

IN TIT. DIG.
DE
VERBORVM
ET RERVM SIGNI-
FICATIONE COMMENTARIA AMPLISSIMA:

In quibus, præter exactas verborum omnium, quæ ad ius ciuile pertinent, significationes, Iurisconsultorum veterum phrases & locutiones, ex illorum, quæ quidem extant, scriptis collectas: effectus vtilitatésque omnium, quæ in hoc titulo continentur, legum, explicantur, ex ijsque ad forensem vsum quæ spectant, elucidantur.

Opus ipsum quidem maximè vtile & necessarium forensem arcam ingressis, tum ob ipsam tituli materiam, maximè verò ob pulcherrimarum decisionum, & in vsu forensi frequentium, plurimorum arestorum, non passim obuiorum, omnium denique constitutionum Regiarum breuem & accuratam explicationem:

Auctore D. PETRO REBVFFO de Montepessulano, I. D. & C. publicóque Professore in Academia Parisiensi, necnon in supremo senatu Patrono.

EX TERTIA EDITIONE.

Cum duobus Indicibus, prior est Legum & Paragraphorum secundum ordinem alphabeticum, posterior est Rerum ac Verborum.

LVGDVNI,

Apud Hæredes Gulielmi Rouillij,

SVB SCVTO VENETO.

M. DC. XIV.

ILLVSTRISSIMIS BORBONII,

ET LOTHARINGIAE PRINCIPIBVS, ET CARDINALIBVS EXCELLENTISSIMIS,

PETRVS REBVFFVS S.P.D.

OMERVS ille poëtarum princeps, principes illos optimos esse iudicabat, quibus ab Ioue Imperium ditioque mandata esset, quique Deos colerent, iura tuerentur, curam denique hominum sustinentes populorum pastores merito dicerentur: idcirco eos διοτρεφέας appellare solebat, quasi à Ioue educatos. Quod quidem ipsum vobis, principes illustrissimi, accommodatissimum cuique videbitur, si ortum vestrum perspiciat, non solum ab optimis ductum maximisque Franciæ regibus, qui clementia, religione, rerum gestarum gloria, virtutum denique omni laude fuerunt cumulatissimi: sed etiam si vestram velit institutionem educationémque accuratissimam & singularem animo repetere. Nam à teneris annis bonis literis cùm Græcis tum Latinis instructissimi, ad iuris & alias disciplinas pòst vos contulistis, quæ ad gubernandam tuendámque rempublicam maximè sunt idoneæ: in quibus ita estis versati, vt iam Gallorum respublica vestro consilio & auctoritate administrari regique cernatur: vt nec antea quidem à vobis ita à summis ac optimis & natis & institutis alia quàm summa ac optima expectanda viderentur. Alexander ille magnus Magni nomen non solum nactus est, quòd patre magno & sapiente Philippo Macedonum rege ortus esset, sed quòd etiam ita edoctus, vt merito Magnus suapte ipse potius quàm aliena virtute dici deberet. Itaque vt ceteras disciplinas, quibus diligenter dedistis operam, taceam, vestrum iuris eximium studium ipse, quo præceptore priuatim vti voluistis, iam palam testari & confirmare possum: & quoniam in iure docendo, quæ à me sunt tradita, ea apud me diutius pòst asseruaueram, ac iam tandem rogatu amicorum in vulgus iactare impellebar, non alij certè quàm vestræ amplitudini & memoriæ consecrare volui: vt quæ à vobis initium cepissent, & quasi apud vos sata plantatáque essent, ita suum vestris auspiciis publicum apud studiosos exitum & fructum, quem non vulgarem spero fore, haberent: idque totum quicquid erit compendij, vobis omnes accepto ferant: verissimum verò sit testimonium meæ erga amplitudinem vestram obseruantiæ, obsequij, & cultus. vt enim in vobis mea inter mortales spes semper fuit, & est maxima: ita illius spei hoc volui pignus esse perpetuum. Valete: Datum Lutetiæ Kalendis Octobris, anno 1557.

AD LECTOREM.

MEMINI, Lector beneuole, cum primum in hanc ciuitatem egregiam appulissem, me à supremo Senatu munere professorio (quod dicunt Regentiæ) donatum fuisse: & cum id muneris suscepissem, ab scholasticis sæpius rogatum, vt illis titulũ de verb. significatione in vacationibus interpretarer: quibus morem gerens, duabus subsequentibus feriis & vacationibus, aliquot leges sum professus. At cum diu illa pars incompleta in meo studio cerneretur, fato contigit vt ab illustribus principibus & præsulibus, vt eis ius interpretarer, euocatus fuerim, illísque Institutiones Iustiniani, ac demum istum titulum elucidauerim, datumque negotium, vt quę ore eis proferebam, scriptis mandarem. quo factum fuit, vt istum titulum, sic sine tamen Hermione complerem: verum multis postea annis, eo quod nullus esset qui in hac re auxilium Mecœnatísque officium præberet, derelictus fuit, & ad alia, quæ lucrum maius afferre videbantur, me contuli. Verum enimuero ne hic labor, deficiente adhuc Mecœnate, reipub. periret, ex animi mei ingenuitate, & vtilitatem semper publicam anhelans, ad ipsum opus perficiendum, me totum, omni lucro omnibúsque aliis negotiis omissis, applicui. In quo opere tria maximè secutus sum, primò significationes verborũ, deinde Iurisc. phrases: vltimò effectus & vtilitates adiunxi, vt ex hoc opere, & interpretari quis iura, ac consulere, & iudicare in omni terrarum orbe, vbi legibus aut moribus vtantur, iure possit, ac commodè. Et vt teste Cic. in philosophia res spectatur, non verba penduntur: sic & leges rebus non verbis factæ creduntur. Et si in eo fucos verborum non perquisierim, nec vllum dicendi rigorem: vtilitatem tamen & lucrum maximum ex hoc nostro opere consequi poteris. Quamobrem potius vtilitatem, quam verborum sonitum intuere, & illã amplecti in hoc nostro opere cures, & ab ea alienus non eris. Boni etiam consules, si quædam, quæ tibi facilia videntur, exposuimus: quia hic titulus maximè ad studiosam iuuentutem pertinet: ideo singulas significationes pro virili explicare volui: & quandoque plures in vnam conueniunt, quæ fortè vna comprehensæ fuissent: tamen vt dilucidius ac melius iuuenes intelligerent, eas separaui, & interdum text. vni significationi conuenientes per scribam meum in alia conscripti sunt, quos multis negotiis obrutus & prælectionibus, non potui ad amussim ad sua loca transmitterę: sed fideliter omnia iura videre & intueri volui, in quibus si per typographum non immutentur, decipi non poteris. Vale.

VMBRÆ, SEV MANIBVS PETRI REBVFFI IVRIVM DOCTORIS ET COMITIS ANTONIVS

Vzillis Consiliarius curiæ Præsidialis Montispessulani.

NEMO qui diutina tui cõsuetudine vsus est, vnquã te existimauerit animo tam acerbo fuisse, vt moriens huius operis admirandi fructus posteritatem percepturam vberrimos minimè patereris. Et licet fruamur tuis libris ante in lucem editis, incredibilem continentibus eruditionem: officia tamen tua in nos collata, & tui in scribendo immensi labores non sufficere videbantur, si hoc tuum opus de verborum & rerum significatione, latens sub tineis, sempiterna sepelliuisset obliuio, & illius lectionem vtilissimam nobis denegauisses: hi enim libri tales sunt, vt omnes iuris studiosi eos in manibus debeant circumferre: nam omne ius in æqui verborumq́ discrimine positum est: congessisti in illo certos canones legum, quorum inscitia tota iuris lectio est tenebricosa. Huius rei nos testes sumus, qui in litium decidendis quæstionibus quotidie versamur. Nam causidici in foris tribunalium obstrepentes iuris neruos nodosos ex verborum differentiis ingeniosè exquirunt. Merito igitur, Rebuffe, manes tui apud inferos excruciarentur, si hæc veneranda commentariorum volumina nobis tradita non fuissent. Et certè parum quidem est, prolis pulchræ quemquam genitorem esse, nisi ipsam natam parens conseruauerit: alioqui partus crimine suffocati esset damnandus. Parentes liberis gignendis dant operam non sui tantum gratia, sed ad publicos vsus, & ad frequentiam hominum in ciuitatibus inducendam. Quid ergo tot vigiliæ, & labores inexhausti profuissent, si illos sapientiæ inimica obliuio hausisset? Quo fit, vt maximæ sint gratiæ habendæ sagaci illo tuo nepoti Audomaro Rebuffo I. V. D. eiusq́, plurimi facienda solertia; cuius opera sunt hæc tua veneranda volumina, alioqui peritura, ab interitu redempta, effectumq́, est, vt fruge tam salubri posteritas sit fruitura. Debemus igitur tibi quidem plurimum, ob tanti muneris largitatem: sed illi nepoti tuo ferè non minus, si quis hoc eius beneficium erga nos exactè æstimet. Te igitur rogamus, diuine Rebuffe, quo cælitum incolis ciuitatem, vt nobis opera tua attentè legentibus, benè optes: & vt diuinus ille spiritus, qui cæcas mentes fulgore veritatis illustrat, tenebras discutiat ignorantiæ, vt grandis huius voluminis assequi intelligentiam possimus. Vale.

VITA

VITA D. PETRI REBVFFI.

QVAM vtile, iucundúmque sit, vitas clarissimorum virorum conscribentium propositum, palam est documēto vtilitas quæ ex earum lectione colligitur, & quam præ oculis eos omnes habuisse certissimum est. Nec enim Plutarchus, Tranquillus, cæteríque qui in hoc scribendi genere desudarunt, aliud sibi proposuisse existimo, quàm certam normam omnibus posteris relinquere benè rectéque viuendi ex variis diuersisq; præceptis collectam, in qua quid sequendū, quidve vitandum foret, daretur. quod ita dici volo, vt iis sit satisfactum, qui minus vtilitaris quàm incommodi ex illorum scriptis reportari censent, quod paucissimorum vitas describant qui benè beatéque vixerint, quinimo eorū plurimas, quorum ob vitam malè actā exitus infelices fuerunt. Exploratum habemus ex veterum monumentis, doctissimos habitos semper fuisse maximo in pretio & honore: legitur plerosque eruditos olim fuisse statuis & picturis expressos in porticibus ac locis aliis, ne qua temporū iniuria obliterarentur. Mitridates Platoni statuam dicauit: Athenienses Demostheni statuam decreuerunt: Aristoteles aram floribus redimitam suaue olentibus Platoni construxit statuámque consecrauit: Marcus Antonius Frontoni philosopho statuā erexit, & idē Iunium Rusticum ad publica, & priuata consilia asciuit & mortuum statua decorauit. Scimus plerosque eruditos benignitatem Imperatorū, Regum, & summorum Pontificū prolixè expertos fuisse, & eruditorum curas & vigilias nobis integras, & incolumes extare cura Principum. pleráque doctorum hominum pulchrè & grauiter dicta marmori ærique passim insculpta ingessit antiquitas oculis mortalium: libros doctorū plurimi venuesse argumento sunt regesta quædam extēporanea Plinij iunioris, quæ Largius Licinius multis milibus nummûm licitari ausus est. Sed quid plura, cum nihil magis inuidentiæ acriores stimulos excitet, quàm si longiore oratione quē attollas: idque non esse ferēdum in summis viris quidam volūt, quorū tamen virtus inuidia maior esse deberet? Quotusquisque enim istorū est, cuius non aliquod vitæ institutum optimum fuerit, & cuius obseruatio plurimū profutura? Sed hæc alterius loci sunt. Facturus igitur operæ pretium, mea quidem sententia, videbor, si Dom. Petri Rebuffi vitam posteris tradidero, quòd & is suo seculo celeberrimus fuerit Iurisconsultus, & piè sanctéque vixerit, memoriámque suam ita nobis commendarit, vt nemo non eius nomen summa cum laude celebret.

Natus igitur est hic Petrus Rebuffus circiter annū Dom. millesimum quingentesimū, in loco vulgo nuncupato de Ballanicis, non ita procul à Montepessulo: patre Ioanne Rebuffo, matre verò Magdalena Clara: illo quidem oriūdo ex celebri & antiquissima Rebuffforū familia, & in qua plures multíque clari viri fuere, Audomarus videlicet Rebuffus, huius nostri tritauus, Petrus Rebuffus abauus, Bonafides Rebuffus proauus, ex quo Bartholomæus Rebuffus eius auus, & D. Iacobus Rebuffus patruus eius magnus, iurium doctor & Comes, qui cum Placentino & Azone, aliisque iurium professoribus apud Montempessulū legalis scientiæ fundamenta iecit, commentaria in tres posteriores Codicis libros edidit, & Regi Francorum Carolo VI. in plerisque officiis tam aduocationis totius Seneschalliæ Bellicardi & Nemausi, quàm iudicaturæ totius palatij Montispessulani, adfuit: ab eoque circiter annū Domini trecentesimum nonagesimumquintū supra millesimum impetrauit toti familiæ Rebuffforū ius & insigne nobilitatis, qui & obiit vigesimoprimo die mensis Martij, anno Domini millesimo quadringentesimo tertiodecimo, & sepultus est pro foribus Ecclesiæ Magualones, quo in loco & sepulchrū eius hodie visitur: necnon & D. Ioannes Rebuffus iurium licentiatus prædicti Bonæfidei Rebuffi frater, & dicti D. Iacobi cognatus, qui & nōnullos magistratus Regios exercuit: ex quibus multæ etiā & percelebres familiæ tam in ciuitatibus Luquēsi & Genuensi, quàm hic Mōtispessuli prosiliere. Illa verò Magdalena ex celebri etiā & antiqua familia oriunda. Fratrem autē & hic noster habuit Iacobum Rebuffum, patrē Audomari Rebuffi, iurium doctoris, cuius opera hæc de verborum significatione commentaria in lucē sunt edita, à quo & alij quamplurimi orti sunt. Cum igitur Petrus hic Rebuffus primis literarum elementis aliquādiu in dicto loco de Ballanicis operam dedisset, ab eius patre Montempessulū missus, Grammaticæ, Rhetoricæ, aliisque liberalibus artibus cum se totū addixisset, profectusque magnos fecisset, & animo reuoluens non esse aliam viam magis compendiariam & idoneam, ad famam, auctoritatem & nominis gloriā parandam, quam iuris disciplinā, & ad id adderet suorū memoriam: nec etiam deessent exempla multorum, quæ iuxta prouerbium Horatii poetæ oleum camino adderent, honestissima studiorum ratione

† 3 ductus,

ductus,institutum ingenio suo accommodũ sibi sumens,non precipitatione,non casu;sed iudicio, & adhibita longiore cunctatione iuri ciuili operam dedit:in quo cum multùm profecisset,Iurisconsultorum libros diligẽter euolens etiamnum adolescens,vt in ea ætate non solum æquales,verum etiam maiores natu longo interuallo anteiret , iuráque inibi aliquandiu esset publicè maxima cum laude interpretatus, baccalaureatus gradum est adeptus: postmodum anno millesimo quingẽtesimo decimooctauo Tholosam profectus cum inibi iura publicè in scholis professus per aliquod tempus esset,Cadurcum venit, vbi docendi munere in vtroque iure per quinquennium suscepto, licẽtiaturæ doctoratúsve in vtroque iure gradibus insignitus est:die decima mensis Ianuarij,1527.à Cadurco ciuitatem Pictauensem profectus, iura ciuilia docere inibi incepit: indéque à ciuibus Bituricensibus, vel potius à Regina Nauarræ, illius audita fama,accersitus & rogatus,magnis propositis præmiis, Bituricũ accedere coactus fuit, cuius etiam consilio iidem ciues impulsi,Dominum Andream Alciatum iurium doctorem,vt simul cum eo in eorum ciuitate iura doceret, vocarunt:atque per sex annos nõ sine magna,& ferè innumerabili studiosorũ frequentia cùm Germanorum, Italorum, Hispanorum, tum Gallorum & aliarum nationum nota omnibus iura fecerunt. Sed poterit quis mirari forsan quod noster Rebuffus in alienas regiones migrauerit,& non solum immigrauerit,imo inibi per multos annos docuerit, necnon mirabitur quod in ea vrbe non se continuerit, quæ eũ in lucem eduxerat,quę primùm exceperat,quæ blãde gremio fouerat,quæ educauerat,quę ei hereditatem paternam seruabat. sed admirari desinet, si animo sibi reputare placeat,quam plurimi eiusdem notæ non dissimili ratione vsi fuerint. Hic Rebuffus negligẽter patria carere potuit,sed patria Rebuffo non item:quemadmodum antiquitus de Numidio Metello dictum fuit. Attamen non video cur Rebuffus patriam contempsisse, vel deseruisse censeatur, cui tam multis vigiliis quæsiuit laudem,ac famam non vulgarem, quæsitam auxit,auctam felicissimè conseruauit. nulli enim mea sententia verius,in patria agunt,quam qui patriam rebus præclarè gestis illustrant, etiã si fuerint remotissimi,& econtrario non alij magis à naturali solo abesse dici possunt, quam qui luxu & voluptatibus otiosam vitã ducũt nulla re insigni commendabiles.Sed hic noster Rebuffus tum demum circiter annum 1533.Lutetiam inuisens ob singularem eius eruditionem, magna fuit in gratia, illíque munus iura canonica profitendi,coacto ferè à senatu supremo,datum est.Nã cum omnes iuris canonici doctores in Academia Parisiensi professores dicerentur: & ex illis duo tantum legerent,qui nuncupabantur primus legens,& secundus legẽs,placito curiæ ordinatum est;vt sex numero professores essẽt,ex quibus tres horis matutinis & tres horis pomeridianis legerent:ad hoc autem munus allegi non possent,nisi qui biduo continuo super diuersis iuris articulis respondissent:imo etiam,vt qui aliorum iudicio doctorum,cum scholasticorum applausu doctior haberetur,is professor ex illis sex vocatur : quod cum Dom.Rebuffus obtinuisset, senatus primas illi detulit.Et ab hinc in supremo illo senatu causas forenses quandiu vixit,cùm docendo, tũ scribendo & consulendo exercuit.In quibus semper habuit temporis rationem,loci,personarũ,causę, ac decori:habens ingenium longè abhorrens à multis qui effundunt verius quã dicunt, vel scribant quidquid venit in buccam,qui nihil habent pensi,quàm aptè,quàm prudenter,quàm consultò omnia dicenda sunt,examinanda & facienda ei,qui volet suam fidem liberare & se iuramento soluere. Ab annis enim puerilibus ad vltimũ vsque vitæ suæ diem Reipublicæ inseruire semper studuit,parentibus etiam,amicis, dulci patria & bonis paternis relictis, opibúsque & diuitiis honoribusque,& his similibus prætermissis, ductus studiorũ dulcedine, existimans solas literas proprias esse hominis opes,quæ nec à fortuna darentur,nec eriperentur,augerentur vsu,non senescerent cum forma,& viribus corporis quæ hominẽ ad virtutem instruerent, quæ hominis animum, vel maximis sollicitudinibus iactatum tranquillarent,quæ in omnem vitam paratissimum essent homini præsidium,& sic voluit sua contẽtus esse fortuna. Nam tametsi ad officium dominorũ de Rota Romæ à summo Pontifice Paulo tertio,honorémque Prothonotariatus sedis Apostolicę,ab Hieronymo Verallo, prædictæ sedis in partibus Galliarum legato à latere,necnon senatorum & præsidum sacri magni cõsilij,& ceterarum curiarum supremarum, videlicet Rotomagensis,anno 1536.Tholosanæ, anno 1541.Burdegalensis,anno 1555. Parisiensis,eodem anno 1555.nominatus fuerit : tamen hæc omnia susque déque habuit, adeo incredibili literarum studio flagrabat, & Reipublicæ vtilitati semper inhærebat. Patriã autem propriam, quamuis absens, ita coluit & amauit, vt cùm anno 1548. in senatu Parisiẽsi lis deuoluta ratione officij scribæ perpetui dominorum consulum curiæ ordinariæ Montispessulani esset : sciens hanc litem contra statuta & priuilegia ciuium Montispessulanorum motam, ita iudices huius negotij instruxit,& singulos de facti veritate commonuit(nulla præmij spe motus,sed vt indemnitati patriæ,& dictorum ciuiũ vtilitati consuleret)vt tandem aresto senatus Paris.scribæ officium ciuitati adiudicatum fuerit.Cũque Magualonensis Ecclesia, quæ erat regularis,trãslata fuisset anno 1536.Montempessulum, & Monasteriũ Beati Germani ordinis sancti Benedicti in Ecclesiam cathedralem seculatẽ sub inuocatione diui Petri reductum & erectũ esset:ac ex duabus ecclesiis vna effecta esset, & vnita omnia essent beneficia ab illarum collationibus dependentia, omnésque etiam ambarũ ecclesiarum religiosi & monachi,numero centũ & sex canonici seculares

facti

facti essent, quibusdam ex eis reclamantibus, & vnionem beneficiorũ irritam facere volentibus, (ad instar eorum qui diui Ægidij Nemausensis secularisationem & beneficiorum vnionem persequuti fuerant, & irritam magni consilij aresto iudicari fecerant) mota lis est, & in dicto consilio agitata. Cúmque reclamantes litem prosequerentur, & simile iudicium se facilius cõsequuturos sperarent, si dominus Rebuffus (promissione ei facta beneficij sanctorũ Iuliani & basilicæ loci de Ballanicis, in quo natus erat, & cuius reditus erat quingentarum librarum, per obitum Emerici de Costa vltimi illius possessoris vacantis) cum eis se liti iungeret. Re communicata, & narrata, reclamantibus respondit, his verbis: Nolo id mihi vitio dari, & mea causa hoc factum dici, etsi dicta vnio sit facta contra sacros canones, & in detrimentum peritorum: semper enim vtilitatis patriæ rationem habui potius, quàm meæ. Quare ob eam rem laudem meretur perpetuam, quod magis virtutis & famæ, quàm fortunæ accessionem quæsierit. Imo in Rebuffforum familia ab Eglina Iacobi Rebuffi, loci sancti Genesij monialium, iam dictæ Magalonens. diœces. vxore, die octaua mensis Iulij anno Domini, millesimo trecẽtesimo quadragesimo octauo, reperitur quoddam sacellũ ordinatũ, in honorem sacræ Eucharistiæ, in Ecclesia dicti diui Genesij multis redditibus dotatum, & auctum per dominũ Iacobum Rebuffum iurium Doctorem anno millesimo trecentesimo nonagesimo quarto, duodecima mensis Ianuarij, & hoc vt singulis diebus, in aurora is, qui in eo præfectus fuerit, sacrũ celebret vel per alium fieri curet, statutóque eius fundationis cauetur, vt per familiam Rebuffforum ad illud prouideatur, & gerens cognomen si quis reperiatur assumatur, & sic huiusmodi sacellum, sibi quasi iure hereditario competebat, hoc tamen in adolescẽtia habere renuit extraneum ad hoc præfici permittens. Fuit præterea mitis vir, totius prudentiæ, in sermone verax, in iudicio iustus, in consilio prouidus, in commisso fidelis, in bonitate conspicuus, in vniuersa morum honestate præclarus, in amicitiis optime temperatus, vt eas & facile admitteret, & constantissime retineret: religionem Christianam Catholicam, quam ab infantia amauerat, cum summa pietate coluit: ecclesiã mane, vespere, itémque nocturni, & sacrificij tempore ei dum per valetudinẽ licebat quotidie frequentabat, in cibo erat temperatus, & in potu temperatior, imo cum lacte matris vteretur quadam die in hebdomada, semel tantum eius mammas bibebat, sacerdotes honorabat, sacra ac venerabilia loca colebat, si hominis pietatem, religionem pertexero dicere, & repræsentare non sufficeret libellus, tantum id dixero, vehementissimè illum odisse pessimum illud nouum, nescio quod hominum genus, qui cum in animo meras hæreses circumferant, meras blasphemias euomant, sacrilegia committant, iura Regia vsurpent, viros Ecclesiasticos, & Catholicos prius bonis abreptis, crudeliter occidant, sibi titulũ cuiusdam reformatæ religionis, vt dicunt, vendicent: fuit & castus, sobrius, affabilis, pauperum amator, vt quibus maiorem bonorum partem elargitus sit, fidei Catholicæ religiosissimus obseruator, hæresiúmque cùm dictis, tum scriptis oppugnator: summo & incredibili studio literis semper addictus, adeo vt sexagenarius literas Hebraicas & Græcas ediscere voluerit: dignissimus certè, qui nunquam consenuisset, qui nunquam reliquisset terras, qui scriptis suis rempublicam semper illustrasset. Ereptus si quidem est nobis vir in quo omnia quæ singulatim, in cæteris habentur, in vno liceat summa admiratione videre collecta, & merito gemitibus, & lamentis prosequendus esset, cum ad aliud homines nasci non dicantur, (vt dici solet) nisi, quando visum fuerit Deo optimo maximo vt è tenebris humanæ infelicitatis euolent in lucem. Post hæc anno 1547. diuino cultui se dicauit, adeo vt singulis, ad minus ter, diebus in hebdomada sacrificaret, tandem verò sic deo deseruiens, febre quadam correptus, condito prius testamento, quo dictum Audomarum iurium doctorem, filium fratris, suum heredem instituit: sacramentísque ecclesiæ rite honorificéque & deuotè ab eo susceptis, animam Deo reddidit, secunda die Nouembris 1557. eiúsque corpus cum decore sepulturæ Parisiis in sacello Beatæ Mariæ collegij magistri Petri Bertrandi, aliàs Æduensis traditum est, non sine magna omniũ peritorum deploratione, & Reipublicæ incommodo. Anno autem 1545. in mense Augusto, cum nõnulli, ex familia prædicti Rebuffi, pestis morbo acerbissimè premerentur (vt tota ferè Parisiorum ciuitas) periculi effugiendi causa Virdunum, vrbem Lotharingiæ adire, atque secedere coactus fuit, cum tota sua familia, quo in loco per aliquod tẽpus stetit, donec ardor morbi Lutetiæ sedatus fuit, & illuc eum muneris necessitate redire oportuit. Dum autem Virduni esset, proposuerat, & ferè itineri accinctus fuerat Coloniam Agrippinam, vrbem Germaniæ, adire, vt illic iura Ciuilia profiteretur: fuit autem reuocatus ab instituto, ob hæreticos, quos vulgus Protestantes nominabat, qui in prædicta Colonia, & aliis circumuicinis locis arma sumpserant in Carolum Quintum Germanorum Imperatorem, & fidei Catholicæ sequaces. Paulo post, idem est rogatus à Ioanne tertio Lusitanorum Rege Lisbonam, illius regni vrbem, petere, gratia profitendi iura Ciuilia, vt autem hanc prouinciam susciperet mille, & quingenti coronati, ab eodem Rege, annis singulis, ei fuere promissi, sed consulens suæ ætati, ob æstus violentissimos, & itinerũ longinquitatem, quæ sibi cõtraria videbatur, accedere noluit. Nec prætereundũ est, cum ei mens fuisset anno 1556. relicta Lutetia, patriam dulcissimam adire, vt Monspeliense iuris collegium, iam corruens, in melius reduceret, vt autem votis suis facilius posset satisfacere, præmisit ne-

† 4 potem

porem suum D. Audomarum Rebuffum, partim vt suis negotiis prouideret, partim vt sibi egregiam domum lapideo ædificio, propè amœnissimum fontem dicti loci, de Ballanicis cōstrui curaret, quam cum esset Monspessuli, aliquando animi exhilarandi gratia inuisere posset, quæ ab eodem nepote prudentissimè executa fuere. At verò nostro Rebuffo defuncto, cum in hac Galliæ Narbonensis prouincia, & ferè, in toto Gallorum regno, in Regem hæretici insurrexissent, incolæque prædicti loci, Catholici quique regis partes tuerētur, ab eisdem supradictus locus die 25. mensis Ianuarij 1574. cum prius, per aliquot dies obsessus fuisset, vi armorum captus est, prædæque deditus, & pars vna dictæ domus bombardarum ictibus diruta, alia igne concremata, nec non infinita damna Rebuffforum familia, & dicti loci incolæ sunt passi, ob iam dictam obsidionem. Quanquam autem vita eius breuis fuit, gloriæ cursus longæuus erit: nam multa egregia opera in ius Ciuile & Canonicum edita, reliquit: quædam iam in lucem prodita, quædam typographis tradita, quædam etiā quæ ab herede excudenda parantur: & quia memorabilia sunt, hic recenseri oportere putaui: sunt autem hæc commentaria in Concord. regni Franc. Praxis Beneficiorum, Additiones ad cācellariæ Romanæ regulas, Commentaria in decisiones Rotæ, Tractatus de Nominationibus, de Pacificis possessoribus, de Decimis, de Congrua Portione, de Alienatione rerum Ecclesiastica. de Causa possessionis & proprietatis, de Exceptionibus, Comment. in Bullam Cœnæ Domini, Repetitio in cap. postulastis. de cler. excommunic. ministr. Priuilegia scholasticorum, cum Interpretatione auth. habit. C. ne filius pro patre. Arbor exceptionum in ff. no. Arbor feudorum in volum. Arbor interesse, Interpretat. l. vnicæ. de sentent. quæ pro eo quod interest proferunt. C. Interpretatio, l. quod iussit. de re iudic. ff. Lectura super legem si debitor. ff. de fideiuss. & mandat. Commentaria in stylum curiarum Parlamentorū, Commentaria in constitutiones Regias Gallicas in tres tomos reducta, Constitutiones Regiæ in duos tomos & rubricas redactæ, Commentaria in stylum Biturigum, tria volumina resolutionum ad ius Ciuile, tria etiam volumina ad ius Canonicum, vnum volumen Consiliorū, & vnum volumen in hunc titulum de Verborum, & Rerum significatione. ff. quem tam publicè scholasticis Parisiis, quàm priuatim illustribus viris & Principibus Carolo à Borbonio, & Carolo à Lotharingia Cardinalibus sanctæ sedis Apostolicæ (quibus hoc opus dedicauit) interpretatus est. Sunt autem & alia multa quæ scripsit, quæ à suo herede domino Audomaro, in potestate cuius sunt, Deo duce, in lucem breui edētur, & ita multa quæ ex vsu fori pendebāt euulgauit, quo fit vt hic noster Rebuffus per omnium ora volitet, hunc personant Iurisconsultorum scholæ, hunc habent causarum patroni in ore frequentissimum, hunc decantant aliorum interpretum scripta, in quibus videre licet, Rebuffum frequentissimè citatum, qua autem prudentia, qua authoritate, quo consilio, qua diligentia, qua fide, qua pietate, qua rerum omnium animaduersione, qua clemētia, qua alacritate omnia onera susceperit, eius scripta perfectè demonstrant. Hactenus de familia, vita, moribus & libris dom. Petri Rebuffi. Superest, vt cum huius viri optimi & doctissimi exemplaria proposuerim, enitantur studiosi quotquot sunt aliqua ex parte eum referre: fruantur eius vigiliis: fruantur etiam manes illius tranquillitate perpetua: fruatur hospitio terræ corpusculum piæ mentis: fruatur cœlo anima, & vireat post mortem Rebuffi fama: gratuletur locus de Ballanicis, in quo natus est: gratuletur Montispessulanensis patria, quæ fuit illi dulcissima: gratuletur Tholosa ciuitas, & Cadurcum: gratuletur Pictonum regio, & Biturigum: gratuletur etiam Parisiorum schola, & senatus: & vt tandem finiam, vniuersa Respublica Gallorum gratuletur. Eique dent in cœlis vitam numina iusta perennem.

FINIS VITAE D. PETRI REBVFFI.

AD LAVDEM D. P. REBVFFI
DE MONTEPESSVLANO IVRIVM DOCTORIS ET Comitis, ac in ſenatu Pariſienſi cauſarum patroni.

RTVM Monſpeſſulum : leges & iura Rebuffo
Cadurcum, Bituris, Picto, Tholoſa dedit.
Hunc ſchola Pariſiûm coluit, ſummúſque ſenatus,
Inſignem doctrina, & pietate virum.
Pontificum canones, Francorum ſcitáque regum
Effecit ſcriptis lucidiora ſuis.
Quatuor atque decem luſtris feliciter actis,
Cœlo animam reddit, corpus inane ſolo.

Ad eiuſdem Laudem.

Quod tã dulce canas, moribundũ imitaris olorem:
Quod ſic ſanus agas, hoc tibi cedit olor.

Doctiſſimo viro & ſingulari P. Rebuffo, iurium Doctori & Comiti in alma iuris Pontificij facultate, ſupremique ſenatus Pariſienſis aduocato, P. Boyer Forenſis S.

SAlue Pontificum decus immortale ſacrorum,
Quem tulit auſpicio Gallica terra pio.
Petre iterum ſalue nullos moriture per annos,
Gloria nunc cuius parta labore viget.
Jnclyta doctorum coluit te turba virorum,
Qui ſacer es diuæ Palladis arte comes:
Candida Phœbiadum decorat te turma ſororum:
Te Charites placidæ, Pieridéſque colunt.
A teneris tibi ſunt diuina ſemina mentis:
Florebit tanti fama decúſque viri.
Quouis iam peragres, primi referentur honores,
Gloria, fama, decus, laus, amor atque ſalus.
Sicut apes ruri mox vere nouo atque tepenti
Floriferos ſaltus peruolitare ſolent:
Sic tua tam celebris, quam totus non capit orbis,
Doctorum volitat fama per ora virûm.
Dogmatibúſque tuis totus nunc vtitur orbis,
Quæ redolent violas, atque Rebuffe, roſas.
Purpureis vt apes in floribus omnia libant,
Dogmata ſic etiam nos tua percipimus.
Canonici iuris celebres tibi dantur honores:
Clarior eſt ſtudiis Gallica terra tuis.
Ante viros omnes mira virtute coruſcas,
Sol veluti ſtellis clarior ipſe micat.
Ingenij monumenta tui, laudéſque manebunt,
Gloria cum ſcriptis non peritura tuis.
Bartholus in medio quamuis clariſſimus orbe,
Huic eadem virtus peneque robur ineſt.
Dogmata quæ fuerãt tenebris demerſa profundis,
Nunc rutilant ſtudiis, docte Robuffe, tuis.

Eiuſdem P. Boyer Forenſis ad candidum & generoſum Lectorem, operis commendatio & authoris.

FOrſitan hoc opus interdum mirabere, Lector,
Quis peperit clarum cui referatur honos.
Jpſe Rebuffus adeſt, quo non præſtantior alter
Extitit, vnde ſibi fama perennis erit.
Cuius Hyperboreas nomen penetrauit ad oras,
Cuius & in toto cognita fama ſolo:
Gloria iam penetrat ſpatioſi climata mundi,
Noſcitur authoris ſummus in orbe labor:
Cuius difficiles facundia ſoluere nodos
Auſa fuit iuri qui latuere ſacro:
Ordine facundos, faciles, ſenſuſque decoros
Reddidit arguto pefacilique modo.
Bartholus obtinuit lampas clariſſima legum,
Maior enim gemini gloria iuris adeſt.
Atque recens toto rutilat lux fulgida mundo,
Credimus & priſcum delituiſſe decus.
Fama grauis non eſt vnquam moritura Rebuffi,
Viuet inextinctum nomen in orbe ſuum.
Canonico iuri Ciuilia dogmata cedunt:
Huic celebri ſupplet Bartholus inde Petro.
Nondum tanta ſibi ſtudiorum præmia quiſquam
Arte ſua meruit, quanta Rebuffus ouans.
Parturiunt paucos nunc ſecula noſtra Rebuffos,
Scipiadas gemino, Annibaleſque duces.

Eiuſdem

Eiuſdem P. Boyer ad inſignem & ſtudioſum Lectorem hexaſtichon.

SI iuuat exculti decerpere gramen agelli,
Ex medio cuius fons ſcatet irriguus:
Huc ades & ſacros hauri de fonte liquores,
Nectare mellifluo vti, ambroſiáque potes.
Cara peruigili lege nunc præcepta Rebuffi,
Cùm mage nil poßis vtile habere domi.

Eiuſdē P. Boyer exhortatio, qua præclarū hoc volumen impellit, vt quaſcunque vniuerſi orbis regiones intrepidè adeat, & quò ipſum ſors tulerit, omni floreat æuo.

I Liber, omnigenas velox ſpatiare per oras,
Intactā penetra quidquid obumbrat humū.
Exi, ne trepides externas ire per vrbes:
Et decus omne tibi ſurgit & omnis honos.
Europæ atque Aſiæ fines penetrabis amœnos,
Et ſalubres portus, perfaciléſque vias.
Celtarúmque decus Lugdunum in colle repoſtum
Cerne, eſt magnanimis altera Roma viris:
Eximiámque aram perluſtra, & nobile templum
Omnibus à Gallis illic in Vrbe ſitum.
Quid ferat Allobrogum præclara Viēna colonum
Metropolis cernes, quam ſtatuere patres.
Attica Regna petes, ac celſæ mœnia Romæ,
Pontificum ſceptro iam decorata pio.
Fac videas veterum fulgentia tecta Quiritum,
Romuleas turres, Cæſareóſque lares.
Fontes Caſtalidum repetes, ſylnaſque virentes:
Tum iuga Parnaßi ſcandere celſa potes.
Denique luſtrabis regiones vertice montis
Vndique finitimas, plura ſubinde loca.
Vrbes Dardaniæ repetes & Pergama Troiæ
Sæua, quibus Danai bella tulere duces.
Sidoniæ ſpatium Libyæque videbis vtrumque,
Quem tenuit quondam Scipio magnanimus.
Vade per Auſoniæ populos gentémque Latinam,
Immanes Siculos, Aethiopéſque feros.
Oppida cerne parum Cretæ celeberrima centum,
In quibus antiqui iam viguere patres.
Orbis & immenſi poſtremos cerne Britannos,
Turbida veliferi quos rigat vnda freti.
Celſas pyramides Phrygiáſque reuiſe columnas,
Egregium domini nomen in aſtra refer.
Quære niues Scythicas, ſcopuloſos tranſige mōtes,
Vade per Armeniam, Caſpia regna ſimul.
Frigida Riphæi tranſcende cacumina montis,
Quæ ſemper gelido frigore torquet hyems.
Cerne Caribdæo poſitas in gurgite gentes,
Syrtibus in Libycis vorticibúſque maris.
Ne labyrinthæi latites in faucibus antri,
Nec tumidis mergas dulce volumen aquis.

Ad D. Petrum Rebuffum Comitem iuris vtriuſque peritiſſimum, Iacobi Leſtræi Lingonenſis Iuriſc. epigramma.

QVid iuuat antiquos legū pferre magiſtros,
Quos iuris myſtas vrbs Latialis habet?
Quid iuuat Hiſpanos, & quos Germania Rheno
Flaua lauat rapido, Flandria quóſque tenet;
Quid Cuneum Gallū, Fabrúmque referre neceſſe,
Quóſque ſuis olim Francia docta tulit;
Gallia fert ventrem: non eſt effœta magiſtros
Quales viderunt ſecula rara, parit.
Hos inter, ſpectate Comes, coryphæus haberis:
Hos inter primas, docte Rebuffe, tenes.
Viuis apud Gallos, alieno viuis in orbe:
Atque magis qui ſis, fama loquetur anus.
Macte graui virtute Comes: ſic itur ad aſtra:
Hæc docet in ſuperas ſcandere cura domos.
Ede in verba tuos, memorande Rebuffe, labores,
Egregium nunquam præcipitatur opus.
Eſt dotata tibi verbis, & filia rebus:
O quantum eſt tantæ virginis ingenium!

INDEX

INDEX LEGVM AC PARAGRAPHORVM

omnium tituli de Verborum & Rerum significatione. ff. secundum ordinem Alphabeti compilatus: in qua paragraphúsne sit, an verò lex consuetis notis, foliorum numerum præcedentibus, indicatur.

Lata

Index legum & paragraphorum.

FINIS.

PROEM

PROOEMIVM AD TITVLVM
DE VERBORVM, ET RERVM SIGNIFICATIONE,
Digeſt. lib. L.

***

ILLVD primùm certum exploratumque eſt, omnem ſcientiam, vt recta eius traditio ſit, à cognitione verborum & vocabulorum incipere: eorum enim ſignificationibus ignoratis, facilè quiſque, vt apud philoſophos dici ſolet, decipitur. Quod tum ex interpretum noſtrorum tot voluminibus, tum ex quotidianis diſputationibus planè intelligi poteſt. Etenim illorum plerique, dum ſuam ſententiam tueri conantur, ſæpe laudis ſtudio, vt acutè aliquid excogitaſſe videantur, verba legum aut captant, aut torquent in alienum ſenſum. Ex quo accidit, crebrius vt ſit de nomine, quàm de re contentio. Quam potiſſimam puto cauſam, vt ad priſca illa tempora Iuſtiniani Imperatoris redierimus: qui ait in l. 1. §. noſtram. & l. 2. §. contrarium. & §. penult. C. de veteri iure enucle. ante ſe totum ius per contrarias ſententias conturbatum, & opus edicti perpetui moderatè confectum, eius commentatores in infinitum producentes, huc atque illuc in diuerſas ſententias diſtraxiſſe: vt omnem inquit, Romanam ſanctionem confuſam cerneres; rurſus tantam fuiſſe voluminum multitudinem, vt illorum nomina antiquiores homines non dicimus (inquit) neſciebant, ſed nunquam audiebant. Ita illæ altercationes, & diſputationes commentatorum huius iuris noſtri, quæ in nominibus magis, quam rebus poſitæ ſunt, adeo occupatos omnes tenuerunt (quod indicat innumera librorum multitudo) vt de re iudicare, rem à re diſtinguere, etiam nunc poſt tot ſecula & tantos labores hominum, difficilimum videatur. Quod non aliunde maxima ex parte accidiſſe putandum eſt, quàm ex vocabulorum varia & diuerſa ignorata ſignificatione, quæ in legibus pro varietate materiæ, dicendive ratione, ac phraſi variè vſurpantur. Quare operæ pretium facturum ſemper exiſtimaui eum, qui eorum verborum, quibus Iuriſconſulti vtuntur, ita ſignificationem traderet, vt diſtinctè pro legis ratione & materia, tāquam in tabula quadam inſpici poſſent: ne capiantur deinceps tam qui iuris ſubeunt rudimenta, quàm prouectiores his veluti inuolucris ac cauillationibus, & eo elencho, quem Græci σοφιστικὸν appellant, qui in dictione verſari ſolet: ſed aliter atque aliter, alia atque alia lege verbum idem accipi dum intelligent, illos quaſi ſcopulos facilè fugiant: tandemque ad rei ipſius & veritatis, non nominum tractatum, ſtudia ſua & diſputationes conferant. Et non dubito, ſi quis ita inſtituat eos qui ſacris huius diſciplinæ initiantur, quos Iuſtinianos Iuſtinianus dici vult, ad intima iuris penetralia facilè peruenturos, neque quaſi in veſtibulo ædium deambulantes, in illis vocum iurgiis conſeneſcent, ſed breui his perceptis ad cæteras partes liber fiet aditus. Quid enim maius quis præſtare poſſit, cum ſit librorum confluentium, vt verè dicam, pelagus, vt ſinceram iuris diſciplinam tradat, quàm illa tollere, quæ impediunt ne ingreſſus pateat? Quæ res, etſi magnopere profutura, infiniti tamen laboris nobis ſemper videbatur, & opus ſanè arduum atque perquam difficile: vt neceſſe ſit ei, qui hoc tentarit, totum ius ſatis per ſe amplum ob oculos ponere, acutius ſingulas leges perſpicere, & ex genere cuiuſque materiæ verba diſtinguere, quæ magis ſignificatio, interpretatio & mens Iuriſconſulti apta rei videatur. Arbitramur denique eum vnum, qui id præſtat, & oportere omnem pro omnibus laboris prouinciam ſuſtinere, quod nemo aggredi ſine magna præmij ſpe vel nollet, vel qui vellet, tanta cum difficultate non poſſet.

Noſtra autem docendi ratio erit diſtributa in tres partes: in verborum ſignificationes, in phraſes, & vtilitates. *Methodus in hoc opere ſeruata.* Hæc tria non alienis inſtrumentis & tabulis (vt ita dicam) ſed proprio legum contextu probabamus: quia non interpretari iuſſus eram, tum cùm docerem iſta, Ciceronem, aut philoſophos, ſed leges ipſas. ſi quis tamen locus obuius eſſet, qui alieno auxilio egeret, vt plurimos propter artium affinitatem eſſe neceſſe eſt, nō aſpernabar ex principiis artis, cuius id eſſet, interpretari, vt in his quæ ad rem ruſticam pertinerent, vel ad architecturam à Columella & Vitruuio, atque ita in cæteris: & ſi quæ male explicata videbantur ab aliis, dicebamus nos quoque ſentētiam. Nam ſæpe euenit, vt qui magis in alia, quam iuris diſciplina verſati ſunt, interpretentur leges ex Ciceronis loco: quod etſi aliquando quidem rectè, nō tamen illud ſemper: eſt enim plerumque procul à lege ſenſus. Nam proprium eſt dicēdi genus, ſuntque propria vocabula Iuriſconſultorum, quod ipſum ipſe Cicero teſtatur ſingularum quoque artium eſſe. Rethorum artes, inquit quæ ſunt totæ forenſes atque populares, verbis tamen in dicendo quaſi priuatis vtuntur, ac ſuis. Quare non ſatisfaciet iuris ſtudioſo, qui in interpretationibus legis locum Ciceronis ſolum citans putabit ſæpe apud Iuriſconſultos aliter vel anguſtius vel latius poſſe accipi. Erit ergo iſta quaſi iſagoge ad omnes iuris partes, tum etiam prouectioribus plurimū vſui ſpero fore, cum multæ tradantur ad praxim deciſiones accōmodatiſſimæ, multæ leges noua interpretatione declaratę, pugnantia, quę videntur conciliata, conſtitutiones Regiæ explicatæ, multa denique areſta, conſuetudines ac ſtatuta, ſtilus & vſus forenſis, quibus in rebus omnibus imitabimur Ariſtippum qui arrogantius iactanti cuidam ſuā multiplicem variamque lectionem, hoc dixiſſe fertur, Quemadmodum eos qui multum ingerunt cibi, appetentiusque multa & varia inſumunt, non valetudine ſemper præſtare iudicaueris: ita, quod tot & tanta oculis pertranſiſſe, & auribus percepiſſe nobis prædicas, non idcirco exiſtimes à nobis te pluris fieri, teque diſciplina vel doctrina cæteros excellere: niſi intelligamus tibi altius inſediſſe in animo, à teque planè intellecta, memoriæque mandata, nec quidem omnia, ſed vtiliora & fructuoſa magis. Qua

oratione illum cæterosq; omnes admonuit ad doctrinam non omnia, vel plurima, sed vtilissima quæque & lectissima, nec turbide quidem, sed moderate legenda. de his hactenus. Imprimis autem præfabor vobis aliqua, quæ ad iuris nostri ingressum conducent: & quia hic tit. Digestorum seu Pandectarum interpretamur, dicam cur Imperator istos libros appellauit Digesta seu Pandectas, text. in l. 2. §. sed cum omnia. C. de veter. iure enuclean. sic dicit nomen imposuimus libris Digestorum seu Pandectarum, quod omnes disputationes & decisiones in se habeant legitimas. Nam quod vndique fuit collectum, hoc in sinus suos receperunt, vnde dicuntur Pandectæ à πᾶν quod est totum, & λέγω, quod est capio: quia omnem iurisconsultorum doctrinam Digesta capiant. Gellius lib. 12. cap. 9. & Budæus in annotationibus in Pandectas in l. 1. ff. de iusti. & iure, reiecta elucidatione gloss. in procemio Institut. in §. igitur. πανδέχης quoque dicitur omnes accipiens siue omnibus patens. Idcirco digestorum liber eo etiam vocatur, quia omnes legitimæ sanctiones in his libris digestæ sunt, id est dispositæ & in ordinem redactæ, & d. l. 2. Notandum est, quod si quis huius tituli vtilitatem sine magno negotio consequi affectet, sequentes regulas intelligat necesse est, quarum prima est, videlicet, Sermones vulgariter prolatos debemus interpretari secundum artem literarum, quæ non cadit in idiotam, gloss. in l. quod si. ff. de testam. tutel. quam sequitur tanquam singul. Barba. in repetitio. c. Raynaldus. col. 84 de testa. & cons. 43. elementissimum. col. 4. vol. 4. Alex. cons. 44. videretur. nu. 5. in 5. vol. & consil. 9. visis. vol. 1. Facit tex. in l. si dictum. ibi, non tamen vt vulgus opinatur. de euictio. ff. quod facit ad intellectum ordinationum regiarum, & instrumentorum, quæ in hoc regno vulgaribus concepta sunt verbis, vt ibidem dico in Commentariis illarum in procemio, vbi multas alias conscripsi regulas ad interpretationem illarum, ac aliorum iurium, & consuetudinum, ac statutorum, quæ huic materiæ non parum accommoda sunt.

Vulgaris sermo quomodo interpretãdus sit.

Secunda est regula, In vtroque tamen sermone interpretari debemus verba secundum vsum & consuetudinem loquendi illius temporis, quo actus conceptus est, vt docet Vlpian. in l. librorum. §. quod tamen. ibi, *nam & in vsu plerique libros chartas appellant*, ff. de legat. 3. *& in vsu iuris frequenter vti nos singulari appellatione Cascellius ait.* l. in vsu. ꝫ. eod. vbi alia dicentur, & in l. vt Alphenus. inferius. & denique Martian. scribit ex vsu cuiusque loci sumẽdam significationem, l. legatis seruis. in fi. de leg. 3. Bal. in c. vno col. 4. nu. 13. de capita. qui curiam vendidit. gloss. in ca. cupientes. in verb. commodi, de electio. in 6. Et hic loquendi vsus propriæ significationi derogat, vt Paul. scribit ff. de fundo instr. l. cum de lanionis. §. asinam. ibi, Pædius ait non propriam verbi significationem scrutari, sed imprimis quid testator demonstrare velit, deinde in qua præsumptione sint, qui in quaque regione versantur. & Augusti. ait. cap. quamquam secundum vocabula, quæ vsus obtinuit episcopus sit presbytero maior, Augustinus tamen Hieronimo minor est, 2. q. 7. Vnde quamuis propriè appellatione nepotis veniat filius filij, vel filiæ, l. Iurisconsf. ff. de grad. §. 1. illo tit. in Iustit. tamen ex communi vsu loquendi veniunt etiam filij fratrum, vel sororum. §. similiter. quibus mod. feud. amitta. Felin. plene in procemio Decretal. & in c. per tuas. de probat. Ias. in l. fi. C. de successo. edicto. & sic dicta testium interpretari ex communi vsu loquendi debere, doctor. scribunt in l. stipulatio ista. §. hæc quoque. ff. de verb. obl. & in procemio Decreta.

Loquẽdi vsus verba interpretatur.

Tertia regula est, quando verba plura significant, debent accipere significationem magis propriam, & ab ea non recedere, c. intelligentia. & c. Præterea illo tit. vbi dicunt interpretes non procedere si constaret de contraria mente: vt si rusticus leget possessiones suas, venit quoque res possessa, licet propriè in vsu consistat possessio. Bart. in l. 1. §. si vir. ff. de acquiren. possessio. dicetur in l. interdum. infr. eod. & Iulia. ait in l. item prætor. ibi, non propriè, sed per abusionem. ff. de suis. & legit. hered. Et si non constet de propria, tunc pro subiecta materia exponi debet, gloss. & doctor. in l. eas caussas. ff. de conditio. & demonstrat. Sic consuluit Ludo. Roma. consil. 376. nu. 7. col. 2. vt inferius dicetur.

Propria significatio accipienda.

Quarta regula est, quando in lege, ordinatione Regia, vel statuto est scripta ratio, tunc illud statutum complectitur omnes casus, qui sub ratione expressa comprehendi possunt: etiam si sequeretur correctio iuris communis, gl. & doct. in clem. 1. in verb. eligatur de electio. vbi addidi, & glo. in c. si postquam. de elect. in 6. c. 1. de tempor. ordina. eo. libr. Bald. in l. fin. ff. de heredib. instituend. idem Bald. in auth. quas actiones. de sacrosanct. eccles. C. Curtius consi. 6. Ticinensf. num. 50 & sequenti. Et interdum pro fauore pupillorum latior interpretatio facta est, l. 1. circa fin. ff. de vsur. allegatur gloss. in l. quamuis. C. de fideicom. & Lanfrancus in tractat. de interpreta. statut. col. 2. & 6. Ias. in l. 1. §. nunc videamus. ff. de noui oper. nuncia. & consi. 126. vol. 1. & 205. vol. 2.

Ratio in lege scripta omnes comprehendit.

Quinta regula, verba legis & statuti, quantumcunque sint præcisa, & limitata, recipiũt tamen interpretationem secundum subiectam materiam, vbi subest iusta causa restringendi, vel ampliandi. casus est notandus in l. filiusfamil. §. fi. vbi Bart. de procur. Glo. & ibi Aret. & alij in l. 3. in §. in amittenda. ff. de acquirend. possessio. idem Aret. in l. stipulatus sum Damam. in glo. 1. in verb. obligat.

Verba pro materia subiecta interpretanda sunt.

Sexta est, Quia non semper inter personas & res ius consonans est, ideo nõnunquam ex diuersitate rerum, vel personarum, quibusdam emergentibus, quæ varietatem inducunt, induci diuersitatem necesse est: vt docet Vlpian. in l. iusiurandum & ad pecunias. §. non semper. ff. de iureiur. & inferius sæpius sic distinguam. alias multas scripsi in procemio comment. ad Consti. Reg. in 1. tomo. Cepol. & Alciat. hic, quæ videntur sufficere: ob id ad alia persanseo.

Diuersitas personarum & rerum varietatẽ inducit.

COMMEN

COMMENTARII D. PETRI REBVFFI IN RVBRICAM DE VERBORVM, ET RERVM Significatione, Digest. Lib. L.

Rubrica quid sit: & rubri, & quare sic dicatur.

RVBRICA capitur hic pro titulo, vt docet Iurisconf. Paul. l. in l. 2. §. recuperandæ possessionis causa interdicta proponitur, sub rubr. vnde vi. ff. de interdict. & ipsam rubricam doctor. quidam rubrum plerunque vocitant, forte eo quod rubricæ minio, vel rubro atramento, etiamnum depingi, & scribi soleant, & nigrum appellant tituli materiam, atque leges sub titulo contentas: aliisque modis accipitur rubrica, vt per Philip. Beroald. in annota. ad Colmellam de re Rustica, sed nihil ad Iurisperitum.

In fine cur hic tit. situs sit, non ab initio doceatur sit.

Verumenimuero vt plenior rubricæ habeatur clucidatio, ex hac prima glos. parte colligi potest ratio, quamobrem iste tit. in fine Digestorum, & non in principio locatus fuerit, quia non potest elici verborum significatio, nisi prius verbis positis. Et sic necesse fuit leges præscribere, & ex illis postea vocabula colligere, vt Iurisconsulti fecerunt, qui post quinquaginta libros Digestorum hæc vocabula ex illis extraxerunt. Nempe ex nihilo nihil colligi potest, arg. l. decem. ff. de verb. oblig. sic dicit Iurisconf. de tit. de regul. iuris. l. 1. in tit. proximo ibi, *sed ex iure, quod est, regula fiat.* Ergo oportuit prius ius scribere, & postea ex iure verborum significationes, & regulas elicere, vt factum extitit. & sic non est absurdum, sed necessarium eum, qui iura ciuilia profiteri cupit, ab initio hunc titul. audire, & memoriæ mandare, quamuis Iurisconsulti in fine locauerint.

Quatuor modis capitur Verbum.

In secunda parte glossa dicit verbum in rubric. positum de verborum, &c. accipi duobus modis, large scilicet, pro qualibet parte orationis, tam pronomine, verbo, quam pro alia orationis parte: & sic pro qualibet dictione, & vocabulo. Pompo. in l. statuliberi à cæteris. in fin. ibi, quoniam lex duodecim tabularum emptionis verbo omnem alienationẽ complexa videtur. ff. de statuliber. & sic accipitur sæpe in hoc tit. vt in l. verbũ oportebit. §. actionis verbo. & l. plus est in restitutione. l. alienationis verbũ, id est dictio alienationis. infra eod. & l. potestatis verbo. ibid. & Iurisconsulti sæpissime vtuntur verbo pro dictione & vocabulo: & pro eo aliquando vtuntur verbo appellatio, l. vrbis appellatio. l. pecuniæ appellatione. cum l. sequenti. & l. subsignatum. ac l. verbo victus. l. alienatum. in fin. & l. inter stuprum. cum aliis multis legibus, ꝭ. eod. l. 1. §. conuentionis verbum. ff. de pactis. vbi in prin. vocat verbum, & postea nomen. l. doli verbum, ff. de seruo corrupt. Et hoc nomen est rerum substantias docendi discernendique instrumentum, sicut pecten & radius telæ, textorium est instrumentum. Textor itaque radio & pectine recte vtetur, recte inquam secundũ texendi rationem. ille vero, qui docet, nomine vtetur, & recte: recte videlicet secundum propriam docẽdi rationem: teste Platone in Cratylo. sic & Iurisconsultus, vt inferius apparebit. & Quintilia. sic scribit lib. 1. c. 5. verba significare omnia per quæ sermo nectitur, siue sint nomina, siue verba, siue coniunctiones, atque adeo orationes. ita hic accipi posse.

Verbum quid.

Verbum pro parte orationis.

Secundo capitur stricte pro parte orationis, quæ vocatur verbum: & sic accipitur in l. verbum oportebit. & in l. verbum facere. & l. verba contraxerunt & gesserunt. infrà eod. l. 1. in fin. ibi. *nam statuerit verbum rem perfectam significat.* quod quisque iuris. ff. & alibi frequentissime.

Verbum pro sermone capitur.

Tertio capitur verbum pro loquela & sermone, etiamsi pluribus constet clausulis, & pro voce lingua figurata: gallicè *parolle*, l. si quis vxori. §. si filius. versiculo, neque verbo, neque scriptura, quis furtum facit. de furtis. ff. l. non figura. de actionibus & obligationibus.

Verbum pro clausula.

Quarto pro clausula seu oratione, vt verbum amplius non peti, l. amplius. rem ratam haberi. ff. l. 1. & l. ob hæc verba. de his qui notãt. infa. l. & eleganter. de dolo. l. inter hæc verba quanti. ꝭ. eo. vbi prius dicit verba, postea clausulam. l. illa verba arbitratu Lucij Titij. l. nepos. l. cũ quærebatur. infr. eod. ac l. Neratius. de seruo cor. l. si duo. in fin. & l. promissor. 1. §. 1. de constit. pec. l. 2. C. de bon. vac. libr. 10. vnde si statutum puniat dicentem verbum iniuriosum alicui, intelligetur de oratione, vel clausula, teste Bart. in l. item apud. §. ait prætor. ff. de iniur. facit quod dicit Bald. in l. antiquitas. col. 1. C. de vsufruct. Ego dicerem intelligi etiam posse verbum pro vna dictione, vt si quis vocet vno verbo aliquem naturalem, vel furem, latronem, aut aliam proferat vno verbo iniuriam, hoc statuto tenebitur, ac si clausulam totam protulisset: vt no. Boer. in consi. incipiente, si quis animo iniuriandi. descripto in consuet. Biturig. per l. 1. ff. de iniur.

Et dicitur verbum à veritate, quia verum nos loqui oportet, teste Varrone. Et licet theologi aliquando accipiant verbum pro mentis conceptu, qui de voce formanda & emittenda concipitur, antequam vlterius ad labia producatur: & sic dicitur cogitatio, quæ adhuc in cõscientiæ secreto continetur: vox vero, per quam verbum profertur in medium: tamẽ hic communius sumitur pro verbo iam prolato, vel scripto: alioqui si pro cogitatione, nullus posset eam declarare præter Deum opti. max. qui solus est cordium scrutator, c. nunquid Cain. de pœnit. dist. 1. c. erubescant. 32. dist. c. tua nos. de simo. Igitur ne miscam sacra profanis, cum quælibet scientia suos habeat terminos, theologis, & medicis sua relinquã, & mea sorte contentus, Iurisconsultorum verba interpretabor, eorúmque elucidationem, & effectum in sequentibus describam. Vos quæso prompto atque benigno animo accipite, quia nonnulla hic omittam, quæ vbi per otium licebit, in tit. eod. C. enarrabo. Verba summorum pontificum permulta reiicio ad illam Decretalium rubricam, & sic conuenientia verba in suo quolibet elucidabo loco. Nunc Iurisconsultorum verba vt plurimum interpretabor, & illorum vtilitates, ac phrases. hunc autem titulum extraordinariè hic interpretatus sum anno 1534. & seq. non tamen potui

perficere id temporis, sed postea finem, Deo propitio, addidi, vt sequitur. Glos. dicit verbum Rei in hac descriptum rub. generale esse, & illud tanquam generale Iurisconsultorum elegit: vt in l. 1. ff. si cert. peta. de hoc Rei verbo dicetur in l. Rei. 1. infra eod. Ego tamen putarem non accipi ita generaliter hic, quemadmodũ in d. l. 1. Nam in hac rubrica accipitur speciatim pro sentẽtia, materia, vel quæstione, vt inferius explicabimus.

Res quomodo hic accipiatur.

Verba significant, res significantur.

Tertia pars glossæ dicit, quod verba significant actiuè, res passiuè: vult dicere glossa quod verba significant, res verò significantur. fit enim ex verbis vt res intelligantur. text. in c. quomodo. in fi. 3 t. q. 1. Significare est demonstrare, vt dicit hæc gloss. & pro ea est text. in l. ætatem in cẽsendo significare necesse est. ff. de censib. facit lex pecuniæ. 1. ℑ. eo. & significare nihil aliud est quàm verè & propriè exprimere, notificare, designare, vt hic scribam in l. 1. in fin. infr. eod. impropria enim locutio non dicitur significare, vt docet Bald. in l. liberti. num. 5. de ope. liber. C. facit lex 2. ff. quemad. testa. aperi. ibi, *testamentum autem propriè illud dicitur, quod iure perfectum est, sed abusiuè testamenta quoque ea appellamus, quæ falsa sunt, &c.* Sunt enim instituta verba, vt per ipsa res declarentur, & per ea quis in alterius notitiam suas cogitationes mittat, non vt homines se fallãt. cap. is autem. 22. q. 2. Spec. in tit. de aduo. §. 6. & quorsum nomina sunt, nisi vt demõstrent voluntatem dicentis? text. in l. Labeo. ff. de supel. lega. & ibi addidi: adhæc dicit Bald. in l. sed & reprobati. ff. de excusa. tuto. quem refert Decius in l. semper in stipulationibus. ff. de reg. iur. quod ex loquela animus hominis indicatur, cum linguæ imperator sit cor, Bald. in cap. mandatum. de rescript. vnde significatio est demonstratio, quæ nomine suo, aut ea demonstratione, quæ nominis vice fungitur, ostenditur, l. certum. ff. si cert. peta. & Iurisconsulti omnem proprietatem vocabuli, significationem appellant, quæ proprietas nascitur ex authoritate prudentium, vel legislatoris, vel ex communi & rationabili intellectu. vtor verbis Bal. in d. l. liberti. col. 3. de oper. liberto. & Cepola hic multa scribit: de his illum videto.

In verbis quatuor consideranda.

Notandum est in verbis quatuor esse cõsideranda, quæ scribit Bald. in rubr. de reb. cred. col. 1. ff. Primo natura, vt quando certa & præcisa est vocabuli significatio, illa attendatur, l. quicquid ff. de verb. obliga.

Secundo aptitudo, quando verbum est æquiuocum plura significans, tunc aptior significatio sumenda, l. quoties. 2. ff. de verb. oblig. Cepo. in hac rubr. q. 4.

Vsus propriã verbo significationem dare potest.

Tertio consuetudo loquendi, l. Labeo. ff. de supel. lega. consuetudo enim & vsus loquendi potest vocabuli significationem immutare, & nouam dare, & propria illa significatio dicetur propter illorum authoritatem. l. quos nos hostes appellamus, veteres perduelles appellabant. infra eod. vnde sæpius ex hoc arguam inferius, & communes significationes vltra alios scribam.

Quarto vsus actusve coaptari debet naturæ, seu figuræ dictionis, adeo quod quædam verba, videlicet appellatiua, immutabilia sunt. Vlp. in l. si quis in fundi. de leg. 1. ff. & ratio sermonis est natura verborum, id est virtus attributa dictioni ab intellectu, ad propositum mentis significandum, quia verba debent aptari menti & significationi, vel generali vsui, l. librorum. §. quod tamen. ff. de leg. 3. dicetur de hac mente in l. nominis. §. 1. infra eod.

Insignia artificum significant & quid.

Omitto quod vulgo dici solet, res significare in insignibus artificum, & ignobilium: verbi gratia, cerdo habet instrumentum cerdonicum pro suis insignibus, & armis: sutor instrumentum sutoris, forcipes, digitale: tonsor nouaculam, vel aliud tale. Instrumentum autem huiusmodi denotat illum esse talis artificij. Dicimus etiam vulgo insignia ignobilium loqui, id est demonstrare cuiusnam sint artis, vt si quis vocetur Petrus liber, habebit librum pro insignibus: si vocetur faber, habebit instrumenta fabrilia, siue ferrea: sed de his aut hieroglyphicis non intellexit hic Iurisconf. Ideo explodẽdam dictionem Rerum in hac rubrica adscriptam, tanquam superfluam, quidam arbitrantur, maximè quia in Pandec. Florent. non est conscripta. at si intelligamus (vt glo. docet) significationem accipi & actiuè & passiuè, non erit superflua. Nam res significantur, & quoad res passiuè accipietur. Nec erit omnino absurdum: nam testamenti factio actionem & passionem significat, in § testamenti autem factionẽ. de hæred. qual. & diffe. in Instit. vt statim dicetur.

Dictio rerum in rub. necessaria.

Adde quod Iurisconf. nonnihil vltra grammaticos, & rhetores tractare voluerunt: voluerunt, inquam, & verborum significationes describere, & rerum, id est, sententiarum, quæstionum, & materiarum effectus: quod sic probari potest: In itinere faciendo viginti milia passuum esse constituenda singulis diebus dicit Iurisconf. in l. 3. ℑ. eod. quis ibi dicet verborum significationem tractari? & sequentibus in legibus, mille passus quo modo computentur, in l. mille passus. dicitur, & quòd tripliciter coniunctio fieri potest, l. triplici. Et an mulier, quæ non habuit filium tempore mortis, possit postea filium habere, l. etiam infra. Et qui in continentibus nati sunt, Romæ nati esse intelliguntur, l. qui in cõtinentibus. & an mulier, quæ monstrosum peperit, enixa dicatur, l. quæreret. & maiore parte anni quando quis possedisse censeatur, l. maiore. facit l. si calumnietur §. 1. vbi glo. & in vsu. ℑ. eod. vbi explicat naturam rerum, & in aliis multis huius tituli legibus, si bene circumspiciantur. Ideo leges non esse impositas verbis, sed rebus docet Imperator in l. 2. in fi. C. commu. de leg. Et de effectu & vtilitate Paul. tractat in l. si seruus. §. effectus huius constitutionis ille est. ff. de verb. oblig. & l. petitor. ff. de lib. lega. & alibi. Nec puto iurium professores auditoribus satisfacere, si verbi tantum significationem doceant, grammaticorum instar, nisi effectum & vtilitatem præstent, cum hic Iuriscon. vtrũque exequatur, & sic in iure frequentissime doceat. Ad rem veniamus.

VLPIANVS LIB. PRIMO Ad Edictum. Lex prima.

Verbum hoc si quis, tam masculos, quam fœminas complectitur.

Hæc dictio quis, & masculos & fœminas continet. vnde eum Vlpian. ait, si quis album Prætoris corruperit, tenetur etiã mulier corrumpens, l. si quis. ff. de iurisdict. om. iud. Et veteres promiscuè hoc verbum & ad mares, & ad fœminas applicant. Nam Plaut. scribit in Aulula. *Dic mihi quæso, quis ea est, quam vis ducere vxorem.* Plura huiusmodi exempla accumulare facile esset, sed ea ad grammaticos reiicio, nunc textus verba prosequar.

Hoc, pronomẽ demonstratiuum & eius natura.

Istud pronomen, hoc demonstrat tam ad oculum corporis, quam mentis, & intellectus, de quibus oculis loquitur glossa in capit. quorundam. de elect. in 6. Ad oculum autem corporis demonstrationem tunc facere censetur, quando ad res corporales refertur: vt hoc testamentum inter liberos factum. in auth hoc inter liberos. C. de testa. Barba. docet consil. 2. col. 2. volum. 1. Item si dicam, hic mihi heres esto, l. nemo. ff. hered. Instit. vel hãc summam centum aureorum dare spondes? l. si ita stipulatus fuero hanc summam. ff. de verbo. oblig. Si verò res incorporales ostendat, tunc ad oculum intellectus refertur: vt si dicatur, hæc actio. l. hæc actio. ff. de edendo. l. hæc actio. de calumniator. Bald. in l. vna. C. de nou. codic. compon. Bart. in l. 1. col. 4. ff. de pecul. Vel hæc iura, quæ oculo corporali demonstrari non possunt, cum sint incorporalia, l. seruos. § incorporales. de acquir. rerum domin. ff. & de rebus corpor. & incorporalib. in Iustin. Interdum verò refertur ad oculum corporis & intellectus simul: vtpote quando respicit ad res corporales, quæ non sunt in præsentia, vt Papin. scribit in l. Meuius. §. duorum. ff. de lega. 2. ibi, hanc eandem partem: iuncto versicu. Si neque plures in fundo vno dominium iuris intellectu, non diuisione corporis obtinent. Modest. in l. fideiussor. §. 1. ibi, & l. hanc domum. de pigno. Sed ideo dicimus ad corporis & mentis oculos referri, quia possumus

Noua elucidatio ad §. duorũ & ad alia iura.

possumus de re corporali absente in mente considerare, & tunc dicitur oculo mentis demonstrari: & quia res est corporalis, etiam corporali oculo demonstrari potest: & sic vtroque modo, quicquid dicat gloss. ibi, & doct. in l. 1. ff. de no. ope. nunna. facit l. si quis. §. si venditorem. ff. de acquir. vel amit. pos. dicam in not. interpret. Bart. in l. item apud. §. si quis sic fecit. ff. de iniur.

De teste examinato in palatio deponente de hoc palatio. Vnde vtile est ad testem, qui examinatus in palatio potestatis, & iudicis secularis super vno articulo, deposuit contractum celebratum esse in palatio episcopi: super alio articulo in hoc palatio, videtur velle demonstrare palatium, in quo est. Sed contrarium est verum, nempe illa dictio hoc, tam ad oculum corporis, videlicet ad hoc palatium episcopi corporale, quod videri potest, quam ad oculum intellectus refertur, vt intelligatur de hoc palatio, quod iam dixi. Bart. in l. 1. ff. de pecul. num. 18. Ideo si res corporales, quæ in præsentia sunt, pronomen hoc demonstret, ad oculum tantum corporis refertur: vt Iulian. docet in l. quæ extrinsecus. vbi gloss. sing. ff. de verb. oblig. Si vero res corporales in præsentia non sunt, tunc referri potest simul ad oculum mentis & corporis. Si autem incorporales res demonstrentur, tunc refertur ad oculum intellectus, vt dixi, quia oculo corporis incorporalia non ostenduntur. in rub. de reb. corpor. in Instit. Barba. in repet. l. cum acutissimi. col. 64. C. de fideicommiss.

Hæc regula perdit officium suum, si corporalia scriberentur, quia tunc pronomen hoc & ad oculum intellectus, & corporis refertur, vt hæc actio, scilicet hic scripta: d. l. hæc actio. de calumn. ff. l. j. de seruit. rustic. præd. Vbi sic scribitur: Seruitutes rusticorum prædiorum sunt hæ, iter, actus, via, aquæductus. Ecce quod oculo corporali scriptura demonstratur, videlicet hæ seruitutes hic scriptæ, & oculo intellectus, vt seruitutes quatenus iuris sunt, etiam intelligantur. Et per hoc conciliantur multorum sententiæ doctorum contrariæ, & iura super his loquentia: maxime Barba. & aliorum in l. j. ff. de iustit. & iure, & in d. §. duorum. ac in prima constitut. Cod.

Æmilij Ferreti sententia rejicitur. Et quamuis Æmilius Ferretus in l. j. ff. de pact. dicat compositores Digestorum hallucinatos, dum dicunt hoc edictum, hoc edicto, huius edicti, &c. quæ verba denotant præsens esse edictum, cum tamen nullum extet, ideo ridicule illud dici: considerandum tamen est, quòd Vlpian. interpres edictorum, vel alij Iurisconsul. in præsentia habebant edicta, quæ ipsi interpretati sunt, & compositores ea quæ necessaria fuerunt, adiecerunt, nolentes superflua edicti verba conscribere: sed ipsum aliquando edictum ad verbum, cum opus fuit, transcripserunt, aliquando Iurisconsul. tantum declarationem super illo edicto factam. Quare non ridicule puto id esse factum: nec obstat eius ratio, qua dicit hoc pronomen ad oculum esse demonstratiuum: quoniam (vt diximus) refertur etiam ad demonstrationem mentis, videlicet hoc edictum de quo agimus, l. hoc edictum. ff. de his qui deiecer. l. 1. de nego. gest. Interdum pars edicti ponitur tantum, vt in l. iuris gentium. ff. de pactis. est videre in §. pacta. Nec potest hic abesse edictum, cuius adest declaratio. nec est in hoc erratum, prout idem sentit Ferretus: quia Iurisconsul. non sunt interpretati edicta, nisi ea haberent, quæ nunc ostendunt, ea referendo in declaratione illorum.

Phrases dictionis hoc, vt hoc modo. Notandum est, quòd Iurisconsul. pronomine hoc variè vtuntur: hoc modo, id est, hac moderatione, hoc temperamento, l. hoc modo. ff. de hered. instit. l. non distinguemus §. quæsitum. de arbitr. l. Si prætor. §. Marcellus. de iud. vel hac lege, l. insulam. de præscr. verb. ff. de modo dicam, in l. maiore. infra.

Hac lege, hoc pacto. Hac lege, id est hac conuentione, l. si hac l. emi. ff. de in ius vocand. vel alibi Iurisconsul. dicit, hoc pacto l. 4. de pact. dotal. ff. in l. Neratius. de religio. versic. quod tamen. ibi, si quis dotem hac lege dederit. vel hac lege, id est hac constitutione, l. 1. ad leg. Falcid. in princip. ff. vel hoc iure, l. ob quæ vitia. de ædil. edict. ff. hoc iure vtimur, ff. de aqua quotid. & æsti. l. hoc iure vtimur, id est hoc exercemus, & aduocati vulgo dicunt, *hoc practicamus*, l. hoc iure vtimur. de verborum obligat. l. an inutilis. in fine, de acceptil. Et iurisconsul. in l. 2. ff. ex quib. maio. pro eo dicit, hoc frequentatur, & aliquando dicitur, hoc iure hodie vtimur, in l. sed & si lege. §. si ante litem ff. de petit. hered. *Hoc iure vtimur.*

Hoc ita. Hoc ita temperat modificátque. l. penult. ibi, hoc ita si mare proximum sit. ff. de parrici. l. 2. si quis cautio. in prin. ibi, sed hoc ita si prius id negotium transactum sit. l. qui vsum fructum. l. hoc ita. ff. de vsufr.

Hoc ipso. Hoc ipso suspectus, id est eo ipso. l. quæ omnia, §. 1. ibi, Nam hoc ipso suspectus est, quod operas suas ingerit inuito. ff. de procur. l. scriptus. ibi, nec quis putet hoc ipso pro herede eum gerere. de religi. l. at si quis. §. plerique ibid. l. frater. de cond. indeb.

Hoc animo pro hac mente. Hoc animo fecit, Vlp. in l. at si quis. §. sed interdum. ff. de reli. ibi, non hoc animo quasi recepturus sumptum, quem fecit l. 3. §. penult. de condict. caus. data. quod Iurisconsul. alibi dicit, hac mente, in l. quod qui sciens indebitum hac mente dedit, vt postea repeteret, repetere non potest. ff. de condict. inde. & in l. si is qui. in fin. ff. commod.

Hoc ideo. Hoc ideo l. diuus. in fin. ff. de petit. hered. ibi, hoc ideo, quia sustinetur hereditatis petitionis iudicium, &c. id est propter hoc ea ratione, & ea causa, l. nec adiecit. pro socio.

Hoc casu, pro hac specie. Hoc casu Pompo. in l. illud. ibi, sane hoc casu nocere mihi debere. ff. de peric. & commod. rei vendic. l. fin. quod iussu: Et si testator dicat se in hoc casu substituere, substitutio ad alium non trahetur casum, quia testator in hoc tantum casu substituisse videtur, l. commodissime. ff. de lib. & posthum. l. iam hoc iure. de vulg. Alibi pro eo Iurisconsul. dicit hac specie, in l. ea lege. loca. ff. & l. solent. de præscr. verb. inferius dicetur fusius.

Hoc capite. Hoc capite adiuuantur, l. 2. in fin. ex quib. cau. maio. ff. vbi gloss. exponit pro edicto. Sed cum edictum habeat interdum plura capita, sicut (vt poetæ fingunt) Cerberus, ibi proprie pro articulo accipi potest, vt in l. 2. ad leg. Aquil. ff. l. lege Iulia. de ritu nupt. in §. j. alibi dicam perperam recentiores allegare legem, & dicere caput, & quando hoc dici possit.

Hoc colore. Hoc colore, id est, hoc medio concludendi exponit Bart. in l. hoc colore. ff. de inoffi. testam. vel potest accipi pro ornamento orationis, & figura, quæ à Græcis σχῆμα vocatur. Multæ sunt in hoc tit. huius pronominis phrases, quas interpretando tex. exponam. Docte lector, quæso boni consule, si quædam referam, quæ non multa declaratione indigeant: tamen ea adducam, vt hic inueniri facile possint.

Hoc est, pro id est. Hoc est, expositiue ponitur, pro id est, in l. filiusfam. ff. de in rem verso. ibi, licet pro se videatur soluisse, hoc est ob id, quod constituit. l. coiri. pro socio. l. cum hi. §. si prætor. de transact.

Hoc genere. Hoc genere, pro hoc modo exponit gloss. in l. qui seruum. de interrog. actio. ff. sed melius potest dici ibi hoc genere, id est his casibus, sed eo ibi dicit genus: nam sicut genus suas comprehendit species, sic ibi genus duos casus, quos à regula excipit. Videte an sic possit intelligi, vel melius ipsi exponite.

Hoc genus hominum. Hoc genus hominum, l. 3. §. sed si tota. nautæ, caup. stabul. ff. ibi, nisi forte (inquit) ideo vt innotesceret, prætor curam ageret reprimendæ improbitatis hoc genus hominum, id est eius generis. dicit glos. Et ego dicerem hoc genus hominum eleganter dici pro hominibus huius conditionis, & status, & pro talibus & huiusmodi hominibus: & rhetores sæpius vtuntur hoc schemate.

Hoc nomine. Hoc nomine Vlpia. l. cum pater. circa fin. de iure dotium. ibi, hoc nomine heredem futurum. ff. l. penulti. in fi. de ritu nupt. l. rem. de dolo. in l. nominis, infra eod. abunde elucidabitur.

Hac ratione. Hac ratione Bartolus in l. regula, in prin. de iuris & fact. igno. ff. ibi, & ideo sicubi non est delictum, sed iuris igno-

rantia,non læduntur hac ratione, &c.hoc est facile,ideo non expono.

Hoc articulo.

Hoc articulo, pro hac dictione sumitur in l. hoc articulo quisque.de heredi. insti. ff. licet aliis in locis alio accipi possit modo.Sed Iurisconsf.vocabula,& eorum significationes, non rhetorum, vel grammaticorum prosequi constitui.

Huiusmodi quid significet, & eius phrases.

Huiusmodi personis extra ordinem ius dicitur,Calistr. in l.2.ex quib.causis maio. pro his vel istis personis, iuncta l.1.§.ait prætor..de postul. ibi, nec solum his personis prætor hanc humanitatem solet exibere. & §. his igitur personis, ibidem, Huiusmodi corpus, seu huiusmodi corpora, in l.1.quod cuiusque vniuersit. nomine. Huiusmodi ministeria,l.denique.de pig. ff. Huiusmodi culpæ nomine,l.ob res,in fi. de pact. dota. Huiusmodi rerum, videlicet hereditariarum furtum non fit, l.si seruus legatus. in fin. de noxa. actio. ff. Huiusmodi legatorum,l. huiusmodi.de lega 1.ff.l.huiusmodi.quando dies lega.cedit.Et hac dictione vtuntur sæpissime etiam summi pontifices,vt dicam in eod.tit.in Decret.si licebit per ætatem. Huiusmodi contractus,l.qui ad certum.loca.C.

Vtilitas verbi huiusmodi.

Huiusmodi stipulationes, Africanus l. huiusmodi. de verb. obligat. Vnde si testator instituat filios suos heredes extra vnum,& postea huiusmodi filios substituat, hæc dictio huiusmodi repetit, seu demonstrat omnia comprehensa in præcedentibus,cum qualitatibus suis. allegatur gloss. quæ tamen parum probat,in cap. si abbatem. de elect.in 6.& sic requiritur, quòd sint filij & heredes. Et si testator disposuerit, quòd si huiusmodi filij decedant sine filiis, tunc vltimus masculus succedat omnibus, tam masculis quam fœminis decedentibus sine filiis, tunc comprehendentur etiam nepotes,& pronepotes: vt consuluit Pet.Paul. Paris. in consil.52.certum est. col.5.num. 32.in 3.vol.

De teste deponente per huiusmodi verba.

Et si testis dicat huiusmodi verba esse prolata, tunc denotat ipsa verba, non æquipollentia, vt interdum vidi ponderari à doct. text. in cap. 2. de iudic. in 6. & Bertran. consil.292.visis.col.2.in tertio vol.ex noua editione.Ideo si erret in illis verb. non valebit eius testimonium. nam oportet, vt ipsa verba referat: vt scripsi in Tract. de meo Reprob. & saluat. testium, quando testis verba contrahentium referre debeat.

Huiuscemodi cautio.

Huiuscemodi cautio,l. lecta. si certum pet. pro tali seu eius tenoris,vt vulgo dicitur.

Hisdem pro eisdem.

Hisdem pro eisdem,vulgo *telles,ou les mesmes.* l.dolia.in fin.de contrahen.emp.ff.ibi, cum, qui in locum emptoris successit,hisdem defensionibus vti posse,quibus venditor eius vti potuisset.

Hoc ipsum.

Hoc ipsum,id est eadem res,vulgo dicimus,*cela mesmes.* l.ea l.an hoc ipsum præstare debeam.loca.ff.

Hoc anno, & annua quæ sit differentia.

Hoc anno dari sibi stipulatus, non recte petet,nisi omnibus anni partibus præteritis,Papinia. in l. qui hoc anno. de verb. obli. ff. diuersum est,si promittantur decem annua, tunc in principio anni debentur decem. Vnde scribit gloss.hos *Annua si debes,tunc inspicies caput anni, Anno si debes,in fine teneberis anni.* in l.1.quan.dies leg.ced.

Hinc quid significet, & quæ vtilitas.

Hinc denotat extremitatem temporis,vt scribunt Bart. Bald.& alij in l.1.si quis caut. ff. vt si iudex assignasset terminum octo dierum hinc, vel ab hinc: nam tunc computabitur etiam illa dies, in qua est terminus statutus, per text.in l.1.§.biduum.quando appell.sit. Facit l.1.§.ius natura. ibi,hinc descendit, id est ex hoc iure. ff. de iustit. & iur.Et exponi potest hinc, id est ex hoc tempore, si tempus inspiciat,Glos.in l.placet.C.de sacrosanct.eccles.inde

Locatio facta hinc ad nouẽ annos quomodo intelligatur.

locatio facta hinc ad nouem annos, ex hoc die censetur facta,& computatur de momento ad momentum: vt consuluit Alex.consil.75.ponderatis.colum.2.in 2. vol. Si verò hæc dictio ad rem referatur, tunc exponitur hinc ad talem rem vendi, id est ex hac parte,ex hoc loco, vel termino, quod est vtile. Et Gallice dicimus, *d'icy à tel temps,* vel *d'icy à tel lieu.* Rarò tamen apud Iureconsult. ad tempus refertur: sed frequentius pro hac parte, ex hac causa ponitur,in l.fulcinius.§.sed is qui.ff.ex quibus caus.in possess.ea.& sicut superius exposui. Alias quamplurimas phrases liberum mihi esset hic præscribere, quas tamen ne vos tamdudum suspensos teneam,missas faciam vos istas boni consulite.

Si quis hic declaratur.

Si quis, hanc coniunctionem si, eo iunxit Iurisconf. vt declararet leges & statuta, quæ facta traduntur per si, vt in l.si quis id quod.ff. de iurisd. omn. iudi. & in singulari hoc expressit, rationem tantum pronominis quis habens. Licet Vlpia.in l.3.ff.de nego. gest. in plurali proferat, dicens hęc verba si quis,sic sunt accipienda,siue quæ.& forte ibi voluit rationem habere ad duo verba,si,& quis, vel ad verba edicti prætoris. vnde lex dicens, si quis spoponderit decem, vel aliud, teneatur: mulier etiam, quæ spopondit,tenebitur hac ratione, & quia masculinnum concipit fœmininum,per l.si quis.ff.de verb.oblig.& vbicunque lex vtitur dictione quis,mulier ea appellatione continebitur.l.si quis.infra eo.l.si quis.ff.ad leg. Aquil.l. si quis. C.de transact.& in rubr. si quis ius dicenti non obtempe. ff.& in rubr. si quis in ius voca. non ierit. ac in aliis locis. Et sic Doct. firmant regulam,quòd masculinum continet fœmininum.

Regula, masculinum continet fœmininum.

Ratio huius regulæ, masculinum continet fœmininum.

Huius regulæ traditur confirmatio à Iuliano in l. qui duos. ff. de leg.3.ibi, quòd semper sexus masculinus fœmininum sexum cõtinet,ratióque est, quia commune nomen est,ob id vtrumque sexum cõtinet, l.seruis legatis.de leg.3. ff. Et per hoc gl.dicit masculinum tanquam dignius concipere fœmininum.Quod si verũ sit,dicetur extensio: si ratione affectionis, coniectura: si verò propter eandem rationem, dicetur expositio. Vtor verbis Barba. consi.52. circa,col.3.in 4.vol.inter consilia Alex. & consi. 66.illud. col.10.in 3.volu. ibidem. & in clem.1.col.22.de elect. Et quia lex debet esse generalis,omnes personas comprehendens,l.j.ff.de legib.l.iij.C.illo rit.cap.cum omnes. de constitut.quod non esset,si non contineret nisi viros.

Propriè an masculinum contineat fœmininum.

Glos.ista insuper concludit masculinum continere fœmininum ex mente,interpretatione,& extensione,& ideo non propriè:quod approbat Corne. consil.355.col.3.vol. 1.post glos.in d.l.seruis legatis.ff.de leg.3.per text.in l.hæc autem satisdatio.in fi.ibi,de pupillo loquitur,& hoc in pupilla obseruandum est.ff.de adopt.l.j.§.de eo loquitur,non de ea,sed tamen & ob eam,quæ est fœminini sexus,dabitur ex hoc edicto actio.ff.de pecul.l.pronuntiatio.ibi,porrigitur. infra eod. l.cum in adoptiuis.§. quæ in filio diximus, hæc in filia extendimus. C. de adopt.l.pen. in verbo extendi. C.de præpo.sacri cubic.lib.12.Sic firmat Alexan. consi.61. super eo. col. 2. in primo volum. & Curtius in consil.40.impræsentiarum.col.3.Et hæc est communis interpretum sententia.

Noua authoris sententia, quando masculinum concipiat fœmininum.

Ego vero ambagibus omissis breui concludendum putarem,masculinum cõprehendere fœmininum per rationes supra adductas:nec hic faciendam illam exactam dubitationem, an propriè, vel per extentionem, seu per interpretationem masculinum complectatur fœmininum: nempe si extensio, vel interpretatio per Iurisc. facta fuerit,nonne lex est?Et postquam Iurisconsulti,qui legis condendæ potestatem habuerunt,vel alij conditores hoc receperunt, & ita interpretati fuerunt,quare nos non recipiemus?iutane restringemus,postquã Iurisc. ita statuit,vt masculinum contineat fœmininum? Ideo in omnibus casibus,in quibus extensionem in lege factam, aut interpretationem inueniemus, dicemus in qualibet materia illam Iurisconf.extensionem locum habere:nisi ratio assignetur diuersa,vt in casibus inferius annotandis,per l.leges.C.de legib.& in auth.hæc constitutio interpretat priorem. col. 6. Et per hoc remanent superuacaneæ multæ doctorum chartæ, super his descriptæ, quia postquam leges dicunt masculinum semper continere fœmininum, siue dicant complecti,vt hic,siue extendi,siue alio verbo vtantur,nos & in ordinationibus,& aliis actibus, idem dicemus:alioqui legem non seruaremus generaliter loquentem.Et ista sunt notanda, quæ nobis in multis inferius proderunt: & vt ista

vt ista probemus, multa subiiciam exempla.

Dictio quis in iure diuino fœmininum continet. Primo hæc regula longius à nobis producenda est, & demum quibusdam tenenda retinaculis, scilicet quod hæc dictio quis tam masculos quam fœminas comprehendit, etiam in iure diuino, vt Hieremiæ 10. cap. Quis timebit te, ô Rex gentium? Et Dauid psal. 23. quis ascendet in montem domini? Panor. in cap. maiores. col. 2. de bapt. quia hæc dictio refertur ad hominem, quę dictio est communis, merito ex sermonis etiam proprietate fœminas comprehendit, teste Alci. hic.

In iure canonico. Mulier construens ecclesiam ius patronatus acquirit, sicut vir. Regula si quis in infirmitate habet etiam locum in muliere. In iure canonico hoc est certissimum, vt si quis construxerit ecclesiam, ius patronatus habebit, c. nobis. de iure patro. in muliere etiam intelligitur. Pan. ibi: & in c. si. de concess. preb. Cassado. deci. 1. de iure patro. Et Paul. de Citadinis in tract. iuris patrou. in 3. parte. quæ. 3. in prima causa acquirendi, & si quis verberauerit clericum malitiose, erit excommunicatus, & idem in muliere, c. si quis suadente. 17. q 4. vbi scripsi. Probatur in c. si quis. de foro competen. c. si quis. de fur cap. si quis. de iniur. clem. 1. vbi Bonif. not. 2. de priuileg. Et regula cancellariæ, si quis in infirmitate constitutus resignauerit, & c. habet etiam locum in muliere resignante, vt scripsi in praxi Benefic. vbi illam regulam elucidaui in tertia parte cum aliis multis.

In iure ciuili. Et in iure ciuili probatur hic, & in aliis iuribus inferius adducendis: & idem apud grammaticos & rhetores, teste Paul. Castr. in l. quicunque. C. de ser. fug.

Dictio qui etiam mulieres comprehendit. Secundò procedit hæc regula in dictione qui, vt in l. 1. §. ait prætor. ff. de constit. pecu. vbi sic dicitur, ait prætor, qui pecuniam debitam constituerit, qui sic accipiendum est, quæ verum & mulieres de constituta tenentur, si non intercesserint. Eadem verba repetit text. in l. 2. ff. de cap. dimin. idem probatur in rubr. ff. qui & à quib. l. qui rem. depositi. l. qui mortis. de donat. caus. mort. l. qui precario. de precar. l. si quis aliquid. §. qui nondum. de pœn. l. fin. C. de seru. fugi. cum aliis similibus. quod etiam iure diuino probari potest. Io. 6. qui credit in me, habebit vitam æternam. Ecclesi. 2. qui timetis dominum, credite illi: & qui cadauer comitatur, in ius trahi non potest, l. 3. ff. de in ius vocan. intelligi debet, quæ ve,

Ne quis an fœminas contineat. Tertiò idem in dictione ne quis. Vlpian. scribit ita, ait prætor, ne quis in subgrunda, protectóve, hæc verba ne quis ad omnes pertinent. l. si vero. §. ait prætor. ff. de his qui deiec. vel effud. probatur etiam in rub. ff. ne quis eum, qui in ius vocat. est, vi exi. l. Cæsar. de publica. & in l. cum fideicommissa. qui & à quib. l. 4. §. 1. ibi, ne quis vocet. de in ius voc. l. 1. de feriis. l. ne cui. C. loca. l. vnica. C. ne rusticani ad vllum obsequium deuocentur. lib. 11. l. ne quis. de dignit. lib. 12. C. cap. quoniam. de immunita. eccles. in 6. vbi Perus. in 1. gl.

Quisquis. Quartò idem dici potest in dictione quisquis. Caius in l. generaliter ff. de acquir. possess. l. quisquis. C. de donat. l. quisquis. si cert. pet. & l. quisquis. C. de rescind. vendi. cap. quisquis. 2. q. 6. cap. quisquis. 11. q. 3. l. vnica. C. publicæ lætitiæ. lib. 12.

Quisque, quisquam, quispiam. Quintò idem in dictione quisquam, l. propemodum, infr. eod. & dictio quisque omnes significat, l. hoc articulo. ff. de hære. insti. l. vt vin. de iust. & iur. Alex. consi. 175. perspectis. col. 3. vol. 5. & in l. 1. §. 1. ff. quor. leg. & in l. in lege censoria, infr. eo. c. 1. vbi scripsi, de præscript. idem in dict. quispiam, c. fin. vt lite penden. lib. 6. ideo omnes comprehendunt, quia masculos & fœminas continent.

Quicunque masculum & fœminam continet. Sextò extende ad dictionem quicunque. Vlpia. in l. ait diuus. ibi, quicunque accipere debemus tam masculū quàm fœminam. de iur. fisc. ff. l. quicūque. & ibi Alb. C. de ser. fug. l. quicunque. de hær. l. quicunque. ff. de fal. c. quicunque. 2. q. 6. & c. quicunque. de her. in 6. & Iohel. 2. c. quicūque inuocauerit nomen domini, saluus erit. & Matt. 12. in fi. quicunque fecerit voluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, soror, & mater est. c. quicunque. 1. & 2. in 11. q. 3. & in rubr. de pacifi poss. in concord. & in cle. 1. de decim. vbi gloss.

Aliquis. Septimò idem in dictione aliquis *aucun*, cap. vt circa, de elec. in 6. & in Ordinationibus regiis rub. *des appella.* artic. 15. quando aliquis appellauerit, debet renuntiare suæ appellationi intra octo dies. ibi scripsi in 3. tomo Comment. ad Constit. reg. facit c. si quis. de homi. & 2. Petr. c. 3. Deus non vult aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. & Iob. c. 5. Voca ergo si est, qui tibi respondeat, & ad aliquem sanctorum conuertere.

Octauò in dictione quilibet *chacun*, l. sacrilegij. 2. ibi, quilibet alius in fin. ff. ad legem Iul. pecul. idem in verbo quiuis. l. interdictum. ff. quod vi aut clam, vbi hoc interdictum per quemuis domino acquiritur: & sic mulier etiam intelligitur. *Quilibet, quiuis.*

Nonò idem in verbo qualiscunque. Vlpia. in l. 2. §. prætor ait. ibi qualiscunque fideiussor iudicio sistēdi causa accipiatur, & ex fœmineo sexu descendentes accipiemus. ff. qui satisd. cogan. l. 1. §. 1. ff. de vi & vi arma. l. 2. vt in possid. l. 1. §. penult. de aqua quotid. l. si mater. §. eandem. de except. rei iud. l. 1. §. accusationem. ad Turpilian. *Qualiscunque.*

Decimò indem in dictione homo. glo. in clemen. 1. de elect. l. hominis. ff. eod. vnde Iurisconsu. Paul. ait in l. si quis aliquid. §. qui abortionis. ff. de pœnis. si quis abortionis aut amatorium poculum dederit, & ex eo mulier, aut homo perierit, summo supplicio afficiatur is, qui præbuit poculum. Intelligite si mulier, quæ recepit poculum perierit, aut homo in ventre existens, siue vir, siue fœmina esset, dummodo anima infusa fuerit, quia ante non dicitur homo, vt dicam in interpretatione ad illum text. *Homo vtrumque sexū continet.*

Vndecimò idē in dictione nullus, in Ordinat. reg. rubr. de appell. artic. 1. vbi nullus recipitur ad appellandum, nisi illico appellet: *Nul ne soit receu à appeller, s'il n'appelle* illico: intelligite siue sit mulier, siue vir, regul. nullus. de regulis iuris, in sexto. & Deutero. 17. nullus deinceps intumescat superbia. l. nullus. infr. de regul. iuris. idem in dictione nemo: vt in omnibus legibus incipientibus nemo, infra tit. seq. patet, & l. nemo. de leg. ff. *Nullus, nemo.*

Duodecimò idem in dictione persona. Decius in reg. fœminæ. in fin. ff. de reg. iur. Iaso. consil. 118. num. 2. vol. 1. Alex. consi. 4. in causa. vol. 7. Facit lex metum. §. animaduertendum. ff. quod metus causa. l. 1. §. personis. de iure immunita. Scripsi in gl. personis. §. statuimus. 2. de collat. in concordan. & in his proprie masculinum complectitur fœmininum, vt inferius dicetur *Persona continet et masculum & fœmininam.*

Decimotertiò idem in verbo Consanguineus, cuius nomine & consanguinea continetur, nisi sit diuersa ratio. l. 1. in fin. ff. de suis & legit. hered. vbi sic scribit Vlpianus. Consanguineos Cassius dicit eos, qui sanguine inter se coniuncti sunt: sed mulieres sanguine nexæ sunt, ergo consanguinei nomine veniunt. Probatur in tit. de success. agna. §. 1. in Instit. & communis loquendi vsus consanguineos, *Cousins*, appellat quocunque modo sanguine innectos, siue sint masculi, siue mulieres. Bart. in l. quidam, §. quod dicitur. ff. de lib. & posth. Cornel. consi. 222. quanquam. in 3. vol. tamen gallicus sermo habet masculinum & fœmininum, vt dicetur infra. *Consanguineus consanguineam comprehendit.*

Idem in coniunctis, vt si causæ coniunctorū sunt compromittendæ, causæ etiam mulierum comprehenduntur: vt consuluit Alexan. consil. 115. circa. col. vlt. in 2. vol. & consil. 79. Franciscus. in fi. in 6. vol. vbi proprie etiam dicit mulieres contineri. *Coniuncti verbum fœminas comprehendit.*

De propinquis idem voluit Anchar. consil. 95. in q. & Bald. consi. 354. in q col. 2. in 5. vol. & idem concludit dominus Tiraquellus in tract. de vtroq; Retract. *du Retraict lignager.* §. 1. gl. 9. dicēs, *si le plus prochain vient au Retraict lignager*, venire etiam fœminā, si proximior sit. Idem secundum eum, si dicatur, *le parent*, quāuis *le* sit articulus masculinus, tamen continebitur, etiam mulier: de quo dicam in l. liberorum. infrà eod. *Idem in propinquis.*

De cognatis, quòd etiam fœminæ contineantur, probat rub. de success. cogn. in Instit. & de gradibus cognat. & l. pater. in princ. de minorib. ff. *Cognatus.*

Idem si dicatur proximus, vel, *le plus prochain*, etiam mulier continebitur, si sit proxima. §. proximus. Insti. de legit. agnat. *Proximus.*

agnat succeff.& § fi.ibi.nato natæve. de succeſſ. cognat.in Inſtit.& Corne.d.conſi.222.

Generationis nomine quid.

Idem conſtituit Cornel.conſi.233. in hac,col.2.& ſeq. in 4.vol.in generatione, vt ſi domus venire debeat de generatione in generationem, vt appellatione generationis tam maſculi quam fœminæ , ac etiam nati ex fœminis comprehendantur. quod probatur in cap. vno. §. contra natos.de ſchiſmaticis.in ſexto.

Conſobrinus an contineat conſobrinam.

Idem in conſobrinis,*couſins*,dicemus.§.1.de legit.agna. ſucceſſ. niſi ſeparatim poneretur, vel eſſet diuerſa ratio:§. quarto gradu. Inſtit. de gradi. cogna. Et hodie quamuis vſus loquendi vocet omnes fere attinentes & conſanguineos conſobrinos , *couſins* , vel *couſines* , text.in c.vnico.de feudo marchiæ. vbi Bal.hoc expreſſe aſſerit:id tamen non proprie,vt conſuluit Alex.conſi. 153. viſo themate.col.2. in 7.vol.Ego etiam proprie in natis ex ſororibus,quia nati ex ſororibus conſobrini dicuntur , quaſi conſorini , d.§. quarto gradu. Ideo ſi mulieres naſcantur ex duabus ſororibus,hoc eis conuenit. Ex communi vſu loquendi Franciæ hæc vocabula ſunt ſeparata.Nam habemus *couſins* , & *couſines* : Ideóque ſi nomen maſculinum appoſitum fuerit in ordinatione,non habebit locum in fœmina, niſi ſit eadem ratio in ea. Etiam ſerui nomen ad ancillam refertur, l.deteſtatio.infr. ſcripſi abunde in conſtit.reg.gal.2.tomo, tracta.de famul.ſalar.gloſ.9.

Nomine ſerui & ancilla continetur.

In ſtatutis maſculinum complectitur fœmininum.

Decimoquartò in ſtatutis etiam maſculinum continet fœmininum,vbi eſt eadem ratio.probat Bartol.in l.iura.in fi. de legib.ff.& Curt.conſ.9.Ticinenſi.nu.63. verſi. teſtat. Iaſ.& Dec.in l.ſi quis id quod.col. 1. ff. de iuriſdict. omn. iud.nec video à iuribus ſtatutam in hoc differentiam, nec ego ſtatuam,cum Iuriſconſ.dicat maſculinum ſexum ſemper fœmininum continere,quia eſt cōmune nomen,l.qui duos.ff. de legat. 3. maxime quando ſtatutum loqueretur in termino communi , quis,aliquis,& ſimilibus verbis,vt ſuperius dixi.Et Decius conſi.339.conſului. col. 2. Ludouic.Gozad.conſi.43.videtur. col. 1. dominus Geminia. in cap. generali.de elect.in 6.hoc firmāt.quia hoc eſt ex proprietate recti ſermonis ſecundum eoſdem : & ſtatuta ſunt generalia,& omnes perſonas,quæ in eis non excipiuntur, cōtinent,l. omnes populi:vbi Bar.ff.de iuſtitia & iure.nec ſtatuta valerent facta contra certas perſonas , vtpote pro viris,ſine cauſa,& ratione excludendo fœminas,cap.cum omnes.de conſtitu. Ob id fœminæ etiam in ſtatutis comprehenduntur. Et iudex in his debet conſiderare , an materia æquè mulieribus & viris conueniat, & ſit eadem ratio in vtriſque,& tunc iudicet idem in ambobus : alioqui contra,vt inferius dicetur in maſculis.Et quia ſtatuta vltimis æquiparātur voluntatibus,l.1.vbi doct.C.de his quib. vt indig.& quamuis ea non ſint à doctoribus extendenda: tamen ad illos caſus,in quibus Iuriſcōſ. declaratūt fœminas comprehendi , poterunt recte adaptari ſtatuta tam ad maſculos,quam ad fœminas:quia poſtquam interpretatio facta eſt à Iuriſc.ſiue ab Imperatore,eam reiicere non poſſumus , quia illa interpretatio generalis eſt,ſicut lex , ideo eſt pro lege ſeruanda. imo ſi in ſtatuto prohibita eſſet extenſio,non cenſeretur legis extenſio prohibita, ſed hominis,vt no.Soc.in tract.fallent.regu.255.& Alex.conſil.45. habita.col.2.in 7.vol.doct.in l.1.ff.ad legem Falcidiam.

An ſtatuta facta contra certas perſonas valeant.

Statutum de primogenito an in primogenita locum habeat.

Ideo ſtatutum de primogenito habet locum in primogenita.Bald.in l.in multis.ff.de ſtat.homin.Rom.conſi.98. quod ad is.circa fi.Fulgo.conſi.203.viſis.niſi conſuetudo, vel ſtatutum de maſculis mentionem fecerit.& ſic intelligetur opinio Guidonis Papæ deciſ. Delphi.q.506.in contractu,vbi ſi donetur primo nato, filia primo nata id non habebit.quod verum etiam crediderim, quando non eſſet eadem ratio:vtpote & inter nobiles ageretur , qui præferunt maſculos fœminis:vel pro qualitate materię,quia inter mulieres regulariter non cadit ius primogenituræ , vt ſæpius eſt in conſuetudinibus ſcriptum. Et ſic ſtatutum loquens in termino communi comprehendit etiam mulieres,maxime in fauorabilibus, vt concludit Alex.conſil. 125.viſo proceſſ.col.4.vol.7.& Anchar. conſi.112. ſuperſtite.col.1.vbi dicit , quòd in fauorabilibus ex interpretatione comprehenſiua etiam in ſtatutis appellatione filij veniet filia : ideo ſi capienti proditorem detur præmium, dabitur etiam mulieri capienti. Sequitur Bald. conſi. 376. dicit ſtatutum.in 2.vol.Et vbi materia eſt indifferens,maſculinum cōcipit fœmininum,etiam in ſtatutis,teſte Curt. d.conſil.9.Ticinenſi.col. 3.num. 33.vt ſi ſtatuto caueatur, quòd ſi quis deliquerit,tali pœna puniatur,fœmina etiam quæ deliquit,punietur, quia non differt tūc mulier à viro, & maſculinum prolatum à lege,vel à ſtatuto,lex eſt.l.omnes populi.ff.de iuſti.& iure.& hoc probat Bonifa. in tracta.de malefi.in rub.quid ſi accuſatio.verſi.ſed quid ſtatutū dicit,&c.Dummodo illud , quod dicitur in maſculino, cōueniat fœminę:aliàs non,vt ſi loqueretur lex per aliquā qualitatē,vtpote doctor, medicus , religioſus , presbyter, fur,famoſus,&c.tunc non comprehendetur fœmina,teſte Alex.cōſi.135.circa primum.col.penul.in primo vol quia illa qualitas mulieribus non conuenit,& ſic in materia differenti docto. dicunt ſtatutis fœminam non comprehendi:vt inferius in limitationibus abundantius ſcribam.

Ius primogenituræ non eſt inter mulieres.

Mulier capiēs proditorem habebit præmiū ſtatuti.

Materia indifferens quæ dicatur.

Qualitas appoſita in actu excludit fœminam à viro.

Statuta non extendenda, quomodo intelligatur.

Nec refragatur id quod iuris ſcribunt interpretes , in ſtatutis maſculinum non continere fœmininum,quia ſtatuta ſtricti iuris ſunt,ob id non extendenda,vti dicit Cornel.conſil.11.& 83.& 315. col.2.in 1.vol. & Alex. conſil. 45.habita.col.1.in 2.vol.& alij plurimi iurium interpretes. Sed dico non extendenda ab eo qui non habet poteſtatem, ſi lex non extēdat:ſed ad legis extenſionem eſt etiam ſtatutum accommodandum,vt ſuperius dixi per text.in l. ſi vero.§.de viro.ff ſolut.matrimo.etiam in pœnalibus.vt ſuperius ſcripſi per l.ſi quis.ff. de iuriſdict. omnium iudic. ſed in pœnis,quādo mulier comprehenderetur, minuenda erit aliquatenus in illis pœna,ratione fragilitatis ſexus, l.aut damnum.§. in miniſterium. ff. de pœn. quicquid dicant iurium interpretes ſuper iis.

Pœna in mulieribus minuenda.

In vltimis voluntatibus maſculinum complectitur fœmininum.

Decimoquintò in vltimis voluntatibus maſculinum comprehendit etiam fœmininum : vnde qui dedit tutorem filiis,& filiabus dediſſe videtur. Vlp. in l. ſi quis ita.ff. de teſtam.tute.facit lex Lucius.§.quæſitum.ff.de legat.3.l. Lucius.§. Meuia. ad Trebell. & ſi quis ſubſtituat filio ſuo Titium,ſi ſine liberis,vel filiis decedat, ſi filias habeat excludetur ſubſtitutus,eadem ratione quia maſculinum,&c. Docet Alex.conſil.17. circunſpectis. col. penul. in 7.vol. Decius quoque conſil.568.ſi peto. Paul. Pariſ. conſil. 41. Ioan.col.3.in 3.vol. etiam equis legatis equæ continētur, l.legatis.in fin.ff.de legat.3.facit l.ex equis.de vſur.doctor. in l.cum auus.de conditio. & demonſtr.l.generaliter.§.1. C. de inſtit.& ſubſtit. & mulæ ſub nomine muli comprehendētur,l.qui duos.ff de leg.3.Niſi ex veriſimilibus coniecturis,aliud ſenſiſſe teſtatorem appareret. Cuma.conſil. 117.in teſtamento.in primo dubio.vt Iaſo. refert conſil.1. col.10.in 2.vol.facit l.Lucius.ff.de leg.1.

Equi continēt equas,& muli mulas.

Filij nomine filia. & fratris,ſoror venit.

Decimoſextò appellatione filij venit filia , l. iuſta. infra eod.l. cum in adoptiuis. §. quæ in filio diximus , & in filia extēdimus.ſcribam in dictam leg.iuſta. & l.liberorum.infra eo.Et fratris appellatione ſoror comprehenditur,Modeſti.in l.tres fratres. ff. de pact.niſi illa materia ſororibus non conueniret,vel aliud ſenſiſſe teſtatorem probetur,vel diuerſa aſſignari poſſit ratio , ſeu frater & ſoror expreſſi eſſent,l.1.ff.de patrici.l.Lucius.§.quęſitum.de leg.3.ff.Bal. conſil. 47. factum tale.in 5. vol. Latiſſime Curt. in dicto conſil.9.Ticinenſi.col.1.& ſeq.& Alex.conſil.85.animaduerſis.col.2.in 4.volum.

In priuilegiis fœminæ continentur ſub maſculis.

Decimoſeptimò in priuilegiis maſculinum complectitur etiam fœmininum,vt docet Papa in cap. cum & plantate.§.eccl̃ſias.de priuilegiis.vbi text.loquens de religioſis comprehendit etiam fœminas , ſi illis conuenire materia poſſit:niſi diceretur viris religioſis,cap. paſtoralis. de priuil.Bald.in cap. ad audientiam. 1. in fi. de reſcript.& ideo priuilegium immunitatis conceſſum Titio & filiis, filiabus etiam competit:ſed non deſcendentibus ex illis, l.1.in fi.ff.de iure immun.l.fi.C.de priuil.ſchol.lib.12.

Quod eſt intelligēdum,quatenus reſpiceret cōmodum conce-

Qui potest filios legiti mare, & filias poterit.

concedentis, secus si tertij. Barba. consil. 57. praeclare. col. 4. volum. 2. vnde priuilegium datum alicui, vt posset legitimare filios, ad filias etiam extenditur, si non vergat in praeiudicium tertij. Curt. dicto consilio 9. circa fin. versic. ad haec etiam. vbi dicit priuilegia esse restringenda, quando sunt odiosa. Videte Decium consil. 453. consultum. & Ludouic. Gozand. consil. 71. in causa. col. 3. num. 6. & Ias. in l. beneficium. ff. de constit. principum.

Foemina in contractibus comprehenduntur sub masculis.

Decimooctauò etiam procedit in contractibus, quibus non inuenitur à iure facta differentia in hoc. vnde si pater emat domum sibi & filiis, etiam filiae partem habebunt, quia votum parentum est acquirendi tam filiis quam filiabus. Papin. in lege, cum auus. ff. de condition. & demonstrat. l. nam & si parentibus. de inofficio. testam. l. in suis. de liberis & posthum. alias esset accusare naturam, contra legem, maximum vitium. Cod. de liber. praeter. vel exhered. Huius est sententiae Alexand. consil. 61. super eodem. colum. vltim. in primo volum. & Decius in l. 2. num. 105. ff. de regul. iur. & Alcid. hîc, ac Ludouic. Gozand. consil. 20. prima facie. vbi in contractibus etiam in materia indifferenti nostram procedere regulam asserit. Nec refragatur quod partes apertius legem exprimere debebant: nam sufficit exprimere prout de iure: sed de iure masculinum cōtinet foemininum: ergo partibus nihil imputandum est, quamuis turba doctorum in contrarium sit: voluntates etenim legitimè contrahentium omnimodo conseruandae sunt, l. pe. C. pro socio. & quia est legis extēsio, vt s. scripsi.

In rescriptis masculinum continet foemininum.

Decimononò idem in rescriptis, si impetrentur contra Titium, & quosdam alios, etiam foeminae continentur. ca. significauit. de rescrip. cap. 2. vbi doctor. illo titul. in 6. Sed hodie non vidi vti in nostris rescriptis illa clausula, & quidam alij, sed in monitionibus ad reuelandum comprehēduntur etiam foeminae, d. ca. 2. diuersum est, quando rescriptum exprimeret nomen proprium alicuius, tunc non venit foemina: quia rescriptum non trahitur ad aliam personam non expressam, cap. Rodulphus. de rescript. Barbat. in clement. 1. colum. 32. de elect. Imol. in l. si ita sit scriptum. colum. 2. ff. de legat. 2. Iason consil. 1. colum. 2. in 2. volum. Ludo. Gozand. consilio 29. videtur. colum. 3. num. 15. & in beneficialibus etiam habet locum, vt scripsi in praxi benefic. in bulla nouae prouisi. in verbo, super ea quoque, in prima parte.

In consuetudinibus.

Vigesimò in consuetudinibus, probat Ioan. Sanzon olim Delphinalis praeses in consuetudinibus Turonen. rub. 1. artic. 23. & Chassa. in consuetudinibus Burgundiae, rub. *des iustices*. §. 5. in gloss. *si aucun.* dicentes sub masculino foemininum contineri, si ratio patiatur, & subiecta materia: & cum in hac patria consuetudines seruentur pro iure, ob id secundum ius intelligendae erunt, & interpretandae. c. 2. c. cum dilectus. in fi. & c. fi. vbi doct. de consuetu. & sic masculinum continebit foemininum.

In constitutionibus regiis.

Idem in constitutionibus regiis diximus, vt in titul. *des responces par credit.* artic. 1. In tertio tomo constitut. regia. vbi dicitur, *le demandeur apres qu'il aura affermé le contenu en sa demande estre veritable, le defendeur sera tenu respondre par credit*, vel non, quod in mulieribus etiam locum habebit, cum petere in iudicio, & defendere se possint, & materia est indifferens. & ideo in illis obtinebit, vt teneantur respondere, sicut viri, vt inferius dicetur. & sic dixi donationem factam nutrici mulieri à suo pupillo, nullam per legem regiam in titul. de donatio. & aliis disposi. in 2. tomo consti. regia. quia eadem ratio in illis locum habet, quae in viris: & mulier tenetur eligere domicilium, sicut vir, quando litigat, vt dixi in tract. de domicilij electio. in artic. 1. in 3. tomo consti. regia. & in aliis multis constitu. decisio. huius text. locum habebit.

Trium ordinationum elucidatio.

In odiosis an sub masculo foemina continuatur.

Vigesimoprimò procedit etiam in odiosis: vnde si quis venerit contra transactionem iuratam, siue vir, siue mulier, infamis erit, & punietur poena l. si quis. C. de transact. Probatur etiam in l. si quis. C. vnde vi. & ibi gloss. hoc asserit. & in l. 3. §. 1. ff. de negot. gestis. vnde si mulier frangat foedus, contra eam agetur, sicut contra virum, vt concludit Hippolyt. consilio 85. Post reditum. contra Accur. hic, quia leges sunt generales, l. leges. Cod. de legib. alioqui sequeretur, quod mulieres astutae & sagaces non punirentur, & maleficia remanerent impunita, quod reprobant iura vulgaria.

Exheredatio filij continet filiam.

Siue odium profetatur ab homine, siue à lege: vnde si pater dicat, filium mihi nasciturum exheredo, quia ex me scio conceptum non esse, etiam si foemina nascatur, erit exheredata, id est, ab hereditate exclusa, si forte probetur anno maritum non coiisse cum vxore, & sic ab eo non esse conceptum. l. si posthumus. in fin. vbi doct. ff. de libe. & posthum. l. filium. de his qui sunt sui, vel alien. iur. Sed quando odium esset irrationabile, vtpote si posthumus exheredaretur pro voluntate, & sine causa, vt fiebat iure Digestorum, non comprehenderetur tunc foemina, l. 1. §. sed & si incertum. vers. quare ff. de vend. in poss. mitten. & & in hoc casu potest haec gloss. intelligi, quam Bald. not. singul. in margarita. in verbo, masculinum. Est tamen similis in l. si quis ita. ff. de testam. tut. gloss. in verbo, sponsam. vbi Hippol. in l. vnic. C. de rapt. virgi. & in l. si quis viduam. num. 5. ff. de quaest. De hoc irrationabili odio loquitur Imperator in l. fin. §. sed quemadmodum. C. de secund. nupt. facit clemen. 1. de elect. vbi gloss. & doct.

Si pro delicto patris filij puniantur, an filia etiam puniri debeant.

Si pro delicto patris filij puniantur, non punientur filiae, quando non esset in eis eadem ratio, l. quisquis. §. ad filias. ff. ad legem Iul. maiest. Bartol. hic. & si filij exulum siue bannitorum non possint in ciuitate remanere, quia timetur, vt velint vindicare patris exilium, non ob hoc excludentur foeminae, tanquam minus ausurae, per d. §. ad filias. teste Alberic. in quarta parte statutorum. q. 66. item quaerit, &c. & Bald. in d. l. quicunque. C. de seruis fugit. nisi filię essent viris magnis nuptae, vt alibi dixi. Et si quis ob rebellionem fuit exul factus, & sui, non tamen veniunt foeminae, teste Aret. consil. 39. in facto. & Barbat. consil. 50. clementissimi, colum. 6. in 4. volu. Francisc. Curt. consil. 176. praesupponit. col. 4. num. 7. Decius consil. 64. & diligenter. col. 1. quod limitatem quando illae filiae nuptae essent magnis viris & potentioribus, qui possent facilius se vindicare quam filij, tunc etiam comprehenderentur, per illum. §. porro. quae fuit prima causa beneficij amittendi.

Violento nocēti mulier continetur.

Item si diceretur, violentum tali poena puniēdum, mulier quaedam virago inferens violentiam, puniretur eadem constitutione, docto. in l. si constante. §. fin. ff. solut. matrimo. Quippe rationi est congruum, vt delicta non remaneant impunita, à quocunque sagace commissa fuerint. l. ita vulneratus. ff. ad leg. Aquil. d. l. si quis. C. vnde vi.

In omni materia masculinū concipit foemininum.

Vltimò fere in omni materia masculinum complectitur foemininum, quod bellissime probat Iul. in l. qui duos. in fin. ibi, quia semper sexus masculinus foemininum sexum continet. de legat. 3. Et haec lex nullam causam, nec personam excipit, vt dicit Papin. in l. 4. ff. si liber. ingen. esse dica. Sic nuncupatum firmat Ias. consil. 142. venerabilis. colum. 4. in 2. volum. Nec obest dicta lex, pronuntiatio. ibi, plerunque, quia regulam constituit: vt dicam in l. interdum. infr. eod. Nam Iurisconsult. non semper porrigit masculinum & foemininum, vt in casibus sequentibus, & quando sermo adaptari non potest ad vtrunque genus, teste Bartol. in l. 1. in fin. princ. num. 24. ff. de pecu. hactenus de ampliationibus.

Fallētia quare vocantur, & quomodo à Iurisconsult. exprimantur.

Pergamus ad limitationes: nec tot describam, quot iuris interpretes, sed necessarias tantum: ipsi enim fallentias dicunt, eo forte quòd fallant, seu decipiant multos, l. 1. ff. de dolo, sed interest nostra, ne fallamur, dicit Vlpia. in l. 1. in princ. ff. si mensor fal. mod. dixe. & graue est fidem fallere. l. 1. in princip. ff. de constit. pecu. &, nec me fallit alieno facto ius immutatum iri. l. nam satis. §. caeterum. ff. quemadmodum seruit. amir. Ideo nos sequemur Iurisconsult. verba, vbi quod nostri interpretes dicunt fallit, Iurisconsult. dicunt, derogatur. l. derogatur. infra eod. vel perdit officium suum regula, seu vitiatur, infr. in l. 1. titu. prox. vel flectitur, vt dicitur de reg. Lesbia: vel non procedit, vt dicitur in l. qua actione. §. si quis in colluctatione. ad leg. Aquil. ff. tēperatur,

moderatur, restringitur, & aliis verbis vtuntur iurisperiti, quæ frequentius mutuo ab eis accipiemus: excipitur, vt in l. & elegantet. ff. de dolo.

Masculinũ nõ continet fœminum, quãdo qualitas mulieribus non conuenit.

Primò perdit officium suum hæc regula, quando qualitas masculini sexus non conueniret mulieribus, & (vt dicunt iurium interpretes) in materia differenti, scilicet à viris, vt si patronus postulans puniatur, non punietur fœmina, quia illa qualitas mulieribus non congruit, cum non possint postulare propter Calphurniam, vel Calfarniam, quæ causam edicto dedit. l. 1. §. sexum. ff. de post. facit lex, semper. §. licet in corpore. ibi, nec omnia ei congruant, quæ principalibus constitutionibus cauta sunt. ff. de iure immunita. Eadem ratione, is qui ad successionem venit, tutelam accipere debet, non procedit in fœmina regulariter, l. Quintus Mutius. aliàs quo tutela. de regul. iur. ff. l. 1. §. interdum. de legit. tut. ff. & de legit. patro. tute. in fin. in Institut. l. 2. C. quando mulier tut. officio funga. Et sic in officiis masculinum non comprehendit fœmininum, vt si dicatur quod iudices teneantur, vel consules, seu commissarij morari in ciuitate, seu in loco, vbi notionem habent, mulieres non continebuntur, quia hæc officia habere non possunt. l. fœminæ. ff. de regul. iuris. Idem si testator dicat, do executores fratres meos, non intelligentur sorores datæ per rationem supra assignatam. Bald. in capitul. ad audientiam. 1. de rescript. Et quæ sunt illa, quæ non conueniunt fœmininis, tradit text. in dicta lege, fœminæ. vbi plenè Ioan. Mayner. & Decius post Baldum in dict. l. seruus Cod. commun. de successio. Vnde si quis acquirat feudum pro se & liberis, non comprehenduntur fœminæ, quia regulariter in feudo non succedunt. §. filia. de successio. feud. Dixi rationes in arbore feudorum, sed in hoc regno Franciæ contrarium seruatur, quia feuda instar patrimoniorum sunt, & ideo etiam in illis fœminæ comprehenderentur: vt dicit Ioan. Fabia. in Authen. ingressi. in fi. C. de sacrosanct. eccles. & Guido Papa in decis. Delphi. q. 59. secundum. & Boer. in §. 2. de consuet. feud. in consuet. Bitur.

Fœmina in feudo non succedunt.

Fideiubere nõ possunt mulieres.

Item non conuenit mulieri fideiubere, per totum titul. ff. & Cod. ad Velleia. vnde leges de fideiussoribus loquentes, de mulieribus non intelliguntur regulariter, vt possint fideiubere, quia hoc prohibet senatusconsul. Velleia. mulieribus fauens, vt scripsi in l. 1. ff. ad Macedo. in no. interpretat.

Ius in ordinibus loquens non continet mulieres.

Item quis libere ad subdiaconatus in decimooctauo anno, ad diaconatus autem in vicesimo, & ad presbyteratus ordines in vicesimoquinto promoueri potest, clemen. fin. de ætat. & qualita. scripsi in praxi beneficior. in dispensa. de non promouendo. Sed hæc decisio mulieres non comprehendit, quia illis non congruit, capitulo noua. de pœnitent. & remiss. & c. licet canon. de elect. in 6. Hippoly. singul. 2. masculinum. Socinus consil 36. rectè. colum. 3. volum. 1. cap. si quis presbyterorum. de rebus ecclesi. non alienand. & ibi Calder. Et quamuis presbyteræ dicantur mulieres viduæ, seniores, vniuiræ, & matriuiræ, in cap. fin. 32. distinct. tamen ideo ordinari non possunt. vnde si qualitas illis conuenire possit, sub masculino comprehendentur: ideo in ordinat. regia, in titul. de mercat. minutatim vendent. artic. 1. mulieres continentur, vbi statuitur mercatores minutatim vendentes intra sex menses mercedem seu salarium petere debere, alioquin post illud tempus nõ audientur: etiam locum habebit in mulieribus, ea officia exercentibus: quia eadem est ratio in eis: quod est vtile in hac patria, vbi mulieres publicè mercantur & negotiantur, vt abundantius scripsi ibidem, in secundo tomo constit. regia. vbi dixi eas magis astutas in emendo & vendendo esse, quam sint viri.

Presbyteræ mulieres quæ.

Ordinatio regia de mercatoribus minutatim vendẽtibus habet etiam in mulieribus locum.

Fœmininum quando est à masculino separatum sub ipso masculino non includitur.

Secundò vitiatur hæc regula, quando lex separatim loqueretur de masculo, & separatim de fœmina, vel quando contrarium in vno statutum esset, quam in alio, per text. in l. 1. §. in potestate. ibi, filios, vel filias. ff. de exercit. actio. l. si quis, vel si qua. C. ad Tertul. l. 1. ibi, quos quásve. ff. furti aduers. nautas. quod interdum fit ad maiorem expressionem & declarationem. l. mariti. §. quinquennium. ibi, postulatus, postulatáue est. ad legem Iul. de adult. lege penu. ibi, aggressus aggressáve fuerit. de sica. l. publica. ibi, reo vel rea. de public. iudic. l. 1. in fin. de postul. lege, si ita. ff. de liberis & posthum. l. secunda. §. ait prætor. ibi, qui quæve deminuti deminutæve. de capi. deminut. l. clemens. de hered. instituend. Bald. in lege, in multis. de stat. homin. cap. dilecti. de donationibus. Socinus consilio. 63. visis testamenti. num. 13. in 3. volum. Curt. consil. 52. super testamentis. num. 24. Iason consil. 1. versic. 7. facit in 2. volum. Decius cons. 339. consului. col. 2. Iacob. in l. si quis id quod. in prima lectura. col. 1. ff. de iurisdictio. omnium iudic. & in l. quicunque. col. 1. de seruis fugit. C. quia expressum facit cessare tacitum, l. cum filio. §. filio. ff. de vulgar. Et quãdoque propter huius significationis ignaros hoc adiici solet. text. pulcher in c. vno, de no. for. fideli.

Nominis prolatio non continet fœmininum sexum.

Vel si masculinũ sub proprio nomine proferatur, vt do tutorem Titio filio meo, aliis filiis, vel filiabus dedisse non videtur, lege, si quis ita. §. 1. iuncta gloss. ff. de testam. tute. Et si institutus erit Ioannes filius talis, non erit instituta filia, nisi in casu descripto in l. 3. vbi doct. C. de inoffic. testa. Facit quod not. Albert. Brunus in tractat. de statu. excludend. fœminas, artic. 5. quæst. 13. quia nomen proprium aliud non continet. l. 1. & sequent. ff. de libe. & posthum. vbi doctor.

Cõstitutio profert vnum factum etiã ligat alios.

Quod non habet locum secundum Bart. quando profertur à lege ius ciuile condendo, vt in prima constitu. C. §. fin. vult dicere Bar. quod masculinum concipit fœmininum, quando à lege profertur: vt in lege prima, C. de eden. Imperator ibi rescribit Æmilio. & in l. 2. ibidem, Fausto, si fœmina similem casum habeat, licet vir in lege sit nominatus, tamen fœmina comprehendetur, vt etiam Dinus scribit in c. quod alicui. in fi. de regu. iur. in 6. Sed hoc non venit eo, quòd masculinum concipiat fœmininum, sed quia lex est generalis, l. leges. C. de legib. & ius est omnibus commune, ideo quando Imperator legem facit generalem, licet nominet vnum, non erit ob hoc lex specialis, vel si scribat ad petitionem vnius: nisi personalis esset constitutio, l. 1. ff. de consti. princ.

Lex ad postulationẽ vnius facta ligat etiam alios.

Sic est dicendum, quando ad postulationem mulieris lex fit, vel edictum, tunc licet nominetur mulier, tamen lex omnes ligat in casu simili. Probatur in lege, pacta quæ contra leges. & l. pacta nouissima. & l. pacto successorum, in suprascripto. C. de pact. facit lex, Modestinus respondit his verbis, libertis libertabusque meis libertum libertæ testatoris non contineri. infr. eodem. quæ lex licet in libertis libertæ loquatur, idem tamen erit in libertis liberti: & hoc docet Petrus à bella Perti. in l. quicunque. colum. 2. C. de seruis fugi. alioqui omnes ferme leges. C. quæ ad postulationem virorum & mulierum factæ sunt, & essent speciales, & non ligarent omnes. idem etiam in decretal. epistolis esset, quod non est dicendum: vt plene docet Felinus in c. 1. num. 17. de constitu.

Diuersa ratio facit vt masculinũ non contineat fœmininum.

Tertiò non procedit, quando esset diuersa ratio in fœmina, vtpote si contractus à minoribus factus sine consilio, consensu, vel authoritate consanguineorum irritus fiat, non esset nullus sine consensu fœminarum consanguinearum, quia consilium earum est fragile, lege prima, ff. de legit. tut. l. filia. C. de inoffic. testament. cap. forus. de verb. signific. & authoritas est propriè virorum, lege, quidam decedens. §. Papinianus. ff. de administr. tut. Et quia non debet fieri extensio prohibitiua statuti de masculo ad fœminam. Alex. cons. 234. puto. colum. 2. in 6. volum. Nec est eadem conditio in muliere, quæ in viro. Bald. in l. vlti. C. de verbor. signific. Curt. dicto consil. 9. Ticinensi. num. 36. Socinus consil. 90. abunde. in fi. vol. 1. Et hoc casu multum valet iudicis arbitrium, inspecta & considerata facti qualitate, vt pragmaticis satis est liquidum, per l. 1. vbi Claud. Seyssell. de legi. ff. alioqui dictante eadem ratione procedit etiam in statutis hæc conclusio, vt superius probatum extitit.

Quarto [illegible] text. decisio, quã alia mens legis, vel

Masculinum nō cōplectitur fœmininum quando de cōtraria mente constat.

vel loquentis tacita vel expressa esset, & de illa voluntate constaret, per l. Lucius. §. quæsitum est: An quod heredes fratribus rogari essent restituere, etiam ad sorores pertineret: respondi pertinere, nisi aliud sensisse testatorem probetur. ff. de legat. 3. Exemplum istius voluntatis scribit Decius in dictam legem secundam, num. 98. inferius titul. proximo & pro facti qualitate iudex istam mentem arbitrari debet, vt voluntas disponentis exactè seruetur, l. in conditionibus. ff. de conditionibus & demonstrationibus. vnde cum sententia ad acta referri debeat, l. ait prætor. §. 1. ff. de re iudicata, tunc non habebit locum hæc regula, quia iudex videtur velle condēnare illos, qui in actis sunt descripti. vnde si contra vniuersitatem actum fuerit, vbi sunt mulieres, etiam comprehendentur, non ex vi huius regulæ, sed ex vi verbi vniuersitas: vt concludit Barbat. consil. 57. col. 5. volu. 2. & Decius in d. l. 2. nu. 115. versicul. septimo. infra titul. proximo. vnde si patronus ex statuto excludat matrem, tamen amita non excludet eam, teste Bald. in l. illam. Cod. de collat. Et statutum excludens matrem à successione filij, non excludet à successione filiæ, vt asserit hic Albe. sed hoc non est, quin masculinum contineat fœmininum: sed dispositum in vno, non habet locum in alio, propter diuersam rationem, & quia illa statuta contra ius non debent trahi ad ea, ad quæ non videtur mens statuentium accedere: nec est eadem ratio in aliis non expressis, & propter odium irrationabile, de quo superius scripsi.

In sententiis ea masculinū contineat fœmininum.

Ciuitas nō cōtinetur sub verbo si quis.

Vltimò ciuitas non comprehenditur sub hoc verbo, si quis. & sic cap. felicis de pœnit. in 6. non comprehendit ciuitatem, prout consuluit Anton. de Butr. consil. vltim. colum. 6. per l. metum. §. animaduertendum. ff. quod metus caus. quia verbum si quis, & verbum, persona, fictè repræsentantur in vniuersitate. l. mortuo. ff. de fideiuss. & ea quæ fictè intelliguntur, non veniunt expresso casu vero, l. Labeo. infra eodem. l. 3. §. hæc verba. ff. de nego. gest. quod intelligite in odiosis, secus in fauorabilibus, lege, item ait. iuncta lege, ergo. ff. ex quibus causis maio. lege prima, C. de iurisdict. omnium iudic. & ibi gloss. scripsi in gloss. quicunque. in §. præfatique ordinarij. de colla. in Concord. alias limitationes tradit Ias. & alij in l. si quis id quod. de iurisdict. omnium iudic. ac Decius in l. 2. de regul. iur. quæ omnes limitationes sub istis continentur.

Dictiones tam & quā quid significent.

Tam, & quam. Ista duo aduerbia interdum iunguntur, & sic vult dicere text. quòd dictio si quis masculos pariter & fœminas complectitur: & vulgo dicimus, *autant les masles, que les femelles.* Et de his verbis tam & quam est text. in l. nominis. in fin. & l. verbum oportebit. & l. vestis & l. hominis. l. generi. l. pecuniæ. 3. & l. qui venenum. infra eo. & in l. ait diuus. de iure fisc. ff. ibi, tam masculum, quam fœminam. & in rubric. communia prædi. tam vrba. quam rusti. ff. & regulariter dictio tam est copulatiua diuersorum, vt asserit Iacob. Bonand. in tractatu contra rebelles Regum, artic. 1. in 2. tract. conclus. 14. per text. in l. mercatores. C. de commerc. & merca. Sed iura quæ allegaui, hoc melius probant, & inferius alia adducentur.

Interdum ista separantur, & tunc dictio quàm comparatiuè seu electiuè ponitur: idem si coniuncta sint, vt docet Lucas de Penna in l. 2. in fin. Cod. de metal. libr. 12. nihil allegat: ego adduco text. in l. creditor. §. 1. in fin. ff. manda. ibi, palam est enim facere Titium non tam Titiæ nomine, quam quòd consultum sibi vellet mandasse, &c. l. 4. de contrahen. empt. ibi, non tam ex substantia præbet, quam ex quantitate: & in l. pro herede. vbi Areti. ff. de acquirend. hered. facit l. 3. ibi, minus quam. & l. mulieris. §. 1. ibi, plus est in manus pretio, quam in re. & l. plus est in restitutione, quam in exhibitione. & l. nihil aliud est heredinas, quam successio. l. rei appellatio latior est quam pecuniæ. infra eodem.

Quam aduerbium similitudinis.

Aliquando quam est aduerbium similitudinis, vt Amplius vsurpando, quam iussimus: vt in d. l. 2. in fin. adduco text. de vtroque in l. si vnus. in fin. princ. ff. pro soc. ibi, societas cum contrahitur, tam lucri quam damni communio initur. Iuridate tamen si illic sic sumatur, quia non videtur multum conuenire, vt ibi sic sumatur: sed pro pariter, vt dictum fuit. Forte Lucas voluit intelligere de dictione quam separata, vt sequitur.

Quam pro valde.

Nonnunquam pro valde accipitur, & est aduerbium quantitatis, vt in cap. quam magnum. 23. q. 4. & iungitur superlatiuo frequentius, vt Iauolen. probat in l. fi. ibi, quam plenissime debemus interpretari beneficium principis. ff. de constit. princip.

Quam pro quantum.

Multoties quam pro quantum accipitur, c. quam sit. de elect. in 6. & Vlp. in l. qui cum tutoribus. §. 1. ibi, non tam paciscitur, quam decipitur. ff. de transact. & tunc positiuis, seu verbis iungitur, vel infinitè legitur.

Et quandoque electiue ponitur, vt, bonum est sperare in domino, quam princi. & est phrasis Hebræa apud Tertul. teste Arch. in cap. quomodo. in princip. de consec. distinct. 4. & facit lex. nihil aliud est hereditas quam successio, & lex, boues magis armentorum quam iumentorum nomine appellantur. l. si cum fundum. in fin. & l. in conuentionibus contrahentium voluntatem potius quam verba spectari placuit. infra eodem. & fere in idem quoad sensum conueniunt comparatiue & electiue: sed dictio tam iungitur casui magis dubitabili: vt doctor. scribunt in l. 2. Cod. de edend. & hoc, quando illa verba connexa sunt.

Vtilitas dictionis tam & quam.

Et sic infertur quod ista verba tam & quam affirmatiue posita faciunt æqualem comparationem. Probat textus in lege, cum scimus. §. sin autem. C. de agricol. & censi. lib. 11. & lege, non solum. §. si mandato ff. de iniur. & Iason consi. 143. agitur. colum. 2. in quarto volum. docet. Vnde si dedero tam filiis quam nepotibus hereditatem, tantum habebunt nepotes quantum filij. Ex hoc videte phrases Iurisconsultorum sequentes.

Phrases dictionum tam & quam.

Item hæ acceptiones non tam latè accipiendæ sunt, quam verba earum patent, lege, in vsucapione. §. penultimo, ff. de diuers. & tempor. præscript. lege sed licet. de offic. præsid. Tam negligenter, id est valde, vel adeo. lege, quod si. §. primo, ff. de minoribus, ibi, itaque nisi aut manifesta circumscriptio sit, aut tam negligenter in ea causa versati sint, prætor interponere se non debet. Interdum accipitur pro &, vt Paulus in lege, Æmilius. ff. de minoribus, ibi, victa tam apud prætorem, quam apud præfectum vrbis prouocauerit. Et omnibus tam parentibus quam liberis de inofficioso licet disputare. Vlpianus lege prima, ff. de inofficioso testamento. Tam ex contractibus quam ex delictis in filiumfamilias competit actio, lege, tam ex contractibus. ff. de iudic. lege, quarto. in principio, locat. ff. Tam difficilis, adeo vel tantum, lege antepenultima, ff. famil. erciscundæ. ibi, & diuisio tam difficilis sit, vt pene impossibilis esse videatur, & lege tertia, §. ibidem. ff. ad exhib. ibi, tam euidens. & lege, item quæritur. ibi, tam vehementer. loca. & tunc separata est dictio tam à dictione quam. Tam idoneus. Vlpianus in lege, Labeo. in fi. ff. de arbi. ibi, sed Pomponius dubitat vtrum iisdem, an & aliis tam idoneis. lege, qui non tam hominem idoneum elegit, vt recte id perferri possit. commoda. ff. Tam modica, idem vulgo, *si petit.* Vlpianus in lege, sed & si susceperit. §. sed & si proponas. ff. de iudic. ibi, nec enim verisimile est testatorem, qui honorem habitum voluit iis, quibus reliquit, tam modica fideicommissa præstari in prouincia voluisse, d. l. Labeo. in fi. de arbi. & lege, qui non tam. ibidem. Et si alias, quæ multæ sunt, inueneritis, hoc afferre lubebit. Ego alias vobis, ne fastidium pariat tanta iurium congeries, afferre non audeo.

Masculus nō comprehendit fœminam.

Masculos. Ex hoc patet, quòd verbum masculos non comprehendit fœminas, etiam in materia fauorabili: alioqui nō expressisset hic vtrumque, etiam Gallicè *masles* excludit *femelles.* lege, item apud. §. si quis virgines. versic. comitem. ibi, siue masculum, siue fœminam. de iniur. ff. l. toties. §. non tantum masculos, sed etiam fœminas, si quid ob honorem pollicitæ sunt, debere implere sciendum est. ff. de pollicita. §. cæterum. de legit. agnat. success.

in Ins

in Institut.lege,clemens.in princ. ff. de hæred.instituend. l.hominis.infra eodem.l.tertia.§.1.de pecul.ff.lege,ait diuus.de iure fisc.lege,postliminium. §. sed & si.ibi,siue fœmina, siue masculus sit. de capt. Vnde si quis substituat hoc modo, Si filius decedat sine masculis,tunc fœminæ excludentur extantibus masculis,teste Bartol.in lege,cum auus.ff.de conditio.& demonstra.lege,nam & his,qui nō ex masculis descendunt. ff. de inofficioso testam.l.Herennius. infra eod. tamen & eosdem, quos masculi ad vsum domus recipere,& mulieres possunt,lege,non solum ff.de vsu.& habita.

De lege S'aliqua. Est etiam in hoc regno lex S'aliqua, à priscis temporibus obseruata, quæ lex regni diei solet, quia omnino excludit fœminas à successione regni. vnde autem hæc lex S'aliqua ita sit nominata, varij varia dixerunt, quæ omitto.tantum id dicam, nuper in eo libro vetusto manu scripto,quæ mihi egregij principes ostendistis, memini me legisse multa & diuersa legum antiquissimarum capita, quæ omnia incipiebant si aliquis, &c. præter vnum legis caput, si aliqua, quo cautum erat,si aliqua filia Regi nascatur,non succedat in regno, sed habeat apanagium. *Apanagium.* Ex quo hanc legem nominatam puto per apostrophum, S'aliqua,quasi si aliqua, cum aliarum legnm capita sint si aliquis:& vt in iure solemus citare legum capita, ita dictam esse hanc S'aliquam, non male fortasse quis coniiciet.hæc volui vobis dicere, quoniam illum habetis librum. Quare frustra discruciari videntur, qui disputant an lex S'aliqua dicta sit à Saliis Franciæ,de quibus apud Marcel. an à Salagast authore, vt est testis Tritene:vel à Saliga,id est, franca & libera, veterum Francorum lingua, qui terram saligam liberam,vt ait Paul. Volzi appellatunt,quod Spiegel. quoque notat.& nisi legissem illum librum, semper à Saliis S'aliquam dictam existimassem. Certum est enim Francos Salios dictos apud eundem Marcell. Quod verò nonnulli ex mutatione g in s propter literarum affinitatem salicam,quasi gallicam dixerunt,non me mouet.nam ante Francos illa lex fuisse non traditur:erant tamen Galli: sed ex quo Franci venerunt in Galliam, tunc in Gallia regnum esse cœpit,de quo illa lex,antea verò non.

Substitui masculi quando ex testamento vocati censeantur. Secundò si testator sine masculis decedenti substituat, tunc masculi ex testamento vocati censentur:licet alias ab intestato succedant vocati in conditione, per gloss. in lege,Lucius.ff de hæredibus instituend. hoc expressim decidit Guido Papæ decision. 184.in illa.quem sequitur Franciscus Curtius consilio centesimo decimotertio,pro resolutione,columna tertia,versicul. secundam facio. num. 4. & Petrus Paulus Parisiens. consil.8. attingendo.colum.2. volum.3.& consil. 42. ad resolutionem. colum.3.ibidem. *Omnis masculus non continet fœminam.* etiam si testator diceret, omnem masculum, tamen non continebitur fœmina. Vlpian.in lege,placet omnem masculum posse posthumum hæredem scribere. delibe. & posthum.Caro.Ruinus consil.158.viso testamento.col.4. volum.2.

Mares non cōprehendunt fœminas. Idem si dicat lex mares,tunc excludentur etiam fœminæ: & ideo solent semper adiungi, vbi vult intelligi de fœmina:vt in lege prima, §. ius naturale.ibi,hinc descendit maris & fœminæ coniunctio. ff. de iustitia & iur. & in Institut. de iure natur. in principio, & in l.1.§. accusationem.versicul.atquin,idem alias scribit non posse aliquem duos eodem tempore adulterij accusare, marem, vel fœminam.ff.ad Turpil.l.mariti.in fin.ibi,cum autem,qui per vim stuprum intulerit, vel mari,vel fœminæ.ff.de adult. l. si adulterium.§.1.& l.vim passam.§. duos.ibidem.lege vltima,in fi.C.de his qui spon.public. mun.sube.libro decimo.Bald.in lege,quicunque.col.3.Cod.de seruis fugitiuis. Vnde Vlpian.scribit,si de tabulis testamenti agatur deponendis,& dubitetur cui eas deponi oportet,semper seniorem minori,& amplioris honoris inferiori, & marem fœminæ præferendum, lege fin. ff. de fide instrument. quia maior est dignitas in sexu virili.l.1.ff.de senator.masculus prius editus præsumitur,quam fœmina. l. si fuerit.in fi.ff. de rebus dub.

Vir excludit fœminam. Idem si dicatur vir,excluditur etiam fœmina. Papin.in l.1.lex est commune præceptum, virorum prudentum cōsultum. ff. de legibus. l.scripturas.in fin.ibi,nisi forte probatæ atque integræ opinionis trium vel amplius virorum. C.qui potio.in pign. habe.l.nemo vir.C.de vestib.holob. libr.11.cap. fin.ibi,in præsentia bonorum virorum.de appellatio.gloss.in verbo virum.§.quod si prædicta.de elect. in pragmat.

Limitatur quando materia congrueret tam mulieribus quam viris, vt non minus quam duorum vel trium virorum,qui sint probatæ vitæ, & fidelis conuersationis testimonium admittatur,capitulo, licet,vniuersis. de testibus. vbi mulier ad testimonium fere admittetur,l.qui testamēto.§.mulier.ff.de testamen.text.in capitulo primo,de præsumpt.scripsi in §.præfatique ordinarij.in verbo,viris gradualis.de collat.in concord. *Testes super articulis reiectis audiri nō debent. Arestum.* Nota tamen,quòd si audiantur testes super articulis reiectis, non valent eorum testimonia, etiam si fuerint sine præiudicio auditi: & ita fuit pronuntiatum in senatu anno 1510.die secunda Martij.

Ex mente filia quādoque continetur nomine viri. Secundò,si de contraria mente appareret,nomine masculi vel viri veniret etiam fœmina,lege, non aliter.de legatis tertio.ff.lege,Lucius.§. quæsitum.ibidem. Ideo aliquando respondi cuidam petenti de dispositione testantis,vt omnes eius filij masculi tam parui quam magni vestimenta lugubria per annum deferre haberent, intelligendum etiam esse de fœminis, cum testator vnam tantum paruam filiam haberet, & masculi erant magni, ob idque voluisse ex mente illam sub nomine masculi comprehendere:cum scilicet dixerit,magnos & paruos,& nullus masculorum esset paruus: & quia hoc etiam maxime conuenit mulieribus, l.vxores, & l.liberorum.de his qui not.infa.ff.

Tertiò,quando vir & fœmina exprimerentur,seu masculus & fœmina,cap.maiores.ver.cum ergo,ibi,cum tam viri,quam fœminæ baptisentur.de babtis.lege,hominis.ſ. eo.lege,diuus.de iure fisc.ff.& superius scripsi alia iura.sed hoc est ratione expressionis, non quod vnum comprehēdat aliud vocabulum in hoc casu.

Quartò,interdum vir pro marito accipitur,vt vir vsum habens cum sua vxore habitare potest. l. imo.& l. neque. cum l.seq.de vsu.& habi.ff.& l.fin.§.item si mulier ad Velleia.inferius abunde dicetur.

Nomen fœminini sexus nō comprehendit masculinum. *Fœminæ.* Animaduertendum est,quod appellatione fœminæ, vel filiæ, vel alterius fœminei sexus nominis masculinus non continebitur sexus. Exemplo enim turpissimum est, fœminino vocabulo etiam masculos contineri, vt bellissime scribit Pompo.in lege,si ita scriptum in princip. ff. de legatis secundo. Nec appellatione Abbatissæ venit Abbas,nec monialium nomine monachi,clementina, attendentes. de statu monachor. & ibi gloss.in verbo, cecidisse.doctores in capitul. Raynutius. in verbo,de clera.de testamen.veteres enim cum aliquem tanquam mollem & effœminatum carperent, fœminino eum vocabulo irrisionis causa appellare solebant. Aleiat lib.2. Parerg. cap.48. maior enim dignitas in sexu virili est. lege prima. ff.de senato. *Irrisionis causa fœminino nomine viri vocantur.*

Ex quo infertur, vix valere consuetudinem, cum sit turpis, & consuetudo iuxta turpitudinem inducta non valet, capit.final. de consuetudinib. & ibi plene Curtius. quod facit contra illos, qui nominant domum Helenæ, vel alterius mulieris, licet sit coniugata. nam debent vocare domum mariti, non mulieris: nempe turpissimum est virum venire sub fœminæ appellatione, & gallinam cantare vbi adest gallus gallinaceus, etiam si domus vere esset mulieris: tamen post matrimonium nomine viri dici debet, quia res dotalis est in dominio mariti, lege, doce ancillam. Cod. de rei vindication.& postquam vxor in viri familiam transit, ob id & ipsius nomen, & bona nomine mariti vocari debent. Nisi in magnis nobilibus, & principibus, vbi mulier retinet suum nomen, & princeps etiam, & maritus vocat tunc vxorem suam dominam, & vxor virum dominum,vt placet Corset.in tract. de po *Vir quando vxorem dominam vocare debeat.*

de poresta.regia.q. 3. alioqui non, teste Bart.in l.donationes.C.de donat.inter virum & vxorem.

Comprehenditur masculinum sub fœminino, vbi est eadem ratio.

Limitare non procedere, quando esset eadem ratio, vel maior in sexu masculino, quam in fœminino, tunc ratio etiam comprehendet masculinum: vnde consuetudo inducta à fœminis, vt non rescindatur contractus, habebit etiam locum in masculis, vt docet Anton.de Butr.in cap. fin.num.44.de consuetu. licet Decius in cap. cum in cunctis.col.vltim.principij de electio.hoc velit reprobare per text.in cap.quoniam.de simon.vbi fit extensio per Papam ad monachos. Et quamuis ibi non fuisset facta, tamen idem dixissemus, vbi est eadem vel maior ratio: non quod fœmininum comprehendat masculinum, sed eadem ratio amplectitur etiam masculinum, licet in fœminino sit expressum. quod probat text. ad hoc valde accommodus in l.2.§.remittit. ibi, conuenit autem hoc & in omni alio. de excusat.tut. ff. Vnde si quis prohibetur tenere capras in ciuitate, vel intra vineas, seu arbusta ponere, habebit prohibitio locum etiam in hircis, teste Alber.in tractat.statu.in prima parte.quæst.104.incipien.sed quod statutũ, quod eadem seu maior ratio sit in hircis quam in capris, quia illi ita nocent, sicut capræ. Ergo mens statuentium attendi debet, argum.l.vxori.§. fin.ff.de leg.3. & l.illis.de conditio.& demonstra.quippe si statuentes fuissent de hircis interrogati, idem respondissent, ergo & nos, l.Titius. §. 1. ff. de liber. & posthu.& vbi est eadem ratio, extendi solet dispositio. cap. vno, §. porro, quæ fuit prima cau benefic.amit.Barba.in dict.Clemen.1.col.34.de elect. Sed locuti eo fuerunt statuentes de capris, quia plures aluntur, propter lac, quam hirci: tamen noluerunt excludere hircos. Authen.cassa.iuncta gloss.C.de sacrosanctis eccles.& quæ plene scripsi in tracta. nomina.q.5.num.25.& qui gallinas inuentas in suo viridario occidere potest, & gallum liberum erit ei occidere, vt Boer. scribit in §.5.de consuet.prædio.in consuet.Bitur.

Probibiti tenere & capras, & hircos.

Item si prohiberetur sutori ne faceret calceos ex corio vaccarum, non poterit facere ex corio boum, licet apud eos coria boum multa inueniantur, & in foro boario vacca inueniri vix potest. bouis enim appellatio taurum vaccamque comprehendit.l.si aliena.§.Scæuola.ff.de vsucap. præter suum proprium nomen. Valla lib.4.cap.42.in prin. & patronus non debet adigere libertam ad iuramentum, ne nubat, sic & in liberto.l.adigere, vbi etiam Bart.& l.qui contra.ff.de iure patron.

Bouis nomine vacca comprehenditur.

Item restringitur quando appareret de contraria mente disponentis: vtpote. Aduocatus duos habebat in ciuitate mulos, legauit mulas, quas habebat in ciuitate, nullas tamen ibi habebat, sed mulos, tunc quia de voluntate sua constat, quod voluerit legare mulos, ideo muli debebuntur, licet mulas expresserit, quia disponentis voluntas attendi debet, l.in conditionibus.ff.de conditio.& demonstrationib.& quia falsa demonstratio non vitiat legatum, l.demonstratio. ff. de condit.& demonstratio.§.huic proximam. de legat. in Institut .facit text. in l.si quis in fundi vocabulo.de lega. 1.ff.

Legans mulas an muli debeantur, cum mulas non habeat.

Tertiò, quando digito quis demonstraret mulum, & diceret dono hanc mulam, valeret legatum de mulo, per gl. in l.quæ extrinsecus.de verb.oblig.ff.& doctor. in dict.l.si quis in fundi vocabulo.de leg.1.

Neutrum masculinũ, & fœmininum cõprehendit.

Neutrum autem genus comprehendit & masculinum & fœmininum, vt si quis legaret vestimenta omnia, quæ haberet, si & muliebria, & virilia haberet, omnia legata censerentur, teste Bart.in l.Plautius.de auro & argen.lega. & Bald.in l humanitatis.col 11.num.53.C.de impube.per l.ea tamen.ff.de legat. 3. allegatur lex, si ita scriptum.ff.de lega.1.& l.vnic.iuncta gloss.in verbo, contrarias.C si seruus exiero. Cepola hic adducit text. in cap. translato. de constitut.sed parum probat. Vide in bullis quomodo fiat, in praxi benefic.in forma. no. prouisio.in verbo. super ea. vbi plenè docui.

Hermaphroditus an veniat appellatione si quis.

Quid in hermaphrodito, seu androgyno? an veniat appellatione si quis? dicerem venire, quia postquam hæc dictio si quis complectitur tam masculos, quam fœminas: ergo hermaphroditum, qui de vtroque sexu participat, l. quæritur.ff.de sta.homi.gl.in l.si quis in tantam.in magna glo.C.vnde.vi. videte Albertum Rerimum in tract.de sta. excluden.fœminas. q. 10.articul.12.vbi tradit an veniant prodigiosi. De quibus dicam in l.ostentum.& in l.quæreret.infr. eod.

De fœmina scribit Iurisconſ. in l. pronunciatum: in fi. & l.hominis.& l.familiæ.& l.illa verba, optimus, infr.eo. fœminini sexus, in l.cognoscere.in fin.inf.eo.alia dicentur de his in l. mulieris.infr.eod.

Complectitur & sequentia verba propriè quid significẽt.

Complectitur. Hoc verbum Complectitur proprietatem notat. Complecti enim est simul amplecti, comprehendere, concipere, continere, includere: quod non potest fieri ex impropriet ate sermonis: vt probat l.si quis id quod. ibi, & vtrumque sexum prætor complexus est.ff de iurisdict. omnium iudic. l. 1. de edend.l.triplici infr.eod.l.pecuniæ.2. vbi dicitur primò complecti, postea contineri.facit lex, verbum facere.inf eod.& l.aut qui aliter.§.1.ibi, & diem & horam denunciationis complecti: & l.is qui.§.hoc interdictum complectitur. ff. quod vi aut clam. l. apud.§. metus.ibi, exceptio doli personam eius complectitur: qui dolo fecit.ff de dol.except. & l. eum qui. §. qui sibi aut filio dari stipulatur, manifestè in hoc personam filij complectitur.ff.de verbor.oblig. l.interdum.ibi tacitè tempus complecti videtur: ibidem.l. si ita stipulatus sum.ibidem.l. 2. versic. namque Aquilia eam æstimationem complectitur de priuat.delict.facit l.semper.§.legem.de iure immunit.Bartol.hic,& Decius consil.570 Casus.& in l.2.num. 95.infr.titul proximo.facit l.item ait prætor.§. 1. ex quib. caus.maior ff l.denuntiasse.§. quid tamen.de adulte.l.metum.9.§.sed licet.quod met.caus & l. si seruus §. cum eod. ad legem Aquil. cum aliis sexcentis, quæ ad hoc adduci possent.

Propria significatio quando & ex quibus sit assumenda.

Dicet quis, vnde possit sumi propria significatio? Respondeo, ex rei essentia, diffinitione, descriptione, vel etymologia, vt docet Aurel.Dauid in suo tract.de verb.signific.c.6.post Cepo.q 6.in hoc titul. ego alibi fusius dicam.

Contineri proprietatẽ notat.

Idem in verbo Contineri, vt proprietatem notet, dicemus per l.pecuniæ.2.infr.eodem.vbi quod in initio posuit verbum complecti, postea vtitur verbo contineri, ad denotandum quod idem significat verbum contineri, quod complecti.facit l.in lege Censoria in fin.infr.eod.l.rei.1.l. alienationis. l. appellatione parentis. cum l. sequent.l.cæterorum & l.Marcellus l.mulieris.l.verbo victus.l.in stratum l.cognoscere §.l.berorum.l.satisdationis.l. iusta. & l. proximi. l. appellatione rei.l.liberti appellatione.cum 60. legibus, quas inferius etiam hoc titulo notaui, de hoc verbo loquentibus, quas adducerem, ni timerem vos multitudine allegationum fatigare.facit l.in toto & pars continetur. infr. titul. proximo.l.1. in fin.qui satisda.cogant.l. prætor §. 1.de edend.l.Paulus.ff.de legatio.l.si legatum.de oper.publ.l.quædam.§. is autem. ibid. l.item si fundi.§.1. ibi, continentur legato.ff de vsufruct.hoc asserit Bart. nominatim.in l.cui eorum.§ affinitates.ff.de postul.sequitur Decius in dict.l 2 §.fin.si certum petat.Barbati. in repetit. rubr.de reb.eccles. non alienand. num. 42.& in cap.nulli. num.4.ibidem. facit l. prætor.§. si dicatur.vers.quid ergo. ff.de iniur.l.verbum oportebit.§.actionis verbo non continetur exceptio.l.sciendum.infr.eod.l.si seruus.§.cum eo. ad leg. Aquiliam.

Respondet contrariis legibus nouiter.

Non refragatur l.in legibus.ff. de testib. iuncta l.si qua. §. 1.de ritu nup.vbi licet sponsa patris non propriè nouerca dicatur, vt in dict. l. si qua: attamen continetur in legibus, in quibus excipitur gener, aut socer, ne inuiti testimonium dicant, quia hoc est expressum à Iurisconsul.vt contineatur in testimoniis, quæ omni carere debent suspicione. Sed non propterea sponsa patris dicetur nouerca propriè, licet in legibus testimoniorum comprehendatur. & ille text. non probat quod verbum, contineatur, denotet improprietatem, quicquid doctores canant.

Etiam nihil facit l. actionis verbo. ff. de actionibus & obliga

obligationibus. vbi actionis verbo continetur & in rem, & in personam actio.glo. ibi dicit latgissime. Sed respondeo, quod glos. se refert ad verbum, actionis, vt generaliter sumendo comprehendat tam in rem, quam in personā actiones,& hoc propriè: quia genus propriè suas continet species.sed actio prout est species actionis, videlicet in rem vel in personam,non continet alias actionum species, & idem respondeo ad l. liberorum. & l. hereditatis. inf.co.quicquid dicat Ias. in l. emancipata.col.7.num.19. C.qui admit.ab bon.poss. vbi scripsit, impropriè verbum contineri accipi,cui per prædicta respondendum est.

De verbo comprehendere. Item verbum Comprehendit etiam proprietatem significat,in l.iusta interpretatione.& l.liberorum.infr.eod. vbi verbum comprehendi & contineri idem significant. nempe comprehendere simul apprehendere est, quod fit propriè: probat l. plura.§.fin.ibi, cum generaliter adiicimus, eius ad quem ea res pertinebit, & arrogatorum, & eorum,qui iure nobis succedunt,personas comprehendimus.ff.de actio.& obligatio.l.2.de parricid. vbi Iurisconf. verbo complecti,comprehendi,& contineri pro eod.vtitur.facit l.1.§.1.ibi, item si libellus,aliudve quid relictum esse dicetur,decreto comprehendam.de tab.exhib.l. inter quos.§.fi.de damn.infect.huius est sententiæ Decius consil.570.Casus facit l fin.§.hæc autem omnia munera,quæ trifariam diuisimus, vna significatione comprehendetur. ff.de mun. & hono. l.alienatum.in fi.& l.hæc verba cui.l. notionem.§.1.& l. carbonum. vers. ad faces.l. pecuniæ.2. in fin.& l. pronuntiatio §. item redhibitoria.ↄ.eod.l.huic stipulationi.vsufruct. quemad.caue.cum aliis multis.

De verbo capit. Item in verbo Capit, Scæuola scribit sic:nā sicut & ipsius vim, & hæredis capit,ita & ipsius vim; vel sæpius factam complectitur. l. si sic stipulatus sim, Neque.ff. de verb.obligatio. vbi verbum complectitur & capit pro eo. text.ponit. abundè scripsi in l. aliud est capere.infr.eod.& quicquid illic ad hoc scripsimus, huc erit transferendum.

Accipere propriè significat. Idem in verbo Accipimus,l.creditores accipiendos esse constat.& l.nominis.§. verbum ex legibus,sic accipiendū est.ↄ.eo.l.sed si hac.§.liberos. & l.4.§.1.& l.adoptiuum.§. patronum.ff.de in ius vocand.l.2.de transactionib.& probo latius in d.l.aliud est capere.

Significat proprietatem denotat. Idem in verbo Significat, quia hoc indicat esse verbi proprij significationem, & essentiam, non improprietatem, l. pecuniæ appellatione rem significari Proculus ait. & l.seq.ac l.verbum oportebit.infr.eo.l.verbum erit.l.anniculus.1. §. 1. l. illa verba.§.pueri.vbi dicam plenius.l.in vulgari.in fi.& l.nomen.§.1.ac l.vinculorum.l.boues.§.1.l. potest.& l.in vsu iuris.& l.recte.in fi.l.cætera.l.tigni. & l. interdum infra eo.ac l.3.§.hæc verba.ff.de neg. gest.l.1.§. interdum.de iniur.l.ædiles.2.§.iumentorum.de ædili.edic. probat l. senatusconsulto. de ritu nupt. ff.& l. idem Pomponius.§ 1.de rei vindic.quicquid dicat Cepol.in l.armorum.in princ.ↄ.eod.

Demonstrat. Idem in verbo Demonstrat,l.verbum erit.ↄ.eod.vbi vtitur verbo significat,postea verbo demonstrat.

Declarat. Idem in verbo Declarat, l. anniculus.1.vbi dixi,& l.tabernæ.ↄ.eod.l.heredes.§.si quid.de testa.ff.

Pertinet. Idem in verbo Pertinere, l.mercis. 1. & l. verbum illud pertinere.ↄ.cod.vbi fusius probo.

Definit. Idem in verbo Definit,quia hoc videtur ex definitione procedere,quæ propria est, l. omnis definitio.ff.de regul. iur.l.1.vbi doctor.de testa. Bart.in l.liberorum.num.11.ↄ. eod. quamuis Purpuratus dicat contrarium in l.2.§.fi.ff.si cert.peta.allegando l.1.§.quid sit.ff.quod vi aut clam.quæ mecum facit:licet gloss. ibi exponat definitionem pro assignatione.sed sæpius Iurisconf.pro decisione sumunt, & definire pro decidere,vt in l.Labeo.& l.ostentum.& l.fruges.infr.eod. l.2.§. doli mali,ibi,recte definiet.ff.de vi bono.rap.& definire,non definire esse dicendum docet Anton.August. in lib.4.de emenda.iuris,cap.9.

Aptari verbū propriè dicitur. Verbum Aptari etiam proprietatem continere videtur, nempe aptari dicitur,quando conuenienter adiungitur,& applicatur:quod non fieret,si impropriè, l.1.§.illud sciendum est, ad fideicommissa etiā aptari eam debere. ff.vsuf. quemadm.caue.l.item veniunt.§.aptanda est igitur nobis singulis verbis senatusconsulti congrua interpretatio. ff. de petitio.hered.l.si vnus.§.pen. ff. de pact.ibi, pacti conuenti exceptio aptanda erit.l.fin.infr.eod.

Porrigitur propriè significat. Idem in verbo Porrigitur,l.pronuntiatio.& l.nurus appellatio etiam ad pronurum, & vltra porrigenda est. infr. eod.iuncta l.cui.§.affinitates. ibi,contineri dicit. ff. de postul.& l.adoptiuus.§.nurus. de ritu nupt.l.metum.§.sed licet.ff.quod met.cau.vbi in princ.dicit,complectatur,postea porrigendam: quia postquam Iurisconf. extendit, & porrigit,hoc etiam propriè dici potest: secus in extensione alterius non habentis potestatem legis condendæ, vt dixi in l.iusta.infr.eod.& superius.

Intelligimus. Idem in verbo Intelligimus, l.2.§.vim fluminis intelligimus.ff.si quis cauti.l.filij appellatione omnes liberos intelligimus. iunctis his quæ scripsi in l.dedisse.infr.eod.

Refertur. Idem in verbo Refertur,l.detestatio.§.1.& l.heredis.1. infr. eod. vbi primo vtitur verbo refertur, postea verbo continetur, denotans vtrumque parem in hoc habere significationem.l.verbum oportere.infr.eod. quæ prædicta verba saltem non significant per abusionem hoc fieri,vel fictionem.

Verba propriè significantia quando improprietatem denotent. Primò vitiatur,quando materia repugnaret: nam tunc prædicta verba etiam improprietatem denotabunt, per l. pecuniæ.2.ↄ.eo.nominatim D. Tiraquel.in tract.de vtroque retract.in §.1.gloss.9.num.227.post Cepol.in l.armorum.in 1.col.ↄ.eo.

Secundò perdit officium,quando hæc verba iungerentur verbis fictis, vel fictionem denotantibus,vt,Comprehendere videtur,intelligere videtur,l.si cui.ibi,mihi videtur posse loco creditoris accipi.& l.seq.§.res abesse videntur.ac l.Labeo.1.cum aliis multis legibus, ↄ.eod.& §. 1.de excusat.tuto.in Insti.ibi,per gloriam viuere intelliguntur, quod est valde vtile ad multa, quæ inferius dicentur. & quot modis sumatur proprium,in l.interdum. inf.codem. dicam.

Tertiò nō procedit,quādo diuersa esset ratio, quæ hoc non pateretur, vt not.Iaso.& docto.in l.emancipata.col.7. nu.19.C.qui admit.quia Iurisconf.plus rationem & mentem,quam verba respiciunt: vt in l.nominis.§.1.infr.cod. dixi. Alia verba his similia hic addere poteritis: verum quia vrbis deliciæ & vmbræ sæpius nos tenent, ob id audite,quid vrbis nomine contineatur.

PAVLVS LIBRO PRIMO Ad Edictum. Lex secunda.

Vrbis appellatio muris;Romæ autem cōtinentibus ædificiis finitur, quod latius patet.

Hæc lex diuiditur in duas partes: prima declarat, quæ appellatione vrbis, vel Romæ contineantur:secunda tradit,quæ dicatur maior diei pars,ibi,cuiusque.

Sensus huius legis est, quod appellatio vrbis continet id, quod est intra muros:Romæ autem,quod est in continentibus ædificiis. & continentia ædificia sunt continua, & coniuncta,vt abunde scripsi in l.notionem.§.1.infr.co. vrbem Græci ἄστυ vocant,vel πόλιν, & ciuem πολίτην. Appellatio hîc pro dictione vel nominatione sumetur, vt abunde scribam in l.liberti.infr.co. Cum hæc lex sua sit satis onerata materia, alia non adiiciam.de muris etiam dicam in l.quantum ad iuris. infr.cod.

De verbo Finitur. *Finitur* capitur hîc pro terminatur, vt in l.iusiurandum & ad pecunias.§.penul.ff.de iureiurand.de quo plenè scribam in l. pupillus. §. territorium. infr. cod.vbi etiam pro definitur capi potest.ibidem.

Vrbs vnde. Vnde Iurisconf.in l. vt Alphenus. infr.eod.inquit,vrbs est Roma, quæ muro cingitur:Roma est etiam,quantum continentia ædificia essent. & vrbs ab vrbo appellata est.

Vruare quid. Vruare est aratro definire. & Varro ait vrmum appellari curua

curuaturam aratri, quod in vrbe condenda adhiberi solet, l. pupillus. §. vrbs. infr. eod. alij ab orbe dictam arbitrantur, quod antiquæ ciuitates in orbe fiebant, vt nuper Narbonensis ciuitas, & ab vrbe vrbana. l. vrbana prædia. inf. eod. vbi elucidabo seruitutes vrbanas, & alia illi accommoda materiæ.

Vrbis id est ciuitatis seu villæ nomine quid veniat etiam de communi vsu.

Hodie vero ex communi vsu loquendi Franciæ, vrbis appellatione vel villæ venit præcipua villa, siue vrbs illius prouinciæ, in qua est habita mentio illius: vt si in prouincia Tholosana nominetur vrbs, ciuitas vel villa: *Ie vous promets donner à la ville*: ibi intelligetur de Tholosa, tanquam de præcipua. §. sed ius quidem: de iure natura. in Instit. Sed frequentius in iure vrbis nomine venit Roma, l. 1. ibi, quod non tantum in vrbe, sed in Italia, de colleg. illici. ff. In regiis autem ordinationib. venit frequenter Lutetia Parisiorum, vt si Rex Franciæ loquatur simpliciter de vrbe, vel villa, seu ciuitate, & idem in aliis actibus à Rege editis, vbi proferretur, *à nostre ville*: nisi in præcedentibus aliqua villa esset nominata vel patria, vel subiecta materia aliud suaderet, & hoc per antonomasiam, in §. sed ius quidem ciuile. de iure natura. in Instit. l. quæritur. ff. de stat. hominum.

Vrbis nomine quælibet vrbs continetur.

Et interdum in iure, quando materia congruit omnibus vrbibus, appellatione vrbis venit quælibet vrbs: & regulariter quod statuitur in vrbe, habet locum in omnibus ciuitatibus, vt hic, & text. in l. cætera. §. hoc senatusconsultum non tantum ad vrbem, sed & ad alias ciuitates pertinet. de leg. 1. ff. l. nã quod liqui de. § si ita. de penu legat. l. 2. §. in Sardinia. C. de offi. præfect. præto. Afric. l. 2. §. si quis nemine prohibente in publico ædificauerit, non esse eum cogendum tollere, ne ruinis vrbs deformetur. ff. ne quid in loco publ. maxime quando in plurali profertur, l. prætor. §. hoc interdictum. ibi, etenim pertinet ad decus vrbium ædificia nõ derelinqui, de nou. oper. nuncia. ff. Matthæus de Afflict. in tract. de iure protomiseos. §. 1. nota 2. nisi statutum locale esset. l. fin. C. de anno. & tribu. libr. 10. nec intelligo hic loqui de vrbe, prout accipiunt theologi, videlicet de vrbe paradisi: de qua Thren. 2 c. hæccine est vrbs perfecti decoris, & gaudium vniuersæ terræ? sed loquar de vrbe, prout Iurisconsf. capiunt, ne meos excedam terminos.

Legis effectus & vtilitates.

Animaduertendum est ad huius legis emolumenta, & vtilitates, quarum prima est in legatis, quam Accurs. ponit, vt si legem omnia, quæ in vrbe habeo, vel donem, aut vendem, videor quæ intra vrbem sunt legare, aut donare, aut vendere: si verò legauero, aut donauero ea quæ Romæ habeo, nedum ea videntur legata, aut donata, quæ intra vrbem sunt, sed etiam ea quæ in suburbiis, & in continentibus ædificiis, l. cuique. ff. de leg. 3. Nam vrbes fere omnes muro tenus finiri, Romam continentibus ædificiis, ait Iurisconsf. in l. nam quod. § si ita. ff. de penu lega. l. 3. de senat. Ratio est, quia signum limitat signatum. l. stemmata. C. de fabricens. lib. 11. & signa vrbis sunt muri: inde villam muratam dicimus, vt inferius scribam.

Eligi domicilium in suburbiis potest.

Secũda, sicut quis potest eligere domicilium intra ciuitatem, in qua litigat, l. nil. ad municipa. ff. ita in suburbiis: vt scripsi in tract. de domicil. elect. q. 8. in 3. tomo commentariorum ad constit. regias.

Senatu remotus consistere in vrbe morari potest.

Tertia, senatorem remotum à senatu capite non minui, sed Romæ morari diuus Seuerus & Antoninus permiserunt, scilicet tam intra quam extra vrbem, l. 3. ff. de senato. Nisi in sententia exul factus sit, quod fieri solet, vt ibi scribitur.

Quarta, à tutela excusatur, qui tres superstites Romæ filios habet, §. 1. de excusa. tutor. in Institut. vbi glos. & docto. declarant secundum istum text.

Cubicularij & silentiarij hospites in vrbe non recipiunt.

Quinta, cubicularius principis, gallice *Chambellan*, hospites in vrbe recipere non tenetur, l. 2. C. de præpo. sac. cubi. lib. 12. vbi etiam text. extendit ad alias ciuitates: secus si extra ciuitatem villam habeat, ibi non censetur habere priuilegium. Idem in silentiariis & secretariis statuitur in l. decurionibus. C. de silentia. ibidem, lib. 12.

Idem in clericis & professoribus artium.

Sexta, clerici habent amplius priuilegium, vt etiam in prouinciis & villis hospites suscipere non teneantur, l. 1. ibi, præterea neque hospites suscipietis. Cod. de epis. & cleric. vbi textus generaliter loquitur: quamuis hodie quidam maligni laici priuilegia eorum prorsus abolere contendant. Idem in professoribus legum, medicinæ, & oratoribus, philosophis & grammaticis, l. vlti. in fi. ff. de muner. & hon. licet hoc priuilegium eius ignari non seruent.

Ciuitas muris etiam finitur.

Secundò ampliate istum text. in ciuitate, vt muris etiam finiatur, sicut vrbs, c. si ciuitas. de sentent. excommun. in 6. ibi, nam licet prædicta videantur alias murorum ambitu concludi, nempe vrbs & ciuitas pro eodem capiuntur. l. singulatum. C. de ædific. priua. vbi Imperator primò nominat vrbem, postea ciuitatem: & idem facit in l. præscriptio. C. de oper. pub. & Alberic. in tracta. statu. in 2. parte, q. 177. Rex ex statuto. vbi decidit idem in priuilegio ciuitatibus concesso. & Ludoui. Gozand. consil. 5. an in quæstione. col. 2.

De ciuitate nouis muris aucta.

Vnde si quis impetrauit ecclesiam primò vacaturam in ciuitate, non continetur ecclesia ruralis, quia non est in ciuitate. his Bald. verbis vtitur in cap. Rodulphus. de rescript. facit lex fin. C. de testa. not. in cap. fin. de præben. Nisi ciuitas esset post impetrationem aucta nouis muris, & illa ecclesia esset inclusa, quia tunc omnes ecclesiæ intra illos nouos muros inclusæ comprehenduntur in mandato: vt asserit Felin. in d. c. Rodulphus. post gloss. in l. sed & reprobari. §. fin ff. de excusa. tut. scripsi in §. statuimus. 2. de collat. in cõcord. & sic ecclesiæ appellatio etiam muris finitur: vt consuluit Paul. Paris. consi. 27. quandoque. nu 12. in 4. volu. Cœmeteria tamen comprehenduntur, nisi materia repugnet, cap vnic. de consecra. eccle. in 6. licet alias ecclesia multis capiatur modis, c. si. ne præla. vices suas.

Ecclesia appellatio muris finitur.

Iussus cõstruere ecclesiam in ciuitate intra eam fieri debet, & sepeliri.

Item si testator iusserit ecclesiam construi in ciuitate, intra ciuitatis muros construi debebit, si ibi fieri congruè, & honestè possit: alioqui extra vrbem, ne legatum, quod est fauorabile, pereat, c. nos quidem. de testa. Authen. ex causa. C. de liber. præter. Ioannes Andreas in additio. ad Speculum, in titulo de instrum. edit. §. nunc verò aliqua. versic. quid si testator vult, &c. vbi dicit vulgo accipi ciuitatem *la cité*, quæ muris finitur, & vbi est episcopus: vt ciuitas Carcassonensis: & consuetudo vulgi in his interpretationibus est attendenda, l. Labeo. ff. de supel. lega. l. librorum. §. quod tamen. de lega. 3. Idem probandum erit, si quis in ciuitate sepeliri statuerit, vt intra ciuitatem, & non extra, etiam in continentibus ædificiis debeat sepeliri, per hanc legem.

Ciuitas in quibus casibus episcopo priuatur.

Item appellatione ciuitatis non venit diœcesis: ideo pœna apposita ciuitati, non comprehendit diœcesim, cap. Rodulpus. de rescript. tum quia sunt diuersa, per cap. ego Ludouic. 63. distinct. c. statutum. §. 1. de rescript. in 6. tum quia in pœnis fit stricta interpretatio, l. interpretatione. ff. de pœn.

Ciuitas interficiens suum episcopum priuatur episc.

Ideo si ciuitas interfecerit suum episcopum, debet priuari episcopo in perpetuum. c. ita nos. 25. q. 2. idem si interfecerent cardinalem. c. fœlicis. de pœn. in 6. tamen diœcesis, quæ non deliquit, non erit priuata, sed in alio loco diœcesis assignari poterit episcopus, teste Archid. in d. c. fœlicis, vt refert Barba. in c. Rodulphus. nu. 31. de rescrip. per gloss. in c. accepimus. in fin. de ætat. & qualit. Priuatur quoque ciuitas episcopo, si inquisitori, vel episcopo hæreticos punienti restiterit, vel si episcopum catholicum hæretici de ciuitate deiecerint, c. ad abolendam. § ciuitas. de hæreti. Idem si ciues Papæ electionem impediãt, c. vbi periculum. §. ciuitas. de electio. in 6. his casibus ciuitas episcopo priuatur, nisi Papa ex causa dispenset: vt scripsi in praxi benef.

Castri nomine quid contineatur & de castro Montispessulani.

Tertiò ampliate ad castrum, per d. cap. si ciuitas. Bart. hic: vt est honorabile castrum Montispessulani, quod nunc est ciuitas ratione translationis ecclesiæ, & sedis episcopalis, quæ olim erat in insula Magalone, ideo id temporis

poris appellabatur episcopus Magalonensis: nunc autem episcopus Montispessulani. Nam sicut descriptio ciuitatis est, quæ muris finitur, & vbi est hominum multitudo: sic & in hoc castro, vt firmat Alberi. vbi supr. q. 177. in 2. parte statutorum. & Boëri. in additio. ad Dinum in procemio regul. sexti. Vnde si quis vendat ea quæ in castro Montispessulani sunt, ea tantum quæ intra castrum sunt venient, & non alia: sicut dicimus de castello, in l. quicunque. C. de fund. limitroph. lib. 11. nisi ratione adiuncti, vt inferius dicetur in limitationibus.

De castello.

De villa ex communi vsu dicta.

Quartò idem in villa in Francia. d. c. si ciuitas. de senten. excomm. in 6. cum ex communi vsu loquendi Franciæ villam, *la ville*, quamlibet ciuitatem dicamus: vt etiam docet Barr. in extrauag. qui sint rebelles. in verbo Lombardiæ. & glos. in § in ecclesiis. de collat. in pragmati. ideo si quis donauerit ea quæ in villa habet, intelligetur ea, quæ intra vrbem sunt donasse: licet ex proprietate sermonis aliud sit, vt inferius dicetur in l. ager.

De palatio.

Quintò procedit etiam in palatio, vt in ordinationibus Regi. rubr. *de la court de parlement.* artic. 2. vbi missa in palatio debet dici, id est intra muros palatij. facit text. in l. fi. C. de profes. & medi. lib. 10. vbi professores, qui in sacro palatio militarunt, sunt ab omni functione, muneribúsque publicis immunes: sed ibi largius sumitur, & in rubr. de priuileg. eorum qui in sacro pala. milit. lib. 12.

De oppido.

Sextò idem in oppido, vt dicit Alcia. hic: de quo scribitur in l. pupillus. §. oppidum. infr. eod. & l. 1. §. fine. ff. de noui ope. nunciat.

De burgo Carcassonensi, & castro Montispessulani. Burgi quid propriè. Burgūdiones dic.

Septimò idem in burgo muris clauso, vt est Carcassonensis, nempe ciuitatis instar est, & ideo muris finitur: & sicut inter castra per antonomasiam venit Monspessulanus in Francia, inter burgos, Carcassonensis, arg. §. sed ius quidem. de iure nat. gen. in Insti. vnde si quis leget ea, quæ in burgo Carcassonensi habet, intelligetur vt hic. Quamuis propriè burgi sint habitacula in agris posita, vnde Burgundiones dicti, teste Isid. lib. Etymol. 9. & l. eum qui. vbi Luc. de Pen. C. de fund. rei prima. lib. 11. facit lex 2. §. in Sardinia C. de offic. præfect. præto. Afric.

De collegio.

Octauò idem in collegio, vt si donem bona mea, quæ in collegio Heduensi sunt, non videor illa, quæ extra sunt, donare: per istum tex. & in l. Lucius. §. collegio. ff. de leg. 3. de quo scripsi in l. Neratius inf. eo.

Communis vsus attendendus.

Primò derogatur huic legi, quando vsus communis esset in contrarium, vt si christianissimus Rex mandet in Parisiensi ciuitate nouas publicari constitutiones, hæc secundum communem vsum publicabuntur intra ciuitatem, & etiam in suburbiis, in quibus est consuetum tales publicationes fieri, quia communis vsus attendi debet. l. Labeo. ff. de supel. lega. etiam quia de S. Germani & Marcelli suburbiis vtrunque exprimitur, videlicet ciuitas & Parisiensis: de quibus dicetur in quæst. gloss. quamuis suburbia S. Germani & Marcelli dicant se non cotineri ciuitatis nomine, nec esse suburbia Paris. sed dicunt esse de villa, & non veniunt nisi exprimantur, & ita censuit Senatus.

De principe vrbem donante.

Secundò vitiatur in beneficiis principum, l. 1. §. cum vrbem. ff. de offi. præf. vrb. ibi si princeps donet vrbem alicui, vel castrum, videtur donare iurisdictionem, & imperium intra vrbem & extra, vsque tamen ad centesimum lapidem, id est quandiu protenditur illius ciuitatis iurisdictio. facit l. si quando. 1. C. de bon. vacant. lib. 10. quia beneficium principis, quod à diuina eius indulgentia proficiscitur, quàm plenissime interpretari debemus. Iauole. in l. fi. ff. de consti. princip. absurdum enim est, & perquam temerarium hanc nostræ pietatis liberalitatem (quanquam astuta interpretatione) non ad augmentum anteriorum priuilegiorum, sed deminutionem cōuertere concedi, l. fin. C. de præpo. agen. in rebus. lib. 12. Oldra. consi. 252. ad quæstionem.

De exemptione monasterij.

Item si exemptum sit monasterium, non solum cœmeterium, sed alia, quæ intra septa monasterij sunt, exempta censentur, per c. necessaria. & c. nulla. 12. q. 1. etiam illa quæ monasterio adhærent vsque ad triginta, vel quadraginta passus, immunitate gaudebunt, vt c. definiuit. & c. sicut. 17. q. 4. quod est verum, quando monasterium est extra vrbem: alias hoc priuilegium quoad passus intra ciuitatem locum non habebit, c. quisquis. 17. q. 4. glos. & doct. in cap. 1. & c. per exemptionem. de priuil. in 6. dixi in tract. de immun. eccles. in 2. tomo comment. ad constit. Regi. Galli.

Castrum in dotem datum comprehendit coharentia.

Tertiò perdit officium hæc regula in fanotabilibus, vt in castro in dotem dato, tunc veniet etiam territorium iunctum castro, de pertinentia castri existens: vt consuluit Bal. consi. 357. nota pro duce. in 5. volu. per text. & not. in d. l. si quando. C. de annon. & tribut. lib. 10.

Recognitio pro castro facta & pro territorio facta esse censetur.

Etiam si quis fidelitatem pro tali castro domino iuret, & pro territorio adhærente iurare censetur: ob id non potest priuari terris ob fidelitatem non factam, vt concludit Barb. in c. Rodulphus. nu. 57. & sequen. de rescript. vbi allegat Bal. in d. §. cum vrbem. & dicit communem istam doct. sententiam, quam etiam sequitur Boër. in §. 1. rub. de consuet. iur. & status personarum, in consuetu. Biturig.

Suburbia ex mente comprehenduntur.

Quartò restringitur, quando eadem ratio, vel mens legis, vel disponentis in suburbiis esset, quæ in ciuitate, vel si non comprehenderentur, absurditas resultaret: vt in §. si quis in nomine. in Authen. de ecclesiast. titul. colla. 9. vnde si quis reliquerit centum ecclesiæ sancti Laurentij in Parisiensi ciuitate existenti, debebitur legatum illi ecclesiæ, quamuis non sit in ciuitate, sed in suburbiis, vt plene scribit Specu. in tit. de instru. edit. in §. nunc vero. q. 60. & sequen. Rom. in repetit. Authen. similiter. col. 41. C. ad leg. Falcid. facit lex, si seruus plurium. in fin. ff. de leg. 1. sed ibi forte propter verbum Parisien.

Interdicta ciuitate, & suburbia interdicta esse censentur. Ars prohibita exerceri in ciuitate, & in suburbiis prohibita censetur.

Quintò non procedit, quando alias elusoria esset dispositio: ideo interdicta ciuitate, & suburbia censentur interdicta, c. si ciuitas de senten. excomm. in 6. l. fundus qui locatus. ff. de fund. instruct. vnde si quædam ars sit prohibita exerceri in ciuitate, non poterit in suburbiis exerceri, nisi esset prohibita propter fœtorem: tunc quia non erit talis in suburbiis, vbi nulli, vel pauci sunt homines, poterit ibi exerceri: secus si eadem ratio & æquitas locum etiam in suburbiis haberet, quia ibi est populi multitudo. Feli. in d. cap. Rodulphus. col. 2. de rescript.

Legere in ciuitate prohibitus in suburbiis non leget.

Item si doctor sit in ciuitate profiteri prohibitus, tunc & in suburbiis nō poterit, quia fraus fieret præcepto, c. super specula. de priuileg. quamuis Barba. in d. c. Rodulphus. teneat contrarium, allegando Salic. qui confinatus erat, vt eius verbo vtar, & hic Cepol. in fin.

Leprosi & relegati de ciuitate in suburbiis non morabuntur.

Adhæc leprosi deiecti de ciuitate, non possunt remanere etiam in suburbiis, sed longe à ciuitate, ne alios inficiant: sic relegatus de ciuitate, & de suburbiis censetur, ne sententia sit elusoria, l. prætor. ff. de iudi.

Patria quid contineat.

Sextò temperatur, quando nominatur patria: quia tunc quæ in illa regione sunt, veniunt: vt si quis leget ea, quæ in patria habet Lemouicensi, & montes & colles illius, & vniuersa pecora ibidem existentia, si capi possint, legata esse censentur, l. qui habebat. & l. vxorem. §. legauerat. de leg. 3. ff. licet aliquando patria & ciuitas æquiparentur, secundum materiam subiectam, l. vnica, C. si curialis relicta ciuita. rus habita. malue. lib. 10. Idem si diceretur prouincia, l. insulæ. ff. de iudi. de hoc scribam in l. prouinciales. ff. eo. Idem si quis donet ea quæ in Francia habet, vel in Gallia, vel in Hispania, tunc comprehenduntur omnia, quæ in illa regione sunt, l. cum pater. §. dulcissimis. de leg. 3. l. athletæ. de excusa. tuto. l. 2. §. capta. de origi. iur.

Quando est expressum territorium adiacens.

Septimò quando expressum est territorium adiacens cum ciuitate, tunc vtrunque venit, d. l. si quando. & l. 1. §. cum vrbem. ff. de offic. præfect. vrb. & Bald. consil. 357. nota pro duce. col. 2. in 5. vol. quia imprimis sequimur, quod actū est, l. semper in stipulationibus. de reg. iur. ff. vel mentem, quando de ea apparere potest in præcedentibus, & sequentibus, vt superius dictum est in per l. si seruus plurium. §. fi. ff. de lega. 3. vel ex aliis coniecturis: vt ibi per gl. & in l. heredes palam. §. sed si not. ff. de testa.

Octauò

Portus vel mare an nomine ciuitatis contineatur.

Octauo vrbis appellatione, vel ciuitatis, non venit mare, vel portus adiacens ciuitati in odioſis: diuerſum eſt in fauorabilibus, per glo. ſingu.in c.vbi periculum. §. porro. de elect. in 6. & ibi Dominicus dicit quod relegatus à ciuitate, non erit relegatus à porta ciuitatis: quem Barba. ſequitur in c.Rodulphus.num. 37. de reſcrip. quia portus ſunt de iure gentium publici.§.flumina.de rerum diuiſ. in Inſtitu.ſcribam in l.portus.infra eo.ideo in ſententia exilij poni ſolet, vt exul fiat à toto ciuitatis territorio: alioqui portus non comprehenderentur.

Dum materia & vrbi, & ſuburbijs conuenit.

Nono flectitur regula, quando materia conueniret vrbi, & non ſuburbiis, vt in l.ij. §.ſi quis nemine. & l.vlt.ff. ne quid in loc. publ. Vbi ſi quis nemine prohibente in publico loco ædificauerit, nõ eſſe eum cogendum tollere, ne ruinis vrbs defotmetur, intelligitur tantum de eo, quod intra muros eſt. videte l.cætera.ff.de lega.1. Hæc nunc ſufficiant ad text. vtilitates, poſtquam videritis.l.fin. ff. quod metus cauſa. vbi compulſus non videtur inique debitum in vrbe ſoluiſſe, quia ius publicum inuocare poterat: vt ibi fuſius ſcripſi.

Si exprimatur vrbs Roma, quid contineatur.

Gloſ.in ſecunda parte quęrit, quid ſi quis donet ea, quæ habet in vrbe Romana? & reſpondet idem eſſe, ac ſi dixiſſet Romæ: vel intereſſe, quid præcedat, & tunc illud inſpicitur. l.ſi communis ſeruus.3.ff.de ſtipul.ſeruo. vt ſi dicat, dono ea, quæ habeo in ciuitate Pariſienſi: tunc ea, quæ ſunt intra vrbem, tantum donaſſe videtur, quia ciuitas præcedit: ſecus ſi dixerit, ea, quæ in Pariſienſi ciuitate habeo, dono: tunc veniunt etiam ea, quę ſunt in continentibus ædificiis, arg. d. l. ſi communis ſeruus. prima tamen placet gloſ.& eſt communis, quam docto. ſequuntur hic, & in d.cap.Rodulphus. & Ancha. in cap.fœlicis. de pœn. in 6. Nec facio differentiam inter vrbem Romanam, & alias ciuitates, vt hic Bart. & Cepo. ſiue dicatur in vrbe Lugduni, ſiue Lugdunenſi. licet in primo caſu genitiuus regatur ab eo nomine ciuitate, ſed in ſecundo ambo nomina à verbo reguntur, vt dicit Barba. in d.c.Rodulphus. nu. 36. poſt grammaticos. Alciatus tamen huic opinioni refragatur, Bart. ſententiam ſequens, dicens adiectiuum ſubſtantiuo accedere demõſtrationis cauſa: aſſerit tamen, quod ſi dicatur vrbs Roma, perinde haberi, ac ſi Romę dictum eſſet: ſi verò vrbs Peruſia, tantum venit, quod muris clauditur, cum Peruſia dictio adiectiua cauſa demonſtrationis accedat, & ſic oſtendit tantum ciuitatem, nec ampliat, nec reſtringit. ſecus ſi dicatur Peruſina vrbs: quia tũc venit id, quod veniret ſi diceretur Peruſij. hæc ille.

Alciati ſententia reijcitur.

Ego tamen non inuenio differentiam in iure factam inter ciuitatem Romanam & alias: & ideo vrbem Romanam inuenimus tantum ſignificare, quantum Romam: ſic quando aliæ nominantur ciuitates, nempe tantum ſignificat Alexandrina ciuitas, quantum ciuitas Alexand. vt probat text. in l.1.& 2.C.de frumen. Alex.lib.11. vbi in vna lege præponitur ciuitas, & in altera poſtponitur, & tamen idem ſignificatur: idem in c.fundamenta.de elect.in 6.

Sententia authoris de ciuitate ſiue præcedat ſiue ſequatur.

Ideo putarem, quando ſunt duo adiuncta nomina, ſiue vrbs præcedat, ſiue ſequatur, ſiue ciuitas, ſiue villa, vel alia muris finita, ſiue Roma, ſiue alia, ſiue habitet ibi, ſiue non, is qui donat, tantum ſignificari, quantum illa duo nomina continerẽt, ſi ſeparata eſſent, ſiue ſint adiectiua, ſiue ſubſtantiua. Nempe ſi vrbs ſeparatim proferatur, denotat id quod intra vrbem eſt: ſi Romæ ſeparatim, id quod eſt etiam in cõtinentibus ædificiis: ſi iungantur, idem comprehendent: vtpote, dono, quæ habeo in vrbe Roma, vel Romana, vel in ciuitate Pariſienſi, aut in caſtro Montiſpeſſulani, tunc denotant omnia, quæ in vrbe ſunt, & in continentibus ædificiis. nam verba coniuncta non minus ſignificare debent, quam ſeparata, per glo. in cap. ſi gratioſæ. in verbo, ſuæ. de reſcript. in 6. & quodlibet verbum debet operari. l.ſi quando.ff.de lega.1.& ordo verborum non mutat deciſionem. l.2.§.prius.ff.de vulg.vbi docto. Alioqui ſequeretur, quod leges eſſent verbis impoſitæ, & non rebus, contra id quod ſcribitur in l. 2. C. commun. de leg. & in cap. commiſſa. in fin. de elect.in 6. & in poteſtate notarij eſſet ampliare, vel reſtringere mentem teſtatoris, vel contrahentium, præponendo, vel poſtponendo ciuitatem, quod non eſt permittendum: alias daretur materia delinquendi ipſis notariis, contra l. conuenire. de pact. dot.ff.

Reſponſio ad l. ſi communis ſeruus, & intellectus illi datur.

Nec refragatur tex.in d. l.ſi communis ſeruus. nam ibi intereſſe dicit quid, cuius demõſtrandi gratia eſſet adiectum verbum dominus, & quæ pars eius ſtipulationis principalem cauſam haberet: & cum ad nomina prius decurſum eſſet, rationabilius fuiſſe pro virili parte ſtipulationem acquiri, quod dominorum vocabula pro demonſtratione haberentur. Duo igitur ibi conſideranda eſſent: primum quod demonſtrandi gratia adiectum ſit: ſecundum quod principalem cauſam habeat. ſed in caſu gl. vtrumque æquè principale eſt, tam Pariſienſis quam ciuitatis. ergo illa lex, ſi communis. non poteſt huic quæſtioni conuenire: etiam quia in hac quæſtione demonſtrandi gratia maximè ſolet deſcribi Pariſienſis, vel nomen alterius ciuitatis: vt dono quę habeo in ciuitate Pariſienſi, vel Lugdunenſi. nã oſtendo vbi ſint illa, quæ dono, vel Pariſiis, vel Lugduni. & in hac demonſtratione non ſolum continentur bona intra vrbem, ſed & extra ſita: quod non eſt in d.l.ſi communis. quia nominando dominos nomine proprio, non oportet amplius eos demõſtrare, cum ſatis intelligantur, & rei demonſtratæ fruſtra fit demõſtratio.l.1.de dot.præle.ff.ideo adiiciẽdo poſtea dominos, nihil operatur. ſecus eſt in principio, ſi dicat, dominis meis, quia videtur habuiſſe mentem acquirendi pro portione dominica, vt ius interpretatur, & illa nomina propria poſtea adiecta parum aut nihil ſeruiunt. quod eſt diuerſum in q gl. Ideo diuerſo modo decidendũ eſt, vt conſuluit Decius conſi. 382. verba teſtamenti. probatur in l.proinde.& d.l.ſi communis de ſtipu.ſeruo. l.iuriſgentium.§.pactorum.ff.de pact.& poſtquam hoc inuenitur deciſum in vrbe Roma, in d.l.nam quod.§ ſi ita.ff. de penu lega. idem dicetur in aliis ciuitatibus, cum non inueniatur contrarium ſtatutum.

Verba trãſpoſita idẽ ſignificant.

Item verba tranſpoſita idem regulariter ſignificant, niſi in bonorum poſſeſſione, & quibuſdã aliis, l.3.§.bonorum. ff.de bono.poſſeſ.glo.in l.eum proponas.C.de bon.authorit.iud.poſſid.& ſic ſe habet vſus loquendi Franciæ. Nam ſi dono ea, quæ in ciuitate habeo Tholoſana, venient ea etiam quæ ſunt in ſuburbiis, & in iuriſdictione illius.l.1.§. cum vrbem.ff.de offi.præfec.vrb. Idem ſi donem bona in villa Bituricenſi ſita, *à la ville de Bourges.* Alioquin vocabulum illud Bituricenſis, nil prodeſſet, vel parum. & iſta eſt opinio glo. cui ſubſcribo: quamuis contrarium teneant Rayner. Bar. Cepol. & Alcia. hic. contra quorum ſententias ſemper vidi iudicari, & Bar. primam ſententiam probat, ſi Bar. ſcripta dici mereantur, in l.ſed & reprobari. §.1. in fi. de excuſa.tut.ff.

Vicarius conſtitutus ad cõferendum beneficia, an poſſit ea extra ciuitatẽ conferre, & quæ.

Ex quo infertur, quod ſi dignitates veſtræ conſtituerint vicarios, ad conferendum beneficia in ciuitate vacantia, aut vacatura, non poterunt illi nec vicarij conferre, ſi non vacent intra ciuitates: quia limitata eſt eorum poteſtas, quæ nõ ampliatur, l.in agris.ff.de acquir.rer. domin. Et non poteſt vicarius, nec debet mandatum excedere, c.cum dilecta.de reſcrip.l.diligenter.ff.manda. Item eadem ratione, ſi ſit vicarius conſtitutus generaliter ad conferenda omnia beneficia in ciuitate tantum Remenſi, non poterit conferre extra ciuitatem, c.ſtatutum. de præben.in 6.& per hanc l. & ratione poteſtatis limitatæ, d.c. ſtatutum. Si verò ſit creatus vicarius, vt conferat beneficia epiſcopatus Niuernenſis, poterit ea conferre vbique, & vbicunque ea vacent, ſicut epiſcopus, gloſ. in c. nouit. de offi.lega. niſi vacent in curia, d.c.ſtatutum. quæ ſunt bene notanda. Sed de his abunde tractaui in praxi mea benefic. in forma vica. vbi ampliſſime hanc vicariorum epiſcoporum pertractaui materiam: & an valeant illæ vicariorum creationes ſpeciales, cum debeant eſſe generales.

Ciuitatis nomine vel ciuium qui veniant.

Inquantum Bart. dicit ciuitatem accipi pro ciuibus, & tunc appellatione ciuitatis, vel ciuium veniũt illi, qui ſunt de ciuitate, vel de territorio, l.vna. C. de nundin. l.qui ex vico.ſupra ad municip.l.qui incontinentibus. ƒ. eo. l.ciuitatib.& ibi Paul.de leg.1. Ideo ſi mandetur aliquid ciuitati

Parisiensi, vel Parisiensibus, vel Anglis, censetur esse mandatum tam rusticis quam ciuibus territorij Parisiensis, vel Angliæ: vt nota. in c. delicti. de foro compe. per illum tex. Intelligendum est tamen in beneficiis præter ius commune, vt si priuilegium concedatur ciuibus Parisiensibus, vt etiam illud habeant, qui sunt in vicis, secūdum quosdam: quod non probo, nisi in suburbanis. Vnde si caueatur ciuitatis statuto, quod instrumenta Parisiis non valeant, nisi à duobus subscripta sint notariis, tunc comprehendet etiam illos, qui sunt de territorio illo, id est de iurisdictione, & (vt dicunt) *de la baillieue*, vt consuluit Panor. consi. 52. in quæstione. in 2. vol. Etiam consuetudo ciuitatis vel loci extenditur ad oppida, & vicos subiectos illi ciuitati, nisi in illis fuerit contraria consuetudo. glo. vlt. in l. ex ea. ff. de postul. Bar. in repet. l. 1. q. 36. C. quæ sit longa consuet. Ias. & alij in l. omnes populi. ff. de iust. & iure. Curt. in repetit. l. fi. glo. 2. in 4. limitati. de consuet. Secus in odiosis, vt si pignerationes, siue repræsaliæ (quas Galli *marque* vocant) sunt contra ciues Parisienses concessæ, non venient accolæ, vel alij non ciues, licet in districtu Parisiensi habitent. hoc singulariter dicit Francisc. Cremen. singu. 26. concessæ. quia odio alterius vnus prægrauari non debet, l. si quis in suo. in fi. C. de inoff. test. facit glo. in verb. alienigenas. in c. 1. de vsur. in 6. l. si quis. C. de natu. libe. Alex. in rub. ff. sol. matri. col. 4. & sequen. Et vocabulo Comitatensium vtitur Imperator in l. contra. C. de re mili. lib. 12. & dicit Alcia. in rub. de palat. sacra. largit. ibidem, quod palatini dicuntur omnes in palatio habitantes. Alij quidem in domo Augusti perseuerantes, comitatenses dicuntur. Comitatum autem appellant locum, in quo vitam ducebat Imperator. Bart. tamen & docto. accipiunt comitatenses eos, qui sunt de eodem comitatu, id est de eadem iurisdictione, & territorio: & palatinos dicunt, qui frequentes sunt in palatio. inde aduocatos palatinos vocāt, qui in palatio frequenter versantur. Derogatur in materia congruenti & proportionabili ciuibus, & comitatensibus: ideo condemnata ciuitate videntur condemnati comitatenses. his verbis vtitur Bart. hic, & docto. in c. Rodulphus. de rescrip. Soc. per illum tex. in l. 2. ff. de reb. dub. quod crederem verum, si in eodem delicto participes essent: aliàs dici potest, quod pœna suos authores teneat. l. sancimus. C. de pœnis.

Comitatenses & palatini qui dicantur.

Appellatione tamen Comitatensium non veniunt ciues, quia comitatiui obligati sunt ad alia onera & striciora, quam ciues, l. 1. C. ne rusticani ad vllum obsequi. deuocent. lib. 11. Barto. in l. 1. ff. ad municip. nisi in materia lata: vt si priuilegium detur hominibus de comitatu, comprehenduntur homines de toto comitatu. Panor. in d. c. Rodulphus. Ego verò dicerem esse differentiam, an imperetur pecunia, vel concedatur priuilegiū ciuibus Parisiensibus: tunc non comprehendentur nisi incolæ illius ciuitatis, & suburbiorum: vt etiam docet text. in c quia. de procura. & Alex. in rub. ff. solu. matri. quia alij extra ciuitatem habitantes ciues non dicuntur Parisienses: ergo etiam de communi vsu excluduntur. & vbi in communi vsu sit discretio inter ciues & alios, tunc ciuium nomine non veniunt rustici. & istius est sententiæ Alci. hic nisi vsus loquendi, vel qualitas negotij aliud indicaret, vel materia concernat tam ciues quam extra ciuitatem habitantes. Si autē dicantur Parisienses, tunc pro materia veniunt etiam accolæ, non solum ciues, per c. dilecti. de foro comp. d. c. quia. iuncta suprascri. de procurat.

Comitatensiū nomine ciues non veniunt.

Secundò non procedit in eo, qui esset natus à ciuibus in comitatu, quia is Parisiensis dicitur ciuis: vt si tempore belli quis natus inter transeundum Aureliæ ex muliere Parisina fuerit, is Parisiensis ciuis dicetur. Bart. in l. filios. C. de munici. & origin. lib. 10. nec potest dici ciuis illius ciuitatis, in qua nascitur, quia oportet quod parentes constituant domicilium, antequam ciuis propriè dici possit. Paul. Castr. & alij in l. huiusmodi. §. legatum. ff. de leg. 1. & idem dicunt, si nascatur ibi tempore pestis, vt etiam plene scribit de Ripa in tract. de peste in 2. parte 18. speciali contractuum. sic consuluit Bald. consi. 294. ista causa. in 4. vol.

Natus extra vrbem casu non dicitur ciuis, vbi natus est.

Dicam vtilitates in l. ædificia. & l. qui in continentibus. ff. eo. & in his debet haberi ratio subiectæ materiæ.

Item dum Bar. Cepol. & Alc. dicunt populum posse nouis muris augere ciuitatem propria authoritate, nec esse necesse imperatorem hoc concedere, loquuntur contra tex. in l. sacra. in fi ff. de rerum diuis. ibi, muros autem municipales nec reficere licet sine principis, vel præsidis authoritate. & hodie obseruatur in Francia, in qua nulli licet muris ciuitatem aut vicum vel munire, vel muris augere sine principis permissu. Et postquam fuerit locus muris clausus, nūquid gaudeat priuilegiis ciuitatum, & villa murata dicatur, alibi dicam: & cum habeat nomen, nunquid effectum habere poterit? l. à nullo. C. de feriis.

Ciuitas sine principis permissu nouis nō munitur muris.

Quæro quid si priuilegium ciuitatibus Franciæ concessum sit, an competat rusticis? Videte Iacob. de Bello Visu plene disputantem in §. illud. in authen. quomod. natura. effici. sui. coll. 7. post Alberi. in 2. parte statuto. q. 177. Alia multa hic dissererem, nisi timerem vestras dignitates grauare, studiosi præsules. quamobrem his contentus ad alia pertranseo.

Priuilegiū ciuitatibus concessum an rusticis competat.

Notandum tamen est, quod confiscatis alicuius bonis, si ipse habeat illa in diuersis locis, applicabuntur dominis cuiuslib. loci, in cuius territorio & iurisdictione bona sita sunt, argu. l. pupillo. ff. de tuto. & cura. dat. ab his. Et si creditores sunt, imprimis deducetur æs alienum ex toto patrimonio, quia æs alienum totum respicit patrimonium, l. si fideicommissum. §. tractatum. ff. de iud. l. 1. §. si heres. ad Treb. & æs alienum pro rata minuit bona, l. peculium. 1. in fi. ff. de pecul. Facit lex, Celsus, cum l. sequen. de religio. & sumptibus fune. Ita nominatim scribit patruus meus magnus Iacob. Rebuffus in l. fi. C. de debito. ciuita. li. 11. quod tamen limitat, quando debitum esset factum ratione certi territorij, tunc is, qui habet illa bona, debet creditoribus satisfacere, vt si cōstituti sint reditus super bonis illius loci, argu. l. si certatum. §. 1. ff. de re mili. l. hinc quæritur. §. potest. de pecul. Curti. in l. fi. ff. de in diem adiect. Albet. & Iacob. in d. l. fideicommissum. §. tractatum. in fin. vbi etiam tradidit, si plura nomina debitorum erant in vno loco, an dominus alterius loci possit dimidiā partem petere? & dicit non posse, per d. §. non potest. hoc nō firmo indistincte: sed nunc non discutio, alias si operæpretiū fuerit facturus.

Bona cōfiscata applicātur dominis in quorū iurisdictione sunt sita.

Iacobus Rebuffus authoris patruus magnus.

Latius patet, scilicet Romæ appellatio, quam vrbis, id est amplius & fusius constat, & extenditur, & plura complectitur. latus enim dicitur amplus, spatiosus: cuius contrarium est angustus, l. via constitui vel latior octo pedibus, vel angustior potest. de seruit. vrba. præd. & Iurisconsul. alibi dicit, late ista verba patent, l. 1. in fin. ff. quæ in fraud. cred. l. si alius. §. notauimus. quod vi aut clam. l. is cui. §. satisfactionis. ff. vt in possess. lega. l. promissor. §. 1. de consti. pecu. ibi, verba edicti late patent, & stipulatori liberum fuit verba late concipere. l. quicquid. ff. de verb. oblig. vbi gloss. dicit aperte: sed ego exponerem, ample. diffusa late prædia, l. 1. §. si quis villa. de senatusc. Silaniano.

Dictio latus, latior & latissimus.

Longe latéque vsumfructum ab vsu distare ait Iurisc. in l. si habitatio. §. vsus. ff. de vsu & habit. id est multum differt vsusfructus ab vsu, vt dicam in l. recte. infra. & cum ingens discrimen ostendere Iurisc. volunt, longè latéque distare dicunt, translatum ab agrorum mensoribus, teste Eras. in Chiliad. scribit & alibi Scæuola sic: Vendentibus curatoribus minoris fundum: emptor extitit Lucius Titius, & sex fere annis possedit, & longè latéque rem meliorem fecit, in l. intra. §. fin. de mino. ff. id est amplissime, & maxime meliorauit rem, & meliorem eam reddidit. & Cice. pro Cornel. Balb. sic vsus fuit. Sed interdum latus accipitur pro parte hominis dextra, vel sinistra, in l. qui clauum. §. 1. ibi, sed & latus, vel crus breuius potest afferre impedimentum. ff. de ædilit. edict. & Vlp. ait in contrario latere, pro contraria parte in l. quid de creditore. ff. de damn. infec. & latus pro trāsuerso accipit Caius in l. 1. ff. de gradib. & in l. fin. de ritu nuptia. & in toto tit. de grad. in Instit. Iustinia.

Lōge latéque.

Latus.

De lata

Lata fuga. De lata fuga loquitur Marcellus in l. exilium. ff. de interdic.& releg.sic dicens,exilium triplex est,aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga, vt omnium locorum interdicatur, præter certum locum. & sic latam vocat fugam amplam, quam interdictum & relegatum oportet facere, cum est omnibus extra certum locum interdictus. De lata culpa scribam in l.magna negligentia.ꝭ.eo.& in l. cedere.in fi.& in l.latæ culpæ.ibid.Inde viæ latitudo,id est amplitudo,l. viæ latitudo.& l.certo.in fi.ff.de seruitu.rust. prædio.& l.non satis. §. si verò.quemad.seruit.amit.ibi,latitudo hortorum,l.4.§.fin. regund. & l.siue de itineris.ff.si mensor fal.mod.dixe.l.fi.de pigno.actio.Latior eius comparatiuum.de quo in l.rei.1.ꝭ.eo.& latior interpretatio fauore pupillorum facta est,l.1.§.1.de vsur.ff. Latius crescere,id est fusius,amplius, in l. Rutila Polla.de contrahend. empt. ff.latius aquam exprimere,in l.Quintus Mutius. de seruit. rusti. prædio. & vinculorum appellatio latius accipitur,in l.succurritur.§.vinculorum. ff. ex quib.cau.maio. & si quis re sua latius vsus sit contemplatione sibi debitæ hereditatis, Marcellus putat nihil eum ex hereditate esse deducturum.l.sed & si lege.§.si quis re, ff.de petit. heredi. latius porrexit prætor,l.si mensor in fin.si mẽsor.fal.mod. dixe. ff. alibi dicit,plenius respondeo, in l.si defensor.§.illud.& l.de ætate.in fin.de interroga.acti.ff.

Via latitudo. *Latior.* *Latius crescere quam exprimere.*

Latius patet. Patet latius,quod Iurisconsult. alibi dicit, latius accipitur, in l.succurritur. §. vinculorum. ex quib.cau.maio. vel pro constat, ostendit, apertum est, l.in vsucapione.in fi.ff.de diuer. & tempora. præscript. & superius in princ. huius verbi alia adducta fuerunt iura huic verbo conuenientia. Iurisc.quandoque pro eo dicit largius,in l.si socius. in fin. ff.pro socio. Latissimum,de quo Iurisc.in l.1.ff.de iurisdi. omn.iudi.vbi scribit officium iudicis esse latissimum, id est, amplissimum, ad multas species iurisdictionis productum, quicquid ibi afferant doct. in contrarium, & exponant,vt ibi dixi in meis no.interpretationibus. Latissima potestas, in l.verbis legis. inf. eo. declarabitur.latissimè patet, in l. verbum pertinere. inf. De his hactenus.

Latissimum quid & elucidatur l.1.ff.de iurisd. omn. iudic.

Cuiusque diei maior pars horarum est septem primarum diei, non supremarum.

Hoc dicit, septem primæ horæ diei sunt vtilitate hominum maiores, & vsu quam vltimæ: & vtilitas inferius demonstrabitur. de suprema hora loquitur Vlpi. in l.1. §. dies.ff.quando appel.sit.Videndum est,quotuplex dies sit, & de quo iste tex.intelligatur,& quæ vtilitas sit.Omittam quotuplex sit apud Macro.in lib.Saturn. vel rhetores, seu medicos:prosequar tantum quæ ad Iurisperitos pertinent.

Quotuplex sit dies.

Naturalis dies. Imprimis iurium interpretes scribunt diem multiplicem:primum dicunt naturalem,qui à media nocte incipit, per l.more Romano.ff.de fer. Ego autem arbitrarer diem naturalem apud Iurisconsult. non inueniri, sed nomen esse interpretum, & potius diceretur dies naturalis à mane vsque ad vesperam, & quamdiu lux est, de quo forte intelligi potest.c.1.Genes.ibi, Vidit Deus lucem, quod esset bonum, & diuisit lucem à tenebris, appellauítque lucem diem, & tenebras noctem. Dies ergo naturalis potius diceretur illa lux à nocte diuisa, & naturalis forte dicetur, quod natura, id est deus illam fecerit, & lucem à tenebris segregauerit: vt ibi constat. & sic natura in iure sæpius sumitur, in l.1. §. ius naturale. ff. de iusti. & iure. & §.1. de iure natural. in Instit. l. respiciendum, vbi Accurs. ff. de reb. cred. de quo etiam per Astrologos, & per Macrob. lib. Satur. 1. c.3. & per Gel. lib. 3. cap. 2. *Ciuilis dies.* Ciuilem vocant doct. seu artificialem, qui vigintiquatuor continet horas, l.more Romano. ff. de feriis. Ego dicerem ciuilem ab artificiali separari. Nam ciuilis, seu legalis (vt ipsi volunt) est, qui à iure ciuili introductus, seu more Romano receptus est:vnde Vlpi.ait sic d.l.more Romano dies à media nocte incipit, & sequentis media parte noctis finitur. Itaque quicquid in his vigintiquatuor horis, id est, duabus dimidiatis noctibus, & luce media actum est,perinde est,quasi quauis hora lucis actum esset,& quauis voce nominetur,idem erit. *Artificialis dies & nox.* Alius est dies artificialis secundum interpretes, quod artificio & artibus sit deditus: & esse spatium temporis ab ortu solis vsque ad eius occasum scribunt: & sic supra horizontem & hemisphærium nostrum:vnde artificialis dies est sol lucens super terram, nox autem est vmbra terræ in solis oppositum diametraliter extensa. Vel dicit diuus Basilius in Exameron, diem esse aërem illuminatum à sole, aut quantitatem temporis tantum, quo sol in globo nostro dimidio moram trahit. Et dicitur nox à nocendo, quia hoc tempus nocentibus aptum est.& in Euangelio dicitur, Qui malè agit,odit lucem.& in c.cõsuluit.de offic.deleg. Accurs.hic dicit,quod dies iste artificialis habet duodecim horas: sed debemus inspicere tempus.nã in æstate habet plures,in hyeme pauciores: & ita hi dies κύριαι dicuntur, id est, præstitutæ ad quidpiam agendum,vt declarat Cælius lib.Antiq.lectio.8. c.11.& Budæ.in commen.linguæ Græcæ,diẽ iudicio sisti, seu vadimonij esse ait, de quo alibi dicam. Et intelligere possumus hunc tex. quod licet hic dies habeat interdum quindecim horas & vltra:tamen septem primæ horæ diei sunt studio,& omnibus artibus magis cõuenientes,quàm supremæ;ideo dicuntur maior pars diei: licet quidam intelligere velint diem 12. habere horas, & sept. primas maiorem partem diei, sed nullus dubitat: & Iurisc. non dixisset,quam supremæ. oportet ergo quod sint 7. primæ, & sept.vltimæ.

Dies artificialis quot horas contineat.

Artificialis dies pro more regionis capitur. Aduertendum est, artificialem diem forte dicere quis posset, ad artificium exercendum inductum, non simpliciter de mane vsque ad vespetam, sed consideratis & more regionis, & artificiis. nam quidam artifices noctu etiam operantur,vt fabri ferrarij.quia carbonibus inflammatis videre eorum operam possunt. hi à tertia vel quarta hora matutina ad nonam vespertinam operari solent, pro more tamen regionis, & pro necessitate operarum, quas magister & artifex subire tenentur:& tunc dies artificialis pro more regionis dicetur, & pro more cuiusque artificij, quando opera incerta est. *Typographi & alij certã habentes operam completa opera soluti sunt.* Sunt & alij artifices,qui certam habent operam,vt typographi,qua finita ad vxorem & liberos cum gaudio accedere poterunt:& sic dies eorum artificialis est donec finita sit opera.ideo in his cum videam apud Iurisconsult. hos dies non contineri, nec sic nominari, arbitrarer sic posse diem diuidi, quatenus ius respicit, videlicet aut est vtilis, aut continuus. *Diuisio diei autoris.*

Vtiles dies qui. Vtiles dies, vel annum, vel tempus vtile declarat Vlp. in l.2.ff.quis ordo in bono.poss.serue.ita autem vtile tempus est,vt singuli dies in eo vtiles sint, scilicet vt per singulos dies & scierit, & potuerit admittere.cæterum quacunque die nescierit,aut non potuerit,nulla dubitatio est, quin dies ei non cedat. Dies igitur vtiles dicemus eos,qui nullo modo sunt impediti festis, ignorantia, aut alio impedimento,& quibus licet lege agere:vt si quindecim diebus vtilibus debeant durare nundinæ, vt Lugdunenses, non computabuntur dies festi in illis. Idem in anno vtili, qui dabatur olim minoribus, ad petendum in integrum restitutionem: de quo in l.fi.C.de tempo. in integ.restit. petend.vnde Vlpian.in l.1.§.dies. ff. quando appel. sit. ita scribit: Appellandum intra biduũ,vel triduum. §. biduum. ibid.postea subiungitur: Dies autem istos, quibus appellandum est, ad aliquid vtiles esse oratio diui Marci voluit, si forte eius,à quo prouocatur, copia non fuerit, vt ei libelli dentur.ait enim,is dies seruabitur,quo primo adeundi facultas erit:quare si forte post sententiam dictam, statim copiam sui non fecerit is, qui pronunciauit, vt fieri adsolet, dicendum est, nihil nocere appellanti. nam vbi primum copiam eius habuerit, prouocare poterit. ergo si statim se subduxit, subueniendum est. Alia dicam in l. cum prætor.ꝭ.eo.vbi de actione vtili & directa tractabo.

Cõtinui dies. Continui dies dicuntur contigui, & qui non interpolati subsequuntur,nec aliquid est intermedij,& nullus dies aufertur, etiam ratione impedimenti: de quibus loquitur Paul.in l.cum heres.§.Stichus.ff.de statuliber.l.continuus actus.ff.de verb.obli.

Videndum est, si in iure inueniantur dies, vel anni, an

An dies in iure intelligantur de continuis. *Nox comprehenditur sub die.*

de continuis intelligantur: & putarem frequentius intelligi, nisi de vtilibus expressum sit, l.1.ff.de manumis. l.qua ætate. ff. de testa. Etiam cum in iure certi dies ad actum faciendum dantur, frequentius etiam nox comprehenditur more Romano. d.l. more Romano. nisi à lege distinguatur, vt in fure diurno, & nocturno, l. furem.ff.de sicar. l.4.ad leg. Aquil. c.si perfodiens. de homic. l. capite 5. de adulte. ff. operam diurnam meliorem nocturna statuitur in l.stipulationes commodissimum.ff.de verb. obli. Vnde illi decem dies, qui ad appellandum hodie conceduntur, continui erunt, & nox etiam comprehendetur, Authen. hodie.C.de appella.tamen currere dies non incipiunt, nisi à die notitiæ.c.concertationi.de appella.li.6.sic dicemus in annis, & mensibus, vt in sex mensibus datis ad conferendum, c.2.& c.quia diuersitatem.de concess.præb.

Ad appellandum dies decem hodie concedantur.

Dies an de momento ad momentũ computentur.

Videamus nunc an dies computari à momento in momentum debeant: & non computari nisi à casibus in iure expressis arbitror, sed requiritur diem vltimum adesse, vt scripsi in l.3.§.minorem.ff.de minor. gl. in c.quam sit.de elect.in 6.scripsi in forma manda.apost.in glos.post mensem.in concord.

Renunciare appellationi quando sine mulcta liceat.

Et ex hoc declaratur ordinatio Regia in tit. de appel. arti.15.vbi si quis prosequi appellationem suam nolit, intra octo dies eidem renunciare tenetur: quod intelligi debet, vt currant de momento in momentum. & sic in renunciatione facta octauo die debet describi hora, vt expresse tenet Chassa.in consuet.Bur.rub.*des iustices*, §.octauo.glo.*& iour*.col.2.allegatur Feli.in c.consuluit. col.2.de offi.deleg. Ego cõtrariũ teneo in d.ordinatione, quia dies sententiæ non cõputatur, sed postea habet octo dies appellans, intra quos renunciare debet.& hoc probat ille articulus, ibi, *Puisse dedans huict iours apres prochainement ensuiuans renoncer à sadicte appellation, &c.* ergo toto die octauo poterit post sententiam. & ita scripsi in 3. tomo commen.in const.Reg.illo tit.& art.15.& hi dies continent & lucem & noctem.

Acquiescens appellationi quam mulctã debeat.

Praxis etiam Franciæ non ita strictè recipit, vt inquit Chassa.sed sufficit, quod octaua die renũciet: imo de æquitate appellantes recipi solent ad acquiescendum à curia parlamenti, si pars aduersa non allegauerit sua interesse, & tunc saltem condemnantur ad pœnam centum solidorum paris. regis pro singulis annis, quibus in hac appellatione remanserunt: vt vidi in iudicio forensi hactenus seruari, & aliquando ad mulctam extraordinariam per ordinationes nuper factas: maxime quando appellantes tãquam ab abusu acquiescere procurant, tunc nõ recipiuntur sine solutione mulctæ in constitutione regis statutæ, quæ tamen ex causa solet à curia modificari, vt patet in ordinationibus regiis rub.*des appellations comme d'abus*, artic.2.vbi scripsi in 3.tomo constit.Reg.

Pro regula cancellariæ de viginti diebus.

Idem dicemus in regula cancellariæ 18.de viginti diebus, qua cauetur, vt si resignans infirmus decedat ante viginti dies, beneficium per mortem vacare censeatur, licet fuerit iam collatum per resignationẽ, & dies illi computantur ab hora resignationis vsque ad horam mortis: atque dies illa vigesima debet esse completa, & dies more Romano computantur, & sunt continui, vt Chas. fuisse pronuntiatum asserit §.5.rubr.*des Retraictz*. in consuet. Burg.& §.4.rub.1.ego hoc plenius pertracto.in d.reg.cancel.quam explanaui in praxi benef.in 3.parte, & docet hic Cep.q.vlt.quod si resignatio noctu fiat, tria lumina adesse debent per l.1.§.tria.ff.de ventre inspic. & si interdiu, fenestræ apertæ esse debent, vt resignans noscatur, alias est falsi suspicio: vt per doct.in l.non minorem.C.de trans.

Resignatio beneficij noctu, & interdiu quomodo fieri debeat.

Dies indulgẽtiarum.

Alius est dies indulgentiarum, qui incipit à vesperis vigiliæ festi, vsque ad vesperas finitas diei festi: & de hoc die loquitur papa in c.2.de feriis.& c.fin. de sent. excommun.in 6.Felin.in c.ecclesia.col.15. de const. nisi aliud in indulgentiis fuerit expressum.

Feriati dies, festi & profesti.

Alij sunt feriati dies, quibus cessatur ab opere, l.si feriatis.ff.de arbi. & in tit.ff.de fer. rhetores hos vocant festos dies: profestos vero, non festos, seu non feriatos.

Dies quomodo in hoc tex. accipiatur.

Nunc dicendum est quomodo dies hic accipiatur, & in aliis actibus: Respondeo non esse inconueniens accipi tam pro die naturali, ciuili, quam artificiali. nam septem matutinæ horæ siue eas computetis à luce, siue non, forte à tertia, vel quarta, seu quinta hora de mane, ab hora operæ, erunt maiores, non minutis, vel momentis temporum, sed vtilitate. nam melius studet quis & operatur matutino tempore, quàm serotino, l.3.ff.de oper.lib.& l.libertus. ibid.nam graues fessique post cibum sumptum sumus, vt docet glo.in verb.indefesso.de Iustin.Cod.confir.& Spec. in tit.de peti.senten t.§.vnico.circa medium: & statim à cibo sumpto studium, maximè lucubratio, studiosis nocet ad indigestionem, scabiem, & ad alia, teste Marcil. Ficino de triplici vita.in 1. parte, tit. quinque sunt studiosorum hostes.vide Platon.lib.3.de legib.

Lucubratio studiosis nocet.

Vnde si quis promiserit die vno seruire, non satisfaciet, si velit seruire à meridie duobus mediis diebus, quia non est tanta opera sicut matutino tempore, l. 3. ff. de oper.liber. sic maior pars dicitur respectu personarum, l. maiorem.ff.de pact.Felin.in rub.de maior.& obed.ideo Romani in primis diei horis tanquam præcipuis feriis rebus vacabant, in vltimis verò horis iocis: vt plene scribit Martial.lib.Epig.4.

Prima salutantes, atque altera continet hora.
Exercet raucos tertia causidicos:
In quintam varios exercet Roma labores:
Sexta quies lassis, septima finis erit.

Dies quomodo sit accipiẽdus in singulis actibus.

Sed quomodo in aliis actibus dies accipietur? Respondeo, facerem casus sequentes. Primus est, quando ius ciuile loquitur de die, frequentius intelligitur de die ciuili, & more Romano accepto: & sic comprehenditur & nox, l. more. & de continuo frequentius, vt dictum fuit. Vnde si instrumentum fiat die dominico, vsque ad mediam noctem, notarius scribet illo die esse factum: si vero post mediam noctem, dicet die lunæ, vt interpretes docent in d.l. more.& in cap.consuluit.de offi. deleg. Ias. & alij in l.non minorem. Cod.de transact.& beneficia vacantia in mensibus affectis nominatis & graduatis debentur illis, si vacent in illis mensibus vsque ad mediam noctem vltimi diei cuiuslibet mensis.§.præfatique. de collat.in concord. & Imperator scribit transactionem secunda noctis hora valere, cum nullum tempus sanæ mentis maioris quinque & viginti annis consensum repudiet, l.non minorem. C. de transact.

Instrumẽtum vsque ad mediam noctem factum quomodo cõsignari debeat.

Artificialis dies quoad operarios.

Secundus casus, quando artifices & vulgus loquuntur de die quoad operas, intelligunt sæpe de die artificiali pro more illorum: vnde Paul.sic ait lib.sing.de variis actionibus: Operæ sunt diurnum officium, l.1.ff.de oper. liberto. Itaque si quis locauerit operas suas furori per annum, tenetur laborare interdiu & noctu pro more illius regionis, & pro domini necessitate, l. excepto. C. loca. Ideo iudex antequam iudicet, debet de vsu & consuetudine illius regionis inquirere: prout abunde scripsi in tracta.de consuet.in 3. tomo Comment. ad constit.Reg. & ista est vtilitas ad hunc tex.

Dies vnde.

Dies dicitur à δῆλος, quod est clarus, vel à δύο, quod est duo, quoniã naturalis dies in duo diuiditur, in diem scilicet artificialem, & noctem. vel potest dici à diis: planetæ enim dii vocantur, à quibus dies denominantur, teste Io. de Sacro Bosco in lib.de anni ratione.in c.diebus, &c.

Ad diem.

Inde ad diem promittere, vel date, est præstituta die & constituta polliceri, vel date, l.Titius 2.ibi, quod si ad diem supra scriptam non dederò.de constit. pecu.ff.l. si per emptorem steterit, quominus ad diem vinum non tolleret. de peric.& commodo.rei vend.l.1.§. pacto placuit, vt ad diem. &c. de pig. Ad diem, pro vsque.l.1.§. sed & custodiam ad diem mensuræ venditor præstare debet.ff. de peric.& comm.rei vend.

Ad tempus.

Ad tempus Papin. l. 4. ibi. neque ad tempus seruitutes cõstitui possunt.de seruit.ff.1.vsque ad tempus certum, videlicet vsque ad Pascha, l.idem.est & si ad tẽpus habuerint conductũ.ff.si ager vectigal.& ad tẽpus fieri societas, l.1.ff.

pro

pro socio. Ad tempus datus iudex, Vlpia. in l. 2. §. sed si iudex ad tempus datus est. de iudi. ff. id est cum præfinitione temporis, Bal. ibi, vel vsque ad certum tempus.

Ante diem. Ante diem notum est, in l. ad diem debitor, adeo debitor est, vt ante diem solutum repetere non possit. ff. de condic. indebit.

Ex die vel ex tempore. Ex die, pro ab, vel ex tempore idem est, vt probat text. in l. hereditas ex die. iuncto §. heres & pure. de hered. inst. ff. & in Instit. ex die, vel ex tempore dicitur quis institui, si post quinquennium quàm moriar, eum instituam, vel à calẽdis Ianuarij, vt imperator elucidat in d. §. heres. & non valet illa institutio, quia interim nullus esset heres, & pro tempore decederet testatus, & pro tempore intestatus: quod ius non patitur, vt testatur Pomp. in l. ius nostrum. ff. de reg. iur. & sic non valet seruitus ita constituta. l. 4. de seruit. probat. Cepol. in tract. de seruitu. in 1. parte, c. 2. col. pen. & egregius olim iuris professor Tholosanus, postea consiliarius Corras. in d. l. 4. belle elucidat.

Vsusfructus autem ex die legari, & in diem potest, l. vnica. §. Item si ex die. quando dies legat. cedit. l. si vsusfructus mihi. §. plane. vsufru. quemad. caueat.

Societas etiam coiri potest, vel in perpetuum, id est, dum viuunt, vel ad tempus, vel ex tempore, l. 1. pro socio. ff. & ex die debitum, in lege, si socij simus, & ex die vnus pecuniam debeat, ibidem.

Ex tempore, interdum pro tempore, *selon le temps*, l. at si quis. §. æquum autem accipitur ex dignitate eius, qui funeratus est, ex causa, ex tempore, ex bona fide. de religio. ff. & l. Lucius. manda.

Ex eo tẽpore. Interdum Iurisc. dicit ex eo tempore, pro ab illo tempore *de ce temps là*, in l. si fundus. §. in venditione. de pigno. ff. ibi, interdum etiam de fructibus arbitrari debet iudex, vt ex quo lis inchoata sit, ex eo tempore etiam de fructibus cõdemnet. Interdum ex tempore pro statim sine præmeditatione. inde extemporanea oratio, habita (vt dicunt) in promptu, *sur le champ*, vt docet Budæ. in Forens.

Arresta extemporanea. arest. curiæ plurima inter actionum causas ex tempore pronunciari.

In diem promittere. Item in diem promittere, est certo die promittere, vt in festo Paschatis, aut alio die l. in illa, in 1. & in l. quotiens in diem. ff. de verborum obligatio. Et hic promissor in certum diem, dicitur in diem debitor, qui adeo est debitor, vt si ante diem soluat, repetere non possit, lege, in diem ff. de condic. indeb. infra.

In diem procuratorẽ quis constituit. Intellectus ad l. 3. de procur. ff. Vnde dicit Iurisconſ. Vlpian. in l. tertia, ff. de procurat. quod procurator ad litẽ futuram & in diem. & sub conditione, & vsque ad diem dari potest: vbi gloss. dubitat, & exponit in diem, id est ex die. Dicite posse constitui in diem sic, Constituo talem procuratorem ad causam incipiendam in festo Paschatis. Et vsque ad diem constituitur, vt Constituo te ad causam vsque ad diem prolationis sententiæ, vel vsque ad calendas Nouembres. Sic debet intelligi ille text. licet gloss. eum obtenebret, quia est differentia inter in diem, & ex die, vt superius docui: vel intelligi potest, in diem vnum, vt ibi scripsi.

In diem aliquando, id est vsque ad certam diem, l. centesimis calendis dari vtiliter stipulamur, quoniam præsens obligatio est, in diem autem dilata solutio. de verb. obligat. ff.

In annum. Item in diem etiam dicitur, quod vulgo de die in diem, vel in annum, de anno in annum. Vlpia. in l sed addes. §. si quis cum in annum habitationem conduxisset. ff. locat.

Intellectus ad l. sed addes. contra Adrianum Cardinalem. Adria. Cardina. in lib. de sermone Latino. sed salua eius authoritate ibi non sic accipitur, sed in annum habitationem conduxerat, id est vsque ad annum, pro vno anno, & non de anno in annum: quod probat ibi text. in fi. dicens, pensionem integram prærogauit: quod non potuisset facere, si de anno in annum conduxisset. Saltem text. dixisset, vnius anni pensionem integram prærogauit. non inficior tamen quin possit sic capi, sed non ibi.

Viuere in diẽ. In diem viuere, est præsentibus rebus contentum viuere, nec ex futuris solicitum, neq; apparare res, nisi præsentes: vt religiosi faciunt, & ego hactenus. de quibus in Euãgelio nolite soliciti esse quid edatis, aut bibatis, &c. Et hęc vita Græci dicitur καθημερινὸς βίος, teste Erasmo in prima centuria Chiliadum. & Persius ait, *Atque ex tempore viuis*, id est citra solicitudinem futuram.

Diem proferre. Diem proferre, id est prorogare, l. diem proferre. & l. Labeo. & aliis in multis legibus illius tit. ff. de recept. arbit. Alia videte de hoc verbo proferre, in l. non est sine liberis. iusr. eod.

Diem diffisum. Diem diffisum dicit Budæus, seu diffusum, continuatum in crastinum, vel remissum. Vlpian. l. 2. §. si quis in iudicio. ff. si quis cautio. ibi, iubet diem iudicij esse diffisum.

Exitura dies actionis. Dies actionis exiit, id est finitum est tempus actioni præscriptum, l. ait prætor. §. hi plane. ff. ex quib. cau maio. l. sed & si restituatur. §. sed & si dies actionis exitura erit. de iudic.

Diem obire. Diem suum obire, notum est pro mori, l. si filia nupta. in princ. ff. famil. ercisc. ibi, ipsa diem suum obierit. Diem cedere, in l. cedere diem. explicatur infr. eod.

Dies ventosa. Die ventoso non licet ignem in stipulam mittere conburendi graria, l. qui occidit. §. fin. ff. ad leg. Aqui. Dies solutionis, sicuti summa, pars est stipulationis, l. 1. ff. de edendo. Dies incertus, est dies mortis. l. 1. ff. de condit. & demonst. Annua, bima, trima die, alibi scripsi, pro primo, secundo, & tertio anno accipi. Alias phrases, quòd non mereantur elucidationem, missas facio.

Dienses populi. Dienses populi sunt Macedoniæ dicti à die, quod dies secundum quosdam, id est lux maximè apud eos luceat, quod parum arridet. de his est text. in l. fin. ff. de censib. Sunt etiam alij populi in Delphinatu, qui vocantur Dienses, à Diensi comitatu, & episcopatu, de quibus in §. 1. de nomina. Regi. in concord. sed ista fere extra oleas sunt. Diæta explicabitur in lege sequenti.

Maior dicitur multis modis. *Maior.* Colligite ex text. quid maius dici posse vtilitate, quod nobis maiorem afferat vtilitatem, per istum text.

Maior ratione ætatis & minor. Secundò maior dicitur quis ratione ætatis: inde vlteriores à tritauo maiores dicuntur, l. Iurisconsultus. §. parentes. ff. de gradi. l. 4. §. 1. de in ius vocan. scribam in l. appellatione parentis. infr. eod. Minor quoque dicitur duobus modis, vel quatuordecim annos, vel vigintiquinque, cap. in præsentia, de proba. quod valde Iurisperito prodesse potest. propter priuilegia minorum, quæ conscripsi in secundo tomo constitu. Regi. tit. de restitut. artic. 2. gloss. 4. vbi triginta inuenies. De maiore natu in lege, qui cum

Maior natu. maior natu esset. de bon. liber.

Maior ratione numeri. Tertiò maior dicitur ratione numeri personarũ, quando plures sunt in vna parte quam in alia, l. quod maior pars. ff. ad municip. & in rubr. de his quæ fiunt à maiori parte capituli, in Decretal.

Maior pars dicitur ratione debiti in quinquennalibus literis. Quartò maiorem partem dicimus pro modo debiti, non pro numero personarum: quòd si æquales sunt in cumulo debiti, tunc plurium creditorum numerus præferendus est, l. maiorem. ff. de pact. & maiorem partem non ex numero vtique personarum, sed ex magnitudine portionum hereditariarum, ait Iurisconſ. in l. si plures. in prin. ff. de pos. Quod prodest ad literas quinquennales, in quibus comprobandis maior pars consentire debet, lege fin. C. qui bon. cede poss. Dixi in tract. de literis dilatoriis, annalibus, & quinquennalibus, in ordinat. Regi. in secundo tomo commentar.

Quintò maior caussa dicitur multis modis. quos scribit gloss. in l. per minorem. ff. de iudic. vbi maior. quæstio minorem causam ad se trahit.

Maiore parte anni possidere. Sextò maiore parte anni possedisse quis intelligitur, etiam si duobus mensibus possederit, l. maiore. J. eo.

Ratione scientia maior. Septimò maior dicitur quis ratione scientiæ. Doctor enim maior scholastico est. & aliis modis quis dicitur maior, quos cumulat Felin. post alios in rubr. de maio. & obedi. ibi videre poteritis. & aliquando quis doctior altero est in scripturis, quia melius eo scribit: sed alter doctior & maior est in eo dicendo, nempe quia melius hic loquitur eo qui scribit. sunt enim dona sancti spiritus diuisa

diuisa, teste diuo Paulo, Quid partis vel portionis nomine veniat, dicam in l. nomen portionis, infr. eod.

Hora quid & an sit in actibus apponenda.

Horarum. Hora est, quæ continet spacium vigesimæ quartæ partis diei. & quia Iurisc. ait in l. aut qui aliter. §. si quis. ff. quod vi aut clam, quod si quis denunciauerit opus factum non semper videtur clam fecisse, si post denunciationem fecerit, debebit enim (& ita Labeo ait) & diem, & horam denunciatione complecti. quem tex. not. Lanfran. in repet. c. quoniam contra. in ver. citationes. co. 2. & 3. de prob. quod in citatione debet locus, dies, hora inseri. & Boer. elucidat in repeti. l. consentaneum. colum. 14. C. quomod. & quand. iudex. facit tex. singul. in cap. consuluit. de officio delegat. vbi citatus non expressa hora debet cõparere illa hora, qua iudex sedere pro tribunali solet, & commode actũ expedire potest. facit lex, Titius. §. Lucius. ibi, hora diei sexta. ff. de lib. & posth. & lex 2. de annu. legat. & pars operæ per horas solui non potest, l. 3. de oper. libert. post horam sextam dicit Iurisc. in l. 1. ff. de manumis. facit l. si communem. in fi. ff. quemadmo. seruit. amit. Vnde dicit Feli. in c. ego N. columna, prima de iureiur. quòd in publicis instrumentis debet apponi hora, si expedit scire horam, per gl. in l. si ex pluribus. §. fin. ff. de solu. alias sufficit apponere diem secundum eum. Vnde ego concludendo dicerem, horam non esse necessariò conscribendam in instrumentis, quia actus facti & contractus valent, siue facti fuerint interdiu, siue noctu. gloss. & Barr. & doct. in dictam legem, non minorem. C. de transact. Et sic non interest qua hora fiat testamentum, cum valeat etiam post horam sextam noctis. text. in l. qua ætate. ff. de testam. Actus verò iudiciales noctu expediri non possunt. Doct. in dictã legem, non minorem. & d. c. consuluit. Licet Areopagitæ noctu & obscura luce, nunquam die iudicabant, vt procul ab omni affectu, qui animos in diuersum trahit, rantummodo facta cognoscerent, personas autem non viderent, vt Alexand in lib. Genial. docet. Et quando actus certa hora est prohibitus, & alia permissus, tunc hora esset exprimenda, l. 4. in fin. cum sequen. de seruitu. per ea quæ Barr. scribit in l non solum. §. sed vt probari ff. de no. oper. nunciat. Panor. & Felin. in cap. auditis. de præscript. & in casibus à iure expressis horæ expressio requiritur, non alias regulariter: vnde honorati, qui litem habere noscuntur, his saltem horis atque temporibus, quibus causarum merita, vel facta panduntur, rem decidi cum iudice non habeant facultatem. l. 1. C. de offi. ciuilium iudic.

Areopagitæ noctu iudicabant.

Suspectum instrumentum noctu factum

Et in quibus casibus instrumentum quod noctu factum est, præsumitur suspectum, nisi caussa necessaria fuerit, de qua notarius attestari debet. sic suspecta dicitur collatio clandestina, in c. vnic. vt ecclesi. benefi. & electio noctu facta, est nulla. in c. quia propter. in fin. de elect. ita Bald. in c. 1. col. penult. de fide instru. Anton. Tremol. in additi. ad Vbert. de Bonacurso rub. de impedi. executio. §. ratione temporis. scripsi in præfat. ad rub. de colla. in concord.

Horologium.

De horologio vide text. in l. quæsitum. §. Papinianus. ff. de fund. instruct. vbi horologium, quod non est affixum, instrumento domus continetur, alias domus nomine, vt ibi.

Quibus horis sit laborandũ.

Septem, Colligunt ex hoc text. quidam ibi, septem, quòd à quinta hora matutina vsque ad duodecimam quis laborare debet: nam illæ sunt primæ diei horæ: & à duodecima ad septimam, quod seruant Typographi, nisi operam antea perfecerint. Et horæ à quinta mane vsque ad duodecimam sunt aptiores, ac magis frugiferæ, & vtiliores, & omnibus artificiis cõmodiores, quam aliæ post meridiem. Sed in his relinquenda sunt tempora ad curam corporis necessaria, l. penult. ff. de oper. liber. & quod tempore meridiano operarij in æstate possint dormire, l. medicus. ibidem. quod est verum, si hoc habeat consuetudo, alias non nempe hoc regi consuetudine locorum debet, vt superius scripsi. hoc tamen non elicitur ex hoc text. sed, septem horæ primæ diei sunt aptiores ad actus faciendos, quam supremæ. sed à quo tempore incipiunt istæ horæ? & dixi ab opere incepto, superius.

Primarum. De hoc verbo scribam in l. inter illam. infr. eod. & de verbo Supremus, in l. proximus, infr. hoc tit. Iter ad alias leges faciamus, & quot milia passuum pro singulis diebus requirantur, in l. seq. explicabo, vt sequitur.

VLPIANVS LIB. SECVNDO
Ad Edictum, Lex tertia.

In itinere faciendo viginti milia passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda, vt si post hanc dinumerationem minus quam viginti milia supersint, integrum diem occupent: veluti si viginti vnum milia passuum sunt, biduum eis attribuetur: quæ dinumeratio ita demum facienda erit, si de die non conueniat.

Potest diuidi hæc lex in duas partes, prout tradit duo dicta, 2. ibi, eius qui. In principio huius legis tria scribuntur, primo dictum, secundo exemplum, ibi, veluti, tertio temperat, ibi, quæ dinumeratio. Et hæc lex interdum incipit in itinere faciendo, communius in antiquis libris: in libris autem nouis incipit itineri faciendo, sed nihil immutatur de sensu legis: vt in Pande. Florent. est, viginti vnum milia passus sunt,

Declaratio text.

Sensus huius principij est, vt vigintimilia passuum, quæ assignantur alicui in itinere faciendo pro quolibet die, vt l. 1. si quis cautio. ff. ac intelligẽda sint, vt si facta ista computatione supersint aliqua miliaria, etiam si non sint viginti, dabitur tamen pro eis vna dies, nisi de die inter partes conuentum fuerit. Declarat enim Iureconsult. istam quæstionem, si concedatur pro viginti miliaribus vnus dies, & sint viginti vnum, vel duo miliaria, an vnus tantum dies detur? Videbatur vnus tantum præstandus, quia pro viginti vnus tantum tribuitur; & de modico non videbatur curandum, l. scio. ff. de in integ. restitut. vel quod dies diuideretur, & pro illis miliaribus horæ aliquæ assignentur. hic tamen statuitur, vt propter miliaria, quæ supersunt, licet non sint viginti integra, detur dies vnus. alioqui viginti maliarium constitutio certa non esset: nam quando aliquid superesset, interdum daretur plus, interdum minus, si secundum horas diuiderentur miliaria. & contra, & multæ controuersiæ nascerentur propter horas. Ideo vt sciat iudex quid statuendum sit, constitutum est, vt si vltra viginti miliaria aliquod supersit, etiam si vnum tantum miliare, detur nihilominus alius dies, ac si essent adhuc alia viginti miliaria integra, nulla habita ratione quod non sint viginti: & hoc propter certitudinem, vt dictum fuit.

Vtilitates huius legis.

Vtilitates huius legis sunt hæ, quæ sequuntur. Primam scribit gloss. hic in excusationibus tutorum, de quibus in §. qui autem. de excusat. tuto. in Instit. & Modestin. in l. idem Vlpian. ff. illo titulo.

Citato quantum tempus dandum ad veniendum.

Secunda vltra gloss. est in citatione, si iudex iusserit vocandum aliquem Lugdunensem, vel Aurelianensem, & vt is in ius vocatus debeat habere ad veniendum in singulos dies viginti miliaria, l. 1. si quis cautio. ff. Et ista viginti miliaria faciunt communiter decem leucas, vt ibi nota. inspicienda tamen est consuetudo, & qualitas patriæ: quia patria Vasconiæ, Ruthenensis, Lemouicensis, & Petragorensis longas habet leucas: Franci verò breues, Occitani mediocres. Si citatus distet per viginti leucas à foro, habebit saltem duos dies: si autem distet per viginti vnam, tres dies, vt hic pater, & docetur in cap. cum sit Romana. de appel. vbi dilationes secundum locorum distantiam concedi debent. sed in hoc seruamus consuetudinem curiarum, nec tam exacta in forensi iudicio fit computatio in hoc regno: vt scripsi in tract. de citatio. in 3. tomo comment. ad constit. reg. Gallie.

Salariũ quantum debeat habere apparitor commissarius & legatus.

Tertia, si quis mittat hominem apparitorem, vel alium ad viginti duo miliaria, salarium ei taxandum est pro duobus diebus, si huius text. dinumerationem sequamur: tamen hoc vix fieri potest, sed dabitur huic apparitori aliquid forsitan arbitrio iudicis vltra salarium vnius diei non

non tamē integrum salarium duorum dierum. & idem in commissariis dicimus:& in hoc stylus curiarum, & consuetudo attendi debet patriæ.

Quartò prodest hæc computatio in bonorum possessionibus, l. 1. §. si præses. ff. quis ordo in bon. possess. seruet. ibi, si præses prouinciæ in proxima fuerit ciuitate, accedere debet ad vtilitatem temporis spatium itineris, scilicet numeratione viginti milium passuum facta, &c.

Quintò prodest legatis, vt peracto legationis officio, debeat eis assignari tēpus ad reuertendum, vt hic. & idem in inquisitoribus causa audiendi testes datis. facit text. in l. sicut. §. tandiu. ex quib. caus. maio. ff. scripsi in tertio tomo commentariorum ad constitut. Regi. tit. de inquisi. Bar. & alij in l. de diuisione. in fin. ff. sol. matrimo.

Dilationes iuris nō seruantur. Sextò hæc hodie exactè non seruātur, sed pro arbitrio iudicis & styli constituitur dilatio. Debet tamen ipse iudex aliquam rationem ad hæc statuta habere, teste Alexand. in dicta lege prima, si quis cautio. ff. & ex vsu curiarum declarantur dies præstituendi, & illi styli ex hac lege sumpserunt initium. Alias vtilitates quilibet addere hic poterit, postquam viderit. Quod si in prosecutione appellationis quis fuerit impeditus in fine primi anni, debebit habere secundum annum integrum, per text. in §. 1. in authen. de his qui ingredi. ad appel. collat. 5. & authen. ei qui, C. de tēpor. appella. Docto. in l. si ita stipulatus essem abs te. ff. de verbor. obligat. Gloss. & doct. in cap. si electio. de elect. in sexto. cap. ex ratione. de appellat.

Iter facere. *In itinere faciendo.* Iter facere est ire, ambulare, l. verbum facere, vbi phrases plurimas huius verbi facere tradam J.

In singulos dies. *In dies singulos.* Id est singulis diebus, vel per singulos dies, *par chascun iour*, vt l. ea lege. §. fin. ff. loca. ibi, locaui opus faciendum, ita vt pro opere redemptori certam mercedem in dies singulos darem. Et hoc not. d. Adria. Card. in suo tract. de sermon. Latino, estque hæc phrasis Iurisconsultis perfamiliaris, vt sæpius ea vtuntur, vt in proxima lege declaraui supra.

In singulas operationes. In singulas operas, id est pro singulis operis, vt dicto §. fina. d. l. ea lege, vbi tenetur de vitio operis, cui merces est constituta.

In singulos menses. In singulos menses, idem quod singulis mensibus, *par chacun moys*. l. cum hi. §. planc. ff. de transact. vers. siue igitur in menses singulos, siue in dies, siue in annos fuerint relicta: vt in §. quid ergo dicitur, per singulos dies, menses, & annos, facit l. pen. de cap. demin. ff. ibi, legatum in annos singulos vel menses singulos relictum.

In singulos annos legatum an sit multiplex vel vnū. In annos singulos idem d. l. cum hi. §. si in annos singulos certa quantitas alicui fuerit relicta. l. cum in annos singulos legetur, non vnum legatum esse, sed plura constat. ff. quando dies legat. cedit. l. Iulianus. in fin. ff. ex quib. caus. maio. & toto tit. de annuis leg. ff. In omnibus fere legibus alia dixi J. in l. 2. In dies pro quotidie sæpius vsurpat Cic. pro Milo. hic magis in dies conualescit. & de senect. Solon discebat senescere se multa in dies addiscentem.

Peragere quot modis. *Peragenda*, Id est perficienda, explenda. Inde peragere iter, l. tempus. ibi, ex eo tempore vacationis dies incipiet ei cedere, quo iter ex commodo peragere potuisset. ff. de vacat. & excus. mu.

Peragere militaria opera. Peragere militaria opera, est militare, exercere opera militaria, l. milites. 1. & 2. ff. de re militari, vbi in vna dicitur militari, in altera peragere. & in l. pen. ff. de feriis, vbi sic habetur, ea quæ ad militarem disciplinam pertinerent, etiam feriatis diebus peragenda.

Peragere reū. Peregisse reū non aliàs quis videtur, nisi & condemnauerit, l. 2. §. peregisse. de adulte. ff. l. quinquennium, ibidem. Peregisse reum dicetur accusator, qui vsque ad condemnationem eum persecutus fuerit. Et ideo destitisse videtur, qui intra præfinitum accusationis à præside tempus, reum suum non peregit, l. ab accusatione. §. destitisse. ad Turpillia. & in l. Senatusconsulto. ibidem.

Interpretatio l. accusatore. ff. de pub. iud. Vnde accusatore defuncto reus ab alio iudicante præside prouinciæ peragi potest, l. accusatore. ff. de public. iudic. quæ sic debet legi, vt ex sensu constat, nam si accusator sit mortuus, alius potest peragere iudicante præside: id est iudice quia non omnis recipietur in locum accusatoris demortui, sed proximus, & is cuius interest, prosequetur. l. libellorum. §. vlt. ff. de accusatio. sed hoc ex iudicis decreto pendet, vt ibi plenius dicam in interpret. ad illam l. accusatore.

Peragere appellationem. Inde appellationem peragere, id est prosequi causam appellationis vsque ad sententiam, l. 1. §. 1. ibi, appellationem peragendo. ff. de vacat. muner.

Peragere facere. Peragere id est facere: vnde legatus, antequam officio legationis functus sit, in rem suam nihil agere potest, exceptis his quę ad iniuriam eius, vel damnum peracta sunt, l. legatus. 2. de legatio.

Peragere, petere. Peragere petere, tentare, persequendo petere, l. si is cui nummos debitor soluit alienos, nummis integris peragat petere, quod sibi debetur, nec offerat, quod accepit, exceptione doli mali submouebitur. ff. de solution.

Peragere litem, iudicium & causam. Peragere litem, est ad finem vsque prosequi, & ad sententiam, l. qui procuratorem dat, vt confestim agat intelligendus est permittere procuratori & postea litem peragere. ff. de procurat. l. si quis rem. de arbitr. Peragere iudicium, in l. non distinguemus. §. item si quis Romæ. ff. de arbitr. Peragere causam. l. filius. de inoffic. testam.

Peragere ad personas rei, & tempus refertur. Interdum hoc verbum peragere refertur ad res, interdum ad personas, vt peregisse reum, vt supra diximus, aliquando etiam ad tempus, & tunc pro complere accipitur, c. si annum peregisti decimumquartum. de iudic. lib. 6. Et sic tempus debet esse completum, vbi est verbum peregerit, cap. cum in cunctis. in princip. de elect. l. 5. ibi, peractum diem. de oper. liber. ff. Et peracto ordine edictorum dicitur in l. si prætor. ff. de iudic. cap. fin. de his qui filios occider.

Differentia inter agere & peragere. Est tamen memoriæ mandandum verbum Agere litis contestationem respicere. l. amplius. ff. rem ratam haberi. Verbum autem peragere requirit litis decisionem. l. quinquaginta. C. de excusatio. tutor. quod est notandum ad illum, qui debebat agere intra annum, vt sufficiat litis contestatio, vt in actione iniuriarum, & actionibus annalibus patet, in rubr. de perpet. & tempor. actio. in Instit. l. si non conuitij. C. de iniuriis. Sed si debeat peragere, oportet causam finitam esse, alioqui postea non audietur agere volens: quod notandum est ad concordias, seu pacta & transactiones, vt inserere cures hoc verbum peragere. docet Barthol. Cepola cautela 18. verbum agere, &c. de verbo Agere dicetur in l. Labeo. 2. infr. eod.

Cautela in transactionibus. *Accipere.* *Accipienda*, id est intelligenda, vt expono in l. aliud est capere. infra eod. facit l. nominis. & l. mulieris. §. desinere. & l. propemodum. & l. si quis sic dixerit. infra eod. & hac lege etiam, ibi, quæ dinumeratio ita demum intelligenda erit. nam quod hic accipienda, infra intelligenda posuit.

Dictio post multis modis, & phrasibus. *Dictio post tempus respicit.* *Post hanc dinumerationem*, id est postquam viginti milia passuum fuerint numerata, seu facta hac numeratione, vt si viginti milia sint, pro viginti milibus dies vnus assignatur: si adhuc supersint duo miliaria, etiam dies integer dabitur pro eo, quod superest: vt pulchre vult iste text. Interdum hæc dictio post iungitur tempori, vt in l. anniculus. §. ante diem decimum Calendarum, & post diem decimum. infra eodem vbi declaraui, & l. post diem. de lege commisso. Post annum, l. si creditor. §. seruum. ff. de pecul. & l. si negotia. mandati. Post Calendas Ianuarias, l. si calumnietur. infra eod. Post duo edicta, l. nonnunquam. ff. de iudic. & l. post edictum. ibidem. Post secundum vel tertium tractum, id est terminum, vt exponit Alber. in l. lecta. ff. si cert. pet.

Post calendas. *Post duo edicta.* *Post secūdum vel tertium tractum.* *Post respicit personam, & materiam & rem.* Aliquando respicit personam, vt post eos esse, in l. liberorum. infra eod. & tunc ordinem denotat, vt ibi, & l. Iurisconsulti. ff. de grad. l. post sanguineos. de suis & legi. here. Aliquando materiam, & rem, vt post libertatem, l. penult. §. 1. ff. de instito. Item post mortem. l. si quis. §. 1. ibi, post mortem tutoris. ibidem. l. adeo. pro socio. l. final. de seruis

exportand.l.1.de testam.& passim in omni materia,& maxime testamentaria reperire est.l.post dotem.ff.solut.matrimo.l post litem cõtestatam. de procurator.l.post senatusconsultum.de petitione hered.post actionem.l.1.si pars hered.petat.l.post nuptias. de iure dotium. l. post rem iudicatam.de transact.

Si accusatiuum casum iunctum habeat,præpositio erit: si sine casu,aduerbium, vt in d.l.lecta, si certum petat.in princ.ibi, tunc eo amplius quo post solutam pœnæ nomine,&c.quod grammaticis relinquo.

Quod interuallum denotet post. Hæc dictio post & similes ambiguæ sunt,quantum interualli denotent. vt scribit Bart. in d.l. fructus. in fin.ff. soluto matrimo.& abunde docto.post Bartol.in l.2.in fin. ff.si cert. petat. ideo arbitrio iudicis relinquitur, vt dicam etiam.

De verbo postea in l.Labeo.ꝟ.eod.vbi alia adducentur.

Vtilitas dictionis Post. Vtilitas autem est huius dictionis,quia si actus,qui ante fieri debet,fiat post,non valebit,nec econtrario ; l.obligari.§.tutor.de auth.tut.ff. vbi authoritas tutoris post negotium interposita non valet,nisi statim post,vt gloss.ait in §.tutor.Instit.illo tit.& Felin.in c.cum dilectus.col.2.de fide instrum.Ias.in l.edita col.6.de edendo.C.facit artic.6. & seq.in rub.de procur.in ordinatio.Regiis.

Post modum. Post mondum,longum interuallum significat pro materiæ ratione, cap. 1. de his quæ vi metusve causa fiunt. Barbat.consi.54.iustissime.col.15.in 1.vol.c.in præsentia. vers.verum.de probatio.quod etiam arbitrium est.

Dinumeratione, de hoc in l. in lege censoria. infra eod. scribam.

Supersunt,dicetur de hoc verbo in l.subsignatum.§ bona.infr.eod.

Integrũ diẽ occupare, quid. *Integrum diem occupent.* In quodam veteri exẽplari scriptum inueni, integrum diem accipiunt, sed ita vt prius communiter solet legi.Integrum diem occupare,est tenere,habere vnum diem,pro eo quod superest,& integrum, non diuisum, id est vnam vel duas horas pro miliari. de hoc nomine integer plura à nobis scripta sunt in l. sylua. §.integra sylua.ꝟ.eod.

Occupare multis modis dici, & phrases eius. Occupare significabit hic habere,& tenere,vt superius dictum fuit.

Pro numerare. Secundò occupare,est comprehendere, numerare, seu nominare, l. stipulationes commodissimum.ibi, doli autem clausula ad ea pertinet,quæ in præsenti occupari non possunt, ff. de verborum oblig. vbi Iurisconsultus primo vtitur verbo comprehendi,deinde occupari.

Pro præuenire, in procuratoribus. Tertiò occupare pro inchoare, præuenire, seu antecapere,& sic potest intelligi l.pluribus. ff. de procurato. vbi pluribus procuratoribus simul datis, occupantis melior est cõditio,facit c.si duo.illo tit.in 6.l.si Titius.ibi, & ideo occupantis fore actionem.ff. de verb. oblig. & l. si quis à multis. de noxal. actio. Et occupare quis dicitur per litis contestationem.d.l. Titius. Sed in actione de peculio occupantis est melior conditio. Occupare autem videtur, non qui prior litem contestatus est, sed qui prior ad sententiam iudicis peruenit,l.si vero adhuc.ff.de pecul.Et inter eos quibus ex eadem causa debetur,occupantis melior est conditio,l.inter.ff.de re iudica.Ei itaque debetur, non qui prior egit, sed qui prior ad sententiam peruenit, l. si quis à multis.circa medium. ff. de noxal. & in extra iudicialibus quis dicitur occupare,quando prius cepit.vt plene docet Bart & Ias.in l.quominus.q.5.ff. de fluminibus.

Occupare pro litis contestationem dicitur.

Occupare testem. Occupare testem, est prius ei testimonium denuntiare. Budæ.in Forẽs.vel vt dicit Valla lib.5.c.57.quod in medio siue medium positum est, atque commune, ante cæteros apere:hoc occupare dicimus.

Occupare pro authoritate propria capere. Quartò occupare, est rem propria authoritate capere, vsurpare,siue vi,siue absque vi,lege vltim. C.vnde vi.l.sequitur §.itẽ si occupaueris vacuam possessionem, deinde venientem dominum prohibueris, non videberis vi possedisse.ff.de vsucap.l.ex facto.1.de hered. instit. Vnde legatarius dicitur occupare legatum, sine heredis voluntate capiendo,l. 1.ff.quorum legato.ibi, vt quod quisque legatorum nomine non ex voluntate heredis occupauerit, id restituat heredi. etenim æquissimum prætori visum est, vnumquemque non sibi ius dicere occupatis legatis, sed hoc ab herede petere. Et occupando legatum legatarius ipsum amittit iure Codicis.l.non dubium. C. de leg. quæ pœna non seruatur in regno Franciæ, sed pro modo delicti occupans punitur. vt in procem .legum Regi. scripsi.

Legatarius occupans legatũ non priuatur in regno Franciæ. Nec recipio illam gl.in c. generali.de elect.in 6. differentiam,vt occupare propriè pertineat ad res mobiles, inuadere vero ad res immobiles,per §.1.Inst.de vi bonor.rapt. & alia iura ibi allegata,quæ non probant gl.intentionem. imò verò contra gloss.est text.in l. 1.§.1.ibi,locaue occupentur,vel templa.ff.ad leg. Iul. maiest. & l. adeo. §. insula quæ in mari nascitur, quod rarò accidit, occupantis fit. ff.de acquir. rerum dom. Et domũ occupatam iniuria dicit Imper. in l.domum. C. de rei vindic. Et occupare bona dicit Iurisconsultus in l.2.ff.de requir. reis. l. 3. §. proinde. de minor.

Differẽtia gl. inter inuaderẽ & occupare improbatur.

Statutum loquẽs de occupante rem alterius quomodo intelligatur. Et statutum loquens de occupante rem alterius,intelligitur quando propria authoritate quis rem alterius apprehenderit,etiam si non vi:seu si iudicis authoritas interuenerit,l.iustè.ff.de aeq.possess. & ibi doct.& an intelligatur etiam de occupante possessionẽ,docet Bar. Ias.& alij in rub.de no.oper.nunti.videte quæ scripta sunt à me in l. litus.1.§.fi.ꝟ. eod. Breuiter vt dicam, is dicitur occupare, qui temere sine iudice, vel domino possidet,l. extat.in fin. ff. quod met.caus.& l.pen.& vlt.ff.ad leg Iul. de vi priuata.& d.l.vlt.C.vnde vi, & d.l.iustè.& l. si ex stipulatione.de acquit.possess.ff.

Occupatores beneficiorũ intrusi dicunt. *Inde occupatores*,in rub.*des occupateurs du domaine du Roy*, in ordin.Regiis.Et occupatores beneficiorum sine titulo, ius pontificium vocat intrusos, cap. cum iamdudum. de præben.& c.eum qui. illo tit. in 6. Et occupator iure cassus,vulgo intrusus sacerdos dicitur.Budæ.ait in Forẽs.nullo tamen authore probat. de hoc abunde scripsi in praxi benefic.in reg.de subrog.collitig.gl.4. Et occupatio grassatoria,non possessio,quæ possidendi iure vacat:vulgo *intrusion*. idem Bud. in Forens. sed quid opus est tot verbis, cum vnum sufficiat?

Occupatio grassatoria.

Occupare pro vi deiiciendo capere, inuadere. Quintò occupare est vi deiiciendo capere,inuadere, l. 1.§.ergo.ibi,occupauerunt possessionem & l.3.§.proinde. & per totum.ff.de vi & vi arma.l.si quis in tantam.C.vnde vi.& l.fi.eo.tit.vbi inuasor priuatur dominio rei,quam inuasit,si dominus sit:alioqui punitur,vt rei non suæ æstimationem dare teneatur. Quæ pœna non seruatur in regno Franciæ,sed inuasores pœna arbitraria puniuntur, vt dixi in procemio comment. ad ordin. Regias, in 1. tomo.quia hoc est conscientiæ proximum, cap.fraternitas. 12.quæst.2.

Inuasor rei dominio non priuatur in regno Franciæ.

Sextò occupare,impedire, detinere. Nec vos pluribus occupabo,vt infra.& oratores satis hoc probant.

Fundus occupatus flumine. Septimò fundus occupatus flumine dicitur inundatus, l.id quod post emptionem fundo accessit per alluuionem, vel periit, ad emptoris commodum incommodúmque pertinet:nam etsi totus ager post emptionẽ flumine occupatus esset,periculũ esset emptoris.ff. de periculo & commodo rei venditæ.hoc probat l.adeo.§. quod si toto.vers. si cuius.ff.de aeq.rer.domi. vbi in vna parte dicit occupauit,in altera inundatus est.

Occupare verbum indifferens. Occupare verbum est indifferens, ad bonum aliquando,vt c.factus.7.q.1.ibi,occupato.vbi gloss.& cap.non iniuste.de procurat.ibi,qui licet cum aliis datus fuerit, prius tamen procuratoris officium occupauit,cap.quia sæpe. de elect.in 6. Et si bona patris à fisco occupata propter debita fuerint.l.3.§.proinde.ff.de minor. Interdum ad malum refertur,vt in l.1.& per totum tit. ff. de vi & vi armata. & propriè capitur in malam partem.gloss. in verbo,occupare.in c.generali,de electio.in sexto. Vnde si quis Papę narrer se ecclesiam occupasse,intelligitur sine titulo,vel propria authoritate.Barbat.consil.51.clementissimum.col.9. in 4.vol.Felin.in cap.postulasti. de rescript. nu. 14. Inspicienda est tamen materia,& pro ea iudicandum,vt in cap. cum iamdudum.de præben.

Occupare an in malum fonet,si quis dicat se occupasse ecclesiam.

Nonò

Occupatio pro impedimento. Nonò occupatio vocatur, cum alicui rei, & maximè cui ante omnia operam dare debemus, & necessariæ nobis, cum diligentia & studio atque cura vacamus. vnde Iurifcon. ait, qui variis occupationibus præsidum vi agere non potuit: non desistit. l. in Senatusconsulto. §. penultim. ff. ad Turpil. Inde occupatus dicitur aliquo negotio detentus, & impeditus, implicatus, non valens alteri negotio operam dare. *Occupatus negotiis.* Proinde Iurifconf. ait, occupatos circa rem rusticam, in forum venire compellendos non esse, l. 1 ff. de feriis. Et susceptam tutelam non aliter deponere solent, quam qui trans mare reipublicæ causa absunt, vel hi qui circa principem sunt occupati, vt in consiliarii Menandri persona est indultum. Vlpian. in l. verum. §. ex facto. ff. de minor.

Occupare apud rhetores & occupatio pro schemate rhetorico. Decimò occupare vocant rhetores, quoties ea, quæ ab aliis dici poterant, ea ipsi præueniendo dicimus, ne nobis postea officiant: & occurrere vltro exceptionibus & præscriptionibus actor dicitur, qui reo anteuertit per anthypophoram, & præripit reo defensiones. quod genus apud rhetores occupatio dicitur, teste Budæ. in Forens. post Cicero. in rhetor. qui & ad Heren. sic ait: Occupatio est, cum dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tum maxime dicimus. & idem de Orat. & Quintilia.

Praeoccupare. Intellectus ad l. qui vlt. Præoccupat hic casus mortem, & nonnunquam longum tempus occupat, l. qui vltimo. ff. de pœnis. id est præuenit mortem, præcedit: & nonnunquam occupat longum tempus, id est detinet. quod declarat text. ibi, in eis qui ad bestias damnantur, hic casus præoccupat mortem, quia facta condemnatione illis pugnandum cum bestiis est, & sic non statim moriuntur, sed interdum solent seruari, vt ex his in alios quæstio locum habeat. vt ibi, & hoc nonnunquam longum tempus occupat, id est detinet & tenet, & tunc longo tempore antequam moriatur seruabitur, vel si ita pugnauerit, vt victor existat.

Per occupationem domini efficimur. Notandum est, quod rei occupatæ, quæ in nullius erat bonis, dominus per apprehensionem efficior. Caius in l. quod enim nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur. ff. de acq. rer. do. §. feræ. & seq. de rer. diui. in Instit. nec vos aliis nunc occupabo.

Exempla à doctoribus tradenda. *Veluti si 21. millia passuum sunt, biduum ei tribuatur.* Exemplum trahit hic text. quo facilius res intelligatur, quod docentibus maxime conuenit, vt posteaquam doctrinam tradiderunt, exempla quoque subiiciant, vt docet Iurifcõsultus in l. 1. ff. de præscrip. verb. ibi, sed ne res exemplis egeat, paucis agam: & aliis in multis locis. Per hanc dictionem veluti explicatur res, de qua scribam in l. Labeo. 3. inf. eod. quia ista lex satis sua dote est ampla.

Miliare & milliarii quot modis sumantur, & leuca. Ex hoc text. colligite millliarium, vel miliare dici terræ spatium, mille passus habens, vel continens, quo vtuntur Itali, & continet (vt dicunt) dimidiam leucam, & duo leucam constituunt, vt sup. scripsi. Galli vero hanc miliarium computationem ignorant, per leucas & dicras diuisionem facientes. De miliaribus habetur in l. suus quoque. §. puto. ff. de hered. inst. l. 1. §. cum vrbem. ff. de off. præfect. vrb. & l. scire. §. aliud. & l. plane. 2. de excusat. tuto. & alibi sæpius. Harmenop. ait, quod miliarium est stadiorum octo, vlnarum 936. pro hodierna verò consuetudine stadiorum est semiocto, vlnarum 750. gressuũ 1500. cubitorum. 3000. & gressus complectitur cubitos duos, vel pedes tres, vel palmos duodecim: stadium est iugerum sex, vel vlnarum cẽtenarum. *Gressus, stadii ac iugerum.*

Miliarium pro vase. Miliarium etiam dicitur vas, in quo panicium de milio coquitur, sicut pultarium vas ad coquendam pultem, glo. in l. & si non sint. §. si cui forte. ff. de aur. & argent. leg. no. Baysius in l. vestis. ibid.

Miliariũ pro re valoris mille. Miliarium vocatur adiectiue res valoris mille, vel ponderis. Plin. enim dicit miliarias oleas, quæ afferunt mille olei libras, vel tanti sunt emolumenti, lib. 17. c. 12 vbi miliarias multas oleas in Africa vocari narrat à pondere olei, quod ferant annuo prouentu.

Milium. Item milium species est frugis, Galli vocant *millet*: fortè à mille dictum, quod vnum granum mille afferat, de quo Iurifconsultus in l. si seruus seruum §. si quis vestimẽta. ff. ad leg. Aquil. ibi, sed si quis milium, vel frumentum meum effuderit in flumen, sufficit Aquiliæ actio. hoc maximè vtuntur Virduti, licet panis ex milio exigui sit alimenti & refrigerantis, qui tamen aluum sistit, vt docet Gale. Et miliarium quod ad milium pertinet: & miliaria auis, quæ vescitur milio. *Miliarium quod ad milium pertinet.* Erat & Miliarium columna in capite fori Romani, in qua omnes viæ conscriptæ erant, à qua omnes Italiæ viæ incipiebant, & in quam omnes desinebant, vt dicam in l. mille. infra eod.

Palmus, digitus, passus, pes, spithama, vlna, licha. Notandum est ex gloss. palmum ex quatuor digitis cõstare, & is multiplicatus quater efficit pedem: ex quatuor palmis, hoc est sexdecim digitis pes constat: alij licham quatuor digitorum, palmum vero, qui spithama dicitur duodecim effici. Est autem spithama à magno digito ad minimum, quantum protenditur palma, sed si pollicem tãum explices & indicem, vocatur licha. Maior verò spithama in duodecim partes diuisa duos efficit pedes, & quadrantem. Passus vero est quinque pedum secundum gloss. vel sex secundum alios, siue quatuor cubitorum, l. mille passus. infr. eod. & est maior & minor, vt dicunt Astrologi. Semipes est dimidia pars pedis, de quo loquitur Iurifconsultus in l. si quando. in princ. ff. si serui. vind. ibi, dum dicit semipedem & amplius. *Semipes.* Pes autem cum dimidio cubitum facit, & ex sex palmis conficitur: Regius autem cubitus tribus digitis maior est, sed cum ambæ explicantur manus, & in longum protrahuntur à pectore, linea deducta vlna dicitur, quæ habet gressus duos, vel quatuor cubitos, vel sex pedes, vel nouem spithamas: Gallicè *aulne*, de qua in ordinat. Regis, *des aulnes, & aulnages*, vbi vna & æqualis in toto regno Franciæ esse debet. *Cubitus regius.* *Vlna.* licet videre per Alexand. ab Alexandro in libr. Genialium. cap. 20. fo. 45. quæ non explicant hic doctor sed ab Hermenopolo libr. 2. titul. 4. sui prochili palmus παλαιστὴ dicitur, cubitus vero πῆχυς, & tot digitis quot supra diximus constare ait.

Biduum quid & an appellãdi hodie sit intra biduum. *Biduum*, pro duobus accipit diebus. sic in l. inter illam. ∫. eod. Olim biduum dabatur ad appellandum à sententia in causa propria, quod à die latæ sententiæ computandum erat, l. 1. §. biduum. & §. in propria. ff quando appellandum sit. Hodie autem dantur decem dies tam in propria causa, quam aliena. authen. hodie. C. de appel. qui computantur à die scientiæ, c. concertationi. de app. in 6. dico in titul. de appel. in 3. tomo comment. in consti. Reg.

Attribuere quid. *Attribuetur*, id est assignabitur. sic capitur in l. cum bissextus. infr. eod. Attribuere etiam, est ordines officiaq; distribuere, vt censet Lucas de Penna in l. 1. col. pe. C. de petit. bon. subl. libr. 10. hoc tamen non probat, de verbo tribuere, scribam in l. ager. infr. eod.

Cõputatio dierum quomodo debet fieri in itinere faciendo. *Quæ dinumeratio ita demum facienda erit. si de die non conuenit.* Et sic patet ex hoc tex. computationem prius debere fieri secundum conuentionem; vt si promisero Lugduni dare decem intra quindecim dies, illud tempus seruabitur. In primis enim conuentio seruanda est, l. semper in stipulationibus, & cæteris contractibus id sequimur, quod actum est. de reg. iur. ff. l. sub conditione. de vsufruc. l. pen. de contrah. emp. Contractus quippe ex conuentione legem accipiunt, l. 1. §. si conueniat. ff. deposit. & l. contractus. de reg. iur.

Sic est prima limitatio ad hunc text. vt non sit facienda ista computatio, quando inter partes aliter conuentum erit.

Secundò quando non essent miliaria constituta in patria, vt in Francia, tunc arbitrio iudicis constituetur dilatio, vt in l. continuus. §. cum ita. ff. de verbo. oblig. & ad vitandum hoc arbitrium stylus curiarum factus est, & approbatus, qui ista limitat & declarat.

Hæc computatio in traijciendo per mare nõ procedit. Tertiò quando iter fieret per mare, quia quinquaginta miliaria & vltra vento flante secundo vna hora per mare traiici poterunt, ideo hæc computatio non fit, vt not. Bart. in tracta. de insula, in versic. nullus. in princip. quem refert Dec. in c. cum sit Rom. in 5. no. col. 3. de app. Et quia per

mare nō dicitur propriè iter, de quo loquitur iste tex. Hoc tamen arbitrio Æoli & Neptuni (vt poetæ fingunt) relinquo, prout indulgere nautis voluerint, quia hæc lex nihil certi statuit de eo, quod incertum est, videlicet de nauigatione.

Quartò non procederet quando dies statueretur à iudice, tunc non seruaretur, quod hic dicitur, vt doctor. notant in l. continuus. §. cum ita. de verb. oblig. & d. l. 1. & sic in hoc regno, cum quælibet curia suum stylum habeat, parum prodest nobis hæc computatio, quia inspicitur, quod in stylo statutum est, nam hi qui hoc statuerunt, rationem ad huius legis dispositionem (vt est verisimile) habuerunt. Et ideo minime mutanda sunt, quæ certam semper interpretationem habuerunt, l. minime. ff. de legib. ob id amplius hic non immorabor.

Dinumeratio. Dinumeratio pro computatione sumitur, quasi distincta & plana numeratio: de qua scripsi in l. in lege. infra eo.

Diæta multis modis sumitur. Adnotandum est, quoniam in iure diætæ frequens fit mentio, multipliciter ipsam sumi, licet Græca sit dictio, vt postea dicimus. Primum capitur diæta pro vnius diei itinere, qua significatione frequentius vtitur ius pōtificium, vt in cap. nonnulli. in princ. & cap. seq. de rescript. c. statutum. cum vero. & seq. ibi. lib. 6. ac aliis in locis sæpius, Gallice dicitur, *iournee*.

Diæta pro victu tenuiori præscripto, & vnde dicatur. Diæta secundò dicitur ratio tenuioris victus apud medicos, *la diete*, quæ causa valetudinis ægrotis præscribitur. Et hanc constituendam medicis relinquo, & ægris seruādam. dicta est δίαιτα Græcè, victus ratio, seu modus ac cōsuetudo viuendi, vulgo regula victus vocatur: & institutum vitæ. Latinè dicimus diarium, id est victum quotidianum, seu vnius diei cibum, l. diariis. ff. de alim. & cib. leg. Nam διαιτῶ seu διαιτάω seu διαιτάομαι, significat viuo, seu quotidie vescor, vel victus ratione vtor. inde diætetica est appellata species medicinæ, quæ victu medetur, apud medicos.

Διαιτάω, seu δίαιτα.

Diæta pro cōcilio. Tertiò diæta capitur pro iudicio, seu concilio, quod in Germania frequēter celebratur, sicut tres status in Gallia, vt in patria Occitana quotannis: quæ congregatio, cum veritas interdum procul exul sit, parum prodest populo; ex hoc forte dicta, quod διαιτηταὶ iudices erant per singulas tribus lecti, numero quatuor & quadraginta, vt explicat Bud. in suis comm. linguæ Græcæ, ἀπὸ διαιτῶ, quod est iudico, sicut arbiter, & δίαιτα, seu διαίτημα, id quod arbitri statuerunt, id est sententia arbitrorum, & διαιτηταὶ ab his differebant, qui dicebantur δικασταὶ, id est iudices. nam arbitros quidam putant rectè διαιτητὰς appellari, vt docet Cælius lib. antiq. lectio. 7. c. 18. quæ habuit à Demosthen. ex oratio. κατὰ μειδίου.

Διαιτηταὶ qui dicebantur. δίαιτα seu διαίτημα. δικασταί.

Diæta pro cœnaculo, & quo modo differat. Quartò diæta locus est, siue cœnaculum, in quo frequentius per diem versari solemus domi, aut in horto hyeme ad solem, æstate ad vmbram, & ibi spatiari, atque æstate cœnare solemus, Galli vocant *cabinet*. à verbo διαιτάομαι, quod est viuo, seu dego, deductum est, siue à die & edendo, quod in eo de die cœnaretur. & dicunt quidam à cœnatione differre, quod diæta sit in ima parte ædium, cœnatio verò in superiori, teste Crapaldo in lib. de partib. ædium. 2. c. 3. Sed & superiores erant etiam diætæ, vt scribit Scæuo. in l. Lucius. ibi, vtaris superioribus diætis. ff. de donatio. Et de diæta loquitur Iurisconsul. in l. senatus. §. 1. ff. de leg. 1. & l. æquissimum. §. sed neque. de vsufruct. & in §. fin. ibi vocat Iurisconsul. diætas amœnas, l. si cui. quibus modis vsusfru. amit. & d. l. Lucius. de dona. l. per iusiurandum. §. illud. de acceptilat. ff. Catelia. Cotta in 3. parte memora. in verb. diæta quædam, non tamen hæc allegat. Videte l. pen. in fi. ff. de donat. inter virum & vxor.

Reprehenditur Crapaldus.

Diætarius seruus. Diet. ornare. Diætarij pro furibus. Inde diætarius seruus, qui in diæta ministrare & seruire solet. & diætam ornare, de quo Iurisconsul. in l. quæsitum. § ostiarij autem, topiarij, diætarij, aquarij domi tantum deseruientes continebuntur. ff. de fundo instructo. Diætarij etiam dicuntur, qui aliquid ex hac diæta furantur, l. 1. §. idcirco. versic. simili modo. ibi, simili modo & saccularij, & dietarij erunt puniendi. ff. de effractor. Diætarij etiam appellantur, qui in aliena se dirigunt cœnacula furandi animo, & plusquam fures puniendi sunt. d. l. saccularij. ff. de extraord. crimi. Et eos plusquam fures puniendos statuerunt iura, quia adeo fuit olim crebrum illud genus furum, vt homines tenuioris fortunæ cogerentur apud plerosque diuites indumenta pro foribus relinquere, si vellēt admitti: quod in Atheniensibus taxat Aristopha. in Pluto, ἀλλ' οὐχ φράζων ἥκω εἰσέρχομαι; id est, nonne furaturus huc venio? Petr. tamen Crinit. de honesta discip. lib. 17. c. 8. sic legi debere in illo text. censet: Cum de criminibus extraordinariis agitur, saccularij, qui vetitas artes exercentes, in sacculis partem subducunt, partem subtrahunt: item qui directarij appellantur, hoc est, hi homines, qui in aliena se cœnacula direxerint furandi animo, plusquam fures puniendi sunt. & hos directarios fures dici à dirigendo, quòd in alienam domum se dirigere perinde sit, atque ingredi. Docet & Cælius libr. antiq. lect. 13. cap. 50. videte & indicate in Pandect. Florent. sic fere legitur, vt pereos, his verbis: Item qui directarij appellantur, hoc est, hi qui in aliena cœnacula se dirigunt furandi animo, plus quam fures puniendi sunt, & sic ego existimarem eos directarios vocari.

Directarij qui, & vnde dicantur.

Quando fit mentio in iure de diæta, intelligitur de vulgari. Admonendi sumus: vt quando in iure fit mentio de diæta, pro vnius diei itinere sumpta intelligi debeat secundum regionis consuetudinem, vt vulgaris diæta secundum morem regionis, non de legitima, id est 20. milium passuū, vt hic, & ait gloss. Innocent. & alij in cap. nonnulli. de rescript. probatur per locum à speciali in c. præsenti. §. loca. vero. de præbend. in 6. Et ita in ordinatio. Regis in rubr. *des priuileg. des escoliers*, articul. 7. quæ prohibet scholasticos suos trahere debitores coram conseruatoribus apostolicis vltra quatuor diætas, de his vulgaribus intelligi debet, vt expressim docui in priuileg. scholastico. 161. vbi de his vberius scripsi, & in iure pontificio frequentius fit mentio diætæ, in iure ciuili non in hac significatione.

Scholastici vtrum vltra quatuor diætas suos possint conuenire debitores. Item scholasticus non potest etiam vltra quatuor diætas suos conuenire debitores, si extra iurisdictionem senatus degant, quam practici vocant ressortum, quia est prohibitum in eisdem ordinatio. rubr. *des priuileg. des escoliers*, ne debitores scholasticorum vltra ressortum trahantur in vim priuilegiorum Regiorum coram conseruatoribus apostolicis. ergo debitores possunt vltra diætas quatuor trahi coram cōseruatoribus Regiis, si intra ressortum sint: vt scripsi in scholastico. d. priuilegio 161. vbi fusius videri potest. & ita censuit Senatus anno 1525. relatore do. Masturio consiliario.

Arestum.

Diæta legalis & vulgaris. Aduertendum est hic diætam dici, vbi viginti miliaria constituuntur pro vno die, vel decem leucæ, & hæc legalis à iurium interpretibus vocatur, & à Papa in c. præsenti. de præbend. in 6. Alia est diæta vulgaris, quæ à vulgaribus & ab vsu est introducta, vt ab hac ciuitate Lutetiana duæ sunt vulgares diætæ ad Aureliam, & ab Aurelia ad Bituricensem ciuitatem aliæ duæ. Si verò non appareat de vulgaribus recurrendum est ad legales, glo. in c. cupientes. in verbo, commode. de electio. in 6.

Commissarius quibus vti diætis debet, & medicus. Sic curiæ legatus, vel disceptator, seu (vulgo dicitur) commissarius, vel iudex debet tantum ire, quantum diætæ vulgares continent, si appareat de vulgaribus, alias secundum legales: & ipsis debet ita solui secūdum illas diætas. Licet aliqui sint valde delicati, qui vno die pro suis negotiis proficiscerentur vltra decem leucas, pro alienis verò quatuor tantum, vt maius recipiant emolumentum, quod tamen in foro conscientiæ tenentur restituere ab illo die, quo commode ire potuerunt: & in stricto iudicio de illo salario redditurì sunt rationem exactè Deo optimo max. Idem in medico, & aliis; vt eis solui debeat pro diætis vulgaribus, si appareat de eis, alias pro legalibus: vt scribit Alex. & alij in additio. ad Bart. in l. de diuisione. fin. solut. matrim. Tamen debent isti commissarij habere salarium in eundo, stando, & redeundo, vt ait cap. statutum. pro ferendo. de rescrip. in 6. Bartol. in l. suo victu. de oper. liberto.

Alia

Diæta singularis.

Alia est diæta singularis, vtpote quando quis vtitur diplomate, id est cursu nocturno & diurno per equos celeres, l. continuus. §. cum ita. de verborum obligationibus. ff. & in his attenditur id quod est verisimile, cap. quia verisimile. de præsumptio.

Declaratur regula de verisimili notitia.

Vnde si beneficiatus hodie hic moriatur, & intra tres dies quis Romæ impetrauerit beneficium illius, non valebit impetratio, nisi tantum tempus effluxerit post obitum, intra quod vacatio de locis, in quibus persona decesserit, verisimiliter in Papæ notitiam peruenire potuerit, per regul. cancellar. 18. vbi scripsi in praxi benefi. & abun. Et ratio est, vt captandæ mortis votum euitetur, ea. ne captandæ. de concessio. præbend. in sexto. Et ista regula habet etiam locum in legato, & ordinario, secundum glossam in dicta regul. & Ioan. de Selua in tractat. de benefic. in tertia parte, quæst. 46. Decius consilio 398. in fin. de Ripa lib. 1. respon. cap. 16. & cap. 2. in fin. de rescrip. Si tamen habuerit resignationem, poterit currere ante mortem, & computabitur à die resignationis, seu instrumenti procurationis ad resignandum. glo. in §. neque. in verbo faciendas. de collat. in pragma. dixi in gloss. præuentionis. in rub. de manda. apostol. in concord. & in dict. praxi benefic. abundantius.

Regula de verisimili nō habet locum in officiis regiis. Arestum.

Sed illa regula verisimilium non habet locum in officiis regiis, vt nuper fuit decisum, & prolatum arestum in pronuntiatione natiuitatis domini, anno domini 1542. super officio cuiusdam apparitoris seu seruientis regij.

Dies dominicus dies quietis, nō itineris contra Alciatum.

Intellige in his dandum vnum diem pro quiete, videlicet diem solis in qualibet hebdomada, in longo itinere faciendo. gloss. singula. in cap. cupientes. §. 1. in verbo, commode. de electio. in 6. quam notat Felin. in c. cum olim. de exceptionibus. Alex. in d. l. 1. & l. de diuisione. ff. solut. matrim. Angel. in §. his itaque. Institut. de iustit. & iur. & in §. rursus. col. 3. Instit. de actio. glo. in c. quamuis. in verb. continuatis. de offic. ordi. in 6. Quamuis Alciat. dicat nusquam lectum, aut probari, vt quisque prohibeatur eo die dominico iter facere. sed salua pace iure diuino probari posset, exemplo Dei, qui quieuit illo die ab omni opere, quod patrarat. Genes. ca. 1. & seq. Sic & nos, vt eius actio sit nostra instructio, & sic prohibetur quis illo die iter facere, si velit imitator Dei esse, & gloss. in verbo, commode. d. cap. cupientes. de electio. in 6. hoc asserit. Tamen ex necessitate post sacrum peractum accinctus itineri poterit illud continuare, quamuis illo die non debeat ob Dei reuerentiam iter inchoare, maxime pro rebus non necessariis, & quæ continentur in l. vlt. C. de fer. Etenim ille dies decernitur honorabilis & reuerendus, vt ibi dicitur, & scribitur Leu. 23. & Exod. 12. Nihil ergo operis facietis in eo. de quo in scholast. priuil. t. abunde tractaui.

De salario pro diæta taxando.

Quæro si quis vno die quadraginta miliaria fecerit, an duplex salarium habere possit: glo. in l. eos. in fin. ff. de fals. dicit posse, quam sequitur Alexand. in dict. l. de diuisione. ff. solut. matrim. Intelligite tamen eam glossam, quando pro singulis diætis dabatur ei certum salarium: diuersum erit, si pro eundo & redeundo illi data esset pecunia pro necessitatibus itineris, quia tunc etiam si diplomate vsus fuerit, non habebit duplex salarium, per l. creditor. §. si inter. ff. manda. Imol. & alij in l. continuus. §. cum ita. ff. de verb. obligat.

Longius iter faciens non habet maius salarium.

Secundò intelligite, si quis per longiorem viam iuerit, non debet habere maius salarium (ne via præbeatur delinquendi. l. conuenire. ff. de pactis dotalib.) quàm si recta profectus fuisset, l. non solum. §. annus. secundo. ff. de excu. tutorum. & ibi Bart. & alij. Bald. in l. hi qui in prouincia. ff. ex quibus causis maior. Ange. & Imol. per gloss. ibi, in l. ratum. de solution. Imò qui per rectam viam non vadit, punitur. l. penult. C. de nauicula. lib. 11. Nisi recta via impedita fuerit. Alber. in prima parte statuto. q. 55. per l. si locus. §. fin. ff. quemadmodum. seruit. amittan. Bertach. in tract. de gabel. in vlti. part. q. 14. vel nisi recta non esset secura, per latrones, vel alios, vt docet Cepol. hic, q. 2. Angel. in §. his igitur. de iustit. & iure, in Institut.

Quando recta est impedita & minus secura, alia via ire licet.

Et sic ire debet quis per viam, qua vulgo iter fieri solet, etiam si alia breuior esset, lege prima, §. primo, de his qui deiecer. ff. vbi Bartol. & Florian. & si duplex via consueta sit, illa quæ magis frequens, & plana, eligenda est: vt scribit Socinus in tractatu fallentia. reg. 325. vbi limita, quando vna esset magis secura, quia illa est aliis præferenda, allegat. l. eos. in fin. ff. de fal. leg. fin. §. sin autem. versicul. cum enim. C. de iure deliberandi. & idem, si illa esset lubrica, & luto impedita, vt via Inferni iuxta Niuernenses, & terra de Molieres secus Cathurcum l. qua actione. §. sed & si quis. ff. ad legem Aquil. l. si locus. § final. quemadmodum seruit. amittant. vel alias recta via esset iuste impedita, l. 2. §. quod diximus. ff. si quis cautio.

Ita demum.

Ita demum. Hæc dictio tantum significat, quantum præcipue, hoc ita, quasi ea lege, eo modo. *en telle sorte*, l. si quis iniquum ius aduersus aliquem impetrauit, ipse eo iure vtatur, ita demum si per postulationem. ff. quod quisque iuris. l. in tradendis. §. 1. communia prædior. & l. si in venditione. ibidem. l. hæc autem. in fin. de seruitut. vrba. prædio. l. si quis libertatem. ff. de petitio. hæredita. De dictione ita tamen scripsi in §. primo. de manda. apostol. in concor. Franciæ.

Conuenire multis modis accipitur.

Si de die non conuenerit. Id est, si actum inter partes de die non sit: sicut conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in vnum colliguntur, & veniunt: sic qui ex diuersis animi motibus in vnum consentiunt, id est in vnam sententiam decurrunt, l. 1. §. conuentionis. ff. de pactis, vbi dicitur conuentionis nomen esse generale, ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi, transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt, l. 2. ibidem. & l. tale pactum. §. post diuisionem. ibidem.

Conuenire pro congruere.

Secundò conuenire pro congruere, decens & aptum esse accipitur in l. tignrij appellatione omne ædificium, quod rusticæ rei magis custodiēdæ conuenit, quam quod vrbanis ædibus significatur. ȝ. eod.

Conuenire in ius vocare.

Tertiò conuenire est in ius vocare, l. sicut. in fin. quod cuiusque vniuers. no. ff. l. his consequenter. §. pen. ibi, cum à peculiaribus creditoribus conuenitetur. famil. ercis. l. & post rem. §. ibi, si fideiussor conuentus & condemnatus, de re iud. vulgò dicimus, *citer, & conuenir*, vt in ordinat. Reg. artic. 1. rubr. *que les laiz ne seront conuenus par deuant les iuges d'Eglise*. vbi scripsi in 3. tomo constit. Reg. Inde si quis promiserit me non conuenire super hac re, intelligitur etiam vt extra iudicium me non interpellet. teste Panorm. in c. 2. in princ. de accus. Tamen de communi vsu loquendi conueniri dicitur quis, quando in ius vocatur, & ita in statutis, & aliis actibus accipi debet secundum eum, quem sequitur Georgius Natam. in repetitio. elem. sæpe. col. 8. in verbo, causas, eod. tit. & ego huic sententiæ subscribo, maxime in ordin. Regiis, in quibus verba Gallica secundum vsum communem intelliguntur, vt in hac significatione accipi debent.

Conuenire in iudicio, & nō extra contra Panorm.

Conuenire, pro alloqui.

Quartò pro alloqui, vt conueni Titium, l. fin. vbi Lucas de Penna, C. de muner. patri. lib. 10. vide tamen an ibi sic accipi possit. Inter omnes conuenit, id est constat, l. inter omnes. ff. qui satisda. cog.

Conuentio quid.

Conuentio autem dicitur id quod actum, & placitum est inter partes, l. facere non oportere. & l. in conuentionibus. infr. eo. vnde nullus est contractus, nulla obligatio, quæ in se non habeat conuentionem, siue re, siue verbis fiat, l. 2. ff. de pact.

Conuentus quot modis.

Conuentus quatuor modis teste Festo capitur. Primò cum quemlibet hominem ab aliquo conuentum dicimus, cū significatur multitudo ex compluribus generibus hominum in vnum locum contracta, & cum à magistratibus iudicij causa populus congregatur, atque cum aliquem in locum frequentia hominum supplicationis causa, aut gratulationis colligitur. hæc ille.

Conuentus iuridici.

Ad hæc conuentus iuridici peregre acti in vrbe designata, magni dies vocantur, teste Budæ. in Foren. vel conuentus Pariensis, vulgo *les assises*. Erant enim in prouinciis statuti conuentus per rectores earum ad iudicia facienda,

cienda, vt apud Plinium libr. 3. scribitur.

Conuentum iudiciale. Agere conuentum iudicialẽ. Item conuentum iudiciale dicitur, *vn appointement passé entre les parties, ou leurs procureurs.* Budæ. vbi supra in Forens. quasi inter partes transacta & placita. Præterea conuentum agere iudicialem dicitur iudex, quando aduocatorum actionibus, altercationibusque vacat, vulgo nos dicere solemus, *tenir la plaiderie*, siue *les grands iours*, vt per Budæum est videre in dictis Forens. & annotat. in Pandect.

Cōuentus pro monasterio. Insuper iure pontificio conuentus dicitur congregatio religiosorum, etiam ex communi vsu collegium monachorum, *conuent*, Gallice: quia in vnum locum cōueniunt plures ex multis locis. Panorm. in cap. edoceri. nota. vlt. de rescript. & cap. cum ecclesia. 3. nota. de causa possessio. & proprieta. & in cap. nobis. de iure patron. Barba. in clem. 2. col. 10. de rescript. & templum ipsorum vocatur ecclesia conuentualis: vt scripsi in §. volumus. in verbo, collegiatis. de collat. in concord. Franciæ.

Conuentionale iusiurandum. Item iusiurandum ex conuentione est, quod pars extra iudicium parti defert, quod doctores conuentionale, vel voluntarium vocant, l. iusiurandum quod ex conuentione. iuncta l. 1. vbi etiam ex pactione dicitur. ff. de iureiurand.

Conuenticulū. Conuenticulum dicitur illicita congregatio, vt hæreticorum, vel seditiosorum hominum, l. conuenticulum. C. de episcop. & cler. licet in quibusdam libris sit conuenticulum: sed malè.

Conuentū inter partes de § nuda conuentione intelligitur. Si dicatur conuentum inter partes, intelligitur nuda conuentione, non per stipulationem, vt probatur in l. lecta. vbi Ias. & alij interpretes. ff. si cert. peta. & l. iurisgentium. §. sed cum nulla. ff. de pact. alibi tamen dicam materiam esse considerandam, & pro materia hoc decidẽdum.

Conuentū pactum quid. Conuentum pactum secundum quosdam est, quod à præcedenti incipit conuentione: vt si facta venditione pro centum aureis postea conueniam, vt aliquid detrahatur, l. pacta conuenta. ff. de contrahen. empt. l. contrahitur hypotheca per pactum conuentum. & l. seq. ff. de pign. Si verò à promissione pacta incipiant, simpliciter pacta dicuntur. Alij dicunt conuenta eo dici, quod nullis Romanorum legibus confirmentur, sed ex conuentione tantum ipsa valeant, atque in nudo nomine conuentionis permãserunt. Subtilis Loriot. in tract. de pact. c. 50. ait dici. quod conuentionis alicuius gratia semper concipiatur: alij dicunt pactum conuentum stipulationes, vt Cicer. de orato.

Sententia autoris de pacto conuento. Ego vero existimarem Iurisconſ. promiscue vsos fuisse pacto conuento, & pacto simpliciter, & vnum ab altero non differre, vel parum: quæ mea sententia probatur in l. iurisgentium. §. quinimo. cum §. seq. de pact. ff. vbi Iurisconsult. ait in §. quinimo pacta conuenta inesse in bonæ fidei iudiciis, si in continenti subsecuta sint. & in §. seq. dicit, pacta insunt, quæ legem contractui dant, & sic quod pactum conuentum dixerat, postea vocat pactum simpliciter. idem habetur in § . pacta conuenta non facta contra leges seruabo. & in §. dolo. vocat simpliciter pacta, & in §. sed si fraudandi. qui §§. tendunt ad declarationem §. pact. conuenta. & in l. rescriptum. & l. & heredi. §. nos. ac in l. si vnus. §. pactus. & l. contra iuris. §. 1. in fin. ibid. promiscue Iurisconſ. dicit pactum, & pactum conuentum. & in l. pacta conuenta. ff. de contrah. empt. nam quod in prin. dicit pacta conuenta, postea ea simpliciter pacta vocat, & sic promiscue Iurisconſ. his dictionibus vtuntur, quasi idem significent, sicut pactum & promissum: nam pactum à paciscor, conuentum à conuenio: & hoc probatur in toto tit. ff. de pactis dotal. Et forte conuentum eo pactum Iurisc. vocant, quasi sit conclusum & concordatum: nam sicut Liuius libr. 4. belli Punici ait, pacto conuenire: ita Iurisc. pactum conuentum, quasi pactum conuentione finitum, & (vt vulgo dicimus) *Pacte accordé, faict entre les parties*, &c. quod videtur probari in l. si tibi. §. pactum. ff. de pact. vbi dicit pactum conuentum factum. Alia multa de hoc scripsi in intellectu legis primæ, ff. de pactis.

Reconuentio. Reconuentio interdum vocatur mutua petitio, vt si actor petat decem à reo, & reus quindecim, vel aliud ab actore, ista rei mutua petitio dicitur reconuẽtio, l. si idem. §. primo, ff. de iurisdictione omnium iudicum, l. cum Papinianus. & authent. & consequenter. C. de sentent. & in rubric. de mutuis petitio. in decretalibus. cap. dispendia. in fine, de rescript. in sexto. Et reconuentionis materiam hic pertractare non est nostri instituti: quare ad reliqua pergam.

§. Eius qui apud hostes decessit, dici hereditas non potest, quia seruus decessit.

Non potest vocari hereditas illius, qui apud hostes obiit, quia seruus decessit, hoc dicit iste text. ratio est, quia seruus nihil habet: nam omnia acquirit domino, l. placet. ff. de acquir hered. Ergo hereditatem non habet, cum nihil aliud sit hæreditas, quam successio in vniuersum ius, quod defunctus habuit tempore mortis: sed tempore mortis seruus nihil habebat, quia hostium seruus erat, ergo nō dicetur eius hereditas, ne etiam de æquitate, vt glo. & doctores existimant. *An eius qui apud hostes decessit, dici hereditas possit.* Nempe quamuis lex Cornelia testamẽta eorum, qui in ostium potestate decesserint, confirmet, vt heredes instituti & substituti perinde hereditatem capere possint, ac si in ciuitate mortuus testator fuisset, l. lex Cornelia. de testam. & de vulg. ff. l. si necem. §. 1. de bon. libert. Tamen non vere hereditas est vllius vllo iure, cum ipse non habeat, sed ficte, sic: & ob fictionem iuris seu legis Corneliæ, quæ fingit eum mortuum prima hora captiuitatis. *Legis Corneliæ fictio, & postliminij.* idem existimandum est, si intestatus apud hostes decessit. nam ab intestato etiam successio ei defertur, cui deferretur, si in ciuitate decessisset, & per legem Corneliam ficte, non vere, eius hereditas fuisse credetur, l. 1. ff. de suis & legit. heredib. Si autem redeat, iure postliminij omnia sua recuperat, l. postliminium. & per totum tit. ff. de captiu. & postlimi. reuer. §. si ab hostibus. Instit. quib. modis ius patriç potesta. soluit. Hodie verò inter Christianos captus bello seruus non efficitur, etiam si decedat apud hostes, & hereditas eius vere dici potest. *Serui capti bello inter Christianos nō fiūt.* Sed si à Turcis caperetur, haberet locum fictio legis Corneliæ.

Vtilitas legis in monachis. Vtilitas huius text. etiam est in monachis, cum non habeamus seruos in hoc regno, vt hereditas monachi dici non possit, quia ingrediendo monasterium, & profitendo, se & sua dedicat deo. auth. ingressi. C. de sacrosanct. eccles. Et sic successores non potest habere, sicut nec seruus, l. seruus. C. communia, de successio. vbi Bal. ait, iura loquentia in seruis locum habere in monachis, quatenus tamen eis adaptari possunt, non alias. lege, filius. C. de dictis, vbi docto. Et casus in quibus conueniant, & quibus non conueniant filius & seruus, tradit Marcus Antonius Bauer. in repetit. l. cum filiofamilias. ff. de legatis 1.

Monacho consanguinei succedunt in regno Franciæ. Dedicatio tacita in regno locum non habet. Sed hodie in hoc regno, si monachus decedat, siue ante professionẽ expressam, siue post, consanguinei habent bona illius, quæ ante ingressum possidebat, nec succedit ei in his bonis patrimonialibus monasterium, nec habet locum tacita dedicatio, nisi bona expresse dedicentur, vel donentur, nisi post professionem acquisita fuerint monacho, teste Masuer. in rubr. de successio. vers. Item per consuetudinem, quem sequitur Benedict in cap. Raynutius. in verbo, & vxorem. num. 295 de testam. Scripsi in proœm. comment. ad ordinatio. Regias in primo tomo, & dicetur infra in l. nihil aliud. Si tamen monachus habebat beneficium, & indigens pecuniis mutuo quinquaginta aureos receperit, quorum gratia calicem, quem emerat, pignoris causa tradidit, si postea Abbas velit illum post mortem monachi recuperare, hoc ei licebit, persoluto tamen debito, & non alias, vt censuit Senatus contra Abbatem de Bella Selua anno 1584. in vigilia natiuita. domini.

Apud, de hac dictione tractabitur in l. penes. ⁊. eo.

Dici quot modis. *Dici*, vocari, appellari, nominari, l. 1. ff. de iniuriis. iniuria, inquit, ex eo dicta est, quod non iure fiat. & l. 2. ibi, non exilia sed relegationes proprie dicuntur. ff. de public. iudi. l. 1. ad legem Iul. maiesta. & hoc verbo sæpius Iurisconsulti vtuntur,

vtuntur, maximè in hoc titulo, vt in l. munus. & l. propriè bona dici non possunt. l. etiam aureos nummos æs dicimus. l. locus. §. alienatum non propriè dicitur. & aliis, vt potestis legere, iuribus, inf. eod.

Dici pro deriuari. Secundò dici, id est deriuari, deduci, l. 1. ff. de fur. ibi, furtum à furuo dictum Labeo ait. & in §. furtum. de obligat. quæ ex delicto nascuntur, in Instit. l. pratum. l. bonorum. 1. l. inde. l. pupillus. §. decuriones. inf. eod.

Pro allegare. Tertiò si hoc verbum referatur ad partem, accipitur pro allegare, narrare: vt si quis libertatem ex testamento sibi competiisse dicat. ff. de petitio. heredita. & tunc non sufficit dicere, sed probare, oportet. l. 1. & l. actor. C. de probatio. l. 1. ff. de exceptio. facit l. 1. §. quinimo. si duo possideant hereditatem, & duo sint, qui ad se partes pertinere dicant. ff. si pars heredita. petat. & §. si ego. & §. item. ibidem.

Dicere ad Iurisconsultum relatum pro vero habetur. Quartò si hoc verbum ad Iurisconsultum referatur, tunc ac si verum esset, concedit, vt rubr. si quadrupes pauperiem fecisse dicatur: idem est ac si diceret, si quadrupes pauperiem fecerit. & satisfacere dicimur, id est satisfacimus. Et notate phrasim Iurisconsul. Ipsi enim dum dictum, aut factum pro vero habent, soliti sunt vti hoc verbo: & sic non necesse est addere dicatur, & probetur: vt addit gl. in l. 1. ff. si quadrupes pauper. feciss. dica. alioqui frustra statueretur ius super facto non vero. facit l. 1. §. 1. vbi scripsi. ff. de dolo, ibi, verba autem edicti talia sunt, quæ dolo malo facta esse dicentur, &c. l. 1. §. verba. ex quib. caus. maior. ibi, siue cuius actionis eorum, cui dies exiisse dicetur: l. sed & si. §. ait prætor., siue per magistratum, siue dolo ipsius exempta actio esse dicetur: ibidem. facit l. si liber homo detineri ab aliquo dicatur. ff. ad exhibendum. & l. 1. de seruo corrupto. & l. 1. de aleæ lusu. l. 1. commoda. l. 1. §. 1. depositi. l. si testamentum. de petit. hered. & maximè Iurisconsulti solent tunc exprimere impersonaliter, dicatur. l. 1. §. diuus Antoninus. ff. de quæstio. & in rubri. ff. si cui plus quam per legem Falc. licuerit, legatum esse dicatur. & in rubr. si libertus ingenuus esse dicatur. & in rubr. si familia furtum fecisse dicatur.

Pro iactare pronuntiare. Quintò dicere est iactare, asserere, ponere, vulgo *dire*, l. ea quæ commendandi causa in venditionibus dicuntur. ff. de contrahent. empt. l. vt Alfenus. l. habere. l. ferri. cum seq. infra eodem. Vel dicere est pronuntiare, l. fistulas emptori accessuras in lege dictum erat. ff. de contrahen. emptio. Non omittam tamen, quod à doctor. & maximè

Si testator velit vt stetur dicto alicuius an iurare teneatur. Bar. in l. Theopompus. col. 2. de dote prælega. solet tractari, si testator voluerit, quod stetur dicto alicuius, is non tenetur iurare, si voluntatem referat suam, secus si testatoris, nos tamen in vtroque casu exigimus iuramentum in Francia.

Dicere pro statuere. Sextò pro statuendo asserere sumitur. l. 1. ibi, consequẽs erit dicere sententiam nullius esse momenti. ff. de feriis, l. alienationis. ibi, eum quoque alienare dicimus. l. sæpe. & l. cum prætor dicat. & l. meorum. inf. eo.

Dicere doti pecuniam. Dicta puella, promissa. Differentia inter dictũ & promissum. Septimò dicere doti pecuniam pro promittere, in dotem assignare, & dicere pecuniam, promittere quam pecuniam velit date: inde dicta puella, promissa, teste Budæ. in l. ne quis. ff. de custo. reor. Dictum autem à promisso sic discernitur, dictum accipimus quod verbo tenus pronuntiatum est, nudoque sermone finitur: promissum potest referri & ad nudam promissionem, &c. l. sciendum. §. 1. de ædilit. edict. ff. & summopere vellem, vt Budæus iure probaret suas significationes, aliisque qui in iure scribũt, cum Iurisconsultis, & iuris studiosis, non grammaticis se scribere profiteantur. quid enim apud oratores & grammaticos receptum sit, ex eorum libris & præceptis satis cõstat: sed legum interpretatio, visque verborum, quæ à Iuriscõsultis vsurpantur, solet desiderari ab his, qui iuri operam dant, ne obiiciar, quod vulgo dici solet, erubescimus sine lege loqui, l. dissentientis. Cod. de repud. & l. illam. de coll. §. consideremus. de triente. & semiss. in authentic. collat. 3. Quibus vt satisfacerem, in hoc titulo elaboraui, quam maximè potui.

Dicere sententiam. Octauò dicere sententiam, pro ferre, pronuntiare sententiam, l. minor autem. §. 1. ff. de minor. ibi, si autem princeps sententiam dixit. l. 1. §. 1. de feriis. vbi prius sentẽtiam dixit, postea protulit, scribit. l. dicere sententiam. de recep. arbit. l. ex ea. de postulan. l. moris. §. sed omni. ff. de pœnis. Et dicta sententia, prolata, l. penul. ff. de iurisdict. omnium iudic. l. intra. de minor. & l. à sententia. de appellatio. Item dicere sententiam est animi sui conceptum exprimere, siue suam opinionem dare, vt dicunt. l. 1. §. conuentiones. ff. de pact. l. sed si vltro. in fi. de nego. gest.

Ius dicere. Nonò dicere ius, est cognoscere de causa, iustitiam administrare, & reddere vnicuique quod suum est, atque ius exercere, & iudicare, l. 3. de feriis. ibi, item in eum, qui quid nundinarum nomine aduersus communem vtilitatem acceperit, omni tempore ius dicitur. & l. pridie. ibidem. & l. qui iurisdictioni præest, neque sibi ius dicere debet, nec liberis. & l. est receptum, & l. si conuenerit. toto tit. de iurisdict. omnium iudicum. l. pronuntiatum. infr. eod. Inde iudex vocatur ius dicens, l. 1. & fin. ff. de iurisdict. omnium

Ius dicens. iudicum. & rubr. si quis ius dicenti non obtemperauerit. & maximè competit hoc nomen ius dicentis his, qui continuo ius partibus reddere debent, vt §. sedebunt autem iudices continue & nunc in regia basilica, in quibus & nũc in domunculis iudicant matutino, mox & meridie, & vespere audientes causas, non solum, &c. in auth. de iudicib. collat. 6. quod arguit iudicum negligentiam, neque enim plerique hodie solent, vt Moyses, facere: qui vt habetur Exod. 18. sedebat à manè vsque ad vesperam, vt populum iudicaret: sed ludos iuri præferunt reddendo.

Sibi ius dicere. Item dicere sibi ius, est authoritate propria aliquid moliri, & facere. Etenim æquissimum visum est prætori vnumquenque non sibi ius dicere occupatis legatis, sed hęc ab herede petere, l. 1. in princi. ff. quor. legato. l. extat. in fine, ibi, quisquis mihi probatus fuerit rem vllam debitoris, vel pecuniam debitam non ab ipso sponte sibi datam, sine vllo iudice tenere, possidere, vel accepisse, isque sibi ius in eandem rem dixisse, ius crediti non habebit. ff. quod met. caus. & l. penult. ff. ad legem Iul. de vi priuata. scripsi in d. l. qui iurisdictioni.

Dicere mulctam. Decimò dicere mulctam est imponere, irrogare, l. aliud est fraus. §. 1. inf. eod. vbi primo dicit irrogare, postea dicere. facit l. penul. inf. eod. & l. nequis. de custod. reo. ff. ibi, & his qui soluerint, scilicet vinctos, mulctam dices. probat l. illicitas. in fine, de offic. præsid. vbi ponit irrogare, & indicere mulctam, l. non distinguemus. §. si arbiter. de arbitr. l. 2. §. fin. de iudic. vbi Bud. exponit dicere mulctam, pro eo, quod est certare mulctam. Nam prius olim dicebatur mulcta à magistratu, seu tribuno plebis, deinde certabatur apud populum, an iure esset imposita, & tunc populus approbabat, vel improbabat dictam mulctam. Sed non eo

Reprehẽditur Bud. & elucidatur l. 2. de iud. modo in iure sumitur, nec ita intelligendus est d. §. fi. l. 2. de iudiciis. sed pro irrogare, & imponere, & infligere, vt tot. tit. Cod. de modo mulcta. quæ à iudicib. infliguntur. vt sit sensus illius §. dum ait, his datur mulctæ dicendæ ius, quibus publice iudicium est, & non aliis, nisi hoc specialiter eis permissum sit: id est, hi tantum qui sunt magistratus, possunt irrogare mulctam, & publice ius dicunt. quare viatores (vt Budæus existimat) cùm magistratus non sint, non habebunt ius mulctæ dicendæ, per illum text. Nec quis mulctam dicere intelligitur verbo tenus, id est pro simplici dictione mulctæ, vel comminatione viatoris, sed pro sententia magistratus, vel præsidis, quibus solis permissum est mulctam dicere: vt ait text. in l. aliud est fraus. §. vlt. infr. eod. & sic pro irrogare ponitur, indicere, imponereque authoritate sententiæ, adeo vt stetur iudicatis, nisi appelletur, l. & in mulctis. C. de appell. & l. si qua pœna. infr. eod. Nec viator dicit mulctam, sed comminatur potius, & exequitur præcepta iudicis, l. si vt proponis. C. de executio rei iud. & l. vlt. ff. de iudic. Quare non aliud erit irrogare mulctam, aliud dicere, vt Budæus ait, dum à viatore vult dici mulctam, & à iudice deinde irrogari: sed idẽ vtrunque erit, dummodo fiat ab eo, qui authoritatem habet

bet id agendi, vt supra dictum est, & l. illicitas. §. vlt. ff. de offic. præsid. promiscue vtitur verbis dicere, indicere, irrogare, imponere, iuncta d. l. aliud. inf. eo. & imperatores dicunt infligere mulctam, & mulctare, vt in rubr. de modo mulcta. quæ à iudicib. infliguntur. C.

Et quamuis possit verum esse de tribuno, quod olim dicit Budæus seruari solitum, tamen non ita dicere mulctam accipimus apud Iurisconsultos: licet non perperam quis dixerit, eos etiam tribunos irrogandi & dicendi mulctam ius habuisse, quamuis esset apud populum certatio eius, & propter eam certationem putat Budæus eis id non licere, sed tantum rogare, & quasi exponere, mulctam, quam existimarent infligendam, non autem quod eorum indictio authoritatem sententiæ haberet: nam ob id non sequitur, quia etiam à magistratibus aliis indicebatur, & irrogabatur mulcta, & nihilominus erat certatio eius per populum, vt ex verbis legis duodecim tabularum apparet, quæ sunt hæc: *Iusta imperia sunto, iisque ciues modeste ac sine recusatione parento. Magistratus nec obedientem & noxium ciuem mulcta, vinculis, verberibusve coercento, ni par maiorve potestas populusque prohibessit, ad quos prouocatio esto. Cum magistratus iudicassit, irrogassitve, per populum mulcta, pœna certatio esto. Militiæ ab eo qui imperabit, prouocatio ne esto.* Ex his constat prouocationem esse, & certationem mulctæ etiam irrogatæ per magistratum: nec eo minus dici irrogatam mulctam, licet certatio esset, & prouocatio: sicut hodie, si grauior à magistratibus imposita est, appellatur ad parlamentum, licet de iure non valeat mulctæ impositio. l. certa. C. quando prouocare non est necesse. ita priscis illis temporibus ante constitutos imperatores, qui summum ius haberent, populus summam habebat potestatem, & imperium, & prouocatio ad ipsum erat, tam de mulcta, quam si de capite ciuis Romani ageretur, vt ait Iurisconsult. in l. 2. §. in initio ciuitatis. de orig. iur. ac Liuius, Et tum certabatur: neque enim sine certatione, & suffragiis talia in tanta multitudine fieri poterant: quare non erit absurdum, si etiam illis temporibus tribuni haberent ius irrogandi mulctam: verumtamen siue haberent, siue non, nihil hodie interest, cum notum sit in iure sumi pro eodem hæc verba, irrogare mulctam, & dicere, non autem differre, vt Budæus putauit. Sed de mulcta vberius pertractabimus, in l. aliud. §. 1. infra eodem. & in l. si qua.

Verba legis 12. tabul. de mulcta.

Praxis curiarum in mulcta.

Vndecimò dicere testimonium, est testificari, deponere, l. 1. ff. de testi. quod ferre testimonium, vel dare dicit Iurisc. in l. 3. § 1. ibidē. & in §. lege Iulian. & l. 4. & seq. ibid. & l. eadem. ad leg. Iul. repetunda. Dicere falsum testimoniū, est falsum deponere, testificari falso. l. 1. §. 1. ff. de sica. ibi, præterea tenetur, qui hominis necandi causa venenū confecerit, dederit, quive falsū testimoniū dolo malo dixerit.

Dicere testimonium.

Dicere falsum testimonium.

Dicere pro testimonio, est etiam deponere, Budæus in Annot. in Pandecta. in l. 2. de orig. iur. quod etsi apud oratores legatur, tamen apud Iurisconsultos nusquam memini me legisse, sed tantum vt supra.

Dicere pro testimonio.

Duodecimò dicere legem, est præscribere quid faciendum sit, l. fin. ff. de rescindend. vendit. ibi, lege dicta scilicet, &c.

Dicere legem.

Decimotertiò dicere magistratum, est creare. Budæ. in l. ne quis. de custo. reo. ff. hoc tamen parum probat.

Dicere magistratum.

Decimoquartò dicere sacramento pro destinare, dicare, accipit Nonius Marcel. quem sequitur Budæus in dict. l. ne quis. de custo. reo. Vel dicere militem sacramento, est militem fieri iureiurando adactum, vt Budæus in libr. de asse. scribit.

Dicere sacramento.

Decimoquintò dicet aliquis, id est dicere poterit aliquis, l. 2. §. dicet aliquis. ff. vi bono. rapto. l. sed & si quis. in princip. ff. si quis cautio. l. carbonum. infra eodem. ibi, & fortassis quis dicet & est pulchra locutio etiam rhetoribus vsitata.

Decimosextò, dicat causā in vinculis, l. 2. ff de custo reo. significat, vt dum quæstio criminis agitur, in carcere reus vinctus sit, seu detentus se defendat. quo in loco Budæus aliter exponit. videte ibi, & iudicate.

Causam dicere in vinculis.

Decimoseptimò dicere diem est constituere, Budæus in in d. l. ne quis. ff. de custodia. reo. vel dicere capitis diem, est vadimonio capitali obstringere. hoc Budæ. sine aliquo iuris teste, vel interprete, vt ait Imper. in l. fi. C. de his qui in ecclesi. manu. & fere accipitur pro assignare diem reo, illumque conuenire.

Dicere diem.

Decimooctauò dicere causam, est subire iudicium, & culpas fraudesque suorum actorum præstare, hoc nunc Iurisperiti syndicari vocant: quod Cicero rationem vitæ, & magistratus gesti reposci vocat, & edere, & exponere quod in magistratu quisque gesserit: quod olim in prouincia fieri solebat, quando ibi magistratus annales erant, vt aliquando ibi vidi. & explicat Budæ. in l. fin. ff. de senat. & ideo tenebatur ipsi in prouincia residere, in qua magistratum gesserant, quinquaginta dies, vt petitoribus responderent post finitum magistratum, vt patet in rubr. C. vt omnes iudices tam ciuiles, &c. Vel dicere causam actoris, vel rei, seu ab actore vel reo, est postulare pro actore vel reo. Budæus in Forensib. sed Iurisconsulti frequentius dicunt agere causam, vt in l. penult. & vltim. & aliis permultis, ff. de postuland. & l. 1. §. aduocatos. ff. de variis. & ext. cog. vbi agere causam Titij, est illius causam exercere, & defendere.

Dicere causā.

Decimonono dicere pro denuntiare, teste Nonio Marcel. quod forte probari potest in l. de pupillo. §. qui nūtiat. in fine. de noui opet. nuntiatio. ff. ibi, non est necesse demonstrare, sed hoc ipsum dicere. vel capi potest pro dare, seu iudicare, vel destinare, vt apud eundem Nonium Marcel. videre potestis.

Dicere pro denunciare.

Vigesimò dicere inofficiosum testamentum, hoc est allegare, quare exheredari filius, vel nepos, vel præteriti non debuerint, l. 3. de inoff. testa. ff. Dicere verò de inofficioso, est agere, & experiri contra testamentum. l. si quis. §. 1. de dolo, ibi. item si tabulæ testamenti, ne de inofficioso diceretur, diu suppressæ sint, &c. Dicitur & dicere inofficiosum, id est agere de inofficioso, vel querela, vt l. Papinianus. §. sed neque impuberis. ff. de inoffic. testam.

Dicere inofficiosum testamentum.

Aliæ quam plurimæ sunt huius dictionis phrases apud rhetores, quas nunc missas facio.

Edicere, interdicere, interdictum & edictum quomodo accipiantur, docebo in l. illa verba optimus. inf. eod.

Edicere, interdicere.

Vicesimoprimò dictare est sic dicere, si alter scribens id excipiat manu, styloque notet. Valla libr. 5. c. 10. vulgo dicimus *donner par escrit, ou dicter*. l. quisquis. ff. de legat. 3. ibi, quisquis mihi heres erit, damnas esto dare, fideiq; eius committo, vt det quantas summas dictauero, l. diuus §. 2. & seq. & penul. ad leg. Cor. de fals. Et sic dictari dicuntur, quę alio pręeunte verba scripbi consueuere: ita & quę natura nobis excipientibus suggerit, dictare dicitur, l. 2. §. eo. tempore magistratus. ff. de orig. iur. vbi Zas. sic interpretatur, Dictare testamentum est rite & ordine construere, disponere. Et dictanti testamentum legari potest, l. dictantibus. C. de testam. licet gloss. ibi aliter exponat.

Dictare.

Dictare testamentum.

Dictare actionem, est edere, & copiam describendi aduersario facere, seu actionem instituere. l. 1. vbi scripsi, in §. edere. ff. de edendo, ibi, est etiam describendi copiam facere, vel in libello complecti, & dare, vel dictare, l. non distinguemus. §. illud. de arbit. ff. l. si seruus depositus, in fi. de noxa. actio. l. 1. §. quia, quor. legar. l. cū quærebatur. iudicat. solui. l. eo tempore. §. etiam. de pecul. Edere iudicium pro eodem capitur, vt declarabimus in l. boues. §. inter. inf. eo. Dictat æquitas, id est persuadet, l. si ex duobus. §. 1. ff. de pecul. ibi, sed licet hoc iure contingat, tamen æquitas dictat iudicium in eos dari.

Dictare actionem.

Edere iudiciū.

Et an vna pars possit dictare contractum, & notario tradere sine nota criminis falsi, concludit Cepol. cautela. 231. multi tabelliones, posse, dicens se alias defendisse quendam doctorem medicum Venetiis accusatum, per text. in c. cum redemptor. 12. quæst. 2. melius est tamen, inquit, & tutius notarium dictare. Ego verò putarem posse hoc partem facere ante contractum perfectum, quia imputetur

An vna pars possit dictare cōtractum, & notario tradere.

tur alteri parti, si consentiat, quando notarius recitat, & ante conclusionem non dicebatur contractus, l. si voluntate. C. de rescind. venditio. ideo falsum super hoc committi non potest. Et hoc probat text. in l. contractus. ibi, vel à scheda conscripta, licet literas vnius partis habeat. C. de fide instru. Alia super hoc vobis non dictabimus, his nunc contenti. De dictatore dicitur in l. 2. ff. de orig. iur. vbi Zas. dicit dictatorem à dictando nomen traxisse, quod eius summa in populũ potestate finita futuros solus ipse dictaret magistratus, i. eligeret. & sic qui dictat, & qui dictaturam gerit, dictator rectè dicitur: vt est apud Liuium, Fenest. & alios historiographos.

Dictator quis.

Non potest, necessitatem importat, vt dicit gloss. in ca. 1. de regul. iur. in 6. quam in singul. dicit Corseius, in verbo, potest. facit c. 1. ibi, nec nos contra inauditam partem possumus aliquid definire. de causa possess. facit l. nam quem sine liberis dicere non possumus. infra eod. l. hæc verba ille. ibi, non potest vtrunque esse. l. aliud est fraus. ibi, pœna sine fraude esse non potest. ibidem. Alia de hoc alibi explicabo.

Non potest.

Non, negatiuam dictionem esse notum est, & tam eius est frequens vsus, quam verbi esse, cum nulla sit oratio, quæ his non concludatur, & vel esse aliquid, vel non esse significetur. superfluum igitur est hic coacervare leges, quibus negatiua continetur, & exempli causa si desideris, in hoc titulo plures legere licet.

Decessit. Variis modis hoc verbum decedere sumitur. Primo, vt hic, pro defunctus est, obiit, sic etiam capitur in l. si arrogator decesserit impubere relicto. ff. de adoptio. & l. post mortem. ibidem. & l. si decesserit. qui satisdare cogãtur. l. cum hic status. §. si ambo. ff. de donat. inter vir. & vxo. Decius consilio 227. in casu, inde decedens moriens. l. si quis sepulchrum. §. funus autem eum facere oportet, quẽ decedens elegerit. de religios. l. sufficit. de conditio. indeb. l. Seia. ad Velleia. & l. quidam decedens. de administratio. tuto. Ide legata decedere, id est extingui. l. fin. §. idem Iulianus. ff. si mulier ventr. no. ibi, sed an decedant legata, &c.

Decedere multis modis capitur.
Pro mori.

Secundò decedere pro discedere, seu recedere capitur, l. si finita. §. si quis autem in possessionem missus nondum possidere iussus sit, an dominus decedere de possessione debeat, videamus. & Labeo ait, non decedere. ff. de damno infecto.

Pro discedere.

Tamen decedere proprie est à mandato custodiæ suæ loco recedere: vnde consules, proconsules, præsides, prætores dicuntur ex prouincia decedere: item præsidia de vrbibus atque castellis decedere dicuntur, si Vallæ credamus lib. 5. cap. 95. vt etiam id probatur in l. quive de prouincia, cum ei successum esset, non decesserit. ff. ad legem Iul. maiest. vbi Budæ. etiam scribit: est autem decedere ei, qui successor missus est, cedere.

Magistratus quãdo dicatur decedere.

Inde decessor, qui sic decessit, l. obseruare. in fin. ff. de offic. proconsul. ibi, rectè & ordine fecerit, si edictum decessori suo miserit significetque, quo die sit fines ingressurus. cum autem successum alicui esse dicebant, abrogatum ei imperium significabant.

Decessor.

Tertiò quando hoc verbum decedere est sine adiuncto & appositione, intelligitur pro mori, quasi à custodia & gubernatione corporis recedere, vt confirmat Valla cap. 95. libr. 5. sed quando pro discedere sumitur, rectius cum apposito, vt decedere de possessione, in d. §. si quis autem. Iurisconsult. tamen dicit decedere vita, in l. dominus. ff. de vsufruct. l. cum falsi reus ante crimen illatum, aut sententiam dictam vita decessit. ff. de fals.

Migrare autẽ ab hoc verbo decedere differt, quia migrare est domicilium mutare, & aliò ad habitandum se conferre, relicta priore habitatione, vt in titulo de migrãdo, & quando non permittitur libere recedere conductori cũ rebus suis soluta pensione: quia forte dominus domus sistere, seu, vt dicitur vulgo, arrestare fecit res conductoris, nec permittit ei illas exportare, conductori tunc competit actio ex interdicto de migrando: vt est titul. de migrando, in quo quinque requiruntur. Primum, vt locatio sit: secundo, vt domus locata, non prædium: tertiò, vt res, quam vult conductor efferre, sit illata in domum conductam: quartò, pecunia debita pro pensione soluta sit: quintò & postremò, locator prohibeat inquilinum efferre: hęc probantur in l. 1. de migrando, ff. Ex quo apparet sine iure non posse plene intelligi, quid significet migrare. Et pro intellectu illius tituli videte Rofre. in tractat. libello. in 2. parte. rub. de interd. de migrand. & Specul. in tit. de loca. §. postquam. vers. cæterum inquilinus.

Migrare & decedere differunt.

Tituli de migrando declaratio, & requisita in eo.

Quartò decedere pro cedere, admitti, l. in his. §. imperator. & §. si. ff. de solutio. vbi in vno dicit, in sortem cedat. in §. final. pro rata parte sortis & vsurarum decedat: postea admittatur & cedat.

Decedere pro cedere.

Cedere tamen & decedere iure pontificio differunt, quod cedere resignare significet: decedere, mori, cap. fin. eod. titul. in 6.

Cedere & decedere iure põtificio differũt.

Quintò decedere pro diminui, expensum hereditati ferri, exponit Iurisconsul. in l. sed & si lege. §. adeo. ibi, tertia vtrique, quod consumptum est, decedere. ff. de petitio. her. iuncto §. seq. Quod autem quis pro heredidate erogauit, vtrum totum decedat, an verò pro rata patrimonij eius, &c. ibi d. l. quotiens. ibi, sed tamen vt non ex sorte decedat. de solut. l. Titius. in fin. de præscript. Inde dici solet, decedere de iure suo, quando non summo iure quis agit, sed aliquid condonat, vt Budæus in annot. ait. Inde habemus decessionem pro diminutione, in l. si quis putans. §. si quid. ff. comm. diuidun. vbi gloss. exponit accessionem pro lucro, decessionem pro damno. proprie tamen accessio est quod accedit, augmentum: decessio verò diminutio: vt dico inferius in l. pecuniæ. 2. §. 1. eod. titul. Idem habetur in l. fin. ff. quando actio de pecul. est annalis. & l. si ex duobus. §. 1. de pec.

Decedere pro diminui.
Decedere pro ...

Decessio & accessio.

Sed & decidere, pro cadere accipitur in l. qui foueas vrsorum, ceruorumque capiendorum causa faciunt, si in itineribus fecerunt, in easque aliquid deciderit, factumque deterius est, lege Aquilia obligati sunt. ff. ad legem Aquil. facit l. Celsus. §. vnde. ibi, sed & si de ruina aliquid in ædes tuas, vel aream deciderit, teneberis ad exhibendum, licet non possideas, & l. Iulianus. §. glans ex arbore tua in fundum meum decidit. ff. ad exhibend. iuncta l. qui seruandarum. in fine, de præscript. verb. ibi, & si glans ex arbore tua in meum fundum cadat: atque ita in vna lege dicitur cadere, in altera decidere, & idem significant. facit l. qui vsum fructum areæ. ff. de vsufruct. l. si vsufructuarius messem. §. 1. ff. quib. mod. vsufruct. amittat. l. sciendum. §. cum stramenta. ad leg. Aquil. l. si finita. §. si iam ruerint ædes. & l. inter quos. ibi, decidente pariete. ff. de damn. infecto. l. si vero. §. idem seruandum. de his qui deiecerunt. Hæc tamen verba à verbis diuersis deriuantur, nempe vnum à cado, alterum à cedo, vt licet colligere ex grammaticis. Sumitur & decidere pro transigere, pacisci, componere, quasi rem controuersam scindere, vt quilibet partem accipiat, vt sic à lite discedatur, l. eius rei. ibi, transegisse enim & decidisse videor eo pretio, quod ipse constituit. ff. de rei vendica. & l. cum in eo esset pupillus, vt ab hereditate patris abstineretur, tutor cum plerisque creditoribus decidit, vt certam portionem acciperent. ff. de pact. l. apud. §. quod si, ibi, cum debitore decidit. de doli exceptio. l. mandato generali. vbi dicitur, mandato generali non contineri transactionem decendi causa interpositam. de procurat. id est, causa componendi. l. si ex causa. §. nunc videndum. in fine. ibi, ergo si potuit pro fure damnum decidere, magis quam actionem dupli, vel quadrupli pati, ei subuenietur. ff. de minor. vbi per illum text. singul. dicit Roma. singul. 398. volo tibi dare, &c. quod minor restitui potest aduersus sententiam, si potuerit processu pendente transigere. idem tenet Francis. Cremen. singulari 29. obtinui, & Benedic. in repet. c. Raynutius. in verbo, mortuo. in 1. nu. 234. de testa. quod est notandũ: nam ob hoc vidi impetrari literas supplicationis ciuilis contra arestum latum in minorem, qui demum allegabat se potuisse transigere pro tali pecunia, per d. §. nunc videndum. sed ibi dicam latius.

Decidere pro cadere.

Decidere pro transigere.

Minori qui non transegit succurritur aduersus sententiam.

Inde

Decisio. Inde decisionem pro transactione accepit Imperator in l.post decisionem.C.de fur.Et cum multis modis causa finiri possit, & decidi,ob id solet adiungi aliquod verbum declaratiuum, vt iureiurando decidere,l.si seruus depositus.3.§.fin. ibi, vtrum iureiurando decidere id,& an iudicium dictare sine noxæ deditione velit.ff.de nox.actio.

Transactione decisa. Transactione decisa, in l. si suspecta.ff.de inoffic.testa. & pactione litigatorum & authoritate iudicis,l.1.ff.de iureiuran.

Decidere simpliciter positũ. Si tamen decidere verbum simpliciter ponatur, poterit intelligi quocũque modo negocium fuerit compositum, vel transactum, vel finitum,l.is qui.§.municipes.ibi,si tamen deciderit, ipsi eam detrahunt,ff.quod vi aut clam.vbi si statua Titij fuerit in loco publico posita, & vi aut clã fuerit sublata,is cuius erat statua,agit interdicto quod vi aut clam, municipes vero furti.Si tamen is, cuius interest,transegerit,municipes eam statuam detrahunt à fure, id est amouent,non obstante transactione eius,cuius intererat. Et sic,prout materia exposcit,intelligetur, vt si loquatur prius de lite, postea dicatur decidi causa,intelligitur per sententiam,in l.fiscus in quæstione falsi testamenti non obtinuit,priusquam autem quæstio ea decideretur. ff.de iure fisci.

Decidere pecunia. Decidere pecunia, est componere & transigere negotium pecunia, l.si non sortem.§. libertus.ibi, sed & si non operæ patrono sunt solutæ, sed cum officium ab eo desideratur, cum patrono decidit pecunia, & soluit,repetere non potest.ff.de cond.indeb.

Decidere damnum. Decidere damnum, pro emendare exponit gloss.in l.si seruus communis.§.his etiam.& §.seq.ff.de fur.Ego dicerem ibi, damnum decidas cum parte,id est decidendo & componendo litis æstimationem præstes, & pro hac expositione facit, l.& generaliter.ff.de noxal.l.inter omnes. §. vsque adeo.de furtis,ibi, pro fure damnum decidisse is, qui non decidit,habebit furti actionem,&c.

Et dicitur decidere damnum tam is, qui damnum emẽdat,vt supra dictum est, quam is qui damnum recipit,d.l. inter omnes.§. vsque adeo.ibi, qui non decidit,id est,non composuit,habet furti actionem.ff.de furt.

Decidere in transactionẽ. Decidit in transactionem,vel recidit in transactionem, id est transegit, l. qui cum vno.§. non omnis.ibi,sed si in transactionem recidit,indulgendum est.ff.de re milita.

Decidere arbores. Decidit arbores, i.scidit,fregit,l.diuortio.§.si fundum. ff.sol.matr.ibi,isque inde arbores deciderit.

Decisum. Inde decisum, sopitum,transactum,finitum,l.si pro fure damnum decisum sit, condictionem non impediri verissimum est:decisione enim furti quidem actio, non autẽ condictio tollitur, ff.de condict.furtiua.l.si seruus nauem. in fi.ibi,quasi decisum sit.de furt.

Decidere pro dissoluere, deponere. Decisio imperialis. Decidere per translationem significat etiam dubia dissoluere, determinare, decernere,quasi resectis superfluis rem ostendere. inde lex imperialis decisio vocatur, quod dirimat dissensiones, & disceptationes.gloss.in l.vnica.C. de emendat.Iustin.cod. & quod veteris iuris altercationes scindat. l. veteris. Cod. de contrahend. vel committend. stipul.

Procedere pro prodesse. Procedere,id est prodesse,l.interesse puto.ibi,nam si dimittendæ possessionis causa, & hoc apertè fuerit approbatum,ad vsucapionem possessio eius partibus non procederet:at si custodiæ causa deponatur,ad vsucapionem eam possessionem procedere victori constat. ff. de acquirend. possess.vbi Dinus & Alber.exponunt procedere,id est proficere, quando actor obtinuit, vel significat continuati, quando reus obtinuit: sed tunc semper dicitur proficere, ideo prima expositio verior videtur:quia prospere dicitur cedere,dum proficit & prodest.

Procedere pro progredi. Secundò procedere,progredi,ire,pergere,l.æquissimũ. ibi,cur enim,inquit Iulianus,ad arma, & rixam procedere patiatur prætor,quos potest iurisdictione sua compescere? ff. de vsufruct. l. qui occidit. §. in hac.ad legem Aquil.vbi prius de hoc verbo vtitur,demum altero. l. 1.§.pueritiam, ibi,quia moderatam hanc ætatem prætor ratus est ad procedendum in publicum, de postul.& cum est in potestate alicuius, quando velit experiri, ante debet rem explorare diligenter, & tunc ad agendum procedere, l. qui in alterius.de reg.iur.ff.

Ad fines non procedendi quid sit apud practicos. Inde in Forensibus practici Galli solent dicere, exceptiones dilatorias proponi ad fines non procedendi,i.non vltra progrediendi,*à fin de ne proceder outre*,quæ praxis probatur,in l.mutus.ff.de procur.ibi,mutus & surdus per eum modum,qui procedere potest,procuratorem dare nõ prohibetur: & vsque ad relegationem contra absentem procedi,ait Iurisconf.in l.absentem.§.aduersus.ff.de pœnis.Alibi scripsi in tract.de excep.in materia exceptio.dilatoriarum.Iurisconsultus tamen interdum dicit, vlterius procedendum non est, l.patri.§.1.ff.de minor.& *Processus.* processus viri, accipitur pro progressu, quem vir facit in honoribus adipiscendis,l.nam & imperator Antoninus constituit,vt ad processus viri vxor ei donare possit.ff.de don.inter vir. & vxor.& pro augmento seu progressu accipitur, in l.2.in ptinc.ff.de orig.iur.

Procedere pro locum habere. Tertiò non procedit,id est non habet locũ.l.qua actione. §. si quis in colluctatione.ibi, hoc autem in seruo non procedit, quoniam ingenui solent certare:in filiofam.vulnerato procedit. ff. ad legem Aquil.l. si vnus. §. pactus ne peteret. versic. quod & in specie dotis actionis procedere potest.ff.de pact.l. argentarius.§.cum autem. de edendo.l. Iulianus.ex quib.caus.maior.l.per seruum.de petitio.here. l.siue.de condict. furt.

Pro exire. Quartò pro exire, seu egredi,l.si.ibi potest præses quẽdam damnare, ne domo sua procedat,ff. de interd.& rele. l.Arescusa. de statu homi.ibi,nec enim natura permisit simul,id est vno impetu,duos infantes de vtero matris procedere.

Pro expedire. Quintò pro expedir, conueniens est,l. de eo.in fin.ibi, igitur non procedit quærere.ff.ad exhiben.

Procedere ad delationem iuramenti. Sextò sibi imputet, quia processit ad delationem iuramenti,id est qui venit, progressus est,vel qui iuramenrum detulit,l.si non fuerit ff.de iureiurand.

Pro statui. Septimò procedit, id est quod iuris est,statuitur,l.quoties.in fi.ff.de pecul.ibi,si seruus deducto peculio venditus sit.procedit, vt venditor & deductione vti possit, &c.vel pro habet locum, verum est.Videte,& iudicate.

Iudex procedens. Octauò procedens iudex est, qui non sedet pro tribunali,sed graditur.l à procedente.C. de dilatio.

Processus vnde, & quid contineat. Nonò hinc descendit nomen processus in praxi,& iure pontificio maxime vsurpatum, & in curiis Franciæ bene impinguatum.& includit omnia iudicialia acta, c.quoniã. de proba.gl. & doct.in c.vt supra.de app.& in cle.appellãti.illo ti.Elucidaui in tract.nominatio.q.vlt.alia autẽ scribam in l.cedere diem.ꝟ.eo.Et quia pecuniæ frequenter fit mentio in iure,ob id legem pecuniæ amplector.

PAVLVS LIBRO PRIMO
Ad Edictum. Lex quarta.

Pecuniæ appellatione rem significari Proculus ait.

Intellectus ad hanc legem. *Pecunia.* In noua editione, ac in Pandect.Floren.incipit ista lex,Nominis appellatione rem significari Proculus ait.& huius legis sensus erit, quod appellatio nominis significat rem,i.substantiam,& quamlibet rem.Dubium esse poterat,quod nomina inter incorporalia reputentur,in tit.de reb.corpora.in Insti.& l.à diuo Pio.§.in venditione. ff.de re iudi. ergo dictio nomen non debet significare nisi incorporalia:sed Iurisconsul.tollit hanc dubitationem,dicẽs, nominis appellatione rem significari,vnde qui donauit nomina, videtur res suas donare. Hinc intellectus est extraneus ad istum titulum, & videtur superfluus,quia in l.nominis ꝟ.eo.explicatur, quid nominis appellatione cõtineatur: nec vidi in iure, quod nominis appellatione res contineatur: vt pulchre explicatur in d.§. in venditione, ob id putarem communem lectionem sequendam,videlicet,pecuniæ appellatione, &c, quæ bene conuenit titulo, & iuri,vt sequitur.

Sensus

Sententia & vtilitas huius legis.

Senſus huius legis eſt, quod pecuniæ appellatione & nomine venit res indefinita, id eſt omnis res, patrimoniũ & ſubſtantia, tam mobilis, quam immobilis: quia indefinita æquipollet vniuerſali. ca. vt circa de electione, & electi poteſtate, in 6. vbi gloſſ. pleniſſime diſcutit, Bart. quoque in l. ſi pluribus. ff. de legatis 2. Cuius ſententiæ & legis id erit emolumentum.

Pecunia pro omnibus rebus accipitur.

Primum, vt pecunia capiatur pro omnibus rebus, & pro toto patrimonio, quod quis tenet, l. pen. C. de conſtit. pecu. nam totum quod antiqui habebant, in peccoribus erat, cap. totum. 1. q. 3. in qua robur omne patrimoniorum veteres poſuerunt, vt docet Imperator in l. lex quæ C. de admi. tuto.

Simonia pro omni re profana cõmittitur.

Ex quo infertur, quod ſimonia committitur, cum quis dat pecuniam pro re ſpirituali, c. quiſquis. 1. & c. ſunt nonnulli, 1. q. 1. quod intelligitur in omni re profana, data vel promiſſa, pro re ſpirituali, c. ea quæ. 1. q. 3. & pecunia male quæſita corpus animamq; commaculat, intelligitur etiam de omnibus rebus. c. cito. 1. q. 1. ſic accipitur in l. ſæpe ita. ℑ. eod. ibi, ſuper pecunia, tutelâve ſua. & in l. cum ſtipulamur. & l. debitor. & l. propemodum. & l. pecuniæ verbum. & l. hæc adiectio. & l. cedere diem. ℑ. eod. & l. 4. §. ait prætor. de re iud. ff. ſecundum Alber. Imol. & de Ripa ibi. facit l. nunquam. ff. de actio. & oblig. cum ſimilibus.

Papæ electio ſine conſenſu imperatoris olim nõ fiebat.

Et Papæ electio ſine conſenſu imperatoris olim fieri non debebat, quæ abſque omni pecunia præſtari ſolebat, c. in ſynodo. 63. diſtinctio. Sed iſti priuilegio renunciatum fuit, cap. ego Ludouicus. ibidem. Et quod ait prætor pecuniam promiſſam accipere nos debere, non ſi vtrimq; pœna nummaria, ſed & ſi alia res vice pœnæ, ſi quis arbitri ſententiæ non ſteterit, promiſſa ſit, l. litigatores. §. 1. de arbit. ff.

Vſura quando committatur.

Item vſura eſt, ſi pecuniam mutuo dederis, & plus expectes, vel recipias, non pecuniam ſolam intellige, ſed ſi aliquid plus quam dediſti receperis, ſiue illud ſit triticum, ſiue vinum, ſiue quicquam aliud, c. 1. & ſeq. & c. plerique. 14. quæſt. 3. l. 3. de vſuris.

Notarij ſcribẽtes vſurarium inſtrumentum qua pœna puniantur.

Vnde notarij Franciæ ſolent in inſtrumentis mutui ita ſcribere, *Tel confeſſe auoir de tel la ſomme de tant pour vray & loyal preſt d'argent, à luy faict, &c.* Ecce quo pacto ad euitandum ambiguum ſolent dicere recepiſſe argentum, pro puro & legali mutuo. arg. l. lecta. ibi, quindecim proba. ff. ſi cert. pet. & ſic non pro vſurario, vel alias improbato: quia ipſi non debent conſcribere inſtrumentum vſurarium, alioqui puniuntur irreuocabilis exilij animaduerſione, l. iubemus. §. is tabellionibus. C. de ſacro. eccleſ. & Guido Papa in deciſ. Delphin. quæſt. 433.

Titul. de conſt. pecu. declaratur.

Item qui conſtituit ſe pro alio ſoluturum equum, vel aliam rem, tenetur de cõſtituta pecunia actione, hac ratione quod pecuniæ appellatione omnes res ſignificantur. l. pen. C. de conſtit. pecun. l. 1. in princ. vbi Alber. notat, ff. ad legem Falcidiam.

Tit. de prohibi. ſequeſtr. pecu. declaratur.

Itẽ rubr. de ſequeſtratione pecuniæ prohibita, intelligitur de omnibus rebus, vt ſcribit Cur. in tract. ſuo de ſeque. in princ. quamuis d. rubr. C. de prohibita ſequeſtratio. pecuniæ, de pecunia tantum loquatur.

Rogatus reſtituere pecuniã, & bona reſtituit.

Ad hæc rogatus reſtituere pecuniam, reſtituet omnia hereditatis bona, l. nam quod. §. fin. cum l. ſeq. ff. ad Trebel. quod forte non procederet, ſi ſermone vulgari exprimeretur, vt inferius dicetur. Et debitor intelligitur is, à quo inuito pecunia exigi poteſt. l. debitor. infra eod. & ibi pecunia pro omni re capitur, & in l. cum qui calendis. §. quoties. ff. de verbor. oblig. l. fi. de concuſſio. l. 1. de calum.

Teſtes quando audiri ad futuram memoriam poſſint.

Etiam addi poteſt, quod ſicut audiri poſſunt teſtes ad perpetuam rei memoriam, quando pecunia eſt debita, l. in lege Aquilia ſi deletum. ff. ad le. Aquil. ſic quando alia res, c. fi. vbi docto. vt lite non conteſt. quia eadem eſt ratio, & tunc pecunia generaliter capi poteſt.

Actio nomine pecuniæ continetur.

Imò fortius pecuniæ appellatione continetur actio, l. ſi ſeruus communis. §. cum ſeruus. vbi gloſſ. & Bart. de ſtipu. ſeruor. ff. l. pecuniæ nomine. ℑ. eod. Et ſic qui donat pecuniam, quam Titius debet, & actionem donare videtur, per dicta iura. Nam qui actionem ad rem habet, & ipſam rem habere videtur, l. qui actionem. de regul. iur. ff. Alia ſexcenta ſimilia, quæ liberum eſſet mihi adducere, ne dignitates veſtras onerem, omitto.

Pecunia pro eo quod in põdere, numero, menſurâve conſiſtit.

Secundò pecunia capitur pro eo, quod conſiſtit in põdere, numero, vel menſura: vnde dicitur mutuum non poſſe eſſe, niſi proficiſcatur pecunia, l. 2. §. fi. ff. ſi cer. pet. & tamen conſiſtit in rebus, quæ numero, pondere, menſurâve continentur. §. 1. quibus mod. re contrahit. obligat. in Inſtit.

Idem in legatis factis iuxta deciſionem. l. talis pecunia. ff. de leg. 1. vbi iurium interpretes, & d. l. 2.

Pecunia pro numerata.

Tertiò capitur pro pecunia numerata: vnde filius non iuuatur Macedoniani exceptione, niſi in pecunia numerata, vel niſi in alia re fraus fieret, l. Iulianus. §. mutui. ff. ad Maced. & tutor, qui pecuniam pupilli mutuauit, tenetur. l. ſi tutelæ. ff. de adminiſt. tuto. & antequam quis pignoratitia agat ad pignus repetendum, pecuniam ſolutam eſſe oportet, l. ſi rem. §. omnis. ff. de pignor. actio. & reproba pecunia non liberat ſoluentem, l. elegãter. §. 1. ibidem. l. quod dicitur. ibi, vbi nõ ſunt corpora, ſed pecunia. ff. de impẽſ. l. hoc iure, §. ſi quis. ibi, pecuniam mutuam. de donatio. l. 2. §. iiſdem partibus. de orig. iur. l. 1. in princ. de offic. præfect. vrb. & in rub. de his qui ex publi. ratio. mutuam pecuniam acceper. lib. 10 C. l. 1. in fi. ff. mandat. l. vſura. ℑ. eo. l. ſi quis. §. fin. de religioſ. ff. In quibus iuribus poteſt vel pro numerata, vel vt ſecundo caſu dixi, capi.

Tutor pecuniã pupilli ad ſuos vſus conuertere non debet.

Et tutor, qui conuertit pecuniam pupilli numeratam ad vſus ſuos, ad vſuras tenetur, l. tutor qui repertorium. §. pecuniæ. & §. ſeq. & l. ſi tutor. ff. de adminiſt. tut. l. in pupillo. de exceptio. & hodie teneretur, vt ſtatim dicetur.

Pecunia publica in vſus priuatorum non conuertatur.

Item ſi quis pecuniam publicam in vſus ſuos conuertat, punitur: hoc intelligitur de pecunia numerata. l. vlt. in fi. ff. de adminiſt. rerum ad ciuita. pertinentium. l. 1. in prin. ſi cui plusquam per leg. Falcid. & ſolent hi theſaurarij in quadruplum puniri, vt alibi dixi. Et pecuniam ſepelire quis non poteſt, de numerata intelligitur, l. 4. in fi. ad leg. Iul. pecul. ff. l. peregre. ff. de acq. poſſeſſ.

Pecunia otioſa quæ ſit.

Inde pecuniam otioſam Iuriſconſultus dicit, ex qua nullum lucrum, exercitiumve factum eſt, vel fit, l. qui ſemiſſes. in fin. ff. de vſur. ibi, quæſitum eſt an iudicio negotiorum geſtorum, vel mandati pro pecunia otioſa vſuras præſtare debeat, cum dominus nullam pecuniam fœneretur.

Areſtum pro pupillo contra tutorẽ, qui pecuniam otioſã reliquerat.

Alio in loco dicitur tutorem non debere pecuniam pupilli otioſam relinquere, ſed conuertere eam in emptionem prædiorum, vel reditus: alioqui ad vſuras illius pecuniæ condemnatur, l. tutor qui repertorium. §. ſi poſt. cum ſeq. ff. de adminiſt. & peric. tuto. & curator. Sic fuit condẽnatus tutor pupillorum Dioniſij de Laual anno domini 1524. die 12. Auguſti.

Steriles nummi.

Et licet quidam dicant otioſam pecuniam, id eſt ſterilem, tamen loquuntur contra l. debitor. ff. de vſur. vbi debitor, qui obſignauit pecuniam, non tenetur ad vſuras ante moram, ſed poſt moram ſic: & poſtea nummi non erũt ſteriles, ei tamen erant otioſi, quia depoſiti & conſignati. Ideo pecunia ſterilis eſt, quæ nullum fructum producit, ſicut mula. l. 3. §. vſuras. ff. de contraria actio. tute. & ſic non omnis pecunia otioſa poteſt dici ſterilis, ſed vacua.

Sterilis dos.

Verum quia otioſa frequentius non parit, ob id ſterilis quandoque vocari poteſt: & ſterilis dos dicitur, l. ſi conuenerit. circa finẽ. ff. de pact. dota. & vacuam pecuniam vocat Iuriſconſ. in l. Titius. ff. de præſcript. verb. & in l. Quintus. depoſiti: quæ ſine vſuris, vel lucro eſt, vt ſcripſi abunde in l. ſylua. §. ſtipula. ℑ. eod.

Otioſum.

Non eſt otioſum, id eſt, non eſt ſuperuacaneum. nõ abs re dictum, l. quod ait lex. in princ. ff. de adulte. quod Alciat. ait non ſine myſterio, in lib. 4. de verb. ſign. Otioſum verbum declaratur in c. quoties. 22. q. 5.

Pecunia traiectitia.

Pecunia traiectitia, quæ trans mare vehitur & traiicitur, l. 1. ff. & C. nautico fœnore.

Publica.

Pecunia publica, quæ ad ſtatutũ publicum ſpectat, ſeu

ad rem publicam, l. si bene collocatæ sint pecuniæ publicæ. de vsur. ff.

Communis. Pecunia communis, non propria vnius, sed plurium, l. 1. §. socius si ideo condemnatus sit, quod pecuniam communem intulerit. de vsur. ff. Et sic propria pecunia dicitur mea, nec communis, nec aliena, l. si seruus propriam pecuniam. ff. si cert. petat. Pecuniam pro pœna in compromisso posita exponit gloss. in l. arbiter ex compromisso. ff. de arbit. & pro sorte & vsuris in l. qui Romæ. l. Callimachus. ff. de verb. oblig. & pro datione in l. eum seruus. de condit. & demonst. videte.

Pecunia pro pœna.

Pecunia vis. Aduertite egregij principes, sicut sapientia, sic protegit pecunia, ecclesiastic. cap. 7. sed melior est sapientia, licet pecuniæ omnia obediant: ecclesiastes 10. & dicitur secundus sanguis, & vita hominis, l. aduocati. & ibi glos. in verb. vitam. de aduoca. diuerso. iudicio. l. final. §. sin autem. ff. de bonis author. iudic. possid. Gerard. singul. 73. & duplex est sanguis, venarum, & bursarum, teste Ioanne. Andre. in additio. ad Specul. in tit. de sententia. §. species. vers. est autem differentia. colum. 4. Barb. in c. nulli. col. vlt. de reb. eccles. non alienand. scripsi in gloss. concord. in proœm. in verbo, res nummaria. Dicit tamen Isocrates, Contemne illos, qui nimium operam dant diuitiis: præsentibus autem vti nequeunt. nam isti non secus afficiuntur, quam ij qui bonum equum possident, equitandi verò artem ignorant. & Hesiod. Pecuniæ non raptæ, sed diuinitus datæ plurimum præstant: vnde cura earum vltimum sit studium, vt Plato de legib. docet: vnde pulchre sic scribit Ausonius de auro.

Contemnendi, qui nimium operam pecuniis præbent.

Qui laqueum collo nectebat, reperit aurum,
Thesaurique loco deposuit laqueum.
At qui condiderat, postquam non reperit aurum,
Aptauit collo, quem reperit laqueum.

Summa pro pecunia capitur. Idem in verbo summa, vt pro pecunia numerata capiatur, nisi appareat voluntas contraria, per l. quisquis. vbi Bart. ff. de lega. 3. Cornel. consil. 229. licet. col. 3. vol. 4. Solet tamen addi summa argenti, frumenti, vel altera. an diuersæ summæ præsumantur, vel vna, decidit Bar. in l. triticum. ff. de verb. oblig. Alex. conf. 4. in 1. vol. & Socin. consi. 129. in 4. vol. at Carol. Ruinus cons. 176. vol. 1.

Pecunia numerata & mutua de nũmis intelligitur. Ad hæc si in lege vel statuto fiat métio de pecunia numerata, vel dicatur numerare, intelligitur de nummis, l. si ventri. in fine. ff. de priuileg. cred. Idem si de pecunia mutua. l. qui Romæ, in princ. ff. de verb. oblig. l. Lucius. de fideiusso. l. si merces. §. vis maior. loca.

In statutis & ordinationib. quomodo pecunia capiatur. Quomodo autem in statutis, & aliis dispositionibus pecunia accipiatur, quæri solet. Respondendum est, proprie & stricte pro pecunia numerata, vt docet Bald. Socin. & Purpur. in l. 2. §. fin. ff. si cert. petat. Et hoc etiam in odiosis concludit Bartol. in l. talis. ff. de leg. 1. per text. in l. 1. ad Macedo. ff. Idem in rescriptis placet Ludoui. Roma. singu. 207. tu habes gloss. &c.

Nummi intelliguntur de pecunia numerata. Idem in nummis putat Ias. in l. certi cõdictio. §. si nummos. ff. si cert. pet. & in d. l. talis scriptura. per l. litigatores. §. 1. ff. de recept. arb. l. ad hæc. §. 1. de vsufruct. l. si ventri. §. in bonis. de priuileg. cred. l. Lucius. de fideiusso. l. falsus. in princ. & l. seq. ff. de furt.

Pretij appellatione venit pecunia numerata. Itẽ appellatione pretij venit pecunia numerata, l. quod seruus. §. fin. & l. si res. ff. de in rem verso. l. 1. de extraord. crimi. l. 2. ff. de contrahend. emptio. §. item pretium. illo tit. in Institut.

Authoris sententia. Ego puto pecuniæ nomen intelligi debere pro ratione materiæ: si materia ea sit, vt comprehendat omnes res, tũc pecuniæ nomine intelligentur omnes res, vt paulo ante probauimus: si autem referatur ad pecuniam numeratam, de ea intelligendum erit, vt statim diximus, & maxime quando vsus is esset loquendi communis. nam tunc etiam in omni materia, licet pœnali & odiosa, amplectetur, & præualebit ille communis vsus loquendi, & præferetur propriæ significationi, per l. Labeo. ff. de suppellect. legat. Bart. cæterique in rub. de noui oper. nuntiat.

Sed communis vsus Franciæ accipit pecuniam pro numerata, & interdum addit numeratam, & tunc stricte accipitur pro nummis tantum, vt superius dixi. Sed vulgo lingua Franciæ non vtimur pecuniæ nomine, sed *argent* dicimus pro Latino nomine pecuniæ, vt declaraui in l. etiam æs. ff. cod. vbi à nobis reprehensa est sententia dicentium auri nomine argentum apud Hebræos comprehendi.

Calumniator nil accipere debet. Derogatur prædictis, quando dispositio ordinationis, vel statuti redderetur elusoria: vt si prohiberetur pecuniã calumniæ causa accipere, intelligetur etiam de qualibet alia re, ne fraus fiat legi, vt in l. 1. & toto tit. de calum. ff. Ias. in l. 1. in princ. col. 3. ff. de verb. oblig. arg. l. si prætor. de iudiciis, & c. si ciuitas. de senten. excommun. in 6. scripsi in l. 2. ff. eo. Felin. in c. Rodolphus. vers. & ob elusionem. de rescript. Et inquisitor super hæresi pecuniam recipere non debet, clem. 2. de hæret. intelligite large, vt nec aliam quoque rem accipere debeat, vt ibi.

In legatis quid nomine pecuniæ veniat. Secundò limitatur in legatis, vt consului Corne. consi. 229. licet. in 4. vol. vt tunc accipiatur non comprehendendo iura, vel nomina debitorum. videte text. & docto. in d. l. talis. ff. de leg. 1. & iudicate ibi.

Tertiò perdit officium suum, quando ratio expressa in dispositione, vel lege, atque ordinatione haberet locum etiam in alia specie, & tunc accipietur secundum subiectã materiam, etiam largissime, quamuis statutum sit pœnale: quia ex ratione legis possumus legem extendere, etiã pœnalem, gloss. & doct. in authent. quas actiones. C. de sacro. eccles. gloss. in verbo, eligatur. clem. 1. de electio. Ias. in d. l. talis.

In fauorabilibus quid contineat pecuniæ nomen. Quartò in materia fauorabili, & quæ potest cuique rei adaptari, appellatione pecuniæ venit omnis res, vt supra scripsi: in materia verò indifferenti, quæ non est fauorabilis nec odiosa, pro his capitur, quæ in pondere, mensurá-ve consistunt, si materia conuenire possit, teste Francisc. Curtio in l. 2. §. creditum. col. 1. ff. si cert. pet. vbi plus scribit, quod si idem verbum plures habeat significationes, tunc omnes continentur, per l. cum lege. & ibi notat Aret. ff. de testam. hoc tamen inspecta materia melius intelligitur, vt superius dictum fuit.

Limito quando res primò esset nominata, deinde pecunia, vel contra: tunc rei appellatione non veniet pecunia, nec è contrario, l. si legatus. §. penult. ad Trebel. ff. quia expressum facit cessare tacitum, vt supra dixi in l. 2. facit quod dicit text. in l. 1. C. de fabricens. lib. 11. l. officio. ff. famil. ercisc.

In pecunia restitutione cuius temporis valor inspici debeat, an tẽporis contractus. Notate quando lex, vel statutum, vel cõsuetudo loquitur de pecunia, intelligitur de currente tempore solutionis: vnde si mandetur decimam solui, sic intelligetur, ele. si. de deci. Secus in contractibus. Bald. in l. illud. in fine. C. de sacro. eccles. & l. cuicunque. col. vlt. de ser. fugit. Vnde si debeam restituere centum aureos mutuo acceptos tempore quo valebant solidis triginta quinque, non sufficit valorem hũc offerre, videlicet xxxv. solidos pro singulis, sed aurei in eadem specie restitui debent: quod etiam in retractu & aliis actibus seruit, vt not. Bart. in l. Paulus. 2. de solutio. ff. & in reditu extinguendo, quod *rachat* vocatur. & sic fuit pronuntiatum in hoc senatu pro domina Francisca de Ferrieres, vidua quondam Ferron domini d'Aumont, & de Meru, contra D. Ioannem Hannequin & Annam Mole eius vxorem, anno domini 1539. die 14. Februarij. sic concludit Guido Papa in decis. Delp. q. 493. si fiat monetæ. Multa iura citat atque aresta Boer. in decis. Burdeg. q. 327. nobilis Guilelmus. quæ nota pro d. l. Paulus.

Arestum pro pecuniis restituendis.

Requisita ad vsum pecuniæ tria. Item addite ad pecuniæ vsum tria requiri. Primò quod quis eam non acquirat, à quo non debet: nam si à pupillo, vel furioso, tenetur ad eam restituendam, l. non omnis. §. fin. & l. si à furioso. ff. si certum petat.

Secundò vt accipiat eam, vnde debet: nam si iudex accipiat eam, vt ferat sententiam, vel non proferat, malè facit, c. non licet. 11. q. 3. & per totum, C. de pœna iudic. qui male iudica. cle. 2. de hæretic. & l. 1. in fin. de calumniato. ff.

Tertiò quod expendat, vt debet, Alber. in verbo, pecunia. Nam si det meretrici, male erogat, l. 4. §. sed & quod

mete

meretrici.ff.de condictio.ob turpem caus.& donare pecuniam histrionibus vitium est immane, c.donare.86.distin.

Quis possit cudere pecuniam, & quot requirantur, antequam legitima fieri possit, videte in c.quanto.de iureiu. & alibi plena voce declarabo: sed videamus phrases.

Pecunialiter agere qui dicantur, & phrases. Pecunialiter agere, idem dicere est sicut ciuiliter agere, non criminaliter, l.si ambo.§.1.ff.de compensatio.vt si res petantur: & quando agitur vel concluditur ad mulctam, quæ in pecunia consistit, & non criminaliter, quod est oppositum ad ciuiliter, vel pecunialiter.l.fin.de priuat.delict. ff.Inde in concilio Lugdunensi fuit statutum, ne iudex secularis puniat clericum pecunialiter, vel criminaliter.cap. vnico.de cleric. coniuga.in 6.id est, nec in corpore, nec in in bonis: quod malè seruant quidam iudices seculares in Francia in præiudicium animarum suarum.

Pecunialiter interesse. Pecunialiter interesse, l. si liber.ff. ad exhibendum, ibi, quia hæc actio ei creditur competere, cuius pecunialiter interest. *Pecuniarium damnum.* Pecuniarium damnum, in re, non in persona consistens, l.1.§. hæc autem actio.in fine, ff.de his qui deiecer. vel effuder.ibi, quasi non sit damnum pecuniarium.

Actio pecuniaria. Pecuniaria actio, quæ datur ad pecuniam, id est ad rem, non ad crimen, l.de sepulchro violato actio quoque pecuniaria datur.ff.de sepulc.viola. *Pecuniaria sententia.* Pecuniaria sententia, idem, l.1.in fin.de quæst.ff.ibi, sed præses prouinciæ eum quem damnauit, restituere non potest, cum nec pecuniariam suã sententiam reuocare possit, &c. *Pecuniaria condemnatio, & damnatio.* Pecuniaria condemnatio ad pecuniam facta, l. si seruum. ff. si ex noxali causa agat. ibi, quia aliter de seruo supplicio & verberibus de iniuria satis fit, aliter de liberto vindicta sumitur, vel condemnatio pecuniaria, l.miles.§.1.de re iud.quæ alias dicitur pecuniaria damnatio, l.in seruorũ.in fi.de pœnis.ibi, quia solus fustium ictus grauior est, quam pecuniaria damnatio.

Causa pecuniaria. Pecuniaria causa dicitur ciuilis, quæ non est criminalis, non solum quando de nummis agitur, sed etiam si de alia re disceptetur, l. diuus Pius rescripsit, posse in pecuniaria causa de seruis haberi quæstionem, si aliter veritas inueniri non possit.ff.de quæstio.l. fin.de feriis.l.1.§.1.de calumniato.l.lege. 1. de fals.ibi, qui delatorem submisit in causa pecuniaria, eadem pœna tenetur, qua tenentur hi, qui ob struendas lites pecuniam acceperunt: & Iurisconsul. vocat sæpe pecuniariam causam, ad exclusionem criminalis. *Pecuniaria res.* Pecuniaria res, idem, l.si duo.in fine, ibi, si quis iurauerit in re pecuniaria per genium principis. ff.de iureiu. *Pecuniaria pœna.* Pecuniaria pœna, quæ in pecunia consistit, l.1.§.qui aduersus ea.ibi, pecuniaria pœna mulctabitur.ff.de postul. *Pecuniaria animaduersio.* Pecuniaria animaduersio, in l.aliud est fraus.ꝭ.eod.

Pecuniarium nomen. Pecuniarium nomen, debitum pecuniæ, l.si conuenerit. 2.in princ.ff.de pigno. action.ibi, ergo si id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum compensabis. *Pecunia mutua.* Pecunia mutua, quæ mutuo data est, vel accepta.l.rescripto.§.debitores ff.de mun. & hono.ibi, cæterum si non ex administratione sint debitores, sed mutuam pecuniam reipublicæ acceperint, non sunt in ea causa, vt honoribus arceantur, l. qui mutuam.ff.mandat, & per totum tit.ff & C. si cert.petat. vbi etiam pecunia credita dicitur, maximè in l.2.in fin.ibidem.

Pecunia fiscalis. Pecunia fiscalis, quæ ad fiscũ pertinet, l.1.§.1.ff.de mune.& hono.ibi, vel pecuniæ fiscalis, siue annonæ. *Pecunia pupillaris.* Pecunia pupillaris, ad pupillum spectãs, l.si reus.ff. de procu.ibi, sed hoc constat, vt ante litem contestatam præses iubeat in ædem sacram pecuniam deponi.hoc enim fit & in pecuniis pupillaribus, &c.

Pecunia repræsentata. Pecunia repræsentata, quæ loco alimentorum data est, vel ex qua alimenta percipiuntur, & gerit vicem alimentorum, l.cum hi.§.ea.ff.de transact.ibi, eam transactionem oratio improbat, quæ idcirco fit, vt quis repræsentatam pecuniam consumat. Aliqui dicunt argentum prærogatũ, &(vt vulgo dicunt) *aduancé*. de hoc tamen, & de commodo repræsentationis inferius tractabo.

Pecunia præsens. Pecunia præsens dicitur, in l.cum hi.§.causæ.ff.de trãsactio. quæ ad manum est, *argent contant*, ibi, aut si aliqua causa vrgeat præsentis pecuniæ. Rei maioris, id est, maioris æstimationis, l. rei maioris pecuniæ præiudicium fieri videtur.ff. de exceptio.

Pecunia numerata. Pecunia numerata, l.si quis.ff.de re iudic.id est computata, *nombree*: vel certa, non autem in specie, ibi, quia non facit, quod promisit, in pecuniam numeratam condemnatur, vt superius dixi.

Pecunia dominica. Pecunia dominica, quæ ad dominum pertinet, l. si autem pecuniam dominicam filius vel seruus crediderit. ff. de pact.

Pecunia delegata in vsum publicum. Pecunia delegata in vsum publicum, id est deputata, destinata, addicta, quam si quis in alium vsum conuerterit, lege de residuis tenetur, l.2.de residuis ff. Aliis permultis modis pecunia dicitur, sed hi nunc sufficiant, & videte quando prius fuit inuentus pecuniæ vsus per Alex. in lib. genial.4.cap.15.

Significari. *Significari*, ostendi, demonstrari, & quasi per signa: id verbum in multis legibus huius tituli habetur, vt rub.etiã indicat, & in l.seq. & l.verbum oportebit. & l.Labeo.2. & l.litis nomen.& l.recte.in fine, & l.armorũ.Et demonstrat proprietatem frequentius, vt scripsi in l.1.in fine, ꝭ. eod.

Significatio. Significatum. Significatiua. Significatio, demonstratio, indicium, l.rei appellatio.& & l.quantum.ꝭ.eod. Significatum pro significatione accipit Iurisconsult. in l. verbum reddendi.inf.eod. Significatiua, id est demonstratiua, ostensiua, l.hęc enuntiatio.ꝭ.eo. Reliqua quæ pertinent ad hanc legem, in legem sequentem conferemus.

IDEM LIBRO SECVNDO
Ad Edictum., Lex quinta.

Rei appellatio latior est quàm pecuniæ, * quia etiam ea quæ extra computationem patrimonij nostri sunt continet, cum pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt. *(* Aliàs, qua.)*

Declaratio text. Supra proxima lege dictum est pecuniæ appellatione rem significari: sed quid rei nomine veniat, dubitari potest: ideo hæc lex id declarat, dicens, Rei appellationem latiorem esse, quam pecuniæ, quia rei appellatione etiam ea, quæ in patrimonio, vel dominio nostro non sunt continẽtur. Pecuniæ autem appellatione ea tantum significantur, quæ in patrimonio nostro sunt, vel esse possunt, vt dicit gl. quare res sacra vel publica pecuniæ nomine non continetur, sed rei nomine sic: dicimus enim rem sacram, ac rem publicam, & tam corporalem quam incorporalem, vt postea dicemus.& sic res genus est, pecunię nomẽ species.

Alciati intellectus reijcitur. Alciatus putat rei appellatione etiam hominem contineri liberum: vt si tibi commendem res meas, de filio vel consanguineo intelligens, & ait rem meam dici filium & consanguineum, atque ita posse intelligi hanc legem. Sed non ita videtur dicendum, quantum ad dominium pertinet, quia liber homo non est meus, l.liber homo.ff.de ver. oblig.& hic explicatur significatio rei generaliter, & simpliciter sumptæ, non rei meæ: licet dictio res denotet liberum hominem, vt inferius dicetur.

Res quid. Res enim est, quicquid sentitur, intelligitur, vel latet, quæ si non cogitatur, non minus est, teste Luca de Penna in rubric. Cod. ne fiscus rem, quam vendidit, euincat, libr. 10. vbi citat Isidorum libr. 5.etymolog. dicentem, res esse, quæ in iure nostro consistunt (hic tamen text. contrarium probat) iura verò, quæ à nobis iure possidentur.l.2.ff.communi. præd. Res dicitur à rectè habendo, iura verò à iustè possidendo. hoc autem iustè possidetur, quod rectè: hoc rectè, quod iustè: hoc iustè, quod bene: quod malè possidetur, alienum est secundum eum. Alij autem rem à reor reris deduci arbitrantur: sed hic declaratur, quid rei appellatione contineatur. videte rubric.de acquirend. rerum domi.ff.& de rerum diuisio.& de reb.corpo.& incorpo.in Institut.

Res multis modis capitur. Sed vt plene nos hanc rem attingamus, notandum est, quod res in iure variis sumitur modis.

Res pro causa accipitur. Primò capitur pro causa, vt is apud quem res agitur, id est

id est causa agitatur, l.2. C. de edendo. & l.in bonæ fidei. ibi, per iudicem causa cognita res decidi debet. C.de reb. cred.

Res pro vtilitate.
Procurator in rē suam quis dicatur, & ad actionem.

Secundò pro vtilitate, vt si filiusfamilias pecuniam mutuam in rem patris vertat, pater tenetur. ff.de in rem verso. in rub. & l.3. per totum. & C. quod cum eo. ac l.si debitor. de doli exceptio. ff. l. si à furioso. si cert. pet. & l. si à furioso. de actio. & oblig. Ideo procurator in rem suam dicitur, cui cessæ sunt actiones, ideo in vtilitatem suam agit, l.2. in fin. ff. famil. ercisc. l. 1. §. in propria. ibi, quare procurator, nisi in rem suam datus sit, tertium diem habebit: in rē autem suam datus magis est, vt alteram diem obseruet. ff. quando appellan. sit. quamuis Lucas de Penna in l. defensionis facultas. col. 5. C. de iure fisci, libr. 10. exponat rem pro lite, tamen præcedens opinio magis mihi placet. In illis iuribus etiam procuratorem ad actionem vocant Iurisconsul. quem nos dicimus ad lites, in l. sed si tantum ad actionem procurator factus sit. ff. de pact.

Res pro æquitate, & necessitate.

Tertiò res pro æquitate, vel necessitate capitur, seu pro causa, vt re exigente, l. 1. C. de in ius vocand. ibi, sicut bonis moribus conuenit vxori manumissoris reuerentiam præberi, ita re exigente, eam in ius vocari sine permissu prætoris prohibitum est. & Iurisconsul. interdum dicit, re vrgente, in l. fi. de iudic.

Res pro patrimonio.

Quartò pro patrimonio, substantia, & facultatibus. l. Nesennius. ibi. verisimile est de re ipsius nepotis eā aluisse, ff. de nego. gest. & in rub. rem pupilli saluam fore, & l. defensionis facultas. iuncta l. prohibitum. C. de iure fisci, lib. 10. l. 3. §. liberti. ibi, res enim patronorum libertinorum muneribus subiecta non est. ff. de munerib. l. de re filiorū. de transactio. l. quinetiam. de arbitr.

Res pro statu.

Quintò res pro statu & conditione, vt respublica, res priuata l. 1 & 2 & per tot. tit. C. de iure rei publicæ, lib. 11. l. 2. de orig. iur. ff. & l. reipublicæ. & l. is qui reipublicæ causa absens erat. ff. ex quib. caus. maior.

Pro qualitate.

Sextò res pro qualitate, l. item apud. §. quod ait prætor. 2. ff. de iniur. ibi, vel etiam in re ipsa, id est in qualitate iniuriæ.

Res pro obligatione, vel actu.

Septimò pro obligatione, vel actu, l. cum res nō instrumentis gerantur. C. de probat.

Res pro actione.

Octauò pro actione exponit gloss. in l. si seruus ante. in fin. ff. ad legem Aquil. ibi, quia alterius atque alterius facti hæ res sunt.

Res pro veritate.

Nonò res pro veritate capitur. gloss. in l. quotiens. propter rem iuratur, id est veritatem. ff. de iureiur. idem exponit gloss. in l. 1. §. qui in rationibus. de fals. ego vero exponerem propter rem, id est causa rei controuersæ de qua iuratur: & text. exponit ibi rem, id est pecuniam, quia pecuniæ nomine res significantur. in proxima l. & text. in d. §. qui in rationibus. ibi, qui rem amouerint, generaliter intelligerem, id est scriptam rem, nempe eo quod instrumētum, vel tabulas debiti, seu aliam rem quis amouerit, non potest debitum scriptum in illis tabulis, vel instrumento probari propter rem, id est tabulas, vel instrumētum amotum: & sic veritas haberi non potest propter illam rem substractam: ideo falsi tenetur, quando animo substrahendi probationes, & occultandi veritatem hoc fecerit, vt plene probat Boer. in decisio. 292. sed vidi dubitari in decis. Burdegal. Sed quod res pro veritate capiatur, facit l. 2. §. si pupillo. ff. pro empto, ibi, plus sit in re: quam in æstimatione. iuncto §. si quis rem. de leg. in Instit. ibi, nam plus valet quod in veritate est, quam quod in opinione.

Res pro quantitate.
Intellectus ad l. certum. de confessis.

Decimò res exponitur pro quantitate, per glos. in l. certum. §. 1. ff. de confess. ego vero puto rem generaliter accipi ibi, ac sensum eo loco esse, vt si quis confessus fuerit se oportere dare rem, vrgeri debet, vt certam quantitatem rei confiteatur, non quantitatem pecuniæ, vt quidam intelligebant, sed certam aliam quantitatem rei, & quantum sit illud promissum: vt si confessus fuerim tibi debere fundum dare, exprimere debeo quātitatem fundi, vt quot iugerum, & arpentorum, vt Gallice loquar. nam & in aliis rebus etiam quam in pecunia quantitas est, l. vbi autem non apparet. ff. de verborum obligatione.

Res pro specie.

Vndecimò res ponitur pro specie, & vsu. l. 1. iuncta l. legatum. ff. de administrat rerum ad ciuitatem pertinent. vbi quod ad certam speciem ciuitati relinquitur, non potest ad aliam rem, vel vsum conuerti.

Res pro administratione.

Duodecimò pro administratione: vnde minores nec per liberos suos, rem suam maturius à curatoribus recipiunt. Iurisconsul. in l. 2. ff. de minor. vbi gloss. exponit rem suam, id est rei suæ administrationem, quod probat l. sequ. & l. 1. ibidem.

Res pro contractu.

Decimotertiò pro contractu, l. in omnibus rebus, quæ dominium transferunt, concurrere oportere effectus ab vtraque parte contrahentium. vbi gl. ff. de actio. & oblig. videte & iudicate, an possit exponi pro actu.

Res pro negotio.

Decimoquartò res, id est negotium, l. 1. in fine, iuncto princ. ff. de procurat. ibi, vsus autem procuratoris perquam necessarius est, vt quis rebus suis superesse non possunt, vel nolunt. & in princ. procurator is dicitur, qui aliena negotia mandato domini administ. sic intelligi debet in rub. rē alienam gerentibus. C. & in l. 1. in fi. ibi, quoties res vrget. ff. de feriis.

Res pro quæstione.

Decimoquintò pro quæstione, vt si res moueatur apud compromissum, l. idem Pomponius scribit. ff. de arbit. l. Mela. §. fin. de alimen. & cibar. lega. ibi, res agi proponebatur. l. ex his. quæ in fraudem cred.

Res pro consuetudine.

Decimosextò rem cum aliquo habere, est cum illo habere consuetudinem, negotium, vel amicitiam, & amorē: vt si cum muliere quis dicatur habere rem, est eam cognoscere, actum venereum exercendo. l. vnica. C. de mulierib. quæ seruis propriis se iunxerunt. & sic capitur frequentius in iure canonico, c. 1. de sponsa duor. & alibi passim. vnde Ausonius poeta sic ait: *Imperium, litem, venerem cur vna notat res?*

Res pro iure rei.

Decimoseptimò res, id est ius rei, vel suum, l. vnic. C. de pœn. fiscal. creditor. præferri. libr. 10. ibi rem suam persequentibus pœnæ exactio postponitur. licet quidam iudices in perniciem animarum suarum plus principem, quam seipsos amantes, præferant interdum mulctas creditoribus: quod non est æquum, per illum text. & secundum fuit sæpius in hoc senatu iudicatum, vt alibi dixi.

Res pro facto.

Decimooctauò si post facti alicuius narrationem ea res dicatur, refertur ad factum narratum: vt si pupillus tutore authore cœperit possidere: eam enim rem facti magis, quam iuris esse ait Iurisc. in l. 1. in §. adipiscimur. in fin. ff. de acq. posses. vbi ea res, id est incipere possidere, est facti, & non iuris. l. 1. quod cuiusque vniuer. no. l. denique. ff. ex quib. caus. maior. licet gl. & doct. exponant pro acquisitione possessionis. & idem in l. 2. ff. ne quid in loco publico. ibi, Prætor ait, Nequid in loco publico facias, inve eum locum immitas, qua ex re, &c. id est, ex quo facto. l. Lucius. ibi, cui rei, id est constitutioni Lucius non consensit. ff. ad munic. l. filius. de legatio. l. 2. de pollici. l. quāuis. ibi, si quis ex ea re dānum ceperit. ff. ad leg. Aqui. l. si vnius. §. 1. de iniu.

Res pro fraude.

Decimonono pro fraude exponit glo. in l. ait prætor. in princ. ff. quæ in fraudem credit. ibi, quæ Lucius Titius fraudandi causa sciente te in bonis, quibus de ea re agitur, fecit, &c. ibi in no. editio. non est res, sed in bonis quibus de agitur, id est de quibus bonis.

Res pro dāno.

Vigesimò pro damno gloss. interpretatur in l. seruus. ff. de seruis exportan. ibi, quicquid enim excedit, pœna non rei persecutio est. Sed forte in ea lege potest proprie accipi: nam actiones quædam sunt rei persecutoriæ, quædam pœnæ. §. sed sequens. de actio. in Instit. & ibi erat rei persecutoria.

Res pro maleficio.

Vigesimoprimò pro maleficio. l. ex maleficiis. ibi, hæc tantum ex re consistunt, id est ex ipso maleficio. ff. de actio. & oblig. l. seruum. vbi gloss. de pignor. Sed ibi ea verba, indignam rem animaduersione, exponi possunt pro facto, quia potest aliquod factum esse indignum animaduersione, & tamen non erit delictum, & factum generalius est, quam delictum.

Res pro re interuentu.

Vigesimosecundò pro rei interuentu capitur, vt re contrahitur.

trahitur obligatio, id est, rei traditione, intercessionéve, seu receptione. sic agitur in l. 1. §. re contrahitur obligatio, velnti mutui datione de actio. & oblig. & l. obligamur. § re obligamus, quando res ipsa intercedit. ff. de actio. & oblig. & in rubr. de obliga. §. fin. & rubr. quib. modis re contrahit. obligatio. in Instit.

Res pro impensa.

Vigesimotertiò pro impensa, & sumptu, l. cum vir in area sibi donata aedificasset aliquid, plerisque placet doli mali exceptione opposita rem seruari posse. de doli excep. ff. iuncta l. sed si vir. §. si vir. de donat. inter virum & vxor.

Res pro effectu.

Vltimò res, id est effectus & sensus, l. 2. in fin. C. communia de lega. cap. commissa. de electio. libr. 6. ibi, lex est imposita rebus, non verbis.

Res pro corporalibus.

Interdum refertur ad res corporales, vt fere in rubr. de rer. diuisio. ff. & in rubr. de vsufructu earum rerum, quae vsu consumuntur. & Institu. quibus modis re contrahitur obligatio. & in rubr. C. vt nemini liceat sine iudic. authorit. signa rebus imponere alienis. & in l. 1. & per totum. ff. de rei vindica. & in rubr. rerum amot. & de publ. in rem actio. & de aeq. rerum domi. & C. si alie. res pignor. data sit. & in rubr. C. si commun. res pignor. data sit. & rub. quae res exportari non debent. & rubr. quae res vendi non possunt. & de reb. alie. non alienan. & rubr. de rer. commu. alie. & rub. rem alien. gerent. atque de rer. permu. de rei vxor. actio. & rub. si quis ignorans rem minoris esse, sine decreto cōpar. & in rubr. vbi in rem actio exerceri deb. & aliis pluribus locis, quos enumerare laboriosum esset atque inutile.

Generaliter verbum rei accipitur, & quo modo cognoscatur.

Aliquando etiam verbum rei generaliter accipi potest, & pro rebus mobilibus, & immobilibus, corporalibus vel incorporalibus: & hoc iudicate ex materia, an simul vel disiunctim sic accipiatur: vt in rub. de reb. cred. l. 1. ff. & in rubr. de quib. reb. ad eundem iudicem eatur. rubr. de impens. in rebus dotalibus factis. & de reb. eorum qui sub tutel. vel cura sunt, & de rebus dubiis, & quatum rerum actio non detur, & in rubr. rem pupilli saluam fore, & rem ratam haberi, & de administratione rerum ad ciuitatem pertinentium, & res inter alios acta aliis non praeiudicat. C. & de administ. rer. publ. libr. 11. & de praediis & omnibus rebus nauiculatiorum, ibidem. & de venditio. rerum fisc. libr. 10. Ecce rubricas in rebus conceptas: & alibi saepius generaliter, & interdū pro subiecta materia specialiter capitur. Inspicite igitur materiam, si recte iudicate volueritis, vt si corporalibus & incorporalibus adaptari possit, in his intelligatur, alioqui secundum materiam: vnde Iurisconsult. ait: quod ad fundum, fructusque eius attinet, vnam quandam rem fuisse, id est fundum: cuius generis omnis alienationum fructus sequi. l. fin. §. fructus. ff. quae in fraud. cred. & text. in l. de interdicto. de aqua quotidiana & aestiua, dicit sic. Placebat igitur aquam ob has duas res, id est ob naturam suam, vtilitatemque locorum, &c. Aliis forte modis capitur, quos poterit studiosus hic addere: ne plura.

Res pro fundo natura & vtilitate.

Res pro beneficio.

Imo puto etiam rei appellatione comprehendi beneficium. probatur in rubr. de rer. permutatio. in decret. vbi licet non scribatur, nisi de rer. permutat. tamen in illo titul. tractatur de permutatio. beneficio. idem in 6. & clement. illo titulo.

Interdum Iurisconsul. loquuntur de rebus diuinis, vt de locis sacris & religiosis, aut de rebus humanis. i. quae sunt hominum, vt l. 1. ff. de interdict. Et res frequentius iungitur adiectiuo, vt sic demonstretur, de qua re intelligatur, vt in sequentibus apparebit.

Res sanctissima ciuilis sapientia.

Res sanctissima, l. 1. §. est quidem. ff. de var. & extraord. cognitio. ibi, est quidem res sanctissima ciuilis sapientia, quae pretio nummario non sit aestimanda, nec dehonestanda.

Res dominica, & quod princeps vocatur dominus.

Res dominica dicitur principis. sic capitur in rub. C. ne rei dominicae vel templo. & in rubr. C. de collatio. bonor. fiscal. & de fundis rei priuatae, cum tribus seq. titul. & de grege dominico lib. 11. C. & alibi saepius in iure, quia princeps dicitur dominus per antonomasiam, vt §. sed ius quidem. de iure natur. gent. in Instit. & mundi dominus imperator dicitur in l. deprecatio. ad legem Rhod. de iact. ff. Quamuis olim exactis regibus apud Romanos alienum esset vocari dominum, postea tamen lege regia lata imperatores coepere regium nomen, & dominicum sibi vindicare, vt d. l. deprecatio & in iudiciis dominus vocabatur, vt l. proxime. ff. de his quae in testam. delent. Scripsi etiam in prooemio concordato. in verbo, dominus. qualis debeat esse dominus, & quis dominus vocari possit. ibi videte.

Res militaris, disciplina vocari potest, quae ad milites pertinet, vt in rub. ff. & C. de re militari. & in rub. de comitibus rei militar. lib. 12. *Res militaris.*

Res in nullius bonis multis dicitur modis, in §. nullius. & in §. ferae. vbi glo. de rer. diuisio. in Instit. *Res in nullius bonis.*

Res publica & priuata, vel fiscalis pro statu, vt s. dixi, & quae pertinet ad priuatos, vel ciuitatem, vel fiscum, vt in rub. de vendi. rer. fisca. lib. 10. C. & dicam in l. bona. j. eod. *Publica & priuata res.*

Res vxoris pro dote exponit Iurisc. in l. quod dicitur. in fin. ff. de impens. in rebus dotal. fact. licet sint plures vxoris res, quae non sunt dos. *Res vxoris.*

Res litigiosa, de cuius dominio causa mouetur, authen. litigiosa. C. de litigio. & in rub. ff. illo tit. ac in l. 1. de iure fisci. lib. 10. Dicimus etiam hodie rem litigiosam, si lis mota sit super ea in possessione, vt scripsi in tract. de pacific. possesso. num. 166. *Res litigiosa.*

Res familiaris dicitur res domestica, vel priuata & ad familiam pertinens, l. iurisgentium. §. si paciscar. ff. de pact. l. 2 §. hominum. & §. seq. de interdict. l. interdictum. de publi. iud. l. si longius. in princ. ff. de iud. *Res familiaris.*

In rem praesentem venire, est proficisci ad rei praesentiam, practici dicunt, *veuam facere*, secundum Budae. cum res oculis subiicitur, l. si irruptione. §. fin. ff. finium regund. quod non probo, vt infra dicam in l. verbum faciendi, vbi dico demonstrationem facere, pro eo quod Budae. interpretatur, in rem praesentem venire. Nam in rem praesentem venire quis potest, & tamen non fiet ei rei ostensio. quare etsi forsan apud Oratores ita vsurpetur, quos ipse citat, tamen aliter in iure dicimus, & Iurisc. ea significatione non in rem dicunt solum praesentem venire, sed rem oculis subiicere, d. l. si irruptione. §. 1. & demonstrationem confinium facere, vel confines demonstrare, l. penult. ff. finium reg. l. de pupillo. §. qui nuntiar. de noui oper. nuntiat. sed nos infra eod. in l. verbum faciendi. latius tractabimus, vbi interpretor in rem praesentē venire, pro eo quod Gallicè dicimus, *se transporter sur le lieu*, & demonstrationem facere, *faire veue*, hoc satis practici norunt, quicquid dicat Budaeus. *In rem praesentem venire, aliud esse quā Budaeus putet.*

In re praesenti consentire, est in praesentia rei cōsensum praestare, l. 1. §. si iusserim. ff. de aeq. possess. vbi dicit in praesentia, postea in re praesenti. *In re praesenti consentire.*

Legatus antequam officio legationis functus sit, in rem suam nihil agere potest, l. legatus. 2. ff. de lega. id est negotium suum curare non potest durante legationis officio. exponit l. si absenti. §. 1. ibid. *Res sua.*

Res peculiaris dicitur, quae peculij est, l. sequitur. §. Labeo. ff. de vsucap. l. denique. §. idem ait quod vi aut clam. l. qui à seruo. de actionib. & obligat. & quid sit peculium, ostendit l. peculium. ff. de peccul. dicam in lege, paterfamil. infra. *Res peculiaris.*

Res pupillaris, ad pupillum spectans, & quae pupilli est, l. tutor vrgentibus creditoribus rem pupillarem bona fide vendidit. ff. de minor. & l. si res pupillaris vel adolescentis distracta fuerit. ibidem. & quae dicatur substitutio pupillaris, dico in l. pupillus. in princ. j. eod. & res animales dicit Vlpian. pro seruis, & animalibus in l. praetor. §. hoc edictū. ff. de damno infecto. *Res pupillaris.* *Res animalis.*

Res hereditaria, ad hereditatem pertinens, seu quae est hereditatis, l. cum solus. ff. de vsucapionib. l. res hereditarias. & l. final. de crimin. expilat. heredita. Inde hereditarius seruus, id est seruus hereditatis, l. iustos. §. nondum. illo titul. l. 2. de quaestionib. ibi, serui hereditarij quamdiu incertum est, ad quem bona hereditaria pertineant, non possunt videri in caput domini torqueri. Hereditarium sepulchrū, l. 3. §. si quis in ff. de sepul. vio. ibi, si quis in heredi- *Res hereditaria.* *Hereditarium sepulchrum.*

tarium sepulchrum inferat, quamuis heres, tamen potest sepulchri violati teneri, &c.

Hereditarius creditor. Hereditarius creditor, cui hereditas debet, l. quæsitum. ibi, nec tamen si egerit, hereditarios creditores timebit. ibidem.

Onera hereditaria. Onera hereditaria, debita hereditaria, seu æs alienum, & alia incommoda, l. 3. ff. de transact. ibi, aut cauit sibi pro oneribus hereditariis. l. pro herede. §. si quid. de acquirenda heredit. Sæpius hereditas est venenum eam acquirentibus, propter onera latentia. & onera actionum dicit Iurisconf. in l. 3. ff. de iureiurand.

Res furtiua. Res furtiua, res vitio furti affecta, & subtracta, l. si quid est. ff. pro soluto, l. 1. & fere per totum, de condict. furt. ff. & C & condictio furtiua est, quæ datur ad repetendum rem furto amotam. ibidem.

Res iudicata. Res iudicata, quæ finem controuersiarum pronuntiatione iudicis accepit, l. 1. ff. de re iudica. dixi in l. transacta. cum l. seq. ʒ. eod. & in tract. de senten. executor. in præfat. in primo tomo commen. ad const. Reg.

Res capitalis. Rei capitalis condemnatum accipere debemus, qui morte exilióve coercitus est, l. sed & si quis. ff. si quis cautio.

Res pecuniaria. Res pecuniaria, in l. pecuniæ. supra eod. exposui. facit l. defuncto. ff. de publ. iudic. l. 1. an per alium causæ appel. reddi possunt. l. 2. in fi. ad municipal. l. pen. de var. & extraord. cognitio. l. solemus. in fin. ff. de iudic. & sicut pecunia accipitur non solum pro nummis, sed & pro aliis rebus: sic res pecuniaria dicitur, vbi tractatur de rebus, non verò de criminibus.

Res nummaria. Res nummaria, l. 2. §. diui. ff. de iure fisci. ibi, vel de aliqua simili re nummaria quæratur. Scripsi in proœm. concord. in gloss. pretio nummario. & in d. l. pecuniæ. eod. supra, vbi scripsi accipi, quando agitur de nummis tantum, de pecuniaria.

Res venerea. Labeo scribit adulterum in rebus venereis deprehensum occidi posse, l. quod ait lex. §. 1. de adult. ff. & hoc satis per se pluribus plusquam par est, notum est.

In rem iurare, & in personã. Et iurare in rem est generaliter super re iurare, vt non esse debitum, l. 1. §. si fideiussor. ff. quar. rer. act. non det. ibi, si fideiussor iurauerit, si quidem de persona sua tantum iurauerit, se non esse obligatum, nihil reo proderit: si vero in rem iurauerit, dabitur exceptio reo quoque. & sic iuratur in personam, quando dico me non habuisse rem à tali persona: in rem verò, quando generaliter iuro me non habuisse rem, l. iurisgentium. §. pactorum, ff. de pact. vbi alia scripsi.

Furiosus sine curatore & pupillus obligantur. Furiosus & pupillus, vbi ex re actio venit, obligantur, etiam sine curatore: veluti si communem fundum habeo cum his, & aliquid in eum impendero, obligabuntur, l. furiosus. ff. de actio. & oblig. Obligatio vel actio dicitur venire ex re, quando ratione rei venit, vt pote quia res est melior facta, vel conseruata, quæ periisset: quamuis gloss. aliter sentiat. Et est casus ibi singu. in quo furiosus, & pupillus obligantur sine tutore, vel curatore: videte text. & ibi doctores in l. in negotiis. ff. de regulis iur. l. si à furioso. ff. de actionib. & obligatio.

Domicilium re & facto quo modo transfertur. Re & facto transfertur domicilium, l. domicilium. ff. ad municip. Re, permutationem rerum & fortunarum. l. in lege censoria. infra eod. Facto, quando quis propria sponte alio iuit habitatum, animo ibi cõstituendi domicilium, l. in fraudem. §. conductor. ff. de iure fisc. l. 1. penult. de vaca. mun.

Re quomodo contrahitur obligatio. Re contrahitur obligatio, in Instit. quibus mod. re contrah. obli. & l. 1. ff. de obligat. vt mutui datione, commodato, deposito, & pignoris acceptione. Re vestiri dicitur pactum, & rei interuentu. l. iurisgentium. §. quinimo. ff. de pact. in gloss.

Re augetur peculium. Re augetur peculium, non verbis, l. peculium. ff. de pecu. Recitatio fieri potest, & verbis. glo. in l. sed & si is. ff. de in ius vocand. Re ipsa præstare. l. in minorem. C. in quibus causis. in integ. rest. non est necessa.

Res castrensis. Vehicularis. Res castrensis, ad castra pertinens, vel in castris quæsita, l. 3. ff. de castren. pec. dixi abũde in l. paterfamilias. infra eod. de peculio castrensi & aliis. Res vehicularis, l. 1. ff. de mun. & honor. & ibi gloss. dicit munus rei vehicularis esse præbere vehiculum ad onus portandum, vel si alicui cõmissum sit, vt pecunia vel aliæ fisci res in certum vehantur locum.

Venalis. Res venalis, id est vendibilis, exposita venditioni, l. fi. §. item episcopi, qui præsunt pani & cæteris venalibus rebus. ff. de munerib. & honorib. vide text. singula. in l. 1. C. de rerum permutat.

Rustica. Res rustica, l. 1. ff. de feriis, declaro in l. vrbana prædia. infra eod.

Res integra. Res tempore peritura. Res integra elucidatur in l. sylua §. integra. ʒ. eod. Res tempore peritura exponitur à Iurisconsulto in l. 1. in fin. de fer. ibi, sed excipiuntur certæ causæ, ex quibus cogi poterimus ad prætorem venire, etiam per id tempus, cum messes vindemiæque sunt, scilicet si res tempore peritura sit, hoc est si dilatio actionem sit perempturа, &c.

Desiit in rebus humanis esse. Desiit in rebus humanis esse, id est obiit, periit, interiit, l. in re furtiua. ff. de condictio. furt. l. fi. ibi, & per me steterit dum in rebus humanis fuerat. ibidem. id est dum superesset, dum viuebat. facit l. 3. de tritico. Multæ sunt aliæ phrases super hac dictione, quas ne multitudine vos confundam, nunc omitto.

Latior, ait text. Rei latior est, quà pecuniæ appellatio, id est, amplior est significatio huius verbi res, quam pecuniæ, vt in sequentibus apparebit. de hoc verbo latior, scripsi in l. 2. ʒ. eod. sed diceret quis, in quo est latior rei significatio, quam pecuniæ: Respondeo in sequentibus.

Nomen rei in quibus sit latius quam pecunia. Primò est res latior, quia continet ea quæ non sunt in patrimonio, vt est res sacra: sed pecunia non, & in hoc tex. patet, vt superius dictum fuit.

Rei nomine spes cõtinetur. Secundò latior est, quia spes etiam venit rei appellatione, sed non pecuniæ nomine: vnde res, quæ esse speratur, legari potest. l. 1. ff. de conditio. & demonstra. Aret. in l. Gallus. in princip. ff. de liber. & posthum. col. 4. per l. interdum. ff. de verb. oblig. & sub nomine rerum idem contineri solet, quod bonorum. Bar. in l. fin. de vsuf. ñct. lega. ff. Venit etiam hereditas rei nomine. l. licet. C. de pact. Ias. in l. apud. §. fin. de lega. 1. ff. & manumissio, si glo. credatur in l. manumissio. ff. de iust. & iur. Et plura significata habet res, quam pecunia, vt superius docui.

Rei appellatione debita comprehenduntur. Tertiò res potest dici tam mea, quam aliena, tam priuata, quam publica, aut fisci, tam profana, vel secularis, quam ecclesiastica, & generaliter res vocatur: sed in pecunia diuersum est: vnde si donem res meas, vel legem bona mea, non comprehenduntur aliena. Sed in hoc includuntur etiam nomina debitorum meorum, & sic iura & actiones, quia verbum rei generale est. text. in l. nam quod. §. fi. cum l. seq. & ibi Alex. & alij, ff. ad Trebell. l. cum pupillus. rem ratam haberi. Barr. in l. Quintus. 2. § argento. ff. de auro & argent. legat. & hic, & in l. licet. C. de pact. Panorm. in c. fi. col. 4. de præscript. & c. relatum. 2. de testam. & in c. 1. per illum text. de regul. iur. Felin. in c. peruenit. 2. de testib. cogen. & plene Pyrrhus in l. qui actionem. ff. de reg. iur. vbi dicit bonam fidem requiri in præscriptione actionũ, sicut in præscriptione rerum, c. fi. de præscript. quia etiam actiones meæ videntur: quamuis contrarium docuerit Bart. sibi contrarius in l. 1. ff. de stat. hom. quem Bald. in l. fin. in fi. C. de edicto diui Adri. tollen. & Panorm. in c. 2. de religios. dom. Angel. & Aret. in §. fi. in fin. Instit. de iustitia & iure. Ias. in l. Gallus. §. videndum. in fine, de libe. & posthum. secuti sunt: eo potissimum, quia meum & suum denotant dominium, & actionis non sum dominus: ergo actiones nõ sunt meæ. Sic etiam firmat Guido Papa in deci. Delph. q. 584. fuit dubitatum. & Barba. consil. 36. illud. col. 1. & seq. in 1. vol.

An actiones meæ dici possint. Tenere tamen primam opinionem, quia actiones meæ vocari possunt, & suas actiones ait Iuriscon. in l. venditor. in fi. ff. de heredit. vel actio. vendita. & in l. quæritur. §. si vẽditor. de ædil. edicto. & dicitur quis dominus actionis. § illud. in auth. de æqualit. dotis, collat. 7. quam allegat Claudius Aquensis in l. si quis vi. §. differentia. ff. de acqu. possess. Et sunt in bonis nostris, text. in l. si legatus. §. 1. ad Trebel. ff. & l. bonorum. ʒ. eo. Scribit Gomes. in §. omnium. nu. 21. Inst. de act. post Alex. consil. 185. viso rit. col. antepe. in 2. vol. & consil. 63. stantibus. col. 3. vol. 4.

Etiam illud dicitur meum, cuius vindicandi ius habeo, sicut

sicut actiones, l. solum. ff. de rei vindicat. dicetur in l. meorum infra eod. Et ista expressio, bona mea, non debet plus operari, quam id quod intelligebatur tacite: nam subintelligebatur mea, etiam si non exprimeretur: quia igitur nemo sanæ mentis aliena donat, expressio huius dictionis mea nihil operabitur. l. 3. ff. de leg. 1. Felin. hæc approbat in c. omnes leges. 7. col. 1. distinct. siue dixerit res meas, siue ad me pertinentes, siue quas habeo: quamuis quidam contrarium teneant, & in hoc differentias præstare soleāt. Est tamen latior significatio rei indefinitè prolatæ, quam si diceret res meas, quia nunc adiectiuum declarat, & limitat nomen res, vt dictum in princip. extitit, quod intelligi de mea debeat non de aliena.

Actiones loco non circūscributur, ideo nō continentur.

Item si quis donaret res talis loci, Montispessulani forte, vel alterius, tunc actiones, quæ non circunscribuntur loco, non continebūtur, l. si fideicommissum. §. tractatum i ff. de iudic. l. Caius. de legat. 2. l. fi. C. de præscriptio. triginta annorum. Iason in l. à diuo Pio. §. in venditione notab. 4. ff. de re iudic. & idem Ias. in l. stipulatio hoc modo concepta. in fi. vers. item quæro de ardua quæstione. ff. de ver. oblig. sic consuluit Barbat. consi. 36. illud. col. 2. in 1. vol. & Socin. consi. 101. viso testamento. col. 1. vol. 1. Alias super hoc consului apud Bituriges, & fuit iudicatum secundum meam opinionem, reiecta Alciati sententia, qui contrarium consuluerat.

Rei appellatione facta continentur.

Quartò latior est, quia rei nomine etiam facta continentur. glo. in verbo, rei. §. 1. Instit. de obliga. Ideo si statuto caueatur, vt de omni re petita soluatur solidus pro librâ, debet solui pro facto æstimabili, vt facere domum: secus pro inæstimabili, vt facere consentire vxorem: quia statutum debet intelligi de casu possibili. l. non solum. ff. de actio. & oblig. l. si ideo. C. de his quib. vt indig. Bald. & Porcus in d. §. 1. Et prohibitus alienare res ecclesiæ, non potest alienare factum ecclesiæ debitum, vt facere domū. c. sine exceptione. vbi dixi, in ver. de rebus. 12. q. 2. in compend. alien. rer. eccles.

Thesaurus rei appellatione venit, & cōpaternitas.

Thesaurus rei appellatione intelligitur, l. peregre. & ibi gloss. ff. de acquir. possess. Imo etiam rei appellatione venit compaternitas, c. 2. vbi glos. & doct. de cognatio. spiritual. in 6. ibi, talis res vix contrahendo matrimonio impedimentum affert, quæ compaternitas nomine pecuniæ non includeretur.

Homines veniunt sub rei appellatione.

Exempta re, vel confiscata, & homines cōtinentur.

Quintò si res omnes alicuius confiscantur, serui & vasalli continentur, lege omnia. §. cum ita. ff. de legatis secundo, facit lege cum ancillis. C. de incest. nupt. Bald. in tracta. statuto. in verbo, res. Vnde si concedatur alicui exemptio pro se, & rebus suis, serui etiam erunt exempti, l. senatorum. C. de dignitat. & ibi Bartol. libr. 12. facit lex Paulus. §. 1. & fin. ff. de pignor. Barba. consilio 22. sapienter. colum. 4. in 2. volum. Addite text. & ibi doctor. in cap. peruenit. 2. de testib. cogen. cap. per exceptionem. de priuilegiis in 6. Imo rei appellatione veniunt homines liberi, & sic omnis persona, secus pecuniæ nomine, l. si. in final. ff. de custodia reor. cap. 2. & ibi Barbat. & Decius de constitut. ibi, rem quæ culpa caret, in damnum vocari non conuenit. Barbat. dict. consil. 26. col. 4. in 2. volum. cap. 2. & ibi Ioan. Andr. de rebus eccles. non alien. lege quibus, infra eodem. doctor. in l. 1. in notab. vltim. ff. si certum petatur, & Institut. de inutil. stipu. in princip. & § præiudiciales. de actio. in Instit. l. 2. §. 1. ff. de consti. pecu. rub. de rei vindic. iuncta l. 1. §. per hanc.

Gabella de omnibus soluēda rebus, & de hominibus solui debet.

Ideo si fiat statutum, quod de omnibus rebus per talem pontem transeuntibus soluatur gabella, debet solui pro hominibus. Alber. in tracta. statutor. q. 156. Rex Franciæ. in 2. parte. Considerandus est tamen fauor, vel odium, verba & subiecta materia, Barbat. in c. possessiones. de reb. ecclesiæ non alie. quem sequitur de Ripa in l. serui electione. 2. not. de legatis primo.

Limitationes restringētes rei appellationem.

Primò limitate, nisi verbum rei esset prolatum à teste, qui si dicat vidisse Titium possedisse rem, tunc si non referatur ad certam rem, non valebit dictum illius, ne dictum testis sit ambiguum, & generale. docet Arét. in l. serui electione. §. 1. in fin. de lega. 1. ff. quia in dictis testium indefinita non æquipollet vniuersali; Imol. & Felin. in cap. auditis. de præscriptio. Areti. consil. 102. in causa. col. 3. Posset tamen testis deponere se audiuisse Titium dantem res suas, quia tunc valeret testimonium, vt scripsi in tract. meo de reprobatio. & saluatio. testium, & probaret, teste de Ripa in d. l. serui electione. §. 1.

Res immobiles interdū rei nomine veniunt.

Secundò perdit officium, quando res, bona & iura essent expressa, vt in clemē. quia contingit. de religiosis domib. nempe expressum excludit tacitum, l. cum filio. §. filio. ff. de vulgar.

Tertiò diuersum seruaretur, si materia ex se non posset tot res comprehendere, obstante diuersitatis ratione in aliquibus rebus, tunc ex ratione ius metiemur, l. cum ratio. ff. de bon. damnator. c. ratio. de præbend. & maxime quando communis vsus loquendi hoc restringeret, quem sequi necesse est. l. Labeo. ff. de supel. leg. vnde interdictum vti possidetis possessorem rei tuetur, scilicet immobilis, l. 1. §. 1. & vlt. ff. vti possid. Guido Papa in statu. si quis. in verb. rei alicuius.

Rei vindicatio quando pro legato non detur.

Quartò in iudiciis: vnde si quis petit rem, non auditur, nisi eam certo exprimat, ac declaret, l. si in rem. ff. de rei vindica. Et vbicunque incertum est de qua re intelligatur, oportet quod exprimatur, vt ibidem est videre, & in §. curare. de actio. in Instit. vbi not. & in l. 1. & l. certum. ff. si certum per. vnde licet pro legato in specie facto res dentur actiones, l. 1. C. communia. de legat. tamen pro legato in genere non competit rei vindicatio. l. legatorum. ff. de legat. primo. & huius sunt sententiæ Din. Albert. & Cepol. hic.

Dictio quia quid significet.

Quia. Hic Iurisconsul. causam dicti reddit, quare appellatio rei latior sit, quam pecuniæ: quia (inquit) etiam continentur ea, quæ extra computationem patrimonij nostri sunt. idem in l. 3. supra eod. & in l. Labeo. 1. §. 1. & l. sciendum. l. frugem. in fine. l. anniculus. 2. & l. qui venenum. & seq. infr. eod.

Aliquando quia ponit, seu excipit, vt Bald. scribit in sua practica, rubr. de significa. dictio. allegat text. in authentic. de executo. in princip. collat. 9. & tunc Gallice pro *que* dicimus. Interdum pro quod. in l quæreret. infra eod. ibi, an quia empta est, prodesse debeat, & c. vel ponitur conditionaliter, vt Bart. scribit in l. demonstratio. §. 1. ff. de condit. & demonstra. vbi si causam denotet falsa causa non vitiat legatum: vt si ita legauero, quia negotia mea tractasti. lego centum, licet ea non tractaueris, legatum obtinebis: secus si conditionaliter ponatur: nam si nō tractaueris negotia, nō obtinebis, vt ibidem patet per Soc. Alia nunc non prosequar de hac dictione.

Dictionis extra multa phrases.

Extra. Hæc dictio excludit, volens dicere quod rei appellatio continet etiam ea, quæ non sunt in patrimonio: & est opposita dictioni in, vel intra: & sic dicitur in patrimonio, vel extra. §. 1. de rerum diuisio. in Instit. & significat Gallice, *hors* vel *dehors*.

Et notandum est hanc dictionem interdum respicere locum, vt extra continentia vrbis, non intra, in l. collegarum. & l. absentem. infra eodem. Extra vrbem, l. propemodum. infr. eod. & l. vrbana prædia §. pernoctare. infra eod. & l. 1. de offic. præfect. vrbis, l. vt Alfenus. infr. eod. Extra oppida, l. 1. §. siue autem intra oppida, siue extra oppida. ff. de oper. no. nun. Extra prouinciam, l. 2. §. si extra prouinciam. ff. de iudic. Extra patriam, l. qui mittuntur. §. sed & si extra patriā suam reipublicæ causa profectus sit. ff. ex quib. caus. maior. Extra territorium ius dicenti non paretur impune. l. fin. ff. de iurisdict. omnium iudicum. ca. fi. de consti. in 6. Extra nauim, l. debet, §. 1. ibi, cæterum si extra nauim, licet à nautis, nō præstabit. ff. nautæ, caup. stabul. Extra flumen, l. 4. ff. ad legem Rhod. de iactu, ibi, aut extra flumen periclitetur. l. 1. §. in publico. ff. de flumin. Extra arenam, id est extra amphitheatrum, in quo erat arena, vt sanguinem ebiberet ibi morientium, ne pugnantes occisorum cruore fœdarentur, & spectantibus horrori essent: quo in loco cum bestiis viri pugnabant, & sic homines solebant dānari, l. in arenam. Cod. de inoffic. testam. & in arena pugnantes

Extra arenā.

tes infames erant, sed extra arenam non: & ita intelligitur l. 1. §. sed si quis operas suas locauit, vt feras veneur, vel vt depugnet feram, quæ regioni nocet, extra arenam, non est notatus. ff. de postulando. Inde Arenarius, qui in illo loco operas suas locabat, vt ibi cum bestiis pugnaret. l. hæc demum. ff. de ope. lib. *In arenã dãnare. Arenarius.*

Extra aliquã dō respicit tēpus, res & numerum. Aliquando respicit tempus, vt in l. miles. §. quidam. ibi, extra computationem vtilium dierum. ff. de adult. id est non computantur vtiles dies. Quandoque ad numerum respicit, l. vinaria vasa. ibi, extra numerum vasorum sunt. infra eodem. Iungitur etiam materiæ & aliis rebus, vt inferius patebit: vt extra id quod agitur, l. is qui. in fin. commod. ff. ibi, plerunque enim accidit, vt extra id quod agitur, tacita obligatio nascatur, veluti cum per errorem indebitum soluendi causa datur.

Extra naturam. Extra naturam contractus conuenire, l. iurisgentium. §. vtputa. ff. de pact. ibi, & si post emptionem ex interuallo aliquid extra naturam contractus conueniat, id est de his quæ non sunt de natura contractus, vt euictio, quæ est de natura contractus, & alia expressa in l. pacta. ff. de contrah. empt. & l. ex empto. de actio. empti.

Extra rationem. Extra rationem esse, hoc est non esse de rationibus, lege si quis. §. rationem. ff. de edendo. vbi Iurisconsultus definit rationem, vltro citroque dandi, accipiendi, credendi, obligandi, soluendi sui gratia negotiationem. Interdum si dicamus hanc sententiam extra rationem esse, intelligitur sine ratione esse, quod nullam habeat causam vel rationem. *Extra negotium.* Extra negotium, l. 3. §. cæterum si extra negotium suum receperint, non tenebuntur. ff. nautæ, caupo. id est si extra officium, in quo sunt præpositi, receperint, &c. *Extra æquitatem.* Extra æquitatem, id est absque æquitate. lege si duo. §. penult. de iureiurand. ff. ibi, quam non esse extra æquitatem positam non negauerim. *Extra compromissum.* Extra compromissum, l. non distinguemus. §. penult. ff. de arbit. ibi, arbiter extra compromissum nihil facere potest, id est de re, quæ non est in compromisso comprehensa, cognoscere non potest, vt in §. de officio. ibidem exponitur. *Extra necessitatem iurisdictionis.* Extra necessitatem iurisdictionis posita, id est seorsum à iurisdictione, vt iurisdictionem quis non habeat ad cogendum arbitrium compromissum recipere, quoniam hæc res libera & absoluta est, & extra necessitatem iurisdictionis posita, l. 3. §. 1. ff. de arbitr. *Extra pœnã.* Extra pœnam, id est, sine pœna. l. si pater. ibi, quia patri non acquiritur, extra pœnam est. ff. de fals. l. impuberem. in fin. ibi, videamus ne extra pœnam sit. ibidem. *Extra sententiam.* Extra sententiam senatusconsulti est, id est sententia senatusconsu. ti illum non astringit, id est non tenetur ex sententia senatusconsulti, l. impuberem. §. 1. ibi, dicendum est extra sententiam senatusconsulti eum esse. ff. de fals. *Extra formã mandati Imperiale beneficiũ.* Extra formam mandati, l. Quintus. in fine. ff. mandat. Extra Imperiale beneficium, l. 1. C. de statuis, hoc notum est.

Extra maritum. Quandoque iungitur personæ, & accipitur pro præter, vt in l. constante matrimonio, ab eo, qui extra maritum ad accusationem admittitur, accusari adulterij mulier non potest. ff. de adulter. interdum materiam respicit, vt extra testamentum, idem l. Paulus. ff. de fals. ibi, legis Corneliæ pœna eos teneri, qui etiam extra testamenta cætera falsa signassent. *Extra testamentum. Extra cibaria.* Extra cibaria, id est præter, vel sine, l. si res mobilis. ibi, sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in itinere, vel nauigatione faciendi sunt. de rei vindica. ff. *Extra consuetudinem.* Extra consuetudinem patrisfamilias, idem, l. ei qui. in fine. ff. de petitio. hered. ibi, veluti quod vineæ & pomaria horti extra consuetudinem patrisfam. defuncti culta sunt. l. ex conducto. §. 1. locati. *Extra rem.* Extra rem, id est non computata re, vel præter, l. non tantum. §. in hac actione non extra rem duplum est. ff. de seruo corrupto. & l. 2. in fin. ff. si certum per. ibi, vam creditum consistit etiam extra eas res, quæ pondere, mensurave continentur. *Extra redhibitionem.* Extra redhibitionem est, qui inæqualitatem maxillarum, oculorum, brachiorum habet, si nihil ex ministerio præstando subtrahitur. l. qui clauum. in princ. ff. de ædil. edict. id est non potest redhiberi, non habet locum redhibitio.

Extra ordinarium. Extraordinarium, quod præter ordinem fit, vt scribit Budæ. & in l. pupillus. ✝. eod. in §. munus publicum, videre poteritis, in quo loco abunde tractabo.

Extraneus multis modis dicitur. Extraneus quasi extranatus, & pro extero vulgo *estranger* dicitur, vel qui extra prouinciam suam degit. l. 3. ff. de offic. præsid. ibi, habet interdum præses imperium & aduersus extraneos homines, si quod malum commiserint.

Exterus. Intellectus ad rub. in C. si seruus extero. Et idem significat exterus quod extraneus, licet interdum exterus dicatur omnis extra dominum, in rubr. C. si seruus extero se emi mandauerit. Exterus etiam dicitur alterius sectæ & religionis, vt elucidat l. nemo exterus. C. de Iudæis.

Exteri etiam dicũtur, qui sunt extra collegium, vel corpus, l. non tantum. §. eos qui in corporibus sunt, veluti fabrorum immunitatem habere dicimus: etiam circa tutelarum exterorum hominum administrationem habebunt excusationem. ff. de excusa. tuto.

Extraneus heres. Extranei etiam dicuntur, qui nullo cõsanguinitatis gradu iuncti sunt testatori, l. capitalium. §. omnia admissa in patronum, propinquum, cæterasque necessitudines grauius vindicanda sunt, quam in extraneos. & l. aut facta. §. causa. & §. aliter. ff. de pœn. l. 1. ibi, in comparatione extranei. de priuileg. credito. l. fin. §. item si extraneus. quæ in fraudem credito. l. heredes. §. si testator. famil. ercisc. probat. Ioan. Faber. & alij in §. cæterum. de legit. adgnat. successio. in Instit. vnde prohibitus alienare in extraneum, de hoc intelligemus secundum eos, quod & Bal. in l. si emancipati. col. 2. probat, vbi tripliciter extraneum dici asserit. C. de collatio.

Tripliciter, extraneus vocatur. Primò extraneus à cognatione, qui non est cognatus, vt statim dixi: & Caius in 2. libr. Institutio. rubr. de exheredatio. liber. in fine sic describit, Extranei sunt, qui nullo propinquitatis gradu testatori iunguntur: sed eos quicunque pro arbitrio suo scribit heredes. l. libertum. de ritu nuptiarum. Secundò extraneus à filiatione & ordine liberorum. Tertiò extraneus à suitate, id est emancipatus, qui iuri testatoris subiectus non est. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes à nobis instituti, extranei heredes nobis videntur. §. cæteri. Institu. de hered. qualita. & different. l. quin etiam. in fin. de ritu nuptiarum.

Extraneus extra dominum, & aliis modis capitur. Extraneus qui non est dominus, nec habet proprietatem, l. 3. §. idem Iulianus. ibi, sine forte ab extraneo fructuarius prohibeatur, siue etiam à domino. de itinere actuque priuato. ff. l. 1. de Saluian. interdicto. l. si plures. de religios. l. quod debetur. de pecul. l. cum sponsus. de Publicia. l. quicquid communiæ prædio. l. si vsusfructus. de iure dotium. Extraneus, extra maritum. l. 2. §. lenocinium. ff. de adulter. ibi, extraneus autem nequaquam lenocinium obiiciens. &c. Extraneus, extra filium, seruum, & familiam, l. 1. §. inter filium, & seruum, & extraneum. ff. de fals. Extraneus, qui non est auus paternus vel maternus, vel deinceps. §. sed hodie. de adoptio. Institut. l. cum in adoptiuis. illo titul. Cod. Extraneus qui non est actor, vel syndicus vniuersitatis, & vbi non habet defendendi potestatem, l. 1. in fin. ff. quod cuiusque vniuers. no. aga. ibi, & quidem non esse actorem, sed syndicum, tunc quoque intelligemus, eum is absit, aut valetudine impeditur, aut inhabilis sit ad agendum: & si extraneus defendere velit, &c. Extraneus qui non est coheres. l. item Labeo scribit, si vnus thesaurum relictum à testatore effodit, familiæ erciscundæ iudicio eum teneri, & si cum extraneo conscio partitus sit. ff. famil. erciscun. l. & post litem. in princip. ibidem. Extraneum eum Imperator intelligit in dote, omnem citra parentem per virilem sexum ascendentem, & in potestate dotatam personam non habentem, l. vna. § extraneum. C. de rei vxor. actio. l. si extraneus. vbi gloss. ff. de condictio. causa data, & etiam in l. si extraneus. de iure dot. *Extraneus creditor.* Extraneus creditor extra dominum serui, l. 1. ff. de tributo. ibi, tamen si sciens seruum in peculiari merce negotiati, velut extraneus creditor ex hoc edicto in tributum vocatur. & lege, nec seruus. de pecul. Extraneus qui non est condu

conductor.l.videamus.in fi.cum l.seq.ff.locati. Extraneus cui non est res simul obligata,l.si debitor res suas duobus simul pignori obligauerit,vt vtrisque insolidum obligatæ essent, singuli insolidum aduersus extraneos vtentur Seruiana.de pignor.ff.

Extrarius. Extrarius pro extraneo,in l. libertus qui soluendo non erat, præterito patrono extrarios reliquit heredes. ff. de bonis liberto. & quidam codices habent extraneos : sed vtrunque dici potest. Exterus siue extraneus, qui non est de familia, l.vnum ex familia.§.si duos. ff.de legatis.2.ibi, si duos de familia non æquis portionibus heredes quidem scripserit, & partem eius quartam extero eiusdem fundi legauerit,&c. Extraneus qui non est eius scholæ,vel conditionis, ideo scholastici omnes mercatores & artifices extranei sunt, l.fin.in princ. de priuileg. schola. lib.12. C. Lucas in l.vna.col.12.de imponenda lucratiua descriptio. lib.10. Extraneus homo dicitur, qui nullum ius patrono debet, vt libertus: probat l.heres enim liberti omnia iura integra extranei hominis aduersus patronum defuncti habet. ff.de obsequiis.

Extraneus homo.

Extraneus igitur pro subiecta capietur materia, sed ex istis enumeratis alia patuo negotio intelligere poteritis, semper materiam inspicientes,& secundum eam iudicate, quia alia certa non potest doctrina tradi super hoc.

Extrinsecus. Extrinsecus quasi ab extra, *par dehors*, l. quid ergo. §. quantum ad infamiam pertinet, multum interest, an in causa,quæ agebatur, causa cognita aliquid pronuntiatum sit,an quædam extrinsecus sint eloquuta.ff.de his qui not. infam.vbi extrinsecus, extra causam potest accipi. Multa de hoc verbo scripsi in interpret.l.vnicæ,in gl.1.C.de sent. quæ pro eo quod interest.vbi videre,si lubet,poteritis, ne bis vnam & eandem materiam repetam.

Computare multis accipitur modis. *Computationem*. Colligite ex hoc text.rei nomine comprehendi tam illa, quæ sunt in patrimonio nostro, quam etiam quæ sunt extra computationem patrimonij, id est, quæ non computantur in nostris bonis. & Computare adnumerare significat, connumerare *compter* Gallicè, & *calculer*. l.1.§.annum ex die interdicti retrorsum computare debemus.id est,*en arriere,en reculant*. ff. de itinere actúque priua.& in bonis nostris computari sciendum est, lege bonorum.1.infra eod. l.Imperator.§.1.de lega.2.l.cum seruus.de conditio.& demonstra. l.1.in fin.de seruit.vrba. prædio. Inde computatio pro calculatione ponitur, siue pro adnumeratione vt hic, & in d.l.bonorum.& l.penult. ibi, computatio difficilior.ff.de confess.& l.miles.§.quatc. de adulter. ibi, extra computationem vtilium dierum. & C. de errore calculi : & in l.2.de iure fisci.lib.10.scripsi quomodo debeat ista computatio fieri in reddendis rationibus. in l. bones. §. inter. infra eod. & quando retractari, & intra quod tempus debeat, in l. cognoscere. §. 1. infra eod.

Amputare ramos. Amputare ramos est abscindere : vnde amputare vitilia dicit text. in c. ex parte.1. de corpore vitiat. Quæ vtinam essent omnibus perditæ luxuriæ sacerdotibus, cardinalibus & prælatis maxime amputata. Et neque alterius fructum amputari oportet,si alter possideat, l.penult. ff.de aeq.posses.pro auferri seu resecari.ita accipit Imperator in l.vna. C. de plus petit. ibi, odiosas contrahentium calliditates amputare cupientes.Et dilationum materiam amputat Imperator. in l. 2. C. de temporibus appellatio. & in clem. sæpe.de verbo. signific. Sic & calumniam Papa, in c.1. de restitutio. spoliat. in 6.

Deputare. Deputare procuratorem est illum constituere,& præficere negotio.c.2.§.1.de iur.cal.in 6.

Disputare. Disputare est disceptare,vel agere.disserere,l.1.ff.de inoffi.testa. ibi, omnibus enim tam parentibus quam liberis licet de inofficioso disputare.Et cum de bona fide agitur, non congruit de apicibus iuris disputare, l.si fideiussor.2.

Disputatio. §.quædam.mandati. Inde disputatio, disceptatio, l.si cum dies.§.plenum. ff.de arbitr.ibi, sed si forte de vna re sit disputatio,licet plenum compromissum actum sit,tamen ex cæteris causis actiones superesse.De disputatione in vtranque partem videte per Iurisconf.in l.1.§.quæsitum.ff.quor. leg.& in l.j. §. accusatio. ad Turpil.vbi iure & legibus disceptatur, disputatio dicitur.

Imputare. Imputare pro computare & rationem subducere capitur,l.& post rem.in fi.ibi,quod autem datum est, imputetur.ff.de transact.l.Papinianus.§.vnde.ibi,fructus enim solere in Falcidiam imputari,non est incognitum.de inoffic. testa.ff.l.cum hi. §.eidem. de transactio. l.1. §.præterea.de tutel.& ration.distrah.

Imputare,adscribere,attribuere,l.posthumus. in princ. ibi,quid ergo eis imputetur, cur intestati non decesserint; ff.de inof. testa. l. si quis negotia.1. ibi, de eo autem quod indebitū soluit,magis est, vt sibi imputare debeat.de neg. gest.& l.liberto.in fi.ibi,poterit ei imputari,si cum posset, non appellasset.& l.cum mandato. in fin. de mino. l.quotiens.§.sed & si sub vsuris.ibi,& si quidem soluit, nihil est quod ei imputetur.ff.de administrat. tuto.

Reputare quid. Reputare etiam pro imputare accipitur, seu computare,l.Titia.de solu.ff.vbi primo dicit reputare,deinde computare. & in l. si quid possessor. de peti. heredit. probat l. Nesennius.ibi,reputabant heredes auiæ alimenta præstita nepoti.ff.de nego.gest.l.1.§.quod enim.ibi,in damno debet reputare. ff. de vi & vi armata. l. minor.§.fin.ff.de minorib.l.1 §.1.de impens.in rebus dotal.factis.lege,item ex diuerso.famil.ercisc und.l.si merces.§.si vicino.ff.locat.l.in eum.de vsur. l.sed si nondum.de religios. ibi, reputaturus patri,quod eo nomine præstiterit. Item reputare est censere, iudicare & arbitrari, vt reputamus talem contumacem, cap. cum dilecti. in fin. de dolo. cap. constitutus. de procurat.cap.1.illo titulo,in sexto. & fictionem notat, vt scripsi in tracta.fictio. de verbo supposito non scribo, quia rara est in iure illius mentio.Inde reputatio,in l.si merces.

Reputatio. §.si vicino.ff.loc.ibi,de mercibus quoque, si de eo agatur, reputationis ratio habenda est,&c.l.1.§.præterea.de contra.& vtili actio. tutelæ.

Declaratio rubr. de reputa. quæ fiūt in iud. in integ. restitut. Sed in rubr. de reputationibus quæ fiunt in iudicio in integrum restitutionis, glos. exponit pro computationibus:Placent.verò pro compensationibus : Azo autem pro restaurationibus. Ego consideratis omnium sententiis, existimarem sic intelligendum illum titulum,quandoquidem dum minor in integrum restituitur, sicut in damno esse non debet, ita nec in lucro,& ideo quod ad eum peruenit,restituere debet, vel sit eius quod recepit reputatio & supputatio, & demum compensatio, vel restitutio. sic puto intelligendam illam rubric. vnde Vlpianus sic ait, Officio iudicis, qui tutelæ cognoscit congruit reputationes tutoris non improbas admittere,l.2 vbi pupill.educa. debe.l.si cum.de fideiusso.& nomina.tutorum.cap.nuper. de bigam.

Patrimonium quid sit. *Patrimonij*. Quamuis patrimonium stricte res patris vocetur, seu hereditas, quæ à patre obuenit filio, tamen generaliter hic accipitur pro omnibus rebus, & bonis, quæ obuenerunt alicui vndecunque, & sic pro substantia alicuius & facultatibus, vt in rubric. C. de muneri. patrimo.lib.10.& in l.patrimoniorum.ibidem,vbi Lucas de Penna.& l.cum pupillus.ff. rem pupilli saluam fore, & ita capit communis loquendi vsus,*patrimoine*, Gallice,pro facultatibus.l.cura.§.2.ibi, etiam si ex voto honestis rationibus patrimonium incrementum acceperit suo tempore.& in l.1. ac l.fin. in princip. ff. de muner. & honorib. l. idem seruandum. de leg.2.l.quantum. de eo quod metus causa. l. pater. de adimen. leg. l.1. si fam. furt. fecisse dicat. & l. Pompo.1.& l.item familiæ ercisc und.l.& tantum. §.1. de seruo corrupto.& l.3.§.bonorum. de assignan. liber. & in Institutio. illo tit. & plerique patrimonium peculium dicunt.l.cogi.in princip.ff.ad Trebell.l.si chorus. de.legat.3. Patrimoniorum munera sunt,quæ sumptibus patrimonij, & damnis administrantis expediuntur.d.l.fin. §. patrimoniorum.ff.de mun.

Res patrimonial. & fundi patrimon. Vnde patrimonialis res vocatur, quæ patrimonij est, vel quæ ad patrimonium spectat. inde fundi patrimoniales principis sunt, quos ipse habet in suo patrimonio,

l.idem Iulian.in fin.de legat.1. quod *domaine* vulgus Franciæ vocat.de quo in rubr. C. de collatio. fundor. patrim. lib.11.l.etiam.C.de præd.minor.& in constitu. Reg. titul. *de la chambre du domaine du Roy.* & tit. *des occupateurs du domaine du Roy.*

Papa ecclesiæ bona patrimonium Iesu Christi vocat, in cap. cum secundum. de præbend. & in cap. cum ex eo. de electio. in 6. licet hodie quidam reiectis pauperibus hoc sacrosanctum Christi patrimonium meretricibus, ac canibus distribuant, & sanctum canibus, quod Christus vetuit, dare non erubescant: & λάβων τ ἄρτον τ τέκνων, ϗ τοῖς κυναρίοις βάλλειν. sed Athenienses quid agendum sit, sciunt: at agere nolunt.

Res quæ dicantur in patrimonio. Quæro quæ dicantur esse in patrimonio nostro? ego dicerem in patrimonio nostro esse omnia, quæ iustè possidemus: gloss. vero hic docet illa bona in patrimonio nostro, vel in bonis nostris esse, quod idem est, l.1.ff.de vsufruct. ear. rerum. iuncta l.1. de vsufructu legato, quando pro eis habemus actionem & exceptionē. l. rem in bonis, de acquiren.rerum domin.facit l.cum ex causa. de re iudica.l.1. in fin. ff.de migrand. dicetur in l.bonorum. ℸ. eod. Actionem habemus, si ab aliquo res nostræ possideantur, quas vindicare per actionem in rem possumus. ff. de rei vindic.per totum.

Exceptionem habeo, si res, quas possideam, & in patrimonio habeam, quis petat, d.l.rem in bonis.& gloss.istam ad hoc singularem dicit Bald.in margarita.in verbo patrimonium. quod patrimonij appellatione ea continentur, quæ bonorum: & sub nomine rerum idem continetur, quod bonorum, teste Bartol.in l.fin.ff.de vsufruct.legato. Latius tamen patet res, quam bona & pecunia, vt ex prædictis potestis cognoscere.

Ex bonis quæ dicantur. Ex bonis verò dicuntur, quæ sunt in dominio alterius, sub periculo tamen nostro, ratione detentionis, vel iuris, vt in re commodata, vel locata, quod habemus in eis, l.2. §.in hac.ff. vi bonor.rapt.§.sane.illo tit.in Instit. Etiam ex bonis dicitur, quod ex re quæ possidetur, est, & immediate.l.eo.tempore.in fin.ff.de pecul. Quod facit ad condemnatum, vt ex bonis dentur decem pauperibus, vt non possint res, quas detinet, capi.sed ius illud rei sic, si forte possidebat rem pignori pro decem, vt ex illo pignore decem accipi possint: tamen si dicatur quod ex bonis suis *de ses biens*, reciperentur decem aurei, forte ad faciendum illi processum, tunc peterent capi de bonis, quorum est dominus: & si non inueniantur bona, tunc pecunia super pignore debita capietur, & ita vidi in forensi iudicio seruari.

Praxis, vt accusatus det pecunias pro pro esse, damnanda. Quamuis inuenta sit in Francia res sane perquam acerba, & damnandus (vt ita dicam) abusus, vt accusatus teneatur deponere pecunias contra se, cum nemo arma contra se parare debeat. l.nimis graue. C. de testib. sed accusator hoc facere teneatur, vel fiscus. Et hic abusus & tanta indignitas rei magnum parabit dispendium animabus illorum, qui huius tam perniciosæ astutiæ fuerunt artifices, & inuentores, & qui exercent, nisi resipiscant: sed puto cum suo authore deletam, & extinctam, cum primum ipse expertus fuit. Et Iurisconf.in l.Fulcinius.§.sed & si curator. ff quibus ex caus.in poss.eat, inquit, oportet prætorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, vt non amplius quam necesse est, ex bonis furiosi væneat, & sic ex bonis propriis intelligitur: idem in l.creditore.ff.de bon.authorit.iudic. possiden.l.3.in fin. ff.de separa.& l.2.in fine.& l. fin.de cura.bonis dand.facit l. propemodum tantum quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis eius refici potest.infra eo.& sic dicerem ex bonis alicuius esse, non solum quæ sunt in illius dominio, sed etiam in quibus ius habet, vt in re pignorata, locata, vel alia, vt d.§.in hac.2.

Extra bona quæ. Intellectus ad l.1. de vsufr. leg. Extra bona dicuntur, quæ in commercio nostro non sunt, vt sacræ res, & aliæ similes, & hac ratione seruitus non est extra bona, quia æstimabilis, & in commercio nostro est.

Nec refragatur l.1. ff. de vsufruct.leg. vbi dicitur, quod seruitus nō est ex bonis, nec extra. Cui respondent doctores postquam fundus dominicus est in bonis nostris, & seruitus accedit fundo, non dicitur in bonis nostris, nec extra, quia ratione accessionis venit. Bart. & doctores in l. si is qui pro emptore.num.72.ff.de vsucap.Panormit.& de Ripa in cap.cum ecclesia.in gloss. penult. de causa possessio. & proprieta. Quod non probo: nam illud etiam quod accessoriè venit, dicitur in bonis nostris. §. si tamen. de rerum diuisio.in Institut.quia postquam principale in bonis est, ergo & accessorium.l.cum principalis.de regulis iur.ff. ideo dicerem seruitutes impositas, & rebus nostris adhærentes, in bonis nostris esse: sed seruitutes seruitutum, quia vtiles non sunt, ex bonis non sunt, nec extra: & sic intelligitur d.l.1.

Seruitus in bonis est nostris contra doct. Et sic est conclusio, quod seruitus est in bonis nostris: quod d.l.1. non negat, sed dicit seruitutem seruitutis non esse ex bonis, nec extra. Ideo teneri potest seruitutes esse in bonis, imo contra, videlicet seruitutes seruitutum. Et quod sint in bonis seruitutes, & in patrimonio nostro, probat text.& gloss.in §.1.in verbo, habentur.de rer. diuisio.in Institut.quam sequ.ibi Angel.& alij.& l.1. ff.illo titulo.nam seruitus rei ita, vt pecuniæ vsusfructus, legari potest, senatusconsulto dictante: at itineris vsusfructus legari non potest, quia est seruitus seruitutis, vt ait d.l.1. & seruitus rei est in bonis: & sic de illis disponi potest, sicut de aliis bonis nostris.l.1.§.non solum. & §. si vsusfructus. ff.ad legem Falcid.sed seruitutes eo non sunt ex bonis, quia immediate non habentur ex re, quæ possidetur.sed extrinsecus, id est ex impositione: ideo caute in d.l.1. dictum fuit ex bonis non esse, siue intelligamus seruitutem rei, siue seruitutem seruitutis: sed ibi text.non inficiatur, quin sint in bonis, videlicet seruitutes rei, tum quia actiones & exceptiones pro illis dantur, lege secunda, cum l. sequen.ff.si seruitus vindic.§.æquè. de actio. in Institut.tum quia bonis adhærent nostris, ideo in bonis nostris erunt. lege quæ religiosis.ff.de rei vindicatio. vnde dicta lex prima dicit, seruitutes seruitutis non esse ex bonis, nec extra, nec etiam rei seruitutes, vt dixi: quia sunt in bonis.

Videte casum singularem, vbi iter non est seruitus, in l.2.§.recte.ff.si seruit.vindic. ideo tenendum est seruitutes esse in bonis nostris, sed non ex bonis: & sic potest conciliari vtraque sententia, vt abunde scribam in intellectu meo ad illam legem 1.

Ferreti sententia improbatur. Sed Æmilius Ferretus in princ. de rerum diuisione, in Institut. docet seruitutes esse in patrimonio nostro, nec tamen esse in bonis, nec extra. in bonis non esse, quia non possidentur: extra bona vero, non omnino dicendum, quia per res, quas possidemus, quasi seruitutes tenemus. hæc ille.tamen patet per ea quæ superius dicta sunt, non valere consequens, quod scilicet seruitutes non sunt in bonis, quia non possidentur. Nam sufficit pro eis habere actionem & exceptionem, &c. sicut nomina & debita non possidentur, & tamen in bonis sunt nostris, vt dicam in lege, nominis. ℸ. eodem. Et patrimonium & bona pro eodem accipit Iurisconsultus: quare si sunt in patrimonio, vt ipse Ferretus ait, erunt etiam in bonis: alioquin patrimonium in numero bonorum non contineretur, vt alibi dicam abundantius in intel.ad illam l.1.

Patrimonium & matrimonium vnde. Patrimonium à patre dicitur, sed matrimonium à matre, quia magis materno quam paterno indiget solatio, cap.2.de conuersio.infidel.

Continet. Hoc verbum proprietatem significat, vt copiose scripsi in lege 1.in.verbo, complectitur.ℸ.eodem.

Referatur. De hoc verbo, cum hæc lex sit satis onerata sua materia, scribendum reiicio in l. detestatio. §. serui. infra eod.

§. Opere * locato vel conducto, his verbis significari Labeo ait id opus, quod Græci ἀποτέλεσμα vocant, non ἔργον, id est ex opere facto corpus aliquod perfectum.

** Alias legato.*

Hic text. dupliciter legitur: primò, Opere legato vel conducto, & ita habent quidam libri antiqui: alij verò,

lo:ato

locato vel conducto:& hic sensus magis recipitur,licet & alter non sit respuendus. Dubitatio ad istum text. erat, quod potest nuntiari nouum opus,quandocunque aliquis incepit opus facere in meo. ergo dicitur opus inceptum, etiam si non sit perfectum:sed contrarium hic statuitur,& intelligi debet iste text.vt si quis locat,vel legat opus, intelligitur de perfecto:& si quis mihi promittat opus facere in tali loco, opus est vt perficiat. Ratio est, quia opus imperfectum non potest dici opus simpliciter, & quia facti obligatio est indiuidua,l.2.§.item si in facto. ff. de verbor.obligat.Etenim pars domus sine alia parte non afferret tantam vtilitatem respectu partis, quantam totum respectu totius, & quia forma est, quæ præbet suam perfectionem,& dat esse rei,l.Iulianus,§.sed & si quis. ff.ad exhibend.vnde pars domus non defenderet homines à vento & pluuia,sicut tota domus: etiam fieret solutio in diuersis rebus, videlicet in parte rei, & pro parte non facta solueretur interesse,quod fieri non potest,vt scribitur in l. in executione.§.pro parte.ff.de verb.oblig.& inferius tollitur ratio dubirandi.

Promittens opus facere, perficere debet, & ratio assignatur.

Et ideo si testator iussit fieri opus, vel plures promiserunt,singuli heredes & promissores in solidum tenentur, quia operis effectus in partes scindi non potest,dicta lege, in executione.versic.2.ad opus. Quod limitatur in sex casibus descriptis per Martinum Sanxium in tracta. diuidui.folio 22.& doct.in l.4.§.Cato.& l.seruitutes. de verb. obligat. ff. ac per Vincent.Hercul. in d. l. in executione. ibidem.

Et si opus municipibus heres facere iussus sit, indiuiduum videtur legatum: neque enim aut vllum balneum, aut vllum theatrum, aut stadium fecisse intelligitur, qui ei propriam formam, quæ ex consummatione contigerit, non dederit. Caius in l.si is qui quadraginta. §.1. ff.ad legem Falcidiam. Nam nihil censetur esse factum, quando aliquid superest agendum,lege penultima.C.de iis quibus vt indign.lege,cum procuratores.C.de metalla. libro vndecimo,vbi Iacobus Rebuffus patruus meus magnus. Sic dominus opus imperfectum non nouit.cap.3.§.sed adhuc. de baptism. Et ordinatio Regia in rubric.de mercat. minutatim vendentibus, dicit mercatores pannarios & alios artifices teneri petere intra sex menses solutionem operum, *de leurs ouurages*, intellige vt hic, à die perfectionis operis computandos:sed in dicta ordinatione exprimitur computãdos sex menses à die primæ traditionis operum: & si opus bene perfectum erit, tunc opus laudabit artificem, & magistrum, vt vulgo dici solet per glossam in §. cumque hoc deo. in proœmio Institutio. videre quæ dixi in secundo tomo constit. Reg. in dicta ordin. de mercat. minutatim vendentibus.

Ordinatio Regia elucidatur.

Hoc etiam Iurisconsultus probat exemplo Græci sermonis:Græce enim res gesta & perfecta vocatur ἀποτέλεσμα: nempe ἀποτελῶ perficio significat: etiam dicuntur Astrologorum responsa ἀποτελέσματα. Sed & libri circunferuntur Ptolomæi ἀποτελεσμάτων,quos modo quadripartitos vocant,teste Cælio libro septimo lectio. antiquar.capite nono, in fine. Ἀποτελεσματικοὶ Mathematici dicuntur ibidem,& Astrologi,contra quos clamat Alcia.dicens,nihil imperfectius,nihil vanius,& stultius excogitari posse. Catellia. Cotta in prima parte memor. in verbo, opere locato, legit hic: quod Græci ἔργον τὸ τέλειον vocant, id est ex opere perfecto corpus aliquod perfectũ. ἔργον enim Græce opus significat, & τέλειον perfectum: τελῶ enim perficio: quare in idem hoc recidit,& idem est cum superiori lectione. communius tamen habetur id, quod prius dixi. Imo hodie in nouis libris ἀποτέλεσμα est, non ἔργον, nam ἔργον significat siue perfectum opus, siue non: ἀποτέλεσμα vero opus perfectum: igitur nomine operis, non venit ἔργον simpliciter, sed ἀποτέλεσμα, id est opus perfectum. Iste videtur sensus text. & sic habetur in Pandect. Florent.

Ἀποτέλεσμα.

Ἀποτελεσματικοί.

Differentia inter apotelesma & ergon.

Item si lex vel statutum regni puniat facientem aliquod opus in alieno, non punietur faciens, nisi id quod fecit habeat instar operis, vt docet Alexander in lege, stipulatio.§.opus. ff.de noui operis nuntiatio. in additio. ad Bartol.quia proprie opus dicitur,quod est perfectum, cui nihil addi potest,vt hic,quod etiam sequitur Bald.in lege, nihil per illum textum,C.de manu.vindicta.Et perfectum dicitur,cui nulla ex suis partibus deest,vel quod ex ambabus suis partibus constat, secundum philosophũ, facit l.1. ff.de origine iuris. Bald. in lege,cum antiquitas.nota.1.C. de testam. Albertus Brunus in tracta. de forma & solemnita.actus, rubr.de potentia & effect.formæ,col. secunda, fol.44. Perfecisse ædificium is videtur,qui ita consummauit, vt iam in vsu esse possit.lege, ædificia.in fin.ꝫ.eod. & sic opus potest dici perfectum, licet picturæ non fuerint, dummodo alias propriam formam habuerit, quæ ex consummatione contigerit, dicta lege,si is qui quadringenta. §.primo,ff.ad legem Falcid. & vide Bart. in l. is qui reipublicæ.in fin.ff.ex quibus causis maio.

Perfectũ quid dicatur.

Prædicta faciunt ad intellectum ordina. Regiæ in tit. de magistris artificior. vbi post tyrocinium debet artifex fieri magister:tamen requiritur,quod illud opus sit perfectum, vel saltem vt ex illo opere cognosci possit eius industria: nec sufficit inceptum esse. idem in eo qui promisit opus facere,etiam per pollicitationem, lege prima, de pollicita.ff.& si paries communis opere à te facto in ædes meas se inclinauerit, potero tecum agere, ius tibi non esse parietem illum ita habere. l. si cum meus. §. fin. ff. si seruit. vind.

Declaratur ordinatio Regia de magist. artific.

Et non valet stipulatio operis, nisi sit adiectus locus, in quo fiat:quia in loco in quo stipulatoris non interesset, fieri posset,lege,si insulam.ff de verborum obligationibus & ibi docto. notant promissionem operis de mediocri opere debere intelligi, per legem, si quid venditor. ff. de ædilitio edicto. Vnde opera publica vocantur ædificia publica,vt in rubrica,ff.& C.de oper.publ. & C.de ratiociniis operum publico. & ne quid operi publico imponatur. lib.11.

Stipulatio operis non adiecto loco non valet.

Opera publica quæ dicantur.

Regula huius text.perdit officium suum,vt de perfecto opere intelligatur, quando ratio subiectæ materiæ aliud induceret: vt in lege stipulatio. §. opus. ff. de noui operis nuntiatione. vbi potest etiam nouum opus propter partem operis factam nuntiari, quia nec ex toto opere, nec ex parte aliquis debet damnum pati, & materia conuenit tam operi perfecto, quam non perfecto, quia aliquis potest etiam pati damnum in parte operis, in cuius fundo ædificatur, per l.qui insulam. §.quæ ædem. ff. locati. lege secunda, §. item Labeo. ne quid in loco publico fiat. lege vnica,de ripa munienda. Ideo oportet,quod ei succurratur per denuntiationem noui operis, etiam in ipso operis initio.

Rubrica de noui oper. nũtiat.

Intellectus ad l.si opus. §.pe.

Etiam opus inceptum potest dici destinatione & mensura perfectum, sed non hic, quia antequam aliquis opus inchoet, formam, & mensuram præstituere solet. Ideo Pomponius ait in l si opus. §. penultimo, ff. quod vi aut clam:In opere nouo tam cœli quam soli mensura facienda est. scilicet, mensura soli tam longitudinis, quam latitudinis est facienda. Est etiam mensura cœli, id est aëris facienda, vt sciamus quantæ altitudinis domus esse debeat,& distare debeat ab vno solario & contignatione,ab altera: & ita mensura fit, quidquid ibi gloss. canat:& hoc pulchre docet Vitruui. in suo libro de architect.

Secundo vitiatur, quando ad maiorem elucidationem hoc exprimeretur, vt interdum Vlpianus Iurisconsultus in l. semper. §. hoc interdictum. ibi, Annus autem cedere incipit,ex quo id opus factum,perfectũve est,&c. ff. quod vi aut clam. l. forma. §. quæ post censum. ff.de censib.ibi, intra finem operis consummari, & postquam expressum est,cessabit tacitum.l.cum ex filio.ff.de vulgar.

Tertio limitatur, quando mens statuti, vel consuetudinis, seu loquentis aliud suadeter, vel esset diuersa ratio, quia forte respicit rem non factam, l.etsi. §. infecti. vers. quid ergo.de auro & argento leg.ff.vnde si quis legauerit argentum factum,venit etiam id,quod elaborari cœptum est,

est, quamuis nondum perfectum sit, dummodo ex destinatione patrisfamil. compleri deberet: vt si quis pannum sartori tradiderit causa faciendi vestimenti, & sit scissum, tunc veniet appellatione vestimenti.

Appellatione vestimenti venit scissum, licet non consutum.

Et curatus, qui ex quadam consuetudine debet habere meliorem vestem sui patrochiani decedentis, vel vxor sui mariti mortui, istam tantum scissam etiam nondum sutam habere poterit, per d. l. etsi non sint. §. argento. & §. infecti. cum l. vestimentum. vbi Bart. ff. de auro & argento lega. Aufre. in decis. Tholos. quæst. 386.

Diuersum est, si opus erat cœptum & dimissum, & testator nolebat vlterius procedere, tunc non veniet inceptum. Bar. in d. §. infecti. per d. l. vestimentum. & Alber. in tracta. stat. in 2. parte, q. 205. quia longe aliud est promittere facere, & tunc procedit regula de opere perfecto: secus si quis legat rem, & tunc etiam si tantum sit cœpta, & continetur, vt prædixi.

Opus iuris ciuilis quid cõtineat.

Quartò flectitur regula, quando dictio opus, in pluribus posset verificari partibus perfectis, vt in cursu iuris. §. fin. in procemio Institutio. ibi, toto legitimo opere perfecto. vbi ad maiorem expressionem imperator apposuit illa verba, toto legitimo opere perfecto, vt ostendat non sufficere scholasticis, seu iuris studiosis videre & legere Institutiones tantum, aut Codicem, aut alium iuris ciuilis librum: sed opus est etiam, vt legant, & audiant Digesta, quæ licet sint vnum opus, tamen non sola dicuntur legitimum opus, nisi sit totum corpus iuris ciuilis: quod est notandum, vt de corpore iuris sint Institutiones, Digesta, Codex & Volumen, vt etiam in l. 2. docetur de vete. iur. enuclean. & per totum. Et qui promisit dare vel legere corpus iuris, de his intelligi debet, siue de cursu iuris loquamur, vt vulgus nominare solet. & si Homeri corpus sit legatum, & non sit plenum, quantæcunque partes hodie inueniantur, debentur. Vlpia. in l. librorum. §. si Homeri. ff. de leg. 3.

Delicta incœpta an sint punienda.

Quintò restringitur in delictis, vbi delinquens punietur etiam toto opere & delicto non consummato, l. furtum. §. si quis. ff. arbo. furtim cæsarum. quia delictum etiam pro parte factum non debet impunitum remanere, l. ita vulneratus. ff. ad leg. Aquil. Vnde qui partem testamenti aperuit, in edictum incidit. Parui enim refert, vtrum totum, an pars aperiatur. Vlpian. in l. si quis in graui. §. si quis tabulas. ff. de senatuscon. Silaniano. Imo si quis clauos ex naui, vel vnum abstulerit, omnium rerum nomine tenetur. idem Vlpian. in l. 3. § senatusconsultum. de incend. ruin. & naufrag. ff. Et qui autem hominis attigit, totum hominem attigisse videtur, l. vulgaris. de furt. facit l. etiam. de legat. 1.

Sextò derogatur regulæ, quando pro qualibet parte operis facta esset conductio, vt pro qualibet vlna operis dabo decem. Alfen. in l. qui insulam. §. qui ædem. ff loca. tunc potest dici opus perfectum, quo ad partem integralem, ad hoc vt pro qualibet vlna salarium peti possit, vt scribit plene Lucas de Penna in l. 1. col. 2. & sequ. C. vt nemo ad suum patrocinium suscipiat rusticanos, vel vicos eorum, lib. 11. & solent sic conuenire homines Galli, *à chacune toise* in ædificiis, seu vlna. ideo pro qualibet vlna poterit artifex salarium petere: non poterit tamen opus cœptum relinquere, per istum text. qui dicit opus intelligi de perfecto. ideo etiam coniici in carceres hi artifices possunt, vt opus perficiant, l. item. §. penult. vbi Bald. ff. locat. nec recipiuntur ad cessioné, vt scripsi in 2. tomo commentar. ad cõstit. Reg. tit. de liter. dila. nu. 39. glo. 1. & doct. in l. stipulatio. §. opus. ff. de no. oper. nuntia.

Conducere quid.

Conducto. Conducere seu locare est certa mercede personam, vel rem ad vsum concedere. vt Hostiens. in summa de loca. definit. vel est personæ seu rei vsum concedere: & sic loquitur rubr. ff. & C. de loca.

Locator & conductor qui dicatur, & differentia.

Locator etiam est is, qui mercedem recipit: conductor autem, qui mercedem concedit, secundum eum, & Azo, ibidem in summa. & ista est communis sententia gloss. & docto. in l. 2. C. eod. facit l. ab hostibus. §. fi. ff. ex quib. caus. maior. ibi, dum hospitium quis conducit. & l. si tibi habitationem locauero. ff. loca. & l. seq. ac l. si tibi. ibidem. & l. officium. in fine, de rei vindica. gloss. tamen in l. 2. ff. ad legem Rhodiam de iactu, dicit hæc verba locare & conducere promiscuè accipi, & promiscuam esse horum verborum significationem: hoc etiam asserit Laurent. Valla: Budæ. vero in adnota. in Pandect. in d. l. 2. ait, præter notam horum verborum significationem esse & aliam elegantem, tum apud Iurisconf. tum alios scriptores vsitatam, quanquam enim locator sit plerunque, qui pretium accipit, & conductor, qui dat, & sit locator dominus, conductor inquilinus: tamen nonnunquam vice versa euenit, vt locator pretium det, conductor accipiat, quod multis probat exemplis. Veteres etiam emptionum, venditionúmque appellationibus promiscuè vtebantur, l. veteres. ff. de actio. empt. Alcia. lib. 5 Parerg. cap. 5.

Cõductoris & locatoris promiscua significatio quomodo intelligatur.

Ego autem arbitror horum verborum esse quandam promiscuam significationem: sæpius tamen eum dici locatorem, qui rei suæ præstat vsum, vel qui in ea laborem alicuius exigit, & conductorem, qui vsum recipit, vel laborem in re præstat, seu mercedem accipit. Et sic qui præbet rem suam vtendam, vel suæ rei vsum, pretium seu mercedem iustè pro illo vsu recipit, & ipse vocatur locator, & de hoc loquitur totus titulus, loca. ff. & C. Nam opus est vsum rei cum mercede conductoris compensari. Ideo conductor pretium seu mercedem pro illo vsu concedit, l. 2. ff. locati, & locator pati debet conductorem frui, l. si quis domum. ibidem. Si vero dominus rei exigat laborem, seu operas in re sua, nec præstet rei suæ vsum, vel emolumentum, tunc ipse pretium dabit, & qui operas seu laborem præstat, recipit mercedem, seu illud pretium: sed non minus dicetur locator dominus rei, & qui operas præstat, conductor. Vnde Celsus ait, si quis vitulos pascendos, vel sarciendum quid, poliendúmve conduxerit, culpam eum præstare, in l. si quis fundum. §. Celsus. ff. locati, & l. item quæritur. §. si quis seruum docendum conduxerit. ibid. l. item si pretio. §. 1. vbi sic habetur, cum insulam ædificandam loco, vt sua impensa conductor omnia faciat, proprietatem quidem eorum in me transfert, & tamen locatio est. locat enim artifex operam suam, id est, faciendi necessitatem. Et locare merces vehendas dicitur dominus mercium, conducere vero magister nauis, qui pretium recipit. l. si laborante naue iactus factus est amissarum mercium, domini, si merces vehendas locauerint, ex locato cum magistro nauis agere debent: is deinde cum reliquis, quorum merces saluæ sunt, ex conducto, vt detrimentum pro portione communicetur, agere potest. ibi igitur magister nauis actionem locati habet contra vectores pro rata damni, vt communicent, & qui merces vehendas locauerint, actionem ex locato contra magistrum nauis. & sic non est inconueniens, quod contra conductorem actio locati detur, & is conductor si alteri locauerit, actionem etiam locati habeat aduersus alterum, & sic diuersis respectibus, vt ibi, licet gloss. & docto. videantur aliter intelligere: & facit l. 2. §. si conseruatis. ibi, nam & si faber incudem, aut malleum fregerit, non imputaretur ei qui locauerit opus. & ideo scribit Zas. in §. actionu. nu. 60. de actio. in Instit. quod ille dicitur locare operas, qui obligauit se ad laborandum, & ad præstandum operas diutnas: & sic passiue: locare vero opus dicitur actiue, per d. l. 2. & per prædicta poteritis iudicare.

Intellectus ad l. fin. ff. loca.

Et sic intelligitur l. fin. ff. loca. teste Budæ. vbi supra, qui putat eum text. corruptum, & ibi legendum locasses, pro locasset, & ita in nouis codicibus legitur, Si riuum quem faciendum conduxeras, & feceras, antequam eum probares, labes seu tabes eum corruperit, tuum esse periculum, Paulus respondit: imò si soli vitio id accidit, locatoris erit periculum: si operis vitio id accidit, tuum erit detrimentum: in ea lege tres casus ponuntur, vt facilius intelligi possit.

Primus, quando riuus antequam probatus esset deciderit, periculum tunc erit conductoris, id est illius qui

fecit

fecit riuum, & sic conductor vocatur, vt dixi, à quo exigitur opera, & qui operam præstat, & qui opus faciendum promittit, & sic promiscue.

Secundus, quando riuus vitio soli corruit, erit periculum locatoris, id est domini soli dantis pecuniam pro riuo faciendo, eo quod vitio soli corruerit: forte locus erat arenosus, & non potuit riuus diu stare propter arenam cito decidentem, vel aliter labefactatus est soli & loci vitio, & corruptione, aut forte aquarum inundantia.

Tertius, quando cecidit vitio operis, & tunc tenetur conductor, qui riuum fecit, & ita capitur locator & conductor, vt prædixi. & hunc opinor verum illius legis sensum, quicquid in contrarium dicatur, vt plenius dicam in meis no. interpret. ad illam legem.

Locare in matrimonium. Locare se in matrimonium, seu collocare, est nuptui tradere, l. qui liberos. ff. de ritu nuptia. ibi, coguntur in matrimonium collocare. interdum locare est ponere, *asseoir*, vt locare castra.

Conducere pro simul ducere. Conducere, simul ducere, vt in l. 1. §. magistri autem imponuntur, vel locandis nauibus ad merces vel vectoribus conducendis. *Conducere pro tutò ducere. Conductus.* Conducere etiam est aliquem tutè ducere: inde literæ conductus à principe dari solent, quas etiam vocat Papa salui conductus, cap. accedens. 2. vt lite non contesta. *Conductio quid.* Conductio pro illo contractu capitur, qui consensu contrahitur, sicut emptio & venditio. l. 1. ff. locati. Estque proxima emptioni & venditioni, iisdémque regulis consistens, & adeo aliquam familiaritatem habere videntur, vt in quibusdam quæri soleat, vtrum emptio, an conductio sit. Caius in l. 2. ff. locati. §. adeo. in Instit. illo titul. *Conductitius. Conducit.* Conductitius is, qui est conductus, vel locari seu conduci solet, vt equus conductitius. Conducit, id est vtile est, & aliis multis modis apud authores, quos facile est vobis perlegere, capitur. vos illos perlegistis, ideo in his non vos detineo.

Opus quot modis capiatur. *Opus.* Hæc dictio opus primo capitur hic pro opere perfecto & consummato, & in rubr. ff. & C. de oper. publi. frequentius.

Secundo opus pro labore, & opera, vt in l. si adulterium. §. imperatores. ff. de adulte. ibi, sufficit igitur si humilis loci sit, in opus perpetuum tradi, id est si infimæ sit conditionis & status maritus, qui occidit vxorem in adulterio deprehensam, debet condemnari & tradi operi publico, vt perpetuò ibi laboret, & operetur. *Homicidium vxoris adulteræ an sit impunitum.* & sic de iure Digestorum non fiebat impune homicidium vxoris, etiam propter adulterium: sed de iure Codicis est contra. per l. Gracchus. C. ad legem Iuliam de adult. quæ de iure canonico corrigitur, in c. inter. & c. admonere. 33. quæstio. 2.

Tertio capitur pro necesse est, vt quod opus fuerit, dabo: vt est in euangelio: vel si res ita ferat, aut si conueniat, aut egeat, & vulgo dicimus *besoing*. falce duntaxat opus est. l. pratum. infr. eo. l. 1. ibi, si opus esset. de offi. præfect. vigil. l. 1. ibi, opus est. de acqu. re. do. l. 2. §. damnum. ibi, opus est interdicto. ne quid in loco publico fiat. l. si quis separatim. ibi, pluribus eis appellationibus opus est. ff. de appellatio. l. via constitui. in fine, de seruit. rustico. prædi. Inde si dicatur, aliquem cogendum per pignorum captionem, & si opus fuerit, *s'il est besoing par prinse & detention de sa personne*, debet intelligi, si non pareat mandatis primis: nam si primo pareret præcepto, non erit opus alia coactione. *Praxis frequens clausula, si opus fuerit.* ita declarant doctor. per illum text. in c. peruenit. de deci. scripsi in ord. Regiis.

Opus pro cura. Quarto opus pro cura & solicitudine exponitur, in ca. qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. 8. q. 1. Sic exponit Panor. in c. 1. in fine, de cler. non resid. ecce quid Petrus dicebat Clementi: Clemen. si tanquam omnibus præesse volueris, singulos (prout poteris) iuua, & singulos releua, qui & singulorum onus ac solicitudinem portas, cap. Clemens. ibidem.

Opus pro officio. Quinto opus pro officio sumitur, §. 1. in authen. de tabellio. coll. 4. ibi, præpositi operi tabellionum.

Differentia inter opus & operam. Sexto est finis fructúsque operæ, sed opera est diurnum officium, Iurisc6s. in l. 1. ff. de oper. liberto. & alibi de oper. seruorum. & Valla lib. 4. differentiam docet, & Zas. in suo intellectu ad §. libertus. l. si non sortem. ff. de condictio. indeb. Bar. in l. ita stipulatus. in 5. oppositio. de verbo. oblig. scripsi in l. in lege Censoria. in verbo, operarij. infra eod. vbi declaraui qui sint operarij serui: & quotiens ad laborem animi, ad industriam, artémque respicimus, opus magis quam operam dicimus.

Opus probari quando dicatur. Opus probari, vel approbari tunc dicitur, quando artificiorum magistri opus rectè factum, & pro artis peritia referunt, l. si in lege. in princ. & l. opus. cum seq. ac l. fin. ff. loca. *Opus restitui.* Opus restitui exponitur in l. cum prætor. infra eo. *Opus structile.* Opus structile in l. in rutis. infra eod. *Opus rurestre.* Opus rurestre, quasi rusticum, ad rus pertinens, l. seruis vrbanis. §. muliones de vrbano ministerio sunt, nisi propter opus rurestre testator eos destinatos habebat. ff. de leg. 3. & in l. denique. ff. de vsu & habita. vocat opera rustica.

Opus figulinum. Opus figulinum, quale figuli facere solent, l. fistulam. §. iuxta. ff. de seruit. vrba. prædio. ibi, iuxta communem parietem camerã ex figulino opere factam, &c. dicitur etiam figulinum opus, quod Tholosani bene norunt, ex luto videlicet factum, quod etiam figlinum vocatur. *Figulina seu figlina.* Figulina seu figlina officina dicitur, in qua artem, & operam exercent figuli. l. veluti si figulinas haberent, in quibus & ea vasa fierent, quibus fructus eius fundi exportarentur, figuli ve exercerentur. ff. de seruit. rusticor. prædio. *Quid sit figulus.* Figulus, qui ex terra, creta, vel argilla opera facit, l. æquissimum. §. & si forte. ff. de vsufr. ibi, si tamen quæ instituit vsufructuarius, aut cœlum corrumpant agri, aut magnum apparatum sint desideratura, opificum forte, vel figulorum. de his duobus etiam loquitur Iurisc6n. in l. fundi. §. cum quidam. ff. de fundo instructo. *Fistula fictilis.* Fictilis fistula, ex terra facta à figulo, l. Quintus Mutius. ff. de seruitu. rusticor. prædior. ibi, licere fistulam suam, vel fictilem, vel cuiuslibet generis in riuo ponere. Fictilis vel fictile est opus figuli ex terra factum, quod est omnibus obuium.

Vocare multis modis, & phrases. *Vocant.* Vocare capitur pro nominare, appellare. sic in l. munus. 1. ℑ. eo. vbi primo dicit appellari, deinde vocari. facit l. Labeo. 2. §. 1. ibi, Græci vocant. l. ostentum. in fine, l. mouentium. & l. Masurius. infra hoc titulo.

Vocare in ius, est iuris experiundi causa vocare, citare, conuenire, l. 1. ff. de in ius vocando, & per totum illum tit. & in rubr. si quis in ius vocat. non ierit, siue eum quis vocauerit, quem &c. & in rubr. in ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent. & in rubr. ne quis eum, qui in ius vocat. est, vi eximat.

Ad prætorem vocari, est citari ad comparẽdum coram prætore. l. si quis ex aliena iurisdictione ad prætorem vocetur, debet venire: prætoris enim est æstimare, an sua sit iurisdictio, vocati autem non contemnere authoritatem prætoris. ff. de iudic.

In tributum vocari. In tributum vocatur dominus cum creditoribus peculij. l. 1. §. 1. ff. de tributo. actio, id est pro rata debiti cum creditoribus distribuitur pars peculij serui sui domino. §. introduxit. Institu. quod cum eo qui in alien. potesta.

In contrarium me vocat Sabini sententia, id est adducit, trahit, lege si venditor. in fine. ff. de seruis exportand.

Vociferatio. Leuis querela. Vociferatio est doloris & indignationis ostensio, vt Valla dicit lib. 5. cap. 52. & dicitur quædam exclamatio, cui opponitur leuis querela non vocalis, l. 3. §. fin. ff. de re milita. dum ait text. si intra vociferationem, aut leuẽ querelam seditio mota sit, tunc gradu militiæ reiicitur.

Auocare. Auocare pro amouere, retrahere, l. 3. in fine. ff. de testib. ibi, testes non temere auocandi sunt per longũ iter, multo minus milites euocandi sunt à signis. Potest etiam ibi accipi pro vocare in ius.

Euocare etiã in ciuilibus dicitur contra Buda. Euocare est citare in re criminosa, dicit Budæ. in forens. tamen id simpliciter non verum est, quia etiam in ciuilibus quis euocatur, vt in l. 1. §. 1. ff. de feriis. ibi, tametsi non rectè fecerit, qui eos euocauerit, quia in ciuilibus quis non solet cogi, vt præsentiam corporis faciat, sed per procuratorem comparere potest. l. fin. C. de procura. In criminalibus verò si quis euocetur, potest dici personaliter vocatus, vt com

vt compareat,abunde scripsi in tractat.de euoca.in princ. in 1.tomo,ad constit.Reg.comment. Non ergo ex vi verbi,sed materiæ hoc euenit, quicquid dicat Budæ.

Euocare sacra. Euocare sacra, in l.sacra. §.1. de rer. diuisio. ff. pro remouere. ibi, solent qui religione eum locum liberare volunt, sacra inde euocare: quamuis Spiegel. in suo dictio. exponat pro exoluere expugnatores sacrilegij nomine. iudicate.

Euocare aquam. Euocare aquam meam, in l.Proculus.ff.de damn. infecto, id est abducere ibi exponit Iurisconsult. vbi primo euoces ait, deinde abducas.

Euocare ad munera. Euocare ad munera, in l.2.ff.ad Municipal.in l.Lucius. §.idem respondit.ibidem dicit conuocare:& in l.3.de muneribus dicit vocari ad munera, pro eo quod est iniungi munera, vt ibi, vel committere.l.ad rempubl.ibidem. alia videte in dicto tracta.de euoca. in princ. in comment.ad constit.Reg.Galliæ.

Reuocare. Reuocare, retractare, rescindere. scripsi in lege quod iussit.1.notab.nu.54.ff.de re iudica.

Reuocare domum. Reuocare domum, l.2. §.legatis. de iudi. ff. l.si quis ex aliena. ibi pro transferre.l. sed & si restituatur. §. sed & si dies.ibid.vel transmittere:quia legatus habet ius reuocandi domum,id est transmittendi ibi,litigaturus,seu redeundi,quia non compellitur litigare,donec redierit.

Reuocare, pro retrahere. Reuocata pecunia. Reuocare,retrahere,reducere, l.denique non esse præstandas vsuras, cum pecunia reuocatur. ff. de iure fisci. & reuocata pecunia ibidem in l.seq.

Cũ elogio mittere reum. Reuocare testes, quod nos *recoler* dicimus Gallice: & cum elogio mittere reum, id est cum oneribus & informationibus,teste Budæ.in primis annota qui allegat Marcianum in l.diuus. de custod. reo.ff. Alia de hoc verbo dicam in l.verbum reddendi.ℑ.eod.

De facto, & eius phrases. Factum opus. Factum citra naturam. *Facto.* Factum opus dicitur perfectum, confectum, vt hic. Factum contra naturam ostentum est, l.ostentum. ℑ. eod.& naturæ contrarium actum,§.1.in auth.vt nõ luxur. hom.contra naturam.col.6. Inter gestum & factum nihil interest,l.licet.1.infr. eod. Factum iudicium dicitur ineeptum,l.si post.ff.de exceptio.plene scripsi in tracta. de except.in 15.diuisio.in exceptione, ne fiat præiudicium hereditit. petitioni. Facta denuntiatio cum testatione, detestatio est,l.detestatio.infra eod. Facta controuersia, in l. restituere.2.ℑ.eod.vbi exponitur. Facto meliore prædio. l.1.in fin.de pign.ff. Factum damnum, datum,in l.1.ff.de his qui deiecer.vel effud.Facti sui nomine pœnam meruit, l.si communis familia.ff.de noxa.act. Facto eius intelligitur peruenisse,id est eius ministerio,causa.l.non omnis. in fi.ff.si certum peta. Factus paterfamilias, effectus,in l.qui exceptionem. versic. veluti.ff.de condict.indeb.& l.sed & si.ad Maced.& l.profectitia.§.si filiusfa.de iure dot. Facto domini,l.siue.§.fi.ff.de condict.furt. Facto testatoris,ibid. Facto emptoris, l.4.ff. de lege commisso. Facto tuo, l. & ideo.ff.de condict. furt. Factum si quis ignorauit, recipi eius ignorantia potest,l.si fideiussor.1. §.1.versi.non male. ff.mand. Facti alieni tolerabilis est ignorantia,l.si. ff. pro suo. Facta est mea creta,id est translatum est in me dominium, factus sum cretæ dominus,l. permisisti. ff. de præscrip.verb. Facta omnia sunt,l.si merces.§.penult.ff.loca. Facto horto,l.si fundus.§.si res.de pigno. Factum lex notat, non sententiam, l.palam.in fin.ff.de ritu nuptia. id est deprehensa an sit mulier, non verò condemnata. nam deprehendere facti est. Factus petitor.l.si rem.de euictio.ff. Factus deterior,l.quod si nolit. §. Pompon. de ædilit. edicto. Factam moram,l.cum quidam.§.si pupillo. de vsur.& l.mora.ibidem. Factæ vsuræ,l.liberalitatis.de vsur.ff.Facti ignorantia, in rub. de iur. & facti ignor. est autem facti ignorantia, quæ in facto consistit, vt si ignorem patrem vel alium decessisse: si vero sciam decessisse, sed nesciam an tanquam filius, vel proximus eius hereditatem habere debeam, in iure ignorantia consistit, l.1. & per totum tit. ff.de iur. & facti ignorant. probatur in l. Aresusa. ac seq. ff.de sta ho. Facta sponsalitia,id est contracta,l.quæsitum. de spons.Facta caduca,id est irrita,l.dote.de ritu nupt.de-

Inter gestum & factũ quid intersit. Factum iudicium. Facta denuntiatio. Facto eius, tuo, domini. Facti ignorãtia quid.

claro in l.sylua.§.glans caduca.infr.eo.abundantius. Cætera quæ pertinent ad verbum faciendi scripsi in l.verbum faciendi. infra eod.

Corpus. Corpus triplex est, vt scribam in l. pecuniæ. infra eod.

VLPIANVS LIBRO TERTIO
Ad Edictum. Lex sexta.

Nominis & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet.

Hæc lex duas habet partes,prout,duo dicta continet:secunda ibi, Verbum ex legibus.

Sensus huius primæ partis duplex esse potest, secundum iuris nostri interpretes. Intelligitur enim quod nominis appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet, id est nomen ex quocunque contractu obligatorio fieri potest: vt locaui domum tibi centum aureis, non soluisti pensionem, nomen factum est ex conttactu locationis:si vendiderim fundum decem,quæ non soluisti,nomen pertinet ad contractum emptionis. Nec enim semper est facilis nominis emptio.l.si dubitet.in prin.ff. de fideiuss. & ibi, nomen debitoris vendidit, l. cum is. ibid.& idem est dicendum in aliis contractibus obligatoriis, vt nomen ex illo contractu fieri possit. *Primus huius legis sensus.*

Et nomen pro debito accipitur, vt probat l. nomen. ff. de legat.3. vbi quod vocat prius nomen, postea debitum, l.fiscus.1.de iure fisci, & l.2. de proxenetis. & proprie est, quod nobis debetur:æs vero alienum, quod nos debemus aliis,& sic nomen actiue,æs alienum passiue accipitur. *Nomẽ pro debito,& differt ab ære alieno.*

Et sic nomen pertinet ad omnem contractum, & obligationem, id est dirigitur & extenditur, l. 1. §. quod ait prætor. ff. de eloacis. Et ideo requiritur contractus, vel quasi,vel obligatio, antequam diei nomen possit: alioqui si vendidero rem decem solidis, & tradidero,& tu decem dederis, non est amplius nomen,quia nõ est obligatio. Et si vendidero fundum furioso decem,& tradidero,vel mutuauero minori, & is luserit illam pecuniam, & amiserit, non est ibi obligatio, ob id nec nomen. l. is cui. de verb. oblig.ff. Item si fiat contractus rei sacræ,vel à iure prohibitæ, ibi non est nomen, quia non pertinet ad obligationem.Et sic vbicunque est nomen,pertinet ad contractum, & obligationem, quia potest fieri nomen ex contractu, & obligatione. *Nomẽ ad quæ porrigatur.*

Ex quo infertur,quod si plagium facere quis stipulatus fuerit,si decẽ dedero quæ promisi, licet is faciat, ego non teneor ad illa decem.l.si plagij.ff.de verb. oblig. & sic non est nomen, quia nec obligatio.

Idem in rei appellatione intelligatis,vt ad omnem contractum, & obligationem deduci possit, siue quid alteri, siue ei ex hoc contractu & obligatione debeatur: quia nominis & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet.

Secundò intelligi potest text. quod de nomine potest quilibet contractus fieri, vt dicit glos. vel de re, & sic ad omnem contractum pertinet. Primo vendi nomen potest,l.si nomen. ff.de hereditate vel actione vend.l.si postquam. C.illo tit.l.quod apud.§.quod si is. ff. de doli exceptio.tam pure,quam sub conditione,l.nominis.ff.de heredit. vel actio. vendita. Et separationem non fieri Iurisc. affirmat,si nouandi animo creditores nomen heredis consecuti sunt,l.1.§.illud sciendum. ff. de separatio. Et si nomen distractum sit, Celsus ait locupletem esse debitorem non debere præstare, debitorem autem esse præstare:text. in d.l.si nomen.ff.de hered.vel actio. vend.vbi Bald. & in consil.442.verba in 2.volu. *Secundus intellectus ad text.* *Nomẽ vendi, in dotem dari, obligari, in solutum dari, & legari potest.*

Et nomen obligari potest, l. si conuenerit. 2. ff. de pignor.actio.& l.nomen.C.quæ res pigno.oblig.possunt.Et quomodo intelligatur, scribit plene Neguzantius in tracta.de pigno.in 2. parte, membro tertio, nu.21. cum seq. Darique nomen in dotem potest,l.2.C.de actio.& obliga. & in solutum,l.si in solutum.C.de actio.& oblig. Etiam

inuito

inuito & ignorante debitore, l. nominis. C. de heredita. vel actio. vendita. Et tunc emptor non efficitur dominus rei debitę, sed actione personali agere potest ad rem debitam, vel ad debitum, l. nominis. C. illo titu.

Item nomen legari potest, l. nomen. ff. de leg. 3. etiam vsusfructus nominis. l. 3. de vsufructu earum rerum quæ vsu consum.

Alij contractus fieri ex nomine & re possunt, ideo text. ait ad omnem pertinere obligationem & contractum. Et iste est glossæ intellectus & communis: sed periclitatur, quia locari nomen non potest, & sic non pertinet ad omnem contractum.

Intellectus autoris ad hunc text. Ideo forte potest dici, quod si inueniam nomen, vel rem in lege, vel ordinatione, seu alia dispositione, ista appellatio nominis, vel rei pertinet ad omnem contractum, & omnem obligationem, non ad vnum tantum contractum, vel obligationem, videlicet quomodocunque sit debitum, vt comprehendatur: vt vendo nomina mea, intelligor vendere nomina ex quocunque contractu facta, & ex quacunque obligatione.

Item si de res meas, intelligor dare ex quacunque causa meæ factæ fint, quia nominis & rei appellatio ad omnem contractum pertinet & obligationem.

Et si quis succedat in nominibus, intelligitur quomodocunque illa nomina contracta fuerint, & ex quocunque contractu & obligatione iure concepta sint. Et iste intellectus magis arridet verbis tex. ideo amplectendus, quamuis doctores aliter intelligant.

Et dubitatio subesse poterat, quando vendo, vel do, seu lego nomen, quæ nomina intelligantur, & respondet text. omnia, quia nominis appellatio ad omnem contractum, & obligationem pertinet: quippe non potest magis de vno intelligi, quam de alio: & quia tam ex vno contractu, quam ex alio nomen est, ideo nominis appellatio comprehendit quodcunque debitum, ex quocunque contractu factum: vnde mercator dans sua nomina, ea omnia, ex quocunque contractu confecta sint, donasse videtur, per hunc text.

Declaratio gloss. & vtilitates ad text. Nomina debitorū pro executione iudicati capi possunt. Gloss. habet tres partes. in prima exemplum ponit de nomine: in secunda de re: in tertia quando coniunguntur elucidat. Secunda ibi, item cum dicitur, tertia ibi, alij coniungunt. Glo. describit hic exempla: & sic vtilitas huius legis erit, vt si iudex pro executione rei iudicatæ deficientibus mobilibus & immobilibus possit capere nomina, id est debita, vt sic debeat intelligi, videlicet vt capiat de quibuscunque nominibus, vsque ad concurrentiam debiti, l. à diuo Pio. §. sic quoque. ff. de re iudica. Et quando debitores debitorum arrestari possint, scripsi in tractatu de literis obligatio. artic. 6. glos. 3. nu. 63. in 1. tomo commentar. ad constitu. Reg.

Et periculum nominum quorumcunque ad eum pertinet, cuius culpa deteriora facta sunt, l. periculum. si cert. peta. ff. l. qui nominibus. de administr. tuto. facit l. tutor. §. cum haberes. ff. ad Velleia. l. Sticho. in fine. de statuliber. l. ad cum. de dona. l. Imperatores. §. item rescripserunt. de administra. rer. ad ciuita. pertinent.

Cessio nominis fieri potest. Item cessio nominis fieri potest à fideiussoribus. l. fideiussoribus. de fideiuss. ff. & postea inopiæ periculum spectat ad cū, qui illud recepit, l. pupilli. §. soror. ff. de solutio.

Ordin. Regia facultis intellectus de cessione scholastici facta. Præterea si nominis fiat cessio scholastico, is poterit conuenire debitores, ex quocunque contractu facti sint, vt hic: quod facit ad intellectū ordinatio. Regiæ: & quod in ista cessione requirantur tredecim necessaria, in scholastico. scripsi priuileg. 171. etiam multa alia ad ordinationis Regiæ intellectum accōmoda scripsi in 2. tomo comment. in constitu. Reg. tit. de cessio. artic. vlt. Et sic patet, quod nominis appellatio intelligitur, ex quocunque contractu nomen, id est debitum factum sit.

Et appellatio rei meæ vel mihi debitæ, intelligitur ex quocunque contractu mea sit, vel debeatur, l. Sticho. §. fin. ff. de statuliber. quod facit ad intellectū multarum legum etiam Regiarum, in quibus non interest siue nomen solum exprimatur, siue nomen & res: nempe in omnibus eadem est ratio, & sic iuris decis. & cum his gloss. elucid. manebit.

Actiones an transeant in donatarium omnium bonorum. Sed ad ea quæ dicit hic Bart. de re mea, vel de re simpliciter prolata, scripsi in l. rei ſ. eo. Et an in donatarium omnium bonorum transeant actiones personales & debita, quod non scribam in l. bonorum. & l. meorum. ſ. eod. & ita cēsuit Senatus anno 1385. pro domino Iacobo Clienu, contra Andream Gilberti, quia non repræsentat personam defuncti, vt heres: refert Aufre. in stylo parlamenti, aresto xi 1: item per arestū, &c. & quæ notat Bar. in l. quintus. §. argento. de auro & argen. legat.

Nomen varijs modis sumitur & eius phrases. Notandum est nomen varijs modis sumi: Primò pro debito, vt hic & in iuribus supra adductis. inde Bud. in forens. ait, nomen publicæ & Regiæ authoritatis, *obligation passée sous le seel Royal & authentique*, vel nomen signo Regio insignitum, seu fide publica subnixum, idem.

Pro debitore. Secundò pro debitore ipso, qui debet, l. à diuo Pio. §. sic quoque. vers. item quid dicemus, vtrum ipsi iudices conuenient nomen, &c. ff. de re iudic. Inde dicimus nomina primaria, & secundaria, vel vltima, *les premiers, seconds & derniers creanciers*, l. si quis vxori. §. si quis seruo meo. ff. de fut. sed ibi nomen accipi dicerem pro nominatione qua vocatur, non pro debitore, nec pro debito, videte.

Pro causa & gratia. Tertio pro causa seu gratia, l. 1. ff. quib. ex caus. in possessio. eat. vbi causa, gratia, & nomen pro eodem ponuntur: & sic capitur in l. ait prætor. ff. de priuileg. creditorum, quamuis glos. exponat ibi pro contractu: facit l. fin. §. 1. quæ in fraud. credito. vbi quod dixerat gratia, postea nomen appellat. l. 3. vers. proderit. ibi, si ventris nomine fuerit in possessione. de iureiurand. l. 2. §. si seruus. ibi, peculiari nomine. ff. pro empto. & l. quicumque. §. item si institor, eum oleum vendidisset, annulum arrhæ nomine acceperit, de instito. actio. & rubr. si mulier ventris nomine. & tit. seq.

Nomen pro titulo. Quartò nomen accepti expensique titulum significat, l. penult. C. de conueniend. fisci debitor. lib. 10. ibi, vt quod suis nominibus debent, de suis facultatibus cogantur exoluere: sic exponit Alcia. hic, glos. ibi pro obligationibus vel creditoribus: ego ibi exponerem pro eo quod Gallicè dicimus, *à son nom*, videte.

Quintò pro ratione, vt in l. si cum quis. §. 1. ibi, arrogatorem autem posse furti agere eius furti nomine, quod factum est ei quem arrogauit, &c. cum aliis multis legibus illius tituli ff. de fur. l. impensæ. §. vtiles. ibi, quorum nomine onerati mulierem ignorantem & inuitam non oportet. ſ. eod. & idem fere reincidit cum causa & gratia.

Nomē pro familia, vt si res non debet exire de nomine. Sextò nomen pro familia & agnatione sumitur: nam agnati eiusdem solent esse cognominis: vt volo quod de nomine meo hæc domus non exeat, vel alia res, l. pater. §. 1. ibi, fundum Aurelianum de nomine meo exire vero. & §. filiam. ibi, vero autem ædificium de nomine meo exire: & §. fundum. de leg. 3. ff. & l. is qui. 2. ibid. ibi, & petierat vt curarent ne de nomine suo exiret. Et nomē interdum pro cognomine accipitur, vt inferius probatur.

Nomē pro nominatione. Septimò nomen capitur pro eo, quo res cognoscitur, quasi nominem, teste Festo, quod eius rei nominare notitiam faciat. Quorsum enim sunt nomina, inquit Iurisconsultus, nisi vt demonstrarent voluntatem dicentis? in l. Labeo. §. idem Tubero. ff. de supellecti. lega. Et alibi Imperator ait, ad recognoscendos singulos nomina comparata, l. ad recognoscendos. C. de ingenuis. & §. si quis in nomine. Instit. de legat. & Iurisconsul. ait: volo, quod nepoti plus tribuas in honorem nominis mei. l. cum filium. §. pater. ff. de lega. 2. Et si dedero hereditatem, vt quis nomen ferat meum, hoc facere tenetur, non nomē proprium, videlicet Petri, sed cognationis nomen, scilicet Rebuffi. probatur in l. hoc iure. §. fin. ff. de donatio. & l. facta. §. si in danda. ad Trebell. Benedictus in repetitio. c. Raynutius. in prin. ff. de testam. Et qui delet nomen meum in libro meo scriptum, & suum apponit, falsi tenetur, l. 1. §. qui in rationibus, iuncta glo. ff. de falsis. Cepol. in l. signatorius. quæst. 3. ſ. cod.

Nomen alterius ferens an quis cogatur.

Delens nomen alterius falsi tenetur.

Et pro

Et pro nomine proprio capitur in §. teneantur. de collationib.in concordat.& C.de mutatio.nomi. & l.à nullo. de feriis.l.2.§ illud.ff.de exceptio. l.si quis vxoris. §.si quis seruo.de furt. l.2.de oper. publi. & l.forma censuali caue-tur, vt agri sic in censum referantur, nomen fundi cuiusque,&c.ff.de censib.facit l.boues.& l.censere.l.hereditatis. 1,& l.pronuntiatio.vers.pater autem familias.ibi,rectéque hoc nomine appellatur.& l.liberorum.ꝗ.eo. Et si bona nomina venderentur,deberent magno pretio emi,quia contra habentes turpia nomina præsumitur.Ioan.And.in c.1. depositi. & tortura est incipienda ab eo qui nomen habet turpe,teste Petr.Gerard.sing.75.magnum.

Tortura inchoanda ab eo qui turpe nomen habet.

Vel exponi potest nomen, id est appellatio, vocatio, l. spadonum generalis appellatio est,quo nomine, l. nomen filiatum.l.litis nomen.& l.qui venenum.ꝗ.eo. & istæ duæ significationes valde sunt affines,vt vix separari vna ab altera possit. Inde Iurisconf.ait,quod plerunque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit, l.nec in ea.ff.de adulter. Conuentiones quæ pariunt actiones, in suo nomine non stant,l.iurisgentium.in prin.ff.de pac.

Nominatim quid, & quot modis dicatur.

Inde nominatim, *nommeement*, dicitur, quando nomen prænoménque expressum est, vel vnũ ex his, vel aliud, quo certum fieri possit, l.1. & 2.ff. de libe.& posthu. vnde excommunicari non debet quis,nisi monitus fuerit nominatim,c.cõstitutionem.vbi glo.bona,de senten. excom.in 6. quod debet intelligi vt hic.dicitur etiam fieri nominatim, si citetur filius talis mercatoris,si non habebat nisi vnum, d.l.2.& Bald.in margar.in verbo,citatio.q.58.

Nominatim etiam dicitur fieri,si quid specialiter,& expresse,aut demonstratione corporum,aut alio modo,quo persona certificari,aut res possit,ostendatur,glo.nota.in §. facta.in verbo,nominatim.de elect. in prag.& dicitur nominatim,quando congrue intelligitur.Bal.docet in consil. 152.super primo.in 4.vol.l.nominatim.ff.de leg.3.

Nominatim etiam fit,quando nomen officij, aut artificij exprimitur, vt citetur coquus vel dispensator episcopi talis N.l.nominatim.vbi Benedict.Plumbi. & Boër.in additio. ad eum.ff. de manu. testa. glo. in c. qui contra. de electio. in 6.

Nominare authorem.

Item nominare suum authorem quis dicitur, cum à quo habet rem designat,& dicit:& est idem quod laudare authorem, l.2. C. vbi in rem actio exer. debeat. c.fin.§.in aliis.vt lite non contesta.vbi plenissime declarat Socin. & dixi in tracta.de dilatio.artic.2.in 3.tomo cõment.in constit.Reg.Gallicè dicimus *nommer son garant*.

Nominator tenetur.

Item nominare est nuncupare,& quodammodo eligere. vnde qui tutorem iudici nominat,tanquam idoneum,si non sit, non tenetur,l.2.& 4.ff.de fideiuss.& nomin.tor. Vnde si aliquis nominat,& nuncupat quemquam ad aliquod officium,ipse in subsidium tenetur,& nominator vocatur, l.1.ff.de magistra.conuenien.l.1.§.solent.quando appell. sit l.nominationes.C.de appel.l.2.& l.nominationẽ. de decurio. lib.x. & in rubr.de potioribus ad munera nominandis, eo.lib.x. & in rubr.de pericul nominator.atque in l.2.quo quisque ord.conueniat.lib.10.Plene scripsi in tractat. Nominatio. quæst.1. quod facit contra eos,qui inhabiles Regi nominant,vt ipsi teneantur in conscientia de omnibus, quæ isti male gerũt:& pleriq; dũ metuunt ne forte apprehensi eos nominent,prodere eos solent,l.1.§.cum quis.ff.de quæst.

Nominans & nominatus.

Nominans etiam vocatur,qui eos nominat,& nominatus ille qui nominatur,l.Imperator. l.quid ergo.& l.libertus.§.nominari.ff.ad municipalem.

Nominata conditio.

Nominata conditio vocatur nuncupata, expressa, in l. tutor.de ritu nuptia.ff.ibi, tutor vel curator adultam vxorem ducere non potest, nisi à patre desponsa,destinatáve, testamentóve nominata conditione,nuptias secuta fuerit.

Agnoscere nomina.

Nomina agnoscere dicitur pupillus, vel adultus quando obligationes contractas à tutoribus, vel curatoribus approbat,l.qui nominibus à curatoribus prioribus susceperis, siue tutoribus nomina agnouerunt,periculum in se transferunt. & l. cum quæritur. ibi, id quod gessisset tutor in contrahendis nominibus, aut in totum agnoscere, aut in totum recedere.de administratio. tuto. ff. videte in l. cognoscere. infra eodem vbi abundantius hoc verbum explicatur.

Probare nomen.

Probare nomen est approbare, ratum habere, l. Titio. §.fi.ibi,succedentis gradus in locum Titij nomẽ,& pignus probauerunt.ff.ad municip.

Suscipere nomina.

Et suscipere nominã tenetur curator contracta à tutore,non tamen periculo suo exactionem facere,l.tutor siue curator.de administr. tut. ff. id est instrumenta debiti seu debita recipere debet curator à tutore, sed periculo suo exigere ea non tenetur:vt ibidem dicitur, quia si debitor factus à priore tutore soluendo non fuerit, non erit periculo curatoris,sed tutoris,qui illa contraxit nomina.

In nomina pecuniam collocare.

Et pecuniam in nomina collocare, est mutuare pecuniam, & fœnori dare, l.qui negotiationem. §. pupillo.ibi, quæsitum est,an ex eo die,quo duo milia potuerunt à substantia hereditatis separare,& in nomina collocare,neglexerint, vsurarum nomine pupillo tutelæ iudicio teneantur? respondit teneri.de administr.tuto.ff.& dicitur pecuniatium nomen,in l.si conuenerit.2.ff.de pignor.actio. vt scripsi in l.pecuniæ.supra eod.

Nomen consequi.

Et consequi nomen,est obligationem acquirere,& debitorem. l.promittendo.§.si à debitore. ff.de iure dot. ibi, neque ei proderit maritum nomen consequutum eo tempore, quo exigere non potuit. & ibi,tale nomen consequutus.

Assignari nomina.

Assignari nomina cuilibet heredum pro virili debent, id est distribui, l.2. in fin. ff. famil. erciscundæ, iuncta l. arbiter. de distractio. pignor. elucidatur in l. assignare. infra eod.

Laudare nomen.

Laudare nomen commendare est, & idoneum ad soluendum illum debitorem dicere & probare. l.2.ff.de proxen. vbi facere nomen est debitorem sibi acquirere:vt dico in l. verbum faciendi.ꝗ. eod. quod non est quando nomen,quale est,quis vendit,quia tantum tenetur venditor, vt nomen sit,non vt ab eo exigi aliquid possit. Herenn.in l.si plus.in fine de euictio.ff.

Facere nomẽ.

Edere nomen.

Edere nomen,in l.boues. §.inter. infra eo. quid sit, ibi explanabitur.

Referre in nomina.

Referre in nomina, declarabo in l. detestatio. §. serui. infra eod.

Nomẽ idoneũ, bonum.

Nomen idoneum, à quo id quod debetur exigi potest, vt docui in l.probrum.in fi.ꝗ.eo.Bonum nomen facit creditor,qui admittit & approbat debitorem delegatum,l.inter.§.abesse.ff.mandati.

Nomen operi publico inscribi.

Arma alterius quã principis apposita operi publico radenda sunt.

Nomen operi publico inscribi alterius quam principis, aut eius cuius pecunia id opus factum sit,non licet,l.opus. in fine.ff.de oper.publi. Ideo dixi radẽda insignia alicuius nobilis,quæ arma dicimus Gallice,apposita in castro principis, cum nulla alia quam principis esse debeant, nisi id expressa voluntate principis fiat,de qua cõstare debet:quia interdum nobiles, quibus princeps committit ista ædificia custodienda, construendáve, apponunt sua arma his ædificiis: quod non debent, nisi reditus suos ad opera finienda cõcesserint,l.2. ibid.& quando ea apponunt,non à latere,sed sub Regis insignibus locare debent.

Suo nomine.

Inde Iurisconsultus ait, suo nomine damnum ad aliquem pertinere, cuius causa est propria, l.1. §. propria.ff. quando appelland.sit.& sic frumentariæ pecuniæ debitor suo nomine quamprimum soluat, l. 2. §. frumentariæ. de administra.rer.ad ciuita.pert.facit.l.fin. §. hac actione.ibi, suo nomine exercitor tenebitur. nautæ,caupo, stabul.l.indebitam.de cõd.indeb.l.furti.§.pen.de his qui notau.infa.

Tuo nomine.

Meo nomine.

Tuo nomine soluere,satis patet in d.l.indebitam. de conditio.indeb. Meo nomine,l.1.§.idem Pompon. quærit,si tibi mandauero, vt rem ab aliquo meo nomine receptam custodias.ff.deposi.l.si duo.de arbit.alibi fusius dicam.Nomine alieno appellans tertium diem olim habebat. §. tutores.d.l.1.ff.quãdo appellan.sit,& non licet militi agrum, vbi militat,alieno nomine emere.l.milites agrum. ff.de re milita.vbi glo.exponit, id est per interpositam personam, *au nom d'autruy*.Nomine domini,id est pro domino,l.cum manci

Nomine Domini.

mancipium. de ædilit. edicto.ff.ibi, an domini nomine emerit,l.quemadmodum.& l.tali.de iure dotium, vt solent facere procuratores.

Nomine procuratorio.

Nomine procuratorio agere,est tanquam procurator prosequi causam, l. 2. ff. quando appellan.ibi, si procuratorio nomine egerit,*comme procureur d'vn tel,&c.*Nomine procuratorio condemnatus,l.si cum procuratorio nomine condemnatus esset.ff.de procurato. In nomen suum emere,est suo comparare, non alieno,l,2.ff.quando ex facto tuto.

Eo nomine teneri.

Eo nomine conueniri,ea causa,vel ratione,l.Lucius.ad municipales, ff. vbi primo dicit an ex ea causa teneri possit, deinde respondet conueniri posse eo nomine propter damnum reipublicæ. Excusari nomine quinque liberorum incolumium pater potest,l.cura.de muneribus.ff. id est causa,vt superius dictum fuit.

Nomine palmarij.

Nomine palmarij,id est victoriæ,l.1.§.si verò.ff.de var. & extraord. cognitio.ibi,si verò post causam actam cauta est honoraria summa, peti poterit vsque ad probabilem quantitatem, etsi nomine palmarij cautum sit: id est si in casu victoriæ promissa sit pecunia. palma enim pro victoria accipitur,à qua palmarium sicut ἀπὸ τ νίκης,id est victoria Græci Νικητήριον dicunt. vide text.in l. 1.& ibi Lucam,C. de princip.agent. in reb.lib.12.

Nomine eiusdem rei,id est pro eadem re,l.nemo ex his. ff.de reg.iur.ibi, quoties concurrunt plures actiones eiusdem rei nomine, vna tantum quis experiri debet.

Defecta nomina.

Defecta nomina Iurisconsultus vocat,quæ soluere vsuram defecerunt, & cessauerunt, saltem solitam,in l.Caius. in fi.de vsur.ff.ibi, tamē pro defectis nominibus compensationes maiorum vsurarum fieri, &c. Et hominem defectæ senectutis eum,qui propemodum senectute consumptus est,vocat Iurisc.in l.arboribus.§.de illo.de vsufruct.ff.

Defecta senectutis.

Nomine vniuersitatis.

Nomine vniuersitatis,id est pro vniuersitate,in rubr.ff. quod cuiuscunque vniuers.nomi.iuncta l.2.ibi,hic pro repub.vel vniuersitate,non pro singulis interuenit.Nomine doris,idem l.cum.de in rem verso.in fi.de vsur.ff.

Nomine pignoris tenetur,id est pro pignore,in pignus, l. pe.in quib.caus.pign. vel hypo.tac.contrah. Nomine iniuriarum,l.bouem.§.si quis.ff.de ædili.edicto.Nomine hereditatis, l.heredibus.in fi.ff.de dolo.ibi,nisi forte nomine hereditario conueniatur,id est tanquam heres. Nomine pœnæ & vsurarum,l.Caius.de vsur.

Nomine pœnæ.

Nomine futuræ obligationis res hypothecæ dari possunt,id est pro obligatione futura,l.res hypothecæ.de pig. ff.& alia nomine hypothecæ, in l.porior.§. si colonus.qui potior.in pignor.habeant.

Debet hoc nomine cōueniri,id est,hac ratione,vel causa,l.minor 25 annis adito.§.plane.ff.de minor. Alia multa his adderem,sed ne vos pluribus teneam,de industria missa facio.Pleraque alia apud Budæ.in foren.legere potestis.

Appellatio,de hac dictione scripsi in l.liberti appellatio. infra eodem.

Omnis dictio est vniuersalis.

*Omnem.*Vniuersalis est hæc dictio,nihil excludens,l.Iulianus.ff.de lega. 3. & l.à procuratore.C.mand.c.solitæ.de maior. Aliquando tamen restringitur,vt si dicam, omnia iura permittunt vim vi repellere, intelliguntur de hoc loquentia.l.scientiam.§.qui cum aliter. ff. ad leg.Aquil.c.dilecto.de sent. excom.in 6.& inter omnes Iurisconsultos conuenit, videlicet de hac re interrogatos,l.inter omnes.ff.qui satisd.cog. Abunde scripsi in auth.habita.in verb.omnium. ne filius pro patre.C.in scholastic.priuileg.

Omnis collectiue & distributiue.

Omnis collectiue inuenitur,l.si pluribus.ff.de lega.2.in singulari verò distributiue pro quolibet.gl. in verb.possessorem.in l. Moschis. de iure fisci,Bart. in l.hoc articulo.de hered.Instit.ff.vbi assertur vtilitas. Hæc tamen differentia sæpe confunditur,vt probatur in §.statuit autem.& ibi gl. de colla. in prag.Lucas de Penna in l.in omnibus.Cod.de cursu publ.libr. 12.

Omnis pro aliquo.

Aliquando omnis accipitur pro aliquo ,Exod.22. & in c.mulier.15.q.1.vbi sic scribitur,Mulier quæ ad omne pecus accesserit,moriatur, & ipsa & pecus,& in sacris literis sæpius sic accipitur. Inde si quis omnem traditionem ecclesiæ scriptam,vel non scriptam violat,anathema sit,cap. si quis.1.quæst.7.

Omnis à toto differt.

Hæc dictio omnis à toto differt, quod hæc ad numerū referatur, & ex puribus consistat,vt patet hic,& l.seq.ac l. creditorum.ibi,sed omnes creditores.& in l.stratio.ibi,omne vestimentum.l.bonorum.1.in fin.l.appellatione parentis.l.sæpe.ibi,si omnia imposita sunt,certum est omnia imposita redimenda, l. cognoscere. in fi. l.tigni.l.tabernæ.l. pronuntiatio.§.fin.vers.communi iure.l.vrbana prædia.& l.in lege censoria. circa finem.l.cedere.in fin.l.verbum facere.l.liberorum.l.pecuniæ.3.cum l.seq.l.si calumnietur.§. telum.l.ferri.& l.vlt.in fine,ↄ.eod.

Totum quid significet.

Totum autem corpus aliquod integrum,& vnam respicit rem,vt totum fundum, l.recte dicimus.ↄ.eod.totus lacus, l.littus.2.tota hereditas l.virilis. totum debitum.l.si à te. eod. totam noctem,l. vrbana familia.in fine.l.pupillus. in fi.& l.vlt.ibi, tota restitutio.ↄ.eod.Possem etiam adducere l.si quis cum totum.ff. de exceptio.rei iud.& alia sexcenta iura,si viderem ista non sufficere.

Vnde si Iurisconſ.loquatur de pluribus stipulationibus, dicit omnem stipulationem,vt in l.sponsio.ↄ.pater:si verò de vna tantum loquatur, dicit totam stipulationem,l.1.in fi.ibi,edere non videtur, qui totam stipulationem non edidit.ff.de edendo:facit l.argentarius.§.1. ibidem.& l.si vnus.§.sed si stipulatus. & l.tale pactum §.post diuisionem. ff.de pact. l. mater. de inoff.testa.Cagnol.tract.in proœ.ff.

In vulgari tamen sermone ista confunduntur , quia totum pro omni vsurpatur:vnde dicimus,*que toutes donations seront insinuees,tous adiournemens, & toutes actions*, vt est inuenire in ordinationibus publicatis anno 1539. Scripsi in tract.de liter.oblig.art.1.in 1.tomo comment.ad constitu. Reg.Gallicas.

*Pertinet.*de verbo pertinere scribam in l.verbum pertinere.infra eodem.

§.Verbum ex legibus sic accipiendum est,tam ex legum sententia,quam ex verbis.

Hic declaratur, quando aliquid ex legibus fieri dicatur, scilicet tam ex verbis,quam ex sententia legum.

Ex verbis legis vel sententia quid dicatur.

Ex verbis dicitur fieri, quando verbis ipsis consonum est:vt si bos damnum dederit, tenebitur dominus ex verbis legis, dicentis si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, vt patet in illo titulo,si quadrupes paup. &c.ff.& Instit. & text.in l.nihil interest. ff. de adult.dicit,verbis quidem legis non liberatur.

Ex sententia verò dicitur ,quando verbis quidem non continetur,sed ex mente est,vt in l.si quis id quod.ff.de iurisdict.omn. iudi.vt si quis id,quod est propositum,corruperit, datur in eum quinquaginta aureorum iudicium, id est actio:si verò id quod nondum est propositum,sed cum proponebatur, verbis quidem non tenebitur,quia non est propositum.& edictum prætoris loquitur,quādo est propositum,tamen tenetur ex sentētia: vt ibi sententiam edicti ait Iurisc.esse porrigendam. Et idem significat ex mente,sicut ex sententia, l.in generali.ibi,ex mente legis,iuncto hoc §. infra eod. & inferius ad hoc multa adducentur iura.

Ex sententia, & ex mente idem significant.

Dominus animalis bipedis an ex damno teneatur.

Item si damnum dederit bipes animal, anser fortè, vel aliud simile,ex verbis edicti,si quadrupes pauperiem fecisse dicatur,non tenetur illius bipedis dominus,ex sententia tamen obligatur:& vocatur illa actio vtilis,l. hæc actio vtilis competit,etsi non quadrupes,sed aliud animal pauperiem fecerit.ibidem.facit text.in l.si quis.§.1.ibi,ex sententia legis tenetur,quamuis verbis non contineatur. & l. marito.§.illud.ibi,ex sententia legis quæritur.de adul.l.penul. ibi,ex sententia constitutionis.rubr. qui sine manumissio. ad libertat.perueniunt.ff.l.fin.ibi, incidit quidem in verba constitutionis, sed sententia excusatur.qui petant tutor.l. Gallus.§.& quid si tantum.de liber.& posthum.

Et sic licet ista sint diuersa, tamen ex legibus id dicitur, quod etiam ex sententia colligi potest: vnde iudices, qui iurant iudicare secundum leges, & ordinationes Regias,

non dicuntur periuri & transgressores, si ex sententia legum, vel ordinationum iudicent. C. de iudic. authent. hodie. hoc etiam eis præcipitur in d. ordin. Regiis, tit. *des sermens*, &c. & in authent. iusiurandum, quod præsta. ab his. collatio. 2. & vt iudicent secundum consuetudines approbatas, per l. de quibus. ff. de legib. & secundum canones, qui leges etiam vocantur, c. Nicena. 31. dist. Feli. in c. ius generale. 1. distinct. Si itaque iudices legum, consuetudinum, ordinationumve sententiam sequantur, ex legibus iudicasse dicuntur.

Iudices iurāt se iudicaturos secundū leges.

Vnde dicit tex. in l. famosi. in fine, ad legem Iuliam. maiest. ff. iudicandum esse ex illo, quod ex scriptura legis descendit, vel ad exemplum legis. & in l. Pompeia. de parrici. licet sponsæ & nouercæ personæ omissæ sint, sententia tamen legis continentur, l. 3. de parricid. l. 1. §. pen. ibi, non ex verbis, sed ex sententia senatusconsulti puniri Papinianus rescripsit. ad Turpillia. & l. iurisgentium. §. pactorum. ibi, non minus ex verbis, quam ex mente conuenientium æstimandum est. ff. de pact.

Notandum est, quando apparet de verbis legis, tunc nō est ab illis recedendum, Marcellus in l. non aliter. ff. de lega. 3. & alibi Vlpian. scribit: in re dubia melius est verbis edicti seruire, l. 1. §. si is qui nauem. ff. de exercito. actione.

Verba sequenda, cum de eis apparet.

Vnde dicit Bart. in l. ab executore. col. pen. ff. de appell. quod licet iudex in præiudicium partium possit interpretari iura, tamē hoc intelligitur, nisi verba essent plana, quia tunc non potest aliter interpretari, quam verba loquuntur. Sequitur Bald. in l. ea. C. comminatio. vel epistol. & Alex. consil. 216. in fine, volu. 2. Aret. consil. 56. Dec. refert in l. in ambiguis orationibus. ff. de reg. iur.

Iudex an iura interpretari possit.

Ad hæc decidit Bald. in c. 1. de controuers. inuesti. quod necessarius intellectus scripturæ præferendus est cuicunq; menti, per text. in l. si alij. ff. de vsufruct. lega. ibi, quia interdum plus valet scriptura, quam quod actum est: & lex quamuis dura sit, seruanda tamē est, l. prospexit. ff. qui & à quib. Claud. Cantiuncula in topicis iuris, in loco à scripto contra sententiam. Cice. lib. 1. de inuentio. quid enim certius, inquit, legis scriptor volūtatis suæ testimonium relinquere potuit, quam quod ipse magna cum cura & diligentia scripsit?

Item si quis sententiam ferre debet de consilio sapientis, vel aduocatorum, intelligitur quando res est dubia: sed si habet casum expressum, tunc potest illam decidere sine consilio, Bart. in l. non aliter. ff. de leg. 3. & Barba. in clemē. 1. de iureiurand. col. 22. Quod facit ad intellectum ordinationis Regiæ, quam elucidaui in tractatu meo de sentētiis, executor. articul. 16. in 1. tomo comment. ad constitut. Reg. vbi iudex tenetur in sententia conuocare quatuor consiliarios, vel aduocatos: alioqui sententia non valebit: sed quia illa ordinatio præbet formam, quam iudices seruare debent, ob id omissio illius formæ vitiaret sententiā, l. 1. de libe. & posthu. quicquid in contrarium dicant iuris interpretes, etiam quantumcunque res esset clara, & dilucida: aliàs frustra dati essent consiliarij, si iudex causas decidere posset: nisi essent verbales petitiones, quas iudices per se iudicare solent ex tempore.

Intellectus ad legem Regiam de consilio habendo.

Aduertendum est, quod si verba & mens consonant, sine dubio vtrunque seruandum est, l. miles. §. quidam. ibi, vt verba legis & sententia adiuuant. de adulter. ff. Si verò inuicem pugnarent, tunc neutrum seruandum est, l. vbi repugnantia. ff. de regul. iur. l. in ambiguo. de reb. dub. ibi, qui aliud dicit, quam vult, neque dicit, quod vox significat, quia non vult, neque id quod vult, quia id non loquitur. Barba. in c. 1. col. 25. num. 278. de constit.

Si verba & mens pugnāt, neutrum seruandum.

Quando verò mens verbis non repugnat, sed inuicem se excedunt, quia aut plus, aut minus script ū fuit, quā legislator voluerit, vt in l. qui quartam. ff. de leg. 1. tunc si claris rationibus possit deprehendi, vel plus vel minus esse intellectum, quam scriptum verba legis vel testatoris amplianda, vel restringenda sunt, quatenus mēte conceptum est, l. quoties. §. si duo. ibi, si modo voluntas patrisfam. manifeste non refragetur. ff. de hered. instituend. Frederic. in tract. de interpretatione legum, in prima parte: & Federic. consil. 13. clericus. Ias. in l. iurisgentium. §. prætor ait. 6. nota. ff. de pact.

Mens quando verbis non repugnat, an sit sequenda.

Aliquando verba legis non sunt plana, sed sententia & mens potest elici, & tunc est mens inspicienda, c. intelligentia. & c. præterea. de verb. signific. quia ibi dicitur, plerunque dum proprietas verborum attenditur, sensus veritatis amittitur. nam Celsus scribit, scire leges nō est verba earum tenere, sed vim atque potestatem, l. scire leges. ff. de legib. & in foliis verborum non consistit euangelium, sed in radice rationis, & in sensu, in c. Marchion. 1. q. 1. & pulcher text. in l. generaliter. §. sed si ita. ff. de fideicom. libert. sic ait, non tantum verba fideicommissi, sed & mens testatoris tribuere solet libertatem fideicommissariam: sed cum ex præsumptione libertas præstita esse videtur, heredis est contrariam voluntatem testatoris probare: facit l. filium. §. videamus. ibi, ex mente prætoris denegandam esse respondetur. ff. de bono. posse. contra tabul. & l. diuus. 1. §. item senatus. ibi, sententiam magis sequendam esse huius senatusconsulti quam scripturam de fals. & l. impuberem. §. qui liberti. ibidem. cum dicit, non verbis, sed sentētia senatusconsulti tenetur, l. vbi. §. 1. ff. ad Trebel. ibi, nec verba spectantur senatusconsulti, sed sententia. Cicero de inuentione lib. 2. ait, Semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. nam æquitas est rigori præfenda, l. placuit. C. de iudiciis, & ius est ars boni & æqui. l. 1. de iustit. & iure, ff. & non est dubium eum in legem committere, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem, l. non dubium. C. de legib. nam quorsum verba sunt, nisi vt demonstrent voluntatem? l. Labeo. de supellectili lega ff. & optimum est non propriam verborum significationem scrutari, sed in primis quid testator demōstrare voluerit, l. cum de lanionis. §. asinam. ff. de fundo instructo: quia litera occidit, spiritus autem viuificat. Paulus 1. ad Corinth. 3. Mens se habet ad literam, sicut anima ad corpus, teste Barb. in repe. l. cum acutissimi. C. de fideicō. & hoc tam in contractibus, quam in vltimis volūtatibus. Ias. in l. si quis. C. de liber. præter. & consi. 84. col. 3. volu. 2. scripsi limitationes in l. in conuentionibus. ꝭ. eod.

Mens legis anima comparatur.

Et quando aliquid ex sententia legis deducitur, id dicitur in lege expressum, vt hic, & in l. prætor. §. 1. de no. oper. nuntiat. ff. Paul. in l. qui testamento. §. mulier. de testam. Mens quippe legis lex est, l. cum mulier. soluto matrim. ff. quam notat ad hoc Angel. in §. post mortem. Instit. de inutil. stipul. & Sociu. consi. 58. col. 2. in 1. vol. tex. in l. ita fidei. ibi, qui non tantum legem circumuenire voluit, sed etiam interpretationem legis. ff. de iure fisci.

Quæro quomodo colligitur ista mens? Respondeo ex multis, quæ tradit Petrus Anchar. in repet. c. canonum statuta, in materia interpretationis extensiuæ. versi. circa tertium casum. de constitutio. Sed vltra cum addam multa alia.

Mens ex quibus colligitur.

Primò si proprius sensus contineat iniquitatem, tunc accipiemus sensum improprium, l. in ambiguo. ff. de rebus dub. & ista est mens legis, l. scire oportet, §. aliud. ver. maxime. & §. sufficit. ff. de excus. tut. vt si statutū puniat emittentem sanguinem in palatio, non punietur faciens phlebotomiam: ibid. hoc enim esset iniquum, ideo mens statuentium attenditur, ratione iniquitatis vitandæ.

Proprius sensus iniquitatē continens reijcitur.

Secundò quando ratio legis repugnat: nam ratio legis mens legis est, d. l. cum mulier. soluto matrim. ff. l. cum tale. §. falsam. 1. de condit. & demonst. & si lex puniat homicidam, non punietur, qui occiderit proscriptum, vel proditorem patriæ, etiam patrē. l. minime. ff. de religio. & sumptib. funer. Ang. in §. 1. de legitima patro. tutel. in Instit. indigeret tamen principis gratia in hoc regno, in quo nulli licet priuato aliquē occidere, nisi aggressorem suum: nam is videtur se occidere: & tūc impetraret literas veniæ, quas vulgus *de pardon* vocat.

Si ratio legis repugnat.

Tertiò si communis vsus repugnat propriæ significationi, tunc mens legis est, quod intelligatur secundum communem vsum loquendi. Vlpianus in l. librorum. §. quod

Vsus loquendi communis attenditur.

quod tamen Cassius. ff. de leg. 3. & in l. vulgari. infra eod. Sicut dicimus de villa, vt significet in Francia ex communi vsu loquendi ciuitatem, licet propria significatione rus denotet, teste Bart. in extra. qui sint rebelles, in verbo, Lōbardiæ. & Anchar. in c. si postquam. de electio. in 6. scripsi in §. statuimus. 2. de collatio. in concordat. Franciæ. idem scribam *des parens*, in l. liberorum. infra eod. quomodo intelligantur ex communi significatione.

Honestatis gratia à propria significatione receditur.

Quartò causa honestatis seruandæ receditur à propria significatione, & attenditur mens ad honestatem tendens, l. 4. §. prætor ait. ff. de in ius vocand. vbi Angel. vnde licet domino quis promiserit præstare operas, non intelligitur de inhonestis. l. eius. de oper. liber. Et comes, vel alius dominus non potest cognoscere subditos suos, vt veniant ad palatium causa saltandi, & tripudiandi, *pour dancer*. l. quod ex libert. C. de oper. libert. vbi Bald. hoc expressim ait, quia ab omni superioritate ius honestatis videtur exceptum, l. fin. C. ne fiscus rem, quam vendidit, euincat. lib. 10. Et is dominus, qui suos subditos ad inhonesta prosequitur, vel in illos sæuit, perdere debet suam iurisdictionem, quia ea abutitur, l. 2. ff. de his qui sunt sui vel alie. iur. & hoc seruat venerabilis parlamenti curia, quæ solet tales dominos illa iurisdictione priuare, & eximere illos subditos, teste Guido Papa, decis. 62. si quis Baro. post Ioan. Fab. in §. fi. de his qui sunt sui vel alieni iuris, in Instit.

Dominus in suos subditos sæuiens iurisdictionē perdit.

Mens ex vnica ratione colligitur.

Quintò colligitur mens, quando est vnica ratio, gl. in l. quamuis. C. de fideicom. l. 1. de liber. præter. gl. in verb. eligatur. clem. 1. de electio. Ias. in §. omnium. num. 38. Insti. de actio. & l. 1. §. nuuc videamus. de no. oper. nuntiatio. ff. Bolög. consil. 60. col. 2. &c. viso igitur: vnde statutum excludens fœminas extantibus masculis, habet illam solam cōseruandæ agnationis rationem, & mēs ex illa ratione colligetur, vt plene Albert. Brunus scribit in suo tractatu de statu. excludent. fœminas.

Mens legis à ratione comparatur.

Sextò colligitur mens ex argumento sumpto à contrario, l. qui testamento. §. mulier. ff. de testam. vbi mulier in testamento testis esse non potest: ergo extra testamentum, per argumentum à contrario, poterit testis fieri: probat etiā ordinatio Regia art. vlt. rubr. *des priuileges des escholiers*, vbi prohibentur scholastici conuenire suos debitores coram conseruatoribus regiis vltra iurisdictionem senatus, quam ressortum vocant: ergo à contrario intra ressortum possūt, etiam si distent vltra quatuor diætas, vt docui in scholastico priuilegio 161. vbi abunde scripsi: faciunt quæ docet Feli. in c. in nostra. col. la. vndecimo. de rescriptis. de hoc argumento scribunt interpre. in l. prima. ff. de offic. eius cui mand.

Explicatio legum Regiarū quoad scholasticos, & recredentiam.

Ideo ordinatio, quæ prohibet recredentiam, seu tenutam à pleno separari possessorio, intelligitur, quando simul potest decidi fiduciaria possessio cum manutenentia: alioqui si sine probatione testium non potest decidi possessorium, tunc credentia adiudicabitur separatim, sumendo argumentū à contrario, vt plene scripsi in tract. meo de senten. executor. art. 1. in 1. tomo commenta. ad constit. Reg. Gallicas.

Mens ex ... colligitur.

Propriis ... communem ...

Leges ad communē vtilitatem referri debent.

Septimò inspiciamus mentem ad commodum reipub. l. hoc modo. ibi, legem enim vtilem reipub. sobolis scilicet procreandæ causa latam, adiuuandam interpretatione. ff. de conditio. & demonstra. Lanfranc. in tract. de interpretatio. statuto. in fine, & ibi scripsi in additio. Feli. in c. nonnulli. col. 2 1. de rescript. allego alium tex. in l. si quis in graui. §. vtrum. de senatuscons. Silaniano. Et Cicero libr. 1. de inuentio. sic inquit: omnes leges ad commodum reipublicæ referri oportet, eas ex vtilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari.

Si ... repugnet.

Arestum vt in quolibet parlamēto quælibet cancellaria cōcedat literas suis subditis.

Vnde fuit iudicatū in hoc senatu anno 1568. die octaua Martij propter vtilitatem publicam, vt quælibet cancellaria concedat literas subditis suæ iurisdictionis & ressortus, aliis verò non: imo fuit factum præceptum Seneschalco Pictauensi & aliis magistratibus, ne literis impetratis in cancellaria Burdegalensi, vel alia extra ressortum Paris. sita obtemperent. Et istud hodie reseruatur, nisi in

... communem ... tendunt.

magna cancellaria impetrentur, quam Cancellarius promouet. illa enim sicut aquila vbique volat.

Octauò quando statuentes iudicassent idem in casu omisso, sicut expresso, si de hoc fuissent interrogati, mens ex hoc frequentius elicitur: probat l. Lucius. §. Titius. ff. de liber. & posthu. gloss. in l. tale pactum. §. fi. ff. de pact. & ibi addidi, c. 2. requiris. & c. suggestum. de appell. & ideo mandatarius potest exequi illud, quod non est mandatum sibi, quando mandans idem fecisset in casu omisso in mandato, inquit Petrus de Bella Pertica in l. maritus. C. de procurat. Barb. in cap. veniens. colum. 8. de accusat. Hippoly. in l. 3. de parricid. vbi idem docet in excommunicationibus, in rescriptis, in gratiis principum, in vltimis voluntatibus & aliis.

Si statuentes fuissent interrogati, idē iudicassent.

Nonò quando dicit se omisisse quædam testator, quæ vult declarari per talem, l. Theopompus. de dote prælegata. ff. Soc. in l. ambiguo. de rebus dub. Alia vide per Stephanum de Fredericis in tract. de interpre. legum, in 3. par. Itaque ex præmissis mentem legum, statutorum, ordinationum, & consuetudinum elicere iure poteritis.

Voluntas testatoris per alium potest declarari.

Considerandum etiam est, quod sicut habemus verba & mentem, ita habemus duas actiones, directam scilicet & vtilem, l. pen. ff. de sent. pass. Directa tunc datur, quando concurrunt verba legis & mens, glos. & doct. in l. si quis id quod. ff. de iurisdict. om. iudic. & in l. curatoris. C. de nego. gestis. vtpote si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, datur actio directa quia verba rubri. & mens conueniunt, & ad hoc directò tendunt. Si verò bipes damnum dederit, actio vtilis datur ex mente legis, l. pen. si quad. nam si legislator fuisset de hoc interrogatus, idem respondisset, l. Titius. §. 1. ff. de libe. & posthu. Item actio legis Aquiliæ datur contra eum, qui occidit seruum alienū, vel læsit: vnde si quis occiderit meum seruum, datur mihi actio directa, l. 1. ff. ad leg. Aquil. si vero quis læserit seruum, in quo habeo vsumfructum tantum, dabitur mihi vtile iudicium, id est actio vtilis, l. item Mela. §. fi. ibidem. & emptori soluto pretio, vt res ei præstetur, datur actio ex empto directa, l. ex empto. ff. de actio. empti: sed si emptor dederit arras nomine emptionis, ea resoluta, & irrita facta, dabitur ei actio vtilis ex empto. §. is qui. ibidem: & centum locos adducere possem de hac actione vtili & directa: sed his nunc contentus ero, & de eis dicā in l. cum prætor. ⁊. eo. & quid sit lex, & phrases, inferius dicetur in l. si cum fundum. de dictione ex, in l. cognoscere. in fin.

Directa & vtilis actio explicatur.

Fraus legi quot modis fiat, dicitur in l. fraus. ff. de legib. & in c. certum. de regul. iur. in 6. & ibi per Dinum: & contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem vero legis, qui saluis verbis legis sententiam eius circumuenit. l. contra legem. ff. de legibus.

Contra legem facere, vel in fraudem quid sit.

Et quando quis dicatur facere cōtra legem, vel in fraudem legis, seu committere in legem, declarant plenè Bald. & Ias. in l. non dubium. C. de legib. post Dinum in d. reg. certum. de reg. iur. in 6. & Steph. de Freder. in d. tract. de interpret. legum, in 1. parte: vbi concludunt post gloss. hic quod tantum puniri debet, qui facit contra mentem legis, quantum qui facit contra ipsam legem: quia virtus legis est in mente, non in verbis solis.

Tantū punitur qui cōtra mētem legis facit, quam qui cōtra legem.

Ideo prohibitus extrahere frumentum, si extrahat farinam, æquè puniri debet, ac si extraheret frumētum: vt Ias. etiam probat in 1. nota. d. l. non dubium. Idem vidi in extrahente panem: imò dicebant quidam istum venientem contra mentem legis plus puniēdum, quia excogitata malitia peccat. ego tamen inhæreo isti gloss. & communi sententiæ, vt æquè saltem puniendus sit. vide quæ scribam in l. aliud est fraus. ⁊. eod.

Extrahens farinam tempore prohibito puniri debet.

Ideo si statuto caueatur, vt nullus eat noctu, & si quis inuentus fuerit, pœna puniatur decem aureorum: si quis repertus postea fuerit sedens, illa pœna punietur, quia omnes euntes sederent, ad euitandam pœnam statuti, & sic fraus statuto fieret. & sic ex mente punietur, non ex verbis, quia aliud est ire, aliud sedere, l. hæc verba ille aut ille. infra eodem. l. prima. ff. de his qui deiecer. facit. l. quisquis.

Noctu inuentus sedens punitur.

C.de postu.& hoc firmat Alber. in tract. statu.q.231.quid si statuto caueatur in 2.par.Et ex prædictis redduntur expeditæ glo.& materia huius §.& quia debitores sæpius replent creditores promissionibus,& sponsionibus,ideo videndum est,quid sponsio appelletur.

PAVL. LIBRO SECVNDO Ad Edictum. Lex vij.

Sponsio appellatur non solum, quæ per sponsi interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissióque.

Intellectus huius legis. Omnis stipulatio,& alia promissio vocatur sponsio,nō solum si ad sponsi interrogationem,sed & quomodocunque fiat:nec debet legi neutraliter,vt gloss. vult, sponsum sponsi, sed sponsus sponsi: Et sic capitur in l. genero.ibi, sponsi enim nullus luctus est,ff.de his qui notan.infam.& sic sponsio non solum refertur ad sponsum & sponsam, verum etiam ad omnes contrahentes, & intelligitur non solum de stipulatione, sed & de omni promissione, & sic iungi debet vterque intellectus.

Spōsalia olim quomodo contrahebantur. Veteres enim sponsalia per stipulationem contrahere solebant,vt docet l.2. ff. de sponsalib. Et ideo à spondendo sponsalia dicta existimatunt, & hæc solennitas in his nuptiis apud eos seruabatur,teste Alexand.libr.genial.2.c.5.Vnde dicit gloss.in l.2.ff.de adoptio. prius sponsum interrogandum, & postea sponsam:tamen licet peruertatur ille ordo,non annullantur sponsalia,vel matrimonium,vt ibi scribitur. Et quamuis sponsalia sint futurarum nuptiarum repromissio,d.l.1.de sponsal.tamen Imperator interdum accipit pro muneribus sponsæ datis, vt in Theodos. C.rub.si prouinciæ rector,vel ad eum pertinentes sponsalia dederint,teste Alcia.lib.1.parerg.c.1.Sed in Iustinianeo Codice habemus sponsalitias arras in rubrica, & in l.vnica, ibidem. Et sic patet sponsalia quædam esse de futuro, quædam præsentanea,quæ per verba fiunt de præsenti,c.si inter.de sponsalibus.

Duplicia spōsalia.

Sponsio quādo pro stipulatione capiatur. Videndum autem est,quando sponsio pro stipulatione, vel promissione accipiatur, & quomodo possit discerni. Respondeo tunc accipi pro stipulatione, quando interrogationem præcessisse constat.l.si ita à te stipulatus.ꝟ. eod. l.ea quæ.de donat.inter virum & vxorem. l.pater.2.§.1.ff. de castrensi peculio.ibi,si stipulati filio spondeat.l.iurisgētium.§.quod fere.& l.sed & si fideiussor.& l.emptor.ff.de pact.maxime si spōsio,vel spopondit inueniatur in instrumētis notariorum, in quibus nulla cōmunius est simplex promissio, sed omnis stipulatio:quia notarij solent interrogare partes,an contenta in instrumento promittant, & partes respondent,& sic stipulationem fabricant,teste Io. Fabro in §. item verborum. Institut.de inutilibus stipulationibus.

Alioqui potest dici simplex sine interrogatione promissio,l.Stichus.ff.de statuliber. vbi sic scribit Marcel.Stichus si heredi meo decem promiserit,vel operas se daturum iurauerit,liber esto:potest expleri conditio,si promiserit:nā spopondisse aliqua significatione dici potest, etiam si non sit secuta obligatio. videte l.aliud est promittere.ꝟ.eod.

Quod sponsi etiam intelligatur de nuda promissione, patet per hoc verbum promissio, in hac lege descriptum, alioqui tantum dixisset stipulationem,& per hoc verbum etiam omnis adiectum, quod est generale,l. à procuratore. C. mandati. vt dictum est in lege proxima, & hoc vult text.hic dicere,vt docet Alber.licet Alcia.sponsionem pro stipulatione capi tantum dicat, & dictionem promissio in text. isto ratione maioris declarationis appositam, quod dubitari potuit, ne sponsio de sola interrogatione diceretur,gloss. in l.1. ff. de verborum oblig.sed hoc non placet, nec dubitandum erat,an sponsio pro interrogatione acciperetur, cum aliud sit interrogatio, aliud sponsio:sed dubium esse poterat, eo quod sponsus solet interrogari, an talem puellam velit ducere?& is respondet,an intelligatur sponsio de illa promissione sponsi & sponsæ tantum, an vero sponsio contineat aliam etiam promissionem:& Iu-

Reprehēditur Alciatus, & ad hāc legem intellectus datur.

Legis dubitatio.

risconsultus respondet,quod sponsio appellatur non solum ea quæ fit ad interrogationem sponsi,sed omnis stipulatio promissioque.

Nec erat opus declaratione, si Iurisconsultus voluisset sponsionem accipi tantum pro stipulatione, nec adiunxisset illa verba promissioq;,alioqui Iuriscon. superfluis verbis vteretur. Nam ad quid prodesset verbum promissio? sufficiebat enim dicere, omnis stipulatio: sed illa dictio, promissioq; est adiecta,vt ostēderet sponsionem tam pro stipulatione capi,idque frequētius, quam pro alia promissione:& hunc arbitror verum ad hanc legem intellectum: nec in hoc assentior Alciato, quod etiam suadetur ex dictione non solum in hoc text.conscripta.

Et per hoc patet l.vnicam.C.de suffragio,posse intelligi de promisso nudo pacto, cum sponsio etiam ad nudam promissionem referatur,vt hic,& per text.in l.iurisgentiū. §.quod fere.ff.de pact.vbi sic dicitur,quod fere nouissima parte pactorum ita solet inseri, Rogauit Titius,spopondit Meuius, hæc verba non tantum pactionis loco accipiuntur,sed etiam stipulationis.Ecce verbum spondeo,vel spōsio,non solum significare stipulationem,sed etiam pactionem,& sic promissionē:idque probat d.l.vnica. C.de suffragio,ibi,promissa testituant,& ibi,placitum continebit, & ibi,sponsione.iuncta l.1.de pactis.ff.nec fuisset dubium de stipulatione,quin si quis stipulatus fuerit decem ab aliquo,vt eis suffragetur apud Regem, forte vt gratiam,vel priuilegium obtineat,si suffragatus fuerit,ei promittēs teneatur ob id quod nō sunt alieni à puluere,& sudore,& astutia,ac simulatione,qui castra & curiam commitantur,l. vna.C.de castren.om.pala.pec.lib.12.ob id Imperator curialibus & aulicis in compensationem laboris & sudoris, ibi statuit,vt si quis promittat his curialibus,vt ipsi suffragentur, si fuerint suffragati, promissa exigere ab eo poterunt, etiam si tantum nudo pacto quis illis promiserit, & sine stipulatione, & absq; instrumento sigillato seu obsignato. Considerauit enim Imperator multas expensas ex itineris prolixitate, ac sumptus, quos curiales ipsi facere consueuerunt,& quod vt plurimū pauperes sint:ideo promissum illis etiam simplici promissione,impleto suffragio debetur,vt ibi dicitur,quicquid Alcia.hic iactet,qui ait nostrates Iurisconsultos illam legē non intellexisse,cuius forte nec ipse, tantum de stipulatione,& non de nudo pacto intelligēs,sensum omnino attigit. Et qui legerit d.l.vnicā. C.de castren.om.pala.pecul.plane intelliget mentem Impera.in d.l.vnica. de suffra. vel forte potest dici esse ibi cōtractum innominatum,facio vt des,ideo locum habere.§. quod si faciam,& ea quæ in eo notant.l. naturalis.de præs. verb. ff. nam præstitum fuit suffragium, & sic factum, vt paret, dum dicit, dum ea quæ optauerint, consequantur, &c.alibi plenius scribam de hoc, interim adhæreo superiori sententiæ.

Intellectus ad l. vnicam. C. de suffragio, contra Alciatum.

Nec refragatur l.sciendum.§.edictum.ff.de ædili.edict. vbi sic habetur, dictum à promisso sic discernitur:dictum accipimus, quod verbo tenus pronunciatum est,nudoque sermone finitū,promissum autem potest referri, & ad nudam promissionem siue pollicitationem, vel ad sponsionem, &c. Respondeo postquam ibi expressit nudam promissionem, & postea sponsionem, voluit intelligere pro sponsione stipulationem, & sic per illum tex.elicitur limitatio ad istum,videlicet quod sponsionis verbo non venit nuda promissio,quando prius erat expressa:quia expressū facit cessare tacitum,vt supra non semel dixi,& facit l.cum filio.§.filio.de vulga.ff.

Sponsio pro stipulatione in his casibus accipitur.

Secundò perdit officium regula,si dicatur sola promissio,tunc pro nuda promissione accipietur,l.2.§.sed vtrum. ibi,mihi videtur sola promissione.ff.de iudic.

Item quod sponsio capiatur tam pro promissione quam stipulatione,facit c.de his.ibi,cauendum est tamen de his, ne quando suæ promissionis immemores sint.28.distinct. Nempe is qui promittit, spondet,l.apud.§.1.de doli exception.& l. Iulianus ibidem, l.fin.quarum rerum actio non det. Promissio est sponsio, & sponsio promissionem

nem significat, nec aliquam inter ista duo verba assignat differentiam Iurisconsultus in d.l.Stichus.de statulibe. facit l.1.de legib.ff.

Spondeo vnde dicatur. Sponsus quis & sponsa.

Vnde spondeo à sponte deducitur, nempe spondere est sponte promittere, siue per stipulationem, siue per nudam promissionem. Inde sponsus, qui spondet & ei spondetur se ducturum puellam siue nuda promissione, siue stipulatione, dict.l.1.ff.de sponsa.cap.2.de sponsal. Gallice dicitur *fiancé*, declaratur in l.1.§.1.ibi est quæstio vulgata an sponsus possit, hoc est qui nondum est maritus. ff. pro dote. idē in sponsa dicitur in l.inter stuprum.§.primo, infra eodem. licet sponsalia communius fiant per stipulationem, vt dictum fuit.

Sponsare.

Intellectum ad l. vnicam. C. de suffragio, contra Alciatum.

Sponsare, est promittere se filiam ducturum, seu contrahere sponsalia, l.si quis officium.ff.de ritu nuptiar. quæ sic habet, si quis officium in aliqua prouincia administrat, inde oriundam, vel ibi domicilium habentem vxorem ducere non potest, quamuis sponsare non prohibeatur: ita scilicet, vt si post officium depositum mulier nuptias contrahere noluerit, liceat ei hoc facere, arris tantum redditis, quas acceperat.

Sponsor quis.

Sponsor, qui puellam spondet se ducturum in vxorem. Item dicitur sponsor, qui sponte sine rogatu pro alio intercedit, glo.singul.in §.1.in auth.de fideiussor.col.1.l. si quis pro eo.ff.manda. Et sponsores *pleiges & cautions* vocat Budæus in Forensibus.

Sponsio.

Sponsio etiam dicitur, quando quis certam pecuniam, vel rem promittit, nisi ita fiat, sicut affirmat: vt si dem annulum Titio, si ludo pilę eum non vicero, & depono apud Caium, recepta victoria præscriptis verbis agam contra Caium, si causa honesta erat. Nam is, qui annulum recipit, spondet daturum se vincenti, & causa sponsionis accepit: ideo ille victori tenetur.l.si rem tibi.§.si.de præscrip.verb. ff.ibi, si quis sponsionis causa annulos acceperit, nec reddit victori. præscriptis verbis actio in eum competit, &c. facit l.in quibus rebus ex lege Titia & Cornelia etiam sponsionem facere licet, sed ex aliis, vbi pro virtute certamen non fit, non licet. ff. de aleæ lusu. Budæ.in annotat.ad l.2.ff.de origine iuris dicit etiam genus actionis esse, & in commētariis linguæ Græcæ docet vocari παρακαταβολὴ, quo nomine non modo sponsionis iudicium, sed etiam ipsa pecunia deposita significatur, id est τὰ πρυτανεῖα: deponebatur enim ea pecunia in Prytaneo.

Sponsio commissa. Sponsio compromissaria.

Sponsio commissa, pro pœna commissa, *peine commise ou encourue*, Budę. Sponsio compromissaria, pœna quæ promittitur in compromisso, *la peine promise en vn arbitrage*, vt patet per Budæum in Forens. vide gl.& ibi Zas.quomodo accipiatur in l.1.ff.de legibus.

Spōsalitia largitas quæ dicatur.

Sponsalitia largitas est donatio, quam sponsus sponsæ, vel econtrario facit gl.in rubr.vt sponsal.largitas.collat.9. in authen. de qua scribam in l. alienatum.§. donationis.ꝗ. eo.l.non sine.de bon. quæ liber.vbi disposita in vxore, ad sponsum extenduntur, licet regulariter vxores appellatione sponsæ non veniant, teste Albert. in tractat. statut.in 2. parte, quæst.109.& Bald.in l.vxoris.de his qui notan.infa. & plene scribit D. Tiraq. in tractatu de legibus connubialibus in tertia lege, vbi sponsi rapientis sponsam pœnam tradit, rapientis verò vxorem nullam, quia hodie solent ipsæ viros, non viri eas cogere, imo rapere: vt satis norunt pleríque in his rebus iam veterani milites, & coniugati, vt audiui sæpius ab illis: quamuis gloss.hoc ratum dicat in l. vna.C.de rapto.virgin.

Sponsa non veniunt nomine vxoris. Rapere viros an mulieres soleant.

Sponsio pro stipulatione in his casibus accipitur.

Sponte.de hoc verbo in l.munus.2.ꝗ.eod.dicam.

Verbū promisit intelligitur per stipulationem, quod tamē limitatur.

Et sic verbum promisit in instrumento positum intelligitur per stipulationem.§.si ita scriptum.Institut.de inutilib. stipul. l.1.C. de compræhend.stipul.l.1.de vsur.l.sciendum.§. edictum. de ædilitio edicto, per rationem superius scriptam.

Primò perdit officium suum hæc regula, quando poneretur in instrumento contractus innominati, quia non debet præsumi stipulationem illi repugnantem interuenisse, vt patet ex d.l.ex placito.C. de rerum permutatio. Bald.in l.sicut.ff.de act.& oblig. Ideo si quis promittat permutare, intelligitur per nudam promissionem, quia est natura contractus innominati, vt ante implemētum nō pariat actionem.l.naturalis.§.1.de præscript. verb. ff.sed si intelligeretur per stipulationem, ante implementum oriretur actio contra naturam contractus innominati. dicta lege, ex placito. iuncta lege, si pecuniam.ff.de condictione ob causam.

Promissio dotis incerta an valeat.

Secundò flectitur regula, quando inuenitur promissio in dote, vel in alio simili cōtractu, vt si quis promittat dotem incertam, tunc ne duæ fictiones concurrant, non cēsebitur promissum per stipulationem, l.1.& ibi Bald. C.de dotis promissio. Alexan.& alij in l.sciendum.de verborum obligatio. ff. Albert. Brunus in tracta. de forma & solem. actus rubr.de probationib.& præsumptio.formæ versicul. item circa præsentem. fol. 85. col. 2. videte tamen multos ibi contrarium tenentes, & puto quod contraria opinio in forensi iudicio seruaretur. Et tunc valeret promissio dotis incertæ, & stipulatio præsumeretur interuenisse, quia duæ stipulationes possunt concurrere, vbi ex diuersis oriuntur, l.singularia.ff.si certum peta. vt contingit in hoc casu. Bart. & alij in l.si is qui.ff.de vsucapio.& in dote stipulatio prę sumitur, in l.vna.C.de rei vxo.actio.

Promissio in testibus quomodo intelligatur.

Tertiò in testibus deponentibus Titium promisisse decem; tunc non intelligitur per stipulationem, per gloss.in l.1.de vsur. quia testis debet deponere de eo, quod percipit aliquo ex sensibus corporis, l.testium.C.de testib. Sed per stipulationem cum sit iuris, non percipit, ergo.&c. hoc probat Bart.in l.sciendum.ff.de verborum obligat. Barbat. consil.17.colum.3.in tertio volum. Nisi alio modo declararent, vtpote dicentes vnam partem interrogasse alteram, & demum promisisse: tunc intelligeretur per stipulationem, quæ fit per interrogationem, & responsionem, l. 1. ff. de verborum obligationib. Et sic in hoc cauti esse debent commissarij interrogantes testes, vt eos interrogent, si aliqua interuenerit partis interrogatio, & responsio, vel pars sine interrogatione promiserit, vt possit discerni, an fuerit stipulatio, vel alia promissio.

Praxis pro his qui testes interrogant.

Quartò derogatur regulæ ratione materiæ non congruentis, vt si in titul.de pollicitatio. dicatur promisit, intelligatur ex re, & ex materia, per pollicitationem, & non per stipulationem, lege prima, & per totum.ff.de pollicitatio. Idem in materia de præscriptis verbis, vel simili. Videte alia, quæ tradunt doctor. in dict §. quod fere. & in l.lecta.ff.si certum petat.& l.sciendum.de verborum obligationib.

Stipulatio quid.

Stipulatio est facta interrogatione promissio, l. 1. ff. de verborum obligationib.§.1. illo tit.Insti.de hac loquitur l. Labeo.2.& l.non tantum.infra eodem.

Stipulator quid.

Stipulator est is, cui promittitur, l.aliud est capere.in fi. infra eodem.

Reus stipulandi quid.

Reus stipulandi declaratur in l.indicasse reum.ꝗ.eod.& in tit.ff.de duobus reis stipulandi.

Promissor.

Promissor est is qui promisit, l.cum tempus.ff.de regul. iur.ibi, sicut in stipulationibus promissoris gratia tempus adiicitur, l.fin.§. pen. de eo per quem factum erit. de quo verbo Promitto abunde scribam in l. aliud est furem promittere.infra eodem.

Adpromissor.

Adpromissor est teste Alciato in l.1.parergon.ca.2. qui alienæ promissioni accedit, fideiussor, & ita legendum in l. 5. §.satis acceptio. ff. de verb.oblig.ibi, vt adpromissores quoque ab eo accipiantur, id est qui idem promittant. Dicitur autem adpromissor eadem ratione qua adstipulator, quia adstipulationi accedit, de hoc alibi dicam. facit l. in omnibus.ff.de solutio.

Expromissor.

Expromissor verò est is, qui pro eo promittit, qui ipse efficaciter obligatus nō est, vt qui pro seruo promittit domino centum, si eum manumiserit. nec enim cum seruo contrahitur vera obligatio. Hinc & Expromittere. Vlp. l.eleganter.§.seruus.ff. de dolo. idem, si quis seruo pecuniā crediderit, deinde is liber factus eam expromiserit, non erit donatio, l. hoc iure.§. si quis seruo.ff.de donatio.hæc

Expromittere.

Alciat. vbi suprà, facit pro eo text. quem non allegat in l. aliquando.in princip. ad Velleian.l.si verò.§.1.soluto matrimonio. Ego autem arbitror expromissorem accipi etiam si quis promittat pro eo, qui erat efficaciter obligatus, per l.4.§.ait prætor.ibi,fieri enim posse,vt idoneum expromissorem habeat.ff. de re iudic.vbi loquitur in condemnato,qui obligatus est,saltem ex sententia.l. Iulianus. ff.de condiction. indebit. & tamen vocatur expromissor, pro illo obligato promittens.Probat etiam l.si noxali.§.1. ff.de pecul.ibi, quemadmodum si quis domino seruus pro debitore expromiserit, & sic erat debitor,ideo obligatus, licet promittens seruus non obligaretur efficaciter.facit l. si quis accepto tulerit.ff.de condi.causa data.& l.qui libertinus,per totam l.de oper.liberto.l.si verò.in princip.solu. matrim.

Improbatur sententia Alciati de expromissore.

Et sic expromittere dicitur non solum is, qui promittit pro eo,qui cum effectu obligatus est, sed etiam pro eo, qui non est obligatus, nec facile obligari potest,vt est seruus,& pupillus,& mulier in l.si mulieri dederim.ff.ad Velleian.ibi,tamen obligatur cum effectu mulier.

Expromittere aliquando pro promittere accipitur,in l. si is qui Stichum expromisit,ita interroget, Quem Stichũ promisi, Stichum & Pamphilum habésne acceptos? ff.de acceptilat. vbi postea quam dixit, expromisit,adiecit verbum promisit.

Statuta in fideiussoribus locum habent in expromissoribus cõtra doc.

Inferunt ex hoc doctores statuta loquentia de fideiussoribus, non habere locum in expromissoribus,vel mandatoribus, vt Bald.in l. in personam.§.1. ff. de pact.quem refert & sequitur de Ripa in l. quarta,§.ait prætor.ff.de re iudic. Sed ego putarem contrarium, quia expromissor est generale nomen, vt dixi, comprehendens quemcunque pro alio promittentem, vt l.res.ff.de contrahend.emptio. & supra dixi: sed expromissor pro alio promittit, ergo is comprehenditur. Vnde promissor est is, qui aliquid suo nomine pollicetur,l.1.§.stipulationum.ff.de prætor.stipul. expromissor vero, qui extra nomen suum prommittit, quod in fideiussorem cadit: & sub nomine cautionis, *ou pleiges* etiam comprehenderetur per prędicta.

Fideiussor quis.

Fideiussor & ante obligationem accipi potest, lege,eo tempore.§.primo.ibi, quoniam fideiussor futuræ quoque actionis accipi possit.ff. de pecul. & post obligationem etiam, l. omni obligationi accedere potest fideiussor. quæ est prima, cum multis legibus illius tituli de fideiussoribus.ff.

Pollicitatio.

Pollicitatio est solius offerentis promissio,l.2.ff.de pollicit. ab hasta & auctione acceptum, vt docet Alciat.in 1. parergon, c.1.in princ.

Polliceri pro promittere.

Interdum accipitur polliceri pro promittere, vt in l.tenetur.§.penul.ibi,præstaturum se esse pollicitus sit.ff.de actio.empt.videte quæ dixi in meis interpret.ad legem 1.ff. de pact. vbi contra interpretes de pacto & pollicitatione scripsi.Pollicitator in l.cum duobus.§.si in coeunda.ff.pro socio,pro promissore.

Non solum sine negatione auget.

Non solum. Hæc particula auget in sequentibus,si non sit duplex negatio,vt hic,alioqui diminuit,teste Valla lib. 3.c.29. Primum enim iste text.loquitur de stipulatione,& postea de omni promissione:idem probatur in l. bonorũ. 1.ibi,non solum quæ dominij nostri sunt, sed etiam si bona fide à nobis possideantur.l.locus.in fin.& l.heredis.1.& l.frugem.l.verbum erit.l.verbum exactæ.l.vrbana prædia. l.transacta.& l.malum.§.viduam. infra eod. Vnde si quis donauerit non solum vestes, sed etiam libros, vtrunque consequetur donatarius, quia dictio hæc non solum, respicit augmentum,l.si quis in princ.ff.de instit.actio.l.1.in fin.de tributo.

Quando verò est duplex negatio, quòd minuat,probat l.1.§.1. versiculo, sed scire venditorem,& celare sic accipiemus, non solum si non admonuit,sed etiam si negauit seruitutem istam deberi, cum esset ab eo quæsitum. ff. de action.empti,vbi non monere,minus est quam negare.

Dictio autem sola, vel solum, sine alia dictione etiam excludit,in l.bona ciuitatis.ĩ.cod.vbi dicam.

IDEM LIBRO QVARTO

Ad Edictum, Lex octaua.

Verbum oportebit tam præsens, quam futurum tempus significat.

Verbum oportebit.

Verbum oportebit,quamuis futuri temporis sit,tamen præsens etiam tempus significat: vnde qui promisit dare quicquid in festo nuptiarum oportebit, tenetur etiam id, quod oportet tempore promissionis, si eo die forte fieret festum. vel qui scholastico promisit, quicquid oportebit ad studium,etiam tempus præsens significatur.Vnde Paulus Iuriscõsultus ait,si à colono stipulatus fuerit,quicquid eum dare facereve oportet,non amplius in stipulationem deducitur,quam quod iam dari oportet,l.si à colono.ff.de verb.oblig.

Triplex est tempus.

Notãdum est triplex nos habere tempus,videlicet præsens, quod Græci vocant ἐνεστῶτα,præteritum παρῳχημένον, futurum μέλλον. De hoc triplici tempore loquitur Pompon.in l.cum in secundo. ff. de iniusto, rupto & irrito testamen.ibi,multum autem interest, qualis conditio posita fuerit:nam aut in præteritum cõcepta ponitur,aut in præsens,aut in futurum,&c.

Et cum hæc tempora inuicem quandam inter se habeant colligantiam, connexitatemque,ob id vnum pro alio frequentius ponitur: vnde præsens continet præteritum,ita demum si effectus præteriti duret de præsenti,vel quando participium est adiunctum illi præsenti: vt Troia capta est, l. verbum erit.ĩ.cod.l. is qui.§.quod ait.ff.quod vi aut clam.

Si verò præteritum sit finitum,tunc præsens non continebit præteritum. l.prædiis. & l. Offidius.ff.de legat.3.vbi si quis leget prædia,& reliqua actorum,non videbitur pecunia exacta legata,quia iam hoc finitum est.

Regula, quod verba præsentis vel præteriti ad futurum non extenduntur.

Regula ergo est,quod verba præsentis vel præteriti tẽporis regulariter non continent futurum:vnde si seruitus sit imposita hoc modo, Lumina quæ nunc sunt,ita sint de futuris luminibus,nihil caueri videtur, l. si seruitutes.ff.de serui.vrb.præd. Et si legauero argentum meum,vel libros meos,hæc demonstratio meum,præsens non futurum tẽpus ostendit,l.si ita.ff.de aur.& argen.lega. Et si quis legauerit ea, quæ viuus donauerat, non comprehenduntur ea quæ post testamẽtum donata sunt,l.vxori.§.1.ff.de leg. Et qui remisit id quod Titius debet, non extenditur ad id, ꝙ postea debebit,l. Aurelius.§.Titius.1.ff.de aur.& arg.leg.l. si ita scripsisset.de lega.2.l.si à colono.& l.cum stipulamur. de ver.oblig.vnde Iurisc.ait,si de plurium dolo quis cauere velit,necessarium esse adiici. Cui rei dolus malus si nõ abest,vel non abfuerit, quasi ea res erit,tantã pecuniam dare spondes?l.stipulatio ista.§.si quis dolum.de verbo.oblig.ff.

Leges ad futura trahuntur etiam per verba præteriti vel præsentis temporis concepta.

Primò derogatur huic regulæ in dispositione legis per verba præsentis vel præteriti temporis conceptæ,quæ benè extenditur ad futura:vnde si lex, vel ordinatio puniat eum,qui facit,vel fecit homicidium,punietur etiam is,qui faciet,l. vnica.de condictio.ex lege,ff.Tum quod ea sit legis natura,vt futuris det formam negotiis,c.fin.de consti. l.leges & constitutiones,C.de legib.Tum etiam,quia semper lex loquitur.l.Arriani.C.de hæret.l.illicitas.in princip. ff.de offic.præsid.

Idem in statutis cõcludit Alex.consi.199. perspectis his. in 6.volu.Et quod vi aut clam factum est,demoliri debet, de præsenti & præterito intelligendum est,gl.in rub.quod vi aut clam.ff.l.is qui.§.quod ait.ibidem.Et comprehendit quoscunque ædificantes etiam post legem factam. Et sic omnes leges, ordinationes, vel authenticæ Codicis, quæ loquuntur per verbum hodie, extenduntur ad tempus futurum.Bar in d.l.si ita.col.2.ff.de auro & argen.lega.Imol. in clemen.fin.col.8.de præscript.

Auth. hodie, ad futurum trahuntur.

Lex continens delictorum remissionem de præterito intelligitur.

Quod non seruatur,quando lex contineret delictorum remissionẽ,tunc ad futura delicta non extenditur: nempe cum lex in præteritum quid indulget, in futurum vetat,l. cum lex.ff. de legib. vnde si exules dando decem à banno liberari debeant, intelligi debet de bannitis tempore

legis

legis vel ordinationis,non de futuris,l.2.C.de generali abolitio.Bald.& Salic.in d.l.leges.C.de legib. Alias daretur materia delinquendi, quam iura tollere solent, l.iurisgentium.§.si paciscar.ff.de pact.l.conuenire.de pact.dotal.Ias. in l.3.nor.4.de iureiur.ff.

Priuilegium dilationis datum creditoribus, intelligitur de praeteritis.

Item constitutio respectu certae causae concedens priuilegium forte debitoribus,ne intra annum conueniantur ratione belli,non extēditur ad futuros debitores, d.l.cum lex.& l.placet.de liber.& posthu.ff. Tum quia hoc est odiosum, & sic restringendum, l. 3.§.si is. ff.quod quisque iur. Tum quia alias facultatem contrahendi & credendi tolleret,& sic intellectus esset absurdus,Salic.in d.l.leges. C.de legib.& quia non est ea ratio in futuris,qui forte nō patientur bellum. Etiam si dispositio loqueretur per verbum subiunctiui temporis, quod posset adaptari alias ad futurum,gl in l.cum tale.in fin ff.de conditio. & demonstrat. dixi in §. praeterea. in verbo, studuerint.de collat. in concordat.

Quamuis contrarium teneat Angel. in d. l. si seruitus. de seruitutib. vrban.praedio. abunde scripsi in tract. de liter.dilator.in 2.tomo comment. in constit.Reg.Gallic.

Verbum potest ad futura extenditur.

Secundò flectitur regula, vbi in dispositione apponitur verbum potest, vel aliud extensiuum,tunc ad futurum extenditur,vt si tantum legem Titio,quantum capere potest, etiam ad futurum trahitur, scilicet quantum capere poterit,l.si ita quis. ff. de legat.2.l.1.ff. de iniusto,& irrito fact.testamento. Intellige si verbum potest referatur ad aliquam causam certam, tunc est extensiuum in futurum ex illa tantum causa,non ad aliam,lege,quod seruus. ff.de conditio. causa data.vbi Bart.& Paul.& in l.damni.§.si qui vicinas.de damno infecto.Si non referatur ad certam causam,generaliter extēditur ad futura,in his ad quae verbum refertur, secus in aliis. Bart.in l.si ita.col.2.ff.de auro & argent.lega.

De dependentibus à mera testantis voluntate.

Tertiò idem in alio verbo emanante circa dependentia à mera defuncti voluntate : vt si testator dicat, si cui bis lego, semel deberi volo, licet bis legauerit de futuro, semel debebitur.l.talis scriptura.in princip.ff. de leg.1.vbi doct.Idem in verbo,tunc l.tutoribus.vbi Barto.de testam. tutela.ff l.si quis.in princip.de legat.3.

Alimenta quae viuus praestabat legata, de quibus intelligantur.

Quartò perdit officium haec regula, quando variatio ex dispositione testantis contingit in futurum circa eandem rem,vel quae loco eius habetur,tūc etiam verba praesentis & praeteriti temporis ad futurum trahuntur:vt si legata sint alimenta, quae viuus praestabat, intelligetur non solum de his,quae tempore testamenti praestabat:sed etiam de his, quae post testamentum praestitit,l.Mela.§.1.ff.de alimen.& ciba.lega.l.fi.in fi.de liberat.legat.

In obligatione rerum etiam futura comprehenduntur.

Quintò quando de modico agitur praeiudicio,vt in pignore:vnde si obligem res ad me pertinentes,comprehēduntur etiam post obligationem quaesitae, & erunt obligatae,l.fin.C.quae res pigno.oblig.possunt. Petrus de Bella Pettica quaest. 230. Vnde si quis constituat procuratorem in omnibus & singulis causis, & contra quascunque personas,& coram quibuscunque iudicibus,censebitur etiam constitutus ad causas postea mouendas: vt nominatim fuit decisum in Rota decisio.413.fuit dubitatum in nouis. Sed in procuratorio hodie solet exprimi in causis motis & mouendis,&c.

De procuratore cōstituto in causis, an ad futuras trahatur.

Lex extenditur ad accessoria futura.

Sextò vitiatur regula, quando id quod in futurum cōstituitur,accedit primo,vt si quis leget,quae debitor debet, videtur etiam legare ea, quae postea ex vsuris debebit,l.fi. §.pen.de libera.legat. Quia vsurae sunt accessoriae ad debitum,l.4.C.depositi.secus si accessorie non venirent, vt d.§. pen.& l.qui per collusionem.in fi.de actio.empti.ff.l.Iulianus.in fin.de legat.3.

Verba vniuersalia futurum denotant.

Septimò non procedit,quādo dispositio fieret per verba vniuersalia cum verbis praesentis temporis, siue dispositio ad personas dirigatur,siue ad res:vt grege legato,quae postea accedunt,ad legatarium pertinent,quia hoc denotat verbum grex,l.grege.ff.de legat.1.Idem in peculio, & hereditate,quae augeri & minui potest,l.peculium.de lega. 2.ff.Bart.in l.fi.§.1.ibidem. & l.si cognatis.de reb.dubiis.

Societas ad futura bona trahitur.

Octauò limitatur, quando dispositio potest se habere ad commodum & incommodum,vt si de praesenti contrahatur societas, extendetur etiam ad bona quae post societatem obuenerunt,l.3. pro socio.ff.Vnde si conuentio fiat inter duos dominos, vt vnus non accipiat exules alterius, extendetur etiam ad eos,qui exules erunt in futurum,quia non affert plus damni, quam commodi afferre possit. Sic consului Ange. cons.261.punctus.col.pen.& vlt.Ias.in l.si stipulatus fuerim.§.1.de verb.oblig.ff.

Capacitas vbi respicitur, futurum etiam intelligitur.

Nonò restringitur in materia respiciente capacitatem, vel incapacitatem eius, de quo quaeritur. Vnde si mandetur prouideri idoneae personae, licet beneficium habeat tempore,quo pro eo scribitur,tamen si postea resignet, & nullum beneficium habeat tempore vacationis,illi prouideri poterit,& idoneus censebitur,cap.is cui.& c.ci cui.de praeb. in 6.facit l.in tempus.ff.de hered.instit.plene scripsi in glo.tempore vacationis.§.volumus.de colla.in concor. vbi nouum dedi intellectum ad d.c.ci cui.

Verba praeteriti plusquā perfecti subiūctiui & optatiui, de futuris etiam intelliguntur.

Decimò moderatur in verbis praeteriti plusquam perfecti subiunctiui,vel optatiui:vt si vendiderim fructum oliuae pendentis, & stipulatus sim pro decem pondo olei, quod natum esset, ad futurum extenditur, l. si debitor.in fin.ff.de contrahend. empt. vbi Bart.facit tex.in l.qui Romae.§.Agerius.ff.de verb.oblig.Pet.de Bella Pattica q.413. plene Feli.in c.de rescript.

Vltimò iurisconsult. interdum ad tollenda dubia solet exprimere praesens & futurum, vt oportet oportebitve, l. & vno. ff. de acceptila. & aliis pluribus ex locis elicere limitationes poterit quis,maxime ex disputatione Vincentij Hercula.1.& ab Imol.in clemen.vlti.de rescrip.vide gl. in c.ponderet.50.dist.& 15.limit.hic praescribit.Caepol.videre,si luder,per praedictas comprehenduntur.

Praeteritū an praesens contineat.

Praeteritum etiam regulariter non continet praesens,vt si quis portauit extra Regnum frumentum,vel pecuniam, puniatur tali poena: non punietur qui captus fuit in itinere Regni, quia non portauerat. Bald. in l.si fugitiui.C.de seruis fugitiuis.Ias.in lege, si quis id quod.in 2. nota.ff.de iurisdict. omnium iudic. de Ripa in tract.de peste,fol.92. versicul.septimo quaero,num.304. in vltim. parte tractat. vbi limitant,vt inferius dicam.Et per hoc solent dicere iudices in sententia, Condemnauimus, & condemnamus, *l'auons condamné & condamnons*:& notarij solent dicere, *tel, &c.a confessé auoir renoncé,& recognu à tous droicts*. Imò praeteritum excludit praesens,vt si dicatur, fuit meretrix,ergo non est:quod fuit,nō est,d.l.si quis id quod.fuimus Troes, fuit Ilion.Nisi duraret effectus, vt fuit ecclesia constructa expensis Titij, & est constructa,vt dixi supra,in tempore praesenti.

Praxis iudicum,& notariorum.

Futurum non continet praeteritum.

Futurum verò non continet praeteritum finitum, alioqui futuris verbis leges compositae coarctarent praeteritos actus, quod non est verum, nempe si lex dicat, qui faciet contractus vsurarios, punietur tali poena,non comprehēditur qui iam fecerat,l.leges & constitutiones.C.de legib. in auth.vt cum de appella.cognoscit.colla.8. in princ.cap. si.de constit.& ibi Felin.plene. Et ideo in lege solet exprimi,quando vult ad praeterita trahi, clem.dispendiosam.in fin.de iud.Et an facultas data alicui,vt possit facere molēdinum,extendatur ad illud, quod iam factum erat,scribit Bart.Ias.& de Ripa in l. quominus.in 21.q.ff.de fluminib. Et an dispensatio ad duo incompatibilia,habeat locum in iam obtentis, scripsi in tract. nominatio.q.15.num.34. & in praxi benefi.in 2.parte de dispensat.

Si autem praeteritum non esset finitum,sed in futurum extensum,tunc ad illud praesens, vel praeteritum extēditur tempus futurum, l.verbum erit.J.cod.vt est obligatio cōtracta,& non dissoluta.l.si stipulatus.§.cum stipulamur.de verb. oblig. ff.l. nouissima.iudicatum solui.Vbi si promittam quod dolus malus aberit,intelligetur,vt etiam in praesenti non sit. facit l. Plotiana. de iure codicillo.ff.& gloss. singul. in element. vna.de testam.vbi scripsi,post Fel.in c. ad haec.de rescript.

Elucidatur l. in bello. §. factæ. ff. de capt.

Si verò præteritum sit pro parte finitum, & pro parte non, tunc ad illud, quod non est finitum, extendetur futurum, l. penult. C. de vsur. nec refragatur l. in bello. §. factæ. ff. de capt. quia impossibile est factum non fuisse, sed possibile est non esse, quia sublatum, & sic non futurum, arg. l. 2. §. circa. de doli except. ff. & sic præteritum non comprehenditur sub futuro de necessitate, sed ex extentione, & accidenti. Albe. post gloss. hic multa de his scribit, Imol. in clement. fin. de rescript. & Vincent. vbi supra. Sed hæc hactenus.

Gloss. in fine allegatur singularis per Ias. in l. quidam. nota. 1. ff. si cer. peta. quod si quis petat summam minorem, & probat maiorem, non debet fieri condemnatio, nisi ad summam petitam: quia super non petita, non est lis contestata, & in quibus non est lis contestata, non potest ferri sententia, l. prolatam. C. de sentent. & quia sententia debet esse conformis petitioni, l. vt fundus. ff. communi diuidun. Hanc doctrinam ad verbum sequitur & citat Chassa. in consuet. Burgund. in rubr. *des iustices*. in §. 6. gloss. *iusques à sept solz*, nu. 16. vbi allegat ea, quæ Ias. nec corrigit aut mutat quippiam, ne vnum quidem verbum, aliis muneribus fortitan senatoriis impeditus. Hæc tamen gloss. non probare videtur ea, ad quæ allegatur, vt licet hic videre. Doctrina tamen est vera, & vidi super hoc impetrari literas Regias, quibus mandabatur, vt quamuis actor non petiisset tantam summam, si tamen iudex probatum esse inueniret de maiori, vt condemnaret reum ad probatam, facta partis interrogatione, an debeat, & auditis allegationibus suis, & probatis. Nam princeps potest ordinem tollere, vel supplere, vt in d. l. prolatam. per Bald. C. de sent. & interlocutio. Et curia suprema sine his literis condemnare posset ex bono & æquo. Nec tantopere illæ scrupulosæ formæ iudiciorum, seu (vt dicunt) formalitates, dummodo æquitas subsit, sequendæ sunt. Et ad id pertinet §. si minus intentione. & quæ ibi notantur, Instit. de actio. Oportet tamen prius interrogare partem ream super illa summa in libello non petita, & de nouo petere debet pars: & si negetur, probabit per attestationes iā factas. dicet ergo pars, *s'employe les enquestes sur ce faictes*: reus suas poterit etiā probare exceptiones super hoc: & ista summariè & de plano fieri debent.

Praxis notabilis, quādo plus probatur debitum, quam petitum fuit.

De futuro phrases.

Futurum tempus, hic & in l. verbum erit: ꝟ. eod. exprimitur, & alibi multoties: & notate phrases sequentes.

Futurum matrimonium, quod nondum est, sed erit, l. inter diuortium. ꝟ. eo. Futurum ædificium idem, in l. si seruitus. in fi. ff. de seruit. vrban. prædio. ibi, futuro quoque ædificio, quod nondum est, sed esse speratur, vel imponi, vel acquiri seruitus potest. Futura res deterior, l. impensæ. ꝟ. eod. id est ventura deterior.

De futuro opere cauendum est, l. egi. si seruitus vindiçe. ff. l. 1. de nou. oper. nuntia. Futurum est, pro erit, l. si quis rem. ibi, futurum est. vt in potestate eius, quem pœnitet compromisisse, sit compromissum eludere. ff. de arb. l. damus. §. item si futurum. de petit. heredit. l. Titius. de pigno. actio. l. cum in plures. §. locator. ff. locat. Futura actio, notum est. l. nemo. 2. in fin. pro socio, ff. ibi, in fraudem futuræ actionis. Futuri temporis tractus ad iudicem non spectat, l. 1. §. 1. de vsur. ff. ibi, iudicium accipi non potest, antequā aliquid debeatur, nec spectat ad iudicem antequam sit debitum, l. non quemadmodum. ff. de iud. Futuri fructus & partus recte emuntur, l. nec empt. de contrah. empt. ff. Futura emptio, l. apud. §. 1. ff. de præscript. verb. Futurum heredem. l. 2. in princ. de hered. vendita. ff. Futurus emptor. l. emptor. §. 1. de actio. empti, ff. Cum aliæ phrases sint faciles, eas nunc omittam.

Futuri tēporis tractus ad iudicem non spectat.

Temporis nomine quid veniat, & de eo multa phrases.

Colligite sub nomine temporis omne tempus venire, nisi materia repugnet, l. si cui. in fi. ibi, nam tempore minus soluitur. infra eodem l. restituere. 1. l. cum bissextus. & l. anniculus. 2. ac l. etiam ea mulier. l. intelligendus. & l. vt sunt iudicio. infra eodem.

Temporibus aquam diuidere.

Temporibus diuidere aquam est, vt certo tempore mihi ea vti liceat, & tibi alio tempore, l. arbor. in fine, communi diuidundo. ff. ibi, diuisum tamen aut mensura, aut temporibus.

Tēporis causa.

Temporis causa vocat ea Vlp. quæ ad tempus, & non perpetuo posita sunt. l. fundi. in fi. de actio. empt. ff. ibi, quę verò ad præsens sunt, non esse ædificij: vtputa fistulæ temporis quidem causa positæ, non sunt ædium.

Temporis medij vsuræ quando debeantur, in l. 2. de distract. pigno. d. l. si constante. §. quoties. soluto matrimonio. Tempora propria, id est sibi constituta, quod vulgo dicimus, *à son temps*, l. 2. ff. quib. mod. vsusf. amitta. Tempus certum, l. pen. de nautico fœnore. ff. Tractu temporis pro decursu temporis accipit Iurisc. in l. quod in initio vitiosum est, non potest tractu temporis conualescere. ff. de reg. iur. Cedit tempus. in l. 1. ff. de iuris & facti ignorantia, elucidabitur in l. cedere diem. ꝟ. eo. Fraus tempore fieri intelligitur, l. ait prætor. §. si cum in diem. & l. omnes. in fi. ff. quæ in fraudem credit.

Temporales actiones & exceptiones.

Temporales actiones, quæ ad tempus competunt, quæ non sunt perpetuæ, in rubr. de perpetuis & temporalibus actio. in Inst. Et quæ perpetua non est, temporalis est, l. at qui natura. de negot. gest. ff. Et temporalis etiam vocatur, quę est annalis, l. 1. ff. quando act. de pecul. annalis sit. l. creditor. infra eod.

Temporalis exceptio idem, l. creditor. ꝟ. eo. l. 3. de exceptio. ff. ibi, temporales sunt, quę non semper locum habēt, sed euitari possunt, qualis est pacti conuenti temporalis, id est ne forte intra quinquennium ageretur.

Temporales præscriptiones.

Temporales præscriptiones, quæ per tempora acquiruntur, vt in rubr. ff. de diuers. & temporalib. præscript.

Temporalis morbus, qui non est perpetuus, l. inter stuprum. §. verbum. infra eodem, l. Pomponius. de ædilitio. edicto. ff.

Temporalis filius, l. si tibi. ff. de adop. ibi, moribus nostris non conuenit temporalem filium habere.

Temporarium exilium, opus, possessio, interdictum, indictio, tutor.

Temporarium exilium, ad tempus factum, vtpote ad annum, vel aliud tempus, l. ad cognitionem. ibi, nam & exilio temporario puniri, ff. quib. ex caus. in possess. eat. l. qui cum vno. §. temporarium exilium. de re milita. l. falsi. 1. in fin. de fals.

Temporarium opus, idem. l. 1. de abigeis, ff. ibi, & ad opus nonnunquam temporarium dantur. & l. 1. de furib. balnea. ibi, operis publici temporarij. l. 1. & 2. de effract. l. seruus. de pœn.

Temporaria vincula, coercitio, l. fratres. ff. de pœn.

Temporaria possessio, l. 1. in fin. ff. de aqua quotidiana & æstiua.

Temporarium interdictum, quod anno finitur, l. 2. in fi. ibi, hoc interdictum est temporarium. ff. ne quid in loco publico. iuncta l. fi. de popula. actio.

Indictiones temporariæ, in l. quæro. ff. de vsufruct. lega. quæ ad tempus impositæ sunt, vtpote dicit ibi gloss. tempore fertilitatis, vel alias.

Temporarius tutor, ad tempus datus, in l. 2. ff. de tut. & curat. datis ab his. Alias phrases nunc missas faciam.

§. Actionis verbo non continetur exceptio.

Actionis appellatione non venit exceptio: quia exceptio est actionis, vel intentionis exclusio, l. 2. ff. de except. Ergo verbo actionis non continebitur. Et verbum hic pro dictione capitur, vt in rubr. superius dixi.

Actione priuatus non censetur exceptione exclusus.

Actio enim non debet continere sibi contrariam & excludentem qualitatem: ideo vtile est ad sequentia, vt si cōstitutio vel statutum priuaret actione, vel potestate agendi, non esset priuatus potestate excipiendi, neque exceptione, l. si pœnæ. in princ. ff. de condictio. indebiti. Barba. in rubr. de except. col. 4. versic. quoad tertium. in clement. Etiam nomine differunt, ergo & re, l. à nullo. C. de feriis. Item si creditor violentus perdat actionem, non amittit exceptionem. Et quia hoc est odiosum, l. extat. & l. sed & partus. §. 1. de eo quod met. cau. ff. & l. si quis. C. vnde vi. Nec dicitur creditor, qui exceptione se tueri potest, l. creditores. ꝟ. eo. Cōditionales creditores dicūtur quib. nōdū compe-

competit actio, l. conditionales. §. eo. & l. meorum & tuorum appellatione actiones contineri inferius scribitur. & l. non potest videri minus soluisse is, aduersus quem amplioris summæ actio non competit. inf. eo. & litis nomen actionem significat, l. litis. infra eod. vbi sub actionis nomine exceptio non continetur.

Actionis nomine accusatio continetur.

Item actionis verbum tam in ciuili quam criminali dicitur, l. 3. ff. de sepulchr. viol. Ideo si constituo procuratorem ad agendum, ipse poterit accusare, vt plene probat Corset. in singu. incipiente, querela. etiam actionis verbo persecutio continetur, l. actionis. inf. eo. quia actionis verbum generale est, & speciale, l. pecuniæ. §. actionis. infra eod. & l. actionis. de act. & oblig. ff.

Et sic appellatione actionis non continetur exceptio, quia actio est onus, l. 3. §. 1. ibi, oneribus actionum se liberabit. ff. de iureiurando. Exceptio est illius oneris exclusio. l. 2. ff. eod.

Quādo actionis verbo exceptio veniat.

Primò vitiatur in fauorabilibus, vt in l. 1. §. ait prætor. ff. de dolo. vbi prohibetur actio de dolo, quando alia competit. l. quoties. ff. de præscriptis verb. sic & exceptio, l. & eleganter. in princ. de dolo. ff. & in l. 1. de excep. doli. Sed in illis legib. exceptio est expressa, & ideo venit, sed non appellatione actionis, quicquid docto. dicant.

Secundò perdit officium, quando actio accipitur pro eo quod fit extra iudicium, & sic pro actu, vt in auth. quas actiones. C. de sacrosf. eccles. & sic accipiunt Dialectici: & tunc excipere propriè est actus. Bart. in l. 1. ff. de excep. Agit enim qui excipit, vt inferius dico vers. sexto, sicut actor etiam. explicaui abunde in tracta. except. in q. 8.

Tertiò non procedit in exceptione compensationis, quæ propriè actionis appellatione comprehenditur, quia in formam actionis deduci potest, Bar. in l. amplius. in fin. ff. rem ratam haber. Ille tamen text. vtitur verbo videri, & verbo petere non agere.

Vltimò notanda est gloss. in verbo, continetur, exponens verbum continetur, id est significatur. sed ego exponerem pro cõprehenditur, quia actionis verbo non comprehenditur exceptio, vt probaui in l. notionem. infr. eo. & an proprietatem significet, scripsi in l. 1. in fi. sup. eo. & in l. sciendum. infr. eod.

Differētia inter actionē & exceptionem.

Ex prædictis apparet actionem aliud esse ab exceptione: ideo actione sublata non censetur sublata exceptio: vt superius dictum extitit, & sic in hoc discrepat ab actione.

Secundò exceptio nō debet in scriptis offerri, vt actio, auth. offeratur, C. de litis contestatio. Bart. & Socin. in l. 1. ff. eod. iudex tamen ex officio eas in scripturam redigi iubet, cap. quoniam de proba. De stylo curiarum Franciæ est, quòd si actor det in scriptis, vt etiam reus teneatur illi respondere in scriptis, vt plene scripsi in tract. de except. quæst. 10. in 1. diuisione.

Stylus curiarum in actionibus & exceptionibus proponendis.

Actoris protestatio, vt non probet quæ nō sunt necessaria.

Tertiò actor in libello solet protestari, quod non adstringit se ad probandum non necessaria, teste Angelo in rub. de exceptio. in Institut. col. 15. quæst. 9. & col. 22. quia actore non probante, reus absoluitur, etiam si nihil probauerit l. qui accusare. C. de edendo. Et sic in articulis solet dicere actor, quod se offert ad probandum illa, & quod sufficiet tantum sic, *se offre à prouuer cela, &c. & tant qu'il suffira*, per c. is qui. de elect. in 6.

Reus quando probare teneatur.

Sed in exceptione reus non protestatur, & si non ponat ista, non tenetur probare: nempe si assumat in se onus probandi, & non probat, adhuc absolui debet, glo. in l. circa. de probatio. ff. similis in cap. ex insinuatione. de procurato. quas glo. Ias. sequitur in §. omnium. nu. 112. de actio. in Instit. & in l. qui accusare. C. de edendo. Quod verum intelligerem, si actor non probasset intentionem: alias si actor probauit sibi debitum, & reus exceptionem suam non probet, videlicet soluisse, succumbet, vt in l. 1. de except. ff. & l. 1. C. de probat. Quia vbi fundata est intentio actoris, nisi exceptio ex parte rei probetur, fertur sententia pro actore, cap. post electionem. & cap. cum super. de concessi. preb. Alex. in consil. 82. viso processu. col. 2. vol. 3. & consi. 58. viso & perlecto. in princ. 5. vol. Deci. in c. in præsentia. in 11. notab. de probatio. & in l. non videtur, col. 1. vbi hoc limitat. ff. de regul. iur. post Alex. consil. 134. in causa & lite. col. 1. in 2. volum.

Quartò vbi temporales actiones sunt, exceptiones tamen perpetuæ erunt, cum actor quidem in sua potestate habeat, quando vtatur suo iure: is verò cum quo agitur, non habeat potestatem, quando conueniatur, l. purè. §. fin. ff. de except. cap. si autem. & cap. plerunque. vbi doctores limitant. de rescript.

Cõclusio in rei libello an poni debeat.

Quinto in actione, & sic in libello debet contineri conclusio expressa, l. 1. vbi Bart. & alij. ff. de edendo: diuersum est in exceptione, quam simpliciter exponere sufficit, vt docet Bartol. & Socin. in d. l. 1. ff. de exceptio. Quia sententia debet ferri iuxta petitionem, & libelli conclusionem, l. vt fundus. ff. communi diuid. c. licet Hely. de simon. Sed super exceptione non fertur sententia. nota. in l. 1. C. de ordine cognitio. Socin. in d. l. 1. Et postquam factum rei est iudici notum, debet iudex reum absoluere ex officio, l. plane. & l. fin. de petitio. hered. vnde reo necesse nō est petere se absolui, cum iudex ex officio teneatur, teste Angel. in rubr. de except. in Instit. col. 29. in 10. quæst. principa. vers. quinto circa. sed practici Franciæ solent describere conclusionem rei, videlicet vt absoluatur cum expensis, & ista est vera praxis, quæ vbique seruanda est.

Productio quando fieri debeat.

Sextò actio die feriato produci non potest, secus in exceptione, vt asserit Angel. in d. rubr. de except. col. 15. in q. 9. Sed idem in exceptione scribit Bart. in l. miles. §. sexaginta. ff. de adult. quod est verum, si iudex pronuntiauerit, quod intra sex dies vterque producat, quicquid producere voluerit, tunc vterque etiam diebus feriatis coram scriba, & graphario producere poterit, quia non est actus iudicialis, ob id etiam die feriata fieri poterit, l. actus publici. C. de feriis. secus si in iudicio fieri deberet productio, quia tunc illis diebus, quibus iudicium non fiet productio etiam exceptionis.

In exceptione lis vbi non est contestanda.

Septimò in actione lis est contestanda, per totum tit. C. de litis contest. alioquin non valeret sententia, c. quoniam contra. de proba. l. prolatam. C. de sent. in exceptionibus meris non debet lis contestari, nisi exceptio vim actionis habeat, teste Innoc. in c. super eo. de elect. Alex. in additio. ad Bartol. in l. 1. ff. de except. Aufrer. in decisio. Tholosa. q. 110. gl. sing. inc. prudentiam. §. sexta. in verbo, ex confessione. de offi. deleg. & an in summariis & possessoriis requiratur litis contestatio, abunde explicant doctor. Corras. & Fernand. excellentes iurium professores in interpreta. l. naturaliter. §. nihil commune. ff. de acquir. possess.

Ordo omissus à reo non vitiat.

Octauo ordo omissus ex parte rei in exceptionibus opponendis non vitiat processum, secus ex parte actoris, & sic in actionibus, l. prolatam. vbi Bart. & alij, C. de sent. & in l. si quæramus. de testa. ff. quod est verum coram iudice ordinario, secus coram iudice delegato, quia tunc etiam vitiaret processum, per text. in c. exhibita. de iudic. Hodie tam actor quam reus debet seruare curiæ stylum & ordinem iudicij: alias excludetur à suo effectu.

Delictum in modum exceptionis probatum an sit puniendum.

Nonò delictum probatum in modum exceptionis non punitur ordinariè, c. cum dilectus. in fi. de ordine cognitio. glo. & doct. in cum super. de confessis. Oldradus consi. 78. an crimen, quod diuersum est per modum accusationis, per totum tit. de accus.

De calumnia reus an iurare teneatur.

Decimò in exceptionibus non iuratur de calumnia, secus in actionibus, vt C. de iureiur. propter calum. dando, licet reus de malitia iurare teneatur, c. 2. de iuramen. calum. libr. 6. Aufrer. decisi. Tholo. q. 310. glo. & doct. in d. §. sexta. Hodie in hac patria consuetudinaria in curiis secularibus vix iuratur de calumnia, nec de malitia, quia passim forte exercetur: vel vt melius dicam, quia abest ab illis omnis calumnia, vel saltem abesse debet.

Vndecimò vbi non oritur actio, si æquitas suadet, exceptio orietur, vt ex promissione sine causa facta, l. iurisgentium. §. sed cum nulla. ff. de pact.

Princeps quando contra exceptiones rescribere possit.

Vltimò vbi Princeps potest scribere contra actiones,

vt in l. quoties. C. de precib. Imperato. offere. & l. fin. si contra ius, vel vtilitatem publicam: tamē contra exceptiones sapientes defensiones, & in æquitate iurisperitorum fundatas, non poterit, c. ex parte. 2. vbi docto. de offic. deleg. Et inciuiles illas literas dicimus, vt scripsi in tract. de rescript. & lite. Regiis, in 2. tomo commen. ad constit. Reg. Gallicas. Alias forte differentias enumerabo in tract. meo de excep. q. 9. in quibus differat actio & excep.

In quibus actio & exceptio conueniunt.

Licet autem actionis appellatione non contineatur exceptio, vt hic, in multis tamen conueniunt: Primò sicut actio inepta reiicitur, cap. examinata de iudic. l. 1. de edendo, ita & exceptio. clem. fin. de appellatio. Et sicut inepte agens succumbit, ibi inepte excipiens l. 1. §. Labeo. de flumin. ff. Lanfranc. in repetit. c. quoniam contra. in verbo, exceptiones. in fi. de probat. Ideo aduocatus diligēter animaduertere debet, quibus verbis exceptionem concipiat, teste Specul. in tit. de except. §. viso. in princip.

Inepte excipiēs vt inepte agens succumbit.

Secundo succumbens in actione inepta, postea aptam proponere potest, d. c. examinata. ita & reus exceptionem, d. clem. fi. & Barba. in rub. de except. col. 5. in clem. secus si reus propter calumniam exclusus esset, vel ob terminum finitum, text. singul. in clem. constitutionem. vers. insuper vbi Ancha. de elect. & Felin. in c. pastoralis. num. 26. de except.

Exceptio in specie opponi debet.

Tertiò sicut actio in specie opponi debet, ita & exceptio, nec sufficeret dicere, saluis meis exceptionibus, sed nominatim eas, & illarum factum opponere quis debet, gl. in c. pastoralis. de except. per l. scire oportet. §. scire de excusat. tuto. ff. Et debet esse certa, & clara sicut actio, d. l. 1. § Labeo. de fluminibus. Oldrad. consil. 206. in causa. col. 1. Francisc. Curtius consil. 149. sacratissime, col. 2. vbi dicit paria esse non excipere, vel obscurè excipere, per l. de ætate. §. qui tacuit. ff. de interrogat. actio. Felin. in d. c. pastoralis. num. 13. debet etiam esse apta, suo tempore, loco, ordine obiecta, his verbis loquitur Bald. in repetit. l. edita. col. antepenul. nu. 115. C. de edendo. Scripsi in tracta. de restitutio. & releua. art. 1. in 2. tomo. commen. ad constit. Reg. Gallicas. Potest tamen iudex illum, qui suum cognouit chirographum damnare ad soluendum per modum prouisionis, seu ad garniendum saluis suis exceptionibus, vt scripsi in tract. de chirographi recognit. in ordin. Reg. in 1. tom. comment. in const. Reg.

Quartò ea quæ faciunt actorem in petitione sua succumbere, faciunt regulariter & reum in sua exceptione vinci: vt si petam seruum Titium mihi legatum, & non probem, de quo testator senserit, succumbam, l. duo sunt Titij. ff. de testam. tut. Sic & in reo, si heres dicat legatum ademptum Titio, & reus non possit probare ademptum esse, vel à quo, succumbet, l. 3. §. si duobus. vbi Bart. expressim. ff. de adimen. lega. Barba. in rubr. de except. in cle. col. 5.

Libellus debet interpretari iuxta mētem offerentis.

Quintò sicut libellus actoris iuxta suam debet interpretari mentem, lege, si quis intentione. ff. de iudiciis: ita in rei exceptione. Vnde si reus dicat solutum debitum, & probet præscriptum, sufficit, quia satis dicitur solutum, cum non possit exigi, teste Socin. in l. nemo prohibetur. ff. de except. allegat doct. in cap. inter monasterium. de re. iudi. Scribam in l. solutionis. infra eod.

Exceptionem reus probare debet.

Sextò sicut actor actionem suam & intentionem probare debet, l. actor. C. de proba. ita reus suam exceptionem, l. 1. C. de probat. l. in exceptionibus. illo tit. ff. Nam qui exceptione vtitur, agere videtur, & reus in exceptione est actor. l. 1. ff. de exceptio. ergo actoris nomine venit reus, sic & actionis appellatione debet exceptio contineri contra istum textum.

Quando reus dicatur agere, & vnus intellectus ad multa iura dicitur.

Sed aduertite quæso proceres, dum doct. dicunt, improprie reum agere, ego dico inspiciendam esse vocabuli agere longam latámque significationem, quam expono in l. Labeo. 2. infra eod. Nempe agere operari est, & facere, & ad animum refertur, teste Varrone. Vnde agere dicimus de republica, quod huiusmodi in re est cura animi, at cum in litibus cura animi maxime versetur, quis dicitur in eis agere. Verum cum reus non minore cura suam exceptionem explicare soleat, quam actor suam intentionem, ideo agere & reus dicitur, & sic est in exceptionibus actor. Iurisc. in d. l. 1. ideo sic accipiendo agere pro facere, reus ita dicetur agere, id est facere sicut actor, & actor est. Sed segregando significationem verbi agere, pro experiri in iudicio, mouere actionem, tunc reus non dicitur agere: sed in probationibus dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere, ipsumque exceptionem velut intentionem implere, vt puta si pacti conuenti exceptione vtatur, docere debet pactum conuentum factum, l. in exceptionibus. de probat. ff. Itaque cum verbum agere pertineat ad omnes actus humanos, nonne, & reum respiciet? nempe qui mouetur, qui cogitat, agit, vt philosophi testantur, nullus sine actu esse potest. Elucidat Bart. in d. l. 1. ff. de except. large accipiendo, reum agere, & actorem esse excipiendo: secus si accipiamus actorem, qui litem agit, vel mouet, tunc reus non potest dici actor, nec actionis nomine venit exceptio, vt hic: sed in probationibus & aliis quibusdam actibus reus partibus actoris fungitur, & ita intelligi debent illi text. in quibus docto. hactenus valde insudarunt, nec scopum videntur attigisse, vt ibi dicam in meis not. interpretationibus.

Offerens quis in libello & rescripto contenta.

Septimo sicut actor videtur confiteri contenta in sua actione. & libello, l. cum precū, C. de liber. causa, & etiam contenta in suo rescripto in suum præiudicium, vt dico in tract. de rescriptis & literis Regiis, in 2. tomo comment. ad constit. Reg. ita & reus, Bart. in l. 2. in fin. C. de his qui potentio. nom. Dec. in cap. cum venerabilis. num. 22. de except. plene scripsi in d. tract. 1. de except. in q. 8. declarando illam regulam, exceptionem obiiciens. de reg. iuris, in 6.

Octauò sicut sententia lata super actione inepta, est nulla, glo. singularis in §. penul. in verbo, secundum. Instit. de oblig. plene scripsi in tractat. de except. in 3. diuisione, in verbo, libelli. Ita & super exceptione, clem. fin. de appel. vbi glo. & docto.

Reus in expēsis condemnatur.

Nonò actor succumbens in actione inepta, in expensis condemnatur, l. properandum. §. 1. & §. sin autem alterutra. C. de iudi. Ita & reus in exceptione, c. 1. de except. in 6.

Reus an libellum emendare possit.

Decimò sicut actor potest emendare & mutare libellum ante litē contest. l. edita actio. C. de eden. ita reus suam exceptionem, ne liceat actori, quod non liceat reo: hoc scribit nominatim Ang. in rub. de except. quæst. 10. princ. col. 14. vers. 6. & quæst. 14. princ. in Instit.

Vndecimò sicut induciæ, & dilationes deliberatoriæ dantur super actione, ita super exceptione, l. fin. ff. de feriis. Cyn. in l. 1. C. de dilatio. Angel. in d. q. 14. princ. vers. secundo quæro. col. 24.

Libellus an concludere præsumptiue possit.

Duodecimò sicut sufficit libellum actoris præsumptiue concludere, l. omnes. §. Lucius. ff. quæ in fraud. credit. Bart. in l. certum. §. 1. ff. de confess. & l. cum quid. si certum peta. doct. in d. l. edita. Ita sufficit, quod exceptio præsumptiue concludat, per regulam, non debet actori, &c. Angel. expressim in d. rubr. in fi. de except. Et debet necessario concludere exceptio, sicut actio, alias non est legitima, vt pulchre docet Ias. in l. duobus. §. ergo. de iureiu. ff. per d. §. Labeo. Alia in d. tract. except. q. 8. & 9. abunde explicantur: ista nunc sufficiant.

VLPIANVS LIBRO QVINTO Ad Edictum. Lex nona.

Marcellus apud Iulianum tractans notat, verbo * rapuisse & scissum & fractum contineri, & vi raptum.

** Alias perisse, vel rupisse.*

Rapere quid, & declaratio text.

Verbum rapere continet & scissum, & fractum, & vi raptum: vnde per vim rapere, rapere est, scindere rapere est, frangere idem. nec refragatur quod rapere denotet vim, l. 4. §. 1. ff. ne quis eum. ibi, eripere est de manibus auferre per raptum. Ergo iste text. erit superfluus, dum dicit vi raptum: ob id quidam habebant in text. vi ruptum, dicentes,

dicentes, sub verbo rapere raptum quoque contineri: sed glo. exponit raptum eum qui rapit, vel eum, qui rapitur. Ego vero sic intelligerem, Marcellum voluisse plenam vocabuli rapere significationem describere: dicens, verbum rapere tria continere, videlicet scissum, fractum, & vi raptum, quamuis rapere per vim intelligatur, tamen hoc exprimitur hic, vt tria ostendat significata habere, etiam ad vberiorem intellectum: probat l. si cum exceptione. §. qui vim. ff. quod metus causa, ibi, vi rapiunt. Ex quibus infero ad vtilitates sequētes. Prima, si statuto cautum sit, vt rapiens rem alicuius, tali puniatur pœna, quidam frangit alicuius fores, siue ostium, vt raperet, non tamen rapuit, an puniri debeat pœna statuti? & per hunc text. dicit Alber. in 2. parte statutorum, q. 229. quid si statuto, &c. puniendum, quia scissum & fractum continetur verbo, rapuisse: hoc etiam tenet Dinus & Cepola hic, vt refert Albert. Brunus in tractatu statuto. in verbo. rapere: posset tamen hic mitiori pœna puniri, & in forensi iudicio puniretur, quod fregerit, non quod rapuerit.

Frangēs an vt rapiens puniatur.

Aliud est autem rapi, aliud amoueri: siquidem amoueri aliquid etiam sine vi potest, at non rapi sine vi, l. 3. §. non solum. ff. de incendio. ruina & naufragio, nisi quo ad Deum, qui cor hominis interrogat, cap. si quis 14. q. 5. ibi, si quid inuenisti, & non reddisti, rapuisti, & ita peccat, ac si rapuisset.

Amoueri & rapi differunt.

Rapere enim generale verbum est, & tam ad personas, quam ad res refertur, & ex adiuncto distinguitur: vnde raptor, qui rapit, vt in rub. de rapto. in decret. si res rapiat, raptor bonorum dicitur, & punitur, vt in toto tit. ff. vi bon. rapt. scribitur, & in l. si quis ex domo. ff de furtis, & trahere de itinere est rapere, text. iuncta glo. l. 4. in l. 4. ff. ne quis eum qui in ius voca. est. vbi Bald.

Rapere & ad personas & ad res.

Rapiens personam virginis, dicitur raptor virginum: si viduam rapiat, viduarum, l. vnic. C. de rapto. virgin. vel raptor sanctimonialium, si monialem rapiat, l. si quis non dicam rapere. C. de episc. & cler.

Raptor multiplex.

Raptus est illicitus coitus, à corrumpendo dictus: vnde qui raptu potitur, stupro fruitur, in c. raptus. 27. quæst. vlt. & cap. raptus. 36. q. 1.

Raptus quid, & vnde dicatur.

Rapere proprie dicitur, qui ducit de loco ad locum, ca. lex illa. 36. quæst. 1. l. vna C. de rapt. virgin. ideo si quis per vim cognoscat mulierem in domo propria, non dicitur raptor, teste Albert. in tertia parte statutorum, quæst. 31 & quæst. 66. & Hippolyto sing. 65. statuto. & sic ille non debet puniri pœna raptus. Ergo contrarium teneo, quia rapina dupliciter fieri dicitur. aliquando enim res ipsa rapitur, aliquando rei ipsius vsus violenter eripitur. Res ipsa rapitur tunc, cum violenter domino eripitur, vt in perpetuum teneatur: aliquando vero non res ipsa affectatur, sed vsus eius domino prohibente violenter vsurpatur. Hic ergo raptum admisit, quia florem virginitatis puella renitente violenter eripuit. Ista sanè sunt verba text. in cap. fin. 36. quæst. 1. Igitur siue puellæ tantummodo, siue parentibus, siue vtrisque vis illata fuerit, hic morte mulctabitur, dicto c. lex illa. 36. quæst. 1. & in forensi iudicio seruatur, siue quis rapiat virginem, siue viduam, siue nuptam, aut violenter cognoscat, etiam in domo, non ducendo aliò, hic pœna mortis puniendus est: & non obstante contraria decisione vidi ad mortem alias executionē factam, etiam si puella postea contentam se diceret, per textum singularem in lege vna. C. de raptor. virginum, quem notat Mathæus notabili 100. nota textū quem pauci sciunt, &c. & per istum textum, vbi rapere est per vim: ergo qui committit in mulierem vim, non vitabit mortis pœnam, etiam si in domo propria, vel aliena vim inferat.

Rapere, de loco ad locū ducere, & an cognoscens per vim in domo sit raptor.

Raptor qua pœna puniatur.

Notandi sunt in hoc Regno Franciæ tres casus, aut quatuor spectantes ad altum iustitiarium (vt practice loquar.) Primus est raptus. Secundus, homicidium per industriam factū, quod vulgus vocat *meurtre*. Tertius est incendium. Quartus est nefandissimum scelus concubitoris puerorum, cum vir nubit in fœminam, vt dicit Imperator in l. cum vir. C. de adulter.

Quatuor casus ad altam spectantes iustitiam.

Rapta est, quæ rapitur, & non potest de iure ciuili raptori nubere, text. in authen. de raptis mulier. colla. 9. sed de iure canonico matrimonium tenet, cap. fin. de raptor. Et licet matrimonium teneat cum raptore, tamen eius executio suspenditur, donec iudicis secularis manus raptor euaserit. nam aliquando iudex alteri matrimonio raptorem adigit, vt videlicet laqueo, vel gladio vitam finiat. Imò extat edictum Regium in hoc Regno, per quod morte mulctatur is, qui non consentientibus parentibus, vel tutoribus, seu aliis gubernatoribus, puellæ nubit: & fuit in magna camera allegatum contra quendam nobilem, qui duxerat puellam sine consensu illius, cui custodienda data erat, anno 1541. die nona Martij, & arestum latum contra quendam Cadomensem anno 1539. vbi etiam fuit decisum, quod pendente hac quæstione coram iudice seculari, iudex ecclesiasticus de fœdere matrimonij non cognosceret, quia hoc frustra fieret, si alter mori debeat: adeo exitus vnius ingressum alterius parabit. Item nobilem, qui virginem nondum viri potentem rapuerat, ad mulctam quam dicunt honorabilem curia condemnauit, bonis suis confiscatis, quadam tamen parte puellæ assignata, & demum perpetuo proscriptus fuit, anno 1541. die prima Februarij, per textum in l. si quis aliquid. §. qui nondum. ff. de pœnis. Guido Papa in decisi. Delphi. quæst. 555. vidi dubitari. Sed hodie de consuetudine Regni Franciæ, qui puellas nondum viripotentes rapuerunt, suspenduntur, vt docet Ioan. Fab. in §. item lex Iulia. de adulteriis. de publ. iud. in Instit. Et ordinatio. Caroli v. Impera. egregij cautum 1540. quod contrahens matrimonium cum puella nondum attingente 20. annum sine consensu patris, aut matris, proximorúmve consanguineorum, aut iudicis illius puellæ, prædictis deficientibus, nullam dotem, aut lucrum: econtrario mulier cum iuuene minore 25. annorum eodem modo contrahens, nullam donationem propter nuptias, nullúmque emolumentum ex tali matrimonio consequentur, etiam si postea parentes, vel prædicti consentirent: vnde prohibet, ne iudices viuis parentibus consentiant, néve notarij hos contractus recipiant, néve à quoquam excipiantur hospitio. Ibi videte alia. Quandiu etiam filia est sub protectione Regis, quam guardiam vocant, non licet cum ea matrimonium contrahere, & nobilis contra faciens fuit condemnatus, vt continetur in lib. Olim. fol. 35.

Rapta an raptori & quādo nubere possit.

Edictum Regium ne quis nubat puellis sine consensu gubernatorū earum.

Rapiens virginem nōdum viri potētem, qua pœna puniatur.

Constitutio Imperatoris Caroli V.

Raptor etiam dicitur, qui res alienas per vim aufert, & ita loquitur rub. de vi bonorum rapto. ff. & in Instit. vbi plenius licet videre, & per Lucam in l. 3. C. de nauicula. lib. 11. & per Petrum Iacob. in practica sua, in libello de actio. vi bonorum raptorum, & Bonifacium de Vitali in tracta. de maleficiis, in eodem tit. Et generaliter canonistæ accipiunt raptorem, vt etiam prædonem contineat, vt per Hostiens. in rubr. de rapto. & superius dixi.

Eripere enim est de manibus auferre per raptum, eximere, quoquo modo auferre, vtputa, si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit, quominus veniret in ius, & vt dies actionis exiret, vel res tempore amitteretur, lege quarta, ff. ne quis eum qui in ius voca. vi eximat. probat l. naturaliter. de vsucapionibus lex, Pomponius. ff. de acquirendo rerum dominio. l. si ex plagis. §. primo, in fin. ibi, sed cum ei lucernam eripere vellet, rixatus esset, ad leg. Aquil.

Eripere.

Notandum est, quod quando quis rapit debitorem, siue eripit de manibus apparitorum, tenetur ad soluendum illud debitum, quo alter tenebatur. l. quoties. C. de exact. tribut. lib. 10. ac si in omnem casum pro eo fideiussisset. Bald. in l. addictos. C. de episcopal. audien. etiam ad mulctam, instante procuratore Regio condemnabitur.

Rapiens debitorē quomodo puniatur.

Item si quis denuntiasset debitori, quod volebant eum prehendere, & in carcerem ducere, isque aufugerit, etiam ad debitum teneri debet denuntians, vt firmat Ancharanus consil. 340. viso themate. in fin. quem sequitur Hippolytus singulari 137. & Chassan. in consuetud. Burg. in rubr. *des iustices*. §. 7. glo. *de simple recousse*, quia ipse videtur eri-

pere

Denuntians delinquentem vel debitori, vt fugiat, an puniatur. pere: & ideo vidi condemnatum ad magnam mulctam eum, qui delinquenti denuntiauerat prehensionem esse contra eum concessam, & consuluerat vt fugeret, & is delinquens fugit. nam semper ipsos denuntiantes pœna arbitraria puniri vidi, pro qualitate delicti, & atrocitate criminis iam commissi, & hoc per text. in l. 1. §. 1. ff. de eo per quem factum erit. ibi, dolum autem malum sic accipimus, vt si quis venienti ad iudicium aliquid denuntiauerit triste, propter quod is necesse habuerit ad iudicium non venire. facit l. 3. C. de assesso. tamen in ciuilibus non vidi hos denuntiantes punitos, quicquid dicat Anchar.

Auferentis à viatorib. delinquentem pœna. Si quis autem auferat delinquentem de manu viatorum, qua pœna debeat puniri, videte. l. 4. §. pen. ff. ad leg. Iul. maiesta. & ibi docet Bart. & Guido Papa in decisio. Delphi. quæst. 579. vbi incidere aiunt in crimen læsæ maiesta. si authoritate Regia captus fuerit: secus si ab aliis iudicibus etiam Regiis, quia tunc pœna capitali. Ioan. Fab. & Ias. in §. pœnalis. Instit. de actio. & ideo videatis quanta audacia, quantáque temeritate oneratus is iuuenis sit, qui apparitor senatus eripuit reum criminis hisce diebus.

An sit obediendum seruienti petenti auxilium. Quid si apparitor petiit auxilium sibi nomine Regio impartiri, dicens, adiuuate, vulgo *aide aide au Roy*, & præcepit aliquibus vt ei auxilio essent, qui recusarunt, qua pœna recusantes veniant puniendi? Responde, si seruiens habebat ius imperandi in illos, vtpote, quia erant laici, & non clerici, & delinquens euasit, tunc pœna arbitraria veniunt puniendi, qui non obtemperauerint apparitori, teste Masuer. in pract. sua tit. de pœnis. §. item si seruiens capiat. intellige, si is cui præcipitur erat vilis, hominémque capere ei non erat inhonestum: alioqui contra, vt Lucas in l. vna. C. ne rustica. ad vllum obseq. euoc. lib. 11. col. 8. scribit. nempe si apparitor præciperet doctori, vel aduocato, vt adiuuaret eum, non tenerentur hi sumere hastam, & iuuare illum seruientem: quia in hoc Franciæ Regno turpe existimatur homines prehendere, nisi in flagranti crimine deprehenderentur, quia etiam tunc superiores adiutores esse debent, vt scribitur in lege Regia, Henrico 2. edita, quæ est in titulo *des voleurs*, art. 2. in ordin. Reg. in 4. parte.

Tractare quot modis accipiatur. *Tractans.* Tractare, est de aliquo actu, vel re præfari, vel proloqui, *pourparler & traitter de faire quelque chose.* Iurisconsultus ait, quasi adulterum puniendum, qui domum suam præbuerit, in quam soliti sint conuenire ad tractandum de adulterio, l. & si amicis. ff. de adulter. multa tamen tractantur, quæ non perficiuntur, l. si voluntate. C. de rescind. vend. vt multa dicuntur, quæ non fiunt, l. sciendum. §. 1. ff. de ædilit. edicto. Bald. l. multum. col. 2. C. si quis al. cri. quod facit ad statutum prohibens tractatum homicidij, vt sic intelligi debeat, teste Alber. in l. vlt. in fin. C. de iure delib. & in 3. parte statutorum, q. 64. in multis. vbi dicit tractatum capi pro consilio, & deliberatione, & Bald. consil. 153. quæst. in 4. vol. vbi dicit tractare idem esse, quod colloquium habere, quomodo aliquid fieri queat: vnde in rei ecclesiæ alienatione tractatus interuenire debet, id est diligens discussio, & indagatio rei disponendæ, c. sine exceptione. 12. q. 2. & Panor. in c. tua. in gl. 1. de his quæ fiunt à prælat. dixi in compendio alienationum rerum ecclesiasticarum, in verbo, tractatu. in Pandect. Florent. non est hoc verbum tractans, sed communiter sic habetur in aliis libris antiquis.

Tractare secundo loco, pro describere, dicere, & decidere sumi potest, vt hic, & l. moris. §. sed & damnari, ibi, si quis generaliter tractare velit. & ibi, sed si quis specialiter tractauerit. ff. de pœnis. quamuis glo. ibi pro intelligere exponat, l. metu. §. denique. tractat. quod metus causa. l. item si fundi. §. 1. ibi, hinc vicinus tractatus est, qui solet in eo, quod accessit, tractari. ff. de vsufr. l. miles. in fine, de adulter. & hæc res dignum habet tractatum, id est digna est, quæ tractetur, l. certi condictio. §. quoniam. ff. si certum petat.

Tractare & tractatus quid & quot modis dicantur. Tertiò tractare, vt dicit Paul. de Citadi. in tract. de iure patr. in principio, est in medium proponere, & quærere, postea in partes arguere, demum determinare, & concludere: ita vtitur Iurisc. in l. cum hic status. §. si ambo. ff. de donat. inter virum & vxor. Ego exponerem pro explicare, tangere, describere, decidere, licet glo. contra. vnde & dicitur tractatus, quia eo modo procedere debent tractantes: hæc ille. Ego verò puto tractare frequentatiuum verbum esse, & poni pro eo, quod est frequenter trahere, attingere, explicare: eo quod tractantes materiam propositam alias materias frequenter trahunt, & ita plene attingunt, & explicant materiam, quam tractant. Et dicitur tractatus ipse tractandi actus, & materiæ descriptio ac explicatio. l. 1. ibi, quia tractatus de diebus vtilibus frequens est. ff. de diuers. & tempo. præscr. Nec sequitur Iurisconsultum in d. §. si ambo. argumentantur ergo tractantes materiam: quia ibi ad partes Iurisconsultus non arguit, vel disputat, sed omnes casus, qui ex quæstione proposita accidere possunt, decidit, sicut debet facere is, qui aliquam tractat materiam. probat Iurisconf. in l. naturalis. ibi, in hac quæstione, totius ob rem dati tractatus inspici potest, qui in his speciebus competit. de præscript. verb. ff. atque in meis scriptis illum argumentandi modum de industria non sum secutus, ne calumnias improborum quorundam, dum in vtranque partem differerem, tueri viderer, ansamque delinquendi subministrarem, deinde quia nec proposita materies patitur, & ne rudium tyronúmve animi, quibus hæc præcipuè scribo, multitudine, & difficultate rei onerarentur: postremò quia hic titulus satis amplam diffusámque per se materiam habet, si differendi ratione longius produceretur, in immensam molem cresceret hoc nostrum opus. & liberum erit cuique, quod sibi parum probatum putabit, non sequi. nostros enim tantum labores producimus in publicum. *Authoris excusatio quod in diuersas partes nõ fuerit argumentatus.*

Quartò tractatus, pro quæstione. l. vlt. in fin. ff. si pars hered. peta. allegatur d. l. naturalis. §. sed si facio, ibi, hæc species tractatus plures recipit. iuncta l. qui quadraginta. in prin. ibi, dixi hanc quæstionem insolubilem. qui tractatus apud dialecticos * ἄπορον dicitur. ff. ad l. Falc. l. Nesennius. ibi, tractatum est. de negot. gest. l. 1. §. penult. de calumniat. & l. in causæ cognitione. 1. §. 1. ff. de minor. vel dicite, vt proxime dictum fuit. *Tractatus pro quæstione.*

** Legendũ est ἄπορον, vt est in Pandec. Floren. nec vllo pacto probatur hoc Alciati castigatio.*

Quintò tractare aliquem, est blandè, & suauiter eum recipere, cap. ego N. ibi, legatum apostolicæ sedis quem certum esse cognoscam, in eundo, & redeundo, honorificè tractabo, de iureiur. ext. Inde tractari clementius, à Iurisconsulto dicuntur in l. capitalium. §. solent. ff. de pœnis, id est *plus doucement, plus benignement traittés.* *Tractare est blandè suscipere.*

Sextò tractare, exercere, vt promittunt medici, tractant fabrilia fabri: & pertinere ad me videtur ratio, si modo eam tractaueris me mandante, l. si quis ex argentariis. §. pertinere. ff. de edendo. vel ibi pro administrare capi potest, vt in sequenti dicetur.

Septimò tractare dicitur curare, vt medicus languidum tractat. Octauo tractare administrare, vt thesaurarius pecuniam tractat, & hæc duo rhetores probant. Nono tractare, enarrare, exponere, & deducere media, quod Gallice *declarer, deduire, remonstrer* dicimus, Budæ. in forensib. Sunt & aliæ significationes, quas omnino persequi grammaticorum & rhetorum est, non nostrum, ne limites Iurisconsultorum egrediamur.

Tractoriæ quæ sunt literæ. Tractoriæ literæ sunt, quibus præbetur facultas alicui capiendi equos & ducẽdi ex cursu publico, quorum equorum vsus erat interdictus, l. cursum. C. de cursu publico, lib. 12. & Tractatores vocantur, qui istas habent literas, l. vnica. C. de tractor. vbi Pyrrhus & Laz. in comment. reipub. Roma. lib. 2. cap. 14. Vel literæ tractoriæ sunt, quas Imperator pro suis nuntiis recipiendis, & tractandis mittit, vt asserit Lucas de Penna rubr. C. de tractor. & statim, lib. 12. & vt literas perferentes tractari debeant, apparet ex Neemia cap. 2. in fin. & secundi Machabæo. cap. 11. & quid significet illa stipulatio, promitto Titium obseruare vt filium, id est, tractare, tradit text. & doct. in l. quidam cum filium. ff. de verb. oblig. *Tractatores.*

Nota.

Notare quot modis. *Nota*, notare, pro adnotare, designare, scribere. l. si quis seruum. in fin. ibi, Marcellus notat. ff. de actio. emp. & l. si quis Titio. ex quib. caus. maior. & l. liberto. §. litem. ibi, Vlp. not. ff. de nego. gest. l. item apud. §. hoc edictum. ff. de minor. ibi, notetur. l. si prætor. §. Marcellus. de iud. quicquid ibi gl. & doct. scribant.

Notare quoque reprehendere, animaduertere dicitur, l. Græce. §. si quis. ff. de fideiusso. l. si quis testamentum. ad legem Aquiliam. & l non solum. §. quanquam. de iniuriis. & l. sed an vltro. §. 1. de nego. gest. in quibus legibus omnibus dicitur, apud eum notaui, vel Iulianus notat, & l. Iulianus autem. ibi, quæ sententia vera non est, & à multis notata est. nam Paulus & Vlp. notas in Papiniani libros fecerunt, quibus ceu Aristarchi virgula errata eius denotare voluerunt, quas tamen Theodosius & Valentinianus Augusti, quia authoritati tanti viri non sic detrahendum existimabant, infirmandas statuerunt: similiter & alij Iurisperiti in alios notas scripserunt, vt Claudius Tripho. in Sabid. Sceuolam, Marcellus in Iulianum, & rursus in Marcellum Ælius Marcian. de quibus notis intelligimus apud Iurisconsultos, & illis notis reprehendebantur, ideo etiam notare pro reprehendere acceptum est, vt superius probatum fuit. Item apud aliquem notare is dicitur, qui declarat, vel distinguit dictum eius, Oldendor. de verb. copia, & inueni in Codice Theodos. rubr. de respons. prudentum hæc verba, Notas etiam Pauli, atque Vlpiani, in Papiniani corpus factas, sicut dudum statutum est, præcipimus infirmari.

Notare præterea, afficere infamia, infamare est, l. milites. 2. §. irreuerens. ff. de re mili. ibi, veteres notauerunt, &c. l. 2. & l. athletas. §. Pomponius. & ferè toto tit. de his qui notant. infam. & quia *Ignominia quare nota dicatur.* ignominia signat hominem, ideo nota dicitur, vt in l. lex Cornelia. in fine. ibi, in notam aliquorum producitur. ff. de iniur. l. 1. §. denique. ibi, hos enim puto notam non euadere. de postuland. facit. l. turpia. ibi. denotandi magis legatarij, id est infamandi. ff. de lega. 1. interdum tamen adiicitur nomen infamia, vt in rubr. de his qui not. infam. ff. & C.

Nota, cognita, l. cum qui. ff. de iniuriis, ibi, peccata nocentium nota esse oportere, & in aliis plerisque locis iuris animaduertere licet.

Nota qua dicantur. Notæ, indicia, signa, vt notæ salutis: & notæ quoque verbo cicatrices continentur. l. 2. in fin. ff. de seruis fugitiuis. ibi, seruorum fugitiuorum nomina, & notæ, cuius se seruum quis esse dicat, ad magistratus deferuntur: vel notæ sunt literarum compendia, vel breuiaturæ, l. Lucius Titius miles notario suo testamentum notis dictans, antequam literis præscriberetur, vita defunctus est. ff. de testam. milit. Hispan. in dictio. ad leges: & notæ dicuntur signa seu literæ, quibus aliquid significatur, quas Græci σύμβολα nominant: vt ea quæ sunt in voce, sunt notæ earum passionum, quæ in anima, & quæ scribuntur, notæ eorum, quæ voce continentur, vt Arist. περὶ ἑρμηνείας lib. 1. & apud Valerium Probum legi satis potest, de quibus etiam Imperator Iustin. in l. 2. circa finem. §. si quis verò. versic. omnia enim. C. de vete. iure enuclean. & in proœmio ff. §. illud autem quod iam.

Notabiliter. Notabiliter, l. item. §. hoc edictum. ff. de iniur. ibi, ea enim quæ notabiliter fiunt nisi specialiter notentur, videntur neglecta. vbi glo. duobus modis ea verba exponit: quos videre, si conueniant text. etenim melius quædam percipiuntur, quam sermone declarari possint.

Notarius qui dicatur. Notarius, qui notas conficit, à notisque nomen deductum est, qui & tabularius nuncupatur, l. generali. C. de tabula. lib. x. & à Iurisconf. seruus publicus vocatur, l. non enim. ff. de adoptio. l. 2. rem pupil. salu. fore. de notario est text. in l. Lucius. ff. de testam. milit. & in l. 1. §. ludi quoque. de var. & extraord. cognit. qui etiam librarius dicitur in l. si librarius. ff. de regul. iur. quod olim libros scriberent.

Nota authoritatis. Notæ authoritatis, id est receptæ authoritatis, l. 3. in fin. ff. de libe. exhi. & de dolo. l. non debet. nam quod in vna lege dicit receptæ, in alia dicit notæ.

Nota nequitia. Notæ nequitiæ exploratæ, & apertæ malitiæ. l. 3. §. Iulianus. ff. de liber. exhiben. ibi, is vero qui controuersiam facit, si humilis sit calumniator, notæque nequitiæ, repræsentanda cognitio est.

Nota demonstrationis. Notæ demonstrationis, pro signo, l. qui ex pluribus fundis, quibus idem nomen impositum fuerat, vnum fundum sine vlla nota demonstrationis stipulatur, incertum stipulatur, id est eum fundum stipulatur, quem promissor dare voluerit. ff. de verb. oblig.

Nota exheredationis. Notæ exheredationis, id est, labes illa, qua quis exheredatus est, l. 1. §. sed & si exheredato. ff. de assignaud. liber. ibi, nec nocet ei nota exheredationis.

Notæ extremæ, l. item. §. prætor. versic. etenim. ff. de iniur. id est, maxime vilis, & infamatus, ignominiosus, perditus, ibi & quid si compeditus, vel male notus, vel notæ extremæ, &c.

Nota eximere Rex & curia suprema possunt. Nota eximere, stigmaticæ gratiam facere ignominiæ, Budæ. in Foren. *sauuer de n'encourir note d'infamie*, quod solus Rex, & curia suprema possunt, vt scripsi in l. aliud est fraus. infra eodem, de clausula, *sans encourir note d'infamie.*

Notandum. Notandum, adnotandum, animaduertendum, l. 3. in fi. ff. de calumnia. ibi, illud erit notandum, &c. & in l. proinde. §. notandum est. ff. ad leg. Aquil. seu diligenter considerandū, vt exponit Ægid. Bellamera in c. cum olim. 2. in 2. no. de offic. delegati.

Notando & disputando, l. munerum. §. mixta. ff. de muner. & hono.

Notabilis. Notabilis, l. 1. §. secundo loco. ff. de postul. ibi, item personas turpitudine notabiles, id est dignas nota turpitudinis, scilicet infamiæ.

Notabilis quoque interdum res dicitur digna notatu, vt notabilis text. notabilis glo. vnde notabiliter, de quo proxime diximus: & dicitur insignis, vulgóque Gallice eo vtimur nomine in bonam accipientes partem, vt *notables personnes*, vt scripsi in tracta. de sent. execut. art. 16.

Notis scribere. Exceptores. Notis scribere est breui & compendioso genere excipiendo vti, l. inter. §. eos qui notis scribunt acta præsidum, reipublicæ causa non abesse certum est. ff. ex quib. caus. vbi Budæ. ait eos, qui notis scribunt, exceptores dici posse, qui omnia propemodum & aduocatorum, & præsidis in curia parlamenti acta excipiunt, & scribunt, & ideo qui sic acta præsidum scribebant, non censebantur abesse reip. cau. ab vrbe. Rom.

Nothi & nothia, notio. Nothi & nothia quæ sint, declarat Budæ. in l. vulgo concepti. ff. de stat. ho. de notione dicetur in l. notionem. infra eod.

Scindere & lacerare. *Et scissum.* Est autem scindere, quasi findere: & Alcia. exponit hic scissum, id est laceratum. lacerare enim est dilaniare, & per partes discindere, *mettre en pieces*, l. Labeo. 1. infra eod. vbi dicam.

Frangere. *Et fractum.* Frangere est rumpere, conquassare, l. si seruus seruum. §. serui. vers. si quis alteri damnum faxit quod vsserit, fregerit, ruperit iniuria, quanti ea res erit in diebus triginta proximis, tantum æs domino dare damnas esto. ff. ad leg. Aquil. & §. si calicem diatetrum faciendum dedisti, si quidem imperitia fregit, damni iniuria tenebitur, ibidem. & §. si ex plaustro lapis reciderit. & quid ruperit, vel fregerit, Aquiliæ actione *Plaustrarius.* plaustrarium teneri placet, si male composuit lapides, & ideo lapsi fuerint. ibid. vbi plaustrarium pro auriga, seu quadrigario accipit, facit l. 3. ibi, crus, vel aliud fregerit. de seruo corrup.

Frangere fidē. Sciendum est, licet proprie eius verbi significatio ad corporeas res referatur, vt illis superioribus locis comprobatur, tamen vsitatissime ad animum & incorporea transferimus, vt frangere fidem, qui eam non seruat, dicitur, l. sed si hac. ff. de in ius vocand. ibi, sed si suis nummis emi, & fidem fregi, pro patrono non habebor. l. illud de const. pecu. l. 1. §. 1. ff. depositi. l. cum proponas. C. de pactis, & passim in iur. & fides rupta dicitur. in l. ei apud. ff. depositi.

Confringere. Confringere, simul & quasi minutatim frangere, l. si seruus

seruus seruum. §. si quis ædificij mei fores confregerit, lege Aquilia tenetur. ff. ad legem Aquil. l. Iulianus. §. proinde & si vinum, vel oleum, vel quid aliud effuderit, confregerit, ad exhibendum tenebitur. ff. ad exhibend.

Infringere. Infringere idem, quod confringere, l. 2. §. si conseruatis. ibi, si faber incudem, aut malleum infregerit, non imputaretur ei, qui locauerit opus. ff. ad l. Rhodiam de iactu. vel infringere, non frangere: vt infractus viribus, infractus animo sæpe apud oratores vsurpatur, quod non persequimur.

Effringere. Effractores. Effringere est vi, vel impetu quodam frangere, vt quidam furandi causa fores effringunt, qui & effractores dicuntur, & seuerius in eos animaduertendum est, quam in fures simplices, l. 1. ff. de effracto. Et cognoscit præfectus vigilum de incendiariis, & effractoribus, furibus, raptoribus, & receptatoribus, l. 3. §. 1. de offic. præf. vigil. hodie autē iustitiarius prouinciæ, teste Matthæo de afflict. in constitut. Neapolit. lib. 1. de officio iustitia. prouinc. 7. notab. Alij vero carceres effringunt, de quibus sumendum est supplicium, vt in d. l. 1. de effracto. ff.

Quādo liceat domos alienas effringere. Et quando licet domos alienas effringere, destruere, & demoliri? Respond. ob crimen hæresis, vel læsæ maiestatis, cap. fœlicis. de pœnis lib. 6. & si sint prope muros ciuitatis, per quas aditus sit hostibus, l. ædificia. C. de oper. publi. vel vt fiat noua via publica, vel templum. d. l. ædificia restitui tamen æstimatio debet domino ædium, l. 2. C. de seruis, qui pro præmio. & gloss. in l. si locus. quemad. seruitut. amittant. & Matth. vbi supra, &c.

Hospites de rebus fractis tenentur. Vltimò, vt omnia semel apprehendatis, in no. libris legi, Verbo perisse, & scissum, & fractum contineri, & vi raptum. & sensus est, quod caupones tenentur, si res hospitum culpa eorum perierit, l. 3. §. at hoc edicto. ff. nautæ, caupo. & perisse dicitur, si res est scissa, fracta, & vi rapta. sed nunc hunc non discutiam intellectum, sed forte in l. impensæ, infra eod. ne plura.

IDEM VLP. LIBRO SEXTO
Ad Edictum. Lex decima.

Creditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunque actione, vel persecutione, vel iure ciuili, sine vlla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel extraordinario, siue pure, siue in diem, vel sub conditione. Quod si natura debeatur, non sunt loca creditorum: sed si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur.

Declaratio text. Hæc lex coniunctim cum duabus sequentibus, vsque ad §. minus, legitur. est autem illarum prorsus eadem materia: explicant enim, qui dicantur creditores. Harum igitur legum sensus est, quod creditores dicuntur hi, quibus debetur ex quacunque actione, persecutione, iure ciuili, vel prætorio, vel aliàs quouis modo debeatur. Is tamen cui naturaliter debetur, vel potest exceptione remoueri, non dicitur creditor, nec ante litem contestatam in populari actione: hoc dicit. Vnde si quis mihi debeat decem aureos ratione empti, vel conducti, seu alia, qui debet, vocatur debitor, & ego creditor, quia credo ei id, quod mihi debet. credendi enim generalis est appellatio, l. 1. ff. de reb. credit. Creditor vulgo *le creancier* Gallice, debitor *le debteur*, de quo in l. debitor. infra eo. facit ordinar. Regia Ludouic. XII. rubr. *des marchands, & à qui est prohibé de marchander*, art. 3. de debitoribus celantibus merces, vt creditores veniant ad compositionem, vt puniri debeant. Verumenimuero quia copiosa est hæc materia, in varios patens vsus (huc enim redeunt cuncti, qui de creditoribus consulere, aut iudicare volunt) ob id, vt omnia pro virili vno velut complexu colligamus, ad sequentia aduertite vtilissima, & vsu in iudicio forensi venientia.

Creditor in actione reali an dicatur. Primum colligitur, illum, cui res sua restituenda est, creditorem nuncupari, tum quòd res sua restitui ei debeat, & interim credit possidenti rem suam, donec eam petat actione rei vindicationis, vt per totum tit. ff. de rei vindica. tum etiam, quod is, cui debetur aliquid ex quacunque actione, dicitur creditor in hac lege: sed actio in rem actio dicitur, l. pecuniæ. 2. §. actionis verbum. infra eod. tit. vbi ita dicitur, actionis verbum generale est, & speciale. nam actio dicitur omnis, siue in rem, siue in personam sit, petitio. Sed plerunque actiones personales solemus dicere, petitionis autem verbo omnes in rem actiones significari videntur. Cum igitur iste text. dicat eos creditores esse, quibus ex quacunque causa debetur: ergo & hi quibus ex actione reali debet res restitui, quia dictio quacunque, est signum vniuersale, nullam actionem excipiens, cap. vt ostenderet. de consecratione, distin. 4. cap. solite. in fin. de maior. & obed. l. à procuratore. C. manda. scripsi in gloss. qualibet in l. sequenti, & Iurisconsultus, in l. si cum fideicommissa. ff. qui & à quib. sic ait, creditores appellantur, quibus ex quacunque causa actio competit. & sic qui vendicare rem possunt, dicuntur creditores, quia actio eis competit aduersus possidentem: & illi qui rem detinent, debitores, quia verbum debere omnem omnino actionem comprehendit. l. pecuniæ. §. fin. infra eo. igitur & comprehendit actionem realem, & sic debitor etiam est, qui detinet rem, quam restituere debet: is autem cui restituenda est, dicitur creditor.

Item hoc declarat text. in l. is cui. §. fin. ff. de actio. & oblig. cuius hæc sunt verba, creditores eos accipere debemus, qui aliquam actionem, vel ciuilem habent: sed actio realis ciuilis est: ergo illam habens, creditor vocatur, quamuis glo. in l. 1. in prin. ff. de actio. & oblig. dicat actionem in rem, non esse proprie actionem, & sic debitorem proprie non esse, quia actione reali tenetur, quia in rem actio non præsupponit obligationem præcessisse. nam is, qui detinet rem meam, nullo iure mihi tenetur. §. omnium. Instit. de actio. & ibi Ias. num. 98. & Alex. in l. debitor. ff. ad Trebell. & cons. 64. col. 1. in 3. vol. & ista est communis conclusio. quod ille, qui detinet rem meam, non dicitur proprie debitor, nec ego proprie creditor, secundum Alex. in l. 1. in fin. ff. si cert. pet. tamen ego contra arbitror, illis superioribus argumentis inhærens, nempe si iniuste rem meam detineas, nemo ambigit, quin tenearis mihi aliqua actione, vel causa: ergo es debitor, & ego creditor: cuius rei quoque testis est Petrus Stella in interpretatio. l. repetitio. ff. de condictio. indeb. idq; Alciat. probat, nec refragatur, illum qui rem meam detinet, nullo iure mihi obligatum: fac esse: ergo non dicetur creditor, diffiteor, quia is dicitur creditor cui ex aliqua actione, vel causa debetur: non dicit text. ex obligatione: ergo actio vel causa sufficit, vt satis hoc tex. probatur: dicit enim, ex quacunque actione, & d. l. si cum fideicommissa. ex quacunque causa, &c. & sic proprie Iurisc. loquutus est, videlicet de creditore, cui ex quacunque actione debetur: quod intelligerem generaliter accipiendo actionem, nam tunc omnis actio appellatione actionis venit: secus si specialiter, nam tunc in personam actio specialiter dicitur actio: actio verò in rem, petitio, l. pecuniæ. 2. §. actionis. infra eod. vbi dicetur. & sic dicitur debitor, qui ad decimas tenetur, cap. parochianos. vbi Panor. de deci. scripsi in tracta. meo de decimis. Ex quo patet, quod constitutio facta specialiter de vna actione, non comprehendit alteram, sed generalis sic: & sic ex quacunque causa competat mihi actio, ego dicor creditor.

Proprie in realibus creditor quis dicitur.

Is qui decimas debet, debitor dicitur.

Ordinationes contra non petētes debitum intra certum tēpus hic elucidantur. Primum autem id obtinet in statutis, vel ordinationibus odiosis, quibus cauetur vt non petens debitum excludatur, vt non intelligatur excludere eum, qui rem suam petat, vt ait Angel. in §. 1. Instit. de acti. & glo. in l. Aurelius. §. Mæuia. ff. de libera. lega. in verbo, pupillæ. & glo. in verbo, per refutationem. c. 1. qualit. feudum olim poterat alienari. Sed an valeat tale statututum? & valere tenet Bart. in l. omnes populi. ff. de iustit. & iur. & Ias. in l. nemo potest. col. penult. de lega. 1. & Felin. in c. fin. de præscriptio. ac

Gomes.

Gomes. in §. actionum. nu. 67. de actionibus, in Institutio. Ferrat. cautel. 38. explorati iuris. quod facit ad intellectum legis Regię, qua cauetur, vt vendentes minutatim, *à detail*, debita intra sex menses petere teneantur, alioqui postea non recipiuntur, vt est in rubr. *des marchans vendans à detail*. Et famuli intra annum, ex quo dominum reliquerint, salarium petere teneantur, si bonum eis videatur: alias post annum non audiuntur, vt patet in titulo *des loyers & gaiges des seruiteurs*. Et tales præscriptiones valent cum bona fide: si tamen dominus sciat debitum esse, quia contraxit, tenetur in foro conscientiæ illud soluere, vt concludit plene Felin. & alij in c. fin. de præscripti. & Ioan. in tract. præscriptio. in quæst. 14. secundæ part. & tertiæ princip. & scripsi in dictis ordinationibus, in tomo commentar. in illis titulis: fateor tamen, quod in vulgari sermone Franciæ non solemus detinentem rem nostram vocare debitorem.

Liberatio debitoribus data non comprehendit detinentes rei. Secundò si quis reliquerit liberationem omnibus debitoribus suis, non intelligitur legata his, qui detinent rem suam, l. Aurelio. §. Caius. ff. de libera. lega. & d. §. Mæuia. text. in l. & vna. §. 1. ff. de acceptila. vbi actio in rem exprimitur, quæ non exprimeretur, si comprehenderetur. Ideo soror, quæ remisit pro centum aureis illud, quod sibi debetur in bonis patris, non censetur remisisse res matris, vel alias, quas poterat vindicare, teste Bald. in l. pactum. q. 11. & seq. C. de collatio. sequitur Ias. in §. 1. nu. 102. & seq. Instit. de actio. Et si quis prohibeat de rebus debitis rationes reddi, non extenditur ad rei dominium, l. fin. §. penult. ff. de libera. lega. Transactio etiam generalis non extenditur ad res dolo occupatas, Ias. in l. sub prætextu. 2. per illum text. C. de transactio. nec pactum ad res furto subtractas, l. tres fratres. ff. de pact.

Pater an censeatur à filio liberatus, si rē detineat. Derogatur, quando patri à filio liberatio ab actione tutelæ relicta est: tunc enim & à solutione reliquorum patrem quoque liberasse intelligitur, propter affectionem naturalem: text. sing. in l. Aurelius. §. Titius. ff. de liber. lega. docet Ludoui. sing. 110. vltimo. & Alex. consil. 62. serenissimus. col. 2. in 4. vol. nisi pater teneretur ad reliqua post liberationem, vel ratione doli committendi, qui remitti non potest. l. conuenire. ff. de pact. dotal. Alciat. in tracta. præsumptio. regula prima, versicul. sexto infertur.

Actio realis à principe tolli non potest. Tertiò infert Gomes. actionem realem sine magna causa tolli non posse à principe, l. Lucius, ff. de euictio Alexand. in rubr. ff. si cert. petar. personalis autem potest, Bart. in l. creditor. col. 2. ff. de solut. Alex. cons. 57. col. vlt. in 1. vol. & cons. 101. in 2. vol. Gomes. in §. omnium. nu. 16. de actionibus, in Instit. Sed quicquid dicat Gomes. non potest tolli actio realis, nec personalis à Principe sine magna causa, l. 2. vbi glos. & docto. C. de precib. Imperat. offer. scripsi in ordinat. Regiis, in tracta. de dilatio. annalibus, & in tracta. de restit. & releuat. in 2. tom. comment. in constit. Reg. Gallicas.

Vbi est eadem ratio, detinentes pro debitore habetur. Prædicta intelligite, quando esset eadem ratio, tunc lex vel statum loquens in debitore, comprehendit eum, qui rem detinet: secus si diuersa, vel odium, vt dicit gl. not. in auth. minoris debitor. C. qui dare tutor. vel curator. poss. vbi sicut debitor minoris tutor eius esse non potest, ita nec qui illius rem detinet, quia vterque instrumentum surripere posset. Curtius iunior in l. 1. num. 71. ff. si cert. peta. Etiam postquam possum capere debitorem fugitiuum, ita eum qui rem meam defert, vt plenè consuluit Alex. cons. 64. & si celeberrime. in 3. vol scripsi in tracta. de liter. oblig. art. 6. in 1. tomo. comment. in const. Reg. Gallicas.

Secundò intelligite, quando ex communi vsu loquendi res non appellaretur debitum, tunc is qui rem vindicare potest, non diceretur creditor, vt est communiter in Francia: ideo non veniret, per l. Labeo. ff. de suppellect. leg. in Francia enim sunt diuersa nomina, vtpote *le debiteur & detenteur*. vnum ergo nomine alterius non veniet: secus vbi vsus communis loquendi eos debitores diceret per superiora, nisi eadem esset ratio in vtroque, vt prædixi.

Constat. De eo verbo scripsi in l. tigni. infra eod. etenim hæc lex satis per se locuples, & onerata dote sua & materia est, ob id expositiones vocabulorum in alias reieci leges.

Vel persecutione. Quod generaliter dixerat, nunc specialiter tradit, dicens illum etiam creditorem dici, qui aliquid etiam persequi potest: vnde aduocatus, qui honorarium suum persequi potest contra clientulum suum per officium iudicis, dicitur creditor, & clientulus debitor, licet à clientulo certum non stipulatus sit salarium, l. 1. §. in honorariis, ff. de variis & extra. cognitio. vbi per totum titulum multi describuntur casus similes. Item eodem mediante officio iudicis persequitur filius alimenta contra patrem, & econuerso, l. si quis à liberis. ff. de liberis agnoscend. Bal. in practic. rub. de offic. Iud. Inde dicunt doctores, quod officium iudicis non præsupponit obligationem l. qui per collusionem. §. fi. ff. de actio. empt. l. quintus. de annuis leg. intelligendum personalem obligationem: sed officium iudicis habet se instar actionis realis, vt Bart. & docto. in l. 4. §. Cato. in 3. oppositio. num. 5. ff. de verbo. obliga. late scribunt, & Bald. in cap. 1. col. 8. de probation. facit text. in l. quidam. §. is autem. ff. de edend. & sic continetur hic sicut actio realis. Et licet officium iudicis non præsupponat obligationem, ex doctor. sententia, tamen quasi obligationem habet, & est quasi debitum, glo. in l. si seruum. §. vlt. de verb. oblig. ff. Bart. in l. fin. ff. de iureiur. Iason. in l. centum Capuæ. in 4. notabil. de eo quod certo loco. Purpura. in l. 1. col. 10. de iurisd. omn. iudic. Sed ego contra sentio, vt officium iudicis obligationem contineat, prout abunde dicam in l. pecuniæ. §. persecutionis. inf. eo. vbi persecutionis verbo extraordinarias persecutiones contineri puto, vtpote fideicommissorum, & si quæ aliæ non habent ordinarij iuris executionem. Aliter etiam intelligo persecutionem, quam soleant alij iuris interpretes, in l. actionis verbo. infra eod. vbi dicemus. nam persecutionem officium iudicis omnes intelligunt: Alciat. autem merum iudicis officium, supra expositum à nobis, fusiúsque in l. actionis verbo, vbi persecutionem officium iudicis non esse probamus. *Aduocatus ratione salarij etiam sine stipulatione dicitur creditor. An officium iudicis præsupponat obligationem.*

Vel iure ciuili. Hi quibus iure ciuili debetur, creditores dicuntur hac lege, vt quod stipulatione, literarum obligatione, sponsalitia largitate, emphyteusiue debeatur, qui quatuor contractus à iure ciuili originem habent, §. ius autem gentium. & ibi glossa, de iure natur. gent. & ciuil. l. ex hoc iure. ff. de iust. & iure, cum omnes contractus his quatuor demptis iurisgentium sint, vt ibi ostenditur. ob quam causam qui mihi stipulatione promisit, debitor est iure ciuili, ego autem creditor, l. is cui. §. fin. eo loco, qui aliquam ciuilem actionem habeat, ff. de actio. & obliga. §. de constituta. de actio. in Institut. *Quibus iure ciuili debetur, creditores sunt.*

Item si præter ius debeatur mihi, ex statutis forte vel constitutionibus Regiis, seu ordinationibus, vel consuetudinibus, municipalibúsque legibus, dicor creditor: is autem qui debet, debitor: vt Bart. aliique asserunt in l. 5. in princ ff. de verb. obliga. & Albert. Brunus in tracta. de statut. excludentib. fœminas, artic. 11. q. 2.

Cæterum vltra text. dicite, eum dici etiam hic debitorem, qui iuregentium debet, & cui debetur, creditorem, vt ex venditione, & aliis contractibus enumeratis in d. l. ex hoc iure. ff. de iust. & iure. nam & id iure ciuili debetur, quod iuregentium comprobatur: & actiones quæ nō sunt prætoriæ, ciuiles sunt, l. ius autem ciuile. ff. de iust. & iure. ista est sententia glo. hic. id tamen non erat necessarium exprimere, nec Iurisconsultus hic iurisgentium mentionem fecit, cum illo iure actiones mille introductæ sint. L. 2. ff. de orig. iur. sed iure ciuili sunt comparatæ. omnia enim manu à Regibus gubernabantur, & sine certo iure primùm populus agere instituit initio vrbis Romæ conditæ. l. 2. de orig. iur. ff. docto. in §. 1. Institut. de actio. l. & si forte. §. 1. si seruitus vind. vnde dicit hic Vlp. creditores esse, quibus debetur ex quacunque actione, siue persecutione, vel iure ciuili, non dicit actione ciuili, sed iure, quia iure *Creditor iuregentium & debitor quis est.*

iure ciuili debetur etiam ex contractibus iurisgentium.ius enim ciuile non in totum discedit à iure naturali vel gentium, sed illud confirmat, l.ius ciuile. ff. de iustit. & iure. notatur ab omnibus in l. iurisgentium. ff. de pact. quæ res etiam limitatur ex sequente parte huius legis.

Creditor non dicitur qui exceptione repellitur.

Sine vlla exceptionis perpetuæ remotione. Horum verborum interpretatio hæc est, vt creditor non dicatur, qui perpetua exceptione remoueri potest, vt pacti de non petendo, rei iudicatæ, & doli, quæ semper locum habent, neque vitari possunt, l.3.ff. de exceptio. §.appellantur. Instit. eod.nulla enim videtur actio, quæ exceptione repellitur, l. & eleganter.§.seruus. ff. de dolo.ideo Iurisconsul.j.eodem. l.creditor. definit creditorem eum, qui exceptione perpetua summoueri non potest. qui autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori, l.creditor.j.eod. Ratio est, quia postquam ab eo inuito exigi pecunia non potest, non est debitor, nec alius creditor, cum ei nihil debeatur inspecto effectu exceptionis.l.is cui.§.fi. ff. de actionibus & obligationibus. & cum duo sint mutuo ad se relata, & correlariua, debitor, & creditor, alterum sine altero dici non potest, lege vltima, C. de indicta viduitate, & l.Iulia Miscella tollenda. lege prima, de cupressis.libro vndecimo. C. hæc doctores quoque confirmant in lege prima, ff. si certum petatur.

De dictione vlla.

Vlla. Dictio hæc satis nota omnibus est, pro aliqua, quæ iuncta negationi priuationis est signum, & præposita negatione, nullam significat, quæ est vniuersalis negatiuæ propositionis signum, vt apud dialecticos.ita in l.recte dicimus.j.eod.& l.nec vllam.de petit.heredit.& l.prima, in fin.ff.quod quisque iuris.ibi, nec est vlla sententia. l.furti. §.pactus.ibi, nec erit veniæ vlla ratio. ff.de his qui notant. infam. sed hoc esset scrupulosæ nimium curiosæque inquisitionis, vim eius dictionis explicare, cum peruulgata sit, passimque omnibus occurrat. de qua si quis desideret, videat in l.si creditor.in fi.ff.de distractio.pign.de qua lege ob istam dictionem inter Bartol. & Bald. durissima fuit subhorta contentio, & eo res processit, vt Bald. falsi damnatus fuerit, quasi corrupisset eum text. vt memoriæ traditum est in vita eius: quod facinus haud verisimile videtur in eum virum cadere potuisse, & sine negatione passim in iure vulgata est dictio, vt in l. si cui ex empto, vel locato, vel vllo alio contractu, infri eod.l.extat.ff.quod metus caus. ibi, si quis mihi probatus rem vllam, &c. istam citat Henric. de Piro in procem. Instit. controuersiam, & alij multi interpretes.

Bart. & Bal. dura controuersia.

Iure prætorio debitor quis dicatur.

Vel honorario, id est prætorio.ex quo patet eum, cui iure honorario debetur, creditorem dici.nam ipsum ius honorarium quasi viua vox est iuris ciuilis. Marcian. in l. nam. ff.de iustitia & iure.vtpote, si quis constituat se soluturum pro alio, constituens tenetur iure prætorio, & debitor dicitur: alius autem creditor, l.1. & toto tit.de constit.pecu. ff.& in §.de constituta.Iustit.de actio.

Item in actione de peculio, §.præterea. Institutionibus quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur. vbi eatenus pater, vel dominus obligatur ex contractibus filiifamilias, serui ve, quatenus est in peculio. ergo eius rei causa dicitur creditor iure honorario, & cui debetur, debitor.

Præterea qui iurauit sibi deberi aduersario deferente, §. item si quis postulante. Instit. de actio. l.3.ff.de iureiu. & huic obligationi iure honorario factæ accedere potest fideiussor, l.Græce.§.præterea. ff.de fideiusso.

Creditor non dicitur si ex necessitate credatur.

Quod intelligendum vobis est, creditorem ita demum dici, si fides ex voluntate habita est, non autem necessitate, l.si tibi.ff.si cert.petat.Socin. in l.1. nu.39. ibidem, quia ex necessitate nemo liberalis existit. l. rem legatam. ff. de adimen.legat. & quia tum non dicitur ei credere, quando inuitus facit: benignitate tamen iuris creditor etiam dicetur, vt in ea lege, in fine, scilicet l.si tibi. Et de actione ciuili seu honoraria loquitur l.certum.§.si alia. ff. de confess. & de legitima & honoraria actione, quando deficit, text. in l.si vero.in fi.ff.de noxal.actio.& de obligationibus honorariis, l.an inutilis.in fin.ff.de acceptila.§.1.Inst.de oblig.& l.obligamur.§.vlt.ff.de actio.& oblig. Cum ergo quædam actiones prætoriæ sint, §.sed iste.Inst. de actio. l. in honorariis. ff. de actio. & oblig. quod his debetur actionibus, debitum est, & creditum, & cui debetur creditor, & qui debet debitor: ob id hic expressit Iurisc. ius honorarium, cùm eo iure actiones quædam inuentæ sint quæ iuregentium erant incognitæ, vt paulo ante diximus. & de honoraria persecutione agit lex, pecuniæ.2.in fi.j.eod.& à iure honorario honorariæ dicuntur.

Ius honorariũ vnde dicatur.

Ius autem honorarium ex eo nomen habet, quod qui honores, id est, magistratus gerunt, authoritatem huic iuri dederunt, §.prætorum edicta.de iure naturali, gentium & ciuili, in Institutionibus, Papinianus in lege, ius autem ciuile.§.vlt.de iust.& iure. Dicam phrases in dicta lege, pecuniæ.quia hæc lex satis est sua onerata dote.

Ordinarium quid & extraordinariũ.

Vel extraordinario. Ordinarium interpretatur glo. quando iure actionis agitur: extraordinarium, autem cum officium iudicis imploratur, vt in restitutione minorũ, l.quod si minor. §.fin. ff.de minor. vos autem ita dicite, vt is cui iure extraordinario debetur, creditor dicatur, vt filiusfamilias, qui in studio degens viaticum mutuo dedit, eius rei nomine extraordinario iure agere possit. Vlpianus in lege, cum filiusfam. ff. de rebus creditis, ibi responsum est à Scæuola, ei extraordinario iure subueniendum, declarant doctores post gloss. in l.1.ff.de actionib. & oblig. l.in causæ.2. ff.de minoribus.glo.in c.quoniam contra. in verbo, extraord.de probationibus.

Ordinarium iudicii quid & extraordinarium.

Ordinarium iudicium etiam dicitur, quando ordo iuris in eo seruatur, extraordinarium autem, quando non proceditur in figura iudicij. Alex.& Ias.in rubr.C.de iudic. & docto.in rubrica illius tituli in decretalibus. declarabimus in lege, pupillus.§.munus.j.eodem.

Ex quibus patet differentia inter debitum persecutione, vel extraordinario iure, quia hic ponuntur tanquam diuersa: tametsi doctores vtrunque pro officio iudicis accipiendum censent: quod mihi ex sententia non est, vt paulo post ostendemus, alioquin text. hic superuacuus esset: & pro hoc facit l.1.§.cum seruus. ff. de his qui deiece. ibi, sed extra ordinem officio iudicis, &c.

Purum quid dicatur, & quot modis.

Siue pure. Id pure deberi dicitur, cum dies apposita non est, aut conditio. inde Pompon. scribit: in omnibus enim obligationibus, in quibus dies non apponitur, præsenti die debetur, l.in omnibus.de reg.iur. ff.l.eum qui.§.quoties.de verbor.obligat. Pura stipulatio sic dicitur in l.interdum.ff. eod.tit.de verbor. obligatio. Et tum pure intelligendum esse, si non adiiciatur dies vel conditio, tacite vel expresse: nam cum promitto fructus ex eo fundo, inest tacita conditio, si nascantur, l.1 ff.de conditio. & demonstra l.Trebatius.§.fin.ff.de hered.instituend. cap.2.de sponsal. lib.6. & Deci.in d.l.in omnibus. & docto.in §.2. de verbo.obligatio. Institut. Idem Iurisconsult. ait in l. ex duobus reis promittendi alius pure, alius in diem, vel sub conditione obligari potest.ff.de duob. reis, & idem ait esse Iurisc. deberi pure, vel præsenti die, in l.in his.ff.de solut.vbi dicitur pura obligatio, quæ est sine satisdatione: & pure concepta stipulatio dicitur, quæ est facta sine die & conditione. l. item quia.§.fin.ff.de pact.l.in personam.in fine, ibidem. & l.cedere. j.eodem.

Purum interdum sincerum: sine sordibus, macula & labe: item simplex, mundum: vnde contractus conceptus sine conditione & die, dicitur purus, & pure conceptus, quasi mundus & simplex ab adiectione diei, & conditionis, l.duos.ff.de conditio.& demonstration.

Purus locus dicitur, qui neque sacer, neque sanctus, neque religiosus est, l. 2. §. purus locus. ff. de religio. & sumpt. funer.

Pura substantia.

Pura substantia, ære alieno minime onerata, l.fin. §. si verò minus.C.de repud.his verbis, tunc quarta pars computatione facta puræ substantiæ vsque ad minimam quantitatem, mulieri detur.

Pura, nonnunquam canonico iure dicimus, sine dolo,

c.pura,

c. pura. 3. q. 9. Bald. in consil. schismatis. colum. 5. versicul. sequitur.

Pura emptio.

Pura emptio, cui est contraria conditionalis, vt docet Vlpian. in l. 2. de in diem addictione, l. multum. de hereditate vel actione vendita, & l. si id. de rescindenda venditione: atque ita multoties in iure accipitur. nunc alia reiicio, videte textum in l. 2. C. de religios. & sumptibus funerum, vbi possessio tua pura dicitur, quando est in solidū & non est alteri communis.

In diē debitor.

Siue in diem. Ex hoc colligite, cui debetur in diem, vtpote in festo Paschatis, vel calendis Martij, eum dici creditorem, sicut eum, qui debet, debitorem: vnde Paul. Iurisconf. sic ait, in diem debitor adeo debitor est, vt ante diem solutum repetere non possit, l. in diem. ff. de condict. indebit. vbi fit differentia de die certo, vel incerto, per legem, sub conditione. & legem sequentem, ibidem. l. 1. ff. de conditio. & demonstratio. Et si creditor id, quod sibi in diem debetur, in testamento sibi adscripserit, venia impetrata abstinere à legato iubetur, l. si quis legatum. in fine, ff. de fals. Sunt quoque aliæ phrases, quas attigi in l. 3. in fine, supra eodem.

Sub cōditione debens an debitor dici possit.

Vel sub conditione. Atque ita creditor dicitur, cui sub cōditione debetur: at conditionalis creditor vocatur, nō simpliciter quidem creditor, vt probatur in l. conditionalis. §. eod. & dicitur debitum ὑπὸ αἵρεσιν, id est. sub conditione. ff. de condict. indebit. l. sub conditione. l. 1. mandati, ibi, sub conditione.

Ex quibus infertur dispositionem simpliciter loquentem in debitore, vel creditore, locum non habere in conditionali, tum quia ab eo inuito ante conditionis euentum exigi pecunia non potest, l. debitor. infra eod. nec dicitur creditor is, qui nunquam forte erit recepturus, l. 1. ibi, recepturi. ff. si certum petatur. tum quia cum exceptio possit esse perpetua, de ea perinde iudicatur, atq; si perpetua exceptione remoueri posset. l. sufficit. ff. de condictio. indebi. glo. in c. si gratiosæ. de rescript. in 6. & quod vocatur cum adiuncto, non proprie dicitur, vt conditionalis donatio, l. 1. ff. de donation. Ias. in l. 1. de re iudic. post Bartol. in l. Lucius. §. quæsitum. de legat. 3. scripsi in interpret. l. quod iussit. ff. de re iudic.

Nec obest dum hic text. videtur comparare creditores conditionales iis, qui pure sunt creditores. nam respondeo idem verbum in lege eadem appositum non esse nouum, vt propriè & impropriè ad diuersa collatum accipi debeat. text. & gloss. in verbo manumitti, in l. 2. ff. de offic. procon. & legat. glos. in verbo legauit. in cap. Raynutius. de testam. Vel dixerim præsenti rei statu inspecto admittendum, vt non dicatur creditor, aut debitor: aut futuri euentus ratione habita creditor & debitor dici potest, argumento eius, quod de appellatione dici solet, vt extinguat iudicatum, si rei præsentem statum consideretis, sed suspendit inspecto futuro euentu, quo confirmabitur sententia, ca. venientes. de iureiuran. & sic non dicitur creditor, antequam conditio euenerit, sed post conditionis euentum sic, purisque æquipollet, l. gregi. ff. de pigno. ibi dicendum est ante conditionem non rectè agi, cum nihil interim debeatur: sed si debiti conditio euenerit, rursus agi poterit: & in stipulatione sub conditione facta differtur obligatio in aliquem casum: ita ait Imperat. in §. at si ita. Institut. de verb. obliga. quia tantum spes est debitum iri, vt idem ait eodem titu. §. ex conditionali. Quare nomine tantum, & propter spem futuri debiti creditor dicitur: at non effectu & reipsa, vel propter exactionem, cum ab eo ante exigi non possit, quam conditio euenerit, vt superioribus ll. probatum fuit: quia nec cessit, nec venit dies pendente adhuc conditione, l. cedere diem. infra eod. imò ea pendente per errorem solutum repeti potest, l. sub conditione. ff. de cōdictio. indeb. si tamen ea conditio sit, sub qua debetur, quæ omnino extitura sit, vt si moriar, vel si Antichristus (vt ait Accursius) nascetur. text. & gloss. in l. quod si sub ea conditione. ff. de condict. indebit. quia vt in diem debitum solutum non repetitur, dict. l. sub conditione. sic nec debitum sub conditione omnino extitura, vt inferius plenius scribetur.

Debitor cōditionalis ante conditionis euentum capi non potest.

Ex quibus colligere possumus, si ad instantiam creditoris capi debitor possit, conditionalis non poterit ante conditionis euentum, Bart. & Socin. in d. l. 1. ff. si cert. peta. nam creditor non est simpliciter, sed conditionalis creditor, vel debitor, l. conditionalis. infra eod. In possessionem tamen mitti solent creditores, etsi pecunia eis sub conditione promissa sit, l. in possessionem. ff. quib. ex cau. in poss. eat. Antequam tamen dies veniat, vel conditio, non possunt bona eius venire, si latitet debitor. nam quid interest, debitor quis non sit, an nondum conueniri possit? nam & si non sit debitor, idem dicemus, l. Fulcinius. §. si in diem. ff. quibus ex causis in possessionē eatur, cuius legis illa sunt verba. Quod autem non sit propriè creditor, corroborat Alexander consilio 106. visis. column. 2. in quinto volumine.

Nec me mouet d. l. is cui. ff. de actio. & obliga. vbi legatarius conditionalis pendente conditione creditor nō est, quod secus in eo, cui aliquid promissum est sub conditione statuitur. nam respondemus, eo loco agi de transmissione, quæ non competit legatario conditionali pendente conditione, vt transmittat ad heredem suum, l. vna. §. sin autem. C. de caduc. tollend. diuersum est in stipulatore, & in eo cui ex contractu debetur quicquam sub conditione, §. ex conditionali. Instit. de verbor. oblig. & ratio diuersitatis hæc est, quia contrahens videtur sibi, suisque prospicere, l. si pactum. ff. de probat. at testator non sic. sed defecta conditione creditor nullo modo dici potest, l. decem. ff. de verbor. obligat. quia apparet, quod nunquam debebitur. gloss. hic.

Purum legatū est sub cōditione omnino extitura.

Casus in quibus debitor cōditionalis continetur nomine debitoris.

Primùm id locum non habet, quando dies, vel conditio esset omnino extitura: purum enim tunc dicitur legatum, & debitum, vt si moriar, l. 1. & l. heres meus. ff. de condi. & demonst. & l. si pupillus. §. qui sub conditione. ff. de nouat. & l. quod si sub conditione. de condict. indeb. & ideo his casibus non pro conditionali debitore, vel creditore quis habetur, sed vt cui pure est debitum, vel creditum.

Deinde dicitur creditor ob cautionem, quæ ei præstari debet à debitore ex iusta causa, l. in omnibus. ff. de re iudic. & l. qui in fraudem. ff. qui & à quibus. & etiam eueniente conditione dicetur creditor, vt supra dictum fuit ad l. is cui. ff. de actio. & obligatio. & Socin. consilio 41. in quarto volumine.

Tertiò quando nullum subesset debitum aliud, tunc ne dispositio fiat elusoria, intelligitur de conditionali, argu. l. fundus qui locatus. ff. de fund. instr. ad hæc facit gloss. in l. pediculis. §. idem cum quæreretur. de auro & argen. lega. Ias. in l. si stipulatus. §. cum stipulamur. col. 2. de verbor. oblig.

In vltimis voluntatibus.

Quartò etiam conditionalis venit in vltimis voluntatibus, in quibus ampla & lata fit interpretatio: vt si heres sit grauatus soluere omnia debita, etiam conditionalia non solum pura cogetur soluere conditione tamen adueniēte, vt probat Paul. in l. si ita scripsisset. ff. de lega. 2. maxime si debitum illud pendebat ex conditione omnimodo extitura. Ias. in d. §. cum stipulamur. videri potest etiam apud Bertrand. cons. 88. ex themate. col. 2. & seq. in 1. vol. secundum nouam editionem.

In proclamatione conditionalis creditor debet se opponere.

Quintò si in proclamatione moneantur omnes debitores, vel creditores, vt se opponant, si sua interesse putauerint, debitor & creditor conditionalis tenebitur opponere: nam ad eam rem creditor intelligendus est, l. is cui. vbi gloss. ff. de action. & obliga. & quamuis ante diem vel ante conditionem creditor non possit agere, tamen sibi prouidere potest, vt in tuto sit creditum, & vt emptor secure caueat ei, vt emptio etiam emptori tuta sit, ne eueniente conditione res empta euinci possit, atque ita nec creditor posset quicquā postea petere, si authoritate iudicis distractio facta esset, l. vlt. §. & si quis. C. communia de legat. ita Alexand. & alij sentiunt. in l. 1. ff. si certum petat. probant Iason & alij in l. si stipulatus fuerim. §. cū stipulamur. ff. de verb. oblig. quod admodum notandum existimat Castellianus Cotta in 2. part. memora. in verbo, statuto. videte

Boer.in decis.Burdegal.quæst.112.an tempus.

In materia fauorabili cōditionalis creditor continetur.

Sextò in fauorabili materia etiam in statutis, vt si statuto cautum sit debitori habenti filios subueniendum esse de tertia parte debiti, vt subueniri possit debitori conditionali, cum sit eadem ratio conditione adueniente, tum etiam quod fauor extendi debeat, l.cum quidam.ff.de libe. & posthu. & sic quando materia subiecta in conditionali locum habere potest, vel verificari, venit cōditionalis creditor debitorve, vt ex prædictis patet, & quando est eadem ratio: vnde creditoribus, quibus ex die. vel sub conditione debetur, & ob id pecuniam petere possunt, æque separatio dabitur.l.creditoribus.ff.de separatio.

An debitor in diem verè sit debitor.

Vltimò dicit gloss. in l. debitor. infra eod. quod conditionalis dicitur largissime debitor, at in diem dicitur large: debitor verò de præsenti dicitur stricte: nam illud quod in diem debetur, est debitum, l.in diem debitor est adeo debitor.ff.de conditio.indeb: inde potest debitum in diem nouari, l. 1. iuncta l.Stichum.§.legata.ff.de nouatio. Alex. consil.2.ex narratis. col. 5. in 4. vol. quia debitor in diem est obligatus; & ille cui debetur, dicitur credere. & sic est differentia inter debitorem conditionalem, & in diē: nam in diem debitor quantum ad essentiam actionis & obligationis vere dicitur debitor, quia concurrunt proprietas, allusio, & actio, l. quoties in diem.ff.de actionibus & oblig. tamen quantum ad effectum exactionis non dicitur creditor, l. in diem.ff.de condictio.indeb. & sic statutum loquens in debitore, vel creditore, si respiciat contractum, vel obligationem, comprehendit hūc, vel si creditores teneantur insinuare contractum: quando vero statutum respicit effectum executionis, vt si debitor ad instantiā creditoris debeat capi, vel eius bona, tunc debitor in diem nō comprehenditur ante diem euentum, vt testatur Socin.in d.l.1.col.vlt.ff.si cert. peta. & ita notate, quotidiana enim sunt, vt verbis vtat Iurisc. in l.legaui.ff.de liber.lega.

Contractus etiā conditionalis est insinuādus.

Sub quid significet & phrases.

Sub accipitur pro cū, in, subtus, Gallice, *en, auecques, sous.* sub potestate, l.pronuntiatio.§ 1.ꝫ.eo. sub pœna pecuniam debuit, sub pignore. l.3.ff. de in litem iuran. id est, pœnam promisit, si non fides seruaretur, pignus dedit pro debito, idem in l.3.in fine, ff.de eo quod cert.loco. item sub obligatione, sub fideiussore, id est obligauit fundum, fideiussorem dedit, l. Scia.in princ. & §.1.ff.ad Vell. Sub vsuris, pro cum: l.sed Iulianus.§.item si duos.ff.ad Macedo. id est data est pecunia mutuo vsuris promissis à debitore, seu data fœnori pecunia, & l.2.ff.mand. & l.Lucius.qui potior. in pig. habeant.

Sub vsuris.

Sub hoc pacto.

Sub hoc pacto vēdidit, id est adiecto isto pacto, & cum hoc pacto, l.si quis sub hoc pacto vendiderit. de contrahē. empt.ff. Sub vna claue habitare, elucidatur in l.quis sit fugitiuus.§.apud Cælium.de ædilit.edict.ff.

Sub vna claue habitare.

Sub terra.

Sub machina.

Sub terra lapis esset, pro subtus, l.in lege.de contrahen. emptio.l.si venditor. in fin. de actio.empt. Sub machina idem, *dessous* Gall l.si vt certo.§.plane.ibi, si seruus lapidario commodatus sub machina perierit.ff.commodati. Sub commemoratione domus dandæ pignori, exponit glo. sub obligatione, in l. fideiussor. 2.§.1.de pignor. existimarem ita intelligenda ea verba, id est, facta mentione domus. volebat enim pater, vt filius eius mentionem in chirographo obligationis domus faceret filij emancipati. Sub specie, id est prætextu, colore, l.penult.ibi, sub specie criminis.ff. de calumn. l. 2.ff.de extraord.crimin, l.sub prætextū. Cod. de transact.

Sub commemoratione.

Sub idem tempus.

Sub interdum respicit tempus, & exponi solet pro circa, & accusatiuo frequenter adiungitur, vt sub idem tempus, id est per idem tempus, circa idem tempus, paulo ante forte, vel post: vel eodem tempore, l.ædiles.2.§.non tātum, ibi, non si sub tempus venditionis, id est biduum ante vēditionem, ff.de ędili.edict. libri antiqui habent, sub eodem tempore venditionis. item sub ipso diuortij tempore, l.quę tamen.de donat.inter virum & vxor.ff.

Sub in compositione.

Quandoque sub componitur, & variatur eius significatio ex verbi adiunctione, vt l.subsignatum.ꝫ.eod. substitutus, substitutio, l.in vulgari. & l.pronuntiatio.ꝫ.eo. subtrahere, l.fugitiuus.ꝫ.eod. variusque & multiplex est huius dictionis tam simplicis, quam compositæ vsus: & quæ rudem possent nonnunquam tenere auditorem, adiecimus hoc loco: nam cætera grammaticorum esse putamus pertractare.

Quod si natura tantum debeatur, non sunt loco creditorum. Hic fit interpretatio eorum, quæ paulo ante generaliter dicta erant, eaque coarctat, quæ plenius dixerat, scilicet vt is, qui debet ex quacunque actione, dicatur debitor, & is cui debetur, creditor: nunc adiicit, eum non dici debitorē, vel creditorem, cui tantum naturaliter debetur, vel qui sic est obligatus: nec satis esse naturaliter deberi, vel obligari, cum nec ei, nec aduersum eum actio, aut petitio detur ex illa simplici naturali obligatione. nam quanquam minùs propriè dicuntur debere naturales debitores, per abusionem tamen seu *καταχρηστικῶς* intelligi possunt debitores: & quia ab his solutam pecuniam naturaliter debitam accipiunt, debitum accepisse putantur. Vlp.in l.fideiussor.§.fideiussor.ff.de fideiussor. l.1.C.ad leg.Falc. nec dicitur debitor is, qui tātum natura debet, ob eam rationem, quoniam ab eo inuito pecunia exigi non potest, l.debitor.ꝫ.eod. & crediti appellatio non ad eam pecuniam, quæ petitionem non habet, refertur, Papin.in l.si is cui.§.Flauius.ff.de solutio. ideo si filiusfamilias patri naturaliter centum debeat, non dicitur pater, in cuius potestate est, creditor eius: idem iuris in seruo, l.frater à fratre.ff.de condict.indebit. l. quod attinet.de regu.iur. quod hæc lex significat his verbis, non sunt loco creditorum, id est non habentur pro creditoribus, in his negotiis actibusve quæ de creditore loquuntur. Quare pupillus, qui mutuos nummos accepit sine tutoris authoritate, antequam locupletior fiat, nihil debere intelligitur. Papin. in l.cum illud §.2.ff.quand.dies leg.cedit.

Naturalis debitor quomodo debitor dicatur.

Quod locum non habet, cum ex naturali obligatione produceretur actio, tunc dicitur creditor. l.naturales.ff.de actio.& obligat. Albert.idem hic ait: quibus autem casibus id accidat, tradunt recentiores in l.legitima & l.iurisgentium.§.sed cum nulla.ff.de pact. & l.etiam.ff.de vsur. l.frumenti. C. illo titul. l. si quis argentum. C.de dona. sed potest ibi dici non ex sola naturali obligatione agi, sed quia lege confirmatur. Fateor tamen sub generali appellatione debiti, debitum omne comprehendi, nempe debitum tanquam genus continet debitum naturale tantum, & debitum ciuile tantum, & vtrunque iure prætorio ex obligatione antidorali, vt omne aliud debitum: vnde ait Imperator, eum qui soluit legatum omissa Falcidia, nō videri plus debito soluisse; l.1.C.ad leg.Falcidiam. debitum enim naturale erat, vt est communis & recepta sententia doctor. in l.1.ff.de condictio. indebit. l.cum quis. Cod.de iur.& fact. ignorant.

Debiti nomine omne debitum venit.

Item obligatus obligatione antidorali, quæ instinctu naturæ procedit, ad remunerandum beneficia, officia, seu seruitia accepta, non dicitur debitor, nec cui ita debetur, creditor: quia non habet coactionem, nec effectum exigendi, nisi in liberto erga patronum, l.§.1.cum patronus. ff.de off.pręfect.vrbis. Imo si hæc obligatio in pactum deducatur, vt si ego mutuem, vt tu postea mutues, cum eguero, diceretur vsura, quia vltra sortem exigitur id, vt is teneatur mutuo dare, c.1.in 14.q.3. facit l.sed si lege.§.cōsuluit. ff.de petit.hered. c.cum in officiis.de testa. c.illud.8.q.2. videte decem & octo effectus huius obligationis antidoralis apud Ias.in l. ex hoc iure.nu.53.cum seq.ff.de iust.& iure, & per Ios.Crotum.in l.frater à fratre.de condict.indeb. Alius effectus est, quod conferens beneficium, vt se liberet ab obligatione antidorali, vtpote, si episcopus cōferat beneficium expresse famulo ob operas, obsequia, seu seruitia eius, tunc committit simoniam: diuersum est, si non expresserit, doct.in c.ad nostram.in fi.de proba. c.cum essent. de simon. Igitur aduertite, ne in collatione beneficiorum quicquam exprimatis, quia pure conferri beneficia debēt, c.quam pio.1.quæst.2. scripsi in præfat.ad titulum de coll. in concorda.

Obligatione antidorali obligatus an debitor sit.

Vsura est deducere antidoralem obligationem in pactum.

Simoniā episcopus conferēdo beneficia ei qui seruiuit sibi quando committat.

Natura. Hic natura capitur pro obligatione illa naturali,

Natura quomodo capiatur.

rali,quæ ex consensu oritur,l.cum amplius.§.is natura debet.infra tit.proximo. Aliquando natura pro causa prima accipitur, à qua omnes causæ profluxerunt, & dicitur natura naturans,Deus,vt verbis gloss.& doct.vtar in l.respiciendum. ff. si cert. petat. & natura naturata,quæ aliunde causam habet,§.1.de iure natur.gent. & ciui.in Instit. Aliquando natura dicitur ius insitum rei, similia de similibus procreans,dicta quòd aliquid nasci faciat:sic sumitur in l. ostentum. Labeo definit contra naturam cuiusque rei genitum, factumque esse.infra eod.quidam sunt natura spadones,l.spadones.infra eod. Vel est,quod per se inest:vel idem est, quod perfectio originis,proprietatis,attributiua rei,vitæ,ac permanens proprium priuilegium, actus,& finalis vtilitas:vtar verbis Bald.in c.inter.col.3.num.8.de fide instrum. Item quædam personæ natura subiectæ sunt, quædam iure,l.pronuntiatio.§.fi.isto tit. Naturam quoq; nos docere scribit Iurisc.in l.liberorum.in fine, hoc tit. & in l.1.§.vlt.ff.de iust.& iure, & in §.1.Instit.de iure natur. Naturam mutare rei,est vim naturalem immutare,in l.qui venenum.infra eod. Aliis modis sumitur natura,quos scribunt doctores in d.l.1.in fine,de iust.& iure.ff. Interdum sumitur pro vi naturali, pro ratione, conditione, & pro moribus,industria,inclinatione,instinctu,indole, & consuetudine,vt scribit doctus Spiegel.in Dictio.suo.facit d.l. probrum.infra eodem.hoc docet Aristotel.libr.2.physic.& libr.1.de partib. animal. in princip. Inde naturalis,secundum naturam: vt bonorum appellatio aut est ciuilis, aut naturalis,l.bonorum. infra eodem. Naturales filij,qui sola natura cooperante nati sunt, ex concubina in domo retēta,§.fin.de nupt.Institut.& in authent.quibus modis natural.effic.legit.collatio.7. Alia de natura nunc naturalibus relinquam.

Naturalis.
Filij naturales.

Sed si non sit mutua pecunia, sed contractus creditores accipiuntur. Hic oritur dubitatio, nempe cedere dicimur,cum alienam fidem sequimur,quod est in pecunia mutua,l.1.ff. si cert. per. ergo recipiens pecuniam mutuam dicitur creditor, non verò in alio contractu.hic vero remouet illam dubitationem, & nolens sigillatim omnia recensere, in summa dicit,eos etiam creditores dici posse, quamuis non sit mutua pecunia,si tamen sit alius quiuis contractus, factus inter partes:& pro obligatione capitur hic cōtractus, vel pro contractu, ex quo oritur obligatio, de quo dicam in l.Labeo. infra eod. & intelligite creditores dici, quibus ex qualibet causa debetur,vt in lege seq.& sic comprehenditur hic quasi contractus,argum.l.apud.§.fin.cum l.seq.ff. quib.ex caus.in possess.eat. vt si quis gesserit negotia mea, & ego ei sum obligatus, vel ipse mihi,creditor & debitor dicimur,& in aliis casibus enumeratis in titulo de obligat. quæ ex quasi contract. nascunt.in Inst. & fusius dicetur in d.l.Labeo. nam vbi est obligatio, ibi dicitur creditor,quæ obligatio est etiam in quasi contractu:ergo dicetur creditor & debitor.

Creditor dicitur ex quasi contractu.

Credere multipliciter capitur.

Et sic credere capitur hic pro sequi fidem alienam, l. 1. ff.si cer.pet.& in rubr.de reb.cred.C.

Pro mutuare.

Secundò credere est mutuare,vt l.2.in fi.& fere per tot. tit.si cert.pet.ff.& C.& in titulo C.si aduers.credito.libr.2. l.si ventri.§.in bonis.ff.de priuilegiis credito.& in l.si sciēte.de parricid.in rubr. nullum credentem agrico. collatio. 4. Et interdum pecunia credita pro mutua pecunia dicitur,in l.quidam tabularum. in fine.ff.de fur.& sæpius in d. tit.si cert.petatur.

Pro cōmittere & concedere.

Tertiò credere capitur pro committere,cōcedere. nam apud veteres summa potestas Dictatoribus ad tempus credebatur,l.vnica.ff.de officio præfect.prætor.l.fi.ff.de custo. reor.eo loco, non facile tyroni custodia credenda est, vbi postea vtitur sæpius verbo, committenda.l.hac consultissima.§.at cum humana.C.qui testa facer.pos.l.2.§ nos itaque.de vet.iure enuclean.& in proœmio sexti lib.ibi,iuxta creditæ nobis dispensationis officium.& in authēt.vt non luxur.ho.contra nat.in princ.colla.6.

Pro præsumere.

Quartò pro præsumere,arbitrari,existimare,l conficiūtur.in princ.ibi, quoniam creditur paterfamilias.ff.de iure codicill.l.2.de hered.instituen.l. etiam ea mulier cum moreretur,creditur filium habere.J. eod.l.2.§.voluntatem.ff. sol.matr.l.cum in corpus.de acquir.rer. dom.l.lecta.si cer. pet.l.filius.de conditio.Instit.§. 1. in auth.de instrum.cautel.& fide, colla.6.c.quosdam.de præsumptionib.hinc Papin neque enim ipsum sibi soluisse pecuniam credendum, à quo hereditas euincitur,l.Stichum.§.si creditor.ff.de solut.l.in bello.§.si quis.ibi, non in potestate eius fuisse credentur.ff.de captiuis.Et velle non creditur,qui obsequitur imperio patris,vel domini.l.velle.ff.de regul.iur.l.semper, qui non prohibet pro se interuenire,mandare creditur,ibidem.sed hoc satis tritum est.

Quintò in praxi solitum erat responderi positionibus per verbum,credit,etiam iure.l.2.§.obseruare.C.de iureiu. propter calum.dan.c.2.de cōfessis.in 6.& dicitur iuramentum credulitatis,de quo in c.præsentium.de testib.in 6.sed in Regno Franciæ est prohibitum respondere per verbum, credit,sed per verbum veritatis,vt est in constit.Reg.tract. de respon.per credit.vel non.artic.2.& seq.vbi scripsi in 3. tom.constit.Reg. Et de credulitate plene Lucas de Penna in l.tribuni.col.pen.C.de re milita.lib.12.l.obseruare.in fi. ff.de offic.procon.& imputatur ei,qui fuit nimium credulus,id est facile credidit his, quæ iactabantur, l.1.ff.de co per quem factum erit.

Creditrix.

Creditrix respublica, vel mulier dicitur,cui aliquid debetur,in l.pe.ff.de priuileg.credit.l.debitrix.ad Velleia.Illa quæ debet,notum est.

Chirographarij creditores.

Chirographarij creditores facti ex chirographo,d.l.pe. nos dicimus vulgari sermone creditores per schedulā factos:de quibus abunde scripsi in tract.de chirogr. & schedula recog.in 1.tomo commen.in const.Reg.

Chirographarium debitū.

Chirographarium debitum sic,vel pecuniam chirographariam nominat Imperat.in l.vna.C.etiam ob chirographariam pecuniam pignus retineri posse.per ista ordinari poterit.rubr.ff.si certum petatur.

CAIVS LIBRO PRIMO AD
Edictum Prouinciæ. Lex vndecima.

Creditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderint, sed omnes, quibus ex aliqua causa debetur.

Hæc lex tollit dubitationem, quam proxime dixi, cum pro pecunia mutua habeamus titulum de rebus creditis.& sic is,qui dat mutuum,dicitur creditor:nunquid alius præter eum:& respōdet text. quod non solum hi,qui crediderunt mutuam pecuniam, creditores dicuntur, sed omnes, quibus debetur ex qualibet causa: nam omnes quibus debetur,credunt.ergo dicuntur creditores,postquam habent effectum,& nomen vtique habebunt,l.à nullo.C.de feriis. & quod superius dictum fuit ex contractu, nunc ex aliqua causa.

Creditor ex iusta causa,nō iniusta.

Credendi appellatio generalis est,l.1.ff.de reb.cred. & inter creditum & mutuum scribit Iurisc. Paul.differentias in l.2.in fi.ibidem.

Intelligite creditorem illum dici, cui ex qualibet causa debetur,quando ex iusta causa deberetur:alias si plagij cōmittendi causa tibi pollicitus fuero, non diceris creditor. Papin.in l.si plagij. ff. de verb.oblig.nec seruus ea quæ iniuste quærit, domino acquirit.l. quod seruus.ff.de acquir. possess.nec filius fa.patri.l.3.§ ex furtiua.ff.de peculio.nec socius socio,l.quod autem.ff.pro socio.nec vxor dimidiam partem conquæstuum à marito male acquisitorum habebit,c.conquæstus.vbi Barba.de foro compe.expresse Ioan. Lupus in repe.c.per vestras.§.65.in 3.limita.de dona.inter vir. & vxor. ergo in his non dicuntur creditores:quod facit ad intellectum rubricæ,quæ in fraudem creditorum.ff. & C.& rubr.de priuileg.credit,& aliorum iurium de creditoribus loquentium.

Cessionarius creditor vocatur.

Cessionarius tamen, cui ex iusta causa cessio fit creditor vocari potest, vt asserunt doctores in dict.l.1.ff.si certum peta.de quo plene scripsi in scholastic.priuil.177.quid actiones

actiones vtiles suo nomine habet, l. ab Anastasio.cum l. seq.C.mandat.& l.3.de nouat.

De dictione aliqua, quacunque.

Aliqua. Alij habent ex qualibet causa,id est,ex quacúq; causa. Nam in proxima lege dixerat,ex quacunque actione, nunc dicit ex aliqua & qualibet causa : & in aliquibus libris est aliqua,in alijs qualibet,& de dictione quicunque est l.aliud est fraus.§.1.ibi,ex quacunque lege.∫.eod.Et sic dictio quicunque,est signum vniuersale,effrænatum quodammodo numerum excipiens, teste Lucas de Penna in l. in omnibus.C.de cursu publico.libr. 12. per l.fideiussor.2. ibi,quodlibet mutuum ff.mand.facit l.vlt.ibid.& text.in c. solitæ.de maior.& obed.c.si tibi absenti.de præb.libr.6.gl. in verbo,titulo.c.1.de vsur.ibidem.l.hæc verba cui.∫.eod. nullum enim censetur excipere,qui ponit quæcunque. ca. vt ostenderet.de consecr.distinct.4.Et publice vtile est absentes à quibuscunque defendi,l.seruum.§.publice.de procurator. l.vsufructu legato.ff.de vsufru. ibi,quicunque rei redditus est, ad vsufructuarium pertinet.l.3.ibi,quacunq; autem actione.de iureiuran.l.procuratoris.§.in tributum. ibi,ex quacunq; causa ei debeatur.de tributoria actio. vnde quod in l.vt res. ff. de contrahend.emptio.dicitur qualibet ratione,& quacunque obligatione,pro omni intelligitur. l. res hypothecæ. ff. de pignorib. l. munus. 2. infra eodem.

Euictio quando debeatur ratione compromissi.

Itaque qui promisit mihi de euictione, si res euicta sit per compromissum,non tenetur,l.si dictum.§.si compromisero.ff.de euict. quia sum in culpa, quare de illa re compromisi:sed si mihi promissa fuerit euictio,vel garendum, quocunque modo à me res remoueatur,& euincatur,tunc etiam si per compromissum fuerit euicta, tenebitur promittens,vt hæc dictio,aliquid,prosit per gloss. singular.in l.cum pœna. ff. de arbitr.secundum Barbat.consi.12.col.8. in 1.vol.Alia addidi ad dictam glos.sequitur Anto.de Burgos in c.fi.col.8.de empt.

Emphyteusis quando ad extraneos transeat.

Item si ab ecclesia data sit emphyteusis,vel feudum Titio & heredibus,non intelligitur de extraneis.§.& si clientulus.de alien.feudi,nisi fuerit datum Titio,& quibuscunque heredibus,vt Bal.docet in l.1.q.34.& q.48.ff.de rerum diuisio.& in cap.in præsentia.col. 4. de probatio.refert Alex conf.30.ponderatis.col.vltim.num.15.in 5. volum. & consil.95.repetitus.col.2.num 6.in 7.vol. Socin.consi.266. in causa.col.14.versic præterea Bald.&c.in 2.vol.vbi limitat.& Barbat.in repet l.cum acutissimi.col.66.C.de fideicommiss.Ias.consi.118.contra donationem.col.3.vol. 4. & in l Gallus. §. etiam si à parente.col.4.num.17.& seq.ff.de liber.& posthum.

Cognitio de quibuscunque causis nullam excludit.

Etiam si lex Regia det cognitionem iudici Regio de quibuscunque causis, nulla censetur exclusa, teste Geminiano in c.decet.colum.3.de immunit.ecclesia.in 6. refert Ias.consil.63.col.3.vol. 3. & quia de his dictionibus est in iure frequens mentio,& maxima vtilitas,ideo alias prosequar.

Quicquid.

Idem in dictione quicquid,vt sit dictio vniuersalis,pro quocunque,l.propemodum.∫.eod.l.Lucius.§.heredum.& §.seq.ff.ad Trebe.vt si quis rogatus sit restituere quicquid ex bonis Titij peruenisset, totum restituet.l.loci.§.si fundus.in si ff.si seruit. vindic.ibi, quisquis defendit,solidum debet restituere.l.habebat.in fin.ff.de institor.act. ibi,quicquid præstiterit is qui conuentus est, societatis iudicio consequetur.

Quisque, quisquis.

Quisq; pro quilibet,l.3.in fin.ff.de rei vindi.ibi,& si incertum sit, quantum quisque ponderis habeat.l.volun.ibi pro qua quisque heres extiterit. de interrog.actio. l.in rebus.ibi,qualis diligentissimus quisq;.ff.commodat.l.sciendum.l.propemodum.l.quisquis.l.ex illa parte.∫.eod.vbi de dictione quisquis tractatur.

Quæque.

Quæque pro quacunque, l.vsufructu legato. §.1.ff.de vsufruct. vbi primo dicit quicunque reditus,postea quæq; obuentiones. Aliter capitur in l. verbo victus infra eod. ibi dicetur.

Quiuis.

Dictio quiuis est vniuersalis,vnde si prohibetur res alienari quouis titulo in extraneum, non poterit heres institui,quia dictio quiuis refertur ad titulum etiam improprium,vt consuluit Alexander consil.155.visis.column.1. volum. 2. & consil.3.num. 14.in 5.volum.facit l.proinde. 2.§. 1. ff ad legẽ Aquil. ibi,si procurator,aut tutor,aut curator, aut quiuis alius confiteatur. l. si seruus communis furtum fecerit, quiuis ex dominis in solidū noxali iudicio tenetur.ff.de noxali.actio.l.3.§. quacunque. ibi, vel quauis alia agatur, ff.de iureiurando. & l.fin.quod iussu. Et si mandetur conferri beneficium,& quouis modus prouideri illi, intelligitur etiam per electionem. clement. 1. de præben.Felin.in cap.sedes.col.4 de rescript.licet alias non regulariter, per dict. clement.1.& scripsi in §. præfatique ordinarij. in verbo, dispositionem. de collation. in concordat.

Quilibet, quid significet, & eius natura.

Quilibet est signum vniuersale distributiuum,pro quisque,vulgo *chacun*,capitur,l.locus.infr.codem. Vnde si dicatur quælibet actio, etiam officium iudicis comprehenditur.text.in l.2.iuncta glo.in verbo,alias. C.de quadrien. præscript.Alexan.consil.155.visis.col.1.num.3.in 2.vol.& Ias.consi.55. præsens.colum.2. volum.3. quia per officium iudicis persequimur,vt in actione.§.1.de actio.in Institut. Item quando quis eximitur à muneribus, intelligitur de extraordinariis, non de ordinariis, l. in honoribus.§. qui muneris.ff.de vaca.muner.nec intelligitur de patrimonialibus.l.his oneribus.in princip.ibidem.nisi detur immunitas à quibuslibet muneribus,tunc illa dictio ampliat.Bart. in l.2.ff. de iure immunita.sic expresse consuluit Alexand. consi.30.ponderatis.col.4.num.14.in 5.vol.

Qualibet appellatio etiam frustratoriam comprehendit.

Præterea si qualibet appellatio admitti debeat, vel senatus de qualibet appellatione cognoscere debeat, etiam de frustratoria intelligetur,ca. quamuis.iuncta gloss.& ibi Geminia.de electio. in 6. Ias.d.consi.55.præsens.quæstion. col.2.in 3.vol. & consi.115. præsens.col.8.vol.4.& clausula, non obstantibus quibuscunque appellationibus,sic intelligetur, doctor. in cap. pastoralis. de appellationib.per illum text.

Ad hæc dictio quilibet facit, vt intelligantur plures esse rei debendi in solidum, l. non distinguemus.§. de officio.ff.de arbitr.l.si pluribus. de leg.2. Bartol.in l.2.colum. 2. de duobus reis. Alexand.consil. 135.videretur.column. 1.volum.5.

Quilibet pro aliqua.

Interdum quælibet pro aliqua accipitur, l.si cui insulæ vsusfructus legatus est, quandiu quælibet portio eius insulæ remanet,totius soli vsumfructum detinet.ff. de vsufru. l.nec interest pecuniam soluendi causa numeret, aut quãlibet suam rem det.ff.ad Velleia.& proprie loquendo capitur pro aliquo ex pluribus,vt est in practica curiæ Romanæ:vt si dicatur, cuilibet restituat, id est,cui voluerit.

Quomodolibet.

Quomodolibet est distributiua modorum, omnes cõprehendens modos,& perinde ac si dicas,quocunque modo,& sic omnes casus comprehendit gloss.& doctor.scribunt in ca. indemnitatibus.§. si qua vero.de electio.& refert Ias.consi.63.circa primum.colum.3.vol.3.facit.c.statutum §.in nullo.in verbo, quomodolibet. vbi Ioan.And.de rescript.in 6.Ias.consi.120.viso testamento.col.penult.in 4, vol. Et comprehendit omnem modum,videlicet realem, & personalem,directum, & indirectum,vt firmat gloss.in clem.2.in verbo,quomodolibet.de sentent.excommun.in clem.quam singul.notat Curtius consi.50.num.428.scripsi in gloss.dispositionem.§.præfatique ordinarij.de collatio. in concordat.

Quolibet modo.

Quolibet modo idem, Iuliã.in l.ita vulneratus.in prin. ff.ad legem Aquil.ibi, occidisse dicitur,qui causam mortis quolibet modo præbuit.

Quoquomodo.

Quoquomodo,id est quolibet modo, quocunque modo.Archidiac.in dicto c. indemnitatibus.& importat omnes modos excogitabiles : vtor verbis Angel. consil.288. viso themate,vt refert Hippolyt.consil.8.nu.37.& facit c. si canonici.de offi.ordin.in 6.Vnde si mercator leget merces, quas in tali habet domo, non est dicendum legasse merces venales, aut pignori dare, nisi dixerit omnes merces, vel quoquomodo in domo sint, per l. generali. §.vxori,

Venales merces quando legata censeatur.

§.vxori. ff. de vsufruct.lega. vbi Bart.& Alex.in consil.30. col.vlt.in 5.vol. Ias.in l.2.§.1.in fin.ff.qui satisdare cogantur.& cons.124.viso testa.col.pen.vol.4.

Aliquando pro nullo modo, si præcedat negatio, vel aliquo modo, vt d.c.indemnitatibus.§.si vero ad illam.ibi, nec aliquam in monialem recipiant quoquomodo. facit text.iuncta glo.in c. Deus omnipotens.2.q.1.Idcirco si testator dicat, vt non liceat heredibus quoquomodo vendere, vel alienare, intelligitur prohibita etiam heredis institutio, vt consuluit Alex.consi.155.visis & accurate. col.1. in 2.vol.vnde eximere est quoquomodo auferre, l.4.§.1.ff. ne quis eum, qui in ius vocatus est, vi eximat.l.si cum exceptione. §. quatenus. quod met caus.l. cum essent.§.1.de seruit.rustic.prædio.l. si ex plagis. §. in clino.in fin.ibi, illud quidem certum est, quoquomodo res se haberet, &c. ad leg.Aquil.l.his solis.ff.de condict.indebit.

De alienatione qualibet prohibita.

Quocunque modo, pro quolibet modo; & hæc dictio est modorum distributiua, vtor verbis Archid. in d.ca.indemnitatibus.col.penu.de elect.in 6.vbi etiam dicit, quod natura signi distributiui est, quod si ei postponatur negatio, remouet illud quod sequitur, ab omni eo, pro quo distribuitur. Ideo si dicatur, quolibet modo non quæratur, id est nullo modo quæratur, & est vna dictio non plures.

Quocunque modo.

Quantumcunque, plus in se habet, quam dictio, quicquid, quia ad fructus etiam refertur, in l.balista.ff.ad Trebel. vbi si quis grauatus fuerit restituere quantamcunque pecuniam ex bonis testatoris perceperit, fructus etiam receptos restituere debebit.facit l.fin.§.1.ff. si cert.petat.ibi, sed si cum Seio egero, quantumcunque est, quominus à Titio egere potero, &c. & quantumcunq; emolumentum præstare debet, in l.idemq;.§.sed si pecuniam.ff.manda.& l.si fundum.ibidem.& l. quod.§.in his.ibi, quantumcunq; esset.de contrahen.emptio.lege, domum.versic.si verò.ibi, quantacunque pars ædificij remaneat. ibidem.

Quantumcunque.

Qualitercunque etiam est dictio valde generalis, l.penes.infra eodem. vnde si Princeps alicui ex causa iusta indulserit, seu gratiam concesserit, qualitercunque occiderit hominem, intelligitur etiam si non occiderit ad sui defensionem, siue occiderit culpa, siue occiderit dolo. Sic concludit Alexand.consil.35.viso themate.colum.3.num.4.in 6.volum.& Hippoly.Marsil.in consil.80.qui cuncta.num. 44.& in l.vnius.§. cognitiorum.num.33.ff. de quæstionib. Ista tamen gratia ad casus à iure permissos restringetur, & in quibus casibus Princeps illam non concedit, vt in §.neque autem homicidis. in Anthentic. de manda. Princip. collation. 3.& cap. 1.de homicid. vtpote quando per industriam occidisset, non prodesset gratia, vt ibidem scribitur.

Qualitercunque. De gratia Principis.

Qualiscunque fideiussor iudicio sistendi causa à consanguineis offeratur, recusari non debet. Vlpian.in l.2.in ius vocati.& l.2.§.ait prætor.vbi ample Ias.ff.qui satisdare cogant. vnde Vlpian.scribit, in suis venia dignus est exercitor, si qualescunque ad instruendam nauim operas adhibuerit, l.fi.§. seruorum.ff.nautæ, caupo.stabu.l.3.§.est autẽ personalis hæc actio, & ei competit, qui in rem acturus est qualicunque in rem actione.ff. ad exhiben.& qualescunq; successores dicit l.vel quod paterfam.in princ.de relig. & l.pen.in fine, de actio.empti.

Qualiscunque.

Et istæ dictiones iam enumeratæ aliquando respiciunt locum, l. qui loco certo se habere existimans soluit, quolibet loco repetet.ff.de condict.indeb.

Ad locũ, personam, verba & tempus superiores dictiones respiciunt.

Interdum referuntur ad personam, vt in l.cum is cui.§. vltim. ibi, alium autem quemlibet dando, liberari poterit. ff de condict.indebit.& l.qui à quolibet rem emit.de contrahenda emptione.

Quandoque ad verba, vt pacisci & per nuntium, & per nosmetipsos, & quibuscunque verbis possumus, l.qui autẽ. in fin.ff.de constit. pecu.l.1.ibi, & alio quocunque verbo, mandar.§.1.de verb.oblig.in Instit.

Nonnunquam ad tempus, l.eum qui Kalendis.ff.de ver. obliga.& ad materiam. Hæ quoque dictiones tam ample operantur, & quælibet illarum, vt fiat extensio etiam ad casus improprios, vt probat Ias.consil.55.63.& consil.115. præsens consultatio. colum.7.versic.quarto principaliter. volum.3.& 4.

Restringuntur tamen istæ dictiones ex verbis præcedẽtibus & sequẽtibus, vt si dicatur à quocunque eorum, non intelligitur de aliis, nisi de expressis, l.tutor.§.denique.ff. ad Velleian. Et plene scribit Barba.consi.63.sapienter.nu. 26.in 1.volu. scripsi in verbo, omnium, in interpretatione authent.habita.C.ne filius pro patre.& in artic.1.tracta.de literis obligat. in 1.gloss.& in primo tomo commentar.in constitut.Reg.Gallicas.

Quando hæ dictiones coarctantur.

Non tantum. De hac dictione, quæ interdum suppletur, dicam in l.hæc verba quanti. infra eodem.& videte in l.sponsio.supra eodem.

VLPIANVS LIBRO NONO Ad Edictum. Lex xij.

Si cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio contractu debetur: sed & si ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi.

Iurisconsultus in proxima lege docuerat creditores dici, quibus debetur ex qualibet causa: hic vero quasdam declarat, vtpote si alicui debitum sit ex empto, quia domum vendidit centum, quæ non sunt ei soluta, vel remanserit debitum ex locato, idem si ex alio contractu debeatur; sed si ex delicto forte, quia vulnerasti tal.m, & debentur eo casu decem, an dicatur creditor? Et loco creditoris eum accipi posse Iurisconsultus ait.

Ex hoc apparet, quod is, cui ex delicto debetur, non dicitur proprie creditor per hunc text. ibi, posse creditoris loco accipi, &c. nam aliud est esse talem, aliud haberi loco talis, l.mercis, 2.ĵ.eod.vbi hæc vberius à nobis tractabuntur, l.qui fundum.§.si tutor.ff pro emptore: tamen quia Iurisconsult. extendit ad eum, cui debetur ex delicto, & vult eum accipi loco creditoris, ideo extensio Iurisconsulti accommodabitur actibus & iuribus, prout res patietur, loquentibus de creditoribus, vt infra dicetur. Sed quia voluntas, & fides deficiunt in eo, cui ex delicto debetur, nec passus delictum credit alteri, ideo vere non dicitur creditor, l.qui vas argenteum.§.vetare.ff. de furtis. nempe qui inuitus sequitur fidem alienam, non dicitur creditor. l. si tibi pecuniam.ff.de rebus cred. Sed Iurisconsultus hic loco creditoris accipit, quod ego arbitrarer post condemnationem factam à iudice ad aliquam summam ratione delicti esse creditorem, nam sententia pro veritate habetur, l. ingenuum.ff.de sta.homi.& potest facere non creditorem creditorem, l.si non sortem.§.heredi.ff de condict.indebit. ideo ante condemnationem non dicitur proprie creditor, nihil enim credere censetur: poterit namque is, qui damnum dedit, forsitan iniuste absolui, atque ita liberari, arg.l. Iulianus.ff.de condict.indeb.vbi iuris interpretes.

Creditor an proprie vocetur cui ex delicto debetur.

Tamen quantum ad ius attinet, quod certum est, l.ornamentorum.de auro & argen. leg.ff.is qui damnum passus est, potest loco creditoris haberi ante sententiam, quia vt creditor agit ad id, quod sibi debetur, ita damnum passus poterit contra delinquentem agere, qui condemnabitur illi: & in hoc poterit loco creditoris accipi: quia ab eo inuito exigi pecunia dãni potest, sicut à debitore, sed post sententiam verè creditor est, in quo est condemnatus.

Sic in populari causa ante litis contestationem dicitur creditoris loco esse, qui est damnum passus pro priuato damno sibi illato, vt in sepulchro forte eius violato, in aliis autem non, vt in §.seq.glo.firmat: quia delinquens videtur consentire ad id, quod condemnabitur, & in hoc debitoris loco est, ita & hic agens loco creditoris dicetur, qui damnum passus est, non autem verè creditor, quia non est certa condemnatio, aut summa, quam credat. Et sic forte ex communi sensu text. intelligi poterit.

De populari causa.

Item ex communi vsu loquendi vocamus omnes etiam ex delicto debentes facta condemnatione debitores, & illos,

illos quibus debetur creditores. Bart. & alij in l. 1. ff. si cert. petat. Et hoc probatur ex superiori lege creditores, dum dicit accipi, & sic ex communi vsu intelligit Bart. Vnde cum ista lex dederit causam sic communiter loquendi, nō erit vsus probandus. Quamuis vsus communis alias sit probandus, l. Labeo, vbi Bart. ff. de suppellect. lega. Roma. consil. 244 præsupposito. & debet probari, quod erat vsus communis loquendi ita tempore statuti conditi, vel ordinationis, non autem tempore quo lis contestatur. Alex. in l. 5. col. 3. in princip. de verbo. oblig. ff. Soci. in l. Gallus. §. si eius, col. penult. ff. de liberis & posthum, Curt. in d. l. 2. nu. 68. Et aliud est dicere, habeatur loco talis: quia tunc per fictionem, vt d. l. mercis. 2. Secus est dum dicitur, loco creditoris accipitur, quasi vsu quodam sic accipitur, non tamē per fictionem. Et ita ponderandus est iste text. Quando lex dicit, aliquem loco filij esse, habebit prærogatiuas filij, & erit tanquam filius, l. si qua pœna. ff. de his qui sunt sui vel alien. iuris. Et filiusfam. in pluribus causis loco patrisfamilias habetur, l. filiusfam. ibidem. & in castrensibus, l. 2. ff. ad senatuscons. Macedo. Sed quod communis vsus loquendi sic probetur, in hoc facile non assentirem Bart. sed quia Iurisconsultus dicit accipi loco creditoris, & sic iste text. extendit hoc: ergo statutum de creditoribus loquens, habebit locum etiam in his, qui creditorum loco sunt, vt sequitur.

Communis vsus interdū non probādus.

Notate tamen, quod si quis constituat alium in locum suum, vel ponat, videtur ei cedere actiones, & cum procuratorem in rem suam facere. l. qui quadringenta. ff. ad Trebell. De communi tamen vsu loquendi in regno Franciæ, ponere in locum suum, est alium substituere, subrogare, & sufficere in statum suum: & non transferetur ius, si quis in alterius locum suffectus fuerit ad tempus: vt si dicam *à ces vacations i'ay mis à mon lieu tel*, intelligitur, vt pro me interpretetur vacationibus durantibus. Quando quis ponit in locum suum alium, intelligitur in Francia, vt seruiat, pro eo qui eum posuit, non vt habeat ius regulariter illius, nisi alia verba addantur.

Constituens aliquem in locum suum an cedere actiones videatur.

Ex quo sequentes resultant vtilitates. Prima, vt leges loquentes in creditoribus, vt ff. quæ in fraudem creditor. titulus totus, & de priuilegiis creditorum, & alij tituli & leges habeant locum in creditoribus ex delicto. Bart. & alij in dict. l. 1. Iason & alij in §. item si quis in fraudem. col. 12. Institut. de actio. Et sic fiscus nomine creditorum venit in l. scriptum. ff. de pact. in princ. cum gloss. & in rubric. C de pœnis fiscalib. credito. præferri: & hoc pro subiecta materia intelligetur.

Vtilitates legis.

Secundò infertur, si dedero mandatum alicui ad exigēda omnia mea debita, poterit is exigere etiam ea, quæ ex delicto mihi debentur, siue sint obligati per instrumētum sigillatim, siue non. Alex. consil. 162. visis narratis. in 5. vol. sequitur Iacob. in d. l. 1. per l. iniuriarum actio ff. de iniur. l. 1. §. debitum. de constit. pecu. dummodo condemnatio sequuta fuerit, vt supra dixi.

Exigens debita etiam ex delicto exigere poterit.

Tertiò si princeps concesserit alicui, vt non possit à suis creditoribus molestari per annum, vel quinquennium, iuxta l. quoties. C. de precibus Impera. offerend. non poterit interpellari, vel inquietari à creditoribus ex delicto, l. fi. de constit. pecu. quia verba beneficij late debent interpretari, quatenus verba patiuntur, l. beneficium. ff. de consti. Princip. & etiam probatur in gloss. cap. sacrorum. 12. quæst. 2. Bartol. idem in statuto dicit consil. 164. statutum ciuitatis Tuderti. Roma. Iacob. & communiter doctores in d. l. 1. si certum petatur. Curtius consi. 50. col. 30. maxime quando ratio est apposita in rescripto Principis, vtpote propter paupertatem: quia tunc cum ratio sit vniformis, & eadem in omnibus, & ad omnes, ergo in omnibus procedet. text. in l. illicitas. §. fin. ff. de officio præsid. Quamuis Franciscus Curt. distinguat dicens, quod aut lex noua, vel statutum aliquid concedit in fauorem creditorum, tunc comprehenduntur etiam ex delicto creditores: aut lex noua, seu statutum concedit aliquod priuilegium debitoribus cōtra creditores, tunc non comprehenduntur creditores ex delicto, quia ea lex illam recipit declarationem, quam lex antiqua, l. 1. §. lex Falcidia. ff. ad legem Falcid. & ibi Bar. & hoc probatur. in Authent. de mandatis Principum, colla. 3. l. sed si ex parte. §. quanquam. ff. quod cum eo. l. si rerum. ff. de re iudicata.

Cessio principis, vt quis nō molestetur à suis creditoribus, quomodo intelligatur.

Derogatur, quando ille qui impetrauit tale rescriptum, teneretur ex delicto admodum odioso, l. Lucius. §. Lucius Titius Damam. ff. de lega. 2. Alex. cons. 38. in causa. col. vlt. in 1. vol. & cons. 87. in 3. vol. Et sic secundum materiam subiectam, & quando erit eadem ratio in istis sicut in aliis creditoribus, idem decidere oportebit: alias non per prædicta, vt alibi abunde scribo in tract. de liter. dilator. annalibus vel quinquennalibus, in 2. tomo commentar. ad constit. Reg. Gallicas.

Quartò infertur, quod si testator grauauerit alterū heredem suum, vt soluat creditoribus suis, tenebitur heres soluere creditoribus etiam ex delicto, cum in testamentis communem vsum loquendi inspiciamus, l. librorum. §. quod tamen Cassius. ff. de legat. 3. & supra dixi vsitatum esse, & communem vsum loquendi id pati, secundum Bar. & Iurisconsulti interpretationem, quod loco creditoris accipiatur, & in vltimis voluntatibus plenius voluntatem testantium interpretamur, gloss. in l. fin. ff. de constitutio. Princip.

Grauatus soluere creditoribus, quibus soluat.

Quintò infertur, quod sicut creditor potest capere debitorem suspectum de fuga, ita procedit etiam in creditore ex delicto, l. ait prætor. §. si debitorem ex delicto. quæ in fraudem credit. ff. Ias. in §. 1. Inst. de actio. Et si ad instantiam creditoris debitor capi debet, & hic quoque capietur, quia magis congruit prehensionem & capturam his casibus concedi contra hunc delinquentem debitorem, quā contra alium ex contractu, arg. notat. in l. nemo. C. de exactoribus tributo. lib. 10. Paul. & Alex. in l. 4. §. condemnatum. col. 6. de re iudicata. ff. videte l. si debitor. ff. de solutio.

Capi debitor suspectus potest.

Sextò idē si quis promiserit soluere creditoribus meis, vt in l. fi. ff. de condi. indeb. quia licet in contractibus verba sint stricte interpretanda, l. quicquid. ff. de verb. obliga. tamen intelligi debent secundum communem vsum loquendi: & sic tenebitur soluere etiam his quibus debetur ex delicto, maxime quia hi loco creditorum sunt.

Septimò creditor etiam ex delicto quando ei soluitur, potest compelli facere instrumentum liberationis, sicut aliud ex contractu, l. plures. & ibi Bar. & alij C. de fide instr. Isque debitor recte agit, vt instrumentum ei reddatur cācellatum. l. dissolutæ. C. de condictio. ex lege, vel vt instrumentum cancelletur, vt sæpius agitur in patria linguę Occitanæ. de quo scripsi in tract. de liter. oblig. artic. 1. glos. 9. in 1. tomo comment. ad constit. Reg. Gallicas. Item potest compelli creditor facere instrumentum solutionis partis debiti, l. placuit. de colla. fundor. patrimonial. libr. 11. C. & ibi Patruus meus Iacobus Rebuffus docet.

Creditor instrumentum solutionis cōficere tenetur.

Octauò creditores etiam ex delicto non debent molestare heredes debitoris defuncti, nec eos conuenire ante nouem dies, & gesta ante nullius sunt momenti, etiam si heredes dent fideiussores, non tenentur ante illud tempus. §. meminimus. in Authen. vt cum de appellat. cognos. coll. 8. authentic. Idem de sepulchro viol. C. Alias si creditores ante nouem dies conueniant heredes, perdunt debitum, vt ibi dicitur. quod intellige quando hi qui curant funus, seu faciunt exequias, sunt agnati: alij verò extranei possunt extra exequias conueniri, scilicet postridie exequiarum, seu die sequenti, l. 2. ff. de in ius vocand. & ibi Albert. nisi exequiæ pro excommunicato fierent, quia tunc facientes excommunicati sunt. gloss. in c. ad hæc. de priuil. de Ripa in tractat. de peste, fol. 65. nec habebunt aliqua priuilegia, qui intersunt in his. Item non seruantur de consuetudine in hac patria iura prædicta, dicta authentic. Idem nec in ressortu vel iurisdictione parlamenti Tholosani, aut alibi in Francia, quoad pœnam amissionis debiti: sed conueniēs condēnatur in expēsis, & aliquādo ad mulctam pro qualitate facti: & nunquam vidi aut audiui practicam hanc in curiis seruatam fuisse, vt vocans heredem

Creditores cōuenientes heredes ante nouem dies ac puniatur.

Die sequenti.

Iura de sepulchro violato non seruātur.

seu defuncti viduam ante nouem dies, perderet debitum, sed protrahendum diem.

Nonò bona debitoris debent capi,& vendi,ac pecunia creditori data cautione assignari ,etiam si ex delicto debeatur,vt scripsi in tract.de liter.oblig.in primo tomo cōment.ad constitu.Reg.Gallicas, art.5.vbi verbum *creancier* generaliter accipitur:probat Chassan.in consuet. Burgun. rubr.*des droits & appartenances* §.10.vbi maritus tenetur de consuetudine ad dimidiam partem omnium debitorum vxoris viduæ, cum qua coniungitur matrimonio, an teneatur etiam ad ea, quæ ex delicto debentur? & dicerem teneri per prædicta, nempe *qui espouse la femme, espouse les debtes*,etiam si non fuisset adhuc cōdemnata,sed delictum commiserat:idque maritus sciebat,quod notandum, quia frequentissimum,& idem econtrario dicendum est,quando vterque bona non haberet,vt alibi dicam.

Maritus quādo pro delicto vxoris teneatur.

Vtrum subrepta dici possint credita.

Vltimò cum communis vsitatusq; modus loquendi nō sit in re surrepta,dicemus huiusmodi subtracta credita dici non posse. Et idem generaliter in quacunque re,quæ ex delicto debetur,cum eadem ratio sit:quia fides non interuenit eius, contra quem delinquitur. Et hæc communis est conclusio Bart.& aliorum in d.l.1.ff.si cert.pet.

Posset dici,licet ego non consentiam, nec tibi credam, quod rem meam subtrahas,tamen credo tibi, & cōsentio, vt tua receptione obligeris mihi.Bart.in d.l.ex hoc iure.in fine,ff.de iustit.& iure. ideo in statutis non comprehenderetur, debita tamen dici possunt vel loco debitorum, late sumpto vocabulo,l.1.§.debitum.ff.de const.pecu. iuncta l. iniuriarum.ff.de iniuriis.& l.pecuniæ.2.§.fi.ꝟ.eod. Ex quibus omnibus patet nomine creditoris ex communi sententia comprehendi eum,cui ex delicto debetur,vt satis supra demonstratum est.

Derogatur, quando probaretur communis vsus loquēdi esse in contrarium, quia illa significatio præfertur etiam propriæ significationi. Bart.in rubr.ff.de noui operis nuntia.& l.Labeo.de suppellect.lega.interpretes in proœ. Decretalium.

Secundò vitiatur, quando iste terminus creditor non posset in alio operari, quam in rebus subtractis,vel ex delicto debitis, tunc ille etiam veniet.l.fundus. ff. de fundo instr.Rationem tradit Bal.in l.liberti.C.de oper.liberto.& Fel.in c.1.col.5.de rescript.& ꝟ.dixi in l.creditores.

Tertiò perdit officium, quando eadem ratio vel maior haberet locum in eo,quod ex delicto deberetur,gl.in auth. minoris debitor.in verb.à curatore.C. qui dare tutor possunt.Aret.Socin.& Purpurat.in d.l.1.si cer.pet.

Debitores carcere inclusos quis alere debeat.

Quartò restringitur,quando esset expressum:tunc enim dubium non esset. & ideo scribitur in ordinationibus Castelleti *de la geole*, vt carceratos ex delicto qui se alere non possunt, fiscus alere teneatur: carceratos verò ex debito, creditores ad iudicis arbitrium alent.text. & ibi gloss. in l. penult.de erogat.militar.anno.libr.12.C.Iason in §.item si quis in fraudem.num.93.Instit.de actio.scripsi in interpre. l.diuus.ff. de senat.Silania. quam iura profitendo Cæsarea Pictauis edidi anno 1527.

Creditor tamen & debitor sunt correlatiua,& debita & credita.Bald.in rub.C. de rebus creditor. ideo iura facientia mentionem de vno, tacite de alio intelliguntur ex natura correlationis.l.1. C. de cupress.libr.11.videte in consuet.Parisien.rubr.*de garde noble*,&c.

Creditor ex legato.

An creditor ex legato veniat appellatione creditoris, videte doct.in d.l.1.vbi concludunt,venire,si ratio conueniat:& per Calcanetum consil.75. quod dictis num.14.facit l.apud.§.fi.ff.quibus ex caus.in possess.eat.

Cōsilium Parisiensium per verbum videtur fit.

Vltimò colligi potest ex his verbis, *mihi videtur*, in hac lege positis,quod per ea verba potest fieri decisio iuris. Et per hunc text.comprobari potest opinio Parisiensium,qui vt plurimum in consiliis dicunt, mihi videtur, *me semble*, pro quibus facit l.quisquis.ꝟ.eo.& hoc verbum plenius elucidabitur in l.ostentum.ꝟ.eod.

Posse accipi. Bart. satis abundeque scribit de hoc verbo potest,in l. Gallus.in princip.ff.de liber.& posthum.Quare ad ibi dicta vos reiicio.sed interea videte leges de hoc verbo in hoc titulo loquentes,quæ his phrasibus sequentibus vtuntur: vt possessionem eius amittere non possumus.l. mulieris.§.penult.infra eod.Potest iudex in arbitrariis pluris vel minoris condemnare, quam res sit,l.verbum oportere.infra eod. vbi dicetur. Potest in hominem idoneum incidere,l.probrum.infra eo. Potest diei,l.pronunciatiom. infra eod. significari, l.potest.infra eod.fieri,l.Herennius. infr.eod.esse,l.verbum illud pertinere.infra eod Fraus sine pœna esse potest,l.aliud est fraus.infra eod. Cum fari poterit,l.inter illam. infra eod. Cum potuero.l.nepos.infra eod. Non potest tutor separatim sine pecunia dari,l.sæpe. infra eod. Non potest submoueri exceptione, l.creditor. infra eod. Neque possumus dulciori nomine nepotes nostros,quam filij appellare,l.libertorum.in fine.infra eodem. Nemo potest, l. hæc verba ille.infra eod. Nunquam potuerunt liberi appellari,l.qui mortui.infra eod. Cum hęc dictio latissime pateat in omni iure,si vellē colligere phrases eius verbi extra hunc titulum, ascenderent ad iustum volumen.quapropter nunc omittam.

Quædā phrases verbi posse.

§. Quod si ex populari causa, ante litis contestationem rectè dicetur creditoris loco non esse, postea esse.

Quod ex populari actione cuilibet de populo debetur, ante litem contestatam is non dicetur loco creditoris,postea erit creditoris loco,& ita legitur in Pandectis Florentinis.

Causam quidam hic pro actione accipiunt, gl.insequētes in §. 1. de act.in Instit.Item per l.sed si ex eadem causa sæpius agatur, cum idem factum sit,exceptio vulgaris rei iudicatæ opponitur.de populari actione.ff.De causa plura scribam in l.rei.2.ꝟ.eod.

Popularis actio quid.

Popularem actionem Iurisc.Paul.definit,quę ius populi tuetur, in l.1.ff.de pop.act.id est, quæ proprium ius populi defendit:& datur cuilibet de populo,ad ius populi tuendum: quia cuilibet in publicum petere permittendum est id,quod ad vsum hominum pertineat:veluti vias publicas, itinera publica:& ideo quolibet postulante de his interdicitur,l.1.ff.de locis & itineribus publ. Ideò cum quilibet de populo agere possit,cuilibet videbatur debitum,& quilibet creditor: quod tollit iste text. dicens creditoris loco non esse quem ante litem contestatam: quia alius praeoccupare, & illi condemnatio fieri potest: ob id ante litem contestatam non est creditor, quia non est locupletior, l. penul.ff.de popul.act.sed fit per litis contestationem, cum vtilitas ista persequenti applicari debeat, ideo creditoris loco erit,vt hic, quia hic text.negat de vno,de alio confitetur,l.cum prætor ff.de iudiciis. Et iste erit vnus effectus litis contestatæ,inter alios effectus sexaginta & vltra,quos cumulaui in tract. de litis contestatione & eius effectibus. Et si ex eadem causa sæpius agatur, cum idem factum sit, exceptio vulgaris rei iudicatæ opponitur,d.l.3.ff.de popu. act.Nec potest fideiussor accipi, l.si quis pro eo.in fine.ff. de fideiuss.& sic est prima limitatio.

Dubitatio ad hunc §.

Post prosecutionem criminis an agi possit.

Item in actione quasi populari, vt si contra electum aliquod crimen, ad infringendam electionem, oppositum fuerit,lata sententia contra opponentem oberit aliis,idem crimen opponere volētibus,si non collusum fuerit.c.cum dilecti.vbi glo.in verbo,iudicatum.de elect.c.cupientes.§. cæterum.illo titul.in 6.& in rubr.de collusio.detegen.talis enim causa tuetur ius populi & ecclesiæ,c.audacter. 8.q.1. Panor.in c.dudum. in 2. col. de elect. Alex.in l.sæpe.col.9. de re iud.& Anto.in addit.ad Vbert.de Bonacurs.in tit.de except.& benefic.quæ post sententiam diffinitiuam opponuntur,in fine.

Tunc sepulchri persequens dicitur creditor.

Secundò non habet locum iste text. si egi pro priuato damno meo,vt quia sepulchrum meum violatum sit, etiā ante litem contestatam dicor creditor,gloss.hic,quia alius agere non potest, quandiu ego voluero.l.3.ff.de sepulchr. viol.& ibi gl.Ias.in l.cum qui.§.in popularibus.ff.de iure iu.

ideo iste tex. intelligitur in quolibet prosequente non priuatum, sed publicum damnum.

Tertiò non obtinet quod hic scribitur, per l. si vero. §. hæc autem. ff. de iis qui deiecerunt vel effuderunt. & ibi gl. in verb. pœnalis, dicit, quod pœna quinquaginta aureorum de effusis & eiectis partim applicatur fisco, partim prosequenti.

Procurator Regius in Frãcia publ. a pro sequitur, non priuatus.

Quartò hodie in Francia, quando iniuria est publica, & vtilitas publica, prosequitur procurator Regius adiuncto secum eo, cuius principaliter interest ciuiliter: quia in Francia procurator Regius iura publica solet prosequi, & omnia crimina & abusus commissos: nec audiretur quis in Regno priuatus iura publica, & vindictam publicam prosequens: priuatam verò sic: quæ noteris egregij viri etiam in procuratoribus fiscalibus procedere, quos vulgus promotores appellat: ideo in hoc Regno, siue ante litem cõtestatam, siue post, nullus priuatus potest dici creditor in his popularibus, quia Regi commodum applicatur, non verò priuato, vt dixi, nisi ipse esset damnum passus, vtpote si templum à se constructum, vel suum sepulchrum violatum esset.

Priuatus in hoc Regno non dicitur creditor in popularibus.

Alias huius legis vtilitates vos ipsi colligite ex titulo, quæ in fraudem credito. ff. & C. de priuil. credit. & in tubr. de separatio. & alibi in iure sparsis, quandoquidem latissime & copiosissime, atque plus iusto diffundi possunt ista, si quis dicere, quantum res caperet, non quantum satis est, vellet. sed hæc hactenus benigni Principes.

Rectè dicetur. De hac dictione scripsi in lege; hæc verba, in stipulatione, infra eodem.

§. Minus soluit, qui tardius soluit: nam & tempore minus soluitur.

Dubitatio & decisio huius text.

Dubitatio ad istum §. minus est, quia tempus non tollit obligationem, l. obligationum fere. §. placet. ff. de actio. & oblig. sic videtur tempus non posse obligationem minuere, cum argumentum partis ad totum subsistat, l. quæ de tota. ff. de rei vindic. c. pastoralis. §. item cum totum. de off. deleg.

Contrarium hic statuitur, videlicet quod tempore minus soluatur. nec obest d. §. placet. quia tempus ibi non tollit, nec diminuit obligationem, sed dãnum emergẽs, quod quis patitur, vel lucrum cessans ratione, temporis diminuit obligationem, vt hic: nam si promiseris soluere vinum in festo Paschatis, si non soluas eo tempore, & postea soluere velis in mense Septembri, non debes audiri, quia minus soluitur tempore, cum non tanti vinum statim post vindemias sit, quanti in festo Paschatis. ergo minus solui dicitur.

Itaque sententia huius §. est, quod sicut plus petitur, & soluitur tempore, l. eum qui. ff. de annuis leg. ita minus soluere dicitur, qui tardius soluit: nam tempore minus soluitur, § penult. de fideiuss. & §. si quis agens. de actio. in Inst. l. vnica. C. de plus petitio. & solidum soluitur non minus quantitate, quam die, l. solidum. ff. de solutio. ideo contra plus petentem tempore, id est, si quis petat ante tempus, duplicantur induciæ temporis restantis, §. hodie. Institu. de exceptio. l. instar. C. de iure fisc. lib. 10. Iaf. in §. plus autem. per illum texr. Instit. de act. vel commodum medij temporis demitur: l. si constante. § quoties. ff. solut. matr. l. fi. de re iud. vbi pronũtiata iniusta appellatione, commodum medij temporis debetur, quo pecunia tardius soluta est, & ibi etiam fit mentio de hoc verbo tardius, & in l. vtrum. in fin. & l. pe. ff. de petit. hered. & in l. 1. §. 1. de vsur. & in l. lecta. si cer. pet. & l. Iulia. in fi. ad exhibend. l. si vsusfructus legatus. de vsufruct. Abunde dixi in tract. meo de excep. quot modis hodie plus petens puniatur: & in procem. comment. ad constitut. Regis, in gloss. 5. vbi dixi hanc priuationis pœnam non seruari in curiis Franciæ.

Induciæ temporis restantis duplicantur contra petentẽ ante tempus. De verbo tardius.

Improbatur Alciati sentẽtia de vsura.

Quæro, quia hodie vsuræ sunt prohibitæ, nunquid habeat locum hæc lex? Alcia. nõ habere locum, si nihil intersit in alio quam mercatore, ait. Ego autem existimarem, aliquem extra mercatorem posse subire damnum, quando pecunia non esset sibi soluta præstituto tempore, vtpote quia creditor emisset tempore congruo ligna, vinum, aliáve necessaria, quæ nunc multo cariori pretio sunt ei emẽda: ideo ad id quod interest, ille tenebit debitor: probatur per ea quæ dixi in interpret. l. vnicæ. C. de sent. quæ pro eo quod interest. imo plus scripsi in interpret. auth. habita. in verbo periculis. C. ne filius pro patte, Mercatores & alios pecunias pro scholasticis *expediẽtes*, id est tardius soluentes in quadruplum esse puniendos, si eadem ratio videretur in his, quæ est in receptoribus fisci, per l. 1. Cod. de his qui ex publ. ratio. lib. 10. Et quamuis non sit mercator, tamen minus censetur solutum, sicut plus tempore: & leges istæ non distingunt personarum qualitatem, sed generaliter loquũtur, & solum dicunt, vel plus, vel minus solutum tempore. Et solent iudices in hoc Regno habere rationem ad extra. Regimini. de emptio. & vendit. in communibus videlicet vt debitorem morosum condemnent habita ratione ad quindecim vel duodecim pro centum, etiam si non sint mercatores hi, quibus debetur, ne passim liceat litigantibus calumniari, & frustrari. sic in forensi iudicio seruatur. Videte Bald. cons. 424. hæc verba dicentem. in 2. vol. quod minus dicitur tempore, vt hic, & qualitate, vt si soluo vinum nouum pro veteri. l. cum quid. ff. de reb. credit. sic de nummis scribitur in l. Paulus. 2. ff. de solut.

Mercatores in quadruplum schol. lasticis condemnandi.

Praxis regni contra debitores pecunia.

Minus multis capitur modis.

Aliquando soluitur minus corpore, vt si aliud corpus soluatur, quam debeatur, arg. l. pe. ff. de pign. act. vel si domum debeam, & soluam dimidiam partẽ, tunc minus corpore soluo: & in illa re cõtingit liberatio, si obligatio erat diuidua, vtpote rem dari, vel restitui, secus si rem tradi. Bar. & alij in l. stipulationes non diuiduntur. ff de ver. obl.

Minus corpore & qualitate.

Interdum minus quantitate soluitur, vt si decẽ debeantur, & quinque soluantur. l. quidã. ff. si cer. per. & aliis modis, de quibus in c. vno. de plus petit. & §. plus. Insti. de act. & ibi Iaf. & l. vnic. C. de plus petit. & iuris pontificij interpretes in d. rub. de plus petit. Tamen minus soluisse nõ videri potest is, aduersus quam amplioris summæ actio non cõpetit, l. non potest. ⁊ eo. pro cuius intellectu videte quæ scripsi in l. seq §. res abesse. vbi ponuntur vtilitates.

Minus etiam solutum intelligitur, si nihil solutum sit, l. minus. ⁊ eo. alia ibi explicabuntur.

Intelligite si quis offerat mihi pecuniam debitam sine accessione, non teneor eam accipere: imo si eam recusauerim, & demum perdatur pecunia, non liberatur debitor, quia plene non obtulit, l. obsignatione. de solut. C. & l. tutor. & l. Lucius. ff. de vsur. nempe. si acciperem debitũ simpliciter, non facta protestatione super interesse, non possem postea accessiones petere, l. 4. C. depositi. Bar. hic. ideo debeo accipere sub protestatione, vt sit mihi saluum ius petendi accessiones. gloss. & doctor. in l. in hac. ff. de tritico. l. 3. §. 1. commoda.

Accipiens debitum nõ petit expensas vel accessiones.

Vltimò non licet vendere plus propter solutionis dilationem, quàm si præsenti pecunia res venderetur: alioqui peccatum est, c. in ciuitate. de vsuris. quod est verum, si ratione anticipationis soluis, nempe eo quod soluo ante tẽpus, quicquã mihi diminui volo, tunc vtroque modo venditur tempus, quod est omnibus commune: secus si nomine eius quod interest ratione anterioris temporis minus soluam, vt pulchre hoc concludit Conradus in tractat. de contract. q. 66. & seq. & q. 81. & docto. in c. vlt. de vsur. Angel. de Clauasio in summa angel. in verbo vsura, primo. §. 62. vtrum emens.

Si solutio fiat ante tempus, an liceat quicquid detrahere.

Tamen non potest creditor petere, quod debitor mutuet ei centum, quæ retineat tantum, quantum debitor sua centum, quia forte potens non esset debitor: & quamuis hoc posset, non teneretur, nec posset cogi, quia nemo mutuare tenetur, l. 2. vbi doct. ff si certum peta. quamuis Ang. post gloss. in l. rem ratam haberi, & Cepol. hoc affirment, vt supra dixi.

Debitor non soluens in tẽpore non cogitur mutuare contra Angel.

IDEM LIBRO SEPTIMO

Ad Edictum. Lex. xiij.

Mulieris appellatione etiam virgo viripotens continetur.

Hæc

Hæc lex quatuor partes habet, vt & quatuor quoque dicta tradit: quarum ſecunda incipit, res abeſſe: tertia, deſinere: poſtrema, abeſt.

Mulier tribus modis capitur.

Mulier tribus modis in iure capitur. Primò generaliter pro omni fœmina, & perſona fœminini ſexus, l. pronuntiatio. in fin. ÿ. eo. vnde veſte muliebri legata, & infantilem contineri, & puellarum, & virginum. quia Pompo. ſcribit mulieres omnes eſſe, quæcunque fœminini ſexus ſunt, l. argumento. §. muliebri. ff. de auro, & argen. lega. & dicitur mulier à mollitie mentis, quaſi mollier: vir autem à virtute animi, cap. quod propoſuiſti. 32. q. 7. Panor. in cap. forus. de verb. ſignific. Lucas in l. 1. C. de his qui ſe defer. lib. 11. vnde mulieribus legatis virgines continentur, ſicut viris legatis pueri, l. ſeruis legatis. §. 1. ff. de lega. 3.

Vel mulier quaſi mollis aër dicitur Varroni.

Secundò pro muliere viripotente, quæ duodecimum agit annum, ſeu circiter, & eſt viripotens: & hæ poſſunt contineri cum alio membro. l. malum. §. viduam. ÿ. eo. Hæc nubere poteſt, & tutela eius finitur, vt eſt in §. 1. Inſtitu. quib. mod. tutel. finitur, & de nuptiis, in princip. ibidem. Etiam mulier dici poteſt, quando malitia ſupplet ætatem, eò quod virum antea pati poteſt, cap. mulier. 32. q. 2. gloſ. in cap. ſi pater. de teſta. in 6. & Aphatantes Libyes virginum optimas putant, quæ plurimum temporis manſerint virgines, quæ forte raræ: nam ſicut materia appetit formam, ita mulier virum, teſte Bald. in rubr. de cohab. cleric. & mulie.

Tertiò pro corrupta ſumitur, l. ex empto. §. ſi quis virginum. ff. de actio. empt. l. 2. de ſeruo corrupto. l. impenſæ. §. 1. & l. quæreret. & l. etiam ea. ÿ. eod. l. quinque legibus. de bonis damnat. ff. glo. allegat alia iura. facit l. mulieres. C. de dignita. lib. 12. cap. ſi qua mulier. 31. q. 1. Vnde Laurentius Valla in cap. 38. lib. 6. admiratur Iuriſconſultum Vlpia. in l. quæritur. §. mulierem. ff. de ædilit. edicto, ſic dicentem, mulierem ita arctam, vt mulier fieri nõ poſſit, &c. Si erat mulier, cur iterum mulier fieri debebat? hæc ille. Sed huic reſponderi poteſt, virginem quidem eſſe mulierem: at quia non poterat cognoſci, cum arcta eſſet, mulier eſſe non poterat, ſcilicet corrupta, nec mater. Atque ita obiectio Laurentij Vallæ dilui poteſt: & dicam culpam eſſe immiſcere ſe rei, ad ſe non pertinenti: ſi quiſque intra artis ſuæ cancellos contineret ſeſe, non tot hæreſes, tótq; malorum ſeminaria, quæ ex ignorantia illarum proficiſcuntur artium, & olim & his temporibus pullularent. putant enim hi omnia ſcire, cum tamen nihil minus.

Laurēt. Valla reprehēditur.

Mulieris nomine an etiã virgines contineantur.

Quæro, quomodo cognoſcam mulieris nomen, quando ſumatur large, vel ſtricte? Reſponde ſecundum quoſdam, cum id nomen mulieris ſimpliciter profertur, tunc ſumitur largè, vt contineat omnes perſonas fœminini ſexus, cap. mulieres. de iudic. in 6. l. vnica. in fin. C. de his qui ſe defer. lib. 10. & authentica, ſed hodie. C. de offi. diuerſ. iudic.

Item quando viri nomen profertur ſimpliciter, omnes maſculini ſexus comprehendit, l. ſeruis legatis. & ibi Bart. ff. de leg. 3. quod intelligendum eſt, cum materia ſubiecta patitur, alioqui non, cap. mulieres. 15. q. 7. Sin autem viri nomen, vel mulieris ita pronuncietur, vt adiiciatur alicui indiuiduo, vtpote Berta mulier eſt, Titius eſt vir, tunc mulier pro corrupta, & vir pro maiore quatuordecim annis accipitur, l. cum quis. §. codicillis. ff. de legat. 3. quæ mihi non probat, quia ibi res debebat reſtitui Iulio Maximo viro facto, atque ita ibi apparebat de mente teſtantis: nam ibi hoc non facit adiunctum, ſed voluntas: vt ſi dicatur, tali Ioannæ mulieri factæ volo dari decem. & eſt text. in contrarium in c. ſicut ex literis. de ſponſalib.

Et ſic mulier regulariter pro qualibet muliere fœminini ſexus capitur, etiam pro virgine, & id proprie, quia genus proprie ſuas continet ſpecies, l. item legato. §. item intereſt. ff. de leg. 3. niſi cum ſubiecta materia aliud ſuaderet, l. vna. C. de mulier. lib. 10. quia tunc ex re, id eſt, pro materia cognoſci debet, vt dicetur in l. ſæpe. infra eo. facit c. vlt. de ſecund. nupt. vnde ſi dicatur mulierem peperiſſe, intelligitur large de corrupta: cum puella ſine corruptione & concubitu viri parere ſecundum naturam non poſſit, l. quæret. infra eod.

Secundò niſi exprimatur puella, & mulier, vel virgo, vt ſolent rhetores, amplificandæ illuſtrandæque orationis gratia, & in lib. bibl. ſic ſcribitur: Cunctos ergo interficite, quicquid eſt generis maſculini, & mulieres, quæ viros nouerint in coitu, iugulate: puellas autem, & omnes virgines reſeruate vobis. hæc ſcribuntur Numerorum 31. cap. facit l. ſi collactaneus. ibi, virgo, vel mulier. ff. de manumiſſis vindict. ideo ſi exprimatur virgo, & mulier, dicemus mulieris nomine virginem quoque non contineri: nam quæ dubitationis tollendæ cauſa exprimuntur, ius commune non lædunt, l. qui mutuam. ff. mandat. Et dubitationis gratia Iuriſconſulti bis idem, & ſæpius dicunt, ne qua dubitatio ſuperſit, l. 1. §. ſed ſciendũ. ff. de ædil. edict. & vtrunque nomen & virginis & mulieris ſæpe iungunt ſimul, l. alioqui. §. fin. ff. de contrah. empt.

Iuriſconſulti bis idem dicunt.

Communis vſus Franciæ quo ad fœminas.

Tertiò quando vſus communis loquendi aliter ſe haberet, qui ſpectandus eſt, vt ſatis ſupra dixi per l. librorum. §. quod tamen Caſſius. ff. de leg. 3. nam vulgo dicimus, *vne femme*, eam quæ nupta eſt vel fuit, alias virgines *filles* Gallice vocamus, & quæ nunquam nuptæ fuerunt: & ſic in Regiis ordinationibus, & conſuetudinibus intelligemus, per gl. & ibi Bart. in l. quod ſi nepotes. ff. de teſta. tutel. niſi materia puellas & virgines etiam contineret. ſic Hiſpani nuptas *donas* appellant, puellas verò *nines*.

Quid appellatione fœminæ veniat in iure.

Quæro quid fœminæ appellatione veniat in iure? Reſpondeo, cum ſimpliciter profertur, generaliter accipitur, tam pro virgine quam muliere corrupta. l. fœminæ. ff. de reg. iur. l. alumnos. de manumiſſ. vindicta. l. etiam. de iure aureo. annulo. l. nam & fœminæ. de adopt. probatur in ordin. Reg. rubr. *des draps d'or*, ord. 4. vbi tam viris quam mulieribus prohibetur pannus aureus, ibi intelligetur tam de coniugatis quam puellis. Idem in muliereulæ nomine. cap. penult. de cohabita. cleric. l. penult. ff. de ſeruo corrupto.

Quod non eſt admittendum, quando aliquid adiiceretur, vt nomen dignitatis, vel aliud ſimile, vt conſularis fœmina, l. 1. ff de ſenator. nam ratione adiuncti intelligitur de coniugata: veluti cum dicimus fœminas conſiliariorum, non intelligimus de filiabus eorum, ſed de vxoribus tantùm: & ita ex communi vſu loquendi vſurpatur, cum dicimus, *la femme d'vn tel*, intelligimus eius vxorem tantum, non filiam.

Secundò id locum non habet, cum communis vſus loquendi aliter haberet, vt dictum fuit in muliere, vel aliter de mente contraria appareret, vel eſſet diuerſa ratio: vt in conſuet. Pariſienſ. in verbo, *communauté de biens*, & rubr. *de don mutuel*, vbi tantum pro muliere coniugata, vel quæ fuit, capitur, & ſic pro corrupta. & Vlp. Iuriſc. in l. fœminæ. de ſenat. ff. dicit, clariſſimarum fœminarum nomine, ſenatorum filiæ, niſi quæ viros clariſſimos ſortitæ ſunt, non habentur. Sortiri eo loco non eſt ſorte acquirere, ſed caſu & fortuito, vt dicam alibi. Ideo de communi vſu, vt ſupra ſcripſi, fœminas intelligimus, quæ virum expertæ ſunt: filias autem, quæ nondum nuptæ fuerunt.

Sortiri virum quid.

Mulieri aſſerēti ſe ex aliquo prægnantem an credatur.

An mulieri credatur, ſi dicat ſe prægnantem ex aliquo? Reſpondeo, non niſi probet ſecundum iuris formam, vtpote per teſtes, l. 1. § mariti. & §. ſeq. ff. de libe. agnoſcen. & ibi per doct. nec ſufficit probare, quod iſte conuerſatus fuit in domo mulieris cum conſanguineis eius, niſi & alia probarentur indicia. Bald. conſil. 377. ſi mulier. in 2. volu. vnde à Græcis parœmia vſurpatur, γυναικὶ μὴ πίστευε, μηδ' ἂν ἀποθάνῃ, id eſt, mulieri ne credas, ne morienti quidem: quod & adnotauit Eraſmus.

Qui mulieribus ſubiecti ſint.

Mulierem conſtat ſubiectam dominio viri, nullámque authoritatem habere: nec docere poteſt, nec teſtis eſſe, nec fidem dare, nec iudicare, c. mulierem. 33. q. vlt. facit lex, qui teſtamẽto. §. mulier. ff. de teſta. Apud multos tamen tanta eſt authoritas mulierum, vt conſuetudo inoleuerit, vxores dominas eſſe virorum, idque pleriſque in locis, vt in his præcipue, potius quam vſpiam alibi. nam quilibet

Sarai, id est Principem meam, vxorem suam vocat: sed dominus Saran, & sic Principem vocari voluit, Genes. 17. non mariti, sed familiæ post maritum. Sed hodie seruatur, quod scriptum est. 3. Esdræ cap. 4. Et hinc vos oportet scire, quoniam mulieres dominantur vestri. nónne doletis? Et paulo post: Et multi dementes facti sunt propter vxores suas, & serui, & multi perierunt, & iugulati sunt, & peccauerunt propter mulieres. Quamobrem permulti eis obtemperant, obsequuntur voluntati earum, séque eis subiiciunt, Lucij Titij instar, in l. Lucius Titius 1. ff. de fideicom. liber. qui ait, Volo, si vxori meæ placeat. Quamuis ius vxorium non sequendum Labeo scribat, in l. qui concubinam. in princ. ff. de leg. 3. Est igitur (vt ait Democritus) ὑπὸ γυναικὸς ἄρχεσθαι ὕβρις ἐσχάτη, id est, mulieri parere extremum dedecus est viro: quod apud populos, qui paulo ferociores sunt, nec vsque adeo effœminati, non admittitur, sed mulieres vxorésque seueriori fronte in officio continent: cuiusmodi Vascones, & cæteri id genus, quibus nulla vnquam præest facile, aut dominatur fœmina, vulgóque solent dicere, vbi gallus sit, gallina ne canat. Vtinam omnibus caput illud Vasconicum contigisset, res forsitan præclarius gererentur: & dicere possumus eos, quibus vxores dominantur, in templo Lunæ supplicasse. Erat enim apud Carras templum, in quo qui Lunæ supplicaret, vxoris imperio subigebatur: qui verò Luno deo sacrum faceret, vxori dominari ferebatur. Vnde nunc quidam leges Ægyptiorum seruant, apud quos, vt viro mulier præficiatur, lege cauebatur, testantibus vxoribus inter solemnia sponsaliorum in primis virũ suo arbitrio parere oportere: & Sauromatas etiam ferunt hoc habere præcipuum, vt viri sub imperio vxorio & famulatu sint, vt refert Alexan. ab Alex. lib. Genial. 4. c. 8. Et cum quidam laqueos & grifos suæ vxoris per mortem euasisset, lætabundus ista retulit, quæ in eum lusimus.

Mariti in templo Lunæ supplicantes.

Nunc ego sum liber, quondam qui seruus iniqua:
Obstringar nunquam coniugis imperio.

Et Ausonij extat epigramma:

Arma, virúmque docens, atque arma virumque peritus,
Non duxi vxorem, sed magis arma domum.
Nanque dies totos, totásque ex ordine noctes,
Litibus oppugnat méque meúmque larem:
Atque vt perpetuis donata à Marte duellis,
Arma in me tollit, nec datur vlla quies.
Iamque repugnanti dedam me, vt denique victum
Iurget ob hoc solum, iurgia quod fugiam.

Atque Ouid. libro secundo de arte sic scribit:

Hoc decet vxores, dos est vxoria, lites.

Sed quid refert vtrum mulieres ipsæ gubernent, an eos qui gubernant, à mulieribus gubernari? Aristot. libr. 2. polit. c. 7. Catonem Censorinum sic dixisse refert Plutarch. Omnes homines vxoribus imperant, nos omnibus hominibus, nobis autem vxores.

Item vocamus ornamenta muliebria, quibus mulier ornatur, l. argumento. §. ornamenta. ff. de aur. & argen. legat. vbi & mundus muliebris dicitur ornatus & cultus, quo mulier mundior fit. Et ibi traditur differentia inter ornamenta, & mundum muliebrem, qui vix potest esse cum ois in plenilunio, vt licet videre per Plinium lib. 9. c. 35. de mundo Lolliæ Paulinæ, & eius ornatu, ac libr. 28. cap. 7. de remediis muliebribus, vbi inter cætera dicit, abigi grandines turbinésque, contra fulgura connudata muliere in mensæ. quod si verum esset, vsui esse posset Lemouicis, & aliis montanis.

Tonitrua quomodo repellantur.

Muliebria passum eum, l. 1. §. remouet. de postul. ff. qui nupsit in fœminam, vocat Iurisconf. estque infamis, & gladio vltore puniendus. l. cum vir. C. de adulte. ex qua tetam nefanda fames, pestilentiæque mortalibus accidunt, vt in Authent. vt non luxurient homines contra natur. coll. 6.

Muliebria passus quis dicatur.

Atque vir absque dedecore vti veste muliebri non potest, l. vestis. §. muliebria. ff. de aur. & argen. legat. quod & prohibitum est Deuter. 22. ca. Et vir vtens veste muliebri, vel contra infamis est, teste Bald. in margar. in verbo, infamis. q. 22. quod crederem verum, si sine causa id faciat, vel ad turpem vsum: secus si in theatro pietatis causa, vt solet hodie fieri, si personã Mariæ Magdalenæ, alteriúsve similis egerit, id laudari potius quàm reprehendi, aut vitio dari solet. gloss. in c. cum decorem. de vita & honest. cleric. At nostra ætate paruus aut nullus est delectus vestimentorum muliebrium aut virilium, licet dicatur in c. si qua mulier suo proposito vtile iudicans, vt virili veste vtatur, & propter hoc virilem habitum imitetur, anathema sit 30. distin. Ideo hodie γυναικόνομοι necessarij essent in Francia, vt apud Athenienses olim, qui de omnium mulierum ornatu statuerent, ne qua veste, quæ muliebrem sexum dedeceret, vterentur, mulctáque indicta, si secus factum, optimum id sancire.

Veste virili mulieri, & econtrario, vti non licet.

Mores mulierum hic decantare non expedit, nec est instituti nostri, cum sint noti omnibus. est enim mulier domesticum animal, & familiare, inter mansueta licet connumeratum, tamen interdum rixosum, vt in plerísque ferunt. Litigiosæ enim garrulæque vt plurimum mulieres sunt, mobiles, instabiles, & in omni re libertatem immoderatam, imò licentiam, si vere dicere volumus, desiderant, vt verbis Liuij vtar libro tertio belli Macedonici. Hinc etiam vulgatum illud Terentij in Eunucho: *Noui ingenium mulierum, nolunt, vbi velis: vbi nolis, cupiunt vltro*, & Iuuenal. *Intolerabilius nihil est quam fœmina diues, &c.* & Secundus hoc nomine vocatus philosophus, mulierem miro modo definit, vt est apud Laërtium. Alia tradit Lucas de Penna col. vlti. & seq. de mulie. lib. 10. vide Ioan. de Neuisano in sylua nuptia. & doctor. infra r. tit. l. 2. Apud Græcos est celebratum adagium, πῦρ, θάλασσα, γυνή, κακὰ τρία, id est, ignis, mare, mulier, hæc mala tria, de quo per Erasm. in lib. Adagio. fusius. De muliere quæ viginti duos maritos habuit, scribit diuus Hieron. quem Cælius refert lib. antiquar. lect. 8. c. 8. Et in quibus mulieres sint viris deteriores, glo. in l. in multis. ff. de sta. ho. est enim genus earum auarissimum. l. sed si ego. ff. ad Velleia. & mulier villæ custos perpetua sub legato villæ continetur, l. si ita testamento. §. fin. ff. de fundo instruct. de lanificis mulieribus vide in l. villæ. ibidem.

Mores mulierum.

Mulier quæ 22. habuit maritos.

Hæc dictio Etiam, est augmentatiua, ampliationem & extensionem denotans, vt probat l. actionis. & l. alienationis. infra eodem. & l. etiam. eod. & l. 2. C. de testib. vbi gloss. & docto. & rubr. C. etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri posse. l. species. ff de aur. & argen. legat. Bald. consil. 209. illa verba. in 3. vol. cap. vno, ne sede vac. vbi Perusi. notab. 3. in princ. doct. in l. 1. C. qui admitti ad bonor. possess. Bellon. lib. 3. supput. c. 1. & ampliat gratiam, vt consuluit Petr. Paris. consil. 144. scripseram. nu. 15. in 4. volum.

De dictione etiam.

Includit etiam maiora expressis, & diuersam speciem, cap. tanta. de simo. cle. vna. de sequest. possess. clem. grauis. de sent. excom. D. Gemin. consil. 65. circa primam. col. 3. vbi illam clausulam etiam seculares includere Principes firmat: licet hodie per reg. cancellariæ contra, nisi exprimantur.

Explicat præterea dictio etiam casum magis dubitabilem, & implicat minus dubitabilem, l. etiam. ff. solut. matrimo. vnde si dicatur, vt fiat satisfactio etiam in pecunia numerata, poterit fieri in prædiis ratione illius dictionis etiam. sic consuluit Ludo. Gosandi consil. 73. circa dubia. col. 6. num. 31. Intelligite tamen implicare casum minus dubitabilem, quando casus magis dubitabilis est expressus, alioqui contra, vt docet Iacobi. per illum text. in l. 1. C. si tutor, vel curat. interuen. scripsi in glo. etiam. in §. cum vero. de colla. in concor. Dec. & alij in l. 1. ff. de iurisd. omn. iudic.

Virgo. Hæc dictio licet sit communis generis, vtrunque sexum non corruptum de iure comprehendens, tamen ex communi vsu loquendi Franciæ Gallicè virginis appellatione, venit ea tantum, quæ virũ non est passa, quod etiam probatur in l. alioquin. §. 1. ff. de contrah. empt. ibi, quod si

Virgo quid.

ego

ego me virginem emere putauerim, cum esset iam mulier, id est corrupta, emptio valebit. in sexu masculino Gallicè dicimus, *puceau*, & *pucelle*, pro fœminino: sicut antiqui dicebant puerum, & pueram, l. illa. 2. vbi dicam, infra eod. ideo Gallicè vnius nomine, aliud non complectimur. Alia de his mulieribus reiicio ad D. Tiraquell. in suo tract. de legibus connubia. tanquam in his expertum.

§. Res abesse videntur, vt Sabinus ait, & Pedius probat, etiam hæ, quarum corpus manet, & forma mutata est: & ideo si corruptæ redditæ sint, vel transfiguratæ, videri abesse: quoniam plerunque plus est in manus pretio, quam in re.

Iste §. tres continet particulas, in primo dictum generale tradit: in secunda, quæ est ibi, & ideo infert: in tertia, quæ est ibi, quoniam, rationem assignat. Et sensus huius §. est, quod res tunc abesse videtur, quando forma illius mutata est, licet corpus, vel materia maneat. Ex hoc colligi vtilitates possunt, quando res dicatur abesse. Prima, quod si res commodata reddita fuerit sine forma, sed corrupta, abesse videtur. ideo reddita non videtur: vnde peti, ac si reddita non fuerit, potest. Quia forma est modus materiæ, quo sibi contingit, vt huius, vel illius speciei capiat nomen, vt docent Philosophi: probat Vlpia. sic scribēs ff. commod. l. 3. §. si reddita cuidam sit res commodata, sed deterior, non videtur reddita, nisi quod interest, præstetur. Propriè enim dicitur res non reddita, quæ deterior redditur.

Abesse res quando dicatur.

Secunda, idem in re deposita, vt reddita non censeatur, si deterior reddita fuerit. Vlpian. l. 1. §. si res deposita deterior redditur, quasi non redderetur, agi depositi potest. cum enim deterior redditur, potest dici dolo malo non reddita esse. ff. depos.

Tertia, qui rem corruptam, vel transfiguratam exhibet, non liberatur. l. Iulianus. §. si quis. ad exhib. vbi mutata forma prope interimi substantiam Iurisconsult. Vlpian ait ibi.

Quarta, qui debebat equum, si illum claudum reddat, vel vulneratum, non liberatur, quia abesse videtur ab illo, cui est redditus. l. qui sibi sibi. §. fin. & l. qui rem. ff. de solut.

Quinta, si ius aliquod rei deficit, res abesse videtur, l. etiam. ff. de solut. Ideo si quis soluat centum aureos non iusti ponderis, vel reprobos, seu adulterinos, non liberatur: vt l. & eleganter, §. qui reprobos. ff. de pigno. actio. l. 1 de pondera. lib. 10. C. Imò dicit glos. quod si in melius transformet, rem mutando, eam videri abesse, quia hoc non expedit petitori, qui scypho vtebatur, non lance: & hoc probat text. in §. huic etiam. in fin. de actio. in Instit. facit l. si seruus §. & si puerum. ff. ad l. Aquil.

Mutatio rei in melius non est permissa.

Sexta, consanguineus retrahens rem venditam ab extraneo, iuxta c. constitutus. de restitu. in integrum, non tenetur restituere maiorem quantitatem, quam receperit consanguineus. venditor, quia tantum abesse videtur, licet emptor pluris alteri vendiderit, per l. postliminium, §. si is qui emerat. ff. de capt. & postlim. reuers. Et idem in eo, cui pactum factum erat de retrouendendo, per prædicta.

Retrahēs consanguineus nō tenetur nisi ad pretiū à consanguineo receptum.

Septima, si quis vniones, vel hyacinthos legauerit, & postea illos in aliam ornamenti speciem conuertat, vtpote addat eos vestimento, extinguitur quodammodo legatum, cum in sua specie non permanserint, & ideo peti non posse probat l. Seia. ff. de auro & argen. legat.

Octaua, in vltimis voluntatibus prodest: nam valebit legatum factum de illa re, quæ videtur abesse, & quatenus abest., quia non sunt ibi duæ causæ lucratiuæ, cum res mihi absit, §. si res aliena. & §. sed si rem. cum seq. de legat. in Instit.

Valet legatum illius quod abest.

Nona, in contractibus illa res, quæ à me abest, potest mihi donari, & stipulari, & vendi, ac contractus alij fieri, licet suæ rei emptio consistere non possit, l. suæ rei. ff. de contrahen. emptio. l. ei à quo. de vsucap. & l. neque pignus. de reg. iur. quia licet dominium ex pluribus causis quæri non possit, l. 3. §. ex pluribus. ff. de acquit. possess. l. sequitur. §. lana. de vsucap. l. non ex pluribus. de regul. iur. nam quod perfectum est, non potest amplius perfici. Bald. in l. precibus. in princip in 2. q. C. de impube. & illud dicitur perfectum, cui nihil addi potest. l. nihil. C. de ma. vindic. vbi Bal. & l. penult. C. de iudict. viduita. tollen. tamen quia res dicitur à me abesse, ideo super ea contrahi poterit, & mihi quæri, quatenus mihi abest. videte in §. fin. in hac lege, qua actione petatur illud, quod abest.

Cōtractus fieri potest super eo quod abest.

Abesse, differt ab adesse, quia illud absentiam significat, id autem probatur in l. absentem. infra eo. & l. semper. §. si quis reipubl. causa abfuisset. ff. quod vi aut aut clam. Adesse autem præsentiam, l. tunc autem. & l. duo. ff. de re iudic. & l. & post edictum. §. quod si is. de iudic. vbi vtrunque ponitur. l. lege 2. de vi publica. l. 1. ibi, edictis adesse iubeat. de requir. reis l. puto. in fine. ff. de postul. l. moris. de pœnis. vnde Vlp. scribit l. si suspecta sit collusio legatariis inter scriptos heredes, & eum qui de inoff. testam. agit: adesse etiam legatarios, & voluntatem defuncti tueri constitutum est, eisdemque permissum est etiam appellare, si contra testamentum pronuntiatum fuerit. ff. de inoffi. testam. non tamen poterit tertius petere publicationem sibi soli fieri, per text. in cap. constitutus. de testibus, qui est singularis, vt notat Roma. sing. 372. quilibet.

Abesse & adesse differunt. & quot modis, & phrases.

Item abesse videtur res, quatenus præstaturus sum, l. planè. 1. §. quod si rem. ff. de legat. 1. Et abest is, quem manumittere oportet. l. si seruum. in princip. ff. de fideicom. liberta.

Res quando abesse dicatur phrases.

Ad hæc abesse videtur id, in quo sum obligatus, vel alij daturus. l. si quis mandato. ff. de neg. gest. & pecunia abesse dicitur, in l. inter causas § 1. ff. man.

Item longè abesse æquiparatur morti, Bald. in l. mater, col. penult. C. de rei vind. l. mulcta. ff. de conditio. & demonstr. vnde non est expectandus is, qui longa absentia detentus est, l. si longius. ff. de iudic. l. si ita. de ritu nuptia.

Abest etiam, qui extra continentia vrbis est, l. collegatum. §. 1. & l. absentem. infra eo. Abesse autem is intelligitur, qui à tribunali abest. l. non tantum. §. abesse. ff. de fideicom. libertatib.

Iusta causa eos abesse dicendum est, qui non habent iniustam causam absentiæ, l. si eum seruum. §. ex iusta causa. ff. de fideicom. libertat.

Abesse etiam res dicitur à me, quando mihi deest, l. sin autem. ff. de ædil. edicto. vnde si filiusfamilias volente patre magistratum gesserit, patrem teneri in id, quod eius nomine reipublicæ abesset, Iulianus existimat, l. filiusfam. de administ. rerum ad ciuita. pertinent. ff. Abest & quod restitui oportet. l. si mulier. §. 1. ff. quod metus causa,

Et res abesse dicitur, quando longe abest: potest tamen abesse, & non longe esse. probat l. si fundus. §. in vindicatione. ibi, sed si velit restituere, nec possit, quia res abest, vel longe est, vel in prouinciis solet cautionibus res explicari. ff. de pign. act. Abesse à me culpa videtur, siue iam solui pecuniam, siue eam soluere sum paratus, l. si vt certo. §. idem Labeo. ff. commodati.

Abesse autem culpa videtur, si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque obseruaturus esset. l. si merces. §. penult. ff. locat. Alia dicemus in l. absentem. infra eodem tit. Abesse pro differre, distare, capitur in l. vrbana prædia. infra eodem.

Abest pro differt.

Probat, id est approbat, comprobat, vt in l. Pomponius. 1. ff. de nego. gest. vbi initio dicitur probat, & in fine comprobat, & ibi etiam tex. ait non posse reprobare semel approbatum: ad id etiam pertinet l. aut qui. in princ. ff. quod vi aut clam. l. 2. §. si non propter. si quis cautio. & l. si debitori. vbi dixi, de iudic. l. frater. ibi, idque maxime consequens est sententiæ, quam Iulianus probaret. de condict. indeb. & alij penè sunt infiniti loci, quibus Iurisconsulti hoc verbo vtuntur. & ita debet intelligi l. arbitto ad probandos fideiussores constituto. & l. sequ. ff. qui satisdare

Probare quot modis dicatur.

cogan-

cogan. & l.ait prætor.§.non solum.1. de minorib. Sed & reprobari medicum, quamuis à republic. semel probatus fuerit, ait Iurisconsultus Modesti. in l. vt gradatim. §. reprobari. de muneribus & honor. l. sed & reprobari. de excusatio. tut.

Probare pro facere fidem. ostendere.

Secundò probare est fidem facere, ostendere, Gallice *prouuer*, vt in tit.ff.& C.de probat.l.in lege Aquilia.ibi, & interim testibus probare possim. ad legem Aquil. Et qui non probauerit rem suam esse, causam amittit, l.si seruus. in fi.ff.de noxal. actio.l.etiam.1.ff.de minorib.& in l. & si fine.§.cæterum.vbi dicit Iurisconsult.docere.

Tertiò probare pro laudare, vnde vir probatæ vitæ, id est commendatæ, & probis moribus, cap.licet.1. de testib. Item vir omnibus modis probatus, ab Vlpian. dicitur in l.3.§.item si is qui de lib.exhib.ff.

Quartò pro tentare, vt proba me, c. didici.1.q.7.

Quintò probare, id est facere approbare, l.fin. ff. loca. vbi gl.sic exponit, dum text.ait, si riuus, quem faciendum conduxeras, & feceras, antequam eum probares, labes eum corruperit, &c.

Vel probare, est efficere vt probum rectúmque iudicetur id, quod factum est. Opus probare (vt vulgus loquitur) est recte ac probe consummatum opus præbere, l. si in lege. ff.loc.Budæ.in secundis annotatio. in l.lex Iulia.ff. ad legem Iul. repetunda. vbi multum torquet ingenium suum in intellectu illius.§.illud.& alio modo putat legendum, qui §.sic communiter habet, *Illud quoque cauetur, ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentúmve publice dandum, præbendum, apprehendendum, sarta tecta tuenda, antequam perfecta, probata, præstita legerint.*

Intellectus ad §. illud. l. lex Iulia. ad leg. Iul. repetun.

Sensus germanus illius §. vt arbitror, iste est: Quod lege Iulia. repetúdarum cautum erat, ne administratores reipubl. possent opus publicum faciendum, id est antequam factum esset, habere pro facto, & remittere, ne fiat, pecunia forte corrupti, vel alias: dubitabat lex, ne ad acceptilationem venirent: ideo ista prohibet ibi text. Item si frumentum erat dandum reipublicæ, non poterunt administratores reipub. illud habere pro accepto: id enim ea lege prohibitum erat. Dare autem est dominium transferre.§.sic itaque. Institu. de actio, ergo acceptum habere, non est dare. Præterea dicitur in text.præbendum: quod puto sic intelligi, Si quis tenebatur præbere frumentum in opus publicum, quia forte illud nomine publico exegerat, & præbendum erat operi publico, non potest ei accepto ferri illud sic præbendum, quominus præbeatur. Idem est dum text.ait, apprehendendum, si frumentum poterat apprehendi ad opus publicum alicunde, forsan decem modij ex quadam villa, non potest accepto ferri, & ita omnes antiqui libri habent, & sensus satis constat. Budæus tamen legit, approbandum: & sensus sustineri etiam potest, vt non possit frumentum reipubli. dandum, antequam approbatum fuerit, accepto ferri: nec est absurdum sic intelligere, sed mutatur textus. Denique est in text. sarta tecta tuenda. Eadem lege cautum erat, ne quis accepto ferret sarta tecta tuenda, antequam probata sint ab opificibus, an idonea sint, & perfecta: & hoc est quod vult dictus §.illud. Postremò subiungit in fine text.præstita legerint, id est administratores publici non possunt accepto ferre opus publicum, videlicet sarta tecta, antequam perfecta, probata, & præstita legerint, & viderint: legere enim est oculis perspicere, vt exponit Iurisconsult. in l.1.§.legi autem. ff. de his quæ in testamen.delentur. Budæus verò legendum ibi existimat, lege erunt, non legerint: & hoc modo etiam sensus subsistet, volens dicere non posse ista accepto ferri, antequam lege, id est secundum conuentionem præstita, facta, & approbata erunt. vel forte ibi legerint potest accipi, vt administratores legant rationes, quæ ad ærarium referuntur, quæ perfecta illa testentur opera, vt dicam in interpret. ad illam l.

Legere quid.

Et sic patet, prohibitum esse per legem Iuliam repetundarum, opus publicum, & frumentum reipubl. dandum, præbendum, seu apprehendendum, vel sarta tecta tuenda, antequam perfecta, & præstita legerint, accepto ferri. ideo dicit antequam, quia facultatem habent administratores publici de eo, quod vere & datum & præstitum est reipubli. vel factum, accepto ferendi, l.pactum curatoris.C.de pact. Non enim alienare rem Cæsaris, sed diligenter gerere commissum est illis, l.1. §.penult. ff. de offi. procuratoris Cæsaris, ideo dicit, antequam præstita legerint, quia postea possunt. vel dum dicit, antequam, prohibet secundum quosdam omnino ne fiat, sed est phrasis loquendi, vt est in simili in euangelio, antequam conuenirent, & in l. quod dicitur. cod.tit. Ego tamen inhærerem primæ sententiæ.

Probabile quid & quotuplex.

Probabile, δοκιμαστὸν ϗ δόκιμον, quod certum & legitimum modum habet, non exuperantem rationem. Cicero in partitio. Probabile autem est genus orationis, si non nimis est comptum, & expolitum, si est authoritas & pondus in verbis, si sententiæ graues & aptæ moribus hominum. Budæus in forens. & idem Cicer. lib.1. de inuentio. ita definit, Probabile est id, quod fere fieri solet, aut quod in opinione hominum positum est, aut habet ad id quandam similitudinem, siue id verum sit, siue falsum: vt si mater est, diligit filium. & ita videtur velle glos. in l. neque natales.in verbo, cum nihil.C.de probat.eius quatuor sunt species, signum, credibile, iudicatum, comparabile. eas explicat idem Cicero eodem in loco, idcirco eas prætermitto.

Probabiles sumptus.

Iurisconsulti solent dicere probabiles sumptus, id est legitimos, qui non excedunt legitimum modum, vel qui probari possunt, vt in l.qui aliena.§.vlti.ff.de neg.gest.ibi, sed qui sumptus necessarios & probabiles in lite fecerit, negotiorum gestorum actionem habet.

Causa probabilis.

Causa probabilis sic etiam dicitur, l. necnon. §. si quis ex causa probabili absfuerit.ff.ex quib. caus.maior. & quæ sit hæc causa probabilis, declarat gl.& Bar.in l.vlt. ff.de in integrum restit.

Sententia probabilis.

Sententiam probabilem Vlp. scribit in l. diem proferre. §.stari. ibi, nam & diui Pij rescripto adiicitur, vel minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet. ff. de arbitris.

Probabilior sententia, l.si idem.in fine. ff.de iurisdictio. om.iudicum.l.hinc quæritur.versi.eum enim.de peccul.l.si procuratorem.mádat. Probabilem modum, l.sed Iulianus. §.penult. ff. ad S.C. Maced. ibi, si probabilem modum in mutua pecunia non excessit. Probabilius, l. item Mela.§. Celsus.ibi, & est probabilius.ff.ad leg.Aquil.

Modus probabilis.

Probabilius.

Probatio quid sit & quotuplex.

Probatio definitur à iuris interpretibus, & glo.in rubr. C.de probatio. sic, rei dubiæ per argumenta ostensio. Et quædam est plena, quæ duobus testibus fit omni exceptione maioribus, non reprobatis: & quando tanta fides facta est, quæ ad dirimendam controuersiam sufficit, l. vbi. & l.3.de testibus ff. Et appellatione probationis intelligitur plena probatio. Dominic. per illum text.in c.1. in fine. de elect.in 6.Lucas de Penna in l.2.col.3.de delator.lib.10.C. docto.in l.fi.de Carbo.edicto.

Alia est semiplena, quæ fit per vnum testem, vel per alia, quæ notantur in l.admonendi.ff.de iureiuran.vbi per glo.& doct. & in l.in bonæ fidei. C.de reb.credit. cap.fin. de iureiurand.

Apertissima probatio.

Item quædam dicitur probatio apertissima, l. vltim. in princ.ff.quod met.caus.quæ alio in loco dicitur euidentissima, l. qui se liti obtulit, cum rem non possideret, condemnatur, nisi euidentissima probatione possit ostendere actorem ab initio non possidere. de petitio. heredita. & manifestissima, in l.non intelligitur. §.tacita.de iure fisci. ff. Et hanc probationem Imperator vocat luce meridiana clariorem, quæ maxime in criminalibus desideratur, l.vlt. C. de probatio. Et scripsi viginti probationis species in §. fin. de reg. ad prælatu. nomina. faciend. in concordan. Franciæ.

Probi nummi & reprobi.

Probi nummi, id est legitimi, boni, veri, non adulterini, aut ære non contaminato facti, l. Titius.ff.de const.pecu. his opponuntur reprobi, l. & eleganter. §. qui reprobos nummos,

nummos.ff.de pigno.actio. cuius hæc sunt verba, qui reprobos nummos soluit, an habeat pignoratitiam actionem, quasi soluta pecunia, quæritur? & constat neque pignoratitia eum agere posse, neque liberari, quia reproba pecunia non liberat soluentem; reprobis videlicet nummis redditis.

Approbare & comprobare quid.

Approbare & comprobare frequentius & regulariter idem significant, vt infra dicemus. Lucas de Penna in l.1. col.2.C. de iure fisci,lib.10.Interdum approbare est fidem facere,probare, l.intra.ibi, nisi maluerit impensas omnes, quas bonæ fidei possessor fecisse se approbauerit, ei præstare.ff.de minor.l.quod si deferente. ibi, periurium fuerit approbatum.de dolo.l.prætor.§.Marcellus.dum dicitur,& hoc modo eum consecutum sententiam prætoris liquido fuerit approbatum. de iudic.ff.

Comprobare quid.

Comprobare pro approbare,vt suprà dictum est, quasi simul probare, quod ab alio probatum est, l. si exheredatus.ff.de inoffi.test.eo loco,agnouisse eum videri, qui tale iudicium defuncti comprobauerit. & l. in causæ. §. cæterum si mandatum non est, cum neque quicquam in iudicium deduxerit, neque tu ea comprobasti, quæ inuito te acta sunt, tibi non præiudicant. de procurat. l. si non sortem.§.si decem.ibi,posterior solutio comprobabit.de condictio.indeb.item multis comprobari exemplis dicitur,in l.1.§.casum.versic.quamuis. ff.de postul.

Cōprobare pro interinare.

Comprobare diploma, aut rescriptum, interinare rescriptum sermone vernaculo dicitur,vt Budæus in forens. declarat, qui ait,fere ante diplomata in iudicium prolata, non ante à iudicibus comprobantur pro potestate, qua Imperatores ipsi diplomatum argumenta iudicibus approbauerint, id est probabilia iudicibus esse docuerint, id est iuri & æquitati consentanea, nec emenrita expositione rei impetrata. & dicūtur iudices probare simul cum Principe,qui illud rescriptum concedendo probauit.ideo comprobari dicitur.

Improbare & reprobare, & phrases eorū.

Improbare & reprobare est non probare,repellere,impugnare, reiicere, l. cum hi. §. eam transactionem oratio improbat.ff.de transact. l.sed & si.§.hoc. ad S.C. Macedo. l.si filiusfamilias.ibidem. & l.si in emptione. §. rei suæ. de contrahen.emptio.oppositúmque est verbo approbare.l.si ab arbitro.§.1.ff.qui satisda.cogan.ibi,qui ex causa improbat ab arbitro probatos,alios improbatos probat. & alibi, obligationem senatus improbat, in l. si mulieri. 3. ff. ad Velleia.§.vlt.Item actiones improbare oneris aduersi. l. in naue.circa finem.loca.ff.Improbatæ lectionis libri magici dicuntur,l.cæteræ.§.1.ff.famil.ercisc. Non improbata lex, pro conuentione non reprobata à iure sumitur,in lege Iulia.§.idem Papinia.in fin.ff.de actio.empti.

Libri improbati qui.

Improbatum.

Improbatum,l.& eleganter. in fine, ff.de pignor.actio. ibi,quare si prostituit ancillam, vel aliud improbatum facere coëgit, illico pignus ancillæ soluitur improbatum eo loco pro flagitio accipitur,cum probari à probis viris non soleat. Improbato more, l.1. in fin. ff. de actio.empti. vbi Salicet. explicat, morem non procedentem ex bona fide, sed vsu quodam reprobato.

Improbato more.

Improbatio.

Improbatio contraria est approbationi, quasi non approbatio,l.cum in plures.§.lege improbandum.ff.locat.l.si quis crediderit. in fine. ff. de pact. De improbo autem & improbitate dicam infra in l.probrum. Item probatio vel improbatio locationis,aut heredis eius esse dicitur in d.§. lege improbandum.

Reprobare quid.

Reprobare his affine est, & idem quod improbare, vt paulo ante dictum fuit, vt si reprobauerit compensationem, vt dicitur in l. quod in diem. ff. de compensa. l. vt gradatim.§.penult.ff.de minorib. l.sed & reprobari. de excusat. tuto. l.semper. §. hæc idcirco. de iure immunit. ibi, qui reprobauit prolixæ,vel imbecillæ ætatis homines. Reprobatum testimonium, l.Lucius.ff.de iis qui notan. infa. Reprobare non possum semel approbatum, l.Pomponius. 1. ff. de negot. gest. & si ius quæsitum fuerit tertio ex illa approbatione, non potest is qui renuntiauit, postea per Principem restitui, seu vt Gallice dicimus *relever*, nisi sit

Reprobatum testimonium.

Ius quæsitum ex renuntiatione an possit restitui.

minor, & ita iudicatum obseruati. ad quam rem pertinet l.& si fine. §. sed quod Papinianus. ff.de minorib. l.quæritur. §. si venditor.ff.de ædil. edicto. dixi fusius in tract. de restitut.seu releua.in 2.tomo commentar.in constitu. Regias Gallicas.

Corpus. Corpus hîc pro rei substantia accipiendum est. & tria corporum genera scribit Iurisconsul.in l.rerum mixtura.ff.de vsucap.quæ declarabo in l.ostentum.ↄ.eod.

Manet,id est remanet,superest, vt exposuimus in l.alienatum.infra eod.

Forma quid.

Forma. Etsi eam supra initio legis definierimus, est alia quoque vulgata, quæ solet tradi: definitur & est,quæ dat esse rei, & eam conseruat in esse.l.3.§.Iulianus. ff.ad exhiben.tradit Aristot. in lib.de sex princip. & physico. scripsi in forma manda.in concorda. Aliquando forma accipitur pro regula:vnde Vlpian. ait ff. de censib. l. forma censuali cauetur, vt agri in censum referantur. & formam iurisdictionis Callistra.in l.diuus.2.ff.de falsis.

Mutata forma quando dicatur.

Mutata. Mutata autem forma dicitur, quando variata est, nec ea est in re, quæ prius erat species, & ob eius mutationem substantiam rei interimi ait Iurisconsul. in l. Iulianus. §.si quis. ff. ad exhibend. de qua re copiose Albert. Brunus in tracta. suo de forma & solennitate actus: nos alio loco, si occurrat & commodum sit, vberius explanabimus.Interdum formam pro modo,obseruantia, & norma atque solennitate actus sumimus, vt scribit Lucas de Penna in l.litibus.col.3.C.de agricol.& censi.lib.11.

Mutare quid, & eius phrases.

Mutare est variare, conuertere rem in aliam formam, immutare,Gallicè *changer*, l.qui venenum. ibi,quod adhibitum eius naturam, cui adhibitum est,mutet.infra eo.l.si iudex.in fine.ff.de minorib.ibi,quam mutare non potuisset. Item,ante litem contestatam licet procuratorem mutare,postea non, l.ante litem contestatam. cum l.sequ. de procur. ff. quod plene tractat Felin. in c.ex parte.2. de rescript.Idem in libello dicit text.in l.edita.C.de edend. vbi plene iurium interpretes.

Mutare sententiam.

Mutare sententiam definitiuam iudex, vel arbiter non potest,interlocutoriam verò potest, l.iudex,ff.de re iudic. l.dicere.§.vnde.& §.penult. de recep. arbit. id fusissime, si quis desideret, videre poterit in interpreta. nostra l. quod iussit.de re iudica.ff.

Mutare voluntatem.

Mutare voluntatē,l.1.§.penult.ff.deposit. possum enim mutare voluntatem, & ante mortem tuam depositum repetere,& l.si verò.§.si mandauero.mand.l.si sterilis.in fin. de actio.empt.l.2.§.1.de precar.

Mutatio.

Mutatio, id est variatio, in l.natura. infra eod. ibi, per breuissimas mutationes.& l.ea est natura. infra tit. proximo:& est titulus de mutatione nominis, C. in l.1. dicitur: Mutare itaque nomen,vel cognomen,vel prænomen sine aliqua fraude licito iure, si liber es, minime prohiberis, nullo ex hoc præiudicio futuro.Item rei mutatione interire vsumfructum placuit Vlpian.in l.repeti. ff. quib. mod. vsusfruct.amit.Item militiæ mutatio,l.3.§.1.& §.miles. & l.non omnes.§.qui in pace.& l.omne delictum. §. per vinum.ff.de re milita.

Mutare causam.

Mutare causam, vt dicitur in §. libertus. l. si non sortem.ff.de condict.indeb. Plerunque robur hominis, ætas, temporisque opportunitas naturalem causam operarum mutant. Atque non mutat causam actionis locus, l.4. & l.penult.ff.de instit. actio. expono in l.rei appellatione.2. ↄ.eod. Mutare causam possessionis, in l.quod meo. ff. de acq. possess.

Mutatum dominium.

Mutatum dominium dicit Iurisconsul.in §.vlt. l.quoties. ff.de peculio.l.non solet locatio dominium mutare. ff.locati. Et si res hypothecæ data,postea mutata fuerit, æquè hypothecaria competit actio, vt de domo data hypothecæ,& horto facto, l.si fundus.§.si res.de pignor. ff.

Mutata species.

Mutata specie, l.si ipsa res.in fi.ff.quod met. caus.in initio text.conuersa,dixerat,in postrema parte dicit mutata.

Mutata re extingui vsumfructum, id dilucidè declarat Iurisconsul.in l.quid tamen.§.sed & si stagni.ff.quib.mod. vsusfruct. amitta.

Per

Mutatio personæ. Per mutationem personæ an res mutetur, videte Lucam in l. vnica. col. 2. & sequ. C. de impe. lucrat. descriptio. lib. 10.

Mutatio iudicum an aliud iudicium faciat. Mutatio singulorum iudicum ad eandem rem, an aliud iudicium fecisset, tractat Iurisconsult. Alfe. in l. proponebatur. ff. de iud. & si quis, inquit, putaret partibus commutatis aliam rem fieri, fore vt ex eius ratione nosipsi non iidem essemus, qui abhinc anno fuissemus.

Mutatis moribus. Mutatis moribus, l. inde Neratius. §. idem Iulianus. ff. ad leg. Aquil. vers. sed si bonæ frugi seruus intra annum mutatis moribus occisus sit.

Mutato alueo, l. cum vsumfructum. ff. quib. mod. vsusfruct. amitt. ibi, nam & si alueo mutato inde manare cœperit. & l. adeo. §. insula. & seq. de acqu. rerum domin.

Mutari periculi causam non posse varietate status, l. penult. ff. de instito. & causam exponit glos. in l. fin. ff. si pars hered. peta. id est titulum.

Mutare pro transferre. Mutare præterea sumitur pro transferre, l. si cui. ff. de seruitu. vbi dicit primum mutare, deinde transferre, quod vulgus dicit *transporter*, l. si mandato. 1. §. 1. ff. manda. Sumitur etiam interdum pro commutare, siue permutare, aliud scilicet pro alio accipere, vel dare, vt in rub. de rer. permut. & scripsi in l. dedisse. ꝫ. cod. & in praxi beneficio, in eod. tit. de permuta. in 3. parte.

Mutare statum. Mutare statum dicitur minor, si in seruitutem redigatur, l. si ex causa. §. Papin. ff. de minor. vnde capitis deminutio dicitur prioris status mutatio, quæ fit trib. mod. l. 1. ff. de cap. deminu. & §. 1. Instit. cod.

De mutantibus hospitia. Plura si desideretis, quæ pertineant ad hoc verbum mutare, videte in regula Mutare, de reg. iur. in 6. Atque frequenter mutantes hospitia scribit rex, iuncta gloss. in cap. quæ dignior. 24. quæstio. 1. præsumi inconstantes, leues, & instabiles.

De verbis autem commutare & permutare scribam in l. dedisse. infra eod.

Corrupta. Text. hic dupliciter legitur, aliquando in eo ste, *si cui rupta reddita sunt*. & idem sensus est cum verbo corrumpere, quia rumpere corrumpere est, l. si seruus seruum. §. inquit lex. ff. ad legem Aquiliam. & rumpere vestimenta dicit Iurisconsult. in l. qui seruum. §. penult. ff. de actio. & oblig. Alias legitur, *si corrupta reddita sint*, & ferme omnes ita habent, & Pandec. Floren. & erit interpretatio, quod si res corruptæ redditæ sint, non videntur redditæ. Corruptæ autem res dicuntur inquinatæ, destructæ, peremptæ, ruptæ, rasæ, vitiatæ, deterioratæ, vstæ, aut deletæ. text. notandus admodum in l. 1. §. Labeo putat. ff. de aqua quotid. & æsti. l. 3. §. sed & si quis. de crimine stellio. adde si vinum apud te deposuero, & tu spurcasti, vel acetum fecisti, teneris. d. §. inquit lex. & l. Titius. ibi, villam vetustate corruptam. ff. de vsufructu. l. ex conducto. §. sed & si labes. ibi, si vredo fructum oliuæ corruperit. ff. loca. l. sed addes. §. illud. ibidem. l. item verberatum. §. 1. ff. de rei vindic. & in rubr. ff. si quis testa. liber esse iussus fuerit. & post mortem domini ante aditam hereditatem surripuisse, aut corrupisse quid dicatur: ita expone ea quæ sequuntur.

Corrumpere quomodo capiatur.

Corrumpere & ad personas & ad res refertur, & phrases. Corrumpere enim aut ad personas refertur, seu ad animum earum, vel ad res, seu materiam quandam. ad personas autem & ad animum refertur, vt in toto tit. ff. & C. de seruo corrup. & in l. si familia. ff. de iurisd. omn. iudicum. & in d. l. 2. ibi, corruptos accusatores. de bonis eorum qui ante sentent. & l. 4. eo loco, nouercalibus delinimentis corrupti. ff. de inoffi. testa. l. fugitiuus. ꝫ. eod.

Corrumpens virgines nondum potentes punitur. Corrumpere virgines, est violare eas, Paul. l. si quis aliquid. §. qui nondum viripotentes virgines corrumpunt, humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam relegantur, aut damnantur. ff. de pœnis. Et cognatam, vel viduam, vel alij nuptam corrumpens, cum qua matrimonium contrahere non potest, in insulam deportandus est, l. si quis viduam. ff. de quæstio. Corrumpere vxorem, idem, l. interdum. §. 1. ff. de public. & vectigal.

Corrumpere aduersarium an liceat. Corrumpere aduersarium. In capitalibus criminibus à Principibus decretum est, non nocere ei, qui aduersarium corruperit: Vlpian. in l. 1. ff. de bon. eo. quia licet cuilibet sanguinem suum redimere, vt ibidem scribitur: sed iniuste hoc facere non est secundum euangelium, vt docet Albe. in verb. leges dicuntur. & Hippol. in prac. sua, §. diligenter. num. 56.

Corrumpere iudicem dicitur quis muneribus, vel pecunia, vel alio modo, qui à iure reddendo, iustitiæque & veritatis via ipsum deflectit, & alienat. l. 1. §. sed & si quis. ibi, qui iudicem corruperit, aut corrumpendum curauerit. ff. de fals. l. sed & si per prætorem. §. per magistratus. ex quib. caus. maior. l. qui duobus. ibidem. & auth. nouo iure. C. de pœna iudic. qui male iudica. & iudices pedanei si corrupti esse dicantur, plerunque summouentur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur. l. si quis. 2. §. iudices. ff. de pœnis. Harum pœnarum aliqua arbitrio iudicis irroganda, vt puto, relinquitur, pro modo admissi, & personarum qualitate. *Corrumpere iudicem.*

Corrumpere præmio dicitur in l. qui fundum. §. procurator. ff. pro emptore. & arbitrum sordidum, id est muneribus corruptum vocat. l. 3. §. 1. & l. ita demum. ff. de receptis, qui arbitr. *Corrumpere præmio.*

Idem in teste dicitur: nam si quis à veritate dicenda eum teneat, corrumpere existimatur, cap. licet. vbi plene docto. de probationibus. Et testes pecunia corruptos dicimus, siue nummis, siue alia re, frumento, aut alio dato corrupti fuerint, l. diuus. ff. de re iudica. d. c. licet. quia pecuniæ nomine res continentur. l. pecuniæ. vbi pleno scripsi. supra eo. Item carceri præpositus vel custos pretio corruptus officio iudicis puniendus est, l. carceri. ff. de custod. reo. *Corrumpere testem.*

Ad res autem refertur corrumpere; nam & corrumpere aquam dicimus, l. is qui puteum. ff. quod vi aut clam. ibi, is qui in puteum vicini aliquid effuderit, & hoc facto aquam corruperit, ait Labeo quod vi aut clam teneri. Item cœlum, id est aërem, in l. æquissimum. §. & si forte ff. de vsufruct. & sæpius cœlum pro aëre vsurpatur, vt l. 1. ff. de iustit. & iure. & §. 1. de iure nat. gent. & ciuil. in Instit. Viam publicam, l. 2. §. habere. ne quid in loco publico fiat. Iter, vt l. 3. §. vtilitas. de itinere actúque priuat. Iauolenus scribit, cum via publica corrupta est, vel amissa, proximus vicinus viam præstare debet, in l. si locus. in fin. quemad. seruit. amittat. Et iter nauigij deterius fieri videtur, si eius vsus corrumpatur, l. 1. §. deterior. de flumi. Tabulas testamenti, l. si cum mihi. ff. de dolo, corrupisse recte is dicitur, qui eas interleuerit. l. qui tabulas. ff. ad legem Aquil. Rationes, & cautiones, l. cum plures. de bonis author. iud. poss. l. argentarius. in fin. de edend. Monumentum quoque corruptum dicitur, quod collapsum, destructum, aut inutile factum est, l. sepulchri. 2. de sepulchro viola. l. fin. de colleg. & corporib. illici. ff. Appulsum vero pecoris ad aquam corrumpit, qui aliquem impedit, ne appellat pecus ad aquam, vel cum pecus ei pecori, cui appulsus debebatur, iungit: & ita amplior numerus fit pecoris, & appellitur, quam debeat appelli, l. 1. §. Trebatius. de aqua quotid. & æstiua. Statuas Principis vel Cæsaris vetustate collapsas non corrumpit, qui reficit, nec contrahit crimen læsæ maiestat. Marcel. in l. non contrahit. ff. ad leg. Iul. maiesta. *Corrũpere ad res refertur corporales.* *Cœlum pro aëre.* *Reficiens non corrumpit.*

Eo quod aliquid potest facile corrũpi, permittitur alienari, etiam ei cui sine speciali mandato alienare non licet: vt procuratori fructus & alias res, quæ facile corrumpi possunt. Modesti. in l. procurator totorum. ff. de procurat. *Alienare quæ do procurator sine speciali mãdato possit.*

Ad incorporalia etiam & ad iura hoc verbum accommodamus, alio tamen significationis genere: nam pro perimere, intercidere, impedire, extinguereque vsurpatur: vt diuisio corrumpit stipulationem, l. stipulationes non diuiduntur. ff. de verb. obli. l. cum enim. de stipu. seruo. Item naturalia iura ciuilis ratio corrumpere non potest, l. eas. de cap. deminut. ff. §. minus. Inst. de here. quę ab intesta. Quod transactum recte est, superueniente delicto corrumpi, aut mutari non potest, l. 2. ff. de itiner. actúque priuato. *Corrũpere ad incorporalia relatum.*

Et tanta

Et tanta est vis huius verbi, vt amouisse videatur, qui corruperit. l. qui tabulas.in fin. & l.sed & si imaginem. ff. de furt.vnde condictio competit de cautione corrupta.vt de surrepta, & damni, iniuriæve actio. l. argentarius. in fine. ff.de edendo.

Corruptela, corruptio, corruptor. Corruptela hinc proficiscitur pro corruptione sumpta, & corruptor qui corrumpit, l.eius.§.plane. ff.de iure fisci, corruptióque pro amissione & fine. l.corruptionem vsusfructus. de vsufruct.C.

Trāsfigurare. *Transfigurata* res dicuntur,cum in aliam figuram,& formam mutatæ sunt & versæ, quasi transformatæ: vt si ex scypho meo lancē feceris,& sic reddideris,abesse videtur, quia res est transfigurata, l.quid tamen. §.proinde.quibus modis vsusfru. amitta. vbi amitti vsumfructum dicit Iurisconsf.Quod & ad animata quoque pertinet,vt in lupum ex gente Antæi cuiusdam nonnullos transfigurati author est Plin. lib.8. cap.22. & apud Ouidium in metamorpho. fingitur: & diuus Paulus ait transfigurari satanam in angelum lucis,2.ad Corinth.cap.11.quod declarat c. episcopi.26.q.5.vt eum mētem mulieris alicuius ceperit, & eam sibi propter infidelitatem subiecerit, se transfigurat in diuersas species illico personarum, ac similitudines, & imagines, mentémque quam captiuatam tenet, in somniis deludendo, modo cognitas, modo incognitas personas ostendens, modo læta, modo tristia, per quæque deuia deducit:& cū solus spiritus hoc patitur, infidelis hoc non in animo,sed in corpore euenire opinatur.& c.nec mirum. post medium,ibidem.c.licet. in fin. c. non magnopere. ne cler.vel monach.c.vno.versic.aliter.29.q.1. De transfiguratione Christi miraculosa & transformatione theologis tractanda relinquo,meis contentus finibus.

Declaratio text. *Quoniam plus est plerunque in manus pretio, quam in re.* Rationem reddit hæc pars §.quamobrem res corrupta reddita non censeatur,sed videatur abesse:quoniam, inquit Iurisconsultus,plerunque plus est in manus pretio, quam in re. id est in arte potius pretium consistit,& plus pretij est, quam in ipsa rei substantia, vt dilucidius in lege sequent. scribitur.atque ita vult text.dicere, pluris esse, & æstimari ipsum artificium, industriámque adhibitam artificis, & quemadmodum vulgo dicimus, manum artificis, & *l'ouurage*,quàm rem ipsam & materiā. Quare qui reddit mihi ex scypho massam, non videtur reddidisse, quia tametsi materia ipsius scyphi subsistat, quia tamen formæ detractum est, quæ opera est, & artificium, & industria, abesse videtur. pretium enim manus deest, vt ait iste text. & in l.qui in insulam. §. qui ædem.ff locati, vbi etiam pretium manus appellat., vt hic: & ad huius §.expositionem facit etiam l.cum stipulamur.infra eod. & Ouid. scribit, materiam superabat opus.

Quoniā, particula. Quoniam, notum est grammaticis quid sit, & esse rationalem particulam,vt quia,& pleráque alia,quæ ipsi notant,& per eam ratio redditur, vt hic, & l.seq. & l.Herennius,l.vinacia.l.malum.ī.eo.Superuacaneum est locos Iuris plures citare, cum vbique occurrat, ideo omitto, cum etiam sit iudicium, quod de dictione quia, de qua vidistis in l.rei.ī.cod. vbi abunde scripsi.

Manus multipliciter dicitur. *Manus*.Notandū est manus multis modis dici,& prout diuersis accommodatur,ita diuersa significat.Primūm notum est membrum hominis esse, vulgo *la main*, in l. qui neque.§.solutum,infra eo.vnde Iurisc. Vlpian.ait omnem iniuriam,quę manu fit,lege Cornelia contineri,l.lex Cornelia.§.lex itaque.ff.de iniuriis:& si quis pulsatus non est, verum aduersus eum manus leuatę,vtili iniuriarum actione tenetur. l. item apud. §.1. ibid. eodem modo sumitur in l.si calumuietur.§.telum.& l.plebs.§ pignus. infra eod. *Artificem priuans manu quomodo puniatur.* & apud Persas qui artificem manu, aut oculo priuauerit, morte damnatur, vt narrat Strobæ.in sermo.de legib.42. inferius dicetur.

Manumittere. Secundò manus pro potestate, idque passim vsitatissimum: vnde manumittere, à manu & potestate domini liberare, id est liberum facere. serui enim in manu & potestate dominorum sunt, & liberati ab ea, manumissi dicuntur:& manumissio liberatio, seu datio libertatis.l.manumissiones.ff.de iust.& iur.& §.1.Instit.de libert. Ita sub manibus procuratoris, vel coloni, vel serui possessio facta dicitur,vt l.vlt.C.de acq.poss.Et sub manu legum fieri clericum depositum, §. illud. in authen. vt clerici apud proprios episcopos conueniantur, id est, legibus tenetur, vt subiicitur, sicut laicus. Et quia manibus aliquid tenemus, ideo quoties locum habet vsus huius verbi tenere, sæpissime eo nomine dicere solemus sub manu esse, vel habere nos sub manu, id est tenere, vt in superioribus exemplis. Hinc per metaphoram pro potestate generaliter sumitur: vt dominus seruum manui suæ suppositum habet, & pater habet filium in potestate iure Romano, vt §. 1.de patr. potesta. in Instit. vnde manumittere filium dicitur, cum emancipat eum, quasi à manu & potestate mittere, dimittere,& liberare,id est emancipare.l.liberum.ff.de adoptio. iuncto §.præterea. quibus mod. ius patriæ potest.solui. in Instit. l.2. de offi. proconſ. dum dicitur, apud eos possunt manumitti, tam liberi, quàm serui. improprie tamen manumissio ad liberos pertinet:emancipatio verò proprie, si credas Alciato lib.2.de verb.sign.tamen quia nouum non est in iure, verbum idem plures admittere proprias significationes,l.2.ff.de offic.proconſ.vbi scripsi.& multipliciter proprie sumi, vt infra dicemus in l. Scæuola, cur non etiam proprie ad liberos quoque manumissionem referri dicemus, & Iurisconsultos proprie locutos. eum ad patrem retulerunt? tametsi non inficiabor vsitatius ad seruos accommodari,eo quod manus pro potestate sumitur, & liberi sunt in potestate parentis, & liberantur, & ita manumittuntur, vt dictum est, & iam ferè patet manus hominis vsus,quàm potestatis. quo fit, vt manum militarem dicamus,& Regiam,vt paulo post dicemus: nam variis addita varia significat, & pro materiæ propositæ ratione: ideo nos ea attingemus separatim, & seorsum singula distinguentes. nam multæ parœmiæ ex hac voce deduci videntur, vt sequitur. *Manumittere etiam ad filios pertinet cōtra Alciatum.*

Inferre manus, siue afferre, est irruere in aliquem lædendi eius causa, & iniicere manus, siue vulnerando, siue occidendo, vel alio modo, & inferre sibi manus, vt ait text. in l.liberorum. §. Pomponius. de iis qui not. infam. vt hi qui mortem sibi consciscunt, propriè manus sibi inferre dicūtur.l.vlt.ff.de bon.cor.qui ante sent, & l.in fraudem.§.eius.de iure fisc.l.1.§.si quis non.de senat. Silan.l.si quis seruo.de furt.& ff.quod vi aut clam.l.si alius. §.notauimus.ibi,at qui arbores succidit,vtique tenebitur: & qui arundinem, & qui salictum. terræ enim & quodammodo solo ipsi corrumpendo manus infert: id est ipsum solum corrumpere videtur,qui arbores succidit. Iniicere manus, idem quod inferre manus, & aliquando propria authoritate rem apprehendere, l.penult. ff de seru. export. sic dicens, Titius ea lege seruum vendidit, vt si Romæ moratus esset, liceret manus iniicere: emptor alij eadem lege vendidit, seruus fugit à secundo emptore,& Romæ moratur: quæro,sitne manus iniectio,& cui:&c. l.sed hae. §.1.de in ius voc.& ita sumitur toto tit.de seru.export.ff.& in tit. si seru.exportand. veneat, vbi fit mentio iniectionis manus sæpissime: & Budæ. ait iniicere manus proprie esse antiquo verbo iuris, quoties nulla expectata iudicis authoritate rem nostram, aut nobis debitam vindicamus:sed proprius & aptius dixisset, apprehendimus, vel capimus,vel ius nobis dicimus, vt ad leg. Iul.de vi pri. l.pen. ff. & l.extat. quod met. cauſ. Vindicare enim more Iurisconsultorum sumpto verbo,est per iudicem, non propria authoritate reposcere, vt toto tit. de rei vind. & cuique licet: at iniicere manus, rapere, vel inuadere, & ius sibi dicere, constitutionibus prohibitum est, vt ff.ad leg.Iul.de vi pri. & publ. & vi bonor. rapt. & d. l. extat.ac §. recuperandæ. Instit. de interd. *Inferre manus qui dicatur.* *Iniicere manus.* *Vindicare quid.*

Iniicere autem manum Regiam, est quod vulgo dicimus,saisire authoritate Regia, *mettre à la main du Roy*.capere authoritate Regia. de qua re plura scripsi in §.1. de nominatione Reg.in concor.Item dicitur manus mittere *Iniicere manum Regiam. Manus mittere.*

nam

nã si res legatæ sunt à testatore, de cuius funere agitur, nec sit vnde funeretur, ad eas quoque manus mittere oportet, Vlpia. scribit in l. at si quis. §. & si. ff. de religio. id est capere, saisire. Item iniicere manum Regiam in equum, id est arrestare equum authoritate Regia.

Manus militaris, & manus ministrorum.

Item manu militari, id est manu viatorum, vel seruientium, per iudicis ministros, *par sergens*. vnde Vlpia. ait, Restituere iussus, si iudici non paret, contendens non posse restituere, si quidem rem habeat, manu militari officio iudicis ab eo possessio transfertur. l. qui restituere. ff. de rei vindi. & l. 3. § 1. ne vis fiat ei qui in poss. in ea parte, melius est dicere extra ordinem prætores ipsos iure suæ potestatis exequi oportere decretum suum, nonnunquam etiam per manum militarem. Manus hæc militaris, ministrorum manus etiam dicitur per metaphoram, vt l. 1. §. necessario. si vent. no. mulier. coget autem, inquit text. discedere non prætoria potestate, aut manu ministrorum: melius & ciuilius fecerit, si eum per interdictum ad ius ordinarium remiserit. quod & notari potest Acto. 12. c. in prin. Misit Herodes Rex manus, vt affligeret quosdam de ecclesia. nam vt manus membrum toti corpori seruit, ita & minister obsequitur potestati, c. dicat. & seq. 23. q. 5.

Armata manus quæ sit.

Manus armata dicitur, quando armis munita est hominum, l. 3. §. aduersus. ff. de sepulc. viol. vbi aduersus eos, qui cadauera spoliant, præsides seuerius interuenire solent, maxime si manu armata aggrediuntur, vt si more latronum id egerint, etiam capite plectuntur. & cap. cum dilectus. de ordin. cognit.

Per manum prohibere.

Per manum prohibere potero, si quis in meo vult ædificare, id est per lapidis iactum manu factum, l. de pupillo. §. meminisse. de noui ope. nun. l. quamnis. de acqui. rer. dom. vel dici potest manu prohibere, id est actu aliquo & opere manuali, vel exercitio, & quocunque quod per manus fieri potest, vt impediendo, proiiciendo lapillum, atque ita obstaculum opponendo: vnde manum opponere, est prohibere, l. vim facit §. 1. ff. quod vi aut clam. dum text. ait, intelligitur prohibitus quolibet actu prohibentis, id est vel dicentis se prohibere, vel manum opponentis, lapillumve iactantis prohibendi gratia: quod facit contra opponentes se, vt delinquentes non capiantur, vt ipsi teneantur. l. quotiens, vbi doct. C. de exact. tribut. lib. 10.

Manum opponere.

Manus pro actione.

Manus pro actione, l. 2. C. quo quisque ordin. conuen. lib. 11. ibi, manus ad nominatorem priusquam vtrique qui id munus administrauerunt, fuerint excussi solenniter, nulla ratione porrigi possunt. l. fin. de peric. nomi. ibidem, vbi docto. exponunt, & potest accipi pro executione, actione vel periculo.

Breui manu.

Breui manu fieri Iurisconsultus ait, pro eo, quod est celeriter, sine mora & circuitu: vt si iuberem debitori meo dare tibi decem aureos, vt tu eos mutuo habeas, mutuum erit: licet ego à debitore pecuniam non acceperim meam, tamen videtur mihi data pecunia, & tibi à me breui manu statim tradita, l. singularia. ff. si cert. pet. quasi Gallice, *sans s'arrester entre mes mains, de main en main*. l. licet. §. quoties. ibi, tunc enim credendum est, breui manu acceptum à muliere, & marito datum. ff. de iure dot. nempe ita celeriter fieri dicitur, vt celeritate coniungendarum inter se actionum vna occultetur actio. l. 3. §. sed si debitorem. ff. de dona. inter vir. & vxo.

Manus longa.

Manu longa, contrà dicitur, quando ea celeritas non est, vt l. pecuniam. ff. de solut. vbi non occultatur vna actio: vnde dicimus, *de longue main*. vnde in illa lege scribitur, Si pecuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, in conspectu meo ponere te iubeam, efficitur, vt & tu statim libereris, & mea esse incipiat. nam tum quod à nullo eius rei corporaliter possessio detineretur, acquisita mihi, & quodammodo manu longa tradita existimanda est: nam debitor censetur mihi tradidisse, & ego postea tibi, & sic de manu in manum, vt vulgo dicitur.

Per manus traditum.

Per manus traditum esse illud dicitur, quod à maioribus accepimus, quasi de manu ad manum, l. quod per manus traditum est. ff. de iure codicil. etsi gl. exponit eum locum, id est vulgo receptum: sed tenete, vt dixi.

Sua manu adimere.

Sua manu ademit libertatem seruo testatoris, ideo falsi tenetur, id est scriptura propria manu scripta, seu sua authoritate, vt scriptum est in l. si quis legatum. §. similiter. a. de leg. Cornel. de fals. & l. impuberem. § adimendo quoque. ibid. declarat Iulia. in l. senatus pœnam remisit ei, qui legata à se testamento data, codicillis sua manu scriptis ademerat. ibid. ibi, sua manu, pro propria, vt sequitur. Sua manu adscripsit, non aliena, l. Diuus. 1. ff. de fals. in princ. & §. 1. vbi scriptum est, Scribere autem sibi legatum videri, non solum eum, qui manu sua id fecit, sed etiam qui per seruum suum, aut filium, quem in potestate habet, dictante testatore legato honoratur. facit l. cum quidam. § qui liberti. ibidem. quod pertinet ad intellectum, & ad interpretationem totius tit. C. de iis qui in testam. sibi adscri. Conscripsi de propria manu in tracta. nomina. q. 10. nu. 11.

Sua manu adscribere.

Opus manu factum.

Opus manu factum, quod naturaliter factum non est, sed artificis manu, l. 1. §. 1. ff. de aqua plu. arcen.

Emissa manus.

Emissa manus dicitur, cautio manu facta, & alicui tradita. Modest. in l. quidam. ff. de proba. dum text. ait, an cum eo de hereditate fratris possent propter emissam manum ab eis, quasi filio, agere: quasi extra manum missa sit. vnde chirographum pro eo sæpissime in iure legimus, vt alibi etiam declarauimus, quæ dictio Græca est, deducta à χείρ, quod Latine manum significat, & γράφω scribo, vt in tract. de chirogra. recognit. dixi in ordin. Regi. in 1. tomo commentar.

Adhibere manum.

Adhibere manum dicitur, qui multitudinem comparat, & congregat, vel adhibet ministros, §. 1. l. metum autem. ff. quod met. caus. ibi, idem ait, & si forte adhibita manu per vim in meo ædifices solo: id est multitudine adhibita & collecta, & pluribus congregatis, eorum auxilio vtens. idem dicitur in l. ita vulneratus. in princip. ibi, sed & lege Aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi, & quasi manu causam mortis præbuisset. ff. ad leg. Aquil. Ea significatione apud historiograpgos crebro vsurpatur, præcipuè Tit. Liuio familiaris est dictio manus pro multitudine. Et omitto alios dicẽdi modos per schemata rhetorica, & figuras, & grammaticorum præcepta, vt Præ manu soluere, id est ante manum. Plena manu tractare, id est ample, & copiose, *pleinement & amplement*. Manibus pedibusque facere, id est totis viribus, totoque conatu niti: & alia pulchra, quæ legenda sunt apud eos, qui sermonis Latini elegantiam tradere solent. tantum est instituti mei prosequi, quæ iure nostro probantur. De manu Regia multa tradidi in verbo, in manibus. §. 1. de Reg. no. faci. in concord. quæ hic non repetam.

Plena manu.

Mola manuaria.

Hinc mola manuaria, quæ manu ducitur, l. dolia. §. 1. ff. de fund. instru. ibi, molas manuarias, inquit, suppellectilis, iumentarias verò instrumenti esse Ofilius ait: Cassius autem & Trebatius neutras suppellectilis, sed instrumenti: quod & verum puto. Manuaria beneficia vocantur præbendæ, quia ad manum præbentur tantum fructus residentibus pro victu & vestitu. c. olim. de verb. signifi. vel manuaria dicuntur, quæ pro nutu superioris regularibus dantur, & amouentur: de quibus in c. cum ad monasterium. §. tales. de statu monach. abunde scripsi in tract. de parific. possesso. in 6. limita. num. 172. & sequen. & doct. ista vocant manualia.

Beneficia manuaria.

Ad manũ non habere.

Ad manũ non habere, est in promptu non esse, & præsentem pecuniam non habere. ait enim Vlpian. in l. petenti mutuam pecuniam creditori, cum ad manum debitor non haberet, species auri dedit. ff. de pigno. actio. & l. tutor. §. cum haberes. ad Velleia. ibi, deinde ego cum ad manum nummos non haberem, &c. Idem præ manibus non habere iure canonico dicitur, c. 1. de libell. oblatio.

Inter manus versari.

Inter manus versari dicitur in vsu esse, & non versari, quando res non extat, vel latet, Pompon. l. 2. §. post has Quintus. versic. denique. ff. de orig. iur. denique, inquit, nec versantur eorum scripta omnino inter manus hominum.

In manum conuenire mulier dicitur, in l.ex eā patre.§.1. ff.de verb.oblig. declarat Budæ.in l.2.ff.de orig.iuris.

Porrigere manus.

Porrigere manus iudices, aduersus emptorem cui pignora addicta sunt, non debent, id est vltra procedere non debent, & iurisdictionem suam extendere aduersus istum emptorem, nec præbere viatores ad exigendum pretium, vel exequendum. l. à diuo Pio. §. sed si emptor.ff.de re iudica. Licet interdum manus porrigere sit opem ferre, & interdum exercere actionem, seu dirigere.l.etiam.§.1.ff.de petition.hered. Porrigere etiam extendere dicitur, vt viæ latitudo ex lege duodecim tabularum in porrectum octo pedes habet, id est in extensum & longitudinem, l.viæ latitudo.de seruit.vrba.præd.l.pronuntiatio.infra eod.l.2.de libera.causa, vbi iniuria parentum ad nostram iniuriam porrigitur, id est, pertinet, & extenditur.auth. vulgata, hoc ius porrectum, de sacro ecclesi.C.dicam in d.l.pronuntiatio.j.eod.Dec.in l.2.num.91.de reg.iur.

Sata manu.

Sata manu dicuntur, quæ frequenter seri solent, vt frumenta, non verò quæ perpetuo sata permanent, vt arbores.l.cum manu sata.ff.de contrahend.empt.

Manus in iure canonico quot modis sumatur.

Iure autem canonico quibus modis manus dici soleat, hi sunt: Primum, vt supra dictum, pro membro ipso, & dicitur quandoque violenta, quæ in clericum vel conuersum aut alium, per vim & iniuriam, lędendi eius causa, infertur. cap. si quis suadente diabolo manus violentas iniecerit in clericum.17.q.4.c.cum desideres.de sent.excomm.

Impia manus.

Manus impia, c.fin.de dona.l.fin.C.de reuoc. dona.vbi exponitur. & in l.1.§.1.ff.de obseq.à liber.&c.

Manus impositio.

Manus impositio ideo dicitur, quia in sacramentis spiritualibus solent manus imponi, c.manus.1.q.1.& est multiplex.nam quędam est confirmatoria, quæ in fronte confirmati imponitur.c.2.& 3.de consecr.dist.5.

Ordinatoria.

Alia ordinatoria, quæ in collatione ordinum imponitur, c.cum nobis olim.de electio.de qua Apostolus ait, Nemini citò manus imposueris. quid sit citò manum imponere, declarat.cap. quid est manus citò imponere, nisi ante ætatis maturitatem, aut tempus examinis, ante meritum obedientiæ, ante experientiam disciplinæ sacerdotalem honorem tribuere non probatis?78.dist.

Cōsecratoria.

Alia est consecratoria, quæ in dignitate episcopali locum habet, dum episcopus consecratur, c.episcopus.23. dist.

Benedictoria.

Alia benedictoria, quæ super abbates & abbatissas imponitur, c.quoniam.69.dist. c.1.de tempo. ord. vbi etiam consecratoria dici potest.

Reconciliatoria.

Alia reconciliatoria vocatur, quæ super pœnitētes cum inuocatione spiritus sancti paracleti, & aliqua oratione fit, & hoc fit hæreticis reuertentibus ad ecclesiam, c.Arrianos.1.q.1.& excommunicatis, c.cum aliquis.11.q.3.c. pœnitentes.& c.in capite 50.distinc.

Curatiua.

Alia est curatiua, de qua Christus Marci vlt. cap. super ægros manus imponent, & bene habebunt. c.1.de sacra vnctio Hostien.de sacra.non iteran.§.qualiter conferatur.in summa, vbi addit illam, quæ fit cum olei vnctione super infirmos.de qua in ca.presbyteros.95.dist. & Præpos.in c.manus.1.q.1.alia dicam in tit.de verb signi.in decr.si per ætatem liceat.

Manu tertia & quarta.

Interdum etiam ius pontificium dicit, tertia & quarta manu quis purgari debet, id est tribus testibus, vel quatuor, c.quoties.de purga.canonica. Quandoque quinta, aut septima manu, c.ex tuarum.ibid.& c.fin. de frigid. & malefic.& c.iudicatum.de simon. Aliquando duodecima manu, c.inter.ibid.& ista sunt notanda, quia ita nemo attigit.

Ad manum tenere.

Item ad manum suam tenere, est in dominio & potestate habere, & alteri non locare, vt c.super.de reb.eccle.non alie.Declarat Barba. consil.17.clementissimum.col.7.in 4. vol.si testator velit domum non exire de manu heredis, id est de dominio, vt Barbat.not.in c. cum accessissent.col.3. de cōst.per illum tex. Alia hic manus nostra de manu scriberet, nisi cætera per superiora intelligi facilè possent. nolo tamen prætermittere Cn.

Not. de eo qui sibi digitos abscidit, ne militaret.

Vatieni ignauiam, quem ne bello Italico militaret, traditum est sinistræ manus digitos abscidisse, ob quos facinus bonis publicatis æternis vinculis, & perpetuo carcere puniendum senatus edixit, vt testis est Cælius lib.Antiq.lectio.6.c.4.

§. Desinere autem abesse res tunc videtur, cum sic redit in potestatem, ne amittere eius possessionem possimus, ob hoc, quod furto pridem subtracta est.

Desinere abesse quæ dicantur.

Postquam suprà enucleatum fuit, quando res abesse dicatur, nunc text.elucidat, quando abesse desinat. Desinit autem abesse tunc res, quando in potestatem nostram iuste rediit, ne possessionem eius amittere possimus, eo quod pridem, & antea subtracta fuit. nam si dominus fundi possessorem vi deiecerit, Cassius ait nō videri in potestatē domini rediisse, quòd interdicto vnde vi restituturus est possessionem, l.sequitur.§. si fundum.ff.de vsucap.

Item si clam vel alio modo nactus sum possessionem, etiam rei meæ, si iniuste, non desinit illa res à me abesse, eo quod possessio iniusta à me auferri possit: nam etiam prædo restituitur, c.in literis.de restitutio.spoliat.l.si quis ad se.C.ad legem Iul.de vi public.Meritò non desinit à me res abesse, à quo auferri potest.

Præterea is, qui reipublicę causa absens est, desinere abesse videtur, quando reuersus est, non simul atque venit, sed expectatis quindecim diebus, vel alias arbitrio iudicis, l.ab hostibus in fi.ff.ex quib cau.maio.

De literis status.

Quod facit pro literis status, quę impetrantur à militibus, quandiu in expeditione sūt, vt causæ eorum etiā eis reuersis intra quindecim dies non tractentur: quæ literæ status quando locū habeant, scripsi in tracta.de literis dilator.status, in ordin. Reg.in 2.tomo commenta.

Item res furtiua non potest vsucapi, quandiu abest, & non reuertitur in domini potestatem, l. sequitur.§. quod autem. ff. de vsucap. & tunc etiam dicitur abesse, quando eo iure, quo prius, non habeo, d.l.sequitur.§.item si eam.

Item requiritur me scire eā reuersam in potestatē meā, si sciebā subreptā, alioquin nō, d.l.sequitur.§.Labeo.versi. ideo.l.si ad dominium.de furt.& quādo rediit, oportet me scire eam subtractam, l.qui fundum.§.pen.ff pro emptore. Etiam oportet eam, vt meā reuersam: quia si eam emerim, non videtur desinere abesse, d.l.sequitur.§.tunc in potestatem. sic dicens, tunc in potestatem domini rediisse dicendum est, cum possessionē eius nactus sit iustè, vt auelli non possit, sed & tanquam suæ rei.nam si ignorans rē mihi surreptam emam, non videri in potestatem meam reuersam, &c. quod facit ad intellectum l.pen.ff.ad leg.Iul.repetun.

Intellectus ad l.inter omnes. de furt.

Aliquando aduersus furem, qui seruum surripit, licet nunc seruus adsit, furti actio competit, quia nonnunquam beneficio furis abfuit, l.inter omnes.§.competit.ff.de furt. & ita legi ille text. debet, licet antiqui libri essent corruptissimi. & Accurs. reprehendat text.dicens, beneficio, id est maleficio, non satis intelligens naturam dictionis beneficio, quæ ibi sumitur pro occasione, vel propter, vt à nobis alibi scriptum est. & hæc vera erit illius sententia, reiectis gloss.& aliorum dictis.

Verbi desinere significationes & phrases.

Desinere pro cessare, vt hic, & in l. vrbana familia.& l. pupillus.j.eod. Desinat facere posse; id est desinat soluere posse, soluendo esse.l.diuortio.§.sed & si facere possit maritus, actio negotiorum gestorum inducitur, quia forte periculum est, ne facere posse desinat.de neg.gest.ff. Desinere per contumaciam dicitur, qui vocatus abest.l.in causæ. §.causa. ibi, vel si per contumaciam desinit. ff. de minori. Desinat teneri, id est cesset obligatus esse, l. videamus. ff. quod met.caus.ibi, an desinat teneri.

Deperditum quid.

Item quod desiit esse in rerum natura, deperditum intelligitur, l.deperditum.ff.de petitione hered.l.fi.ff.quand. actio. de pecul est annal. & desierat esse patris.l.fi.§.sed in proposito.ff.si pars here.petat. Desinit peculium esse, l.non statim.in fin.de pecul.ff. Desiit esse in potestate, l.1.§.sed si alio modo.quando act.de pecul.sit annal.

Desierunt se fructus continere terra, quando percepti sunt, l.si eius.ff.de rei vindic. Item versum esse desiit, quando non durat.l.pro patre.§.versum & seq.ff.de in rem vers. Item possideri à proprietario desinit. l. arboribus. §. idem tractat. ff. de vsufruct. & vti frui desisse, l.si vsusfructus

legatus est.2.§.1.ff. de vsufruct.Et desiit quis feræ alicuius dominus esse, vbi fera euasit,l.1.§.in bestiis.ff.si quadrup. paup.fecisse dicat.& l. Pompon.2. in fin. ff. fam.ercisc.l.3.§. plane.ff de acq.rer.do.§.feræ.cum.§.seq.Inst.de re.diuis.fa-l.si.§.illud.de diuortiis.

Desinere dominus esse quando quis dicatur.

Cum loca capta sunt ab hostibus, omnia desinunt religiosa, vel sacra esse,l.cum loca.de religios.ff.quod verum erat tempore.ff.sed hodie non,ideo sacrilegi sunt,& fures improbiores,qui templa etiam inimicorum furãtur Christianorum,teste Anto.in c.quod super.eol.vlt.de voto.Angel.in ver.bellum.in summa Angel.Item cum imperratur, vt reliquię transferantur,desinit locus religiosus esse, l.eũ in diuersis.de religios. ff. Desinit possideri,l.rogasti.§.si.si cert.pet.ff. Desinit esse meum,l.procuratoris.§.penultim. de tributo.ff.

Bona ecclesiarum etiam ab hostibus occupari non possunt.

Item desinere præsupponit ante habuisse:nam non potest videri desiisse habere,qui nunquam habuit,l.non potest.de reg. iur.licet impropriè vsusfructus desinere pertinere dicatur, licet nunquam cœperit pertinere, in l.13.in princip.ff.vsufructua.quemad.caueat.vnde si numerus canonicorum non sit in ecclesia statutus, per mortem vnius desiit canonicatus:si verò erat statutus numerus,vacat. ea. constiturus.de rescript.c.dilecto.de præbend.alia,ne vobis fastidiosus sim,omitto.

Desiit & vacat differunt.

Tunc. Id est eo casu. & hæc dictio interdum respicit casum,& sic exponitur Gallicè,*en ce cas*,& sic sumitur in l.vinaria vasa. & l. quod dicimus.ꝫ.cod.& l.si procuratorem. versic.si vero.mand.ff.pulchre declarat.l.licet.ff.depos.vbi primo dicit tunc, deinde hoc casu.l. Gallus.vbi gloss.tunc exponit,id est in eum casum.ff de liber. & posthum.

Natura dictionis tunc eo casu.

Aliquando refertur ad tempus,& significat extremitatem temporis,*alors*, l. 4.in fin.ff.de cond.& demonstr.ibi, quia hic articulus tũc,extremi quinquennij tempus significat,Bart.in l.tutorib. ff. de testa.tut.& exponi solet,tunc, pro illo tempore, vel id temporis.l.is cum quo.ibi, quod tunc, cum vi eximeres,in eo peculio fuerit,spectari oportet ff.de pecul.& text.ad hoc accommodatissimus in l.1.§. ctissime.ff.de vi & vi arma. Rectissime enim,inquit text. prætor addidit,tunc ibi habuit.tunc sic accipimus,eum deiice retur. Etiam in contractib. sic accipitur,l.lecta,& ibi docto.ff.si certum pet. & l.vlt.quand.act.de pecul.non est annal.

Extremitatẽ temporis quãdo significet tunc contra doct.

Et cum ad tempus refertur,extremitatem tantum temporis significat,alioqui non.quicquid dicant doctor.& Ias. in §.rursus.colum.5.in 2.notab.num.27.de actio.Instit.nisi quis defendat semper inesse tempus aliquod,cum nihil sine tempore fiat.Sed diceremus hoc non debere considerari, per l. si quis nec causam.ff.si certum petat.vnde si quis nomine retractus soluere debeat monetam tunc receptam, seu currentem,debet intelligi de moneta tempore contractus celebrati, quia nunc significat tempus præsens, tunc verò ad tempus extremum refertur, vt docet Bald.in authent.contra eum rogatus.Cod.ad Trebel. refert Calca.in consil. 25. viso instrumento.num.24.& seq.doct.in l.Paulus.ff.de solutio.

Interdum pro postea,deinde accipitur,l.nuptam.in fin. ff.de adult.ibi, si vero nupta sit,vt prius ad adulterum pergat,tunc ad mulierem.

Tunc demum, l. licet.ff.depositi,nam tunc demum sequester possidet.l.fistulas.§.1.ff.de contrahend.empt.Tunc demum,quasi hoc facto,*alors,cela faict,puis apres*,Iurisconf. interdum dicit tunc. Tunc temporis,l.etiam. 1. §. 1.ff. de mino,quasi id temporis,eo tempore.

Tunc demum.

Tunc tẽporis.

Ex quo infertur, etsi substitutio vulgaris contineat pupillarem,& facta in vno casu,alium,l.cum proponas.C.de hered.insti.tamen hoc non procedit,cum hæc dictio tunc esset in substitutione apposita.allegatur l.in substitutione. in fin.ff.de vulga. Ancha. consil.356.ex serie.col.2.sic Decius consuluit consil.89.viso puncto.col.2.num.3.& consil. 314.pro resolutione.col.2.nu.4.vbi plura allegat,& consi. 63.& pro tenui.in princip.& Gomes.in §.rursus.in 4.nota. de actio.in Instit.

Substitutio vulgaris non cõtinet pupillarem,cum apposita est dictio tunc.

Secundò infertur,vt si conditioni adiicitur tempus,per dictionem, tunc etiam purificata conditione expectatur tempus,l.vxori.de vsufruct.leg.ff.Socin.in d.l.4.in fine.ff. de cond.& demonstr.vnde si legem vsumfructum domus ad quinquennium, & tunc cum ad proprietatem redierit, detur Titio, ante quinquennium non dabitur Titio, licet habens vsumfructum antea moriatur.

Vtilitas huius dictionis tunc.

Tertiò hæc dictio tunc, si respiciat conditiones, omnimodo impleri debet, & formaliter, nec sufficit quod vna sit impleta,teste Roma.consil.131.prima dubitatio.& consil. 138.noua.Dec.consil.89.viso puncto,col.2.versi postremo. num.3.& Paul. Paris.consil.86.ad veram.num.34.in 2. vol. & substitutus tunc Petrus, & Philippus decesserint, non succederet altero mortuo.Boer.in decis.Burdega.q.38.Ænigma.facit l.si heredi plures.ff.de cond.& demonstr.

Quartò in forma specifica actus impleri debet, quando est adiecta dictio tunc. probat Ancha.consil.356. ex serie. col.2.vers quarto confirmat.

Quintò hæc dictio tũc, restringit,& limitat dispositionem ad casum expressum, vt consuluit Decius consi.227. in casu,col.1. vnde substitutus tunc,quando posthuma nõ nascetur, non succedet,si nascatur,& moriatur,vt concludit Angel.consil.92.visis & inspectis omnibus. col.penult. probat Rom.consi.138. noua superuenit.docto. per illum text.in l.fin.C.de instit.& subst.

Tunc restringit & limitat.

Sextò heres tunc conueniri debent, postquam adierũt, & elapsum tempus ad conficiendum inuentarium fuerit.l. si §.fin autem postquam.C.de iur.deliberan.Ergo qui vult conuenire, vel executionem facere in heredem,ista debet probare,liquere enim debet de his.l. hoc autem.ff.qui b.ex caus.in poss.eat. propter illam dictionem tunc. Sic consuluit Barba.consil.73. magnanimus.col.6.nu.8.in 4.vol licet hodie hęc probatio in hoc Regno Frãciæ non fiat pro pter legem Regiam, permittentem executionem fieri cõtra assertum heredem:de quo scripsi in tract. de liter.oblig.arti. 3.& in primo tomo commentar. in constit.Reg Gallicas.

Conueniri heredes quando possit.

Praxis Franciæ.

Septimò si notarius dicat in instrumẽto talem mutuasse Titio centum aureos, quos tunc numerauit,intelligi debet tunc,id est tempore instrumenti,per tex.notab.in l.aduersus.iuncta glo.C.de non numera.pecu.& si probaretur tunc non numerasse, instrumentum falsum redderetur,vt docet Bald.in l.si ex cautione.q.6.num.10.C.de non num. pecu.ad quod debent notarij aduertere.

Octauò dictio ex tunc extremitatem etiam temporis significat, vt affirmat glo.in extrauag.suscepti.in verbo,extunc.in extrauag Ioan.22.de elect.sequitur D.Tiraquel.in tractat.de vtroque retract.in §.1.glo.2.nu.39.& sic solent Canonistæ iungere,licet hoc non fiat à Iurisc.

Nonò hæc dictio suspendit actum,& sententiam interlocutoriam iudicis, vsq; ad extremum tempus iudicis,tex. & ibi eum notat Felin.in 6.notab.in c.licet.de proba.allegat glo.in c.pastoralis.de exceptio.& cle.1.de iure patron.

Dictio ex tũc suspẽdit acti.

Idem in dictione ex nunc, Aret.in d.l.lecta.num.13.ff.si certum petat.Ideo constitutio,in qua est hæc dictio nunc, vel exnunc,statim ligat.gl. sing. in cle.2.in verbo, exnunc. de hæret. Quod declarat Fel.in d.c.3.num.19.col.9.de rescript.& in d.c.fin. de constit. & quod Iurisconsulti dicunt nunc,tunc Pontifices & docto. passim vtuntur extunc,exnunc,quibus Laurentius Valla vix consensisset,sed legum medullas vt plurimum quæramus.

Ex nunc.

Ideo lex non trahitur ad præterita, nisi adiecta fuerit hæc dictio, vel clausula,ex nunc volumus seruari. gloss.& docto.in l.1.C.de codicil.Barbat.consil.64.scribitur.col.8. in 4.vol.glo.in clem.2. de hæret.nec lex regulariter debet trahi ad præterita, si non adiecta fuerit illa dictio.c.fin.de constit.l.leges.C.de legib.sed in hoc casu quicquid dicant docto.mihi videtur non trahi ad præterita, sed tantum ad præsentia,id est ad tempus conditæ legis,vt dicitur in lege Regia, de reforma.prouisio.art.10.de prouisionibus quæ sunt,vel erunt ratione instrumenti seu procuratorij annalis, vt non valeant.ibi sic scribitur, *qui sont* vel *seront*. vide quæ scripsi in praxi benefic.

Lex non trahitur ad præterita.

Lex Regia declaratur.

Præterea

De clausula ex nunc prout ex tunc, quid operetur.

Præterea istæ dictiones, exnunc prout extunc, interdum iunguntur, & significant præsentem verbi actum, sed futurum effectum. l. lecta. vbi doctor. ff. si certum petat. Et ista verba exnunc prout extunc, fingũt retro. & futurum tempus trahunt ad præteritum. gloss. in clem. vna. de concess. præbend. Bald. in c. vno. col. 5. num. 47. de milite vasallo. Aret. in d. l. lecta. in gloss. tunc

Vtilitates ex dictio. ex nũc prout ex tunc.

Ex quo infertur, quod licet conditio potestatiua non fingat retro, tamen propter has dictiones diuersum est, vt docet Bal. in auth. contra cum rogatus. col. 1. C. ad Trebel. d. cle. vnica, vbi Imol. dicit, ista verba debere intelligi, non vt in effectu respiciant tempus celebrati actus, sed tempus conditionis extantis: & adueniente conditione bene trahunt effectum dispositionis retro. gloss. in §. vt vero. in glo. prout extunc. de colla. in pragma.

Quod non procedit in excommunicatione. in qua non fingitur retro, quia iudex non potest ante contumaciã excommunicare, nec pro futura culpa. glos. in c. Salomitanæ. 63. dist. Innoc & alij in c. præterea. de appel.

Et sic collatio beneficij interim valebit, si illi facta sit, & testimonium, antequam cõditio venerit, vt docet Peru. in d. c. præterea. & Guid. Pap. in deci. Delph. q. 588. clericus.

Derogatur in actu conditionali, vbi ista clausula non operatur statim, sed à die cõditionis, vt plene probat Cassiodo. in decis. 3. super gratia. in rubr. de præbend. in gratia, in qua Papæ reseruabat beneficia vsque ad summam duorum milium ducatorum, quæ Cardinalis Surrentinus duxerit acceptanda, & sic acceptata exnunc prout extunc eidem commendabat. vt ante vacationem illorum non censeantur commendata: quia commenda, sicut collatio non fit ante vacationem, vt rubr. de concess. præb. & eccles. non vacant. patet: & quia duo extrema non sunt habilia, vt requirit Bart. in l si is qui pro emptore. ff. de vsucap.

Commenda ante vacationem non fit.

De dictione ex nunc.

Item ista dictio, exnunc prout extunc operatur, quod conditio, quæ alias non trahitur retro in contractibus, l. si filius. de verb. oblig ff. per istam clausulam retro trahetur. Bald. in d. auth. contra cum rogatus. ad Trebel. probat & refert Aret. in l. Gallus. 2. notab. ff. de lib. & posth hu.

Ad hęc si fiat præceptum alicui, vt soluat intra mensem, alioqui exnunc prout extunc talis res sit tali pretio creditori vendita, vel aliud, & is mutet forum res tamen censebitur adiudicata, quia initium fuit bonum. l. cum quædam puella. de iurisdict. omn. iudic ff. glo. & doct. in d. c. præterea. de appel. Et sæpe audiui D Lisetum primum præsidem vti hac clausula in arestorum probatione, *La cour Pa forclos deslors comme de present, & de present comme deslors*: & sic quod fuerit factum interim, non valebit, si conditioni probatæ pars non paruerit.

Praxis curia suprema.

Præterea ista clausula posita in gratia Principis illã magis efficacem reddit. vt docet glo. in d. cle. vnica. de concess. præbend. & probat Decius consil. 405. videbitur. colum. 1.

Legatum conditionale quãdo ad heredes transeat.

Insuper legatum conditionale cum ista clausula extunc prout exnunc, transit ad heredes ratione voluntatis testatoris, & huius clausulæ, vt pulchre decidit Ioan. Crotus in repetit. l. si is qui pro emptore. col. 48. in 5. q. in princ. Bart. ff. de vsucapio. quamuis ibi Bart. contrarium teneat, quod conditionale legatum non transeat ad heredes. l. vna. § sin autem aliquid sub conditione. C. de cadu. toll. ideo legatũ factum sub conditione, si Rex venerit in hanc vrbem ante festum natiuitatis, & exnunc prout extũc habeat legatum, si etiam legatarius mortuus fuerit, heredes habebunt legatum, si Rex venerit.

Etiam hæc verba, exnunc prout extunc ad hoc prosunt, vt vnum tempus infit alteri, & ex quolibet potest dispositio sumere initium, Ange. in l. huiusmodi. ff. de verb. oblig. clem. 1. de iure patro. Curtius senior. consil. 43. Christi, &c. quia inquit num. 39.

Constitutum quando possessionẽ non trãsferat.

Addendum est, quod licet ex constituto post mortem collato non transferatur possessio, vt si quis constituat se nomine alterius possidere post mortem eius, l. quamuis. §. si conductor. ff. de acquir. poss. ff. quia confertur in tempus inhabile, cum possessio morte extinguatur. l. 1. §. Scæuola. ff. si quis testamen. liber esse iussus fuer. dicam in l. lege 12. tabula. ʒ. eo. Tamen hoc non procedit, si in constituto erãt ista verba, exnunc prout extunc, vt scribit Alex. consil. 83. visa facti. col. 5. nu. 12. in 2. vol. & Ias. in l. quoties. in 1 nor. C. de rei vind. & expresse Purpuratus in l. lecta. ff. si cer. pet. alia nunc omittam.

Redit quid significet.

Redit, Id est reuertitur, & sic communius accipitur in rubr. de capti. & postl. reuers. l. penult. de suis legi. hered. Aliquando redit pro defertur, peruenit, accipitur in l. quo tutela redit, eo hereditas peruenit. de reg. iur. l. 1. de leg. tuto.

Reditus.

Inde venit reditus, quod singulis redeat annis, vt dixi in l. frugem. infra eod.

De verbo, reddere tractabo in l. verbum reddẽdi. ʒ. eo.

Possumus iure. Nam potest amitti possessio iure multis modis, l. 3. ff. de acq. poss. sed hic non consideratur, quandò iniuste amitti possit, per ea quæ scripsi in l. nepos. ʒ. eo. Videte in 3. tomo commentar. in constit. Reg. tract. de mater. poss. vbi plene tractaui modos acquirendi possessionem, & amittendi.

Pridem & iampridem.

Pridem & iampridem in tempore longiori verificãtur, quam dudum, & iamdudum, vt scripsi in procem. concord. in verbo, non pridem.

§. Abest & ea res, quæ in rebus humanis non est.

Mortuus abesse censetur.

Mortuus abesse censetur: vnde si Rex dederit alicui Titio officium, quandiu, vel quoties abesse, contigerit iudicem maiorem: mortuo hoc iudice, poterit etiam hic Titius exercere officium, per hunc text. quia abest, qui in rebus humanis non est, cap. si delegatus. de officio delega. in 6. Et quamuis persona abesse videatur, quando moritur, tamen non dicitur renunciasse. text. nota. & gloss. in cap. susceptum. de rescript. libr. 6. idem dixi in vicario, vel officiali creato, quoties principalem abesse cõtigerit, vt is post mortem principalis vicarij possit conferre beneficia, & alia facere, quæ spectant ad officium vicarij. Vnde inferunt doctor. vt is, qui capones singulis annis dare tenetur, vel gallinas, eos easve viuos dare debet, teste Bart. in l. quod te. ff. si certum petatur. alioqui abesse videntur, vt hic: quod non procedit in animalibus. quæ facile viua capi non possunt, vt perdices, lepores, & aliæ feræ bestiæ, propter difficultatem capiendi, & quia meliora fiunt, si aliquo tempore reseruentur mortua, pro qualitate temporis, ea mortua dare sufficit: & ita seruat consuetudo, teste Albert. Bruno in tractatu de forma & solennitate actus, rubr. de generali cognit. formæ. versicul. rerum autem. Consuetudo etiam seruat, vt tempore hyemali dentur magistratibus, & procuratoribus Andegauensib item & Cenonamens. pingues capones mortui, comestibiles, denique & ea quæ pertinẽt ad edulia, vt perdices, & cuniculi mortui. Quæ autem seruari possunt, nec statim edi solent, vt porci, boues, arietes, aliáque id genus animalia, viua tradi solent, & debent. In huiusmodi rebus mos, & consuetudo cuiusque regionis, quæ est optima legum interpres, inspicienda est. l. si seruus plurium, in fine, ff. de leg. 1. & in censu soluendo melius est, quod viui capones dentur.

Capones viuos dare quis tenetur. Quæ mortua animalia dare sufficiat.

Re deteriori reddita, qua actione deterioratio peti potest.

Quæro quando res alicui deterior redditur, non videtur reddita: ideo deterioratio peti potest, vt dictum fuit in §. res abesse. sed qua actione petatur? Respondeo quando res redditur transfigurata, non contingit liberatio, & idem si corrupta: & ideo in contractibus bonæ fidei deterioratio petetur actione ex illo contractu, vel res non transfigurata: vt si equum cõmodati deteriorem factum reddidisti, actione commodati ad deteriorationem agam. l. 3. §. si reddita. ff. commod. l. 1. §. si res depositi: quia in contractibus bonæ fidei deterioratio iure actionis venit, & intra obligationis, & quicquid æquum & bonum est venire. l. in bonæ fidei. ff. de eo quod cert. loco. ideo in his cautio euictionis potest principaliter peti, l. ex empto. §. etiam. de actionib. empt. ff. & l. 11. de euiction. & l. non dubitatur. Cod illo titul. Et in testamento potest principaliter ad cautionem euictionis agi, l. etiam. ff de solut. Bartol. in l. si domus.

domus.§.si de euictione.ff. de legat.1.quia actio ex testamento habet instar actionis bonæ fidei.l. in minorem.C. in quib. caus.in integr.restitut.non est necessar.Ias.in l.Iulianus.§.1.col.2.ff.de ver.oblig. Secus in contractibus stricti iuris, quia in eis omissum habetur pro omisso. l. quicquid.ff.de ver. oblig. nisi peteretur pars rei quota,vtpote, quia non est soluta,tunc ad illam partem ducat obligatio, nō ad totam rem.l.si stipulatus sim.§.fi.ff.de solutio.Alex. in l.Iulianus.§.fi.ff.de verb.oblig.

Reddendo rem, quando quis non sit liberatus. Primùm id locum non habet,quando deterioratio esset promissa per stipulationem reddi,quia licet reddēdo rem, vna actio rei scilicet tollatur,non tamen ista,videlicet deteriorationis.d.l.4.C.deposi.ibi,non enim sunt duæ actiones:ergo si essent duæ, altera non esset sublata per restitutionem rei.

Secundò hæc regula vitiatur,si quis rem dolo deteriorem fecit,quia tunc dominus recipiendo rem,non sibi præiudicat in hac actione doli,sed in principali tantum,Bar.& Sali.in l.exhibitionis.C.ad exhib.per d.l.& elegāter.§.non solum.ff. de dolo:alioqui non puniretur dolus.l.fi.ff.de eo quod cert.loco:ideo postea doli actione agetur.

Recipiens rem deterioratam, an deteriorationem petere possit. Tertiò coarctatur,quando pars ignorans rē deteriorem recepisset, nempe quod ignorat, remittere non videtur,l. mater. ff. de inoffic. testam. & ibi multa cumulaui.& scire præsumitur,si vitium erat patens,alioqui non.gloss.in l.in hac.ff.de tritic.actio. Bart in d.l.exhibitionis.quod est verum in re debita quam nūquam habuerat, quia debet eam videre, an sibi placeat, antequam recipiat:secus in re sua, quam ei dum quis commodauit, sciebat vitio caruisse, & sic sanam putabat sibi restitui,tunc non præsumitur sciuisse:maxime si data sit famulo, qui hanc etiam ignorans recepit:sicut euenit mihi in mulo sano commodato, deinde claudo noctu mihi reddito.& difficile est euadere sine deceptione huius seculi calumnias.l. verius.ff.de probat. Salicet.in d.l.exhibitionis.Cautela tamen est quod tuam rem diligenter inspicias,antequam recipias post commodatum depositumve factum, vel non commodes,si non vis decipi. sed praxis non tam exactè ista seruat, quia sufficit iurare se ignorasse vitium, si pars non probet partem sciuisse.

Protestatio conseruat ius. Quartò moderanda est, nisi quis cum protestatione receperit rem, videlicet inquiens nolle se recipiendo rem, remittere deteriorationem,si qua sit,& hæc protestatio vtilis erit.arg.l. fin.§. item si prædixerit.ff.nautæ, caupones. & l.ai si quis.§.plerique.ff. de religios.& sumpt.funer.& l. fin.de eo quod cert.loco.& ibi Bart.& Ias.

In cōtractib. stricti iuris ad deteriorationē quomodo agatur. In contractu autem stricti iuris agetur ex stipulatu, si stipulatio interuenerit, l. & eleganter. §. non solum. ff.de dolo.fin minus, actione ex illo contractu,si deterior facta fuerit lite pendente. l. qui sibi aut Titio.§.qui Stichum.& l.etiam.ff.de solut.arg.l.ædiles.1.§.sciendum.ff. de ædilitio edicto.

Item si ante litem contestatam res mea deterioata est, in qua habebam vindicationem,& sic ago in rem,tunc eadem actione, qua prius, agam ad deteriorationem,l.non solum.ff.de rei vindic. Roma. sing.773. quia ratione pleni iuris, quod habeo, agitur:& quod suum est, petitur.ideo magis ei fauetur,instar actionis bonę fidei.l.videamus.§.si actionem. ff. de vsuris.

Si verò res mihi erat debita, & dolo aduersarij fuerit facta deterior,agam actione de dolo.l.& eleganter. §. non solum. ff. de dolo, vt ibi scripsi.Sin autem sine dolo,culpa tamen,vel alio modo deterior fiat, actione in factum agitur,l.exhibitionis.C. ad exhibendum.Petrus de Bella Pertic.q. 524. gloss.notab.in dicto §.non solum.ibi plene tradit materiam,& in fine demonstrat in quibus casibus quis rem sine pretio deteriorationis teneatur recipere : in illis non videtur remittere id,quod interest propter deteriorationem;arg.l. quidam.ff.si certum petat.Contrarium tamē tenet Salic. in d. l. exhibitionis.vt recipiendo videatur remittere pretium deteriorationis,& tutius esse, si non receperit,vt ipse existimat, vel cū protestatione recipiat,quod non intendit remittere æstimationem deteriorationis:idque videtur cautius. vide Cepol. in §.res abesse.proximo, supra.vbi ponit reg.cum limita.in 6.q.

Deterioratio quomodo petenda. Notandum tamen est, cum res ratione deteriorationis petitur,vel iuris deficientis in illa re,non debebit simpliciter peti,sed cum expressione causæ,videlicet,vt suppleatur quod deest,d.l.& eleganter. §. non solum.ff.de dolo.Iason in l.Iulianus.§.1.notab.1.ff.de verbor.oblig.ideo in libello debet dici,Peto rem,vt mihi interesse deteriorationis præstetur, vel mihi caueatur de illo præstando.Bart.in d.l.exhibitionis.col.fin. Hodie res non peritur,sed interesse tantum : & ratio est, quia hæc deterioratio & alia veniebant præstanda officio iudicis (vt dicunt) mercenario,quod sui natura expirat, vbi actio principalis non durat.l.4.C. deposi. ideo Legislatores noluerunt principalem actionem extingui, vt officium iudicis ad prædicta possit implorari. Et ista nunc sufficiant.

Bona absentis de cuius morte dubitatur, ad quem spectant:& quid de eis fiat. *In rebus humanis* esse,est superstitem esse & viuere.idem in l.nomen filiarum.ꝟ.eod.in rebus verò humanis non esse,est rem non extare,animal extinctum esse,& mortuum, vt hic.Et notandum bona absentis,de cuius morte dubitatur sequestrari,& gubernari manu Regia,quousque venerit : vel si consanguineus petat, solent ei concedi cautione data de restituendo, quia pro mortuo habetur.l.libera.ff. de pecul. dixi in praxi benefic. abunde quando beneficia viuentis possint conferri, & in verbo, deseruerit. §. 1. de colla.in concorda.

PAVLVS LIBRO OCTAVO
Ad Edictum. Lex xiiij.

Labeo & Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit,veluti scyphi collisi, vel tabula rasa pictura, videri rem abesse,quoniam earum rerum pretium, non in substantia,sed in arte sit positum.

Elucidatio text. Hæc lex ad declarationem eorum, quæ proximè dicta sunt,subiuncta est:quippe cum superior §. res abesse,dixerit, quarum corpus manet, forma tamen mutata est:hic subiicit exemplum, veluti(inquit)si vestimentum scissum reddatur, vel si commodauero scyphos,& tu collisos reddideris, & fractos, atque conquassatos,aut si tabulam pictam apud te deposuerim,tu rasa pictura illam restituas:in his res abesse videtur,quia pretium earum non principaliter est positum in substantia,id est in materia,sed in arte & artificio : vt de pictura Appellis & Parrhasij, quam scribit Imperator in §.si quis in aliena tabula.de rerum diuisio.in Instit. ridiculum esse in accessionem vilissimæ tabulæ, & ita materiæ picturam cedere.Quod superiori lege dictum erat, plus est in manus pretio,quam in re, hic dicit in arte positum. quare est expositio prædictorum, quæ nos iam declarauimus.Ideo nunc aduertite ad cæterorum verborū interpretationem, postquam superius fuit tradita abunde materia.

Existimant, arbitrantur,& putant,vt l.Neratius Priscus tres collegium facere existimat.ꝟ.eod.Scribam plene in l. hæc enuntiatio.ꝟ.eod.

Vestimentum,elucidatur in l.vestis.ꝟ.eod.

Scindere quid. *Scissum*,id est fractum,fissum,corruptum.ad quoque res interdum verbum hoc scissum refertur,vt l.1.§.hęc autem. ibi,quid aliud scissum, corruptumve est.ff.de iis qui deiecerunt.l.Marcellus.ꝟ.eod.l.si procurator.ff.rem ratam haberi. vulgò dicimus *couper, tailler, rompre,fendre, deschirer, mettre en pieces* : & hæc faciunt ad intellectum legum Regia. rubric. *des forestz*, vbi hæc prohibentur in nemoribus Regiis.

Interdum ad personas pertinet, l.si seruus.§.rupisse,vel telo, vel quo alio, vt scinderet alicui corpus.ff. ad legem Aquil.Vnde sicut quis est excommunicatus,qui violentas manus in clericum infert.c.si quis suadente diabolo.17.q. 4. vbi scripsi:ita qui scindit vestimenta corpori eius inhærentia,c.si quis pulsatus.de pœnit.dist.1.

Scindere

Scindere pro diuidere. Scindere pro diuidere, l. item cum testamento, in fin. ff. de pecul. dum dicitur, & de peculio actio, & deductionis ius scinditur. & l. sed & si loci vnius controuersia in partes scindi adiudicationibus potest. ff. finium regund. Et qui totam hereditatem acquirere potest, is pro parte eam scindendo adire non potest. l. 1. de acquir. hered.

Reddantur, id est restituantur, exposui abunde in l. verbum reddendi. infra eod.

De dictione veluti, & velut. *Veluti*. Hæc dictio explicatiua est, vel vt interpretes iuris aiunt, exemplificatiua, vt l. 3. §. eod. & l. Labeo. 2 §. 1. ff. eod. Idem in dictione velut, l. inter publica. ff. eod.

Exempla non restringũt regulam. Colligite ex hac dictione exemplũ poni, & per dictiones seq. Et exempla non restringunt regulã, l. penult. ff. de iur. & facti ignor. l. nam quod liquide. in fin. de penu. lega. l. 1. §. quod vulgo de vi & vi armata. Vnde licet certi modi conuincendi vsurarium describantur in ca. ad nostram. de empt. & vendit. illi tamen gratia exempli appositi, non restringunt alios modos, vt Laur. de Rodol. in suo tracta. de vsur. scribit, & Barba. in cap. Raynaldus. col. 98. in versicul. tertio moueor. de testament. Et intellige, quod licet non restringant regulam exempla, declarant tamen, in quibus terminis procedat. l. 2. ff. de præscriptis verb. l. vt responsum congruum. C. de transactio. & l. precibus. de impub. Paul. de monte Picco in l. in quartam. colum. 30. num. 38. ff. ad legem Falcid. Alex. consi. 14. viso testamento. in 2. vol. num. 8. & consil. 98. viso. num. 6. in 4. vol. allegat text. in d. l. nam quod. §. fin. Ad hoc propositum, si testator disposuerit quod filius teneatur conferre ad omnes expensas per patruum in communi familia factas, exceptis dotibus filiarum patrui, tenebitur conferre ad expensas necessarias bonorum paraphernalium, & ad expensas conuiuij nuptiarum: quia illa exceptio, seu exemplum declarat regulã in aliis. ita consuluit Alexander consilio 36. viso themate. column. 1. in sexto volum. quod est repetitum consil. 303. in 7. volum.

Elegans text. Secundò derogatur, quando in lege exemplum tradente, vel alia dispositione prohiberetur, ne extensio fieret, tunc illa exempla ad alium casum non extenderẽtur, sed id non ratione exempli, sed prohibitionis. l. iubemus. C. ad Trebell. vbi lex loquens in liberis, ad nepotes non porrigitur. Bald. & Paul. in d. l. in quartam.

Tertiò quando lex exemplificans esset correctoria, tunc exemplum regulam restringere debet, ne inducatur legum correctio. Expedit enim inta iuribus concordari. l. vnic. C. de inoffic. dotib. c. cum expediat. de electio. in 6. Piccus in d. l. in quartam. col. 38. Similes dictiones descripsi in l. impensæ. §. 1. infra eod.

Scyphus quid & vnde dicatur. *Scyphi*. Scyphus, seu σκύφος, vas ad bibendum vinum est maximè accommodum, quo veteres vtebantur, & adhuc Germani illum bibendi morem vsque ad lacrymas per ordinem in conuiuiis sibi retinuerunt: de quo scypho loquitur Iurisconsult. in l. Iulianus. §. si quis rem. ff. ad exhiben. Et dicitur σκύφος, quasi σκύθος à Scythis, quib. ebrietas nimio plus frequens est, proinde *Scythissare.* Scythissare inebriari esse tradit Cælius lib. antiq. lectio. 14. c. 60. alia vinaria vasa scribam in l. vinaria. infra eod.

Collisũ quid. *Collisi*, quasi simul læsi contagione, percussi, fracti, *cassés, & froissés*: vnde cum aurum vel argentum factum legatur, si fractum, vel collisum fuerit, non contineri Seruius existimat, l. Quintus. 2. §. cui aurum. de auro & argen. legat. ff.

Tabula significationes, & plurales. *Tabula*, est materia, in qua pingi, scribi, vel fieri aliquid potest, l. in rem. §. sed & id. ff. de rerum diuisio. l. naturalis. §. at cum do. ibi, vt tabulas pingas. ff. de præscript. verb. §. si quis in aliena tabula. Inst. de rer. diuis. & Iurisconsulti vsitatius in plurali vsurpant, in l. qua ratione. §. ex diuerso placuit tabulas picturæ cedere. de acquir. rerum domi. ff. & in titulis, si tabulę testa. extabunt, vel si tabulæ nullę extabũt. ff. & de iis qui ante apertas tab. C. l. si binæ tabulæ proferantur diuersis temporibus factæ, vnæ prius, aliæ postea, vtræque septem testium signis signatæ, &c. ff. de iniusto & irrito fact. testam.

Tamen pro postibus, quibus naues solent construi, frequenter Iurisconsulti vtuntur tabula in singulari, vt l. proponebatur. ff. de iudic. versic. itemque. ibi, vt nulla tabula eadem permaneret, & l. quid tamen. §. sin autem. ff. quibus modis vsusfruct. amit. & l. si vero. §. si id quod. ff. de iis qui deiecer. vel effuder. & l. tigni. §. 1. ad exhibend. & in plurali in l. in naue, §. quod si separatim tabulis. ff. loca. & l. naue. de euict.

Chirographi tabula redditio quid profit. Chirographi tabulas reddere, hanc vim habet, vt debitorem liberare is videatur, qui chirographi tabulas reddit. l. huiusmodi. §. si ita. ff. de legat. 1. & l. Labeo. de pactis. Et quia veteres solebant in tabulis scribere testamenta, & alios actus, ideo tabulæ vocabantur testamenta, & alterius actus scripta: & præsertim ex adiuncto id dignosci potest: *Tabula testamenti.* vt tabulas chirographi, tabulas testamenti accipere debemus, omnem omnino materiæ figuram. Siue igitur tabulę sint ligneæ, siue cuiuscunque alterius materiæ, siue chartę, siue mẽbranæ, siue corium animalis alicuius, rectè tabulę dicuntur, l. 1. de bonorum possess. secund. tab. ff. quod facit ad intellectum multorum iurium.

Tabula picta. Tabulæ pictæ, l. fundi. §. qui tabulæ. ff. de actio. empti. & l. fin. de ædilit. edicto.

Et frequentius tabulæ nõ simpliciter, sed cum adiectione quadam dicuntur, vt tabulæ testamenti, vt in rubr. si tabulæ testamenti nullæ extabunt. ff. & quemadmodum testa. aperian. l. 1. & l. 2. ibi, tabularum testamenti instrumentum non est vnius hominis, hoc est heredis, sed vniuersorum, quibus quid illic adscriptum est: quin potius publicũ est instrumentũ. facit l. si quis tabulas testamẽti. ff. de dolo.

Etiam & quædam aliæ tabulæ sigillares, vel pupillares, de quibus in l. in commodato. §. sicut. ff. commoda. & hæ vocatæ sunt duplices, vel triplices, aut quadruplices à numero foliorum, de quibus Ouid. in amor.

Tunc ego nos duplices rebus pro nomine sensi,
Auspicij numerus non erat ille boni.

Declarabo in l. non est sine liberis. in verbo pugillares. infra eodem.

Tabulæ proscriptionis. Aliæ tabulæ proscriptionis, in quibus exilium & bona publicanda scribebantur: ac tabulę ærarij, in quibus omniũ hominum nomina, & prima quisque accipere consueuerat: in quas & census omnes, & vectigalia, multæ, Senatusque consulta memoriæ referebantur. de quibus Cor. Tac. libr. 13.

Tabulæ censuales. Tabulæ censuales, in quibus tributorum rationes & cẽsus omnes referebantur: appellabanturque hæc formula tributorum, vt per Liuium libr. 9. deca. 3. Aliæ à materia dicebantur eboreæ, vel citreæ: sed tabulæ consulares, in quibus nomina consulum quotannis scribebantur, erantque ex ære aut ebore. Alię matrimoniales, quæ matrimonij contractum, dotem, & conuentiones alias exprimebant. Aliæ tabulæ contractus, & aliæ multæ ex adiuncto cognoscebantur, vt scribit Laz. magnæ lectionis vir, in commentar. de repub. 20. lib. 2. c. 4. pag. 185 & seq.

Interdum & sine adiuncto tabulæ dicuntur, vt toto tit. de tabu. exhib. qui non solum pertinet ad tabulas testamẽti, verum etiam ad omnia quæ ad causam pertinent testamenti, vt codicillos. l. 1. §. interdum. ibidem. Omitto illas quatuor leges tabellarias, de quibus Cicero de legib. scribit, & Ioan. Zasi. in Catalogo legum antiq. in l. Gabinia.

Itaque dicẽdum est ad omnem omnino scripturam testamenti, siue perfectam, siue imperfectam hoc interdictũ pertinere. §. itaque. ibidẽ. & in l. 3. §. 1. quo in loco sic scribitur, si tabulæ in pluribus scriptæ codicibus fuerint, omnes interdicto isto continentur, quia vnum testamentum est. Ergo in dicto titul. de tab. exhibend. tabulæ accipiuntur & pro testamento, & pro codicillis, & omni alia scriptura pertinente ad causam testamenti, vt exhiberi debeat, per totam illam l. 1. & 3. & penul. & vlt. illius tit. de tabul. exhibend.

Item cum prętor videret multos exclusos à successione, & filios, & nepotes, idq; propter rigorem iuris ciuilis, ratione forte emancipationis, vel alia causa, ob id introduxit remedium bonorum possessionis, vocans ad hereditatem

tatem aliquando cōtra testamentum, si liberi emancipati erant præteriti: & dicebatur id remedium bonorum possessio contra tabulas, vt toto tit.de bonor. possess. contra tabul.ff.& de lega.præstand.contra tabul.bonorum possessio petita.

Declaratio tituli de bono.possess. contra tab.

Altera bonorum possessio secundum tabulas, quæ datur scriptis heredibus. § sunt autem.Institut.de bonorum possess. quibus si instituti fuerint in testamento solemni, datur directa bonorum possessio: si in testamento nuncupatiuo, datur illa, quæ per nuncupationem dicitur, vel vtilis, vt declarant doctores in l.fin. C.de bonorum possessio. secundum tabul.

Declaratio tituli de bonorū possess.secundū tabulas.

Tabulæ testamenti aperiri olim coram iudice solebant, l.1. & per totum titul..ff.quemadmod.testament.aperiantur. & l. 1. ff. de iuris & facti ignorant. hodie verò clausis tabulis, & ante ipsas apertas, qui est heres, & transmittit hereditatem.l.vna.Cod. de his qui ante aperi.tabul.hered. transmittit. & §.in nouissimo. l. vna.C. de caduc.tollend. maxime ex Franciæ generali consuetudine, dicente mortuum saisire viuum.

Quomodo tabulæ testamēti aperiēda sint.

Tabulæ pro instrumentis accipiuntur in l. reos. §. cum in tabulis esset comprehensum illum, & illum stipulatos. ff.de duobus reis.

Tabulæ authenticæ, id est fidem per se facientes, originalia instrumenta vocantur, l.cæteræ.in fine.ff.familiæ ercisc.ibi, heredem ipsum exemplum debere dare: tabulas autem authenticas retinere. Elucidaui autem in tract.de literis obligat.articul. 1. in gloss. *authentique*, in primo tomo comment.in const.Reg.Gallicas.

Tabulæ authenticæ.

Accipiuntur etiam pro titulis, & documentis: vnde Budæus in Forensibus ait, tabulas esse authoritates, & monimenta rerum actarum, & quæ instrumenta in iure dicuntur: facit l.in lege censoria.ꝟ.eodem.

Item dicuntur tabulæ interdum epistolæ, l.cum tabernam.§.1.ff.de pignor.vbi quod initio vocat epistolam, in fine vocat tabulas.

Tabulæ quoque vocabantur libri, quos vnusquisque olim sibi facere solebat, in quibus totius vitæ domesticam rationem scribebat per singulos dies, quid lucri quotidie, quidve impensi fecisset. Inde tabulæ accepti vocantur rationes, seu scripturæ, in quibus acceptum scribebatur: tabulæ impensi, in quibus impensum: de quibus scribitur in l. tali. §. primo. de iure dotium.ff.& ibi Budæus ait, hodie has tabulas eo non fieri, quia quisque ex suis tabulis damnari solebat, idque probat Cælius libr. antiqua. lectio.7. capit.21.

Tabulæ pro libris.

Tabulæ accepti & impēsi.

Infirmare tabulas, idem est quod labefactare fidem tabularum, refellere, & contradicere: confirmare vero idem quod saluare pragmatici vocant, teste Budæ. in Forens. inde Gallice dicitur tabularum infirmatio, *contredictz des lettres*, confirmatio tabularum *saluations des lettres*.

Infirmare tabulas.

Tabularium, locus est, in quo acta publica tabulæque, id est literæ, & documenta asseruantur, grapharium nunc dicitur, scribarum locus, *le grephe*. Budæ.in Forens.ext.in l. si mihi Meuia.ff.de lega.3.ibi, in fundo autem vno ex his, qui prælegati sunt, tabularium est, in quo sunt & plurium mancipiorum emptiones, sed & fundorum, & variorum contractuum instrumenta, præterea & nomina debitorū.

Tabularium.

Tabularius est, qui scribit tabulas: nunc pro notario accipit Imperator in rubr.C. de tabulariis.lib.10.qui vocantur tabelliones, l.moris.§. solet.ff. de pœnis. vel interdum supputator, vel ratiocinator, qui in tabula nomina & rationes obseruabat: de quo in l.6.ff. si mensor.fal.mod.dixer.vide tamen ibi, an sic accipiatur.

Tabularius.

Tabellarius autem nuntius, *porteur de lettres missiues*, quia pro chartis vtebantur antiqui tabellis, quibus vltro citroque, siue priuatim siue publice opus erat, certiores faciebant absentes, & adhuc tabellarij dicuntur à tabellis missis Imperatoribus. Hæc Festus. facit l.penult.ff. de acquirenda rerum dominio.

Tabellarius.

Tabulatum ex tabulis factum, l.seruitutes.§ si antea ex tegula casitauerit stillicidium, postea ex tabulato, vel ex alia materia casitare non potest. ff. de seruit.vrba.prædio. vel tabulatum vocatur, quod vulgo dicimus *plancher*.

Rasa *pictura* dicitur quando deleta est, sublata, aboleta, & destructa, *rayee* Gallicè. Et de pictura loquitur l.qua ratione.§.1.ff.de acq.rerum domi.& §.si quis in aliena.de rerum diuisio.in Instit.

Rasa pictura.

Rasa moneta dicitur, cum extremis partibus circum diminuitur, & detractum ei aliquid & abscissum est, *rongnee*: Vnde Vlpia. Iurisconsultus scribit, Quicunque nummos aureos partim raserint, partim tinxerint, vel finxerint, si quidem liberi sunt, ad bestias dari: si serui, supremo supplicio affici debent, l.quicunque.ff de fals. Hic radere, *rongner*, tingere, *teindre*, forte argento viuo. Et hi duo casus non habent priuilegium, quamuis clericus fabricans, siue cudens falsam monetam, à iudice seculari soleat in hoc Regno puniri ciuiliter: secus si rasit, vel tinxit, vt alibi de his plene dixi. Alius autem casus, vtpote quando finxit, id est, vt glo. ibi ait, quando ex toto falsos fabricatur, est etiam priuilegiatus, vt diximus.

Rasa moneta.

Clericus cudens falsam monetam à iudice seculari puniatur.

Et quando rasura noceat instrumento, plene tradunt Panorm.& Felin.in c.ex literis.de fide instrumentorum, vbi rasura in loco non suspecto non vitiat: si autem loco suspecto sit, vitiat, vt ibi doct.censent, & in l.fi. de edicto diui Adria.tollen. C. scripsi in praxi benefic.de pictura.vide in l.impensæ.in fi.infra eod.

Litura quādo noceat.

Substantia dicitur, quo res subsistit, vel rei status, l.Iulianus.§.si quis.ff.ad exhibend.ibi, nam mutata forma prope interimi substantiam rei, & cui accidentia tanquam fundamento nituntur: vt aurum substantia est, quod per se subsistit, etiam si nullum accidens habeat, & nihil accidat, etiam si nullus color.

Substantia q̄d & quotuplex.

Substantia est duplex, quædam est prima, altera secunda, vt Aristot.diuidit: primam dicit esse, quæ per se & principaliter subsistit, vt omnia indiuidua, nomina propria, vt Titius & Sempronius: & maxime dicuntur substantia, cum neque in subiecto sunt, neque de subiecto aliquo dicūtur: Græci οὐσίαν nominant, vt Iurisconf.in l.in venditionib.in fine.ff.de contrahend.emptio.

Secundam substantiam vocant dialectici genera, & species, vt animal, homo: fusius apud Aristo.in prædicament. hæc declarantur. Sed apud Iurisconsultos substantia dicitur, sine qua res esse, & subsistere nō potest: & illud quod dat esse rei, & est veluti forma essentialis, ex quo aliquid in esse producitur, productumque conseruatur, teste Hengerdo.in libr.1.in sua dialectic. legal.nam substantia pacti est consensus.l.1.de pactis.ff.& in emptione cōsensus, res, & pretium sunt de substantia.l.1.& 2.& l.nec emptio.iuncta l.pacta.ff.de contrahen.empt. & in §.1.illo tit.in Insti.

Notandum est substantiam multis modis dici, primò pro causa, vt l.si ex pretio.C.si certum petat.vbi Bald.hæc asserit: allegat l.iurisgentium. §. quod fere.ff.de pactis.videte, & iudicate.

Substantia multis modis dicitur.

Secundò pro consensu, vt l.obligationum substantia.ff. de act & oblig.Bal.vbi supra: vel pro natura & essētia rei, teste Luca in l.Senatores.C.de dignita.libr.12.Ego existimarem ibi poni pro effectu, vel pro ipsa obligatione, vt exponit Alber.Brunus in tract.de forma & solemnita.actus, in præludiis.

Tertiò pro forma, l.Iulianus.§.sed si quis.ff.ad exhiben. l.si voluntate.Cod.de rescindend.venditio.Lucas de Penna, vbi supra.

Quartò pro materia, l.1.& l.in venditionibus.in fi.ff.de contrahend.emptio.Bald.vbi supra, ita explicat in dicta l. si ex pretio.

Quintò pro eo, sine quo actus consistere non potest, d. l.pacta.ff.de contrahend.emptio.& l.iurisgentium.§.adeo. de pact.hæc Bald.

Dico autem accipi interdum pro facultatibus, & patrimonio, quod vix sine illis homo subsistat, l.heres.ff.de petitio. heredi. ibi, quæ expensæ circa eandem substantiam factæ, tam necessariæ sunt, quam vtiliter factæ sunt. Et bonorum vsufructu legato, vsusfructus atææ peti poterit, quoniam

Substātia pro patrimonio.

quoniam qui bonorum suorum vsumfructum legat, non solum eorum quæ in specie sunt, sed etiam substantię omnis vsumfructum legare videtur. in substantia autem bonorum etiam area est. Lucas de Penna in l.3.in fi.C.de bo- vacant.libr.10.

Salua substantia.

Salua substantia, l.1.de vsufruc.ibi accipitur, id est salua te, seu proprietate rei.& §.1.Instit.de vsufruct.

Substantia hereditatis.

Substantia hereditatis pro æstimatione, l.si legatarius. ff. de dolo, dum dicit text.si legatarius, cui supra modum legis Falcidiæ legatum est, heredi ignoranti adhuc substãtiam hereditatis, id est vires hereditatis, vltro iurando, vel quadam alia fallacia persuaserit, tanquam satis abundeq; ad solida legata soluenda sufficiat hereditas, &c.

Substãtia, natura & solẽnitas differũt.

Item substantia est, qua primum res aliquid est: natura, qua primum res talis est: & solennitas, qua primum solennis est. & id quo primum deducitur ad esse, substantia est, quæ ponit rem in quidditate: natura ponit rem in qualitatę, & directa: solennitas est quidam modus circa ipsam, vt docet Bald.in l.etiam. col.1.de execut.rei iudic. & Albert. Brunus in tract.de forma & solemnitate actus, & Alcia.lib. paradoxo.5.c.16.vbi fusius tradunt: vos autem, si non graue sit, illos videre poteritis.

Contra substãtiam actus nõ valet consuetudo.

Notandum est, consuetudinem non valere contra substantiam actus, vt si disponat quod à superiore ad inferiorem appelletur.gloss.notab.in c.2.de consuet.in 6.vbi etiã ait non valere consuetudinem, vt appelletur ab officiali episcopi ad ipsum episcopum, quia idem auditorium est: scribit gl.in cap.aqua.de consec.ecclesi.vel alia.facit c.1. de coniugio leprosorum.

Papa contra substantiam actus non dispensat.

Secundò Papa non potest dispensare contra substãtiam actus: vnde non potest facere, quod monachus non sit superiori suo obediens, vel quod habeat proprium, text.glos. & doct. in c.cum ad monasterium.in fin.de statu monach. quia continet impossibilitatem: dicit Anton.Butrig.in c.fi. de consuet.consuluit in pulchro casu Barba.consil. 40.clementissimum.col.10.in 4.vol.

Consuetudo, vt testamentũ vel precarium non reuocetur non valet.

Tertiò non valet consuetudo, vel dispositio, quod testamentum reuocari non possit, l.1.C.de sacrosi.eccles.l.si quis.in prin.ff.de lega.3.vbi Bar. & declarat Decius consi. 293.viso testamen.

Quartò non valet ordinatio, quod precarium reuocari non possit ad beneplacitum concedentis, quia contra substantiam precarij est, l.cum precario. & ibi Bartolus. ff. de precar.

Vicarius & procurator reuocari semper possunt.

Quintò non valet actus disponens, vt procurator, vel vicarius reuocari non possit.glo.& doct.in c.fin.de procu. in 6.Curt.in repet.c.fin.col.30.de consuet. in glo.rationabilis.versic.7.Sic consuluit Alexand.consil.18.visis.colum. vltim.in 2.volum.

Pactum cõtra substantiam contractus nõ valet.

Sextò pactum contra substantiam contractus nõ valet, c.fin de precario.vbi Barb. plene explicat in 1.no.vnde nõ potest concedi vsusfructus sine vsu, l.per seruum.in fin. de vsu & habita.

Septimò non potest Princeps disponere, quod aliquis sine studio esset nominatus, quia tempus studij est de substantia nominationum. §. præterea.vbi scripsi, de collatio. in concordat.

Substantialia à iure introducta tolli possũt.

Ista autem non procedunt in substantialibus à iure positiuo introductis, in quibus valet consuetudo, vel lex, & Principis dispositio, vt docet Bart.in extrauagan.ad reprimendum.in verbo, & figura. in princip.quo modo in læsæ maiestatis crimine procedit. Sequitur Curtius in dict.cap. fi.de consuetud.in d.gloss.rationabilis: quod intelligerem, quando factum posset sine illo substantiali esse, vt in iudiciis: secus si nõ posset esse, vt in monacho, qui non potest esse sine obedientia, & castitate, & paupertate, licet istæ professiones à iure positiuo introductæ sint, vt doctor.dicunt in dicto cap.cum ad monasterium.de statu monacho. tamen non potest vnum tolli, & quod ipse remaneat religiosus. Bene facit Papa de monacho non monachum, sed residuum non potest, quia est in obiecto oppositum, quod esse non potest.l.vbi repugnantia.ff.de regul.iur. Alia huic rei accommoda legite per Albet. Brunum in tract. de forma & solennit. actus.

Ars quomodo accipiatur, & an legalis sciẽtia ars dicatur.

Arte positum. Ars sumitur hic pro artificio, vt supra dictum est. Ars dicitur etiam quædam recta ratio rerum faciendarum, dicta ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est à virtute, quam Græci vniuscuiusq; scientiam vocant: & hæc nostra scientia legalis sic ars rite vocari potest, & Imperator illam vocat artem in procemio ff.§.1.& §.itaque.

Vel etiam dicitur ars quædam collectio præceptorum, gloss.in l.iustitia.§.1.de iusti.& iure: & hoc modo scientia legalis etiã dici potest ars, ab arcto, arctas, quod arctis preceptis, & breuibus regulis concludar, vt author est Lucas de Penna in l.1. C. de excusatio.artificum libr.10. quæ tamen etymologia vt longe petita parum placet.

Ars quoque pro astutia, dolo, vel fraude accipitur, quã Græci τέχνην vocant, vt in l.1.in fin.C.de dilatio.l.fin.§.nec callidis.ibi, excogitatis artibus eludere festinant.de assesso. Et de multiplici arte loquitur philosoph. quem refert Albert. Brunus in tractatu de forma & solennitate actus, rubric. de generali cognitione formæ, versicul. 17. sciendum est.

Artifex quis dicatur.

Artifex aliquam exercens artem, *vn artisan, vn ouurier, homme de mestier*, & sunt ignobiles.§.sancimus. in authent. de testib.colla.7. Et huiusmodi homines in manibus suis sperant, & vnusquisque in arte sua sapiens est, sine his omnibus non ædificatur ciuitas: & non inhabitabunt, neque inambulabunt, & in ecclesiam non transiliẽt: super sellam iudicis non sedebunt, & testamentum iudicij non intelligent, neque palam facient disciplinam, & iudicium, & in parabolis non inuenientur, &c.scribitur ecclesiastici 28. c. in fine.& de his loquitur l.mercis.2. infra eod.vbi alia dicentur de his artificibus, & negotiatoribus.de artifice agit Iurisc.in l.quod si artificem fecerit. ff. de rei vindicatio. & in l.fin. de oper. seruorum. & l.si seruos pignoratos artificiis instruxerit creditor. ff. de pignorat.actione. & qui sint hi artifices declaratur in l.1.& 2.C.de excusatio.artificum. libr.10.bunde scripsi in tractatu de mercat.minutatim vẽdenti.in princip.in commentar.ad constitut.Reg.secundo tomo.

Rustici non dicuntur artifices.

Et rustici agricolæ non dicuntur artifices, vel artem exercere, secundum communem vsum loquẽdi, vt concludit Corneus cons.318. ex pluribus.col.2.in 1.vol.

Doctores an artifices dici possint.

Item iuris professores nõ possunt dici artifices, vt affirmat Claudius Seisellus in 1.col.4. ff. de iustitia & iure. per text.in cap.relatum.2. in fin.de testamentis.ibi, artificio & doctrina prouenium accipiendo de exercentibus vtiles artes, vt communiter ex communi vsu loquendi intelligimus artifices. Si tamen accipiamus artifices, id est exercentes artem, id est scientiam legalem, & artificium, id est artis & scientiæ illius exercitium, tunc generali sic sumpto nomine non perperam iurisperitus artifex vocabitur, vt in l.duo societatem inierunt, vt grammaticam docerent, & quod ex eo artificio quæstus fecissent, commune esset. ff. pro soci. Licet communi vsu loquendi vocetur artificium ars artificis, & effectio, seu factio quædam, *mestier*, in l. quod si artificem.ff.de rei vindicatio.l.sed & si.§.plane. ad exhibendum. quod & Aristotel.libr.6.ethico.comprobat, dum definit artem esse habitum recte faciendi, non autem agendi: aliud enim est factio, aliud actio: prudentiam vero habitum recte agendi. Quare iurisperiti prudentes dici possunt, potius quam artifices: vnde eorum scientia, & iuris peritia dicitur iurisprudentia. l. iustitia.§.vlt. de iustitia & iure, & §.iurisprudentia.Instit.de iustitia & iure.Tamen generali appellatione artis, prout est quædam collectio præceptorum, vt dixi, & prout comprehendit omnes sciẽtias, & tam late patet quàm scientia, quemadmodum actiuas artes, seu scientias, quæ in actione versantur, aut contemplatione, artes dicimus, ita & iurisperitiam, cum scientia actiua sit, recte dicemus artem: & ita ius ab Vlpian.in l. 1. ff. de iustitia & iure definitur, ars boni & æqui: id est scientia.atque ita artis nomẽ in latissima eius significatione ibi forsan accipi poterit, vt superius. De his autem

Artificium quid sit.

An iuris periti artifices sint vel prudẽtes.

artificibus abunde Chassaneus in catalogo gloriæ mundi, in 11.parte: & ego in d.2.tomo constitut.Reg.d.tracta.de metea.minuta. & in tract.de magist.artific.vbi de illorum monopoliis plena manu scribo.

Arctare vnde dictum. Et quia affine nomen artis videtur verbo arctare,potest dici forsitan deductum arctare ab arte.est autem arctare in angustum cogere,stringere, vrgere,l.2.§.si quis tamē cum posset non incidere in tempestatem,vel in fluminis vim,si ante profectus esset , vel tempore opportuno nauigasset, ipse se actauerit.ff.si quis cautionib.id est,cohibuerit se, & abstinuerit à profectione.Et eo in loco non succurritur ei, qui se arctauit: vt si citatus erat ad decimam diem,& ipse tardius venit, quam debebat,& die quadam postea impeditus fuit,& ob id non potuit interesse,ei non succurritur. per legem,qui commeatus.ff.de re militari.Aufrer.in decisio.Tholosa.quæst. 202.item quid si citatus. De stylo tamen curiarum Franciæ solet expectari absentes per quosdam dies, & maxime in Parlamentis,vt scripsi in tract.de contumacia.

Positum. Hoc verbum explicatur in l. hæc verba ille. infra eodem.

§. Item si dominus rem , quæ sibi furto aberat, ignorans emerit , rectè dicitur res abesse, etiam si postea id ita esse scierit, quia videtur res ei abesse, cui pretium abest.

Res an abesse videatur, si sciens quis eā emerit. Probat hîc Iurisconsultus rem abesse ei, qui eam emerit vel à fure,vel ab alio,& secundum quosdam siue sciens emerit , siue ignorans , quia pretium emptor dedit, etiam sciens. Ergo & res abesse videtur inspecta ratione text. ad hoc,vt actione prima debitor non liberetur. Nec refragatur quod dominus ignorans dicatur hic , quia sciens rem suam nemo solet eam emere : & ad ea quæ frequentius fiunt Iurisconsultus se refert , nolens ea, quæ non ita frequenter accidunt,excludere,per tex.in auth.cassa.C.de sacrosan.ecclesiis.gloss.in clemen.1. quam ibi no.de rescrip. Pretium enim semper abest,siue ignorans,siue sciens emerit,& ita res abest. Tamen mea sententia,si quis rem suam emerit,pretium venditori dare videtur,lege cuius.infra,titulo proximo. Quare rem existimo non abesse videri , vt pretij nomine agere possit:ob eā causam tex.adiecit ignorans,in sciente contra existimans. Et quamuis rei suæ emptio non valeat,siue sciens,siue ignorans quis emerit,l.suę rei.ff.de cōtrahenda emptione:quia cum ex vna causa dominus sit, ex alia esse non potest , nec fieri.l.3.§.ex pluribus. ff. de acquirenda possessione. l. sequitur. §. lana. de vsucapionibus.ff.capitulo , inter.de fide instrumentorum. Tamen de facto quis potest rem suam emere , quo casu si ignorans emerit,pretium repetit:si verò sciens à fure, non poterit ex sententia Alciati , quia donare videtur , l.si aliquam. ff. de acquirenda possessione. lege,si fundum.C.de euictionib. Bald. in l. cum res. C. de probatio. Decius in l. neque pignus.ff.de regu iur.Claudius Aquen.in l.qui Romæ. §. duo fratres.quæstione decima , de verborum obligationibus:nisi coactus emerit,eo quod vili pretio alij vēdebatur , nec tum erat copia iudicis , per quem rem suam posset vindicare , vel apparitor deerat, qui posset iniiicere manus in eam rem, id est vt Galliceè dicitur,*arrestare*,tunc cum protestatione eam emere prudentis est. Atque hac cautela vti nos posse existimat Cepola cautel. 10. si quis, quando volumus recuperare pretium rei furtiuæ,quam emimus , scilicet vt emamus eam nomine domini:hanc tamen cautelam ego aliquando improbaui. Si tamen emero ab alio, non ab hoc liberabitur fur, vt docet hic Alciatus.

Rem suā quādo quis emere possit cum protestatione.

Pretium quādo loco rei succedat. Glossa vltima notat ex textu pretium loco rei succedere,quod intelligunt in vniuersalibus, vt in hereditate. l.si & rem.ff.de petitio.hered.& aliis legibus in glo.alleg. videte Iaſ.in conf.231.vol.2. vbi dicit rem permutatam succedere in locum rerum subiectarum fideicommisso,efficitur fideicommissaria.l. si donatæ.§.1.ff. de donat.inter virum & vxorem.& l.filiæ.§.fi.de condit.& demonstr.

Diuersum autem est in particularibus.l.venditor.2.ff.de act.vel hered.vend.l. si quis vxo.§.Iulia.ff.de furtis.versi.si titius l. qui vas.§.fi.ibidem.

Id autem locum non habet in subsidium,quia & in his particularibus pretium succedit loco rei.Bart. in l.qui debitor. ff. quæ in fraudem creditorum:vel quando fuit hoc actum inter partes , l. res in dotem. ff. de iure dotium:vel quando conuenitur,eo quod est locupletior factus, l.si ipsa.ff.quod metus causa Petrus de Bella Pertica.q.425.Alex. Ias.& alij in l. si eum fetuum.ff.si certum petatur : Romanus singulari 69.Alexan.conf.186.in 5. vol. Chassaneus in consuetud. Burgundiæ , in rubr.*des successions des bastars*,§. secundo,in glossa:glossa singularis in l.1.ff.de distractione pignorum,

Declaratio quando pretiū loco rei succedere dicatur. Intelligere debemus pretium succedere loco rei , id est subrogari in locum rei,& hoc demum fit,quando pretium sortitur eandem naturam sicut res , & quando potest peti vt res,siue loco actionis, siue officio iudicis.Bald.in l.item si verberatum.ff.de rei vendi.

Vnde si res hereditaria vendatur,pretium computabitur in rebus hereditariis, sicut res,si vendita non esset : & condemnatus ad restitutionem hereditatis, tenebitur pretium rei vēditæ restituere,l.si rem & pretium.& l.diuus.ff. de petitio.hered.l.Imperator.in fi.cum l.seq.de lega.2.nam qui pretio fruitur , non minus habere intelligitur , quam qui principali re vtitur, & fruitur. Caius in l. quia ff.de vsufruct. In particularibus verò non succedit loco rei pretium , quia non habet eandem naturam & conditionem, sicut res. nam res furtiua per condictionem furtiuam peti poterit:pretium verò rei minimè,quia loco rei quo ad hoc non succedit, & quia non est furtiuum.l.in re furtiua.ff.de condictio.furti.l.qui vas.§.fin.& l.si quis vxori.§.si Titius. de furtis. Cepol.quæst.7.& sequenti.qui certos casus enumerat, sed illa limitatio in subsidiū, alios fere casus comprehendit.

Fundus acquisitus ex pecunia patrimoniali,an sit cōquæstus, vel patrimonium. Item fundus acquisitus ex pecunia patrimoniali , erit patrimonialis,non conquæstus,vt concludit Masuer.in ti. de societate.§.item nomina.latissime D.Tiraquel.in tract. de vtroque rettactu,in parte 1.§.32.nu.10 .cum seq.allegat text.in l.quid ergo.ff.de contract.emptio.tutel.vbi alia addidi. Vide doct.in l ea demum.C.de collat.

Quod ita demum verum est,si sit cautum,protestatum, vel declaratum ante ipsam venditionem, aut in ipsa venditione,: alioqui non, etiam si ex interuallo,argum,l.Modestinus.ff.de solutio.

Sed si venditio rei patrimonialis fiat simpliciter , tunc non fit subrogatio,lege,ex pecunia.C. de iure dotium,vbi fundus emptus ex pecunia dotali, non efficitur dotalis:& ibi tamen est materia multum fauorabilis, quicquid dicat Chassa. tenens cum præallegat docto.in rubric. *des droicts & appartenances à gens mariez*, in consuetud. Burgund.§.2. in verbo,*& acquestz*,columna prima. Quare maritum & xorem in huiusmodi voluntatis declaratione consentire oporaet , expresse vel tacite.& tunc qui consentit,sua iura perdit,& aliena fortificat,c.1.§.præterea.& ibi Bald.& alii, quibus modis feudum amittat.& lege, cum quædam.vers. dum enim. C. de administratione tutorum.& valebit talis consensus,cum tunc non videatur inchoata noua res,siue noua acquisitio , quæ tenet locum primæ rei suæ,quæ patrimonialis erat,argument. legis , si donatæ res §. si sponsus.in fin. ff. de donationibus. inter virum & vxorem. & quia consentiens ex eo consensu non potest pauperior, vel illud accipiens , valde locupletior fieri.l. si sponsus.§. concessa. & lege, quod si vir vxori. cum gloss. ff. de donationibus inter virum & vxorem. cum similibus aliis: alioqui habetur pro conquæstu , si non fuerit facta declaratio.

Dictio item quot modis sumatur. *Item*,hæc dictio continuationem inducit,& coniungit, vt hic , & regulariter quando perfectam sequitur orationem.gloss.& Angelus in §.item lapilli.de rerum diuisio.in Institution.l.item.ff. de pact.cum aliis multis,quæ adduci possunt , & præcipue.l.vltim.ff.ad municip.vbi sæpius repetitur vno contextu. Alberi.in tracta.statuto.quæst.70.

partis.

partis primæ. item quæro. col. 4. l. 2. §. item si extra. vbi Franciscus Curtius, de iudiciis.

Aliquando repetitionem notat præcedentium qualitatum, lege prima, ff. de publica. ff. & vectigal. vbi Roma. ita scribit, Aut oratio, quæ sequitur post dictionem item, est imperfecta ex parte appositi, vel prædicati, & tunc inducitur repetitio, & suppletur ex præcedentibus, dicta lege prima: aut illa oratio, quæ sequitur, est perfecta, & tunc si sit eadem ratio, & æquitas in tali oratione, quæ in præcedenti, & coniuncta vicinitate scripturæ: tali casu inducit repetitionem secundum eum, licet aliter Bartolus sentiat, & pro hoc est glos. in dicto §. item lapilli. de rerum diuis. l. si. §. item. ad municipalem. sic consuluit Carolus Ruinus cōsilio 162. viso processu. numero decimooctauo, in quinto volumine. sed vbi non esset eadem ratio vel æquitas, tunc non induceretur repetitio, sed potius esset continuatio. Bartol. plene in dicta lege, in repetendis. ff. de legatis tertio, & consilio vigesimoseptimo, visa facti. Interdum includit, lege prima, in fin. ff. de separat. Lucas de Penna in lege prima, columna secunda, C. de castrens. peculio militum, libro duodecimo. Quandoque corrigit, Lucas in dicta lege prima, qui allegat l. si cum venderet. ff. de pignora. actio. in qua nulla fit quidem mentio eius dictionis item, etsi ipse dicat.

Item alternat, vt idem Lucas ait in dicta lege prima, columna secunda, qui allegat legem quæ hoc non probat. videte plene Bartol. in dicta lege, in repetendis. & Romanum in l. 1. ff. de publica.

Et hæc dictio pluries repetita ostendit diuersitatem totalem capitulorum, inter quæ ponitur: ita loquitur Domic. Geminia. consilio sexagesimosecundo, prosequar. columm. 2. videte Boër. in §. 2. de iurisdictione omnium iudicum, in consuetud. Biturig. & Hippolytum cons. 75. clementissimum. num. 6. & seq.

Ignoranti in multis succurritur.

Ignorans. Ex his verbis colligite ignorāti succurri, idque in multis casibus, vt hic primus est, vt res ei abesse videatur, si ignorans eam furto subtractam emerit.

Ignorans non obligatur.

Secundò ignorans non obligatur, si nihil facit, vel eius negotia nō sunt gesta. l. generali. ibi, consensum enim non ignorantiam volumus obligari. C. de tabul. lib. 10.

Tertiò contrahens ignoranter incestas nuptias non punitur, l. qui contra. C. de incestis. nupt. nam aduersus scientes pœnas paratas esse dicit Scæuola in l. fin. ff. de decretis ab ordin. fac.

Quartò leges vel constitutiones ante publicationem non ligant, vt in authen. vt factæ nouæ constitutio. col. 5. cap. 2. constit. quia iuris contemptus esse non potest ante scientiam iuris, sed ignorantia.

Approbatum quando possit reprobari.

Quintò qui ignorans falsum esse testamentum, vel hereditatem adiit, vel legatū accepit, vel quoquomodo ignorauit, falsum postea testamentum dicere non prohibetur, l. qui ignorans. ff. de fals. vbi notat Hippolyt. quod si quis ignoranter quid approbet, non prohibetur postea reprobare, per l. generaliter. C. de non numerata pecun. l. si quis iusiurandum. de rebus credit. quod facit pro impetrantibus literas Regias, vt eis succurratur ex actu gesto ignoranter, vt illæ literæ debeant comprobari à iudicibus, & non recusari, & quotidie impetrantur super hoc literæ Regiæ, videlicet super actu ignoranter perpetrato.

Sextò si venditor furtiuam rē ignoranti emptori vendiderit, valet emptio, diuersum est, si sciuit, l. si in emptione. §. si emptor. de contrah. emptio. ff. l. si seruum. de actio. empt. Superius dictum fuit.

Interpola vestimenta quæ sint.

Septimò si vestimenta interpola quis emerit, pro nouis, Trebatio placere, ita emptori præstandum quod interest, si ignorans interpola emerit, l. præcipiunt. in fin. de ædilitio edicto. ff. interpola autem dicuntur renouata, Gallice *fripés*. l. Labeo libro posteriorum. de contrah. emp. ff. facit l. si post inspectum. de peric. & commod. rei vend. l. Titius. de resc. vend.

Octauò vēditor, qui celat seruitutē emptori ignoranti, tenetur: secus si hoc sciebat emptor, l. 1. §. 1. de actio. emp. ff.

Nonò si rem tibi inspiciendam dedi, & dicas te perdidisse eam, ita demum mihi actio præscriptis verbis competit, si ignorem vbi sit. nam si mihi liqueat apud te esse, furti agere possum, vel condicere, vel ad exhibendum agere. Papin. l. si rem tibi. de præscript. verbis. ff.

Aedilitium edictum ad morbos ignoratos pertinet.

Decimò ad eos morbos, ad eaque vitia pertinere ædilitium edictum probandum est, quæ quisque ignorauit, vel ignorare potuit. Vlpian. in l. quæritur. in fin. ff. de ædilit. edict.

Fideiussor qui iterum soluit an repetat.

Vndecimò fideiussor ignorans dominum soluisse, si iterum soluat ex substantia debitoris, mandati non tenetur, aliter est si sciens, l. si procuratorem. § si ignorans. ff. mandat. Ignorantia enim excusata est, vt ibi text. ait, & l. si fideiussor. 1. ibidem.

Sacra quando emi possint.

Duodecimò liberi hominis, & loci sacri, ac religiosi, qui haberi non potest, emptio intelligitur, si ab ignorante emitur. l. & liberi. ff. de contrah. empt.

Decimotertiò legitimam hereditatem vendicare non prohibetur is, qui cum ignorabat vires testamenti, iudicium defuncti secutus est. Paul. l. legitimam. ff. de petit. heredítat.

Decimoquartò si communis seruus sciente altero ex dominis furtum fecerit, & duplum ob hoc soluerit, liberat alterum, nec ab altero simplū repetit: diuersum est si ignorauit. l. si communis familia. ff. de noxal. actio.

Decimoquintò regula est, vt ex quibus causis ignorantibus nobis acquiritur, ex eisdem causis etiam furioso acquiri. Pompon. in l. si à furioso. ff. si cert. petat. & l. si à furioso. de actio. & oblig.

Tutor in litē non iurat.

Decimosextò iurare in litem tutor non potest. graue enim videtur, & ignorantes, inuitos tutores, sub alieni compendij emolumento, etiam periurium anceps subire, l. videamus. § 1. ff. de in litem iurand.

Decimoseptimò ignorans indebitum soluens repetit: sciens verò, quia donare videtur, non repetit, l. 1. de condict. indeb. ff. & l. cuius per errorem. de regul. iur. facit l. seruus. & seq. & l. indebitum. ff. de condict. indeb.

Institor palam reuocandus est.

Decimooctauò institor reuocari palam debet, id est claris literis, ne quis excusari ignorantia literarum possit, & in loco in quo negotiatio exerceretur. l. sed & si pupillus. §. præscribere. de institor. actio. ff.

Macedonianū non habet locum sciente patre.

Decimonono si sciente patre creditum est filio, cessat senatusconsultum Macedonianum. secus si ignorante. l. si tamen ad Macedon. ff. facit l. cum tamen. ibidem, facit tex. in l. 1. C. de decurio. lib. 10.

Sex menses à tempore scientiæ computantur.

Vigesimò cum sex menses vtiles, quibus experiundi facultas est, redhibitoriæ actioni præstantur, non videtur experiundi facultatem habuisse, qui vitium latens fugitiui serui ignorauit, l. cum sex menses. ff. de ædil. edict. nec sex menses ad conferendum computantur, nisi à die scientiæ, vel ad præsentandum, c. quia. de concess. præb. c. vno. de iure patr. in 6.

Ignorantia quando puniatur.

Vigesimoprimò ignorantia non punitur, l. genero. ff. de iis qui notan. infa. Misericordiam merui, quia ignorans feci, dicit Diuus Paulus: & cap. consuetudo. 8. distinctio. Et concupiscentiam nesciebam peccatum esse, nisi lex prohiberet, c. nam concupiscentiam. de constitutio. Et ignorans non delinquit, vt dicit gloss. in l. ex maleficiis. §. longe minus. ff. de actionib. & obligation. quam sing. notat Bald. in l. 1. C. qui accus. non poss. vt refert Iason in l. si mora. col. 6. ff solut. matrimo. & Roma. consilio 105. viso. colum. 1. & Barbat. consil. 51. illud. col. 2. in 3. volum. & cons. 62. Paulus. colum. 7. in 4. vol. & consil. 77. præclare. col. penul. ibidem. facit l. qui commeatus. §. tyroni. de re militari. ff. gloss. in l. 1. de receptato. Felin. in cap. à nobis. de except. abunde hanc congerit materiam Gomes. in cap. 2. not. 3. de constit. in 6.

Iuuans filium, vt patrem occidat, qua pœna puniatur.

Intellige tamen, quando ignorantia est sine omni culpa, l. fin. de decret. ab ordine faciend. Barbat. in c. 2. col. 11. num. 56. de constit. in glo. fin. Vnde si quis ignorans filium esse Titij, illi opem tulerit ad occidendum patrem, is iuuans puniri debet pœna legis Corneliæ de sicariis, non

F 5 pœna

pœna legis Pompeiæ de parricidiis, ob ignorantiam qualitatis occisi, scilicet patris, l. vtrum. ff. de parricid. Sic consuluit Barbat. consil. 51. illud in medium. col. 1. volu. 3.

Pœna delicti quando nō infligatur.

Item vt delictum puniatur pœna ordinaria, requiritur, vt is, qui illud admisit, sciens, prudénsque fecerit: secus autem si casu, vel ob suam tutelam, vel defensionem, l. quis ædes. ff. de in incend. ruina, vel naufrag. l. scientiam. §. qui cum aliter. & l. qui occidit. in fin. ad legem Aquiliam. Hippoly. de Marsil. consil. 25. vltra ea columna prima. Vnde qui rem sacram in domo priuata surripuerit, nō tanquam sacrilegus, sed tanquam fur tantum puniendus est, arg. l. 2. §. postea eum Apius. ff. de origine iuris: quia ignorat rem sacram esse: licet de iure canonico diuersum statutum sit, in cap. quisquis. 17. q. 4.

Imò si constitutio, vel statutum, vel lex, ignorantiam puniri iuberet, intelligendum esset, quando quis iniustam ignorantiam haberet, secus si iustam, l. diuus. in fin. ff. de falsis. & l. si quis. C. de iis qui in testa. sibi adscrib. Salicet. ibidem. & in l. senatus. refert Barbat. in dicto cap. 2. col. 10. num. 50. & seq. de constitutio.

Dissoluta ignorantia & supina idem.

Dissolutam ignorantiam vocat Iurisc. in l. cum sex in fin. de ædil. edict. ff. supinam & otiosam in l. nec supina. ff. de iuris & facti ignor. & hæc ignorantia nihil prodest, nec affectata. de prima autem est text. in cap. cum in tua. qui matri. accusa. & c. quosdam, & cap. quanto. de præsumptio. de secunda est text. in c. cos. vbi gloss. de tempor. ordin. in 6. clem. vna, de consangui.

Ignorantia præsumitur & quando probanda.

Vicesimosecundo ignorantia in dubio præsumitur, l. verius. ff. de probat. regu. ignorantia. de reg. iur. lib. 6. ideo qui scientiam allegat, eam probare debet. text. in l. omnes. circa finem. & ibi Bartol. de agricol. & censit. lib. 11. C. glo. & doctores. in l. 1. de recepta. ff. quæ iuramento probari potest, text. in cap. vt circa, in fin. & cap. nulli. in fi. de electiori, in sexto: quia ab animo pendet, gloss. in §. sed iste. versic. nanque de actionib. in verbo, dicit, in Instit. nisi publice notum esset, tunc iuramentum non admittitur. gl. & doctores in dicta l. 1. de recepta. & in cap. præsumitur. de reg. iur. in sexto. de Rota decisione 444. extra rotam. in no. sed aliquos casus excipit Anton. Corset. in additio. ad Panor. in c. 2. de constitutio. ponit tamen duos casus, in quibus scientia probanda non est, vtpote si quis commiserit delictum iure naturali improbatum, non requiritur probatio scientiæ, quia quilibet scire illa esse delicta debet. Signatum est enim super nos lumen vultus tui domine, vt Dauid scribit.

Secundus casus est, quando textus loquitur siue scienter, siue ignoranter quis teneatur: vel non facit differentiam inter scientiam & ignorantiam, tunc scientiam probare supervacineum est, ideo nō est probanda. l. ex maleficiis. vbi gl. ff. de actionibus & oblig. nam lex interdum dicit siue sciens, siue ignorans, l. suæ rei. ff. de contrah. emptione. l. minor. de euictionibus. §. penult. & l. bouem. §. si seruus. de ædil. edict. l. Proculus. de iure dotiū. & licet quis se ignorasse dicat: nihilominus eum in pœnam vectigalis incidere diuus Adrianus constituit, l. fin. §. licet. ff. de publicanis, vectigalibus, & commissis.

Probanda scientia.

Vltimus casus est, quando lege vel constitutione ita cautū est, vt pœna irrogetur facienti aliquid scienter, tunc scientia qualitas est, quæ probanda erit, l. non solum. §. sed vt probari. & ibi Bartolus. ff. de noui operis nuntiatione. Iason consil. 46. præsupponitur. columna tertia, volumine tertio: vt si quis recipiat exulem seu bannitum scienter, tenetur, l. 1. de recepta. ff. Et scienter communicans cum excommunicato, est excommunicatus. cap. 2. vbi etiam doctor. de exceptio. cap. nuper. de sententia excommunicatio. Et verberans clericum sciens eum clericum, est excommunicatus, cap. si quis suadente. 17. quæst. 4. iuncto cap. si vero. de sententia excommunicationis. Secus si ignorans, gloss. in l. si ignorans. loca. ff. Ideo in omnibus alienationibus, in quibus alienans cadit iure suo, intelligi debet, si sciens illas fecerit, text. singul. in cap. vno. de contr. inter dominum & emptorem feudor. quem vnice commendat eo in loco Baldus, & Panor. in consil. 3. col. 5. in fin. cum sequenti, in secundo volumine, & Socin. in tractatu Fallent. regul. 115. & Chassa. in consuetud. Burgund. in rubr. *des fiefz.* §. 8. gloss. *sans consentement.* nu. 17. facit l. vltim. in fi. ff. de legat. 2.

Expendēs falsam monetam punitur.

Et expendens falsam monetam scienter punitur: ergo talis scientia probanda est. Panormit. in cap quanto. de iureiuran. vt consulendo. refert Barba. consil. 51. illud. colum. 1. & seq. in tertio volum. per l. maiorem. C. de falsis. & Hippolyt. in l. qui falsum. num. 72. & seq. de fals. ff. Et pater seu vir permittens filium negotiari, vel vxorem, tenetur, si sciens, alioqui non: ideo probandum est sciuisse, in cap. quicunque. in verbo, scienter. de hæreti. in sexto. Sic consuluit Barba. consil. 5. illud. colum. 1. in quarto volumine, facit l. 1. C. de decurio. lib. 10. Nisi actus esset communiter notus, tunc scientia præsumitur; nam dicitur, tu solus peregrinus in Hierusalem, & hæc ignoras? facit c. fin. qui matrim. accus. poss. De ignorantia plura scribunt docto. in dicta regul. ignorantia. de regul. iur. & fusissime Hippolytus in l. qui ignorans. & l. qui falsum. ff. de fals. & de ignorantia iuris & facti dicam in l. subsignatum. infra eod. §. incertus.

De dictione postea & post.

Postea, & post denotant interuallum longum, vel paruum, secundum subiectam materiam, in qua describuntur. non enim certum tempus, sed ambiguum significant, vt Bart. & Iason & alij scribunt in l. fructus. ff. solut. matrim. quare sentiunt vtile ad testes dicentes, Titium insultasse in Caium, & postea illū vulnerasse: intelligitur enim de modico interuallo, videlicet, vt statim post insultum seu impetum vulnerarit: allegant l. illud. §. vlti. ff. ad legem Aquil. quæ contrarium probat, si accurate legatur: sed facit gloss. in l. qui de crimine. C. de accusa. Iacobi. in l. si quis intentione. colum. 2. de iudic. ff. Ias. in l. iurisgentium. §. quinimo ff. de pact.

Cautela pro examinatione testium.

Item si testes dicant Titium instituisse Caium, & postea Sempronium, vt etiam de modico interuallo intelligatur, nempe vt post institutionem vnius, immediata fuerit institutio alterius, atque vterque heres erit. Sed aduertere iudex aut commissarius debet, qui testes audit ita deponentes, vt interroget eos, de quo interuallo, quando dicunt postea factum, Gallicè *puis apres*. nam si illi interrogati responderunt, statim, vel cum alio interuallo vnius vel dimidiæ horæ, vel aliud, hoc modo cessabit dubium: alioqui ea probatio ambigua esset, & sic facile non reciperetur. cap. in præsentia. de probatio. intelligi tamen debet, vt dixi.

Interuallum demonstrant hæ dictiones, & quantū.

Nec placet recentiorum sententia existimantium huiusmodi dictiones significare tempus sine interuallo, in l. si vnquam. C. de reuocan. donat. sed pace eorum dixerim, semper aliquod interuallum significant: aliquando tamen momentaneum, interdum maius, & quandoque longum, vt patet ex his quæ supra citauimus. Quod & pluribus & peruulgatis possem probare exemplis, sed operam & oleum in his rebus adeo tritis & triuialibus esset perdere, atque sine iudicio ac delectu rerum multa congerere: quod semper odio prosecutus sum, nisi quatenus res exegit.

Sed vt ad rem breui redeamus, ac probemus interdum vtrunque interuallum, tam longum, quam paruum hac dictione significari, adduco l. grege pignori obligato, quæ postea nascuntur, tenentur. ff. de pign. vbi siue ex continenti nascentur, atque mox, siue ex interuallo, obligantur: quod suadetur etiam ex l. proponebatur. de iudic. iuncta l. Paulus. de pign. & l. 2. & seq. qui potiores in pign. habeant. l. sicut. §. illud. quib. modis pign. vel hypoth. soluit. & l. voluntate. ibidem. & l. qui cum tutoribus. in fin. de transact. & l. de his rebus. de arbitris. & l. & Atilicinus. de seruit. rustic. prædio. vnde moderni dictionem postea, idem quod mox & statim significare aiunt: multa more suo, vt multos euoluisse libros videantur, contexentes: quæ diligenter si inspiciantur, parum ad rem pertinent: ob id enim, quod post & postea significant aliquando modicum interuallum,

Mox & postea non idem significāt.

uallum, existimant mox & postea idem esse, quia mox etiam modicum interuallum videtur significare. Sed bona cum venia eorum dictum sit, si natura vtriusque vocabuli acutius perpendatur, aliud esse mox, aliud postea, seu post nemo negabit. Etenim quod mox fit, in actu, vel incontinenti fieri dicitur: sed quod post actum fit non potest dici in ipso actu fieri: quare non sequitur postea significare mox, vt infra dilucidius explicabitur. nam postea dicitur post ea, id est post eum actum, vel eam rem, vulgò *apres cela:* mox verò huius significationis non est, sed pro incontinenti, vel statim accipitur. hoc probatur ex vocabuli ipsius vi & natura inspecta, & l. 1. ff. de pignor. ibi, postea quæsitorum, id est post obligationem. l. 2. in fin. ibi, postea, id est post sententiam, & rem iudicatam, eod. tit. facit l. & quæ nondum. §. 1. ibi, postea, id est post tempus conuentionis. ibidem, & l. qui ædificium. & l. sequ. de seruit. rustic. prædior. ff. & facit l. si iidem codicilli. C. de codicillis.

Sententia Iaso. reprobatur. Nec probo sententiam Iasonis in l. iurisgentium. §. quinimo. ff. de pact. dicentis postea denotare interuallum, post vero non, sed incontinenti: nam contrarium probaui in l. 3. supra eodem. Sed quia hæ dictiones denotant interuallum, interdum paruum, interdum longum, ideo Iurisconsultus aliquando declarare solet, & dicere, post ex interuallo, vel post multum temporis, vel postea sine mora, vel post aliquantulum temporis: & quæ dubitationis causa scribuntur, ius commune non lædunt, l. qui mutuam. ff. mandati. & regu. quę dubitationis de reg. iur. ff. Probat dominus Tiraquellus in tract. de vtroque retractu, in prima parte, artic. 1. gloss. 2. num. 50. & in interpretatione l. si vnquam. in verbo, postea. C. de reuocand. donat.

Opinio Zasij reijcitur. Item non placet opinio Zasij in l. 2. §. post deinde. de orig. iur. vbi dicit, deinde abundare, & ornatus causa positum, quando vtrunque scilicet post & deinde, vt in illo text. coniugitur. Sed aduertite, interdum Iurisconsultos & sæpius, scribere post deinde, vel deinde post, & tunc elucidare volunt tempus clarius, & denotare maius interuallum, quam si altera dictio ex his tantum esset simpliciter scripta. quare neutra dictio erit superflua: quod probat l. si fundus. ibi, si nesciente domino res eius hypothecæ data sit, deinde postea dominus ratum habuerit. ff. de pigno. Nam primum nesciente domino res obligata est, deinde videlicet post huiusmodi obligationem, non tamen incontinenti, sed ex interuallo dominus ratum habuit: dicendum est eo quod ratum habet dominus, voluisse eum retro currere ratihabitionem ad illud tempus, quo conuenit. voluntas autem eorum fere demum seruabitur, qui & pignori dare possunt. facit l. sicut. §. superuacuum. ibi, deinde postea bona fide redemerit. ff. quib. mod. pign. vel hypoth. soluat. & l. illud. ad legem Aquil. quæ bene probat, & l. fin. communia prædio. C.

Constitutio Regia declaratur. Et hæ dictiones declarant cum diem, cui adiiciuntur, non comprehendi: ideo ordinatio Regia, quæ vult, vt quis possit renuntiare appellationi intra octo dies postea sequentes, *dedans huict iours apres prochains, & suyuans,* non comprehendit diem appellationis emissæ, & ita declarauit Senatus Parisiensis, vt plene à nobis tractatum est in tracta. de appellatio. in illa ordinatio, artic. 15. in 3. tom. commentar. in constit. Reg. Gallic.

Item hæ dictiones post & postea parum aut nihil differunt, per l. forma. §. quæ post censum. ff. de censib. vbi tex. primo vtitur dictione post, & statim dictione postea. Moderni in d. l. si vnquam. satis abunde de his: sed intellectum

Intellectus l. quoties. §. si quis ita. ff. de heredib. instit. & interpretationem l. quoties. §. si quis ita. de hered. instituend. non satis dilucide tradere mihi videtur. Cuius legis hæc verba sunt: Si quis ita scripserit, Stichus liber esto, & posteaquam liber erit, heres esto: Labeo & Neratius & Aristo. opinantur, detracto verbo medio postea, simul ei & libertatem & hereditatem competere. quæ sententia mihi quoque vera videtur. Ecce text. vbi oportet detrahere verbum postea, quando demonstratur actus cohærens simultaneúsque, & nō separatus: & ita transit D. Tiraquel. allegans Roma. ex eo text. adnotantem, vt dictio postea posita inter ea, de quorum natura est, quod in idem tempus concurrant, non inducit interuallum.

Sed ad hæc vos aduertite: nam esse videntur, subobscura, nec satis apertè declarata. Cum testator dixerit, Stichus liber esto, & posteaquam liber erit, heres esto, detracto illo verbo postea, simul & libertatem & hereditatem consequetur, quia eodem momento liber & heres erit: & ob id dicit, detracto illo verbo postea, quia nullum est medium, aut interuallum inter libertatem & hereditatem consequendam, cum vtrunque simul competat, vt text. ait. Est autem adiecta in casu illius text. illa dictio postea, non quidem sine causa, cum omnis dubitatio ex ea pendeat. eo enim quod testator dixit, posteaquam liber erit, heres esto, dubitabatur an longo interuallo quodam voluisset hunc seruum heredem esse, posteaquam esset liber, an verò statim, vbi liber esset, atque ita simul: respondet Iurisconsultus simul fore heredem & liberum, nec ob hoc verbum postea medium interiectum, voluisse differre tempus hereditatis à libertatis tempore: sed detracto verbo postea perinde erit, ac si dixisset, & liber & heres esto, atque ita vtrunque simul competet: sicut dicitur, libertate relicta cum moriar, vt inutilis adiectio videatur eorum verborum, cum moriar. l. qui duos. §. 1. ff. de manu. testam. nam vtrunque, scilicet & libertas & hereditas confertur in tempus mortis, cum viuentis heres quis non fit. l. qui superstitis. ff. de acq. hered. idcirco Stichus nec liber, nec heres erit ante mortem testantis, sed vtrunque simul competet, eodémque momento, sicut ibi dicam, in meis nouis interpretationibus.

Ex quibus adnotare possumus dictionem postea, seu postquam, seu posteaquam, regulariter significare interuallum: sed interdum ex mente disponentis, & ex re inutilem fere esse adiectionem, & detrahi, vt d. §. si quis ita: nam eo loco testator voluit Stichum liberum & heredem: & quia viuo testatore non potest heres esse, nec erit etiam liber: sed posteaquam liber erit, quod post mortem testantis eueniet, erit & heres simul, atque vno momento liber. Et hunc arbitror clarum & lucidum eius text. sensum, quicquid alij iactent.

Item hæc dictio, postea denotat aliquando actū ipsum inceptum solum, & nondum perfectum: vt si dicamus post nuptias, intelligimus plerunque inchoatas, & nondum peractas: item post bellum, id est incepto bello, nondum tamen peracto. ita in l. 2 §. fin. vbi glo. & docto. ff. si cert. petat. ad id pertinet l. 4. in fin. de vsu & habita. vbi mentio fit dictionis postea, quæ initium actus respicit. *Hæ dictiones interdū actū cœptum, nondū perfectum significant.*

Interdum etiam verbum postea significat interuallum post actum perfectum, vt hic post furtum: nam furtum primum contractum est ab aliquo, & postea, id est post illud furtum, longo forsitā interuallo temporis à furto ipso admisso, dominus ignorans rem suam emit, ei abesse res videtur: & ita fere semper sumi solent, vt actū transactum & perfectum, cui adiicitur, significet: idque passim in iure videre est, & in iuribus superius adductis. *Postea & aliæ aliquando significant actū perfectum, non solū cœptum.*

De dictione postquam loquitur Iurisconsult. in l. ab hostibus. in fin. ff. ex quib. caus. maior. l. postquam. vt legator. vel fideicommisso. ser. caus. eau. & l. venditor. ff. communia prædio. De dictione posteaquam, in l. si quis posteaquam. de iudic. & l. si cui. in fin. de seruit. Reliqua verò quæ dixi de dictione post, vide in l. 3. s. cod. quæ hic accommodari possunt. *Dictio postquam quid denotet.*

Ita esse, pro sic, hoc modo, perinde, *ainsi*. Sic exponitur in l. ædificia, ibi, ita consummauit, vt iam in vsu esse possit. infra eod. *Ita esse.*

Ita confirmati codicilli, id est hoc modo, hac verborum conceptione, his verbis, l. verbum erit. & l. nepos Proculo. ibi, ita dotem promisit, & legem ita dixit. infra eod. & l. si cum fundum. & l. triplici. l. si ita. & l. inter illam. in fin. infra eod. & glo. in l. Iulian. de condi. & demonstrat. dicit denotare conditionem, & ita intelligendam l. sed & si. l. §. quod ait senatus. ff. de petit. heredi. Vnde si ita rem

commoda

commodaueto, ne anferatur ante certum vsum, non potero antea auferre.l.in commodato.§.sicut.ff.commodati. Multi sunt alij loquendi modi, sed ad praxim parum accommodati, ideo eos omitto.

Ita tamen. Ita tamen restringit, & modificat præcedentia, l. si iudex in fin.ff.de minor.scripsi in glo. ita tamen.de mandat. aposto. in concord.

Itaque. Itaque, proinde, ergo, l.coram. & l.si calumnietur.§.fin. infra eodem.l.2.ff.de negot.gest.l. quod si minor.§.restitutio autem ita facienda est, vt vnusquisque ius suum integrum recipiat.itaque,&c.l.in re communi. de seruit.vrban.prædiorum.

Ita demum. Ita demum, in l.3.supra cod.dictum extitit, quid significet. ad alia pergamus.

§. Rem amisisse videtur, qui aduersus nullum eius persequendæ actionem habet.

Is videtur rem amisisse, qui non habet actionem aduersus aliquem ad eam rem persequendam: quod si actionem habeat, non videtur rem amisisse. Qui enim actionem habet ad rem, ipsam rem habere videtur, & sic non amisisse, l.qui actioné. de regu.iuris. ff. quod vtile est ad cessionem

Legis vtilitates. faciendam, vt si quis dicat amisisse bona, eo vult cedere bonis, vt nó admittatur, si mutuauerit pecuniam, & actiones habeat contra multos.§.fin.de actio.in Instit.

Bona amisisse quæ dicatur in cessione & quinquennalibus. Vnde vidi non comprobatas literas, in quibus dicebatur, quòd talis amiserat bona sua, vel bonam partem, & idem in impetrante literas dilatorias quinquennales, qui dixerat sic: *Auoir perdu la maieur & greigneur partie de ses biens, à cause de la guerre:* & probatú fuit dedisse pecuniam mensulariis, & sic non amiserat, per istum text.

Res rursus legata amissa. Etiam prodest, vt si testator legauerit decem Titio, quæ si amiserit, rursus vult vt alia decem tribuantur: si legatarius ea mutuauerit, alia decem non habebit, quia ea amisisse non videtur per istum tex.& l.fideicommissa.§.si quis decem. ff. de legat. 3. Nam ipse pro pecunia mutua certi condictionem habet.l.certi condictio.ff.si cert.petat.

De commodatario. Idem dici potest in commodatario, à quo vi latronum ereptus est equus commodatus, vt amisisse eum non videatur, si sciat vbi sit, & possit illú recuperare. Nam actionem ad rem recuperandam habet, alioqui amisisse videtur, & erit liberatus.l.in commodato.§.nunc videndum.ff. commodat.& idem in depositario, conductore, & aliis, de quibus dixi in §.fin. supra, l. proxima. & idem si debeant compensari amissa in bello, vt inferius dicetur.

Amissum in ludo an repeti possit. Item amisisse non videtur is, qui in ludo alearum victus fuit, quia actionem habet contra victorem. authent. alearum. C. de relig. & sumptibus fune. Sed de generali consuetudine Regni amissum videtur, quod in ludo est perditum, nec datur actio ad illam rem amissam recuperandam, vt scripsi in proœmio commentar. ad constit. Regi.Gall.gl.5.in 1.tom. nisi fuerit minor, vt in l.si minor vigintiquinque annis filiosa. vbi glo.ff.de minor.l.si quis cum sciret.pro empto.l.fin.de aleæ lusu.

Limitationes ad legé istam. Limitatur non procedere, quando ex æquitate daretur alia actio, tunc prima dicitur amissa, vt si emeris domum, & postea metu compulsus fuisti ab emptione discedere, certe amissa est empti actio: tamen ex æquitate datur actio quod metus causa, l.si mulier.§.si metu.ff.quod metus cau. & licet vna actio sit amissa, alia non. ideo dicit text.aduersus nullum eius rei persequendæ actionem habet: sed si aduersus aliquem habeat actionem, non videtur rem amisisse.& idem intelligas in iure pignoris, vel alio, vt etiam amissum censeatur, si aduersus aliquem actionem pro eo iure non habeam, l.1.& per totum. ff.quibus mod.pignus. vel hypotheca solui.

Res quæ facilè non potest recuperari, amissa censetur. Secundò non procedit, quando res facilè non posset recuperari, imò tantum quis esset expensurus in recuperanda re, quantum valeret; tunc enim amisisse etiam censetur, argu.l.mediterraneæ.C.de ann.& trib.lib 10.vbi etiam Bart.scribit non imputandum tutori, si non exegerit debitum pupilli, vel non refecerit domum, in quib. oportebat plus expendere, quam res, vel debitum esset, l.sed an vltro. §.1. ibi, quid enim si eam insulam fulsit, quam dominus quasi impar sumptui dereliquerit?ff.de negot.gest.

Tertiò iste text. intelligi debet, rem tunc esse amissam, quando nulla actio datur ad eam persequendam, si possessionem dominus non habeat, vt probat hic text.eius persequendæ. Nam si quis rem possideat, ei qui possidet, non est actio prodita ad eam persequendam, §.æque.in fin. de actio.in Instit.vbi dixi vnum casum mirabilem, & tamen possessor rem non videtur amisisse, quia eam habet. l.vna. C.de alienat.iudic.mutan. caus.fact. Vnde interim quandiu possidet, non dicitur rem amisisse, licet nullam habeat actionem aduersus aliquem, quandiu possidet, etiam nullam haberet actionem ea amissa, tamen sufficit possidere, l.fin. C. de rei vind.& sic actio in rem est ius persequendi rem in iudicio per istum textum. *Alibio possessori non datur.*

Quarto licet instrumentum collatæ dignitatis, vel beneficij fuerit amissum, non tamen amissa censetur dignitas, nec beneficium, l.statum.C.de fide instru. sed contentum in instrumento amisso per testes probari poterit, l. testium. in fin. C. de testibus. Scripsi in praxi benefic. abundantius.

Item si aliquis manus meas, dum gererem pecuniam, excusserit, atque ob id pecunia deciderit in mare, vel flumen, quia aduersus eum mihi actio competit, non videor pecuniam amisisse, per hunc text.& l.si seruus. §.si quis de manu.ff.ad leg.Aquil.& l.si quis vxori. §. si quis de manu. de fur. l.duo. de præscript. verb. Etiam non potest videri minus soluisse is, aduersus quem amplioris summæ actio non competit, l.non potest.ff.cod. *Excutiens pecuniá à manibus meis tenetur.*

Item non videtur rem amisisse, cuius propria non fuit, l. non videtur amittere.de reg.iur.vbi plenè Deci. limitat.

Sed dubitari potest, si fundum per bellum colere non possit, nec ex eo fructus percipere, an teneatur emphyteuta soluere pensioné? per hunc tex.non videtur teneri, quia res amissa & perdita videtur, quoad effectum: at cum res perempta est, emphyteuta à solutione pensionis liberatus est, l.1.C.de iure emphyt. & nullus potest percipi fructus, nec potest quis ad illam rem accedere, videtur perdita. Bart.per illum text.in l.interdum. §.1. ff.de acquir.possess. facit l.forma. §.1. ff.de censib. l.cum vnus.C.de bonis authorit. iudic. possid. contra tamen sentiunt docto. in l.1. per illum text. nisi res sit omnino perempta, & ibi Iaf.cuius dicta non curo transcribere: & illa est communis interpretum sententia, à qua vsus iudiciorum non discedit: ex æquitate tamen aliquid diminuendum esset, quando pensio magna esset, & longo tempore non esset quicquam ex re consecutus. *Emphyteuta tempore belli an ad pensioné teneatur.*

Perditum dicitur, quando in rerum natura esse desiit, text.in l.deperditum.ff.de petitio.hered. ideo si detur mihi pensio, quando res perdita erit, intelligitur, quando vtilitas eius in totum, vel ex maiori parte erit amissa, Roma. consil.510.in vltimo dubio, & Claud. Aquen.in §.1. l. interdum.ff.de acquir.poss.per l.si pater.in fin.ff.de iure dotium, & cap.si tibi concesso.de præb. in 6. *Perditú quid.*

Alibi dicitur amissum, quod non est acquisitum, l pupillorum.C.de administ. tuto. & alibi amissum non intelligitur, quod ablatum alteri non est, l.nec vtilem. in fin.ff. ex quib. caus. maior. & an verbum amitto sit latæ sententiæ, decidit glo.in l.2. C.de iur.emphyteu. & l.si quis tantam.C.vnde vi.Feli.in cap. Rodulphus.de rescriptis. & ca. cum non ab homine. de iudic. & sic amittere hic sine, d, pro perdere capitur, ab, a, & mitto compositum.l.alienationis.infra cod. & in l.fin. ibi, aut quomodo alienent, aut amittant. ff. de legib. l.si mulier. §.si metu.1.ff.quod met. caus.nec est opus exponere ibi, dum amittitur, id est amissa est: nam eo ipso quod obligatio amittitur & euanescit, amissa est, quamuis ibi gloss. contra. & pro perdere frequétius in iure sumitur, in l.3.ad legem Iul.pecula.ff. l.hoc autem.ibi, Amitto ius meum. de seruit.vrban.prædio. Anniculus amittitur, qui extremo die anni moritur, l.anniculus. 1. infra cod. *Amittere quot modis capitur, & phrases.*

Amittere

Amittere possessionem, seruitutem, ciuitatem. Amittere possessionem, l.si seruus communis.ff.de noxal.actio.in fin.& l.si possessori.in princip.de iureiurand. Amittere seruitutes prædiis debitas, l.heredes.§.item culpæ.famil.ercifcun. ff. Creditor qui non idoneum pignus accepit,non amittit exactionem eius debiti quantitatis, in quam pignus non sufficit, l.creditor.2. ff.si cert.petat. nisi apud Venetos,vt dicit glo.ibi,& in l.si pro mutua. C.illo titul.dicentes, *Che a el pegno, batta el co com ello.*

Secundò amittere ciuitatē dicitur, qui exul fit à ciuitate,l.amissione.& l.fin.ff.de capit.deminut.& l.2.de pœnis. Amissio ciuitatis,l.licet.1.eod.& plurimæ phrases ad hanc significationem tendunt, sed his contentus ero.

Amittere pro dimittere. Tertiò pro dimittere capitur,& quod nos dimittere dicimus,antiqui amittere nominabant,vt author est Donat. apud Terent.in heautont.& Budæus in adnotatio.in Pande.l.2.ff.de orig.iur.

Quartò amittere è manibus, pro vacuare manus, & se dessaisire.Budæus,vbi supra,& in Forens.quod Gallice dicimus, *vuider les mains.* nil allegat more suo.

Declaratio ad l.nec vtilem. Quintò amissa etiam dicuntur ea, quæ corrupta alicui relinquuntur,scissa forte,vel fracta,l.prætor.2.§.amissæ.ff. vi bonor.rapto. Sed non intelligitur amissum,quod oblatum alteri non est,quod ad hoc vt quis ad rem illam restitui possit, l.nec vtilem. ff. ex quibus cauf. maior. Nam si equus meus,tempore quo absens erā reipubl. causa, mortuus fuerit, non dicitur amissus, quia alteri non est oblatus, id est acquisitus,vt gl. ibi, ideo ad illum non possum restitui.alij in illo text.habent ablatum,videte, vtra expositio melior sit. Et amissum in bello dicitur,quod propter

Amissum in bello quid dicatur. causam belli perditum est:idem in incendio,in l.1.§.ex incendio. ff.de incendio. quod facit vt si amissa in bello sint restituenda,vt intelligendum sit vt supra dictum est,vel si quis velit impetrare ob hoc literas annales,aut quinquennales: de quibus abunde scripsi in 2.tomo commentar. in constit.Reg.Galliæ.tract.de literis dilator.

Amissum dicitur, quo perpetuo caremus. Sextò amissum id dicitur, quo perpetuo caremus. inde pater dicitur sic amittere filium, maritus vxorem,ca.quia nonnulli. in fin. & ibi Hostiens. de cleric.non resident. l. interdum. ibi , veluti quod pater litigator filium , vel filiam , vel vxor virum , vel quod filij parentes amiserint. ff. de iudic.

Admittere varijs modis. Admittere cum d.pro recipere, l.1.§.item quæritur.ibi, aliam in riuum admittat. ff. de aqua quotid. & æstiua. l.1. §. præuaricatorem. ibi , falsas excusationes admittere. ff. ad Turpillia. ff. ad l.qui ferunm. ibi rationabilius est eam admittere sententiam. ff. de actio. & oblig. l.vnica,furti aduersus nautas.l.prætor.2.§.turpem autem,ex quo nu.admittimus.ff.vi bonor.raptor.& l.si cui.§.iisdem.ibi,non facile admittendum.de accusatio. l.famosi admittuntur ad hanc accusationem.ff.ad legē Iul.maiest.l.relegatorum.§.si quis eam sententiam admiserit.de interdict.& releg.l.fi. de castren.pecul.l.item si vnus.ff.de arbit.in fin. Emater.ibi,sed non est admittendum.de inoffic.testam.l.idemque.§.idem Labeo.ff.mand.cum pluribus aliis.

Admittere possessionem. Admittere possessionem,pro adipisci.l.sed & si l.§.perinde.ibi, sine dolo possessionem noluerit admittere. ff. de petitio. hered.

Sumptum admittere. Admittere sumptum iudex debet, id est rationem sumptus habere , l.at si quis. §. iudex. ff. de religios.& sumpt. funer.vbi exponitur,dum primo dicitur admittere, deinde rationem habere.

Admittere pro committere. Admittere pro committere & facere,l.si is cui commodata res erat,furtum eius admisit.ff.de furt.l.actionum genera.§.ex facto.ff.de actio.vbi primo dicit admisit,deinde commisit.idem in l.stuprum.de adulter.proba. l.1.§.si seruus purè legatus ante aditam hereditatem quid admiserit. si quis testa.liber esse iussus fuerit,l.3.in princ.de re milita. l.furtim.circa finem. ff. arbor.furt.cæsa.l.denique. §.accidit.quod vi aut clam,l.4.de tribut.actio.l.1.in fin.de fur. & l.nequid.in fi.de incend.l.qui cædem admiserit.de sicar. l.congruit.in fin.ff.de offi.præs.

Admissus dolus,id est commissus, l.hæc verba cui,infra eod. Admissa vis, l.si cum exceptione. §. & sane,ff. quod metus causa.

Admittere pro delinquere sæpius accipitur.nam qui delinquit, quicquam committit, ob id admittere pro delinquere Iurisconsulti vsurpaut. l.spurij. ibi, non enim impedienda est æquitas eius,qui nihil admisit.ff.de decurio.vbi gl.exponit,id est deliquit.l.ex lege.ad legem Iul.repetund. l.1.si famil.furt.fecisse dicatur:sed pro cōmittere ibi etiam exponi (vt mea fert sententia) posset.

Admissum etiam pro delicto, siue commisso,l.militem delicta,siue admissa. ff.de re milita.& l.ex iudiciorum publicorum admissis.de accusa.& l.si quis extraneus.ibi, admissum contrariam voluntatem declarat. de acq. here. & l.3.§.si quis dolo.ff.de tab.exhib.vbi primo facinus nominat,deinde admissum. l. Stichum. §.tametsi. ibi,sane quoniam impunita non debent esse admissa, de solutio. & in l.ita vulneratus. circa fin.ad legem Aquil. dicitur maleficia. & facit l.2. de abigeis. l.1. in fin. ibi , prout admissum suggerit. de effracto. & l.si adulterium,§.1.ibi,duplex admissum. de adult.& de eiusdem hominis admisso sæpius quæri non debet. l. licet. in fin.ff.nautæ,caupo.stabu. Inde Iurisconsulti dicunt quem puniendum pro admissi criminis qualitate , l.miles.§.mulier. ff.de adult. vel pro admissi mensura, l.penult. §.sed & pro conditione. & l.final. ibi, pro modo admissi. ff. de extraord. criminib. vnde si crimen sit adiunctum verbo , admissum accipitur pro commisso: si verò sit solùm admissum , fere accipitur pro delicto, seu maleficio. *Admissum pro delicto.*

Admittere quoque est marem fœminæ , aut fœminam mari admouere ad coitum.Budæ.per text. in l.si quis vxori.§.si quis asinum meum coegisset,& in equas suas τὸ γένος duntaxat χάριν admisisset.ff.de furt.id est causa generationis , suscipiendique fœtus gratia,asinum equabus suis miscuisset. inde admissarium equum , ad coitum electum. & admissarium pro homine libidinis peruagatæ, perditæque luxuriæ, ad omniúmque fœminarum libidinem exposito, posuit Cicero in orat. in Pisonem. *Admissarius equus.*

Admittere equum pro conscendere accipit Budæ. in 2. annota.vt est apud Cicer.de finibus.libr.2,ibi,Num etiam Decius cū se deuoueret,& equo admisso in mediam aciem Latinorum irrueret , aliquid de voluptatibus suis cogitabat?& Liuium lib.2. ab vrbe condita:sed ibi admittere pro concitare accipitur:& Floridus Budæum in hoc puerilitet lapsum scribit lib.2.lectio.succissiuarum c.8. Vide praxim huius clausulæ, Admitti facias,&c.in praxi benefic.in bulla nouæ prouisio. circa finem. *Admittere contra Budæum.*

Committere elucidabitur in l.inter stuprum.‡.eod.

Emittere,extra mittere,in lucem producere, edere, publicare : inde instrumentum emissum , in l.emptor. ff. de pact.in fine.Et epistola emissa, in l.cum tabernam. §.1. de pign.Emissas literas,l.dotale.2.de fund.dotali. Emissa manus. l.quidam. ff. de probat. declaraui pro cautione manu facta,in legē,mulieris.§.res abesse.supra eod. *Emittere.*

Immittere declarabo in l. malum. §. inter proiectum & immissum. infra eod. Mittere, in l.munus.1.infra eod. elucidabitur.

Omittere,pro dimittere,penitus relinquere,missum facere,*delaisser*.l.alienationis.‡.eod.vbi scribam. *Omittere.*

Permittere est concedere, de quo in l.duobus.infr.eod.

Remittere de hoc verbo dicetur in l.inter stuprum. infra eodem.

Videtur. Hoc verbum declarabitur in l.ostentum. infra eod. & hic proprie accipitur , vt docet Cepol. per l.interdum.§.1.ff.de acquir.possess.dixi in l.1. supra eod.

Aduersus,hic pro contra accipitur,& in l.non potest videri minus soluisse is , aduersus quem amplioris summæ actio non competit.infra eod. *Aduersus.*

Interdum nomen est, & capitur pro opposito , & contrario, vnde aduersari verbum, id est contrarium esse, opponi : & aduersa pars, pro aduersatio:de quo ostendemus in l.maiore. ‡.eod. & aduersa tempestas maris , in l.nauis aduersa.ff.ad legem.Rhod.de iactu.

Aduersio

Aduersio quid significet. Aduersio licet communiter legatur in quibusdam legibus, tamen communius ibi legi debet auersio, vt docet Budæ. in suis annot. quæ tunc dicitur, quando is, qui periculum suscipere debet, illud in alium auertit, & is illud suscipit, Vlpian. in l. 1. §. exercitorem. ff. de exercit. actio. ibi, Exercitorem autem dicimus eum, ad quem obuentiones, & reditus omnes perueniũt, siue is dominus nauis sit, siue à domino nauem per auersionem conduxit, vel ad tempus, vel in perpetuum. & l. vlt. in fin. ibi, imo si auersione nauis conducta est, pro duobus millibus merces debetur, ff. de l. Rhod. l. qui officij. in fin. de contr. empt. ibi, res in auersione empta, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit, etiam si res assignata non sit. & l. si quis vna. §. si auersione vinum venit, custodia tantum præstanda est: ex hoc apparet, si non ita vinum veniit, vt degustaretur, neque acorem neque mucorem venditorem præstare debere, sed omne periculum ad emptorem pertinere. ff. de peric. & commod. rei vendit. facit. l. opus quod auersione locatum est, donec approbetur, conductoris periculo est. ff. loca. & l. hæc distinctio conuenit illi, quæ à Seruio introducta, & ab omnibus fere approbata est, vt si auersione insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit, effecerit: animaduertatur, necessario necne id opus demolitum sit. ibid.

Alciat. verò in lib. 6. parergon c. 28. aduersionem legendum putat, & vendi id locari've aduersione dici existimat, quod eo pacto venditur, vt ab aliquo approbetur, & secundum eius iudicium æstimetur. Adducit d. l. opus. & alia iura, quæ supra adducta fuerunt. Nam aduertere est considerare, & perpendere: & aduersio significabit considerationem alterius, qui ad hoc adhibitus fuit. & Alciati sententia menti text. magis videtur conuenire. videte & iudicate, vel si dici possit, quod aduersione quis rem emere dicitur, qui rem cum sua causa, suisque vitiis emit, & (vt dicunt) qualis est, & suo periculo recipit, eámque pro probata habet. Vnde & locari aduersione dicetur, quando conductor vniuersum opus periculo suo faciendum suscipit: quod Galli *en tasche* dicunt, id est sua fortuna, quod τύχη Græce fortunam significet: quia in his faciendis plus quis aduertit, & attendit, ideo aduersione factum dicunt. Cogitate, & ex his eligite meliorem sententiam.

Nullum. *Nullum*, dictio negatiua, totum excludens, vt notum est, & pro nemine sumitur. Inde liberæ ædes, quæ nulli seruiunt, l. qui vti. inf. eo. Nullum est animal, quod nec faciat, nec patiatur, l. hæc verba ille, aut ille. hoc titu. Nulla parte noctis, l. vrbana familia. ibidem. Nulla causa, l. verbum illum pertinere. ꝫ. eo. Nulla reprehensio, l. munus. 2. eo. Nullo casu, l. cum quærebatur. ꝫ. eo. Varia & infinita pene sunt, quibus hæc dictio accommodari solet, quæ enumerare nullius est vtilitatis: ideo omitto. De dictione vllus dixi in l. si cui. sup. eod. vnde vtile est ad omnes leges, constitutionésve sic negatiue loquentes.

Persequendæ. De hoc verbo persequi latissime scribemus in l. actionis verbo. infra eod.

Habet, abunde explicabitur in l. is apud. & l. nomen. in fin. & l. habere. infra eo. ne plura.

VLP. LIBRO DECIMO AD Edictum. Lex decimaquinta.

Bona ciuitatis abusiuè publica dicta sunt: sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.

Publica propriè sunt, quæ ad populum Romanum spectant: bona vero ciuitatis impropriè & καταχρηστικῶς, id est abusiue publica dicta sunt. Quia ius imperij olim ad populum Romanum pertinebat, postea autem lege Regia lata omne imperium & potestas in Augustum translata est, l. 1. de constit. Princip. ff. §. sed quod principi placuit. de iure natu. in Instit. Ideo autem propriè bona alterius ciuitatis publica non sunt, quia ad statum reipublicæ Romanæ non pertinent, sed habentur loco priuatorum: ob id text. dixit, bona ciuitatis abusiue publica dicta sunt, non autem simpliciter dixit, bona ciuitatis publica sunt, quia sola publica sunt, quæ populi Romani sunt: sed bona ciuitatis dicta sunt etiam publica, etsi abusiue, eo quod priuatorum vsibus deseruiunt, iure scilicet ciuitatis, non quasi propria cuiusque, l. 3. §. loca enim. ff. nequid in loco public. & per istum text. probatur interpretum distinctio, hoc propriè, illud impropriè, seu abusiuè.

Ciuitates si lædantur, an in integrum restitutionem petere possint. Ex quo infertur, ciuitates, vel castra non posse petere restitutionem in integrum, si lædantur, tum quia speciale sit in rebus Romanorum, tum quia restitutio odiosa est, & ita concludit Calca. consil. 34. implorato. col. 2. Sed in contrarium est communis docto. sententia, cum in republica sint pupilli, furiosi, prodigi, & id genus homines restitutionem merentes: ergo etiam municipiorum respublica restitutionem impetrabit intra quadriennium, à die læsionis computandum, quia iure minorum vti solet, l. respublica. C. ex quib. caus. maior. & ita asserit Alphons. de Montaluo super foro Regali Hispaniæ, lib. 3. rubr. *de las cosas alogadas.* 3. l. & rempublicam vt pupillum extra ordinem iuuari moris est, & per restitutionem in integrum, vt exponunt docto. in l. rempubl. C. de iure reipubl. lib. 11. & sic consuluit Corneus consil. 262. in hac. in fin. vol. 1. dicens verum esse non solum in magna, sed etiam in parua repub. Vnde fuit iudicatum in hoc senatu Parisiensi, ab vniuersitatibus ciuitatum, vel studiorum, esse immediatè ad curiam parlamenti appellandum, pro procuratore vniuersitatis Aurelianensis, etiam si ab ordinatione vniuersitatis vel facultatis quis appellaret: quia Imperator inter pupillos & viduas & alias miserabiles personas cognoscit, vt rubr. C. quando Imperator inter pupillos & viduas & alias miserabiles personas cognoscat, &c. quæ personæ in vniuersitatibus solent esse. Tamen in hac ciuitate ab ordinatione facultatis ad vniuersitatem appellari solet, & ab vniuersitate ad parlamenti curiam. *Ab vniuersitate, & ciuitate, immediatè ad senatũ appellatur. Arestum.*

Restitui quãdo Rex debeat, vel fiscus. Quærendum est, an fiscus, vel Rex, vel eius procurator restitui possint: quidam in l. respublica. C. ex quibus caus. maior. affirmant non posse. Existimarem tamen ego in quibus casibus ipse restitueret priuatos, eisdem casibus seipsum restituere debere. Cuius etiam sententiæ est Guido Papa decis. 302. vtrum. Si autem ipse alios non restitueret, vel curia restitutionem non admitteret, tunc nec Regis restitutio recipi debet: quia quod quisque iuris in alium statuerit, eodem ipse iure vti debet, vt est rubrica ff. Et hæc est regula æquitatis, quæ etiam Principes ligat, adeo vt si in contrarium eant, mutent nomen eorum, nec amplius Principes dici debeant, qui huic æquitatis regulæ obtemperare, & obnoxij esse recusent: item nemo cum eo contrahere vellet. Sunt & aliæ rationes, quas adduximus in præfationibus ad rubr. de collatio. in concord. Nec enim rationi consentaneum, aut Principe dignum, suam violare ac irritare contractus fidem sine maxima causa, ignominiáque grauis est contra suum factum venire, vt etiam Boër. concludit decis. Burdegalen. quæst. 265. quæritur an Rex. docto. in d. l. respublic. C. ex quibus caus. minor. Atque hoc anno 1546. contra procuratorem Regium impugnantem transactionem à se factam pronuntiatum fuit, & transactio confirmata aresto, licet diceret fiscum deceptum vltra dimidiam. *Arestum.* Tamen quandoque ex bono & æquo, si patiatur detrimentum, ei consulendum est, vt docet Paul. Iurisconsult. in l. 2. ff. de offic. procurat. Cæsar. vbi dixi.

Reipublicæ nomine quæ intelligatur. Notandum est, quando fit mentio in iure ciuili de iure publico, vel de republica, intelligi debere de republ. Romanorum, vt hic, & §. sed ius quidem ciuile. Institu. de iure natur.

Secundò quando mentio fit à Papa de republica, intelligitur de republica Christianorum, cui ipse præsidet. text. in cap. in his rebus. & c. nolite. & cap. quis nesciat. 11. distinctio.

Tertiò si Rex Franciæ loquatur de republica, intelligitur de sua, scilicet Gallorum, seu Francorum: & in Rege Hispaniæ, & cæteris Regibus idem, §. sed ius quidem ciuile.

ciuile. Instit. de iure natur. gloss. in authent. de hered. & Falcid.in princ.collat.1.& c.licet.in fin.de electio.in prag. vbi dicit intelligi de republica Delphinatus, quando Delphinus loquitur de republ.simpliciter.& sic de sua.

Quartò si ciuitas Parisiensis, vel altera loquatur, de repub. vel iure publico intelligitur de republica ipsius ciuitatis, nisi materia etiam alteri conueniret.l.fin.C.de sacrosanct.eccle.l.mancipia.de seruis fugit. Sed hodie appellatione reipub. apud vulgus non solum intelligitur respublica Romanorum, sed & aliarum ciuitatum, propter eandem rationem, vt concludit Calca.consi.2.num.18. sed vt superius dixi.

Oppida rempubl.habent. Quintò oppida dicuntur habere rempub.l.sed ij qui.ff. de republica.l.sed & si per prætorem.§.fin.ex quibus caus. maior. Et hac ratione habent bona vsibus destinata publicis. habent enim singulæ ciuitates, atque oppida propria sacra, sacerdotes, & vias publicas, & itinera publica, quæ omnia iuris publici sunt, l.1.ff.de iust. & iur. & l.2.§.loca. nequid in loco public. & sic potest vocari respublica cuiuslibet ciuitatis, l.1 C.de debitor.ciuitatum.lib.11.& l.sed etsi imaginem.§.1.ff.de furt.vbi dicit rempublicam municipij. l. si in aliquam. ibi, prout vires eius reipublicæ permittunt.de offic.proconsul.

Aliquando dicitur publicum, quod palam est & notorium, l.heredes palam.& ibi Bart. ff.de testam. & lege.palam.de ritu nupt. Chassa. in consuetud.Burgund.§.1.titulo, *des droicts*.& in regul.cancella.de publicand.resignationibus: quo in loco scripsi in praxi benefic.

Sextò respublica capitur pro vtilitate publica, vt in authentica, perpetua.Cod.de sacrosanct.eccles.quamuis glo. ibi aliter exponat.facit textus in cap.ea enim.§.sed permutare.10.quæst. secunda. Hodie cum Principes non recognoscentes superiorem fungantur vice populi Romani, ideo publica dicuntur, quæ ad eos spectant: & publicani, & iura de publicis loquentia in eis locum habebunt.

Bona ciuitatis an præscribi possint, & quando. Glossa hic dicit bona ciuitatis non vsucapi: sed contrarium sentiunt doctores communiter, asserentes præscribi contra ciuitatem, sicut contra priuatum, nisi in quatuor casibus positis in l. fin. C. de sacrosanct. eccles. in quibus centum anni requiruntur: quod tamen ibi corrigitur per authen.quas actiones, & scribit Ias.in §.rursus. Institut. de actio.num.33.& Ioan.Francis.Bald.in tractatu de præscriptio.in 3.par.5.partis principalis, q.1.& sequen. vbi dicit, priuilegium datum ciuitati, competere castro.& villæ habenti multitudinem hominum, & quando regitur communiter per administratores, vt per Alex.in l.si finita. §.de vectigalibus.ff.de damno infect.Ias.in d.§.rursus.

Quintus casus est, quando bona ciuitatis vsibus publicis destinata essent: nam illa non reciperent vsucapionem: vt via publica, quam populus amittere non potest non vtendo, lege viam publicam.ff.de via publica.glo.in l.vsucapionem ff.de vsucapio. quem text. hic citat glo.vt probet bona ciuitatis nõ vsucapi: sed intelligendus est, vt non obstet. nam loquitur in casibus, in quibus publica ciuitatum non possunt præscribi, & in his scilicet publicis, quæ præscribi non possunt, vt supra dictum est, nisi per centum annos, sicut res ecclesiæ Romanæ, vt in authen. vt eccles. Roman. &c. Scripsi in constitutionibus Regiis, titulo, *des prescriptions contre le Roy prohibees.*

Sextus casus est, quando ciuitas haberet iura fiscalia, id est non recognosceret superiorem: vt ciuitas Venetorum, tunc priuilegiis fisci vtitur. Bartolus in l.in omnibus. ff.de diuers. & temp. præscript. Panorm. in cap. cum nobis. de præscriptio.

Ciuitas quid sit, & quæ optima. *Ciuitatis.* Ciuitas proprie dicitur ciuium collecta multitudo, l.ciuitas.ff.si certum petat.& Aristot.in politic.

Aliquando, accipitur pro vrbe, vt hic, & in l.licet capitalis, & seq. & l. probrum. ac l. pupillus. §. territorium. ff. eodem: & supra dictum est in l. 2. Pythagoras dicere solebat, primum luxuriam ciuitates ingredi, deinde saturitatem, postea contumeliam, postremo exitium: sed ciuitatum optimam esse eam dixit, quæ viros bonos habet, qui non vbique viuunt, maxime in regione vmbræ mortis.

Abusiue quomodo exponatur. *Abusiue*, exponit Iurisconsultus, id est minus proprie, in l.fideiussor obligari.§.fideiussor. ibi, nam licet minus proprie debere dicamur naturales debitores, per abusionem tamen intelligi possunt debitores, &c.ff.de fideiusso. Græce καταχρηστικῶς dicitur abusiue, & κατάχρησις abusio, & καταχρηστικὸν abusiuum. facit l. 2. §. testamentum autem proprie illud dicitur, quod iure perfectum est, sed abusiue quoque ea testamenta appellamus, quæ falsa sunt, vel iniusta, vel irrita, vel rupta. ff.quemad.testam.aperiant.l.non aliter. in fin. de legat. 3. Ad id pertinet l.nec seruus.de peculio, ibi, sed cum eo verbo abutimur, factum magis demonstramus, quam ad ius ciuile referimus obligationem, & Item prætor. ibi, non proprie, sed per abusionem. de suis & legit.hered. Item imaginaria venditio abusiuà dicitur, & ficta, l.imaginaria. ff. de regulis iuris. Imaginarius colonus, & suppositius idem. l. qui per collusionem. ff. de actio. empt.

Imaginaria vẽditio quid. Imaginarius colonus & suppositius idem.

Abuti. Præterea abuti est male vti, l.plenum. §.1. ibi, & horto, & pomis, & oleribus, & floribus, & aqua vsurum, non vsque ad compendiũ, id est vsque ad lucrum, sed ad vsum scilicet, non vsque ad abusum.ff.de vsu & habita.l.si cum dotem. §. sin autem in sæuissimo. ibi, sed abutitur dote. solut. matrim.

Abusus. Abuti etiam dicimus re, quæ vtendo consumitur, vt pecunia, vino, frumento, oleo, & similibus: & in illis dicitur abusus, quasi consumptio quædam per vsum. ita accipit Iurisc.in l.hoc senatusconsultum. §.1. ff. de vsufruct. ea re. quæ vsu consu. ibi, si pecuniæ sit vsusfructus legatus, vel etiam earum rerum, quæ in abusu consistunt, &c. & in §. quæ in vsufructu pecuniæ diximus, vel cæterarum rerum, quæ sunt in abusu. ibidem. Cicero etiam in topicis in argum.ex contrario sic ait, Non debet ea mulier cui vir bonorum suorum vsumfructum legauit, cellis vinariis, & oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. vsus enim, & non abusus legatus est. Atque ita iure antiquo non debebatur vsusfructus rei, quæ consumi poterat vtendo, sed ex senatusconsulto, eius quoque vsusfructus debetur, §. constituitur.de vsufruct. in Institutio. & d.l.hoc senatusc.

Abusus in bonũ interdum accipitur. Inde Archid. in cap. priuilegium. vndecima, quæst.tertia, abusum nonnunquam sumi in bonam partem affirmat, quem gloss.sequitur in extrauagan.ad conditorem in verbo, vel abusum. de verborum significatio. in extrauagan. Ioan. XXII. Ideo ius canonicum adiicit aliquid, non simpliciter dicens: vt, nequiter abuti, in capit.sedes.de rescrip. perniciosus abusus, cap. perniciosus. de celebratio. miss. vel detestabilis abusus, c.si canonici. in fin. de offic. ordina. in sexto. Tamen in simpliciter prolatum regulariter sumitur in malam partem: nam dicimus per abusum, id est per illicitum vsum priuilegium amitti, cap. vt priuilegia. de priuileg. & capit. priuilegium. vndecima, quæst. tertia. Lucas in lege, vsum aquæ.col.prima, C.de aquæ ductu. lib. vndecimo.

Gallorum abusus. & Galli abutuntur dicentes, omnia moueri de feudo, vel emphyteusi Regis, vt docet Guido Papa in sing. 577. vtrum quis. docui in tract. de congrua portio. quæst.vltim.

Colonus & vassallus quãdo expelli possint. Et colonus expelli potest ante tempus locationis finitum, si re locata abutatur, l.æde. C. loca.l. diuortio. §.si fundum. ff. soluto matrim. c. propter. in fin.de loca.Bald. consil.290.vulgare. in secundo volumine. Vasallus etiam per abusum expellitur, & re priuatur, cap. ad apostolicæ. de re iud. Lucas de Penna in l.fin. colum. 28. C. de locatio. prædio. ciuilium. libro vndecimo. vbi idem in emphyteuta scribit.

Dominus sua iurisdictione per abusum priuatur. Et per abusum priuatur sua iurisdictione dominus, l.2. ff. de iis qui sunt sui vel alien. iur. & §.fin. illo tit.in Instit. De appellatione tanquam abusu tractaui in tertio tomo commentariorum ad constitutiones Regias, tractatu de appellat. tanquam ab abusu.

Solus quot modis. *Sola*. id est vnica, *μίνα*. Solum enim Volscorum lingua totum significat: nam qui vnus est, totus est, lege, qui liberis. in principio, ibi, siue sit solus substitutus. de vulga.ff.

Tametsi

Tametsi eo loco glos. interpretetur pro solummodo, quod mihi non placet: nam solum ibi capitur pro sine alio, & pro vno duntaxat, vt si vnus tantum substitutus sit pure, siue cum alio, siue sine alio, dicitur pure substitutus, & pura substitutio, id est nulla conditione adiecta. & idem in lege prima, Cod. de testibus. ibi, soli enim testes ad ingenuitatis probationem non sufficiunt: quamuis gloss. ibi aliter exponat. l. 3. §. sed vtrum. ibi, solis patribusfam. ff. de minor. l. quæ admittitur. pro socio.

Item verbũ sola excludit alia: sic in l. qui vti. & aliud est fraus. & l. pronuntiatio. versi. pater autem familias. ibi, non enim solam personam eius, sed ius demonstrauimus. ꝫ. eo.

Solus non excludit casus similes. Et quamuis hæc dictio solus denotet vnum, tamen de iure pro materia non excludit alios casus similes, vel personam vel rem, lege, & si vsusfructus nomine. in fin. ff. vsufructua. quemadmodum caueat. vbi Vlpianus sic scribit, cum vsusfructus pecuniæ legatus esset, exprimi debent hi duo casus in stipulatione, cum morieris, aut cum capite minueris, dati. idcirco hi duo soli casus, quoniam pecuniæ vsus aliter amitti non potest, quam his duobus casibus: & tamen amitti potest, quando quis cedit illi, & non vtẽdo, vt in §. fin. Instit. de vsufr. iuncto §. 1. de vsu, ibidem. facit l. si duo. §. idem Iulianus ff. de iureiuran. ibi, quia conditione, inquit, solus fur tenetur, non tamen excluditur heres. l. si pro fure. §. conditio. ff. de condict. furtiua. Decius consil. 281. viso. & conditio furtiua soli domino competit, l. 1. de condict. fur. ibidem: & tamen non excludit heredem, tutorem, aliasq; personas in glo. enumeratas: & l. si vt certo. §. nunc videndum. ibi, solum dolum. ff. commod. iuncta l. contractus. de reg. iur. de Ripa in rubr. de constit. facit l. penult. §. fi. ff. de iuris & facti ignorantia.

Interdum iurisconsultus ad vbetiorem expressionem, vtrunque, scilicet vnum & solum coniungit, in l. sed & si. §. itẽ si plures habuerit institores, vel cum omnibus contrahi voluit, vel cum vno solo. ff. de instito. actio.

Solum quid. Solum neutrius generis accipit pro fundo, vel terra, seu area, vel pro eo quod aliquid sustinet, & pro tali loco. Quare Iurisc. ait, hoc interdictum de soli possessore scriptum est. ff. vti possidet. per totum illum tit. & fere in lib. & titulis interdictorum. Et qui habet solum, habet illud liberum vsque ad cœlum, l. fin. ff. de seruitut. Et seruitutum prædiorum aliæ in solo, aliæ in superficie consistunt, l. 3. ff. de seruit. & l. 1. §. penult. de mortuo inferendo.

Inde res soli dicuntur immobiles, lege, vsufructu legato. ibi, aut rei soli, aut rei mobilis. de vsufr. ff.

Solum publicum, ad publicam spectans vtilitatem, lege, qui tabernas, ff. de contrah. emptione.

Solariũ quid. Item dicitur solarium vectigal, quod pro solo soluitur, l. 2. §. si quis nemine. ff. nequid in loc. publ. ibi, vectigal enim hoc sic appellatur solarium ex eo quod pro solo penditur, &c. in l. etiam. ff. qui potio in pigno. habeant. licet in libris antiquis sit salarium: tamen solarium melius, & propius ad sensum text. accedit.

Solarium etiam significat locum, in quo horæ ad solem denotantur, veruto vmbram faciente, vel primula, *horloge au soleil* Gallice, *ou quadran*. Budæus in l. si arborem. ff. de seruit. vrba. prædio.

Solarium dicitur quoque locus apricus ad calorem solis excipiendum situs, de quo intelligitur d. l. si arborem. ibi, sin verò heliocamino, vel solario, dicendum erit, quia vmbram facit in loco, cui sol fuit necessarius, contra seruitutem impositam fieri.

Solum aduerbiũ, pro tãtum, duntaxat, l. sicuti. § distant. ibi, ad hoc solum, vt ligna suscipiant. ff. si seruit. vindicet.

Phrases dictionis solus. Solo hoc nomine, id est hac sola causa, ratione, l. si duo patroni. §. idem Iulian. ff. de iureiuran. ibi, nunquid ergo qui iurauit furtum se non fecisse, hoc solo nomine, si conueniatur cõdictione, exceptione vtetur? De quibus dictionibus taxatiuis scripsi in l. pratum. infra eodem.

Sola duritia. Solam duritiam, l. seruus ea l. in fin. ff. de seruis exportand. ibi, Enimuerò pœnæ non irrogatæ indignatio solam duritiam continet. & l. prospexit. ibi, quod quidem per quam durum est, tamen ita lex scripta est. ff. qui & à quib. ibi, pro aspero, vel austero intelligi potest.

Solam pactionem vocat Iurisconsultus in lege, sed & si vir. §. si vir. secundo. ff. de donationibus inter vir. & vxorem, ibi, non verò vt ea sola pactio irrita sit, quæ est separata à contractu.

Solus inuenitur in l. 2. qui potiores in pigno. habean. ff. in fin. ibi, deficiente secunda conuentione, secundus creditor in pignore postea dato non tam potior quam solus inuenitur, id est soli secundo creditori bona tenentur, postquam bona specialiter obligata sufficiunt primo. & l. illa verba, optimus. infra eod.

Item probationes, quæ de filiis dantur, non in sola affirmatione testium consistere decretum est, l. fin. de probatio. ff.

Solo authore, l. 3. de ritu nuptiarum. ibi, si nepotem ex filio, & neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me solo authore, id est auo, contrahi posse verum est.

Intellectus ad l. ea sola. de reg. iur. Et per hoc declaratur l. ea sola deportationis sententia aufert, quæ ad fiscum perueniunt. ff. de regu. iur. vt intelligi debeat, vt si quis per sententiam deportatus sit, illa deportationis sententia auferat tantum ea, quæ ad fiscum perueniunt, & peruenire possunt: & ideo omnia bona, quæ fiscus capere potest, ea omnia, siue nomina sint, siue actiones, per sententiam deportationis auferuntur deportato, & ad fiscum perueniunt. Vnde quæ ad fiscum non perueniunt, non auferuntur deportato per sententiam: quare vxor non aufertur, l. 1, C. de repud. l. res. C. de donat. inter vir. & vxor. Nec libertatem ea sententia deportationis deportato auferet, l. fin. de capit. deminutio. ff. & §. cũ autem. quib. mod. ius patr. potesta. soluit. in Instit. Nec ea, quæ naturalia sunt, aufert: ideo nec legatum pro alimentis perdit sibi factum, l. legatum. ff de capit. deminut. & l. 3. ff. de his quæ pro non script. habentur. *Sententia quæ non auferat.*

Nec aufert sententia, quæ iuris gentium sunt: & ideo deportatus non prohibetur post deportationem acquirere, l. si mandauero tibi. §. is cuius bona publicata sunt, mandare alicui potest, vt ea emat, &c. ff. mandat. Et hunc arbitror verum eius l. ea sola. intellectum, quicquid gl. & doct. scribant, vt fusius in intellectu nouo ad illam legem docui in meis no. interpret.

Postremo perdunt etiam deportati ius faciendi testamentum, l. 1. §. hi quibus. de legat. 3. l. eius. §. si cui. ff. de testam. Et ea, quæ sunt iuris ciuilis, l. 1. vbi glo. & docto. C. de hered. instituendis.

Enim quid significet. *Enim*, pro certe hic accipi potest, vt plerisque locis sumi solet, vt l. alienationis. & l. inittraro. cum l. seq. & l. aliud est fraus. ꝫ. eod. Interdum causam reddit, & pro quia capitur, vt lege, hereditas. ibi, iuris enim nomẽ est. & lege, quæreret. & lege, probrum. & l. liberorum. inf. eod.

Enimuero pro certe in lege, probrum. infra eo. & lege, seruus ea lege. ff. de ser. expon.

CAIVS LIBRO TERTIO AD Edictum Prouinciale. Lex xvj.

Eum, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus. Nam publici appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit. Ciuitates enim loco priuatorum habentur.

Tria breuiter iste text. continet: primum, quis dicatur publicanus: secundum, rationem assignat, ibi nam publici: tertiò dicit ciuitates loco priuatorum haberi, ibi, ciuitates. Quot modis accipiatur priuatum, dicam in l. pupillus. §. munus. infra eod.

Publicani qui dicantur. Publicanus vocatur is, qui vectigal populi Romani conductum habet, vt hic: alibi Iurisc. Vlpianus scribit, Publicani sunt, qui publico fruuntur: nam inde habent, siue fisco vectigal pendant, vel etiam tributum consequantur, & omnes qui quid à fisco conducunt, rectè appellantur publicani,

publicani,l.1.ff.de publica.Publicani autem dicuntur, qui publica vectigalia habent conducta,l.quantæ.in fi.illo titulo. Nos Gallice *fermiers du Roy* vocamus: de quibus in ordin Reg.rub.*des tailles,aides & gabelles*. Et hi etiam mancupes vocantur, maxime salinarum conductores,l.si quis. C.de vectigal.& commiss.Ansuri autem,qui vectigal(à vasis forte butyri ansis gestari solitis)colligunt, & illud vectigal Ansutium vocatur,teste Laz lib.2.de repud.Roma. c.13.vbi etiam Arabarchem vocat eũ,qui pecorum vectigal exigit,& vectigal Arabarchiæ Imperator in l. vsurpationem.Cod.de vectigal.

Mancupes, ansuri & arabarches qui.

Qui ergo reditus Regis & fisci redimit,& conducit,publicanus vocatur,Græce autem τελώνης, & τέλαι, à τέλος, quod est vectigal. τελώνιον autem est locus,in quo vectigal colligitur.Τέλος etiam pro sacrificio positum legimus, & τελεταὶ tum mystica, tum maiora dici festa:quoniam non citra grandiorem impensam fierent.Τελεῖν namque impendere est:vnde qui multa profundunt, dicti πολυτελεῖς: qui pauca,ὀλιγοτελεῖς,vt author etiam est Celius libri septimi ca. 2.Etiam publicanorum munus,& facultas exigendi tributa,Telesphoria nuncupatur in l.fin.§.patrimoniorum.ff.de munerib.& honorib.

Telesphoria.

Quantæ audaciæ, quantæque temeritatis sint hi publicani,nemo est qui nesciat.Paulus in l.quantæ.de public.ff. Sunt etiam deo hominibusque odiosi,vt ait Lucas de Parma,in tract.de priuile. fisci,q.vlt.& opponuntur charitati, quæ non quærit, quæ sua sunt,sed ex ipsis quidam & sua & aliena.de hoc publicano loquitur text.in l.si quis.in fin. ff. de calumniator. licet olim, dum manus mundas habebant,in honore essent, vt testatur Cicer. in Orat.pro Cn. Planco. Tamen si publicanus pecus meum abduxerit,cum putat contra legem vectigalis à me factum aliquid,quamuis errauerit, agi tamen cum eo vi bonorum raptorum nõ posse. Labeo ait in l. 2.§. si publicanus.ff.de vi bonor.rapt. Valde enim inhumanus est mos iste,quo retinentur conductores vectigalium, vel agrorum, si tantundem locari non possint,l.3.§.diuus etiam.ff.de iur.fisci.& ideo conductores vectigalium hoc decorantur priuilegio,l.semper.§. conductores.de iure immunitat.vbi sic scriptum extat,cõductores vectigalium fisci necessitate subeundorum municipalium munerum non obstringuntur,idque ita obseruandum diui fratres rescripserunt.ex quo principali rescripto intelligi potest non honori conductorum datum, sed ne extenuentur facultates eorum.

Publicani mali.

Munera an publicani subire teneãtur.

Item propter prohibitionem extractionis frumenti à Regno,& confessionis repræsaliarum,quę Gallice *marque* vocantur, posse mercedis seu pensionis remissionem peti à Principe, cum suo facto id euenerit, etiam si conductores suscepissent in se periculum casus fortuiti,docto.tenẽr in capitulo,propter sterilitatem.de loca.& ita fuit conclusum in Parlamento Delphinatus,vt testatur Francisc.Mar. in decisio.Delphina.quæst.61.1.partis.& de Ripa in tract. de peste.

Propter prohibitionẽ extractionis frumẽti publicanus remissionem mercedis petere potest.

Item inuiti in iudicio non dicunt testimonium publicani,l.inuiti.ff.de testibus,quia genus pessimum hominum est,vt ibi Iacobi, & lex de his non confidit:nam ob insignem eorum malitiam facile peierarẽt.vnde eos ad periuiurium lex cogere non vult:& si boni essent, cogi possent. & ita seruat vsus forensis,vt deponant in aliorum,sed non eorum vtilitatem: quia potius facerent se quidam Sarracenos,quam suæ voluntati non obtemperarent,arg.c.tua. de iureiurand. Vide quinquagintaquinque quęstiones hos publicanos tangentes,in tractatu de priuilegiis fisci,in vltima parte:& quæ dicam in constitutio.Reg.Gallic.in hac materia.

Testimonium non dicũt publicani.

Vectigal. Vectigal aliquando fundi pensio,reditus dicitur.l.in conuentionibus ℸ. cod.l.si legatum. in fine,ibi an vectigal satis sit imponi.ff. de operib.public.l.lex vectigali.de pignor.l.quod principis.§.1. de aqua pluuia arcend.l. 1.§.item fundo. quib.mod.vsufruct.amitta.l.ei qui.de seruitutib.& Plinius lib.7.epist.ad Caninium Rufum.

Vectigal quid.

Item agri vectigales dicũtur,qui ciuitatum sunt,& municipibus ita locantur,vt certum vectigal reipublicæ pendant.Alciat.lib.3.dispunctio.cap. 10.vel qui in perpetuum locantur hac lege, vt quandiu pro his vectigal pendatur, tandiu neque his,qui conduxerunt,neque is,qui in locum eorum successerunt, auferre eos liceat, d.l.in conuentionibus.Non vectigales sunt,quia ita colendi dantur,vt priuatis agros nostros dare solemus.ita definit Iurisconsult.in l.1.ff.si ager vectigal.id est emphyt.pet.Et vectigalem fundum, id est emphyteuticum exponit Mattha.Iurisconsul. in l.sciendum.§. 1. qui satisdar.cogant. Et vectigalis actio, in l.si finita.§ si de vectigalibus. de damno infect.quæ datur ad censum.& pensionem pręstandam. Vectigales socij, qui idem vectigal conduxerunt,l.3.§.1.ibi,quod ait in dominos,sic accipiẽdum est in socios vectigales, licet domini non sint,ff.de publicanis & vectigalib.

Agri vectigales,& non vectigales qui dicantur.

Vectigalis actio.

Socij vectigales.

Vectigalis pecunia, quæ ex vectigalibus prouenit,quæ in Regno Franciæ magna est, quoniam omnia fere sunt sub tributo.

Vectigal proprie dicitur octaua pars eius,quod vehitur, à vehendo dictum,*peage,ou gabelle* Gallice vocamus.Ita accipitur hic, & l. seq. & l.pronuntiatio.§.seruientium.infra eodem.l.si quis pro vxore sua vectiga.de donatio.inter virum & vxor.ff.& l.ex præstatione. C.de vectigal.& commiss.gloss.in l.1.ff.de public.& in hac lege.Et exactores illi Octauarij vocantur,Gallice *huictleniers*,l.à legatis.C.de vectigal. & Decumani, qui decimam partem exigebant, vt nunc ex beneficiis fit.Salic.autem in l.vectigalia.C.vectigalia noua institui non posse.dicit vectigalia seu gabellas non solum exigi de rebus,quæ vehũtur de loco ad locum, & sic de mobilibus,sed etiam de his,quæ sunt intra ciuitatem, vel oppidum, ob identitatem rationis: vt quando venditur vinum in ciuitate, nisi ex propriis vineis sit, vel beneficiorum suorum. ex eis enim non debet solui aliqua pensio.Bertachi.in tract.de gabellis.in 1.parte. Item aliter accipitur vectigal pro quacunque pensione, quæ fisco soluitur,& pro censu etiam alteri soluto, vt superius dictum fuit: & Tranquil. in Augusto, cap.de ordin.legio.videtur dicere, Augustum Cæsarem ad subleuandos præsidiarios locorum milites, vectigalia noua in limitibus primum instituisse.

Vectigal proprie est octaua pars.

Octauarij & Decumani.

Tributum autem dicitur pecunia, quæ populo imperata per tribus soluebatur: sicque tributum capitibus, vectigal prædiis imponitur,l.2.§.si quid.ff.de heredit.vel actio. vendit.& ibi gloss.& cap.si tributum.11.q 1.gloss.in rubr. de anno. libr.10. C. & in l.1.de publica.ff.scripsi in l.ager. §.stipendium.infra eodem.Hodie ista vocabula generalius accipit vulgus.

Tributum pro immobilibus.

Pedagium vulgare nomen est,& dicitur à pede,quod à transeuntibus soluitur, *peage*: aliquando barra vocatur,vt Cadurci,& in Hispania. de hoc pedagio mentionem facit text.in cap.super quibusdam.§.præterea.de verb.signifi. & ibi glo.& in c.quanquam.de censib.in 6. Gabella ex communi loquẽdi vsu soluitur ex sale:generaliter etiam accipi potest,vt dicam in ordin.Reg.Et hæc nomina à communi vsu hominum inducta sunt, quæ non inuenietis apud Iurisconsultos,vel Latinos alios authores,quod vectigal generaliter ab ipsis capitur, vt dicam in ordin.Reg.Et vectigalia neruos esse reipublic. asserit Cicero pro lege Manilia.

Pedagium quid sit.

Gabella.

Imponere vectigal est de nouo constituere, quod sine Imperatorum præcepto, neque præsidi, neque curatori, neque curiæ constituere,neque præcedentia reformare,& his vel addere,vel minuere licet,l.vectigalia.ff.de publica. Imo in bulla cœnæ domini, articul. tertio, excommunicantur imponentes noua vectigalia, vel exigentes prohibita:& de iure ciuili, qui imposuerit noua vectigalia,ipso iure in centum aureis cum infamia punitur.l. vna. Cod.ad legem Iuliam.de ambitu: & perpetuo exilio damnari debet,l.vlt.Cod.vectigal.noua instit.non poss. Et in Regno Franciæ non licet cuique nouum vectigal imponere, vel vetus augere, sine consensu Regis: quoniam sunt inuenta, vt instructiones pontium, viarumque, defensioque fidei

Imponere vectigal cui liceat,& quare inuentum sit.

Cur inuenta tributa & tallia.

fidei & patriæ his vectigalibus fieret:& qui hæc non facit, ad satisfactionem tenetur, l. vnica. C. de Alexandr. primat. libr. 11. Hostiensis in summa de censib. §. ex quibus causis. vers. nunquid sine causa. Tamen hodie accipientes illa putant sine causa habere, vt scripsi fusius in dicta bulla cœnæ domini, art. 3. & puto consulentes Principi, vt noua imponat vectigalia sine magna causa, esse in inferno pœnis tartareis cruciandos perpetuo, nisi satisfecerint: quod rarò fit, vt secundi libri Machabæorum secundo capite dicitur. Et tu qui inuentor omnis malitiæ factus es, non effugies manum domini. cogita igitur quod morieris, & citò, & generatio tua citò extinguetur.

Contra inuētores impositionum.

Item si princeps concesserit alicui nobili, vt alicuius pontis reficiendi causa possit à prætereuntibus vectigal habere, illo ponte postea collapso, seu destructo, non poterit in nouo ponte exigere, si fiat inferius, vel superius, nisi commutatum vectigal à Principe fuerit, quia locus erat limitatus, & impositio seu onus circunscriptum loco, ideo non potest ad alium locum extendi, quia omnia loca sunt naturaliter libera transeuntibus, nisi seruitus fuerit imposita, quæ huic nouo ponti affixa non est, neque hæret. l. si locus. §. fi. ff. quemad. seruit. amittat. Et ideo si nauigio homines transeant sub ponte, non habebit etiam vectigal, nisi pons antiquus reficiatur, tūc ius vectigalis nouatur ipso iure sine restitutione in integrum, & sine aliis literis concessionis. d. l. si locus. Bald. in l. si plures. col. 4. C. de condit. inser. facit l. proponebatur. de iud. & quia sunt quædā vocabula his vectigalibus accommoda, ob id ea hic tractabo.

Vtrū destructo an in nouo vectigal solutū recipi possit.

Pendere vectigal est præstare, soluere, l. 1. §. publicani. ibi, siue fisco vectigal pendant. ff. de publican. & l. 1. si ager vectigal. id est emphyteu. peta. & l. si legatum. ibi, vsuras reipub. pendant. ff. de oper. publ. & l. epistola. §. pactum. de pact. vbi dicit prius solueret, & postea penderet. l. si remunerandi. §. apud. ff. mandat. Idem in verbo dependere tributa, in l. liberto, in fin. ff. de annuis lega. & vectigal, in l. quero. ff. de vsufr. lega. l. omnium. C. de vectigal. aureos dependere, l. si mulier. ff. de minor.

Pēdere vectigal.

Pendere pœnas & supplicia, est luere, dare pœnas pro delicto. glos. in auth. ad hæc. de iud. C. quæ hunc citat versum, Pendo, do pœnam: dum pendeo, suffero pœnam. Et pœnæ non solent repeti, cum depensæ sunt, l. pœnæ. de condictio. indebit. ff.

Phrases verbi pendere. Pœna non repetuntur.

Pendere verò de alimentis à pendo est, dependere substantiamque capere, l. cum hi. §. sed personarum contemplatio habenda est, hoc est, cuius vitę sint hi, quibus alimēta relicta sint, vtrum frugi vitæ sint, qui alias sufficere sibi possint, an signioris, qui de alimentis pendeant: id est, sibi sufficere non possint, nec victum administrare sine alimētis. ideo pendere de alimentis dicuntur, qui si illa non haberent, aliunde habere non possent, & sic famæ perirent. Alia de his aliquando forsitan abundantius dicemus in l. cedere diem. ꝗ. cod. facit lex, quod si minor. in fine, ibi, totum autem pendet ex prætoris cognitione. ff. de minor.

Pendere de alimentis.

Pendere quoque à pendeo, est in suspenso esse. vnde dicimus patre ab hostibus capto, vel filio, antequam reuertatur, ius patriæ potestatis pendere, §. si ab hostibus. quib. mod. ius patriæ potest. soluit. In suspenso dicitur in l. prætor. ff. de noxal. actio.

Committere, confiscare dicitur, vt rubric. de vectiga. & commissis, C. quia si non soluatur vectigal, vel delata, & quæ vehitur, committitur, id est confiscatur. Et confiscatio vocatur commissum. Hinc cadere in commissum, siue in pœnam commissi, l. Imperatores. in fine, & l. interdum. §. 1. & l. commissa. ff. de publ. De hoc verbo aliundę in l. inter stuprum. ꝗ. eod. scribam.

Committere & commissum quid.

Profiteri est designare, & confiteri quid, quantumve quis deferat, vt vini, ligni, salis, olei, aliarumque rerum, quę vehuntur commercij causa. Et professio dicitur illa designatio significatioque, & declaratio, quæ fit publicano de rebus vehendis, quam si quis iure non fecerit, res non professa cadit in commissum, seu confiscatur, d. l. interdum. §. 1. ff. de publica. l. ius alimentorum. vbi pupillus educa. debeat, l. forma. §. si quis agrum. de censib.

Profiteri & professio quid dicatur.

Improfessus seruus, qui sic non est designatus, nec pro eo vectigal solutum. l. vlt. §. 1. de publica. ff. nec est ab eo, qui eum ducit, declaratus.

Improfessus seruus.

Alibi etiam extra vectigalium materiam profiteri est confiteri & asserere, l. ne satisdatio. ibi, qui eum se fecisse procuratorem libello Principi dato professus est. ff. rem ratam haber. l. 1. §. si quis. ff. à quibus appelland. non sit, l. edicto. de iure fisci, l. 1. §. an & philosophi. de var. & extraord. cog. §. litis causa. eadem l. d. l. forma. §. quod si. de censi. l. 3. de edend. l. tale pactum. de pact.

Profiteri, pro confiteri & dicere.

Item profiteri, proferre, dicere significat. l. 1. ibi, operam dedisset, quo quis falsum iudicium profiteretur, vt quis innocens conueniretur, condemnareturve. ff. ad legem Cornel. de sicar.

Profiteri est etiam publice, & apud acta aliquid vltro denuntiare, quod vulgo insinuare vocant. Nam antiqui liberos suos natos apud acta profitebantur apposito die, & & consule, teste Budæ. & sic ait intelligi l. cum de ætate. & l. etiam. & l. fi. ff. de proba. Atque ita postea libertas & ætas facile probari poterat: quod & hodie habemus ex ordinatio. Reg. rub. *des registres des baptesmes & sepultures.* vbi scripsi in 2. tomo comment. in constitut. Reg. Gallicas.

Profiteri vt plurimum pro docere, interpretari, & publice maxime, vel legere: vnde professores dicuntur, qui publice docent, & lectitant, & præceptores disciplinæ alicuius, vt legum doctores, & quos regentes dicimus: vt l. medicos. cum seq. & l. fi. & fere toto tit. de profess. & med. lib. 10. C. & de professoribus. qui in vrbe constant. libr. 12. & l. 1. de variis & extraord. cognitio. Lucas de Penna in l. professio. C. de mun. patrim. lib. 10.

Profiteri, professores.

Professio præter eam quam diximus supra significationem, dicitur etiam aperta & voluntaria confessio, l. nō nudi. C. de prob. Valla in Raudens.

Ex ea parte huiusce legis, qua dicitur, nam publici appellatio in compluribus causis, &c. adnotari potest, quod proxima lege diximus supra, publici appellationem in cōpluribus causis respicere pop. Roma. id est regulariter, & vtplurimum, & proprie: quo fit, vt quoniam publicanus dicitur à publico, & qui publicum vectigal cōductum habet, intelligatur proprie, qui à populo Romano vectigal illud conduxit, & huius vectigalis conductores proprie publicani, propter publici propriam significationem, dicantur.

Interdum publicum refertur ad publica alterius ciuitatis: ideo adiicit text. in compluribus causis, quia ciuitates loco priuatorum habentur, in illis scilicet casibus, quibus publicum respicit ad populum Romanum. quare ita ciuitates dicentur priuatæ, & habebuntur loco priuatorum: ideo non succedunt in bonis vacantibus, l. 1. C. de bonis vacant. libr. 10. Sed in casibus vbi publicum respicit ciuitates, non habentur loco priuatorum, vt supra lege proxima tractauimus.

Eos autem casus glo. etiam in verbo habentur, hic enumerat, quibus nos addemus alios sequentes.

Casus quibus respublica priuatorum loco non habetur.

Primus est, vt sententia lata aduersus ciuitatem indefensam sit ipso iure nulla, l. 1. C. de iure reipub. lib. 11. C. & in hoc ciuitas iure publico & singulari vtitur, quo pupillus, l. si præses. C. quomodo & quando iudex.

Secundus, ciuitas & respublica loco pupilli habentur, l. 3. de iure reipublic. libr. 11. C. & fere in quibus casibus pupillus reperitur priuilegiatus, & ciuitas: cum in illa isti reperiantur.

Tertius, ciuitas habet tacitam hypothecam in bonis administratoris ipsius, sicut fiscus, l. 2. Cod. de debit. ciuit. lib. 11. alias non, l. 2. C. de iure reipubli. ibid. vbi Rebuffus. Et simile priuilegium fisco nulla ciuitas in bonis debitoris habet, nisi datum nominatim à Principe sit, l. simile. ff. ad municip.

Ciuitas tacitam habet hypothecam.

Quartus, administratores ciuitatis tenentur resarcire ciuitati, quod ciuitas per eorum negligentiam amisit, l. fi.

l.fi.C.de iure reipub. libr. 11. facit l.debitoribus.de administratione tutor.& l.periculum.ff.si cert.petat.vbi docto. & l.ciuitas.ibidem.

Quintus, bona ciuitatis non possunt alienari sine Principis licentia,& authoritate, & sine aliis solennitatibus requisitis, in l.fi.C. de vend. reb.ciuitat.lib.11.vbi etiam patruus meus Rebuff.

Debitores ciuitatũ non possunt officia in ciuitate habere, nec legatione fungi. Sextus, debitores reipublicæ non possunt fieri consules, vel iurati, vel scabini, donec debitum soluerint, nec alium in ciuitate honorem, vel administrationem habere, vt citius ciuitati soluant.l.1. de debito.ciuita.lib.11.C.nec legatione fungi, l.sciendum.ff.de legatio.quod facit contra administratores ciuitatum, qui vt plurimum suffurantur & surripiunt ciuitatibus quãtum possunt, & postea inter eos diuisione facta, vnus manet debitor certæ summæ & quantitatis, vt is non possit illam regere, donec facta restitutio fuerit, quæ rara est & molesta furibus.

Septimus creditor ciuitatis tenetur probare pecuniam in vtilitatem ciuitatis versam, vt ciuitas teneatur de mutuo eius administratori facto, l.ciuitas.ff.si certum peta.docto. in c.quod quibusdam.de fideiuss.

Octauus: si ciuitas lædatur ex sententia, vel ex contractibus, potest in integrum restitui, vt superius scripsi in l. bona.proxima.

Causa ciuitatum in prima instantia in Parlamento tractantur. Nonus, causæ vniuersitatum & ciuitatum possunt etiam in prima instantia tractari in senatu, vt est in ordinatio. Regiis rubr, *quelles causes peuuent estre traictees en premiere instance en la Court de Parlement*, vt superius scripsi.

Res ciuitatis per licitationẽ vendita an rehaberi possit. Decimus, si ciuitas habeat legem propriam de addictionibus admittendis, & licitationibus, perfecta venditione, ab ea recedere potest, si iusta causa succedat, l.Lucius.in fi. ff.ad municipa. quod secus est in priuato.l.1.& 2.C.quando liceat ab emptio.disced.

Ciuitas compellit suos debitores ante tẽpus soluere. Vndecimus, sicut fiscus ante diem solutioni assignatũ, potest cogere suos debitores ad soluẽdum illi ex causa necessitatis, & magnæ vtilitatis, ita & ciuitas.text.in l.1.C.de condictio. ex lege, quem Ias.sing.scribit in §.sed hoc quidem.num.8.Inst. de actio. & in l.pecuniam.col.vlt.fi cert. petat.& Hippolyt.sing.355.debitor.& hoc interdum dici scabinis Biturigum, vt lectoribus exolueretur: quod seruarunt, & fuerunt compulsi illius debitores ante tempus soluere. Debet tamẽ ciuitas commodum medij temporis debitoribus relinquere, vt doct.asserunt ibidem.

Duodecimus, pecunia ciuitatis ob causam frumentariã, seu comparationem frumenti compensari cum alio debito non debet, l.2.§.ad frumenti comparationem.ff.de administratio.rerum ad ciuit.pert.

Decimustertius, grani æstimationem per iniuriam post emptionem ablati, quæ rationibus publicis refertur procurator reipub.domino restitui iubeat, Vlpian.in l.2.§ grani.ff.de administr.rer.ad ciuit.pert. vbi gloss.& Rom.sing. 754.& l.si per imprudentiam. de euictio.ff.

Decimusquartus, ius reipub.pacto mutari potest, d.l.2. § ius reipub.de administ.rerum ad ciuita.pert. ff. Sicut nec ius publicum.l.ius publicum.de pact.

Decimusquintus, reipublicæ causa eos solos abesse intelligimus, qui non sui commodi causa, sed coacti absunt. Vlpian.in l.reipublicæ.ff. ex quib.caus.maior. Et ita respõdi apud Bituriges contra quosdam, qui vt sua tractent negotia apud Regem, procurant pecuniã ciuitatis extorquere, vt pro aliquibus tantillis negotiis ciuitatis mittantur, vt pecunia eis detur: sed & mittentes, & missos à peculatu nõ excusarem: & hodie in ciuitatibus, & templis, ac vniuersitatibus, & curiis, seruatur ille contractus innominatus, facio vt facias, in perniciem animarum multarum. Alia scribit glo.& doctor. in rubr.de iure reipub.C.& gloss.in c.licet.in verbo reipub.de colla.in pragm. Hi tamen casus notandi sunt, quos cumulatos nusquam inueni. *Procurantes adire curiam expensis ciuitatis vt sua negotia tractent.*

Ergo ex supradictis constat, quod non in omnibus, nec semper, sed multoties & frequentius publici appellatio respicit pop. Roma. Itaque si in compluribus causis, in eis ergo facienda erit regula, & limitationes de paucis casibus, vt scribunt doctor.in l.1.de reg.iur.ff.

Respicere quid significet, & phrases. *Respicit*, id est pertinet, l.2.§.publici.ff.ne quid in loco pub.fiat.ibi, ad vias publicas, itineraq; publica pertinet. vbi Vlpia. vtitur verbo pertinet, loco huiusce verbi respicit in eisdem terminis.l. sicut impendia.de vsufruct.l.quod reipublicæ.de iniur. vbi primò vtitur verbo pertinet, deinde respicit: & l.pen. de decret ab ord.faciend.l.si quis putans. §.1.communi diuidundo.& regulariter quando adest præpositio sic accipitur. l. si vt certo.§.si me.ibi, periculum ad te respicere. ff. commoda. & l.hinc quæritur.§.1.de pecul. vbi primò scribit respicere, postea spectat. Respicit periculum ad emptorem.l.si in emptione, in fi.ff.de contrahend. empt.l.2.§.sicuti.de hereditate vendita.l.4.in princ.de peric. & commod. rei vend.l. si extraneus.de iure dotium.l. nec quicquam.in princ.ff.de officio proconsulis.

Præterea respiciendum est, videndum est, considerandum est, vt l.respiciendum.ff.de pœnis, vbi Iustinus Goberus exponit cautè, & circunspectè agendum, nec quicquam temere statuendum, in illius l.interpretatione.

Declaratio ad l. eum qui. de pub. Respicit, l.eum qui.§.1.alias incipit, sed & si.§.Marcellus.ibi. Publiciana actio ad instar proprietatis, nõ ad instar possessionis respicit.ff.de Publicia.& exponit text.in l.2.§. quædam.ff.de interdict. videlicet actionem Publicianam continere proprietatem, & habere instar rei vindicationis, & aliarum actionem proprietatem continentium: sed non habet, vel nõ continet possessionem, instar actionum possessoriarum, videlicet interdictorum. atque ita scriptum habeo in meo libro.

Respicit etiam pro rationem habere, l. quod ait. ff. de noxa. vbi quod prius dicit respicit, postea rationem habet. Inde respectus, id est ratio, causa, consideratio, *esgard* Gallice, l.hinc quæritur.§.1.ibi, ideo si respectu mariti heres sit institutus, vel ei legatum datum, &c.ff.de pecu.l.bona fides. ibi, respectu aliarum.ff.depos.l.Iulianus.§.si quid seruo. de actione empti. Rationem pietatis dicit Iurisc.in l. ex duobus.in fin.de nego.gest.& l.si extraneo.de vsufruct. *Respectus.*

Ad hæc apud Oratores & Grammaticos sumitur pro aspicere, & quandoque apud Iurisconsultos, *regarder*, intueri, siue retro, siue in terram fixis oculis. Item pro iuuare, prospicere, aliisq; variis modis, vt satis est vobis obuium, ob id non refero.

VLPIANVS LIBRO DECIMO
Ad Edictum. Lex xvij.

Inter publica habemus non sacra, nec religiosa, nec quæ publicis vsibus sunt destinata, sed si qua sunt ciuitatum velut dona, sed & peculia seruorum ciuitatum proculdubio publica habentur. Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum, & metallorum, & * piscariarum.

Duo hac lege traduntur: primum, quæ inter publica habeãtur: deinde, quæ sint publica vectigalia, dum ait, publica vectigalia, &c. quæ pars est postrema. Proxima enim superiori lege dictum fuit, ciuitates loco priuatorum esse, & publici appellationẽ ad populum Romanum referri: nunc verò docet inter publica haberi bona ciuitatum, non quæ publicis vsibus destinata sunt, quia publica, id est quasi populica sunt, vt via publica, forum, plateæque communes, & horũ bonorum publicorum non est apud ciues commercium, & proinde ea vendere non possunt, l.sed Celsus.ff.de contrahend.empt. Sed quia dubitari potest, an sacra & religiosa publica dicantur, quod videtur dicendum, cum ius publicum consistat in sacris, & sacerdotibus, l.1.ff.de iustitia & iure.c.ius publicum.1.distinct.ideo iste text.dissoluit eam dubitationem, dum ait, Inter publica habemus non sacra, nec religiosa, nec quæ publicis vsibus sunt destinata, vt theatra, dicit gl.sed si qua sunt ciuitatum bona, vt peculia seruorum, ciuitatis molendina, illa proculdubio inter publica habentur.& Pomp.scribit in d.l.sed Celsus.quædã esse

** Legitur in Pan.Flor. piscariarum: & videtur melior lectio. Picis enim fodinas in reditu pop. Roma. habuit, & piscariarum meminit Cicero in Brut.*

esse publica, quæ non in pecunia populi consistunt, sed in vsu publico, vt Campus Martius: alia verò quæ in pecunia populi sunt, vt nemora ad ciuitatem pertinentia. Videmus enim ciuitates in Regno Galliæ, quæ reditus & obuentiones ex nemoribus percipiunt, vt ne omittam natale solū, & vnde mihi origo est antiquissima, Vlpia. Iurisc. exemplo, in l.1.ff.de censib. ciuitas Monspessulani reditus nunc percipit nemoris, quod dicitur Valena, quod in vsus reipubl. & negocia publica conuertit, aut conuertere debet.

Quæ inter publica habeantur. Item molendina, vel alia ciuitatis bona eius generis, nō sunt publica, sed inter publica habentur, vt hic text. dicit. Sacra autem in nullius bonis sunt. §. sacræ. de rerum diuis. in Inst. quia diuini iuris sunt. l.1.ff. illo tit. nec inter publica habentur, nec publica sunt, l.2. ibi, loca publica, vel templa occupasse. ff. de collect. illicit. l.1. ibi, sacra & religiosa, publicáve. ad legem Iuliam pecul.

Tamen large & quo ad iuris decisionem secus, nempe id quod statuitur in sacris, & econtrario, habet locum in publicis, vt in legibus superius adductis probatur, & in l. vsucapionem. ff. de vsucap. Et licet in sacris ius publicum consistat, tamen non sequitur sacra publica esse nam & in sacerdotibus consistit ius publicum, tamen non ideo dicēdum sacra, sacerdotésve publica esse, licet in eis consistat ius publicum, l.1.ff. de inst. & iure. licet etiam illorum vsus publicus existat. Et Iurisconsultus interdum diuidit publica, priuata, & fiscalia, vt l.1. in fin. ff. de calumniatorib.

Quæ inter publica habentur eisdem priuilegiis, quibus res sacræ vtūtur, & publicæ. Ex quo infertur, illa etiam, quæ inter publica habentur, multis gaudere priuilegiis, & eis ipsis quæ verè publica: postquam Iurisconsultus vult vt inter publica habeantur, ideo cuilibet de iure in publicum petere permittendum est id, quod ad vsum hominum pertineat, l.1.ff. de locis & itiner. public.

Item in publico loco prohibet prætor ædificare, l.1.ff. ne quid in loco publi. fiat. loca enim publica vtique vsibus priuatorum deseruiunt, iure scilicet ciuitatis, nō quasi propria cuiusque, vel singulorum. Et loci publici appellatio ad terras, insulas, agros, & ad vias publicas, itineraque publica pertinet, l.1.§. loca. & §. publici. ibidem.

Colligitur etiam ex hoc text. aliud publicum esse, aliud inter publica haberi: quia id quod est publicum, propriè est: id verò quod habetur, impropriè: vt de bonis hic statuit Iurisconf. quæ sunt ciuitatis, vt habeantur inter publica, non dicit autem esse publica.

Verbū habetur, quando fictionem significet. Ex quo notari & colligi potest, verbum habetur fictionem significare, vt lege proxima supra: quod verum est, cū iūgitur præpositioni inter, vt hic. Idem in dictione iu, seu, pro: vt habetur pro interrogato, qui sine interrogatione responderit se heredem esse, l. si sine. ff. de interroga. actio. Pro nullo hoc habetur, l.1. in fine, quod quisque iuris in alium statue.

Habetur in rutis & cæsis, id est computatur, connumeratur inter cæsa & ruta, l. granaria. ibi, tegulæ in rutis & cęsis habentur. ff. de contrahen. emptio. & in l. in rutis. Iurisc. dicit, sunt, vt inferius apparebit in illa lege.

Reprehenduntur doctor. de verbis in omnibus & per omnia. Limitant doctor, quando hæc verba in omnibus & per omnia præcederent verbum habeatur: tunc enim veritatem significare aiunt, vt docet Corset. sing. incipiente habeatur, vbi multa allegat: & doct. in l.1.ff. de leg.1. post Bar. in l. si is qui. ff. de vsucap. per text. quem dicunt singularem in l.2.§. furiosus. ibi, eum in omnibus & per omnia absentis, & quiescentis loco habeatur. ff. de iure codicil. qui text. meo quidem iudicio contrarium probat, vt ibi dicam in meis nou. interpre. Etenim verbum impropriuм proprietatem facere non potest: ideo dicendum videtur, per quæcunque verba impropria proprietatem nō fieri. Cæterum cum Iurisconf. vtitur hac clausula, in omnibus & per omnia habeatur quiescentis loco, tunc in quibus casibus disponitur de quiescēte, habebit illa dispositio locum in furioso: sed furiosus quidem non erit proprie quiescens. Et hoc verum est, nisi verbum fictum, seu translatum adiiceretur proprio verbo, vt pro nullo habeatur, & nullum sit, vt in d.l.1. in fine, quod quisque iur. ff. Barba. in repe. l. cum acutissimi. col. 6. C. de fideicō. & cons. 38. col. 13. in 2. vol. & 5. col. 13. ibidem. & videte Hippolytum in l. qui falsam. num. 50. & seq. ff. de fals. Sed tunc verbum fictum, seu per κατάχρησιν sumptum, non inducit veritatem per se, sed verbum verum adiunctum id efficit, vt habeatur pro ciue, & fit ciuis. Alia compluta scribam de hoc verbo in l. habere. infra eodem.

Sacra res quæ sint. *Sacra.* Sacræ res, sunt hæ res quæ publicè consecratæ sunt, non priuatim. l. in tantum. §. sacræ. de rer. diuis. ff. & l. sacra loca. ibidem. Et sacrum propriè Dei est, & Deo dicatum, §. sacræ. Inst. de rer. diui. Sanctum autem, quod ab iniuria hominum defensum est, l. sanctum. ff. de rer. diuis. &

Sanctū quid, & vnde dicatur. est incorruptum inuiolatumq; vnde legati sancti habentur iure gentium, l. si quis ita legatum. ff. de legatio. & ne quis eos violaret, sagmina, id est quasdam herbas ferre solebāt, à quibus sagminibus dicta sancta sunt, vt vult Marcianus d.l. sanctum. vel sanctum potius à sanciendo: vnde sanctiones partes sunt legū, quibus pœnæ constitutæ sunt aduersus eos, qui contra leges fecerint. §. sanctæ. Inst. de rer. diui. l. sacra. §. illud notandum. ff. eo. vbi ait tex. proprie dici sancta, quæ nec sacra, nec profana sunt, sed sanctione quadam confirmata. Profanum autem quod dum sanctum fuisset, postea in vsu hominum factum est, quasi extra fanum & sanctuarium, teste Aggeno Vrbic. in commen. in Iulium Frontinum rub. de controuet. Non dicam hic de Hebræis, qui sacrum thesaurum Corbonam siue Daghes vocant: à quibus forte sacer Theologię locus, quem corrupto nomine Parisienses Sorbonam nominant, dici potuit, quasi sacer Theologiæ thesaurus ibi sit: & qui nouerit, hoc iure testari poterit. nam qui vidit, testimonium perhibet, &c.

Sanctiones.

Profanum.

Corbona non Sorbona, & vnde.

Religiosum quid. *Religiosa.* Religiosum locum de iure vnusquisq; sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum, l. in tātum. §. religiosum. ff. de rer. diuis. & §. religiosum. Inst. eod. tit. & toto tit. de religiosis, & sumpt. funer. ff. & C. sed hoc olim: nunc verò immutatum est à iure canonico.

Religio quid sit. Religio autem est Deorum cultus, l. veluti erga Deum religio. ff. de iustit. & iure, & teste diuo Augustino, tomo 1. c. de vera religione. circa finem, & Lactan. libr. 4. c. 28. quia hoc vinculo pietatis obstricti Deo, & relegati sumus, vel à re, id est effectu, & eligo, vt August. in 10. de ciuita. Dei ait: vel à relinquendo, vt Massurius ait, quia cuncta, cum ad religionem accedimus, omittere debeamus: non verò à relegendo, tanquam relegerent, & diligenter tractarent omnia quę ad cultum Deorum pertinēt, vt quidam dicere voluerunt. Et de antiquo ritu Romanorum in religione Cicero edisserit libr. de legib. 2. & de natura Deorum.

Inde religiosus dicitur quis fieri per leges, in prooemio Instit. in princip. & sacerdos, l.1. in princ. ff. de iust. & iure, quia leges religant & coarctant ad bene, beateque viuendum, vt ait Ioan. Fab. ibidem.

Religio multis modis, & religiosus. Religio generaliter sumitur pro Dei cultu, vt diximus, & sic sumitur, dum diximus religionem Christianam, l.1. C. de summa trinit. licet ibi glo. exponat pro fide: sed aliud

Religio pro fide exp. sita re probatur. est fides, aliud religio. nam in religione continentur fides, spes & charitas, teste Archid. in c.1. de reg. in 6. in fide continetur, quid credendum: in spe, quid sperandum: in charitate, quid amandum. Et religio à superstitione differt: quia

Superstitio à religione differt. religio veri cult°, & in virtute est: superstitio falsi, & in vitio, teste Budæ. in prior. adnotatio. in Pandectas: & sic omnis Christianus potest vocari religiosus.

Aliquando large religio, seu religiosus, potest dici omnis clericus, siue laicus, honestè ex fide, quę per charitatem operatur, viuens, c. ecclesia. de constit. c. fi. de reb. eccles. nō alienandis. & de ea loquitur Iacob. in epistol. cap. 1. in hæc verba: Religio munda, & immaculata apud Deum, & patrem, hæc est, visitare pupillos, & viduas in tribulationibus eorum, & immaculatum se custodire ab hoc seculo.

Religiosa res est philosophia, id est sācta, l.1.§. an philosophi. iuncto §. est quidem res sanctissima, ciuilis sapiātia. de variis & extraord. cognitio. ff.

Religio in qua quis profitetur tria vota. Interdum religio dicitur, in qua quis profitetur tria vota, videlicet paupertatem, obedientiam, & castitatem: & ille

ille qui hoc profitetur, dicitur religioſus: & de hac religione habetur in rubr. de regula.& tranſeunt. ad religionem.& cap.penult.& per totum:& ex vſu loquendi, quando loquimur de religioſis, hi continentur, teſte Panorm. in rubr.de regul.col.1. & 2.hi propter loci religionem inde ſe mouere non poſſunt, l.2. ff.de in ius vocand. nec diſcedere ſine apoſtaſiæ labe, l.penult.ff.de excuſatio.munc. & in c.vno.de apoſta. Et religionis cauſa homines colligi non prohibentur,l.1.de collegiis illic.ff.

Religio pro debito officij & cura.

Item religio,id eſt, quod vulgo debitum officij,hoc eſt iuſta muneris functio,vt docet Budæ.in comment.linguæ Græcæ, vbi verba non ſatis proba in religioſos iactat,nec viro bono conuenientia. videte & iudicate.Et religio pro ſolicita & anxia cura capitur: ſic etiam accipi poteſt apud Iuriſconſult.in l.illicitas.§.ne potentiores.ff.de offic.præſi. ibi,ad religionem præſidis prouinciæ pertinet,id eſt ad officium & curam præſidis ſpectat,ne humiles à potentioribus opprimantur. Idem ſcribitur in l.2.ff.de excuſat.muner.& l. 1. §. diuus Seuerus.ibi, religionem cognoſcentis inſtruat.de quæſtio.l.fin.de var.& extraor.cognitio.l.quia. §.item ſi inuenerit.ff.ſi quis omiſſa cauſa teſtam.l.1.§.1. de rebus eorum.iuncta l.ſi quis ſtipulatus.ibi,officium prætoris eſt.ex quibus cauſis.l eum quem temere.in fine,de iudi. & quemadmodum honor religioni debetur, ſic & magiſtratibus,l.veluti.de iuſtitia & iure.ff.

Maximum remedium expediendarum litium in vſum venit iuriſiurandi religio, id eſt cultus ſeu iuriſiurandi reuerentia,l.1. ff. de iuriſiurand.l.iuriſiurandi contempta religio ſatis Deum vltorem habet. C. eo. ſic exponitur in l. fundus.ff.famil.erciſc.

Religio pro ſecta.

Religio pro ſecta,l.circuncidere. ff. de ſica.ibi,eiuſdem religionis homini.l.non erit.ff.de iure.§.ſed ſi quis illicitũ. ibi,improbatæ publicæ religionis.

Religio pro iureiurando.

Religio interdum pro iureiurando ſumitur. Paul. in l. multo magis proderit patri religio filij.iuncta l.præcedente & ſeq.ff.de iureiurand.& l.quæ ſub conditione.de condit.Inſt.in vna parte dicit religionem,in altera iuſiurandũ.

Deferre autem iuſiurandum iudicem oportet:cæterum ſi alius detulerit iuſiurandum, vel non delato iuratum ſit, nulla erit religio,nec vllum iuſiurandum. Vlpia.in l.videamus.§.deferre. de in litem iuran.ff.id eſt nullum erit iuramenti vinculum,ſeu effectus:probatur in l.3.ff.de iureiur.

Religio pro diuino numine.

Religionem pro diuino numine exponit text. in l.quæ ſub conditione.ff.de conſtit.inſti.ibi,cum enim faciles ſint nonnulli hominum ad iurandum contemptu religionis:alij per quam timidi, metu diuini numinis,vſque ad ſuperſtitionem.

Religioſa conſtantia.

Religioſa conſtantia,l.ne piſcatores.ff.de incen.ibi,Preſidis prouinciæ religioſa conſtantia efficiat.quia religioſi, conſtantes, & firmi in oratione & religione eſſe debent, non inconſtantes,nec palantes,vt plures ſunt.

Item non videtur quiſpiam fieri locupletior in ea re, quam religioni dedicauit,ideo maritus ſepulturæ cauſa vxori donare poteſt, vel econtra,l.ſi ſponſus.§.conceſſa.ff. de donatio.inter virum & vxorem.

Summa ratio eſt, quæ pro religione facit, l.ſunt perſonæ.ff.de religioſ.& ſumpt.funer.alia religioſis relinquo de religione.

Declaratio gl. 2.& quot modis publica dicantur.

Gloſſa prima huius legis dicit publici nomen ſtricte hic accipi.Itaque notandum eſt, vt ſæpe ſupra dictum eſt,iure publicum proprie dici,quod ad populum Romanum pertinet,ſic ait l.bona.ſupr.eod.

Lata autem ſignificatione, publica quoque dicuntur ſecundo modo bona ciuitatum, quæ publicis vſibus deſtinata ſunt, vt viæ publicæ. ff. de via publica, & de locis & itiner.publicis,& ne quid in loco publico fiat;ac forum & plateæ communes.l. ſed & Celſus.ff.de contrahend.empt. facit d.l.2.§.publici. ff.ne quid in loco pub.

Tertio inter publica habentur etiam bona ciuitatum, quæ non ſunt in vſu priuatorum,vt peculia ſeruorum ciuitatis, nemora, molendina ciuitatum:quod eſt notandum ſecundum Alber.hic:& iſta bona ſunt in patrimonio ciuitatis,ſed non vſui publico, & priuatorum deſtinata,vt viæ publicæ. Videte Aggenum Vrbic.in commen.in Iul.Frontin.de contron.

Aliis in locis publicum multis dicitur modis, in l.1.§. ius publicum.ff.de iuſtit.& iur.l.1.de interdict.Et communi vſu dicimus publicum, omnibus patens.§. conſequens. Inſt.de ſuſpect.tut. Vnde mulier,quæ publicè mercari conſueuit, agit, & conuenitur ſine marito, de conſuetudine Franciæ, *les marchandes publiques*,quod probari poteſt iure, per l.3.ff.ad ſenatuſconſul.Macedo.Boer.in §.5.de conſuet. iuris ſtatus perſona.in conſuet.Biturig. Et in vinculis eos ita accipimus, qui ita alligati ſunt,vt ſine dedecore in publico adparere non poſſint,l. in eadem,ff.ex quib.cau.maior.ibi,publicum capitur pro palam,& coram omnibus,& patens,dum is non audet ſui publice copiam facere,prodire in publicum, ſe oſtendere, & exhibere præſentiam ſui populo.facit c.ſi qui teſtium.de teſtib.

Mulier publicè mercatoris officio fungẽs, agit & cõuenitur.

Publica executio quid ſit,declarabitur in l.hæc ſtipulatio.infra eod. Publicum etiam pro carcere,cuſtodiáue publica ſumitur in l. qui neque.§.vlt.infra eodem. Item publica vincula,l.vinculorum.infra eod.Publicum munus,in l.pupillus.§.pupillus.infra eod.elucidatur.Publice,in l.hoſtes.infra eod.

Publicum ius quidam accipiunt pro communi, in l. teſtamenti factio publici iuris eſt.ff.de teſtam.& l.ius publicum iuncta l. iuriſgentium. §. ſi paciſcar. & l. contra.ff. de pact.alibi tamen dixi.

Vſus publici.

Vſus quid ſit, dixi in ordinationibus Regiis, rubric.de conſuetudine,in tertio tomo commentar.ad conſtit.Reg. facit l.fundi. ℸ. eod. Vſus publici dicuntur,quando ad populum ſpectant,quaſi populici, vt ſupra dictum eſt. Vſus hominis,l.queſtio infra,ibi,ad hominis vſum comparatur. Vſus iuris,in l.in vſu iuris. infra eod.Vſu ſuo,in l.cenſoria. infra eod. vbi dicetur. Vſucapi, l.in alienationis.hoc titul. infra.Alias phraſes de vſu hic omittam,ne multitudine rei vos obtundam.

An ciuitas vẽdere poſſit vſui publico deſtinata.

Deſtinata. Gloſſ. hic in hoc verbo deſtinata dicit bona quæ ſunt in pecunia ciuitatis, ſiue in patrimonio,non deſtinata vſui publico,poſſe vendi,qualia ſunt molendina:& de his ciuitas poteſt diſponere, ſicut quilibet priuatus de ſuis bonis.Diuerſum eſt in his, quæ ſunt ad vſum publicũ, vt viæ publicæ,d.l.ſed & Celſus.ff.de contrahend.emptio. Cepola.in tract.ſeruit.in 2.parte,rubr.de ſerui.viæ.col.10, & ſeq.plene tractat. Et hæc venditio perfecta non poteſt reuocari,licet alius facta vẽditione maius offerat pretium, l.1.C.de vend.reb.ciuitat.libr.11.ſicut nec venditio priuati,l.ratas.C.de reſcindend.venditio. Requiritur tamen ſolemnitas in illis rebus vendendis, quam docet text. in l.fi. de vend.reb.ciuit.ibid.

Conſiliũ Bar. de vendendis rebus.

Ex his patet Bart.perperam conſuluiſſe,in l.continuus. §.cum quis.in fi.ff.de verb.oblig vbi conſuluit faciendum ſtatutum à ciuitate, vt via publica, vel alius locus vſibus publicis deſtinatus pronuntietur priuatus,& demum vendi poterit:allegat l.prohibere.§.plane.ff.quod vi aut clam, & l. 2. §. viam publicam. ne quid in loco public. quia hoc non poteſt ciuitas ſtatuere,cum ſit contra ius,quam poteſtatem inferior non habet, vt idem tradit Bart.in l.omnes populi.ff. de iuſtitia & iur.cum inferior tollere non poſſit legem ſuperioris.clemen.2.de elect.niſi ciuitas alium non recognoſceret. Alioqui quotidie ciuitates facerent ſtatuta contra iura.quod non eſt permittendum.Imò ab his ſtatutis ſic factis audiui procuratorem Regium appellaſſe,tanquam ab abuſu, & reformata fuiſſe ſtatuta ita perperam concepta.Etiam hoc tẽderet in præiudicium Regis,vel alterius ſuperioris,& reipublicæ.

Nec quicquam facit dictus §. plane.vbi procurator reipub.non poteſt concedere, vt in publico loco aliquid fiat, niſi lex municipalis hoc concedat: intelligitur ſi conſuetudo municipalis, vel lex à Principe approbata hoc permitteret:ſed quod ciuitas poſſit hoc ſtatuere contra ius,nõ probat ille text.nec d.§.viam. quamuis Cepol.opinionem Bartoli approbet hic.

Lex de dubio fieri debet, quo modo intelligatur.

Procul dubio. Ex hac dictione adiecta quidam colligunt hanc legem videri factam sine dubitatione,& de quo non est dubium,cum dicat dubio procul esse,atque ita non dubium esse. Sed huic obiectioni responderi potest,hanc dictionem adiectam elegantiæ causa, atque affirmationis, pro eo quod est quidem, certe,sane,plane,& id genus:nec Iurisconsultum velle dicere, sine dubitatione esse, quod hic dicit,vt publica habeantur,&c.Si enim tritum & vulgatum esset,non opus lege esset,vel constitutione,quæ de dubiis rebus constitui debet, l. quod Labeo.ff.de Carbo. edicto.l.ancillæ.C.de furt. Imò verò magnam esse dubitationem oportet,vt l.in lege censoria.& in l.sæpe.§.vlt.ꝫ. eod.alioqui responderi potest,quod Celsus Iurisconsult.in l.Domitius Labeo.ff.de testament. Aut non intelligo(inquit)quid sit,de quo me consulis, aut valde stulta est consultatio tua.plusquam enim ridiculum est dubitare,an aliquis, &c. vt ibi. Et plebeij sane, rusticique,& rudes homines, ignari ve & idiotæ de iure respondere possent, vt Iurisperiti, nec opus Iurisconsultis esset. Non negarim tamen insitam atque innatam omnibus quandam naturæ vim,lumenque quoddam rerum agendarum, quo & quæ sequenda,quæve fugienda,quid rectum,prauumque sit, intelligamus: quæ vt sunt initia, & origo iuris,de his tamen non est constituta lex,cum omnibus palam sint:sed sanctio potius,& pœna,si quis ea nota neglexerit. Sed illud ius notum non omnibus est, quod ex abstrusioribus est petitum, & quæ communem hominum,vulgaremque sensum superant, & recondita magis animis sagacioribus sunt:atque ex his peritiorum,& Iurisconsultorum responsa & interpretationes constant,l.2.§.his legibus latis.ibi,vt naturaliter euenire solet, vt interpretatio desideraret prudentum authoritatem, necessariamque disputationem fori,&c.hoc ius vtique non omnibus obuium,cum nec Sulpitio,summo alioqui oratori,ante obiurgationem Quinti Mucij, hæc iuris peritia contigerit. Tanto magis ridenda est illorum temeritas, qui se triduo Iurisconsultos professuros iactitant, si quis eis stomachum mouerit, vt Cicero solebat in oratio. pro Lucio Murena:quanto tales homines à Sulpitij eruditione lōgius absunt,& à Ciceronis studio, qui à Scæuolæ latere adolescens discedere non consueuerat:Non omittam tamen,quod Cicero ait libr.de Oratore ad Quintum fratrem, & doctor.nostri,vt Paul.Castrens. & Iason in l. iurisgentium. §. quinimo.ff.de pactis. confirmant, Iurisconsult. obscurè interdum de industria loquutos, ne leges omnibus communes essent. Huic autem positioni, legem de quæstione dubia oportere esse, quod & verum est,vt supra diximus,afferri solent in contrarium.l.hominis.vbi dicitur non dubitari,&c.& l.instrato.infra eod. & pleræque aliæ leges, quibus non ambigi, non dubitari, solent dicere Iurisconsulti. Quibus responderi potest, ante legem quidem promulgatam dubium fuisse, at iam post,non dubium esse, quod & ait Iurisconsultus in l.3.ff.si quadrup.pauper.fecisse dicatur.ibi, ex hac lege iam non dubitatur. & l. apud.ibi, nulla dubitatio est post rescriptum Imperatoris. ff. de captiuis,& postlim.reuers. Nec obstat si denuò quis obiiciat l. quæris.ff. de natal.restit.ibi,non habet dubium,nec vnquam fuit dubium: idem in §.1.de societ.in Instit. Respondet enim gloss.in l. inter omnes.ff.qui satisdat.cogan.nunquam fuisse dubium apud Iurisperitos: & pro hoc facit l.locum.in fin.ibi,nunquam dubitaui. ff. de vsufruct.l.non dubito de seruit.& l. non dubito. de iure fisci, & l.non distinguemus.§.item si quis.ff. de arbitr. Sed quod verius dicendum putamus,leges quidem de casu dubio esse debent,in casu scilicet principali:sed eius decisionis causa,ad confirmationem seu declarationem facti principalis, seu speciei propositæ accessoriè multa afferuntur, quæ nullam, aut paruam dubitationem habent:quia confirmatio notior esse debet cōclusione,& magis indubitata.Ex notioribus enim demonstrationes & argumentationes, vt ait Aristoteles,fieri debent, vt docebimus etiam in lege,triplici. infra eodem. Deinde nihil impedit,si dicamus hæc energiæ causa adiecta ab Iurisconsulto, atque phrasim esse, vt d.l.hominis.& l.si ita. vel sine dubio,ꝫ.eod.& l.hereditatis.ad legem Aquil.Item interdum indubitate dicunt, l. 4. in fin.ff.ad legem Rhodiam.de iact.l.si heres.famil.ercisc.Item nemo est qui ignoret,l.pecuniæ. 2.ꝫ.eod. & nemo est qui nesciat,l.nemo.de duob.reis.ff.l.seruis legatis.in fi.ff.de lega.3.l.etiam.§.item si quis.de petitio.hered.& aliis multis modis,qui gratiam, & venustatem orationi addunt.

Qui de iure possint respondere.

Diluuntur contraria.

Publica vectigalia qua dicantur.

Publica vectigalia. Hic declaratur, quæ dicantur publica vectigalia:& dicit ea esse,ex quibus fiscus vectigal capit. Si Baro, vel alius nobilis,capiat in ponte, vel ciuitate vectigal, non dicitur publicum,nisi fiscus concesserit ei iura sua, vel alicui ciuitatis, vt Parisiensium ad tempus ex aliqua causa: tunc enim dicerentur publica, quia non relinquunt naturam primæuam:nempe Rex per alium capiens, ipse capere videtur:per regulam iuris, qui per alium facit, &c.Secus autem si cuidam perpetuò concesserit Princeps, tunc illa non dicuntur publica, quia fiscus illa non capit: tamen si fiscus ad tempus non caperet,ex indulgentiarum forte causa, vel alia remittens transeuntibus vectigal, etiā diceretur publicum.quia paria sunt capere,& capere posse, l.apud Iulianum.§.1.de lega.1.ff.l.si nauis.in fi.de rei vindi. l.generaliter.de regulis iuris.Et legendum est in text.capit, non accipit, vt probatur in l. aliud est capere. infra eodem.

An vectigal præscribi possit.

Sed quærendum est, an ius vectigalis possit præscribi tanto tempore, cuius memoria non sit in contrarium.respondeo,posse,inquit text.in cap.super quibusdam.§.1.de verbor.signifi.& Lucas de Penna in l.viros.3.C.de diuer. officiis.libr.12.

Pater pro filio quando tenetur.

Item si filiusfam.conduxerit hoc vectigal.pater erit obstrictus,l.2.§.sed & si.ff.ad municipales.Et in vectigalibus publicis permissum est sociis corpus, & communionem habere.l.1.§.1.ff.quod cuiusq; vniuersitat.no.Et est pœna, si quis ad conductionem eorum,quæ publice locantur accedere,vel ad vectigalia publica:& abstinere à negotiatione iubeatur,l.moris.§.sunt autem.ff.de pœnis.

Vectigal duplex.

Atque ita apparet duplex vectigal esse, aliud publicum, quod fiscus capit,vt hic dicitur:aliud priuatum,quod priuatus capit,sumpto argumento à contrario per hunc text. etenim quod non sumit fiscus,priuatum dicitur:publicum autem quando fiscus. Aliquando & priuatum vectigal dicitur,quod quisque ex redditibus suis percipit,& fructibus, l.arbores.in fin.ff.de vsufruct.ibi,arundinis, vel pali compendium, si in eo quoque fundo vectigal esse consueuit, ad fructuarium pertinet. cuius text.scientia est, compendium,emolumentumve cæsæ arundinis,vel pali,spectat ad fructuarium, si vectigal id est reditus in eo fundo percipi consueuit:quicquid dicat gloss.ibi,& doct.& quæ sint ista vectigalia publica, patet ex sequentibus.

Elucidatur l. arbores.

Fiscus quid sit.

Fiscus,dicitur pecunia Imperatoris,vel Regis,quam *domaine* dicimus,à fiscis, id est sportulis dictum. fisci enim sparteæ erant vtensilia ad maioris summæ pecunias capiēdas: vnde quia maior summa est pecuniæ publicæ, quam priuatæ, factum est, vt fiscus pro pecunia publica diceretur:& inde confiscare deductum, teste Bud. in annotat.in Pandect. in rubr. de offic. quæsto. vel confiscare est in ius publicum ærarij redigere,vt docet Catelia. Cotta in secū. parte memora. in verbo fiscus, vnde semper soluendo dicitur,l.2.ff.de fundo dota.sed domanium vix potest vocari fiscus:nam aliud est procurator Cæsaris, aliud fisci.l.1.ff. de offic. procur.Cæsaris. Fideiussor itaque Principis non poterit exceptionem opponere excussionis,ne inanis sit fideiussor,vt scripsi in l.si stipulatus.in fin.ꝫ.eod. Alibi dicit Bald.in c.vno.de feudo Marchiæ.colum.2.fiscum esse stomachum, saccum, & firmitudinem,vel saccum sine conscientia, qui imbursat male quæsita:sunt verba. Bald.in c. vno.col.3.de allodiis. vbi dicit fiscum esse propriè tantum Papæ, vel Imperij:& ibi sumit fiscum pro iure confiscandi. facit quod scribit Guido Papa decision. 259. in ciuitate. vbi decidit procuratores fisci non teneri probare se esse procuratores, quia postquā potestas eorū est lecta & publi

Confiscare.

Fideiussor principis excussionis exceptionem non habet.

Procurator fisci non probat se procuratorem.

publicata in curiis, vbi ipsi sunt procuratores, sufficiet: alioqui quotidie eorum potestatem, maxime delinquentibus, in quos agunt; & partem faciunt, probare oporteret.

Crescente fisco alij artus contabescunt.

Sed hodie vulgus capit fiscum pro Rege, aut Imperatore, in cuius loco est procurator eius, vt dicit Chassaneus in consuetud. Burgund. rubr. *des successions des bastars*. §. 1. in gloss. succedere. l. 2. §. hoc interdictum. ff. ne quid in loco publico fiat. Guido Papa in statuto si quis. in verb. fisci. & dicebat Traia. Imperator, fiscum esse lienem, quod eo crescente reliqui arctus contabescant, vt est in apophthegm. Plutarqui: sensit enim opt. Princeps, iniquum esse sic explere fiscum vnius, vt nihil habeant subditi: sed hodie contrarium fit: multi enim ad subditorum destructionem totis (vt dicunt) neruis tendunt, vt fiscus totum consumat, & habeat.

Interdum fiscus capitur pro qualo & vase oleario qui ceruici torcularis supponitur, in l. sed addes. §. illud. ff. loca. vbi Budæ. vel est instrumentum ad quali forte similitudinem, in quo ponuntur oliuæ, cum prælo subiiciuntur, teste Cotta in 2. parte memora. in verbo fiscus.

Camera fiscalis.

Camera verò fiscalis vocatur locus, in quo scripturæ fiscei patrimoniales, & alia iura fiscalia reponuntur: Galli vocant *cameram computorum*, teste Guidone Papa in decision. Delphin. q. 455. & in statuto si quis per literas. in verbo, fisci, Iacob. Rebuffus in rubr. de iure fisci, libr. 10. Alia vide in tractatu de iure fisci per Lucam de Parma, & per And. ab Exea in suo tract. de ærario & fisco.

Quale est. Exemplum ponit, & est similis text. in l. malum. §. 1. ✝ eo. ibi, qualia sunt Meniana. Explicabo in l. quid aliud sunt iura. infra eod.

Vectigal portus quibus debeatur, & qua ex causa.

Vectigal portus. Dictum fuit vectigalia publica esse, ex quibus fiscus vectigal capit: sed quia dubitari potest, ex quibus fiscus vectigal capiat, hic respondet, quale est vectigal portus. Ergo reditus & prouentus ex portu debentur fisco, siue ex portu maris, siue fluminis nauigabilis sint: videntur enim de Regalibus. cap. vno. quæ sint Regalia. Et eo debentur, vt fiscus portum securum & mundum habeat: vt in portu Massiliæ seruatur. habet enim Rex addictos quosdam ad mundãdum portum: & quia fiscus portorium sumit, ob id suis expensis tenetur sarcire portus, vt ait Ioannes de Platea in l. 3. C. de Alexand. primat. libr. 11. quod latius explanatur in l. portus infra eod. & portorium dicitur illa pecunia, quæ in portu, vel in porta vrbium, vel castellorum exigitur: & exigentes portitores vocat Cicero, & Plaut. in Asin.

Portorium, portitores.

Res venales quæ sint.

Venalium rerum. Res venales dicuntur venditioni expositæ, & quæ venduntur: vnde si ex his rebus vendendis datur quicquam fisco, dicitur publicum vectigal: vt Parisiis pro cista piscium denarius, & ex multis aliis, & communiter in Francia ex dolio vini vendito soluitur fisco octaua portio: quod vectigal primus imposuit in Francia Carolus quintus, vt apud Gaguinum scriptum extat libr. 9. versicu. est præterea. de venalibus nouitiis vide in l. si negotia. ff. de nego. gest.

Ista autem impositio super rebus venalibus est contra ius gentium, cum cuilibet liberum sit vendere sine vllo onere, vt Azo & Hostiensis asserunt in summa de contrah. empt. & probatur in rubr. quæ res vendi non possunt.

An super rebus venalibus possit aliquid imponi.

Sed quæritur an Princeps sine causa in rebus venalibus possit indicere, seu imponere aliquid? Et putarem facile imponi non debere onus his rebus, quæ eduntur: quia in perniciem totius reipublicæ, & maxime pauperũ cederet: cum ipse sit pauperũ pater, & defensor, vt l. vnica. C. quando Imperat. inter pupill. &c. l. 1. C. de episc. audien. eos occidere, & opprimere non debet: nam necare videtur, qui alimenta tollit, vel curat vt carius vendantur, l. necare. ff. de liber. agnoscend. Et quia contra ius commune, ideo iniustum est. c. erit autem lex. 4. dist.

Reuenditores ante certã horam emere nõ debent.

Aduertendum est valere statutum, vt res venales non vendantur reuenditoribus ante horam decimam, vt in Montepessulano, vel ante duodecimam, vt Parisiis, & pro his est gloss. sing. in l. 2. in verbo tradere. ff. de nundinis secundum Amanel. de claris aquis, singul. 8. gloss. est quod dominus. Et hoc fauore publicæ vtilitatis, nec possent partes prohibitioni renuntiare, nec ante horam statutam emptionem etiam tractare, argum. l. oratio. ff. de sponsa. & docet Felin. in c. si diligenti. in 5. fallentia. in 3. corollario de foro compet. col. 5. vbi dicit statutis pro bono publico factis principaliter renunciari non posse: probat multis, videto ibi: ideo si rusticus vel alius ad forum vel plateam cõmunem, & publicam attulerit pira, vel alia esculenta, quæ postea vendere nolit, cogi poterit. nam præsumitur tractasse cum reuenditoribus ante horam statutam de venditione eis facienda, vt not. interpretes in l. nec emere. C. de iure deliber.

Monopolia prohibentur.

Etiam prohibentur monopolia, id est conuentiones factæ inter mercatores super mercibus, & quibuscunq; venalibus rebus, maxime ad victum necessariis, certo pretio vendendis, quia bono publico aduersantur, l. vnica. C. de monopol. vbi glo. & doct. & in ordina. Regis in tractat de magistris artific. & de monopol. prohibit. artic. vlt. abunde scripsi in 2. tomo commentar. Et in d. l. vnica. maxime prohibetur monopolium echini, & pectinis. Sunt enim echinus & pecten pisces ex testaceorum genere, echino pro pedibus spinæ, pectini vngues, testa non admodum firma, vt est visum Hermolao Barba. in castigatio. Plinianis. Elucidat Petrus Gilius in suo l. br. de vi & natura animali. dixi in dict. articul. vltim. in 2. tomo commentarior. in const. Reg. Gallic.

Echini & pectines.

Quãdo monopolii dicatur.

Aliis multis modis monopolia committi etiam docet Guido Papa consil. 111. & Bald. consil. 445. in primo volu. & Conradus in tract. de contract. quæst. 51. circa finem. & q. 65. Panorm. & Decius in c. significante. de appel. Et dicitur Græcè μονοπώλιον ἀπὸ τοῦ μόνου, καὶ πωλεῖν, id est solus vendo. hoc maxime fit, cum vnus solus aliquod genus mercaturæ vniuersum emit, vt solus vendat, pretium suo modo statuens, vel quando omnes artifices, vel negotiatores cõueniũt, vt singuli certo & pari pretio vendant, & aliis modis, quos ipsi, qui talia exercent, melius norunt, & in consuet. Britanniæ, c. 337. animaduertitur in eos confiscatione bonorum, & emenda arbitraria, vt patet in consuet. eorum, vt abunde scripsi in d. tract. de magistr. artific. & monopol. prohibit. in ordina Reg.

Salinæ publicæ & priuatæ.

Salinarum. Salina est locus in quo fit, vel ex quo extrahitur sal: quædam autem ex his sunt publicæ, ex quibus totum emolumentum Princeps capit: & in his conducendis possunt homines societatem inire, l. 1. §. 1. ff. quod cuiusq; vniuersit. nomine: & huiusmodi salinæ publicæ sunt de Regalibus, vt in cap. vnico. quæ sint Regalia: & qui eas cõducit, publicanus appellatur, l. sed & hi. ff. de publica. & superius dictum est in l. eum qui. & Ancus Martius Roma. Rex salinas primus instituit, teste Plinio libr. 31. ca. 7. & qui censui salino præest, saltuor vocatur.

Saltuor.

In opus harum salinarum damnari olim delinquentes solebant, l. aut damnum. §. in ministerium. ff. de pœnis. l. mulier in opus salinarum ob maleficium data. ff. de captiuis. de his multa in constit. Reg. tractantur Gallicis. & de sale aut fit, aut gignitur, vt docet Plinius lib. 31. c. 7.

Salinas priuatis fiscus auferre nõ potest.

Quædam autem sunt priuatæ salinæ, ex quibus priuati commodum percipiunt, vt Narbonæ, in l. magis puto. §. 1. de rebus eorum. & l. generali. §. vxori. de vsufruct. legat. & l. forma. §. salinæ. de censibus vbi salinæ, quæ in prædiis sunt, in censum deferendæ sunt. Nec proprietas omnium salinarum spectat ad Principem, teste And. de Iser. & Aluaroto in d. cap. vno. quæ sint Regalia. ideo illa iure capere non potest, nec earum emolumentum, nisi data æstimatione priuatis, l. si locus. §. fin. ff. quemadmod. seruit. amittant. Dec. in l. id quod nostrum. de reg. iuris.

Imò firmat Petrus Iacob. in sua practic. rub. de iurisdict. in fine, derisorium esse, omnia pertinere ad Regem, quæ sunt descripta in titul. quæ sint Regalia, quia illa constitutio est localis, ideo in suo loco seruetur: sed illi Principes, qui alia quandoque vsurpant, ita firmissime tenent, vt diuelli ab eis vix possint: id iure, vt arbitror, primogenituræ occu-

occupantes, vel forte societatis, de qua in l.si non fuerint. in fine. ff.pro socio. sed iusti iudices hoc prohiberent: hodie tamen omnia ad Principem trahunt iniusti.

Metallū quid, & quotuplex.

Metallorum. Nomen metalli generale est, teste patruo meo Iacobo Rebuffo in rubric. C.de metal.lib.11.vbi Lucas enumerat septem metallorum species, videlicet aurū, argentum, electrum, æs, stagnum, plumbum, & quod domat omnia ferrum: & Isid.lib.16.etymo.c.16.& dicitur à μεταλλάω quod est scrutor, inquiro, quod intra terræ venas inquiri soleat: & vna vena inuenta facile est aliam inuenire, vt testis est Plinius lib.33.c.6.& in princ.illius libri sic ait, Quam innocens, quam beata, imò verò & delicata esset vita, si nil aliud quam supra terras cōcupisceret, breuiterq; nisi quod secum est.

Metallaria. Metallarius.

Inde Metallaria locus, vnde metallum extrahitur, vel mulier artem illam exercens, l.fin. C.de metalla.lib.11. & metallarij, seu metallici, sunt illi, qui in metallis exercentur, rub.C.de metalla.lib.11.

Metallicus.

Metallicus adiectiuum, quod ad metallum pertinet: vnde pensio metallica, quæ ex metallis percipitur, & soluitur, l.2.ibidem. Græcè autem μεταλλικὸς, seu μεταλλεὺς, qui circa metalla versatur, & fodinas.

Metallaria in fundo priuatorū inuenta cuius sint.

Ex quo inferunt doctores, si aurifodinæ, vel argentifodinæ, vel alterius speciei metalli inueniantur in fundo priuatorum, decima pars fisco debetur, l.cuncti. C.de metalla.lib.11. Et hæc decima pars, vel aliud emolumentum fisco obueniens inter Regalia connumeratur, quia illud vt

Rex decimam partem ex aurifodinis capit.

Rex capit, c.vno.quæ sint Regalia. Nec totum eripere priuato debet instar leonis ad asinum & vulpem, de quo in l. si non fuerint. §. Aristo. ff.pro socio: imo contra ius naturale esset, vt scribit Matth.de Afflictis in decision. Neapolit. 321.in Regia.

Aurum vel argentum in ripis fluminū inuentum cuius sit.

Nec vtique Princeps aliquid habere debet ab his, qui in ripis fluminum perquirūt aurum, vel argentum, quod cuique licet, & inueniens suum inuentione facit. §.item lapilli. Institut.de rerum diuisio. dum tamen extra fines illius regionis, & patriæ non transferatur, sed in monetaria proxima ostendatur, & cudatur. Hoc contra morem suum concludit Francis.Marc.in decisio.120.in prima parte. decima tamen curato debetur, vt probaui in tractat. meo de decimis.

Si vero venæ inueniantur in loco publico, id totum iure fiscus sibi vindicat, vt docet Iacobi.in tractat.de feud.in verb.& cum argētifodinis, &c.vbi dicit esse de Regalibus.

Intelligite tamen, vt dixi, hodie Principem has auri, vel argenti fodinas, iure potentiæ feudalis capere: quod an iuste fiat, Dei erit iudicium. Sed qui consuluit, maius peccatum habet. de his autem aurifodinis seu aurariis loquitur text.in l.1.ff.quod cuiusque vniuersita. & l.æquissimum.§. 1.de vsufruct.& aliis multis locis.

Damnatus in metallum, & opus metalli quid, & differentia.

Postremò quia publicè vtile erat habere metalla, ideirco veteres in metallum scelestos, & facinorosos homines damnare solebant, & qui in sua prouincia metallarias non habebant, ad alias mittere satagebant, l.aut damnum.§.metalla.ff.de pœn.vbi inter eos, qui metallum, & eos qui in opus metalli damnantur, differentia in vinculis tantum est, quod hi qui in metallum damnantur, grauioribus vinculis premuntur: qui verò in opus metalli, leuioribus. eam differentiam tradit ibi Vlpianus. Et sic damnati in metallum dicuntur non solum, qui in aurifodinis, argenti, ferriue fodinis opus metalli faciunt, sed etiam qui alumen cre-

Condēnati ad portum Massiliensem damnatis in metallum comparantur.

támve effodiunt, & similia. Etiam eos, qui in metallum damnati sunt, putarem rectè comparari posse his, qui ad arenam extrahendam, purgandumque & mundandum portum Massiliæ damnati sunt: & iura quæ de dānatis in metallum loquuntur, quatenus in his quoque congruere possunt, locum in his habere arbitrater.

Piscaria quid.

Piscariarum. Emolumenta igitur quæ fiscus capit ex piscationibus, sunt publica vectigalia: & sunt de Regalibus, quia vt Princeps illa percipit, si capiat ex piscationibus maris, vel fluminum publicorum, secus si ex stagnis: quoniam non essent publica, licet essent patrimonialia. Et quānis Iurisconsultus capiat hic piscariam pro reditu piscationum, tamen capitur aliquando pro foro, in quo pisces vēduntur, vel loco, quem forum piscarium vocamus, Gallicè, *la poissonnerie.*

Piscina quid.

Piscina vero locus, in quo pisces viui conseruātur, Gallicè *estang ou viuier.* de quo Iurisconsul.in l.1.ff.de fonte.& l.limes.de actio. empt. & in primis ordinationibus Regiis Philippi pulchri, artic. 4. *s'il y auoit aucun estang, ou viuier*

Lex Regia declaratur.

qui fust en pesche, que l'on reserue la nouation & la lenu qu'il appartiendra, pour peupler ladicte pesche: vt in rubric, *du droict de Regale,* articul.3.in ordinatio. Reg.ad quod facit lege vsufructuarium.§.1.ff.de vsufr. Alia forte dicentur in ordinatio.Regiis, rubric. *des pescheurs,* & vbi supra.

Ius piscandi omnibus permissum non potest prohiberi.

Notandum est, in mari, & fluminibus publicis cuilibet licere piscari, l.2.& 3.ff.de rerum diuisio. Quia ius piscandi omnibus iure naturali commune est.§. flumina.de rerū diuisio. in Institut. l. venditor.in princip. communia prædiorum.ff.

Et ideo Princeps nō potest prohibere ius piscandi subditis suis in mari, cum à iure gentium datum sit illis: de Baronibus decidit Ioānes Faber in d.§.flumina.quod multo minus possunt. In fluminibus tamen publicis ex causa magna, non ob suum lucrum, sed ob publicam vtilitatem posset prohibere Princeps, vt concludit Cæpola in tracta. de seruit.rusti.præd.in rubr.de piscat. vbi alias tradit limitationes illas, si non grauamini, videte.

Etiam Barones, si hoc eis dedisset consuetudo, si aliquādo suis subditis prohibuissent, & illi prohibitioni subditi acquicuissent, alioqui non, l.si quisquam. de diuers.& tempor.præscript.ff.Guido Papa consil.171.circa.& decis. 514 vtrum. Iacob. in tract. de Feudis, in verbo, & cum piscationibus. Deci.in consi.271. in casu transmisso.& Chassa.in tit. *des forests,* §.2.num.13.in consuet.Burgund.

Nisi illa consuetudo esset introducta per dominicam potentiam, vtpote quia erat dominus, qui nolebat audire aliquos opponentes, & eis iustitiam super his administrare prohibebat, tunc subditis nulla erit præscriptio, etiam per mille annos, quia metu durante nulla erit præscriptio, l.1.& l.si mulier.ff.quod metus causa: scripsi in tract.de pacific. possessorib. nu.230. & seq. Ægidius de Bella Mera in consil.7 factum est.vbi in pulchro casu consuluit.

Primogenitus que possit retinere.

Postremò obliuioni tradendum non est, primogenitum posse retinere piscarias, stagna, columbarium, garenam, & furnum, iusta compensatione data fratribus, vt testatur Ioan.Sanson in consuetud.Turon.artic.4.rub *des successions des fiefs:* quod non purè verum, nisi consuetudo hoc ei cōcedat, vt illic, nec aliquo iure probatur: imò est contra ius, quia nemo vendere cogitur, lege nec emere. Cod.de iure deliberan.

Alio in loco, si operæ pretium fuerit, dicam alia iura, Regalia pertractando: sed quia veritas est adulatoribus Principum maxime odiosa. melius est omittere hoc tempore quo Principes quidam primæuum nomen assumpserunt.

PAVLVS LIBRO NONO Ad Edictum. Lex xviij.

Munus tribus modis dicitur: vno donum, & inde munera dici dari, mittíve: altero onus, quod cum remittitur, vacationem militiæ, munerísque præstat, inde immunitatem appellari: tertio officium, vnde munera militaria, & quosdam milites munifices vocari. Igitur & municipes dici, quod munera ciuilia capiant.

Quatuor partibus hæc lex absoluitur: tribus primis docet Iuriscon.munus tribus modis dici, cum illationibus, in quarta concludit qui municipes dicantur. Sententia huius legis est, munus in iure tribus modis capi: Primo pro

Munus quot modis, & quādo dari & mitti solent.

dono, quod qui mutuo sunt animo, id officij gratia dent, teste Varrone. Inde munera dicuntur dari, mittive. Dantur autem munera forsan iudicibus, l. solet. in fine. ff. de offic.

offic.proconf.& l.plebiscito.ff.de offi.præsid.& in l.Aquilius & in toto tit.ff.de dona. Mittuntur autem, cum tutor pro facultate patrimonij pupilli & dignitate natalium munera solennia parentibus, cognatisque mittit, l.cum plures.§.vlt. ff. de administra. tuto. Etiam kalendis Ianuarij solebat Princeps munera & strenas mittere, l.laudabile.C. de aduoc.diuers.iudi. Differentiam autem inter munus & donum scribit Iurisconsult.in l.munus infra eo. de modo vide, quæ abunde scribam in l.maiore.ʒ.eod.

De dictione Inde. *Inde.* Hæc dictio infert, & aliquando respicit rem, vt hic, & significat ex quo, scilicet verbo, l. censere. ibi, inde censoris nomen videtur tractum.infr.eod.& l.inde tabernacula.& l.si calumnietur.infr.eo.l.1.ff.de pact.& l.& tertium.ibi, quod inde nomen sumpsit, quod perimeret. ff.de iudic.& l.item si obstetrix.ibi, inde mulier perierit, id est ex quo medicamento.ff.ad leg. Aquil.vel inde, ex hoc, vt l. notionem.infra eod.inde, ex illa condemnatione, l.si fundus.§.si pluris.ff.de pignorib.

Inde, aliquando respicit locum, & significat ex quo loco, l.portus. infra eod. ibi, inde exportantur merces. & l. plerique.ibi, cum qui inde, id est ex illa domo, in ius vocaret.ff.de in ius vocand.l.heres.§.proinde.de iudic.& l.cum hi.ibi.inde, id est ex illa quantitate alatur. de transact. l.diuortio.§.si fundum.ff.solut.matr.videte in l.cui præcipua. infra eod.de dictione Vnde.

Interdum respicit personam, & denotat ex qua persona: nonnunquam tempus, & significat, ex quo tempore, l.ait lex.ibi, inde annum numerabimus, ex quo vulneratus est.ff.ad leg. Aquil.

Proinde. Proinde, ex inde & pro compositum, significat itaque, quapropter, ideo, &c. *parquoy, pource*, Gallicè. l.heres absens. §.proinde.ff.de iudic.l.proinde.si certum petat.

Perinde. Perinde, similitudinem quandam inducit. l. & ideo. in fine.ff.de donatio.inter virum & vxo.non tamen plenam: vt si receptator perinde puniri debeat, ac fur, non tamen eadem pœna punietur, sed paulo mitiori: tenebitur tamen restituere rem, sicut fur, vt dicit gloss. sing. in l.1. ff.de recepta.vbi Bart.dicit referri ad omnes qualitates. & in l.sacrilegij.1.§.1.ad leg.Iul.pecul.& in extrauaganti, ad reprimendum, in verbo perinde: vbi dicit hoc esse ratione contrarietatis euitandæ, vt non denotet omnimodam similitudinem, alias ad omnes qualitates refertur, vt docet Alex. in l.si quis in 2.ff.de acq.possess. Et interdū denotat fictionem per text.iuncta gl.in l.quamuis.ff.de bon.autho.iudi. possid. Fel.in rubr.de probat.col.vlti. Subinde quid denotet, dicam in l.portus.infra eod.

Mittere multis modis accipitur. *Mitti.* Non solum munera dantur, & retinentur, sed etiam mittuntur: vnde munera mitti dicuntur hic, & mitto accipitur pro eo quod Græci dicunt πέμπω, *enuoyer*, Gallicè. vnde Iurisconf. ait, quæ pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministrauit, si non credendi animo pater misisse fuerit comprobatus, &c. l. quæ pater. 2.ff.famil.ercis.cuud.

Inde missus, qui mittitur, l. is qui natus ex municipiis vrbanis, & missus est in villam nutriendus.infra eo. Inde legati missi, & mitti dicuntur.in l.4.ff.de legationib. Et legatus destinatus à Papa in aliquam prouinciam, vel ab alio, missus dicitur, c.1.de offic.lega.lib 6.

Secundò mittere pro immittere seu intromittere, l.1. ibi, hoc tamen ipso quod in nauim missæ sunt, id est intra nauim positæ, receptæ videntur. ff. nautæ, caupo.stabula. l.2.de via publica. ibi, in viam terrenam glaream mittere. & l. si ædes. communi diuidundo. ibi, in eum mittere, quod opus sit.

Mittere in possessionem. Mittere in possessionem, est inducere, & ponere in possessionem: ita intelligitur rubr.ff.ne vis fiat ei, qui in possessionem missus est. & l.tutelas. §. 1. ff. de capit.deminut. l.1.& l.iubere.de iurisdict.om.iud.non verò intrare in possessionem, vt quidam putant, nam iudex mittit in possessionem, & pars intrat eam.

Mittere pro iacere, proiicere, l.telum.infra eod.

Missile quid. Inde missile, quod mittitur, vt omne telum, quod iaculatur quis, & manu eminus, vel in longum mittitur, missile dici potest, & lapides etiam. Hinc missilia dicuntur donaria, quæ olim Imperatores, vel Consules liberalitatis gratia iactare in vulgus, & spargere solebant, §. hoc amplius.Instit.de rerum diuis.l.qua ratione.§.vlti. ff.eo. & in rub.de Consuli.& non spargend. pecu. C.lib.12. Et sæpe vidimus in hoc Regno à Principibus ob nuptias, vel rem aliam memorabilem, ista missilia iactari, & populus conclamat, *largesse, largesse*. Hæc tamen munificentia missilium prohibita est à iure aliis, l.2.de Consul.& non sparg. pecu.lib.12.C. Sed hodie nullus iactat, nisi Principes, idque maxime cauent, qui quo bona acquirantur modo, quantóve sudore & labore, norunt: nec præsumuntur hi suum iactare, l. cum de indebito. ff. probationib. secus in aliis, maxime in filiis auarorum & rapacium, ne gaudeat tertius heres. *Pecunia quãdo à Principibus iactentur.*

Mittere in consilium, est dimittere iudices ad sententiam dicendam, vbi orator protulerit, ait Budæ.in l.2.ff.de origin. iur. Hodie dicere possumus eos, qui à iudicibus postulant, vt ex tempore ius dicatur, vulgo *sur le champ*, vt interdum fit in parlaméto in processibus sine scriptis, post litigatum aduocatorum præses surgit, & arestum pronuntiat, & interdum in consilium mittit, id est *remet au conseil*, quod generalibus etiam institiæ moris est. *Mittere in consilium.*

Inde missio pro dimissione frequenter accipitur: vnde reus missionem temporalem flagitare solet, & petere ad certum tempus à carceribus dimitti, *estre eslargi à certain temps*, Budæ. in Forens. *Missio. Missio temporaria.*

Est & missio militaris, quæ triplex est: honesta, quæ emeritis stipendiis, vel ante ab Imperatore indulgetur, Gallicè *congé*, l.2.§.ignominiæ.ff.de his qui not.infa. Emerita stipendia impleta vocat Imperator in rubr. C. de his qui non impletis stipen.sacr.solu.sunt.lib.10. vnde militia perfuncti, emeriti, veterani dicti sunt, vt alibi scribo. Causaria, quæ propter valetudinem, vel aliam causam laboribus militiæ soluit, d.l.2. de his qui notantur infamia. Et causarij milites, de quibus scribam in l.rei appellatione. ʒ. eod. Ignominiosa missio est, cum quis propter delictum sacramento militiæ soluitur, lege milites.§.missionum.ff. de re militari. *Triplex missio. Emerita stipendia.*

Mittere quoque pro remittere, l.3.ibi, ad suum ducem cum elogio præses mittet, ff. de re mili. lege omne delictum.§.qui se.ibidem.l.si. ibi, cum ignominia mitti debet. ff. de furib. balnea. *Mittere pro remittere.*

Mittere manus ad res, est eas apprehendere, capere, iniicere manus, *saisir*, l.at si quis.§.sed & si res.ibi, nec sit vnde funeretur, ad eas quoque manus mittere oportet. ff. de religios. & sumptibus funerum. scripsi in tracta. de sent. præiudic. in præfa. in 1. tomo comment.in constit. Reg. Gallicas. & supr. in l.mulieris. §. abesse. Accipitur etiam pro emittere, extrahere apud oratores, & aliis modis, vt legi apud eos potest: de quo dixi in l. Labeo. §. fina. supra eodem. *Mittere manus.*

De verbo dimitti scribam in l. dimissoriæ. infra eod.de verbis amitto, & admitto docui in d. l.Labeo. supra eod. de verbo permitto in l.duobus.infra eod.verbum verò remitto mox proxime tractabitur. de verbo, immitto, in l. malum. §.1. infra eod.

Munus pro onere. *Onus.* Secundo modo munus capitur pro onere, quod necessario subire nos oportet lege: vt cū lex nobis necessitatem imponit subeundi illud onus, vtpote tutelæ, vel curæ, nisi excusatione muniti simus, vt per totum tit. de excusa. tutor. & fortasse eo munus vocatur, quod gratis detur, & assignetur personæ non petenti. Et hoc munus declarabitur in l. g.., munus.infra eo. vnde si muneribus pœnæ causa quis fuerit prohibitus, nihil valebit sententia: neque enim immunitatem pœna tribuere debet, lege, relegatorum.in fine.ff. de interdict. & relega. & sic accipitur in rubric. de muneri b.& honorib. ff. & in multis titulis, & in lib.10.C.de munerib. non contin.& de munerib. patrimo.

Aduertendum est, tres huius tituli leges, scilicet l.munus propriè, & l.inter domū. & hanc nostram legem inter *Trium legum cõciliatio contra Vallam.*

se pugnare, vt censet Laurent Vall. lib. 6. eleg. c. 39. qui nec suam vult interponere sententiam, ne triumuiros doceat contra se respondere: sed si eius iudicium sequi iuris studiosi velint, respondendum erit cum eo neutrum iurisconsultorum verum dicere: nam neque genus, neque species, in hæc duo nomina cadit, & nullum sibi videtur donum sine causa. hæc ille. Catellia. autem in 2. parte memor. in verbo donum, ait genus accipi in l. donum. vt adoptio, & speciem vt arrogatio sumitur in lege secunda, de adoptio. ff. vt etiam de iurisdictione traditur in l. imperium. ff. de iurisdictione omnium iudicum: sed non diluit contrarium. Alciatus autem libro tertio dispunctio. ca. 13. & hic. & duabus aliis legibus existimat Vlp. rationem sermonis considerasse, Marcianum verò vsum. Sed Floridus ait in libro de interpretatio. iuris, id esse sibi potius cauere, & per ambages ire, quam tollere ambiguitatem Vallæ. *Authoris sententia.* Ego autem has leges non dissidere arbitror, quia primo munus accipitur pro dono, & hac significatione donum est genus comprehendens tam munus, quod fit cum causa, quam aliud donum quodcunque, etiam sine causa factum, & ita intelligitur l. inter donum. infra eodem. vbi etiam declaraui: & sic etiam id quod donum est, munus est, quando pro largitione accipitur, d. l. munus. infra eodem.

Secundò munus sumitur pro onere, quod necessario nos subire oportet, vt in l. munus proprie. infra eodem. & tunc istud munus non est donum, nec pilo quidem sapit doni suauitatē: quia dona emolumenta quidem tribuunt, & sponte præstantur, & recipiuntur: inde donari videtur, quod nullo iure cogente conceditur, l. donari. de donatio. ff & infra titulo proximo. Munus vero contra onus significat. Et sic non quodcunque munus, id est munus quocunque modo acceptum, accipitur pro dono. Idem tamen donum accipitur pro munere, cum munus largitionem significat, vt dicetur in l. inter donum. infra eod & in hoc videtur lapsus Laurentius & sequaces, quia munus species est doni, quatenus munus largitionem significat: non autem est species doni, sed aliud à dono, si onus, vel officium significet. & ita tres illæ leges intelliguntur: & sic munus est ὁμώνυμον & æquiuocum.

Munus à manu, lingua, obsequio. Et quatenus munus pro dono accipitur, tribus dicitur modis iure Pontificio. Primo à manu, vt pecunia, secundò à lingua, vt fauor: tertiò ab obsequio, vt seruitus indebite impensa, & remunerationes obsequiorum personalium, & his in rebus spiritualibus simonia committitur, cap. sunt nonnulli. cum seq. 1. qu. 1.

Tria in muneribus spectanda. In his muneribus tria spectanda sunt, videlicet qualitas accipientis, dantis, & quantitas, cap. & si quæstiones. de simo. quod explicat Thomas Parapal. in repetitio. l. placet. de sacrosanct. eccles. C. & idem D. Ioannes Mauritius in repetit. l. vnicæ. C. de mulier. & in quo loco munera sexui congruentia, vel honor. agnoscant. lib. 10.

Lex muneralis quæ sit. Item muneralis lex, ad munus pertinens, qua Cincius cauit, ne cui liceat munus à partibus litigantibus accipere, & est text. in c. statutum. §. insuper. de rescript. in 6. quia xenia, & dona excæcant oculos iudicum, & quasi mutus in ore auertit correptiones eorum, eccelesiastici cap. 20. *Iudices quæ munera accipere possint.* Esculenta tamen & poculenta, quæ paucis diebus consumi possunt, non comprehenduntur muneris appellatione, vt elucidatur in d. §. insuper. dummodo non producantur ad munerum qualitatem, l. solent. in fin. ff. de offic. procons. Beatus tamen est iudex, qui abstinet ab huiusmodi xeniis: quia inter esculenta interdum iustitia comeditur, & inter ossa edulium iniustitia ipsa quiescit adeo vt vix ab eis diuelli possit, intereaque obliuiscuntur sæpe, quæ recta sunt. Proinde scriptum est Iob c. 15. in fin. Ignis deuorabit tabernacula eorum, qui libenter munera accipiunt. quod memoriæ mandandum est nostræ ætatis magistratibus, & cæteris, si sapiant. Hinc psal. 14. Et munera super innocentem non accepit: qui facit hæc, non monebitur in æternum. Et prohibitum est præsidibus & consiliarius munera sub quacunque specie vini, vel edulium, aliter quam iure permissum est, accipere à partibus, ord. Carol. Regis, rubr. *de la court de Parlement*, artic. 16. & 17. *Regia dona quando valeant.* Vnde Rex etiam statuit, quod dona Regia non valeant de rebus immobilibus facta, nisi Rex propria signauerit manu doni literas, & post quindecim dies confirmauerit, & postea intra mensem literæ sigillatæ erunt. hoc fuit registratum. in Parlamento Paris. anno 1540. die 26. Ianuarij.

Munerari est munus, id est donum facere, donare. l. dinus. in fin. ibi, barbaros etiam inde munerari venientes ad se, vel legationis, vel alterius rei causa. ff. de bon. damnat. l. 1. §. præterea. in fin. ff. de tutel. & ratio. distrahen. ibi, nec perquam necessaria est muneratio ista.

Remissio muneris duobus modis fit. *Remittitur.* Quod onus cum remittitur, ait text. vacationem præstat, quæ conceditur ex priuilegio à Principe, vel lege concesso: vt doctoribus leges profitentibus publice, seu legentibus, vel aliis professoribus, l. medicos. C. de profes. & medic. lib. 10. & scholasticis remittitur onus, in authen. habita. ne fil. pro patr. C. vbi scripsi, & in aliis multis iuribus expressis. Interdum muneris vacatio remittitur à Principe ex gratia, vel ex causa, vt in rubr. C. de his qui à Principe vacatio. muner. acceper. lib. 10.

Et præstatur hæc remissio muneris, tum propter numerum liberorum, rubr. C. qui num. lib. se excusant: tum propter ætatem, vt rubr. qui ætat. vel professio. se excusant, lib. 10. interdum ob morbum, vt qui morbo se excusant, rubr. ibid. lege licet. ff. de arbor. l. & si. cum sequ. ibidem: & aliis multis modis, de quibus in titul. C. de vacat. muner. tot. titu. & de iure immunit. ff. & Persæ ob liberorum numerositatem præmia à Rege capiunt, quod est optimum.

Clerici immunes super quibus. Arestum. Item clericis, l. 1. & per totum. C. de episc. & cleri. Vnde cum habitatores Laonensis ciuitatis peterent à clericis, vt contribuerent ad stipendia custodis pontium, & gubernatoris horologij, fuit dictum à senatu, eos non teneri, anno 1405. die nona Decembris: sed quod contribuerent ad stipendia ducis, seu capitanei ciuitatis, & aliorum custodum in ciuitate existentium causa excubiarum, custodiæ portarum, & ad stipendia mundantium fontes, & eorum, qui extinguūt ignem in ciuitate, quia hoc etiam tangit clericos, de hoc alibi dicam.

Rescripta immunitatis concessitia quando valeant. Nec valet rescriptum, quo immunitas munerum conceditur, l. in fraudem. de anno. & trib. lib. 10. C. & l. 1. de immunita. nemini concedenda, ibidem. nisi concedatur non obstantibus legibus in contrarium facientibus: de quo per Bart. in verbo, non obstantibus. in extrauaganti, ad reprimendum. quomod. in læsæ maiesta. crim. procedatur. Mihi autem dei opti. maxi. beneficio hactenus remissa omnia munera fuerunt, quibus vix satisfacere potuissem, nec obolus quidem à me exactus, tametsi tam infœlici exactionum genere omnes pene premebantur. Quamobrem deo primum gratias ago, deinde administratoribus, & curatoribus reipublicæ, qui me sic immunem seruauerint.

Remittere varie sumitur, & phrases. Sciendum est, hoc verbum remitto varie in iure vsurpari: Primò sumit significationem ex re & mitto: est enim iterum mitto, *renuoyer* Gallice; l. cum qui. in fine, ibi, si quidem ego mandauerim, per quem remitteret. ff. commodati.

Remittere pro accepto ferre. Secundò remittere pecunias, pro accepto ferre, *quicter, remettre*, l. Imperatores Verus & Antoninus rescripserunt, debitori reipublicæ à curatore remitti pecunias non posse, & cum Philippensibus remissæ essent, reuocandas esse. ff. de pact. l. pactum curatoris. C. illo titu. Inde qui paciscitur donationis causa, rem certam & indubitatam liberalitate remittit, l. 1. ff. de transact.

Tertiò mittere etiam significat, vt remitto, vel mitto repudium, l. 3. cum seq. ff. de repud. & l. inter stuprum. §. diuortium. infra eod.

Quartò remittere, laxare, relaxare, cum curas deponimus: cuius contrarium est intendere: & remissio, relaxatio animi dicitur, vt per oratores, maxime per Ciceronem.

Quintò

Pro indulgere, concedere. Quintò remittere, pro dimittere, condonare, concedere, indulgere. l. semper. §. legem. ibi, non est irrationabile, vt concedamus filiorum educationi, & remitti tibi munera. ff. de iure immunita. l. 3. in fin. ibi, in his autem, qui sunt in antiquo honore positi, ad tempus relegatio. vel ab ordine motio remittenda est. ff. de crim. stellio. l. diuus. ibi, remitti pœnam. de fals. l. 2. in fine, si quis in ius vocat. non ierit. l. si minor. 1. ibi, reddendi legatum, necessitas manumittendi remittatur. de minorib. l. tam is. in fine. de donat. caus. mort. & iudicandi necessitatem morbus sonticus remittit. l. iudex datus. ff. de iudi.

Inde remittere cautionem. l. si vsusfructus mihi legatus sit. §. plane. ibi, remittendam esse hanc cautionem. ff. vsufruct. quemad. caueat. item seruitutem remittere, idem est. l. si ædes. in 1. ff. de seruitutib. vrb. præd. l. seruitutes, vlti. §. 1. de seruit. l. si tibi. de actio. empt.

Pro trāsferre. Interdum remittere seruitutem ad certam partem fundi, est illam transferre, l. ad certam partem fundi seruitus tam remitti, quàm constitui potest. de seruit. ff.

Remittere confessoriam actionem, id est actum confessionis condonare, & dimittere. l. inde Neratius. §. fin. ad legem Aquil. & l. vnde. in fine, commoda. quamuis aliter accipiatur confessoria actio in l. loci. §. 1. ff. si seruitus vind. & in §. æque. de actio. in Instit.

Remittere iusiurandum. Remittit iusiurandum, qui deferente se, cum paratus esset aduersarius iurare gratiam ei facit, contentus voluntate suscepti iusiurandi, Paul. in l. remittit. & l. iusiurandum & ad pecunias. ff. de iureiur.

Sextò remittere est præstare vacationem & immunitatem, vt hîc, & supra ostendi.

Remittere testimonium. Septimò pro relinquere, l. 1. §. sed & si quis ob renuntiandum, remittendúmve testimonium, dicendum, vel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna legis Corneliæ afficitur. ad legem Cornel. de fals. ff. l. quamuis. ibi, veluti si pœniteat libertum, & actionem remittat. de in ius vocando: quod eodem tendit, vt supra, vt scilicet pro dimittat, vel omittat exponi, mea sententia, iure possit.

Octauò remittere pro reuerti, l. non omnes. §. à barbaris remissos milites, iuncto fine illius. §. ff. de re milita. ibi, post multum temporis rediit.

Remittere pro referre. Nono remittere, referre, l. continuus. §. cum ita. ibi, & magis est, vt totam rem ad iudicem, id est ad bonum virum remittamus. ff. de verb. oblig. & interdum remittitur persona ad suum iudicem, id est dimittitur: & de hoc loquitur text. in l. nequid. §. de his. ibi, eósque petere, vt pro modo culpæ, vel delicti, vel sub fideiussoribus ad præsidem remittantur. ff. de incend. & requirendi rei sunt, vt remittantur, in titul. de requir. reis. Vlpian. in l. si quis forte ne supplicio afficiatur, dicat se habere, quod ad Principem referat salutis ipsius gratia, an remittendus sit ad eum. ff. de pœnis. l. 1. §. solent plerique præsides remittere ad ordinem nominatum. ff. quando appellandum sit. & l. generaliter quādo Princeps remittit negotia ad præsides prouinciarum per rescriptiones. ff. de offi. præsid.

Aliquando causa ad iudicem remittitur, vt loquitur l. Imperatores Verus & Antoninus rescripserunt, appellationes, quæ retro ad Principem factæ sunt, omissis his, ad quos debuerunt fieri, ex imo ordine ad præsides remitti. ff. de appella. & hoc est quando omisso medio appellatum fuit. & l. ad Principem remissa cognitio, ab eo circunduci

Remissio multo de causa fit. potest, qui remisit, ibidem. Hanc autem remissionem in contractibus fieri prohibet tex. in §. contrahentes. cap. 1. de foro comper. in 6. l. heres absens. ff. de iudic. & in criminalib. hodie rarò solet fieri. cle. pastoralis. de re iudica. Abunde has remissiones explicat Speculator in 2. parte, rub. de remissionibus. & hæc remissio fit aliquando, vt is, ad quem fit, instruatur: de qua in l. 1. §. si præses. ff. de magistra. conueniend. aliquando vt iudicet, l. Imperatores. ff. de appella. & in l. vna. C. de relatio. de his alibi dicam. Ad ius ordinariū remittere, l. 1. §. necessario. si ventris nomi. ff.

Remissio noui operis nuntiationis est triplex. est quod vulgò Gallice dicimus, *remettre à proces ordinaire.*

Decimò remittere noui operis nuntiationem, est cedere & omittere prohibitionem eatenus, quatenus ius prohibendi erat, l. 1. ff. de oper. noui nuntiat. & l. vna. de remiss. & hæc remissio est triplex. Quædam est à parte, altera à iure, quando tenet nuntiatio, sed ex causa vtilitas publicæ remitti solet, l. de pupillo. §. si quis riuos. ff. de noui oper. nuntiat. vel quia satisdatum est, §. si is cui. ibidem. Aliquando non tenet nuntiatio, & tunc lex illam pro remissa habet, d. l. vna. de remissio. l. si alius. §. Iulian. quod vi aut clam.

Vndecimò remittere actionem pro eodem. l. vnde. ibi, nam etsi aduersus eum habuerit legis Aquiliæ actionem commodator, æquissimum est, vt commodati agendo remittat actionem. ff. commodati.

Duodecimò remissius, id est lenius, l. Pedius. in fine, ibi, ne quid durius, aut remissius constituatur, quam causa postulat. ff. de incend. l. qui duobus. ibi, remissius puniri debet. de sicar. l. respiciendum est iudicanti, ne quid durius, aut remissius constituatur. de pœnis. Et multæ partes simul conueniunt, sed separare volui, vt facilius intelligerentur. *Remissius.*

Decimotertiò prætor remittit conditionem iusiurandi, quod est contra bonos mores, l. quæ sub conditione, cum l. seq. ff. de condit. & demonstr. id est pro non scripta habet, & perinde ac si non adiecta esset, vt exponit text. in l. conditiones. secunda, ibidem. facit lex, neque. de vsufruct.

Vltimò remittere mercedem conductori, est mercedis exonerationem facere. l. ex conducto. §. 1. & sequen. & l. si vno. iuncto §. vbicunque. ff. loca. Alia de remissione nunc remitto.

Vacationem. Text. ait, vacationem militiæ munerísque præstat, exponit glos. muneris sine honore: dicite autem vos melius, quando munus remittitur, præstat vacationem militiæ, id est remissionem, ne miles, vtpote veteranus militare teneatur, per. rubr. C. de veteranis, lib. 12. & honeste sacramento solutis data immunitas, etiam in eis ciuitatibus, in quibus sunt, valet: nec labefactatur, si quis eorum voluntate sua honorem, aut munus susceperit. Vlpian. in l. 2. ff. de priuileg. vetera. Et ferias de forensibus tantummodo negotiis dare vacationem diuus Traianus rescripsit, l. penult. ff. de feriis. *Remissio muneris quando concedatur.*

Vacatio etiam remitti solet ob infirmitatē, l. 2. §. ignominiæ. ff. de his qui not. infa. & non solum præstat vacationem militiæ, sed etiam muneris, nempe quilibet munera subire tenetur, nisi ei remissum fuerit, vt in rubr. ff. de vacatio. & excusat. muner. quam vacationem muneris nos vocamus immunitatem, vt sequitur in text. Verbum vacare, elucidabitur in l. sylua. §. stipula. infra eod.

Militia, id est re militaris, de qua in tit. de re milita. ff. & Veget. in suo libr. de re militari. Militia etiam sæpius pro officio in iure accipitur, & dicitur personæ cohærere, l. 3. §. sed & si ei. ff. de mino. facit l. omnimodo. §. imputari. C. de inoffi. testa. & de his plene scribit & doctè Lælius Taurellus in epistola ad Anton. Augustinum, tract. de militiis ex casu: de quibus in §. optimum. in authen. de exhibendis reis, colla. quinta, & Franc. in lib. 4. commenta. cap. 15. tit. de militiis, &c. *Militia quid significet.*

Et militia non solum ad arma spectat, sed vniuersitatem quoque designat: hinc per metaphoram militia aduocatorum, militia palatina, pro omnibus qui in palatio sunt, vt Alciat. scribit lib. prætermiss. 1. vel palatini milites dicuntur, qui in Regis ministerio & seruitio sunt, quos curiales dicimus: de quibus in tit. C. de pala. sacra. largitio. lib. 12. Est etiam phrasis Hebraica, vt vniuersa stellarum multitudo militia vocetur, atque exercitus. Cum igitur à prophetis Deus sabaoth, id est exercituum vocetur, innuunt eum cœli, cœlestiúmque syderum authorem, ac parentem, esse etiam: & illud mysticè significant, quod sit dominus angelicæ multitudinis, quæ in diuinis literis appellatur militia, siue exercitus cœlestis: vt in euangelio Lucæ c. 2. & facta est cum angelo multitudo cœlestis exercitus. hoc notant theologi in cap. 2. Genes. & d. c. 2 Lucæ.

Præstat.

Præstat. Hoc verbum explanabitur in l. si cum fundum. infra eo. & no. ex text. Cepol. quod si concessa fuerit immunitas ciuitati, non tenetur mittere plaustra, equos, nec homines ad bellum, vel similia.

Munia & immunitas. *Immunitatem.* Inde ait text. Immunitatem appellamus. Immunitas autem dicitur muneris vacatio, exemptio, vt in rubrica de immuni. nemi. conced. Lucas declarat, dicens, immunem dici, qui non facit munia, qui ab onere publico exemptus est. declaraui in tracta. de immunit. eccles. in ordin. Reg. Munia dicuntur officia seu obsequia à lege debita, in l. sed si hac. §. sed si ius. ff. de in ius vocand.

Muneris & officij differentia. *Officia.* Hic patet munus aliquando pro officio capi, vt munus senatorium, ff. de senat. licet quædam differentia inter hæc sit: eo aliquando Iurisconsult. vtitur disiunctiue, officio, munerève, vt in l. 1. ff. ad legem Iul. repetun. & solet maxime inter genus & speciem interponere. vel. latius enim patet munus quam officium. neque enim solum pro officio munus vsurpatur, sed etiam pro onere, vt hic patet, & pro dono: vnde idem in eo dicit in lege eadem. ad legem Iul. repetunda. in fin. ibi, doni muneris ve. & quamuis pro officio munus accipiatur, tamen causa vberioris expressionis vtrúnque exprimitur aliquando, vt ibi, & aliis in pluribus locis.

Quid sit munus publicum, videte in l. pupillus. §. munus. infra eod. & l. 1. & l honor. §. 1. & l. vlt. supra, de muner. & hono. Bart. in l. vnica, C. de munerib. lib. 10. & Thomam Parpal. in repet. l. placet. C. de sacrosan. eccle & Francis. Zoannet. in lib. suo sing. ad 50. lib. ff. c. 10. vbi subtiliter docet: dicam inferius in d. §. munus.

Militaria munera quæ dicantur. *Militaria munera.* Hæc dicuntur officia militaria, vt ducis. tribuni militum officium, & aliorum, de quibus in l. officium. ff. de re milit. vel munera militaria sunt excubiæ, angariæ, gestationes in vsum belli, & alia, vt per Alciat. hic: 1. tamen melius conuenit text. Et interdictio munerum pœna militum est, l. 3. §. 1. de re milit. ff. & minuitur æstimatio, id est, fama cum quis prohibetur honoribus publicis fungi, l. penul. ver. minuitur. de var. & extraor. cog. ff. Cotere. in suo libr. de iure militum de his officiis latè differit.

Inde munus statutionis, l. 3. §. stationis. ff. de re milita. declaro in l. portus. infra eod.

Munus militiæ: inde Iurisconsultus agit grauius esse detrectare, id est recusare munus militiæ, quam appetere, l. qui cum vno. §. grauius. de re milit. dixi superius de eo qui digitos sibi absciderat, vt militiam detractaret, in l. mulieres. §. res abesse.

Corporalia munera dicuntur personalia, l. 3. §. corporalia. iuncta l. 1. de muner. ff.

Munifices qui dicantur. & beneficiarij. *Munifices.* In hac parte legis dicitur quosdam milites munifices appellari. Legit Budæ. in suis annot. in hanc legem, munifices, quasi munera facientes. nam qui muneribus militaribus immunes erant, beneficiarij dicebantur: & qui ea subibant, munifices. Et legere munificos, id est liberales, sensus non conueniret textui. Et eodem modo legi debet in l. 2 ibi, partem munificem. C. de prædiis nauicularior. l. b. 11. l. si publicanus. §. 1. ff. de public. Et quamuis milites ad tribunorum obsequia non cogerentur, tamen ad munera militaria cogebantur, videlicet ad angarias, & excubias. hinc etiam fascicularia, hoc est lignum, fœnum, aquam, stramen, & alia necessaria in castra portabant, teste Vegetio libr. 2. cap. 7. & 17. de re militar. Et munificentiam dicit Iurisconsultus pro liberalitate, in l. 1. in princ. de donationibus. ff.

Municipes qui. *Igitur & municipes dici, quod munera ciuilia capiant.* Hic declaratur qui dicantur municipes, videlicet qui munera ciuilia, id est publica eiusdem ciuitatis, capiant: tamen quia commodius erit in l. municipes. 7. eod. pertractare, ob id ad illam reliqua reiiciam: & ciues qui, & quæ ciuilia dicantur, in lege plebs. infra eod.

Munitio quid sit. His proximum est nomen munitio: est autem muniendi actus, in l. cui. in fine, ibi, veluti munitio viarum. de munerib. ff. & in l. honor. §. 1 ibi, viarum munitiones non personæ, sed locorum munera sunt. ibidem.

Munera necessaria, quæ necessario quis subire tenetur, l. 1. in princ. ff. de vaca. & excusa. muner. & in l. munus. infra eodem. *Necessaria munera quæ.*

De munere perferendæ pecuniæ scribit Vlpian. in l. 2. §. quæ patrimoniorum. ff. de excus. mun. *Munus perferendæ pecuniæ.*

Munus est petitoris, id est ad petitorem spectat, petitoris sunt partes, l. in speciali actione non cogitur possessor dicere, pro qua parte eius sit. hoc enim petitoris munus est, non possessoris. ff. de rei vindic. *Munus petitoris.*

Munera suscipere est illa accipere, vt eis fungatur. l. si vni. §. 1. vbi vtroque verbo vtitur. ff. fam. ercisc. *Munera suscipere.*

Delegatum munus, id est commissum officium, l. si quis. §. funus. ibi, sin autem de hac re defunctus non cauit, nec vlli delegatum id munus est, ff. de religios. & sumpt. funer. *Munus delegatum.*

Munus dari, pro gladiatorio spectaculo & ludo, declarat Alciat. parerg. 1. lib. 2. c. 22. per l. mortuo. in fin. ff. de leg. 2. reprobans Bartol. in d. l. sed alibi pertractabo.

Et hæc de munere vobis sufficiant egregij Principes: si quando plura desiderabitis, conabimur cumulatè vobis satisfacere. Et hæc quidem nostra solent esse munera, quæ scriptis solum & verbis constant, non qualia illa quæ à vestra munificentia proficiscuntur, quæve sunt Principum præcipuum ornamentum, & fidelissimum satellitium. Ideo vestrum erit hanc nostram qualemcunque liberalitatem, dum superstumus, tandem compensare, vt reliquum vitæ nostræ tempus fœliciter cũ tranquillo vitæ genere transigere possimus. nec enim illud optamus à vobis, quod quidam à Diis, de quo versus hi:

Si dederint superi decies mihi millia centum,
Dicebas nondum Scæuola factus eques.
Qualiter ô viuam! quàm large, quamque beate!
Riserunt faciles, & tribuere Dei.
In ius ô fallax, atque inficiator eamus.
Aut viue, aut decies Scæuola redde Deis.

Hæc de muneribus, nunc ad alia castra nostra vertamus.

VLPIANVS LIBRO VNDECIMO
Ad Edictum. Lex decimanona.

Labeo libro primo prætoris vrbani definit: Quod quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. Et actum quidem verbum generale esse, siue re, siue verbis quid agatur, vt in stipulatione, vel numeratione. Contractum autem vltro citróque obligationem esse, quod Græci συνάλλαγμα vocant: veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. Gestum rem significare sine verbis factam.

Tria erant à Labeone libro primo definita, atque descripta: nempe quædam agi, quædam geri, & quædam contrahi. atque ita in tres partes hic text. distribui potest, pro ratione eorum trium, quæ in eo tractantur. Et licet contractus definitio postrema esse deberet, iuxta ordinem eorum, quæ à Labeone dicta erant, tamen Vlpian. secundo loco de contractu agit, deinde de gesto, quod secundum positum erat, & ante contractum collocatum. Quod eo dictum à me velim propter eos, qui religiose quendam ordinem verborum potius, quam mentem & potestatem in iure nostro sequi malunt. id enim Iurisconsulti, nisi aliter res postulet, contemnere solent, vt hic Vlpian. nec interest quid prius aut posterius dicatur, dummodo mens & sententia appareat, nisi in quibusdam casibus, quos scribunt interpret. in l. 2. in fin. ff. de vulga. *Elucidatio text. an ordo sit seruandus.*

Agantur, actum. Hæc duo agere, & actus, hoc loco sunt nobis explicanda. Et actum inquit text. generale verbum esse: nec vt grammatici vsurpare solent, sumitur, sed pro nomine: siue sit nomen siue pronomen siue altera pars orationis. Iurisconsulti verbum solent dicere, atque ita *Agere & actus.*

verbum pro quacunque voce quæ aliquid significat, intelligunt: vt passim hoc titu. videre potestis, vt supra etiam scripsi in rubrica.

Inspiciendum quid actū sit.

Et actus generaliter intelligitur, pro omni eo, quod agitur, siue verbis agatur, vt stipulatio. §. 1. Instit. de verb. obligat. & l. 1. ff. illo tit. Vnde in stipulationibus, cum quæritur, quid actum sit, verba stipulationis spectanda sunt, quæ si obscura, vel ambigua sint, contra stipulatorem sunt interpretanda, & quid dictum, conuentúmve sit, l. stipulatio ista. §. in stipulationibus, iuncta l. eũ qui calendis. & l. sequitur. in fin. ff. de verb. oblig. Conuentionis enim verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi, transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt, l. 1. §. conuentionis. ff. de pact. & l. 3. ibi, contrarium actum esse probetur. illo tit. & interpretationem redigendam ad id quod actum est, asserit Iurisconsſ. in l. nepos J. eod. & l. cum quærebatur. infra eod.

Actus generaliter capitur contra glo.

Sine actus fuerit re, vt cum pecunia numeratur, §. 1. quibus modis re contrahitur obligatio. in Institu. de numeratione scribam in l. lege Censoria. infra eod. Et generaliter capitur dum dicitur, quod actus agentium non operantur vltra eorum intentionem, l. non omnis. ff. de reb. cred. & ita accipitur in l. eum actum. & l. 2. ibi, & sane sicut æquum est, actus sui rationem reddere. ff. de nego. gest. licet ibi glo. dicat strictè accipi pro redditione rationis: quã gl. sequitur Bald. in sua marga. in verbo actus: tamen eo loco etiam generaliter sumi potest, vt seruus non teneatur reddere rationem eius actus cuiuscunque, siue re, siue verbis, quem in seruitute gessit. facit l. quæ vtiliter. §. 1. ibidem, & l. obseruare. versic. rectè. ff. de offic. proconſ. vbi ingressus proconsulis incerti & inopinati turbant prouinciales, & actus eorum: quod intelligendum vobis vt hic, de quocunque actu, quamuis glo. actum ibi interpretetur pro actionibus, & negotiationibus, quæ expositio legi illi non cõuenit, vt ibi scripsi. idem in l. Thais, §. Stcyhus. ff. de fideicom. liberi. & l. fin. communuia prædior. ibi, neq; enim sicut viuentium, ita defunctorum actus suspendi receptum est. Et stationarij milites referre debent præfecto, quid vbique agatur, l. 1. in fine. de offic. præfect. vrb. intelligite generaliter siue re, siue verbis actum quid sit: si male tamen agatur, l. aduersus. de exceptio. ff.

Actus pro facto sumitur.

Interdum actus pro facto accipitur, vt l. Paulus respondit non tantum verbis ratum haberi posse, sed etiam actu. ff. rem ratam habe. l. more, ff. de feriis. facit l. fugitiuus. & l. cum quærebatur. infra eod.

Vtilitates de actu.

Ex quo inferuntur vtilitates sequentes. Primo facilis intellectus ad rubr. C. ne quis liber inuitus actum reipub. gerere cogatur. lib. 10. vbi liber non cogitur gerere actum reipub. scilicet vilem, & seruilem. & debet intelligi siue re, vt cloacas purget, vel carnifex fiat, vt ibi dicit Lucas de Penna: nec etiam actum verbis, vt verba gesticulatoria in scena, & in ludo, per hunc text. vilis tamen persona publicæ vtilitatis causa cogi poterit, etiam ad suspendendum alium, vt docet Bart. in l. fin. ff. de pigno. actio. vbi alia addidi.

Carnifex inuitus non fit.

Inquirendum de vita episcoporum.

Secundò inquiri debet de vita & actu electi, antequam cõfirmetur, quod intelligendum est vt hic, tam de actu re, quam verbis, quia si vitam dissolutam egerit, vel scurrilem, repelli debet, c. postquam. de electio. & vtinam hodie antequam crearentur episcopi, inquireretur de vita & moribus, & non periclitaretur sic ecclesia: nam pauci inuenirentur idonei.

Tertiò actus publici contentiosæ iurisdictionis quindecim diebus Paschalibus conquiescere debent, l. actus. C. de feriis: poterunt tamen capi latrones illis etiam diebus, l. prouinciarum. ibidem.

Actus contractum comprehendit.

Quartò verbũ agere & contractus, & testamenta comprehendit, cum generale verbum sit, §. sed neque. Institutionibus, de testa. & ibi glos. & in l. verba contraxerunt. infra eod. vbi dicetur.

Sequimur, quod actũ est.

Quintò semper in stipulationibus, & in cæteris contractibus id sequimur, quod actum est, l. semper. de regul. iur. ff. id est quod dictum est, & conuentum: vnde si non appareat quod actum est, consequens est, vt id sequamur, quod in illa regione frequentatur. ibidem.

Procurator ad omnes actus cõstitutus poterit negotia administrare.

Sextò procurator constitutus ad omnes actus meos exercendum poterit agere, & negotia administrare, quia generale verbum est actus, siue re, siue verbis agatur, vt hic: & facit quod notat Ioannes de Grassis in tracta. de substantialibus procurator.

Actus nullus non prodest.

Septimò actus nullus non ista comprehendit, sed validus sic, quia actus nullus non dicitur actus, argu. l. 4. §. condemnatum. ff. de re iudic. Et sic actus nullus non inducit litis contestationem, teste Francisco Curtio in l. edita. nu. 104. C. de eden. facit l. 1. in fin. ff. quod quisque iuris.

Octauò quod maior pars curiæ efficit, pro eo habetur, ac si omnes egerint, l. quod maior. ff. ad municipal. dicam in ordin. Reg.

Nonò quis non debet quicquam agere cum inimicis, nec ad illos arma exportare, l. 1. & 2. C. quæ res exporta. non debeant. scripsi in bulla cœnæ domini artic. 5.

Agere multis modis dicitur, & phrases.

Adnotandum est agere variis modis sumi: & præter eas significationes quas Martial. his versibus tradit:

Semper agis causas, & res agis Attale semper,
Est non est, quod agas, Attale semper agis.
Si res, & causæ desunt, agis Attale mulas,
Attale ne quod agas desit, agas animam.

quas in iure reperimus, enumerabimus, saltem frequentes.

Primò agere causam pro tractare, prosequi, l. si perlusorio. ibi sed & agere causam apud ipsum iudicem. & l. qui suspectum. ibi, quia suam causam agit. ff. de appell. quamuis glos. exponat eo in loco pro defendere, quæ expositio conuenit l. denuntiasse. in fin. ff. de adulter. vbi dicitur agat causam, deinde defendat.

Agere causam.

Et sic agere causam, interdum pro defendere pro materia accipitur: nam qui se defendit, causam suam tractat, & qui agit, idem. in l. Pomponius. §. sed & is. ibi, denique si verè procurator extitisset, & ipse præsens causam suam egisset. de procur. ff. & l. 2. in fi. ff. de in ius vocando, ibi, neque eum, dum quis apud prætorem causam agit, in ius vocare licet. l. & post edictum. ibi, agetur causa, id est tractabitur. ff. de iudic. l. admonendi. de iureiurand. ibi, permitti constitutionibus Principum causam ex integro agere. & l. fin. infra eod. l. 1. in fine, ibi, creditorem ita rem agere debitoris, vt suam ageret. de solutionibus.

Agere fisci causas.

Agere fisci causas, idem. in l. hi qui fisci causas agunt. ff. de postulan. Et intelligitur tam agendo, quàm defendendo. l. senatus. de iure fisc. Et agere propriã causam, l. fiscus, 2. de iure fis. l. in honor. in fine. de vaca. muner. l. 1. §. aduocatos. & § diuus. de variis cognition.

Acta causa.

Acta causa, finita. l. fin. ff. si tutor appellauer. ibi, si tutor, vel curator detentus prouocauerit, & ante causam actam moriatur. l. 1. § si verò post causam actam cauta est honoraria summa. ff. de var. & extraordi. cognitio. Interdum actam causam pro inchoata sumit Iurisconsult. in l. penul. §. si post actam causam cœperit se excusare iudex. de vacatio. munerum. ff. quia post finem causæ frustra se excusaret, cum nihil amplius agendum sit. quod probat text. ibi, susciperet, & ibi, transferre iudicium.

Agere salutẽ hominum.

Agere salutem hominum, id est curare medici solent, l. 1. §. 1. de variis, & extraord. cog. ff. ibi, medicorum eadem causa est, quæ professorum, nisi quod iustior, cum hi salutem hominum agant.

Agere annum septuagesimũ.

Agere, obtinere.

Agere annum septuagesimum dicitur is, qui in septuagesimo anno est: si verò compleuerit, dicitur egredi, l. 3. in fi. ff. de iure immunit. vbi qui agit septuagesimum annum, non videtur maior esse septuaginta annis: & sic agere pro obtinere sumitur, l. 1. in fin. ibi, iam ante minor non est, qui diem supremum agit anni vicesimi. ff. de manumissio. l. Publius. §. 1. de conditio. & demonstrat.

Agere pro nauigare.

Intellectus ad l. 1. de iure immunita.

Agere pro nauigare exponit glos. in l. 1. ff. de iure immunit. vbi sic scribit Vlp. qui in nauibus sunt ob hoc tantum: vt in eis agendi causa operentur, nulla constitutione immunnita

immunitatem à muneribus ciuilibus habent. Ego vero interpretarer text. ibi, qui in nauibus sunt, vt in eis aliquid agant, id est faciant, & causa agendi, id est faciendi aliquid in nauibus, nullam immunitatem habent, eo quod proprij commodi causa ibi sunt, & vtilitas publica præferri debet priuatæ: secus si publicæ vtilitatis gratia ibi forent, vt in l. is qui. ff. de vacatio. munerum.

Agere nauem. Agere nauem, est nauigare, ducere nauem. l. vnica, iuncta rubr. ff. vt in flumine publ. nauigare liceat.

Agere pro abigere. Agere auem, id est abigere auem, & expellere. Venule. in l. fi. §. si stercus. ibi, aut auem egerit, venatúsve fuerit, sine vllo opere, hoc interdicto nó tenetur. ff. quod vi aut clam, licet glos. ibi exponat pro portare: sed alienum id esset à sensu legis, vt videre potestis & iudicare.

Agere pro administrare. Agere pro administrare exponit glos. in l. si plures. ff. de curator. bonis dando. ibi, tanquam quis eorum in solidum ageret: alij habent quiuis, & est idem sensus: alij habent, qui ius: & ita debet intelligi, vt quemadmodum curatores agere in solidum possunt, ita & conueniri, l. 2. §. si plures. ibidé: licet ibi vix sic accipi possit, sed in l. qui mittuntur. in fin. ibi, qui agere rempublic. cœpit. ff. ex quibus causis maiores.

Agere pro peragere. Agere, pro peragere, vt glo. vult in l. si à domino. ff. de petitio. hered. quamuis proprie accipi ibi pro eo, quod est mouere actionem, vel motam prosequi, possit, si recte intelligatur text. nempe agere quis dicitur per litis contestationem. antea verò dicitur agere velle, l. amplius. ff. rem ratam haberi. verbum autem peragere requirit decisionem, l. lege quinquaginta. ff. de excusat. tutor. quam non exposcit rubrica, quando actio de peculio annalis sit, sed vt inchoetur, vt patet ibidem: & Cepola docet cautela 18. verbum agere. De verbo peragere docui in l. 5. supra eodem.

Agere curam plebis. Agere curam plebis, est curam habere plebis, quod pauci agunt, & curare de ea, *se soucier* Gallice, lege, prætor. §. est præterea. ibi, acta cura non sit. de bonis authoritate iudicum possid. ff. & l. 1. de offic. magistri offic. C.

Agere pro cõtradicere. Agere pro contradicere, vel opponere, in lege, etiam. in prima. §. fi. ibi, ad agendum à præside euocato. ff. de minor. facit authen. si omnes. C. si minor ab hered. se abstine. & c. fin. de elect. lib. 6. scripsi in verbo Gallicos. de constitutio. in concord.

Agere gratias. Agere gratias, pro habere. l. Seia. ff. de dote prælega. ibi, cui maximas gratias ago. l. 1. C. de offic. præfec. prætо. Africæ.

Agere id est accusare. Agere, id est accusare, glos. & doctores. in lege, qui accusare. C. de edendo.

Agere pro agitare, exercere, decidere. Agere, agitare, exercere, decidere, tractare, in rubrica C. vbi causa status agi debet, & in rubrica, vbi causæ fisc. vel diuinæ domus hominumque eius agantur. ac in rubr. vbi de crimine agi oporteat. C. & in rubr. vbi de hered. agitur. & duobus sequen. tit. & vbi in rem actio exerceri debeat, & titulo, apud quem cognitio in integrum agitanda sit. Et sic intelligi possunt edicta prætorum dicentia, Ait prætor, qua de re agitur. ff. quod vi aut clam, & l. 1. ff. de precar. & aliis multis in locis, vt l. vnica, vtrubi iudicium agitatur, in lege, in delictis. §. si detracta. ff. de noxal. actio. Inde agens res Titij dicitur ille, qui eas tractat, & administrat, l. si ita stipulatus fuero. §. Chrysogonus. ff. de verb. oblig. vide in titulo de agétibus in rebus, lib. 12. quomodo accipiatur ibi, & explicat Cassiodo. officium eorum.

Agere, prosequi. Agere id est prosequi, l. qui prior appellar, prior agat. & l. si petitor plures heredes reliquerit, vnus eorum iudicio egerit. ff. de iudic. in d. tamen lege, si petitor. potest accipi agere proprie pro experiri.

Agere causam appellationis. Agere causam appellationis, in l. cũ quidam. ibi, & permisit ei causam appellationis agere, id est prosequi. ff. de appella. l. 1. §. tutores. quando appelland. sit. ibi, ex hoc apparet tertio die prouocandum defensori, si modo quasi defensor causam egerit, non suo nomine.

Agere pro experiri. Item agere pro experiri, & actionem intendere, & mouere, l. 1. per totum de actio. empt. ff. & C. vt nullus agere, vel accusare cogatur. l. si tamen. in fin. ff. de ædilitio edicto. l. sæpe. de re iudica. l. si priusquam. de noui oper. nuntia. l. in executione. §. insolidum. de verbo. obliga. quicquid dicat ibi glos. & in l. si status. C. de ordine cognitio. & frequentius in iure. Et experiri etiam pro agere capitur: ideo qui controuersiam mouet, proprie experiri dicitur, l. quoties. in fin. de noxalibus actio. ff. l. heredes eius, qui apud hostes decesserit, hoc iudicio experiri possunt. ff. familiæ ercìscund.

Experiri pro defendere improprie. *Intellectus ad l. sæpe. de re iudicata, & l. cum miles. de alie. iudi. mutan. cau. contra Zas.* Improprie autem experiri pro defendere, in l. sæpe. vt Zasius in 8. notabili, de re iudic. ff. affirmat, & idem significare ait in l. cum miles. de alien. iud. mutand. causa facta, & recte (inquit) vterque experitur, siue agat, siue se defendat, quia iudicij aleam experitur. hæc Zas. Tamen aduertendum est in d. l. sæpe. verbum experiri proprie poni, & referri ad actorem, quod & idem text. probat his verbis: Veluti si debitor experiri passus sit creditorem de proprietate pignoris. ergo creditor agebat, & experiebatur: & ita eo loco proprie pro agere positum est. Et tamensi dicitur in text. debitorem passum esse creditorem experiri, non tamen ait reum experiri. atque ita intelligenda est etiam d. l. cum miles. qua ita cautum est, post donationem factam militi causa mutandi iudicij, priorem dominum experiri oportere, & agere in detinentem rem, vt rem magis quam litem in militem transtulisse videatur: id est is qui cessit actionem militi, rem ipsam videatur magis cessisse, quam ipsius litem: quia cedens litem eam prosequi, & experiri tenetur, non ipse miles: tamen post victoriam causæ miles rem consequetur. Et hunc arbitror verum intellectum eius legis: quouismodo Zas. & cæteri intelligant.

Item perbelle declarat Iurisconsultus in l. 1. ff. de diuers. & tempor. actio. Videamus, inquit, quid sit, experiundi facultatem habere. Et quidem imprimis exigendum est, vt sit facultas agendi: neque sufficit reo potestatem secum experiundi facere, vel habere eũ, qui se idonee defendat, nisi actor quoque nulla idonea causa impediatur experiri.

Et sic hoc verbum experiri regulariter ad actorem refertur: & quando respicit ad reum, vt debitor passus sit creditorem experiri, tunc non obest, quia vere ad actorem etiam dirigitur.

Reus aliquãdo agit. Idem dicimus, quando reus agit actione negatoria, & confessoria. vterque enim tam actor quam reus agit, §. sed istæ. Instit. de actio. l. an vnus. in fin. ff. si seruitus vindicetur. & l. si quis diuturno. in fin. ibidem. vide glo. & doct. in c. 1. de iudic.

Experiri iudicium. Experiri iudicium, pro incipere, inchoare iudicium, lege, si procuratorem. in fine, de procurat. ff. ibi, itaque etsi postea mutata voluntate procuratorem esse noluerit, tamen iudicium, quo quasi procurator est expertus, ratum esse debet.

Agere pro degere. Item agere, degere est, l. Paulus. 1. ff. de legatio. vt agere in vrbe, agere in prouincia. & l. lex Cornelia. §. ponamus. ibi, Romæ agere. ff. de iniuriis. l. custodias. de public. iudic. & l. cum filiusfamilias viaticum. ff. si certum pera. l. 2. in princ. de orig. iur. l. patri. de his qui sunt sui vel alie. iur. l. 1. & l. milites agrum. §. ignominiosa. de re milita. l. non dubium. & l. solent. de custod. reo. l. qui officij. de contrahen. empt. l. penult. §. filiusfamilias. de cast. pecul.

Agere apud hostes. Agere apud hostes, idem, l. iusto. §. si cum apud hostes dominus, vel pater agat. ff. de vsucap. l. Fulcinius. §. illud sciendum. ff. ex quibus causis in possessio. eat.

Agere animalia. Agere quis animalia dicitur, id est ducere, l. ferti. infra eo. ibi, agi ea quæ animalia sunt: vnde actus definitur ius agendi, vel iumentum, vel vehiculum & est species seruitutis rusticorum prædiorum, l. 1. §. actus. ff. de seruitut. rustic. prædio. facit l. 1. §. incile. ff. de riuis. iuncta l. si tam angusti. de seruitu. vbi dicit iumentum duci, l. qui sella. de seruitu. rustico. prædio. vel pro expellere, abigere, *chasser deuant*, lege quamuis. alias incipit, Quintus Mucius. ff. ad legem Aquil. vbi primum dicit expellere: deinde, nec agere illud aliter debet, quam (vt supra diximus) quasi suum,

sed

sed vel abigere debet sine damno,&c. Inde agitare mulas, in l.qui insulam.§.qui mulas.ff.locati.

Agere radices. Agere radices, est radicari, emittere, & porrigere radices,l.3.iuncta l.si plures.ff.arborum furt.cæsar.l.adeo. §.1. & fin.de acqui.rer.domi.§.si Titius.Institut.de rer.diuisio. quod alio in loco iurisconsf. dicit comprehenderit tecum, l.3.ff.arbo.fur.cæsa.

Agere ætatẽ. Agere ætatem,l.de fideicommisso.C.de transactio. vbi gl.exponit pro habere. & esse eius ætat.

Agere 25.annos. Agere annos 25.in l.si maritus.§.minoré agere ætatem. de æd.lit.edicto.ff.id est esse illius ætatis 25.annorum,esse in vicesimoquinto anno,nondum tamen completo.

Agere pro suo imperio. Agere pro cognoscere, vt prætorem agere pro suo imperio,id est cognoscere,vt exponit glos.in l.etsi prætor.ff. de offic.eius cui manda.est iurisd. ibi,etsi prætor sit is,qui alienam iurisdictionem exequitur, non tamen pro suo imperio agit: text. tamen in l.1.§.fin. ibidem,explicat id, videlicet, is qui alienam iurisdictionem habet, non agit pro suo imperio, id est non vtitur sua iurisdictione, sed mandatis.

Agere mensuram agri. Agere mensuram agri,pro mẽsurare,metiri,Paul.in l.2. ff.si mensor falsum modum dixer.ibi,sed si ego, cum esses mensor,mandauerim tibi agri mensuram ageres,&c.

Agere pro gerere. *Agere actum.* Agere actum gerere est, l.Thais. §. ab heredibus. ff. de fideicom.libertat.vbi actum agere Scæuola dicit,dum ait, quæro,an testator vsque in diem pubertatis filij sui actum agere voluerit: id est administrationem bonorum inceptam gerere & continuare:licet apud rhetores non ignorem actum agere dici prouerbialiter pro incassum laborare.Eras.in chiliad.

Agere excubias. Agere excubias pro vigilare, l.1.ff.de offic. præfect. vigil. ibi , apud vetustiores incendiis arcendis præerant triumuiri, qui ab eo quod excubias agebant, etiam nocturni dicti sunt.

Omnia negotia agere potest, pro facere, exercere, administrare,l.in negotiis.ibi,pupillus omnia negotia tutore authore agere potest. ff.de regulis iuris.

Agere generale verbum. Vltimò agere adeo generale est, & maximè conuenit verbo facere,l.1.§.conuentionis.ff.de pactis.vt qui aliquid operatur, vel in aliquo est negotio, vel etiam qui animo quicquam molitur,agere dicatur.l.quisquis.C.de postul.l. vnus ex creditoribus.ff.ex quibus caus.in possess.eat.

Actus,factus. Inde actus adiectiuum pro factus,l.quo enim.§.fin.ibi, nam qualitercunque quis retractauerit eundem actum, qui à procuratore actus est.ff.rem ratam haberi.

In ante actum dare veniam. Vnde in ante actum dare veniam, in l.1.§. his autem. ff.de seruis fugit. vbi dicitur, his autem, qui fugitiuos vel dominis reddidissent, vel apud magistratus exhibuissent, veniam in ante actum senatus dedit,id est, senatus pepercit de his,quæ ante egerunt, & fecerunt:& sic de rebus factis & actis antea.

Et in emptis & vẽditis potius id quod actum est,quam id quod dictum sequendum est, Pompon. in l.sed & Celsus. in fine. ff. de contrah. emptio. vbi gloss.notat sensum potius, quam verba spectari. hoc tamen illa lex vix probat,sed plus valere quod agitur,quam quod simulatè concipitur: vel quod dicitur inter partes, vt rubr. est C. plus valere quod agitur.

Agendum est. Agendum est,videndum est,dicendum est,tractandum est, l.3.§.quando autem fraus interposita videatur, agendum est. ff.de iure fisci. Acta autem quæ sint, declarabo in l.fin. infra hoc titu.

Actus pro seruitute. Actus ab eo verbo emanans accipitur pro quadam seruitute rusticorum prædiorum, & est ius agendi iumentum,vel vehiculum, l.1.§.actus.de seruit.rustic.præd.ff. & Instit.eodem tit.§.1.& hanc speciem seruitutis pulchre declarat Cepo.in tract.de seruit.rustic.prædio.rubr.de seruitute actus.& egregius D.Ioan.Corras.in rubr. ff. de seruit. & sic capitur in titulo de itinere, actúque priuato. ff. Est autem differentia inter actum & iter,vt l.inter actum.ff.de seruitur.rusticor.prædior.& §.1.Instit.eod.

Et actu legato,qui iter adimit, nihil adimit, quia nunquã actus sine itinere esse potest,l.1.ff.de adimend.legatis.

Actus, id est dictum, conuentum. Actum est inter partes,id est dictum,vel adiectum,conuentúmve,vt supra quoque exposuimus, l.3.iuncta l.reos. in fin.ff.de duob.reis, vbi in vna l. dicit actum, & in alia adiectum.l.si Stychum. §.si quis. & l.etiam.ff.de nouatio. l.qui cum tutorib.§.vlti.de transactio. l.solemus. de iudic.

Actus pro historia. Actus sæpe dicitur historia, & narratio quædam rerum gestarum,vt Hieronymus in libro de viris illustribus ait de Luca euangelista: Euangelium, inquit, sicut audierat,scripsit: actus vero Apostolorum,sicut viderat,ipse composuit. in eo enim opere actus ipsorum virtutibus insignes explicantur: quamuis quidam acta dicere malint, tamen vtcunque sit, mentem satis est intelligere: & dicitur Græcè πρᾶξις.

In omni actu tria requiri. Et iure canonico, in omni actu tria requiruntur: primum, vt quid liceat secundum æquitatem: secundum, vt quid deceat secundum honestatem: tertium, vt quid expediat secundum vtilitatem, cap. magnæ. de voto. arg. c. aliud.11. q.1.

Actus alienus seu extraneus. Alienus actus seu extraneus est, non pertinens ad rem, vel actum, qui geritur, vt si testando quis contrahat, vel aliud à testamento agat: & ita intelliguntur iura sequentia,scilicet l.heredes.§.fin.ff.de testa.lex 1. §.1. & lex, quæ extrinsecus,& lex,continuus.in princ.de verb.oblig. l. diuus.§.fin.de duob.reis.l.eũ igitur. & ibi gloss. ff.de vi & vi armata.c.indemnitatibus.1.de electio.in 6.facit l.cum antiquitas. C.de testa.

Actus legitimi qui. Actus legitimi dicuntur à lege ciuili inuenti,vel subnixi, firmati aliqua lege, l. actus. de reg. iur. ff. vt legitima conuentio, quæ aliqua lege confirmatur. l. legitima. vbi scripsi, de pactis,ff.

Actio quid & quot modis capiatur. Inde actio dicitur ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur, §.1. Instit. de actio. & l.nihil.ff.de actio. Capitur etiam pro actu in l. nec adoptare. ff. de officio proconsul. vt & ibi gloss. explicat, & auth. quas actiones. C. de sacrosanct. eccles.

Interdum sumitur pro accusatione, vt l.1. ff. de crimin. stellio. & in l. in senatusconsulto. §. si propter. ad Turpillian. ff.

Aliquando etiam actio accipitur pro controuersia, & exercitatione,seu tractatione causæ, lege, litis nomen. infra eod.l.transactionis placitum.C.de transactio. Alia de actione scribunt interpretes in titulo de actio. in Institutio.§.actio.post glo. ibi.

Legis actio quæ sit. Legis actio, id est legitima actio.sic exponit text. in libro meo veteri in l.2.§.deinde ex his.ff.de orig. iuris. licet in Pandec. Florent. non sit expositum. Zazius pro legitimis actibus,glo.ibi secutus in l.1.ff.de officio iurisdi.Alex. Ego exponerem ibi legis actiones proprie, pro iure persequendi in iudicio: nam postquam actiones fuerunt compositæ, hæc pars iuris vocata est legis actiones, quasi rotius legis compositæ persecutiones, & agendi instrumenta. Bud. verò in lege quarta. ff. de adoptio. dicit ibi, apud quem legis actio est,id est, qui plenam iurisdictionem haber,& ordinariam, apud quem experiri omni actione aduersus vnumquemque possumus:hoc probat per historiographos,quem sequitur Oldendor.lib.de verb.copia. Sed Alciat.lib.3.parer.1.cap.2. legis actionem pro executione propriè sumi ait:Cum executio, inquit,facienda erat,propriè legis actio dicebatur: quia in multos iussu legis fiebat: & pro imperio suo tum iudex agere existimabatur, mero,in causa capitali: mixto,in ciuili,quod etiam Budæ.

Lege acta pro expleta. in forensibus probat,dicens,lege acta sunt,quæ expleta:& executiones forenses vocat. sed vix potest sic accipi: nam præfectus vigilum executionem habet, l. penultima, & vltim. ff. de offic. præfecti vigil. & l. legatus, l. fin. ff. de offic. eius. & appatitor, lege vltim. C. de sportu. & lictores, lege ego. iuncta l. manumissio. ff. de manumiss. vindicta: & spiculatores, l.diuus. ff. de bon. damnat. tamen apud eos legis actio non esse dicitur, vt apud legatum, l.3.ff.de offi.proconf.

Ob id forte dici potest aliter, vt intelligamus legis actionem

actionem pro Imperio:nam adoptamus eos, qui alieni iuris sunt,imperio magistratus,lege secunda, ff. de adoptio. & §.1.illo titul.in Instit. & in lege quarta, ibidem, dicitur adoptari posse apud magistratum, apud quem legis actio est,id est apud quem est imperium.nam apud eum qui sine imperio est, adoptio fieri non potest:vnde l.1.de offic.iuridic. Alexand. ait, apud iuridicum Alexandriæ adoptionem fieri posse:quia apud eum est legis actio:alioqui non adoptaretur quis imperio magistratus, si ille magistratus, coram quo fit adoptio, non haberet imperium, id est plenam legis actionem,vt ait lege 1.C.de adoptionib. & si potestatem imperandi non haberet inter illos non subditos, licet aliàs iurisdictionem haberet. Aliis in locis non negauerim pro subiecta materia, legis actionem aliter sumi posse,vt in d.§.deinde ex his. Vel non perperam quis forte dixerit,apud eum legis actionem esse,apud quem iure & lege agere quis potest, & experiri:vt sunt hi magistratus, apud quos lex concedit, & permittit agere, & qui iudicare possunt, & iurisdictionem habent, vt in lege prætor.ff.de iudic.& l.1.ff.de offic.eius cui mand. est iurisdict.Ideo legatus antequam proconsul ingressus prouinciam fuerit, non potest adoptare, quia nondum agi apud eum lege conceditur, dicta lege tertia, ff.de officio. proconf. neque enim proconsul mandare iurisdictionem suam potest,antequam ingressus sit prouinciam, l. obseruare.ibidem.quare apud legatum legis actio non est, cum nullam adhuc iurisdictionem habeat: proconsul habet quidem iurisdictionem, eo quod proconsul, sed eam exercere non potest extra prouinciam ratione territorij, lege 1. ibidem. extra territorium ius dicenti non paretur impune,lege extra territorium. ff. de iurisdictio. omnium iudicum:sed cum prouinciam proconsul ingressus est, potest legatus manumittere, l.apud. §.1.ff.de manumiss. vindicta. Quod & Cicero probare videtur in Verrem his verbis: Quis igitur est, qui neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum causa lex sit constituta? & de orat. Alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex permiserat: & ita intelligendo, legis actio partem respicit, non iudicem:sed in omnibus fere supradictis legibus dicitur apud magistratum actionem legis esse:quemadmodum enim dicimus apud magistratum agi, ita apud eum legis actionem esse, si coram eo iure agi possit: ergo non subditus non aget lege,& iure coram eo. Proinde legis actio tunc non sumeretur pro executione, aut iurisdictione: aliud est enim actio partis,aliud iurisdictio iudicis,quamuis agi non concedatur lege, vel iure nisi apud eum, qui habet iurisdictionem, d.l.cum prætor. & d.l.1.ff. de offic. eius cui manda. Itaque cum vtraque interpretatio possit accommodari illis legibus, eligite, an pro imperio magistratus, an pro facultate aliqua agendi apud aliquem lege concessa intelligere velitis. in re tam varia & ambigua liberum erit cuique vel hæc sequi, vel alia magis apta, si possit inuestigare.nam Iurisconf.sic ait, Nemo alieno nomine lege agere potest. ff.de reg. iur. id est secundum legem, lege permittente, vel authoritate legis, & sic superiora intelligetis. facit l. fin. C. de his qui à non do. ma. vbi lege agere idem est quod iure agere, & in multis iuris partibus sic accipitur.& legis actiones dicit Blondus lib.4. quæ formam agendi continent. *Elige cui dicas, tu mihi sola places.* Vel legis actiones exposuimus.ff.de offic.iurid.Alexand. pro actibus seu virtutibus legis, vt in l.legis virtus. ff. de legib. sed quia imperare est potissima pars, ideo imperium legis actio dici poterit. ibi dixi: & sic potest pro iure persequendi, & pro imperio, quod vim legum habeat, & potestate quam iudex in suos habeat,sumi: idque pro materia discernitur.

Agi & fieri differt. Agi in iudicio,fieri autem extra iudicium, intelligit gl. in l.1.§ quibus.ff.quod cuiusque vniuers.no.Quod verum existimauerim, cum agere & facere simul ponerentur, vt in d.§.quibus.vel cum ita materia exigeret: secus autem si seorsum,& separatim collocarentur, quia tunc agere & in iudicio & extra iudicium verificatur, vt supra dixi.

Agitatores ab ago dicti sunt aurigæ in curruli certamine, & ludis circensibus ita curribus insistentes iuuenes, qui velocitate equorum,aut agitatorum arte trahebantur, de quibus Iurisconsult. in l. athletas. in princip. ff. de his qui not.infa.lege,Titius.in fin. ff.de actio.empti:licet quidam in ea lege agiatorem legant,& exponant pro eo,qui exiguo mouetur lucro. *Agitatores & aginatores qui sint.*

Erant etiam desultores, qui duos equos absque ephippiis & sellis agitantes, ex altero in alterum subinde mira pernicitate desiliebant.de quibus in l.apud Labeonem. in princ.ff.de præscript. verb. *Desultores.*

Hinc desultoria leuitas in adagium abiit:& equi desultorij dicuntur,ad certamen accommodi,teste Budæ. *Desultoria leuitas.*

Item ab agere Actor etiam deducitur:& est qui agit, & experitur in iudicio, lege, in exceptionibus. ff. de probat. vel est qui desiderat sibi dari,vel fieri ab alio aliquid:Reus autem à quo petitur,vel desideratur,Gallice actor dicitur, *le demandeur:*quia petit:vnde etiam petitor dicitur in iure. interdum pro accusatore,l.aut priuati,ad Turpillia. & aliquando vocatur agens,in l.ante omnia.ff.de probatio. *Actor quid. Reus quid.*

Cum quo agetur, de qua clausula in iure fit mentio sæpius,accipere debemus ipsum reum,l.3.ff.de iureiurat.l.1. in prin.de his qui deiecerũt.l.si seruus.§.1.de condict.furt. *Clausula,cum quo agetur.*

Actor capitur pro syndico,in l.1.§ quibus. ibi, & actorem siue syndicum, & per tot.titu. ff. quod cuiusque vniuersit.nom.l.cum alicui. de neg. gest. Et actorem municipum illum vocat Iurisconsul.in l.4.§.actor.ff.de re iudic. l.si is cui.in fi.de solut.l.sed si hac.§. qui manumittitur.ff. de in ius vocan.Aliquando dicitur actor,qui negotia agit, & administrat,lege Titia.ff.de manumiss.testa,l.herede.de fideicommiss.liberta.l.Titia. de solutionibus, lege ne procuratores Cæsaris bonorum actores,quæ ad fiscem deuoluta sunt alienent,de iure fisci.& lege bonorum. ibidem.l. Pomponius. 1.ibi,nam si seruus actor fuerit legatus.famil. ercifcund.l.de pollicitationibus. ff.de pollita. l.procuratorem.C.de procurat.lege tertia,§.Itẽ videamus.ff.vti possidetis.lege,Papinianus,in fin.de Publicia.in rẽ actio.vbi gl. exponit pro procuratore qui negotia domini administrat. *Actor pro syndico.* *Actor pro eo qui negotia agit.*

Item qui exigendis pecuniis præpositus est, actor dicitur,lege pure. §. actoris, qui exigendis pecuniis præpositus,etiam posterior dolus domino nocebit. ff. de doli exceptio.& pro seruo, qui curam rerum præcipuam agebat, l.fin.ff.de offic.præsid.

Interdum actor dicitur is qui est constitutus à tutore, vel curatore ad agendum,quia neque tutores,neque curatores ex persona sua in re pupilli, vel adolescentis procuratorẽ facere possunt,sed actorem cõstituere debent,lege, neque tutores,C.de procurat,l.si actor.de appellat.

Item si quis constitutus sit ad adiuuandum tutorem, vel curatorem,perpetuo morbo laborantem,adiutor dicitur, l.solet.ff.de tutel.l.decreto.de adminis̃t.tutor.§.fin.de curator.in Institutionib.vbi celebris gloss. & Theophilus ait ibi,eo dici actorem quia per acta constituebatur,& cauere debet,lege actor.ff.rem ratam haberi.& hic actor aliquando constituebatur à procuratore Cæsaris, l.aufertur. §.1. de iure fisci. *Adiutor.* *Actor quare dicatur.*

Et pro aduocato actorem gloss.exponit,in l.1. C. ne liceat potentiorib. videte an conueniat,

Inde actuarius dicitur, qui acta in iudicio velociter excipit, quem notarium vltramontani vocant, nos autem vulgò *grapharium*, & scribam, vt in rubr. de tabula. libro decimo C. & lege actuarios. de numerai. lib. duodecimo C.& l.ne diutius.ibidem. *Actuarius.*

Actuariæ naues celeres,& veloces dicũtur,quod agantur remis celeriter, de quibus per Bayfium in tracta. de re nauali.& actuaria nauigia pro eodem accipi solent,vt docui in lege malum.infra eodem. *Actuariæ naues.*

Agitari consueuit, id est trutinari, ventilari, tractari. lege prima, ff. an per alium causæ appellat. reddi possint. ibi, quæri solet, an per alium causæ appellationis reddi possint,quæ res in rebus pecuniariis,& in criminibus agitari consueuit. *Agitari.*

Agitata

Agitata causa, idem.l.furti.§.si quis alieno.ff.de his qui notát. infam.ibi,neque ego,si ab initio per procuratorem causa agitata est.

Agitatum est aliàs,id est tractatum,disputatum est,l.dicere sententiam. versiculo, vnde videndum erit,an mutare sententiam possit, & alias quidem agitatum est. ff. de arbitr.

Agitare est impellere, perturbare, damnis, aut iniuriis afficere,& interdum Iurisconsultus ait agitare asellum,pro impellere,ferire,l.si ex plagis.§.in cliuo.ff.ad legem Aquil. ibi,veluti si quis asellum eum agitasset,non retinuisset. & cum hæc verba agere, agitare, & actus generalia sunt,possem hîc sexcentas phrases coaceruare, nisi vobis esse & oneri,& fastidio,quod abominor,timerem.

Clausula nihil agit, operatur vt factum in contrarium ipso iure irritum sit, habeaturque ac si factum non esset.l. adhuc.§.proinde.& §.contra.cum §.seq.ff.de vsufructu.alibi dicam effectus,ne sim hic prolixus.videte Corse.in singulari incipiente, nihil agit.Idem in clausula, nihil facit.l. vna,in fine.ff.quando dies legatorum ced. Alciatus libr.4. parergon.cap.14.

Contractum. Text. ait contractum vltro citroque obligationem esse,quod Græci συνάλλαγμα vocant,veluti emptionem,venditionem,locationem,conductionem,societatem. hæc est sententia huius §. Contractus est quando vtraque pars obligatur ad id, quod in contractum deductum est,atque cóclusum, quasi sit mutua obligatio,quam Græci συνάλλαγμα vocant.συναλλάττω enim contraho significat,inde συνάλλαγμα contractus. Alciatus verò existimat deduci à σὺν, quod est simul, & ἀλλήλων vicissim, & verbo ἀλλάττω,quasi contra & vicissim ago:& sic contrahere, erit mutuo & vicissim trahere.Et rite etiam quis deducere poterit à σὺν præpositione, quod est simul, & ἀλλάττω muto, quasi in vnum concors & simultanea mutatio.nam partes quæ initio dissentiebant,& diuersarum erant voluntatum, mutata voluntate in idem consentiunt, dum contrahunt, & fit vna ex diuersis voluntas.docet l.si voluntate.Cod.de rescind.venditio. Eo modo etiam conuentionis originem trahit Iurisconsult. in l. 1. §.1. de pact.ff.nam inquit,sicuti conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in vnum locum colliguntur, & veniunt,ita & qui ex diuersis animi motibus in vnum consentiunt, id est,in vnam sententiam decurrunt: ita & hîc dici potest, ex diuersis voluntatibus in vnam redigi,& sic mutari contrahentes,dum contrahunt, & hæc mutatio animorum simul facta, non omnino absurde dici poterit συνάλλαγμα,à præpositione σὺν,& ἀλλάττω verbo, vt supra dictum fuit,seu ab eius passiuo.

συνάλλαγμα quid,& vnde dicatur.

Est & altera significatio eius in iure, vetustioribus autoribus & interpretibus vsitata,secundú quosdam recentiores,cum videlicet ita quid conuenit, vt vel ex altera tátú parte nascatur obligatio,vt in stipulatione quę à Theophilo vocatur συνάλλαγμα, in § fi.de oblig.in Instit.de quo dicam in l.iurisgentium.ff.de pactis.

Stipulatio an vocetur synallagma.

Alij legunt in hoc textu,ἀμοιβαῖον,quod dicunt esse mutuum & vicissitudinarium contractum:hoc tamen nó inueni, sed tantum pro mutuo seu vicissim ac reciproce facto, sed non pro contractu mutuo.

Nonnulli verò contractum ἀλλαγὴν, seu συμβόλαιον Græce vocant: sed hæc Græcis relinquo, ad vtiliora pertransiens.

Notant gloss. & doctor. tribus modis contractum dici, largissime, siue abusiue etiam pro distractu, vt pro transactione,& quádo obligatio dissoluitur,Bar.in l. siue apud. col.penult.C.de transact.per tex.in l.cum te.ibi, si de fide contractus & confessione tua cóstet.ibidem. Christopho. Porc. in rubr. Instit.de obligat. & per l.contractus.de fide instrum.C.Apud Iurisconsf.non sic vocatur contractus,vel non passim,vt statim dicetur.

Contractus dicitur tribus modis.

Secundò large capitur,cum vna tantum pars obligatur, vt in mutuo,in quo accipiens tenetur ad restituendum tantundem in genere, l.ciuitas mutui datione obligatur,si ad vtilitatem eius pecuniæ versæ fuerint:alioqui ipsi soli, qui contraxerunt,non ciuitas,tenebuntur.& l.2.ff.si cer.petat. & idem in stipulatione.§.1. de verbo.obliga.in Insti.l.vna. C. vt actio. ab hered. vbi gloss. & Ias.in l. stipulationum. col.1. ff. illo tit. videte tamen text.contrarium.in l.1.ff.de acceptila.ibi,quia vtriusque contigit ab eodem nexu absolutio.cui legi respondi in l.aliud est capere.ʒ.cod. Vnde si quis mihi decem promiserit, ego non sum obligatus illa accipere.l.stipulatio.§. opus.in fine,ibi,si hoc petitori placuerit.ff.de noui operis nuntiatio. Idem in donatione dicunt interpretes, per l. si donationis. quod met. caus. C. hinc dicit Iurisconsul.in l.interdictum.ff.de precario.magis enim,inquit,ad donationem,& beneficij causam, quá ad negotij contracti spectat precarij conditio.

Stipulatio & donatio an dicátur contractus.

Notandum est,eum qui cótraxit ex necessitate præcedentis obligationis,non proprie contrahere, quia non est actus voluntarius,qui ad contractum requiritur, text.notandus in l.si tibi pecuniam. secundum Aretin.notabili 4. ff.si certum petat. sed per istum text.dicitur contractus, si vltro citroque obligatio consistat, etiam proprie:nec obstat ille text. quia ibi volebant, vt pecunia mutuantis illi crederetur: quod esse non potest, quia recepit suum.sed nil obstat,quin contrahere dicar,si vendam domum ea lege,vt reuendere tenearis,l.2.Cod. de pact. inter empto.& vendit.l.si vir. ff. de præscript.verb.& voluntarius dicitur inspecto initio.

Cótractus dicitur etiam si quis contrahere teneatur contra Areti.

Tertiò proprie contractus dicitur,vt hic,quando vterque obligatur:& sic in legibus, statutis,& ordinationibus Franciæ:& in aliis fere actibus propriè intelligetur,cum in statutis proprie verba intelligi debeant.l.3.§.hæc verba.ff. de negot.gest.l. qui autem.§.apud.quæ in fraudem credit.

Contractus in statutis & ord. quomodo accipiatur.

Ideo statutum volens vt præscribatur decennio contra negligentem petere debitum ex alieno contractu,non habebit locum in promissione facta ex stipulatione, vel alio contractu improprio, in quo vna pars tantum obligatur, vt testatur Christophor. Porc.in rubr.de obligatio.in fine, in Instit.sed contrarium est verum,vt scripsi in tract.de rescission.contract.in 2.tom.comment.in constit.Reg.Existimo enim contractum etiam proprie dici, si ex altera tátum parte obligatio nascatur: nam contractus definitur à Theophilo in §. fin. de obligatio.in Institut.duorum,pluriumve in idem conuentio,& consensus,ad constituédam obligationem:sed in mutuo est duorum conuétio in idem, cum mutuo tibi decem,quæ promittis restituere,& sic est contractus. Et quod propriè mutuum vocetur contractus,est text.in l.1.de obliga.& action.ff. vbi obligationes nascuntur aut ex contractu, aut quasi, aut maleficio, aut quasi:ex contractu autem,aut re,vt mutuo,deposito,soluto per errorem:commodato, pignori accepto:aut verbis, vt stipulatione:aut consensu,vt venditione,locatione,&c. aut literis, &c. Si ergo non esset mutuum & supra enumerati contractus, obligationes, quæ ex his proficiscuntur,ex contractu non dicerentur nasci, & si improprie diceretur contractus, obligationes ex his dicerentur nasci ex quasi contractu, sicut illas quæ non propriè ex contractu descendunt, Iurisconsult. ait ex quasi contractu nasci. idem dicit Imperator in § 1.Institut.de oblig.cum sequen. titulis.

Quid sit contractus nouiter, & discedit à cómuni doct. sententia.

Quare recte contractus dicetur, tam quando ex vtraque parte obligatio descendit vt hic, quàm etiam ex altera parte tantum, dummodo ad idem fuerit conuentum ad constituendam obligationem. id etiam probat text. in l. contractus.de regul.iur.ff.vbi datio dotis non obligat,nisi alteram partem, & tamen contractus nuncupatur ibi.sed non ita plane probatur per eam legem,vt quidam putant: nam negotia gesta dicuntur in ea lege contractus,& tamé certum est non proprie dici contractus,sed quasi.vt in tit. de obligat.quæ ex quasi contractu. in Instit.§.2.& d.l.1.de act.& oblig.ff.sed firmiora arg.sunt ea quæ supra diximus, vt propriè dicatur contractus.

Nec hic text. obest quominus dicatur proprie contractus, etsi ab altera duntaxat parte obligatio nascatur,dum ait esse obligationem vltro citroque: nam non negat nec prohibet

Declaratio ad hunc §. contractum.

prohibet esse propriè contractum, etsi non vltro citroque sit. Et non est nouum, vt quod vna lege omittitur, & non est comprehensum, altera suppleatur: cum d.l.1.& alij tex. supra adducti satis aperte ostendant etiã dici proprie contractus, qui ex altera tantum parte obligationem pariunt, licet hic sit omissum.

Et sic quicquid dicant cæteri iuris interpretes, firma debet esse hæc opinio, scilicet vt nomine contractus veniat omnis contractus, siue fuerit obligatio ex vtraque parte, siue ex altera tantum. vide in lege iurisgentium. §.1. ff.de pactis, vocatur συνάλλαγμα contractus etiam innominatus, quia est consensus duorum in idem ad constituendam obligationem.

Transactio nõ proprie dicitur contractus.

Et ideo cum in transactione non sit conuentio plurium ad constituendam obligationem, sed ad dissoluendam, nõ dicitur proprie transactio contractus, nec apud Iurisconsultos animaduertimus ita nuncupari: licet sæpe Imperatores, qui Imperiali quadam licentia, & suo quodam more, abusiue pro transactione vsurpant contractum, vt paulo post dicemus: quãuis proprie distractus potius dici debeat. quamobrem appellatione contractus is distractus, nempe transactio, non veniet, per l.1. quãdo liceat ab emp. disced. C. & in l.tres fratres. ff.de pact. Iacobi. in l.si apud. C.de transact. Et huius est sententiæ egregius iurium interpres D. Michael. Bello. in lib. supputatio. 2. ca. 2. per alias rationes quas transcribere nolui. Et hæc etiam mea fuit sententia semper: nisi velitis dicere, transactionem eo dici contractum, quod duorum conuentio sit, ad idem tracta: & quamuis ad rescindendum tendat, tamen conuentio est ad idem, & sic contractus, vt inferius dicetur, vno tamen modo.

Et omnis obligatio pro contractu habetur, l.omnem. ff. de iudic. non tamen dicitur contractus, sed pro contractu habetur: quia vbi quis obligatur, ibi conueniri potest, ac si ibi contraxisset. Idcirco in lege, & interdum in ordinationibus Regiis exprimitur contractus, & transactio, seu distractus, vt in l.contractus. C. de fide instrum. & in ordina. Reg. rub. de rescissionib. contract. vbi rescissio contractuũ & distractuum intra decem annos peti debet: alioqui postea non auditur quis, illam petens, vt scripsi plene in dict. tractatu de rescissione contract. in 2. tomo commentar. ad constit. Reg. Gallicas. Etiam appellatione contractus non venire quasi contractum, per l.3. ff. quib. ex caus. in possess. eatur. docto. asserunt. quam doctrinam si sequi velitis, eam sic restringere poteritis.

Quãdo nomine contractus veniat distractus, vel quasi contractus.

Id primum locum non habet, quando dispositio loquitur de quolibet contractu, vel de quocunque contractu propter generalitatem, l.1. ff. quæ in fraud. credit. l.nominis. ibi, omnem contractum. §. eo. facit l.creditores. in fi. & l.si cui. supra eod.

Ratio eadem extendit contractum ad quasi contractum, & distractum.

Secundò quando esset eadem ratio & æquitas in contractu, & distractu, & quasi contractu, quia tunc idem ius statui debet, l.illud. ff. ad legem Aquil. gloss. & docto. in authen. sacramenta. C.si aduersus venditio. & §. itẽ sacramẽta. de pace tenenda. non quod transactio sit proprie contractus, sed propter eandem rationem idem respondemus. nam quoties est eadem ratio, tunc fit, vt de stricta ad latam significationem extensionem faciamus. gloss. singu.. in cle. 1. in verbo eligatur. de electio. quam ibi notaui. & in auth. vt hi qui obligatas. in princip. in verb. ad curationem. coll. 6. Etiam cum statuentes in casu improprio idem decreuissent. sicut in casu proprio, per Paul. in l.Titius. §. Lucius. ff. de liber. & posthum. glos. singul. in l.3. §. contrario. de contrario iud. tutelæ. C. & sic capitur in l.quisquis. versic. præterea. C. de postulando. Iason in l.Barbarius. colum. 2. ff. de officio prætor.

In fauorabilibus distractus nomine cõtractus venit.

Tertiò non procedit in fauorabilibus, vbi ratio non repugnaret: & ideo in consuetudinibus, & statutis prohibẽtibus mulieres contrahere sine consensu mariti, non assignatur alia ratio, quàm ne possint decipi ob fragilitatem sexus, & imbecillitatem. l.2. atque ibi Bald. C. de adoptio. cap. forus. de verb. signific. ergo illa habebitur pro expressa gloss. singul. in l.quamuis. C. de fideicommiss. l.milites agrum. ff. de re milita. & quia hoc fauorabile, ideo extendendum, vt concludit D. Tiraquellus in tractatu de legibus connubialibus, in verbo, *contracter*, vbi etiam dicit procedere, quando distractus esset eiusdem naturæ, cuius cõtractus: quod probat etiam, & infert ad multa, quæ ibidem videre poteritis, post Chassa. in consuetud. Burgund. in rubrie. *des droits & appartenances à gens mariez*. §.1. Maximè ad consuetudinem illam prohibentem mulierem contrahere sine consensu viri, habere locum in contractu etiam large sumpto: quia negatiua totum negat, l.hoc genus. ff. de cõditio. & demonstra.

Donare nõ potest mulier sine viri consẽsu.

Et ideo non poterit donare, quia donatio apud Imperatorem large dicitur contractus, l. si donationis. & ibi gl. & docto. C. quod met. caus. l.vlt. in fin. ibi, neque donationis, &c. vbi Decius in 9. notabili. C. de pact. l.contractus. in princ. C. de fide instrum. l.fin. C. de litigio. ibi, vel ad donationes seu alios contractus, & ibi, in aliis contractibus, vt superius scripsi. Non poterit etiam fideiubere sine consensu mariti, etiam in casibus à iure expressis. Bart. in l.1. vers. extra quæro. col. penult. ff. si certum petat. Bald. consil. 98. colum. 4. Nec pignori rem dare poterit, Feli. in c. penul. de accusat. Nec confiteri se debere, vel recepisse, vel transigere, tum quia fraus prohibitioni fieri posset, tũ quia est eadem ratio, l.1. §. proinde. ff. si quid in fraudẽ patroni. doct. in l.si donatione. C. de coll. Nec quasi contrahere poterit, sine viri consensu, quod sit eadem ratio: ibi plene per eos, & per D. Arnoldum Ferron. in consuetud. Burdegalen. in §.3. de stat. persona.

Quasi contrahere, fideiubere & pignori dare nõ potest fœmina.

Nota duo singularia.

Notandus est tamẽ casus valde singularis, in quo actionem non habeo contra illum, cum quo contraxi, sed contra alium, cuius contemplatione contractus est factus, l.si pupilli. §.1. ff. de neg. gest. Item text. singu. in l.qui ad certũ. ff. locati, vbi fit contractus sine verbis & scriptura, quando quis remanet in locatione post tempus locationis finitum, tunc à iure fit locatio sine scriptura & verbis. Ibi est casus solennis, per quem potest sustineri conclusio ista, contractum sine partium conuentione & consensu fieri iuris est videlicet quando à iure fit tacite, vt in eo loco, tunc partes tacito consensu contractum renouare videntur, l.legem. C. locati. sunt enim in iure quædam conuentiones tacitæ, etiam si nihil nominatim cõuenerit. l. item quia. & ibi no. ff. de pact. scripsi in tractatu de literis obligator. art. 6. in 1. tomo comment. ad constit. Reg.

Quidam fiunt cõtractus sine partium conuentione.

Vltro citroq;, id est ex vtraque parte, vtrinque hinc inde, vicissim, & in factis & dictis locum habet, vt testatur Valla libro. 2. cap. 58. Tamen Iurisconsulti hoc verbo variè vtuntur in factis, vt l.si quis. §. rationem. ff. de edendo, vbi rationem esse definit, vltro citroque dandi, accipiendi, credendi, soluendi sui causa negotiationem. Interdum respicit casum, vt in l.2. ff. de nego. gest. ibi, itaque eo casu vltro citroque nascitur actio, quæ appellatur negotiorum gestorum.

De dictionibus vltro citròque & earũ natura, & phrasi.

Aliquando respicit personam, vt hic: & si seruus meus rem tuam subtraxerit, & vendiderit, tuque nummos, quos ex pretio habebat, ei excusseris, furti erit locus actioni vltro citroque. nam & tu aduersus me noxali ages serui nomine, & ego aduersus te nummorum nomine, l.queadmodum. in fine. ff. de noxal. Et mandati actio vltro citroque est, l.seruus. ff. mandati. Et vtrinque obligatio contrahitur, l.si in emptione. §. item si emptor. ff. de contrahend. empt. §.1. ad Tertul. in Instit.

Nonnunquam respicit summam vtriusque partis, vti in l.Meuius. §. arbiter. ff. famil. ercifcund. ibi, quæsitum est, an possit compensatione vltro citròque condemnationis facta, eum solum, cuius summa excederet, eius duntaxat sũmæ, quæ ita excederet, damnare: & placuit posse arbitrum id facere.

Dictio vltro per se significat voluntariè, sponte, l.vxori. & ibi glo. ff. de falsis. Cætera quæ pertinent ad hoc verbum, dicam in l.nutus. ʒ. eod.

Vltro quid.

Addendum est contrahere multis modis dici: Primum est di

Contrahere multis modis dicitur.

est diuersa in vnum trahere: nam cum voluntas duorum in vnū concurrit, dicitur contractus, quasi duorum cōsensus in vnum tractus, & coniunctus probatur in l. si voluntate. C. de rescinden. vendit. & in l. 1. §. conuentionis. ff. de pact. Et ideo cum in transactione consensus duorum in vnum tractus sit, in mutuo & stipulatione, & aliis dicetur contractus, quo ad hoc licet non sit obligatio vltro citroque: & idem in donatione generali quadam significatione, vt superius dictum extitit.

Contrahere pro cōtractum facere. Secundò contrahere est contractum facere, l. de exceptionibus. in fine. ibi, iam enim illo tempore quo contrahebas, videris cōcessisse venditionem. ff. de diuer. & tēpor. præscriptio. l. 2. §. legatis de iudic. hinc in stipulationibus idem tempus spectatur, quo contrahimus. l. si filiusfamil. 2. ff. de verborum obligationib. l. qui cum alio contrahit. de regulis iuris.

Cōtrahere pro colligere. Tertiò cōtrahere pro colligere, vt contrahere turbam, in l. prætor ait. 2. si quis aduentu suo turbam concitauerit, vel contraxerit, vel clamore, vel facto aliquo iuncta l. 2. ff. vi bono. rapt. & §. etiam ibi, turba contracta. ibidem.

Cōtrahere pro retrahere. Intellectus ad l. sepulchri. de sepulch. viola. Quartò contrahere retrahere est, seu extrahere est, vnde contracta membra, & Græci contracta per crasim nomina, & verba sic vocant: & forte posset ita intelligi tex. in l. sepulchri deteriorem conditionem fieri prohibitum est: sed corruptum, & lapsum monumentum corporibus non contractis licet reficere. ff. de sepulchro violat. Quandoquidem licet reficere sepulchrum lapsum & corruptum, dummodo corpora ibi existentia non fuerint contracta, id est extracta, per l. fi. ibidem, quasi retracta ad alium locum. legit Bud. & Accurs. contrectatis: alij contactis, id est vt corpora non attingantur. Sed prohibitum non inuenio corpora mortuorum attingere, nisi fieret violationis gratia, vel l. 3. C. de sepulchro violato. & toto pene titulo. ff. & C. sed eruere, & ex loco amouere, extrahereque sine decreto Pontificum prohibitum est, in l. ossa. ff. de religios. & sumpt. fune. Et fere contractis & contrectatis in ea legere in idem reincidit. nam contrectari prohibentur, & eo verbo vtitur l. 4. C. de sepulch. viola. de quo inferius dicam, & in interpre. illius l. sepulchri deteriorem.

Contrahere fraudem, crimen, malum. Quintò contrahere fraudem, pro committere, perpetrare, scribit Iurisconsul. Papin. in l. fraudati vectigalis crimen ad heredem eius, qui fraudem contraxerit, commissi ratione transmittitur. ff. de publica. Contrahere crimen idem, in l. 2. §. sed & si dedi. ibi, hic quoque crimen contrahit. ff. de condictio. ob turpem causam. & in l. ex iudiciorū. & l. fin. de accusatio. & l. non contrahit crimen læsæ maiestatis. ad legem Iuliam maiesta. Hinc contractum crimen factum, commissum, perpetratum, l. post contractum crimen. ff. de donat. & l. final. de accusat. Inde etiam malum contractum, turpe admissum, & commissum, vocat Tryphon. Iurisconsult. in l. si rerum, ff. de re indic. ibi, quoniam ex malo contractu & delicto oritur. & ibi exponit gl. contractum, id est factum. Et hoc modo etiam transactio, mutuum & alia, contractus vocari poterunt, etiam delicta, sed ibi cum adiuncto malum.

Culpam contrahere. Contrahere culpam, pro offendere, committere, & incidere in culpam, l. liberto. §. fi. ff. de negotiis gest. ibi, causas absentiæ eius allegans iudici, non videtur culpam contraxisse, quod à sententia contra absentem dicta ipse non prouocauit.

Cōtrahere pro obligare. Sextò contrahere pro obligare exponit gloss. in l. in summa. §. sed & agere. ff. de condictio. indebiti. Sed eo in loco ego explicarem proprie, quia soluens intendo me liberare ab obligatione, & sic non habeo animum contrahendi, id est me obligandi, vt est natura contractus, qui enim soluit indebitum per errorem, magis vult negotium distrahere, quam contrahere. §. is quoque. Insti. quib. mod. re contrah. obliga.

Pro nasci, fieri. Septimò pro nasci, fieri, cōtrahere accipitur: vt re obligatio non potest contrahi, nisi quatenus datum sit. l. si tibi. in princip. ff. de pact. l. rogasti. §. si tibi. ff. si certum petat. iuncta l. consensu. & l. ex maleficiis. de actio. & obliga. vbi in his vltimis legibus fieri obligationes, & nasci Iurisconsulti dicunt.

Pro acquirere. Octauò pro acquirere, facere, vt contrahere sibi nomina, l. cum quæritur. ff. de administratione tutorū, vbi prius dicit à tutore nomina facta, deinde contracta, l. litis. §. . ff. de negot. gest. ibi, si pecuniæ quis negotium gerat, vsuras quoque præstare cogitur, & periculum nominum, quæ ipse contraxit, &c.

Contrahere æs alienum. Contrahere æs alienum, id est conflare, *s'endebter*, l. penult. in fine, ff de separatio. quamuis glo exponat ibi contraxerit, pro quasi contraxerit, l. si quemquam. ibi, nouum æs alienum contraxisset. ff. si quis cautionib. l. fistulas. §. penult. ff. de contrahend. empt. l. ex castrensi. §. penulti. de castrensi pecul.

Rubr. de contrah. empt. & stipu. elu. idatur. Nonò contrahere pro conficere, concipere, celebrare, accipitur, l. in contrahenda venditione. ff. de regul. iur. & l. cum qui. de priuil. creditor. & sic sumitur in rub. ff. & C. de contrahenda vel committenda stipulatio.

Cōtrahere negotium stipulatione. Contrahere inde negotium dici solet, pro negotiari, conficere & agere, l. in negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum qui fari possunt. ff. de regul. iur. l. quod seruus. in fine. ff. de solut. l. 1. §. conuentionis, ff. de pact. Et dicitur contractum negotium, l. stipulationum. §. conuentionales. de ver. oblig. Et omnia quæ in re contrahuntur, contrario iure pereunt, l. omnia. de regul. iur. ff. Contrahere stipulationem, idem, l. 1. ff. de verb. obli. vbi primo dicit confici, & postea contrahere.

Contrahere nuptias. Decimò contrahere nuptias, est iungi matrimonio, ducere vxorem, nubere, l. miles. §. licet. ibi, vt dicāt cum adultero mulierem contraxisse. ff. de adult. l. si quis viduam, vel alij nuptam, cognatam, cum qua nuptias contrahere non potest, corruperit, in insulam deportandus est. ff. de quæst. §. 1. Insti. de nupt. & l. 3. & aliis multis legibus, & passim in iure. ff. de ritu nupt. & contractas nuptias quæ sæpius pœnitentiam inducunt, dicit Iurisconsul. in l. ea quæ. 2. ff. ad municipales. l. cæterum. de vsu & habi. versi. quid ergo. l. non facile. §. cognationis. de gradib.

Contrahere obligationem. Vndecimò contrahere obligationem, est obligari, vel obligationem acquirere, l. interdum. in fi. ibi, cum sua spōte sibi obligationem hanc contraxerit. ff. de iudic. quamuis glo. exponat ibi pro quasi cōntraxerit.

Contrahere pignus. Duodecimò contrahere pignus est conuenire, vt res pignoris nomine teneatur, vel pro constituere, vt postea dicemus, l. contrahitur. ff. de pignor. & in rub. in quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur: maxime in l. licet. & sequent. & l. est differentia. illo titul. & l. 1. ff. de pigno. actio.

Resoluere. Et resoluere videtur oppositum verbo contrahere, in l. 2. §. si in diem. ff. de vsucap. pro emptore. ibi, non contrahi, sed resolui ille dicebat. & non intelligitur quis pignus rei suæ contrahere, l. nō solum. §. si rem. & l. rem. & l. ei à quo. in fine, de vsucap. l. neque pignus. de reg. iur. infra.

Pro redigere, conuertere. Decimotertiò contrahere pro redigere, vt quæ à curatore, & creditore ex bonis contrahūtur, omnibus pro portione præstantur, l. fi. ff. de cura. bonis dando.

Decimoquartò pro conuertere, impendere: vt frumentum in vsum militum in annonæ subsidia non contrahatur. l. fi. ff. de appel. recipiend.

An obligatio sit contractus. Decimoquintò omnem obligationem pro contractu habendam existimandum est, vt vbicūque quis obligetur, contrahi videatur, quamuis non crediti causa debeatur. l. omnem. ff. de iudic. ideo omnis obligatio habetur pro cōtractu, sed non est contractus de iure. ex contractu enim nascitur obligatio, & etiam citra contractum, vt ex maleficiis. l. 1. ff. de actio. & obligatio. nisi generaliter sumas cōtrahere pro committere, vt supra dictum est: quia & maleficia contracta & contrahi ea significatione dici poterunt: ideo & Aristot. in ethicis enumerat maleficia inter ea quæ contrahuntur.

Contrahentes. Et contrahentes proprie, qui contrahunt, dicuntur, & qui contractus celebrant, & faciunt l. in conuentionibus contrahentium voluntatem potius, quā verba spectari placuit. l. cum quærebatur. ff. eod.

Contracta fiducia contra Bud.

Decimosextò cõtracta fiducia emancipatio fiebat quãdo pater ita emancipabat filium, vt retineret manus iniectionem cum liberet:& propterea ad eum legitima filij emancipati deferretur hereditas, vt non plane manumissi, sed quasi adhuc sui, propter naturam contractus fiduciæ. hæc sunt verba Budæi in adnota.in l.2. ff. de origin.iur.facit §.fi.de legit.agnator.succession.vbi dilucidius declaratur, fiducia contracta emancipare, nihil aliud esse, quam specialiter ius successionis emancipati filij in emancipatione retinere. Et quamuis emancipans non succederet olim post emancipationem, nisi contracta fiducia,& saluum illud ius sibi reseruasset ad succedendum (tunc enim fiduciam succedendi sibi quasi contracta fide reseruabat) tamen hoc est hodie correctum, vt in d.§.vlt.C.de emancip.libe.Et ex hac emancipatione non retinebat sibi emãcipans manus iniectionem,tanquam contrariam emancipationi de iure, sed ius legitimarum successionum,vt patet in d.§. fin. & d.l.fin.tamet si Bud.contra sentit:sed legibus fides maior adhibenda: quia non potest quis emancipari, & quod is sit in potestate emancipantis: alioqui in vno actu esset repugnantia,quæ à iure prohibetur,l.vbi.ff. de regul.iur.

Decimoseptimò,contrahere pro cõstituere,l.inter actu. ibi,sed si in contrahenda seruitute aliud actum erit.iuncta l.seruitus.ff.de serui.rustic.prædior.vbi in vna lege dicitur contrahere,in altera constituere.

Contrectare quid.

Inde contrectare pro frequenter tangere sumitur, seu contingere:vnde Caius lib.2.Instit.in fine sic ait,Præterea qui rem alienam inuito,aut nesciente domino, contingit, vel tollere,vel de loco mouere præsumit, furtum facit.Et corpora sepulta, & reliquiæ contrectari prohibentur,in l. 4.C.de sepulchro viola. & l.vlt.C.vnde vi,ibi,si quis alienam rem aduersus domini volũtatem attigerit,furti actione tenetur.

Contrectatio quid sit,& in furti materia quomodo sumatur.

Vnde contrectatio dicitur occupatio,mutatio, seu amotio,aut palpatio,occultatio intercipiendi causa detentio:vt furtum est rei alienæ contrectatio, l.1.ff.de furt. & l. quamuis enim sæpe furtum contrectando fiat. & l. ei qui furti actionem habet,assidua contrectatione furtis non magis furti actio potest nasci. ibidem. l. eum qui. §. Iulia. ibidem, & l.serui.§.planc. & l.cum æs.& l.vulgaris.ibi,si quis armarium, quod tollere non poterat,aperuit & omnes res quæ in eo erant,contrectauerit,atque ita discesserit, deinde reuersus vnam ex his abstulerit. ff.de furt. Et quamuis hoc verbum superiores habeat significationes, adeo vt omnes ei accommodari possint, & difficile sit eas seiungere ab inuicem, in iure tamen in furti materia non sumitur pro simpliciter tangere, aut *manier* Gallicè, vt l.si quid fur fregerit. ff. de furt.l. vulgaris.§.item si quis.ibid. neque pro amouere simpliciter:imo distinguitur ab amotione.§. furtum autem fit non solum,cum quis alienã rem intercipiendi causa amouet,sed generaliter,cum quis alienam rem inuito domino contrectat, Insti.de furt.sed accipitur pro occultatione intercipiendi causa facta, vt declarat l.1.§. sola. ff. de furt.ibi sola cogitatio furti faciendi non facit furem:sicut si is, qui depositum suscepit, abnegat,non statim furti tenetur, sed ita si id intercipiẽdi causa occultauerit. deinde text. mox subiicit,furtum est contrectatio,&c. ideo pro materia discernere verbi significationem oportet.

Contrectata res.

Contrecta res,amota,surrepta,l.inter omnes.§.final. de furt.ff.

Contrectator.

Contrectator est, qui res furãdo sic contrectat,l.si seruo.§.idem Pompon.& l.inter omnes.§.recte. ff.de furt.l.fi. de condict.furt.

Distrahere pro alienare.

Inde distrahere interdum pro vendere,& alienare capitur,seu licitando,vel alias,l.cum ij.§.si vni,pluribusve fundus ad alimenta fuerit relictus, velintque eum distrahere, necesse est prætorem de distractione & transactione arbitrari.ff.de transact.ita accipitur in rub.ff.& C.de distrac. pigno.& in rub.C.de patribus qui filios distraxerunt.& in l.si aliena.§.penu.ff. de vsucapio.& in l.si ego.§.interdum. de Public.in rem actio.& l.communi diuidundo.in fine.ff. commun.diui.l.si res.de contrahend.emptio.l.1.C.de iure deliberand. l. si rem quam.ff pro empto.l.miles.§.fin.ff. de re iudic.& l à diuo Pio.§.in venditione.& §.quod si res.& l.si cum nulla.ibidem. & l.si debitoris.de cessio. bono.l.in venditione.§.1. de bonis autho. iudic.possiden.l.si magistratus.& l. Aufidius.ibidem.& l.2.in princ.& l.4.ac l.fi.de curat.bonis dandor.l.is cui.§. si postea.quod vi aut clam.l. an vitium.de diuers.& tempo. præscriptio.l.stipulatio ista. §.1.de verbor. oblig. & §. si quis ergo.& l.inter eos.§.creditor.de fideiusso.l.3. de crimine stellio.l.si procurator.de iure fisci. Et res, quæ in controuersia sunt,non debent à procuratore Cæsaris distrahi,l.res ff.de iure fisci.l.milites: ff.de re milita.l.fi.§.idem rescripserunt curatores.de administra.rerum ad ciuita.pertinen.& §.seq.l.2.de nundinis.l. de pollicitationibus.in fi.ff.de pollic.

Distrahere pro separare.

Interdum est diuidere,separare, vel segregare:inde matrimonium distrahere,pro separare dicit Iurisc.in l.2.ff.de diuor.& sic capiunt decanici se opponentes, *afin de distraire*, vt scripsi in tractatu de præconiis,in secundo tomo cõment.ad constit. Reg. sic dicimus distrahere societatem,l. verum.in fi.& l.actione.in princ ff.pro socio.

Distrahere obligationem.

Distrahere obligationem est dissoluere,l.ex maleficiis. §.is quoque. 1. ibi, qui enim soluit per errorem:magis distrahendæ obligationis animo, quam contrahendæ dare videtur. ff.de actio.& obligat.

Distrahere pro remouere.

Distrahere,remouere,l.bona fides.vers.latro spoliat.ibi, probo hanc esse iustitiam, quæ suum cuique ita tribuit, vt non distrahatur ab illius personæ iustiore petitione. ff. de possess.

Negotium distrahere.

Negotium distrahere. in l. fundus.2.ibi,item si tu iustã causam habes, propter quam per hereditatis petitionem potius quam per familiæ erciscundæ iudicium negotium distrahere velis, tibi quoque permittendum erit,ff. famil. erciscund.id agere,siue discutere,tractare.

Distractio, distractus.

Inde distractio est alienatio, vt pignoris distractio,l.1. ff.de nego.gest.& in rub.de distract.pigno.Distractus vocatur discessus à contractu, vt transactio,de quo distractu abunde scripsi in 2.tomo commen.in constit.Reg. Gallic. tract.de rescis.contract.artic.1.glo.6.*distraictz*.

Quot modis cõtractus redduntur inutiles.

Postremò videndum est,quot modis contractus reddatur inutilis, quod prodesse nobis potest ad impetrandum literas super his cõtractibus annullandis, & aliis negotiis, & actibus, vt sequitur. Respondeo quinque potissimum modis,videlicet ratione personæ,formæ,rei,causæ, & deficientis conditionis.

Ratione personæ contractus inutilis.

Primus igitur ratione personæ contrahentium, qui interdum prouenit ratione correlationis,nempe creditor & debitor sunt correlatiua.l.1.ff.si cert.petat.l.1.de cupressis. lib. 11. C. & vnus sine altero esse non potest.l.fin.de indicta.vid.tollen. vnde si emptor sit inhabilis, venditor non poterit etiam illi vendere,vt inferius apparebit.

Infans & seruus non contrahunt.

quod prouenit interdum ratione ætatis,vt si infans contrahat,inutilis est contractus,§.pupillus.Instit.de inutil.stipulatio & l.1.in princ.& l.si minor.ff.de verborum obligat. est enim inutilis ex parte pupilli quo ad hoc, vt ipse obligetur.l.Iulianus.§.si quis à pupillo.ff.de actio.empti.§.1.Insti.de authorita.tuto. Item ratione etiam personæ redditur inutilis defectu vel causa potestatis.vt si seruus contrahat sine voluntate domini,in cuius est potestate,non tenetur, nisi naturaliter,l.in personam.l.quod attinet.ff.de regul.iur.Dominus tamen quatenus est in peculio, obligatur naturaliter & ciuiliter,l.1.& per totum titulum.de peculio.ff.& Instit. quod cum eo qui in aliena.& C. eo.tit.vel quod iussu, si iusserit,vt ibidem,& toto tit.ff.quod iussu:vel de in rem verso, si seruus in rem domini verterit,vt l.1.& 2 & toto titul.ff. de in rem verso. Si tamen ex contractu seruus acquirat domino,valet contractus, vt patet in rub.de stipul. seruo. per totum. ff. & in Insti. Idem si seruus contraxerit cum domino, sola etiam obligatio naturalis oritur,l.si id quod dominus.ff.de condictio.indebit.§.item inutilis. Instit.de inutil.stipul.

Item religiosi contractus ratione potestatis redditur inutilis

inutilis, & testamentum, auth. ingressi. & auth. si qua mulier. C. de sacros. eccles. & c. quia ingredientibus. 19. q. 3. quia religiosus est in potestate abbatis, & non habet voluntatem. c. si religiosus. de elect. in 6.

Filiusfam. an & quando cõtrahere possit.

Filiusfamilias cum patre contrahere non potest, quia pater & filius eadem esse persona intelliguntur, l. vltim. C. de impub. & vox vnius vox alterius censetur. §. ei qui. Insti. de inutili. stipul. Extra bona castrensia tamen, vel quasi castrensia id intelligendum est: in his enim pro patrefamilias habetur, in l. 2. ff. ad Macedo. & in beneficialibus, cap. si annuum. de iud. lib. 6. & si extra ista cum patre contraheret, naturalis tantum orietur obligatio, per l. frater. ff. de condictio. indeb. Sed cum extraneis contrahere potest, & obligatur ciuiliter & naturaliter, l. tam ex contractibus. ff. de iud. & l. filiusfam. 2. ff. de actio. nisi in mutuo & aliis casibus exceptis ibidem, propter senatusconsultum Macedonianum, vt rub. ad senatus. Macedo. ff. & C.

Furiosus contrahere prohibetur.

Ad hęc ob vitium animi, seu ratione naturalis sanitatis deficientis, contractus inutilis redditur, vt in furioso. l. furiosi. infra de regulis iur. & l. in negotiis. ibidem. & in mẽte capto, prodigo declarato, muto, demente, & ebrio. l. 1. & l. is cui bonis. de verbor. obligat. ff. & de curator. furios. toto titulo, quæ sigillatim prosequi non est instituti nostri: sufficit capita rerum hic tradidisse. Sed latè docet Petrus de Ferra. in sua practic. in forma libelli in actione reali, in verbo veris, vbi etiam scribit, quãdo prohibetur quis contrahere, vel à lege, vel à consuetudine, vel à iudice, vel à testatore, vel à priuato in contractibus, vel quando est prohibitus contrahere ratione delicti, vt quia hæreticus. l. Manichæos. C. de hæreticis. c. excommunicamus. §. credentes. de hæret. Et de his criminibus notatur in l. post cõtractum. ff. de donatio.

Formæ defectus contractũ reddit inutil.

Secundus modus est quo vitiatur & redditur inutilis contractus propter formam, vt in stipulatione, si non interuenerit interrogatio, & statim secuta responsio, l. 1. de verb. oblig. ff. quia defectu formæ corruit actus, l. cum hi. §. si prætor. ff. de transactio. l. 1. de liberis & posthum. quia forma dat esse rei. l. Iulia. §. si quis. ad exhibend. cap. cum dilecta. de rescript. Plene Albert. Brunus in suo tractat. de forma & solenni. actus. titu. de potentia & effectib. formæ, versic. vlt. alius hic restat. Quod obtinet in contractibus, qui consensu contrahuntur: nam si consensus, qui est forma substantialis eorum, desit, nullius sunt momenti. Instit. de oblig. quæ ex consensu, per totum. & l. in venditionib. & l. pacta. de contrahenda empt. ff. l. 1. §. adeo. de pact. In contractibus autem, qui re contrahuntur, censetur formæ defectus, si res non interuenerit, l. rogasti. §. si tibi. ff. si cert. peta. Institut. quibus modis re contrahit. obligat. in princ. Interdum ratione adiuncti contractus fit inutilis, vt si cõditio impossibilis apponatur, l. non solum. ff. de action. & oblig. & §. si impossibilis. Inst. de inutil. stipula. l. impossibilium. de regul. iur. ff. vbi plene doctores.

Contractus ratione rei fit inutilis.

Tertius modus quo redditur inutilis contractus, est ratione rei, super qua prohibetur contrahi, vt quia res est sacra, religiosa, publica, vel quæ in commercio nostro non esse possit, vel res, quæ in rerum natura esse non possit, vt Hippocentaurus, §. 1. Instit. de inuti. stipul. §. nullius. Instit. de rerum diuisio. & l. 1. ff. eod. tit. l. sancimus. cum authent. præterea. C. de sacrosanct. eccles. l. inter stipulantem. §. sacram. de verbor. obligat. & dixi in l. inter publica. supr. eodem. & commercium est emendi, vendendique inuicem ius. Vlpian. in titul. de domin. & acquisitio. rerum, in paruo libel.

Commercium.

De alienatione rerum ecclesię.

Item quando res ecclesiæ immobiles alienantur sine solennitate desiderata, tunc & ratione rei, & formę annullatur contractus. cap. sine exceptione. 12. q. 2. vbi scripsi in compendio alienationis rerum ecclesiastic. & authent. qui rem. & auth. hoc ius porrectum. C. de sacros. eccles. Idem in rebus ciuitatis. l. fin. C. de vendend. rebus ciuita. libr. 11.

Idem in fundo dotali, in Instit. quibus alienare licet. in princip. vbi etiam aliæ res prohibentur alienari, nec valet contractus alienationis in iis, quæ numerantur in glo. ibid. Idem in re litigiosa, l. 1. & authent. sequenti. & toto titulo, C. & ff. de litigios. Et in re sua emptio non consistit, ab eo qui est dominus, l. suæ rei. ff. de contrahen. emp. & l. neque pignus. de reg. iur. Et cum res neque est, neque esse speratur, l. nec emptio & l. si consensum. de contrah. empt. ff. his enim casibus contractus efficitur inutilis ratione rei, & l. liber homo. de verbo. obliga. & toto tit. quæ res vendi non poss. C. cum trib. seq.

Inutilis cõtractus quomodo fiat ratione causæ.

Quartus casus seu modus quo contractus redditur inutilis, est ratione causæ, forte inhonestæ, vt si plagij faciẽdi causa tibi promittam, l. generaliter. & l. si plagij. ff. de verbor. obligat. ad id pertinet totus titulus ff. & C. de condictio. ob turpem causam, & tit. de condict. caus. dat. Vel si causa est impossibilis, d. l. non solum. ff. de actio. & obliga. & l. impossibilis. ff. de verbor. oblig. & l. impossibilium. de regul. iur.

Si deficiat cõditio, & contractus.

Quintò ratione deficientis conditionis inutilis redditur contractus, l. cedere diem. infr. eod. vbi dicam. & l. proinde. ff. si certum petat. Et quando modus non impletur, l. quibus. §. fin. ff. de conditionib. & demonstrationib. l. quæro. §. inter locatorem. locati, vbi dixi, dando nouum intellectum illius §.

Ex contrario his non existentibus contractus seruari debet: valet enim, vt pulchre consuluit Bal. consil. 104. sex sunt, quæ in 1. vol. Et in quibus casibus contractus inutilis est, nos in regno Franciæ petere solemus, & impetrare literas à Rege, vel à sua Cancellaria, ad rescissionem illius contractus, vt abunde scripsi in d. tract. de rescis. contract. in 2. tomo ad const. Reg.

Cõstitutus vt gerat negotia, non potest pro eo se obligare.

§. *Gestum.* Ait hic Iurisconsult. gestum significare rem, sine verbis factam: quod ita intelligendum est, vt factum sine verbis, dicatur gestum: vnde constitutus vt gerat negotia mea, non potest se nomine meo obligare, cum gestum dicatur sine verbis factum, & ad hoc non censetur constitutus.

Gesta quæ dicantur.

Quod nõ procedit ex legis interpretatione: nã dicit lex: gestum autem accipimus, qualitercunque factum, siue cõtractus sit, siue aliud contingat, l. ait prætor. in princ. ff. de minorib. gloss. hic adiicit, etiam si delictum esset, l. 2. ff. de termi. moto: ibi, si verò alij negotium gesserint: & tamen loquitur de amotione termini, quod est delictum, vt ibidẽ. Et si quis tam potenter se gerat (siue verbis siue factis intelligitur) vt omnes metuant aduersus eum aduocationem suscipere, prætor aduocatum dabit, l. nec quicquam. §. fi. ff. de offic. proconsul. Et contractum non eo loco accipi, quo negotium gestum est, sed quo pecunia soluenda est, l. 3. ff. de bonor. autho. iudi. possid. Et quæ bona fide medio tempore gesta sunt, rata conseruari solent, l. 2. ff. de separatio. Et quando stipulatio à furioso concepta est, non valet, nec vllum quidẽ negotium gestum intelligitur, l. si à reo. §. penu. ff. de fideiussorib. Et habetur ratio eorum, quæ post desertionem gesta sunt, l. non omnes. §. item temporis. ff. de re militar.

Titulus quod metus causa, & alij hic explicantur.

Secundò quando esset eadem ratio in gestis verbis, sicut in gestis re: verbum enim gerere etiam tunc comprehendit gestum verbis: vt in titulo, quod met. caus. gestum est, ratum non habet prætor, siue gestum sit, siue verbis, id est si quis obligatus fuerit verbis per metum, etiam rescinditur per edictum quod metus causa. l. 2. C. quod metus causa. & l. si donationis. ibi, stipulationis. ibidem. Inde cessiones & transactiones, quæ verbis fiunt, metu factæ annullantur, in l. peuult. & vltim. C. eo. & l. vna. de his qui se deferunt. lib. 10.

Gerere in iudicio, & extra.

Et vbi stipulatio nulla est, nullum negotiũ gestum intelligitur, l. si à reo. §. adeo. ff. de fideiuss. & l. illicitas. §. veritas. de off. præsi. Vnde gerere dicitur, tam in iudicio, quã extra. Albe. Barr. & Iacobi. in l. 1. col. 2. de off. procu. Cæsar. ff. reprobantes gl. ibi facit gl. in c. auaritiæ. in verbo gerere. de elect. in 6. & rub. quod falso tuto. autho. gestum esse dicetur. & rubr. de eo qui pro tut. nego. gessit. l. homo. §. an si iussu. ff. de acqui. rerum domi. Non tamen continet ius restandi, vt in l. seq. dicetur.

Acta & gesta quæ sint & quomodo differant contra Vallam.

Acta dicuntur scriptutæ coram iudice factæ, l. acta.ff. de re iudic. l.2. de appel.gloss.in l.illud.C.de sacrosf.eccles. l.C.de edend. l. 3.de senten.quæ sine certa quant.prolat.l. in fraudem.§.à debitore.ff.de iure fisci. Acta curiæ Parlamenti, *les registres de la Court*: Actorum conscriptores, *les clercs du greffe*.Budæ.in forens.Et quidam Grammatici acta dicũt esse de minoribus,& priuatis rebus,quæ in vrbe fiũt, & in scripta rediguntur:gesta verò concernunt magistratus administrationem, & actus maiores ad rempub.pertinentes,vt gesta Cæsaris,teste Laurent.Valla lib.4.elegant. c.9.vnde historia definitur à Cicerone,narratio rerum gestarum.Sed hæc apud Iurisconsultos confunduntur,& ipsi his promiscuè vtuntur, & priuatorum gesta dicunt,l.idéque.§.si quis ea.ibi,Sempronij gesta.ff.manda.l.gesta.C.de re iudic. & per totum tit. ff.de neg.gest.& in l.fin.ff.de his quæ in testam.delent.& in l.vna.C.de his qui se defer.libr. 10.& Iurisconf.ait, Quæque per eum curatorem bonis datum eósve qui ita creatus creative essent,acta,facta,gestaque sint rata habebuntur, l.2. ff. de cura.bonis dando.vbi glo.exponit.facit l.licet inter.ĵ.eod.

Explicatur titulus, quæ in fraudẽ creditor.

Et ait Prætor, quæ fraudationis causa gesta essent:hæc verba generalia sunt,& cõtinent omnem omnino in fraudem factam alienationem, vel quemcunque contractum, l.1.ff.quæ in fraud.credi.& l. vel ei.§.gesta.ibid. sic dicitur, gesta fraudationis causa,accipere debemus,non solum ea, quæ cõtrahens gesserit aliquis,sed etiam si forte data opera ad iudicium non adfuerit, vel litem mori patiatur, vel à debitore non petit, vt liberetur, & omnino qui aliquid fecit,vt desinat habere.

Interdum dicunt iura quem compellendum ad honores gerendos,l.semper.§.hoc circa.ff.de iure immunita.sed hodie non; quilibet enim ambit:vnde emuntur officia, & aliquando beneficia, sed væ illis:scient aliquando quid fecerint.

Gerere multis modis dicitur, & phrases.

Ideo sciendum est gerere varie sumi. Primò gerere honores, est magistratus officio fungi, l.filiusfa.ff.de his qui sunt sui vel alieni iuris. l. quidam, ibi, magistratus minor gerit.de re iudicata. l. si maritus.§.1.de adulte.l.2.de regulis iuris.

Pater pro filio gerente magistratum an teneatur.

Gerere pro portare.

Pater tenetur pro filio,si præsens nominationi filij ad decurionatũ, non contradixit:proinde quicquid filius in republica gesserit,pater vt fideiussor præstabit.Gestum autem in republica sic accipere debemus, pecuniam publicam tractare, siue erogandam decernere, Vlpia.in l.quoties.§.1.ff.ad municipal.l.1.Cod.de decurio.libr.10. Et in honoribus seu muneribus gerendis imprimis consideranda est persona, l. honor.§.de honoribus.ff.de muneribus, & honor.

Aliquando gerere portare est:inde Iurisc.Paul.ait, qui telum salutis suæ causa gerunt:non videntur hominis occidendi causa portare. l.penult.in fin.de vi publica.ff.

Morẽ gerere.

Item morem gerere, est obtemperare,obsequi,& obedire alicuius voluntati.l. quod si possessor.ff.de rei vindic. in fin. ibi, mos & gerendus est.& l.& puto iudicis officio contineri, vt si volent heredes à communione discedere, morem eis gerat cautionibus interpositis. ff. familiæ erciscund.& l.fundus.2.§.si ego.ibidem.

Gerere pro herede quid dicatur.

Gerere pro herede, est aliquid quasi heres facere: & ideo creditoribus & legatariis obligatur,qui pro herede se gessit,Vlpian.in l.pro herede.ff.de acquir.hered.§.pro herede.Instit. de heredum qualitate,& differentia. Et etiam vltra vires hereditarias,nisi confecerit inuentarium,tenetur.l. fi. C. de iure delib.Et si in iure interrogatus responderit se heredem esse,tenebitur:nam ita respondendo pro herede gessisse videtur,l.filius 1.ff.de interroga. actio.

Gerere ex fide.

Item gerere ex fide, quod nos dicimus,bona fide facere.Vlpia. in l.actus.ff.de administ.tut.ibi,aut si non ex fide curam gerat,id est mala fide,suspectum postulare posse.facit l.quod Nerua.ff.deposit.

Tutelam gerere.

Gerere tutelam,est eam administrare,l.1.§.de rationib. & l.nisi. ff.de tute.& ratio. distrah.iuncta l.si filiusfam.tutelam administrauerit. & l.si tutor.3.cum l.seq. & in rubr. de eo qui pro tutor.nego.gessit.& l.heres.§.1.de iudic.vbi in vno loco dicitur gerere tutelam, in alio administrare tutelam, l. iusiurandum quod ex conuentione. §.si tutor. qui tutelam gerit.ff.de iureiurando.

Negotium gerere.

Gerere alienum negotium, idem,in l.1.ibi,vel qui alienum negotium gerunt.ff.de app.recipien.l. si negotia mea mandauero gerenda.ff.man.& pene toto illo tit.& de neg. gest.& in rub.C.rem alienam gerentibus, &c.

Pro libero se gerere.

Gerere se pro libero,est existimare & credere se liberũ, & tanquam liberum aliquid agere,l.3.§.si seruus,quẽ possidebam,pro libero se gerat.ff.de acq.pos.l.si is qui.§.si seruus,quem possidebam, fugerit,nisi pro libero se gerat,videbitur à domino possideri.ff.de vsucap.

Bellum gerere.

Gerere bellum est facere,& inferre bellum:quod iniussu Principis si fiat,crimen læsæ maiestatis est committere, l. 3. ff. ad leg.Iul.maiest. ibi,eadem lege tenetur,& qui iniussu Principis bellum gesserit,delectumve habuerit,exercitum comparauerit. & sic sine permissu Principis nullus bellum mouere potest: vt est statutum etiam in const.Reg. tit.*des gens de guerre*.artic.1.

Gerere rẽpub. negotium.

Rempublicam gerere, est curam reipub. habere,& administrare eam,l.Caius Seius,qui rempu.gerebat.ff.de vsu. de his est rub.C.de administ.reip.lib.11.& de administ.rerum ad ciuita. pert. ff.Rem gerere in l.& quia.ff.de iurisd. omn.iudic.vbi exposui.

Gerere negotium venditionis,est vendere,l.pacisci.ibi, siue in ipso negotio venditionis gerendo conuenisset. ff. de pact.id est,in ipsa venditione.

Gerere negotium quod voles cum seruo meo,vel iussu alicuius,l.1.§ 1.ff.quod iussu,ibi,si sic sit cõtestatus.Quod voles cum seruo meo negotium gerere periculo meo,videtur ad omnia iussisse, & quodcunque seruus ita gerit, voluntate domini gerere intelligendus est,l.4.ff.de minor.

Gerere magistratum.

Gerere magistratum.l.1.§.casum, vers quamuis.de postulan. est officio magistratus fungi. ibi, nunquid ergo & magistratus gerere possit:sed de hoc deliberabimus.& extat quidem exẽplum eius,qui gessit. Appius deniq; Claudius cæcus in consiliis publicis interérat, &c.

Gestatio quid.

Inde gestatio dicitur locus,in quo gestantur,& spatiari, & deambulare solent homines valetudinis, vel voluptatis gratia:vt in Montepessulano ante diuæ virginis templum, & in aliis plerisque locis. l. competit.ff. quod vi aut clam, ibi,sed si amœnitas quædam ex huiusmodi arboribus præstetur, poterit dici & fructuarij interesse propter voluptatem & gestationem.l.æquissimum.§.1.ff.de vsufruct.dum ait,sed si forte voluptarium fuerit prædium, viridaria,vel gestationes,vel deambulationes infructuosis arboribus amœnas & opacas habens,non debebit deiicere,&c.

Gestio pro herede.

Gestio pro herede, ipse gerendi actus,l.at si quis.§.plerique.ibi,licet ex hoc ipso neque pro herede gestio,neque aditio præsumatur.ff.de religios.

Abolitio propter rem prospere gestã concedi solet.

Interdum ob rem prospere gestam solet Princeps abolitionem concedere,vt propter victoriam partam,l.abolitio. cum l.seq.ff.ad Turpil.& solet Princeps gratiam concedere his,qui in exercitu erant tempore victoriæ,sed his qui interfuerunt prælio sine victoria non ita.

Gerens.

Inde gerens,qui gerit,l.munerum ciuilium,ibi,munera personalia sunt,quæ animi prouisione,& corporalis laboris intentione sine aliquo gerentis detrimento perpetrantur.ff.de mune.& honor.l.5.in fin.& l.si pro patre filius.§. in rem.de in rem vers.

Principaliter hoc negotium gerere.

Principaliter gerere hoc negotium,est maxime in eo se exercere & versari, l.athletas.§.ait Prætor.de his qui not. infam.ff.ibi, siue autem principaliter hoc negotium gerat, siue alterius negotij accessione vtatur.doct.in l.si quis nec causam.ff.si cert.petat.

Gerenda negotia,in l.si procuratorem.§.si quis mandauerit alicui negotia gerenda.ff.mand.

Gesta negotia.

Gesta negotia, l.1.ff. de peculi.ibi, verba autem edicti talia sunt, Quod cum eo,qui in aliena potestate est,negotium gestũ erit.l. bona fides.circa med.ibi,quæ in negotio gesto contingunt.ff.depositi.& in rubr. quod metus causa gest.

gest.& de negotiis gestis.& tit.quod cum eo,qui in aliena potest. negot.gestum esse dicet.in Instit.& C.&.ff.

Gesta tutela,l.tutor.ff.ad Velleianum.ibi,quoniam male gesta tutela existimaretur, persuadente matre pupilli.

Negotiorū gestor quis sit.

Negotiorum gestor dicitur,qui aliena negotia sine mādato administrat,l.si quis negotia.iuncta gl.& per totum. ff.de neg.gest.

Actio negotiorum gestorum cui detur, & quotuplex sit.

Actio negotiorum gestorum datur,si quis absentis negotia gesserit, licet ignorantis:tamen quicquid vtiliter in rem eius impenderit, vel etiam ipse in rem absentis alicui obligauerit,habet cum eo eo nomine actionem. Itaque eo casu vltro citroq; nascitur actio, quæ appellatur negotiorum gestorum,l.1.ff.de neg.gest.vna directa quæ datur gerenti, altera contraria, quæ conceditur ei, cuius negotia perperam gesta sunt. §. igitur. de oblig.quæ ex quasi contractu nascunt.

IDEM LIBRO DVODECIMO Ad Edictum. Lex xx.

Verba, contraxerunt,gesserunt,non pertinent ad testandi ius.

Superiore l.dictum fuit de verbo contrahere & gerere: nunc ista lex docet verba hæc, contrahere & gerere,licet generalia sint, tamen non continere ius testandi:& testamentum non est contractus,glos.hic,& in l.testamentum. C.de testam.

Intellectus ad l. eandem.ff. de duob. reis.

Sed obest text.in l.eandem rem.ff.de duob.reis,qua sic cautum est, duo rei promittendi fiunt,non tantum verbis stipulationis, sed & cæteris cōtractibus,veluti emptione, venditione,locatione, conductione, deposito,commodato,testamento,vtputà si pluribus heredibus institutis testator dixerit,Titius & Meuius Sempronio decem dato:in ea ergo lege testamentum connumeratur, inter contractus: & cum putassem eum locum corruptum,plurimos legi libros,qui ita omnes text.scriptum habebant:tandem incidi postea in vetustum quoddam exemplar bibliothecæ collegij Æduensis,vbi adiectam reperi copulam,&,atque ita scriptum deposito,commodato,& testamento.quæ copula paulo euidentiorem præbet intellectum, si conferatur ea pars cum præcedentibus:& proinde sit sensus iste,duo rei constituuntur non solum verbis stipul.sed etiam cæteris contractibus,veluti emptione,&c.& testamento.& sic duo rei constitui possunt tripliciter stipulatione, emptione,cæterisque contractibus,& testamento. Atque copula illa,&, significat diuersa esse cōtractus & testamenta:etenim coniungit diuersa,per gl.in rubr. de iur.& fact.ignor. ff.& nota.in l.1.de iust.& iur.Tamen & citra illam dictionem, &, non est ita accipiendum id,quasi significare voluerit esse idem. nam constat esse diuersa admodum: sed hic est mos Iurisconsult. vt articulo rethorico plerunque vtantur cum nihilominus sint diuersa, quæ enumerant:similis est ratio dicendi in l.1.§.fi.cum duab.ll.seq.ff.de iust. & iur.nam ibi propulsare iniuriam, & erga Deum religio, sunt diuersa: licet adiecta sit dictio, veluti explanatiua,vt in d.l.eadem.

Nomine contractus testamenta non cōtineri ad quid prodest.

Et vt nomine contractus testamenta non contineantur, multis casibus prodest. Primò de consuetudine huius patriæ non potest vxor contrahere sine consensu viri, §. 4.de consuetudine iur.stat.perso.in consuet.Biturig:testari tamen sine illius authoritate potest, & sine consensu eius, si aliud non cautum sit consuetudine,per istum text.vt testatur Ias.in l.ex facto.de vulgar.ff.& idem sentiunt docto. consuetudinarij.

Declaratio legis Regiæ de restit.minorū.

Secundò statuta & leges Regiæ loquentes in contractibus, non habent locum in testamentis:vnde minor læsus in contractibus, post 29. annos non potest de iure restitutionem petere,l.vlt.C.de temporib.in integ.restit.Per legem Regiam tamen in hoc Regno auditur intra 35. annum petens restitutionem,vt in ordinatio.Regiis,rubr.de restit.art.vlt.vbi plene scripsi,in 2.tomo constit.Reg.

Quare minor nō restituitur in testamētis, & donat.causa mortis.

Idcirco doct.dicunt, licet minor,si lædatur in eo quod gessit,possit restitui,l.ait prætor.ff.de mino,tamen non restituetur,si læsus fuerit in testamenti confectione,per not. in l.1.§.fuit.ff.ad Trebel.Sed aduertite,quæso,cur ipse aduersus testamentum non potest restitui:sanè quia lædi nō potest. Illud enim semper reuocare ei licet, & discedere à prima voluntate,& testamentum tollere,l.si quis.in princ. ff.de legat.3.quippe ambulatoria est volūtas defuncti vsq; ad supremum vitæ exitum,l.quod si iterum.de adimen.lega.& liber stylus est testantium,l.1.C.de sacros.eccles. Sic nec heres minoris restitui poterit aduersus donationem causa mortis factā, etiam sine curatore, teste Bald.in l.1.in pr.ff.de tutel.& ratio.distrah.& in l.si curatorē.C.de in integ.restit.Ias.in l.2.col.3.ff.de lega.1.& Ant.Capy.in decis. 173.col.penult.

Si tamen dolo ad testandum quis inductus sit,atque ita obierit, de dolo actionem habent legitimi heredes aduersus dolosum,vel exceptionem,si bona possideāt,l. Lucius. 2.§.Sempronia.ff.de lega.2.facit l.non est enim.de inoffic. testam.de his sui sæpe consulius contra dolosos.Sed blando sermone potest induci testator, l. 1. & 2.C.& ff.si quis aliq.testa.prohibuet.sic ad resignandum beneficium,si pro digno quis oret,c.tuam.de æta.& quali.

An ex testamento debeatur laudimiū.

Tertiò si laudimium de contractibus soluendum sit, vt l.fi.C. de iure emphyt. non tamen de testamentis,vt affirmant Angel. & Deci.in l.fi.C.de edicto diui Adria.tollen. not.3.per hunc tex. suam probantes doctrinam.

Prohibitus acquirere per cōtractū acquirit ex testamento.

Quartò prohibitus acquirere per contractus, non prohibetur acquirere in vltima voluntate, Bald.cons. 253.casus est talis.& consil.310.ad euidentiam.col.2.in 3.volum. per huius rationem legis,quia contrahere non pertinet ad ius testandi.

Quintò vendito iure vectigalis contractuum,non censetur venditum ius gabellæ testamentorum,vt sentit Bald. in l.testamentum.C.de testam.

Sextò ex diuerso concludit Bald.vt iura loquentia in testamentis non habeant locum in contractibus, nisi vt inferius dicam. Sic consuluit Calca. consil.75.quod dictis. col.5.num.11.

Iuramentum non firmat testamentum.

Septimò quamuis iuramentum firmet contractus puberum, auth. sacramenta.C.si aduers.vend.tamen non firmat testamenta,vt putat glo.in §.item sacramenta.de pace iuramento firmand.cum verbum contraho non pertineat ad ius testandi,id est non extendatur,non contineat ius testandi,vt plene scripsi de hoc verbo pertinere in l.verbum illud pertinere,infra eod.

Prohibita alienatione per cōtractum an ex vlt. voluntate censeatur prohibita.

Octauò prohibita alienatione per contractum,non cēsetur prohibita alienatio ex vltima voluntate, quia est necessaria,l.ex hoc edicto.§.alienare.ff.de alien.iud.mutandi caus.facta.l.cum fidei.de fideic.liber.l.1.de fundo dotali.l. pater filium.de lega.3.l.milites.de re milit. late Bar.tractat in l.si quis promiserit.§.ea lege.ff.de verb.oblig.Nam verbum contrahere non pertinet ad testandi actum.Albert.in tract.statut.in 2. parte.q.77 incipien.Iacobus,vt hic patet, exemplum tradit Alex. consil.120.super eo.col.2.in 1.vol. quod est repetitum cons. 90. super eo.in 4.vol.& cons.55. ponderatis. in 3.vol. facit l.vnica. C. non licere habi.metrocō.loca sua.lib.11.& Curt.Senior.cons.27.magnificus. num.22.abunde Bolog.cons.43.viso igitur.

Verbum gerere ad testamēta nō pertinet.

Ad hæc verbum gerere non comprehendit testamenta: vnde constitutus procurator, vel tutor,seu curator,vt gerat omnia minoris negotia,non poterit pro eo testari:quia verbum gerere non pertinet ad ius testandi.

Quibus casibus prohibitio in contractibus procedat in testamentis.

Primò id non procedit, quod dictum est in contractibus, scilicet ne prohibitio in eis facta porrigatur ad testamenta,quoties publica vtilitas id exposceret.vnde consuluit Decius consil.660.reuocatur. quod prohibito contractu ratione pacis conseruandæ,& sic vtilitatis publicæ cēsetur prohibita vltima voluntas, quia quod in commune vtile est,extendi solet,l.si quis.§.vtrum.vbi addidi.ff.de senatusconsf. Silan. & l.2. §.exercitum.vbi docto, de his qui not.infam.

Exteri per testamētū bona in Regno non acquirunt.

Vnde exteri in hoc Regno prohibentur per contractum acquirere: quare etiam ex vltima voluntate eadem ratione,

ratione,publicæ vtilitatis videlicet,vt consuluit Bal.consi. 349.statuto Placentiæ.in fin. vol.1 scripsi in 2.tomo comment.ad consti.Reg.Gallicas,tract.de literis natural.Idem si mercatoribus Regni prohiberetur contrahere,commerciáve tractare,*contracter*, cum hostibus Regni,non poterit quis eis testamento aliquid relinquere, quia verbum *contracter*, hoc casu omne commercium excludit.ideirco ratione publicæ vtilitatis testamentum continebitur.

Secundò locum non habet, quando gerere vel contrahere quis prohiberetur ex defectu consensus,vtpote si furioso,vel prodigo,infantive contrahere,vel negotia gerere prohibitum esset, non poterunt etiam testari, quia deest intellectus eis & iudicium. §. item furiosi. quibus non est permissum facere testamentum.in Instit. cum §.seq.

Nominans testamentum contractum non mutat eius naturam. Tertiò si testator faciens testamentum vocaret illud contractum,hoc modo.Præsentem contractum confirmo, non eo minus valeret, & appellatione contractus non vitiaretur testamentum,per glo.in l.quæ extrinsecus.de ver. oblig.ff.Ias.& alij docto.in l.testamentum.C.de testa.quia dispositio testatoris non potest rerum vocabula appellatiua immutare.l.si quis in fundi vocabulo.ff.de leg.1.nec testamentum hoc casu contractus esset.

Salaria notariorū taxata. Quartò non procedit, quando esset ratio eadem in testamento, quæ in contractu, vt dixi suprà l.proxima.in §. contractū.vnde si sit taxatum salarium notario pro quolibet contractu, censetur etiam taxatum super quolibet testamento, cum eadem sit ratio taxationis,ne scilicet notarij iusti salarij metas excedant, qui solent plus iusto exigere vt plurimum, ca. statutum.§.notarium.de rescript.in 6. Sic pulchre concludit Lucas de Penna in l.mediterraneæ. col.2. C. de anno.& tribu.libr.10.& sic intelligi debet lex Regia notariorum salaria taxans,in rubr.*des salaires*.art.11. in ordi.Reg.mag.

Sententiæ & acta iudicij taxata. Comprehenduntur etiam sententia, & acta iudicij:vnde si pro pelle membranæ,seu pergameni taxatum fuerit salarium notario, censetur id taxatum pro sententia,& actis iudicij,nisi alia esset taxatio in eis.gloss.& docto.in §.item sacramenta.de pace iura.firma.& doct.in c.Romana.§.contrahentes. de foro compet. in 6.facit l.3.§. idem scribit.ff. de pecu. Ioan. Francisc. Pouzinib. in tract. super decreto. quando res habet originem à contractu. col. penult. & sic intelligitur dicta ordinatio Regia taxás salarium notariis, in rubr.*des salaires*.artic.11. Item constitutio Reg.quæ vult vt notarij & tabelliones teneantur in contractibus inserere habitationem contrahentium,vt patet in tract.de lite. oblig. articul.4. habebit etiam locum in testamentis,quia eadem est ratio, vt ibi scripsi in 1.tomo comment.in constit.Reg.Gallicas.

Argumentari de cōtractibus ad vltimas volūtates quādo liceat. Quintò licet argumentari de contractibus ad vltimas voluntates, quando est eadem ratio,& econtrario,l.seruū filij §.eum qui & l.quæ de legato.vbi Ias.ample.ff.de lega. 1.l.fin. C.de lega.& Instit.de lege Fusia Caninia tollenda. Ias.tradit differentias in l.pactum inter heredem.ff.de pac. & Ioan. Euerard.in tractat.de locis legalibus in hoc argumento. Et sic videbatur ratio dubitandi,tamen cōtrarium

Ratio dubitationis & decisio huius legis. hic deciditur, nempe licet arguamus de contractibus ad vltimas voluntates,tamen verbum contrahere non pertinet ad testamenta:sicut arguimus de feudis ad ius emphyteuticum, doctor. in cap.potuit.de locato,tamen feudum non pertinet ad ius emphyteuticum, vel contra, l.1.C.de iure emphyt.vt ibi notatur: sed est quædam similitudo de vno ad aliud.

An in testamento cōtractus fieri possint. Sextò non est absurdum in testamentis contractus fieri,& facti valent.glo.sing.in l.heredes.§.fin.ff.de testa.vbi addidi,facit l.nec mirum. ff.de pign. action.nec propterea contractus pertinent ad ius testandi,quia sine testamento contractus valebunt, & eo rupto.doctores in dicto §.fina. Bald.in l.fin. ff.de reb.eorum.Ludouicus Romanus consi. 171. pro decisione. col.2. & consil.293. præsupposito. in princ.Alex.consil.45.habita.col.2.in 1.volu.Benedict.in c. Raynutius.in verbo si absque.2.de fideicommiss.substitut. num.142.de testament. abunde Bauer. in §.1.in gloss.contextu.col.16.cum seq.de testament.in Institut.Tamen mulier, vel is,qui prohibitus est contrahere, non poterit in testamento contrahere. l. 1.§.assignare.iuncta l.assignare. ff.de assign.libert.Iason & alij in l.cum antiquitas.Cod.de testament.& sic potest dici,quem non posse in testamento contrahere, videlicet si ipse sit alias prohibitus,quia testamentum non permittit, vt contractum faciat is, qui est prohibitus.

Septimò infertur conclusio ex ista lege, quod in testamento quis non videtur contrahere,vel quasi,cum hic dicatur verbum contrahere non pertinere ad testandi ius. Sed intelligite verum quidem esse,non quasi contrahi inter testatorem,& heredes, sed inter legatarios & heredes, vt per Albert.hic,& Instit.de oblig.quæ ex quasi contract. nasc.§.heres.Et hoc ideo,quia absurdum sequeretur: nam si testator cum herede & legatariis quasi contraheret, teneretur ex quasi contractu,vnde haberet locum actio cōtra eum,per tit.de oblig.quæ ex quasi contractu.nec libera essent testamenta,quo ad reuocationem contra l.1.C.de sacros.eccles.& l.si quis.in princ.ff.de leg.3.Et ante aditam hereditatem legata deberentur,contra l. eam quam. C. de fideicom. & ante mortem adiri posset hereditas, contra l. neminem. & l. qui superstitis.ff.de acquir.hered.Et sic potest quis tueri hanc conclusionem, scilicet heredem non dici quasi contrahere, quod intelligendum est cum testatore, secus cum legatariis & creditoribus, vt dictum est, quia verbum contrahere ad ius testandi non pertinet. *In testamento quis non contrahit, vel quasi, nec heres cum testatore, secus cū legatariis.*

Tamen qui in funus testatoris aliquid impendit,dicitur eum defuncto,non cum herede contrahere. l. 1. ff. de religio.& sumptibus funer. sed ibi speciale est causa funeris, vt dicunt doctor.vt scripsi plene in tract.de sent.prouisional.in præfatio.in primo tomo commentar.in consti.Reg. Gallicas. *Contrahere quando quis videatur cum defuncto.*

Item videtur contrahere,qui consentit testanti,vt si det tutorem præsentem,videtur onus tutelæ is acceptare,ideo excusare se postea non potest. text. notab.in l.vxori.in fin. ibi,nec excusatio eius admittetur, qui consensisse videtur testatoris voluntati. ff. de fals. & sic per illum text.consuluit Barbat.consil. 54.clementissimi.in 2.vol.& 12.scribitur.col.6. vol.1. Vnde qui accipit officium executoris testamenti,videtur approbare quæ in testamento facta sunt: ideo non potest postea venire contra,nisi protestatus fuerit,vt alibi scripsi,& not.docto.in l.nulli.Cod. de episcop. & cleric. *Executor approbare testamentum censetur.*

Præterea si quis in testamento confiteatur se debere, per illud testamentum potest probari debitum, si præsens erat creditor,& acceptauerit confessionem,alioqui legitime probari debet.Bart.in l.Lucius.§.quisquis.ff.de lega.2. & l.cum quis.§.codicillis.de legat.3. Bald. consil.262.suadeo.in 3. vol. & consil.488.in quodam.4.vol.Alex.consil, 26.viso.in 2.vol.ac Barbat.d.consil.54.col.2.& cons.59.illud. col.penul.in 2.vol. *Confessionē in testamēto factam quis non possit reuocare.*

Sed contra superiora obiicere quis potest, scilicet vt contrahere videatur heres cum legatariis,non quasi contrahere.l.qui cum alio ibi, heredi autem hoc imputari nō potest,cum non sponte eum legatariis cōtrahat.ff. de reg. iur.ergo heres contrahit cum legatariis,& non quasi contrahit:sed solui potest,non esse sumendum argumentum à contrario ad correctionem iurium, per gloss.in c.nouit.de iudiciis.& cap.2.de foro compet.sed à iure statutum est,vt non dicatur heres contrahere cum legatariis, sed quasi:ergo,&c.§.hæres.de oblig.quæ ex quasi cōtract. & l.ex maleficiis.§.heres.de actionib.& oblig.ff. Et ibi etiam negat text.d.l.qui cum alio.eo quod dicit sponte non contrahere heredem,& sic negat esse spontaneum cōtractum. quare non erit proprie contractus secundum definitionem in l.proxima dicta supra.& contractus si non est sponraneus, non est proprie contractus,l.1.§.adeo.& ibi glos. notat.ff. de pact. Sed ratione voluntatis testatoris, cui adeundo ipse assentitur, quasi contrahere dicitur:& impubes videtur contrahere, cum adit hereditatem,l.apud Iulianum.in fin. ff. ex quibus causis in possession. eatur. Vel dic vt in *Heres an cum legatariis contrahat.*

proxima

proxima l. in §. cõtractum. scripsi. Generaliter dicitur contrahere, sed proprie quasi contrahere, quo ad materiam.

Heres nõ contrahit cum coherede. Nec refragatur l. heredes. §. non tantum. ibi, quoniam cum coherede non contrahimus, sed in eum incidimus. ff. fam. erciscund. quia verum est heredem non contrahere, vel quasi cum coherede, adeundo hereditatem, sicut cum legatariis: sed propter dolum, culpámque in re hereditaria, & fructus à se solo perceptos, & impensas, quasi contrahere dicitur cum coherede. §. item si. inst. de oblig. quæ ex quasi contract. nasc. Et casu quodam contingit, vt sit coheres, & sic in eum incidat per institutionem, scilicet quę di-cta est de vtroque à testatore. & ita intelliguntur verba illius. §. notandum dum dicit, in eum incidimus.

An testamentum filij restituto patre deportato valeat. Gloss. hic proponit quæstionem, si filius fecerit testamentum eo tempore, quo pater erat deportatus, & post mortem filij pater sit à Principe restitutus, an testamentum filij valeat? Et putat gl. valere, in l. finali. in verbo rata. C. de sententiam pass. quia actus semel confirmatus rumpi non debet. l. cum hic status. ff. de donat. inter virum & vxor. Diuersum est si filio superstite pater fuerit restitutus: tunc enim testamentum rumpitur, quia venit ad eum casum, à quo non potuit incipere, per regul. iur. factum legitimè. in sexto. Si vero patre capto apud hostes filius fecerit testamentum, siue pater reuertatur viuo filio, siue mortuo, semper rumpitur testamentum, quia fictione postliminij nunquam filius fuit sui iuris, & sic non potuit testari. Albert. hic, & ista est communis conclusio, teste Ioan.

Testamentum & contractus capto patre an valeant. Crotto in repet. l. si quis pro emptore. colum. 17. cum seq. ff. de vsuc. Sed ego contrarium tenerem, videlicet valere testamentum, si pater apud hostes moriatur, quia ius patriæ potestatis pendebat. §. si ab hostibus. quibus modis ius patriæ potesta. solui. Ideo si pater non reuertatur, testamentum iure consistet: secus si reuersus fuerit. contractus verò facti capto patre tenent, si in patris non vergant præiudicium. Iason. in addit. ad Porc. in d. §. si ab hostibus. vide quæ dicam in l. hostes. infra eo. vbi ista iura inter Christianos locum non habent.

Testari quid. *Testandi.* Testari est testamentum facere, l. 3. & seq. ff. de testam. milit. vbi in vna dicitur testari, in altera testamentum facere, & in toto titulo de testament.

Testamenti definitio. Testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia, de eo quod quis post mortem suam fieri voluit, l. 1. ff. de test. vel vt Vlp. definit in testam. Testamentum est mentis nostræ iusta cõtestatio, in id solenniter factum, vt post mortem nostram valeat, & suprema contestatio dicitur in l. qui testamento. §. fin. ff. de testam.

Testamentarius. Testamentarius dicitur scriptor testamenti, l. diuus. 1. in fin. ff. ad legem Corn. de fals. ibi, hereditas deinde alia matris scriptori testamenti restitueretur, placet testamentario pœnam legis Corneliæ remitti. Nam quem primo testamenti scriptorem nominat, postea vocat testamentarium. Et idem in l. impuberem. §. si testamentarius. ibidem. & in l. 1. ff. si quis aliquem testari prohibuerit. & l. quoties. §. 1. de heredib. instit.

Testamentarium. Testamentarium etiam dicitur, quod ad testamentum pertinet: vnde testamentariæ hereditates in testamento relictæ, l. lege, obuenire. ff. eod. & testamentaria tutela, ff. & C. de testam. tutela, testamentarius tutor, ibidem.

Testantes. Testantes, qui testamenta fecerunt, l. in testamentis plenius voluntates testantium interpretamur. ff. de reg. iur.

Testator. Testator, idem, l. Modestinus. infra eo.

Testatus, & intestatus. Testatum etiam dicimus eum, qui testamentum fecit, intestatum qui non fecit, l. ius nostrum non patitur eundem in paganis & testato, & intestato decessisse. infra tit. proxi. l. intestato. de suis & legit. hered. l. in fraudem. §. bona. de iure fisci, ibi testato, siue intestato decesserint. & l. ab intestato, ff. de iur. codicillo, l. scripto. in fin. vnde liberi. l. si pater. ff. de manu. vindicta. l. fin. pro dote. l. Iulianus. in fin. de diuers. & tempo. præscript. l. sicut. de iure patron. §. 1. Instit. de hered. quæ ab intesta. defer. qui sic definit, intestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit, aut non iure fecit, aut id quod fecerat ruptum, irritúmve factum est, aut si ex eo nemo heres extiterit. dicam in l. intestatus. infra eod.

Testari est dicere testimonium. Testari significat etiam dicere testimonium, & testificari, l. curent. de testib. ff. ibi, curent magistratus cuiusque loci testari volentibus. iuncta l. seq. vbi in vna l. dicitur testari, in altera dixi testimonium: eo quod testes solebant per numen aliquod sua verba affirmare, quo maior fides adhiberetur.

Testes quid. Testes, qui testimonium dicunt, per totum. tit. de testibus, quod sententiam nostram exponendo dicant t vel ea, quæ de rei gestæ veritate sentiunt, proferant.

Testari pro denuntiare. Testari etiam est coram testibus quicquam denuntiare, protestari, requirere, l. ne quid. §. de his. ibi, adire præfectum, & apud eum testari, reósque petere. ff. de incend. l. capite. ibi, non plusquam viginti testandæ eius rei causa, id est ostendendæ testibus, vt exponit glo. ibi, de adult. l. 3, §. cum inquilinus. ibi, testari dominum non prohibere inquilinum ne possideret. ff. vti possid. vnde Iurisconsult. sic ait in l. at si quis. §. sed interdum. de religios. quis enim sine pietatis intentione alienum cadauer funerat? oportebit igitur testari quem, quo animo funeret, ne postea patiatur quæstionem. & in §. quippe. ibi, protestantur pietatis gratia id se fecisse: vbi in vno loco dicitur testari, in altero protestari, quod idem denotat, quantum ad vnam significationem. ibidem.

Testari pro affirmare & dicere. Testari est affirmare, asserere, dicere, l. miles. §. socer. ad legem Iul. de adu. ff. ibi, socer cum nurum adulterij accusaturum se libellis præsidi datis testatus fuisset. vel id est protestari, l. scire. §. scire. ff. de excusat. tutor. ibi, oportet de specie remissionis testari iudicem: id est iudicem certiorem facere, & coram eo allegare remissionis speciem.

Testatò. Testatò, id est adhibitis testibus: hinc testatò denuntiare, l. 1. §. licet. ibi, effundere autem vinum non statim poterit, priusquam testato denuntiet emptori, id est coram testibus. ff. de periculo & commodo rei vend.

Testatò conuenire. Testatò conuenire aliquem, est coram testibus aliquid prædicere, & colloqui, vt manifestum & notum sit, l ait prætor. §. si quis particeps. ibi, vendente debitore testatò conuentus est à debitoribus, ne emeret. ff. quæ in fraud. credito. l. si procuratorem. §. si ignorantes. in fin. mandat. ibi, sed si testatò conuenri. ff. de verbor. obligatio.

Testatò dicere. Testato creditori dicere, est coram testibus loqui, & aliquid exprimere, dict. l. qui Romæ. ibi, Romæ creditori testatò dixit. ff. de verbor. oblig. Et hæc denuntiatio facit quem malæ fidei possessorem. l. si fundum. C. de rei vindica. vbi doctor: & interrumpit præscriptionem, l. vt perfectius. C. de annali except.

Testatio quid. Testatio est coram testibus facta declaratio, seu denuntiatio. glo. hic: quod probatur sequentibus legibus non citatis à gloss. l. non distinguemus. § cum quidam. ibi, ex aliis causis inimicus manifeste apparuisset testationibus etiam conuentus, ne sententiam diceret, ff. de a. bit. l. ergo. § 1. ibi, eáque testatione complecti oportet. ff. ex quibus caus. maior. l. 1. §. sed & si quis contra testationem, denuntiationémque fecerit. ff. quod vi aut clam. Et sine testatione mulierem honestæ vitæ habere non licet, l. in concubinatu. ff de concubi. Nam si mulierem ingenuam honestæ vitæ quis in concubinam receperit, præsumitur matrimoniũ, si sine testatione illam susceperit: id est sine prædictione facta coram testibus, vt sit concubina, non vxor. Sic intelligi lex illa debet: ideo si velit eam concubinam esse, non sine testatione eam accipiat: alioqui vxor erit.

Elucidatio ad l. in concubinatu.

Testationes. Vnde illa, quæ coram testibus dicuntur, vel fiunt, aliquando in scripturam rediguntur, & dicuntur in testationem redigi, appellantúrque testationes, l. fin. ff. pro derelicto. l. fin. § ergo si custodia, id est persona custodita, defuncta fuisse dicatur, testationibus id probandum est. ff. de custod. reor. Et pœna legis Corneliæ irrogatur in eum, qui falsas testationes faciendas, testimoniáve falsa inspicienda dolo malo coniecerit, l. 1. in princ. ff de fals. Et sic potest generaliter capi, & pro scriptura facta de his, quæ coram testibus facta, denuntiatáve sunt, vel etiã de his quæ testes

depofuerunt, vt probat l. moris. §. solet. & ita interdici, ne instrumenta omnino forment, néve libellos concipiant, vel testationes consignent. ff. de poenis.

De attestatione autem scribam in l. subsignatum. infra eod. de detestatione in l. detestatio. infra eod. his nunc contentus.

PAVL. LIBRO VNDECIMO AD Edictum. Lex vigesimaprima.

Princeps bona concedendo, videtur etiam obligationes concedere.

Declaratio text. Sensus huius legis est, vt si princeps concesserit alicui bona, videtur concedere non solum bona, verum etiam obligationes: & hoc probatur per copulatiuam, etiam. Et sic qui alicuius habet bona, tenetur etiam creditoribus, & eisdem obligatus est, vt is erat, qui antea possidebat illa bona, & etiam debitores huic tenebuntur soluere. Etenim habet ipse & obligationes actiuas (sic nostri interpretes vocant) vt ipse contra alios agere possit: & passiuas, vt ipse aliis obstrictus sit, sicut dicitur in l. 1. ff. ad Treb. vt facta restitutione hereditatis in fideicommissariū transeant obligationes actiuæ & passiuæ.

Dubitationis causa, & decisio. Dubitatio hæc erat, quia actio semel extincta, non reuiuiscit, l. qui res §. aream. ff. de solutio. At ablatis deportato bonis semel iam extinctæ erant obligationes: ergo nec renasci vel restitui poterant. Sed hac ratione non obstante, contrarium hic deciditur, quia bonorum appellatio generalis est, continens actiones & obligationes, l. bonorum. infra eod. vbi dicetur fusius. Atque ita Princeps bona istius concedendo, videtur concedere & illa, quæ bona sequuntur, videlicet actiones & obligationes, quia res cum sua causa transit. l. alienatio. ff. de contrahend. empt. Nec restagatur ratio dubitationis, quia obligationes extinctæ non erant, sed potius in fiscum translatæ, vt postea dicam: & rursus redeunt in hunc restitutum per concessionem bonorum à Principe ei factam. & ita intelligitur hæc lex: quæ etiam procedit, si Princeps tantum bona concedat, non facta obligationum mentione, per rationem prædictam.

Hæc lex habet locum non solum in concessionis verbo, sed restitutionis. Idem si Princeps restituat bona deportato, vel bannito, censetur etiam obligationes restituisse, l. si deportationis, & l. seq. C. de sent. pass. & sic hæc lex locum habet non solum in concessionis verbo, sed etiam restitutionis: & hoc ideo ne fiat melioris conditionis hic restitutus, quam antea erat, vt existimat Alciat. in hac l. per legem primam, C. de sent. pass. Sed hæc ratio non videtur sufficiens & satis firma: quia in huiusmodi indulgentiis Principalibus, non spectamus an sit melioris conditionis, an non, sed tenorem earum, l. 2. C. de sent. pass. & in hoc casu ratio est ob naturam verbi restituas, in indulgentia positi, d. l. 1. C. de sent. pass. vbi ait Imperator: Vt autem scias, quid sit in integrum restituere honoribus, & ordini tuo, & omnibus cæteris restituo. Et restitutio ita facienda vt est vnusquisque in integrum ius suum recipiat, ait text. in l. quod si minor. §. restitutio. ff. de minor. non autem vt tollantur debita & credita.

Restitutio à l. facta. etiam de obligationibus intelligitur. Idem dicerem si forte bona exulis ad tempus fiscus occupasset, vt tempore finito sine bonorum restitutione restituantur à lege ei bona, & obligationes. l. 1. C. de his qui in exil. dati. lib. 10. scripsi in interpret. l. quod iussit. ff. de re iudic. 2. notab.

Fiscus tenetur ad debita propter bona confiscata. Item si fiscus habeat bona confiscata, vt ad debita etiam teneatur, docet lex secunda, C. de vi publ. l. si vt proponis, de bonis proscripto. Bald. in tract. statu, in verbo, bona. quæst. 6. & ita fuit constitutum à Rege tum Franciæ Philippo pulchro, vt refert Aufrer. in stylo parlamenti, in rubr. de libelli oblatione, ordin. 3. & vlt. vbi sic scriptum est, *Ordinatio de bonis confiscatis.* Si bona alicuius veniant in commissum, debita sua, & dos vxoris, si quam habeat, reddantur creditoribus, & dos vxori sine libello, & alio iudiciario strepitu, cum constiterit de prędictis per testes, & alia legitima documenta. facit lex, res, §. res. de iure fisci. Idem si partem bonorum fiscus habeat, vt pro parte illa sit liberatus debitor: & si pars sit restituta bonorum, vt obligationes pro illa parte videantur restitutæ. l. 2. C. ad legem Iul. de via publ. Petr. à Bella Pertic. quæst. 200. quia bonum est argumentum de toto ad partem, l. quæ de toto. ff. de rei vend.

Praxis Regni Franciæ pro creditoribus post confiscationem. Arestum. Et ita fieri moris est in hoc Regno Franciæ, vt post confiscationem creditores offerant supplicationem Regi, seu eius cancellariæ, in qua impetrari solent literæ Regiæ, quibus mandatur iudici qui bona Regi addixit, seu confiscauit, vt creditoribus impetrantibus ius dicat, & iustitiam administret. Sed à commissariis vix pecunia extorqueri potest: quod tamen perperam fit, quia fiscus nō vult retinere debita aliena, vt censuit Senatus anno 1361. die 21. Augusti, pro Ioanne & Perrino Iosse minoribus contra tutorem eorum, cuius bona fuerant confiscata.

Princeps tamen non tenebitur vltra vires bonorum, etiam si inuentarium non confecerit, l. 1. §. an bona. ff. de iure fisci, & ibi Bart.

Bona si peruenerint ad plures dominos debita quomodo soluantur. Et quomodo, si perueniant ad diuersos dominos, debita soluantur, plene tradit Benedictus in c. Raynutius. in verbo & vxorem. nu. 851. de testam. vbi dicit quemlibet teneri soluere debita in suo territorio, & habita ratione sui territorij, non æqualiter, vt heredes. l. ex facto. in magna de hered. inst.

Et hæc bona publicata si fiscus dederit, & obligationes concedit, vt hic. idem si hereditatem Titij, vel patrimonium, aut facultates concedat, l. nam quod §. fin. cum l. seq. ff. ad Trebel. quia ista denotant vniuersitatem, vt dicam in l. bonorum. infra eod.

Quod primum non procedit, quando Princeps indulgentiam tantum bannito concessit, non bona, tunc non videtur obligationes concedere, & sic non habet locum iste text. per legem, tutor. C. de sententiam pass. & legem, cum patrem. & legem, cum indulgentia. ibidem. secus in alimentis, quia eis ex indulgentia debentur, & præterita & futura. l. is cui. ff. de aliment. & cibar. legat. & hoc fauore alimentorum statutum est, sicut alia multa, in lege, cum ij. ff. de transac.

An data alteri Princeps auferre & restituere videatur. Secundò non obtinet dispositio huius text. si limitata esset indulgentia, forte sine obligationibus, vel Princeps aliquid ex bonis illis dedisset, puta domum, vel aliquod modicum, quia tunc limitata causa limitatum parit effectum, l. in agris. ff. de acq. rer. do. & quia obligationes non sequuntur rem singularem, l. 1. §. si heres. ff. ad Treb. Petr. de Bella Partica in q. 200. vbi decidit quod si res singulares obligatæ adimuntur, remanet obligatus semper debitor. Si vero pars aliqua bonorum, vt dimidia, vel tertia per modum quotæ contineretur in indulgentia, tunc pro rata parte aufertur obligatio, si illa bona auferebantur à lege, l. 3. C. de sententiam passis, dicta l. 2. C. de via publica, lege, si constante in fin. solu. matr. Secus si ex partium conuentione, per l. mulier bona. ff. de iure dot. & d. l. 3. Ideo caute iudices volentes spoliare reum, condemnant illum ad maximam mulctam, quam non poterit soluere, ob id bona omnia ad fiscum deferuntur: sed illa cautela ducit ad inferos iudices, qui ea vtuntur, & maxime vbi non est confiscatio, vt apud Bituriges. *Contra iudices.*

Tertiò quando Princeps dedisset omnia debita alteri, & postea istum ad omnia sua bona restituisset: tunc ad illa iam data non videtur restituere, nisi hoc exprimeretur, per d. l. 3. C. de sent. pass. vbi Angel. & dicetur in l. seq. in qua reliqua scribam, his nunc contentus.

Obligatio definitio. *Obligationes.* Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius rei soluendæ secundum nostræ ciuitatis iura. §. 1. Instit. de oblig. de hac obligatione loquitur l. nominis supra eod. & l. vsura. & l. verbum erit. & l. Nepos Proculo. infra eod. & hic accipitur tam pro obligationibus actiuis, quibus agit quis, & habet alium sibi obligatum, quam passiuis, ob quas tenetur alteri, & conueniri potest: de quibus scripsi in tracta. de liter. obligato. art. 1. gloss. 3. de obligatio. in 1. tomo comment. in constit.

constit. Reg. Gallicas. & quicquid ibi diximus, huc esset transferendum.

An bona concedendo actiones censeãtur concessa.

Et licet hic non exprimat actiones, tamen videntur concedi, quia obligationes actiones pariunt personales, l. licet. §. ea obligatio. ff. de procurator. Iason. in præfatio. in titulum de actio. Institu. ob id hæc lex dicit tantum obligationes concedi, quia actiones tanquam partus, & filiæ, vt docto. nuncupant, sequuntur obligationes, ex quibus nascuntur. §. 1. Inst. de actio. & si quis obligationem efficacem in aliquem habet, & actionem, vt not. in l. iurisgentium. §. sed cum nulla ff. de pact. Et inutile pene esset beneficium Principis concessa obligatione, sine actione: quod esse non debet, regul. decet. de regul. iuris, in sexto.

Obligatus.

Obligatus, id est adstrictus, l. aliud est promittere. infra eod. in fin. iuncta. l. rei communis. ff. pro socio: vel obnoxius, l. fin. de contrah. emptio. Obligatorius, in l. Labeo. 2. §. 1. supra eod. & tractaui in tracta. de literis obligat. quæ sint instrumenta obligatoria. Quotuplex autem sit obligatio, traditur in §. 1. Instit. de obligatio. & l. 1. & toto tit. de actio. & oblig. ff. Obligationis onus ait Iurisconsult. in l. procurator qui pro euictione. ff. de procura. ibi, obligationis tamen onere prætoris auxilio releuabitur. Et magnum pondus sustinet debitor, maxime soluere non valens.

Pœnæ obligatio contrahitur ex furto, & aliis delictis, l. interdum fur, etiam manente pœnæ obligatione, in quibusdã casibus rursus obligatur. ff. de fur. & sic facit pro his quæ scribunt docto. in l. Iulianus. ff. de condict. indeb.

Cõcedere multipliciter dicitur.

Concedendo. Concedere enim est præstare, tribuere, dare, vt hic: vnde Iurisconsultus ait, quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur, l. 3. ff. de acq. rer. dom. & l. cum prætor. de iudic. vbi in initio dare dicit, deinde concedere.

Et concedere & inhibere sunt opposita, vt probat lex, non alias. in fin. ibi, vt si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio: si verò ex multis seruis de vno agatur, non sit inhibenda. de iudic. ff. Et concedere interdum quis dicitur remittendo, lege, si domus. ff. de seruit. vrban. prædio.

Incorporalia etiam conceduntur.

Etiam ad incorporalia refertur, l. si cui simplici vsu via per fundum cuiuspiam concedatur, vel relinquatur. ff. de seruituti. facit l. ex re fructuarij etiam id intelligatur, quod ei fructuarius donauerit, concesseritve. de vsufruct. ff. l. si mihi. de seruitutibus rusticorum prædiorum. Inde concedo restitutionem. in l. diui. ff. de pœnis. §. illud. & l. patri. de min. vbi exponitur pro præstare, donare.

Concedere peculium.

Concedere peculium, est administrationem rei peculiaris filio, vel seruo, cui conceditur, præstare, & permittere, l. qui fundum. §. seruus. ff. pro empto. l. non solum. de peculio. l. si filiusfam. 1. ad Macedo.

Concedere pro permittere, indulgere.

Concedo pro permitto, indulgeo, l. 1. ibi, neque societas, neque collegium, neque huiusmodi corpus passim omnibus habere conceditur. ff. quod cuiusque vniuers. no. l. 2. in princ. ibi, præterquam quod lege, senatusconsulto, edicto, decretóve Principum tibi concessum est, nequid in loco publico fiat. Et concedi solet, vt imagines, & statuæ, quæ ornamento reip. sunt futuræ, in publicum ponantur. l. fin. ff. de loco publico fruend. l. miles. 1. de castr. pecul. l. semper. §. sed & si. ibi, non est irrationabile, vt concedamus filiorum educatione remitti tibi munera. ff. de iure immunita.

Concedere liberam testamenti factionem.

Concedo liberam testamenti factionem, idem. l. Paulus. §. patroni. ff. de bon. liberto. ibi, ob merita tua fidémque tuam, quam mihi semper exhibuisti, concedo tibi liberam testamenti factionem.

Cõcedere precario.

Concedere precario, pro constituere, l. 1. & 4. in fin. cum l. seq. ff. de prec. vbi in vna dicitur precario concedere, & in altera constituere, & l. arboribus. §. vsufructu. ff. de vsufructu.

Cõcedo vt vis negotiari, mãdatum liberum notat.

Concedo vt vis negotiari, mandatum denotat liberum, Scæuola in l. creditor. §. penult. ff. manda. ibi, si autem necessitas alicuius talis erit, concedo tibi de omnibus meis vt vis negotiari, siue vendere vis, siue pacisci, siue emere, siue quodcunque operari, vt domino enti meorum: me omnia firma esse à te facta existimante, & non contrarium dicente tibi ad vllam operationem.

Concedere pro transferre.

Concedo, transfero, l. 1. ff. de const. Princip. vbi glo. exponit, & in §. sed quod Principi. Instit. de iure natur. gent. & ciuili, ibi. populus ei, & in eum, videlicet Principem, omne suum imperium & potestatem concessit. l. vna, de offic. præfect. præt.

Concedere in fatum.

Concessit in fatum, vel fato, id est mortuus est, l. 3. C. de iure deliberan. ibi, intra paucos dies mortis patris sui concessit in fatum.

Concedere pro accedere.

Concedere pro accedere, ire, l. præuaricatores eos appellamus, qui causam aduersariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt. infra eod.

Concedere aliis modis apud rhetores sumitur, vt apud eos quisque videre poterit: interim hasce ex legibus nostris vobis concedo significationes.

Concessa, id est remissa, vel data, exponit gl. in lege omnium. C. de vectigal. ibi, vectigalia sibi asserunt esse concessa. & l. vnica. de collat. donat. lib. 10. Lucas de Penna in l. fin. in fine. de locatio. prædior. ciuilium. lib 11.

Donare & concedere differunt.

Concessa & donata, Pompon. in l. 3. in fin. si libertus ingenuus esse dicatur. ff. ibi, item quod ex re eius acquisitum est, reddere debeant: an verò etiam quæ concessa, & donata à manumissoribus amplexi sunt: quod magis est. Eo in loco concessa intelliguntur quo ad administrationem; donata verò quo ad proprietatem. Alibi etiam concessa in feudum, vel in emphyteusim, seu in pignus, vel quando aliquod ius rei est translatum, sed non totum, donata autem, quando ius, & dominium translatum est, lege, cui ius est donandi, eidem & vendendi, & concedendi ius est. ff. de reg. iur. vbi gloss. & docto. & hoc intelligi pro materia poterit.

Cõcessio, quid, & an dominij translationem importet.

Concessio ipse concedendi actus: vnde si præses, vel procurator reipublic. permiserint in publico facere, Nerua scribit exceptionem locum non habere: quia etsi locorum publicorum, inquit, ei procuratio data est, concessio tamen data non est, Vlp. in l. 3. §. plane. quod vi aut clam. ff. videte. gl. Archi. & Ioan. And. in c. si. de vsur. in 6. vbi dicunt hoc verbum generale esse, & accipi secundum naturã contractus, cui adiicitur: vnde non importat dominij translationem, per legem, vxori. ff. de leg. 3. §. fin. & legem fin. de donatio. & l. cui ius est. de regul. iur. cap. pastoralis. vbi Innocentius & Barba. de donatio. Ias. in l. 1. notab. 1. de constitutio. Princip. nisi proferatur in cõtractu habili ad transferendum dominium, & sic secundum materiam, vt plene scribit Felin. in cap. cum venerabilis. col. 2. de exceptio.

De clausula, cõcedo tibi vt possis omnia facere quæ ego possum, si interessem, quid importet.

Vnde si concedatur, quod possis omnia facere, quæ ego possum, si interessem, hæc verba importanr generale mandatum, teste Barr. in d. l. creditor. §. Lucius. ff. manda. decisio. Neapol. quæst. 305. in causa. & Alexand. consil. 28. in 6. volu. Nisi ex præcedentibus vel sequentibus declaretur, vel ex coniecturis aliis, quas notant docto. post glos. ff. si cert. pet. l. cum quid mutuum dederimus. vbi scribunt, an donata pecunia censeatur, si dicam, tolle pecuniam, nec aliud appositum sit. Felin. quoque scribit in d. cap. cum venerabilis. de exceptio. & Alex. in lege, si donatione. nu. 17. C. de collatio. Gomes. in §. sic itaque. num. 9. de actio. Instit. Sed lex sequens plura hic concedere non permittit ad eam pertranseo.

CAIVS LIB. QVARTO AD Edictum Prouinciale. Lex xxij.

Plus est in restitutione, quam in exhibitione. Nam exhibere præsentiam corporis præbere: restituere est etiam possessorem facere, fructúsque reddere. Pleráque præterea verbo restitutionis continentur.

Restituere & exhibere quid, & differentia & quot modis capiantur, & phrases.

Sententia huius legis est, plus significare & continere verbum restituere, quam exhibere: exhibere enim est præsentiam

sentiam solum corporis præstare : restituere est illum, cui restituo,possessorem facere,& fructus,aliaque reddere, vt in text.alibi definitur exhibere,est facere in publico potestatẽ,vt ei qui agit experiundi sit copia.l.2.ff.ad exhibend.

Exhibere hominem. Alio in loco dicitur exhibere,hoc est materiæ ipsius apprehendendæ copiam facere. Et tabulas testamenti exhibere quis debet,l.1.& 3. §.exhiberi. ff. de tabul.exhibend. Et interdictum proponitur tuendæ libertatis causa,ne hominem liberum retineas, sed vt exhibeas,l.1.& per totum titul.ff.de liber.homi.exhibend. Exhibere enim est in publicum producere, & videndi ; tangendique hominis facultatem prębere,& proprie extra secretum habere. Vlpia. in l.3. §. ait prætor. ff. de libero ho.exhibendo, & rubr. de liber.exhiben.ff.vbi interdictum proponitur ei, qui filium in sua potestate existentem,vel vxorem,exhiberi sibi vult: vt in l.1. & 2.ibi dicitur:declarat Specula. in titul. qui filij sint legit. vers. competit. & in tit. de conuersion. infidelium.vers.exhibitio.

Item non competit hoc interdictum contra iudicem, sed contra priuatum, vt consuluit Alex. cons. 133. circa. num 10.in 6.vol.Et quando fiat exhibitio patri,vel iudici, docet Dominic.consil.98.saluatoris,&c.mihi videtur.

Exhibere pudicitiam. Secundò capitur etiam pro ostendere,vel præbere.Periniquum esse videtur , vt pudicitiam vir ab vxore exigat, quam ipse non exhibet , id est, non ostendit , nec præbet, non præ se fert, l.si vxor.§.si iudex.ff.de adult.l.vlt.in fine, de proxenet.ibi,est enim proxenetarum modus , qui emptionibus,& venditionibus, commerciis,contractibus licitis vtiles non adeo improbabili more se exhibent. l. sed & reprobari.§.pen.vbi vtilem seipsum tribuens, vel exhibens.ff.de excusat.tut. l.fi. vbi glo. C. de ædilitiis actio. & ista significatio est conformis præcedenti , vt vix separari ab ea valeat.nam qui ostendit,& exhibet, probat:ideo pro probare aliquando capitur.

Exhibere reû. Tertiò exhibere reum , pro repræsentare reum , in l. si quis reum.& per tot ti.ff.de custod.& exhibitio.reor.Et exhibere personas : in crimine adulterij nulla danda dilatio est, nisi vt personæ exhibeantur, l.in crimine. ff. de adult. l.non tantum.de iure fisci. Et his qui fugitiuos intra viginti dies,vel dominis reddidissent,vel apud magistratum exhibuissent, veniam in ante actum dedit. l.1.ff. de seruis fugit. in princip.

Exhibere pro alere. Quartò significat alere , vt in l.1. §. si pupillus. ibi, qui aliter se exhibere non poterat. ff. de tutel. & ratio. distrahend.l.creditor §.si inter.mand.ibi,onus exhibendæ vxoris,&c.l.pen. & vlt. de in rem verso. l.1.§.quid autem si ad instruendam , armandamve nauem , vel nautas exhibendos mutuatus est ff.de exercito. actio. l.1.in princip. ff. de off.præfect. vib. lege, sed & si hereditas. §. planè.ad exhibendum.l.patre,quæ in fraud.credito.l.fi.de doli exceptio. Et non solum significat alere , sed & tractare : vt exhiberi is sine dedecore possit , l. Nesennius. in fine. ff. de negor. gestis. ibi , pone patrem eius peregre obiisse , & matrem, dum in patriam reuertitur,tam filium quam filiam eius exhibuisse:iuncta lege.in eadem.ex quibus caus. maior. facit lex,quoniam.de testib.& lex,insulam.§.penul.soluto matr. Inde exhiber familiam, in l si patre. §. si domini. ff. de in rem verso. Exhibere seruos, in l. fin. ibidem. Exhibere parentes. & l.liberos, l.si quas à liberis. in princ.& §.à milite. ff.de liber. agnosc.

Exhibere pro cedere. Quintò pro cedere exponit gloss. in lege, si res obligata. in fin. de legat. 1.ibi,vt actiones sibi exhiberentur,quia antequam quis cedat,solet instrumenta obligatoria ostendere, quæ demum cedit.

Exhibere pro præstare. Sextò est præstare,vt exhibere reuerentiam,lege,apud. §.aduersus.ibi, semper enim reuerentia exhibenda est tam viuo,quam defuncto.de doli exceptio.ff.lege,si hac.§.sed si ius.de in ius vocan Exhibere enim medicinam obstetrices videntur,l.1.§.1.de variis & extraordin.cognitio.l.si vt certo. §. nunc videndum.ff.commod. vbi primo vtitur verbo præstatur, deinde exhibetur. Inde exhibendum cibum, & potũ,& similia dicit Iurisconf.in l.1.§.æque.ff.de muneribus.

Exhibere vicem patris. Septimò exhibere vicem patris, est paternè tractare, & fungi vice paterna.l.4.C.de defenso.ciuit.vbi sic scribitur, imprimis parentis vicem plebi exhibeat , descriptionibus rusticos,vrbanósque non patiaris affligi,&c.

Ministerium exhibere. Octauò exhibere ministerium,est seruire , l.libertus. in princ.ibi, nec ad rem pertinet, an operas patrono, vel ministerium capto luminibus exhibeat , ad municipal.l.semper.§.hæc ideireo.ibi,constituta sunt,vt necessariam operam publicis vtilitatibus exhiberent,id est præstarent.ff.de iure immunita.l.si non sortem. §. libertus.ibi,sed si operas patrono exhibuit.de condictio.indebiti.

Nonò exhibere rationes , in l. boues. §. sina. infra eodem dicetur.

Exhibere fidẽ. Decimò exhibere fidem susceptam est seruare fidem, implere promissa est stare promissis. l.1.§. si Iulius. ff. de var.& extraordin.cognitio. ibi, fidem susceptam exhibere paratus est. l. Paulus & Patroni filius. ibi , ob merita tua, fidémque tuam,quam mihi semper exhibuisti. ff. de bonis liberto. vel possumus ibi interpretari , ob id quod mihi fidelis fuisti, vt vulgo dicimus. Et exhibere humanitatem, pro humanè se gerere erga alium , l.1. §. ait prætor. ff. de postulando,ibi,nec solum his personis hanc humanitatem prætor solet exhibere,verum,&c.

Vndecimò exhibere, agere , & habere, l.1. C. de offic. præfecti Africæ,ibi, quas gratias, & quas laudes domino Deo nostro Iesu Christo exhibere debeamus , nec mens nostra potest concipere, nec lingua proferre. iuncta lege, quidam relegatus.ff.de reb.dub.

Duodecimò exhibitio, id est ostensio, præsentatio, l.4. ibi,ante diẽ exhibitionis decesserit.ff.qui satisdare cogant. & aliquando pro degustatione,l.3.ff.de optio.legat.videte Roma.consil.475.quo ad primum.

An instrumẽtũ productum sit in actis relinquendum , & quid seruetur in practica. Et an instrumentum exhibitum & productum , sit in actis relinquendum , distinguit dom.Gemi. in consil. 98. saluatoris nostri. Nos tamen in forensi iudicio ita vtimur , vt instrumentum productum in actis non relinqui soleat, sed retento (vt practici dicunt) regestro.id est retento exemplo, recuperatur originale, nisi de falso impugnetur:tunc enim etiam si redditum fuerit,est iterum producendum, l fin. C. de fide instru.Alibi abundantius scribam : & de materia plene tradunt docto. toto titulo ff. & C. ad exhibend.

Exhibere & ad personas & res refertur. Annotandum est hoc verbum exhibere interdum referri ad personam , vt in rub.de liber.exhib. & rubr.de liber.ho.exibendo. Aliquando verò ad res , vt in rubrica de tabul.exhibendis.Et res corporales exhiberi dicuntur , nó incorporales,per istum tex.ibi,corporis,quia incorporales non possunt videri , nec tangi , rubr.de reb.corpor. in Instit.& l.1.§.incorporales.ff.de rer.diuisio.

Plus phrases huius dictionis. Notate text. hos qui loquuntur de hac dictione plus. Primo bona dici proprie non possunt , quæ plus incommodi quam commodi habent, l.proprie.infra eodem.vbi dicetur abunde , & phrases huius dictionis describentur. nam est peculiaris phrasis Iurisconf. dicere , plus est,id est amplius est. verbũ enim restituere includit exhibitionem & restitutionem:ideo plus est in restitutione,&c.

Præbere. Vide quæ scripsi de hoc verbo in l.1. ff. de offic. præfect. vrbis, in meis not. interpre. vbi exposui pro præstare.

Restituere , ait Iurisconsult. hic , est etiam possessorem facere. hæc est mens Iurisconf.vt restituere sit,non solum rem exhibere , sed etiam possessorem facere eum , cui res restitui debet , quod pertinet ad intellectum totius tituli ad Trebel. vbi rogatus restituere hereditatem , ad ista tenetur , & tunc demum restitutum dicitur , quando fecit possessorem eum,cui restitutio facta est.l.restituta. & in l. fideicommissaria.ff.ad Trebe. Licet in hoc Regno sine restitutione possessorio retinendæ agere fideicommissarius soleat , dicendo se possessorem ratione consuetudinis generalis Franciæ,qua mortuus saisit viuum:de qua infra dicemus : & sic censuit senatus Parisiensis anno 1548.die 4. Augusti cõtra heredes Ioannis *de Rochefort, D. de la Valette*, pro

Declaratio totius titu. ad Trebellian. Fideicommissarius possessorio agit ante restitutionem. Arestum.

pro fideicommisso, vt alibi plenius scribo. De hoc verbo dicam in l.restituere.2.infra eod. Scripsi in 3. tom. commentar.in constit.Reg. art.9. tract.de mater.possessor. de hac consuetudine,mortuus saisit viuum.

Etiam, de hoc verbo scripsi in l.mulieris.sup.eo.

Facere possessorem,est transferre possessionem in eum,cui rem restituo,vt dilucidius dicam in lege,verbum faciendi. J.eo.vbi phrases huius dictionis congeram multas.

Fructus an & quando quis teneatur restituere.

Fructusque reddere. Et sic tenetur restituere rem, & fructus rei restituere debet, tum quod fructus sint rei pars; l. fructus. ff. de rei vindic. tum etiam quia verbum restituo est plenum verbum continens fructus: vt hic, & l.quod si minor. §.restitutio. de minoribus. ff. Nempe cum verbum restituas in lege inuenitur,etsi non specialiter de fructibus additum sit,tamen & fructus sunt restituendi.Paul. in l.in condemnatione. §.1. infra tit. seq. l.fina. §. non solum. quæ in fraud. creditor. Intelligite, quod quis tenetur restituere fructus ab eo tempore, quo tenetur restituere rem, si eam restituat: sed antequam rem teneatur restituere, non tenetur ad fructus rei, l. si stipulatus. ibi. postea ff.de vsur. l.1. & l.ex diuerso. & l.fructus. ff de rei vindica. Absurdum enim est quem obligari prius ad fructus, quam ad rei restitutionem. l. cum fundus. ff.si cert. peta. vbi Decius.

Iudex quando ad expensas vel fructus nō petitos condemnet.

Aduertendum est tamen iudicem posse condemnare ad fructus non petitos, si bonum ei videatur: si tamen non condemnauerit,non potest pars appellare, arg.l.ædiles. §. sciendum. ff. de ædil. edicto, nempe non qui quid permittitur iudicis potestati, subiicitur eius necessitati, l.non quicquid.ff.de iudic. l.1. C.quomod. & quando iudex. sic fuit decisum in parlamento Gratianopolitano, vt asserit Guido Papa in decis.405.Sempronius.quod est verum in fructibus lite pendente perceptis, secus in perceptis ante litem: alioqui stultus est iudex, qui vltra perita condemnat, l. fin. C. de fideicommiss. liberta. videte Socin. in l.fundum. in fin. ff. de except. & hodie iudex solet esse mutus in non petitis.

Si autem pars fructus vel expensas petierit, & iudex ad illos non condemnauerit,appellare tunc pars poterit si illi fructus debebantur: quia in his iudex videtur absoluere, alioqui postea peti non poterunt:vel si senatus in illis petitis non condemnauerit,absoluit, vt fuit decisum Burdegalæ,referente Boëtio in decision.suis, q.18.ortum aliud, facit glo.sing vbi addidi,in cap.fin.de rescript.

Restitutis bonis à Principe an fructus percepti debeantur.

Ex quo infertur, quod à Principe ad bona olim sua restitutus,non videtur ad fructus perceptos ante restitutionem restitutus,nec eos habebit, nisi à tempore concessionis,quia ante restitutionem non erant sua bona, ergo nec fructus. Sic intelligi debet text.in l.videamus.§.in Fauiana. ff.de vsur. & licet ibi quis alienasset in fraudem creditorum,id tamen prætor agit,vt perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset.facit lex,in condemnatione. §.1.ff. de reg.iur.& quod notat Bald. in rubr. C. de fructibus. & litium expens. Quamuis Ias. in l. iusiurandum quod ex conuentione.§.fin.num.19. col.6.& seq. ff. de iureiurand. & in l.fi.num.17.versic.perpetuo nota.de constit. Principum.& in l.Gallus. §. & quid si tantum, nu.68. col.13. de liber.& posthu.dicat contrariam opinionem in consulendo & iudicando tenendam:alioqui non fieret integra restitutio,nisi & fructus restituerētur:quod est verum quando post concessionem ad bona petitur restitutio. l.quod si minor.§.restitutio.ff.de minorib.

Sed vt dixi intelligite restitui fructus videlicet extantes. cap. grauis. de restitutione spoliatorum; consumptos verò & perceptos bonæ fidei possessor lucratur pro cultura.§.si quis à non domino.Instit.de rer.diuisio. Igitur cum quis ex gratia restituatur ad ea bona, quibus fuerat priuatus propter delictum, & proprietate, & possessione, non restituentur eidem fructus percepti ante bonorum restitutionem,quia iure percepti fuerunt tunc,vt prędixi:alioqui auferretur ab eo, qui iam est dominus illorum,& illos lucratus est:quod iniquum esset.

Intellectus ad authen. idem C.de hæretic.

Nec obstat auth. idem de Nestorianis. C. de heretic. quia ibi loquitur secundum doctor.ratione atrocitatis, & enormitatis criminis,vt aliquam pœnam etiam sentiat restitutus. Secus ergo in aliis criminibus:nam in hoc crimine hæreseos multa sunt specialia, quæ in aliis criminibus non procedunt,quæ alias cumulaui in interpretatione rubricæ de hæret.in 6.& inuenietis in interpretat.cap.primi. de præscriptionibus. Vel ibi loquitur de noua concessione,non in restitutione,vt tradit Chassan. in consuetudine Burgund. in rubrica *des iustices*. §.5. gloss. *s'il n'a grace*. cui non consentio,cum text.vtatur verbo restituenda,nec est ibi aliqua concessio,nisi iuris.Quare dicerem meum facere text.illius auth videlicet vt fructus rei non suæ non restituantur, antequam rei restitutio facta sit. Et licet loquatur in liberis, erit tamen ius commune in aliis, vt prædixi.

Impugnatur cōmunis sententia, & noua traditur.

Si verò is qui bona possidebat, illa non restituat facta à Principe indulgentia & restitutione, tunc venient fructus à die moræ incursæ post Principis restitutionem. & ita seruatur in forensi iudicio, quicquid iactent docto. in contrarium.

Item non procedit in rebus acquisitis alicui,quas etiam non recuperat reus facta restitutione, quia non est verisimile, Principem tertio velle præiudicare, l.2. §. merito.ff. ne quid in loco publico. l.intercidit. de conditionibus, & demonstrationibus.l.fin.C.de repud.

An restitutus bona confiscata alicui domino recuperet.

Vnde si alicui Baroni bona fuerint confiscata, ea restitutus non recuperat,vt consuluit Anchara.consil.161.viso diligenter. col.2. Et maxime, quia in literis gratiæ hoc sic excipi solet in Regno Franciæ, *L'auons remis, & restitué, remettons,& restituons à sa bonne fame, & renommee, au pays, & ses biens non confisquez*. Ergo si fuerint confiscata alicui dominorum, non vult ad ea restituere, vt etiam firmat Chassaneus in d.§.5.in glo.*s'il n'a grace*.nu.142. post Bald. in fine principij rubricæ, hic finitur lex, &c. in feudis. vt plenè scripsi in rubr. de gratiis & indulgentiis, in ordinat. Reg. & ita iudicauit Senatus anno 1511. in mense Iunio pro D. Mambusson, vt in lib. viridi continetur, fol.129. Etiam si solum ius esset acquisitum spe,& non re,c.quamuis.de rescript.in 6.Aret.consil.7. col. vlt. Quia prædicta gratia seu restitutio interpretari debet sine præiudicio alterius,cap.ex tuarum. de anthor. & vsu pallij. Et ob id si alteri Baroni essent bona sic acquisita, licet ea non accepisset, tamen ad ea non censetur restitutus delinquens.Et ideo fuit denegata restitutio feudi post acquisitionem domino factam, per arestum huius Senatus contra Gerardum de Longuamena, anno 1530. etiam pro magistro Ioanne Berton docto.in medicina, fuit pronunciatū contra Sanguin Preuost,qui impetrauerat literas à Rege,quibus concedebatur, vt non obstante feudi denegatione, & vt Gallice dicimus, *le desaueu du fief*,quod posset retinere feudum,& illa inficiatio feudi eidem non noceret:sed cum suis literis fuit exclusus.

Arestum.

Arestum de feudo acquisito domino. Arestum.

Hoc tamen dicunt non procedere, quando ius esset alteri acquisitum ex legis dispositione tantum, vel ex ipsa sententia, sine nouo hominis facto, vt in l.1. §.fin.ff. de bonor. possess. contra tabulas. l. siue libertus. de iure patron. gloss. & docto. in l.Gallus. §. & quid si tantum.ff.de liber. & posthu.

Restitutio minorum fauorabilior quam alia.

Hæc regula perdit officium suum in restitutione, quæ conceditur per viā iustitiæ,vt est illa,quæ datur minoribus & illis de quibus agitur in rubr. ff. ex quib.caus.maior.nā etiam ad ius alteri quæsitum trahitur, l. quod si minor.§. Scæuola. ff.de minor. quia hæc restitutio tanquam debita dicitur fauorabilior, quā alia restitutio gratiæ non debita, Bar.in l.cum quis. §.si quis pro reo.ff.de solutio. Nellus in tractatu bannitorum in 1.parte tertij temporis quæstione 11.Curt.in consil.50.memoria num.427. Et ideo patronus restitutus commodum edicti de in ius vocando sine venia saluum habebit. l. sed si hac.§.qui manumittitur. de in ius vocando.ff.dixi abunde in meis interpreta. ad illum titulum, ibi videri poterit,

Secund

Restitutio ob publicam vtilitatem amplior.

Secundò non procedit, quando restitutio fieret propter vtilitatem publicam, vt quando rebelles restituuntur causa pacis habendæ: tunc etiam bona alienata habebunt, cap. 1. & ibi Panorm. notab. 1. de parrochiis. Bald. in tit. de pace Constantiæ, in verbo priuilegia, & hoc quando fieret restitutio ad ea, quæ olim restitutus habebat: tamen illa quæ nunquam habuit restitutus, non habebit, per d. l. intercidit. de conditio. & demonstr. ff. faciunt ea quæ dixi in interpre. l. vnicæ, num. 43. C. de senten. quę pro eo quod interest. in præfatio. quia id quod in commune vtile est, ampliari solet, l. si quis. §. vtrum. ff. de senatuscon. Silan. Et sic testamentum factum tempore inhabilitatis cōualescet per restitutionem, teste Bald. consil. 243. quidam nobilis. in 1. vol. Super hoc scribit Ægidius de bella Mera decisio. 743. conclusio. & decisio seq.

Testamentum tempore inhabilitatis factū per restitutionem conualescit.

Tertiò limitatur, si in restitutione esset clausula valde prægnans, videlicet restituo te ad omnia & quæcunque bona, quæ habebas ante confiscationem, vel in restitutione poneretur, quod nihil possit obiici de confiscatione bonorum, imò nihil amittere te volumus prætextu dicti delicti, cum inde secutis: tunc ad bona etiam alienata per fiscum fiet restitutio, vt docet Cardina. & Imol. in ca. quia diligentia. de electio. Felin. in cap. inter quatuor. de maiorita. & obedien. & dicit Alexan. in d. §. & quid si tantum. hanc clausulam esse pro amico. idem consuluit Barbat. consil. 55. clementissimum. col. 13. in 4. vol. & Curt. senior cons. 50 num. 427. Anchar. in c. 1. in fi. de successio. ab intestato: & tunc emptor illorum bonorum poterit à fisco pretium recuperare, ex quo ab illo emit, l. 1. & 2. Cod. de quadrien. præscriptio. facit glo. in l. si locus. ff. quemad. seruit. amittant. l. mulier in opus. de captiuis Io. de Monteferrato in repetit. d. §. & quid si tantum. col. 39. & hoc quantum ad fiscum, sed non quo ad tertium, cui præiudicium fieri non debet, cap. quamuis. de rescript. lib. 6.

Clausula pro amico in restitutione ponenda.

Et princeps restituendo condemnatum ad ipsa bona, & ad se defendendum intra annum à iure concessum, videtur reuocare donationem iam factam de illis bonis, vt asserit Boër. iudicatum Burdegalæ in decis. 65. sed aliud. quod est notandum: quia istæ clausulæ in huiusmodi gratiis & restitutionibus inseri solent in Francia.

Arestum.

Doctor restitutus non recuperat suam sedem.

Quartò restitutio non extenditur ad sedem, seu locum pristinum: ideo doctor restitutus non recuperat sedem primam, vel secundam, in qua erat, sed vltimus veniet, l. 2. §. restitutus. ff. de decurio. vbi dicit Bart. illam legem fuisse obseruatam tempore Romei de Pepulis, in collegio doctorum Bononiensium. nam multi doctores fuerunt expulsi à ciuitate, postea à legato fuerunt restituti: tamen non recuperarunt pristinum locum, nec alia accessoria.

Quod non procedit, quando quis esset restitutus ciuitati, & collegio: secus si simpliciter esset restitutus, vel ad ciuitatem tantum, tunc non haberet eundem locum in collegio. ita probatur in d. l. 2. & Fortunius. in d. §. & quid si tantum. num. 220. & solet in literis restitutionis scribi, *Les restitutions, &c. au pays & à ses biens:* non autem fit mentio de sede, nisi specialiter quis faciat describere. Tamen vidi in hac Parisiensi ciuitate restitutum ad suum pristinum locū rediisse, & hoc iure vtimur, nisi alteri esset collatus, tunc illum locum alteri collatum, vel cathedram, restitutus non recuperaret, vt tradit Lucas de Penna in l. 1. C. de his qui in exilium dati col. 2. lib. 10.

Testamentum ruptum nō reintegratur per restitutionē.

Quintò non extenditur ad testamenta mortuorum, quia deficit vnum extremum habile, vnde si heres institutus fuit deportatus, & sic testamentum fuit irritum, lege si quis filio. ff. de iniust. rupto & irrito testam. postea restituatur, non restituetur ad iam ruptum testamentum. Anchara. consil. 161. viso diligenter. quæst. 2. facit quod notat Baldus. consil. 243. quidam nobilis, in primo volum. Et an possit quis restitui ad bona alienata clericis, videte per Matthæ. de Afflictis in decis. Neapolita. quæst. 361. monasterium.

Ante scientiā etiam restitutio prodest.

Sextò beneficium restitutionis relegati seu deportati à Principe concessum acquiritur etiam ignoranti: vnde si amicus deportati impetrauerit restitutionem; & antequam deportatus sciuerit, aliquem actum fecerit, forte testamentum, valebit, licet nesciret se restitutum. text. & ibi Paul. & Soci. in l. quidam relegatus. ff. de rebus dubiis. Alexand. consil. 146. in causa. in 5. vol. glo. & Bart. in l. fin. C. de sententiam passis.

De condemnatis & restitutis ad libertatem, an ad debita teneantur.

Septimò si quisquam fuerit pœnæ seruus effectus, & indulgentia Principis consequatur libertatem, non idcirco dicitur rediisse in obligationem creditorum, l. seruus. ff. de actio. & obligat. quod secus esset si ad bona etiam restitutus esset, vt prædictum est, quod facit pro condemnatis ad remos trahendos, & postea restitutis, vt si ad bona non restituantur, ad debita & credita non videantur restituti. quod probat. l. Princeps bona. supra, sumendo à contrario.

Literæ gratiarum quibus verificentur. Arestum.

Octauò istæ literæ remissionis, seu gratiæ non verificantur nec comprobantur nisi coram iudicibus Regiis, vt Senatus censuit anno 1416. in mense Iulij, contra balliuum sancti Dionysij. Alia dicam in ordinatio. Regiis in rubr. *des graces, pardons & remissions.*

Restitutio nō porrigitur ad alium delictū.

Postremò restitutio non porrigitur ad aliam rebellionem, vel delictum: vnde si dux vel capitaneus cum suis fuerit restitutus, & inter illos erat vnus, qui alias fuerat rebellis, forte transfuga, eundo ad hostes Regis, ad hoc non videtur restitutus, nec remissa ista rebellio: sed illa tantum, quam fecit cum isto duce: nec de alia videtur Rex etiam per verba generalia cogitasse: ideo ad incogitata hæc remissio non extenditur, l. qui cum tutoribus. §. 1. ff. de transactionib. l. mater. de inoff. testamento. Nam impetrās abolitionem delicti secundi à Principe, si nō faciat in ea mentionem primi homicidij commissi, illa gratia non iuuatur, vt belle docet Bald. in l. 3. C. de episco. audien. & Barba. in cap. super literis. de rescrip. vbi gratiam factam pro secundo homicidio non prodesse dicit, nisi impetrans mentionem fecerit de primo: refert & sequitur Ias. in l. nec damnosa. C. de precib. Imperat. offerend. col. 2. & vidi multos cum sua gratia suspendos.

Gratia secundi homicidij debet facere mentionem primi.

Et inspicienda est causa impulsiua concessionis: nam concessa extitit remissio generalis causa pacis faciendæ inter Principes, non obstante hac rebellione: ergo de alia non cogitauerunt.

Item quando sunt duæ excommunicationes, vna absolutio non sufficit, quando omnes causæ in ea non exponuntur, in cap. cum pro causa. de electio. Bart. & alij in l. de pupillo. §. si pluribus. col. 1. ff. de oper. noui nuntiatio. & ita iudicauit Senatus Parisiens. anno 1537. mense Octobri.

Arestum.

Pleraque præterea verbo restitutionis continentur. Sed quæ sunt illa? Responde quæ scripta sunt in l. fina. infra eod. vbi sic dicitur, restituit non tantum qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem conditionémque reddita causa præstat.

Et restituere is videtur, qui restituit id quod habiturus esset actor, si controuersia ei facta nō esset, l. restituere. infra eo. vbi forte alia dicentur: & quot modis capiatur verbum restituo, in l. restituere. 2. ℈. eod. scribam.

Restitutio respicit possessorium & petitorium.

Notandum est, verbum restituere respicere etiam petitorium, vt existimat Federic. consil. 283. consilium. & Alexand. consil. 43. visis. in princ. & docto. consil. 655. viso. col. 2. vnde si iudex datus fuerit vt cognoscat super talis domus restitutione, poterit etiam de petitorio cognoscere per prædicta: nisi laico committeretur super restitutione beneficij: nam quia ad petitorium est inhabilis, de eo non cognoscet. glo. in clem. dispendiosa. de iudic.

Restituitur quis, vt agat.

Interdum quis restituitur, vt agat, l. 2. ff. de exceptio. rei iudic. & ad actionem. l. si plures. in princ. de fideiussoribus. de his in tracta. meo de restitu. & releuamentis in 2. tomo constit. Regia. in commentar. dixi.

Plena restitutio & gratia à Rege concessa quid operetur.

Insuper quid operetur si Princeps concedat plenam restitutionem, vel plenam gratiam? Tunc & remissionem pœnæ, & bona videtur concedere, teste Ias. in l. posthumo. col. vlt.

col.vlt. C. de bon. poss. cont. tabul. faciunt notata per Panormit. & alios in cap. conquestus. de foro compet. quia illud nomen plenum auget gratiam, vt abunde dicam in l. Herennius. infra eod.

Pleraque, plerique, plerumque.

Pleraque. id est plura, l. si in emptione. in princip. ff. de contrahenda emptio. ibi, plerasque enim res emimus, &c. Plerique, id est plures, multi, l. plerique putauerunt. ff. de in ius vocan. l. si quis duas. §. si quis. in fin. ibi, vt plerique faciunt. communia praedior. l. qui sella. de seruitut. rusticor. praedior. & quot significentur, pro materia cognoscitur, & in arbitrio iudicis residet, sicut de verbo multis. in l. sciendum. infra eod. post gloss. & doct. in l. prima, ff. de legatis primo.

Plerunque autem quid significet, scripsi in l. interdum. infra eod. vbi alia.

Praeterea.

Praeterea, id est praeter & vltra supradicta: plura alia continentur verbo restitutionis hoc vult dicere text. De hoc verbo praeterea est text. in l. inter illam. in fin. infra eod. praeterea. ff. de rei vindicatio. l. praeterea. si quis omissa caus. testam. & aliis multis legibus.

Praeter.

Praeter verò includit, quando sequitur orationem negatiuam, sed per affirmationem, excludit, gloss. in cap. Ebron. 13. q. 2. Bald. in cap. dudum. secundo, de electio. Vel ponitur exclusiue, quando ponitur inter res separatas, quarum vna aliam comprehēdit, vt inter genus & speciē, alias contra, l. Seio §. vxori. vbi Bart. ff. de annuis legat. & in l. 1. in fin. ff. de pign. actio. glo. in § quod si aliter. §. sicut. in verbo praeterea. de electio. in pragma. & in titul. de his qui in missa non complent credo. Roma. cons. 328. praesens consultatio. Collecta. in cap. tua. col. 2. de deci. de Ripa in cap. cum M. 13. notab. de constitutio. Barba. in clem. vnica. col. 1. de summa trinit. L. mitat. Iacobi. in l. si cum. §. qui iniuriarum. col. vlt. ff. si quis cautio. quando absonus resultaret intellectus: vt si statuto cautum sit, vsurarium non posse pro libra capere praeter duos denarios, nil capere poterit. gloss. sing. in verb. facere. clem. vnic. de vsur. vbi addidi. Praeter vel contra quando fieri dicatur, videte in l. non dubium. C. de legi. per Felin. in cap. causam col. 1. de re iud.

Praeter vel contra quando fieri dicatur.

VLP. LIB. DECIMOQVARTO Ad Edictum. Lex xxiij.

Rei appellatione & causae & iura continentur.

Rei appellatione quae veniant.

Suprà dictum est in l. rei appellatio. eo. tit. rei appellationem generalem esse, & plus continere, quam pecuniae nomen: tunc Iurisconsultus fusius rei nomen prosequitur dicens, rei appellatione & causas, & iura contineri: quod vtile est. Nam si quis rem teneatur restituere, non liberatur eam restituendo, nisi & causam rei restituat, id est omne habeat petitor quod habiturus fuisset, si eo tēpore quo iudicium acceptum est, restituta res illi fuisset, l. praeterea. de rei vindicatione. ff. l. cum fundus. in prin. si cert. petat. Et ideo si post litem contestatem mancipia, vel iumenta deperierint, aut pecora, damnari possessor debebit, quia potuisset petitor restituta hereditate, vel re, ea distraxisse, l. illud. ff. de petitio. hered.

Etiam si hominem quis restituere tenebatur, restituet eum cum omni causa: ideo & partus veniet in restitutionem: & partuum fructus: adeo hae causae veniunt, vt si per eum seruum possessor acquisierit legis Aquiliae actionem, restituere cogendus sit, l. Iulianus. in 1. §. 1. de rei vindic. ff. & l. si de possessione. C. vnde vi.

Causa rei quae sit.

Et causa dicitur partus, & partuum partus, & fructus fructuum. glo. solennis in l. sed & partus. ff. quod met. cau. quam notat Felin. in cap. inter dilectos. col. 2. de fide. instr. & Ias. in d. l. cum fundus. in fine principij: hoc etiam pulchre declarat text. in l. quaesitum. §. fin. de leg. 1. & l. quaesitum. §. si seruitute. de preca. l. pecuniam. in fin. ibi, sed cum sua causa, id est vt ratio habeatur quāti tua interfuerit pecuniam eo loco, quo conuenerit, dari. ff. de compensa. l. domum. C. de rei vindic. & aliis quae in prima significatione adducentur.

Rei appellatione iura continentur.

Item rei appellatione iura rei continentur, vtpote seruitutes: nam seruitus rei debita dicitur ius rei, l. praetor. §. est praeterea. ff. de bo. autor. iud. possid. l. 2. de preca. l. non solum. §. ad iura. de alien. iudic. mutand. caus. facta. ff. l. quid aliud. & l. si fundum. & l. pecuniae nomine. infra eod. Quare ob rem seruitus debetur, & sine re esse non potest, l. 1. ff. commu. praedio. l. iura. quemad. seruit. amit. Ideo qui restituit rem amissa seruitute, quae domui debebatur, non dicitur rem restituisse, quia iura rei non restituit: & qui rem restituere tenetur, & causam rei, & iura restituere adstringitur, cum ista rei appellatione continentur per hunc text.

Causa quae sit hic.

Et dico causam, id est omnia, quae causa rei veniunt, & eius causa dominus habere potuisset, & iura etiam ratione rei prouenientia: vnde vi deiectus quicquid damni senserit, recuperare debet. pristina enim causa ei restitui debet. quam habiturus fuisset, si non esset vi deiectus. Vlpian. in l. 1. §. qui autem vi. & §. pristina. de vi & vi armata. ff. & in §. non solum. ibidem dicitur, Viuianum referre, in hoc interdicto omnia quaecunque habiturus, vel assecuturus is erat, qui vi deiectus est, si vi deiectus non esset, restituenda.

Glo. intellectus ad tex. reiicitur.

Glos. intelligit hunc text. in libello concepto in omnibus rebus, vt & corporalia & incorporalia intelligantur. §. 1. Instit. de reb. corpor. & incorpor. quod verum putat Bart. in libello supplicatorio, in quo supplico Principi iudicem mihi dari super omnibus rebus, quas coram eo petiturus sum: sed in libello conuentionali non habet locum, quia fatuus esset reus, qui talem libellum reciperet. Nam generalis libellus reiicitur, nisi in petitione hereditatis, tutelae, & aliis similibus, l. 1. & ibi gloss. & docto. ff. de edendo. Ideo si petam rem, non dico venire seruitutem debitam, secundum gloss. in l. fundum. supra de exceptio. Et hoc si actione personali actum fuerit, dicit Bart. secus si reali, l. via. §. fundus. de seruitutibus rusticor. praedior. ff.

Et quando dubium esset, an veniat seruitus, tunc non venit, vt dicit Alberic. & ita intelligitur d. l. fundum. Sed hic non agitur de petitione in iudicio magis quam de supplicatione, sed generaliter loquitur iste text. quod si res mihi restitui debeat, etiam ius rei mihi restituetur. Et idem in causa, vt res cum sua causa restitui debeat, & sic generaliter non specialiter intelligitur, vt glo. dicit, quo ad interruptionem, quae petita vna re in aliis fit, l. fin. C. de annali exceptio.

Dicite tamen haec generaliter intelligi debere: vt si donotalem rem, videor donare & ius rei, & causam quae proueniet ex illa re post donationem: vel si hodie tenebar restituere rem, puta vineam, quam postea per annum detineo, si deinde, post annum scilicet, volo eam restituere, non sufficiet solam, sed oportet & fructus, & alia emolumenta rei restituere. & sic intelligetur text. nam hi text huius tituli & sequentis generales sunt, nec debent ad vnum casum restringi, sed ad omnes, quibus conueniunt, adaptari.

Causa multis modis sumitur.

Causa. Notandum est hoc nomen causae multis modis in iure nostro sumi. Et eius significationes separare difficile est, quia multoties significationibus duabus conuenire potest. Sed vos sequentes aequi bonique consulite, tum propter amplitudinem, tum propter vtilitatem. nam multi textus declarantur ex huius dictionis intellectu, vt inferius constabit.

Causa pro accessione & augmento.

Primò hic accipitur causa pro accessione & augmento: & ita sumitur in rub. ff. de vsur. & fructibus, & causis. & in rubr. C. de partu pignor. & omni causa. & l. ait praetor. §. per hanc actionem res restitui debet, cum sua scilicet causa, & fructus, non tantum qui percepti sunt, verum etiam qui percipi potuerunt. ff. quae in fraud. cred. l. qui restituere. ibi, vt fructuum duntaxat, omnisque causae nomine condemnatio fiat. ff. de rei vindicatio. l. quaesitum. §. plane. de precar. Et in eadem causa restituas, lege, illud. in fin. ff. quod met. causa. l. fructuario. si vsusfructus peta. l. & post

post litem.§.primo, familiæ erciscund. Alia iura superius proxime adduxi.

Causa pro quæstione.

Secundò pro quæstione & lite, quam Cicero in topicis vocat, rem positam in disceptatione & controuersia: & hoc probatur in rubr. C.vt intra certum tempus criminalis quæstio terminetur.iuncta l.2. & vlti.vbi quod in rubr. dicitur quæstio, in illis duabus legibus dicitur causa.'& in l.causas.C.de trãsactio.& l.vnica,de senten. aduers.fiscum latis.lib.10.C.& in l.si ante.ff.judic.sol.& in l.1. ibi, inaudita causa.de requir.reis.

Causa pecuniaria quid.

Inde pecuniariæ causæ, quæ non sunt criminales, sed ciuiles, l.fin.de feriis.ibi, pecuniariis causis. quamuis glos.eo loco aliter exponat.facit l.1. vers.nam quoniam. quæ senten.sine appell.rescindant.& ita capitur in rubr.de liberali causa. & rubr.an per alium causæ appellatio.reddi possint. & in rubr.apud eum à quo appellatur, aliam causam agere compellendum: & in titulo de causa posses.& proprie. secundum Lanfranc. & alios interpretes ibidem: & sic etiam sumi potest in rubr. vbi causa status agi debeat. iuncta.l.3.vlt.& penult.ibidem, vbi dicitur quæstio.& in rubr. in quib. caus. militantes fori præscrip. vti poss. & in rubr. seq.vbi causæ fisca. iuncta l.1. cum seq. & in rub. vt causæ post puber.adsit tutor.& in rubr.ne liceat in vna eadémq; causa tertiò prouoca. C. & eodem fere modo vtuntur Iurisc.causis ciuilibus, & pecuniariis, & sic accipiunt.

De causa poss. pro quæstione & lite.

Causa criminalis.

Hinc etiam causa dicitur criminalis, quando agitur de crimine, vt in l.2. & l.criminales. C. vt intra certum tempus crimina.quæst.terminet.l.properandum.in princ.C.de iudiciis, & ibi docto.in rub.& in rubr.de iudic.extra.

Causa ciuilis.

Ciuilis autem causa dicitur, quando de crimine non agitur, sed de rebus: vel si de crimine agatur, non agitur ad criminis pœnam, sed ad id quod partis interest. & sic intelligitur tit. quando ciuilis actio crimin.præiud.& ordinatio Regia art.9.& seq.vbi dixi in commen. ad titu. de contum.in 3.tom.consti.Reg. Et in quibus differant causæ ciuiles & criminales, tradit Hippolyt. in §. expedita. num.62.cum seq.in sua pract.crimin.

Causa vnde dicatur.

Vnde dicit Isidorus relatus in cap.forus.de verb. signific.causam dici à casu, quo venit, est enim materia & origo negotij nedum discussionis examine patefacta, quædum proponitur causa est, dum discutitur iudicium, dum finitur iustitia.

Causidici officium laudabile.

Hinc causidicus causas agens, aduocatus, l.quisquis.C. de postul. cuius officium est laudabile, vitæque hominum necessarium, & maxime Principalibus præmiis oportet remunerari, l.laudabile.C.de aduoca. diuerso. iudic. & non minus prouident humano generi, quam si patriam, parentésque præliis, atque vulneribus saluarent, l.aduocati.C.de aduoca. diuerso. iudicio. licet apud sciolos praxim ignorantes paruo sint in pretio atque honore: neque enim dulcedinem officij gustarunt, dicam tamen de his in constitutionibus Regiis alia.

Vnde causa dicta.

Quidam putant dici causam à Græco *καίειν* quod combustionem & ardorem significat, cum causa sit qua accendimur, atque inflammamur ad agendum. Inde *καυτήριον* instrumentum, quo putridæ carnes aduruntur, Latinis cauterium, chirurgis instrumentum notorium. Alij à chaos causam deducunt remora aspiratione, quòd confusa illa materies & rudis omnium rerum principium fuisse traditur, vt nunc causa est: quod parum probo. Alij à cauendo: quæ omnia grammaticis relinquo.

Causa pro re.

Tertiò causa pro re, vt ex causa peculij res comparata est, l.iusto.§.si cum apud.ff.de vsucapio.iuncta l.ait prætor. §.ij plane. ex quibus causis maiores. & l.2. §. si seruus. de vsuca. pro empto. vbi quod in vna lege dicit causam, in alia rem. Idem accipitur in rubr.C.si in communi eadémque causa in integ.restit, postul.in rubr.ne quis in sua causa iudic. iuncta l. vna. ibi, in re enim propria iniquum admodum est alicui tribuere licentiam sententiæ. Inde causa efficiens, vt per Aristotel.

Causa pro actione vel obligatione.

Quartò pro actione, gloss.in §.1. Instit. de actio. facit text.in l.creditores.iuncta l.si cui.vers.quod si ex peculiari causa.supra eo.vbi quod dixerat creditorem & debitorem esse ex quacunque actione, postea dicit ex peculiari causa. & in rubr. si ex noxal. causa aga. vbi docto. sic exponunt. videte tamen l.1.ibid.& iudicate, quia causa & actio differunt, vt habetur in dicto §.1.

Causa pro vtilitate, propter.

Quintò pro vtilitate, l.1.§.plenius enim causam bonorum hic accipimus pro vtilitate. ff. si quis testa. liber esse iuss.fuer.l.si quis ita. §.1.de statuliber. ibi, nam per omnia causæ statuliberi applicatur, l. item veniunt. in princip. de petitio.hered.vbi si rem causa hereditatis quis emat, id est pro hereditate, vel ad vtilitatem hereditatis, sed si sui causa, id est ad suam vtilitatem, vel propter se.d.l.item veniunt.§.denique.

Et causa reipub.absens.in rub. de vxor.militum, & cor. qui reipub. causa absunt. iuncta l.1. ff. ex quibus caus.maior.& rubr.si tutor vel curat.reipub.causa abfuerit: vel potest exponi causa, id est ratione vel nomine reipublicæ.

Causa pro specie.

Sextò pro specie exponit Hostiensis in cap.cum dilecti. col.3.de accusat.per l.qui cum.§.fin.ff.de trans. ibi, de aliis causis cum aduersario pacto transegit. vel potest accipi ibi de aliis causis, id est quæstionibus, rebus factis, quam de quærela. nam ignorabat illam sibi competere. facit l. si ex plagis.§.in cliuo.ff.ad legem Aqui.ibi, ius est in causa positum, id est in facti specie. & in l. in executione.in princip. ff. de verbor. oblig. vbi causa ponitur pro specie & casu: quia postea exponitur in versic. prima species. & in l. lex Cornelia. §.sed patri. ibi, in lege Cornelia filiusfamilias agere potest ex omni causa.ff.de iniuriis, id est; ex omni casu, & facti specie. Sic accipitur in rub de feriis & dilatio.& diuers.tempor. earum, & ex quibus caus. feriæ non impediuntur: iuncta l.2.ibidem, vt inferius plenius dicam.

Causa pro materia.

Septimò pro materia: inde ex eadem causa proposita est doli exceptio, ex qua de dolo actio. l.2. in princ. ff. de doli exceptio.

Vnde cum nulla subest causa, ex promissione non oritur actio. l. iurisgentium. §. sed cum nulla. ff. de pact. vbi scripsi. Nec potest petere quis id, quod sibi promissum est sine causa, d.l.2.§.circa quam. Gallice *occasion* vocamus. l.si stipulatus esses à me sine causa.ff.de fideius. licet gloss. aliter ibi exponat. & inferius dicetur differentia inter causam & occasionem.

Causa pro casu, facto vel modo.

Octauò pro casu, facto, siue modo, d.l.2. §.1. ff.de doli exceptio.vbi, videamus in quibus causis locum habeat exceptio.& in d.§.circa.in princ.ibid. & in rubr. C. de naturalibus.libert.& ex quib.caus.iusti efficiãt.& in tit.in quib. casib. tutor. vel cura. habenti tut.vel curat. dari potest.C. iuncta l.penul.ibidem.vbi in rub. scribitur casibus, & in l. penult.causis.& in rub.quib. ex caus. serui pro præmio liberta.accipiunt.& in titulo, in quib.caus.cessat longi temp. præscriptio, & in rub. in quib. caus. colo. censiti dominos accus.possunt.lib.11.& §.alio versic.sed quia. Instit. quib. mod.testam.infir.licet gl.ibi exponat pro differentia: quod in princ.vocat modum, postea casum, demum causam appellat.l.prætor edixit.§.1.ibi, ex quibus causis publica sunt iudicia, ex his causis non esse nos prohibendos quominus priuato agamus.ff.de iniuriis.l.si quis.§.quæsitum.ff.si quis cautio.ibi, specialiter causæ exceptionum expressæ sunt.& in tit. quib.caus. in integ. restitutio non est necessar. & in quib. ex caus. maior. & in quib. pignus vel hypoth. tacite contrahi. C. & quib. modis pignus vel hypoth. soluit. & quib.mod.vsusfr.amittatur.quod vna rub.dicit causis, alia modis, & in rub.quib.ex caus.in possessio. eat. & l. cognitionum numerus ex variis causis descendit.de variis & extraor.cognitio.& l.1.§.quod autem.ff.de offic.præfect.vrb. & multa vobis allego iura, vt multa sic intelligantur, vt quando ea videbitis, in eis non dubitetis.

Causa pro conditione.

Nonò causa pro conditione dicitur, vt in eadem causa, id est in eadem conditione, l.qui autem.§.1. quæ in fraud. credit. ff. vbi initio dicit in eadem conditione, deinde in eadem causa. Et fideiussor non potest in duriorem causam obligari, l.hi qui.ff.de fideiussorib.& in l.fideiussor obligari.§.1.ibidem.vbi dicit duriorem conditionem fideiussoris

fieri

fieri non posse:& sic causa pro conditione capitur, & in l. si à reo. in princ. ff. de fideiuss. & l. non solet deterior conditio eorum fieri, qui litem contestati sunt. ff. de reg. iur. & in l. aliam causam esse nouationis dicit, & deteriorem causam. de nouatio. gloss. etiam in l. cum quærebatur. ff. iudica. sol. exponit. videte tamen & iudicate. Et in re pari potiorem esse causam prohibentis constat, l. Sabinus. ff. commu. diuidundo, & ff. si noxal. causa agat. vbi in l. 1. exponitur.

Causa pro iure. Decimò pro iure, vt creditor consentiens venditioni rei sibi obligatę, ius suum remittere videtur, nisi salua causa pignoris consenserit, id est saluo iure pignoris, l. si debitor. §. 1. ff. quib. mod. pig. vel hypoth. soluit.

Causa pro contractu. Vndecimò causam pro contractu exponit text. in l. 1. §. debitum ex quacunq; causa potest constitui, id est ex quocunque contractu. ff. de const. pecu. & gloss. in l. 1. ff. soluto matr. & in l. quod in heredem. §. eligere. de tributo. actio. & in l. certi condictio. ff. si cert. pet. quod in princip. dixit, ex omni causa, deinde ex omni contractu.

Causa pro ratione. Duodecimò causa pro ratione capitur: vt testis causam sui testimonij dicere tenetur, c. cum causam. de testib. alias testimonium non valet, l. solam. C. de testib. & vtilitatis causa receptum est, id est ratione vtilitatis, l. 1. §. per seruum. 1. ff. de acq. possess. & in ius vocare est iuris experiundi causa vocare, l. 1. ff. de in ius vocan. & causa naturalis inhibet repetitionem, l. 3. in fin. quod quisque iur. l. naturaliter. de condictio. indeb.

Causa & ratio differunt. Licet sit inter causam & rationem differentia, quia ratio est gerendorum ordo ex causa venientium: vnde causa sine ratione esse potest, c. 1. de spon. sed ratio non sine causa, teste Ioan. Mona. in c. fin. de iura calum. lib. 6. plura congerit Socin. in repetitione c. ad audientiam. art. 2. vers. assumo nunc. &c. de homic. facit lex prima, ff. soluto matrim. vbi gloss. multas huius dictionis causa expositiones tradit, quas in ea videre poteritis: vbi causam dotis pro dote ipsa tex. forte dici potest accepisse, vt postea explicare videtur, dum subiungit: Nam reipub. interest dotes, &c. quod initio dotis causam dicit, dotem postea nominat, l. fin. ff. de pact. dotalib. & l. 1. de iure dotium. & sic accipitur in rubric. de aliena. iudicij mutantur. causa facta. id est ratione vel occasione iudicij mutandi.

Et diuersa causa, id est diuersa ratio, l. 2. §. locorum. nequid in loco publ. ff.

Causa pro euentu. Decimotertiò causam iuris, pro euentu exponit glos. & ibi Albert. in l. cum vetus. ff. quæ in fraud. credito. ibi, nisi id in fraudem cæterorum creditorum factum sit: & causa iuris occurrat, qua creditorum fraudes rescindi solent. Vel exponi potest causa pro decisione & casu, quia per decisionem & casum iuris creditorum fraudes rescindi solent, vt toto illo titulo est videre.

Causa pro occasione. Decimoquartò pro occasione. qui enim causam damni dat, damnum dedisse videtur, l. qui occidit. § fin. ff. ad legem Aquil. l. prætor. 2. in fin. vbi bono. raptor. l. si quis fumo. ibi, magis causam mortis dedisse, quam occidisse videtur. ff. ad legem Aquil. & l. ita vulneratus. ibidem, & in rub. ff. quod met. causa. & in l. 1. & per totum eundem titulum. & nihil interest vtrū quis occidat, an causam mortis præbeat. l. nihil interest. ff. de sicar. & in rubr. de his quę vi metusve caus. fiunt. l. 2. §. fin. ibi, vel causam præstiterit. ff. si quis cautio. & l. fin. qui satisdare cogant & l. alienationis. infra eodem. l. generaliter. §. proinde. ff. de fideicommiss. libertа.

Causa & occasio differunt. Est tamen inter causam & occasionem differētia, nempe causa est propinqua, & rationabilis, occasio verò remota, & interdum irrationabilis, l. fugitiuus. ℸ. eo. causa ius respicit, occasio factum, doct. in c. solitæ. de maior. & obed. Quod facit ad statuta & ordinationes loquentes de causa: nam de propinqua intelligi debent: at si de occasione, de remota, l. filium. §. videamus. in fin. c. ff. de bono. poss. contra tabu. c. Petrus. de homicid. Sic consuluit Socin. consil. 156. pro fundamento. col. vlt. vol. 2.

Interdum etiam causa pro remota sumitur, & occasio pro causa, glo. & Panorm. in c. discretionem. de eo qui cognosc. consangui. vxor. suæ. l. semper. §. erant & alij quidam occasione nautarum. ff. de iure immunita. Iurisconsult. in l. 1. de doli exceptio. sic ait: ideo autem hanc exceptionem prætor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem iuris ciuilis contra naturalem æquitatem prosit. l. Arrianus, ibi, si habeamus occasionem ad negandum. ff. de actio. & obligatio. & bona occasio scribitur in l. nam vt ait Pedius de legibus.

Et nauigandi causa in naui esse exponit Iurisc. in l. vnic. ff. furt. aduers. nautas. sic dicens, nauigandi causa, sic accipere debemus eos, qui adhibentur, vt nauis nauiget. Et de occasione videte text. in l. capienda occasio. & l. non est singulis. de regul. iur. ℸ. & l. 1. §. est Heliopolitana. ibi, per belli ciuilis occasionem. de censib.

Causa pro gratia seu contemplatione. Decimoquintò causa capitur pro gratia. l. si longius. §. fi. ff. de iudi. vbi quod in prin. dixit studiorum gratia, deinde scribit studiorum causa. l. 3. in fine. ff. de testib. ibi, testimonij gratia. & in rubr. ff. & C. vt in possess. legat. seu fideicom. seruandorum causa esse liceat. iuncta l. is cui. §. 1. qui prior. ibidem. & C. si in causa iudicati pign. capt. sit: vel ibi pro ratione rei iudicatæ, vel propter rem iudicatam interpretari possumus, & in ti. de incol. & vbi quis domicilium haber. videtur, & de his qui studiorum causa in alia ciuitate degunt, lib. 10. facit l. sylua. §. integra. & l. cætera. & l. pupillus. §. decuriones. ℸ. eo. & §. 1. Inst. de lege Falc. & l. 1. ibi. publicæ vtilitatis causa. ff. de loco publico fruendo, l. denique. §. idem ait. ibi, celandi gratia, quod vi aut clam. iuncta l. quis sit fugitiuus. §. illud. ibi, celandi causa. de ędilit. edict. l. prætor edixit. §. 1. de iniur. l. 1. §. nautam. ibi custodiæ gratia. nautæ, caupo. stab.

Gratia vxoris parata. Ideo causa vxoris parata dicuntur, id est gratia & contemplatione vxoris, vel in eius vsum, l. Quintus. 1. & l. cum in testamento. cum l. sequ. ff. de auro & argen. legato: licet glo. ibi pro fauore intelligat. facit l. qui exceptionem. ff. de condict. indeb. & fere in idem recidit.

Et causa reipublic. absens dicitur, gratia ipsius reipubl. cui succurritur, si lædatur, per in integrum restitutionem. l. 1. & per totum. ff. ex quibus causis maior. & causa & gratia pro eodem capiuntur, vt probat l. cum qui ita. §. qui sibi. ibi, non acquirendæ obligationis gratia, sed solutionis causa. ff. de verb. oblig.

In maleficiis causa quomodo accipiatur. Si verò causa ad maleficium referatur, accipienda erit pro animo & mente, l. Prætor edixit: §. 1. ibi, quod tu venenum dedisti hominis occidendi causa. ff. de iniur. l. 1. & l. 3. ff. de sicar. vbi quod dixit causa occidendi, postea dicit animo. l. verum. ibi, causa faciendi. iuncta l. qui ea mente. de furt.

Causa pro beneficio. Sed notandum est causam plerunque, cum refertur ad personam, capi pro beneficio, vt l. 2. ibi, venditoris causa cauetur. ff. de l. commisso. iuncta l. sed si plures. §. in arrogato. ibi, arrogatoris beneficio. de vulg. vel pro gratia & contemplatione, vt superius scripsi & difficile est separare has significationes conuenientes.

Causa pro titulo. Decimosextò causa pro titulo, iure, l. 3. §. item si non. ibi, ex quacunque enim causa constitutus est vsusfructus. ff. de vi & vi arm. l. si duo. in prin. vti possidet. ibi, ego possideo ex iusta causa, & ex causa lucratiua, dicit tex. in l. omnes. 1. ff. de actio. & oblig. & l. si ager ex emptionis causa ad aliquem pertineat. de rei vendi. & l. nec vllam. de petit. hered. iuncta l. cogi. C. illo titul. & l. 1. soluto matrimon. & in rubr. si quis omissa causa testam. vbi pro titulo, & iure iurisconsf. interpretatur, & in l. 1. §. non quærimus. ibidem, iuncta l. mortis causa capitur. ibi, certe enim & qui hereditatio, aut legati, aut fideicommissi iure cap. ff. de donation. causa mort. l. sequitur §. sed hæc persona. de vsucap. l. cum solus. & l. non solum. in princ. ibidem, vt causa donationis, vel causa lucratiua, §. si res. Institu. de legat. 3. & l. si ego. §. partus. de Publicia. in rem actio.

Vnde ex pluribus causis dominium quis assequi nō potest. l. 3. §. ex pluribus causis. ff. de acquirend. possessio. l. non vt ex pluribus. de regul. iur. & quod est meum ex vna causa, ex alia causa meum fieri non potest, cap. inter. in fine. de fide

de fide instrum.§.sic itaque.de actio.in Instit.

Mutare causã possessionis.

Et mutare causam possessionis dicit Iurisconsultus in l. retum.in fine.ff.de vsucap.licet ibi gloss.exponat causam, id est naturam, sed difficile esset mutare naturam possessionis:argum.l.cum precario. ff. de precar.facit l.pacta. de contrah.empt.l.quod meo.de acq.possess. Et genera possessionum tot sunt,quot causæ acquirendi,d.l.3.§.fin. & si quis vacuam possessionem tradi promiserit, non nudum factum hæc stipulatio continebit,id est nudam traditionē, sed causam bonorum,id est vtilitatem,vt vti frui possit habens possessionem. Ista est causa bonorum,& sic promittens vacuam possessionem domus,tenetur non solum tradere rem, sed etiam facere quod illa traditio mihi prosit: alioqui esset simplex factum:& ita puto intelligendam l.in conuentionalibus.§.1. de verb.oblig. licet multa de hac re iactet Renald. Andegauens. in suo tract.de eo quod interest.fol.78.post gloss.& doct.ibi.

Intellectus ad l. in cõuentionalibus. §. de verb.oblig.

Causa pro nomine, gratia, ratione vix discernitur, quando capiatur.

Decimoseptimò sumi potest pro nomine,vt legati causa,id est nomine legati,l.homo. §. si iussu.ff.de acq.rer.domi.ibi,aut ex dotis nomine,aut ex legati causa.l.1. ff.quib. ex caus.in posse.eat.& Iurisconsulti nomine pro causa sæpius vtuntur. Et hæc ita cohærent, vt vix discerni possit differentia inter legati nomine,vel ratione,seu occasione, aut causa legati,seu gratia:& quidam sic exponunt rubr. si mulier.in possess.calumniæ causa esse dicatur. Sed Iurisco̅sult.in l. 1. §. interesse.ibidem, exponit causam calumniæ, id est per calumniam.

Causa pro onere.

Decimooctauò causa pro onere:vnde alienatio cum fit, cum causa sua dominium ad alium transferimus, l.alienatio.de contrahenda emption. Et dicimus successorem ex persona authoris vti re,cum suis suisque vitiis,id est accessione & onere,l. Pomponius.§.1.ff de acq.possess.gloss.in l.si mater.C.de instit.& substit.

Causa pro statu & conditione.

Decimonono pro statu, conditione & natura vt ea est causa operarum, l. si non sortem.§.libertus.ff.de condict. indeb.vbi Zasius pro hoc allegat l.permisceri.ff.de acquir. possess. vt sic intelligi debeat:cui non assentirem, quia ibi pro quæstione seu lite exponendum tex.putarem:sed probat text.in l.electio. §. si.ibi,& in eadem causa sit,vt in integrum restitui possit.ff.de noxal.actio.l.clam.ff.de acquir. possess.facit l.si plures.ibi.in eadem causa prętor restituere potest.ff.de vi & vi armat.l.mulier.de captiuis superius dictum extitit.

Vigesimò causa pro obligatione exponitur, in l.vsura. ¶.eod.ibi dicetur.

Causa pro suspicione metu.

Vigesimoprimò dicitur causa mortis donatio,id est suspicione mortis, metu mortis, vel propter mortem,& sic intelligitur rub.de donatio.causa mortis.iuncta l.2.& l.senatus.§.mortis causa ibi,extra suspicionem periculi, & ibi etiam dicitur metu mortis. & l.mortis causa capimus. & l. mortis causa capitur.ibi,cum propter mortem alicuius capiendi occasio obuenit.ff.eod.titulo,vel sic exponi potest, causa pro occasione.

Causa pro hereditate.

Vigesimosecundò causam pro hereditate exponit Imperator in §.igitur.de pupillari substi.in Inst.

Causa pro impulsu capitur, & est duplex.

Vltimò causa capitur pro eo ex quo, vel propter quod aliquid fit,& pro impulsu ad aliquid agendum:qui si deficit,actio cessat:& vocatur quædam causa impulsiua, in ca. cum cessante. de appellationibus: vt fuit Calphurnia,quæ causam edicto dedisse videtur,ne mulieres postulent, l.1. §.sexum.vbi dixi, de postulan.ff.alia finalis.gloss.sing.in l. 2.in fin.ff.de donat.

Vnde si pater puellæ matrimonij causa,ac dotis dederit Titio centum, vt is matrimonium contrahere nolit,quasi non secuta causa,dos ab eo repetitur,quia hic causa finalis cessat.facit rubr.ff.de condition.& demonstratio.& causis & modis eorum, quæ in testamento scribuntur.& in l.demonstratio.in fin.ibidem.rubr.C.de falsa causa adiecta legato.l.quod Seruius.& legibus.seq.ff.de condict.causa data : qui titulus debet sic intelligi, vt datum ob causam aliquam, causa non secuta, repetatur per condictionem ob causam,vt habetur in titul. C.de condictio.ob causam dator.& in rubr.de condiction.causa data.ff.

Declarantur rub. de cõdict. causa data,& de cond.ob turpem causam, & sine causa.

Et interdum quis ob causam donat præteritam, interdum ob rem futuram,l.damus.ff.de condictio.indebiti,& tunc accipitur causa pro impulsu,occasione.& sic intelligi debet Bartol.in l.2.§.fin.ff.de dona.Aliquando ob causam turpem aliquid datur,& de hac loquitur rub.ff.de condict. ob turpem causam:nempe turpis causa impellit ad dandū, & repetitur datum,quando sola accipientis turpitudo versatur,l.cum seq.ibidem.Quandoque aliquis promittit sine causa,id est sine ratione,occasione,& materia:& tūc obligationem condicere potest, non quantitatem, quam non dedit.l.1.ff.de condictio. sine causa. Et super illa fundatur cancellatio instrumentorum, quæ fieri petitur in Francia: de quo scripsi in tracta.de liter.obligato.artic.1.in 2.tomo comment.in consti.Reg.Et nihil refert vtrum ab initio sine causa quid datum sit, an causa, propter quam quid datum sit,secuta non sit.l.nihil.ibidem.

Cācellationes instrumentorū super quo fundantur.

Plus petere causa quid sit.

Item causa qui plus petere dicitur, cum aliquid in genere,vel sub alternatione debetur, & rē in specie,vel vnū præcise petat, §. plus autem.Inst.de actio.c.vnico.de plus petitio.notat.etiam in l.vnica.C.illo tit.

Causa dicitur omne generans, & aliquid producens, vel impellens : genitum verò dicitur effectus, teste Lanfr. in rubr.de caus.possess.& propriet.in clemen. Et causa est quoddam præteritum, vel instans,quo impellimur,vt aliquid disponamus.Bar.in l.demonstratio.§.1.in princ.ff.de cond.& dem.Et in dubio accipitur pro causa propinqua.& fin. per gloss. in d.l.2.in fine.ff. de donatio.& supra scripsi: secus si causa ab homine exprimatur:tunc enim intelligi tur de impulsiua. Perus.in cap. cum cessante.de appellatio. Et proprie pro impulsu animi ad aliquid faciendum, vel disponendum,l.1.§.sexum.ff. de postul. Nemo potest co̅meatum,remeatumve dare exuli,nisi Imperator ex aliqua causa,l.relegati. in fine.ff de pœnis.Bart.& Socin.in dict.l. demonstratio.§.1.Bald.in rubr.C.de instituto.& substitut. vnde Iurisconsultus ait,factum non quæritur,sed causa faciendi,l.verum.ff.de furt.

Quādo causa intelligatur finalis vel impulsiua.

Si quis quenquam in iudicio sisti promiserit, in eadem causa debet eum sistere, id est ita sistere,vt actori persecutio loco deterior non sit, quamuis exactio rei possit esse difficilior. licet enim exactio difficilior fuerit:tamen dicēdum est videri in eadem causa stetisse,l.si quis quenquam. ff.si quis cautio.

Authoris excusatio.

Et generale est hoc nomen causa multa complectens, & passim in iure, & cæteris disciplinis magnus est eius vsus. Rogo interea vos lectores,si aliquando vnum texr. adduxerim ad vnum effectum,& tamen melius conueniat alteri,nolite stomachari:quandoquidem cum hæc describerentur, multa fuerunt transposita,non solum in hac dictione,sed etiam in aliis plerisque, quæ postaa impeditus negotiis grauioribus non potui iterum in ordinem redigere,atque plane & ex animi sententia recognoscere:qualia tamen vobis me prælegere voluistis, & grata fuerunt, talia nunc vobis offero:quod munus qualecūque sit,æquo animo atque hilari vultu suscipite : si enim vobis gratum sit,& cæteris spero fore non iniucundum.

Causa quæ significatione regulariter accipiatur.

Postremò quærēdum videtur, cum causa multas(vt audistis) significationes habeat,in qua potissimum accipi in dubio debeat. Respondeo,Quoties idem sermo duas sententias exprimit,ea potissimum accipiatur,quæ rei gerendæ aptior est,l.quoties idem sermo.ff.de regul.iur.vbi Decius ait, verba intelligenda secundum subiectam materiā: allegat Panor.in ea.exhibita.in 2.nota. de iudic.& alios,vt ibi per eundem. Atque ita illa significatio accipitur,quæ melius congruit dispositioni. l. 1.§.si is qui nauem.versic. sed si sciente.de exercit.actio.ff.Et si pluribus significationibus conuenire posset, propria & magis accommoda accipi debet,l.non aliter.ff.de legat.3..Bart.in l.omnes populi.in 6.principali.ff.de iustitia & iure.

Et in materia odiosa, & (vt dicunt) exhorbitanti, stricta debet accipi significatio. Mathesilla.not.95.not.mirabilem. aliisque modis capitur, qui sigillatim enumerari facile

facile non possunt, vt in simili dicit Iurisconsul. in l.sed & si per prætorem.§.item inquit.ff.ex quibus caus.maior.alia scripsi in l.nominis.§.verbum ex legibus supra.

Causari. Inde causari, est causam, vel occasionem assumere, & excusationem aliquam adferre, l.generaliter. §. proinde. ibi, nec causari debere, quod illi minus relictum sit.ff.de fideicommiss.liberta.l.denique. §. nec referre.quod vi aut clam.ibi, hoc enim posse quem causari etiam post aditam hereditatem.

Causari tempestatem. Et causari tempestatem, est allegare pro causa tempestatem, l.2.§.si quis tamen. vbi gloss.ff.si quis cautio. Vel causari tempestatem, in causam adducere tempestatem, & quod tempestas fuerit causa, cur id factum non sit. Et causari iudicatum per gratiam, id est dicere per gratiam, & pro causa sua id allegare, l. si seruus plurium.§.1.ff. de lega.1. Et ne quis causari possit ignorantiam literarum, id est excusare allegando ignorantiam literarum, l. sed & si 9.proscribere.de instito.actio.ff.

Causaria missio. Causaria missio est, quæ propter causam conceditur, & quæ propter valetudinem à laboribus milites soluit.l. 2. §. ignominiæ.ff.de his qui notant.infa.l. sed & milites § qui autem.de excusa.tuto. l. milites agrum.§.causaria. ff.de re milit.l 1.de excusat.veteran.C. & est triplex, vt ibi scribitur. Causarij milites, missi ex causa, vt ibidem constat.

Causa cadere. Causa cadere est succumbere, & admittere causam. authent.habita.ne fil.pro parte.C.§. si quis agens.Institut.de actio.

Causā in vinculis dicere. Causam in vinculis dicere, est in vinculis, & carcere iudicium subire, & in carcere detineri, donec criminis quæstio peragatur, l 2. vbi Budæ.ff.de custod.reo.

Causa lucratiua. Causa lucratiua dicitur titulus donationis, vel legati, & ex testamento, & alij sine onere accedentes tituli, l.ex promissione.ff.de actio.& obligat.l.1.§.lucratiuas.C.de impo. lucratiua descrip.libr.10. Non lucratiua verò vel onerosa causa dicitur, titulus venditionis, & ex promissione dotis, d.l.ex promissione.& d.l.1.§.si verò.& §.si res alienata.Instit. de legat. quando res cum onere habetur, & non cum lucro simpliciter.

Causa publica. Causa publica, vbi de publiquo agitur commodo, vel quia reipublicæ interest: vt crimina puniri, l.ita vulneratus. ff.ad legem Aquil. si longius. de iudic.l2. §.senatus. de iure fisci.

Causa tributaria, & tributoria. Causa tributaria, id est tributorum, collectarū, l.aufertur.§.vt debitoribus.ff.de iure fisc.ibi, excepta causa tributaria, & stipendiorum. Vel tributoria, cum in tributum, id est in ratam portionem dominus venit cum creditoribus, vt in rub.ff.de tributo. actio. & Instit.quod cum eo, qui in alie.potesta.§.introduxit.

Causa alimentaria, annonaria. Causa alimentaria, cum de alimentis agitur, l.cum hi.§. si eidem.ff.de transact. Causa annonaria, super annona, d.l. aufertur. §.vt debitoribus.de iure fisci.ff.

Causa liberalis. Causa liberalis, quæ super libertate mota est, l.3.§.diuus Adrianus.ff.de iur.fisc.l.non distinguemus.§.de liberali. ff. de arbit.l.de minore.in fin. de quæst.rubr.ff. & C.de liber. causa, id est quæstione, lite, & iudicio libertatis.facit l.Pōponius.& l.inter.ff.de re iud. & superius dixi. Et iudicium liberale, super libertate, l.si quis ne.ff.de quest.vtpore quādo mouetur quæstio status, liber an seruus quis sit.& si hic iuste seruus sit, vtpore natus ex ancilla, aut ad pretium participandum iure venditus, vt in tit.de iure perso.in Institu.

Proclamare ad libertatē. non illi liberum est ad libertatem proclamare, id est libertatem petere, vel ad eam peruenire. probat l.1.iuncta l.pe. ff.quibus ad liber.proclam.non licet.l. hæc oratio.si libertus ingenuus esse dica.& in l 3.de libera.causa.Vlpia. dicit in libertatem vindicare.

Propria causa. Causam propriam dicimus, cuius emolumentum, vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet.l.1.§.in propria causa.ff.quand.appellan.sit.

CAIVS LIBRO SEXTO AD Edictum Prouinciale. Lex xxiiij.

Nihil aliud est hereditas, quā successio in vniuersum ius, quod defunctus habuit.

Rebuff. de Verbor.

Hereditas est successio in vniuersum ius, quod defunctus habuit: vnde vtilitas est, quod qui hereditatem habet, succedit non in quibusdam rebus hereditariis, sed in omnibus corporalibus, & incorporalibus: & sic tenetur soluere debita, & credita illi etiā soluuntur. Pro illa tamen parte qua succedit, est obnoxius creditoribus hereditariis, l.1. C.si certum petat. Et illi duo in vniuersum ius succedunt: & qui succedit de iure ciuili, dicetur heres: si autem de iure prætorio succedat, vocatur bonorum possessor, l.in pari causa.§.ei qui.Ꝫ.tit.prox. Quia ius prætorium non potuit heredem facere.§.quos autem.Instit.de bon.possessio. Sed in effectu idem est heres & bonorum possessor, quia vterque in vniuersum ius succedit, heres quidem iure ciuili, alter verò iure prætorio. *Heres & bonorum possessor qui dicatur.*

Mulier lucratur partem dimidiam quæstuum mariti ex consuetudine huius patriæ, sed non dimidiam hereditatis, quia non ex opera, sed ob meritum accedit, l.quæstus.& l. seq.ff.pro socio. Chassa.in consue.Burgun.in tit.*des droictz*, &c.§.2.glo.vlt.de iusta hereditate scribit tex.in l.3. ff. pro socio, & ego in l.iusta, infra eod.& vxorem debita soluere teneri pro dimidia, idem scribit Chassa §.9.glos.*de tous debtes*.ibidem. *Mulier nō lucratur partem hereditatis mariti.*

Et fideicommissarius vniuersalis non succedit in vniuersum ius directè, sed per restitutionem, & quarta ab herede detrahitur. Trebellianica, per totum tit.ff.ad Trebell. Quamuis de consuetudine Regni idem ius sit in eo, quod in herede, quia vterque dicit se saisitum, & in possessorio concludit etiam ante restitutionem, vt scripsi in tractat.de mater.possess.art.9.in 3.tomo comment.in constitut.Reg. Gallicas, vbi adduxi arestum.

De hereditate aliam tradit definitionem Cicero lib.topico.3. Et sic pater quis sit heres, vt si is qui in vniuersum ius succedit: legatarius verò quasi vnius rei successor. Iurisc.Papin.in l.cum heres in ius omne defuncti succedit.ff. de diuers.& temporalib. præscript. Iulia.l.si rem legatam. de exce. Et non solum heres, sed generaliter hi, qui in vniuersum ius succedunt, heredis loco habentur, secundum omnium sententiam, vt in simili dicit Iuriscon.in l.ex mille.in fin.ff.de euictio. *Heres quis & legatarius.*

Limitatur in actionibus non respicientibus patrimonium, sed personā defuncti. istæ enim cum persona defuncti intermoriuntur ante litem contestatam. l. pœnalia. Ꝫ. tit.prox.l.omnes pœnales.de actio.& obliga.ff.

Aliquando hereditas impropriè accipitur: vt si quis dicat, dono tibi hereditates meas, *mes heritages*, non potest paganus, non miles, plures habere hereditates, l.1.ff.de testa.milit. Quia hereditas est successio in vniuersum ius, vt hic. Et sic consuluit Berttand. consil.140.ex themate.col. 2.in 3.vol.secundum nouam editionem. Sed debet intelligi, *mes heritages*, id est bona quæ iure hereditario habuit ex variis successionibus: quia pluribus potest quis succedere, & hereditatem à quolibet habere. ideo vocantur Gallice, *successions & heritages*: quod est notandum ad intellectum communis vsus Franciæ. Nempe hereditas quædam est materna, quàm à matre quis habuit, l.patrē.ff.quæ in fraud. credit. quædam est paterna, quàm à patre.l. pupillus.ibid. De hereditate loquitur l.3.Ꝫ.eo.& l.alienationis.ae l.intestatus.& l.hereditas.1.& l.delata.l.peruenisse.& l.pecuniæ. 2.§.1.& l.bono.appel.2.Ꝫ. eo.sed ad heredem non plus iuris transfertur, quam testator habuerit, l.nemo plus iuris. Ꝫ.titul.prox. & cum in heredem datur actio, quatenus ad eum peruenit, sufficit si vel momento ad eum peruenerit ex dolo defuncti.l.cum prætor.ibidem. *Hereditas impropriè quando capiatur.* *Hereditas paterna & materna.*

Inde hereditarius, ad hereditatem pertinens, vt seruus hereditarius, l.liber homo.1.§.1.ff.ad legem Aquil. Res hereditaria, de qua dixi in l.rei appellatione.1.supra eod.l. venditor.2.ff.de hereditate vel actio.vend. Nomine hereditario obstrictus est, id est tanquam heres.l.2.in fine.ff.de pollicitatio. Hereditaria portio, l.his qui plusquam portio hereditaria efficit, &c.ff.de condiction. indebit. l. Lucius. famil.ercisc. Hereditaria negotia, l.nam & seruus.§.1.ibi, qui negotia hereditaria gerit. ff. de negot. gestis. & l.siue *Hereditarius. Res hereditaria. Hereditario nomine. Hereditaria portio. Hereditaria negotia.*

Hereditaria obligatio. Hereditaria actio. Hereditarius creditor. Hereditarius debitor. Hereditaria insula. Hereditaria causa. Hereditaria pecunia. Hereditaria sepulchra.

negotia hereditaria.ibid. Hereditaria obligatio, l. videamus.ff. quod metus caus.ibi, quoniam hereditariam suscepit obligationem. Hereditaria actio,l.2.§.non solum.ibi, non solum autem hereditarias actiones, &c.ff.de heredita.vendita.& in rub.de heredit.actio.C. Hereditarius creditor.l.de eo. ff.de iudic.in fin.ibi, quod & in hereditariis creditoribus dicendum est. Hereditarius debitor, l.fundus. 2. in fi.famil. erciscund.ibi, veluti si ego hereditarius debitor sim.Hereditaria insula,l.si pupilli,§.item quæritur. ff.de nego.gest.versicu.quid ergo.ibi,insulam fulciero hereditariam. Hereditaria causa.l. filius.ibi,egoque hereditariam causam peregi.ff.de inoffic.testament. Hereditaria corpora.l.non tantum hereditaria corpora.ff. de petit. hered. Hereditaria pecunia,l.etiam.§.plane.& l.item veniūt. ff.de petit. hered. declarataui in l.pecuniæ.supra eod.facit l. propemodum.infra eod. Hereditaria sepulchra,quæ quis sibi heredibusque suis constituit,l.familiaria.ff.de litigios.

Primogenitus ex præcipuo nihil soluit.

Et quando primogenitus succedit cum suis fratribus,& habet aliquod præcipuum,*aduantaige* Galli vocant,an pro illo præcipuo soluere teneatur creditoribus hereditariis, dicit D.Ioannes le Cirier in tracta.de iure primogenituræ, libr.2.quæstion.5. quod sic. per l.secundum naturam.ff.de regul.iur. Tamen contrarium fuit iudicatum in hoc senatu me præsente in magna Camera,cum illud præcipuum sit ei tanquam prælegatum,ex quo nihil soluitur. l.1. C. si certum petat.ibi, non pro modo emolumenti. facit l. qui pecuniam.de statulib. & quia illud habet,non vi successionis,sed consuetudinis.

Arestum.

Hereditas pacto non datur, nec adimitur.

Item hereditas,vt Iurisperiti aiunt, nō potest pacto dari vel adimi,l.hereditas.C. de pact. conuent. quia non potest quis pacisci,vel repudiare,quod non habet:nam hereditas ante mortem non habetur, cum sit successio in vniuersum ius tempore mortis,l.hereditas.infra titul. proxim. Vide quæ dixi articu.3.glo.2.*ou les heretiers*,num.27.& seq. in tract.de liter.oblig.in primo tomo comment.in consti. Reg.Gallicas.

Hereditatis nomine an veniat nō adita.

Quæro an hereditatis appellatione veniat non adita? consuluit Bald.consil.314.quædam sunt.in 3.volum.venire.sed videndum est:nam si constitutio loquatur de hereditate vendenda, disponenda, & in alium transferenda, tunc hereditas adita significatur:quia ante aditionem alienari non potest,vel transferri:& ita intelligitur totus titulus de hereditate vel actio. vendita. & l.hereditatem.ff.de donatio.& si petatur à possessore hereditas,vt in titul.ff.de petitio.hered.& C.

Declaratio titu.de here.vel actio. vend.

Aliquando loquimur de hereditate alio respectu,& tūc intelligitur secundum eum de hereditate nondum adita, vt cum dicimus hominem liberum hereditatem nobis acquirere non posse,l.liber homo.ff. de acquir.rerum dominio.Et cum dicimus rei hereditariæ furtum non fieri.l.hereditariæ. ff. de furt.& in l.1.§.veteres.de acq.possess.l.seruus hereditarius.de stipula.seruo. & rub.de acq.here.

Ideo hoc nomen hereditas accipietur pro hereditate adita, si materia illi conueniat: pro non adita,quando ad non aditam pertinet:& de vtraque,si vtrique non refragetur.& sic est communis loquendi vsus, qui attendi debet, per l. librorum. §. quod tamen Cassius.ff. de legatis tertio. Vnde dicit Iurisconsultus de hereditate non adita,hereditatem pro domino haberi,in l. liber homo.§.1.ff.ad legem Aquil.& alibi, loco domini habetur hereditas,l.si ante.ff. de interroga.actionib.

Debita pluribus succedentibus quomodo solui debeant.

Item si plures vni succedant,aliqui immobilibus,& cōquestibus,alij in immobilibus,quomodo debita soluantur? fuit dictum in senatu anno 1502. inter Co.de la Porte, & D.de Thumeri consiliarios,quod dispositiones testamētariæ mobilia concernentes:& debita soluentur per habentes mobilia & conquestus,quandiu sufficere poterunt:alia verò super bonis paternis & maternis. Ibi alia dicta fuerunt,quæ videri poterunt. Videte quæ scripsi in l.hereditatis.ꝭ.eod.vbi alias vtilitates afferam.

Arestum.

Nihil aliud.

Nihil aliud. Notanda est phrasis Iurisconsult.dum ait, nihil aliud est hereditas, de qua in l.hereditas.infra titulo proximo. Et nihil aliud est actio,quam ius persequendi in iudicio,quod sibi debetur,l.nihil.ff. de actio.& oblig. Sed actionem simpliciter definiuit imperator in §. 1. de actio. in Institut.facit l.commendare nihil aliud est:quam deponere.ꝭ.eo. Nec verò dum Iurisc.hac locutione, nihil aliud vtitur, significari putetis, aliud olim fuisse,quam nunc sit, vt dicit glo.in d.l.nihil.ff.de actio.& obliga.sed tantum est dicere simpliciter, quantum nihil aliud:sed ad ornatū sæpius Iurisconsulti vsi sunt hac phrasi.

Interdum ea etiam vtuntur per interrogationem, vt l. quid aliud sunt iura prædiorum,nisi prædia qualiter se habentia.ꝭ.eo.Aliquando vt totum comprehendant,nequid aliud præstare debeam,l. si cum fundum.ꝭ.eod.l.Sabinus. ff.de contrahen. empt. & nihil aliud quærendum.l.si ipsa. ff.quod met.causa.

Quandoque dictio nihil sola ponitur, & tunc negat,l. minus solutum intelligitur,etsi nihil esset solutū.& l.verbum amplius.ibi,nihil debetur.l. venisse ad heredem nihil intelligitur.l.inter hæc verba. ibi, nihil interest. & l.cum bissextus.ibi,nihil refert. isto tit. De clausula nihil agit,& nihil facit,scripsi in l.Labeo.2.in fi.prin.ꝭ.eo. *Nihil.*

De dictione nihilominus,scripsi in l.potius.ꝭ.eod.

Successio,aut ex testamento est,aut ab intestato,§.fin.per quas personas nobis acqui.in Institutio. Successio ex testamento est, quæ fit ex dispositione testatoris,in vniuersum ius quod habuit defunctus tempore mortis,vt hic,& de hac loquitur titulus de testam.& de hered.Instit.& alij quamplurimi. Successio ab intestato est,quæ obuenit nobis à lege,aut consuetudine, sine hominis prouisione, & loquuntur multi tituli iuris, videlicet vnde liberi, vnde agnati, vnde cognati,& de successorio edicto,& per consuetudinem defertur successio in hac patria in proximos, qui non possunt repelli à successione sine ingratitudine,& aliis causis.§.causas.vt cum de appella.cognosc.colla.8. *Successio duplex.* *Filij ingrati repellūtur etiā à successione consuetudinaria.*

Et hæc successio filiis velut debita dicitur,l.fin. de bon. damna. ff. & quasi debitam dicit glo.in l.2.C.de iur.& facti ignoran.

Successor est qui alicui succedit,l.heredis.2.infra eod.l. si quis.§.1.& l.quædam. ff.de eden. Et successores heredū, in l.annuam.ff. de annuis lega.Et quidam sunt successores honorarij, qui de iure prætorio succedunt,l.hæ actiones. ff.ad Velleia. Alij legitimi,qui à lege ciuili,vt in tit.de suis & legit.her. *Successor.* *Successor honorarius & legitimus.*

Item quidam est successor vniuersalis,qui in vniuersum ius succedit, vt hic:alter vero singularis,qui in vnam rem vel aliquas res,de quo in l.ait prætor.2.cum l.seq.ibi,etiam si in rem successerint.ff.de iureiurand.& l.fin. de excep.rei vend.Et successores sunt, non solum qui in vniuersa bona succedunt, sed & hi, qui in rei dominium successerunt,l. fluminum.§.adiicitur.ff.de dam.infect.De his abunde scripsi in §.declarantes.in verbo successores.de manda. apost. in concord.Franciæ. *Successor vniuersalis & singularis.*

Successor alieni criminis, quis non constituitur, id est pro alieno admisso quis non punitur.l.crimen.ff.de pœnis. Sed pœna suos teneat authores,scribit Imperator in l.sancimus.ff.de pœnis.

Succedaneus,etiam dicitur, qui succedit,vt in l. si plures.§. penult. ff. de administrat.tuto.ibi, plane si non consentiant tutores prætori,sed volunt omnes gerere,quia fidem non habent electo,nec volunt succedanei esse alieni periculi. *Succedaneus.*

Successum dicitur alicui,quando ei abrogatum est imperium, l.2. ff. ad legem Iuliam maiestatis,secundum Budæum ibi, quod simpliciter non videtur verum. Nam potest ex causa criminis læsæ maiestatis, vel alia abrogatum esse imperium alicui,vel finito tempore administrationis, putà anno elapso,& nondum collatum forsitan erit,& sic non erit successum, & tamen erit abrogatum ei imperium.Ideo dici debet successum esse alicui de iure,quando finitum, vel remotum est ab aliquo imperium, & alter in locum eius suffectus est: probat l.meminisse autem oportebit vsque in aduentum successoris omnia debere proconsulem *Successū alicui quando dicatur.*

consulem agere.ff.de offic. proconsult. vbi requiritur successoris aduentus.

Succedere multis modis vsurpatur.

Succedere pro sufficere, venire, subire, subiici: & interdum dicitur de bonis, vt in l.sciendum.ɉ.eo.vel de iure, vt hic. Aliquando respicit personam; vt in l.proponebatur.ff. de iudic. quandoque locum, l.qui in alterius locum succedunt.ff.de reg.iur.l.quædam.§.nihil.de edendo.& l.actione.ff.pro socio.l. iudicatæ.in fin. de excep.rei iudicatæ.

Succedere pro substitui, l. Claudius.ff.qui potio.in pig. habe.vbi prius scribit substituitur, postea succedit.& in l. cum secundus. de distractio.pigno. Succedit pro subrogatur.l.2.in fi.ff.de pœn.ibi, constat postquam deportatio in locum aquæ & ignis interdictionis successit.& l.si prior.in princip.§. si tertius.qui potio.in pigno. habe. Succedere, euenire, contingere, in l.3.§.hoc autem.2.ff.de liber.exhib. ibi, & succedere poterit notio prætoris. Heres non succedit societati; id est non remanet, non durat societas cum herede, nec post mortem ad illum transit, l.adeo.ff.pro socio. Succedit in æs alienum defuncti, id est ad debita defuncti tenetur, l.furti.in fine.ff.de his qui not.infam. Succedit in locum litis contestatæ iusiurandum, l.sed & si restituatur. §. ex quibus.ff de iudic. id est, cedit, vt exponit l. iuramentum etiam.ff.de iureiuran. Vel habet vim contestationis, vt abunde explicat de Petrutia in suo tract.de virib.iura.in 68.effectu. Et quot effectus habeat litis contestatio, cumulaui in tracta.meo de effect.litis contesta.dicam in l.vt sunt.ɉ.eod.

Succedere verbum cōmune.

Succedat est verbum commune, allegatur tex.in l.quædam.§.nihil.ff de edendo, cap. Raynutius.de testam. Bal.in l.vlt.col.fi.C.de sacrosf.eccles.& cons.296.præmittendum. in 4 vol.& Soc. consil. 117.viso.in 4.vol. Barba.consil.32. sapientes.in fin.in 2.volum Ias.consil.134.in causa.colum. 1.vol.1.post Bart.& alios in l.centurio.ff.de vulg. Et quia hæc materia successionum est ampla, sufficiat vos reiicere ad ea, quæ scribuntur in locis communibus.& de succes.ab intesta. Scripsit Din.in suo tractat.de succes.ab intesta.& Matth.Mathesil.& Nicol.de Vbal.& Ang.de Gambellio, & alij plures super hoc ediderunt tracta. ad quos recurritur. Et hanc materiam aliquoties redegi in summam & compendium.

Et quo iure sint introductæ successiones, docet Christo de Castellio.in sua disput.& Philip.de Casolis in repe. rub.de testam.& Alexan. consil.75.in 1.volum.& abunde Benedict.in repeti.cap.Raynutius. in verbo & vxorem. de testam. Et de successione Regum tractat Guil. Montferrat. in tractat.de successoribus Regum. De successoribus alia dicam in l. heredis.ɉ.eod.

Vniuersum pro omni.

Vniuersum, id est omne, vel totum, l solét.iuncta l. seq. ff. de iurisdictio. omnium iudicum. vbi quod in vna lege scripserat vniuersum, in altera omnem scribit: idem in l.ei qui. ff. de petit. hered. Vniuersa cognatio elucidatur in l. pronuntiatio. infra eod. Vniuersitatem quandam bonorum appellatio sicut hereditas demonstrat, l.bonorum.ɉ. eod. Vniuersitas agrorum, in l.pupillus.§.territorium.ɉ. eod. Vniuersos ciues, in d. l. pupillus.§. munus.elucidat Iurisconsult.infra eod. Vniuersarum facultatum, l.si fideicommissum. §. 1. ff. de iudic. ibi, cum non loci sit æs alienum, sed vniuersarum facultatum. æs enim alienum patrimonium totum imminuere constat, non certi loci facultates. Vniuersorum bonorum societas contrahi potest, id est omnium bonorum, l.1.iuncta l.societas.ff.pro socio. vbi in vna dicitur omnium, & in altera vniuersorum. Vniuersam hereditatem, scribit Iurisconsul.in l.filio.ff.de inoffic.testam. & in l.mater.ibidem, dicitur tota hereditas, & vniuersa successio, vt excludat partem, l.1.ff.si pars hered.petat.

Vniuersitas bonorum seu rerum.

Emptor vniuersitatis.

Emptor vniuersitatis vocatur emptor hereditatis, & qui vniuersum ius emit, l.etiam.§. si quis sciens.ff.de petit. hered. Et quæ sint vniuersitatis, videte in §.vniuersitatis. de rerum diuisio.in Instit. Vniuersa res scribit Vlpian.in l. item videndum.in fine.ff.de petitio.hered.

Interdum dicitur vniuersitas non bonorum, sed hominum, vt in rubric. ff. quod cuiusque vniuers.nomi. Quæ est triplex studiorum generalium, ciuitatum, & castrorum, vt in cap.statutum.§.cum vero.de rescript.in 6.scripsi in §. monemus.in verbo vniuersitates. de collatio.in concord.

Triplex vniuersitas personarum.

Vniuersalis actio dicitur, qua corpus multas continens res persequimur, vt petitio hereditatis, peculij, l.1.vbi glo. & doctor.ff.de eden.l.1.de rei vind.vbi singularum rerum actionem dicit esse, quæ pro singulis datur rebus: vt pro mutuo.ff.si cert.pet.&c.

Actio vniuersalis & particularis.

Defunctus. Defungi, inquit Budæ.in l.emptorem.ff.de actio.empti, est explicari negotio aliquo, aut molestia, & finem ei imponere, dum ibi elucidat text. quantum minimo defungi potuit. Vnde defunctus, qui mortem obiit, quasi ærumnis liberatus, & exemptus, de quo sic loquitur Iurison.in l.mouentium.ɉ.eod. & l.liberorum.& l.Scæuola.ibidem. Alibi Iurison. Paul.ait, neque enim sicut viuentium, ita defunctorum actus suspendi receptum est, l. fi.ff.comm.præd.in fi.

Defungi.

Defunctus.

Item defungi etiam dicimur, non toto conatu, nec magnopere aliquid accurare, sed tepide, & remisse: & eo tantum animo vt officio functi videamur, & quatenus satis sit ad vitandam reprehensionem, aut emerendam veniam, vulgo vocamus *par acquit*, vt quidã & permulti magistratus faciunt.idem Bud.

Inde defunctoriè, negligenter, languidè, remissè, l.2.§. non solum autem quæ non petit (videlicet tutorem filio) sed & quæ defunctoriè petiit, coercetur.ff.ad Tertul. Vnde Imperator ait, Si tres tutelas, vel curas eodem tempore non defunctoriè susceptas, administras, onere quartæ tutelæ non grauaberis, l.vna.C.qui nu.tutela.se excus. Et defunctoriè suscepisse dicitur, quando eo animo suscepit, vt in numerum trium tutelarum cedant, & vt Græci dicunt, ἐπιζητοῦντες ππκα, id est quæsito prætextu, vt sub leuium tutelarum obtentu iustis ac molestis tutelis eximatur.

Defunctoriè.

Perfunctoriè in l.aut qui.§.1.ff.de quod vi aut clam.ibi, neque enim perfunctorie, aut obscure dicere, aut denuntiare debet: exponit Bud.in d.l.emptorem, id est non bona fide, nec ex animo, nec iusta denuntiatione, Gallicè, *par maniere d'acquit*: vt cum dicimus, rogatus rogo, hoc tantum laborantes vt orasse videamur. Sed perfunctoriè (quod ad eius legis interpretationẽ pertinet) existimauerim sumi pro summatim, quasi per transennam, omissis requisitis & necessariis. Nempe clam non facit, qui denuntiat se opus facturum, si diem & horam in denuntiatione inserat, & vbi, & quod opus facturus sit. Si verò denuntiauerit quidem, sed non quo die, vel illud arctauit, nec vbi, nec quando facturus sit, perfunctoriè dicitur denuntiare: atque ita post eam denuntiationem nihilominus opus dicitur fieri clam. Ita intelligendum puto illum tex.in d.l.aut qui.tametsi gl. & alij contra sentiant.& August.in titul. qui petant tutor. legit. persusoriè, quasi lusoriè. iudicate an melius conueniat, & videte c.ante omnia.40.dist. vbi diuus Augu. sic ait: Ante omnia peto vt cogitet prudentia tua nihil esse in hac vita, & maxime hoc tempore, facilius, & lætius, & hominibus acceptabilius, episcopi aut presbyteri officio, si perfunctoriè, aut adulatoriè res agatur: sed nihil apud Deũ miserabilius, & tristius, & damnabilius & ibi pro remissè & defunctoriè.

Perfunctoriè intellectus in l.aut qui.§.1. quod vi aut clam.

Vltimò colligite ex verbo habuit, quod præteritum excludit præsens: habuit bona, ergo nõ habet: fuimus Troes, fuit Ilium. Scripsi in l.verbum oportebit.ɉ.eo. & de verbo habere in l.habere.ɉ.eod.dicam.

Præteritum excludit præsens.

PAVLVS LIBRO VIGESIMO-primo Ad Edictum. Lex xxv.

Rectè dicimus cum fundum totum nostrum esse, etiam cum vsusfructus alienus est, quia vsusfructus non dominij pars, sed seruitutis sit, vt via, & iter: nec falso dici totum meum esse, cuius non potest vlla pars dici alterius esse. hoc & Iulianus ait, & verius est.

Text. elucidatur. Duas hæc lex continet partes, prout duo proponit. Secunda ibi, Quintus. Et hoc principium vnam decisionem tradit, cum duabus rationibus, videlicet, quod fundus dicitur noster totus, etiam si vsusfructus alienus sit, quia vsusfructus non est dominij pars, sed seruitutis, scilicet est pars, id est species: & illud meum dici potest, cuius non potest dici pars alterius. & sic legitur cōmuniter, quamuis in Pandect. Floren. sit, quia vsusfructus non dominij pars est, sed seruitutis: & inferius vtrunque explicabo.

Fructus & vsusfructus differunt. Cum igitur dominium sit ius, quo res ad nos pertinet, & nostra est, vsusfructus verò est ius, quod in re habemus. Et differt à fructu: nam fructus corpus est, vsusfructus verò ius, l. vacex. de euict. ff. l. dotis fructum. §. si vsusfructus. ibi, vsusfructus in dotem si datus sit, putare se ius ipsum in dotem esse, non etiam fructus qui percipiūtur. de iure dotium. Licet plerunque fructus pro vsufructu vsurpetur, l. cum filius. §. dominus. ff. de lega. 2. vt alibi dicetur.

Itaque fundus vel domus tota nostra dici potest, licet alterius sit vsusfruct. quia vsusfructus non est pars dominij. habendo enim vsumfructum, habemus non dominiū, sed aliud quoddam ius in re, puta vtendi fruendi, vt ex definitione vsusfructus constat, §. 1. de vsufruct. in Instit. & l. 1. illo titul. ff.

Causalis & formalis vsusfructus. Præmittendum est hactenus iuris interpretes duplicem tradidisse vsumfructum, videlicet formalem & causalem: formalem dixerunt, quia formam separatam habet à proprietate. gloss. hic notat, & in §. 1. Instit. de vsufructu. & l. 1. ff. illo tit. & illam gloss. sequitur Ias. in §. æque. Instit. de act. num. 4. Potest enim proprietas apud vnum esse, & penes alium vsusfructus, l. permisceri. in princip. ff. de acquirend. possess. & in rubr. ff. de vsufruct. per totum. Causalis autem est is, qui cum sua causa residet, scilicet cum proprietate: dominus enim ius habet percipiendi fructus causa proprietatis: probatur in l. si eum testamento. §. penult. de except. rei iudi. ibi, vsusfructus iure proprietatis quasi ex causa noua rursus meus esse cœperit. Et licet Alcia. hic dicat, se nō inuenisse commoditatem illam propriè vsusfructus nomine appellari; tamen reperi text. ibi, & in l. cum in fundo. in princ. ibi, sed suo fundo quasi dominus vtitur, consecutus per dotem plenam fundi proprietatem, non separatam ab vsufructu. ff. de iure dot. & l. si ita. quam statim adducam: & has voces nobis per manus tradiderunt communiter omnes iuris interpretes, maxime in l. qui vsumfructum. ff. de verb. oblig.

Sed vt verum fatear, ista sunt interpretum vocabula, nō Iurisconf. ob id citari potest text. in l. si stipulatus fuero. §. Titius, ibi, in eo vsufructu, quē per se quis promisit, quam in eo vsufructu, qui proprietatem concomitatur. ff. de ver. obli. per quem putarem vsumfructum sic noniter esse partiendum, vt quidam sit vsusfructus per se, quem doct. formalem appellant: alius qui proprietatem concomitatur, quem vocant causalem. Et hæc diuisio ex visceribus illius *Noua vsusfr. diuisio.* legis depromitur, ne à tex. & à veris Iurisconsultorum locutionibus discedamus. Veteres enim interpretum potius quam Iurisconf. vocabula secuti sunt, quod alienum à nobis esse debet. Simili modo loquendi vtitur Iurisconsultus in l. triplici modo coniunctos intelligimus: aut enim re per se coniunctio contingit, aut re & verbis. infra eodem. Et propriè vsusfructus dicitur, qui est per se, l. cum in fundo. §. quod si mulier. de iure dot. ff. ibi, tunc ex mariti persona erit vsusfructus propriè, qui non vtendo ipsi pereat. Alter verò communius eum adiuncto, videlicet concomi- *Vsusfructus concomitans rem non est proprie vsusfructus.* mitans rem vocatur; quanquam propriè non dicatur vsusfructus, cum non sit ius vtendi fruendi alienare, sed sua, vt ex definitione vsusfructus constat, in §. 1. Inst. de vsufruct. & etiam eo quod est seruitus, quæ suæ rei non est. vnde Vlpian. ait: tu enim dum proprietatem acquiris, ius omne legati vsusfructus amisisti. in l. si tibi. in fin. ff. quibus mod. vsusfruct.

Declaratio gl. & oppositio. Glo. duas habet partes, secunda ibi, sed alibi contrarium habes. In tex. dicitur vsumfructum esse partem seruitutis: contrarium scribitur in l. pro parte. ff. de seruit. & in l. stipulationes non diuiduntur. ff. de verbo. oblig. vbi seruitus non habet partem, nec potest diuidi. glo. exponit, quod est pars, id est species. Nam seruitus est genus: iter, actus, via, vsusfructus & aliæ sunt seruitutis species, vt de portione loquitur tex. in l. 1. ff. de via publica. & l. vnde. in fi. de itinere actuque priua. & est vera, vt paulo post dicemus, interpretatio huius legis: & aliquando numero fit diuisio. Vel vocatur pars, vt viarum vna pars exitum habet, & altera sine vllo exitu intermoritur, l. fin. ff. de locis & itiner. public.

Item glo. opponit l. 4. ff. de vsufruct. vbi vsusfructus est pars dominij. Respondeo, inquit, vsusfructus causalis non est pars dominij, formalis sic: hæc non est vera solutio: quia illud quod est à proprietate separatum, non potest dici pars illius, imò potius causalis vsusfructus esset pars alterius: quia fructus pendentes pars rei sunt, l. fructus. ff. de rei vindicat. sic vsusfructus adeo distans, & alia res à proprietate & dominio existens, non potest esse pars proprietatis, vel dominij, etiam quia in alio consistit vsusfructus, in alio dominium, & proprietas, ob id Iurisconsult. in d. l. quarta, dicit vsumfructum in multis casibus esse dominij partem.

Sed vt perfectam huius materiæ notitiam habeatis, pri- *Vsusfructus quando dominij pars.* mò tex. dicit vsumfructum non esse partem dominij, quod potest intelligi multis modis.

Primò non est pars dominij, id est species, & istud est verum, quia de vsufructu dominium non prædicatur, nec vsusfructus de dominio, quia dominij aliud est directum, aliud vtile. l. 1. ff. si fundus vectigal. vel emphyteu. peta.

Secundò gloss. hic exponit, dum respondet ad l. 4. ff. de vsufruct. vbi vsusfructus in multis casibus dominij pars est. & respondet, quod est pars, id est sicut pars, & sic quo ad similitudinem & ficte. Idem dicit glo. in d. l. 4. quam pro- *Verbū est veritatem & nō fictionem significat.* bat hic Aleiat. Sed refragatur d. l. 4. quæ verbo est vtitur, quod veritatem denotat, non vero similitudinem, nec interpretationem, teste Bald. in l. quæ fortuitis. C. de pignor. actio. & Ias. in l. serui electione. §. 1. & l. cætera. §. item quæri potest. ff. de leg. 1. & ideo repugnat hæc sententia d. l. 4. Et si intelligeremus per fictionem, esse dominij pars posset, scilicet ficte, sed non vere: & sic verbum est, male ibi conscriptum esset, quia nullum simile est idem. l. quod Nerua. ff. depositi. Nisi diceretur hoc verbum est, pro materia subiecta interdum improprie accipi, vt nota. in l. 1. in fin. §. eo. tit. sed mihi non placet quo ad illam legem. Ias. in l. cætera. §. 1. ff. de lega. 1.

Tertiò dicit glos. vsumfructum non esse partem dominij formalis, sed partem dominij causalis. Et hanc sententiam communis interpretum schola approbat, vt inferius dicemus. Sed vix defendi potest, vt ita se habeat: quia si vsusfructus causalis intelligatur, pars semper erit, & non in multis casibus. Ergo Iurisconf. in d. l. 4. simpliciter scribere debebat, quod vsusfructus est dominij pars, & nō in multis casibus, vt postea dicemus.

Quartò gl. dicit vsumfructum dominij partem non esse, videlicet prædicatiuam, seu subiectam, vt posita specie ponatur genus, vt homo, ergo animal. Nam non sequitur, est vsusfructus, ergo dominium, scilicet plenū, sed est pars integralis: Bar. hic, & in l. qui vsumfructum. ff. de ver. oblig. & Nicola. Euerardus in loco à toto ad partem, & doct. in l. in toto & pars continetur. de reg. iur. ff. hanc quoque glos. sententiam iurium interpretes probant.

Improbantur intellectus dicto. & traduntur noui. Quæ tamen vera non videtur, vt scilicet vsusfructus sit pars integralis. Nam totum fundum nostrum dicimus sine vsufructu: ergo vsusfructus non est pars integralis: sicut paries non dicitur tota domus, si non habeat tectum & alias partes: sed qui habet dominium solum, dicitur habere totum fundum, per hunc text. ergo vsusfructus non est pars integralis. Nec obest quod vsusfructus & pro- *Plenum dominium & proprietas.* prietas faciant plenum dominium, & plenus fundus dicitur, in l. Sempronius. ff. de vsufructu legat. & plena proprietas cum vsufructu, in l. 2. ff. quibus modis vsusfruct. amittat. Respondeo, hic non agimus de plena proprietate,

prietate, vel de pleno dominio, sed de dominio simpliciter: ideo vsusfructus non est pars dominij simpliciter prolati, sed bene pleni dominij, de quo hic non loquimur, nec l.4. de pleno dominio: sed ait, vsusfructus in multis casibus est dominij pars. Ideo videte si possit dici, vt vsusfructus simpliciter prolatus non sit pars dominij, nisi in multis casibus, videlicet quando concomitatur proprietatem. Et dicitur pars scilicet accidentalis, quæ adesse & abesse potest præter subiecti corruptionem. dominium enim fundi quis habet & dominus est; siue vsumfructum habeat, siue non, vt hic. Quod si obieceritis esse semper partem, dico contrarium, quia dum per se consistit, non est pars, vt hic. Nec etiam est pars substantialis, cum sit accidentalis. Et de multiplici parte loquuntur metaphysici, & dialectici, & Bar. in l. re coniuncti. in 4. q. primæ quæstionis principalis. in prin. de lega.3. ff. & in l. si quis cum totum de exceptio. rei iudi. & l.2. col. pen. de public. iudic.

Vel si velimus sustinere vsumfructum esse partem dominij, possumus dicere in casibus adductis per gloss. in dict. l. 4. & hoc probat hæc lex dicens, quia vsusfructus non dominij pars, sed seruitutis est, hoc est vsusfructus non tantum est dominij pars, sed etiam est seruitutis: & quamuis Iurisconsult. non apposuerit dictionem non tantum, tamen debet intelligi, vt plene dicam in l. hæc verba quanti. infra eodem. propter dictionem aduersatiuam sed, & sic potest intelligi §. sequens, vt alibi dicetur.

In diuisione proprietas vni adiudicari potest, vsusfructus alteri.

Item probari potest per actionem familiæ erciscundæ, quando res diuiduntur inter coheredes, quarum dominiũ erat apud testatorẽ. nam iudex potest vni adiudicare proprietatem, & alteri vsumfructum, l. & puto. §. 1. ff. famil. ercisc. Ergo vsusfructus est pars dominij, alioqui ille coheres nõ haberet hereditatis partem. nec dominus esset. Item siue res euincatur tota, siue pars, habet regressum emptor in venditorem, l. 1. ff. de euict. & si vsusfructus euincatur, etiam agetur, l. sed & si quid. ibidem. quare vsusfructus erit dominij pars in illo etiam casu.

Præterea fructus rei sunt pars rei, l. fructus. ff. de rei vindica. gloss. in d. l. 4. alios refert casus: & de retractu infra dicam. & sic in multis casibus vsusfructus etiam formalis est dominij pars, non verò semper. *Elige cui dicas, tu mihi sola places.*

Refragatur l. cum heres. §. Stychus. ff. de statulib. vbi seruitutis appellatione venit dominium: ergo seruitus vsusfructus, vel alia est pars dominij, imò ipsum dominium. Respondeo, quando apparet de mente disponentis, vt sub nomine seruitutis velit intelligere dominium, tunc intelligitur, alioqui non: & hoc probat tex. ibi, nisi testator seruitutis appellatione dominium magis, quam operam intellexerit, quod potest fieri: vt in l. si quis in fundi vocabulo. ff. de lega. 1.

Vsusfructus pars rei non dominij.

Item oppono l. cum filius. §. dominus. ff. de legat. 2. vbi vsusfructus portionis instar obtinet. Vere igitur non erit portio, nec pars, vt dicitur in d. l. 4. Solui potest. nam d. l. 4. dicit in multis casibus vsumfructum dominij esse partem: ille autem §. dominus. dicit obtinere instar portionis rei. & quodammodo rei portio dicitur, non verò dominij: nisi in multis casibus, vt sæpe dictum est. Item aliud est partem dominij esse, aliud rei, vel fundi, sicut aliud est dominium, aliud res, vel fundus.

Nec obstat l. Mæuius. §. fundo. ff. de lega. 2. vbi vsusfructus consistit in iure, non in parte, ergo diuidi non potest. Respondeo, in parte proprietatis non cõsistit vsusfructus, sed in iure: est enim ius vtendi fruendi. l. 1. ff. de vsufr. emolumentum tamen rei continet, d. §. fundo.

Vendens fundum sine vsufructu tenetur, si hoc non exprimat.

Item videtur obstare l. qui vsumfructum. ff. de verbor. obliga. vbi, qui stipulatur fundum, non intelligitur illum dare, si vsusfructus detrahatur: ergo non dicitur totus fundus sine vsufructu. Responderi potest totum quidem prędium, vel fundum dici, licet vsusfructus non sit coniunctus per istum tex. Sed ille qui stipulatur fundum, vel illum vendit, si non det vsumfructum, improbato more se habet, quia tacuit abesse vsumfructũ. l. 1. in fi. ff. de act. emp. ideo tenetur ad id quod interest, non tamen falsus emptor dici potest, quia totum dominium fundi vendidit: nempe sicut anima est tota in toto, & in qualibet eius parte, vt solent doctor. nostri vti hac similitudine, ita dominium per totum fundum: & ideo cum sit in toto fundo dominus, recte potest vocare totum suum, vel nostrum; vt hic: idcirco hic tex. ait, Recte dicimus totum fundum nostrum esse, licet non habeamus vsumfructum, & recte possumus nos dicere dominos sine vsufructu: sed fundum vendere non possumus sine vsufructu, nisi exprimatur detractum esse vsumfructum, quia nihil celandum est in re vendenda per dictam. l. 1. Quare celando vsumfructum abesse, contra legem venditionis, & bonam fidem facit, & sic tenetur.

Dominus rei quis vocatur sine vsufructu.

Itaque concludere possumus, quod si quis dicat se dominum alicuius loci, licet alius vsumfructum habeat, non falsò hoc dicit: nam potest dici dominus is, qui pro parte est dominus, l. serui electione. §. 1. ff. de lega. 1. Sic qui habet dominium sine vsufructu. Atque ita intelligi poterit hæc lex, vbi non est alicuius præiudicium, sine vsufructu totum fundum dicere nostrum possumus: per l. 2. §. si quis à Principe. ff. ne quid in loco publico fiat, l. in concedendo. de aqua pluuia arcend. l. ex facto. vbi doctores. de vulga.

Vnde rusticus colonus dicit fundum suum, vt gloss. ait in l. 2. de origi. iur. Sed diuersum est, vbi inferretur præiudicium alicui, maxime contra bonam fidem in contractibus, in quibus maxime desideratur, l. contractus. de reg. iur. tunc enim recte non dicet quis suum, vel nostrum esse totum, licet sit proprietatis dominus: quia dolose agit, subticendo quod deest, puta vsumfructum.

Seruus meus vel res potest sine vsufructu dici.

Nec refragatur l. seruos. ff. de lega. 3. vbi sic scribitur, seruos autem suos, vel ancillas, eos accipimus, qui sunt pleno iure testantis: inter quos fructuarij non continentur. Non potest igitur dicere quis suum seruum, nisi is qui habet proprietatem, & vsumfructum: tamen hic dicitur nostrum esse sine vsufructu. Id ita dilui potest, suum quidem & nostrum posse dici seruum, & fundum, qui est pleno iure noster, non tamen negat ille tex. quin nostrum, vel suum, vel meum prædium dicatur, etiam si non habeam vsumfructum, imò contrariũ hic dicitur, & in l. si quis seruos suos. ff. de lega. 3. vbi dicit suos seruos esse, licet sint communes, etiam in quibus vsusfructus sit alienus, multo magis dicetur suus, l. serui electione. in fin. ff. de legat. 1. Sed vsufructuarius seruum suum dicere non potest, per d. l. seruos. dum ait, inter quos fructuarij non continentur. hoc tamen inferius limitatur.

Seruitus an diuidi possit, & quomodo.

Item hic colligitur seruitutem partes habere: ergo diuidi poterit, contra l. seruitutes non diuiduntur. ff. de verborum obligat. Respondeo, dicuntur partes seruitutis, vt hic, id est species seruitutis sunt iter, actus, vsusfructus, & aliæ. Quare habet partes, vt dialectici nominant, prædicatiuas, vel subiectiuas, vt species dicuntur partes sui generis, quia de his genus prædicatur, & in illas diuiditur, vt animal in hominem & brutum. Species autem seruitutis non potest diuidi, nec habet partes tales, l. vsu pars. ff. de vsu & habita. nisi in indiuidua, & numero diuidatur. nam vt Græci aiunt: ἰδικώτατον εἶδος οὐκ διαιρεῖσθαι εἰς εἴδη, ἀλλὰ εἰς ἄτομα.

Item quo ad commoditatem diuidi potest, l. cum filius. ff. de legat. 2. Bar. plene in d. l. seruitutes non diuiduntur. & Vincentius Hercula. copiose. in l. in executione. de verbor. obliga. vbi etiam numero partiri posse concludit, vt paulò ante diximus: & apud eum si velitis vberius legere potestis.

Noua lectio tex. qua cessant omnia contraria.

Tamen posteaquam hæc dictaueram, incidit in manus meas liber nuperrime excusus, in quo sic scriptum legi: *Rectè dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cuius vsusfructus alienus est, quia vsusfructus nõ dominij pars: sed seruitus est, vt via & iter, &c.* Atque ita legendo fere cessarent omnia contraria supradicta, & haberent locũ quę superius dixi, scilicet vsumfructum non esse partem dominij, sed

esse seruitutem, vt via & iter: sed in multis casibus est pars dominij. & sic legendum & intelligendum text. quidam censent: ego tamen declaraui, prout in Florent. Pandectis inueni.

Ex quo infertur, quod sicut retractus consanguineo competit in re à proximo vendita, ita & in vsufructu ad vitam vendito: tum quod sit dominij pars in multis casibus, tum etiam quia idem disponitur in iure rei adhærente, sicut in re, c. quanto. de iudic. Et alienare videtur, qui vsumfructum constituit, l. fin. C. de reb. alien. non alie. Et in re alienata competit retractus, & quia retractus est fauorabilis, ob id ampliandus, l. cum quidam. ff. de libe. & posthum. hoc expresse firmat Matthæus de Afflictis in tracta. de iure protomiseos. §. 1. nota. 3. Nisi lex, consuetudo, statutumve loqueretur in rebus immobilibus, vt retrahi per proximiorem possint per ea quæ consuluit Alexand. cons. 52. viso. in 1. volum.

An retractus in vsufructu locũ habeat.

Item quando venditus esset domino, & sic consolidatus cum proprietate, ob id extinctus. § finitur. Insti. de vsufruct. Nam quod est extinctum, non potest suscitari, l. qui res. §. aream. ff. de solutio. Bald. cons. 360. statuto. in fin. vol. 1. Nec tenetur tunc dominus resumere processum inchoatum contra vsufructuarium: vt fuit decisum in hoc senatu pro domino Nicolao Viole, in camera computorum magistro. Debet tamen dominus se defendere, si ille processus sibi noceat, vt fuit iudicatum ibidem, anno 1531. die 13. & 20. Iulij.

Processum inchoatum contra vsufructuarium dominus resumere nõ tenetur.

Aresta.

Secundò si in lege fiat mentio de domino intelligetur etiam de eo qui non habet vsumfructum, vt hic, & in l. 2. de conditio. Institutio. ff. vbi Bald. scribit agentem excusari, si dominum se dicat, & proprietatem ad se spectare probet, quia dominus quis etiam sine vsufructu dicitur. facit l. 1. §. domini. ff. de senatuscons. Silan. §. 1. Instit. de hered. instituend. vbi proprius etiam seruus dicitur, in quo quis nudam habet proprietatem, vt constat in titul. de stipul. seruorum.

Dominus etiã sine vsufructu quis dicitur.

Et potest iste text. ad consuetudinem induci, qua cauetur, quod habens vnam domum Parisiis efficitur burgensis illius ciuitatis, & gaudet priuilegiis ciuium: nam si quis emerit, vel alio iure consecutus fuerit proprietatem domus, licet non habeat vsumfructum, tamen burgensis erit, & ciuium gaudebit priuilegiis, per istum tex. quia domum habere videtur, licet vsumfructum non habeat. l. sciendũ. §. item qui solum. ff. qui satisda. cogan. ibi, qui solam proprietatem haberet possessor intelligendus est, eum verò qui tantùm vsumfructum habet, possessorem non esse, ibi Vlpianus scribit, & sic proprietarius cauere non tenetur de iudicio sisti, vt ibi scribitur, secus in fructuario.

Habens vnam domũ parisiis gaudet ciuiũ priuilegiis, licet nõ habeat vsumfructũ.

Limitant quidam in extraneo, vtpote Hispano, & alio non nato in regno, vt per acquisitionem domus in ciuitate non dicatur burgensis, nisi & vxorem ibidem duxerit, vt in l. libertus. §. sola domus. ff. ad munic. Et istud ad multa accommodari potest, propter Parisiorum & aliarum ciuitatum priuilegia, quæ in l. ædificia. C. eo. scribam.

Limitate quando materia loquens de domino, conueniret etiam vsufructuario, & vbi esset eadem ratio in eo: sicut enim res quo ad dominium vendi potest, ita quo ad vsumfructum, & sic eadem erit vtriusque dispositio, per l. in venditione bonorum etiam vsusfructus venit: quia domini appellatione fructuarius continetur, ff. de bonorum author. iudi. possiden. etiam proprie per verbum continetur ibi positum: licet Iacob. contrarium teneat in rubr. ff. de rei vindi. col. 2. facit l. liber homo. in 2. ff. de verb. oblig. De proprietate scripsi in l. interdum. infra eod. in verbo proprietatem.

Executio rei iudicatæ in vsufructu fieri potest.

Item pro hoc facit quod habetur in ordinationib. Reg. rub. *que les ribaudes communes soyent boutees hors des bonnes villes.* vbi mulieres inhonestè viuentes, extra ciuitatẽ collocari debent: & si aliquis locet eis domum, vel domos in ciuitate, debet tantum soluere, quantum pro pensione domus habuit: quod intelligitur, siue locauerit domum propriam, siue eam in qua habet vsumfructum tantum: imo etiam si non haberet proprietatem, nec vsumfructum, sed in emphyteusim perpetuam, vel si ad tempus locasset, cum alteri relocare possit, l. nemo. C. de locato.

Lex regia de locatione domus meretricibus facta elucidatur.

Idem intelligitur art. 2. rubr. *des eaux & forestz.* ordin. 5. vbi prohibetur ne quis in nemoribus residens Regiis habeat in domo ballistas, vel alia instrumenta ad capiendum feras, vt etiam procedat in domo in qua vsumfructũ quis habet. doct. in rub. de no. ope. nuntia. ff.

Item vsusfructus aliquando non dicitur aliud à proprietate, vnde si fideiussor promisit vsumfructum fundi pro reo, ad fundum obligato, tenebitur: quia vsusfructus est ius fundi, l. si à reo. §. si reo. ff. de fideiuss. Et legato fundo debetur etiam vsusfructus, l. Meuius. §. penultim. ff. de lega. 2. quod declarat Iason in l. quod in rerum. §. si vsumfructum. ff. de lega. 1. Vnde Bartol. in l. in venditione. ff. de bon. author. iudic. possid. dicit, quod vsufructuarius est dominus vsusfructus, vt dicitur in d. l. in venditione. & in l. liber homo. de verb. oblig. & dixi in l. interdum. infra eo. Sed non est dominus rei, vel proprietatis, vt hic, & l. falsus. in fin. ff. de furt. ibi, quia vsusfructuarius dominus non est, intelligunt proprietatis, & ideo non tenetur soluere laudimia, vel alia iura à domino solui solita: quia dominus, quo ad hoc, non est, nec mutatur dominium: vt fuit in hoc senatu pro domino Carolo de Roam vsufructuario de Guise contra procuratorem Regium decisum, anno millesimo quingentesimo decimooctauo, die prima Februarij, Aufre. in stylo parlament. aresto 402. scribit quamuis super hoc dubitet Boer. in §. 9. de consuetud. feud. & censuali in consuet. Biturigum: vbi concludit vsufructuario laudimia esse soluẽda ex rebus quæ detinentur ex feudo, licet ipse non soluat ex suo feudo laudimium: quia non mutatur dominium, cum vsusfructus quo ad hoc non sit dominij pars. ergo non debetur laudimium: quod est notandum.

Vsufructuarius an dominus dici possit.

Arestũ quod vsufructuarius laudimia non soluat.

Sed si quis donauerit, vel legauerit vsumfructum, & prohibeat illi, cui donatum est, vel legatum alienationem, ea alienatio arguit ei donatam proprietatem, per text. singul. in l. Proculus. ff. de vsufruct. vbi Bald. & doct. & idem si alterata sit natura vsusfructus, teste Socin. consi. 260. in causa. col. 3. in 2. vol. & Alexan. consil. 150. viso themate. & Francisc. Curt. consil. 14. inuocato, &c. vt veritas, &c. Idem dicemus si quis donauerit domum alicui ad vsum, vel in peculium, vel in habitationem, vt proprietas legata censeatur, si alia verba vsum denotantia non sint expressa, text. sing. in l. donationes in concubinam. §. 1. ff. de dona. secundum Alex. in l. si donatione. num. 14. C. de collatio. & probat hoc Bar. in l. 4. ff. de aliment. & Bald. consil. 59 quædam mulier. volum. 5. Corneus consil. 19. volum. 1. & Socinus consil. 162. visis. num. 10. in 3. volum. Hippolyt. singul. 414. testator. alibi tamen contrarium in hoc teneo in nouo intellectu ad illam legem, donationes in meis no. interpretation.

Vsufructuario alienare prohibito censetur relicta proprietas.

Idem dicimus si quis habeat proprietatem, alter verò vsum, vt is qui habet proprietatem, totam rem habere dicatur, cum vsus minus contineat quam vsusfructus, vt l. 1. ff. de vsu & habita. Et vsus interdum denotat seruitutem, vt in rub. ff. de vsu & habita. Et quandoque non, sed sonat in factum, vt locus ad vsum hominum pertinet, vt l. 1. ff. de locis & itine. publi. & l. 1. §. 1. de itinere actuque priuato. & de his ac etiam de aliis seruitutibus abunde tractauit, ac subtiliter pro more D. Ioan. Corrasius doct. Tholosan. egregius in tit. ff. de seruitut. nunc verò consiliarius in parlamento Tholosano.

De vsu.

Notandæ sunt quædam differentiæ inter vsumfructum & vsum, quas aliquando collegi, vt sequitur. Prima differentia inter vsumfructum & vsum est, quia habens vsum pro victu quotidiano fructus recipere tantum potest, §. 1. Institu. de vsu & habita. l. plenum. §. potest. ff. illo titul. secus in vsufructuario, qui omnes rei capit fructus, & ideo ad onera tenetur, l. hactenus. ff. de vsufruct. & sic plus facit, qui fruitur, l. item quamuis ff. commun. diuidundo. Secunda est, quod vsuarius contra domini voluntatem in re

Differẽtia inter vsumfructum & vsũ.

in re vsuaria habitare non potest.d.§.1.& l.si quis habitatio.§.fin.ff.de vsu & habitatio.diuersum est in vsufructuario, d.l.hactenus.ff.de vsufruct. Tertia est, quod vsuarius ius vtendi alteri vendere, vel locare non potest, d.§.1. sed vsufructuarius sic, nisi ex æquitate, vt aliquid prosit ipsi vsuario. Quarta, quod vsus est indiuiduus, quia in eo necessitas personæ inspicitur, quæ est indiuidua, l.vsus pars. ff.de vsu & habitatio.secus in vsufructu. l.1. §. si vsusfructus.ff.ad legem Falcidiam. Quinta est, quod vsuarius hospites recipere non potest, l. non aliter. ff.de vsu & habitatio. nisi familiam & notum amicum, l.2.§.1. ff. illo titu. Sed vsufructuarius contra, imo domum alteri locare potest, l.arboribus.§.vsusfructus.ff.de vsufructu. Sexta, vsuarius pecorum, vel ouium lac & lanam habere non potest, sed vtetur animalibus ad stercorandum: diuersum erit in vsufructuario, §.item is ad quem. Instit. de vsu & habitat. l.vsufructu legato.ff.de vsufruct. Septima, vsuarius solus agrum reficere non tenetur, quando dominus quicquam emolumenti recipit, l.si domus.ff.de vsu & habitatio. sed in vsufructuario contra, d.l.hactenus.ff.de vsufruct. Octaua, vsuarius colono stare tenetur, l.si habitatio.§.si quid.ff. de vsu & habita. vsufructuarius non, l.arboribus.§. vt vsufructu.& d.l.hactenus.ff.de vsufructu.

In quibus vsus & vsusfructus æquiparantur. Æquiparantur tamen vsus & vsusfructus in lege, filiofamilias.ff.de vsu & habita.& in lege diuus. ibidem, & in l.1.ff.de vsufruct. lega. & in l.3. in fin. de vsufruct. & l. de eadem.de stipulatione seruorum.ac in l.1.& l.quoniam.ff. de vsufruct.earum rerum. Æquiparantur etiam, quia vsusfructus morte finitur, §.finitur. Instit. de vsufruct. nisi in casu l.cum in fundo.§.quod si vxor.de iure dotium.ff. Sic finitur vsus, §.1.de vsu, in Instit.

Heredes fructuarij an habere fructus debeant. Sed nuper à me quæsitum fuit, si vsufructuarius moriatur fructibus pendentibus, & non recollectis, an heredes eius quicquam de fructibus habere debeant: & text. in l.vsufructuarius messem. ff. quib. mod. vsusfruct.amit. decidit vsufructuarij fructus suos fieri, cum eos perceperit.

Perceptionem fructuum accipere debemus, non si perfectè collecti, sed etiam cœpti, id est ita percepti, vt terra continere se fructus desierint: veluti si vuæ vel oliuæ collectæ sint, nondum autem vinum, aut oleum ab aliquo factum sit: statim enim ipse accepisse fructus existimandus est, l.si eius.ff.de rei vindic. & sic sufficit perceptos fructus esse, siue reconditi, vel non, quicquid glo. & doct. in d.l.si vsufructuarius.dicant.facit l.si fur.ff.de vsufruct.

Heredes fructuarij an impensas repetere possint factas in cultura. Sed difficilior est quæstio, an heredes impensas culturæ repetere possint, & semen satum in agro: & dicerem posse per l.prætor.§.quod ait.ff.de bonis autho. iudic. possid. vbi creditor missus in possessionem bonorum debitoris, repetit quod sine dolo malo erogauerit, siue quid in fructibus percipiendis erogauerit, siue in familia alenda, curandáve.§.his verbis. ibidem. facit l.diuortio. §.impendia. ff.soluto matr.ibi, sed hæ impensæ non petentur, cum maritus fructum totius anni retinet.ergo si non retineat fructus, impensæ debentur. Et postea dicit text. quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. & in fine etiam probatur ibidem. Igitur heredibus fructuarij satisfiet de impensis.facit l.quod si heres ff.de vsufructu.Nam fructus dicuntur deductis impensis, l.fructus. ff. de oper. seruor.l. fructus. soluto matri. & fructus transeunt ad proprietarium, l.si vsufructuarius messem.ff.quibus modis vsusfructus amittat.Ergo deductis impensis factis in fructibus serendis, & colendis agris.

Ad hæc non debet quis locupletari cum iactura alterius, lege nam hoc natura. ff. de condict. indeb. & l. iure naturæ. de regu. iur. quod fieret si expensæ non repeterentur factæ gratia fructuum. Et bonæfidei possessor eas recuperat, l. adeo. §. ex diuerso. ff. de acquirend. rerum dom. & §.ex diuerso. Institut. de ret. diuisio. l. domum, C. de rei vindic.

Item si quis impēsas & sumptus vltro fecerit in re aliena, competit ei actio negotiorum gestorum, l.sed vltro.ff. de neg.gest.multo fortius in vsu fructuario, qui ius habebat hoc faciendi: hoc etiam in beneficiati herede locum habet, vt repetat, dicit text.solennis in cap. quicunque.12. quęst.4.Multo fortius vsufructuarius, vt etiam notant doctor. in c.fin. de pecul. cleric. hoc tamen non vidi seruari in herede beneficiati, nisi in terris quas coluisset.

Heredes fructuarij an fundum pro impensa retinere possint. Vltimò dubitatur, an heredes retinere possint fundum ratione expensarum? respondet text. non posse, sed agere poterunt, per l.diuortio. §. interdum. & ibi pulchre Ias. ff. solu.matrim.vbi ait, domino agenti rei vindicatione, non posse opponi exceptionem impensarum, per l. mater.& l. si mancipium. C.de rei vindic. sed de hac retentione plene scripsi in l.non potest videri. infra eodem.

Non refragatur d. l. si vsufructuarius messem. quia illa lex disponit de fructibus, vt sint proprietarij: non tamen negat expensas repetendas, nec aliquid statuit in illis. igitur aliis iuribus standum est. Alioqui vsufructuarius nollet serere, saltem tempore pestis, & infirmitatis, & fundus vacuus maneret, & dominus amitteret omnes fructus: ideo bonum & æquum est, vt semen & expensas restituat proprietarius heredibus fructuarij. quod est notandum. nam dubitare quosdam vidi, ideo hæc nolui prætermittere.

Vsuarius cautionē præstat. Et alias regulariter conueniunt vsus & vsusfructus, nisi in supradictis casibus, & aliis à iure expressis. Etiam pro vsu cauetur, l.huic stipulationi.§.1.ff.vsufructua. quemad. caueat. sicut pro vsufructu, in l.1.C.de vsufruct.

Vsufructuarius quis dicatur. Inde vsufructuarius dicitur, qui habet vsumfructum, vt in rubr.ff de vsufruct. quemad.caueat. Et vsusfructus pecuniæ & vsus idem continent, l.hoc senatusconsultum. in fin.& l.tribus.§.fin.ff.de vsufructu eat.ter. quæ vsu consu. & l.quoniā.ibi, quia in hac specie vsus appellatione etiam fructum contineri magis accipiendum est.

Fructuarius. Aliquando vocatur fructuarius, l.3.§.vnde.ff.de vi & vi arma.l.si de fundo.ibidem.l.fin.vti possidetis.l.quanquam. quod vi aut clam.l.si debitor.de solu.ff.l.si debitor.de pact. scripsi in l.interdum.infra eodem.

Fructuaria stipulatio. Et stipulatio fructuaria, quando promittitur vsusfructus, l.4.§.fin.ff.de verb.obliga.

Vsufructuarius non soluit debita. Vltimò notandum est, quod vsufructuarius, etiam omnium bonorum, non tenetur soluere debita hereditaria, sed pro eis soluendis debent bona vendi hereditatis. text. in l.fin. §. sin autem æs alienum. C.de bonis, quæ liber. & hoc firmat ibi Paul.quem sequuntur Alexand.& Ias.in l.1. in princ.ff. ad Trebell. & est communis ista sententia secundum eos ibi, & Socin.consil.131.in præsenti. col.pen. in 1.vol.& sic iudicauit senatus Parisi.pro domina de Roquebron contra Baronem de Montat, anno 1542. die 2. Iunij, quamuis Bart. tenuerit contra in l. fin. ff. vsufruct. legat. & Guido Papa in decis. Delphin. quæst.541. quidam testator. *Arestum.*

Mater vsufructuaria nō præstat cautionē nisi obligatoriam. Etiam eodem die & aresto fuit decisum matrem vsufructuariam non teneri ad præstandum aliam cautionem, nisi cum hypotheca rerum suarum: sicut patet in l.filio.ff. vt legat.l.iubemus.§.in supradictis.C.ad Trebel. Quamuis in Italia æstimetur vsusfructus ad quartam partem plenæ proprietatis: vt si fundus sit duodecim aureorum, vsusfructus æstimabitur tribus aureis: tamen in hoc Regno Franciæ quatuor æstimatur aureis, & sic ad tertiam partem. & ita tenet curia Parisiens. videte l.hereditatem. ff.ad legem Falcid.& in ciuitate Parisiensi, si quis relinquat vsumfructum omnium bonorum, reduci debet ad quintam partem iuxta consuetudinem, vt censuit senatus anno 1537. die 28.Nouembris, in processu moto inter Gulielmum Puant, & Ioannem Layse. *Vsufructus quomodo æstimetur.* *Arestum.*

Recte. Huius dictionis expositionem tradam in l. hæc verba in stipulatione.infr. eod. quia sua iam satis est onerata materia hæc lex.

Dicimus, hoc verbum fusissime elucidaui in l.3.in fine, supra eod.

Totum, recurrite ad leg. nominis. s. eod. vbi huius dictionis vis, & significatio tradita est à nobis.

Alienus vsusfructus hic dicitur, qui non est iunctus proprietati, nec est illius, cuius est dominium. Et quot

modis quid alienum dicatur, scribam in lege alienatum. infra eodem.

Falsum quid.

Nec falso, dictum est, sed vere dictum est: nam falsum est veritatis immutatio. text. in authent. de instrumen. cautela & fide, in princip. colla. 6. & est contrarium vero. quid enim tam contrarium vero, quam falsum? sicut de errore loquitur l. si per errorem. ff. de iurisdictio. omnium iudic.

Colligitur ex isto text. quod habens proprietatem, & illam vendens, licet dicat totum fundum, vel domum suam, non dicitur falsus venditor, licet vsusfructus pertineat ad alium: alioqui falso diceretur res sua, licet teneatur ad id quod interest, vt superius dictum extitit. Tria enim requiruntur, antequam quis possit condemnari falsi.

Antequã quis dãnetur falsi quot requiruntur.

Primò requiritur immutatam esse veritatem, per d. §. 1. & l. quid sit falsum. ff. de falsis. Matthæ. de Afflictis decisio. vlti. num. 8. Secundò in mutatione veritatis dolus interuenisse debet: alioqui non damnabitur tanquam falsarius, §. item lex Cornelia. de falsis. titul. de public. iud. in Institu. Ideo impuberem in falsum incidere dicendum non est, cum dolus malus in eam ætatem non cadat, l. impuberem. ff. de fals. Tertiò requiritur, quod falsum commissum alicui noceat: si autem nemo læderetur, falsi condemnari quis non posset, per gloss. singu. in lege, damns. in verbo priuatus. C. de fals. quam notat ad hoc Lanfranc. in repetit. cap. quoniam contra. in verbo testium depositiones. col. 6. de proba. Iaso. consil. 153. col. 3. volum. 3. & Hippolyt. in consil. 53. nu. 31. & abunde scripsi alibi, & est text. in l. 1. C. de mutario. no.

Non falso & non proprie differunt.

Item colligitur ex his verbis nec falso, aliud esse dicere non falso rem meam dici, vel non proprie, vt Socin. & alij ponderando istũ text. dicunt in lege serui. §. 1. ff. de legat. 1. Nam quod large dicitur, non propterea falsum vocatur, tamen non proprie dicitur.

Testis quando à falso excusari possit.

Ideo infertur, si testis in depositione sua aliquo termino impropriè vtatur, non dicitur ob hoc falsus testis, quia verbum impropriè sumitur, lege secunda. ff. de testa. vbi Bald. & Imol. & sic testes qui concordari possunt per verbi improprietatem, non dicentur deposuisse falsum, vt plenè scribit Felin. in c. cum tu. de testib. & docto. in l. 2. in fin. ff. si cert. petat. Dixi in tracta. de reprobatio. & saluatio. testib. in verbo concordia.

§. Quintus Mutius ait partis appellatione rem pro indiuiso significari. Nam quod pro diuiso nostrum sit, id non partem, sed totum esse: Seruius non ineleganter partis appellatione vtrumque significari.

Pars diuisa & indiuisa quomodo vocari possit.

Appellatione partis etiam venit res pro diuiso sequendo opinionem Seruij, & hoc ratione totius rei habita. Ideo si diuisione inter fratres facta alter vendat partem suam, licet sit diuisa, valet venditio, quia partem appellat ratione totius hereditatis. & sic non erit absurda Mutij sententia, quamuis doctores hic aliter sentiant: & vtrumque appellatione partis venit, siue pro diuiso, siue pro indiuiso, vt dicam plenius in lege, nomine filiarum. §. portionis. infra eod. facit l. locus. ff. de aeq. possessio. & l. 3. de officio assesso. & probat esse text. si intelligatur, id non partem esse tantum, sed totum, vt dicam in l. hæc verba quanti. infra eod.

Intelligite partem diuisam esse partem, habita ratione totius, & in fauorabilibus veniret tanquam pars, sed si de ipsius rei incommodo tractaretur, tunc diuisione facta non dicetur pars, vnde facta diuisione domus, vel fundi, alteri parti seruitus imponi poterit, quod non fieret ante diuisionem, quia per partes seruitus imponi non posset. l. si quis duas. §. si quis partem. ff. commu. prædio. l. 2. de seruit. Et communia prædia accipere debemus, si pro indiuiso communia sint, Vlpian. in l. magis puto. in fin. ff. de rebus cor.

Secundò si materia vel ratio refragetur, tunc partis appellatione non veniet res diuisa, alioqui secus, l. plane. 1. in fin. ff. de legat. 1. vt si quis ita leget, fundum Titio do, vt eum pro parte habeat, partem tantum habiturum Titium. videtur enim fundi appellatione non totum fundum, sed partem appellasse. Nam & pars fundi fundus recte appellatur.

Tertiò quando mens testatoris aliud suaderet, l. Caius. in fin. ff. de leg. 2.

Quartò res communis pro indiuiso non potest dici Titij esse, vel alterius, antequam diuisa sit, l. lucius. 1. §. 1. infra eo. vbi dicam. facit l. magis. in fin. ff. de rebus cor. quia genitiuus denotat dominiũ, vt sentiunt docto. in proœm. ff. An autem & id quod est meum pro parte, possit dici meum simpliciter, prolixe more suo tractat Ioan. Igneus in l. 1. §. domini. ff. de senatusc. Silan. post Bart. Ias. & alios in l. serui electione. §. 1. de legat. 1.

Quintò lapis exemptus ex re communi pro indiuiso, est communis etiam pro indiuiso, l. pro regione. ff. de acquir. rer. dom. Eorum quoque, quæ sine interitu diuidi non possunt, partem peti posse constat, Paul. in l. fructus. in fin. ff. de rei vendic.

Pars indiuisa an capi & saisiri possit, & quomodo.

Sextò postquam partis appellatione etiam venit res indiuisa, poterit fieri manus iniectio partis Titij etiam non diuisæ, & sicut vulgo dicitur, *se fera la saisie de la partie appartenante à N. tel, prenant telle part & portion, qui luy appartiendra.* Cuius pars est communis pro indiuiso. Sed ista manus iniectio non debet referri, vel designari ad certum locum: sed, vt dixi, intellectu capitur pars Titij, quæ postea ex diuisione apparebit certa. facit l. plures. ff. de damno infecto. quod notandum est: multos enim vidi in ea re titubare.

Arestum. Dominus census capi & saisiri totã rem pro censu non soluto.

Septimò fuit decisum in senatu anno 1536. die 26. Februarij, dominum pro parte ob censum non solutum, posse saisire totam hereditatem, exprimendo tamen pro dimidia parte censum esse prehensam, & captam. Alias non valeret, vt practici dicunt, saisimentum. quod est notandum. Et dominus censualis tertiæ partis, omnes fructus ex tertia parte prouenientes capere, seu saisire potest, pro defectu solutionis census, dummodo exprimat pro qua parte saisit, & manum iniicit, vt sæpius in forensi iudicio vidi iudicari.

Pars pro indiuiso in casu nouitatis quomodo tractari debeat.

Octauò si quis in nouitatis casu conqueratur de tertia parte bonorum non diuisa, vel de tertia domus Titij parte, tota domus vel bona omnia ad manum ponentur Regiam: & partibus auditis iudex pronuntiabit, quod dominus partis non contentiosæ recipiet fructus suæ partis, quos solitus est recipere. Nam super parte pro indiuiso

Reditus an constitui super re indiuisa possit.

potest reditus constitui, & vendi, l. 1. vbi docto. C. communi diuidũdo. l. falso. de commun. rer. alien. Potest etiam pars pro indiuiso dari in dotem, l. ante. C. de iur. dot. & donari, l. portionem. C. de donat. & vsusfructus constitui, l. vsusfructus ab initio. ff. de vsufructu.

Disiuncti quãdo dicantur.

Nonò decidit de Ripa in l. re coniuncti. col. 1. ff. de legat. 3. quod licet vnitas sermonis faciat coniunctionem verbalem, tamen quando omnimoda disiunctio fit, tunc dicuntur disiuncti omni disiunctione reali: vt si Titio & Sempronio legem singulas fundi partes, vel singulos seruos, per l. huiusmodi. §. quibus. ff. de leg. 1. & per hanc legem consuluit. Ias. consil. 214. in causa. vol. 2. vbi consuluit ius accrescendi non habere locum in legato dotis mille librarum facto singulis filiabus, si vna moriatur ante legatum adeptum. vide quæ scripsi in l. triplici. infra eodem.

Pars debita alicui non est in meliori loco tribuenda.

Decimò qui debet habere dimidiam partem rei, non poterit petere, vt in meliori sit illi pars facienda: sed debet esse tam in lucro, quam in damno, l. qui vtilia. C. de omni agro deserto. lib. 11. alias esset diuisio leonina, teste Baldo consilio quadringentesimo trigesimoquinto, proponitur. in primo volumine per l. si non fuerint. §. fina. ff. pro socio.

Iurisdictio inæqualis quomodo diuidi debet.

Vndecimò quando sunt duo domini castri iurisdictionem habentes inæqualem, & pro indiuiso, quomodo exerceri iurisdictio debeat? Respondeo, conuenire debent, & simul

simul creare officiales, qui eisdem iurent, vt emendas & fructus iurisdictionis, seu emolumenta cuilibet pro illis partibus assignent, pro quibus sunt domini. & pro hoc est text. in l. huiusmodi. §. fin. ff. de legat. 1. vel si non conueniant, diuiditur iurisdictio per tempora, vt is qui septem partes iurisdictionis habet, iurisdictionem exercere possit septem mensibus: is vero qui quinque partes habet, quinque mensibus. sic fuit decisum Burdegalæ, vt refert Boërius in decisio. Burdegalen. q. 5. quid, duo sunt.

Arrestum.

Vnus ex dominis non potest alterum condominum punire.

Duodecimò si duo sint domini vnius castri, cui inhæreat iurisdictio, & alter committat delictum, alius non poterit condominum socium suum punire, sed superior. Bartolus & alij in l. fin. ff. de rerum diuis. Bald. in §. fin. qualiter vassal. iura debe. fideli. facit l. damni. 3. §. fin. cum parietem. ff. de damno infecto: quia par in parem non habet imperium, l. 4. ff. de arbitr. nisi mora esset periculum allatura. Bald. in d. l. fin. hoc pluribus probat, & refert Ias. in l. 1. num. 71. ff. de offic. eius. facit l. 1. in fin. & l. diuus. ff. de feriis. l. de pupillo. §. si quis riuos. de no. oper. nuntia. cap. licet. de feriis.

An possit condominus officiales alterius domini in carcerem ponere. Arrestum.

Decimotertiò cum quidam diceret se condominum alicuius loci pro indiuiso, & eius officiales inibi vellent exercere iurisdictionem, fuerunt per alterum dominum in carcerem detrusi, dicentem se posse etiam pœnali iudicio suam tueri iurisdictionem, per legem vnam. ff. si quis ius dicent. non obtempa. Tamen perperam factum curia iudicauit, quia ad solum Regem spectat, turbantes suam iurisdictionem in carcerem coniicere: alij verò interdicto vti possunt. text. ad hoc accommodus, in l. 1. §. necessario. ff. si mulier ventris no. Bal. consil. 366. quanquam. in 3. vol. vide Albert. Brunum in consil. 93. in causa. in materia feudo. etiam quia non erat dominus nisi pro parte, qui non potest onus alteri domino imponere, l. 2. ff. de seruit. l. si quis duas. §. si quis. communia prædio.

Vendere partē quando quis possit inconsulto socio.

Vltimò si statuto vel consuetudine cautum sit, vt habens partem domus, eam inconsulto socio vendere non possit, si paries intermedius adiectus sit & diuisa domus, poterit vendi inconsulto socio, quia iam non est pars domus, sed vna domus ab altera: per istum text. & l. si in rem. in fin. ff. de rei vindic. & l. si quis duas. §. si quis partem. ff. comm. prædiorum. & l. magis. §. fin. de reb. eo. & l. Caius. in fin. de leg. 2. Alia nunc omitto, ad phrases huius legis veniens: & notate has vtilitates, quas non inuenietis per iuris nostri interpretes traditas. in ipso enim Parisiens. palatio hæc didici, quæ praxim respiciunt.

Pro indiuiso quid significat.

Pro indiuiso, id est indiuisum. vnde res pro indiuiso dicitur, non diuisa, non secta, de qua loquitur Iurisconsult. in l. si is cui. ibi, communionem pro indiuiso. ff. de solutio. l. non possumus. in fine, ibi, pro indiuiso mihi restitui iubeat. si pars heredita. peta. l. placet vel certæ partis, vel pro indiuiso vsumfructum non vtendo amitti. quibus mod. vsusfruct. amitta. l. 4. §. si alter. finium regund. l. arbor. commun. diuid. l. si vt certo. §. fin. commod.

Pro diuiso quid.

Pro diuiso dicitur res, id est diuisa, l. si in rem. in fin. ff. de rei vindic. ibi, si quis fundum regionibus diuiserit, & partem pro diuiso, id est partem diuisam tradiderit, potest alterutri parti seruitutem imponere, quia non est pars fundi, sed fundus, d. l. si quis duas. §. si quis. ff. commu. prædio. De vtroque scribit Iurisconsultus in l. si quis cum totum. in princ. ff. de exceptio. rei iudica. & l. ex mille. de euictio. & l. 5. de vsufructu.

Diuisio.

Diuisio, sectio, separatio, vt in rubr. de diuisio. stipu. in Instit. & de rer. diuisio. ibidem, & ff. Quæ diuisio perfecta bimembris esse debet. l. 1. ff. de rer. diuisio. l. 3. de statu hom. vel ad bimembrem reducibilis, teste philosopho.

Diuisio bimembris.

Diuiduæ seruitutes.

Diuiduæ seruitutes non sunt excepto vsufructu, id est diuidi non possunt, l. 1. §. si vsufruct. ff. ad legem Falcid. l. 2. & l. seruitutes non diuiduntur. de verb. obliga. Et Bartho. Sanxius, vulgo Baseoletus edidit tractat. diuidui & indiuidui, vbi plene ista prosequitur.

Pro, de hac dictione scribam in l. coniunctionem. infra eodem.

Vtrunque. Vterque & vnum & alterum significat, quod vulgò dicimus, *& l'vn & l'autre, les deux*. Et hoc text. probatur id, & in l. sæpe. l. speciosus. & l. seq. l. quæstio. in fin. l. hæc verba ille. l. annieulus. 1. §. 1. secundum communem intellectum. l. pronuntiatio. in princip. & l. si qua pœna. infra eod. scripsi in l. vna. in 4. notab. C. de senten. quæ pro eo quod interest. vbi dixi proprie ad duo referri, per l. 2. de eo quod certo loco. ff. & l. ait prætor. §. si quid ibi, vtriusque fraus reiicietur, id est testatoris & ipsius. quæ in fraud. cred. & ibi alia iura adduxi. *Vterque.*

Et ista dictio vterque collectiuè capitur, & vnum & alterum requirit, quod est vtile ad sequentia. Vnde si iudex ab vtraque parte duos habere aureos debeat, tam ab vna, quam altera duos habebit aureos, vt decidit text. iuncta gloss. in §. ne autem sub. vers. si quis autem. in authen. de iudic. coll. 6. facit gloss. in verbo vtrumque. in l. si duas. ff. de excusa. tuto. *Iudex salarium ab vtraque parte an habeat.*

Item si fuerint instituti duo, & tertius substitutus, si vterque decedat: nisi vterque mortuus fuerit, non admittetur substitutus, per l. cum quidam. C. de impuber. vbi docto. abunde tradunt: & in l. qui duos. de reb. dub. Et diuisim aliquando accipitur. Vnde qui duos constituit procuratores, vt vterque gerat, tunc vterque insolidum constitutus censetur, nec est necesse eos communicare actum officij inter se, sed quilibet per se constitutus censetur, per l. creditor. §. duobus. ff. manda. notatur in l. si pluribus. de leg. 2. & Bald. nominatim. in l. si apud. C. de appellatio. *De substitutis & procuratoribus.*

Dictio vero vter distributiue capitur, vt in lege vter. ff. de conditio. institu. id est quis ex duobus. Gallice, *l'vn des deux, quel que soit des deux*. Bart. in lege hoc articulo. in fin. ff. de hered. instituen. l. qui venenum. & l. pupillus. infra eo. Interdum vtrum, significat au, interrogatiue, l. Nepos Proculo. & l. in lege censoria. infra eo. Vtrumne, idem. l. verbum erit. infra eod. In his non semper immorandum est, sed alia parere oportet: partum ergo amplectamur. *Vter.* *Vtrumne.*

VLPIA. LIBRO DECIMOSEXTO
Ad Edictum. Lex xxvj.

Partum non esse rei furtiuæ partem, Scæuola libro vndecimo quæstionum scribit.

Partus editus à matre furtiua, an vsucapiatur.

Partus non est pars rei furtiuæ: ex quo infertur ad vtilitates sequentes, primò partum vsucapi posse, quamuis mater vsucapi non possit, quia est furtiua, sed non partus: quod est verum. quando mater concepit, & peperit apud bonæ fidei possessorem, lege seruus. ff. pro emptore. l. si mater. & l. qui ob pactionem. cum l. seq. C. illo titu. diuersum est si apud furem partus rei furtiuæ esset editus, vel conceptus, lege ancillæ. C. de furtis. scribam in l. bonæ fidei. infra eod.

Etiam sufficit, si conceperit apud heredē furis ignorantem, & natus fuerit apud bonæfidei emptorem, l. si aliena. §. fin. ff. de vsucapio. vbi partum rei furtiuæ partem non esse scribitur, vt hic. Cæterum si esset pars, nec etiam si apud bonæfidei emptorem peperisset, vsucapi posset. Ideo editus partus non est rei furtiuæ pars, secus ante, vt glo. & doct. ibi. Etiam ex qua causa quis ancillam vsucapiet, nisi lex duodecim tabularum, vel Atinia obstaret, ex ea causa necesse est partum vsucapi, l. non solum. ff. de vsucapio. in princ. De hac lege Atinia loquitur Gellius lib. 17. cap. 7. post Iurisconf. in l. sequitur. §. quod autem. & seq. ff. de vsucap.

Secundò etiam de partu, sicut de matre, & traditio, & cautio de dolo est necessaria, l. præterea. in fine. ff. de rei vindic. & eadem est causa partus, & matris non furtiuæ.

Tertiò quando editus erat partus tempore furti, vel prægnans ancilla, tunc partus editus erit pars rei furtiuæ quo ad hoc, vt vsucapi non possit, quia vitio furti affectus est, l. qui vas. §. si ancilla. ff. de furtis. Si tamen peperit apud bonæfidei possessorem, furti agi non poterit pro partu, quia non est noua contrectatio. Bart. & Bald. & l. ancillæ. C. de furt. Sed in æstimatione ancillæ habetur ratio *Partus quando ratio habeatur.*

ratio æstimationis partus, l.inficiando.§.infans. ff.de furt.

Quartò bonæ fidei possessor habet Publicianam actionem, si partus sit apud eum & conceptus, & editus, l. si ego.§.partus.ff.de Publicia.in rem actio.

Res in fraudē alienata cum partu reuocātur, & sua causa.

Quintò reuocantur res alienatæ in fraudem creditorum cum sua causa, vt fructus & partus restituantur, l. ait prætor.§.per hanc.& §.partum.ff.quæ in fraud.credito. Et si quis ancillam precario rogauerit, id actum videtur, vt etiam quod ex ancilla natum esset, in eadem causa haberetur.l.quamuis.ff.de precario.

Sextò idem in partu vaccæ, vel alterius animalis, sicut in partu ancillæ: nisi quod partus bestiæ in illo casu efficitur bonæfidei possessoris, in quo vsucapi potest: videlicet quando est conceptus partus vaccæ & editus apud bonæfidei possessorem, statim ipse efficitur dominus; quia partus animalium est in fructu, secus in partu ancillæ, lege,qui vas.§.idem in pecudibus. ff. de furtis, & in l. sequitur. §. lana. de vsucap. gloss. & docto.in d.l.ancillæ. C.de furtis. Et quare partus in fructu non sit, dicit text. in l.in pecudum.ff.de vsuris. Absurdū enim videbatur hominem in fructu esse,cùm omnes fructus rerum natura hominum causa comparauerit.§.in pecudum.de rer. diuis. in Institu. Videte Alex.lib.genial.dier.1.cap.1.

Septimò si ante vsucapionem completam bonæfidei possessor sciuerit rem alienam esse, vsucapere illam etiam tunc non poterit,per text.in l.sequitur. §.de illo.ff.de vsucapio.iuxta tamen distinctionem l.si ancillam.ff.pro suo.

Donata equa an partus cōtineatur.

Octauò si quis mihi donet equam, non videtur mihi donare partum eius,cum partus non sit pars rei,scilicet integralis:sicut domus,paries,& tectum,partes domus sunt, l.eum qui ædes.ff.de vsucapio.& supra dictum est in l.proxima.facit l.partum.ff.de vsuris.l.fin.de acq.rer.dom.

Vendita equa quādo partus debeatur.

Nonò si vendam equam, non videor vendere partum, per hanc legem,cum non sit pars rei furtiuæ,nisi in partu existente in ventre:quia tunc dicitur portio viscerum matris,l.1.§.ex hoc rescripto.ff.de ventre inspic. licet proprie non dicatur partus,antequam sit editus,cum dicatur à pario,& parere non dicitur antequam edat in lucem:& sicut res diuisa non dicitur pars, sed totum quippiam, vt suprà dictum est in proximo §.in fine,sic partus à matre diuisus non dicitur pars matris. Vnde qui debet habere præmium pro quolibet lupo capto, si ceperit lupam prægnantem, non habebit duplex salarium, secundum doctores in l.qui in vtero.ff.de stat.homin.& Vincent.Hercul.firmat in l.lege Falcid.ff.ad legem Falcid.& Benedic.in repet.cap.Raynutius.in verbo soboles quam gestabat.nu.61.parte 2. Secundò derogatur in partu lactente, qui nondum pauit, nec comedit:tunc enim tanquam connexus seu cohærens matri deberetur emptori matris:secus si iam pascere per se,& viuere posset sine matre,vt Bald.notat in c.translato.& ibi Barb.nu.38.de constitu.

Mors differtur mulieri prægnanti.

Decimò si mulier prægnans accusata fuerit homicidij, & ad mortem damnata,debet differri executio, donec pepererit,l.prægnantis.ff.de pœnis. & is partus fisci impensis est alendus, & si nutrix non inueniretur, mulier condemnata esset custodienda ad suum partum alendum,teste Alber.in l.Imperator.ff.de stat.homin.& Matthæ.de Afflictis in constitutio. Neapolit.lib.1.rub.de pœna mulier.

Supponēs partum qua pœna puniatur.

Vndecimò qui supponit partum,crimen falsi committit, & huius criminis soli accusant parentes, vel illi quorum interest,l.lege Cornelia testamentaria.ff.de falsis.Nec differtur hæc quæstio in tempus pubertatis,sicut aliæ causæ ciuiles,vt per tot.titu.de Carbo.edicto.Et talis querela suppositi partus nulla temporis præscriptione tollitur, l. qui falsum. §.accusatio. ff.de falsis.glos.in l.1.in princi. in verbo qui falsam.ff.de liber.agnoscend. sic consuluit Dec. consil. 342. in causa partus. q.1. licet quæstio falsi viginti annis tollatur,l.querelam.C.de fals.

Partus & fœtus differētia.

Duodecimò Iurisconsulti vt plurimū, quando loquuntur de eo,quod natum est ex muliere,partum dicunt:si autem natum sit ex animalibus, frequentius fœtum. text. in lege,potest.ff.de vsucap.d.§.in pecudum,cum §.seq.de rer. diuisio.in Institutio.licet interdum vocetur partus gregis, & pecorum,in l.sed & si lege. §.fin. ff. de petit.heredit. & aliquando dicitur magis animalis, quam hominis partus, l.quæreret. infra eod.

Pœna mulieris abigentis partum. l.Cicero. enucleatur, & ei additur.

Decimotertiò diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt, eam quæ data opera abegerit partum, à præside in temporale exilium dandam.Indignum enim videri potest, impune eam maritum liberis fraudasse,l.diuus.ff.de extraord.crim.Text.tamen valde elegans in l.Cicero.ff.de pœnis, sic ait;Cicero in ora.pro A. Cluentio Auito sic rescripsit,Milesiam quandam mulierem,cū essem in Asia,quod ab heredibus secundis accepta pecunia partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam. subiungit inibi Cicero rationem piissimam, ita conceptam: Neque iniuria, quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis,heredem familiæ,designatum reipublicæ ciuem sustulisset. Et mirandum est quod conditores Pandectarum hanc rationem omiserint:certe bonum esset eam addi,& conscribi in d.l.Cicero.cū Iuriscon.reliquum ab eo acceperit.

Conciliantur leges inuicem pugnantes.

Et quamuis hæ leges videantur inter se pugnare:si tamen recte considerentur,sic conciliari poterunt, vt abigens partum non animatum in exilium mitti debeat,l.si mulierum. ff.de sicar.& d.l.diuus.si autem post animam infusam, summo supplicio afficiatur, tanquam homicida:per text.in l. si quis aliquid. §. qui abortionis.ff. de pœnis.& glo.in d.l.diuus.

Puerpera priuilegia habet.

Decimoquartò mulier post partum decumbere poterit,& eo tempore,trium hebdomadarum,vel alio consueto,inspecta mulieris conditione, iuuabitur priuilegio, ne ad iudicem vocata comparere teneatur, l. 2, §. si non propter valetudinem.ff.si quis cautio. vt dixi in tracta. de excusatio. & exoniis, in 5. tomo commentar. ad constitut. Regias.Alia priuilegia huius decumbētis mulieris scribam in l.illa verba optimus.infra eo. Omitto quod Chrisog.in histor.Persica scribit,In Euphrate fluuio Parthiæ,lapis gignitur dictus Ætites, quem obstetrices mulieribus in difficultate partus ventri imponunt:vnde statim sine dolore pariunt.Quod cum contra Dei opt.maxi. statutum, in dolore paries,sit,mihi persuadere non possum id verum esse. sed de hac re vide Plinium lib.36.cap.21.

Praxis ad sedandum dolorē mulierum parturientiū.

Res furtiua quæ sit.

Furtiua. Furtiua res dicitur hic, vt in l.potestatis.infra eod.videlicet res furto subtracta: & in l. mulieris. §. desinere. supra eod. & in tit. ff. de condict. furt. l.furtiuæ.de vsucap. in Instit.

De fure in l.aliud est promittere.& in l.fugitiuus. infra eod. & per totum tit.de furt.

Res furtiua quando ꝑ sit intra domum alicuius perquiri, & ea nō inuenta iniuriarum agi non potest.

Notandum est, quod si suspicio sit rem furtiuam esse apud aliquem, dominus rei non poterit ingredi illam domum & suam rem ibi perquirere, sed authoritate iudicis hoc fieri poterit: quæ cum causa non deficiet,l.requirendi.C.de seruis fugit. vbi doctor.Iacob. Rebuffus in l.omnes.C.de aquæductu,lib.11. Petr.Iacob. in rubr. de actio. furti nec manifesti.§.modo quæritur. Angel. in tracta. de maleficiis, in verbo vestem. in fin. Et si is suspectus non permitteret ingredi iudicem, centum aureorum mulcta puniri posset, l.1. §.hoc autem. ff.de seruis fugitiuis. Et si perquisitio iudicis authoritate facta fuerit, nec tamen res fuerit inuenta apud illum suspectum, non aget is actione iniuriarum contra partem. Nam qui iussu iudicis aliquid agit,dolo carere videtur, l.non videtur. § fin. ff.de reg.iur. gloss.& Ioan.de Platea in l.quosdam.C.de metalla.lib.11. Et ita fuit cōclusum in curia Burdegalensi, vt refert Boër. in decis.Burdegal.q.174.licitum sit.plene Hippolyt.in practica sua,§.diligenter.in fin. Alia nunc de partu non parturiemus,sed agros colendo producere faciamus.

IDEM LIBRO DECIMOSEPTIMO
Ad Edictum. Lex xxvij.

Ager est locus, qui sine villa est.

Ager vnde dictus.

Locus sine villa,& ædificio, ager dicitur: vulgus vocat campum, *vn champ.* Ager quippe ab agendo dictus est, quod

quod in eo aliquid agatur, teste Varrone & Alcia. hic, & Luca de Penna in l. vsum aquæ. col.3. C. de aquæductu, lib.11. quod reprehendit Quintilianus lib.1. in his tamen non immoror. Sed hæc nomina ager & fundus pro eodem capit Iurisconsultus in l.quædam.ff.de rei vindicatio. & l. adeo.§.insula.cum §.seq.ff.de acquir.rer.domin. Differentiam tamen inter agrum & fundum scribit idem in l.quæstio.infra eod.de agro loquitur l.in lege Censoria. & l.pupillus.§.territorium. infra eod.

Ager etiam cum ædificio dicitur. Aliquando ager, si materia hoc exposcat, dicitur etiam vbi est ædificium. Nam lege Iulia de vi publica tenetur, qui arma, tela, domi suæ, agróve in villa præter vsum venationis coëgerit, l.1. ff. de vi publica. & l. scire oportet. quoniam qui in agro permanet, incola esse non existimatur.ff.ad municipa.& non potest quis in agro degere, nisi sit ibi domus: & tunc capitur pro villa, l. ius dandi. ff. de tuto.& curato.dat.ab his.l.pupillus.§.incola.infra cod.l.sacra. de rerum diuisio.

Villa quid sit. Et villa dicitur domus extra vrbem in agris facta, in l. locus.§.vrbana prædia.l.fundi.infra eod. A vili dicitur, vt quidam dicunt, quod in villa omnia viliora sint, quàm in vrbe, vel, teste Varrone de re rustica lib.1.c.2.& cap.12. eo quod à villico in eam conuehuntur fructus, & euehuntur, cum veneunt. & villicus quis dicatur, scripsi in l. vrbana familia. in verbo à villico. infra eod. & de villa vrbana ac rustica, in lege vrbana prædia.in versic.plane.infra eodem.

Sed regulariter & propriè locus sine ædificio ruri ager appellatur, l.si ager. ff. de rei vindica. & l. & si amicis. de adulter. l. milites agrum. ff. de re milit. l. sciendum. §.1. qui satisd. cogan. cap. nulli. de reb. eccle. non alienan. de quo Euripides,

Ager est pater viuendi.
ὁ πάντῃ χλῶν δεῖν ἀνθρώποις ἀγρὸς,
Πενίαν συγκρύπτειν ἐπίσταται μόνος. hoc est,
Sane viuendi pater hominibus ager:
Solus nouit abscondere paupertatem.

Area quid. Locus verò sine ædificio in vrbe area dicitur, l. fundi. infra eod.l.si in area. ff. de condictio. indeb. vulgo platea vocatur, locus in vrbe purus.

Agricultura. Hinc ab agro agricultura, pro agrorum cultu, vt per text. in l. æquissimum. §. proinde ibi, si nihil agriculturæ nocebit.ff.de vsufructu.glo.& docto.in rubr.C.de agrico. & censit.lib.11.& ibi Lucas de Penna.text.in c.fin.de treuga & pace.

Agricolæ. Et agricolæ postea sequuntur, siue agricultores, in l.cum de indebito.§.si autem is. ff. de probatio. Qui licet in iure multa habeant priuilegia, vt in l.1.C.de agrico. & censit.libr.11.& ibi docto.authen.agricultores. C. quæ res pignori oblig.poss.d.c.fin.de treuga:tamen hodie sunt omnium serui, & illos contemptui apud multos esse dicit Cæli.lib.6.cap.25.& horum quidam sunt plantatores, vinitores, hortulani, olitores, lignatores, olearores, & alij, vt per Pollucem.

Agri deserti. Agri deserti dicuntur derelicti, inculti, & neglecti, per totum titul. C. de omni agro deserto. lib. 11. Interdum

Ager pro territorio. ager pro territorio capitur, si iungatur adiectiuum, vt ager Parisiensis, Tholosanus, Narbonensis, &c. id est territorium:& ager numero plurali caret, authore Valla. lib.4. sed hoc grammaticis relinquo. de agellis loquitur l. prædia.in fin.ff.de fund. instr.

Agraria lex. Agraria lex, de agris Hernicis lata, vt dimidia illorum pars Latinis, altera pars plebi daretur, vt Liuius lib.2. ab vrbe condita scribit. ob quam legem postea multa successerunt incommoda, vt est videre apud eundem Liuium & alios: de qua habetur mentio in l.fin. de termino moto. ff. & plures agrarias leges congerit Ioan. Zas. in catalog. legum antiq.

Ager dominicus. Aliquando ager dominicus vocatur monachorum religio: nempe sicut ager terrenus fructus temporales affert, ita religio fructus spiritales afferre debet, clem.ne in agro. de statu monachorum, & ibi Bonifac. Vital.& theologi sic capiunt agrum, vt & pro conscientia, & statu perfectionis, contemplationis, pro mundo, paradiso, & inferno, vt explicat Bercor. in verbo Ager.

Agger quid. Agger verò cum duplici gg, est terræ congeries siue cumulus, & moles prominens, & sursum eleuata, vt custodia prætendatur, ab aggerendo, lege, prædia. §.penultimo. ff. de fundo instruct. vbi aggeres cedunt fundo legato. & in rubrica C.de Nili agger. non rumpend. Et hos Nili aggeres Iurisconsultus χώματα vocat in lege, sacculari j.ff.de extraordina. crimin. §. in Ægypto. χῶμα Græcè, Latinis agger est. Et cuius expensis fieri debeant hi aggeres, tradit Bartolus & Rebuffus in l.fin. de immunita. nemi. concedenda, lib.10.& an possit cogi vicinus ad muniendum aggerem destructum, quod non docet text.in l.2.§.item Varus.& lege, quod Principi.in fin. ff. de aqua plu.arcen. hos aggeres Turonenses & Andegauenses munire sciunt, ne

Agger consecratus. illis aqua fluuialis noceat Ligeris. Inde aggeres consecratos pro sepulchris dicit Imperator in lege, pergit. C.de sepulch.viola. Reliqua dicentur in lege, fundi. infra eod.

Sine. *Sine.* Hæc dictio sine, teste Albert. in suo dictio. tria significat. primo priuat, negat, & excludit, sed ista idem pene significant. priuare enim est excludere, & à me separare, & vulgo dicimus *sans*, vt hic sine villa, *sans ville*. lege, locus.ibi, sine villa.infra eod.& Iurisconsultus in hoc titulo sæpius vritur, vt in lege, creditores, ibi, sine vlla exceptionis perpetuæ remotione.supra eod. Vnde si quis vendit domum sine viridario, emptor viridarium non habebit, cum sit exclusum. Benedic. in c.Raynutius. in verb. & hortum. de testamentis.

Sine verbis, lege, Labeo. secunda, in fine supra eod. vide legem, sæpe. legem, hereditatis. primam: legem, aliud. legem, Massurius. legem, non est sine. legẽ, habere.& legem, nullum.§.viduam. infr.eod.

Alias possem hic cumulare phrases quas omitto, quia eius dictionis non variatur significatio: ponitur enim fere priuatiuè, pro absque, præter, citra. Vnde si quis donauerit mihi domum sine supellectili, non habebo eam supellectilem: quia hæc dictio sine, eam excludit, & priuat, ne veniat per prædicta. videte in l.malum. §. viduam. & l. qui fundum. infra eod.ibi aliqua scribam. nunc mihi stipendia quærenda sunt.

§. Stipendium à stipe appellatum est, quod per stipes, id est modica æra colligatur: idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait: & sane appellatur à contributione tributum, vel ex eo quod militibus tribuatur.

Text. elucidatio, & diuisio. Tria in hoc §. docentur. Primò de stipendio agitur: secundò de tributo, quod stipendium possit vocari tributum: tertiò vnde dicatur, explicat Iurisconsultus, sic dicens: Stipendium à stipe appellatum est, quia per stipes, id est modica æra colligebatur à populo, & militibus postea erogabatur: quod item tributum vocari potest, vel à contributione, vel quod tribueretur militibus: vel vt quidam dicunt, à stipe & pondere, quasi stips ponderata sit. sequamur Iurisconsultos.

Stips quid sit, & quibus liceat cogere. Aduertendum est quod stips stipis dicitur pecunia, quam olim veteres ad deorum sacrificia, vel ad porrigendum mendicis colligebant. Verum quia exhauriebant domos antiquorum, qui facile diis, quæ habebant, concedebant, Exod.32. ob id lata fuit lex duodecim tabularum, id

Lex 12. Tab. prohibens his verbis, Ne quis stipem cogito, præter Idææ matris famulos, eósque iustis diebus: teste Cicer. libro secundo de legib.

Declaratio ad titulũ de mẽdicãt. validis. Pecuniã imponere & colligere sine Principis permissu nõ licet. Demum habita illius antiquæ legis duodecim tabularum ratione, fuit lata lex, quæ prohibet mendicantibus stipem cogere, vt in rubr. C. de mendicand. valid. lib.11. verum quia Imperatores vt militibus satisfacerent, stipem à populo collegerunt, & collectam militibus dederunt, eo stipendium vocatum fuit, quasi stipis pendium. Sed postea generaliter hoc nomen acceptum est pro omni salario cuiusque personæ, vt inferius dicetur. hoc tamen iure vtimur adhuc in Frãcia, ne populus audeat colligere stipem, aut pecuniam, ne primores quidem ciuitatis, etiam pro

rebus necessariis, nisi ex Principis concessione & authoritate: quamuis iure digestorum tenuioribus permitteretur stipem menstruam conferre, l. 1. de colleg. illicitis. ff. Et stipem deformem & turpe compendium vocat Imperator in l. quisquis. §. pen. C. de postuland. illud quod datur aduocatis protrahentibus iurgium, gratia lucri tantum postulantibus, & quando lucro pecuniáque capiuntur.

Stipendium & salarium differant. Differentia tamen est inter stipendium & salarium: vt illud militibus, hoc omnibus hominibus pro labore præbeatur, glos. & docto. in l. si fratres. §. idem Papinian. ff. pro socio. l. qui stipendia. C. de procurator. l. salarium. mandati. sed communi vsu loquendi promiscue interdum vtimur his vocabulis: etiam Iurisconsulti, l. diem functo. & l. fin. ff. de offic. assessor. l. ambitiosa. de decretis ab ordin. faciend. l. etiam. qui potio. in pigno. habeant. l. fin. de actio. & oblig. l. 1. §. sed & si comites. de variis & extraord. cognitio. & l. diuus Antoninus. ibid. vbi professores iuris salaria petere possunt.

Commodū & stipendium. Et stipendia sunt merentium, quæ durante militia erogantur: in veteranis, & emeritis propriè commoda vocantur illa stipendia, quæ eis tribuuntur finita militia & administratione, in l. commodis. ff. de re iudicat. l. pater. de adimen. legatis.

Intellectus l. 1. de variis & extraord. cognitio. Tamen iuris ciuilis professoribus præsides ius non dicunt, quia est sanctissima scientia: proinde intelligendum arbitror, vt præsides non dicant ius professoribus legum in singulos eorum auditores, vt ipsi professoribus cogantur salaria præstare, nisi eis promissa fuerint, & constituta: tunc enim exigi possunt: & sic conciliabitis prædicta iura. Nec hodie solent scholastici cogi soluere doctoribus pro lectionibus eorum, sed salaria promissa exiguntur, etiam si ab scholasticis promissa essent: secus sine promissione & conuentione: tunc enim ius non dicitur in eos, quia res est sanctissima, quæ æstimari pretio nummario non potest: etiam quia incertum esset, quod & quantum salarium esset exigendum, cum illa sanctissima scientia non recipiat æstimationem: & ciuitates, vbi vniuersitates sunt, debent doct. salaria, non verò scholastici, qui vt plurimum pauperes sunt, vt scripsi in scholast. priuileg.

Salaria doctor. non ab scholasticis sed à ciuitate exigi debent.

Aduocatorum salaria. Patronorum autem salaria sustulit lex Cincia, quæ voluit gratis patrocinia tenuioribus præstari: de qua Cic. lib. de senect. & libr. 1. ad Atticum, & Ioan. Zas. in Catal. leg. antiqu. quam aduocati oculo suspiciunt toruo, & in stylo parlam. habetur titul. de aduoca. sed à diuitibus recipere iusta stipendia possunt, ca. non licet. 11. quæst. 3.

Salarium pro mercede. Capitur etiam salarium pro mercede, licet glo. ibi aliter exponat in l. venditor. §. fin. ff. commu. præd. ibi, non aliter hoc faciat, nisi solitum salarium pro hoc domino præstet. vide text. in l. Thais. §. Lucius. 2. de fideicom. libert. vbi pro operis accipit glo. Et salarium deductum à sale quidam arbitrantur, vt Plin. lib. 31. cap. 7.

Solarium. Solarium autem est genus vectigalis, quod pro solo soluitur, à solo dictum, vt Iurisconsulto Vlpian. visum est in l. 2. §. si quis nemine. ff. ne quid in loco publico fiat, ibi, vectigal enim sic appellatur solarium ex eo, quod pro solo pendatur.

Stipes stipitis quid. Stipes verò stipitis vocatur fustis terræ defixus, qui eo quod interdum pullulare consueuit, stirpem inde dictam arbitrātur. vnde stipitem hominem fatuum similem trunco, sine sensu, vocant. Sed Iurisperiti stipitem communem parentem, à quo plures originem habuerunt, accipiunt, cap. quod dilectio. & cap. vlt. de consang. docto. in declaratione arboris consanguinitatis. Et quid stipitis appellatione contineatur, scribit Barba. in repetit. l. cum acutissimi. col. 57. C. de fideicom. vbi dicit omnes ex eodem trunco & agnatione descendentes contineri. sic dicitur in stirpe, in l. si quis in suo. C. de inoffic. testa. Perus. in c. si pater. col. pen. de testa. in 6.

Stipare. Stipare est stupa rimas, & foramina claudere: quod in nauibus sæpe fit. Vel stipare est aliquem defendendi causa circundare; inde Cepola ait: *Stipati ferro circundant corpora Regum.*

Stipator. Stipator qui in nauibus maxime stupam componit, & foramina occludit: vel qui Regum vel aliorum procerum corpora custodiunt, stipatores vocantur, quod Regem stipent, id est vndique circundent, quos *archiers de la garde*, vulgo dicimus. hos etiam apparitores vocamus. Inde stipatus, vallatus, septus.

Stipendiarius. *Stipendiaria prædia.* Stipendiarius, tributarius, qui tributum seu stipendium soluere tenetur. Et stipendiaria prædia, quæ ad stipendium, vel vectigal tenentur, §. per traditionem. Institut. de rer. diuisio.

Ex hoc habetis vtilitates sequentes. Prima est, stipendia doctorum vel militum non posse capi pro executione rei iudicatæ, nec saisiri, nisi in subsidiū, quando nihil aliud haberent. l. stipendia. C. de executio. rei iudica. l. commodis. ff. de re iudic. & de hoc prius constare debet, alioqui executio nulla esset, in tit. de liter. obliga. artic. pen. nec derogatur huic doctorum priuilegio, vt ibi scripsi in constit. Reg. in 1. tomo commenta.

An fructus præbendæ pro executione rei iudicatæ capi possint. An fructus præbendæ pro executione rei iudicatæ capi possint: quod non docet gl. in d. l. stipendia. & Anchara. consil. 378. & Benedict. in repeti. c. Raynutius. in verbo, & vxorem. nu. 338. de testa. vbi dicit, quod iudices in hoc Regno in defectum temporalitatis capiunt fructus ecclesiarum clericis commissarum, quod fieri non debet secundum eum. Sed iudicis tunc ecclesiastici officium implorandum est: tamen hoc iure vtuntur iudices seculares, vt fructus beneficij capiant, non præbendarum, vt plene scripsi in dicto tracta. de liter. obliga. artic. 2. in 1. tomo commenta. in constit. Reg. Gallicas.

Miles reuersus non recuperat stipēdia tēporis captiuitatis, nec desertionis. Secundò miles captus ab hostibus, deinde reuersus non recuperat stipendia eius temporis, quo in captiuitate fuit, l. 1. C. de re milita. lib. 12. & qui stipendia merent, suis negotiis superesse inoffensa disciplina possunt, l. qui stipendia. C. de procura. Florent. in 3. parte summæ, titulo 4. c. 2. Ex benignitate tamen solet Princeps stipendia reuersis ex captiuitate præstare: quod est iustum & æquum.

Tertiò ex causa desertionis miles restitutus in militiam non aliter medij temporis stipendia & donaria accipit, nisi hoc specialiter liberalitas Principis indulserit, l. qui excubias. & l. penult. ff. de re militari. videte textum in l. filio. ff. de legatio. & Iaso. in l. fin. num. 3. C. de hered. instit. Et ad puniendos desertores stipendiorum ratio haberi debet, l. non omnes. in princ. ff. de re militari. Et is gradu cæteros antecedat, quem stipendia meliora, vel labor prolixior fecerit anteire, l. 2. C. de offi. magistri officio.

Compensatio in tributis non fit nec decimis. Quartò compensatio non recipitur in stipendiis, & tributis, l. aufertur. §. vt debitoribus. ff. de iure fisci, l. 3. C. de compensationibus: sic nec in futuris decimis, secus in præteritis. gloss. no. in c. decimæ. 16. quæst. 1. c. tua. 2. & ca. cum sint homines. & ibi doct. de deci dixi in tractatu de decim. q. vltim.

Quintò stipendium, siue tributum vsufructuarius soluere tenetur, l. hactenus. §. 1. ff. de vsufructu. Vnde Regina Nauarræ fructuaria solita erat soluere stipendia doctoribus, in ciuitate Biturigum, vt expertus loquor, profitentibus.

Tributum vnde. Sextò potest stipendium vocari tributum à contributione, quod in eo singuli contribuere tenentur, l. omnes. C. de anno. & tribut. lib. 10. vel à tribubus, nempe pecunia populo imperabatur per tribus, tributúmque à singulis pro portione census exigebatur, quasi ex priuato in publicum tribueretur: vel quod postea per modica æra collectum militibus tribuebatur: de quo plene per doct. in rubr. de anno. & tribut. lib. 10.

Colligi ex isto text. potest, quod domini olim cum essent populi patres, modica æra à populo colligere solebant: alij verò magna onera, quæ (vt adagio dicitur) non possent ferre Ægyptij, imponere non erubescebant. & hic colligere stipem vulgò dicimus, *leuer ou amasser argent*. videte Lucam in l. vna. C. de superind. lib. 10. quæ ibi scripta vtinam Reges, & eorum ministri ob oculos haberent: nam populus benignius tractaretur in multis locis.

Colligere varie sumitur. Colligere interdum locum respicit, & significat ex diuersis

diuersis locis in vnum congregare:& conuenire dicuntur, qui ita colliguntur,l.1.§.conuentionis. ff. de pact.ibi,nam sicuti conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in vnum colliguntur,& veniunt:ita,&c.

Colligere ad res respicit. Interdum respicit res, & tunc significat, quod vulgo *amasser* dicimus, quasi simul legere, coadunare, & recolligere. l.sylua.infra eod. inde colligere fructus,lege,si à domino.in fin. ff. de petit. heredita. ibi fructus intelliguntur deductis impensis, quæ quærendorum, colligendorum, conseruandorum eorum gratia fiunt.l.si eius.ibi,collegisti fructus.de rei vindicatio.l.Titius. de vsufructu.

Quantitatem colligere. Colligere quantitatem idem,l.lecta.in fin.ff.si cert. petatur.l.qui liberratem.§.penult. & vltim.de euictio. l.4.de pact. dota. Et iudicatum solui stipulatio tres clausulas in vnum collectas id est coniunctas habet, l.iudicatum.1. ff. iudicat.solui.l.senatus.§.senatus.1.de iure fisci.ff.

Colligere milites. Colligere milites personas respicit, & est in numeros describere,*leuer gens d'armes*,l.qui mittuntur,vt milites ducerent, aut reducerent, aut legendi curam darent, id est colligendi.ff.ex quib.caus.maior.quamuis glo. ibi exponat legi,id est eligi, quia eligendi colliguntur.

Colligere sarcinulas. Colligere sarcinulas est componere, *amasser ses hardes, ses biens*, lege, ab hostibus.in fin. ibi,dum hospitium quis conducit, sarcinulas componit, quærit aduocatum. ff. ex quib.caus.maior.

Colligere vestem. Colligere vestem,vestem erigere ne luto maculetur, *leuer & trousser sa robe*, quod est valde necessarium Lutetiæ tempore hyemis.

Colligere animum. Colligere animum,vulgo *reprendre courage*,vt apud rhetores inuenire. Colligere aggeres est continere,vel retinere,l.saccularij. §.penult. iuncto §.in Ægypto.ff.de extraord.crimi.ibi,idcirco quod hæ arbores colligant aggeres Niloticos.

Colligere annum, id est complere, complecti, constituere, *de plusieurs temps assembler vn an*, l.necnon. §.si quis. ibi, sed si omnes quidem absentiæ annum colligant, singulæ minus anno. ff. ex quib. caus. maior. quod est proprium nominatis, vt ex pluribus annis studij quinquennium colligant.

Colligere pro intelligere. Colligere accipere, intelligere, l.3. ibi, quæ dinumeratio ita demum colligenda erit. supra eod.& in quibusdam libris inueni intelligenda, non colligenda: sed in idem reincidit.

Colligere pro elicere. Colligere, pro elicere, excipere, extrahere, excerpere, l.metum. §. sed ex facto. ibi,ex qua constitutione colligitur.ff.quod met.caus.l.fin autem.§.sed & is.de rei vindica. ibi,idque ex senatusconsulto colligi potest.l. maiorem. in fine.de pact. ibi, hoc enim ex diui Marci rescripto colligi potest.l.arboribus.§.idem tractat.ff.de vsufr. ibi, per quod colligi posse didici. l.nemo.2. in fine, pro socio. ibi,idque ex interdictis colligere possumus.l.si ex duobus. in fin. de in diem addict.& l.ex eo.de testib.

Colligere pro hospitali. Colligere, si ad personam certam referatur, tunc pro hospitari ferè, seu reficere accipitur, quasi dilapsum in vnum redigere. Cicero in lib. Tusculan. quæstio. Quid est autem seipsum colligere, nisi dissipatas animi partes rursus in vnum congerere? Si ponamus propositionem, vt collegit se in arma, tunc pro parare:si autem ad plures personas, vel multitudinem referatur, tunc congregare significat,vt exercitum colligere, *leuer & amasser armee*, vt supra dictum est.

Colligere rationem. Colligere rationem dicimus rectè computare,vt quando ea quæ detrahenda sunt, demuntur, & quæ colligenda sunt, colliguntur. Alias apud oratores habet significationes, sed nos quæ legibus tantum probare possumus prosequimur.

Collega in lege, collegarum. infra eodem elucidatur.

Collegium, in lege, Neratius. infra eodem, vbi scribam.

Collegatarius quis. Collegatarius in l.interdum.ff.de vsufructu accrescen. dicitur quando duobus est legatus vsusfructus eiusdem rei, vel eadem res:tunc enim quilibet collegatarius dicitur.

Collecta. Collecta id est, tributum quod à populo Regi soluitur, vulgo tallias, & impositiones vocamus. authentica, item nulla communitas.C.de episco. & cleric. Sed apud Iurisconsultos non memini me legisse in hac significatione.

Collecta id est coacta, congregata, l.2. §.proinde.& l. idem Labeo. ff. nequid in loco publico. ibi, aqua collecta in viam decurrat. Collecta generaliter vocamus ea, quæ colliguntur: inde collectam oliuam dicit Iurisconsultus in l.si seruus seruum.§.si oliuam.ff.ad legem Aquil.Collectas vuas, in l.si eius. ff.de rei vindic.l.si ex duobus.in fin. de in diem addict. Collectum pro recollecto, in l.si debitor. ff.de contrahend. emptio. l.iudicatum. prima. iudicatum solui. Collectum frumentum,l.qui scit.ff.de vsuris. Collectio fructuum, d.l.si seruus seruum. §. si oliuam. ff. ad legem Aquil. Collectum per satyram, id est non seruato ordine, à satyra lance ex variis ferculis nullo ordine composita. §. & primo quidem. ibi, & quasi per satyram collectum, vt vtile cum inutilibus permixtum. in procemio Digestor. *Collectum per satyram.*

Collectarij dicuntur coactores, qui in auctionibus id est incantibus reliqua publicanorũ emere solent, quæ illi ob grauiores curas, vel debitorum procrastinationem nequiuerunt exigere, l.quisquis. C.si cert. peta. hoc Spiegel. in suo dictio. Aliter tamen communiter intelligitur à doctoribus, & melius conuenit expositio glos. & docto. vt collectarius sumatur pro illo qui mecum eundem desiderat honorem, seu dignitatem, & dat mihi pecuniam, vt desistam, & eum non impediam. Vel glossa dicit collectarios qui emunt officia, vt inde duplum colligant. videre potestis & eligere. dicam in interpret. ad illam l. in meis no. interpreta. *Collectarij.* *Declaratur l.quisquis.*

De verbo colligare videte text.in lege.si vt certo. §.sed interdum teneri fabrum commodari, qui negligentius machina colligauit.§.commoda. *Colligare.*

Ideo, causam reddit, & idem est quod ob eam causam, ob id,l.mulieris. supra eod.facit lex,aliud est capere.& lex cum bissextus.& lex,in lege censoria.infra eod. Interdum infert, & sumitur pro itaque, ex hoc, vt hic esse potest. Ideoque,l.aliud.& l.malum.§.1. infr.eod.& §.apum.Instit. de rer.diuis. *Ideo.* *Ideoque.*

Vnde incidit aliquando dubitatio inter plures,de quodam legato centum aut eorum facto Titio,ideo quod processus domus prosecutus fuerat,& tamen verum non erat, an legatum ei deberetur: & dixi deberi, cum dictio ideo causam reddat,& falsa causa non vitiet legatum,l.si ita.& l.demonstratio.§.1.fin.ff.de conditio.& demonstratio.

Sane,pro certe hic accipitur, & frequentius in iure. l.si vero.in fin,ff.qui satisd.cogan.ibi,quia sane non sine qualibet iniuria est,duci in ius eum,qui satis idoneum fideiussorem det.l.1.in fin.de feriis.l.fin.ad legem Aquil.

Sanæ mẽtis,integræ & bonæ mentis,seu compos mentis,quando non est furiosus,l.2.de inoffi.testamen.ff.Vnde vtile est in testamentis, quod notarius in instrumento testamenti dicat,talis Titius sanus mente, licet æger corpore,fecit testamentum, &c. l. in aduersa.ibidem Bartol. & alij in l.heredes.in fin.ibidem.Alex.consil.141.in 1.vol. & consil. 10.in 6.vol.l.iubemus.C.de testa. *Clausula in testamentis asserenda.*

Sanitas,bona valetudo,incolumitas,l.si seruus seruum. §.cæterum. ibi, verum sumptus in salutem eius, & sanitatem facti sunt.ff.ad legem Aquil.l.denique.mandati.l.malum.§.viduam.infra eod. vbi abundantius dicetur. *Sanitas.*

Tribuatur. Aduertendum est verbum tribuo variè sumi: primò tribuo pro tributum præsto. Secundò tribuo generaliter pro præstare,concedere,l.verbis.infra eod.l.iustitia est constans, atque perpetua voluntas ius suum vnicuique tribuendi.ff.de iusti.& iure, & in Instit.illo titulo. & l.refectiones.communia prædio.l.cum filius §.pater.de leg.2. l.capitalium. §. cum enim. de pœnis. l.si procurator. §.1. de procurato. & plerunque ita nonnullis causis inuerecunda petentium inhiatione constringimur, vt etiam non cõcedenda tribuamus,l.1.C.de petit.bono.subla.libro 10. Tertiò pro indulgere, vt quibusdam ætas tribuit, ne tributo onerentur.l.3.ff.de censib.&,satis enim est hoc ei tribui, l.quoties. §. si creditor.ff.de peculio.l.penult. de iure dotium. l. vix. in fin. de iudic. Quartò pro contribuere, partiri, *Tribuo variè sumitur.* *Tribuere pro præstare.* *Tribuere pro indulgere.* *Tribuere pro contribuere.*

partiri, l.procuratoris. & l.mercis.& §.sequenti. ff. de tributo.iuncta l.illud.§.1.ibid.vbi in vna dicitur tribuitur, in altera contribuitur.

Tribuere alienes. Quintò tribuere actiones pro cedere. l.2.§.peruenisse. ff. de hered. vend. ibi, catenus peruenisse ad eum videri, quatenus mandare potest earum rerum persecutiones, actionésque tribuere. Sextò tribuitur actio, id est datur, l.sed an vltro, vbi prius dicit tribuitur, postea datur. facit lex,successori.&lex,si filiusfam.de nego.gest.ff. Septimò tribuit materiam gratiæ,id est,præbet.l.eum qui.in fi.ff.de iudic.quod incidit in idem cum secunda significatione.

Octauò tribuit ius sepulchri longa possessione non tribui ei,cui iure nó competit.l.pen.ff.de mortuo inferendo.

Nonò tribuere beneficium commodati,est commodare,l.in commodato.§.sicut autem voluntatis & officij magis quam necessitatis est commodare : ita modum commodati,finémque præscribere,eius est qui beneficium tribuit. ff. commoda.

Tribuere pro allegare. Decimò tribuere pro allegare.interpretatur gl. in l. scire.§.1.ff.de excusatio.tuto.ibi,multa verò obseruari oportet,vt concedantur tutores,vel curatores,causas remissionis tribuere. Vel potest ibi exponi pro præstare,concedere:quia quæ alleguntur,præstantur & tribuuntur.

Tribuatur pro tribui petatur. Vndecimò tribuatur pro tribui petatur exponunt glos. & doctor.in l.à procedente iudice.C.de dilationibus ibi,à procedente iudice non conuenit dilationem postulari, etiamsi vtraque parte præsente tribuatur.Sed ego exponerem prò concedatur.

Duodecimò pro fauere,imputare,æstimare,& aliis modis apud rhetores sumi solet, ad quos vos reiicio, vt Iurisconsultorum vocabula, sicut Iurisperitorum est,elucidem.

Tribunal. Tribunal sedes & cathedra dicebatur, in qua magni magistratus sedere solebant,dum ius reddebant,vt consules,proconsules, prætores & alij, teste Budæo in l.1. ff. de iudic lege,vnius.in fine,de quæstio.l.moris.de pœnis, l.ex consensu. in fine,de appellatio.l.Sempronia.de furtis l.iniuriarum actio.§.si quis.de iniuriis. Formam eius conscribit Vitru.in lib.5.

Pro tribunali cognoscere. Et pro tribunali dicitur cognoscere iudex, qui in figura iudicij cognoscit, & ordine iudiciario procedit, d. l.1. Et nos dicimus illum tribunali præesse, qui habet iurisdictionem ordinariam,sicut olim habebant illi,qui tribunal tenebant : quod pertinet ad intellectum l.1. ff. de iudic.

Tribunal vnde dictum. & aliarum legum similium. Et tribunal à tribuendo dictum putarem, quod ius in illo loco vnicuique tribuatur, l.iustitia. ff. de iustit. & iure: vel tribui debeat,vt glos.dicit in §.1.illo titu. Interdum tribunal pro ipso iudice, siue iudicio accipimus, l. sed hæ. §.non solum.ibi, debebit absentem defendere in competenti tribunali. ff. de procura. l.cum alicui.ibi,irritum probatum est pro tribunali.de nego.gest.l.iniuriarum.§.si quis per iniuriam ad tribunal alicuius me interpellauerit mei vexandi causa, potero iniuriarum experiri.ff.de iniuriis.

Tribunal castrorum. Tribunal castrorum erat tabulatum, vnde imperatores alloquebantur milites, vt meminit Herodia. lib.1. & Liuius lib. 7.

Tributio quid. Tributio pro tributo sumitur,l.epistola.§.pactum.ff.de pact.l.filij.in fine,ad municipal.l.rescripto.§.sciendum. & §.sed & cos.de muner.& ho.

Tributio pro collatione & contributione accipitur in tit.ff.ad legem Rhodiam de iactu.& de tributoria actione, l.procuratores.§.fin.

Tributarius ager. Inde dicitur ager tributarius, qui obnoxius est persoluendo tributo.§.per traditioné.de rer.diuisio.in Institutio.

Tributoria actio. Tributoria actio est, quæ datur creditoribus in dominum, vel patrem scientem seruum suum, vel filium in peculiari merce negotiari, vt velut extraneus creditor in tributum veniat,id est in contributionem:& creditoribus singulis det de merce peculiari, quantum ipse pro suo debito retinet, l.1. & per totum. ff. de tributo. & tributoria ideo vocatur, quod ipsi domino distributionem prætor permittat.§.cæterum.quod cum eo.Instit. Specu. elucidat in tit.de solutio.§.1.versic. porro seruo.

Tributum capitis. Tributum capitis est quod pro quolibet capite præstatur,l.fin.ff.de censib.Olim pro capite masculi indicebatur aureus, pro capite fœminæ dimidius, id est vir soluebat singulis annis pro tributo aureum, fœmina dimidium, vt in rubr.de anno.& tribut.lib.10.C. In locum cuius tributi successerunt collectæ, quas *tailles* vocamus, quæ interdum in decuplum in populi duram seruitutem excedunt, teste Benedicto in cap.Raynutius.in verbo & vxorem. in tertia decisio.num.525.de testament. Capitatio etiam est

Capitatio. genus tributi, quod pro vnoquoque hominis vel animalis capite soluebatur,de quo in l.vna.C.de capita.ciuiú censibus eximend.lib.11.& l.vna.de colon.Thracens.ibidem.& qui huiusmodi capitationis causam exigebant, peræquatores dicebantur,in tit.de censibus. lib.11. vt docet Lazarus in lib.2.de republ.Rom.c.13.f.293.

Attribuo,dixi l.3.supra eodem.

Contributio. Contribuo simul tribuo,quasi aliis partem præsto : vnde l.Rhodia cauetur,vt si leuandæ nauis gratia iactus mercium factus est,omnium cótributione sarciatur,quod pro omnibus datum est, l.1.ff. ad legem Rhod.de iactu.& l.2. ibidem. pro collatione. Compensatio est debiti & crediti inter se contributio.l.1.ff.de compensa.

Pecuniæ contributio pro portione temporis,quo lauationem non præstitisset balneator, conductori fiet, l. qui insulam. §. ædilis. ff. loca. vbi glossa exponit contributio, pro compensatione:vel forte exponi potest pro remissione,per legem si vno.ff.illo titulo.

Miles vnde. *Militibus.* Miles autem appellatur, vel à militia, id est duritia, quam pro nobis sustinet,aut à multitudine, aut à malo, quod arcere milites solent, l.1. ff. de testamento milita.olim quidem certe arcebant mala, hodie verò possunt multi milites à malo dici, quod omnibus tam hostibus quam patriæ suæ mala adferant,suis deprædationibus omnia vastantes. ob id aiebat quidam milites dici, quasi malis omnibus imbuti,& deterrimi sint. Et olim dum laridum,carnem veruecinam,& buccellatum panem comederent, atque non semper vinum, sed aliquando acetum bibere statutum eis esset, vt in l.1. C. de erogatio. milita. anno. libro duodecimo, fiebant vt robustiores multo instarque boum quibus vescebantur,pede fixo perstarét impauidi, ad omnes hyemis iniurias assueti:hodie vero delicatioribus cibis enutriti,perdicibus scilicet,& volucribus, & leuiores his multo facti, quonis catapultæ seu bombardæ,ac hostilis vocis sono terrentur,& vt volucres euolant protinus fugientes. Ideo Cyn. in l.1. C. de iuris & facti ignorantia, vt refert Angel.in §.plane.de testamento milita. in Institutio. dicit hosce non gaudere priuilegiis illis à iure concessis,& doctores in l.centurio.ff.de vulga. alibi abunde scribam.Igitur eos alienare non prohibet lex alienationis sequens.

Milites cur hodie quidam fugiant in bello.

PAVLVS LIB. VIGESIMOPRIMO
Ad Edictum. Lex xxviij.

Alienationis verbum etiam vsucapionem continet. vix est enim, vt non videatur alienare, qui patitur vsucapi. Eum quoque alienare dicimus, qui non vtendo amisit seruitutem.Qui occasione acquirendi non vtitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem omittit,aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur.

Hic textus diuiditur in duas partes, prout diuersa dicta continet:secunda ibi, Oratio quæ neque,&c. Principium quatuor particulas habet, in prima dictum generale scribit,vt nomen alienationis omnem dominij translationem contineat, etiam vsucapionem : in secunda rationem assignat, ibi, vix enim est vt non videatur alienare, qui patitur vsucapi. nam si voluisset, vsucapta res non fuisset, quia egisset : ergo patiendo videtur eam rem alienare. Tertia ibi, eum quoque, &c. tradit illum etiam alienare, qui

qui amisit seruitutem non vtendo. nam si vti voluisset, nõ amisisset. In vltima parte ibi, qui occasione. & ait eum non alienare, qui ex occasione aliqua non acquirit. & hoc loco summæ esto.

Alienationis nomẽ generale.

Colligite primo alienationis nomen generale esse, per tex. in §. alienationis. in auth. de non alienandis rebus ecclesiastic. collatione 2. in l. statuliberi cæteris. in verbo, emptionis. ff. de statuliber. Et latissima est eius significatio, teste Anchar. consil. 102. contra. col. 1. adeo vt etiam vsucapionem contineat. vix est enim vt non videatur alienare, qui patitur vsucapi, vt hic, quod facit ad vtilitates sequentes.

Legis vtilitates.

Prima, quod statutum, vel lex prohibens alienationem, habebit locum in vsucapione: quia alienationis verbum vsucapionem continet, vt hic, & docet Baldus in authent. hoc ius porrectum. C. de sacrosf. ecclesf. l. fi. in quibus causis in integrum restitut. non est necesf. Chassaneus in consuet. Burgund. in rubric. *des fiefz.* §. 8. gloss. *en alienation.* & Iacobi. in tractatu de feud. in verbo, cum pacto de non alienando, &c.

Vsucapere.

Vsucapere enim est rẽ per vsum capere, id est acquirere l. iusto. §. si possessionis. ff. de vsuca. utpote si librum tuum triennio possideam cum titulo & bona fide, dominium illius acquiro, vt patet per totum titulum ff. de vsucapio. vel rem per vsum legitime capere. & legitime intelligo, cum titulo, & bona fide, ac aliis à iure requisitis. Sed Iurisconsul. optime vsucapionem definit, licet obscure, in l. 3. ff. de vsucap. hoc modo: Vsucapio est dominij adiectio, seu additio, per continuationem possessionis temporis à lege definiti. Cuius vsucapionis nomine continetur præscriptio, tum quod vna definitione notentur, tum quod passim Iurisconsulti præscriptionem vsucapionem vocent, & econtrario. Vsus tamen in legibus Imperatorum obtinuit, vt res mobiles vsucapi dicantur, res immobiles præscribi, §. 1. de vsucap. in Institut. & l. vna, C. de annali exceptione Italici contractus tollenda. abunde scripsi in rub. de præscriptionibus, in decretalibus.

Vsucapionis definitio.

Vsucapio continet præscriptionem quãcunque.

Et ideo qui patitur rem immobilem præscribi, alienare etiam dicitur, vt docet Bald. in l. fi. 16. oppositio. C. de edicto diui Adria. toll. quia vsucapio, vt dixi, cõtinet præscriptionẽ, l. 2. 3. & multis aliis legibus. ff. de vsuc. Excepta triginta, vel quadraginta annorũ præscriptione, quę iure Digestorum fuit incognita. dicit glo. in l. qui occidit. ff. ad legem Aquil. quam probat Corneus consil. 38. repetito. col. 3. in 1. vol. & Ioannes Francisc. Balb. in tract. præscrip. in 4. parte quartæ partis principalis, q. vlt. Veniet tamen alienationis appellatione, inspecta ratione text. quia vix est vt non videatur alienare, qui patitur præscribi. Et quamuis non fuisset de iure ff. taxatum tempus, tamen quia vsucapio continet omnem præscriptionem, & sic dominij per vsum acquisitionem, continebit etiam præscriptionem triginta, quadraginta & centum annorum, quia taxatio vnius temporis nihil facit, postquam iure ff. omnis acquisitio per vsum erat nota, quicquid doct. dicant: licet de iure ff. non esset tempus taxatum, materia tamen id temporis erat: etiam de præscriptione cuius non extat memoria scribit Iuriscon. in l. si arbiter. ff. de arbit. l. 3. §. ductus aquę. de aqua quotidiana & æstiua. si maior præscriptio nota erat, erat & illa.

Præscriptio triginta annorũ cognita à Iuriscon. contra docto.

Nisi in re litigiosa, quæ præscribi potest, licet non possit alienari, per glo. hic. Et in quibus casibus possit alienari, videte l. fi. C. de litigio. viginti casus scribit Matthæus de Afflictis in constitut. Neapol. rubr. de alienatio. rerum in iudicio deductarum, in 4. notab. Dicam in tract. meo de effectib. litis contestatæ.

Res litigiosa potest præscribi nõ alienari.

Item res minoris alienari non potest, sed præscribi potest, quia in hoc facilitate sua non læditur, sed iuris authoritate, l. 1. C. de longi tempo. præscriptio. tamen aduersus illam minor poterit restitui, vt in rubr. C. si aduersus vsucapio. quod tamen intelligendum, vt notatur in l. fin. C. in quibus causis in integrum restitutio non est necesf. Et quãdo res minoris possit vsucapi, seu inchoari vsucapio, & perfici in persona eius, videte per Ioan. Francisc. in tract. de præscriptio. in 1. parte sextæ partis, in 23. casu. Et in quibus casibus prohibitio alienationis non efficit quominus distractus valeat, vsucapio quoque procedit, teste Alcia per l. ea lege. C. de condictio. ob causam dato.

Res minoris vsucapi potest, licet restituatur.

Secundò prohibitus alienare rem, transigere non poterit super ea, quia trãsactio alienationis appellatione venit, l. 1. §. & si transigi. ff. si quid in fraud. patro. & ita tenet expresse Bald. in l. 1. C. si aduers. transactio. quod est verum, si res tradatur, secus si per transactionem retineatur. Bart. in l. si pro fundo. C. de transact. c. nulli. de reb. ecclesf. non alie. Sic consuluit Alex. consf. 95. viso. col. 2. in 6. vol.

Trãsactio vim alienationis habet.

Tertiò qui rem alienare prohibetur, eam alteri promittere non potest, l. fi C. de eunuchis, quia soluere & promittere quo ad hoc æquiparantur, in l. fi. C. ad legem Falcid. Et prohibita alienatione, prohibetur omne illud, per quod peruenitur ad eam, l. oratio. ff. de sponsal. sed per promissionem ad alienationem perueniretur: ideo prohibita censetur. nam promissa complenda sunt, l. vnic. C. de suffrag. Hodie tamen promittere non est alienare, quia pauci promissa complent.

Promittere prohibetur, qui alienare non potest.

Quartò non potest quis obligare rem alienari prohibitam, l. in quorum. ff. de pignor. & ibi Bart. & in l. qui habebat. in princ. ff. de lega. 3. nec specialiter, cap. nulli. de rebus ecclesf. non alien. nec generaliter, Barba. consil. 36. col. 10. in 2. vol. quia hoc est prohibitum in d. c. nulli. & l. fin. C. de reb. alien.

Obligare rem an possit prohibitus alienare.

Intelligite quando non erat spes luitionis, quia pro tãto obligata erat, quantum valebat, d. l. qui habebat. Alexan. consil. 369. inspecto. vol. 6. Barba. in rubr. de reb. ecclesf. non alie. col. 12. num. 71. & seq. & hoc in fauorabilibus. & improprie appellatione alienationis venit pignoris obligatio, vel hypotheca: secus vbi debet fieri stricta interpretatio, l. fi. vbi Bal. & Salice. C. de rebus alienis non alie. Plene Anto. Negusant. in tract. de pigno. & hypothec. in 3. membro 2. partis. num. 73. & seq. vbi etiam concludit per simplicem hypothecam sine traditione obligatum, non incurrere pœnam: per §. aut si libellario. vbi Bal. quib. mo. feud. amit. in vsib. feud.

Ego autem dicerem per d. c. nulli. alienationis nomine non venire pignoris vel hypothecæ obligationem: quia ibi prohibet alienare, & obligare rem ecclesiæ. ideo obligatio non venit nomine alienationis: alioqui Papa specialis hypothecæ titulo ibi frustra expressisset: sed quando est eadem ratio in obligatione, quæ in alienatione, tunc censetur prohibita per extẽsionem, seu interpretationem Papæ, ibidem, & in l. fi. C. de reb. eccl. non alie. vt superius dixi. & Papa declarat in d. c. nulli. alienationis nomen quid contineat: non addit pignoris vel hypothecæ obligationẽ. Si tamen cui prohibeatur alienatio, & pignoris vel hypothecæ datio: eo quod alienatione prohibita, prohibetur & omne illud, per quod perueniretur ad illam, d. l. oratio. ff. de sponsal. In rebus tamen ecclesiæ erit prohibita specialis, non generalis, vt ibi in d. c. nulli. exprimitur in prin. vbi Barba. post alios dicit generalem ex causa non prohiberi in rebus ecclesiæ.

Alienationis nomine nõ venit pignor. vel hypotheca obligatio.

Quintò verbo alienationis venditio continetur, l. fi. C. de reb. alie. non alie. d. §. alienationis. scribit plene Fabianus de Monte in tract. de emptio. & venditio. q. 4. vers. 22. siue alienatio prohibita fuerit à lege, siue à testatore. d. l. fi. & Soc. consf. 75. circa. in 1. vol.

Alienationis verbo venditio cõtinetur.

Sextò cum prohibetur alienatio, prohibetur & locatio ad longum tempus, seu in perpetuum, d. c. nulli. de reb. ecclesf. non alie. dum legitur ibi, conductionem. licet quidam legant conditionem, id est conditionalem contractum, & alij seruitutem exponunt, videlicet quod prohibeatur cõtractus conditionalis rei ecclesiæ, & seruitus etiam in re imponi, gloss. in l. codicillis. §. instituto. de leg. 2. Innocen. in c. ad hæc. extra, de decimis. Bal. in rub. C. de iure emphy. Et dicitur per longum tempus ad decem annos, gloss. in cle. 1. de rebus ecclesf. non alie. Iason consf. 29. quanquam. in 1. vol. post Bald. in ca. 1. colum. 4. qui feud. dare possunt.

Prohibita alienatione an locatio ad lõgum tempus prohibita sit.

& ibi videte Barba. optime distinguentem, in addit. ad Bal. & Lappum allegatio. 31. dicite vt supra vers. 4.

Datio in emphyteusim an alienationis nomine contineatur.

Septimò etiam datio in emphyteusim sub verbo alienationis comprehenditur, d. l. fin. C. de iure emphyte. Speculator. in titul. de locato. §. nunc aliqua. q. 125. & 165. Improprie tamen vt docet Federic. consil. 210. casus talis est. quidam episcopus. Iason in l. fin. num. 79. & seq. C. de iure emphyteu. Sed videntur loqui contra illum textum qui vtitur verbo continet, quod proprietatem significat, vt scripsi in l. 1. in vlt. glo. s. eod. Sed est notandum duplicem esse alienationem: quædam enim est expressa, altera tacita: venditio, donatio rei & perpetua emphyteusis expressa dicitur vsucapio verò tacita.

Duplex alienatio.

Cessio an pro alienatione sit & actio.

Octauò cessio est vtilis dominij translatio. Bald. in c. 1. per quos fiat inuestit. Bertha. in tract. de gabellis, in 3. part. octauæ partis q. 9. Nec agere potest qui prohibetur alienare. Absurdum enim putat Iurisconsultus ei, cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere, in l. ait prætor. §. 1. ff. de iure delibe. vbi vide gloss. & doctor. limitantes: quia agendo posset per sententiam rem amittere, l. Iulianus. ff. de condict. indeb.

Diuisio an pro alienatione habeatur.

Nonò diuisio nomine alienationis venit, l. si pupillorũ. ff. de reb. eor. Ludou. Rom. consil. 182. in casu. Barba. in repet. rub. de reb. eccles. non alie. col. 48. quia diuisio emptionis vicem obtinet, l. 1. C. commun. vtriusque iudic. ex eaq; dominium transfertur, Bal. ibi. & an debeatur laudimium ex diuisione, scribit Ioan. Raynauld. in comprehenso. feudali, §. præterea, nu. 6. de prohibita feudi alienatio. per Feder. & Iason in l. fi. C. de iure emphyt.

Repudiatio est alienatio, & in fraudẽ fisci delinquens officiũ resignare non potest.

Decimò repudiatio alienatio est, l. pupillorũ. & ibi Bal. C. de repud. heredit. ideo non potest resignare officium in fraudem fisci is, qui deliquit, quia alienare videtur. Barba. cons. 11. col. 15. vers. capio primum. in 1. vol. & hoc vidi sępius vsu venire in Forensi iudicio.

Habens rem pro derelicto alienare dicitur.

Vndecimò habere rem pro derelicto dicitur, alienator, Bar. in l. 1. ff. si ex noxali causa agat. quando cum fraude fit: alioqui contra, Alex. ibidem, & tunc præsumitur fraus ex connexitate & proximitate actus habendi pro derelicto, & occupandi per alium, arg. l. si ventri. in fi. ff. de priuil. credit. c. officij. de elect. Et si coniunctus vel amicus occupat, arg. l. data. C. de donatio.

Permutationis nomine veniat.

Duodecimò permutatio potest dici alienatio. d. c. nulli. de reb. eccles. non alien. & Instit. quibus alienare licet vel non. in princip. Bald. in authen. res quæ. C. commu. de lega. col. vlt. Et regulariter sub nomine alienationis venit omnis contractus, per quem dominium transferri potest, l. fi. & ibi Bar. & alij, C. de reb. alie. non alie. nisi cessaret ratio, vel appareret de contraria mente, l. fi. de prædiis curial. lib. 10. C. gloss. & doct. in §. 1. de prohib. feudi alie. per Fed. Bal. consil. 176. istud statutum. in 4. vol. Anchar. consil. 105. in themate. per l. alienatum. s. eod. Alex. cons. 63. in causa. in 7. vol. quod facit ad intellectum rub. quæ in fraud. credit. facta sunt.

Vltima voluntas nomine alienationis cõtinetur.

Decimotertiò nomine alienationis comprehẽditur vltima voluntas, & omnis actus, per quem dominium transfertur, l. 1. C. de fundo dota. l. si quis. §. certum. C. de secun. nup. limitatur in l. ex hoc edicto. §. alienare. & ibi Bar. ff. de alien. iudic. mutand. causa facta. vbi non comprehenditur quo ad illum titulum, & quando contraria voluntas appareret, de qua per Bald. consi. 358. quidam Lucanus. col. 1. in vol. 1. & latius cons. 253. casus talis est: quidam. in 3. volum. doct. in l. codicillis. §. fratre. ff. de legat. 2. Bal. cons. 173. viso consilio, col. 2. in 3. vol. videte quæ scripsi in l. verba contraxerunt. s. eod.

Qui nõ potest alienare, non potest alienationi cõsentire.

Item qui non potest alienare, alienationi non potest consentire, l. fi. ff. de iure dot. Bal. in l. 2. C. si aduers. donat. Sic consuluit Barba. consil. 41. Deum innocent. col. 7. in 3. vol. quando per illum consensum compleretur, & perficeretur alienatio, l. sicut. §. alienationis. ff. quib. mod pign. Ias. in l. si fundum per fideicom. ff. de lega. 1.

Vltimò alienatio duobus modis capitur: propriè quando transfertur dominium directum, vel vtile, l. 1. C. de fundo dota. non alienando. l. penul. de his qui veniam ætatis impetrauerunt. Impropriè quando dominium non transfertur, sed aliquod ius rei, l. alienationis. s. eod. l. sed si maritus. ff. qui. & à quib. Quamuis Bald. in auth. hoc ius. col. 1. C. de sacros. eccle. dicat alienationem quatuor modis accipi, vt scripsi in compendio alienationum rerum eccles. in princ. sed isti duo modi sufficiunt, & alios continent.

Large alienare accipitur, quando sola possessio transfertur.

Alienari aliquando large dicitur, quando sola possessio transfertur: sed hoc quo ad titulum de alienatione iudicij mutandi causa facta, l. non solum, vbi Bar. ibidem. & Alex. cons. 98. visis. col. 1. in 5. vol. Et quando omne genus alienationis prohibetur, tex. iuncta glo. in c. venerabili. de off. deleg. quia per translationem possessionis posset perueniri ad dominij translationem.

Per alienationem verbalem quis in pœnã non incidit.

Notãdum est tamen, quod per alienationem verbalem quis non incidit in pœnam. §. aut si libellario. quib. mod. feud. amit. vbi Bald. & in l. voluntas. C. de fideicom. Plene Barb. in rubr. de reb. eccles. non alienan. col. 9. & seq. nu. 55. cum seq.

Alienatio quæ propria sit.

Et sic proprie loquendo non dicitur alienatio, nisi illa, per quam transfertur dominium, per d. l. 1. C. de fund. dota. non alienand. vbi Bal. inducit ad statuta odiosa pœnalia prohibentia alienationem, vt proprie intelligantur in suo proprio significato, & sic non habebuit locum in pignore, siue hypotheca, secundum Barba. in rubr. de rebus eccles. non alienand. col. 1. Gloss. & doct. in l. 1. C. de iure emphyteu. Nisi lex aliud exprimeret, d. l. fin. C. de reb. alienis non alienand.

Secundò non procedit, quando esset eadem ratio in alia alienatione vsusfructus, vel pignoris, sicut in propria, quia tunc idem ius constituetur, l. fi. C. ad legem Falcid.

Alienatio prohibita ecclesiasticis & Regibus.

Et hæc vobis conducere possunt, illustrissimi præsules, quibus rerum ecclesiasticarũ alienatio, etiam summo Pontifici est prohibita, c. non liceat Papæ. 12. q. 2. & omnibus viris ecclesiasticis, ca. sine exceptione. 12. q. 2. vbi scripsi in compendio alienation. rer. eccle. Etiam Rex est prohibitus alienare in præiudicium Regni, & contra Regis honorẽ, capitul. intellecto. de iureiurando. Et si alienata sunt illa quæ deputata sunt pro statu publico Regis, poterit successor illa reuocare, teste Albert. & aliis in l. digna vox. C. de legib. ca. suggestum. de decimis. Patet in ordinatio. Regiis rubr. *des occupateurs du domaine du Roy.* & hoc nisi seruaretur, magnum præiudicium fieret Regno: alioqui bene merẽtibus quædam donare potest. Bart. in l. 1. §. plane. ff. quod vi aut clam. Sed quantum dare tunc possit, declarat Lucas de Penna in l. 1. C. de capitatio. ciuium censib. eximenda. libr. 11. & l. quicunque. C. de omni agro deserto. ibidem, ac Matth. in præludiis constit. Neapo. q. 24. De alienatione si hic vellem singula prosequi, iustum complerem volumẽ. Ob id reiicio vos ad ea quæ dixi in compendio alienatio. rer. eccles. & ad ea quæ Bart. & alij scribunt in l. filiusfam. §. diui. ff. de leg. 1. & in l. si ita quis promiserit. §. ea lege. ff. de verbo. oblig. & in l. 3. C. de condict. ob caus. dato. ibi videre poteritis de prohibitione alienationis.

An venditionis verbo cõtineatur omnis alienatio.

Sed an venditionis verbo contineatur omnis alienatio? Et contineri plerique adfirmant, per l. statuliberi à cæteris. ff. de statulibe. ibi, quoniam lex duodecim tabularum emptionis verbo omnem alienationem complecti videtur: quod ideo erat, quoniam quælibet alienatio per imaginariam emptionem, sicut heredis institutio & emancipatio, celebrabatur. Obseruabimus itaque an ratio legis generaliter procedat, l. fin. Cod. de præd. curial. libr. 10. vel in ea tantum contractus specie. Iason in l. fin. C. de iure emphyt. hæc Alciat. Idem firmat Fabianus de Monte in tracta. de emptio. & vendit. quæst. 2. & Anton. de Burgos in rubr. de emptio. in fin. vbi tradit regulam cum tribus limitationibus, videlicet emptionis verbum omnem alienationem complecti.

Verumenimuero hoc pleniorem exigit interpretationem. Nam primum dico emptionis nomine non contineri alium contractum, nec etiam aliam alienationem. probatur ex vi nominis, per l. 1. ff. de contrahen. emp. vbi aliud est emptio,

est emptio, aliud est permutatio, quamuis permutatio sit vicina emptioni,l.1.& l.fi.ff.de rerum permutatio.Bald.in l.1.colum.2.C.illo titul. Alioqui frustrà quæremus an sit venditio, an permutatio,an alius contractus,si vẽditionis nomen omnes comprehenderet, vt in l.1.ff.de æstimato. actio.Item diuersa sunt nomina,ergo diuersi contractus,l. si idem.C.de codici.Et hoc etiam probat totus titu.de cõtrahen. empt. & tit.de act.empti, vbi tantum materia emptionis & venditionis traditur, non alterius alienationis. facit l.fin.C.de iure emphyt.& d.l fin.C.de præd.curial.sine decreto non alienan.lib 21. & l.insulam.ff.de præscrip. verb. vbi si tibi insulam vendiderim, vt aliam reficeres, nullam esse venditionem, sed ciuili agendum respõdit Iurisconsultus Neratius. ergo venditio non comprehendit omnem alienationem. pro hoc facit l.fin. C.de pact.inter empto.& vendito. vbi sic dicitur. Si quis ita paciscatur in venditionis,vel alienationis contractu. Ergo nomine venditionis non venit altera alienatio. Alioqui esset ibi superflua illa dictio, vel alienationis;quamuis communiter iuris interpretes contrarium concludant.facit tex.in ca.1.de his quæ fiunt à præla.sine consensu capituli.

Nomine venditionis non venit alienatio.

Itaque regula figenda est,quod nomine emptionis, vel venditionis non continetur alius contractus proprie: & iste est text.ad hoc accommodus, in l. si pupillorum. §. si prætor. ff. de rebus eorum. vbi sic dicitur. Si prætor tutoribus permiserit vendere, & illi obligauerint, vel contra:an valeat quod actum est?Et mea fert opinio eum, qui aliud fecit, quam quod à prætore decretum est, nihil egisse. Hoc etiam conuenit communi vsui loquendi, qui solet attendi,l.Labeo.ff.de suppellect.lega.& saltem communis Franciæ vsus venditionis nomine nõ intelligit alios contractus.

Legatum vel donatiò de rebus emptis nõ comprehendit donatas vel alio titulo quæsitas.

Ex quo infertur, quod si testator legauerit rès emptas, non debebuntur res alio titulo habitæ, per tex.sing.in l.itẽ legato.§. item interest.ff.de leg.3.secundum Lud.Ro.sing. 608.verbum emptionis. Idem in cõtractibus,si dedero res à me emptas, non videor donare illas,quæ ad me spectant ex successione,vel alio tit.nisi appareat de contraria mẽte. Ideo si statutum velit,vel consuetudo,vt si quis vendiderit domum extraneo alicui, quod liceat eam pro eodẽ vel æquali pretio proximiori recuperare:si data fuerit in solutum, non poterit eam proximus habere, propter vocabulorum diuersitatem, quia pretiũ debet interuenire ad hoc, vt emptio sit,l.fi.ff. de cond.ob cau.Et ita fuisse iudicatum refert Spec.in tit.de emp.§.nunc dicendum.vers.sed pone. Sed quia consuetudo Franciæ generaliter loquitur,vt rem à proximo alienatam, liceat consanguineo retrahere, ob id rem etiam in solutum datam retrahet consanguineus,l. si prædium.de euict.

Rem eandem duobus in diuersis contractibus vendẽs falsi pœna punitur.

Tertiò siue loquatur in fauorabilibus,siue odiosis,non veniet nomine emptionis alia alienatio,nisi vt infr.dicam. Ideo si quis vendiderit rem duobus in diuersis contractibus,falsi punitur,secus in aliis contractibus, quia hoc non est expressum.tex.& ibi Bar.in l.qui duobus.ff.de falsis. licet Perusinus contra sentiat, in c. vno. de excessib.prælatorum, in 6.quia pœnæ non sunt extendendæ, sed restrin-

Prohibita venditione, alius contractus nõ prohibetur.

Quartò prohibita venditione,non censentur prohibiti alij contractus,nisi eadem ratio prohibitionis in illis locum habeat,l.voluntas.C. de fideicom.Perus.in d.ca.vno.col.1. de excessib.prælatorum.in 6.

Quintò si dominus det facultatem emphyteutæ vendendi rem,non poterit eam permutare,vt asserit Paul.Castrens.in l.3.§.non tamen.ff.de iust.act.Bar.in l.Aristo.in fi. ff.de dona.Fel.in c.vlt.nota.5.de accusa.quia aliud est vengendæ,l.interpretatione.ff.de pœnis.
dere,aliud est permutare,d.l.1.ff.de contrahend.empt.

Statutum loquens in venditione nõ habet locũ in alio contractu.

Sextò consuetudo loquens in venditione, non habet locum in alio contractu:& idem in statu.concludit Specu. in tit.de empt.§. nunc dicendum. vers.sed pone statutum. Ioan.Andre.& Ancha.in c.constitutus.col.2.de restitut.in integrum. vbi scripsi, dando nouum intellectum contra quosdam ignaros iuris Pontificij, illud tamen maledictis

rodentes.vide Felin.in d.c.fin.Et sic etiam intelligi debent leges Regiæ dicentes impositionem soluendam pro mercibus venditis, *pour marchandises vendues*, vt patet in rubric. *de l'imposition foraine.* & idem in rubr. *des eaux & forests*, vbi loquuntur sæpius de venditione, *de vente ou achapt*: vt non habeant locum regulariter in alio contractu, nisi vt inferius dicetur.

Leges Regiæ explicantur.

Generaliter tamen venditionis appellatione Iurisconsultus Marcel.interpretatur alienationem venire l.sicut.§. venditionis.ff.quib. mod.pignus vel hypothe.soluit.gloss. in l.2.C.de vsuc.pro empto. Et hoc quando est eadem ratio in aliis contractibus,& alienationibus,sicut in emptione & venditione:tunc enim vi nominis venditionis omnis alienatio non continetur, sed Iurisconsulti interpretati sunt ex mente: vt quod in venditione dicitur, habeat etiam locum in quibuscunq; casibus,in quibus eadem erit ratio in alia alienatione.quod suadetur in verbis legis duodecim tabularum, quæ sunt hæc, VENDENDI STATVLIBEROS IVS POTESTASQVE ESTO.Cum itaque postea quæreretur, an statuliberi(id est illi quibus data,vel relicta est libertas sub conditione, vt l.1.ff.de statulib.)vendi interim possint,lex duodecim tabularum permisit,vt paulo ante dixi,& etiam l.statuliberos.ff.de statuliberis.Sed quia lex duodecim tabu.loquitur tantum quod illi possint vendi, ideo dubitabatur an alio titulo alienari possent:& his verbis respondet Pompo. in dicta l. statuliberi à cæteris.quoniam lex duodecim tabolarum emptionis verbo omnem alienationem complecti videtur. Nec interesse quo genere quisque eius dominus fieret:ideo nomen venditionis ex lege duodecim tabul.poterat esse generale,vt Baldus dicit in cap. vno, in fine, de alienationib. feudi,quia omnia per æs & librã fere tractabantur,& nulla fiebat alienatio sine specie emptionis,etiam ex interpretatione Iurisconsulti Pomponij.Itaque postquam lex duodecim tabularum permisit dominis vendere statuliberos: idem statuisset si interrogatus fuisset statuens de alia alienatione, quando est eadem ratio in ea,arg.l. Titius.§.Lucius.ff.de libe. & posthum. Ideirco Pompo. interpretatur illam legem duodecim tabular.complecti omnem alienationem ex mente: idem probat l. apud Iulianum.§. authoris.ff.de doli exceptio.ibi,authoris dolus emptori non obiicitur:sed hoc in emptore solo seruabimus: idẽ in eo qui permutauerit, vel in solutum acceperit,item in similibus qui vicem emptorum continent. Ecce quod in emptore constitutum est, Iurisconsult. interpretatur in his qui vicem emptorum habent. Sic interpretatur Pompon. legem duodecim tabul. videri intelligendam etiam in alienatione:& tunc generaliter venditionis appellationem accipere debemus, d.l.sicut.§. venditionis.ff.quib.modis pignio. vel hypo.sol.& hoc quo ad illum titulum:quia si creditor permittat pignus vendi à debitore, vel aliter alienari, ius suum in illa re amittit.

Declaratur l. statuliberi à cæteris.

Ideo si quis non valens habere rei commercium, quia res est sacra, emere prohibeatur, & pignori accipere non poterit,quia eadem in vtroque ratio est, l.1.§.eam.ff.quæ res pign. oblig. poss.l.sed & quod.de pignor.ibi,quod emptionem venditionemque recipit, etiam pignorationem potest recipere: ibi, maius conceditur, & minus permittitur. Et sic patet venditionis appellatione non venire aliam alienationem, nisi eadem ratio locum habeat. In alienatione alia, quia tunc ex interpretatione fiet extensio, postquam Iurisconsult. ita interpretati sunt, vt superius dictum est: & ista interpretatio & in statutis, & in aliis etiam odiosis locum habebit, propter rationem eandem, vt scripsi in l.prima, supra eodem: quod est notandum. & Paulus scribit emptionem voluntariam, adiudicationem verò necessariã,in l. si pignori.ff.famil.erciscun.

Vbi eadem est ratio etiam in odiosis nomine venditionis omnis alienatio venit.

Potest etiam ex hoc tex.colligi,quod verbum accipitur pro dictione,prout dixi in rub.s.eo.De hac dictione etiam scriptum est in l.mulieris.s.eod.

De verbo Continet tractatur in l.1.s.eod.

Vix.

Vix. Colligite phrasim Iurisc.in hac dictione vix,quæ

exponi pro difficile potest, l. rescripto. §. 1. ibi, cæterum si ita quidam tenues & exhausti sunt, vt non modo publicis honoribus pares non sint, sed etiam vix de suo victum sustinere possint. ff. de muneri. & hono. Et quod vix fit, fieri tamen dicitur, d. l. vix certis ex causis. de iudic. ff. ca. per catechismum. de consanguinit. lib. 6. Interdum pro non, capitur, l. impuberem. in princip. ff. de fals. ibi, quoniam falsi crimine vix impuberem posse teneri ait, cum dolus malus in eam ætatem non cadat, l. intra. in fin. ibi, vix restituendum. de minor. l. si iure. ibi, sed vix id obtinere potest. de lega. 3. Et est phrasis Iurisconsulti, quando cum quadam vrbanitate negare vult: sed dictio prope, cum illa vrbanitate concedit, l. tutor. in princ. §. domus. ibi, prope est, vt sit intercessio. ff. ad Velleia. Scribam alias phrases in l. propemodum. infra eodem.

Prope.

Non vtendo amisit seruitutem. Ex hoc tex. colligitur, seruitutes non vtendo amitti: & ideo dicitur non vtendo, quia aliis etiam modis seruitutes amittuntur, vt patet per totum titul. ff. quemad. seruit. amittantur. Sed intra quod tempus amittantur, gloss. in l. seruitutes. ff. de seruitu. dicit seruitutes continuas, siue habentes causam perpetuam, seu quasi perpetuam, decem vel viginti annorũ spatio acquiri, sicut res immobiles: & dicuntur habere causam continuam, seu perpetuam, quando ad earum vsum non requiritur factum hominis successiuum, & continuum, quamuis à principio requiratur: vt in seruitute aquæductus, quę postquam est imposita, etiam sine facto hominis aqua per riuum fluere potest: & idem in seruitute habente causam quasi perpetuam, vt in seruitute stillicidij recipiendi, l. foramen. ff. de seruitu. vrbano. præd.

Quo tempore seruitus amittatur, & acquiratur.

Seruitutes quæ habeant causam continuã, & quasi.

Seruitutes autem non habentes causam perpetuam, vel quasi, non præscribuntur, nisi tãto tempore cuius memoria non sit in contrarium, per centum annos, l. 1. in fin. & l. 2. §. item Labeo. 1. ff. de aqua pluuia arcenda, vt sunt seruitutes itineris, actus, & viæ. Sed licet regulariter istud tempus requiratur in acquirendo seruitutes, diuersum est in amittendo: nam vsitatius & communius seruitutes impositæ amittũtur per decem annos inter præsentes, & viginti inter absentes, l. penul. C. de serui. & aqua.

Seruitutes nõ habentes causam perpetuã vel quasi quæ sint, & quãto tempore præscribantur.

Quod non procedit, quando seruitutes haberent internalla annorum, vt quod alternis annis, vel mensibus, vel hebdomadis vti liceat, tunc duplicato legitimo tempore, id est viginti annorum tam inter pręsentes quam inter absentes tolletur: sic intelligitur l. si sic constituta. ff. quemad. seruit. amittan. & dicta lex penul. & fin. Plene elucidat Cepola in tracta. de seruit. vrba. prædior. cap. 24. Et ista est cõmunis opinio, quod semper sufficient viginti anni, vt testatur Ioan. Francisc. Balb. in tract. de præscriptio. in tertia parte quartæ partis, q. 1. vbi plus addit, quod propter internalla dierum, vel horarum fit duplicatio, per d. l. pen. & fin. C. de seruit. & aqua. glos. & doct. in d. l. si sic. Et hæc in seruitute rustica vera sunt. In seruitute verò vrbana requiritur factum contrarium, videlicet vt quis libertatem præscribat, per l. hæc autem iura. & l. qui luminibus. vbi etiam gloss. ff. de seruit. vrba. prædi. l. si quis alia. in fin. quemadm. seruit. amittantur. & in c. cum ecclesia. de causa possess. & propriet. in cap. de quarta. de præscriptio. Auto. Butri. in c. peruenit. de censib. Boer. in §. 5. de præscript. in consuetud. Biturig.

Amittuntur etiam seruitutes per abusum, vt dicit glos. hic, quæ allegat l. si sic. ff. quemad. serui. amittan. sed parum probat. Sed facit quod priuilegium amittere meretur, qui permissa sibi abutitur potestate, cap. priuilegium. 11. q. 3. c. tuarum. & c. vt priuilegia. de priuileg. Item seruitutes confunduntur, si idem vtriusque prædij dominus esse cœperit, l. 1. ff. quemad. seruitu. amit. Etiam admittuntur remissione expressa, si remittam seruitutem, quam habebam, l. si domus. & l. si ædes. 1. ff. de seruitu. vrba. prædio. Azo in summa C. de seruitu. in fine. Item sufficit tacita remissio, vt si permiseto tibi, vt in eo loco ædifices, per quem mihi via debeatur, ius viæ amitto, l. si stillicidij. ff. quemadm. seruitu. amittan. Idem si venerit dies & conditio, sub quibus erat

Seruitutes per abusum amittuntur confusionem & remissionem.

seruitus imposita, vt si imposuerim donec Rex venerit, quando Rex veniet extinguetur, l. si is cui. §. fin. ff. quemad. seruit. amittan. Si res quæ seruiturem debet perempta sit, extinguitur seruitus, l. si locus. ff. quemad. seruit. amittan. si tamen locus restituatur, seruitus in pristinum statum redit, vt ibi traditur: & alios modos quibus seruitutes amittuntur, videte in tit. quemad. seruit. amit. & per doct. quos supra citauimus.

Vtendo. De hoc verbo vtendi dicetur in l. qui vti. ĩ. eod.

Amisit. De hoc verbo scripsi in l. Labeo. 1. in fin. s. eod.

Qui occasione acquirendi non vtitur, non intelligitur alienare, veluti qui hereditatem omittit. Hac phrasi vtitur tex. in l. nemo. 2. in fin. ff. pro socio. ibi, illud quæritur, vtrum is demum facere videatur, quominus facere possit, qui erogat bona sua in fraudem futuræ actionis, an & qui occasione acquirendi non vtitur. Et sic non acquirens, quod acquirere potuit, non dicitur alienare, quia non transfert dominium, vel aliud ius rei, quod non habebat, l. traditio. ff. de acquir. rerum domin. & loquitur hic tex. de hereditate, quę antequam adeatur, non acquiritur. Secus in legato secundum Alciat. cuius dominium ipso iure in legatarium transit, l. à Titio. ff. de furtis. hæc ille. Ego tamen putarem idem in legato, & aliis rebus non acquisitis, vt antequam legatum sit acceptatũ, vel aliæ res acquisitæ, non videatur alienatæ, l. qui autem. §. sed illud. ff. quæ in fraud. cred. Alias sequeretur legatum non posse repudiari, contra l. proinde. ff. si certum peta. Et qui agit ne quid acquirat, sibi insidiatus est, l. 1. §. confertur. ff. de colla. bon.

Legatum non dicitur alienari quando nõ acquiritur contra Alcia.

Nec exemplum text. de hereditate arctat regulã. l. nam quod liquide. ff. de penu. legata. quia dominium rei legatę vere non transit in legatarium ante aditam hereditatem, & agnitum legatum, l. si tibi homo. §. cum seruus. de leg. 1. ff. Et quamuis per fictionem dominium transeat à morte testatoris in legatarium, vt scribunt interpretes, licet aliter dixerim in meis nouis interpreta. tamen ista fictio hic non attenditur. nam iste repudians hereditatem, vel omittens legatum, occasione acquirendi non vtitur, vt hic dicit tex. qui generaliter loquitur, licet exẽplum de hereditate tradat, quod non restringit text.

Et in hoc regno ex illo ficto dominio legatarij nõ sunt saisiti, sed petunt legata ab heredibus, & per prouisionem solent heredes illis condemnari, licet testamentum falsum allegaretur, vt censuit Senatus Parisiens. anno 1541. die 10. Februarij, per l. si testamentum. ff. de petitio. heredi. & l. si in fraudem. C. de legatis, & plene scripsi in tract. de sent. prouisional. art. 1. in 1. tomo comment. ad ordin. Reg. Gallicas. Quamuis heredes ratione consuetudinis saisiti esse dicantur, & ex illa consuetudine Franciæ possessio sit trãslata in illos, vt in consanguineum defuncti, tamen adhuc non adeundo non videntur alienate: quia illa vere non dicitur acquisita, antequam adeatur. & ista acquisitio defertur à cõsuetudine, si pars vti velit: quia inuito beneficium non confertur, per regulam iuris. de hoc plene scripsi in §. præfatique ordinarij. in glo. vacare. de colla. in concord. & in 3. tomo const. Reg. art. 9. tract. de mater. possess. vbi abũde scripsi qui sunt saisiti.

Legatarij ex ficto dominio non sunt saisiti in Regno Franciæ.

Heres etiã in Francia non acquirens hereditatem, nõ dicitur alienare.

Nec refragatur quod hic dicit Alciat. quod in edicto prætoris, quæ in fraudem creditorum, non est facta mentio alienationis, ergo ibi non comprehenditur legatum. Ego arbitror ibi comprehendi ea ratione, quia fit mentio de fraudatione, quæ est magis generalis: quia omnem alienationem continet fraudulosam, l. 1. ibidem. Ideo quicunque alienat in fraudem, punitur eo edicto: sed qui non acquirit, non incidit in pœnam, per d. l. qui autem. ibidem. Ideo non acceptans legatum alienare non videtur: & sic iste text. vult comprehendere quamlibet acquirendi causam omissam per occasionem, de qua scripsi in d. l. rei. 2. s. eodem. & gloss. hic alia super hoc iura adducit, vos illam videte.

Declaratio ad titulũ, quæ in fraudem cred.

Item in fisco etiam non procedit: non enim videtur in fraudem fisci factum, quod acquisitum non est, l. cum quidam. ff. de iure fisci. Et ideo si accusatus de crimine capitali,

Non potest cõqueri dominus secularis ob confiscationẽ, si prælatus cõposuit cum delinquente.

capitali, non expectata sententia composuit cum prælato ad certam summam, non poterit dominus secularis conqueri: quamuis si reus fuisset condemnatus, dominus temporalis bona habuisset immobilia confiscata, teste Aufrer. in decisio. Tholosa. q. 150. Et idem in Rege firmat Benedictus in c. Raynutius. in verbo & vxorem. num. 246. de testamen. vbi limitat quando ex illa dissimulatione iustitiæ scandalisaretur respublica.

Gratiam Rex concedit in præiudicium confiscationis.

Et sic non potest conqueri Baro, vel alius dominus expectans cõfiscationem, si reus obtinuerit à Rege gratiam, quia nulli fit fraus in acquirendis. d. l. qui autem. ff. quæ in fraudem credito. Et in quibus seruus deteriorem domini conditionem facere potest, l. seruus. C. de pactis. vbi doct. abunde tradunt. Sic consuluit Federic. consil. 9. casus talis. in prælato, qui ex causa rem ecclesiæ legatam repudiare potest, etiam sine solennitate. c. sine exceptione. 12. q. 2. Ista decreui latius alibi pertractate: nunc obiter pertransco.

Qui tenentur acquirere.

Intelligite prædicta, vt qui non acquirit, non videatur alienare: tamen si ratione officij vel contractus, vel ex iuris dispositione teneatur quis acquirere, & non acquirit, de negligentia, vel dolo tenetur, vt in procuratore, in l. dolus. ff. manda. Idem in tutore, in l. 2. C. arbitrium tutelæ. Et in venditore hereditatis, l. 2. §. sed & si quid dolo. ff. de hered. vendita & ibi glossa alios adducit casus. Et in possessore hereditatis loquitur pulchre text. in l. sed & si. §. perinde. ff. de petitio. heredita. Et Iurisconf. ait, non minus delinquere eum qui non incipiat possidere, quam eum qui desinat, l. 1. §. pen. ff. si quis omissa causa testa. quod obtinet quantum ad illum titulum, & in habente officium acquirendi.

Cautela quando instituens nõ vult adire hereditatem, vt fraudet creditores.

Aliquando vidi impetrari literas Regias, in quibus exprimebatur hereditatem esse obuentam Titio debitori, & illum nolle eam acquirere, ne suis soluat creditoribus: vnde Rex concedebat curatorem dari, qui hereditatem adiret, & postea creditoribus solueret: & puto tales literas æquas esse, & comprobandas, ac verificandas. Nam quamuis hic omittens hereditatem nõ comprehendatur in hoc edicto, quæ in fraud. credit. facta sunt: quia nihil fecit, sed omisit: tamen quia malitiis hominum obuiandum est, potest Princeps illi malitiæ obuiare, & concedere, vt superius dixi, & probatur in l. 1. ff. de cura. bonis dand. iuncta ibi gl. quod est notandum in practica. Is etiam, qui non vtendo amisit rem, vel vsumfructum, tenetur per tex. in l. cum in fundo. §. quod si vxor. ff. de iure dotium.

Acquirere quibus sit suaue.

Occasione. De ea scripsi in l. rei. 2. supra eodem. Verbum autem acquirendi auaris suaue est, philosophis neglectum: tamen totum ius consistit, aut in acquirendo, aut in conseruando, aut in minuendo, l. fi. ff. de legib. Sic prosecutus sum materiam beneficialem in praxi mea beneficia. maxime in acquirendis beneficiis persistens. nam qui cum difficultate acquirere scit, ea retinere facile nouit, & cauet vt non admittat. Et possessio animo & corpore acquiritur, l. quemadmodum. de acquirenda possessione. ff. & in rubric. ff. de acquit. hered. & in rubric. de acquirend. rerum domi. & de acquirend. possessio. dicam in l. peruenisse. infra eodem.

Non intelligitur alienare, nec proprie nec improprie, tũ quia à se non facit alienum, quod suum nunquam fuit, tum quia nihil amplius transferre quis potest, quàm sit apud eum, l. traditio. ff. de acq. rerum dom. sed nihil est ante acquisitionem, ergo nil dicitur posse alienari. De hoc verbo scripsi in l. i. in fi. s. eod.

Veluti.

Veluti. Hæc dictio fuit elucidata in l. Labeo. 1. s. eod. & exemplificatiua, vt dicunt doct. per l. 3. & l. succurritur. ex quib. caus. maio. l. veluti. ff. de eden. & l. veluti. de iustitia & iure. & l. litigatores. & l. idem Pompo. de arbit. videte similes dictiones in l. impensæ. ?. eod.

Omittere multa significat, & phrases.

Omittit. Hereditatem omittit is, qui totam reliquit, vel partem eius repudiauit, l. mater. vbi gloss. ff. si quis omissa causa testa. & l. 1. §. fin. ibi, si per rusticitatem aliquid fuerit omissum. ff. de ventre inspicien. vbi Bartol. tractat, quando omissio solennitatis vitiet, & ibi addidi. facit l. Papinianus. §. 4. ibi, merito omittit hereditatem. de inoffic. testament. l. quod si minor. §. Scæuola. ff. de minor.

Omittere pro remittere.

Omittere pro remittere, exponit gloss. in l. si eum. §. qui iniuriarum. ff. si quis cautio. ibi, nam defunctus si vellet omissa iniuriarum actione agere, ex stipulatu actione non permitteretur. ego exponerem pro relicta, quia omittere est rem omnino dimittere, vt sequitur.

Intellectus ad l. minor vigintiquinque annis ff. de mino. qua frequens in iudicio, est.

Minor vigintiquinque annis omissam allegationem per in integrum restitutionis auxilium repetere potest, l. minor vigintiquinque annis. ff. de mino. vbi glo. varie allegationem exponit, & pro exceptione dilatoria, vel peremptoria, vel probationibus. Sed verus meo iudicio illius legis sensus est, vt si minor quicquam allegare, & pro se adducere omiserit, si ob hoc læsus fuerit, possit hoc omissum repetere, id est resumere per auxilium in integrum restitutionis, & iterum allegare id quod omisit. & illa lex est in forensi iudicio valde frequens, & eam meliorem iuris Iaso. dicit in l. 2. num. 9. ff. de iureiurand. quamuis doctor. eam perperam intelligant, vt ibi dico in meis nouis interpretationibus.

Item Iulianus ait, si fideiussor ex sua persona omiserit exceptionem, qua reus vti non potuit, si quidem minus honestam, habere eum mãdati actionem: quod si eam qua reus vti potuit, si sciens id fecit, non habiturum actionem mandati, si modo habuit facultatem rei conueniendi, &c. l. idemque. §. generaliter. ff. mandati.

Omittere mãdatum.

Omittere mãdatum, finire, soluere. l. inter causas omittendi mandati etiam mors mandatoris est: nam mãdatum soluitur morte. ff. mandati. ibi primò dicit omittere, postea soluere. Omittit locator actiones, l. si merces §. culpæ. ff. locati, ibi, cæteras actiones locator omittat, pro dimittat, remittat.

In magistratu omissio punienda.

Omissio in magistratu est punienda, in l. diuus. ff. de offic. præsid. & ibi omissio accipitur pro negligentia in officio. facit l. ei qui. in fi. ff. de petitione heredit. Omisit vsuras, id est non petiit, l. cum quidam. §. 1. ff. de vsur. vbi primo dicit omisisse, & postea non petere. Omissum legibus dicitur, quod à legibus non est tractatum, nec decisum, l. quæsitum. ff. de testib. Omissa pro non facta, dicit glo. in l. de pupillo. §. si is cui. ff. de noui operis nuntiat. Sed potest dici ibi, perinde est acsi noui operis nuntiatio omissa esset, id est penitus derelicta, & dimissa. Omissus casus pro omisso habetur, l. commodissime. ff. de libetis & posthu. Omisso reo, l. qui mutuam. ff. manda. Omissa edicti parte exponitur in l. eum qui. ff. de iureiurando. Omittere possessionem rei non est alienare, l. item. §. fin. ff. de aliena. iudic. mutand. causa fac.

Submittere quid.

Submittere est quod vulgo dicimus *soubmettre* vel *mettre sous*, subiicere, supponere, & interdum ad personas refertur: vnde dicit Iurisconsult. eum qui submisit accusatorem, in Turpillianum incidere, l. 1. §. incidit. ff. ad Turpil. id est qui clanculum accusatorem dedit.

Delatorem submittere.

Submittere delatorẽ, in l. lege Cornelia. ff. de fals. ibi, qui delatorem submisit in causa pecuniaria, eadem pœna tenetur, qua tenentur hi, qui ad struendas lites pecuniam acceperunt. Alibi Iurisconsul. scribit. si quis delatorem subiecerit, in l. senatus. §. 1. ff. de iure fisci. facit l. diuus. de iure patronat.

Submittere quandoque ad res refertur, & est vnam pro alia subiicere, vel supponere, l. 1. §. si doliũ. ibi, magis enim ne submitteretur signari solere, quam vt traditum videatur. ff. de periculo & commod. rei venditæ.

Submittere fasces.

Submittere fasces alicui, est cedere, vt per rhetores, apud quos aliis quoque modis capitur. videte Cæli. libr. antiq. lectio. cap. 7.

Submittere ad animalia relatũ quid sit. Pro substituere.

Submittere ad animalia respiciens est, & sumitur pro procreandæ sobolis gratia maribus supponere, atque aliẽdos præbere fœtus, l. quid ergo. ff. de vsufructu. sæpius hoc verbo vtitur Vlpian. & Bud. ita exponit in annot. Vel Submittere est substituere, sufficere in locum demortuorum animalium alia capita, d. l. quid ergo. ibi, habebit alios fœtus submittere. & l. si fur. in fi. ibidem. de vsufruct.

Submissa vox pro demissa, in cap. alma. §. adiicimus. de sententia excommunicatio. libr. 6. quam alibi Papa vocat suppres

suppressam, in c. cum in partibus, de verb. signific. vbi tempore interdicti missæ debent celebrari in ecclesiis, ianuis clausis, submissa tamen voce, non alta.

Transmitto.

Transmitto pro transfero. Inde trāsmittit hereditatem nō aditam qui est institutus si intra annum decedat, l. cum in antiquioribus. C. de iure deliberan. quæ tamen regulariter non transmittitur, l. quoniam. ibid. si non fuerit adita. Etiam substitutiones non transmittuntur ad heredes, l. Lucius. in fin. ff. de vulgar. l. si ex pluribus. de suis & legit.

Transmittere actionem.

Transmittere actionem, l. quemadmodum. in fin. ff. de inoffic. testamen. l. nam si quis. in fin. ff. ad legem Aquil. Vsus aquæ personalis est, ideo ad heredem vsurarij transmitti non potest, l. vsus aquæ. ff. de vsu & habita.

Transmittere idoneū nomē.

Transmittere idoneum nomen in successorem, l. Titio. in fin ff. ad municipal. ibi, indemnitati reipubl. satisfacere debere, si nomen ad successorem idoneum transmisisse non doceatur. Trāsmissa, l. testatrix. in fin. ff. si serui. vindicet. ibi, pars ad aliquem trausmissa sit.

Immunitas trāsmittitur.

Immunitas personis data, cum personis extinguitur: ciuitatibus verò, vel rebus, ad posteros transmittitur, l. forma. §. quenquam. iuncta l. 3. ff. de censib. Mora ad cæteros transmittitur, l. cum patrisfam. ff. de vsur.

Transmissio.

Transmissio, trāslatio, & est triplex, vt per Ias. in l. si infanti. C. de iure delib. & Benedict. in repet. c. Raynutius. in verbo si absque. 2. de lega. rub. de testam.

Dimittere, promittere, & alia affinia huic verbo scribā in l. dimissoriæ. ꝟ. eod.

Aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur. Alienare non videtur, qui electionem seruorum, vel aliarum rerum, intra certum tempus sibi datam, non facit. Et hic scribitur, optionem non amplectitur, id est non eligit, non optat, gloss. exponit, per l. mancipiorum. & l. si tibi. de optio. lega. ff.

Non optās intra certum tēpus, optionem perdit.

Et sic qui non optat intra certum tēpus sibi datum ad optandum, optionem perdit: quod est verum, quando omnia sunt integra: alias secus, vtpote si optio seruorum data est intra certum tempus, & post illud tempus manumissus est seruus, illum post amplius eligere non poterit, vel si fuerit venditus, quod probat l. mancipiorum. ff. de optio. lega. & l. si optio. in fin. ibidem, & c. si tibi absenti. de præben. in 6.

In quibus rebus optio consistat.

Et hæc optio habet locum in rebus differentibus, & non in conformibus, quia parum in his expedit eligere: tex. sing. iuncta glo. in verbo optio. in l. cum aurum. §. 1. de aur. & argent. lega. ff. quem Roman. extollit in sing. 487. legat testator. facit tex. in l. si pupillus. in fi. ibi, nā si vterque idoneus est, electio locum non habet. ff. de administratione tutorum.

Electione facta an restitui quis possit.

Et facta electione, si id quod deterius est, quis eligat, sibi imputet, l. 3. vbi gloss. ff. de optione lega. l. cæterorum. ꝟ. eod. Nec potest petere postea, vt illa electio rescindatur, nec releuaretur quis, seu restitueretur ab illa sua electione, etiam in vim literarum Regiarum, quia ius est acquisitum parti, & sua electio consumpta, vt consuluit Roma. consil. 475. quo ad primum. Et stultissimus dicetur, si elegerit id, quod est deterius. §. cæterum. Institut. quod cum eo. Illa tamen stultitia non releuaret eum, nisi minor ætas succurreret, l. sed & si fine. ff. de minoribus vel alia iusta causa, vt si quis persuaserit mihi, vt optem seruum hunc, quasi melior eo in familia non sit, tunc si callide hoc fecerit, de dolo actio datur, & ex illa causa releuaretur optans, l. si quis affirmauerit. ff. de dolo. facit l. his consequenter ff. famil. erciscund. Alias tolleretur ius partis, quod Princeps facere non debet, l. 2. vbi doctor. Cod. de precibus Imperat. offerend.

Optio in pluribus.

Et licet quidam teneant optionem de duobus dici, electionem de pluribus, l. 3. §. item si optare. ff. ad exhibendū; tamen in pluribus etiam est optio, vt mancipiorum optione legata, vel seruorum, etiam si vltra centum fuerint: probat l. 2. & l. mancipiorum. ff. de optio. legat. l. his consequēter. in princip. famil. erciscund. l. de eo. §. item si ei, ad exhibend.

Optio capitur pro electione.

Et sic capitur optio ibi pro electione, & per totum titul. ff. de optio. lega. & in l. 3. ff. qui & à quib. manu. l. cæterorum. infra eod. l. 2. §. proinde. de eo quod certo loco. & & forte deducitur à verbo Græco, ὀπτω, quod significat videre: nempe is qui optat, debet videre, quod eligit, & an expediat illud, vel alterum eligere.

Optio canonica.

Et de optione canonica loquitur texr. in cap. fi. de consuet. in 6. Plura de hac scripsi in tracta. de pacific. possessio. num. 140. & seq.

Optio pro ministris.

Item optio siue optiones sunt ministri prius ad aliquē gradum optati, siue à duce militum, siue ab alio primum optentur, l. fin. C. de locato: siue à magistratu, & tunc dicitur vicarius, siue vicegerens, vt subbaiulus in Montepessulano. l. penult. vbi Rebuffus, de iure fisci. libr. 10. C. l. penul. de apochis publicis, ibidem. l. diuus. § pannicularia. ff. de bon. damnat. l. fin. de iure immunita. vbi Budæ. in annotationi. accipit eo in loco optionem pro adiutore centurionis, vel decurionis.

Optio pro adiutore & vicario.

Optionem etiam pro adiutore, & vicario, quasi collega adoptato. Optiones, vt ait Vegetius, ab optando appellati sunt, quod antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati eorum atque vicarij soleant vniuersa curare.

Optio pro subcapitaneo vel locum tenēte.

Et sic omnes quos vocamus locumtenentes, & subcapitaneos, ab ipso duce vel magistratu optati, vel optiones rectè dicentur, vt declarat Pyrrhus in d. penult. C. de iure fisci, libr. 10. vbi gloss. dicit esse genus exactorum, intellige electum ab ipso exactore: & sic vulgus vocat subexactorem, vel substitutum.

Optio pro adiuncto.

Vel optionem pro adiuncto accipit Budę. in foren. quia de sententia litigantium cooptatur. Adiutor dicebatur officialis, qui à proconsulibus ducebatur in prouinciam illi decretam. l. præses. C. quomodo & quando iud. cuius munus erat monitionibus, præceptisq; proconsulis subscribere, scrinioq; præerat: ideo scriniarius vocabatur, l. nulli. C. de numera. lib. 12. Alcia. lib. 6. parerg. c. 18.

Optare pro desiderare.

Optare pro desiderare, cupere accipitur, vt optatem magnopere hunc titulum vobis & reipublicæ vsui fore, quod facit Deus opt. max. Optatus seruus, id est electus, l. his consequenter. ff. fami. ercisc.

Certum & incertum.

Intra certum tempus. Pro hac phrasi est text. in l. mancipiorum. ff. de optio. leg. & de dictione intra scribam in l. si quis sic dixerit. ꝟ. eod. Ideo Iurisconsult. dicit certum tempus, ad excludendam optionem datam intra tempus incertum, vt quādo volet: certum enim indubitatum significat, incertum vero contra, l. subsignatum. §. incertus. in fi. eod. Et de hac certitudine vel incertitudine loquitur l. 1. ff. de cond. & demonst.

Certum est pro eo quod palam est, manifestum est, l. sępe. & l. familiæ appellatione. & l. generi. isto titul. Certissimum & sine dubio, inquit Iurisc. in l. repeti. §. rei. ff. quibus mod. vsusfruct. amittat. Inde certę personæ, l. liberorum. infra eo. Certus contractus quis sit, elucidatur in l. certi condictio. ff. si cert. pet. Certę pœnæ, in l. liqua pœna. inf. eod. l. fin. §. fin. ff. ad legem Rhod. de iactu. Certa quantitas, expressa, designata, l. cum hi. in fin. de transact. ff. & in rub. de senten. quæ sine certa quantit. C. & l. qui autem. ff. de constit. pec. Certum diem, statutum, l. arbiter intra certum diē. ff. de arbit. l. id quod. de consti. pecu.

Certum quid.

Certum est cuius species, vel quantitas, quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione, quæ nominis vice fungitur, qualis, quantaque sit ostenditur. l. certum. ff. si certum petat. & certum est quod ex ipsa pronuntiatione apparet quid, quale, quantumque sit, vt aurei 10. l. stipulationum. ff. de verb. oblig.

Certa cōditio.

Certa conditio vocatur, vt quandiu volam, in l. 4. ff. de seruit. vel si moriar, tunc est certa an futura sit, sed quando, non, l. 1. ff. de condit. & demonstra. l. proprie. in fin. depositi.

Certa sūma.

Certa summa, certo pretio: de hoc habetur in l. qui negotia. in prin. & §. cum heres. ff. manda. l. si necessarias. §. 1. ff. de pigno. actio. & l. Titius. ibid. Certi aliquid exponit Lucas de Penna in l. si vacantia. C. de bonis vacan. lib. 10. Certo loco, expresso & determinato, in rubr. & per tot. tit. ff. de eo quod cert. loco. & l. si vt certo. ff. cōmo.

Certo tēpore.

Certo tempore, l. Caius. ff. de pign. actio. ibi, vt creditor pignus suum in compensationem pecuniæ suæ certo tempore possideret.

Certa lege.

Certa lege, id est constituto pacto, & conuentione, l. sed & si. §. conditio. ff. de instit. actio. ibi, quid enim si certa lege, vel interuentu cuiusdam personæ, vel

Certum genus hominum. vel sub pignore voluit cum eo contrahi. Certum genus hominum, l. sed & si. §. item si plures. ibi, nam & certam personam possumus prohibere contrahere, vel certum genus hominum. ff. de instito. Certa nummorum æstimatio, præfinita, l. 3. ff. de in litem iurand. ibi, cum certa sit nummorum æstimatio. *Certa pecunia pro numerata.* Certa pecunia, pro numerata accipitur, in l. 1. ff. de tritica. & l. qui autem. ff. de constit. pecu.

Certè. Certè affirmat, l. si noxale. in fin. ff. de noxal. & quod ait in fin. ibidem. l. iusiurandum. vltima, de iureiurand. Vel exponunt quidam pro saltem, per l. si seruus. ff. de assigna libert. ibi, vel certe intellexerit, non quasi seruũ eum legasse, sed quasi libertum assignasse. vel certè intellexerit, id est certò planè intellexerit, interpretari possumus, nó pro saltem, vt quidam dicunt.

Certi cõdictio generalis, & specialis definitur. Certi condictio generalis, est actio, quę datur ad petendum quodcunque certum, l. certi condictio. ff. si cert. petat. Certi condictio verò specialis pro mutuo tantum competit, vt ibi, & l. si quis certum. ibidem dicam fusius in l. conditionales. infra eod.

Incerti condictio. Incerti condictio ad omne incertum, id est ad facta & alia datur. l. tribus. ff. de vsufruct. eár. rer. quæ vsu consumuntur. Aliis modis dicitur certum, & incertum, vt scripsi in interpre. l. vnicę. C. de senten. quæ pro eo quod interest. in glo. quantitatem.

Certare. Certare pro pugnare, contẽdere, l. qua actione §. si quis in colluctatione. ff. ad legem Aquil. ibi, quoniam ingenui solent certare. Et certare hasta vel pila, in l. secunda. ff. de aleæ lusu.

Certamen. Certamen, id est pugna, colluctatio, d. §. si quis in colluctatione. Et vbi certamen pro virtute fit, licet sponsionem facere. l. quibus. de aleæ lusu.

Certiorare. Certiorare est certiorem facere, *faire à sauoir*, l. 3. & l. si heres. ff. de minorib. & item veniunt §. petitam. 2. de petit. hered. l. fideiussor. 1. §. hoc idem manda. Certioretur, l. iusiurandum & ad pecunias. ibi, spatium dandum, vt certioretur. ff. de iureiuran. l. 1. in fin. ibi, non videtur celatus, qui scit, nec certiorari debuit, qui non ignorauit. de act. empt. & regula iuris, Eum qui certus est, vlterius certiorare non oportet. Et plene de hoc scripsi in tracta. nominatio. q. 14. num. 117. & seq.

Datam, pro concessa, exposui in l. sæpe. ȷ. eod. vbi plenissime tracto.

Amplecti. *Amplectitur.* Hoc verbum dum ad personas refertur, significat manibus circũnectere, *ambrasser*, vel *accoler*, vulgò dicimus: & inter viros in Frãcia est consuetudo, vt seipsos amplectantur, cum salutantur de nouo venientes: mulieribus verò mos est vt inter se, & à viris osculentur, vt scribit patruus meus Iacobus Rebuffus, per illum textum in l. 1. C. de domesticis, libr. 12. Si verò referatur ad res vt hic, pro recipere accipitur, vel admittere, complecti: vt electionem non amplectitur, id est nõ recipit, non admittit. inde Paul. ait duobus legatis relictis vnum quidem repudiare, alterũ verò amplecti posse, in l. 5. ff. de leg. 2. facit l. non dubium. C. de legib. ibi, non dubium est in legem committere eum qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem. Alia in hac alienationum materia licet videre in compendio meo alienationum, quem tractatum palam feci, ne plura.

§. Oratio quæ neque coniunctionem, neque disiunctionem habet, ex mente pronuntiantis vel coniuncta, vel disiuncta accipitur.

Mens pronuntiantis in soluta oratione attenditur. Vult dicere iste text. quod oratio, quæ non habet coniunctionem, nec disiunctionem, quæ aliàs vocatur soluta, in l. sæpe. ȷ. eod. ex mente pronuntiantis pro coniuncta accipitur, aut pro disiuncta pariter ex mente eius: vt si testator dicat, Meuius, Titius heredes sunto. hi duo cõiunctim heredes erũt, quilibet in dimidia parte: & ista mens ex verbis elici debet, vel coniuncturis, l. non aliter. ff. de delegatis. 3. l. si seruus plurium. in fine. de legat. 1 scripsi in l. nominis. in fin. ȷ. eod.

Soluta in dubio pro coniuncta accipitur. Si tamen de proferentis mente non appareat, tunc in dubio soluta accipitur regulariter pro coniuncta. tex. iuncta glo. Bart. & Alber. in d. l. sæpe. vbi dicam. ȷ. eod. Vnde tantum est dicere, procedas summarie, de plano, sine strepitu, figura iudicij, ac si copula apposita fuisset. glossa singularis in verbo figura, in clementina, sæpe. de verborum significatione: quia punctus est loco copulæ. glo. in l. triplici. §. videamus, ȷ. eod. & in l. pretia rerum. ff. ad legem Falcidiam. & ibi Alexander, col. 2. Baldus in l. placet. in fine. C. de sacrosanct. eccles. Dinus, de regulis iur. in regula, in alternatiuis. quod probatur in d. l. sæpe. in prin. ibi, interdum soluta pro separatis, &c. nisi velletis dicere esse phrasim in d. l. triplici. ȷ. eod. & l. metum. §. sed quod prætor. ff. quod metus causa.

Tenete tamen primam opinionem, etsi contrarium tenet glo. quam sequitur ibi Dec. per illum tex. legis. in eo. §. vbi verba coniuncta non sunt, sufficit alterutrum esse factum. ȷ. de regul. iur. Quæ respondet ad §. videamus. quod ibi constabat de mẽte propter subiectam materiã. Sed hoc diuinare est, ideo dicite dictum §. vbi. loqui de disiunctiua, siue alternatiua, in qua alterum sufficit: non autem loquitur ille §. in soluta: & sic potest rectè intelligi. alioqui iste §. esset superfluus in eo quod dicit. neque coniunctionem, neque disiunctionem habet. nam si illa verba, neque coniunctionem, intelligerentur de soluta, frustra essent apposita sequentia verba, neque disiunctionem, quod non est dicendum, quia in iure nihil debet esse superfluum, nec otiosum. l. 1. ff. quod met. caus. l. Gallus. de liber. & posthu. *Intellectus ad §. vbi nonus.*

Et ideo verba neque disiuncta neque coniuncta, dicuntur soluta, vt hic. Verba autem quæ non sunt coniuncta, sunt alternatiua, & disiunctiua, vt in d. §. vbi Et hæc faciũt ad intellectum multorum iurium: de quibus in l. si is qui ducenta. §. vtrum. ff. de rebus dubiis. & c. 2. de rescrip. & inferius dicetur in l. sæpe. Itaque interea hæc notate, quoniã à doctoribus non inuenietis tractata: nempe Alciati intellectus & aliorum hic nihil ad rem pertinet.

Verba intelligi secundũ mentẽ proferentis debent. Notanda est glossa singularis huius §. oratio. ad hoc, quod verba debent intelligi secundum mentem proferentis. l. quisquis. ȷ. eod. siue loquamur in legibus, l. in generali. ȷ. eod. siue in statutis, siue in ordinationibus, siue in iudiciis, siue in sententia: non autem in contractibus. Hanc glossam dicit ad hoc singularem Angelus in præludiis ad titulum de exceptio. col. 2. in Institutio. Nam vna dictio pro altera potest poni: & aliquando ponuntur propriè, aliquando impropriè secundum subiectam materiam. gloss. ordinaria in l. eas causas. ff. de conditionib. & demonstrat. facit l. sed & si possessori. §. 1. de iureiurando. l. insulam. de præscriptis verbis. Dixi in l. non aliter. (quam in primo meo ingressu Tholosæ in studiis antiquis interpretatus fui) ff. de legatis tertio. Plene Stephan. de Federicis in tractatu de interpretation. legum, tertia parte. Quæ mens quomodo cognoscatur, scripsi in l. nominis. §. primo. supra eodem.

Oratio quid significet. *Oratio* hic accipitur pro clausula, siue locutione, sermone, & genere dicendi, & in l. hæc verba ille. ȷ. eo. & omnis lectio oratio est, teste Cicero. de orat.

Dicitur etiam apud Iurisconsult. oratio, constitutio ad consultationem senatus facta. Nam interdum quod Principes sua poterant statuere authoritate, vltro ad senatum referebant, ipsumque oratione, seu literis, vel sola propositione consulebant: vnde oratio de petitione hereditatis, l. si & rem. §. illud. ff. de petitio. hered. vbi ait Iurisconsultus in oratione diui Adriani ita est, Dispicite patres conscripti nunquid sit æquum, &c. Et hæc oratio, cum senatus postea censuerat, dicebatur etiam senatusconsultum, l. item veniunt. §. pridie. & §. aptanda. l. illud. & l. vtrum. ff. de petitione heredit. dilucide probat text. in l. cum hic status. ff. de donatio. inter virum & vxorem. Interdum verò oratio illa recitabatur tãtum in senatu, quam pro lege Imperatores esse voluissent, vt lege, cum hi. de transactio. l. diuus. de seruis fugitiu. lege prima, de rebus eorum. ac alibi in iure. Et confirmant Imperatores Theodo. & Valent. in lege tertia, Cod. de legib. dum aiunt, leges ab om

ab omnibus æqualiter obseruentur, quæ vel missæ à nobis ad venerabilem cætum oratione conduntur, & in l. licet. de excusat.tutor.l.oratio.de sponsalib.l.penult.ad Tertul.l.1.de rebus eorum.

Oratio apud Oratores quoque latissime patet, vt apud eos legere licet. Et pro precatione Theologi vsurpant. Sed sequar tantum quæ iuris sunt nostri.

Oraculum. Inde oraculum Principis rescriptum, viua ipsius voce concessum, l. & si legibus. C. si contra ius. l. fin. de diuersis rescript.

Oratores, qui in l. Iulia. 1. ff. ad legem Iuliam. de vi pub. scripsi ibi in nouo intellectu contra Budæ. & alios.

Neque. Hanc dictionem elucidabo in l. verum. ꝟ. eod.

IDEM LIBRO SEXAGESIMO-sexto Ad Edictum. Lex xxix.

Coniunctionem enim nonnunquam pro disiunctione accipi Labeo ait, vt in illa stipulatione, MIHI HEREDIQVE MEO: TE, HEREDEMQVE TVVM.

Text. declaratur. Coniunctio interdum accipitur disiunctiue, vt si promiseris mihi, heredique meo centum aureos, si mihi dederis, non teneberis dare iterum heredi meo, nec heres habebit dimidiam: sed debet intelligi si mihi non dederis, dabis heredi, & sic mihi aut heredi dare teneris. Et si pollicitus fuero me, heredemque meum daturum centum, si ego dedero, ipse heres amplius non tenetur: & ideo disiunctiue capitur, que: vel si ego non dedero, heres meus dabit, vel faciet. Et adiectio vnius heredis, cum omnes teneantur, supernacua est, dicit Iurisconsultus in l. cum qui ita. §. 1. ff. de verb. oblig.

Hoc limitat gloss. quando factum vtriusque intelligerent contrahentes, vt in illa stipulatione habere licere, vbi & promissor & heres obligantur ex mête contrahentium, l. stipulatio ista. habere licere. ff. de verb. oblig. Idem si promisero me & heredem meum non facere vim, l. si stipulatus fuero per te. de verbo. oblig. Et dicit Alciat. exemplum verum esse eum in stipulationem id deductum non est, quod tractum non habeat, vt si decem mihi heredique meo promittas.

Regula de cõiunctione. Et sic coniunctio regulariter coniunctiue capitur: probatur per verbum nonnunquam, quod denotat regulam in contrarium esse, vt scripsi in l. interdum. ꝟ. eo. quod vtile ad sequentia erit. Regula ergo est, quod coniunctio regulariter coniungit, l. si heredi plures. ff. de conditio. Institutio. vbi sic dicit Paul. si heredi plures conditiones coniunctim datæ sint, omnibus parendum est, quia vnius loco habetur: sed si disiunctim, cuilibet. l. quod vulgo. ff. de manumiss. testam. c. 2. de rescript. clem. in plerisque. & ibi glo. in verbo populo. de electio. §. penult. Instit. de hered. instit. & hoc ad multas allegationes trahi potest, quibus nunc supersedeo, breuitatis amans.

Cõiunctio & æquè principaliter coniũgit. Primò intelligite, quod & coniungat æque principaliter. cap. cum ad sedem. vbi Barba. in additio. ad Panormit. de restitut. spoliato. authent. ingressi. de sacrosanct. eccles. C. gl. in cap. querelam. de simon. Ideo si quis legauerit fundum, & instrumentum, vel equum, & instrumentum equi, mortuo equo etiam debetur instrumentum: secus si accessorie veniant, vt vendo equum cum instrumento, tunc mortuo equo non debetur accessorium, videlicet instrumentum, l. si cui. & ibi Bartol. ff. de fundo instruct. Quia extincto principali, & accessorium, l. cum principalis. de regul. iur. ff. l. 1. de pecul. lega. Ego tamen etiam hoc casu debere instrumentum arbitrarer. nam si sine mora equus mortuus fuerit apud venditorem, is non tenetur ad equum. l. quod te. ff. si certum petat. tamen tenebitur tradere ea, quæ causa equi parata erant, & quæ ipse venditor habet, vt dixi in l. plus est. supra eod. facit l. si vt certo. §. vsque. ff. commoda. Bald. in l. 1. §. quæ depositis. ff. deposit. alioqui venditor locupletaretur cum aliena iactura. & Bart. doctrina non pertinet ad istum venditionis casum, vt inferius dicetur.

Et si quis sic appellat, dico sententiam nullam, & si qua est, appello, videtur deducere appellationem & nullitatem æque principaliter, contra glo. in l. 1. C. quando prouocare non est necesse, quàm reprobat Bar. & alij in l. si expressim. ff. de appel. Prępo. & Perus. in cap. dilecto. illo tit. Alex. consil. 2. consideratis. col. 3. in 3. vol. & consil. 230. in 6. vol. Corneus consil. 11. in 4. vol. Bald. consil. 492. vol. 3. & Lanfran. in tepe. c. quoniam. in verbo interlocutiones. col. 15. de probat. & col. 19. Licet in curiis secularibus Regni quis non audiatur citra appellationem, vt dixi in tract. de app. in constit. Reg.

Item si vendatur villa & ius patronatus, licet non valeat venditio quo ad ius patronatus, cap. de iure. & c. ex literis. de iure patron. cap. 1. illo tit. in 6. nota. in c. cum Bertoldus. de re iudica. Tamen venditio valebit quo ad villam, cum vtrunque æquè principaliter vendatur, & vno deficiente, alterum non extinguitur. Panorm. in cap. querelam. de simon. Felin. & alij in cap. quanto. de iudic. Sed erit simonia quo ad ius patronatus, si vendatur villa & ius patronatus, secus si villa cum iure patronatus, vt plene scribit Rochus Curtius, multa adducens in tract. iuris patro. in verbo ipse vel is. q. 25. facit tex. in l. si ita fuerit. §. fi. ff. de manu. testam. Sed cum in vulgari sermone vix soleat haberi differentia istarum coniunctionum, indistincte putarem simoniam committi, siue diceretur, *ie vens le chasteau auecques le patronage*: vel, *le chasteau & le patronage*, licet dictio *auecque & ensemble* videatur denotare quandam accessionem: mẽs enim partium est simoniaca: nam voluerunt vendere ius patronatus: ideo cauti non exprimunt, vel declaratiue tantum, vt *le chasteau contenant iustice & patronage*, &c. & tunc non simonia. *Vbi dicitur ius patronatus est simonia.* *Cautela vitãdi simonia.*

Et sic quando plura venduntur æque principaliter, licet venditio in vno non teneat, valebit tamen in aliis nõ prohibitis. arg. l. domum. ff. de contrah. empt. l. 1. de euictio. regula, vtile. de regul. iur. in 6. Vnde dicit Angel. in tracta. de malefic. in glo. & eius bona publicamus, quod iudex debet esse cautus in sententia, vt dicas, Condemnamus ad mortem Titium, & eius bona publicamus. Alioqui si proferat, Condemnamus Titium ad mortem cum bonorum publicatione, eo mortuo casu cum extinguitur principale, l. defuncto. ff. de publ. iudic. extinguetur etiam bonorum publicatio accessoria, quæ fit per dictionem cum: secus per dictionem, &, quæ coniungit æque principaliter. Procurator tamen Regius huic acquiesceret sententiæ, per text. in l. 3. C. si pendente appel. mors interuen. vbi post confiscationem reo mortuo pendente appellatione non extinguitur effectus confiscationis, sed causa bonorum agitur. ibi, non distinguitur, vel principaliter, vel accessorie: & ita seruatur in forensi iudicio contra Angel. & alios hoc tenentes, etiam si causa non sit finita, sed contestata. *Condemnato mortuo an bona petipossint.* *Praxis.*

Secũdò intelligi debet siue copulet affirmatiue, vt promitto centũ & equum: tũc enim vtrunq; dabo, nempe requiritur quod omnia concurrant affirmatiue, siue negatiue, vt dare spondes, si nec nauis venerit, nec Titius consul factus fuerit, exigendũ erit vt neutrum factum sit. l. si quis ita stipulatus. ff. de verb. oblig. Declarat late Corneus cõsi. 191. dato. col. 1. & seq. in 2. vol. & Socin. in l. si is qui decẽta. §. vtrum. col. 4. ff. de reb. dub. & in §. fi. dicitur, quod si testator sic dicat, si filius & filia mihi heredes non erunt, talis N. sit heres, requiritur vt vterque non sit heres. de Ripa in l. 1. num. 188. ff. de vulga. *Coniunctio & affirmatiue vel negatiue.*

Tertiò coniungit etiam diuersa, vt in rubr. ff. de iur. & facti ignor. ignorantia enim iuris & facti diuersa sunt, vt probatur in l. si duo. C. per quas personas nobis acqui. Si verò non inter diuersa ponatur, tunc frequenter exponitur pro id est, gloss. in rubr. C. de seruitutibus & aqua, id est de seruitute aquæ ducendæ, cum in illo titulo maxime de illa seruitute scribat Imperator. Potest etiam dici, quod ibi tractetur de seruitutibus vrbanis & rusti. vt de seruitute aquæ ducendæ. Idem probatur in c. monasteria. ibi, excommunicationi subdantur, & à cœtu fidelium fiant penitus alieni. de vita & honestate cler. Plene scribit Bertr. consil. 124. recordor. col. 2. vol. secundum nouam editionem. *Diuersa coniungit copula, &c.*

Quartò

Quartò procedit etiam in odiosis & pœnalibus, cap. 1. in verbo contra iustitiam. de re iud. in 6. glos. in l. mancipia. C. de seruis fugitiuis. Vnde si statutum puniat turbantem alium in sua possessione pœna centum librarum, & ad restitutionem possessionis, non habebit locum in eo, qui tantum turbauit, & non amouit possessionem, quia ambo copulata non concurrunt, quod sing. dicit Roma. sing. 489. statutum. vbi dicit se lucratum fuisse ex hoc dicto sex florenos, & quædam alia. Et si statutum, vel ordinatio copulatiue imponat plures pœnas, omnes imponi possũt, l. nemo. 2. Cod. de episcop. audien. Bartolus in l. quid ergo. §. pœna grauior. ff. de his qui not. infam. Et quando plures imponi possint, dixi in glos. suspendemus. in §. monemus. de collation. in concord. post doctor. in l. si familia. ff. de iurisdictio. omn. iudic.

Plures pœnæ imponi possunt.

Quintò copulat æqualiter, l. quoniam iudices, vbi glos. Bart. & alij. C. de appellat. Vnde si iudex condemnauit commune & syndicum in centum, syndicus soluet quinquaginta, & commune totidem. hoc Paul. Castren. asserit, per illum text. in l. si pater filio. ff. de vulga. l. si quis Titio. de vsufructu accrescend. l. 3. §. si quis ita. de eo quod cer. loco. l. reos. §. cũ in tabulis. ff. de duob. reis. Feder. cons. primo. Roma. consil. 99. viso. Socinus consil. 40. ex certis gestis. in 1. vol. & §. 1. vbi Bauer. Institu. de heredibus instituend. Alber. in tracta. statu. in 2. parte, quæst. 188. Paduæ. Restringitur quando copula poneretur inter personas, quarum vna grauari non posset. tunc enim totum onus altera subibit, l. si duobus. §. 1. & ibi Ias. in 6. nota. & l. ciuitatibus. §. Lucius. ff. de legat. 1. Secundò quando ex coniectarata mente disponentis aliud appareret, l. quidam relegatus, cum l. seq. ff. de reb. dub d. l. Lucius. §. Lucius 1. de legat. 2. l. fundus ille. & ibi gloss. ff. de contrah. emptio. Limitate vt per Bartol. in l. seruus communis sic. ff de stipulatio. seruo. & per Socin. consil. 108. vol. 3. Panorm. cons. 57. ex infra scriptis. in 1. volum.

Æqualiter coniunctio copulat.

Sextò coniunctio copulat (vt dicunt doct.) vniformiter. l. Seiæ. §. Caio. ff. de fundo instructo. & ibi plene Bart. & sic coniunctio repetit qualitates præcedentes, quando potest vniformiter respicere vtramque rem: vt lego domum, si nauis ex Asia venerit, & fundum: illa copula repetit conditionem ad fundum. Ias. in l. fin. col. penult. C. de successo. edicto. Roma. singul. 284. & consil. 231. præmissorum. Socin. d. consilio 280. considerata. libro 2. & consil. 33. in 3. vol. Cornel. cons. 139. placet. lib. 2. vnde dicit Ias. consil. 118. contra donationem. col. 3. in 4. volumine. Quod si emphyteusis data sit Titio & liberis suis heredibus, requiritur vtrumque, & quod sint liberi, & heredes. idem firmat Alex. cons. 9. in 2. vol. col. 2. & Aret. consil. 1. in 2. vol. & 3. dubio.

Coniunctio copulat vniformiter.

Emphyteusis data Titio & filijs heredibus.

Septimò aliquãdo stat cõtinuatiue, vt l. senatoris filius. ff. de senato. l. & quia de iurisdi. omn. iudic. & alibi sæpius.

Copula aliquando stat continuatiue.

Octauò coniunctio ampliat quantum potest, l. ea tamen adiectio. ff. de legat. 3. Vnde si testator legat alicui equos suos & arma, non solum debebuntur arma equorum, sed etiam arma equitantis. de Ripa in c. 2. de rescriptis. quod est verum in fauorabilibus, secus in odiosis, Cardina. & Imol. in cle. in plerisq; de electo. Vnde dicunt doct. quod si imponatur pœna nobilibus & bastardis percutientibus aliquem, intelligitur de bastardis ortis ex nobilibus, & non de aliis socin. consil. 33. circa. col. 3. in 3. vol. Corne. consil. 70. in hac. col. penult. in 2. vol.

Coniunctio ampliat.

Aliquando tamen copulatiua ponitur disiunctiue, vt hic, & econtrario, vt in l. sæpe. ꝭ. eod. vbi exempla ponuntur. in dubio tamen potius intelligimus coniunctionem copulatiue secundum naturam suam, quam disiunctiue, l. cluibus. & in l. si is qui ducenta. §. vtrum. ff. de reb. dub. Albe. in tracta. statuto. in 2. parte, q. 188. Paduæ. in fin.

Copula disiunctiue aliquãdo ponitur, & econtra.

Sed dicet quis, quomodo cognoscam coniunctionem non stare copulatiue, sed disiunctiue, alternatiue, vel solutam copulatiue: Responde ex sequentibus.

Quomodo coniunctio cognoscitur non stare copulatiue.

Primò ex verisimili intentione disponentis, text. in d. §. oratio. proxime superius elucidato, ibi, ex mente pronuntiantis. & sequitur Alex. consil. 130. in fin. in 2. vol. vbi dicit, quod si testator disposuerit partem hereditatis erogari pauperibus puellis nuptui dandis, si contigerit heredem suum sine liberis decedere, & ex eo superesse fœminas, & sic sub duabus conditionibus: nanque si moriatur absque masculis, esto quod non sint fœminæ, locus erit substitutioni, propter intentionem verisimilem disponentis: nempe si extantibus fœminis voluit pauperes puellas dimidium consequi, ergo & non extantibus; per text. in d. l. si is qui ducenta. §. item si paterfamilias. ff. de reb. dubiis. Et ista intentio colligitur ex his, quæ scripsi supra in l. nominis. §. 1.

Secundò colligitur ex absurditate, quæ sequeretur, si disiunctiua, vel soluta suam seruaret naturam, vel copulatiua. Bart. in l. Gallus. §. etiam si à parente. ff. de liber. & posthu. Vnde si emphyteusis concessa sit Titio, & suis heredibus, intelligitur non solum de filiis, sed etiam de heredibus extraneis. Absurdum enim esset, vt emphyteuta, qui non est prohibitus emphyteusim alienare, nisi certis personis, etiam aliis prohiberetur. quod reprobat Alex. consil. 120. super eod. col. 1. in 1. vol. & consil. 9. visis. col. 2. in 2. volu. & consil. 2. col. 3. volu. 3. Curt. consil. 45. col. 2 Socin. consil. 12. præsens. & seq. in 3. vol. Guido Papa consil. 122. in 2. dubio. Decius consil. 294.

Absurdũ mutat naturam copulæ.

Tertiò cognoscitur ex ordine charitatis, si instituat quis filiũ, & suos liberos, primò veniet eius filius, & post mortem eius liberi. sed omnes non venient simul, per text. in l. Gallus. §. quidam recte. ff. de liber. & posthu. Alex. consil. 22. vol. 3. & cons. 167. in fin. vol. 5. Socin. consil. 49. in 1. volu. & Dec. consil. 95. Scripsi sex casus satis abunde intellectu nouo ad d. c. Raynutius. de testam.

Ordo charitatis demonstrat copulæ significationem.

Quartò quando esset contra naturam actus: vt si detur tutor super pecunia, tutelâve sua, intelligitur ex natura actus, quod tutor sit datus tam super pecunia & patrimonio pupilli, quam etiam super tutela personæ: alias esset contra tutelæ naturam, l. sæpe. infra. eod. §. certæ rei. qui testam. tutor. dari possunt. in Instit.

Quintò ex diuersitate orationum. Nam copula posita inter diuersas clausulas, & perfectas orationes, stat continuatiue, l. 1. ff. de his qui notant. infa. l. 1. de sicar. Bartol. in l. 1. ff. de iustit. & iur. & in d. §. vtrum. Et sic non repetit qualitates præcedentes, quia nõ stat copulatiue, l. qui fundum. ff. de contrah. emptio. Socin. consil. 53. col. 5. in 1. vol. & consil. 22. videbatur. & consil. seq. in 3. vol. Corne. consil. 129. in fin. vol. 2. & consil. 4. in 4. vol. scripsi fusius in repetitio. l. vnicæ, in verbo & non ex quibusdam. C. de sententiis quæ pro eo quod interest.

Copula quando cõtinuet & non copulet.

Sextò quando ponitur copula inter incompatibilia, resoluitur in disiunctam, l. si Titio. ff. de vsufr. legat. & Bart. ibi inducit ad quatuor quæstiones. videte ibi, vbi vt si compromissum fuerit in arbitrum & arbitratorem. procedere enim vt arbiter & arbitrator sunt incompatibilia, quia ille secundum ius, hic non. Ideo copula resoluitur in alternatiuam, & erit in compromissarij electione eligere, qua via procedere velit. Bart. in l. 1. ff. de iudic. Alex. in l. si seruus plurium. §. si numerus. de lega. 1. Franc. Cremensis singu. 147. Alex. cons. 13. ex his. col. 3. vol. 1. & ista est communis opinio. facit cap. nisi de præbend. l. fin. Cod. de codicil. Panor. & alij in cap. 2. de rescrip.

Copula inter duo incompatibilia, resoluitur in disiunctam.

Septimò colligitur ex superfluitate: nempe si copula ponatur inter plura idem importantia, resoluetur in expositionem, per l. 1. ibi placitum & consensus. vbi glo. & docto. ff. de pact. sed ibi scripsi quomodo accipiatur. gloss. in rubr. C. de seruit. & aqua. & in rubr. de agricol. & censit. libr. 11. cap. in synodo. ibi, confirmamus & approbamus, 63. dist. gl. in l. obseruare. & proficisci. ibi ratio & vindicta, id est rationabilis vindicta. de offic. præsid. l. 2. & ibi gl. C. quando liceat ab emptio. discedere. Et ista seruiunt ad saluandos notarios, & testes à contrarietate, & falsitate, secundum Socin. consil. 51. viso testam. volum. 3.

Copula resoluitur in expositionem.

Octauò quando copulatiua ponitur inter duo adiectiua absque aliquo substãtiuo: vt lego empta & parata gratia

Copula inter duo adiectiua quomodo accipiatur.

 vxoris:

suppressam, in c.cum in partibus, de verb. signific. vbi tempore interdicti missæ debent celebrari in ecclesiis, ianuis clausis, submissa tamen voce, non alia.

Transmitto.

Transmitto pro transfero. Inde trāsmittit hereditatem nó aditam qui est institutus si intra annum decedat, l.cum in antiquioribus. C. de iure deliberan. quæ tamen regulariter non transmittitur, l.quoniam. ibid. si non fuerit adita. Etiam substitutiones non transmittuntur ad heredes, l. Lucius. in fin. ff. de vulgat. l.si ex pluribus. de suis & legit. Transmittere actionem, l.quemadmodum. in fin. ff. de inoffic. testamen. l.nam si quis. in fin. ff. ad legem Aquil. Vsus aquæ personalis est, ideo ad heredem vsurarij transmitti non potest, l.vsus aquæ. ff. de vsu & habita. Transmittere idoneum nomen in successorem, l. Titio. in fin ff. ad municipal. ibi, indemnitati reipubl. satisfacere debere, si nomen ad successorem idoneum transmisisse non doceatur. Trāsmissa, l.testatrix. in fin. ff. si serui. vindicet. ibi, pars ad aliquem transmissa sit. Immunitas personis data, cum personis extinguitur: ciuitatibus verò, vel rebus, ad posteros transmittitur, l.forma. § quenquam. iuncta l.3. ff. de censib. Mora ad cæteros transmittitur, l.cum patrisfam. ff. de vsur.

Transmittere actionem. *Transmittere idoneū nomē.* *Immunitas trāsmittitur.*

Transmissio.

Transmissio, trāslatio, & est triplex, vt per Ias. in l.si infanti. C. de iure delib. & Benedict. in repet. c. Raynutius. in verbo si absque. 2. de lega. rub. de testam.

Dimittere, promittere, & alia affinia huic verbo scribā in l. dimissoriæ. j. eod.

Aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur. Alienare non videtur, qui electionem seruorum, vel aliarum rerum, intra certum tempus sibi datam, non facit. Et hic scribitur, optionem non amplectitur, id est non eligit, non optat, gloss. exponit, per l. mancipiorum. & l.si tibi. de optio. lega. ff. Et sic qui non optat intra certum tēpus sibi datum ad optandum, optionem perdit: quod est verum, quando omnia sunt integra: alias secus, vtpote si optio seruorum data est intra certum tempus, & post illud tempus manumissus est seruus, illum pars amplius eligere non poterit, vel si fuerit venditus, quod probat l. mancipiorum. ff. de optio. lega. & l.si optio. in fin. ibidem, & c. si tibi absenti. de præben. in 6. Et hæc optio habet locum in rebus differentibus, & non in conformibus, quia parum in his expedit eligere: tex. sing. iuncta glo. in verbo optio. in l.cum aurum. §. 1. de aur. & argent. lega. ff. quem Roman. extollit in sing. 487. legat testator. facit tex. in l.si pupillus. in fi. ibi, nā si vterque idoneus est, electio locum non habet. ff. de administratione tutorum.

Non optās intra certum tēpus, optionem perdit. *In quibus rebus optio consistat.*

Electione facta an restitui quis possit.

Et facta electione, si id quod deterius est, quis eligat, sibi imputet, l.3. vbi gloss. ff. de optione lega l. cæterorum. j. eod. Nec potest petere postea, vt illa electio rescindatur, nec releuaretur quis, seu restitueretur ab illa sua electione, etiam in vim literarum Regiarum, quia ius est acquisitum parti, & sua electio consumpta, vt consuluit Roma. consil. 475. quo ad primum. Et stultissimus dicetur, si elegerit id, quod est deterius. §. cæterum. Institut. quod cum eo. Illa tamen stultitia non releuaret eum, nisi minor ætas succurreret, l.sed & si sine. ff. de minoribus vel alia iusta causa, vt si quis persuaserit mihi, vt optem seruum hunc, quasi melior eo in familia non sit, tunc si callide hoc fecerit, de dolo actio datur, & ex illa causa releuaretur optans, l.si quis affirmauerit. ff. de dolo. facit l.his consequenter ff. famil. erciscund. Alias tolleretur ius partis, quod Princeps facere non debet, l.2. vbi doctor. Cod. de precibus Imperat. offerend.

Optio in pluribus.

Et licet quidam teneant optionem de duobus dici, electionem de pluribus, l.3. §. item si optate. ff. ad exhibendū; tamen in pluribus etiam est optio, vt mancipiorum optione legata, vel seruorum, etiam si vltra centum fuerint: probat l.2. & l.mancipiorum. ff. de optio. legat. l.his consequēter. in princip. famil. erciscund. l.de eo. §. item si ei, ad exhibend. Et sic capitur optio ibi pro electione, & per totum titul. ff. de optio. lega. & in l.3. ff. qui & à quib. manu. l. cæterorum. infra eod. l.2. §. proinde. de eo quod certo loco. & & forte deducitur à verbo Græco, ὀπτω, quod significat video: nempe is qui optat, debet videre, quod eligit, & an expediat illud, vel alterum eligere.

Optio capitur pro electione.

Optio canonica.

Et de optione canonica loquitur text. in cap. fi. de consuet. in 6. Plura de hac scripsi in tracta. de pacific. possessio. num. 140. & seq.

Optio pro ministris.

Item optio siue optiones sunt ministri prius ad aliquē gradum optati, siue à duce militum, siue ab alio primum optentur, l.fin. C. de locato: siue à magistratu, & tunc dicitur vicarius, siue vicegerens, vt subbaiulus in Montepessulano. l.penult. vbi Rebuffus, de iure fisci. libr. 10. C. l.penul. de apochis publicis, ibidem. l. diuus. § pannicularia. ff. de bon. damnar. l.fin. de iure immunita. vbi Budæ. in annotationi. accipit eo in loco optionem pro adiutore centurionis, vel decurionis. Optionem etiam pro adiutore, & vicario, quasi collega adoptato. Optiones, vt ait Vegetius, ab optando appellati sunt, quod antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati eorum atque vicarij soleant vniuersa curare. Et sic omnes quos vocamus locumtenentes, & subcapitaneos, ab ipso duce vel magistratu optati, vel optiones rectè dicentur, vt declarat Pyrrhus in d. penult. C. de iure fisci, libr. 10. vbi gloss. dicit esse genus exactorum, intellige electum ab ipso exactore: & sic vulgus vocat subexactorem, vel substitutum.

Optio pro adiutore & vicario. *Optio pro subcapitaneo vel locum tenēte.*

Optio pro adiuncto.

Vel optionem pro adiuncto accipit Budę. in foren. quia de sententia litigantium cooptatur. Adiutor dicebatur officialis, qui à proconsulibus ducebatur in prouinciam illi decretam. l.præses. C. quomodo & quando iud. cuius munus erat monitionibus, præceptisq; proconsulis subscribere, scrinioq; præerat: ideo scriniarius vocabatur, l.nulli. C. de numera. lib. 12. Alcia. lib. 6. parerg. c. 18.

Optare pro desiderare.

Optare pro desiderare, cupere accipitur, vt optarem magnopere hunc titulum vobis & reipublicæ vsui fore, quod facit Deus opt. max. Optatus seruus, id est electus, l. his consequenter. ff. fami. ercisc.

Certum & incertum.

Intra certum tempus. Pro hac phrasi est text. in l. mancipiorum. ff. de optio. leg. & de dictione intra scribam in l.si quis sic dixerit. j. eod. Ideo Iurisconsult. dicit certum tempus, ad excludendam optionem datam intra tempus incertum, vt quādo volet: certum enim indubitatum significat, incertum vero contra, l. subsignatum. §. incertus. ff. eod. Et de hac certitudine vel incertitudine loquitur l.1. ff. de cond. & demonst.

Certum est pro eo quod palam est, manifestum est, l.sæpe. & l.familiæ appellatione. & l.generi. isto titul. Certissimum & sine dubio, inquit Iurisc. in l. repeti. §. rei. ff. quibus mod. vsufruct. amittat. Inde certę personæ, l.liberorum. infra eo. Certus contractus quis sit, elucidatur in l.certi condictio. ff. si cert. pet. Certę pœnæ, in l.si qua pœna. inf. eod. l.fin. §. fin. ff. ad legem Rhod. de iactu. Certa quantitas, expressa, designata, l.cum hi. in fin. de transact. ff. & in rub. de senten. quæ sine certa quantit. C. & l.qui autem. ff. de constit. pec. Certum diem, statutum, l.arbiter intra certum diē. ff. de arbit. l.id quod. de consti. pecu. Certum est cuius species, vel quantitas, quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione, quæ nominis vice fungitur, qualis, quantaque sit ostenditur. l.certum. ff. si certum petat. & certum est quod ex ipsa pronuntiatione apparet quid, quale, quantumque sit, vt aurei 10. l.stipulationum. ff. de verb. oblig. Certa conditio vocatur, vt quandiu volam, in l.4. ff. de seruit. vel si moriar, tunc est certa an futura sit, sed quando, non, l.1. ff. de condit. & demonstra. l.propriè. in fin. depositi. Certa summa, certo pretio: de hoc habetur in l.qui negotia. in prin. & §. cum heres. ff. manda. l.si necessarias. §. 1. ff. de pigno. actio. & l.Titius. ibid. Certi aliquid exponit Lucas de Penna in l. si vacantia. C. de bonis vacan. lib. 10. Certo loco, expresso & determinato, in rubr. & per tot. tit. ff. de eo quod cert. loco. & l.si vt certo. ff. cōmo. Certo tempore, l.Caius. ff. de pign. actio. ibi, vt creditor pignus suum in compensationem pecuniæ suæ certo tempore possideret. Certa lege, id est constituto pacto, & conuentione, l. sed & si. §. conditio. ff. de instit. actio. ibi, quid enim si certa lege, vel interuentu cuiusdam personæ,

Certum quid. *Certa cōditio.* *Certa sūma.* *Certo tēpore.* *Certa lege.*

vel

vel sub pignore voluit cum eo contrahi. *Certum genus hominum.* Certum genus hominum, l. sed & si. §. item si plures. ibi, nam & certam personam possumus prohibere contrahere, vel certum genus hominum. ff. de instito. Certa nummorum æstimatio, præfinita, l. 3. ff. de in litem iurand. ibi, cum certa sit nummorum æstimatio. *Certa pecunia pro numerata.* Certa pecunia, pro numerata accipitur, in l. 1. ff. de tritica. & l. qui autem. ff. de constit. pecu.

Certè. Certè affirmat, l. si noxale. in fin. ff. de noxal. & quod ait in fin. ibidem. l. iusiurandum, vltima, de iureiurand. Vel exponunt quidam pro saltem, per l. si seruus. ff. de assigna liberti. ibi, vel certe intellexerit, non quasi seruũ eum legasse, sed quasi libertum assignasse. vel certè intellexerit, id est certò planè intellexerit, interpretari possumus, nõ pro saltem, vt quidam dicunt.

Certi cõdictio generalis, & specialis desinitur. Certi condictio generalis, est actio, quę datur ad petendum quodcunque certum, l. certi condictio. ff. si cert. petat. Certi condictio verò specialis pro mutuo tantum competit, vt ibi, & l. si quis certum. ibidem dicam fusius in l. conditionales. infra eod.

Incerti condictio. Incerti condictio ad omne incertum, id est ad facta & alia datur. l. tribus. ff. de vsufruct. ear. rer. quæ vsu consumuntur. Aliis modis dicitur certum, & incertum, vt scripsi in interpre. l. vnicę. C. de senten. quæ pro eo quod interest. in glo. quantitatem.

Certare. Certare pro pugnare, cõtẽdere, l. qua actione §. si quis in colluctatione. ff. ad legem Aquil. ibi, quoniam ingenui solent certare. Et certare hasta vel pila, in l. secunda. ff. de aleæ lusu.

Certamen. Certamen, id est pugna, colluctatio, d. §. si quis in colluctatione. Et vbi certamen pro virtute fit, licet sponsionem facere. l. quibus. de aleæ lusu.

Certiorari. Certiorare est certiorem facere, *faire à sauoir*, l. 3. & l. si heres. ff. de minorib. & item veniunt §. petitam. 2. de petit. hered. l. fideiussor. 1. §. hoc idem manda. Certioretur, l. iusiurandum & ad pecunias. ibi, spatium dandum, vt certioretur. ff. de ieiuran. l. 1. in fin. ibi, non videtur celatus, qui scit, nec certiorari debuit, qui non ignorauit. de act. empt. & regula iuris, Eum qui certus est, vlterius certiorare non oportet. Et plene de hoc scripsi in tracta. nominatio. q. 14. num. 117. & seq.

Datam, pro concessa, exposui in l. sæpe. ĵ. eod. vbi plenissime tracto.

Amplecti. *Amplectitur.* Hoc verbum dum ad personas refertur, significat manibus circũnectere, *ambrasser*, vel *accoler*, vulgò dicimus: & inter viros in Frãcia est consuetudo, vt seipsos amplectantur, cum salutantur de nouo venientes: mulieribus verò mos est vt inter se, & à viris osculentur, vt scribit patruus meus Iacobus Rebuffus, per illum textum in l. 1. C. de domesticis, libr. 12. Si verò referatur ad res vt hic, pro recipere accipitur, vel admittere, complecti: vt electionem non amplectitur, id est nõ recipit, non admittit. inde Paul. ait duobus legatis relictis vnum quidem repudiare, alterũ verò amplecti posse, in l. 5. ff. de leg. 2. facit l. non dubium. C. de legib. ibi, non dubium est in legem committere eum qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem. Alia in hac alienationum materia licet videre in compendio meo alienationum, quem tractatum palam feci, ne plura.

§. Oratio quæ neque coniunctionem, neque disiunctionem habet, ex mente pronuntiantis vel coniuncta, vel disiuncta accipitur.

Mens pronuntiantis in soluta oratione attenditur. Vult dicere iste text. quod oratio, quæ non habet coniunctionem, nec disiunctionem, quæ aliàs vocatur soluta, in l. sæpe. ĵ. eod. ex mente pronuntiantis pro coniuncta accipitur, aut pro disiuncta pariter ex mente eius: vt si testator dicat, Meuius, Titius heredes sunto: hi duo cõiunctim heredes erũt, quilibet in dimidia parte: & ista mens ex verbis elici debet, vel coniuncturis, l. non aliter. ff. de delegatis. 3. l. si seruus plurium. in fine, de legat. 1. scripsi in l. nominis. in fin. ĵ. eod.

Soluta in dubio pro coniuncta accipitur. Si tamen de proferentis mente non appareat, tunc in dubio soluta accipitur regulariter pro coniuncta. tex. iuncta glo. Bart. & Alber. in d. l. sæpe. vbi dicam. ĵ. eod. Vnde tantum est dicere, procedas summarie, de plano, sine strepitu, figura iudicij, ac si copula apposita fuisset. glossa singularis in verbo figura, in clementina, sæpe. de verborum significatione: quia punctus est loco copulæ, glo. in l. triplici. §. videamus, ĵ. eod. & in l. pretia rerum. ff. ad legem Falcidiam. & ibi Alexander, col. 2. Baldus in l. placet. in fine. C. de sacrosanct. eccles. Dinus, de regulis iur. in regula, in alternatiuis. quod probatur in d. l. sæpe. in prin. ibi, interdum soluta pro separatis, &c. nisi velletis dicere esse phrasim in d. l. triplici. ĵ. eod. & l. metum. §. sed quod prætor. ff. quod metus causa.

Tenete tamen primam opinionem, etsi contrarium tenet glo. quam sequitur ibi Dec. per illum tex. legis. in eo. §. vbi verba coniuncta non sunt, sufficit alterutrum esse factum. ĵ. de regul. iur. Quæ respondet ad §. videamus. quod ibi constabat de mẽte propter subiectam materiã. Sed hoc diuinare est, ideo dicite dictum §. vbi. loqui de disiunctina, siue alternatiua, in qua alterum sufficit: non autem loquitur ille §. in soluta: & sic potest recte intelligi. alioqui iste §. esset superfluus in eo quod dicit neque coniunctionem, neque disiunctionem habet. nam si illa verba, neque coniunctionem, intelligerentur de soluta, frustra essent apposita sequentia verba, neque disiunctionem, quod non est dicendum, quia in iure nihil debet esse superfluum, nec otiosum. l. 1. ff. quod met. caus. l. Gallus. de liber. & posthu. *Intellectus ad §. vbi nonus.*

Et ideo verba neque disiuncta neque coniuncta, dicuntur soluta, vt hic. Verba autem quæ non sunt coniuncta, sunt alternatiua, & disiunctiua, vt in d. §. vbi Et hæc faciũt ad intellectum multorum iurium: de quibus in l. si is qui ducenta. §. verum. ff. de rebus dubiis. & c. 2. de rescrip. & inferius dicetur in l. sæpe. Itaque interea hæc notate, quoniã à doctoribus non inuenietis tractata: nempe Alciati intellectus & aliorum hic nihil ad rem pertinet.

Verba intelligi secundũ mentẽ proferentis debent. Notanda est glossa singularis huius §. oratio. ad hoc, quod verba debent intelligi secundum mentem proferentis. l. quisquis. ĵ. eod. siue loquamur in legibus, l. in generali. ĵ. eod. siue in statutis, siue in ordinationibus, siue in iudiciis, siue in sententia: non autem in contractibus. Hanc glossam dicit ad hoc singularem Angelus in præludiis ad titulum de exceptio. col. 2. in Institutio. Nam vna dictio pro altera potest poni: & aliquando ponuntur propriè, aliquando impropriè secundum subiectam materiam. gloss. ordinaria in l. eas causas. ff. de conditionib. & demonstrat. facit l. sed & si possessori. §. 1. de iureiurando. l. insulam. de præscriptis verbis. Dixi in l. non aliter. (quam in primo meo ingressu Tholosæ in studiis antiquis interpretatus fui) ff. de legatis tertio. Plene Stephan. de Federicis in tractatu de interpretation. legum, tertia parte. Quæ mens quomodo cognoscatur, scripsi in l. nominis. §. primo. supra eodem.

Oratio quid significet. *Oratio* hic accipitur pro clausula, siue locutione, sermone, & genere dicendi, & in l. hæc verba ille. ĵ. eo. & omnis lectio oratio est, teste Cicero. de orat.

Dicitur etiam apud Iurisconsult. oratio, constitutio ad consultationem senatus facta. Nam interdum quod Principes sua poterant statuere authoritate, vltro ad senatum referebant, ipsumque oratione, seu literis, vel sola propositione consulebant: vnde oratio de petitione hereditatis, l. si & rem. §. illud. ff. de petitio. hered. vbi ait Iurisconsultus in oratione diui Adriani ita est, Dispicite patres conscripti nunquid sit æquum, &c. Et hæc oratio, cum senatus posteà censuerat, dicebatur etiam senatusconsultum, l. item veniunt. §. pridie. & §. aptanda. l. illud. & l. vtrum. ff. de petitione heredit. dilucide probat text. in l. cum hic status. ff. de donatio. inter virum & vxorem. Interdum verò oratio illa recitabatur tãtum in senatu, quam pro lege Imperatores esse voluissent, vt lege, cum hi. de transactio. l. diuus. de seruis fugitiu. lege prima, de rebus eorum. ac alibi in iure. Et confirmant Imperatores Theodo. & Valent. in lege tertia, Cod. de legib. dum aiunt, leges ab om

ab omnibus æqualiter obseruentur, quæ vel missæ à nobis ad venerabilem cœtum oratione conduntur, & in l. licet. de excusat.tutor.l.oratio.de sponsalib.l.penult.ad Tertul.l. 1.de rebus eorum.

Oratio apud Oratores quoque latissime patet, vt apud eos legere licet. Et pro precatione Theologi vsurpant. Sed sequar tantum quæ iuris sunt nostri.

Oraculum. Inde oraculum Principis rescriptum, viua ipsius voce concessum, l. & si legibus. C. si contra ius.l.fin.de diuersis rescript.

Oratores, qui, in l. Iulia. 1. ff. ad legem Iuliam. de vi pub. scripsi ibi in nouo intellectu contra Budæ.& alios.

Neque. Hanc dictionem elucidabo in l. verum. §. eod.

IDEM LIBRO SEXAGESIMO-sexto Ad Edictum. Lex xxix.

Coniunctionem enim nonnunquam pro disiunctione accipi Labeo ait, vt in illa stipulatione, MIHI HEREDIQVE MEO: TE, HEREDEMQVE TVVM.

Text. declaratur. Coniunctio interdum accipitur disiunctiue, vt si promiseris mihi, heredique meo centum aureos, si mihi dederis, non teneberis dare iterum heredi meo, nec heres habebit dimidiam: sed debet intelligi si mihi non dederis, dabis heredi, & sic mihi aut heredi dare teneris. Et si pollicitus fuero me, heredemque meum daturum centum, si ego dedero, ipse heres amplius non tenetur: & ideo disiunctiue capitur, que: vel si ego non dedero, heres meus dabit, vel faciet. Et adiectio vnius heredis, cum omnes teneantur, superuacua est, dicit Iurisconsultus in l. cum qui ita. §. 1. ff. de verb. oblig.

Hoc limitat gloss. quando factum vtriusque intelligerent contrahentes, vt in illa stipulatione habere licere, vbi & promissor & heres obligantur ex mẽte contrahentium, l. stipulatio ista, habere licere. ff. de verb. oblig. Idem si promisero me & heredem meum non facere vim, l. si stipulatus fuero per te. de verbo. oblig. Et dicit Aleiat. exemplum verum esse cum in stipulationem id deductum non est, quod tractum non habeat, vt si decem mihi heredique meo promittas.

Regula de coniunctione. Et sic coniunctio regulariter coniunctiue capitur: probatur per verbum nonnunquam, quod denotat regulam in contrarium esse, vt scripsi in l. interdum. §. eo. quod vtile ad sequentia erit. Regula ergo est, quod coniunctio regulariter coniungit. l. si heredi plures. ff. de conditio. Institutio. vbi sic dicit Paul. si heredi plures conditiones coniunctim datæ sint, omnibus parendum est, quia vnius loco habentur: sed si disiunctim, cuilibet. l. quod vulgo. ff. de manumiss. testam. c. 2. de rescript. clem. in plerisque. & ibi glo. in verbo populo. de electio. §. penult. Instit. de hered. instit. & hoc ad multas allegationes trahi potest, quibus nunc supersedeo, breuitatis amans.

Coniunctio & æquè principaliter coniungit. Primò intelligite, quod & coniungat æque principaliter. cap. cum ad sedem. vbi Barba. in additio. ad Panormit. de restitut. spoliato. authent. ingressi. de sacrosf. eccles. C. gl. in cap. querelam. de simon. Ideo si quis legauerit fundum, & instrumentum, vel equum, & instrumentum equi, mortuo equo etiam debetur instrumentum: secus si accessorie veniant, vt vendo equum cum instrumento, tunc mortuo equo non debetur accessorium, videlicet instrumentum, l. si cui. & ibi Bartol. ff. de fundo instruct. Quia extincto principali, & accessorium, l. cum principalis. de regul. iur. ff. l. 1. de pecul. lega. Ego tamen etiam hoc casu debere instrumentum arbitrarer. nam si sine mora equus mortuus fuerit apud venditorem, is non tenetur ad equum. l. quod te. ff. si certum petat. tamen tenebitur tradere ea, quæ causa equi parata erant, & quæ ipse venditor habet, vt dixi in l. plus est. supra eod. facit l. si vt certo. §. vsque. ff. commoda. Bald. in l. 1. §. quæ depositis. ff. deposit. alioqui venditor locupletaretur cum aliena iactura. & Bart. doctrina non pertinet ad istum venditionis casum, vt inferius dicetur.

Et si quis sic appellat, dico sententiam nullam, & si qua est, appello, videtur deducere appellationem & nullitatem æque principaliter, contra glo. in l. 1. C. quando prouocare non est necesse, quàm reprobat Bar. & alij in l. si expressim. ff. de appel. Prepo. & Perus. in cap. dilecto. illo tit. Alex. consil. 2. consideratis. col. 3. in 3. vol. & consil. 230. in 6. vol. Corneus consil. 11. in 4. vol. Bald. consil. 492. vol. 3. & Lanfran. in repe. c. quoniam. in verbo interlocutiones. col. 13. de probat. & col. 19. Licet in curiis secularibus Regni quis non audiatur citra appellationem, vt dixi in tract. de app. in constit. Reg.

Item si vendatur villa & ius patronatus, licet non valeat venditio quo ad ius patronatus, cap. de iure. & c. ex literis. de iure patron. cap. 1. illo tit. in 6. nota. in c. cum Bertoldus. de re iudica. Tamen venditio valebit quo ad villam, cum vtrunque æquè principaliter vendatur, & vno deficiente, alterum non extinguitur. Panorm. in cap. querelam. de simon. Felin. & alij in cap. quanto. de iudic. Sed erit simonia quo ad jus patronatus, si vendatur villa & ius patronatus, secus si villa cum iure patronatus, vt plene scribit Rochus Curtius, multa adducens in tract. iuris patro. in verbo ipse vel is. q. 25. facit tex. in l. si ita fuerit. §. fi. ff. de manu. testam. Sed cum in vulgari sermone vix soleat haberi differentia istarum coniunctionum, indistincte putarem simoniam committi, siue diceretur, *ie vens le chasteau auecques le patronage*: vel, *le chasteau & le patronage*, licet dictio *auecque & ensemble* videatur denotare quandam accessionem: mẽs enim partium est simoniaca: nam voluerunt vendere ius patronatus: ideo cauti non exprimunt, vel declaratiue tantum, vt *le chasteau contenant iustice & patronage*, &c. & tunc non simonia. *Vendere ius patronatus est simonia.* *Cautela vitandi simoniæ.*

Et sic quando plura venduntur æque principaliter, licet venditio in vno non teneat, valebit tamen in aliis nõ prohibitis. arg. l. domum. ff. de contrah. empt. l. 1. de euictio. regula, vtile. de regul. iur. in 6. Vnde dicit Angel. in tracta. de malefic. in glo. & eius bona publicamus, quod iudex debet esse cautus in sententia, vt dicas, Condemnamus ad mortem Titium, & eius bona publicamus. Alioqui si proferat, Condemnamus Titium ad mortem cum bonorum publicatione, eo mortuo casu cum extinguitur principale, l. defuncto. ff. de publ. iudic. extinguetur etiam bonorum publicatio accessoria, quæ fit per dictionem cum: secus per dictionem, &, quæ coniungit æque principaliter. Procurator tamen Regius huic acquiesceret sententiæ, per text. in l. 3. C. si pendente appel. mors interuen. vbi post confiscationem reo mortuo pendente appellatione non extinguitur effectus confiscationis, sed causa bonorum agitur. ibi, non distinguitur, vel principaliter, vel accessorie: & ita seruatur in forensi iudicio contra Angel. & alios hoc tenentes, etiam si causa non sit finita, sed contestata. *Condemnato mortuo an bona peti possint.* *Praxis.*

Secũdò intelligi debet siue copulet affirmatiue, vt promitto centũ & equum: tũc enim vtrunq; dabo, nempe requiritur quod omnia concurrant affirmatiue, siue negatiue, vt dare spondes, si nec nauis venerit, nec Titius consul factus fuerit, exigendũ erit vt neutrum factum sit. l. si quis ita stipulatus. ff. de verb. oblig. Declarat late Corneus cõs. 191. dato. col. 1. & seq. in 2. vol. & Socin. in l. si is qui ducenta. §. vtrum. col. 4. ff. de reb. dub. & in §. ff. dicitur, quod si testator sic dicat, si filius & filia mihi heredes non erunt, talis N. sit heres, requiritur vt vterque non sit heres. de Ripa in l. 1. num. 188. ff. de vulga. *Coniunctio sic affirmatiue vel negatiue.*

Tertiò coniungit etiam diuersa, vt in rubr. ff. de iur. & facti ignor. ignorantia enim iuris & facti diuersa sunt, vt probatur in l. si duo. C. per quas personas nobis acqui. Si verò non inter diuersa ponatur, tunc frequenter exponitur pro id est, gloss. in rubr. C. de seruitutibus & aqua, id est de seruitute aquæ ducendæ, cum in illo titulo maxime de illa seruitute scribat Imperator. Potest etiam dici, quod ibi tractetur de seruitutibus vrbanis & rusti. vt de seruitute aquæ ducendæ. Idem probatur in c. monasteria. ibi, excommunicationi subdantur, & à cœtu fidelium fiant penitus alieni. de vita & honestate cler. Plene scribit Bertr. consil. 124. recordor. col. 2. vol. secundum nouam editionem. *Diuersa coniungit copula, &c.*

Quartò

Quartò procedit etiam in odiosis & pœnalibus, cap. 1. in verbo contra iustitiam. de re iud. in 6. glos. in l. mancipia. C. de seruis fugitiuis. Vnde si statutum puniat turbantem alium in sua possessione pœna centum librarum, & ad restitutionem possessionis, non habebit locum in eo, qui tantum turbauit, & non amouit possessionem, quia ambo copulata non concurrunt, quod sing. dicit Roma. sing. 489. statutum. vbi dicit se lucratum fuisse ex hoc dicto sex florenos, & quædam alia. Et si statutum, vel ordinatio copulatiue imponat plures pœnas, omnes imponi possūt, l. nemo. 2. Cod. de episcop. audien. Bartolus in l. quid ergo. §. pœna grauior. ff. de his qui not. infam. Et quando plures imponi possint, dixi in glos. suspendemus. in §. monemus. de collation. in concord. post doctor. in l. si familia. ff. de iurisdictio. omn. iudic.

Plures pœnæ imponi possunt.

Quintò copulat æqualiter, l. quoniam iudices, vbi glos. Bart. & alij. C. de appellat. Vnde si iudex condemnauit commune & syndicum in centum, syndicus soluet quinquaginta, & commune totidem. hoc Paul. Castren. asserit, per illum text. in l. si pater filio. ff. de vulga. l. si quis Titio. de vsufructu accrescend. l. 3. §. si quis ita. de eo quod cer. loco. l. reos. §. cū in tabulis. ff. de duob. reis. Feder. cons. primo. Roma. consil. 99. viso. Socinus consil. 40. ex certis gestis. in 1. vol. & §. 1. vbi Bauer. Institu. de heredibus instituend. Alber. in tracta. statu. in 2. parte, quæst. 188. Paduæ. Restringitur quando copula poneretur inter personas, quarum vna grauari non posset. tunc enim totum onus altera subibit, l. si duobus. §. 1. & ibi Ias. in 6. nota. & l. ciuitatibus. §. Lucius. ff. de legat. 1. Secundò quando ex coniectur ata mente disponentis aliud appareret, l. quidam relegatus, cum l. seq. ff. de reb. dub d. l. Lucius. §. Lucius 1. de legat. 2. l. fundus ille. & ibi gloss. ff. de contrah. emptio. Limitate vt per Bartol. in l. seruus communis fic. ff de stipulatio. seruo. & per Socin. consil. 108. vol. 3. Panorm. cons. 57. ex infra scriptis. in 1. volum.

Æqualiter coniunctio copulat.

Sextò coniunctio copulat (vt dicunt doct.) vniformiter. l. Seiæ. §. Caio. ff. de fundo instructo. & ibi plene Bart. & sic coniunctio repetit qualitates præcedentes, quando potest vniformiter respicere vtramque rem: vt lego domum, si nauis ex Asia venerit, & fundum: illa copula repetit conditionem ad fundum. Ias. in l. fin. col. penult. C. de successo. edicto. Roma. singul. 284. & consil. 231. præmissorum. Socin. d. consilio 280. considerata. libro 2. & consil. 53. in 3. vol. Cornel. cons. 139. placet. lib. 2. vnde dicit Ias. consil. 118. contra donationem. col. 3. in 4. volumine. Quod si emphyteusis data sit Titio & liberis suis heredibus, requiritur vtrumque, & quod sint liberi, & heredes. idem firmat Alex. cons. 9. in 2. vol. col. 2. & Aret. consil. 1. in 2. vol. & 3. dubio.

Coniunctio copulat vniformiter.

Emphyteusis data Titio & filijs heredibus.

Septimò aliquādo stat cōtinuatiue, vt l. senatoris filius. ff. de senato. l. & quia de iurisdi. omn. iudic. & alibi sæpius.

Copula aliquando stat continuatiue.

Octauò coniunctio ampliat quantum potest, l. ea tamen adiectio. ff. de legat. 3. Vnde si testator legat alicui equos suos & arma, non solum debebuntur arma equorum, sed etiam arma equitantis. de Ripa in c. 2. de rescriptis. quod est verum in fauorabilibus, secus in odiosis, Cardina. & Imol. in cle. in plerisq; de electo. Vnde dicunt doct. quod si imponatur pœna nobilibus & bastardis percutientibus aliquem, intelligitur de bastardis ortis ex nobilibus, & non de aliis socin. consil. 33. circa. col. 3. in 3. vol. Corne. consil. 70. in hac. col. penult. in 2. vol.

Coniunctio ampliat.

Aliquando tamen copulatiua ponitur disiunctiue, vt hic, & econtrario, vt in l. sæpe. ⁊ eod. vbi exempla ponuntur. in dubio tamen potius intelligimus coniunctionem copulatiue secundum naturam suam, quam disiunctiue, l. ciuibus. & in l. si is qui ducenta. §. vtrum. ff. de reb. dub. Alber. in tracta. statuto, in 2. parte, q. 188. Paduæ. in fin.

Copula disiunctiuè aliquando ponitur, & econtra.

Sed dicet quis, quomodo cognoscam coniunctionem non stare copulatiue, sed disiunctiue, alternatiue, vel solutam copulatiue: Responde ex sequentibus.

Quomodo coniunctio cognoscitur non stare copulatiue.

Primò ex verisimili intentione disponentis, text. in d. §. oratio. proxime superius elucidato, ibi, ex mente pronuntiantis. & sequitur Alex. consil. 150. in fin. in 2. vol. vbi dicit, quod si testator disposuerit partem hereditatis erogari pauperibus puellis nuptui dandis, si contigerit heredem suum sine liberis decedere, & ex eo superesse fœminas, & sic sub duabus conditionibus: nanque si moriatur absque masculis, esto quod non sint fœminæ, locus erit substitutioni, propter intentionem verisimilem disponentis: nempe si extantibus fœminis voluit pauperes puellas dimidium consequi, ergo & non extantibus: per text. in d. l. si is qui ducenta. §. item si paterfamilias. ff. de reb. dubiis. Et ista intentio colligitur ex his, quæ scripsi supra in l. nominis. §. 1.

Secundò colligitur ex absurditate, quæ sequeretur, si disiunctiua, vel soluta suam seruaret naturam, vel copulatiua. Bart. in l. Gallus. §. etiam si à parente. ff. de liber. & posthu. Vnde si emphyteusis concessa sit Titio, & suis heredibus, intelligitur non solum de filiis, sed etiam de heredibus extraneis. Absurdum enim esset, vt emphyteuta, qui non est prohibitus emphyteusim alienare, nisi certis personis, etiam aliis prohiberetur. quod reprobat Alex. consil. 120. super eod. col. 1. in 1. vol. & consil. 9. visis. col. 2. in 2. volu. & consil. 2. col. 3. volu. 3. Curt. consil. 45. col. 2. Socin. consil. 12. præsens. & seq. in 3. vol. Guido Papa consil. 122. in 2. dubio. Decius consil. 294.

Absurdū mutat naturam copulæ.

Tertiò cognoscitur ex ordine charitatis, si instituat quis filiū, & suos liberos, primò veniet eius filius, & post mortem eius liberi. sed omnes non venient simul, per text. in l. Gallus. §. quidam recte. ff. de liber. & posthu. Alex. consil. 22. vol. 3. & cons. 167. in fin. vol. 5. Socin. consil. 49. in 1. volu. & Dec. consil. 95. Scripsi sex casus satis abunde intellectu nouo ad d. c. Raynutius. de testam.

Ordo charitatis demonstrat copulæ significationem.

Quartò quando esset contra naturam actus: vt si detur tutor super pecunia, tutelàve sua, intelligitur ex natura actus, quod tutor sit datus tam super pecunia & patrimonio pupilli, quam etiam super tutela personæ: alias esset contra tutelæ naturam, l. sæpe. infrà eod. §. certæ rei. qui testam. tutor. dari possunt. in Instit.

Quintò ex diuersitate orationum. Nam copula posita inter diuersas clausulas, & perfectas orationes, stat continuatiue, l. 1. ff. de his qui notant. infa. l. 1. de sicar. Bartol. in l. 1. ff. de iustit. & iur. & in d. §. vtrum. Et sic non repetit qualitates præcedentes, quia nō stat copulatiue, l. qui fundum. ff. de contrah. emptio. Socin. consil. 53. col. 5. in 1. vol. & consil. 22. videbatur. & consil. seq. in 3. vol. Corne. consil. 129. in fin. vol. 2. & consil. 4. in 4. vol. scripsi fusius in repetitio. l. vnicæ, in verbo & non ex quibusdam. C. de sententiis quæ pro eo quod interest.

Copula quando cōtinuet & non copulet.

Sextò quando ponitur copula inter incompatibilia, resoluitur in disiunctam, l. si Titio. ff. de vsufr. legat. & Bart. ibi inducit ad quatuor quæstiones. videte ibi, vbi vt si compromissum fuerit in arbitrum & arbitratorem, procedere enim vt arbiter & arbitrator sunt incompatibilia, quia ille secundum ius, hic non. Ideo copula resoluitur in alternatiuam; & erit in compromissarij electione eligere, qua via procedere velit. Bart. in l. 1. ff. de iudic. Alex. in l. si seruus plurium. §. si numerus. de lega. 1. Franc. Cremensis singu. 147. Alex. cons. 13. ex his. col. 3. vol. 1. & ista est communis opinio. facit cap. nisi de præbend. l. fin. Cod. de codicil. Panor. & alij in cap. 2. de rescrip.

Copula inter duo incompatibilia, resoluitur in disiunctam.

Septimò colligitur ex superfluitate: nempe si copula ponatur inter plura idem importantia, resoluetur in expositionem, per l. 1. ibi placitum & consensus. vbi glo. & doct. ff. de pact. sed ibi scripsi quomodo accipiatur. gloss. in rubr. C. de seruit. & aqua. & in rubr. de agricol. & censit. libr. 11. cap. in synodo. ibi, confirmamus & approbamus, 63. dist. gl. in l. obseruare. & proficisci. ibi ratio & vindicta, id est rationabilis vindicta, de offic. præsid. l. 2. & ibi gl. C. quando liceat ab emptio. discedere. Et ista seruiunt ad saluandos notarios, & testes à contrarietate, & falsitate, secundum Socin. consil. 51. viso testam. volum. 3.

Copula resoluitur in expositionem.

Octauò quando copulatiua ponitur inter duo adiectiua absque aliquo substantiuo: vt lego empta & parata gratia

Copula inter duo adiectiua quomodo accipiatur.

vxoris: si aliqua sint empta eius causa, licet non sint parata, tamen legatario debebuntur, l. ea tamen adiectio. & l. qui concubinam. ff. de leg. 3 Bart. in d. l. sæpe. Et idé quando haberent substantiuum indefinitum: vt lego vestes emptas & paratas gratia vxoris, l. qui concubinam. in princ. ff. de legat. 3. Vnde consuluit Romanus consil. 104. Pater reuerende. super statuto Florentiæ quo cauetur, quod contra debitores cessantes & fugitiuos, adprehensionem & captionem personæ procedatur, habere locum in debitore, qui soluere cessat, licet non sit fugitiuus: contrarium tamen consuluit Angel. consil. 61. visis statutis. in fin. 1. col. Idem si factum sit legatum doctoribus & medicis. legatum enim debetur doctori, etiam si non sit medicus, teste Bart. in l. Seia. §. Gaio. ff. de fundo instructo. sequitur Ioan. Crotus in repetitio. l. re coniuncti. col. 11. vers. quarta & vlt. conclusio. ff. de legat. tertio. Reliqua tradam in l. sæpe. infra eod. videte Ias. in l. 1. ff. de instit. & iure.

Legatum doctoribus & medicis quomodo intelligatur.

Phrases variæ dictionis pro.

Notandæ sunt multæ phrases, quibus Iurisc℈sulti vtuntur per hanc dictionem pro, quæ interdum accipitur pro secundum: vt pro dignitate, l. plenum. §. Iubentius. ff. de vsu & habitatio. ibi aliquādo enim largius cum vsuario agendum est, pro dignitate eius, cui relictus est vsus. iuncta l. sed & si quid. §. sufficienter. ff. de vsufructu. quæ dicit, secundum ordinem & dignitatem, & vulgo dicimus, *selon la dignité*. Pro magnitudine, idem, l. quos nos. §. 1. infra eo. Pro fide rei gestæ, l. tale pactum. §. post diuisionem. ibi, pro fide rei gestæ totum debitum singulis proferant. ff. de pact. Pro quantitate sumptuum, l. si seruos. ibi, non tamen sic vt cogatur seruis carere pro quantitate sumptuum debitor. ff. de pign. actio. Pro quantitate debiti pignus habeant obligatum, l. si fundus. §. si duo. ff. de pignor. Pro rerum pretio, l. 2. §. cum in eadem. versi. iactui æ summam pro rerum pretio distribui oportet. ff. ad legem Rhodiam. de iactu. Pro bonitate loci fiet æstimatio, l. si seruum. in fin. ff. de actio. empti. Pro numero temporis, l. 3. §. si ad diem. ff. de re militari. ibi, si ad diem commeatus quis non veniat, perinde in eum statuendum est, ac si emansisset vel deseruisset pro numero tēporis, id est habita ratione & computatione temporis, quo post commeatum remansisset.

Pro numero personarum, secundum numerum, l. maiorem esse partem pro modo debiti, non pro numero personarum placuit. ff. de pact. Pro numero iugerum, idem l. si seruum. in fin. ff. de actio. empti. ibi, si modus, id est mensura agri minor inuenitur, pro numero iugerū author obligatus est. Pro numero amphorarum, l. vlt in fin. ff. ad legem Rhod. de iactu. ibi, si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes, quot portasti. Pro numero corporum, l. quod sæpe. §. in his. vers. item frumentum. ff. de contrah. emptio. ibi, si pro numero corporum pretium fuerit statutum. Pro modo debiti, id est secundum debiti quantitatem, *selon le debte*, l. maiorem esse partem pro modo debiti. ff. de pact. Pro modo possessionum, idem, l. si filia. § penult. ibi, & onera æris alieni pro modo possessionum distribui. ff. famil. erciscund. l. Imperatores. de seruitut. rust. prædiorum. Pro modo facultatum sumptus funeris fieri debent. l. at si quis. §. æquum. in fin. ff. de relig. & sumpt. fune. Pro modo partis, l. quæ de tota. ibi, officio iudicis continetur pro modo partis ea quoque restitui iubere, quæ simul cum parte ipsa restitui debent. ff. de rei vindica.

Pro significat in, & loco.

Pro sumitur quandoque pro, in, vt in l. ex facto. §. quid ergo. ibi, vt quod ille pro patrimonio habuerit peculium esse intelligatur. ff. de pecul. Vel potest exponi pro, id est loco: & illum text. notat Ias. in §. actiones. nu. 23. de actio. in Instit. quod si aliquis gerat se pro libero, & monasterium vindicet eum, vt monachum, vel seruum monasterij cum patrimonio, quod acquisierit, tenebitur monasterium de illo patrimonio vtili actione de peculio, ad persolnenda debita illius. Pro vino, id est loco vini. l. venditionibus. §. inde quæritur. ff. de contrah. emptio. ibi, si acetum pro vino veneat, vulgo *pour vin*. & pro disiunctione in

Pro patrimonio monachi tenetur monasterium.

hoc text. Pro auro æs, idem, l. in venditionibus. §. inde. ibi, & æs pro auro vel plumbum pro argento. & l. Labeo. 2. ibi, pro auro vas aurichalci. ibidem. Pro puro locum religiosum vendere, l. si ossa. §. si locus. ff. de religios. & purus locus dicitur, qui neque sacer, neque sanctus, neque religiosus est: l. 2. §. purus. ibidem. Pro nouis, l. Labeo libro posteriorum scribit, si vestimenta interpola quis pro nouis emerit. ff. de contrah. empt. id est vetera & polita pro nouis. Pro meliori conditione haberi debet, quicquid ad vtilitatem venditoris pertinet, l. quicquid. de in diem addictione. Pro vno die duo dies habentur, l. cum bissextus. infra eod. ibi elucidabitur. Pro ligno vtatur, l. arboribus. in princip. ff. de vsufructu. ibi, nec materia cum pro ligno vsurum, si habet vnde ligno vtatur. Pro tribunali, l. 1. §. abolitio. ff. ad Turpillian. l. 1. de iud. ibi, qui pro tribunali præest (id est in tribunali) vel aliam iurisdictionem habet, l. 3. §. si causa. de bono. possessio. Alius de plano cognoscit, alius pro tribunali, vt d. §. abolitio. & in l. qui pro tribunali. ff. de re iudic. vnus in loco & cathedra iudicum, alter in scamno sedet.

Locus purus quis.

Pro tribunali, & de plano cognoscere.

Pro herede possidet, qui putat se heredem esse, l. pro herede. ff. de petit. hered. & sic accipitur §. adipiscendæ. de interd. in Instit. Pro possessore possidet prædo. l. pro herede. in fin. ibidem, & d. §. adipiscendæ, sed quo ad vsucapionum materiam aliter accipitur: nam pro herede possidere dicitur is, qui vere est heres, & possidet illo titulo tanquam heres bona quæ ad defunctum non spectabant, sed ipse putabat ad eum pertinere, ita intelligitur rubr. ff. & C. pro herede. Pro donato is vsucapit, cui donationis causa res est tradita: nec sufficit opinari, sed & donatum esse oportet, & ab eo qui donare non poterat, l. 1. & per tot. ff. pro dona. Pro derelicto dicitur possidere is, qui possidet rem vere derelictam ab eo, qui non erat dominus, licet possidens putet eum dominum fuisse, secus si falso existimauerit rem pro derelicto habitam. Benedictus in repetit. cap. Raynutius. in verbo & vxorem. num. 923. cum seq. de testam. & est text. in l. nemo. & per totum. ff. pro derelicto.

Pro herede possidere quid.

Pro possessore.

Pro donato.

Pro derelicto.

Pro legato is possidere videtur cui res aliena legata est, l. 1. & l. 4. ff. pro legato: & illo titulo rem vsucapere potest: nam si res propria legata, vel donata esset, translatum esset dominium, & non esset opus vsucapione. Sed quia is, qui rem legat alienam, non potest plus iuris in alium transferre, quam habeat, ob id vsucapi potest illa res sic legata, si legatarius putet legantem fuisse dominum.

Pro legato.

Pro dote possidet cui res aliena dotis causa data est, quam putabat accipiens dantis esse, l. 1. ff. pro dote.

Pro dote.

Pro suo possessio talis est, cum dominium nobis acquiri putamus, & ex ea causa possidemus, ex qua acquiritur. Est præterea pro suo, vtputa ex causa emptionis, & pro emptore, & pro suo possideo. hoc enim modo possidemus omnia, quę mari, terra, cœloque capimus, aut quæ alluuione fluminum nostra fiunt, l. 1. 2. & per totum titul. ff. pro suo. vide Bald. consil. 51. in 2. vol. Alex. & Vincen. in l. 3. §. ex pluribus. ff. de acquir. possess. de Ferrar. in sua pract. in positio. acto. vers. item pro suo.

Pro suo.

Pro soluto vsucapit, qui rem debiti causa recipit, existimans illam rem sibi debitam, & is qui soluebat, idem putabat, l. 1. & 3. ff. pro soluto. Item pro soluto res dicitur in l. eleganter. in princ. ff. de pigno. actio. & l. si prædium. C. de euictio. Quod alibi vocatur in solutū, in l. nec interest. ff. ad Velleia. Vel pro soluto est, id est quod habetur, ac si solutum esset, l. qui decem. in princ. ff. de solutio.

Pro soluto.

Pro emptore possidet, qui re vera emit rem bona fide ab eo, qui non erat dominus: nec sufficit tantum in ea opinione esse eum, vt putet se pro emptore possidere, l. 2. ff. pro emptore: sed requiritur verus emptionis titulus.

Pro emptore.

Pro transacto possideo rem, quam transactionis causa tradidit mihi is, quem putabam dominum, vt rubr. C. de vsucapio. pro empto. Vel pro transactione, l. ex causa. ibidem. facit l. si pro fundo. C. de trāsact. Hostien. in sua summa, in hoc tit. vbi hosce titulos declarat.

Pro transacto.

Pro libertate is præscribere dicitur, qui iusto initio longo

Pro libertate.

longo tempore gessit se pro libero, l. 1. 2. & per totum. C. de longi tempor. præscriptio. quæ pro libertate, & non aduersus libertatem opponitur.

Pro præmio, id est causa.

Pro præmio, id est causa, vel nomine præmij, in rub. C. quibus ex caus. serui pro præmio liber. accipiunt. Pro hereditate, idem, l. 2. §. sicuti. ibi, siue ipse venditor dederit aliquid pro hereditate, siue procurator eius, siue alius pro eo. ff. de here. vendita. & accipitur pro eo quod Gallice dicimus, *pour*: ita in sequentibus exemplis, vel ad vtilitatem. Pro mancipio vtraque conditio adiicitur, l. penult. in fin. ff. de seruis exportan. Pro sorore dare doti pecuniam, l. si filiusfam. in id acceperit. ff. ad Macedon. Alia sunt infinita iura in quibus sic accipitur, quæ de industria omitto.

Pro tectorio.

Pro sub denotat.

Pro tectorio, id est sub exponit glo. in l. fundi. §. quæ tabulæ pictæ pro tectorio includuntur. ff. de actio. empti. vel fortè potest exponi pro loco tectorij siue sit sub, siue supra, siue circa, dummodo sit pro tectorio ædium, vt l. pen. infra eo. vbi dicetur. Vel potest esse vna dictio protectorium, & in idem fere reincidit: sed secunda lectio melior videtur.

Pro aliquando improprietatē denotat.

Pro mortuo.

Aliquando dictio pro improprietatem denotat, vt pro mortuo, vt l. actione, §. publicatione. ff. pro socio. ibi, nam cum in eius locum succedit, pro mortuo habetur: id est perinde ac si mortuus esset. Item exheredatus pro mortuo habetur, l. 1. §. sed & si. ff. de coniungendis cum emancip. liber. exponit l. 1. in fin. ibi, deportatos enim mortuorum loco habendos. ff. de bon. posse. contra tab.

Pro tutore.

Pro non dicto.

Pro tradito.

Pro deiecto.

Pro iusta præstatione.

Pro non facto.

Pro superuacuo est.

Pro pleno.

Pro interrogato.

Pro confesso.

Pro tutore autem negotia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis, siue se putet tutorem, siue sciat non esse, fingit tamen esse, l. 1. §. pro tutore. ff. de eo qui pro tutore, vel curator. nego. gessit. l. ex facto. §. plane. ff. de peeul. l. debitores. ff. de sol. Pro non dicto est, l. sub hac conditione. ff. de actio. & oblig. id est habetur, ac si dictum non esset. Pro non scripto, in l. vna. C. de caduc. tollen. dicam in l. seq. §. glans. Pro tradito habere. l. non statim. ff. de pec. est perinde habere, ac si res tradita fuisset, vt exponit text. in §. interdum. de rer. diuis. in Instit. Pro deiecto haberi, l. 1. §. quod cum suspenderetur. ff. de his qui deic. vel effuder. ibi, sed & quod suspensum decidit, pro deiecto haberi magis est, id est perinde habetur, ac si deiectum fuisset, vt is puniatur, cuius causa suspensum erat, ac si ipse deiecisset. Pro iusta præstatione, id est habetur, ac si iuste, quod debetur, præstitum esset, l. quod debetur. in fin. ff. de peeul. Nuda & imaginaria venditio pro non facta est, ideo nec alienatio rei intelligitur, l. nuda. ff. de contrahenda empti. id est ficta venditio habetur, ac si facta non fuisset. Pro superuacuo est, id est superfluum est, & superuacaneum, l. fundus. ff. de contrahend. emptio. Pro pleno habetur annus cœptus, l. ad rempub. ff. de munerib. id est pro completo, exponitur in l. qua ætate. ff. de testam. & l. 3. §. minorem. ff. de minorib. Pro interrogato habetur, qui respondet se heredem esse sine interrogatione, id est habetur, ac si interrogatus esset, qui respondet non interrogatus, l. si sine. ff. de interrogato. actio. Pro confesso habetur, l. si ex causa. §. nunc videndum. ff. de minorib. ibi, sed si cum ex damno dato confiteri possit, ne dupli teneatur, maluit negare: in hoc solum restituendus sit, vt pro confesso habeatur: id est ac si confessus fuisset. cap. fin. de confessis. lib. 6.

Pro momento, pro reditu.

Pro momento, l. cum bissextus. infra eod. Pro reditu frugem appellari, l. frugem. infra eod.

Pro omnibus.

Pro salute.

Pro liberis.

Pro capite serui.

Pro omnibus, id est ad omnium vtilitatem, l. 1. ibi, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est. ff. ad legem Rhodiam de iactu. Pro salute Principis vota suscipiuntur die tertio post calendas Ianuarias, l. si calumnietur. §. 1. infra eod. Pro liberis capitibus, l. 2. §. cum in eadem. ibi, & an etiam pro liberis capitibus dari oporteat. ff. ad l. Rhod. de iactu. Pro capite serui, id est pro persona. Et quia caput nobilius est membrum, l. cum in diuersis. ff. de religios. ideo caput pro persona accipitur sæpius in iure, & pro toto corpore, l. eo tempore. ff. de peeul. in §. fin. ibi, nec in eam causam alienata, quæ pro capite serui facta proponerentur. vt inferius abundantius dicam. Pro socio actio datur alteri socio, qui sub dote aliquid in communione admisit, vt patet ff. pro socio. & C. Pro superstite esse, l. quod diximus. infra eodem est quod Iurisconsult. in l. qui in vtero. ff. de statu homin. dicit in rerum natura esse.

Pro parte Iuriscons. in l. licet. ibi, intendit hereditatem suam esse totam, vel pro parte. ff. de petit. hered. & in condictione ex causa furtiua: non pro parte, quæ peruenit, sed in solidum tenemur. & sic ibi teneri pro parte, est oppositum teneri in solidum, l. idem erit. ff. de instit. act. l. vir. §. fi. ad Velleia. pro parte sua ibi etiam dicitur, & in l. in naue. ff. loca. Pro tua parte, in l. ita vt omnes. ff. mandati. Pro ea parte, pro qua parte, l. penult. ff. pro socio. Pro parte dimidia, in l. sicut. §. fin. quib. mod. pign. vel hypothe. sol. Pro partibus, in l. tale. §. post diuisionem. ff. de pact. Pro partibus hereditariis, in l. si filia. ff. famil. ercisc. quod pro parte alibi Iuriscons. ait, pro portione communicetur, id est sarciatur, l. 1. ibidem. & l. habebat. in fin. ibi, pro portione mercis. de instito. & in l. sed & si communis. de contrah. emptio. vbi quod semel dixit portione, postea vocat parte. Pro hereditaria portione, in l. quod tumultus. ff. depos. Pro portione temporis, in l. quod si domus. in fin. ff. loca. ibi, cæterum si gratuitam habitationem habuisset, pro portione temporis ex locatione domus deducendum est. & idem in l. qui insulam. in princ. inibi. videte quæ scribam in l. nomen. §. portionis. infra eod. Pro rata, id est pro parte, pro portione, l. sic pro rata & maritum & heredē conferre in funus oportet. ff. de religios. l. si pro parte. §. idem quærit. ibi, pro rata detrahamus. de in rem verso. l. hinc quæritur. in fi. ff. de peculio. Gallice *à l'equipollance*. Pro rata ponderis, quod in massam habemus vindicabimus, l. in fi. ff. de rei vindicatio. l. si seruus. in fine. si quis cautio. l. in his. §. 1. de solu. Pro rata debiti, l. procuratoris. §. in tributum. ff. de tributo. Pro rata nouæ regionis. l. ex milite. §. penult. de euictio. Pro rata temporis, quo fruitus est, pensionē præstet. l. si quis domū. §. hic subiungi potest. ff. loca.

Pro æqualibus.

Pro æqualibus. l. habebat. in fin. ibi, vtrum pro dominicis partibus, id est pro partibus quibus domini sunt: si vnus in tertia parte, alter in reliquo, an pro æqualibus, id est æqualiter, an pro portione mercis; id est habita ratione mercis, quam quisque habebat, an in solidum. ff. de instito. actio.

Pro inuecto.

Intellectus ad §. item cum quidam. ff. locati.

Pro inuecto recipere, l. ex conducto. §. item cum quidam. ff. locat. ibi, item cum quidam naue amissa vecturam quam pro inuecto nauta acceperat, repeteret, rescriptum est ab Antonino Augusto, non immerito procuratorem Cæsaris ab eo vecturam repetere, cum munere vehendi functus non sit: quod in omnibus personis similiter obseruandum est. Pro inuecto ibi accipitur, pro his rebus quæ vehuntur: & quærit Iurisconsult. ibi, si aliquis pro vectura rerum soluerit decem aureos magistro nauis, vt illæ res Ephesum deferrentur, & in itinere nauis perierit, an solutum pro inuecto repeti possit: & repetendum esse Iurisconsult. docet, tum quia rescriptum erat ab Antonino Augusto in procuratore Cæsaris, tum quia munere vehendi non est functus magister nauis: cum hæc ratio extra procuratorem Cæsaris locum habeat, idem statuit ibi Iurisconsult. vt repetantur soluta pro rata itineris, nempe si in medio itinere nauis perierit, dimidia pars pretij dati pro vectura repetatur: & sic debent ibi glo. & docto. intelligi, quamuis hoc obscure tradant quasi caligantibus oculis.

Pro solido.

Pro solido, id est in solidū, integre, l. plane ad officium iudicis nonnunquam pertinet, vt debita & credita singulis pro solido aliis alia attribuat, quia sæpe & solutio & exactio partium non minima incommoda habet. ff. fam. ercisc. l. si consensit. quibus mod. pign. vel hypoth. sol. probat l. si quis etiam rem. ff. de solutio. vbi prius dicit pro solido, postea in solidum, & l. creditor. §. dubitus. manda.

Pro solida.

Pro solida, l. cum ab eo. in fin. ff de contrahend. emptio. ibi, mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida vendisti

vendidisti imprudens: nulla est emptio, pecuniaque eo nomine data condicetur, pro solida, id est pro tota integra: vẽdita enim erat, ac si tota argẽtea esset. Vtilitates aliquas huius dictionis pro, adieci in interpre. l. vnicæ. gloss. 2. C. de sentent. quæ pro eo quod interest proferuntur. Quas nunc vt prolixitatem vitem, & repetitionẽ, ac alias phrases omitto. has interea boni æquique consuletis: alias multas deleui, ne lectorem fastidiam. Reliqua autem huius legis verba aliis in locis commodioribus explicauimus.

CAIVS LIB. SEPTIMO AD Edictum Prouinciale. Lex xxx.

Sylua cædua est, (vt quidã putant) quæ in hoc habetur, vt cæderetur. Seruius eam esse, quæ succisa, rursus ex stirpibus, aut radicibus renascitur.

Sex dicta continet hæc lex, ob id tot partes habet. Prima duas citat opiniones dicens, Syluam cæduam secundum quosdam esse, quæ ad hoc teneatur, vt cædatur. Seruius eam esse putat, quæ posteaquam succisa fuerit, rursus ex stirpibus & truncis nascitur, siue ex radicibus. Et quidam syluæ nomen generale esse asserunt, non solum arborum, verum etiam herbarum, proprie tamen arborum, & à sileo deductam existimarunt, per antiphrasim, quod minime sileat, cum arbores agitatæ vento strepitum emittere soleant: alij à Græco ὕλη, aspiratione mutata in s, vt in multis aliis fit dictionibus Latinis à Græcis sumptis. Ab his etiam dicitur δρυμὸς, vel λόχμη.

Sylua nomen generale est.

Est autem sylua quædam arborum congeries, quam Galli vocant *forest*. Et est multiplex: quædam sylua est vt cædatur, & vocatur cædua, quia frequenter cæditur, siue materiæ causa cædatur, siue lignorum, l. item. §. fin. ff. de vsufructu. Galli, *bois taillis* vocant. & istius syluæ cæduæ quædam excisa ab eodem stipite repullulãt, vt olim, quercus, & aliæ arbores frequentius. Altera verò ex stirpibus, vt arundo: inde arundines cæduæ vocantur, in l. qui fundum. §. fin. ff. de contrahend. emptio. Et arundinetum locus arundinibus consitus à Iurisconsul. vocatur in d. l. item. §. fin. Et cerasetum locus cerasis, id est illis arboribus plenus.

Sylua quid. & multiplex est.

Arũdines cædua, & arundinetum. Cerasetum.

Sylua alia est glandaria, siue glandifera, quæ ad glandes destinata est, & pastui porcorum, &. de hac inferius dicetur in §. fin. & ita cædi non solet. Castanaria, ex castaneis compacta, quæ etiam castanetum appellatur, quæ perfamiliaris est & nota Lemouicensibus, & Petragoriensibus. Alia est olearia sylua, ex oliuis confecta, quæ & oliuetum dicitur, l. 1. Cod. de mancip. & colo. lib. 11. & aliæ multæ sunt id genus, quæ plerisque in locis videri possunt, maxime in l. si quando. §. 1. ff. si seruitus vindice. Alia est pascua, quæ pastui pecudum est destinata, vt inferius descriptum est in §. fin. Nemus autem vocatur Græcè νέμος, ἀπὸ τοῦ νέμω, quod est pasco, quod ibi animalia pascantur licet quidam dicant nemus recreationis & amœnitatis gratia factum, quod homines delectationis gratia id excolant. Potest tamen dici nemus, quod & pascuorum & amœnitatis causa est, & frequentius pascuorum propter etymologiam. Sylua item alia palaris est, ex qua pali fiunt, d. l. item. in fin. ff. de vsufr. vnde dicit text. in l. forma. § item syluæ cæduæ. omnia ipse, qui defert, æstimet. ff. de censibus.

Sylua glandaria, siue glandifera. Sylua castanaria, siue castanetum. Sylua olearia, siue oliuetum.

Sylua pascua. Nemus quid.

Sylua palaris.

De syluis circunseptis, id est clausis, videte text. in l. 3. §. item feras, ff. de acq. possessio. ibi, aut feras, quæ in syluis circunseptis euagantur. Sylua etiam dicitur, quod ex tempore scribitur, & velocissime, estque velut prima materia, apud Quintilianum: non tamen in iure inueni sic acceptam syluam.

Sylua circunsepta. Sylua velut primam materiã scriptorũ significat.

Vltimò etiam notandum est, quod in his syluis quandoque sunt viuaria. Sunt enim loca, in quibus vel feræ, vel pisces, seu aues continentur, d. l. 3. §. item feras. ff. de acquir. possess. l. vsufructuarium venari. §. in viuariis. de vsufruct. vbi vsufructuarius potest ex viuariis, vel ex piscinã pisces capere, dum tamen reseruet aliquos, qui substituantur: & hoc notat Cepola in tracta. de seruitut. rusticorum prædior. rubr. de pisca. Et extat ordinatio Philippi pulchri art. 4. sic dicens, *Et s'il y auoit aucun estang, ou viuier qui fust en pesche, que lon reserue la nouation, & la lenn, qu'il appartiendra, pour peupler apres ladicte pesche.* dico in rubr. *des pescheurs* in ord. Reg.

Viuaria quæ.

Legis Regia elucidatio.

Vtilitates huius legis sunt istæ. Prima, syluam cæduam poterit vsufructuarius cædere, & vti sicuti bonus paterfamilias solebat, & in triennio, vel quinquennio pro consuetudine domini, & non ante: syluam verò non cæduam cædere non poterit, l. item si fundi. in fin. ff. de vsufruct. nisi in vineæ vsum, ne tamen deteriorem fundum faciat, l. ex sylua. & seq. ff. de vsufruct. Et habens vsumfructum in nemore, potest vti ad depascendũ, vel ædificandum, sed non ad comburendum, nisi esset sylua cædua, l. arboribus. ff. de vsufructu. Masuer. in sua praxi. eo. tit. de vsufructu, in prin. ne inutiles postea sint proprietates, l. omnium. 1. ff. de vsufru. l. veluti. de seruit. rustic. præd. intempestiuè tamen cæsa in fructu est l. si absente. in fin. ff. de vsufruct. nec poterit vsufructuarius excidere arbores, etiam minus frugiferas, si tamen deambulationes opacas, & amœnas faciãt, l. æquissimum. §. 1. ff. de vsufruct. Cepola in tracta. de seruit. vrba. prædior. cap. 81. in fin. Et cæsa sylua animalia ingredi prohibentur, antequam virgulta duriora sint, vt est ordinatio Regia rubric. *des eaux & forestz*, ordina. 2. art. 72. quia multum nocere possent dictæ syluæ, vt ibi dicitur: & de his qui habent vsum in sylua, statuitur in d. rubr. *des eaux & forestz*, quid possint habere, vbi multa statuta videbitis in ordin. Regiis.

Legis vtilitates. Vsufructuarius syluam cæduam cadere potest.

Lex Regia elucidatur.

Secunda, maritus syluam cæduam vxoris constante matrimonio pro syluæ consuetudine cædere potest, arbores verò fructiferas non: text. in l. diuortio. §. si fundum. ff. solut. matr. Idem dicit Bart. in d. §. si fundum. in emphyteuta, & vassallo. sic consuluit Curt. Senior consilio 71. super controuersia. col. vlt. & Ias. consil. 17. facti contingentia. in 1. vol. vbi tria dicit esse necessaria, antequam emphyteuta propter rei deteriorationem re priuetur emphyteuticaria: primò quod deterioratio sit notabilis quantitatis, nõ modica, l. scio. ff. de in integ. restit. secundò quod cedat ad perpetuam fundi deteriorationem, non ad fructuum curam: tertio quod ista deterioratio dolo procedat emphyteutæ, Bald. in auth. qui rem. C. de sacrosanct. eccles. Diuersum est tamen in fiscalis fundi conductore, per l. in fraudem. §. conductor. ff. de iure fisci. l. forma. §. si vites. de censib. quia forte ex tali fundo census solui non posset, tanquam facto inutili: ideo damnatur ibi conductor in quadruplum æstimationis arborum, non substitutis aliis, vt ibi patet. Sed conductor priuati potest syluam cæduam suo tempore cædere, quia recolligere potest fructus: & hoc est in fructu, & pulchre consuluit Alexand. consil. 11. in casu. in 5. volum. alioqui esset conductor sine fructu, quod esse non debet.

Maritus syluam vxoris cadit: idem in emphyteuta & vassallo.

Nota tria in emphyteuta, antequã iure suo priuetur.

Tertia, idem putarem in beneficiario, vt etiam instar fructuarij grandes arbores cædere non possit: syluam autem cæduam suo tempore possit, per notata in d. authen. qui rem. C. de sacrosc. eccle. quia nec vsuarius, nec vsufructuarius eas cædere potest, quibus etiam prælatus comparatur, c. fin. de pecul. clerico. Nam diruere domum, excidere arbores, & vineas extirpare æquiparat Iurisconsultus in l. & eleganter. §. non solum. ff. de dolo, Ias. in d. l. si fundum. col. 1. quia instar vassalli deteriorem rem facere non potest, §. quid ergo. de inuestitura de re aliena facta. docto. in c. ad apostolicæ. de re iudic. in 6. quod malè obseruant nonnulli prælati Franciæ: & nisi esset Regia prohibitio super hoc lata, tam grandem congeriem lignorũ quidam sibi parassent præsules, quibus cali fieri optime potuissent post illorum obitum, ne postea apud manes frigescerent, qui in charitate forte valde frigescunt, & hodie luci illorum à lucendo vocari possunt, licet olim per antiphrasim, quia nullæ arbores illic propter religionem cædebantur: de quo in l. id quod. in fi. ff. de peric. & commod. sed hodie nemora gratia religionum cæduntur sine misericordia.

Prælati vel beneficiati nõ possunt syluã cadere nisi cæduam.

ricordia. sed sperent ipsi diuinam vindictam, de qua Valer. de neglec. religio. ca. 2. quæ lento quidem gradu procedit, sed tarditatem supplicij grauitate compensat.

Custodes Regalium syluã non cadunt.

Quarta, custodes Regalium episcopatus vacantis, abbatiæ, vel alterius loci, non possunt incidere grandes arbores, & frugiferas, nec quidem cæduas ante tempus, neque viuaria piscari, quia non debent recolligere fructus, nisi suo tempore venientes. l. si seruus. §. si oliuam. ff. ad legem Aquiliã. hoc nominatim scribit Ruscus in tractatu Regalium, in 56. priuile. vbi plus dicit, quod faciens contrarium punitur in quadruplum, per d. legem, in fraudem. §. conductor. ff. de iure fisci. & superius dixi. videte Aufre. in stylo parlam. aresto 319. cum ex parte.

Pater syluam filij quando cadit.

Quinta, idem in patre habente vsumfructum in bonis filij, vt etiam syluam cæduam cædere possit, alteram verò non, vt tenet Cepol. in tractatu de seruitutibus rusticor. prædio. titulo de montib. & Angelus in l. fin. §. sin autem legata. C. de bon. quæ liber. per legem, æquissimum. §. vsufructuarius. ff. de vsufructu. sed non nimis propere, vt in l. 1. C. de execu. rei iudic.

Venditor fundi, exceptis anni fructibus syluam cadit.

Sexta, qui vendidit fundum exceptis huius anni fructibus, venditori debentur fructus syluæ, siue arundinis cæduæ. si illo anno cædenda esset: alioqui non, l. qui fundum. §. fin. ff. de contrah. emptione.

Emptor cum pacto de retrouendendo syluam cadit.

Septima, idem in eo, qui emit rem cum pacto de retrouendendo ad tempus vel in perpetuum, vt antequam redimatur sylua, cædi possit suo tempore, non ante tempus, secundum Cepolam vbi supra, quæstio. 6. Diuersum esset secundum eum, quando factum esset pactum de retrouendendo ad modicum tempus. videte ibi.

Grandes arbores quando cadi possunt.

Octaua, potest quis grandes arbores cædere, quando in locum euulsarum alias vellet subrogare, d. l. in fraudem. §. conductor. ff. de iure fisci, Ias. in d. l. diuortio. §. si fundum. col. 2. ff. solut. matrim. Et hoc intelligerem, quando arbores illæ suffectæ essent æquiualentes auulsis: alias posset quisque sic omnes euellere, & alias plantare, quæ in centum annos postea paris non essent futuræ valoris cum aliis. quod esset absurdum, nempe sic frugifera sylua posset destrui. sed si quis in locum vetustissimæ iam morientis aliam sufficere vellet, eidem permitteretur. Secundò possunt grandes cædi arbores, quando nullus ex illis fructus percipi posset, vel vsus, nisi incidendo: vt si est fagus, fraxinus, vel alia similis arbor, nullum afferens fructum, quemadmodum docet Baldus in dicta l. diuortio. §. si fundum. soluto matrimonio. ff & refert Curtius in dicto consilio septuagesimoprimo, in fine: aliæ verò non, nisi vt superius dictum fuit, & aliquæ ex istis, & non omnes, sed vt bonus paterfam. vti debet.

Nona, qui prohibitus est quicquam facere in aliquo loco, ibi syluam serere non potest, l. si quando. §. 1. ff. si seruit. vindicet.

Syluam extirpare, & vineã ibi plantare non licet.

Decima, non potest emphyteuta syluam extirpare, & ibi vineam plantare, licet melior fieret, quia inuito domino non licet formam mutare, l. vsufructuarius nouum. ff. de vsufruct. Ias. plene in l. 1. col. penult. C. de iure emphyteut. De redemptore an syluam cædere teneatur, tradit tex. in l. in lege. ff. loca. Et pẽdente processu possunt fieri inhibitiones generales possidenti syluam, ne habeat aliàs, vti quam bonus paterfa. non autem speciales, ne ligna scindat: & ita fuit iudicatum, & in mente curiæ retentum anno 1515. die 11. Iunij. & idem fuit dictum anno 1531.

Aresto quando inhiberi possit lignorũ incisio.

Vndecima, qui legat ligna, sylua ad concidendum destinata non debebitur, sed arbores deiectæ sic, text. notab. in l. ligni. §. Offilius. ff. de legat. 3. videte quæ in l. carbonum. infra eod. scribam. Et qui ampla ædificia in communi saltu ædificat, expensas tanquam voluptariaš non repetit, l. ex duobus. ff. de negot. gest.

Obligata domo non obligata est sylua, ex qua domus facta.

Duodecima, obligata sylua, non censetur obligata domus, aut nauis facta ex arbore syluæ, nisi dictum nominatim fuerit in obligatione, quæque ex sylua nata, factáve sunt, l. si conuenerit. 2. §. penult. ff. de pignor. actio.

Sylua quando cadi possit.

Vltima, hæc sylua cædua cædi non debet, nisi tempore ad hoc conuenienti, & in luna noua, vt facilius arbores crescant, secundum peritos artis germinalis: alias tenetur, qui syluam immaturam ceciderit, l. si immaturam. ff. quod vi aut clam. Et nolui prætermittere superstitiosum & commentitiũ quiddam, quod ait Petrus Lesuanderie in tractã. de docto. in 4. parte quæst. 14. si lignum incisum fuerit vltimo die Veneris Septembris, post 15. dies eiusdem lunationis, à vermibus erit securum, & immune: & si vas aliquod ex eo factum fuerit, quicquid in eo reponetur, absque vlla corruptione seruabitur. Et idem ait, tres esse dies anni, quibus nunquam mulier nascitur, & masculorum qui tunc fuerint nati, non consumentur cadauera ante diem iudicij: hi dies sunt, vltimus Ianuarij, & duo primi Februarij, hocque scriptum asserit in lib. de natu. re. quod ridiculum esse puto.

Not. mirabile.

Quidam putabant, id est quibusdam videbatur. Ita exponit tex. ibi l. bonæ fidei. & l. cum quærebatur. infra eod. sic intelligi debet lex], quos nos. in fin. l. plebs. §. pignus. & l. inter. in fin. ibidem.

Verbũ putare elucidatur.

Putant, id est arbitrantur, opinantur, existimant: & frequentius capitur ita in tota materia vsucapionum, l. qui fundum. §. seruus. ff. pro emptore. ibi, cum peculiũ ei concessum esse putaret. & communius in iure, l. iurisgentium. §. si paciscar. ibi, quidam putant non valere. de pactis. ff. & l. extat. quod met. causa. l. cum putarem. familiæ ercisc. & Iurisconsultus sæpe hoc verbo decisionem tradit, l. sed an vltro. ff. de negot. gest. ibi, & puto competere mihi actionem. l. cum qui. de vsucapio. l. si dolo. de dolo, l. 3. §. scio. de minorib. l. fin. si seruit. vindice. Et per hoc verbum quando ad Iurisconsultum refertur, fit iuris decisio. in l. & puto. ff. fam. ercisc. l. frugem. & l. pecuniæ. §. persecutionis. & l. si cum fundum. infra eod.

Decisio fit etiã per verbum puto.

Putare pro amputare.

Putare pro amputare, succidere, repurgare superflua, l. 1. §. Labeo. ibi, ne quid in illo fundo faciat, fodiat, succidat, putet, ædificet. ff. de aqua quotidian. & ęstiua. l. 1. §. hoc edictum. ibi, vineam putet. ff. de no. oper. nuntiat. Veteres autem vacantia ex quacunque re non necessaria, aut etiam obstantia, & aliena auferre, & excidere, putare dixerunt, & quod esse vtile, ac sine vitio videretur, relinquere. Verbum autem puto quod declarandæ sententiæ nostræ causa dicimus, non significat profectò aliud, quam id agere nos in re dubia obscuráque, vt decisis amputatisque opinionibus, quod videtur esse verum, & incorruptum retineamus. Budæ. in l. in naue. ff. loca. vbi dicit argentum etiam putum, quasi expuratum, excoctum, omnique aliena carens materia, omnibus ex eo vitiis detractis emaculatum, & candefactum: ideo antiqui purum putum appellarunt. Vnde putatæ vites, quod decisis impedimentis remanerent puræ seu putæ. Et purum aurum, putum dici solet, repurgatũ, teste Catellia. Cotta in secunda parte memora. in verbo argentum putum: sed & meretricem sic occitani vocant per antiphrasim, quasi minus puram.

Argentũ putũ seu aurum pro repurgato.

Putator.

Inde putator arborum, repurgator, l. si putator. ff. ad legem Aquil. §. item si putator. de l. Aquil. in Instit. & qui arbores puras facit.

Puta.

Puta dictio exempli causa ponitur, in l. iurisgentium. §. vt puta. ff. de pact. l. si plures. ibidem. l. probrum. infra eod. l. athletas. §. ait prætor. ff. de his qui notan. infam. scribam in l. pronuntiatio. infra eod. de aliis verbis similibus.

Putatur.

Putatur, reputatur, l. rei. 1. vers. computationem. vbi dixi, supra eod. & ibi etiam dictum est de aliis compositis.

Putasne.

Putasne? pro arbitraris interrogatiue capitur, in l. Nepos Proculo. infra eod.

Succidere.

Succisa, à cædo, de quo dicam in l. cædere. 7. eo. & succidere est cædere, incidere, frangere, vt in rub. ff. arbo. furt. cæsa. iuncta l. 3. & l. cædere. ac l. furtim. ibidem, & in l. 1. de arbor. cædend. l. 1. §. Labeo. de aqua quotidia. & æstiua.

Circuncidere.

Circuncidantur rami arboris, in l. 1. §. penul. ff. de arbor. cædend. in circuitu amputare, Gallice *couper à l'entour*, circuncidere dicitur. Circuncidere etiam Iudæis filios tantum ex rescripto diui Pij permittitur, l. circuncidere. ff. de sicar. vbi capitur aliter, vt notum est.

Incidere.

Incidere syluam, pro cædere, succidere, l.fin.ff de iure immunita.ibi,& qui syluam incidunt, & qui arborem cædunt ac torrent.Et sic quidem accipitur,si componatur ex in & cędo:sed si ex in & cado,tunc alia significat,vt abunde scripsi in l.probrum.infra eod.

Occidens dolo punitur.

Occido pro interficio, l.3.& seq.& in l.item Mela.& per totum. ff. ad legẽ Aquil.qui occidit de dolo l. Cornelia de sicariis tenetur,secus si culpa,l.in lege.ff.de sicar.homicida expectet quod fecit,l.3.C.de episcop.audiẽtia,nisi gratia donetur,vt in ordinatio.Regiis dico rubr.*des graces.*

Cædes.

Cædes,mors ferro,aut alia vi illata,l.qui cædem admiserint sponte,dolóve malo,in honore aliquo positi,deportari solent:qui secundo gradu sunt,capite puniuntur. ff.de sicar. facit l.ita vulneratus. in princ. ad legem Aquil. Alia dicam in §.glans caduca.infra eod.

Rursus,id est iterum,denuo,in l.pacta non conuenta.in fin.ff.de contrah.emptio.ibi,rursus conuenit.l.damni.3.in fin.ibi, rursus repetere. ff.de damno infecto. l.in vsu iuris. infr.eod. Et hoc verbum iterum pro sæpius accipitur, in l.veluti.in fin.ff.de edendo. Vult itaque dicere text. quod rursus nascitur sylua,scilicet quotiens cæditur,non solum semel,sed pluties. Vnde diuinat Bart. in l. fideicommissa. §. si quis decem. ff. de legat. tertio dicens: Quotiens quis grauatur in præstatione nouæ rei,dictio rursus non comprehendit nisi semel,secus si non grauaretur. Illa solutio non valet ad ea intandeo dicite quod ibi in d.§.si quis decem. ideo semel tantum debetur legatum perditum, quia testator semel post legatum perditum dari voluit, vt ibi dicit textus,rursus legauit, & sic secundo. Ob istam ergo declarationem, quia primò testator legauerat Titio decem: & si illa legatarius perdidisset, rursus legauit decem eidem Titio, illa dictio rursus ibi accipitur pro secundò, vel iterum,vt ibi dicetur in no.intellectu.Et sic datur limitatio,quod licet dictio rursus ad plura extendi possit,non procedit,quando ex materia aliud appareret,quod intelligeretur de secundo actu,vt ibi.Et sic debet intelligi, quicquid ibi iactẽt iuris interpretes,& in l.si continuus.§.item qui insulam.ff.de verbor.obliga.facit lex,Paulus.1.de legatis primo.lex secunda.§.item l.abeo.quod vi aut clam.lex.4.in fine.de præcario.l.si mater.in princip. de exceptio.rei iudic.l.& ideo.de verb.oblig..l.legato. de vacatio. muner. l.semper.§.negotiatio.de iure immunita.

Bar. sententia & communis reijcitur, & intellectus ad §.si quis dec.ff. datur.

Interdum ad tria pro materia refertur, l.ogi. ff.de exceptio.rei iudic.vel ad plura,vt dictum extitit.facit lex,quod.in littore,in fin.ibi,rursus in pristinam causam recidit.ff.de acquirendo rerum dominio. Et rursus ad quatuor exempla ibi posita refertur, l.in vsu.in fin.iusfra eod. & si non appareat de intellectu, arbitrio iudicis declaratur, vt l.1. ff. de iure deliberandi. Et aliqui in textu habent, rursus nascitur, alij renascitur. Videtur tamen dictio rursus re particulam includere, & nascitur potius legendum: nisi illud fieri dicamus ad maiorem elucidationem, vt in l. damni infecti; tertia. ibi, rursus repetere. ff. de damno infecto.

Quæ requiruntur, antequã sylua cædua dicatur.

Et sic ex isto textu colligi possunt sequentia requisita, antequam sylua cædua dicatur. Primò quod in hoc habeatur,vt cædatur.si ergo gratia amœnitatis, non dicitur cædua,vt probatur hic.Et huius sententiæ est Alciatus, & alij iuris interpretes.

Secundò requiritur vt ex stirpibus & trunco renascatur.si ergo non renasceretur, vt cupressus, non diceretur cædua,nec cædi posset,vt abunde prosequitur Paulus Picus in reperi.l.Titia.§.Titia.q.36.ff.de legat.2.

Tertiò quod suo tempore cædatur in triennium, vel quinquennium,pro consuetudinẽ syluæ,vt dictum extitit.

Stirpes quid dicantur. Reprehenditur Alci.

Ex stirpibus. Stirpes teste Alciat.sunt ferulę seu virgulta, quæ de radicibus nascuntur. Ea & germina dicuntur:hinc & germinalis arbor, l.diuortio. §.puto. ff.soluto matrim. Ego verò differentiam esse inter germina & stirpem arbitror,quia stirps dicitur truncus siue origo & radix, ex qua proueniunt germina,virgulta & ferulæ: sed germina sunt virgulta ex trunco producta.probat lex,si seruus, §.idem & in sylua.ff.ad legem Aquiliam.ibi,quod si salictum maturum, ita ne stirpes læderes, tuleris cessare Aquiliam. & lex prima,§.1.ibi,à stirpe excidendam. ff.de arboribus cædẽd.vnde dicimus ex stirpe & stirpitus cædere, id est radicitus,in l 3.§.quod si quis. ff. arborum furtim cæsa. ibi, ex seminario,id est stirpitus arborem transtulerit.& idem dicitur in l. furtim. ibi, si quis radicitus arborem euulserit, vel extirpauerit.ibidem. vulgò, *à la racine.* & Grece omne germinans θαλλὸν appellauere, θάλλω germino, viresco dicitur:vnde Galli, *estallons* seu *balliuaux*,vocant arbores relictas in amputatione syluæ, ad germinandum iterum, & renouandum eam,nam statutum est l. Regia, vt in quolibet iugere,quod arpentum vocant,decem istæ arbores iuuenes,vel saltem octo relinquantur,in rubr.*des eaux & forestz*,ordinatio.2.art.37.

Estallons à Græco verbo dici.

Stirps si ad homines referatur, dicitur origo, genus seu cognatio, & frequentius generis est fœminini: si verò ad arbores referatur,masculini,vt per grãmaticos. licet vtroque genere pro arboribus apud authores reperiatur.

Successio per stirpes quid sit.

Vnde dicimus successionem per stirpes,vt quando tres filij vnius fratris succedunt cum patruo,& hi tres non habent plus,quam alter solus patruus eorum, l.in successione, C. de suis & legit. heredibus. Tunc enim dicuntur in stirpes succedere, quia quælibet stirps seu origo, ex qua descendunt siue plures siue vnus tantum, suam capit portionem. Nam quamuis ex fratre decem sint liberi, non plus habebunt quam vnus ex alia stirpe, vel patruus solus habet.§.cum filius.de hered.quæ ab intesta. deferuntur. in Institut. Per capita successio est, quando quodlibet caput succedit,& pro virili datur successio,non per cognationes secundum stirpem ex qua descendunt. authent. post fratres, 2. C.de legit. hered. Et multi per capita stulti sunt, non per stirpes, vt est parœmia. Inde sordidæ stirpes dicuntur viles, & nullius existimationis,& famæ splendidæ, claræ,& fulgentis,l.super statu.C.de quæstio. ibi, ne alienæ sordidæ forte stirpes splendidis & ingenuis natalibus audeant subrogari. Et quid appellatione stirpis veniat, est text. & ibi Bald. & alij in l. si quis in suo. C. de inoffic. testamento,& Philippus Perus.in c.primo.col.penultima.de testamentis.in sexto,vbi dicit comprehendi descendentes ex aliquo,sed non consanguineos ex parte matris.ibidem videre reliqua.

Successio per capita.

Quid appellatione stirpis veniat.

Saltus & lucus & sylua quid,& differentia.

Saltus autem dicitur, vbi armenta pascuntur, feræque versantur:vel dicitur nemus raras habens arbores,vbi venatores,feræ,& canes bene saliunt.gloss.in cle.ne in agro, §.porro. de statu monacho. vel sunt vasta & syluestria loca,vbi arbores in altum exiliunt, teste Isidor.in libro etymolog.14.& 17. refert Lucas in rub. de fundis rei priuatæ ac possessio.& saltibus diuinæ domus lib.11.C. Et sic differre à sylua ait Valla. lib.4.cap.56. quod sylua generalius nomen sit,præterea solet esse cædua, vt supra dictum est. Lucus est locus diis sacer,separatus, & Græce τέμενος vocatur,& nequaquam cæduus est.quin potius manu consitus,religiosusque,atque vel alicui deo, vel alicuius hominis cineribus consecratus,Ouid.in fastis:*Iunonis magna nomine lucus erat.* & à *luca*, vocabulo Aramæo,quo Hætrusci vtuntur,vt Samuel, & reliqui Talmudistæ referunt,& significat senem,& seniorem: hinc Lucumones nomen senatoriæ dignitatis. Saltus verò est sylua inuia, nec transeuntibus peruia, in qua pasci, ac æstiuare pecudes solent, aut si locus aërque patiatur, hyemare, l.1. §.quod vulgo. ibi,æstiuorum,hybernorumque saltuum. ff.de vi & vi armata.l.testatrix.§.1.ibi,saltum communem,vt ius compascendi haberent mercati sunt.ff.si seruit.vindicet.Nemora autem voluptatis causa comparata sunt, & amœnitatis plena. Hæc Valla. His tamen vocabulis passim vno pro alio vtimur. Interdum enim saltus pro sylua capitur, & pro agro quoque: inde fundi saltuenses, id est in quibus sunt pascua,exponit glo. in l.nulli. C. de fundis patrimon. lib.11.Ego puto fundos saltuenses dici.in quibus sunt saltus,& colonos saltuenses,qui istos conducunt,in rubr.de mancip.& colo.lib.11.C.& titul.seq. de fund. patrim.& salt. rei

Lucumones.

Nemus.

Saltuēses fundi & coloni saltuenses.

salt. rei domi .& sequent. declarat Pyrrhus in consuetud. Aurel.rubr.de feudis c.71.Interdum in his saltibus est habitatio, vt probat l.ex duobus. ff.de neg.gest.& l.1. de seruis fugit.l.creditor.de actio. empti.

Saltus aestiui & hyberni.

Inde saltus aestiui, in quibus animalia aestiuare solent: hyberni,in quibus hyemare,l.3.§.saltus.& l.peregre.in fin. de acq.possess.ff.l.qui saltem.de lega.3.l.1.§.duo.& §.aestiua.ff.de aqua quotid. & aestiua,

Saltuarius.

Inde saltuarium eum vocamus, qui fructuum conseruandorum gratia paratus sit, & qui finium custodiendorum causa,l.quaesitum.§.saltuarium.& l.instrumenta.in fi. ff.de instr.& instrumēt.lega. ibi si fundus saltus pastionesque habeat,greges pecorum pastores saltuarij.l.eum quaereretur.§.fin.ff.de legat.3.ibi,saltuarium autem tuendi custodiendique fundi magis quam colendi causa paratum esse.l.si ita.§.1.ibi.per saltuarium,vel insularium custodire potest. ff. de vsufruct. & sic saltuarium *bannerium* Gallice vocant. de Ripa in tracta. de peste, in 3.parte. & Gallice istos custodes syluarum vocamus, *gardes des bois*, *gruyers*, *verdiers,ou maisttres sergens*.Magistri habent sub se custodes, *gruyers* vocatos,vt patet in ordinatio.Regiis,rubr. *des eaux & forests*, & declarat Pyrrhus,vbi supra,cap.71.de feud.& rubr.de pascuis,cap.10.Quamuis cautum fuerit apud Romanos,vt consules quidem ipsi curam collium, atque syluarum haberent,vt hac ratione materies non deesset, qua nauigia publica possent à praefectis fabrorum confici. Et ideo dicit Virgilius:*Si canimus syluas,syluae sunt consule dignae.* Et hoc seruatum esse in Veneta republica asserit Petrus Crinitus de honesta disciplina lib.3.cap.5.

Custodes syluarum.

Arbores qui plantare vult iuxta fundum vicini, quid obseruare debeat.

Radicibus. Sciendum est, quod multa in hoc verbo iura considerantur. Ideo casus notandos hic inseram. Primus casus est,si quis plantare arbores iuxta fundum alterius velit, quinque saltem pedes relinquere debet à fine sui fundi,l.fin.ff.finium regundor.ne per radices illius arboris labefactetur fundus,vel paries, domúsve alterius.l.decernimus.C.de aquaeductu,lib.11.

Secundus casus, si quis arborem alienam in suo fundo plantauerit:antequam radices egerit, vindicari à domino potest,postea autem non.§.si Titius.de rerum diuis. in Instit. Si verò prope confinium posita arbor fuerit, etiam in vicinum fundum radices egerit,communis erit, l.adeo.in fin. ff.de acq. rerum domin. l.idem Pompon.§.de arbore. de rei vindicatio.

Arbor supra domum alienam dependēs est stirpitus euellenda.

Tertius casus est quando arbor aliena dependet supra domum meam,stirpitus euellenda est l.1.§.1.de arbo. caeden.ff.quia nociua est domui, tū propter vmbram, & pluuiam,tum propter frondium,ramorum, & florum caducitatem,quae impedirent stillicidiorum cursum, teste Salicet. in l.1.col.3. C.de interd nec sufficeret frangere illam partem arboris,quae supra domum dependet, si alia sit contigua, quia ex illa parte etiam poterit stillicidij cursus impediri,cum per rigorem vēti frondes, & rami supra domum cadere possint: quod non est quando arbor dependet supra fundum, tunc sufficit tollere, quod est supra fundum, vt coelum liberum habeatur, etiam si agatur negatoria, l.fin.ff.de seruitutib.& l.fin.de arbor.caedend. Vel si interdicto agatur,quindecim pedes altius rami arboris circumcidi debent,ne vmbra arboris vicino praedio noceat,d.l.1. §.deinde.& seq.de arbor.caedend.

Quartus casus est, si arbor tua immittat radices intra domum,vel fundum meum, euelli debent & frangi.l.1.C. de interd. ne labefactentur parietes domus meae. l. decernimus.§.1.C.de aquaeductu,lib.11.& ne fabricam formae corrumpant,l.1.ibidem.

Authoritate propria arborem alienam non licet excidere.

Quintus casus est,non licet arbores impendentes supra rem meam, vel radices intra meum praedium existentes propria authoritate succidere.l.si plures.§.1.ff. arbor.furt. caesa.sed permitti potest à iudice,l.1.§.1.de arbor. caedend. ff.& d.l.1.de interd.C.ibi,praeses ad suam aequitatem redigat:ergo pertinet ad praesidium,& non ad partem. Angel, in §. si Titius. de rerum diuis. in Instit. Cepol. in tract. de seruit.vrbanor. praediorum,cap.81. de arboribus:vbi concludit,immissum naturaliter,vt in radicibus, non esse tollendum propria authoritate, secus si facto hominis: vt in l.quemadmodum.§.si protectū. ff.ad legem Aquil.& Pet. Iacob.in sua practica rubr.de actio.finium regundo.

Denunciatio partis an sit facienda, quod succidat radices vel arborē.

Sextus casus, sufficit etiam ante denuntiationem extra iudicium factam porrigere supplicationem iudici contra partem,vt arborem excidat,vel excidere patiatur,& tollere,per dicta l.1. de arbor. caedend. & ita Salicet. scribit in dicta l.1. C. de interdictis. Cautius tamen est, vt pars denuntiet parti extra iudicium coram tabellione & testibus, vt succidat, vel permittat: & hoc docet Speculator in tit. de causa proprieta. §. priuata,versic.est insuper. & Rofredus in titul.de arbor.caedend.in 2.parte. & Lucas de Penna in l. 1.col.penult. C. de aquaeductu. lib.11. Etiam post istam denuntiationem sine iudicis authoritate non licebit parti succidere arborem alterius, & tollere: quia non est singulis concedendum, quod per magistratus publice possit fieri,ne occasio sit maioris tumultus faciendi.l.non est singulis.ff.de regul. iur. & per iura allegata in proxima conclusione supra,quamuis contrarium doceat Cepola in dicta l. tracta. in rubrica. de arbor. Tamen prima opinio seruatur in praxi, vt etiam post denuntiationem parti factam requiratur iudicis authoritas, & permissio saltem in Francia. & ista permissio non potest fieri inaudita parte, nec per libellum concedi:l.nec quicquam.§.vbi decretum. vbi scripsi.ff.de offic.procons.

Praxis.

Habens arborem impendētem in alienū solum non iuuatur praescriptione.

Septimus casus est, quod etiam si arbor steterit per triginta,vel quadraginta annos supra rem meam,adhuc non poterit dominus arboris praescriptionem obiicere, quia non est semper in vno statu, cum quolibet anno crescat, ergo non currit praescriptio,l.quod autem.ff.de seruit.vrba.praedio.& argumento legis,proponebatur. in fin. ff. de iudiciis. Et ideo illud, quod creuit à triginta annis & quotidie, non est praescriptum: ideo agi potest, ab initio enim cuiusque anni computanda est haec praescriptio, l. cum notissimi. §.vlt. C.de praescriptio.30.anno. Et quod nondum natum est, sed quod quotidie nascitur, praescribi non potest. l.1.§.nemo. C. de annali exceptio. Et ita concludit Lucas de Penna, in l.1. col. vltim. C. de aquaeductu, lib.11.

Octauus casus est, quod licet domino arboris excidere ramos suae arboris, vel radices etiam in fundo alieno, & lignum ex eis factum tollere.d.l.1.ff.de arbo.caeden. Alia possunt videri per Rofredum in tracta. libello. in 2. parte rubr.de arbo.caedendis. & per d.Feron.in consuet. Burdegal.rubr.de furib.arbusto.§.1.& quia vidi ista saepius in forensi iudicio euenire, & parum ab aliis elucidata, ob id praedicta hic congerere vobis volui.

Nasci ad multa refertur.

Nascatur, id est oriatur. sic pater istud verbum referri nō solum ad homines,vt si mihi intra decem menses filius natus,natáve erit,heres esto.l.Gallus.ff.de liber.& posthu. l.ostentum.infra eo.sed etiam ad animalia.l.idem Pompo. §.idem scribit, si equam meam equus tuus praegnantem fecerit,non esse tuum, sed meum,quod natum est.ff.de rei vindicatio.Et ad arbores,vt hic,& in l.si plures.ff.arborum furtim caesa.l.arbor in confinio nata est,commu.diuidundo.Et ad syluam,l.si conuenerit.2.§.si quis.in fin.ibi,quaeque ex sylua facta, natáve sint. de pignora. actio. & ad alias res, vt in l.item si fundi vsusfructus legatus sit,quicquid in fundo nascitur. de vsufru. Etiam ad lapides, l.diuortio.§.si vir.ibi,nisi talis sit,vt lapis ibi renascatur. ff.sol. matr.Inde dicitur,omnis res per quascunque causas nascitur,id est contrahitur & concipitur, per easdem & dissoluitur.cap.1.de reg.iur.Et insula nata dicitur in flumine,vel mari,id est orta,vel facta, in l.item si fundi. §.2. ff. de vsufructu l.adeo.§.insula.de acq.rer.dom.Et ad aquam refertur,l.1.§.caput aquae illud est,vnde aqua nascitur,si ex fonte nascatur.ipse fons.ff.de aqua quotidiana & aestiua.l.qui duo.de seruitutib.rustico.praedio. Oleum natum & collectum,l.si debitor.in fin.ff.de contrahend.emptio.Respicit etiam obligationes,l.si is qui.in fin. & l.seq. ff. commoda. ibi, plerunque id accidit, vt extra id quod agitur, tacita

Nasci refertur ad arbores.

Ad lapides.

Ad aquam.

Nasci obligatio dicitur.

obligatio nascatur, id est oriatur, l. si mulier. §. si dos, quod metus causa. l. si tibi. 3. de præscript. verb.

Nascitur actio, d. l. si mulier. §. si metu. ibidem. & nata actio, in l. doli verbum. in fin. ff. de seruo corrupto. & lex, cum autem. §. hæc actio. ff. de ædilit. edict. dicit, actiones oriuntur. de hoc abunde scripsi in l. sæpe. infra eodem. de actione natiua & datiua, vbi reprobaui sententiam interpretum & communem.

Natiuitas quid sit, & quotuplex. Natiuitas dicitur ipsa origo, seu ortus: inde Iurisc. ait in l. 1. ff. ad municipalem, municipem aut natiuitas facit, aut manumissio, aut adoptio. Et hæc natiuitas triplex est, natura, vt quando quis in mundum nascitur, de qua supra: gratia, quæ fit per baptismum, cap. qui in maternis. de consecra. dist. 4. & in euangelio, nisi quis renatus fuerit. &c. Et natiuitas gloriæ, quæ est post mortem, c. post baptismum. ibidem. Inde mors sanctorum natale ipsorum dicitur, vt scripsi in l. pronuntiatum. §. 1. infra eod. glo. in §. fin. de ingen. in Instit.

Renascitur. Renascetur vindicatio in l. & si forte. in princ. ff. si serui. vindice. vbi glo. & docto. exponunt. nam primò quis ædificium extulit, postea deposuit. videte in l. verbum reddendi. infra eod. nam ego exponerem proprie pro denuo orietur, seu renouabitur. de his hactenus.

§. Stipula illecta, est spicæ in messe deiectæ, nondum lectæ, quas rustici, cum vacauerint, colligunt.

Intellectus duo ad text. per doct. Duobus modis intelligunt hunc text. iurium interpretes, primò vt stipula in neutro genere sint spicæ in messe deiectæ, quas spicas rustici cum vacauerint colligunt: sed ex mente Alciati melius esset legere in messe relictę, quam deiectæ, quod probat ex Deuteron. vbi præceptum est ne stipulam illectam, oliuas relictas, racemósque remanentes dominus colligat, sed aduenæ, pupillo & viduæ permittat, vnde spicilegium & racemationem facere possint, id est spicarum & racemorum collectionem. hæc Alciatus.

Intellectus Alciati improbatur. Iste intellectus quia per eum verba text. mutantur, non mihi placet: primò dicit verbum stipula, neutri esse generis: sed ego non memini me legisse in hac significatione, ideo potius dicerem, stipulæ illectæ sunt spicæ, &c. quàm stipula illecta in neutro. Etiam Alciatus mutat deiectæ, quod verbum est valde accommodum textui: & si voluisset Iurisc. loco illius dicere relictæ, ita sicut deiectæ scripsisset. probatur in l. vna. §. sin autem ad deficientis. C. de caduc. tollend. cap. ad audientiam. de decim. Ideo iste prior intellectus parum mihi arridet.

Secundus intellectus. Secundus intellectus, quod relatiuū quas, hic referatur ad stipulas, & non ad spicas, videlicet vt cum rustici vacauerint, colligant stipulas, id est post messes factas: verum quia in quibusdam regionibus eas comburunt, vt in Montepessulano, & ibi eas, sicut Romæ, non colligunt, ideo videndus est alius intellectus, cū hæ leges Romæ editæ sint.

Intellectus authoris. Ego autem arbitror verba text. non mutanda, & relatiuum quas ad vtrunque verbum referri posse, scilicet tam ad spicas relictas, quàm ad stipulas: & antiqui codices habebant ita: Stipula illecta est spicæ in messe deiectæ, nondum lectæ, quas rustici cum vacauerint, colligūt. & ita habetur in Pandec. Florent. & spicæ erit genitiui casus. & deiectæ, & nondum lectæ. & iste erit sensus, quid sit stipula illecta: & respondet Iurisc. Stipula illecta est spicæ, id est, ex spica in messe deiecta, & deposita, & euulsa, nedum lecta quas videlicet spicas deiectas, & stipulam, cum rustici vacauerint, id est cum feriati à messibus fuerint, colligunt.

Dubitatio ad text. Dubitatio esse poterat, an appellatione stipulæ illectæ cōprehenderentur spicæ deiectæ: & respōdet cōprehendi, quia rustici stipulā cum spicis deiectis & relictis colligunt.

Vtilitates huius legis. Vtilitas esse potest. Nam vidi aliquando locari stipulam talis fundi, vbi erant herbæ, & gramina, & dominus volebat spicas relictas colligere. Respon. non posse, quia stipula illecta comprehendit spicas deiectas, vt conductor hæc omnia colligere habeat.

Ad hæc si consuetudo existat (vt in ressortu Tholosano) quod frumento de fundo extracto, oues & alia animalia possint ingredi fundū, non poterit dominus antequam colligat spicas relictas prohibere, & antequam fecerit spicilegium, quod vocant, sed antequam dominus manipulos frumenti colligat, seu fasciculos, prohibere poterit, postea non. *Dominus non potest animalia prohibere, ne fundum suum ingrediantur.*

Et sic hoc spicilegium, seu spicarum collectio nō debet fieri, quandiu manipuli frumenti sunt in agro, quia possent spicilegæ, id est collectores spicarum deiectarum ex fasciculis accipere, & daretur materia furandi: quod permitti non debet, l. iurisgentium. §. si paciscar. ff. de pactis. *Spicilegium quid, & quādo sit faciendum.*

Ita patet quod iste text. stipulam illectam declarat, & dicit, stipula est spicæ deiectæ, id est spica remota fit, & dicitur stipula. Illecta autem dicitur nondum lecta, sicut si diceremus pileum intinctum esse lanæ tonsæ, nondum tinctæ: & sic stipula & spicæ deiectæ, vt intelligatur calamus spicæ deiectæ: sed si declares illectam, dices stipulam illectam esse calamum spicæ deiectæ nondū lectæ, quas cum rustici vacauerint, colligunt. Nec placet Cepol. sententia dicentis stipulam illectam esse, donec spicæ sint collectæ, quod dicit conferre ad statutū, quo quis tenetur decimam frumenti soluere, simul atque collectum fuerit, vt non teneatur soluere, donec frumentū recollectum fuerit, quod probari potest in l. interdū. ff. de verb. oblig. & hoc est verum, sed non quod stipula illecta non dicatur, si spicæ deiectæ fuerint, licet non collectæ. nā quamdiu stipula non est lecta, dicitur illecta, per istum text. quamuis spicæ collectæ sint, quia hic Iurisc. non tractat de spicis colligendis, sed tantum de stipula. Varro de re rustica lib. 1. c. 53. sic ait: Messe facta ad spicilegium venire oportet, aut domi legere: aut si sunt spicæ raræ, & operæ caræ, compasci. summa enim spectanda, ne in ea sumptus fructum superet.

Constat igitur stipulam esse calamum spicæ deiectę, & simul atque spica est euulsa à calamo dicitur stipula, à stipa forte, vel stupa, quod stupæ instar vratur, vel (vt alij dicunt) quod ea rimæ tectorum stipari consueuerint: quod Grammaticis relinquo, sed Galliçè vocatur *chausme*, seu *restouble*. *Stipula quid, & vnde dicatur.*

Vnde facit text. in l. si vsufructuarius. 1. ff. quibus modis vsusfruct. amitta. ibi, stipulam, quæ in messe iacet, heredis fructuarij esse. quem tex. Lud. Roma. singul. dicit, sing. 549. ad hæc, quod fructus nomine venit palea, & stipula, ac fœnum. Ideo si quis locauerit fructus fundi, non poterit colligere stipulam, sed ad conductorem pertinebit. *Palea nomine fructus continetur.*

Ad hæc si quis in stipulam suam, vel spinam comburendi eius causa ignem immiserit, & vlterius euagatus & progressus ignis alienam segetem, vel vineam læserit, si die ventoso id fecit, culpæ reus est, l. qui occidit. § in hæc. ff. ad legem Aquil. *Comburēs stipulā de damno tenentur.*

Et quando excipitur in venditione manu satum, non comprehenditur id, quod in stipula natum est, quia non est manu satum, sed prouenit ex spicis relictis, l qui fundum. §. 1. ff. de contrah. emptio. *Manu satum non comprehendit in stipula natum.*

Inde ex stipula cognoscere quem dicimur, quando ex aliquibus senectę indiciis indicat cuiusmodi in adolescentia fuerit: vt si senio confectus mulieres quærat, vel verba fœtida proferat, præsumitur quod in iuuentute non caste vixerit, cap. penult. de præsumpt. econtrario ex studiis suis puer cognoscitur, cap. ex studiis. ibid. vbi scripsi. *Ex stipula cognoscere.*

De messe Varro lib. 1. de re rustica, cap. 50. sic ait. Tertio modo metimus, vt sub vrbe Roma, & locis plerisque 1 vt stramentum medium subsecent, quod manu sinistra summum prehendunt: à quo medio messem dictam puto. infra manum stramentum, quod terræ hæret, postea subsecatur. contrà quod cum spica stramentum hæret, corbibus in aream deferrur: vbi discedit in apertro loco palam: à quo nominata potest esse palea. hæc ille. *Messis vnde, & palea.*

Spicæ in messe, id est tempore messis solent subsecari spicæ, & remanet stipula: si tamen alio tempore fieret, forte belli tempore, & maturius colligantur spicæ, non minus dicetur stipula, nam quod frequentius fit, non excludit aliud *Spica cū maturius secantur, remanet stipula.*

aliud non tam frequens, auth. cassa. C. de sacros. eccl. gl. in verbo præsidentes. cle. 1. de rescript. scripsi in tractatu nomina. in 5. q.

Duplex tēpus collectionis spicarum.

Sciendum est duplex esse tempus collectionis spicarū: primò spicæ inter metendum in manipulos & fasciculos rediguntur, & illi solent tempore messis in aream vel domum deferri, nec expectatur tempus quo rustici vacent. Interdum messores solent relinquere aliquas spicas secando frumentum, & hæc solent misceri cum stipula: possunt verò colligi cum rustici vacauerint, de quibus hic text. potest intelligi. facit text. in l. si vsufructuarius. 1. ff. quibus modis vsufruct. amitta. ibi, spicam autem, quæ terra teneatur, domini fundi esse, fructumque percipi: spica autē fœno cæso, text. in l. adeo. §. cū quis ex aliena. ff. de requir. rer. dom. & §. cum quis ex aliena. de rerum diuisio. in Insti.

Spica vnde dicatur.
Frumentum quo tempore in horreū deferendum, vt seruetur.

Fruges autē dum in spicam produeuntur, spem hominibus præbent, & ideo spicæ dicuntur postquam ventilatū est frumentum, ac cribratum, vnam atque alteram diē aut omnino vnam noctem, illud in area relinquere oportet, & deportare ante solis exortum, vt adhuc perfrigeratus fructus in horreum reponatur: hoc enim multum ad diuturnitatem confert, vt docet Dionys. Vticens. li. 2. de agricultur. cap. 23. in fin.

Deiectæ spicæ. Deiicere.

Deiectæ spicæ dicuntur, quando in terram è manibus messoris eiectæ sunt, & quodammodo elapsæ è manibus ac fluxæ & demissæ, *mises par terre*. Est autem compositum à iacio, de quo in rubr. ff. ad legem Rhod. de iactu, vbi iacio pro emitto, *ietter*, accipitur. facit l. 2. ff. de aleæ lusu & aleator. vbi senatusc. vetat in pecunia ludere, præterquā si quis certet hasta, vel pilam iaciendo. Interdum pro ponere sumitur, vt iaci fundamenta. De verbo iactare scribam in l. fugitiuus. infra eod. l. refectionis. in l. fin. communi præd.

Iacio pro emitto, & pono.

Deiicere pro deorsum mittere.

Deiicere est in terrā ruere, dimittere seu deorsum mittere, vt deiicere arbores, vulgò *ietter en bas, abbatre*. l. 2. ff. si vsusfr. petat. l. si procurator cum ex arbore ramum deiecerit, vel machinarius hominem prætereuntem occiderit, &c. ad legē Aquil. Idem deiicere de equo, l. fin. ff. ad legem Aquil. Deiectas arbores vento, l. Proculus. in fin. ff. de vsufructu. l. si post inspectum. de periculo & cōmod. rei vend. vel vi ventorum, l. arboribus. de vsufr.

Deiectæ arbores.

Melius legitur text. deiectæ quam relictæ.

Siue deiectum cadat in terrā, siue in mare, l. 3. & l. cum depressa. ff. ad leg. Rhod. de iactu, vbi depressa nauis dicitur rupta, *effondree*, deiecta in littus. Et sic patet melius esse in hoc textu deiectæ, quam relictæ, quia simul atque spicæ emissæ & deiectæ sunt, statim stipula illecta dicitur.

Deiicere pro decidere, cadere.

Deiicere est etiam decidere, proiicere, cadere, l. 1. & per totum. ff. de his qui deiecer. vel effude. vt is qui ex domo sua aliquid in alium deiecit, id est proiecit, tenetur, l. 1. ibidem. publice enim vtile est sine metu & periculo per itinera commeari, d. l. 1. §. summa. ibidem, nisi clamauerit ter, caue, *garde*. arg. l. si putator. ff. ad legem Aquil. nec sufficit dicere semel *garde trois fois*, nec dicere ter, caue, nisi sit tanta distantia inter vnum & aliud verbum *garde*, vt sibi potuerit is, in quem deiectum est, præcauere, arg. l. si conuenerit. ff. de pignor. actio.

Deiicere pro expellere.

Deiicere de domo est expellere & eiicere. Inde prætor ait: Vnde tu illum vi deiecisti, aut familia tua deiecit, iudicium dabo l. 1. & per totum. ff. de vi & vi arm. Deiecit qui vel iussit, vel mandauit, vel ratum habuit. ibidem, & l. hoc iure. ff. de reg. iur. cap. fin. 28. Distinct.

De verbis abiicere, & adiicere, scribā in l. hæc adiectio. infra eod. Eiectum colonum, id est deiectum, expulsum, scribit Iurisconsultus in l. penult. ff. de loca.

Eiicere etiam ingressum.

Item eiicere pro expellere, & excludere accipitur, seu deturbare. vnde Spiegel. ait, deiicimus ingressum, eiicimus non ingressum, id est turbamus ne ingrediatur. hæc tamen differentia non tam exactè à Iurisconsul. seruatur. saltem ipse non probat, & videtur text. contra eum in l. ossa semel sepulta non licet eiicere, nec extrahere sine decreto Pontificum, seu iussu Principis. ff. de religios.

Eiicere pro abiicere immaturū partum.

Eiicere est etiam immaturum partum abigere, l. si seruus seruum. §. si mulier pugno, vel equa ictu à te percussa eiecerit, Brutus ait Aquilia teneri, quasi ruperit. ff. ad leg. Aquil. l. Quintus. ibi, quod prægnans erat eiecit. & l. boues alienos in angustum locum coegisti, eoque effectum est vt eiicerentur. ibidem.

Nondum lectæ, id est nondum collectæ, & sic legere pro colligere hic capitur, vt in rubr. & l. vnica. ff. de glande legenda. l. qui pendentem. de actio. empti. glos. in §. sed si instrumēta. in authen. de instr. cautela & fide. colla. 6. Et oliuam immaturam lectam in fructu esse, inquit Iurisconf. in l. si absente. in fin. ff. de vsufr. inde Hebræi *balés* dicunt, pro legit, collegit: quod nos vulgo accipimus pro scopa, quæ etiam colligit.

Lego multis sumitur modis.

Lego aliquando pro dispono accipitur, in l. verbis legis 12. Tabul. vti quisque legassit, infra eo. Interdum lego significat legatū do, siue relinquo, vt per totum tit. fere ff. de legat. 1. 2. & 3. de annuis legatis, & in materia vltimarum voluntatum. Et an importet institutionē, tradunt doctor. in c. Raynutius, & ca. Raynaldus. de testam. Corne. consil. 151. & consil. 185. col. 2. vol. 1. Olim quatuor modis legatum fiebat, per vindicationem sic: do, lego, capito, sumito, siue habeto: per damnationem verò his verbis, damnas esto dare, dato, facito, heredem meum dare iubeo. Item per sinendi modum, vt heres meus dānas esto sinere Lucium illam rem sumere, sibique habere. Per præceptionem sic, illam rem præcipito, vt Vlpian. ait in titul. de legat. hodie nil interest.

Quatuor modis legatum fiebat olim.

Legatarius.

Inde legatarius habetur, cui in testamento, vel codicillis aliquid relictum est, §. legatariis. de testa. in instit. l. legatarius. ff. de lega. 1. l. in conuentionibus. infra eod. & legatarius quasi heres est in accessione temporis, quo testator possedit rem, l. id tempus. in fin. ff. de vsucapio.

Legatum.

Legatum est donatio quædam à defuncto relicta, ab herede præstanda. §. Legatum. de leg. in Insti. facit l. in generali. infra eo. & l. legatum. 3. de lega. 1.

Legare, id est in legationem mittere.
Legatio.

Item legare est in legationem mittere: vnde legatus, qui ad illum actum missus est. Et legatio illud munus, vt in rubr. ff. de legatio. & in l. legatis. cum aliis multis iuribus, ff. ex quib. caus. maior. & l. 2. §. legatis. ff. de iudiciis.

Legatus pro vicem gerēte magistratu.

Et legatus dicitur vicem gerens magistratus proconsulis, vel alterius. l. legatus. cum l. seq. ff. de offi. proconsul. Et de iure canonico triplex est legatus, missus, vt qui à Papa ad Regem forte mittitur: vel ad aliquā prouinciam pro ea reformanda, cap. 2. de offic. lega. in 6. Et si legatus missus sit cardinalis, dicitur legatus à latere Papæ, ca. 1. & ibi doctor. de offic. lega. in 6. Legatus natus, qui eo ipso quod dignitatem adeptus est, legationis officio fungitur, vt archiepiscopus dignissimus Remensis, & Cantuariensis, eo ipso quod archiepiscopi sunt, legati dicuntur, quia legatio inhæret ei dignitati, dicto. cap. 1. de offi. leg. in 6. & istam legationis materiam illustrauit Conrad. Brunus in suo tracta. de legatio. & Legatiuum in l. fina. §. legati, ff. de muneribus. est viaticum legati.

Legatus triplex.

Legatiuum.

Legare pro decernere.
Delegare.
Delegatum munus.

Legare idem est, quod decernere, mandare: vnde & delegare dicimus, teste Alciato in l. verbis legis. ī. eod. qui nudus testibus nullos comites adduxit. dicam in l. verbum exactæ. infra eod. Inde delegatum munus, in l. si quis sepulchrum. §. funus. ff. de relig. Item legare pro allegare, & legata allegata, l. humanum. ibi, tunc legata dictari. C. de legib. licet glo. ibi exponat pro delegata. sed non conuenit text.

Legere.

Item legere est oculis prospicere, quæ scripta sunt, l. 1. §. legi autem sic accipiendum est, non intelligi, sed oculis perspici, quæ scripta sunt. ff. de his quæ in testam. delent. Barba. in repetitione. l. cum acutissimi. colum. 71. C. de fideicom. Item legere pro eligere, exponit gl. in l. qui mittūtur. ff. ex quibus causis maior. ibi, qui mittuntur vt milites ducerent, aut reducerent, aut legendi curam darent, reipub. causa absunt: sed ibi pro colligere videtur potius sumendum, vt inferius dicetur. facit l. fina. ibi, sed veterani, qui sunt passi se in ordinem legi. ff. de priuileg. vetera.

Prælegare.

Prælegare est vni præ aliis relinquere, l. filio. ff. ad leg. Fal. & pro portionibus hereditariis solui debet æs alienū,

non pro prælegatis,& modo emolumenti,l.1.C,si cer.pet. Prælegatum vulgo præcipuum vocamus, præceptionem, l. cum pater.§.fidei tuæ.ff.de lega.2.l. cum virum. vbi docto.de fideic.C.iuncta l. ex facto.§.vnde scio.de hered.instituen.ff.Prælegatæ rationes,l.Pomp.ff.familiæ. ercifcũd. Prælegata dos, quæ legata est,vt præ, id est ante tẽpus iuris debeatur:olim dos restituebatur annua, bima,trima die si testator legauerat dotem soluendam statim à testatoris morte, prælegata,dos dicebatur,vt per totũ titu.ff. de dote prælega. quicquid glo. & doct. dicant ibi: saltem vno modo sic accipitur prælegatio, in l. 1. §.adeo.ibidem.

Prælegatum.

Prælegata rationes.

Declaratio ad rub.de dote prælega.

Quas cum rustici vacauerint. Rustici qui dicantur. scripsi in l.vrbana familia.infra eod.Aliqui in hoc.tex.legunt occauerint,vt Alciat.quod rustici primò messes faciant,deinde occent, fodiantq; vineas,quo opere tanquã magis necessario perfecto racemationem faciant: solere enim post messes occari vineas.hæc Alciat.

Occare quid & occator.

De verbo Occare sic Varro libr. 1. de re rustica,cap.31. Tertio interuallo inter Vergiliarum exortum & solstitiũ, hæc fieri debent:vineas nouellas fodere, aut arare, & postea occare, id est comminuere,ne sit gleba:quod ita occidunt, occare dicunt:hæc Varro: & sic glebas confringere occare est, & iterum vineas fodere, & cultum aliquẽ præbere.vnde Horatius lib.2. epist.ait:*Cum segetes occat.*& occator est qui illam facit occationem. Vel quidã dicunt occare, id est operire: sed vtcunque sit, sensus huius §. colligitur, qui primo declarat, quid sit stipula illecta, vt superius dictum est:secundo quando colligi debeat,& dicit, tunc demum cum rustici vacauerint, quod est statim post messes, tunc enim colligi solet. Nã quando nihil negotij est rusticis,solent illam stipulam colligere, saltẽ iuxta Aurelianos:sed colligi non solet in plerisque aliis locis, vt in Mõtepessulano,vel raro. Ideo melius conuenit verbũ vacauerint. Nam si collectio spicarum differatur, postquam rustici occauerint, iam spicæ nihil grani haberent,sed excussæ essent omni frumento. at si intelligamus quod eas rustici colligunt,dũ vacauerint,id est cessauerint à metendo,& secando, nã primo spicæ secandæ sunt, & celeriter, quia in his dispendiosa est cũctatio in regionibus calidis, teste Columella in lib.de re rust. 2.c. 21. resecatis frugibus colligere spicas, & in manipulos colligare decet:iste text. rectè intelligi poterit de spicis, id est de omni frumẽto secato,quod colligi potest,cum rustici vacant:secundo,vt illud colligere debeant, vel de stipula, vt dictum fuit superius, vel de vtroque, scilicet quod spicæ relictæ tempore messis,& stipula colligi poterunt,dum rustici vacauerint.

Vacare varie sumitur in iure.

Vacare pro cessare.

Vacauerint. Superest igitur declarare verbũ vacauerint in hoc text. positũ, cum in iure diuersimode capiatur.Primò hic sumitur pro eo quod est otium habuerint, & non occupati fuerint; sed cessauerint & intermiserint, vt l. qui tertiana. ff.de ædil. edict.ibi, nec quidem his diebus, quibus morbus vacaret, rectè sani dicentur. Vnde vacationẽ dare militiæ est cessationẽ dare militiæ, vel muneris, l.diuus.ff.de feriis.ibi ferias à forensibus tantum negotiis dare vacationem: & vacationes studiorum sunt lectionum cessationes, & intermissiones. Secundò dicitur vacare dare operam: vnde dicit Iurisc. in l. non distinguemus. §. sacerdotio.ff. de arbit, sacris sacerdotes vacare oportere. sic clem.dudum.in princip.de sepult.Tertiò pro carere,vt ecclesia vacat pastore,cap.fin.per totũ, ne sede vacan.Quartò vacare est vacuum superfluumque esse, l. si consentiẽte.ff.de manumiss. vacat causæ probatio, vbi glo. exponit nõ esse necesse probare causam.inde superuacuum,superfluum, vt inferius dicemus,Quintò vacare muneribus,est excusari,vel cessare,& immunem esse,in rub.& l.1.C.quæ mune.excus.lib.10.iuncta rub.ff.de vacatio.muner.& rub. C. de his qui à Princip. vaca. acceperunt. & in rubr. seq. lib.10.& regulariter in materia munerum sic accipitur, vt in titul.C. de excusatio.mun. lib. 10. iuncta l. procuratores.ibidem,vbi in rub. dicitur de excusatio. munerum, in d. l. procuratores. vacatio, & in aliis multis locis. Vacatio,excusatio,immunitas,l.cui muneris publici vacatio datur, non remittitur ei,ne magistratus fiat, quia id ad honorem magis quam ad munera pertinet.ff.de muner.l. vacatio.ibidẽ,& in dicta rub.ff.de vacatio.& excusatio.mun. & l. munus. supra eo. vacationem id est priuilegium dicit Budæ.in forensi.sed hoc non probat.credite (si lubet)illi.

Vacatio militiæ.

Vacare pro dare operam.

Vacare pro carere.

Vacare pro excusari.

Vltimò vacare dicitur, id quod ab alio non detinetur. Ideo littora iuregentium omnibus vacant, l. littora. ff. de contrahen.emptio.& quod non tenetur de iure nec de facto, dicimus proprie vacare,vt beneficiũ, in rub. de concessio.præbendæ & ecclesiæ non vacant. vt consuluit Oldrad.cons. 208. quoniam ex tẽpore col. 1.& triginta modos, quibus vacare potest, scripsi in gloss. vacantibus. in §.monasteriis. de Regia ad præla.nomina.in concordatis: & tunc etiã dicitur ecclesia vacare, vt in rubr. ne sede vacante. & Ioan. Francisc. in tracta. de officio & potestate capituli sede vacante, in vltimo præludio.

Vacat quod nõ detinetur.

Interdum dicitur vacare de iure, vt quia iure nõ est alicui collatũ,sed de facto aliquis illud detinet, & est in possessione colorata. cap. cum nostris. de concessio. præben. Hostiens.in summa,de concessione præbendæ.facit ca. licet episcopus.de præbendis,in 6.Roma.cons.350. in casu. col.vlt. scripsi abunde in praxi benefic.vbi hoc reprobaui.

Iure quando dicatur beneficiũ vacare.

Inde bona vacantia dicuntur, quæ nec de iure nec de facto detinẽtur ab aliquo,nec occupantur:& tunc si semel fuerint occupata, in his vacantibus & oberrantibus fiscus succedit, & non ciuitates. nec domini territoriorũ. Idem si quis decedat sine legitimo herede, l. 1. & l.vacantia. C. de bon. vacant.lib.10.scribit Pyrrhus in rub. de successio. cap.14. in consuet, Aurelia. plene Benedictus in ca. Raynutius. in verbo & vxorem.num.867.cum seq.de test.Hodie in Regno confiscatio data alicui à Rege, seu officium, aut beneficiũ, aut alia vacantia bona, antequam sint declarata,& Regi adiudicata, non valet, etiam si motu proprio concederentur, licet contrarium de iure esset,in l. 1. & 2. de peti.bono.subla.lib.10.C.& hoc in ordinat.Regi. tubr. *de ne donner benefice, office, ne confiscation auant la vacation, & declaration.* Ita statutum est,& in stylo Parlamenti rubr.de confess. beneficio. §. 1.& hoc seruatur in hoc Regno:nisi illi constitutioni fuerit derogatum,vt alibi plenius dicam.

In bonis vacãtibus fiscus nõ domini territoriorum succedunt.

Confiscatio officiũ, aut alia bona vacãtia ante adiudicationem dari non possunt.

Vacantem mulierem dicit Iurisconsultus illam,quæ virum non habet, quia forte vacat tunc instrumentum inferius, l. qui cœtu. §. vacantem.ff. de vi public. Et episcopũ vacantem alibi, qui non habet episcopatum in sua manu, sed ab alio detinetur.ca.si quis episcopus vacans. quæst. 2. distinct.& vacans dicitur tribus modis, vt scribit text. in §. quod autem. Instit. de vsucap. vbi vacans locus dicitur propter absentiam domini, sicut sunt fere omnes archiepiscopatus, & abbatiæ Regni.

Vacãs mulier.

Vacans episcopus.

Item vacua possessio est, quando res à nemine possidetur, neque corpore, neque animo. docet gloss.in l. cũ res. C.de probatio.& l. non idcirco. de fide instrumentorum. l.fin. C. vnde vi.& de vacua possessione loquitur l. vbi. §. id quod.& l. in conuentionalibus. §. 1. de verborum obligationib.cuius legis intellectum dixi in l. rei appellatione. 2.supra eod.l.sequitur.§.si tu vi.de vsucapio.l. cum fundũ. de vi & vi armata.l.3. §.hoc interdictum.de itinere. l. non distinguemus.§.penult.de arbit.l.sed si communis.de contrah.empt.

Vacua possessio.

Vnde vacua possessio emptori tradita non intelligitur, si filius in ea legatorum fideicommissorúmve seruandorũ causa in possessione sit,aut creditores bona possideant,l.2. §.1.& l.seq.§.1.ff.de actio.empti.

Vacua traditio non est iuris,id est seruitutis,quia seruitus apprehendi,& sic tradi nõ potest, l.quoties.2. ibi,quia nulla huiusmodi iuris vacua traditio esset.ff.de seruit.

Vacua traditio.

Vacui nũmi dicuntur,qui sine lucro & vsuris sunt otiosi, l.Quintus. ff. deposit, ibi, primum nummi prospiciam ne vacui sint tibi, id est vt vsuras eorum accipias,curæ habebo.Et vacuam pecuniam sic dicit Iurisconsultus in l.Titius.ff.de præscript.verb.

Vacui nũmi.

Vacua prædia, in quibus nihil est satum, nihilque habent. & regulariter vacuum dicitur id in quo nihil est: vt

Vacua prædia.

tabulæ

tabulæ vacuæ, in quibus nihil est scriptum, l. si binæ tabulæ. ff. de iniusto testamento. ibi, posteriores tabulæ vacuæ inuentæ, id est nihil scriptum habentes omnino.

Vacuus locus.

Vacuus locus dicitur, in quo nihil est ædificij, l. prætor. §. siue autem locus vacuus sit, vbi nuntiatum est, siue ædificatus. ff. de no. oper. nuntiat. Vel vacuus locus dicitur nõ plenus, lege secunda, §. 1. ibi, sed & si locum plenum inuenerit, expectet donec locus vacet. ff. de decurionibus.

Vacuũ ministerium.

Vacuum ministerium, quasi nullũ & vile, vel modicum exponit glo. in l. si pendentes. §. si seruit. ff. de vsufr. ibi, si serui vsusfructus legatus est, cuius testator quasi ministerio vacuo vtebatur: si eum disciplinis, vel arte instituerit, vsufructuarius arte eius, vel peritia vtetur, dixit quasi ministerio vacuo, pro seruitio quasi nullo, vel modico vtebatur testator: sed postquam legatarius illum seruum instruxit, peritia illius vtitur: & tũc non est vacuum ministerium: vel vacuum dicit, qui certam operam indictam non habebat, sicut vicarij serui, vt dixi in l. vrbana. ℨ. eod.

Vacuum tempus.

Vacuum tempus Iurisc. in l. nunquam. §. vacuum tẽpus. ff. de vsucapio. dicit esse, quod ante aditam hereditatẽ, vel post aditam intercessit, in quo heres possessionem non acceperit. In summa verbum vacuum valde generale est, congruens rei cui adiungitur, & secundum illam declaratur: vnde superuacuum, superfluum dicitur, l. quemadmodum. ff. de inoffic. test. l. sicut. §. superuacuum. quibus modis pignio. vel hypothe. sol. l. eum qui ita. §. 1. de verb. obli. & in iure nil debet esse superuacui, vt in l. vnic. C. de nouo Codic. faciend. & in procem. decreta.

Colligere.

Colligunt, id simul legunt. vulgo dicitur *amasser*: de quo verbo non pauca collegi in l. ager, §. 1. supra eodem.

Alc. proscissa.

§. Noualis est terra præscissa, quæ anno cessauit, quam Græci νέαχιν vocant.

Noualis.

Noualia est terra præscissa, id est ante scissa, quæ anno postea cessat, quam Græci νέαν vocant ἀπὸ τῆς νέας, id est à iuuentute. νεάζω, & νεανίζω, est iuuenor, aut iuuenesco, iuuenis sum: νέω & νεάω, innouo terram, vel nouale facio: & νεαλὴς, nouus in omni officio, ac νέος iuuenis; & quia noui & iuuenes vt plurimũ superbiunt, ob id Græci dixerunt νεανίαν superbiã, & interdum audacem hominẽ, vt superbi sunt, vt est in commentariis linguæ Græcæ Budæi legere: qui tamen hic legit, pro νέαχιν, νέαρον: alij etiã νέωμα, alij νεαγὴν, in Pand. Floren. est νέαχιν, sed vtcũque sit, dum tamen non mutetur sensus, mihi perinde est: vos qui Græcas calletis litteras, diiudicate magis sensui accommodum verbũ: Græci νεὸν nouale appellant: alij νεαλὴν legunt, sed non videtur conuenire. νεακὴς enim dicitur nuper acutus: & hic sensus non quadrat.

Noualis de iure canonico quid sit, & iure ciuili.

Noualis terra de iure canonico est illa, quæ de nouo ad cultum redacta est, de qua non extat memoria, quod aliquãdo culta fuisset tex. in cap. quid per nouale de verbor. signifi. de iure vero ciuili est terra præscissa, quæ anno cessat, vt hic. Et sic iurium interpretes inter ius pontificium, & ciuile constituunt differentiam. sic Budæ. & alij, dicẽtes duobus modis dici nouale, scilicet vt sit terra quæ de nouo culturæ tradita sit, & quæ alternis seritur annis. Tamen ego intelligo nullã esse inter hæc iura quoad huius vocabuli significationem, vel modicam, differentiã si rectè intelligatur tex. sic videlicet: Noualis siue nouale dicitur terra de nouo ad cultũ redacta, quæ anno cessat: nẽpe ex illo verbo præscissa patet Iuriscon. velle dicere, nouale esse terrã præscissam, id est ante scissam, quam in ea mandentur semina, sed anno cessat, postquã præscissa est, & antequam primò culta sit, vt terantur grandiores glebæ. & ita canonistæ in cap. 1. aiunt: nouale est ager nunc primum præscissus. idem in c. quid per nouale. illo titul. Budæ. tamen pro præscissa legit proscissa, & idem Alciat. quod in idem incidit. Nam terra proscissa dicitur, quæ primum aratrum experta est, grandioribus glebis relictis, Vergil. lib. 1. Georgic. *Et qui proscisso; quæ suscitat æquore terga.* Varro de re rustica libr. 1. cap. 29. sic ait: Terram cum primũ arant, proscindere appellant: cum iterũ, offringere dicunt: quod prima aratione glebæ grandes solent excitari, cũ iteratur, offringere vocant. facit l. vsusfructus legatus §. denique. de vsufructu. ibi, nam qui agrũ non proscindit, qui vites non subserit, &c. & vtrunque verbum siue præscissa, siue proscissa conuenire huic tex. potest, quicquid aliqui dicant. Itaq; noualis terra dicitur, quæ de nouo redacta est ad culturam, proscissa verò quasi primum scissa, vel præscissa, quasi præ, id est ante scissa, quam seratur: ergo canonistæ non differunt à Iurisconsultis. facit textus in l. finali, ibi, aut ex sylua cædua nouale faciunt. ff. de termino moto.

Intellectui ad hanc legẽ contra Alciat. & alios.

Proscindere & offringere.

Offringere.

Quare noualis cessat anno.

Nec obstat verbum, quæ anno cessat: nam postquam de nouo scissa est, solet cessare anno ad glebas grãdiores aptãdas, & comminuendas, alioqui nihil fere emolumenti afferret, si quis illic sereret statim atque proscissa est, propter tot & magnas glebas, quæ mouentur, dum primum scinditur. Ideoq; Iurisconsultus ait: Noualis est terra præscissa, id est ante scissa, quæ præscissa anno cessat, antequam seratur: vt vult Varro lib. de re rustic. cap. 27. Terram rudem, inquit, proscindere oportet, quæ sunt ex ea enata, priusquam ex his quid seminis cadat, vt sint extadicata.

Et sic terra præscissa, quæ anno cessat, dicitur noualis, tam de iure ciuili quam iure canonico, etiam inspecta vocabuli deductione: nã noualis à nouo deducitur. Sic ager, qui alternis annis sereretur, non posset dici à nouo, quia non est nouus: nec potest dici à nouando, quia nihil innouatur in eo, sed seritur vt erat consuetum. Et ita intelligerẽ hunc tex. quod suadet l. vtiles. ff. de petit. hered. vbi vtiles impensæ sunt & necessariæ, quæ fiunt reficiendorum ædificiorũ gratia, aut in nouale: nã si intelligeremus de terra, quæ alternis colitur annis, non diceretur necessaria impensa. tex. ibi æquiparat refectionem, & nouale facere. Alias non diceretur noualis: nam noualis est nouũ quoddam, quod non esset, imo omnes sic fere agri essent nouales. Et propter istam dubitationem apud Iurisconsultos Papa declarauit, nouale esse, quod primum ad culturam redactum est, nec esset primũ proscissum vel præscissum: quod tamen vult iste tex. Et quando dubium est de iure ciuili, & certũ est de iure canonico, tunc stari debet declarationi iuris pontificij, cap. Raynutius. & cap. Raynaldus. vbi docto. de testa. Reiectis aliorum sententiis ista videtur applaudere verbis tex. ob id menti affigenda. Etiam decisiones iuris de nouali loquentes non possent conuenire agro alternis annis culto, vt inferius explicabitur plenius.

Necessaria impẽsa in nouali faciendo.

Et quamuis postquam est proscissa, cessare anno agricola non procuret, tamẽn nõ minus dicetur noualis, quia primũ præscissa est. Et hæc verba quæ anno cessat, temouit Papa: sed Iurisconsultus respexit rusticorum vtilitatẽ, vt cessare anno illam terram proscissam faciant. Ita enim erant soliti facere boni agricolę veteres Romani, vt ex his quæ ex Varrone diximus supra patet. Et licet rustici intra annum possint serere comminutis glebis, tamen non sine magno negotio, nec ita vtiliter fiet, sicut post annum: non nego tamen quin Plinius lib. 18. cap. 19. & alij quidã rhetores nouale dixerint, quod alternis seritur annis, & sic duobus modis accipi apud eos potest, sed non hic.

Laicus cui decimæ cõcessæ sunt, ex noualibus nõ recipit.

Ex his infertur, quod laicus, cui fuerint concessæ decimæ ante concilium Lateranense, de quo per Panor. in ca. cum apostolica. de his quæ fiunt à prælat. non potest percipere eas ex noualibus. c. tua. §. fin. de deci. secus si fuerint concessæ viris ecclesiasticis, quia tunc & nouales recipiẽt. nam vbi maius conceditur, & minus concessum videtur, c. ex parte. 3. de decimis. cap. 2. illo titul. in 6. quod an sit verum scripsi abunde in tract. de dec. q. 14. vbi dedi nouum intellectum ad illa iura hactenus forsitan perperam elucidata, & sustinui contrariam sententiam.

Requisita antequam dicatur nouale quo ad ius pontificium.

Secundò notanda sunt requisita, antequam dicatur nouale quo ad tex. in cap. quid per nouale. eo. tit. secundum Panor. ibidem. Primò quod terra de nouo ad culturã redacta sit, vt ibi, & hic præscissa, vel proscissa, hoc etiam probatur.

Tertiò quod à memoria hominum culta non fuerit, néque licet appareant fulci quidam, & sic aliquando cultã fuisse terram, tamen si non fuerint facti memoria hominum, nec homines possunt de his sulcis deponere, quando facti fuerunt, dicetur noualis, cap. 1. eo. titul. in 6. vbi Helias Reinier. Etiam quia inter transeundum ducendo aratrum potuit agricola illum sulcum facere, tamen hoc non probat fundum cultum fuisse memoria hominum, vt debet esse, & hoc addit ius canonicum ius ciuile declarando.

Pars culta an faciat totum noualem. Quartò requiritur, quod ille locus fuisset antea desertus, & incultus: & desertum intelligimus, qui non habitatus penitus, neque cultus fuerit: vel vltra memoriam hominum sub potestate detentus, c. 1. eo. tit. in 6. Ista tria sub hoc nomine noualis seu nouale continentur. Si tamen pars agri fuerit nouiter culta, dicetur totus ager noualis, quia pars culta tradit ad se incultam. singulæ enim glebæ colendæ non sunt, l. possideri. ff. de acq. possess. hoc scribunt Ancha. & Cardina. in cap. 1. eod. titul. in 6. quod non approbo. Nam quod in toto statuitur, idem in parte statui debet, l. quæ de tota. de rei vindicatio. Et inculta pars est æquè principalis, sicut culta, ob id nõ venit cultæ partis appellatione. Et quãuis singulæ glebæ non sint colendæ, singulæ tamen fundi partes colendæ sunt, si velimus terram habere cultam, dicto cap. 1. eo. tit. in 6. Et ista pars nunc primũ proscissa est, ergo dicitur noualis, si alias non fuerat culta. alioquin sequeretur, quod si quis haberet cẽtum iugera, vel arpenta terræ, & vnum proscinderet, quod deberet soluere decimam omnium centum arpentorum, postquam pars est proscissa, quod non videtur verũ. Ideo noualis dicitur illa terra & pars, quæ ad culturam de nouo redacta est. Videte tamen quæ dico in tracta. de decimis in quæstio. an sublatis decimis noualia debeantur q. 14.

Prati in culturam redactum an sit nouale. Quintò requiritur, quod ecclesia parochialis nullum, vel modicum ex tali terra prius fructum perciperet. Panor. in dicto cap. quid per nouale. quod est verum quo ad priuilegium datum alicui non soluendi decimas de noualibus: tunc enim intelligeretur de eo loco, de quo ecclesia nullum ex decima percipiebat fructum. Ideo si pratum in culturam redigatur, non dicetur nouale quo ad hoc, vt is, qui non tenetur soluere decimas noualium, non teneatur de his soluere: imò ecclesia parochialis ex hoc prato habebit decimas, & priuilegium debet intelligi de modico præiudicio. cap. quãuis, de rescript. in 6. Cardina. in clem. 1. q. 6. de decimis. Licet verè dicatur nouale quo ad alia. Specul. in titul. de probatio. §. penultim. versi. quid si pars agri.

Probari nouale quomodo possit, & cui incumbat. Sextò qui nouale dicit, probare hoc habet: nempe dicenti incumbit onus probandi, l. ei qui. ff. de proba. Nisi fuisset in possessione. Card.. in dicto cap. quid per nouale. col. 2. eo. Et in probando nouale testes debent dicere, se vidisse coli à tali tempore anni, vel alio, & quod antea erant loca inculta, lupis & feris transeuntibus patentia, & viderũt ibi nemora, aut paludes, & arbitrantur nullum viuentium vidisse, aut audisse, quod aliquando illa culta fuerint, & nunquam audierũt vel viderunt aliquos, qui dicerent se vidisse illa loca coli: & ista est cõmunis opinio talium habitantium, quod non fuit culta à memoria hominum, per l. si arbiter. ff. de probatio. Specula. hoc firmat in dicto tit. de proba. §. penult. vers. vltimo quæritur. glo. & doctor. in cap. 1. de præscript. in 6. Testes autem nouale esse denegantes, debent dicere contrarium, quod sunt qui viderunt coli, & audierunt patres eorum, qui dixerunt se vidisse culta esse, & tunc est in arbitrio iudicis æstimare quales vestes præferat, iuxta cap. in nostra. de testib. Hoc firmat Card. in dicto cap. quid per nouale. Videte tamen quæ scripsi de testibus præferendis in tracta. de reprobatio. test. & in tit. de annatis. in glo. possessionem. in concorda.

Qui præscripsit decimas, nõ habebit ex noualibus. Septimo nouale semel dicitur semper nouale, quo ad priuilegium percipiendi decimas ex noualibus, quia priuilegia perpetua esse debent. cap. fin. de priuileg. Tamen is qui decimas præscripsit, non censetur ex noualibus præscripsisse, quia tantũ præscriptum quantum possessum, l. 1. §. Iulianus. de itinere actuq; priuato. ff. vbi Bart. & doct. & in ca. 1. de præscript. in 6. Ideo curatus potest decimas noualium vsque ad quadraginta annos petere, postea non, si clerici illas id temporis possederint cũ titulo, quia eas etiã nouales per istud tempus quadraginta annorum præscribere potuerunt cum titulo. dicto cap. 1. de præscriptio. in sexto: sine titulo autem requiritur tempus immemoriale, in cap. 1. de præscriptio. in sexto. si autem à laicis fuerint possessæ per istud tempus, & aliud maius, etiam per cẽtum annos, non poterit laicus præscribere, quia possidere spiritualia non potest, cap. causam quæ. de præscriptionib. Et ista sunt notanda, quæ abundantius scripsi in tractatu de decimis: vbi alia videre licet, maximè q. 14.

Animaduertendum est quod nouum vel antiquũ multis modis in iure dicitur: primo nouum vocatur, quod fieri incepit, & nunquam fuit, cap. Nouatianus. & cap. nõ autem. 7. quæst. prima, l. opus nouum. ff. de operib public. & l. fin. ibidem, & l. 2. de variis & extraord. cogni. ibi, de vsu aquæ & de riuis nouis. *Nouũ vel antiquum quot modis in iure dicatur.*

Nouum quod nusquam relatum est, nec vsquam receptum, l. quæret aliquis. infra eo. l. 1. in fi. de senato. ca. auaritiæ. de electio. in sexto. ca. Achatius. 24. q. 1. vnde versus,

Res noua, Mæonio nunquam prius eruta cornu,
Prodijt in nostras, res inaperta manus.

Nouum de nouo ortum, factum, seu promulgatum, l. in rebus nouis constituendis euidens vtilitas esse debet. ff. de cõstit. Princ. Et si obligatio lege noua introducta sit, l. vna. de condictio. ex lege, l. quotiens duplici. de regulis iuris. ff. l. nam & Seruius. §. si vino. de neg. gest. l. 2. §. sed quia diuina. de veteri iure enucle. C. ibi, natura nouas deproperat edere formas. Et hæc noua quadam pulchritudine decorata esse dicit tex. in §. in secundo. in proœmio. Digestor. cap. 1. vers. prouiso. vbi Archia. de elect. in 6. sic accipitur Digestum nouum. docto. in præludiis ad illud, & vltimo confectum fuit. Item vitia piorum censuum editis nouis professionibus euanescunt, l. 2. ff. de censib. id est de recẽti impositis. facit l. proponebatur, ibi, vt nulla tabula eadem permaneret, quæ non noua fuisset. ff. de iud. id est de recẽti apposita. sic capitur in cap. 2. de decimis, quia in lege veteri Leuitæ à Leuitis decimas non recipiebant. Ergo hoc est nouum genus, quamuis Panormitanus dicat nouũ pro extraneo: dedi nouum intellectum in tracta. meo de decimis, quæst. 5. ibi videre potestis. *Digestum nouum cur sic dicatur.*

Noua constitutio nouiter promulgata, in cap. 2. de constitut. & in authen. vt facta no. constit. collat. 5. nouum priuilegium. l. qui autem. ff. si quis cautio. Inde noua ecclesia, de recenti constructa, cap. ad audientiam. 1. de eccles. ædific. clem. vlti. de rescript. noua prouisio sic dicitur, vt declaro in praxi benefic. in nouæ prouisionis bulla. Noua villa sic dicitur, in l. diuortio. §. impendia. ff. solut. matr. Nouus contractus de nouo factus, l. minor annis. ff. de minorib. ibi, quia paratã ex iudicati causa persecutionem nouo contractu ad initium alterius petitionis redegerat. Noua vindemia, l. 2. ff. de periculo & cõmodo rei venditæ, id est de recenti acquisita. ibi, hoc ita verũ est, si is est venditor, cui sine noua vindemia non sunt ista vasa necessaria. *Noua constitutio, priuilegium.* *Noua ecclesia prouisio.* *Noua villa.* *Nouus contractus.* *Noua vindemia.*

Noua cloaca idem, in l. fin. ff. de cloac. ibi nouam verò facere is demum concedere debet, cui publicarũ viarum cura sit. Noua emptio, l. pacta conuenta. in fi. de contrah. emptio. Noua causa, l. si post datũ. ff. de procuratorib. ibi, si post datum procuratorem capitales inimicitiæ intercesserint, non cogendum accipere iudicium, nec stipulationem. ob rem defensam non committi, quoniã noua causa sit. Noua ibi dicitur, quæ de recenti intenditur, nec tangit primam, l. de eo. §. 1. ad exhibend. ibi, nouam causam interuenire, si is qui vindicandi gratia egisset, post acceptum iudicium eam ab aliquo accepit: & ideo exceptionem ei non officere. Noua regio, quæ nunc primum est acquisita, alluuione, vel alio modo, l. ex mille. §. penult. ff. de euictio. Noua & inopinata causa, l. 3. ff. de condictione indebiti. vbi declarat nouam causam & inopinatam, veluti nato posthu *Noua cloaca.* *Noua emptio.* *Noua causa.* *Noua regio.*

posthumo, quem heres in vtero fuisse ignorabat, vel natum. l. Titius. §. Lucius. ff. de liber. & posthumis. Nouæ obligationes, l. ab emptore. in fi. ff. de pact. ibi, vt nouæ quædam obligationes constituantur: & dicuntur quæ extra contractũ principalem fiunt l. vsura. infra eodem. Nouos fines dicit Iurisconsultus in l. penult. ff. finium. regundo. ibi, sed demonstratio confinium nouos fines inter fundos constituere debet, id est terminare, decernere fundos de recenti diuisos. Nouum pactum, l. si vnus. §. pactus. ibi, non enim ex nouo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pactum ad nouum contractum. ff. de pactis. nunc primum factum vocat nouum, vt ibi doctor. asserunt, & vltimò factum. Nouum tectorium, l. vsufructuarius nouũ tectorium. ff. de vsufructu. ibi, aliudq; est tueri, quod accepisset, aliud nouum facere. Nouum iudicium de nouo inchoandum, vel inchoatum, l. Ateius. in fine. ff. de aqua pluuia. ibi, de eo opere, quod post litem contestatam factum est, nouo iudicio agendum est. Nouus consensus, de nouo præstitus, l. item quæritur. ff. loca. §. qui impleto. ibi. huius enim nouus consensus erit necessarius. Nouum riuũ non potest vsufructuarius imponere, lege, vsufructuarius nouum. ff. de vsufructu. Et qui immittere vult noua tigna, possum eum prohibere, licet antea passus sim: id est nondum imposita, quæ nondum habuerat, lege, si cum meus nouum. ff. si seruitus vindice. ibi, si cum meus proprius esset paries, passus sim te immittere tigna, quæ antea habueras, si noua velis immittere, prohiberi à me potes, imo etiam agere tecum potero, vt ea quæ noua immiseris tollas. Noua ratio, nõdum assignata, sed nunc primum data, lege quarta. §. sed & quod meretrici. ibi, sed noua ratione. ff. de conditio. ob turpem causam. Quam arrogantes & gloriosi in ore habent, licet noua non sit aliis, sed ipsis sic, qui pauca vident. Noua voluntate, l. sed & cum aliquis. ibi, si noua voluntate quoque aggredi cœperit. ff. de negot. gest. Noua facti capita articulosè edere, articulate noua facta vocat Budæ. in forens.

Noua obligationes. *Noui fines.* *Nouum pactum.* *Nouum tectorium.* *Nouum iudicium.* *Nouus consensus.* *Nouus riuus.* *Noua tigna.* *Noua ratio.* *Noua voluntate.* *Noua facti capita articulose edere.*

Præterea dicitur nouum, quod fuit, sed esse desiit, & postea renouatur, vt sacrum chrisma singulis annis renouatur: & dicitur nouum chrisma, & vetus crematur, capitulo, literis, de consecratio. distinctio. 3. l. 1. opus. ff. de noui operis nuntiatio. ibi, opus nouum facere videtur, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, pristinam faciem operis mutat.

Nouum, quid renouatur quotannis. *Nouum opus.*

Nouum, quando non habet annũ. Inde nouæ nuptiæ, intra annum, cap. de gradibus. 35. quæstione octaua. sic noua mancipia vocantur, & vetera, post annum, l. fin. §. quotiens. ff. de publicanis, ibi, Sunt autem veterana, quæ anno continuo in vrbe seruierunt: nouitia autem intelliguntur, quæ anno nondum seruierint, l. præcipiunt. de ædil. edict.

Nouum, quod annum nõ habet. *Nouitia mancipia.*

Noua possessio, quæ non excessit annum, l. 1. & per totum. ff. vti possidet. scripsi in tracta. de materia possesso. artic. 1. in 3. tomo cõment. ad constitutio. Reg. Nouitij, intra annum probationis, c. 1. de regula. in sexto. & clem. eos. illo tit. & passim in iure canonico, in religiosorũ materia.

Noua possessio. *Nouitij.*

Sic appellatur vinum nouum, post annum, vetus. l. cum quid. ff. si certum petat. l. vetus. de tritico, vino & oleo legat. Etiam frumentum sic dicitur in l. 1. de conditis in publ. horreis, libro decimo C. quia singulis annis renouari frumenta solent, vt ibi, maximè in castris & aliis locis custodiæ addictis. Et factum nouum, vnius anni, l. si arbiter. ff. de probat. vel quod de recenti proponitur, & sic in praxi facta noua vocant dicanici.

Nouum vinũ. *Nouum frumentum.*

Nouum feudum nominatur, quod primo acquisitum est, & in persona inuestiti initium habuit: si verò à successore progenitorum peruenit, antiquum dicitur, capitul. vno, qui testes sint necessa. ad no. inuesti. facien. plene scripsi in arbor. feudorum, in 4. diuisio. vnde si prælatus iurauerit non alienare feudum nouum, tamen de nouo reuersum alienare non prohibetur, c. 2. de feud. glos. in cap. præceptis. 13. distinctio. Barba. consi. 17. clementissimum. col. 7. in 4. vol.

Nouum feudum, antiquum.

Noua instrumenta dicuntur, nunc primum reperta, l. admonendi. ibi, si quis se noua instrumenta inuenisse dicat. ff. de iureiuran. l. Imperatores Verus & Antoninus rescripserunt, quanquam sub obtentu nouorum instrumentorum restitui negotia minime oporteat, tamen in negotio publico ex causa permittere se huiusmodi instrumẽtis vti. ff. de re iudica. Et sub prætextu nouorum instrumẽtorum lites non debent instaurari, cap. inter monasterium. de re iudic. Etiam possumus vocare noua instrumẽta, quæ nunc facta fuerunt, vt ibi dicitur, licet non quo ad illa iura: sic nouas defensiones, nunc allegatas, in l. penult. & seq. C. si sæpius in integr. restitu. postule.

Noua instrumenta. *Noua defensiones.*

Noua insolita dicuntur, l. si negotia. ibi, veluti si nouum negotium, quod non sit solitus. ff. de negotiis gest. l. fistulas. §. fin. vbi Bald. ff. de contrahenda emptione. Socin. consi. 100. super controuersia. columna penultima, in tertio volum. Vnde si Princeps commiserit alicui, vt cognoscat de nouis rebus, intelligetur de insolitis, Barb. & docto. in cap. 2. de constit. Ego tamen arbitrarer intelligi de rebus nouis, id est de nouo ortis: alibi tamen plenius discutiam.

Noua pro insolitis.

Nouum dicitur interdum, cuius extat memoria hominum, antiquum post hominum memoriam, l. 1. §. fin. & l. in summa. §. 1. ff. de aqua pluuia arcenda. inde vectigalia noua dicuntur, in rubric. C. vectigal. noua institui non posse. capitul. super. in fin. eod. titulo, & cap. generali. de electio. in 6. vbi glo. & sic consuluit Franciscus qui. consil. 9. sacratissime. & qui nouum vectigal instituerit, pœna legis Iuliæ de ambitu tenetur. l. vnic. §. item is. ff. de ambitu, & est excommunicatus, vt patet in bulla cœnæ domini, artic. 2. vbi scripsi quomodo intelligatur. ego dicerem nouum, nunc primum impositum, verum durare nouum sic quo ad exactionem, vt eius exactio prohibita, si ante hominum memoriam impositum fuerit vectigal, d. c. super.

Nouum, cuius extat memoria. *Nouum vectigal.*

Nouum ius dicitur, quod non est in iure scriptum, nec consuetudine roboratum, sed de nouo à iudice factum, glossa singul. in l. 1. in verbo noui iuris. ff. quod quisque iuris. quam ibi approbant doct. & Barba. in cap. secundo, columna sexta, numero 26. de constitut. Vel de nouo constitutum, vt ius authenticorum, ius nouum dicitur: quia post codicem & digestum factum. authentic. nouo iure. de tota. C. & de pœna iudic. qui male iudic. & in aliis multis tit. & in authentico, vt fact. nouæ constitu. vnde nouellæ; de quibus mox dicemus.

Nouum ius.

Nouus homo dicitur, in l. si seruus. in fin. ff. de adimen. legat. is qui ex libero factus est seruus: licet noui homines dicantur, qui per se clari esse incipiunt, nullos maiores ptæ se insignes habentes, vt est apud Ciceronem.

Nouus homo.

Nouum non dicitur, quod est frequens, vel vsitatum, l. non est nouum. cum l. seq. ff. de legibus. capitul. nec est nouum. 8. quæstione prima. lege, rem nõ nouam. C. de iudic. Nouũ pro inaudito dicitur, in l. 1. in princip. ff. de inspiciẽdo ventre. ibi, nouam rem desideras, id est inauditam ac insolitam. lege, in ambiguis. in prima. §. non est nouum. ff. de regulis iuris.

Non nouum pro vsitato. *Nouum pro inaudito.*

Nouæ vsuræ, post contractum acquisitæ, & debitæ, l. emptor. in princ. ibi, nam eos vsuris nouis duntaxat compensari. ff. de rei vendicatio. & nouum æs alienum post stipulationem contractum, l. si quis quenquam. ff. si quis cautio.

Noua vsura, as alienum.

Nouus possessor, l. si cui. 1. ff. quibus modis pig. soluit. §. si debitor forte concessa venditione rem desierit possidere, & nouus possessor vendiderit, id est de recenti factus, *nouueau* dicimus. Noua possessio dicitur illa, quæ est post sententiam acquisita, in l. sed etsi postea in potestate eius habere cœperit seruum, tenetur ex noua possessione. ff. de noxal. actio. & de nouo acquisita, ante annum, vt dictum fuit superius.

Nouus possessor. *Noua possessio.*

Nouus dominus est is, qui ex dolosa alienatione rei iam obligatæ effectus est dominus, vt serui noxalis, l. de illo. cum l. sequen. idem. ff. de noxa. actio. vel nouus dominus de recenti factus, l. penult. in fin. ibid. l. & ancillarum.

Nouus dominus.

Noua charta. §.si seruus.de pecul. Noua charta,in qua nihil vnquā scriptum fuit,l. chartæ appellatio etiam ad nouam chartam refertur.de bonorum possessio.secundum tabul.ff.

Vltimò dicitur nouum vel antiquum secundum subiectam materiam,& secundum intentionem proferentis.d.l. rem non nouam. C. de iudic.l.apud antiquos.C.de furtis. Sic consuluit Bald. consil. 370.verba rescripti.in 3.volum. Multa in hanc rem scribit Ludo.Roman.in reper.l.si vero.§. de viro.in 50.fallent.colu.46.solut. matr.& docto.in prælud.ad Digest.nouum. Ista tamen ibi non inuenietis descripta. Ipsi enim doctores allegant: nos verò quantum possumus iuribus conamur probare ea, quæ scripsimus,& sic accipi in illis legibus, quas citauimus,& dolentes inficiari in aliis locis forte aliter accipi posse.

Nouari. Nouari pro innouari, in rub.ff.nihil nouari appellatio. interpos.

Renouare. Renouare, rem veterem reparare, sarcire,*renouueller*.l. dies cautioni præstitus si finitur,prætoris, vel præsidis officium erit ex causa,vel renouare,vel protelare.ff.de damno infecto.Renouatus contractus,in l.1.ff.de rescind.ven. Interdum tamen Iurisconsult. dicit iterum renouare, in l. fructuario.ff.si vsusfruct.petat.

Nouatio. Nouatio est prioris debiti in aliam obligationem, vel ciuilem, vel naturalem transfusio, atque translatio,l.1.ff. de nouat.vnde si decem debeam ex vendito,quæ promittam per stipulationem Aquilianam, agetur contra me ex stipulatu,non ex védito.Aquiliana enim stipulatio est,quę ab Aquilio inducta,omnimodo omnes præcedentes obligationes nouat,& perimit.l. Aquiliana.ff.de transact. Per nouationem enim à pristina recedimus obligatione. l. liberto.§.Lucius.ff. de annuis lega. Alia per totum titulum de nouationibus discutiuntur. Meum enim non est omnē iuris materiam hic pertractare, sed vocabulorum tantum significationes, vt rubr. expostulat. Vos boni consulatis egregij Principes: alioqui in immensum nostrum cresceret opus.

Aquiliana stipulatio quæ.

Nouationem pēsionis cauere. Nouationem pensionis cauere à fundi vectigalis possessore. Nunc nouum titulum exposcere docet Budæus in forens.*demander nouueau tiltre.* multa dicit sine probationibus morte forte præoccupatus, quæ longe videntur petita.

Item ex nouali venit nouelletum, de quo in l.veluti.ff. de impens.in rebus dotal.fact.vbi gloss.primò dicit nouelletum esse terram nouam facere. Quod non est mihi ex sententia. Ideo dicite nouelletum esse vineam ex nouellis vitibus consitam, & plantatam,vt & adiungit:& ita vtilis impensa vocatur, quia res vtilior redditur ex plantatione vineæ.Et aliquando dicitur nouuellum, in l.vir in fundo. ff.de fundo dota.& hoc nouelletum Galli vocant,*ieune vigne*,Occitani,*plantier*. & vineam nouuellam vocauit Cato de re rustica.c.33.

Nouellum, & nouelletum.

Vnde nouellæ constitu.dicātur. Nouellæ. Iustinianus post suam codicis compilationem,ex aliis nouis constitutionibus librum,quem nouuellarum nominauit,conscripsit,qui liber sæpius à gloss.citatur,vt in §.1. in verbo si non sufficeret.in authent.de restitutio.& ea quæ parit in 11.mense.colla 4.§.in his vero.in authent.de instru.cautela.& fide.colla.6.in verbo non fiat. cum similibus. Verum quia in illis nouellis constitutionibus multa erant, quæ in forensi iudicio non seruabātur, Iustinianus alium conscripsit librum, & ex libro nouellarum elegit constitutiones tantum,quæ voluit esse authenticas,& ob id librum authenticorum nominauit,teste Cepola in repetitio authenticæ,sed nouo iure.col.4.C.de seruis fugitiuis. Vel quia est magis authenticus, quam liber nouellarum. Albert.in l.vnica,C.de emendatio.Iustinian. Codicis.Forte dici potest liber authenticorum,quasi inter libros iuris ciuilis authenticus, & approbatus,vt alibi dixi de authentico in §.1.in verbo *authentique*. tractat.de literis obligat.in primo tomo commentar.in constitut.Reg.Gallicas. Et multos nouellarum libros fuisse editos, tradit Harmenopul.Græcus author in epito.iuris ciuilis.in prin. nos vnum tantum habemus librum, quem alio nomine volumen appellamus. Ex his constat librum nouellarum differre à libro authenticorum,& hunc approbatum,illum verò improbatum à Iustiniano:vnde nec nos tenet,quamuis quidam potius illum allegent, quam librum authenticorum.

Cur vocetur liber authenticorum.

Cessat anno, id est non colitur vno anno:& cessare dicitur homo, quando ab opere abstinet. quod superius dicit vacauerint rustici,hic dicit cessat.

Cessat querela,id est excluditur,non datur,l. Papinian. Papinianus.iuncto §. quoniam autem.ff.de inofficioso testamento,vbi in vno loco dicitur cessare querelam, in alio excludi.l. 3. §. verum. & l.verum.§.Iulia.ibi,cessare in integrum restitutionem. de minor. l.auxilium.§.primo, ibidem. *Cessat querela.*

Cessabit edictum,id est locus non erit edicto,l.1.in fin. iuncta l. 3. §. si filius meus.ff.quod quisque iuris. quod in vno loco scribitur cessare, in altero exponitur non habet locum.& in l.1.in fin.iuncta l.3.& seq. ff.ad Macedo.facit. l.ergo.circa finem.§ planè.ff.de fideicomm. liberta.quamuis gloss.ibi exponat,nō valet, tamen sit ex.videatur expositio superior conuenire illi melius iudicabitur. Cessabit edicti pœna, idem, in l. 3. §. ne quis eum qui in ius vocat. est,vt exi.ff.Cessat obligatio, si adhuc durat & competere potest:extincta dicitur,cum competere non potest,vtpote quia mortua. probat l.qui res.§.aream.ibi,vt videatur magis cessare obligatio quam extincta esse.ff. de solutio.l.inter.§.sacram. de verbo.oblig. Cessat crimen,id est non est delictum,l.si quis in pignore.in fi.ff.de pigno.actio.ibi,dici debebit cessare non solum stellionatus crimen,sed etiam pignoratitiam. *Cessat edictū.* *Cessabit edicti pœna.* *Cessare obligationem.* *Cessat crimē.*

Cessare,in mora esse, tardari,remorari,l.diuortio. vers. sed hic quidam modus.ibi,prętерire denique aliquid temporis debebit,quo cessare videatur.ff.de neg.gest.l.Lucius. in fi.ibi,reus cessauerit.mand. *Cessare pro in mora esse.*

Cessare actio etiam dicitur, pro eo quod est non competere,non dari,l.1.§.pen.iuncta l.hæc actio.& l.seq.& l.si quis.ff.de calum. Alibi dicitur denegatur actio, l.1.§.1.ad Macedo.l.1. de in rem verso, l.& ideo.ibid.l.si procuratorem.ff.mandati. *Cessat actio.*

Cessat repetitio,idem,in l.1.ff.de condictio. causa data. l.4.ibidem.l.1. cum multis legibus illius tituli.de condict. indebit. *Cessat repetitio.*

Vnde dicit Bald.in consi.172.duplex.in 4.volum. quod duplex est cessationis species: vna cum culpa, vt quando quis cessat vel soluere, vel facere,quod debet,de qua in l. mora.ff.de vsuris.& in l. quod te.si certum petatur. Altera sine culpa, vt quando quis cessat propter iustum impedimentum,vt in l.2.ff.si quis cautio.de quo iusto impedimēto scripsi in §.1.de collatio.in concord.Alia est propter rerum naturam cessatio, vt quia natura non producit,quod producere solebat, vt si promisero decem modios vini ex tali vinea,quæ nihil produxit, dare nihil teneor,l.interdū. ff.de verb.oblig. *Duæ species cessationis.*

Ex his notanda est regula:in materia pœnali nō dicitur cessatum,nisi ob culpam cessatum fuerit ab eo, qui cessare voluit.probat lex,is cui. §.cessatum.ff.vt in possessione legat.vbi sic dicitur, cessatum non accipimus,si pupillus tutorem non habeat, nec curatorem furiosus,vel adolescēs. Nam frustratio nō debet huiusmodi personis nocere,quæ sint indefensæ.facit l.1.§.si cum duobus.ff.de collat.bono. *Regula in materia mora.*

Et cessationem à diuinis tractat textus in cap. si canonici. & cap. quamuis. de officio ord.in 6. scripsi quomodo intelligatur in titul. de interdictis non leuiter ponendis, in concorda.

Cessante causa cessat effectus,l.quod dictum.ff.de pact. l.adigere.de iure patronatus.cap.cum cessante.de appella. de quo plene scripsit dominus Andræas Tiraquel. in suo tractatu cessante causa, & hic calamus cessabit quoad §. nouatis.

§. Integra autem est, in quam nondum dominus pascendi causa pecus immisit.

Dominus.

Dominus vendidit integros prati fructus, vel syluæ, nō dicitur integra sylua, vel prati fructus, si venditor animalia immiserit in eam, pascendi gratia & animalia ibi pauerint: quod fecisse præsumitur, si immissio probetur. Ergo dicitur sylua integra: si pecus non immisit.

Integrū apud Iurisconsultos variis modis sumi.

Animaduertendum est quod variis modis Iurisconsulti accipiunt hoc verbum integrum. Primò dicitur, quod sine diminutione ex omnibus suis partibus constat: & ita accipitur in l. locus. ꝟ. eod. ibi, integram rem suam habeant: & l. si. de requirendis reis. & cap. non est. cum cap. seq. & cap. commissum. de decimis. cap. dilecto. de præbend. cap. cum inter. de verborum significatione & sic in sequent. accipitur.

Integrum ius. Integra actio. Integra defensio. Integri strobili. Integrā dotē. Integrū onus.

Integrum ius. l. hæc autem iura. in fin. ff. de seruit. vrba. præd. Integra actio, l. cum fundus. §. seruum. ff. si cert. petat. l. confessionis. in fin. de interrogat. actio. l. eum qui. in prin. de interim and. l. in iudicio. familiæ erciscundæ. Integra sic accipitur defensio. l. sæpe. ibi, namalteri integra defensio est. ff. de re iudica. Integri strobili, ex quibus nuclei nō sunt amoti, l. carbonum. in fin. infra eod. Integram dotem, id est non diminutam. l. si filia. §. 1. ff. fam. ercisc. Integræ res, id est non diminutæ per iactum, sed saluæ, l. 4. §. cum autem. ff. ad legem Rhod. de iactu. Integrum onus, pro toto accipit Iurisconsult. in l. nauis. 2. ad legem Rhod. ibi, onus integrum perculit. Et studentes fructus suorum beneficiorum integrè etiam in studio existentes recipiunt, cap. licet. de præbend. Scripsi abundantius in scholasti. priuileg. 31. Et integros fructus ait Iurisconsultus in l. 2. ff. quibus modis vsusfruct. amittatur. Priuilegium integrè exhiberi debet, capitul. cum personæ, de priuilegiis. in sexto. Expensas integraliter satisfieri, cap. final. de officio delegat. in sexto.

Integri fructus. Integraliter.

Integrum legatum.

Secundò integrum legatū dicitur sine Falcidiæ detractione, l. 1. §. cum dicitur. ibi, vt si heres offerat id integrū, quod relictum est, audiatur. & §. sequenti. ibi, dūmodo legata, quę præsenti die sunt, integra soluantur. ff. si cui plusquam per legem Falcidiā. Vnde qui promittit integra soluere legata vel si testator hoc disponit, tunc Falcidia non detrahitur, l. fin. C. ad legem Falcidiā. l. decem. in fin. vbi gloss. singula. ff. de fideicommissa. liberta. secūdum Corsetum in singula. incipiente. integre. & Romanum consilio trigesimosecundo, & septuagesimoquinto, & septuagesimonono: & Alexandrum consilio quinto, num. decimò, in tertio volum. & consilio centesimo trigesimotertio, in 5. volum. & consil. 201. in sexto volum. & Batba. in cap. Raynaldus. colum. 144. de testament. Iason in l. is cui. ff. de conditio. indeb. quia non essent integra legata, si Falcidia detraheretur. Et si maritus Tholosanus promiserit integram dotem soluto matrimonio restituere, excludetur à lucro dotis, quod ei ex consuetudine competit, vt asserit Bald. in d. l. fin. C. ad legem Falcidiam. & Francis. Cremens. singulari 24. statuto. plene Decius in capitul. fin. in quinto nota. de confirmatio. vtili. hoc tamen non firmo simpliciter in illo articul. Et qui duobus legatariis integra legata soluerit, aliis quoque tenetur, §. non autem. in authen. de hered. & Falcid. collat. 1.

Integrā dotem soluere promittens, lucrū non consequitur.

Mandatū re integra, morte finitur.

Tertiò mandatum re integra, morte domini finitur, id est antequam ad aliquos actus peruenerit, vel aliquid fecerit, l. mandatum. C. manda. vbi plene declarant doctores, & in l. ita demum. Cod. de procurato. l. mancipiorum. ibi, si omnia integra sint, ff. de optio. legat. l. diuus. 2. ibi, quasi re integra. ff. de custod. reo. l. in summa. in fine. ibi, vt in re integra. de re iudica. Et negotium integrum, l. iudicia. C. de rei vidication. & l. quoties. §. 1. ff. de pecul. vbi gloss. exponit.

Integrum vas.

Quartò integrum vas præstare venditor tenetur, id est sanum, & non cassatum, nec ruptum, l. tenetur. §. sed si vas mihi vendideris, ita vt affirmares integrum, si id integrum non sit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, præstabis mihi, & l. quicquid venditor accessurum dixerit, id integrum ac sanum tradi oportebit: veluti si fundo dolia accessura dixisset, non cassata, sed integra debet dare. ff. de actio. empti. dixi in interpretat. l. vnicæ. C. de senten. quæ pro eo quod interest. in glo. dupli.

Integra domus.

Quintò integra domus dicitur antequam ruat, demoliatúrve, l. hoc amplius. ff. de damno infect. ibi quod enim re integra custoditur, hoc non iniquè etiam post ruinam ædium præstabitur. l. qui bona. §. si quis quia. ibi Iulianus scribit, is qui vitiosis ædibus cesserit, si integra retinuerit, &c. ibidem.

Integrum animal.

Sextò integrum animal est, habens omnia corporis mēbra integre formata, l. quod dicitur. ibi, quid tamen si non integrum animal editum sit? ff. de liberis & posthumis. vbi Iason declarat.

Integra optio.

Septimò integra optio salua manet, quādo ex omnibus rebus, quæ optari possunt, facta nō est: ideo noua fieri potest, ac si prima facta non esset. l. scyphi electione data, si omnibus scyphis non exhibitis legatarius elegisset, integram optionem manere placet. ff. de optione lega.

Integra mulier.

Octauò integra dicitur mulier, incorrupta, & inuiolata, cap. fi. de frigid. & malefic.

Integrum pro puro & simplici.

Nonò integrum, non solutum, nec diuisum, non implicitum, nec mixtum, sed per se, l. rerum mixtura. §. quid ergo. ibi, vtrunque permaneat integrum. ff. de vsucapio.

Decimò integrum est iudicium, quod plurimorum sententiis confirmatur, id est validum, & firmum. cap. extra. 64. distinct.

Restituere in integrum.

Vndecimò in integrum restituere est restituere honoribus, & ordini, & omnibus cæteris, l. 1. & fi. C. de senten. pass. facit ad intellectum rub. quæ in fraud. cred. facta sunt, in integrum restituantur. scripsi in tract. de restit. in ordin. Reg. in 2. tomo comment.

Duodecimò minor in integrum restituitur, quando totum ius suum recuperat, l. quod si minor. §. restitutio. ff. de minorib. & quando omnia ad bonum & æquum rediguntur. §. 1. ibidem. l. cum autem. §. hæ dictiones. de ædil. edict. ibi, emptorem & venditorem in integrum restituere debere. & l. facta. ibid. sic dicitur, facta redhibitione omnia in integrum restituuntur, perinde ac si nec emptio, nec venditio intercessisset, l. diuus. ibi, in integrum causam restituendam. ff. de re iudi. & non solum per ætatem quis meretur restitutionem in integrum, sed propter aliam iustam causam, l. ait prætor. §. si quid in fraudem. ff. quæ in fraudem cred. & per totum tit. ex quibus causis maiores in integrū restituantur. ff. & C. de his restitutionibus abunde scripsi in d. tract. meo de restit. & releuamentis super constit. Reg. in 2. tomo comment.

Integritas mētis & corporis.

Decimotertiò, integritas mentis, non corporis sanitas in testante requiritur, id est quod sani sit iudicij non alienatæ mentis. l. 2. ff. de testam. l. 1. de testam. militari, ibi, integritudinem animi. Et proprie integritas est incolumitas mentis & corporis: vnde integritas præsidentium dicitur salus subiectorum, c. miramur. 61. dist.

Integris facultatibus.

Decimoquartò, quis dicitur integris facultatibus, id est plenis, & non dissipatis nec obligatis. l. 2. de debitor. ciuita. lib. 11. C. ibi, apud eos, quos superstites integris facultatibus esse prouideris, nec in aliquo mutilatis. l. 1. de periculo nomina. lib. 11. C.

Integra pecunia.

Decimoquintò, creditor pignus vendere potest, quando integra, id est omnis pecunia non est illi persoluta, l. quandiu. C. de distract. pignor. iuncta l. si rem. §. omnis. ff. de pigno. actio. ibi, omnis pecunia soluta esse debet, antequam pignoratitia competat. Socin. cons. 224. in 2. volu. l. quandiu. C. de distract. pigno.

Integra professio.

Decimosextò, integra professio, vera, de omnibus rebus quæ veheuntur facta, dicitur, in l. 3. C. de agricolis & censitis, libro vndecimo. exposui in l. cum qui vectigal. supra eodem.

Integra fide.

Decimoseptimò, integra fide, in l. vnica. C. de suffrag. id est syncera & perfecta. Lucas de Penna in lege, hac lege. col. 1. de prox. sacro. scrini. lib. 12. C. Hinc dicitur quod integræ personæ permittitur actio popularis, hoc est cui per edictum postulare licet, vtpote qui non est infamis, l. popularis. ff. de popul. actio. Et integræ frontis homo, l.

quæsitum.in fin. ff. de testibus,id est synceræ vitæ & commendatæ,qui frontem omnibus exhibere potest,non labefactatū,nec maculatum. Et is qui in reatu decedit,integri status decedit.l.fi.ff.ad legem Iuliam maiesta.Integer enim status esse videtur prouocatione interposita, l. vna. nihil nouari appellatione interpos. Et integræ opinionis,id est famæ,l.si à bonæ fidei.ff.de rei vindic. vel integræ opinionis,eo quod nunquam fugerat, & omnium voce iudicabatur non fugitiuus.ibid.

Integra opinionis, & status homo.

Decimooctauò, ex integro, l.ait prætor.§.exitus.ff.de his quæ in fraudem credito.ibi, stipulatio,quæ accepta facta fuit, ex integro interponitur:id est denuo,ac insolidū, in totum,ac si stipulatio facta non esset, l. diuus. 2. ibi,ex integro audiendi.ff. de custd.reo. Et ex integro fundum petere,l.si is qui heres.§.fi.ff. de excep.rei iudic.l.eum qui. in fi.de vsufr.l.admonendi.ibi,ex integro causam agere.de iureiu.& l.qui per salutem.ibi.

Ex integro.

Decimononò, integram causam non sublatam pacto, sed saluam, & totam remanentem in statuto suo incolumem,dicit Iurisconsultus in l.si instituta.in princ.ff.de inoffi.testam.ibi,si instituta de inofficioso testamento accusatione, de lite pacto transactum est, nec fides ab herede transactioni præstetur, inofficiosi causam integram esse placuit.

Integra causa.

Vicesimò, integro statu donare, est rem cum omnibus adiacentibus concedere & dare,l.si quando.C.de bon.vacant lib.10.Et omnibus integris exponitur in l.à diuo Pio, §.si super.ff.de re iudic.& in l. actione.§.item si alicui pro socio.& l.si debitor.de contrahend.empt.l.pacta. ibid.

Integro statu donare.

Vicesimoprimò,integrum dominium dicit Iurisconsul. continuum, non amissum, incorruptum,inuiolatum,in l. Pomponius. in princ. ff. de acquir.possess.ibi,cum lapides in Tiberim demersi essent naufragio,& post tempus extracti, an dominium in integro fuit per id tempus, quo erant demersi?ego me dominium retinere puto,possessionem non puto.

Integrum dominium.

Vicesimosecundò, integri nummi,non commixti cum aliis,nec consumpti,l.si is qui nummos debitor soluit alienos, nummis integris pergat petere, quod sibi debeatur, nec offerat,quod accepit,exceptione doli mali summouebitur.ff.de solut.

Integri nūmi.

Vicesimotertiò,integra petitio totius rei, vel debiti,nō diminuta,tota,solida,l.eum qui.in fin.ff.de inoffic.testam. ibi, & ideo petitionem integram debiti heredi instituto aduersus eum,qui superauit competere.facit l.Lucio.ff.de actio.& obligatio.

Petitio integra.

Vicesimoquartò, integra præbenda,non diuisa,nec diminuta,capitul.cui de non sacerdotali.de præben.in 6. Inde integrare præbendam est integram reddere,c.cum causam.& cap. vacante. de præbendis. vel instaurare,l.neminem. C.de suscepto,præpos.& Archid.lib.10.l.quamuis.de tutel.& ratio.distrahen.

Integra præbenda.

Vicesimoquintò, integer riuus dicitur, qui refectione non indiget, l. 1. §. purgandi verbum plerique putant ad eum riuum pertinere, qui integer est. & palam est ad eum riuum pertinere,qui refectione non indiget.ff.de riuis.

Integer riuus.

Vicesimosextò,integra fama & dignitas est non corrupta,læsa,aut diminuta aliqua nota vel crimine,l.& tātum. §.1.ff.de seruo corrupto,ibi,& pauperiorē se esse factū dominus probare potest, dignitate & fama domus integra ei manente.& l. capitalium. §.fi.ff.de pœnis.& l.hæ enim.de susp.tutoribus.

Integra fama.

Vicesimoseptimò, integrum,id est totum,solidum plenum.l.procuratoris. §.1.ff. de tributo. actio.ibi,cum si seruus ordinarius ignorasset deduceretur integrum,quod vicario deberetur.& §. fi. Integra portio,ibidem.l.venditor. 3.de hered.vendita.l.Iulia.§.offerri.de actio.empt.Et integrum diem,in l.3.supra eod. Integram summam, in l.qui Romæ.ff. de verb.oblig. Integram pœnā,l.si seruus.§.1.ff. si quis cautio.

Integrum pro toto & solido.

Vltimò,integer dicitur validus,firmus,vegetus,liber:& aliis capitur modis, vt est videre apud Grammaticos.

Integer pro valido.

Redintegranda sunt omnia iura, id est restituenda & reddenda spoliatis episcopis,ap.redintegranda.3. quæst.1. De quo remedio redintegrandæ scripsi in tract. de senten, executio.articul.4. in 1.tomo comment.in constitut.Reg. Gallic.

Redintegrare.

Item postquam captus ab hostibus rediit,redintegratur consensu matrimonium,id est,instauratur,reconciliatur.l. cum duæ. ff. de capti.l.fi. ff.rerum amotarum.ibi, redintegrato rursus matrimonio soluitur iudicium, & præterita die precarij,non redintegratur precarium.l.sed & si manēte.in fi.cum l.seq. ff. de preca.iuncta l.cum maritus.§.1.de pactis dotal. vbi quod dixerat redintegratum,reconciliatum postea vocat. Redintegratur obligatio, l.illud.§.fi.ibi vt in tua persona redintegretur obligatio. ff. quod met. caus. Et cum his habetis hunc §.integrum.

Nondum, refertur ad tempus contractus,vt si vendam nunc vineam, & dico nōdum fructus aliquos recollectos, debet intelligi vsque ad tempus venditionis.ideo si aliquis ante venditionem iam collegerat fructus, tenetur venditor ratione illius dictionis nondum, l.Iulia.§.si fructibus. ff.de actio. empti. & sic respicit tempus ante contractum, non verò post. & ideo de eo,quod fit postea,non tenetur. facit cap. quod ait. 14. distinct. Nondum quasi non adhuc,*non encores*.

Nondum.

Dominus. Domini appellatione continetur, qui habet proprietatem,et si vsusfructus alienus sit.l.1.§.dominus.de senatusc. Silaniano. Etiam pro parte dominium contineri dicit Iurisconsult.ibi in §.domini.2.Et à domo deducitur: nam οἰκεῖον proprium Græci dicunt, & ἀπὸ τ̃ οἴκου,id est à domo deriuant, teste egregio viro D. Viglio in tit.de here.qual.& differ.Hoc nomen largissimè accipi scripsi,plutaque de hoc in proœ. concord. in verb.dominus.quæ hic non repetam, & in l.rectè dicimus.supra eod.& in l.litus. 1.Infra eod.

Dominus qui sit & vnde dicatur.

*Pascendi.*Pascendi verbum elucidatur in §.fin.ꝫ.eod. & gloss.in verbo pascendi addit, impinguandi,volens dicere illam terram non dici integram, quando dominus immisit pecus gratia impinguandi illā:sed hoc est falsum,quando aliquid non est in illa terra ad pascendum.nec enim eo minus dicitur integra. Ideo si pecus immissum sit gratia impinguandi,seu stercorandi,non perdidit illa terra nomē integræ.Nempe quod prohibetur in loco sacro fieri,intelligitur ad deformitatem rei,vel ad incommodum.l.1.ff.ne quid in loco sacro:non verò prohibetur causa ornamenti, vel commodi,vt ibi.Sic dicemus integrum illum fundum, si dominus causa stercorandi illud pecus immiserit. Ideo non sine causa text.adiicit,pascendi gratia.ergo in prædio vel prato erat res ad pascendum:& quia herba depasta nō potest dici terra integra:sed si in fundo non erat frumentum,vel alia res ad depascendū,sed terra nuda,si dominus immisit pecus gratia stercorandi,& pingue faciēdi,tūc terra non minus dicetur integra, imo magis:quod est notandum.licet Alciat. dicat Accursium exponere pascendi pro impinguandi.Sed in meo libro non exponit,sed addit, & impinguandi.Alia in §.fi.dicentur.

Reprehēditur gloss.

Gratia,id est causa,occasione,siue ratione,vt scripsi in l. rei appellatione.2.in verbo causam.ꝫ.eod.& alij in tex.habent causa,alij gratia, sed in idem recidit.

Gratia pro occasione.

Gratiam iurisiurandi facere pupillus non potest, id est iuramentum remittere,l.iurisiurandi.ff.de iureiurando.

Gratiā iurisiurandi facere.

Gratia pro dono dei quod gratis datur,c.gratia.vbi Archid.1.q.1.Item gratia delinquenti datur, id est indulgentia venia,*vne grace*,in rubr.ff.ad senat.Turpil. Et sæpius in iure canonico accipitur pro prouisione apostolica, vt in c. gratia.de rescript.in 6. vbi etiam exponunt pro fauore, & aliis modis.ibi videre,si non grauemini poteritis.Et de hac gratia scribam abunde in ordinatio.Regiis in rubr.*des graces & pardons & remissions*, si per ætatem liceat.

Gratia pro dono dei, & prouisione.

Pecus. Quid nomine pecoris,seu pecudis veniat,docet Iuriscon.in l.2.ff.ad legem Aquil.dicens illas quadrupedes venire,quę pecudum numero sunt,& gregatim habentur, veluti oues, capræ, boues, equi, muli, asini. sed an & sues

Pecoris nomine quid veniat.

pecudum

pecudum appellatione contineantur, quæritur. Et rectè Labeoni placer, cõtineri. Sed canis inter pecudes non est, longe magis bestię in eo numero non sunt, veluti vrsi, leones, panthera. Et pecudibus legatis ait Modestinus boues & cætera iumenta contineri, in l. seruis legatis. ff. de lega. 3. Et Marcel. inquit, pecoribus legatis quadrupedes contineri, quæ gregatim pascuntur: sues autem pecorum appellatione continentur, quia hi gregatim pascuntur, l. legatis seruis. §. pecoribus. ibidem. Alia dicentur in l. boues. infra eo. Et quamuis d. l. 2. æquet quadrupedes seruis, tamen vocans hodie hominem pecus, Gallicè *beste*, illi infert iniuriam, quia quo ad illam legem ista erant exæquata, & quo ad seruos, secus in hominibus liberis. ideo vidi iniuriarum agi, non in hac patria, in qua nil faciunt iniuriam verbalem, vt scripsi in interpre. authen. habita. in scholastico. priuileg. vbi allegaui senatusconsf. ad hoc accommodum.

Vocans hominem pecus, beste, iniuriarum.

Pecuarium adiectiuum, ad pecus pertinens. inde canis pecuarius, custodiens pecus à luporum rabie, vel pecuarius generis masculini, is qui curam pecoris habet, *le bergier*.

Pecuariũ & pecuarius.

Immisit, de verbo immittere abunde scribam in l. malum. §. 1. infra eod.

§. Glans caduca est, quæ ex arbore cecidit.

Declaratur titulus de glande legenda.

Caducum Græce dicitur πίπτων, quod cecidit: vnde Iurisconsult. inquit, Licet cuilibet intra triduum glandem suam caducam legere, id est colligere, l. vnica. ff. de glande legenda. ob id glans caduca declaratur hîc, vt sit illa, quæ ex arbore cecidit, siue casu, siue ex hominum facto, & sic quomodocunque cadat. Vnde si glans ex arbore tua in meum fundum cadat, eámque ego immisso pecore depascam, Aristo scribit non sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possit. Nam neque ex l. duodecim tabularum de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur, neque de pauperie, neque de damno iniuriæ agi posse: in factum igitur erit agendum, l. qui seruandarum. §. si. ff. de præscrip. verbis. Alciatus istam Iurisconsulti expositionem in verbo caduca, id est quæ cecidit, ex proprietate sermonis non esse testatur: quoniam, inquit, caducus non qui cecidit, sed qui facile casurus est, ruinámque minatur, significat. vnde paries caducus. hæc Alciatus. Sed quæso, quid aliud est proferre, nisi quod Iurisconsult. perperam dixit? quod nemini etiam Iurisperitorum licet. Dicamus itaque glandem caducam esse, quæ cecidit, & hoc proprie dici: alioqui Iurisconsult. dixisset per abusionem, & tamen dicit, est, vt in l. bona ciuitatis. supra eod. Nempe caducus verbum non tantum significat eum, qui casurus est, sed etiam eum, qui cecidit: vnde mortuum, caducum Virgilius vocat libr. 6. Æneidos:

Caducũ duobus finitur modis, & Alciat. reprehenditur.

— *Hic multum fleti belloque caduci.*

vbi Seruius exponit nomen caduci, mortui, qui cecidit. Sic & glans caduca proprie dicetur illa, quę cecidit, vt colligi possit. Nempe dum casura, & in arbore est, non dubitatur an dominus eam supra suam possit colligere arborem, sed postquam cecidit in alienum solum, dubitabatur: ideo deciditur, vt etiam illam, quæ cecidit, colligere possit. Et glandis nomine omnes fructus continentur, l. qui venenum, in fin. infra eod. vbi multæ sunt arborum species. Potest etiam alia significatione caducum dici, quod casurum est. Et morbum caducum, id est comitialem dicimus, quod cadere faciat habentem, l. qui tertiana. ff. de ædilit. edicto.

Inde legata caduca dicuntur, quæ mortuo testatore deficiunt: nam quia semel steterunt, & ceciderunt, ideo caduca vocantur. Lex enim Papia introduxerat, vt legata non deberentur, nisi ab apertura tabularum, & quæ medio tempore à morte testatoris vsque ad apertionem testamenti deficerent, fisco deberentur, vtpote si legatarius moreretur, legatum fisco applicabatur, quod hodie correctum est, in l. vnica. §. cum igitur. C. de caduc. tollend. Legatum enim à morte testa. cedit, vt ibi dicitur. verum quia illud legatum à fisco capiebatur sine onere, ideo Iuuen. satyr. 9. contra illam legem Papiam, & fiscum scribit ita:

Caducum legatum.

Dulce caducũ quod sine onere capitur.

Legatum omne capis, necnon & dulce caducum. Vocat dulce, quia sine onere (vt dixi) à fisco capiebatur: etiam si testator onus legato adiecisset: quamuis hodie cum onere capiatur non à fisco, sed ab illis, de quibus in §. pro secundo. C. de caduc. tollend. Sed Vlpia. in Instit. tit. de caducis, sic scribit, Quod quis sibi testamento relictum, ita vt iure ciuili capere possit, aliqua ex causa non ceperit, caducum appellatur, veluti cecidit ab eo, &c. & sic conuenit cum hoc text. si Vlpia. illud opus dici possit.

Alia erant legata, quæ in causam caduci fieri contingebat: ea iuris interpretes quasi caduca vocant: & sunt illa, quæ viuo deficiunt testatore, licet is cui relictum erat viueret: sed quia moriturr, vel deficiebat conditio, ideo legatum non debetur, sed substitutis applicatur, vel coniunctis, aut apud heredem manet. §. pro secundo. d. l. vnica. Pro non scriptis legata sunt, quæ mortuis relicta sunt: & ista apud heredes remanent sine onere, §. & cum triplici. d. l. vnica. Et hæc tria olim capiebat fiscus. ideo dicit Iuuenalis: *Legatum omne capis.* non faciens distinctionem horum legatorum, sed omne vocat caducum. Et grammatici illum explicantes locum vix intelligunt authoris mentem, vt ibi patet.

Legata quasi caduca.

Legata pro nõ scriptis quæ.

Item Iurisconsultus caduca bona, vocat bona illius, cuius heredum nomina inducta essent & deleta: ob id illius bona capiebat fiscus, in l. proxime. ff. de his quæ in testa. delent.

Caduca bona.

Partes caducas, in l. item veniunt. §. pridie. & §. senatus. ff. de petit. hered. dicit illas, quæ in fiscum ceciderant, quas scilicet fiscus capiebat.

Partes caducæ.

Dos caduca, in l. dote propter illicitum matrimonium caduca facta. ff. de ritu nuptiarum, dicitur Regi applicata: idem si dicamus, bona caduca, & pecuniam caducam, quæ cecidit, & confiscata est.

Dos caduca.

Caduci iure sacerdotium impetrare, vulgo deuoluto iure impetrare. Budæ. in forens. vbi etiam caduci iure magistratum inire, est commissum magistratum inire, *estre pourueu d'office vacant par forfaicture*. Bud. vbi propria sunt vocabula, quid opus est alia emendicare?

Caduci iure sacerdotium impetrare.

Et caducaria iura Pontificum, & caducatiæ obuentiones archidiaconorum, deportus vocantur, iuxta cap. si propter. de rescript. in 6. & aquas caducas historiographi vocant, ex castellis aut fistularum emanationibus effluentes.

Caducaria.

Librarij caducorum apud Iurisconsultum in l. fin. ff. de iure immun. dicuntur illi, qui ista bona caduca in fiscum delata scribebant. Et munerum vacationem habebant, vt in d. l. fin. scribitur.

Librarij caducorum.

Caduceum virga Mercurij, qua pax significabatur: & Caduceatores, legati pacem petentes, ab illo caduceo: & forte vniuersitatum ministri, quos bidellos vocant, sic dici poterunt.

Caduceum. Caduceatores bidelli.

Cecidit, cadere pro decidere, vulgo *tomber, cheoir*. l. 1. in princip. ibi, aquam pluuiam dicimus, quæ de cœlo cadit. ff. de aqua plu. arcenda. Non licet in vestro fundo lapides cædere, vt in meum fundum fragmenta cadant, l. sicuti. §. Aristo. ff. si seruit. vindice. Cepola in tracta. de seruit. vrba. præd. c. 31. quæst. 3. Inde cadere stillicidium in tuum ædificium scribit Iurisconsult. in l. si domus. & l. seruitutes. & l. fin. ff. de seruit. vrban. prædio. Ceciderit in mare, l. si seruus. §. de manu. ad legem Aquil. Cadere in quæstionem, pro quærere, venire in quæstionem, incidere. l. 5. § 1. ff. de appell. vbi dicit quæsitum est, postea cecidit in quæstionem. Cadit in periculum, id est incidit, venit, l. 2. in fin. ibi, nisi ex hoc temporalis actio in periculum cadat. ff. de custod. reo.

Cadere.

Cadere stillicidium.

Cadere in periculum.

Cadit in speciem donationis, l. sed si mors. in fin. ff. de dona. inter vir. & vxor. & in causam donationis, exponit Iurisconsf. in l. de fructibus. ibidem.

Cadit in speciem, vel causam donationis.

Cadere in potestatẽ, id est redigi, venire. §. 1. quib. mod. ius patr. potesta. sol. in Instit. l. 1. ff. de vulgar.

Cadere in potestatem.

Nulla cadit obligatio in personam seruilem, id est non obligatur seruus, l. in personam. ff. de regu. iur. Scilicet

Obligationem cadere quomodo dicatur.

L 5 ciuiliter,

ciuiliter,l.quod attinet.ff.de regul.iur. & in eum non incidit obligatio.

Cadere in seruum. Cadere in seruum,conuenire,incidere,pertinere. l.hos accusare.§.omnibus. ibi, bonorum publicatione puniuntur quæ pœna in seruum non cadit.ff.de accus.l.illa verba, arbitratu.& l.illa verba,optimus.infra eo.l.nomen filiorum. ac l.inter stuprum.§.1.ibidem.

Inde Iurisconsult.ait. metum accipiendum, non vani hominis timorem, sed qui in hominem constantissimum cadat: Caius in l. metum. 2. ff. quod met.causa. Et dolus non cadit in eam ætatem, scilicet in impuberem. l.impuberem.ff.de fals.

Cadere causa. Cadere causa pro succumbere, amittere causam, l. in fraudem.§.idem ait.& l.quotiens.ff.de iure fisci.ibi, si vsus is contra interdictum fuerit, causa cadat. authen. habita, C. ne fil. pro patre. cap. si diligenti. de foro compet. Etsi creditor à debitore suo petens, culpa sua causa ceciderit. ff.de solutio. id est sua negligentia succubuerit. l. seruum. de pigno.

Cadere pro mori. Cadere pro republica, est mori. Hi enim qui pro republica ceciderunt, per gloriam viuere intelliguntur,§.1. de excusatio.tuto.in Instit.& cadere in bello,est mori in bello,l.fin.ff.de his qui notan.infa.

De cadauere quod vermibus cadat, vt quidam dicunt, l.at si quis.§.sed interdum. ibi, quis enim sine pietatis intentione alienum cadauer funerat.ff.de reli.

Cadere in computationem. Cadere in computationem pretium dicitur,id est computari, l. liberum.ff.de religios.ibi.in quam computationem cadit loci empti pretium.

Cadere in causam pignoris, est pignori obligari, dari pignori, l.Paulus.§.1.ff.de pigno.

Cadere commode, id est contingere, & aliis modis, vt per rhetores.

Cadere ipso iure. Cadat,scilicet ipso iure,dicit glo.Bar.Bal.& Ias.in l.fin. C.de iure emphyteu.l.si quis in tantam. C.vnde vi.Feli.in c.ex tenore. & c.Rodulphus. de rescriptis.glo. & doct. in d.c.si diligenti.de foro competenti. Tamen quod verbum cadat non importet ipso iure, nisi addatur aliquod aliud verbum, probat l.fin.ibi, sine aliquo facto,vel aliqua sententia cadant militia. C. locati. gloss. & doct. in authen. habita.C.ne fil.pro patre.& in authen.ad hæc.de vsur. nisi contrarium suaderet materia,vt in allega.prædict.

Casitare. Inde casitare,frequenter cadere.l.seruitutes.§.si seruitus stillicidij imposita sit,non licet domino seruientis areæ ibi ædificare,vbi casitare cœpisset stillicidium.ff.de seruit.vrban.prædiot.& in §.sequenti dicitur, si antea ex tabulato, vel ex alia materia casitare non potest.

Casus. Casus,actus cadendi,*cheute*,l.si vero.§.prætor.1.ibi,cum casus nocere alicui potest. ff.de his qui deiecerunt vel effuder.Casus pro causa,l.1.§.1.ff.deposi̇ti,iuncto §.sequens. de actio.in Institu.Scripsi fusius in l.rei appellatione.2.supra eo.facit l.itaque.de ædilitio edicto,vbi quod in princ. causam,postea casum scribit.

Casus pro causa.

Casus pro fortuna. Casus pro fortuna, periculo, l. ex conducto.in fin. ibi, propter casum incendij repentini ceciderit. ff. loca. l. si in venditione.§. 1.ibi,chasmate,alióve casu pars fundi interierit.de pericu.& commod.rei vend.

Casus fortuitus. Inde dicitur casus fortuitus,euentus inopinatus,qui præuideri non potest,l.quæ fortuitis. C.de pigno. actio.l.1.§. sæpe.ff.depositi. Et Imperator eos numerat in §.itē is cui. quib.modis re contrahen.obliga.ibi, si fortuito casu amiserit,quod accepit,veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum,hostiúmve incursu.l.si quis fundum, §.1. ibi, si quidem casus fortuitus incendij causam intulerit. ff. loca. & §.seq.& l.qui insulam. in fin.ibid.

Vis maior. Aliquando vis maior appellatur ille casus inopinatus, in l.si merces.§.vis maior.ff.loca.& d.§.item is cui. Elucidaui in l.liberationis.infra eod.

Casus pro facti specie. Casus pro propositione, euentu,seu pro specie facti, *le cas*.l.penult.infra eod. ibi, hoc est, an de eo quoque casu contrahentes sentiant.l.pacta. ibi,quo casu.de contrahen. emptio. l. multum.cum l.seq. ff.de hered.vend. vbi in vna l.dicitur casu,in altera propositione. Et l.si tibi pecuniam. si cert.peta.l.si seruum.in fin. ff.de actio. empti, l.in naue. in 1.loca.facit quod scribit Lucas de Penna in l.vna. C.de thesauris.lib.10.& in l.casus.C.qui morbo. ibidem. Vnde quidam interpretes casum proferunt in legibus interpretandis,quod non est contemnendum.

Composita huius verbi cadere sunt sequentia: primo verbum accidit, quod exponitur in l.in vulgari. §. 1. infra eod.De verbo abscise loquitur Iurisconsult.in l.semper. §. demonstratur varie, nec abscise numerum liberorum ad excusationem municipalium munerum prodesse.ff.de iure immun.vbi glo.exponit districtè,vel præcise:sed forte melius esset pro eo,quod dicimus truncatè, mutilatè. *Abscise.*

Concidere. Verbum concidit aliquando à con, & cædo cōponitur, & tunc significat simul, vel minutatim cædere, confringere,*couper en pieces,hacher menu*.Et sic intelligi debet text. in l.lectos emptos ædilis,cum in via publica positi essent, concidit. ff. de periculo & commod. rei vendi. vbi notare debetis, quod magistratus potest frangere ea, quæ in via publica inueniuntur, ne illa occupetur. prohibitum enim est ne quid fiat in via, locóve publico, in rubr. nequid in loco publ.ff.quod tamen intelligerem, postquam præceptum esset factum habenti merces in via publica, antea non. *Inuentum in via publica quando concidere liceat.* Concisa oratio, non continua, sed veluti membratim cæsa apud grammaticos sæpius legitur. Concido à cado compositum,in totum vel simul cadere significat:de quo alibi. *Cōcisa oratio.*

Decidit,elucidabitur in l.cedere.infra eod.

Excidere, deorsum cadere. Excidere significat cadere deorsum, vel ex loco alto in decliuem,si componatur ab ex & cado:ideo Iurisconsul.ait, furem esse eum, qui id quod de vehiculo exciderit, tulit, in l.3.in princ.ff.de incend.ruina,naufra.l.si vero.§.penult. ibi, nam cum pictor in pergula clypeum, vel tabulam expositam habuisset,eáque excidisset.& transeunti damnum dedisset, Seruius respondit ad exemplum huius actionis dari oportere actionem. ff. de his qui deiecerunt vel effude. *Excidere ab ex & cædo.* Sed vbi excidere componitur ab ex & cædo,significat destruere,perimere,seu frangere, l.1.§.1.ibi, arborem impendentem in ædes alienas ex stirpe excidendam.ff.de arbo.cæden.l.si quis cum totum.§.idem si quis cum fundum petierit,mox arbores excisas ex eo fundo petat.ff.de exceptio.rei iudica. l.forma.§.quod si. ibi,exciderit arbores. ff. de censibus. l.eleganter. §.non solum.ibi,excidit arbores. ff.de dolo,l.& si non omnes.§.penul commu.diuid.

Incidit in hominem idoneum,id est cadit,l.probrum.in fin.infra eod.vbi abunde hoc elucidatur verbum.

Intercidere. Intercido ex inter & cado compositum, pro interim pereo. Intercidit legatum,si ea persona decesserit, cui legatum est sub conditione, l. intercidit. ff. de conditio. & demonst.l.penult.de capit.deminutio.Et maiestatis crimine tenetur is, cuius opera dolo malo consilium initum erit,quo obsides iniussu Principis interciderent, l.1.§.1. ff. ad legem Iul.maiesta. vbi gloss. exponit, pro fugerent:sed ego sumendum putarem pro perirent & occiderentur,vel de medio tollerentur, quoquo modo id fiat, vel fuga, vel cæde,vel aliter. Inde Impe. dicit in l.1.C.etiam ob chirographa. pecuniam pignus.quod pignus intercidit,si nouatione facta in alium ius obligationis transtulisti. vbi gloss. exponit pro extinguitur. idem in l.3. ibi, rebus concessam immunitatem non debere intercidere, rescripto Imperatoris nostri ad Pellianum recte expressum est: quippe personis quidem data immunitas cum persona extinguitur, rebus nunquam.quod prius dixerat intercidere, postea dicit extinguitur.l.si decipiendi.ff.ad Velleia.& Iurisconsul. ait,audiri bonæfidei possessorem,si periculum erit, ne inter moras actiones intercidant.l.si bonæfidei ff.de petitio. heredit.l.his consequenter.§.idem. ibi,vt voluntas defuncti non intercidat.famil.ercisc.l.si seruus pignori. ibidem, l.1.§.semel autem.de bono.possessio.contra tabu.

Aliquando pro tollere sumitur,vt quando creditor debitori succedit,pro parte obligatio ratione confusionis intercidit,l.si debitori.2.ff.de fideiusso. & l.Stychū. §.vsumfructum,

fructum. ibi, facultas soluendi Titio non intercidit. ff. de solutio. idem ferè est sicut præcedens, & illi conuenit. Lucas de Penna in l. 2. in princip. C. de præd. nauicula. lib. 11. dicit, intercipitur proprie, quod inter duo de medio tollitur, perit, destruitur, frangitur.

Pro fangere. Interdum intercidere à cædo deductum pro fangere, & destruere sumitur, l. 4. ibi, cum quidam à patre heres institutus codicillos intercidisset. ff. de fals. l. quemadmodum. §. 1. ibi, iure suo posse intercidere: & meritò. ff. ad legem Aquil. & l. si quis fumo. §. fin. ibi, iusto enim metu ductus, ne ad se ignis perueniret, vicinas ædes intercidit. ibidem.

Præcidere. Præcidere idem quod vulgus, *quotter*, id est designare quotumquenque articulum, quotumquodque caput oppugnare velit litigator, ne in vniuersum admissus licenter tergiuersari, & identidem euariare possit: tracta metaphora ab fabris, qui id quod abscindere volunt, ducta linea præcidunt: vel ab his, qui ex re communi partem sibi eligunt, prius signantes, postea desectam auferentes. hæc Budæ. in annotat. in Pandectas, in l. 2. de orig. iur. Vnde statutum est in ordina. Reg. rub. de appellatio. art. 7. quod appellans à sententia plura continentε capita, tenetur præcidere, & declarare capita in quibus malè iudicatum dicit: alioqui in omnibus reiicietur, & pro non appellante habebitur. Vidi super illa ordinatione dubitari, à quo pars cogi possit, & quod à iudice à quo videtur: quia sua interest, vt sententiam in aliis capitulis, in quibus non appellauit, exequatur, vt l. etiam. §. 1. ff. de minor. doct. in cap. Raynutius. de testam. Panor. in c. significauerunt. de exceptio. l. scire. ff. de verb. oblig. Ideo practica esse potest, vt instante parte quæ obtinuit, iudex victam partem interroget, super quibus vult appellationem prosequi, & si declaret aliquos casus, in aliis poterit non connexis iudex exequi: si vero pars noluerit declarare, debet iudex ad quem eundem appellantem in omnibus non recipiendum pronuntiare, vt statuit lex Regia. Vel alia est praxis. Nam cum iudex à quo non interrogat partem, tunc in conclusione appellationis fieri debet, quam pars vel procurator eius coram actuario seu graphetio facit: & hoc est concludere in appellatione, quando pars dicit malè iudicatum, & bene appellatum: & quibus casibus non teneatur concludere appellans, scripsi in tractat. de senten. prouisio. artic. 1. glo. 12. in 1. tomo: & ista solent seruari, vt plene dixi in tracta. de appellatio. in 3. tomo commenta. in constit. Reg.

Declaratur lex Regia de appellatio.

Praxis contra nolentem declarare super quo appellauit.

Concludere in appellatione quid.

Præcidere pro amputare. Præcidere etiam significat amputare & auferre, & nominatim declarare, vel ambigenti, & ancipitem sententiam ferenti necessitatem exprimere, deligendi vtram sequi malit. Budæ. in forens.

Præcidere respondendi cunctationem. Præcidere respondendi cunctationem, id est exigere responsum extemporale, *contraindre de respondre promptement.* Idem Budæ. Et alia ibidem licet videre, quæ omnia sine iure scribit.

Præcise. Præcise fieri dicitur sine excusatione aliqua, sine tectorio, & sermonis inuolucro. dicit Alciat. lib. 3. de verb. signific. Feli. & alij in c. 2. de rescript. dicunt præcise fieri, absolute, sine defectu, & causæ cognitione, vel omnimodo, & indistinctè: & sic debet intelligi text. in d. c. 2. & cap. contra Christianos. de hæretic. in 6.

Et quando scribitur quod præcisè statutum seruetur, id est ad vnguem. Barba. in consil. 39. clementissimi. col. 3. in 2. vol. & absque eo quod violetur.

Præcise habet vim clausulæ derogatoriæ. Vnde dicunt docto. in d. c. 2. quod illa dictio præcise habet vim clausulæ derogatoriæ, adeo quod non valebit statutum secundum, nisi expressa fiat de primo mentio. quod sequitur Barba. consil. 13. illud in medium. col. 13. in 4. volu. Etiam non valerent literæ concessæ contra ordinationem, quæ præcise seruari deberet, nec essent verificandæ. arg. authen. sacramenta puberum. C. si aduers. venditio. vbi glos. & docto. & Pontifices summi sæpius hoc verbo vtuntur, sed Iurisconsl. non, vel raro.

Præcisi qui sint, elucidat Cælius lib. antiq. lectio. 8. c. 32.

Recidere. Recidere à cado. Hinc reciderit ius omnium in vnum, l. sicut. §. 1. ff. quod cuiusque vniuer. nom. ibi, sed si vniuersitas ad vnum recidit, magis admittitur posse eum conuenire, & conueniri, cum ius omnium in vnum reciderit: id est venerit, contigerit, inciderit, reuersum fuerit. Recidere enim est iterum cadere, ex re & cado, *recheoir*, l. 1. §. penult. ff. ad Macedo. ibi, si pendeat an sit in potestate filius, vt puta quoniam patrem apud hostes habet: in pendenti est, an in senatusconsultum sit commissum. nam si reciderit in potestatem, senatuscons. locus est: sin minus, cessat. vnde impuberibus in potestate potest pater pupillariter substituere, si non sint recasuri in patris potestatē. l. 2. in princ. ff. de vulg. & §. 1. de pupilla. in Instit. Inde recidiuum, quod recidit, iterum cadit, seu contingit, vt residiua febris, de qua per Galen. in lib. de different. febrium. Recidere autem à cædo, pro succidere sumitur, l. quemadmodum. §. si protectum meum; quod supra domum tuam nullo iure habebam, recidisset. ff. ad legem Aquil.

Succidere superius scripsi in princ. huius legis. ad pascuam syluam veniamus.

§. Pascua sylua est, quæ pascuis pecudum destinata est.

Pascua sylua est, quæ destinata est ad pecudes pascendas, sicut saltus pascuus, l. testatrix. §. plures. ff. si serui. vind. & superius dixi in princ. huius legis. Notate quod quidam legunt, pascuis pecudum destinata est: alij verò, pastui pecudum: sed vtcunque sit, in idem recidit. in Pandec. Flor. legitur, pastui pecudum.

Ex syluis pascuis decima solui debet. Vtilitates huius §. sunt sequentes. Prima quod ex his syluis pascuis debet solui decima, c. commissum. de deci.

Secundò quod si describantur bona deportati, debet scribi, quod in pascuis syluis inuentū fuerit, & alia sua bona, l. si quis intra. C. de bon. proscript. quę lex melius docet formam repertorij seu inuentarij, quàm alia, quā viderim.

Animal in meo inuentum quādo possum retinere. Tertiò quod si inueniam animal in hac sylua pascua, dans mihi damnum, vel in alio loco meo, possum illud abigere, nec malum illi inferre debeo, ac si meum deprehendissem, quia actiones proprias contra dominum habeo, l. Quintus. & l. quamuis. ff. ad legem Aquil. Speculat. in titulo de actore, §. 1. versic. sed pone inuenio pecudem, & patruus meus Iacob. Rebuffus in l. seruos. C. de agrico. & censit. lib. 11. Bart. in l. 1. ff. de incend.

Praxis animalium ob errantium. Derogatur, quando ignoro cuius sit, d. l. quamuis. ibi, admonere dominum: ergo si nesciam, non potero admonere. Et deutero. 22. c. habetur. Non videbis bouem fratris tui aut bouem errantem, & præteribis, sed reduces fratri tuo: etiam si non propinquus frater tuus, nec nosti eum, duces in domum tuam. Erunt apud te, quandiu quærat ea frater tuus, & recipiat. Ideo debeo facere proclamas per ciuitatem, vt quicunq; amiserit tale animal, veniat ad Titium, & dando signa illud habebit, teste Boer. in §. 1. de consuet. predio. in consuet. Biturigum, post Bar. in l. hoc amplius. §. de his ff. de damn. infecto. & l. ratio. de incendio. Iacob. in l. requirendi. C. de ser. fugit. vel is qui amisit, poterit curare, vt proclama de re amissa fiat.

Inueniēs animal aliquod in suo ad iudicem potest illud ducere. Secundò non procedit de consuetudine, Albert. de Gaud. in tracta. de pœnis reo. vers pone ego inueni, & e. nempe de consuetudine seruatur, quod si ego inueniam animal in meo fundo, possum illud ducere ad iustitiam causa mulctæ, seu emendæ. his verbis vtitur Benedic. in repetit. cap. Raynutius. in verbo & vxorem. nu. 328. de testa. & interpres consuet.

An credatur inuentori animalis cum iuramento. Item creditur iuramento capientis animal, si illud adduxerit ad iudicem, nisi contrarium probetur & in paruis, teste Masue. in rub. de expensis. in princ. nisi is, qui iurat, deberet habere lucrum confiscationis animalium, vel aliquam partem. Masue. ibidem. §. item quis in fundo. videte Cepol. in tracta. de seruit. rustico. prædio. rub. de seruit. iuris pascendi, fol. 74. Et scripsi in arbore seruitutum in fin. Abunde D. Feron. in consuetu. Burdegal. rubr. de animal. inuentis in alienis agris. §. 1.

Ex hoc

Duplex sylua.

Ex hoc igitur text. habetis, quod duplex est sylua, quædam cædua, & quædam pascua, de quibus in princip. huius legis dictum extitit.

Publica pascua & priuata.

Item pascuorum quædam dicuntur publica, quædam priuata, vt in rubr. C. de pascuis public. lib. 11. & l. si quis intra, de bonis proscripto. Publica pascua quædam sunt deputata gratia depascendi animalia Principis, & nullus alius potest in ea absque Principis consensu sua immittere animalia, vt ibidem probatur de pascuis publicis. Alia sunt pascua communia, deputata cõmunitati ciuitatis, vel municipij, vt Burdegalæ & Blaye iuxta Berdegalam: & nulli liceat ea priuatim occupare, vt statuitur in l. 1. C. de pascuis publicis. lib. 11. vbi cauetur quod non potest augeri pensio antiqua pascuorum.

Pascua communia nõ potest dominus vendere.

Notandum est quod hæc pascua vniuersitatis sunt, l. omnes. 2. C. de oper. publ. ideo non potest dominus loci ea locare, vel vendere, seu alias de his disponere. l. 2. vbi docto. C. de pascuis. lib. 11. sic consuluit Bertrand consil. 37. quamuis. in 1. vol. & consil. 1. in 3. vol. secundum primam editionem: & Aymo Crauette consil. 154. viso processu.

Clerici & religiosi pascuis communibus vtuntur.

Et ideo clerici vti possunt pascuis communibus loci, in quo degunt: & idem in religiosis, quia ciues & incolæ sunt, vbi habitant, Bart. in l. 1. ff. ad municip. Panorm. in c. fin. de parochi. sic consuluit Bertrand. pro Chartusianis Villæ nouæ Auinio. in consil. 92. si verum est. in 3. volu. ex 1. editio.

Et quis non debet pascua fisci, vel priuatorum mutilare: alias debet puniri pœna duodecim librarum auri, d. l. 2. ibidem. Hodie noua pœna statuitur in ordin. Regiis in rubr. *des eaux & forestz.*

Animalia morbosa separantur à sanis.

Imo si in his pascuis sunt aliqua animalia morbosa, per quæ alia animalia possunt simili morbo affici, poterunt eo casu quædam pascua limitari, & deputari his morbosis, & præceptum fieri dominis illorum animalium, ne limites transcendant, & ne depascant cum sanis. hoc pulchre docet patruus meus Iacobus Rebuffus in l. si qua. col. vlti. C. de spectac. lib. 11. & in l. penul. de pascuis publ. ibidem.

Pelles animalium an sufficiat domino tradi à pastoribus.

Et an sufficiat pastori deferre pelles mortuorum animalium sibi commissorum, & ouium, scribunt docto. in l. si pascenda. C. de pactis, vbi Iacobi. dicit non sufficere, nisi pastor probet casum fortuitum, argumen. l. si quis fundum. §. Imperator. ff. loca. & ideo pastor debet vti practica, quam Bart. scibit in l. 2. etiam Rebuffus. C. de naufrag. lib. 11. vbi si quis patiatur casum fortuitum, debet coram iudice illius territorij producere testes, quos examinare iudex de illo casu debet, & postea illæ probationes facient fidem, secus si coram duobus notariis, vel coram notario & testibus sint factæ, vt scripsi in l. subsignatum. §. attestari. infra eod. quia pastores hodie pessimi sunt, & conantur persuadere dominis mortua esse animalia peste, vel alio morbo, cum ipsi interficiant baculo vocato *pesse*, vel *picote* & postea comedant. & ita inter eos accepi seruati solitum. Sanè his temporibus fronti rara fides, & perquam exigua est inter malos homines, quorum infinitus est numerus.

Praxis probãdi mortua animalia.

Præterea adde ius pascendi esse speciem seruitutis realis, l. pecoris. ff. de seruitu. rustico. prædio. Bertrand. consil. 75. quis dicitur. in 2. vol. ex prima editio. & l. si in ædibus. vbi Bar. C. de seruit. & aqua. gl. in l. sicuti. §. sed si quæratur. ff. si seruit. vindicet. Dec. consil. 483. pro resolutione. col. 2. Etiam si quis esset in quasi possessione seruitutis, adhuc eum probare oportet: & quomodo præscribatur, scribit Carol. Ruinus consil. 118. visa. in 4. volu.

Volens plura animalia in communibus pascuis habere, prohibetur.

Ad hæc quando pascua sunt omnibus communia in eodem loco degentibus, si vnus modica habeat bona, & velit magnum numerum animalium ibi depascere, poterit communitas intentare vtile communi diuidundo iudicium, vt is vtatur pro modo possessionum, & sine aliorum iniuria. quod notandum dicit Alberic. in l. Imperatores. ff. de seruitutibus rustic. præd. & abundantius consuluit Bertrand. consil. 240. viso tenore. col. 3. num. 10. & seq. in 3. vol. secundum nouam editio. & consil. 37. quamuis. in 1. vol. secundum antiq. editio. & consil. 75. quis dicitur. in 2. vol. ibidem. Aymo Crauette consil. 60. ex omni capite. num. 3.

Valet consuetudo depascēdi animalia extra territorii, & in fundis alienis.

Vltimò notandum est valere consuetudinem, vt vnus vel plures possint incidere ligna, seu animalia pascere intra limites alterius castri, vel in fundis alienis vacuis, dummodo consuetudo non sit inducta per violentiam, c. super quibusdã. de verb. signific. hoc nominatim decidit Panor. in c. dilecti. in glos. 1. de arbit. Tamen vbi ligna vel pascua non possent omnibus sufficere, tunc domini præferendi sunt: nec valeret consuetudo, quod excluderetur dominus ab extraneo, vt pulchre docet Panor. ibidem, quem sequitur Rochus Curtius in c. fin. de consuet. in glos. vlt. in 4. conclusio. de iure gentium.

Pasco differt à vescor & in quo.

Pascendi. Pasco seu pascor bestiarum est, comedere & vesci ad homines refertur, teste Valla lib. 4. cap. 53. inde seruitutes pascendi pecoris. in l. 1. 3. & 4. ff. de seruit. rustic. prædi. & actio de pastu pecoris, l. qui seruandarum. in fin. ff. de præscript. verb. datur, quando glandem meo pecore in tuo fundo depasco.

Pastus, pabulum.

Pastus hominibus competit, pabulum est pecudum, secundum eundem Vallam. Iurisconsult. tamen pastum hic ad pecudes refert, dum dicit secundum Floren. lectionem, pastui pecudum: sed eo forte quia pecudes expressit, non verò simpliciter. Ideo non tam pertinaciter seruamus has differentias, sed declarat apud iurisperitos materia vim vocabuli: vnde pascere seruum, vestire, curare, possessorem oportere ait Vlpian. in l. sed etsi hereditas. §. 1. ff. ad exhiben. & frequentius ad animalia refertur, l. cum duobus. §. damna. ff. pro socio.

Pascuus. Pascuum.

Inde pascuus adiectiuum, & pascua sylua hic: pascuum saltum scribit Iurisconsultus in l. sed addes. §. 1. ff. loca. & ius compascendi, in l. testatrix. si seruitus vindicet. Et hoc pascuum, locus est in quo pascuntur animalia, *pasturage*, vt in rubr. de pascuis publicis & priuatis, lib. 11. & in rubr. præcedente de fundis limitrophis, & terris, & palud. & pascuis, & limita. & castello. ibidem.

Pastor.

Pastor is dicitur, qui pecoris pascendi curam habet, & non potest esse pastoris excusatio, si lupus oues comedat, & pastor nescit. c. penult. de reg. iur.

Pastoralis.

Pastoralis, quod ad pastores pertinet, vt pastoralis habitus, pastoralis cura, de qua frequentius ius canonicum loquitur, c. cura pastoralis. de iure patron. & de hac scripsi in verbo pascere. in titul. de cõstitu. in concorda. Et quo cibo debeat pascere quilibet prælatus gregem suum, ibidem videri potest. Alia videte per Petrum Iacob. in sua practica rubr. de seruitu. pecor. depascend. & per Cepolam in tracta. de seruit. rustico. prædio. rubr. de seruitu. iuris pascendi: quæ materia est in iudiciis frequens, & parum tamen ab interpretibus tractata.

Destinatus & destinare.

Destinata, id est deputata, & designata: & ita capitur in l. quod in rerum. §. si quis post. ff. de lega. 1. ibi, fundo Titiano destinaret. l. 2. §. ad frumenti. ibi, quam quibus destinata est, & l. fin. §. iidem rescripserunt, pecuniam ad annonam destinatam. ff. de administ. rerum ad ciuitatem perti. l. item apud. §. si quis virgines. ibi, vt sequeretur destinatus. ff. de iniur. l. si mihi. 2. de seruit. vrba. prædio.

Destinatus ad clericatum nõ gaudet priuilegijs clericorum.

Aliquando destinare est in animo constituere, proponere, & deliberare. l. tres tutores. in fin. ibi, aut cum destinatum haberet mutare testamentum, id non fecisset. ff. de administr. tuto. Et quando destinatio habeatur pro facto, & attendatur, abunde scribit Felinus in cap. cum adeo. col. 2. vers. de destinato. de rescript. & Ias. in repet. l. admonendi. col. 10. num. 53. cum seq. ff. de iureiurand. D. Tiraquellus in tracta. de leg. connubial. 15. l. connubia. vbi concludunt destinatum ad clericatum haberi pro clerico, vt gaudeat priuilegiis clericorum: sed in forensi iudicio nõ seruatur: nempe vix clerici hodie gaudere possunt, ergo & destinati non gaudebunt, alioqui omnes dicerent se destinatos ad tonsuram, vt pœnam euitarent iudicum secularium, vt alibi plenius scripsi. Et quo destinauerit quis perferre, sic accipiendum est, quo destinauerit eo die manere cum eo furto, l. 4. cum l. seq. ff. de furt. l. quæ sitam. de adult.

de adult.l.cum hi.§.vult igitur.de transactio.ff.l.inde Netarius.§.sed & si seruus.ibi,de quo quæstionem habere destinaueram.ff.ad legem Aquil.

Destinare puellam. Destinare puellam & promittere se daturum eam, & eam alicui assignare in matrimonium, vulgo, *accorder, luy bailler*. l.qui pupillam. ff.de adulter. vbi sic scribitur: Qui pupillam suam duxit vxorem contra senatusconsult. nec matrimonium est hoc: & potest accusari adulterij,qui tutor,vel curator fuit,& infra 26. annum duxit vxorem non à patre desponsatam, vel destinatam, vel testamento denominatam.

Destinare pro eligere. Destinare pro eligere,decernere,l.fin.ibi,non pater dominúsve, sed filius seruúsve destinare de alterutro debent.ff.de verb.oblig. vbi prius destinare,& postea eligere scribit.l.fin.§.pari modo.iuncto §.præcedenti.ff.de minor.quia prius disponere,quam facere quis debet.

Destinare pro mittere. Destinare,id est mittere: inde iudices destinati in prouinciam,l.2.§.legatis.ibi,vel in prouinciam destinati. ff.de iudic.l.si longius.in fin.ibi,quod ad sumptus parer ei destinauerit.ibidem.l.minor autem. §.penult. in fin. ibi, nisi à Principe qui iudicem destinauit. ff. de minor. Destinare, addicere,l.inter publica.supra eod.quasi dedicare.ibi dixi.

Destinare pro dedicare. Destinatus muneribus. Destinatus muneribus,cui data sunt munera,id est electus ad munera.ideo in l.incola.dicitur,Incola iam muneribus publicis destinatus, nisi perfecto munere incolatui renunciare non potest,ff.ad municipal.

Ex animi destinatione. Concubinā ex sola animi destinatione æstimari oportet,l.penult.ff.de concubi.

Destinata pro parata. Destinata,id est parata & assignata.l.item legato.§.fin. ff. de leg.3. ibi, hoc legatum filio & filiæ relinqui potest. Quæ eius gratia parata sunt:& continebuntur, quæ ipsis sunt attributa vel destinata.Et quia pascua in pratis esse solent,ideó videamus de prato,quid est,& vnde dicatur.

VLPIA. LIBRO DECIMOOCTAVO Ad Edictum. Lex xxxj.

Pratum est, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est:ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum.

Pratum magnum non desiderat laborem. Duo vno velut complexu scribit hic Iurisconsf.primum pratum quid sit,secundum vnde dicatur,elucidat. Et pratum esse dicit,in quo falce duntaxat opus est, ad fructum percipiendum, & dicitur ex eo quod paratum sit ad fructum capiendum, nec magnum laborem desiderat, nec tempestatibus affligitur, vt aliæ ruris partes, minimique sumptus egens per omnes annos præbet reditum.

Duplex est pratum. Duo autem sunt genera pratorum, alterum siccaneum, alterum riguum, læto pinguique campo:non desideratur influens riuus, meliúsque habetur fœnum, quod suapte natura succoso gignitur solo, quam quod irrigatum aquis elicitur,teste Columella de re rustica lib.2.c.17.& cap.seq. adiiciens quoque, veteres Romanos primas agricolationes prato tribuisse.& hic text.de vtroque intelligi potest, quia indefinite loquitur.

Locato prato vel vendito, & arbores in eo contēta videntur locata vel vendita. Notandum est,si quispiam vendiderit pratum,& arbores in eo contentas vendidisse, vel locasse receptum esse, l.Quintus.ff.de actio.empti.quia arbores non sunt separatum corpus à prato,vt ibidem dicitur, sed vna res, hoc est vnum pratum,l.fin.§.fructus.ff.quæ in fraud.cred.& quia sunt accessoriæ ad pratum. l.quæsitum.§.ea verò.& seq.ff. de fundo instructo:& dicuntur pars rei, l.fructus.ff.de rei vindica. Ita renuit Alber.hic:quod intelligo verum,si locaret ad annum fructus prati, secus si herbam prati, quia fructus arborum sunt,herbæ prati:ideo non censentur venire in locationem, vt sæpius vidi: ob id exprimi debent, & arborum fructus.

Dans dānum arboribus prati,& ipsi prato dedisse videtur. Et sic dans damnum arboribus in prato existentibus, ipsi prato dedisse videtur,per l.diuortio.§.si fundum.ff.soluto matri. Terræ enim & quodammodo solo ipsi corrumpendo manus infert,l.si alius.§.notauimus. ff.quod vi aut clam.Licet Alciat. hic asserat,ex vi verborum non videri damnum prato dedisse, qui arbores inciderit, sed sufficit, quod ratione accessionis venirent. Et quod sint prati pars, vt supra dictum est, facit l.si seruus. §.seruum. & §. si oliuam immaturam. ff. ad leg.Aquil. Et ita agi ad id, quod interest,poterit pro damno dato prati arboribus, sicut pro damno dato prato.videte text.in l.si duorum.ff. de act.empt.

An appellatione fundi veniat pratum. Et an veniat pratum appellatione fundi,videte text. in l.Seiæ.§.Tyrannæ. ff. de fundo instruct. quod sic,quando coniunctum est fundo,& vno nomine vocantur: alioqui contra. nec ex consuetudine loquendi in Francia nomine campi, *champ* veniet pratum.

Statutum vel ordinatio loquens de prato de quo intelligi debeat. Quando animalia ingredi possint pratū, & an liceat ibi depascere. Ad hæc statutum vel ordinatio loquens de prato, intelligi debet de eo, quod per decem annos proximos sectum fuit,& falce tonsum, per legem, forma.§.pratum.ff. de censib.Tamen ex communi vsu loquendi sufficit,quod semel vel ad summum bis sectum fuerit. Item animalia non debent ingredi pratum à primo die Martij vsque ad festum natiuitatis virginis Mariæ,ex consuetudine Burdegal. vt patet in rubr. de animal. iumentis & alienis agris. §.vlt.vbi ferro. Aliquando longius vel recisius tempus pro locorum consuetudine datur.Et in quibusdam locis nunquam animalia ingrediuntur,nec pascunt in pratis,nisi dominus sua immiserit animalia.

Nota ex glos.quod nemo potest in prato meo animalia depascere me inuito,quia quod ex re mea nascitur, meum est,l.solū.ff.de rei vindic.l.qua ratione.& l.adeo.de acquit. rer.dom.sic consuluit Bertran. consil.1. in 3.volu. ex antiqua editio. Nisi consuetudo repugnet: & si quis velit defendere pratum suum,ego meum illi potero defendere. Et sic melius est,quod communiter animalia depascant tempore permisso in singulis pratis & fundis.

Fœnum vnde dicatur,& an nomine fructuum comprehendatur. *Ad fructum.* Text.habetis multos de fructibus loquentes in hoc tit.1.in l.plus est in restitutione.supr.eo.in l.hæc verba,in stipulatione.& l.impensæ. in fin. & l.vsura. §.pecuniæ.2.§.1. & in l. Censoria. infra eod. Et sic fœnum est fructus prati, sic dictum, vel quod eidem perpetuo manentes herbæ quotidiæ nouæ fiant, teste Festo: vel quod multum fœnoris quotannis proueniat: grammaticis relinquo:sed nomine fructuum fœnum venit: vnde si quis vendiderit, vel locauerit fructus hereditatis, & fœnum & alios prati fructus vendidisse, vel locasse videtur, per hunc text.

Percipere. *Percipiendum.* Percipere ex per & capere, quasi perfecte capere,vt hic:& sæpius pro simplici sumitur, videlicet pro capere,vel recipere, l. vsura pecuniæ, quam percipimus,in fructu non est.infra eod. Vnde maritus fructus omnes percipere debet, qui onera dotis sustinet. l. dotis fructus.ff.de iure dotium.l.vna. C. de his qui se deferunt. lib.10.l.si vsufructuarius messem.§.1.ibi,fructúmque percipi.ff quib.mod. vsufr. amit. & l. bonæ fidei emptor non dubiè percipiendo fructus etiam ex aliena re,suos quidem interim facit.ff.de acquit. rer. domin.l.qui bonis. ibi, ex quo tantum percipiuntur,quantum nomine alimentorum satis est.de cessio.bono.l.fin.§.itē eos.ff.quæ in fraudē creditorū.vbi & verbo recipere percipere fructus vtitur text. Et qui conducit à fisco possessionē,eámque paulatim pluribus locauit maiore quantitate,quam ipse perciperet,hoc iniquum & inutile fisco videbatur. l. Moschis.§.fi. de iure fisci. Et percipere, & recipere pro eodem videtur Iurisconf.accipere in l.fi.de iure fisci:sic & in l. postquam. vtitur verbo,accepit legatum.& in l.seq.verbo,percepit.ff.de peti.hered.

Percipere pro intelligere. Percipere pro intelligere,vt percipere leges, dignoscere,l.2.ibi, eorúmque nomina. & notæ, & cuius se seruum quis esse dicat,ad magistratus deferātur,vt facilius agnosci & percipi fugitiui possint.ff.de ser.fug.

Percipere debitum. Percipere debitum dicitur quis,non solum quando pecuniam, vel etiam rem debitam recepit, sed etiam si ius exigendi illud debitum habuerit,& ei cessum fuerit,l.Herennius Modestinus respondit,eius temporis,quod cessit, postquam fiscus debitum percepit,&c.ff.de vsur.

Percipere pretium. Percipere pretium ex aliena re, pro capere, l. si & rem. ff. de petit. hered. ibi, dispicite patres conscripti, nunquid æquum sit possessorem non facere lucrum, & pretium quod ex aliena re perceperit, reddere.

Percepti fructus. Percepti fructus, id est recepti & collecti, l. fructus non modo. & l. emptor. ff. de rei vindi. Et perceptioné fructuũ accipere debemus, non si perfectè collecti, sed etiam cœpti ita percipi; vt terra continere se fructus desierint. l. si eius fundi. ff. de rei vindic. facit l. plenum. ibi, percipiendos fructus. de vsu & hab. l. ait prætor. §. per hanc. ff. quæ in fraud. credi. l. semper. §. itaque. quod vi aut clam. l. sed partus. quod met. causa. Et fructus, nõn quos perceperunt (inquit) sed quos percipere debuerunt, præstaturos, l. sed & si lege. §. quod auté. ff. de petitio. hered. l. heres. & l. cum hereditas. ibidem. l. fundus. famil. ercisc. *Perceptas vsuras.* Perceptas vsuras ex pecunia aliena, l. atqui. §. non tantum. ff. de nego. gest. pensiones perceptas. l. ancillarum. ff. de petit. hered.

Percipere verbum directum est. Percipere verbum directum est, quia dirigitur ad legatarium, nec alterius factum trahit, l. Centurio. vbi docto. de vulga. ff. Et non diceretur perfectè capere, si non caperet propria authoritate. Nempe heres vel alius præbens operam suam vellet aliquid pro ea consequi, si è manibus eius perciperet: & sic perfectè non caperet, contra huius verbi significationem. facit. l. Lucius. 2. ff. de lega. 2.

Limitatur quando ex aliis verbis appareret, quod ab alio accipere deberet, vt in l. libertis. 1. ibi, Libertis meis dari volo prędia quę in insula Chio habeo, ad hoc vt quæcunque viuente me acceperint, constituantur eis cibarij vel vestiarij nomine, &c. ff. de aliment. & ciba. lega. vbi apparet per verbum constituantur, quod alius debet constituere: & sic ab illo legatarius accipere debet, alias à seipso reciperet, & sic directum esset. Et ita conciliari opiniones diuersæ possunt, quæ super hoc inueniuntur.

Non refragatur l. Titia cum testamento. §. 1. ibi, volo enim à seipso accipere. ff. de lega. 2. quia ibi Iurisconsul. narrat factum. Et ex verbis narratiuis partis non potest argui, c. si Papa. de priuileg. in 6. glo. in l. vna. C. quando non peten. part. & ibi ita dispositum & expressum fuerat.

Nec mouet me etiam quod Alcia. hîc tradit, vt accipere sit de manu alterius: quia hoc non videtur verum, nisi exprimatur, vt à Titio accipiat: alioqui si dicat, accipiat fundum, potest propria authoritate intelligi, vt dictum extitit, nec ad, præpositio sumetur pro iuxta, vt Alcia. scribit, nec etiam quicquam probat. *Accipere est verbum directum contra Alciat.*

Et ideo dicemus esse directum, quamuis moderni ad vtranque partem plura cumulent, iudicium tamen nullum interponunt, contenti recitatione sola: lingua tamen Gallica solent hæc verba simul iungi, scilicet capere & accipere, sic, *prins & perceus, ou prendre & perceuoir*, capere & percipere, dicetur fusius in l. aliud est capere. infra eodem.

Percipere pilã. Percipere pilam, l. si ex plagis. §. cum pila complures luderent, quidam ex his seruulum cum pilam percipere conaretur, impulit, seruus cecidit, & crus fregit. ff. ad legem Aquiliam. ibi, percipere pro retinere, vel percutere, seu accipere: quia ludens ita facit, interdum pilam percutit, aliquando retinet, vt ludentibus est satis notum, & nonnunquam eam accipit, vt alteri tradat.

Perceptio. Perceptio pro acceptione, vel captione sumitur, l. pactum inter. in fin. ibi, cum liceat sui iuris persecutionem, aut spem futuræ perceptionis, deteriorem constituere. ff. de pactis. Inde si plures in eodem cœnaculo habitent, vnde aliquid deiectum est, in quemuis actio in factum datur, in l. 1. §. fin. ff. de his qui deiecer. vel effude. si cum vno fuerit actum, cæteri liberabuntur, l. 3. ibidem. intelligite tamen cæteros liberari non litis contestatione, id est si lis fuerit contestata contra vnum ex pluribus habitantibus, sed si damnum passus perceperit damni æstimationem, tunc cæteri liberabuntur ab illo, nec poterunt ab illo amplius conueniri, quia non est amplius in damno: sed quilibet ex illis habitãtibus tenebitur pro virili soluere actione vtili id, quod eum contingit soluere, quando ignoraretur à quo deiectum esset: secus si sciretur à quo: quia tunc is, qui fecit, soluet. l. 1. & l. perceptione. cum l. sequen. ff. de his qui deiecer. vel effuder. quamuis ibi gloss. aliter intelligat. De verbo præcipere & aliis dicam in l. aliud est capere. infra eod.

Falx generale nomen: messoria, fœnaria, putatoria, &c. Notandum est quod nomen falx est generale: & pro instrumento capitur, quo frumenta secantur, & dicũtur messoriæ falces, vel quibus secatur fœnum, & vocantur fœnariæ, & aliæ putatoriæ, ad secandas vineas. l. instrumento. ff. de fundo instructo: aliæ vineaticæ, syluaticæ, arborariæ, vt docet Varro de re rustic. lib. 1. c. 22. Falx autem à farre deducitur, litera commutata, vt vult Varro.

Falcidia vnde dicta, & à quo inducta. Vnde quidam Falcidiam à falce dictam putarunt, vt gl. in l. 1. ff. ad l. Falcid. quia resecat, vt falx. idem sentit Harmenopulus Græcus in sua epitome iuris: sed à Falcidio tribuno plebis inductam scribit text. in cap. quædam. 2. dist. Qua sancitum fuit, vt vltra dodrantem legare non liceat. Quod si vltra dodrantem legatum fuerit, heres quartam partem ex legatis detrahit per legem Falcidiam. d. l. 1. & per totum, ff. ad legẽ Falcid. Licet text. in l. filiusfa. ibidem, dicat legem Falcidiam inductam à diuo Pio: sed hoc elucidat gl. ibi intelligendum esse in Trebellianica, quod probat text. ibi, propter fideicommissa: nempe Trebellianica interdum vocatur Falcidia, etiam legitima, vt authen. vnde si parés. C. de inoff. testa. & glo. in c. responsa. 2. distinct. Et ante hanc legem Falcidiam erat lex Furia, à C. Furio tribuno plebis inducta, vt Cicer. pro Cornel. Balb. ostendit, qua cautum fuit, ne cui plus quam mille nummos legare liceret: alioqui quod amplius legatum esset, quadruplum restitui deberet, vt Theoph. docet in tit. de l. Falcid. in Instit. sed huic est derogatum per legem Falcidiam, quæ nouissima fuit, per l. pacta nouissima. C. de pactis. *Lex Furia qua.*

Falcare. Falcare est falce abscindere, & lex Falcidia de falcat legata, quia ista lege coarctantur, vt per totum tit. ff. & C. ad leg. Falcid. & Instit. de lege Falcid.

Falcarij. Falcarij, qui falce tetũt: etiam coniurati falcarij apud Cicero. vocantur, quod ciuitatem omnem, adeoque ipsa vrbis ædificia, tanquam metere velint, id est ferro igníque omnia vastaturi sint. Spieg. in eo verbo.

Duntaxat. *Duntaxat*, dictio taxatiua est, significans idem quod tantum, solum, l. non est ferendus. ff. de transactio. l. non solum. §. quæritur. de procura. l. 3. §. interdum. de neg. gest. l. si ego. ibid. l. si ex causa. §. nunc videndum. de minorib. l. idem Pomponius. in princ. & l. sed interpellatur. de arbit. l. impensæ. §. voluntariæ. infra eo. l. in lege censoria. l. qui fundum. & l. mouentium. & l. Herennius. & l. hęc adiectio. & l. cum in testamento. & l. ferre. infra eo. facit l. 3. §. miratur. nautæ, caupo. stab. l. contractus. ff. de regul. iuris.

Item limitat & restringit & excludit. Bart. in l. 1. in prin. ff. si quis ius dicenti non obtempera. glos. in verbo consanguineis. §. 1. de Regia no. in concorda. non tamen ita excludit, quin cuncta ad se pertinentia includat. cle. exiui. §. cum autem natura. de verb. signif. Feli. allegatur in c. contingit. col. 1. de fide instru.

Tantum. Tantum idem, in l. armorum. infra eod. l. appellatione parentis. ibidem. l. propemodum. l. si ita à te. & l. vrbana prædia. l. in lege. & l. vinculorum. infra eod. l. contractus. de reg. iur. l. & non tantum. ff. de petit. hered. Aliquando tantum significat idem quod intantum, eoúsque, l. si ædes. 2. ibi, si meæ ædes à tuis tantum distent, vt prospici non possint, seruitus imponi non potest. ff. de seruit. vrban. præd.

Tantũmodo. Tantummodo limitat, in l. Iulianus. ff. de petitio. hered. ibi, hoc tantummodo eum præstare debere. vide in l. inter illam. infra eod.

Solum, solummodo. Solum, in l. 1. §. ait prætor. ff. de postu. l. si ex causa. §. nunc videndum. de minor. l. idem Pomponius. de arbit. l. bonorum. 1. infra eod.

Solummodo, in l. 3. §. interdum. ff. de neg. gest. l. inde Neratius. §. 1. ad legem Aquil. l. 1. §. 1. commoda.

Dictiones taxatiuæ excludunt. Regula est, quod dictiones exclusionis seu taxatiuæ excludunt omnes casus præter expressos, per supradicta iura:

iura: & plene doct. in l. vnic. ff. si quis ius dicenti non obtempera.

Amplia siue sit vna dictio sola, siue geminata, vt solum, vt duntaxat, vt consuluit Alex. consil. 130. in causa. num. 8. in 4. volu. & Deci. consil. 281. in fin. quia postquam per vnam omnes casus sunt exclusi, ergo multo fortius per duas.

Ius accrescendi impeditur per taxatiuas dictiones.

Ius etiam accrescendi impeditur per taxatiuas, vt si testator instituat duos heredes in duabus vnciis tantum, alterum in decem, vno repudiante pars alteri non accrescet. text. singu. in l. Lucius. § quæ habebat. in fin. ff. ad Treb. Iaso. in l. vna. col. 2. ff. si quis ius dicen. non obtempera.

De taxatiua tacita.

Extende etiam in taxatiua tacita: vnde si duobus sint fructus relicti ad alimenta, vno repudiante vel mortuo non accrescit alteri. l. dominus. §. per fideicommissum. ff. de vsufruct. quia legatum alimentorum tacitam habet taxatiuam, secundum Bald. ibi, ideo impenditur ius accrescendi, & quando fit mentio de summa dispositiue, intelligitur dictio taxatiua, secus si enuntiatiue. docto. in l. rogasti. §. si tibi. ff. si cert. peta. Carol. Ruynus in consil. 50. casus. num. 4. vol. 3.

Ratione contrarietatis vel absurditatis taxatiua non excludit.

Limitatur ratione contrarietatis, vel absurditatis vitandæ, vel quando sequeretur nullitas actus, vt plene docet Ias. in l. vna. col. 3. & seq. ff. si quis ius dicenti non obtempera. nec approbo quod per statutum vltimum, in quo est dictio taxatiua, non inducatur legum correctio, quia vltima derogant prioribus, l. pacta nouissima. de pact. C. l. si mihi. 1. §. in legatis. ff. de lega. 1. quicquid dicat Bart. in l. 3. §. cum Titio. ff. de adimend. legat. idem censet Iason. in l. 1. col. 5. de offi. eius, & Catellia. Cotta in 2. parte memora. in verb. solus. & in verb. tantum.

Heredes non excluduntur per taxatiuã.

Secundò limitatur in heredibus, quos non repellit taxatiua, l. stipulatio. ista. vers. sed si se obligat. ff. de verbo. oblig. l. si necessarias. §. de vendendo. ff. de pignor. actio. ibi, sed & si creditoris duntaxat persona fuerit comprehensa, etiam heres eius iure venderet, si nihil contrarium esset actum: quia heres & defunctus vna persona censentur. text. in authen. de iureiurand. à morien. præstit. collatione 5. §. 1.

Promittẽs de suo facto an de facto heredis teneatur.

Vnde si quis promiserit velle teneri de suo facto tantũ, tamen tenebitur si ex facto authoris, vel heredis res euincatur, vt docet Bar. in l si seruus. in secunda. ff. de condictio. furtiua. Francis. Cremen. singul. 31. sæpe. Carol. Ruynus consil. 41. proponitur. nu. 112. volum. 1. Bald. in l. fin. C. de actio. empti. Alexand. consil. 18. attentis. col. 3. num. duodecimo, in quinto volu. Deci. consil. 281. viso puncto. col. 3. num. 4. & 5. quia factum heredis reputatur factum defuncti, cum ad eum omnes & actiuæ & passiuæ obligationes transierunt. l. 1. ff. ad Trebel. Hippol. singu. 475. non est tibi: & quia daretur materia heredi petendi postea rem venditam. vnde cum prædecessor obligatur ex venditione ad euictionem, & non vult teneri nisi de suo facto, non excludetur heres.

Pactum prædecessoris quãdo heredi prosit.

Quod non procedit, quando quis prohiberet petere à solo Lucio Titio, quia illa prohibitio non extendetur ad hæredem, cum prædictæ rationes cessent: & ita intelligatur text. in l. non solum. secunda. §. tale. ff. de libera. legat. quia negatiua solum aufert illi potestatem, quem repellit. Nam qui vnum repellit ex duobus, vel multis, alterum permittit. l. eum prætor. ff. de iudic. facit lex, iurisgentium. §. pactum & lex, si tibi. §. si quis. & sequen. & lex, & heredi. de pact. quia personale pactum est, vt ibi: & licet in dubio quis sibi prouidere censeatur, & heredi, l. si pactum. ff. de probat. tamen nocere non censetur velle heredi: vnde cum promittit à tali non petere, petet à suo herede, l. Aurelio. in principio. ff. de liberation. legata. ibi, Modestinus respondit, ipsum debitorem, si conueniatur, exceptione tutum esse: diuersum in persona heredis eius esse.

Istud nõ procedit, quando ista dictio taxatiua esset apposita inter personas obligatas & ad hoc astrictas: vnde si Rex statuat, quod soli consiliarij ingrediantur quotidie ad palatium, gratia administrandæ iustitiæ, non comprehendentur ipsorum heredes, per tex. & ibi Lucam de Penna in l. 2. C. de curios. & statio. libr. 12. cum solum loquatur & intelligatur de officialibus, & heres non est talis: sed ista limitatio fere extra oleas est, licet eam interpretes adducant. Ad hæc non habet locum in authore particulari, pro quo non tenebor, si promisero pro meo facto tantum. glo. in l. si cum fundum. infra eod. Francisc. Cremen. singul. 137. vnus ex. Etiam quando in l. hoc exprimeretur, quod non transiret ad heredem, vt ingratitudine reuocanda, quam solus ille, cui fuit facta, reuocat. l. his solis. C. de reuocand. dona. & non reuocando videtur nolle reuocare, sed remittere. in l. fin. C. de reuocand. dona. doc. in cap. fin. de dona.

Author particularis an teneatur pro successore.

Per ingratitudinem prædecessoris heres non reuocat.

Extensio per alia iura fit.

Tertiò taxatiua non excludit extensionem, quæ fit per alia iura. l. 1. §. per seruum. secundo. ff. de acquirenda possessione. & ibi Iason. in secundo notabili. facit lex, qui pignoris. §. 1. ibidem: quam ipse allegat post Aretin.

Similes casus nõ excluduntur per taxatiuam.

Quartò limita, vt dictiones exclusiuæ seu taxatiuæ non excludant casus similes, l. si tamen. §. si emptor. ff. de ædilitio edicto. ibi, aut cæteris rebus similibus. glo. in l. contractus. ff. de regu. iur. & in l. ob æs minorum. C. de prædiis minorum. Nec etiam excludit similes exceptiones. nam si vna tantum sit apponenda, similes non reiicientur, l. ita nobis pudor. vbi gl. C. de adult. c. cum dilecta. de confirm. vtili. glo. in l. 1. C. de condi. indebiti. Angel. in d. l. si tamen. de ædilitio edicto. Minus etiam excludit personas similes, teste Aretin. in l. stipulatio ista. col. 3. ff. de verb. obliga. Barbatius sic consuluit consil. 2. à Ioue. col. 10. nu. 9 in 4. vol. & Dec. consil. 218. in fin. Intellige quando similitudo induceretur per aliam legem, vt docet Paulus Castr. in l. si mora. col. 1. ff. solut. matri. facit l. 1. §. si quis seruum. ff. depositi. & lex, Publia. ibidem. secus de consuetudine: quia hæ dictiones non excludunt ea, quæ de consuetudine nobis competunt, vt docet textus in l. viros. C. de diuersis officiis. vbi Bart. & Rebuffus lib. 12. & sequitur Deci. consil. 2. & Catellia. in verbo tantum.

Exclusiua dictiones nõ excludũt ea, quæ de consuetudine competunt.

Taxatiua non excludit naturam verborum.

Vltimò dictio taxatiua non excludit ea, quæ veniunt de natura verborum, quibus adhæret. textus in clementina, eximi. §. cum autem natura termini restrictiui hoc habeat, quod sic excludit ab ipso extranea, quod cuncta ad ipsum pertinentia concludit. de verb. signif. Ias. consil. 84. verba. col. 2. in 3. vol.

Vnde si quis tantum de dolo teneatur, lata culpa non excludetur, l. 1. §. hæc actio. ff. si mensor fals. modum dixerit. Alexan. consil. 130. in causa. nu. 78. in 4. vol. allegat tex. in l. si mora. iuncta glo. ff. solut. matrimonio. ibi text. dicit maritum teneri duntaxat de dolo, tamen etiam de lata culpa tenebitur, quæ comprehenditur sub dolo. l. quod Nerua. ff. depos. l. in actionibus. vbi Ias. de in litem iurand. Vnde si dicatur, quod solus episcopus possit hoc facere, non excludetur capitulum sede vacante. gl. in c. nullus ordinetur. 24 distin. Alia de his dictionibus taxatiuis licet videre per Iaso. & alios in d. l. vna. si quis ius dicenti non obtempe. multa tamen dico quæ ipsi non docent.

Paratum, & eius phrases.

Paratum, id est præparatum, apparatum vulgo *apprestẽ*. Idem in l. carbonum. & l. pronuntiatio. circa. fin. l. in l. Censoria. l. malum. in fi. & l. penult. infr. eod. facit l. 3. §. & si heres. ibi, parato patre. §. de minor. lex, intra. in fin. ibi, paratum promptum auxilium. ibidem. Paratur nauis ad hoc, vt nauigetur. l. arboribus §. 1. ff. de vsufructu. Paratus emere, l. eum qui. in fin. ff. de in diem addict. paratus plus adiicere. l. licet. ibidem, id est expeditus, præsto, promptus. Paratus omni tempore tradere, l. ratio. in fin. ff. de actio empti. Paratus est dominus aliam habitationem, non minus commodam præstare, l. si quis domum. ff. loca. Paratus soluere, l. si debitori. vbi scripsi. ff. de iudic. l. fideiussor. 2. de pigno. l. potior. in fin. qui potio. in pigno. habeant. Paratus satisfacere, l. item liberatur. §. 1. ff. quib. mod. pignus vel hypo. soluit. doct. in l. 4. §. ait prætor. de re iudi. paratus satisdare. in l. prætor. §. si quis paratus fuerit satisdare. de noui oper. nuntiat. Paratus offerre. l. quærebatur. qui potior, in

pignore

pignore habe. Paratus debitor reddere pecuniam, l.si creditor.ff.de distractio.pignor.Paratus dare,l.sicut.§.si debitor.1.ff.quib.mod.pignus vel hypo.sol. Parata causa vxoris.in l.si quid.§.inter.ff.de lega.3. & l.hoc legatū. ibidem. Parari pecunia,id est comparari,l.propemodū. ibi, quamuis is fundus hereditaria pecunia parari potest. infra eod. Parari pro acquiri,l.filius.ff.de inoffic.testam.ibi,quoniam alij commodum victori parat. Parare societatē pro coire, contrahere, l.nemo potest societatem heredi suo sic parare, vt ipse heres socius sit. ff.pro socio. Alia liberum esset iura super hoc parare, sed detinere vos longa verborum serie nolo.

PAVL. LIB. VIGESIMOQVARTO Ad Edictum. Lex xxxij.

Minus solutum intelligitur, etiam si nihil est solutum.

Minus soluere dicitur, qui nihil soluit, vel qui totum non soluit:& hoc probat dictio etiam; vnde sicut non liberatur pignus,nisi toto soluto debito,etiam si pars pretij soluta fuerit,l.si rem.§.omnis.ff.de pignorat.actio.& C.de distractio. pigno. l.quandiu. sic quando nihil solutum est, vt hic.facit l.verbum amplius.infra eo. Item minus apparens, (vt Gallice loquar) dicitur titulus,si etiā nullus sit,vt scripsi in artic.3.tit.de causis benefic.in 3.tomo cōsti.Reg.

Titulus minus apparens.

Gloss. tradit exempla, sed non conueniunt huic text. quia l.amissi.ff.de fideiussorib. loquitur de dictione quantominus.& text. in l. si ita à te stipulatus. infra eod. loquitur de dictione simplici minus,ideo dicite vt supra.Paulus Castrens.in l.illud.§.si cuius.ff.de tribu.inducit istum text. ad quæstionem, de eo qui sponsionis causa aureum deposuerat,quem amittere volebat si minus curreret,quam alter socius; si noluit alter currere, dicitur perdidisse, quia minus dicitur currere, qui nihil currit.

Vtilitates l. & exempla.

Secundò,si statuto caueatur,vt habentes centum in bonis,soluant decem, si minus habeant, quinque, etiam illi qui nihil habent,intelliguntur comprehensi:teste Bald.in l.fin.in fine princip.ff.si certum petat.quem sequitur Iason in l.vbi autem.in primo nota. quam legit cum §. fin. legis præcedētis.de verb.oblig.& in authen. præterea.columna vlti.C.vnde vir & vxor.Catellia.Cotta in 2.parte memor. in verbo minus.quibus facile in hoc non assentirem,tum quia repugnat menti statuentium, qui verisimiliter voluerunt taxare bona, & non personam illius,qui nihil habet, cum inanis sit actio, quam inopia debitoris excludit, l.nam & his.ff.de dolo.l.quoties.§.1.ff.de pecul & l.1.§. si apud. 2. depositi. Et sic statuentes voluerunt intelligere comparatiue, vel saltem vt tantum habeat bonorum, ex quibus solui possit talis summa imposita. probatur etiam ex sequentibus: alioqui bonorum mentio non esset habita, & iniquum esset, quod nihil habens adstringeretur,ac si bona haberet. Et vulgus dicere solet, *là où n'y a rien, le Roy perd son droict.* Nec refragatur iste textus, quia limitatur,quando ex hoc sequeretur absurdum. nam absurdum esset, quod nihil habens solueret collectas ex bonis, quæ non habet. & Iurisconsult. sæpe ab absurdo interpretatur, vt in l.nam absurdum.ff.de bon.liber.

Non habens bona an collectas soluat.

Tertiò si promiserim domum tibi vendere centum minus quam aliis, si domus deprecietur, vt nunc non valeat nisi centum, non teneor illam dare, sed debeo remittere pro rata parte pretij. Nam si tunc valebat mille, decima pars remittebatur:sic & nunc ex centum decem remittenda sunt,argu.l.si heres. & l.apud Iulianum.de lega.1.ff. & l.pœnales.in fin.ad legem Falcid.& l.si ita scriptum. de liberis & posthumis.

Promittens vendere centū minus quam alijs.

Quartò refragatur l.fin.§.penult.in gloss.minorem. C. de donatio.ante nuptias.vbi non ponitur pro nihilo, nec in l.maiorem.ff.de pact. Responde quando dictio minus ponitur ad positionem maioris, tunc stat comparatiue,vt ibidem. Et in Euangelio Lucæ 7. Cui minus dimittitur, minus diligit. & in l. cum hi. §. si quis de alimentis. ff. de transactio. Et minus audiens immunitatem ciuilium munerum non habet:id est parum audiens.textus iuncta glo. in l.2.§.minus audiens. de excusatio. munerum facit l.iurisgentium. §.fin. ff.de pact.ibi, vt minus soluatur. l.item apud.§.si quis virgines. ff. de iniur. l. & post. de iudic. l.si non mortis.de inofficioso testamen.& in l.si cui. §.fin. supra eod.vbi dicitur,minus soluit, qui tardius soluit. l.non potest.infra eod.l.cum auus. ff.de conditio. & demonstratio.§.1.Institu.de vsu & habita. l.errore. C. de testam.cap. penult.de rescript. secus quando nihil reperitur, ad quod fiat comparatio.Bar.in l.si seruus legatus.§.si ita scriptum. ff.de legat.1.in fin.Decius consilio 184.& pro tenui. nu.4. & sic loquitur l.tertia,& l.si cui.supra eod. & l.non potest videri minus soluisse.& l.cum in testamento.infra eod.

Minus quando compar atiuo ponitur.

Aliquando comparatiuum ponitur pro abnegatione, & tunc accipitur pro nihilo, vt hic, & l.si quis ab alio. in fin.ff.de re iudic. ibi, si minus, quia non facit. & ita tenet Albert.in dicta l.illud.§.si cuius. Et quando comparatiuum exponatur pro positiuo,dixi in interpre.l.vnicę.in glo.4.in verbo melius.C.de senten.quæ pro eo quod interest. glo. & doctores in c.consilium.de celebratio.missar.

Quintò si quis egit quanto minoris pro equo, qui nullius est pretij,eo quod nō poterat agere redhibitoria, quia lapsum erat tempus sex mensium, intra quod talis actio moueri debet, l.2.C.de ædil.act.an debeat ei totū pretium restitui:& esse restituendum probat l.bouem.§.aliquando. ff.de ædil.edicto.Rofred.in tractatu libello.rubr.de actioni.quanto minoris ciuili.post princip. & Ioan.Mona. in c. ab eod. de electio. in 6. quia minoris etiam intelligitur, quando nullius est momenti & pretij, vt hic.

De actio. quāto minoris.

Sextò argumentum de minori ad maius quod procedat affirmatiue,tradit gloss.in cap. cum in cunctis. de electio.authen.multo magis.C.de sacrosanct.eccles.regu.cui licet.de regul.iuris.lib.6. De maiori autem ad minus arguitur negatiue, Si doctor non possit soluere fortissimam iuris antinomiam, ergo nec discipulus eius.cap.si ergo.8. quæstio.1.& cap.si Paulus.32.q.5.Et plene Nicol. Euerardus in locis legal.folio 82.& in dialectica legali.

Argumentum de minori ad maius.

Septimò minus cōcessum dicitur, quando non est concessum ab illo, qui concedere poterat, l.1.in princip. ibi, hoc interdicto prospexit prætor,ne deriuationibus minus concessis flumina exarescant.ff.ne quid in flumine public. vbi potest intelligi minus quā deceat,vel possit,concessis. hoc elucidatur in §.sequen.ibidem,& sic quando iure non est concessum.

Minus concessum.

Minus idoneus,qui nullo modo est idoneus,l.qui ædes. ff.de incend.ibi,si verò casum, aut noxam sarcire iubetur: aut si minus idoneus sit,leuius castigatur.Item si hereditatem minus lucrosam adierit minor,succurritur ei,vt se possit abstinere,l.ait prætor.§.1.ff.de minorib. Minus dubitatur,l.peculium autem.§.sed & creditor.ff.de pecul. Alias huius dictionis phrases nunc omitto.

Minus idoneus.

Minuscula, in l.hæc adiectio plurisve. in fin. infra eod. elucidatur.

Multominus, de hac dictione videre text.in l.itē apud. §.si quis virgines.ff.de iniur.Alia dixi vobis in §.minus.l.si cui. in fin. supra eod.

Intelligitur,hoc verbum proprietatem denotat,nempe quod intelligimus,id proprie fit per aures,vel per intellectum,& mentem, dum percipimus aliquid. Legi autem, inquit Iurisconsultus,sic accipiendum est,non intelligi,sed oculis perspici, quæ scripta sunt, l.1. de his quæ in testamento delentur. ff. l.restituere.1. infra eod. & tunc potest exponi pro dici, interpretari, vel accipi, l.si debitori. ibi, intelligendum est. ff. de iudic. nam non ita arcte apud Iurisconsultos accipitur, vt apud Philosophos, qui principium scientiæ esse volunt,vt apud Aristor.in posterio.legi potest, & in ethicis: & videte quæ scribam in l. dedisse. infra eodem.

Intelligitur.

Derogatur quando ex ipsa materia, vel ex verbis iunctis huic verbo aliud demonstraretur, vt in §.1. de excusatio.tutor.in Institu. vt filij mortui in bello intelliguntur viuere,

viuere, non dicit simpliciter, sed per gloriam viuere intelliguntur, id est finguntur. videte quæ plene scripsi in l. dedisse. infra eod. & in l. 1. supra eod.

Etiam, de hoc verbo scriptum est in l. mulieris. s. eod.

Solutum, de dictione solutionis dicam in lege, quicumque. in fi. & l. solutionis. infra eod.

VLPIA. LIBRO VIGESIMOPRIMO Ad Edictum. Lex xxxiiij.

Palam est coram pluribus.

Palam multis modis accipi. Hæc dictio multis modis accipitur: nempe qui vult reuocare institorem, debet eum palam proscribere, palam sic accipimus, claris literis, vt de plano recte legi possint, ante tabernam, vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur, non in loco remoto, sed euidenti, l. sed & si pupillus §. proscribere. ff. de instito. actio. Et habetur in Euangel. Ioan. 18. Ego palam locutus sum mundo. Et palam dicitur coram pluribus: dictio vero coram in vno etiam cōsistit, l. coram. j. eod. Et palam verbis exprimi est manifestis verbis, & planis exprimi, l. quicquid. de verb. oblig. ff. vbi glo. l. ædiles. 2. de ædil. edicto. *Coram & palam differunt.*

Palam etiam dicitur fieri, quando fit, vt possit peruenire ad notitiam eius, cuius interest, gloss. & Bart. C. de his qui ex publ. rat. mut. pec. accep. li. 10. Barb. conf. 46. præclarè. col. 4. in 1. vol. vbi etiam dicit clam factum, si præsentia iudicis requiratur, & nō interuenit, licet testes sint præsentes: sicut in alienatione rerum minorum, & in matrimoniis, in l. fin. in fin. ff. de ritu nupt. c. cum inhibitio. de clandest. despon. Et idem tradit Ias. in l. clam. in princ. 2. notab. ff. de acquir. possessio. cum concord. l. heredes palam nuncupandi sunt, ita vt exaudiri possint. ff. de testamen. vbi palam dicitur fieri, quando exaudiri potest is, qui testamentum facit. *Palā fieri dicitur, quando exaudiri potest.*

Item palam quæstum facere dicemus, non solum eam, quæ in lupanari se prostituit, verum etiam si qua, vt solet, in taberna, caupona, vel quo alio loco pudori suo non parcit. palam autem sic accipimus passim, hoc est sine delectu, l. palam. ff. de ritu nuptia. vbi probatur in tabernis solere esse meretrices. *Palam pro passim.*

Palam est pro certum est. Palam est etiam dicitur pro certum, & manifestum est: vt palam est, planum est, l. familiæ appellatione. j. eod. l. naturalem. §. gallinarum. ff. de acquirendo rerum domi. l. adeo. §. 1. & §. aliud. & l. 1. §. purgandi. de riuis. l 3. §. si tamen. de libero homine exhib. ibi, palam erit. & l. 2. de doli exceptio. l. 1. §. si id quod. de actio. & obligatio. l. stipulatio ista. §. 1. de verb. oblig. l. iam tamen. § nunc videamus. ff. iudica. solui. l. 2 de crimin. expil. hered. l. qui domum. in fi. & l. miles. §. socer. de adulter. l. 1. §. propriam. quando appellandum sit.

Plures dictio quot requirat. *Pluribus*. Hæc dictio duos ad minus requirit, c. is cui. de præben. in 6. & c. non potest. ibidem. c. si. de testamen. ca. 1. & ibi Bal. de notis feudorum. regula, pluralis. de reg. iur. in 6. quamuis tres ad minimum requiri dicat Panormit. in cap. ad nostram. de reb. eccclesi. non alienan. & Alexander in l. & si post tres. ff. si quis cautio. & Barba. in proœmio cle. §. sane. Quod intelligatis verū, vt ad minus dictio plures duos significet: potest enim multo plures cōtinere, etiā mille: nempe coram pluribus factum censetur, etiam si sex millia adessent: Et ista dictio pluribus refertur ad personas hoc in loco, vt in l. in vsu. ibi, plures heredes. j. eod. interdum ad res seu materiam, vt in l. plus est. s. eod.

Plurimus dictio. Dictio verò plurimus ad minimum tria requirit, cap. Christiano. 34. distinct. cap. quomodo. 31. qu. 1. Imol. in clem. sæpe. in princ. de verb. signific. gloss. in authen. de triēte & semisse. §. & quod sæpe. in verbo & quod filiorū. colla. 3. facit l. continuus. §. item qui insulā fieri spoponderit, nō vtique conquisitis vndique fabris, & plurimis operariis adhibitis debet festinare. ff. de verb. oblig. Idem in dictione compluribus, vt in l. cum qui vectigal. s. eodem.

Primò derogatur prædictis, quando materia subiecta requirit numerum maiorem, l. veluti. §. 1. ff. de edendo. tūc enim in his dictionibus, & aliis, legis declaratio sequenda est, l. prospexit. ff. qui & à quib. Feli. in c. exceptionem. col. penul. de except.

Secundò non procedit, quando cōstaret de mente proferentis. Illam enim nos sequi oportet, l. non aliter. ff. de leg. 3. Domi. in ca. cum plures. de officio deleg. 6. l. in conditionibus. ff. de conditio. & demonstratio.

Tertiò limitatur, quando ista verba essent geminata, vel vnum poneretur cum altero, vt pluribus. Nam tunc quatuor ad minus requiruntur, vt si dicat, semel & pluries, saltem tria requirit. Bar. in l si gemina. ff arbo. furtim cæsarū, Roma. conf. 492. in proposita. Georg. Natan. in repetit. d. cle. sæpe. col. 2. de verb. signifi. Ex re erg cognosci poterit, quomodo istæ dictiones intelligantur, vt scribam in l. sæpe. infra eod.

Declarat hic Alcia. quando dicatur notorium, vel manifestum, seu liquidum. Alibi quando cōmodum erit, vobis elucidabo. Interim videre poteritis Io. Fab. in proœ. Instit. glos. & docto. in cap. vestra. de cohabita. clerico.

PAVL. LIB. VIGESIMOQVARTO Ad Edictum. Lex xxxiiij

Actionis verbo etiam persecutio continetur.

Actionis nomine venit persecutio: nā actio est ius persequēdi in iudicio, quod sibi debetur, l. nihil. ff. de actio. & §. 1. illo tit in Instit. Et generale verbum actionis esse dicunt iuris interpretes, per l. pecuniæ. §. actionis. infra eo. l. quo enim. §. 1. rem ratam haberi. ff. Ideo actio persecutionem continet, vt hic. actio enim in personam confertur, petitio in rem, persecutio tam in rem quam in personam rei persequendæ gratia. l. actio. ff. de actio. & obliga. Igitur persecutione rem, & personam persequimur. & sic mediante actione, vel in personam vel in rem (vt inferius plenius explicabitur) agimus. Limitatur iste text. quādo actio & persecutio exprimerentur: tunc enim expressum facit cessare tacitum, vt nomine actionis persecutio non contineatur, l. cum filio. §. filio. ff. de vulg. l. cum quid. si cert. peta. & ita exprimitur in l. creditores. s. eo. & in l. 2. §. peruenisse. ff. de hered. vel actio. vendit. l bonorum. 1. j. eo. l. miles. 1 de castrens. pecul. & hoc ad vberiorem elucidationē quandoque fit: nisi dicatis quod omnis actio habet persecutionem, id est ius persequendi in iudicio, vt d. §. 1. & sic persecutio actionis nomine venit. Ideo actionē persequendæ rei vocat Iurisconsultus in l. Labeo. 1. §. rem amisisse. s. eod. & pœnæ persecutionem, in l. illud. ad leg. Aquil. ff. & bonorum possessio est ius persequendi, retinendiq; patrimonij. l. 3. §. bonorum. ff de bonorū possessio. etiam proprie, quicquid dicat glos hic, quia Iurisconsult. proprie locutus est, non per abusionem, nisi hoc dicar, vel vtatur verbo denotante fictionem, vt alibi dixi. *Differentia inter actionē, petitionem, & persecutionē.*

Sciendum est, quod hactenus iurium interpretes multa miscuerunt, & confuderunt vocabula, quibus separatis plura iura renascentur, & facile intelligentur: imprimis officium iudicis & persecutionem confundunt, dicentes persecutionem officium iudicis esse: quod maximè à iure alienum est. Nam persecutio duplex est, quædam extra iudicium fit, vt cum quis persequitur seruum fugientem, vel aliud animal, & illa nihil commune habet cum officio iudicis. probatur in l. qui cum vno. in fine. ff. de re militari. Ista factum magis quam ius respicit, quando coram iudice non fit & de ista persecutione loquuntur iura in tit. ff. & C. de seruis fugit. & in l. omnes vtraque. C. de agricol. & censit. lib. 11. *Persecutio duplex, & nō est officium iudicis.*

Altera est persecutio quæ à parte fit coram iudice, vel mediante aliquo iure, actione, vel debito, seu æquitate, quæ parti competit, ad persequendum illud ius: & illa persecutio partem respicit. lege, sed & si alienare. §. 1. ibi, nam & tunc domino erit fideicommissi persecutio. & §. seq. ff. de fideicommiss. liber. & dolus est, si quis noluit persequi, quod persequi potest. l. dolus. ff. māda. l. si quis quenquā. si quis cautioni. & l. 3. C. de præd. minor. Et vbi genus actionis id desideratur, ibi (ad quemuis persecutio eius deuenerit) non deficiat ratio auxilij. l. in omnibus causis id. *Persecutio ad partem refertur, offi iū iudicis ad iudicem.*

ff.de reg. iur. Persecutio itaque est imploratio officij iudicis, vt docet Alcia.& parti datur aduersus parté.l.& vno.§.1. ff.de acceptila.& l.minor annis 25. cui fideicómissum ff. de minoribus. & hæc persecutio aliquando fit mediante actione, vt in sententia, ex qua oritur actio. l. Iulia. ff. de condict. indebit.& tamen persecutio etiam competit, per quam iudicis officium imploramus.Bar.in l. intra.ff. de re iudic. Aliquando sine actione,& tunc persecutio est extraordinaria petitio, nó habens iuris ordinarij executionem, l. pecuniæ. § persecutionis.infra eod. Vnde dominus proprietatis potest persequi sibi cautionem ab vsufructuario dari,& iudicis officio præstabitur, l.si cuius.de vsufruct.l. harum. & l.egi.si serui. vindicet. Et persecutio altera perpetua,altera téporalis.§.1.de perpetuis & temporal.action. vt plene explicat D. Berenga. Fernand. doct. Tholos. excellens in repeti. l.naturaliter.§. nihil commune.in 1.præfatio.ff.de acquir.possessio.vbi egregie tradit.

Officium iudicis generalissimum. Officium autem iudicis generalissimum dicunt doct. omnia continens, quæ per iudicem expediri possunt, in l. 1.ff.de iurisdict. omnium iudic. & ideo persecutioné officium iudicis esse docent, quod tamen vt dixi alienum est, quia persecutio respicit partem, sicut actio, officium autem iudicis ipsum iudicem, & respicit exercitium iurisdictionis,quod iudex habere potest ratione sui magistratus: ergo persecutio non est officium iudicis,quod probatur in l.in fraudem.§. qui pro alio à fisco conuentus debitú exoluit, non iniquè postulat persecutioné bonorum eius, pro quo soluit, in quo etiam persecutio adiuuari per officium iudicis solet.ff. de iure fisci. Postquam persecutio adiuuatur officio iudicis, ergo persecutio & iudicis officiú sunt diuersa, quia officium iudicis ad iudicem, & non ad partem pertinet. l.Mæuia.ibi, officio tamen iudicis compellendos testatricis iussionibus parere. de manum. testa. l.4. in prin.ibi, prætoris,vel præsidis erit. de damno infect.l.si reus.de procu.vnde sic Vlpia.ait:Iudici enim,statim atque iudex factus est, omnium rerum officium incumbit,quæcunque in iudicio versantur:ea autem quæ ante iudicium contingunt, non valde ad eum pertinent, nisi fuerint ei nominatim iniuncta,in l.ædiles. 1.§. item sciendum. ff. de ædili. edict. & quod in priuatis iudiciis est de dolo actio, hoc in criminibus stellionatus est persecutio.l.3. ff. de crimine stellio facit l.si quis putans.cómun. diuid. Et officio iudicis iubet iudex, persecutione rem pars per sequitur,l. si priusquam.ff.de no. oper.nuntiat. facit l. si cuius.ibi,dominus potest in ea re satisdationé desiderare, vt officio iudicis hoc fiat.de vsufruct.l.seruo.in fin.de lega. 1.l.harum. si serui. vindi. facit l.penult. ff. si vsusfruct. peta. ibi, quid ergo officium iudicis erit, quam hoc vt securus consequatur fructuarius fruendi licentiam, & proprietatis dominus non inquietetur?

Itaque omnia ista sunt diuersa & varia, & ea quæ varia sunt origine, varia sunt & effectu, l.obligationum. ff. de actio. & obliga.sed actiones sunt de iure ciuili. l. in commodato. §.sicut.ff. commoda.doct. in §.1.Instit.de actio, & officium iudicis de iuregentium est, vt in lib. Iudic. in Bibl.constat, & Gomes.in d.§.1.facit l. 2. ff. de origin. iuris.Ergo actio & officiú iudicis sunt diuersa etiá origine.

Officiú iudicis actio esse non potest. Ex his infertur, quod officium iudicis non potest esse actio, nec econtrario. probat l. 3. §. ex quibus. ibi, vt hac actione officio tantum iudicis consequatur actor. ff. de alien.iudi.alioqui si actio esset officium iudicis, pars agere & condemnare posset, quia haberet & actioné & officiú, quod est absurdum;nam vna iudicem, altera parté respicit.& Bald.in c. querelam. col. 2. de elect.ait officium iudicis esse potius actum, quam actionem,quia maxime in facto consistit,& in exercitio iurisdictionis iudicis,qui iudicando interponit suum officium.

Officium nobile, vel mercenarium non potest dici. Secundo patet ex iure non esse, distinguere officium in nobile & mercenarium,cum nullibi hoc legatur in tex. & erubescimus (vt dici solet) cum sine lege loquimur, l. dissentientis, C.de repud,l. illam, de colla. Etiam quia quodlibet fere officium iudicis deseruit actioni, vel persecutioni, d. l.actio, & l.in omnibus causis id.de regul. iur.ff. ibi, genus actionis id desiderat,ibi(ad quemuis persecutio eius deuenerit) non deficiat ratio auxilij. Alioqui sequeretur, quod in nobili officio,vt dicunt doct.quis sine aliquo iure ageret:quod est iniquum,quia nemo sine actione experitur, vel persecutione. l.si pupilli.in fin.ff.de negotiis gestis. & quod iudex & officio partis, & iudicis fungeretur, quod est difficile; vix enim est vt vnus homo vicem duorum sustinere possit,l.si plures.ff.de pact.Et sic vnú iudicis officium est,quod tunc demum datur, quádo iusta est partis petitio,vel alias ex bono & æquo persecutio.Ideo in d. l.1.dixi quoddá offic. iudi. esse merum, alterum mixtum, reprobans nobile & mercenarium.

Tertiò in irritum cedit differentia, seu differentiæ inter actionem & officium iudicis,cum non sint sub eodem genere:quamuis Bar.& alij contrarium teneant in d.l.1.ff.de iurisdict.omn.iudicum:sicut si quis vellet facere differentiam inter partem & iudicem,& officium iudicis & partis. partis autem est persequi, iudicis verò officium est cognoscere,& iudicare,l.de qua re.ff.de iudic.

Differentia inter officium iudicis & actionem irrita sunt. Primam differentiam,quod obligationem officium iudicis non præsupponat, reprobo in l. pecuniæ. §. verbum debuit. infra eodem. Quia debitum est, quod persequimur,vt ibi,& in l.creditores.supra eod.& l. vel obligatus. de liberali causa.

Secunda non valet, quia etiam in his quæ debentur via actionis per interpellationem extraiudicialem, non semper constituitur quis in mora,in l.cum fundus.ff.si certum peta.Barr.in l.denuntiasse.§.1.de ædilitio edicto. Alexand. in l.vinum.col.1.ff.si certum peta. Ias.in l.nec quicquam.§. vbi decretum.col.12.num.75.de officio proconsul.& in d. l.1. vbi Purpura.col.10.nu.165.& sequ.vbi plenius videte, quia vt ipsi dicunt,nihil debetur parti.l. cum postulassem. ff.de dam.infecto.Sed hoc est falsum:nam illud quod persequi possum, est debitum, l.creditores.supra eod.alias nó daretur iudicis officium, vt dictum fuit superius. sed in l. cum postulassem.quis non tenetur damni infecti nomine, si rudera relinquere velit, antequam caueat, vel illi iudex præceperit, l. euenit. & d. l.cum postulassem. Sed ibi hoc non est, quod officio iudicis fiat, sed quia ita à l.statutum fuit,in d.l. euenit. vt fusius dicam in intellectu ad illam legem,cum postulassem.in meis no.in interpret.

Officiú iudicis an sit remedium extraordinarium. Illa etiam differentia, quod officium iudicis dicitur remedium extraordinarium, non probatur:nam quando accommodatur actioni,est ordinarium:si accómodatur tantum persecutioni,erit forte extraordinarium, d.l.pecuniæ. §.persecutionis.infra eo.Nam quæ religiosis adhærent,religiosa sunt,l. quæ religiosis.de rei vindicat.ff.Sed & Iurisconsultus vocat restitutionem extraordinarium auxilium, in l. in causæ.2. ff. de minor. quia si actio daretur, quæ est auxilium ordinarium, nó daretur restitutio:ideo persecutio, quæ datur ad restitutionem petendam, dici forte potest extraordinarium auxilium, quia extra ordinem actionum iudex succurrit, & restituit:vt scripsi in tracta. de restitutio.in 2.tomo comment.ad constit.Reg.Gallicas,& in l.pupillus.§. munus.ff.eod.& in d.l.in causæ.

Officiú iudicis extraordinarium quid. Alia differentia inferius reprobatur, quia si non datur actio, vel persecutio, officium iudicis non implorabitur: alias esset iniquú, si daretur(vt dictum extitit)sine iure, & æquitate. Alias differentias non persequor à doctoribus etiam reprobatas in d.l.1.de iurisdict.omn.iud.ff.vbi etiam scripsi fusius.

Differentia inter persecutionem & officium iudicis reprobantur. Quartò differentiæ etiam inter persecutionem & officium iudicis cessant, super his scriptæ in §. 1. de actio. in Institu.& quicquid ibi doct. scribunt.

Vbi tollitur actio, & persecutio etiam extraordinaria. Quintò si lex vel statutú tollat, vel deneget actionem, & persecutionem actioni inhærentem denegare, vel tollere videtur; & idem econtrario; si concedat actionem, in l.omnes. C.de præscriptio. triginta anno. vbi post præscriptionem sublatæ sunt actiones, ergo & persecutiones, quia rem præscriptá persequi non potero. hoc exprimitur in l.sicut.ibidem.quia sublato genere, omnes eius species

sublatæ

sublatæ sunt, vt dialecticis notum est, & doct. scribunt in l. si is qui ducenta. §. vtrum. ff. de rebus dub. & si persequeretur, frustra faceret, quia iudex non impartiretur suum officium, nisi ex bono & æquo, vt dicetur, quod non est in hoc casu, l. fin. C. de his quæ vi metusve causa fiunt. Siue actio sit ordinaria, siue extraordinaria, quia negatio totum negat, l. si quis ita stipulatus fuerit, decē. vbi Ias. notat. ff. de verborum obliga. & plus tollit negatiua, quā ponat affirmatiua. glo. in l. hoc genus. ff. de condit. & demonstra. & in ca. cum dilectus. in verbo à suspensis. de consue. probatur in l. quemadmodum. in fin. ibi, nulla datur actio. ff. ad legem Aquil. l. non omnis. si cert. peta. l. si remunerandi. §. Maurus. & l. si procuratorem. §. si liber. menda. quamuis Alcia. contra in lib. 2. paradoxor. cap. 10.

Actio extra ordinaria quā do sublata cēseatur, contra Alciatum.

Nec refragatur l. 1. C. de dolo, vbi dicit nullā dari actionem, & tamen de dolo extraordinaria datur, l. naturalis. §. quod si faciam. de præscript. verb. ff. respondeo, quia ibi de dolo actio excipitur à lege, ideo illa extraordinaria datur: secus si lex vel consuetudo diceret simpliciter nullam actionem dari, tunc nec quidem actio alia extraordinaria dabitur, nisi de dolo, quia illa semper excepta est à lege, si dolus interuenerit. in l. & eleganter. §. non solum. & §. seruus. ff. de dolo. ne detur occasio committendi dolum, & alium dolo decipiendi. l. iurisgentium. §. si paciscar. & l. si vnus. § illud. ff. de pact.

Quando persecutio est prohibita, agere quis nō potest.

Sextò prohibita persecutione non poterit quis agere, nec recipietur agere volens: quod pulchre probat l. 3. ff. si ex noxal. causa agat. & lex Regia in rub. de restitutio. & releua. artic. 2. vbi post triginta quinque annos prohibetur minor persequi, *pourfuyure*, cassationem & annulationem contractus, ratione ætatis: ergo nec poterit postea agere, cū persecutio sit sublata: quia persecutio est actionis exercitium, d. §. 1. de actio. in Instit. An possit postea agere beneficio l. 2. C. de rescind. vendit. & quando decem anni ordinationis computentur, dixi ibi, & in tracta. de rescissio. contractuum, in ordin. Reg. art. 1. tomo 2. commenta. in constit. Reg. nam persecutio quatenus exercitium & factū respicit, comprehendit actionem, quæ est ius persequendi, quia actione persequi rem oportet: sed quatenus persecutio est ius, id est ordinaria petitio, continetur in actione, vt hic: & actio & persecutio in bonis nostris sunt, l. bonorum, infra eod.

Declaratio legis Regia.

Septimò si lex indulget actionem, & persecutionem, glos. hic, quia actio est ius persequendi, & actio vocatur interdū persecutio, in §. 1. de exceptio, in Instit. & quia sine persecutione non posset quis agere, & cui vnū est concessum, omnia censentur esse concessa, sine quibus iurisdictio explicari non potest. l. 2. ff. de iurisdictio. omniū iudicum. Alioqui inutilis esset actio apud partem, si iudex non posset suum impartiri officium, quicquid Cepol. & alij iactent. Imo vbi lex dicit dari officium iudicis, tunc etiam persecutio parti dabitur, per l. plane. ff. de petit. hered. Quia officium non datur regulariter, nisi petitū fuerit, l. 4. §. hoc autem iudicium. ff. de damno infecto. Et hoc in praxi, certissimum est. Et quamuis in d. l. plane. denegetur exceptio doli, quia dominus rei nihil doli cōmisit, ideo non erat necessaria, gloss. ibi: tamen persecutio non denegatur: quia necessaria alioqui iudex non petitus elinguis esset cum suo officio. Nam sicut axis rotam mouere facit currum trahendo, sic & partes iudicis officium, si persequantur.

Vbi datur actio, & persecutio.

Praxis.

Octauò vbi tollitur actio, denegatur etiam officiū iudicis, actionem & persecutionem respiciens, & sic partē. probat l. si pupilli. in fi. ff. de neg. gest. quia nō potest iudex impartiri officium suum, vbi nulla est actio, vel persecutio. vt dixi supra, licet apud iudicem semper resideat suum officium. Et ideo reprobatur glo. in legē prima. C. qui admitti. dicens, quod etiamsi filiusfamilias non potest sine patris consensu agere, lege fin. §. necessitate. C. de bon. quæ liber. tamen potest implorare officium iudicis quod non est verum, si non habeat persecutionem: sed si habeat persecutionem, iudex non potest ei denegare officium suum, l. filiosfam. ff. de vsu & habit. ibi filiosfam. vel fetuo ædium vsu legato, & vtile legatum esse existimo, & eodem modo persecutionem eius competituram, quo cōpeteret, si fructus quoq; legatus esset, & c. l. plane. de petit. hered. ff. Bar. in l. non solum. in fi. de iureiuran. alioqui iudex iniustè ageret interponendo officium in eo casu, in quo interponere non debet, fortè si nihil filio debeatur, etiam suppleret de facto, contra rubr. vt quæ desunt aduo. part. iudex suppleat. Imò poterit pars implorare agēdo, seu persequendo officiū iudicis: quamuis doct. esse dicant extraordinarium, & vbi ordinarium remediū competit, cessare extraordinarium. l. causæ. ff. de min. Sed hoc non videtur verū in hoc casu, quia actio competit parti, & imploratur officiū iudicis, vt condēnatio eius, quod deducitur in iudiciū, fiat. Ideo periclitatur illa doctrina Bart. in l. de vsu. ff. de var. & extraor. cogni. quā probat Guid. Papa in decis. Delphi. q. 362. vtrum. vbi vult quod si imploretur officiū iudicis, nō est necesse probare rē pertinere ad me iure dominij, vel quasi, sed sufficit probare se possedisse illam rē, ante occupationē de illa factam. Sed ibi hoc non est, quia petitur officiū iudicis, sed quia apparet rem meā esse occupatam saltē summarie, & ob id loquitur illa decisio. Et in possessione regulariter recuperanda non est opus probare dominiū, vt in c. cū ecclesia. de causa possessio. & proprieta. & c. sæpe. de restitut. spolia. & c. redintegrandæ. 3. quæstio. 1. nec etiam in retinenda possessione, si neuter probet: sed sufficit probare possessionem, l. si duo. vti possidetis. ff. Tamen si miles officium iudicis implorem, & alius probet se cū possessione verum dominum, manutenebitur ipse in possessione dominus, & iudex in occupata possessione proferet, vt docet cap. cum ecclesia. de causa poss.

Sublata actione officiū iudicis sublatū videtur.

Imploratione officij iudicis non est opus probare dominium.

Ad hęc probatur in l. Quintus. ff. de annuis leg. vbi si testator filiis in annos singulos, & in singulos pueros, puellasque aureos decem cibarij nomine dari voluerit, atq; illos ibi esse, vbi mater volet, si mater eos esse apud Titium velit, is nō habet actionem, nec persecutionem legati, vt illos decem aureos pro singulis consequi possit, quia prouidentia filiorum, non Titij gratia hoc factum fuit. Et sic officium iudicis ei etiam denegabitur, quia non habet persecutionem.

Declaratur l. Quintus. de annuis lega.

Idem dicit ibi lex, si testator grauet heredem, vt sibi testanti certa pecunia monumentum faciat. nullā enim obligationem ea scriptura recipit, sed ad authoritatem testatoris confirmandam fieri monumentū poterit. Igitur videte, quod vbi non est actio, nec persecutio: cessat regulariter etiam iudicis officium, alioqui iniustum esset dari.

Item hoc declarat illa lex in versiculo, ad authoritatem scribentis hæc quoque pertinent, cum quis iussit in municipio imagines poni. Nam si non honoris municipij gratia id fecisset, sed sua: actio eo nomine nulli competit, nec persecutio. Itaque si testator legauerit hoc gratia honoris municipij, tunc persecutio municipio cōpetit. Et sic multum interesse arbitror, cui voluerit testator esse prospectum, cuiusque contemplatione & gratia fecerit, l. fideicommissa. §. interdum. ff. de leg. 3. Et sic intelligi doctrina Barto. debet in d. l. Quintus. quod quamuis fratres minores non possint iure actionis petere id quod est eis relictum, per cle. exiui. de verborum significatio. tamen possunt secundum eum implorare officiū iudicis, hoc est dicere eos posse persequi sua legata coram suo iudice, qui si viderit mendicitatem ipsorum ob hoc non tolli, cōpellet heredem ad præstandum legatum, alioqui non.

Mendicantes quod legata habere possint.

Præterea vbicunque à iure datur actio, vel persecutio, iudex non potest mihi denegare suum officium, alioqui me grauat, & ab illo appellare possum. per glossam & doct. o. in cap. bonæ. 1. de postula. prælato. Bar. & alij in l. 1. columna 3. ff. de iurisdict. omniū iudic. & in l. 1. §. permittitur. de aqua quotid. & æstiua. Felin. in ca. at si clerici. §. de adulteriis. col. 7. de iudic. quia habet munus publicum, l. pupillus. §. munus. ff. eod. quod non potest denegare iure persequenti. nam iudicis officium pro actione proponitur. ca. fi. de offic. iudi.

Iudex non potest suum denegare officiū, quando persecutio competit.

Non refragatur l. non quicquid potestati iudicis permittitur, subiicitur iuris necessitati.ff.de iudi.l.1.C.quo.& quando iudex.Respondeo ibi loqui iurisc.quando aliquid relinquitur potestati iudicis. tunc enim nisi magna ratio subsit, iudex non tenetur suam impartiri potestatẽ.text.in l. sæpe.ff.de offic.præsid.& seq. & ibi doct.Sed si pars persecutionem habeat à iure, alimentorum forte, vel aliam, tunc non est in facultate iudicis suum denegare officium: imò tenetur petenti illud impartiri: alioqui puniri poterit à superiore, ex negligentia, & ipsi iudici intimari, vt scripsi in §.1.in rubr.de friuol. appel. in concor. facit l. diuus. in fi.ff.de offi.præsid.Et superior supplebit, c. nullus. vbi Pan. de iure pat. ea quæ incumbunt officio iudicis, ipsiq; sunt necessaria.

Potestati iudicis quando aliqui relinquitur potestatem denegare potest.

Itaque sciendum est, quod interdum ius relinquit simpliciter facultati iudicis, & tunc non tenetur iudex necessario officium suum impartiri, vt d. l. non quicquid. nisi denegando rationẽ excedat. l.hodie. ff.de pœn. Interdum lex relinquit arbitrio iudicis, vel officio, tunc iudex non potest illud denegare persequenti parti. Nec rationem excedere debet, quia intelligitur de arbitrio boni viri. tex.in l.hæc venditio. ff. de contrahend. emptio. docto. in l. societatem. §. arbitrorum. pro socio. Bart. in verbo videbitur, in extrauag.ad reprimendum.quo.in læsæ maiesta.cri. proceda.l.si quis putans.§.idem Iulia.ff.cõmu.diuid.Etiam si liberum habeat arbitrium,l.1. ff. de effracto. quia habet facere ea quæ suo incumbunt officio:alioqui est in culpa, l.si filiusfam.ff.de iudic.l.diuus.de offi.præsid.

Aliquando ius cognitioni prætoris, siue iudicis relinquit,videlicet an restituere minorem debeat:& rũc si minor restitutionem iuste petat,vt pote quia est læsus, & sua facilitate, vt l.nam postea.§.si minor.ff.de iureiurand.tunc iudex nõ poterit ei restitutionem denegare, l. quod si minor.§.fin.ff.de minor. Ideo ius simpliciter non cõcessit iudici, vt restitueret minorem,sed ita demum, si iuste petatur restitutio. officium ergo iudicis est ad videndum, an iuste restitutio petatur necne: ergo restitutio non conceditur sine probatione iustæ restitutionis,nõ ex officio nobili sine petitione, vt doct. dicunt in l. causæ cognitione vtraque.ibidem,quia vbi relinquitur cognitioni prætoris, vel arbitrio iudicis, videtur dari persecutio parti: alioqui non relinqueretur arbitrio iudicis,vel cognitioni: nec est ibi maius officiũ, quam cõmuniter in aliis iudex impartitur,sed ius cognitionem huius restitutionis iudici tribuit: si tamen minor dormiter, iudex eum restituere non tenetur: igitur oportet vt persequatur. Et sic mediante persecutione, iudex officium suum impartitur:ideo nobile non potest dici potius, quam alio nomine.

Cognitioni prætoris quãdo relinquitur,iudex debet cognoscere.

Nec obest l. nec quicquam. §.aduocatos. de offic. proconsul.ibi, vel si nemo sit, qui petat,vltro eis debebit.Et sic dicunt docto.ex officio nobili,nemine etiam petente, iudex impartitur officium suum. Respon. iudex regulariter non impartitur officium suum, si non petatur, nec nisi is qui petit persecutionem habeat,l.4. §. hoc autem iudiciũ. ff. de damn.infe. hoc non procedit, quando is non potest petere,vt furiosus,vel pupillus.tunc enim iudex poterit ex bono & æquo supplere per suum officiũ.Ideo poterit dare tutorem pupillo etiã inuito.l.illud. cum l.seq.ff. de tut. & cura.datis ab his: quia ipsi pupilli laborant frequenter contra propria cõmoda, sicut mulieres,l.fi. C. de sponsal. & arris.Et in casibus à iure expressis iudex vltro procedit: sed in praxi cõmuniter est aliquis vel consanguineus, vel procurator fisci,aut alius,qui petit & persequitur. Alioqui iudex iuxta vxorem cum trãquilitate quiescit, nec in syndicatu postea punietur, si nulla facta petitione nõ impartitus fuerit officium.in pluribus casibus tamen suum non denegat officiũ, sed vltro concedit, quando ex debito officij tenetur, vtpote in causa coram ipso liquidanda, quæ non potest iudicari,nisi reaudiantur testes: tunc enim ex suo procedet officio, vt iterum examinentur, ca.per tuas. vbi doct. de testib. & alias cum videt ex sua discretione hoc esse necessarium,& iuri conforme, tunc etiam vltro iure eum cogente procedit:& sic iudex non prosequente parte ex iusta causa suum præstat officium, lege super hoc disponente, vt hoc faciat ex bono & æquo. Bald. in addi. ad Specul. in tit.de offic.iud.

Iudex quando suum impartitur officium non petitus.

Praxis.

Item quandoq; ius verba dirigit ad iudicem, vt curet, vt in l. 1.ff.de offic. præfect.vrbis, vbi præfectus vrbis curare debet, vt nummularij probe se agant circa suum negotium,& temperent ab his quæ sunt prohibita. Et tunc iudex debet facere omnia, quæ ad bonum spectant magistratum, vt nil desit, etiã condere statuta,& regulas illis tradere nummulariis,& aliis artificibus, vt talia faciant:& alia inhibere iudex,imò ipse ad persecutionem aliquorum maxime fisci procuratoris procedere debet.& hoc probat ibi lex,dum ait, Mittat stationarios,qui ei referant,&c.

Vbi verba ad iudicem diriguntur.

Et sic tam in ciuilibus,quam criminalibus iudex nõ petitus regulariter non impartitur suum officium. Nã Deus opt.max.dixit:Descendam,& videbo an clamorem,qui ad me peruenit,opere cõpleuerint. Genes. 18.& c. Deus omnipotens.2. q.1.c.qualiter.2. de accusa.l.1.§. cũ patronus. ff. de offi. præfecti vrbis: ergo ante clamorem non dicit descendam.Et in criminalibus aut proceditur per denunciationem,accusationem,aut inquisitionem,d.ca.qualiter. Et non inquiretur,nisi ad denuntiationem alicuius,vt instigante parte,aut procuratore Regio, qui omnia crimina persequitur quo ad pœnam in hoc Regno,teste Benedict. in cap.Raynutius.in verbo mortuo.1.nu. 100. de testa. Et sic intelligi debet l.congruit. de offi.præsid. alioqui in vanũ esset creatus procurator fisci,si iudex habeat facere ea, quæ illius incumbunt officio vltro.

In criminalibus & ciuilibus iudex nõ petitus non impartitur suum officiũ.

Persecutio etiam in criminalibus dicitur, quando quis rem persequitur,non pœnam,l.2.ff.de re milita. Et Iurisc. ait,hæc actio non est pœnalis,sed rei persecutionem arbitrio iudicis continet,l.non solũ.in fi.ff.de aliena.iud. mut. causa facta.Et in hoc Regno Franciæ omnes actiones pœnales sunt rei persecutoriæ quo ad partem: nam ipsa rem & interesse persequitur, procurator autem Regius pœnã, vt dixi.facit §.sequens.de actio. in Institut.

Persecutio in criminalibus dicitur,vbi quis rem persequitur, quæ communiter à partibus in Francia fit.

Aliquando parti aliquid debetur, quod ipsa persequi vellet,sed forte tunc deficit actio,& bonum & æquũ est parti succurri:tunc iudex persequente parte ex officio succurrere ipsi potest,quod misericorditer est implorandum, ait glos.in rubr. ff. de interroga. actio. & Ias. in l. arbitro. colum.2.qui satisdare cogan.Quod nõ sic misericorditer, vt dicunt iuris interpretes, implorandum est, vt lacrymis & vlulatibus moueat iudicem, sed ex bono & æquo eius postulet operam,& ministerium. Et si ratio & æquitas dictauerit, iudex suum officium impartietur:& sic debet intelligi gloss.scilicet ad partis persecutionem.

Misericorditer impartiri officiũ iudex quomodo intelligatur.

Ad hæc si per statutum sublata sit omnis exceptio, & omne partis remedium,tunc non censetur sublatum officium iudicis, ipsum respiciens iudicem,quod præstare iudex poterit,si æquitatẽ viderit: tũ quia remedia partis sublata sunt, non iudicis: ideo illo casu conuentus poterit implorare officium iudicis,vt præceptũ actori fiat, quod à persecutione iniusta cesset,& à petitione.Ita scribit Angel. per illum tex.in l.vlt.in fin. ff. de petit.here. Et sic contra instrumentum Regio sigillo sigillatum nihil potest opponi:implorabitur tamen officium iudicis, si iniusta sit executio,vt dixi in tracta.de literis obligatoriis,art.1.in fin.in 1. tomo comment.in constit. Reg. Gallicas. facit l. plane. vbi Bart.& d.l.fin.ff.de petit.here.Iason.in l.1. nu.9.col.6. ff.de iurisdict.omnium iudic.

Sublata exceptione an officium iudicis sublatum censeatur.

Et ideo periclitatur illa glossa, quam doct. singularem clamant,in l.sicut.in verbo.persecutio.C.de præscript.triginta vel quadraginta ann.dicens præscribi officium iudicis triginta annis:quod non est verum,quia vbicunque est iudex,& æquitas in parte, & sic persecutio,nunquam eius officium tollitur,quia non potest esse iudex, quin habeat officium ratione magistratus:quod si iuste petatur,nõ potest denegari,vt superius dictũ extitit: sicut de Papa dicitur in c.dudũ.de præben.in 6.& licet partis tollatur actio, & persecutio,tamen iudicis officium superest ad alia.

An officium iudicis præscriptione tollatur.

Et dum

Et dum dicunt doct. quod tunc demum potest implorari officium iudicis, vbicunque actio deficit, & ab eo, qui non potest agere, in l. Quintus. ff. de ann. leg. Bar. in l. si deposita. C. depos. Ancha. in c. ad apostolicam, de simo. per l. hereditas. ff. de petit. here. dicite quod officium iudicis cócurrere potest cum actione, vt superius dixi: alioqui si nó daretur, fieret iniuria parti agenti: sed vbi ista deficiunt, ex bono & æquo persecutio dabitur parti, & cessat actio, túc iudex interponit auxilium suum persequente parte. d. l. hereditas. & l. 4. §. hæc autem. ff. de damno infecto. Alia videre poteritis per doct. in l. 1. ff. de iurisdictio. om. iudic. vbi forte tractabo, quæ nunc omitto. Ista sunt subtilia & vtilia, per quæ multa intelliguntur iura, hactenus perperam ab aliis elucidata. Laus Deo.

Cessante actione persecutio datur ex bono & æquo.

Actionis. De actione loquitur tex. in l. verbum oportebit. in fi. & l. creditores. §. eo. & litis nomen. l. bonorum appellatio. in fi. & l. conditionales. ac l. meorum. & l. non potest videri. & l. pecuniæ. 2. §. actionis. infra eod.

IDEM LIBRO DECIMOSEPTIMO Ad Edictum. Lex xxxv.

Restituere autem is intelligitur, qui simul & rem, & causam actori reddit, qua is habiturus esset, si statim iudicij accepti tempore res ei reddita fuisset, id est & vsucapionis causam & fructuum.

Declaratio text. in qua reprehenditur Alciatus.

Restituere is censetur, qui rem & causam restituit. Rem autem principalem accipimus, causam verò pro accessione, & omni eo quod habiturus esset actor, si res fuisset eidem reddita tempore iudicij accepti. vnde causa vsucapionis attenditur, si fortè eo quod res non fuit restituta, est vsucapta, quanti ea res fuerit agam, vel quod non vsucepi, vt dicit Alcia. per l. Iulianus. §. fin. ff. ad exhiben. sed si eo quod non vsucepi, non sum eá lucratus, hoc non considerandum placet Iurisc. in l. si is cui. in fi. ff. de furt. Quia est lucrum cum iniuria alterius, vt ait gl. in l. si quis vxori. §. pen. ff. de furt. & dicite vt plane scripsi in interpre. l. vnicæ. in gl. vlt. C. de sent. quæ pro eo quod interest. Causa etiam fructuú attenditur, l. præterea. ff. de rei vindi. l. cum fundus. ff. si cert. peta. Abundantius de causa tractaui in l. rei. 2. §. eo. & de restitutione in l. plus est. §. eo. & l. cú prætor. §. fi. infra eo. vbi reliqua inseram.

Restituere natalibus quid sit, nec capitur pro nobilitare, contra Budæum.

Restituere natalibus est libertum pristinæ libertati & ingenuitati, in qua omnes homines de iure naturali fuerunt, non in qua nascitur, remittere. Et tunc quantum ad ius pertinet, perinde habetur, ac si ingenuus natus esset: nec patronus ad successionem venire potest sui liberti natalibus restituti, l. 2. de natal. resti. ff. Nec assentior. Bud. in annota. in Pandectas in l. fi. ff. de senato. dicéti, natalibus restituere hodie nobilitare vocamus. Nam cum plebeius ad nobilitatem asciscitur, non restituitur ad nobilitatem, quam nunquam habuit, & sic non potest dici restitui eo modo, quo libertus restituitur natalibus, quia quod attinet ad ius naturale omnes homines liberi nascebantur, l. quod attinet. ff. de reg. iur. sed de iure gentium seruitus est introducta, §. 1. Instit. de iure perso. Igitur conueniéti vocabulo restitui natalibus libertus dicitur: sed in aliquo, qui nunquam fuit nobilis, non potest proprie dici restitutio. fateor tamen quod si quis natus ex nobilibus, viles artes exercuerit, & ob id nobilitatem amiserit, vt Bar. & alij scribunt in l. 1. C. de dignita. lib. 12. si postea Princeps velit illú gaudere sua nobilitate, restituere eum natalibus rectè dicetur: quod perbelle declarat Imperator in l. Imperialis. C. de nupt. Nisi quispiá velit dicere, quod ab Adá omnes homines nobiles nascútur. Sed vide responsum Petri Bonú de Curtili in tract. nobilitatis. 3. parte, & differentiam inter restitutum natalibus, & eum qui ius aureorum annulorum accepit, in l. sed si hac. §. sed si ius. ff. de in ius vocand.

Spoliatis non sufficit sola restitutionis sententia.

Item dicit tex. in cap. episcopi. §. j. in 3. q. 1. quod spoliatis non sufficit sola restitutionis sententia, nisi præsentialiter omnia iudicis officio restituantur, vt eiectus vel spoliatus etiam naturalem possessionem recipiat, cap. fin. de dic. vbi Panor. & alij.

Ad hæc restitui per actionem ædilium debet etiam id, quod ei seruo in venditione accessit. l. quod si nolit. §. restitui. de ædil. edicto. ff.

Præterea in publicanum datur iudiciú de eo, quod ipse, vel eius familia publicani homini vi ademit. si id restitutú non erit in duplum, aut si post annum agatur in simplum, l. 1. ff. de publica. Restitutum nó diceretur, nisi omnis causa restituta esset, vt hic. Quæ nunc omitto, vobis restituam in l. cum prætor. infra. eod.

Simul dictio congregat rem & causam.

Simul. Hæc dictio congregat, videlicet & rem & causam, vt quis vtrunq; restituere debeat. Et interdum respicit plures res vt hic, & tunc congregat eas: si verò vnam, tunc totam coniungere vult, vel aliud illi parti. l. quæ de tota. ibi, quæ simul cú parte restitui debent. ff. de rei vindi. & l. vt fit. in fi. ff. pro soc. & túc simul potest ibi dici de totare, & non denotat ibi tempus. l. si venditor. ff. de seruis export. l. si debitor. de pigno. & l. si fundus. §. pen. ibidem.

Simul aliquando ad tépus refertur, & datur intellectus ad l. in operis.

Aliquando refertur ad tempus, & significat eodé tempore, l. hæc verba ille. §. eod. l. in operis duobus simul locatis conuenit priori cóductori ante satisfieri. ff. locati. vbi glossa intelligit in eisdem operis: tamé rectius intelligetis, si dicatis Titium locasse operas suas Caio, & simul, & sic eodem tempore Sempronio, vt qui prius conuenit, præferri debeat. Et simul dicitur factum, licet vnus post alium conduxerit, quicquid dicat glo. & doct. Nam simul non significat ibi idem momentum, sed idem tempus, licet vnus post alium, eodem tempore tamen l. si qua mulcta. infra eod. l. qui duos. ff. de vulg. & l. qui duos. de reb. dub.

Simul refertur ad locum.
Ad personas.

Quandoque respicit locum, & tunc accipitur pro in eodem loco, vt in templo simul congregati sunt sacerdotes, id est in eodem templo, vulgo dicimus *ensemble*. Nonnúquam respicit personas, & tunc significat, quod omnes personæ nulla omissa hoc fecerunt, l. si plures serui aliqué simul ceciderint, aut conuitiú alicui fecerint, singulorum est proprium maleficium. ff. de iniur. Et ista dictio dú refertur ad personas, sufficit, si personæ singulæ ad actum interuenerint, licet non eodem tempore, sed vnus post alium. Bar. in d. l. si plures. vbi dicit esse notandum ad saluandos testes, dum dicunt simul factum, vt intelligatur de actu successiuo continuato. l. sed & si. §. item si plures. ff. de instito. l. quoties. §. si creditor. ff. de pecul.

Pro concordia testium.

Ad actum.

Interdum refertur ad actum, & tunc dicitur simul factum, licet vnus post alium fecerit. nam si in eodem actu concurrant, & plures occiderunt Titium, dicuntur simul occidisse: licet non eodem momento, nec eodem tempore. Bart. in l. in operis. ff. loc. Et simul actum est possessorio & petitorio, id est in eodem iudicio & libello, licet prius facta mentio possessionis, quam proprietatis fuerit, cap. cum dilectus. vbi Bald. de causa possessio. & propr. Doct. in l. naturaliter. §. nihil commune. ff. de acqu. possess. & in l. hac consultissima. C. de testa.

Ad res & tempus.

Aliquando respicit & res & tempus, vt debitor. simul debitum soluit cum vsuris, id est sortem & vsuras, & eodem tempore. l. si non sortem, in princ. ibi, quod si simul solueris, poterit dici, & tunc repetitionem locum habere. ff. de condict. indebi. cap. 1. de consue. in 6. vbi canonistæ solent iungere insimul, licet opus non sit, cum idem significet simul, sicut insimul: nec propositio facile iungi debet aduerbio. Interdum & tempus & locum. l. qui duos. ff. de reb. dub. Nam simul pro eodem tempore, & in eodem loco, vt in eadem naui, potest accipi.

Ad tempus & locum.

Simul pro vno atque altero.

Simul vtrisq; dandus est seruus pro noxa, id est tá vni, quam alteri, l. in re communi. ibi, aut officio iudicis simul vtrisque noxæ dandus. ff. de noxal. id est non vni, sed duobus totus seruus noxæ dádus. Simul pro eadem venditione & pretio, & in eodem actu, l. cum eiusdem, & l. ædiles. de ædil. edicto. ff. Cum iudicatur rem meam esse, simul iudicatur illius non esse. l. Pomponius. §. 1. in fi. ff. de procurat. vbi simul, id est in eadem sententia, in eodem actu. simul, id est eadem accusatione, & eodem tempore, l. 2. in fin. ff. de adult. iuncta l. si maritus. 1. ibidem. Simul etiá, pro atque etiam, l. qui mittuntur. §. fin. ibi. simul etiam qui agere

Simul pro eodem actu.

Simul pro eadem accusatione.

Simul pro atque etiam.

agere rempublicam cœpit ad similitudinem absentis.ff.ex quib.caus.maior.

Simul libertatem vsucapias. Simul libertatem vsucapias, elucidat Iurisc.in l.hæc autem iura.ff.de seruit.vrban.præd.

Simul admittuntur depositarij. Simul admittuntur omnes depositarij, id est non habita ratione ordinis, videlicet, vt vnus post alium recipiatur, l.si hominem. in fin.ff.depos.

Simul quantitatis & æstimationis significatiua. Simul & quantitatis & æstimationis significatiua est,l. hæc enuntiatio.infra.eod.

Simul, id est vno ictu. Simul atque, id est statim atque,l. si is qui negotia. ibi, simul atque ratum haberet. ff. manda. l. quod sæpe. §. in his. de contrahen. emptio. l. 1. de reg. iur. hæc stipulatio. indica. sol.

Patri datur ius occidendi adulterum simul cum filia, quam in potestate habet, id est vno ictu & vno impetu ambos necare debet. l.quod ait.in fi. ff. de adult. sicut Phinees nu.25.& cap.occidit.23.q. 8.

Simul fecit. Simul fecit, id est cum aliis, exponit glo.in l. 3. ff. si famil.furt.fecisf.dica.

Insimul. quod sæpe in fine. Insimul,id est coniunctim,l.quod sæpe.in fin.ff.de contrah.emptio.licet in nouis libris scribatur, semel. Ego tamen in antiquis insimul, & simul legi, quod text. magis conuenit. videre & iudicate.

Simul pro vno impetu. Simul pro vno impetu exponit tex.in l. Arescusa. ff. de stat. homi.ibi, nec enim natura permisit simul vno impetu duos infantes de vtero matris procedere.

Simul id est eodem momento. Simul, id est eodem momento,eodem actu, eadẽ obligatione,l. si debitor res suas simul pignori obligauerit. ff. de pign. vbi vult ostendere, quod coniunctim obligauit duobus, non vni post alium:pariter pro simul dicit Iurisc. in l.si fundus.§. pen.ibidem. Aliæ super hoc phrases nunc omittentur, quia puto istas ad intellectum iuris sufficere.

De dictio. Vna. Item dictio Vna, connexitatem & congregationem significat, & æquipollet huic dictioni simul,l.fin. vbi doct. C.de impub.ibi, Titius vna cum filiis heres esto,vel simul cum filiis. Tunc filij coniunctim admittentur cum Titio. Sic consuluit Petrus Paris. cons. 79. vidi præsentem. col. pen.in 3. volum. Sunt & alij modi eius dictionis simul,vt apud Aristot.in prædica.videri potest.

Statim. *Statim*, id est mox, confestim,sine mora, l.si cum exceptione.§. in hac. ibi, quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur.ff.quod metus causa. l. si dolo. ff. de dolo.l.redemptores.ff. de rei vindicat. De hac dictione & aliis, quæ tempus significant,scribam in l.anniculus.infra eod.

Iudicium acceptũ vel cœptum quando dicatur. *Iudicij accepti tempore*. Acceptum iudicium, vel cœptum dicitur per litis contestationem, l. qui se obtulit. ff. de rei vindic.l.1.& 2. C.de iudic. tamen illis casibus, in quibus quis tenetur à tempore moræ ad restituendum fructus:vt si rem meam mihi restituere quis teneatur,non attenditur litis contestatæ tempus,sed moræ,l.cum fundus.vbi doct. ff.si cert.pet. l. videamus. de vsur. & æstimatur, quod restitui oportet,id est quod abest, l. si mulier. §. 1. ff. quod met. causa.Alia scripsi supra in l.plus est.

Aliquando etiam cœptum iudicium dicitur per citationem, pro subiecta materia,in l. vbi cœptum est iudicium. ff.de iudic. Iacob. in d. l. cum fundus. Dicam fusius in l. aliud est capere.& quicquid igitur illic dicemus, huc erit transferendum, vt verbis vtar Iurisecon. in l.ædiles.§.causa autem.ff.de ædil.ædicto.

Mota lis. Mota lis dicitur contestata. ca. ex parte.2.de verborum significa.ca.penult. de except.

Actori, Actor dicitur is, qui agit, de quo abunde scripsi in l.Labeo.2. supra eo.de actore etiam loquitur l.restituere. infra eod. & l.cum prætor. & l. præuaricatores. ac l. quos nos.§.1.ibid.

VLPIANVS LIB. VIGESIMOTERTIO Ad Edictum. Lex xxxvij.

Litis nomen omnem actionem significat, siue in rem,siue in personam sit.

Lis quid sit. Lis dicitur siue agatur actione in rem (quam realem vocant iurium interpretes)siue in personam (quam personalem etiam dicunt) & sic lis omnem significat actionem, etiam mixtam, & officium iudicis, vt firmat glo. vt. id est controuersiam.

Actio in rem & actio in personam definitur. Actio in rem est, per quã rem nostrã, quæ ab alio possidetur, petimus : in personã verò est,qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum, vel dandum aliquid. Vlpian.in l.actionũ genera.ff. de actionib. & oblig. & §. omnium.ne actio.in Instit. facit.l. si calumnietur. infra eo. vbi lis dicitur, siue in causis criminalibus, siue in pecuniariis.Et vexari litibus dicitur etiam in criminalibus causis,quamuis quidam contra teneant,nisi Iurisc. ad maiorem expressionem vtrunque exprimat,in l.3.ff.de testib. & alibi sæpius.

Secundo Iurisconsult. Caius his verbis ait, Lis nulla nobis esse potest cum eo, quem in potestate habemus, l. lis nulla.ff. de iudic. Et postquã liti quis cesserit, eam reassumere non potest,l. postquam. C. de pactis. quæ iura intelligi debent, vt hic,siue in ciuilibus,siue in criminalibus, siue in rem, siue personam:nam lis propriè est forensis cõtentio. & sic filius non poterit officium iudicis contra patrem implorare,nisi persecutionem habuerit,vt in l.actionis.supra scripsi.

Lis dicitur tã super possessorio quam petitorio. Tertiò dicitur lis siue super possessorio, siue super petitorio, cum hic non distinguatur : imo litis nomine continetur controuersia, tam super petitorio, quam super possessorio, vt not. in rub.de pacifi.possesso. & ego scripsi in eodem tracta.meo in 3.limitar.nu.164.& seq. contra Gomes. Et solet Gallicis verbis vocari *plaiderie*. & sic poni in constitutione procuratoris post specialia enumerata vidi:

De procuratoris constitutione. *Et generalement de faire,ou dire ce,qu'en faict de plaiderie peut & doit appartenir,appeller des griefz,l'appel releuer, poursuiure & renoncer si mestier est,substituer audict faict de plaiderie,&c.* Et lis a contentione limitis prius nomen sumpsit:quia forte de limitibus prima fuit forensis no. contentio inter veteres.Vergil.*Limes erat positus,litem vt discerneret agris*. tex. in c.forus.de verb.sig.Lis aliquando est ipsa iudiciaria cõcertatio:causa verò dicitur illud, cuius gratia lis mouetur, scripsi in l. rei appellatione.2.sup.eo.

Quartò propriè lis dicitur per istum text.quando actio competit, nempe aliquis sine actione in iure non experitur,l.si pupilli.in fin.ff.de neg. gest. nisi speretur actionem oriri in contestatione,l.si Titius.ff.de verb.oblig.Si tamen prohibeatur lis,etiam illa quæ de facto moueri potest,cõtinebitur,& multo magis, vt doct. scribunt in l. causas. C. de transact.scripsi in tracta.nomi.q. vlt. quia negatiua totum negat,l. hoc genus.ff.de cond.& demon.

Incentiua quæ Christi discipulis fuerunt prohibita. Quinto incentiua litis sunt aurum,argentũ,& pecunia. Ideo dominus noster Iesus suos discipulos ad euangelisandum sine his misit, vt incentiua litis, & instrumenta eriperet vltionis, vt ait tex.in cap. ita 11. q. 3. Et inter superbos maxime versantur lites & iurgia,Prouerb.13. c. Vnde ecclesiastici 28. cap. scribitur, Abstine te à lite, & minues peccata.Videte quæ tradit Lucas de penna in l.in l.litibus. C.de agri.& censi.lib. 11. & quæ scripsi in verbo sumptibus.cum gl.seq.in procem.concord. & in procemi. legum Reg.in 1.tomo commenta.

Litem ante litis contestationem rectè dici. Sextò quamuis communiter doctores in l.causas. C.de transact. dicant litem dici post contestationẽ, causam ante,tamen hoc improbat Alcia.lib.dispunctio. 2. cap. 14. & hic,dicens etiam ante iudicium acceptum litem esse,quod verius videtur.facit l.2.§.sed si iudex.ff.de iudic. vbi iudex datus, vt litem dirimat intra certa tempora, poterit post tempora ex consensu partium cognoscere:& sic lis dicitur etiã ante contestationẽ. & l. destitisse ibidem. Nec diceretur quis cõtestari litem,sed superflue diceretur,si lis diceretur post contestationẽ tantum. Et tamen dicitur litem contestatus,in l. si à me. de iudic. cum aliis : & lis inchoata & cœpta, in l.is autem ff. ex quib. caus. maior. cui dedi nouum intellectum in l. aliud est capere. infra eo. facit l. post rem iudicatam.ff. de transact. vbi post rem iudicatam transigi potest, si negetur iudicatum esse, quia adhuc lis subesse potest.

Quid

Iurgium à lite non differre apud Iurisperitos.

Quid sit litem suam facere, declarat text.in l.si filiusfami.cum l. seq. ff.de iudic. dico in l.verbum faciendi. infra eo. Et quamuis quidam dicant differentiam esse inter iurgium & litem, vt lites inter inimicos dicantur, iurgiũ verò inter beneuolos & propinquos: allegant Cicer. de republ.lib.4. Admiror (inquit) nec rerum solum, sed verborum etiam elegantiam: si iurgant, inquit, beneuolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur: & paulò post: Iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare. Tamen Imperator iurgium litem appellat, in l. quisquis. §.prætereà. ibi, iurgium aduocati non protelent. C. de postuland.l. nulla. de procura. l. penult. ibidem.l.cum antiquitas. de vsufru. C. Et sic apud Iurisperitos illa non seruatur differentia. Et dicitur iurgium quasi iuris garriũ, eo quod hi, qui causam dicunt, de iure disceptant, vt vult text.in c.forus. §. iurgium. de verb. signifi. & sic aduocati iura in postulatione allegare debent, nisi ea in confessione habeant, quæ reuelare non audent.

Res litigiosa quid.

Septimò litigiosa res est, de cuius dominio causa mouetur inter petitorem & possessorem iudiciaria conuentione, vel precibus Principi oblatis, & iudici insinuatis, ac per eum futuro reo cognitis, in authen.litigios.C.de litigios.l.1.de iure fisci. Et res litigiosa alienari nõ potest, nisi in casibus descriptis per Angel.in authen.de litigios.in fin. prin.& Socin. in tract.fallentiia.regul.341. & 23.casus descriptos reperies in constit.Neapol.fol.248.scripsi abunde in tract.de effectib.litis contesta.

Litigiosum prædium.

Litigiosum prædium.l. bona fide. ff. ad Velleia. est, de quo est contentio inter partes.

Litigiosi serui.

Litigiosos seruos, in l. ob quæ vitia. §. 1. ff de ædil. edict. dicit Iurisconsultus eos, qui faciles sunt ad lites, & in ipsis versantur frequentésque in ipsis sunt, ac controuersiis & rixis.

Res re dubia, & nondũ decisa dicitur, lis est sub iudice.

Vltimò quando rem dubiam nondum decisam ostendere volumus, dicimus litem esse sub iudice, vt dicit glo.in l.ex consensu.§.fin.ff de appellatio. Et sunt verba Horatij, quia dum res coram iudice petitur, & pars negat, res per negationem efficitur dubia.l.3.C. quibus ad libertatẽ proclamare non licet. l. post rem. vbi glossa. ff. de transactio. Igitur antequam iudex illud dubium diluat per sententiã, res dubia est, quandiu res est sub iudice. Dici etiã solet in rixosos, & litium cupidos, δίκην ἔπικτι δίκη, ἢ βλάβω βλάβη: id est litem lis parit, & noxam noxa. σμικρᾶς ἀπ' ἀρχῆς νεῖκ@ ἀνθρώποις μέγα γλῶσσα ἐκπονίζει: id est à paruo initio lites magnas hominis lingua producit.

Iurare in litẽ.

Iurare in litem quid sit, videte in rubr.& per totum, ff. de in litem iurando: elucidaui in interpre.l.vnicæ, in gloss. 1.C.de senten.quæ pro eo quod interest profe.

Litẽ excipere.

Litem excipere, l.1.ff.de distractio. pigno. vbi glo. pro suscipere exponit.

Litẽ amittere.

Litem amittere est perdere, succumbere in lite, l. qui occidit. §. 1. ad legem Aquil. ibi, soluendo non sit, aut quod litem tempore amisit. Dicitur tempore litem amittere, qui per triennium eam non persequitur, l.properandum. C. de iudi. Vel in curiis Franciæ per annum, interrumpitur processus, & sine literis Regiis non potest quis postea persequi, nec in possessorio postea etiam cum literis admittitur, vt dixi in præfat. ad leges Regias in primo tomo commenta.

Litis euentus dubius.

Litis euentus dubius est, l.quod debetur.ff.de peeul. facit l. si remunerandi. §. penult. manda. sicut belli euentus varius.2. Regum cap.11.

Liti renũtiare expressè & tacitè quid.

Liti renunciat expressè, qui illam se non amplius persecuturum pollicetur, & nulla ratio permittit postea litem instaurari, l.postquam.C.de pact. Tacitè verò, si quis accepit legatum testamento relictum, contra tabulas bonorum possessioni motæ renuntiare videtur.l.si filius.ff.de minor. & aliis modis, vt in d. l.postquam habetur.

Litem inchoare.

Inchoare litem, & lis inchoata.l.si fundus. §. in venditione.ff.de pigno.& l. cuictis.de vsur. Alibi dicitur iudiciũ accipere, l.vbi acceptum.ff.de euictio. vt declarauimus supra. Et lis cœpta & inchoata, l. is autem qui de statu.ff. ex quibus cauf. maior. Litem instituere, & lis instituit, l.3.ff.de pignor. dicitur pro inchoata, ordinata.

Litem instituere.

Litẽ ordinatã relinquere.

Litem ordinatam relinquere, id est instructam, l. Papi. ff.de inof.testa.§. si quis post rem inofficiosi ordinatam litem reliquerit, postea non audietur.

Litem præparasse.

Litem præparasse dicitur, qui accusationem comminatus, vsq; ad denuntiationem, vel libelli dationem processit, l.quemadmodum.ff.de inoffic.testam.

Litis dominus quis dicatur.

Litis dominus, l.fin.an per alium causæ appella. dicitur is, cuius res est seu cuius nomine lis instituta est: non verò procurator, sed is cui procuratorem constituit, l. Vulgo.de in litem iurando. ff. nisi ipse procurator litem contestatus fuerit, l.procuratorib.& l. nulla.C de procuratorib. Et vbi iura respiciunt rem in iudicium deductam, vt in duabus prioribus legibus nunc citatis, tunc dominus rei vocatur litis dominus: quantum verò attinet ad persecutionem litis, ipse procurator litem contestatus dicitur litis, dicta lege, procuratoribus.ibi, non habeant facultatem negotia persequendi.& l. 1. C.de sent.& interlocut.

De lite pactus & de quota litis.

De lite pactus, l.1.§.si cui.ff.de variis & extraordin. cognitio. dicitur, quando litigator paciscitur de dimidia, vel alia parte litis procuratori, vel aduocato danda, & hoc nõ valet. lege, sumptus.ff. de pactis: & vocatur pactũ de quota litis in lege, item. C.de procuratoribus.

Litem redimere.

Litem redimere dicuntur, qui pecunia lites mercantur, vt abundantius scribam in lege, sæpe. in verbo redimeret. ꝑ.eodem. vbi declaratur quis sit litis redemptor.

Lis contestata, l.si post.de exceptionibus, declaro in l. detestatio. ꝑ.eodem. omitto etiam hic contestationis effectus, quos doceo, & alia multa de lite, in tract.meo de effectib. litis contesta.

Litis æstimatio quid sit, in l.hæc enunciatio. infra eod. scribam.

Lis æstimata, ibidem, & in l.sed & si. de Publ. in rem actio.ff.

Lis pendere quando dicatur.

Lis pendere quando dicatur, in clem. vlti. vt lite pendente. plene elucidatur, & abunde tractaui in tract.de exceptio.in exceptione litis pendentis.

Litis præscriptio.

Litis præscriptio est, qua excipit reus actori iudiciũ vel actionem dandam non esse, id est non esse admittendum, Gallicè *fin de non receuoir*. Budæ.in forens.

Litium hereditatem cernere adiréque.

Litium hereditatem cernere adiréque, vel eam aperte repudiare dicitur vulgo, *reprendre ou delaisser le proces par le defunct commencé*. Idem Bud. alibi dixi esse vocabula longe petita.

Lis incerta.

Lis incerta vel dubia, l. 1. ff. de transactio.

Lis improba, in l.Papinianus. §. meminisse.ff.de inof. testa. dicitur, quæ contra ius mota est ab improbo litigatore.

Litigium.

Litigium pro lite capitur, l si interpellatur. de arbitr.ff. ibi, adhuc litigio pendente. Iacob. Cuit. refert lib. coniectura.2. ca. 17. Et sic litigare est litem exercere, contendere, l.si idem. in fin.ibi, de parte sua litigat. ff. de iurisf. om. iudic.& l. non solum.§.cæterum interdictum erit per procuratorem litigare. & l.item. ff.de alie. iud. mutandi causa facta.l.iustissime.de ædil. edicto, ibi, ne cogetetur emptor cum multis litigare. Inde litigans, est qui litem, exercet agit, l.non distinguemus.§. item non est cogendus. ibi, nisi posteriori casu aliquid litigantium intersit. ff. de arbitr. Et hosce Martial.dementes & miseros vocat, his versibus.

Litigare.

Litigans.

Ah miser & demens viginti litigat annos,
Quisquam cui vinci Gargaliane libet.

Scripsi in fi. procem. ad ordi. Reg. in commentar. in 1. tomo nocumenta litis, quæ multa sunt.

De his qui lites fingunt, ne promoueantur ad sacros ordines.

Et de his qui fingunt lites, vt non promoueantur ad sacros ordines, vel alias, est tex.in l. cum hi.§. cum lis. ff. de transactio. Nec tales sunt excusati, imo vacat beneficium, vt notant docto. in c. commissa. de elect. in 6. & ipsi sunt fures & latrones, vt ibi dicitur, quia beneficij ad eos non spectantis fructus capiunt, vt plene scripsi in praxi benefic.in dispensa.de non promouend.

Litigator. Item litigans frequenter vocatur litigator, l. si cū dies cōpromissi finitetur, prolato die litigatores denuo in eum compromiserunt. & l. dicere. & l. diem proferre. §. si quis litigator. cum alis multis legibus illius tit. ff. de arbi. l. 1. §. inter litigatores. vti possidetis. l. fi. quod quisque iur.

Siue quemodo accipiatur. *Siue.* Hæc dictio disiungit verba, & sensum coniungit, & solet duplicari, vt hic, & in l. creditores. & l. Labeo. 2. ℨ. eo. & l. cognoscere. in fi. l. alienatum. in fi. & l. quantum. & l. habere. & l. in lege Censoria. & l. Paulus. ℨ. eod.

Aliquando accipitur pro &, per text. in l. cum quis decedens. in fi. ff. de lega. 3. vbi Batt. & Franc. Cremēs. singul. 56. lego digestū. Potest tamen ibi dici capi pro vel: sed vbicūque de mente disponentis apparet, sic capi potest. Bar. in l. si quis ita. ff. de auro & argen. lega. Quandoq; ordinem significat, text. in l. cum patet. §. penult. ff. de leg. 2. facit lex, Heres. in fi. ff. ad Trebellia. Lucas de Penna in l. 3. C. de execut. & exact. lib. 12. Vide de dictione seu in l. inter publica. supra eo. Ad alia pertranseo lites relinquens.

PAVLVS LIBRO VIGESIMOSEXTO Ad Edictum. Lex xxxvij.

Verbum oportere non ad facultatem iudicis pertinet, qui potest vel pluris, vel minoris condemnare: sed ad veritatem refertur.

Si intelligere velitis istum tex. verbum oportere non ad facultatem iudicis pertinere tantum, qui ex facultate sibi data potest pluris, vel minoris condemnare, vt in arbitratiis, sed ad veritatem refertur: & sic quod in text. suppleatur dictio tantum, nihil interierit, sicut plene probaui in l. hæc verba quanti. infra eod.

Nec me mouet, si dicatur verbum oportere non posse pertinere ad facultatem, cum necessitatem denotet, vt statim dicetur: nam respondeo, oportere iudicem iudicare, non solum in arbitratiis, sed etiam in non arbitrariis. Ergo ex suo officio iudex ad hoc tenetur, cum iudicandi munus sit necessarium, l. fi. §. iudicandi necessitas. ff. de muner. ob id verbum oportet non tantum pertinet ad iudicis facultatem, vt ipse debeat tantum in arbitrariis iudicare, sed veritatem, vbi non est arbitrium, & vbi vere debetur. Et sic iudex & in arbitrariis, & in non arbitrariis iudicare tenetur. Et sic intelligi secundum quosdam potest hæc lex.

Potest etiam intelligi sine suppletione, sic, Verbū oportere veritatem notat, non iudicis facultatem, & arbitrium: quod si iudex habeat, poterit pluris, vel minoris cōdemnare: sed si oporteat Titium dare decem, iudex non potest pluris, nec minoris condemnare, quam ad decem, quia verbum oportere refertur ad veritatem, non ad iudicis facultatem.

Alciat. sententia reiicitur. Alciat. hic intelligit istum text. pone quod in libello dixerim, te mihi decem dare oportere, tametsi ea mihi vere debentur, licere tamen iudici vel pluris, vel minoris condemnare. Hincque apparet arbitrium iudicis eousq; protendi, vt ab eo, quod vere debetur, possit recedere, & ex causa condemnationem augere, vel minuere: auget in arbitrariis. l. 1. & l. in actionibus. ff. de in litem iurand. & in multis aliis casibus hic per Alciat. traditis. Sed hic intellectus mihi quidem non placet. Primum quia loquitur contra hunc tex. dicentem verbum oportere non referri ad facultatem iudicis, sed ad veritatem, quæ non adesset, si iudex non condemnaret partem ad id, quod vere deberetur. Etiam sequeretur, quod in omnibus casibus vbi pars vere debet, iudex habeat facultatem: quod non est verū, nisi in arbitrariis: illud quoque absurdum eueniret, vt iudex illa, quæ eum facere oportet, omittere posset. Ideo hic text. tollit istud dubium, an iudex teneatur condemnare ad id, quod vere debetur, & sic ad id quod dare, facereve oportet. Mouet dubium, quod in arbitrariis potest iudex pluris, minorisve condemnare. Tamen hic statuitur, verbum oportere nō referri ad iudicis facultatem, sicut actiones arbitrariæ, sed ad veritatem. Alioqui iudex leges veritatem sequentes transgredi posset, & leges superioris infringere, & partis ius auferre: quod iuri contrarium est, Vnde siue verbum oportere referatur ad iudicem, siue non, pertinet ad eius facultatem, sed vt hoc necesse habeat facere, l. Fulcinius. §. sed & si curator datus eum non defendat, tunc remouendum eum esse, & oportere prætorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, vt non amplius quam necesse est ex bonis furiosi veneat. ff. quibus ex causis in poss. eat. & l. nec quicquam. §. aduocatos. ibi, sed & si quis per potentiā aduersarij non inuenire se aduocatum dicat, æquè oportebit eum aduocatum dare. ff. de offic. procons.

Oportet referatur & ad iudicem & ad partem.

Et sic patet, verbum oportere interdum referri ad iudicem, vt si lex dicat iudicem oportere facere, vel condemnare, vel dare aduocatum: tunc enim iudex ad id tenetur, & eius successor, & non pertinet ad eius facultatē, l. mortuo iudice, quod eum iudicare oportuerat, idem eum qui subditus est, sequi oportet. ff. de iudic. l. si tamen. ibi, poterit dici prætorem ei succurrere oportere. ff. de minor. & l. at si quis. §. sed interdum. ff. de religios. & sumpt. funer. & iuribus proxime deductis.

Siue referatur ad partem, vt Titium dare oportet decem Sempronio, & tunc necesse habet Titius hoc præstare. Nec iudex potest pluris vel minoris condemnare, l. qui sic stipulatur, quod te mihi illis calendis date oportet, id dare spondes: videtur non hodie stipulari, sed suo die, hoc est calendis. ff. de verbo. oblig l. si à colono. & l. si stipulatus. §. cum stipulamur. ibidem. l. 1. si manumisero. ff. quatum rerum actio non detur. l. penult. de condic. causa data. c. si pro clericis. de præb. in 6.

Verus huius legis intellectus. Vetus ergo legis intellectus est. quod verbum oportet veritatem significat, vt verè fieri, vel dari debeat id, quod dari, vel fieri oportet: adeo quod facultas iudicis, vel arbitrium cessat, quando oportet facere vel dare.

Secundus casus est, quando facultas conceditur à lege iudici, vt in arbitrariis, per totum, ff. de eo quod certo loco. in §. præterea. de actio. in Institutio. Tunc potest iudex pluris vel minoris condemnare ex arbitrio suo.

Vbi lex concedit facultatē iudici, quid agere debeat. Item si lex dicat iudicem æstimare oportere, vt in l. nōnunquam. ff. de iudic. & vbicunque datur facultas iudici, l. proponebatur. in fi. ibidem. & generaliter quoties princeps ad præsides prouinciarum remittit negotia per rescriptiones, veluti, Eū qui prouinciæ præest adire poteris, vel cum hac adiectione, æstimabit quid sit partium suarum, non imponitur necessitas iudici suscipiendæ cognitionis, l. generaliter. ff. de off. præs. sed si semel susceperit, tenetur facere necessaria, & in illis quæ facere eum oportet, facultatem non habet, vt dictum extitit: imò arbitrium iudicis regi debet secundum regulas iuris & cōstitutionum, non ex proprio, cerebro sine iuris fundamento. doct. in ca. ne innitaris. de constit. per illum tex. Hippol. cons. 42. in causa. col. 2.

Item quando parti daretur facultas, vt in edicto quod metus causa, l. si cum exceptione. §. 1. ibi, satis clementer cum reo prætor egit, vt daret ei restituendi facultatem, si vult pœnam euitare. ff. quod met. causa, tunc iudex illam partis facultatem sequatur.

Verbum oportet necessitatē significat. Et sic ex isto text. notabiles casus separandi sunt & distinguendi. Quia verbum oportet necessitatem notat, & id quod verum est, vt hic: vt si dicatur, procedere sine temporali damno oportet, l. 2. in fin. ff. de iud. & non simul atque in carcerem ductus quis est, spoliari eum oportet, sed post condemnationē, l. 2. de bon. dānato. ff. & l. diuus. vers. nec Iulianus. ibi, succurri oportet, de in integrū restitutio. l. 2. de priuileg. vetera. ff. ibi, onera solennia omnes sustinere oportet: & in l. notionē. §. 1. ℨ. cod. primò dicitur debemus, & postea oportet, ad denotandum quod idē significant: probat l. triplici. §. 1. & l. inter illam conditionem. l. fugitiuus. & l. ex illa parte. ℨ. eod. Ex his patet verbum oportere necessitatem denotare: vnde est parœ. apud Gallos, *Quand oportet vient en place, il conuient que on le face.*

Debet necessitatē denotat. Idem dicerem in verbo debet, l. si prætor. §. Marcellus. ibi, debere querelam rei admittere. & in §. fi. ff. de iudi. imo cogendus erit iudex hoc facere, quod oportet, l. de qua re cogno

re cognouerit iudex, de ea quoque pronuntiare cogendus erit.ff.de iudic.l.prætor.de edendo.ff.gl.in clem.attendentes.de statu monacho. Panor.in c.super de præben. Idem in verbo tenetur,clem.exiui.in §.item ordo.de verb.signif. Scripsi etiam de aliis verbis in gloss.teneantur,& in verbo debeat.§.1.de coll.in concorda. Et sic ista verba ad veritatem referuntur,non ad facultatem iudicis: qui dum istam facultatem habet, potest pluris minorisve condemnare, sed eam non habet, quando adest verbum oportet: tunc enim debet,vel tenetur, vt prædixi: & aliquando ponitur pro consentaneum est,vel opportunum,vt in l.1. ff.de iustit.& iure, vbi scripsi.

De verbo tenetur.

Aliquando ista verba decentiam, & honestatem, large tamen important, & hoc ratione subiectæ materiæ, gloss. in cap.fin. de litis contestatione. in 6. c.1.de rescriptis. ibidem, & cap.penult. de re iudic. ibidem, gloss. in l. vna, de raptu virgi. Socin. pulchre in cap.1. col.2. de libelli oblatio. Bart. & alij in l.1.ff.de iustit. & iure, gloss.in cap.1. de sponsa. impuber. Felin. in cap. si qui testium. de testib. alibi dixi.

Verbum oportet, debet & tenetur honestatem & decentiam aliquando important.

Facultatem. Facultas dicitur, quasi facilitas, & potestas seu commoditas, l.potestatis verbum.infra eod. quod facile sit habenti bona,facere quodlibet,vt scribam, in l.bonorum,prima,infra eod.Et quæ iure facultatis alicui competunt, non præscribuntur: ideo viam publicam populus non vtendo amittere non potest, l.viam.ff.de via publica. Et si iure amicitiæ vel facultatis recepero quenquam domi, etiam centies, ex hoc cogi non potero, etiam super possessione, l.qui iure. ff. de acquir. possess. & in l.Iulianus.ff.de restitutio.in integr.de Ripa in c.cum ecclesia.de causa possessio.

Facultas quid dicatur.

Facultatem repetendi habere est,si dominus habeat pecuniam, ex qua liberari possit, l. si seruus depositus. ff. de noxal.actio.& hoc quo ad illam materiam noxalem. Qui exhibendi facultatem habet,id est potestatem ad exhibendum,tenetur. l.Celsus. §.1.ff.ad exhiben. Item si quis facultatem restituendi non habeat, licet possideat, ad exhibendum tamen non tenebitur,vtputa si in fuga seruus sit, ad hoc plane solum tenebitur,vt caueat se exhibiturum, si in potestatem eius peruenerit, d.l.Celsus.§.item si quis.ff. ad exhibendum. l.3. §. heres. commoda. l.in bonæfidei. in fin. de peculio.

Facultatẽ repetendi habere & alia phrases.

Datur & alia facultas reo, vt si malit referat iusiurandum, l.iusiurandum & ad pecunias. §. datur. ff. de iureiurando. Alio loco, quam in quem sibi dari quis stipulatus est,non videbatur agendi facultas competere, l.1.ff.de eo quod certo loco. Facultas habendi spectanda, l.1. in fin.ff. de pecul.ibi,nec magis dominium seruorum esse spectandum, quam facultatem habendi eos. Facultas percipiendi fructus,l.Iulianus.§.possessionem.ff.de actio.empti Facultas erit,id est potestas, l.2.ff.de distractio,pig.ibi,offerendæ pecuniæ,quam fideiussor dependit cum vsuris medij temporis facultas erit. Facultatem petendi habere dicitur, cui opponi non potest exceptio, l.ob res.in fin.ff.de pact. dotalib.Facultatem pecuniæ non habere, in l.si reus paratus. ff. de procura.

Aliquando facultas capitur pro licentia, vt plene scripsi in l.potestatis.infra eo.per l.sed addes. §. si inquilinus. ff. loca. Quandoque Iurisconsultus dicit liberam facultatem, non impeditam, l. item si vnus. §. item Pomponius. ibi,libera facultas sententiæ non est futura. ff. de arb.l.fin. ibi, cum liberam facultatem adeundi, vel remanendi haberet.ff.de liber.exhib.

Facultates in plurali pro diuitiis,bonis,opibus,fortunis alicuius dicimus.l.cũ hi.§.in persona. ibi, quibus sit facultatibus.ff.de transactio.l.si quis crediderit.de pact. ibi,nec enim improbandum est,si quis hactenus desiderat conueniri,quatenus facultates eius patiuntur.l.si debitoris.ibi,si tales tamen facultates acquisitæ sunt debitori. de cessio. bono.l.eos.de decurio.l.honor.§.de honoribus.de mun.& hon.l.1.ff.de custod.reo.l.vlt. in fin.ibid. l.quæro. & l.seq. de iure dot.l.si quis locuples.de manu.test.Inde labi facultatibus,id est venire ad inopiam, & bonis diminui. l. 1.§.si magistratus.ff.de magistrat.conueniendis.ibi,quamuis facultatibus lapsi sint tutores,vel fideiussores.

Facultates pro diuitijs.

Labi facultatibus.

Excutere facultates, est discutere, disquirere, an quis soluendo sit,l.1.§.si inter magistratus.ff.de magist. conue. ibi, prius tamen arbitror conueniendum eum, qui hoc suscepit, deinde excussis facultatibus veniendum ad collegium.

Excutere facultates.

Facultates suspectas dicit Iurisconsultus, quando dubitatur an sufficiant ad solidum debitum soluendum. l. quidam. ibi,quoniam facultates eorum suspectas habebat. ff. ad Velleia. Æquas facultates,id est eiusdem æstimationis, pares probat l.societas.§.societas autem coiri potest,& valet etiam inter eos, qui non sunt æquis facultatibus, cum plerunque pauperior opera suppleat, quantum per comparationem patrimonij ei deest.ff.pro socio.

Facultates suspecta.

Æque facultates.

Homo mediocrium facultatum, qui patrimonium nec pingue,nec tenue habeat, l. cum & forte mediocrium facultatum ff.de actio empti.

Homo mediocrium facultatum.

Pro modo facultatum, id est secundum quantitatem bonorum, vulgo *selon les biens,* dos constitui debet, & pro dignitate natalium viri.l.quæro.& seq.& l.cum post.§.gener.& seq. ff.de iure dotium.

Pro modo facultatum.

Aliquando etiam in singulari facultate pro bonis vsus est Nera. rarò tamen,in l.cum vir.ff.de iure dotium, ibi, si quid debitori ad soluendum facultatis accesserit, periculum ad eam summam,quæ accesserit,crescit.

Facultas in singulari pro bonis aliquãdo.

Condemnare est oppositum absoluere: sed qui condemnate potest,is & absoluendi quoque potestatem habet,l.3. ff.de re indic. vbi scripsi.

Condemnare.

Condemnatio personarum, quæ fit in id quod facere possunt, nõ significat totum,quod habent extorquendum esse,sed vt ipsarum ratio habeatur,ne egeant,l.in condemnatione.ff.de reg.iur.& alibi dicit text. in l.si seruus depositus.ff.de noxal. actio. non enim debet quis cogi vendere res suas vt soluat pecuniam. vide l.nepos.infra eod.

Condemnatio.

Condemnatum accipere debemus eum, qui rite condemnatus sit,vt sententia valeat:cæterum si aliqua ratione sententia nullius momenti sit, dicendum est condemnationis verbum non tenere,l.4.§.condemnatum.ff.de re iudic. Et quamuis Accursius,vt ait Alciat. in huius l.interpretatione,neque cœlum neque terram tetigerit,de Alcia. tamen dici potest etiam, hoc loco multa eum scripsisse, sed ἄνευ νοῦ [illegible],vt ait Iurisconsult.in l.de ætate. §.quod autem.ff.de interrogator. actio. Condemnare pro facere condemnari.l.furti.§.mandat.ff.de his qui not.infam. ibi, si te condemnauero,famosum facio.

Condemnatum.

Vel. Hæc dictio proprie disiungit, & pro aut sumitur, vt in l.triplici. infra eod. Interdum capitur pro &,vt hic, & in l. vinculorum appellatione vel priuata, vel publica vincula significantur. infra eod.& tunc regulariter quando vtrunque est necessarium. glo.in cap.2.de confessis, in 6. vbi docto.

Vel disiungit & pro &, interdum sumitur.

Notate quod quando vel ponitur inter plura, regulariter alternatiue capitur,& alterum sufficit, l. si heredi plures.ff.de conditionibus institutionum. Nisi illa duo diuersa nomina essent eadem quo ad effectum,vt in rubr.C.vbi causæ fiscales,l.cum aliquid.nam tunc exponitur pro id est, vt decidit Romanus in l.supra iter. §.officium. ff. de aqua pluuia ar.& nisi esset eadem ratio,gl.in cle.sæpe. in verbo & figura.in fin.eod.tit.quam ibi docto.probant.

Vel quando alternatiue capiatur.

Vel inter personas. l.penult. C. eod. Si autem vni tantum iungatur,pro etiam accipitur.gloss.in l.proinde.§.penult. ff. de stipul. seruor. quam probat Bart. in d.l. supra iter. §.officium.in fin. de aqua plu.arcenda, Carolus Ruinus consil. 99. viso themate. num.11. vol. 2. Vel accipitur pro saltem, quando vnum tantum respicit, vt in l.stipulatus sum.1. §. adhiberi. ff. de fideiussor. vbi glo. & in l. seruorum. in fin. de stat. homi. §.1. de ingenuis. & ibi Angel. & in §.1. quib. ex caus. manu. non licet. in Instit. l. sed etsi l.§.si quis re sua. ff. de petit. hered. videte alia in clem.in plerisque de elect.& quæ dicam in l.sæpe.infra eo.

Vel pro etiam.

Vel pro saltẽ.

Aliquando pro veluti sumitur, vt in l. Vranius. §. plane. ff. de fideiusso. facit l. illicitas. de offic. præsid. l. non omnia. de minor.

VLP. LIBRO VIGESIMOQVINTO
Ad Edictum. Lex xxxviij.

Ostentum Labeo definit, omne contra naturam cuiusque rei genitum, factumque. Duo autem sunt genera ostentorum: vnũ, quotiens quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est: alterum, cum quid prodigiosum videtur, quod Græci φάσμα vocant.

Iurisconsultus hic definit ostentum esse genitum, & factum contra naturam: & vnum quidem quando contra naturam quis nascitur, tribus forte pedibus, aut manibus: alterum quando in eo est quid prodigiosum, vt inferius explicabitur. Et dicitur ostentum ab ostendendo, quod statim futurum aliquid ostendat. Quidam assignant differentiam inter ostẽta, portenta, prodigia, & monstra: nempe: vt portentum sit, quod licet naturale sit, raro tamen se ostendit, & futurum, aliquid cum temporis interuallo denuntiat, cuiusmodi sunt cometæ. Prodigium, quod etsi naturaliter fit, & sæpe euenit, aliquid mali tamen semper præsagit: ita dictum quasi porro agendum. Monstrum est, quod contra naturam fit, vt cum quid nascitur membris alterius generis. Iuriscon. tamẽ omnia vocat ostenta, quod futurum aliquid ostendãt: Græci φάσμα ἀπὸ τοῦ φαίνειν, quod prodigij causa ostendatur, vel τέρας vocant siue τεράστιον: inde τερατεύω, pro mentiri. Græci frequenter accipiunt, quod qui portenta narrant, mentiri hominibus videantur. Plura exempla describit Frideric. Nausea in suo mirabilium lib. 2. cap. 5. & per totum, vbi pulchre hæc elucidat: & Blond. lib. 1.

Ostenta, prodigia, portenta, monstra differunt.

Legis vtilitates.

Ex hoc vtilitates assumi possunt sequentes. Prima est, quod mater succedit monstroso puero, sicut alij integro, quando hoc non euenit culpa matris: vt probat l. quæret. infra eod.

Mater monstroso succedit.

Secunda, non sunt liberi, qui contra formam humani generis diuerso more procreantur, veluti si mulier monstrosum aliquid, aut prodigiosum enixa sit, l. non sunt. ff. de stat. homi.

Occidẽs monstrum an puniatur.

Tertia sequitur vtilitas, quod occidens monstrum, formam hominis non habens, sed potius formam animalis, eo quod non præsumitur habere animam, non punitur l. Cornelia de sicariis: diuersum est, si faciem hominis haberet, tunc perinde est, ac si formosum quis occidisset, licet claudus esset, vel vno pede careret, & eadem pœna punietur, vt Bald. Aret. & Imol. docent in l. quod dicitur. ff. de liber. & posthu. & Angel. in tracta. de malefic. gl. & ex interuallo. vers. quid autem si hominem. Et iste occidens indiget gratia, sicut si alium hominem integrum occidisset: quia homo erat, & hominem occidit.

An homo syluestris occidi possit.

Derogatur huic sententiæ in homine syluestri, qui inter animalia computatur, licet hominis formam habeat. glo. & docto. in l. omnes populi. ff. de iust. & iure. Ego tamen nollem illum occidere, si non me aggrederetur, quia animam habet sicut & nos, occidens tamen quo ad forum seculare non punietur. Et alios multos casus, in quibus occisor non punitur pœna legis Corneliæ de sicariis, scribit Iacob. Boleue. olim huius senatus consiliatius in reperi. l. capitalium. §. famosos. ff. de pœnis: quos transcripsit Chassa. in consue. Burgund. in rubric. *des iustices.* §. quinto. glo. *s'il n'a grace.*

Prodigiosi an testamentum rumpant.

Quarta, prodigiosi formam hominis non habentes, testamentum non rumpunt, si prætereantur à patre. l. quod certatum. C. de posthu. here. instit. secus si formam hominis habeant, licet nati sint gibbosi, vel debiles. l. inter cætera. ff. de liber. & posthu. Et dicitur formam hominis non habere, quando plus sapit brutum, quam hominem, & magis opera animalis facit, quam hominis, vtpote mugit, vt bos, vt dicit glo. in d. l. quæreret. infra eod. vel comedit herbas pascendo, vt animalia, nec faciem hominis, sed potius animalis habet.

Hermaphroditus an institui debeat, promoueri & beneficia habere.

Quinta, hermaphroditi licet inter ostenta reputentur, tamen institui debent, & iudicantur secundum sexum, in quo plus incalescunt, l. quæritur. ff. de statu homi. & confiteri vt alij debent, c. omnis vtriusque sexus. vbi scripsi, de pœnitent. & remissio. Et beneficia habere etiam absque dispensatione possunt, atque promoueri, si virum incalescant, & cœlibes sint in fœmineo sexu. Hostiens. in summa de corpore vitiatis. §. fin. Superflua enim non vitiant, l. testamenta. C. de testam.

Monstrum an baptizari possit.

Sexta, monstrum figuram hominis habens baptisari potest, Card. in cle. vna. §. ad hoc. de summa trinita. & si habeat duo capita & colla, ac pectora, & videatur duas animas habere, bis debet baptisari, teste Archi. in cap. proprie. circa fin. de consecr. dist. 4. vt de puellis Tholosanis historiographi scribunt. Si verò duo corpora, & vnum caput habeat, semel tantum debet baptisari, quia vna est anima, arg. l. si gemina. ff. arb. furt. cæsa. si tamen dubitetur, semel baptisari debet, & postea dici, Si non es baptisatus, ego te baptiso: vel baptisando, Si duæ sint animæ, vtranque baptiso. Et nos vidimus hominem, qui ex pectore suo habebat alterum totum excepto capite: hæc tamen corpora vnam tantum habebant animam. Et sicut monstrum est habere duo capita, ita habere duos episcopatus, vel episcopatum duos episcopos, vt ait cap. quoniam in plerisque. de offi. ordin. Et hodie plura sunt monstra talia in Francia, vt scripsi in praxi benefic.

Monstrosi an alendi sint.

Septima vtilitas est, monstrosi alendi sunt à parentibus, vt alij liberi, arg. l. si quis à liberis. ff. de liberis agnosc. quia non est imputandum eis, quod monstrosi sint. l. maximum vitium. C. de liber. præter. Nec est culpa eius, qui nascitur: vt in simili de naturalibus scribit text. in cap. nasci. 56. distinctio. Et est in Euangelio de cæco nato, quod non peccauit, neque parentes eius, vt sic nasceretur, sed Deus opt. max. interdum eos solet signare, vt manifestentur eius opera in illis: & quandoque aliquos notat, vt ab eis caueamus. nam frequenter pessimi sunt homines natura signati, vt vulgus putat: & solet dicere, ab homine signato libera nos domine: & si sapis, semper caueto, ait Albert. Bru. in tracta. de forma & solennitate actus. rubr. de general. cognitio formæ. §. rerum versi. & hic etiam tamẽ Christianum non est κατὰ τὴν ὄψιν iudicare.

Cauendũ ab homine signato.

Prodigiosi an promoueri possint.

Octaua, prodigiosi promoueri non possunt, ca. qui in aliquo. 51. distinctio. Idem si sit deformis, vtpote gibbosus, vel vno oculo carens, cap. 1. dist. 9. Claudus tamen, si sustinere se valet, & duos pedes habet, ex cõsuetudine sine dispensatione promouetur, teste Hostiensi in summa de corpore vitia. §. fina. Is ergo qui habet deformitatem in magnis membris, vt manum aridam, vel membra decoris non habet, vtpote nasum, qui est scandalo, tunc prohibetur promoueri, cap. 2. de cleric. ægrotante. Et in summa tenendum est, quod parua deformitas, quæ non tendit ad scandalum, non prohibet aliquem ab ordinibus, vtpote si habet oculum altero maiorem, vel strabo sit, vel maculam in oculo habeat, quia tunc non est in redhibitione, l. qui clauum. ff. de ædilitio edicto. Et idem si sex habeat digitos, l. idem Offilius. §. 1. ibid. Secus si illa magna deformitas sit apparens, & adferat scandalum: quod arbitrio episcopi promouentis relinquitur. Anto. Butri. in d. cap. 2. de corpo. vitiat. vnde si non sit defectus apparens, promoueri potest: vtpote quia est castratus, nec tenetur carnem illam vel puluerem seruare, vt vulgares dicunt. glo. in c. eunnuchus. 55. distinctio. quod est verum, si alius castrauerit illum, secus si ipsemet se castrauerit, quod rarum est, tunc non debet promoueri, quia est sui homicida, cap. si quis absciderit. 65. distinctio. dixi in l. spadonum. infra eod. & abunde in praxi benefic. in 3. parte, titul. de dispensat. cum corpore vitia.

Quæ deformitas prohibet ab ordinibus.

Castratus an possit promoueri.

Mõstrosus an in feudo succedat.

Nona, monstrosus, qui domino seruire non valet, feudum

feudum habere non potest, nec in illo succedere, cap. vnico. & ibi not. an mutus vel alias imperf. feud. ret. in Francia tamen seruiendo per substitutum non auferretur feudum ipsi prodigioso.

An monstroso possit nomen imponi. Decima, monstroso non potest imponi nomen, si figuram hominis non habeat, & si non baptisetur: si verò baptisetur, & forte hermaphroditus fuerit, debet imponi nomen secundum sexum dominantem incalescentem, ac maiorem, l. quæritur. ff. de stat. hom. Bald. in l. vlt. in fin. C. de suis & legit. hered. Si vtérque æqualis fuerit, nomẽ viri imponetur, quia verisimile est, quod in illo erit potentior, & fortior, ac nobilitate sexus inspecta melior.

Deus diramst̄ris ostendit. Vndecima, Deus opt. max. portentis & prodigiis soler, cum aliquid diri imminet, vel aduersi, ostendere, & signis promonstrare cœlestibus. Nam apud Romanos canem loquutum fuisse, serpentem latrasse, ante Tarquinium expulsum authores referunt, Gallis etiam Senonensibus ad vrbem aduentantibus in noua via auditam fuisse vocem, quæ Gallos properare diceret: sic & Magalonæ, dum Turcæ templum illud inuadere vellent, tempore missæ iuuenis cum epistolam inciperet, ter dixisse fertur, hostes illic esse, & licet semel & iterum grauiter obiurgaretur, non destitit tamen, quin tertiò diuino afflatu impulsus, eadem verba protulerit, vulgari patriæ sermone, *les ennemis sont aquy:* atque ita illos, ad quos Deus, vt Turcis resisterent, per os pueri loquebatur, commonuit. Et de his monstris Alex. ab Alexand. lib. genial. 3. c. 15. & c. 31. scribit abunde, & Euseub. in histor. eccles. lib. 2. cap. 8. quæ habuit à Iosepho lib. 7. cap. 12. de bello Iudaico: ac Bened. in repet. cap. Raynutius. in verb. quæ filium. de testa. Et quæ præsagiant commetæ, his versibus inuenies:

Ventorum quoque certa dabunt tibi signa cometæ,
Illi etiam belli motus, ferâque arma minantur,
Magnorum & clades populorum, & funera Regum,
Vt cum seu cæli occasum, seu solis ad ortum
Extulerint caput infelix, & crine minaci
Horrendum late implerint terroribus vrbes:
Si steterint, certóque loco vestigia figent,
Finitimi bello inuadent, ciuiliaque arma
Fœdabunt sauas cognato sanguine dextras:
Sin ortum tendant versus, peregrina moueri
Bella suis, hostémque externis adfore ab oris.

Duodecima, vt ex glo. patet, si mulier tempore conceptionis cogitauerit ad aliquam rem, an partus fiat ei rei similis, dicetur in l. quæreret. infra eod. ex qua quod hic deest supplebitis.

Ostendere pro demonstrare. Ostentum ab ostendendo dicitur, vt supra dictum est. Et ostendere pro demonstrare, l. Titius. 2. ff. de actio. empt. vbi in principio dicit demonstrauit, postea ostendit. l. inde Neratius. in fin. ad legem Aquil. Et qualitas incalescentis sexus ostendit. l. repetundarum. in fin. ff. de testib. Vtilitas huius tituli non eget commendatione: ipsa enim se ostendit, l. 1. ff. de in integrum restitutione.

Ostendere pro probare. Ostendere, probare, l. qui se litis. ff. de probatio. qui se liti obtulit, cum rem non possideret, condemnabitur, nisi euidentissimis probationibus possit ostendere actorem, ab initio litis scire eum non possidere. l. Imperatores. de seruit. rusticor. præd. sed ibi pro demonstrare capi potest. l. si. de accusa. l. 3. §. 1. ad exhibendum. ibi, qui ad exhibendum agit, non vtique dominum se dicit, nec debet ostendere, cum multæ sint causæ ad exhibendum agendi.

Res ostensæ. Si res ostensæ sint hospiti, quæ erant in cista, ad singulas res agendum erit, l. 1. §. si cista. ff. depositi. l. 2. de fide instrum. Ostenditur voluntas, l. cum empto. 2. ff. de rescind. vendit.

Ostentator. Ostentatio. Inde Ostentator, pro eo qui effusissime se ostendit, & iactator. Ostentatio, iactantia, ipsa effusa demonstratio, l. 3. in fin. ibi, non potest commodari id, quod vsu consumitur, nisi forte ad pompam & ostentationem quis accipiat. ff. commoda. & l. seq. cui dedi nouum intellectum, vt in interpretationibus meis est videre.

Ostensiones militū faciende. Ostensiones etiam vulgo dicuntur *monstres,* quas milites faciunt, & tunc debent solutiones recipere: & si tunc recipere nolint, quod recusare non solent, postea petere non poterunt, l. fortissimi. vbi Barba. & Rebuffus, C. de eroga. milit. anno. lib. 10. & l. nulli. ibidem. Et has ostensiones libenter faciunt: possunt etiam compelli, vt testatur Lucas in l. fin. C. de re milit. lib. 12. scripsi in arbore feud. & in ordin. Reg.

Definit, de hoc verbo scripsi in l. 1. supra eod.

Contra naturam. Quod hic dicit contra naturam, in l. non sunt liberi. ff. de stat. hom. dicit contra formam humani generis conuerso more ostenta seu monstra procreari. Alibi tamen est in rubr. vt non luxurientur homines contra naturam. in authent. collat. 6. De hac dictione contra dicetur in l. cum in testamento. infra eod. De natura scripsi in l. creditores. supra eod.

Genitum factúmque. & sic antequam sit ostentum, requiritur quod sit genitum, secundò quod sit factum, & in rerum natura productum, per istum text. aliàs nõ esset ostentum, quia non se ostenderet.

Genera pro speciebus. *Genera*, duo genera, id est species, de quo plura scribam in l. tigni. infra eod.

Quoties, numeralis dictio. *Quoties*, numeralis dictio est, & significat (vt vulgus dicit) quot vicibus, & Gallice dicimus *combien de foys:* & hoc quando sola est, l. 3. ibi, quoties quis c. minutus erit, do, lego. ff. quib. mod. vsusfr. amitta. Quandoque coniuncta est cum dictione toties tacite, licet non sit expresse, & regulariter, vt hic, & l. quoties vitiose cautum est, pro non cauto habendum est. ff. qui satisd. cogan. l. sed & si. §. quoties. ex quib. caus. maior. l. quoties. de seruit. in vtraque.

Toties quoties. Quandoque & frequentius est religiosa dictio, id est comitata instar religiosorum suo comite toties, & tunc iunctæ significant vulgo, *toutes quantes foys*, l. liberorum. infra eod. l. 2. § ignominiosa autem missio toties est, quoties is, qui mittit, addidit nominatim ignominiæ causa se mittere. de his qui notant. infam. l. quæ de inofficioso testamento. ff. de inoff. testam. l. si filiusfam. si cert. pet. vnde si quis promiserit sistere reum toties quoties requisitus fuerit, vltra bis tenetur, etiam post sententiam, per text. in l. quod si nolit. §. si quid ita. versic. si verò conuenerit. ff. de ædilit. edict.

Quotiescunque. Item significat quotiescunque, quod toties quoties, l. si tibi decem. §. de pignore iure honorario nascitur ex pacto actio, tollitur autem per exceptionem, quotiescunque paciscor ne petam. ff. de pact. l. sed & si. in fin. ibi, & generaliter quotiescunque quis ex necessitate non ex voluntate abfuit, dici oportet ei subueniendum. ex quib. caus. maior.

Si quis promiserit reuendere toties quoties an teneatur post triginta annos. Et effectus istarum dictionum est, quod si quis promiserit reuendere toties quoties, vt in l. 2. C. de pact. inter empt. & vendito. non tenetur tamen reuendere post triginta annos Iaso. in l. petens. C. de pact. & plene dixi in d. l. vnica. C. de senten. quæ pro eo quod interest. Si quis tamẽ promiserit vendere quoties præscriptio impleta fuerit, tunc post triginta annos venire poterit. per text. singu. in l. 3. ff. quib. mod. vsusfr. amitta. Cepola hanc tradit cautelam nume. 65. in multis casibus, quam non vidi seruari in forensi iudicio, nam præscriptioni, quę currit contra negligentes, non possunt partes renuntiare, quod videretur hic fieri. Bart. & docto. in l. nemo. de leg. 1. Cepola caute. 75. cautela est. Ideo difficile est post triginta annos succurri, cum ista clam etiam censeatur esse præscripta, & illi renuntiatum, si ita triginta annos pars non petierit, l. omnes. & l. sicut. C. de præscriptio. trig. vel quadrag. anno. Alibi forte examinabitur abundantius, & scripsi in interpret. l. vnic. in 1. not. C. de sentent. quæ pro eo quod interest.

Nascitur, elucidatum fuit hoc verbum in l. sylua. supra eodem.

Forte, fors, & forsitã dubitationis nota aliquando assertiones. *Forte*, dubitationis nota est hic, & in l. vrbana prædia. & l. absentem. infra eod. Et per verbum forte respondent sæpe periti. gl. in l. si duo. ff. de arbit. Idem in verbo fortassis, l. carbonum. infra eo. l. 4. §. si quis nesciat. ff. de iur. & facti ignor. & l. lege Iulia. 2. ff. de ritu nuptia. Idem in verbo forsitan, l. Gallus. §. forsitan. ff. de liber. & posthu. Interdum

istæ

istæ dictiones assertionem significant: vt si dicatur, Confeximus tibi talem ecclesiam, quæ forte vel fortassis ecclesia parochialis existit: mens Papæ est, vt illam velit conferre, siue sit ecclesia parochialis, siue non, vt scripsi in gloss. concord. in forma manda. in verbo dispensationum: in fin. & in praxi benefic. in bulla dispensat. in 2. parte.

Pes pro membro.

Pedibus. Hic accipitur pes pro membro hominis, & est inferior pars illius, gloss. in rubr. C. de peda. iudicib. l. si fugitiui. ibi, aut pede amputato debilitentur. de seruis fugit. Vnde si quis malitiose clericum pede percusserit, est excommunicatus, sicut si manibus, per text. in cap. si quis suadente. vbi post glo. scripsi, 17. quæst. 4. De his qui pedibus scripserunt, & ligna consciderunt, ac fila neuere, scribit Cælius lib. 3. cap. 44.

Pes pro spatio 15. digitorum.

Pes est etiam spatium quindecim digitorum, scripsi in l. 3. supra eod. Et via constitui vel latior octo pedibus, vel angustior potest, l. viæ. ff. de serui. rustic. prædio. l. quinque pedum. C. finium regundor. l. fin. ff. illo tit.

Pes etiam, vt notum est grammaticis, est in carminibus, vt dactylus, & spondæus: docet Lucas de Penna in l. podagræ. C. qui morbo se excus. lib. 10. post grammaticos.

Pedes ire. Expensa pro equo nō taxāda rustico.

Pedes ire, est iter suis pedibus facere, non equo, vel curru, vel vehiculo: vnde dicit gl. in l. idemque. §. idem Labeo. ff. manda. quod si rusticus velit, vt sibi taxentur expensæ, quia eques iuit ad iudicem, nō eidem taxari debebunt pro equo, quia pedes incedere debet, nisi fuerit senex, vel valetudine detētus. iter enim est, quo quis vel pedes vel eques commeare potest, l. inter actum. ff. de seruituti. rusti. prædio.

Pedestre iter.

Inde pedestre iter, quo quis potest sic commeare, ad differentiam itineris nauigij. vel dicitur pedestre, per quod pedites ire solent, l. 1. §. si pedestre iter impediatur, nō ideo minus iter nauigij deterius fit. ff. de fluminib.

Pedaneus iudex quis dicatur, & vnde.

Pedaneus iudex, qui prætori in consilio erat, & ad pedes tribunalis assidebat, sicut cancellarius ad Regis Franciæ pedes, si ex eius delegatione causas cognoscebat leuiores, teste Alciato in l. penult. C. de pact. Etiam pedaneus dicitur minor iudex, qui minores causas iudicabat, eo fortè dictus, quod pedibus, nō curru, vel equo ad forum proficiscebatur, vt doct. in rubr. C. de ped. iud. interpretantur, facit. text. l. 1. §. item senatusconsulto etiam apud iudices pedaneos postulare prohibetur calumniæ publici iudicij damnatus. ff. de postul.

Pedamentū.

Pedamentum est vitis sustentaculum, & fulcimentum: Galli *eschalats* vocant. Inde pedaras vites vocat Cato de re rustic. vide in l. pali. infra eod. facit l. 1. de tigno iniuncto. est in ord. Reg. rub. *que les eschalats ne se feront de quartier de chesne*. Latini vocant ridicus, in l. is qui, §. si quis. ff. quod vi aut clam.

Pedules fasciæ.

Pedules fasciæ sunt tegumenta, siue calciamenta, quibus crura cum calceis cooperiuntur, & Galli vocant *tricouses* seu *Guestres*, & rustici vtuntur in patria Occitana, maxime quando fodiunt vineas, ne terra ingrediatur intra calceos: de quibus loquitur Iurisconsultus in l. argumento. §. 1. ff. de auro & argen. lega. ibi, fasciæ crurales pedulésque, & pilei vestis loco sunt: quia corporis partē vestiunt,

Crurales fasciæ.

crurales à cruribus, pedules à pedibus dicuntur, quod crura & pedes vestiant. Alij crinales, quod crines vestiant, vt Catell. Cotta in 2. parte memora. in verbo fasciæ: sed primæ sententiæ hæreremus.

Pediculi.

Pediculi dicuntur sustentacula quædam, tribus forte pedibus, vel quatuor facta, supra quæ veteres lances apponere solebant in mensa, ne lances mappam fœdarent, l. pediculis argenteis. ff. de auro & argento lega. loco quorum hodie Parisienses vti orbibus vimineis solent, quos *chapelets* vocant. Ea etiam, quibus pira, poma, & huiusmodi fructus sustinētur, pediculos vocamus: atque vermes capitis, quod legere est maxime apud Plin. natur. histo. li. 22. c. 23.

Aut, disiunctiua.

Aut, disiunctiua est dictio, ad veritatem cuius sufficit alteram partem esse veram. l. si heredi plures. ff. de conditio. instit. & quæ dixi de dictione vel in l. proxima supra, & de alternatiua in l. sæpe. infra eod. habent etiam locum in hac dictione.

Alia parte corporis, putà cum sex digitis, vt scribitur 2. Reg. 21. de homine qui fuit vir excelsus, senos in manibus pedibúsque digitos habens, id est 24. & erat de origine Arapha in Gets.

Corporū tria genera. Ἡνωμένον.

Corporis. Corporum tria sunt genera, vnum quod vno continetur spiritu, & Græce ἡνωμένον vocatur ἢ συμφυὲς, vt homo, lignum, lapis & similia, l. rerum mixtura. ff. de vsucapio. & de statua dicit Iurisc. quod tota statua vno spiritu continetur, l. in rem. §. item quæcunque. ff. de rei vindic. glo. exponit in d. l. rerum, vno spiritu, pro elementatione, seu compagine, id est vna structura. & Catellia. Cotta in 2. parte memora. dicit vocari φυσικὸν, de quo loquitur Iurisconsultus in l. 2. in fi. ibi, in corpus aliqua coërcitio pœna est. ff. de public. iudic. l. si quis. de iurisd. omn. iud. l. 1. §. illud. de muner. Et corpora mortuorum dici possunt, licet cadauera propriè vocentur. l. 1. & per totum. ff. de cadauer. punito. & l. 2. §. sepulchrum. de religios. & l. 1. §. illud. ibi, cum corporibus. de munerib. & quidam dicunt corpora eorum, qui aliquid strenuè egerunt, cadauera eorum, qui nihil.

Συνημμένον.

Alterum, quod ex contingentibus se, hoc est ex pluribus inter se cohærentibus constat, quod συνημμένον Græci vocant: sed ibi Cælius legit συναπτόμενον à συνάπτω, quod coniugo significat, & cohæreo, quia ista simul coherent, & cohæreo, quia ista simul coherent, vt ædificium, nauis, armarium.

Ex distantibus.

Tertium, quod ex distantibus constat, vt corpora plura non soluta, sed vni nomini subiecta, veluti populus, legio, grex, familia, d. l. rerum. Et quamuis illic Iurisconsul. omittat quomodo Græcè vocetur, poteris dicere vocari ἐκ διεστώτων, ex disiunctis, vt classis, exercitus, & alia superius expressa, de quibus idem Cælius lib. antiqua. lectio. 15. cap. 23. licet lib. 1. c. 26. quinque genera corporum scribat. De hoc loquitur Iurisc. in rubr. de colleg. illicit. & in l. 1. & per totum, quod cuiusque vniuersita. not. & l. sed etsi hac. §. qui manumittitur. in fin. cum l. seq. de fideicommissa. libert. l. metum. §. animaduertendum. quod metus causa. & in l. tigni. §. item municipes. ad exhibend. l. iusiurandum & ad. §. 1. de iureiur. & aliis in centū locis, quos, ne stomachum vobis moueam, prætermitto.

Corpus pro substantia. Pro corporali re.

Et sic corpus interdum accipitur pro substantia, vt in l. mulieris. supra eod. ibi, quarum corpus manet. & ibi dixi. Interdum pro re corporali, ad differentiam iurium, vt in l. plus est in restitutione. l. vsura. l. pecuniæ. & l. vlt. infra eo. l. qui heredis. de condictio. indeb. l. qua ratione. §. 1. de acq. rer. dom. l. nuper de legat. 3. l. si ipsa. quod metus causa. l. nam & si parentibus. de inoff. testam. l. hereditas. de petitione hereditatis. ibi, sine vllo corpore, id est sine vlla re corporali. l. fundus. in fin. famil. ercisc. & sic sæpissime in iure accipitur.

Pro humano corpore.

Aliquando pro humano corpore, quod physicum dialectici vocant, de quo hic text. loquitur, & in l. fin. de his qui notant. infam. l. 1. §. remouet. de postulando, l. victus. cum l. seq. & l. inter. §. verum. & l. Massurius. & l. in lege Censuria. & l. potestatis. cum l. seq. isto tit. Et huic corpori

Animæ & corpori quid conducat.

conducit bona habitudo, & formæ dignitas, aut vires, & bona valetudo: animo verò sapientia, prudentia, temperantia, iustitia: his autem vtrisque pecuniæ, & amici, vt docet Aristo. in fin. rheto. Scripsi de corpore mystico in rub. de conclusio. Lateranensis concilij in concorda. Franciæ.

Corpus liberum.

Inde dicimus corpus liberum non recipere æstimationem, l. 3. ff. si quadrup. paup. fecisse dica. Quandoque corpus dicitur pro opere aliquo, vt corpus iuris, corpus Homeri, l. librorum. §. si cui. & §. seq. ff. de legat. 3.

Corporalia.

Corporalia dicuntur, quæ corpus habent: ob id tangi, videri, & palpari possunt: & sic intelligitur rub. de reb. corpora. in Inst. & per iudicium communi diuidundo corporalium rerū fit diuisio, l. 4. ff. commun. diuid. Incorporalia,

Incorporalia.

quæ sine corpore sunt: ideo nec tāgi, palpari, videriq; possunt, vt seruitutes, actiones, & similia: ob id traditionem, & vsucapionē non recipiūt, l. seruus. §. incorporales. ff. de acquir. rer. dom. quia nec possideri possunt. l. 3. ff. de acq. poss.

Corpora

Corporaliter dare. Corporaliter dare, est ipsam rem præstare, ac tradere, l. 1. §. per seruum corporaliter pignori datum. ff. de acq. possess. & tenere corporaliter l. 1. C. commu. de vsucap.

Corporalis possessio. Corporalis possessio, est rei corporalis detentio, & ad differentiam incorporalis, & eius quæ animo acquiritur, de qua in l. 3. & l. quemadmodum. ff. de acq. possess. & in l. debitor. §. soluta pecunia creditor possessionē pignoris, quæ corporalis apud eum fuerat, restituere debet. ff. de pign. actio. quæ etiam naturalis vocatur in l. 1. per docto. ff. de acq. possess. licet Bart. alio modo corporalem ibi intelligat: scripsi in 3. tomo commenta. ad constit. Reg. Gallicas, tit. de mater. possess. in præfa.

Corporatus. Corporatus dicitur, qui in corpore aliquo scriptus est, glo. in l. vna. C. de priuil. corpora. lib. 11. vel corporati, id est decutiones illius terræ. gl. in l. vna. C. de Alexan. primat. lib. 11. Ego verò dicerem corporatos dici, qui eiusdem sunt corporis, seu collegij. hoc probat etiam rub. de suar. & susceptoribus vini, & cæteris corporatis. ibidem, lib. 11. vnde qui est de corpore lanionum vel suariorum, dicitur corporatus.

Corpore vitiati. Corpore vitiati dicuntur, qui membris mutilati, vel capti sunt, vt claudus, cæcus, surdus, & cæteri id genus, & de his habetur in rubr. de corpor. vitia. & an possint promoueri, dixi superius in vtilitatibus huius legis, & in praxi benef. in dispensat. eum corpore vitiatis.

Alterum de duobus, aliud de pluribus. *Alterum.* Ex hoc text. colligite, quòd Alterum de duobus dicitur, Aliud verò de tribus, aut pluribus. Ideo hic vsus est voce alia, quando locutus est de parte corporis, cum plures sint corporis partes, & membra, vt apud medicos & Galenum de vsu partium constat. imitatur Iurisc. in l. etiam. 1. infra eod.

Alterum pro secundo. Alterum interdum significat secundo, vt in l. munus. 1. supra eod. & l. habere. infra eod. & in l. in lege Censoria. ac l. seq. infra eod. Aliquando seruat significationem pro eo, quod Gallice dicimus, *l'autre*, & sæpius vnum ex duobus significat. quod demonstrat l. hæc verba ille aut ille. ibi, quorum posito altero necesse est tolli alterum. Aliquando ponitur pro dictione alius, vt in l. qui venenum. ibi, vnde ad ectione alterius nominis distinctio fit. infra eo. videte quæ scripsi in §. si quis verò. in gl. ad alium. de colla. in concorda. & in l. etiam mulier. infra eo.

Videri, quid denotat. *Videtur.* Notanda est Iurisc. phrasis in hoc verbo, vt sæpius in affirmatione dicat, videndūm est, & an integram actionem ex empto dominus habeat, licet alio modo non respondeat: sed tunc videtur sententiam suam affirmatiue exprimere, si affirmatiue loquatur: si negatiue, negare videtur: quod probatur in l. cum fundus. §. 1. ff. si cert. petat. & in l. videamus. de ædil. edict. ac in l. triplici. ibi, videamus autem. infra eod ac l. habere licere. de euict. l. nos videamus. loca. & rhetores hanc figuram aposiopesim, id est reticentiam vocant.

Quando Iurisconsul. videatur decidere per hoc verbū videamus. Aliquando etiam prolato hoc verbo sententiam suam exprimit, & tunc maxime, si dictio quemadmodum, vel quomodo, vel vtrum, vel alia interrogatio fit, l. 1. §. si pecuniæ. 2. ff. depositi. l. 1. §. 1. pro dote.

Idem si interrogatio sit duplex, vel multiplex: videndum est an caueri debeat, an verò non, l. 4. §. illud videamus. & §. illud videndum. ff. de fideicom. liberta. l. videamus. quod met. causa. l. videamus. loca. Vel quando referuntur duæ opiniones, l. si quis locuples. ff. de ma. testa. Et alius quando Iurisconsulto visum est, per l. decem. ff. de fideic. liberta. & in l. si hereditas. in fin. de statu liber. l. in personam. de pactis, l. postquam. de petit. hered. l. Iulianus. de rei vendicat. Aliquando Iurisconsultus decidit his verbis, visum est agere posse, l. Quintus. in fin. ff. ad legem Aquil. Visus teneri, in l. ita vulneratus. in principio. ff. ad legē Aquil. l. si quis ingenuā. de captiuis. Æquum prætori visum est, l. 1. ff. de institto. actio. l. 1. quorum leg. Videamus, id est perspiciamus, disquiramus, tractemus, l. pronuntiatio. §. 1. infra eod. l. 1. ff. de interdictis, ibi, videamus de quibus rebus interdicta competant, l. videamus. de in litē iurand. l. videamus. de vsur. l. Gallus. §. nunc de lege Velleia videamus. de liber. & posthu. l. si vt certo. §. nūc videndū. ff. commoda. & hoc facit Iurisc. interdum, vt reddat lectorem beneuolum & attentum, sicut facit orator auditorem.

Videtur, pro conspicitur, vt hic, & l. si quis in seruitute. ff. de furtis. ibi, etiam si vidisti. & ibi, si cum vidisses: & hic visus pro omni interdum certitudine accipitur, l. testium. C. de testib. abunde scripsi in tracta. de reproba. & excusa. testium. in verbo sensus corporis.

Videtur etiam capitur pro eo, quod Gallice dicimus *semble*. sic scribunt consilia Parisiens. ex tempore facta, quæ si matura deliberatione fierent, dicerent sic, de tunc est dicendum. & verbum videtur *vale poco*, sed dubito *niente*, vt Itali dicunt.

Videtur interdum fictionem denotat, & notat arbitriū boni viri. Interdum notat fictionem, l. 1. de eo quod certo loco. l. fin. ibidem. l. scriptus. §. 1. de religio. l. si remunerandi. §. pen. manda. dixi in tracta. meo de fictio. post docto. in l. si is qui. ff. de vsucapio. Et notat arbitrium boni viri. Bart. in extrauagant. ad reprimendum. in verbo videbitur. & Ias. in §. in bonæfidei. nu. 16. de actio. in Instit. l. si sic. de legat. 1. Tamen interdum ad vberiorem elucidationem dicitur, quodammodo videor experiri, & causa dubitationis tollendæ, l. seruus. circa fin. ff. de in rem verso.

Videtur, id est videri poterit, exponit Iurisconsultus in l. Labeo. ff. de statulib.

Videtur interdum veritatē significat, & decisionem. Videtur veritatem interdum significat, quandoque & decisionem, vt in §. rem amisisse videtur. l. Labeo. 1. supra eo. & l. 5. ibi, magis est vt iniuria fecisse videatur. ad legem Aquiliam. & naturaliter possidere videtur is, qui vsumfructum habet. de acquir. eod. & l. fin. de eo quod certo loco. in fin. l. si pro patre. §. in rem. de in rem verso. Alia nunc addere de hoc verbo nobis scriptu digna minime visa sunt: ob id nec latius extendere libuit.

PAVL. LIB. QVINQVAGESIMOtertio ad Edictum. Lex xxxix.

Subsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est. nam veteres subsignationis verbo pro subscriptione vti solebant.

Hæc lex quatuor partes habet, prout quatuor dicta continet. Secunda ibi, bona. Tertia ibi, attestari. Quarta ibi, incertus. Prima pars dictum ponit cum ratione.

Subsignare tribus capitur modis. Pro subscribere. Pro sigillare. Præsupposito intellectu gloss. quod subsignare tribus modis accipiatur, primò pro subscriptione. vt hic: gl. allegat l. si non subscripsisti, id est signasti, exponit. C. de admin. tuto. & ibi subscribere, & signare pro vno accipiuntur: sed hic est subsignare, & subscribere. Secūdò pro sigillare, l. ad testium. §. si quis. ff. de testa. sed ibi loquitur de verbo signauerit, non de verbo subsignauerit: sed de composito idem forte potest dici, quod de simplici, per d. l. si non subscripsisti. Tertiò pro obligari, l. semper. § conductores. ff. de iure immun. l. fin. §. defensionem. C. de administr. tuto. glo. hic, quam docto. sequuntur.

Pro obligare. Itaque ex text. iuncta glo. colligitur, quod subsignare & subscribere idem significant. Ex quo infertur, quod tantum operatur subscriptio, quantum scriptura, & tantum est subscribere chirographo, siue subsignare, quantū scribere totum chirographum sine subscriptione, Et sicut obligatur quis scribendo, vt rub. de litera. oblig. in Instit. & in l. fideiussor. 2. §. pater. ff. de pign. ibi, cum neque consensum suum accommodauerit patri, aut signo suo, aut alia scriptura, &c. ita & subscribendo, l. sicut. §. non videtur. ibi, sed si subscripserit forte in tabulis emptionis, consensisse videtur. ff. quib. mod. pignus vel hypothec. soluit. l. si ego. § dotis. ibi, vt is subscribat, quasi res acceperit. ff. de iure dotium. c. si quis presbyterum. cum glo. de reb. eccl. non alie. Ideo si ex statuto, vel consuetudine scriptura priuata manu alicuius habeat executionem paratam, habebit etiam locum in scriptura à tertio facta, dummodo fuerit à parte subscripta. Alex. & alij in l. si ita stipulatus. §. Chrysogonus. ff. de verb. obli. facit l. diuus. §. subscribere. & §. plane.

Subscriptio an obliget, sicut scriptura.

& §.plane.ff.de fals. Alex.consil.147.ponderatis.col.2.in 2. vol. & sic habet locum etiam subscribente. authent. contra qui propriam.C.de non numerata pecu. quæ loquitur in negante scripturam à se subscriptam, secundum Bald.in d.auth.licet Salic.teneat ibi contra. Sed Bald.opinionē veriorem dicit Angel.in §.idem iuris. col.17. Instit. de exceptio. Cui subscribo, quia tantū operatur subscriptio, quantum scriptura, vt dictum superius & probatum fuit.

Tenetur, quis recognoscere subscriptionē sicut chirographum.

Item sicut ex ordinatione Regia art.92. de publica. anno 1539. quæ est in rub. de chirogr.recognitio.art.1. tenetur quis recognoscere scripturam à se scriptam coram illo iudice, corā quo inuentus fuit: ita tenetur subscriptionem suam, qua recognita idem est, ac si totum recognouisset, vt scripsi in tracta.de chirographo.recognitio. art.1. in 1. tom.commenta.ad constit.Reg Gallic.

Subscribens se vt testis, vel notarius an teneatur.

Limitatur quando subscriberet se vt testis, vel vt notarius, quia tunc vt robur instrumento detur fit subscriptio, & non vt executionem habeat contra subscribentem. l. Caius.ff.de pign.actio.l.Titia.§.Lucia.ff.de legat.2.Bart.in l.sicut.§.non videtur.ff.quib.mod.pign.vel hypoth. sol.& in l.quæ dotis.solu.matr.text.in c.ex literis. de transac. faceret tamen fidem scriptura contra notarium, vel testem, si aliquid esset contra eos, quod ipsi approbassent.

Subscribens antequam legat, an approbare videatur.

Secundò quando subscribit se scripturæ, antequam eam vidisset, vel legisset, tunc eam approbare non videtur. text.& ibi Bald.in l.fi.C.plus valere quod agit. Nam actus agentium non operantur vltra eorum intentionem, l.non omnis.ff.si cert.petat, Vnde si in consilio, quod antequam legatur, solet subscribi, quidam apposuerit clausulam obligatoriam, non adstringentur subscribentes, vt Socin. scribit in tracta. fallentia.in regula 385.subscribens. Si tamen quis cautus, vt nunquam subscribat, nisi prius legerit, ne incidat in processus, quia oportet probare, quod non legerit, esset tamen præsumptio pro eo, qui subscripsit, si illa clausula obligatoria esset in medio, & principio, & in fine erat materia consilij.

Tertio derogatur, quando scriptura requireretur pro forma. Aret. in d §.Chrysogonus per illum text. Ias. in l. emptor §.Lucius.ff.de pact. Alber. Brun. in tracta de forma & solen.actus, rub.ex quibus consistit forma & solen. vers.item quæro an subscribens. Sed cum est subscriptio, non potest negari, quin sit scriptura debitoris. Alias limitationes tradit Socin. in tract. fallentia. reg.385. subscribens.& Fel.in c. quoniam. col.19. de probatio. & ego ipse in d. tract. de chirog. recognitio. in const. Reg. in 1. tom.abunde tractaui.

Propter quas causas subscriptio fiat.

Ex quibus causis apponatur subscriptio? Responde, interdum apponitur ratione obligationis, vt quando subscribitur literis obligatoriis, vel chirographo. vt hic, vt dixi in tracta.meo de chirogra.recognitio. in præfatio. in 1. tomo commenta.

Secundò subscribitur aliquando ratione testimonij, vt l.Caius.ff.de pigno.actio. & superius dictum extitit. probat.l.scripturas.C.qui potio.in pigno.habeant.

Tertiò in signum authoritatis, c.cum redemptor.in fin. 12.q.2. Nempe notarius subsignat instrumento, vt robur instrumento & authoritatem illi det. l.hac consultissima. C. de testam. ibi, finem autem testamenti subscriptiones, & signacula testium esse decernimus. Et tutor vel curator instrumento facto per minorem.l.si subscripsisti. C.de admi. tuto.

Quartò in signum consensus, vt in alienatione rei ecclesiasticæ, c.non liceat Papæ.& c.cum redemptor.& cap. sine exceptione.12.q.2. vbi dixi in compendio alienatio. rerum ecclesiæ hinc hodie non requiri subscriptionem.

Quintò concessionis ratione, vel confirmationis, vt in iudice, vel Papa subscribente se supplicationibus sibi factis, videlicet, Concessum vt petitur, vel fiat vt petitur, vt in praxi benefic.plene scripsi in forma signaturæ.facit l.diuus.circa fin.ibi, vtputa chartiaticum quibusdam officialibus inde subscribere, ff.de bon damnato.

Sextò ratione consilij: vt si doctor, vel aduocatus subscribat se cōsilio à se edito: & ideo debet exprimi ad quid apponatur, teste Specul.in tit.de probar.in 2.parte.§.nunc dicendum.vers.apponitur.in verbo subscriptione. gloss.in rub.de authorita.generalis cōcilij, in pragma.sufficit quod ex contentis appareat, cur se subscripserit.

In criminibus an subscriptio fiat.

Praxis.

Septimò apponitur subscriptio in criminibus, ne facile quis prosiliat ad accusationem, cum sciat, multam sibi accusationem non futuram, l.si cui.in princ.ff.de accusa. hodie subscribitur in accusatione falsi, & parum in aliis, nisi iudex hoc præcipiat ex causa: & ita seruat forensis vsus.

Aduocatorum subscriptio cur fiat.

Vltimo subscribitur etiam, vt sciatur cuius sit illa scriptura, & hoc solet fieri in epistolis. l.Nesennius.de negot. gest.ff. & l.Publia. depos. & solent aduocati curiarum supremarum articulis, & aliis scriptis subscribere, vt si qua ab eis perperam scripta sint, puniri possint, & vt scripta recipiantur. fusius in tit.de aduoca. in constit.Reg.

Subscriptio quid.

Subscriptio etiam actus dicitur subscribendi, in l.si cui. in princ.ff.de accusat. Et aliquando pro ipsa scriptura, l.fin. ibi, procurator Seij misit subscriptionem ad argentarium. iuncto vers.ibi, nō propterea quod ea scriptura.ff.de actio. & oblig. vbi subscriptionem postea vocat scripturam. Sic scribere aliquando pro rescribere, in l.1.in princ. ff.quando appel. sit. Et quia solebant Principes his, quæ concedebant, subscribere, ob id iura interdum vocant subscriptionem illam concessionem, & scripturam, qua aliquid concessum est, l.si quis obrepserit.in fin. ibi, subscriptione vti non potest.ff.de fals.quamuis gloss. ibi exponat pro sententia.

Scribere, pro rescribere.

Subscriptio pro concessione scriptura.

Subsignatio.

Subsignationis. Notate quod veteres subsignare pro scribere accipiebant: licet hodie rarò vtamur, sed pro subscribere, vel pro eius simplici signare. Nam signare testamentum est vel subscribendo notare, vel aliud signum imprimere, l.1.ibi, qui testamentum amouerit, signauerit, recitauerit. ff. de fals. l. lege. 1. ibi, sciens dolo malo falsum signauerit, signarive curauerit, ibidem: & signatum testamentum, in l.Lucius.ff.de petit.hered.

Signare pro sigillare.

Signassent pro sigillassent, exponit glo.in l. Paulus.ibi, cætera falsa signassent.ff.de fals.sed potest etiam ibi accipi pro subscribere,

Signare pecuniam forma publica.

Signare pecuniam forma publica, est pecuniæ signum imprimere, *marquer*, l.sacrilegij. 1. §. qui cum in moneta operarentur, extrinsecus sibi signant pecuniam forma publica, vel signatam furantur.ff.ad legem Iuliam pecula. Et is qui suo signo, vel nomine signat pecuniam sine Principis authoritate, dicitur falsam fabricare monetam, in extrauag.prodiens.de crimi.falsi, in extra.Ioan.22.& nota.in c.quanto.de iureiur. Alibi de his scripsi abundantius.

Signare, signū rei imprimere.

Signare est signum rei imprimere, l.si iniuriæ faciendæ gratia, Seia domum absentis debitoris signasset sine authoritate eius, qui concedendi ius, potestatémve habuit, iniuriarum actionem intendi posse responsum est. ff. de iniuriis. Inde prohibitum est in rubr. vt nemi. liceat sine iudi.author.signa rebus imponere alienis. Etsi fuerint apposita, licite detrahantur, vt l.1.ibidem. In forensi tamen iudicio seruatur, vt si quis Regia stemmata, florem forte lilij, in re sua imposita inueniat, non liceat ei detrahere sine iudicis authoritate, propter honorem, & authoritatem Regis: alioqui graui afficeretur pœna. facit l.2. C.de nauib. non excus.lib.11.

Praxis, vt signum Regis demere non liceat.

Signatum. Aliàs. Res signata ab emptore an videatur tradita.

Signatum dolium, indicio vel signo notatum, *signé & marqué* vulgo, l.1.§.si dolium signatū sit ab emptore, Trebatius ait traditum id videri: Labeo contra, quod & verum est. Magis enim, ne summutetur, signari solere, quam vt traditum videatur.ff.de pericu.& commodo rei venditæ. Secus in aliis rebus, vt traditæ videantur si emptor eas signasset, l.quod si neque.ibidem, quam notat Roma.sing. 281.tu scis.& Ias.in l.traditionibus.col.2.de pactis, C. De sacculo signato.in l.1.§ si pecuniam. ff.depositi, & l.si sacculum. ibidem.

Signum pro imagine.

Signū pro imagine capitur in rubr.nemi. licere signum saluato. nostri Iesu Christi humi, vel in silice, vel in marmore, aut insculpere, aut pingere.

Item

Signum pro indicio. Item signum, quoddam iudicium vel ostensio, l. sacrilegij. 1. ibi, is autem qui signum furanti præbuerit, perinde habetur, ac si manifesti furti condemnatus esset. ff. ad legem Iul. pecula. & de signis Regũ loquitur Lucas in l. vna. col. 2. C. de reis postul. lib. 10. Inde Gale. in libro prædictio. de signis, quæ in vultu existunt, sic ait: considerari conuenit in hunc modum, per morbos acutos principio vultum ægroti, sitne similis bene valentibus, potissimum sui: ita enim optimus erit: si vero quam maxime contrarius simili sit exitiosissimus est.

Signum dare. Signum dare, est signis ostendere, l. 1. circa fin. ibi, quive hostibus populi Roma. nuntium, literásve, signúmve dederit. ff. ad leg. Iul. maiest. Per signum cognoscitur signatum, l. stemmata. C. de fabricens. lib. 11.

Signata pecunia. Signata pecunia pro consignata, in l. si soluturus pecuniam tibi iussu tuo signatam, eam apud nummularium, quoad probaretur, deposuerim. ff. de solutio.

Signaculum. Signaculum pro signo capitur, in l. 1. §. si pecunia. 2. depositi. ff. ibi, coram quibus signacula remota sunt: & aliquando diminutiuum est.

Signator. Signare differentiam, id est assignare. Signator qui signat aliquid, l. mulier ibi, signis signatorum. ff. de l. commisso. Signator qui signum testamento imponit, l. si quis ex signatoribus. & l. si quis ab initio. ff. quemad. testam. aperiant. l. 3. §. exhibere. ff. de tabul. exhibend. Vel, vt author est Pedianus, Signator dicitur qui testamẽto, aut aliis instrumentis & contractibus nomen suum subscribebat, vt hodie notarius.

Signatorius. Signatorius quod signat, vel quo ad signandum vtimur, l. signatorius anulus. infra eod.

Signatura. Signatura est scriptura à Papa, vel ab eo cui hoc datum est negotium, signata, in papyro scripta. Et an probet, plene scripsi in praxi benef. in forma signa. in fine.

Sigillum. Sigillum pro deorum atque hominum simulachris capitur, & pro paruis statuis, in l. cætera. §. penult. in fin. ibi, vel singula sigilla adæquata legari posse. ff. de legat. 1. l. quæsitum. §. Papinianus. de fundo instr. l. pediculis aureis adiuncta sigilla ænea, cæteráque omnia quæ ad eandem similitudinem redigi possunt. ff. de auro & argento legato. l. æquissimum. §. sed si ædium. ibi, & sigilla immittere poterit. ff. de vsufr. l. in rem. §. 1. & l. quis. de rei vindic. Nebris. in dictio. ad leges, in verbo sigillum. Sigillum etiam dicitur cera insculpta in instrumentis, text. in l. 1. §. si pecunia. in 2. ibi, sigillis videlicet prius suppressis. ff. depositi, & ca. tertio loco. de probatio. vulgo *seel*, de quo dixi in tract. de literis obligator. in glo. *seel*. artic. 1. tom. 1. in comment. ad constit. Regias. Sigillum est, quo signum imprimimus characteris alicui rei, l. videamus. §. qui vinum. ibi, signatum suo & alterius sigillo. ff. loca. l. si quis. quemadmo. testam. aper.

Quando sigillum amissum est quid agendum, cautela. Et quando amittitur sigillum, cautela est, vt supplicatio iudici detur, vt deinceps non valeant actus illo sigillo signari, vel contractus. Et hoc solet magistratus concedere: sic concessit Senatus, quando sigilla ciuitatis Parisiensis fuere deperdita tempore Belli ducis Burgundiæ, anno 1417. die decima Decembris.

Sigillaria. Sigillaria, vicus Romæ celebris erat, vbi res venales venum exponebantur, ibique vasa præcipua, signáque exquisitæ artis ex ære, argentóque fabrefieri solebant, vnde nomen factum loco, vt notum fere & promulgatum est, & refert Alex. ab Alexan. lib. genia. 3. cap. 4. vt Saturnalia sunt dies festi Saturnalibus addicti, vt per Macrob. lib. Saturna. & in illis festis solebãt amici sigilla & parua signa festum denotantia mittere, hodie solent in pagis signum sancti in die festo amicis dare, & apud Parisienses.

Signinus. Signinus adiectiuum à Signia vrbe Campaniæ: vnde pira Signina dicit Plin. lib. 15. c. 15. & vina Signina Martial. & opus Signinum idem Plin. lib. 35. cap. 12. quod conficitur fractis testis contusis, calce addita: de quo loquitur Iurisc. in l. 1. §. si quis terrenum riuum Signinum facere velit, videri eum non recte hoc interdicto vti: non enim reficit, qui hæc facit. ff. de riuis. hoc docet Nebrissensis in

Intellectus ad l. 1. §. si quis terrenum. ff. de riuis.

lexico ad leges: sed tota errat via, non respiciens sensum, sed sola verba, vt quidam grammaticuli hodie faciunt: nempe si in illo text. legamus Signinum riuum, l. 3. §. 1. ibidem, erit ex diametro pugnans: vbi sic dicitur, Seruius & Labeo scribunt, si riuum, qui ab initio terrenus fuerit, qui aquam non continebat, cementitium velit facere, audiendum esse. Videte quod opus cementitium in vno prohibetur, in alio nõ. dicat rationem is qui putat legendum, Signinum, & vix inuenier. nam Signinum opus est maxime cementitium, teste Vitruuio lib. 8. in fin. Ideo ego putarem ibi legendum siliceum, à lapide videlicet silicis, & ita habent vetera exemplaria: & tunc sensus talis erit, quod habens riuum terrenum non potest facere ex silicibus & lapidibus nõ sectis, vulgo *des cailloux*, riuum. ratio est, quia non reficit: nam lapides illi incompti & sine ordine positi maiorem occupant terram, quam si ordine essent, etiam quia per lapides sic stratos non cõtinetur aqua: ob id non reficit, qui illum riuum sic facit. Sed qui riuum terrenum non continentem aquam cementitium facit, reficere dicitur, quia alias aqua effluit, & amittitur per terram ob siccitatem terræ, nec potest aliter aqua haberi, nec duci: ideo audiendus est, qui hoc velit facere. vt dicitur in d. §. 1. l. 3. ibidem. Et iste est intellectus glo. & communis, quem etiam probat Barb. consil. 28. omnipotentem. col. 7. in 4. vol. nu. 11. & communiter doct. in d. l. 1. quicquid noua exemplaria habeant. Vel forte potest ibi legi, terrenum riuum silicatum facere velit, & exponetur silicatum, id est lapidibus illis stratum, vulgo *paué*: & quia non contineri aqua potest tam bene per riuum silicatum, id est ex silicibus factum, quam per cementitium, ob id cementitium permittit facere Iurisc. silicatum non, & in idem recidit cum communi. Vel non videtur absurdum legere ibi saliceum, & sensus erit, quod habẽs riuum in fundo meo non poterit eum munire salicibus circũ. Videmus enim communius ripas salicibus firmari, ideo videbatur hoc fieri posse, quod tamen ibi prohibet, quia is qui salices iuxta riuum plantat, non reficit riuum, & per interdictum de riuis licet riuum reficere, vt vsum aquæ habens eam ducere possit, sed per salices non ducet aquam plenius: ergo non licet salices ibi plantare, & quia maiorem occuparet terram. Et credo hunc Iurisconsult. fuisse sensum. Istum igitur vel communem tenere poteritis, & vtérque potest in forensi iudicio esse quotidianus, & vtilis, vt ibi scripsi.

Riuũ habens an possit salices circum plantare.

Consignare legem. Consignare legem, pro assignare, seu constituere, pactum apponere. l. Iulianus. §. idem Iulianus dolum solere à venditore præstari etiam in huiusmodi specie ostendit, si cum venditor sciret fundum pluribus municipiis legata debere, in tabula quidem conscripserit vni municipio legata deberi: verum postea legem consignauerit, &c. ff. de actio. empt. quod elucidatur in l. 1. in fin. & l. emptorem. in fin. ibidem.

Consignare pro signare. Consignare pro signare, sigillare: inde consignata pecunia, obsignata, l. acceptam. C. de vsuris, vbi sic dicitur, Acceptam mutuo sortem cum vsuris licitis creditoribus post contestationem offeras: at si non suscipiant, consignatam in publico depone. Ergo prius offerre debitor debet creditori: quod si creditor accipere nolit, debet eam debitor in publico numerare, & intra crumenã consignare, & ligare, & postea apud iudicem deponere, vel apud quos iudex decreuerit. & nos solemus apud scribam seu grapherium consignare in hoc Regno, maxime in curiis supremis.

Designare pro ostendere. Designare pro ostendere, quasi signis, l. si in rem quis agat, debet designare rem, & vtrum totam, an partem, & quotam petat. ff. de rei vindic. l. si cum exceptione. §. in hac. ibi, merito quis non astringitur, vt designet, quis ei metũ, vel vim adhibuerit. quod met. cau. Et in actione de dolo designari oportet cuius dolo factum sit, l. sed si ex dolo. in fin. ff. de dolo. l. tutelas. de capitis diminu. l. 3. §. si quis noxali. ff. ad exhibendum. Designatus prætor, l. Barbarius. ff. de offic. prætor. deputatus & electus, creatus, destinatus.

destinatus. Designatus executor, constitutus, deputatus. Bud. in forens.

Designare pro rem nouã in vtrãque partem facere.

Designare est rem nouam facere in vtranque partem, id est bonam vel malam. Budæ. in annotatio. in Pandect. in l. athletas. ff. de his qui not. infam.

Designare tẽpus.

Designare tempus, præstituere, assignare, l. 1. §. 1. ff. de peric. & commodo. rei vendi. ibi, quod si non designauit tempus, &c.

Designatores.

Designatores, qui ludis funebribus præsunt, ob eã causam, quod in ipsis ludis multa fiebant noua, & spectanda, vt turba retineretur, vt loquitur d. l. athletas. §. 1. vel eos dicit Budæ. qui constituendæ funebri pompæ, aut etiam cuicunque præsunt, vnicuique incedendi locum ordinémque præscribentes: simili fere munere eorum qui Romæ vocantur magistri ceremoniarum.

Obsignare.

Obsignare pro signare, sigillare, in l. fin. ff. de l. commisso. ibi, emptor contestatus est se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exoluere, & sacculum cum pecuniis signatorum signis obsignauit. Interdum idem significat quod consignare. in l. obsignatione. ff. de solutio. d. l. acceptam.

Resignare.

Resignare quod signatum erat aperire, reserare, patefacere, & est contrarium suo simplici signare, l. si testamento. ff. de testam. Et is qui testamentum resignauit, falsi pœna punitur, l. 2. ff. de fal. ibi, subiecerit, resignauerit, l. Paulus. in fin. ibidem. §. sed & si quis. Inst. de test. milit. l. 1. §. si pecunia. 2. ff. deposit.

Resignare, renuntiare apud canonistas, vt per totum titulum de renuntiatio. cap. susceptum. de rescriptis, in 7. Et pauci beneficiarij possunt intelligere resignationum materiam. est enim eis valde difficilis & dura. sed melius est non resignare, quam in fauorem consanguineorum vel aliorum, si inhabiles fuerint, quia tales resignantes in foro conscientiæ tenentur, vt in praxi benefic. scripsi in 3. parte, in tit. de resigna.

Bonum arg. à solitis.

Solebant. Colligite bonum esse argumentum à solitis, ibi, veteres vbi solebant. facit l. sæpe. vbi dixi, & l. censere. l. aliud est fraus. §. 1. & l. pronuntiatio. versic. seruientium quoque, l. pupillus. §. 1. & l. pen. infra eod. l. admonendi. ff. de iureiur. vbi docto. l. si quis donaturus. de vsufr. Iason in l. certi condictio. §. si nummos. si certum petat. Et clausulæ insolitæ arguunt actum esse suspectum, & factum in fraudem, per glo. sing. in l. si quis sub conditione. ff. de conditio. institutio. vbi addidi: & multa adducit Petrus Gerard. sing. 77. clausulæ insolitæ. & Ias. in l. testamentum. C. de testamen. docto. in l. semper in stipulationibus. infra de regu. iur. facit pulcher text. in l. fin. C. de cano. largitiona. tit. lib. 10. docto. in cap. cum M. Ferrar. de constit. & Euerard. in locis legal. in loco ab vsitato, seu à solitis. Et de hoc verbo plura in rubr. de consuetud. in ordinatio. Regiis scripsi, ideo hic calamum contineo.

§. Bona intelliguntur cuiusque, quæ deducto ære alieno supersunt.

Bona alicuius dicũtur, deducto eo quod debet: & quod superest, dicitur in bonis illius esse. Vnde si quis mihi dederit dimidiam partem bonorum suorum, primo deducentur debita, & de eo quod supererit, dimidia pars tradetur mihi donatario. Et si mulier donauerit bona sua in dotem, intelligitur deducto ære alieno, l. mulier bona. ff. de iur. dot. Alias vtilitates scribam in l. bonorum. 1. infra eod. Nempe bona proprie dici non possunt, quæ plus incommodi quam commodi habent, l. proprie bona. infra eod. concordat text. in l. fin. ff. de vsufruct. legat. Id enim bonorum cuiusque esse intelligitur, quod ære alieno deducto superest. l. non possunt. ff. de iure fisci. Et ideo quando bona Regi confiscantur, intelligitur deductis expensis processus, & ære alieno, l. 1. §. an bona. & l. non possunt. de iure fisci. ff. Et dicitur æs alienum, id est debitum, quod nos aliis debemus: æs suum quod nobis alij debent, l. cedere diem. §. æs alienum. infra eod. vbi abunde scripsi. Sed quæso interim aduertite ad celebrem Græcorum sententiam Εὐδαίμων μηδὲν ὀφείλων, felix, qui nihil debet, & hæc audacius confirmabit, qui legerit pulchros versus Græcos ab hac materia non alienos, quos hic addendos curaui.

Felices qui & fortunati.

Εὐδαίμων πρῶτον μὲν ὁ μηδενὶ μηδὲν ὀφείλων,
Εἶτα δ' ὁ μὴ γήμας, τὸ τρίτον ὅστις ἄπαις.
Ἢν δὲ μανεὶς γήμῃ τις, ἔχει χάριν, ἢν κατορύξῃ
Εὐθὺς τὴν γαμετήν, προῖκα λαβὼν μεγάλην.
Ταῦτ' εἰδὼς σοφὸς ἴσθι. μάτην δ' Ἐπίκουρον ἔασον
Ποῦ τὸ κενὸν ζητεῖν, καὶ τίνες αἱ μονάδες.

Id est, vt Erasmus vertit:

Qui nulli debet, fortunatissimus ille est,
Proximus huic cælebs, tertius orbus erit.
Quod si quis demens vxorem duxerit, illi
Hac ita tum demum commoda grata feret:
Eueniat si sors, vt grandi sorte recepta,
Protinus vxorem deferat in tumulum.
Hæc doctus sapias, Epicurum quærere frustra
Quæ sit inane sinas, quæque sient monades.

Peccata duo Persis.

Et vt Plutarchus refert, duo fuere Persis paccata, primum debere, proximum mentiri: & superioribus consonans est Græcorum sententia, γυναῖκα θάπτειν κρεῖσσόν ἐστιν, ἢ γαμεῖν, id est vxorem funerari melius est quam ducere: quod adagiũ Tholosatibus dulce admodum propter lucrum dotis defuncta vxore, quamuis & aliis quamplurimis non molestum, si duram habuerint vxorem, sub cuius viuendum erat nutu. Et bona hominum tria dicit esse Plato in Gorgia: primum, prosperam valetudinem: secundum egregiã formam habere: tertium, diuitias nulla fraude quæsitas.

Bona hominũ tria.

Bonum multis accipitur modis.

Notandum est quod bona hic accipiuntur pro substantia, & facultatibus. vulgo, *les biens*. idem in l. 2. §. in hac actione. ibi, sed illud solum, quod ex bonis meis, hoc est ex substantia, ff. vi bonorum raptorum. & sic pro substantia facultatibus, & pro patrimonio, l. bonorum. infra eo. l. Lucius. 2. §. quæ marito. ff. de legat. 2. & in infinitis aliis locis iuris. Vnde cum sit generale nomen, debet declarari, & aliquid adiici, vt bona ciuitatis, l. bona ciuitatis, & l. inter publica, supra eod. vbi bona publica & priuata dicuntur.

Bonum malo contrarium.

Secundò bonum sumitur pro eo, quod est contrarium malo: vnde dicitur bona fides, l. bonæ fidei. infra eod. Et bono vino melius inuenitur, l. vbi autem. in prin. ff. de verborum obligat. Et bonus miles argumentis cognoscitur, l. non omnes. §. à barbaris. ff. de re militari. Bonæ fidei contractus. §. actionum. Instit. de actio. Bonæ fidei iudicium, l. videamus. §. iurare. ff. de in litẽ iurand. & alia sunt quamplurima quæ nunc omitto.

Bonum pro beneficio.

Tertiò bonum, id est beneficium, donum, commodum. §. qui autem. ibi, si quidem indotata sit nostræ constitutionis vti bonis poterit, id est beneficiis, exponit gloss. in authen. quibus modis naturales efficiant. legit. collat. 6. & vulgo solent dicere coniugati, quando ostendunt liberos, & alias res suas, *voyla le bien de Dieu*. bona Dei sunt, & forte hominum.

Bonus pro idoneo.

Quartò bonus, id est idoneus, vt bonus ad medicinam, & physicam, *Et bonus ad calicem vigilanti stertere naso,* dicit Iuuenal.

Bona pro vtilitate.

Quintò pro vtilitate, l. primo. §. hæc actio. & §. plenius. ff. si quis testam. liber esse iussus fuer. ibi, plenius enim causam bonorum hic accipimus, pro vtilitate, id est bona, dicit ibi gloss. melius facit l. tertio. §. si quis ex liberis. & l. si post mortem. §. liberi. de bonorum possess. contra tab. Vnde bonum nomen, vtile debitum dicimus. l. 1. in princip. ff. ad Macedon. ibi, vt scirent qui pessimo exemplo fœnerarent, nullius posse filiifamilias bonum nomen expectata patris morte fieri. l. inter. §. abesse. mandat.

Bonũ nomen, vtile.

Vir bonæ frugi.

Sextò bonæ frugi vir dicitur probus, officiosus, ac vtilis, l. 1. §. sed vtrum. ff. de seruo corrupto. ibi, si bonæ frugi seruum pepulit ad delinquendum. l. inde Neratius. §. idem Iulianus. versic. sed & si bonæ frugi. ad legem Aquil.

In bonis esse.

Septimò id in bonis dicitur esse, id est in patrimonio, in mea substantia, quando actionem & exceptionẽ habeo.

l. rem

l.rem in bonis.ff.de acquir. rerum dominio. & in l.bonorum. ℸ.eod.scripsi in l.rei.1.supra eod.

Octauo bona pro nummis exponit gloss.in l.si patruus. ibi,communibus bonis res comparauit.C.cómunia vtriusque iudic. quia sine pretio venditio nulla est, l. 2. de contrahenda emptio. ff.

Boni consulere. Nonò boni consulere,id est in bonum accipere.l.3.ibi, ob hoc quod ad tempus relegatur, boni consulere debeat. ff. de decurionibus. Et Adrianus de serm. Latino hoc fusius explicat.

Ex æquo & bono. Decimò ius relinquit iudici arbitriũ ex bono & æquo, l.2.§.penul.ff.si quis cautio.l.eas. de capit. deminutio. l. si vero non remunerandi. §. si mihi.in fi.ff. mandat. & tunc ex bono & æquo iudex procedit, quãdo ex prudentia sua se rationi causæ accommodat,flectendo legem ad causam, non causam ad legem, teste Spiegel.in suo Dictio.vbi Ludouicum Viuem in additionibus ad August. de ciuitate Dei citat.& facit l. eorum.ff.de dam.infect. l. at si quis. §. hæc actio,ff.de relig.& sumpt. funer. Budæ. in annotatio. priorib. in Pandectas in principio aliter declarat, vbi bonum & æquum coniungit:& Zasius in l. 1. ff. de iustit. & & iure.facit l.in noxalibus.de noxal.actio.

Bonum pro expedit. Vndecimò bonum est,id est expedit,vtile est, congruit, l. hac lege C. de pact.conuent. ibi,quamuis enim bonum erat, &c.

Bonus vir pro iudice. Duodecimò bonus vir frequentius pro iudice in iure sumitur, in l. continuus.§. cum ita,ibi,& magis est, vt totam rem ad iudicem, id est virum bonum remittamus. ff. de verb. oblig.l.seruum.§. ait prætor.ibi,viri boni arbitratu.& l.non cogendum. & l. penult. & l. fi. ff. de procurat. & in l. sed si vnius. §. prætor ait arbitratu iudicis vtique quasi viri boni.ff. de iniur.

Bonus iudex & stultus. Interdum tamen vocatur bonus iudex, l. in fundo. ibi, bonus iudex varie ex personis, causisq; cõstituet. ff. de rei vindic.Et bonus prætor,in l.diuus. in fin.ff.de in integrum restit. l.3.§. heres.ff.commod.quod omnis iudex bonus & vtilis esse omnibus & singulis debeat, l.pupillus. §. munus publicum.ℸ.eod.quamuis multi suos subditos expilent, & contra iura iudicent,quos stultos & iniquos vocat Vlpi.in l. 3.§.duæ.ff. de Carb. edict. ibi,aut stulti, aut iniqui prætoris erit,rem in tempus pubertatis differre.

Arbitratu boni viri. Interdum bonus vir, id est bonus paterfamilias exponitur, in l.item si fundi.in princ.ff.de vsufr. ibi , vsufructuarius debet suo vsufructu vti arbitratu boni viri,id est quasi bonus paterfamil. l.fundi. in fi.ff.de vsu & habitatio. Et satisdare debet se vsurum arbitratu boni viri, id est quasi bonus pater fa. l. in vsufructu legato.ff de vsufruct. elucidatur in l. 1. & fi.ff.vsufructua. quemad. caueat. iuncta. l. quod sæpe.§.si res.ff.de contrahen.emptio. Et quandoque bonus vir pro honesto, bonæque conscientiæ accipitur,in l.si venditor.in fin.ff.de ser.exportan.l.si pater.§ quædã de fideicom.libertat.l. semper in contractibus. ff. de reg iur. vbi glo. dicit non licere bono viro aliquem decipere. Et quandoque ex consuetudine loci bonus vir vocatur cornutus,& ibi vocans tenetur actione iniuriarũ, dicit Card. in c.ex literis.3.not.de consue.quod sit bonus fatuus,tacẽs & dissimulans vxoris suæ peccatum , & omnia quæ videt ab ea facta boni consulit. Neuisa. in sylua nuptial.per glo. in ca. absit. 11. q. 3. *Doctus & ad calicem est vigilanti stertere naso*,vt Iuuenal ait.

Boni mores. Boni mores,in l.3.ff.quod met.cau.declarat Bal.in l.pactum quod dotali.C. de pact. & alij docto.post eũ.& in c. quamuis.illo tit.in 6.& in regula.non est obligatorium. de reg.iur.ibid.hoc plene docui in interpretatio.l. si quis pro eo.ff.de fideiuss.dicam in l.pronuntiatum. §.fin.ℸ.eod.

Bonis cedere. Bonis cedere , est bona sua ob æs alienum creditoribus dimittere, vt per totum tit.ff.de cessio.bono.

Bonis conditionibus,l.actioni,ff.de ædilitio edicto.§.fi. de his qui sunt sui vel alien.iuris. Alia hic non addam : ista si lubet boni consuleris, cum reliquis , quæ scribam in l. bonorum.infra eod.

Deducere pro ducere de loco ad locum. *Deductio*.Deducere interdum dicitur, de loco ad locum ducere, vt qui furem deducit ad præfectum vigilum,l. interdum.2.§. qui furem.ff.de furtis.l. fi. si quadrup. pauper. fecisse.dicat. ibi,agaso cum in tabernam equum deduceret.

In publicum deducti. Et in publicum deducti intelliguntur , qui magistratibus municipalibus traditi sunt,vel publicis ministeriis, l. 2. de ser.fugiti.interdum est vi,vel per fraudem ducere,seu labi, vt in l.Cæsar.ff.de public.ibi,relatus tempestate in insulam deductus esset.l. ne piscatores nocte lumine ostenso fallãt nauigantes, quasi in portum aliquem delaturi eoque modo naues in periculum, & quæ in eis sunt deducant: ff. de incendio. Interdum deducere in colonias, in l. 1. §. est & Palmyrena.ff.de censib.elucidatur in l.pupillus.§.decuriones.ℸ.eod.

Deducere pro de materia in materiam ducere. Et de materia in materiã ducere,quasi nouandi animo, vt petit priuilegium dotis,& tutelæ, si post diuortium dos in stipulationem deducatur , id est si dos per stipulationem promittatur animo nouandi.l. aliam.& l. à te. ibi,in posteriorem deducitur stipulationem.ff.de nouatio. l.fin autem.§. sed & si is.de rei vindicatio.

Deducere pro traducere. Interdum pro traducere,l.2.in fi. ibi, idem puto dicendum, si minor 12.annis in domum,quasi vxor deducta sit, licet nondum vxor sit.ff.de priuil.creditor.

Deducere ad exitum. Deducere ad exitum,ad finem vsque perducere,& ideo non potest boni viri arbitratu defendere litẽ is, qui actorẽ frustrando efficiat, ne ad exitum controuersia deducatur. l.fin.ff.de procurato.

Deducere in iudicium. Deducere in iudicium,l.in causæ.1.§. 1.ff. de procurat. ibi,cæterũ si mandatum non est, cũ neq; in iudicium quicquam deduxerit , id est adduxerit, egerit, proposuerit, *aura mis en proces* , vt inferius dicetur. & facit l.fin.in princ.ff. de eo per quem factum erit.l. 1. ibi,rem in iudicium deductam controuersam.de in litem iurando. & in stipulationibus aliàs species, aliàs genera deducuntur,l. in stipulationibus. ff. de verb. oblig. id est in stipulationibus aliquando genera interueniunt,id est promittitur genus, interdum species.

Ad exiguam summam deducere. Ad exiguam summam deducitur,l. final. de prætor. stipul.ff.pro adducitur,reducitur. In periculum deduci,idem, l.milites si amiserint custodias , ipsi in periculum deducũtur.ff.de custo. reor. id est adducuntur , quod vulgo dicimus. *sont mis en danger & peril.* Deducere viriũ mentis, adducere,adiungere,l. fugitiuus. infra eo. Insidiis deductus, l. cuiusque.ff.ad legem Iuliam maiestat. ibi , cuiusve dolo malo exercitus populi Roma. insidiis deductus, hostibúsve proditus erit. Ad præsidia hostium deduci , l. postliminij ius. §. ibi , antequam ad præsidia deducatur hostium, manet ciuis ff. de capti.

Deducere in obligationem, & alias phrases. Deducere rem in obligationem.l. 1. §. sed aut proprio. ff.de actio.& oblig. ibi,dum curamus, vt quod in obligationem deduxerimus , id est obligauerimus , tutius nobis debeatur. l.viæ ; itineris , actus , aquæductus pars in obligationem deduci non potest. ff. de seruit. id est pars seruitutis non potest obligari. In obligationem deducit,l. cum qui ita.§.qui proprietatẽ sine vsufructu habet,rectè vsumfructum dari stipulatur. id autem in obligationẽ deducit, quod non habet,sed habere potest.ff. de verb.oblig.lege,si ita stipulatus fuero decem.ibid.In stipulatum deductæ, id est promissæ per stipulationem ,lege, ait prætor. §. præterea.ibi,dum vsuræ non præstantur , si in stipulatum deductæ non fuerint.ff. quæ in fraudem cred.l.si à colono. & l. quotiens 3. in fin.ff. de verb.oblig.l.4.de transact.In petitionem deductæ non sunt,l.de rebus.ff.de arbit. id est non sunt petitæ : vel deducere in petitionem , id est petere. In posteriorem deducat, pro adducat , quod ex prima consecutus sit,lege prima. arbor.furt. cæs.ff. lege ,facienda. ibidem. In condemnationem deductæ. l.fina. ff.de re iudicã. ibi,vsuræ pecuniæ in condemnationem deductæ , id est condemnatus fuit in vsuris pecuniæ. In intentionem condemnationẽmve deductum est , l. de exceptio. ff. abunde elucidaui in tracta.de except.in 2. quæst.

Deducere riuos. Riuos deducere, pro diuertere,l. de interdicto. ibi,placebat igitur aquam ob has duas res, id est ob naturã suam, vtilitatémque locorum, in quæ deducitur, appellari. ff. de aqua quotidiana & æstiua. Riuos deducere diebus festis

Rebuff. de Verbor. N nulla

nulla religio vetuit, Virgilius in Georgicis.

Deducere, pro trahere.

Deducere pro trahere, l. diuus. §. panniculariа. ibi, quibus indutus est quis, cum ad supplicium deducitur. ff. de bonis damnato. l. si non defendantur serui à dominis, non statim ad supplicium deducuntur. de pœn. quia ad supplicium raro solent volentes duci, nec ad vincula, & carceres, l. 2. §. diuus. ff. de iure fisci, ideo necesse est, vt trahatur.

Deducitur id est, incidit.

Deducitur pro incidit. l. 3. ibi porro qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittit. ff. ad legem Iuliam pecula.

Deducere rem in litem, seu iudicium.

Deducere rem in litem, seu in iudicium, pro agere, & mouere controuersiam super re, l. si quis rem, de qua cōpromissum sit, in iudiciū deducat. ff. de arbitr. & l. si rem. §. 1. ibi, & vnum in iudicio petuntem totam rem in litem deducere. ff. de nouatio. l. rei iudicatæ exceptio tacite cōtinere videtur omnes personas, quæ rem in iudicio deducere solent. de exceptio. rei iudica. ff. l. si mater. §. hoc iure. & l. si cum testamento. ibidem. Inde deductam litem in iudiciū, pro contestata exponit glo. in l. liberto. §. litem in iudicium deductā. ff. de neg. gest. tamen potest lis esse deducta in iudicium, & non erit contestata, l. si eum, §. qui iniuriatum. ff. si quis cautio. quamuis res in iudicium deducta non videatur, si tantum postulatio simplex celebrata sit, vel actionis species ante iudiciū reo cognita. l. 1. C. de litis cōtestatio. Deducta causa & finita dicitur inchoata & perfecta, in l. in delictis. §. si detracta. ff. de noxal. actio.

Deducta lis in iudicium.

Deducere, detrahere, separare.

Deducere, detrahere, diminuere, separare, vt hic, & in l. inter eos. ibi, nec deducitur, quod eiusdem conditionis hominibus debetur. ff. de re iudic. l. ait prætor. §. per hanc. ibi, vt sumptus facti deducantur, quæ in fraudē creditorū. l. si mihi. ibi, pars aliena deducitur. de verbor. obligat. Et ita accipitur in l. si quid possessorem. §. 1. ff. de petit. hered. & l. plane. ibidem. & l. Nepos Proculo. & l. venisse. 1. infra eod. l. item Pomponius. §. sed si plumbum cum argento mixtum sit, & deduci possit, id est separari ff. de rei vindicat. l. pater, cum filiæ, de pactis dotalib. licet glo. exponat pro retinere, tamen ibi melius congruet exponere parte deducta, id est detracta, l. 1. arborum furtim cæsarū. Aliquando tamen Iurisconsul. coniungit vtrunque, deduci & separari, vt in l. 3. in fin. ff. de rei vindicatio. ibi, Pomponius scribit, si quid quod eiusdē naturæ est, ita confusum atque commixtum est, vt deduci & separari non possit.

Deductio.

Deductio, in l. amplius, ibi, nam si quis aduersus petentem, compensatione, deductionéve vsus sit, id est detractione & diminutione. ff. rem ratam habe.

De verbo diducere scribam in l. pronuntiatio. §. 1. ꝫ. eo. & de verbo ducere, & aliis in l. qui neque. ꝫ. eod.

Superest multis modis exponitur.

Supersunt, remanent, restant, reliqua sunt. l. 3. §. eo. l. si pupilli. §. 1. ibi, potest dici superesse mihi aduersus negotiorum gestorum actionem. ff. de neg. gest. l. si ex duobus. §. qui aliena. in princip. ibid. l. 2. §. si tamen. ibi, pars duntaxat cæterorum obligationi supererit. ff. de verborum oblig.

Superest diminutionem significat.

Et hoc verbum diminutionem significat, l. deducta. §. vlt. ff. ad Trebell. ibi, quod ex hereditate superfuisset, cum moreretur restituere rogatus, fructus superfluos restituere non videtur rogatus, cum ea verba diminutionem quidem hereditatis admittant, fructuum autem additamentum non percipiant; & hodie est declaratum in rubrica de restitutio. in authen. coll. 8. & in authent. contra. C. ad Trebel. Vt rogatus restituere, quod superfuerit, vel reliquum erit, vel inuenietur tempore mortis, quartam tenetur tantum restituere, & tres partes apud heredem remanere debent. Adeo quod si tempore mortis nihil fuerit diminutum de hereditate, non restituetur nisi quarta pars, & heredes onerati tres habebūt partes, sicut ipse poterat. tex. ita loquitur in dicto tit. de restitutio. fideicom. & gl. in dicta authentica, contra, arg. l. quanquam. C. ad legem Falcid. licet quidā intelligant totum quod superest tēpore mortis restituendum: quod non est verum, nempe daretur occasio delinquēdi illi, qui deberet restituere quod superest; quia consumere vellet vsque ad quartam partem; ob

Restituere rogatus id quod superf. erit, quid restituere debeat.

id Imperator statuit ibi, vt tres vnciæ apud heredē remaneant, non remanētem si postea ad fideicommissariū peruenirent, quarta autem fideicōmissario non minuatur. subinde ait text. in dicta auth. de restit. sed hoc omnino relinquere fideicommissum: aliis omnibus in eius positis potestate, & licentiam habere eum his, sicut voluerit, vti quemadmodū perfectis dominis cōpetit. Ecce verba text. quæ volunt vt heres qui tenetur restituere, quod superfuerit, possit de tribus partibus disponere, sicut perfectus dominus. ergo non tenetur totum dimittere fideicōmissum, sed sicut voluerit relinquere poterit. Imo dicerem quod si moreretur heres intestatus, consanguinei & proximiores illi succedere possunt, in eo quod est vltra quartam, quia postquam quarta pars fideicommissarij est taxata, & limitata, nihil ei accedere potest, per l. in agris. ff. de acq. rer. domi. ne præbeatur delinquendi occasio, & postquā est perfectus dominus, vt dicit ibi text. in tit. de restit. plus addens sufficientē existere quartam fideicōmissi, his verbis, oneratus fideicommissi restitutione nō potest aliquid penitus ex illa minuere sufficiens existens: sed heredi quidem supersunt tres partes, illi autem quartæ solius relinquatur ratio. Igitur si tres debent superesse partes heredi, etiam si non fuerint diminutæ tempore mortis, heres istius grauati quartam restituet, & tres partes retinebit, quod probat ille tex. ibi, quartæ solius relinquatur ratio: ergo non potest nisi quartam habere fideicommissi hodie. Nec obest quod verba referantur ad tempus mortis, quod illo tempore superfuerit. Respondeo propter hoc legē esse factam, quæ taxauit, quod superfuerit ad quartā: nec est diuersa ratio in alio herede, qui tenetur restituere, vt dodrantem restituere debeat, & quartam retinere: & istam quartam transmittit heres intestatus moriens, sic istas tres partes hic heres.

Ab intestato succeditur ei qui rogatus est restituere quod supererit.

Nec refragatur tex. ibi, prohibens donationibus vti. Respondeo causa interuertendi fideicommissi, vt quarta minuatur, & ita loquitur ibidem text. in d. §. 1. in auth. de restit. sed de tribus partibus hereditatis poterit & in vita, & in morte heres disponere, & si non disposuerit tres illæ partes ad proximiores venient, quia alienatio facta per legem censetur: & ita teneo cum glo. in dicta auth. contra. quamuis Bald. & Salice. & alij in dicta auth. contra. aliter sentiant, dicentes tex. in l. Titius. ad Trebell. ff. dicere totum restituendum. Sed quamuis illa lex diceret, tamē per ius nouissimū hoc est elucidatum, & decisum, cui iuri stari debet, nō antiquo. & ista taxatio Imperatoris facta censetur tam fauore heredis, quam fideicommissarij, vt patet.

Conclusiones pulchræ & subtiles.

Ex istis subtilis scholasticus sustinere sequentes cōclusiones poterit. Rogatus restituere, dodrantē retinere potest: & ista conclusio probatur in auth. de restitutio. colla. 8. & in dicta auth. contra vt ꝫ. dixi. Nec obest l. 1. & totus titulus, ff. ad Treb. vbi quartam tantùm tenetur restituere. Respondeo verum quando simpliciter rogatus esset restituere, vt si moriatur sine liberis restituat bona Titio: diuersum est si grauatus fuerit restituere, quod tēpore mortis reliquum fuerit, vel quod superfuerit tempore mortis, tunc dodrantem retinebit, & quartam restituet. Ideo altera potest sustineri conclusio. Imo quartam tantum, & hoc regulariter, sed interdum nihil retinet, vt pote quando totum restituere rogatus est absque detractione, l. decem. iuncta gl. ff. de fideicom. libertat. Et poterit etiā alia sustineri conclusio. Sed & totum restituendū esse defendemus, quando hoc testator dixit. Videte tamen docto. in l. nemo. ff. de legat. 1.

Imo dimidiam hereditatis partem retinere rogatus potest. Hæc conclusio procedit in filio, qui rogatus sub conditione, si sine liberis decedat, poterit detrahere duas quartas, primo legitimam, & postea Trebellianicam, ca. Raynutius, &c. de testa. & cap. si pater. illo tit. in 6. Hæc breuiter ad acuenda ingenia scripsisse sufficiat, fusius pertractaremus, si materia propria & commoda esset.

Superesse pro superfluis esse.

Superesse, superfluum esse, & interdum totum significat, vt in l. potest reliquorum. infra eod. vbi scripsi. & Iason,

Iason consil. 129. consului. in 4. vol.

Superesse rebus suis. Superesse rebus suis non possunt, id est præsentes esse, quasi super suis rebus esse, & tractare res suas posse, l. 1. in fine, ibi, vsus autem procuratoris perquam necessarius est, vt qui rebus suis ipsi supresse, vel nolunt, vel non possunt, saltem per alios possint. ff. de procurat. l. in eadem causa. ex quibus causis maior.

Superest, id est superstes est. Superest accipitur pro eo quod est superstes est, viuens, incolumis, vt adhuc superest amicus noster, id est viuit, & & superstes est, quasi saluus, qui non obiit, l. qui superstitis bona repudiat, nihil agit. ff. de acquir. hered. l. quod dicimus. infra eod.

§. Attestari est absenti denuntiare.

Attestari. Attestari dicitur is, qui absenti aliquid denuntiat, siue hoc fiat per nuntium, siue per procuratorem, vel per epistolam. *Attestatio.* Et aliquando vocatur attestatio: vnde si filiusfa. quasi patris mandato recepta mutua pecunia patri scribat, vt eam soluat, attestati dicitur: & ideo si pater hoc nõ approbet, statim protestari debet, alioquin pater tenebitur soluere filij debitum, si literas recipiat, & nihil dicat, l. si filiusfa. patre absente. ff. ad Senatusc. Macedo. vbi addidi illum text. ad hoc notasse Matthæum singula. 22. & Corset. in verbo taciturnitas. & de denuntiatione dicam in l. seq. Detestatio.

Item denuntiantes litem præsentes quosdam habebant antestatos, coram quibus iudicij denuntiatio fiebat l. duodecim tabularum: ei autem corã quo contestabantur aurem vellebant, vt memor esset: inde Plautus in Gurgulio ait, *Ite in ius, ne moramini antestare me, atque duce.* de quo meminit Budæ. in cõmenta. linguæ Græcæ. Et forte hodie testes ad citationes, vel alia acta sic vocari possunt: quos *recors* Gallicè vocamus, de quibus in tract. de citat. diximus in 3. tomo comment. in constit. Reg. Gallicas.

Attestationes quæ dicãtur, & quãdo probent. Notandum est, quod attestationes dicuntur quædam probationes factæ in absentia partis, vt si equus mihi cõmodatus, vel locatus, fato quodam in itinere moriatur, faciam attestationem, quod culpa mea non sit mortuus. Et regulariter attestationes istæ, cum in partis absentia factæ sint, & ea non citata, non probant, l. Lucius. ibi præfectus fide non habita testationi. ff. de his qui notan. infam. ca. 2. vbi nota. de testibus. Quod verum est plene: sed cum aliis adminiculis sic: arg. l. instrumenta. C. de probatio. l. fin autem. de rei vindic. ibi attestatione probaueto. Vnde Notarij in his attestationibus dicere solent, *Ledict tel à requis aux Notaires soubscrits auoir lettres, lesquels luy ont octroyé ces presentes, pour luy seruir & valoir, ce que de raison.* Quæ verba *Falsas attestationes facientes falsi tenentur.* vltima in aliis instrumentis scribi non solent: tamen falsi tenentur facientes falsas attestationes, l. lege. 1. ff. de fals. ibi, item qui falsas attestationes faciendas falsáve testimonia dolo malo coierint: & aliquando vocantur testationes, interdum attestationes, & per has denuntiatur absenti, quod eo absente factum fuit.

Limitatur, quando aliquis patitur naufragiũ, vel alium casum in aliquo loco, tunc practica est, quod is faciat examinare à iudice testes de illo casu, & illæ attestationes postea facient plenam fidem coram iudice competente: per *Praxis.* text. & ibi Bart. in l. 2. C. de naufra. lib. 11. Et in illo casu nõ erit necesse partem absentem citare, sed sufficit ex naturali iustitia probare, l. scire. §. sufficit. ff. de excusatio. tutor. *Attestationis, id est, depositiones, testimonia.* Corset. in sing. incipiente, testis in loco. Et attestationes etiam vocant Pontifices depositiones testiũ, & dicta, quæ parte præsente, vel vocata factæ probant, cap. constitutus. & ca. ex tenore. & ca. veniens. 2. de testibus. c. attestationes. de sponsa. impub. quas testimonia vocat Iurisc. in l. 3. § idem diuus Adria. ff. de testib. & alibi sæpius.

Quomodo debeat fieri attestatio absenti. Quæro quomodo debeat fieri ista attestatio absenti: respondeo regulariter quando absenti denuntiandum est, tunc illa nuntiatio debet fieri vel per procuratorẽ, vel per epistolam: per procuratorem, probatur in l. 1. §. nuntiatio. vers. item nuntiationem & nostro & alieno nomine facere possumus. ff. de noui ope. nuntiatio. Vnde cum nominationes debeant nuntiari collatoribus, debent insinuari per nominatum, aut eius procuratorem. §. teneantur. vbi scripsi, de collatio. in concorda. & idem in mando scripsi in forma mandati, in verbo præsentatæ. Nec sufficeret denuntiare, vel præsentare per alium, vt plene scripsi in tracta. nominatio. quæst. 14. cap. si capitulo. de concessio. præben. in 6.

Donatio an absenti fieri possit. Item per nuntium potest fieri nuntiatio, vel per epistolam, l. 1. ff. de contrah. empt. Ex quo infertur quod donatio facta absenti valet, l. absenti. ff. de donation. dummodo illa donatio fuerit notificata per nuntium donantis. gl. approbata. in l. nec ambigi. C. de donatio. vel per literas. & ista est communis opinio, teste Guido. Papa in decisio. Delphi. qu. 222. in donatione. Bart. & docto. in d. l. absenti. hoc etiam approbant. vel per procuratorem, vt supra dictum fuit.

Donatarius debet probare nuntiationẽ. Et sic oportet donatarium probare nuntiationem per nuntium, vel epistolam factam. aliàs quamuis acceperit possessionem & saisinam à domino, non sufficit, d. l. nec ambigi. ibi, maxime si ex donantium voluntate possessionem nanciscatur: & vult dicere text. donationem factam absenti valere, maxime si adipiscatur possessionem de voluntate donantis: quia si per nuntium donãtis donatio sit eidem notificata, videtur postea adipisci possessionem de donantis voluntate, secus si non fuerit eidem donatario sic nuntiata. Etiã interest donantis, vt ipse nuntiet per literas, vel per nuntium, tũ vt sciat an donatarius acceptauerit donationem, & illius onus, vt postea donator prouideat, tum etiam ne in suspenso sit donatio ob defectum non acceptantis. nã forte si per extraneũ nuntiaretur, posset donatarius postea dicere se nunquam onus acceptasse: ob id ista de iure sunt introducta, vt procurator eius, nuntius, vel epistola donatario denuntiare debeat: & non est perfecta donatio, antequam ista denuntiatio, & vtriusque consensus interuenerit, sicut consuluit Bart. cons. 72. quæritur vtrum procurator.

Mandatũ antequam notificatũ sibi fuerit, procurator exercere non potest. De constituto procuratore, vt non possit exercere mãdatum, antequam ei sit notificatum per nuntium domini, vel epistolam, concludit Hippolyt. in l. si qui ne. num. 64. cum seq. ff. de quæst. plus inquiens: quod si quis constituat procuratorem ad capiendum præceptum iudiciale de pecunia mutuo recepta, is procurator non poterit præceptum capere, antequam à suo constituente eidem mandatum fuerit, quia interim soluisse potuit, & tunc non sufficit denuntiationem à quolibet fieri, teste Bald. in c. 1. col. 4. de milite vassallo dixi in præfatio. ad tracta. de liter. obligat. in princ. in constit. Reg. in primo tomo. Et regulariter vbicunq; iura volunt actũ aliquibus absentibus fieri posse, intelligunt ita demum, si denuntiatio illis fiat per nuntium, vel epistolã. l. 1. ff. de procurat. d. l. 1. de contrahend. empt. l. qui anté. § fi. de constit. pecunia, l. precario. de precar. l. 2. de actio. & oblig. l. fi. de cessio. bono. & sic debet vtraque opinio conciliari. Videte Alex. cons. 138. viso. in 7. vol. & Ludo. Roma. cons. 295. donatio. Corne. consi. 254. in 3. vol. Barbat. cons. 80. in 3. lib. & Iason cons. 13. in fin. vol. 1. Bertran. cons. 156. nu. 7. & cons. 296. vol. 3. secundum nouam impressio.

Elucidatio edi. Reg. de insinuandis donationibus. Hodie autem extat lex Regia in rubric. *que toutes donations serout insinuees.* art. 2. vbi in præsentia etiã donantis & Notariorum acceptationem fieri debere censet. Putarem tamen sufficere, si donatarius per procuratorem acceptauerit, dummodo hoc fiat in præsentia Notariorum. nam perinde est facere per alium, ac si ipse faceret: per regulam iuris, & l. certe. § 1. ff. de precar. Et dicta ordinatio requirit, quod acceptetur à donatario: sed acceptatur satis ab eis, si per procuratorẽ ad hoc specialiter cõstitutum acceptetur, vt etiam extat declaratio in dicta rubr. *que les donations pourront estre acceptees par les donataires, ou procureur par eux.* in eisdem ord. Reg.

Acceptari beneficium per procuratorem, literas, & nũtium potest. Et hic non est casus specialis requirens acceptationem per se: imo etiam beneficium sic posse acceptari firmarem, quamuis in beneficij acceptatione requiratur

mandatū speciale. glossa & doct. in clemen. vna in verbo præsenti. de concessio. præben. docui in verbo speciale. in rubric. de elect. detoga. in concorda. vbi 45. casus scripsi, in quibus mandatum requiritur speciale. Item hęc acceptatio in præsentia donantiū fieri debet, non dicit in præsentia donantium vel donatariorum, sed donantium tantū præsentiam requirit: & sic nō valebit acceptatio facta extra præsentiā donantis, quia præsentia requirit sensus corporis: etiam coram dormiente fieri non posset, arg. l. 1. §. 1. ff. de verb. oblig. clement. dudū. in verbo huiusmodi. de sepultu. nec acceptatio præsente eius cadauere fiet, per ea quæ dicam in l. coram ℸ. eo. Potest tamen fieri acceptatio donationis coram procuratore donantis ad id specialiter constituto, vt patet in d. declaratio.

Duo Notarij an requirātur in acceptatione. Præterea lex Regia requirit præsentiam Notariorum, & sic duorum. regula, pluralis. de regulis iuris, in sexto. & l. vbi. ff. de testibus. Quod verum intelligerem in his locis, vbi est consuetudo, quod actus fiant à duobus Notariis: vbi non est illa consuetudo, arbitrarer vnum Notariū sufficere cum duobus testibus præsentibus, quia duo testes æquipollent Notario, capitul. quoniam. de probationib. Et quia istæ ordinationes fuerunt editæ in loco, vbi erat consuetudo, quod duo Notarij in actibus reciperentur, si fuisset Rex interrogatus de loco, vbi consueuit vnus Notarius recipere actus & instrumēta, an vnus sufficeret, vtique respondisset quod sic, vt est verisimile. sic nos debemus respondere, l. Titius. §. Lucius. ff. de liberis & posthumis. Nec videtur voluisse inducere duo specialia, & quod acceptetur donatio, & quod duo Notarij vbi nō debent interesse, conuocentur. l. 1. C. de dot. promissio. l. singularia. ff. si certum pet. etiam inspecta ratione: nempe lex Regia acceptationem vult interuenire, vt donans sciat voluntatem donatarij, vt si sit in donatione onus, an acceptauerit: & quod hoc possit probari, vt supra dictū extitit: sed hoc potest scire ex procuratore. Ergo sic fieri potest, & probari ex instrumento coram vno Notario cum duobus testibus conscripto, inspecta solennitate. gl. in l. generali. C. de tabulariis. lib. 10. Igitur acceptatio facta in præsentia donantis coram Notario & testibus valet. Itē si in patria iuris scripti donatio fiat, valebit coram Notario & testibus. ca. 1. de fide instr. quod est maius: ergo & eius acceptatio, quæ est minor, valebit coram Notario & testibus: nec maiorem solennitatem voluit conditor ordinationis requiri in acceptatione, quā in donationis confectione.

Ad hæc in hac acceptatione etiam alius Notarius, vel Notarij sufficiunt, extra illos qui interfuerunt donationi, vt patet in dicta declaratione, eadem rubr. *que toutes donations seront insinuees*, in ordina. Regiis, vbi abunde scripsi in secundo tomo constit. Regia. in comment. meis.

Donatio facta posthumo, vel furioso an acceptari debeat, & quomodo. Vltimò si fiat donatio posthumo, cum de cōmodo eius tractetur, habetur pro iam nato, l. qui in vtero. ff. de statu homi. & valebit donatio, teste Guido. Papa in quæstione 267. pactum. & ius quæritur sine alia acceptatione, vt cōsuluit Decius consil. 245. in causa. col. 2. Nam silentium his personis imputari nō potest, l. si heres. in fine. ff. famil. erciscun. Sic consuluit Bertrand. consil. 240. ex themate, col. 3. num. 7. in 3. vol. secundum nouam editionem. Ego verò putarem dandum curatorem ventri, qui acceptabit nomine ventris, vel infantis, vel mater etiam nomine infantis acceptare poterit. Item tutor seu curator furiosi acceptare tenetur, vt ordinationi satisfaciat. Patet in rubr. de curat. bonis dando: quod si factum non esset, possent ipsi literis Regiis releuari, seu restitui ex bono & æquo. Videte Boer. quæstione centesima septuagesima secunda, dominus. in decisione Burdegalens. Alia in tractatu de donatio. insinuand. scripsi in secundo tomo commenta. in cōstit. Reg. Gallicas, quæ ibi videri poterunt: ne plura. In Pandect. Florent. legitur: Detestari est absenti denuntiare, vt dicam in l. detestatio. infra eod.

Certus & incertus possessor quis dicatur, & vtilitates.

§. Incertus possessor est, quem ignoramus.

Incertus possessor hic dicitur, quem ignoramus: certus est, quem scimus. quod est vtile, nēpe si citari debeat certus possessor, nominatim citari debet: si verò fuerit incertus, tunc poterit generalis fieri citatio, vt compareant, qui sua interesse putant, ca. fin. de electio. in sexto, auth. si omnes. C. si minor ab hered. se abstineat. facit l. hæc autem. §. 1. ff. quibus ex caus. in possess. eat. Scripsi plene in titulo de constit. in verbo Gallicos prælatos. in concorda. Franciæ.

Pater incertus. Secundò ille dicitur patrem incertum habere, quando ignoratur à quo genitus fuerit, vt pote vulgo conceptus, l. quia. iuncta gl. ff. de in ius vocan. Bart. & doct. in l. filium. ff. de his qui sunt sui, vel alieni iuris. ob id cognomen patris deferre non potest.

Incerta persona non potest legari. Tertiò incerta persona potest dici, & incertus homo, quem ignoramus, l. qua ratione. §. item si quis merces. de acquirendo rerum domin. ff. cui legari non potest, nisi fauore pauperum, l. id quod pauperibus. de episcopis & clericis. Et quando legaretur vni de certis, & in aliis casibus traditis in lege, cum incertus. ff. de legatis primo, & l. Paulus. 2. & l. quidam. vbi Bar. & Socinus, ff. de rebus dubiis. Vel incerta persona dicitur, quam incerta opinione testator animo suo subiiciebat: veluti si quis ita dicat, quicumque filio meo filiam suam in matrimoniū dederit, heres meus illum fundum dato. §. incertis. de legat. in Instit. Alber. in l. fi. col. 1. C. de episcop. & cler.

Incertus tutor non datur. Quartò tutor incertus testamento dari non potest, l. tutor. ff. de testamentar. tutel. vt si tutor, qui prius palatiū ingredietur, quia certo iudicio debet pro tutela quis suæ posteritati cauere, §. tutor. de lega. in Instit. & quia inhabilis & pupillo inimicus sic posset tutor esse. Et incertæ personæ etiā tutor dari non potest, vt illi aut illi filiis meis vtri eorum volet Titius, tutor esto. l. tutor ita. ff. de testam. tute.

Incerta res quæ dicatur. Quintò incerta res, & pars dicitur ratione loci, vel quotæ: vt trado tibi quicquid iuris in eo fundo habeo. l. 3. §. incertū & l. locus ff. de acq. possess Bar. in lege secunda, C. quando & quibus quarta pars debetur. libr. 10. vnde assignationē factam filiæ incertam non transferre possessionem, consuluit Iason cons. 147. circa. 2. qu. in 2. vol. per l. si fur. in fi. ff. de vsuca. l. quæ de tota §. 1. de rei vindica.

Incerta cōfirmatio, vel incerti iuris an valeat. Sextò confirmatio incerta, vel incerti iuris non valet, vt consuluit Oldradus cons. 164. viso priuilegio. vbi confirmationem non valere decidit, si sic fiat, Quicquid iuris habet, confirmamus: doct. in l. & quia. ff. de iurisdict. omnium iudic. Felin. & alij in ca. dilecta. de rescript. cap. porrecta. de confirmatio. vtil. & inutil.

Venditio vel donatio iuris quid quis habet in re, an valeat. Idem si quis donauerit, vel vēdiderit quicquid iuris in illa re habet, inutilis est dispositio, nisi de iure concedentis appareat, teste Iason. in d. l. 3. §. incertam. col. pen. & nisi nominauerit locum, vt ibi, & l. qui tabernas. ff. de contrahenda emptione.

Incertum pro dubio. Septimò incertum dici potest dubium, obscurum, non manifestum, vel non apparens, l. 1. §. quod autem. ff. quorum legato. vt si dicimus incertum est, l. incerti iuris. C. de interdict. l. 1. de bonor. possess. secundum tabulas. Vel in incerto est, id est dubium est. l. vbi. §. qui illud. ff. de verb. oblig. l. filiusfa. in fin. ff. de castren. pecul.

Incerta stipulatio quid sit. Certum quid sit. Octauò stipulatio incerta dici potest, quando non apparet quid, quale, quantúmve sit in stipulationem deductum, l. stipulationum, cum l. seq. ff. de verb. oblig. Certa autem est, cuius species, aut quantitas, quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione, quæ nominis vice fungitur, qualis, quantaq; sit ostenditur, l. certum. ff. certum peta. Et si stipuler decem mihi dari, aut Titio, vtrum velim, quo ad Titium incerti stipulatio est, in l. liber homo. 2. § fin. ff. de verb. oblig.

Incerta persona an possit heres institui. Nonò incerta persona penitus nō potest heres institui. l. quotiens. §. si quis tamen. & melius in l. in tempus. §. fin. ff. de heredibus instit. Et incertus dicitur, quoties non apparet quis institutus sit. dicta l. in tempus §. quotiens. ibidē. Et ideo heredis heres incertus dicitur, l. sciendum. ℸ. eodem. Quod limitatur per Bart. & alios in l. quidam. de reb. dub. ff. dicetur in d. l. sciendum. inferius.

Decimo

Incertũ, quod probari non potest. Decimo incertum dicitur, quod probari non potest, §. autem. iuncta glo. in auth. vt hi qui obliga. &c. colla. 6.

Incertũ, non habẽs certam quantitatem. Vndecimò incertum dicitur, quod non habet certam quantitatem, vel ratione sui vel adiuncti. Bar. & ibi plura scripsi in interpre. l. vnicæ, in verbo quantitatẽ. C. de senten. quæ pro eo quod interest proferuntur.

Duodecimò incertum dicit glossa, cuius effectus non est certus, in l. ne in arbitris. in fin. C. de arbit. l. si Titius. de fideiussor.

Incertus dies. Decimotertiò incertus dies appellatur conditio, l. talis scriptura. ff. de lega. 1. l. dies incertus. ff. de condi. & demonstratio.

Incertum pro conditionali. Decimoquartò incertum dicitur conditionale, vt si qua sit hereditas, illa sit tibi vendita, l. nam hoc. ff. de hered. vel actio. vend.

Incertũ, quod nullis finibus demõstratur. Incertum conditionis. Decimoquintò incertũ est, quod nullis finibus demonstratur, l. forma. ff. de censib. Bal. consi. 337. in 1. vol. 1. & l. demonstratio. ff. de conditio. & demonstrat.

Decimosextò incertum cõditionis, pro incerta conditione, exponit glo. in l. 1. C. de pact. vel potest dici incertitudo conditionis: & illam incertitudinem, quæ ex illa conditione oritur, alibi incertum successionis vocat Iurisc. in l. controuersia. in fin. de transactio. Alcia. in lib. 9. Parer. cap. 20.

Incertum re. Decimoseptimò incertum aliquando dicitur re, vt si quis confiteatur corpus in genere, vel si confiteatur Stychum, cum plures sint quãtitate, si eam non exprimat certam, l. certum. §. 1. ff. de confess.

Incerti condictio generalis, & certi cõdictio generalis. Decimooctauò incerti condictio generalis est actio competens ad omnia incerta, siue quæ non sunt certa, l. sed & si §. si. ff. de condict. indeb. & Instit. de verb. oblig. in princ. vbi plene Angel. Sed si certum petatur, certi condictiõ generalis datur, l. certi condictio. ff. si certum peta. si igitur quid petatur, quod non est certum, quale, quantũq; sit, sed tantum quid sit, condict. datur incerti, l. si. ff. si quis in ius voc. nõ ier. l. qui sine. de condict. sine causa. l. in causæ. 2. §. 1. ff. de minor. vbi scripsi.

Contractus incertus an valeat. Decimononò contractus incertus regulariter non valet, l. cum post. §. gener. de iure dotium, & ibi Iacob. Bar. & doct. in l. si cui. de annu. lega. l. ita stipulatus. ff. de verb. oblig. Specula. in tit. de loca. §. nunc aliqua. vers. 59.

Certa stipulatio & incerta. Vigesimò si pœnam stipulatus sim, si pecuniã mihi non credidisses, certa est, & vtilis stipulatio: quod si stipulatus fuero pecuniam te mihi crediturum, incerta est stipulatio, quia id venit in stipulationem, quod mea interest, l. si pœnam. ff. de verb. obligat.

Vigesimoprimò incertũ dicitur id, quod promissor dare voluerit, l. qui ex pluribus. ff. de verb. oblig.

Vltimò certum & incertum aliis multis modis dicũtur pro subiecta materia, vt tradunt doct. in l. certum. ff. si certum peta. Abundantius scripsi in d. interpre. l. vnicæ, in glos. quantitatem. C. de senten. quæ pro eo quod interest ista tamen sic non inuenietis scripta.

Cũ incertum est, cui facienda est restitutio: & an semel facta sit iterum facienda. Addendum est, quod si incertum sit, cui facienda sit restitutio, debet id dari pauperibus pro salute illius, cui restitutio facienda erat, siue is viuat, siue mortuus sit, c. cum tu. vbi Panor. de vsur. Et inter pauperes elegi debet pauperior, & inter æquales iustior, quia et si omnibus debeatur misericordia, iusto tamen magis, cap. non satis. 86. distin. c. si. 16. q. 1. Quæ restitutio si semel fuerit facta dando pauperibus, licet appareat postea cui sit restitutio facienda, nõ tenetur iterum illi facere, si facta prius fuerit diligentia inquirendi eum, cui fieri debeat: alias secus, teste Angelo de Clauas. in sua summa. in verbo, in verbo restitutio. 2. §. 11. & sequen. Feder. cons. 33. Et quid incertorum nomine veniat, scribit Ancha. cons. 306. efficax.

Res incerta cui applicentur. Item quando dominus rei est incertus, de consuetudine Regni Franciæ res oberrantes, quæ *espaues* vocantur, applicantur Regi, vel dominis locorum, vt docet Ioan. Faber in §. examen. de rerum diuisio. in Instit. & Chassa. in consue. Burgundiæ in §. 1. rubr. *de iustices.* vbi plene tractat.

Rebuff. de Verbor.

Quando incertitudo vitiet vel non, plenissime de more scribit Hyppol. de Marsil. in rubr. de probat. ne in incerto vagemur, perlegere eum decet. Et si quæratis differentiam inter incertum, occultum, ambiguum, notorium, & manifestum, videte glos. & doct. in ca. vestra. de cohabitatio. clerico. & mulie. & in c. 1. de iudic. in 6.

Ignorare. *Ignoramus.* Ignorare est nescire, vt hic, & in l. bonæ fidei. ℸ. eo. & nemo est qui ignoret, l. pecuniæ. in princ. infra eod. Alibi pro eo dicit Iuriscon. nemo est qui nesciat, in l. nemo. ff. de duobus reis.

Ignorantia duplex iuris & facti. Ignorantia duplex est, videlicet iuris & facti: iuris est, si quis ignoret ea, quæ iuris sunt, vt pote si quis cum minore contrahat, cum prodigo, vel furioso, & postea dicat se ignorare contractum factum cum minore, & aliis similibus non valere, is in iure errat. facit regula, ignorantia. de reg. iur. in 6. l. qui cum alio. ff. illo titulo. Sed si ignorem quis primo natus fuit, dicitur ignorantia facti, l. Arescusa. ff. de sta. hom. vel an talis primo ingressus fuerit palatium, vel insinuauerit.

Et quædam est ignorantia facti alieni, vt si ignorem an Titius testatus fuerit, & error in alieno facto tolerabilis est, l. fin. ff. pro suo. Quædam est ignorantia in facto proprio, & ista non recipitur, l. quanquam. ff. ad Velleia. Nisi sit factum longinquum, l. peregre. ff. de acqui. possess. Alia in rub. ff. de iuris & facti igno. licet videre. Ideo nunc supersedeo, quia ea abunde explicat post Bart. Ioan. Frãcisc. in repetit. l. Celsus. col. 14. & seq. ff. de vsucapio. & multa scripsi superius in l. Labeo. 1. §. 1. ob id nunc digito compescam labellum, & calamum.

VLPIANVS LIB. QVINQVAGESIMO sexto Lex xl.

Detestatio est denuntiatio facta cum testatione.

Hæc lex quatuor habet partes, prout quatuor dicta continet. 2. ibi, serui. 3. ibi, familiæ. quarta ibi, vnicus.

Testatio quid sit. Principium huius legis dicit, Detestationem esse denũtiationem factam cum testatione, id est cum testibus, vt inferius dicam. In primis Alcia. dicit testationem generale nomen esse, quoquomodo animi sui sententiã quis declaret. Specialiter verò eo nomine dicitur, quæ cum testibus facta est. Ande & testatò conuenire, & testatò admonere dicimus, l. fin. ff. pro derelicto.

Detestatio, quæ ad absentẽ mittitur, vt hic: & hæc præpositio de ostendit, cuius natura est augere, efficaciorémque actum demonstrare: quod & in verbo deprecor Aul. Gellius lib. 36. c. 16. declarat.

Alciat. reprehenditur. Attestatio videtur esse, quæ præsenti fit declarãdi animi causa, l. fin. C. de nego. gest. hæc Alciatus. Hanc tamen sententiam vix approbare possum, tum quod hic tex. non dicat denuntiationem absenti fieri debere: sed quæcunque denuntiatio facta cum testatione: etiam præsenti detestatio dicetur, vt in l. capite quinto. ff. de adulter. dicitur testandæ, & postea in quibusdam libris detestandæ, ad denotandum idem significari. Item Alcia. loquitur contra §. attestari. ꝯ in l. proxima, vbi attestari est absenti denuntiare: ergo nõ præsenti, vt ipse asserit. Nec secum facit l. fi. C. de neg. gest. quia loquitur ibi tex. in testatione, dũ dicit, sed ex quo ea testatio ad eũ facta est, vel in scriptis, vel sine scriptis. Nec iuuat dicere §. attestari. esse corruptum, quia sic etiam inueni in exemplis Victo. Parisien. vbi sunt libri vetustissimi: & ita in Florentinis habetur, vt asserit Catellia. Cotta in 1. parte memoralium, in verbo attestari, licet in Florent. nunc excusis sit detestari: & tunc sententia Alciati sustineri posset.

Et his patet denuntiationem tam absenti quã præsenti fieri posse, sed quando coram testibus fit detestatio dicitur: si verò denuntiatio absenti fiat, etiam sine testibus, forte per literas, nuntium, vel epistolam poterit attestatio vocari. d. §. attestari. Alia vocabula declarantur in l. non solum. §. morte. ff. de no. oper. nuntia. & in cap. cum Martinus. de constit. vbi fusissime tractatur protestationis

materia, quam alibi vobis pertractabo, cum commodum & aptum fuerit.

Protestari pro testificari.

Hinc protestari, quod interdū accipitur pro testificari, vt in proœmio Institutio.pater, in §.quorū.ibi, protestātur de nostris victoriis à cœlesti numine præstitis. ibi alia dicuntur: videte ea quæ scripsi in l.verba contraxerunt.ꝟ.eo.

Contestari.

Contestari est simul testari.& sic est plurium, l.1.§.1. ff. quod iussu. ibi,& ideo si sic contestatus sit, &c.facit l.honores.in fi.de decurionib.l.domiciliū. ad municipales. Vel cōtestari litē dicentur duo, vel plures aduersarij, quod ordinato iudicio vtraque pars dicere solebat, Testes estote, vt docet Festus. Vnde litis contestatio dici potest, quasi actoris & rei simul testatio in iudicio facta, quia vterque in contestatione sua testatur mentem: nempe actor quod decem ei debet reus, ipse verò testatur se non debere,& sic contestatur, vt in rubr.de litis cōtestatio.C. habetur Scripsi in tractatu de effectibus litis contest. 2. quæst.

Litis contestatio vnde dicta, & quid sit.

Nuntiatio & denuntiatio.

Denuntiatio. Alciat. hic dicit, nuntiationem in edicto prætoris de noui operis nuntiatione. ff. significare prohibitionem. Ego autem puto nuntiationem ibi accipi pro denuntiatione, quæ tamen contineat in se prohibitionem: quemadmodum si nuntiem tibi, ne emas talem fundum, in l.si fundum.C.de rei vindica. vbi est vera nuntiatio: sed continet prohibitionē, ne emas, licet sint quædā nuntiationes, quæ non continent prohibitionem: vt si denuntiem, vt me defendas, & in iudicio assistas, tanquam author rei mihi venditæ, in l. authore.& per totum. C. de euict. hoc etiam probat l.1. in princ.ibi, per nuntiationem inhiberetur.& §. nunc videamus, quibus ex causis fiat hæc nuntiatio.& quæ personæ nuntient, quibusque nuntietur, & quis effectus sit nuntiationis.ff.de noui ope.nuntiatio.l. de pupillo.§.meminisse autem oportebit, quotiens quis in nostro ædificare, vel in nostrum immittere, vel proiicere vult, melius esse eum per prætorem, vel per manum, id est per lapilli iactum prohibere, quam per operis noui nunciationem.facit l.si opus nouum.& l.prætor, cum omnibus ferme legibus illius tituli.ff.de no. oper.nuntia.

Difficultates Cumani & Iaso.sublata.

Et per hoc tolluntur difficultates Cumani, & Iaso. in dicto §. meminisse, videlicet, quod nuntiatio est ea, quæ fit simplici verbo: prohibitio verò, quæ fit per prætorem, vel iactum lapilli, cum illa opinio non sit vera. nam nuntiationis effectus est prohibitio, ibi, quomodocunq; fiat nuntiatio: nec Iurisc. distinguit in l.1.sic dicens, hoc edicto permittitur, vt siue iure, siue iniuria opus fiat, per nūtiationē inhiberetur: deinde remitteretur prohibitio, eatenus, quatenus prohibendi ius is qui nuntiasset, non haberet: & §.1. ibi, ne fiant. & in toto tit. dicitur de noui operis nuntiat. non de prohibitione: præsertim in d. l. 1. §. nuntiatio fit aut iuris nostri conseruandi causa, aut damni depellendi, aut publici iuris tuendi gratia. ibidem.

Aliquando tamen non possum nuntiare ædificāti opus nouum, forte socio, qui rem communem mecum habet, ob id potero ei prohibere per prætorē, non per noui operis nuntiationem, quæ ad istum casum non se extēdit. hoc pulchrè decidit tex.in l. in prouinciali.§. 1. ibidē: declarat Zasius in intellectu ad illā legem. Et hodie exercetur nuntiatio, quæ fit per prætorē, quia impetrātur literæ à Seneschallo, vel alio magistratu ordinario, per quas fit prohibitio ædificanti, & in casu oppositionis assignatur dies. Hæc est Regni practica. Potest etiam quis ædificanti nuntiare, sed tutior est praxis prædicta: vel potest supplicatio dari iudici, per quam pars petat inhiberi facienti nouum opus, & conceditur.

Praxis Regni quoad noui operis nuntiationem.

Nuntiatio pro accusatione.

Secundo in l.Iulia de annona, nuntiatio accusationem denotat, per gloss. in l. fin. ff. ad legē Iuliam de anno. ibi, etsi non solent hoc genus nuntiationis mulieres exercere, &c. sed forte accipi potest pro denuntiando deferre, vt mulier hoc crimen denuntiare, seu deferre possit, cum regulariter prohibeatur. l. mulierem. ff. de accusatio. Et crimina in iure tripliciter promouentur, per inquisitionem, denuntiationem & accusationem. cap. qualiter. de accusatio.& Bar.in extra.ad reprimendum.

Nuntiationes Irenarchæ faciebant, quæ notoria dicebantur.

Tertiò erant & nuntiationes, quas publicè constituti Irenarchæ præsidibus faciebāt de delictis, quæ vbicunque fiebant, hæ & notoria Latine dicuntur, l.ab accusatione.ff. ad Turpilia. iubetq; lex vt hi notoriis suis assistant, & quæ detulerunt, ita esse probent, l. ea quidem.C. de accusatio. Budæ. in annot.in d. l.ab accusatione. dicit nūtiatores eos esse, qui reos deferunt per notoria (notoria autē testificati genus esse intelligit) & si crimina tantum notoria deferebant. Est & denuntiatio quæ ad alium mittitur: & maximè incitatoria continet, vt cum aliquē moneo, vt ab emptione desistat, & vt defendendæ causæ adsit, vt à matrimonio legis causæ exercendæ abstineat, l. si controuersia. l. emptor.de euictio.C. Fit & testibus, vt in iudicium perhibēdi testimonij causa veniant, l.lege Iulia.ff.de testibus. cū alioqui sponte venientes suspicione non careant. Alciatus hic: facit l. plebs.§.1.ꝟ.eo.& l.quæ omnia. §. 1. ff. de procurat. ideo solent hodie testes citari.

Nuntiatio pro admonitione.

Denuntiare testimoniū.

Denuntiare testimonium, est diem dicere testimonio ferendo, & ad iudiciū testimonij ferendi causam euocare, vel testificari, seu ante prædicere. Budæ.in Forens. plus dicens, Denuntiate mulctam curiæ verbis, nisi decreto eius pareatur, & denuntianti in officio se futurum, non se cōmissurum, vt iure corripi possit, dicto curiæ audientē futurum: quod vulgo respondere solemus, *ie me garderay de mesprendre.*

Denuntiationes pro præsidio.

Denuntiationes sunt non præconia, vt exponit glo. in l. absentem.ff.de pœnis: sed præsidium, & vadimonia, teste Budæo in secundis annot. ad Pandectas, rub. de concessionibus, per legem eadē lege.ff.ad legem Iuliam repetuudarū. Denuntiationibus & edictis, id est edictis denuntiatis, quia ante nuntiationem edicta non ligant: ob id dicit denuntiationibus & edictis, in lege, cum vero.§.perinde.ff.de fideicōmissar. libertatibus. l. Æmilius.ff de minoribus. vel quod vulgo dicimus, *à son de trompe, & cry public.* Alia de nuntiatione non persequor, sed licebit videre in rubr. de noui operis nuntiatione.

§. Serui appellatio etiam ad ancillam refertur.

Declaratur ordin. Regia de salariis seruorum.

Nomen serui continet ancillam, quia cōmune nomen est, l.inter stuprum.§.fi. ꝟ. eod. quod facit ad Regiæ cōstitutionis intellectum, in rub. *des loyers & gaiges des seruiteurs*, vbi plenè scripsi, in 2.tomo constit.Regia. art. vnico, vbi loquitur de seruis. *Que les seruiteurs demanderont leurs loyers & salaires dedans vn an, à compter du iour qu'ils seront sortis hors du seruice*, vt etiam ancillæ eadem ratione salariū post annum petere non possint: tum quod eodem nomine serui complectitur ancilla, tum quia cōmune nomen est serui, vt *seruiteur* Gallicè, cum ancilla seruite dicatur, sicut seruus: & quia eadē est ratio in vno, quæ in altero, & sic eadem iuris decisio, l. illud. ff. ad legem Aquil. Item si quis corrupcrit seruum tenetur, idem si ancillam, l.1.& per totum.ff.de seruo corrupto. Derogatur huic text. quando in lege vtrunq; exprimitur, l.1.ibi, alieno seruo seruave, ff. de plagia. l.cum quæreretur.§.1.ff.de legatis tertio. l. si seruus seruave.ad legē Aquiliam. l.1. de seruo corrupto. Alias limitationes elicite ex l.1.ꝟ.eo.vbi plene scripsi.

Ad dominum pertinet corrigere seruos, ad dominam ancillas.

Notate etiam quod ad dominū pertinet corrigere seruos, ad dominā autem ancillas, l.2.in fin. ff. de his qui sunt sui vel alien. iur. quas istæ iuuenes dominæ, si ipsæ seruire solitæ fuerint, ex leuissimis causis atrociter tractant, vt dicit text.ibi, in fin. de Vmbricia matrona Romana. Probatur etiam Genes.16.cap. ibi, Ecce ancilla tua in manu tua est, inquit Abraham, vtere ea, vt libet: vel vt habet Hebraica lectio, Fac ei quod bonum est in oculis tuis. pro verbo placet vtuntur Hebræi bonū est in oculis meis, id est mihi placet: bonum est in oculis tuis, id est tibi placet.

Phrasis Hebraica.

Serui vnde dicti.

Serui, à seruando dicuntur, quia olim Imperatores in bello eos captiuos seruare, & non occidere solebant, & sic mitius inter Gentiles agebatur, quam hodie inter Christianos. lege, pupillus.§.1. infra eo.l.libertas. de statu homi. & in §. serui.de iure perso. in instit. & de his seruis fit mentio in l.inter publica. supra eod. & in lege, illa verba,

arbitra

arbitratu.& lege,vrbana familia.& lege, paterfam. & l. in lege Censoria.cum l. sequen.& in lege, potestatis. ac in l. pronuntiatio. infra eodem. Seruulus nomen diminutiuũ, l.si ex plagis.ff.ad legem Aquiliam in lege, seruus. de cõdictione indebiti. Seruile caput,lege 3. ff. de capitis deminutio. pro ipso seruo accipitur, vt ibi probatur: quia primo dicit seruũ, postea seruile caput:pars pro toto propter nobilitatem, l.cum in diuersis. de religio. Vel dicebant quidam seruile caput, quia serui plures solent habere caput stolidum & durum instar mulierum. Ideo dicitur caput seruile, quo nil fortius, dempto mulieris (vt dicunt coniugati) capite:sed primæ sententiæ inhærerem.

Seruulus. *Seruile caput.*

Referre variis modis sumitur.

Refertur. Variis sumitur modis hæc dictio. Refertur,id est protenditur,l.mariti.§. quod ait.ff.de adulter.l.3.ibi, ad vtrunq; sexum refertur,ff.de negotiis gestis. dixi in l. 1. in verbo complectitur. supra eo. & in l. pronuntiatio. infra eo.dicit porrigitur.

Referre in censum. Referre in nomina.

Referre in censum, pro describere,l.forma censuali cauetur, vt agri sic in censum referantur.ff.de censibus. Referre in nomina, idem pro adscribere, l.fiscus.1.ff. de iure fisci. ibi , an postea cum relatum est inter nomina debitorum. & ibi,puto tamen exinde priuilegio esse locum, ex quo inter nomina debitorũ relatum nomen est. Adria.de sermone Latino hoc declarat. Referre in rationẽ impensarum, idem,l.Nesennius.in fine. ff.de negotiis gestis. ibi, maxime si etiam in rationem impensarum retulisse omnia apparebit, id est adscripsisse. l. non solum. in fin. ff.de peculio. ibi,si dominus in rationes suas se debere referat seruo suo, id est in libro rationum scribat se debere , illa nuda ratio , id est scriptura rationis non facit eum debitorẽ.

Referre in rationem.

Referre pro tradere.

Referre pro tradere, soluere, l.si vrbana.ibi,nam si seruus non locatus mercedem vt domino prædoni retulit , non fiet accipientis pecunia.ff.de condict.indebiti.

Referre iusiurandum.

Referre iusiurandũ,est conditionem iusiurandi delatam ei, qui detulit, deferre , vt ipse iubeat iusiurandum , quod alius detulit,l.iusiurandum quod ex conuentione.& lege, iusiurandum & ad pecunias. in princ. & §.ait prætor, qui text. ita videtur exponere. & l. manifestæ turpitudinis & confessionis est nolle iurare , nec iusiurandũ referre. ff.de iureiurand.l.illud.in fin.de constituta pecu.Remittere verò iusiurandum,est gratiam facere parato iurare, l.remittit. ff. de iureiuran.

Relatio criminis reum non purgat.

Non relatione criminum , sed innocentia reus purgatur, l. is qui reus. ff. de publicis iudic. vt si ego accuso te homicidij , & tu referas in me , id est accuses me proditionis,non propterea purgatus eris referens crimen,& me accusans:sed innocẽtia purgaberis,si probes te innocentẽ: nam reus purgatur innocentia, non relatione criminũ,vt ibidem : & Quintilia. explicat, cum de statu causar.agit.

Referre in tempus.

Referre in illud tempus , id est reiicere in illud tẽpus, l. qui autem.in fin.ff.si quis cautio. ibi,ad illud tempus referendum esse,quo sisti debuit,l.item illa:ibi, & puto hæc ad diem constituti referenda esse.de constit. pecu.

Referre in alienam iniuriam.

Referre in alienam iniuriam, retundere, reflectere, l. 3. ff. de transa.ibi, non debet negligentiam suam ad alienam iniuriam referre , id est negligentia eius non debet alicui nocumento esse & iniuriæ.

Referre se ad initium.

Referre se ad initium , est vulgo *se rapporter*. l. quid ergo. in princ.ff.de his qui notan.ĩ.ibi, prætor enim ad initium nuptiarum se retulit. l. liberorum. §. 1. ibidem. & l. quia.& l.sed Iulianus.§.mutui.ad senatuscon. Macedo.l.in depositi.ff. depositi.

Referre in vtilitatem.

Referre in vtilitatem domini , reponere , l. penul.in fine.ff.si quis cautio.ibi, non ad ipsius , sed ad domini vtilitatem relatam interpretemur.

Referre proprietatis quæstionem.

Referre proprietatis quæstionem, pro obiicere , opponere,excipere, l. eum qui fugitiuum alienum suscepisse, & celasse doceatur, ex eo quod proprietatis quæstionem referret,crimen si probetur,euitare minimè posse.ff.de plag. l.si conductionis. C.locati, vbi conductor , vel alius , qui rem alieno nomine possidet , non potest illi , qui locauit, vel à quo habuit, quæstionem dominij referre. videte ibi Rebuff. de Verbor.

plenius.facit l.Lucius.ibi,cum in residuam quantitatẽ heres emptoris conueniretur, quæstionem retulit, dicens,&c. de euictio.

Referre quæstum.

Refert quæstum patri, id est adfert , l. prætor. §. sed & filiusfamilias. ff. de edendo. ibi, cum patri quæstum refert.

Referre in medium.

Referre in medium est communicare , in communionem ferre, l. actione §.penult. ff. pro socio. & l. si socius. §.filia. in fine.ibi, non esse referendam pecuniam societati.ibid.

Referre pro reponere. Referre pro narrare.

Referre, reponere, recludere, l. hac lege.ibi , si in arculam iterum referret. ff. ad legem Iuliam pecula. Referre pro narrare, recitare, l.si quis obrepserit:ibi, sufficit vnum argumenti causa referre. ff. de fals. l. 1. §. casum. ff. de postulan.l. 1. ad legẽ Aquil. ibi, quas leges nunc referre non est necesse. l. item veniunt. §. prætor. ff. de petitio. hered. l. certi condictio.§.quotiens.si cert.peta. l. 1. de contrahen. emptio.Relata ruina,lege, emptorem.§.fundi. ff. de actio. empt. Refert opinionẽ,l.fundi.§.si rata.ff.de actio.empti. & lege.si seruus.§.1.ibidem. Referre, dicere , renuntiare, lege 1.ibi,ex his quę retulimus.ff.de muner.& honoribus. & si quis , ne supplicio afficiatur , dicat se habere , quod Principi referat, salutis ipsius causa , ad Principem remittendus non est.l.si quis forte.ff.de pœnis. & ista duo præmissa coniuncta & cohærentia sunt.

Referre pro dicere.

Relatũ apud Labeonem. Declaratur l. item. si fundi. ff. de vsufru.

Relatũ apud Labeonem, id est scriptũ in libris Labeonis, l.in causæ.§.itẽ relatũ est apud Labeonẽ. ff.de minor.

Ad modum enim referendum est , non ad qualitatem vtendi, l.item si fundi.in fin.ff de vsufru. id est ad moderationem , vt cum moderatione , & sicut bonus paterfamil. fructuarius vtatur vsufructu sibi legato : non verò inspicienda est qualitas vtendi patrisfa. id est qualiter ipse paterfamilias vteretur, an vendere solebat. necne. sic debet intelligi ille text.licet sit in verbis difficilis.

Referre pro exigere.

Referre pro exigere, repetere, l.si vnus.§ 1.ff.pro socio. ibi, sed si prætium communicatum sit sine cautione , & aliquid præstiterit is,qui vendidit , an si non omnes socij soluendo sint,quod à quibusdam seruari non potest,à cæteris debeat referri. & in quibusdam cod. sic scribitur:licet in libris nouis scriptum sit ferre.

Referre ad Principem.

Ad Principem referre, in consultationem Principis ferre,& ipsum consulere, vt indicet, vel constituat , quid iudicandum sit , l. motis §. sed enim. ibi,ad Principem referre debet.ff.de pœnis.l.verum.§.ex facto.ff. de minorib. ibi, Decius Seuerus quia dubitabat, ad Imperatorẽ Seuerũ retulit.& Deuteron.cap.1.sic scribitur: Si vobis difficile visum aliquid fuerit, referte ad me, & ego audiam, ait Moyses.Et referre ad senatum, ca.denique. sexta, qu.3.

Relatio quid sit.

Inde relatio in rub.de relationib. Cod. & est iudicis de iure dubitantis ad Principem missa consultatio , vt scribit Speculator in tit.de relatio.§.1. vbi istam materiam plenè tractat:& Vitalis de Camba.in tracta.clausula.in clausula, nihil noui relatione pendente.Præpositus & alij in rubr. de appellation.in decretal.

Referre in consilium.

Præses ad consilium retulit,id est petiit opinionem curiæ. Budæ. in forens.vel ego dicerem ad consilium remittit, *l'amis au conseil.*

Referre in literas publicas. Referre pro interesse.

Referre in literas publicas , in actis publicis præscribere, *enregistrer au grephe*, & ferre in codicẽ, vel in commentarium, vt ibidem Budæ.scribit.

Referre pro interesse, differre, l.1.§.parui referre. ff.nautæ, caupo.stabu.l.2.§.parui.de priuileg.creditor.l. Pædius. ff. de arbit.l.1.§.accusatio.ff.ad Turpil.l.1.in fin. de pœnis; l.item eorum.§.1.ff. quod cuiusque vniuers.nomi. & l. sicut.§.1.ibidem,& l.nam & Seruius §. 1. ibi, ideoque nihil refert.ff.de nego.gest.l.mandasti.& l.actio.ibid.

Referre pro constituere.

Referre, constituere, vel soluere, l. Paulus. 2. iuncta l. 1. ff.de solutio.vbi in vna lege vtitur Iurisconf. verbo referre,in altera constituere : ibi , cum autem creditor pignus distraheret, licere ei pretium inde acceptum referre, etiam in eam quantitatem, quæ natura tantum debebatur. lege, seruus qui testamento. ibi , mercedem referre pro operis suis solebat. ff. de statuliber.

Referre, retroferre.

Referre, retroferre, reportare vulgo *rapporter*, *rendre*, l.vnica.

l.vnica,C. ne fiscus rem,quam vendiderit, euincat,lib. 10. vbi Lucas sic ait, Proprie autem refert qui replet, constipat, inspirat,narrat, repræsentat, reportat, dicit,prædicat, & testatur. videte ibi per eum:ego tamen allego tex. in l.si vt certo.§.si de me petiisses, vt triclinium tibi sternerem, & argentum ad ministerium præberem, & fecero:deinde petiisses, vt idem sequenti die facerem, & cum commode argentum domi referre non possem, & c.ff. commoda. & l.eum qui. §.sed & si dum referretur periit. ibidem l.apud. in fi.ff.de præscrip.verb.

Referre in æstimationē. Refertur in æstimationem id est cōfertur, l.3. §.in hoc interdicto condemnationis summa refertur ad æstimationem rei ipsius.ff.vti possidet.l.1.§. alienatio, quando actio de pecul. est annal. vulgo dicimus se referre.l.sciendum.§. 1.ff.de ædil. edicto.

Referre pecuniā acceptā. Referre pecuniam acceptam, id est habere pro accepta, l.fi.§.item si mulier creditori viri fundū vendiderit,& tradiderit ea conditione, vt emptor acceptam pecuniam viro referret. ff. ad Velleia. l. tali.§.socer.ff.de iure dot.ibi,exactam, acceptam legatis referri. quamuis glo. ibi pro assimilari exponat.

Referre pro deferre. Referre pro deferre, delabi, l.Cæsar. ibi, tamen cū qui ante idus Martias profectus ex portu esset, & relatus tempestate in insulam.ff.de publica.& vecti.

Referre rationem suam ad ærarium. Rationem suam ad ærarium referre, id est computum reddere,vt nunc loquimur, teste Budæ.in l. 1.de offic.quæsto. & in l.si prior.ff. qui potio.in pigno.habean. vbi dicitur referre esse rationibus adscribere, hoc est impensam vel receptam facere, vt vulgus loquitur. Aliis etiam modis apud rhetores accipitur, quos describit Adria. Cardi. in libro de sermo. Latino, & in plerisque authoribus legi potest:sed legibus nemo probat, vt ego probaui:& hoc ex re discerni potest,id est pro subiecta materia.

Referendarij. Referēdarij sunt aduocati in curia Principis,ex eo dicti, quod hominum vices referant.gloss. in authen. de referēdariis, colla. 2.Ego arbitror referendarios illos fuisse, qui libellos partium & supplicationes Principi referebāt,quos magistros libellorum,& vulgus requæstarum appellat.Patruus meus Rebuffus ita sentit in l.eos. C. de excusatio. muner. libr. 10. Licet quidam dicant eos secretarios. Sed cum secretarij non sint ad referendum positi, illos pro referendariis vix haberem. Vel referendarij sunt qui iussiones Principum iudicibus referebant,vt scribitur in §. quia vero. in authen. vt litigantes iurent.col.9. vide alia in authen. de referenda. col. 2. & per Gomes. in compendio signaturarum,in regu.cancellariæ.Vel referendarios dicimus vulgo *rapporteurs à la chancellerie*, secundum quosdam eligite.

§. Familiæ appellatione liberi quoque continentur.

Familiæ appellatione quid contineatur. Familiæ appellatione quid contineatur, dicetur auspicante Deo in l. pronuntiatio. §. 1. ℑ. eo fusius. Sed ex isto tex. colligitur quod familiæ appellatione omnes, qui in seruitio nostro sunt, continentur, etiam liberi homines, qui bona fide seruiunt, vel alieni: accipe eos quoque, qui in potestate nostra sunt, tex.optimus in l.ædiles. 1.§. familiæ.ff.de ædilitio edicto,& l.1.§ familiæ.de publica. quam non corrumpi est honor.l.1.§. quamuis. versi. sed & si. de ventre inspic.ff. Bald.in marga. in verbo familia. quæst. 7. Vtilitates huius legis hæ sunt.

Miles an possit ducere familiam suam ad bellum. Miles enim ad bellum non potest ducere familiā suā, alioqui hoc frustra impetraret, si de iure ducere posset, l. vna. C. de thesau. lib. 10. & mulieres in castris interesse, aut cum militibus turpi consuetudine versari nō decebat, & mulieres castra sequi apud maiores magnæ erat turpitudinis, & seuerissimæ animaduersionis, teste Alex. lib. genial. 1.cap.12.Si tamen quis à Principe impetrauerit,vt familiam secum ducat, non poterit incontinentes mulieres ducere, sed coniugē, liberos, & seruos & ancillas habere poterit, l. quicunque.de re militari,lib.12.C.Germani tamen solent plures, videlicet vxorem & familiam ad exercitum ducere:Heluetij etiam, sed quia inter belli impedimenta nuncupantur, ideo ducentes eas deserunt, vt scribam in ord.R.g.

Dominus familiam corrigere potest. Familiam suam quis corrigere potest, l. vnica, C. de emenda.propinq.& in rubr de emendatio.seruor. C. imo etiam ad bonum adhortari & incitare eam debet:alioqui punitur pœna tam corporali,quam diuino supplicio, maxime episcopus.c.sicut hi.in §.necesse.47.distinctio.

Priuilegium concessū alicui an ad familiā extendatur. Notandum est, quod priuilegium concessum alicui,extenditur ad familiā, l.1.& 2. C de episco. & cler. l.2.§.fin. cum seq.& l.imo.& l.non solum.ff.de vsu & habita.l.vxorem. §.2. de auro & argen. lega. facit c.ad liberandum. de Iudæis,& c.ecclesiarum seruos.12. q.2. & c.indicatum.89. distinctio. Not. in auth. habita.per illum tex.ne filius pro patre.Et dixi in scholasticorum priuileg.166. vbi conclusi priuilegia scholasticis data competere eorum famulis: sed quomodo, ibi licet videre.

Item quando quis prohibetur aliquid facere.& eius familia censetur prohibita:alioqui prohibitio nil,aut parum prodesset,l.si habitatio.§.fin.ff.de vsu & habita.

De multiplici familia, religiosa, mercenaria, perpetua, & profana, tradit Lucas de Penna in l. quicunque. col. 2. de re milita.lib.12.C.

An quis de delicto familiæ teneatur. Regula est, quod quis de delicto familiæ non tenetur, l.1. C.de ser,fugi.c.cum ad sedem.de restitu.spoliat. Bal.in l. ad inuidiam. C. quod met.causa,l. apud.in fin.de furtis. l.1. si rector prouinciæ. quia peccata suos authores tenere debent,nec vlterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum,l.sancimus.C.de pœnis.

Dominus pro improbis famulis tenetur. Limitatur quando familiares erant improbi,& vilis cōditionis & famæ,quia tunc imputatur domino, qui facile poterat talia de eis cogitare:per regu. semel malus. de regul.iur.in 6.Cardin.in cle.ne in agro. §. porro. in 4. nota. per illum tex.de statu monacho.facit glo.in c.peruenit.18. dist. vbi dicitur, quod malus præsumitur præceptor, qui habet malum discipulū,quia illum corrigere debet.

Secundò non procedit, si delictū haberet causam continuam successiuam,vt in rebellione pluribus diebus continuata, secus si delictum momentaneam haberet causam, vt homicidium.tex.singu. in c.constitutis. 1. de testib. Ias. in l.ciuitas.ff.si cert. peta.& consi.139. vol. 4. quia in primo casu poterat prohibere, in secundo non:& error, cui non resistitur,approbatur.c.error.83.dist.

Tertiò flectitur,nisi de scientia domini apparet,l.si quis mihi bona.§. sed si mandaui.vers.pater. ff.de acqui. hered. ideo si dominus in aure famuli loquitur.& postea famulus statim occidat,dominus quasi mandasse videatur, tenetur, teste Bar.in l.si ventri.§.fin.ff.de priuileg. credito.vel quādo dominus potuit prohibere, regula,culpa. ℑ.tit. 1. Bald. in c.veritatis.de dolo & contu.

Thesaurarius pro suis famulis tenetur. Quartò derogatur regulæ, quando paterfamil. haberet famulos selectos ad aliquod officium: ideo thesaurarius pro suo famulo,& dux belli pro suis militibus & armigeris tenetur,l.1. ff. de publica. quod declarate, vt per Felin. in ca.Petrus.de homicid.videlicet ciuiliter.Bart. in l.ne quid. ff.de incend.& sufficit illum exhibere, quando quis habet officium publicum, l. 1. ff. de publica. secus quando est officium priuatum,vt in nauta, & caupone. l.vna.furti aduersus nautas.ff.Aufreri.decisio.164.& q.195.Alia reiicio ad l. pronuntiato.§.familiæ. infra eodem.

Quoque multis modis sumitur,& eius natura. *Quoque* pro etiam penitur hic,& in l.verbo victus.& l. locus.in fin.& l.interdum.l. si quis sic dixerit. l. quæreret. l.meorum.l. triplici.in fine.& l.carbonum. versic. sulfurara.cum aliis multis legibus,infra eod.& l.seruum quoque. ff. de procura.Archi.in cap.quorundam. col. 2. de electio. in sexto. Bartol.in l. Labeo. 1. ff. de pact. vbi dicit esse dictionem ampliatiuam, & ibi Ias. dicit includere, per l. vnam.Cod. de capita. ciuium censib. eximenda, libr. 11. Angel.& Ias. in l. si arrogator. col.3.ff. de adoptio. facit l. hereditatis appellatio. infra eod. scripsi in §. statuimus. 2. de colla. in concorda. Inde infert Ias. in l.iusiurandum quod ex conuentione. §. fin. ff. de iureiurand. naturam dictio

dictionis huius duplicem esse, primò vt stet implicatiue, seu copulatiue pro etiam, vt dictum fuit, post Bart.in l.1. ff.de eo quod certo loco.l. qui occidit. §. in hac.ff. ad legē Aquil.Lucas de Penna in l.neque.C.de decurio.lib.10.

Secundò natura huius dictionis est, vt cum sit copula, denotet quod eadem sit qualitas in casu illo,sicut in praecedente, & econtratio. d. §.fin. vt si donem domum Titio cum erit doctor, fundum quoque, non habebit fundum Titius,nisi cum qualitate domus, videlicet cum doctor erit.Bart.in l.Seio.§.Caio.ff.de fundo instruc.gloss.in l.si sic.in princ.quemad.seruit.amittan.quod limitat Alex. consil.120.volu.primo,& Bolog. consil.24. de hoc scripsi in l.alienationis.§.fin. supra eo.

Tertio quoque die. Tertió quoque die, id est singulis diebus tertiis, l.1. §. item quæsitum.ibi, & si dum putat tertio quoque die habere se ius aquæ ducendæ. ff. de aqua quotid. & æstiua, *Declaratur titu.de glande legend.* l.vna.ff.de glande legenda,vbi gloss. dicit non solum primo die, & secundo, sed etiam tertio. sed non videtur verum, quia si singulis diebus liceret glandem legere, esset fundum vicini deteriorem facere, & pro vno piro, vel pomo frumenta vel alia conculcate, & nocere satis. ideo Iurisconsultus præstituit, vt tertio quoque die ingredi liceat fundum,& glandem colligere, quia fructuum maior pars erit supra terram tertio die quam primo. Vnde intelligit Sebastianus Brand. ibi, quod vsque ad tertium diem colligere tantum liceat, quia collectio glandis vix durat ad tertium diem:sed multi sunt fructus,quorum collectio ad mensem durat, vt oliuæ, quæ non statim omnes colliguntur,sed per mensem,antequam omnes colligantur:illæ quæ cadunt interim legi solent.Ideo potest habere locum text.in l.vna.ff.de glan. legenda, vt tertio quoque die legere liceat, id est singulis tertiis diebus, Gallice, *de trois en trois iours*:vel si intelligamus de fructibus ab arbore vno tempore excussis, vt tertio quoque die, id est vsque ad tertium legere liceat.ideo prohibet Iurisconsult. vim fieri illi domino fructuum:post tres vero dies poterit quidem ad exhibendum agere, & vindicare fructus, sed non vtetur interdicto illo de glande legenda. facit l.Iulia.§.glans. ff. ad exhibendum. Igitur ille titulus de glande legenda potest habere locum,siue tertio quoque die,siue vsque ad tertium diem. videte & iudicate.Et dicitur secundo quoque die, *de deux en deux iours*, Gallice, primo quoque die, *de iour en iour*.

Quoque pro similiter. Quartò, quoque capitur pro similiter, glo. in l.qui legatorum. §.filium quoque. ff. pro herede. l. verbum amplius.infra eo.vbi sic exponi potest: vel pro etiam. videte vtra expositio magis arrideat text.

Pro æqualiter. Quintò,pro æqualiter exponit gloss.in l.eandem. §.sed si quis.ff.de duobus reis.sed ego exponerem ibi pro etiam vel similiter, dum dicit, sed si quis in deponendo penes duos paciscatur,vt ab altero culpa quoque præstetur, verius est non esse duos reos, à quibus impar suscepta est obligatio. in secunda parte non reiicerem sententiam gl. ibi,dum dicitur,non idem probandum est, cum duo quoque rei culpam promisissent: vel pro pariter ibi exponi potest,& melius. Alia nunc missa facio.

§. Vnicus seruus familiæ appellatione nō continetur:nec duo quidem familiam faciunt.

Sensus est,quod vnicus seruus non continetur tantum nomine familiæ,nec duo quidem faciunt familiam,videlicet integram,si in familia alij sint.Dubitatio est,quia fa- *Dubitatio ad tex.& decisio.* milia est corpus quoddam,plures significans,l.pronuntiatio.§.familiæ.infra eo.ergò vnum & duos cōtinebit,postquam plures.Respondet tamen Iurisconf.quod vnus non continetur nomine familiæ,nec duo quidem familiam faciunt.Ratio decidendi est,quia familiæ nomen ad corporis significationem refertur, d. §. familiæ. ideo continet omnes de familia. Non ergo vnum solum,sed nec duo familiam faciunt:sed omnes qui sunt de corpore familiæ.Et caute iste text.dicit,vnicus seruus non continetur familiæ appellatione,quia plures continentur, & non vnicus seruus tantum, sed nec duo quidem familiam faciunt integram, si plures sint in familia.

Nec obest, quod iste text. non dicat vnus tantum. magis enim accommodum est verbum vnicus,quod ex propria significatione denotat vnus tantum, l.2.ff.de libe. & posthu. Ob id noluit text. exponere quod vnicus seruus familiæ appellatione non continetur tantum: quia hoc esset superfluum,cum dictio vnicus hoc denotet,cap.vno. de cleric.coniuga.in 6.& l.in vulgari.infra eodem. *Vnicus quid significet.*

Aduertendum est, quod postquam vnus non continetur tantum familiæ nomine, sed omnes, qui sunt in illo familiæ corpore, si quælibet familia debet dare hominem ad custodiendum portam ciuitatis tempore belli, si duo sint in familia,isti tenebuntur Imò si in vna domo omnes extra vnum mortui fuerint, iste vnicus tenebitur: tum quia ius familiæ in vno retinetur, vt dicit glos. hic, sicut ius collegij, l. Neratius. infra eod. tunc etiam quia hoc onus respicit patrimonium familiæ, & postquam iste solus habet patrimonium totum familiæ,tenetur. Nam magis habet commodum,quam si essent duo, vel plures.igitur & hic tenetur: alioqui illi, qui plura habetent bona, quam alij, non tenerentur ad illa onera ciuitatis, quod esset absurdum. & ita obseruatur, quicquid iurium interpretes dicant. *Portas ciuitatis custodire tenetur,etiam si vnus tantum sit in familia.*

Non refragatur tex.in l.1.§.familiæ.ff.de vi & vi arma. vbi sic scribitur, familiæ appellatio seruos continet. Sed quæritur quem numerum seruorum cōtineat, vtrum plurium,an verò duorum,vel trium?Sed verius est in hoc interdicto, Etiam si vnus seruus vi deiecerit,familiam deiecisse videri: ibi dicit in hoc interdicto, in aliis diuersum erit.sed non debet sumi argu.à contrario ad correctionem iurium,vt docet Ias.in authen. ex testamento. C.de colla. & facit authen.cassa.C.de sacrosanc.ecclef.Vt ista intelligantur,notate sequentia.

Sciendū est,quod vbi nominatur familia, comprehenditur tota,& quælibet eius pars,vt in l.pronuntiatio. §.familiæ. infra eod. ideo ego super hoc constituerem duos casus.Primus est,si familia prohibeatur deiicere,prohibetur tota familia:ideo & vnus etiam in prohibitione continetur:quia prohibito genere, & singulæ species,ac indiuidua, vt dialectica docuit: & facit l.si is qui ducenta. §. vtrum. ff. de reb.dub. vnde cautum est in interdicto vnde vi,his verbis:vnde tu illum vi deiecisti, aut familia tua vi deiecit,iudicium dabo.itaque si vnus de familia deiecerit, dicitur familia deiecisse,quia ille vnus de familia est, licet non tota sit familia:ergo tenetur,vt ibidem Iurisc. docet, dicens videri familiam deiecisse. *Familia prohibita,& singuli prohibentur.*

Præterea si rebelles cum familia expellendi sunt de ciuitate, nec quidem vnus seruus remanere debet: alioqui familia non expelleretur, quandiu vnus esset. Et idem si quis cum sua familia prohibeatur remanere in tali loco, quem voluit prodere: quia non poterit eius vxor ibi, vel alius quiuis de familia illius remanere, cum exclusa sit familia. & vnus, quia negatiua totum negat, l.hoc genus.ff. de conditio.& demonstra. l. si quis ita stipulatus fuerit. ff. de verb.oblig. vbi pulchre Ias. *Expellendi cū familia, nec vnus quidem remanere debet.*

Secundus casus est,si quis vocetur ad legatum,vel fideicommissum cū sua familia;omnes etiam continētur,quos declarat l.fin.C.de verb.sig.& ibi dicam.

Vnde si data fuerit immunitas habitanti in tali castro cum sua familia, immunitatem non consequetur is, qui cum vno habitauerit:quia non est ibi cum sua familia: quod est verum, si alibi vxorem, vel alios ex familia sua habuerit:secus si vnum tantum habeat,quia tunc cum familia sua esse censetur,cum nil aliud in familia sit, per tex. à contrario in l.1.§.familiæ. versic. proinde. ff.de public. Bald.in l.iubemus.§.fin autem.in fin. C.ad Trebel. & hoc docet Albert. Brunus in tracta. statu. in verbo familia. alioqui absurdum esset, quòd is, qui non haberet nisi vxorem, vel vnum famulum, non censeretur habere familiam. *Habitans in ciuitate cum vno famulo an gaudeat illius priuilegijs ciuitatis.*

Adhæc domicilium non censetur habere, qui residet cum *Domicilium n.l habet, qui cū vno famulo tantum degit.*

cũ vno famulo in ciuitate: ob id bona eius possunt sisti, & (vt dicunt) arrestari, tanquam bona extranei. Et hoc censuit senatus anno 1537. die 22. Nouembris contra quendam, qui apud Turones habebat familiam, domum autem Parisiis, qui cum fuisset Parisiis, illius equum creditor arrestare fecit, & ex eo debitor appellauit. Appellationem illam annullauit senatus, ipsum ad solutionem condemnans, & ad expensas: quia non gaudet omnibus priuilegiis ciuium, qui domum tantum habet in ciuitate, si ibi cum familia non habitet.

Arrestum.

Familia quot contineat.

Et sic non est verum, quod dicunt doctores, quod familia continet tres, sicut collegium. Nam de collegio hoc est expressum in l. Neratius. infra eod. de familia non sic: quot ergo continet? respondet tex. in d. §. familiæ. ∫. eb. tot contineri, quot sunt in familia: si centum sint, illos continet, si tres æquè, si duos, & illos tantum. Alias sequeretur, quòd posset esse melioris conditionis, vel deterioris, non habens nisi vnum in sua familia. Nam si diceretur, quòd occidens cum familia aliquem, expellatur à ciuitate, & puniatur, si quis occiderit cum vno famulo, non expelleretur, vel non puniretur. quod quàm ridiculum sit, nemo est, qui non videat. Quinetiam si relinqueretur legatum Titio & familiæ: si non haberet nisi vnum, hoc legatum non consequeretur, quod est contra text. & not. in l. fin. C. de verbor. signific.

Prohibitio alienationis familia non extenditur vltra quartum gradum.

Et quando familia est prohibita alienare, non extenditur vltra quartum gradum. §. nos igitur. in authen. de restit. fideicom. colla. 9. Videte super hoc Iaſ. in l. fin. nu. 5. C. de herest. instit. & in consil. 4. col. 3. vol. 1. & Deci. consil. 321. & 48. & 624. & per doct. in l. filiusfa. §. diui. ff. de lega. 1. Alia hanc materiam concernentia dicentur deo auspicante in d. l. pronuntiatio. §. familiæ. infra eod. his nunc contentus.

De dictione quidem.

Quidem hic affirmatiue pro certe. idem in l. Labeo. supra eodem, & in l. qui neque. in fin. infra eod. & l. locus. & l. si calumnietur, in fin. infra eod. hic non multa notabo de hoc verbo, quia Grammaticos vidistis, & parum ad Iurisperitum respicit. Sed ad arma veniamus, quia bellum instat.

CAIVS LIB. VIGESIMOPRIMO.
Ad Edict. Prouinciale. Lex xlj.

Armorum appellatio non vtique tantum scuta, & gladios, & galeas significat, sed & fustes, & lapides.

Arma qua, & vnde dicantur.

Armorum appellatio adeo generalis est, vt contineat fustes, & lapides, vt hic. & in §. recuperandæ. Instit. de interdict. Arma enim ab arcendo secundum quosdam, quòd his hostes arceamus, nomen acceperunt, vel ab harmis, id est humeris, quod ab his pendeant: vel à verbo Græco ἁρμόζειν, quod est conuenire, quod maxime corpori conuenire debeant. de quo verbo Græco Budæ. in commentariis linguæ Græcæ. & Iurisconſ. ait, Arma sunt omnia tela, hoc est & fustes, & lapides, non solum gladij, hastæ, & frameæ, id est romphææ, in l. 3. §. armis. ff. de vi & vi armata.

Armati qui dicantur.

Et armatos non vtique tantum eos accipere debemus, qui tela habuerint, sed etiam eos, qui habent aliud, quod nocere potest, l. armatos. ff. de vi publi. & armatos eos vocat Cicero in oratione pro Aulo Cæcina, qui scutis, telisque parati, ornatique sunt. Quod si glebis, saxis, aut fustibus quis deiectus est, perinde valet, quasi armatissimi fuissent, si reperirentur ita parati fuisse, vt vim vitæ, aut corpori potuerint afferre. Aliquando tamen rhetores vtrunque exprimunt ad vberiorem, & certiorem elucidationem, vt arma, tela, &c. non tamen volunt ex hoc inferre, quin armorum appellatio sola non significet etiam tela, vt sæpius dictum extitit, sicut masculinum continet fœmininum, l. 1. supra eod. aliquando tamen vtrunque exprimitur, in l. penult. ff. de sicar. Et arma quædam ad nocendum, quædam ad tegendum, vel ad vtrunque parata tradit Cicero pro Cæcina. Cum ergo arma quædam sint ad defensionem parata, vt scutum, clypeus, parma, vmbo, thorax, ciliciũ, lorica, subarmale, cassis, galea, & similia, de quibus Laza. de republ. Roma. lib. 8. cap. 16. quædam verò ad nocendum, vt balistæ, colubrinæ, & aliæ machinæ: alia verò ad vtrunque, vt ensis, gladius, spata, hasta, pugio, dolones, parasonium, aclides, plumbata, sica, & alia similia: nunquid hæc omnia comprehendũtur in hoc tex.? respondeo contineri. Nam cum iste text. dicat armorum nomine contineri non solum arma, videlicet ad protegendum parata, vt scuta, & galeæ, & sic ad defensionem, sed etiam alia ad nocendum, vt gladij, fustes, & lapides: sic voluit hic contineri omnia armorum genera.

Arma quadã ad defensionẽ, & alia ad nocendum inducta.

Armamentarium.

Vnde armamentarium ab armis nomen accepit, & est omnis generis, armorum, tormentorum & machinarum repositorium: de quibus apud Titum Liuium & Cornelium Tacitum. De armamentis scripsit Iurisconſ. in l. Marcellus. in §. 1. ff. de rei vindic. & ego in procem. const. Reg. gloss. 5. nu. 97. in 1. tom. comm.

Scuta vnde & quæ sint.

Scuta, id est clypei, vulgò bouclers dicuntur, ἀπὸ τοῦ σκύτους, id est à pelle, quod non sine pellibus fiant: vel à sectuta, quod minutè confecta tabellis sint, vt Varro ait, & puto hic contineri scuta, siue parua, siue magna, & rotunda, quæ vulgus *rondeles* appellat, siue longa ad tegendum totum hominis corpus, Gallicè *pauois, & targes*, & parmas, quæ quadrangulares erant, ac alia huiusmodi. Indefinita quippe vniuersali æquipollet, l. si pluribus ff. de legat. 2. c. generali. de elect. in 6. & de his scutis loquitur Iurisconsultus in l. qui commeatus. in fin. ff. de re milita. ibi, loricã, scutum, & galeam, &c.

Graue crimen clypeum vel scutum amittere.

Et Græcorum legibus mulcta damnabitur miles, non qui ensem, aut lanceã, sed qui clypeum amittebat: quod oporteat magis militem curare, vt non accipiat, quam vt det incommodum, vt Plutarchus in vita Pelopidæ ait: & apud Germanos inualuit, vt in militia scutum reliquisse, præcipuum esset flagitium: author est Cornelius Tacitus in libro de morib. Germanorum.

Scutarij, scutati.

Inde scutatij fabri, qui hæc scuta fabricabant: vel qui in postrema acie scuta ferebant: de quibus Sueto. in August. & Laz. in lib. 4. & 8. de repub. Roma. vel scutati dicebantur, qui plumbatis, vel gladiis, & missilibus accincti erant, teste Vegetio de re milita. lib. 2.

Schola scutariorum.

Schola scutariorum erat societas militaris, ad exercendos illos, qui scuta in bello portabant, de qua Marcelli. lib. 26.

Gladij nomine non continetur cultellus.

Gladios accipite hic generaliter pro ensibus, & pugionibus, & spathis, non pro gladiis, quibus in mensis vti solemus, vel pro gladiolis illis, quibus pennæ parantur ad scribendum. Vnde prohibitus portare arma non brohibebetur hos cultellos deferre, per glo. singu. in authen. de armis. in verbo minores. coll. 5. quam singularem notat Aeneas de Fala. in additionibus ad Panor. in c. 2. de vita & honesta. cleri. & alij quos scripsi in d. gloss. sed de illis gladiis loquitur l. cum vir nubit in fœminam. ibi, gladio vltore. C. de adult. Et dicitur à quibusdam gladius à clade, c, litera in g, mutata: quod hi ad hostium cladem fiant: & de hoc gladio loquitur Iurisconſ. etiam in l. aut damnum. in princ. ibi, si damnatur aliquis, vt gladio in eum animaduertatur. ff. de pœnis. Audite quid Tibullus Poeta lib. 1. elegia. 10. eleg. scribat contra inuentorem ensis:

Cõtra inuentorem ensis.

Quis fuit horrendos primum qui protulit enses?
Quam ferus & vere ferreus ille fuit?
Tunc cædes hominum generi, tunc prælia nata,
Tum breuior diræ mortis aperta via est.
Aut nihil ille miser meruit, nos ad mala nostra
Vertimus in sæuas quod dedit ille feras.
Quis furor est aliam bellis accersere mortem?
Imminet, & tacito clam venit illa pede.

Ius gladij quid sit, & potestas.

Notandum est ius gladij apud Romanos fuisse ornamentum Romani prætorij: dabatur enim gladius pro insigni, sicut hodie Regi Franciæ in coronatione: etiam ducibus pro insigni gladius tradi ab Imperatore solet, vt docet Laz. in libro de repub. Rom. 2. c. 3. Ideo ius gladij habere, est merum imperium habere. nam cui dabatur gladius, is merum imperium, id est gladij potestatem ad animaduer

animaduertendum in facinorosos homines consequebatur, l.imperium. ff. de iurisdictio. omn. iudic. Et hoc ius gladij tria continebat, videlicet gladij gestationem, cognitionem criminum, & executionem. ideo nemo poterat hanc gladij potestatem in alium transferre, l.nemo.ff. de regu. iur. vt abunde probaui in meis no. interpret. ad l.imperium.ff.de iurisd. omnium iudi. per quæ multa iura declarantur, quæ adhuc fuere valde interpretibus obscura, & de quibus variæ sententiæ ortæ sunt, quas omnes ibi concilio.

Ius gladij tria continet.

Item gladius etiam pro iurisdictione capitur, qui duplex est, spiritualis & temporalis, seu spiritualis & materialis, c.authoritatem.15.qu.6.& in c.nouit ille.de iudic.& c.dilecto.de sententia excommunic.in 6.§.1.23.q.8. & in euãgelio dicitur: ecce duo gladij, satis est. vbi theologi pro potestate & iurisdictione interpretantur.

Gladius pro iurisdictione.

Inde gladiatores dicuntur, qui gladiis dimicant, & qui cum bestiis pugnant, & plerunque laniati luctum miserabilem mouebant spectantibus: quod prohibet Imperator in l.vnica. C. de gladiato.lib.11. vbi Pyrrhus declarat, & Cælius lib.lect.antiq.c.32.& seq. & Alci. lib.2. parergon c.45. & Cicero ait gladiatorum esse stomachari contra eos, qui leui ex causa ad bilem vertuntur.

Gladiatores qui.

Galea. Galea est tegumentum capitis ferreum, ad similitudinem pilei factum, caput à vulneribus & ictibus defendens. Et dicit Plin.lib.7.c.56. galeam, gladium, & hastam Lacedæmonios inuenisse: Gallice dicimus, *armet, bassinet*, siue *heaume*. Inde galeatos milites, galea indutos, vel galearios genus calonum, id est ministrorum militum dici t Veget. libr.3. cap.6. & sub hoc verbo galea generali comprehendentur quælibet capitis munimenta, prout loquitur Iurisconf. in l.qui commeatus. §.fin. de re milit. vbi miles qui alienauit scutum, galeam, gladium, vel alia arma, desertori similis est, & graue crimen committit. de hac loquitur Polybius in lib. de castram. Roma. & Veget. lib.1.

Galea, galearij galeati.

Fustes. Fustis dicitur lignum, seu baculus, quo solebant olim sontes mulctari, maxime milites, qui excubias non tecte obiissent, vt est apud Polybium. Et fustis nomine venit omne lignum, etiam si illi adiunctum ferrum sit, vt sunt sagittæ, dardi, lanceæ, *pertuisane, iaueline*, spicula, & similia: vtor verbis Berberij in viator.iur.de homicid.

Fustium nomine quid cõtineatur.

Notandum est veteres olim vel fustibus, aut virgis, seu flagellis cædere nocentes solitos, l.veluti. ff. de pœnis, vt est apud Lamprid.in Alexandro, ibi, si quis de via in alicuius possessionem deflexisset, pro qualitate loci aut fustibus subiiciebatur, aut virgis, & solebant delinquentes interdum ad decem, vel viginti, vel quinquaginta fustium percussiones condemnari, aut ad alia arbitrio iudicis, vt est in l. si aliqua, quinquaginta percussiones accipiat, &c. Et has percussiones fustuarium, seu fustiuarium Cicero appellat, quasi fustigationem, in 3. Philip. Fustiuarium, inquit, meruerunt legiones, quæ consulem reliquerunt. Idem docet Liuius lib. 5. ab vrbe condita, & Polybius.

Fustuarium, seu fustiuarium, aut fustigatio.

Inde ait Marcellus in l.in seruorum.ff.de pœnis, in seruorum, inquit, persona ita obseruatur, vt exemplo humiliorum puniantur: sed ex quibus causis liber cæditur, ex his seruus flagellis cædi, & domino reddi iubetur: & ex quibus liber fustibus cæsus in opus publicum damnatur, ex his seruus sub pœna vinculorum ad eius temporis spatium flagellis cæsus domino reddi iubetur. Et non omnes fustibus cædi solent, sed hi duntaxat qui liberi sunt, & quidem tenuiores homines: honestiores verò fustibus non subiiciuntur, l.capitalium.§.non omnes.ibidem: nec veterani milites, l.1.& 3. ff. de priuil. veteran. Maiores enim nostri in omni supplicio seuerius seruos, quàm liberos, famosos, quàm integræ famæ homines punierunt, d. l.capitalium.in fin.ff.de pœn. Vnde Vlpia. distinguit pœnas, in l.si quis forte.in fin.cum l.seq.ff.de pœn.dicit enim aliquas adimere vitam, alias seruitutem adiungere, alias ciuitatem auferre, vt exilium, alias coërcitionem corporis continere, veluti fustium admonitio, flagellorum castigatio, vinculorum verberatio: & sic non vult, vt vita fustibus adimatur: tamen olim fustibus cæsus sæpius moriebatur: ideo aboletus est hodie per desuetudinẽ vsus fustium, id est baculorum percussio: sed flagellorum, vel virgarum percussio adhuc remanet, quam antiqui scopationem vocabant, quando milites, vel alij scoparum fasciculo manuali tergora nudati cædebantur, vt est apud Suetonium in Nerone, & Liuium.libr.7.decadis primæ, & libr.8. decad.3.de pœna in seditiosos milites à Scipione African.in castris Hispaniæ irrogata.

Qui fustibus aut flagellis cædantur.

Vsus fustium aboletus.

Scopatio pro fustigatione.

Et quamuis sola fustium admonitio nõ contineat corporis pœnam, sed ita demum, quando admonitus non paret: tamen si sub pœna fustigationis præcipiatur alicui, vt non faciat quicquam, vel faciat: si hoc contemnat, iudex hanc pœnam declarabit, & tunc coercitionem corporis continebit: & sic intelligetur ille text.

Admonitio fustiũ an contineat pœnã.

Hodie fustigatio fit secundum morem patriæ: Parisienses virgis vti solent, Tholosani & nostri flagellis de funiculis, vt in c.ex multis.1.q 3.ne ita correcti statim moriantur, sed resipiscant. imo Imperator Constantinus prohibet equos publico cursui deputatos lignis, vel fustibus agitari, sed flagelis tantummodo, in l.1. C. de cursu publi.lib.12.

Fustigatio pro more patriæ fieri debet.

Itaque fustibus cædere, est hodie virgis vel flagellis castigare, & verberare, l.3. ff.de offic. præfecti vigilum, l. 1.ff.cum patronus. ff.de officio præfect. vrb. l. leuia. ff.de accusa.d.l.in seruorum.de pœnis.l.fin.de effracto.l.penult. de variis cognitio.l.Pædius.de incendio, rui. & naufrag. Inde fustigationis pœna, l.veluti.ff.de pœnis.l. fustib. ex quib.caus.infa.irrog.doct.in l.imperium.ff. de iurisd. omnium iudic.l.qui cum vno.§.si in pace fustibus cædi iubetur.de re milita. Interdum etiam Iurisconsultus dicit, fustibus castigatur: vt in l.secularij. §.1. ff. de extraord. crimin.l.leuia. de accusatio. l.2.§. in filiis. ff. de decurio. l. si duo.in fin.ibi, fustibus eum castigatum dimittere.de iureiurand.

Fustibus cædere & castigare.

Fustigationis pœna.

Lapides, siue sint plumbei, ferrei, siua lapidei, quia de communi vsu loquendi lapides etiam vocantur. Vnde prohibitus portare lapides ad inimicos, incidit in pœnam, si hosce deferre causa proiiciendi, siue à colubrinis siue à bombardis. essent enim hæ sine illis lapidibus fere inutiles: & sic omnia ista armorum appellatione comprehenduntur, c.ita quorundam. de Iudæis. scripsi in bulla cœnæ domini, artic.5.

Lapidum nomine quid veniat.

Interdum tamen Iurisconsultus telum & lapides separatim exprimit, & tunc teli nomine lapides non continentur, l.1.ibi: quo armati homines cum telis, lapidibusve in vrbe sint, ff.ad legem Iul.maiest. Et si quis commilitonem lapide vulnerauerit, militia reiicietur: si gladio, caput amittit, l.omne delictum.§.si quis commilitonem. ff.de re militari. Ista sunt vtilia ad sequentia.

Primò armorum vsus inscio Principe est interdictus, rubr.vt armorum vsus.lib.11.C.& solus Rex, & eius officiales in hoc regno armorum vsum concedunt. pro quo facit text. in authen.de armis. in princ. colla. 6. ideo cum ipse solus prohibeat armorum delationem, in ea solus offenditur, & solus de his cognitionem habet, vt scribitur in stylo parlamenti, in 1.parte, rubric.quorum cognitio spectet ad Regem, & ad eius officiales. teste Petro Iacob, in sua practica, rubr.de successio. Regni. & Boer. in tract. suo de seditiosis, in 6.præsuppositio. Ideo iudices baronũ, aut aliorum dominorum de his non cognoscunt. Quamobrem an.1530.die 1. Decemb. fuit remissus quidã delinquens ad officiales do.matris Francisci Regis: tamen fuit illis prohibitum ne de portu armorũ cognoscerent. Etiam ex consuetudine iudices tantum Regij cognoscunt super portu armorum contra clericos, quia in his quæ publicam concernunt vtilitatem comprehenduntur in statutis laicorum.l.addictos. C.de episc. audient. & ibi Ioan. Fab.& in l.ex ea.ff. de postul. sed portare arma publicam vtilitatem respicit, text. in d.authen.de armis. in princip. & §.si rusticus,

De armis quis cognoscat, & qui portare ea possint.

Iudices Regij contra clericos de armis cognoscunt, & quando. Arestum.

rusticus. de pace tenen. & eius viola. Itaque ex delatione armorum posset turbari status publicus: igitur iudices in hoc Regno vsurparunt, vt cognoscant etiam contra clericos de armorum portu, & gestatione, licet de iure contra: quamuis praxis hoc habeat, donec concilium generale hoc reuocauerit, vt asserit Bened. in repetit. cap. Raynutius. in verbo & vxorem. de testa. ait enim clericis maxime arma portare prohibitum esse, & portantes excommunicandi sunt, c. clerici arma. de vita & honestate clerico. & fere 23. qu. 8. per totum, & si ter moniti in armis prehensi fuerint, non erunt postea ab ecclesia defendendi. c. in audientia. & c. contingit. 2. de senten. excomm. nempe clericorum arma sunt orationes, & lacrymæ; ca. non pila. & cap. conuenior. 23. q. 7. & c. fin. 36. distinct.

Praxis.

Secundò intelligite quod iudices seculares, qui sic in hoc Regno cognoscunt de portu armorum contra clericos, poterunt tunc demum cognoscere, quando illi clerici ferrent arma offendibilia, & vltra enses & gladios & scuta & lapides: nempe in odiosis armorum appellatione offendibilia tantum comprehenduntur, cle. ne in agro. §. quia. de statu monacho. & quando statutum, vel ordinatio punit arma portantes, comprehendentur tantum illi, qui offendibilia portant. Bar. in l. 1. ff. de vi publica. Angel. in tractatu de malefic. in glos. & ad hoc colloquium. versic. quæro statutum: post Alber. in tracta. statuto. in 2. part. q. 15. item quærit.

Armorum nomine in odiosis quid veniat.

Ergo non poterunt iudices de omni armorum portu cognoscere contra clericos, sed quando in forma belli arma deferuntur: vt si ciuitas contra ciuitatem, natio contra nationem insiliat, & si deferant arma, vel trahat longa: secus si enses tantum vt testatur Ioan. Ferrald. in 19. Regis priuileg. tract. de iuribus Regni Francorum, & Masuer. in rub. de remissio. vers. item si aliquis. & si vnus verberaret alium ense, vel pugione, non diceretur quod ob hoc portus armorum crimē incurreret, vel si clericus domi se defenderet etiam bombardis, non debet puniri à iudicibus secularibus de hoc vsu armorum, seu portu. secus si publice portaret, teste Aufre. in tracta. de potesta. secul. super ecclesia. reg. 2. fall. 13.

Item si aliquis momorderit alium, non debet puniri, ac si armis eum offenderit, vt expresse decidit Matthæ. de Afflict. in constit. Neap. libro 1. rub. de percussio. illicita. col. 2. sed id incumbit officio iudicis pro vulneris qualitate.

Mordendo alius dentibus an dicatur armis illum offendere.

Tertiò intelligite, quod clerici non solent corporali pœna puniri à iudicibus laicis pro hoc crimine, sed ciuiliter tantum, & postea remittuntur ad iudicem ecclesiasticum pro delicto communi puniendo. ita vidi seruari, quamuis sit contra text. in c. vnico. de cler. coniuga. in 6. vbi nec ciuiliter, nec criminaliter clerici à laicis puniri debent: sed protegunt se Regij officiales, dicentes clericum, qui arma contra prohibitionem Regis detulit, commisisse crimen contra eum, quod vocant priuilegiatum, ob id pro illo condemnant clericum: & quia adhuc non est punitus pro crimine communi, si forte illis armis aliquem vulnerauit, vel occidit, ideo pro illo remittunt ad officialem. Quomodo autem quis debeat puniri pro portu armorum: respondeo, arma sunt Regi confiscata, vt Bal. notat in §. si quis rusticus. de pace tenenda, & eius viola. & ita fuit decisum aresto huius senatus, vt scribit Aufr. in stylo parlament. aresto 233. videte Bar. in l. 1. ff. de vi publica: & alias arbitrio iudicis puniuntur.

Praxis de puniendis clericis propter arma in crimine priuilegiato.

Arestum, quomodo pro portu armorum quis puniatur.

Quartò ex communi vsu loquendi armorum appellatione non veniunt lapides: & ideo hodie in ordinationibus Regiis vix comprehenderentur, nisi arma offendibilia, & pro subiecta materia, teste Pyrrho in rubr. vt armor. vsus. lib. 11. C. vbi dicit lapides ita demum contineri, si consuetum fuerit vt lapidibus pro armis vteremur: alioqui secus, quia communis vsus loquendi insequendus est, & secundus eum actus intelligendus, l. Labeo. ff. de supellecti. legata. & vbi communis vsus loquendi vocaret lapides arma, non esset tunc dubium contineri, vt in lapidibus machinarum, alioqui non, teste Felino in proœmio Decretalium. numero sexto: allegat Cardinal. in clementina, ne in agro. §. quia vero de statu monacho. & per hoc intelligitur lex, qui commeatus. §. arma. ff. de re militari. vbi miles arma alienans, grauiter delinquit, non intelligitur de lapidibus, sed de cæteris hic expressis: & sic pro subiecta materia, armorum nomine continebuntur, prædicta. vt in rubrica de fabricen. lib. 11. C. & post factum dicit glo. in d. cle. ne in agro.

Ex communi vsu loquendi lapides nō dicuntur arma.

Quintò excommunicatus est, qui arma ad infideles defert, c. ita quorundam. & c. ad liberandum. de Iudæis. & armorum appellationem intelligo, vt hic glos. in extrauagan. quorundam. de Iudæis, in extrauagan. Ioan. 22. scripsi in bulla cœnæ domini, artic. 5. vbi amplior fit prohibitio. & sic qui deferret lapides bombardarum, esset excommunicatus: si vero alios lapides, cotem forte, non: nisi illis vterentur ad fundendum contra Christianos: nam tunc etiam armorum appellatione comprehenderentur, vt ibi dixi.

Excommunicatus est, qui arma ad infideles defert.

Sextò arma pro instrumentis quarumcunque artium capiuntur: vnde studiosorum arma sunt libri, graphium, penna, pugillares, vulgo *tablettes*, atramentarium, cultellus, & forciculæ, teste Crapal. lib. de partib. ædium 2. facit glo. in l. Nepos Proculo. infra eo. vbi hæc arma scholasticis sunt relinquenda. Inde dicimus arma rusticorum, arma pastorum, arma cocorum. De primo vsu armorum, & qui prius arma inuenerint, tradit Polydor. Virgil. lib. de inuento. rerum 2. c. 1. & seq.

Arma pro instrumentis artium.

Inde Armarium dicitur locus, in quo libri, cætetáque cibaria, pecuniæque reponūtur: & qui possidet armarium, non possidet singulas res in armario existentes, l. qui vniuersas. in princ. ff. de acq. possessio. l. 3. de offic. præfec. vigil. vbi scripsi.

Armarium, quid.

Septimò prohibitio generalis est, vt non liceat arma alieni deferre, per rubr. C. vt armo. vsus. quæ non procedit in Regiis officialibus, & magistratibus, seu in eius familia. l. 3. §. fin. de offi. præfec. vigil. ff. glo. in c. statutum. in verbo directe. de hæreticis, in 6. idem in nobilibus, vt enses ex consuetudine ferre possint: ballistas verò, *pistolets*, vel alia arma offendibilia, non: quia in alterius læsionem hoc redundare posset, & bello potius hæc arma conueniunt, quam vt passim vti quis possit, nisi in itineribus, text. in l. fin. C. de præpos. sacri cubiculi, lib. 12. Lucas de Penna in d. l. vna, col. penult. Nec possunt nobiles in aliorum læsionem arma ferre, vt sentit Bonus de Curtili in tracta. de nobilitate, in 5. parte, priuilegio 19. Item nobiles effecti monachi vel sacerdotes suis armis, id est orationibus intendere debent, non ensibus, vel aliis armis, vt est in d. cle. ne in agro. §. quia vero. imò si in cubiculo tenerent etiam enses, essent excommunicati, vt ibi dicitur: & quis possit illos tunc absoluere, an abbas? quod non, tradit Federic. in consil. 14. monachus.

De prohibitione armorum, qui possunt gestare arma, & quæ.

Item licet doctoribus arma portare, gloss. & Bart. in l. medicos. C. de profess. & medic. lib. 11. Bonus, vbi supr. priuilegio 39. Sed an scholastici arma deferre possint, scripsi in scholasti. priuilegio. 129.

Doctoribus licet arma portare.

Hodie verò edicto Regio omnibus prohibitū est etiam in itineribus portare colubrinas, *pistolets*, & alia arma ibi expressa, etiam nobilibus, vt patet in ordin. Reg. rub. *de n'aller armez, masquez, ne deguisez, & ne porter hacquebutes, pistolets & autres armes.* & hi quibus permittitur deferre enses, illos portare non possunt in palatio, §. ad palatium. de pace tenend. quod hodie seruatur in magno auditorio, vbi causæ publicæ deciduntur.

Idem in viatoribus, per tex. in §. si quis rusticus. de pace tenend. & eius violato. quem text. dicit singu. Roma. sing. 263. prohibitum, vbi viatoribus arma portare non est prohibitum, nisi in armis in edicto Regio expressis.

Octauò arma pro insignibus sæpe dicimus quorum materiam si plene & ad amussim videre cupitis, præsules dignissimi, legere decebit libros insignium D. Ioan. Ferronei, qui in istis est singularis. Nempe sicut Phoroneus Rex Græcis primus leges iudiciaque constituit. c. Moyses. 7. distin.

Arma pro insignibus.

distin. ita & hic insignis Ferroneus insignium omnem materiam in artem fere redegit, & velut in acervum congessit, post Bart. in suo tract. de insign. & armis. & Alciat. in lib. 5. parerg. cap. 13.

Arma deferēs animum præsumuntur habere maleuolum. Nonò portantes arma præsumuntur habere animum maleuolum. §. si autem. vers. hoc enim facto. in authen. de armis, colla. 6. gl. in l. licet. C. de pact. & qui se armis munit, præsumitur cogitare de crimine, vel de bello, vel de vi. Bald. in margar. in verbo auxilium. q. penult. ideo non audietur, si postea dicat, quod fortuito hoc perpetrauit crimen, & si illud dicat in gratia, allegabitur subreptitia: *Gratia homicidarum quomodo impugnetur.* nempe de crimine iam committendo cogitauerat, qui arma assumpserat, quod non procederet, si iustam portandi causam haberet, forte quod aliquò esset profecturus, vel in his, qui arma portare soliti sunt: tunc enim si ius defendi habebat, non præsumitur animum maleuolum ex hoc habere, quia non præsumitur malitia, vbi est ius, l. 1. ff. de iniuriis: quod est notandum. Etenim aliquando defendi quendam ex his & aliis.

Quādo deferri arma iudex permittere possit. Praxis. Idem putarem, si iudex ex causa, vel magistratus arma deferre alicui permitteret, quod potest, vtpote pro defensione personæ, & quando non potest prouidere per securitatem, & (vt dicunt) saluagardiam, inspecta qualitate personarum, & exacto iureiurando ab eo, cui permittit, & cum adiectione pœnæ, quod aduersarium non inuadet: alias non concedet, & tutius est iudici sub dissimulatione transire, quam permittere. & hoc seruant iudices Franciæ, vt ait patruus meus Iacob. Rebuffus in d. l. vna, vt armo. vsus. vel nisi propter bellum permitteret, aliamve iustam causam, teste Baldo in rubr. C. qui accusa. non possunt. & in l. obseruare. §. proficisci. vers. primo quæro. ff. de offic. proconsul. & quando permittit vni, & aduersario ac consorti videtur permissum, vt possit se tueri, vt docet Cepol. hic. alias limitationes tradit Socinus in tractatu fallent. reg. 30. arma. facit gloss. singul. in authen. de armis. in fin. colla. 6. secundum Ioan. de Platea in rubr. C. de fabricens. lib. 11. Barb. in tracta. de præstant. card. 5. q. 2. part. Ias. in §. ex maleficiis. nu. 85. Instit. de actio. & Cottam in 2. parte memorab. in verbo armorum. scripsi in scholastico. priui-

Delatio armorum nobilibus interdici potest. leg. 100. Et tenete quod si portantes arma abutantur ipsis, poterit eis interdici delatio: vt si iuuenis nobilis multos passim lædat suo ense, arg. l. 2. in fin. de priuileg. scholast. lib. 12. C. Hippolytus in practica in §. pro complemento. col. 2. num. 8. & seq. & hoc postea à principe impetrare poterunt, non obstante prohibitione, vt alias vidi seruari in practica. priuilegium enim meretur amittere, qui permissa sibi abutitur potestate, cap. vt priuilegia. de priuilegiis. & quia his arma probro sunt: ideo sequitur l. probrum.

VLP. LIBRO QVINQVAGESIMO-septimo. Ad Edictum. Lex xlij.

Probrum & opprobrium idem est. Probra quædam natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis: vt puta furtum, adulterium natura turpe est. Enimuero tutelæ damnari, hoc non natura turpe est, sed more ciuitatis. nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

Declaratio text. & diuisio. Tres habet partes hæc lex. in prima dicit probrum & opprobium nō differre, sed idem esse, quatenus probrum ignominiam significat. secunda ibi, probra, diuidit, dicens quædam esse natura turpia, quædam more ciuitatis, seu iure ciuili. Natura turpia sunt furtum & adulterium: more ciuitatis probrum est, quem tutelæ damnari. & in hac secunda parte probrum pro furto & adulterio sumitur, & sic pro crimine: licet pro ignominia accipiatur quandoque: & tunc idem erit probrum & opprobrium. Et in hoc text. dicitur, quædam probra, non dicit omne probrum. nam probrum dum significat ignominiam, tunc accipitur pro opprobrio, & idem est: quando verò pro crimine, differt, & ideo dicit quædam. In Pandec. Florent. legitur probrum & opprobrium, id est, probra quædam natura turpia, &c. & sic cessant contraria.

Non probatur sententia Alcia. Quod autem Alciat. ait, furtum non esse natura probrum, quia impune Ægyptiis furari licebat, & Lacedæmonij laudi sibi adscribebant fures esse, nec deprehendi, quia cautiores diligentioresque ad hoc fiunt iuuenes: non ob id sequitur: nam datur instantia, quam iurisperito dare satis est, c. sicut vrgeri. 1. q. 1. Valdenses non reputant, dum bacchanalia celebrant, turpe, adulterium committere: ergo non erit natura turpe. sed adulterium est natura, id est ratione naturali improbatū, & lege euangelica, sicut furtum, licet ab adulteris turpe non putetur, nec probrum.

Item Fulgos. de factis memorabilibus libr. 2. de Instit. antiquis, narrat aliquos nihili facere filias venales exponere. ergo non erit turpe, si illis adhæreatis. quod hic improbatur, dico in l. Masurius. infra eo. Sed vos intelligite furtum naturali quadam ratione reprobatum esse, l. 1. in fin. ibi, l. naturali prohibitum. ff. de fur. Exod. 20. non furtum facies, eo ne videlicet rem alienam habeas, & ne facias aliis, quod tibi fieri non vis: vt in princip. Decreti scriptum est. & sic per hoc patet, tam furtum, quam adulterium natura probrum esse: & quamuis aliqui, vt grassatores itinerum, & alij id genus fures, non putent turpe esse, tamen sufficit rationem naturalem id turpe putare. Et furtum ignominia afficit, sicut adulterium. Hine ab ipsis Ethnicis dicitur, Ne alienum inuadas postquam meum & tuum fuere inuenta, cap. quo iure. 8. distinct. Et quamuis moribus prohibitum sit, ne maritus vxori donet, l. 1. ff. de dona. inter virum & vxorem, tamen hoc non est prohibitum ratione naturali. ideo non dicitur natura probrum: sed in furto diuersum est, quia ratione naturali prohibitum est, vt prædixi. De natura scripsi in l. creditores. supra eod.

Soluuntur rationes Valla contra text. Item Laurentius Valla lib. 6. c. 44. dicit probrum & opprobrium differre. Dico Iuriscon. nullam ferè aut paruam constituisse differentiā, dum probrum infamiam & ignominiam significare dicit: quia probrum licet pro crimine accipi soleat, vt per eum, tamen accipitur etiam pro ignominia, quæ prouenit ex illo probro. & sic idem erit tunc probrum & opprobrium. Verum quædam probra, id est crimina sunt natura turpia, quædam more ciuitatis: & sicut dixi de munere supr. in l. munus. vt quodcunque sit donum, sit munus, cum significat largitionem: sic probrum est opprobrium, quando significat idem quod opprobrium, id est infamiam: sed quando probrum capitur pro flagitio & crimine, tunc probrum non idem est quod opprobrium, quia ex probro, id est flagitio venit opprobrium, id est infamia & ignominia, quasi ob probrum. & ita intelligendus Iurisconsult. hic: & sic non erit contrarius his, quæ adducuntur per Laurentium Vallam, quem multis argumentis tuetur Francisc. Florid. libro de interpretibus iuris, quibus per prædicta responsum arbitror. Vel responderi potest in Pandec. Floren. legi id est, & non idem est.

Aduocatus certare probris non debet, sed legibus. Ad hæc prohibetur aduocato certare probris, sed rationibus, & iuribus potest, l. quisquis. C. de postuland. & inter leges duodecim tabularum vna erat, qua sic cautum erat, Probrum in senatu ne relinquunto: admonens censores, ne quis in senatu sit, qui probro & infamia notandus videatur. oportet enim eos esse omni exceptione maiores, & stellas perlucidas, vt scripsi in proœmio concordatorum, in verbo summas: alioqui recipi non debent, etiam si donatum eis fuerit à Rege munus.

Exprobrare. Hinc exprobrare significat culpam improperare, siue immemorem beneficij accepti culpare, imputare verò frequenter, citra reprehensionem, teste Laurent. vbi supra cap. 44. lib. 6.

Vtilitates legis. Vtilitas huius legis est, vt sciamus ob quam causam sit differentia, an probrum sit natura improbatum, an ciuiliter, & notate sequentia.

Primò

Primò quod si natura actus fuerit improbatus, non potest mutari, quia naturalia sunt immutabilia, in §. sed naturalia. Inst. de iure natur.

Partes nō possunt pascisci vt natura probrum fiat. Secundò non possunt partes pacisci, vt id, quod natura probrum est, fiat, vel licitum sit inter ipsas conuenire, l. pacta quæ contra. C. de pact. vnde Iurisconsult. ait, pacta quæ turpem causam continent, non esse obseruanda, veluti si paciscar, ne furti agam, l. si vnus. §. pacta. ff. de pact. Et generaliter nouimus turpes stipulationes nullius esse momenti: veluti si quis homicidium, vel sacrilegium promittat se facturum. l. generaliter. cum l. seq. ff. de verb. obliga. etiam non potest permitti adulterium natura probrum prætextu etiam necessitatis, cap. si quis propter. de furt. licet quædam secta hoc ex charitate concedat.

Tertiò legatum, si natura turpe sit, & probrum, non valet, l. si quis inquilinos. §. fin. ff. de legat. 1. l. vnica, ibi, probrosum. C. de his quæ pœnæ nomi.

Iuramentum super natura probro nō valet. Quartò non valet iuramentum super eo, quod natura probrum est, præstitum, nec obligat, si probrum permittatur: secus si probrum fuerit secundum bonos mores ciuiles. regu. non est obligatorium. de regul. iur. in 6. docto. in c. cum contingat. de iureiur. scripsi in interpret. l. si quis pro eod. de fideiussorib. ff.

Heres nō implens natura probra à testatore præcepta, non priuatur hereditate. Quintò non priuatur heres hereditate, si testator præcepit ei, vt aliquid natura probrum, vel illicitum faciat, si non fecerit, l. 1. de his quæ pœnæ nomi. ff. & C. illo titu.

Natura probrum, Papa, princeps & cōsuetudo non possunt permittere. Sextò ipse etiam Papa vel princeps nō potest, nec consuetudo facere, vt quod est natura probrum, non sit, nec permittere: quia naturalia (vt dixi) sunt immutabilia, d. §. sed naturalia. de iure naturali. in Institutio. c. fin. de consuet. Et ciuilis ratio naturalia iura corrumpere non potest, l. eas. ff. de capit. deminutio. §. minus. Instit. de hered. quæ ab intestato deferunt. Vnde dominium, quod est tantum de iure gentium, princeps auferre iure non potest, glo. singul. in l. 2. C. de precib. Impera. offerend. Bald. in l. 1. ff. de constit. princip. Scripsi in tractatu de literis dilat. annalib. vel quinquennalib. in 2. tomo commentariorum in constit. Reg. Gallicas.

Probra moribus ciuitatis tantū contrarijs tolluntur. Princeps probrum remittere potest. Sed probra quæ sunt more ciuitatis inducta, contrariis moribus tolli possunt, l. 2. vbi docto. de vulga. ff. & sic princeps & consuetudo possunt facere, quod tutelæ damnatus non sit infamis, nec sit illi opprobrio, cum hoc iuris ciuilis sit, cui princeps derogare potest, l. eas. ff. de capitis deminutio. & l. princeps. de legib. cum etiam infamia sit ex iuris ciuilis inuentione, l. 1. ff. de his qui notan. infa. per quam dicit Alciat. hanc distinctionem Iurisconsulti non esse magni effectus, quia parum secundum eum refert, vtrum quis iure ciuili, an iure naturali probrosus sit: parem enim notam infamiæ sustinet: tamen per supradicta videtis multos effectus. vnde solet procurator Reg. in Francia appellare ab his consuetudinibus, vel statutis abusiuis: & demum per senatum reformantur, quando probra natura continent.

Infamiā princeps remittit. Nec obest quod princeps infamiam remittere possit, etiam prouenientem ex natura probro, vtpote à furto, & adulterio. Responde, principem remittere illam posse, quam induxit infamiam; sed non potest facere, quin sit probrum, quia naturam immutare non potest, nec infamiam facti ex maleficio ortam tollere, l. 2. ff. de obseq. par. & patr. nam factæ res pro infectis haberi non possunt, l. in bello. §. factæ. ff. de captiuis.

Nec refragatur quod etiam princeps permittat ea, quæ natura probra sunt, ex causa, vtpote homicidium, l. 3. C. de episco. audient. l. 1. quando liceat vnicuique sine iud. se vindica. Respondeo, illud homicidium iuris authoritate factum non est natura probrum, cum princeps hoc ex maxima causa faciat, vt scilicet delicta puniantur. quia reipublicæ interest, ne maleficia remaneant impunita, l. si longius. §. fin. ff. de iudic. idem ob tutelam corporis sui, l. vt vim. de iusti. & iure. ff. & d. l. 1.

Septimò furti punitur quis, etiam si bonum ex furto sequatur, quia furandi animum habuit: vnde si quis subtraxerit saccum pecuniarum, in quo erant literæ proditoriæ principis, ille fur adhuc puniri debet, quia illa fortuna felix principi non debet attendi, sed solus furis animus, l. diuus. de sicar. ff. Petrus Ancha. ita tenet in repetitio. c. 1. de consuetud. quem refert & sequitur Bened. in repetitio. c. Raynutius. in verbo mortuo. 1. nu. 120. de testa. Gneus tamē Flauius scriba Appij Claudij, quod subreptū librum populo tradidisset, munus certe gratum, tribunus plebis factus fuit, l. 2. §. postea. ff. de orig. iur. istius enim affectio erat, vt furtum reipubl. prodesset, teste Felino in cap. 1. col. vlt. de præsumptio. quod non est in alio fure, non ea causa furante, vt principi vel reipublicæ prosit, sed sibi tantum: ob id enim puniendus fur erit. *Furtū quando non punitur.*

Probrum, cum r litera post b differt à probo, sine r: quia illud ignominiam & crimen, vt dictum est, denotat: hoc vero bonum, vt probat l. sciendum. ff. de ædil. edicto, ibi, veluti si dixerit frugi, probum, & dicto audientem. & Aristippus interrogatus, quid esset admirandum in vita? vir probus, inquit, & moderatus: quoniam etiam si inter multos improbos agat, non tamen peruertitur, vt patet de Loth Genes. 19. vide Lucam in l. vna, col. 2. C. de professo. qui in vrbe Constan. lib. 12. *Probus.*

Inde qui recepit mutuum, tenetur illud probum reddere, id est eiusdem bonitatis, & æstimationis. l. cum quid. & l. lecta. iuncta glos. proba. ff. si certum peta. & l. Titius. de constit. pecu. ibi, quos tibi reddere Idibus Maij probos, &c. l. Paulus. vbi Bart. ff. de solutionib. *Mutuum probum.*

Probè dicitur prædoni non debuisse in alienam rem superuacuas impensas facere, l. vtiles. in fin. ff. de petit. hered. Nec probè dici potest, l. 1. qui potiores in pignore habeant. ff. l. quod ad heredem in fin. de magistra. conue. ibi, probe recusaret. *Probè.*

Interdum Probus est nomen viri, vt in l. relegatorum. §. Mætio enim Probo præsidi Hispaniæ rescripserunt ff. de interdictis & relegatis. & Valerius Probus. Sic dicimus in domino Philippo Probo, qui additiones ad Ioannem monachum in sexto, & alia multa egregia opera edidit. is enim adeo consonans nomen moribus habet, vt mirum probitatis exemplum omnibus videatur. Eius & iucunda consuetudine & familiaritate sum viginti prope annis vsus: quo tempore solitus sum admirari eius vitæ sanctimoniam, eiúsque integritatem. Is enim, vt verum fatear, sua prudentia & vitæ puritate me reddidit meliorem, vt verbis vtar Iurisconsſ. in l. à quibus. ff. de donatio. & à me doctoratus gradu insignitus fuit. deus eum incolumem seruet. *Probus nomē viri. De Philippo probo. Ambianens. Officiali.*

A probo, probitas morum, l. 1. ff. de decret. ab ordi. facien. vt certi de probitate morum & peritia eligant. *Probitas.*

Improba ciuiliter, id est crimina l. ciuili damnata, vt tutelæ damnari non est crimen à natura improbatum, sed est crimē ciuile, & quasi more ciuitatis, vt in l. 1. ff. de tute. facit l. 1. ff. de donatio. inter vir. & vxo. & in text. quidam legunt, ciuiliter improba, & in idem reincidit. *Improba ciuiliter.*

Improbus, l. non potest videri improbus, qui ignorat quantum soluere debeat. de regul. iur. ff. Improba accusatio, l. 1. §. accusationem. ff. ad Turpillia. quæ calumniæ causa est instituta mala. Improba causa, in l. solent. ff. de præscript. verb. Improba lis mala, quæ non iure mota est, in l. destitisse. ff. de iud. scripsi in l. litis nomen. supra eod. Qui vi rapit, fur improbior vocatur, in l. si cum exceptione. §. qui vim intulit. ff. quod met. caus. *Improbus.*

Improbe ad negotia mea tractanda accedere videtur is, qui lucri gratia ea administrat. Iulian. in l. si pupilli. §. sed & si quis. ff. de nego. gest. l. Papinianus. §. meminisse. ibi, improbe non respondit, si quis heredem se responderit, mox falsum, vel inofficiosum, vel irritum testamentum fuerit pronuntiatum. de inoffic. testa. l. de ætate. §. ex causa. de interroga. actio. Non improbe, non inique, non male, sed bene, l. nō est ferendus. ff. de transactio. scribo in l. duobus. infra eod. Improbe desiderat petitor fructus impuberis æstimari, qui ex artificio eius percipi potuerint, quod artificium *Improbè.*

artificium sumptibus possessoris didicit. l. cæterum. fi. de rei vindicatione.

Contra munientes litem improbam vt aliquid extorqueant.

Improbe resistit quominus vtilis actio moueatur, l. rem alienam. in fi. ff. de pigno. act. l. ex senatusconsulto. ad legem Iuliam de vi priuata, vbi ex senatuscons. Volusiano tenentur, qui improbe coeunt in alienam litem, vt quidquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter eos communicaretur: vt sunt tres in hac ciuitate, qui omnia (vt audiui) beneficia litigiosa faciunt, vt saltem pensionē obtineant, qui pro pensione capite plectendi essent.

Improbabili more.

Improbabili more, l. fin. ff de proxenet. quod Iurisconsul. in l. 1. in fin. de actio. empti, dicit improbato more.

Improbitas.

Improbitas pro malitia, l. 3. § sed si tota. ff. nautæ, caupo. ibi, nisi forte (inquit) ideo vt innotesceret prætorem curam agere reprimendæ improbitatis hoc genus hominum, vbi hospites, nautas, caupones, & stabularios: improbos vocat, quia solent excedere metas rationis in exigendo: vt in notariis dicit text. in c. statutum. § notarium. de rescript. in 6. De verbo improbare & improbato, dixi in l. mulieris. §. 1. supra eod.

Reprobi nummus soluti non liberant.

Reprobos nummos dicit Iurisconf. in l. & eleganter. §. qui reprobos nummos soluit, non liberatur. ff. de pignorat. actio. quia reproba pecunia non liberat soluentem, vt ibi dicitur. De hac reproba pecunia loquitur c. quanto. de iureiurand. & l. Paulus. de solutio. vbi per Bar. & alios, & in l. 1. & per totum. C. de ponderato. & auri illatio. lib 10. Alex. consil. 104. in 1. vol. Attigi etiam de reprobis nummis in l. mulieris. §. 1. supra eod.

Adulterium quid sit.

Adulterium est alterius thori violatio, vt plene scripsi in l. inter stuprum. infra eod. & quomodo puniatur adulteri, & à quibus iudicibus. ibidem.

Adulterare.

Inde adulterare est adulterium committere, vel est aliquid pro vero effingere, atque rem veram corrumpere, sicut adulter suum semen fingit mariti esse, vt per totum tit. ff. de adulte. l. 1. in fin. ff. de seruo corrupto. ibi, suasit, vt rationes dominicas intercideret, vel adulteraret: & hoc per translationem.

Adulteratores moneta, & adulterina moneta.

Adulteratores monetæ dicuntur, qui eam fingunt, vel alias poliunt, argentum viuum addendo, vel quid aliud, de quib. loquitur l. aut facta. §. euenit. ff. de pœn. vbi sic dicitur, euenit vt eadem scelera in quibusdam prouinciis grauius plectantur: vt in Africa, messium incensores, in Mysia vitium: vbi metalla sunt, adulteratores monetæ. Et adulterinam monetam declarat Iurisconf. in l. sacril. gij. 1. § qui cum in moneta publica operarentur, extrinsecus sibi signant pecuniam forma publica, aut signatam furantur: hi non videntur adulterinā monetam exercuisse, sed furtum publicæ monetæ fecisse, quod ad peculatus crimen accedit. ff. ad legem Iuliam pecula. & adulter solidorum dicitur in l. 2. C. de falsa moneta.

Adulterinus, & adulterini nummi.

Adulterinos nummos dicit Iurisconsultus in l. lege Cornelia. 1. ff. de fals. vbi conflans, adulterinos nummos falsi tenetur. Vnde adulterinum pro falso accipit Iurisconsul. in l. si quis legatum. §. 1. ff. de fals. & in l. lege Cornelia. ibidem. Tamen adulterinum propriè dicitur fictum, & ad similitudinem alterius factum, vt adulterinum vniuersitatis signum, id est sigillum factum ad similitudinem signi vniuersitatis, cap. 3. loco. de proba. vulgo *contrefait* vocamus.

Adulterina statera.

Adulterinæ stateræ, non iustæ dicuntur, in l. annonam. ff. de extraord. crimi. vbi à falsis separat, sic dicens, onerant annonam etiā stateræ adulterinæ: de quibus diuus Adrianus edictum proposuit: quo edicto pœnam legis Corneliæ in eos statuit.

Adulterinus.

Adulterinus ex adulterio progenitus, & vt ait c. dominus. 56. dist. Christus ex adulterinis non erubuit nasci commixtionibus. Alia dicam in d. l. inter.

Turpe quid. Turpis causa.

Turpe, dicitur deforme, inhonestum, fœdum, iniquum: ideo crimen cum honestis & bonis non probetur, dicitur turpe: vt causa turpis dicitur, quæ non est honesta, l. 1. ff. de condict. ob turpē causam: vbi sic dicitur: Omne quod datur, aut ob rem datur, aut ob causam: & si ob rem, aut ob turpem, aut ob honestam: ob turpem, aut vt dantis sit turpitudo, non accipientis, aut vt accipientis duntaxat, non etiam dantis, aut vtriusque. & ibi explicatur per totum titulum. Inde turpia legata, quæ notandi magis legatarij gratia scribuntur, odio scribentis pro non scriptis habentur, l. turpia. ff. de lega. 1.

Turpia legata.

Res turpis.

Rei turpis nullum mandatum est, & ideo mandati non agetur, l. si remunerandi §. rei turpis. & l. si mandauero. §. qui ædem. ff. mandat. §. illud. cod. titu. in institu. Delictorum turpis atque fœda est communio. l. quod autem. ff. pro socio.

Turpis communio.

Turpis actio quid.

Turpis est actio, videlicet iniuriarum, vi bonorum raptorum, serui corrupti, & similes actiones turpes dicuntur, quæ infamant, l. nec quicquam. ff. pro socio, eo quod turpem reddunt illum, id est infamem, qui aliqua istatum actionum condemnatus fuit. l. 1. ff. de his qui not. infam. non quod ipsæ actiones turpes sint, sed ab effectu nominantur turpes.

Turpitudo.

Hoc intelligimur posse, quod sine turpitudine & infamia fieri potest, l. auus. in fin. ff. de iure dot. scripsi in l. Nepos Proculo. infra eod.

Turpia verba.

Qui turpibus verbis vtitur, non tentat pudicitiam, sed iniuriarum tenetur, l. item apud. §. qui turpibus. ff. de iniur. Turpissimo exemplo, dicit Iurisconf. si socer cum nurum adulterij accusaturum testatus præsidi fuisset, maluit postea ab accusatione desistere, & lucrum ex dote magis petere, Papinianus in l. miles. §. socer. ff. de adulter. alibi dixit, mali exempli res est, in l si quis aliquid. §. qui abortionis. ff. de pœnis. & exemplo turpissimum est fœminino vocabulo etiam masculos contineri. l. si ita scriptum. ff. de lega. 2.

Turpissimum exemplum.

Turpis persona quæ dicatur.

Turpis persona dicitur meretrix l. Pantonius. ff. si quis à parente manumis. fuer. vnde Ouidius ait: *Turpe thori reditu census augere paternos, Et faciem lucro prostituisse suam.* Sic & leno, & is qui meretrices sectatur, & alios actus turpes exercet, vt abunde scribit Petrus Iacob. in sua practica, rubr. de authen. ex causa præteritio. in fin. quod procedit, vt apud illam filius non debeat ali pendente processu super filiatione, l. 3. §. item si is qui. ff de liber. exhib. & propter status turpitudinem ad accusandum non admittuntur, l. 1. § accusationem. ff. ad Turpil. Pater turpis & vilis non potest remittere iniuriam sui filij hon. sti, quia facile remitteret, & paruo dato. l. sed & si §. si filiusfamil. ff. de iniur. doctor. in l. in personam. ff. de pact. Et frater germanus querela inofficiosi iuuari potest, si frater instituerit turpem personam, eo neglecto. l. fratres. C. de inofficio. testam. ideo si instituat meretricem, rumpetur fratris testamentum: si vero instituat filium ex illa, non tamen ex se natum, puto institutionem valere, quia filius meretricis non dicitur turpis persona, nec dicitur fieri in fraudem, sed potius compensandæ iniuriæ gratia, quam is faciebat, qui cum matre agebat: quod non est prohibitum quamuis filius nihil sciret. Alioqui sequeretur magnum absurdum, quod si mater Baronis, aut illustris coeat, quod faciat filiū suum inhabilem ad sic accipiendum bona, & institutionem ab illo, quem nescit sibi esse dedecori. quod quam sit ridiculum, nemo est, qui non videat. Filius enim non portabit iniquitatem patris aut matris. rubr. C. ne fil. pro patre. & in Theodosia C. in d. l. fratres. erant ista verba, Institutos heredes, quibus iniustas constiterit esse notas detestabilis turpitudinis. facit l. fin. C. de natura. liber. vbi licet non possit spurio relinqui, tamen filio suo sic. facit l. si is qui. ff. de vulg. & non prohibetur quis relinquere capaci, si non grauetur restituere incapaci, l. non intelligitur. ff. de iure fisci. Et quamuis is qui prohibeat testantē instituere, & testari sit inhabilis, nō tamen is, qui ad suasionem illius erit institutus, quia hoc permittitur in l. 1. & fin. C. si quis aliquem testa. prohib. & qui non est turpis, ibi non est incapax: ergo illa dispositio odiosa non est extendenda ad personas non turpes: ita consultus respondi: nisi is esset adulterij, vel mali particeps, vt alibi dicam.

Instituta turpi persona quā do querela giporeil. & quid in filio meretricis.

Turpe lucrum quid dicatur.

Turpe lucrum vocat datum ob falsum testimonium, vel ob gratio

ob gratiosam sententiam, vel alias male acquisitum, in l. in heredem. ff. de calumnia. ibi, constitutum est turpia lucra ab heredibus quoque extorqueri. vnde Ouidius,

Non bene conducti vendunt periuria testes,
Non bene selecti iudicis archa patet.

Mercalis vxor. Et mercalem vxorem habere vtriusque turpitudo est, l. mercalem. C. de condict. ob turpem causam. id est vendibilem, quæ pecunia data coit. Si quis in pignore dato auro æs subiecisset furti teneri: quod si in dando æs subiecisset, turpiter fecisse, non furem esse. l. si quis in pignore. ff. de pign. actio. l. cum æs. de furt. quæ leges fuerunt adductæ ad excusationem quorundam Ægyptiorum, seu Boemorum, qui tamen à furto non fuerunt excusati.

Turpiter. Turpiter pactus, l. 3. §. 1. ibi, depactus autem dicitur turpiter pactus, ff. de calumniator. Turpiter accepta pecunia, in l. si tutor. 1. ff. de tutel. & ratio. distrah. in fin. Turpiter arma amittuntur, & ideo postliminio reuerti negantur, l. 2. in fin. ff. de captiuis.

Turpitudo. Turpitudo in l. in heredem. §. 1. ff. de calumnia. & in l. 1. ff. de condict. ob turpem causam. vbi in aliis multis legibus inuenitur. l. sed & si. in fin. ff. de arbitris. Turpitudinis manifestæ est nolle iurare, nec referre, l. manifestæ. ff. de iureiuran. Turpitudinem suam allegans non est audiendus, l. transactione. C. de transactio. l. iusiurandum quod ex conuentione: in fin. ff. de iureiuran. vbi plene Bart. & Ias. c. cum super quæst. de concessio. præbend. Stuprum etiam intelligitur in his mulieribus quæ turpiter viuerent, & quæstum facerent, etiam si non palam, l. stuprum. ff. de ritu nuptia. Non est ignoscendum ei, qui obtentu paupertatis turpissimam vitam elegit. l. palam. §. non est ignoscendum. ff. de ritu nupt. Ista turpia omittamus, ad ciuilia accedentes.

Ciuiliter, declaraui in tract. de liter. ciuilib. in ord. Reg. in 1. tomo commenta. phrases dicam in l. anniculus. 2. infra eodem.

More ciuitatis, elucidabitur in l. pronuntiatio. §. primo. infra eodem.

Dānare quid significet, quādo cum genitiuo vel ablatiuo iungitur. *Damnari*, pro condemnari, & sæpius simplex pro composito apud Iurisconsultum ponitur, vt probat l. fin. ibi, accusator damnatur. ff. de calumniat. & neque quenquam inaudita causa damnati æquitatis ratio patitur. Marc. in l. 1. in princ. ff. de requirendis reis. & alibi dicitur, absentem in criminibus damnari non debere, in l. absentem. ff. de pœnis. Et quando iungitur genitiuo, significat rem propter quam quis damnatur: vt damnatus furti, iniuriarum, l. 1. §. 1. ff. de his qui not. infa. & l. liberorum. §. Neratius. ibi, perduellionis damnati. ibid. Si verò ablatiuo addatur, pœnam significat, secundum Grammaticos: vt capitali damnatus crimine, l. 1. §. remouet. ff. de postul. Tamen id non perpetuo obseruant Iurisconsulti, sed interdum vtroque indifferenter vtuntur, vt probat l. 2. §. si publico. ibi, nam Claudius Gorgus vir clarissimus vxorem accusans, cum detectus esset vxorem in adulterio deprehensam detinuisse, sine accusatore lenocinio damnatus est. ff. de adulter. l. marito. §. qui leno. ibi, iudicióve publico damnatus. ibidem. l. 1. §. præterea. de sica. l. rei capitalis damnatum. ff. de pœnis. Et interdum dicunt in ablatiuo suo nomine, vel alieno damnatum. l. athletas. in fin. de furt. l. furti. §. si quis alieno nomine, & §. illud. ff. de his qui notan. infam. & in fin. ibi, contrario iudicio damnatus.

Ad bestias damnati. Aliquando tamen in accusatiuo ponitur cum præpositione in, vel ad, vt ad bestias damnati, l. ad bestias ff. de pœnis. & hi dicebantur, qui inuiti sic in venatione instituebantur. Bud. in l. aut damnum. ibidem. & alibi dicemus. In metallum damnati, l. aut damnum. §. est pœna, quæ adimat libertatem, huiusmodi vtpote, si quis in metallum, vel opus metalli damnetur. l. moris est. & l. in metallum. ff. de pœnis, & passim in illo titulo.

In metallum damnati.

Damnas esto dare. Damnas pro damnato, seu grauato veteres vtebantur frequenter per syncopen, vt scribit Alcia. lib. 4. de verb. signific. & maxime Iurisconsulti, vt damnas esto dare, l. 2. ibi, tantum æs dare domino damnas esto. ff. ad legem Aquil. & l. si seruus seruum. §. alteri. ibi, tantum æs domino dare damnas esto. ibidem, l. damnas. de vsufruct. leg. l. Quintus. de annuis leg. Quamuis Nebricens. dicat in suo Lexico Iuris mendum esse, vbicunque legitur damnas, nihili verbum, cum legi debeat damnatus, quod non est verum, vt etiam probat text. in l. in repetendis. ff. de leg. 3. & Iametius doctor Aurelian. in addi. ad Nebricēsem, cum eo in hoc non conuenit.

Damnatus. Damnatus pro condemnato, l. 1. §. qui in iudicio. ibi, de dolo malo & fraude suo nomine damnatus erit. ff. de his qui notan. infam. l. 2. in fin. de præto. stipulationi. l. si is qui se obtulit fundi vindicationi damnatus est. l. sin autem. §. penul. ff. de rei vindic. Sic intelligitur rub. de bonis damnato. ff. & titulus de bon. proscripto. & damna. C. licet gl. in l. diuus. 2. de custo. reo. exponat pro confesso.

Damnari de suspicionibus. Damnari de suspicionibus quis non debet, id est per suspiciones, vel ex suspicionibus, & præsumptionibus in criminibus. Vlpia. in l. absentem. §. 1. ff. de pœnis, quia probationes in criminibus debent esse luce meridiana clariores, l. fin. C. de proba.

Damnare pro grauare. Damnare heredem, pro grauare, quod grauando ad hoc damnetur, & damno afficiatur. Vnde Caius Iuriscons. ait, l. potest quis in testamento etiam heredem suum damnare, ne altius ædes suas tollat. ff. commu. præd. l. si heres testamento quid vendere damnatus sit. de actio. empti. l. si in lege, in fin. locat. Quamuis Nebricens. dicat accipi pro obligare, si dicam, heredem mihi dare damnauerit: quod non est verum, sed pro grauare, & ibi corrupte duas allegat leges, quæ secum non faciunt, etiam si verè eas citasset. Nam damnandum eum quanti mulier in litem iurauerit, pro condemnandum sumi videtur: & in l. si filiofa. §. 1. ff. solu. matr. & in l. si mihi. §. 1. de leg. 1. ibi pro grauare.

Damnum. Damnum pro detrimento, iactura accipit Iurisconsul. Paul. in l. 2. §. 1. ff. ad leg. Rhod. de iactu, vbi primo vocat detrimentum, postea damnum, in l. 4. in fin. & l. nauis. ibid.

Damnum infectum. Damnum infectum, est damnum nondum factum, sed quod futurum veremur, l. 2. ff. de dam. infe.

Damnum & damnatio vnde dicta. Damnū & damnatio ab ademptione, & quasi diminutione patrimonij dicta sunt, l. 3. ff. de damn. infect. Et pro qua parte dominus est, damnationem fieri Pædius ait, in l. sed non esse. ff. de iniur. vbi pro condemnatione, & in l. 2. in fin. de pœn. l. qui vltimo. ibidem.

Damnū pati. Damnū pati, est damno affici, *souffrir dommage*, l. is qui. ff. ex quibus causis maio. l. ex mandato. mandati. iuncta l. mandatum. vlti. ibid. l. cum in plures. §. seruum. locati. Damnum autem pati videtur, qui commodum amittit. ff. ne quid in loco publ. l. 2. & alibi Iurisconsultus pro eodem ait sentire damnum, in l. de illo. in fin. ff. pro socio. Et esse damno, in l. si hereditatē. mandati, l. 1. de periculo & commodo rei venditæ. l. ex conducto. §. 1. loca.

Dare damnū. Dare damnum est inferre, l. & eleganter. §. si quadrupes tua dolo alterius mihi damnum dederit. ff. de dolo. l. sed si damnum seruo dominus dederit. ff. de pecul. & l. qui domum. in fin. ff. locati. Et facere damnum pro eodem, in l. si quis fundum. §. 1. & l. si tibi. ibid.

Damna esse salua domino lex statuit, in l. liber homo. 1. §. 1. ff. ad leg. Aquil. id est damna sarciri domino, vt saluus à damnis sit.

Maius damnum, l. vir vxori. in fin. ibi, si creditor pecuniam non dedisset, maius damnum mulier passura fuerit. ff. ad Velleia.

Damnū præstare. Damnum præstare, id est sarcire detrimentum, l. si hæreditatem aliter aditurus non essem, quam cautum mihi fuisset damnum præstari. ff. mandati. l. cum in plures. §. seruum. loca.

Petere damnum. Damnum petere intelligitur, id est petere sarciri sibi damnum, l. de illo. in fin. ff. pro socio, ibi, si damnum petit. Nec enim quis petit, vt sibi damnum inferatur, sed vt datum, & illatum sarciatur, restituatur, quod ademptum mihi, diminutúmve est.

Damnosum,

Damnosus, a, um.

Damnosum, quod damnum infert, l. Imperatores.ibi, quod si damnosæ sint conditiones reipublicæ, obseruari non debere Papinianus ait. ff. de pollicitat. Damnosus socius, l.si conuenerit. in fin. ff.pro socio.ibi, quid si tam iniuriosus, & damnosus socius sit, vt non expediat eum pati? Damnosa hereditas, l. si hereditatem.ff.manda. ibi, interdum damnosa,&c. Damnosa nouatio, l. patri. §. si minor. ff. de minorib. ibi, si damnosam sibi nouationem fecerit. Damnosa res, l.& ancillarum. §. si quis cum seruo.ff. de peecul. Damnosa mora posterior,l. illud.ff.de pericul.& commodo rei vendi. Damnosa negligentia,l. rem hereditariam. in fin.ff.de euictio.

Indemnis, & fideiussor indemnitatis.

Indemnis,id est sine dãno,l. de illo.ibi, an vero indemnes eos præstare debeat.ff.pro socio. Inde fideiussor indẽnitatis,qui aliquem indemnem reddere promisit:& is non conuenitur nisi principali excusso,l.1.C.de conuenien.fisci debito.li.10.plene Hyppolytus in rub.de fideiusso.q.44.

Commodum cum damno compensari, in l. de illo.§.1. ff. pro socio:& sicuti lucrum omne ad emptorem hereditatis respicit,ita damnum quoque debet ad eundem respicere, l. 2. §. sicuti. ff. de heredit. vendita.

Iniquissimum est genus societatis, ex qua quis dãnum, non etiam lucrum expectet.l.si non fuerint.in fi.ff.pro socio.l.secundum naturam.de reg. iur.

Lucrum non intelligitur, nisi omnĩ damno deducto,l. Mutius. ff. pro socio: & de damno loquitur l.aliud est capere. & l. cum prætor. & l. quæreret. in fin. infra eod. ne plura.

Idoneus quot modis dicatur, & phrases.

Idoneus. Idoneus homo dicitur duobus modis, sicut probrosus. Primò natura, quando est bonis moribus præditus: vnde magistratum oportet creandorum mores tutorum inuestigare. neque enim facultates, neque dignitas est ita sufficiens ad fidẽ,vt bona electio, & benigni mores Modestin. in l. scire. §. pen.ff.de tut.& curat. dat.ab his.Et suspectum eum putamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit:enimuero tutor vel curator quamuis pauper sit,fidelis tamen, & diligens remouendus non est, quasi suspectus. §.fi.Instit.de suspect. tuto. & Imper. Constan. ait in L. 1.C. de offi. mag. sic: Idoneus, probitatemorum, ac bonis artibus præditus.

Secundò idoneus dicitur more ciuitatis, & de iure ciuili, & hoc multis modis. Primo tutor dicitur idoneus facultatibus, quando est locuples,& soluendo,l.cum ex pluribus tutoribus vnus, quod cæteri non sunt idonei, conuenitur.ff.de quibus rebus ad eundẽ iudic.eatur.Interdum quis dicitur vtroque modo idoneus,si materia hoc exposcat, videlicet & moribus & facultatibus, vt in §.interdum autem & pupilli curatores accipiunt, vt puta si legitimus tutor non sit idoneus. Instit. de curat.& in l.1.§.item solet non idoneus tutor. ff. de offic. præfe. vrbi. l. quoties. §. quod si dies. ibi,si idoneus tutor fuerit. ff. de admi. tut.l.2. §.sed & si filius. ad munici. ibi,sed & si filius tutores dare nõ curauerit, vel minus idoneos elegerit, nec satis exegerit,vel non idoneũ acceperit,ipse quidẽ quin sit obstrictus, nulla dubitatio est.l.diuus.ff.de tut. & curat.dat.ab his.

Idoneus pro locuplete.

Idonei homines,id est locupletes, qui soluendo sunt,l. diui Seuerus & Antoninus rescripserunt,pecuniã relictam ad alimenta puerorum, legi Falcidiæ subiectam esse, & vt idoneis hominibus collocetur pecunia.ff.ad legem Falcid. l. fin. ibi,itaque in æde sacra interim deponendæ sunt,aut apud virum idoneum.ff.de tabul. exhibend.

Ideo si à iure ciuili dicatur idoneus, debet intelligi pro materia, sed regulariter de idoneo facultatibus, quia de morib. vltima fit quæstio, vt dicit Iuuenal.& sic intelligit Iurisc̃sul.in l 2.§.idoneus. ff.ad senatuscons.Tertullia.vbi sic scribitur:idoneos autem vtrum facultatibus, an moribus eos petere debeat,dubitationis esse potest.Puto autem facile ei ignosci, si locupletes sunt hi, quos petiit,l. aufertur. ibi,sane pro non idoneis, qui sunt idonei,conueniantur.ff.de iure fisci.l. si pupilli. ibi, nam si vterque idoneus est, electio locum non habet. ff. de administratione tutor. Et quamuis Bar. in d.§. idoneos. & glos. in l.paupertas. ff.

Tutor an tam locuples quam pupillus esse debeat.

de excusat.tuto.intelligant illũ tex.dicentes, imparẽ oneri adiuncto ratione paupertatis excusandum, si non habeat tantum in bonis, quantũ pupillus, quia est impar secundum eos: non tamen id probo, quia dicitur impar oneri adiuncto, quando onus adiunctum ex aliqua causa complere non potest, vt pote quia est pauper, & vitã sibi propriis manibus quærere habet,& in diem viuere,ob id non potest sufficere sibi & pupillo, & sic dicitur impar oneri adiuncto. Nec requiritur, quod tutor tantũ habeat in suo patrimonio, quantum pupillus, vt vidi in forensi iudicio seruari: nempe non est verisimile, quod tutor omnia pupilli bona deglutiat:sed si aliqua, bona sua respondere pro consumptis poterunt.

Impar oneri quando tutor dicatur.

Praxis.

Damnatus tutelæ quomodo sit idoneus.

Dicet quis,quo ad istũ text.quomodo est idoneus damnatus tutelæ,cum sit infamis?l.1.ff.de his qui notantur infamia.& si sit idoneus,quomodo dãnari potest?vt in simili arguit textus in capitul.septies.de pœnit.distinct. 1. Respondeo, idoneus natura esse dicitur tutelæ dãnatus, quia natura probrum non commisit, vt pote adulterium, vel furtũ,sed non est idoneus ciuiliter. Idoneus enim natura est, qui probrum natura turpe non admisit: ergo hic dicitur idoneus natura, quamuis iure ciuili non sit idoneus.

Idoneus debitor, & promissor, & phrases.

Adnotandum est,quod idoneus multis sumitur modis, vt multæ sunt eius phrases: Debitor enim idoneus est,qui solidum soluere potest,l. patri.§.si minor. ibi, & hoc intelligimus, si damnosam sibi nouationem fecerit, forte si ab idoneo debitore ad inopem nouandi causa transtulerit obligationem. ff. de minor.l. si quis vxori. §. idem est. in versi. nãque hic nihil amplius quam idoneum debitorem se affirmat.de furt. & inops per contrarium dicitur.

Idoneus promissor videtur cum satisdatione, alias non. l. in eo quod plus. §. 1. ff.de reg. iur.§.1. Instit.de satisdat.

Paries idoneus.

Paries idoneus dicitur, quando satis aptus est oneribus ferendis, & si vtrarumque ædium onera, quæ modo iure imponantur, sustinere possit, l. in parietis. cum l. seq.ff.de damn. infecto, vbi hoc expressim scribitur. facit l.harum. si seruitus vindice. & qui idoneum parietem sustulit,damni iniuria domino eius tenetur, l. scientiam. in fi.ff.ad leg. Aquil.

Hereditas idonea.

Hereditas idonea vocatur, quæ debita soluere,& creditoribus satisfacere potest, l.fin.ff. de dolo. ibi, is qui decipit aliquem, vt hereditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur.Et si creditores hereditarij separationem bonorum impetrauerint, & inueniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus,non poterunt reuerti ad heredem.l. si creditores.ff.de separ.bon.

Heres idoneus.

Heres idoneus, locuples, in l. si creditores.ibi,heres autem idoneus. ff.de separatio. bonor. l. plane. §. quandiu is qui à minore rem accepit, aut heres eius idoneus sit. de minoribus.ff.

Bona idonea.

Bona idonea dicuntur,quæ sunt ad soluendum creditoribus sufficientia, l. 1.§. item sciendum. 1. ff.de separationibus.ibi, si cum essent bona idonea heredis.

Nomina idonea.

Nomina idonea dicũtur, à quibus id quod debetur exigi potest,l.Caius.ibi, etiãsi nomina idonea sint. ff. de vsuris.l.tutor siue curator nomina, quæ iuste putat non esse idonea,& l.tutores. in prin.ff. de admini.tut.l. tutor.§.denique ibi, quod parum idonea nomina deberentur. ff. ad Velleia.l.creditor. in princip. ff. de solutio.ibi item pupillaris pecunia, vt possit idoneis creditoribus credi, seruata est,&c.l.liberto.§.Lucius. ibi, elegit idonea nomina. ff. de annuis legat.scripsi in l.nominis.ẽ.cod. Et bonum nomen vtilis debitor dicitur,in l.1. in fi. prin.ff.ad Macedo. ibi, vt scirent,qui pessimo exemplo fœnerarent, nullius posse filiifam.bonum nomen expectata patris sui morte fieri.scripsi in l. subsignatum.§.bona.ẽ.eodem:& in illius legis interpreta.dixi aliter etiam accipi.

Bonũ nomen.

Idoneum pignus.

Idoneum pignus, quod saltem rei debitæ æquipollet,l. creditor, qui non idoneum pignus accepit. ff. si certum petat.l.si pro mutua.C.eod.

Satisdatio idonea.

Satisdatio idonea dicitur cum fideiussoribus, vel pignori

gnoribus, l. 1. §. si pecuniam 2. ibi, sed & si res sint, quæ diuidi non possint, omnes debebit tradere satisdatione idonea à petitore ei præstanda. ff. deposi. l. 1. qui satisd. cog. scripsi in l. satisdationis. infra eo.

Idonea cautio. Idonea cautio vel fideiussio, idem l. 4. §. adijci. ff. de fideicommiss. liberta. ibi, ergo cauendum est idonee. Quid est idonee? satisdatione vti, aut pignoribus datis. facit l. prior. §. 1. ibi, idonea cautione. de administratio. rerum ad ciuit. pertinent. l. Imperator. ff. de pact. l. quicunque. 1. vbi Rebuffus, C. de omni agro deserto. lib. 11. l. vniuersa; C. de precib. Imper. offeren. idem si dicatur bona, aut sufficiens cautio, vt abūde scripsi in tractatu de sent. executor. art. 1. in gl. 16. *bonne & suffisante caution.* in 1. tom. cōment. ad constit. Reg. Idonea etiā cautio dicitur, quando debitum ab ea exigi potest, l. Imperator. ibi, alioqui si persona aut cautio sit idonea, vel soluendo fuerit. ff. ad municip.

Procurator idoneus. Procurator idoneus censetur ad matrimonium quando habet speciale mandatum illud contrahendi, c. procurat. de procurator. in 6. & alias non dicitur idoneus, etiam in illis casibus in quibus requiritur speciale mandatū, quos scripsi in tit. de electio. derogat. in fin. in concord. Et sic dicitur idoneus respectu constituentis, quando ab illo data est ei potestas sufficiens, qui dare potuit.

Secundò dicitur idoneus respectu constituti, vt sit is, qui velit & possit negotium, cui præpositus est, exercere, vt loquitur Papa in c. fi. ibi, dimissis procuratoribus idoneis eccles. vestris. de voto.

Tertiò ex facilitate conueniendi, l. 2. vbi Bartol. & alij, qui satisda. cog. ff.

Quartò ex legalitate & fide dicitur quis idoneus: text. not. in l. si quis stipulatus sit Stichū. in fin. ff. de verb. oblig. ibi, nisi quod plerunque idonei non tā patrimonio, quam fide quoq; æstimarentur. l. qui non tam idoneum. ff. commod. iuncta glos. ibi, & glos. penul. in c. 1. de iudic. in 6.

Idoneus fideiussor. Idoneus fideiussor dicitur locuples, & qui sufficiens est ad soluendū totum debitū, l. rescripto. §. plane. ibi, fideiussoribus idoneis caueat. ff. de muneribus l. 3. §. plane. si non idoneum fideiussorē dederit, magis est vt satisfactum sit, quia qui admisit eum fideiubentem, idoneum esse comprobauit. ff. de fideiussor. nam sibi imputent, cur fideiussores minus idoneos acceperint, l. 1. §. item quæritur. de separatio. & l. penul. ff. de pericul. & commodo rei venditæ. ibi, nisi fideiussores idonei à venditore eius euictionis nomine offerantur. Possem allegare l. generaliter. 1. C. de episco. & cleric. sed quia magis iura Digest. interpretamur, iuribus fulciemus Digestorum hoc nostrum opus. in titulo Cod. iura Codicis interpretabimur, si per ætatem nobis liceat.

Actor idoneus. Actor idoneus dicitur, vt de procuratore idoneo statim diximus, l. cum aliqui. ff. de neg. gest. vbi plene probatur, nec refero verba: & debet esse idoneus pro rei qualitate, l. si verò. §. fi. & l. si fideiussor. ff. qui satisdate cogan. l. licitatio. in princ. & §. debitores. de publica.

Testis idoneus quis dicatur. Testis idoneus dicitur, cui exceptio opponi non potest, nec à testimonio ferendo repelli. l. idonei. l. testis. cū l. seq. ff. de testib. cap. 1. illo tit. Dicitur etiam testis omni exceptione maior, cui nihil opponi potest, nec vlla obiici exceptio, & sic superat omnes exceptiones, ideo illis dicitur maior. gl. sing. in c. 1. de consang. & affinit. & in §. item verborum. de inutil. stipul. in Instit. Idoneus etiam dicitur, qui est sufficiens officio, cui præficitur. l. Imperator, de iuramento calum. C.

Idonea causa. Idonea causa pro legitima, in l. 4. §. fi. ibi, si idoneas causas allegare possit. ff. de adul. & in l. si cum exceptione. §. post annum. ibi, idonea causa esse debet. ff. quod metus causa, & dicitur à Iurisconsulto iusta, in l. si plures. ff. de accusatio. & de hoc scripsi in l. iusta. ꝫ. eod. & in l. 1. in fin. si pars hered. peta.

Idoneus accusator. Idoneus accusator, cui nō obstat ætas, vel alia iusta exceptio, l. si maritus. 2. § lex Iulia. ff. de adult. ibi, nec enim visus est idoneus accusator, qui nondū robustæ ætatis est.

Idoneus defensor. Idoneus defensor non est, cui & fideiussori eius per in integrum restitutionē succurritur, l. minor. ff. de procura. Neque fœmina, neque miles, neque qui reipubl. causa absuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum initurus est, aut inuitus iudicium pati non potest, idoneus defensor intelligitur. l. neque fœmina. ibid. & nemo alienæ rei expromissor idoneus videtur, nisi cum satisdatione, l. in eo. §. nemo. infra titulo proximo.

Iurisconsultus etiam aliquando simul vocat idoneos, & sufficientes, in l. rescripto. §. 1. ff. de muner. & honor.

Fundus idoneus. Idoneus fundus, quo ali quis possit, l. mutus, ff. de iure dot. ibi, manente matrimonio non perditurae vxori ob has causas dos reddi potest, vt se suósque alat, vt fundum idoneum emat, videlicet ad prædicta fundus idoneus esse debet. Idoneus venditor: qui soluendo est, l. ab executore. §. quid enim si venditor, qui appellare noluit, idoneus non est. ff. de appel. Vnde si lege municipali caueatur, vt præferantur in honoribus certæ conditionis homines, sciendum est hoc esse obseruandum, si idonei sint. l. vt gradatim. ff. de mune. & hono. & si eo tempore quo quis nominatus est, idoneus fuerit, postea lapsus facultatibus, procurator nihil præstare debet, l. 2. §. si eo tempore. ff. de administra. rer. ad ciuita. pert. l. fi. §. penul. illo titul.

Venditor idoneus.

Ad beneficia idonei. De iure canonico beneficia sunt idoneis personis conferenda, c. graue. de præben. Idoneus dicitur quoad beneficia, moribus, ætate, & scientia præditus, c. cum in cunctis. de electio. scripsi in præfatio. ad rubr. de collatio. in concorda. & in §. præfatique ordinarij. in verbo idoneis, de collatio. ibid. & in praxi mea benefic. in 1. acquirendi beneficia parte.

Idoneum iusiurandum. Idoneum iusiurandum dicitur omne licitum, per quod voluit quis sibi iurari, l. non erit. §. 1. ff. de iureiur. & hæc idoneè tractasse nunc sufficiat. Videte in l. 2. ff. de popula. actio. verbū idoneior, & quibus præsumitur idoneus quo ad mores, l. cum quidam. 2. ff. de lega. 2. glos. in cap. si forte. de elect. in 6. doct. in l. sciendum. ff. de verb. oblig.

Incidere quid significet, & phrases eius. *Incidere.* Incidere ex in & cadere fit, & fato quodam & casu cadere significat, & fortuito, & quasi ex improuiso, vt Grāmatici dicunt: alij in text. legunt incurrere, & idem est sensus, sed communis lectio habet incidere, & incurrere significat.

Incidit in valetudinem eam, vt ciuilia officia subire nō possit, planum est, l. penult. ff de vacatio, mune. & l. penult. de rei vindic. ibi, si non prius is homo in eam valetudinem inciderit: pro incurrerit, id est ægrotus factus fuerit. facit l. & si qua. ff. de arbitr.

Incidit in laqueos, l. quemadmodum. ff. ad legem Aquil. ibi, & pecus vicini in eos laqueos incidisset. & ibi 4. idemque Labeo & Proculus circa piscatorum retia, in quæ nauis piscatorum inciderit, æstimarunt, &c.

Incidere in captionem. Incidere in captionem, l. 1. ibi, prætor hominibus circumscriptis subuenit, siue metu, siue calliditate, siue ætate, siue absentia inciderint in captionē, id est decepti sint. ff. de in integrum restitut. Incidit in eam causam, quæ ex edicto perpetuo infamiæ causa numeratur, l. penult. §. minuitur. ff. de variis cognitionib. & pro cecidit, seu casu venit, capitur ibi.

Non quidem prout res incidit, id est de re tēporali, quæ casu cōtigit, & transit, sed de rebus perpetuis, l. si quis id quod iurisdictionis perpetuæ causa, non quidem prout res incidit. ff. de iurisdict. omnium iudic. l. vetum. ibi, ita etiā ex facto cum incidisset dixi. ff. de furt. id est cum contigisset, cum casus (vt dicunt) occurrisset, l. 2. de reb. cor.

Incidit in pœnam. Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipsam non incidit, id est qui ad pœnā non tenetur, & non est in pœnam lapsus, is eam petere potest. l. cum per delictum. §. fi. ff. de regulis iur, l. communis libertus. de in ius vocan. l. impuberem. §. adimendæ. de fals. facit l. cum pater. §. cum libertis. vbi Bar. de leg. 2.

Incidere in legem, edictum, senatuscōsult. Incidit in legem, qui contra legem, vel in ea disposita facit, l. isti quidem in legē Iuliam incidunt, quicquid pro comperto stupro acceperunt. & l. sed & partus. in fin. ibi, quamuis negari nō possit eum in legem Iuliam videri incidisse

cidisse, & ius crediti amisisse. ff. quod met. caus. Incidit in edictum, idem, l. 3. §. hæc pœna aduersus omnem statuitur, qui in edictũ incidit. ff. quod quisq; iuris. l. vbi de edendo. ibi, is autem, qui in hoc edictum inciderit, hoc præstat, quod interfuerit mea. l. 3. de incend. ruina, & naufra. In senatuscõsultum incidit, idem, l. impuberem. §. qui codicillos ante testamentum factos, in quibus legatũ adscriptum erat, confirmat, in senatuscons. incidit.

Incidere in tempestatem, in latrones. Incidit in tempestatem, vel in vim fluminis, id est orta est, & superuenit ei tempestas, contigit ex improuiso, l. 2. §. si quis tamen. ff. si quis cautionib. ibi, si quis tamẽ cum posset non incidere in tempestatem, id est tempestatem fugere & cuitare. Incidit in latrones. l. cum duobus. §. quidam. pro socio. *Incidere in coheredem.* Cum coherede non contraho, sed incido in eum, id est quodam casu improuiso accidit, vt ego eum ipso sim heres institutus, & in eum incidi potius quã contraxi, quia facto testatoris euenit, vt cum eo sim heres, l. heredes. §. non tantum. ff. famil. ercisciun.

Incidere in cõmunionem. Incidere pro interuenire. Incidimus in cõmunionem in re duobus legata, l. vt sit. pro socio. ff. quia nos ipsi non contraximus, sed ob rẽ legatam cõmunio facta est inter nos. Cõtractus minoris quando incidit in tempus, quo maior effectus est, l. 3. §. 1. ff. de minor. & l. Æmilius. ibidẽ, vbi exposui, Incidere, pro interuenire, l. cum hi. §. causa. ff. de transactio. ibi, aut si qua alia causa fuit, vt plures solent incidere. l. pen. in fin. ibi, quod si postea iusta causa incidat. ff. de vaca. muner. id est interim veniat, incurrat. Incidit controuersia, l. item eorum. §. sed si ita. ff. quod cuiusque vniuersit. no. ibi, sed si ita decreuerint, vt quæcunque incidisset controuersia, eius petendæ negotium Titius haberet. *Incidit in cõmissum. Si quid aduersariũ inciderit.* Incidit in cõmissum, id est cadit, vel res confiscata est, l. si ex causa. ff. de minor. §. si in commissum incidisse vectigalis dicantur, erit in integrum restitutio. Si quid aduersariũ inciderit, pro acciderit, l. habitatores. in princip. ff. loca. ibi, ea enim conditione habitatorem esse, vt si quid aduersariũ incidisset. vbi glossa exponit pro casu fortuito, vel alio casu emergenti. Ego verò dicerem, si quid aduersus locationem contigisset, ob hoc non aget conductor, si modicum fuerit id, quod accidit.

Incidens. Incidens, id quod contingit, & venit, & durante processu maximo. de quo & de emergenti scripsi in interpreta. l. quod iussit. in gloss. mag. ff. de re iudica. post glo. & doct. in c. tuam. de ordine cognitio. & in l. 1. C. de ordin. iudicio.

Incidere ex in & cædo compositum. Incidere interdum cõponitur ex in & cædere, & significat frangere, secare, cædere. l. fi. ibi, & qui syluam incidunt, & qui arbores cædũt, ac torrent. ff. de iure immun. Scripsi in l. sylua. ℥. eod. Ista sunt, quæ victum hominibus præbent: videamus quod victus nomine contineatur.

IDEM LIB. QVINQVAGESIMOoctauo Ad Edictum. Lex xliij.

Verbo victus continentur, quæ esui, potui, cultuíque corporis, quæque ad viuendum homini necessaria sunt, &c. Vestem quoque victus habere vicem Labeo ait.

Summarium, & text. declaratio. Quinque docet hæc lex venire victus nomine: primò illa quæ eduntur, vt panis, caro, & alia, ibi. esui: secundò necessaria ad potum, vt vinum, ceruisia, & aliqua potionis genera, ibi potuíque: tertiò necessaria ad cultum & ornatũ corporis, vt pileus, indusia, & alia ad id pertinentia, ibi, cultuique: quartò omnia alia ad viuendũ homini necessaria victus nomine continentur: quintò vestem vice victus fungi, & loco victus haberi Labeo ait. Et hoc sit summarij loco.

Victus. Inde dicimus, quod si debeatur victus alicui, tunc debentur ei ad edendum, & bibendum necessaria, & ad corporis cultum, & curã, vt pote ignis, candelæ, & quicquid adhiberi potest ad corporis curam præter cibum potest cultus vocari, & alia necessaria ad viuendum venient, vt vestimenta: & licet victus adiectiuum dicatur superatus, à verbo vinco, vt in l. ab executore, §. 1. ff. de appella. & l. si qua pœna. vbi scribam, ℥. eod. tamen hic dicitur victus à viuo. facit l. in lege Censoria. infra eod.

Esui prius quam potui dari solet. *Esui*, id est ad edendum, & sic ponit prius necessaria ad edendum, quam ad bibendum: & prius messes sunt, quam vindemiæ: qui ordo cũ sit naturæ argumento est vt prius paranda sit seruis esca, quam potus. aqua enim commune poculum vix deest, sed esca plerunque. Licet Galli in diuersoriis & hospitiis magis bonum vinum, quam panem quærant: panis enim ibi vix deficere eis solet, prius tamen est curandum de esca, quam de potu, & prius edendum, quam bibendum.

Esculentum. Inde esculentum, quod edi solet. l. plebiscito continetur, ne quis præsidum munus, donumve caperet, nisi esculentum, poculentúve, quod intra dies proximos prodigatur. ff. de officio proconsulis, id est consumatur, siue consumi possit: vt dicit Papa in ca. statutum. §. insuper. de rescriptis. in 6. scripsi in tract. de salar. taxatis pro visita. processus in 3. tomo cõment. in constitut. Regias Gallicas.

Edilis, & edulis. Edilis, pertinens ad esum: & edulis, quicquid edimus, vel ad prandium, vel ad cœnam nobis comparatur: Valla in Raudens. & diuersum est ab ædili, qui magistratus est, & dicitur ab ædibus, vt declaraui in l. boues. §. inter. infra eod.

Edacitas. Edacitas, ingluuies, consumptio, & voracitas. l. excepta edaci locustarũ pernicie. C. loca. & edax vorator dicitur, & qui se ingurgitat. Inde penus esculenta, id est ad edendum parata, l. 3. §. plane. ff. de penu legata. ea autem quæ vini loco paterfam. habuit, poculenta vocantur. ibidem. §. poculenta.

Potus. Poculentum. *Potui*, id est potioni, vel ad potandũ, & his verbis vtitur l. 3. ff. de penu lega. ibi, penu legata contineri, quæ esui, potuique sunt. Inde poculentum, quod solet potari: & iudex à partibus non debet recipere nisi esculenta & poculenta, d. l. plebiscito. ff. de offic. proconsul. & lega.

Potoria vasa, & argentum potorium. Potoria vasa, quibus potamus: & potorium argentum, in quo bibi potest, vel est præparatum ad bibendum. l. in argento. ff. de auro & argen. legato.

Ad potus æquales bibere. Ad potus æquales bibere est, quod Gallice dicimus, *boire d'autant.* vnde prohibet Papa ne ad bibendum quispiam incitetur, & illum abusum damnat, quod ad potus æquales suo modo se obligant potatores: & illo iudicio talis plus laudatur, qui plures inebriat, & calices fœcundiores exhaurit, c. à crapula. de vita & honesta. cleric. quod est valde perniciosum, & damnandum: & tales sunt deteriores, & magis animales, quàm pecora, quæ non cogunt alia ad bibendum, nec vltra quam deceat assumunt.

Cultus nomine qui significetur. *Cultuiq; corporis*, id est ornatui, seu ornamento corporis, & sic omnia quæ ad ornamentum corporis accedunt, hoc verbo continentur: & à colere verbo cultus ducitur.

Colere variè accipi ur. Colere autem multis modis accipitur, vt colere Deum pro venerari, adorare. inde cultus Dei non debet diminui, ca. ex parte. de constitutio. & super his solet prouideri, vt dixi in tracta. de senten. præiudicial. seu prouisionalib. in præfation. in 1. tomo comment. in constit. Reg.

Colere agrum, est laborare arando, vel fodiendo, vel alio modo, l. 1. §. de eo. vers. sed & si quis arare. ibi, licet colendi agri causa videatur fecisse ff. de aqua pluuia. l. hactenus. in fi. ff. de vsufruct. l. in lege censoria. ℥. eod. Et quid debeatur, si colere quis agrum promiserit, declarat Iurisconsul. in l. cum quæreretur. §. fi. ff. de leg. 3. & Decius consul. 420. quæritur. colum. 2.

Colere iustitiam. Colere iustitiam, est æquum & bonum profiteri. l. 1. ff. de iustitia & iure. ibi, iustitiam namque colimus, boni & æqui notitiam profitemur.

Cultura. Cultura, ipse cultus, l. quotiens. §. si colono. ibi, quas in culturã fecerat. ff. de vsufruct. § si quis à nõ domino. de rerũ diuisio. in Instit. ibi, naturali ratione placuit fructus, quos percepit, eius esse, pro cultura & cura. & sicut diligenti cultura pretia prædiorum ampliantur, ita si negligentius habita sint, minui ea necesse est. l. 3. §. diui. ff. de iure fisci.

De colonia & colonis dicã ℥. in l. pupillus. §. decuriones.

Vtilitates tex.

Colligite ex hoc text. ibi, necessaria, quod is qui tenetur ad victum, tenetur ad necessaria esui: ergo ad scriblitas,& farcimina, & ad voluptaria non est adstrictus, quia non sunt necessaria nisi in festis doctoratus, & aliis festis. Item ad necessaria ad potum tenetur: igitur ad nectar dandum non astringitur, nisi in festis, vt dixi: quia non est necessariũ, postquam habemus vinũ. idem in aliis necessariis ad cultũ: sed quæ sunt illa necessaria? Respondeo, pileus est necessarius, tam nocturnus, quã diurnus, thorax, indusiũ, tunica, & alia vestis statui personæ necessaria, tibialia, & calcei, chirothecæ quibusdam sunt necessariæ, crepidæ autem sic in regione frigida: tamen pro qualitate personæ etiam chirothecæ debentur, vt inferius dicetur, & secundum consuetudinem regionis. Ideo ista duo inspici debent,& personæ qualitas,& regionis consuetudo.

Quæ sunt necessaria ad cultum.

Ex his sumite vtilitates sequentes. Prima est quod regulariter appellatione victus, *de la vie*, seu *du viure*, venit vestitus, & alia ad viuendum necessaria: vnde qui est obligatus ad victum, *à donner la vie*, vestitum etiam dabit, per istum text.& gloss. in l. fina. ff. de aliment. & ciba. lega. Sic consuluit Romanus consi. 146. ista. col. 1.& Bertrand. consil. 159. viso publico, in fine vol. 1. secundum nouã editionem. Item continetur habitatio, l. legatis alimentis vestitus, & habitatio debebitur: quia sine his ali corpus non potest. ff. de alimen.& ciba. lega.& sic ab ecclesia patrono ad inopiam redacto ista debentur, cap. nobis. de iure patronatus. gloss. in ca. quicunque. 2. in 16. q. 7. plene Paulus de Citad. in tract. iuris patro. in sexta parte, artic. 4. Idem venit sub verbo viuere, *ie donneray à viure*, l. quos nos. §. final. infra eodem. vnde text. cibum, potum, vestitum & lectum in victu connumerat, in l. 1. §. mulier. ff. de vent. in possessio. mitten. Victualium tamen nomine non venit vestis, l. præsenti. in fin. princip. C. de his qui ad eccles. confug. De vita vide in cap. conquerente: de cleric. non resid. & per Bald. in rubr. de vita & honesta. cleric.

Habitatio victus nomine continetur.

Victualium nomine quid contineatur.

Promittẽs dare impẽdia famulo ad quid teneatur.

Secundò si quis promitteret alicui famulo, vel alteri impensas dare, vel impendia, vt vulgo dicimus, *les despens*, tunc promittens omnia impendere tenetur, quæ illi sunt necessaria ad victum, ca. statutum. §. insuper. de rescript. in 6. l. de bonis. §. non solum. ff. de Carbo. edicto. l. diuortio. §. impendia. ff. solut. matrimo. Nam vulgus Franciæ *les despens* pro victu habet, quando ad operarium se refert: sed de iure veniunt ea, quæ cibum & potum respiciunt. doct. in cap. si episcopus. de officio ordina. in sexto, & Cepol. hic, colum. 1. secus quando respiciunt id, quod est iam impensum.

Appellatione sustentationis quid veniat.

Tertiò appellatione sustentationis venit victus & vestitus, vt si quis dicat, *ie le promets entretenir en la maison*, ca. omnino. & ibi Card.& Alex. 31. distin. l. si cum dotem. §. sin autem in sæuissimo. ff. solut. matr. ibi, necessitas marito imponatur omnem talem mulieris sustentationẽ sufferre, & alimenta præstare,& medicinæ eius succurrere,& nihil prætermittere, quod maritum vxori adferre decet secundum dotis quantitatem. l. heres. ibi, nisi alia esset sufficiens substantia furioso, ex qua sustentari potest. ff. de pet. here. l. mutus. in fi. ibi, sororémve sustineat, id est alat. de iur. dot. nisi sustentationis qualitas exprimatur, vt cũ pane doloris & aqua angustiæ sustentetur, in cap. nouimus. in fin. eod. titul. de condemnato ad perpetuos carceres.

Sustinere victum.

Sustinere victum dicit Iurisconsult. pro viuere, victitare, l. rescripto. §. 1. ff. de munerib. & honoribus. ibi, sed & vix de suo victum sustinere possint.

Alimentorum nomine quid veniat.

Quartò idem venit appellatione alimentorum, quod victus. l. legatis.& l. fin. & per totum. ff. de alimen. & cib. leg. l. fin. §. camelesia. ibi, nam ratione habita & alimentorum & camelorum. de mun. & hono. Et Galli vocant, *les aliments & nourriture, & alimenter, & nourrir*: inde si quis receperit ex alimentaria causa pecuniam, id est ex pecunia publica pertinente ad alimenta, vel destinata ad alimenta, & in vsum suum conuerterit, lege de residuis tenetur. l. 4. §. lege Iul. ff. de resi.

Alimonia appellatione quid veniat.

Quintò alimoniæ appellatione, vulgo *nourriture*, ad victum omnia necessaria denotantur, cap. 2. vbi Dec. in 2. notab. de præbend. cap. hæc huius ca. ecclesiarum seruos. & cap. aurum. 12. qu. 2.& Iurisconsult. ait, Nutrices ob alimoniam infantium apud præsides, quod debetur, petunt. l. 1. §. ad nutricia. de var. cognit. ff. l. mutus. ibi. in insulam relegato parenti præstet alimoniam. de iure dotium.

Nutriendi verbo quid comprehendatur.

Sextò idem putarem in verbo nutrire, siue nutrimentum: vtriusque enim nomine, *nourrir, ou nourriture*, continetur, lege penultima, ff. de his qui sunt sui, vel alieni iuris. licet glossa tradat ibi differentiam inter ali & nutriti: nam ali est maiorũ, nutriri est paruulorum, facit textus in capitul. ad hæc. de Iudæ. lex, is qui natus est. infra eodem. Inde nutrix, quæ infantes alit, l. alumnos. ff. de manumiss. vindicta. tamen ista differentia tollitur per rubricam ff. de liberis agnoscend. & alend. vbi tam maiores quam minores alendi sunt & nutriendi. Etiam partus dicitur ali lege prima, & secunda C. de infant. expositis. & l. 1. §. 1. ibi, alatur & educetur. ff. vbi pupill. educar. debeat. Et sic passim iura his vtuntur duobus vocabulis, siue in maioribus siue in minoribus: & in dicta lege secunda. C. de infant. exposit. sic dicitur: vnusquisque sobolem suam nutriat, siue sit parua, siue sit magna, eam nutrire debet. Ideo nutrire & ali æquiparantur in lege, Fulcinius. in principio. ff. quibus ex causis in possessionem eatur: vbi Fulcinius existimat creditores rei seruandæ causa in possessionem missos, ex his rebus ali non debere. Quæro quando ignoratur pater, quis expositos alere tenetur? videte Iacobi. in l. heres. §. 1. in fine. ff. de iudic. vbi dicit pertinere ad episcopum, seu ad rectorem, vel curatũ parœciæ, vel ad abbatem, quando in abbatia inuenit expositos, & aliàs nutriuntur secundum consuetudinem regionum, in quibus exponuntur. doctores in l. 1. & per totum. C. de infanti. expositis, & in decretalibus in cap. vno de infantibus languid. & expositis: sed quibusdam episcopis vix sufficiunt bona ad alendum familiam suam, & suos canes, & aues, licet episcopatus præbeat eis plures mille libras: quæ malum tanta voracitas?

Improbatur differentia gloss. inter nutrire & alere.

Expositi à quibus alẽdi.

De verbo educare.

Septimò idem si quis teneatur educare, vt in dicta l. penult. & in rubric. ff.& C. vbi pupill. educari debeat. In qua rubrica dicitur educari, in legibus vero ali. ideo victus, alimenta, & educatio exæquanda sunt. & parũ admodum inter se differunt, vt constat in l. fin. de alimentis & ciba. lega. ff. l. 3. §. item si quis. de libe. exhiben. l. semper. §. & si non. de iure immunitatis.

Praxis.

Et sic vtuntur Notarij Galliæ, *tel N. a promis donner la vie*, id est victum; siue, *luy a promis donner à viure, ou promis nourrir*, id est nutrire, *ou la nourriture*, nutrimentum, seu educationem. & ista videtis hic elucidata. Et is qui mihi tenebatur dare alimenta, si dederit aliquam habitationem, poterit variare, & dare aliam domum commodam, l. si sterilis. §. final. ff. de actio. empti. hoc probat Matthæ. de Afflictis in constitutionib. Neapolita. rubric. de adiuto. pro milit. frater. in fin. & decisio. 146. dominus.

Habitationem debẽs an vna data aliã dare possit.

Limitationes ad tex.

Primò perdit officium suum regula huius text. quando quis renuntiaret alimentis, tunc non videtur renuntiare habitationi: & sic victus vel alimentorum appellatione in odiosis habitatio non continetur: vnde si quis transigat de alimentis, non videtur de vestiario, neque de habitatione transigere, l. cum hi. §. qui transigit. ff. de transactio. cap. si episcopus. de offic. ordina. in sexto. cap. 1. §. procurationes. de censib. ibidem.

Cibi & cibariorum nomine quid veniat.

Secundò non procedit, quando legatur alicui cibus. Nã cibi appellatione venit id, quod edi solet, l. quos nos. §. fin. ꝟ. eodem. Idem in cibariorum nomine, Gallice, *de la viande*, non venit vinum, vel alia potio: probatur in rubrica de alimentis & cibariis legatis. ff. quod verum existimarem, si Gallice *la viande* diceretur, propter loquendi communem vsum: sed si Latine cibaria, tunc etiam pro ratione materiæ venit potus. textus in capitul. in quibus. de consecratio. distinctione secunda, vbi Archidiaconus notat,

notat,& in capitul.omnino. trigesimaprima distinctio.facit l. diuus. versiculo, sed & propter familiæ cibaria necessaria erit diminutio. ff. de petitione heredita. & facit l. & si.§.si cui.ff.de auro & argento legat. lex, libertis.2. §.1. de fundo instructo: lex, mortuo. de statuliber. Et pro hoc videte textum in l.1.§.cum in eadem.& lege, quemadmodum. §. magistratus municipales, ibi, dum non petitur re eis cibaria adferre. ff. ad legem Rhod.de iactu,& l. item si serui. § finali, de ædilitio edicto. & l. sed si vir. in fine, de donat.inter virum & vxorem.

Tertiò flectitur regula, quando vterque exprimitur,vt caro mea vere est cibus,& sanguis meus vere est potus,dicto capitul. in quibus. de consecratio. distinctio. 2. l. 3. §. quamuis. ibi, alimentorum & vestiarij ff. si cui plus quam per legem Falcid. & dicta l.libertis.§.fin. & l. suo victu & & vestitu. de operis libertorum, l. 1. C. de fideicom. cap. vbi.§.in cõclaui.& §.si vero.de electio.in sexto.l.1.§ æque. ibi, ad exhibendum cibum, potum,tectum, & similia. ff. de muneribus & honorib. l. cum. antiquitas. C. de testamentis.

De vsu communi loquendi Franciæ.

Quartò derogatur quando communis vsus loquendi aliter se haberet: vnde ex Franciæ communi appellatione loquendi *de boire*,venit etiam cibus,quia ne vinum noceat stomacho cibus dari solet:vt quando inuitamur ad bibendum, fieri consuetum est. Idem si quis inuitet aliquem ad comedendum caponẽ, *à manger vn chappon, & iambon*, vel aliam rem, etiam venit potus, per dictam l.legatis.& l.seruo.§.1.ff. de legat. 1.vbi nomine cibariorum veniunt illa, quæ nomine alimentorum, l.actione. ff depositi.& ita respondi contra primarium, qui promiserat pueris *donner à boire le matin*, vt teneatur dare panem illis pro consuetudine præscriptum, & vinum dilutum, vt moris est in collegiis præstari.

Ciborum nomine non veniunt vestimenta.

Tamen appellatione ciborum non veniunt vestimenmenta, nisi cõsanguineo, vel seruo deberentur. d. l. libertis. secunda. §.1.& sequen.ff. de alimentis & cibariis legatis.& d. l.seruo.§.1.gloss. in cap. episcopus 10.qu. 2.& videte textũ in cap.licet. de pœnis.& ca.tertio, de statu monach. Ideo vidi ad tollendũ dubium exprimi à notariis in

Instrumentũ locationis famuli.

instrumento locationis famuli sic:*el a promis liurer & donner ledict an de louage à tel ses necessités de boire & manger, de feu,lict,hostel,luminaire,vesture, chaussure, & toutes autres necessités quelconques honestement, & suffisamment selon son estat:* videte quomodo hæc intelligere debeatis per prædicta, quamuis permulti notarij non intelligant, quæ scribunt: vt pica,& psittacus,qui loquuntur:teste Ludouico Romano singula. 51. quid operatur.

Quintò restringitur, quando de cõtraria voluntate disponentium appareret, etenim voluntati agentium, si iusta sit, per omnia obediendum est, l.cum antiquitas. C.de vsufru.l. non omnis. ff. si certum petat. & non aliter recedendum est à verbis,nisi de contraria mente constet,l.non aliter.de lega. 3. ff.

Victus quotidiani nomine quid veniat.

Sextò viriatur,si in lege exprimeretur victus quotidianus, tunc pro materiæ qualitate intelligetur de cibis tantum & puto, & non de vestitu, vt in iudicibus,qui nullum munus recipere possunt, nisi victus quotidiani causa, l.solent. in fine.ff.de officio procon.Nempe ipsi vestes,vel pannum, seu sericum à litigantibus recipere non possunt. Idem si quis diarium consequi debeat, l. diariis. ff. de alimentis & cibariis legatis. Et de quotidiano victu loquitur Iurisconsultus in l. fin. §.item episcopi qui præsunt pani & cæteris venalibus rebus, quæ ciuitatum populis quotidianum victum vsui suggerunt.ff. de muneribus & honorib. l.sed & l.§.quod autem.2.ibi, aliquid tamen ad victũ quotidianum erogasset. de petitione heredit. & victus quotidiani nomine vocamus ordinarium, *l'ordinaire*:in quo non est tantus ciborum apparatus, sicut in conuiuiis, nisi in quibusdam votacibus prælatis.

Victus hominũ est proprie, & nõ equorũ.

Notandum est, quod victus per excellentiam dicitur hominum, & nõ equorum. Ideo is qui habet victum,non habebit victum suorum equorum. Bald. consil. 192. quidam nomine. in quinto volu. Quod facit pro curialibus, qui alunt homines, non tamen equos. Et idem si quis inuitet consanguineum equitem, non videtur inuitare consanguinei equos, quia equus non est consanguineus inuitantis. Et hoc bene seruatur in hac patria consuetudinaria,vbi qui inuitat dominum, vix alit famulum, neque equum, nisi quando inuitaret in loco,vbi esset taberna ad alendum equum:tunc enim is qui vult personã, & equum velle debet. quod facit pro inuitatis ad nuptias: vt si nuptiæ fiant in loco, vbi sunt hospites, quod inuitati debeat relinquere equos in hospitiis: diuersum est,vbi nulla sunt hospitia, tunc inuitans debet de hospitiis prouidere tam hominibus, quam equis, & iumentis. De consuetudine Parisiensium est, vt inuitati ad nuptias soluant pro prandio septem solidos cum dimidio, nisi fuerint literatorum, nobilium, & aliorum diuitum nuptiæ, quas vulgus francas appellat, in quibus solis xeniis seu strenis quis oneratur:in aliis verò nuptiis,& strenis & prandio inuitatus grauatur.

Consuetudo Parisiensium in nuptiis.

Limitarem nisi ex qualitate personæ, vel ex coniecturis aliud appareret, cap. cum apostolus. de censibus. Vnde si quis teneatur alere doctorẽ, tenebitur & eius equos alere, nisi consuetudo contraria sit:& postquam hic dicit omnia necessaria venire, & equi etiam venient, si sibi sint necessarij. cap.& si quæstiones.de simon. secus in rusticis, qui pedites ire possunt. gloss. in l. idémque.§.idem Labeo. ff. mandati. Vnde si quis locat famulum, vt ei seruiat in curia Regis,quæ frequenter sicut rota mouetur,debet dare equum famulo, vt dominum sequi possit, qualitate tamen famuli inspecta, & in obligatione necessaria,secus in voluntaria,argumẽto legis primæ, ff de fundo dotali.Ideo licet inuitans dominum in ciuitate non teneatur ad alendos equos, tamen si iudex vel alius causa audiendi testes foras proficiscatur, qui alit iudicem, & equos, & omnia necessaria ministrabit. cap.statutum. §. proferendo.de rescriptis, in sexto. in Francia salatium eorum est taxatum etiam pro victu, licet non seruetur, vt scripsi in ordina. Regiis in tertio tomo commentariorum,tracta.de inquisito. seu commissa.

Consuetudo in alimentis inspicienda.

Iudex in cõmissionibus alendus, & eius qui.

Septimò,quando materia tantum conueniret victui, vt si dicatur, quod vsuarius, quæ ad victũ pertinent, ex fundo capiat:non accipiet ea. quæ ad vestitum conducunt, l. plenum.§.idem Nerua.ff. de vsu & habita.& si quis de voluptate, quæ gula concipitur, loqueretur, tunc in victum negat venire vestem Stephani Forcat. in suo libro penus iuris, cap. 3.

Octauò moderatur, nisi consuetudo sit in contrarium, vbi qui promisit victum *la vie*, nõ dabit indumenta famulo, si aliunde habere possit, vt pote à patre. minime enim mutanda sunt, quæ certam semper interpretationem habuerunt,l. minimè.ff. de legib.

Vestimenta quãdo famulu debeantur.

Intelligite victum præstandum pro qualitate personarum:videlicet quis rustico caseum, rapas, & fabas dabit,l. seruis vrbanis. ff. de legat. 3. vbi gloss. quam intellige, si consuetudo regionis hoc habeat: alioqui debetur rusticis victus, secundum consuetudinem patriæ. nam in quibusdam locis nõ solent vti frequẽter his cibis delicatioribus, sed lardo, carne bubula, suilla, veruecina, & gallinis. Debet etiam quis alij pro facultate bonorum,l. penultima, ff. de alimentis & cibariis legat.& pro dignitate eius qui præstat ea,& illius cui dantur,l.1.§.mulier ff. de ventre in possessio. mitten. Igitur Rex,vel,Baro melius debet suũ commissarium tractare, quam rusticus. Et nobili, & doctori debentur, aut diuiti magis delicata cibaria, quam vili apparitori. capitul. non cogantur. quadragesimaprima distinct. Cardin.& alij in ca.nobis. de iure patronatus.etiam pro ætate debentur alimenta, & species. l. cum vnus. §.si. & ibi Bar.ff.de alimen. & cibar. lega. Idem dicendũ in vestibus. nam meliores vestes debet habere scholasticus in decretis, quam in Grammatica,& Baccalaureus,quã scholasticus, & doctor quam prædicti. lege, sed & si quid. §. sufficienter. ff. de vsufructu. Et contra scholares desce-

Victus & vestes pro qualitate personarũ debeantur.

rentes vestes congruentes doctoribus loquitur gl. in c. vt apostolicæ. de priuilegiis. in sexto. Et quibus vestibus, & quo colore debeant esse induti scholastici, attigi in scholastic.priuileg.94.ibi videte.

Laurent.Valla reiicitur sententia.

Nec refragatur sententia Laurentij Vallæ libri sexti capite 56. vbi dicit victus appellatione vestes non venire, quia dicimus victum & vestitum. & pro eo facit d.§.sufficienter. ibi, alere & vestire: nam & inter diuersa ponitur, glos.in rubr. ff.de iur. & fact.ignoran.& in cap.episcopus. 10. quæst.2. dicitur victum & vestitum. Respondeo enim vtrunq; aliquando exprimi maioris elucidationis,& dubitationis tollendæ gratia:& quæ dubitationis tollendę causa apponuntur, ius nō lædunt. l. qui mutuā ff.mandati. & regul. quæ dubitationis, &c.de regulis iuris. ff.Et quæ superabundant, non solent vitiare scripturas.l. testamenta. C. de testam. l. non solent. de regulis iur.ff.Et puto ædiles (vt ait Iurisconsultus) tollendæ dubitationis gratia bis idē dixisse, ne qua dubitatio superesset, in lege 1.§. sciendum. ff.de ædil.edicto. Quia non omnes sciunt(vt Lauren.Valla) vestes venire victus nomine: ideo aliquando vtrunque exprimitur, victus scilicet & vestitus, nec ob hoc dicitur superfluum. Nam quamuis pupillaris expressa comprehēdat vulgarem tacitam, tamen aliquando exprimitur vtraque & tunc expressum facit cessare tacitum, l. cum ex filio.§.filio.ff.de vulg. Item hic textus dicit, vestem victus habere vicem, id est loco victus est:nō ergo victus est, sed loco victus succedit, vt inferius dicetur: & propter simplices, & nominis significationis ignaros, ad illius verbi interpretationem hoc adiici solet. text. valde accommodus in cap. vno, de noua forma fidelita.

Sine vestibus an quis viuere possit.

Nec obest, quod victus venit à viuēdo, sed viuere possumus sine vestibus, vt in Æthiopia, & plaga æquinoctiali soli proxima: sed sine esu non, nisi odore viuant, vt Scythæ ait Plinius lib. 7. cap.2.Responde, licet aliqui possint sine vestibus viuere, non tamen Laurentius Valla sine eis vixisset:& esto sane potuerit, tamen non sequitur ob hoc alios posse:& illud singulare est in illis regionibus propter nimium æstum, & feruorem solis; vnde non est trahendum in consequens, l. ius singulare. cum duabus legibus præcedentibus. ff. de legibus. Et illud casuale nobis nō est considerandum, l. quæsitum. §. fin. ff. de legat. 3. Baldus in l. oleo. per illum textum, C. de vsuris. Nam sine vino quidam, vt abstemij, viuere possunt: ergo vinum appellatione victus non veniet; certe hic dicitur contrarium. Respondet hic Alciatus Vallæ, vt potestis videre, quod Æthiopum leges hic nos non interpretamur: sed hoc non diluit contrarium. Ideo dicite, viuere sine vestibus communiter non possumus. textus in l.legatis.ff.de aliment.& cibar. lega.l. quos nos. § fin.ƒ.eo. & licet quidam viuant, tamen hoc non tollit regulam, & legislator perspicit ea, quæ frequenter & facile fiunt. l. nam ad ea. ff. de legib. & saltem aliquo operimento indigemus, ne belluas imitari velimus.

Pœna perpetui carceris nō imponitur à iure ciuili.

Ex his infertur, quod priuatus prohibens victum inferri in carcerem iudicato, tenetur actione iniuriarum, l. si victum. ff.de re iudica.quia carcer de iure ciuili non datur ad pœnam, sed ad custodiam, l. aut damnum. §. solent.ff. de pœnis: secus de iure canonico, quod non vult mortem imponere, sed illius loco pœnam perpetui carceris imponit, capitul. quamuis. de pœnis. in sexto. Et vtrunque ius in suo seruatur foro respectiue: licet de iure ciuili nō possit pœna perpetui carceris imponi, l. incredibile. C.de pœnis. & ibi Bal. Et in criminalibus debent in carcere detenti habere victum de suo, si habeant: alias de publico eisdē prouideri debet, l. iudices, C. de episcopali audientia. Albet. & alij in dicta lege, si victum. facit textus in l. lege Cornelia.ff. de senatusconf. Silan. hodie Rex in hoc Regno alit hos pauperes in carceribus inclusos, vel alij domini terrarū, qui percipiunt emolumenta iurisdictionum, & territorij. Et cauere debent commentarienses, ne pro his alimenta percipiant ab eorum cōsanguineis sine iudicis decreto, ne ipsi veneno eos interficiant. In ciuilibus verò expensis creditoris alitur debitor carceri mancipatus, si nihil habeat. glossa singularis in l. fin. in verbo agnoscere. C. de erogat. milita. anno. libr. 12. Iason in §. item si quis in fraudem. num.93. de actio. in Instit. imò si creditor eum alere nolit, tunc iudex postquam parti præceperit, vt eum alat, potest eum à carceribus relaxare. Fab. in d. l. iudices. Iason in d. l. si victum. dixi in interpreta.legis, diuus. ff. de senatusc. Silania. Et nolo omittere quod aliquando apud Hebræos obseruaui, vt meritò hay, pro viuere dicant: quasi oporteat illum qui velit bene viuere vt habeat, *qu'il aye.* & illud Hebraicum alludit ad Gallicum sermonem. idiomate enim patrio dicimus *hay*, habeo. quod si aliquod commercium Gallis cum Hebræis fuisset, dicerem ab eis id natum esse. Itē illud *hay* quo vtimur clamantes, dum lædimur, pungimur, vel vapulamus, ab Hebræis videtur desumptū. etenim Hebræi *hay* viuentem, & sentientem appellant: & nos viuere & sentire significamus, eo verbo Hebraico dicentes *hay*.

Habeo ab Hebræis descēdat necne.

Si debeantur alimenta, an expēsæ studij, & an ad eas pater teneatur.

Insuper notandum est, quod si debeantur alimenta, vel victus ex dispositione hominis, non habentur expensæ studij, l.legatis.& ibi Bar. ff. de alimentis & cibariis legat. Panor. cons. 63. quædam domina. col. 2.vol.2. secus si ex dispositione iuris, & ex iure naturæ, l. qui filiū. ff.vbi pupill. educa. debeat. l. de bonis. §. non solum. & ibi Bart. de Carbo.edicto. Socin. cons. 161. in fine, vol. 2. & tunc debet adhibere pater impensam necessariam, videlicet, vt discat filius legere, & scribere, & Grammaticam, sed ad scientiam legalem non tenetur. Bartol. in dicto §. non solum. & l. 1. §. nec castrense. ff.de collatione bono. quia hæc magnam requirit impensam & memoriam.

Dicerem hoc verum si pater esset pauper, secus si diues, quia ita debet filios instruere, vt inopem posint defendere vitam: & sic contribuere etiam ad scientiam legalem, vt dicit Cato, & Iacobi. in l. cum hi. §. qui transigit. ff. de transactio. In qua scientia debeat filius studere, est textus in lege, Stichus. ff. de leg. 3. videlicet secundum qualitatem ingenij, vt plene scripsi in scholastico.priuileg.53.

Praxis quoad tutores & pupillos.

Item vidi aliquando sic fieri instrumenta, *le tuteur, &c. a promis & promet nourrir, & entretenir, & gouuerner lesdictz mineurs ses enfans, bien & deuëment, comme appartient, c'est àscauoir ledict tel iusques à l'aage de vintcinq ans, & ladicte telle, iusques qu'elle ait trouué son bien, en estat de mariage, ou autrement: les enuoyer à l'eschole, leur faire apprendre le seruice, mettre ledict tel à mestier, payer son apprentissage, & durant iceluy l'entretenir, & payer durant iceluy temps les arrerages, &c.* per prædicta ista intelligentur.

Vestem quoque victus habere vicem Labeo ait. Colligite quod vestis vice victus est, id est loco victus: ideo qui debet victum, vestes præstare tenetur, quia vestes loco victus sunt, vt hie.

Phrases dictionis vice. Vice alicuius fungi.

Vicem. Subiiciam multas phrases huius dictionis, quibus vtuntur Iurisconsulti: vt vice eius, qui iurisdictionem mandauit, fungitur delegatus, l. solet. ff.de iurisdict. omnium iudic. id est loco & iurisdictione illius, qui delegauit, l. 1. §. qui mandatam, ff. de offic. eius cui mand.est iurisdict. & vicem gerere in rubric. C.de officio eius qui vicem alterius gerit. scripsi in rubr. de offic. eius cui manda. est iurisdict.

Vice pœnæ quidam vsuris vtuntur, id est loco pœnæ, l. qui sine. circa fin.ff.de neg.gest. Vice pignoris, idē, l. his consequenter. in fi.ff.fam.ercisc. Vice diuisionis, l. quæ pater. ff.famil. ercisc. ibi, post datas actiones vice diuisionis ad singulos pro hereditaria portione pertinent.

Vice mutua declaratur in l. si paterfam. ibi, non aliter partem suam coheres præstare cogetur, quā si vice mutua partem nexu pignoris liberam consequatur, id est vltro citroque. famil. ercīscun. & l. communi diuidundo. §. cum de vsufructu. commu. diuidundo. l. in rem. de compensatio. l. pen. de præscrip. verb. l. cum filius. §. 1. de lega. 2. Vice nominis fungitur, l. certum est cuius species, vel quantitas, quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione, quæ vice nominis fungitur, qualis quan

quantaq; sit, ostenditur. ff. si certum petat. Vicem mutui habet, id est loco mutui est.lege. 3. §.penult. ibi, quod ita demum erit dicendum, si non fraus senatusconſ. sit cogitata, vt qui credere non potuit, magis ei venderet, vt ille rei pretium haberet in mutui vicem.ff. ad senatusconsultũ Macedo. Vice tutoris vtitur, qui munere eius fungitur.l. 1. ff. de eo qui pro tutor. *Vice heredis.* Vicẽ heredis obtinet emptor hereditatis,l. 2. §.cũ quis.ff.de heredita.vend. Imputare sibi debet creditor, qui satisdationẽ admisit vice solutionis, id est pro solutione, loco solutionis.lege, item liberatur.in fi. ff. quib.mod. pigno.soluit.& alibi Iurisconsultus ait in l.iusiurandum. ff. de iureiuran. loco solutionis cedit.& datio in solutum vicem venditionis obtinet, l. si prædium.C.de euictio. Vicem personæ defuncti sustinet hereditas iacẽs, l.hereditas.ff.de acq.re.dom.§. 1. de stipul. seruor. exponit Iuriscon. in l.mortuo.ff.de fideiusso. id est personæ defuncti vice fungitur. Vicem exhibent testamenti codicilli, l. ab intestato. ff. de iure codicillo. Vicem prostituræ sustinet, quæ passim & sine delectu se committit quibusque, l. palam. §. 1.ff. de ritu nuptiar. *Vicem duorũ sustinere.* Vicem duorum difficile est, vnus sustineat, l.si.plures.ff.de pactis. id est, vix potest quis duobus sufficere, & duorum officio fungi, l. fin. C. de assesso. Vicem instrumentorum obtinet epistola, l. fin. ff. de proba. ibi, epistolas vicem instrumentorum obtinere decretum est. Vicem, id est ordinem, l. pronuntiatio. §. 1. vers. iure enim proprio. ibi, quiq; deinceps vicem eorum sequuntur, vt puta nepotes & neptes. infra eo. Et reddam tibi vicem, *ie te rendray la pareille.*

Vice versa. Viceversa, id est econtrario, l. 1. §.si quis simpliciter.ibi, & versa vice si interrogatus sub conditione responderit purè, &c.ff.de verb.oblig.§.vice versa.de inutil.stipulatio. in Institut.l. 1.ff.de liber.caus. *Per vices.* Per vices temporum, id est alternis annis, in l. 2.ff.quibus mod.vsusfruct.amitta.de his hactenus.

GAIVS LIBRO XXII. AD EDICTVM Prouinciale. Lex xliiij.

Cætera quoque, quibus tuendi, curandíve corporis nostri gratia vtimur, ea appellatione significantur.

Intellectus ad hanc legem. Sensus huius legis est, quod victus appellatione veniũt non solum esus, potus, & alia necessaria, vt in proxima lege dictum est, verum etiam cætera quibus vtimur ad viuendum, & ad corporis curam. hæc dictio cætera abundantius elucidabitur in l.cæterorum, infra eodem.

Nec refragatur text. in l. non omne. ff. de penu. lega. quia ibi penori appellatione hæc non veniunt, sed victus sic. Alij legunt in hoc tex. Cætera, quibus viuendi pro quo tuendi inueni in quodam exemplari antiquo collegij Æducenſ. Parisiis, & forte magis conueniens est, quam verbum viuendi, quod erat supra satis à Iurisconſ. elucidatũ: nec voluisse Iurisconsult. hic repetere verisimile est: vnde sensus erit, quod victus appellatione non solum veniunt ea, quæ esui, & potui sunt necessaria, vt supra in proxima lege, sed etiam cætera, quibus tuendi corporis nostri gratia vtimur, vt l. 4. in fin.ff. de pactis dotal.& ita habetur in Pandectis Florentinis. facit l. in lege Censoria. ȷ̃. eod. & §.si rusticus. de pace tenenda, & eius violat. in vsibus feudorum. ideo qui debet victum, baculũ, ensem & pallium dabit, item ocreas & alia in itinere necessaria ad tuendum corpus, pro qualitate tamen & conditione personæ: & ideo dicit vtimur, siue vtamur in itinere, siue domi, siue alio iusto modo.

An victus nomine tuitio contineatur. Secundò infertur, quod is, qui debet victum, si dederit habitationem periculosam, debet dare balistas, colubrinas & alia id genus instrumenta, quibus tueri incola corpus possit: quia non minor est virtus quærere, quam parta tueri: & quod tuitio appellatione victus contineatur, probat tex. in l.penult.& vlt.ff.de in rẽ verso. ibi, sine quibus aut se tueri, aut paternos seruos exhibere non possent & Cicero primo Officio. ait: Principio generi animantium omni à natura est tributum, vt se, vitã, corpusq; tueatur, &c. sed is qui victum debet, non tenetur tueri illũ, cui victum debet: verum ad tuendum necessaria ministrare oportet, arg. l.fin.C.de actio. empt.& l. 2. vbi in rem actio exerceri debeat. Et vterq; intellectus sustineri potest, siue in tex. sit, cętera quibus viuendi, siue tuendi: sed vltimus magis conuenit. nam etiam tueri significat alere, tolerare, l. penult. & vlt. ff. de in rem verso. l. inter. §. conuenit. de pactis dotal.

Curandive corporis nostri gratia vtimur, &c. Ex hac parte text. colligite, quod victus nomine veniunt ea, quibus vtimur ad curandum corpus, vt medicinæ, & ita accipitur curare.

Curare corpus dicimur, id est mederi corpori, l.medicus cui curandos oculos, qui eis laborabat, commiserat.ff. de variis cognit.l. sed an vltro. §. 1. ibi, vel seruum ægrum curauit. de neg. gestis. l. diuortio. §. impendia. soluto matrim. ibi, ægrum seruum curandum. l. sed & si hereditas. §.plane. ad exhibendum.l. prætor.§.his verbis. ibi, siue in alenda, curandáve.ff.de bonis author. iud. possid. l.qui iniuriæ.in fin.de furt. De hoc verbo curare, cura, curator & aliis scribam in l.quibus. ȷ̃. eod. *Curare corpus quomodo capiatur.*

Annotare præterea ex hoc textu victus nomine medicinam contineri, si ea vtamur, cum omnia, quibus vtimur corporis curandi gratia, veniant per hanc legem: etiã quia magna pars hominum sine medicinis viuere non potest, vt videmus per experientiam: licet aliqui, de quibus inferius dicam, sine medicinis viuant in eorum patria. ideo ego dicerem, quod si medicinis vtamur, tunc appellatione victus illæ veniunt: si verò ex consuetudine regionis homines eis non vtantur, tunc non debebuntur.& ita debet intelligi iste tex.& l.si cum dotem. §. sin autem in fæuissimo.ff. solut. matri. nam impensæ, quæ in valetudinẽ serui fiunt, inter impensas necessarias numerantur in l. 1. fin. cum l.seq. ff.de impenſ.in res dota. fact. & l. sicut impendia.ff.de vsufruct. possunt etiam maiores impensæ repeti à commodante per commodatariũ, qui eas exposuit. l. in rebus. §. possunt. ff. commoda. Et quæ sunt impensæ ratione valetudinis magis necessariæ, quam medicinæ? ergo & illæ veniunt: & huius sententiæ est Bartol. per hunc text. in l.legaris.ff.de aliment. & ciba. lega. Et ista faciunt ad intellectum eorum, quæ dixi in tracta. de senten. præiudicia.seu prouisional. in consti.Reg. 1.cõmenta.tom.art. 1. Vel potest intelligi curandi corporis, quod omnia, quibus ad corporis refectionẽ vtimur, appellatione victus cõtineantur: quæ quidẽ superius in proxima lege expressa fusius sunt. ideo prior intellectus magis conuenit. *An victus nomine medicina contineatur.*

Vtilitates huius legis. Vtilitates igitur harum duarum legum sunt, primò faciendo regulam, quod victus appellatione, nutrimentorũ, sustentationis, alimentorum, educationis, & expensarum, vestimenta, & medicamenta, & alia necessaria continentur: quæ adduxi in proxima lege supra: hoc etiã docet Bart. in d.l.legaris. Alex. per illum text. in l. si cum dotem. §.sin autem in fæuissimo.ff.sol. matr. Scripsi in tracta. de sentent.præiud.art. 1.gl *medicamens.* in 1. tom.commenta.ad consti.Reg.Gallic.

Primò derogatur huic legi, si de contraria mente constet: arg. l.nisi.ff.de aliment.& ciba.lega. quæ semper attendi debet, cap.intelligentia. extra eod. l. cum antiquitas. C. de vsufru. l. in conditionibus.ff. de conditio.& dem. õstra. Sed quæro quomodo hæc mens elici possit? respondeo ex verbis: nunquam enim à verbis discedi debet, nisi de mente constet, l. non aliter.ff.de leg. 3. vel aliis ex coniecturis, quas scripsi in l. nominis. §. 1. supra eo. forte si alimenta & medicamenta expressa sunt, vt in l. cum antiquitas. C. de testam. *Mens q... elici p... ex q...*

Secundò ex consuetudine regionis, vt pote montani, rustici in pagis degentes non solent vti medicamentis, & sic in illis locis victus nomine nõ debentur, cum eis non vtantur per istum tex. ibi, vtimur. facit l. si seruus plurium. §. fin. de legat. 1. ibi, consuetudo regionis.& supra dixi in verbo curandi: maxime verò serui & plebs non solent medicinis

medicinis vti, licet nobiles & ciues ditiores sic: & qui deberet cibum ciuibus medicinis vtentibus, illis deberentur medicinæ, non vtentibus, minime: & sic rusticis non deberentur.

Tertiò elicitur mens ex consuetudine personarū, tam debentium victum, quam eorum, quibus debetur, per hunc text. ibi, quibus vtimur. nam si inueniatur rusticus seu armiger induratus, qui mallet mori, quam medicinas accipere, cum nunquam assumpserit, imò beatū ventrem existimat, qui non nouit medicinam, tunc putarem illius consuetudinem inspiciendam, d. §. fi. nam Romani circiter sexcentos annos sine medicinis sola brassica vixerunt feliciter, vt narrant historiographi.

Quartò ex quantitate pecuniæ siue mercedis cognoscitur, quis contractus sit factus, per gl. sing. in l. 1. §. 1. in verbo agendo. ff. de superficieb. quam notat Corset, in singul. incipiente, contractus. in 1. & Iason in l. 1. col. 5. num. 23. C. de iure emphyt. & in l. seruum. §. qui chirographum. ff. de leg. 1. & cons. 45. in 2. vol. Vnde si primarius collegij promittat, vel alius alere pueros per annum, vel biennium, non debet ex quantitate paruæ pecuniæ istis pueris dare vestimenta, nec medecinas, sed portionem suā iuxta consuetudinem aliorum tradere debet, & valetudinario ex melioribus cibis. nam si vellet tradere vestimenta forte in vno vestimento, vel duobus requireretur tota summa, quamobrem in hoc casu debetur esus & potus, cubile, & tectum, secundum consuetudinem collegiorum, l. 1. §. mulier. ff. de ventre in possess. mitten.

Victus quando à primario collegij debetur, an de medicinis intelligi debeat.

Quintò ex ratione contractus. nam si debeantur alimenta famulo, non debentur medicinæ, si is habeat salarium: si verò non habeat, tunc debentur, qualitate famuli inspecta: & vbi famuli soliti sunt recipere, Bar. in l. legatis. ff. de alimen. & ciba. lega. per l. omnino. ff. de impens. in res dota. fac. l. sicut. de vsufru. l. in rebus. § possunt. ff. commoda. nempe si veniat ex illis montanis partibus, potius lacte & speciebus, aut vino forti nutrietur, etiam in infirmitate, quam medicinis, vt Germani aliqui solent, & Flandri.

Famulis an medicina debeantur.

Sextò quando ad modicum tempus deberentur alimēta, vt puta ad vnam hebdomadam, vel mensem, tunc non deberentur vestes, nec quidem medicinæ, per d. l. in rebus. §. possunt. ff. cōmodati. Vnde iudici vel commissario non debentur vestes, nec medicinæ, sed solū cibaria. Alex. in d. § fin autem in sæuissimo. col. 1. nec aliquæ medicinæ his dari solent, nec commissariis, sed ex honestate offerri possunt. Si tamen aliquis medicamina præstiterit cōmissario, siue iudici, potest computare eidem in salariū, quando est taxatum, vt in Francia: sed melius est non præstare, quam postea repetere.

An commissario medicina debeatur.

Vltimò notandum est, quod si quis teneatur alere aliquem, non potest ponere eum in hospitali, vt ibi alatur, sed potest procurare, vt habeat præbendam, vel officium, alias ipsum necare videtur, l. necare. & ibi glo. ff. de liber agnos. Nisi is, qui debebat victum, non habeat ad alendū eum, & is alendus erat persona vilissima, l. 1. §. sed scimus. C. de Lati. liberta. tollend. & ibi Bal. Præpos. in ca. cum haberet. colum. 2. in fi. de eo qui duxit in matrimo. Boer. in addit. ad Plumbi. in l. Gaij C. de fideicōmiss. libert. Sequitur Ioan. Lupus in repeti. ca. per vestras fol. 97. col. 2. §. 23. de donatio. inter vitum & vxorem. Quæ vestes veniant in victu, vide quod sequitur.

An qui debet alere, in hospitali possit collocare alendū.

VLPIANVS LIB. QVINQVAGESIMOoctauo Ad Edictum. Lex xlv.

In stratum omne vestimentum contineri, quod iniiciatur, Labeo ait: neq; enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium περίστρωμα. in victu ergo vestem accipiemus, non stragula: in strato omnem stragulam vestem.

Quatuor hic dicuntur: primò quod strati nomine omne vestimentum continetur, quod sternitur, siue iniicitur: secundò appellatione stragulæ vestis venit omne pallium, ad sternendum paratum, quod probat textus ibi, omne pallium quod Græci περίστρωμα vocant: ergo non omne, sed illud tantum pallium, quod Græci περίστρωμα vocant. Tertiò lex tradit inter victum & stratum discrimen hoc, videlicet vt victus appellatione non veniat stragula, id est omne quod sternitur, sed strati nomine omnis stragula vestis continetur. Et hoc sit loco summæ. Videtur autem repetere quod initio dixerat, quia primò elucidat quid strati nomine veniat: secundò differentiam inter victum & stratum repetit, &c. nec hoc est superfluum, vt Iurisconsult. ait in l. 1. ff. de ædil. edict.

Sensus huius legis est, vt appellatione strati contineatur omne vestimentum, quod sterni solet: vnde Varro de lingua Latina ait, in stragulo quicquid sternebant contineri, & stragulam à sternendo veteres appellabant. Martia. epigram. vlt. *Stragula purpureis lucent villosa tapetis*, de qua Liuius lib. 9. decad. quartæ, & Cicero in Tuscul. Alex. libro genial. 3. ca. 19. Vnde qui legat stragulam, vel stratum, non dubium, quin leget omne quod sternitur: & sic videtur legare stragulam vestem, quia dicit tex. non dubium est, quin stragula vestis sit, ad sternendum videlicet parata: omneque pallium paratum ad sternendum stragulæ nomine venit. Et sic quidam legunt istum tex. alij verò alio modo legunt, & intelligunt quidam, quod strati appellatione, vel straguli contineatur omne, quod sternitur, siue sit vestis stragula, siue alia res. Si verò dicatur coniunctim, quod vestis stragula sit omne pallium, id est omne vestimentum: propter illam coniunctionem vestis, non videtur verum, quia vestis, quæ non sternitur, non potest dici stragula vestis. Ergo hic intellectus non videtur verus: sed potest dici, quod si vestis stragula nominetur, illius nomine venit omne pallium, quod sternitur, siue sit solitum sterni, vt stragula vestis, siue non: dum tamen quandoque sternatur: nempe apud Græcos pallium sternebatur, & antiqui vestes habere solebāt, quibus lectos sternebant: quas nos Gallicæ *robes de lict* vocamus, vel *robes de chambre*, quibus etiam hodie vtimur. vel quia pallia supra lectos sternere interdum solemus, ne plumis maculentur bonæ vestes, quas gerimus. ideo text. dicit omne pallium strati nomine contineri, quia omne palliū quandoque tempore hyemis sternitur. Alciatus autē legit: neque enim dubiū est, quin stragula vestis sit omne περίστρωμα, id est omne quod insternitur. Sed hoc in loco Alciatum Lesbia regula vsum ait Florid. in lib. de interpretib. iuris, vt pro suo arbitrio restitueret. Ideo legi arbitror, Non dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium, quod Græci περίστρωμα vocant: & sic vult dicere text. quod vestis appellatione venit omne vestimentum, quod sternitur: neque dubium est, quod stragula vestis sit omne pallium, quia omne pallium secundum Budæ. hic dicitur habens intexta animalia, vulgo *fourré de peaux*, vt hodie sunt vestes nostræ, quæ pallia dici possunt. Itaque non est dubium, quin nomine stragulæ vestis, veniat omne pallium, quod sic conduplicatum sterni supra lectum solitum est, quia appellatione strati etiam continetur omne quod sternitur. Sternere enim pro extendere accipiunt, quod qui sternat, extendat. Ideo illi cui datum est stratum, debentur tapeta, lodices, lecti, coopertoria, & alia, quæ solent sterni, siue in terra, siue iuxta parietes, vel supra mensam, vel scamna, seu alio modo, inspecta tamen personarum qualitate. Et ideo dixit vestimentum, quia in l. victus. dictū fuit vestem victus habere vicem: vnde hic docet differentiam inter stratum & victum. nam in victu non venit vestis stragula, in strato omnis continetur vestis stragula: ideo forte legi posset in text. quod Græci στρῶμα vocant, nēpe quod nos stratū dicimus Græci στρῶμα dicūt. vel text. potest legi, Omne palliū quod Græci μανδύην vocant: est enim μανδύη genus penulæ. ob id Iurisconsul. dicit, quod palliū Græci vocant μανδύην: & adhuc Vascones illo nomine vtuntur, *mandil*, pro illo vestimento, quod supra thoracem deferunt. Si verò referas, quod stratum vocatur

Sententia legis, & intellectus quorundam improbatur.

Diuersa lectio text.

Sternere quid.

Mandil, vnde apud Vascones mādil.

vocatur στῶμα, tunc bene erit: tamen vtcunque sit, nil vtilitatis fere adest. ideo legite quod lubet.

Legato victu an vestis stragula debeatur. Ex hoc elucidatur, quod qui legat victum, non censetur legare vestem stragulam. In victu ergo vestem accipiemus, non stragulam, quia sine illa quis viuere potest. Nec obest sine stramentis viuere quem non posse, vt ait Iurisconsl. l. quos nos. §. viuere. infra eod. respondeo, quod stramenta, & lectus, & ipsius operimenta sunt necessaria ad vitam, & sine illis non potest homo viuere, vt ibi: sed sine veste stragula potest, nempe maior pars hominum vestem non habet stragulam, & tamen viuit. Nam potest quisque cooperire lectum sua veste causa induendi facta, vel alio coopertorio: sed nudus belluarum more incedere non potest. Alioqui si sine stragula veste quis viuere non posset, victus appellatione contineretur, & etiam si ea vteretur, l. cætera. supra eod. Sed nos videmus diuites non semper deferentes, nec indutos veste stragula, maxime in longo itinere, & viuere sic posse: & pauperes viuunt sine veste stragula, non tamen sine lecto, vel strato, vel veste induendi causa facta: imo etiam carcerati habẽt stramen, paleas & cætera id genus: & qui prohibet hæc ad eos deferri, iniuriarum tenetur, l. si victum. ff. de re iudica. & de stramentis est text. in l. fundi. ff. de actionib. empti. nisi consuetudo patriæ & qualitas personæ aliud suaderent.

Stramentum quid, & vnde dicatur. Et stramentum est stipula, palea, seu aliud, quod subter sternitur. vnde cum stramenta ardentia transilirent (vt in vigilia S. Ioannis fieri solet) duo concurrerunt, ambóque ceciderunt, & alter flamma consumptus est: nihil eo nomine agi potest, si non intelligitur vter ab vtro euersus sit, l. scientiam. §. 1. ff. ad legem Aquil. Item vsuarius stramẽtis vti potest, l. plenum. §. idem Nerua. ff. de vsufr. Stramentum à sternendo, vt stramen, quidam dictum putant: alij à stratu, quod id substernatur pecori, teste Varrone lib. de re rustica. 1. c. 50. in fin.

Legato vestimento quid comprehendatur. Præterea qui legat vestimentum, vel vestes, videtur legare tam vestes induendi, cingendi, amiciendi, quam insternendi causa paratas, l. vestis. ff. de auro & argen. lega. & sic veniet vestis etiam stragula, quia qualibet vestis etiam veniet, l. quæsitum. §. sed etsi fructus. ibi, vestis non solum stragula, sed & qua vti solebat. ff. de fundo instructo. Postquam vestis est generale nomen, ob id comprehendit omne vestimentum, vt dico in l. vestis. infra eod. probatur in l. de tapetis. ff. de suppell. lega. & non solum vestes, sed etiam quæ superadduntur ex regionis consuetudine. Bar. in l. vnic. C. nulli licere in frænis. lib. 11. & pro qualitate personæ, si vti consueuerit. Si vero quis leget vestes stragulas, non videtur legare eas, quæ non sternuntur, quia stragulæ non sunt: & cui non conueniunt verba, nec conuenit eius dispositio, c. indemnitatibus. §. supradicta. de electio. in 6.

Aliquando tamen stragula vestis, seu stragulata dicitur omnis vestis, etiam si non sternatur, Prouerb. vlt. cap. Stragulatam vestem fecit sibi, byssus & purpura indumentum eius. quod interpretantur mysticè theologi, vt per eos videre potestis.

Et sic ex prædictis concludendi sunt tres casus. Primus est, si promiserit quis, vel donauerit victum, non tenetur dare vestem stragulam, nisi pro qualitate personæ aliter indicetur: quia ea vtebatur, vt dixi in l. præcedente.

Secundus, si quis promiserit dare vestimenta, tenetur dare etiam vestes stragulas, si is cui promissio facta est, illis vtebatur, d. l. cætera. supra proxi.

Tertius, si quis promiserit dare vestes stragulas, non tenetur ad alias vestes non stragulas, forte factas causa induendi, vt superius dictum fuit: quia stragulæ non sunt, cum non sternantur.

Lecto legato quid debeatur. Si verò quis donet, vel leget lectum, debentur culcitæ & alia lecti ornamenta, l. librorum. §. fi. ff. de legat. 3. & ibi docto. & hoc facit pro consuetudinibus locorum, vt sponsæ dari solitus sit lectus, vt in Aruernia: nempe dabitur (vt hic dixi) si vtantur culcitis. Si tamen quis legaret domum instructam, veniet grabatus auro & argento textus pro qualitate personarum. l. Seiæ. § fin. ff. de fundo instructo. videte tamen ibidem. Item in victu venit lectus, vt affirmat Bart. in l. legatis. ff. de aliment. & ciba. legat. Bolog. consil. 48. confortus. col. vlt.

Sternere triclinium dicit Iurisc. in l. si vt certo. §. si de me. ff. commoda. vbi glo. exponit pro parare: & potest dici sternere, instruere, adornare. & quid sit triclinium, scripsi in l. vrbana familia. infra eod. *Sternere triclinium.*

Et stratum lapidem, in l. si prius. §. 1. ff. de aqua pluuia, arcenda, id est adornatum, & instructum. Vnde in passione sic legitur: Pilatus autem sedit pro tribunali in loco, qui dicitur λιθόστρωτος: λίθος enim Græce lapidem significat, στρωτὸς verò stratũ, quasi locus esset stratus lapide, inde στρώννυω, sterno dicitur, στρῶμα, quod sternitur. De machina stramentaria videte in l. quæsitum. §. item ostiarium. ff. de fundo instructo. Inde stratores, in rubr. de stratoribus, lib. 12. C. plenius elucidantur, variè tamen. facit l. fin. ff. de iure immunitat. *Λιθόστρωτος quid dicatur.*

Viæ sternendæ immunitatem veteranos non habere scriptum est à Iurisconsul. in l. viæ. ff. de priuileg. vetera. Sternere viam lapidibus, est, quod Gallicè dicimus *pauer*, quod tenentur etiam milites facere pro magnitudine domus, & ante eam, in l. ædiles. ff. de via publica, & l. fin. §. si autem. de muner. & honor. l. sunt munera. de excusa. munerum. *Viæ sternendæ immunitas, & viam sternere.*

Inijciatur, hic pro simplici ponitur, videlicet iaciatur, seu mittatur, quia non potest facile res sterni, nisi iaciatur super lectum, vel solum, ob id dicit iste text. quod iniiciatur, quasi in locum, in quem sterni debet, iaciatur. *Iniicere.*

Iniicere manus est propria authoritate rem apprehendere, l. Titius seruũ ea lege vendidit, vt si Romæ moratus esset, liceret manus iniicere. ff. de seruis exportan. l. sed si hac. §. 1. de in ius vocan. Et manus iniectio plerunque auxilij ferendi causa interuenit, l. causam. §. 1. ff. de manumissio. Iniicere manus pro saisire Galli accipiunt, Budæ. in adnotatio. in pandectas in l. fin. ff. de senator. dixi in l. Labeo. 1. supra eod. §. 1. Iniicere manus in aliquem, vel in eius bona, vel merces aliquas est, quando inde ille abire, vel res inde moueri aliqua authoritate vetantur: quod nos arrestare dicimus. Budæ. ibidem. Historici vallum iniicere castris pro eo dicũt, quod est vallo circundare, vt est apud Liuium lib. 5. deca. 3. *Iniicere manus.*

Neque dubium est. Ex hac l. colligitur legem fieri de dubio: sed an semper, scripsi in l. inter publica. in verbo procul dubio, supra eod. inde Iurisconsulti solent sæpe dicere, nemo dubitat, vt ibi scripsi.

Quin, pro quod non, cur non, accipi potest hic, & in l. si ita à te stipulatus. infra eod. & l. certi condictio. §. si nummos. ibi, nec dubitari, quin si meam pecuniam tuo nomine voluntate tua dedero, tibi acquiratur obligatio. si certum petat. ff. l. videamus. § 1. de in litem iurando. ibi, authoritas iuris non refragabitur, quin iudicio, quod inter ipsos acceptum est eiusmodi possit adhiberi. *Quin.*

Quinimo pro quinetiam. l. iurisgentium. §. quinimo. de pactis. ff. l. athletas. in fin. ff. de his qui notan. infam. l. 1. §. 1. si pars heredita. petat. & l. si de noxalibus. C. l. communi. in fin. commu. diuid. videte Archidiacon. & Alexan. de Autilla in c. tibi qui. de rescriptis, in 6. vbi aliis modis capi scribunt, & alij iuris interpretes in d. §. quinimo. vbi etiam scripsi. Quin etiam pro vlterius, insuper, l. quinetiam. de albir. & l. nihil de inoffic. testam. *Quinimo.*

Περίστρωμα significat omne, quod insternitur, teste Alciato, quasi circum stratum. Sunt enim περιστρώματα genus cortinæ, quibus parietes, & aulæ teguntur, etiam circumuallationes, sunt etiam peristromata picta & versicoloria. Vnde apud Plutarchum legitur Regi Persarum Themistoclem respondisse, sermones hominum peristromatis versicoloribus persimiles esse. etenim in illis cum extenduntur, ita in his formas figurásque apparere: cum verò contrahũtur, abscondi easdem, atque corrumpi. quare sibi tempore opus esse, vt de rebus Græciæ diceret quod refert *Περίστρωμα quid sit.*

Crapaldus in lib. 1. de part. ædium. De varietate stragulorum scribit Volatera. lib. 27. c. vlt. & Eras. in chiliad.

IDEM LIB. QVINQVAGESIMO-nono ad Edictum. Lex xlvj.

Pronuntiatum & statutum dici idem potest, promiscue enim & pronuntiasse, & statuisse solemus dicere eos, qui ius habent cognoscendi.

Pronuntiare & statuere idem esse. Hæc lex duas partes habet, prout duo dicta docet. secunda est ibi, matremfam. &c. Et hoc in summa vult hoc principium, Pronuntiare & statuere potest passim dici in his, qui cognoscendi ius habent. nam quod ad eos attinet, pronuntiatum & statutum idem significant. vnde solemus dicere iudicem pronuntiasse libertatem deberi, l. diui. ff. de pœnis. & in l. absentem. ibidem dicitur, aduersus absentes contumaces pronuntiari oportet: & non solent præsides ea quæ, pronuntiarint, retractare, l. diui. l. iudicatum. 2. ibi, iudex pronuntiauerit. iudicatum solui: & probat l. penult. §. Labeo. de exceptio. rei iudicatæ, vbi primo dicit secundum actorem pronuntiatum, & demum nihil in suo iudicio de iure eius statutum: & sic idem est pronuntiare cum verbo statuere, l. 1. §. idcirco. ibi, liberum erit arbitrium statuendi ei, qui cognoscit. ff. de effracto. l. 2. §. lenocinium. ibi, an is, qui de adulterio cognoscit, statuere in maritum ob lenocinium possit: & puto posse. ff. de adulter. l. 1. ibi, cui de ea re statuendi potestas fuerit. de his qui notan. infam. l. 2. ibi, appellari à legatis proconsulis, & si mulctam dixerit, potest de iniquitate eius proconsul cognoscere, & quod optimum putauerit, statuere. quis & à quo appelle. & in rubr. C. quom. & quand. iudex. iuncta l. 1. vbi iudex non semper cogitur aduersus absentem pronuntiare. & l. fi. ibidem, & in l. 2. fi. de senten. ex libello recitand. & aliis multis legibus illius tit. & in l. ex stipulatione. & l. seq. ac l. cum Papinianus. C. de sent. & interl. omnium iudic. l. 1. & 3. si à non competenti iudice pronuntiat. fuer. l. herede. & l. sequen. ff. de fideicom. libertat. l. in summa. & l. seq. de re iudic. Et de qua re cognouerit iudex, de ea pronuntiare & statuere tenetur, l. de qua re. ff. de iudiciis.

Sed dicet quis, quomodo iudex cogi possit pronuntiare? Respondeo per superiorem text. in auth. vt differentes iudic. in princ. & in §. 1. collat. 9. facit cap. nullus. vbi Panorm. extraua. de iure patro. Poterit enim is, qui ter requisiuit iudicem, vel appellare ad immediatum superiorem: & iudici intimare, & non parti, quia per eam non stat, tex. in §. 1. de friuol. appellatio. in concord. vbi scripsi: vel requisitionibus ostensis impetrare poterit literas Regias à cancellaria, quibus præcipietur iudici sub magnis pœnis, vt intra certum tempus causam iudicare habeat & ita vtimur in hoc Regno Franciæ quo ad iudices seculares. Et *Praxis vt cogatur iudex iudicare.* sic quo ad iudices idem est pronuntiare, & statuere, quia statuendo pronuntiant, & pronunciando statuunt.

Item pronuntiare dicimur, quod viua voce proferimus, l. 1. §. 1. ibi, nam si quidem ita pronuntiaueris, non probasti, pepercit ei: sin autem pronuntiauerit, calumniatus es, condemnauit eum. ff. ad Turpillia. l. 1. §. cum quidam. de quæstio. l. 1. de re iud. l. 1. §. 1. de his qui notant. infam. l. 2. in fin. ff. de bon. eorum. ibi, neque cuiusque mortui bona, antequam de eo Romæ pronuntiatum sit, publicata sunt. vnde solent iudices dicere, in his scriptis pronunciamus. glo. hic & prius pronuntiare iudex debet, vter possideat, vt is qui victus est, petitoris partibus fungatur. l. exitus. ff. *Viua voce pronuntiare dicuntur etiam arbitri.* de acq. possessio. l. is qui. de rei vindic. Et interdum hoc verbum pronuntiare ad arbitros refertur, cap. 1. de arbit. in 6. ibi, pronuntiat. & ideo Iurisconsult. aliquando ad vberiorem elucidationem addit, pronuntiatione iudicis. Et eo ipso quod pronuntiatur, rem meam esse, ex diuerso pronuntiatum videtur, tuam non esse, l. si inter. ff. de exceptione rei iudicatæ.

Pronuntiatum pro sententia. Hinc pronuntiatum, quod aliquando tamen pro sententia capitur, in l. fin. ibi, quia prouocationis remedio condemnationis extinguit pronuntiatum. ad Turpil. ff. Interdum generaliter pro omni eo, quod probatum extitit, vel statutum, vt in l. eos, qui inter se diuersa testimonia præbuerint, quasi falsum fecerit præscripto legis teneri pronuntiatum est: id est statutum est ex forma legis scriptæ. ff. de fals. l. qui Romæ. §. penult. & vlt. de verbo. oblig. l. 1. ff. si libert. inge. esse dicat. l. 2. §. si seruus. in fin. ff. de acq. possess. & pronuntiauit Imperator, in l. cum quærebatur. infra eod. Aliter interdum accipitur pronuntiatum apud dialecticos, & rhetores, vt vobis notum est.

Inde pronuntians is, qui profert, l. oratio. supra eod. ibi, ex mente pronuntiantis. *Pronuntians.*

Pronuntiatio pro pronuntiato, l. pronuntiatio. infra eod. vbi elucidatur. *Pronuntiatio.*

Recitare verò est ex scripto, vel ex libello proferre. l. 2. & seq. C. de senten. ex libello recitandis, & ibi legi debet ex libello, propter d. l. 2. quæ optime hoc probat ibi, iudices sententias forment, & emendatas statim in libellum secuta fidelitate conferant, scriptásque ex libello partibus legant. probat etiam l. Sempronia. ff. de fur. ibi, Lucius Titius pro tribunali eos libellos recitauit. & plura de hoc verbo scripsi in interpr. l. vnicæ, notab. vlt. C. de sent. quæ pro eo quod interest proferunt. *Recitari dicuntur sententiæ ex libello.*

Refertur aliquando verbum pronuntiare ad partes, & tunc pronuntiare est prædicere nominatim, ac præfari, præmonere: vt is, qui mancipia, vel animalia vendit, pronuntiare debeat, quis fugitiuus, errôve sit. l. 1. & l. sciendum. §. dictum. ff. de ædil. edict. Et qui vendunt mancipia, nationem cuiusque pronuntiare debent. l. quod si nolit. §. qui mancipia. ibidē. & qui non pronuntiauit rei qualitatē, quam emptor desiderasset sciri, de euictione tenetur, l. qui libertatis. ff. de euictio. & in fi. dicitur modus pronuntiatus. Item pronuntiare est nuntiare, & dicere, l. 1. §. dolum. ibi, aliquid pronuntiauerit triste. ff. de eo per quem factum erit. Item iudex pronuntiando contra absentem, vel præsentem, dicitur statuere, l. si præses. & seq. C. quo. & quando iudex. l. nulli. de sententiis & interlocutionibus omn. iud. Et quod per verbum statuo possit diffinitiua proferri sententia, probat vltra supradicta iura cap. in his. eod. titul. *Verbum pronuntiare ad partes refertur.*

Nec obest l. præses. C. de senten. & interloc. om. iudi. vbi sententia debet condemnationem, vel absolutionem, continere: responde, sufficit condemnationem fieri per æquipollens, vt statuo quod des, vel aliis verbis, l. in summa. ff. de re iud. cum certa verba non sint de substantia sententiæ, vt scripsi in interpr. l. quod iussit. in præfatio. ibidem. & iudex dicitur statuere, non solum quando profert sententiam, verum etiam quando aliquid aliud constituit. Et inde dicuntur statuta leges municipales: quem sensum non habet verbum pronuntiare secundum gloss. hic, vt in rub. de statu. & consuet. contra liberta. eccles. colla. 10. *Sententia quæ continere debet absolutionem vel condemnationē, quomodo intelligatur.* *Statuta, leges municipales.*

Vnde Alciat. infert ad intellectum. l. nulli. C. de senten. & interlocu. om. iudic. vbi sic dicitur, Nulli qui statuendi non habet facultatem, interdicere patria cuiquam permittitur: vt sic intelligatur: Qui in vniuersum pro certo delicto constituere interdictionis pœnam non potest, is nec priuatim ea pœna mulctare aliquem potest: quia à quo remouetur totum, & pars, l. si quis cum totum. ff. de exceptio. rei iud. l. appellatione partis. infra eod. Quæ sententia parum mihi placet, & quia de indubitabili esset ille intellectus, nec ibi loquitur de parte, vel de toto: ideo poterit forte noniter sic intelligi, quod is, qui potestatem non habet statuendi, id est pronuntiandi sententiam, sed tantum cognoscendi, & referendi postea ad superiorem, vel ad eum, qui illum delegauit, iuxta l. solent. & l. si quid. ff. de officio proconf. l. iudices. Cod. de iudic. non potest alicui interdicere patria, quia hæc interdictio fit per sententiam, vt in rubr. de interd. & releg. ff. & is non habet facultatem statuendi, & sic pronuntiandi sententiam: ergo nec interdicere patria potest. Dubium erat ibi, quia postquam ius cognoscendi habet, videbatur quod patria interdicere poterat; postquam de illa cognouit, iuxta l. de qua re. *Intellectus Alci. ad l. nulli. C. de senten. & interlo. improbatur, & nouus datur.*

qua re.ff.de iudic. Sed contrarium ibi statuitur: ratio est, quia postquam statuere & pronuntiare non potest, ergo nec patria interdicere:quod fit per sententiam & pronuntiationem. Vel nulli permittitur interdicere patria, qui non habet potestatem statuendi, scilicet in illo loco: quasi velit dicere, nemo potest relegare vltra prouinciam, in qua non habet iurisdictionem: vel bannire aliquem de patria non debet, in qua iurisdictionem non habet: intellige, vt docet Iurisconf. in d.l.relegatorum. §.sicut. ff.de interdict. & relegat. & §.seq. & hic intellectus potest esse verus: tamen eligite: & secundum primum, is qui potest cognoscere, sed non statuere, non potest interdicere alicui patria: vel nemo potest defendere patriam, in qua non habet iurisdictionem.

Statuta pœna. Et statuta dicitur pœna legibus, id est assignata, descripta. l.in seruorum. in fin. ff.de pœnis. ibi, qui maiore pœna afficitur, quam legibus statuta est, infamis non fiat.

Statuere interdum ad priuatos refertur. Item statuere interdum ad priuatos refertur, & tunc capitur pro constituere, animaduertere, disponere, vel vendendo, castigando, seu legem imponendo: vt patet, & dominus habet potestatem statuendi in filios, & seruos, l.serui. ibi, neque enim qui potest in furem statuere, necesse habet aduersus furem litigare. ff.de furtis. hoc exponitur in §.hi qui.de obligatio.quæ ex delicto nascuntur, in Institutio.Paul.in l.ne cum filiofamil.ff.de furtis, vbi sic habetur: Ne cum filiofam. pater furti agere possit, non iuris constitutio, sed natura rei impedimento est, quod non magis cum his, quos in potestate habemus, quam nobiscum ipsi agere possumus.

Statutū tempus. Statutum tempus, præstitutum, constitutum, præfixum, l.2.ibi, sed perraro intra statutum tempus sententiæ exequentur. ff.de re iudic. Et Iurisconsul. Papin. pro eo dicit, determinatum, in l.Imperator. in fin. ff.de postulando, l.2. quemad. seruit. amittant. Et statuti termini idem, l.fin. ff. de termin. moto, vbi sic scribitur: Agraria lege, quā Caius Cæsar tulit aduersus eos, qui terminos statutos extra suū agrum, finésve mouerint dolo malo, pecuniaria pœna constituta est. Statutis sumptibus, in l.sed & si lege. §.quod autē.2. de petitio.hered.ff.ibi, in statutis verò suis sumptibus videatur factus locupletior.

Statuti termini.

Constituere, in l.locus.infra eod.exponetur.

Destituere. Destituere pro repellere, l.1.§.casum. ibi, refert etiam Labeo Publium cæcum Asprenatis Nonij patrem auersa sella à Bruto destitutum, cum vellet postulare. ff.de postul. Destituere, priuare, c.1.vers. illum autem spoliatum intelligi volumus in hoc casu, eum criminaliter accusatur, qui tota sua substantia vel maiori parte ipsius se per violentiam destitutum affirmat. de restitutio. spolia. in 6.c.vlt. in fin. ibi, cum non constitutio, seu destitutio, vel destructio dici possit. de reb. eccles. non alie. Hinc ecclesia dicitur destituta pastore, quando prælatum non habet, cap. ecclesia.1.& cap. Cumana ecclesia pastoris solatio destituta. de electio. Destituere, derelinquere, seu deserere: vt destituere studium.§.his ita.de iustit.& iur. in Instit.

Ecclesia destituta.

Instituere verbum abunde enucleabitur in l. verbis legis. in verbo instituendi. infra eod.

Præstituere. Præstituere, id est prius statuere, & pro simplici frequenter ponitur, vt præstituere tempus, l.vnus ex creditoribus. ibi, si alter ex heredibus intra tempora præstituta deberet adire hereditatē. ff. quibus ex cauf. in possess. eat. l.1. §.si quis tutor. ibi, sed intra tempora præstituta excusationem allegandam habet. ff. quando appelland. sit. l.si iudex cui certa tempora præstituta erant. de iudic.

Præstitutus dies. Præstitutum diem, l. ex consensu. in fin. ibi, ante diem præstitutum. ff. de appellatio. Alibi Iurisconsul. vocat præfinitum, in l.ab accusatione. §.destitisse videtur, qui intra præfinitum accusationis à præside tempus reū suum non peregit. ff. ad Turpil. & l.emptor. ibi, præfinita tempora. de pact. l.2. de collusio. detegenda. Vel præscriptum tempus, l.intra. §.1. ibi, quadriennij tempus, quod bonis vacantibus nuntiandis præscriptum est. ff. de diuers. & temporal. præscriptio. scripsi in tit. de præscript. & in l. pupillus. §. decuriones. infra eod.

Prostituere. Prostituere, meretricari, luxuriari, se dedere scortationi, & exponere ad meretricandum. Inde ancilla prostituta, quæ arti meretriciæ se dedidit, vel à domino tradita quæstui meretricio fuit, l.Imperator. ff. qui sine manu. ad liberta. perue. sic dicens, Imperator noster cum patre suo constituit in eo, qui cum posset abducere prostitutam ancillam, pecunia accepta manus iniectionem vendidit, vt libera esset. nihil enim interesse, ipse abducas, & prostituas, an patiaris prostitutam esse pretio accepto, cum possis eximere, & sic intelligitur rubr. C. si mancipium ita veneat, ne prostituatur. l.athletas. §.ait prætor. ibi, prostituta mancipia. ff. de his qui notant. infam. Et palam quæstum facere dicimus non tantum eam, quæ in lupanari se prostituit, verum etiam si qua (vt solet) in caupona, vel qua alia taberna pudori suo non parcit. l.palam. ff. de ritu nuptiar.

De verbo restituo scripsi in l.restituere. supra eod. & de substituere in l.vulgari. infra eod.

Ferre sententiam, dico in l.ferri. infra eod.

Promere sententiam. Promere sententiam est pronuntiare, proferre, l.diem proferre.§.si quis. ff. de arbi. ibi, vel vtroque absente sententia promatur. Magna quippe est iudicati authoritas & pronuntiati: habetur enim pro veritate, l.ingenuum. ff. de statu hominum, & l. res iudicata. ff. de regu. iur. l.si non sortem.§.heredi. de condictio. indebiti. Inde sufficit dicere ita iudicatum fuisse, instar Iurisconf. in l.1. §. eodem. ff. de senatuscons. Silan. ibi, & ait Sextus sic esse sæpius iudicatum: quod est verum, si à Principe, vel à senatu, quia Princeps non aliter esset iudicaturus, l. vna. ff. de offic. præfecti præto. Quamobrem sæpius allego iudicium senatus, maxime in constit. Reg. nulla alia adducens iura, ratus authoritatem eius sufficere: quia antequam senatus sic iudicauerit, verisimile est, quod multæ leges, & iura tanquam in aceruum fuerunt adductæ ad hoc: licet videatur contra text. in l. nemo iudex. C. de senten. & interloc. quia non procedit in iudicatis à Principe, vel senatu, l. milites agrum. in fin. ff. de re milit. dixi in proœm. concordat. iudicati effectus triginta: scribam in l. vt sunt iudicio. infra eodem.

Authoritas senatus quāta sit.

Iudices quatuor præ se ferre debent. In summa notandum est pro iudicibus, vt quatuor potissimum habeant. Primum quod facile non credant, nec leuiter, l.tribuni. C. de re milita. lib.12. nempe vitio adscribitur nimia credulitas, l.1. §.1. ff. de eo per quem factum erit: & hoc vitio magni viri, & Principes maxime laborant.

Secundò, quod exquisite discutiant, l. quoties. C. de naufrag. lib.12. l.iudices. C. de iudic. cap. iudicantem oportet cuncta rimari. 30. quæst.5. inde extat pulchra Menandri Græci sententia: Ὁ καταψηφίσας δ' πρὶν ἀκοῦσαι σαφῶς, Αὐτὸς πονηρός ἐστι πιστεύων κακῶς. id est, Qui prius condemnat quam causam luculenter audiuerit, is est malus, qui malè crediderit.

Tertiò, vt neque gratia, aut pretio corrupti, neque odio, inimicitiisve iudicent: vt in auth. vt iud. sine quo. suffrag. & in l.1. & auth. ibi posita, Cod. de pœna Iud. qui malè iudica. & iudex sine affectione partium esse debet, considerato tantum iure. nam sicut iudicat, ita iudicabitur, cap.1. de re iudic. lib.6.

Aresti pronuntiati verba. Quartò, vt cum deliberatione pronuntient, l. 2. C. de sentent. ex libello recitant. Lucas de Penna in l.3. col. fin. C. de cursu publico, lib.12. Inde præsides curiæ supremæ dicere in aresti pronuntiatione solent, à curia suprema visum processum cum grandi & matura deliberatione, ita: *Lequel proces a esté veu auec grande & meure deliberation*, &c.

Iuridicus. Aliquando iudex vocatur iuridicus, quasi iura dicens, vel iure sententiam dicens, l. Thais. §. Lucia. ff. de fideicommissariis libertatibus, & in rub. ff. de officio. iuridici Alexand. scripsi. inde Gallico idiomate dicimus, *chose iuridicque*, id est, *selon le droit faicte, & lettres iuridicques, ciuiles.*

Promiscue.

Promiscue idem est quod indifferenter, communiter, * probatur in duabus legibus, vbi in vna dicitur promiscue, in altera indifferenter, in l. inter. §. 1. ibi, lex Iulia stuprum & adulterium promiscue appellat. de adult. ff. & in l. inter. ibi, sed lex Iulia de adulteriis hoc verbo indifferenter vtitur. infra eod. inde veteres emptionum venditionúmque appellationibus promiscue vtebantur, l. veteres. ff. de actio. empti.

** Alcia. in domo sua vixit.*

§. Matremfamilias accipere debemus eam, quæ non inhonestè * domi vixit. Matrem enim familias à ceteris fœminis mores discernunt, atque separant. Proinde nihil intererit, nupta sit, an vidua, ingenua sit, an libertina. Nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamilias, sed boni mores.

Text. elucidatio breuis. Honestas in quibus consistat.

Quatuor continet hic §. primò quod materfam. est, quæ vixit Honeste. honestas enim tam in verbis, quam in factis consistit. vnde diuus Paulus 1. ad Corinth. 14. cap. in fin. ait, omnia honeste & secundum ordinem fiant in vobis. Et hæ duæ negationes, videlicet non inhoneste, æquipollent affirmationi, in l. duobus. infra eodem. Secundò, mores separant matremfamilias à ceteris fœminis, quoniam materfamilias dicitur bonis prædita moribus. Tertiò non refert, an ea quæ moribus est honestata bonis, sit ingenua, vel libertina, an sit nupta, vel vidua. Omnis enim fœmina bonis decorata moribus quo ad hoc materfam. dicitur: quia nuptiæ non faciunt matremfam. nec natales etiam generosi. nam mulier ex nobilibus orta parentibus peruerse viuens, non dicitur materfam. quia boni mores tantum eam matremfam. faciunt. Et hoc pro summa sit.

Et vacat hic argumentum à contrario. nam si domi mulier bene vixerit, & extra domum κακῶς, peruerse, luxuriose, & turpiter, non dicetur materfamilias: sed ideo text. secundum aliquos dicit, in domo sua vixit, quia extra domum suam mulier non debet vagari: & sicut piscis sine aqua, ita mulier sine domo sua esse non debet, vt monachus in claustro, in cap. placuit. 16. quæst. 1. inde ait Dauid, vxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ. adeo quod sub lateribus domus suæ debet se continere, l. consensu. §. vir. C. de repud. quamuis mala pars mulierum, non dico bonam partem, sed plurimæ, quia bonas non audeo appellare vagas, hoc non seruat. Vnde aliqui text. non habent in domo sua, sed simpliciter, quæ non inhoneste vixit: scilicet vbicunque, etsi habeatis domum.

Domus quot modis accipiatur.

Hic text. domum pro habitatione accipit, vt in l. qui domum. ff. de adulte. & intelligite tam de domo propria, quam conducta, etiam si mulier gratis eam habitauerit, l. lex Cornelia. §. domum. de iniu. nec obest verbum sua, quia hic potest accipi, prout in l. 2. in princip. ff. de orig. iur. in glo. non quia Papirius. dicam de hoc verbo suum, in l. pupillus. §. fin. infra eod. Interdum domus ponitur pro patrimonio, seu substantia. vt in l. lecta. in princip. ibi, de domo. ff. si cert. petat. ideo qui constituit vxorem totius domus vsufructuariam, sic intelligetur, secundum Purpura. ibi, quia allegat Barb. in repetitio. l. cum acutissimi. col. 6. de fideicom. C. facit text. in l. 1. de ingen. manum. Iacobi. in l. 1. num. 8. C. ne liceat potentio. Interdum domus accipitur pro domino domus, d. l. 1. in verbo opibus. C. ne liceat potentior. & continet eos, qui sunt de familia domini, l. 1. vbi interpretes. ff. de senatusc. Silan.

Mater familias tribus modis.

Materfamilias. Materfamilias significat nõ tantum nuptam, sed etiam viduam, l. materfam. ff. de adult. itidem capitur in l. Massurius. & in l. pronuntiatio. §. 1. ac in l. Censoria. & l. malum. vbi plene dicam, infra eodem. Et sic materfamilias capitur pro fœmina honeste viuente, & bonis moribus insignita. vt hic.

Secundò materfamilias dicitur, quæ suæ est potestatis, siue pubes, siue impubes sit, l. nam ciuium. ibi, patresfa. sunt qui suæ sunt potestatis, siue puberes, siue impuberes, simili modo matresfamil. ff. de his qui sunt sui, vel alie. iur. vbi licet hoc expressim dicatur, tamen non esse verum arbitratur Alciat. nisi adsint boni mores: sed contra eum loquitur d. l. nam ciuium. & l. qui domum. iuncta l. materfa. ff. de adult. vbi sic dicitur, Materfam. vocatur, quæ præbuit domum, vt stuprum committeretur, & etiam illa, quæ committit: & ibi adultera vocatur materf. vel læna, & tamen est malis moribus prædita: ob id necesse est stare huic sententiæ. Nec refragatur, quod dicat exemplum viduæ, quia exempla non arctant regulam: nempe vult text. dicere, quod siue sit vidua, siue nupta, siue ingenua, siue libertina, materfam. dicitur vno modo, si bonis moribus sit prædita: sed non negat, quin secundo modo, id est suæ potestatis dicatur illa, quæ est sui iuris, licet bonis moribus ornata non sit, vtpote quia est adultera, vel læna, vt d. l. materfam. & in iuribus adductis superius.

Sententia Alciati improbatur.

Tertiò pro fœmina notæ authoritatis dicit Iurisconf. in l. 3. in fin. ff. de lib. exhib. ibi, cum audis matremfamilias, accipe notæ authoritatis fœminam. Sequitur Lucas de Penna in l. 3. in fin. de fide instru. & iure hastæ fiscalis, lib. 10. C. & de iure fœminarum videte text. & doctores in c. mulieres. de iudiciis, in 6. & quibus casibus deterioris sint conditionis, quam viri, glo. scribit, & doctores in l. in multis. ff. de statu hominum, & abunde vltra alios Dec. in l. 2. de reg. iur. ff. scripsi in l. mulieris. supra eod.

Legis vtilitates.

Vtilitates huius legis sunt, quod mulieres etiam nobiles inhonestæ non admittuntur ad multos actus, de quibus inferius, ad quos matresfam. id est honestè viuentes admittuntur. Nam boni mores nobilitati præferuntur. per istum text. qui parum hoc probat, licet eum ad hoc singularem dicat Bald. in cap. penult. in fin. de probatio. & Barba. consi. 54. illud. col. 11. in 1. vol. & consil. 46. scripsit. in princ. in 2. vol. & cons. vlt. col. 5. eo. vol. melius tamen probat text. in l. scire. §. penult. ff. de tutor. & curato. datis ab his. ibi, neque enim facultates, neque dignitas est ita sufficiens, vt bona electio, & benigni mores. Et multa super hoc scribit Bonus de Curtil. in tracta. de nobilitate per totum.

Boni mores nobilitati præferuntur.

Si mulier dicat se prægnantem, an ei credatur.

Secundò quando mulier dicit se prægnantem, non credetur ei, sed debent adhiberi matresfam. id est honestæ fœminæ, quæ hoc videant, & discernant, l. 1. ff. de ventre inspiciendo. docet Speculator in tit. qui filij sint legitimi. in versic. cum vir.

Custodiri puella apud matremfa. debet.

Tertiò quando puella traditur custodienda pendente matrimonij disceptatione, debet dari matrif. id est honestæ mulieri, c. cum locum. vbi docto. de sponsalib. & interim doceat eam nuptialia munera exercere.

Quartò virginitas alicuius mulieris probatur per matresfam. prouidas & honestas, ac prudentes fœminas, cap. causam matrimonij. & c. proposuisti. de probatio.

Materfa. non debet incarcerari pro debitis fiscalibus vel priuatis.

Quintò nemo iudex aliquem officialem ad eam domũ, in qua materfamilias degit, cum aliquo præcepto existimet esse mittendum, vt eandem in publicum protrahat, l. nemo. C. de officio diuerso. iudicum. & sic materfam. non debet pro debitis fiscalibus, vel priuatis includi & in carcerem detrudi, si honestè viuat, sed meretrix non coniugata sic, quia non dicitur quo ad hoc materfam. & ita cõsuluit Barba. consi. 27. col. 2. in 1. vol. & Hippolyt. in l. vna, num. 30. C. de rapto. & in practica, in §. attamen. nu. 66. licet hodie parum hoc seruetur, vt scripsi procem. ordin. Reg. in meis commentar. in 1. tom.

Adulterium vel stuprum cum ancilla commissum, an puniendum.

Sextò adulterium vel stuprum commissum cum ancilla meretrice non est puniendum, quo ad ciuile forum, l. si ea. C. de adult. secus si cum matrefamilias, cum ab his fœminis pudicitiæ ratio requiratur, quæ iuris nexibus detinentur, & matrisf. nomen obtinent. hę autem immunes in iudiciaria seueritate, & stupri & adulterij præstentur, quas vtilitas vitæ dignas legum obseruatione non credit, l. quæ adulterium. C. eodem.

Vltimò ferè in casibus vbi mulieribus fauetur, quos scribit glo. in l. fin. C. de iur. & facti ignorant. intelligitur de honestè viuentibus, nisi eis indulgeatur propter sexus fragilitatem

fragilitatem tantum, vt in Velleia. vt in l.1. & per totum. ff. ad Velleia. glo. & docto. in l. in multis. ff. de statu homi. docto. in l.2. de reg. iur. quod est notandum.

Discernere. *Discernunt*, id est distinguunt, diiudicant atque diuidunt à cæteris fœminis. Discernere est diuidere, distinctè cognoscere, vel distinguere, diiudicare, l.1. in fin. ibi, sic aliud est pretium, aliud merx, quod in permutatione discerni non potest, vter emptor & venditor sit. ff. de contrahen. emptio. & in l.1. de rerum permuta. facit l. alioqui. de contrahenda emptio.

Discretio. Inde discretio, illa distinctio & diuisio, l. vsufructuarium venari. in fin. ff. de vsufructu. ibi, commodissime tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarij propter discretionem difficilem ius incertum sit.

Discretus. Inde discretus dicitur, qui qualitates, ac rerum momenta discernit, atque diiudicat: & hic confiteri tenetur semel in anno, vt ait text. in cap. omnis vtriusque sexus. de pœnit. & remissio. vbi scripsi. & discretos iudices dicit text. in cap.1. de consang. & affi. *Indiscreta persona.* Et indiscretæ personæ contra, quarum defectus per alios suppletur, cap. pastoralis. de iudic.

Atque dictio. *Atque.* Hæc dictio coniungit, vt in l. in lege Censoria. in fin. infra eo. l. itemque. §.1. ff. de actio. empti, l. fundum. §. penult. de euictio. l. videamus. 2. §. item. de vsuris. vnde si quis donauerit domũ, atque fundum contiguum, vtrumque debebitur, per prædicta.

Aliter atque. Aliter atque, id est aliter quam, l. qui re sibi commoda, vel apud se deposita vsus est aliter atque accepit. ff. de furt. Et iuris & facti diuersitatem notat à præcedenti casu, l.1. §. si reus. ibi, aliter atque si ab alio sit impeditus. ff. de eo per quem factum erit. l. qui seruum. de interrogat. actio. l. Pompon. de rei vindic. l. quoties. 1. de seruit.

Atqui. Atqui, pro sed, in l. arbitrio. §. de eo. ff. de dolo. ibi, atqui si maiora pondera commodauit. licet glo. pro certe exponat ibi, sed non conuenit illi text. facit l. Iulia. ff. de petit. heredita. & in l.1. si seruit. vindice. vbi gloss. exponit pro sed: tamen in l. filiusfam. de in rem verso, pro certe. in l. atqui. vbi gloss. ff. de negot. gest. l. Barbarius. de off. prætoris.

Perinde atque. Perinde atque, pro eo atque, seu ac si, id est, ita, l. si ab emptore vsusfructus petatur, perinde is venditori denuntiare debet, atque is à quo pars petitur. ff. de euictio. id est ita, vel sicut. l. si pater. 2. de iure dotium, vbi glo. scribam & de verbo proinde in l. portus. infra eod.

Separare. *Separant*, id est segregant. hoc in l. locus. infra eodem discutietur.

Interesse quot modis sumitur. *Intererit*, id est refert, l. non interest. ff. de fideic. heredita. petit. l. adhuc interesse vnde fit pretium numeratum. de vsufructu. sic capitur hic.

Interest, in re mea est. Inde interesse, quod in damno & lucro cessante consistit: de quo abunde scripsi in interpre. l. vnicæ de senten. quæ eo quod interest. Cod. Interesse, pro adesse, l.1. §. casum. ibi, Appius denique Claudius cæcus consiliis publicis intererat. ff. de postulando.

Interesse pro differre, l. sed & si quis. §. fin. & ibi gloss. puta interesse. ff. si quis cautio. l. isti quidem. in fin. ff. quod met. caus. l. inter hæc verba quanti. & l. licet. 1. l. inter stuprum. & l. aliud est fraus. §.1. & l. inter diuortium. infra eodem.

Interest, vtile est, ad rem est. inde actio negotiorum gestorum datur illi, cuius interest, l. actio. ff. de neg. gest. Alia dixi in præfatio. ad d. l. vnicam, q.3. Et nupertime adieci quædam, quibus responderem quibusdam calumniantibus scripta nostra, forte parum ea intelligentibus, vt moris est.

Nupta quæ dicatur & an sponsa nupta nomine contineatur. *Nupta* hic accipitur pro coniuncta matrimonio. idem in l. inter stuprum. & in l. malum. §. viduam. infra eod. Et ideo nuptæ nomine non venit sponsa, neque ex iure, nec ex communi vsu, nisi eadem ratio in eadem consisteret, vt probatur in l. non sine. C. de bonis quæ liber. plenè docto. in auth. præterea. C. vnde vir. & vxor. & ad id centum si vellem adducerem authoritates: etiam communis Franciæ vsus loquendi facit differentiam inter *fiancee & mariee.* quod prodest scire Tholosanis, qui lucrantur dotem nuptæ præmorientis, vt est in eorum consuetud. sed non sponsæ.

Libertinus quis & reprehenditur Valla. Libertina est quæ ex iusta seruitute manumissa est, §.1. de libertinis, in Institutio. Et inter libertinum & libertum differentia est: quia per libertinum significamus conditionem hominis, sicut per ingenuum: per libertum autem significamus priuatum quendam respectum, sicut per patronum: ideoque libertinus adiectiuũ est, sicut ingenuus. libertus substantiuum, sicut patronus: etiam sunt distincti tit. de libertis & libertinis: quam differentiam qui ignorant (communes autem Leguleij ignorant) plurima & capitalia in ipso iure ciuili committunt. Hæc Valla lib.4. c.1. qui plane decipitur, quia libertus in iure accipitur pro libertino, & contra: probat l.3. § liberti. ff. de muner. & honor. & l. circa. de probatio. vbi quem libertum, statim libertinum & econtra appellat: & l. libertinus. de ritu nuptiarum. idem in rub. ff. de operis libertor. vbi postea in l. qui libertinus. ibidem, in substantiuo vtitur pro liberto. idem habetur in rubr. de bo. liberto. iuncta l. libertinus, vbi vocatur libertus, & idem libertinus. facit l. si in libertinum animaduersum erit. ibidem, de bo. liberto. l. fin. de iure aureo. anulor. vbi sic scribitur: Libertinus, si ius aureorum anulorum impetrauerit, quamuis, &c. Caius in l. libertini sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt. ff. de statu hom. Nec sunt distincti tituli, vt ipse falso asserit: ideo capitalia crimina non committunt Leguleij, qui differentiam Vallæ ignorant, tanquam inutilem, & nullius momenti apud Iurisperitos, sed ipse potius, qui falsum dicit.

Tamen interdum apud Iurisconsultos inuenitur libertinus adiectiuum, vt libertina persona, in l.2. ff. de oper. liberto. ibi vt premeret libertinas personas. & non negamus eo casu hominis conditionem significari: sed frequentius ius ciuile libertum pro libertino, & econtra accipit. ideo videris periculosum esse præfari de iure, ignoranti ius: & culpa rei se immiscere, &c. regula, culpa. de reg. iur. ff. sicut sunt hodie, qui quædam vocabula in iure declarant, sed vtilitatem, quam ignorant, dimittunt.

Libertinitatis causa imposita, in l. si patronus non aluerit libertum, lex Ælia Sentia adimit ei ius libertinitatis causa impositum. ff. de bo. libert. in l. sæpe. inf. eo. in verbo. imposita dicemus, l. circa eum, qui se ex libertinitate ingenuum dicat. ff. de probat.

Nuptiæ multis modis accipiuntur. *Nuptiæ* hic accipiuntur pro coniugio, & matrimonio. idem in l. boues. §. hoc sermone, dum nupta erit, primæ nuptiæ significantur, l. nepos. & l. Massurius. in fin. infra eod. Secundò accipitur pro festo seu apparatu nuptiarum, vt in l. inter donum. in fin. infra eod. Et in euangelio nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ. cap. fœminæ. & cap. nostrates. 30. q.5. Tertiò pro commixtione, & coitu, c. quod autem. & c. genuit. 30. q.5. vbi gloss. & Archid. & Panor. in c.3 loco. col. vlt. de præsumpt. Et in nuptiis, funere, & cum nascuntur, ter duntaxat Daruani in vita lauant, vt aiunt, contra Iudæorum morem.

Natales substantiuum. *Natales.* Natales in plurali tantum conditionem sanguinis & familiæ denotant: vt generosi natales, *de noble lignee*, obscuri natales, *de pauure lignee*, teste Valla lib.4. cap. 10. inde natalibus restituere, de quo dixi in l. restituere. 1. supra eod. seu ingenuitatem, vt non officere natalib. §. fin. de ingenuis. in Institutio.

Natalis & natale. Natalis masculini, vel natale neutri sumitur pro die, quo quis natus est, ab adiectiuo natalis, vt ibi Vallá scribit. Vnde quia sancti ad gloriam nascuntur per mortem, ideo mors illorum vocatur natale sanctorum, & illo die eorum celebratur festum. gl. in d.c. fin. in d. cap. non licet natales martyrum in quadragesima celebrare. 33. quæst.4. glos. in l. cum quidam. de annuis lega. ff. & in d. §. fin. de ingenuis.

Natalis vel natalitius dies. Natalis dies, vel natalitius, idem. l.3. §. minorem. ff. de minorib. ibi, minorem autem 25. annis natu videndum, an etiam

etiam diem natalis sui adhuc dicimus ante horam qua natus est. & l. cum quidam decurionibus diuisiones dari voluisset die natalis sui. ff. de annuis lega. l. cum bissextus. infra eod.

Natalitium verò neutri gen. donum quod die natiuitatis fit,l.inter donum. infra eod.

Boni mores de iure ciuili, & canonico qui dicantur.

Boni mores. Boni mores vocantur benigni à Iurisconsulto,in l.is qui.in fin. ff.de tuto. & curat. dat. ab his. Et virtutem bonos dicit mores, malos vero mores vitia Lucas de Penna in l.magistros. col.1. C. de professo. & medic.lib.10.& deteriores sunt, qui doctorum vitam moresque corrumpunt, his qui substantias aliorum, prædiaque diripiunt,cap.deteriores.6.q.1. Boni mores etiam de iure canonico dicuntur,quando vitatur peccatũ,contra bonos mores est quãdo inducitur peccatũ,vel ad peccandũ.Bald. & alij in l.pacta quæ cõtra.& in l.pactũ quod dotali.q.19. C.de pact.sic intelligũt regulã,nõ est oblig.de reg.iur.in 6.

Contra bonos mores quid dicatur.

Boni mores de iure ciuili vocantur, qui inducti propter honestatem, & publicam vtilitatem fuerunt. Iaf. & alij in d.l.pacta. scripsi fusius in interpret. l.si quis pro eo. ff.de fideiuss. Itaque mores in duplici traduntur differentia.quidam sunt boni mores,& vsus à gentibus secundum honestatem inducti, mali contra: vt plene docto. in cap. non est obligatorium.de reg.iur.in 6. Alij verò à iure ciuili inducti sunt:vnde Irenarchæ sunt, qui disciplinæ publicæ & moribus corrigendis præficiuntur. l. fin. §. Irenarchas.ff.de mun.& hon. Debet intelligi de malis moribus,quia boni corrigi non debent.Et Iurisconsul.alibi declarat,dicens:fit iniuria contra bonos mores, veluti si quis fimo corrupto aliquem corruperit, cœno,luto oblinierit, aqua spurcauerit, fistulas lacus, quidve aliud ad iniuriam publicam contaminauerit, l.1. §.1. de extraord.crimin.ff. Declaratur etiam in l.item apud.§.sed adiicitur.ff.de iniuriis.fusius dixi in d. l.si quis pro eo. ff. de fideiuss. & Antipha. solitus erat dicere, τρόπος δίκαιος κτῆμα τιμιώτατον, mores peculium sunt pretiosissimum.

Irenarchæ.

Item religiosum à ceteris hominibus mores discernunt ac separant, & singularis deuotio, vt per totum tit. de regula. & transeunt. ad religio. extra. Præterea scholasticum boni mores, & doctrina, & studium faciunt, vt scribo in scholastico. priuil. lib.2. in 11. necessario. vnde dicit text.in c.forus.in fin. eo. tit. si bona vita fuerit, fide carebit, non enim potest iustitia cum scelerato homine habere commercium.

Mos quid dicatur.

Morem dicit Macrob.libr.Satur.3.c.8. post Varro. esse in iudicio animi,quem sequi debeat consuetudo.Festus de verb. signific. Mos est, inquit, institutum patrium pertinens ad religiones, ceremoniasque maiorum: quod probat ex versic. Virgil. lib. 7. Æn. vt apud eum legi potest. Iurisconsulti autem pro consuetudine vel vsu capiunt, vt in l.moris est.ff.de pœn.l.relegatorum. §.his qui. ibi, etenim moris est ita pronuntiari. ff. de interd. & releg. facit l.munus proprie est,quod necessario subimus l. more, imperiòve eius,qui iubendi habet potestatem.infra eo. Aristot.tamen in lib.magno.moral.1.cap.6.ait morem à mora habuisse cognomen, breuis in longam literæ facta mutatione. moralis siquidem appellatur, quod ex mora assuescat,idque certum,quod virtus nulla,quæ ex parte oriatur irrationali,ex natura nascatur,&c.

Mores vnde.

More ciuitatis.

Inde dicimus more ciuitatis,l.probrum.supra eo. l.more nostræ ciuitatis,ff.de acq. possess.

Morẽ gerere.

Morem gerere est parere,obedire,l.quod si.in fin. ibi,si aduersarium condemnari maluit,mos ei gerendus est. ff.de rei vindic.l.circa.in fin.de probatio.l.& puto. & famil. erciscu.ibi,morem eis gerat cautionibus interpositis.

More maiorũ.

More maiorum,quod inepte dicunt modo, vel in modum, *à la maniere, & façon,* teste Adrian. Card. de sermo. Latino. Ego pro obseruatione exponerem, & instituto. l.more maiorum ita comparatum est.ff.de iurisd. om.iud. l.liberorum,§.1.ff.de his qui not.inf.ibi, & si talis maritus sit, quem more maiorum, id est ex obseruatione & instituto maiorum lugeri non oportet.l.pen.de parric.l.sed & si.§.hæc clausula.ff.ex quib.caus.maior.ibi,ergo pro obseruatione ponitur, quodam hominum grauiorum placito, non,l.non necessitate confirmato. Budæ.in l.ius ciuile. ff. de iust.& iure. facit l.penul.ibid.ibi,saluo more maiorum, id est sicut solebat fieri tempore maiorum:exponit Alciatus.in lib.4.parerg.cap.21.

More latronũ.

More latronum,pro modo,*à la maniere*,in l.3. §. aduersus. de sepulchro violato. ibi, vt si armati more latronum id egerint Et moribus receptum est, id est quadam obseruatione introductum, l.1. de donatio. inter virum & vxor. ff. ibi, moribus apud nos receptum est. l. patre furioso. ibi, nam cum ius potestatis moribus sit receptum. de his qui sunt sui, vel alien.iur. scripsi in l. qui fundum. infra eodem.

Moribus introductũ quãdo dicatur,& intellectus ad l.2.de vulg.

Moribus introductum est, vt quis liberis impuberibus testamentum facere possit, l.2.ff.de vulg. vbi gloss. exponit,id est iure Lacedæmoniorum, per §. & non ineleganter. Instit. de iure natura. quod non est mihi ex sententia, nempe licet Lacedæmonij iure nõ scripto regerentur,non sequitur tamen quod induxerint illam substitutionem:sed mos, id est vsus & obseruatio atque cõsuetudo forte aliorum hoc introduxit, & postea ius ciuile illũ morem comprobauit,vt plenius in meis not.interpret.dicam.

Et sic cessant illæ difficultates doctorum iactatæ,maximè per Lancelo. Politum in tracta subst. in q 3.pupilla. vbi dicit,quod si simpliciter lex de moribus loquatur, debet intelligi de iure ciuili scripto:si autem de moribus talis loci,de consuetudine intelligetur.& hoc sequitur Cur. in cons.67.sapienter. col.2. quod videtis non esse verum, quia vtrobique intelligetur de moribus, id est de vsu hominum instituto,& à iure ciuili recepto.Cessat etiam difficultas,an substitutio pupillaris sit iuris ciuilis. quia si inductionem respiciamus, moribus inductam esse dicemus, sed iuris ciuilis approbatione confirmatam. quod probat l. postliminium. ibi, moribus & legibus constitutum. in princ. ff.de capti. vbi postliminium & moribus & legibus constitutum esse dicit:quia quod mores induxerant,leges constituerunt,id est approbauerunt,& in corpus iuris scripti digesserunt.Et sic fieri non debet differentia,siue dicatur moribus, siue more ciuitatis, nisi quod vnum est generalius altero.probat l.si in empt. §. omnium. ibi, mores ciuitatis.ff.de contrah. emptio. & l.præuaricationis iudicium aliud publicum, aliud priuatum moribus inductum est.ff.de præuar.l.libertinus. de ritu nupt.ibi, hoc ius moribus,non legibus introductum est. l.si tibi. in fin. ibi, nec enim moribus nostris conuenit filium temporalem habere.ff.de adoptio. & quamuis leges statuerint id quod moribus inductum erat, adhuc tamen moribus dicitur fieri, & lege,quando lex originẽ dedit.sic debet intelligi. l.cum prætor,ff.de iud.versic.nõ autẽ.ibi,quidam enim lege impediuntur,ne iudices sint,quidam moribus,quidam natura,&c.facit l.1.ibi, quod moribus quidem ab initio introductum est.ff.de curator. furio.

Substitutio pupillaris an iuris ciuilis sit.

Inquisitio de moribus cum quibus fieri debeat.

Notandum est, quando inquiritur super bonis moribus alicuius, inquiri debet cum illius amicis, cuius interest:arg.l.hoc autem.§.1.quibus ex caus.in possessio.eatur. Bart.in l.scire oportet.§.1.ff.de tutor. & curato.dat.ab his. vbi dicit hoc esse verum, quando fit inquisitio tutoris: tunc enim debent requiri coniuncti, & amici pupilli. sed quando inquiritur de moribus alicuius, forte propter munus regentiæ, vbi ex arresto prius debet fieri inquisitio hic Parisiis,certe inquiretur ab omnibus,qui notitiam illius de quo inquiritur, habent, & quibuscum versatus est, & vixit.Et idem si fiat inquisitio propter gradum licentiæ,vt in Montepessulo, vbi antequam recipiatur quis in numerum prolytarum, quos licentiatos vocamus, solent doctores inquirere de moribus & natiuitate illius. Idem fieri debet hodie, quando aliquis vult recipi ad officium Regium,vt hæretici repellantur.

Inquisitio facienda de moribus cupientis officium habere Regium.

Et idem quando fit inquisitio electi,de quo in cap. cupientes,de elect.in 6. & c.fin. ibid. Et mirum est cur olim non fieret inquisitio, quando aliquis volebat recipi in consilia

consiliatium, vel præsidem, seu locum tenentem prouinciæ. Sed satius esset nullum cuiquam conferri beneficium, nisi prius esset facta illius inquisitio, quando ignotus est: & idem in officio: nam melius se haberet respublica: sed hodie de moribus vltima fit quæstio, ob id malum regimen in quolibet statu fere progreditur vsque ad quartum gradum, vt verbis vtar medicorum. Et de his vere scribit Euripides his verbis:

Ἤδη τοσοῦδ' ἐστὶ τοῖς ἀμείνοσιν,
Ὅταν πονηρὸς ἀξίωμ' ἀνὴρ ἔχῃ,
Γλώσσῃ κατέχων δῆμον, οὐδὲν ὢν τὸ πρίν.
Φεῦ φεῦ, νικοῖεν ὡς ὅταν δαίμων διδῷ
Καλῶς, ὑβρίζουσ' ὡς ἀεὶ πράξοντες εὖ.

Id est,

Iam verò istud graue præstantibus viris est,
Cum homo nequam dignitate præditus est:
Qui nullius ante erat pretij, magno cum fastu cæterorum dominatur.
Proh dolor, postquam improbis res feliciter succedit,
Quam petulantes sunt quasi fortuna secunda semper vsuri.

Et Menander:

Ἄνθρωπος ἐὰν ᾖ χρηστὸς, εὐγενὴς, σφόδρα
Γενναῖος, οὐδὲν ὄφελος ἐν τῷ νῦν βίῳ.
Πράττει δ' ὁ κόλαξ ἄριστα πάντων, δεύτερα
Ὁ συκοφάντης, ὁ κακοήθης τρίτα λέγει.

Id est,

Homini si bonus sit, nobilis, valdéque generosus,
Hoc tempore ei profuerit nihil.
Valet nunc omnium optime assentator, deinde
Calumniator, postremò nequissimus.

Demosthenes ex Aristonis scriptis:

Ἔοικεν ὁ βίος θεάτρῳ, διὸ πολλάκις χείριστοι τὸ κάλλιστον ἐν αὐτοῖς κατέχουσι τόπον. Id est, Hæc vita theatro simillima est: idcirco deterrimi sæpe lectissimum inter eos locum habent.

Herodotus:

Ἐχθίστη δὲ ὀδύνη ἐστὶ ἐν ἀνθρώποισι αὕτη, πολλὰ φρονέοντα μηδενὸς κρατέειν. Id est, apud mortales hic grauissimus est dolor, vt multa rerum cognitione præditi, nihil prorsus habeant. Videte præsules, & istis totis neruis obuiam ite. Vnde ista fugienda esse dum prætereunt, scribit sic Mantuanus.

Ite procul mites animæ, quæ dulcia pacis
Otia, quæ superos, quæ cœli quæritis arcem:
Ne funestus odor, ne vos contagia lædant
Vipereæ prolis: clausis abscondite valuis
Atria, progenies nigri dum præterit orci. &c.

Aliquando tamen hæc dictio moribus refertur ad rationem naturalem, iúsque gentium, vt in l. libertinus. ff. de ritu nuptia. sed plerunque ad ius ciuile, quod post legem duodecim tabular. prudentum consuetudine introductum est. Alcia. lib. 4. parerg. cap. 21. videte & iudicate per supra dicta.

PAVL. LIB. QVINQVAGESIMOsexto. Ad Edictum. Lex xlvij.

Liberationis verbum eandem vim habet, quam solutionis.

Liberatio solutionis vim, & effectum habet. Ideo liberatus à creditore suo habetur ac si soluisset: nempe qui soluit liberatur ab obligatione, qua tenebatur, sicut à creditore suo liberatus. Inst. quibus modis toll. oblig. in principio. & non solùm liberatur soluens, sed etiam eius fideiuss. l. si fideiuss. ff. de dolo. l. emptio. de resc. venditio. imò liberatio obligat naturaliter ad non petendum. Et sic mulier, quæ non potest obligari viro suo, non potest illum debito liberare. Bart. in l. si vnus. §. pactus. col. 5. num. 14. ff. de pactis. & minor, qui non potest obligari tutori, non potest illum liberare, quia obligatur illa liberatione ad non petendum ea, quæ remisit. Hodie extat lex Regia in rubric. *des donations & autres dispositions faictes aux tuteurs & administrateurs reprouuees.* ibi scripsi in 2. tomo constit. Reg. in commentar.

Qui possint liberare.

Nec refragatur, quod vna res non potest parere effectus contrarios, videlicet obligationem, & liberationem. Ideo liberatio non potest tollere obligationem, & inducere, quæ videntur contraria, l. tribus. §. fin. ff. de vsufructu earum rerum, quæ vsu consumuntur. Respondeo, verum est respectu vnius & eiusdem: secus est respectu diuersorum, & quando illa diuersa ad vnum, & idem tendunt, ob id possunt esse simul. pro hoc est text. in l. in numerationibus. in fin. ff. de solutio, vbi est text. solennis, dicens, euenit, vt vna numeratione liberetur heres ex testamento, & vt obliget sibi legatarium. sequitur Bald. in l. pacta. C. de pactis.

Etiam soluere dicitur, qui quoquomodo satisfacit, l. solutionis. infra eod. si proferatur simpliciter, secus si cum adiuncto, vt soluat pecuniam, vel frumentum, tunc non procedet in alia satisfactione, l. solutam. ff. de solutio. l. 4. §. ait prætor. de re iudic. Bartol. in l. solutionis verbum. de solutio. Sequitur Barba. consil. 35. omnipotentem. colu. 5. volu. 4. Huius legis sequens erit emolumentum.

Qui soluere dicatur.

Videlicet quod is dicitur implere conditionem, qui liberauit debitorem, decem debentem, vt consequeretur fundum, qui ei legatus fuerat, si daret illi decem. text. in l. si fundum sub conditione. §. Titio. ff. de legat. 1. quia fictione iuris videtur dare, qui remittit. l. si mulier. ff. de cõdict. causa data. Et breui quadam manu videntur illa decem tradita creditori. l. 3. §. fin. ff. de donat. inter vir. & vxor. l. singularia. si cert. petat. quia conditio non est impleta, quando stat per heredem. l. Iul. ff. de condit. & demonst. sed videtur stare per legatarium, quominus legatarius paruerit conditioni, vt ibidem dicitur. Idem facit quod si contra instrumentum non possit opponi, nisi exceptio solutionis, si remissum fuerit debitum, poterit opponi, quia liberatio solutionis vim habet, per istum text. & docet Alber. in l. solutionis. inf. eod. & illum refert de Ripa in l. 4. §. soluisse. col. 2. ff. de re iudica.

Vtilitates legis.

Ad hæc si quis tenebatur soluere debitum intra mensem, alias certa pœna puniri poterat, vel excommunicatus erat, si liberatus erit, censetur soluisse, vt in dicta l. solutionis. & de Ripa vbi supra, & per istum text. in quo liberatio vim solutionis habet: non tamen est solutio, quia diuersitas nominum inducit quandam rerum diuersitatem. l. si codicilli. C. de codicill.

Soluere qui tenetur sufficit si liberetur.

Insuper liberatio quædam donatio censetur. l. contra iuris. §. fin. ff. de pact. Bart. in l. si de certa. col. 2. C. de transactio. & species acquirendi est liberatio. l. species. ff. de acceptila.

Singulariter notandum est, quod inuitus creditor non tenetur liberationem generalem facere debitori soluenti, per text. singula. in l. 3. §. 1. ff. de contra. tut. & vtil. actio. quem ponderat Bald. in margarita, in verbo debitor. q. 12. & Roma. consil. 155 præmissum. col. 2. quia per eam posset facile quis capi & decipi. l. cum Aquiliana. & ibi Bart. ff. de transactio: sed tenetur creditor liberationem dare, & confessionem de pecunia soluta tantum, dicens, confiteor me à tali recepisse decem tali ex causa, quæ accepta habeo, & de quibus eum (vt vulgo dicitur) quicto, l. plures. C. de fide instr. & l. sicut. 3. de libera causa, nisi vellet reddere instrumentum obligationis, tunc nullam liberationem seu quinctantiam tenetur præstare. l. fallo. & l. qui tabulas. & ibi Bartol. ff. de furt. Aufrer. quæst. 507. in decis. Tholosa.

Creditor liberationem generalem facere non tenetur soluenti debitori.

Quæro an creditor teneatur reddere instrumentum obligationis facta solutione? text. in l. dissoluæ. C. de cõdictio. ex lege probat teneri, nisi post moram debitoris confectum, & grossatum (vt dicunt) fuerit: quia tunc debitor etiam instrumenti expensas præstare tenetur, cap. peruenit. de fideiussoribus, arg. l. quidam Iberus. ff. de seruit. vrba. prædio. Bald. in l. eos. §. insuper. Cod. de vsuris. & l. non ignorat. C. de fruct. & litium expen. Aufreri. decis. Tholosa. quæst. 47. Et si reperiatur instrumentum debiti cancellatum apud debitorem, præsumitur liberatus. l. Labeo. & l. postquam. ff. de pact. vbi Iason scribit limitationes. ibi videre liberum est.

Creditor an instrumentum obligationis reddere teneatur.

Imò

Acceptilatio fieri potest saluo residuo.

Imò potest creditor facere acceptilationem cum expressa reseruatione iurium suorum, vt saluo residuo, vel expensis, vel alio, quod est solenne verbum, teste Bald. & Iaso. in l. cum Aquiliana. colu. 2. ff. de transact. facit l. 4. §. si debitor. ibi, nisi salua causa pignoris. quibus modis pign. vel hypoth. soluit. plus dicentibus, quod etiam arbiter, in quem est compromissum, non potest cogere partem, vt generalem liberationem faciat: nisi super hoc esset specialiter compromissum, & eidem data potestas, secundum Iacobi. ibi addentem, quod finita tutela adultus etiam non cogitur suo tutori liberationem generalem præstare, per supradicta.

Adultus generalem acceptilationem præstare tutori nõ cogitur.

Nec omittendum est, quod liberatio absenti facta valet, tanquam quid fauorabile. glo. in l. 1. C. de pact. & l. non solum. §. si liberationis. ff. de liberatione legata. Innocentius in capitulo, veniens. de renuntiatio. Bald. in marga. in verbo liberatio. quæst. 8.

Quando quis liberetur soluens creditori creditoris.

An debitor soluens creditori creditoris liberetur: quod non, tradit textus in l. inuito. C. de solutio. nisi creditor mandauerit, vel ratum habuerit, vt ibidem dicitur. & Iurisc. ait, nam quod quis suo nomine soluit, non debitoris, debitorem non liberat, l. si quid possessor. ff. de petitio. heredit. facit l. sed & si lege. §. si minori. ibidem.

Limitatur ope exceptionis, quando ignorante creditore, secus si inuito, l. si opera. ff. de doli exceptio. docto. in l. si à furioso. si certum peta.

Creditori creditoris solutionem fieri cogit iudex.

Secundò non procedit, quando creditor habet me, vel bona mea obligata: tunc enim illi soluendo liberor, etiam inuito meo secundo creditore, l. solutum. §. solutam. ff. de pignot. actio. l. vtrum. de constitu. pecu. quia etiam tunc possem cogi soluere. l. nomen. C. quæ res pignori obligari possunt. videte Bart. latè in d. §. solutam. vel nisi debitoris debitor cogeretur à iudice soluere, vt plene scripsi in tracta. de liter. obligato. artic. 6. gloss. 3. nu. 63. & seq. in ordin. Reg. in 1. tomo commentar.

Item lex, vel statutum, seu ordinatio loquens, in actu liberatorio, non habet locum in actu obligatorio, l. eius. §. quas verò. vbi Iason in 2. nota ff. si certum peta. quia faciliores sumus ad liberandum, quam ad obligandum. l. Arrianus. ff. de actio. & oblig. l. fauorabiliores. de reg. iuris.

Ceterum legata liberatione quid contineatur, videte per totum titu. ff. de liberatio. legata, & per Bertach. in tract. de gabellis, in 5. par. 8. partis. q. 3. & liberationis verbum generale est, vt liberatio dici possit, sicut solutio, l. si quid ex. ff. de solutio. in fin. ibi, solutum videri, quod pœnæ habet liberationem.

Liberare reũ.

Liberare reum in criminalibus est ipsum absoluere, & iudicio dimittere, vel à vinculis, l. leuia ff. de accusat. vbi sic ait, leuia crimina audire, & discutere de plano proconsulem oportet, vel liberare eos, quibus obiiciuntur.

Liberare pœna, actione, patria potestate, vi hostium.

Liberare aliquem pœna, beneficio Principis, id est per gratiam, vulgo dicimus *par grace*, l. aut damnum. in fi. ff. de pœnis. ibi, beneficio Principis iam pœna esset liberatus, *luy donner sa grace par le Prince.*

Liberatus actione notum est, l. fin. ff. de eo per quem factum erit. ibi, aut actione liberatus fuerit. Liberatus patria potestate, id est emancipatus, aut alio modo solutus patris vinculis, l. qui iussu. ff. de his qui notant. infa. ibi, qui iussu, inquit, patris duxit: quamuis liberatus potestate patria eam retinuerit, non notatur.

Liberare de vi hostium, id est de violentia eripere, l. metum. 9. §. sed licet. ff. quod metus causa. ibi, si quo magis te de vi hostium, vel latronum, vel populi tuerer, vel liberarem, aliquid à te accepero, non debere me hoc edicto teneri.

Liberatus à calamitate belli, quæ magna est, in l. cum loca. ibi, quod si ab hac calamitate fuerint liberata. ff. de religios. & sumpt. funer.

Liberare fidẽ.

Liberare fidem, est promissum adimplere, per quod liberatur fides, l. mandasti. in fin. ibi, liberandæ fidei eius. ff. de negot. gest.

Quando liberatur pignus.

Item liberetur pignus, siue solutum est debitum, siue eo nomine satisfactum: sed & si tempore finitum pignus est, idem dicere debemus, vel si qua alia ratione obligatio eius finita est. l. item. ff. quib. mod. pig. soluit. l. si fundus. §. si pluris. & l. qui pignori. de pign. & exponi potest pro soluitur, dissoluitur. l. soluitur hypotheca. ff. quibus modis pignus sol. & l. si cum venditor. de euictio. ibi, dissoluitur pignus.

Liberare virum, in l. penult. ff. de negot. gest. ibi, vt virum liberet, iure conuenietur. & creditor alias non est liberaturus reum, nisi insolidum ei satisfiat, l. his consequenter. §. Celsus. ff. famil. erciscund.

Liberatus tẽpore.

Liberatus tempore dicitur, qui præscripsit id, quod ab eo peti poterat, l. si autem. ibi, & ideo si ex causa fuit obligatus, quæ certo tempore finiebatur, eo tempore liberatus est. ff. de nego. gest. l. nam postea. §. si is qui de iureiur. ibi, tempore non liberabitur, id est non præscribet, nec eueniente tempore soluitur à debito. Liberatus obligatione, l. 2. ff. de calumnia. ibi, quinetiam si quis ab obligatione liberatus sit, potest videri accepisse.

Liberatur debitor solutione, l. si quis alicui scripserit, vt debitorem suum liberet, séque eam pecuniam, quam is debuerit, soluturum, mandati actione tenetur. ff. mandat. & l. si fideiussor. 1. in fin. mand. l. si quis putans. §. idem Iulianus, commun. diuid.

Creditor liberari quando dicatur ex Bud.

Liberare pro dimittere exponit Budæ. in annotatio. in Pandect. in l. & in contraria. ff. de vsur. quia hi, quibus aliquid debetur, legati sunt. adducit dictum Vlpiani in l. sed Iulianus. §. si filiusfam. ff. ad Macedo. qui sic habet, Si filiusf. acceperit mutuam pecuniam, vt eum liberaret, qui si peteret, exceptione non summoueretur, senatusc. cessabit exceptio. dicit à Græcis sumptum, in Aristot. 8. Ethic. ἐκ ὁμοίως δ' ἢ συνηλλάξας, ἢ διαλύσεσθαι ἐγκαλέσει. id est, nisi autem vt contraxerit, ita dissoluatur vel dimittatur, expostulabit: de creditore loquens, qui in diem debitorem sibi obligauit. Allegat etiam dictum Pauli sic dicentis: Si mulier pacta sit, vt ex fructibus fundi, quem dedit in dotem, creditor mulieris dimittatur, an valeat pactum: & ideo etiam absolui dicitur creditor, in d. l. & in contraria. ibi, si mutuatus sum pecuniam, vt creditorem tuum absoluam. hæc Budæus.

Noua declaratio, quando creditor liberari dicatur.

Forte posset dici verbum liberare esse generale, vt dicamus debitorem liberare creditorem, id est debitorem liberari à creditore: vel creditorem liberamus quando eximimus eum à cura & solicitudine, labore & expensis, atque tædio & incommodo, soluendo illi, d. l. & in contraria. ibi, liberaui te magno incommodo. Cicero de finib. bono. ait, lucro omni liberatos, nempe quando creditor debitorem habet pauperem, vel rixosum, est oneratus magna cura, solicitudine, & anxietate, quomodo poterit ab eo exigere, & consequi debitum. Ideo si debitor illi soluat, liberat eum omni cura, molestia, & anxietate atque expensis, quas oporteret ministrare in conueniendo suum debitorem, ob id iura dixerunt debitorem liberare creditorem, id est eximere & exonerare à prædictis. & sic loquitur l. si fundus. §. si pluris. ff. de pignor. vbi prius dicit exonerare, postea liberare. facit l. si pupilli. §. 1. ff. de negot. gest. ibi, item si procuratori tuo mutuam pecuniam dedero tui contemplatione, vt creditorem tuum, vel pignus liberet. & idem in l. cum vero. §. cum quidam Cæcilius. ibi, dimisso creditore. & ibi, heredibus creditorum non liberantibus. de fideic. libert. Et quomodo dicatur dimittere creditorem, declaro in l. dimissoriæ. infra eodem.

Liberari quãdo possit non obligatus.

Nec refragatur quod non potest liberari, qui alias non tenetur, l. decem. ff. de verbor. obliga. Respondeo, verum est, obligatione: quia non est obligatus creditor debitori, sed econtrario sic, d. l. decem. sed tenetur aliquo modo, & cura scilicet & solicitudine, vt dixi: ideo liberari illis poterit. Et ideo gloss. in l. quod si sit hereditas. ff. de hered. vend. exponit liberatur, id est non tenetur, & sic improprie secundum eum, sed per prædicta patet proprie esse cum debitor liberat creditorem: alioqui Iurisconsulti non

fuissent

fuissent impropriè, & per abusionem loquuti, vel dixissent per abusionem, vel alio improprio verbo vsi fuissent. hactenus de his.

Vis multis modis dicitur. *Vim.* Vim hic pro effectu & robore & efficacia intelligite, & in l. vna. ibi, sed obtinuit vim eius exequatã fuisse. ff. vtrubi. Hæc actio ad exhibendum perquam necessaria est, & vis eius in vsu quotidiano est, Iurisc. in l. 1. ad exhib. vbi glo. exponit pro effectu, & in l. nepos. ℐ. eod. l. legitimam. de petitio. hered. l. pater. de pact. dotal.

Nullas vires habere. Inde dicunt Iurisconsulti, actum nullas vires habere, id est nullius est momenti, non valere, l. 2. ff. quæ senten. sine appellatio. rescind. l. pacta. de contrah. emptio. vbi prius dicit non valet, & postea, vires non habebit. nam quæ vires habent, subsistunt & valent.

Vis, id est, potestas virtus. Vis, potestas, virtus, l. nam & his. §. fin. ibi, huius autem verbi de inofficioso vis illa est, vt dixi, docere immerentem se esse præteritũ indignè. ff. de inoffic. testam. l. si vnus. §. illud. ibi, vt ipsa, alias, re ipsa. de pact.

Vis pro sensu. Vis pro sensu, vt scire leges, non est verba earum tenere, sed vim atque potestatem habere, l. scire leges. ff. de legib. vbi glo. exponit & docto.

Vis pro authoritate. Vis, authoritas, l. cũ prætor. ibi, item hi quibus id more concessum est propter vim imperii. ff. de iudic. & sic potest capi in l. 1. ff. de tute. ibi, tutela est vis, atque potestas. & in §. 1. ibidem, in Institutio. probatur in rub. ff. de author. tutor. Theophilus in Institutio. de tute. legit. δίκαιον τι ϰ̀ ἐξουσία, &c. id est, tutela est ius aliquod, & potestas in capite libero, &c. & forte potest dici text. esse corruptum, & loco vis fuisse ius, & facile fuit corrũpere: sed prima lectio potest sustineri, vis & potestas, vt scribitur in l. 1. ff. de noxal. actio.

Vis pro violentia. Vis pro violentia, vt in rub. ff. de vi & vi armata, & rub. quod vi aut clam, & Cod. vnde vi. quæ vis à maleficio nõ abest. l. seruus. ff. de actio. Et quid sit vis, declarat l. extat. ff. quod metus causa. l. penul. de vi priuata: & vis est maioris rei impetus. l. 2. ff. quod metus caus. de violentia loquitur Iurisc. in l. illicitas. ff. de offic. præsid.

Vim passus. Vim passus est filiusfam. vt puta si iniuriam passus sit, l. filiusfamilias. §. 1. ff. de procur.

Vis atrox. Vis atrox dicitur, quæ fit contra bonos mores, l. 1. & 3. ff. quod metus causa, licet gl. aliter exponat: & est maioris rei impetus, non quilibet timor, sed maior, dictã l. 1. & sequenti, ibidem.

Vis maior quæ sit, & quotuplex. Vis maior, cælestis iniuria, quam tempestatem calamitosam vocat Vlpia. Iurisc. in l. ex cõducto. §. 1. ff. loca. Græci θεοῦ βίαν appellant. l. si merces. §. vis maior. ibidẽ, vbi Budæus explanat per verba Plinij, lib. 18. cap. 28. facit text. in l. 3. §. at hoc edicto. ibi, idem erit dicendum, & si in stabulo, aut in caupona vis maior contigerit. ff. nautæ. caupones, & stabula. Et hæc vis maior vim habet diuinam. l. fluminum. §. Seruius. ff. de damno infecto.

Aperitur titulus, quid metus causa, &c. Et hæc vis multas habet species, seu qualitates, quia interdũ quis vi compellitur ad dandum, vel faciendũm, & tunc si dederit, actio quod metus causa competit ad recuperandũ, quod dedit, & exceptio metus, si non dederit. l. 1. & l. si cũ exceptione. l. metũ. §. sed ex facto. & §. ex hoc edicto. & per totũ. ff. de eo quod metus causa. Et quamuis de iure, si quis non restituat, in eũ sit in quadruplum iudiciũ, d. l. si cum exceptione. §. 1 & 2. ibidẽ. tamen in hoc Regno pars simplo erit contenta, & procurator Regius mulctam ratione vis illatæ petit. *Praxis.* Hæc est praxis nostra, per quam nõ petũtur hodie pœnę dupli, vel quadrupli, vel aliæ multiplicantes rem debitã sed proteruus ad mulctam damnatur, per ca. fraternitas. 12. quæst. 2. scripsi in procem. ordin. Reg. primo tomo comment. meorum in constit. Reg.

Declarantur plures titu. Interdum vis infertur ei, qui immissus est in possessionem ex sententia iudicis, vt potest ei qui super possessione sententiam habuerit, quam recredẽtiam vocamus, & tunc vim inferens condemnatur ad id quod interest, l. 1. & per totũ. ff. ne vis fiat ei. & ad mulctam instigante Regio procuratore, vt dictum extitit. *Vti possidetis.* Si verò alio modo sit quis in possessione, dummodo non sit vi, aut clam, aut precario, & vis inferatur ei, potest vti possidetis interdicto vti. & petere se manuteneri in possessione, in qua est: & turbans condemnatur ad id quod interest. & prohibetur possidenti facere vim, l. 1. & l. si duo. & per totum. ff. vti possidetis. & quod factum est vi, aut clam, restituitur, & loquitur rub. ff. quod vi aut clam. dixi in 3. tomo commentar. ad constit. Reg. tract. de materiis possesso.

Titulus de vi, & vi armata explicatur. Aliquando vi quis deiicitur de possessione domus, fundi, vel alterius rei immobilis, & tunc restituitur spoliatus ad locũ, vnde vi deiectus fuit, & ad expensas & ad interesse, & damna condẽnatur deiiciens: & si hæc vis armis inferatur, dicitur vis armata: si verò sine armis, dicitur simpliciter vis, in rubr. ff. de vi, & vi armata. Et quando fit sine armis, dicitur regulariter vis priuata, l. si quis aliquẽ deiecerit de agro suo hominibus cõgregatis sine armis, vis priuatæ postulari potest. ff. de vi priuata: si verò vis cum armis inferatur, lege Iulia de vi publica tenetur. l. 1. & per totum. de vi publ. ff. & C. quia publice interest, vt vsus armorũ interdicatur, vt C. vt vsus armo. lib. 11. dixi in l. amorum. ℨ.

Tit. vi bonorũ raptorum explanatio. *Interpretatio l. si de vi. de iur. ff.* Quandoque vi auferuntur bona mobilia, & loquitur rubr. de vi bonorum raptor. non dico vim compulsiuam, vel expulsiuam, vel ablatiuam. quia Iurisconsulti, his verbis non vtuntur, sed termini doctor. Et hic Iurisconsult. interpretor iura, & verba. & per ista intelligetis quæ etiam doctor. scribunt de violentia in l. si quando. Cod. vnde vi & alibi.

Ex hoc infertur elucidatio ad l. si de vi. ff. de iudi. quod cum vis pariat interdictum possessorium retinendæ, vel restituendæ, §. sequens. & §. seq. de interdict. in Institut. si quæratur de vi, & possessione, ratione illius vis, prius est cognoscendum de vi, occasione possessionis illata, quam de proprietate rei. & sic videtur intelligenda illa lex, quicquid ibi dicant docto. intelligentes de violenta possessione. nam hoc est nimis restringere illũ text. ob id quod idẽ est in alia vi, quam violenta. Quare sic intelligendum videtur, quia potest agi & quæri de vi sola, vt si quis per vim me verberauit, tamen non agetur de possessione. ideo Iurisc. voluit, quod si quæratur de vi, & de possessione simul. Alium intellectum tradam in interpret. ad illam legem.

Phrases verbi habere. Et sic patet phrasim Iurisc. esse, dum ait, Habet vim, & idem in l. nepos. ℐ. eod. Notate phrases huius verbi habere in hoc tit. positas: quingentas alias ponerem, quæ passim in iure occurrunt, nisi putarẽ lectorem offendere. Habere ius dicendi vel cognoscendi, id est posse cognoscere, l. pronunttatum. & l. nihil aliud. ℨ. eod. l. pupillus. §. territorium. ℐ. eod. Agrum habere, in l. pupillus. §. incola. ℐ. eod. Actionem habere, l. Labeo. 1. in fi. ℨ. eod. l. id apud ibidem. Satis idonee habere, l. quos nos. §. 1. ℐ. eod. Conductum habere vectigal. l. eum qui. ℨ. eod. Consilium habere malignum. l. sæpe. in fin. ℐ. eodem. Pro coniunctis habentur, l. sæpe. in princ. ℐ. eodem. Spem habere traditur, in l. conditionales. ℐ eod. Sedes & tabulas habere, exponitur in l. in lege Censoria. infra eod. Habentur causa colendorum agrorum, d. l. in lege Censoria. infra eod. Habere animo fundi, l. locum. infra eod. vbi explicabitur. Accipere vt habeat, l. aliud est capere. ℐ. eod. Qualiter se habere, l. quid aliud. ℐ. eod. exponetur. Supremæ tabulæ habentur etiam solæ, l. illa verba optimus. ℐ. eod. Centum aureos habere dicitur, qui tantum in prædiis ceterisque similibus rebus habet. l. propemodum. ℐ. eod. Habet significatum, vel significationem, id est significat, l. verbum reddendi. infra eod. l. facere. ibidem. Habere filium, l. etiam. 1. infra eodem. Habet liberos, qui vnum habet, l. non est sine. cum seq. infra eodem. Proprium genus habere, in l. Carbonum. infra eod. Definitionem eandem habere non potest, declaratur in l. paterfam. infra eo. Domicilium habere in prouincia, id est habitationem, l. prouinciales. ℐ. eod. Pars nauis habetur malus, l. malum, ℐ. eod. Habens communiter, in l. littus. 1. ℐ. eod. facit l. Paulus. ibidem. Habere pellicem, in l. Massurius. infra eod. Quandiu vinum habetent, vinaria vasa dicuntur, l. vinaria. infra eodem. Publica habemus, vel inter publica habemus, in l. inter publica. ℨ. eod.

Ad hoc habetur,l.fylua.§.eod.Alia de hoc verbo dicentur in l.habere.infra eo.vbi vrilitates tradam.

GAIVS LIBRO AD EDICTVM PRÆtoris Vrbani,titulo, qui neque sequantur, neque ducantur.

Varij intellectus legis. Glossa scribit tres intellectus.Quidam arbitrantur primò ista verba vsque ad§.solutum, fuisse rub.in libro Gaij, vti nferius dicam,& hoc verum puto.

Secundò, qui neque sequātur, videlicet iurisdictionem iudicis,neque ducantur,id est,qui non sunt de iurisdictione alicuius iudicis,non debent ad illū duci per citationem, vel alias,nisi sequantur per prorogationē, l. in crimin.C. de iurisdict.om.iudic. & hoc est verū sed nō probatur hic.

Tertiò,qui est in domo,cum citatur, non debet inuitus duci,si non sequatur vocantem ,cum nemo de domo inuitus extrahi debeat.reg.iuris.ff. l.nemo. & l. plerique. de in ius vocan. August.post Accurs.in lib.1.de emendat.iuris,cap.4. dicit in libris Florent.inscriptionem sic esse:Gaius libro ad edictum praetoris vrbani,tit.qui neque sequātur neque ducantur : & sic non est opus hic legem describere , nec significarionem quaerere:licet quidam sic intelligant,qui neque sequantur videlicet virtutes ,neque ducantur , id est allicianrur & delectentur in eis. Cicero in Verrem actio.2.Si quis honore aut gloria ducitur.sed hoc nihil ad rubr. istam seu legem.

Alij verò interpretantur , qui neque sequantur crimina , neque ducantur ad supplicium ,id est non patiantur pœnā quia pœna suos authores tenere debet,l. sancimus. C.de pœnis. ca.cognoscentes. de constit. Nam ducere ad supplicium dicitur proprie,l.non tantum.ff.de appel.Et sic ex delicto alterius non punietur quis,vt hic patet secundū istum intellectum. Ista tamen parū conueniunt.Alij etiam dicunt, vt Seneca, fata volentē ducunt nolentem trahunt: ob id Iurisconsultus ait, qui neque sequantur sponte neq; ducantur,id est inuiti trahantur. nempe dicimus eum sequi,qui sponte sequitur:si igitur non sponte sequitur,non ducitur,sed trahitur:& pro hoc facit text.in l.2.ff.de in ius vocan. vbi non licet vocare in ius ducentem funus familiare, neque eum qui cadauer sequitor. In contrarium tamen est text.in l.vnica.§. 1.ibi vindicari à se nō est passus, sed duci vel auferri.ff si quis ius dicenti non obtempera. l. is qui.ff.de noxal. Extra oleas ista videntur.

Alciatus dicit tutius esse intelligere, quod ducere & sequi eiusdem correlationis sunt:quia si alium sequar, ipse me ducere dicitur, l.si is cui.in fin.ibi,sequantur legatariū. ff.quemadmodū seruitu.amittan.& qui non sequitur,non ducitur.Ducere enim & sequi correlatiue se habēt,vt Celsus probat text.nondū à docto.ad hoc expensus,in l. si partem fundi.& l.cū fundo.ff. de seruit. rusti. praedio. ibi, aquaeductus eius,etiamsi alterius partis causa plerunq; ducatur, te quoque sequatur:sicut non potest duci quis, nisi aliquid praecedat. vnde ait Iurisconsultus , si iumenta tibi commodauero,quotū sequela erat equulus & pullus,in l. cū qui.§.item si iumenta.ff. de furt. & l.non potest praeses prouinciae efficere, vt furti damnatum non sequatur infamia:sententia furti ducit infamiam,ergo infamia sequitur sententiam.Ex quo apparet,quod si quis ducatur,est quod sequatur,& si sit qui sequitur, est qui ducit:& econtrario, si non est, ducit,nec ergo qui sequatur,si ducere pro praecedere intelligamus, non solum pro ducatum praestare , & praebere se ducem.facit l.item apud. §.comitem. de iniur. ff.comitem accipere debemus eum, qui comitetur eam,& sequatur.l.vna.§.1.si quis ius dicent. non obtempera.l.sequester, ℐ. eod. l.eum legitime. de stat. homin. l. si extraneus.ibi, in casibus,qui matrimonium sequuntur.de condict. caus.dat.facit l.damus.de condict.indebiti,& l.id vestimentum.de peculio,l.Mutius.ff.de rei vind.l.in causae,1. in fin. de minor.

Declaratio tit.de liber. exhi. Item per hoc elucidatur tit. de liber.exhibend. vel deducendis,vt si quis detineat filiū meum, vel filiam in potestate existentem, agam contra eum, vt illum mihi exhibeat,& eum exhibitum ducere liceat, l. 1. & l.deinde. §.1. & seq.ff.de libert.exhib.l. Pomponius.in princ. de procuratorib. Pulchre docet illius practicam tit. Speculator in tit.de conuersio. infidel.versic. 1.& vers.exhibitio.& tit. de aqua quotid.& aestiua , vbi interdictum illius tit. datur ei,qui aquam ducit per rannū, & ducere,illam demum impeditur,l.1.& per totum.ibidem, & l.1.de fluminib.

Ad haec si aliquis agebat contra apparitorem , eo quod eum duxit ad carceres , & dum apparitor illum ducebat, euaserit,non dicitur eū duxisse, eo quod non est sequutus eum.Et si is qui ducit homines armatos,& vim facit,tenetur lege Iulia de vi publica.l.1.&per totū.ff.de vi public.si tamen ipse non duxerit,sed casu armati adfuerint,non dicetur vis armata.l. 3. ff.de vi & vi arma.Quod facit ad intellectum vocabuli Gallici,*il a amené des gens d'armes*,vt requiratur , quod duxerit, & sequuti eum fuerint proxime, siue longe,vt Petrus Christū:de quo in Euangel. nam etiā sequi dicentur,& duci:& ideo si semel fuerit conuentum, vt aliqui venirent mecum ad verberandū aliquem, tamen ego praecessi,si postea veniant,ego dicor eos duxisse,postquam conuentio ita facta est:nam ipsi sequuntur me iuxta conuentionē,& sic puniri debent:vt vidi in facto de quodam,qui impetrauerat gratiam , & non dicebat se duxisse aliquos , quia postea venerunt. nam ob hoc procurator Regius illam gratiam subrepritiam esse proponebat , ratione conuentionis,vt illi homicidio interessent,& interfuerunt:quamuis simul non venissent cum isto homicida. nam oportebat exprimere , quod ita conuenerū inter illos fuerat:& ille dicitur eos duxisse , & illi eū sequi.& iste intellectus hoc modo erit vtilis,quamuis alter verior,quem gl.& Augu.tradūt, vt sit rub.Gaij.Lgi in quibusdam collegij Æduens.exemplaribus ita:Vaccae praetoris vrbani titulo seruantur , vt neque sequantur neque ducantur. sed quorsum tendant haec verba,ipsi videte. *De gratia delinquenti data.*

Notandae sunt phrases huius verbi sequitur, quae maxime in hoc describuntur titulo:vt supremus est, quē nemo sequitur,l.proximus.ℐ.eod.Sequi aliquos, est illis obtemperare,voluntati eorū annuere , l. sequester. ibi, aut quasi sequenti eos.ℐ.eod.& interdum comitari, vt ℐ.Sequi figuram verborum,exposui in l.quisquis.infra eod. *Phrases verbi sequi.*

Vicem filiorum sequuntur nepotes, id est ordinem.l. pronuntiatio.§.1.infra eod.

Filij patris non matris familiam sequuntur,in l.familiae. infra eod. elucidatur.Sequitur,id est infertur , l. si calumnietur.ℐ.eo.ibi,itaque sequitur,&c.

Rectè Neratius scribit , si medij loci vsusfructus legetur, iter quoque sequi,l.2 §. recte.ff.si seruit.vindiec.id est legato vsufructu loci medij , iter ad illum debetur locum: & illi vsufructui iter accedit , seruitus sequitur praedium, cui imposita fuit,l.eum fund.ff.de seruit.rustic. praedio. id est insequitur.

Illud ius sequitur rem,id est cum re venit,accedit rei , l. testatrix.in fin.ff.si seruit.vindicetur,ibi, quaero an in venditione etiam ius illud sequutum sit praedia.Seruitutes ab herede impositae legatariū sequuntur, l. si is cui.ff. quemadmod. seruit. amittan.

Sequi domicilium debitoris oportet , id est in loco domicilij debitorem conuenire,l.heres absens.§.proinde.ibi, bona possideri, l.sed domicilium sequatur eius &c.Sequitur condemnatio , nisi restitutio fiat , id est condemnatio fit, si res non restituatur,l.arbitrio.ff.de dolo. Damnum te sequetur,id est pertinebit ad te dānum, teneberis ad damnum sarciendum , patieris damnū , l.si negotia. ff. de neg. gest.ibi,nam si quod damnum ex re sequutū fuerit,te sequetur,lucrum verò absentem, id est pertinebit ad absentem lucrum,cuius negotia gesta sunt. *Sequi domicilium.*

Sequi nomen,l.si mandato. 1. §. si fideiussor. ibi, tunc enim liberatur is,qui debitorē delegat, si nomen eius creditor sequutus est , non cum periculo debitoris ab eo stipulatur.ff.manda.Sequi nomen debitoris ibi dicitur , quādo creditor illud recipit,& delegando illud acceptat , sine periculo debitoris.l.tutor.§.cum haberes.ad Velleia. *Sequi nomen.*

Delicta

Delicta & noxæ caput sequuntur, in l. 1. §. si apud. ff. depositi, exponitur in l. plebs. in fin. infra eod.

Mortuo patre matrimonium &c. filij ipsum sequuntur filium. Mortuo patre quædam filios sequuntur, etiã antequam fiant heredes, vt matrimonium, vt liberi, vt tutelæ l. si maritus. ff. famil. erciscun. id est quædam comitantur filiũ, & transeunt mortuo patre ad eum, licet non sit patris heres, vt matrimonium quod contraxit filius, nõ dissoluitur per patris mortem, sed illum sequitur, & tutelæ legitimæ, & & liberi eius qui filij eius sunt, etiam illum sequentur.

Is sequi integram actionem dicitur, cui totus fundus adiudicatus fuerit. Iurisacon. ait in l. in iudicio familiæ erciscundæ. ff. famil. ercisc. ibi elucidatur. Iustus iudex æquitatem sequi debet. l. at si quis. §. & generaliter. ff. de religi. & in l. quod si Ephesi. in fin. de eo quod certo loco. dicit æquitatem ante oculos habere eum oportere.

Sequi alienã fidem. Alienam fidem sequi exponitur pro credere, in l. 1. ff. si certũ petat. Sequi pretium illius loci, id est æstimationem amplecti illius loci. l. vinum. ff. si certum petat. Sequi debet absolutio, id est absolui debet. l. si seruus. ff. de condict. furt. Dolũ sequi, id est prosequi, l. 1. §. si quis seruum. ff. depositi. ibi, at si cibaria tantum dabat, dolum duntaxat sequemur, id est de dolo rantum tenebitur, & de dolo agemus.

Sequens, prætor, precedens. Sequens, in l. si is qui. ff. de inoffi. testam. l. sequens gradus. de senatusc. Silaniano. Sequentem prætorem dicit Iuriscon. in l. sed & si. §. actio. ibi, apud sequentẽ prætorem: pro quo Imperator dicit, à procedente prætore, in l. à procedente. C. de dilatio. & in transitu, in §. serui. de libert. in Instit. non pro tribunali.

Sequela. Sequela, in l. cum qui. §. item iumenta. ff. de furt. Pars & sequela paterni testamenti pupillare testamentum. §. liberis. Instit. de pupill. De verbo Persequi, dicam in l. quibus. J. eod. in fin. & de verbo Exequi, in l hæc stipulatio. eod. Sequitur nunc videre verbum ducatur, vt Iurisconf. verbo vtar in l. seruum. §. sequitur. ff. de verb. oblig.

De verbo duco quod multis modis capiatur & phrases. Animaduertendum est verbum duco variis in iure sumi modis. Primò ducere vxorem, est matrimoniũ contrahere, & vxorem accipere, l. liberorum. J. eod. l. in libello. §. medio tempore. ibi, vxorem ducere. ff. de captiuis. l. 2. de in ius vocand. ibi præterea in ius vocari non debet, qui vxorem ducit. & l. adoptiuũ. §. fin. ibid. ea. de illis. de sponsalib. quam in dotatam quis, si specie dementiæ captus non sit, non ducet. l. si §. si vero. ff. quæ in fraudem creditorum. l. 1. in fin. ff. de his qui notantur infamia. & propriè vxor ducitur in domum viri. l. mulierẽ. ff. de ritu nuptiarum. l. 1. C. de prædi. tamiacis. lib. 11. vbi Lucas. facit l. sed est quæsitum. ff. de liber. & posthu. l. liberorum. in fin. & l. quid ergo. ff. de his qui notan. infam.

Secundò ducere domum, vel vsu suo ducere declaratur per l. in lege Censoria. J. eod. vbi abunde.

Ducere funus. Tertiò ducere funus, est exequias mortuorum agere, l. 2. ff. de in ius vocando. ibi, neque funus ducẽtem familiæ, iustáve mortuo facientẽ obsequia in ius vocare oportet.

Ducere in ius. Quartò, ducere in ius, est aliquem in ius trahere, l. si verò. in fi. ibi, quia sanè non sine qualibet iniuria est duci in ius eum, qui satis idoneum fideiussorem dat. ff. qui satisdare cogant. facit lex, iniuriarum actio. §. si quis quod decreto prætoris non obtemperauerit, ductus sit, id est in carcerem detrusus, non est in ea causa, vt agat iniuriarũ, propter prætoris præceptum. ff. de iniuriis. Et dum absolute dicitur, quod aliquis ducatur, intelligitur vel ad carcerẽ, vel vt sub fida custodia contineatur, vt ibi, & in l. 2. in fin. si ex noxal. causa agatur. & vocabulo Gallico dicimus, *que l'on ameine.*

Ducere pugnum. Quintò, ducere pugnum, est erigere, porrigere, percutere, vel extendere pugnum, l. si cum seruo meo pugnum ducere vellem, in proximo te stantem percusserim, iniuriarum non teneor. ff. de iniuriis.

In carcerem. Sextò, ducere in carcerẽ, adducere & trahere, quia volentes, si sapiunt, ire voluntarie, non solent, l. 2. ff. de bonis damnatorum. sic dicens, non vt quis in carcerem ductus est, spoliari eum oportet, sed post condemnationem: id est non statim atque in carceres quis est missus, spoliandus suis bonis est, sed post condemnationem, & in executione. quod facit contra spoliantes captos detrudendo eos in carcerem, vt solent sæpe facere apparitores, & grauibus pœnis essent puniendi.

Duci errore. Septimò, duci errore, pro labi, & errare, l. iusto errore ductus. ff. de vsucap. l. de ætate, de interrog. actio. § qui iusto errore ductus negauerit se heredem, venia dignus est.

Iustis rationibus duci. Octauò duci iustis rationibus, pro moueri. l. 2. in fi. ibi, vere putauit sua iustis rationibus ductus. ff. de abig. is: & qua mente ductus ad accusationem processit, l. 1. §. 1. ff. ad Turpil.

Duci misericordia, & alia phrases. Nonò, duci misericordia, pro moueri, flecti, l. & eleganter. §. item Labeo. ff. de dolo. ibi, si non misericordia ductus fecisti.

Decimò, duci amicitia, prouocari, excitari, & moueri, l. is qui amicitia ductus. ff. de neg. gest. & ista fere in idem reincidunt.

Vndecimò, pietate ductus, idem, in l. quæ pater. ibi, pietate debita ductus. ff. fam. ercisc.

Duodecimò, ducere necessarium. l. liberorum. ibi toties enim leges necessarium ducunt: id est necessarium arbitrantur. infra eod.

Decimotertiò, duxi originem ex hac ciuitate, id est natus sum in hac ciuitate, traxi originem. l. assumptio. §. filius ciuitatem, ex qua patet originem naturalem duxit, non domicilium sequitur, ff. ad municipales.

Decimoquartò, ductus aquæ dicitur seruitus, qua permittitur mihi ducere aquã. l. 1. de seruitutibus rusticorum prædiorum. ff. & in rub. de aqua quotidia. l. 1. & 2, & per totum, ac Cepola in tracta. de seruitutib. rusticorum prædiorum. rubr. de seruit. aquæ duct. Idem est dicere aquæ ductum, vel ductum aquæ. l. 1. & 2. ff. de aqua quotidiana & æstiua.

Ductio. Decimoquintò, ductio est ducendi actus, vulgo *conduicte*, l. 3. §. si aquam. ibi, qui locus totus fluminis seruiat ductioni. ff. de aqua quotidiana & æstiua. Et aliquando vocatur ductus, in l. 3 §. si aqua. de riuis. & ius habere ductionis dicit Vlpian. in l. deinde. §. hæc autem ff de liber. exhib.

Decimosextò aduertendum est quòd Imperator sæpius hoc verbo ducere vtitur, & tunc accipitur pro iudicare, existimare, statuere, & reputare: vt necessarium esse duximus, id est existimamus necessum esse, l. eos. § 1. C. de vsur. l. illam. de collatio. l. vna. C. de caducis tollend. & grauissimum verecundia mea duxit, l. 1. C. ne fiscus rem quã vend. euincat. Et tollendum censuimus id est tollimus, Instit. de lege Fusia Can. tollend. & iustissimum, & piissimum duxi, in l. alumnæ § fin. ff. de adimen. lega.

Duximus amouendum. Item Papa sæpius hoc verbo vtitur duximus perpetuo amouendum, id est amouemus, seu decernimus amouendum, ca. si. de ætate & qualitate, & duximus condemnandum, id est condemnamus, ca. veritatis. in fin. de dolo. Non duximus admittendum, id est non admittimus, c. post cessionem. de probationibus. Duximus absoluendum id est absoluimus, cap. inter. de fide instrument. in fin. Duximus ab omni beneficio & officio ecclesiastico deponendum, id est decernimus deponendum, deponimus. ca. cum super. de confessis, & aliis pluribus in locis.

Ducere causam. Decimoseptimò, ducere causam, est protelãdæ litis occasiones alias, atque alias nectere, nec tam litigare, quam litem extrahere, *prolonger vn proces par fuites & delais*, sine iure & ratione. Budæ. in Forens.

Ductrices naues. Ductrices naues, in l. ligni. §. lignorũ. ff. de leg. 3. ibi, Græci lignũ, id est naues lignorũ ductrices appellant, quæ hæc de paludibus deducunt. in libris nouis ista non habentur.

Ducenarij, & centenarij. Decimooctauò, ducenarij dicuntur, quibus exigendi potestas super ducentis data, l. 1. C. de exacto. tributo. libro decimo, vbi Lucas de Penna: sicut centenarij, qui à centum exigere possunt, vt ibi. Vel ducenarij dicuntur, qui ducentis præsunt militibus, l. matriculam. C. de agent. in reb. libro duodecimo, & centarij qui centum, vt ibi. Vel dicunt quidam, vt Pyrrhus de magistratibus Romanis libro primo, quod ducenarij sunt equites legitimi, id est

iuridici, quorum ordo ius dicebat, & in censu habebant quadraginta sestertia, ab Augusto creati, vt apud Suetoniũ legitur, qui de leuioribus causis cognoscebant: inde dicti quod ducenti essent, vt centenarij à centum. Vel ducenarij dicuntur à ducenrorũ solidorum quantitate, de qua cognoscebant, & non vltra. hæc Pyrrhus, vbi s. Declarat fusius Alciat. in l. matriculam. vbi dicit fuisse dictos à censu ducentorum sestertiorum, vel quia dimidiũ census equestris possidebant, teste Budæ. in adnot. ad leg. fin. ff. de muneribus. vel capiuntur pro exactoribus publicanis ve, vt supra dixi. Eligite: quia vulgo cẽtenarios illos vocamus qui centũ præfecti sunt: & equites ducenarios vocat Plinius eos, qui ducenta habebant: & procuratores ducenarij erant, qui ducentesimam partem de rebus venditis fisco procurabant, vt est apud Tranquil. in Claudio.

Dux, ducatus. Decimononò, Dux vocatur à ducendo, siue ducat milites, siue dux belli fuerit, l. conuentionum. in fin. ff. de pactis. l. fi. Cod. de officio milita. iud. Et dux etiam dicitur à ducatu: est enim ducatus dignitas, vt declaratur in rubr. quis dicatur dux vl marchio, vbi ille qui est inuestitus ducatu, dicitur dux. & ducatus, est ipsa dignitas. capitul. vno, de feudo marchiæ. Et de multiplici duce loquitur lex secunda, C. de officio præfect. prætorio Africæ. & Iacobi. in suo feudo. tracta. in principio, in verbo dux. Et appellare

Appellare ducem. ducem est, quod dicimus in ducatum erigere alicuius potentatum, *eriger en duché*. Budæ. in Forens. longe tamen est

Abducere. petitum, vt alibi dicam.

Abducere est à persona, seu loco abstrahere, remouere, auertere, traducere, *destourner, ou retirer.* Vnde Iurisconsultus ait, Si quis filiam suam, quæ mihi nupta sit, velit abducere, exceptio danda erit, l. 1. §. final. ff. de liberis exhibend. l. 1. in princ. ibi, quominus ei, qui pignoris nomine cũ induxit, inde abducere liceat, vim fieri veto. de migrando. Et fusius declarat Vlpianus Iurisconsultus in l. item apud §. si quis virgines. ff. de iniur. ibi, abduxisse is videtur, non tantum qui per vim abstulit, verum is quoque, qui persuasit comiti, vt eam desereret. facit lex quarta, ibi, sed si eo loco detinuerit, & non abduxerit, his verbis tenetur. ff. ne quis eum, qui in ius vocatus est, vi eximat: vbi eximere dicitur, qui detinuit, licet non abduxerit: id est, à loco non amouerit, seu corpus non exemerit. l. Imperator. qui sine manu. ad liberta. patue. ff. & si publicanus pecus meum abduxerit, l. secunda, §. si publicanus. vi bonorum rapto. Et qui puero stuprum, abducto ab eo vel corrupto comite, persuaserint, capite puniuntur: Paulus in l. 1. §. qui puero. ff. de extraord. crimin. facit l. si quis sub hoc pacto. de contrahen. emptio. l. ædium. de pecul. l. emptor. & l. habere. de euictio. l. emptori. ibidem. facit l. etiam. & l. si abducta. C. de furt. l. 1. de abigeis. ff.

Abducere. Abducere, id est adiicere, l. qui venenum dicit, adducere debet, vtrum bonum esset. J. eod. alij in text. habent, adiicere. ibidem.

Adducere, mouere, allicere, l. quidam. §. fin. ibi, ego quoque adducor, vt putem. ff. de fideicom. liberta. vbi glossa.

Adducere, est trahere, quasi inuitum: vt, adducere te in meam sententiam, l. si in tres. ff. de recept. arbit.

Adducere, cogere: vt, nullo vitæ exemplo adduci potest ad recte viuendum: & aliis multis modis apud rhetores capitur, ad quos vos reiicio, cum mea tantum prosequi curem.

Conducere elucidaui in l. rei appellatio. 1. in fi. s. eod.

Circũducere. Circunducere, est circa ducere, inducere: inde accipimus pro delere & abolere, quod is qui delet, hinc inde pẽnam ducere solet. l. si quis libertatẽ. ff. de petitio. here. vbi gl. & dixi in proœmio concorda. in verbo induceretur. l. vna. §. supradictis. C. de emendatio. Iustinia. Cod.

Circunducere edictum. Circunducere edictum dici debet, quod nunc lingua vernacula rebatuere defectum appellat, l. & post edictũ. §. 1. de iudiciis. Budæus hoc asserit in adnotã. ad l. 2. ff. de origine iuris. quod non approbo. nam vt mihi videtur, circunducere edictum est, inducere, abrogare, & edictum pro non facto habere, nempe quando actor impetrat citationem quam Iurisconsulti vocant edictũ, & non comparet in die dicta & assignata, comparẽte reo circunducitur edictum, & pro non facto habendum est, quia facultas remigrandi reo conceditur, & discedendi cum expensis, quod nos dicimus, *le defendeur a congé auec despens:* & hoc probat d. l. & post edictum. ibi, quod si is qui edictum peremptorium impetrauit, absit die cognitionis, is verò aduersus quem impetratum est adsit, tunc circunducendũ est edictum peremptorium, neq; de causa cognoscetur, neque secundum præsentem pronunciabitur.

Circunducto edicto, an amplius reus conueniri possit, an vero salua quidem lis est, verum instantia tantum edicti perierit: & magis est, vt instantia tantum perierit edicti, ex integro autem litigari possit. ibidem.

Et circunducere edictum est perimere, vt ibi, quia perit illud edictum, & instantia cœpta per edictum circunductum. quod si actor postea conueniat reum, *à voir rebattre le defaut*, tunc statuit iudex vt non obstante edicto circũducto, quod deinceps reus se defendat, & actor soluit expẽsas illius circunductionis, & absentiæ. & sic aliud est rebatuere defectum, & aliud circunducere, vt satis est notum dicanicis: ob id amplius non insistam, quicquid scribat Budæ.

Et acta apud se habita, si partes cõsentiant, & iudex hoc permiserit, potest iubere ea die circunduci, l. acta ff. de re iudica. vbi glo. dicit, id est destrui, aboleri, ac si facta non essent. probat etiam l. diui. §. si ea persona. ff. de lib. causa, vbi sic scribitur: Si ea persona de sit cognitioni, quæ alicui status controuersiam faciebat, in eadem causa est, qui de sua libertate litigat, qua fuit priusquam de libertate controuersiam pateretur. Sanè hoc lucratur, quod is, qui eam status controuersiam faciebat, amittit suam causam: nec ea res ingenuum facit eum, qui non fuit. nec enim penuria aduersarij ingenuitatem solet tribuere: sed recte atque ordine iudices puto facturos, si hanc formam fuerint sequuti, vt ibi deest is, qui in seruitutem petit, electionem aduersario deferant, vtrũ malit cognitionem circunduci, an audita causa sententiam proferri, &c. Et paulo post: Quod si ex seruitute in ingenuitatẽ quis se allegat, melius fecerint si cognitionem circunduxerint, ne sine aduersario pronuncient, aduersarium ingenuum videri Per prædicta arbitror exponendum pro oblitcrare, abrogare, & ad nihilum ponere: & in commentariis linguæ Græcæ exponit Budæus pro inducere. facit etiam l. ad Principem remissa cognitio ab eo circunduci potest, qui remisit. ff. de appellatio. *Acta circunduci quomodo dicantur.*

Circunducere interdum pro decipere: quòd is qui decipit, multa ducit circum illum, quem decipere vult: & aliis etiam modis accipitur, quos Grammatici scribunt. *Circunducere pro decipere.*

De verbo deducere scripsi in l. subsignatum. §. bona. supra eod.

Inducere, introducere, quasi intra domum, vel locum aliquem ducere, adducere, l. quod ait. §. quare. ibi, illa ratio tantum redditur, quod maiorem iniuriam putauit legislator, quod in domo patris aut mariti causa fuerit filia adulterũ inducere. ff. de adulte. l. verũ. versi. & ideo etiam eum qui fores meretricis effregerit libidinis causa, & fures non ab eo inducti, sed alias ingressi meretricis res eiecerunt furti non teneri. ff. de furtis, l. tria prædia. ibi, in quem aquam induxerat. de seruit. rusticor. prædio. & in fine vritur verbo duxerat in suam maceriam. *Inducere & eius phrases.*

Inducunt iusiurandũ, l. sed & si lege, §. perinde. versicul. vtrum. ibi, hæc verba senatusconsulti etiam aduersus eum, qui non possidet, iusiurandum inducunt. ff. de petit. hered. id est illa verba senatusconsulti introducunt iuramentum in litem contra eum, qui dolo desiit possidere, & contra possidentem.

Inducere, de nouo statuere, l. Gallus Aquilius sic posse institui posthumos nepotes induxit. ff. de liber. & posthumi. vbi glo. & doct.

Inducere nouam sententiam pro inuenire. l. fin. §. sed cum

cum vtraque.ff.de iure fisci.ibi, Papinia.& Messius nouam sententiam induxerunt.

Inducere legem, est adaptare ad aliquod propositum,l. non solũ.§.qui primipilũ.ff.de excusatio.tuto.ibi,quã adaptans recte omnium similibus capitulis,&c.quem text.allegat Ludouicus Roma.sing.637.nunquid.in fin.& 651.tu scis bene.quod vis legum stat in inductione. *Vis legũ consistit in inductione.*

Inducere querelã, actionem & exceptionẽ. Inducere querelam,pro adducere,mouere,instituere, l. Papinianus.§.si filius. ibi, filius verò in modum contradictionis querelam inducat.ff. de inoffic.testa.

Inducere actionem, & exceptionem,l.duobus.in fin.ff. de iureiurando.ibi,item cum ex hac parte iusiurandum & actionem & exceptionem inducat,id est producat,statuat.

Inducere pueros primis literis. Inducere pueros primis literis, est docere, instituere, l. vt gradatim.fin.ff.de muner.& hono. ibi,eos qui primis literis pueros inducunt,non habere vacationem diuus Antoninus rescripsit. iuncta l. 2. §. qui pueros primas literas docent,immunitatẽ à ciuilibus muneribus non habent. de vaca.muner.Scripsi in scholastico.priuileg. vlimo.

Inducere pro annulare. Inducere decretum, aut sententiam, annulare, vulgo ad nihilũ ponere, *mettre au neant*: quomodo & circunducere edictum, vt superius dixi. Est enim inducere proprie ducto per ceras stylo tegere,aut interlinire, & memoriam scriptorum obliterare. Budæ.in annot. ad l.fi.ff. de senato. facit tex. in l. si quis libertatem. ibi, sed & diuus Traianus scripsit differendum de libertate iudicium,donec de inofficioso iudicium aut inducatur,aut finem accipiat.ff.de petitio.hered.vbi gloss. dicit inducere esse per medias literas calamum trahere. Et cancellauerat, vel induxerat scribit Iurisconf. pro eodẽ in l.2. ff. de his quæ in testamento delentur.facit l.Lucius.ibi,Quæro an putes extincta rea cognitionem appellationis inducendam.ff.de iure fisci,l. inductũ. C. de solutio. Et superindictiones has cancellationes vocat Iuriscon.in l.1.§.& ideo.ff. de his quæ in testam. delentur.& l.peculatus tenetur,qui quid in publicis tabulis deleuerit, vel induxerit,l.qui tabulam.in fi.ff.ad leg.Iul. pecu. Et pro non facto habere, quod annullare dicimus, *mettre au neant*,spectat tantum ad supremas curias, vt scripsi in procemio concord.in verbo summas.

Inducere pro adducere,afferre,adiicere,l. eum qui Calendis.ff.de verb.obl.ibi, si autem nõ addat quibus Calendis Ianuarij, facti quæstionem inducere. & ibi in fin.quotiens in obligationibus dies non apponitur, præsenti die debetur, nisi locus adiectus spatium temporis inducat.

Inducere in bonorum possessionem. Inducere in bonorũ possessionem filios emancipatos, est eos admittere ad bona, & ius eis petendi bona concedere,l.1.§.si ex tribus. ibi,& sui iuris factos liberos in possessionem inducit prætor.ff.de bonorum possessio. contra tabul.

In possessionem bonorum inducere, est simpliciter in vsum rei & possessionem mittere,*mettre en possession*,l. fi. ff. de appellatio.recipien. ibi, non permittitur appellare, ne scriptus heres in possessionem inducatur. l.fundi venditor etiã si mandauerit alicui, vt emptorem in vacuam possessionẽ induceret.ff.de acqu.possessio.iuncta l.sequ.quæ dicit:si me in vacuam possessionem fundi Corneliani miseris.& in rub. ne vis fiat ei qui in possess.missus est.facit l. fi. ibi, species inducendi in possessionem alicuius rei est,prohibere ingredienti vim fieri.de acquir.possessio. & l. si terum.ibi, in possessionem induceret. de vi, & vi armata. & sic est differentia inter verba transposita,in bonorum possessionem, quod est iuris, vel in possessionem bonorum, quod facti est,vt dictum fuit superius.

Inducere rẽm nomine pignoris, est rem intra domum ferre, & introducere, vt obligata pignori sit,l.1.ibi, quominus ei,qui pignoris nomine eam induxit, inde abducere liceat.ff.de migran.& l.1 de Saluia.interdicto. ibi, si colonus ancillam in fundum pignoris nomine induxerit.

Inducta & illata. Inde inducta & illata Iurisconsultus vocat omnia, quæ conductores intra domum attulerunt, l. eo iure. & l. in prædiis,ff. in quibus causis pignus vel hypoth.tacitè contrahitur.Et aliquando dicunt inuecta & illata pro pensione domus locatæ obligata esse,l. item quia. ff.de pactis. §. item Seruiana.Instit.de actio.l. potior.§. si colonus. ff.qui potiores in pignore habeantur. Istam materiam docui in tractatu de literis oblig.artic.4. in primo tomo commentar.in constit.Reg.Gallic.

Induciæ. Inde induciæ dicuntur, quas ius Pontificium treugas vocat,in rub.de treuga & pace.Gallice *treues*:& sunt induciæ, cum in breui & in præsenti tempore conuenit,ne inuicem hostes se lacesserent.& quasi pax temporaria,vt est l.postliminium. §.induciæ.ff.de capti.quod in diem ducãtur,id est differantur. Hodie euenit vt inducias vocemus etiam dilationes.l.vnica.C.de plus petitio. & auth. offeratur. de litis contestat. & quinque induciarum genera ponit glos.in summa 3.q.2.

Induciæ annales, moratoria præscriptio. Et inducias annales vel quinquennales,quas vulgus *respit* vocat, Imperator moratoriam dilationem nuncupat in l.quoties.C.de precib.Imperatori offeren.l.fi. qui bonis cedere possint. Et istam materiam scripsi in tracta.de literis dilator. annal.& quinquennal.in 2.tomo ordinat.Reg. in comment.

Introducere. Introducere,inuenire,inducere, constituere,instituere. l. ex hoc iure. ibi, exceptis quibusdam,quæ à iure ciuili introductæ sunt, ff.de iustitia & iure. Et nulla iuris ratio patitur, quæ salubriter pro vtilitate hominum introducuntur.l.nulla.ff.de legibus & l.quod non ratione introductũ est,ibidem, & l.1.§.origo verò introducta est. ff.de postulan.l. si quis stipulatus. ibi, officium prætoris est introducere vtilem actionem.ff. ex quibus caus.maio. Introducere actionem, idem,in l.si quis stipulatus. ff.ex quibus causis maiores.

Introducere,intra locum aliquem ducere, & immittere,vt in Euangel.est:introduxit & Petrum.

Obducere. Obduco,ob eam causam duco,vel subduco,vel induco: pro auferre exponit gl.in l. vna. in verbo obductas. §. supradictis.C.de emendatio. Cod. Iusti. sed ego exponerem ibi,obductas,velatas,coopertas.

Perducere, de hoc verbo,& de verbo producere, scribam in l.natura cauillationis.infra eod.

Reducere. Reducere est iterũ vel retrorsum ducere: quod interdũ formã,seu materiam respicit,l.lacus. in fi.ibi,quia cum diuersa materia æs atq; argentum sit,ab artificibus separari, & in pristinam materiam reduci solet.ff. de acquir. rerum dom. pro reuerti exponit Iurisconsultus in l. adeo. §.cum quis.ff.de acquir.rer.domi.pro deduci & separari, in l. idẽ Pomponius scribit, si frumẽtum.§.si plumbum.de rei vindicatio. Et reficere est in pristinam formam reducere, l. 1. §.reficere.ff.de itinere actuque priua.

De loco ad locum. Interdum respicit locum,& significat de loco ad locum iterum ducere, vulgo, *ramener*. Item possunt iustæ causæ interuenire, ex quibus cum eo qui cõmodasset agi deberet,veluti de impẽsis in valetudine serui factis,quæve post fugam requirendi,reducendique eius causa factæ essent.l. in rebus. §. possunt. ff. commoda, l. si apud.de præscript. verbis.ibi, si fugitiuum meum reduxisset.

Reducere milites idem,l.qui mittuntur, vt milites ducerent,aut reducerent,aut legendi curam agerent, reipub. causa absunt.ff. ex quib. causis maior. Et desertor est, qui per prolixum tempus euagatus reducitur, l.3. §. desertor, de re militari.ff.

Iterum ducere, vel reassumere. Interdum respicit actum, & significat iterum ducere, reassumere:vt reducere ad administrationẽ, qui perperam erat à prætore excusatus, iubet Iurisconsultus in l. verum. §.ex facto. in fin.ff. de minorib. & si qua mulier repudiata mox reducta sit, accusari non potest ex priore adulterio. aboleuit enim prioris matrimonij delicta reducendo eam, l.si vxor.in fi.ff.de adult.& l.quæsitum. in fin.ibi, eandem reduxit vxorem, & semel remissus adulter,reduci non potest, ibidem.

Reducere ad arbitrium boni viri. Reducere ad arbitrium boni viri, est ad iudicem referre,vt corrigat grauamen,vel arbitrorũ, vel proborum virorum: de qua reductione abunde traditur in l. societatem.§. arbitrorum.per Bart. & alios.ff.pro socio,& in cap.

Quintauallis. de iureiur. & ego praxim conscripsi in tracta.de arbit.in constit. Reg.in tomo 3.comment.

Retroducere. Retroducere, id est retrotrahere, exponit glossa in l. seruitutes.§.stillicidium.ibi, eadem causa retroduci potest stillicidium,ff.de seruit.vrban.prædio.id est retrahi, *retirer, le tirer en arriere.*

Seducere. Seducere, decipere, quod is qui decipit, seorsum à veritate & recta via ducat:quo verbo sæpius vtũtur Romani Pontifices, cap.ad nostram. de regula. ibi, eremitæ de monte Follio quosdam pueros seduxerunt. Et aliquando separatim ab aliis ducere, vt cum volumus de secretis colloqui cum aliquo, eum seducimus & separamus. Aliis etiã modis apud oratores accipitur, sed legales tantum, & frequentes significationes prosequor.

Subducere. Subduco, remoueo, subtraho, l.2.§.diuus.2.ff.de iure fisci, ibi, non vt delatori pœna subduceretur, si mandatorem haberet, sed vt mandator quoque perinde atq; si ipse detulisset, puniretur. l.prospexit legislator, ne mancipia per manumissionẽ quæstioni subducantur.ff. qui & à quibus. l.fi.de pigno. actio. ibi, responsum si operam nõ dedisset, vt instrumenti facultate subducta, debitor caperetur. l.sed & si vsucapio.ff.famil. erciscund. ibi, rem de iudicio subducit.l.si ex plagis.§. in cliuo.ff.ad legem Aquil.

Subduco, furtim, vel clam subtraho, l.pupillus. §.1. ibi, & interea res deterior facta sit, vel mortalitate, vel subductis rebus mobilibus, ff. quæ in fraudem creditor. l.filius. §.1.ibi, si quasi falsum nomen serui subducitur.de falsi. Saccularij qui vetitas in sacculos artes exercentes partẽ subducunt, id est clam ducunt, partem subtrahunt.l. saccularij.ff.de extraordi.cognit.quasi sub aliis mercibus ducunt, & ponunt.

Subducta muliere, idem, in l. quidã. in fi.ff.ad Velleia. ibi, si non tantum in personam subducta muliere in principales debitores dederit actionem, id est remota muliere, quæ non erat obligata, quia intercedere videbatur.

Traducere. Traducere, de loco in alium locũ ducere, l.si ego.§.1.ff. de Publicia.ibi, vel per patientiam forte, si per domũ quis suam passus est aquæductum traduci.l.4. §.1.ibi, veluti vt equo duntaxat, vel certum pondus vehatur, vel vt grex ille traducatur.ff.de seruit.l. 3. §.item videamus. vti possid. *Consuetudo Tholosana, vt maritus vxore præmortua dotẽ lucretur.* Inde extat consuetudo in ciuitate Tholosa.in rubr.de dotibus, quod maritus vxore sua præmortua cognita per eũ carnaliter, vel traducta, lucratur dotẽ & econtrario vxor donationẽ propter nuptias:de his alibi. De hoc verbo traducere scribunt Theologi in cap.1. Matth. vbi aliter accipiunt, ad quos nunc reiicio his contentus.

Traducere est transferre, l.textoribus. ibi, sed ad alium vsum traductus esset.ff.de legat.3. Traduci damnatos sine permissu Principis ex prouincia in prouinciam non licere diuus seuerus & Anto.rescripserunt, l.ad bestias. ff.de pœnis.id est de loco in alium duci non permittitur condẽnatos, vt ibi noui libri habent legẽ, antiqui verò paragraphũ: sed vtcunq; sit, idem est, dummodo intelligatur materia.

Solutum non intelligimus eum, qui licet vinculis leuatus sit, manibus tamen tenetur: ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis seruatur.

Duo expressim negatiue iste text.docet, & vnum tacite affirmat:primũ, quod ille qui vinculis liberatus est, & manibus tenetur, non dicitur solutus. Secundò, nec quidem solutum dicet quis eum, qui in publico custoditur, & seruatur sine vinculis, id est in publica custodia, l. succurritur. ff. ex quibus caus. maio. Tertium text. tacite hic vult affirmare, quòd qui neq; vinculis, neq; manibus teneatur, nec quidem in publico custoditur, solutus dicitur, & qui libere discedere potest. Hoc autem ad quid prosit, audite.

Vtilitas text. Vtilitas huius tex. est, quia succurritur ei, qui in vinculis est, vel fuit tempore actus gesti; l.succurritur. & sequ. ff.ex quib.caus.maior. Et in quibus, declaratur in l.1. ibid. dicit in integrum esse illum restituendum, si quid amisit, dum vinculis tenebatur; ideo à Principe iste literas impetrabit, vt rẽ suam petere possit, non obstante venditione, vel donatione, quam in carceribus, vel vinculis fecit: vel quod possit petere rem, nõ obstante sententia, in qua succubuit id temporis, quo in vinculis apud hostes erat, vt abunde scripsi in tract. de restit. in 2. tomo constitu. Regia. in commentar.

Item qui in vinculis tenentur, repellũtur à testimonio, l.3.§.l.Iulia.ff.de testi.quod est verum, quando sunt malæ vitæ, secus si pro leuioribus criminibus detinerentur, vel pro debito, teste Iacobi. ibid. scripsi tamen in tract.de rẽprobat.& saluat.testi.abundantius. *Testes an esse possint in carceribus detenti.*

Ad hæc is non potest liberari vinculis, qui in eis detinetur, nisi iudicis authoritate, l.custodias.ff.de public.iud. Requiritur etiam consensus procuratoris Regij ac partis in criminalibus, & in ciuilibus partis, vt plene dico in repetit.l.diuus.ff.de senatuscon.Silan. *Carceribus non potest sine iudice liberari detentus in carceribus.*

Præterea qui in vinculis detinuit aliquẽ per triennium, vt non inquietaret eum super beneficio, non gaudebit decreto de pacificis possessoribus, vt scripsi in eodẽ tractatu, in 19. limitatio. etiã si non fuerit protestatus, si protestari non poterat:literas tamẽ Regias hoc narrantes in hoc Regno impetrabit, vt ibi plenius docui. nã quod per me non stat, mihi non est imputandum, l.in iure.ff.de reg.iur.

Item infertur, quod contractus factus ab eo, qui est in carcere, non valet, l. qui in carcerẽ.ff.de eo quod met.causa. Hippolyt.cons.125.intelligite, vt inferius dicetur. Idem si haberet ciuitatem pro carcere, vt firmat Angel. in lege, si à bonæ fidei.ff.de rei vindic.l.nec non.in princ.ex quib. caus. maior. vel si esset apud apparitorem, vel ostiarium (quem nos vocamus *huyssier*) custodiæ causa, vt quandoq; fieri solet, etiã si extra carcerem ratificaret, l. in eadem. & l. nec non. §. 1. ff. ex quib. caus.maior. Guido Papa singu. 840. vbi concludit illum restituendum, etiam si iurauerit, habita tamen iuramenti dispensatione: nec tenentur pro isto fideiussores, vt concludit Matthæ.in decision. 149. in causa.vide Capyt.q.154.in decis.Neapol. *An contractus factus à carcerato valeat. Ciuitas pro carcere constitui potest.*

Idem dicam in eo, qui domi seruientes habet ad custodiam, vt solutus non dicatur:sed hi apparitores non debẽt appponi in vna domo pro debito priuato, sed pro crimine & calumnia, ac vt dicunt, subterfugiis: vt est statutum in lib. cõsi. curiæ supremæ, fol.70. quia salubrius esset aliquando habere domi immundos spiritus, qui in nomine Iesu, & per aspersionem aquæ benedictæ fugiunt, nec hominibus, nisi dei voluntate & permissu nocent, quã hos, qui aliquando illis deteriores existunt:& vocantur comestores, quia breui comedere possunt, quæ intra domum inueniunt, vt scripsi in tracta.de liter. oblig.in fi.in primo tomo consti.Reg. *Apparitores nõ possunt pro debitis in domibus poni.*

Intelligite instrumentum aut contractum factum à carcerato non valere, quando esset iniuste detentus: secus si debite. Bart.hic:& probat d. l. qui in carcerem. sic dicens, Qui in carcerem quẽ detrusit, vt aliquid ei extorqueret, quicquid ob hanc causam factum est, nullius momẽti est: Intellige igitur istã l.siue fuerit cõtractus factus pro parte, siue pro alio, vt inferius tamen dicetur. Ideo si tyrãnus aliquem carcerem pecunia in carceribus detinere fecit, vt daret ei pecuniam, qui detentus cogitur vendere domũ, vel aliam rem, vt liberaretur, poterit ab illo emptore recuperare possessionem vel domũ sic venditam, etiam nõ restituto pretio, si emptor fuerit fraudis conscius, vt docet Paul. in l.non est verisimile. col. 1. per illum tex. ff. de eo quod metus causa. Nam custodia præsumitur hoc facere metu. Cynus in l. 1. C. quod metus causa. Bald. in l.falsus. colum.penult.de furt. sequitur Hippolyt. sing. 306. materia carcerati, dicens millies euenisse in Italia. *Lex, qui in carcerem, declaratur.*

Quod restringitur, quando in vtilitatẽ capti fieret contractus, vt pro eo liberando à carcere. Bald.in rubr.de rescindenda venditio. circa fi.per tex. in l.metum.in magna, §. sed licet. ff. quod metus causa. Decius consil. 691. in facto.

Itẽ non procedit, quando contractus esset iustus, quia tunc valeret. Bal. in tracta. schismatis, posito in rubr. C. si

C. si quis aliter. vel sibi. num. 17. & seq. & in l. 1. col. 1. ibid. sequitur Hippolyt. in practica sua, §. attingam. nu. 23. de procuratione ad resignandum metu facta, quod non valeat, vel dolo extorta. dixi in tract. de pacif. possesso. in 22. ampliatio. & fusius in praxi benefic. in 3. parte, tit. de resignatio. metu extorta.

Pœna detinētis debitorem suum in carcere priuato. Intelligite, quod si creditor detineret suum debitorem in carcere priuato, suum perderet debitum, & puniretur adhuc instante procuratore Regio ad mulctam, per l. extat. ff. quod metus causa. sic consuluit Bald. consi. 247. proponitur. in 2. vol. vbi etiam dicit sufficere probare, quod ante contractū, & post fuit in carcere, licet non probauerit tēpore contractus fuisse: quia ex duobus extremis mediū præsumitur, per c. accedens. de conuers. coniugator. secus ergo si cōtractus esset factus in carcere publico, in quo detentus omnes cōtractus facere potest, procuratores cōstituere ad eum defendendum, & ad vendendum bona, vt docet Bald. in l. nam & Seruius. in princ. ff. de neg. gestis, dummodo non fiat contractus ad vtilitatem detinentis, vel consanguineorum, teste Bald. in l. qui à latronibus. in princ. ff. de testam. Etiam testamentum facere ibi nō prohibetur. glo. in d. l. qui in carcerem. & Bal. cōsi. 36. in fi. vol. 3. Alioqui per carcerem tolleretur capto suorū bonorum administratio, quod nulla lege cauetur: imo contrariū est decisum in l. reo. ff. de solutionib. quia carcer non est modus priuandi quem administratione bonorum: alias remaneret captus quasi peremptus in carcere, & nunquā egrederetur, quod non est dicendū. ideo d. l. qui in carcerem. dicit, quicquid ob eam causam, secus ob aliam. videte plene per Vital. de Camba in tracta. clausul. in rub. de metu carceris. fol. 165. in paruo vol. & quæ scripsi in d. l. qui in carcerē. Hodie si fiat contractus in fauorem & vtilitatem illius, vel consanguinei, cuius causa detinetur, vel in vtilitatem commentariensis, *du geolier*, aut iudicis, aduocati, vel procuratoris etiam Regij, per litteras Regias, quæ facile conceduntur, in hoc Regno solet rescindi: vt scripsi in tracta. de rescissio. contract. & intra quod tēpus peti debeat, in commentar. ad consti. Reg. in 2. tom. per text. in l. medicus. ff. de var. & extraord. cognit. Et hoc obseruari scio, vt in simili Iurisconsult. ait in l. 3. ff. de pœnis. Vnde

Arestum. ann. 1537. die 7. Decēbris fuit annullata promissio & rescissa schedula cuiusdam abbatis, qui se obligauerat cōmentariensi, dum erat in carcere, ad dandum illi centum & decem libras pro alimentis in carcere factis, & pro custodia: sed fuit reseruata actio commentariensi contra dictū abbatem. Nam hoc est mali exempli, vt captus sic obligetur pro eo, qui illū detinet, & qui vitæ necisq; iniustæ potestatē habet: potest tamen carceratus de consuetudine in

Carceratus pro expensis retineri potest. hoc Regno seruata pro expensis & custodia retineri, teste Guido. Papa qu. 446. si incarceratus. Ideo custos carceris expensas factas procurare debet taxari à iudice, & illa reus recuperare poterit, si iniuste custoditus & detentus fuerit à parte instigante: nec possunt alia appatitores capere ab his, quos detinent, nec obligationes, sed solum ea quæ à

Arestum. à curia taxata erunt. anno 1538. die 11. Februa. contra appatitorem Bacheliet fuit pronuntiatum arestum.

Solutū, quot modis capiatur, scribā in l. solutionis. ℣. eo.

Licet, capitur pro quamuis, vt plene docebo in l. licet. 1. infra eod. vbi deo auspicante dicetur.

Leuare. *Leuatus*, id est solutus, & exoneratus: nam cui remota sunt vincula, is dicitur vinculis leuatus, hic.

Leuans manum, an iniuriam faciat, si non percutiat. Leuare tamen manum, est alleuare, exigere, & in altum tollere, Vlpia in l. item apud. §. 1. ibi, si quis pulsatus quidem non est, verum manus aduersus eum leuatæ, iniuriarum tenetur vtili actione, qui eum terruit. ff. de iniur.

Leuare, exigere. Leuare colligere, exigere, l. forma. §. si verò quis agrum. ibi, agri enim tributum in ea ciuitate debet leuari, in cuius territorio possidetur. ff. de censib. quamuis glo. exponat pro alleuiari.

Leuare, subleuare, exonerare, alleuiare, vulgò *alleger*, l. dinus. §. cum autem. ibi, & in vnumquenq; eorum, prout tibi legari, vel onerari culpa eius videbitur, constitueris. ff. de officio præsidis. inde l. Rhodia de iactu cauetur, vt si leuandæ nauis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est, l. 1. ff. ad leg. Rhod. de iactu. facit l. si vni. §. penult. ibi, qui debito leuatur. ff. famil. ercíscundæ.

Leuamentū. Leuamentum, l. 3. in fi. ff. si famil. furtum fecisse dica. ibi, huius edicti leuamentum nō tantum datur, &c. Leuamen ergo vel leuamentum dicitur id, quod releuat, & minuit molestiam, Gallice *allegement, soulagement*. Inde leuato ve- *Leuato velo.* lo cognoscere prouerbiali figura dicitur, in l. de submersis nauibus leuato velo cognoscatur, id est summarie, & de plano. C. de naufrag. lib. 11. tractum à nautis, qui post leuatum velum cito discedunt, si ventus arrideat.

Releuari. Releuari, l. forma. §. illam. ff. de censib. ibi, illam enim æquitatem debet admittere censitor, vt officio eius congruat releuari eum, qui in publicas tabulas delato modo frui certis ex causis non possit, quare & si agri portio chasmate perierit, debebit per censitorē releuari, id est alleuiari, subleuati: & l. procurator, qui pro euictione prædiorū, quæ vendidit, fidem suam adstrinxit, etsi negotia gerere desierit, obligationis tamen onere, prætoris auxilio non releuabitur. ff. de procura. id est non subleuabitur, nō succurretur, quominus teneatur de euictione. de hoc in rubrica. C. de collatio. donatorum & releuatorum, &c. lib. 10. & ca. Agatho. 63. distinct. inde in hoc Regno Franciæ quoties volumus in aliquo actu subleuari, literas releuamēti impetramus, *pour demander estre releués*, vt plene scripsi in tracta. de restitutio. & releua. in ordinatio. Regiis, in 2. tomo comment. facit l. etiam. §. 1. ff. de minor.

Manibus, de manibus posui phrases in l. Labeo. 1. ℥. eod.

Tenere verbū multis modis dicitur. *Tenetur*. Notandum est, quod tenetur accipitur hic pro seruatur, detinetur, retinetur, vulgo *tenir*. & Iurisconf. in l. Imperatores. de manu. testamento, ait, iure seruitutis teneatur. & Imperat. carcer nullum die Paschatis teneat inclusum, in l. 3. C. de episco. audient. & l. penes. ℣. eo. l. si is qui in aliena. §. fin. ibi, ante solutam pecuniam totum tenebit. ff. de acquir. rer. dom. Inde potentior est, qui tenet, quam qui persequitur, l. sequitur. de verb. oblig. & glo. dicit beatum, qui tenet, in §. si tres. de pace tenend. & eius violato. & qui morbo perpetuo tenetur, idoneus defensor

Beatus qui tenet. non est, l. neque fœmina. ff. de procurato. Et obligatur, qui canem tenet, si alicui damnum dederit, l. 1. §. sed & si canis. si quadru. pauper. fec. dica. Et si alius tenuit, alius interemit, is qui tenuit, mortis causam præbuit, in factum actione tenebitur, l. item Mela. in §. 1. ff. ad legem Aquil. & §. item & cum eo. ibidem.

Necessitatem signat tenetur. Secundò, verbum tenetur importat necessitatem, & sumitur pro adstringitur, ac necesse est: vt conferre mandatariis & nominatis collatores teneantur, ca. duobus. de rescrip. in 6. scripsi in §. 1. & 2. de collatio. in concordatis: & Gallice dicimus teneri eum adiectione, videlicet, *est tenu donner ou payer*, dare vel soluere.

Tenere pro contineri. Tertiò, tenetur pro cōtinetur, l. quæstio. ibi, fundus est, quicquid solo tenetur. ℣. eod. licet quidā libri habeant cōtinetur, correcti tamē tenetur. l. diuus. ibi, vel si quod chirographū magnæ pecuniæ in sinu habuerit, nullo iure illud in panniculatia ratione tenetur. ff. de bon. damnato. & l. frugem. ℣. eod. l. si vsufructuarius messem. §. spicam autem, quæ terra teneatur. quib. mod. vsufru. amitta.

Pœna authores suos teneat. Quartò, pœna dicitur tenere, id est comitari & sequi etiam eos, qui per suppositam personam delatori causam dederint, l. seruus. in fi. ff. de pœn. l. 3. C. de vectigal. & l. vitia. C. de acqu. possessio. Et pœnæ suos authores teneant, l. sancimus. Cod. de pœnis, ca. 2. de his quæ fiunt à maio. parte capitul.

Pro cohærere. Quintò, tenere pro cohærere, l. in rutis cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, id est, non cohærent, non sunt affixa. ℣. eod. *ce que ne tient point à la terre*: & potest conuenire præcedenti significationi.

Obligari. Sextò, lege Iulia tenetur, id est obligatur, adstringitur, l. 1. ff. de actio. & obligat. vbi prius dixit obligatur, & postea tenetur. idem in lege, qui foueas. ad legem Aquil. l. 1.

de nouatio. ibi, tenetur ciuiliter. & l. non quasi. §. 1. ibi, qui non gessit omnino non tenebitur: nam nec actio tutelæ eum, qui non gessit, tenet. ff. rem tatā haberi. l. Paulus. ibi, legis Corneliæ pœna omnes teneri. de fals. l. fin. ibi, perinde bona teneri, quasi fideiussores pro ea extitissent. ad municipal. l. spurij §. pater. ibi, ciuilibus muneribus pro filio non tenebitur. de decurio. l. si eum. si quis cautio. l. naturalem. in fi. ff. de acquir. rer. dom. l. 1. & 3. de vi publica. l. miles. in fi. de re iudic. l. si is cum quo. de confess. l. nemo. in fi. soluto matri. Et mandati tenetur, l. remunerādi. §. apud. in fi. manda. l. pen. §. fi. de exceptio. rei iudica. l. gregem. de pigno. l. creditoris. in fi. de furtis. l. eius. si cert. peta. l. 1. §. quia. quor. legato. l. 1. §. 1. ibi, hæc actio non tantum cū tenet. ff. ne vis fiat ei. Et nominati successoris periculū non tenet fideiussores nominantis, id est nō obligat. l. libertus. §. nominati. ff. ad municipalem, cum aliis infinitis, quæ liberum esset scribere si hæc non sufficerent.

Leges omnes tenent.

Septimò, constitutiones, & generales leges omnes tenent, id est, ligant, constringunt. §. sed quod Principi. in fi. de iure natura. in Institutio. l. de quibus. ff. de legib. ibi, nā cum ipsæ leges nulla alia causa nos teneant, quam quod iudicio populi receptæ sunt. facit l. leges sacratissimæ. C. de legib. l. cum heres. ibi, quamuis precarium heredē ignorantem non teneat. de diuers. & temporal. præscriptio. l. item apud. §. si quis astrologus. ibi, sed constitutiones eos tenent. de iniuriis.

Tenere pro obtinere.

Octauò, tenere pro obtinere, & victoriam reportare, per l. cū ex falsis. ff. de inoffi. testa. ibi, de inofficioso agendo tenuerit. l. fin. de exceptio. rei iudica. ibi, egisset, nec tenuisset postea.

Nonò, tenere pro habere, capere: vt tene certum, dimitte incertum, ca. si quis. §. fi. de pœnit. dist. 7. vnde Papinia. ait: nam cum alterum ex coheredibus inofficiosi quæstio tenuit, l. iudicatæ. ff. de exceptio. rei iudica. id est incepta fuit contra alterum, & restiturus in ordinem, vtrum eum ordinem teneat, habeat, quem primum habuit? l. 2. §. restitutus. ff. de decurio. l. frugem. versic. frumentum. infra eod. vel vt superius scripsi, potest exponi.

Tenere pro durare.

Decimò, tenet, id est durat, extenditur, procedit, l. si debitor. ibi, quippe id actum est, vt eo vsque precarium teneret. ff. de precario.

Tenere pro tenendum est.

Vndecimò, tenendum est. seruandum est, & custodiendum: Gallice, *faut tenir*, l. 1. illud tenendum. ff. quor. legator. l. 2. §. illud tenendum. de exception. l. 1. §. illud tenendum. de mun. & honor.

Duodecimò, tenere pro firmare, asserere, custodire: vsque ad hæc tempora hæc tenuit, c. si diligenti. de præscriptio. inde dicimus, hoc tenet Bart. id est huius sententiæ & opinionis est Bartol. teste Panor. ibid. in 1. notabili.

Tenere pro retinere.

Decimotertiò, tenere, id est retinere, l. 1. in fi. ff. de migrand. ibi, sunt alia quæ pignori teneri non possunt. & ibi, nec retineri: & sic semel dixit, teneri, postea retineri. itidē accipitur in rubrica C. etiam ob chirograph. pecu. pignus teneri posse, & in l. vnica, ibidem. l. naturalem. §. gallinarum. ibi, in nostro dominio tenentur. ff. de acq. rer. domi. l. si is qui. §. fin. ibi, totum thesaurum tenebit. ibid. l. 1. §. ripa. ibi, naturalē rigorem cursus sui tenens. de flum.

Scire leges quid sit.

Decimoquartò, scire leges non est verba earum tenere, sed vim & potestatē habere, l. scire. ff. de leg. id est qui tenet memoria verba legis, & recordatur, non dicitur scire leges sed oportet habere sensum earum, atque effectum. alioqui puer octo annorum, qui memoriæ commendasset leges, vel psittacus, vel stultus diceretur scire leges: sed quia sensum legum non habet, ideo scite leges non dicitur, licet verba legis mente teneat, & recordetur: sicut quidam grammatici verba legum quarundam tenent, sed tamen scire leges non dicuntur, quia earū sensum, & intellectum non habent. Ob id volui in titulo hoc maxime effectum legū vobis ob oculos ponere, non negligens etiam phrases, & verborum pondera, vt omnibus pro virili satisfacerem, & his qui legum vim desiderant, & his qui loquendi rationem more Iurisconsultorum veterū sectantur. Videbam enim hactenus hoc prætermissum, necesse, qui vtrunq; cōiunxerit, scilicet phrases, & vtilitates, seu effectus, quæ à iuris studiosis desiderari solent, non solum vt intelligāt, sed vt loqui possint. Ad l. scire. facit l. 3. §. si quis noxal. ibi, quia aut seruum non recognoscit, aut nomen non tenet. ff. ad exhib. id est non recordatur, non reminiscitur: ac Virg. *numeros memini, si verba tenerem.*

Tenet pro valet.

Decimoquintò, cessio facta per procuratorem reuocatum, antequam ad ipsius notitiam, vel collatoris peruenerit reuocatio, tenet, id est valet, cle. vnica, de renuntiat. & quoties incertum est, quæ potius actio teneat, duas actiones dictamus, l. 1. §. quia autem. ff. quor. legato. l. quæsitum est an teneat actio. ff. de pecul. Et non tenet sententia, quæ rite lata non est, l. 4. §. condemnatum. ff. de re iudica. & in l. 1. §. 1. de remissio. vbi prius vtitur verbo valet, & postea verbo tenet, l. non solū. §. proinde. de iniuriis. ibi, actio iniuriarum non tenebit, id est intentari non poterit, quia sublata est per actum. & frustra prouocatum est ab ea sententia, quæ non tenet, id est non valet, l. ex consensu. §. 1. de appellatio. ff. Et remissionem ita demum factā vbi nuntiatio non tenet, & nuntiationem ibi demū voluisse prætorem tenere, &c. ff. de remissionibus. l. & si condemnatus. ibi, tenet enim condemnatio. de noxalib.

Tenetur pro fingitur.

Decimosextò, tenetur pro priuato, id est reputatur, fingitur, & denotat fictionem, l. qui vniuersas. §. 1. ff. de acqu. possessio. ibi, & pro priuato eum teneamus, id est tanquam priuatum eum habeamus, repotemus eum priuatum hominem, l. sed & si l. §. si autem litem. ibi, & quasi prædones teneantur. ff. de petitio. heredita.

Tenere pro occupare.

Decimoseptimò, tenere pro occupare, l. adeo. §. insula. ff. de acq. rer. domi. ibi, mediam partem fluminis tenen. & §. insula. de rerum diuisio. in Instit.

Tenere pro detinere.

Decimooctauò, tenere pro habere, seu possidere capitur, vel detinere, l. pater. 1. ibi, quod semel iure militiæ filius tenuit. ff. de castren. pecu. l. Celsus. ibi, an quia pignori tenet. ad exhibendum. l. penes. ꝧ. eod. l. filiusfa. in fi. ibi, si seruus vel filiusfa. res hereditarias teneat. de petit. hered. l. iusto. §. si cū apud. de vsufructu. l. si ancilla. §. si pater. pro suo. l. 1. ibi, quia naturaliter tenetur ab eo, qui insistit. & l. possessio. ff. de acquit. possess. l. officium. in fin. ibi, quia hi omnes non possident, vindicari non posse: puto autem ab omnibus qui tenent, & habent, restituendi facultatem peti posse. ff. de rei vindica. l. 2. ibi, possessores non conuenit appellari, qui ita tenent. & l. pen. C. de præscriptio. triginta vel quad. anno. l. nunquam. §. si seruus. ff. de vsucapio. authen. minoris debitor. qui dare tuto. possint. §. item per acceptilationem. Institut. quibus mod. tollit. obliga. l. 2. §. quod ait prætor. ff. quorum lega. l. illud. quæ in fraud. creditorum. inde Iurisconſ. ait, quod res peculiaris tenetur à seruo, l. 1. §. item acquirimus. ff. de acq. possessio. l. 1. §. quod ait, ibi, neque vsusfructus neque vsus possidetur, sed magis tenetur. ff. quor. legato. Et alibi ait Iurisc. quod seruus ciuiliter possidere non potest, sed naturaliter tenet, id est detinet, l. quod seruus. de acq. possess. l. 1. §. quod seruus tenet, dominus videtur possidere. ff. de vi & vi armata. l. & vno. ibi, & habes, tenes, & possides. de acceptilationibus quem tex. vide pro notariis, qui ista verba solent apponere in instrumentis, vt excusentur à superfluitate, ibid.

Not. pro excusatione notariorum.

Differentia inter possidere, & tenere.

Differentiā inter tenere, & possidere tradit tex. in l. stipulatio ista. §. hæc quoque ff. de verb. obli. Nam possidere ad ius refertur, tenere verò ad nudum factum, vt ibi, & in l. possessio. ff. de acq. possessio. ideo dicimus, tenet seruus, possidet dominus, l. cum seruus tenet aliquid. ff. ad exhib. & in d. §. quod seruus tenet. & d. l. & vno. superius alleg. etiam, abunde scripsi in tract. nominatio. q. 9. vers. 6. quæsto. nu. 11. Et quāuis differant tenere & possidere, tamē potest dici talem precario possidere, l. qui à seruo. ff. de actio. & oblig. Et vi possidet, l. 1. de vi & vi arma. licet simpliciter non diceretur possidere, sed tenere. Et ideo hanc differentiam docet tex. in l. in actione. in fin. ibi. possidenti siue tenenti creditori pignus aufert. ff. de furtis.

Vltimò, teneri manifestò dicimus illum qui conuictus est,

est,qui iam inficiari non potest,*attaint & conuaincu*.Budæ. in forens.quæ non probat.

Continere, scripsi in l. notionem. §. continentes. infra eodem.

Pertinere quid sit, & quot modis accipiatur, scripsi in l.verbum illud pertinere.infra eod.

Retinere quid, & eius phrases. Retinere est detinere,l.1.§.1.ff.de eo per quem factum erit. vbi sic habetur fecisse autem dolo malo non tantum is putatur,qui suis manibus vel per suos retinuerit,verum qui alios quoque rogauerit,vt eum detinerent,l.2.in fin. ibi,ceterotum verò non oberit,qui dolo fecerint, vt retineretur,sed si priuatus eum detinuerit. si quis cautio. vbi in vno loco dicitur retinuerit,in altero detinuerit. Et retinere animo possessionem possumus,adipisci non possumus,l.qui vniuersas.§.penult.ff.de acqui.posse.

Retinere pro remanere. Retinere pro remanere,permanere,l.cum Aquiliana.ff. de transactio.ibi,lites,de quibus non est cogitatum,in suo statu retinentur: quia ad illas non extenditur transactio. Retinere nepotem, & filium emancipare, est sub ditione & potestate sua seruare nepotem, & filium extra potestatem ponere,l.pater filium suum emancipauit,& nepotem retinuit.ff.de inofficio.testa & relegati in insulam liberos suos in potestate retinent. de inter & relegat. vulgo dicimus *retenir*.

Retinere pro conseruare. Retinere idem pro conseruare,*retenir*,l.postquam. ff.de petitio. hered. ibi, cum sit iniquum eo casu possessorem hereditatis legatum, quod soluerit, retinere, l.hereditas. ibid. ibi, aut retenturum, aut actione negotiorum gestorum repetiturum. l. ait prætor, quem liberum dolo malo retines, exhibeas. & l.3. ff.de liber. & homi.exhibend. & l.1. de liberis exhiben. l. 2. de publicis iudic. ibi, ciuitas retinetur.

Retinere possessionem. Retinere possessionem idem, l. filiusfa. ff.de regul.iur. l.clam possidere. in fin.cum multis aliis legib.illius tit. ff. de acq.possess.& in titul.vti possid.ac l.1.§.idcirco. de vi & vi armata.

Retenta certa quantitate, l. etiam. 1. §. idem erit. ff. de petit.hered.ibi, sed & si retenta certa quantitate restituere rogatus sit.

Retinendū est. Retinendum est,tenendum est,seruandum est, l.si duo. ff.de solutio.ibi,& quasi generale quid retinendum est.

Retentio. Retentio, retinendi actus, *retention* Gallice: quæ an & quando sit permissa, abunde tradam in l. non potest videri. infra eod.

Retentus à magistratu,qui ad iudicium sine dolo malo venire non potuit,exceptionem habet. l.2. §.fin.ff.si quis cautio. Ista retinere poteritis.

Sustinere quot modis in iure capiatur, & phrases. Sustinere pro differre exponit gl.in l.interdum ex iustis causis,& certis personis sustinendæ sunt cognitiones.ff.de iudiciis. id est differendæ:vulgò dicimus *tenir en surseance*, vt in literis status mandatur, de quibus abunde scripsi in trac.de literis status in ordin. Reg.in 2.tomo commentariorum.facit l.diuus.in fin.& l.si quis libertatem.in princ. ff.de petit.hered.Inde sustinenda,id est differenda præstatio,l.fin.ff.de actio.empti. ibi,etiam si officio iudicis sustinenda esset præstatio,donec præstari possit.

Sustinere pœnam. Sustinere pœnam idem,in l.si quis forte.in princ. ff. de pœnis,ibi,sunt plerique præsides tam timidi,vt etiam post sententiam de reo dictam,pœnam sustineant, id est differant imponere:& postea in text.dicitur,quique pro salute ipsius habeant dicere,propter quæ aut sustineant pœnam, aut non sustineant. Vel interdum sustinere pœnam est pati, vt inferius dicetur.

Inde sustinere rem iam in calculos euntem, id est cum iam rogandæ essent sententiæ libellum supplicem diplomati adnexum porrigere:Budæ.in forens.nihil adducit,ob id eum sic relinquo.

Sustinere vicem duorum. Sustinere vicem duorum,pro subire, fungi, l.si plures. de pact.ff.ibi,nam difficile est vt vnus homo duorum vicem sustineat,l.si consul.de adop.

Sustinere vicem vnius,idem, l. magistratus municipales cum vnum magistratum administrent, etiam vnius hominis vicem sustinent. ff.ad municipalem.

Sustinere honores, & munera. Sustinere honorem,l.3.ff.quod metus causa. pro gerere, & subire honorem exponit Iurisconf. in l.honor. & l. honorem.ff.de muner.& honor. vbi in vna lege scribitur sustinere,in aliis gerere,subire,vel obire. Vectigalia & patrimoniorum solennia onera omnes sustinere oportet.pro subire,l.2. ff. de priuileg. vetera. Sustinere munera,idem, l.3.ff.de muner.ibi, & qui originē ab vrbe Roma habent, si in alio loco domicilium constituerint, munera eius sustinere debent,l.semper.§.penult.de vacatio. muner. ff. & in l. 1.dicitur munera obeant.

Sustinere solitudinem, l.fin. §. qui annonam. ff.de mu. & hono. ibi, exactores pecuniæ pro capitibus personalis muneris solicitudinem sustinent,id est ferunt,vel subeunt.

Sustinere pro pati. Sustinere, pati & obseruare, l. si pendentes. §.fin. ibi, si qua seruitus est fundo, necesse habebit vsufructuarius sustinere, & postea dicit obseruare, ff.de vsufru. l. æquissimum.§.& si forte,ibi,quæ non potest sustinere proprietarius. ibid.

Sustinere dolorem corporis.pro pati. l.bouem. §.si seruus.ff.de ædilitio edicto.ibi, ne si dolorem corporis sustinendo id fecerit.

Sustinere onera petitoris, vel rei,seu vicini. Sustinere onera petitoris,l.inter litigātes. ibi, esse enim debet, qui onera petitoris sustineat. ff. de iudic. pro eo quod sustinere partes petitoris, in l.sicuti. §. sed si quæratur. ff.si seruit. vindic. pro eo quod nos dicimus, agit, vel petit, & facit ea quæ ad petitorem pertinent, ac fungitur vice actoris. Sustinere onera vicini, est pati seruitutem oneris ferendi. l.fin. ff.de seruit. ibi, si vsusfructus tuus sit ædiū proprietas mea, quæ onera vicini sustinere debeant, meeum insolidum agi potest, tecum nullo modo. l.si fratres.§.item Mela.pro socio,quando onus respicit ædes vel parietem, accipitur pro illa seruitute: si verò simpliciter, tunc non agitur de seruitute,vt sequitur.

Sustinere onera,l.Lucius.in fi.ff.ad municip. ibi,tamen interim onera sustinere non cogeris: id est non teneberis ad aliqua onera,*ne seras tenu à aucune charge*.

Sustinere vitium. Sustinere vitium, l.1. ff. de periculo & commodo rei vendit.ibi,emptor periculum,vel vitium rei venditæ sustinere debet,id est ad emptorem pertinet vitium rei,seu periculum,vel respicit,exponit l.si quis vina. & l.necessario. ibidem, quia emptor pati debet periculum emptione perfecta,sicut commodum ad eum pertinet,§.cum autem.de emptione.& vend.in Instit.

Sustinere onera matrimonij. Sustinere onera matrimonij maritus debet, in l. Iulianus.ff manda. exponit Vlpia. in l.dotis fructus. ff.de iure dotium.l.vbi.& l.in rebus.C.illo tit.

Plaustrum sustinere. Sustinere plaustrum, l.si ex plagis. §. si in cliuo. ff. ad l. Aquil.pro subleuare,vulgo *soustenir*.

Sustinere æs alienum. Sustinere æs alienum,l.ex parte.in fin.ff.fami.ercis.pro soluere,ibi,& cauit,vt æs alienum, quod vnusquisque habet,siue habebit, solus sustineret. id quod nos vulgo dicimus,*il sera tenu des debtes seul*.

Sustinere administrationem. Sustinere administrationem, l.iusiurandum quod. ff.de iureiuran.ibi,procurator quoque,quod detulit,ratum habendum est, scilicet si aut vniuersorum bonorum administrationem sustineat,id est habeat.

Sustinere laborem. Sustinere laborem, l.fin. ff. commod. pro pati, durare, *endurer & souffrir*. ibi, nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter equum commodaui, qui eum laborem sustinere non potuit.

Sustinere iudicia. Sustinet iudicia,id est tuetur, perficit. l. nihil consensui tam contrarium est, qui & bonæ fidei iudicia sustinet, quam vis,atque metus,quem comprobare, contra bonos mores est.ff.de reg.iuris.

Sustentare. Sustinere seu sustentare est alere:vnde Papa dicit,quod nulla ratio hoc verisimile reddit,vt quisquam beneficium, multis forte expensis,& laboribus acquisitum,quo sustentari debet, facile sine magna causa, sua sponte resignet. cap.super hoc.de renuntiatio.scripsi in praxi benefic. in 3. parte de renuntiat.

Sustentatio. Inde sustentatio alimentorum, educatio, in l. victus. dixit

dixit, supra eod. facit l. si cum dotem. §. si autem in sæuissimo. ff. solu. matrim.

Sustinere causam quid, contra Budæum. Causam sustinere dicitur is, teste Bud. in commen. linguæ Græcæ, ὁ αἰτίαν ὑπέχων, hoc est, qui suspectus est, & crimine premitur: quod probat per verba l. 1. ff. de pœn. quæ hic subieci: Quoties de delicto quæritur, placuit non eam pœnam subire quem debere, quam conditio eius admittit eo tempore, quo de eo sententia fertur, sed causam sustinere, quam sustineret, si eo tempore esset sententiam passus, cum deliquisset. vbi vix potest exponi, vt Budæ. ait pro crimine premi, sed pro subire, vel in ea causa esse, in qua esset tempore, &c. quod probatur ibidem in versiculo, contrarium. vbi dicit subire, & in princ. ideo intelligitur text. causam sustinere, id est pœnam criminis subire, quia non premuntur crimine rei, sed pœna debita crimini: nec ibi conuenit dicere esse suspectum, vt Budæ. ait. in his autem quæ pro authoritate adducit, an sic accipiantur, videant illi qui in eis versantur. Alia tradunt grammatici, & oratores, quæ quoniam nota vobis esse scio, missa facio.

Seruare multis modis, & phrases. *Seruatur*, id est custoditur. idem in l. si oleum. ff. de dolo. ibi, & tu hoc oleum deposueras apud Seium vt is venderet, & pretium seruaret. l. actione. §. Labeo. pro socio, ibi, semper enim non id quod priuatim interest vnius ex sociis seruari solet. l. si in venditione. ff. de pericu. & commodo rei venditæ, l. bona fides. in fin. depositi. Inde serui à seruando, §. serui. de iure personarum, in Institutio. quia Imperatores in bello captiuos non occidere, sed seruare solebant, l. libertas. de statu. homi. §. serui. de iure perso. in Instit.

Seruare pro recuperare. Seruare pro exigere, repetere, recuperare, l. diuortio. vbi vtrunque exprimitur, ff. de nego. gestis. l. si quis putans. in fin. ff. commun. diuidun. ibi, si vnus ex sociis ex hac causa damnatus fuisset, possem eam pœnam à socio pro parte seruare. & l. sed postquam. ibi, nam & eum qui mandato domini defensionem serui suscepit, omne quod bona fide præstiterit, seruaturum. ibidem: iuncto principio, ibi, vtile erit iudicium communi diuidundo ad recuperandam partem pecuniæ. nam mihi seruo, quod ab alio exigo.

Seruare pro statuere. Diuersum seruatur, id est statuitur, disponitur, custoditur. l. diem fundo. ff. de offi. assess. ibid. scripsi.

Seruari pro salua esse, consequi. Seruari res ab eo poterit, id est salua esse, vel eam consequi poterit, l. 2. & l. 4. ff. de dolo. l. si quis alicui. in fi. manda. ibi, sed si cum Titio egeris, ego quidem non liberabor, sed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non poteris. & l. si mandato. §. fideiussor. ibi, posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo seruare potero. ibidem: probatur etiam in l. si mandato. & l. si fideiussores. de fideiussorib. iuncta l. fin. si cert. peta. l. si decem. de solutio. ac l. si ita à te. infra: vbi in his tribus legibus est cōsequi, & in l. at si quis. §. pleraque de religios. ibi, vt sumptum consequantur. & ibi, vt sumptus possint seruari. l. si vnus. in fin. pro socio. Partes familiæ erciscundæ iudicio seruabit, si vnus ex heredibus omnem pecuniam soluerit. l. fistulas. §. fin. ff. de contrahen. emptio. pro consequi exponit. l. si ex pluribus. de heredit. vel actio. vend. l. sed si res. commun. diuidun.

Seruare pro reseruare. Seruare pro reseruare, *garder*, l. si quis forte. §. si quis comitum, vel legati sui reos proconsul inuenerit, vtrū punire eos debeat, an successori seruare, quæri potest, & l. qui vltimo. ff. de pœn. ibi, sæpe etiam ideo seruari solent post damnationem, vt ex his in alios quæstio habeatur.

Seruare indemnitatem. Seruare indemnitatem, est indemnem facere, reddere damnum, l. si venditor. §. 1. ff. de actio. emptio. ibi, si per emptorem steterit, quominus seruus traderetur pro cibariis, per arbitrium indemnitatem posse seruari. id est iudex poterit emptorem, qui noluit hominem emptum recipere, condemnare ad æstimationem cibariorum, & reddere venditorem indemnem.

Seruare rem suā pro tueri. Seruare pro tueri, vel consequi, conseruare, l. 2. ibi, si modo aliter rem suam seruare potest, id est aliter rei suæ prouidere potest. ff. de institor. actio. Et seruare merces, id est saluas habere, vel facere. l. 4. iuncto §. sed si nauis, ff. ad legem Rhodiam de iactu, vbi primo dicit, saluas merces habere, postea seruare. & in l. nauis. ibidem.

Seruare pro conseruare. Seruare pro conseruare, seu consequi, l. si in area. in fin. ff. de condictio. indebiti, l. si quis cum existimaret se heredem esse, insulam hereditatiam fulsisset, nullo alio modo quam per retentionem impensas seruare posset.

Seruare pacta. Pacta seruabo, id est curabo, & faciam vt seruentur, & vim suam obtineant. l. iurisgentium. §. prætor ait. ff. de pactis. alibi tamen ista fusius tractabo, maxime in d. §. prætor.

Seruare merces. Seruandæ merces, i. conseruandæ, custodiendæ, l. nauis aduersa. ff. ad leg. Rhod. de iactu. ibi, sic enim sumptus instruendæ magis, quam conseruandarum mercium gratia factus est. & l. qui seruandarum. de præscrip. verb. Seruanda vestimenta, idem l. 1. §. si vestimenta seruanda. ff. depos. Seruata lege, l. seruus. ff. de seruis exportan. id est custodita conuentione.

Conseruare ius. Conseruare ius, id est retinere, l. per procuratorem. ff. de procura. ibi, & hic procurator pristinum ius nobis conseruet, iuncto principio ibi, vbi dicit retinemus. Conseruare pro simplici, vel pro obseruare, in l. rescriptum. ff. de pact. ibi, hæc enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conseruanda sunt, l. filium. §. is autem. & l. virilis. ff. de lega. præstan. Conseruare existimationem, in l. quid ergo. §. pœna grauior. ff. de his qui notant. infa. ibi, pœna grauior vltra legem imposita existimationem conseruat. & ibi, existimationem eius non conseruasse.

Fructus intelliguntur deductis impensis, quæ quærendorum, colligendorum, conseruandorúmque eorum gratia fiunt. l. si à domino. in fin. ff. de petit. heredita. l. Titius. de vsufruct.

Conseruator quam iurisdictionem habeat. Conseruator est, qui datur vniuersitatibus, vel collegiis, ad tuendum à manifestis iniuriis, & violentiis: nec possunt iudicialem indaginem exercere, c. 1. & vlti. de offic. iud. delega. in 6. hodie tamen conseruatores iurisdictionem exercent, sicut alij iudices delegati, non solum in manifestis iniuriis, sed etiam in aliis quibuscunque, quia in literis hoc concedi solet. De verbo obseruare vide in l. obseruandum. ff. de offic. præsid. sed quia bona nobis quærenda sunt, ob id l. bonorum. apprehendamus.

VLP. LIB. QVINQVAGESIMO-nono. Ad Edictum. Lex xlix.

Bonorum appellatio aut naturalis, aut ciuilis est. Naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beant, hoc est beatos faciunt. beare enim est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est, non solum quæ dominij nostri sunt: sed & si bona fide à nobis possideantur, vel superficiaria sint. Æquè bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus, nam hæc omnia in bonis esse videntur.

Hæc lex quatuor habet partes. in prima Iurisconf. bonorum appellationem ciuilem aut naturalem ait: in secunda, bona dici, quod beant, & beare est prodesse, quia bona prosunt habentibus: tertia declarat, quæ in bonis nostris computentur, & scribit ea in bonis nostris computari, quæ sunt in dominio nostro, & quæ à nobis bona fide possidentur, vel superficiaria sunt: quarta docet ea, quorū actionem habemus, vel persecutionem, adnumerari etiam bonis nostris. secunda ibi, naturaliter: tertia ibi, in bonis quarta ibi, æquè. Et hoc loco summarij esto. Bonorum ergo appellatio aut naturalis aut ciuilis est. Naturaliter bona dicuntur, quod beant, hoc est beatos faciunt habentes ea. beare enim prodesse est. vnde dicit Horat.

O Ciues ciues quærenda pecunia primum est,
Virtus post nummos. Item in sermonibus:
— Omnis enim res,
Virtus, fama, decus, diuina humanáque pulchris

Diuitijs paret, quas qui contraxerit, ille
Clarus erit, fortis, iustus, sapiens, etiam Rex,
Quando diuitiæ prosint. *Et quicquid volet, hoc veluti virtute paratum.* & alibi:
Scilicet vxorem cum dote, fidémque & amicos,
Et genus & formam Regina pecunia donat:
Ac bene nummatum decorat suadela Venusque.

Et Menander Græcus inquit, ἐὰν δ' ἔχωμεν χρήματ', ἕξομεν φίλους. hoc est, si habuerimus nummos, habebimus amicos: quia solet dici.

Horrea formica venient ad inania nunquam,
Ibit ad amissas nullus amicus opes.

Inde dicere solebat Philippus Macedonum Rex, omnia castella expugnari posse, in quæ asellus auro onustus ascédere possit. idem Menander Græcus alludit: χρυσὸς δ' ἀνοίγει πάντα, κ' αἵδου πύλας. hoc est, aurum aperit omnia, & inferni portas. vnde bona seu diuitiæ licet non faciant quem nobilem, tamen causa remota nobilitatis conseruandæ, & acquirendæ esse possunt. Bart. in l. 1. q. 3. C. de dignitarib. lib. 12. per l. nobiliores. C. de commerciis & merca. Multa dixi in procemio concordato. in verbo res nummaria. & gloss. seq. Ex quo pulchre Aristotel. ait: οὐ τὸ πλουτεῖν καλὸν, ἀλλὰ ἐκ καλῶν πλουτεῖν. diuitem esse honestum non est, sed ex honestis diuitem esse. Itaque si diuitiæ affluant nolite eor apponere, sed habentes diuitias sint tanquam non habentes: quæ sursum sunt quærite, non quæ supra terrã. nolite coniungere agrum agro, & tot cumulare sacerdotia, quæ multos ad pessimum finem trahunt. Precor ista boni consulite. Prius enim anima instruenda est, quam corpus, vt est in procem. Digest.

Diuitem esse an sit honestum.

Et sic infertur, quod deducto ære alieno bona dicuntur in appellatione naturali: alioqui si multis essent implicita debitis, non bearent, vt in l. subsignatum. §. 1. supra eo. sic consuluit Dec. consil. 237. in casu. ideo si aliquis relinquat vsumfructum omnium bonorum Titio, imprimis deducitur æs alienum, & omnia quæ testator debet, & de residuo vsusfructus debebitur, l. vsufructu bonorum. ff. ad legem Falcidiam. & in l. fin. de vsufructu lega. sic consuluit Barba. consil. 63. præclare. in 3. q. vol. 2. nempe bonorum appellatio, sicut hereditatis, vniuersitatem quandam ac ius successionis, non singulas res demonstrat, l. bonorum. infra eod. & Iurisc. hereditatem bona vocat, in l. 2. ff. de officio procurato. Cæsar. Item vbi bona rectoris ecclesiæ debent reseruari futuro successori, intelligitur de bonis deducto ære alieno, & illud quod supererit solutis debitis. c. præsenti. §. porro. de officio ordin. in 6. clement. penult. de electio. Ciuilis verò appellatio est, quæ etiam admixta habet onera, vt hereditas, bonorum possessio, & id quod bona fide possidetur, secundum glos. hic, & Alciat. Et in naturali significatione venire bona, quæ prosunt: nam proprie bona dici non possunt, quæ plus incommodi quam commodi habent, l. proprie. infra eod. & seruus bona habere non potest, l. paterfa. infra eod. Ciuilis autem ad facultates tantum refertur, quod in idem fere recidit cum supradicta elucidatione.

Deducto ære alieno bona dicuntur naturali appellatione.

Ciuilis bonorũ appellatio.

Quæro quomodo debeat bonorum appellatio accipi, an naturaliter an ciuiliter? Respondeo in contractibus, vt si mulier dederit bona sua in dotem, tunc dicuntur bona ære alieno deducto, l. mulier bona. ff. de iure dotium. in beneficiis autem Principum, non deducto ære alieno. l. Princeps bona. sup. eo. Et in dispositionibus fauorabilibus bona capiuntur vt plurimum non deducto ære alieno, sed in dispositionibus quæ stricte concipiuntur, deducto ære alieno. sic scribit Corneus consil. 260. ad euidẽtiam. col. 2. volu. 1. vbi in vltimis voluntatibus mediam viam dicit adhibendam: quia si bona relinquantur, tunc bona dicentur non deducto ære alieno, per l. nam quod. §. fin. cum l. seq. ff. ad Trebel. si verò pars bonorum, tunc deducto ære alieno, l. non amplius. §. fin. ff. de leg. 1. l. si quis seruum. §. fi. cum l. seq. de leg. 2. Dec. consil. 232. in casu. & consil. 387. Ias. consil. 64. vol. 1. Si transferantur bona per legem, tunc cum suis oneribus, l. tutoris. ad legem Iuliam de vi publica. & in l. 2. ff. de bono. possessio. Iacob. in d. l. mulier bona. de iure dotium. Anchara. in cap. relatum. 2. col. 1. de testa. & quando est appellatio naturalis, tunc antequam tradantur bona, deducitur æs alienum: si verò appellatio sit ciuilis, omnia dabuntur, & is qui bona habebit, debita soluet: quod fit regulariter in hoc Regno Franciæ, & seruatur, vt is ad quem bona venire debeant, ea recipiat, & postea debita persoluat.

Quando bona accipi debeãt, ciuiliter, & quando naturaliter.

Qui seruetur in Francia.

Notandum est, quod appellatione bonorũ sine adiuncto mobilia & immobilia, iura & actiones, ac nomina debitorum veniunt, vt hic in fin. & l. mouentium. infra eod. l. 1. §. item solent. de officio præfecti vrb. l. 1. de vi priuat. l. nomen. C. quæ res pignori obliga. pos. Bald. consil. 23. Andreas in 3. vol. Ancha. consil. 101. ex prædictis. col. 2. Iason. consil. 79. vol. 3. Corneus consil. 260. col. 2. vol. 1. ideo publicatis bonis, publicantur & nomina. l. si ademptis. C. de senten. passis. Guido Papa quæstio. 341. super quæstione. & quæstio. 499. testator.

Bonorum nomine & mobilia & immobilia & actiones continentur.

Primò derogatur, quando repugnaret intentioni, vt l. fi. ff. quor. bonorum. vbi interdictum quorum bonorum non datur contra debitorem, quia in iuribus non datur possessio: & sic ratione contrarietatis nõ veniet, vt quando subiecta materia repugnaret.

Secundò diuersum erit in odiosis, vbi stricta ratio procedit, & in statutis: nempe si ex statuto bona debent publicari, vel dimidia pars bonorum, non confiscabuntur iura & actiones, tum quod odiosa sint restringenda, l. cum quidam. ff. de liber. & posthum. & statuta stricte intelligi debent, prout abunde consuluit Dec. consil. 442. in causa. quod est vltimum 3. vol. Sed contrarium crederem verũ, per l. si ademptis. C. de senten. passis. & per ea quæ scripsi supra in l. 1. quia verbum bona non mutat suam significationem in statutis, quę secundum ius intelligi debent, vt Bart. plene elucidat in l. omnes populi. ff. de iust. & iure. ergo etiam in statutis propria verborum significatio accipietur, nisi diuersa appareat in illis ratio. sed de his dicam fusius in l. mouentium. infra eod.

Tertiò, quoad titu. vi bonorum raptorum; bona accipiemus, etiam si vna res ex bonis rapta sit, l. 2. §. quod ait prætor. ff. de vi bono. rapto. quia in bonis computatur etiam vna res.

Quartò, si aliquis legauerit vxori vsumfructum bonorum suorum, tunc vxor habebit vsum etiam pecuniæ redactæ ex scheda & protocollis, per l. vsufructu. ff. de vsufr. & in l. vxori meæ. ff. de vsufruct. lega. vbi quicunque fructus veniunt, necnon obuentiones, l. vsuras. ff. de vsur. ista fuit opinio Bald. in l. 1. & 3. vers. quæro an vxor. C. de fructib. & litium expens. & in l. diuortio. §. fundum. ff. solu. mat. & in l. quædam. §. nihil. ff. de edendo. Guido Papa in q. 541. quidam. sic concludit Benedictus in repetitio. cap. Raynutius. in verbo cetera bona. num. 27. de testam. quod vxor nõ debet habere pecuniam instrumentorum, & protocollorum in proprietatem, sed in vsumfructum: & ita seruatur in forensi iudicio. quod facit pro vxoribus, quæ solent relinqui vsufructuariæ in ressortu Tholosano.

Legato vxori vsufructu an protocolla veniant & pecunia ex eis redacta.

Praxis.

Quintò, de thesauro idem puto, vt vsufructuarius illum domino reddere debeat, quia semel tantum recipitur, & non renascitur. idem in viro inueniente thesaurum in fundo rei dotalis, vt ipsum reddere debeat vxori vel eius heredibus, soluto matrimo. Benedict. vbi supra, nu. 3. & sequen. idem dicens in creditore, vt lucrentur prædicti statim dimidiam partẽ, sicut si inuenissent in alieno, per l. diuortio. §. si fundum. ff. solu. matr. & in §. thesauros. de rer. diuisio. in Inst. & alteram dimidiam restituere tenentur.

Thesauros an vsufructuarius habere debeat & quid in viro.

Sextò, laudimia vsufructuario debentur, quæ postea restituere non tenetur, quia in fructu bonorum sunt, teste Oldra. consil. 24. idem dicunt doct. in mulcta siue emenda. Bart. & alij in l. fin. ff. sol. matri. Creationes tamen officialium vtrinque fient, testante Benedicto vbi supra, dicens sic fuisse Tholosæ prolatum arestum, quod est notandum.

Laudimia debētur vsufructuario & mulcta.

Septimò, si vendantur bona hic Parisiis sita, vel quæ habeo in Montepessulano, non comprehendentur iura & actiones,

Venditis bonis sitis in certo loco, an actiones & iura illius loci veniant.

actiones,quę non sunt in loco,cum sint incorporalia,l.cuius. ff. de lega.2. Bart. in l.potest. de autho. tuto. & Aret. consil.54 per l.si fideicommissum.§.tractatum.ff.de iudic. Corneus consil.49.in praesenti.in 3.volu.Ias.consil.5. strenuum. volu.3. & cum bona mobilia & immobilia exprimantur, non comprehenduntur iura, nec actiones, quae tertiam constituunt speciem. l. à diuo Pio, §. in venditione. & §.sequen. de re iudica. scribam in l. mouentium. infra eodem.

In remissione bonorum quae veniant, & quid seruetur.

Octauò, si quis remiserit bona sua,non veniunt emphyteuticaria, nec feudalia, quia non sunt propria illius. Bart. in l.vt iurisiurandi.§.si libe. ff.de ope. liberto. & ibi plene addidi ad Bart.& sic poterunt postea venientes ab intestato petere feudalia, & emphyteuticaria. Bart. in l.item videndum.§.fin.ff.de petit.hered.Sic consuluit Barba.consil. 63.praeclare. q.4. vol.2. contrarium tenuit D. Tiraquel. in repetit.l.si vnquam.in verbo bona.nu.10.C.de reuocand. donatio. Quae opinio seruatur in forensi iudicio in hoc Regno, quia feudalia in hoc Regno pro patrimonialibus habentur:ergo remittentes vel alienantes bona,remittere videntur etiam feudalia,& emphyteuticaria:quod est magni momenti pro renuntiationibus,quas faciunt quotidie puellae suis fratribus.

Bonis obligatis an nomina debitorū comprehendātur.

Nonò, si quis obligauerit bona sua, intelligitur etiam nomina debitorum obligare, per l.nomen. C. quae res pigno. obligari poss. Dominicus per illum text.in c.1. versic.contra natos. de schismaticis. in 6. & c.fin.§.si laici.de reb. eccles. non alienan. eod. libr. Decius in l. qui actionem ff.de regul. iuris, & consil.381. visis his.col.vltim. & consil.441. in causa. vol.1. Anchara. d.consil.101. ex praedicto. col.2,

Nec obstat quod in d.c.1.de scisinatic.in 6. dicatur bonis & iuribus.& in cle.vna,in fin.de iureiuran.ac in cle.pastoralis.vers.praehabitis.de re iudica.& in aliis multis iuribus, quia illud fit causa maioris declarationis, & quae dubitationis tollendę causa exprimuntur,ius commune non laedunt,l.qui mutuam.ff.manda.& de regul. iuris: nec superfluum dicitur,si clarius exprimatur, l.fi.C.de pact. gl.in c.licet canon.de electio.in 6.in princ.si tamen quis donauerit omnia bona,actiones personales non sequuntur donatarium omnium bonorum,cum non sit heres,ne repraesentet personam defuncti, & quia non habet ea bona per modum tituli vniuersalis,vt fuit decisum in senatu pro domino Iacob. Chenu contra Andream Gilbetti ann.1585. vt refert Aufre.in aresto 12.in stylo parla.scripsi in l.pecuniae.& l.nominis.supra eod.

Arestū quod donatarius omniū bonorū actiones non habet.

Bona in multiplici differentia.

Vltimò, bona sunt in multiplici differentia: quaedam sunt fiscalia, quae fisci sunt, vt portus, aurifodinae, & alia scripta in titulo,quae sint Regalia,in libro feudo. Alia sunt patrimonialia Principis,quę Galli *le domaine* vocant,l.omnes.& l.nulli.C.de fund.patrim.lib.11. Alia sunt patrimonialia priuatorum:& quędam ex his sunt censualia,ex quibus priuati pendunt censum, de quibus patet ff de censib. Alia allaudia seu allaudialia vocantur.id est libera & franca ab omnis census solutione, de quibus in rub.de allaud. seu allodiis,in feud.scilicet omnia quae non sunt censu affecta, vt abunde scripsi in tract. de congrua portio. vlt. q. Alia feudalia,de quibus in tractat.de feudis, & ea elucidaui in arbore feudo. & de his videtis Lucam de Penna in l. quicunque. 2. col. 2. & sequen. C. de omni agro deserto, lib 11.

Mea bona an cōprehendant actiones.

Quidam obligauit bona sua,vel ego mea, vel tu tua,an actiones comprehendantur? quod sic videtur decidere l. meorum,infra eod.sic dicens,meorum & tuorum appellatione actiones contineri dicēdum est.l.si legatus,§.si quis. ff. ad Trebellia. Nam verbum meorum separatim comprehendit actiones;& verbum bonorum etiam separatim. ergo multo magis quando vtrunque coniungetur, sicut dicimus de verbis denotantibus ipso iure, si duo verba cumulentur, vt tradit plene Felin. in cap. Rodulphus. de rescript.& superius scripsi de Parisiens.ciuitate,vel alia, in l.2.in glos. Quod intelligerem in appellatione bonorum ciuili, vt probat d.§.si quis omnia bona sua,vel omnia sua rogauerit restituere, fideicommissariam restitutionem esse intelligendum est: & sic de iure ciuili, cum fideicommissa sint à iure ciuili inuenta, l.1. ff. ad Trebellia. & sic intelligitur opinio Cini & Angel. in l.1. ff. de statu hominum, & Baldi. in l.x. C.de vsufructu. Bart. in l.Quintus.§.argento. ff. de auro & argent. lega. scripsi in l.rei. 1. supra eodem.

Secus est in appellatione bonorum naturali,quia antequam habeam bona non beant, dicit textus in l.hereditatum.ff.ad legem Falc. ibi, absurdum est locupletes nos dici,antequam acquisierimus.& ita intelligitur Bart.in d.l.1. ff.de stat.ho.& consil.50.Gillius,& Ias.in l.Gallus.§.videndum.in fin.ff.de liber.& posthu. Barba.in c.relatum.2.nota.1. de testa.

Beatus quis.

Beatos faciunt. Et sic bona faciunt quem beatum quo ad homines.sed Phauor.scribit, qui sponte à voluptate recedit,sapiens est:qui verò ipsam prorsus non desiderat, beatus. inde Menander Graecus: Μακάριος, ὅστις οὐσίαν καὶ νοῦν ἔχει. id est,Beatus est, qui simul opes & mentem possidet. hic enim omnibus rectè vtitur, vbi opus:sed nullus mortalium vbique beatus est. dicebat Theognides, in Iouis tantummodo hortis beata felicitas colitur: & alibi Carcinus,exercenda virtus est, & bona fortuna diuinitus petenda est. Beatitudinem à domino nostro Iesu petamus, qui eam petentibus cum humilitate concedit. hactenus de beatitudine.

Procuratorium bonū quid sit.

Item colligi ex hoc verbo prodesse potest, quod is qui procuratorium bonum praestare debet ad resignandum beneficium,si illud iam resignauerit, vel in eo nullum ius habuerit, licet procuratorium ad resignandum dederit id, quod non habet,non valet,quia non est bonum,nec beat, nec prodest: & ipse est obligatus ad dandum procuratorium bonum,& validum:& ita alias consului.nam non est validum, quod nullum est, nec sufficiens, cap. ad dissoluendum. de desponsa. impuber. & quotidie ista procuratoria sic solent permitti, & à malis praestari in permutationibus beneficiorum,contra quos deberent animaduertere iudices. Et sic bona non beant auarum, cum illi non prosint, & eis vti non audeat: sed non minus bona dicentur.

In bonis autem nostris computari sciendum est,non solum quae domini nostri sunt,sed etiam si bona fide à nobis possideantur.

In bonis nostris,quae computentur.

Primò ergo computantur ea in bonis nostris,in quibus dominium habemus,siue directum sit,siue vtile:de quibus scripsi in l.rei.1.supra eod.facit l.ait praetor.in princ.& §.si fraudator.ff.quae in fraud.credito.

Secundò illa, quae à nobis bona fide possidentur, quia pro eis actionem & exceptionem habemus, l.1. ff. de Publicia.in rem actio.& praescribere ea possumus, vt in l.bonaefidei. inferius dicetur. Et pro quibus actio & exceptio competit,ea in bonis nostris intelliguntur,l.rem in bonis. ff.de acq.rer.dom.Et bona fide rem possideo,quādo ignoro alienam esse,existimans meam, d.l.bonaefidei. vbi scripsi. & de his quae in bonis nostris sunt, disponere possumus,l.in re mandata. C.manda. videre quae dixi in l. rei 1. supra eod. Pignus tamen non dicitur in bonis creditoris, l.itaque.§.sed & si res.ff.de furt. Alber.in tracta.statuto. in 3. parte, quaestio.14. & seq.sed dicunt quidam pecuniam debitam,cuius occasione datum est pignus,in bonis computari nostris.

Superficiaria.

Vel superficiaria sunt. Tertiò illa quae superficiaria sunt, in bonis nostris computantur: & alij legunt superficialia, sed verius est superficiaria dici: & dic, quod quamuis dialectici domum ex tribus constare dicant, ex solo, parietibus & tecto,tamen Iurisconsul.ex duobus tantum,videlicet ex solo & superficie,l.eum qui aedes.in princ. ff. de vsucapio.glo.in l.solum.de rei vindic.

Superficies.

Superficies dicitur illud,quod super faciem terrae,& sic quod est supra solum, l.superficiario, id est qui in alieno solo superficiem ita habet, vt certam pensionem praestet. ff.de rei vindic.l.qui bona, §.& superficiarium. de damno infect.

infect.l.1.§.generaliter. de vi & vi arm.forte Iurisc. secuti sunt Hebræos qui his præpositionibus super,& contra solent adiungere faciem,vt Genes.1.super faciem abyssi, & super faciem terræ,in c.2.ibidem: & Leuitic.19. cap. non tondebis vsque ad solum superficiem terræ.

Superficiaria ædes. Et superficiarias ædes appellamus,quæ in conducto solo positæ sunt,quarum proprietas & ciuili & naturali iure eius est,cuius est solum.l.fin.ff.de superficieb. Et illa bona superficiaria vocantur,tex.in l.litem prædia. ff.familiæ ercisc. Et hæc computantur in bonis nostris, id est superficiarij,vt hic:de quibus tractat Rofredus in tracta. libello. in 2.parte in hoc titu.

Emphyteusis an de iure Digest. inuenta sit. Et idem possumus dicere in bonis feudalibus, & emphyteuticis, cum de consuetudine Regni instar patrimoniorum sint, vt plene scripsi in arbor.feudorum. Et licet quidam dicant emphyteusim non esse de iure Digestorum inuentam,tamen multa iura sunt in Digestis, quæ de emphyteusi loquuntur:text.in l.sciendum.§.1. ff.qui satisda.cogan.& in rubr.si ager vectiga.vel emphyteu.petatur. & in pluribus aliis locis:sed possumus conciliare,quod de iure Digestorum erat notus iste contractus emphyteuticus,sed non habebat propriam naturam,nec formam,ideo Zeno hanc statuit in §.adeo.Institu. de locat. Et an vsusfructus bonorum appellatione contineatur, scribitur in l. in venditione. ff. de bon. autho. iudic. possid. quod non regulariter. Alia ibi videte.

Æque bonis adnumerabitur,& si quid est in actionibus, petitionibus,persecutionibus.nam hæc omnia in bonis esse videntur. Quartò bonis etiam adnumerabitur,id est computabitur, si quid est in actionibus: nempe quod superius dixerat computabitur, hic dicit adnumerabitur, volens demonstrare vtrunque idem significare, & facit text.in l.1.§.1.ff. de leg.præstand.ibi, generaliter autem parentes & liberos prætor excepit, nec gradus liberorum parentúmve enumerauit. Superius scripsi in l.rei.1.in verbo computationem.In text.pro Æque bonis,alij legunt,Æque nobis, & idem fere est sensus. Et si quid est in actionibus videlicet personalibus, petitionibus in rem. l.actio. ff. de action. & obliga.l.pecuniæ.infra eod. Ideo si quis debeat mihi centum causa mutui, contra eum actionem personalem habeo,& id computatur in bonis meis.idem si quis detineat rem meam,petitionem illius rei habeo,quæ dicitur etiam in bonis nostris.De verbis petere,petitio,& aliis dicam in l.in generali.infra eod.

Quando rem in bonis nostris dicamur habere. Rem enim in bonis nostris habere censemur, quando pro ea habemus vel actionem, si eam petamus, vel exceptionem,si à nobis petatur.Modestin.in l.rem in bonis.ff. de acqui.rerum dom. vt superius dixi. vnde dotem in bonis mariti constante matrimonio computari tradit Iurisconf. Paul.in l.Lucius. §.idem respondit constante. ff. ad municipa. licet naturaliter dos remaneat in vxoris dominio. l.in rebus. C.de iure dotium. Itaque ius adeundi hereditatem dixi contra Alciatum non esse de iure in bonis nostris, in interpreta. l.vnicæ. in gloss. duplic. nu.23.cum sequ. C. de senten. quæ pro eo quod interest. facit l. fin. §.non solum.& sequ.ff.quæ in fraudem creditorum. Idem dico si persecutionem rei habeam, vt hic text. dicit:elucidaui in l. creditores. in verbo persecutione. & in l. actionis verbo. supra eod. Alia nunc vobis egregij Principes missa facio, ne vos prolixitas materiæ fastidiat: sed poteritis supplere reliqua ex his, quæ pulchre congerit Benedictus in d. verbo cetera bona. cap. Raynutius. & per D.Tiraquel. in dicto verbo bona. in interpretatione d.l.si vnquam.

Ius adeundi hered. an sit in bonis nostris.

Æque expositio, & eius phrases. Æque,similiter,pariter, vt hic, & in l.in vsu iuris.& in l.carbonum. infra eod. & l. si in venditione. §. penult. ff. commu. prædior. l.si ego.in fin.ff.de Publicia. l.si duo. in fin. si quis cautio. Et cum Iurisconf. nominat duos vel tres, postea dicit, æque tenebuntur, vel succedent, tunc quilibet pro virili tenebitur,& tantum vnus sicut alius, in l.si verò. §.idem erit. ff. de his qui deiec. vel effud. l.quoties. ad Trebell.

Peræquè. Peræquè,pro æquè,in l.omnes.ff.de iustit.& iure. l.2.§. sub conditione.de bonor.possess.secundum tabulas.

Æquè commode, id est tam commode, l. si cui. ff. de seruit.ibi,non enim per villam ipsam, nec per medias vineas ire agere sinendus est, cum id æque commode per alteram partem facere possit. Æque bonum nobis reddatur,idem,l.3.ff.si cert.peta.

Æquũ multis modis, & phrases. Æquum pro plano,ab aqua deductum quidam putant, cum summa sit,dum quiescit,aquæ æqualitas.

Æquum pro iusto,qui in neutram partem pendeat, sed æqualiter vni ac alteri faueat, cui opponitur iniquum, l. diem proferre.§.stari autem debet sententiæ arbitri,quam de re dixerit,siue æqua,siue iniqua sit. ff.de arbitris. Inde æquæ mensuræ,non iniquæ,iustæ.l.item quæritur.§.si quis mensuras.ff.loca.

Inde æquum non est,in l.si de communi.ff.si seruit.vindicet.Aristot.in lib.5.Ethico.c.3.de hoc plene tractat.

Ex æquo & bono. Ex æquo & bono statuere, est bona fide censere, arbitrari,constituere:quod Græci ἐπιεικίζειν dicunt, & quidam epiicaizare.Bud.in d.l.1.de iust.& iur.ff.allego text. in l.in noxalibus. ff. de noxalib. ibi, in noxalibus actionibus eorum,qui bona fide absunt,ius non corrumpitur:sed reuersis defendendi ex bono & æquo potestas datur. facit l.2.§. quid enim.si quis cautio.Alciat.lib.2.parerg.1.c.11.l.quæsitum,de sepul.viola.l.cum qui.de iniur.

Ex bono & æquo oritur,in l.si verò.§.hæc autem. in fi. ff.de his qui deiecer.vel effuderunt.l.eas. de capit. demin. l.in summa. §. quod ob rem. de condict. indebi. l.eorum. de damno infect.l.ex consensu.de actio.& oblig. l.iure. in fin.de iure dot.ibi, quia bono & æquo non conuenit, aut lucrari aliquem cum damno alterius,aut damnum sentire pro alterius lucro.

Æquum autem accipitur ex dignitate eius, qui funeratus est, ex tempore,& bona fide, l.at si.quis. §.æquum. ff. de religiosis & sumptib. funer. l. in summa. §. quod ob rem. de condictio. indebit. & l.sequen. ibidem. l.si verò. §. sed & si rem. Et quandoque Iurisconsultus dicit æqua lance,in l.non tantum.ff.de re iud. Interdum separatur, & dicitur iudicem debere constituere, vt æquum est. l. si irruptione.in fin.ff.finium regundo.

Ex æquo. Ex æquo in pluribus locis negotiari,l.Labeo.ff.ad municipalem.id est tam in vno quam in alio, pariter. Æquo animo ferre, pro patienter, benigne, modeste, l. diem proferre. §. stari.ibi,minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet. ff. de arbitr. l. si merces. §. vis maior. locati.

Quanti æquũ. Quanti æquum videbitur iudici, tanti condemnet, denotat arbitrium boni viri, l.1. in princip. ff. de his qui deiecerunt, vel effuderunt. l. fin. de var. & extra. cogn. Bonum virum iudicem dicimus, l.continuus. ff. de verb. obliga.

Æquius, æquissimum. Æquius dici,in l.heredes.§.si filius.ff.fam.erci.

Æquissimum, l.æquissimum. ff. de vsufruct. l. cum hi. §.si quis de alimentis.ff.de transactio. l.communi diuid.§. si duo.commu. diuidun.

Æquissima huius edicti ratio est,l.prætor. in princip.ff. de edendo.

Æqualis. Æqualis,similis,vel quo ad dignitatem,ætatem,vel staturam,seu alias. l.est receptum. ff. de iurisdic. omn. iudic. ibi,maior vel æqualis.l.non enim. de tributoria. Quo ad naturam omnes homines sunt æquales, l.quod attinet. ff. de regul.iuris. Interdum respicit quantitatem,& quandoque qualitatem,vt in l.maiorem.ff.de pact.l.1. de contrahen. emptio.

Aequalis ira. Æqualis ira est, incontinenti, vno impetu, vno ictu, l.quod ait lex.in fin.ff.de adulte.

Aequaliter. Æqualiter pertinebit,& tunc æqua fit distributio.l.fundus.2.ibi, æqualiter ad omnes heredes pertinebunt. ff. fami.ercisc. Æqualiter,l.non satis.§.si verò. ff.quemad.seruit. amittan.ibi,neque multum differt,an æqualiter id factum est,an inæqualiter.Præses prouinciæ prouideat munera & honores æqualiter,per vices secundũ ætates,& dignitates,

aut

aut gradus munerum, honorúmque, qui antiquitus statuti sunt iniungi, l.3.§.praeses.ff.de muner.& hono. Æqualiter, pro æquis partibus, l.fin.ff.de vsufruct.ibi, & ideo dubium non est, quin æqualiter ad nos pertineat. iuncta l.1.§.1.de vsufruct.accrescend. vbi dicit, æquis partibus, & l.Pomponius.in princ.de rei vindic.

Aequis facultatibus.

Æquis facultatibus, in l.5.§.1.ff.pro socio.l.si societatem.1.& l.si non fuerint.& l.societatem.& l.quid enim. ibidem.

Aequitas.

Æquitas, cui opponitur rigor, l.fin. de Publicia. l.placuit. de iudic. l. in omnibus est æquitas spectanda. ff. de regulis iuris. alias centum phrases adducerem, nisi timerem vos fastidire.

Æquitas naturalis elucidatur in l.1. vers. huius edicti æquitas naturalis est, ff.de pact.& l.1.si quis testa.liber esse iuss.fuerit.l.Marcellus.de regu.iur.

Æquitate prætor motus, in l.si verò.§. sed & si quis, ff. de his qui deiecer. vel effud. l. vbicunque iudicem æquitas mouerit.de interrog.actio.æque oportere fieri interrogationem dubium non est. Æquitate compensationis, l.in rem.ff.de compens.

Æquum & bonum. Non semper autem ea, quæ à minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum & æquum redigenda sunt, l. quod si minor. §. non semper. ff. de minor.

Equus pro animali.

Equus pro animali satis cognito, l.idem Pomponius.§. idem scribit, si equam meam equus tuus prægnantem fecerit, non esse tuum, sed meum quod natum est.ff.de rei vindicatio. l.2.ibi, equo publico in causa publica transuehatur.de in ius vocando. l.fin. ad legem Aquil. l.1.§. quæ depositis.ibi, equus cum capistro.depositi.ff.

Equitare.

Equitare est equo vehi, l. fin. ff. ad legem Aquil. ibi, equum tibi commodaui: in eo cum tu equitares, & vna complures equitarent, vnus ex his irruit in equum, téque deiecit, & hoc casu crura equi fracta sunt, &c.

Equulus.

Equulus diminutiuum, l.eum qui.§.item si iumenta.ibi, quorum sequela erat equulus.ff.de furt.

Eques.

Eques, qui equo insidet, l.inter actum.ff.de seruitutibus rusticorum prædiorũ.ibi, iter est, quo quis pedes, vel eques commeare potest.l.fin.ad legem Aquil.

Equi agminales.

Equi agminales, qui agmen exercitus sequuntur, ad conuehenda impedimenta, vulgo *les bagages*. l.fin.§.p[illegible]imoniorum.2.ff.de muner.& honor.

Equitium.

Equitium, equorum numerus, & armentum, *vn troupeau de cheuaux*. l.quid ergo.§.1.ibi, gregis vel armenti vel equitij ff.de vsufructu, & l.plenum.§.equitij quoque legato vsufructu.de vsu & habitatio.l.1. in fin. de rei vindicatio. His peractis bonis, ad bonas nurus transeamus, quæ forte raræ sunt.

IDEM LIB. SEXAGESIMOPRIMO
Ad Edictum. Lex L.

Nurus appellatio etiam ad pronurum, & vltra porrigenda est.

Nurus & pronurus.

Nurus est vxor filij, pronurus vxor nepotis, vel pronepotis, vt declarat Iurisconsultus in l. adoptiuus. in fin. de ritu nuptia. ff. & l. non facile. §. affines. de gradibus affin.ff. Nurus tamen appellatione & pronurus comprehenditur, vt hic, & non aliter deputanda est nurus, quam filia, c.si vir.35.q.3. tamen non dicitur in potestate soceri, sed sui patris quo ad reuerentiam tantum. Sed quo ad operas & debitum carnis, in potestate viri, gloss. in l. si vxorem.de conditio.insert.§.1. de senatusc. Tertul. in Instit.Bart. in l.rei. §.fin. ff. solut. matrim. l.filiæ licet. C. de collat. vbi etiam glo.

Socrus & soceri appellatione qui personæ veniant.

Et sicut socrus appellatione venit vxoris meæ mater, & soceri appellatione venit vxoris meæ pater, & ego sum illius gener, d.l.non facile.§.affines. ff.de gradib. ita soceri appellatio ad prosocerum, pronepotem, proauum & proauiam extenditur, l.socer.infra eod. & text. in l.adoptiuis. circa finem. docto. in l. Gallus. §. forsitan. ff. de liber. & posthu.cap.infames.§.affinitates. 3.q.7.

Contra Corneum, vt nurus appellatione comprehendatur pronurus.

Sed an proprie pronurus contineatur, an improprie: quod improprie, per verbum hoc porrigenda, quasi hoc fiat extensione, firmat Corne.in l.1. C. de successorio edicto, & in consi.194.licet videatur.in fi.vol.4.& quia verba per prius intelligenda sunt, & nõ per posterius, l.qui liberis. §. hæc verba. ff. de liber.& posthu. Alcia. & alij multi hanc Cornei sequuntur sententiam. Contrarium tamen tenet Bart.in l.cui eorum. §.affinitatis. ff. de postul. per illum textum dicentem, pronurum contineri nurus appellatione: sed respondet Corneus verbum contineri accipi ex lata significatione pro porrigi, quod nihil est dicere. Ideo ego sententiam Bartol. tueor, dicentis nurus appellatione propriè venire pronurum: quia Iurisconsult. hoc ita hic declarat, quæ declaratio propriè facta censetur. nec obest verbum porrigenda hic positum, quia nurus appellatio extensa est ad pronurum à Iurisc. Ideo dicit porrigenda est, sed ista extensio à lege facta propriè dici potest à tempore huius declarationis: & quamuis non propriè diceretur, tamen ratione huius declarationis Iurisc. vbi erit mentio habita de nuru, pronurus continebitur. quod probat verbum continebitur in d. §.affinitatis.positum: de quo scripsi in l.1.supra eod.& in l.virilis.§.si quid vxori.ff. de legatis præstandis.& de verbo Porrigenda in l.pronuntiatio.in princ.infra eod.

Vtilitates tex.

Vtilitas legis est, quod si quis vocauerit in iudicium nurum, qualiscunque fideiussor sistendi causa datus fuerit, pro rei qualitate recipi debet. Calistra.in l.2.in ius vocati vt eant.& l.2.§.prætor ait.ff.qui satisd. cogan. ibi, nurum & pronurum & deinceps accipere debemus, vt in pronuru etiam locum habeat.

Secundò, familiæ appellatione continetur nurus, ac pronurus. l.fin. C. de verb. signific. vnde socer potest nurum adulterij accusare.l.miles.§.socer. ff.de adulter. & licet ille text.tantum loquatur de nuru, tamen ad pronurum porrigi debet, per istum text.quamuis hoc odiosum sit, cum declaratio Iurisconf.etiam ad odia protendatur, vt plene docui in d.l.1.supra eod.

Nurus contra socerum testimonium non dicit.

Tertiò, testimonium contra socerum ferre non cogitur nurus, nec pronurus, l.lege Iulia.ff.de testib.quia loco filiæ est.§.affinitatis. Instit.de nupr.

Postulare pro nuru etiam prohibitus potest.

Quartò, prohibitus postulare, non prohibetur pro nuru & aliis affinibus præsentibus, l.cui.§.affinitatis: & seq.ff. de postulando. ibi, item Pompon. nurus & generi appellatione & soceri & socrus vlteriores etiam, quibus pro præpositio solet accedere, contineri ait, c.infames. §.permittitur.3.q.7.

Quintò, non potest quis ius dicere filiæ, nec nurui, pronurui, vel aliis cognatis. l.qui iurisdictioni. ff. de iurisdictio.omn.iud.l.lex Cornelia. §.1. ff.de iniur. sed tunc potest reiici & recusari.

Sextò, si adulterium cum incestu committatur, vtputa cum priuigna, nuru, nouerca, mulier similiter quoque punietur. id enim remoto etiam adulterio eueniret. l.si adulterium.ff.de adulter.

Septimò, legatum nurui præter dotem rupto testamento non debetur, l.virilis. §. si quid vxori. ff. de legat. præstand. Etiam donatio non valet, l.3.§.videamus. ff. de donatio. inter virum & vxor. quod rectè ad pronurum producemus.

Socer quando pro nuru iniuriarum agere possit.

Octauò, potest quis iniuriarum agere pro iniuria nurui facta, si filius erat in patris potestate. §.patitur. de iniur.in Instit. Idem in pronuru dicemus: & sicut non potest pater filio in potestate donare nurui, sic nec pronurui, l.3.§.prohibetur.ff.de donatio.inter vir.& vxo.

Nonò, socer cum nuru habitabit, quæ vsum domus habebat, quod vtrique verum est, si cum viro iuncta sit: secus ergo si vidua. l.ceterum. in fin. cum l.sequenti, ff.de vsu & habitatione.

Decimò, socer cum nuru incestum committit, l.fin. ff. de condictio. sine causa: & sic nurus appellatione continetur pronurus.

Vndecimò,

Socer nurum alere tenetur, vt filium & filiam, etiam si dote careat.

Vndecimò, tenetur socer alere nurum, sicut suũ filium, l. si filia. §. 1. ff. famil. ercifcun. glos. in l. quia. soluto matrim. l. si quis à liberis. & l. non tantum. de liberis agnoscen. & ibi Bart. etiam si dotem nullam habuerit, vt consuluit Carol. Ruynus consil. 144. videtur in quinto volum.

Limitatur non procedere, quando esset bona ratio in pronuru, & materia esset penitus odiosa, vel forte illi non conueniret: tunc enim nurus appellatio non comprehendit pronurum. Alias contra, etiam in statutis & ordinationibus per supradicta, & quæ scripsi in l. rei. 1. supra eod. & docto. in d. l. 1. C. de successo. edicto. d. l. adoptiuus. §. penult. ff. de ritu nuptiar.

Sponsa filij nõ est nurus.

Secundò, sponsa filij non est nurus. §. si vxor. de nuptiis, in Institut. continetur tamen si materia illi conueniat, l. Labeo. ff. de gradibus affinit. & l. Seruius. ibidem. vnde si in conuiuiis nuptiarum debeat socrus ducere nurum, poterit & sponsam filij ducere. l. non sine. C. de bonis quæ libert.

Tertiò derogatur quando nurus personam respicimus, vel eam nomine proprio nominamus, arg. l. si quis ita. ff. de testam. tute. c. si pater. ibi, præfatæ filiæ moreretur. de testam. in 6. Alex. consil. 2. volu. 2. & consil. 37. viso. in 6. volu. scripsi in l. liberorum. infra eod. etiam limitatur vt in l. seq. dicetur. Et Hebræi nurum *cala* vocant, quod vulgari idiomate nostro materno significat, tace: forte quod obmutescere debeat, quandiu socer & socrus loquuntur, & illis honorem præstare. solent enim esse garrulæ istæ iuuenes nuptæ. & in superbiã eriguntur, ac male ancillas tractant, l. 2. ff. de his qui sunt sui vel alieni iuris. nam laqueus contritus est, & ipsæ liberatæ fuerunt.

Vltra inclusiue accipitur, & exclusiue.

Vltra, præter, supra, *en outre, d'auantage*, facit l. impensæ. ibi, vltra quam necesse fuerit. infra eod. l. seruitutes. §. 1. de seruit. vrb. prædio. l. & tertium. de iudic. l. 1. de edendo. l. si fratres. §. idem respondit. pro socio. ibi, vltra mortem, pro post: quod interdum refertur ad personas, vt hic, & in l. 1. ibi, cognati enim proprij, qui sunt vltra fratrem, &c. ff. de inoff. testam. Aliquando respicit tempus, vt in l. si vnus. §. 1. ff. de pact. ibi, si eum reo ad certum tempus pactio facta sit, vltra neque reo, neque fideiussori eius prodest, l. non solum. in fi. ibi, non vltra tempus statutum. de in integrum restitutio. l. fin. de pœnis. Et interdum excludit, in l. fin. C. de modo mulcta. & l. eos. de vsur. licet regulariter contra, vt statim dicam.

Institutio quando per legatum facta videatur.

Vltra diem, l. si quis vina. in fi. princ. ff. de peric. & commod. rei vindi. & sic ista dictio vltra includit: vnde si testator & filio debitoris sui decem legauerit, dicens, si pater tuus centum, quæ debebat, exsoluisset, vltra vel plus reliquissem tibi: videtur isti filio liberatio legata, si heres sit patri filius: per text. in l. fin. §. 1. qui loquitur de verbo amplius. ff. de doli exceptio. l. si sic. & l. si tibi pure. vbi Bart. & alij. ff. de leg. 3. Benedictus in cap. Raynutius. in verbo Alterochæ. de testam. vbi plene limitatur, quando absonus redderetur intellectus: per tex. & ibi gl. in clem. 1. de vsur. Ideo inclusiue regulariter accipitur, nisi repugnet materia. Alia videri possunt: nam si vellem hic centum adducerem doctores: sed text. venari cupio.

Vltra dolum malum. l. qui furtum. ff. de condict. furti. Vltra culpam. ibi. Vltra duplum. l. cum forte. ff. de actio. empti.

Vltro.

Vltro, id est sine requisitione, vel sine mandato, l. liberto. §. penult. ibi, vltro egit. ff. de nego. gestis: vel sponte, vt exponit gloss. in l. vxori. ff. de fals. & l. illud. §. fin. de consti. pecu. & l. circa. de proba. l. qui hominem. §. si nullo. de solutio.

Vltro iurando, id est sine delatione & necessitate, l. si legatarius. ff. de dolo. iuncta l. 3. de iureiuran. l. si pignori. in fin. famil. ercifcund. ibi, vel vltro est etiam actio creditori, qui sine necessitate impendit.

Vltro, sponte & sine necessitudine, exponit text. in l. non omnes. §. item temporis. ff. de re milit. ibi, sed si fuerit vltro reuersus non cum necessitudine. ff. de re milit. Vltro, sine quæstione, l. 1. §. diuus Antoninus. & §. si quis vltro. & l. vnius. §. index. ff. de quæstionib. Vltro interpellat, id est sine amicorum interrogatione, l. ergo. §. 1. ibi, ita enim absens defendi non videtur, si actor vltro interpellat. ff. ex quib caus. maio. iunctis verbis præcedentib. Vltro competit actio, id est sine pœnitentia, sine exceptione, l. 3. §. 1. ibi, quinimo etsi nihil tibi dedi, vt manumitteres, placuerat tamen vt darem, vltro tibi competere actionem. ff. de condictione causa data, & l. sed an vltro mihi tribuitur actio sumptuum, quos feci. de negotiis gestis. si referatur dictio ad verbum tribuitur, sic videlicet tribuitur actio vltro: si verò referamus ad sumptus, quos vltro feci, tunc pro voluntarie, & sine mandato accipitur: vel potest accipi vt Gallicè dicimus, *de son costé, de sa part*: & sic intelligi potest ibi l. 2. §. 1. ff. ad legem Rhod. de iactu, & l. si in emptione. §. item. de contrahen. emptio. iuncta l. Iulianus. §. offerri. de actio. empti, l. seruus. mand. ibi, vltro conuenire. l. 1. in fin. ff. de vsur. & l. 1. §. inde actio vltro possessori datur. vt possidet.

Vltro competit actio quid dicatur.

Vltro citróque, hinc inde, *deçà & delà, d'vne partie & d'autre*, vt abunde in l. Labeo. 2. §. 1. supra eodem dixi.

Vlterior, in l. heredis. 1. infra eo. l. 1. §. quod ait. de cloac. vbi tam ad proximum vicinum hoc interdictum pertinet, quam aduersus vlteriores, l. Iurisconsultus. §. parentes. de gradib. l. 2. §. interdum. ff. de suis & legit. hered. *Vlterior.*

Vlterius, in l. Imperator. in fin. ff. de postuland. ibi, ne cui scilicet pœna tempore determinata cõtra sententiæ fidem vlterius porrigatur. l. fin. ff. de pactis. l. patri. § si pecuniam. de min. l. qui occidit. §. in hac. ad legem Aquil. l. si verò non remunerandi, §. si adolescens. manda. *Vlterius.*

Porrigenda, id est extendenda: sed cum hæc extensio fiat hic per Iurisconsult. in omnibus habebit locum, sicut lex, quia lex est: vt scripsi in l. 1. supra, & facit l. Imperator. in fi. ff. de postulando, vbi Iuriscon. vult vt sententia extendatur vltra tempus determinatum, & sic non porrigitur hoc à docto. reliqua dicentur in l. pronuntiatio. infra eod.

Hic elucidarem quot modis capitur hoc verbum appellatio: verum quia iam scripsi in l. liberti. infra eod. ideo non repetam.

CAIVS LIB. VIGESIMOTERTIO Ad Edict. Prouinciale. Lex lj.

Appellatione parentis non tantum pater, sed etiam auus, & proauus, & deinceps omnes superiores continẽtur: sed & mater, & auia, & proauia.

Declaratio legis.

Huius legis sensus est, parentis nomine auum, proauum, & deinceps omnes superiores comprehendi, etiam matrem, auiam, & proauiam: & quamuis Iurisconsult. in fin. non addat, vltra proauiam, nec repetat deinceps, tamen etiam in infinitum veniunt ex vtroque sexu ascendentes per istam dictionem, quæ coniungit omnia, vt supra dixi in l. alienationis. §. fin. cum l. seq. & hoc decidit text. expressus in l. 4. §. 1. ff. de in ius voc. vbi sic habetur: Parentes hic vtriusque sexus accipe: sed an in infinitum, quæritur. quidam parentes vsque ad tritauum appellari, superiores autem maiores dici. Hoc veteres existimasse Pomponius refert: sed & Caius Cassius omnes in infinitum parentes dicit. quod & honestius est, & merito obtinuit. & quia honestum est quod veniant ex vtroque sexu, ideo ibi dicit honestius, quod etiam vtile est, vt in d. l. 4. quia parentes in ius vocari non possunt sine permissu prætoris, vt intelligatur in infinitum, & ex vtroque sexu, l. non solum. ff. de vsu & habitatione. *Legis effectus.*

Secundò prodest, quia legata rupto testamẽto per contra tabulas debentur parentibus de iure Digestorum, vt in toto titu ff de legat. præstan. maxime in l. 1. §. generaliter. sic dicente, Generaliter autem parentes & liberos prætor excipit, nec gradus liberorum parentúmve enumerauit. in infinitum igitur eis præstabitur: sed nec personas persecutus est, vtrum ex virili sexu an fœmineo descenderent. Hodie legata etiam aliis debentur, in authen. ex causa. C. de liber. præter.

Tertiò,

Tertiò, parentes & liberi inuicem aduersus se, nec volentes ad testimonium admittendi sunt, l. parentes. C. de testib. Scripsi abunde in tracta. meo de reprobat. testium & saluatio. in verbo, parentes.

Personaliter citatus per obitum patris excusatur. Quartò, dandæ sunt dilationes, & sustinendæ, si filij parentes amiserint, l. interdum. §. 1. ff. de iudic. & ideo excusatur filius, qui non comparet propter parentis obitum, etiam si personaliter comparere tenebatur, vt scripsi in tract. de excusat. & exon. in ord. Reg. in 2. tomo comment.

Quintò, etsi parentibus non debeatur filiorum hereditas propter votum parentum, & naturalem erga filios caritatem; turbato tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus, quam liberis pie relinqui debet, l. nam & si. ff. de inoffic. testam.

Sextò, vna est omnibus parentibus seruanda reuerentia, l. parentes. ff. de in ius vocan. ideo propter reuerentiam non seruatam fuit maledictus Cham filius Noë, vt habetur Genes. cap. 9.

Septimò, parentes sunt alendi à liberis, & econtrario, vt in rubr. ff. de liber. agnoscen. vel alend. à parent. liber. & C. de alend. libe. à parentib.

Octauò, ratio naturalis quasi lex quædam tacita liberis parentum hereditatem adiicit, l. fin. ff. de bon. damnato.

Nonò, decuriones in metallum damnari non possunt, nec in opus metalli, nec furcæ subiici, vel viui exuri: parentes quoque & liberi in eadē causa sunt, l. moris. §. sed enim. cum §. parentes. ff. de pœnis. quod in hoc non seruaremus Regno in delictis grauissimis, vt scripsi in procem. ordin. Reg. in 1. tomo.

Decimò, examinantur militum causæ emansionis, id est vagationis, & vbi fuerint, & quid egerint, & datur venia valetudini, affectioni parentum, & affinium, l. qui cum vno. §. fin. ff. de re milita.

Vndecimò, non datur actio iniuriarum liberis contra parentes, nisi facti atrocitas suaserit, nec tum quidem, si sint in potestate. l. prætor edixit. §. sed & si quis. ff. de iniur.

Duodecimò, si immunitas data fuerit alicui & parentibus, non extenditur ad patrem naturalem: quia dum loquimur de parente, in his quæ ad iuris ciuilis spectant prouisionem, & dispositionem, intelligitur fere de iustis parentibus, & legitimis, l. libera. C. de suis & legit. Alexan. in l. ex facto. vbi plene docet, & Vincent. Hercula. in §. 1. ff. ad Trebell. Si verò loquamur de parente, vel de parentela, quo ad ea, quæ iuris sunt naturalis tantum, tunc protenditur ad naturales, l. 4. vbi Iacob. & alij. ff. de in ius vocando. l. 3. de libera. causa. Alber. in tracta. statuto. in 2. parte quęst. 142. quæritur. scripsi in scholastico. priuileg. 177. in 2. ampliatione: quia vbi parentis seu parentelæ appellatio est naturæ, non iuris, vt docet Bart. in l. pronuntiatio. §. 1. infra eod. tunc appellatione parentis veniunt etiam naturales & bastardi, vt concludit Areti. in l. cum quidam. §. quod dicitur. ff. de acquir. hered. imò etiam in fauorabilibus, vbi materia conuenit etiam adoptiuis, parentum appellatione comprehendentur, in l. sed si hac. §. liberos. & §. parentes. ff. de in ius vocan.

Parentis nomine an naturalis veniat.

Partes etiam maiores dicuntur. Florid. Iurisc. reprehendit. Item Paulus in l. Iurisconf. §. parentes. ff. de grad. sic scribit: Parentes verò vsque ad tritauum apud Romanos proprio vocabulo nominantur: vlteriores, qui non habent speciale nomen, maiores appellantur: item liberi vsque ad trinepotem: vltra hos, posteriores vocant. Hoc dictum Iurisconf. reprehendit Florid. in lib. de interpretib. iuris dicens, cum venia Pauli neque vsus hoc, neque ratio consentit: omnes enim qui ante nos fuerunt, vtique qui liberos reliquerunt, atque id in nostra ciuitate, maiores dicuntur, qui verò post nos posteriores. Ideo legit, patres, non parentes in illa l. Iurisconsultus. Alciatum denique reprehendit, dicentem, impropriè maiores dici, qui infra tritauum sunt: cum quo est communis conclusio. Ego verò Floridi sententiam in hoc probo, quod maiorum nomine etiam propriè veniant pater, auus, & alij deinceps antecessores, non solum motus rhetorum scriptis, quæ plura adducit ad hoc, sed iuribus, quæ nulla citat ego autem allego text. in l. si in emptione. ibi, veluti, quod maiorum eius fuisset. ff. de minor. vbi pater & omnes superiores hoc vocabulo continentur, & maiores vocantur, l. capitalium. §. fin. ff. de pen. ibi maiores nostri in omni supplicio seuerius seruos, quam liberos, famosos, quam integræ famæ homines punierunt. & in l. semper in ciuitate nostra senectus venerabilis fuit. namq; maiores nostri pene eundem honorem senibus, quem magistratibus tribuebant. de iure immunitat. & maiores nostri donationes inter virum & vxorem prohibuerunt, in l. 3. ff. de donatio. inter virum & vxorem. facit l. lex quæ tutores. §. nec vero domum. C. de admin. tuto. & l. vna. de imponenda lucratiua descriptio. lib. 10. & l. si cohortalis. de cohorta. lib. 12. doct. in c. 1. & 2. eod. titul. de sepultu. in 6. & diuus Augustin. ait, Maiores nostri ideo copiis omnibus abundabant, quia decimas Deo dabant, & Cæsari censum reddebant: modo autem quia discessit deuotio, accessit indictio fisci, in c. maiores. 16. q. 7. plene scripsi in tracta. meo de decimis. Et per ista patet maiores dici propriè etiam patrem, auum & alios qui proprio nomine vocantur. Sed in eo in quo Floridus reprehendit Iurisconf. longe ab eius sententia absum, quia nec meretur in hoc redargui, cum optime dixerit: nempe vult ibi Iurisconf. parentes vocari propriis nominibus vsque ad tritauum, videlicet patrem, auum, proauum, abauum, &c. Ista sunt propria nomina, & specialia vsque ad tritauum: sed personæ superiores non habent proprium, & speciale nomen, quia nō vocantur quattauus, vel quinquauus, vel alio speciali nomine, sed dicuntur maiores. Nec inficiatur ibi Iurisconsultus, quin & isti, qui nomine proprio nominantur, non possint vocari maiores, sed tantum hos docet vocari vocabulo proprio, & speciali vsque ad tritauum, postea maiores: & sic maiores per supradicta dicuntur, nō solum illi, qui nomine proprio vocantur, sed etiam hi, qui non habent proprium nomen, videlicet hi, qui vltra tritauum sunt. Idem in liberis censet, vt liberi propriis vocabulis nominentur vsque ad trinepotem, postea dicūtur inferiores, seu posteriores: nec minus dici possunt illi, qui nomine speciali vocantur etiam, inferiores: & sicut tam pater, auus, quam alij non habentes speciale nomen, maiores dici possunt propriè: ita filij & alij descendentes, qui speciali non decorantur nomine, inferiores vocari possunt: & parentes propriè tam vsque ad tritauum, quam deinceps, licet vsque ad tritauum speciali notentur nomine: & sic conciliantur istæ sententiæ.

Defensio Iurisconf. contra Flo. Alci. & alios.

Nonus intellectus ad l. Iuriscon.

Ias. reprehensio & aliorū. Quamuis Iason post alios in §. pœnales. num. 57. de actio. in Instit. & in d. l. 4. §. prætor ait. ff. de in ius voc. & communiter omnes doct. contrarium teneant. Sed videtis quam longissime à veritate abfuerint tam Valla, quam alij etiam contrarium sentientes, & iuris nostri interpretes contrarium firmantes, qui si oculis lynceis illum §. parentes. respexissent, non tam leuiter à Iurisconsulti verbis discessissent, nec tam friuole contra Iurisc. verba deprompsissent. Et sic maiorum nomine venir etiam pater, auus & superiores, licet regulariter à tritauo etiam parentis nomine veniant propriè hi, qui nec proprium nomē habent, vt à tritauo superiores.

Parentes nomine etiam in singulari ex vtroque sexu veniunt. Amplia parentis nomine venire superiores vtriusque sexus in infinitum, siue proferatur in numero singulari parens, siue in plurali: quod probat iste text. ibi, parentis. & d. l. 4. vbi primò dicit parentem, & postea parentes, ad denotandum comprehendi tam sub vno, quam sub altero nomine. Idem in l. 2. qui satisda. cogan. facit l. 1. ibi, pro parente & patrono. in ius voca. vt eant. l. 1. ibi, veluti parens, & patronus. ne quis eum, qui in ius vocatus est, vi eximat, l. sunt qui. de re iudica. l. si non. de bonis authori. iudicum possid. l. 1. §. idem videamus. de separatio. l. 3. §. sed si mulier. de libe. hom. exhiben. l. exceptiones quæ personæ. de exceptio. d. l. 1. in fin. & l. 3. de postulan. vbi dispositio loquens in singulari de parente comprehendit vtrunque sexum, authen. vnde si parens. & l. in arenam. C. de inoffic. testa.

testa.capit.vnico.in fin.de sponsatio.impuber.in 6.l.1. §.1. de assigna.liber.

Parentis appellatio quando matrem nō cōprehendat.

Primò perdit officium, quando verbum parens proferatur in materia non congruente mulieribus: vnde parens substituere potest pupillariter impuberi.l.coheredi.§. cum filiæ.ff.de vulgar.& illa substitutio valet.l.quamuis. C. de impuberum.§. 1. de pupill.in Instit.vbi sic dicit:nam moribus institutum est,vt cum eius ætatis filij sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant: & tamen mater non potest substituere filio pupillariter,l. 2.ff.de vulgari. quia non habet filios in potestate.§. fœminæ.de adoptio. in Institutio. Et ideo parentis nomine,vel parentum non veniet tunc mater, nec alij ex fœmineo sexu, vt in rubr. si quis à parent. manu. sit. Idem si lex dicat filium in potestate parentis, debet de solis virilis sexus ascendentibus intelligi,l.1.ibi, placere ne cui,qui filiosa.pecuniam dedisset mutuam,etiam post mortē parentis eius, cuius in potestate fuisset, actio, petitióque daretur.ff. ad Macedo. vbi postea exprimit nomen parentis.facit l. 1.ibi, vt puta parenti,qui dicat filium suum in potestate esse. ff. de libera.causa.l.apud. in fin. ibi, non à parente passus est, in cuius potestate fuerit.de doli except.l.liberos,qui arrogatum parentem sequuntur. de cap. deminutio.l. errat.C. de castrensi militum pecul.lib. 12. vbi milites in potestate parentum esse dicit: sed intelligite vt dixi, ideo iura dicūt liberos in potestate parentis vel parentum,non patris, vel aui, seu alterius inferioris potestate, vt comprehendant auum & superiores d.l.2.ff.de vulga.l.nepotes.de his qui sunt sui vel alieni iuris. facit l. moris. §. plane si parens decurio esse desierit. ff. de pœnis, vbi de solo intelligitur patre,non matre, quæ decurio esse prohibetur, l.1. de coniungend.cum emancipa.liber.

Secundò flectitur iste text.quando prius facta esset mētio de matre,vel patre separatim,& postea diceret parens, tunc de sola matre, vel patre intelligeretur, quando illi tantum conueniret,l.1.§. quod natum erit.ibi, apud eum educatur,apud quem parens iusserit, id est pater, vel auus. ff. de ventre inspic.

Item parenti datur facultas litigandi pro filio,id est patri,l.1.& 3.ff.de libera. causa.l. patre furioso liberi nihilominus in patris sui potestate sunt.idem in omnibus parentibus,qui habent liberos suos in potestate. de his qui sunt sui vel alieni iuris.ff.

Tertiò non procedit,quando in text.diceretur ambo, vel duo parentes,vel vterque parens:tunc enim solum intelligeretur de patre & matre: vt si dicatur, quod natus ab vtroque parente nobili intra tres annos gradum baccalaureatus sumere possit,& nominationes impetrare.§ cum vero. de collatio.in concord. vbi scripsi.probat text.in l.1. §. ad quæstionem. ibi, nec facile credendum subiectam eam esse, quam ambo parentes dicunt charam filiam habuisse.ff.de quæstio.l.1.§. qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. ad municipal. Aret.in l.cum quidam.§.quod dicitur.ff. de acquir.hered.

Quartò restringitur, quando lex loqueretur de parentibus post mortem patris:tunc enim intelligitur pro materia de superstitibus superioribus ex vtroque sexu, l. cum plures. §.fi. ibi, solennia munera tutor parentibus,cognatisque pupilli mitter. ff.de administratio. tuto.l.magis puto,§.in primis.versic. requirat ergo necessarios pupilli,vel parentes,vel libertos aliquos fideles,vel quem alium, qui rerum pupillarium notitiam habeat ff. de rebus eorum. l. nepotes. ibi,vel in eius parentis, qui ante eos in potestate est.de his qui sui vel alie.iur.

Quintò, si lex vel dispositio exprimeret personas,tunc de illis tantum intelligetur:vt si quis occiderit parentem, l. 1. & l. verum. ff. de parricid. parentis appellatione tunc veniet pater,& mater, auus,& auia, non aliæ personæ, vt is qui has interfecerit personas puniatur pœna propria parricidæ,& vltimo supplicio mactabitur,l.pen.ibid.l.1.§. enumerantur.ff.si quis à paten. fuer. manumis. vbi inquit, edicto personæ manumissorum, sic in eo qui à patre, auóve paterno proauóve paterni aui patre, &c.

Sextò, vitiatur ex communi vsu loquendi, qui attendi debet, l. Labeo. ff. de supellect.legat.itaque appellatione parentis,vel parentum, vulgò *des parens*, continentur omnes superiores ascendentes, etiam supra tritauum, licet proprio nomine non appellentur. l. Iurisconsultus. §. parentes.ff.de gradib. Et vsus obtinuit sic vocari,dicit tex.in §. œconomus.in auth.de alien.& emphyteus.colla. 9.Barba.in repetitio.l.cum acutissimi.col.50.& seq. C. de fideicom.& in clem.causam, col. 59. de elect. facit tex. in cap. vno.quemad. feud. ad filiam pertineat, vbi Bald.& Barba. in cap. 2.col.vlti.de successio. ab intesta. vbi dicit collaterales etiam ex communi vsu loquendi venire.ca.fraternitatem, vbi Panor. in secundo notab.de sepultur. vbi dicit intelligi de collateralibus superioribus, & non de descendentibus.

De communi vsu loquendi parētes vocamus consanguineos.

Hodie etiam de communi vsu loquendi Franciæ,Gallice *des parens*, veniunt non solum superiores,sed etiam collaterales, & cognati,consanguinei affinésque, tam ascendentes, quam descendentes:quod Lampridius testatur relatus ab Alex.lib. Genial.1.c. 15.Ideo si debeant dari tutores vocati parentibus ex vtraque parte, primò debēt vocari superiores & maiores potius quam descendentes,Iason in d.l.4.§.prætor.in 2.notab.Aym.Cranette consil.80. nobilis.num.2.& pro hoc facit text.in l. quæreret. ꝗ. eod. ibi, & magis est vt hæc parentibus quoque prosint. vbi potest intelligi de consanguineis, & d. l. magis. §. in primis. de rebus eorum.

Ex prædictis iudicari potest, quid nomine parentis veniat, vt videlicet tam agnati, quam cognati, ex parte patris,& matris cōprehendantur,vt etiam firmat glos.in clemen.vna.in.verbo parentela.de iureiuran.cap. cum in tua. de testib.vbi Aretin. in 2. notabili dicit hoc consuetudine introductum:& est tantum dicere parentelam, sicut propinquos, per illum text. & cap.parentelæ. 35.q.5.& c.vltimo,qui cleric.vel vouent. & parentela non est verbum. Iurisconſ. sed interpretum & vulgarium Italiæ.

De parente animæ loquitur text. in ca. esto subiectus. 95. distinct.

Parens etiam à pareo pro obediente accipitur, in l. 3. ibi,si quis seruo alieno suaserit in tectum ascendere, vel in puteum descendere, & ille parens ascenderit, &c. ff. de seruo corrupto.

De auo loquitur l. soceri.ꝗ.eod.& l.iusta interpretatione. ibid.

Deinceps variè sumitur.

Deinceps,id est deinde siue postea omnes superiores veniunt sub parentis nomine, & vulgo dicimus *l'vn apres les autres*. Inde heredis appellatio non solum ad proximū heredem, sed etiam ad vlteriores refertur:nā heredis heres, & deinceps heredis appellatione continētur & vlteriores. l.heredis.ꝗ. eo. facit l.adoptiones. ibi,perinde quasi ex vero filio,& deinceps natus sit.ff.de aptio.l.Seia.de vsur.l. 3. in fin.ff.de legit. tutor.

Deinceps,id est de cetero,*d'oresnauant*. l. cum bissextus. ibi, & sic deinceps sexto Calendas eius natalis dies est. ꝗ. eod.l. nemo deinceps.C. de episcopal.audientia.cle.vnica. §. porro. de summa trinitate. & tunc respicit ad tempus in d.l. cum bissextus.

Deinceps pro gradatim, per ordinem, quasi vnus post alium, l. pronuntiatio. §. 1. verf. iure enim proprio familiam dicimus, plures personas, quæ sunt sub vnius potestate, aut natura aut iure subiectæ, vt puta patremfa. matremfa. filiumfa. quique deinceps vicem eorum sequuntur, vt puta nepotes, & neptes, deinceps. faci tquod scribit Lucas de Penna in l. 3. colum. 2. C. de bon. vacant. lib. 10.

Superiores.

Superiores, qui supra nos sunt, & ante nos fuerunt: posteriores contra, vt elucidatur in l. Iurisconsultus. ff. de gradib.

Super, eius natura, significationes, & phrases.

Super. Hæc dictio ab homine prolata significat ius in re, cui adijcitur, vt vendo decē sextaria super tali fundo, aut dono:significat autem obligo illum fundū pro decem

sextariis, per text.in l.codicillis.§.instituto. ibi, neque fenerari super eas.ff.de leg.2. quem text.ad hoc singularem notat Ludouic.Rom.singul.625.compresta mihi.& Francisc.Cremens.sing.45.mutuaui.& hoc expresse docet Bar. in l. fundus. ff. de annuis legat. & Ioan. Faber in §. item Seruiana. in fin. de actio. in Institutio. ac Lucas de Penna.in l.fin.C.de agrico.& mancip.lib.11. & sic censuit Senatus hoc anno 1551.die 9. Iunij, pro pauperibus contra dominū de Nantolleto, qui emerat à do.de Borbonio terram,super qua percipi debebant quinquaginta, quæ relicta erant pauperibus.

Super tali re denotat obligationē illius rei.

Nec contiguum semper significat: vnde inquit textus in authentica,sacramenta puberum sponte facta super cōtractibus rerum suarum non retractandis, inuiolabiliter custodiantur, C.si aduersus venditionem.super contractibus dicitur ibi,siue in ipso contractu sacramenta interueniant,siue postea quandocunque, vt ibi glos. asserit,quam doctores probant,dicentes,si lex,vel statutum dicat super contractu iuramentum præstandum,vel aliud faciendum, sufficere quandocunque iuramentum exactum fuerit; vel aliud factum, licet non interueniat tempore actus,& quia super actu dicitur fieri,cum non fiat extra actū, postquam interuenerit: de quo dubitauit Iason in dicta auth. sacramenta,allegans Vallam lib.2.c.54.sed ibi Valla dicit,super plerunque contiguum significat, non semper: & passim Iurisconsultus vno & altero vtitur,in l.sicuti.§.1. ff. si seruit. vindicet.

Elucidatur authen.sacramenta puberum.

Item hæc dictio super opponitur dictioni subter, & vulgo dicimus super hereditate, *sur l'heritage*, vt declarat Chassa. in consuetud.Burgund. in rubr. *des censes*.§.4.glos. *sur l'heritage*. facit l. quidam Iberus.ibi, sicuti nec quidem parietem suum super parietem communem. ff. de seruit. vrba. præd. Inde superficies dicitur id, quod est supra faciē terræ, l. 1.ff.de superficieb. vt in ædibus parietes & tecta, vt dixi in l.bonorum.ī.eod.Super, id est pro:vnde tutor datur super pecunia pupilli, tela ve sua,id est pro vtilitate personæ pupilli,& bonorum eius.§.tutores.de tutel. in Instit. iuncto §. certe.qui testa.tut.dari poss.l.1.ff.de tute.l.sæpe.ĵ.eod.& tam pro tuitione personæ pupilli,quam bonorum. Super pro præter, l. penult.ff.de peric. & commo. rei venditæ. ibi,si nihil aliud conuenit, quam vt habitationes secundum defuncti voluntatem super pretium libertis præstarentur. Super pro vltra,amplius, l.diuortio. §. quod in anno.ibi, super annuā mercedem.ff.solut.matr. quod idem est cum proxima significatione. Inde superexactores, qui vltra debitum, & amplius quam debeatur, exigunt.in rubric.C.de superexacto.iuncta l.1.lib.10.& hi pœna capitali puniendi sunt, si in crimine perseuerent, & ad duplum, vt ibi,& in constitut.Reg.traditur.

Super pro præter, vltra, dein.

Superexactores qui dicantur.

Super rebus, id est de rebus, l.à diuo Pio, §.si super rebus. iuncto versi. sed & illud debet dici, vbi controuersia est de pignore,ff. de re iudi. vbi quod prius dixerat super, postea dicit de.l. 3. in fin. de testib. facit l. quod autem. §. si maritus.2.ibi, super ea re cogniturus erit,ff.de donatio. inter virum & vxor. id est de ea re, l. si patrona. de ritu nuptia. ff.

Superueniens hereditas, inopinate veniens, postea veniens, l. vel hereditas superueniens.ff. de procura. De his rebus & controuersiis & rationibus iudicare arbiter potest. quæ ab initio fuissent inter eos,qui compromiserunt, non quæ postea superuenerunt. l. de his rebus. ff. de recept. arbit.

Superueniens.

Veritati locum superfore, l. fin. ff.de probatio.id est superesse.

Nec præsidis quidem nomen operi publico superscribere licet,l. nec præsidis.ff.de operib.publicis:vnde nō licet scabinis vel consulibus seu aliis stemmata sua in ædificio publico & insignia imponere, nec adscribere, alioqui puniuntur ibi.

Superscribere.

Stemmata nō licet publico operi imponere.

Muros autem municipales nec reficere licet sine principis vel præsidis authoritate, nec aliquid eis coniungere, vel superponere,l.sacra.in fin.ff.de rerum diuisio.

Superponere.

Supersedit agere, id est cessauit, abstinuit, l. 1. §. idem Pompo.refert.ff.de dolo.l.si cū venditor.in princ.de euict. Supersedit facere suspectū,l.fin.ff.rem pupilli sal.fore.Supersedit exigere cautionem,l.Iulia.§. si quis.ff.ad exhibeu. Superius plaustrum exponitur, in l.si ex plagis. §.in cliuo. ad legem Aquil. Superiores casus, l.naturalis.§.penult. de præscript.verb. ff. Superius iubetur, in l.itaque. ff. de ædilitio edicto.

Supersedere.

Superindictum, quod ad indictionem adiicitur, in l. vnic.C.de superindic.lib.10.

Superindictū.

Super hæc addere nunc,ne vos hic plus iusto remorer, mihi visum non est,alia missa faciam.

De dictione supra scribam in l.quæstio.ĵ.eod.

VLP. LIB. SEXAGESIMOPRIMO.

Lex quinquagesima secunda.

Patroni appellatione & patrona continetur.

Huius legis intellectus facilis est, vt patroni nomine etiam patrona comprehendatur, quia masculinum concipit fœmininum:de quo abunde scripsi in l.1.ī.eod.

Notādum est quod patronus variis sumitur modis:primò pro aduocato,l.1.§.ait prætor.1.ibi, etiam si quis alius sit,qui certis ex causis, vel ambitione aduersarij, vel metu patronum nō inuenerit.ff.de postuland.vbi quod in principi.§.dicit aduocatum, in fine vocat patronum sine adiūcto. Et aduocatos accipere debemus omnes omnino, qui causis agendis quoquo studio operantur,l.1.§. aduocatos. ff.de variis & extraord.cognit.

Patronus variis modis sumitur.

Interdum tamen frequentius cum adiuncto dicitur, vt patronus causæ,l.1.§.in honorariis.ibi,patroni causæ.ff.de var.& extraord.cogni.l.rem non nouam. §. patroni causarum. C.de iudic. ad differentiam aliorū datur adiunctum. Et licet Valla lib.4.ca. 12.differentiam inter istos assignet, in iure tamen passim vtimur,vt dixi.

Non est omittendum, quod si vnus aduocatus plures à diuersis obtineat pensiones, tenebitur tamen seruire illi, qui prius illum super hac causa requisiuit, etiam si is nouissime ei dederit pensionem, & seruiet ei etiam cōtra eum, qui primo dederat ei aduocato pensionem, vt fuit pronuntiatum in hoc senatu anno 1384.in mense Martio. secus est in aduocatis Regiis, qui semper Regi adstricti sunt. ideo aliis contra Regem non seruiunt, nec pensionem ab aliis obtinere possunt, vt in ordin. Regul. patet, quia Rex est sufficiens ad præstandum salarium optimum illis.

Patronus causa seruit ei qui prius eū requisiuit.

Arrestum.

Secundò patronus dicitur, qui seruum manumisit, l. & eleganter. §. seruus pactionis.ff. de dolo. ibi, sed si per patronum stabit; ob quam manumissionem libertus eidem subiicitur,l. adoptiuum.§. patronum. de in ius vocand. & ob id iura multa habet,quæ vocantur ius patronatus,vt in rubr.ff.de iure patr.& C.de bonis libert.ac de successio.libert. in Institut. Et hoc iure, ciuili frequentius vtimur, & intelligimus de isto.l.1.in fin.de postulan.ff. l.sed & hæ.§. 1.de procurato. l.in eo iure.de ritu nupt. & in l. peruenisse. ac l.pronuntiatio.§.1.ĵ.eod.& ita accipitur hic.

Patronus liberti.

Tertiò patronus ecclesiæ dicitur is, qui eam fundauit, construxit,vel dotauit.cap.nobis.& per totum. de iure patrona.cap.piæ mentis.16.q.7. & propterea acquirit ius patronus,de quo ius pontificiū loquitur in rubr.de iure patron.& alibi frequentius.Et laicus patronus est, qui ratione patrimonij illud ius habet: patronus verò ecclesiasticus est, qui hoc nomine ecclesiæ possidet. clemen. vlt. de iure patro. scripsi in §. præfatique ordinarij. in verbo patroni. de collatio.in concorda. & in praxi benefici.in forma signa. in 3.parte.

Patronus ecclesiæ quis, & quo'plex laicus & ecclesiasticus.

Quartò etiam sanctus dicitur patronus,in cuius honorem est fundatum templum; vt diuus Andreas in ecclesia sancti Andreæ Parisiis, aut Burdegalæ in æde diui Seuerini beatus Seuerinus, eo quod tutelares nostri sunt, teste Paulo Citadi. in tracta. de iure patronatus,in secunda parte.

Patronus templi.

Quintò patronus dicitur defensor eorum, quos in sua habet

Patronus clientis.

habet clientela, & primum locū in officio apud clientem obtinere patronus debet: vnde liberto sancta persona patroni videri debet, l. liberto. ff. de obseq.

Patronus nauis. Vltimò patronus nauis dicitur gubernator nauis, l. 1. vbi doct. C. de nauicula. lib. 11. Vnde debet inspici materia, si velimus distinguere, de quo patrono intelligatur dispositio: nempe si de patrono liberti loquamur, debet de eo intelligi, qui libertatem dedit, & communius in iure Cæsareo: si verò in iure Pontificio de patrono loquamur, communius de eo, qui ecclesiam construxit, intelligimus: & ideo bonum est aliquid adiungere, vt patronus causæ, patronus ecclesiæ, vt melius dignoscatur.

Patrocinium. Patrocinium, defensio, seu protectio, vt in rubr. C. ne liceat potentior. patrociniū in lite præstare, vel actio. Vnde si litigantes accersant patrocinium potentiorū ad terrorem aduersariis incutiendū, causæ iacturam faciunt, vt ibidem statuitur. vide Lucam de Penna in l. ad splendidos. C. de diuers. offic. lib. 12. & Matthæ. de Afflictis in tractatu de iure protomis. §. prohibemus. tractaui in tracta. de cessio. actio. art. 1. in 2. tomo commen. ad constit. Reg.

Patrocinari. Patrocinari est patrocinium præbere, prodesse, tueri, l. 2. §. penult. ibi, nonne indignus est, vt ei exceptio patrocinetur? ff. si quis cautio.

Vtilitates legis, & effectus. Vtilitates huius legis sunt hæ, quod si patronus liberto donauerit omnia bona sua, vel maiorem partem, si postea susceperit liberos, reuocatur donatio: idem in patrona donante, & idem seruamus in alio quocunque, l. si vnquam. C. de reuocand. dona. & ibi doct. maxime do. And. Tiraqu. post Francisc. de Ripa.

Secundò, si patronus ecclesiæ peruenerit ad paupertatem, ali ex bonis ecclesiæ debet, idem in patrona. cap. nobis. de iure patro. ca. quicunque 2. in 16. q. 7. & habere alia iura debet, quæ à Rocho Curtio cumulantur in tracta. de iure patronatus in verbo honorificum.

Tertiò, non potest patronus in ius vocari sine venia, nec quidem patrona, per text. in l. 4. §. 1. ff. de in ius vocan. l. 1. C. illo tit. aliàs punitur libertus vocans, in l. pen. & fi. ff. eod. nisi patronus adegerit libertum ad iusiurandum, ne vxorem ducat, & ne nubat: tunc enim impune in ius vocabitur, sed non filius patroni, quia innocens est, l. adoptiuum. in fin. ff. de in ius vocand.

Quartò, sicut patronus de dolo non accusatur à liberto, ita nec patrona, l. non debet. ff. de dolo: imò liberto sancta debet videri persona patroni, & patronæ, l. liberto. ff. de obseq.

Quintò, non condemnatur patronus conuentus à liberto, nisi in id, quod facere potest, l. patronus. ff. de re iudic. sic nec patrona, per istum text.

Sextò, honor patrono debitus, & patronæ debetur, d. c. nobis. de iure patron. l. 1. C. de in ius voc. Rochus in d. tracta. in verbo honorificum.

Septimò, patronus debet, si laicus fuerit, præsentare intra quatuor menses, cap. vno. de iure patron. in 6. idem in patrona, cum diuersum in ea non inueniam statutum, imò patroni appellatio conuenit patronæ, vt hic scribitur.

Octauò, omnia admissa in patronum, patronive filium, patrem, propinquum, maritū, vxorem, ceterásque necessitudines grauius vindicanda sunt, quam in extraneos, l. capitalium. §. omnia. ff. de pœnis. sed vxor patroni patrona non dicitur, licet honorari debeat, sicut patronus, per l. 1. C. de in ius vocan. *Vxor patroni nō est patrona.* Itaque intelligimus istum text. in vera patrona, quæ manumisit, vel fundauit ecclesiam, vt in illis casibus, vbi vocatur patronus, & patrona intelligatur, & iura loquentia in patrono, & in hac patrona locum habebunt.

Limita prædicta, quando qualitas, quæ inesse debet patrono, conuenire non posset patronæ: tunc enim patroni appellatione non continetur patrona. quas qualitates scribit Decius in l. fœminæ. ff. de regul. iur. dixi in l. 1. limitatione 1. s. eod. facit text. in l. si verò. ff. solu. matrim. vel si diuersa ratio esset in patrono, quæ in patrona, vel si lex separatim de vno, & de altero loqueretur, l. sicut. ff. de oper. libertor. l. 1. de parricid. l. 4. de in ius vocan. l. adoptiuum. §. 1. ibidem. Alias limitationes poteritis elicere ex lege præcedenti.

PAVL. LIB. QVINQVAGESIMO-
nono Ad Edictum. Lex liij.

Sæpe ita compertum est, vt coniuncta pro disiunctis, & disiuncta pro coniunctis accipiãtur: interdum soluta pro separatis. Nam cū dicitur apud veteres, AGNATORVM GENTILIVMQVE, pro separatione accipitur. At cum dicitur, SVPER PECVNIÆ, TVTELÆVE SVÆ, tutor separatim sine pecunia dari non potest. Et cum dicimus, QVOD DEDI, AVT DONAVI, vtraque continemus. Cum verò dicimus, QVOD EVM DARE, FACERE OPORTET, quoduis eorum sufficit probare. Cum verò dicit prætor, SI DONVM, MVNVS, OPERAS REDEMERIT: si omnia imposita sunt, certum est omnia redimenda esse. Ex re ergo pro coniunctis habentur, & si quædam imposita sunt, cætera non desiderabuntur.

Diuisio legis, & summaria declaratio. Hoc principium duas habet partes. In prima generale dictum ponit, in secunda exempla. Secunda ibi, nam dicitur. Iurisconsultus superius orationis coniunctæ proprietatem explicuit, in l. coniunctionem. cum l. præcedēte: verum quia sæpius coniuncta capiuntur pro disiunctis, & disiuncta pro cōiunctis, & soluta pro separatis, hæc docet noster text. dicens, cōiuncta sæpe pro disiunctis accipi, vt cum dicitur apud veteres, agnatorum gentiliumque. Illa enim dictio, que, coniuncta pro disiuncta accipitur, scilicet pro vel. Item disiuncta pro coniunctis, cuius duo traduntur exempla: vt si detur tutor pupillo super pecunia, tutelave sua, coniunctim accipitur, quia tutor dari non potest separatim super bonis sine defensione personæ. Et cum dicimus, quod dedi, aut donaui, aut, quoque pro coniuncta accipietur. Soluta interdum pro separatis, vt si dicatur: quod eum dare, facere oportet, promitto: sufficit probare, quod ille dare, vel facere tenebatur. & sic separatim ponitur. Et ista erit huius text. summaria elucidatio.

Sæpe, sæpius, sæpissime, & iterum, quot actus requirant, & an constituant regulam. Colligite ex hac dictione Sæpe, quod duo ad minimū hoc verbum requirit, l. iusta. & l. liberorum. versic. filij enim appellatione sæpe & nepotes accipi multifariā placere, infra eod. ea. consideres. ibi, semel, vel sæpe. de pœnit. distin. 5. §. quia vero. in authen. de testib. colla. 7. Dictio sæpius tres, l. seruos. C. de vi publ. l. veluti. §. fi. ffn. de eden. Sæpissime, vt aliquid ad comparatiuum addat, quatuor requirit actus ad minimum, l. vbi autem. in princ. ff. de verb. oblig. glos. in c. si quis erga. 2. q. 7. Relinquitur tamen arbitrio iudicis, quot actus istæ dictiones denotent, inspecta materia, de qua agitur, l. continuus. §. cum ita. ff. de verb. oblig. Innocen. & alij in ca. cum oporteat. de accusa. Card. & Georg. Nathan in clem. sæpe. de verbor. significa. Cepol. in l. aliud est fraus. infra eod. idem dicens in dictione frequenter.

Etiam dictio iterum duos significat actus, per text. vbi doct. ponderant, in procem. Instit. §. quorum. Et istæ dictiones proprie non constituunt regulam, sed denotant regulam esse in contrarium, vt dico in l. interdum. infra eodem: & ratione subiectæ materiæ propriè vel impropriè accipientur. Ex re igitur hoc cognoscetur, teste Panorm. per illum text. in cap. sua nobis. col. 2. de appellat. Quidam verò in hoc text. legunt, Sæpe comparatum est. de quo verbo scribam in l. quæstio. j. eod. Alij & melius legunt, Compertum est, id est exploratum, & ex inuestigatione & opinione collectum. Valla libr. 5. ca. 24. & idem est sensus. nam sæpe comparatum est, id est, constitutum, &c. & hoc vltimo modo legitur in Pandectis Florent.

Vt coniuncta pro disiunctis. Ex hoc inferri potest, quòd sæpe, id est in pluribus casibus coniuncta oratio capitur pro disiuncta. Et sic in aliquibus casibus regula est in contrarium, quam tractaui in l. coniunctionem. š. eo. Ea hic contentus, alia prosequor.

Et disiuncta pro coniunctis accipiantur. Colligi etiã potest, quod alternatiua, quæ hic disiuncta vocatur, sæpe accipitur pro coniuncta: sed regulariter pro disiuncta. Et sic regula est, quod vbi verba coniuncta non sunt, sufficit alterutrum esse factum.

Regula, ad veritatem alternatiua, & & ea. cum limitat.

Et ad veritatẽ alternatiuæ sufficit alteram partem esse veram, l. in eo quod plus. §. vbi. ff. de reg. iur. ea. in alternatiuis. illo eodem tit. in 6. cap. 2. & cap. inter. de rescript. §. si plures. 2. Instit. de hered. instituen.

Quod intelligit ibi Marc. Bauet. quando caderet in cõditiones, vel res: secus quando ponitur inter genus & speciem, vt hic. tunc enim pro coniuncta debet exponi, vt dedi, aut donaui, id est, dedi & donaui. Bar. in l. Quintus. ff. de auro & argen. lega. per istum text. glo. in rubr. C. de seruit. & aqua. Socinus in l. 1. in fin. ff. de reb. dub. post Bar. in l. 1. ff. de iustitia & iure.

Disiuncta inter personas posita pro coniuncta accipitur.

Collatio facta Titio, aut Gaio an valeat.

Secundò non procedit, quando disiuncta ponitur inter personas, quibus aliquid datur, aut relinquitur: vt ille aut ille heres esto, vterque heres erit, l. cum quidam. C. de verbor. signific. Quod tamen perdit officium in octo casibus ibidem traditis per Iaso. Vnde si Papa conferat beneficium illi aut illi, vterque beneficium habebit, teste Feli. in cap. inter cæteras. in fin. de rescript. Sed ego dicerem neutrius collationem valere, tum propter incertitudinem, l. duo sunt. ff. de testam. tutel. l. cum ex pluribus. de manumis. testam. tum propter dubiam Papæ intentionem, per not. in cap. pastoralis. & cap. Rodulphus. de rescript. Vincen. Hercula. in l. 1. §. per procuratorem. num. 19. ff. de acquir. possess. nisi appareret, quod vellet illud dare primo nominato, & si illud nollet, secundo, per cap. mandato. de præbend. in 6. aut diuidere: alioqui ecclesia, sicut vxor, nõ potest esse plurium. ca. cum non ignotes. de præben. Et quãuis doct. dicant hanc disiunctam inter personas honoratas poni, videmus hoc non esse perpetuum, nempe quando testator dicit, ille, aut ille tutor esto, gerere tutelam est onus, & non honor, l. 3. & l. tria onera. ff. de excusat. tutor. Et sic nulla persona hoc casu est honorata, & tamen vterq; tutor erit. Sed hoc fit fauore pupillorum, d. l. cum quidam. ibi, vt maior prouidentia pupilli inferatur.

Alternatiua negatiua vtrũque requirit.

Tertiò, vitiatur in alternatiua negatiua, vt si non feceris illud, aut illud, promitto centum. nam vtrunque debet esse non factum, & si alterum feceris, contra dispositionem venisse censeris. Bar. in l. si is qui ducenta. §. vtrum. ff. de reb. dub. Bauet. in d. §. si plures. per tex. licet non allegent, in l. si quis ita stipulatus fuerit. ff. de verbor. obligat. vbi pulchre Iason & doctores explicant.

Quartò limitatur, quando resultaret iniquitas, si non intelligeretur copulatiue etiam in disiuncta affirmatiua, l. generaliter. C. de instit. & substit. Bal. in cap. inter. col. 1. de rescript. vbi idem dicit quando sequeretur iniustitia, vt in interdicto quod vi aut clam.

Quintò, non procedit, quando materia subiecta nõ pateretur, vt pote quando separari non posset, vt in hoc text. ibi, super pecuniæ tutelæve suæ, quia tutor separatim dari non potest bonis, omissa persona.

Vltimò, flectitur regula, si de contraria disponentis mente appareat, per text. in l. non aliter. ff. de lega. 3. l. in conditionibus. de condition. & demonstratio. Alia necessaria ad huius regulæ intellectum hic non video: sed ad eius ornatum multa iactant doctores in dicto ca. inter. de rescript. & in dicta l. cum quidam. C. eo. quæ videri poterunt: sed per prædicta comprehenduntur.

Soluta oratio quomodo accipiatur.

Interdũ soluta pro separatis. Oratio igitur soluta copulatiue sumitur communius, sed interdũ pro separata. quod ex mente pronũtiantis cognoscitur, per text. vbi scripsi superius, in d. l. alienationis. in fin. Et Iurisconsultus interserit exempla sequentia de hac soluta ibi, cũ verò dicimus, &c.

Nam cum dicitur apud veteres, agnatorum, gentiliúmque, pro separatione accipitur. Sicut Iuriscõsultus superius proposuerat, cõiuncta pro disiunctis poni, ita sequutus ordinem text. prius inserit hic exemplum coniunctæ orationis, vt dictio, que, coniuncta donatur pro disiuncta, nempe veteres ad successiones & tutelas agnatos vocabant, & eis deficientibus cognatos: vnde text. istum declarat Alciat. ex loco Ciceronis libro primo ad Herennium: si paterfamil. moritur intestatus, familia pecuniáque agnatorum, gentiliúmque esto. Ego verò puto hic Iurisconsul. voluisse legem duodecim tabularum elucidare, cius exẽpla adducentem, quæ sic erant: SI FVRIOSVS EXISTIT, AGNATORVM, GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Vult enim dicere illa lex, quod si aliquis sit furiosus, potestas illius & tutela sit agnatorum, & gentilium: id est prius furiosus sit in tutela agnatorum, & illis agnatis deficientibus, vel inhabilibus existentibus, tutela sit gentilium, id est cognatorum, & ad cognatos tutela & substantia furiosi spectet. Probatur in l. sæpe. ff. de curato. furio. §. furiosi. de curator. in instit. & de legitim. agnat. tutel. ibidem, ac C. illo tit. Sic igitur hereditas ad agnatos pertinebat. §. 1. Insti. de legitim. agnator. success. quibus deficientibus ad gentiles & cognatos deuoluebatur. Instit. de success. agnator. Et sic coniuncta pro disiunctis accipiuntur, cum cognati simul non admittantur cum agnatis.

Lex duodecim tab. declaratur.

Gentiles qui.

Nec ergo accipiemus hic gentiles pro idolorum cultoribus, vt in c. 1. de concessio. præbend. sed gentiles intelliguntur, qui ex eadem gente, vel eiusdem cognominis sunt: vnde inoleuit prouerbium, cum furere aliquem veteres, aut mente captũ esse significare volebant, ad agnatos & gentiles illum ducendum esse dicebant, teste Varrone de re rustica lib. 1. ca. 2. facit de offic. præsid. l. cõgruit. & les sequẽs. Et gentiles vulgò dicuntur eiusdẽ gentis, vel eiusdẽ parentelæ, Alciatus hic: & clariores familiæ agnati: nã gentẽ in patritiis esse, in plebeiis stirpẽ: & gentiles propriè dicti sunt inter se patritij, vt asserit Alciat. li. 1. parerg. cap. 12. Cuiusmodi etiã gentiles Cicero definit lib. Topic. tertio, his verbis: Gẽtiles sunt, qui eodem nomine inter se sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt, quorũ maiorum nemo seruitutẽ seruiuit, qui capite non sunt deminuti. hæc ille. Qui sint agnati, videte in l. in vulgari. š. eod. vbi dica.

Ad agnatos & gẽtiles, paræmia.

Gens & stirps quomodo differant.

At cum dicitur, Super pecuniæ tutelæve suæ: tutor separatim sine pecunia dari non potest. Vnum tantum exemplum posuit superius de coniuncta oratione, quando pro separata ponatur: hic duo scribit de disiunctis, quando pro coniunctis accipiantur.

Tuto personæ & rebus datur.

Primum est quando alterum ab altero non potest separari, vt hic, cũ dicitur, Datus pupillo tutor est super pecunia, id est super rebus pupilli, & tutela sua, id est pro persona pupilli tuenda, §. certe. Instit. qui testament. tutor. dari possunt. iũcta l. 1. ff. de tutel. Et exponitur pecunia pro patrimonio & rebus, vt hic dicit gl. & idem in l. penult. C. de constit. pecun. vt scripsi in l. pecuniæ. š. eod. Et intelligite istum textum, tutorem non posse separatim sine pecunia dari, videlicet vt vnus tutor detur personæ, & alter rebus, quia hoc fieri non potest separatim sed vterque erit tutor super pecunia, id est, super patrimonio pupilli, & super tutela personæ, id est tuitione, l. vt vim. ff. de iustitia & iure. nec debet intelligi iste text. vt quidam intelligebant, quod non detur tutor, nisi pupillus habeat pecuniam, cum personæ detur, vt dictum fuit. de hac tutela scripsi in l. Paulus. infra eo.

Cum verò dicimus, quod dedi, aut donaui, vtraque cõtinemus. Est aliud exemplum, quando disiuncta pro coniuncta capitur, scilicet quando ponitur inter genus & speciem, vt hic: nempe, quod dedi, aut donaui, sic exponitur, quod dedi, & donaui confirmo: vel aliud verbum addatur, vtrunq; enim continetur. & sic dare accipitur pro donare, vt fortuna aliud dedit, in l. si is qui in aliena. §. quod si seruus. ff. de acqu. rerum. domi. & l. 1. de precat. ibi, qui donat, sic dat, ne recipiat.

Donare

Donare quid. Donare tamen proprie quis dicitur, quando ex mera liberalitate dat, & nullo cogente imperio, l. donari. ℸ. tit. prox. & l. donari. ff. de dona. quãuis glo. aliter exponat in l. Nesennius. ff. de re iudi. Et lites donatas, id est cessas (quia *Lis donata pro cessa.* cedendo donantur) non debet fiscus suscipere, l. res quæ. §. lites. ff. de iure fisci. Inde præuaricatores eos appellamus, qui causam aduersariis suis donant, l. præuaricatores. infra eo. & Iurisc. interdum concedere & donare adiũgunt, in l. 3. ff. si libert. ingen. esse dicatur. Et hoc recepit phrasis Gallica, sic dicens, *donner & ottroyer*, quasi *donner* sit petenti: *ottroyer*, non petenti, sed vltro concedenti.

Dare quid significet. Dari verò dicitur ex quocunque alio contractu, l. si debitor. §. 1. ibi, vel donet, vel in dotem det. ff. quib. mod. pignus soluitur. l. iubemus. ibi, cuiuspiam liberalitate donati, alióve titulo dati. C. de præpos. sacri cubicul. lib. 12. vbi etiam Lucas. & in l. fi. post glos. de censib. lib. 11. l. in tantũ. in fin. cum l. seq. ibi; & putẽ omne omnino, quod propter emptionem vel dedit, vel permutauit, vel compensauit eo nomine: nam & is dedisse intelligendus est. & l. vtique. ff. de liberal. caus. facit l. si ego. 1. ff. si certum petat. ibi, quasi donaturus dedero. & l. si tibi. ibid. passim tamen sæpius vnum pro alio ponitur. l. cum in corpus, in fi. ff. de acq. rerum domi. vbi quod dixerat donandi, postea dixit dandi. Et hoc probat l. 1. de donatio. & l. inter donum. ℸ. eod. vbi donum à dando, vel donando dicitur: & sic non fit differentia. Imò verbum dare generale est ad omnes contractus, & causas pertinens. l. 1. in princip. ff. depos. vt inferius apparebit. hoc probat Alexan. cons. 7. attentis. col. 4. num. 14. in 7. vol. post. Bald. in l. non ambigitur. ff. de legib.

Dare est dominium trãsferre. Ideo dicimus, dare est dominiũ transferre: nempe qui promittit dare Codicem, tenetur dominium illius transferre, §. sic itaque. Institut. de actionibus. & l. quæ de legato. ff. de legatis primo. l. in fisci. de iure fisci, ibi, si modo pretium vel modicum dederint. intelligite autem quando verbum dare solum est: nam ex adiuncto eius declaratur intellectus, vt ex sequentibus verbis apparebit, vt dare *Cũ causa datur, & sine.* commodati nomine, &c. Veluti datur interdum aliquid ob causam, puta quod filius emãcipetur, qua causa cessante repetitio competit, l. 1. 2. & per totum. ff. de condi. caus. data. & C. de condict. ob caus. dato. qui tituli ad idem ten- *Donatio simplex, quæ non habet causam dicitur.* dunt. Donatur sine causa, & liberaliter, Alexand. in l. si pecuniam. colum. 6. ibidem: & vocatur donatio simplex, in authen. ex testamento. C. de collatio. Inde Episcopus da- *Cõferri beneficia sine causa non debent.* re præbendas dicitur, non donare, quia sinẽ causa beneficia non debet conferre, id est nisi idoneis, cap. graue. de præb. elucidaui in præfa. ad rub. de colationib. in concorda. post glos. notab. in cap. fin. 23. qu. 6. qua in sing. no. Barba. in cap. cum accessissent. colum. 4 de constit. quia nõ ex mera liberalitate dat, licet liberalitas sit respectu illorum quibus beneficia conferuntur, vt scribit gloss. in ca. relatum. de præb. & in cap. quamuis. 1. illo tit. in 6. putarẽ tamen nullam vel admodum paruam liberalitatem esse in mensibus nominatorum, cum teneatur conferre nominatis antiquioribus. §. statuimus. 1. vbi scripsi, de colla. in cõcord. Franciæ. Collatio verò facta non reuocatur prætex- *Collatio prætextu ingratitudinis non retur.* tu ingratitudinis, doctores in cap. fi. de dona. Dec. in dicto ca. relatum. num. 4. quia collatio non est mera donatio, licet interdum vocetur donatio, cap. proposuit. & cap. quia. de concessio. præb. vide in praxi benefic.

Dare, ius directum notat. Item dare, ius directũ significat, per textum in §. sic itaque. Batt. in l. si ita legatum. ff. de lega. 1. Bal. nominatim in l. fina. columna vltim. C. de sacrosanct. eccles. siue in prima persona, siue in tertia fuerit expressum, teste Gomes. in d. §. sic itaque. vnde qui est obligatus ad dandum, ipse dare debet, & non alius, qui non potest transferre dominium: nam tradere diceretur, & non dare. doctor. in l. vbi autem. §. fin. ff. de verborum oblig. non enim videntur data, quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt, l. non videntur. ff. de regulis iuris.

Soluens pro alio illum à pœna liberat. Quod non procedit in pœnis, nempe in eis vnus pro alio soluens eum liberat à pœna. Bar. & alij in l. 4. §. Cato. ff de verb. obli. & fauore libertatis, per tex. in l. si statulibera pœnæ. §. si quis non dare. ff. de statuliber. Si tamen ego traderem rem meam Titio, vt daret Sempronio, tunc etiam dare videor, & proprie, vt tradit Bald. in l. 1. col. 2. ver. in mandante. C. de seruis fugitiuis. nam quando meo nomine & voluntate alius dat, ego breui manu dare videor, argum. l. singularia. ff. si cert. pet. l. 2. §. penult. ff. de dona. sumendo argumentum à contrario. & ideo Iurisconsultus promiscue his verbis vtitur in l. 1. & per totum. ff. de dona.

Dare pro concedere. Præterea dare concedere est, l. si pater filiosam. liberam peculij administrationem dederit, non videtur hoc ei cõcessisse, vt in fraudem creditorum alienaret. ff. quæ in fraudem creditor. l. 3. de censib. vbi primo concessam dicit immunitatem, & postea datam, l. alienationis. ibi, optionẽ intra certum tempus datam non amplectitur. ℸ. eod. l. diuus. ibi, nec morbo eius danda venia. de offic. præsid. l. penult. de offic. eius. l. tempus. de re iudic. l. debitoribus. ibid. l. 1. de cessio. bonorũ. l. 1. in fi. ibi, signumve dederit. ad leg. Iuliam maiesta. l. inter. de interdict. & releg. parcissime dare commeatum is, qui præest armato, debet, l. officium. §. 1. ff. de re militar. & alibi sæpius.

Dare bonorũ possessionem. Dare bonor. possessio. idem, l. 1. ff. de iurisdi. omniũ iudic. & bonor. possessio data est, in l. 1. ff. quorum bonorum. ibi, ex edicto meo illi possessio data est.

Dare pro indulgere. Dare, indulgere, quod fere in idem reincidit. Inde tutoris datio ei soli competit, cui nominatim vel lex, vel Senatusconsultũ, vel Princeps dedit, l. muto. §. datio. ff. de tutel. iuncta l. 1. ibi, ob meritũ indulserit. ff. de const. Princ. §. sed & quod Princip. Insti. de iur. nat. l. si procurator. ibi, si ab eo, cui ius distrahendi res fisci datũ est. ff. de iure fisci. hinc datum à Principe beneficium, l. simile. & l. magistratus. ff. ad municipal. iuncta regul. indultũ. de regul. iur. in sexto.

Dare pro tradere. Item pro tradere, l. Sempronia libellos composuit, quasi datura centurioni. ff. de furt. vbi primò dicit dare, & postea tradere. facit §. nunc admonẽdi. quibus alienar. licet. in Instit. l. si tibi rem vẽdendam certo pretio dedissem. de præscript. verb. l. Cassius. de solutio. l. prætor edixit. §. 1. de iniur. l. si ego. de neg. gest. versi. ego hac mente pecuniam procuratori dem.

Dare pro reddere. Det, id est reddat, exponit glo. in l. 1. ff. si cui plus quam per legem Falcid. quod probat §. Iulia. & §. sequ. ac §. hæc verba. ibidem, & l. si mulier. C. de iure dotium. vbi quod in principio dixerat det, in aliis locis reddat.

Dare pro commodare. Dare commodare est, l. si vt certo. nunc videndum. 1. ff. commod. ibi, & forte res æstimata data sit. & hoc quando profertur in illa materia: quãuis soleat exprimi dare cõmodato, vt ibidem est Videre. Et dare depositi nomine, deponere, tradere causa depositi, l. 1. & per totum. ff. depos. & tunc cum adiuncto profertur.

Dare pro permittere. Dare, permittere, vel concedere, l. 3. quod cuiusque vniuersita. no. ibi, nulli permittetur nomine ciuitatis, vel curiæ experiri, nisi ei cui lex permittit, aut lege cessante ordo dedit.

Dare honori. Datur honori, id est ad honorem tribuitur, l. semper §. conductores. ibi, non honori conductorum datum, &c. ff. de iure immunitat.

Dare negotiũ. Dare negotium vni, id est committere, l. in venditione. in fi. ibi, nam & omnes possunt locare, & vni hoc negotiũ dare. ff. de bonis authorit. iudic. possid. l. cum plures, ibi, ne corrũpantur rationes, vni hoc negotiũ à creditoribus esse dandum. l. item. §. 1. ff. quod cuiusq; vniuersita. no. Et cui *Data iurisdictio.* iurisdictio data est, omnia concessa censentur, sine quibus iurisdictio explicari non potest, l. 2. ff. de iurisd. omnium iudic. vbi exposui.

Dare aditũ. Date aditũ, id est præbere ingressum, *donner entree*, l. 1. §. hoc autem senatusconsultum aditum etiam dedit militi, vel pagano, ad inuestigandum fugitiuum. ff. de seruis fugit. Et an quis teneatur aditum præbere quærenti rẽ furtiuam, videte l. requirendi. & ibi doct. C. de seruis fugit. Da- *Dare libellũ.* re libellum, pro offerre, l. libertus. 2. ff. de in ius vocan. iuncta auth. offeratur. C. de litis contesta. vbi in vno dicitur dare, in alio tex. offerre.

Dare iudiciũ. Dare iudicium pro transferre interdum.l.si in rem.3.ff. de rei vindicat.ibi,si in rem actum sit, & in heredem possessoris iudicium datum sit. iuncta l.si eum hominẽ. de fideiussorib. Vel dare iudicium siue actionem,est concedere,vt iudicium moueatur contra aliquem:veluti cum prætor actori potestatem agendi faciebat, eum ad intendendum actionem admittens,l. sed & si restituatur. §.sed & si dies actionis exitura erit, causa agnita aduersus eum iudiciũ dare prætor debet.ff.de iudic.l.1.de iurisdict. omnium iudic. non enim dicebat, actionem dabo, quæ est iuris ciuilis, sed iudicium: sicut bonorum possessorem facit, §. quos.de bonorum possess. in Insti.

Dare iudicẽ. Dare iudicem est delegare,& iudicem facere,vulgo dicimus,*donner iuge*.l.sæpe.& lege sequenti.de offic.præsidis. ibi, sed eum æstimare debere,an ipse cognoscere, an iudicem dare debeat. facit l.legatus.de offic. proconsul.l.cum prætor. de iudic. ibi, iudices autem dare possunt. l. à diuo Pio. in princip. de re iudica.l.ex consensu.de appella. & l. 1. à quib.appellar.non licet.l.1. quis & à quo appelletur.l. 1. ff. de iurisd. omnium iudic. Inde datus iudex, id est delegatus,l. 2 ff.quæ sentent.l.2.§. sed si iudex ad tempus datus.& l.venditor.ff.de iudicd.icam in rub.ff. de offic. eius. & in l.1.ibid.

Dare fideiussorem. Dare fideiussorem,præstare.l.1.& l.si decesserit. qui satisdar. cogant.l.1.si quis in ius voca.non ierit.ibi,si quis in ius vocatus fideiussorẽ dederit.l.si eum exceptione. §. Labeo.1. quod metus caus.& l.2.de donationib.

Dare libertatem. Dare libertatem, pro detegere. exponit glo. in l.manumissiones. ff. de instit. & iure,& in §.1. de liberti. in Insti. sed ego exponerem pro manumittere,id est extra manum & potestatem ponere. l. verbis legis. ℸ. eod. Dare libertatem testamento,pro relinquere, vel præstare.l. fin. de castrensi pecul.ff.iuncto versic.à patre relictam, & l. si quis cum. quæ in fraud. creditor. & l. si quis ita scripserit. de manumiss. testam.

Dare legatũ. Dare legatum,id est relinquere, legare, in l. cũ tacitum fideicommissum is cui datum erat, se capere nil posse detulisset.ff.de iure fisci.l.cum filius.§.variis.de lega.2.l.cũ ij. §. si eidem.de transactio.l.filius.de inoffic.testam.

Datur procurator. Datur procurator, id est constituitur,creatur,l. 1. ff. de procurator.vbi in principio dicit constituitur,in fin.datur. l.filiusfamil.in princ.& l.licet.§. ea.& §.sequ.ibid.l.pen.ne quid in loco publico. l. quod si nolit. §. si plures. ibi,dare vnum procuratorem.ff.de ædilit.edict.l. qui postulari. de popularib.actio.

Dare vsumfructum. Dare vsumfructum idem,in l.3.ff.de vsufr.vbi Iurisconsultus vtroq; verbo vtitur. *Dare dotem.* Dare dotem, in l.dedit.ff.de colla.bonor.& l.pater.2.de colla.dotis.Soci.cons.57.casus legis.col.2.in 1.vol.Dandum tempus,l.fin autem.§.si per filium.ff de rei vindi. *Suffragium dare.* Dare suffragium, eligere, l. itẽ eorum. ff. quod cuiusq; vniuersita no.iuncta l.præceden.quæ hoc exponit. *Dare consiliũ.* Dare consilium pro consulere: vnde Annio consilium omnes periti i iuris dederunt,l. si quando. §. 1. ff. si seruit. vindicet.item Iurisconf.ait in l.furti. §. consiliũ autem dare videtur, qui persuadet, & impellit, atq; instruit consilio ad furtum faciendum.ff.de furtis.

Dare vicarios. Dare vicarios, id est substituere & creare, l.sciendum.§. legati vicarios dare non alios possunt, nisi filios suos.ff.de legationib.ex quo probatur *Doctor legens an possit filium substituere.* Doctorem legentẽ posse substituere filium suum, licet doctrinæ sit minoris. quẽ text. ad hoc singularem scribit Ludouic. Roma. singular. 663. ille cuius. Ex causa tamen, & ad modicum tempus, aliàs non,sine consensu eorum, quorum interest, vt scripsi in scholastico.priuileg.

Dare dilationem. Dare dilationẽ, tribuere,l.argentarium.ff.de indic. ibi, nec in hoc dilationem, nisi ex iusta causa dari. & l. notionem.§.instrumentorum.ibi,propter quæ dilatio danda sit. infra eo.l. fi. ff. de feriis. vbi quod in principio dixerat tribui,in fine dicit dari.

Dare veniã. Et imprudentiæ veniam,id est parcat ignorantiæ,l. senatus.ff. de iure fisci, ibi, & si errasse videbitur det imprudentiæ veniam;vel det veniam,id est indulgeat, l. cũ quidam.ff.de appella.& Iuuenal.*Dat veniam coruis, vexat censura columbas*. Dare veniam in anteactum, id est pro factis & delictis antea perpetratis indulgere.l.1.§. 1. ff. de seruis fugitiuis,ibi,his autem,qui intra 20.dies fugitiuos vel dominis reddidissent,vel apud magistratus exhibuissent, veniam in ante actum dedit. vulgo,*pardonner de ce qui est faict par auant*.

Dare nomen. Dare nomen in aliam militiam, id est inscribi in alia militia,*se faict enroler en vne autre bande, l.* qui cum vno. §. qui post desertionem. ff. de re militar. vel dare se militiæ, est inscribi in militia.§.ad tempus. ibidem.vbi vide Budæ. & in tit.de offic.consul.& qui controuersiam status patiũtur,licet re vera liberi sint, non debent per id tempus nomen militiæ dare,l. qui status.& l.fi.ff.de re militar.

Dare diem. Dare diem, id est assignare, præstituere, l. si debitori. ibi,dandumque diem.ff.de iudic.vbi scripsi,dando nouum intellectum Tholosæ, quando in transitu ibi illam legem declaraui, publicè interpretando:& in l.si legatũ.de oper. public.vbi dicitur præfinire,& dare diem, l. certum. §. dabitur.de confess. Inde datas actiones, id est assignatas exponit gl.in l.quæ pater.1.ff.fam.ercisc.l.si vnus.§. pactus, ibi, tempore legibus dato dos reddatur.de pact.

Dare in sortẽ. Dare in sortem,& pro vsuris, est soluere tam pro principali debito, quàm pro vsuris, l. creditor. §.cum de sorte data. ff. de solut. ibi, respondi, si is qui dabat in sortem se dare dixisset,vsuris non debere proficere.

Dare actorẽ. Dare actorem,est syndicum creare, & constituere, l. 2. ff.quod cuiusq; vniuersita.no. ibi,si municeps ad agẽdum det actorem.Datur actor, qui nostro nomine agat, scripsi in l.Labeo.ℸ.eo. *Dare tutores, vel curatores.* Dare tutores idem, l.tutelas. ff.de cap. deminutio.l.1.de testa.tutel. sic intelligitur in rubr.Insti.qui testam.tutor.dari possunt,& C.illo tit.Ita quoque dicimus dare curatorem, vt in rub.ff.de curator.bonis dando,id est de creando curatore bonis videlicet vacantibus, seu quãdo non est, qui ea administret, l. 2. ibi, & vt curator detur.ff.de feriis.

Dare gratiæ. Dare gratiæ, est in gratiam alicuius quicquam facere,l. 3.§.1.ff.de arbitris.ibi,vel gratiæ dantem,vel sordibus corruptum.

Pietati operã dare, reipubl. castris, &c. Dare operam pietati,id est pietatẽ exercere,l.1.ff.de appella.recipiend.ibi,sed cum mater filij rem per sententiam versam animaduertere prouocauerit, pietati operã dando. Dare operã reipubl.id est deseruire vtilitati publicæ,laborare pro repubI.in l.1.§.læsum. & l.si qua.ff. ex quib. caus. maior. Dare operam castris,id est militare,l.3.ff.de munerib.ibi, his, qui castris operam per militiam dant, nullum municipale munus iniungi potest.

Dare operam ad iudicandũ, vel iudicio. Dare operam ad iudicandum,id est iudicare,causam forensem tractare,l.penul.ff.de vacatio.& excusa.muner.ibi, prætor eos, quoscunque intelligit operam dare non posse ad iudicandum, pollicetur se excusaturum Iudicio operam dare, idem, l.si longius. ff. de iudic.ibi, si forte occupatio aliqua iudicem non patiatur iudicio operam dare, &c.

Data opera. Data opera,id est ex industria,& proposito,non fortuito casu,l.& qui data opera.ff.ex quib.caus.maior.facit.l.itẽ si obstetrix.in fi.ibi, qui tamen data opera iaculatus est in eum.& l.si ex plagis.§.1.ad legem Aquil.

Dare operam. Dare operã pro niti,procurare vt quid fiat.l.1.in princ. ibi, quive cum magistratus esset,publicove iudicio præesset, operam dedisset, quo quis falsum iudicium profiteretur, vt quis innocens condemnaretur. ff. de sicariis. *Dare filiam nuptui.* Dare filiam nuptui,vel in matrimonium, est eam collocare matrimonio.§. incertis.de lega.in Insti.

Commeatum dare. Dare commeatum,est concedere facultatem ad tempus à militia,exilio, aliove ministerio recedendi,quam præbet Imperator, vel præpositus inferiori eundi, quo velit, ad præscriptum diem reuersuro: vulgo *licence & congé d'aller & venir*. Et commeatus dari dicitur, quando conceditur tempus, quo ire quis & redire possit. Vnde nemo potest commeatum, remeatúmve dare exuli, nisi Imperator ex aliqua causa, l.relegati.in fine.ff.de pœnis,id est nemo potest

test relegato facultatem eundi & redeundi concedere, nisi Imperator, vel Rex Franciæ, seu alius Princeps ius habens imperij supremum in suo Regno.

Dare pignori. Dare pignori, est rem causa pignoris obligare, l. plebs. §.1.J.eod.l.seruum filij.§.si idem.ff.de lega.1. l. si mater. §. fi.ff.de excep.rei iudica.l.duobus.ibid.l. an vitiū. de diuers. & tempor. præscrip.l.apud.§. item quæritur.2. de dol. excep. l.rem.& l.seq.famil.ercisc und.l.si ex duobus.in fin.de in diem adiectio.

Dare hypotheca. Dare hypothecæ, pro obligare, hypothecare.l. grege. ff.de pignor.l.2.de pignorat.act.l.per seruum. de acqu. rerum domi.& interdum res pignorata, id est pignori obligata ex conuentione partium dicitur. *Capere pignori.* Capitur res pignori, id est pro executione rei iudicatæ,l. à diuo Pio.quod si res. ff.de re iudica. nēpe pignus dicitur vna significatione res, quæ capitur pro executione sententiæ definitiuæ, d.l.à diuo Pio. & iuris interpretes in §.item Seruiana.de actionibus in Insti.abunde scripsi in tract.de senten. executo. artic.11.& seq.in 1.tom.commen.in consti.Reg.Vel pignori capi res quoq; dicitur, quando mihi datur in pignus, & ego ea causa capio.dicam in l.plebs.§.pignus.J.eod.

Dare mutuo. Dare mutuo, vel mutuam pecuniam dare, est mutua re, l.1.& 3.ac per totum.ff.ad senatusc. Maced.l. vlt. in fin.de donatio.inde mutui datio, in l.2.ff.mutui datio.ff.si certum peta.l.sed Iulia.§.mutui datio.ad Macedon.

Dare ad opus publicum. Dare ad opus publicum, id est deputare, & operi publico destinare, ac condemnare ad illud.l.annonam. ff.de extraord.criminib.§.pœna.ibi, interdum & relegari solent, & ad opus publicum dari. l. penult. de variis & extraor. cognitionibus.

Dare in metallum, vel in opus metalli. Dare in metallum, id est damnare ad fodiendū terram ex qua metallum eruatur, l.3.§.si in metallum datus in integrum restitutus sit, perinde est ac si nec damnatus fuisset.ff.de munerib.& honorib.l.in seruorum ibi, in metallum dati sint.l.aut damnum. §. est pœna.cum §. sequ. ibidem.vbi in vno loco dicit dare, & in alio damnare. l. quidam.& l.in metallum, ac l.capitalium.ff.de pœnis.l. deferre.§.item damnati.de iure fisci.l.mulier in opus salinarum ob maleficium data.ff. de captiuis. Et inter eos qui in metallum, & eos qui in opus metalli damnantur, differētia est in vinculis tantum. Nam qui in metallū damnantur, grauioribus vinculis puniuntur: qui in opus metalli, leuioribus.d.l.aut damnum.§.inter eos.

Metallarij qui. Inde metallarij, seu metallici dicuntur, qui sic damnati sunt: vel pro metallorum effossoribus, seu his qui in metallis operantur, vt in toto tit.de metallar. lib.11.C. & in d.l.aut damnum. Etiam metallicus adiectiue dicitur, ad metallum pertinens, vt natura metallica.

Dare ad bestias. Ad bestias dare, pro damnare, in l. quod ad statutum. iuncta.l. ad bestias.ff.de pœnis.l. Lucius.de appella. l. 1.de priuileg.veteranor.& l.3. vbi in vna dicitur dare, in altera damnare, ibidem. l.qui cum vno.§.ad bestias. ff. de re militari. In ludum enim venatorium damnare reos veteres solebant: id est in exercitationem feras in theatro conficiendi damnatos addicere: & qui inuiti sic instituebantur in venatione, ad bestias damnati dicebantur, teste Budæo in secund.annotatio.ad Pandectas. Vnde prohibitum erat dominis, ne seruos suos ad pugnandum cum bestiis traderent suo arbitrio, & sine iudice. imo etiam erat eis prohibitum, ne suos venderent seruos, vt cum bestiis pugnarent. Alioqui non solum qui vendebat, verū & qui comparabat, mulctabatur, l. circumcidere. §. 1. & sequ. ff.de sicar. l. quicunque. de fals. l. domini. de contrah. emptio.

Dare causam edicto. Dare causam edicto, est causam præbere constitutioni faciendæ. l. 1. §. origo verò introducta est à Calphurnia improbissima fœmina, quæ inuerecundè postulans, & magistratum inquietans, causam dedit edicto.ff. de postulan. c.cum infirmitas.de pœnit.& remissio. Alcia.tamen libr.1. parerg.ca.37. ait illam mulierem dictam fuisse Afraniam, non Calphurniam: sed vtcunq; sit, vt ibi fortè dicetur, ob hoc iuris non mutatur decisio.

Dare edictū, electionem. Dare edictum, facere, constituere, l.edictū, quod à successore datum est.& l.nonnunquam. ff.de iudic. dare electionem, in l. heres. ff. famil. ercis.hoc notum est.exemplum dare, l.ceteræ.ibid.

Dare causam delatori. Dare causam delatori, est accusandi occasionē præstare, l.seruus. in fi.ff.de pœnis. ibi, eos quoque delatoris pœna ex sententia Senatusc ōsulti teneri respondi, qui per suppositam personam delatori causam dederunt.

Dare debitū. Dare debitum, pro soluere, in l.si pœnæ causa.§.1. ff.de condict. indeb. vbi quod prius dicit dare, postea dicit soluere. Et dare portorium, vide in l. in lege Censoria. infra eod. vbi exponetur.

Dare in solutum. Dare in solutum, l.cum hi.§.si quis de alimentis.de trāsactio.ff. id est soluere, vel rem solutionis gratia præstare: vulgo dicimus *donner en payement*. pro soluto dicit Imperator in l. si prædium.C.de euictio.

Dare probationes. Dare probationes, pro subministrare, l.1.§. penult. ibi, dando probationes.ff.ad Turpil.

Datur sententia. dicitur, profertur. Datur sententia, id est profertur.l.si per lusorio. §.1. ibi, secundum aduersarium sententia datur. ff. de appella. Et data sententia, id est prolata, in l.si expressim. ibidem. Alibi dicere sententiam ait Iurisconsul. in l.dicere sententiā. ff. de arbitr.l.si pars.de inofficios.testam.l. duo iudices. de re iudica. l. sæpe. vbi primò dicitur sententia dicta, postea data. Et Galli dicunt *donner la sentence*, vt scripsi in artic.1. tract.de senten.prouisio.& art.2.de senten.executor. in 1. tomo comment.in consti.Regias Galliæ.

Dare sententiam executioni. Dare sententiam executioni, id est mittere executioni, l.non distinguemus. §.Iulia. ff. de arbitr. ibi, vetare debet prætor sententiam dicere, nec dare dictæ sententiæ executionem.

Rem vendendam dare. Dare rem vendendam, est concedere, vt quis re vtatur, l. si quis rem, quam vendam dederit, vendiderit. ff.de acquir. possessio.

Dare medicamentum. Dare medicamentum, est præbere, l. item si obstetrix medicamentum dederit, vnde mulier perierit.ff.ad legem Aquil.

Damnum dare. Dare damnum est inferre damnum, l. si familia, ff. de iurisdict. omnium iudic. ibi, quemadmodum eum plures serui iniuriam fecerunt, vel damnum dederunt. l. furiosus. ff. de actionib. & obligat. l. 1. §. proinde. si is qui testam.liber esse iussus fuer. iuncto §.sed & in omnibus. ibi, probare damnum datum dicit non solum, quod facto fit, sed negligentia, vel alias quomodocunque damnum immineat.

Dare venenū. Venenum dare est porrigere, l.eleganter. §. non solum. de dolo.ibi, venenum ei dedit.l.1.in fin.ibi, qui emit venenum, vt patri daret, quamuis non potuerit dare, punitur. de sicar. Et dare venenū pro medicamento, in l.qua actione.§. Celsus.ff.ad leg.Aquil. & in l. Titio. ff. ad municipal. primò dicitur dare, postea porrigere.

Dare pro capite seruo. Dare pro capite suo dicitur seruus, quando pro se alium tribuit, qui in eius locum seruiat domino volenti, l.seruus domino suo ancillam, quā surripuerat, pro capite suo dedit.ff.pro emptore.& sæpius hac phrasi Iurisconsult. vtitur, exprimendo caput pro corpore, vt scribam in l. pronuntiatio.in fi.infra eodem.

Dare operas in publico. Dare operas in publico est præstare operas in actu, vel in opere publico, l.miles. ff. ex quib. caus. maior. ibi, qui operas in publico, quod vectigalium causa locatum est, dat, reipublicæ causa non abest.

Curam dare. Curam dare, id est committere, l. qui mittuntur, ff. ex quib. caus. maior. ibi, qui mittuntur, vt milites ducerent, aut reducerent, aut legendi curam darent, reipub. causa absunt.

Dare se hostibus. Dare se hostibus, est dedere, quod vulgo dicimus, *se rendre aux ennemis*. l.postliminio. ff.de captiuis, vbi postliminio carent, qui armis victi hostibus se dederunt. Quæ lex hodie non haberet locum. neque enim, si parta victoria & rebus omnibus desperatis, quidam se dedant hostibus, arbitrarer eos soluto redemptionis pretio redeuntes priuari iure postliminij: diuersum est si sine causa se hostibus dedissent, & absque necessitate.

Dare seruum noxa, de dere noxa.

Dare seruum noxæ, est tradere seruũ pro delicto commissõ à seruo: nam dominus tenetur, vel damni soluere æstimationem, aut dare seruum, vel animal pro noxa, l.1.§.& cum.vers.plane.ff.si quadrupes pauper.fecisse dicat.l. si hominem.de solutio.& per totum tit.ff.de noxal.dicam inferius in l.plebs.§.fi.

Et idem est dedere noxæ, l.2.ff.de priuat.delictis, l.si seruus nauem.ff.de furt.l.vna.furti aduers.nautas.& l.1.si famil.furtũ fecisse dica.l.1.in fin.si ex nox.causa agatur. Vel dedere in noxam.l.1.§.cum arietes.ff.si quadrupes pauper.fecisse dicatur.Inde noxæ deditio, actus dandi, l.2.§.ex hac actione noxæ deditio, &c.ff.vi bonor.raptor.l.1.ne quis eum.ibi, sine noxæ deditione.l.potestatis.infra eod.

Dare magistratum.

Dare magistratũ Princeps debet, id est gratis designare, & tribuere, l.quidã.in fi.ff.de re iudic.ibi, Princeps enim qui ei magistratum dedit omnia agere decreuit. Sed hodie mundum tãta inuasit ambitio, vt passim emantur omnia fere officia: quod est dolendum, & ambitiosis valde perniciosum: & si non essent emptores, venditores nulli adessent.

Iudicium dabo, vel actionem.

Iudicium dabo, vel actionem decernam, concedam. Et dare actionem censetur prætor, quando actorẽ ad agendum admittit, l.1.in princip.ibi iudicium dabo.iuncto §. ait prætor.ibi, quoniam famosa actio non temere debuit à prætore decerni.ff.de dolo.l.2.ff.de orig.iuris, vbi Budæ. facit l.2.ibi, decernendam actionem.iuncta l.id quod.vbi in vna l.ponitur dari, in alia decerni.de consti.pecunia. sic intelligitur l.1.cum l.sequ.ff.commoda.l.2.dum ait iudicium dabo.& l.4.vi bonor.raptor.l.3.de legatienib.l. in furti.in fi.cum l.sequ.ff.de furtis.l.si ita stipulatio, de operis libertor.l.fi.quod falso tutore authore gestũ erit.l. fi.quæ in fraud.creditor.l.1.de aleæ lusu.l.qua ratione.§. 1.ibi, vtilem actionem dari.de acqu.rerum domi.l.in laqueum.in fi.ibid.l.1.in fin.de contrar.actio.tutel.l.fi.de re iudica.l.paterfamil.de priuileg.creditor.ibi, actionẽ non daret. Et danda sit actio, l.2.in fin.de curator.bonis dand. l.1.ff.quæ in fraud.creditor.l.qui autẽ.§.in hoc.ibi, actio erit danda.ibidem.l.fi.§.si vero & §.penult.& seq.ibidẽ, l.si quis vxori.§.si fugitiuum.ibi, domino actionem dandam.ff.de furtis.l.1.ibi, in duplum dat actionem.de tigno iniuncto.& ibi danda est ei actio.l.1.arbor.furtim cæsarũ. ibi, dandam actionem.l.3.ibi, centũ aureorum actionem dabo.de sepulchro viola.l.si apud.ff.de minor.& aliis infinitis in locis. Interdum pro eodem Iurisconsultus indulgendã actionẽ dicit, in l.1.§.generaliter.ibi, eo casu actionem indulgendam.ff.si is qui testamẽ.liber esse iussus fuerit. Dandam actionem, l.iurisgentiũ.ff.de pactis.in princip.vbi tunc dicitur actio datiua per doct. quando non habet præexistentem materiam, sed lex eam dat. Natiua est, quando ex obligatione naturali & ciuili nascitur: & pro hoc facit l.1.in fin.ff.quod iussu.l.2.& l.grege.§.creditori.de pignorib.l.fi.de liberal.caus.l.cum mota.C.de trãsact.vbi Decius pulchre loquitur. Ego tamen dicerẽ parum verbis Iurisconsultorum congruere, vel potius superfluam esse præfatam actionum diuisionem. Quippe datur omnis actio, aut à lege ciuili, aut prætoria §.1.& §.sed istę. Insti.de actio.ideo Iurisconsulti dicunt actionem dari: verum quia hæc actio non datur à lege, nisi præexistente contractu, vel quasi, maleficio, vel quasi, hæc sunt quæ vice materiæ funguntur, & quæ pariunt obligationem, & eam actionem, licet.§.ea obligatio de procur.si quidem omnes actiones & obligationes nasci decet ex aliqua causa, vt l.1.de actio.& obliga.nam cum nulla subest causa, nulla datur actio d.l.iurisgentium.§.sed cum nulla. Itẽ omnes actiones à iure sunt datæ & introductæ, l.2.de orig.iuris.ff. Vnde non minus vna natiua vel datiua quàm altera dicetur, & promiscuus est horũ verborum vsus, vt ex seq.cõstat, l.si eo loco.§.fructuarius.ibi, & ideo de dolo actionem dandam.ff.si seruit.vindicetur.l.2.ff.ad legem Iul.repetund.sic dicit: Datur ex hac lege actio.& in l.2.§.fi.qui satisd.cogant. Actionẽ dat prætor, l.sicut.quod cuiusque vniuersita.no.l.in heredem.in fin.& l.si quis.de

Datiua actio, & natiua quæ.

Natiua actiones & datiua idem significant.

calumnia.l.quod autem.ibi, ad perpetuo dandum actionem pertinet.ff.quod metus caus.l.& eleganter.l.heredibus.& per totum, de dolo.l.1.§ non autem ex omni causa prætor dat in exercitorem actionẽ.de exercitor.action. Inde dicitur, actionẽ dabo, in l.si quis id quod.ff.de iurisdictio.omniũ iudic.& superius iura multa conformia adduxi, quæ si non sufficiant, habes l.si quis.§.si impubes.ff.de institor.actio.l.liber homo.§.an si iussu.ff.de acqu.rerum domi.l.cum ex causa.de re iudica.l.si victum.& l.ex contractu.ibidem. Ideo arbitror omnes actiones habere præexistentem materiam: nam sine causa, vt dixi, nõ datur actio, nec obligatio.d.l.iurisgentium.in princ.& §.sed cum nulla.l.2.§.circa.de doli excep.& in rub.quarum rerum actio.non detur.ideo leges dicentes actionem dandam, vel non dandam, debent intelligi concedendã, decernendam, vt superius dixi, seu tribuendam, vel non concedendam, vt declarat l.pactum.in fi.ibi, dicendum erit actionem eis concedendam.ff.de pollicita.l.vt fideiussor. non vt doct.intelligunt, quod propter hoc sit datiua, eo quod lex eam dat, vt probat l.negotiorum.ibi.dandã esse vtilem actionem.ff.de appella.l.fin.si quis cautionib.l.si cum emptore.ibi, actiones dandas.de pactis.facit l.si quis vxori.§.sed seruo.ff.de furtis.vbi est casus notãdus, quem in forensi iudicio vsu venire vidi, hoc quo sequitur modo: Cum doctor haberet quendã tractatum seu librum, quem composuerat, famulo persuasum est à quodam, vt illum tractatum describeret, & illi transcriptum daret, cui famulus annuit pecunia data. Quæritur quomodo & famulus & persuadens puniri debeant.text.dicit, actionem serui corrupti in persuadentem dari: si verò famulus descripsisset absque vlla persuasione, de dolo actionem dãdam. Et iste est verus, vt reor, intellectus: licet glos.aliter ibi intelligat.facit l.sed etsi vnius.§.quod deinde.ibi, dandam actionem.de iniur.l.si postulauerit.§.si liber actionem vtilem ipsi dandam.de adulter.

Famulus describens librũ sui domini & transcriptum alteri concedens, quomodo puniatur.

Nec refragatur l.cum mota.C.de transactio.quia ibi erat materia, nẽpe transactio, quippe renuntiauerat querelæ mater, vt aduersarius aliquid daret, quod post factam aduersarius renuntiationem dare noluit: ideo text.ibi dicit, si promissum fuerit per stipulationem actio ex stipulatu nascitur: si verò non interuenit stipulatio, tunc actio præscriptis verbis datur à lege, mediante scilicet negotio gesto: nam sine negotio, id est absque illa conuentione, lex non daret actionem, alias esset iniqua. Sicut enim deus dat incrementum & fructum subsistente materia, vel semine, ex quibus nascitur fetus, & partus, & fructus: ita lex dat actionem mediante negotio gesto, contractu, vel maleficio, vel quasi, ex quibus actio nascitur: vel subsistente causa, vt in l.1.ff.finium reg.vbi datur illa actio, vt alieno quis abstineat, & suo contentus sit.l.si irruptione, ibidẽ: & pro vindicatione rei est illa actio, d.l.1. Et nasci actio dicitur, licet materia extincta esset, l.si cum quis.in fi.ff.de furtis, vbi nasci per metaphoram à rebus naturalibus, quæ propriè nasci dicuntur, transferimus ad actiones. Vnde l. iurisgentium.in princ.dicit nasci actionem, id est proficisci, emanare ex contractu, id est ex ipso negotio gesto, & §.quinimo.ibi, ne ex pacto actio nascatur.& §.seq.& §.quod fere.& l.legitima.ibidem.& l.si vendidero.in fi. ibi, actio, quæ statim cum pecunia soluta est ei, qui dedit, nata est.ff.de furtis, l.5.in fi.de bonis damna.ibi, humanitatis intuitu hodie nata actione.& l.si tibi.ibi, non nascitur mihi obligatio.de pactis.& §.de pignore.ibi, nascitur ex pacto actio.ibidem.l.2.ibi, itaque eo casu vltro citroq; nascitur actio, quæ negotiorum gestorum appellatur.ff.de neg.gest.& in l.3.§.curatori, dicit dandam actionẽ.l.si pupill.§.sed si ego.& l.successori.ibi, hæc actio danda est.& l.Nesennius.ibidem.l.item quamuis.ibi, quo nomine legis Aquiliæ actio nascitur.comm.diuidund.& l.5.§.1.ibi, competere actionem, quæ ex hoc contractu nascitur.de condict.ob caus.l.si longius.in fi.ibi, nam si ei non dederimus actionem, &c.ff.de iudic. Et natam actionem dicit Iurisconf.in l.doli verbum in fi.ff.de seruo corrupto.& l. habere

l. cum mota datur intellectus.

Nasci actio quando dicatur.

habere licere.de euictio. & l.si is qui. commod. & natam actionem, in l.si non fortem. §. si decem.in fin. ff.de condict.indeb. Extingui actionem quoque dicit Iurisconsult. sicut nasci,in l.electio.in fin.ff.de noxal. Tolluntur actiones,in l.si tibi.§.1.ff.de pactis.

Extinguitur actio, & tollitur.

Et ita cessabunt difficultates iandudum à doct. motæ, an actio sit natiua,vel datiua, cum omnis actio dici possit datiua, id est à lege, vel ciuili, vel prætoria data, præexistente contractu vel quasi:maleficio vel quasi:aut promiscue dicetur etiam omnis actio natiua,quia ex illis lex voluit actionem nasci,scilicet mediante obligatione, l.licet. §. ea obligatio. ff. de procurator. Et isti sunt termini iurium interpretum, non Iurisconsultorum, in quibus non diutius insistam, quia rectius vocari possent actiones datæ,vel natæ,insequendo Iurisconsult.verba. Vnde conciliari potest illa antinomia descripta in l. iurisgentium. in princip. ff. de pact. vbi si dederim tibi Stychum, vt Pamphilum manumittas, & tu manumiseris, postea Styehus euictus est,de dolo datur actio,si sciens alienum Stychum dedi: si verò ignorans datur actio in factum ciuilis, quæ vocatur præscriptis verbis. Et in hoc fuit Iulianus reprehensus, quia volebat actionem à prætore esse dandam, quod non concedit lex,postquam est actio ciuilis præscriptis verbis. ideóque dicit d. l.iurisgentium. sufficere ciuilem,nec aliam esse à prætore dandam, nempe frustra daretur prætoria ciuili existente. Nam ius prætorium introductum est,adiuuandi,supplendi,vel corrigendi iuris ciuilis gratia,propter vtilitatem publicam, l.ius autem ciuile. ff.de iustit.& iure.Sed in isto casu non requiritur, vt prætor adiuuet,vel suppleat,cum lex ciuilis in hoc plene prouiderit.ergo non dabitur actio à prætore, sed sufficiet illa ciuilis præscriptis verbis. Nec variauit Iulianus in l.naturalis. §. sed si dedi.de præscript.verb. quia non sunt verba Iuliani, sed Iurisconsulti Pauli conditoris illius legis, qui refert Iulia. dixisse, actionem de dolo dari,quando sciens quis dedit:& in hoc conueniunt omnes. sed si ignoranter datus est seruus, tunc Paul. ait ciuilem competere. idem dicit Vlpia. in l.iurisgentium. in qua reprehenditur Iulianus,qui dandam hoc casu à prætore actionem affirmabat. & sic in hoc doct.hallucinantur,arbitrantes Iulianum voluisse competere ciuilem: quod non est verum, sed Paul. hoc dicit in d.l.naturalis.nec reprehensionem Iulia. refert sicut Vlpia. in d. l.iurisgentium. & sic conueniunt l.iurisgentium. & l. naturalis. quia in l.naturalis. dicit Paul. si sciens quis dederit seruum,de dolo actionem dandam Iulia.ait.& recte: si verò ignorans, ciuilem in factum competere ait ibi Paul.non verò Iulia.& sic Iulia. tantũ actionem de dolo competere ait in casu scientiæ, Paul. verò postea dicit in d. l. naturalis. in factum ciuilem. idem Iurisconf. Vlpia. dicit in d. l. iurisgentium. referens Iulianum, in hoc reprehensum, quod diceret actionem dandam à prætore.

Conciliatur l. iurisgentium. cum l. naturalis.

Et ita notandi sunt duo casus:primus, quando scienter est alienus seruus,qui postea sit euictus:nam tunc de dolo dabitur actio,quia dolo facit,qui alienam rem, vel pignoratam scienter dat.l.si oleum.§.1.ff.de dolo. l.1. de pignoratit. actio. Secundus casus, si ignorans eum seruum esse alienum dedi, & is postea euictus est:tunc enim actio ciuilis præscriptis verbis datur. Et hoc Iurisconsultorum communi sententia fuit comprobatum, d. l.iurisgentium. præter Iulia. qui fuit in hoc reprehensus, quod isto casu vellet dari actionem in factum à prætore. Atque hunc verum istorum iurium intellectum esse putarem: quem si paulo prolixius repetierimus, facilioris scilicet doctrinæ causa, dabitis veniam. videte quæ scripsi in d. l. iurisgentium.

Duo casus ad intellectum l. iurisgentium. & l. naturalis. distinguendi.

Cum verò dicimus, Quod eum dare, facere oportet: quoduis eorum sufficit probare. Describuntur exempla de soluta oratione vsque ad finem huius principij, quæ interdum pro disiuncta accipitur:vt si quis promittat, quod Titium dare,facere oportet,sufficit probare, quod Titius tenebatur dare,aut facere,ad hoc vt promittens teneatur. dicit text. quoduis eorum sufficit probare. Et sic colligitur ex hoc text.quod non sufficit dicere,nisi probetur. text.in l. quæ omnia.in fin.ff.de procurator.vbi sic scribitur:Planè si dicat in rem suam se procuratorem datum, & hoc probauerit,non debet carere propria lite. l.1. si quadrupes pauper. fecisse dicatur.vide regulam, quam scripsi eum limitationibus in interpreta.l.diuus.ff.de senatusconsul. Silan.& in vniuersitate Pictauien.publicè sum professus.

Non sufficit dicere, nisi probetur.

Secundò colligere possumus,quod si plura fuerint proposita, satis est vnum probare, si ad victoriam causæ illud sufficiat:alias secus,vt no.doct.in c.in præsentia. & cap.licet.de probatio.c.inter.de rescrip. text.in §.qui autem. de excusat.tutor.in Instit.

Vnũ ex multis quãdo sufficiat probari.

Sufficit. Quid hoc verbum significat, videamus: primo hic denotat idem, quod satis est, & in l.hæc actio heredi quidem non competit, quia sufficere ei debet, quod eam pecuniam, quam defunctus dedit, repetere potest. ff. de calumniator.l. si verò. §.si id quod.de his qui deiecer. l.2. §.1. de noxal. l. iurisgentium. in fin.princip. de pact. l.Papinianus. §. quoniam autem. de inofficiof. testam. sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet, l. socius socio. ff. pro socio.

De verbo sufficit.

Sufficere pro substituere, l.proponebatur. ibi, quorum in locum alij suffecti essent.ff.de iudic.l.inficiando.§.1.vbi glo.de furt.l.2.§.& cum placuisset.de orig.iuris.

Sufficere pro substituere.

Sufficienter alere est commodè,l.sed & si quid.ibi,sufficienter autem alere, & vestire debet secundum ordinem, & dignitatem mancipiorum. ff. de vsufructu: & ita sumitur Sufficere, ibi. Nam personarum contemplatio habenda est,hoc est cuius vitæ sint ij, quibus alimenta relicta sunt, vtrum frugi vitæ sint hi, qui alias sibi sufficere possint, id est se commodè alere, l.cum ij. §.sed & personarum.ff.de transactio.prout etiam declaraui in tract.meo de congrua portio.q.1.

Sufficienter alere.

Sufficiens substantia est competens, ex qua sustentari quis potest,l.heres.§.1.ff.de petit.heredita. ibi, nisi alia est sufficiens substantia furioso,ex qua substentari potest.Sufficientes facultates,idem, in l.& si filium. ff. de muner. & honor.Sufficientes viri,pro idoneis, in l.semper in ciuitate.§.1.ff.de iure immunita.ibi,ex ea sit ciuitate,in qua non facile sufficientes viri publicis muneribus inueniantur. Sufficientia bona, quæ pro soluendis debitis idonea sunt, l.tutores. de condict.indeb. ibi, nam sufficientibus bonis pupillum abstinuerunt.

Sufficiens substantia, & facultates.

Sufficientes viri.

Sufficientia bona.

Sufficiant tibi vineæ vel fundus, fideicommissum inducunt:si testator dicat,cõtentus esto illa re. tex.in l.fideicommissum. ff. si quis ita. ff.de leg.3. Suffectutus non est duabus coloniis,id est,non esset par,non satisfaceret,l.si in lege.§.pen.ff.locati. In summa notandum est, quod vbi in aliqua dispositione apponitur verbum sufficit, tunc nil aliud requiritur, nec aliæ personæ, vel qualitates, aut solennitates, aut actiones, quam expressæ: vnde si dicatur, sufficere aliquem esse in tali ætate, non requiretur alia, per glo.singul.in cap.statutum.in princ. versic. canonicis. de rescrip.in 6. Barba. in cap. quoniam.col.8.de proba. & in clem.1.col.7.de electio,& consil.6. colum.12.in 1. vol. Dec. in c.1.no.13. de postula. præla. sed est text. in l. si in tres.ff.de arbitr. & l.sufficit. de condict. indeb. Corset. in singul. incipient. sufficit. l. si is qui binas. de vsufruct. l.3. ad legem Aquil. iuncta l. quemadmodum. §. si nauis. secundo, ibidem.

Sufficiant tibi vineæ, fideicommissum inducunt.

Sufficit, in aliqua dispositione positum, non requirit aliud.

Cum vero dicit prætor, si donum, munus, operas redemerit: si omnia imposita sunt, certum est omnia redimenda esse. Alterum exemplum, quando soluta pro separatis poni possunt, vel pro coniunctis: vt si patronus libertatis causa imposuerit liberto donum, munus, operas: & is patronus postea reuendiderit ista liberto, filius patroni non habebit bonorum possessionem contra tabulas, id est contra testamentum liberti, si nil ei relictum fuerit à liberto. l.Iulia.1.ff.de bonis libertor. Certum est enim quod patronus in libertatis compensationem liberto operas, ac munus, id est

Patronus liberto operas, & alia imponere potest.

onus, ac donum imponere poterat iurare autem libertus statim facta manumissione debebat, vt obligaretur de soluendo imposita, l. vt iusiurandi. ff. de oper. libertor. Si postea libertus redimebat ista imposita, demum patronus non petebat bonorum possessionem contra testamentum liberti, sed libertus habebat liberam testamenti factionem. Alioqui vel tertiam bonorum partem vel imposita eligere poterat, ad instar vxoris in hac patria, mortuo marito, l. sicut. ff. de iure patr. si alterum redimebat, scilicet operas, certe poterat adhuc patronus bonorum possessionem petere. ideo dicit text. quod si patronus ista tria imposuerit, tria hæc redimenda sunt. alias si vnum fuerit impositum, illud sufficit redimere, vt libertus liberam testamenti factionem consequatur, & patronus nil habeat contra testamentum illius, l. libertus qui. in 2. ff. de oper. libert. facit l. fin. ff. de liberal. causa: & soluto matrimonio imposita libertus præstare debet, l. si verò. ff. soluto matrimonio. facit rubr. de success. libert. in Instit. Et quomodo cognoscitur quod omnia sunt redimenda, & quod soluta oratio pro disiuncta accipiatur? Respond. text. ex re ergo pro coniunctis, &c. vt statim dicetur.

Operas, de operis dicam in l. in lege censoria. ∫. eod.

Redimere quid. *Redemerit*: id est recuperauerit seu retraxerit, vulgo *aura racheté*, illas operas impositas emendo, vel alias: & ita intelligitur redimere in hac materia. sic etiam dicimus redimere fundum vel hereditatem, id est retrahere, *retirer, racheter*. l. sequitur. §. item Labeo. ibi, ex pœnitentia redemeris. ff. de vsucapio. l. an vitium. §. 1. ibi, eandem distraxisse, heredémque eius redemisse. ff. de diuers. & temporal. præscript. l. planè. depos. l. si rem & pretium. de petitio. hered. l. non satis. §. si vero. quemadmodum. seruitut. amittant.

Redimere ab hostibus. Item ab hostibus occupatum redimere dicor, id est liberare, l. 3. §. si quis eum, quem ab hostibus redemit, retineat. ff. de liber. homi. exhibend. l. conditiones. de condit. institut.

Redimere seruum, idem, l. si pecuniam. §. item si quis. ibi, si verò iam sit emptus, pœnitentia non facit iniuriam ei, qui redemit. ff. de condict. caus. data. Captum ab hostibus si quis redemerit, protinus est redimentis. l. in bello. §. si quis seruum. ff. de captiuis. Hodie quid teneatur, alibi dixi, & vide l. 2. C. de postliminio reuers.

Redemptus, liberatus. Redemptus, liberatus, l. qui se dicit suis nummis redemptum. ff. de iudi. l. 2. C. de postlimin. reuers. Redempta mulier, idem, l. mulier. ff. de captiuis.

Redimere delatorem. Redimere delatorem, est pecunia, vel alias accusatorem corrumpere, & quasi eum, ne amplius accuset, emere: & is pro victo habetur, l. eius qui. ff. de iure fisci. vbi primò dicit corrumpere, postea redimere delatorem. Redimere pecunia ne accusetur, l. is cuius ope. & l. nihil. in fi. ff. de adulter. l. impuberem. §. penult. de falsis.

Redimere sententiam. Redimere sententiam, est omissa defensione dare quicquam, ne sententia feratur. l. Imperatores Seuerus & Antoninus rescripserunt. Tu qui defensione omissa redimere sententiam maluisti, cum tibi crimen obiiceretur, non immeritò quingentos solidos inferre fisco iussus es, omissa enim ipsius causæ inquisitione, ipse te pœnæ subdidisti ff. de iure fisci.

Redimere iudices. Redimere iudices, est aliquid dare iudicibus, ne contra eum iudicent, & corrumpere eos, d. l. Imperatores. ibidem.

Redimere vexationẽ quando liceat. Redimere vexationem dicitur, qui iniustè vexanti aliquid dat, vt illa vexatione desistat: quod licet vexato, etiã in beneficialibus dare. sed peccatum est vexanti recipere, c. dilectus. 1 de simon. vbi glo. & doct. scripsi abunde in 3. parte praxis benefic. tit. de simon. in resignat. quando hoc fieri iure possit.

Redimere votum. Redimere votum dicitur is, qui de superioris authoritate votum emissum aliquo modo compensat vel implet, & sic liberat. ita intelligitur tit. de voto & voti redemp. hoc declarat Iurisconf. in l. 2. ff. de pollicita. ibi, res enim, quæ vouetur, soluta quidem liberat vota: vt si vouerit quis semper ieiunare die Veneris, vel docere, & nunc ingreditur religionem, certe illud votum sic redimi potest, cap. scripturæ. & seq. ibidem.

Redimere opus. Redimere opus etiam dicitur, qui pretio accepto opus aliquod faciendum suscepit, l. plenum. §. fin. ff. de vsu & habita. ibi, idemque si vestimenta texenda redemerit. Et veteres redimere pro conducere vsurpabant. Et redemptores in quadruplici Iurisc. sunt differentia. Quidam redemptores sunt vectigalium, qui dicuntur emptores, siue conductores, seu publicani de quibus in l. eum qui. supra eod.

Redemptores vectigalium, & operum. l. in honoribus. ibi, non alios fisci vectigalium redemptores à muneribus ciuilibus excusari placuit. ff. de excus. muner. l. cum in plures. §. vehiculum. loca. ibi, vehiculum conduxisti, vt onus tuum portaret, & secum iter faceres: & cum pontem transiret, redemptor eius pontis portorium ab eo exigebat, & c. l. Cæsar. de public. & vect. Item conductor ad opus vniuersum faciendum, redemptor operum vocatur, vt si ædes construendas certo pretio conduxerit, l. redemptores. ff. de rei vindic. l. fin. si mensor. fals. mod. dixerit, l. in lege. & l. seq. §. qui ædem. loca. l. 1. vbi glo. in quib. caus. pign. vel hypoth. tacite contrahit. l. si ventri. §. 1. de priuil. creditor. l. existimo. in fi. de verb. oblig. l. 2. §. conductores. de administr. rer. ad ciuit. pertin. & in l. fin. ibidem vocatur redemptor operum. Et curatores operum, cum redemptorum negotium habent. l. 2. §. 1. de oper. publ. Et redemptura, actus redimendi. l. quicunque. §. 1. ff. de institor. action. Redemptor etiam, qui aliquem ab hostibus redimit, seu redimens dicitur, l. in bello. §. si pignori. & seq. & §. fin. ff. de capt. l. si patre. ibidem.

Redemptores litium. Redemptores litium alij dicuntur, qui alienas actiones pecuniis præstitis subeunt, & suo periculo lites alienas certa pecunia mercantur, illásque pactionibus muneribúsque pellicere conantur: haud secus quam qui domos, ædificiúmque faciendum, vtendúmve pretio conducunt: qui etiam quadruplatores & alienæ litis interceptores vocantur, in l. litem. C. de procurat. & l. si remunerãdi. §. pen. ff. mandat. & l. nec quicquam. §. circa aduocatos. ff. de offic. proconsulis, vbi concinnatores eos aduocatos appellat, qui nouas lites simulatis pactionibus & cauillis improbis in longum ducere moliuntur, cum sibi iure agere non liceret.

Aduocati cõcinnatores, qui. Concinnare enim rem est effictis mendaciis, omnibúsque lenociniis perpolire & fucare, vt elucidat Alexand. lib. genial. 4. cap. 15. Vel concinnare est apte conficere, & quasi in arctum breuéque colligere, quasi conuenire facere: Gallice *raccoustrer, reparer*. Cato, de re rustica c. 22. Domi melius concinnantur & accommodantur. Inde Concinnatoria vasa sunt, quibus commistiones, & compositiones penoris fiunt, l. instrumentum pistrini. item vniuersa vasa concinnatoria in penu non continentur. ff. de penu lega.

Concinnus. Concinnus, compositus & ornatus, politus, à con, & cinnus. Cinnus autem genus potionis est ex variis liquoribus confectum. vnde vina concinnari iubet Plinius lib. 14. c. 20. & vinum concinnum, vinum commixtum dicitur: quod maximè exercent caupones Parisienses. Et quia in his vasis concinnatoriis esculenta quædam parantur, ob id gl. in d. l. instrumentum, dicit esse vasa deputata ad coquendum.

Redemptio. Redemptio est actus redimendi, l. si patre. ibi, post mortem eius redemptionis. ff. de captiuis. Redemptio facultatem redeundi præbet. l. si captiuus. in fin. ibidem. Redemptio etiam dicitur conductio, maximè vectigalium. l. eorem. §. fin. ff. de publica. l. Cæsar. ibidem, l. in lege. infra eodem.

Ignoscendum Principes censuerunt ei, qui sanguinem suum qualitercunque redemptum voluerit, l. 1. in fi. ff. bonis eorum, qui sibi mortem consciuerunt.

Imposita, quasi intra dationem seruitutis posita: nempe in manumissione hæ operæ imponi solebant, vt dictum fuit superius. itaque imponere est intus ponere. l. 4. §. fin. ff. nautæ, caupo. ibi, impositas merces in naui. l. 1. quod

Imposita merces. metus caus. l. funeris. 2. §. monumentum. de religios. l. eorem ferro. §. dominus. de publica. inde merces imponere, l. 2. §. cum in eadem ad leg. Rhod. de iact.

Impositi serui. Impositi serui,

serui, in l.fin. in princ. ibid. & onus impositum, in l.pen. §.fin. ff.loca.

Interdum imponere est supra ponere, l. vsufructuarius nouum tectorium parietibus, qui fuissent, imponere non potest.de vsufr.l.si vt certo.§.planc.commoda. Imponere columnas,l.sicuti. §.1. ff.si seruit. vindicet. pro collocare, apponere, ibi supérque eum parietem columnas structiles imponere.

Imponere columnas.

Imponere pecuniam populo est indicere, imperare pecuniam, *imposer sur le peuple*.rubr.de indictio.lib.10.C. Inde collectas impositiones vocamus, Gallice *impositions:* quæ nunc sunt frequentissimæ per Principum gratiam. Et imponere est sigillatim distribuere, *imposer sur chacun.*

Imponere pecuniā populo.

Imponere magistrum naui, id est præponere, l.1. §.magistrum. versic. si quidem. & vers. magistrum. de exerc. actio vbi prius dicit præponere magistrum, postea imponere.

Imponere magistrum naui.

Imponere alicui est decipere : inde impostores vocamus deceptores.l.ob quæ vitia.§.1.ff.de ædil.edic.ibi,item aleatores,vel vinarios non contineri edicto, quosdam respondisse Pompon. ait : quemadmodum nec gulosos neç impostores,aut mendaces. Et impostura, id est deceptio, l.3.§.item si quis imposturam fecerit.ff.de crim.stel.& imposturam facere declarari in l.verbum facere.infra eod.

Imponere pro decipere. Impostura.

Imponere,facere,immittere.l.habitator in aliena ædificia fenestras,& ostia imposuit.ff.de rei vindic.

Imponere seruitutem, est seruitutem rei adiicere siue constituere,l.ex castrensi.§.seruos.ff.de castr.pecul.l.si quis ædes. ibi, nominatim imponenda seruitus est. & l.si binarum.de seruit.vrb.præd.l.5.& l.via.§.1.de serui.rusti.præd. l.2. commun. præd. & l. si in venditione. ibidem. l.& eleganter.§.non solum.de dol. Imposita seruitus, id est constituta,l.apparet.ff.de itin.& l.1.§.quæ onerandæ.quar.rer. act.non dat.l.si arborem.& l.seruitutes. §. seruitus. de seruit. vrb.prædior.

Imponere seruitutem.

Imponere vindictam seruo,l.pen.§ pater.ff.de castr.pecul. ibi, non tamen si vt heres viuo filio vindictam seruo imposuit, id est vt seruo libertatem vindicta dedit, vt in rubr.ff.de manum.vindic.Declarat Liu.lib.2.ab vrbe condita,& doct.in l.2.de orig.iur. Imponere libertatem,præstare,concedere,l.verum.§.item quæro.ff.de minor.ibi,sin verò postquam dies venit,voluntas maioris venditoris libertatem imponit, ex potestate constitutionis. l. si mater. de fideic.liberta.

Imponere vindictam seruo.

Imponere libertatem.

Imponere decretum,decernere,statuere, l.1.§.solent.ff. quand.appelland.sit, ibi, cum ordo tunc decretum imposuerit:vbi primò vtitur verbo imponere decretum, postea decernere,& constituere. Vel imponere decretum alienationi rerum minoris, est authoritatem interponere, vt in l.magis puto.& per tot. ff. de reb.eor. & in tit. de præd. & aliis reb.minor.C.

Imponere decretum.

Imponere,applicare,l.pen.ibi,quadrans autem, qui heredi imponitur,ipsi eripiatur.ff.de iure fisci.

Imponere pro applicare.

Imponere necessitatem,l.2.§.legatis,de iud.ibi, ei quoque,qui postea prouocauit, non imponitur necessitas respondendi Romæ,id est nō cogitur Romæ agenti respondere.l.si fideiussor.§.1.ff.qui satisd.cogan.ibi,quia ipse sibi necessitatem satisdationis imposuit,id est intulit, suscepit l.& generaliter.de noxal.

Necessitatem imponere.

Imponere pœnam, l.quid ergo. §. pœna grauior vltra legem imposita existimationem conseruat. ff. de his qui no.infam.id est pœna adiudicata adiecta vltra quā in lege fuisset expressum, non inducit infamiam. l.aliud est fraus. §.1.inf.eod.vbi elucidabitur.

Imponere pœnam.

Imponere finem controuersiis, finire. l.idem Pompo. §. recepisse. ff. de arbit. Imponitur finis negotio, id est perficitur, finitur negotium. l. actione. §. item si alicuius. ff. pro socio.

Imponere finē.

Imponi merces dicitur,l.sed ipsi. ff.de vsu & habita. id est assignari, & constitui, vel dari. Alias huius verbi phrases infinitas afferre possem, quas breuitati studens consulto prætereo.

Imponere mercedem.

Ex re ergo pro coniunctis habentur, si quædam imposita sunt cetera non desiderabuntur. Colligite ergo quod ex re, de qua agitur, cognoscitur, quomodo oratio sumatur, coniunctim vel separatim.quod facit pro consulentibus,& iudicibus,vt rem ipsam de qua agitur,& verba inspicere debeant. Et iste text. ad hoc adduci potest, quod secundum subiectam materiam vnaquæque dictio plura habēs significata debet intelligi:quod docet etiam text. in l.1.§.diuus. ibi,ex re constituendum est.ff.de sicar.l.interdum.de verb. oblig. vbi dicit stipulationem ex re ipsa dilationem capere.Aliquando tamen Iurisconsul.ait,ex persona colligi poterit,l.filiusfamil.& nonnunquam.ff.de donat.vide in l.2.ff. de re iudic.aliquando ex mente pronuntiantis,vt in l.alienationis.in fin.supra eodem.

Verba quomodo intelligenda sunt.

Notandum est quod verborum quidem interdum fit geminatio, cum res eadem pluribus verbis vno tenore ac contextu oratione non interpolata dicitur : vt do, dono, largior, volo, iubeo, mando : & tunc dicendum est, si id, quod agitur, ex loquentis liberalitate, vel animo pendet, & ea res geritur, cui nullum personæ, aut iuris vitium obstet, quominus aperte, & palam teneri possit, rem gestam ad omnem speciem,qua valere potest, porrectam esse videri,& intelligendam, vt effectum suum habeat, ne frustrà sit,l.1.ff.quod metus caus.alia vide per Iacob. Curtium in lib.coniectura l.2.c.18. & abunde Corset. in suo tract. de gemina.& per doct.in l.ballista.ff.ad Treb.

Geminatio quid operetur.

Desiderabuntur : id est ea redimere non erit necesse, quia imposita tantum redimenda sunt, vt superius dictum extitit.

Desiderare interdum pro deficere sumitur, vt in l.fin. ff.si liber.ingenu. esse dicat.ibi, siue obsequium desideretur.& hoc not.Nebricens.in suo lexico ad leges : quem sequitur Spiegel.sed conuenientius (vt puto) ibi exponetur pro requirere,petere,prout indicant verba petantur,& intentatur, inter quæ verbum desideretur est appositum. probat etiam text. dum dicit, Redditur autem præiudicium alterutro desiderante, & quia præiudicium & sententia non solet ferri parte requirente,l.4.§.hoc autem iudicium.ff.de damno infect. ob id præiudicium & sententia non fuisset lata non requirente patron. ideo ibi desiderabatur,& requirebatur.verum ibi Iurisconsul. ne repeteret verbum petatur iam emissum,apposuit,obsequium desideretur.Item quia ea quę in iudicio petimus,maxime desideramus,alias litem non subiremus,ideo desideratur res, id est quasi cum desiderio petitur,& requiritur.quod probat l.absentem.infr.eo.& l.qui absentem.ibi,emptor desiderabat caueri sibi. ff. de procurator. non inficior tamen alibi & rectè pro deficere accipi posse.

Desiderare pro deficere, malè exponitur in l.fin. ff si liber.ing.esse.

Cęterum desidero pro opto,cupio,& à sideribus deduci Festus arbitratur:eo quod ea quæ desideramus,optamus velut lucem sideris,l.fin.§.pen. ibi, si eo tempore, quo in possessionem mitti desiderabat, prætoris adeundi potestas non fuit.ff.ne vis fiat ei.l.3.§.solent.ibi,desiderare exhiberi.de tab.exhib. Et quamuis regulariter ad personas respiciat,tamen interdum ad res, vt tam villæ quam agri desiderant custodiam,l.si ita.in fin.ff.de fund.instruct.

Desidero pro cupio & personas & res respicit.

Desidero,pro peto,requiro,postulo,l.3.§.1.ibi, in integrum restitutio desiderabatur.ff.de minor. nam solum desiderium, nisi deduceretur in petitionem, de iure nil produceret,l.actoris procurator non in rem suam datus, propter impensas,quas in litem fecit,potest desiderare, vt sibi ex iudiciali actione satisfiat,si dominus litis soluendo non sit. & l.sed & hæ. in fin. ff. de procurator. vbi desiderium nil prodesset absque petitione.l.si culpa.ff.de rei vindic.l.si verò. §. hæc autem. ibi, pluribus desiderantibus. ff.de his qui deieceerūt,vel effuder.l.si quid vendit.§.1.de ędil.edict. ibi, vt si forte constantem esse affirmauerit, non exacta grauitas, & constantia quasi à philosopho desideretur, l. epistola.in fin.ibi, postulabatur. iuncto verbo desiderium. ff.de pact.l.nec quicquam. §. vbi. de offic. proconsul. vbi scripsi in meis nouis interpret.

Desiderare, petere.

Inde optatus ille vocatur desideriū, prout Iurisconsult. ait,

Desiderium.

ait, Postulare est desiderium suum, vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere, l. 1. §. postulare. ff. de postula. l. professio. C. de muneribus. patrimonia. lib. 10. vbi sic dicitur. Professio & desiderium inter se discrepant. nam cum philosophum te esse proponas, vinceris auaritia, & rapacitate. & l. desiderium tuum eum rationibus iuris non congruit. C. depos. vnde in l. omnia. de offic. præsid. gloss. exponit desideria, id est negotia, quibus ipsi prouinciales desiderant iustitiam fieri. Ego exponerem desideria, id est petitiones & actiones, seu exceptiones, & iudiciales actus, vt videntur declarare verba text. quæ subiicio, Omnia enim prouincialia desideria, quæ Romæ varios iudices habent, ad officium præsidum pertinent. ecce text. si igitur exponeremus desideria generaliter pro negotiis, non conueniret text. quia multa sunt negotia, quæ non habent iudices Romæ, nec in prouincia, & sic non spectant ad iudices, sed ad partes, veluti curare negotia domestica, seu rem familiarem. Itaque text. vult illas actiones & petitiones, ac causas quæ Romæ habent plures iudices, spectare ad officium præsidum. Romæ autem agens contra exterum actionem dirigebat prætori, qui peregrinus dicebatur. si verò contra ciuem, prætori vrbano. Sed in prouincia istæ actiones coram præside prouinciæ tractabantur. Et iste videtur intellectus ad illam legem. ibi abundantius tradam in meis nouis interpretationibus.

Interdum pro attendere, considerare, vt in l. fraudis interpretatio semper in iure ciuili non ex euentu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur. ff. de regulis iuris.

Desideratus testis ad testimonium. Desideratus testis ad testimonium, l. 2. §. 1. ff. si quis cautionibus. ibi, simili modo & si ad testimonium desideratus, ad iudicium occurrere non potuerit, ei subueniendum est. id est euocatus & citatus: quia testi non citato fides non adhibetur, cap. secundo, de testibus: nec si sponte se ingerat, ei credetur, imò tanquam inimicus recusabitur. l. quæ omnia. §. 1. de procurator. nec diceret textus in d. §. 1. esse ei subueniendum, si non posset ad iudicium ire, nisi euocatus. Hactenus de his.

§. Item dubitatum est illa verba, OPE, CONSILIO, quemadmodum accipienda sunt, sententiæ * coniungentium, aut seperantium. sed verius est (quod & Labeo ait) separatim accipienda: quia aliud factum est eius, qui ope, aliud eius, qui consilio furtum facit: sic enim alij condici potest, alij non potest. Et sanè post veterum authoritatem eò peruentum est, vt nemo ope videatur fecisse, nisi & consilium magnum habuerit: nec consilium habuisse noceat, * nisi & factum sequutum fuerit.

** Alias, vtriusque sententia.*

** Alij habent, nocendi.*

Sensus ad text. Aduertendum est, quod hic §. obscurè declarat hæc verba soluta, Ope, consilio, an coniunctim accipiantur, an separatim. Et Labeonis sententia erat, vt disiunctim acciperentur: nempe aliud est facere furtum ope, aliud consilio. itaque ab illo, qui ope furtum facit, res condici potest: ab illo autem, cuius consilio furtum factum est, condici res non potest. Sed text. ait veteres ad id peruenisse, vt nemo ope furtum videatur facere, nisi habeat consilium malignum, id est nisi malè sibi consultus fuerit, à se videlicet, non ab alio, quia nullus suasit. nullum quoque habuisse cõsilium nocendi, vel vt noceat, nisi factum sequutum fuerit. quia nemo plectitur ex solo consilio, nisi consultum illud executioni demandatum fuerit. Sicque potest fieri furtum ope, si quis alium iuuet ad furandum: consilio vero, cum quis consulit, vt furtum fiat: & si factum furtum fuerit: consulens tenebitur, vt sequens.

Ad cuius text. & materiæ pleniorem intellectum colligite casus sequentes. Primus est quod, præstando cõsilium sine ope non tenetur quis de illo consilio, nisi factum consultum sequutum fuerit vt hic. & communiter fertur, Consilij non fraudulenti nulla est obligatio, l. consilij. infra tit. prox. vbi non habetur mentio de ope, ergo consilium sine ope esse potest. & qui ea mente alienum quid contrectauit, vt lucrifaceret: tamen si mutato consilio id domino postea reddit, fur est, l. qui ea mente. ff. de furtis. quia nemo tali peccato pœnitentia sua nocens esse desiit, vt ibi.

Opem præstat quis sine consilio. Secundus casus est, quod opem quis præstare potest sine consilio: vt si casu quis aggrediatur fratrem meum, illi opem præstare potero, licet consilium nullum præcesserit. probat l. si pignore. in fin. ibi, qui ferramenta sciens commodauerit, ad effringendum ostium vel armarium, licet nullum consilium eius principaliter ad furtum faciendum interuenerit, tamen furti actione tenetur. ff. de furtis, & l. si quis vxori. §. si Titius. ibi, quare & opem ferre, vel consilium dare tunc nocet, cum sequuta contrectatio fuerit, ibidem: vbi est disiunctiua vel. ergo opem ferre quis potest sine consilio, & consilium sine ope. facit d. l. si quis vxori. in princip. ibi, opem consiliúmve accommodauerit: Et sic Labeonis sententia vera esse potest. nam qui filio, vel seruo, vel vxori opem fert furtum facientibus, furti teneri ait Iurisconsul. in l. si seruo. §. item placuit. ff. de furtis. quamuis ipsi furti actione non teneantur. Et sic potest quis furti teneri ex ope præstita. licet is, cui opem præstitit, non teneatur. facit l. si quis opem furtum facienti fert, nunquam manifestus est. ff. de furtis. l. impuberem. ibidem, in fin. ibi, nec ope impuberis furto facto teneri eum. Et ita quis opem sine consilio præstare potest. facit l. in furti. §. recte. ff. de furt. vbi sicut nemo furtum facit absque dolo malo, ita nec consilium, aut opem ferre sine dolo malo potest. l. 3. ibi, quive opem hosti tradiderit capite puniri. ff. ad leg. Iul. maiesta. vbi non exprimitur consilium.

Intellectus ad illum text. Non refragatur iste text. quia intelligendus est, quod nemo videtur ope furtum fecisse, nisi malignum habuerit consilium, malignum à seipso, quia malè sibi fuit consultus. cum opem maleficio præstitit. Et hoc malignum consilium nunquam deest in ope maleficio præstãda: sed consilium, id est suasionem ab alio non habuit: nempe consilium dare videtur, qui suadet, & impellit, atque instruit ad furtum faciendum, vel ad aliud malum. l. bouem. §. 1. ff. de ædil. edict. l. merito. pro socio. Opem autem fert, qui ministerium atque adiutorium ad surripiendas res præbet. Iuriscõs. Vlp. in l. in furti §. ope. ff. de furtis. Et sic noster text. hic non dicit simpliciter consilium, sed dicit neminem furtum ope videri fecisse, nisi & consilium malignum habuerit, id est sibi ipsi malè consuluerit, & dolo fecerit, opem adhibendo, quam tamen præstitisse potuit sine consilio alterius, id est sine impulsu & suasione. & sic arbitror intelligendum istum text. quicquid gloss. & doct. hic iactent, quia in hoc hallucinantur. Loquitur etiam iste text. quando ista verba, ope consilio, iuncta sunt, quod non prohibet, quin separari possint, & tunc separatim intelligentur.

Consilium vel opem quando quis dare censeatur.

Ope & consilio an coniunctim vel separatim accipiantur. Tertius casus est quando hæc verba, ope consilio, in lege vel alia dispositione adscripta fuerint, siue cum copula, ope & consilio: siue absque copula, tunc coniunctim accipientur: & vtrunque requiri probat d. l. si seruo. ff. de furt. vbi si seruo persuasit quis, vt fugeret, non est fur. si tamen illi fugam persuaserit, vt ab alio surripiat, furti tenebitur, quasi ope & consilio eius furtum factum sit. plus Pompo. scripsit, eum qui persuaserit, quamuis interim furti non teneretur, tunc tamen incipere teneri, cum quis fugitiuus esse cœperit, quasi videatur ope consilio eius furtum factum. Ecce primum cum copula ope & consilio, postea sine copula, ad denotandum vtrunque idem esse, nisi mens legis repugnaret, vel esset diuersa ratio, vt inferius declarabitur. facit l. Neratius. §. quamuis. de seruo corrupto.

Quartus casus est, quod quædam sunt facta, quæ includunt vtrunque, videlicet opem & consilium: vt si cùm Titio honesto & idoneo viro pecuniam credere vellem, subiecisti

subiecisti mihi alium Titium egenum, quasi ille esset locuples, & nummos acceptos cum eo diuisisti, furti teneris, quasi ope tua, consilióque furtum fit. l. si quis vxori. §. cum Titio. ff. de furtis. primo ibi consuluisti, & impulisti vt pecuniam reciperet, item opem præstitisti, illum pro alio subiiciendo. Et sic pro qualitate negotij potest vtraque sententia sustineri. Ad hæc Pompo. ait: si cum rebus aufugerit fugitiuus, posse furti actione sollicitatorem conueniri rerum nomine, quia opem & consilium contrectatori tulit. l. si seruo. §. idem Pompo. ff. de furt. Alibi tamen ait Iurisc. in l. 3. ff. de his qui no. infam. qui operas suas locauit, vt prodiret artis ludicræ causa, neque prodiit, non notatur: quia non est ea res adeo turpis, vt etiam consilium puniri debeat.

Conciliatio ad tex. facta.

Et sic conciliatur vtraque sententia, prima Labeonis, quod separatim accipienda sint hæc verba, ope consilio, si consilium accipiatur pro suasione alteri facta: si autem capiatur pro sua mala voluntate & impulsu, tunc coniunctim accipienda sunt: quia nemo opem ad malum præstare videtur, nisi malum consilium & voluntatem habuerit, & sibi malè consultus fuerit: & sic intelligendo vitantur contraria. & quando hæc verba in lege vel statuto sunt posita, fere coniunctim accipiuntur. Colligi possunt ex hoc tex. sequentes vtilitates. Primò ex text. ibi, dubitatum. quod lex debet ferri de dubio. similis text. in l. quod Labeo. ff. de Carbo. edicto. & nisi de dubio esset, quorsum nostrum tam diuturnum & assiduum legum studium? videte quæ scripsi in l. inter publica. supra eodem.

Leges de dubio ferenda.

Irregularis est, cuius ope vel cõsilio factū est homicidium.

Secundò irregularis est is, cuius ope, vel consilio homicidium factum extitit, ca. si quis viduam. cap. sicut. & cap. ad audientiam. vbi Socin. quæst. 78. de homicid. per multas quæstiones prosequitur hanc materiam, quæ sufficere poterunt vobis.

Opem dans quo modo puniatur.

Tertiò præstans opem & consilium punitur, sicut maleficium committẽs. §. interdum. de obligatio. quæ ex delicto nascunt. l. si quenquam. C. de episc. & cleric. Bart. in l. is qui opem. ff. de furt. Angel. in tract. malefic. in gl. dicto maleficio. vers. quarto qua pœna. quod in septem casibus descriptis per Felin. in c. sicut dignũ. col. 2. & seq. de homic. non procedit. Mitius tamen puniri debet opem præstans, quam faciẽs, inspecta qualitate personæ, & facti, teste Salic. in l. 1. Cod. de raptor. virg. quem refert & sequitur Hippolyt. de Marsil. sing. 15. statuta. & in l. fin. num. 52. cum seq. ff. de sicar. vbi concludit pro textu statuti dicentis puniendum opem ferentem eadem pœna, qua facientem, quod nihilominus mitius punietur, & statutum secundum ius intelligetur. idem consuluit Hippolyt. cons. 81. salus. nu. 23. & singulari 40. sæpius. & in §. constante. num. 40. & seq. ex quibus intelligetis, quãdo dicatur quis opem ferre. & Boer. scribit in quæst. 167. sed quid homicidium. in decis. Burdegal.

Is qui præstitit opem, quãdo teneatur.

Imò non potest puniri, qui præstitit opem & auxilium, nisi constet de delicto principalis delinquentis, vt concludit Bartol. per istum text. in l. si is qui. §. si Titius. ff. de furt. Hippolyt. consil. 50. domini. in fin. facit. lex 1. §. illud. ff. de senatuscon. Silan. scripsi plenè in interpret. l. diuus ibidem.

Consilium & publicum & priuatum.

Item quando quis teneatur de consilio per istum text. videte in l. consilij. ff. de regul. iuris, & in regul. nullus ex cons. in 6. de hoc consilio priuato loquitur iste text. & l. fugitiuus. infra eod. de consilio publico text. in l. pupillus. §. decuriones. infra eod. De triplici consilio Franciæ priuo tacito, & magno alibi dicam. nam Capitol. in Gordia. sic nominat, quod arcanum dicimus. Adde consilium debere præcedere actum, quia suasio nõ dicitur post actum, l. quidam decedens. & l. Titium. ff. de administr. tutor. glo. hic in verb. sequutum. Bald. in §. si quis miles. de feud. non amittend. in feud.

Consiliū præcedit actum.

Iussus & mãdatum actum præcedere debent.

Iussus etiam præcedere debet, l. si quis mihi bona. §. iussum. ff. de acquir. heredita. l. 1. quod iussu. alioqui esset ratificatio. c. ratihabitionẽ. de regul. iur. in 6. Idem in mandato dicimus, l. si vero non remunerandi. §. si post creditum. ff. mand. l. fin. Cod. ad Maced. Alex. consil. 146. in causa. col. 5. nu. 14. in 5. vol. Socin. in repet. cap. ad audientiam. versic. superest igitur. & sequen. de homicid. Ias. in l. quominus. quæst. 21. de fluminib.

Licentia ante actum præstatur.

Item in licentiã, vt si religiosus sine facultate & licentia superioris non possit actus facere, vt licentia prius impertienda sit ante actum, c. licet. de regularib. auth. licentiam. C. de episcop. & cleric. vna. non licere habita. metro. lib. 11. Corset. in sing. incipien. licentiam. Ias. in d. l. quominus. q. 21. ff. de fluminib. Et licentia expresse concedi debet, non tacitè, voluntas expresse & tacitè. Barbat. in additionib. ad Panorm. in cap. significasti. in princ. de foro competen. per l. 2. §. voluntatem, ff. soluto matrimon. l. 1. §. initus. de tutel. Quæ voluntas etiam ex actu potest elici, l. 2. C. de pact.

Voluntas & licentia differunt.

Decretum post actum interponitur.

Decretum verò omnibus peractis, & sic in fine actus interponendum est, & in principio interpositum non valeret, quia sine causæ cognitione: & quod non est, approbari non potest, l. decem. ff. de verb. oblig. gloss. in l. vna. C. de tutor. & curator. illust. Bart. in l. legitimos. ff. de legitim. tutor. Bald. in l. nec ei. §. fin. col. 1. de adoptionib. per l. magis puto. §. non passim. & §. si æs alienum. ff. de reb. eor. Imol. in cap. cum nos. colum. 4. de his quæ fiunt à præla. Domi. consil 48. presbyter. Socin. consil. 15. visis. col. 3. in 1. vol. Ias. & alij in l. 2. §. prius. ff. de vulgar. & l. 2. C. de edend. Felin. in cap. cum dilectus. col. 2. de fide instrument.

Authoritas quando interponenda sit.

Authoritas debet adhiberi in ipso actu, vel incontinenti ante, vel post. §. tutor. iuncta glo. Instit. de authorita. tutor. l. obligari. §. tutor. ff. eod. glo. in cap. edoceri. de rescript. tum quia est fundamentum sine quo corruit ædificium, l. legi. ff. de exceptio. rei iudic. cap. cum Paulus. 1. q. 1. Tum solennitas. Bald. in cap. cum consuetudinis. de consuetud. col. 1. & quia est actus legitimus, qui non potest pendere. l. actus. de regul. iuris. ff. idcóque pure debet præstari, etiam in actu conditionali, l. & si conditionalis. ff. de author. tutor.

Authoritas & decretum superiorem respiciunt, consensus etiam inferiores.

Authoritas & decretum ad superiorem propriè spectant, consensus verò tam superiorum quàm inferiorum est, teste Bald. in l. cum ipse. colum. 2. de contrah. empt. Et authoritatem præstare nil aliud est quàm approbare id, quod additur. l. etiam. 1. ff. de authorit. tuto. nec omnino requiruntur ista verba, authoritatem præsto, sed æquipollentia. l. præses. vbi gloss. Cod. de senten. & interloc. omnium iudic. cap. 2. de pact. vbi Panor. & cap. cum dilecti. de arbitr. Corset. in singul. incipien. minor. in 2. Et ista sententia in forensi iudicio seruatur, quamuis multi contrarium teneant, quos referunt doct. in l. si quis mihi. §. iussum. ff. de acquir. hered. dixi in compendio alienatio. rerum ecclesiæ.

Authoritas quibus verbis præstetur.

Consensus quando sit adhibendus.

Consensus etiam & voluntas ante actum, in ipso actu & post actum incontinenti possunt adhiberi, l. vlt. C. ad Macedon. c. auditis. de elect. c. cura. vbi, Panorm. de iure patron. Bart. in l. tam is. §. 1. in fin. ff. de donationib. caus. mortis, Bald. in l. fin. §. fin autem es. C. de bonis quę liber. & ista est communis sententia teste Albert. Bruno in tract. de forma & solennita. actus, rubr. de implemento ac obseruantia formæ. versic. & circa consensum.

Cõsensus triplex.

Consensus autem est triplex, quidam antecedens, siue præcedens: vt cum quis constituit procuratorem absentem. tunc enim constituentis consensus præcedit. clem. 1. de procurator. Consensus inhærens, vt in stipulatione, l. 1. ff. de verb. obligat. & consensus accedens, qui etiam ex interuallo esse posse potest. Bald. in d. cap. cum consuetudinis. col. 2. de consuetud. Roch. Curtius in tract. iurispatron. in verb. pro eo. quæst. 4. Et casus excludẽtes cõsensum congerit Petr. Iacob. in prac. sua, in titu. de actio. & empto.

Ratihabitio sequitur actum.

Ratihabitio semper sequitur, & comparatur mandato, regul. ratihabitionem. de regul. iur. in 6. quia ratum haberi non potest, quod nondum est gestum. cap. cum quis. de senten. excommunic. lib. 6. l. 1. & per totum ff. rem ratam habe.

Quemadmo

Dictio quemadmodum quomodo accipiatur.

Quemadmodum, hic interrogatiuè capitur, pro quomodo, vel ad quem modum: sic etiam in titul. quemadmod. seruit. amit. & in rubr. quemadmod. testam. aper. & ff. sol. matrim. quemad. dos pet. vbi Bart. & alij. Alias sine interrogatione capitur pro sicut, similitudinem notans, vt in l. verbum erit. vbi, quemadmodum autem hoc verbum est, non solum præsens, sed & præteritum tempus significat, ita & hoc verbum, &c. infra eodem. & l. paterfam. peculium habere non potest, quemadmodum nec seruus bona. l. quemadmodum. ff. de acq. possess. l. quemadmodum. C. de agricol. & cens. lib. 11. Et an significet omnimodam similitudinem, videte in l. 3. §. si duobus. ff. de adimend. lega. quod vtile esse potest: vt si pater sciens obligetur pro filio exercente mercaturam, vel officium, quemadmodum si esset à patre præpositus, eo casu tenebitur pater tanquam principalis, & cum qualitate cum qua obligatus esset, si pater iussisset propter similitudinem huic dictioni inclusam. sic consuluit Carol. Ruyn. cons. 123. super eo. col. 1. in 5. volu. Pro exempli gratia etiam sumi potest, vt in l. 2. §. separata. ff. pro emptor. vt docet ibi gloss. quam sequitur Iacob. in rubr. C. quemadmod. testamenta aperiant. Aliis modis exponunt doctores in rubr. ff. soluto matrim. ibi quilibet videre poterit.

Vtilitas dictionis quemadmodum.

Ex sententia. id est ex opinione. vide quæ scripsi in l. aliud est capere. §. fin. infra eo. licet in Pandect. Florent. legatur sententiæ.

De dictione *Quomodo* scribam in l. triplici. infr. eo.

Dictionem *Separatim* pro diuisim exponam in l. locus. infra eod. vbi alia scribam.

Aliud est, diuersum est, l. aliud. in vtraque l. infra eodem. alibi de hoc scribam. videte quæ dixi in l. nil aliud. supra eodem.

Condicere, in l. seq. elucidabitur.

Sane, pro certe affirmat, vt in l. ager. supra eod.

Authoritas veterum allegatur.

Veterum authoritatem. Ex hoc text. colligi potest, quod authoritas veterum allegari potest. facit l. veteres. ff. de actionib. empt. l. subsignatum. supra eo. & alibi passim. videte quæ scripsi in gloss. concord. in verb. iura citare. in procem. Sequentia verba nostri text. elucidabuntur inferius, prout locus se offeret.

VLPIANVS LIBRO LXII. AD Edictum. Lex liiij.

Conditionales creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura: vel qui spem habent, vt competat.

Intelligenda est hæc lex, vt ille dicatur esse conditionalis creditor, cui debetur aliquid sub cōditione, & cui nondum competit actio: quia si competeret, non diceretur conditionalis, sed creditor simpliciter. Et ita creditor conditionalis potius dicetur secundum quid. Quod prodesse poterit: nam dispositio conditionalis non est simpliciter talis, l. 1. §. si quis simpliciter. ff. de verbor. oblig. Et donatio conditionalis non est proprie donatio, l. 1. ff. de donationib. ibi, dat aliquis, vt tunc demum accipientis fiat, cum aliquid sequutum fuerit: hoc non proprie donatio appellatur. sed totum hoc donatio sub conditione est. Hinc etiam dixi arbitri sententiam simpliciter sententiam dici non posse, in præfa. ad l. quod iussit. num. 65. ff. de re iudic. Et sic vbi fit mentio de creditore, non habebit locum in conditionali, vt scripsi in l. creditores. supra eod. & idem in alio actu.

Conditionalis actus non dicitur simpliciter.

Item quamuis pater instituere teneatur, vel exheredare filium, l. inter cetera. ff. de liber. & posthu. tamen non sufficeret instituere sub conditione, quæ non esset in filij potestate, l. si pater. C. de instit. l. 2. ff. de hered. instit.

Actio non datur ante conditionis euentum.

Et ita patet ex hoc text. quod ante conditionis euentum non competit actio, nec est orta, l. cedere, infra eod. siue fuerit conditio expressa, seu tacita. glo. in l. item quia. ff. de pact. & ibi addidi, vnde dicit iste text. quibus nondum competit actio.

Est autem competitura. Intelligit hunc tex. Alciat. quando quis mihi promisit centum cū morietur: certum est enim tunc venturam conditionem. Sic etiam debere intelligi docet Alber. alioqui text. esset superfluus secundum cum. Verum mea sententia hic tex. non potest intelligi de conditione omnino extitura: nempe qui sub conditione stipulatur, quæ omnimodo extitura est, pure videtur stipulari, l. si pupillus. §. 1. ff. de donationib. & sic non diceretur conditionalis creditor. Ad hæc illa verba, Cum moriar non faciunt conditionem, sed diem incertum, l. sub conditione. & l. seq. ff. de condict. indeb. & l. 1. ff. de conditio. & demonstra. ideo exemplum Alciat. non conuenit conditioni, neque est iste text. superfluus: quippe ista verba, *Est autem competitura*, debent intelligi, quod actio est competitura, si veniat conditio: aut saltem creditor habet spem, vt competat. Et hoc ponit, vt excludat conditionem impossibilem, quia non dicitur tunc conditionalis creditor in ea: vt si quis decem mihi promittat, si cœlum digito tetigero, non valebit stipulatio, nec ille dicetur conditionalis creditor, cum non sit actio competitura, neque habeo spem, vt competat. §. si impossibili. Instit. de inutil. stipula. & hoc etiam declarat postea iste text. vt sequitur.

Alciat. intellectus reijcitur.

Vel qui spem habent, vt competat. Et sic actio est competitura, vel ego habeo spem, vt competat: quod non esset in conditione impossibili, in qua non habeo spem, vt competat. ergo sub ea non dicor creditor, l. impossibilis. ff. de verbor. oblig §. si impossibilis. de inut. stipu. in Instit. Et si dicatur conditionem euenire posse, vel non posse, l. cum ad præsens. ff. si cert. petat. ergo omnino non est competitura. Respondeo, in hoc text. non dicitur omnino extituram, vel competituram, sed esse competituram actionem, si eueniat conditio: aut saltem creditor habet spem, vt competat, quam spem non haberet, si conditio impossibilis esset, vt prædixi. Et illa spes in contractibus transit ad heredes, §. ex conditionali. de verborum obliga. in Instit. secus in legatis, l. quæ legata. ff. de regul. iuris, vbi pulchre Decius: & sic ex ista spe non dicetur creditor etiam in contractibus ante conditionis euentum. Vtilitates alias ad hanc legem dixi in l. creditores. in verbor. vel sub conditione. supra eod. non repetam hic.

Sub conditione impossibili non dicitur creditor.

Adnotandum est, quod conditio variis modis sumitur. Primò pro actu suspensiuo, vt promitto decem, si Rex veniat: illa conditio suspendit, & protrahit actum, donec impleta sit. ita capitur in l. 1. & per totum. ff. de conditio. & demonstra. & in tit. de condit. instit. & in l. creditores. supra eod. & l. cedere. ac l. inter illam. infra eo. & in iure frequentissime.

Cōditio multis sumitur modis.

Conditionem implere, est seruare facere quod dictum est in conditione: pro quo alibi parere dicit Iurisconsult. in l. item. de legat. præstand. l. quæ sub conditione. §. si quis. & seq. de conditio. institur. & impleta conditio pro completa, in l. qui libertatis. ff. de custodio, vbi vtroque verbo vtitur. & in tit. de fideicommissar. libert. & de statulib. d. l. item. & data conditio sic dicitur, in l. Seia. ff. de vsur.

Implere conditionem.

Inde Conditionalis creditor dicitur, cui sub conditione debetur, vt hic, & legatum conditionale, quod non est purum. l. necessario. §. 1. versi. sane. ff. de periculo & commod. rei vendit. sic vocatur Conditionalis venditio, l. si fundus. §. fin. ff. de pig. & Conditionalis obligatio, l. licet. §. si verò. ff. de iure dotium.

Conditio deficit, quando impleri non potest, l. fenerator. ff. de nautic. fenore, vt si promittam decem, si Titius doctor effectus fuerit, & is mortuus sit, deficit conditio per eius mortem, & amplius impleri non potest.

Deficit conditio.

Conditionum aliæ dicuntur esse in potestate nostra, aliæ non, l. item à substituto. ff. de legat. præstand. declaratur in l. suus quoque. ff. de heredib. institut. docto. in l. si pater. C. de institut. & substitut.

Duplex cōditio, in potestate & extra.

Conditiones quæ contra bonos mores inseruntur, remittendæ sunt: velut si ab hostibus filius patrem suum non redemerit, & si parentibus suis, vel patrono alimenta non

Conditiones contra bonos mores remittuntur.

non præstiterit,l.conditiones.ff.de conditionib.instit.

Conditio pro negotio. Secundò accipitur conditio pro re, vel negotio, vt vigilaui, ob id meam conditionem meliorem feci. l.pupillus. in fin. ff. quæ in fraudem credit.l.semper.§.in hoc interdicto. ibi, deteriorem conditionem fecisse. quod vi aut clam.

Conditio pro causa. Tertiò,pro causa,l.si quis cum totum. §.si ancillam.ibi, in eadem conditione est. de re iudic. & quisque fundus cum sua conditione publicatur,l.via constitui.§.si fundus. ff.de seruit.rusticor. prædio. iuncta l.alienatio. de contrahen.emptio. vbi dicit,cum sua causa. l.non debet alteri. ff. de regul. iur.

Pro statu & qualitate. Quartò,conditio accipitur pro statu, qualitate, vel natura:hoc probat rubr.ff.de statu homin. iuncta l.& seruorum quidem vna est conditio. & l. in multis est deterior conditio mulierum, quàm virorum. ff. de statu homi. l.si mihi.in princip.de seruit.rusticor.prædio.Est autem status quædam personæ qualitas,quæ in libertate,ciuitate, & familia consistit. glo.1. in §.1. de capit. deminutio. in Instit. l.fin.ff.de locis & itinerib. publ.

Eodem modo censeo capi in l. interdictum. de precar. & in l.1.de Saluia.interd.l.cum exhibuissent.ff.de publica. l.2.§. ex his. de verborum obliga. l.sepulchri violati. cum l.seq.de sepulchro violato.l.1. de termi. mot. l.1. §.præterea.ibi,non habita differentia cuius conditionis hominum interemerit. de sicariis,l.in bello.§.medio.de capt.l.rescripto. §. sed & si ex pollicitatione. de munerib. & l. vt gradatim. ibidem. l.fin. de iure immunita. l.fin. de proxenet. Et qui cum alio contrahit, non debet esse ignarus conditionis eius,cum quo contrahit,l.qui cũ alio ff.de regul. iuris. & in l. in omnibus causis id obseruatur, vt ibi personæ conditio locum faciat beneficio. ibid. & melior fieri potest per seruos conditio nostra, non deterior. l.melior. ibidem, & l.seq. in fin. & l.sed & si hac. §. patronum. ibi, celat conditionem suam. de in ius vocan. & alibi, si mulier in conditione mariti errauerit, putaueritque esse liberum, qui seruus esset, l. si cum dotem. in fin. soluto matrimonio.

Conditio pro qualitate. Pro qualitate autem seu iure, veluti cum dicimus, stultos non debere melioris esse conditionis, quàm sunt prudentes,& periti,l.Seruius. ff quod vi aut clam. Et melior est conditio in familia relicti, l.filium. in fin. ff.de bonor. possess. contra tabul. l.3. in fin.de coniung. cum emancip. libert.Eiusdem cõditionis homines,inquit Iurisc.in l.continuus.§.cum ita. de verbor.obligat.l.sed & si vnius.§.seruus.ff.de iniuriis.

Idem dicunt iura, pro sua conditione punietur, id est pro suo statu & qualitate,l.saccularij.in fin. ff.de extraord. criminib. & l.1. ibi,pro conditione admittentium.de termino moto,l.si quis aliquid.§.instrumenta.ibi, prout personæ conditio. de pœnis. l.nonnunquam.de iudic. & fere causa,status,& qualitas ad idem tendũt; nihilominus eum elegantius facturum arbitror,qui hæc adinuicem pro materia subiecta separabit, prout vni melius quam alteri conueniet,l.vltim.in fin.infra codem.Veluti etiam dicitur

Pro natura conditio sumitur. conditio humana, pro ipsa natura, vel ipsius generis humani fragilitate, l.quidem in memoriam humanæ conditionis.ff. de conditionibus instit. l.Tiria. §.fin. ibi, si mihi per conditionem humanam contigerit. de auro, & argento legato.

Conditio pro pactione, conuentione & optione. Quintò,conditio pro pactione, promissione, vel conuentione capitur,vt accipere conditionem, *le parti, l'offre*, de quo Budæ.in Forens.

Sextò, conditio pro optione, l.1. §. si quis in fraudem. ibi, in re quidem distracta deferri debet conditio emptori, vtrum malit rem habere rem emptam iusto pretio, an verò à re discedere.ff.si quid in fraudem patroni. Quæ omnia nude admodum refert Spiegel. his verbis : Conditio est modus,ratio, lex,pactio,pactum,fortuna,status,locus, ius, causa.

Condictio est personalis actio. Condictio cum, ct,est personalis actio, per quam cum illis agimus, qui nobis aliquid dare, vel facere promiserunt. §.sic itaque.de actionib.in Institu.& idem est dicere, condictionem indebiti, vel actionem pro indebito; sicque in aliis. per text. in l.certi condictio.ff.si certum peta. vbi prius dicit, certi condictio, & postea hæc actio, & in l.3 §.1.ibi,competere actionem,quæ ex hoc contractu nascitur,id est condictionem.ff.de condict.caus.data.Et condictitia actio, id est personalis actio, l.qui se debere. §.1. ibid. Condictio autem à verb.condicere deducitur, quod significat denuntiare: quod prius creditores debitoribus denuntiare debeant, antequam agant, alioqui non consequentur expensas, si in primo termino reus confiteatur, per l.quidam Iberus.vbi scripsi.ff.de seruit. vrban.prædio, Iason & alij in l.vinum.ff.si certum petatur. *Creditor denuntiare debitori, vt soluat debet.*

Item si fuerit obligatio noua lege introducta, nec cautum sit, quo genere actionis experiamur, ex l. agendum est.l.vna.ff.de condict.ex lege. Idem si ordinatio vel consuetudo inducat obligationem, agendum erit actione ex illa ordinatione,vel consuetudine,quæ vocatur condictio ex lege.l.1.C.de condict.ex lege. l. omnimodo. de inofficios. testa. *Condictio ex lege quando datur.*

Condicere interdum pro repetere, vt condicere fructus,l.fundi.ff.de exception.l.sæpe.in fin.supra eod. Condicere indebitum.l.si indebitum.ff.rem ratam haber.& in titu.de condict.indeb.vt si dederim decem ob causam, videlicet vt manumittas seruum:si non manumittis, condicere possum, quia ob causam dedi, quæ non est sequuta, prout habetur toto titu.ff.& C.de condict. ob causam dator.Idem si ob inhonestam turpémve causam dedi, datum condicam.in tit.de cõdict.ob turpem causam. Item si quis absque causa promiserit, obligationem condicere potest, l.1.ff.de condict.sine cau.ex quo titulo eliciuntur cancellationes instrumentorum,quæ frequentes sunt in patria Occitana. Nec non rem furatam condicere licet condictione furtiua,vt in tit.ff.de condict.furt. *Condicere pro repetere.* *Intellectus facilis ad multos titulos.* *Cancellationes instrumentorũ vnde profecta sint.*

Ad hæc condictio triticaria datur pro omnibus rebus, excepta pecunia numerata,l.1.ff.de condict.triticar. Excipitur autem ea de causa pecunia numerata, quia pro ea iam prouisum est per certi condictionem. ideo noluit Iurisconf.aliud superfluum adhibere remedium,quicquid dicant docto.in rubr.& in l.1.de tritica.ff. *Noua ratio cur triticaria non detur pro pecunia mutua.*

Spem habere,id est Sperare, vt dicitur in l.quod dicimus. infra eod.& donari spes potest.l.spem.C.de donationib.ac remitti.l.1.C.de pact.Bart.& alij in l.fin.ibidem.nec vendi quoque prohibetur.l.nec emptio.ff.de contrahen.emptio. l. si iactum retis. de actio. empr. Diogenes interrogatus quidnam in vita extremum esset, spes dixit. & Theocrit. Ἐλπίδες ἐν ζωοῖσιν, ἀνέλπιστοι δὲ θανόντες. id est, spes est inter viuos, extra spem verò sunt defuncti. Tamen Socrates ait, οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς, οὔτε ἐλπὶς ἀγαθὴ χωρὶς πόνου φύεταί τι χρήσιμον. hoc est,neque mulier sine viro, neque bona spes absque labore vtile quicquam parit. Eras. in Chiliad. de spe, quam fingit deam, & egregia de illa scripsit carmina. ibidem videre est liberum cuique. *Spes an donari & remitti possit.*

Competat. Competere pro pertinere,spectare,l.aliud est fraus in fi.ibi,pœnam autem vnusquisque irrogare potest, cui huius criminis, siue delicti executio competit. infra eodem.l.1. ibi, non videbatur agendi facultas competere. de eo quod certo loco.l.penult.de seruis exportand. Inde dicaniei in libellis scribere solent, *tel demande telle maison, qui luy compete & appartient.* & intelligetur ex quocunque titulo, & quomodocunque competat, siue iure dominij, vel alterius iuris,per prædicta.l.quod in stipulatione.ff.de vsuris. Ideo si quis donet illa omnia, quæ sibi in tali loco competunt, videtur etiam res suas donare. quamuis Felinus in c. inter dilectos. col.1.de fide instrum. contrarium dicat, videlicet intelligi de his ad quæ actionem tantum habemus. Sed cum late pateat hoc verbum, sicut verbum pertinere, refertur & ad dominium, & ad ius, per ea quæ scribam in l.verbum illud pertinere.infra cod.maximè secundum vsum vulgarem loquendi Franciæ. *Competere pro pertinere.* *Donãs ea quæ sibi competũt, & res suas donasse videtur.*

Competere libertates,pro deberi exponit Iurisconsult. in l.4. §.1. & seq.iuncto §.si non heres. & l.5. ac l.herede, & l.si *Competere libertates.*

& l.si legatario.ff.de fideicommissar.libert. vbi promiscuè dicitur libertates competere,& in aliis deberi.

Cōpetit actio. Competit actio, id est datur, conceditur, l. non potest videri.infra eod.l.1.§.idem Papinianus.3. ibi, non debere ei hanc actionem competere. ff. de dolo. l.in causæ. 2. in princ.de minor.l.si longius.§.fin.iuncta l.non alias. in fin. & l.de eo.ff.de iudic.vbi primò dicitur competere, postea dari actionem, vel concedi. l.diuus. de in integr. restitut. vel habet actionem, dicit text. in l. si is cuius. ff. ex quib. caus. maior. Competit actio in patrem, id est datur. l. 1. §.si filiusfa. ff. de his qui deiecer. vel effuder. vbi prius dicit, datur, postea competit. l.communi diuidundo. §.Iulia. commun. diuid. l.certi condictio. si certum petat. l.quoties.§.si creditor.de pecul. Competit aduersus possessorem actio, idem, l.1. in fin. ff. si ager vectigal. vel emphyteu. petat.

Actio ei creditur competere, cuius pecunialiter interest,l.si liber homo.ff.ad exhibend.Cōpetit exceptio,idem, in l.nec non. § penult. ff. ex quibus caus. maior. iuncta l. quāuis.§.planè. ad Velleian. vbi dicitur dati exceptionem. l.exceptiones quæ personæ.de excep. *Competit exceptio.*

Cōpetitor quis dicatur. Competere, pro simul petere. Inde competitor, qui concurrit cum alio in beneficiis,magistratibus, seu honoribus petendis, qui apud Roman. candidatus vocabatur, l.generaliter.§.spurios posse in ordines allegi, nulla dubitatio est:sed si habeant competitorem legitimè quæsitum, præferri eum oportere.ff.de decur.& fil.eor.Et ius pontificium sæpius hoc verbo vtitur, maxime in c.fin. cum aliis multis iuribus. de elect.in 6.

Competēs iudex quis. Inde iudex competens,quod ab actore & reo peti possit,iustus iudex,& legitimus illorum,l.cum quædam. ff. de iurisdict.omnium iudic.l.fin.§.si fenerator.quod met.caus. l.competens iudex.C.de alend.liber.

Forum competens. Forum competens dicitur pertinens,conueniens,& forum legitimum partium adinuicem contendentium,vt in rubr.de foro competent.in decretal. & in 6. ac clem. & in rubr.C.de iurisdict. omnium iudic. & de foro competent. quod Iurisconf.vocat tribunal. competens, in l.sed & hæ. §.non solum.ff.de procurat.

Quinque requisita in iudicijs competentia. Quinque verò in hac competentia (vt ita dicam) consideranda sunt,videlicet persona,res,causa, tempus, & locus:vt docet Bald.in l.1.col.penult. C. si à non competen. iudice iudicat.fuerit.

Competens portio. Competens portio,id est congrua,c.2.§.vbi autem. de decim.in 6.& de hac cōgrua portione scripsi in tract.meo de congrua portione, quæst.1. quem adiunxi tractatui de decimis. Competens remedium, conueniens & congruum, l. præses prouinciæ. ibi, competenti remedio deformitati auxilium ferat. ff.de officio præsid. Competens tempus exponit Imperator in l.fortissimi.C.de eroga.milita.anno. libr.12.

Competenter puniantur, aptè, appositè, l.qui falsò. ff. de testib.

PAVL. LIB. DECIMOSEXTO breuis edicti. Lex lv.

Creditor autem is est,qui exceptione perpetua submoueri nō potest.qui autem temporalē exceptionem timet,similis est conditionali creditori.

Duo tradit iste text. primum est, quod creditor is dicitur, qui non potest exceptione perpetua repelli. Secundum,qui autem repelli potest exceptione temporali, similis est conditionali creditori.

Creditor non est qui repelli potest. Ex primo dicto à contrario sensu apparet, quod dum quis excludi potest,& repelli,creditor non est. Alciat. hic dicit,quod antequam per exceptionem submoueatur,creditor ipso iure sit oportet: & tamen quia lex considerat effectum, non dicitur creditor. Lex enim arbitratur debitorem exceptionem oppositurum.hæc ille.Sed mihi videtur,quod etiam ipso iure creditor dici non possit, qui perpetua exceptione remoueri possit, tum quod ista lex solum considerat, quod possit remoueri, velut probatur in his verbis, Qui exceptionem temporalem timet, &c. & text.in l.1.is cui.§.creditores. ff.de actionibus. vbi sic dicitur:Creditores eos accipere debemus, qui aliquam actionem, &c. vel ciuilem habent, sic tamen ne exceptione submoueantur. ff. de actionib. & obligat. Si ergo repellantur, non dicuntur creditores, repelli possunt, vt dicit iste text. & Paul. ait nihil interesse, ipso iure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur, l. nihil interest. de regul.iur.

Et qui perpetua exceptione se tueri potest, solutum repetit,l.qui hominem.in fin.ff.de solutio. & ideo non dicitur debitor,nec ille cui debetur,dicitur creditor. *Solutum repetit tutus exceptione perpetua.*

Item debitor non dicitur, qui exceptione perpetua repellere potest actorem,l.debitor.infra eo.Sic nec creditor, cum debitor & creditor sint correlatiua, & statutum in vno,censetur in altero statutum,l.1.& seq.Cod.de cupressis. lib.11. Sic & obligatum accipere debemus,qui exceptione tueri se non potest: cæterum si potest, dicendum est non esse obligatum, l. vel obligatus. ff. de liberal.caus. Idem est non esse debitorem, vel posse repellere creditorem exceptione perpetua, l. Fulcinius. §. si in diem. cum §.sequen.ff.quibus ex caus.in possess. eatur. Proinde si ob falsum creditum,vel ob falsam petitionem missus est quis in possessionem, vel si exceptione submoueri potuit,nihil ei prodest hoc edictum, quia propter nullam causam in possessionem minus est, l.1.§.proinde. ff. ne vis fiat ei.ibi, parificat falsum creditum & exceptione submoueri:& dicit nullam esse causam in vtroque, ergo nec obligationem, l.iurisgentium. §.sed cum nulla. ff. de pact. sic non potest dici creditum, nec debitum, nec creditor, nec debitor, l.si dari. ibi, quasi nulla sit, exceptione obstante. ff. de verbor. obligat. l. & eleganter. §. seruus. de dolo. Et indebitum dicitur, cum per aliquam exceptionem peti non potest. l. si non sortem. §. indebitum. ff. de condict. indeb.

Creditor etiam dici non potest, qui dubia exceptione repelli potest: vt promitto si Titius consul factus fuerit, quia dubium pro perpetuo sumetur, l. sufficit. ff. de condict.ig.[illegible] facit l.eleganter.§.non solum.de dolo.gl.in c.si gratiose.de rescript.in 6. Et sic conditionalis creditor dici poterit,de quo in præcedenti l. conditionales. dictum extitit. Si tamen debitor, cum exigeretur debitum,non opponeret exceptionē,creditor esset, & debitor quoad effectum. & sic intelligi posset Alciati sententia, licet vix ex eius verbis id colligi possit.

Ex quibus constat, constitutiones loquentes de creditoribus,vel debitoribus, non habere locum in his, qui exceptione perpetua excludi possunt:aliasque vtilitates colligite ex l.creditores.cum seq.supra eo. & si bona istius essent alicui acquisita, non posset exceptionem perpetuam omittere in fraudem eius, cui acquisita sunt bona, vt alibi dicetur. *Creditorū nomine non continentur qui repelli possunt.*

Submouere, hic capitur pro repellere: vt creditor nulla exceptione submouetur,l.2.§ penul.& fin.ff.de dol.excep. vbi prius dicit,doli exceptione repellatur, & demum submoueatur.& l.apud.ibidem,iuncta l.2. vbi dicitur, exclusio.ff. de exceptio. facit l.1 de exceptio rei vend.& l. Nesennius.de re iud.ibi,nulla creditor exceptione submouetur.l.1.§.proinde. ne vis fiat ei. & dictus §. creditores. l. in pupillo. & l. si rem.de except. rei iud. l. obligationum fere. §. plane. de actionib. & oblig. & multa deprehenduntur,quibus submouetur petitor. l.qui fonebas. in fin. ff.ad legem Aquil. Interdum Iurisc. ait exceptione doli remouebitur,l.si opera.ff.de doli exceptio. Item tuebitur exceptione, l.si procurator.1. ff. de doli except. l. si is qui. de condict. indeb. *Submouere pro repellere.*

Per contrarium ait Iurisconsult. locum habet exceptio, l. eleganter. §. si quis post,eodem. Opponetur exceptio, l.nam postea. §. præterea. ff. de iureiuran. l.qui agnitis.de exceptio.l.cū mancipium.de ædil.edicto. Defendetur per exceptionem, l.duobus. §. colonus. & §.seq. ff.de iureiur.

Obstabit

Obstabit exceptio.l.egi.ff.de except.rei iudica.l.duobus.§.igitur.& l.iusiurandum quod.§.1.de iureiuran. Obiicitur exceptio,l. filiusf.ff. de exceptionib. Vtitur exceptione, l. dolo facit.ff.de doli except.l. sed & si possessori. in fine,de exceptionib. Nocebit exceptio, l. sed si ante. ff. de exceptio.l.1.de exceptio. rei vend.l. cum in ea.de ædilit. edict. Obest exceptio,l.si mater. ff. de except. rei iudica. Prodest exceptio, l. Iulianus. 2. ff.de rei vindic. Datur exceptio,l. exceptiones opponuntur.ff.de except.l.cū sponsus.de Publicia. Nec est differentia, siue scribatur per b, vt submouere, vel per m, vt summouere: si quidem his promiscue vtuntur Iurisconsulti, & frequens est vsus istorum verborum apud eos.

Extinctum an dicatur debitum eius qui supplicio vitā finiuit. 1.

Addunt alij exemplum exceptionis perpetuæ sumptum ex quadam Regni nostri consuetudine, vt illius debitum, qui capite truncatus est, alio modo per condemnationem extremum passus fuerit supplicium,extinctum dicatur,nisi sit debitum priuilegiatum. nam tunc possessor horū bonorum debitum persoluet. videte text. in l.si pupilli debitor. ff. de solutionib. in quo perpetua iuuatur quis exceptione,licet remansetit obligatus,vt quia mandato pupilli soluerat eius creditori absque tutoris authoritate. Tamen de iure fiscus succedens condemnato ad mortē, debet soluere debita,l.si debitor.C.de sentēt.passis. & ista est etiam consuetudo Regni, vt docet Bened.in cap. Raynutius. in verb. & vxorem.nu.850. de testam.

Summouere, arcere, tollere, repellere, remouere.

Submouere, arcere,terrere. l.pupillus.§. territorium. ℸ. eod.Submouere, tollere, dissoluere. l.si vnus. §.si stipulatus.ff.de pactis.ibi, totam obligationem submoueri. Submouere pro remouere: vnde iudices pedanei, si corrupti esse dicantur, submouentur, aut in exilium mittuntur, aut ad tēpus relegantur, l.si quis.2.§.iudices. de pœn. ff. Submouere à præmio, id est repellere, l. edicto.§.pen.ibi,submouendos esse ab huiusmodi præmio. ff.de iure fisci.Submoueri à successione patris filij non debent,idem,l.fin. in princip. ff. de bonis damnat. alias phrases tunc omittam.

Exceptiones temporales quæ, & perpetuæ.

Qui autem temporalem exceptionem timet. Exceptiones tēporales sunt, quæ non semper locum habent, sed euitari possunt. Gaius in l. 3 ff. de exceptionibus. vt pactum de non petendo ad tempus, §. appellantur. Institut.de exceptionibus. Sicut dicitur de actionibus in titu.de perpet.& temporal.actionib & in l.atqui.de negot.gestis.& temporalis præscriptio,in rubric.de diuersis, & temporalib.præscript.Dico differentiam inter præscriptionē & exceptionem in meo tract. exceptio. in quarta quæstio. Perpetuæ sunt, quæ semper locum habent,nec euitari possunt, qualis est doli mali, rei iudicatæ, &c. Vlpian. in d.l.3. nam §. perpetuo agatur, perpetuo excipietur, l puré. si fina. ff. de except. rei iud.abunde scripsi in d.tract.except. & in l.creditores. supra eod.

Perpetuum impedimentum, quod perpetuo obest, l. inter stuprum. §. penult.ℸ.eod.vbi dicetur,& aliæ phrases adducentur.

Timere quis dicatur exceptionem.

Timet. Is dicitur timere exceptionem, dum competit aduersario, quia timet, ne si petat debitum,exceptio temporalis obiiciatur aduersus illam petitionem.

Timor, metus & trepidatio idem.

Timor,metus,& trepidatio sunt fere synonima, vt probatur in l.1.iuncta l. metum.1.& l.nec timorem. cum aliis legibus illius tit.ff. quod metus caus.vbi timor mortis vel cruciatus corporis annullat actum, non ipso iure, sed per restitutionem,l.metum.in magna.§.ex hoc edicto.ff.quod metus cau.Et solent in hoc Regno impetrari literæ Regiæ ad annullandum illū contractum metu factum, vt scripsi in tracta.de rescis.contract. in præfat. 2.tomi commentar. in constit. Regias Galli. & in meis interpret. ad illum titulum quod metus causa. ff. Timor seruitutis, l. ego. ff. quod metus cau. Timor infamiæ. l. nec timorem infamiæ ibidem.

Timidus quis.

Timidus. in l. quæ sub conditione.ibi,alij per quā timidi metu diuini numinis. ff. de conditio. instit.& ij qui præter modū timent redhiberi possunt,l.1.in fi.ff.de ædil.edicto. Mediocriter verò timere satius esse iudicarem, quā suam nimia audacia petulantiam ostendet: et cuiusmodi videmus passim ignaros, & stolidos audaces, efferontes illud Iuuenalis Satyr. 1.

Aude aliquid breuibus Gyaris & carcere dignum,
Si vis esse aliquid.

Et quando timendum sit vel non, docet Aristo. cap. 5. lib 2.rhetor.

Totus exceptione temporali quomodo sit creditori conditionali similis.

Similis est conditionali creditori. Is ergo, cui debetur in festo Paschatis, vel ad aliud tempus, est similis conditionali creditori:nempe sicut prohibetur agere cōditionalis creditor ante conditionis euentum, l.cedere diem.ℸ eod.plene Bart. in l.ita stipulatus. in 1. quæst. ff. de verb. obligat. ita is,qui est debitor in diem,l.in diem ff.de condict.indeb. siue dies certus sit,siue incertus, l. 1. ff.de conditio. & demonstratio. & sicut conditionalis debitor ex iusta causa cauere compellitur, ita & debitor in diem, l. in omnibus bonæ fidei.ff.de iudic. Tamen hi differunt, quia debitum sub conditione solutum per errorem ante conditionē repetitur, l. sub conditione. ff.de condict.indeb.sed ante diē solutum nō:quia debitor in diem est adeo debitor, vt ante diem solutum repeti non possit, l. in diem.ff.de cōdict. indeb. & in aliis multis, quæ nunc missa facio. At sufficit quod sit in aliquibus similis, licet non in omnibus, ca.tibi qui. de rescript. in 6.Quemadmodum etiam sufficit in aliquibus dissimilitudo.l.si qua pœna.ℸ.cod. Interdum verò ad personā dirigitur similitudo,vt hic: quandoque ad res, & Iurisconsultus dicit similibus rebus, in l.propemodum. ℸ.eod. Aliquando respicit materiam, vt in l.hæc verba, ille aut ille.ibi,simili figuratione. ℸ. eod. Similiter in l. malum. §. viduam. & l.pen. ℸ. eod. alia scripsi in concord. in versic. similis forma, post formam liter.executor.

Differentia inter conditionalem, & ad diem debitorē.

Similitudo personas, res ac materiam respicit.

VLPIANVS LIBRO LXII. AD Edictum. Lex quinquagesimasexta.

Cognoscere instrumenta est relegere, & recognoscere.

Hæc lex tres habet partes, prout continet tria dicta. 2. ibi,Dispungere. 3. liberorum. primò dicit quid sit instrumenta cognoscere:& est ea relegere:& recognoscere: nēpe cum alicui offeruntur chirographa, ipse relegit illa, & recognoscit an ea scripserit,necne.

Cognoscere varie capitur.

Adnotandum est quod variis modis sumitur cognoscere primò cum ad scripturam refertur, significat relegere,& recognoscere.vulgo,*recognoistre*,vt hic:quod facit ad intellectum ordinario. Regiæ, tit. *des recognoissances des cedules.* vbi recognoscere instrumenta,vel chirographū, seu schedulam dicitur, qui confitetur eam à se scriptam, licet neget in ea contenta.doct.c.Odoardus.de solutio. gloss.& doct.in auth.contra qui propriā. C.de non numerata pecu. Cognoscere igitur vulgo noscere, quod Iuris.dicit approbare literas,l. si procuratorem.ibi literis eius approbatis.ff.de procuratorib. Propriè etiam recognoscere est iterum cognoscere.l.peregre.ff.de acq.possessio.ibi,vel si postea recognouisset locum.& l.fi.ff de bonis autho.iud.possid.& l.3.§.exhibere.de tabul.exhib.l.diuus.1.§.item Senatus.de falsis Proprius & vsitatius est recognoscere, quam cognoscere,quod pars facit, quando sua scriptura ei exhibetur. Verū quia hæc recognitionis chirographorū materia est in iudiciis frequentissima, & plane sciri nō potest, nisi cum diutina praxi, & rerum experientia, ob id artem ipsam cū practica coniunxi,ac iura Regni super hoc edita elucidaui in 1 tomo cōment.in ordin.Reg. Gallic.in tract. de chirographor.& schedul.recognitio.ibid.cuilibet liberum est videre,quod hic deficit, ne repetitione arguar.

Recognoscere quid.

Chirographū & acceptilatio quid.

Quod verò Iurisc. vocant chirographum, pragmatici schedulam. Dicitur autem chirographum ἀπὸ τῆς χειρὸς, id est manu, & γράφω, scribo, quod sit manus scriptura. Et quod hi vocant acceptilationem, Dicanici vulgo appellāt *quittance*:de quibus abunde tractaui in dicto meo tractatu de chirographorum & schedularum recognitione, quamobrem his nunc contentus ero.

Iudex de causa cognoscere dicitur.

Secundò verbum cognoscere quandoque respicit iudicem,& tunc capitur pro examinare, inquirere. l. 2. ibi, cognoscere de querelis eorũ.ff.de his qui sunt sui vel alieni iuris,coniuncto ca.examinata.de iud.seu pro discutere, l.iudices.& l.properandũ §.siu autem in medio. C.de iud. l.defuncto.de publ.iud. ibi, debet is cognoscere. l. à diuo Pio. §.si super. de re iudic. ibi, cognoscere debere de proprietate. Vnde si statuto caueatur,quod iudex post mẽsem non possit de causa cognoscere, intelligetur tam ciuiliter, quàm criminaliter,l.si ambo.§.quotiens.ff. de compensa.l. 1.§.quod autem.ff de aleator.l.si pro fure.§. conductio. & ibi doct. de condict. furt. Et prohibita cognitione alicui, prohibita censetur tam cognitio criminalis, quam ciuilis. Bald.& alij in l.si duo.§.item Iuli.ff.de iureiur. refert Dec. consil.520.in causa.col.2.facit l.1.ff. de re iudic.

Cognitio tam ciuilis quam criminalis intelligitur.

Cõmissa causa cognitio, & definitionem includit.

Cui verò committitur causæ cognitio , an videatur commissa causæ definitio, videte in l. qui procuratorem. ff. de procurat. l. solent. de offic. proconsul. & l. 1. Cod. si contra ius. & in l. 3. §. cognoscit. ff. de offic. præfect. vigil. Bonifac. in clement. auditor. in fine, de rescriptis. vbi concludit quod sic quando est commissa causæ cognitio à lege , vel ab homine, & totius causæ : secus si à consuetudine,& si vnus tantum articulus sit demandatus. l. iudices. cum authen.sequ.Cod.de iudicijs.Itaque quando causæ cognitio cõmittitur, & ipsius decisio commissa censetur:qui cum vult consequens,censetur velle & antecedens, per quod ad illud peruenitur. c. præterea.de offi. deleg.lege,ad rem mobilem. & lege, ad legatum. ff. de procurator. text. & ibi notat Panormitanus,& Barbatius. in cap. venerabilis. de iudicijs.Ideo fuit iudicatum in hoc Senatu anno 1520. die septima Martij pro Anna de Gamey vidua quondã Gentiani Deluines, quod si causa fuerit semel commissa decidenda in hac ciuitate,si appelletur ab interlocutoria , debent interim deputari iudices hic, donec causa fuerit decisa ratione prædicta.scripsi in tit.de causis,in concord. Franc.

Arestum, vt ibi decidatur causa, vbi est commissa.

Cognoscẽs iudex.

Cognoscens dicitur iudex , qui de causa cognoscit , in l.1. ff. ad senatusconsult. Turpill.l. 1. §. diuus Seuerus. de quæstio.

Cognitio, cognitores.

Cognitio , actus cognoscendi , l. cognitio. ff. de offi. eius. l. 1. §. diuus Pius eo.Budæ.tamen in Floren.dicit cognitores causarum vocari procuratores : & si addas cognitorem publicum,vel Regium, procuratorem Regium intellige. sequitur Alciat.lib. 6. pareig. ca.5. Etiam potest pro iudice , qui de causa cognoscit, accipi, vt alibi scripsi.

Cognoscere mulierem quando quis dicatur.

Tertium verbum cognoscere interdum refertur ad mulierem , vt vir cognouit talem mulierem. Et duobus modis cognoscitur mulier, scilicet spiritualiter,& carnaliter. spiritualiter sic videlicet mente diligendo, visendo,& eam docendo, non tamen multũ visendo , vt in cap. monasteria ; de vita & honesta.cleric. c. hospitiolum. vers. fœminã.32. distinctio.ibi, mente dilige. Igitur licet mulier bona, siue cõsanguinea, siue affinis, sit diligenda:tamen eius nimia familiaritas est præcauenda, c.perniciosum.18. q.2. vnde dicit Hieronymus:cum viris habitent fœminæ,non deerit viscarium diaboli , ca. veniens. de eo qui cognouit consang.vxoris suæ.Inde dicit Hostiens.in rubr.de eo qui cognouit consanguineam vxoris, *Ni fugias tactus, vix euitabitur actus.Hos ergo vita,ne moriaris ita.* Videte d.c.hospitiolũ. & c. presbyter. 32. distinct. Carnaliter verò cognoscitur mulier, cum quis rem habet cum illa:& hoc duobus modis, licitè & illicitè: licitè per matrimoniũ ritè contractum, per totũ tit. de sponsal.& matrimon. Hinc testes ad vitandum sinistram opinionem,cum deponunt se cognouisse mulierem, dicunt se honeste cognouisse, scilicet per visum,vt excludant carnis cognitionem & ita solent iudices attestationes dictare. Illicite verò, scilicet cum peccato,ca. transmissa. de eo qui cognouit cõsangui.vxor.quod multis modis cõtingit, videlicet per adulterium,vt per totum tit. de adul. Per incestum, nempe cum consanguinea, vt in rubr.de incest.nupt, C.c.significasti.de diuort.Itẽ per sacrilegium, vt si deo dicatas, videlicet moniales quis cognoscat. cap.virginibus.& ibi gloss. 27.q.1.Aliquando per fornicationẽ.quando solutus coit cum soluta,c. 2. de filiis presbyt.Interdum contuberniose , scilicet quando mulier presbyterum admittit , cum quo matrimonium de facto contraxit : sic vocat ius canonicum illud matrimonium damnans,in c.sane.2.de cleric.coniuga.Etiam inter seruos contubernium dicitur, quod inter liberos matrimoniũ,l. cum ancillis. Cod. de incestis nuptiis. Quandoque monstruose, scilicet contra naturam : de quibus est periculum maius exprimere,quàm tacere. Hostien.in rubr. de eo qui cognouit consangui. vxor.suæ.

Praxis testiũ deponentium de cognitione mulieris.

Contuberniũ quid.

Quartò,cognoscere sumptus litis, id est cognoscere, & demum præstare.l.si vt certo. §.idem Labeo. ff. commod. ibi, sumptus plane litis , ceteraq; æquum est eum cognoscere , qui commodatum accepit iuncta l. sed si. §. 1. & §. plane, ad exhibend.

Cognoscere pro agnoscere, & notitiam habere.

Postremò cognoscere est noscere,scire,ac notitiam habere,vt in proœm.ff.in princ. ibi, quis amplius quam vos cognoscit? & in l.frater autẽ eius qui cognouerat tantum venenum emptum esse à fratre,vt patri daretur , nec patri indicauerat, relegatus est,& medius supplicio affectus. de parricid. vbi cognouerat exponitur pro sciebat. l. notionem. §.1.infra eod.

Cognitio.

Inde cognitio est completa rei notio, & apud Theologos est virtus naturalis , & moralis : & spiritualiter idem est quod discretio , scientia , fides , seu consideratio , vt pulchre scribit Bercho. in verbo cognitio. in suo moral. Dictio.

Ex literis cognoscere.

Cognoscere ex literis , est intelligere , & literis ipsis certiorem fieri,l.diuus.ibi, cum autẽ ex literis tuis cognouerimus.ff.de offic.præsid.Inde pulchrum extat adagium, γνῶθι σεαυτὸν,id est nosce teipsum:in quo tẽperantiæ , modestiæ mediocritatisque commendatio est , ne nobis vel maiora , vel etiam indigna sequamur.hæc Erasm.in adag. In idẽ fere Platonis memorata est sententia, nosce teipsum, triplicem facit ignorationem. Est autem omni ex parte ignoratio sui mala, siue quis tutus , siue dignitatis amplitudinem ignorans, diuinam in se partem neglectam humiliet,siue extra humilitatem natura sibi appositam ignorans, ob extrinseca extollatur , nesciens omnem naturam mortalem ita se habere prorsus. Vnde Euripides:

Ὡς ὅτε ψάμαθον συνάγῃ παῖς ἄγχι θαλάσσης,
Ὅς ἐπεὶ ἂν ποιήσῃ ἀθύρματα, νήπιε τοιῶν
Ἂψ αὖτις συνέχευε ποσὶ καὶ χερσὶν ἀθύρων.

Id est,

Vt puer accumulans multum per littus arena,
Vnde sibi fungit permulta: sed omnia statim
Confundit manibus ludens, pedibúsque repulsat.

Speculari igitur & cognoscere iubet Apollo vnũquemque suam vere essentiam , non vt philosophemur , sed vt sapienter effecti beatitudine perfruamur.

Agnoscere filium.

Agnoscere filium quis dicitur, quando eum tanquam ad se pertinentem,& ex se natũ recipit:nõ agnoscit,quando non admittit vt suum, l.filium.ff.de his qui sunt sui vel alieni iuris,& l. 1.§.igitur,de ventre inspiciend.

Reges Franciæ non solent bastardos agnoscere.

In Francia non solet Princeps agnoscere bastardos , id est *ne les aduoue poinct estre ses filz*.facit rubr.ff.de libe.agnoscen.ne aliqua bona Regni habeant.

Et agnoscere nomina quid sit,elucidaui in l.nominis.S. eod. Comprobare & agnoscere dicit text. in l. quo enim, in princip.ff.rem ratam haberi.

Agnoscere munus,onera.

Agnoscere munus est subire, suscipere,l.si quis.ibi, per præsulem munus agnoscere cogendus est.iuncta l. 3. ff.de muneib. vbi in vna dicitur, agnoscere , in alia suscipere. Et agnoscere sponte officium dicit text.in l. vlt. in fi.ff. ad mun. Agnoscere onera, idem, l. hactenus.§.modica igitur refectio ad eum vsufructuarium pertinet, quoniam & alia onera agnoscit.ff.de vsufructu.

Agnoscere tributorum præstationẽ, vsuras, pœnam.

Agnoscere tributorum præstationem , est soluere tributa.l.inter debitorem. ibi,vt creditor onus tributi prædij pignorati non agnosceret , sed eius soluendi necessitas ad debitorem spectaret.ff.de pact.l.2.C.de alluuionib.l.fin.§.

patti

patrimoniorum.ibi,tributiones huiusmodi agnoscere debere.ff.de muneribus. & honorib. Et agnoscere vsuras idem est,seu approbare, l. quotiens. §. sed & si sub vsuris. ff. de administrat.tutor. ibi, si verò non soluerit vsuras, cogendus est agnoscere, quas à se exigere debuit. l. Iulianus. de petit.heredit.Agnoscere pœnam,idem,vel pati, l.si igitur. ff. pro socio, ibi, etiam pœnam socium agnoscere oportet: dignum est enim, vt cum is participauit lucrum,participet,& damnum.

Agnoscere exponit glo. pro reddere,in l.2.§.si quid publici. ff. de hered. vel actio. vend. ibi, consequens erit dicere, agnoscere emptorem eius hoc debere. nanque hereditaria onera hæc sunt. l. venditores.ibi, se agnituros si in lite mota sumptus fecisset.de verb.oblig.l.Titius.ibi, quæsitum est, an sumptus partem pro portione vsusfructus Titia agnoscere debeat.ff. de vsufructu. nam agnoscendo, id est approbãdo,obligatur quis, ob id agnoscere,pro reddere,præstare, vel soluere quandoque accipitur.

Agnoscere sententiã pro acquiescere. Agnoscere sententiam, est acquiescere sententiæ, approbare sententiam,l. cum in vna.ff. de appel. ibi, duplex appellatio necessaria est, ne alteram agnouisse, de altera prouocasse intelligatur.

Intellectus ad l.2. C.de furtis. Agnoscere pro cognoscere,scire:vnde res agnitas,id est cognitas,quamuis aliter exponat glo.in l.2. C.de furtis. Et vult dicere text. inciuile esse & absurdum, si agnitas res furtiuas, id est postquam cognoueris eas esse furtiuas,non reddas eas,etiam non restituto pretio, per l. qui agnitis.ff. de exceptionib.

Agnoscere debitum. Agnoscere debitum est illud approbare, confiteri, licet soluere non possit.l. penult. ff. de cessio. bon. quæ sic habet, Qui cedit bonis,antequam debitum agnoscat,vel condemnetur, vel in iure confiteatur,audiri non debet: & ibi glo. Itaque accipitur agnoscere in l. sed & si hereditas. §. plane.ff.ad exhib.,ibi, ego autem arbitror interdum etiam hoc actorem agnoscere oportere, id est approbare: & sic præstare victum, & vestitum seruo: vt declaratur in d. §. plane. iuncto verb. hoc, quod præcedẽtia ibi demonstrat: vt superius in l.1. scripsi.

Agnoscere ius alluuionis, ac damnum, & periculum. Agnoscere ius alluuionis, id est locum habere, l. lacus. ff. de acq.rer. dom. ibi,ideoque in his stagnis, & lacubus, alluuionis ius nõ agnoscitur.Agnoscere damnũ, id est pati, & subire damnum,l.Imperatores. ibi, qui non iuste appellauerit, damnũ agniturum.ff.de appella. iuncta l.is qui reipubl.ff.ex quibus causis maior.vbi dicitur damnum pati. Agnoscere periculũ,idem, in l.quid ergo. ibi,mox peractis omnibus periculũ agnoscat, qui nõ idoneũ nominauerit.ff.ad municipal.l.2.§.conductores.ff. de administrat. rerum.ibi,quia suum periculum agnouerit,id est suo periculo approbauerit.& l.si quis tutor.§. quid ergo. 1. ibi,tutorem solere periculum pati. ff.de ritu nupt. vbi in vna lege dicitur periculum agnoscere,in alia pati.

Iudiciũ agnoscere, hereditatem, bonorũ possessionem, legatum. Agnoscere iudicium est suscipere.l.pen.§.si post causam actam.ff.de vacat.& excus.muner.vbi primò dicit suscipere, postea agnoscere. Agnoscere hereditatem,est eam non repudiare, sed velle acquirere,l. Iulianus. ff. ex quib. caus. maior. ibi, si miles hereditatem agnouerit, quod si non agnouerit, &c. Agnoscere bonorum possessionem,est approbare,petere,l.1.§.sufficit.vsque ad fin.legis.ff.de bonor. possess.secũd.tabul.vbi quod in princ.dicit agnoscere, postea dicit petere.l.fi. vbi iuris interpretes abunde elucidãt. C.qui admitti. potest tamen quis agnoscere & approbare, licet non petat. Agnoscere iudicium defuncti,est illud comprobare,l.si proponas. §.1.ibi,iudiciũ defuncti agnoscere videantur.ff.de inoffic.testam.& l.fin.ibidem,cum dicit, agnouisse enim videtur, qui tale iudicium defuncti comprobauit,l.nihil ibidem. Agnoscere legatum, vel rem legatã, pro acceptare, l.si is qui.in fin.ff.de inoffic. testam. ibi,nam si eam agnoscam,repellar ab accusatione.Contrarium est repudiare,l.liber homo. 1. in fin. ibi, si post mortem serui agnouit legatum: quod si repudiauit, &c. ff. ad legem Aquil.

Seruũ agnoscere. Agnoscere seruum noxium pro cognoscere, in l.3. §. si quis noxali. ff. ad exhib. vbi primò dicit recognoscit, postea agnoscit. facit l. 2. de seruis fugitiuis. ibi, vt facilius agnosci,& percipi fugitiui possint.

Dignoscere est cognoscere, l.3.§.1. ibi,sed & si dicatur exhibere omnes, vt possim dignoscere quis sit, puto audiẽdum.ff.de public.& vectigal.l.notionem. §.instrumentorum. infra eodem. *Dignoscere.*

Recognoscere iterum cognoscere, relegere, vt hic, & l.3.§.si quis noxali.ff.ad exhib.scripsi in tract.de chirographo.& schedular. recognitio.cum aliis quæ materiam forensem tangunt, vbi videre licebit, in primo tomo comment.in constit.Reg.Gallic.Hactenus de his. *Recognoscere.*

§.Dispungere est conferre accepta & data.

Data & accepta conferre, est dispungere. Quasi dicas, diuersa rationum capita pungere, & computum, vt dicunt, examinare, vel dispungere est transuerso calamo rationes cancellare, quod bene norunt Thesaurarij. Vnde dispunctio est exacta & diligens examinatio, l. statuliberà serua pœnæ.in fi. ibi, quo autem ad ipsa volumina rationũ tradenda,percõtandasq; atque examinandas rationes & dispungendas,atque excutiendas factum habet.ff. de statulibet.l. cum plures.de bonor.authorit.iudic.possidend. *Dispunctio quid.*

Item expungere & dispungere pro eodẽ capiunt sæpius Iurisconsulti:vnde reipu.rationes subscriptæ & expunctæ aduersus eum quidem, qui administrauerit vltra viginti, aduersus verò heredem vltra decem annos retractari non possunt.l. in omnibus.§. fin.ff.de diuersis & temporalibus præscript.& vide inferius. *Expungere.*

Ex hoc §. quamuis prima facie videatur sterilis, insurgunt vtilitates sequentes.Primò quod calcularij erroris retractatio etiam post decennij & vicennij tempora admittetur:sed si gratiose expunctæ rationes dicerentur,non retractabuntur, l. calcularij. ff. de administrat. rerum ad ciuita. pertinen. *Huius §. vtilitates. Intellectus ad l.calcularij.*

Et error calculi, id est computationis exponitur à Iurisconsf.in l. 1. §. 1. ff. quæ sententiæ sine appellat. rescind. nempe quod in prin.dicit calculi errorem, postea computationis errorem vocat. Et calculatores hos computatores dicit Iurisconsul.in l.1.§.ludi quoque. ff.de var.& extraordinar.cognitio. Et licet gl. intelligat illum text. l. calcularij.in curatore reipub. qui per gratiam calculum fecit, tamen illa computatio gratiosa intra decem aut viginti annos retractari debet:secus per errorem, quia tunc vsq; ad triginta annos. *Calculũ pro computatione. Calculatores.*

Ego vero putarem tres esse casus considerandos ad verum huius materiæ intellectũ. Primus, quod per errorem computatio facta vsque ad annos triginta retractari poterit. gl. ibi, & quia errans non consentit,l.si per errorem.ff. de iurisdict.omnium iudi. l.2.de iudic.l.libertus.§.error.ad municipal.Et sic pro non facta habetur quoad effectum,si retractari petatur intra id temporis: alioqui approbari censetur.& tollitur actio,sicuti in aliis præscriptionibus.l.omnes. C.de præscript. triginta annor. *Computatio quando retractari possit.*

Secundus casus est, quando calculatio & computatio fit per gratiam à parte:vt pote tutor meus remanserat mihi verè obligatus ex administratione tutelæ, vel curæ:ego maior factus computando cum eo,gratiam facio illi multorum capitum, quæ cancellare poteram: tamen computatio concluditur.postea me pœnitet, & volo illã calculationẽ gratiosam retractare,prætextu gratiæ illi factæ,quia forte remanserant ei multa:an possim?Et text. ibi respondet,non posse,in d.l.calculari.ibi,sed si gratiosæ expunctæ dicantur,non retractabuntur.quæ lex sic est intelligenda, quicquid ibi scribant glo.& doct.& in l.2. C.de iure fisci. libr.10. quia ius non prohibet gratiam facere, vel donare, imò permittit bonis suis vti & abuti, l.sed & si l.§. consuluit.ff.de petit.hered.Et res iudicatæ, si sub prætextu forsan minus iustæ computationis infringantur, nullus erit litium finis,l. res iudicatæ.C.de re iudica. *Gratiosa cõputatio quãdo retractari possit. Computatio gratiosi tutoris, vel procuratoris non nocet.*

Tertius casus est, quando curator reipub. procurator, tutor, vel alius administrator gratiosas computationes fecerit,

fecerit, in quibus multa fuerint remissa. Illa enim gratiosa computatio non nocet ciuitati, minori, vel domino, qui huius rei potestatem non fecit, l. pactum curatoris. Cod. de pactis. l. præses. de trāsactio. quia ista remissio foret donatio, quæ non potest fieri per habentem etiam generalem administrationem, l. contra. §. fin. ff. de pact. Iason & alij in d. l. præses. facit l. 2. §. si plures. ff. de vsucap. pro emptor. nec donatio alieni fieri potest, quin sit species furti. l. si pignore. §. 1. ff. de furtis.

Regula, vt calculatio per errorem conclusa vsque ad 30. annos retractari possit.

Et sic stat regula, quod calculatio facta per errorem retractari potest vsque ad triginta annos, ne error veritati noceat. Et hoc impetrando literas Regias, in quibus factum & error narratur: alioqui in huius Regni patria consuetudinaria non retractaretur ab inferioribus: vt scripsi tract. de rescis. contract. in 2. tomo commentat. in constit. Reg. Gallic.

Casus in quibus non retractatur calculatio.

Primò restringitur, quando per gratiam partis, quia tūc non retractatur: si autem per gratiam procuratoris, vel administratoris, non valet, vt prædixi, quia non habet administratot ad hoc potestatem, videlicet remittendi.

Secundò porto fine literis semper excipere de errore, etiam vltra triginta annos, quia temporalia ad agendum perpetua sunt ad excipiendum, l. purè. in fi. de exceptio. rei iudicatæ, c. si autem. vbi Felin. & alij & cap. plerunque. de rescript. & Sabinus putat, calculi ratione potius quam maleficij heredem conueniri, l. Sabinus. ff. de dolo.

Tertiò non procedit, si iudicatum fuerit, l. vna. Cod. de errore calcul. nisi sententia quoque interuenerit per errorem, quia adhuc retractatur, etiā si error non esset expressus in sententia, dū quoquo modo appareat ex actis, etiam si non referatur ad acta. Et solent in Francia concedi literæ retractationis, quicquid dicant Barr. & alij in d. l. vna. & facit quod not. Barba. consi. 38. præclarè. col. 1. in 2. vol.

Trāsactio impedit retractationē calculi.

Quartò, si transactum fuerit super calculo, postea computatio non retractabitur, ibidem, in dicta l. vna. vbi pulchre Dec. quatuor casus describit, nisi fuerit in transactione erratū, quia consensus tunc impeditur. Intellige si probetur ille error, vt quia forte prætendebā te debere cētum ex vna causa, tamen ducenta debebas, transegi: illa erroris calculatio retractabitur, impetrando literas, vt dixi.

Error partis an vitiet totā sententiam.

Quintò flectitur, si verò erratum in parte, & in alia nō, tunc non retractabitur pars dimidia, respectu erroris in alia parte dimidia. l. etiam. §. 1. ff. de minorib. glo. in l. 2. C. de re iudic. quippe non vitiatur vtile per inutile. Contrarium tamen tenent doctores, scilicet nō valere in aliquo, per l. 1. §. 1. ff. quæ sententiæ fine appellatione. & Vital. in tractatu clausul. claus. erroris. versic. expleto errore, vbi conciliat.

Declaratio ad l. aduersus.

Sextò non procedit, quando administrator ciuitatis cauisset, & stipulatus fuisset maiores vsuras: & tamen minores postea percepisset per longum tempus, tunc obstat exceptio pacti taciti. l. aduersus. C. de vsuris. vbi duo casus scribuntur. Primus in creditore, cui promissa fuerat vsura, puta decem aureorum, non tamen accepit præter sex: tunc enim exceptio taciti pacti nocet illi, l. 2. C. de pactis. nā donare videtur reliquū. Secundus casus est, quando defensores ciuitatis cauerunt, & stipulati sunt vsuras solito forte maiores, & tamen non acceperunt nisi solitas, tunc etiam exceptio taciti pacti nocet, ne amplius petatur in odiū vsurarum, & quia erant quincunces: quę iustæ sunt, l. cum quidam. ff. de vsuris. & semper solutę ita. in d. l. aduersus. ibi, semper & debitum vsurarum tollitur per decem annos, l. cum quidam. § diuus. ff. de vsuris. Fortius modificatur, vt tanta vsura non exigatur, & quia vsura & pœna æquiparātur, l. qui fine. vbi Bart. ff. de negotiis gestis. Et administratores possunt totam pœnam remittere, l. fin. §. si quis professus. ff. de publicanis & vectigal. Bald. in §. firmiter. de prohibita feudi alienatione per Federic. refert Curtius in d. l. præses etiam fauore pupillorū, vt d. l. aduersus. dicitur amitam pupillorum nomine voluisse, &c.

Error in calculo tēporis nō vitiat computationem.

Septimò non retractatur etiam ratione erroris calculi dictum & temporis computatio, lege fina. §. & cum antea. C. de temporib. appellat. nam cum fieret computatio calendis Aprilis, si scribam factam esse idibus, non ob hoc retractabitur. Et ita differunt error computationis rerum ipsarum, & temporis: quia quo tempore facta sit non interest, dum tamen sit conclusa.

Computatio à iudice probata non retractatur.

Octauò, si iudex hanc calculationē & computationem approbauerit, non etiam retractabitur. Bart. in l. 2. Cod. de iure fisci. lib. 10. ita nominatim Ioan. Maria. in d. l. vna. col. 2. qui allegat Innoc. in c. 1. de cōfirmat. vtil. vbi dicit quod postquam iudex approbauerit aliquid tanquā ritè factum, illud non posse postea retractari. Ideoq; solent cauti post computationem factam curare, vt iudicis authoritas interueniat ad approbandum eam & confirmandum: & est vtile.

Confirmata calculatio non retractatur.

Nonò vitiatur, cum allegatus fuisset error, & iterum fuerit calculatum, & confirmatum: tunc nō potest iterum retractari: nam semel cognitio & disputatio concedenda est, l. fin. ff. de bon. autho. iud. possid. Alioqui in infinitum procederetur, contra c. 2. de script. in 6. & quæ scripsi in repet. l. vnic. no. 1. C. de sent. quæ pro eo quod interest proferunt. arg. no. in l. si ex falsis. C. de transact. & l. boues §. hoc sermone 7. eod. facit l. vna. ibi, transactionibus scilicet & secundis confessionibus. C. de plus petitio. Nisi esset appellatum ab illa sententia confirmationis. nam tunc iudex appellationis poterit primam confirmationem iniustam pronuntiare, l. eos. C. de appellat. Et imputetur ei, qui appellationis remedium ordinarium nō est persecutus: ideoque ab hoc extraordinario repelletur, l. in causæ. ff. de minorib. sicut dixi de restitutione in integrum postulata, in art. 2. de restit. in 2. tomo comment. ad constit. Reg.

Calculator à iudice datus impedit retractationem.

Decimò, quando præstitutus fuerit calculator à iudice de consensu partium, stabitur illius calculo, donec probetur error, l. 2. C. de vsuris & fructib. rei lega. l. pen. ff. de confess. Bartol. & Iacob. Rebuff. in d. l. 2. C. de iure fisci, lib. 10. Debebit tamen hic calculator electus iurare, officium suum legitimè, & fideliter se exequuturum. l. hac edictali. §. is illud. C. de secun. nupt. vbi Bald. & Iacob. in d. l. vna. in princ. Plus dicit, quod si inter partes fuerit dictū, centum tantum esse debita pro residuo, vel pro omni causa, tunc error allegandus est, nec alias retractabitur hæc computatio: si verò simpliciter fuerit dictum, cētum remanere debita, tunc absque erroris allegatione licebit probare plus esse debitum ex re computata. nam pars dicendo centum debita, noluit excludere quid amplius esse. l. si quidem. C. de transactio.

Liberans debitorē quando possit retractare computationem.

Vndecimò, si post calculum factum ex interuallo pars remiserit, aut liberauerit debitorem, non potest ex postfacto computatio retractari, quia censetur deliberate processum & non erronee. l. si mulier. ff. ad Velleia. Bart. in d. l. 2. secus si incontinenti, quia tunc eodem errore censetur actus secundus factus, sicut primus, argum. l. doli. §. diuersum. ff. de nouatio. l. 3. vbi doct. C. de non nu. pecu. Ego in forensi iudicio vidi obseruari, quod siue ex continenti fiat remissio, siue ex interuallo absque nouo computo, sed ex primo, quod peti possit retractatio: quia eo errore quo fuit in primo deceptus, & in secundo: quemadmodū etiam videtur inclinare Dec. in d. l. vna. & vidi impetrari literas à cancellaria, quando error probari potest liquidò.

Promissum quomodo retractari possit.

Duodecimò, promissum potest etiam retractari ratione erroris calculi, & potest condici liberatio, petendo instrumentum cancellari & irritari, d. l. vna. de qua cancellatione scripsi in tract. de liter. obligator. sigillo Regio vel alio authentico signatis. art. 1. tomo 1. comment. in cōstit. Regias Gallicas. Alia de Thesaurariis huc pertinentia dixi in eisdē ordinatio. Reg. tit. *des Tresauriers, & Receueurs*, &c.

Expungere quid ad l. 15. ff. de re milit.

Sed aduertēdum, quod in l. 15. de re militat. sic dicitur: ex causa desertionis notatus, ac restitutus temporis, quo in desertione fuerit, stipendiis expungitur. vbi glos. exponit expungere pro extra pungere, amouere, quasi non habita ratione illius articuli procedere, & illum cancellare. ideo vult text. dicere, quod stipendia temporis desertionis non habebit notatus. Dicit Budæ. in primis annotationib.

tationib. ad Pandectas, expungere esse punctis circunducere, & tollere, & quasi rem iam confectam eximere è codice: vt expunctus miles dicatur, qui è numeris exemptus est, & ære dirutus.

Aliquando Iurisconsul. dicit excutiendas rationes, id est expungendas, l. si quis dicat. in fin. ff. de manumiss. & l. vix certis ex causis. de iudic.

Accepta. Hoc verbum plene explicatur in l. aliud est capere. infra eod.

Conferre quot modis capiatur. *Conferre*. id est communicare accepta & data, comparare, coniungere. l. item apud. §. conuitium. ff. de iniuriis. vbi sic scribitur: Conuitium autem dicitur, vel à concitatione, vel à conuentu, hæc est à collatione vocum, cum videlicet in vnum plures voces conferuntur.

Conferre munus. Conferre, dare, tribuere, præstare, l. fin. §. Irenarchæ. ibi, cum nihil de proprio patrimonio in hoc munus conferat. ff. de muner. & honorib. l. 1. §. solent quando appelland. sit. ibi, vel alius quis honor, vel munus in eo conferatur. l. sorori. si pars heredita. peta.

Pecuniam tributi. Conferant pecuniam tributi pro modo prædiorum, id est præstent. l. cum possessor. ff. de censib.

In arbitrium conferre. Conferre in arbitrium domini, est remittere siue committere sententiæ & voluntati domini, & in arbitriū eius, l. in personam. ff. de regul. iuris. generaliter probandum est vbicunque in bonæ fidei iudiciis confertur in arbitrium domini, vel procuratoris eius conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum est.

Conferre beneficium. Conferre beneficium est prouidere, vt dixi in rubr. de collat. in concord. & in rubr. vt ecclesiast. benefic. sine diminutio. conferant.

Declaratur tit. de collat. Conferre est simul ferre, quasi in vnum ponere, vulgo *rapporter*. & ita sumitur in rubr. de collationib. C. & de collatio. bonor. ff. de collatione dotis.

Conferre de aliqua re. Conferre est colloqui, l. Aquilius. ibi, & cum de ea re mecum contulisset Nicostratus. ff. de donat.

Conferre in diem. Conferre, differre, referre, l. huiusmodi. ibi, sed præstatio in id tempus collata intelligatur. ff. de verborū oblig. l. si cum. §. 1. ibi, tota enim stipulatio in diē collata esse videtur. si quis cautionib. l. obligationum fere. §. 1. ff. de actionibus. & obligationib. ibi, circa diem duplex est inspectio: nam vel ex die incipit obligatio, aut confertur in diem, l. quæsitum. ff. de sponsal.

Conferre ad hostes. Conferre se, proficisci, ire, l. eius. §. fin. ibi, quætes quo se conferat. ff. ad municipales. l. amissione. §. 1. ibi, & in hostium numerum se conferunt. de capitis deminutio. vulgo dicimus, *se rendre aux ennemis*.

Conferre pecuniam. Conferre, coniungere, congregare, l. continuus. §. illud inspiciendum est, an qui certum dare promiserit, confestim teneatur: an vero cesset obligatio, donec conferre pecuniam possit. ff. de verbo. oblig. vel ibi potest accipi pro præstare.

Iactum mercium ab omnibus cōferri debet. Conferre, contribuere, l. 2. iuncta l. 1. ff. ad legem Rhodiam de iactu, vbi iactus mercium debet conferri ab omnibus, id est omnium contributione sarciri, vt ibi: facit l. si ex duobus. in fin. ibi, sed per prætorem id consequar ego dominus proprietatis, vt aut cogat prætor te pro æstimatione vsusfructus cōferre ad litis æstimationem, aut vsumfructum cedere, si hoc expediat. ff. de noxalibus.

In vnā personā conferre. Conferre, id est impendere, l. si vir. ff. ad legem Falcid. vbi glos. sic exponit. facit l. antepenult. ibi, potest iudex in vnam personam totam condemnationem conferre. fami. ercisc. ego exponerem ibi pro referre. facit §. pen. de offic. iudic. in instit.

Conferre domicilium. Contulit domicilium in aliam regionem, id est transtulit. in l. pupillus. §. incola. ꝟ. eodem.

Collata ædificia exponit gloss. id est coniuncta in l. ex hoc iure. ff. de iustitia & iure, ibi scripsi.

Collatio. Collatio, indictio, & collecta vocatur, l. fi. §. si autē. ibi, collationi genus honor. ff. de muneríb. & honorib. l. sunt munera. de vocatio. muner. dicitur etiam publici muneris impositio, in l. 1. C. de episc. & cleric. & in auth. de collator. colla. 9. Sic & sumitur pro libro, vt collatiō. 1. & 2. vt in libro quod volumen appellamus, & docto. tradunt in rub. C. de collatio. Aliis quoque modis accipi scripsi in rub. de collat. in concord. non repetam hic.

§. Liberorum appellatione continentur non tantum, qui sunt in potestate, sed omnes, qui sui iuris sunt: siue virilis, siue fœminini sexus sunt, éxve fœminino sexu descendentes.

Liberorū nomine fœmina, & naturales an contineantur. Si testator disposuerit bona post mortē venire ad suos liberos, & illis deficientibus ad ecclesiam, liberorum appellatio comprehendit tam filios in potestate, quam emācipatos, & sui iuris existentes, & tam masculos quam fœminas, ac ex ipsis descendentes: imo etiam liberorum nomen tam legitimos, quam naturales continet. l. liberos. ff. de senator. l. ex facto. §. si quis. ad Trebel. vbi limitatur, & c. in præsentia. de proba. facit text. in l. 1. ff. de bon. poss. contra tab. ideoque liberos accipere debemus quoad hoc siue naturales, sive adoptiuos. Et dicit Vlp. Iurisc. in l. 1. & 3. §. 1. ff. de liber. hom. exhib. Hæc verba: Quem liberum, ad omnem liberum hominem pertinent, siue pubes sit, siue impubes: siue masculus, siue fœmina: siue vnus, siue plures: siue sui iuris, siue alieni. Nisi staret consuetudo, vel statutum, quod stantibus liberis fœminæ non admittantur. tunc enim proculdubio fœminæ non venient, quia dispositio intelligitur secundum patriæ consuetudinem. Doct. in l. Gallus. §. 1. ff. de liberis & posthu. Ias. in l. si quis id quod. de iurisd. omnium. iud. Albert. Brunus in tract. de statutis excluden. fœminas. qu. 12. artic. 5. alia dicentur in l. liberorum. ꝟ. eod. Carol. Ruinus consil. 18. primo, & principaliter. in 1. vol. Et sic in infinitum descendentes vocantur liberi, d. l. liberorum. Et filiorum appellatione omnes liberos intelligimus, l. filij. l. Herennius. ꝟ. eod. & l. qui mortui. & l. non est sine liberis. l. potestatis. & d. l. liberorum. isto tit. Interdum liberi accipiuntur pro ingenuis hominib. & in libertate cōstitutis, vt in l. 1. §. in quo. & §. seq. ff. de ventre inspicien. & liber, a, um, multa significat, vt scripsi in l. non tantum. infra eo.

Virilis sexus. *Virilis sexus*, in hoc text. dicitur, ad virum pertinens, l. virilis. ꝟ. eod. qui alibi masculinus vocatur sexus, in l. pronuntiatio. infra eo.

Virilis portio. Virilis portio elucidatur in l. virilis. ff. de lega. præstan. de virili alia dicentur in l. virilis. infra eod.

Sexus facit mentionem tex. in l. speciosas. & l. inter stuprum. §. fin. & l. Herennius. infra eod.

Non tantum. *Non tantum*, ampliat dispositionem, vt in l. creditorum. & l. appellatione parentis. supra eod & in l. intestatus. l. aliud est fraus. §. 1. l. non tantum. l. ex illa parte. & l. cum quærebatur. ac l. vlt. ꝟ. eod. Vnde si dicam, Dono nō tantum domum, sed equum, vtrunque veniet, & debebitur. Idem si dicatur, nec tantum, in l. pupillus. §. incola. ꝟ. eod. idem in dictione non solum, l. pecuniæ nomine. ꝟ. eod. & l. transacta. cum aliis hoc titulo, licet Laurent. Valla in his tradat aliquam differentiam.

Dictio, Ex varie sumitur. *Ex fœminino sexu*. Notandum est, quod hæc particula ex, vt plurimum denotat causam proximam, & immediatam: allegatur l. eo tempore. §. fin. ff. de pecul. vbi Bart. & plene Barba. consi. 74. omnia. col. 4. in 3. vol. Vnde si dicatur, vt natus ex filio succedat, non comprehenditur progenitus ex nepote, quia non nascitur ex filio. per l. Lucius. 2. ff. de heredib. instituend. ibi, ex se natum, natamve & sic de filio immediato intelligetur. Quod non procedit quando hæc dictio descendentes esset apposita, vel aliud verbum varias denotans personas: tunc enim omnes etiam comprehendentur, vt inferius dicetur.

De statuto Tholosano, vt maritus dotē lucretur. Item si vir lucretur dotem, vt Tholosæ ex consuetudine præcedente vxore, non extantibus ex ea filiis, si neptis superstit ex filia, non excluditur vir à lucro dotis, ob naturā huius particulæ, ex, quæ dictio causam denotat immediatā, vt consuluit Bar. in cōsi. 132. in Dei nomine, &c. licet in quæstione quē sequitur Soci. consi. 51. visa facti. col. 1. in 4. vol. alia scripsi in quodam consilio meo in illa materia.

De quid significet. Idem in particula, De, per tex. in l. non distinguemus. §. de officio. ff. de arbitr. Bal. in l. ex arrali pacto. C. de actio. empti. Vnde si pacisci non liceat de percussionibus sanguinolentis absque procuratore Regio, tamen valebit pactum, si cum pugno tantum quendam percussissem, qui lapsus offendit lapidem, quo fuit eius caput comminutũ, effractum, aut alias cruentatum: quia non dicitur percussio sanguinolenta proxima, & immediata: vt concludit Ias. in l. non dubium. colũ. 5. nu. 24. C. de legib. sed alibi dicam quid de hoc sentiam,

Propter & ob causam remotã significant. Dictiones verò ptopter & ob, causam remotam & mediatam significant, per l. 1. §. nunc videamus. ibi, hoc enim non de bonis aui. sed propter bona postea eis accrescit. ff. de coniungend. cum emancipa. liber. l. 1. C. si seruus extero. Bar. in d. l. eo tempore. de pecul.

Limitatur nonnunquam ratione materiæ, & ad vitandum contrarietatẽ, vel absonum intellectũ. nam tunc istæ particulæ de & ex denotabunt etiam causam remotam, & mediatam, vt in l. 1. §. ex incendio. ff. de incend. & in l. finita. §. deinde. vbi Bar. ff. de damno infect. vt, Legati ex delictis in legatione commissis coguntur Romæ iudicium pati. l. non alias. §. 1. ff. de iudic. Bartol. in l. cum filius. §. heres meus. de lega. 2.

Phrases dictionis ex, si personam respiciat. Vbi non sunt prætermittendæ multæ phrases à Iurisconsultis obseruari solitæ, quas ego sic distinguerẽ: Quod interdum Ex respicit personam, & tunc sumitur pro De immediate, veluti cum dicimus, ex persona defuncti, l. interdum, ibi, hoc enim ipso deceptus videtur, quod cũ posset restitui intra tempus statutum ex persona defuncti, hoc nõ fecit, l. verũ. §. societas soluitur ex personis. ff. pro socio.

Ex animo, ex voluntate. Ex animo facere, est ex voluntate, non fictè, nec coactè, sed vltro & spontaneè, l. 5. ff. de adulter. ibi, nisi igitur pater maritum infamem aut arguat, aut doceat colludere magis cum vxore, quam ex animo accusare, postponetur marito. facit l. si extraneus. ibi, ex necessitate, non ex voluntate. de iure dotium.

Ex sua voluntate, id est sponte, & sine mandato. l. eum qui ex sua voluntate minorem annis in iudicio defendit, & condẽnatus est, ex causa iudicati posse conueniri. ff. de minor. Ex ore cecidisset, l. qui fundum. §. fundi. ff. de contrah. emptio. Ex corporis vitio acciderit, id est propter corporis vitiũ, in l. ob quæ vitia. in princ. ff. de ædil. edict.

Ex, à & ab interdũ tempus respiciũt. Interdũ istæ dictiones Ex, A, Ab, respiciunt tempus, & tunc excludunt: vt si ex die Paschatis dem vobis vsumfructum talis horti, post diem Paschatis habebitis, & non ipso die, quippe istæ dictiones sumuntur pro post, l. vna. §. item si ex die. & sequ. ff. quand. dies leg. cedit. & l. 1. §. si tibi, in rub. seq. Aliquando tamẽ currit illud tempus à momento in momentum. Bartol. in l. pater. §. sexaginta. ff. de adulter. l. 3. de minor,

Ex tempore. Ex eo tẽpore quo lis inchoata est, l. si fundus. §. in vindicatione. in fin. ff. de pignor. l. qui balneũ ex calendis proximis conduxerat. qui potior in pignor. habeant. Ex tempore societas coiri potest, vt à die Paschatis in antea, l. 1. ff. pro socio: sed non seruitus, l. 4 ff. de seruitu,

Ex die. Ex die diuortij, id est post diem, non cõputato illo die, l. licet. in fi. ff. de iure dotiũ. l. 1. §. 1. iuncto §. si mulier. ff. de liber. agnoscẽd. l. hereditas ex die. ff. de hered. instit. l. obligationum fere. §. 1. de action.

Ex hoc iure. Quandoque etiam pro materia significant initiũ temporis, vt l. ex hoc iure. vbi Bart. ff. de iustit. & iure. & l. tali. de iure dotium. ibi, ex eo die, quo dos esse potuisset. Interdum verò cum respiciunt ipsum tempus, sumuntur pro dẽ, vt in l. interdũ. §. planè si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno vtili habuerit. ff. de minor. l. cũ in plures. ff. locat. ibi, ex calendis Ianuariis fracta, &c. Si autem referantur ad locum, excludunt: vt cum

Ex, à, & ab ad locum referuntur. dico, A tali domo vendo fundum, domus excluditur, text. & ibi glo. in l. datio. in fi. in verb. è Brundusio. ff. de actionib. emp. gl. in ca. statutum. de præbend. in 6. & ibi addidi. Alex. consi. 42. in causa. colum. 2. num. 5. in 3. vol. nisi constet in contrarium de mente legis, seu contrahentium, vt consuluit Bal. conf. 412. fol. locauit. in 5. vol.

Ex diuerso, econtrario. Nonnunquam ista dictio ex respicit rem seu materiam, & tunc varie sumitur secundum diuersitatem rerum, vt ex diuerso, pro ex contrario, vel econtrario. l. patri. §. item ex diuerso. ff. de minor. iuncta l. Nesennius. & l. fin. de negor. gest. l. seruum. §. 1. & l. sed & hæ. §. non solum. ff. de procurator. ac l. in emptionibus. de pact. l. & ex diuerso. de rei vindica.

Ex eo. Ex eo, pro eapropter, ea causa, propter hoc. l. 1. in princ. ff. de postuland. l. qui testamentũ. in fi. de proba. l. sponsus. §. concessa. de donationib. inter vir. & vxor. & an modum inducat, an causam, docet Gaius in l. demonstratio. §. fin. ff. de cond. & demonstra.

Ex fruendo. Ex fruendo vsusfructus cõsistit, id est facto aliquo eius, qui fruitur, & vtitur, l. 1. ff. quando dies lega. ced. & ex eo quod fruitur, vsusfructus consistit.

Ex continenti. *Ex integro.* Ex continenti, pro incontinenti, mox, l. sed si ex parte. §. pen. ff. quod cum eo. Ex integro, pro de integro, integre, l. si iudex. & l. & post. §. circumducto. ff. de iudi. l. admonendi. de iureiu.

Ex lege. Ex lege capere, id est secundum legem, iure & legitime. l. quemadmodum. §. magistratus. ibi, idem si dum putat se ex lege capere pignus, non ex lege ceperit. ff. ad legẽ Aquil. Ex lege duodecim tabularum. l. de cod. de donatio. inter vir. & vxor. Ex lege cõdictio, id est actio detur, quoties lege noua obligatio introducta est, nec cautũ est, quo genere actionis experiamur, l. vna. ff. de condict. ex lege. Idem si consuetudo vel statutum introducat nouum remedium, tunc etiam actione ex illa lege vel statuto, seu consuetudine, vel ordinatione agetur. l. omnimodo. C. de inoffic. testam.

Ex more. Ex more, & ex consuetudine, idem, in l. qui semisses. ff. de vsuris, vbi quod ex more dixerat, postea dicit ex consuetudine.

Ex contractu. Ex contractu quis obligatur, l. creditor. ff. de pignor. l. 1. de actionib. & obligationib. l. tam ex contractibus. de iudic. Contractus ex conuentione legem accipiunt, l. 1. §. si conueniat. ff. de pos. l. contractus. de regul. iuris.

Ex latere. Ex latere, id est ex transuerso, vt fratres, l. fin. ff. de ritu nuptiar. iuncta l. 1. & l. Iurisconsul. de gradib. elucidant doct. in declara. arbor. consanguinita. nam quædam personæ sunt ascendentes, vt pater, auus, & superiores: quædam sunt descendentes, & inferiores, vt filius: quædam ex latere, vt fratres, &c.

Ex postfacto. Ex postfacto, pro postea, post factum, l. si Titio, qui rem meam ignorante me creditori suo pignori obligauerit, heres extitero, ex postfacto pignus directo quidem non cõualescit. ff. de pignor. l. erit. de fundo dotal. probat l. omnis hereditas. de regul. iuris, quæ vtroque vtitur verbo.

Ex causa. Ex causa subuenit prætor, id est pro causa. quando abest causa pro re nata. l. 1. & per totum. ff. ex quibus. caus. maio. Ex causa fideiussionis soluere, l. si fideiusso. 1. ff. manda. Ex causa pignoris, l. creditor. ff. de pignorib. Ex occasione, lege, rescriptum. §. 1. de distractio. pignor.

Ex consilio. Nemo ex consilio obligatur, l. 2. in fi. ff. manda. & c. nullus ex consilio, dummodo fraudulentum non fuerit, obligatur. de reg. iur. in 6.

Ex æquitate, ex substantia, ex re. Ex æquitate iudicis, l. si procuratorem. §. si ignorantes. eodem. Ex substantia debitori, eodem: quod alibi dicitur ex corpore patrimonij, l. penult. §. si quis ius. ff. de iuris & fact. ignor. vel ex re debitoris, seu heredis, l. nisi. de petitio. heredita. vel ex re emptoris, l. quod si nolit. §. si peculium. ff. de ædili. edict. Innumeras alias & similes phrases liberum esset adducere: sed ex istis ceteras & facillime colligere licebit, & intelligere.

Descendentiũ nomine qui continentur. *Descendentes.* Qui appellatione descendentium contineantur, videamus. Et magis est vt in descendentium appellatione veniant omnes, qui ex eadem stirpe, & stipite oriũtur, etiam in infinitũ, cuiuscunq; gradus, ac sexus sint. l. fin. ff. de ritu nuptiar. & in l. fi. C. de suis & legitim. hered. & in l. 1. de conditionib. inser. sic consuluit Alexan. consil. 60. viso themate. colum. 1. in 2. volu. Dec. conf. 223. in casu. col.

su.col.2.Paul. Parisc.consil.51. in huiuscemodi.colum. vlt. num.30.in 2.vol.

Prohibitio alienationis, vt res ad descendentes veniat, est perpetua. Vnde si testator prohibuerit alienationem suorum bonorum, volens ea venire ad descendentes, tunc prohibitio illa extendetur in infinitum, vt scripsit Iacob.de bello visu in §.fi.in authen.de restitutio.fideicom.colla.9. & Bal.in l. voluntas.C.de fideicommiss.refert Soci.consi. 51.visa facti. col.1.in 4.vol.

Ascendentes qui dicantur. Ascendentes autem dicuntur pater, mater, auus. & aliæ superiores personæ in infinitum. l. appellatione parentis. supra eo.l.Iurisc.ff.de gradib.

Fœmina quando sub ascendentibus vel descendentibus comprehendantur. Quæ non procederent, si consuetudo vel statutum disponeret, vt extantibus ascendentibus fœminæ non succedant: tunc enim sub ascendêtibus vel descendentibus non comprehenderentur fœminæ, vt no.Bal.in l.tres fratres.ff. de pactis, & Alex.in l.Gallus.§.1.ff.de lib & posth. refert & sequitur Ias.in l.qui filiabus.col.2.nu.15. & seq.ff. de leg.1.

Secundò non habet locum, vbi diceretur quod descendentes ex virili sexu succederent: tunc enim veniret quidem fœmina nata ex masculo, sed non masculus ex fœmina, quia non descendit ex virili sexu. §. nos verò. de legitim.agnator.succeß.in Insti facit l.2.§. r. ff. de suis & legitim.hered glos.& doct.in l.Gallus.§.nunc de lege.ff. de liber.& posth.

Tertiò limitatur in pœnalibus, vbi tantum intelliguntur masculi.glo.& doct.in cap.statutum.2.de hæretic.in 6. Perus.in cap.si pater. colum. penult. num.114. in 26. q. de testam.in 6.

Idem in feudis, vt si ad descendentes solum ea venire cautum sit, ad masculos & non fœminas id spectet. §. hoc autem.qui feudum dare possunt.doct.in l.Gallus.§. etiam. ff. de liber. & posth. sic consuluit Paul. Parisc. consil.72. ad veram. col.2. vol.4. Secus in Francia, vt scripsi in aibo. feudor.

VLPIANVS LIB. QVINQVAGEsimo nono Ad Edictum. Lex lvij.

Quibus præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quàm ceteri diligentiam, & solicitudinem rebus, quibus præsunt, debent, hi magistri appellantur: quinetiam & ipsi magistratus per deriuationem à magistris cognominantur, vnde etiam cuiuslibet disciplinæ præceptores magistros appellari, à monendo, vel monstrando.

Magister appellatur is, qui maiorem diligentiam, & curam solicitudinémve debet adhibere rebus, quibus præpositus est, quam alij: ergo minister, qui minus. & interdum in tex.est quibus, & frequentius: & in Pand. Florent. legitur cui, & idem est sensus.

Præcipua cura. Præcipua cura dicitur singularis, potissima inter alias: inde dicit text.in l.scire. ff. ad municipal. Qui enim illius ciuitatis præcipuis non vtitur, non existimatur esse incola: id est qui non vtitur singulari iure & priuilegiis ciuitatis, non existimatur incola. Et dotis causa semper vbique est præcipua, id est singularis & priuilegiata, exponunt doct. in lege 1.ff.soluto.matrimo.

Præcipuum quid. Præcipuum quoque dicitur id, quod ante alios quis habet proprium, peculiare, l.Pompo.Philadelphus.ff.fam. ercisc.ibi, an ea præcipua filia retinere possit. l. communis. r. comm.diuid.ibi, quia bonæ fidei conuenit, vt vnusquisque præcipuum habeat, quod ex re eius seruus acquisierit. l. si fratres.§.idem Papinia.in fin.ibi, quia & si in potestate maneret, præcipua ea haberet.pro socio.

Præcipuum legatum. Præcipuum legatum, prælegatum, quod vnus ante alios hæredes capit, vulgò *preciput, aduantaige*, l.fin.in princip.ff. de lega.2. & l.1. C. si certum peta. veluti ex consuetudine in plerisque locis huius Regni primogeniti solent vltra alios quid præcipuum habere, nempe castrum, aut principalem habitationem cum volatu caponis, vel aliud. De quibus videre per consuetudines Franciæ.

Præcipuè, id est maxime, l.1. ff. de testib. ibi, testimoniorum vsus frequens, ac necessarius est: & ab his præcipuè exigendus, quorum fides non vacillat.

Præceptio. Præceptio, in l.item Labeo. §. 1. ff. famil. ercisc. & in l. miles.in fi.de leg.2 ac in l.nomen.§.1.de leg 3.

Maiori cura debet esse praditus rector, quam is qui regitur. *Cura.* Ex isto tex.colligitur, quod maiori cura & solicitudine & diligentia præditus esse debet magister, quã discipulus: quia seipsum regere, & alios debet. & qui regit, præcellere debet ingenio eum, qui regitur. vilissimus enim computandus est, qui alios honore præcedit, nisi præcellat moribus & sanctitate, cap. vilissimus 1.q.1. vnde tutorum quoque & curatorum maior solicitudo requiritur, quam pupillorum, vt qui magistri pupillorum dici possunt, l.1.ff.de tutel.

Præceptoris cura qualis esse debeat. Præceptoris verò cura qualis erga discipulos esse debeat, videamus. Et quidem primaria de deo esse debet, videlicet vt præceptor suum instruat puerum in dei præceptis, & ad dei, & sanctorum venerationē, & dilectionem. Nam prius animas, postea linguas fieri decet eruditas. §. illud vero. in procem.ff.

Secundò, circa mores, vt discipulus bonis imbuatur moribus, quia boni mores plusquam diuini operantur, l. scire oportet.in fi.ff.de tut.& curat.dat. ab his. & plus est morum nobilitas, quàm generis, ca.nos qui.40.distinct.& grauiora sunt damna morum, quam rerum temporalium, cap.sunt plurimi.in fi. & cap.deteriores.6.q.1.

Tertiò, cura non minima debet esse circa personam discipuli quoad victũ, & corporis cultum, vt mediocri necnon salubri vtatur cibo: quemadmodum dixi in scholasticor. priuileg.lib.2.ad hæc vt mundus incedat, & vestibus, & aliis sibi necessariis, vt scripsi in l. verbo victus, supra eodem.

Quartò, curam adhibeat præceptor ad facile perdocendũ & instituendum puerum in bonis disciplinis, vt discat, & didicit a recte proferat: quam prolationē tanti fecit Cicero, vt iterum atque iterum rogatus quid potissimum esset in arte oratoria, bis respondecit pronuntiatio, pronuntiatio. Et Dauid inquit, Bonitatem, disciplinam, & scientiam doce me: prius bonitatem, disciplinam, & postea scientiam expetit. Alia scripsi libro 2.de scholasticor.priuileg.

Cura & solicitudo. At generaliter cura dicitur vehemens & anxia animi solicitudo, vt inquit Festus, quasi cor vrat. glo. in princip. de heredib.& Falcid.colla.1. Et secundum Lucam de Penna in l.2.C.de fund.rei priuat.libr.11. Cura est fine moderamine, solicitudo moderata. Quod nõ puto verum: quinimo text. istum intelligerem de moderata cura, ad quam tenetur præceptor, vel magister: alioqui suum officium maxime foret damnosum. E contrario qui sine cura est, dicitur negligens, l.2.C.de conditis in public.horreis, lib.10. C. veluti hi, quos *enfans sans soucy* vocamus. Inde dicitur: Cura carnis omnis, vt iusto pretio præbeatur, ad curã præfecturæ pertinet, & ideo forum suarium sub ipsius cura est, l.1.§.cura carnis.ff. de offic.præfect.vrb. vbi scripsi, & firmaui in scholastic. priuileg. lib.2.requisito.9. scholasticos sine cura rei familiaris esse debere, vt discant facilius: quia implicati negotiis familiaribus vix animum literis applicare valent.

Cura Principis que tendere debeat. Item ad curã Principis (vt ait Iurisconsul.) magistratuum creatio pertinet, non ad populi fauorem, l. vna. ff. ad legem Iul. de ambi. Cura tamen ciuitatis apud præsidē prouinciæ, cui præfectus est, dicitur in l. penult. ff. ad municipal.

Cura animarum non negligenda. Ita quoque dicimus curam animarum esse artem artiũ, c.cum sit ars artium.de ætate & qualita. quæ tamen propè negligitur. Archid.in c.cognouimus, 18.q. 2. & Innocent. in c.cum satis.de offic.archid. imo verius contemnitur impudentia quorundam prælatorum, qui non erubescunt negotium tã arduũ pueris quibusdam, vel ipsis stabulariis cõmittere, quibus nec quidem pira duo vellent cõmittere, vt ait Henric. Boic.in cap.de multa.de præb. quod procul abesse velim à vestra reuerentia, illustriss. præsules.

Cura studiorum. Item curam studiorum, in l. 1. ff. de var. & extraordi. cognitionib. vocat Iurisconsul. qui enim adit scientiam, adit

adit & laborē. Ecclesiastes 1. in fi. Ob id curare debet scholasticus, vt summa ope, alacrique studio incumbat. §. fi. in procem. Instit. Primam verò curam teneant professores, vt clarè & rectè doceant ea quæ sunt vtilia, non nugas, aut fucum verborum insectando, sed mentem & sensum legum: nempe scire leges non est verba earum tenere, sed sensum & mentem habere, l. scirc. ff. de legib.

Cura negotiorum. Et curam negotiorum dicit tex. in l. ex maleficiis. §. lōge. versic. ideo. ff. de actionib. & obliga. ibi, ideo autem ita receptum est, quia plerunque homines eo animo peregre proficiscuntur, quasi statim redituri, nec ob id vlli curam negotiorum suorum mandant. nam cura in negotijs exercendis esse debet.

Curare negotium. Curare negotiū est interponere se negotio, tractare illud, administrare. l. si absenti. §. 1. iuncta l. Paulus. in fi. ff. de legationib. l. curent. ff. de restib. l. 1. §. sed aut proprio. de actionib. l. vlt. si pars heredi. perat.

Curare corpus, ædes sacras. Curare corpus pro mederi est, vt scripsi in l. cetera. ↄ. eod. quia diligens cura in infirmo sanando requiritur. Et curare ædes sacras, est dare operam, vt diligenter administrentur sacræ ædes. l. 1. in fin. ff. ne quid in loco sacro fiat. ibi, sed cura ædium locorumque sacrorum mandata est his, qui ædes sacras curant.

Curant præsides, ædiles & magistratus, vt recte gerāt. Curare congruit bono viro, & graui præsidi, vt pacata atq; quieta sit eius prouincia, id est eniti ac procurare debet, l. congruit. ff. de offic. præsid. l. curent magistratus. ff. de proba. Et curant ædiles vbique, ne emptores à venditoribus circumueniantur, l. præcipuum. ff. de ædil. edicto.

Curare litem. Curare litem præparandam, id est procurare vt lis præparetur. l. 1. ff. de appellat. recipiend. l. si familia, in fi. ff. de iurisd. omnium iud.

Curare debet iudex, vt certam proferat sententiam. Iudex non curauit probantem, l. argentarius. §. fin. ff. de edend. id est reiecit vel neglexit. Et curare debet iudex, id est procurare, vt certam proferat sententiam. §. curare. Insti. de actionib. & in titul. de sentent. quæ sine certa quantita. prolata est, in Cod.

Curare ne fiat. Curare ne fiat, l. facere non oportere. ↄ. cod. Simili modo tenetur & qui curauit, ne sibi denuntiari possit, l. si dictum. §. simili modo. ff. de euictionib.

Curam administrare. Curam administrare, pro curæ officium exercere, gerere. l. tutor. in fi. ff. de minorib. ibi, curator adolescentium prædia communia sibi & his, quorum curā administrabat, vendidit. Et vsufructuarius omnem rei curam suscepit. l. 1. in fin. ff vsufruct. quemadmod. caueat.

Curiosi qui & curaces. Et Curiosi dicuntur cura pleni, soliciti, studiosi, diligētes & anxij: alias Iurisconsul. Caius vocat curiosum curacem, in l. si quid venditor. in princ. ff. de ædili. edicto. Vel Curiosi erant, qui passim delicta in re militari commissa denuntiabant. gl. in rub. C. de curios. lib. 12. per l. fin. ibi, & Pyrrhus lib. 3. de magistratib. Roma. dicit in officio magistri officiorum esse curiosum vnum cursus publici, quales apud nos sunt magistri cursorum, quos *postes*, seu *maistres des postes* Galli vocant. Aut erant forsan ij, quos præpositos mareschallorum, alio nomine latrunculatores vocamus. Declarat Iac. Rebuff. & alij in rub. de curiosis. Communis est media sententia. ibi forte fusius dicetur, si per ætatem licuerit.

Curator multiplex. Curator Regi minori per patritios datur. Præterea curator vocatur præpositus alicui officio, vel negotio. & qui rebus gerendis ac curandis præficitur: vt curator, qui Regibus vel Principibus datur, quatenus idonei sint ad regendū. c. grandi de suppleud. negligen. prælator. in 6. Et solet dari per Regni patritios, quos pares Franciæ vocamus, & consanguineos, conuocato Regis consilio. Bal. in l. vlt. in fin. C. de testam. militar. Corset. in tract. de potesta. Regia. q. 17. licet contrarium teneat Ioan. de terra Rubea in tract. contra rebelles Regum, artic. vlt. primi tract. in fi. Olim tamen erant curatores regionū vrbis sub præfecto vrbis constituti: in quorum locum succedunt nunc cardinales, episcopi, & præsides, vt docet Lazius in l. 2. de republ. cap. 2.

Curator furiosi. Item curator furiosi dicitur, qui constituitur furioso, vel furiosæ, & rebus eorum, per totum titul. ff. de curator. furios. etiam post 25. annos. Sed ante prouidetur eis iure communi de tutore, vel curatore habita ratione ætatis. l. de ereationib. C. de episcop. audien. l. 1. de curator. furiosi: siue sint perpetuo furiosi, siue ad tempus, l. penult. Cod. de curator. furios. eisque non petentibus datur curator. secus in adolescentibus, l. qui habebat. ff. de tutel. plene Purpura. in l. 1. col. 1. ff. de iurisd. omnium iudic. Fatuis quoque, mente captis, surdis, & mutis datur curator. l. 3. §. æque. ff. de munerib. & l. 3. in fin. ff. de postulan. ac in l. 3. §. curator. ff. de neg. gest ac perpetuo morbo laborantibus. l. fatuo. ff. de postulan. l. cū dementis. C. de episcop. audien. l. si furiosi. de nupt. l. muto. ff. de tutel. §. furiosi. Insti. de curator. Speculator. in tit. de curator. §. dantur. Et omnibus aliis, qui sibi non sufficiunt, curator datur. l. quod si fortc. §. item curatori. ff. de solutio.

Mulieri luxuriosæ curator datur, sed non viro. Ad hæc mulieri luxuriosè viuenti potest dari curator, quia & morum & suæ personæ prodiga est, l. & mulieri. ff. de curat. furios. vnde si contingat habere consanguineā meretricem, cures ei bonis interdici, ne postea liceat ei de bonis suis disponere: vt scribit Ferra. cautel. 6. quod fieri potest, etiā si fuerit coniugata, teste Ioan. Lupo in reper. c. per vestras. de donatio. inter vir. & vxo. §. 21. hoc tamen nunquā vidi seruari in praxi. Et in talibus propria quidem bona, quæ à parentibus ei obuenerunt, non prohibetur assignare, nisi consuetudo prohibeat. At viro luxuriosè viuenti non censerem inuito dandum esse curatorem, vt firmat Panor. & alij in cap. pastoralis. de iudic. Ias. in l. 4. §. sed & quod meretrici. ff. de condict. ob turpem caus. vbi plus de muliere dicit, quod fiscus potest auferre datum mulieri luxuriosæ ab amasio, etsi non sit meretrix, per l. Lucius. ff. de iure fisci. & l. in heredem. de calumnia.

Quod vtinam seruaremus, ad fugandas tot meretrices. Prodigis autem omnibus dubium non est curatores dare oportere, per tex. in l. Sabinus. in fi. cum l. seq. ff. de priuileg. creditor. l. contra. §. 1. de pact.

Apud Ro. curatores quot. Notandum apud Romanos curatores maxime fuisse in triplici differentia. Quidam enim erant ciuitatum curatores, qui laudabiles curiæ ordines sapienter gubernabant: de quibus Cassiod. lib. 7. Alij erant, qui ciues Ro. in aliqua ciuitate constitutos, & qui ius ciuitatis Rom. habebant, moderabātur. Alij denique, qui vicos ciuitatis, & extra ciuitatem vias publicas curabant: de quibus Laz. in tract. de republ. Rom. lib. 3. ca. 16. Alij etiam erant operum curatores, de quibus in l. si in aliquam. ff. de offic. proconsul. & inferius dicetur etiam de pluribus aliis.

De curatore dato bonis vacantibus, vel absentis. Item bonis vacantibus interdum curator datur, si nō sit, qui ea defendat, de quo loquitur tit. ff. de curator. bon. dan. l. actor. rem ratam haber. l. ab hostibus. ex quib. caus. maior. Vel etiam absentis bonis datur curator, vel bonis ab hostibus capti, l. idem. ff. de priuileg. creditor. l. 1. in fin. de munerib. & honor. Specula. in tit. de curato. §. fi. Rofred. in tract. libellor. in 5. parte, rubr. de offic. iudic. quo curator datur bonis. Angel. consi. 103. promitto. & consi. 192. quæritur. Et non debet dari, nisi iudici constet de contumacia: alias annullaretur processus. teste Bal. in rubr. C. de successor. edicto, vers. & notat. Bal. consi. 172. Dinus in 2. vol. Socin. consi. 31. prosequendo. 2. q. in fin. col. 3. volu. 1. & Alex. consil. 4. videtur. col. 3. cum seq. vol. 2.

Curator bonis quando sit dandus.

Curator adolescēti datur. Interdum hic datur adolescenti ad gubernandum res ipsius, prout loquitur l. 3. §. sed si permiserit. ff. quod vi aut clam. dicens, curatorem pupilli siue adolescentis. & in l. 3. §. sed & si quidem. iudica. solui. l. 3. §. si tamen tutor. quod quisque iuris. Petr. de Ferrar. in sua practic. in for. libelli ad reddi. ratio. tutel. glo. & curatores. versic. & nota. quod curatores. & per totum titul. de curator. in Insti.

Curator pupillo interdum datur. Curator pupillo habenti tutorem non idoneum, absentem forte, vel ægrum, aut alio impedimento constrictum, dabitur, vt in rub. Cod. in quib. casib. habent tutor. §. interdum. & §. seq. in Insti. de curator. Roma. cons. 454. in re præsenti. col. 3. & tex. singularis in l. fin. Bar. C. de senten. passis. vbi filiusfamil. in sacris patris existens tutorem habet.

Cura

Curator puellæ. Curator puellæ, l. libertum curatoris puellæ prohiberi oportet vxorem eandem ducere. ff. de ritu nuptiar. & curator adultæ mulieris, in l. quæro. de iure dotium. vnde Hermogen. scribit ff. de admi. tuto. l. inter bonorum, ventrisque curatorem, & inter curatorem furiosi, itémque prodigi, pupilli pupillæve magna est differentia: quippe cum illis quidem plenaria rerum administratio, duobus autem superioribus sola custodia, & rerum, quæ deteriores futuræ sunt, venditio committatur.

Ventri curator datur. Ventri quoque curator datur, l. si ventri. ff. de priuileg. creditor. Et tunc dari solet, si mortuo marito vxor dicat se prægnantem, non calumniæ causa, sed quia ita præsumitur. tunc enim in dubio venter mitti solet in possessionem, id est, mulier ventris nomine, & curator ventri dabitur, l. 1. §. quotiens. ff. de ventre in possess. mittend. qui curator suggeret cibum, potum, vestitum, & lectum mulieri, l. 1. §. mulier. & l. curator. illo tit. Bald. consil. 126. quidam. in 1. volu. vbi dicit aliquando ventri dari & bonis, quandoque ventri tantùm, ne mulier subiiciat alium, sed vt venter custodiatur. videte rubr. de ventre inspiciend. cum duob. tit. sequen. quando mulier calumniæ causa fuit in possessionem missa, quomodo puniatur.

Curator portionis. Curator portionis describitur in l. 1. §. si frater. ff. de colla. bonor. ibi, si frater cauere non possit, curator portionis eius constituitur, apud quem refecta pecunia collocetur, vt tunc demum recipiat quod redactum est, cum bona propria contulerit.

Cæsaris curator. Curator Cæsaris, qui negotia Cæsaris curat. & administrat. l. fin. ff. de offic. procurator. Cæsar. & is in curatione dicitur esse, id est, in illo officio, l. prima, ff. ad legem Iul. repetund.

Curator in litem. Curator in litem is est, qui præponitur ad inchoandum & prosequendum litem minoris, vel alterius, vt in rub. C. de in litem dand. tutor. & in l. 1. qui petant tutor. vt si tutor velit agere contra pupillum, dabitur huic curator in litem, seu actor. §. fin. de authorita. tutor. in Instit.

Curator reipubl. Curator reipub. dicitur, cui reipub. negotia commissa sunt l. fin. ff. de assessor. licet ibi glo. exponat pro procuratore. facit l. Imperatores. de administra. rerum ad ciuita. pertinen. Inde curator vocatur annonæ administrandæ, l. Imperatores. circa fin. ff. de appel. l. Imperatores. de pact. ibi, à curatore reipub. remitti pecunias debitori non posse. Et interdum dicitur curator municipum, l. aut qui. §. hæc verba. quod vi aut clam. qui alias vocatur actor, seu syndicus. l. 1. §. quibus. ff. quod cuiusque vniuersita. nom. notatur in l. 3. & l. item eorum. in fin. ibid.

Curator ad colligendas angarias. Curator ad colligendas angarias, id est ad colligendas collectas Regis & impositiones, l. 1. C. quemadmod. ciuilia munera indic. lib. 10. & ad colligendos ciuitatum publicos reditus. l. fin. §. qui annonam. ff. de muneribus. Alibi hoc fusius declaraui.

Curator hereditatis iacentis. Curator hereditati iacenti datur, explorato prius an sit, qui velit hereditatem adire, vel bona defuncti defendere, assignato ad hoc termino competente, qui postea creditoribus satisfaciet. l. si diu. ff. quibus ex caus. in possess. eatur, l. 2. de feriis. Bar. in l. si bona. C. de bonis authori. iudic. possid. Bal. in l. cum debitoris. C. de iudic. & in rub. de successor. edict. & consil. 308. vtrum possit. in 1. vol. Alex. in l. si constante. § si exheredato. ff. soluto matrimo. & consil. 4. videtur. colum. 4. in 2. vol. Angel. consil. 77. plures. & consil. 192. quæritur. & seq. & consil. 276. nulla dubitatio. ac Areti. consil. 111. clarissime. col. 1. Dec. consil. 401. licet in causa. in 2. vol. Curator hic interdum personæ datur principaliter, & secundario rebus, vt quando furiosis datur: & ita intelligitur titulus de curator. furios. Aliquando rebus principaliter datur, & consequenter personæ, vt quando adolescenti datur. sic quoque intelligitur titulus de curator. in Instit. in princ. & l. in copulandis. C. de nupt. Alias datur rebus, & nullo modo personæ: vt is qui bonis datur, de quo supra dictum extitit. Et ista firmat Sali. in d. l. in copulandis. & l. sciendum. ff. de ritu nupt.

Curator quando bonis datur vel personæ.

Curator operum. Curator operum, in l. 2. §. sed & si curatores operum. ff. ad municipal. qui opera reipub. curat & tractat, ad extruenda forte, vel reficienda ædificia publica, siue palatia, siue naualia, vel mansiones. l. fin. §. ij quoque. ff. de munerib. & honorib. & eodem tempore idem duas operis curas non administrabit, l. fin. ff. de vaca. muner. & de curatore operum loquitur lex prima, ff. de oper. public. & l. 2. ibid. vide in l. si in aliquam. de offic. proconsul.

Frumenti curator. Curator frumenti, & olei, in l. fin. §. personale munus est, cura quoque emendi frumenti, & olei. nam harum specierum curatores creari moris est. ff. de muner. & honorib. Et curator ad emendam siliginem, & subcurator, in l. ex facto. ff. de negot. gestis. Curatores pistrinorum, l. fin. §. legati. ff. eodem. declarani in l. impensæ. infra eod.

Curator calendarij. Curator calendarij, l. fin. §. item rescripserunt, à curatore calendarij. ff de administra. rerum ad ciuita. pertinen. dicitur is, qui est præpositus ad exigendum pecunias ob fenus debitas in calendis. Est enim calendarium liber rationum ad fenus pertinens, dictum calendarium, quia in singulas calendas hoc fenus exigeretur. de quo loquitur l. eius. ff. si certum pet. & l. qui filium. & l. nomen. ff. de leg. 3. & l. vxorem. §. legauerat. ibid. l. dominus. & l. vxori. de pecul. leg. & l. fin. de pecul. l. Stycho. de statulib. l. pater. §. penult. de doli excep. Et debitores aliquando vocant celeres calendas, quia præpropere veniunt: aut tristes, quod eos afficiant tristitia.

Curatio varie accipitur. Curatio est ipsa cura & onus, l. etiam. §. 1 ff. de minorib. & l. minor. statim seq. ibidem, vbi pro cura minoris accipitur. & in authentic. minoris. C. qui dare tutor. possunt. & l. iurisperitos. §. 1. ff. de excusa. tuto. l. fin. de tutel. & ratio. distra. Interdum pro cura hereditatis, vel alterius rei administrandæ. l. cui. de postulan. l. debitor. ff. de nego gest. seu pro iniunctione muneris, l. 1 de munerib. & hono. ff. & l. fi. de admin. rerum ad ciuitat. pertin.

Curatio etiam eam curam significat, quæ pro ægris impenditur, l. 3. ibi, sed impensarum in curatione factarum, & operarum amissarum. ff. si quadrupes pauper. fecisse dicat. l. qua actione. in princip. ad legem Aquil. l. idem iuris. ibi, dereliquerit curationem. ibidem, l. fin. de his qui deiecer. vel effuder.

Curatrices nõ debent creari. Curatrices mulieres minoribus creari non debent, l. scire. ff. de tutorib. & curator. datis ab his. Et ex his quæ retulimus, cetera poterunt intelligi, l. 1. ff. de munerib.

Solicitudo. *Solicitudo*, inquietudo, vel cura rei, seu personæ, quòd omnibus sit anxia. inde personale munus esse dicit Iurisc. illud, quod cum corporibus, cum labore, & solicitudine animi, ac vigilantia principaliter extitit, l. 1. §. illud. ff. de munerib. & honorib. l. fin. §. qui annonam. ibi, muneris solicitudinem sustinent. ibidē. Et si quis receperit arbitrium, ad curam & solicitudinem suam hanc rem prætor pertinere putat, l. 1. § ff. de arbitr.

Solicitudo tutelæ non excusat à muneribus publicis, l. tutelæ. C. de excusa. muner. lib. 10. vbi Lucas ait, solicitudinem singularem adscribi tutorib. sed & in omni officio diligentia necessaria est, alias negligens quasi in mala fide censetur, l. Labeo. ff. de statuliber.

Solicitum debet esse episcopus. Ad hæc maximè solicitum & vigilantem oportet esse episcopum circa defensionem pauperum, releuationem oppressorum, tuitionem monasteriorum: quod si facere neglexerit, aspere est corrigendus. 84. distinct. in princip. Quod in nostris episcopis maximè desiderarem, quibus potius inesse videtur temporalium solicitudo, quæ spiritualia suffocat, c. hinc etenim. §. semen. 49. distinct. c. oportet. 81. distinct. quam spiritualium: quamuis de animabus sibi commissis reddituri exactam sint rationem. proh dolor.

Solicitare. Solicitari est instare, & velut allicere, vel spem ostendendo vel metum. Valla lib. 5. Ego dicerem quod solicitare est pro se, vel alio negotium curare, instigare, velut satis declarat verbum Gallicum *solicier*. Inde si quis solicitauerit milites aduersus rempub. vel Principem, læsæ maiestatis tenetur, l. 1. in fin. ff ad legem Iuliam maiesta. qui enim se solicitari ab alio passus est, vt se à militia subtraheret,

veniam non meretur.l.qui cum vno.§.qui filium.ff. de re militar.

Hinc solicitator, qui pro alio instat, & negotium eius curat,l.si seruo.§.idē Pomp.ait.ibi,furti actione solicitatorem conueniri rerum nomine.ff.de fur. & solicitator causæ repellitur à testimonio,c.cum à nobis.de testib.

Solicitatores alienarum nuptiarum,itémque matrimoniorum interpelatores,etsi effectu sceleris potiri non possint, propter voluntatem perniciosæ libidinis extra ordinem puniuntur, l.1. ff. de extraordin. criminib. l. Neratius. §.penult.& l.& tantum.in fin.de seruo corrupto.cap. solicitatores. de pœnit. distinct.1. & in §. qui puero. capite punitur, qui interpellauerit mulierem, vel qui domum præbuerit perfecto flagitio. sed in hoc valde sunt negligentes iudices Franciæ, qui non puniunt istos lenones,& nuptiarum solicitatores,fortè quia illis conducunt. Solicitatus,circumuentus,& seductus æquiparantur in l.3. §.si quis volentem.ff. de liber. homi.exhib. ibi,sed si quid volentem quidem retineat, non tamen sine calliditate circumuentum, vel seductum, vel solicitatum, &c. licet alias differant.

Solicitus,pro anxio,molesto,l.Iulianus.2.ibi,de damno solicito. ff. de rei vindica. & solicitum de viui hereditate dicit Vlpia.in l.2.§.1.ff.de vulgar.

Persona præpositus magis solicitus esse debet quā rei. *Rerum.* Hæc dictio generaliter sumitur etiam pro hominibus,vt dixi in l. rei appellatio.1.supra eod. Et sicut is, qui est præpositus rei custodiendæ, maiorem debet adhibere diligentiam, & solicitudinem, quam alius rei non præpositus, alias mandati seu alia actione tenetur: ita & multo fortius qui curam personæ discipuli gerit. nempe quanto sunt nobiliores personæ rebus, tanto pretiosior earum institutio & custodia esse debet.§.fin. in tit. de iure natur.gentium & ciuili,in Instit.

Præceptoris sæuitia damnatur. Vnde infertur,præceptorem pueri teneri, si plus æquo sæuiat in puerum: vt si notabile damnum inferat puero, velut oculum effodiendo, vel aures euellendo, surdúmve puerum reddendo,l.5.§.fin. cum l.seq ff ad legem Aquil. vbi præceptoris nimia sæuitia culpæ adscribitur.l.itē quæritur. §.item Iulianus. loca. Et leuiter castigatus reuerentiam exhibet castiganti. Asperitatis autem nimiæ increpatio nec correctionem recipit, nec salutem, c. cum beatus. 45.distinct.vt inferius dicetur.

Indulgentia præceptoris reprobatur. Indulgentia quoque nimia grauiter animaduertenda est in præceptore, vt si puer ex nimia præceptoris lenitate tempus cōterat mane, vel ludere seu inebriari discat:nempe cum ex officio teneatur curam in illo adhibere, cum negligit, est in culpa, & peccat, puerique delicto videtur consentire:vt pulchre scribit Socin.in repeti.c.ad audientiam.in glo.1.de homicid.ibi videre plene. Et quibus concedatur correctio,scribit Bonifac.Vital.in tracta.de malefic.in rubr.quibus est concessa correctio.

Præceptor qualis esse debeat. Item magistrum oportet esse talem, vt pro discentium capacitate temetipsum accommodet,& disciplinæ suæ ordinem dirigat.Apprime ergo doctus,eruditus,irreprehensibilis,maturus,& prouidus esse debet,c.oportet.8. quæst. 1.alia dixi in scholastic.priuileg.lib.2.

Incumbere quid significet. *Incumbit*, id est imminet, pertinet, vt hic, & in l. non solum. §. quæritur. ibi nam nec ipsi domino incumbebat hæc cautio. ff. de procurat. & ei incumbit probatio, qui dicit.l.2 ff.de proba. Et officio tutoris incumbit rationes actus sui conficere,& pupillo reddere.l.1. §. officia. de tutel.& ratio. distrah.

Incumbere, inhærere: vt melius est pignori incumbere, quam in personam agere. §. furti. de oblig. quæ ex delict. nascunt. in Instit. alibi dicitur, plus cautionis est in rem, quam in personam, in l. plus cautionis. ff. de regul. iuris.

Incumbere literis,vel ad literas, est studere, dare operam literis,toto conatu insistere & tota diligentia.

Incumbere,inclinare, *s'appuyer, pancher*, vt patet apud rhetores,quibus horum probationem relinquo.

Magis dupliciter capitur. *Et qui magis.* Dupliciter præcipuè capitur hæc dictio magis.Primò comparatiue pro plus,vt hic,& l.iubere. vbi glo.ff.de iurisd. omn. iudic. l.Stychum.de leg.1.l.si seruo. quibusmod.vsusfruct.amitta.l.statuæ, de vsufruct. l.quæreret.& l.tugurij.ac l.duobus.infra eod. Interdum electiue,vt in l.1. ff. communi diuid. l.arboribus. §. de illo. ibi, magisque admittit.de vsufruct. & l. si fur.ibidem. l.5.§.illud.ad leg.Aquil.l.quia.finium reg.l.in lege Censoria.l.nepos.l.carbonum.& l.vrbana prædia.infra eod. Magis magidis est genus lancis rotundæ,nostri patellam vocant, *vn plat de patissier.* Plin.lib.33.c.11. ibi, & lances quas antiqui magidas appellauerunt.gloss.tamen in l.seruus. ff.de condict. indeb. vocat scacherium, seu tabularium: tamen Budæ. illic capit pro instrumento,quo farinæ subiguntur, mactræ simili. Et Varro magidas vocans, à magnitudine dictas testatur,dicens: Magidam autem aut langulam, alterum à magnitudine,alterum à latitudine finxerunt. quæ & patina,quòd patebat, poterit appellari, vt refert Carol. Cotta.in 2.parte memora.in verb.magide.hodie teste Budæo vocari potest orbiculatum instrumentum, quo panifices & dulciarij pistores subigendis farinis opificij sui gratia vtuntur,rondelam vulgo vocant,*vn rondeau de patissier, ou vne may à pestrir pain.*

Diligentiam. Diligentia hic pro studio & cura accipitur: de qua plenè scripsi in interpret.authen.habita.C.ne filius pro patre.in scholastic.priuileg.

Præesse. *Præsunt*,id est præfecti sunt,& præpositi, l. qui iurisdictioni præest.ff.de iurisd.omniū iudic.l.2.si quis in ius vocа. non ierit.& in l. annuam pecuniam, ff. de annuis lega. vide de hoc verb. præsidere in l.1. ff. de offic. præsid. vbi scripsi.

Præses. Inde præses,nomen generale pro eo,qui præsidet, vel est alicui præfectus officio, distinguitúrque ex adiuncto, vt præses prouinciæ. d.l.1. vbi dixi, ff.de offic. præsid. vel præses curiæ supremæ. de quibus dicam in constit. Regiis rubr. *des presidens.*

Magister plurifariam sumitur. *Magistri.* Notandum est, quod magister multis modis sumitur:primò magister populi olim dictator vocabatur, quia populi curam præ aliis habebat. ita Cicero lib.3. de finib.bonorum & malor.& in l.2.de orig.iur.

Magister militum. Secundò magister militum seu equitum,qui curam super equitibus & militibus præcipuam habebat: & nomen militis intelligite tam de peditibus,quam equitibus. l.2.§. quantos. C. de offic. præfecti prætor. Africa. idemque est magister equitum vel militum, apud quem summa potestas est militum & ducum,seu vulgo capitaneorum: & dictatoribus iungebatur,l.2.§.post deinde.ff.de orig.iuris.& in l.1.ff.de offi.præfecti prætor. Et qui orientalibus bellis præficiebatur,magister orientis dicebatur.§.interdicimus. vt iudic.sine quoquo suffrag.colla.2.l.fin.in princ.C.de re milit. lib. 12. Alius erat magister militum in Armenia & Ponto, de quo in l.fin. C. de offic. magistr. milit. & alius magister vtriusque militiæ, vt apud historiographos est legere. Erat & alius magister militum per Aphricam.l.fin. in fin.C.de offi.præfect.prætor. Afric.Et prout diuidebantur eis singulæ prouinciæ vel regiones,ab illis quoq; nuncupabantur. Et in locum magistri militum, Budæ. in annota. in Pandectas, dicit hodie apud nos esse Conestabilē. Petrus verò Coteteau in suo schedulari magistratuum Galliæ dicit esse Franciæ Marescallos, à Marte seu marchia dictos. Et ij magistri militum apparitores habebant, de quibus scribit Imperator: & de priuilegiis eorum est rub.C.de apparitorib.magistri milit.lib.12. Magis tamen conuenit Budæi æquiparatio, cum Conestabilis curam militum gerat præcipuam.Et hic primis temporibus,quia tunc vices dictatoris gerebat, vna cum eo creabatur, maioris erat authoritatis officiique, quam constituto Imperio,vt est apud Liuium & alios.

Magister officiorum. Item magister officiorum,vt in rub. C.de offic.magist. offic.est,qui præcipuam habet curam officiorum, & omnes constituti in officio & dignitate ad eius pertinent iurisdictionem,teste Luca de Penna in l.3.in fi.de curs.publ. lib. 12.C.& l.3.de castr. ibid. in cuius locum apud nos esse dicunt

dicunt magnum magistrum in Francia, secundum Chassa. in Catal. gloriæ mundi, in 6. parte, considera. 7.

Magister vniuersitatis rector dicitur. Magister vniuersitatis potest dici rector, vel ciuitatis maior, vulgo, *le maire*. l. actor. ff. rem ratam haber. Et magistri societatum, qui societatibus præsunt. l. item magistri. ff. de pact.

Legum magistri, professores. Item legum magistri dicuntur doctores, professores, quia præcipuam curam & diligentiam habent in legibus explicandis. §. his igitur. in procem. ff. Et ij simpliciter interdum magistri vocantur, l. dicere. ff. de arbitr. Et alibi magistri studiorum, quia nullus in scholis seu studiis publicè debet interpretari, nisi cum eorum expresso permissu, l. magistros studiorum. C. de professorib. & medic. lib. 10. ne disciplinam discipulis adulterinā quis tradat. §. hæc autem tria. in procem. ff. & hoc est multis confirmatum curiæ decretis. *Interpretari in studio quis non debet sine consensu professorum.*

Magister nauis. Magister nauis est, cui totius nauis anchora mandata est, l. 1. §. 1. ff. de exercitor. actio. vbi anchora, licet tantum sit pars nauis, tamen accipitur ibi pro totius nauis administratione, regimine, & potestate, vt gloss. etiam ibi videtur intellexisse.

Artium magistri. Magistri artium, magistri societatum, magistri collegiorum, primarij & alij dicuntur, vt in glo. huius legis declaratur. & de illis plene scripsi in §. 1. in verbo, magistro. de colla. in concorda. vbi dixi differre. Et quamuis artium magistri, & in iure baccalaurei, seu licentiati, vel in medicina secundum vulgarem loquendi modum in Francia magistri vocentur, honoris videlicet gratia, prout dixi in §. præterea. de colla. in concorda. tamen proprie sub nomine magistrorum, vel doctorum, non continentur præfati, sed doctores tantum. vt in l. magistros. C. de profess. & medic. lib. 10. & in procem. decret. ibi, doct. neque magistri artium. vbi non simpliciter, sed cum adiuncto dicuntur magistri artium. quod maxime facit contra eos, qui sibi ipsis solis nomen magistri vindicant.

Ceremoniarū magister, seu solenniorum. Magistri ceremoniarum, qui vnicuique locum, & ordinem incedendi, ac sedendi præscribunt, dum pompa Regalis, vel alius actus publicus & solennis celebratur: quos aliter designatores vocat Bud. in l. athletas. ff. de his qui notantur infamia, & ibi dicit textus, sane locus iste à Principe hodie non pro modico beneficio datur. ego eum vocarem comitem seu magistrum solenniorum, post Marcelli. lib. 15.

Magistri libellorum. Magistri libellorum, qui libellis & supplicationibus Regiis porrigendis præsunt, quos Gallico sermone vocamus *maistres des requestes*, quia ad eos spectat Regi porrigere partium supplicationes, vt in l. eos. C. de excusat. mun. lib. 10. de his in constitu. Reg. scribam.

Computorum magistri. Magistri computorum, qui faciendis computis præficiuntur. hos Gallicè *maistres des comptes* vocamus: sed forte in iure vocandos esse putarem magistros scriniorum, de quibus in rub. de magistris scriniorum lib. 12. vbi Iacob. Rebuff. ita interpretatur: licet Budæ. & Pyrrhus dicant potius comparari magistris libellorum: & Lucas in eadem rubr. dicit eos similes protonotariis. Alij eos secretarios vocant: sed mihi semper probabilior visa fuit sententia patrui mei: siquidem scriniorum magistri illi dicebantur, qui libellos Principis asseruabant, vt nunc faciunt Paris. magistri computorum: sic dicti à scrinio, quod erat locus, in quo pretiosa asseruabantur, ac secreta: quemadmodum in præfata camera computorum Paris. In his tamen æquiparationibus non iurarem in verba magistri, nec negarem quin multæ & longæ differentiæ consistant inter hæc officia. de quibus & eorum potestate scripsi in tract. de merc. art. 1. gl. 6. in 2. tomo commen. in const. Regias Gall.

Magistri censu. Magistri census, qui censibus exigendis præfecti erant, l. fin. C. de iur. emph. l. consulta. de testa.

Cōsiliarij magistri. Consiliarij quoque supremarum curiarum ad hæc vsque tempora non verentur hoc pristinum magistri nomen retinere, quandiu sunt in curia: & sic à Rege nominantur in constit. suis, licet alias longe latéque dominentur, sicut dixi de magistris nostris in §. 1. glos. magistro. de collat. in concorda. facit l. Aquilius. ff. de donat. Vnde non immeritò text. iste cuiuslibet disciplinæ præceptores vocat magistros.

De magistro memoriæ loquitur Imperator in l. eos qui. C. de excusa. mune. lib. 10. Eius officium esse dicebant, vt adnotationes dictaret, & emitteret, precibúsque singulorum responderet: Principíque, aut præfecto prætorio suggerebat res obeundas, & quæ erant gerenda, subinde in memoriam reuocabat: de quo rhetores frequenter loquuntur, & Lazi. in lib. de repub. Ro. 2. c. 4. De Magistro largitionum seu comite scribit Liuius lib. 5. dec. 3. & Cassiod. lib. 2. in epist. Theo. Regis ad Dromonarios, ac idem Lazi. lib. 2. c. 9.

Magistriani generale nomen erat pro præfectis, vt in §. fin. in authen, vt differentes iudic. in fin. coll. 9. & §. deinde. 1. in authen. de manda. Princ. coll. 3. erant etiam, qui & magistrales vocabantur, inter fabros præcipui, & honoratioris loci, quique ceteris præesse solebant: etantque in singulis legionibus aliquod magistrales, qui ceteros regebant, & vnus patronus, quem ceteri respiciebant, qui & præfectus fabrûm nuncupabatur. de quo Suidas lib. 1. & idem Lazi. lib. 4. c. 6. erant & alij magistri, sed de his quorum in iure frequentior mentio est, scripsi, aliis alia relinquens.

Etiam scribit Cassiodo. lib. 6. varia. rerum. in formula magisteriæ dignitatis his verbis: Reuerendum honorem sumit, quisquis magistri nomen acceperit, quia hoc vocabulum semper de peritia venit, & in nomine cognoscitur quid sit de moribus æstimandum, &c. Lucas de Penna in l. 3. C. de castren. & ministeria. lib. 12.

Quinetiam ipsi magistratus per deriuationem à magistris nominantur. Hæc dictio Quinetiam, accipitur pro prætetea, insuper, vlterius. l. quinetiam. ff. de arbitr. & ampliat, vt in l. nihil interest. in princ. ff. de inofficios. testa. vnde si donem digestum nouum, quinetiam vetus, vtrunque debebitur ex vi huius verbi Quinetiam. *Quinetiā pro præterea.*

Ipsi magistratus. Et sic dictio ipse, demonstrat, siue indicat, relationémque facit, exprimendo rem latentem cum emphasi. in l. vrbana familia. ibi, videndum tamen est ipse dominus, &c. l. familiæ appellatione & ipse princeps familiæ continetur. & l. in lege Censoria. ff. eod. & l. interdum. ff. de verbor. obligatio. cum aliis infinitis iuribus. *Ipse emphasim habet, & demonstrat.*

Vnde si cui fuerit commissa causa, vt ipse cognoscat, eius industria electa fuisse censetur: quamobrem is alteri mandare non poterit, l. sæpe. in fin. ibi, an ipse cognoscere an iudicem dare debeat. cum l. seq. ff. de offic. præsid. c. eoram. de offi. delega. ita Corset. in tract. de gemina. versic. Octauo dictio tu, &c. Et hoc maxime procedit, quando est dictio geminata, vt tu ipse, vel alia, vt ibi. *Mādare quis iurisdictionē non potest, si ipse cognoscere tenetur.*

Magistratus, dicitur ille qui in potestate aliqua, seu officio constitutus est: vtputa proconsul, vel prætor, aut alij, qui prouincias regunt, l. eum qui. ff. de iurisd. omn. iudic. vnde magistratus à magistris dicti sunt, eo quod maior eis cura incumbat, quam ceteris priuatis, quibus nullum demandatum est officium. vnde dicitur, Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israël. & Cicero de legib. ait: Magistratus hæc est vis, vt præsit, præscribátque recta, & vtilia, & coniuncta cum legibus. vt enim magistratibus leges, ita populo præsunt magistratus: veréque dici potest, magistratum esse legem loquentem, legem autem esse mutum magistratum: vt idem Cicero dicit libr. officior. Est igitur munus proprium magistratus intelligere se gerere personam ciuitatis. hodie verò nostri quidam magistratus non lupis depellendis vacant, sed ouibus dilaniandis: quinimo velleribus euellēdis, vt inquit Lucas de Penna in l. per Illyricum. in fin. de cohort. libr. 12. C. ideoque non verentur officia emere. Et vtinam tam instanter iustitiæ administrandæ incumberent, quam in huiusmodi officiis acquirendis. *Magistratus quis.* *Quale munus magistratus.*

Quicunque offendit Regium officialem, dicitur securitatem (quam dicunt saluagardiam) infringere, cum videlicet omnes officiales Regij sint sub saluagardia Regis, secundum *Offendens Regiū magistratum quomodo puniatur.*

secundum quod pluries in forensi iudicio vidi procuratorem Regis concludere pro eis: vt not. Iacob. Reb. in l. ab his. C. de nauicula. lib. 11. vbi dixi. Vlterius de magistratu text. habemus in l. aliud est fraus. §. 1. infra eod. & l. potestatis. ac l. pupillus. §. munus. hoc tit. Et rogatus Euripides qualis magistratus esse deberet : τοῖς μὲν δικαίοις δίκαιος, τοῖς δ' αὖ κακοῖς πάντων μέγιστος πολέμιος κατὰ χθόνα. hoc est, iustis quidem æquus, & iustus: malis verò omnium maximus hostis in terra. Et bonũ dixit Principem & magistratum oportere trium meminisse, primum quod imperet hominibus, deinde quod secundum leges, tertiò quod non semper. Et non solum prudentes magistratus esse oportet, verum etiam benignos: subditos verò non morigeros tantum, sed amantes quoque magistratuum. Et breuiter Plato in lib. 2. de legib. ait, Gubernatores etiam atque iudices munus suum subituros, à vino penitus prohiberem. Quod vtinam obseruaremus, ne tanta proteperet officiis emendis petulantia. nam plures officium potius quam temetum relinquerent, quo sæpius tenentur.

Qualis magistratus esse debeat.

Vino abstinere debent magistratus.

Per deriuationem, id est per deductionẽ, vt ait l. pronuntiatio. §. 1. infra eod. Metaphora sumpta à riuis, & aquis deriuandis. Deriuare siquidem aquam est in aliquem auertere, seu deflectere locum, l. 1. §. de eo opere. vers. Mucius. ibi, non tamen deriuandæ aquæ causa fieri. ff. de aqua pluuia arcen. & §. idem ait. ibi, aut in inferiorem detiuatur. & in §. sequen. ibid. dicitur, in suum fundum deriuare. vnde & à simili dicunt, deriuare crimen in alium.

Deriuare, deriuatio.

Nominatur, Hîc non tractabo de nominatione, quia fusissime de hac scripsi in tract. nominatio. quæstio. 1. post concordata Franciæ.

Vnde etiam cuiuslibet disciplinæ præceptores, magistros appellamus. Præceptores cuiuslibet disciplinæ non immeritò per excellentiam magistros vocabimus (sepositis videlicet mechanicis artibus) à monendo, vel monstrando: nempe quod ab his tanquam supremis omnia probè regantur, præcipuámque & primam teneant curam. Vnde quia totum hæc requirunt hominem, proinde statuit Senatus, Doctores regentes nulla alia officia gerere posse. de quibus in l. lecta. vbi doct. multa iactant. ff. si cert. petat. Verum asperius forsan videbitur arestum Senatus Tholosani, quo prohibitum fuit Doctoribus regentibus, ne etiam in Senatu postulent: his præcipue dutissimum, quibus nulla sunt stipendia, vel admodum exigua. De me ipso testari possum, iamdudum oneri succubuisse, nisi 37. annis, quibus totius Galliæ florentissimis vniuersitatibus præfui, patroni quoque & consulentis officio functus essem. Ex quo Regem nostrum Christianissimum admonitum per vos velim, actum prope videri de suis vniuersitatibus, ni earum paupertati consulat, & suæ liberalitatis auxilio bonos, graues & doctos viros eisdem præficiat, qui stipendiis condignis se totos huic oneri dedant.

Professores an alia munera subire possint.

Verum vt redeamus ad text. dicit Alciat. quod in huius principio l. Iurisconsultus etymologiam respicit, in fine allusionem: quod non omnino improbarem, sed ita censerem intelligendum, nempe in ipso legis initio Iurisconsultum docere, quis magister appellari possit, ille scilicet, cui præcipua rerum cura incumbit. Et inde magistratus per deriuationem cognominantur, & cuiuslibet disciplinæ præceptores magistri vocari possunt. Sicque vult in principio tex. declarare quis dicatur magister, in fine verò vnde dicatur, nempe à monendo, seu monstrando. Quam curam licet quidam magistri non præstent, veruntamen non perdunt authoritatem magistri. nam cum dicit text. quod ij debent præcipuam curam & solicitudinem habere, non vult eos prorsus ad id astringi, sed honestius se habere, si id agant, réque potius doctores se esse glorientur, quam solo nomine.

Declaratio text.

Vnde. Hæc dictio capitur pro ex quo hic, & in l. censere. infra eod. Et interdum respicit rem, & tunc significat ex qua re, ex qua materia, l. qui venenum. & l. seq. §. pignus. infra eod. & l. at si quis. §. 1. ibi, nec sit vnde funeretur. de religio. ff. l. creditor. §. penul. qui potior. in pignor. habeant. l. quintus. de dona. inter vir. & vxor. l. vnde quæritur. ff. commod. Nonnunquam interrogatiuè capitur, in l. notionem. §. 1. infra eod. quamuis Iaso. causam ibi significare, cui assentior, interdum dicat, in l. si constante. col. 3. nu. 11. ff. solut. matr. Aliquando hæc dictio respicit locum, & tunc significat ex quo loco, vt in l. 1. §. prætor ait, vnde tu illum vi deiecisti, iudicium dabo. iuncto §. 1. ff. de vi & vi arma. & sic intelligitur rubr. C. vnde vi. & l. 1. & l. si vero. ff. de his qui deiecer. Bart. in d. l. 1. vnde vi. facit l. non dubium. de custod. reor. in fin. Vel si referatur ad personam, vnde exponitur, ex qua persona: vt dixi de dictione inde in l. munus. 1. supra eod. Vnde fit, in l. si cum venditor. in fin. princ. ff. de euictio. ideóque si testator legauerit talem vineam, vnde velit, quod illo anno dentur decem vini sextaria Titio, si non fuerint nisi octo, non tenebitur heres ad alia, per l. interdum. ff de verbor. obliga. cum enim ex illo loco, & illa vinea dicta sextaria voluerit dari, non vltra reditum huius vineæ dedisse videtur. Archidiac. in c. 1. col. vlt. 1. distinct. Interdum vnde respicit tempus, & tunc exponitur ex quo tempore, vt in l. si constante. vbi glo. & doct. ff. soluto matrim.

Dictio vnde quid denotet, si rem, locum, vel personas respiciat.

Vnde liberi, id est ex qua parte edicti liberi vocantur ad successionem, l. 1. ff. vnde liber. & eodem modo capitur in aliis rubr. vnde agnati, vnde cognati, vnde vir & vxor: licet quidam velint exponere vnde. id est ex quo capite, videlicet edicti: quod etsi in idem reincidere videatur, malo tamen inhærere verbis interpretationis ipsiusmet Iurisconsul. in d. l. 1.

Vnde liberi, vnde agnati, vnde vir & vxor declarantur.

Disciplinæ, id est artis & scientiæ, quæ respicit discipulum: & dicitur disciplina, scientia, & morum eruditio, quam discipulus à suo præceptore habet: vt scripsi in procœmio concorda. in verb. disciplinis. & Aristot. lib. 1. rhetor. c. 8. sic ait: Appello autem disciplinam, quæ legibus posita est. nam qui legibus semper obtemperarunt, ij optimates videntur, ac in huiusmodi ciuitate gerendarum rerum principatu potiuntur.

Disciplina quid.

Præceptores, ij dicuntur magistri, qui præceptis & institutis suos discipulos instruere debent: & præses prouinciæ de mercedibus ius dicere solet, sed præceptoribus tantum studiorum liberalium. Liberalia autem studia accipimus, quæ Græci ἐλευθέρια μαθήματα appellant. Vlpia. in l. 1. ff. de var. & extraord. cognitio. quibus etsi mediocris permittatur in discipulos castigatio, nimia tamen illorum sæuitia culpæ assignatur, l. sed etsi. in fin. cum l. seq. ff. ad legem Aquil. Vnde si magister artium, aut etiam alius artifex effodiat oculum puero minus benefacienti, puniri debet, l. item quæritur. §. item Iulia. ff. loca. vbi Salice. ait magistrum grammatices nomine Faustinum Paduæ fuisse capite truncatum, quod puerum ei commissum occidisset: & idem in dominis qui sæuiunt in seruos, vel ancillas. vnde Vmbriciam quandam matronam relegatam asserit Iurisconsult. l. 2. in fin. ff. de his qui sunt sui vel alieni iuris, quod ex leuissimis causis ancillas atrocissime tractasset: & Impera. in §. fin. illo tit. in Instit.

Præceptores qui.

Sæuitia præceptoris castiganda.

Veruntamen præceptor excedens paulisper modum in castigando, de solo excessu puniri debet, l. si adulterium. §. Imperatores. ff. de adulter. & d. l. sed & si. nisi ex genere instrumenti, quo puerum percussit, dolus præsumatur: vt si pugione, aut ense percusserit. text. in l. 1. §. sed & si claui. ff. de sicar. docet Alex. consil. 75. viso themate. nu. 4. in 3. vol. & Soci. in repet. cap. ad audientiam. de homicid. scripsi in scholastic. priuileg. 71.

Hoc verò primum in discipulo desiderarem, vt multum authoritatis det præceptoris sui dictis, vt cum illa reuerentia tenacius & fidelius obseruet illius disciplinam, quæ aspernanti quantumuis sana parum, aut nihil prodesse potest, l. si ædibus. ff. de damno infecto. Quod si fuerit eo prouectus, vt præceptoris sententiam arguere, vel impugnare possit, officij eius potius esse putarem eam pro viribus ingenij excusare: quemadmodum Cassius fecit in l. dicere sententiam. in fin. de arbitr. ff. Et iudex qui secundum sui præceptoris sententiam iudicauerit, excusatur à dolo.

Discipuli erga præceptorem officium.

Iudex secundũ sui præceptoris sententiã iudicãs excusatur, si perperam iudicauerit.

dolo, nec facit litem suam, vt docet Panor. & alij in c. 1. de postula. prælat. quod limitaui & declaraui in scholastic. priuil. 72. Legimus Alex. magnum Aristoteli, vt historiam animalium conscriberet, octoginta talenta dedisse, aliósque Principes suos præceptores pauperes extulisse, ac multis donis eos ditasse: quemadmodum hodie quoque nobilissimi Principes facere solent, & sperandum est à vobis.

Alexandri magni erga suos præceptoris liberalitas.

Tenendum est, præceptorem ius imperandi discipulis suis habere, sicut pater & mater filiis. Sunt & aliæ quædam personæ, quæ imperandi dignitate præditæ sunt: vt sunt generosi ignobilibus, iunioribus seniores, domini seruis, potentiores imbecillib. Ignorantes quidem sequi iubentur prudentes, hos autem dominari docet Plato in lib. de leg. 34. dialog. 3.

Imperandi qui ius habeant.

A monendo. Et sic colligitur, esse præceptoris officium, monere suum discipulum, nec non, quicunque fuerit ille, si recuset, acriter instigare ad bonum, etiam si esset filius Imperatoris, vt scribitur Tob. 1. de Tobia, qui monita salutis dabat. Et non possum tacere quorundam præceptorum in corrigendo verecundiam, vel nimiam indulgentiam, aut citius pusillanimitatem, quibus sufficit in omnibus suis complacere discipulis. horum merces est magna in hoc mundo, verum sepultura manet in inferno, nisi resipiscant. nam cum præceptor est negligens in monendo, & castigando suos discipulos, peccat mortaliter, vt docent iuris interpretes in cap. cum ex iniuncto. de hæretic. per text. in cap. Ephesiis. 43. distinct. & sequitur Alexand. cons. 75. viso. colum. 1. in 3. vol. Alia scripsi in scholastic. priuileg. lib. 2. requis. 7. Sitanionem commendat Plinius, quod nullo doctore nobilis fuerit statuarius, lib. 34. cap. 8. licet regulariter ars absque magistro non discatur, vt in procem. Digest.

Præceptoris officium.

Qui sine præceptore didicit.

Vel monstrando. Primò debet monstrare præceptor suis discipulis viam sapientiæ & veritatis, maximè dilectionis Dei, & timoris eius. Dauid, Initium sapientiæ timor domini. Prouer. 4. Viam sapientiæ monstrabo tibi, & ducam te per semitas æquitatis. Item bona exempla debet ostendere. Exod. 25. in fin. Inspice & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est. & Sapien. 12. Docuisti populum tuum per talia opera, quoniam oportet iustum esse, & humanum, & bonæ spei fecisti filios tuos. acto. 1. c. Pleráque alia videre licebit in scholast. priuileg. quæ hic non repeto. Ad hæc scientiam veram, & non adulterinam, vt patet in procem. ff. §. hæc autem. Vnde Dauid bonitatem, disciplinam & scientiam expetebat. Alia ex scholastico. priuileg. habenda sunt.

Monstrare quid præceptor discipulis debeat.

§. Persequi videtur, & qui satis accepit.

Persequitur is rem, qui pro ea satis accepit, id est pignora, vel fideiussores cepit, vt declaratur in l. satisdationis. infra eod. non tamen eam dicitur consequi: quia satisdatio solutio non est. l. 4. §. ait prætor. ff. de re iudic. Ideóque primus intellectus glos. reiiciendus est, cum inter hæc magna sit differentia. Nam persequi dicimur, cum adhuc sumus in via quicquam obtinendi: consequi verò est, cum iam ad id peruenimus, quod pro meta nobis proposueramus. Et multa persequimur, quæ non consequimur: velut infiniti ambientes quaque via persequi videntur officia, quæ non consequuntur.

Persequi rem quando quis dicatur.

Consequi igitur pro adipisci, & assequi accipitur, l. si pecuniam. §. planè. ff. de condict. causa dat. & inferius dicetur in l. declara. Et vanum putarem id persequi, quod iam sumus assequuti, quemadmodum velle videtur d. glo. texr. intelligendum, per l. si rem. §. omnis. ff. de pignorati. actio. & l. item. §. 1. quib. mod. pignus vel hypothec. soluit. vnde glos. aliter intelligit. videlicet vt quis aliquem dicatur persequi, dum petit ab eo satisdationem, vt conuentum constituat in mora. Sed iste text. dicit, Accepit satisdationem: ideo non petebat. Vnde putarem hunc text. intelligendum, An is qui fideiussores accepit ab aduersario, vel pignora, dicatur debitum, vel rem persequi: vt respondeat text. persequi videtur, & qui satis accepit.

Consequi.

Dubitatio ad hunc text. est, quia satisacceptio solutionis instar est, l. 4. §. ait prætor. ff. de re iudi. ergo satis accipiendo videtur renuntiare liti, adeo quod amplius eam prosequi non possit. Sed hic text. contrarium vult, & ratio decisionis est, quia accipiendo pignora, vel fideiussores, adhuc non planè satisfactum est illi creditori, quia non est consecutus debitum, ob id adhuc persequi videtur. Quod vtile esse potest: vt si diceretur non persequentem intra annum amittere debitum, non tamen amittet, si acceperit fideiussores: siquidem persequi videtur, fideiussoribus & pignoribus captis, vt plus sit ei cautum, l. plus cautionis. J. eod. & vt facilius debitum consequatur.

Dubium ad istum text.

Veluti etiam beneficium persequi videtur, qui post primum decretum seu recredentiam aduersario adiudicatam cautionem & fideiussores recipit de restituendo fructus, quos aduersarius recipiet, si postea hoc in pleno possessorio fuerit pronuntiatum: nec beneficio renuntiare videtur, aut liti, satis accipiendo: vt hic, & plenè scripsi in tract. de senten. executor. articul. 1. in tomo primo commentar. ad constit. Reg. Gallic.

Persequi beneficium satis accipiendo quis.

Ad hæc illustres actionem iniuriarum per procuratorem persequi possunt. §. in summa. de iniur. in Instit. quamuis ergo fideiussores acceperint, vel pignora, nihilominus persequi videntur, & sic illa actio non videtur destituta, iuxta l. consentaneum. & authen. qui semel. C. quomod. & quando iudex. Et actio est ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur. §. 1. de actionib. in Instit. Sunt tamen quædam rei persequendæ gratia comparatæ. l. 3. §. hæc actio rei persecutionem continet. ff. nautæ, caupo. stabul. vt sunt omnes in rem actiones. Aliæ sunt pœnæ persequendæ, & quædam mixtæ. §. sequens. & sequen. ibidem. Et sic persequi denotat insectari, prosequi, vt hic, & l. ei qui. ibi, vniuersa bona persequatur. ff. de petit. heredita. l. sciendum. ex quib. caus. maior. l. 4. §. illud. de acquit. rerum domin. l. si cum exceptione. §. quatenus. quod met. caus.

Illustres actionem per procuratorem persequuntur.

Persequi, exequi est, l à diuo Pio. §. 1. ff. de re iudi. ibi, Sententiam verò Romæ dictam etiam in prouinciis posse præsides, si hoc iussi fuerint, ad finem persequi. Et quia paratam ex iudicati causa persecutionem nouo contractu ad initium alterius petitionis redegerat, l. minor. 5. ff. de minor.

Persequi pro exequi.

Hinc persecutio pœnæ, l. 1. §. 1. ff. ad Turpil. ibi, nam vt Papin. respon. facti quidem quæstio in arbitrio iudicantis est, pœnæ verò persecutio non eius voluntati mandatur, sed legis authoritati reseruatur. vult dicere text. quod iudex iudicat de facti quæstione, quæ coram eo ventilatur: & ad hoc datur ei potestas, vt ex bono & æquo iudicet, & arbitrio boni viri: sed pœnæ persecutio, id est impositio non ei mandatur: id est non committitur voluntati iudicis, vt pro libito pœnam imponat, sed pœnæ impositio legis authoritati reseruatur. vnde ad legem spectat præfigere, & statuere pœnam: ad iudicem verò de quæstione facti iudicare, an in illam pœnam pars inciderit. & ita debet intelligi text. quicquid ibi gloss. dicat, & doctores. nam quod in legum positum est potestate, non egebit aliqua extrinsecus dispositione. text. in authen. in medio litis. §. 1. collat. 8.

Pœna persecutio.

Intellectus ad l. 1. ff. ad Turpillia.

Persequi etiam crimen est illud prosequi, l. 1. ff. de public. iudi. Prosequi enim fere idem quod persequi, saltem proximè accedunt. l. tutor. ibi, causam appellationis prosequi. ff. de appellat.

Persequi, pro prosequi.

Actor propriè persequi, reus verò defendere dicitur. l. pars literarum. ff. de iudic. §. 1. Instit. de except. De persecutione dixi in l. actionis verbo. supra eod. an differat ab officio iudicis. Ad hæc feræ bestiæ, volucres & pisces capti mei sunt, quandiu mea custodia coërcentur: si verò naturalem receperint libertatem, aut difficilis sit persecutio, vel ego non persequar, occupantis fiunt. §. feræ. cum seq. de rerum diuisio. in Instit. l. 3. cum seq. ff. de acquirend. rerum domin.

Actor persequi, reus defendere dicitur.

Item persecutio dicitur tam in iudicio, quam extra iudicium,

Persecutio etiam extra iudicium fit.

iudicium, nisi in lege, vel in dispositione diceretur, Non fiat persecutio coram iudice, vel alia verba iudicium importantia. Tunc enim intelligitur tantum de persecutione iudiciali: vt in ordinatio. Regiis nouissimis, titul. *des causes possessoires beneficiales*, attic. 12. vbi Rex prohibet persecutionem petitorij super beneficio fieri coram iudice ecclesiastico, donec plena & integra executio possessorij facta fuerit, tam super principali, quam super expensis. Quemadmodum etiam non potest quis persequi plenum possessorium, donec recredentia executioni demandata fuerit, vt cautum est aresto Senatus anno 1512. die 2. Augusti, vt scripsi in ordinatio. Reg. præfato artic. 12. Item in eisdem constit. Reg. titu. de restit. dico minorem non posse persequi, vt contractus irritetur prætextu minoris ætatis, post 35. annos, quod ample tracto in titul. de restit. artic. 2. tomo commenta. ad constit. Regias. Vide l. creditores. in verb. persecutione, & l. actionis verbo. & in l. Labeo. 1. in fin. & l. bonorum. 3. in fin. 3. eod. & l. pecuniæ. 2. §. persecutionis. infra eod.

Nō potest quis plenum prosequi possessoriū, donec prima sententia fuerit executioni mandata.

Alias etiam dicimus, quod mali persequuntur bonos. ad Galatas cap. 4. qui secundum carnem natus erat, persequebatur spiritualem, cap. qui secundum carnem natus erat. 23. q. 4. Et boni etiam persequuntur malos: sed mali nocendo per iniustitiam, iusti vero & boni consulendo per disciplinam: illi immaniter, isti temperanter: illi sæuientes cupiditate, isti caritate, c. si ecclesia. c. nimium. 23. q. 4. Communiter verò persequi non dicitur, nisi qui ad malum cogit: qui autem vel factum iam punit, vel prohibet, ne fiat, non persequitur iste, sed diligit. c. non vos. 23. quæstio. 5. quæ latius discutienda relinquo theologis, tanquam eis propria.

Mali bonos persequuntur.

Affectatur autem, qui tacitus frequenter insequitur, l. item apud. §. affectatur. ff de iniur. & §. seq. ac §. si quis libello dato vel Principi, vel alicui, famam alienam insectatus fuerit, iniuriatum erit agendum. ibid. Alia fuerunt dicta in d. l. actionis verbo. quantum attinet ad hanc materiam, supra.

Affectatur.

CAIVS LIB. VIGESIMOQVARTO Ad Edict. Prouinciale. Lex lviij.

Licet inter gesta & facta videatur quædam esse subtilis differentia: attamen καταχρηστικῶς inter gestum & factum nihil interest.

Huius legis principium fuit declaratum in l. Labeo. 2. supra eod. & per Alcia. lib. 1. dispunctio. cap. 4. Colligi tamen ex isto text. potest, quod subtilitas sine vtilitate non est recipienda, vt quæ plerunque perniciose errare faciat: l. si seruum. §. sequitur. vbi Iaso. ff. de verb. obligatio. Et nimia subtilitas improbatur in l. si mulier. §. ex asse. ff de iure dotium. & in l. lege. C. de legit. hered. quia iudicia testantium plerunque ob nimiam defraudantur subtilitatem. l. si quis heredem. in fin. C. de instit. substit. & restit. & in perniciem reuertitur, l. sancimus. C. ad Trebel. Et vanam subtilitatem ridet Imperator in l. fin. de legib. Et benignius attenditur, licet subtili ratione in contrarium videatur, in l. per fundum. ff. de seruitu. rustic. prædi. Subtilitas verò iurium interpretationem respiciens, dum alias nimium curiosa nō sit, aut vana, approbatur in iurium interpte. l. vna. C. de professor. qui in vrbe Constantinopol. lib. 12. abunde ista scripsi in interpreta. l. vnic. no. 8. C. de senten. quæ pro eo quod interest.

Subtilitas sine vtilitate reijcitur.

Secundò colligere possumus ex hoc text. multa videri, quæ non sunt, vt hic videtur subtilis differentia, attamen καταχρηστικῶς nil interest: & æquitas suggerit, licet iure stricto deficiamus, l. 2. §. item Varus. ff. de aqua pluuia arcen.

Aliter legi in quibusdam exemplaribus antiquis, nempe sic: Licet inter gesta & acta videatur, &c. Et tunc vult dicere, quod licet gesta proprie dicantur esse, quæ sunt in administratione magistratus, & in rebus maioribus, & ad rempubl. spectantibus, vt gesta Alex. gesta Cæsaris: acta verò rerum priuatarum & minorum ac familiarium, vt dicit Valla lib. 4. c. 9. & hæc subtiliter intuenti, veruntamen καταχρηστικῶς pro eodem sæpe capiuntur: & ita promiscuum horum vsum videmus apud Iurisconsult. vt probabi in l. Labeo. 2. supra eod. in Pandect. tamen Florent. est inter gesta & facta.

Acta & gesta an differant.

Licet, hic pro quamuis accipitur, & tunc semper ferè sequitur dictio aduersatiua, tamen, vel attamen, vt hic, & in l. licet in popularibus actionibus procurator dati non possit, tamen, &c. ff. de procura. l. licet de iudic. l. statuæ. in fin. de vsufruct. licet. 1. & 2. & l. qui neque. supra eod. & l. in vulgari. in fin. l. notionem. in fin. & l. fugitiuus. infra eod. l. 1. finium regund. ff. ibi, actio in personam est, licet pro vindicatione rei est, id est quamuis actio finium regundorum sit in personam, tamen datur ad vindicandum, quia per eam quodammodo vindico partem meam, & tu vindicas tuam.

Licet quomodo accipiatur.

Interdum est aduerbium concedentis, licet, pro esto, vulgo dicimus faciamus, vel demus sic esse: & apud orato. hoc est frequens, pro fac esse.

Licet verbum sumitur pro liberum est, fas est. l. cum in testamento. infra eod. l. diem proferre. §. si plures arbitri fuerint, & diuersas sententias dixerint, licebit sententiæ eorum non stari. ff. de arbitr. l. non distinguemus. §. de officio. ibi, nec enim aliud illi licebit, quam quod ibi, vt efficere possint cautum est, ibid. refectionis. §. penult. ibid. l. si cui. ibi, per quamlibet eius partem ire agere licebit. de seruitu. l. sed & si. de seruit. vrb. præd. l. sicuti. in fin. si seruit. vindice. l. 1. de noxal. l. de ætate. in fin. de interroga. actionib. l. in actionibus. de in litem iurand. l. si quis officium. de ritu nuptiar.

Licet, id est liberum est, fas est.

Licet naturaliter contrahentibus se circumuenire, l. in causæ. §. penult. ff. de minor. id est possunt contrahentes se decipere, concessum illis est. l. item si pretio. ff. loca. l. communis. ibi, vt & liceat. de in ius vocand. alibi de hoc scripsi.

Licet contrahentibus se circumuenire.

Licet pro expedit, l Iulianus. §. 1. ff. de actio. emptio. ibi, differentiæ ratio est, quia fugitiuum quidem habere non licet. Nulli licet de domo sua aliquem in ius vocare, quia domus tutissimum est refugium: pro nulli permittitur, liberum est, in l. plerique. de in ius vocand. l. nemo de domo sua inuitus extrahi debet. ff. de regul. iur. Idem in l. si is qui, ibi, quæ amplius oneris quam licuit vexerit. ff. si seruitus vindicetur, l. certi condictio. si cert. pet. ibi, licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo præsens sit obligatio. l. coiti societatem, & simpliciter licet. l. ex conducto. in princ. loca. De stipulatione habere licere loquitur l. stipulatio ista. ff. de verb. oblig. & l. venditor. & l. non tamen, & l. si rem. de euictio.

Licet pro expedit, permittitur.

Licet per leges, id est leges permittunt, l. 1. in fin. ibi, item si qua alia iusta mihi causa esse videbitur, in integrum restituam, quod eis per leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta Principum licebit. ff. ex quibus causis maior. iuncta l. necnon. §. quod eis. ibi, quæ clausula non illud pollicetur restituturum, si leges permittant, sed si leges non prohibeant. ibid. l. si ædes. 1. in princ. ibi. nec altius mihi ædificare liceat. de seruit. vrban. præd. & sic intelligetur tit. ff. si cui plus quàm per legē Falcid. licuerit, legatum esse dicatur. Item regulariter licet accipitur pro fas est, ius est, licentiam habeo. Vt quibus ad libert. proclam. non licet. A quib. appellar. non licet. & rubr. vt in flumi. publ. nauigar. liceat. rubr. C. ne liceat potentior, & rub. ne liceat in vna eadémque. & rub. nemini licere signum saluatoris Christi, humi vel in marmore aut insculpere aut pingere, & titul. quando liceat ab empt. discedere, & quand. liceat sine iudice se vindicar. Et vt nemi. liceat sine iudicis authorita. signa rebus imponere alienis. & rubr. nulli licere in frenis & sellis. libr. 11. & in rubr. non licere habitator. metroco. ibid. & in rub. vt nemini liceat in compara. specie. cum aliis multis. Hinc licita res, id est à iure permissa, non prohibita, l. nec prætermittendum esse, quod Pompon. ait, ita demum hoc verum

Licet per leges.

Intellectus ad multos iuris titulos.

Licita res.

verum esse, si honestè & licitè rei societas coita sit. ff. pro socio.

Licito iure. Licito iure, in l. si eum seruum. §. 1. ff. de donatio. inter virum & vxo. licitam donationem scribit Iurisconf. in l. de fructibus. ff. de donat. inter vir. & vxo.

Licentia. Licentiam quamuis plerunque rhetores & grammatici accipiant pro libera & temeraria facultate faciendi quodlibet, & loquendi: tamen Iurisconsul. quandoque pro permissione libera non temeraria vtuntur: & sic in bonam partem, quemadmodum verbum licere, l. Imperatores. ibi, licentiam habere prius cum tutore agere. ff. de minorib. & iurisdictio est iudicis dandi licentia. l. imperium. vbi docui. ff. de iurisdict. omnium indic. l. fructuarij. ibi, vt securus consequatur fructuarius fruendi licentiam. ff. vsusfruct. peta. l. 4. in fin. ibi, licentia agenti est. de noxal. l. communi diuidundo. §. inter eos. comm. diuid. l. sed eo. de sponsa. Et Cicero lib. officior. 1. vt enim pueris non omnem ludendi licentiam damus, sed eam quæ ab honestis actionibus non sit aliena.

Liceo vel liceor. Liceo vel liceor, id est rei in publicis venditionibus expositæ pretium adaugeo: quod Gallicè dicimus, *mettre à l'enchere*, quando bona subhastantur. l. arbor. §. 1. ibi, qui de vestibulo liceri cogitur. ff. communi diuid. Vnde licitari est tale pretium augere, cum videlicet altercantur inuicem emere volentes. l. item quod dictum. in fin. ff. de in diem adiect. ibi, deinde prior emptor aduersus eum licitatus sit, & animosè licitatus. in l. si pignori. ff. fam. ercisc.

Licitari.

Licitator. Licitator is est, qui auget pretium, l. licitatio. §. licitatores vectigalium ad iterandum conductionem, antequam superiori conductioni satisfaciant admittendi non sunt. ff. de publica.

Licitans. Licitans pro eodem, d. l. licitatio vectigalium, quæ calor licitantis vltra modum solitæ conductionis inflauit, &c. ibidem.

Licitatio quid. Licitatio actus ipse licitandi, id est ipsa auctio. d. l. licitatio. l. fin. ibi, per licitationem vilius eam accipiat. ff. de alienatio. iudic. l. & si fine. de minor. l. nam ad licitationem. famil. ercifcun. item Labeo. §. 1. ibidem. l. commun. diuidund. in fin. commun. diuid. multa de his scripsi in tractatu meo, de præcon. & licita. in 2. tomo comment. in constit. Reg. Galliæ. ibi videri potest materia in forensi iudicio valde frequens.

§. Paternos libertos rectè videmur dicere nostros libertos: liberorum nostrorum non rectè nostros libertos dicimus.

Bona patris sua bona filius vocare potest. Iste text. in persona filiorum & patrum loquitur, sic dicens, Quod nos filij rectè dicere possumus libertos patris nostros. nam quodammodo sumus domini bonorum paternorum, etiam in vita patris, & continuatur dominium in nos, l. in suis. ff. de liber. & posthu. Et libertos accipere debemus eos, quos quis ex seruitute ad ciuitatem Romanam, & libertatem perduxit. l. 3. §. 1. ff. de suis & legi. hered. quod est vtile ad sequentia.

Primò docet Petr. in l. sciendum. in princip. ff. qui satisd. cogan. bona patris immobilia filio prodesse quoad satisdationem sistendi in iudicio, tum quod loco domini habeatur, tum quod bona patris filius possit dicere nostra, vt hic. multa tamen accidere possunt, quæ prohibebunt bona ad filium venire: vt si pater vendat, vel delinquat, ob quod fisco bona applicentur, vel alias. Et est commune prouerbium, multa accidere posse inter calicem supremáque labra, l. naturalem. §. 1. ff. de acquiren. rerum domin. §. illud. de rerum diuisio. in Instit. ideo ista successionis spes non debet attendi. l. post emancipationem. §. fin. de liber. lega. licet Parisiis cōtra. nec locupletior dicitur filius antequam adeat. l. pretia rerum. ff. ad legē Falc. vnde Bart. & alij istam Petri sententiam improbant in d. l. sciendum. quia filius vere viuo patre nil habet ex bonis paternis, sed potest ea dicere nostra quoad spem succedendi. ibi scripsi.

Filius munera nō tenetur subire, si pater ea gerat. Item si pater subeat munera, non tenetur filius ea subire. glos. singular. in l. 2. C. quando & quib. lib. 10. & ibi plene addidi. facit text. in l. diximus. §. si pater. ff. de excusa. tuto. quia pater & filius sunt vna identitas. his verbis vtitur Bald. consil. 234. decretum. col. 1. primo volu. & vna & eadem persona censentur. l. fin. de impub. C. & Bal. consil. 289. consuetudo. col. 2. vol. 2. ait quod pater & filius in muneribus & honoribus ad intellectum vnius personæ referuntur. Ideo filius, licet nihil habeat, poterit eligi ad ciuitatis officium, si pater habeat trecenta, & statuto caueatur neminem nisi trecenta habentem ad officia admittendum, teste Alber. in d. l. in suis. Cuma. consil 132. duo fratres. idem si eligendus in consulem debeat habere domum, vt Cathurci. nā si pater habeat, sufficiet filio, vt in d. l. sciendum. Bald. in l. 1. §. illud. C. commun. de manumissio. vbi domus patris cēsetur domus habitationis filij Et si offendi possit non soluens collectam, si pater soluat, non licebit filium offendere, per gl. in d. l. 2. qui æta. vel profess. lib. 10. Et patris & filij vnum est testamentum. l. patris. ff. de vulgar. vbi Areti. dicit patris & filij vnas esse nuptias, si simul fiant patris & filij festa.

Domus patris vel bona sufficiunt filio in muneribus.

Idoneus est filius, cuius pater est soluendo. Item si debeat amputari manus condemnato ad certam pecuniam pro delicto, nisi sit idoneus solutioni illius pecuniæ, ille censebitur idoneus, cuius pater est soluendo, vt docet Cepol. consil. 21. in fin. & Alex. in authen. præterea. C. vnde vir & vxor, dicit illum non esse pauperem, qui patrem habet diuitem: ideoque non debet ei remitti pecunia tanquam pauperi, sicut solet quandoque remitti detentis in carceribus: nec pro gradu adipiscendo in scholis debet quicquam remitti filio patris diuitis, nec loca debent his dari, si pauperibus addicta sunt collegiatis.

Domini appellatione an filius contineatur. Præterea domini appellatione etiam filiusfam. continetur, l. 1, §. domini. 3. ff. de senatuscon. Silan. vnde inferunt docto. quod pœna imposita offendenti dominum, habebit locum in offendente filium eius. quod mihi non placet. Siquidem pœnæ ampliandæ non sunt. l. cum quidam. ff. de liber. & posthu. l. interpretatione. de pœnis. Et quamuis filius veniat appellatione domini in illo titul. de senatuscon. Silan. quia scilicet ibi interest reipub. extendi: non id tamen obseruari debet in odiosis, nisi expresse extensionem factam esse inueniamus. fateor tamē vassallum offendentem filium puniendum esse, non tamen feudo priuandum, nisi illum occiderit, vt in §. similiter. tit. quibus modis feudum amitta. quia ita cautum est.

Feudo an priuetur offendēs filium domini.

Diuortiū quot adhibitis testibus fiebat. Ad hæc nullum diuortium ratum erat, nisi septem ciuibus Romanis puberibus testibus adhibitis, præter libertum eius, qui diuortium faciebat. Libertum ibi accipiemus etiam eum, qui à patre, auo, proauo, & ceteris sursum versum manumissus fuerit. l. nullum. ff. de repud. & ibi glo. citat istam legem. Alia multa huc pertinentia congerit Iaf. in d. l. sciendum. & D. Tiraquel. in l. si vnquam. in princip. nu. 20. & seq. C. de reuocand. donatio.

Solutionem à debitoribus paternis filius non recipit. Limitetis non procedere quoad administrationem, veluti filius non potest recipere solutionem à debitoribus paternis, nec eos liberare viuēte patre: quod si fecerit, non nocebit liberatio patri, nec quidem filio, etiam si postea patri heres extiterit. l. filius. vbi glo. & doct. C. de pact. Bal. consi. 14. & seq. in 1. vol. & Iason. cōsil. 7. in 3. volu. Georg. Nathan in repet. c. quamuis pactum. col. 18. de pact. in 6. Et sic nomine tenus vocat filius bona patris. & quoad spē ea consequendi post obitum patris, sed non quoad vsum & administrationem. Petr. de Vbald. in tracta. de duobus fratrib. in 8. parte. quæstio. 21.

Filiorum hereditas an debeatur parentibus. Sed econtra libertos liberorum pater vel mater non rectè dicit suos, vel nostros: quia parentibus non debetur filiorum hereditas, propter votum parentum, & naturalem erga filios charitatem. Turbato tamē ordine mortalitatis non minus parentibus quam liberis pie relinqui debet. l. nam & si parentibus. ff. de inoffic. testam. Alibi Pompo. sic ait: Non sic parentibus, vt liberis, parentum debetur hereditas, cum parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit, liberos naturæ simul & parentum commune votum. l. scripto. ff. vnde liber. & miraculum quodammodo videtur filium acquirere patri. Et hic filius fortunæ rectè

recte vocari potest, maximè si triduo ad dignitates immeritus ascenderit, & postea descenderit. Atque ob oculos multa patent exempla, quæ in nostris non merentur scriptis locari. facit l. 3. §. habetur autem. ff. de assignan. libert. l. si quis hac lege. §. sed si castrensem. qui & à quib. manumiss. liber. non fiant. l. seruum à filio. de iure patron. quod intelligendum putat gloss. cum filius ex peculio castrensi seruum acquisierit, illúmque manumiserit, vt pater non possit talem libertum, nostrum appellare: alias dicit posse. quam distinctionem ego non approbarem. nam hodie siue filius manumiserit seruum castrensem, seu aduentitium, pater non videtur eum nostrum posse appellare, quamuis habeat vsumfructum in bonis aduentitiis. l. cum oportet. C. de bonis quæ liber. per istum text. generaliter loquentem, & quia non habet dominium, vt diximus in l. recte. supra eod. nisi verbo tenus, & quia non diffidit. ex causa necessitatis filium non recusaturum, & quoad vsumfructum.

Intellectus ad l. si quis hac lege.

Nec refragatur l. si quis hac lege. §. 1. ff. qui & à quib. quam glo. hic allegat: nam ego in eam retorqueo, quod pater non potest castrensem seruum filij, vt ingratum accusare, quia non est illius patronus, nec ipse manumisit illum seruum, licet filius illum manumiserit. Et sic non potest illum nostrum vocare pater, cum sit filij. Sed si filius de voluntate patris manumiserit seruum, pater eum poterit vt ingratum accusare ratione iuris, quod in illo seruo habebat. nam de iure Digestorum etiam aduentitia acquirebantur patribus, l. placet. ff. de acquir. heredita. & d. l. cum oportet. nimirum si ibi accusatio permittebatur tanquam contra suum libertum. Sed cum de iure Cod. non acquirantur aduentitia patribus quoad proprietatem, non eo quoque iure liceret patri libertos filij, vel bona aduentitia, nostra dicere, nisi quoad administrationem, vt dicam inferius in l. cum stipulamur.

Materna bona filius an nostra dicere possit.

Item gloss. ampliat idem esse in maternis libertis, vt in l. libertum. ff. de excusa. tutor. videlicet vt filius maternos quidem libertos nostros vocare possit, sed non mater libertos filij. idémque puto in aliis bonis, per ea quæ dicam in d. l. cum stipulamur. infra eod.

Iura quæ consanguinitatis ratione obtinentur.

Vnde notare possumus hic iura, quæ quis ratione consanguinitatis obtinere potest, primò in satisdatione de sistendo in iudicio, vt supra dictum fuit per d. l. sciendum. qui satisdar. cogan. ff.

Secundò etiam in munere, de quo superius: vnde dicit Iurisconf. rationem cognationis habendam, in l. vel si sanguine. ff. de manumiss. vindict.

Retractus iure ratione cõsanguinitatis cõpetit.

Tertiò proximioribus consanguineis competit ius retrahendi, & rehabendi rem venditam extraneis, tam de iure diuino. Leuitic. 25. c. quam de iure canonico. c. constitutus. de in integr. resti. declarant doctores in l. dudum. C. de contrahen. empt. & nouissime do. Tiraquel. in tract. de vtroque retractu fusissime scripsit. & mirot iudices in patria Occitana dubitare super hoc iure retractus iudicare: vnde tres status patriæ deberent à Rege petere declarationem, liceret petere.

Quartò, consanguinei tutelam & curam gerunt consanguineorum, vt in toto titu. ff. de legitim. tutor. & Instit. de legit. agnat. tutel.

Quintò, ad successionem admittuntur, de legit. agnator. succes. in Instit. & heredib. ab intesta. venien. colla. 9. cum aliis similibus.

Sextò, quia consanguineis senibus datur modica coërcitio in iuuenes consanguineos, l. vna. C. de emend. propinquor. & Bonifa. de Vital. in tract. de malefic. rub. quibus est concessa correctio.

In licitatione quando consanguineus præferatur.

Septimò, creditor cognatus in licitatione prædij debitoris consanguinei data paritate præfertur, l. 1. ff. de priuil. creditor. l. Imperator. de pact. Boer. in decisio. Burdegal. q. 76. proximiori.

Cognati in emphyteusi præferuntur extraneis.

Octauò, si finita emphyteusi veniat extranei, & cognati, præferuntur cognati. Bart. in d. l. 1. vbi dicit, posse appellari, si hoc non fiat, & iusta erit appellatio.

Pauperes consanguinei extraneis præferuntur.

Nonò, episcopus debet fauere potius executoribus coniunctis testatori, quàm extraneis, cum discordant in executione testamenti. d. l. Imperator. vbi Bald. & alij. ff. de pact.

Decimò, executores qui volunt erogare bona in pauperes, consanguineos pauperes testatoris præferre debent aliis, qui sunt extranei, in quibus non concurrit duplex pietas: prima carnis, l. alumnæ. §. fin. ff. de adimen. lega. altera specialis, quia pauperes sicut extranei. Angel. & Imol. in l. illa institutio. ff. de hered. instit. etiam si vellent distribuere spurio testatoris. Imol. ibi col. 7. & in l. captatorias. col. 4. ibid. Alexand. in l. diuus. ad legem Falcid. vnde ait diuus Ambrosius: est probanda alia liberalitas, vt proximos seminis tui ne despicias, si egere cognoscas. melius est enim, vt ipse subuenias tuis, quibus pudor est ab aliis sumptum deposcere, aut alicui postulare subsidium necessitatis: non tamen vt eos diuites facias, cap. est probanda. 86. distinct. Sunt qui ex bonis pauperum ditant consanguineos, qui recte fures vocari possunt, & sacrilegi, si ex bonis ecclesiæ.

Vndecimò, sine mandato agit cognatus pro cognato, l. exigendi. C. de procurator. l. sed & hæ. illo tit. ff.

Legatum coniuncto factum quando valeat.

Duodecimò, valet legatum de re aliena coniuncto factum, l. cum alienam. C. de legat. & cap. filius. de testam. vbi doct. abunde tractant.

Stipulatio quando valeat facta consanguineo.

Decimotertiò, stipulari potest coniunctus coniuncto, Iason in l. 1. ff. de in litem iuran. col. 2. per l. 3. §. 1. versic. sed & si forte. ff. iudica. solui. vide tamen gloss. & docto. in l. fideiussoris. ff. de pactis.

Decimoquartò, potest episcopus testari de donatis per cognatum. Barba. in tracta. de præstan. cardinal. in 3. q. 1. partis, per c. requisisti. & cap. quia nos. de testam.

Cõsanguineus impetrat beneficium sine mandato.

Decimoquintò, potest cognatus impetrare literas iustitiæ & ad beneficia sine mandato, glo. in c. ad aures. & cap. nonnulli. §. fin. de rescript.

Excommunicatus est qui consanguineos prosequitur clericorum.

Decimosextò, in c. sciant. de elect. in 6. excommunicatus est is, qui iniuste prosequitur consanguineos clericorum, vt ibi addidi.

Decimoseptimò, in l. in testamento. iuncta gl. ff. de fideicom. libert. vbi relictum in vltima voluntate etiam minus solemni valet, quando est factum coniuncto directo: vt ibi addidi. facit l. 1. C. de fideic.

Præsentia cõsanguineorum fraudis præsumptionem cessare facit.

Decimooctauò, coniunctorum præsentia facit cessare præsumptionem fraudis, & metus, l. transactionem. C. de transactio. glos. in c. literas. in verb. præsertim. de præsumptionibus.

Decimononò, inducit præsumptionẽ donationis. l. Procula. ff. de probat. doct. in l. cum quid. de rebus cred.

Vigesimò, aliud pro alio inuito creditore solui potest ratione consanguinitatis, l. si domus. §. qui confitetur. ff. de leg. 1. gl. & doct. in l. 2. ff. si cert. pet.

Vigesimoprimò, in l. tutor petitus. §. 1. ff. de excusa. tutor. donatio potius facta censetur ratione consanguinitatis, quàm remunerationis: quia est efficacior quàm remuneratio. Rom. singul. 646. donatum. doct. in l. si donatione. C. de colla.

Patre offerente post delictum filium eum liberare quando videatur.

Vigesimosecundò, in l. milites. §. desertorem. ff. de re milita. vbi sic dicitur, desertorem, qui à patre suo fuerit oblatus, in deteriorem militiam diuus Pius dare iussit, ne videatur, inquit, pater ad supplicium filium obtulisse. vnde dicit Cepol. cautel. 1. & sequenti, per illum text. quod si pater filium post delictum commissum iudici exhibeat, & offerat, quod debet venia donari filius, & Iason in l. 1. col. 2. C. de his quib. vt indi. Tamen vix hoc eum seruaret, nisi Principi quoque offerretur: quinetiam adhuc immineret periculum. De quibus alibi dixi. Et ego si pater essem, vellem filium offerre, si euadere aliter non possem.

Fideiussor cõsanguinei recusari non potest.

Vigesimotertiò, fideiussor iudicio sisti qualiscunque fuerit pro parente & necessariis personis recusari non potest, l. 1. in ius vocati vt eant, quoniam pro locuplete accipitur, l. quoniam. ibid. & l. 2. qui satisdar. cogan.

Vigesimo

Vigesimoquartò, consanguinei degere possunt, & communicare cum consanguineo excommunicato citra excommunicationem, ca. inter alia. de senten. excommunicatio. doct. in c. 1. de exceptio.

Inter duo testamenta vtrū prius consentur. Vigesimoquintò, Bar. in l. 1. §. non autem. ff. de bonor. possessio. cōtra rab. & Curt. in l. 2. §. 1. col. pen. ff. si cert. pet. dicunt quod si duo reperiantur testamenta, & nescitur vtrum fuerit prius, vel posterius, illud præualebit, in quo fuerint instituti consanguinei.

Vigesimosextò, vocandi sunt cognati & affines, an velint pupillum defendere, antequam creditores in possessionem bonorum pupilli mittantur, l. hæc autem. §. 1. ff. quibus ex causis in possess. eatur.

Vigesimoseptimò, non potest in ius vocari, qui funus familiare ducit, l. 2. ff. de in ius vocando.

Valetudo etiā consanguineorum excusat. Vigesimooctauò, valetudo non solum sua, sed & consanguineorum excusat à contumacia glo. in c. communis. 23. distinct. Iason & alij per illum text. in l. 2. §. si quis in iudicio. ff. si quis cautio. scripsi in tract. de excusa. seu exoniis, in 3. tomo comment. in constit. Reg. Gallic.

Vigesimononò, prodest hæc cōsanguinitas ad illa, quæ scripsi commoda notitiæ scholasticæ in tracta. de scholastic. priuileg. 104. vbi multa singularia scholasticæ notitiæ congessi.

Vltimò, videte alia cognatorum iura per l. 1. ff. de his qui mortem sibi consciuer. l. Iurisconsult. vbi etiam gloss. de gradib. consangui. l. vt vim. de iustitia & iur. l. ex facto. ad Trebellia. l. sciant. C. de legitim. heredib. & l. 1. quand. mulier tutel. offic. fungat. cum auth. ibi posita. l. neganda. qui accus. non possunt. l. vna. ad legem Cornel. de sicar. in l. vna. C. de salgamo. lib. 12. Bart. in l. presbyteri. C. de sacros. eccles. §. eadem. quib. ex caus. manu. licet. in Instit. §. si quis alij. de inutil. stipul. ibidem. & Iacob de bello visu in practic. rub. de quæstio. nu. 138. fol. 86. & præ cunctis legite Matth. de afflict. in tracta. de iure protomiseos. §. 1.

Liberti & libertini idem significant. Liberti autem siue libertini sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt, l. libertini. ff. de statu homi. §. 1. de libertti. in Instit. & quamuis Valla nonnullas inter hæc verba assignet differentias, tamen promiscue his vtimur iure, vt scripsi in l. pronuntiatum. §. fi. 5. eo. vbi loquitur de libertina. de liberto loquitur l. sciendum. l. Modestinus. & l. assignare libertum. l. peruenisse. & l. seq. & l. pronuntiatio. §. 1. ac l. Scæuola. infra eod.

Paterni liberti prædia, hereditas, & alia. Paterni itaq; liberti sunt patris liberti, quemadmodum sic paterna prædia dicimus, l. milites prohibentur comparare prædia in his prouinciis in quibus militant, præterquam si paterna eorum fiscus distrahat. ff. de re militari. Paterna hereditas, l. tutor. §. 1. ff. ad Velleia. ibi. & cum paterna hereditate se abstinere vellet.

Paternū crimen, quod pater admisit, l. crimen paternū, vel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest, nam vnusquisq; ex suo admisso sorti subiicitur. ff. de pœnis. nec filius spurius afficitur crimine paterno, id est illo coitu illicito patris, ca. nunquam. 56. distinctione.

Paterna habitatio est, in qua pater olim inhabitabat, vel nunc, l. ex duob. ff. de neg. gest. quamuis gl. exponat ibi paternas, id est factas à patre. Hinc quoq; vulgariter dicimus in successionibus, paterna paternis, & materna maternis deferuntur, l. quicquid. C. de bonis maternis.

Alias Paternus est nomen proprium viri, l. officium. §. Paternus quoque. ff. de re milita.

VLP. LIB. SEXAGESIMOOCTAVO Ad Edictum. Lex lix.

Portus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur: eaque nihilominus statio est conclusa, atque munita. Inde angiportum dictum est.

Portus vocatur locus clausus, siue conclusus, intra quē portantur merces, & ex eo in alium deferuntur locum. inde quidam dictum portum existimant à portando, quod eò merces portentur, & ex illo exportentur. Et conclusus dicitur, quasi simul clausus. Cicer. 7. in Verrem: Cingitur atque concluditur ipse portus vrbe. vnde Gallice dicimus *enfermé*. Sunt tamen quidam portus, vt aquarum mortuarum, non omnino conclusi.

Impingere in portu. Vnde in portu impingere, seu vt Græci dicunt, ἐν λιμένι προσκρούειν, à nautis sumptum adagium, qui priusquā portu exierint, nauim illidunt. Dicitur etiam contra illos, qui negotio propemodū iam confecto, in extremo degenerant: vt de sene, qui in aliena ætate luxuriatur.

Portus pro loco tuto. Metaphorice quoque portum accipimus pro quolibet loco tuto. inde sæpius parœmia hac vtimur. Ego in portu nauigo, id est in loco tuto sum, & longè à periculo. Et res in portu est, id est in tuto. Et qui sese ad tranquillam tutámque aliquam vitæ rationem traducunt, in portum se recipere dicuntur. Virgil. lib. 7. Æneid.

Nunc mihi parta quies, omnisq; in limine portus. Faciite egregij Principes, vt per vos id mihi dicere liceat.

Porticus quid significet, & quo inueniri. Porticus autem vocantur à nostris Gallice *porche*, spatium sub dio intra domus ambitum. Sed magis est receptaculum ad imbres subtergiendos, & vmbrarū, ac deambulationis gratia factum. & appellatione domus porticus etiā venit. vnde legata domo vel vendita, & porticus domui adhærens legata aut vendita censetur. l. cetera. §. hoc senatusconsulto. 2. ff. de leg. 1. l. pen. de damno. infec. Et has porticus dicit Crapald. in tractat. de partib. ædium Tyrrhenos primos domibus addidisse, quos deinde Romani sunt imitati, & celeberrimas Romæ porticus construxerunt. vnde Martial.

Claudia diffusas vbi porticus explicat vmbras.

Vnde non immeritò vendita domo, censetur (vt dixi) vendita porticus. Bart. in l. meminisse. de offic. proconsul. Cepol. in tract. de seruit. vrb. præd. c. 44. vbi docet porticū domui affixam venire domus appellatione. l. si quādo. 2. de oper. public. ibi vide alia. Et de porticatione tex. in l funeris. 2. ff. de religios. & sumptib. funer. vbi porticationes puto dici quæ circa sepulcrum fiebant. Et porticum ambulatoriam scribit Iuriscons. in l. sicuti. §. 1. ff. si seruit. vindicet. l. si vt certo. in fin. commoda.

Porticatio. Porticus ambulatoria.

Ciuitatis nomine an portus contineatur. Et ista sunt vtilia ad sequentia. Primò an appellatione ciuitatis veniat portus: quod sic, probatur in cap. vbi §. porro. de electio. in 6. vbi si Papa moriatur in mari, vel in portu, debet fieri electio in illa ciuitate, cuius est portus. Et ita tenet Felin. in cap. Rodulphus. col. 4. vers. 2. conclusio. de rescript.

Delicta in portu commissa, à iudice ciuitatis sunt punienda. Secundò delictum commissum in portu, debet puniri per eum, qui habet iurisdictionem in illa ciuitate, cui adhæret portus, vel est proximus. not. Bar. & alij in l. insulæ. ff. de iudi. & l. vna. C. de classi. lib. 11. vbi Angel. dicit quendam piratā in portu Pisano fuisse captum, & capite truncatū. Et sicut congruit bono præsidi purgare prouinciam malis hominibus super terra, l. congruit ff. de offi. præsid. ita super portu & mari. Rebuf. in d. l. vna per illum text. si tamē sit aliquis præfectus portubus, is iurisdictionem in portu habebit, si non adhæreat ciuitati, vt dixi in l. vinculorum. infra eod.

Contractus in portu fieri debet pro more ciuitatis. Tertiò contractus factus in portu, censetur factus in ciuitate, & debet fieri secundum consuetudinem illius ciuitatis, cui adhæret portus: vt si debeat fieri in ciuitate per duos notarios, quemadmodum hic Parisiis, idem quoq; obseruari debet in contractu facto in portu: & idem in testamento, quando portus erat proximior ciuitati: secus si ruri, quia tunc censebitur factum ruri, Bald. in l. fin. Cod. de testam.

Portus sunt publici, & solutum in eis Rex capit. Quartò, portus sunt publici, l. 3. ff. de rerum diuis. ideo gabella, quæ soluitur in portu, est Regis, & de Regalibus, c. vno. quæ sint Regalia. nisi ciuitas sibi præscripserit, d. ca. vno. Cepol. in tract. de seruitu. rustic. præd. c. de portu. fol. 82. Tamen si vi tempestatis nauis accesserit ad portū, non debet aliquam pensionem, nec onus. teste Iacob. in d. l. insulæ. per l. Cæsar. ff. de publica. & vectigal.

Testamentum factū in portu sarracenorum valet. Quintò, testamentum factum in portu Sarracenorum valet,

valet, nec dicitur factum in terris Sarracenorum: sed in loco publico tam Sarracenorum, quam Christianorũ, quia portus sunt publici. per §. flumina. Instit. de rerũ diuis. Et si coram duobus testibus factum sit, valebit, quia non apparet, quæ forma testamenti ibi seruetur, ideoq; ius gentiũ seruari præsumitur. Bar. in l. 2. C. quemad. testam. aperiant. Bal. in rub. de rerum diuis. ff. col. 6. Barba. in clem. ne Romani. col. 93. de electio.

Vectigal portus Rex accipit.

Sextò. vectigal seu redditus portus Regi debetur, vt superius dictũ extitit, & scripsi in l. inter publica. ꝰ. eod. Si tamen alicuius priuati sit, tunc dominus in censum deferre debet. l. forma. §. lacus. ff. de cẽsib. & illud vectigal, quod pro portu penditur de rebus inuectis, portorium vocatur, in l. 3. C. de vectigal. ea. super quibusdam. de verb. signifi. Exigens autem illud vectigal, portitor vocatur, vel qui homines nauigio transuehit, vt dicam in l. in lege censoria. ꝰ. eo. Naulum verò est pretiũ, quod pro vectura soluitur. l. huius enim. ff. qui potior. in pigno. habeãt. Et pro infante in naui nato nihil debetur, quia vectura eius nõ est ponderosa, licet tædiosa sit, ob frequentem clamorẽ, neque his omnibus vtitur, quæ ad nauigantiũ vsum parantur. l. sed addes. §. si quis mulierem. ff. locati.

Naulũ quid.

Quilibet ad portus conseruationem tenetur, & quomodo.

Septimò, quilibet etiam priuilegiatus tenetur cõferre ad conseruationem, seu reparationem portus. l. ad portus. C. de operib. public. etiam si non haberet in ciuitate habitationem, dum tamen habeat in illa iurisdictione possessiones. l. fin. C. de muneri. patrimo. lib. 10. Oldrad. consil. 104. circa. & Luc. de Penna in l. fi. de quibus muneri. ibid. & Guido Papa q. 372. de vitennio. in Decis. Delphi. Intellige has expensas esse contribuendas non pro capite, sed pro modo possessionum, non solum in his, sed etiã in munitionibus viarum publicarum, aggerum, & aliorum munerũ, per text. in l. 2, C. de immuni. nem. conced. lib 10. vbi Bar. & Rebuff. quod seruire potest Turonens. & Andegauensibus. Idem cum ciuitas resarcire damnum ex statuto debet, vt concludit Alber. in 2. parte statutor. q. 66. & sequ.

Procurationes pro modo possessionum soluũtur, & viarum reparatio.

Idem in procurationibus Legatorũ, vel Episcoporum, quæ à viris ecclesiasticis fieri debent, consuluit Anchar. cons. 248. ad prædicta. in 2. qu. per ea, sopite. c. cum instantia. & cap. procurationes. de censib.

Ita quoque via reficienda est iuxta domuum viciniatem per quemlibet dominum domus, l. ædiles. ff. de via public. Cepol. in tract. de seruit. rustic. prædio. ca. de seruitute viæ. qu. 25. Et ad hoc etiam clerici cogi possunt, vt docet Bened. in repet. ca. Raynutius. in verb. domum, nu. 17. de testam.

Vitiatur quod diximus de procurationibus, quãdo impensa foret modica, quia tunc solum vicini impendent. Rebuff. & Platea in l. fi. C. de immuni. nem. conced. lib. 10. de magistris portuum & limitum ac viarum dicam in l. vinculorum ꝰ. eo. aut nisi esset pauper, vt docet Bal. in tract. statu. in verb. munus.

De multiplici portu quo ad Theolog. reiicio vos ad Bercorium in reductorio morali in verb. portus.

Conclusus locus.

Conclusus locus quo importantur merces, &c. Cõclusus portus dicitur simul cum ciuitate clausus, vt portus Massiliæ, composito verbo à claudo: vnde clausam pecuniam & triticum dicit Iurisconsult. in l. in naue. ff. loca.

Claudere variè capitur.

Alias claudere est cingere seu circuire: vt ciuitas aquarum mortuarum est aquis clausa.

Claudere delinquentem, est includere, vincire. inde Iurisconf. ait, clausos accipere debemus, & si sint vincti: si tamen ita vincti sint, vt omnino erumpere vincula non possint. l. si quis ingraui. §. clausos. ff. de senatuscons. Silan. l. vinaria vasa. in fin, ibi, quia aliud in his claudi possit. ꝰ. eo. & clausus in carcere. in l. verum. ꝰ. eod.

Claudus, morbosus est.

Claudus, qui ped bus clausus est, adeo vt rectà incedere non possit, qui morbosus dicitur, in l. item claudus, ff. de ædil. edict. ideo equus claudus venditus redhiberi potest, vt ibi, Et an claudus ordines sumere possit, decidit text. in c. 1. & vlt. 49. distinct. & c. si quis in infirmitate. 55. distinct. scripsi in praxi beneficial. in dispensa. cũ corpore vitiatis.

Claudicare iudicium.

Inde claudicare est claudè incedere: sic per translationem dicimus iudicium non debere claudicare, sed rectè debere reddi, æqualitatem inter actorem & reum seruando, vt est text. in cap. cum inter. vbi Dec. 6. no. de except. Contractus etiam claudicare dicitur, quando tantum alter contrahentium obligatur: vt si quis cum pupillo contrahat, maior obligatur, & non pupillus. l. Iulianus. §. si quis à pupillo. ff. de actio. empti. Sic quoque matrimoniũ non debet claudicare, videlicet vt vnus sine altero obligetur, scilicet maior & non minor, tuncq; nõ rectè incedit, nec vtroque tramite c. de illis. 1. vbi glos. de sponsa. impub.

Concludere variè accipitur.

Concludere igitur, vt prædiximus, est simul claudere. ita capitur hic. Interdum concludere pro competere, dare. l. vna §. hoc iudicium non ad id quod interest, sed quãti ea res est, concluditur. ff. si quis ius dicen. non obtempera. Concludere pro comprehendere, Cicer. pro Cæcinna, ea tametsi verbis interdicti non concluditur, tamẽ sententia iuris atque authoritate retinetur. Concludere, finire, vt paucis concludam. sic in l. 2. ibi, redhibitoriam actionem sex mensium temporibus, vel quanti minoris anno concludi. C. de redhibitor. action.

Conclusiones.

Inde conclusiones, sunt breues sententiæ paucis claudentes orationem, quas quandoque rhetores per orationem vocant, quod in conclusione omnia veluti in vnum aceruum breui colligantur.

Cõcludere pro includere.

Concludere est includere: vt apum fera natura est. itaque quæ in arbore nostra consederint, antequam in alueo concludantur, non intelliguntur esse nostræ. & ibi, si alius eas incluserit. l. naturalem. §. apud. ff. de acq. rer. domin. & § apum. de rerum diuis. in Instit. facit l. & eum. ibi, ingenuum iuuenem admodum raptum, atque conclusum. ff. de vi public.

Conclusum in causa quando dicatur.

Conclusio est finis & perfectio actus: vnde in fine iudicij dicimus conclusum in causa, dum allegationibus & probationibus renunciatum est, ca. pastoralis. de caus. poss. c. cum dilectus. vbi glos. de fide instrum.

Conclusio contractus attendi debet, ac libelli.

Conclusio contractus attendi debet, text. no. in l. si voluntate. Cod. de rescin. ven. quia multa dicuntur, quæ non fiunt, nec concluduntur: inde conclusio, id est actus perfectio, debet attendi. l. sciendum. 1. §. dictum. ff. de ædil. edicto. alios text. allegat Bald. in l. multum. C. si quis alteri vel sibi. & Dec. consil. 11. in princ. & Ias. consil. 22. in fin. vol. 3. & consi. 24. col. 7. ibid. Idem in cõclusione libelli, & aliis actibus, vt semper spectanda sit conclusio. probatur in l. edita. Cod. de edendo, & l. 1. ff. eodem. Barba. tradit in consi. 1. col. 6. in 2. volu. & consil. 8. ibid. & consi. 38. col. 12. ibid. ac 34. col. 2. in 5. volum. Dec. consi. 62. alia addidi ad d. l. si voluntate.

Excludere.

Contrarium verbo includere, quod est intra claudere, habemus excludere, quasi extra claudere, id est repellere, eiicere. l. Gemma inclusa auro alieno, vel sigillum candelabro vindicari non potest: sed vt excludatur, ad exhibendum agi potest. ff. ad exhiben. Et excludatur gemma, id est extra anulũ ponatur quæ iam erat inclusa. Inde Iuriscõsul. ait, excludi eum oportere præscriptione in factum data, id est repelli, reiici, l. pen. vbi hæc verba habẽtur. ff. de except. & l. 2. §. 1. ibi, semetipsum excludit quando appelland. sit.

Excludi exceptione, re & præscriptione.

Excludi procuratoriis exceptionibus, est repelli ob exceptiones, quæ contra procuratores opponũtur, vt quando non est procurator, aut non legitime constitutus, de quibus scripsi in tract. exceptio. in verb. procuratoriæ. facit l. procurator. 3. ibi, & propter hoc exceptionibus procuratoriis excludi possit. ff. rem ratam haberi.

Exclusus re videtur, qui eam amisit, l. nemo videtur re exclusus, quem prætor in integrum se restituturum pollicetur. ff. de in integrum restit.

Exclusus exceptione, reiectus per exceptionem, id est ope exceptionis, & oppositionis, l. fi. ibi, ad duas res petendas procurator datus, si vnam rem petat, exceptione non excluditur. ff. de procurat. l. si cum fundum. ibi, non aliter me conuentionis exceptione debere excludi, ff. de pact. l. 1. famil. ercisc. ibi, potest eũ excludere per hanc exceptionem.

nem. Exclusus præscriptione, pro eodem. l. vim. §. præscriptione quinque annorum crimen incestus coniūctum adulterio, non excluditur. ff. de adulter.

Excludere querelam, actionem.

Excludere querelam, l. Papinianus. §. quoniam autem quarta debitæ portionis ad excludendum querelam sufficit. & §. 4 ibi, inofficiosi querelam excludit, id est repellit. ff. de inoffi. testam. Excluditur actio, idem, l. fetuus. ff. vi bon. rapt. Inde exceptio dicta est quasi quædam exclusio, quæ interponi actioni cuiusque rei solet, ad excludendum id, quod in intentionem, condemnationemque deductum est, l. 2. in princ. ff. de exceptio. elucidaui in tract. de excep. qu. 2.

Excludi tempore quid sit.

Excludi tempore, aut temporis spatiis, pro impediri exponit Adria. Cardin. in suo lib. de sermo. Lat. quod probat, tum per rhetores, tum per Iurisc. & primo per l. si tamen. ff. de ædil. edict. Sed vt paucis agam, in omnibus fere legibus adductis per eum excludere accipitur pro expellere, repellere, & reiicere: aliquando tamen pro impedire, ne post tēpus agere liceat, vt in d. l. si tamen. ibi, non nocebit emptori, si sex mensium exceptione redhibitoria exclusus velit intra annū æstimatoria agere. ibi verò non loquitur text. de exclusione temporis. Sed si consideretur, quod actio redhibitoria durat sex mensibus: quāto minoris emissem, quæ æstimatoria dicitur, durat anno. l. 2. C. de ædil. actio. Is ergo, qui fuerit exclusus exceptione redhibitoria, id est repulsus, quia nō venit infra sex menses, non prohibetur intra annum æstimatoria agere. sic intelligendus est ille text. allegat etiam l. quærebatur. ff. ad Turpill. vbi sic dicitur: Quærebatur an ij, qui ab accusatione tempore exclusi essent, in senatusconsultum Turpillianum inciderent. Respondi, non oportere dubitari, calumnia non puniri eos, qui præscriptione temporis exclusi, causam adulterij perferre nō potuerunt. Et sic impeditus ibi erat tempore, ne posset agere. Nempe qui falsa crimina intendit, incidit in Turpilliani pœnam, & tanquam calumniator puniatur. l. 1. ff. ad Turpill. vnde cum tempus ad accusandum adulterium esset elapsum, intra quod quis debebat accusare, qui esset præscriptione temporis impeditus ad agendum, & tamen egisset, dubitabatur ibi, an incideret in Turpillianum, & tanquam calumniator puniri deberet. Respondi, calumnia non puniri eos, qui præscriptione temporis exclusi sunt, præscripto scilicet iam tempore ad agendum, finito, quod causam adulterij perferre, & perficere, & ad finem vsque ferre non potuerunt. isque est sensus germanus illius legis.

Intellectus ad l. si tamen. & & l. quærebatur.

Declaratio ad l. spurij.

Etiam nil facit text. allegatus per eundem Cardi. in l. spurij. §. patet. ff. de decu. vbi sic scribitur: Pater qui filio decurione creato prouocauit, & si præscriptione temporis exclusus fuerit, id est & si nō prosecutus fuerit causam appellationis intra tempus iuris, & sic repulsus tempore, eo quod intra tempus præstitutum nō petiit, nec sibi prouidit, est reiectus à petitione & appellatione. l. per hanc. C. de tempo. appell. & non intelligitur de biduo & triduo dato ad appellandum, quia iam pater prouocauerat: licet glos. ibi contra.

l. si proponas. declaratio.

Minus secum facit l. si proponas. in fi. ff. de inof. testam. vbi sic scribitur: Si duo sunt filij exheredati, & ambo de inofficioso testamento egerint, & vnus postea cōstituit non agere, pars eius accrescit alteri: idémque erit & si tempore exclusus sit, id est repulsus, quia non mouit querelam intra quinquennium: ob id enim erat exclusus tempore, id est præscriptione tēporis. nempe si ibi acciperetur pro impedito, pars illius impediti non accresceret alteri prosequenti, quandoquidem ipse releuari posset propter impedimentum, & demum agere. text. tamen ibi dicit contrarium. Verum quicunque est tempore exclusus, impeditur agere, quia exclusus. Facit text. id l. sed & si. §. quotiens per absentiam quis aliquem non toto tempore exclusit: vt puta rem tuam possedi vno minus die statuto in vsucapionis tēpore, deinde reipubl. causa abesse cœpi: restitutio vnius diei aduersus me facienda erit. ff. ex quibus caus. maio. vbi patet quomodo excludere tempore est per temptoris præscriptionem aliquem repellere, & temporis adminiculo expellere, vt amplius agere non possit. vnde si cui data sit dilatio ad probandum, vel producendū, vel ad aliud, si nihil fecerit intra dilationem, ea elapsa exclusus est tempore, quod nos dicimus *forclos de produire, ou de prouuer par laps de temps*, & iudicatam causam exclusione, *sugé par forclusion*, ex instrumentorum tantum præsentis, & copijs ab eo probatis iudicata, vt inquit Bud. in Foren. vbi alia scribit. Interdum quoque secundum materiam apud oratores pro impedire accipitur.

Includere.

Includere est intus claudere, d. l. gemma. ff. ad exhibēd. vnde includere apes, in l. naturalem. §. apum. ff. de acquir. rer. domi. ibi, idémq; si alius eas incluserit, dominus earum erit. l. diuus. 2. ibi, interrogationes literis inclusas, atque obsignatas, ad cognitionem magistratus mittant. ff. de custo. reor. l. 2. §. si publicanus. ibi, sane si dolo caret, si tamen ideo inclusit, ne pascatur, & vt fame periret, etiam vtili l. Aquilia tenetur. ff. vi bonor. raptor. & ibi, si per vim pecus abductum incluserit, vtiq; vi bonorum raptorum tenetur. Inclusas feras dicit Iuriscons. in l. vsufructuarium. ff. de vsufructu. inclusas res. l. procurator. manda.

Inclusa fera.

Includere hominem, idem: vt si quis incluserit hominem, lege Iulia de vi publica tenetur. l. qui cœtu. §. 1. ff de vi public. l. hac lege. § 1. ad legem Iuliam pecul. his verbis: Diuus Seuerus & Anto. quendam clarissimum virum iuuenem, cum inuentus esset arculam in templum deponere, ibique hominem includere, qui post clausum templum de arca exiret, & de templo multa subtraheret, & se in arculam iterum referret, conuictum in insulam deportauerunt. qui text. monere debet eos, qui arcam suscipiunt custodiendam, vt primū videant, ne quid in ea mali lateat, sicut in equo Troiano.

Mirandum de hominis inclusione.

Inclusos latumiis dicit Iuriscon. in l. succurritur. §. vinculorum. ff. ex quib. caus. maior. vbi sic scribitur: Vinculorum autem appellatio latius accipitur. Nam etiam inclusos veluti latumiis vinctorum numero haberi placet. vbi vocat Bud. latumias, loca lapidibus execta: & carcerē Syracusis, & Romæ. Latumiæ quoque seu latomiæ vocātur lapidicinę, Gallicè *des carrieres*. & latomi ipsi artifices, id est lapicidæ, *massons*. Cattelia. tamen Cotta in 2. parte memorab. dicit legendum esse latoniam, quæ est locus in quo lapides cæduntur, ad quas latomias solebant condemnari hi, qui ad opus metalli condemnabantur, & de his intellexit Iurisconsul. in d. l. succurritur. & l. 1. in fi ibi, aut mulcta mulctetur, aut in latumias, vel latomias, vel vincula publica ducatur. ff. de relig. & sumptib. fune. Omnes actiones quæ morte, aut tempore pereunt, semel inclusæ iudicio, saluæ, permanent. l. omnes actiones. ff. de reg. iuris. id est semel inchoatæ. nam postquam lis fuerit contestata, actio inclusa iudicio dicitur. l. edita. C. de edendo. l. amplius. ff. rem ratam haberi. scripsi in tract. de effectib. litiscontesta.

Latumia & latomi qui.

Recludere.

Recludere est iterū claudere, sine aperire: cuius tamen significationis rara admodum inuenias exempla penes Iurisconsul. quamobrem ad alia pertransco.

Importare.

Importantur, id est inferuntur, quasi intra portum ferūtur. & inde exportātur, id est extra portantur, l. veluti. ff. de seruitutib. rustic. præd. velut in simili inuehere & euehere dicit Iurisconsult. in l. 2. in fi. ff. de nundin. in antiq. editio.

Importat ignominiam, id est irrogat, infamat, l. ad tempus. ff. de decur. ibi, ordine motos ex crimine, quod ignominiam importat. iuncta l. ictus fustium infamiam non importat iuncto versic. ibi, infamiam damnato irrogat. de his qui not. infam.

Importata, illata, l. 1. ff. de migrando. & l. 1. & fin. de Saluia. interd. l. si quis. §. vbi. si cert. petat. ibi, ea quæ vi fluminum importata sunt condici possunt.

Reportare.

Reportare, pro referre. l. alumnæ. § Scia. ibi, vt is corpus eius curaret, & in patriam reportaret. ff. de adimen. lega.

Transportare.

Transportare, l. videamus. §. qui vinum de Campania transportandum conduxisset. loca. pro transferre, vt in l. vinaria. infra eod. scripsi.

Merces. Declaro in l. mercis. infra eod.

Inde locum, rem personã, & materiam. *Inde*, est aduerbium, quod interdum respicit locum, vt hic, & in l. 3. in fin. princ. ff. de seruitut. rusticorum prædior. ibi, indéque exportentur. inde, id est ex quo portu, ex quo loco. facit l. plerique. ibi, eumque, qui inde, id est ex domo, in ius vocatet, vim inferre videri. ff. de in ius vocan. l. heres. §. proinde. ibi, quem scit inde confestim profecturum. de iud. Interdum refertur ad rem. l. cum ij. §. sed & si certa. ibi, ita vt inde Seio alimenta præstentur. ff. de transf. id est ex tali re. l. arbores. §. 1. ibi, quicquid in fundo nascitur, vel quicquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet. de vsufructu. & l. 1. ibi, restituturũ, quod inde extabit. ff. vsufructua. quemadmod. caueat. & §. recte. ibid. l. diuortio. §. si fundum. soluto matrim. l. si quis officium in aliqua prouincia administrat, inde oriundam, vel ibi domicilium habentẽ vxorem ducere non potest. ff. de ritu nuptiar. & fere in idẽ reincidit cum prima significatione.

Aliquãdo refertur ad personam, vt si legauero domum Titio, & inde post suam mortem volo ad ecclesiam redire, tunc ex illa persona transfertur ad ecclesiam: vt patet in tit. ff. de adim. legat.

Interdum ad materiam. l. 1. §. pactum autem à pactione dicitur, inde etiam pacis nomen appellatum est. ff. de pact. inde, id est, ex qua materia, vel dictione. l. item si obstetrix. in princ. ad legem Aquil. & l. scribit Quintus. §. 1. de auro & argen. lega. Vnde si testator legauerit decem modios vini talis vineæ, inde hoc anno soluendos: si non sint ex tali vinea nisi quinque modij, non tenebitur heres vltra soluere, quia præcise voluit testator ex illa vinea solui, vt probatur in l. interdum. & ibi doct. ff. de verb. oblig. *Legatum decem modiorũ vini an debeatur.*

Deinde. Deinde, postea, demum. l. pótior. in princ. qui pot. in pigno. habeant. ibi, deinde prioris stipulationis existat conditio. & §. 1. ibid. & l. si seruo. de adim. lega. & l. si tibi. ibid.

Exinde. Exinde, propter hoc, quapropter, l. qui se dicit suis nummis redemptũ, si hoc probauerit, exinde liber erit, id est hoc facto. Exinde, ex eo, ex illa lege. l. tutelas. ff. de capitis diminutio. ibi, eadem ratione qua & hereditates exinde legitimæ, quæ aghatis deferuntur.

Perinde fictionem significat. Perinde significat ita æque. l. si quis ita legauerit. ff. de vsufruc. l. 3. § 1. ibi, perinde ac si alius. ff. quibus modis vsusfruct. amitta. denotátque improprietatem & fictionem. glo. in l. 1. ff. de recepta. vt si dicatur, perinde puniatur receptator, atque fur, tamen non eadem pœna punietur. glos. in l. sacrilegij. in 1. ff. ad legem Iul. pecul. Felin. in rubr. de proba. inde Roma. Pontifex aliquando vult, vt gratia valeat perinde atque si omnia expressã fuissent: vt in concorda. in forma manda. in verb. gratiam, vide in §. literæ. & § interdum. de rerum diuisio. in Instit. §. item vobis. per quas perso. nobis acquirit. ibid.

Perinde tempus, personã, modum & actũ respicit. Interdũ respicit tempus, id est perinde si eo tempore facta prouisio fuisset. Rota decisio. 383. si Papa. in nouis Aliquando personam, vt prouidemus perinde ac si nunquam fuisset condemnatus, vel perinde ac si nobilis esset.

Quandoque respicit modum, vt perinde valeat actus, ac si factus fuisset modo, quo debebat, videlicet per patroni præsentationem, aut alias.

Nonnunquam respicit actum. l. qui à patre. ff. de confirmand. tutore. vide quæ abunde scripsi in praxi beneficia. in rescripto perinde valere, in 2. parte.

Proinde. Proinde pro ceterum, propterea, itaque, l. heres absens. §. proinde. ff. de iudic. l. proinde. 1. & 2. ff. ad legem Aquil. Interdum proinde significat quasi, perinde, similiter, & similitudinis est. Proinde significat inde glo. in l. 1. in princ. ff. de edend. ibi, nam æquissimum videtur eum, qui acturus est, edere actionem, vt proinde sciat reus, vtrum cedere, an contendere velit. vbi glos. exponit ex hoc, id est ex illa actione edita actor sciat an reus velit cedere, vel contendere. l. 1. in princ. ibi, proinde traditus. quib. mod. vsusf. amit. Proinde, id est ergo, igitur, exponit glo. in l. proinde. ff. si cert. peta. l. pronuntiatum. & l. vrbana prædia. infra eodem.

Subinde. Subinde pro deinde, postea, demum, l. si procurator. ff. rem ratam haber. ibi. accidere potest, vt is qui stipulatus sit, subinde agat, & ibi paulo post, finge enim eo subinde damnum dari, &c. l. nam satis. §. ceterum. ff. quemadm. seruit. amittant.

Nihilominus, nihilo magis. *Eaque nihilominus*, id est non minus, prout passim in iure inuenimus, vt l. si. ff. de in integrum restit. l. si cum exceptione. §. quatenus. quod metus cau. l. quod dicimus §. si vero. ibid. & l. si conuenerit. de pac. l. eas de capitis diminutio. l. cum multi. si pars heredit. peta. l. Mutius. & l. à tutore. de rei vindica. Et æquiparatur particulæ nihilo magis, quasi non eo magis: nisi quod hæc infert negatiuam, nihilominus affirmatiuam. glo. in §. 1. quibus non est permiss. facere testam. probat text. in l. si pupilli. §. sed & si quis. ibi, sed nihilominus, imo magis tenebitur negotiorum gestorum actione de neg. gest.

Requisita ad portum. *Statio conclusa.* Et sic ad portum requirit hic text. primò, quod sit locus conclusus. ibi, conclusus. Secundò quod ad eum merces importentur, id est intra portentur. Tertiò, quod ex illo portu ad alia loca. ibi, & inde exportentur. Quartò, quod ibi statio sit. ibi, statio est. Stationem enim dicimus à stando. Is igitur locus demonstratur, vbicunque naues tuto stare possunt. Vlpian. in l. 1. §. stationem. ff. de fluminib. Dicitur etiam locus, in quo consistunt tam homines, quam iumenta. facit l. æquissimũ §. fin. ibi, ad stationem iumentorum. ff. de vsufruct. l. Fulcinius. §. denique. ibi, circa colũnas aut stationes se occultet. ff. quib. ex caus. in possess. eatur. Vocatur etiam officina, in quam multi cõueniunt, vt de re aliqua decernatur, & vbi frequenter statut. l. item apud. §. proinde. ff. de iniur. ibi, idem si ad stationem, vel tabernam ventum sit. Etiam statio dicitur locus ad custodiam destinatus, in quo milites consistunt, & est multiplex, vt plane explicat Laz. in lib. de republ. 4. cap. 3. pag. 465. & seq. vbi in fin. differentiam tradit inter mansionem, & stationem, vnde Iurisconf. ait: Qui stationis munus relinquit, emãsor est. Itaque pro modo delicti aut castigatur, aut gradu militiæ deiicitur, l. 3. §. qui stationis. ff. de re milit. Inde stationarij milites sunt præsidiani, quos ordinarios appellamus, qui in locis hostium finitimis stationes agitare solent, ad repentinos hostium incursus interi. Bud. in l. liminarchæ. de seruis fugi. instar quorum præficiũtur milites in vrbibus aut prouinciis ad populorum quietem tuendam à præfecto vrbis vel ab alio legato & magistratu. l. 1. §. final. ff. de offic. præfect. vrb. præfectus vrbis debet habere dispositos milites stationarios, ad tuendam populorum quietem, & ad referendum sibi quid vbique agatur. ibi scripsi. facit l. 1. §. pen. ff. de seruis fugit. videte Alcia. lib. 6. parerg. cap. 19. *Statio quid.* *Stationarij milites qui.*

Statores qui. Inde statores sunt nũtij, vel apparitores magistratuum, qui reos in ius, vel in carcerem ducũt, l. obseruare. ff. de offic. proconsul. l. in eadem. ex quib. caus. maior. quamuis ibi glo. dicat strarores, quod acta male sternant, sed legendum est statores teste Catellia. Cotta in 2. parte memorab. in verb. statores, eo quod addicti magistratibus sunt, & cõtinua statione addicti, ad omnia eorum præcepta exequẽda parati sunt. Quales etiam Baiulus Montispessulani solet habere. Et omnes apparitores statores vocari possunt. facit l. 3. C. de diuers. offic. lib. 12. l. fin. de iure immunit. Et an sit legendum de stratoribus vel statoribus. C. lib. 12. in rub. ibidem elucidant Alciat. & Pyrrhus.

Quintò requiritur ad portum quod illa statio munita sit anulis ferreis, catenis, & aliis retinaculis nauibus retinendis necessariis. ibi, munita. quæ omnia videre licet in portu Massiliæ.

Munire, munitio, & munimentum. *Atque munita.* Munire pro reficere, reparare, & fulcire capitur hic, & in l. 1. ff. de ripa munienda. ibi, ripas fluminũ publicorum reficere, & munire vtilissimum est. l. 1. §. sunt autem. ne quid in flum. publ. per translationem ponitur in l. 1. C. de commu. rer. aliena.

Inde munitio, l. fina. ff. de via public. ibi, qui viam publicam exarauerit, ad munitionem eius solus compellitur. Munitio refectionis pars est, l. 3. in fine. ff. de itinere

actúque

actúque priuat.l.1.§.1.de muneribus.& honoribus.ibi,viæ publicæ munitiones. & qui teneantur ad eas superius in hac lege dixi. Et de refectione murorum plene scribit Lucas in l.fin.C.de quib.munerib.lib.10.Munimentum, in l.notionem.§.instrumentorum.ℨ.eod.

Angiportus. Vnde angiportum dictū est. angiportū seu angiportus dicitur strictus portus, teste Accurs.hic. vel dicitur stricta via siue platea iuxta portum,quam qui occupat sine Principis authoritate quinquaginta librarum mulcta plectitur. per text.in l.qui sine.C.de operibus public.

Item domus,quæ est in angiportis, ab hospitibus recipiendis est exempta.l.penul.C. de meta.lib.12.Et sic locus angustus iuxta portum angi portus dicetur.

IDEM LIB. SEXAGESIMONONO Ad Edictum. Lex lx.

Locus est non fundus, sed portio aliqua fundi: fundus autem integrum aliquid est.& plerumque sine villa locum accipimus. Ceterum adeo opinio nostra & constitutio locum à fundo separat, vt & modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuerimus. non etiam magnitudo locum à fundo separat, sed nostra affectio: & qualibet portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc constituerimus.necnon & fundus locus constitui potest. nam si eum alij adiunxerimus fundo, locus fundi efficietur. Loci appellationem nō solum ad rustica, verum ad vrbana quoque prædia pertinere Labeo scribit: sed fundus quidem suos habet fines, locus verò latere potest, quatenus determinetur & definiatur.

Declaratio text. Cum Iurisconf.in l.proxima dixisset portum esse locum conclusum, nunc affert differentiam inter locum & fundum, dicens locum non tantum esse fundum, sed fundi partem,& portionem, quia fundus est quid integrum, & plerunq; locum sine villa, & ædificio esse. Itaque fundus tūc dicitur,siue sit modicus locus,siue magnus,si eum pro fundo habuerimus, & nomine fundi,sicq; affectio patrisfamil. volentis fundum constituere, eum fundum efficit. imò si vnum fundum alij fundo adiunxerit, locum fundi facit:& sic locus est pars fundi,fundus autē est totus ager, qui comprehendit non solum prædia rustica, verū etiam vrbana. Fundus igitur suos habet fines destinatione patrisfam. constitutos, locus verò latere potest quantū protendatur, donec determinetur,& definiatur. hæc est summaria huius legis elucidatio.

Fundi nomine totus fundus continetur. Ex qua licebit colligere sequentes vtilitates. Prima, quod fundi appellatione venit totus fundus:quod vsu venire potest in vltimis voluntatibus,vt si testator legauerit fundum Cornelianum, totum fundum legasse videatur. l. Titia cum testamento.§.Lucius.ff. de leg.2. etiam si illum fundum, quo facilius conductorem inueniret, separatim per duas partes locabat.l.Gaius.§.vlt.ibid.Et tam proprietatem quam vsumfructum quis donare videtur nomine fundi. l. qui vsumfructum. ff.de verb.oblig. scripsi in l.rectè dicimus.ℨ.eod.siue dixerit totum fundum,aut fundum simpliciter,quia pars in toto est.l.si quis cum totum. ff. de excep.rei iud.etiam proprie, quia ille tex. vtitur verb. est, quod proprietatem denotat,vt alibi scripsi.

Petens fundū totum videtur petere, & iudex totum adiudicare. Item in iudiciis qui petit fundum, totum fundum videtur petere.l. si in rem.1.ff.de rei vindi.nam nomen eius, & quo loco sit dicere sufficit, licet in aliis totum, vel pars designari debeant,vt in principio illius legis dicitur, & l. de pupillo. §.qui nunciat. ff. de noui oper.nuntia. Adhæc iudex per sententiam adiudicans fundum alicui,totum videtur adiudicare,vnde si post absolutionem à fundo, contendat victus partem petere non poterit.d. l. si quis cum totum.ff.de except.rei iudica.

Hereditatem qui petierit, non potest postea res singulas petere. Idem si cum peterem hereditatem, succubuerim, non amodo licebit petere singulas res hereditarias, d.l.si quis. §. & generaliter. vbi idem dicitur si petitis singulis rebus hereditariis hereditatem totam petam.Obstabit enim exceptio rei iudicatæ.

Intellectus ad l. si quis cum totum. Ad cuius tex. intellectum, etsi docto. multum hæsitare videantur,hunc tamen sic interpretandum esse censerem, vt si cum hereditas tota solum tribus constaret partibus, ego has tres singulas petens succubuero, fuerítq; reus absolutus, non potero deinceps in vniuersum hereditatem petere.postquam enim res hereditatis singulas petij, nullæque aliæ sunt, perinde est ac si à principio totam ipsam hereditatem petiissem, vt probatur in l.si vnus. §. item si pactus.ff.de pact.

Testes de toto fundo deponere videntur. Idem erit dicendum in testibus deponentib. de fundo, vt videantur de toto fundo deponere, quādo in petitione & articulis dictum erat de toto fundo, vt ipsi nec nō iudex se referant ad articulos.quod est notandum. Sic consuluit Areti.cons.103.in causa.col.3.in 2.quæst.videte quæ dico in l. pupillus. in fi. infra eod.

Præterea qui nouum opus nuntiat,demonstrare in quo loco nuntiet,debet. Alioqui super toto nuntiatio facta videtur,l. de pupillo.§. qui nuntia.ff.de noui oper.nuntia.

Domus tota intelligitur sub eius nomine. Idem dicemus in domo, vt petens domum, totam petere videatur. ideo postea eius partem petere prohibetur. Et ita in aliis rebus scribit Zasius in d.l.si quis cum totum dicens idem esse in incorporalibus,vt in vsufructu,& aliis seruitutibus, vt victus super seruitute domus, non postea valeat pro parte seruitutem illam petere.

Vsusfructus nomine totus continetur.

Iurisdictio in territorio toto præscripta censetur. Idem in præscriptionibus, vt qui præscripsit iurisdictionem talis territorij, videatur in omnibus locis ab eo dependentibus præscripsisse.quare poterit deinceps in singulis eius territorij locis iurisdictione potiri, vt Innocent. & interpretes docent in cap. auditis. de præscript. & docto. in l. 1. & l. imperium. ff. de iurisdictio.omnium iudic.

Fundus igitur est quicquid solo tenetur.l.quæstio.ℨ.eo. vbi abunde explicabitur.

Loci verò appellatione venit pars siue agri siue ædificij.l.2.ff.de religios. & sumptib. funer. § sepulchrum. ibi, Celsus autem ait, non totus qui sepulturæ destinatus est locus religiosus fit, sed quatenus corpus humatū est, maxime si dicatur,fundus & locus.§. quod autē.de vsucapio. in Insti.& vbi à iure exprimitur. alias locus generaliter sumitur, & pro fundo accipitur,si subiecta materia hoc expostulet l.1.in fi. Cod.de præd. curial.lib.10.vbi Lucas de Penna.hoc etiam probat ista, l. propter aduersatiuam sed, licet dictio tantum non exprimatur in hoc tex. vt dicam in l.hæc verba infra.

Locus interdū pro fundo capitur.

Locus pro prouincia sumitur & pro tempore. Locus pro prouincia exponitur ab Imperatore, in l.fin. C. de præscriptio. longi tempor. §. 1. ibi, domicilium habeat in vno loco, id est in vna prouincia.hinc dicitur, Legem cuiuslibet loci inspici oportet,id est territorij & prouinciæ. l. semper. ff. de iure immu. Locus interdum pro tempore, seu opportunitate ponitur, vt nullus iudicetur, nisi locum defendendi prius habuerit. ca. non oportet. & sequ.3.quæst.9.

Locus pro electione, & pro sepulchro. Locum pro electione loci exponit glo.in l.3.§.1.in versic.proinde.ff.de eo quod certo loc.sed ego non discederē ibi à propria loci significatione.nam quis habet vtilitatem propter locum, id est loci adiectionem, vt patet ibi,quicquid gl.dicat & doct. Locus item accipitur pro sepulchro secundum materiam subiectam. l.caueri. ibi, vt certus numerus hominum in loco vno humetur.ff.communia prædior.l.2.&l.seq.de religios.& sumptibus funer.

Crimen maiestatis cōmittitur, si loca fortia ciuitatis occupentur. Interdum pro castris, Gallicè *chasteaux*, vt in l. 1.ibi,loca occupentur. ff. ad legem Iul. maiesta. vt si initum sit consilium, vt loca ciuitatis fortia, & munita occupentur, crimen committitur maiestatis : fortius si occupata fuerint.

Locum habet interdictum, quid. Locum habet interdictum,l.3. in princ. ff.ne vis fiat ei. id est hoc casu procedit, & seruatur. l.3. de exceptio. l.1.§.si

l. 1. §. si seruus. si quis testament. liber esse iussus fuerit. l. item apud.in princ.de iniur.

Locum esse priuilegio. Locum esse priuilegio,id est priuilegium datur, seu cõpetit,l.fiscus.1.ff.de iure fisci.l.diuus.in fi.de in integrũ resti.l.Sabinus.§.1.de priuileg.creditor. Et falsi criminis locus est, l.si à debitore. de fals. Nec omittendum est, quod dum negatiua oratio præcedit, si dictio locus sequatur, concedendi vim obtinet:veluti,Cessat actio iniuriarũ post annum,sed in hoc casu locum habet, l.ait prætor. §.si debitorem. ff.quæ in fraudem creditor.idem quoq; videmus in dictione nisi, vt in l.actione. C.de transactio.

Locus generaliter accipitur. Et generaliter quodcunque continens, siue vbi quicquam consistit,id locus vocari potest secundum Varronẽ, & antiquos.facit l.vrbana prædia.ff. eo. & l. malum.§.immissum.ibidẽ,& rub.ff. de eo quod certo loco. & rub. vbi conueniatur qui certo loco dare promisit.Cod. & in rubrica, de mulierib.& in quo loco munera. libro 10. Cod. & aliis in pleris que locis.

Locus pro ordine. Locus etiam pro ordine, vel officio, vt in l. 2.ff.de decurio. ibi,relegatus reuersus non obtinebit locum suum, nec ad suum locum restituetur: sed expectare eum oportet,donec alius locus vacet.

Locus pro capite. Locus etiam pro capite, vt secundo loco,l.1.§.secundo loco.ff.de postuland.iuncta l.2.ad legem Aquil.

Religiosus locus. Locus religiosus dicitur, in quo sepultus est aliquis, §. religiosum.de rerũ diuis.in Inst. l.intantum. §.religiosum. ff.illo titul. Sicque pro voluntate sepelientium olim apud Ethnicos inferendo corpus efficiebatur locus religiosus: hodie tantum in ecclesiis,vel cimeteriis, & aliis locis benedictis sepeliri solent.

Purus locus quis. Locus purus,qui non est sacer,neque sanctus, neq; religiosus.l.2.§.purus autem.ff.de religios. & sumptib.funer. glo.in d.§.religiosum.

Publicus locus. Publicus locus, qui ad vtilitatem spectat publicam. §. flumina.de rerum diuis.in Inst. & in rub. de locis & itinerib.public.ff & in l.2.§. publica. iuncta rub. ne quid in loco publ.fiat.& in rubric.de loco public. fruend. quemadmodum dicitur publica quæstio in l.fin. ff.de tabul.exhib. & s. in l. eum qui vectiga. scripsi alios modos quibus res dicatur publica.

Insignis locus. Locus insignis,in quo iudices delegati Papæ committi, & cognoscere debent,c.statutum. de rescrip. in 6. Dicitur locus nobilis,clarus,& præcipuus,ac præstans tum numero literatorum,tum aliarum rerũ.Archid.in d.ca.statutum dixi art.6.rub.de caus.posse.benefic.in 3.tom.comment.in constit. Reg. Galli. & sic declaratur illud.cap.statutum,& ord.Reg.

Furiosus loco absentis est. Furiosus loco absentis est, l.vbi non voce.ff.de reg. iuris. vbi accipitur pro tanquam, & fictionẽ denotat.l.mercis. 2. infra eod. vbi quoque scripsi, & l.2. §.furiosus.ff.de iure codicillor. vbi loco absentis esse, est haberi pro absente.

Humilioris loci quis dicatur. Liberi humilioris loci fustibus subiiciuntur, l. fi. ff. de iniur.id est infimæ conditionis & status.humilis enim dicitur paruus, abiectus, & submissus.quasi humi decliuis,l. humilem.C.de incest. nupt. l. annonam.circa fi. de extraord.criminib.ff.l.fi.de sepulchro viola.ibi,humiliores fortunæ.l.si adulterium cum incestu.§.Imperatores. ibi, sufficit igitur si humilis loci sit,ad opus perpetuum tradi.ff. de adulter. Contra honestioris loci,l.3.circa fi.ibi,nisi honestiore loco positi fuerint.de sicar.& l.sacrilegij.1.ad legem Iul.pecula.l.cum ij.§.si in annos.de transact.

Honestioris loci.

Locus vicinus. Locus vicinus, id est proximus, pro qualitate materiæ intelligendus est quantum proximus sit: vt in Senatuscõsulto Silaniano locus vicinus dicitur, in quo exaudiri potest.l.1.§.potuisse.ff.de senatuscons.Silania. Alibi per centum miliaria, l.1.§.initio.ff.de offic. præfect.vrb.l.4. §.penult. de damno infecto. Alibi per duas diætas, in ca. præsenti. de præb.in 6. Et quando à iure vel dispositione non est facta declaratio, relinquitur arbitrio iudicis, inspecta personarum, factique materia, teste Alexand. cons. 57. ponderatis.col.vlt.in 3. vol. post glos. in c.felicis. in verb. vicinarum. de pœnis,in 6.facit c. vbi periculum. §. porro. de elect.in 6.

Pestilens locus. Locus pestilentiosus ex odore soli interdum fit, l. 2. §. idem ait si odore. ff. ne quid in loco public. fiat.alibi dicitur pestilens,in l.penult. ff. de rebus eo. vbi pestilens fundus dicitur,non salubris.

Aliquando dicimus subrogari in locum alterius, id est in gradum vel statutum seu officium. exponit Lucas de Penna in l.fi.C.de proxim. sacror.scrinior.lib.12. & in l.1. de agentib. in reb. illo lib.facit l.penul.de aquæductu, lib. 11.glo.in l.si quis presbyter.de episcop.& cleric.& l. si pater.de actio.emp.Et is qui est in loco alterius, debet gaudere priuilegiis & prærogatiuis eius, in cuius locũ subrogatur.l. vnicuique.& l.in sacris.3.Cod.de proximis sacror. scrinior.lib.12.l.1.de castren.ibidem: quia subrogatus dicitur in corpus eius, cuius locum tenet.cap. significasti. de elect.Et est honorandus,sicut is,quem repræsentat.ca.vlt. 93.distinct. quod limitat Ias.in l. sed si hac.§.prætor.ff. de in ius vocand.& æquiparantur dominus & is qui loco domini est l. protinus. ff.de his quib.vt indig.

Subrogatus in locũ alterius priuilegiis eius gaudere debet.

Aliud est dominũ esse, & pro domino haberi. Aliud tamen est esse dominum,aliud haberi loco domini, vt tutor qui in re pupilli loco domini habetur, cũ tutelam administrat, l.qui fundum.§. si tutor.ff.pro empto. l.interdum.2.§.qui tutelam.de furt.verum id fictè,non verè intelligendum est:velut patrinus seu susceptor est loco patris,non tamen est pater naturalis.l.fin.de consul.lib.12. Cod.Et qui est loco posthumi, non est verè posthumus.§. posthumorum. Instit.de exhereda.liber. Et qui est loco & vice heredis,non est vere heres. l.2.ff.de bonor. possess. Et qui est loco emptoris,non est emptor.l. emptor.§.penult. de ædil.edict.Et qui constituit aliquem suo loco,vel in locum suum, videtur ei cedere iura, & eum procuratorem in rem suam facere.tex.singul. in l. Marcellus. in princ. ff. ad Trebel. secundum doct.ibi.& Angel.in l.1. C. de actio. & oblig.& consi.259.col.2.& in §.præterea.2. col. 24.Insti.de excep.Alexand.in l.in prouinciali.§.si ego.num.7.ff. de noui oper.nunciat.

Constituere in locum suum quid prosit.

Excommunicati & deportati loco mortuorum habentur. Loco mortuorum habentur deportati,& excommunicati,l.1.in fi.ff.de bonor.possess.contra tabul.vide reliqua in l.mercis. infra eod.

Et alios modos quibus capiatur locus, scribit glo. in clem. causam.in verb.verum,de elect.& in clem.vna,vers. si.de concess.præb. & in extrauag. proinde. de senten. excommun. in communibus. & Alber.in dictio. in verb. locus,& per Lucam in l.vna,C.de thesaur. libr. 10.

Arestum. Reditus qui in vno loco cõstituere promissi non tenetur super vna re. Et per prædicta decisum fuit in senatu Burdegal. quod si quispiam promiserit constituere reditum in vno loco, *en tel lieu*, non tenebitur super vna re assignare: verum sufficiet in illo loco, id est,in illo districtu & iurisdictione assignare,vt refert Boer.in qu. 99. promittens. per tex. in l. si fideiussor. §. si necessaria.ff.qui satisdat. cogant.& per alia iura quæ videri possunt ibidem.

Aliqua dictio intelligitur in minimo. *Aliqua.* Colligi ex hoc tex. potest iuncto verb.*modicus locus*, quod dictio aliqua intelligitur etiam in minimo, & modico.Et hic est tex.pro illa gloss.singulari in clem. vna, in verbo. aut earum aliqua. de foro competen. quam ibi nota. & abunde scripsi de ea in interpreta. authen. habita. in verb. aliquam.Cod.ne filius pro patre. ista sufficiant nunc.

Adeo quid. *Adeo*,eo vsque,in tantum,ita hic capimus, & in l.3. ibi, non est ea res adeo turpis.ff. de his qui no.infam.l. fi.de eo quod certo loco.vel pro vsque adeo.l. qui proprio.§.procurator.ff.de procuraro. ibi, vsque adeo, vt si per errorem aut iniuriam iudicis non debitum consecutus fuerit, id quoque reddere debeat.Et quia pauca per hoc iuris decidunrur dubia,ob id alia omitto.

Opinio quot modis accipiatur. Sequitur in textu, *opinio*, id est affectio, animus, voluntas & constitutio separat locum à fundo,vt is fundus dicatur, quem fundi nomine destinamus, & quem pro fundo cõstituimus, sic vt non sola requiratur voluntas,sed etiam constitutio, id est quod constituatur fundus. Et ita exponit Iurisconsul.inferius,vbi actionẽ vocat, quod hic opinionem.

nionem. & idem in l. si seruus depositus. §. 1. ff. de noxal. actio.

Opinio pro persuasione & fama.

Interdū opinio est persuasio, siue iudicium, quod de alia re habemus vel sentimus. l. Seruius. ibi, quia non opinionē eius, & resupinam æstimationem sequi oportreat. ff. quod vi aut clam. Et opinione falsa deceptum dicit Iurisconsul. Vlpia. in l. 3. §. si quis quasi. de condict. cau. data.

Sugillare opinionem.

Opinio pro fama, & æstimatione. inde sugillare opinionem, est notare aliquem seu denigrare eius famam. l. apud. §. aduersus. ff. de doli exceptio. & l. cū ij. §. in persona eius, à quo alimenta relicta sunt, hæc erunt spectanda quibus facultatibus sit, cuius propositi, cuius opinionis. de transactio.

Interdum pro spe & opinatione, vt cum dicimus præter opinionem. Et differentiam inter opinionem & imaginationem assignat Arist. in lib. 3. de anima. c. 3.

Opinari.

Inde opinari, putare, credere, suspicari, iudicare. l. si mater. §. eandem. in fi. ibi, vt puta opinabatur ex causa hereditaria se dominium habere, mutauit opinionem, & cœpit præstare ex causa donationis. ff. de exceptio. rei iudica. l. apud §. si quis non tutor. ibi magis opinor. de doli exceptio. l. Pedius de incend. l. 3. §. si quis nouū. de riuis. l. athletas. ibi, & generaliter ita opinantur omnes. de his qui no. infam. De communi opinione probat l. vna, ff. de offic. quæstor. & abunde scripsit Ioan. Neuis. in Sylua nuptial. ibi licebit videre. Inde opinatores, id est militaris annonæ exactores, exponit tex. in l. nisi opinatores. C. de exact. tributo. libr. 10. eo forte quod opinarentur quanti species æstimandæ essent. l. opinatoribus. & l. excellentia. de erogat. mili. anno. lib. 12. Postremo notari potest ex his verbis Opinio nostra, & constitutio. quod opinio nostra debet esse legi & constitutioni conformis: alias non est tenenda. Confirmanda igitur sententia nostra lege, vel cōstitutione, seu ratione est: alias erubescēdum est sine lege loqui. l. illam. C. de collat. l. dissentiētis. de repud. Quod facit contra nonnullos consultores ignaros, qui sine vllis allegationib. non verētur suam proferre opinionē, dicentes, hæc est mea opinio: sed nō est constitutio, si nullo iure fulcitur. Sic igitur oportet vtrunq; inserere, & dicere, ista est mea opinio, & constitutio, vt hic: nisi in claris. nā in illis quærere rationem vbi viget sensus, est debilitas intellectus. vt testatur Ias. in §. fi. in fin. de actio. in Insti. verū parum probat iste tex. nam cum dicit opinio nostra, & constitutio locū à fundo separat, non loquitur hic tex. de cōstitutione, id est lege: sed de constitutione, id est æstimatione, seu intentione, qua ego volo vt locus sit fundus.

Opinatores.

Loquendū non esse sine lege, vel ratione.

Constituere varie accipitur.

Et constitutio. Constituere interdū pro statuere capitur, vt in l. tempore constituto iudicatis. ff. de diuers. & temporal. præscrip. Et solet prætor frequentissime adiri, vt constituat vbi filij alantur. vbi postea dicit, statuat. facit l. 1. vbi pupil. educar. debeat. & idem in l. 1. §. 1. nautæ, caupo. stabular. l. interdum. 2. §. qui furem. de furt. & l. non dubium. ibi, cum cognouerit & constituerit. de custod. reor. l. in seruorum. §. qui ex causa in eos tanquam metallicos constitui debet. de pœnis. l. respiciendum. ibid. l. 1. §. solent. quando appelland. sit ibi, ipse constituisset.

Inde iudex dicitur constituere, id est statuere, censere. l. censere. ꝟ. eod. & arbiter, vt l. litus. 1. dum dicit: idque Marcum Tullium aiunt, cum arbiter esset, primum constituisse. infra eod.

Item constituere, est per legem statuere: vt in iure ciuili constitutum est. l. sæpe, de re iudica. & l. prætor. in fin. de edendo. & l. in lege Censoria. ibi, recte constitutum est. ꝟ. eod. l. soluere. de solutio. Et facile constitui potest. l. Pedius. §. 1. ff. de incend. Et diuus Adrianus constituit, l. qui duobus. ff. de fals. l. 1. in princ. de quæstio. l. vlt. in fi. de bonis damnator. l. semper. §. hæc idcirco constituta sunt. de iure immunita. l. ita. §. penult. ad legem Aquil. & fere in idem reincidit. Interdum Iuriscon. ait, lege constitutum est, in l. si qua pœna. in fi. infra co.

Sponsalia constituere.

Constituere bina sponsalia pro facere, & contrahere, l. 1. in fi. & l. quid ergo. §. 1. ff. de his qui not. infam.

Constitutum ius.

Constitutum ius dicitur apud Alciat. quod non secundum regulas communes iuris inductum est, sed singulari aliqua ratione, quam vsus prudentum approbauit, & simul statuit. per l. 1. ff. rerū amota. ibi, Rerum amotarum iudicium singulare introductum aduersus eam, quæ vxor fuit, quia placuit eam furtū facere, sed furti non esse actionē constituto iure. vbi glo. exponit aperto iure. & per l. si peculiū. §. is cui. de statuliber. ibi, Iulia. autem ait fauore libertatis constituto iure hunc ad libertatem peruenturum. Adeo autem ex constituto potius iure, quam ex testamento ad libertatem peruenit. vbi Benedictus Plumb. intelligit iure singulari, vt Alciat. & quod non indigeat extraordinario auxilio, per l. 2. C. de insti. & substi. quamuis idem Alciat. lib. 7. parerg. cap. 26. dicat hanc significationem à se tantum animaduersam, neq; prius doctor. cognitā. Videre si dici possit ius constitutum, quasi ius decretum & ordinatum, & communes Iurisconsultorum, rataque sententiæ, quas Græci κυρίας δόξας vocant, teste Francisco Connano in lib. 1. cap. 15.

Domicilium constituere.

Constituere domicilium, id est facere, disponere. l. 2. ff. de munerib. iūcta l. libertus. 1. §. sola domus possessio, quæ in aliena ciuitate comparatur, domicilium non facit. vbi in vna lege dicitur constituerint domicilium, in alia fecerint.

Curatorē constituere, creare, dare: & constitutus, creatus. l. Lucius. ibi, mutto patre curator constitutus. ff. ad municipal. l. 2. iuncta l. fi. ff. quod cuiusque vniuersita. no. vbi in vna lege dicitur constitui, in alia dari, l. fin. vbi pupill. educari debeat. l. verbis legis. ꝟ. eod. l. 2. de curator. bonis dand.

Procuratorem constituere, alimenta, debitorem, iura, ortos, deteriorem persecutionem.

Procuratorem constituere, idem, in l. si procuratorem. ibi, procuratorem rerum suarum constituit. ff. de condict. indeb. Constituere alimenta, l. 2. ff. de feriis, ibi, alimenta constituantur, id est designentur, statuantur, decernantur. Constituere sibi debitorem, id est contrahere, acquirere, l. emptor. §. fin. ff. de pact. ibi, propter accepta & data debitorem sibi constituit. & l. si cum te. ibi, debitore constituto. ibidem. & constituitur pignus rei mobilis. l. plebs. §. pignus. ꝟ. eo. l. non est mirum. de pignora. actio. Constituere iura, condere, l. verbis legis ibi, iura constituentium. infra eod. Constituere ortos in ciuitate, id est construere, l. vrbana ædificia. infra eodem. Constituere licet sui iuris deteriorem persecutionem, id est facere. l. pactum inter. ff. de pact.

Constituere iudicium.

Constituere iudicium, quod secundum hodiernū vsum recipere in processum ordinarium vocat Budæ. in d. l. 2. de orig. iuris. Inde constituta iudicia ordinaria.

Constituere pecuniam.

Pecuniam constituere, est cum parte ipsa statuere, id est deliberare, promittere. Alcia. in l. bonæfidei. in fi. C. de pact. vel est debitum soluendum in se recipere. & sic intelligitur l. 1. & totus titul. ff. & C. de consti. pecunia. & l. item. in fi. quod cuiusq; vniuersita. no. §. de constituta. de actio. in Insti. & ibi pecuniæ nomine omnis res continetur. l. penult. C. eodem.

Constituere disceptationem.

Constituere disceptationem, est quod practici dicunt accordare scripturas, teste Budæ. in d. l. 2. quod etiam in aliis intelligi posset, vt alibi dicam.

Constituere actionem famosam.

Constituere actionem famosam, est decernere agēdum actione famosa, statuere, l. diuus. in fin. ibi, boni prætoris est potius restituere litem, vt & ratio & æquitas postulabit, quam actionem famosam constituere ff. de integr. resti. interdum lex dicit statuit actionem, l. eleganter. in fin. ff. de condict. indeb.

Constituere pro disponere. l. si quis ex argentariis. §. rationem. in fin. ibi, sed & quod solui constituit argentarius, edere debet. ff. de edendo. nempe si scripserit argentarius soluendū aliquid Titio, in suo libro rationum hoc edendum est.

Constituere vsuras. Ad constitutū venire.

Vsuras constituere, præstituere, assignare, l. iurisgentium. §. vt puta. ibi, si in tutelæ actione conuenit, vt maiores quam constitutæ sunt vsuræ præstentur. ff. de pact. l. is qui natus. infra eod. Inde ad constitutum venire

est ad diem & horam præstituram à iudice venire. Budæ. in foren.

Constituere vsumfructũ, seruitutem. Constituere vsumfructum est creare, dare, l. cum l. seq. & aliis multis seq. ff. de vsufru. vbi passim Iurisco. vtitur verbo constituitur, & verb. datur. idem constituere seruitutem. l. nam satis. §. sed si is. ff. quemad. seruitu. amittan.

In rem constituere pactum. In rem constituere pactum, l. si tibi. §. pactũ, ff. de pact. vbi pactum conuentum cum venditore, si in rem constituatur, id est concipiatur, formetur.

Nouæ obligationes constituũtur, id est oriantur, vel cõcipiantur, ereentur, dentur, l. ab emptione. in fi. ff. de pact. ibi, vt nouæ quædam obligationes inter nos constituantur. l. iurisgentium. §. sed cum nulla. ibi, non posse constitui obligationem. ff. de pact.

Constitutum procuratori. Constitutum est procuratori, id est pronuntiatum, interlocutum, vt procurator agat. l. non solum. §. sed interdum. versi. neque. ibi, sed & si procuratori cõstitutum est, vt ex ea causa agat. ff. de procur.

Constitutum tempus. Constitutum & statutum tempus pro eodem scribit Iurisconsul. in l. si ancillam. ff. pro suo. & in l. penul. ibi, intra constituta appellationis tempora. ff. de appella. recipiend. l. penul. de nautic. feno. & in l. si communem, in fi. quemadmod. seruitu. amit.

Cõstituit non agere. Constituit non agere, disposuit, l. si proponas. in fin. ibi, & vnus postea constituit nõ agere. ff. de inofficios. testam. Et ita accipitur hic constitutio, pro dispositione.

Constitutus apud hostes in pœna. Constitutus apud hostes, id est existens, degens. l. sin autem apud hostes constitutus decesserit. ff. de negot. gestis. & constitutus in pœna. l. sed si mors. circa finem. de donat. inter vir. & vxor.

Constitutio Constitutio dicitur lex, & id quod est statutũ, vt in rub. ff. de consti. Princip. dixi in rub. de const. in concorda. Siue id quod statuimus, & deliberauimus, vt hic.

Constitutus actor, in l. notionem. in fi. infra eo. & constitutus maritus in captiuitate, l. vxores. de diuor.

Constituta mœnia, l. pupillus. §. oppidum. ꝩ. cod. Constitura merces, l. ea lege. in fi. loca. & l. ibidem, l. si tibi. 3. de præscrip. verb.

Constitutio iudicij, quid contra Buda. Constitutio iudicij est controuersia quædam iudicium præcedens, vulgo, finem non procedendi vocamus. Budæ. in l. quamuis. 1. ff. de furtis. Constituendum igitur ab initio. id est iudicis interlocutione pronunciandum, anr definiendum vtra actione agere debeat, qui furti acturus est. hæc ille. Tamen aduertendum est, quod constitutio non est controuersia, sed est finis controuersiæ præcedentis iudicium: vt cum opponit pars se non teneri coram illo iudice procedere, constituit iudex an hoc fieri debeat. per l. si quis ex alien. ff. de iudic. Quod fit, quando reiectis exceptionibus dilatoriis, iudex in causa procedendum decernit. Ideo constitutio iudicij dicitur interlocutoria iudicis super exceptionibus declinatoriis reiiciendis, dicendo: Pronuntiamus nos iudices competentes. ca. significantibus. de offic. deleg. glo. in auth. habita. C. ne filius pro patre. & constitutus reus dicitur post illam interlocutoriam. l. si cum exceptione. §. Labeo. 1. ff. quod metus caus. nec est verum, quod illa l. quamuis. 1. de furt. intelligatur de illo iudicio constituendo, id est de interlocutoria iudicis proferenda, vtra scilicet actione debeat agere, qui furti acturus est, vt vult Budæ. Et ad hoc probandũ verba ipsius l. quamuis. adduco. *Quamuis enim sæpe contrectando furtum fiat, tamen in initio, id est faciendi furti tempore, constituere visum est, manifestus, necne fur esset.* Itaque quamuis furtum fiat contrectando, tamen in initio, id est tẽpore furti faciendi, non tempore iudicij, constituendum est, scilicet per legẽ, id est decernendum est, & sanciendum quis sit manifestus fur, necne. nempe l. 3. & seq. ibidem, constituerunt & statuerunt eum, qui in furto deprehenditur, esse furem manifestum: eum verò qui non est deprehensus, esse non manifestum. ideo visum est Iurisconsul. constituere, id est per legem sancire, quis sit manifestus fur. Et hæc est huius legis sententia, quicquid Budæ. in contrarium dixerit. quod liquido patet ex verbis dictæ legis dicentis, faciendi furti

Intellectus ad l. quamuis de furt.

tempore. Ergo non agitur de furto commisso, sed de furto faciendo: de quo nõ iudicat iudex. l. non quemadmodum. ff. de iudic. l. 1. de vsuris.

Separare quid, & eius phrases. *Separat*, id est, segregat, diuidit. sic in l. pronuntiatum. §. 1. ꝩ. eod. & l. notionem. §. 1. ꝩ. eod. & l. cum actum. ff. de nego. gest. & l. si fur. ff. de vsufruct. & l. æquissimum. §. si neque. ibid. Separatur peculium. l. 3. §. sed vtrum. versic. proinde. ff. de minor.

Separatio. Separatio, distinctio, diuisio. l. sæpe. supra eod. & in titul. de separat. ff.

Separatim, diuisim. d. l. sæpe. in fin. & l. non distinguemus. §. cum in plures. & l. quid tamen. in prin. ff. de arbitr. l. arbor. comm. diuid.

Separatorum separata est ratio, l. fin. ff. de calumnia. l. naturaliter. §. nihil commune. de acqu. possef.

Quoties vsusfructus duobus separatim legatus est, non est locus iuri accrescendi: diuersum est si coniunctim. l. 1. ff. de vsufruct. accresc. dicam in l. tripliei. ꝩ. eod.

Modicũ quomodo sit accipiendum. *Vt & modicus locus, &c.* Modicus locus hic intelligitur arbitrio constituentis. Sicut modicum tempus arbitrio iudicis, l. si debitori. ff. de iudic. vbi scripsi, dando nouum intellectum illi legi. Modicum terræ pro arbitrio, & qualitate personæ. l. sed & si. ff. de iudic. plene prosequitur Corset. in suo tract. de minimis, vbi in vtramq; partem adducit, quando de modicis curandum sit. Modico freto. l. notionem. §. 1. ꝩ. eo. & l. hæc adiectio. ibidem. Ego alia reiicio ad Corset.

Arestum. Nec tamen prætereundum censeo in hac materia modicitatis prolatum fuisse arestum in magna decuria anno 1544. die 27. Maij contra iudicem Niorti, qui pro quinque solidis processum ordinariũ fecerat, & receperat partium scripta, quibus scriptis & processu annullatis, inhibitum fuit illi ac omnibus iudicibus, ne de cetero pro rebus modicis processum ordinarium conficiant, iussusque fuit ipse iudex personaliter comparere, & venire ad curiam, responsurus conclusionibus procuratoris Regij. Reseruata fuit demum partibus actio contra aduocatos & procuratores, qui hæc omnia instruxerant, & scripserant, partesque iussæ à lite discedere sine mulcta & expensis. Siquidem non curat prętor de minimis. l. scio. ff. de in integrum resti. vbi scripsi, & authent. nisi. C. de sentent. ex libell. recitan. Quod notẽt iudices, vt statim vel saltem in 2. termino causam decidant modicam, alioqui ad restitutionem teneantur in conscientia.

Iudices in modicis processum facere prohibentur.

Animus an sit inspiciendus. Notate etiam ex tex. ibi, si fundi animo eum habuerimus, quod animus alicuius, & affectio inspicitur. Sed quonam modo? cum solus deus sit affectionis & animi scrutator. cap. erubescant. 32. distin. glo. in l. 2. ff. de interrogator. actionib. Respon. solam affectionem vel animũ non inspici, nec considerari apud homines, nisi per extrinsecum aliquem actum nobis innotescat. Ideoque tex. hic addit, & constitutio. nempe si animo solo non declarato paterfami. habeat aliquem locum pro fundo, non tamen erit fundus, nisi constitutio interuenerit: veluti ponendo terminos, plantando nemus, vineam, vel alio modo separãdo ab alio. Et ita debet intelligi. Nam de his quæ non sunt, & non apparent, idem est iudicium. l. duo sunt Titij. ff. de testam. tute. l. fugitiuus. infra eodem. Ideoque dicitur, Cogitationis pœnam nemo meretur. l. cogitationis. ff. de pœnis.

Animus etiam pro intentione capitur, l. liberorum. ibi, parentes pios, qui liberorum procreandorum animo, & voto, vxores ducunt. infra eod.

Sequitur in tex. *non enim magnitudo locum à fundo separat, sed nostra affectio.* Affectio hic pro voluntate, id est affectu aut opinione accipitur: de quo affectu scripsi in l. aliud est capere. infra eod.

Alias affectio & affectus fere idem, Græce dicitur πάθος, quã Cicero sic definiuit: affectio est animi & corporis ex tempore aliqua de causa mutatio, vt letitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, teste Valer. lib. 4. cap. 78.

Iurisperiti

Affectio duplex.

Iurisperiti duplicem affectionem dicunt: quandam iunctam vtilitati, vt quam naturaliter habemus in nostris operibus, & rebus, de qua in l. videamus. §. 1. ff. de in litem iurand. ff. Altera est affectio sine vtilitate, vt quam maxime præ se ferunt amasij nonnulli in donis ab amasia receptis, cuius ratio non habetur, vt abunde scripsi in interpre. l. vnic. in gloss. 1. C. de senten. quæ pro eo quod interest.

Adiungere, adiunctum, quid.

Nam si eum alij adiunxerimus fundo, &c. Adiungere est annectere, ad aliquid iungere. inde adiunctus, in l. nec villam, §. 1. ff. de petit. here. latius scripsi in tract. de adiunctio. in 3. lib. commenta. in const. Reg. Gallic.

Declaratio text.

Sequitur circa fin. text. *Locus verò latere potest*, quorum verborum intellectus esse potest, quod locus dum portionem fundi significat, latere potest, cum videlicet ignoretur, quam portionem velit illi loco constituere dominus: sed quando significat feudum, vel territorium, seu prouinciam, vt si dicatur in loco Montispessulani, latere non potest.

Latere quid significet.

Latere significat in occulto esse, contrarium verb. apparere. l. item si fundi. §. sed si insula. ff. de vsufruct. ibi, nam vbi latet incrementum, & vsusfructus augetur: vbi autem separatum apparet, fructuario non accedit. vult dicere text. quod vbi accedit quicquam per alluuionem fundo, in quo aliquis habet vsumfructum, vsufructuarius huius incrementi latentis vsumfructum consequetur: si verò appareat insula separata à fundo vsufructuarij, tunc vsufructuarius non habebit vsumfructum in ea. Et alluuio est incrementum latens, §. præterea. de rerum diuis. in Instit.

Pessimum est genus receptatorum, sine quibus latere nemo diu potest, & præcipitur, vt perinde puniantur atque latrones. l. 1. ff. de recepta. abunde scripsi in l. congruit. ff. de offic. præsid.

Latebra.

Hinc latebra, locus est occultus, in quo latere quis potest. l. quidam. C. de decurio. libr. 10. & l. omnes. 2. de agricol. & consil. lib. 11. & in cap. metuentes. 17. q. 4.

Longè latéque, & de lata fuga exposui in l. 2. supra eod. De verb. latitare scribam in l. absentem. infr. eo.

Quatenus dictionis phrases.

Quatenus, id est quousque, donec: ita accipitur hic, & in l. rogatus. ff. manda. ibi, hactenus actionem mandati habere, quatenus rogatus esset, quia id fecisset, quod ei mandatum esset. nam vsque ad eam summam in qua rogatus erat fidem eius spectasse videtur, qui rogauit. l. Rutilia. de contrah. emptio.

Quatenus facere potest, id est in quantum bona patiuntur, deducto ne egeat miles, qui sub armata militia stipendia meruerit, condemnatus, eatenus quatenus facere potest, cogitur soluere. ff. de re iudica. l. sunt qui. cum seq. ibid.

Et quatenus, id est quantum, vt re non potest obligatio contrahi, nisi quatenus datum sit, l. si tibi. §. 1. ff. de pact. facit l. & heredi. in fin. & l. si vnus. §. item si experiar. & l. si quis crediderit. ibidem. l. si eum exceptione. §. quatenus. quod met. caus.

Quatenus, pro quia, Accurs. in l. certum. ff. si certum peta. ibi, nam & Pedius nil referre ait, proprio nomine res appelletur, an digito ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur, quatenus mutua vice res fungantur, quæ tantundem præstent. forte ibi aptius esset exponere quatenus pro, vt, vel quibus.

Quatenus pro quamdiu nonnulli dicunt exponendum in l. sed & si possessori. §. item si iurauero vsumfructum alicuius, vel meum esse, vel mihi dari oportere, eatenus mihi competit actio, quatenus si vere vsumfructum haberem, duraret: quibus vero casibus amitteretur, non competit mihi actio, ff. de iureiur. sed ego exponerem ibi eatenus pro in illis casibus, quatenus, id est in quibus casibus. Et ita videtur exponere text. ibi. facit l. 3. §. in rem autem. ff. de in rem verso. Quatenus pro qualiter, quomodo, l. metum. §. sed quod prætor ait, se ratum non habiturum, quatenus accipiendum est, videamus. ff. quod metus caus.

Determinare.

In fine text. est *determinetur*, id est terminis limitetur, & designetur. l. certo. §. 1. ibi, modus determinabitur. ff. de seruitu. rusticorum prædior. Hinc determinata pœna, id est statuta, definita, l. Imperator. ff. de postul. ibi, ne cui scilicet pœna tempore determinata contra sententiæ fidem vlterius porrigatur. l. penult. ibi, quem locum determinare hoc modo possumus. ff. de iustit. & iure.

Et definiatur. de hoc habes in l. carbonum. ℥. eod.

PAVLVS LIB. SEXAGESIMOquinto Ad Edictum. Lex lxj.

Satisdationis appellatione interdum etiam repromissio continebitur, qua contentus fuit is, cui satisdatio debebatur.

Nomine satisdationis non solùm veniunt pignora, & fideiussores, sed interdum repromissio: vnde si quis promiserit satisdare, tenetur dare vel pignora, vel fideiussores. Si tamen creditor velit alterius partis obligationem & repromissionem, ac ea sit contentus, sufficiet reo repromittere, & se obligare, vt hic.

ἱκανοδοσία & ἱκανός.

Satisdationem Græci ἱκανοδοσίαν vocant, ab ἱκανόω, quod idoneum facio & satisdo significat. ἱκανὸς enim sufficiens & idoneus dicitur: & sic ἱκανοδοσία dicitur, quasi sufficiens datio, ἀπὸ τοῦ ἱκανοῦ, καὶ δόσις, datio. satis enim dat & sufficienter, qui fideiussores præstat, vel pignora. vnde Vlpia. sic ait: Satisdatio eodem modo appellata est, quo satisfactio. nam vt satisfacere dicimur ei cuius desiderium adimplemus: ita satisdare dicimur aduersario nostro, cui pro eo, quod à nobis petit, ita cauimus, vt eum hoc nomine securum faciamus datis fideiussoribus. in l. 1. ff. qui satisd. cogant.

Fideiussores præstat, qui debet satisdare.
Tutor qui non satisdat.

Regula ergo erit, quod is fideiussores dare debet, qui satisdare tenetur: vnde cum tutor teneatur satisdare, ista præstare tenetur, nisi in testamento datus fuerit §. 1. Instit. de satisda. tutor. Et si nolit satisdare, repellitur ab administratione, l. 1. & seq. C. de tutor. vel curator. qui non satisde. Hodie de consuetudine seruatur, vt etiam tutor testamentarius satisdet, teste Masuer. in rub. de tutor. in princ. Et hæc est consuetudo non contemnenda, cum tendat ad tuitionem rerum pupillarium. nam ὡς τὸ πλεῖστον, vt plurimum, tutores bona pupillorum diripiunt, furantur, & consumunt. sed ego vidi contrariam seruari hic Parisiis consuetudinem, vt nullus satisdet, sed se tantum obliget.

Dilationẽ annalem impetrãs satisdat.

Item impetrans dilationem annalem, vel quinquennalem, fideiussores, qui dilatione lapsa debitum soluere promittant, præstare tenetur. l. vniuersa C. de precib. Imperator. offerend. sed de consuetudine Regni non solet hodie dare, quia forte non inueniret, sicque literæ forent ei inutiles, vt plene scripsi in tract. de liter. dilator. annal. vel quinquennal. in 2. tomo commenta. in consti. Regias Gallicas, & in proœmio ordina. Reg.

Procurator satisdat.

Etiam à procuratore satisdatio præstatur, quando dubitatur de eius mandato, l. 1. C. de procurato. quod non vidi: sed tantum promissionem cum bonorum obligatione præstare solet. & sic intelligi potest titulus C. de satisdand. & alia iura de satisdatione loquentia, vt scilicet intelligantur datis fideiussoribus, vel pignoribus. & interdum de repromissione si pars ea contenta sit, l. si creditores. ff. de priuilegiis creditorum. Et Iurisconsult. sic ait: Satisdatum sic arbitror, si sic satisdatum sit, vt legatario, vel ipso iure acquisita sit idonea cautio, vel per mandati actionem acquiri possit. l. 1. §. satisdatum. ff. quorum legato. Et sic idonea cautio ibi accipitur pro satisdatione, de qua plura scripsi in tract. de senten. executor. artic. 1. Et ita satisdationis nomine veniunt pignora & fideiussores. hæc regula elicitur ex l. ff. qui satisdar. cogant.

Limitationes ad legẽ istam.

Primò vitiatur quando creditor contentus est repromissione, quia satisfactum, & satisdatum accipimus, quemadmodum voluit creditor. l. si rem. §. omnis. ff. de pignora. actio. ita dicit iste tex. ibi, interdum. & ibi, qua contentus fuit is, cui satisdatio debebatur. nam postquam partes sunt

concordes, quid ad iudicem? l. prima. §. inde. ff. de noui oper. nuntia. Ergo à contrario si creditor recuset obligationem rei pro satisdatione, non cogitur eam accipere, per hunc text. ibi, contentus. Et dicitur repromissio, quia primo reus promiserat, alioqui reus non esset, nec debitor. Sed quia forte de illa promissione non constabat per scripturam, aut alias, ideo nunc repromittendo se obligat instrumento Regio sigillo munito: de quo tractaui in primo tomo commentariorum in constit. Reg. in trac. de liter. obligator.

Fideiussores non inueniens an cum iuramento recipiatur.

Secundò quando non posset quis inuenire fideiussores, nec pignora, tunc crederem sufficere iuratoriam cautionem cum obligatione, vt no. in l. prima. qui satisdar. cogant. & Ludoui. Roman. consil. 459. in fin. scripsi plene in verb. *bonne & suffisante caution*, artic. 1. tract. de senten. executor. in dictis consti. Reg. in 1. tomo. quid in recredentia & aliis, quæ iuratoria cautio vocatur, Græcè dicitur à Theophilo, ἐξωμοσία, in §. sed hodie. Instit. de satisd. sic λέγεται, iuratoria cautio, τοῦτ' ἔστιν ἐξωμοσία. quæ etiam abiuratio, & excusatio cum iureiurando dicitur à Budæo, in suis commentariis Græcæ linguæ: sed non scribit hanc verbi legalis significationem.

Pignus dare potest, qui satisdare debet.

Tertiò quando vellet dare pignora, potest, per text. in l. prima. §. iubet. ff. de colla. bonor. gloss. & doct. in d. l. 1. quia melius est pignori incumbere, quam in personam agere. §. furti. de oblig. quæ ex delicto nascunt. in Instit. not. in l. plus cautionis. ff. de regul. iuris. gloss. & doct. in d. l. 1. & §. suscepto. in authen. de exhibend. reis. colla. 5. vbi gloss. magna dicit, quod si semel dedit pignora, & velit ea repetere, & dare fideiussores, non poterit, nec quidem obligando proprium corpus poterit inuito creditore pignora liberare.

Fideiussores obligatus dare, non potest pignora præstare.

Limitatur quando lex præciperet, aut ordinatio, vel pars promisisset dare fideiussores, tunc decisio legis, & partis promissio debet seruari, nec tunc reciperetur iuratoria cautio, vel pignus. authen. offeratur. C. de litis contest. gloss. & doct. in l. in eo. §. nemo. ff. de regul. iuris. l. prætoriæ. 3. de prætor. stipulatio. Tum quod aliud pro alio inuito creditore solui non potest. l. 2. §. 1. ff. certum peta. tum quia periculum imminet in custodiendis pignoribus, quorum deteriorationem creditor culpa sua prouenientem sarcire tenetur. l. quemadmodum. §. penult. ff. ad legem Aquil. tum quia dispositio legis non seruaretur, nec partis promissio, quæ fuit, vt daret fideiussores: nec forma, quæ non potest impleri per æquipollens, teste Felin. in c. cum dilecta. de rescrip. Soc. in dicta l. prima. col. 2. quamuis contrarium firmet Dec. in d. l. plus cautionis, quia pro vno fideiussore alius dari potest æque idoneus. l. Labeo ait. §. fin. ff. de arbitr. & pignus aliud æquè bonum. glo. singul. in l. si Titio. ff. de pignor. secund. Franc. Cremen. sing. 54. quæritur. quod est verum volente parte, vel quando non posset dare illum fideiussorem: alias inuita parte & sine causa non posset. l. qui autem §. 1. ff. de constit. pecun. Et diuersum est pignus à fideiussore, nec est tanta inter varia pignora, aut diuersos fideiussores differentia, quanta inter pignus & fideiussores, ideo qui fideiussores promisit, pignora dare non potest inuita parte, sed ea volente sic. l. 2. §. si legatarius. ff. quor. legator. ibi, idem dicendum est si legatarius pignoribus voluit sibi caueri. & dixi in dicto artic. primo, in recredentia beneficij, tract. de senten. executor. primo tomo commentar. in constitu. Reg. Gallic. vbi plenius dixi quid verb. cautionis, Gallicè *caution* contineatur.

Loco vnius fideiussoris alius dari potest.

Satisdatio & cautio quando exprimitur.

Quartò non procedit cum in lege exprimeretur satisdatio, & cautio, l. vnic. ff. de ripa muniend. ibi, boni viri arbitratu vel cautum, vel satisdatum est, aut per illum non stat, quo minus boni viri arbitratu vel caueatur, vel satisdetur, vim fieri veto. vbi sufficit vel cauere, vel satisdare, quia in lege est expressum: quod etiam in aliis casibus locum habet, quos gl. Bar. & Ias. congerunt in d. l. 1. qui satisdar. cogant. ibi videte: ne plura. & tunc est in electione debitoris alterum præstare. l. 3. ff. de eo, quod certo loco,

Satisdatò debeo.

Satisdatò debeo id, pro quo fideiussores dedi. l. & magis. ff. de solutio. Satisdato, id est per satisdationem, dando fideiussores. l. ex castrensi. in fin. ff. de castren. pecul. ibi, & si sponte patiatur, vt quilibet defensor satisdato filium insolidum non peculio tenus defendat.

Satisdatò promittitur.

Satisdatò promittitur, id est fideiussoribus, probat l. sed & si quis. §. fin. ff. si quis cautio. & si seruum dominus in crimine capitali defendat, sistendum satisdato promittere iubetur, l. si seruum. ff. de accusa. scripsi in meis interpretat. intellectum ad illum text.

Satisdare diuiditur.

Interdum Iurisc. diuisim ita proferunt, dabitur autem satis vicinis, id est satisdabitur vicinis. l. vna. §. pen. ff. de ripa mun. & l. quod si de speciali. ibi, satis iudicatum solui dare debebit, id est satisdare iudicatum solui. de minor. & in l. sed & si susceperit. in fin. de iudic. l. cuiuscunque. in fine. ibi, vel si satis non detur, ipsi frui permittitur. de vsufructu. vel satis creditoribus facere, l. fin. §. Titus. ff. de condictione indebiti, pro satisfacere creditorib.

Satisdatio necessaria quæ, & voluntaria.

Satisdatio necessaria dicitur, quæ de necessitate legis, ordinationis, vel hominis præstanda est: voluntaria, quæ ex voluntate. l. si fideiussor. §. 1. ff. qui satisdar. cogant.

Iudicatũ solui satisdare.

Satisdare iudicatum solui, est fideiussoribus promittere de iudicato soluendo, l. si procurator. §. penult. ff. de procurator. & ita intelligitur totus titulus ff. iudicatum solui. quæ stipulatio tria complectitur, de re iudicata, de re defendenda, & de dolo malo. l. iudicatum. 1. ibidem.

Satisdatione quomodo debeat dominus procuratorem releuare, scribit egregius text. in l. si procuratorem. ff. de procurator.

Iudex an possit cogere ad satisdandum.

Satisdare est onus: ideo iudex non debet onerare partem ad satisdandum, nisi vbi in lege vel ordinatione exprimeretur. l. qui ex parte. ibi, satisdationis onus euitare possit. ff. de interrogat. actionib. alioqui pars appellare poterit, quia grauatur, l. si plurium. secunda, §. 1. ff. de noxal.

Satisprestare.

Satispræstare idem est quod satisdare, l. tribus. ibi, enim vero quæ satispræstiterit. ff. de vsufructu earum rerum, quæ vsu consumuntur. iuncto versiculo. ibi, quia heredi satisdedit.

Satisfacere.

Satisfacere, τοῦτ' ἔστι ἱκανῶς ποιεῖν, dicitur debitor quando creditoris desiderium implet, d. l. 1. ff. qui satisd. cogan. sine tamen numeratione pecuniæ, l. sed & si quis stipuletur. § 1. ibi, necdum prætium numerauit, sed tantummodo pro eo satisfecit. ff. de vsufruct. Et satisfactum accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum, siue pignoribus sibi caueri voluit, siue fideiussoribus, siue reo dato, siue pretio: & generaliter dicendum erit, quoties recedere voluerit creditor à solutione, vel obligatione, videri ei satisfactum, si vt ipse voluit sibi cauit, licet in hoc deceptus sit. l. si rem. 1 §. omnis. ff. de pignorat. actio. & si quis constituat se satisfacturum, & fideiussorem vel pignora det, liberatur ab illa obligatione non primæua, quia nihil interfit, quemadmodum satisfaciat. l. promissor. 1. §. fin. ff. de consti. pecun. authen. si quando. C. de consti. pecun. Et Iurisconsf. sic ait: satisfactio pro solutione est, id est loco solutionis habetur. Etiam satisfactum creditori intelligitur, etsi iusiurandũ delatum est, hypothecæ non esse rem obligatam, & debitor iurauerit. l. soluitur. in fin. & l. si deferente. ff. quib. mod. pignus vel hypoth. solui. Ex quibus declarantur verba inseri solita in literis gratiæ homicidæ concessæ. ibi. *satisfaction faicte à partie ciuilemẽt tant seulement, si faicte n'est*, &c. vbi sufficit delinquentem satisfacere parti aduersæ. facit §. venditæ. de rer. diuis. in Instit. ibi pretium soluerit, vel alio modo satisfecerit, veluti expromissore, aut pignore dato, l. quod vendidi. ff. de contrah. emptio. Et debitores rerum publicarum, ad honores inuitari non posse certum est, nisi prius in id quod debetur reipub. satisfecerint. Planè vice solutionis sufficit, vt quis aut pignoribus, aut fideiussoribus idoneis cauerit. l. rescripto. §. debitores. & seq. ff. de muneribus, & cauendo quis interdum satisfacere dicitur, vt in c. fin. §. in aliis. vbi Panor. in 2. not. vt lite non contesta. Et sic cum satisfacere generale sit, comprehendens solutionem, satisdationem, & aliam

Satisfactio pro solutione habetur.

Gratia delinquenti concessa quomodo intelligatur.

Debitores rei publ. non debẽt ad munera recipi ante satisfactionem.

Satisfacere generale est.

& aliam cautionem qua desiderium implemus creditoris, ideo non valet expositio gloss. in l.4. §. ait prætor. ff. de re iudic. dicens satisfacere, id est satisdare, quia genus ad vnam speciem restringi non debet, nec generale verbum ad vnam expositionem. Et satisfacere per prædicta est generale: ideo non debet ad solam satisdationem restringi. l.cum hic status. §.si maritus. ff. de donatio. inter vir. & vxor.

Limitationes quando satisfacere non est generale. Primò limitatur, quando in lege vel constitutione poneretur satisfactio, & satisfactionis nomine solutio exprimeretur, vt in l.is qui.§.satisfactionis.iuncto.§.præceden. ff.vt in possess.lega. sic dicente.satisfactionis verbum licet latius pateat, tamen ad exsoluendum legatum refertur.

Secundò flectitur, quando materia solutionem tantum respiceret, vt doct. tradunt in re iudicata, ne obligationes ex obligationibus oriantur.l.4. §. ait prætor.ff.de re iudic. l.licitatio.§.debitores.de publican.& vectigal.

Satisfacere in contractibus quomodo accipiatur. Tertiò fallit regula, cum quis promisit satisfacere. in contractibus enim verbum satisfacere, ab homine prolatum solutionem denotat. Bart. & alij in d. l.1. per text. in auth. si quando. C. de constit. pecun. Quod est verum, quando in pecunia satisfacere se constituerit: tunc enim soluere tenebitur.text.in §.ad hæc aliud.in auth.vt cum de appellat.cogno.colla.9. secus si simpliciter satisfacere promiserit, vt supra dictum extitit, etiam in contractibus: vt d.l.promissor.§.fin.ff.de constit.pecunia, quæ nostram iuuat opinionem.

Nec obest l. quod si non soluere. ff. de pignorat. actio. vbi satisfactio inuita parte post petitionem non admittitur, sed solutio requiritur. Et per hoc patet, quod tam in contractibus, quàm in aliis, verbum satisfacere intelligitur, quemadmodum voluit creditor: vnde si quis promiserit soluere, aut satisfacere, non auditur inuita parte volendo fideiussores dare, sed requiritur quod ad voluntatem creditoris iure satisfaciat, soluendo, vel fideiubendo vel præceptú capiendo de soluendo. sic docet Bart. in l.quamuis. ff. de pignora.actio. quia debet implere voluntatem suam, in qua promisit: vel si forte totum soluere non promiserit, satisfacere poterit dando pignora, quæ vendi poterunt, vel fideiussorem præstando, qui se obligabit ad decem dies, vel aliud tempus conuentum soluere. sic conciliari poterunt opiniones scriptæ in d.l.1. Interdum lex dicit satisfacere iudicatis, l.tale pactum.§.penul.ff.de pact.& sic intelligitur vt supra scripsi.

Conciliatio opinionum.

Quartò nisi in lege vel dispositione dicatur, integre satisfecerit.text.iuncta glo. in l.penult. de immunita. eccles. in 6. de Ripa in cap.1.glo.donec.de iudic.sed illa glo. non dicit soluere teneri, sed satisfacere. Et per hæc intelligitur constitutio Regia ex nouis, artic.49.& in rubr. *des causes possessoires*, art. 12. ibi, *apres le possessoire intenté en matiere beneficiale, ne se pourra faire poursuite pardeuant le Iuge d'eglise sur le petitoire, iusques à ce que le possessoire ait esté entierement vuidé par iugement de pleine maintenue, & que les parties y ayent satisfaict*: scilicet integre. Et sic ambæ partes (facit c.fi. de ordin. cognitio.) satisfecisse dicuntur, quando iudicatum fecerunt, id est id quod iudicatum erat impleuerunt. Et tunc non reciperetur pars, si portionem debitam præstaret, nisi insolidum satisfaciat. tamen sufficiet satisfactio, de consensu partium facta, licet in pecunia non consistat.

Declaratio ad cõstitutionem Regiam.

Vsus cõmunis declarat satisfactionem. Vltimò regula perdit officium, si vsus loquendi communis satisfactionem pro solutione tantum reciperet. tunc enim illum insequemur vsum. per l.Labeo. ff. de suppellecti.lega.legem, librorum.§.quod tamen.de lega.3.legem, heredes palam. §. sed si notam. de testamentis. vide quæ scripsi in §.1.de sententiis executor.in 1.tomo commenta. in constit.Reg.Gallic.

Phrases verbi satisfacere. Satisfacere pacto, pœnæ, debitis, constituto, & aliis. Satisfacere pacto, est adimplere id, quod in pactione conuentum est, l.emptor. ff. de pact. ibi, quæsitum esset, cum posteriori pacto satisfactum non sit, &c. Satisfacere pœnæ, est pœnam soluere. l.si cum exceptione.§.quatenus, ff.quod metus caus. ibi, quia tripli pœnæ propter facinus satisfacere cogitur. Satisfacere debitis, id est soluere debita.l.fin.in fin.ibi, quod si debitis satisfecerit.ff.quod metus caus. Satisfacere constituto.l.promissor. §.fin. ff.de consti. pecun. ibi, Constituto satis non facit, qui soluturum se constituit, si offerat satisdationem, quia soluere debet id quod est in constituto, vel voluntatem creditoris implere. Satisfieri supplicio, & verberibus, de seruo dicitur, quando is punitur pro qualitate delicti, l.si seruum. ff. si ex noxal. caus. agatur.

Alias creditor non est liberaturus rem, nisi insolidum ei satisfiat.l.his consequenter.§.Celsus. ff. famil.erciscun. Et integre satisfieri superius dictum fuit.

Satisfactum non videtur creditori, qui habet iudicati actionem.l.grege.§.si cum defensore.ff.de pignor.

Promittis satisfieri à se, quomodo intelligatur. Si quis promiserit satisfieri à se & Titio, si Titius non satisfaciat, ipse promissor insolidum obligatur: secus si impersonaliter non nominata aliqua persona, vt docet Imperator in §.fin.in authen.vt cum de appellat.cognosc. colla. 8.

Satisaccipere. Satisaccipere verò dicitur creditor, cum fideiussores recipit. nam sicut satisdatio refertur ad debitores, ita satisacceptio ad creditores. Et satisacceptio est stipulatio, quæ ita obligat promissorem, vt expromissores quoque ab eo accipiantur, id est qui idem promittant. Satis autem accipere dictum est eodem modo, quo satisfacere. Nam quia id, quo quis contentus erat, ei præstabatur, satisfieri dictum est.l.stipulationum.ff.de verb.obligat. Et similiter quia tales, quibus contentus quis futurus esset, ita dabantur, vt verbis obligarentur, satisaccipi dictum est, l. tribus. ff. de vsufruct. earum rerum quæ vsu consumunt. facit lex, de pupillo.§.fin. ff.de noui operis nuntiatione. lex, cui vsufructus.de vsufructu lega.lex, si seruus. de diuersis & temporalibus præscriptionibus, lex, cum quis.de actionibus, & obligatio.

Tutor conuentus vel satisdat, vel satisaccipit. Datiuus vel testamentarius tutor, siue curator, non petit satis à collega suo, sed offerre ei poterit, vtrum satisaccipere velit, an satisdare. ff.rem pupil. saluam fore. l.datiuus.facit lex. procurator. §.fin. rem ratam haberi. lex, pactum inter heredem.de pactis.lex, in causæ.§.si ex parte.& lex seq.ff.de procurat.l.mutus. §.fin. ibidem, l.lecta.si certum petat.l.frater.de condict.indeb. Et ita satisaccipere dicitur creditor, non solum qui fideiussores accepit, vel pignora à debitore, verum etiam si alio modo cõtentus fuit. Et creditores qui satisacceperunt, separationem bonorum testatoris & heredis impetrare nõ possunt, l.1.§.item quæritur.ff.de separatio.l.2.in fin.quorum legator.

Satisexigere. Satisexigere, ἱκανῶς ἐξάγειν, est satisdationem exigere, l. liberto. §. largius, ibi, & ideo nec Titius alumnus, vel heredes eius audiri debent aduersus heredes patroni agentes, quod satis non exegerunt. ff. de annuis leg. l. quotiens. §. sed & si filius. ad municipalem. ibi, sed si filius tutores dare non curauerit, vel minus idoneos exegerit, nec satis exegerit, vel non idoneum acceperit. l. Iulianus. §.si quis rem. ff. ad exhibendum. vnde à procuratore, de cuius mandato dubitatur, satis exigere possumus, l.1. C. de procurat.

Satisofferre. Satisofferre est satisdationem offerre, *bailler pleige & caution.* l. 3. §.si quis paratus.ff.quod vi aut clam.ibi, magis est vt definiat, si modo satisofferat.l.1.in fin. requirendum annotatum si prouinciæ præsidem intra annum adierit, & satis obtulerit. ff de requir.reis.

Contentus quid. *Contentus fuit*, hîc potest accipi pro acceptauit & probauit. nam qui aliquid probat, illi satisfit, & eius animo est satisfactum.l.1.§.non fuit contentus prætor.ff.de dolo.l.3. in fin.nautæ, caupo, stabular.l.si quis à me. de actio. empt. l.si colonus.arbor.furtim cæsar.ibi, vna actione contentus actor esse debet. Vnde filia quæ dote fuit contenta, nullum ad bona paterna regressum habere potest. c. quamuis pactum. de pact. in 6. l. pactum quod dotali. Cod. de collat. Quibus contenti alia prosequamur.

Securum facere promittis, ad quid teneatur. Securum facere aliquem, vel reddere, est vel pignoribus, vel fideiussoribus, d.l.1.ff.qui satisd.cog. vel stipulatione &

ne & instrumento. l. 1. §. communes. ff. de prætor. stipula. Vnde si quis promiserit me reddere securum, vel securitatem præstare de debito, sufficiet vnum ex supradictis præstare, quia securior erit creditor habens debitorem obligatum, vel suas res. d. §. communes. Et sic patet, quod is qui promisit facere securum, non reciplrur, si velit dare chirographum propria manu scriptum, nisi trino teste subscriptum fuerit. nec enim cautum esset creditori, cui negari potest debitorem scripsisse, & postea effectus scripturæ in examinatione pendebit. textus in §. si quis igitur. in auth. de instrumentor. cautel. & fide. collat. 6.

Securus quis. Securus est, qui nihil timet, l. 1. in fin. ff. de actio. empti. glo. in l. si mandato. 2. §. si. ff. manda. Sed hic habens solum chirographum, timet adhuc controuersiam in approbando, seu recognoscendo illo. Debet igitur obligare se debitor sub instrumento sigillo Regio sigillato, vel ad rigores parui sigilli, aut conuentionum Nemausi, si in patria consuetudo illa sit, vbi ad illos rigores solitum sit obligari, vt creditor sit securus, quasi seorsum à cura: & dando fideiussores, idoneos eos præstare debet pro quantitate debiti, l. 2. ff. qui satisdar. cogant. Alioqui nõ redderet securum creditorem. Item si iste debitor opulentus multa possideret bona, personam suam obligare nõ tenetur & ad carcerem: verum sufficit, quod omnia bona sua isti obliget creditori, quia satis ei consultum esse videtur ex hac bonorum obligatione. nec quæritur in quo magis possit esse securus, sed sufficit eum securum esse iuxta promissionem: secus si nulla aut pauca possideat bona. & hoc etiam ex consuetudine seruatur.

Secure testari. Securè testatur is cuius testamentum infirmari iure nequit. l. Papin. §. si quis mortis causa filio donauerat quartam partem eius, quod ad eum esset peruenturum, si paterfamil. decessisset, puto secure eum testari. ff. de inoffic. testam.

Securũ facere debitum. Limitatur cum quis primo se obligasset, & denuò promisisset facere securum, *asseurer le deu*, tunc vt ista promissio aliquid operetur, intelligetur cum pignoribus, vel fideiussoribus: teste Roma. in l. prætor. §. deinde. ff. de noui oper. nuntia. quem ibi sequuntur Paul. & Alexan. Idem cum quis promisisset plene securum facere, vel idonee. gl. in d. l. si mandato. ff. manda.

Externus quã securitatem præstare debeat. Idem si promittens esset exterus, seu forensis, de cuius fuga dubitari posset, eo casu pignora, vel fideiussores præstare debet. gloss. in d. §. suscepto. de exhibend. reis. colla. 5. Hippol. in rubrica, de fideiussor. quæst. 40. ideóque in his debemus considerare verba secundum naturam actus, super quo interponuntur, tam in iudicialibus, quam in extraiudicialibus cum non inueniatur differentia expressa, quicquid dicat Ias. & alij in d. l. prima. Vnde si rem iudicatam, vel sententiam quis promiserit securum facere, tenetur vel soluere, vel dare pignora, quæ vendere possim: vel fideiussorem, qui breui soluat, vt supra dixi in eo qui promisit satisfacere.

Securitas à solo Rege datur. Notandum est quod alio significatu securitas à solo Rege datur in hoc Regno, quam vocant Saluagardiam. Sed balliuus, vel iudex Regius potest defensionem parti facere, & præcipere illi, ne supplicantem offendat: quemadmodum fuit dictum in Senatu anno 1371. die 13. Maij Hodie quoque quilibet requisitus ad dandum securitatem, Gallice, *paix & asseurance*, tenetur eam dare, etiam si mulier requireretur, vel exterus alterius iurisdictionis, vel

Arestum. forte Regni. sic decidit Senatus pro Ioanne Archart habitante in ciuitate *de Valenciennes*, contra D. Euguerrandum *de Hesdin*, vt videre licet in summa rural. rubr. *de mettre treuues ou asseurances entre parties qui sont en court.* De securitate sunt tractatus, in quibus ista scribitur materia, quos videre poteritis, & rub. de assecuramentis, in stylo curiæ Parlamenti. ne ptola.

Cauere. Cauere qui tenetur in l. ciuili, promissione nuda liberatur, secus in dispositione prætoria, l. sancimus. C. eod. & ibi doctor. & ego quoque scripsi in l. habere. §. cautum. infra eod. quomodo intelligatur. & hanc cautionem ἀσφάλειαν Græci vocant, vt est text. in d. l. sancimus. Reliqua reiiciam nunc ad d. §. cautum. De cautione est l. si adulterium cum incestu. §. vlt. ibi, si quis in honore, ministeriόve publico sit, reus quidem postulatur, sed differtur eius accusatio: & cautione in iudicio sistendi causa promittitur in finem honoris. ff. de adulter. Sed in hoc Regno non dif-

Accusatio nõ debet differri. fertur accusatio alicuius etiam cancellarij, cum videlicet apud nos hæc officia sint perpetua, sicque forent impunita: verum in temporariis hæc forte iuris dispositio obseruaretur, nisi fauores adessent.

Filius pro patre an rempub. saluã promittere cogatur. Item inuitus filius pro patre rempub. saluam fore cauere non cogitur. l. æstimationem. ff. de muneribus. Et an pater pro filio, vide in l. quoties. ff. ad municipal.

Promittere quid significet & an contineat stipulationem. Promittere est siue se obligando, seu simplici verbo polliceri. l. fin. ne vis fiat ei. vbi etiã glo. nisi in scripturam quoque publicã redigatur, quia tunc intelligitur per stipulationem, l. lecta & ibi Ias. ff. si cert. petat. l. sciendum. §. dictum. de ædilit. edict. Bart. in l. sciendum. de verb. oblig. vbi plenè doct. limitant. illos poteritis videre, & quæ scripsi in l. sponsionis. supra eod.

Repromissio quid sit. Repromissio est firma promissio sine fideiussoribus, & proprie per stipulationem. l. 1. §. stipulationum. ff. de prætor. stipula. ibi, stipulatio, duplæ repromissio est. & l. si quãdo. ibi, vel ipsis patronis iuretur, vel repromittatur. ff. de oper. libertor. l. de pupillo. §. si is cui. ibi, satisdederit repromiseritve. de noui oper. nuntia. & l. prætor. §. hoc interdictum. 2. ibi, perinde si satisdatum non est, sed repromissum, huic locus non erit. ibidem. l. hoc amplius. §. 1. & per totum, cum duab. legib. seq. ff. de damno infect. l. creditor. 1. de pignora. actio. l. qui seruum. in fi. de interrogator. actio. probat §. loca. in fin. de verbor. obligat. in Instit. qui text. in princ. loquitur de stipulatione, postea dicens inutilem esse repromissionem. Sic debet intelligi de stipulatione, quamuis quidam dicant ibi repromissionem capi pro iterata promissione, sicut rescriptum iterum scriptum. doct. in rubr. de rescript. sed prædicta veriora esse probat l. 3. §. sed & si quis. ff. quod vi aut clam. non tamen inficiabor aliquando repromittere capi pro iterum promittere, vt in l. si quis delegauerit. ff. de noua. vbi debitor qui iam promiserat, repromittit, id est iterum promittit, & secundo illi cui delegatus est. Itaque repromissio est firma promissio per stipulationem, sine fideiussoribus tamen & pignoribus. l. non cogendum. in princip. ibi, sed & si satis non dederit, sed repromittenti ei creditum est. & §. 1. ff. de procurator. l. quamuis. §. 1. ad Velleia. l. Titio. §. Titius. ff. ad municipal. l. creditor. 1. de pigno. actio. & 40. distinct. in princ. vel dicitur promissio cum obligatione bonorum. l. filio. in fin. ff. vt lega. vel fideicom.

Limitatur quando materia conueniret etiam nudæ promissioni. l. 2. §. si legatarius repromissione contentus fuit, dandum est interdictum. ff. quor. lega. videte text. in l. si quando. §. fina. & ibi gloss. ff. vt legat. vel fideicommissor. nomin. caueat. & quæ scripsi in l. sponsionis. supra eodem.

Cauere quis debeat cum obligatione bonorũ, quando satisdatio repromittitur. Et sic patet per iura superius adducta, quod satisdationis appellatione non venit repromissio, nisi creditor ea fuerit contentus, per istum text. & quando satisdatio cuidam remittitur, is tenetur cauere sub obligatione & hypotheca bonorum suorum, l. filio. in fin. ff. vt legat. nom. cauea. l. omnes ante medium, & ibi Bart. C. de episcop. & cleric.

Tertiò quando lex repromissionem loco satisdationis vult præstari, vt in eo qui in loco publico ædificat, nempe tantum debet repromittere, licet alius suo nomine nuntians debeat satisdare, l. non solum. §. si cum possem. ff. de oper. no. nuntia. & l. 1. §. stipulationum. de prætor. stipula. Et ideo putarem ibi sub verbo repromissionis etiam promissionem cum iuramento venire, quod sit firma. l. si quis pro eo. vbi scripsi, ff. de fideiuss. l. si quis maior. C. de transactio. vel cum hypotheca bonorum, vt dictum fuit. vel etiam ibi potest intelligi re repromittere per stipulationem.

Quartò

Nuda repromissio. Quartò quando Iurisconsult. vtitur verb. nuda repromissio detur, tunc intelligetur nuda promissio à fideiussoribus & pignoribus, tunc igitur si nil aliud obstet, sola promissio sufficiet: regulariter tamen repromissio dicitur cum stipulatione. l. 1. §. stipulationum. ff. de prætor. stipula. vt superius dictum extitit.

CAIVS LIB. XXVII. AD EDICTVM Prouinciale. Lex lxij.

Tigni appellatione in lege 12. tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia constant significatur.

Lex 12. tab. de tignis. In lege duodecim tabularum sic scriptum reperiebatur: Tignum alienum furtiuum ædibus, vel vineis suis iniunctum, ne quis eximere cogitor, sed duplum pro eo per actionem de tigno præstare compellitor. Et quid tigni nomine significetur in ea lege, Iurisconsf. hic declarat, dicens, omnem materiam, ex qua ædificia constant, tigni appellatione contineri. nam cum Iurisconsulti leges 12. tab. interpretentur, quarũ demum nonnullæ fuerunt in corpus iuris ciuilis cum interpretationibus Iurisconsultorum necessariis redactæ, non mirum si multas huiusmodi interpretationes in iure passim inueniamus. Et ista lex ad sequentia vtilis erit.

Legis vtilitates. Primò quoad decisionem Iurisconsul. in l. 1. ff. de tigno iniuncto, cum dicit, tignum alienum ædibus meis iniunctum sine domini voluntate, neque soluere, neque vindicare permittit lex 12. tab. ne ædificia diruantur, aut vinearum culturæ turbentur: vt secundum nostrum text. de omni materiæ genere intelligatur, ex qua ædificia constant. vnde regulam, lapides, lateres, cæmenta, calcem, & arenam, gypsum, ceteráque, si qua sunt ædificiis vtilia, appellatione tigni comprehendemus. Et ad exhibendum agi ad tignum prohibet l. gemma. & l. tigni ff. ad exhibend. Tigna verò à tegendo dicta sunt, quod tecto tegi soleant. sed & in vineis etiam tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur, vtpote, pali, perticæ, pedamenta, & alia necessaria, d. l. 1. Et actio de tigno iniuncto ad duplum datur in eum, qui tignum alienum sic coniecit, d. l. 1. & hoc ex lege 12. tabul. Æquitatis enim ratio suadet, vt postquam dominus materiæ in hoc grauatur, quod sine facto suo propria re priuatur, in hoc quoque releuetur, vt duplum consequi possit, l. eum qui. ff. de iureiur. l. quid ergo. §. pœna grauior. de his qui not. infam. Christoph. Porc. in d. §. cum in suo. de rerum diuis. Insti. l. adeo. §. cum in suo. ff. de acquir. rerum domi. nec grauatur is qui materiam iniunxit dando duplum. nam si oporteret illam à domo auferre, forte tota domus corrueret. quamobrem vtilius ei consultum, vt tradendo duplum liberetur. Sed in hoc Regno nec quidem hoc duplum solet dari: verum sufficit materiæ æstimationem quanti plurimi fuit præstare, vt similis emi illa pecunia possit.

Tignũ vnde, & quid eius nomine contineatur.

Diruta domo tigna restituuntur. Si tamen dominus ædium posset absque deformatione ædium restituere tignum, admittetur si non esset deterioratum: alias contra, cum sit in vtilitatem publicam introductum, & ne vrbs ruinis deformetur. quæ ratio cessat domo diruta. l. cetera. §. 1. ff. de lega. 1. vt tenet Ioan. And. in additio. ad Specula. in titul. de eccles. ædificand. §. 1. & Rofred. in tract. libellor. rubr. de actio. tigni iniuncti. in 4. parte, versic. sed nunquid. vbi idem scribit in ædificiis rusticis sicut in vrbanis; propter verba generalia, *ædibus*. Tum quia si iniunctum vineis vindicari non possit, multo minus si ædificio rustico iniunctum sit. Tamen aduertendum est hac actione non teneri, qui ex voluntate domini tignum iniunxit, l. de eo. ff. de donatio. inter vir. & vxor. Sed re destructa tignum vindicabitur. d. l. adeo. §. cum in suo. ff. de acq. rer. dom. & agetur ad pecuniam promissam pro tigno.

Interdum etiam pro materia subiecta tignum accipitur pro ligno, vt in l. ferri. ibi, qui tigna dolarent. ꝟ. eod.

Tignarij fabri qui. Item vocamus fabros tignarios omnes, qui hac tigni materia vtuntur, vt sunt murarij, albarij, lapidarij, aliique id genus. d. l. ferri. infra eod. vel tignarius non solum qui dolabra ligna complanat, sed & qui solaria lignea, hoc est qui trabes, ceteráque ad tabulata domus vtilia, & omnis qui ædificat, dicitur: teste Crapaldo in lib. 2. de partib. ædiũ. c. 1. Inde contignationes vulgo *estagia*, *estages*, *planchiers*, dicuntur: quarum supremæ aut etiam superiores, cœnacula dicuntur, στέγαι, Græce teste Budæ. in annot. in Pandect. in l. si fratres. ff. pro socio. Alij dicunt contignationes esse trabium coassationem, & texturam ad tabulata cœnaculáque construenda, & ita intelligendã l. binas. ff. de seruit. vrban. præd. Ego vero intelligerem in illa l. contignationem, tignorum coniunctionem ad binas ædes, & quasi continuationem tignorum de vna domo ad alteram, & quod sit simultanea tignatio. Et sensus est, quod si quis ex tignis longis & trabibus duas domos cooperuit, ita vt trabes ædibus seruire vtrisque possint, & postea diuersis hominibus illas leget, an tigna sint communia, vel propria? & Iurisconsf. respondet, propria esse ex regione, & pro ea parte, qua domus protenditur cuiusque. Demum remouet dubitationem, si vnus vellet agere contra alterum, non esse ei ius habere immissum, eo quod tignum meum immittitur in tuam domum. Itaque agi non posse, cum quilibet sit dominus tigni pro longitudine suæ domus. vnde vicinus non dicitur immittere tignum suum in rem alienam, cum videlicet quilibet sit dominus sui tigni in sua domo, & quod exit ex sua domo in aliam nõ est suum: ergo contra eum non agitur. facit l. penult. de damno infect. Laurent. tamen Vall. in Rauden. firmat contignationem dici domus solarium, siue stratum sit cæmento, lateribúsve, siue non stratum, qualia ferè sunt solaria domorum Apuliæ. eóque apud Liuium pro miraculo fertur bouem in tertiam contignationem cõscendisse, id est in tertium solatium. Gallicè, *estage*.

Contignationes.

Intellectus ad l. binas. de seruit. vrba. præd.

Contignare. Inde contignare est tignis tectum iungere, quasi simul tignare, & eisdem tignis duas domos construere, vel vnam.

Conclaue. Et conclaue, de quo in d. l. penult. ff. de damno infect. & l. 1. de ventre inspiciend. l. vulgaris. §. qui furti. ff. de fur. dicitur locus secretior domus, qui clauditur vna claue. l. 1. §. potuisse. ff. de senatuscon. Silaniano, quemadmodum in quo fieri debet electio Roma. Pontific. cap. vbi periculum. de elect. lib. 6. vel superior locus in interioribus tectis, vel quod intra id conclaue multa loca & cubicula clausa sint, triclinio adhærentia. & Gall. vocari posse dicunt *vn cabinet*. facit l. si cui ædes. ff. de legat. 3. sed longe videtur abesse ab alia significatione.

Cõcameratio. Concameratio in l. si cui ædes. ff. de legat. 3. dicitur opus ad similitudinem pergularum hortensium factum, quæ iunipero conflectuntur ad ambulationes opacandas: Gallicè *Berseau*, nomen sumens à cunabulis infantium, teste Budæo in annotata, alias *vne tonne* seu *voulte*. Et concamerare ad arcus formam ædificare. *voulter*. inde concamerationes, quæ arcuato opere constant. Bud. in annota.

Genus quid & phrases. Sequitur in text. *Omne genus materiæ*. Genus apud Aristotel. est, quod prædicatur de pluribus differentibus specie, in eo quod quid est: & ita solent dialectici accipere, & Imperator in §. plebiscitum de iure natur. in Instit. & Iurisconsf. in l. si in rem. ibi, appellatio enim rei non genus, sed speciem significat. ff. de rei vindic. & l. seruus. pro empto. quicquid ibi glo. & doct. dicant. & in l. 1. §. 1. commod. & in l. inter donum & munus hoc interest, quod inter genus & speciem. infra eod.

Interdum & sæpius Iurisconsult. genus pro specie accipiunt, vt hic. & in l. ostentum. ibi, ostentorum duo sunt genera. & l. hæc verba, ille. ibi, subdisiunctiuorum duo sunt genera. ꝟ. eod. & in l. legato generaliter. ff. de legat. 1. vnde dicit Cicero: genus est notio ad plures differentias pertinens, vel est id, quo alicuius rei qualitas indicatur: vt genus societatis appellamus. in l. si non fuerint. in fin. ff. pro socio, ibi, iniquissimum enim genus societatis est, ex qua

qua quis damnum, non etiam lucrum expectet, prout etiam Gallice dicimus *espece de societé*.

Genus locati & conducti.l.1.§.si quis seruum. ff.depositi. Genus liberalitatis, l.1. ff. de precar. Genus actionis, l.non videtur iudicem consensisse, qui edi sibi genus apud eundem iudicem desiderat actionis.ff.de iudic.Genere vehiculi.l.si is cui.ff.quemadmodum.seruitu.amittant.Genera seruitutum.l.sicuti §.1.ff.si seruit.vindicet. Genus alienationis,l.statuliber à ceteris.§.Labeo.ff.de statuliber.Genus maleficij.l.1.ff.de abigeis. Genus criminis. l.quod ad statutũ.ff.de pœnis. Genus iudicij,in l.si quis cum totum. §.penult.ff.de except.rei iudica.Genus contractus,in l.fin. ff.de condict.caus.data. Dedi tibi pecuniam vt mihi Stychum dares, vtrum id contractus genus pro portione emptionis & venditionis est? §.1. de obligat. quæ ex quasi contractu nascunt.Genere fit abolitio,id est in genere,seu generaliter,l.am priuatim.ff.ad senatusconf. Turpil. Eodem genere dissoluere,quo ligatum est, l. nihil tam naturale.ff.de regul.iur.id est causa,vel modo.c.1.de regu.iur.

Genus pro modo, causa & conditione. Genus pro conditione,modo, & qualitate, veluti cum dicimus hoc genus hominum, *cefte maniere de gens*. vt apud Iurisconf.reprimendæ improbitatis hoc genus hominum. in l.3.§.sed & si tota.ff.nautæ,caupo.l.fin.infra eod. Eiusdem generis reddatur res,l.in naue Saupheij.ff.loca & genera possidendi tot sunt,quot & causæ acquirendi, id est qualitates,vel tituli,l.3.§.genera.ff.de acq.possessione.

Ex genere causæ,in l.3.§.Iulianus. ff.de liber.exhibend.

Genus pro agnatione vel cognatione. Genus etiam pro agnatione sumitur. l.1. ff. de probat. ibi,quoties quæritur genus, vel gentem quis haberet, l.1. de iure immunit.Philipp.Perus.in cap.si pater.circa fin.de testam.in 6. Interdum pro cognatione vniuersaliter sumpta,l.3.ff.de interdict.& relegat.ibi,quæ verò non à patre, sed à genere, à ciuitate & à rerum natura tribuerentur, ea manere eis incolumia. Et regulariter pro vtraque. gloss. in §.1. in authen. de incest. nupt. colla. 2.

Bona si veniro ad illos de genere debeãt, consanguinei comprehenduntur. Itaque si quis disponat,vt post mortem bona veniant ad illos, qui erunt de suo genere, tunc generis appellatione comprehendentur omnes vtriusque sexus consanguinei, quasi ex eodem sanguine geniti,l.1.ff. de liberal.cum l.seq. Bald.& Iacob. in d.l.1.ff.de proba. & Dec. in l.2.nu.72. de reg.iur.Ioan. de Platea in l. vacantia. C. de bonis vacan. lib.10. Barb. consf.57. in 2.vol.

Dispensatio Papæ cum illo qui est de genere Regum. Proinde si Papa dispenset eum Titio, qui est de Comitum, vel Regum genere, sufficiet, quod sit consanguineus ex altera linea siue paterna, siue materna. c. nouit.de iudic. quicquid dicant ibi nonnulli doct. & Iacob. in d.l.1.dicens,dispensationem esse restringendam: quod verum fatemur:sed non extenditur, quando respicit consanguineos ex vtroque latere, eum genuina eius significatio hoc habeat. Ideoque bastardi etiam comprehendentur,vt concludit Barb.in repet.l.cum acutissimi.col.50. C. de fideicommiss.

Quod nõ procedit,si materia aliter suaderet, vt si diceretur, generis nobilitas, vt c.penult. de præb. quia non fit quis nobilis ex consanguineis matris,nec ex matre, l.nullus.C.de decurio.lib.10.Ideo tunc comprehendentur tantum consanguinei ex parte patris: & idem in aliis casibus congruentibus:vel nisi exprimatur genus maternum,vt in l.eos C.de decurio. lib.10. vbi Lucas de penna. scripsi in praxi beneficial.in forma dispensat.

Generationis nomine quid veniat. Item generationis nomine tam ascendentes quam descendentes veniunt, & tam masculi, quàm fœminæ, cap. statutum. in 2. de heretic. in 6. ita consuluit Alex.consil. 125.attentis.in 5.vol.plene Alber. Brunus in tract. de statutis excluden.fœm.art.12.q.19.nisi diceretur generatio masculina,vel aliter secundum materiam dicendum foret,teste Anch.in consf.359.nos Petrus.& Perus.in c.si pater.circa fin.de test.in 6.

Generalis, & generale. Generale est pertinens ad vniuersos, l.1. in fin. ibi, rei verbum tanquam generale prætor elegit. ff. si certum petat. Et conuentionis verbum generale est, l.1.de pact. Et actum verbum genera esse ait Iurisconsult. in l. Labeo. 2. supra eod.& l.quæstio.in fin.infra eod. & l.alius est fraus. & l.pecuniæ.2.§.actionis. infra eo. Generalis subscriptio, in l.1.§.inter. ff. de fals. ibi, generalis ponitur ad differentiam specialis. Generalis exceptio, l.quæro. de act.empt. ff.de qua scripsi in tract.except.in diuisio. Generalis petitio.l.in generali.infra eod.Generalis appellatio,in l.spadonum. infra eod.

Generaliter. Generaliter,l.si quis cum totum.§.pen.ff. de except.rei iudic.l.1.& l.item apud.§.generaliter. de iniur.l.4.de iure immunita.l.3.de calumnia. l.hæc verba cui. infra eodem.

Accipi in dubio in genere actus debet. Et vbicunque est dictum, quod aliquid potest sumi in genere & in specie,debet accipi in genere:quia posito genere ponitur quælibet eius species,l.si quid earum.§.inter emptum. ff. de lega.3. & quælibet eius species etiam propriè venit.l.semper in generalibus.ff.de regul.iur.Bald. asserit in l.2.C.de iure aureor.anulor.Bart.& alij in rub ff.soluto matrimon.& doct.in rub.de constit.in antiq.maximè de Ripa num.11. Et quinquaginta casus in quibus arctatur generalitas,scribit Ioan.Andr.in regul. in generali. de regul.iur.in 6.in mercur.

Limitatur tamen in materia odiosa.tunc enim verbum accipietur in specie, l.hoc legatum. ff.de legat.3. Panorm. in c.Rodulphus. col.1. de rescript: etiam pro materia, vt in statutis concludit Alexan. in rub.ff.solut. matrim.quod est verum in odiosis, secus si essent fauorabilia, & materiæ conueniret, vt ibi asserunt recentiores iurium interpretes.

Vltima voluntas in genere. Zasius in lib.1. responsor. cap.1. vult genus dici, quod non habet certum nomen, vt vltima voluntas in genere, quæ est innominata, gl.in l.licet.C. de pact. Quæ generis appellatio non ideo genus dicitur, quod ad species respiciat,sed propterea sic nominatur, quod solũ sit, & anonymum, ad nullam certam speciem accidens, nullasque sub se species habens.

Ego verò putarem vltimam voluntatem dici in genere, id est indeterminatè sistere sub suo genere,nam vltima voluntas in genere, quædam transit in nomen, vt in testamentum, & alias species, &c. alia non transit, sed manet sub generico nomine, sicut dicitur de pactis in l.1. & seq. ff.de pact. quæ vltima voluntas sub genere consistens, est species vltimæ voluntatis indeterminata,& non genus.

Et varias generis acceptiones vberrimè videre potes apud Aristotel. in suis prædicamentis,velut eã quam Porphyrius quoque refert,genus videlicet interdũ significare collectionem aliquorũ quodammodo ad vnum se habentium,vt genus humanum vel Romanorum, quod à Romulo sumpsit initium.§.sed ius quidem ciuile.de iure naturali.in Instit.vel dicitur genus,vniuscuiusque generationis principium,vt familia Iulian.de qua in l.pronuntiatio. in fin.infra eod. Apud quos etiam diuiditur genus, vt sit

Duplex genus. duplex:generalissimum, quod cum sit genus, species esse non potest, vt substantia: subalternum, quod secundum subiectam materiam modò genus, modò species esse potest, vt ius, virtus, iurisdictio. l.imperium. ff. de iurisdict. omn.iud.adoptio, §.adoptio. de adop. Et alia huiusmodi quæ sunt infinita à genere generalissimo seu supremo vsque ad speciem infimam, quæ scilicet cum sit species,genus esse non potest, quamuis aliter doceat Hegendorph. in sua dialect.legali, & doct.in l. legato generaliter. ff. de legat.1. vbi alia videri poterunt. Cuiusmodi etiam apud nos generalia verba dicuntur, quæ prædicantur de pluribus differentibus gradu, vel specie, vt nomen liberorum, l. Titius. vbi gloss. ff. de liber. & posthum.

Verba generalia. specialia ea quæ certum significant, licet multa contineant. Bald. in cap. cum dilecta. in fin. de liber. & posthum. Hæc de genere.

Cõstare quo modo accipiatur. Sequitur in text. *Constant ædificia*, id est composita sunt, facta,& simul stant,scilicet cum materia,atque consistunt, l.1.ff.eod. & mutui datio consistit in his rebus, quæ pondere,numero,mensurâve constant,l.1.§.mutui.ff.de actio. & obligat. iuncta l.2.§. mutui datio. si certum petat. vbi vtitur verb. consistunt, loco illius verbi constant. facit

l.vtitur

l. cum bissextus. in fin. ibi, mensis intercalaris constat ex diebus vigintinouem. l. item Labeo. in fin. ff. familiæ erciscund.

Constat, apparet, certum & manifestum est, constat inter omnes. l. inter omnes. ff. de furt. constat alimenta cum vita finiri. l. cum ij. §. modus. ff. de transactio. l. qui Romæ. §. Augerius. ibi, quicquid patrem suum Publio Mæuio. debere constitisset. de verb. obliga. l. 115 si stipulanti. ibid. l. cum actum. de negot. gest. ibi, constat venire in iudicium & posse vsumfruct. ex die legati, & in diem constat, l. vna. in fin. ff. quand. dies vsusfruct. lega. cedit. & l. 1. quib. mod. vsusfruct. amitta. l. creditores. supra eod. l. instructam. iuncta l. pronuntiatio. §. 1. & l. inter illam. & l. fugitiuus, in fin. ibidem. & sæpissime ad hunc effectum vtuntur Iurisconsf.

Interdum accipitur constat decem aureis, id est tanti fuit vendita. sed hæc significatio non tam est frequens apud Iurisconsf. quàm passim dicitur.

Religiosa constantia. Constat, perseuerat, durat, permanet. inde constantia, illa animi firmitas & perseuerantia, l. de minore. in fin. ff. de quæst. ibi, qua quis constantia, qua trepidatione quid diceret. Et constantiam religiosam dicit text. in l. ne piscatores. ff. de incend. quia maxime decet viros religiosos constantia in oratione & religione. & si quis constantem hominem esse affirmauerit, non exacta grauitas, & constantia quasi à philosopho desideretur, l. si quid. ff. de ædil. edict.

Constãte matrimonio. Et constante matrimonio si maritus peruenerit ad egestatem, exactio dotis competit mulieri, l. si constante. ff. solut. matrim. Et constante matrimonio datur vxori actio serui corrupti contra maritum, qui ancillam vxoris suæ prostituit. l. fin. ff. de seruo corrupt.

Constantissimus homo. Inde constantissimum hominem dicit Iurisc. in l. metum. 2. ff. quod met. caus. vbi metum dicit accipiendum non vani timoris, sed qui in constantissimum cadat hominem. vbi superlatiuo vtitur ad denotandum constantissimum esse debere, respectu hominis vani, cuius ibidem habuerat mentionem, tamen metus, qui potest in constantem virum cadere, consideratur. per cap. cum dilectus. de his quæ vi metúsve caus. fiunt, vbi Panorm. & Dec. in regu. in omnibus causis pro facto. ff. de reg. iur. ac Hippolyt. singul. 407. non communis metus.

Constantis non est iudicis nec recti illacrymari calamitosorum precibus, & cuius animi motum vultus detegit. l. obseruandum. ff. de offic. præsid.

Constanter, dicemus l. 1. §. 1. ff. de legat. 3.

Constans voluntas. Constans voluntas, est iustitia, l. iustitia. ff. de iust. & iure, & in §. 1. illo tit. in Instit.

Modo constat, modo agatur, de quo alibi dicam. facit l. si is à quo. ff. vt in possessio. lega.

De materia quid sit, dicetur in l. carbonum, infra eo.

VLPIAN. LIB. LXXI. AD Edictum. Lex lxiij.

Penes te, amplius est, quàm apud te. nam apud te est, quod qualitercunque à te tenetur: penes te est, quod quodammodo à te possidetur.

Penes & apud differũt. Plus continet dictio penes, quàm apud: quia penes se rem is habere videtur, qui dominium vel ius in re habet, l. alio. ff. de alimen. & cibar. lega. l. si sub conditione. quib. mod. vsusfruct. amitta. l. inter stipulantem. §. si rem. in fin. ff. de verb. oblig. Ideo dicit iste text. penes te habes, quod quodammodo à te possidetur, vt in creditore, qui pignus penes se habere dicitur. l. per seruum. ff. de acq. rer. dom. qui tamen non possidet quoad vsucapionem, sed dominus. l. qui pignoris. ff. de acquir. possess. sciendum. §. creditor. qui satisdat. cogant. hoc declaratur in l. 1. §. per seruum. 2. de acquir. possess. & l. si seruus. ibidem. Et sic siue verè possideatur, siue quodammodo, aliquo iure dicitur esse penes te creditorem. Apud verò aliquem res esse dicitur, quando ab eo tenetur, id est detinetur. l. 1. ff. de castren. pecul. l. si oleum. de dolo. Et sic fit differentia inter possidetur, & tenetur. de qua plenè scripsi in l. qui neque. §. 1. s. eod. Vnde is apud se habere creditur, qui detentionem habet, vt colonus, depositarius, commodatarius, & id genus possidentes, seu detinentes. De depositario probat l. 1. §. si pecunia. ff. depo. & l. si in Asia, ibid. l. qua ratione. §. interdum. de acquir. rerum domin.

Penes se habere pecuniam confitens, exceptionem non numeratæ pecuniæ non opponit. Vnde si quis in chirographo confiteatur pecuniam penes se habere, exceptionem non numeratæ pecuniæ opponere non poterit, vt per hunc tex. decidit Roma. sing. 636. Scis quod, &c. quia dictio penes declarat, quòd iam recepit, & quod penitus eam habeat: & sic non poterit postea negare se recepisse: alioqui esset sibi contrarius. Secus si dicam apud me habere, quia id apud me habere dicere possum, ad quod consequendum habeo actionem: l. id apud. infra eod. facit glo. vlt. in l. 1. C. de fals. caus. adiect. leg. vnde versum scribit Calder. sequentem: *Me penes est proprium, sed apud te dic alienum.* in cap. postulastis. col. 2. de concess. præb. Videndum est tamen an prædicta differentia Roma. sit admittenda: quia si dicerem recepisse me pecuniam, eámque apud me habere, Gallicè, *Chez moy, ou par deuers moy*, saltem onus probandi in me trãsferretur, quod non habuerim, licet re vera spe tantum futuræ numerationis id dixissem. per no. in rub. de liter. oblig. in Instit. & l. fin. ff. de institu. actio. De qua exceptione non numeratæ pecuniæ glo. & doct. in l. si ex cautione. C. de non numer. pecu. Nec debet plus operari tacita renuntiatio facta per hæc verba, apud, vel penes, quam expressa. no. in l. cum quid. ff. si certum petat. Sed hodie ferè in hac patria, is qui opponit exceptionem non numeratæ pecuniæ, probare debet eam non fuisse numeratam. Aliàs enim creditor habens chirographum, habet semiplenam probationem, aut saltem præsumptionem, quæ transfert onus probandi in dicentem non numeratam: vt scripsi in tract. de chirographor. & schedul. recognitio. in 1. tomo commentar. in ordinat. Reg. idque siue apud, siue penes se habere dicatur.

Apud & penes promiscuè accipiuntur. Notandum etiam quandoque hæc promiscuè accipi, si materia subiecta hoc expostulet. De apud probat lex, traditio. ff. de acquirendo rerum dominio. lex prima, §. eleganter. ff. depositi. l. si quis. C. vnde vi. Sic econtrario dictio penes pro apud sæpe ponitur, vt instrumenta penes se deposita, quicunque alteri reddiderit, vel aduersario prodiderit, prout personæ conditio, aut in metallum damnatur, aut in insulam deportatur. l. si quis aliquid. §. instrumenta. ff. de pœnis, l. 1. §. eleganter. depositi. & in l. ff. de fideiuss. tut. l. Titia. 1. §. Caius. de legat. 2. l. eadem. §. 1. de duob. reis. l. vna. C. de concub. l. cum verò. §. si proscripto. de fideicom. libert. l. si vt certo. §. nunc videndum. 1. ibi, & periculum præstet is, penes quem deponitur. ff. commod. & §. si de me. ibidem. & l. quia hoc casu etiam cum eo agi potest, penes quem peculium non est. de pecul. l. penult. si pars heredita. peta. Ecclesiast. 7. cap. noli à Rege cathedram honoris quærere, & penes Regẽ noli videri sapiens. facit l. 1. in princ. & l. 3. §. si quis dolo. ff. de tabul. exhibend.

Suspicionem furti nõ fugit, apud quẽ res furtiua reperitur. Vnde si statuto vel consuetudine cautum sit, vt is apud quem, vel penes quem res fuerit reperta, puniatur, tãquam fur, intelligitur penes pro apud. Et l. ciuile. Cod. de furt. dicit illum emptorem, apud quem res furtiua reperitur, non euitare criminis suspicionem. l. alio. de aliment. & cibar. lega. l. à diuo Pio. §. sed & si pecunia penes argentarios sit, æquè capi solet. ff. de re iudic. l. & habet. §. penult. de precar. & culpam penes eum, qui prior flagello percussit, residere inquit Iurisconsult. in l. si ex plagis. §. 1. ff. ad legem Aquil. l. 1. §. hæc in factum. de his qui deiecer. vel effuder.

Acceptio personarũ apud Deum & Papam non est. Apud deum non est acceptio personarum, id est in deo, cap. venerabilis. de præb. nec apud papam esse debet. cap. nouit. circa fin. de iudic.

Apud pro aduersus. Quæstionem apud fiscum, si nõ sit alia propria præscriptio xx. annorum, silentio præscribi diui principes voluerunt. l. 3. ff. de requir. reis. Et exprimitur apud pro aduersus, & econtra. glo. ibi, & in l. etiam. §. non solum. ff. de petitio. heredit.

heredit. ibi, quam sententiam Marcellus apud Iulianum generaliter probat, id est aduersus. & l. supra. §. apud Ferocem Proculus ait. ff. de aqua pluuia arcend. l. Marcellus. supra eod. vbi aliter exponi etiam potest, vt sequitur.

Apud Iulianum. Apud Iulianum quæritur, id est in libris Iuliani, l. apud Iulianum. ff. ex quib. caus. in possess. eat. l. apud. de aqua pluuia arcend. l. apud. de doli mal. excep. l. apud de iure fisci. l. fin. infra eod. filiusfam. §. apud de legat. 1. l. apud Iulianum. ff. de fideicom. libert. l. apud Aufidium. de optio. legat. l. apud. de auro & argen. lega. l. frugem. infra eod. l. qui autem. §. apud. quæ in fraud. creditor. l. fin. infra eo. l. Marcellus. supra eodem. l. 3. §. fin. apud Marcellum. de negot. gest.

Apud maiores. Apud vetustiores, seu antiquos, vel maiores, l. 1. ff. de offic. præfect. vigil. l. apud antiquos. C. de furt. l. Massurius. infra eodem.

Apud sedem apostolicam beneficia quando vacare dicantur. Item beneficia apud sedem vacantia nullus conferre potest extra papam intra mensem, postea sic, cap. 2. & seq. de præb. lib. 6. quod exponitur in cap. præsenti. ibidem. scribit dominus Gomes q. 31. super regul. cancella. de triennal. possessor.

Apud locum denotat. Interdum apud denotat locum, vt ignem habere apud se, id est domi, l. fin. ff. de offic. præfect. vigil. nam fortuita incendia, si cum euitari possent, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerint, ciuiliter exercentur. l. capitalium. §. incendiarij. ff. de pœnis. l. si rogatus. §. fin. de manumiss. vindict. l. 1. de aleæ lusu. l. 1. circa fin. de seruis fugit. ibi, apud quos delitescant, & apud hostes esse. l. 3. supra eod. l. at qui natura. §. fin. cum l. seq. ff. de neg. gest. l. species. in fin. ff. de acceptila. & l. 2. ibi, apud nos. de acquir. rerum dom. l. 3. §. is qui. de liber. hom. exhib. l. 3. §. Iulia. ibi, apud se habebit. de liber. exhib. l. stipulatio ista. §. habere. ibi, si apud nos depositam. de verbor. oblig. Inde apud hostes susceptus filius iura filij habet. l. apud. ff. de captiu. & l. quod filius. cum seq. & multis aliis legibus, quas missas facio. Idem in dictione penes se dedit, domi existens, l. cum in re. C. de dona. ante nupt. & superius probatum fuit.

Apud ad personam refertur, & pro coram accipitur. Interdum refertur ad personam, vt in rubr. ff. apud eum, à quo appellatur, etiam causam agere compellendum. & l. fideiussor. obligari non potest ei, apud quem reus promittendi obligatus non est. ff. de fideiussor. & l. 2. de sicar. inauditum filium pater occidere non potest, sed accusare eum apud præfectum, præsidémve prouinciæ potest. & ibi inauditum exponerem, id est non auditum coram iudice. licet glo. multas alias expositiones assignet, l 1. §. is qui deposita. de falsis. l. libertus. §. præscriptio. ad municipal. l. si idem. in princ. & §. 1. de iurisdict. omnium iudic. l. cum pro quo quis apud officium cauit. de in ius vocand. Et capi sæpe potest pro coram, vt elucidatur in d. l. vna, apud eum à quo. & l. 1. § postulare. & l puto. ac l. seq. de postul. l. Æmilius. cum l. seq. de minor. scripsi in §. 1. in verb. apud sedem, de Regia nominat. in concord. Et apud veteres, in l. sæpe. supra eod. exposui. vide alia iura seq. in quibus per prædicta ea exponere poteritis. Apud eum, l. boues. in fin. l. sequester. & l. cum quærebatur. & l. fin. infra eod. Et apud officium, id est officiales, exponit gloss. in l. si fideiussor. §. fin. ff. qui satisdar. cogant. l. eum pro quo. de in ius vocand. l. 2. rem pupill. saluam fore. l. apud. de manumiss. & l. apud. de manu. vindict. & in rubr. Cod. vbi & apud quem cognitio in integrum. l. traditio. ff. de acqui. rerum domi. l. 1. de manumiss. vindict. Et apud testatorem, in l. Pomponius. §. sed & legatario. ff. de acquir. possess. Et apud iudicem, id est coram iudice. l. 3. § hoc autem. 2. ff. liber. exhib. l. diuus. de crimi. expil. hered. l. Athaletus. ad legem Cornel. de falsis.

Apud, personam & locum respicit. Aliquando respicit personam & locum, vt cum pater apud substitutum filium educari voluit, l. 1. ff. vbi pupill. educ. deb. id est cum substituto, & in domo habitationis illius. Et quando instrumenta apud aliquem remanere debeant, scribitur in l. ceteræ. §. fin. cum l. seq. ff. famil. ercisc.

Apud acta. Et apud acta dicitur factum coram iudice, & in loco iudicij, vel coram grapherio in casibus ad eum pertinentibus, l. eum pro quo. ff. de in ius vocand. l. 1. & 2. de offic. prætor. & l. 2. de offic. proconsul. de iure. ad munic. l. neque seruus. de Vsucapio. Et si videritis in quibusdam legibus supra allegaris significare vtrumque, hic addite, quia difficile est hæc separare, arg. l. notionem. §. instrumentorum infra eo. Multa iura cumulat Lucas de Penna in l. 1. C. de cohorta. lib. 12. sed non ista. Ego iura. ff. maxime amplector in hoc titulo, meam haud denegaturus opem ad explicationem eiusdem tituli in Codice, & in Decretalibus, si quando per ætatem licuerit, & otium.

Differentia inter in & apud. Differentiam inter in & apud tradit idem Lucas de Penna in l. litibus. col. 5. & seq. C. de agricol. & censit. 11. Quod dictio in proprie sumpta loco, Apud autem personæ præponitur, l. 1. §. domos. C. de fals. moneta, & l. 1. de desertor. lib. 12. ibi, prædij in quo latitant. & ibi, apud se diu, & c. l. fin. §. sane. de his qui ad eccles. confug. Sed hæc non exactæ seruari videmus sicut nec differentiam Laurentij Vallæ, quam tradit lib. 6. cap. 54. verum vobis sufficiant, quæ superius docuimus.

Quodammodo. *Quodammodo*, denotat improprietatem & fictionem, l. si vt certo. §. fin. ff. commoda. scripsi in tract. fictio. alia vocabula.

PAVL. LIBRO LXVI. AD Edictum. Lex lxiiij.

Intestatus est non tantum, qui testamentum non fecit: sed etiam is, cuius ex testamento hereditas adita non est.

1

Intestatus multis modis dicitur. Hic text. duos tradit casus. quibus vocatur quis intestatus. primus est, cum quis non fecit testamentum, & tunc dicitur intestatus, quasi non testatus, l. parricidij, ibi, si modo testamentum fecerit, si verò intestatus decesserit. ff. de parricid.

Secundus, quando fecit testamentum, sed ex eo non est adita hereditas: vtpote quia institutus noluit eam sibi acquirere, vel non potuit, viuo enim testatore decessit, vel defecit conditio, sub qua fuerat institutus. quib. mod. test. infirmen. § posteriore. & §. quod autem. de legit. agnat. tutel. in Instit. nempe Iurisc. ait quod licet filiusfam. de castrensi possit testari peculio, tamen priuilegium illud cessat, priusquam testamentum fuerit aditione confirmatum, l. si seruus communis. 2. ff. de stipula. seruor.

Idem est si testamentum non iure sit confectum. Tertius vltra text. istum est, cum fecit testamentum, sed non iure, vtpote non adhibuit legitimum testium numerum, vel alia iuris solemnia defecerunt, quæ scribuntur in l. hac consultissima. C. de testam. & in l. 1. ff. de iniusto rup. & irrit. fact. testam. Et non iure factum testamentum id appellatur, in quo si omnia rite facta fuissent, iure factum id diceretur, l. si quis legatum. §. similiter. 1. ff. de fals.

Agnatione posthumi rumpitur testamentum. Quartus, quando testamentum rite quidem factum est, sed postea ruptum extitit, agnatione forte posthumi, l. posthumo. Cod. de bonorum possess. contra. tab. §. 1. quib. mod testam. infirmen. in Inst. vel institutus capite minutus sit. §. alio. & seq. ibid. & l. si quis. §. irritum. ff. de iniusto rup. Et ij quatuor modi probantur in §. 1. de heredita. quæ ab intesta. deferuntur. in Institut. l. 1. §. hoc interdictum. ff. de tabul. exhibenb.

Quintus casus est, in quo quis intestatus dicitur, quando fecit testamentum, in quo exheredauit filium inserta ingratitudinis causa, quæ vt decet, per heredem non fuit probata. §. causas. in authent. vt cum de appellat. cognos. collat. 8. Et sic testamentum illud per sententiam rescissum fuit. doct. in d. §. 1.

Sextus, quando testator fecit testamentum, sed postea est per contra tabulas, vel per querelam annullatum, l. vt liberis. Cod. de colla. vel etiam cum testator fecit quidem testamentum, postea verò declarauit se velle mori ab intestato. Ioan. Fab. & Pla. in princ. §. 1. Instit. de heredita. quæ ab intest. defer. Et ij proprie intestati dicuntur, vt hic & in

& in l. 1. ff. de suis & legit. hered. licet Bart. ibi contrarium teneat directe contra text. vt inferius dicetur. Nec requiritur quod decedat sine testamento, vt loquitur Bart. in d. l. 1. sed sufficit nullum ex eo testamento heredem apparere, postquam proclamatum fuerat: vel forte nullus volebat heres esse, vt dicit gloss. 2. in l. pen. §. 1. C. ad Trebel. l. habere. ff. de euictio.

Intestatus & intestabilis differunt.

Differentia tamen est inter intestatum, & intestabilem, nempe hic dicitur, qui testari non potest, eo quia fuit à lege, vel ab homine priuatus ea potestate, forte propter delictum: intestatus verò significat priuationem actus, quod non fecit testamentum, licet potentia licuisset ei facere, si voluisset. Bart. in d. l. 1. ff. de suis. & legitim. heredib. vnde si quis ob carmen famosum damnetur, intestabilis fit, l. ob carmen. ff. de testib. l. lex Cornel. §. si quis librum. de iniur. Et sic nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum testis adhiberi, l. is cui. §. fin. ff. de testam. facit cap. felicis. de pœnis, in 6. Intestabilis ergo tria continet, primò ne testamentū faciat: secundo, ne eius testimonium recipiatur: tertiò, ne ipsi testimonium dicatur, l. cum lege. ff. de testam. At intestati propriè vocantur, qui cum possent condere testamentum, testati non sunt: sed & is qui testamentum fecit, si eius hereditas non est adita, vel ruptum, vel irritum est testamentum, intestatus nō impropriè dicetur decessisse. planè qui testari non potuit, propriè non est intestatus, puta impubes, furiosus, vel cui bonis interdictū est. sed hos quoque pro intestatis accipere debemus, Iurisc. in l. 1. ff. de suis & legit. heredib. Et quamuis talis, qui testari non potuit, propriè non sit intestatus, vt impubes, furiosus, vel cui bonis interdictum est: tamen hos pro intestatis accipit lex. Et sic cessabit controuersia doctorū, an impubes dicatur intestatus: & dicēdum quod non, sed pro intestato habetur. Ideo si mater excludi debet extantibus agnatis masculis à successione filij intestati, intelligetur etiam in eo, qui pro intestato accipitur, & qui testari non potest, cū etiam ex communi vsu comprehendatur, quem vsum communem lex recepit: vnde non est opus vsum illum probare, cū à lege declaretur, vt docet Bartol. in d. l. 1. ff. de suis & legit. & abunde Dec. consil. 466. stante statuto. Et hæc est doct. communis sententia.

Intestatus impubes non dicitur, sed pro intestato habetur.

Sententia communis reiicitur.

Aduertendum est tamen, quod dicere hoc ex communi vsu venire, quem lex approbat, est præsagire: quandoquidem in dicta lege nulla fit mentio de communi vsu, sed tantùm lex illa statuit pro intestatis habēdos pupillos, furiosos, & hos, quibus bonis interdictum est. Ob id cū lex statuat istos pro intestatis haberi, certe comprehenduntur in dispositionibus loquentibus de intestatis, ex legis videlicet declaratione: & hoc voluit intelligere. Bart. de vsu. Lex enim hoc statuendo vult, & pro intestatis habeātur. ergo ista legis extensio vere lex est, ideóque amplectenda tam in statutis, quàm in aliis dispositionibus, vt scripsi in l. 1. supra eod. quicquid dixerit & cumulauerit hic Cepol. & Albert. Brunus in tract. de statu. exclud. fœmin. artic. 8. quæst. 10. & seq. ac dom. Tiraquel. in tract. *le mort saisit le vif.* in 3. parte. 7. declara. quæ per prædicta tolluntur. Imo Iurisconsul. Papin. puerum intestatum vocat, cui non erat facta substitutio. in l. pater. 1. §. fin. ff. ad leg. Falcid.

Puer quando intestatus dicatur.

Et licet Vincen. Herculanus impropriè dicat ibi vocari, nihilominus existimarem etiam propriè intestatum dici, cui pater non est testatus cum posset, per l. 2. §. mater. ibi, intestatorum filiorum. ff. ad Tertull. vbi loquitur de matre, quæ non petierat tutorem filiis, eo non habet ius vindicandorum bonorum filiorum intestatorū, & sic pupillorum. idem dicitur in l. 3. & vlt. in princip. ff. qui petāt tutor. nempe si substitutio facta esset, mater excluderetur per pupillarem expressam, cap. si pater. de testam. in 6. nisi essent duo fratres substituti, vnus maior & alter minor, vt in l. 2. C. de impuber. ideoque ab intestato sine substitutione quis dicitur succedere pupillo, in l. qui duos. ff. de reb. dubiis. vbi Socin. Vnde resultat conclusio, pupillum furiosum, & prodigum intestatos interdū vocari: quod per iura præallegata liquido constat. Et quo ad l. 1. ff. de suis

Intellectus ad multa iura, & conciliatio.

respondeti potest, eam legem non negare, quin propriè sic vocentur. Vel melius, intestatus etiam proprie pupillus dicitur, cui pater non est testatus. text. in §. singulis. de pupilla. ibi, singulis quidem, si neminem eorū intestatum decedere voluerit. Sed forte ipse pupillus pro intestato habetur, adeo vt ipse testari non possit: sed intestatus dicitur, quoad substitutionem illi non factā à patre, qui eidem testari potest. l. patris. ff. de vulga. Et sic cum ex legis extensione ij habeantur saltem pro intestatis quoad se, semper in materia loquente de intestatis, etiam hi pro intestatis comprehendentur, vt superius dictum extitit. Item si consideremus testandi potentiam, si verò dispositionem, id est quia non est testatus, tūc etiam propriè dicetur puer intestatus, cui pater non fecit testamentū: nam intestatus est, id est sine testamento, postquam pater ei non est testatus: si pater eidē substituat, dicetur testatus, per supradicta iura: ergo intestatus, si sine substitutione. dicto §. singulis. Quæ vobis sufficiant ad conciliationem horum iurium.

Limitatur quando materia non conueniret his pueris, nec aliis, vel quando esset in eis diuersa ratio, vt docui in l. 1. supra eod.

Effectus legis.

Ex quo sequentia colligemus, primò quod hereditates intestatorum primò ad suos pertinent, deinde ad agnatos, & postea ad cognatos. §. intestatorum. de heredita. quæ ab intesta. deferunt. iuncto titul. de legit. agnator. success. text. huic materiæ percōmodus in l. 1. ff. quis ordo in bonor. possess. seruet. Sic quoque furiosorum hereditates, & pupillorum deuoluuntur, excepto eo quod pupilli hereditas ad suos venire non dicitur, cum ipsi suos habere nequeant, ca. 1. de delict. puer. Sui autem dicuntur, qui in potestate morientis fuerunt, §. sui. de hered. quali. §. sui. de hered. quæ ab intesta. deferuntur.

Suos furiosi non habent.

Secundò lex duodecim tabularum decedente patre ab intestato ad tutelam filiorum suorum vocat agnatos, & demum cognatos, §. 1. & §. quod autem. de legit. agnator. tutel. in Instit. & l. intestato. ff. de legitim. tutor. vbi etiam si quis fecerit testamentum, & in eo tutores non dederit, quoad tutelam intestatus decedit, vt ibi. Hodie iure nouissimo non fit regulariter differentia inter agnatos & cognatos. §. nullam. in authen. de hered. ab intesta. venient. colla. 9.

Sui heredes intestatorum habent.

Tertiò non potest quis ab initio pro parte testatus decedere, & pro parte intestatus, l. ius nostrum. ff. de regul. iuris: postea sic, l. circa. ff. de inofficios. testam. vbi intelligas intestatum, prout superius dictum fuit.

Bona clerici ab intestato decedentis quando ecclesiæ applicari debeant.

Quartò consuetudo vel statutum volens bona clerici decedentis ab intestato ecclesiæ applicari, habebit locum in pupillis, furiosis, & prodigis, per supradicta: & idem in aliis statutis, nisi essent omnino odiosa, teste Bald. in rubr. de success. feud col. 3. versic. quæro tria. quamuis contrarium teneant doct. in l. generaliter. C. de inst. & substit. sub conditio. fact. sed pro prima sententia text. est in l. qui duos. in fi. ff. de vulgar. vbi puerum ab intestato mori dixit Iurisconf. quamuis testamentum facere nō potuisset. consuluit Dec. consil. 617. adeo plene. quia lex eos pro intestatis habet. igitur legis extensio quoad omnes casus procedet, alias lex generalis non esset, vt superius scripsi.

Vltimò an is, qui non potest facere testamentum, dicatur intestatus, tenete supradicta, quicquid dicat Bart. consil. 138. & consil. 141. & Bald. consil. 108. in 2. vol. & consil. 12. in 3. vol. & consil. 475. ibidem & consil. 54. in 4. vol. & consil. 45. ibidem. & consil 54. & 59. & 336. & 339. ibidem. Ambo. de Butr. consil. 25 Anchar. consil. 177. Calder. consil. 6. rubr. de const. Corn. consil. 75. & 336. col. 3. vol. 1. Alex. cōsil. 115. in 2. vol. & consil. 79. in 6. vol. ac consil. 153. num. 4. in 7. vol. Barb. consil. 67. in 3. vol. Roma. consil. 4. & consil. 199. Soci consil. 35. vol. 5. & consil. 92. q. 3. ibidem, & consil. 81. lib. 4. Dec. consil. 466. & consil. 563. ac consil. 617. Albert. in tract. statuto. in 1. parte. quæst. 44. Alexand. in l. generaliter. in princip. C. de instit. & substit. sub condit. fact. Ioan. Maria in l. 1. num. 11. C. qui admit. Philip. de Casolis in repet. rubric. de testa. col. 2. Lancelo. Politus in tract. de substit. quæstio.

de pupil.Dec.inl.in testamēto.in 5.no.C.de testam. milit. Bened.in repet.ca.Raynutius.in verb.& vxorem.in 1.prę-ludio. num. 7. cum seq.de testam. Lancelo. Gallia. in repet.l.centurio.colum.57.ff.de vulg.Boer.in §.3.de testa.in consuetud.Bitur.Chassa. in §. 11.rub. *des mains mortes*. Albert.Brunus in tract.de statut.exclud.fœmin.quæst.10.art. 8.& quæst.seq.& 12.Ioan.Crotus in repet.l. omnes populi.col.54.cum seq. ff.de iustit.& iure. Hos citaui,vt videatis tantos patres hactenus materiam non plene attigisse, nec scopum.

Adire quid sit.

Adita, id est acquisita. Adiri enim hereditas dicitur, cū suscipitur,acquiritur,ac agnoscitur, quasi ad eum eatur & accedatur. §. in heredibus. cum sequ. de hered.qualita. & differen.in Instit. l. 2. lege ei qui.& lege,nec is. de acquir. hered. & alibi pro eodem Iurisconsult. ait , attingere bona , l. 1. in fin. ff. de separand. inde hereditas delata intelligitur , quam quis potest adeundo consequi. l.delata. infra eod.

Immiscere,& adire quid differant.

Regulariter adire est extraneorum : vt extraneus hereditatem extranei acquirendo adire dicatur, & illam hereditatem non acquirendo, sed omittendo repudiare, vt in rubr.ff.de acquir.& repud. hered. l. delata ȷ.eod. Sui vero dicuntur se immiscere , amplectendo hereditatem , & repudiādo abstinere,§ in extraneis.Insti.de hered.qualita. & differen.l.cum in eo.ff. de pact. glo.in rub.de acqu. hereditа.l.3.§.scio.de minorib. l. si filius. 1. de interrogator. actio. Interdum tamen hæc confunduntur , veluti quandoque sui bonorum possessionem repudiare dicuntur , vt in l.si repudiauerint sui ab intestato possessionem. ff. vnde liberi. Item emancipatus filius tanquam extraneus dicitur adire, suus verò se immiscere,l. si ex duobus. ff. de bonor. possess.contra tabul.sic dicente:si ex duobus filiis emancipatis alter heres institutus sit, alter verò præteritus : si institutus adierit, &c.Et paulo post dicit,si modo hereditati se non immiscuerit, loquens de suo herede.

Necessarij heredes se immiscere dicuntur , l.quæsitum. ff.de sepulchro violato.ibi, quæsitum est , an ad hæredem necessarium, cum se bonis non immiscuisset, actio sepulchri violati pertineret. Necessarij heredes sunt sui , veluti filij,vel nepotes,qui in potestate parentis fuerint. §.1.& §. sui. de heredum qualitate, & differentia, in Instit.ait prætor. §.penult.de minoribus 25. annis.l, necessariis.de acq. hereditate. Immiscere quoque se hereditati dicitur procurator Cæsaris.l.1.in fin.ff.de offic.procuratoris Cæsaris.

Abstinere etiam extraneos respicit.

Abstinere etiā dicitur vxor ab hereditate mariti, l. Lucius.1.ff.de fideicommissar.libert.ibi, cum itaq; Seia vxor Lucij Titij abstinuit ab eadem hereditate. Et extraneus, l. si mulier. §.penult. ff.quod metus caus.

Abstinere itaque generaliter accipitur , quando aliquis se ab aliqua re cohibet, quasi se tenens ab illa re , l. de pupillo. §. qui nuntiant, ibi , interim abstinendum est. ff. de noui oper. nuntia. Inde si patronus in testamento liberti legatū sibi adscripserit , & venia impetrata abstinere à legato iussus est.l.si quis legatum.§. si patronus.ff.de fals.Et hospites nunc quidē abstinent ab huiusmodi fraudibus, l. 1.§.1.ff. nautæ,caupo. stabular. l. Iulianus. de in integrum restit.Et,facere non oportere & hanc significationem habet , vt abstineat quis ab eo facto , quod contra conuentionem fieret. l. facere. ȷ. eod.

Item relegati , siue in insulam deportati, locis interdictis abstinere debent,l. relegati.ff.de pœnis.

Abstinere negotiatione iussus,

Aliis quoque personis adaptari potest, vt si negotiatione quis abstinere iubeatur.l. moris. §. sunt autem.ibidem. Et constitutum est eum, cui patria interdictum est , etiam ab vrbe abstinere debere.l.relegatorum. §.constitutum.de interdict. & relega. Et si is , qui honoribus secundū sententiam vti prohibitus est, appellauerit, abstinere interim à petitione debet. l.reus.in fi.ff.de muner.l.2.in fin.de reg. iuris.

Adire,aditus.

Adire etiā pro ire capitur,& accedere,l.qui cum vno.§, edictum, ibi , sed siue adeat quis. ff. de re mili.& l.fin. ibi, cum potuerit ius publicum inuocare , & adire aliquē potestate præditum, qui vtique eam vim pati prohibuisset.ff. quod met.caus.

Inde aditus prætor. l. si per errorem alius pro alio prætor fuit aditus.ff.de iurisdict. omnium iudic. l.cum hi.§. si prætor aditus.de transact.l. si cum dies.§. cōpromisso.ibi, arbiter aditus. ff. de arbitr.

Inde aditus, id est ingressus,l.2.damnum. ibi,aditus angustior.ff.ne quid in loco public.l.3.§.plane.vti possidetis.

Aditio hereditatis non recipit diem nec conditionem, nec alij quidem actus legitimi numerati in l. actus legitimi. ff. de reg.iuris.

VLPIANVS LIBRO LXXII. AD Edictum. Lex lxv.

Heredis appellatio non solum ad proximum heredem , sed ad vlteriores refertur. nam & heredis heres , & deinceps , heredis appellatione continetur.

Heredis appellatio latè porrigitur.

Heredis appellatione,τοῦτ' ἐστὶ τοῦ κληρονόμου , non solum proximus heres continetur , sed & vlteriores,etiam heredis heres, & alij nempe in omni successione , qui ei heres extitit , qui Titio heres fuit , Titio quoque heres videtur esse. l.si quis filiumfamil. §.fin.ff. de acqu. hered.Tum quia heres dicitur dominus ab hero, lege, item Mela.§.legis.ff. ad legem Aquil. Et non magis primus, quàm vlterior:ergo omnes etiam vlteriores continebuntur. Et quia heres nomē generale est, vt ait Theophil.in princ. Instit.de hered. qualita. & differentia. sic dicens ὁ κληρονόμος ὄνομα ἐστὶ γενικόν. ergo tanquam sub genere multæ heredum species continentur. Ad hæc qui per successionem quamuis longissimam defuncto heredes extiterint,non minus heredes intelliguntur, quam qui principaliter heredes extiterint,l. qui per successionem.ff.de reg.iuris.

Intellectus ad l. amitæ.

Non refragatur l. amitæ. C. communia de successtion. quia ibi nepos amitę petebat hereditatem illius amitæ,cui successerant filij, qui mortui erant intestati,fratrésque volebant illis succedere, tanquam proximiores : nepos vero dicebat se proximiorem amitæ. vnde text. respōdet:Cum agitur de successione filiorum, & non amitæ, meritò non recipitur nepos amitæ petens hereditatem, quia agitur de patrimonio filiorum , non de hereditate amitæ quicquid dicat Ias.in d.l.si quis filiumfamil.§. fin.ff. de acquir. hereditа. & hic verus videtur intellectus , vt ibi plenius explicabo.

Legis vtilitas.

Et hoc est vtile,vt si dicam me heredem Titij cū succederem Gaio , qui successerat Titio, valebit libellus.tex. in l.3.& seq.ff.de petitio. heredita. & ibi Bart. si cum primò successissem matri tantum pro parte,& frater pro altera,si postea fratri in sua parte successi,& dicam me heredē matris insolidū,valebit talis libellus, per hunc text.vt Albert. & Iacob. firmant in l.fin.C.de heredib.instit.

Prohibitio alienationis facta heredi omnes comprehendit.

Item si testator prohibuerit heredibus, ne alienēt,porrigetur ad heredis heredes , nisi personalis vel nominata fuerit prohibitio,vt heredi meo Titio,&c.Bar.in l.Lucius. §.Semproniæ. ff. de legat.3.& doct.in d.l.filiusfamil. §.diui.de lega. 1.Dec.in d.l.qui per successionem.in fin.de reg. iuris.

Declarare quis debet,heres an donatarius sit. Arestum.

Cogetur tamen heres ad instantiam aduersarij declarare an sit heres mediatus, vel immediatus,l.si defensor.§.illud.ff.de interrogator.actio.Et si donatarius sit, potest dicere se donatarium : in casu tamen euictionis rei donatæ vult heres esse, quemadmodum censuit Senatus anno 1515. die vlt. ianuarij pro Ioanne Galope aduocato.

Emphyteusis concessa heredibus, ad omnes extenditur.

Item si locatio perpetua facta sit , vel emphyteusis Titio & heredibus suis concessa , extendetur non solum ad primum , sed etiam ad omnes alios heredes : vt etiam iudicauit Senatus anno 1536. die 12.Decembris , *D'vn bail faict à vn & à ses heritiers.* doc. in l. Gallus. §. etiam. ff. de liber.& posthu.

Arestum. Successor latè patet.

Amplia idem esse in successore , quem διάδοχον Græci vocant. vnde Papa potest se dicere successorem Petri , licet multi intermedij fuerint.cap.1.in princ.de homicid.& ibi,

ibi Domi. & alij, & in procem.sext. & in c.licet canon.de elect.ibidem.& Ioan. de Plat.in l.fin. per illum text. C. de petic.nomina.lib.10.l. quædam.§.is autem. ff. de edendo. nam id quod venit appellatione heredis,venit appellatione successoris.per tex.in l.si defensor. §. non solum.de heredibus.sed etiam in honorariis successoribus. ff.de interrogator. actio.sic consuluit Dec.consil. 250. in causa. col. 1.vol.2. Chassa.§. 2. rub. *des successions*, in consuetud. Burgund.facit tex.in l. non tantum. ff. de fideicommissar. libert.ibi,successores eius siue emptione, siue aliquo modo successerint.

Secundò extende etiã in vniuersali successore heredis mortui alio titulo, quã hereditario,vt pote, si pater occupauerit iure castrensi peculij bona filij,ipsi filio heres non fit:sed tamen heres his fiet, quibus & filius fuit, text. sing. in l.1.ff.de castren.pecul.secundum Roma.sing. 683.heres heredis. vbi colligit ex hoc mirabiles effectus. Sequitur Ias. in d. l. fin. C. de heredib. instit. & in l. paterfa. ff. de vulga.

Scriptus heres an appellatione heredis veniat.

Tertiò etiam procedit, si dicatur scriptis heredibus,tũc etiam heredis appellatione continebitur heres heredis,teste Bald.in l.vna.per illum text.C.quor.legator.Ias.in d.l.si quis filiumfamil.§.si.ff.de acquir.heredi.quod mihi parum placet,quinimo ille text.in d l.vna.probat contrariũ, quia non agitur de Falcidia, nisi heredis scripti : vt in l. 1. ff. ad legem Falcid. ergo tantum heres scriptus intelligitur, & sic de primo, & non de herede heredis non scripto:nempe si testator dicat,quisquis mihi heres erit,intelligitur de scripto tantùm herede,l.cum filio.ff. de vulg. & in l.sciendum. quam statim subiiciam, ℥. eod. ibique abundantius dicam. Idem patet esse, cum in singulari numero text.loquitur. de scripto herede,& fortius, vt heres tantum scriptus veniat.l.æquissimũ. in fi.ibi,qui & cõtra scriptos heredes bonorum possessionem accipere solet. ff. ad Tertullia.l.primo gradu scripti heredes.ff.quæ in fraud. creditor. l.si extraneo scripto herede. de vsufructu. nempe qualitas iuncta verbo debet adesse. l.in delictis.§.1.ff.de nox.actio. siue dicatur scriptus,siue supra scriptus, vel infra scriptus. l.qui liberis.vbi Bartol. ff. de vulgar.scripsi inferius in d.l. sciendum. si verò lex loquatur simpliciter de herede , intelligitur non solum de scripto herede, sed etiam de herede heredis, vt hic:& ita loquitur l.1.ff.quorum lega.vbi interdictum quorum legatorum, quod competebat heredi,declarat Iurisconsul. etiam ad heredem heredis referri. sed ibi nullum verbum erat de scripto herede : at scriptus heres dicitur; si nuncupatus sit,licet non institutus,l. 1.ff. de hered. instit. & sic nomine heredis scripti non veniet heredis heres, vt in l.seq.dicetur.

Limitarem nisi materia conueniret etiam non scripto heredi, eademq; esset ratio vel decisio tam in non scriptis, quàm in scriptis,per tex.iuncta glo.in l.vna.C.quor.legat. vnde si quis in codicillis dixerit:Quisquis mihi heres erit, det decem Titio , intelligitur etiam de heredibus ab intestato succedentibus,quia alios non habebat.l si quis cum testamentum.ff.de iure codicillor.

Nomen proprium an restringat nominis appellationem.

Quartò procedit, etiam si adiiciatur nomen proprium post nomen heredis,secus si nomẽ proprium præcessisset: vt heredi Titio.l.cum ita.§.fi.ff de conditio.& demonstra. per l.si communis seruus.ff.de stipula. seruor. Ias. in l. paterfamil.col.vlt.de vulgar. dixi in l.2.in glo.5.eodẽ, idem esse siue heres præcedat, siue non , nisi personam heredis nominati tantum concerneret:quia tunc ad alium non extenderetur : sicut nec priuilegium personale, regul.priuilegium.& l.1.ff.de constit.Princip. text.ad hoc egregius in l. alimenta,in princip.& l.cum vnus.ff.de alimen.lega.

Conditio an in herede heredis impleri possit.

Quintò etiam in herede heredis potest impleri conditio : vnde iussus heredi dare decem , heredi heredis dare potest, per text.in l. paterfamilias.vbi Ias.no.ff. de vulg. l. statulibera.§.nõ solum.in fi.& §.si filiusfa.& l.si peculium. §. heredi. & l.seruus si heredi.in princ.de statulib.Ias.in d. l. fin.C.de heredib.instit. licet in forma specifica conditio impleri debeat. l.qui hered.in princ. ff.de conditio. & demonstra.quicquid scripserit Dec.in l.quæ legata.in fi.ff.de regul.iuris.

Heres suus, vel ab intestato, vel ex testamento etiam extraneus.

Sextò procedit tam in suo, quàm in extraneo,& tam in testamento , quam ab intestato , atque tam in succedente de iure ciuili , quam iure prætorio , vt heredis nomine hi omnes veniant,etiam in infinitum , vt consuluit Alexand. consil.56.viso themate.col.3. vol.5. per istum text. & iura superius allegata,& legem , herede. ℥. eod. vbi videri alia possunt.

Heredes quãdo per vnum procuratorem litigare teneantur.

Septimò procedit, cum heres debet satisfacere pro defuncto, vt etiam heredis heres teneatur.glo. per illũ text. in cap. fin.de sepult.in cap. literis. de rapto. Et quando lis fuit inchoata cum defuncto,si sint plures heredes , tenentur per vnũ procuratorem litigare : nec quilibet heredum potest habere suum procuratorem , ne vno consentiente alter dissentiat. l.iam tamen.§.penult.ff.iudic.solui.vbi assignatur ratio,ne defensio per plures personas scissa incõmodo aliquo afficiat actorem : secus ergo quando instantia inchoatur contra heredes.l.si quis cum procuratorio.§. vnius.ff.de procurator. sic fuit iudicatũ in hoc senatu anno 1515.die 20. Aprilis post Pascha pro vidua Georgij du Menil,domini de Boys,contra do.de Ludo. facit l.si familiæ ercisc. in fin. ff. famil. ercisc. Actor tamen & reus eundem procuratorẽ etiam in diuisoriis iudiciis accipere non possunt,l.licet. §.si plures. ff. de procurator. Imò si iudicio diuisorio vnus heredũ fuerit remissus ad vnum iudicem, ibi debent etiam alij heredes litigare , vt fuit decisum in hoc senatu anno 1533.die 13.Maij. *Arestum.*

Singularis heres nomine heredis non venit.

Octauò, heredis appellatione venit heres vniuersalis, & non singularis, l.quædam.§.nihil interest.ff.de edendo. & l. pater.§. mater.de legat.3.Specula. in titul. de loca. §. nunc aliqua.versic.113.& Bald.in l.emptorem.col.2.C.de loca. & Salice.in l.2.quæst.20.C.de iure emphyt Bertrãd. consil.201.quãmuis.in 3.volum.ex noua editio. Quod est verum quoad ius agendi : sed quantum ad hoc , vt ibi ius accipiendi competat , tunc cõprehenditur singularis successor.l.fin.ff.de except.rei vend.Bar.in l.si tertius.§.si quis prius.ff. de aqua pluuia arcen.Ias.consil.93.in causa in fin. volum.1. videre in l. heredis. & l.in conuentionibus. & l. sciendum. §.fin.infra eodem.

Continere verbi propriè significat.

Continetur. Per hoc verbum continetur in fin.text.positum,patet quod appellatione heredis venit heres heredis, etiam propriè , quia verbum continer denotat propriam significationem.l.1.ff.de tigno iniuncto.& l.3.§. item omnes.de sepul. viol.facit l.3.adiectio.de sicar.glo.in l.notionem.§.instrumentorum. & ibi Barr. ℥. eod.facit cap. peruenit. 1. de testib. cogend. l. 1.ff. de fide instrument. Barbar.in cap.nulli.col. 3. de reb. eccles. non alienandis & in l. Labeo. & ibi glo.ff. de gradib. cognatio. licet contrariũ teneant Felin. & Dec. in rubr. de fide instrument.& Barb. in l.liberorum. infra eod. Et sic pro materia subiecta verbum continetur aliquando potest propriè notare , vt in dictis iuribus, aliquando impropriè, vt in aliis iuribus est videre. Et ita sentit Dec.in dict.l. qui successionem. infra titul. proxim. dum dicit heredis heredes impropriè dici, per l.si quis filium.§ fi. ff. de acquir.hered.vbi vtitur verb. videtur. sed respondet ibi Ias. quod importat veritatem, sicut in multis iuris partibus , & hoc probat per l. fi. Cod. de heredib. instituend. vbi dicit heredem heredis testatoris esse heredem,vtiturque verbo esse,quod denotat essentiam & veram proprietatem. glo.in l.mercis. ℥.eodem. Et hoc multis rationibus probat idem Ias.in d.§.fi.& Gomes. idem dicit cum Dec.in §.pœnales.num.23.Instit. de actio. Bald.in l.2.C.de iure aureor. annulor. Dec.consil. 294. in testamento.col. 1. Ego verò etiam propriè heredis appellatione dico venire heredis heredem,tum quod species propriè sub suo genere comprehendatur, vt supra dixi : tum etiam quod tam primus quam heredis heres nominatur heres : sed in casibus infra descriptis ratio diuersitatis abiicit heredis heredem à regula , vt docui in l. 1. supra. eodem.

Heredis heres propriè dicitur heres.

Limitantur supradicta in multis casibus. tres descri- bit

bit l. sciendum, quamobrem non absonum vobis videatur, si eam pro subiecta materi hic interseram, sequentes ex ordine leges prosecuturus, nihilque relicturus quod ad faciliorem earum intellectum pertinere noscatur.

PAVL. LIB. SEPTVAGESIMOTERTIO ad Edictum. Lex lxx.

Sciendum est heredem etiam per multas successiones accepi. nam paucis in speciebus heredis appellatio proximum continet, veluti in substitutione impuberis; QVISQVIS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO HERES ESTO. vbi heres heredis non continetur, quia incertus est.

Casus in quibus heredis nomine non veniunt vlteriores quam primus.

Heres non solùm ad proximum refertur heredem, sed etiam ad vlteriores. Hoc vitiatur in tribus casibus. in hac l. sciendum descriptis. primus casus est in substitutione impuberis, vt si dicatur, quisquis mihi heres erit, idem filio meo heres sit: ad heredem tantum institutum refertur, non ad heredem heredis, quia incertus est, dicit hic text. alioqui hereditas testatoris posset ad inimicum ipsius venire, & ad eos, ad quos ipse disponens affectioné habuisse non videtur. Ideo non continetur serui dominus, nec filiifamil. pater, qui per seruum & filiumf. effecti sunt heredes. text. in l. qui liberis. §. fin. ff. de vulg. & quia iudicio non veniunt testantis. sic consuluit Anchar. cōsil. 150. pro & contra. Itaque si fiat mentio heredum ipsius, ad quem verba diriguntur, vt volo bona mea venire ad heredes Ioannis, tunc omnes heredes veniunt. secus si fiat mentio de heredibus testatoris, per l. in annalibus. C. de lega. & d. §. fin. sic consuluit Alexand. conf. 36. viso. in 3. vol. & Bertrand. consil. 33. ex themate. col. 6. & sequ. vol. 1. secundum nouam editionem. quod est verum in terminis d. §. fi. alioqui contra, vt alibi dicam.

Ad Hæc substituti vocantur secundi heredes à Iurisc. in l. Cicero. ff. de pœnis. & sic non hoc casu continentur.

Sciendum. *Sciendum.* Hac phrasi vtitur Iurisconsi. in l. bonorum. ℨ. eod. & aliis infinitis in locis.

Pauca quæ dicantur. *Paucis.* Hic vocat pauca tria, aliquando duo, in l. 1. ff. de præscriptis verbis, ibi, paucis agam, & duo tantum subdit exempla. verius tamen est id pro subiecta materia iudicis arbitrio relinqui. glo. in c. statutum. §. insuper. in verb. paucis. de rescript. in 6. quam communis sequitur opinio, & Lucas de Penna multa ad hanc rem congerit in l. nominationum. col. 2. Cod. de Decurio. lib. 10 De dictione paucioribus scribit text. in l. maiore. infra eod. vbi hæc dictio magis elucidabitur, ac l. in lege Censoria. infra eo. Idem dicimus in dictione multa, vt plene glo. & doct. scribunt in cap. latores. de cleric. excommunic. ministr. & in l. 1. de legat. 1. ff.

Species pro casu. *Species*, pro hypothesi, siue pro casu, vt vulgo solemus dicere, accipitur, seu pro themate, & facti positione in l. Latinus Largus. ff. de leg. 3. vbi quod in principio dixit speciem, postea casum vocat. & in l. non distinguemus. §. illud. in prima specie. de arbitr. l. diuus. de in integr. restit. l. si mulier. §. si metu. quod met. caus. l. & eleganter. §. non solum. de dolo, l. & sun. de pact. l. 2. §. circa. de doli except. l. 2. ibi, nec opus est species enumerare. ff. de crimin. stellionat. l. certi condictio. si cert. petat. & lege, Neratius casum refert. de condict. indeb. l. si vt certo. §. nunc videndum in quibus speciebus commodati actio locum habeat. ff. commoda.

Species, quid de pluribus numero prædicatur. Species alias, & verius, accipitur pro eo, quod est sub genere, quod de pluribus differentibus numero prædicatur, vt in §. plebiscitum. de iure natura. in Instit. l. in toto iure generi per speciem derogatur. ff. de reg. iuris, & in regul. generi per speciem derogatur. illo titul. in 6. l. Iurisconsultus. §. inter agnatos. ff. de gradib. affinita. l. quæstio. & l. inter donum. & l. qui venenum. in fin. infra eod. l. & si ad species. rem pupilli saluam fore.

Species pro prætextu. Species pro prætextu, seu quodam velamine, l. sub specie, C. de transact. l. penul. ibi, sub specie criminis. ff. de calumnia. iuncta l. sub prætextu religionis, vel sub specie soluendi voti cœtus illicitos nec à veteranis tentari oportet. de extraord. crimin.

Species pro aromatibus. Species quoque pro aromatibus accepit secundū quosdam in plurali Iurisconsul in l. fin. §. diui quoque. ibi, species quoque pertinentes ad vectigal, cinnamomum, piper longum, album, &c. ff. de publica. & vectigal. quod non videtur ex sententia, quinimo videtur ibi potius hoc nomen accipiendum pro rebus, vt species, id est res pertinentes ad vectigal, fuit hæc probat §. idem diui. 2. nam ibi nominat pelles & ferrum, quæ quidem non sunt species, id est aromata, Gall. *espices*, quemadmodum nonnulli volebant interpretari dictum §. diui quoque.

Species pro causa, vel casu. Species interdum pro causa, l. 1. §. fi. iuncta l. 2. ff. de fer. vbi in vna excepit certas causas quæ feriatis etiam diebus tractantur. & in d. l. 2. dicit etiam in aliis speciebus posse prætorem adiri, etiam feriatis diebus, quam in expressis, in l. 1. ibidem. vel pro casibus accipietur, vt fuit superius expressum.

Species pro forma. Species pro forma, figura vel effigie, Gallicè *façon, forme, maniere.* sic capitur in l. si ipsa. in fin. ibi, ac si corpora ipsa in eadem specie, id est forma mansissent. quod met. cau. ff.

Species pro re. Species pro re, l. de rebus. ibi, quædam species in petitione à Lucio Titio deductæ non sunt. ff. de arbitr. l. impensæ. infra eod. l. mutuum damus recepturi non eandem speciem, id est rem, quam dedimus, sed idem genus. ff. si certum pet. id est aliam rem eiusdē generis, vt aureos pro aureis, vinum pro vino, non idem vinum, quod mutuatur. nam tunc esset commodatum, l. & si ad species curator datus sit. rem pupilli saluam fore. l. 1. de adminiustra. rerum. l. voluptariæ. de impens. in reb. dotal. fact. quamuis pro similitudine ibi exponat Catelia. in 2. parte memo. in verbo. iusiurandum.

Species pro parte. Species pro parte, siue capitulo, l. etiam. §. 1. ff. de minor. vbi primo nominat capitulum, & postea dicit in ceteris litis speciebus. *Species pro actione.* Item speciē pro actione accipit gl. in l. diuortio. §. illum. ibi, sed nec redhibitoriæ speciem. ff. de negot. gest.

Species pro similitudine. Speciem pro similitudine exponit Catelia. Cotta in secunda parte memor. in verbor. iusiurandum speciē transactionis continet, id est similitudinem & instar. l. 2. ff. de iureiu. allegat. l. & eleganter. §. 1. ff. de dolo. sed ibi forte accipi potest pro effigie, seu effectu.

Speciosus. Speciosus, pulcher facie & forma: vt Dauid inquit de Christo, speciosus forma præ filiis hominū. Speciosa persona, pro clarissima. Iurisconsult. in l. speciosas. ℨ. eod. vbi conscribuntur alij modi.

Speciale. Speciale adiectiuū significat peculiare, propriū, & particulare. In speciali lege exceptæ personæ. verba sunt Iurisconsul. in l. patri. in fin. ff. de minor. Et in generalibus specialia insunt, l. semper in generalibus. ff. de reg. iur. & generale est oppositum ad speciale. l. pecuniæ. in 2. §. actionis verbum generale est, & speciale. infra eod.

Specialis conuentio, & petitio. Specialis cōuentio, l. 1. §. 1. ff. de migrando. Specialis vbi petitio nominatim res petitur, l. illud. ff. de petit. hered. iūcta l. si in rem. de rei vindic. licet interdum differant nominatim petere, & in specie.

Actio & pœna specialis. Specialis actio, quæ pro rebus particularibus, & nō pro vniuersalibus datur, l. 1. in princ. ff. de rei vin. & in l. speciali actione. ibid. Specialis pœna, l. 1. ff. de effractor. Specialis peccati animaduersio, l. aliud est fraus. §. 1. ℨ. eod.

Specialiter. Specialiter, id est per speciem, *specialement*, l. obseruandū. de iudic. ibi, nisi hoc specialiter à Principe ad verecūdiam petiti iudicis respiciente permittatur. l. itaque. de procurator. l. sed & si quis. §. quæsitum. si quis cautio. Specialiter impetrari patria debet, l. filius ad municipal.

Speciale corpus petere est, rem vnā, vel plures, sed certas petere, l. si non totum. §. 1. ibi, & si speciale corpus ex grege petamus. ff. de except. rei iudica. Ista nunc sufficiat speciatim attigisse.

§. Item

§. Item in lege Ælia Sentia, filius heres proximus potest libertum paternum vt ingratum accusare, non etiam si heredi heres extiterit.

Filius paternum libertum vt ingratum accusare potest.

Secundus casus, in quo heredis nomine venit proximus heres, vt in lege Ælia Sentia patronus, & eius heres potest patronum libertum, vt ingratum accusare. l. penult. C. de libert. & eor. liber. quod est intelligendum in proximo herede, vt hic, vt possit etiam per procuratorem, l. 4. ff. de obseq. Ratio huius tex. est, quia hoc odiosum est, vt libertus in seruitutem reuocetur. Ideo ad vlteriores heredes nō extenditur odium. l. cum quidā. ff. de liber. & posth. text. in §. illud. in auth. vt liberti decreto aureo non indigeant anulo. coll. 6. Et quia proximus heres non egit, ingratitudinem remisisse videtur l. fi. C. de reuocand. donat. Libertum autem ingratum definit Iurisconsult. in l. ingratus. ff. de iure patron. sic ingratus libertus est, & qui obsequium non præstat, vel res eius, filiorumve tutelam administrare detrectat, vel qui alias ceruicem in dominum erigit, l. 2. C. de libert. & eor. liber.

Author legis Ælia Sētia.

Lex Ælia Sentia lata est ab Ælio Sentio, & est antiqua, de qua meminit Cicero in topicis, & permittit proximū heredem libertum ingratum accusare, ac in fraudem creditorum seruum manumittere. text. in §. 1. quibus. ex caus. manumittere licet. permittit tamen (ne iniuria defunctus afficiatur) vt is qui soluendo non sit, vnum seruum instituere possit: quod si duos instituerit, primus heres erit, l. qui soluendo. ff. de heredib. instit. Qui verò duos Apollonios velit esse heredes, vno mortuo alter heres erit. sed si superstites sint, nemo: quia inuicem sibi obstant. l. qui soluendo. 1. & l. seq. ibidem. Et lex Ælia Sentia ita demum ei qui in fraudem creditorum heres institutus est conseruat libertatem, si nemo alius ex eo testamento heres esse possit. l. si is qui soluendo. & l. si non lex. de hered. insti. dicam in l. verum. infra eod.

Accusare. declaratur in l. indicasse. ꝟ. eod. & in tit. ff. & C. de accusa. & qui accusar. possunt. & in l. qui accusare. C. de edendo.

§. Idem dicitur in operarum exactione, vt filius heres exigere possit, non ex successione effectus.

Operas exigere à liberto filius potest.

Tertius casus est, vt filius heres patris operas officiales exigere possit à liberto paterno, l. si operarum. ff. de oper. libertor. quæ ad heredes extraneos non transeunt. l. fabriles. illo tit. Idem si promissæ sint per stipulationem fabriles, vt tantum primus heres eas habeat, non heredis heres. l. cum patronus. §. 1. ff. de oper. libertor. nisi ex iudicato heredi præstandæ sint. l. qui libertinis. §. penult. ff. de operis libertor.

Opera quid sit.

Operarum exactione. Opera dicitur labor vel operatio, & tunc generaliter comprehendit tam officia, quàm alias operas, quod videtur probare hic text. ibi, idem in operarum exactione, vt filius exigit & obsequia, & omnes alias operas. l. si non sortem. §. libertus. ff. de condict. indeb. ita capitur in l. metum. §. sed licet. ibi, ego enim operæ potius mercedem accepisse videri. quod met. caus. & in rubr. de oper. seruor. Opera interdum pro facto accipitur, vt opera emptoris, l. pronuntiatio. §. familiæ. in fi. infra eod. & quandoque pro persona quæ operatur, sicut custodiat, vt alibi dicam.

Opera interdum dicitur officium diurnū, l. 1. ff. de operis libert. licet enim famuli debeant etiam noctu operam, saltem in hyeme, lege, stipulationes commodissimum. vbi glo. ff. de verb. obligat. quia tamen homines interdiu potissimum operantur, ob id Iurisc. ibi respexit hunc frequentiorem vsum.

Opera nomine omnis continetur opera.

Et simpliciter loquendo de opera, intelligemus de omni opera, vt in simili loquitur l. alienatum. §. 1. ꝟ. eod. Si in peculiari materia seruorum, vel alia, secundum illam materiā opera intelligenda est. nam fructus hominis in operis consistit, & in fructu hominis operæ sunt, l. fructus. ff. de operis seruor. & minoris quinque annis nulla est opera, l. fi. ibidem.

Obsequia an sint operæ.

Notandum est tamen obsequia propriè non dici operas: si quidem inuicem distincti sunt tituli, vt patet in l. libertus qui operarum. ff. de oper. libert. l. nec quicquam. §. de plano. de offic. proconsul. & l. libertos. C. de obsequiis. Obsequium enim propriè pertinet ad reuerentiam & honoris exhibitionem, vt libertus patronum salutet, illi assurgat sanctamque & honestā habeat eius personā & sine venia eum ad ius non vocet, l. 1. & per totū. ff. de obseq. l. venia. C. de in ius vocand. §. pœnales. de actio. in Instit.

Officiales operæ.

Officiales vero operæ sunt, quæ circa personam maxime domini præstantur. l. operæ in rerum. ff. de oper. libertor. Cuius generis sunt seruire domino in mensa, adesse domino, & eum concomitari. l. quod nisi. in fin. & l. hæ demū. ff. de operis liberto. & has operas præstant coqui, pincernæ, obseruatores, & alij, de quibus in l. in lege. ꝟ. eod.

Fabriles operæ.

Fabriles verò, seu artificiales operæ sunt, quæ circa rem domini potissime præstantur: sic dictæ quod à frabris præstentur ad fabrosq; pertinet istas præstare operas. Fabri verò nomen generale est ad operarios, & artifices, l. ferri. §. fi. ꝟ. eod ideo quoque dicuntur artificiales, quia etiam ab artificibus præstantur, l. fin. ff. de oper. seruor. & d. l. operæ in rerum. in fin. Et omnes operæ, quæ ab ipsis fabris artificibúsve præstantur, dicuntur fabriles, seu artificiales. lege, si non sortem. §. libertus. ff. de condict. indeb. vt sunt cerdones. l. cerdonem. ff. de oper. libertor. sutores, pictores, lecticarij, librarij, statuarij, fullones, & alij artifices, l. legatis. §. si ex officio. ff. de legat. 3. & l. 1. C. de excus. artific. lib. 10. De his abunde tractat Zas. in suis intellect. ad quem nunc vos reiicio.

Operā accommodare. *Iuri operam dare.* *Dedita vel data opera.*

Hinc dicimus operam accommodare, id est præbere, l. Titius. in fi. ff. de obseq. Operam dare iuri, vacare, studere iuri. l. iuri operam daturum. ff. de iustit. & iure. Dedita opera, vel data, id est de industria, non casu, neque fortuito, l. neque. ibi, sed nec ij data opera sui potestatem non faciūt. ff. de fideicommissar. liberta. & l. sed & si non data opera. ibid. l. 1. C. de thesaur. 10.

Operas suas ingerere.

Operas suas ingerit, qui sibi mādatum datum esse mentitur, l. quæ omnia. §. 1. ff. de procurator. & eo ipso supefactus habetur.

Opera mea tua eadem.

Opera mea, id est mea causa, labore, & diligentia. l. itē si vnius. §. seruus meus opera tua. ff. de iniur. l. 1. §. quo tenetur is cuius opera dolo malo consilium initum est. ad legem Iul. maiesta. l. hoc iure. §. 1. de dona. Opera eadem id est eadem diligentia, eodem labore. Quæstus enim intelligitur, ait Iurisconsul. qui ex cuiusque opera descendit, l. quæstus. ff. pro socio.

Opera creditoris.

Opera creditoris, id est ope & auxilio, l. si opera creditoris. ff. de doli excep.

Operula functi.

Operula functi, l. fin. ff. de proxenet. id est præbuerunt operam, non salariū, vt dicit ibi glos. Nam operula est diminutiuum ab opera, nempe quia ij proxenetę communiter non operam integram in re bona præstent vendenda, sed operulam, & in re interpola magnā operam, vt quosque decipiant, instar Iudæorum Auenionensium.

Operari.

Inde operari est laborare, operam impendere. l. 1. §. aduocatos. ff. de var. & extraōrd. cognitio. l. facile. §. ij. 1. ad legem Iul. peccula. l. 1. de iure immunita. l. 3. §. si quis seruum. ibi. quia operari domino non debet. de statuliber.

Operarius quis & quando alendus.

Operarius, qui operatur, & laborat, l. continuus. §. item illud. ff. de verbor. oblig. l. in l. ꝟ. eo. vbi dicitur & operarius alendus est, quando operā præstat. l. penul. ff. de oper. libert. verum in hoc inspicienda est regionis consuetudo. l. si non sortem. §. libertus. ff. de condict. indeb. vbi doct.

Panis operarius, & vinū operarium.

Operarius adiectiuum, ad operarium pertinens: vt panis operarius, & vinum operarium, *pain & vin de despence.* Boues operarij non sunt, id est non possunt ad operas trahi, quia indomiti & syluestres, vt in Monte pessulano sunt.

Longa ex successione. Longa successio dicitur hic, quando vltra

vltra primum gradum protenditur.tamen in Pandect.Florent.deest, longa.

Longum de iure quid dicatur. Longum aliquando à iure declaratur, vt longum tempus in præscriptione, seu longa possessio requiritur, id est decem anni inter præsentes, viginti inter absentes,vt in l. longæ possessionis.& l.an vitium.1.ff.de diuers.& temporal.præscrip.ac in rub.C.de præscrip.long.tempor. Sic dicitur longa consuetudo.in rub.ff.de legib. & senatusconsf. & longa consuetud.

Longum tempus, silentium. Interdum non declaratur à iure, vel constitutione, & tunc relinquitur arbitrio iudicis,l.si finita.§.non autem. ff. de damno infect.l.1.de iure deliber.l.furtum.in fi.vbi glo. de vsucap.Ioan.Fab.in l.licet.C.de acquir.possess. Longum silentium, in l. 2. ne de statu defunctor. ibi accipitur pro triennio secundum gloss. ibid.

Longa peregrinatio. Longa peregrinatio dicitur, in l. aut lóga peregrinatio. ff.de procurator.Idem in verbo,longius tempus.l. vt sunt. ℥.eod.l.si longius.ff.de iudic.vbi declaratur.

Longinquum. Idem in verb.longinquum,l.si calumnietur.in fin.infra eod. & in l.vel si longinquo. de procurat.l. cum seruus.de legat. 1.

Tempus longissimũ, dilatio. Longissimum tempus dicitur centum annorum l. fi.C. de sacrosf.eccles.& interdum breuius tempus,videlicet 30. vel 40.annorum,vel aliud secundum materiã,c. 1. de præscrip.in 6.Et Azo in tit.C.quæ sit longa consuetud. in sua summa. Longissima dilatio dicitur, quæ in tempus pubertatis protrahit negotium.l.de bonis.in princ.ff.de Carbo. edict.

Longe magis. Longè magis, pro multo magis accipitur,in l. frater.§. porro.ff.de condict.indeb. ibi, porro cum quem aduersus extraneum defendi oportet, longe magis eo; quod fratri debuisset, indemnem esse præstandum.

Longe minus. Longe minus, pro multo minus.l.qui pignoris ff.de acquir.possess.ibi, nam cum creditoris possessio nó impediat vsucapionem, longe minus precarij rogatio impedimento esse debet.De hac phrasi,Longum est,& prope est,vide in l.propemodum.℥.eod.Longe lateque,in l.2.℥.eo. Longa manu,in l.Labeo 1.supra eod.

Infra scriptus heres aliũ non continet. Quartus casus vltra tex.est, quãdo dicitur,infra scriptis heredibus, vel supra scriptis heredibus, vel scriptis. tunc enim heredes heredum non veniunt, quia scripti nõ sunt. Bart. in l.qui liberis.§.hæc verba.per illum tex. ff. de vulgar.l. paterfamil. illo tit.Et licet ibi Ias.relinquat cogitandum: tamen pro opinione Bar. consuluit Alex. consi. 173. visa in 5.vol.facit l.1.§.deinde.ibi, supra scripti sunt. ff. de postu. l. idem.de priuileg. creditor. nam scriptus heres dicitur institutus,& scribere heredem est instituere.l.proponebatur. ff.de castr. pecul.& l.filiusfam.& l.pater.3.ibid.l. actus legitimi.ibi, actus ℥.scripti.de reg.iuris, l.& suũ heredem,& seruum necessariũ pure scriptos,&c.ff.de pact.l. Papinianus.§ si filius.de inofficiosf.testam.ibi, scriptus quidem heres. Imo verbum supra scriptos heredes, vel infra scriptos heredes institui, est eiusdem effectus, ac si nominati fuissent expresse, vt consuluit Francisqui.Curti.consf. 115. sacratissime,&c. mirandum.col. penult.facit l.1.§. 1. ff. depositi.l. ex illa parte.in fi.℥. cod.& superius scripsi in l.proxima. vbi si simpliciter dicatur heres, etiã heres scriptus comprehenditur & vlterior:sed appellatione heredis scripti non veniet heredis heres:& sic conciliantur diuersæ sententiæ.

Vsusfructus legatus heredi non continet nisi primum. Quintus casus est,quando hoc verbum, heres,profertur in materia, quæ sua natura non transit in heredes, vt in vsufructu legato Titio, & heredibus, quia de primo tantum intelligetur,ne proprietas inutilis reddatur, l.cum antiquitas.C.de vsufruct.idé in consuetudine,vt possessio cõtinuetur in heredem proximum.Alex.consf.37. in causa vol.1.Cotta in verb.heredis.in 2. parte memoral. Veruntamen in hoc Regno continuatur ab herede in heredem

Possessio quã do cõtinuetur in heredem. vsque in infinitum, nempe vno herede mortuo, ad alium institutum transit possessio ratione consuetudinis. Et ita in forensi iudicio seruatur, quicquid dicat Alexand. & alij non tamen quod possessio mediati defuncti continuetur in tertium heredẽ,sed tantum de proximo mortuo in proximum heredem, sicque posset vtraq; opinio conciliari.

Vassallus non est fassitus. Nec continuatur possessio in heredem vassalli, antequam domino fidelitatem præstiterit, vt in rub. de noua form. fidelita. scilicet contra dominũ, sed contra alios turbantes sic, vt vidi iudicari. & multa scripsi de hac continuatione possessionis in 3. tomo commentar. in constit.Reg. Gallie.tit.de mater.possessor.art.9.

Sextus, idem si absurdum, vel iniquũ quoddam sequeretur, vel affectio testatoris verisimilis esset erga consanguineos tantum, vel heredes scriptos,vt in l ex facto. §.fi. ff.ad Trebellia.Bar.in l.Gallus.§.etiam.ff.de liber.& posth.

Donatio facta Titio & filiis suis non continet filios vxoris. Arestum. Dec.in l.quæ per successionẽ.ff. de reg.iuris quod limitat idem Dec.consf.294.in testamento. facit quod scribit Guido Papa decis.591.verbum heres,& Alexand. consf.193.ex themate qu.1.vol.2.& consf.22.viso.in 5.volu. Vnde si rex donauerit Titio & suis heredibus, & filiis,non continebũtur filij vxoris,quos ex alio concepit matrimonio, vt fuit decisum anno 1298.lib.Olim.fol.119.

Septimus, in edicto prætoris. Eum quem ei esse heredem oportet,intelligitur de primo herede.l. 1. ff. vnde legitimi.& l.ex illa parte.℥.cod.vbi fusius dicetur.

Octauus, quando exprimeretur heredis heres, veluti quandoq; fit,vt in l.fideicommissaria. in princi.ff.de fideicommissar.liberta. vel heres, & successor, vt in l.Sabinus. §. 1. ff. de priuileg. credito. tunc heres non extenderetur, quia expressum facit cessare tacitum: vt notum lippis & tonsoribus est.

De herede in heredẽ venire quid significet. Nonus, quando testator vellet bona sua venire de herede in heredem, tunc intelligetur de descendente in descendentem, etiam si non sit heres.d.l.ex facto.§.fi. Bart.in l.Gallus.§. etiam. ff. de liber. & posthum. vt plenè consuluit Dec.consi.38.circa.

Nominatim ab herede relictũ ad alios nõ extẽditur. Decimus casus, quod alicuius heredis nominatim fidei committitur, potest videri ita demum dari voluisse, si ille extitisset heres,l.Celsus. §. 1. ff.de leg.2.Et sic nominatim ab herede relictum, ad heredes alios non transit. Dec. in l.heredem. ff. de regul.iuris, sicut superius dictum fuit de scriptis heredib.

Ipse est dictio personam demonstrat. Vndecimus, quando testator dixisset ipsos heredes,tũc veniunt tantum instituti, quia dictio ipse,est personalissima,si mens testatoris non refragetur.vtor verbis Ias.in d.l. si quis filiumfamil.§.fi.ff.de acqui.here.sic consuluit Soci. consi.250.in causa.col.4.vers.6.non dicit in 2.vol. & consi.57.in causa.vol.3.

Pœna non cõtinet nisi primũ heredem. Subrogatus in locum beneficiati non soluat impensas sui prædecessoris. Duodecimus est, quoad pœnam,ad qnam tantũ delinquens heres tenetur, & non heredis heres, l.fi.C.de peric. nominato.lib.11. Bar.in l.mulcta. ff. de condictio. & demonstra. & consi.214.Andreas Bal.in d.l.fi.C.de heredib. inst.qu.22.& ideo non priuabitur hereditate, sicut primus heres,teste Alex.consi.146.viso.in 6.vol.Vnde subrogatus in locum alterius, non soluit expensas sui prædecessoris beneficiati, si non fuerit subrogatus simpliciter, vt plene scripsi in concorda.in glo.successores. §.declarantes.de manda.apostolic.

Hereditas adita patrimoniũ dicitur adeuntis. Decimustertius est, quod postquã Titius successit, amplius non dicitur hereditas defuncti, sed Titij patrimonium.glo.in l.1.§.veteres.ff.de acquir. possess.Scripsi inferius in l.hereditatis appellatio.2.& Bertrand.consil.23. ex themate.col.7.in 1.volu. secundum nouam editio. vbi dicit in materia differenti non contineri omnem heredem, sed illum tantum,cui appellatio secundum materiam subiectam congruit.Felin.in cap.quia V.de iudic.

Legatarius quasi heres est. Vltimus casus,legatarius quodammodo quasi heres est, l.id tempus.in fi.ff.de vsucapio.quẽ tex. singul.dicit Marc. Anto.Bane.in §.legatariis. col. 2.de testam.in Insti.quia in suo legato succedit testatori. videte Alciat aliũ casum docentem in libr.9.parerg.cap. 19.quem tanquam nihil nobis vtilitatis afferentem,non recitabo.

§.Verba hæc, IS AD QVEM EA RES PERTINET: sic intelliguntur, vt qui in vniuersum domi

dominium vel iure ciuili, vel iure prætorio succedit, contineatur.

Is ad quē ea res pertinet vniuersalem respicit successorem.

In iure frequens habetur mentio huius clausulæ, *is ad quem ea res pertinet*. quamobrem eam elucidat hic tex. dicens, ista verba, *is ad quem ea res pertinet*, intelliguntur de successore vniuersali, siue succedat de iure ciuili, siue prætorio. exemplum habetur in l. 1. §. 1. ff. de ædili. edict. vbi emptori, omnibusque, ad quos ea res pertinet, iudicium, vt mancipium vitiosum redhibeatur, dat prætor. deinde hoc elucidat Vlpia. in l. sciēdum. §. deinde. ibid. vbi sic dicitur: deinde aiunt ædiles, Emptori, omnibusque ad quos ea res pertinet, iudicium dabimus. Quibus verbis pollicetur emptori actionem, & successoribus eius, qui in vniuersum ius succedunt. Et alibi ait Iurisc. Modest. in l. plura. in fi. ibi, cum generaliter adiicimus, eius ad quē ea res pertinebit, & arrogatorū, & eorum, qui iure nobis succedunt, personas comprehendimus. ff. de actio. & oblig. l. 1. §. prodest. quor. lega. Prodest autem possidere, quotiens voluntate eius, ad quem ea res pertinet possideri cœptum est, l. si ita stipulatus fuero. §. Chrysogonus. de verbo. oblig. l. 3. ibi, heresve eius, aut is, ad quem ea res, qua de re agitur, pertinebit. & l. procurator. 3. ff. rem ratam haber. Nec continet creditores. l. non solū. §. creditores. ff. de procurato. nisi vt inferius dicam. facit l. ossa. §. 1. de religios. & l. si quis sepulchrum. §. prætor. ibidem. l. lecta si certum peta.

Limitationes ad regulam, is ad quē, &c.

Limitetis non procedere, quando negatiuè proferretur, vt actio non detur in eum, qui iurauit, neque in eum, ad quem ea res pertinet, tunc non dabitur in eos, qui successerint etiam in rem. tex. in l. ait prætor. 2. cum l. seq. ff. de iureiur. quia negatiua totum negat, per tex. in l. si sic stipulatus. vbi Ias. ff. de verb. oblig. gloss. in cap. cum dilectus. in verb. à suspensis. de consuetud.

Reseruata actione ei, ad quem ea res pertinet, etiā singularis successor continetur.

Secundò vitiatur, vbi est eadem ratio in singulari successore, quæ & in vniuersali. vnde si iudex reseruet ius, vel actionem illis, ad quos ea res pertinebit, vt solent iudices Frāciæ dicere, *reserué le droit ou action ou confiscation, à qui appartiendra*, tunc etiā singularis successore continebitur, vel alius ius aliquod habens, aut interesse prætendens, nisi materia refragaretur. l. nec enim. & l. his verbis. ff. de adop. l. 1. §. iuris. de noui oper. nuntia. l. si postulauerit. §. 1. de adulter. l. 1. in princ. ff. de publica. facit l. & eleganter, in principio, de dolo. vnde ait Iurisconsultus in l. prætor. ff. de bonis authorit. iudic. possid. Prætor ait: Si quis cum in possessione bonorum esset, quod eo nomine fructus ceperit, ei ad quem ea res pertinet, non restituat. intelligitur enim quomodocunq; pertineat, vt ibi elucidatur. l. seruum. §. ait prætor. & l. licet. ff. de procurator. l. 1. §. mulier cum parturire. de ventre inspic. l. 3. & l. sepulchri de sepulch. viol. l. lege Cornelia testamentaria. de fals. Idem si dicatur volēte eo, ad quē ea res pertinet, non potest quis clam possidere, l. clam. ff. de acqu. possess. vt etiam intelligatur de singulari successore, & de illo qui est dominus rei etiam singularis.

Ius excipiendi habet etiā singularis successor.

Tertiò nōn procedit in iure excipiendi, quod etiam ad singularem transit successorem. Et sic cum sit fauorabile, in fauorabilibus etiam intelligetur de singulari successore, si eadem ratio consistat. Vnde si is, ad quē ea res pertinet, excipere possit, etiam singularis successor continebitur, l. si tertius. §. 1. vbi Bart. & Ludo. Roma. ff. de aqua pluuia arcend. doct. in ca. quia V. de iudic. Et nedum actiuæ, sed & passiuæ actiones in heredem transeunt, l. idemque. in fi. ff. pro socio. Ias. in d. l. ait prætor. in 3. no. vbi doct. multa dicunt de appellatione successoris, sed non de istis verbis: quamobrē notetis. vix enim à quoquā scripta reperietis.

Quartò non procedit, quando in lege hoc exprimeretur, vt in l. fluminum. §. adiicitur. ff. de damno infect. ibi, successores autem non solum, qui in vniuersa bona succedunt, sed & ij, qui in rei tantum dominium successerunt, his verbis continentur. Et an heredis appellatione veniat legatarius, vide quæ dixi in l. in conuentionib. ℣. eo. Item is, apud quē de ea re agitur, dicitur iudex. l. etiam. ff. de manumiss. vindict. l. 2. C. de edend.

Item Iurisconsult. dicit, nec ad rem pertinet, id est nil facit, l. 1. §. incorporales. ff. de rerum diuis. Et quot modis capiatur verbum pertinere, scripsi in l. verbum illud pertinere. infra eod.

Succedo & successio.

Succedere, pro in locum alterius venire, sufficere, reponere, hic accipitur, & in materia successionis tam intestati, quam testati. Inde successio sic accipitur in rub. ff. de orig. iuris ciuilis, & omnium magistratuum, & de successione iurisprudentū, in l. 2. ibi: & ita Atteio Capitoni Massurius Sabinus successit, §. post hunc. & ibi sæpius reperitur: fore latius inferius tractabo. videte interim, quæ scripsi de successoribus in titulo, de manda. apostolic. glossa, Successores. in concorda. Franciæ. quantum attinet ad materiam beneficiariam. Sed redeamus vnde digressi sumus.

VLPIA. LIB. SEPTVAGESIMOquarto Ad Edictum. Lex lxvj.

Mercis appellatio ad res mobiles tantū pertinet.

Merces mobilia respiciunt.

Vbi in iure, vel alia dispositione fit mentio de mercibus, Gallicè, *marchandises*, debet intelligi de rebus mobilibus, in quibus consistunt merces. nec enim dicimus merces prætorum, aut fundorum, sed rerum mobilium, vini ligni, panni, & aliarum rerum mobilium. Et per hoc declarantur leges loquentes de mercibus, veluti cum Iurisconsult. ait: vt si leuandæ nauis gratia iactus mercis factus est, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est, l. 1. ff. ad legem Rhod. de iactu. Et magister nauis retinere merces potest, vel agere ex conducto, vt detrimentū pro portione communicetur. l. 2. ibidem. damnum tamen nauis ex tempestate proueniens non communicatur. l. 2. §. si cōseruatis. & l. amissæ. & seq. ibidem. & videte leges penè omnes illius titu. loquentes de mercibus. & in rub. de insti. & trib. actio. & in l. cū quis de actio. & oblig. ff. Item si quis promiserit merces vehendas pœna apposita intra mensem, si vi tempestatis ei non liceat, non debetur pœna. l. fin. §. idem iuris. ad legem Rhod. de iactu. & l. qui Romæ. §. 1. de verb. oblig. Et ne rustici ab opere auocētur cōfestim vbi detulerint mercem, eam tradere, & ad opera sua reuerti debent. l. 2. ff. de nundi. & hoc solet fieri in ciuitate Parisiensi.

De proposito merci oleariæ loquitur tex. in l. habebat. ff. de institor. actio. glos. in c. pastoralis. de decim.

Merces esculenta & poculenta.

Merces autem esculentæ sunt, quæ hominum esui, & potui accommodātur, vt panis, & vinum: de quibus in l. 1. §. cura carnis. ff. de offic. præfect. vrb. l. solent, in fi. de offic. proconsul. c. statutum. §. insuper. de rescrip. in 6. Et adagio fertur merces vltroneæ patent, id est ingratæ sunt, & non desiderantur, sed vltro non petentibus, maximè Parisiis, offeruntur. A negotiatoribus ortum esse videtur, qui merces à venditore vltro oblatas suspectas habere solent, quasi studeant eas extrudere, quod peruotum est quibusdam vafris mercatoribus.

Offerre merces Paris. solent.

Cōstitutiones Regiæ de mercibus.

Et per hunc tex. elucidantur ordinationes Regiæ de mercibus, Gal. *marchandises*, loquentes, vt in rubr. *des marchans, & à qui est prohibé marchander.* & rub. sequ. ac rub. *des draps d'or.* & seq. & rub. *de l'imposition foraine*, nec non pleræque aliæ similes. De mercatoribus scribam in l. mercis. ℣. eodem. videte l. portus supra eod.

Pecunia mercis nomine nō venit.

Postremò notandum est, mercis appellatione non contineri pecuniam numeratam: aliudque est merx, aliud pretiū, l. 1. in princ. ff. de rerum permuta. l. si chorus. §. 1. de legat. 3. vnde trapesitæ non continentur sub nomine mercatorum, vt dicam in l. mercis. 2. ℣. eod. Attamen si confiscatur nauis aut currus ratione mercium illicitarum, cōfiscabitur etiā pecunia in naui, vel curru existens: vt nuncupatim scribit Bal. in l. cum proponas. col. 2. C. de nautico fenor. quia vbi confiscatur continens, & contentum, per illum tex. quod non procedit cum esset alterius, quam domini nauis. nisi quoq; is fuisset delicti cōscius, l. cotem. §. dominus. ff. de publica. Salic. plene in d. l. cū proponas. Mercis quoque appellatione annulos non contineri decidit text. iuncta gl. in l. 2. §. iacturæ. in versic. inde agitarū. ff. ad legem

Cōfiscata naui & pecunia ibi existens addicitur.

Annulus nomine mercis nō continetur.

Vendens vinū ex suo patrimonio proueniens vel beneficio, non dicitur mercator.

legem Rhodiam de iactu. Quod intelligerē in annulis delatis in digitis, secus si mercimonij causa getantur, vt ibi doct. videntur intelligere. Vendere etiam vinum, vel frumentum ex fundis vel propriis vineis proueniens, non est merces exercere: veluti etiam si quis vendat vina beneficij, vel Abbatiæ etiam minutatim, ideóq; nil soluit, vt dixi in ordinat. Reg.

Merx & merces differunt. Differunt autem merx & merces, nempe merx mercis est id quod emitur, & vēditur, Gallice *marchandise*, vt hic. quidā dicūt accipi etiam pro actu mercandi, & pensione, sed hoc non inueni. merces verò est præmium, quod pro labore & cura impenditur. Vnde Iurifcon. sic ait: merces enim laboris eximij appellanda est, quod contemplatione salutis certo modo æstimari non placuit. l. si pater. in fin. ff. de dona. Et alibi cum tutor non rebus duntaxat, sed etiā moribus pupilli proponatur, imprimis mercedes præceptoribus, nō quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonij, pro dignitate natalium constituet. l. cum plures. §. cum tutor. ff. de administra. tutor. facit l. quamuis. §. 1. de acqu. possess. & præses prouinciæ ius de mercedibus dicere solet. l. 1. ff. de var. & extraord. cogni. & diuus Seuerus prohibuit ab heredibus aduocati eo mortuo mercedem repeti. §. diuus. ibid.

Mercedes ab aduocato non repetuntur.

Mercenarij qui & quando prælati dicantur mercenarij. Inde mercenarius, qui mercedis gratia suam alicui præstat operam. l. qui saxum. §. planè si mercenarius meus exemerit, mihi eximit. de dona. l. 1. §. si filiusfamil. vel mercenarius. de vi & vi armat. l. si libertus patrono, vel cliens, vel mercenarius ei, qui eum conduxit, furtum fecit, furti actio non nascitur. de furtis, l. vsu. quemadmod. seruit. amittant. Vnde prælati quoque honores, lucra, & temporalia magis quàm deū diligentes, mercenarij potius quàm pastores dicuntur, c. sunt in ecclesia. 8. q. 1. c. aduersitas. 7. q. 1. Reliqua scribam in l. mercis. J. eod. His contrarij philosophi mercenariam spernunt operam, l. 1. §. & an philosophi. ff. de var. & extraord. cognitio.

Philosophi mercenariam spernunt operam.

Cōmercium. Hinc etiam commerciū dicitur facultas contrahendi, commeandiq; libera ab his, qui merces vltro citróq; conuehunt, vt in rub. de cōmerc. & mercator. C. Dicitur etiam dandi & accipiendi quædam vicissitudo, à cum & merces, quasi mercium cumulatio: quæ victus gratia fuit inuenta, teste Plinio, & habetur in l. 1. ff. de contrah. emp.

Stipulatio rei quæ non est in commercio quando valeat. Accipitur etiam pro vsu & consuetudine, & communicatione, quam habemus, vt Plato. de repub. lib. 1. vnde dicit tex. in l. multum. ff. de verbor. oblig. multum interesse, an mihi promittatur res, cuius commercium habere non possim: vt si Parisiis promittam domum inimico Regis, cum tale commercium reprobetur, inutilis erit stipulatio. Regis verò inimicus si promittat rem Parisiis, cuius commercium non habet, tunc ipsi nocere debet, non mihi, stipulatioq; valebit, quia respicimus an stipulator commercium habeat. & sic intelligendus est ille tex.

IDEM LIBRO LXXVI. AD Edictum. Lex lxvij.

Alienatum non propriè dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet: venditum tamen rectè dicetur.

Alienatio quæ dicitur. Duplex regula colligi potest ex hoc tex. prima quod alienatio propriè non dicitur, quando res alienata in dominio nostro permanet, licet venditio illius rei celebrata sit. Secunda à contrario, alienatū propriè id dicitur, quod in dominio nostro non manet. Vnde emphyteuta sine cōsensu domini vendens rem emphyteuticariā, & vassallus, sed non tradens, ea non priuatur, quia non dicitur alienata, licet vendita dicatur. nec debetur ex illa venditione laudimium, l. fin. C. de iure emphyteu. nempe illud quod in dominio venditoris permanet, non dicitur alienatum: ideo quousque tradatur, remanet in dominio venditoris. nam traditionibus dominia rerum transferuntur, l. traditionibus. C. de pact. facit l. quoties de rei vindica.

Emphyteuta & sine de. consensu vendens & nō tradens ea non est priuatus.

Ex sententia dominium transfertur. Ex sententia transfertur dominium, lege Iulianus. ff. de condict. indeb. gloss. in rub. de re iudica. Quod est verum, si vi huius sententiæ fuerit secuta traditio, non alias. gl. in §. fi. de offic. iudic. in Inst. l. 2. ff. de Public. in rem actio. Ias. in d. rub. de re iud.

Alienatio requirit perfectionem. Et ita debet intelligi l. ex hoc edicto. §. alienare. ff. de aliena. iudic. mutād. caus. fact. vt alienare intelligatur, qui vendidit, & tradidit: immò si quis alienauerit, deinde receperit, non tenebitur hoc edicto. ibid. Alienatio ergo requirit perfectionem scilicet per dominij translationē, quæ non fit ex sola venditione, & sic non est propriè alienatio. facit l. fi. ff. de curator. furios. ibi, nam in tradendo res furiosi ita alienat, si id ad administrationem negotiorum gestorum pertineat. Et ideo si donandi causa alienet, neque traditio quicquam valebit.

Casus in quibus dominiū transfertur sine traditione. Et sic patet alienatum non dici, quando adhuc manet in dominio venditoris. Quod limitant quidam, cū in instrumento esset clausula constituti: vt si venditor constitueret se emptoris nomine possidere. hoc enim constitutum loco traditionis habetur, l. quod meo. ff. de acq. possess. Idem si quis vendendo retinuerit sibi vsumfructum in re vendita, tunc etiam transfertur dominium absq; alia traditione. l. quisquis. C. de donatio. quia ista loco traditionis habentur.

In ecclesiam dominium transfertur absque traditione. Secundo limitant in ecclesia, in quam transfertur dominium absque traditione in casibus enumeratis in l. fin. C. de sacrosanct. eccles. & in omni contractu. Scribit Calder. consi. 2. rub. de caus. possess. sequitur Roma. in repeti. auth. similiter col. 36. C. ad legem Falcid. quamuis Matthæ. not. 42. & sequ. specialiter contrarium teneat de iure. Sed de consuetudine Regni seruari primam opinionē asserit Bened. in repet. c. Raynutius. in verb. mortuo. 2. num. 78. & seq. de testam. vbi ecclesia poterit dicere se saisitam etiā absque possessionis apprehensione, & interdicto vti possidetis agere. Quæ limitationes rectè, & forsan melius inserendæ forent in l. traditionibus.

Obligatio rei obligatæ quid operetur. Tertiò limitari potest, quando pro obseruatione cōtractus rem propriam venditor hypothecauerit: vt no. Bart. in l. emptorem. C. loca. Anto. Butr. consil. 34. de locatore qui obligat pro obseruatione prædicti contractus domum locatam, tunc licet locator eam domum alteri vendiderit, tamen ratione prædictæ obligationis non tenebitur colonus, vel inquilinus inde recedere, donec sibi fuerit satisfactum de eo, quod sua interest: secus si tantum generaliter obligasset omnia sua bona: vt fuit prolatum arestū in magna camera, anno 1537. die 14. Decembris, & aliud anno 1541. in mense Iulio.

Aresta pro cōductore.

Vltimò nemo potest videri eam rem vendidisse, de cuius dominio id agitur, ne ad emptorem transeat: sed hoc aut locatio est, aut aliud genus contractus, l. pen. in fin. ff. de contrah. emp. Reliqua supplere licebit ex l. alienationis. supra eod.

Adhuc. *Adhuc*, id est in præsentem vsque diem, vel hucusque. l. post rem. ff. de transact. ibi, quia adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest. vnde si quis donet ea quæ adhuc habet, non censetur donasse ea, quæ iam alienauit, per istud verbum.

Dominium quid, & quotuplex. *In dominio.* Dominium potest dici ius proprium quod in re habemus, de quo in l. rectè dicimus: & l. bonorum. 1. J. eod. & in l. sciendum. in fi. & l. verbum illud pertinere. l. habere. l. pronuntiatio. §. 1. ibi, pater autem famil. ac l. potestatis. infra eod.

Duplex est dominium, videlicet directum, quod est ius superius, quod in re sua quis habet, in immobilibus Gallic. vocamus, *seigneur foncier*, dominum directum. de qūo Bart. in l. si quis vi. §. differentia. ff. de acqu. possess. definiens dominium esse ius de re incorporali perfectè disponendi, nisi lege prohibeatur. doct. ibi multa de hoc scribunt, quos videre poteritis. Vnde si quis alienauerit dominium vtile retento directo, illa res dicitur alienata, quia res non remanet in dominio alienantis, quantum ad vtile dominium: & ideo quoad illud dicitur alienata, non quoad directum, vt docet glo. & ibi Bal. & alij in §. 1. per quos fiat inuestit. quicquid dicat glo. & Cepol. hic. Dominium vtile

Alienata res dicitur, etiam quoad vtile dominium.

vtile est ius inferius, vt illud quod vassallus, & emphyteuta habet. de quo per totum tit. de feud. & in rub. de iure emphyt. & in rubr. ff. si ager vectigal. vel emphyt. pet. plene scribit Ioan. Francisc. Balb. in tract. præscript. in 2. parte, q. 2. col. 2. & seq. D. Igneus in repet. l. contractus. col. 51. infra de regu. iur. & differentiam inter ista scripsi in const. Reg. tit. de constit. tedit. artic. 1. gloss. 17. in 2. tom. comment.

Dominus quis. Dominus à domo deducitur, quòd sit is, qui domi imperium habet, & ibi imperat. l. 1. ff. de senatusconsult. Silan. l. pronuntiatio. infra eodem. Iura de domino loquentia sunt infinita. text. in l. sylua. §. integra. supra eod. & l. vrbana famil. & l. fugitiuus. infra eod. Alia scripsi de domino, qualis esse debeat, in procemio. concord. in gloss. dominus. *Dominus litis, proprietatis & possessionis.* Alias etiam dicitur litis dominus: l. 1. C. de senten. & interlo. om. iud. l. dominus litis. de appella. Item dominus possessionis, & alius proprietatis, l. interdum. vbi tractabo, infra eod.

Alienare quid significet. Alienare est alienum facere, ex nomine alienus deductum. Quod enim alienum non fit, alienari non dicitur, vt negatiuè ab etymologia vocabuli arguamus, secundum l. 2. §. mutui datio. ff. si certum peta. dico in l. malum. §. viduam. infra eod.

Interdum alienare est remouere, & separare, importans priuationem, vt mentis alienatio, priuatio mentis, & stultitia, l. diuus. ff. de offic. præsid. ibi, vt continua mentis alienatione omni intellectu careat. Et si quis mentem alicuius medicamento, aliòve modo alienauerit, aduersus eum agi posse firmat Iurisconsf. in l. item apud. in princ. ff. de iniu. *Alienatus mente.* Inde alienatus mente dicitur ratione semotus, stultus, amens.

Alienum dicitur, quod nostrum non est. Alienum dici potest, quod nostrũ nõ est, oppositum ad nostrum, & proprium. l. 1. §. Labeo. ibi, tuentur vel sua, vel aliena. ff. de dolo. l. quemadmodum. §. 1. ibi, interest enim quod hoc in suo protexit, ille in alieno fecit, ad leg. Aquil. l. Paulus. in fin. ibi, Paulus respondit eum, qui legatione fungitur, neque alienis, neque propriis negotiis se interponere debere. ff. de legatio. Ridiculum etenim est dicere, vel audire, quod per ignorantiã alienam rem aliquis quasi propriam occupauerit, asserit Imper. in l. fin. C. vnde vi. & Iurisconsf. in l. qui ea mente alienum quid contrectauit. ff. de fur. Inde alienum seruum, l. 2 ff. ad legem Aquil. l. si seruus seruum alienum. ibi. Et contrectatio rei alienæ furtum *Alienus seruus.* dicitur, l. 1. ff. de fur. Et furtum fit, si quis vsum alienæ rei in suum lucrum conuertat. Species enim furti est ex alieno largiri, & beneficij debitorem sibi acquirere, l. si pignore. ff. de furt. Alienus seruus dicitur, in quo proprietatem quis non habet, licet in eo habeat vsumfruct. §. alienus. Instit. de heredib. instit. Etiam is in quo nil iuris habeo, l. si seruus seruum alienum. ff. ad legem Aquil. l. si postulauerit. §. in proprio. ff. de adulter. Res tamen communis propria dicetur, non aliena, l. antepen. ff. comm. diuid. l. recte. supra.

Aliena seges, materia, pecunia. Aliena quoque seges sic dicitur, quasi non sua, in l. qui occidit. §. in hac. ff. ad legem Aquil. & l. si seruus. §. inquit lex. ibid. Et aliena materia, l. adeo. §. cum quis ex aliena. ff. de acquir. rerum domi. §. cum in suo. de retũ diuis. in Inst. Aliena pecunia emere, in rubr. C. si quis alteri, vel sibi, sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit. & in rub. de reb. aliena. non alienand. & in rub. rem alienam gerenti non interdici rerum suarum alienatio.

Alienum vinum, frumentum. Alienum vinum, vel frumentum, in l. qui occidit. §. si quis alienum vinum, vel frumentum. ff. ad legem Aquil. *Alienus ager, fundus debitor homo, opera, fama.* In alienis agris non licet aucupari, vel venari, l. diuus. ff. de seruitu. rusticor. prædior. Alienum fundum, l. naturalem. §. apud. de acquir. rerum domi. l. lex Cornelia. §. si tamen. de iniur. Aliena opera, id est alterius hominis opera, non nostra promitti potest. l. nemo est. ff. de duob. reis. Alienus debitor, qui non est meus, l. si vendidero. §. falsus autem procurator. ff. de fur. Et alienus homo, qui meus seruus non erat, l. idem iuris. §. 1. ff. ad l. Aquil. iuncto §. impetu. illo tit. in Instit. Aliena fama dicitur in l. item apud. §. si quis libello dato, vel Principi, vel alicui, famam alienam insectatus fuerit, iniuriarum erit agendum. ff. de iniur. Et alienum aurum, l. gemma inclusa auro alieno. ff. ad exhib. *Alienã fidem sequi.* Et alienam fidem sequimur, quando cum alio contrahimus, ab eo quicquam recepturi, l. 1. ff. si certum peta.

Alienum crimen, cadauer. Alienum crimen, id est à nobis non commissum, aut perpetratum, l. crimen. ff. de pœn. ibi, nam vnusquisque ex suo admisso sorti subiicitur, nec alieni criminis successor constituitur.

Alienum cadauer, quod non est ex nostris consanguineis, l. at si quis. §. sed interdum. ff. de religios. ibi, quis enim sine pietatis intentione alienum cadauer ferat?

Ita quoque dicimus vsumfruct. esse ius alienis rebus vtendi, non suis. l. 1. ff. de vsufr. & Instit. illo tit. in l. recte, supra dixi.

Alienum testamentum. Alienum testamentum, l. vxori. ff. de fal. vbi vxori legatum in alieno testamento maritus scribere non prohibetur. Alienum testamentum vocat non suum: vnde maritus notarius in testamento, quod extraneus condit, potest legatum vxori suæ factum scribere, citra falsitatis admissum.

Alienæ nuptiæ. Alienæ nuptiæ, non suæ. l. 1. ff. de extraor. crim. ibi, solicitatores alienarum nuptiarum extra ordinem puniemur: id est qui solicitant corrumpere aliena matrimonia, & vxores alienas, extra ordinem punientur.

Aliena hereditas. Aliena hereditas, l. 1. de crim. expil. her. ibi, qui alienam hereditatem expilauerit, extra ordinem solet coërceri. Alienam vocat hereditatem, in qua nil iuris habet ex testamento, nec ab intestato.

Alienæ ædes, domus, lites. Alienas ædes, idem, in l. pen. ff. de vi publ. l. gemma. ad exhib. Et alienam domum, in l. qui domum alienam. ad leg. Aquil. Alienas lites, l. ex senatusc. ff. de vi priua. ibi, qui improbe coeunt in alienam litem, de vi priuata tenentur. Alienam ibi vocat litem, quando ius illam mouendi & persequendi non habebat, vt patet per hoc verbum improbè.

Aliena actio, apes, causa. Alienam actionem, ad se non spectantem, l. si petitor. ff. de iudic. ibi, nec enim quisquam alienam actionem inuito coherede in iudicium perducere potest. Alienæ apes, ex suis alueis non procedentes, l. si quis fumo. ff. ad leg. Aquil. Aliena causa, quam non meo, sed vel procuratorio, tutorio, aut alio nomine ago, l. 1. §. sexum. ff. de postul. l. mulierem. de accus. & in l. 2. ff. quand. appel. sit.

Æs alienum. Æs alienum, debitum, l. subsignatum. §. 1. & l. cedere. §. 1. vbi scribam, infra codem. iuncta l. Nepos Proculo. ibidem.

Aliena materfam. ciuitas. Alienam matremfa. non corrumpit, in l. fugitiuus. infra eod. vbi dicam. Alienam matrem, in l. iusto. §. & si possessionis. ff. de vsucap. Aliena ciuitas, in qua non habemus domicilium, aut non ducimus originem, l. libertus. §. sola domus possessio, quæ in aliena ciuitate comparatur, domicilium non facit. l. libertus. §. sola domus. ad municip.

Aliena negotia procurator administrat. Aliena negotia, non nostra: vnde procurator est, qui aliena negotia mandato domini administrat. l. 1. ff. de procur. l. atqui natura. §. non tantum. ibi, vel quas ex nostra pecunia percipere potuimus, quam in aliena negotia. ff. de negot. gest. Et qui alienis negotiis gerẽdis se obtulit, actionem furti non habet. l. qui iniuriæ. §. qui alienis. ff. de furt. Et procurator alienum negotium, vtpote domini gerere dicitur. l. pen. ff. si quis cautio.

Vsucapit quis, quamuis sciens alienum possideat, l. & generaliter. ff. de noxal.

Alienũ tignũ, solum, damnum. Tignum alienum, id est non suum, ædibus suis iniunctum quis eximere non cogitur, sed dupli æstimatione tenetur, l. adeo. §. cum in suo. ff. de acq. rer. dom. scripsi in l. tigni. supra eod. Alienum solum, non suum, d. l. adeo. §. ex diuerso. & §. & ex diuerso. de rer. diuis. in Instit. l. 2. ff. de religios. Alienum damnum, l. cum ij. §. fine. ibi, nec enim debet ex alieno damno esse locuples. ff. de transact. est quod factum est extra bona sua.

Aliena iniuria. Alienam iniuriam, id est non suam, dicit Scæuola

T 5 in l. 3.

in l.3.ff.de transact.ibi, non debet negligentiam suam ad alienam iniuriam referre, videlicet vt mea negligentia alteri noceat.

Alienus posthumus. Posthumus alienus est qui natus inter suos heredes testatoris futurus non est:ideóque ex emancipato filio conceptus nepos extraneus erit posthumus auo. §.posthumo. de lega.in Inst.doct.in l.Gallus.in princ.de lib. & posthu. Alcia.lib.9.parerg.cap.1.

Non licet militibus in prouincia,in qua militāt, agrum emere,nec sub alieno quidem nomine, id est per interpositam personam,l.milites.2.§.1.ff.de re milit.

Aliena arma. Qui aliena arma surripuit,gradu militiæ pellendus est, l.3.§.qui aliena.ff.de re milit.

Alienum factum. Alienum factum, id est non suum. l.si cum exceptione. §.in hac. ff. quod met. caus. ibi, nec cuiquam iniquum videatur,ex alieno facto alium in quadruplum condemnari. l.1.de alien.iudic.

Alienus metus. Alienus metus,à me non prodiens.l.si cum.§.Pedius.ff. quod met. caus. ibi, nam in alterius præmium verti alienum metum non oportet.

Aliena iurisdictio. Aliena iurisdictio,id est cui non sum subditus, l.si quis ex aliena.ff.de iudic.

Alienū pecus. Alienum pecus quamuis quis in agro suo deprehenderit,occidere non debet,sed expellere, l. Quintus. & l.seq. ff.ad leg.Aquil.

Alienus vsusfructus,in l.rectè dicimus.supra eod.l.sunt personæ.de relig.

Alieno nomine. Alieno nomine agere dicimur,vt cum tutorio nomine, curatorio,vel procuratorio experimur,non nostro.§.1. de his per quos agi. possu. in Inst. & l. nemo alieno nomine agere potest.ff.de regul. iur. & ideo si quis alieno nomine condemnatus fuerit,non laborat infamia.l.furti.§.1 de his qui no.infa. Alieno autem nomine condemnari est, per procuratorem, vel defensorem,tutorem, vel curatorem,l. furti.§.si quis alieno.ff.de his qui not.infa.Alieno nomine appellare est,quando procurator appellat, vel tutor, &c. l.2.§.1.ff.quand.appel.sit.& contrarium est,proprio nomine,vt in l.qui proprio nomine.ff.de procur. Alieno nomine obligatus, l. certi condictio. in fin.princ.ff.si cert. pet. Alieno nomine possidere dicitur, qui ab alio causam habet.l.2.vbi gl. ff. pro suo:vel ad differentiam tituli pro suo alienam defensionem suscipere dicitur Rei procurator,in l.militem.C.de procur.

Aliena parochia. Aliena parochia, in cuius finibus non dego, nec habito,c.ad decimas.de rest.spol.

Alieno beneficio. Alieno beneficio, id est alterius gratia. l. more. ff. de iurisd. omnium iudic. ibi, iurisdictionem mandare potest, qui eam suo iure, non alieno beneficio habet. id est qui pro suo imperio agit, non mandato alterius, nec partibus eius fungitur. l. & si prætor. ff. de offic. eius. vbi scripsi.

Aliena res. Aliena res:vt nemo alienæ rei expromissor idoneus videtur, nisi cum satisdatione.l.in eo. §.1.ff.de reg.iur.l.qui rem alienam. ibidem,l.bonæ fidei.infra eod. l.commodare possumus etiam alienam rem, quam possidemus. ff. commodati.

In aliena potestate dicitur, & alieni iuris esse, qui non est sui iuris,nec in sua potestate,vt in tub.ff.de his qui sunt sui,vel alieni iuris §.1.& per totum,in Instit.illo titulo.

Alienum est. Interdum hoc alienum esse dicimus, id est à proposito abesse.l.hæc si res.ff.de rei vindica.vbi glo. exponit absonum,vel absurdum,quia illa quæ extra propositum adducuntur,absona sunt:vnde aliena loqui dicit Iurisconsult.in l.ob quæ vitia.ff.de ædilit.edict.ibi,fortè si propter febrem loquatur aliena:Gallicè,*resuerie,* quādo verba non respondent proposito,l.3.§.item si is. de liber.exhib. & non esse alienum scribit Iurisconsl.in l.officium.§.1.ff.de re militar. milites fabrilibus operis exercendi.l.semper. §.negotiatores.ibi,cum non sit alienum hoc,&c.ff.de iure immunita. l.non alienum est.de interrogator.actio.

Alienigena. Alienigena,id est aliunde genitus, extraneus, l.1. C. de emancipa.liber.ibi,vt etiam alienigenæ liberos suos emancipare possint. Aliena nunc alienis relinquam, nostra prosequens.

Manere quid significet. *Manet*, id est remanet,simplex pro composito:sic capitur in l.mulieris.§.1.ibi,quarum corpus manet.supra eod. & in l. si quis vi. §. fin. ibi, dominium nihilominus eius manet. ff. de acquirend. poss. l.prætor.§.his verbis. ibi, si contigerit ne bona eius maneant. de bonorum autho. iudic. possid. l. procurator. 2. § 1. ibi, quia naturale debitum manet, rem ratam haber. probat etiam l. & si sint. §. sed quod Papinian. ff. de minorib. vbi in princip. dicit liberum remanere, & in fin. liberum manere. Hinc dicimus, pœna post mortem manet. in l. 2. ff. de cadaueribus punito.

Manet pignus obligatum. Pignus manet obligatum, l.fin.ff.de minorib.l.idem.in fin.ibi,cæterum in statu meo maneo.de vsufruct.accresc.

Manet matrimonium. Manet matrimonium,id est durat. Et manente matrimonio, id est constante & durante matrimonio. l.sed hoc ita accipiendum est, si à socero dos ex promissione petatur soluto matrimonio: verum si matrimonio manente dos ab eo,qui promiserit,petatur.ff de re iudica.Item manet magistratus,l.amissione.in fin.de capit.diminutio. ibi, nunc respiciendum est quæ capitis diminutione pereant: & primò de ea capitis diminutione, quæ salua ciuitate accidit, per quam publica iura non interuerti constat. nam manere magistratum, vel senatorem, vel iudicem certum est. pro eodem. Quia per illam capitis diminutionem ipse non perdit officium, sed manet in officio, & remanet,ac in officio perseuerat.

Manet condictio. Manebit condictio, l. certi condictio. §. 1. ff. si certum petat. l. quia. 2. ad Macedon. ibi, manet naturalis obligatio.

Manēt nummi tui. Nummi tui manebunt, id est dominium nummorum apud te permanebit, nec in recipientem transferetur, l. 1. §. 1.ff.de stipula.seruor. l.falsus. § 1. ibi, manent debitoris nummi. de furt.

Manere in suo iure. Manere in suo iure, perseuerare, durare, remanere, l.si suspecta.§.1.ff.de inoffic. testam. ibi, quamuis instituta in officiosi accusatione res transactione decisa sit: tamen testamentum in suo iure manet, id est remanet validum.

Manet in sententia. Manet in sententia, id est stat. Inde mansio, statio, siue hospitium, à manendo, quod ibi maneamus, l.2. de condict.in public.hort.lib.10.Cod.inde castra mansiones vocat Imperat.in l.nemo. de anno. & tribu.lib.10.

Mansio mala, carcer. Mala mansio,carcer est,& loco quæstionis.Item apud. §. quæstionis verbo etiam ea, quam malam mansionem dicunt, continebitur. ff. de iniur. & in l. si hominem. in princ. depos.

Permanere quid. Permanere, vsque ad finem perseuerare, c. si ex bono. versi.Ioannes loquitur. ibi, sed quia in eo non permanserunt, id est non vsque in finem perseuerauerunt. de pœnit. distinct. 4. & simpliciter perseuerare seu continuare, l. adeo. §. 1. ibi, palam est tuam permanere. ff. de acq. rerum domi.

Permanet in agro. Permanere, habitare, l. scire oportet, quoniam qui in agro permanet,incola esse non existimatur. ff. ad municipal.l.proponebatur.de iudic.

Remanere variè sumitur. Remanere, pro superesse, l. fin. ibi, nullam remanere actionem. ff. quod vi aut clam. Remanere, id est iterum manere. l.postliminij ius. in fin. quia iurauerat Carthaginem se reuersurum, & non habuerat animum remanendi Romæ.ff.de capt.dixi in l.verbum reddendi.infra eod.Vel remanere quasi retro manere, persistere, vt in l. aliud est capere.§.fin.infra eod.l.tale pactum.§.fin.ff.de pact.ibi,pater,qui dotem promisit, pactus est, vt post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia,portio dotis apud heredem suum remaneret. licet gloss. exponat ibi, id est solueretur.

Tamen. *Tamen.* De ista dictione scribit Iurisc. in l. verbum reddendi.l.verbum triplici.l.vrbana familia.& l.fugitiuus.infra eod.& in l.qui neque supra eodem. Ego quoque alias scripsi, ne plura.

§.Donatio

§. Donationis verbum simpliciter loquendo omnem donationem comprehendisse videtur, siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

Donatio simpliciter prolata omnem comprehendit donationem, tam mortis causa, quàm non mortis causa, §.1 de dona. in Instit. sicut genus suas species, vt tradunt dialectici. facit l. hæc verba, cui rei dolus malus aberit, generaliter comprehendunt omnem dolum. infra cod. Donatio enim dicta est à dono, quasi doni datio, tracta à Græcis. nam ij dicunt δῶρον ἢ δωρεῖν. in l. senatus. §.1. ff. de dona. caus. mort.

Donatio à dono dicta.

Ratio dubitandi ad hunc text. esse poterat, quod veniat tantum donatio inter viuos, tanquam potentior: arg. l. quæritur. ff. de statu homi. sed hic non immeritò contrarium deciditur. indefinita siquidem locutio æquipollet vniuersali, l. si plurib. ff. de leg. 2. & genus comprehendit omnes species. §. adoptio. de adop. Instit. l. 2. ff. si cert. pet. donatio ergo tanquam genus comprehendet omnes suas species, & sic omnem donationem, l. item legato. §. item interest. de leg. 3.

Vnde prohibita donatione mulieribus, vel aliis, omnis donatio prohibita censebitur: per hunc text. hoc etiam firmat Bald. in §. 1. col. 4. de prohib. feud. aliena. per Federic. quia à quo remouetur genus, & quælibet eius species. l. si quid earum. §. inter emptum. & l. item legato. §. item interest. de leg. 3. Tamen econtrario si permissa fuerit donatio, nõ censebitur permissum donare causa mortis, per l. filiusfamil. de dona. ff. Barba. consil. 23. clementissimum. col. 1. vol. 4. & plene in rubr. de donatio. in cõstit. Gregor. quamuis Ias. teneat contrarium in l. 2. ff. de legat. 1. tum quia hæc donatio non præiudicat mulieri, quod eam reuocare possit, tum quia adultus prohibitus contrahere, possit nihilominus donare. Sed respondeo, quamuis non sit præiudicialis, tamen qui donare prohibetur, & mortis causa: prout decidit Iurisconf. in d. l. filiusfamil. minus facit eius secunda ratio de prohibito contrahere, cum hic loquamur de prohibito donare. quamobrem inter hæc longa patet differentia.

Prohibita donatione mulieribus omnis censetur donatio prohibita.

Si permissa sit donatio, cur mortis causa prohibita sit.

Verum vt clarius hæc resoluantur, duo tantum casus erunt constituendi: primus, quod si prohibita sit donatio à iure, vel ab homine, omnis donatio prohibita censeatur, etiã causa mortis, per d. l. filiusfa. ff. de dona. ibi, pari autem ratione qua donare filiusfamil. prohibetur, etiam mortis causa donare prohibetur: siquidem negatiua totum excludit, l. hoc genus. ff. de conditio. & demonstrat. Imo etiam donatio conditionalis comprehendetur præfata ratione, quod generis appellatio comprehendit singulas species. & hoc dicit Alcia. post conditionis tantum euentum, sed ante non, quia propriè non dicitur donatio. Ego autem indistinctè existimarem omnem donationem prohibitam etiam conditionalem, licet non dicatur propriè donatio, l. 1. ff. de dona. quia videlicet vno prohibito, censetur omne prohibitum per quod peruenitur ad illud, l. oratio. ff. de sponsal. per hanc verò donationem conditionalem perueniremus, ad donationem cum effectu: ergo illa quoque prohibita censetur: & quamuis possit resolui, tamen interim etiam censetur prohibita, cum videlicet omnis prohibeatur, & prohibitio in pendenti esse non debet, quousque effectũ habuerit: & quia iste text. dicit omnem donationem venire etiam causa mortis: tum quia tam donatio quam illud, quod resolui potest sub conditione, totum, donatio dicitur, d. l. 1. Vnde perperam sensit Bald. in c. quia. V. in fin. de iudic. dicens eum posse causa mortis donare forensi, quamuis alias statutum simpliciter prohibeat donare extero, vel forensi & de hoc dubitat Ias. in l. penult. col. pen. nu. 26. ff. de leg. 1. sed do. Tiraquell. in interpret. l. si vnquam. in verb. donatione. nu. 245. & sequ. C. de reuoc. dona. dicit illam l. habere locum etiam in donatione causa mortis, per istum text. cum ibi simpliciter loquatur de donatione: ergo & de donatione causa mortis. Quemadmodum cui prohibetur donare sine consensu propinquorum, prohibetur etiam mortis causa donatio, per istum text. & prædictum: sic voluit Ias. nil aliud adducens in d. l. 1. col. 2. num. 12. ff. de leg. 1. & hoc tenendum est.

Conditionalis donatio prohibetur donatione prohibita.

Secundus casus est, si concessum fuerit alicui donare, hic causa mortis donare non poterit, sed inter viuos tantum, nisi specialiter ei permissum fuerit, d. l. filiusfam. vbi hoc expresse deciditur.

Videamus nunc diuersitatis rationem inter hos duos casus, quod videlicet prohibita donatione, censeatur prohibita omnis donatio, siue mortis causa, seu conditionalis: permissa verò donatione, mortis causa donatio non comprehendatur, nisi specialitar ea quoque permissa fuerit: Huius nempe diuersitatis vis consistit in permittendo, & in prohibendo donationem: quandoquidem donare est perdere, nemóque suum iactare præsumitur, vulg. l. cum de indebito. de probationibus & præsumptionibus. nimirum si eam permittendo nequaquam extendamus vltra propriam eius significationem: econtrario prohibendo facilius extendatur secundum iuris præsumptionem: tum quia prohibitio fortius operatur in suis terminis, quam permissio: vt sic prohibita simpliciter donatione, prohibita videatur etiam causa mortis donatio: tum quod donans ex illa donatione non sit habiturus deinceps gratiam, scilicet post mortem suam. ita iure videmus statutum omnem donationem prohibitam, d. l. filiusfa. ff. de dona. At quando pater, vel alius concedit filio, vel alteri, vt doner, intelligitur tantum de donatione inter viuos, & sic quod genus meræ liberalitatis exerceat. d. l. 1. de donatio. Rationem quoque potes addere, quam exprimit text. in d. l. filiusfam. quod lex concedens vnum genus donandi, vel alienandi, aliud concedere non videtur, l. si vnus. §. ante omnia. ff. de pact. Roma. consil. 476. huic felici.

Intellectus ad l. filiusfa. cur causa mortis donare non permittatur, si liberum sit ei donare.

Item pater concedendo filio, vel alteri, vt donare possit, non videtur cogitare aduersa fortuna filij, videlicet de morte, l. inter. §. sacram. ff. de verborum oblig. aut etiam si cogitasset, non est verisimile voluisse bona filij profligari: verum potius cum morietur filius, præsumitur voluisse ad se patrem bona huiusmodi redire, quam ad donatarium filij. l. 1. & seq. ff. de dona. caus. mort. Tum quia hæc donatio æquiparatur vltimis voluntatibus, l. fin. C. de donatio. caus. mortis, l. 2. ff. de leg. 2. vbi Ias. vndecim similia adducit, in quibus vltimæ voluntati æquiparatur.

Adhæc maiori ratione mouetur pater ad concedendum donationem inter viuos, ex hac prospiciens filium posse multorum comparare beneuolentiam, liberalitatem exercendo, qui gratiam filio referant, illique fautores & adiutores non desint: vnde prostant versic. seq.

Temporibus nostris quicunque placere laborat,
Det, capiat, quærat plurima, pauca, nihil.

glo. in c. cum Marte. de celebra. missar.

Et quamuis fortior sit donatio inter viuos, quam mortis causa, vtpote quia illa est irreuocabilis, l. 1. ff. de dona. tamen quia pater ad eam se retulit iuris præsumptione, d. l. filiusfam. ita dictante: ideo potius illa concessa censetur, quam donatio causa mortis, de qua non cogitauit concedens donare. Et sic ad incogitata non potest extendi, l. mater. ff. de inofficios. testamen. & d. l. filiusfamil. Et actus agentium non debent vltra partium intentionem operari, l. non omnis. ff. si certum pet. Adhæc quia hæc donationis concessio fit in gratiam filij, ideo debet intelligi, quatenus illi prodesse potest. Sed huiusmodi causa mortis donatio nec patri, nec filio præmorienti prodesset: quamobrem fieri non poterit, nisi cum expressa & speciali concessione, secundum d. l. filiusfam.

Adhæc quia donatio causa mortis solet amplior esse, quàm inter viuos: nempe quando pater permittit inter viuos filium donare, intelligitur, quod modicum donet, veluti res mobiles, non verò immobiles, l. hæc adiectio. vbi dicetur, infra eod. Socin. consil. 112. col. 5. in 1. vol. & consil. 172. col. 5. in 2. volu.

Item

Item quando filius inter viuos donat, facit sibi debitorem, vt donatarius eidem teneatur ad antidora, l.fin. C. de reuocand.dona.l.si pignore.ff.de furt. Sed donando causa mortis pater velle non præsumitur, vt ex bonis suis constituat debitorem, qui post mortem eidem filio nil proderit. Quamobrem nec permissa censetur hæc donatio: quod etiam probatur in d.l.filiusfam. ibi, quamuis enim ex pactis voluntate mortis quoque causa donare possit, attamen cum cessat voluntas, inhibetur hæc quoque donatio. Et sic ex voluntate concedentis iudicatur, an is cui permissum est donare, possit causa mortis donare: quod poterit, si ad hoc voluntas expressa concedentis adsit, quandoquidem tunc de illius morte cogitasse censetur, l. tam is. ff. de dona. caus. mort. Alioqui contra. & hic est verus ad d. l.filiusfam. intellectus, hucúsque non ita discussus. An ad pias causas saltem donare possit, dicam in d. l. filiusfam.

Item quando solutum est scienter indebitum, videtur donatum, l.1.ff.de condict. indeb. l.cuius per errorem. infra.tit.proximo. Calca.consil.14. Et ideo prohibita donatione, vel concessa, hoc quoque concessum, vel prohibitum censeretur: alioqui legi fraus fieret, contra l.contra.& l.seq.ff.de legib.

Donatio ob benemerita an donatio propriè sit. Verum si quis propter benemerita donauerit, non propriè dicitur donatio, nisi quatenus excedit benemeritum. nam iuxta seruitij meritum genus dicitur permutationis, l.sed & si lege. §.consuluit. ff. de petit. hered. c.requisisti. ibi, iuxta seruitij meritum. de testam.

Idem in qualibet acceptilatione, vt donatum id demum censeatur, quod superest vltra pretium receptum, l.quod adipiscendæ. ff. de dona. inter vir. & vxor. ideóque solemnitates requisitæ in donationibus, etiam in prædictis requiruntur. teste Alciato, qui allegat Imol. in l.1. ff. de donatio.

Declaratio constitutionis regia de insinuatio. dona. Et per hoc declaratur ordinatio Regia rub. *Que toutes donations seront insinuees*, artic.1. & seq. vbi dicitur omnes donationes esse insinuandas & in curiis registrandas, nec alias valere, aut robur habere, nisi à die acceptationis & insinuationis, vt intelligatur quidem de omni donatione inter viuos, non causa mortis, quæ scilicet cum non valeat in vita, insinuari quoque non posset: sicut iure cautum est, in l.fin.C.de dona. caus.mort. & firmatum est per Henric. Regem artic.4.tit.de dona.insinuand.& ibi abunde scripsi in 2.tomo comment.in consti.Reg.Gallic.

Summa eorũ quæ hic de donatione tractantur. Vt verò plenius intelligatis hanc materiam, videamus primum quid sit mortis causa donatio: secundò quomodo dignoscatur à donatione inter viuos: tertiò quæ sit vtilitas scire, an sit donatio inter viuos, aut donatio causa mortis: quartò quot modis hæc donatio causa mortis reuocetur: quintò an æquiparetur contractibus, an vltimæ voluntati. super quibus vidi sæpius dubitari. Postea dicemus de donatione propter nuptias, & quibusdam aliis: quibus pertractatis, phrases quasdam subiungam.

Donatio causa mortis quid sit. Imprimis igitur donatio causa mortis secundum Hostien.in summa huius tit. est mortis imminentis metu, vel futuræ alicuius rei prouide & liberaliter facta concessio.

Primò dicit mortis imminentis metu, quia interdum quis donat valetudine affectus: vult tamen rei donatæ tunc demum transferri dominium, cum mors donantem inuaserit, l.2.ff.de dona. caus. mort. interdum vult donans statim donatione facta rei donatæ dominium transferri in donatariũ, & tunc pura dicitur donatio: resoluenda tamen si donans reconualescat, d.l.2.& seq.ff.de dona.caus.mort. & Instit.de dona.in princ.nec quæritur iuste putet se moriturum, néc ne.l.penult. ff.eod.

Aliquando donat quis nullo imminente mortis periculo, sed sanus mente & corpore donat, vt l.2.ff.de dona. caus.mor.tamen donans cogitat se aliquando moriturum, & ne decedat absque dispositione suorum bonorum donat, ideóque in definitione dicitur mortis futuræ, quod sapientibus contingit: veluti Salo.docet, sic inquiens: memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis: tamen is, qui donat, se magis habere vult, quam cui donat, magísque donatarium, quam heredem suum: & is mortis causa etiam donasse dicitur, l.1.ff.eod.

Postea in definitione dicitur timore mortis, scilicet naturalis, vel accidentalis, nisi cum quis hosti donaret metu, vt mortem euitaret, tunc non valeret, l.metum.1. ff. quod met.caus.Bened.in repet. c.Raynutius. in verb. testamentum.4.nu.6.& seq. de testa.

Donatio causa mortis quomodo dignoscatur. Quoad secundum dubium, quomodo dignoscatur donatio causa mortis. Respondeo, donationem causa mortis esse, quando in ea mortis habetur mentio. l. Seia. in fin. ff. de donat. causa mort. & l.Seia. ff. de dot. præleg. doct. in l.fin. C.de pact. & in l.2.de iur. dot.glo. in l mortis causa capimus. §. Titia.ff.eo.& in l.apud Celsum. §.1. ff de dol. except. Quod est verum, cum mors est causa impulsiua talis donationis: quod discernendum erit ex coniectutis: vt si infirmus donet, aut profecturus ad bellum, vel vltra mare: si verò mortis fiat mentio causa taxationis temporis, vel dilationis: vt dono talem rem retento mihi vsufructu vsque ad mortem meam, tunc proculdubio censetur donatio inter viuos, vt docet Bart.in d.§.fi.Idem si mentio mortis fuerit habita in executiuis, vt dono omnia bona mea, volo tamen post mortem meam solum ea peruenire ad donatarium, hic non erit donatio causa mortis, sed inter viuos, vt docet Bald. in additio. ad Specula. in tit. de instrumen.editio.colum.vlti. quandoquidem apposita clausula in executiuis non ampliat, nec alterat dispositionem. clemen.1.in fin.de præb.vbi addidi.& Pauor.in c.cum nostris.col.2.de concess.præb.

Infirmus donans, an causa mortis videatur donare. Item etiam si donans valetudine detentus donauerit, non tamen expressa causa mortis, dicetur donatio inter viuos, d. l.Seia. §.fin. ff. eod. & ibi addidi. Bened. in cap. Raynutius. in verbo, in extremis. num. 15. de testam. quod vtique procedit, quando potuit valere in vim donationis inter viuos, alias contra.l.apud. §.Iulianus. ff. de dol. except. vbi donatio facta ab infirmo vxori valet, vt donatio causa mortis, quia inter viuos non potest maritus donare vxori, l.1.& per totum, ff.de dona.inter virum & vxorem.

Donatio quæ inter viuos valere non potest, causa mortis reputatur. Idem iudicandum est, si pater donet filio in potestate, hoc addito quod non possit reuocari: nempe cum non valeat inter viuos, tamen valebit causa mortis, l.vbi.ff.de dona.caus.mor.Socin.consilio 130.visa.col.penult. in 1. vol. vbi etiam refert, quod si quis donet omnia bona præsentia & futura, quæ habebit vsque ad mortem, quod valebit vt donatio causa mortis, quia non potest valere inter viuos.Bart.& alij in l.fin. C. de pact. Actúsque debet interpretari potius vt valeat, quàm pereat, l quoties.ff. de reb. dub.Soci.consil.137.multum.col.1.& seq.in 1.volu. quod est repetitum consil.232. vol.2. de Ripa in tract. de peste. fol.32. versic.16.

Dono post mortem, donatio causa mortis est. Etiam dicitur causa mortis, si dicat donans in dispositiuis, dono post mortem. Ias. consil. 6. col.4. in 3. vol. vbi si dicat, Promitto soluere & numerare, vel tradere post mortem, sunt verba executiua: secus si dicat, post mortem dono, teste Bart.in l.liber homo. §. decem. ff. de verb.oblig. Socin.consilio 232.multum.col.vlt.in 2.volum. nã quando tempus mortis adiicitur verbis dispositiuis, illa verba tunc denotant substantiam donationis, & censetur esse causa finalis, quæ mouet donantem ad donandum post mortem: diuersum est, quando in executione ponuntur. nam eo casu demonstrationis causa adiecta censetur, l.1. C.vt actio.ab heredib. vbi doct. Et maxime si dicatur in instrumento: Quam donationem voluit vires habere post suam mortem tantum, vt docet Angel. consil. 254. hæc quæstio.& Ias. vbi supra refert in l.quæ dotis. num.47. ff. solu. matrim.

Clausula vt donatio habeat vires post mortem, facit donationem causa mortis.

Mortis mentio in genere non facit causa mortis donationem. Adhæc iudicatur causa mortis donatio, quando mortis mentio fit in specie, secus si in genere: veluti si donatum fuerit quocunque modo soluatur matrimonium, sub istis verbis casus mortis comprehenditur in genere, tamen non intelligetur donatio causa mortis. text. in l. quæ dotis. ff. solut.

solut.matrimo. & ibi Alexand.col.4. in 5. limit. siquidem verba generalia non magis tendunt ad donationem causa mortis, quam ad aliam, sed in dubio intelliguntur de donatione inter viuos.

Quinque testes in donatione faciunt eam præsumere don. causa mortis.

Idem quoque dicerem si quinque testes in instrumento donationis interueniant, qui in donatione causa mortis adesse debent, l.fin.in fin.C.de codicil.& l.fin. de dona. caus.mort. Si autem coram duobus testibus tantùm, licet fieret mentio mortis, adhuc præsumeretur donatio inter viuos, quia solennitas donationis causa mortis deficit. Petr.& Cyn.in l.licet.C.de pact. Angel. consil.253. Alex. in l. stipulatio hoc modo. col.6. ff de verb.obliga. Socin. d.consil.137.& consil.232.Corne.consil.223.in hac. in 1. vol. nisi fieret coram duobus notariis ex cõsuetudine huius patriæ cæteris solennibus adhibitis. tunc enim habita mortis mentione & aliis huiusmodi cõiecturis censebitur donatio causa mortis, idque sufficiet, cum omnes actus extraiudiciales apud nos perficiantur interuentu duorum notariorum, & testamenta quoque.

Donatio cum moriar, est causa mortis.

Idem si dictum sit, donaui cum moriar, Albe.in l.nam si cum moriar, per illum text. ff.de condict. indeb. nempe cum donans magis se vult habere rem, quàm donatarium, & magis vult donatarium habere, quàm heredem, tunc indicatur donatio causa mortis. l.1. & l. Senatus. ff. eod. & §.1. Instit. de dona. l. mortis causa. de manumiss. l. Seia. de dote præleg. Ias. in l. sub conditione. de condict. indeb.

Reseruatio potestatis alienandi, vel reuocandi rem donatam, facit don. caus. mortis.

Præterea si donans reseruet sibi potestatem alienandi rem donatam, tũc videtur esse donatio causa mortis, nempe quia facta donatione inter viuos donans non potest alienare rem donatam, cum dominium translatum sit in donatarium statim facta traditione. l.traditionibus. C. de pact. l.quoties. de re vend. Dec.consil.470. duo. col.2. versic.4.& vlti. Et ita iudicauit Senatus in magna camera pro vna domicel. quæ donauerat omnia bona monasterio monialium, reseruata sibi facultate reuocandi. anno 1539. die vero 15. Iulij & in 2. camera inquisitio. 1549. die 7. Septẽb. relatore do. Thiboust. Consil.

Aresta.

Relinquo denotat do. causa mortis.

Eodem tenore fluit, relinquo tibi domum meam. nam hoc verbum relinquo videtur magis demonstrare donationem causa mortis, quandoquidem ad morientes pertinet relinquere, quæ secum deferre non possunt, l.1.§.fin. ff.de tabul.exhib. glos.in verb. impleuerit. § fin. Instit.quib. manumit.licet. Dynus in l.1. C. de reuocand. dona. quam refert de Ripa in tract. de peste in 1. parte 2. partis. versic.16. Igitur ex præcedentibus intelligetur esse donatio causa mortis.

Donatio facta locis piis, an cẽsatur causa mortis.

Idem dicendum erit si quis donet piis locis, vel pro anima, vt tunc videatur de morte cogitare, mortisque causa censeatur esse donatio. per gl.in d.l. quæ dotis.& ibi Nicol. Marius in addit.ad Alex. qui allegat Rom.consil.139. vbi nil dicitur, sed melius probat consil.199. præsens. in fin. cui subscriberem, cum esset habita mentio mortis, vel aliæ adessent coniecturæ. alioqui potius videretur fauore animæ donare inter viuos, quam mortis causa.

Donatio inter viuos quomodo dignoscatur.

Econtrario, donatio inter viuos ex his dignoscitur, si videlicet donans diceret se inter viuos donare, quia tunc proculdubio donatio inter viuos diceretur, etiam si mortis esset habita mentio. nam in certis non est locus coniecturis, l.continuus. §.cum ita. ff.de verb.oblig. Cyn. ita tenet in l.2.C.de iure dot.& Bart. in l.fin.col.penult. nu.11. de pact.& in d.l.quæ dotis.col.1. ff. solut. matrim. Angel. consil.291. visis instrumentis.col.penult. Alexand. consil. 14.circa primum. col.1. in 1.volu. & consil.78. visis. in 4. vol. Ias. consil.5. circa col.8. in 3.volu. & consil.169. duo testamenta. col. penult. in 4.vol. de Ripa in lib.3. respon. c.9.in 2.q. Bertrand.consil.121.donatio.in 1.vol de nouiter impressis. nam etiam morti proximus non est inconueniens quod inter viuos, cum viuus sit, donet: donationéque pura & irreuocabili donare potest inter viuos infirmus & valetudinarius, & valebit, licet in eodem instrumento dicatur, valitura tamen post mortem: tum quia

Clausula, valitura post mortem.

præsumitur ex stylo notariorum illa verba, valitura, &c. apposita: tum etiam quia non est inconueniens (vt diximus) infirmum donare inter viuos, & quod effectus collatus sit in tempus mortis: vt consuluit Bertrand. consil. 85. viso instrumento. col.1. in 1. vol. ex noua editio. per l. vnam. C. vt ab heredib. & contra hered. & l.fin. de contrah.& commit. stipula. l. hereditarium. de bon. authorita. iudic. possid. Nisi diceret, Dono post mortem, & non ante, exnunc prout extunc, quia tunc licet diceretur in instrumento, quod donauerit inter viuos donatione pura & irreuocabili, nihilominus dicetur hæc donatio causa mortis, vt expresse consuluit Ias. consil.6. exhibentur. in 3. vol. Siquidem illa verba, post mortẽ donat, directè repugnant donationi inter viuos: ergo nulla & non pro appositis habentur, l.cum precario. ff.de precar. & citius præsumuntur apposita per notarium, quàm ex voluntate testatoris. Bart. in l.vbi. ff.de dona. caus. mor.

Dono inter viuos, post mortẽ tamen, an sit causa mortis donatio.

Dicitur etiam donatio inter viuos, quando cautum est instrumẽto, quod nullo modo reuocetur. l.vbi. & l.si alienam. §.fin. ibi, nullo casu. ff.eo. Limitatur in quatuor casibus traditis per Bened. in repet. c.Raynutius. in verb. testamentum. 4. num.24. cum seq. de testam. vel quando iurat non reuocare. Bertrand. 28. quamuis. volum.1. secundum nouam impressionem.

Donatio ea lege vt non reuocetur, est inter viuos.

Nec etiam differt, si dicat se donare donatione irreuocabili, & perpetuò valitura, vt perinde censeatur donatio inter viuos, atque superior: quemadmodum docet idem Ias. consil.6. col.2. in 3. vol. post Oldrad. consil.5. Titius dedit duobus. & Bertrand. consil.120. quamuis. col.1. in 3. volu. secund. nouam editionem. quod intelligitis si verborum significatio patitur. nam si causa mortis donem, vt nullo casu reuocetur, tunc intelligendum est, quod causa mortis præcipuè mouetur ad sic donandum inter viuos, ita quod non potest reuocari talis donatio: vt d.l.vbi: Secus si donem tantum post mortem: tunc, non ante videor donare. Iaso. in d.consil.6. Vel nisi dicat donare inter viuos, vult tamen quod rem habeat, aut valeat tantum post mortem, vt tunc dicatur donatio inter viuos: quia clausula mortis in executione est. Socin. consil.53. in præsenti. col. 1. vol. 1. Cornel. consil.158. videtur in hac. col. vltim. in 4. volum. Bertrand. d.consil.120. in 3. volu.

Præterea cum donans promittit omnia, & singula in instrumento contenta, rata & firma habere, ac perpetuo, & inuiolabiliter obseruare, donatio inter viuos præsumitur, per l.cum maritus. §.fin. ff.de pact. dotal. secundum intellectum doct. vt Bart. & Ias. probant in d.l. quæ dotis. & Ias. in d. consil. 6. nisi alias appareat esse contra naturam contractus, vtpote quia expressit se donare post mortem. nam hoc casu postquam donatio causa mortis est vltima voluntas, gloss. in l.2. ff.de dote prælega. poterit reuocari, non obstante illa clausula. Bart. in l.si quis. in princ. ff. de leg. 3. quia prædicta verba debent intelligi secundum naturam actus, super quo interueniunt. l. quæro. §.inter. ff. loca. gl. in l.si alienam. §.Marcellus. ff.eo. Decis. consil.521. consultus. col.penult. Iaso. consil.60. spectabilis. col.5. in 3. volu. Bened. vbi supra num.27.& sequ. Si tamen hoc promittat cum iuramento non reuocare, videtur esse donatio inter viuos, quod eam amodo reuocare sine periurio non possit. Iaso. in d.l.quæ dotis. nu.34. ff. solut. matrimo. licet contrarium videatur idem Ias. asserere consil.169. col. penult. in 4. vol.& Cornel. consil.126. licet in hac. col.2. volu. 1. Dec. consil.305. iuridicam. col.2. vbi dicit quod si incontinenti fuerit apposita hæc clausula, & in verbis substantialibus, vt, Dono causa mortis, ita quod non reuocetur, donatio dicetur inter viuos. Secus si ex interuallo ponatur, Promisit omnia rata habere & obseruare: quia tunc erit donatio causa mortis. nam illa verba censentur adiecta à notario. idem consil.470. duo dubia. & Bertrand. consil. 121. donatio. vol.1. secundum nouam editionem. & consil.38. quamuis. ibidem. & consi.168. donatio. & consi. 175. non dubito. ibidem.

Promittens perpetuò obseruare facit donationem inter viuos.

Adhæc quando insinuatur donatio, præsumitur inter viuos;

Insinuatio donationis facit donationem inter viuos.

viuos, quæ de iure insinuari debet, si quingentos solidos excedat, §. aliæ. Instit. de donatio. l. sancimus. C. illo titu. Sed indistinctè hodie hæ donationes omnes insinuantur in Francia lege Regia dictante: at donatio causa mortis, non. l. fin. C. de don. caus. mortis. nisi fiat ad cautelam, & hoc dicatur. Ias. in d. consil. 6. col. 8. in 3. vol. nam abundans cautela non nocet, l. testamentum non ideo. Cod. de testam.

Limitatur quando præsumendo donationem inter viuos, irritaretur donatio, saltem in magna parte, quæ plus forte ascenderet, quàm insinuatio. Bened. vbi sup. nu. 29. quia tunc præsumendum est, vt valeat potius, quam vt pereat, l. quoties. ff. de reb. dub.

Reseruans vsumfructum in donatione inter viuos donat. Item iudicatur inter viuos donatio, cum donans reseruat sibi vsumfructum, videlicet quia aliàs foret absurdum rei suæ vsumfructum sibi reseruari: videtur ergo donatio inter viuos. l. si quis argentum. §. sed si quidem. C. de dona. Et hoc casu dicitur esse donatio proprietatis inter viuos, donatio verò vsusfructus causa mortis. Bald. consil. 107. anno domini in 2. vol. Alexan. consil. 78. visis. col. 1. volu. 4. Socin. consil. 53. col. 2. vol. 1. Cornel. consil. 223. in hac. col. 3. in 1. vol. Vel dicere possumus, quod per mortem donantis vsusfructus consolidatur cum proprietate. §. finitur. Instit. de vsufruct.

Constitutio precarij donationem inter viuos demonstrat. Præterea constituens se donatarij nomine possidere, censetur inter viuos donare. l. quod meo, ff. de acquir. poss. Alexand. d. consil. 14. col. vlt. vol. 1. scripsi in præfa. tract. de matet. possessor. in 3. tomo commentar. in consti. Reg. Gallic.

Promissio ante donationem quid operetur. Item si promissionis causa præcedat donationem, licet in ea mortis fiat mentio, nihilominus intelligetur donatio inter viuos, idem si quis domum donauerit Ioanni, vt alimenta præstet Titio vsque ad mortem. Bart. & Paul. in l. nam si cum moriar. ff. de condict. indeb. Alex. d. consil. 78. col. 1. vol. 4. Bertrand. consil. 52. non puto. vol. 1. ex nouiter impressis. doct. in l. Aristor. per illum text. ff. de dona.

Donare simplici & pura donatione. Idem cum dicitur, donatione simplici dono, l. filiusfamil. §. sed enim. ff. de donat. l. Seia. in fi. de dona. caus. mort. Ro. consil. 219. pro decis. col. 1. Pura dicitur, quæ non est conditionalis, vt inferius dicetur.

Donare Titio & heredibus, donatio inter viuos præsumitur. Donatio etiam inter viuos præsumitur, quando heredum facta est mentio, vt quia donat Titio & suis heredibus. no. in l. non omnis. ff. si cert. peta. & Bald. in l. 2. C. de iure dot. Alex. consil. 7. viso. col. pen. vol. 6. nam donatio causa mortis, si donatarius prædecedat, non transmittitur ad heredes donatarij, sicut nec legatũ conditionale, l. vna. §. 1. C. de cadu. tol. Ias. in d. l. quæ dotis. nu. 48. Alex. consil. 14. circa. vol. 1. ideo hæc iudicatur inter viuos donatio, quia heredes donatarij non haberent, si prædecederet donatarius donantem.

Ex multis præsumptionibus iudicatur, quæ sit donatio. Notandum est præter hæc iudicari donationem inter viuos, & ex quampluribus aliis præsumptionibus, ex instrumento donationis eliciendis, vel econtra, si contrariæ pateant coniecturæ: vt scribit Dec. d. consil. 470. col. 2. & plures præsumptiones vincunt vnam, & fortiores debiliores. l. cum de indebito. ff. de proba. c. illud. de præsumptio. quemadmodum aperta probatio tollit præsumptionem. l. fin. ff. quod met. caus.

Donatio in dubio iudicatur inter viuos. Postremò etiam in dubio quando quis donat, videtur donare inter viuos, d. l. filiusfa. §. sed enim. ff. de dona. gl. in l. Seia. de don. caus. mort. & in l. apud Celsum. §. Iulianus. de dol. excep. l. fin. C. de dona. caus. mort. Ias. & alij in d. l. quæ dotis. Bauer. in §. 1. col. pen. quib. non est permiss. facer. testam. in Instit. Etiam si infirmus donaret, modo tamen non mortis habita sit mentio. d. l. Seia. § fin. Ex quibus facillimum erit discernere donationem inter viuos, à mortis causa donatione: quæ vix alibi reperies sic congesta.

Vtilitas proueniens ex cognitione donationis inter viuos & mortis causa. Sequitur dubium tertium, videlicet quæ sit in his vtilitas, scire an sit donatio causa mortis, aut inter viuos. Respondeo, quia donatio inter viuos non reuocatur sine causa. §. aliæ. Instit. de donatio. l. perfecta. C. illo tit. Diuersum est in donatione causa mortis. §. 1. Instit. de dona. l. 1. ff. de donatio. caus. mort. Imo si dicatur, quòd non reuocetur, transit in donationem inter viuos. l. vbi. ff. eo. & supra dictum extitit.

Falcidia ex mortis causa donatione detrahi potest. Secundò ex donatione causa mortis detrahitur Falcidia, non Trebellianica, quia iure actionis petitur: sed ex donatione inter viuos, nil detrahitur, l. in donationibus. & l. si mortis. C. ad legem Falcid. & l. 1. §. si mortis. quor. lega. l. penul. §. sancimus. C. de dona. caus. mor. Berber. in viator. iuris. col. penul. in tit. de dona. Alexan. consil. 7. viso instrumento. col. penult. volu. 6.

Donatio inter viuos absenti fieri quando possit. Tertiò donatio inter viuos absenti fieri potest, l. absenti. ff. de donatio. Tamen si antequam donatarius ratificet, donans alteri donauerit, secunda donatio præualet, licet postea primus donatarius ratificet, quia non trahitur retro in præiudicium secundi donatarij. Dec. consil. 226. in fin & consil. 432. cum sit. in fin. Et idem si donatarius non acceptauerit, quia donatio etiam loco pio facta non acceptata non valet. l. illud. C. de sacrosanct. eccles. Speciale est in dote, l. vna. §. accedit. C. de rei vxor. actio. l. fin. in princip. de iure dot. Dec. consil. 35. Quia stipulatio notarij non facit, vt acquiratur ius, non secuta ratificatione: sed hoc operatur, vt sine cessione vtilis actio acquiratur. Dec. consil. 226 magister. col. vlt. per l. si ego §. si res ff. de iure dot. l. possessio. in fin. de acq. possess. Quibus adde requiri insinuationem in hoc Regno, sicut dictum fuit. Donatio vero causa mortis requirit præsentiam vtriusque, l. in mortis. ff. de dona. caus. mor. valebit tamen in absentia donatarij iure fideicommissi. l. 1. C. de dona. caus. mor. l. cum pater. §. donationis. & l. miles. in princ. ff. de leg. 2. Bart. & Roma. in l. 1. ff. eod. vel si notarius acceptet pro absente. Guido Papa decis. 222. in donatione. in decis. Delphi. Aufrer. in decis. 383.

Stipulatio notarij ad quid prosit.

Donatio inter viuos ad heredes transmittitur. Quartò donatio inter viuos transmittitur, etiam si donatarius moriatur ante donantem, secus in donatione causa mortis: quia naturam habet legati conditionalis, quod non transmittitur ad heredes, l. 1. §. sin autem. C. de caduc. tollend. Sed tunc reuocatur donatio, §. 1. Institu. de donat. l. si vir vxori. §. vxor. ff. de dona. inter vir. & vxor. Bald. in l. 2. C. de iure dot. Alex. d. consil. 14. circa. col. 2. vol. ideóque si fiat mentio heredum, vt pro te & heredibus, iudicari debet donatio inter viuos. Bald. in l. 2. C. de iure dot. Socin. d. consil. 53. colum. 3. Intelligite nisi præter consensum donantis ex consuetudine tabellionum fuerit apposita mentio heredis, Cornel. consil. 121. in hac. col. 2. vol. 1. vt superius dictum fuit.

Donatio inter viuos coram duobus fit testibus. Quintò donatio inter viuos potest fieri coram duobus testibus, l. vbi numerus. ff. de testib. cap. in omni negotio, de testi. At donatio causa mortis exigit quinque testes, l. fin. C. de dona. caus. mor. valebit tamen de iure canonico coram parochiali sacerdote & duobus testibus, instar testamenti. cap. cum esses. de testamen. vbi in qualibet vltima voluntate isti sufficiunt. Sic expressim tradit Socin. consil. 130. visa. col. 3. vol. 1. Et in hac patria fit ex consuetudine coram duobus notariis Regiis, vt supra dixi: & valet perinde ac si facta esset coram quinque testibus, vi scilicet consuetudinis.

Fructus restituit donatarius causa mortis. Sextò cum donatio causa mortis reuocatur, donatarius tenetur restituere fructus, quos ex re donata percepit, glo. in l. si mortis causa. ff. eod. Secus in donatario inter viuos, quando ex ingratitudine reuocatur. Berber. in viator. iuris, in 2. parte, in isto tit. versic. qualiter autem doct. in l. fin. C. de reuocand. dona. quia ex donatione causa mortis donatarius non erit dominus, ob id non lucratur fructus: quod secus est in donatione inter viuos post traditione.

Insinuatio donationis quando sit facienda. Septimò insinuatio fieri debet in donatione inter viuos, l. sancimus. cum multis legib. illius tit. C. de dona. secus in donatione causa mortis, l. fin. C. de dona. caus. mor. Cornel. consil. 107. videtur. col. 2. in 4. vol. & superius dictum fuit.

Octauò

Minor donare causa mortis potest.

Octauò minor 25. annis, maior tamen 14. potest sine authoritate sui curatoris causa mortis donare. Bald. & Alex. in l. si curatorem. C. de in integr. rest. idémque docet Bald. in l. 1. ff. de tutel. cum testari libere possit, l. Aurelio. §. Gaius. ff. de liber. leg. l. qua ætate. ff. de testa. Bald. & alij in l. frater. C. qui testa. facer. possunt. secus in donatione inter viuos, d. l. si curatorem. & l. 1. C. si minor fact. l. filiusfamil. ff. de donatio. Rationem diuersitatis superius exposui.

Donatio inter viuos contractus est stricti iuris.

Nonò, contractus donationis inter viuos est stricti iuris, l. eum qui. ff. de donatio. sed donatio causa mortis est bonæfidei, vel saltem eius naturam imitatur, l. Seia. ff. de dona. caus. mor. Guiliel. le Rouille in consue. Cenoma. artic. 401. in glo. 1. Et in dubio iudicatur potius inter viuos, quam causa mortis, gl. Insti. de dona. in princ. quam sequitur Bald. consil. 107. anno domini. col. vlt. in 2. volu. & supra dictum extitit. sed quomodo dicatur contractus, scripsi l. Labeo. 2. supra eod.

Donatio causa mortis non est inter virū & vxorem prohibita.

Decimò, donationes causa mortis inter virum & vxorem sunt à iure receptæ, quia in id tempus excurrit donationis euentus, quo vir & vxor esse desinunt. text. ad hoc expressus in l. si eum seruum. §. fin. cum l. seq. ff. de dona. inter vir. & vxor. Sed donatio inter viuos est inter virum & vxorem prohibita. l. 1. & per totum, ibidem. Et de consuetudine Bituricens. etiam causa mortis, vt videre licebit in consuetud. Bituricen. §. 1. de consuetud. matrim. Quæ sufficiant ad discernendum vtilitatem præfatæ quæstionis, an videlicet sit donatio inter viuos, an causa mortis.

Quibus modis donatio causa mortis reuocetur.

Quartò, quot modis reuocetur donatio causa mortis? Respondeo, primò reuocatur per pœnitentiam, §. 1. de dona. in Instit. Intelligite & limitate, vt per Alexan. in l. qui Romæ. §. Flauius. ff. de verbor. oblig. & Iaso. in l. non omnis. ff. si cert. peta. Pœnitentiam accipere debemus supremam: proinde si vxori maritus donauerit, deinde eū pœnituit, mox desiit pœnitere, dicendum est donationem valere, vt supremum eius spectetur iudicium, Vlpia. l. cum hic status. §. pœnitentiam. ff. de donat. inter vir. & vxor. Sed vbi semel donatorem pœnituit, etiam heredi reuocandi potestatem tribuimus, si appareat defunctum euidenter reuocasse voluntatem: quod si in obscuro sit, procliuior esse debet iudex ad comprobandum donationem. §. sed vbi. ibidem. facit l. si pœnituit. ff. de repud.

Per alienationem rei donatæ reuocatur donatio.

Secundò, vbi ita donans res donatas alienauit, d. l. illud. §. fi. de dona. caus. mort. Dyn. Bal. & Alex. in l. Stychū. ff. de lega. 1. Ias. consil. 60. ista conuentio. col. 6. vol. 3. quia alienando vel pignorando vtique pœnituisse videtur, & reuocasse dictam donationem, l. cum hic status. §. si maritus. ff. de dona. inter vir. & vxor.

Donatio inter viuos ex pacto reuocatur.

Tertiò, cum donatarius prædecessit, d. §. 1. & l. si filiof. 2 eod. titu. Si tamen in donatione fuerit dictū, quod nullo modo reuocetur, nisi prædecedat donatarius, tunc esset donatio inter viuos, quæ non reuocatur ex natura donationis, sed ex pacto, & sic non dicitur causa mortis, l. vbi. ff. de dona. caus. mort. l. 1. C. vt actio ab heredib. & contra hered. sic consuluit Ægid. de Bella Mera consil. 9. factum est tale. col. 2. Et si ambo simul decedant, vel perempti sint ruina, naufragio, aut alio casu, tūc præsumitur donantem prædecessisse, vt donatio valeat, d. l. cum hic status. §. si ambo. ff. de dona. inter vir. & vxor. l. qui duos. §. 1. de reb. dub.

Reuocatur mortis causa donatio reconualescentia.

Quartò, si reconualuit ex illa infirmitate, etiam si postea ex altera decesserit, non facta reuocatione. gl. & ibi Bar. in l. 3. ff. de dona. caus. mort. Bened. vbi supra, col. pen. quod est verum si tempore donationis erat infirmus: secus si cum sanus esset, donasset causa mortis, & postea mala valetudine affectus reconualuerit ex illa infirmitate. tūnc non reuocaretur donatio. Iauolenus in l. si is seruus. in verb. aut suspicione mortis, per quam donauerat, liberatur. ff. de dona. inter vir. & vxor. Paul. de Castro in l. non omnis. ff. si cert. petat. Idem foret dicendum, si pactum esset, quod ex reconualescentia non reuocaretur. l. si alienam. §. Marcellus. & l. Senatus. in fin. ff. de don. caus. mor. Alia poteris videre per me scripta in reg. cancel. de infirm. benefic. resignan. in praxi benefic. in 3. parte.

Inimicitia capitalis superueniente reuocatur donatio.

Quintò, quando capitales interuenirent inimicitiæ post donationem, quasi sit tacita pœnitentia, vt tunc quoque reuocetur donatio causa mortis, instar aliarum vltimarum voluntatum. l. 3. §. fin. cum l. seq. ff. de adimen. leg. Ias. in d. l. non omnis, num. 4. abunde Vincen. Hercula. in l. 2. col. 11. ff. de leg. 1.

Donatio reuocatur li〈be〉rorū superuenientia.

Sextò, reuocatur per superuenientiam liberorum, sicut donatio inter viuos, & multo fortius. per l. si vnquā. C. de reuocan. dona. sic consuluit Cornel. consil. 244. videtur in hac. col. 3. in 4. vol. quia est eadem ratio in vtraque donatione. & d. l. si vnquam, loquitur generaliter. Donationísque verbum simpliciter loquendo omnem comprehendit donationem, vt hic. Nec refragatur, quod testator potuit reuocare in vita: quod fateor: sed si non reuocauerit, & sic decessit, illa donatio iam à iure reuocata, morte non confirmatur. Ad hæc facit argumentum à maiori ad minus. quia si donatio inter viuos perfecta reuocetur per illam legem, multo facilius hæc causa mortis donatio impedietur perfici, & confirmari. facilius enim impeditur faciendum quam factum tollatur, not. in l. patre furioso. ff. de his qui sunt sui vel alieni iuris. Et si confirmaretur morte, etiam statim reuocaretur. per d. l. si vnquam. fauore filiorum. nam viuente donante non reuocabatur, quia non valebat cum effectu ante mortem. Nec obest quod testator non reuocando, videtur nolle donationem reuocare: quod etsi concederemus, non tamen ex hoc censebitur velle, vt morte confirmetur. vel etiam si nollet reuocari vt donationem causa mortis, præsumendum tamen adhuc voluisse reuocari in fauorem filiorum, per remedium d. l. si vnquam. Siquidem præsumitur donantem plus diligere filios, quam donatarium, l. cum auus. ff. de conditionib. & demonstrat. l. cum acutissimi. C. de fideicom. licet hoc cogitandum reliquerit D. And. Tiraquel. in repet. d. l. si vnquam. num. 197. in verb. donatione largitus, post multa præclara quæ ibidem adducit. Et quamuis oporteat defunctum euidenter reuocasse suam voluntarem, l. cum hic status. §. sed vbi. ff. de dona. caus. mor. sufficiet tamen reuocatio tacita, §. si maritus. ibidem. & doct. in d. l. non omnis. verum tutius esset expresse reuocari, ad vitandum prolixos litium anfractus: tamen si non sit reuocata, morte non confirmabitur. Et sic sustineri potest conclusio: morte non confirmari causa mortis donationem.

Morte nō confirmatur mortis causa donatio.

Donatio causa mortis an contractibus æquiparetur.

Superest quintum, an donatio causa mortis æquiparetur cōtractibus, an verò vltimis voluntatibus. hoc tractant omnes doct. & glos. in l. 2. ff. de lega. 1. vbi est communis conclusio, quod donatio causa mortis magis accedit contractui quoad productionem, & concipiendi modum: sed postquam est facta, sortitur effectus vltimæ voluntatis. l. fi. C. de codicil. l. fin. de dona. caus. mor. Bald. consil. 248 alij secus. in 5. vol. Panor. consil 49. factum. in 2. volu. Angel & alij in §. 1. de dona. in Instit. Bened. in repet. c. Raynutius. in verb. testamentum. 4. num. 34. de testam. Ego vero dicerem perfectam etiam donationem causa mortis quoad quædam æquiparari & accedere ad contractus, & quoad aliqua ad vltimas voluntates, vt probatur per glo. & doct. in §. 1. de dona. & in l. 1. ff. de dote prælega Ias. in d. l. 2. ff. de lega. 1. adducit vndecim casus, in quibus vltimis æquiparatur voluntatibus. ibi videre licebit. In casibus ergo à iure expressis, & vbi est maior similitudo & conformitas in altero, huic æquipararur, & moderatur illius regulis, argum. text. in l. quæritur. ff. de statu homin.

Quæ sit donatio propter nuptias.

Alia est donatio, quæ vocatur propter nuptias, quæ fit ob dotis compensationem, vt mulieri sit consultum, quandocunque dissoluetur matrimonium. §. est & aliud. Instit. de dona. nempe vxor dat marito dotem, & eam soluto matrimonio repetit. ff. solut. matrim. per totum, & C. eod. titul. maritus autem in vicem dotis, æquiualentem quoque donationem assignat vxori suæ. per tot. tit. C. de donatio. ante nupt. Et conducit vxori hanc donationem habere, quia marito vergente ad inopiam poterit vxor & dotem

Marito ad inopiam vergēte vxor & dotē & donationē propter nuptias repetit.

dotem & donationem propter nuptias exigere, vt deseruiant oneribus matrimonij, tex. singul. in l. vbi. de iure dot. no. in c. ex literis. de pignor. & in c. per vestras. de dona. inter virum & vxo. vbi plene Ioan. Lupus.

Pactũ de lucranda dote extenditur ad donationem propter nuptias.

Adhæc pactum factum de lucranda dote, extenditur ad donationem propter nuptias alternis respectibus: videlicet quemadmodum vir lucratur dotem, ita vxor donationem propter nuptias viro præmortuo, nisi aliter cautum sit, c. fin. de dona. inter vir. & vxor. authen. æqualitas. C. de pact. conuent. & hoc est in consue. Tholo. cautum in 3. parte tit. de dotibus. Quod est verum quando à principio fuit constituta, alias secus, glo. in authen. dos data. in verb. exactio. C. de dona. ante nupt. Angel. in §. illud. in authen. de æqualit. dot. colla. 7. vel nisi fuerit consuetudo in contrarium.

Vir propter adulteriũ perdit donationem propter nuptias.

Sicut vir lucratur dotem propter adulterium vxoris, l. cum mulier. ff. solut. matrim. c. plerunque. de dona. inter vir. & vxor. ita ob adulterium viri vxor lucratur donationem propter nuptias, c. 1. vt lite non contesta. & ibi glo. & Panor. text. cum glo. in c. Christiana. 32. q. 5. si non habebant filios: quia si habeant, cessat dubium, nempe ipsis filiis applicari. Bald. in l. hac edictali. col. 2. versic. sed pone Berta. C. de secund. nupt. Francisc. Cremen. singu. 85. statuto. Hoc tamen non seruatur in Regno quoad adulterium mariti, licet æquum sit, & iustum. Sed forte adulteri adulteros iudicare verentur, ne dicatur illis:

Clodius accusat mœchos, Catilina Cethegum:

vt dicit Iuuenal.

Inuentarium an donans facere teneatur.

Dubitari præterea vidi, an donans teneatur inuentarium facere. hæc erat facti species: Quidam fauore matrimonij omnia bona filiæ suæ retento sibi vsufructu donauerat, & demum filia mortua relicto infante, illius tutor petebat donantem inuentarium de bonis donatis facere. Fuit pronuntiatum in hoc Senatu nõ teneri, tum quòd inhumanum sit paupertatem alicuius detegi, l. 2. C. quand. & quib. quart. pars debea. lib. 10. tum etiam quia videtur iniquum, eum ex sua liberalitate incommodo affici, l. diuus. ff. de reg. iur. anno 1537. die vltima Februarij, in magna decuria.

Arrestum.

De hac donatione propter nuptias vltra conscripta in tit. de donat. ante nupt. multa congerit Ioan. Lupus in repet. c. per vestras. de donationib. inter virum & vxor. quibus nunc contentus ero.

Sponsalitia largitas quæ.

Sponsalitia largitas est, quæ fit ante nuptias à sponso sponsæ, vel econtrario, eo animo vt secutis nuptiis datum non repetatur, & dicitur simplex: donatio vero propter nuptias, ob causam, teste Petr. de Bell. Pertic. in rubr. C. de dona. ante nupt. per text. in authen. vt sponsal. largit. colla. 9. Et impropriè dicitur donatio propter nuptias, cum ab ea differat, quia hæc sponsalitia largitas irreuocabiliter fit. authen. eodem. decimum. C. de dona. ante nuptias.

Vxor an lucretur donata à sponso.

Si ergo maritus donet sponsæ annulos, vestes, aut alia durantibus sponsalibus, debent esse vxoris, etiam soluto matrimo. Alberic. in l. cum te. vsque ad l. cum veterum. & seq. C. de dona. ante nup. hoc non habet locum Tholosæ propter consuetudinem in contrarium vigentem. Quod etiam intelligendum est, quando sponsus voluit donare: secus si nõ constaret de intentione sponsi: nam tunc citius præsumeretur dare res ad vsum mulieris tantum: & sic vsu finito per mortem vxoris, remanere debere apud virum, vel eius heredes, l. mortis suæ causa. §. res. ff. de dona. inter vir. & vxor. Et in dubio debet attendi consuetudo loci: quæ si non appareat, præsumitur concessisse tantum ad vsum, vt compta & parata veniret die nuptiarum. Bar. per illum text. in l. si vt certo. §. interdum. ff. commoda. Bald. in d. l. cum te. C. de dona. ante nup. Ioan. Lupus in repet. c. per vestras. §. vlti. fol. 4. de dona. inter vir. & vxor.

Limitatur quando maritus esset vir potens, diues, ac nobilis, quia tunc præsumitur donare. Bald. in c. iuranti. circa fin. de iureiur. & in tract. de duobus fratribus, in fin. facit glo. in c. 1. de dona. & in c. cum Marthæ. de celeb. missar. & l. penult. C. de donatio. inter vir. & vxor. Campel. in tract. de dote, in 1. parte.

Maritus bona mobilia alienare potest.

Hodie de consuetudine generali Regni Franciæ potest maritus bona mobilia vxoris, vestes, & iocalia, ac annulos illius alienare, ea etiam inuita, Boer. in §. 5. de consuetud. iur. & sta. perso. in consuetud. Bituricens. quæ consuetudo grauis est vxoribus. Si tamen non alienauerit, in hac patria consuetudinaria hæc donata sunt vxoris solut. matrim.

Simpliciter.

Sequitur in text. *simpliciter*, id est sine adiectione, & distinctione: vt hic, & in l. lecta. ff. si certum pet. versic. pactum. ibi, quæ proprie parte simpliciter in stipulationem venissent. l. hinc. circa fin. de pecul. ibi, sed in marito melius est dicere simpliciter eum de peculio teneri. l. coiri societatem & simpliciter licet, etsi non fuerit distinctum. ff. pro socio. l. si quid. in fin. de ædili. edicto. ibi, qui verò simpliciter coquum esse dixerit, satisfacere videtur, etiam si mediocrẽ coquum præstet. l. ædiles. 2. in fin. ibidem. l. qui res. §. qui stipulatur. de solu. l. denuntiasse. de adulter. exponit text. in l. abolitionem. C. illo tit.

Respondere simpliciter quando quis dicatur.

Hinc illud, Quis debet haberi pro confesso, nisi respondeat simpliciter: & ita reus interrogatus, an debeat pecuniam, si dicit se illam nunquam habuisse, respondere simpliciter dicitur: verum si quidem confiteatur, sed addendo, quod etiam si appareret se recepisse, asserit se id omne in negotiis petitoris expendisse: tunc non dicitur simpliciter respõdisse, id est pure & categorice: veluti docet Bar. & alij in l. 1. §. si quis simpliciter. ff. de verb. oblig. & in l. 1. de vulgar. Bald. in l. 1. C. de ædilit. actio. Geor. Natan. in repet. clem. sæpe. in verb. simpliciter. de verbo. signific. Simpliciter enim pure & aperte significat. l. 1. §. si quis simpliciter interrogatus fuerit, & ille sub conditione responderit. ff. de verb. oblig.

Simpliciter, id est sine fraudis conscientia, exponit Iurisconsult. Vlpia. in l. ait prætor. §. si quis particeps. ff. quæ in fraud. creditor. ibi, si cum eo contrahat simpliciter, id est sine fraudis conscientia, non videtur actione teneri. Et ita sine dolo & fraude fieri dicitur, quod simpliciter fit. c. si cupis. 16. q. 1. l. 1. C. de ædilit. actio. l. diuus. 2. in fin. de custod. reor.

Simplex vir.

Inde simplex vir, qui est sine dolo, & malitia, nil fictum aut simulatum habens, c. fin. 39. distinct. ibi, Petrus Diaconus, quem à vobis electum asseritis, omnino (vt dicitur) simplex est. Econtrario duplex dicitur homo vafer, astutus, & cautus, quasi dolo & astu duplicatus, quorum numerus est infinitus.

Simplex venditio.

Quemadmodum simplex dicitur id, quod non est duplicatum, vel distinctum, seu compositum: sic simplex venditio non est illa, quæ fit de rebus mulieris dotalibus æstimatis, quia non fit animo vendendi, sed ne res mulieri pereant, l. quoties res æstimata. ff. de iure dot. Est tamen vera venditio, si res pereant, l. plerunque. §. si ante. ibidem.

Simplici vsu.

Simplici vsu, l. si cui simplici vsu via per fundum cuiuspiam concedatur. ff. de seruit. id est absque certi loci diffinitione, gl. ibi, vel sine certi loci adiectione.

Simplex donatio.

Simplex donatio, quæ sine causa fit ex mera liberalitate, quæ proprie dicitur donatio. l. 1. ff. de dona. interdum mera donatio, l. Aquilius. ibidem. & hæc non confertur, l. penult. & authen. ex testamento. de colla.

Simplex debitum.

Simplex debitum, quod non est vel tutelæ vel alia ratione priuilegiatum. l. non solum. §. si puellæ. ff. de ritu nuptiar. ibi, quia ratio hæreditaria esset, & ita simplex debitum: alioqui, &c.

Simplum, & duplum.

Simplum, duplum, l. 1. ff. de calumnia. §. omnes autem actiones. cũ §. seq. de actio. in Instit. Simpli persecutionem continent actiones, quibus rem seu rei æstimationem persequimur. l. eum qui. ff. de iniur. Et paria sunt actionem rei esse persecutoriam, vel dari in simplum, d. §. omnes. ibi, in simplum agitur, veluti ex stipulatione, & mutui datione, &c. in qua agitur ad mutuum persequendum, & non vltra. l. rogasti. §. si tibi. ff. si cert. pet. Ad duplum datur, quando

quando tantundem cum æstimatione præstatur, l. 2. §. in hac actione intra annum vtilem verum pretium rei quadruplabitur. ff. vi bonr. rapror.

Simplaria venditio, actio. Simplarias venditiones, in l. si tamen. in fi. ff. de ædilit. edict. dicit Budæ. esse, pro quibus venditor de dupla promittere non tenetur: sicut actiones simplariæ sunt, quæ dantur ad simpium, & duplariæ quæ ad duplum. probatur in l. emptori. ff. de euictio. vbi pro rebus contemptibilibus & vilibus non debet promitti de dupla, sic nec redhibitoria agi. Et intelligit glo. in d. l. si tamen. non agendum redhibitoria pro rebus simplariis, id est pro rebus, in quibus non potest esse vitium animi & corporis. hodie in vsu est, vt dicit Iurisconsul. vt in illis nó sit redhibitio. Et sic venditio simplaria dicetur facta de re simplici, & contemptibili, in qua non est necesse duplū promittere. Tamen si promittatur, valet promissio: vt consuluit Gemi. cōsi. 41. viso themate. sed hodie de generali consuetudine Regni non solet hæc dupla promitti, reprobaretutque, potissimū apud Gallos. tanquam vsuram sapiens, si quis eā promitteret, & quia pœnæ istæ in foro conscientiæ non debentur, c. fraternitas. 12. qu. 2. vt scripsi in procem. consti. Reg. Econtrario duplaria, in qua euictio duplæ promissa est: vnde etiam duplicarij milites dicebantur, quibus duplex stipendium concedebatur, apud Liuium ab vrb. cond.

Simplicitas duplex. Hinc simplicitatē vocamus quoad mores, quæ duplex est. Quædam enim est simplicitas præ se ferens fatuitatē. & ista reprobatur. text. iuncta glo. in ca. fin. 39. distinct. Altera est contraria dolo, quæ vocatur columbina, & ista est amica veritatis, l. veritatis. de iureiur. quæ non debet cuiquam esse damnosa. text. in l. 1. in princ. ff. de dolo.

Simpliciora, l. præcipiunt. ff. de ædil. edict. ibi, præsumptum est enim ea mancipia, quæ rudia sunt simpliciora esse, & ad omnia ministeria aptiora, & dociliora.

Simplicius, id est apertius, l. si hereditatem. ff. de hereditа. vel actio. vend. & l. si fundus. in fi. locati.

IDEM LIB. SEPTVAGESIMOSEPTIMO
Ad Edictum. Lex lxviij.

Illa verba, ARBITRATV LVCII TITII FIERI, ius significant, & in seruum non cadunt.

Ista verba arbitratu Lucij Titij mea causa decidatur, cui stare vel parere volo, ius significant: videlicet, quod Lucius Titius iuris erit arbiter: ideoque non cadunt in seruum, qui in talibus pro nullo habetur. vulga. l. quod attinet ad ius ciuile: per consequens nec arbiter esse potest. l. Pedius. §. 1. ff. de arbitr. Quāuis enim arbitrari facti sit, tamen arbitrium iuris est: sicut dicimus contrahere esse facti, l. consilio. ff. de curator. furios. attamen contractus est iuris, l. ex hoc iure. ff. de iustir. & iure. ita quoque possidere facti est. l. 1. §. si vir. ff. de acqu. possess. possessio verò iuris, l. 1. & ibi doct. & in l. peregre. ibidem.

Contrahere facti est, contractus verò iuris.

Item ire, agere, facti sunt: & seruus hæc sibi promittere potest, necnon acquirere: sed iter iuris est, quod seruus sibi nequaquam acquiret. §. sed cum factum. de stipula. seruor. in Insti. & Iurisconsul. in l. 4. ff. de seruit. vrba. prædior. dicit infantem & furiosum quoad imponendam seruitutem inuitos. non enim ad factum refertur, sed ad ius seruitutis, id est non refertur ad consensum, quem posset furiosus de facto præstare, sed ad ius, id est quod taliter consentiat, vt de iure valeat Paul. ibi.

Verba factum significant, nomina ius. Præterea verba continent factum, cum significēt agere, vel pati, vt dicunt grammatici: sed nomina ius, cum denotent rei substantiam, vel qualitatem. Ioan. Fab. & Angel. in d. §. sed cum factum. nimirum cum nomen arbitratus significet ius, non cadit in seruum, qui de iure ciuili nullus est, & non est capax eorum, quæ iuris sunt. vnde nec arbiter esse potest, vt hic, & d. l. Pedius. & l. quod attinet. de regul. iuris, cum scilicet arbitraria sint instar iudiciorum redacta, l. 1. ff. de arbitr. adeo quod ex sententia arbitri ex cōpromisso aditi oriatur actio, l. ne in arbitris, C. de arbitr. sicut ex sententia iudicati, l. actori. C. de reb. credit. l. miles.

Rebuff. de Verbor.

§. qui iudicati. ff. de re iudica. quandoquidē arbiter secundū ius procedere tenetur, teste Specul. in titul. de arbitr. §. sequitur. vers. sed quo iure. quod nó liceret seruo: imò si id tentauerit, adeo nullum est, vt si collitigantiū alter se grauatum sentiat, absq; aliquo recursu ad arbitrium boni viri, remaneat in suo primo statu, l. si societatem. §. arbitrorum. ff. pro soc. cum arbitrium nullum sit.

Arbitriū nullum à seruo prolatum.

Hodie sententia Bar. in l. 1. in fin. ff. de legat. 2. & Rom. consil. 261. non obseruatur in Regno Franciæ, videlicet vt si quispiam fuerit condemnatus ab arbitratoribus, & postea recursum habuerit ad arbitrium boni viri, forte appellando ad iudicem ordinarium, tunc si ille iudex confirmet arbitrorum sententiā, non poterit pars appellare de iure. sed in Regno Franciæ recipitur appellatio: sed non audietur appellans coram iudice appellationis, nisi prius soluerit pœnam ad quam fuit in compromisso condemnatus, veluti cautum est ordinatio. Regis Ludo. 12 publicata anno 1512. artic. 34. quæ est in rubr. *des arbitres*, vbi abunde scripsi in 3. tomo commenta. in consti. Reg. Gallic. Quam etiam quæstionem abunde tractauit egreg. Iurisconsf. do. Anto. Blanc. in suo tract. de compromiss. in fin. q. 10.

Appellari potest à sententia iudicis, ad quem partes pro arbitrio utique recursum habuerunt.

Nempe cum relinquitur quid decidendū alicuius arbitratu, mens horum constituentium est, vt sperent cum rectè arbitraturum, & secundum ius, l. si libertus ita. ff. de oper. libert. l. si in lege. ff. loca. vnde dicit text. in l. idē Pomponius. §. recepisse. ff. de arbitr. Recepisse arbitrium videtur, qui iudicis partes susceperit, finemque sua sententia controuersiis impositurum pollicetur. facit text. in l. inter. ibidem. At seruus huiusmodi sententiam proferre non potest, nimirum si text. dicat hoc in seruum non cadere.

Arbitriū intelligitur si rectè quis fuerit arbitratus.

Idem si quis promittat restituere rem arbitratu Lucij Titij, si is fuerit seruus, arbitrium ferre non poterit, l. si quis arbitratu. ff. de verb. obligat.

Interdum illud verbum, Arbitratu, detrahitur, vt in dotis promissione facta arbitratu soceri. l. cum post. §. gener. ff. de iure dot. vt etiam consuluit Alex consi. 158. in 7. vol. & Cornel. consil. 260. volu. 1. ac Bald. nouell. in trac. de dote, in 9. priuil. col. 3. fol. 11.

Limitatur, quando seruus esset factus liber, l. sed & si in seruum. ff. de arbitr. videte doct. in l. si vnus. §. pactus. ff. de pact.

Seruus effectus liber, arbiter esse non prohibetur.

Et quamuis apud nos huiusmodi serui non sint, tamen instar eorum interpretari licebit ista verba, arbitratu talis, non cadere in excommunicatum, cum non possit esse arbiter. glo. in d. l. Pedius. & in cap. Quintauallis. de iureiur. &c. ad probādum. de re iudica. quia omnia quæ iuris sunt penè videntur ei interdicta. c. intelleximus de iudic. c. veritatis. de dolo scripsi in repet. c. postulastis. de cleri. excom. ministran. & in rubr. de excommun. non vitand. in cōcord. in curijs tamen secularibus huius Regni vix hæc recipiuntur, nec in extraiudicialibus.

Excommunicatus non potest esse arbiter.

Idem puto in monacho, nempe quia seruis eodē modo comparatur, vt no. Innocen. in c. cum olim. de censib. patruus meus Rebuff. in l. professio. C. de muneríb. patrim. lib. 10. & idem in fratribus minoribus concludit Dec. in c. decernimus. de iudic. quippe esset contra eorum regulam, & votum solēne quod emiserunt. quæ regula habet claus. annullatiuam in fin. clemen. exiui. de verbo. significationibus.

Arbiter monachus esse non potest.

Arbitratu Lucij Titij, id est censura, dispositione, vel constitutione Lucij Titij. nam arbitrari aliquando est constituere, modumq; & rationem, & quasi formā operis definire, & præscribere, lingua vernacula, *deuiser quelque ouurage*. l. cū stipulatus sim mihi à Proculo. ff. de verb. oblig. teste Budæo cuius interpretationē admittendam esse pro subiecta materia non negauerim: vt tunc capiatur etiam extra omnem iudiciorum aleam.

Arbitratus quo exponatur modo.

At magis propriè videntur hæc verba, arbitratu Lucij Titij, respicere iudiciorum mores vt interpretemur Arbitratu, id est iudicio, & dispositione: quemadmodum accipitur toto titul. de recepr. arbitr. necnon hic, & passim in iure.

Arbiter quis. Hinc dicitur. Arbiter, cuius poteſtati res decidenda commiſſa eſt, l.1ius. 1.infra eod. & per totum titul. ff & C. de arbitr.alias arbitrans dicitur in l.3.in fi.ibidem.ff.Et *Arbitrium duplex.* arbitrorum ſeu arbitriorum duo ſunt genera: vnum eiuſmodi, vt ſiue æquum ſit,ſiue iniquum, parere debeamus: quod ſeruatur eum compromiſſo ad arbitrũ itum eſt. Alterũ eiuſmodi vt ad boni viri arbitratum redigi debeat,etſi nominatim perſona ſit comprehenſa, cuius arbitratu fiat: veluti cum lege locationis comprehenſum eſt,vt opus arbitrio locatoris fiat. in propoſita autẽ quæſtione arbitriũ boni viri exiſtimo ſequendum eſſe, eo magis quod iudicium pro ſocio bonæ fidei eſt. Proculus in l. ſocietatem. §.fin.cum l.ſeq ff.pro ſoc.

Vnde colligunt doct. tritam apud nos arbitrorum diuiſionem, videlicet quod quidam eſt iuris arbiter, qui à partibus ita aſſumptus eſt, vt ſecundum ius iudicet, & vt vulgo dicitur,in puncto iuris:vel arbiter iuris vacatur,qui authoritate iuris capitur, vt in c.2.de appella.in 6.l.apertiſſimi. C. de iudic. Alter qui eum pœnæ adiectione electus eſt,& illius ſententiæ,metu pœnæ ſtatur. l.diem proferre.§.ſtari.ff.de recep.arbitr.

Cõpromittere. Compromittere vero dicũtur partes, cum arbitros eligunt,hincinde promittentes eorum arbitrio ſtare,vel cum adiectione pœnæ, aut ſine ea, l. non diſtinguemus. ff. de arbitr.

Plenum compromiſſum. Plenum cõpromiſſum eſt, quod de rebus omnibus cõtrouerſis initum eſt,l.ſi eum dies.§.plenum.ff.eod.plenum etiam dicitur, ſi alter rem, alter pecuniam ſtipulanti promiſerit, l.litigatores.§.proinde.ff.de arbitr.

Implere officium. Et implere officiũ dicitur arbiter, quando recepto arbitrio cognoſcit, & ad finem vſque perducit: alioqui poteſt à iudice cogi.l.3.cum l.ſeq. ff.eod. *Dicere ſententiam.* Dicere autẽ ſententiam exiſtimamus eum, qui ea mente quid pronuntiat, vt ſecundum id diſcedere eos à tota controuerſia velit. l. dicere.ff.eod.

Arbiter pro iudice. Interdum etiam arbitrum glo.& docto.volũt ſumi pro iudice, in l.ſi arbitro. & l. ſequ.ff.qui ſatiſd.cogan. Sed ibi videtur potius accipiendus pro arbitro iuris:quod probat text. dum dicit, perinde ab eo,atque à iudicibus appellare licet. ergo nõ erat iudex:quia dictio perinde ſimilitudinẽ denotat.glo.in l.1.ff.de recepta.& nullum ſimile eſt idem, l. quod Nerua. ff depoſ. idem probat. l.ſi arbitro. ibidem, dum dicit,eum potuerit querela apud competentem iudicem deferri. Cum igitur ibi diuerſa ſint nomina, nõ idem ſunt.l.ſi idem.C.de codicill. Sed forte accipitur ibi pro viro probo à partibus electo. nam pro materia ſolet aſſumi quidam magiſter & expertus in ſuo officio, qui poteſt arbiter dici,l.certo.§.1 ibi,igitur arbiter dandus eſt.& §.ſeq. ibi,ab arbitro ſtatuendum.& §. fin.ibi, arbitri officium inuocandum.ff.de ſeruitu.ruſticor.prædior. l. fundus. 1. famil. erciſc. l.ſi pure. de fideicommiſſa. liberta. Nec tamen negauerim alias interdum accipi pro ipſo iudice, vt in l. ſi cum exceptione.§.hæc autem actio cum arbitraria ſit,habet reus licentiam vſque ad ſententiam ab arbitro datam reſtitutionem rei facere.ff.quod met.cauſ.l.quis tam inueniri. C.de decurio.lib. 10.& ibi Lucas de Penna. Interdũ quoque iuriſconſ. dicunt compromiſſarium iudicem pro arbitro,in l.cum l.ff.de arbitr.ſcripſi in d.l.arbitro.

Arbiter pro curatore,& adminiſtratore. Arbiter alias exponitur pro curatore bonorum, in l. ſi magiſtratus.ff.de priuileg. creditor. per Lucam in d.l.quis tam inueniri. Ego potius exponerem ibi pro commiſſario, & idem dicerem in l. ſi reſiduum. Cod. de diſtract. pignor.

Arbiter etiam capitur pro bonorum adminiſtratore, moderatoréque, vt cum dicimus, quemlibet eſſe arbitrum in re ſua.l. in re mandata.|C.mandata. Et quælibet ex his ſignificationibus dicitur propria, cum ex ipſius vocabuli veniat alluſione, vt qui arbiter ſit, vt aſſerit Ioan. Bapt.in tract.de arbitr.lib.1.c.2. ibi tamen videte in additionibus.Et primum omnium cenſerem inſpiciendam eſſe materiam, eui adiungitur, vt ſecundum eam diiudicemus, in qua ſignificatione accipiatur.

Quemadmodum arbiter initiationis,vulgo *parrin* dicitur, teſte Budæ. qui à noſtris etiam interpretibus vocatur, compater,& ſuſceptor etiam dicitur.

Arbitrium pro ſententia iudicis accipitur,in §.aliquando.d.l.ſi cum exceptione.ibi, aliquando tamen etſi metus adhibitus proponatur,arbitrium abſolutionem affert.iunctis verbis ibi,nonne iudicis officio abſoluat. *Arbitriũ pro ſententia, & officio arbitri.*

Sæpius etiam pro ſententia arbitri. l. idẽ Pomp verſic. is qui conuenit,ſi arbitrio non pareatur, habet ſtipulationem.ff.de arbitr. id eſt habet actionem ex ſtipulatu ex illa conuentione per ſtipulationem concepta.l.item ſi vnus.§. ſi.eum l.ſeq.ibidem,& l.vnde.pro ſocio: quamuis contrarium firmet Alcia.lib.1.parerg.c.45. dicens; non enim arbitrium ipſa eſt ſententia, ſed ſententiæ dicendæ facultas. quod verum eſt in alia ſignificatione,quæ ſequitur.

Arbitrium dicitur ipſum quoque officium decidendi partium controuerſias,quod incumbit arbitro, vt per totum titul. de recep. arbitr. Inde vocatur arbiter receptus, qui à partibus electus probatúſque eſt. *Receptus arbiter.*

Sed arbitrium recipere dicitur,qui iudicis partes ſuſcepit, finemque ſe ſua ſententia controuerſiis impoſiturum pollicetur,l.idem Pompo. §. recepiſſe. ff. eod. & licet neminem prætor eogat arbitrium recipere,quoniam hæc res libera, & abſoluta eſt, & extra iuriſdictionis neceſſitatem poſita,tamen vbi ſemel id ſuſceperit,cogitur officiũ,quod in ſe receperit,implere.Vlpia.in l.3.§.1.ff.de arbitr.& in §. ſeq.Siquidem promiſcuè Iuriſconſult. vtuntur his verbis, arbitriũ recipere, vel ſuſcipere,vt in l.3.ibi,receperit arbitrium. & l. 4. ibi, arbitrium ſuſceperint. & l. Pedius. §. in ſeruorum.l.ſed etſi in ſeruum.§.ſi quis iudex ſic arbitrium recipere eiuſdem rei, de qua iudex eſt, prohibetur. de arbitr.& in l.qualem.cũ multis aliis, ibidem. & alibi dicitur arbitrium ſuſceptum,l.& ſi qua.ibidẽ.l.non diſtinguemus. §.idem Pedius.de arbitr. Vel recipere vel ſumere, velut in l.idem Pomponius.§.recepiſſe.ibidem. Et arbitrium dicere, id eſt ſententiam, l.dicere. ibid. Interdum parere arbitrio ſcribitur,id eſt ſtare ſententiæ arbitri.ibidem,iuncta l. diem proferre.§.ſtari.& l.dicere ſententiam.ff.de arbitr. *Recipere arbitrium, vel ſuſcipere.* *Parere arbitrio, ſtare ſententia.*

Et homologari arbitrium dicitur, cum partes illam arbitri ſententiam ratam habent, & expreſſe approbant: ſiquidem homologare eſt approbare,l.ne in arbitriis.§.ſi.C. de recep. arbitr. *Arbitriũ homologare.*

Arbitrium etiam dicitur poteſtas,diſpoſitio,opinio,aut voluntas:vt in arbitrium alterius conferri legatum veluti conditio poteſt.l.1.ff.de leg.2.l. 1.ibi, in arbitrio ſoluentis eſt dicere.de ſolut.& ad arbitrium ſuum, l. an vnus.in fin. ff. ſi ſeruit.vindice,l.qua actione.§.2.ad legẽ Aquil.l.aliud eſt fraus.§.1.ibi, & mulcta quidem ex arbitrio eius venit, qui mulctam dicit.infra eod. *Arbitriũ pro poteſtate, opinione aut voluntate.*

Relinquitur arbitrio boni viri,l.cõtinuus.§.1.ff.de verb. oblig.Arbitrium autẽ boni viri dicitur,quod ratione moderatur,& intelligitur illud, quod quis in rebus ſuis faceret, vel quod ſibi fieri vellet ſine calũnia, ſed ex bono & æquo.Bart. in l.1.col. 2. ff.de ſolutio. ſequitur Dec. in l.in perſonã. §. 1. ff. de reg.iur. Vnde quoties relinquitur arbitrio alicuius, intelligitur de boni viri arbitrio, l. in perſonam. §. 1.ff. de reg. iur. l. hæc venditio.in princip.de contrahen. empt.l.fideicommiſſa. §.quanquam.de leg.3. *Arbitriũ boni viri quid dicatur.*

Sumitur aliquando arbitrium pro iudicio, vel actione, in l. quod Principis.in fi.ibi, in arbitrium aquæ pluuiæ arcendæ veniunt.ff.de aqua pluuia arcend. & in rubr.C. arbitr. tutel. *Arbitrium pro actione.*

Arbitrium iudicis in reſtituenda re dicitur iudiciũ, facultas, ſeu officium, quo iudex poteſt pluris vel minoris condemnare,pro facti qualitate:vt dixi in l.verbum oportebit.ſ.eo.facit l.ſi cum exceptione.§.Pedius.ff. quod met. cauſ.& §.quatenus.ibi,arbitrio iudicis reſtituatur. & l. arbitrio,quod met.cauſ. *Iudicis arbitrium.*

Arbitrium pro electione,l.ſi ſeruus.§.ſi.ff.de noxal. ibi, permittit prætor actori arbitrium, vtrum iureiurando id decidere,& an iudicium dictare. Et illud in ſeruum eadere poteſt, l.qui Romæ. §.Callimachus. ff.de verb. obliga, ibi, *Arbitriũ pro electione.*

ibi,sed fore exceptioni locū,si seruo arbitrium datū esset, eam pecuniā quocunque tempore in quemuis locū reddi.

Arbitria prorogari, vel propagari.

Protogari arbitratia, id est in alios transferri, l. non distinguemus. §. idem Pedius. ff. de arbitr. teste Oldendor. de copia verb. in princ. Sed ego exponerē eum text. sic dicendo: idem Pedius probat, ne propagentur arbitria, id est ne prorogentur, extēdantur. nam sicut propagare vites dicimus, & litem, quando litem vetulam supprimimus & extendimus, vt ex ea plures fiant: sic facit arbiter, cū disponit vt fundus arbitrio Titij tradatur, & ita negotium in alium extendit: quemadmodum videtur probare tex. ibi, si recte legatur: alias tex. videtur superfluus, si exponeremus pro transferatur, cum ibidem consecutiuè dicat, aut in alios interdum inimicos agentium transferatur. Dicitur ergo propagari arbitrium, cum arbiter pronuntiat rem ad alium arbitrum reiiciendam, vel alterius arbitrio quicquam agendum.

Arbitraria actio.

Arbitraria actio. §. præterea. de actio. in Instit. l. si cū exceptione. §. hæc autem. ff. quod met. caus. quæ videlicet iudicis arbitrio relinquitur, vt liberam habeat potestatem condemnandi pluris, vel minoris. l. 1. & per totum. ff. de eo quod cert. loc. l. verbum oportebit. §. eod. & d. §. præterea.

Arbitratus.

Arbitratus etiam pro arbitrio capitur: vnde arbitratu rem terminare, id est sententia arbitri rem finire, l. inter. & l. de his. ff. de arbitr. veluti etiam arbitratu iudicis dicitur, in l. illud. ff. quod met. caus.

Arbitrari.

Arbitrari dicitur is, qui tanquam arbiter de controuersia partium cognoscit, l. diem proferre. §. si quis litigatorum defuerit, quia per eum factum est, quominus arbitretur, pœna committetur. & in l. ff. de arbitr.

Quemadmodum etiam paulo generalius dicimus arbitrari, pro disponere, sentire, opinari, censere, iudicare, l. 1. ff. de leg. 2. l. fideicommissa. §. quanquam. de leg. 3. l. si quis arbitratu. cum l. sequen. de verb. obliga.

Arbitramentum.

Arbitramenti nomine quid veniat, dicidit Ioan. Bapt. in tract. de arbitr. lib. 1. c. 6. quam vocem cum non reperiam in tex. Iurisconsult. ad doct. vos reiicio. plenius hanc materiam videre potestis in tract. de arbitr. in 3. tomo commentat. in consti. Reg. Gallic. vbi confutatis doctorum nostrorum sententiis, conscripsi quid hodie seruandum sit in forensi iudicio in hac materia, etiam iura interpretando plurima, ac interpretum sententias conciliando.

IDEM LIB. SEPTVAGESIMOOCTAVO Ad Edictum. Lex lxix.

Hæc verba, CVI REI DOLVS MALVS ABERIT, ABFVERIT, generaliter comprehendunt omnem dolum, quicunque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio interposita est.

Clausula, cui rei dolus, &c. heredes promittentis cōprehendit.

Iurisconsul. hic declarat illam clausulam, cui rei dolus malus aberit, quæ inter veteres frequens erat, maxime in contractibus. nam si quis promittat in venditione serui, vel alterius rei, quod dolus malus aberit, ab fueritque, ista verba omnem dolum comprehendunt, videlicet tam promittentis, quā heredis eius. & sic scribit Vlpia. ff. de verb. oblig. l. stipulatio ista. §. si quis dolum malum promissoris heredisque eius abesse velit, sufficere dicimus abesse, abfuturumque esse stipulari: si verò de plurium dolo cauere velit necessarium esse adiici, cui rei dolus malus si non abest, vel non abfuerit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dare spondes?

Ista plenius demonstrat Venuleius ff. iudica. solui. nam cum Vlpia. ibi scribat iudicatum solui stipulationem tres clausulas in vnum collectas habere, de re iudicata, scilicet soluenda, de re defendenda, & de dolo malo, nouissima hæc clausula iudicatum solui stipulationis, dolum malum abesse, abfuturumque esse, & in futurum tempus permanens factum demonstrat. itaque etsi forte decesserit is, qui dolo fecit, tenebitur heres eius. verbum enim abfuturumque plenissimum est, & ad omne tempus refertur, vt si aliquo tempore non abfuerit dolus, quoniam verum sit non abfuisse, committatur hæc clausula.

Et sic hæc clausula non solum respicit dolum promittentis, verum & eius heredis, & non solum dolum præteritum, sed & præsentem & futurum, & sic ad omne tempus refertur, d. l. nouissima. Vnde generaliter hæc verba comprehendunt omnem dolum, tam manifestum quam præsumptum, ac latam culpam, quæ dolo comparatur, l. quod Nerua. ff. deposi. c. bona fides. illo titu. l. in actionib. de in litem iurand. quia genus singulas comprehendit species, vt dialecticis notum est, & probat Vlpia. in l. iter. in legato. §. item interest. ff. de leg. 3.

Videamus nunc, an ista clausula dolum etiam extranei in ea re commissum, comprehendat. Et non comprehendere vulgo receptum est, nisi pœna adiecta sit. per d. §. si quis dolum. in fi. & l. nouissima. iudica. sol.

Extranei dolus quando comprehendatur, nota distinctio.

Ego verò putarem casus discernēdos. Primus casus est, si quis promittat dolum malum abesse, & absuisse: hæc doli mali clausula, sicut reliquæ stipulationes, in quibus tempus nominatim adiectum non est, ad principium stipulationis refertur, d. l. nouissima. in fi. vt intelligi debeat, quod nullus in re sit dolus tempore stipulationis. ideo si dolus admissus sit in re, siue per promissorem, siue per extraneum, tenebitur promissor: quia non abfuit dolus, nec abest, & ipse promisit abfuisse, & abesse: quod non est verum: alioqui bona fide non ageretur. nam is, qui promitteret dolum de præterito, procuraret vt extraneus dolum adhiberet, si ipse promittens postea non teneretur: & generaliter hæc clausula non intelligeretur, contra verba istius text. & contra ea quæ pulchrè Vlpia. scribit ff. vsufruct. quemadmo. caueat. hac stipulatione dolum malum abesse abfuturumq; esse continetur. & cum in rem sit doli mali mentio concepta, omnem dolum comprehendere videtur, successorum, & adoptiui patris. Itaque cum venditor promiserit dolum abesse, abfuturumque, hæc verba bonam fidem respiciunt, videlicet vt seruus venditus non sit corruptus moribus dolo illius, vt illi etiam venenum non propinauerit, vel alias eum callide non docuerit. Vlp. in l. ita demum. ff. de arbitr. Idem si seruitutem rei ante traditionem imposuerit, quam celauit vendendo, l. 1. in fi. ff. de actio. empt.

Secundus casus est, quando dolus promittitur, quod aberit, vel abfuerit de futuro, tunc dolus extranei non cōprehenditur: & sic intelligitur d. §. si quis dolum. quia non videtur promittere factum alienū, quod aliquis non committet dolum. d. l. stipulatio ista. in princ. & quia non est in potestate promittentis prohibere extranei dolum futurum, nec ad illum videtur promissor cogitare. doct. in d. §. si quis dolum. sed quantum ad extraneum curaturum vt dolus malus absit. Vlp. in l. inter stipulantem. in princ. ff. de verb. obliga.

Nisi promissor adiiciat pœnam, si dolus malus nō aberit, tunc etiam ob dolum extranei promissor de pœna tenebitur. d. l. nouissima vers. sin autem. quia pœnam adiiciendo, quoquo modo dolus interuenerit, teneri velle videtur, vt probatur in d. l. stipulatio. §. alteri. & d. §. si quis dolum.

Dolus promissi debet, quando dux belli redimitur.

Incidenter nō omittam hanc l. fuisse allegatā pro quodam belli duce capto ab hostibus, qui redemptionis pretium exoluendo timens cicutam, vel aliud venenum sibi datum iri, ne foret amplius auxilio aduersariis, sibi caueat, dolū abfuturum: dictum fuit intelligi de omni dolo malo, cum iste text. generaliter loquatur. ergo omnis species doli mali veniet, l. à procuratore. C. manda. facit l. si seruitus. ff. de seruit. vrba. prædior. & si statim moriatur, præsumitur mortuus veneno, vt alibi plenius dicam.

Actio de dolo quādo detur, vel ex stipulatu.

Notandum est, ita demum competere actionem de dolo, cum alia actio non datur, l. & eleganter. in princip. ff. de dolo. Vnde si quis promiserit dolum malum abesse, vt hic, si dolus adfuerit, actio ex stipulatu datur, l. ex ea parte. ff. de verb. oblig. Si vero quis promiserit mihi equū, & illum elanculū læsit vel interfecit, de dolo actio est necessaria, quæ aliò tendit, quam actio ex stipulatu. nam cū stipulor dolū abesse, tunc non datur de dolo, si quidem actio

ex stipulatu ad hoc datur. At cum quis promisit mihi seruum, cui venenum postea dedit, actio ex stipulatu datur ad habendum seruum: verum quia talem veneno sublatū tum nō licet habere, ob id de dolo actio necessaria est. Iste est verus intellectus ad §. non solū l. & eleganter. ff. de dolo, vt ibi scripsi: quicquid ibi docto. dicant. Dolus autē dicitur à dolando, id est lædendo, vel minuendo. nam δόλος Græce, Latine dolus dicitur, inde δολιόω dolose ago, & δολομήτης dolosus, & δολιόν ἦτος, decipiens.

Intellectus ad l. & eleganter.

Dolus vnde dictus.

Porro idem est promittere dolum abesse, & omnē dolum, quia indefinita æquipollet vniuersali, l. si pluribus. de leg. 2. glo. in c. vt circa. de elect. in 6. & per illum text. imo idem significat, ac si nominatim omnis dolus expressus esset, l. si ita legatus. ff de vsu & habita. Et huic stipulationi, dolum malum abesse, absuturumq; esse, inest, vt cū in ea sit doli mali mentio concepta, omnem dolum comprehendere videatur successorum, etiam adoptiui patris. d. l. hac stipulatione. ff. vsufruc. quemadmo. caueat. nimirum si hæc clausula generalis omnem dolum comprehendat.

Interpositā. Interposita stipulatio pro apposita, cōcepta, adiecta. Interponere enim est interserere, l. intrigentium. §. item si quis pactus. ff. de pact. ibi, & si stipulatio sit interposita de his pro quibus pacisci non licet, seruanda non est. l. si defunctus. in fin. de procurator. l. item eorum. in fi. quod cuiusq; vniuers. nom. l. fi. ibid. l. si pupilli. §. t. de neg. gest. l. certo pretio seruum æstimatum in quæstionem dari interposita stipulatione receptum est. ff. de quæstio. vbi glo. exponit, stipulatione, id est petitione: quod alienū & absurdum est. quamobrem intelligas illam legem, quod si dominus serui dederit eum torquēdum interposita, id est adiecta, inserta stipulatione proprie sumendo, vt si deterior fiat seruus ob illam quæstionē, quod is qui petit seruum torqueri, reddet æstimationem: & tunc certo pretio promisso domino serui, ipse torquebitur. Facit lex, eū qui Calendis. in fin. ibi. plane si ipsa die Calend. quis stipulationem interponat idem. ff. de verb. oblig. l. 1. in princ. vsufruct. quemadmod. caueat. l. non solum. rem ratam haberi.

Interponere multis capitur modis.

Intellectus ad l. certo pretio.

Interposita persona, pro supposita, de qua in l. 1. § exceptiones. ibi, parui refert protinus patronus cogatur dare, an per interpositam fideiussoris vel rei personam. ff. quarum rerum actio non detur. Et interponere alium, in l. fi. §. item ad senatusconf. Velleian. de qua interpositione personæ est etiam ordinatio Reg. in rub. *des marchans*, artic. 1. vbi prohibetur officialibus Regiis contrahere per se, vel per interpositam personam. ibi scripsi in 2. tomo commentar. ad dictas consti. Regias.

Interposita persona.

Regij officiales mercari prohibentur.

Interponere prouocationem, vel appellationem, id est appellare, l. Lucius Titius pro seruo suo, qui ad bestias datus est, prouocationem interposuit. ff. de appell. l. cum ex causa. & l. negotiorum. ibidem. iuncto princip. cum fine. l. 1. §. si quis tutor. quand. appelland. sit. & l. vna, de libellis dimissor. & rubr. nil nouari appella. interposita, id est emissa. l. post rem. de transactio. l. præses. de minor. l. 1. de excusa. munerum.

Interponere appellationē.

Interponere stipulationem, id est stipulari, l. purè. ibi, itaque legatorum stipulationem interponere debebit. ff. de doli except. l. quoniam. de vsufruct. earum rer.

Interponere stipulationem.

Interponere se alienis negotiis, id est se immiscere, l. Paulus. ibi, eum qui legatione fungitur, neque aliis, neque propriis negotiis se interponere deberet. ff. de legatio. l. à diuo Pio. §. sed si emptor. ibi, melius erit si se non interponat. de re iudica. l. non distinguemus. §. si mulier. de arbitr. l. in causæ. 2. §. Pomp. in fi. de minor. l. quod si minor. §. 1. ibidem. l. ceteræ. famil. ercifcun.

Alienis negotiis se interponere.

Interponere authoritatem, seu accommodare, id est authorem fieri, l. 1. ff. de authori. tutor. & l. si cōpromissum. ibi, nisi tutoris authoritas interposita fuerit, ff. de arbitr.

Interponere authoritatem

Interponere etiam tacitam fidem, est præstare, accommodare. l. prædonis loco intelligendus est is, qui tacitam fidem interposuerit. ff. de petitio. heredit. l. non intelligitur. de iure fisci.

Interponere tacitā fidem.

Interpositis delegationibus, id est insertis. l. tale pactū. § post diuisionem bonorum, & æris alieni singuli creditores à singulis heredibus non interpositis delegationibus, vt conuenerant, vsuras acceptauerunt. ff. de pact.

Interponere delegationem.

Interponere diuisionem, partiri, diuidere. l. fundus. ff. famil. ercifcundæ. vbi vtroque vtitur verbo.

Interponere diuisionem.

Interponere pactū, id est pacisci. l. si debitor. ff. de pact. vbi primum vtitur verbo pacisceretur, & deinde interposuisse pactum.

Interponere pactum.

Interponere transactionem, pro transigere. l. qui cum tutoribus. §. 1. & fi. ff. de transact.

Interponere trāsactionem.

Interposito actu, pro inserto, interiecto. l. 2. in fin. ff. si cert. pet. ibi, verbis quoque credimus, quodam actu ad obligationem comparandam interposito. Interposito curatore, pro adhibito. l. si sine. § interposito curatore adolescens fundum Titio vendidit. ff. de administra. tutor.

Interposito actu, curatore.

Interponi actioni, id est opponi. l. 2 ff. de excep. veluti plenius diximus in princ. tract. exceptio. & interponere pro opponere dicit l. iusiurandum. in vlti. ff. de iureiur.

Interponi actioni.

Interpositus procurator. l. 3. ff. rem ratam haberi, ibi, cum minor vigintiquinq; annis creditor pecuniam recuperare vellet, interpositus procurator debitori de rato habendo cauit, id est datus, adhibitus. Interponenda cautio, præstanda, id est satisdādum est. l. in omnibus bonæ fidei iudiciis. ff. de iudic. l. item ex diuerso. l. si quæ sunt l. Pompo. 1. & l. qui erat. famil. ercisc.

Interpositus procurator, cautio.

Interpositis ædibus alienis seruitus imponi potest, id est interiectis. l. in tradendis. § interpositis. quoque alienis ædibus seruitus imponi potest. ff. communia prædior. Interpositis horis, id est interlapsis. l. quod ait. in fin. ff. de adulr. ibi, & interpositis horis comprehensa. Interpositis instrumentis, id est adhibitis. l. tres fratres, Titius, Mæuius, & Seia omnem hereditatem inter se diuiserunt, interpositis instrumentis. ff. de pact.

Interpositis ædibus, & horis, & instrumentis.

Dominationē interponere, l. duo fratres. in fi. ff. de acq. heredit. est dominari, & agnoscere, ac pro herede gerere. ibi, itaque cauere debet, ne qua in re plus sua parte dominationem interponeret. Alia non hic interponam, sed ad interpretationem l. aliud. me confero. Siquidem elucidata fuit superius l. sciendum. statim post l. heredis. propter affinitatem materiæ, supra eod.

Interponere dominationē. Lex 72 fundum. extitatur post l. heredis.

VLP. LIB. SEPTVAGESIMONONO Ad Edictum. Lex lxxj.

Aliud est capere, aliud accipere: capere cum effectu accipitur: accipere, etsi quis non sic accipit, vt habeat. Ideóque non videtur quis capere, quod est restituturus: sicut peruenisse proprie illud dicitur, quod est remansurum. Hæc verba, HIS REBVS RECTE PRÆSTARI, hoc significant, ne quod periculum, vel damnum ex ea re stipulator sentiret.

Iurisconsultus hîc assignat differentiam inter capere & accipere. Capere enim est cum effectu, vt quis sibi habeat. vnde mihi equum donatum rectè capere dicor, quando cum effectu eum habeo, vt à me non possit auferri sine meo facto. l. id quod nostrum. ff. de reg. iur. Accipere vero dicitur quis, si sit restituturus, vel qui sic capit, non vt habeat, forte si cōmodati nomine capiat. l. si vt certo. §. item Labeo. ff. commoda. vel gratia depositi. l. quod seruus. depos. l. non solum. §. qui pignori. in fin. de vsucapio. aut conductionis, l. si quis conductionis. C. loca. Calumniator etiam dicitur pecuniam accipere, vt quid faciat, vel non faciat: sed non capere, quia eam restituturus est. l. 1. & per totum. ff. de calumnia. Accipit etiam, qui capit, vt manumittat, l. si mater. ff. de fideicommissa. liberta. Quæ poterunt conducere ad intellectum multarum legum, quas inferius adducam, & constitutionum, statutorum, & legum Regiarum.

Capere & accipere differūt.

Accipere dicuntur depositarius, calumniator & alij.

Afferunt Grammatici, Rhetorésque differentiam aliam.

aliam. Capere enim sumunt pro sponte, & non sponte sumere, vt cepi labores, molestiam. Accipere autē est sponte tātum, vt accepi ensem, & alia huiusmodi: vt apud Vallam videre est, & alios: quæ differentia vix à Iurisperitis seruatur.

Multis modis accipitur verbum capere.

Ex quibus patet verbum capere multis modis sumi. primò capere dicitur hic, quando capit, vt sibi habeat, l. inter publica in fi. cum l. seq. s. eod. facit l. frugem. s. eod. Quāobrem non dicitur quis illud capere, quod sibi acquirere non potest, l. cum autem. §. fin. ibi, ponamus eum talem esse, qui capere aliquid ex testamento non potuerit, &c. ff. de ædilic. edicto. de iure fisci, vbi etiam glo. facit l. si minor. de legat. 1. l. Senatus. de dona. caus. mort. l. eum cui mille. de fideicommiss. liberta. l. Imperator. ibidem. l. fi. qui & à quib. l. in ædibus. de dona. l. 1. & fere per totum. ff. de iure fisci, & in titu. de delato. lib. 10. C. l. si quis solidum. de heredib. insti. l. 1. in princ. ff. de acquir. possess. l. sequitur. §. tunc in potestatem. de vsucap. Et qui cogit aliū dare accipere dicitur, quia restituere tenetur. l. extat. ff. quod met. cau. nec dicitur capere, qui tantum erogat, quantum accipit. l. ciuitatibus. §. fi. de leg. 1. l. naturalis. §. 1. ff. de præscrip. verb. Sed si quis liberatus sit obligatione, cepisse videtur. l. si quis obligatione. ff. de reg. iur. l. prædonis. ff. de petit. heredit. l. mortis causa. 4. §. de dona. caus. mort.

Capere cum affectu, an legi debeat.

Alias tamen legi in quibusdam exemplaribus antiquis, *capere cum affectu accipitur:* & forte non malè posset intelligi, vt dum rem capimus, illam rem cum affectu acquirendi accipiamus, alioqui nō acquireretur. vnde Iurisconsult. ait: in l in omnibus rebus, quæ dominium transferunt, cōcurrere oportere affectus ab vtraque parte contrahentiū. nam siue ea venditio, siue donatio, siue alia quælibet causa cōtrahendi fuit, nisi animus vtriusque consentit, perduci ad effectū id quod inchoatur non potest. ff. de actio. & oblig. facit l. 3. ff. ex quib. caus. maior. Et alibi dicit Paulus quod pupillus & furiosus sine tutoris authoritate incipere possidere non possunt, quia affectionem tenendi nō habent. l. 1. §. adipiscimur. ff. de acquir. possess. & §. si iusserim. ibidem dicitur, non enim corpore & actu necesse est apprehendere possessionem, sed etiam oculis, & affectu. l. 3. §. Neratius. ibi, si aliquando possidendi affectum habuero. ibidem. & §. in amittenda. ibidem. & l. 3. ff. ex quib. caus. maior. dicit, hoc ex affectu intelligitur, quia magis afficitur interdum vnus paruo terrore, quam alius. l. ab accusatione. ad Turpilia. Item affectus cognoscitur ex terrore, ex pallore, trepidatione & aliis, quæ describuntur in l. de minore. § fin. ff. de quæstio. nec dicitur quis eum tali affectu capere id, quod est restitututus, ac si caperet, vt sibi habeat.

Affectus quomodo cognoscatur.

Accipere quid.

Accipere verò est, si quis non sic accepit cum illo affectu, vt habeat: ideoque non videtur quis capere cum affectu, quod est restituturus. vide text. in l. qui seruum. ff. de actio. & oblig. ibi, iniuria ex affectu fit. Furtum sine affectu furandi non committitur, l. furtum. ff. de vsucap. facit l. 2. §. si sub conditione. ff pro empt: Et prætor ait, pupillum aut furiosum nō teneri edicto, ne vis fiat ei, qui missus est in possessionem, quia affectu carent. l. 1. §. hoc edicto. ff. ne vis fiat ei. Et iniuria ex affectu facientis consistit. l. 3. §. 1. ff. de iniur. Et animo ab accusatione desistit, qui affectum & animum accusandi deposuit. d. l. ab accusatione. §. 1. ff. ad Turpil. & l. at qui natura. §. si libero. ibi, quia & gerendi negotij mei habuerit affectionē. ff. de neg. gest. l. arboribus. in fin. ibi, sufficere enim ad retinendū vsumfructum esse affectum retinere volentis, & seruum nomine fructuarij aliquid facere. ff. de vsufruct. Prior tamen intellectus est communis: & sic legitur in Pandect. Floren. videlicet, *cum effectu.*

Capit, qui ad iudicē ducit.

Item quando præmium datur capienti furem, illud non habebit capiens, nisi duxerit ad iudicem: nempe capere est cum effectu, vt hic: & firmat Ias. in l. 1. §. fin. per illum text. ff. quod quisque iur. l. si Barsatoran. C. de fideiuss. alibi scripsi. Et cautum est Regiis constitutionibus in rubr. *des adiournez à comparoir en personne,* artic. 6. & sequ. ne cō-

missarij deputati ad audiendum delinquentem, quicquam capiant ab illo, neq; ab alio illius nomine, ne sic re corrūpantur. his verbis: *ne prennent, ne exigent,* &c. facit cap. statutum. §. insuper. de rescript. lib. 6.

Commissarij ab accusatis nihil capere possunt.

Ad hæc quæ in terra, mari, cœloque capiuntur, id est feræ bestiæ, & volucres, pisces, capientium fiunt, videlicet cum effectu. l. 1. ff. de acqu. rer. domin. & l. 3. ibid. §. feræ. de rer. diuis. in Instit. Præterea dominus directus, id est altus iustitiarius (vt verbis pragmaticorum vtar) capit res oberrantes, quas *espaues* Galli vocitant, vt in consuet. Burgun. rubr. *des iustices,* artic. 1.

Oberrātes res altus iustitiarius capit.

Ad cuius Latini sermonis imitationem quidam etiam differentiam assignare voluerunt inter hęc verba Gallica, *nul ne prenne, ou reçoyue,* vt interpretentur verbum capere, *prendre:* & accipere, *receuoir.* Sed parū obseruatur hæc differentia in verbis vulgaribus, maximè inter accipere, sumere, & recipere, quia semper dicitur *receuoir,* licet Vlpia. in l. cum quis. §. mulier. ff. de dote præleg. videatur facere differentiam. Quinimo etiam apud Iurisconsultos interdum hæc confundi videmus, vt promiscuè sumant capere pro accipere, & econtra: vt in l. 1. ff. de fideiussor. tutor. & alibi, vt dicam inferius in verbo accipere. Quæ sufficiant quoad primam & propriam significationem huius verbi capere.

Prendre & reçeuoir an differant.

Secundò, capere est prehendere, vt si ex improuiso dum quis iter facit, capiatur ab hostibus, l. 3. §. sed si ex improuiso. ff. de re militar.

Capere pro prehendere.

Tertiò, capere significat apprehendere: idem pene cum superiori. in l. naturalem. §. 1. ibi, itaque si per hoc tempus, quo eam persequimur, alius eam ceperit. ff. de acqu. rerum domin. & §. illud. de rerum diuis. in Instit.

Quartò, sumitur capere, pro decipere: hinc captus, id est deceptus, & circunuentus, l. necnō. §. 1. ff. ex quib. caus. maior. ibi, & dum propter hoc recedere non potest, captus sit, restituitur. l. nam postea. §. si minor 25. annis iusiurandum detulerit, & hoc ipso captum se dicat. ff. de iureiu. l. non solum. in fi. de in integr. resti. & fere per totum tit. de minor. Et non capitur, qui ius publicum sequitur. l. nihil consensui. §. 1. ff. de regul. iuris.

Capere pro decipere.

Quintò, pupillus tutore authore incipere potest possidere, si eius ætatis sit, vt intellectum capiat, id est habere incipiat l. 1. §. adipiscimur. in fin. ff. de acquirenda possess. l. vinaria vasa. infra eod.

Capere pro incipere.

Sextò, capere fructum, l. pratum. ibi, paratū sit ad fructum capiendum. s. eod. id est ad recipiendum fructum: veluti etiam aquam ex cælo capere. l. fistulam. ff. de seruit. vrban. prædior.

Septimò, aliquando capere dicitur is, qui à pupillo accipit, vt sibi habeat, & furetur, l. 1. §. fin. ff. de fideiuss. tuto. ibi, quod apud pupillum is reliquerit, si heres capit, non quidem crimine caret, sed extra tutelam est, & vtili actione hoc reddere compellitur.

Octauò, capere pro continere, l. tenetur. §. si vas. ff. de act. empt. ibi, certam mensuram capere dicit vas.

Capere pro continere.

Nonò, capere interdum sumitur pro intelligere, vt si dicamus, dolus capitur hic pro lata culpa. seu sumitur pro lata culpa, id est intelligitur. atq; sæpius in hoc significatu volemus vsum horum verborum receptum, vt inferius quoq; dicemus, in verb. accipere.

Capere pro sumere & intelligere.

Decimò, capere pro acquirere, vt capere dominiū domus, vel alterius rei, l. damni. 1. §. non solum. ff. de damno infect. vbi gl. & l. certe. §. Iulla. de precar. ibi, nam si ab eodem emisset, inciperet etiam pro emptore posse dominium capere.

Dominium capere pro acquirere.
Capere pro acquirere.

Vndecimò, capere pro vsucapere. l. his qui pignori rem acceperunt, potior est is, cui damni infecti non cauetur, si possidere, & per longum tempus rem capere ei permissum fuerit. ff. de damno infecto. l. bonæ fidei. & l. adeo. §. cum in suo. versic. illud. de acqu. rer. dom. l. 3. §. Neratius. & § fin. ac l. locus. ff. de acqu. possess. l. ei à quo. de vsucapio. & interdū Iurisconsult. ait longa possessione capere. in l. si quis fundum. de acquir. possess. Et sic cognoscitur

Capere pro vsucapere.

hæc significatio pro subiecta materia, dum in lege exprimitur longo tempore capere vel longa possessione.

Mortis causa capi. Duodecimò, mortis causa capitur, cũ propter mortem alicnius occasio capiendi obuenit. l. mortis causa capitur. & l.qui pretio.& l.mortis causa capimus. ff. de don. caus. mor. Inde mortis causa capio, quod mortis causa capitur, l.in quartam. ff.ad legem Falcid.

Elucidatio ad l.is autem. Decimotertiò, capere pro finire, exponit gl.in l.is autẽ. in fi.ff.ex quib. caus. maior. ibi, tamdiu igitur in seruitute esse videtur, quamdiu non est huiusmodi lis cœpta, id est finita, dicit ibi glo. Ego verò dicerem ibi propriè poni pro incepta: quod probat tex. ibi, ex quo lis inchoata est. nam postquam lis de statu est inchoata, & cœpta, non succurritur illi ex hoc edicto, quia satis iudex succurret à tẽpore litis motæ. iudici enim statim atq; iudex factus est, omniũ rerum officium incumbit, quæcũque in iudicio versantur, l.ædiles.§.item sciendum.ff.de ædil.edicto. ideoque in seruitute esse videtur, quamdiu non est cœpta lis, quia post litem cœptam iudex omnia ei adiudicabit absque restitutione facta à prætore. Sic intelligi debet illa lex hactenus non intellecta.

Capere pro incipere. Decimoquartò, capere pro incipere: vnde non qui eo mitẽ abducere ceperit, sed qui perfecerit, iniuriarum tenetur. Vlp.in l.itẽ apud §.inter comites.ff. de iniur. l. quis sit fugitiuus.§.idem Cælius.de ædil.edicto.l.1.§.sed etsi is.de noui. oper. nuntia. ibi, ceperit agere. l. 1. §. itẽ si sine causa.& §.cepisse.de pollicita.l.adeo.§.insula.de acqu.rer. domi. l. qui bona fide.in princ. & l. homo. §. an si iussu. & l. insulam.§.1.& l.quæcunque.ibid.l.quod meo.§.pen. ff. de acquir.possess. l. sequitur. § si pupillus.& seq.ff.de vsucap. ideoque ceptam vsucapionem à defuncto, posse impleri constitutum est l.cœptam.ibid.l.si pupillus.de priuile.credi or.l.si quis cum.quæ in fraud.creditor.l.postliminij ius. ff.de captiuis.l.æstimationem.de muneribus.l.1.de pollicita. ibi, cepisse sic accipi, si fundamenta operis gesserit, vel locum purgauit.l.3.vsufruct. quemadmod. caueat. Inde ceptum opus pro incepto, quod tenetur quis perficere, etiã si per pollicitationem tantum fuerit promissum.l.pactum. ff.de pollicita. abunde scripsi in 3. tom. comment.in consti. Reg.tit.de magistris artificior.artic. 4.glo. vlt. Sic dicimus, cepit esse, ceptum, id est inceptum est sciri.l. 1.§. diuus.ff.de iure fisci ibi, ex die quo certum esse ceperit.

Capere pro comprehendere, complecti. Decimoquintò, cepit, id est comprehendit, complectitur, continet, l.si sic stipulatus sim. ibi, non enim ad vnam vim tantum pertinet. nam sicut & ipsius factum & heredis capit, ita & ipsius vis & heredis vel sæpius facta complecti in.ff.de verbor.obliga.

Capere pro pati. Significationes dictionis captio. Decimosextò, capere damnum, pro pati, l.quamuis. ibi, quoniam si quis ex ea re damnum ceperit, habet proprias actiones. ff. ad legem Aquil. Inde captionem pro dãno exponit glos.in l.de ætate.§.fi.ff.de interrogat.actio. l. ob id. ad legem Aquil.l.si verò.§.sed & si quis.de his qui deiecer. l.quotiens in diem.ff.de verb. oblig. Et captio pro iniquitate, in l.quotiens nihil.ff.de reg.iur.l.nullus. in fi. de procurator.l.si via.de seruit.rusticor.prædior. Alias captio apprehensio dicitur, vt bonorum captio, vel pignoris.l.cum eo.ff.ad legem Iul.pecula. l.1.§. quid ergo. de vẽtre inspicien. Quandoque etiam deceptio, vt in l.1.ff.de in integr. resti.& l.1.de minor. Hinc captionem inanium verborum improbat Imper.in l.fi.C.qui admitti.

Capere pro priuare. Captus mẽte, luminibus. Decimoseptimò, capere pro priuare: vnde captus mente, priuatus mente & insanus dicitur.§.præterea.Inst.quib. mod. non est permiss. facer. testam. Et captus luminibus, id est priuatus visu, l.libertus.ibi, nec ad rem pertinet, an operas patrono, vel ministerium capto luminibus exhibeat. ff. ad municip. l. luminib. captum. C. qui date tut. possunt.

Amore captus. Amore captus, ex translatione ferarum, quæ extricare se ex ligaminibus non possunt, ita nec amore mulierum capti desciscere possunt, imò amore illarum capti omne fas atque nefas committerent; ait Pompo. Iuriscon. in l.2. §.initium.ff.de orig.iuris, vt iuste videamus recusare iudices necnon testes mulieris amasios, quemadmodum ego quoque publicè disputando Parisiis in meis conclusionibus sustinui, exemplarem substitutionem amasio tanquam furioso fieri posse.

Capitur aduocatus pecunia. Aduocatus etiam interdum pecunia capitur, quod prohibet l. quisquis in fi. C.de postuland. ibi, pro tenetur, intercluditur.

Capere honorem. Capere honorem, id est insigniri honore: vnde damnatus de vi priuata nullum capiat honorem, l. 1. ff.de vi & vi priua.

Capere pignori. Capere pignori, vel pignus, ex lege elucidatur in l. quemadmodum. §.magistratus.ff.ad legem Aquil.

Captiosus. Præterea captiosus, id est deceptione plenus, damnosus, perniciosus.in l.si cum exceptione. §.si aliquãdo. in fi. ff.quod met.caus.ibi, ne metus, quem passus sum, mihi captiosus sit.l.si rem mihi.ibi, captiosa erit.de vsucapio. Pupilli ignorantia non debet esse captiosa creditoribus.l. qui autem.§.si quid.ff. quæ in fraud.creditor. prætor enim beneficium suum nemini vult esse captiosum, l. Paulus. de prætor.stipula.

Captiosa liberalitas, positio. Inde captiosa liberalitas, id est captionibus & deceptionibus plena, quam interpretatio prudentũ fregit, l.cum Aquiliana.ff.de transactio. Captiosa positio est, quæ partem respondentẽ capit, quoquo illi modo respondeat, siue negatiuè, siue affirmatiuè.& pars quoquo se vertat capitur.

Positioni captiosæ non tenetur quis respondere. Et illi positioni captiosæ non tenetur quis respondere, vt Bal.asserit in l. 2. §. quod obseruari.colum. 5. versi.item non tenetur quis.C. de iureiur. propter calum. dando, post gl.in c.fi.in verb.absque rationabili.de confess. in 6.& Bar.in l.qui iurasse.§.si pater. ff.de iureiur. Paul. in l.controuersia.de transactio.

Vnde si domum valentem centum vendidero sexaginta, & velim eam venditionem retractare, quia non sum vltra dimidiam deceptus, audiri non debeo, remedio l. 2. C. de rescind. venditio. Ideo captiosa positio erit, si lite contestata ponam, quod emptor est bonus vir, & quod super hac positione interrogetur: qui si respondeat se eum esse, tunc concludetur, quod bono viro non est licitũ aliquem decipere, nec quidem in minimo, per glo.singul.in l.semper in contractibus.ff.de reg.iur. si vero dicat se bonũ non esse, tanquam allegans propriam turpitudinem, non audiretur: & sic quoquò se vertat respondens, capitur. Sed illi, si sapit, quis non respondebit, vt concludit Tho. Ferra. cautel.4.regula.& Gerard.sing.22.Pantha.Chalder.in repet.l. 2. col. 4. C. de rescind.vendit, ac Ias.in l.penul.C. de pact.

Cautela Ferr. reprobata. Ego arbitror, quod etsi quis fateretur se bonum virum, non tamen eo solo prætextu condemnaret eum iudex ad restituendum rem: cum ad rescissionẽ contractus exigantur in hoc Regno literæ Regiæ, vt dico in tract. de rescis. contract.in 2.tomo comment.in consti. Reg. Gallic. quæ eo solo non concederentur, & concessæ à iudicib. non comprobarentur. ideo illa cautela nullius momenti est, minus interrogatio, & responsio.

Captiuus. Captiuus autem dicitur, qui ab hostibus captus est, de quibus in tit. ff. & Cod.de captiu. & postlimi. reuers. & l. etiam. 1. & l. pupillus. §. 1. infra eod.

Captare. Captare frequentatiuũ est à capere. l.1. ff.si quis aliquẽ testari prohibuer. sic inquiens, qui dum captat hereditatem legitimam, &c. nempe captare aliquẽ est conari eum blanditiis, vel deceptionib. ad nos trahere, venari, & aucupari lucrũ. tex.in §. manet. de societa.in Inst. licet ibi aliter exponat glo. vnde in d. l. 1. captat hereditatem, qui conatur deceptionibus, & prohibitione notarij impedire testamentum, ne voluntatem suam vltimam condat: cui alludit Græcũ adagium, ἀγρεῦντες ἡγρεύθημεν, id est captantes capti sumus, cum res præpostere succedit, vt ab his quibus conabamur imponere, decipiamur. de quo per Erasmũ in Chiliad. facit l.1.§.1. ibi, non immerito videri possit captasse ob aliquam mulieris iniuriam. inde Iuriscon. ait, non oportere ius ciuile calumniari, neq; verba eius captari, sed qua mente id diceretur, animaduertere conuenire, l. penult. ff. ad exhib. Captari quoque verba dicuntur, cum torquentur in aliam significationem, quam is

qui

qui ea pronuntiauit accipere. Augusti. in lib. 4. de emenda. iuris.c.15.

Captatoria voluntas. Captatoria voluntas dicitur, cuius conditio cōfertur ad secretum alienæ voluntatis, & ab alieno pendet arbitrio: vt instituo, vel lego illi, quem Titius voluerit, l. illa l. captatorias.cū l.seq.ff.de heredib. insti.l. captatoriæ.de lega.1.quia sępe in hac voluntate captus esset testator, id est deceptus, si Titius nollet. Paul. in l. captatorias. C. de testam. militar. ideóque non valet ibi institutio captatoria, etiam à milite facta.

Vel captatoria est, cuius dispositio, essentia & existentia est posita in voluntate tertij. vtor verbis Bal. in l.1. col. penult. C. de sacrosanct. eccles. per l. vtrum. §. cum quidam. ff. de reb. dub.

Concipere pro apprehendere, & simul capere. Concipere est simul capere, apprehēdere, à cum, & capio: vnde mulieres concipere dicuntur, quando vtriusque genitale semen in vtero earum coit ad fœtum producendum, l. liberorum. versic. neq; enim. ff. eo. Et heres qui in ius defuncti succedit, licet apud eum ignorantē ancillam furtiuam esse, conceperit ea, & pepererit, non tamen vsucapier, l. sequitur. §. heres. & seq. ff. de vsucapio. l. si quis eū totum. §. si ancillam. de excep. rei iudica. l. qui vas. §. si ancilla. de furt. quæ conceptio quoad libertatem inspicitur, vt is nascatur liber, cuius mater tempore cōceptionis erat libera. §. sed & si. de ingenuis. in Instit. facit l. 1. de bonis damnator. l. fi. de senten. pass.

Concipere pro formare. Concipere pro formare, in l. Gallus. §. & quid si tantum in mortis filij casum cōciperet. ff. de liber. & post. vbi doc. sic exponunt. Videte si accipi possit pro hypothesim fingere, & casum ponere, vt dicunt.

Concipere extrahere, colligere. Concipere pro extrahere, vel elicere, d. l. Gallus. §. quidam. ibi, sed simpliciter instituat vt eo casu valeat, qui ex verbis concipi possit. ibi. vel pro colligi.

Concipere pro constituere. Concipere, constituere, in l. si tibi. §. pactum. ff. de pact. vbi primo dicit constitutum, postea conceptum. facit l. non quemadmodum fideiussoris obligatio in pendenti esse potest, vel in futurum concipi. ff. de iudic.

Cōcepta solutio, secundum formā facta. Concepta solutio, constituta, facta secundum formam. l. 1. §. editiones. ff. de edendo, & l. stipulatio hoc modo concepta. ff. de verbor. obliga.

Concipere vsitatum verbum formulariis, significans verbis solemnibus actionem intendere, & ad certam formulam exprimere, l. quicquid. ff. de verborum obligationibus. l. 1. in fi. de interd.

Conceptum pactum. Conceptum pactum, constitutum, factum iuxta formam. in l. & heredi. §. 1. ff. de pact. l. qui in futurum. §. fin. iuncta l. si tibi. §. pactum conuentum. ibid.

Concipere actionem. Concipere actionem suam in bonum & æquum, est ita petitionem suam mouere, vt non vltra quis petat, quam quod præstari æquum & bonum est. l. quæsitum. ff. de sepulchro viola. Et pœnæ nomine concipere, est ad pœnam concludere. l. prætor. in fi. ff. de bonis author. iudic. possid.

Solet interdum interdici aduocatis, ne libellos concipiant, pro conficiant, forment. l. moris. §. solet. ff. de pœnis. & hoc fit ratione delicti. Inde libellorum inscriptionis conceptio talis est, qualis describitur in l. libellorum. ff. de accusa.

Concipere pro componere. Concipere pro conficere, componere, l. impossibilis conditio, cum in faciendo concipitur. ff. de verbor. oblig. inde Iurisconsultus sic ait in l. 5. §. stipulatio. ibidem: Stipulatio autem est verborum conceptio quibus is, qui interrogatur, daturum, facturumve se quod interrogatus est, respondet. facit l. eum qui. de verbor. oblig. versi. plane. l. stipulatio. §. hæc quoque & l. quicquid. & l. huiusmodi. ibidem. l. stipulationes commodissimum est ita componere. vbi in vno loco dicitur concipere, in aliis conficere vel componere. ff. de verb. oblig. l. ex ea parte. §. penul. ibidem. & l. si plagij. ibidem. l. si Titia. §. 1. l. 1. §. communis. de stipula. seruor. l. si seruus communis. 2. §. 1. ibidem. l. procurator. 3. rem ratam haber.

Concipere sententiam. Concipere sententiam, est eam dictare, c. 1. vbi Archid. de re iudica. in 6.

Et Iurisconsultus ait, Edictum concepit, in l. 1. §. 1. ff. commoda. pro composuit. & istæ significationes sunt fere similes. *Concipere edictum.*

Conceperit radices, id est egerit. l. 3. ff. arbor. furtim cæsar. ibi, eum nulla arbor propriè dicatur, quæ radices nō concepit. iuncta l. adeo. §. 1. ff. de acqu. rerum domi. dixi in l. Labeo. 2. supra eod. *Concipere radices.*

Concipiuntur cisternæ imbribus, implentur. l. vna. §. hoc interdictum. ff. de fonte. *Concipiuntur cisternæ imbribus.*

Concipiendi sunt libelli appellatorij sic, vt habeāt scriptum à quo dati sunt, hoc est qui appeller, & aduersus quem, & à qua sententia. l. 1. in fi. ff. de appel. *Libelli appellatorij quomodo concipiendi.*

Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus furtiua res quæsita, & inuenta sit. nam in eum propria actio constituta est, quamuis fur non sit, quæ appellatur Concepti. tex. in § conceptum. de obliga. quæ ex delict. nascuntur. in Insti. & Paul. lib. 2. Senten. sic ait in titul. de furt. Concepti actione is tenetur, apud quē furtum quæsitum, & inuentum est, quemadmodū etiā oblati actione is tenetur, qui rem furtiuam alij obtulit, ne apud se inueniretur. Concepti igitur is agere potest, qui rē concepit, & inuenit, oblati verò cui fuit oblata res furtiua. hodie his non vtimur. *Conceptum furtum.*

Conceptis verbis iurare est dictatis à deferente verbis ad iusiurandum adigere, & secūdum illa verba iurare. Budæ. in annota. ad l. iusiurandum. ff. de iureiur. & vt delatum est, quod vulgo dicimus, secundum formam à parte datam iurare. l. 4. §. iurari ibid. *Iurare conceptis verbis.*

Vnde conceptio iuramenti, est formula qua iuratur. d. l. iusiurandum, & ad pecunias §. qui iusiurandum. ibi, si de qualitate iuramenti fuerit inter partes dubitatum, conceptio eius in arbitrio iudicantis erit. vbi Budæ. sic exponit, quasi velit dicere, quod si inter partes de forma iuramenti dubitetur, iudex arbitrari debet, qua forma iurandum sit. §. non semper. ibid. eum dicit, ideoque si quid tale inciderit, officio iudicis conceptio huiusmodi iurisiurandi terminetur. *Conceptio.*

Conceptio verborum, id est forma. l. penult. ff. si quis cautio. ibi, vt hanc conceptionem nō ad ipsius, sed ad domini vtilitatem relatam interpretemur. & l. ex verbis. C. de dona. inter vir. & vxor. l. qui res. §. qui stipulatur. de solutio.

Conceptio formularum non obseruetur. l. actio. ff. de neg. gest.

Accipere, etsi qui non sic accipit vt habeat. Quamuis accipere ex ad & capere, vt grammatici docent, componi videatur, tamen accipit quis, vt domino seu alteri tradat, vel acquirat, seu restituat. l. per seruum. §. sicut seruus communis stipulando nominatim alteri ex dominis, ita per traditionem accipiendo soli ei acquirit. & l. etiam. ff. de acq. rerum domi. & supra dictum extitit, & probat etiam l. sed Iulia. §. penul. ibi, parti enim, non sibi accepit. ff. ad Macedo. l. qui autem. §. hoc edictū. quæ in fraud. creditor. Etiam accipere dicitur quis ab eo, qui non erat dominus, l. eum qui. §. 1. ff. de Public. in rem actio. *Accipere varie sumitur.*

Dicitur etiam accipere nō iure, vt in receptatore. l. 1. ff. de recepta. & turpiter. l. si procurator. 1. de doli excep. l. 1. & per totum, ad legem Iul. repetund. Et in l. eadem dicitur aduocatum teneri, qui pecuniam accipit ad ferendum sententiam in consilio, *au bureau*, vbi processus iudicatur, vt in Francia fieri solebat, antequam essent consiliarij in curiis inferioribus. Accipere iure. l. 4. ff. de cōdict. ob turp. caus. l. pen. & fi. ibidē. Sed hæc differentia parum obseruatur. Inde is, cui fit mutuum illud dicitur accipere, quia tantundem est restiturus. l. 2. l. si ego. & l. non omnis. & fere per totum. ff. si certum peta. l. ait prætor. 2. de minor. l. 1. & fere per totum, de actio. & oblig. & l. qui Romæ. in princ. ff. de verbor. oblig. *Accipit nō iure, turpiter.*

Item accipere respicit onus, vt in dote, l. Pomp. §. in dotem. ff. de acqu. possess. l. fi. pro dote. & in pignore. l. serui. ff. de vsucapio. l. sæpe. versi. sed scientibus. de re iudica. l. 1. §. si quis pignus. de separatio. *Accipere verbum onus respicit.*

Inde quis accipere dicitur rem permutatam.in l.fi.ff. ex quib.cauf.in poffef. eat. vbi etiam dicitur in folutum accipere.l deferre.§.Papinia.& l.vbi.ff. de iure fifci. l. ait prætor.§.fi cui.quæ in fraud.credito. Et idem in contractu do vt des,veluti fi dem rem,vt rem accipiá,contractus eft innominatus.l.naturalis.§.1.ff.de præfcrip.verb. Et creditor dicitur accipere debitū.l.pupillus.ibid.quæ in fraud.credi.

Accipere & fumere differunt.

Addunt nonnulli differentiā inter accipere & fumere: quod accipere fit de manu alterius capere. Lucas per illū tex.in l.domini.col.1.C.agric.& cēf.lib.11.c.lector. 23.diftinct.c.miramur.61.diftin.per id quod fcribitur Lucæ 11. Omnis qui petit,accipit. Et qui ignorat, nec tradere, nec accipere id quod incertum eft,poteft.l. locus.ff.de acquir. poffef. Et accipere fundum ait Iurifcon. in l.3.§.non video.ff. vti poffidet. Sumere verò à feipfo eft,l.3.vbi etiam Lucas,C.de eroga. militar.anno. lib.12.alia videte in l.cū in teftamento. ℸ.cod. Nec tamen illa iura negant,quin accipere intelligi poffit etiam propria authoritate, & à feipfo, maximè quando refertur ad perfonas, vt talis accipiat caftrum, domum, & fimilia,d.l. domini. l. Titia. §. 1. ibi, volo à feipfo accipere.ff.de lega.2.Dec.in regul.nō videtur quifquam. ff. de regul. iur. & inferius dicetur directum an fit.

Accipere miffionem.

Interdum accipere miffionem eft mitti, l. milites. 2. §. is etiam qui contra difciplinam agrum comparauerit, fi nulla de ea re quæftione mota miffionē acceperit, inquietari prohibetur. ff.de re militar.id eft miffus fuerit.

Accipere pro intelligere.

Præterea accipere pro intelligere fumitur.l. creditores. ℸ. eod.l.litigatores.de arbitr.§.quod ait prætor, pecuniam cōpromiffam accipere nos debere. per l. Papinian.§.quarta autem accipietur. de inofficiof.teftam.l.in lege.de ficar. l.1. in fin.de feru.fugitiu.l.3.in fin.commod.l.furti.de his qui no.infam.l.fed & fi lege. §.perinde, ibi, accipies fi dolo,&c.de peti. heredita.l. funt qui. de re iudica. l. fi negotium. ibi, ita accepi. de priuileg. creditor. l. 1.§.quod ait. quor.legator.l.1.§.in publico. de fluminib.l.1.§. quod autem. de vi & vi arma. l. fi ftipulatus fuero per te. de verbor.obliga.l.2 de pœnis.l.pronuntiatum.§.1.ℸ.eod.l.3.ibi, accipienda funt, l. creditores.& l.feq.l.alienationis. in fin. cum lege fequen. & l. in ftratum. & l.fequ. & l. fæpe. ac l. locus.cum l. præceden. atque in l. notionem. cum l. fequ. & l. triplici, cum l.pronuntiatio.& l. vrbana prædia. cum feq. ifto titul.

Accipere tractare.

Item pro tractare, vel recipere,vt pater vefter male me accepit, l.fi.§.1.ff.de doli except.ibi,ignofcite: nam poteram vobis amplius relinquere,nifi me Fronto pater vefter male accepiffet, cui dederam mutuo quindecim, quæ ab eo recuperare non potui,&c.

Accipere iniuriam.

Adhæc accipere eft pati feu affici:vt accipere iniuriam, & contumeliam,l.in diem. ibi, ideo autem voluntas exigitur, ne dominus ignorans, iniuriam accipiat. ff.de aqua pluuia arcend. l. fed & fi vnus. §. ait prætor. de iniur. ibi, ipfi qui iniuriam accepiffe dicetur, iudicium dabo.iuncto. §. filiofamil.iniuriā paffo.& §.quod deinde. ibidem.l.cum qui.§.1.& l fi quis feruum. ibidem. nam qui iniuriam fufcipit, patitur illam iniuriam fibi fieri. ideo dicunt accipere, pro fufcipere:non tamen importat dominij tranflationem. Et pro eodem ferme capiuntur recipere, accipere,& fufcipere.l.naturalis.§.1.ff.de præfcrip.verb. Bart.in l.1.de rerum permuta.l.1.de re iudica. Quod limitatur in l. cum mora Cod.de tranfactio.& per Dec.in l.non videtur quifquam.infra titul.proximo.

Recipere, accipere, & fufcipere idem fignificant.

Directū verbum eft accipere & capere.

Adhæc verbum accipere directū eft, & in directa fubftitutione inferitur, in lege,fi quis ita. de vfufruct. Bal.cōfilio 120.in facto.vol.2.& confi.281. quæftio.in fine, vol. 3. Bart. & alij in l. Centurio. in fin. ff. de vulgar. idēm in verb. capere.l. filiusfamil.§.fi.ff.de lega.1, vide inferius in verb. Percipere.

Accipere fini.

Accipere finem, id eft finire,l.vbi ceptum eft iudicium, ibi finem accipere debet.ff.de iudic.l.in honoribus. in fin. de excufa muner.l.fi quis libertatem de petit. heredita. Et lis finem accipiat per fententiam. l. fi fideiuffor. in fin. ff. qui fatifdat. cogant.

Accipere iudicium.

Accipere iudicium pro litigare, litem ordiri,fiue pro fe fiue pro alio, l.fi oleum.ibi,neq; Titius velit iudicium accipere. ff.de dolo.l. qui proprio. cum multis legibus illius tit.ff.de procurator. l.non diftinguemus.§.item fi quis.de arbitr. l.redhibere.§.idem Pompo.de ædilit. edict. l.fi pupillus.in fi.de priuileg. creditor. Et aliquando pro accipere iudiciū,fufcipere dicit Iurifc. Paul.in l.2.§.fi.ff.fi ex noxal.cauf.agat.& in l.fi pro patre.§.1. de in rem verf. Sufceptum etiam dicitur iudicium in iis cafibus, quibus non fit litifconteftatio per petitionem, & refponfionem. gloff. in cap.1.in verb.abfentia. de elect.in 6.tex.optimus in l.item veniunt.§.idem recte.ff.de petit. heredita. ibi, poft fufceptum autem iudicium non poteft noxæ dedendo fe liberare. Sufcepit autem per petitionem hereditatis.Alias acceptū iudicim, fiue inceptum dicitur per litifconteftationem.l.reftituere.1.ibi, fi ftatim iudicij accepti tempore. ℸ. cod.l.fi.ff.de appella.l.pœnalia de reg.iur.l. 1. de iudic. C. l.vbi acceptum.& l.non poteft videri.ff.illo tit.l. 1. §. 1. de calumnia.l. fi poft acceptum. & l.præterea. de rei vinica.l. amplius. rem ratam haberi.l.fi Titius.de verbor.oblig. l.3. & l. iam tamen.iudica.folui. l. ℸ iter. §. officium. de aqua pluuia arcend. l. illud. de perit. heredita. l. Stychum. §. fi mandato. de folutio.l.cum fructuarius. de vfufruct.l.fin.fi certum peta.l.fi per errorem.de vfucapio.l. fi.de litigiof. l. fi autem. iudicatum folui. Eodem modo etiam dicitur iudicium fufceptum. in l. item veniunt. §. idem recte. ff. de petit. heredita.

Sufceptum iudicium.

Acceptum iudicium.

Lis quoque dicitur inchoata per litifconteftationem.in l. omnes.2.ff. de actio.& oblig.

Acceptus iudex.

Iudex acceptus dicitur delegatus.l.2.C.de iudic.

Vel acceptus dicitur gratus, & à partibus receptus, approbatus.l. & fi fideiuffor. ff. de re iudic. Acceptum receptum.l.1.§. furiofum. ff. de actio. & obligat.ibi.fed quoad hunc benignius acceptum eft. Et inde fideiuffor acceptus, l.Stychum.in fi.ff.de folutio.& fideiuffor idoneus,qui non fit acceptus, iniuriatum agit,l. fi verò. in fine.ff. qui fatifdare cogantur.

Accipere pro emere.

Accipere pro emere exponit gl.in l fi.§.fi procurator ff. quæ in fraud. credito. fed ego exponerem ibi pro fufcipere quocunq; titulo:quod nec glo.negat,& probatur ibi, fi procurator ignorante domino, cum fciens debitorē eius fraudandi cepiffe confilium, iuffit feruo ab eo accipere, hac actione ipfe tenebitur,non dominus, &c.

Accipere legatum.

Adhæc legatum accepiffe teftamento is dicitur, cui factum legatum eft, licet rem legatam non fufceperit, l. fi prælufforio.in fi.ff.de appella.ibi,quare his qui teftamento libertates,vel legata,vel fideicommiffa acceperunt, faluæ funt actiones,fi quas habuerint, &c. vbi non dicitur rem fimpliciter, vel legatum accepiffe, fed accepit legatum teftamento,id eft res ei legata eft in teftamēto. poteft etiam dici eum legatum accepiffe, qui vere fufcepit ac recepit.l. proinde.ff.fi certum petatur,l.fi quando. §.generaliter. C. de inofficiofo teftam.

Accipere contrariam fententiam.

Contrariam fententiam actor accepit, id eft fubiit, reportauit. l. iudicatæ. in fin.de excep.rei iudica.Aliquando pro admittere.l. 3. §. fi pater.& §.final.ff.de bonor.poffeff. contra tab.vbi quod dixerat accipere, poftea dicit admittere.

Accipere dominium, fucceffarem.

Item accipiat dominium,id eft ius rei,fiue proprietatē, l.2.§.in hac.2.ff.vi bonor.raptor.ibi,vt non dominium accipiam, fed illud folum, quod ex bonis meis, hoc eft ex fubftantia, res ablata effe proponatur. Accipere fucceffo-rem,l. diem functo.ff.de affefforib.

Accipiens.

Accipiens, id eft accipere volens, l. vna. in fin. ff. de libell.dimiffor.ibi,æquum eft igitur, fi per eum fteterit, qui debebat dare literas, quominus det, ne hoc accipienti noceat.

Accipienda,id eft cōputanda, glo. in l.3.ℸ. eod.ego ibidem expofui pro interpretanda,vel intelligenda.

Accipere pro habere,vel acquirere, vt adolefcēs actionem accipiet.l.pupilli.§.1.in fi.ff.de folutio.

Item

Accipere pro capere. Item hoc verbum accipere, plerúmque sumitur pro verbo capere secundum materiam subiectam. l.1. vbi vtitur verb.accipere,& in l.lex Iulia.verb.capere.ff.ad legem Iul.repetund.facit l.si eius fundi.ff. de rei vindica. l.1.& 2. de calumnia.l non omnis.si certum peta.l.si pecuniam.de condict.caus.data. l.solenr. de præscrip.verb. l.cum ei qui partem.l.si mihi & Titio.§.fin.de lega.2.l.eum quis decedens.§.Sciam. de lega.3. l.cum qui.& l. omnibus. in fine, cum l.sequen.& l.qui pretio.de dona.caus.mort.l.quidam. l.postulanre.ad Trebellia. l.traditio. & l.quæsitum. de acquir.rerum domi.l.4 §.si ex conuentione. de re iudica. l.si quis dolo.in fin.ibid.l.fin.in princ. quæ in fraud. creditor. l.2. §. non male. de doli excep. l.apud. §. si cum legitima. ibidem.l.1.de bonis damnato. sic dicitur in l. veteres venditionum emptionúmque appellationibus promiscue vtebantur.ff.de actio.empti.

Acceptio improbata. Præterea acceptio accipiendi actus dicitur:vel acceptio personarum est, cum quis personam consanguinitatis ratione,amicitiæ,vel alia,non ex debito iustitiæ recipit : vtpote si patruus conferat beneficium nepoti, non quia est dignus,sed quia est nepos:vel dominus famulo.Quæ personarum acceptio reprobatur in c.nouit.de iudic. c. venerabilis. de præb. vt quæ omnium fere consanguinea infinita nobis in dies parit mala. Et in octo præcipuè casibus eam reprobat Angel. Clauas.in summa Angelica,in verb. acceptio.

Acceptum rogare. Acceptum rogare solet promissor,rogari verò creditor. l.si pluribus.ff.de acceptila.vel acceptum rogare,id est interrogare liberationem parit. l. idémque. ff. de vsufructu. seruus quoque fructuarius potest vsufructuarium interrogare,an acceptum habeat,id est an vsufructui cedat,& liberet dominum.l.species.ff.de acceptila.

Acceptū ferre debitum, & facere. Acceptum ferre debitum, vel accepto ferre, seu acceptum,aut accepto habere,seu facere,est debitum remittere,& quasi pro accepto habere,& ista ad idem reincidunt: quod vulgo dicimus, *ie le tiens pour receu*. l. ait prætor. §.si cum mulier,ibi,acceptum debitum fecerit.& l.vlt.in prin. ibi, si fraudator fideiussori suo scienti acceptum tulerit. quæ in fraud.creditor.& l.eum qui ita §.fin. ibi, at si Titio acceptum fecissem.& l.si seruum.§.penult.de verbor.obliga.probatur in l.pluribus.cum l.seq.ff.de acceptila. vbi & istis tribus verbis indifferenter vtuntur Iurisconf.& Imperator.in §.item per acceptilationem.quib.mod.tollit.obliga.in Instit.l.si intra illum diem debiti partem mihi solueris, acceptum tibi residuum feram. ff. de pact. Et dicitur hæc acceptilatio à iure imaginaria & ficta solutio.d.§.item per acceptilationem quib.mod.tollit.obliga.in Institu. Et acceptum ferre debitum in duriorem causam creditor debet.in l.1. & 3. ff. de solutio. id est receptum habere pro grauiore causa debet,vt si debeat sub satisdatione, durior est causa quàm nudè : ergo in illam causam accepto ferri debet,l.in his.de solut. Et lege Iulia repetundarum cauetur,ne in acceptum feratur opus publicum faciendum.frumentúmve publicè dandum,præbendum, approbandum. l.lex Iulia.§.illud.ff.ad legem Iul.repetund.quem text. elucidaui in l.mulieris. §.1. supra eod. Et quotiens non dicimus id,quod solutum sit,in arbitrio est accipientis,cui potius debito acceptum ferat,id est pro quo debito recipiat, & computet.l.1.§.quotiens. ff. de solutio.inde accepto latum est vni, id est vnus est liberatus. l.2. §.si tamen. ff. de verbor.oblig.

Interdum accepto ferre pro approbare exponit glo. in l.securitates.C.de susceptor.lib.10.sed ego exponerem, vt superius dictum est.

Expensum ferre quid sit,declarabo in l.ferri.ī.eo.

Acceptam stipulationem facere. Acceptam facere stipulationē, est eam tollere,& remittere, l.rescriptum. §.1. ff.de pact. ibi, æquum erit accepto eam stipulationem ferre.in fin.princ. ff.de dona. l.ait prætor.§.exitus.quæ in frau.creditor. l.Iulia.in fine. de excep. l. illud. quod met.causa. Et sic idem est acceptum facere, vel accepto facere , acceptum ferre, vel accepto ferre, per prædicta.

Acceptare. Inde acceptare,est frequenter accipere,l.alio.in fine.ff. de alimen.& cibar.lega.vbi scripsi,& l.tale.§.post diuisionem.de pact.ibi,post diuisionem bonorum,& æris alieni, singuli creditores à singulis heredibus, non interpositis delegationibus, insolidum, vt conuenerant, vsuras acceptauerunt.Aliter quidam exponunt ibi acceptauerunt, id est per acceptilationem liberarunt. quod non video conuenire text.illi:sed acceptare exponitur,id est gratificando accipere, & approbare. c. officij. de testam. vel acceptare pro suscipere inquit Iurisconf.in l.fin. §.fin autem. ibi,qui acceptandus siue suspiciendus censualibus professionibus destinatur.ff.de muner ib.

De iure canonico dicitur etiam quis beneficium acceptare, petendo sibi conferri, vel sibi collationem factam approbando. clem. si plures. vbi Bonifac. de præben. scripsi in §. teneantur. in gloss. petierit. de collat. in concorda.

Acceptilatio. Acceptilatio est liberatio per mutuam interrogationem, qua vtriusque contingit ab eodem nexu absolutio. l.1.ff.de acceptila. vbi plene explicabo.

Incipere possidere. Incipere possidere,id est acquirere possessionem exponit gloss.in l.1.§.adipiscimur. ibi, sed furiosus & pupillus sine tutoris authoritate non potest incipere possidere. ff. de acquir.possess.l.non solum.§.item hic.ibi, incipiet fundum pro herede possidere. de vsucapio. videte an possit exponi incepit possidere,id est inchoat possidere,ingreditur possessionem, quia incipere & inchoare potest possidere, etiam si non acquirat possessionem : vt d. §.adipiscimur.& l.clam possidere.de acquir.possess.

Incipit dies à media nocte. More Romano dies à media nocte incipit, id est inchoat,l.more.ff.de fer.& in eum causam deducendo,à quo stipulatio incipere non possit.l.pro parte.de seruitu.

Incepta negotia. Incepta negotia geri, id est inchoata. l. nam & seruus. §.fin.viuo.ff.de negot.gest.l.heres socij.ff.pro socio.

Intercipere. Intercipere autem à capio fit,& significat interim dum aliquid agitur occupare:vnde si is qui depositum suscepit, abneget,non statim etiam furti tenetur, sed si ita si id intercipiendi causa occultauerit. l.1. versi. sola cogitatio. ff. de furt. Et epistola dicitur intercepta, cum interim quod ad me deferebatur subtracta est & capta.l.eū qui. §. si epistola.ff.de furt. Et tutor administrationem quidem rerum pupillarium habet, intercipiendi autem potestas ei non datur,id est interim pendente tutelæ administratione sibi occupandi res pupilli.l. falsus. §. 1. ibi, procurator autem eos intercipiat.de furt. Intercipere enim est quodammodo furandi animo accipere,& malo animo.l.1.ff.ad legem Iul.pecula. qua lege prohibetur, ne quis ex pecunia sacra, religiosa,publicáve auferat,néve intercipiat.& l.4.& l.peculatus. ibidem. non enim pecunia fisci intercipitur, quæ debitori eius aufertur, scilicet quia nihilominus manet debitor fisci. l. penult. de plagiar. l. si seruus. §. si oliuam, & §. seq. ff. ad legem Aquil. l. quemadmodum. in fin. ff. de noxal.

Intercepta cautione, l.argentarius. §.fin. ff. de edendo, vbi primo dicit subrepta cautione, postea intercepta.

Et, noluit enim oratio diui Marci alimenta per transactionem intercipi, id est perire. l.cum ij. §. eam. ff. de transact.

De verbo,percipere, tractaui in l.pratum.ī.eod.

Præcipere. Præcipere est iubere. l.si quis mihi bona. §. sed si mandauit.versi.idémque est.ff.de acquirenda hereditate.Vnde dicimus quod præcipitur,imperatur,quod imperatur, necesse est fieri. c.fin.14.q.1. Et per verbum præcipio fertur sententia.c.in his.eodem tit.in Decretal.

Præceptum. Hinc præceptum,id est iussus, & differt à mandato, vt per Felin & doct.in c.eam te.de rescrip.l.iniuriarum.§.1.ff. de iniur.& d.l.si quis mihi.

Nudum præceptum. Præceptum nudum vocat Iurisconsultus præceptum factum sine causa, vel sine nominatione personæ, cuius contemplatione prohibitio fit,in l.filiusfamil.§.diui. ff. de leg.1.vt præcipio,ne alienes rem, nulla est hic causa:quare tunc nudum vocatur præceptum : si verò addam causam,

V 5 vt quia

vt quia fuit parentum meorũ hæc domus, eámque adhuc volo conseruari, & prohibeo ne alienetur: iam non est præceptum nudum. doct. in d. §. diui. plenius interpretantur, ad quos si lubet, recurrere licebit.

Iudicis præceptum. Præceptum iudicis dicitur iussus, aut sententia iudicis, l. qui agnitis. ff. de exceptio. ibi, præcepto siue interlocutione iudicis: vel etiam præceptum iudicis dicetur, cum iudex præcipit confiteri, vt intra certum tempus soluat: de quo in l. si debitori. ff. de iudic. quam leg. in præcellenti academia Tholosana publicè fui professus, dum illac iter se offerret, eundo versus Montempessulanum.

Præcipere, præ aliis capere. Alias præcipere est præ aliis capere, l. qui autem. §. sciendum. ff. quæ in fraud. creditor. ibi, neque enim debuit præcipere ceteris post bona possessa.

Præceptio. Vnde præceptionis causa, id est præcipui, l. 1. §. si quis. ff. quorum legator. ibi, qui verò ex causa præceptionis capit, vtique tenetur hoc interdicto. l. si filiusfamil. legatum sibi seruum per præceptionem rogatus manumittere. ff. de dolo. l. heredes. in fin. & l. rem. famil. ercisc. & legatum præceptionis non nisi vni ex heredibus dari potest, vt aliquid ei ex hæreditate præcipuum relinquatur. Caius. in lib. Inst. vlt. tit. de lega.

Præceptio bonorum, l. 2. ff. de fund. instruct. Et olim quatuor erant genera legatorum, quæ hodie sunt sublata, vt profitetur Iustinia. in §. sed olim. de leg. in Instit. ea declarat Alcia. in lib. 3. paterg. c. 1.

Præcipuum. Præcipuum vocatur proprium, seu peculiare, & quod præ aliis capitur. l. fin. in princ. ff. de lega. 2. quod vulgo dicimus *aduantage*. l. 1. C. si certum peta. vbi doctores vocant prælegatum, præcipuum, quod ab vno vltra alios capiatur.

De verbo, recipere scribam in l. qui fundum. infra eod. & de verb. suscipere in l. in conuentionib. eo.

Laudimia nõ computantur in iusto rei pretio. *Ideo non videtur quis capere, quod restituturus est.* Per istũ text. respondi venditori alicuius loci, quod non tenebatur computare summam solutam pro laudimiis, ad excludendum remedium l. 2. C. de rescind. vendit. Quod illud pretium tantum est computandum, quod ipse venditor accepit. Sed cepisse non videtur per hunc text. quod alij erat restiturus, & per l. nõ videtur quisquam id capere, quod ei necesse est alij restituere, inferius tit. proximo, ac l. pater. §. surdo. ff. de legat. 2. vtpote si res centum aureorum, fuerit vendita quinquagintaquinque: illa cepit venditor, sed ea lege vt teneretur præfatus venditor soluere decem pro laudimiis: quibus solutis non supersunt venditori nisi

Venditor vltra dimidiam deceptus censetur, quamuis ipse vltra dimidiam receperit. quadraginta quinque aurei. Dicebat emptor venditorem non deceptum vltra dimidiam, computatis omnibus traditis: ergo non posse agere ad rescissionem. sed econtra venditor licet acceperit quinquagintaquinque, tamen eo se deceptum dicit, quod pro laudimiis coactus fuerat soluere decem, quæ non sunt computanda per istum text. & vere, quia licet accepisset, retinere tamen non licuit saltem cum effectu, vt perinde habeatur, ac si nusquam tradita fuissent illa decem, per l. nomen §. habere. infra eo. & l. Sulpitius. ff. de dona. inter vir. & vxor. & sic non excluditur venditor. quominus agat tanquam deceptus.

Adhæc quia res tanti æstimatur, quanti vendi potest deductis oneribus. Ias. in l. non amplius. ff. de lega. 1. quemadmodum etiã scripsi de beneficio in §. volumus. de colla. in concorda. & fusius. in d. §. habere. infra eod.

Expensa etiã laudimiorum quando sint restituenda. Non refragatur l. debet. ff. de ædilit. edicto. vbi computatur omne pretium, quod emptor soluit, etiam pro expensis. Respond. illum text. loqui de redhibitoria, in qua omnes acceptiones, & quæcunque emptor soluit rei nomine, restitui ei debent. indemnis enim emptor discedere debet.

Idem etiam si emptor malit restituere rem emptam, vt venditor teneatur eidem restituere non solum rei pretium: sed etiam laudimiorum, & omnes alias impensas, quia emptor indemnis esse debet. sed nos loquimur quoad exclusionem à remedio. l. 2. vt non debeat computari nisi pretium in effectu perceptum à venditore. l. quantitas. ff. ad legem Falcid. Chassa. in consuetud. Burgund. in rubr. *des retraicts*. §. 1. glo. *des vrais heretiers*. & sic fuit iudicatum in hoc supremo senatu anno domini millesimo quingentesimo quadragesimosecundo, in vigilia natiuita. beatæ Mariæ, & publicè pronuntiatum. *Arestum.*

Postremò legatum factum extero, vt is restituat alicui ex liberis, conseruatur per titulum de lega. præstand. ff. in l. 3. circa fin. quia emolumentum, quod restituere tenetur, non censetur proprie recepisse. diuersum esset si liberi extero restituere tenerentur, vt Iurisc. ibid. asserit.

Peruenisse quando ad aliquem quid dicatur. §. *Sicut peruenisse illud proprie dicitur, quod est permansurum.* Proprie illud dicitur ad me peruenisse, quod apud me permansurum est. vnde si hereditatem possidens, res vendiderim hæreditarias, & aliquis hæreditatem petierit, & obtinuerit, teneor rerum hæreditariarũ pretium restituere, licet illæ res perierint: quia pretium, quod ad me peruenit, est remansurum, & omnia quæ ad me peruenerunt, sunt restituenda, ex quibus scilicet factus sum locupletior, nimirum si tenear. l. vtrum. ff. de petit. hæredita. idque siue directe siue indirecte sit remansurum si fortè quæsierim alteri, l. peruenisse. infra eod. l. si ventri. §. fin. supra. de priuileg. creditor. igitur sicubi reperiatur non permansurum, dicetur improprie peruenisse. per istum text.

Si tamen prætor in hæredem dat actionem, quatenus ad eum peruenit, sufficit si vel momento ad eum peruenit ex dolo defuncti, l. cum prætor in hæredem. ff. de regul. iur.

Restituere heredes debent, quod ad eos peruenit. Secundò interdictum quod vi aut clam in hæredes, cæterósque successores datur in id, quod ad eos peruenit. l. semper. §. hoc interdictum. ff. quod vi aut clam, & proprie peruenisse dicitur, vt hic. Interdictum etiam vnde vi datur in heredem, & in bonorum possessorem, cæterósque successores in id, quod ad eos peruenit, dolóve malo eorum factum est, quominus perueniret. l. 1. in fin. & l. 3. cum l. si plures. ff. de vi & vi arma. quod intelligitur, vt hic.

Tertiò peruenisse quoque dicitur illud cum effectu, quando est permansurum, vt hic: iuncta l. nomen. §. 1. infra eo. Et peruenisse accipimus, siue iam exegit, siue exigere potest. l. si verò. in princ. & §. dabit. ff. soluto matrimo. l. si procuratorem. §. fin. manda. vnde si quis vendiderit hæreditatem, quæ ad se peruenit per mortẽ talis, & priusquam eius possessionem traderet, exegerit aliqua debita hæreditaria, illa tenebitur restituere, quia aliàs non diceretur tradere, nec vendere, quod ad se peruenit, nempe cum effectu peruenit id quod exegit. l. 2. §. in hæreditate. cum § seq. ff. de hered. vel actio. vend. l. si possessor. §. ait senatus. de petit. heredita. Matthæ. de Afflict. in decis. Neapolita. q. 81. testamentaria Et verbum peruisse ambiguum est, l. vtrum. ff. de petit. heredita.

Heredes teneri tenentur ex, quæ ad eos peruenerunt. Quartò per hunc text. declarantur omnes leges dicentes, hæredes teneri de his quæ ad illos peruenerunt. Primò in metu hoc scribitur, In heredem, & cæteros in id quod peruenit ad eos datur: non immerito: licet enim ad heredem pœna non transeat, attamen quod turpiter vel scelere quæsitum est, ad compendium heredis non debet pertinere, l. quod dicimus. §. fi. cum l. seq. ff. quod met. caus. vbi Bartol. Angel. & alij dicunt, quod si actio ex delicto cœpit semel transire ad heredes, tunc transibit contra omnes, licet nihil ad illos peruenerit: declarat etiam l. si ipsa. cum duab. ll. seq. ibidem. cum tamen datur actio ordinaria contra heredes, non dabitur in factum, vel alia. l. 2. in fin. ff. vi bonor. raptor. Et in hæredem competit actio in factum de calumniatoribus, in id quod ad eum peruenit, l. in hæredem. ff. de calumniator. Et idem in aliis casibus.

Quintò non potest videri ad heredem peruenisse, quod eius hereditatis nomine præstaturus est. l. qui cõcubinam. §. cum ita. 2. ff. de leg. 3. vnde si hereditas sit quadringentorum, & hæres præstiterit ducenta, ad hæredem tantum ducenta peruenisse dicentur, vt ibid. scribitur. *Expensarum nomine solutũ non dicitur ad me peruenisse.*

Sextò peruenisse dicitur cum effectu, non prima ratione: idcirco quod quis legatorum nomine præstiterit, non videtur

videtur ad eum peruenisse,l.2. §. illud. & §.peruenisse. de hereditā.vel actio.vend.vt superius dictum exitit. Et sic deductis impensis.Bart.in l.nemo.§.1.ff.de lega.2. Et proprie dicitur peruenisse. quod deductis oneribus ad aliquem peruenit. l. cogi. §.1. ff. ad Trebel. nec continentur fructus,per text.in l.Lucius. §. quæ marito.ff.de lega.2.& melius in l.quod his verbis.de lega.3.vbi distinguitur.

Septimò pretia quæ ad possessorem hereditatis rerum ex hereditate venditarum peruenissent. si hæ ante petitam hereditatem deperissent, diminutæve fuissent, restitui debere inquit Vlpia. in l.item veniunt. §. item placere. ff.de petit.heredita.

Octauò sufficit hæredem non in lucro versari, non etiam damnum subire, l.3. ff. de vi & vi arma, l.nisi. ff.de bonis authorita. iudic. possidend. l. ait prætor. §. ait prætor. quæ in fraud. creditor. l. penult. & l.fin. §. si vero. & sequen. ibid.

Interdicta post annum dantur ad ea quæ peruenerunt etiam ad heredes.

Nonò ex quibus causis annua interdicta sunt, ex his de eo quod ad eum cum quo agitur peruenit,post annum iudicium dandum Paulus Iurisconsultus ait in l. penult.ff. de interdict. & heredem ex dolo defuncti hactenus quatenus ad eum peruenit, teneri probat l. quæsitum. in fin. de precar.

Decimò si heres depositarij rem apud testatorem depositam,vel commodatam ignorans vendiderit,non tenebitur de re, sed de pretio, quod ad eum peruenit. hoc enim ipso dolo facit, quod id, quod ad se peruenit, non reddit. d.l.1.§.fin.depos.cum l.seq.

Vndecimò, maior 25. annis ita demum ad libertatem proclamare non potest,si pretium ad ipsum,qui venit,peruenerit.l.1.ff.quib.ad liberta.proclam.no.licet.

Duodecimò, communi seruo mortuo, qui alterius ex dominis furtum fecerat, non tenetur alter dominus, nisi forte quid ex re furtiua ad socium peruenerit, l. si seruus communis.§.ex his igitur. ff.de furtis.

Decimotertiò, tacita fideicommissa frequenter sic deteguntur,si proferam chirographum,quo se cauisset is,cuius fides eligitur,quod ad eum ex bonis defuncti peruenerit,restituturum.l.3.§.tacita.ff.de iure fisci.

Decimoquartò, si seruus vel filiusfamil. minorem circumscripserit, pater dominúsve quod ad eum peruenerit, restituere iubendus est. l. quod si minor. §. si seruus. ff. de minor. & aliis infinitis iuribus hæc comprobari possent, quæ breuitatis gratia prætermitto.

Limitationes vt quis nō teneatur de eo quod peruenit.

Limitatur imprimis, quando ratio materiæ subiectæ aliud suaderet: vt creditor missus in possessionem bonorum debitoris ex primo decreto tenetur debitori, de eo quod peruenerit ad eum.l.1.in fin.ff.ne vis fiat ei.peruenire dicitur ibi, quòd ipse à tempore possessionis assignatæ ceperit. l.prætor.§.1. & l. creditores. ff. de bonis authorit. iudic.possid. l. si ventri. §.peruenisse. de priuileg. creditor. Alia dicentur in l.peruenisse.infra eod.

Peruenire quoque dicitur, si dolo fecerit, quod non peruenerit,l.in illa.2.ff.de verbor.oblig.

Secundò in conditione furtiua,ad hoc vt contra furis hæredes competat, sufficit, quod post mortem furis res perierit, licet nil ad ipsos peruenerit. l. si pro fure. §. condictio. ff. de condict. furt. §.fin. de obliga. quæ ex delict. nascunt. in Instit. & totiens in heredem damus actionem de eo, quod ad eum peruenit, quotiens ex dolo defuncti conuenitur,non quotiēs ex suo,l.totiens. ff. de regul.iuris.

Heres de iure canonico tenetur,etiam si non ad eum peruenerit.

Tertiò de iure canonico in contractibus,& delictis,siue ex illis peruenerit ad heredem, siue non, & siue lis fuerit contestata,siue non,si aliqua sint illius defuncti bona, heres semper tenetur insolidum. c.episcopus. vbi gl.& doct. 12. q.2. c.si episcopum.16. q. 6. heres enim conscientiam defuncti purgare debet.c.fin.de paroch. c.in literis. de raptor.c.tua.de vsur.faciunt quæ consuluit Bald. consil.262. suadeo.vol.3.& Federic. consil.63. quidam vsurarius. Ancha.consil.411.domi.consil.3.super dubio. Alex.consil.4.videtur.col.penult.in 2.vol.& consil.172.in causa.col. vlt.6. volum.& consil.97.viso processu.in fin.vol.7. Dec.consil. 303.in casu.col.2. Albert. Brunus consil.12. patres.colum. 7. in materia feudali, vbi multa alia allegat huic materiæ conuenientia,quæ liberum erit cuique videre.

Natiuitate liberorū quādo non reuocetur donatio.

Quartò facit quod quamuis natiuitate filij reuocetur donatio omnium bonorum, tamen si filij moriantur, & sic non permaneant, non reuocabitur. l.si vnquam. C.de reuocand.dona.ibi in ditione, & arbitrio mansurum. & hoc plene ibi scripsit D.And. Tiraquel.in verb. susceperit. vide quæ scripsi in l.alienatum.§.fin.supra eod.

Verbū peruenire commune est.

Vltimò verbum peruenit est commune, vt scribam in l.littus. 1. infra eodem. vide l. cum quis vxori. ff. de dote prælega.

Rēcte præstari quid significet.

§.*hæc verba*, HIS DE REBVS RECTE PRÆSTARI, *hoc significant,ne quod periculum,vel damnum ex ea re stipulator sentiret*. Cum in iure frequens habeatur mentio huius cautionis,pro his rectè præstari promitto, hanc declarat Iurisconsult. hic significare ne stipulator ex ea re aliquod damnum, vel periculum sentiat. Nempe si emptor equi promiserit soluere pro equo vnum aureum, ratione forte consuetudinis disponentis aureum pro qualibet venditione dandum, si postea emptor agat redhibitoria. venditor debet pro illo equo cauere rectè præstari, id est ne aliquod periculum, vel damnum ex illo equo,& re vendita sentiat emptor stipulator: quod declarat his verbis Iurisconsult. Vlpian.in l.redhibere. §. cauendum. ff. de ædil. edict. Cauendum autem esse aut,si quidem dolo malo emptor condemnatus fuerit,aut dederit,his rebus rectè præstari:vel si quid ex eo quod egerit ad eum peruenerit, vel dolo malo,vel culpa eius factum sit quominus perueniret, his de rebus reddi.ff.de ædil.edict.probat etiam l.ipsi quoque reo cauendum esse, Labeo dicit his rebus rectè præstari. si forte fundi nomine damni infecti cauerit. ff. de rei vindic. reus enim qui de dāno infecto cauit, esset in damno, si rescissa venditione propter deceptionem iusti pretij teneretur:ideo hac cautione releuatur. Et hæc cautio vbicumque rescindi venditio postulatur, peti potest post rescissam venditionem. Quæ licet cautio non eisdem verbis hodie concipiatur, in effectu tamen idem est, & in locum eius successit ea, quam in forensi iudicio cautionem indemnitatis appellamus,ne scilicet periculum vel damnum sentiat is,qui restituit.l.illud.in fin.ff.de ædil.edict.& l.seq.

Cautio indemnitatis.

Præterea si à marito vel eius heredibus soluto matrimonio dos repetatur,& maritus pro re dotali, damni infecti nomine cauerit,mulier quoque debet marito cauere, si velit dotem recipere, vt periculum mariti amoueat. l.cum mulier.2.ff.soluto matrim.facit l.illud. §. actiones. ff.de petit. heredita. vide in l.hæc verba.infra cod. vbi abunde scripsi de hac dictione rectè.

Periculum & damnum an differant.

Periculum enim personam respicit, damnum verò res, quasi diminutio patrimonij. glo. hic per l.4. ff. de damno infecto, quæ solum de damno loquitur:sed melius probat l.2.§.damnum autem pati videtur, qui commodū amittit, quod ex publico consequebatur, quale quale sit.ff.ne quid in loco public. videte quæ de damno dixi in l.probrū supra eod. alias Iurisconsultus damnum mortis periculum vocat. in l.si vt certo. §. sed interdum. ff. commoda. promiscue tamen.

Capitis periculum,salutis.

Aliquando periculum respicit personam, interdū rem: vnde dicimus periculum capitis, l. capitalium. §. ceteræ pœnæ.ff.de pœnis.& de periculo gl.adducit l.interpositas. ibi, qui salutis periculum. C. de transactio. sed posset dici ibi hoc esse propter verbum salutis,sed melius probat l.furem nocturnum si quis occiderit,ita demum impune feret, si parere ei sine periculo non potuit. ff. de sicar. & in rubr. C. de peric. & commod. rei vendit. ponitur pro incommodo,vt docet Albert.in verb.periculum.tamen dici potest,quod in d.rub. ponitur cum adiuncto, videlicet de periculo rei vendit. Nihilominus interpretum communis est hæc decisio,vt & ad personas,& ad res possit referri, vt satis probatum est.

Res in periculo est alicuius & quis effectus.

Notandum est quod res esse quoque sub periculo alicuius dicitur,in l.2.§.1.ibi,cuius periculo fuit. ff.ad legem Iul.pecu

Iul.pecula. Et tunc si res pereat, etiam si per casum fortuitum, periculo illius res perire dicetur, per l. si quis nec causam. ff. si cert. petat. quicquid ibi velint doct. quod probat Zasius in intellectibus singula in primo. nam periculum à pereo deducitur: vnde salutis discrimen vocatur Gall. *peril.* Ergo quocumque modo pereat, ex quo habet in suo periculo, tenebitur ipse. l. qui iniuriæ. §. quod seruus. ff. de furt. Alibi forte plenius dicam in interpretat. illius legis.

Periculo meo crede. Inde si quis dicat, periculo meo crede Titio, mandati tenetur. l. si verò non remunerandi. §. si quis. ff. manda. & l. Lucius. de fideiussor. Et sæpe promittimus alicui, vt agat nostro periculo, Gallic. *à nos dangers, perils & fortunes.* l. libertus. in fin. ff. ad munic. ibi periculo suo. l. naturalis. §. 1. de præscript. verb. Et si quis agit, omnia vsque ad vltimum obolum potest à promissore exigere, non solum quæ sunt à iudicibus taxata, sed etiam alia quæcunque præstitisse ostenderit. facit l. 1. §. 1. ff. quod iussu. ibi, plerunque artifices conuenire solent, cum eiusmodi materiæ dantur, non periculo suo se facere. l. si seruus seruum. §. si calicem. ff. ad legem Aquil. l. idémque. §. si mandauero. manda. l. si mandauero. 2. §. interdum. ibidem.

Clausula à mes perils, &c.

Tuo periculo. Actiones præstare tuo periculo, est cedere actiones, vt omne lucrum ac dispendiũ te sequatur. l. si ea res. in princ. & l. penult. ff. de actio. empt. l. si mandato. 1. §. quod mihi manda. l. 1. §. idem etiam Pompon. depos.

Suo periculo. Suo periculo & suis impensis aliquid fieri, vide in l. si in Asia. §. 1. ff. depo. & l. si remunerandi. §. apud. & l. si mandauero. 2. §. 1. manda.

Subijcere se periculo. Nec solet succurri ei, qui se periculo subiecit. l. 2. §. si quis tamen. ff. si quis cautio. nec ei qui se necessitati obtulit. l. si fideiussor. § 1. ff. qui satisdar. cog.

Custodiæ periculum subit hospes. l. vna. §. cum enim. ff. furti aduers. naut. caupo. & stabu. ideóque tenetur de rebus hospitantium, vt in toto tit. ff. nautæ, caupo. stab.

Periculo domini. Perit domino, vel periculo est domini. idem fere significant. l. eum qui. in fin. & l. si mei causa. ff. commoda. nec enim ante eam rem quæstui cuique esse oportet, priusquam periculo eius sit. l. si is qui. §. 1. l. si gratuitam. §. fin. cum l. seq. ff. de præscript. verb. Cuius enim est commodum, incommodum quoque & periculum esse debet. l. id quod. in princip. ff. de peric. facit l. secundum naturam. de regul. iur.

Summum periculum. Vsque ad summum periculum affectum, id est vsque ad mortem, ait Vlpian. in l. & eum. ff. de vi public.

Liberari periculo. Periculo liberati, in l. qui decem. §. 1. ibi, nam verum est eum, qui interpellatus dare noluit, auferentem postea periculo liberari. ff. de solutio.

Periculo mulieris est res dotalis. l. interdum. 1. in fin. ff. de furtis.

Omne periculum. Omne periculum dicit Iurisconſ. in l. si vt certo. §. nunc videndum. & §. seq. ff. commod. l. quod sæpe. §. penult. de contrahend. empt. vt doceat plura esse, veluti testatur diuus Paul. 2. ad Corinth. 11.

Periculũ culpa contingens. Periculum culpa contingens sarciri non debet, §. plane. 1. d. l. si vt certo. commoda. vt si quo sciebam latrones & aggressores infestissimos esse, commodatum argentum detuli, quod mihi fuit ab his arreptum, culpa mea videor id amisisse, sic deferendo in locum suspectum. facit c. fin. de depos. l. 2. de l. commissor. & l. 1. §. sæpe. depos.

Periculũ eius erit. Periculum eius erit, id est damno suo res peribit. d. l. si vt certo. §. si de me. ibi, cuius est periculum, & ibi, posui periculum ad me spectare. ff. commoda. & l. rem inspiciendam dedit, si periculum, spectet ad eum, qui accepit, ipse furti agere potest. ff. de furt. & pertinet ad eum periculum. l. si vnus. §. fin. ff. pro socio. l. 2. in fin. de in diem addictio.

Præstat & sentit periculum. Alias Iurisconſ. dicit, præstat periculum, quando de periculo tenetur, in l. si merces. §. penult. ff. loca. & l. si rem tibi. §. penult. de præscrip. verb. Et sentit periculum, inferius.

Vnde Iurisconsultus ait, negotiatorum, & nauiculatiorum, qui annonam vrbis iuuant, pericula remuneranda, & cohortanda etiam præmiis, vt qui peregre muneribus quidem publicis cum periculo & labore fungerentur, domesticis vexationibus, & sumptibus liberentur. l. semper. §. negotiatores. ff. de iure immunita. & timere periculum in l. habitatores. §. fin. loca.

Sentire periculum vel damnum, seu suscipere, hic capitur pro subire, vt in l. cum & forte. ff. de actio empti, vbi dicitur subire & sentire. & l. si quid igitur. ff. de seruit. vrbanor. prædior. Alibi recipere periculum. l. item quæritur. §. si gemma. ff. loca.

Periculosus locus. Periculosus locus pro damnoso, & ex quo imminet periculum. l. item Mela. in princ. ff. ad legem Aquil. ibi, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit. Et omnis definitio in iure periculosa est. l. omnis. ff. de regul. iuris.

Periculosè positum. Periculosè positum est, quod cum periculo cadere, & nocere potest. l. si vero. §. hoc edictum superioris portio. ff. de his qui deiecer. vel effuder.

Periculosam cicatricem, in l. quæritur. §. fin. ff. de ædil. edicto. Periculosam rem facere solitus, l. pen. de actio. emp.

Periclitari. Periclitari dicitur de imminenti periculo, l. ex empto. §. & ex empto. ff. de actio. empt. ibi, ex empto actionem esse, vt habere licere emptori caueatur, sed etiam vt tradatur ei possessio. idem ait non tradentem quanti interfit condemnari, satis autem non dantem quanti plurimi authorem periclitari oportet: id est condemnandus est venditor, quatenus emptor est in periculo, & quatenus damnum patitur, eo quod rem non tradat. Et periclitari est in periculo esse. Alias nunc phrases missas faciam.

PAVLVS LIBRO LXXVI. AD Edictum. Lex lxxij.

Appellatione rei & pars continetur.

Donans totam partem donasse videtur. Rei appellatio totam rem significat & quamlibet eius partem. vnde Vlpian. scribit, si intra diem à prætore constituendum non caueatur, in possessionem eius rei mittendus est. eius rei sic accipiatur, siue tota res sit, siue pars sit rei. in l. 4. §. 1. ff. de damno infect. Et prædij appellatione etiam pars continetur, l. dotale. 1. §. prædij. de fund. dota. Veluti etiam qui domum suam donat, in qua non habet nisi partem, illa donata censebitur. Et qui potest alienare fundum, vel rem, & quamlibet eius partem. Et si concessum fuerit alicui, vt testamentum facere possit, poterit in eo singulas partes testamenti facere, videlicet instituere, exheredare, tutorem, & executores dare, & alia ad testamentum spectantia facere. l. 3. §. quamuis. ff. de administr. tutor. & l. 1. §. lex Falcidia. ff. ad legem Falcid. Et mutuum reconciliatur per consumptionem partis quoad partem, & totius quoad totum. l. si à furioso. vbi Dec. vl. no. ff. si certum petat. vt idem sit in parte, quod in toto. l. 3. ff. pro derelicto. Adhæc si quis iurauit se furtum non fecisse, videri de toto iurasse dicit l. si duo. §. idem Iulia. ff. de iureiur. quia negatio totum negat. l. si quis ita. ff. de verb. oblig.

Pars duplex. Aduertendum est tamen, quod totius integralis duplex dicitur esse pars, vna quæ homogenea, altera quæ heterogenea vocatur. Homogenea est illa, quæ cum suo toto eiusdem est generis, vt aqua, ignis, ferrum, &c. Et hæc semper de suo toto prædicatur: vt si pars sit aquæ, ergo aqua: & de hac parte intelligitur iste textus secundum Andr. Gamarum lib. 1. suæ dialecticæ legalis, in argumento de loco à toto integrali. Heterogenea est, quæ cum suo toto diuersi generis est, vel natura vel ratione, vt coquina & phalanx, & hæc sui totius prædicationem non recipit, nec sequitur, est coquina, ergo domus. Sed posito toto integrali, ponitur & quælibet eius pars, c. in toto. de regul. iur. in 6. cap. 1. de arbitr. ibidem. nempe qui promisit librum scribere, ita eius rubricas: vel declarare, & eius rubricas omittere non debet: vt in procem. Sexti decretal. in glo. rubricas. quod facit contra lectores, qui manibus illotis nulla de titulo habita præfatione statim proripiunt ad penetralia materiæ, quæ magnam auditoribus incutiunt obscuritatem. contra l. 1. ff. si certum.

Negatiuè

Argumentum à toto ad partem. Negatiuè tamen valet argumentum de hac parte integrali ad suum totum: vt non est paries, ergo nec domus, non est interrogatio, ergo nec stipulatio: & destructa parte principali, destruitur & suum totum. l. cum cui ædes. ff. de vsucapio. Euerar. in locis legalibus hoc bene explicat, & Hegendorph. in dialect. legal. ad hæc videte quæ scripsi in l. recte. supra, eod.

Processus in templo factus an valeat. Item sicut non potest iudicium in ecclesia fieri, c. decet. de immunita. eccles. in 6. etiam à iudice ecclesiastico causæ ciuiles in ecclesia tractari non debent: ita nec in aliqua ecclesiæ parte. d. c. decet. ibi, cesset fori cuiuscunque tumultus, licet processus in ecclesia factus à iudice ecclesiastico non sit nullus: à iudice tamen laico secus, vt ibidem, & d. c. ordinarij. Panor. & Dec. c. quæ fronte. 1. notab. de appell.

Medicus est, qui parte etiã corporis curat. Medicus autem dicitur, qui alicuius partis corporis, vel certi doloris sanitatem tuetur, curat, aut conseruat. l. 1. §. medicos. ff. de var. & extraor. cogn.

Quadragesimæ tempore vsus carnium prohibitus. Amplia etiam in tempore, vt cum non liceat in quadragesima edere carnes, ergo nec in aliquo die, vel parte quadragesimæ. Bald. in l. si cui legatur. ff. de legat. 1. Dec. in regul. cuius effectus. ff. de regul. iur. aut si liceat insinuare nominationes in quadragesima, ergo in qualibet eius parte licebit: etiam in vigilia Paschatis, hac ratione text.

Excipere qui potest contra totum & contra partem. Secundò extende etiam in exceptionibus. Bald. per illum text. in l. 2. de non numera. pecun. nempe qui potest opponere exceptionem non numeratæ pecuniæ contra totam summam, sic contra partem.

Tertiò amplia etiam in probationibus: nam sicut in criminalibus probationes debent esse luce meridiana clariores. l. fin. C. de prob. ita & indicia & præsumptiones. Hippol. consil. 34. non video. nu. 8. & consil. 44. quoniam. num. 12. ac consil. 50. gratia. nu. 16. & consil. 101. illumina. nu. 12. & seq. ac consil. 135. in princ. Et an hoc argumentum procedat in toto integrali, vniuersali, & quantitatis, & de multiplici toto, videte per Euerard. in locis legalib. in argu. à toto. fol. 93. & per Cantiunculam in topica iuris, in eo. argu. fol. 25. cum seq. Federic. in tract. de interpret. legum in 1. parte. fol. 6. versic. secundum argumentum. vbi plenius tradunt post Aristotel. in topic.

Negatiue ac affirmatiue procedit hoc argumentum. Quartò procedit tam affirmatiue quam negatiue: vnde qui non potest rem petere, nec eius partem. l. si quis cum totum. ff. de except. rei indic. quia pars in toto est. Et Iurisconsul. ait: quod in parte seruorum dictum est, idem in omnibus. l. 1. §. desiisse. ff. de vi & vi arma. quæ intelligite, vt in l. cum quæritur. de except. rei iudica.

Quintò, etiam procedit in quantitatibus: vnde si quis fateatur se recepisse pretium domus, intelligitur de toto, scilicet tanquam in potentiori significato, maxime quia hic eadem est ratio, vt consuluit Ias. consil. 70. constat. col. 2. vol. 2. Et quantitatis vel pretij appellatione per hunc text. totum continetur. Si tamen quis suppleat iustum

Laudimia debentur ex pretio dato decepto vltra dimidium. pretium emptori decepto, debebuntur solum ex illa parte pretij laudimia. nam quemadmodum ex toto deberentur, sic pro eius parte. l. fin. C. de iure emphyt. quod est notandum.

Partem debiti soluens totum agnoscit debitum. Item si quis soluat partem debiti, videtur totum debitum agnoscere, per l. quidam æstimauerunt. ff. si certum pet. vbi doct. vnde si post solutionem partis velit dicere debitum esse vsurarium, vel alias male impositum, non audietur, quia soluendo partem illud totum agnouit: vt

Arestum. censuit Senatus anno 1526. die 17. Aprilis post Pascha.

Sextò procedit etiam in corporibus, per l. si quis cum totum. ff. de exceptio. rei iudica. vnde si Homeri corpus sit legatum, quotcunque partes hodie inueniuntur, debentur. l. librorum. §. si Homeri. de lega. 3. ergo omnes libri ab eodem Homero editi. sic dicemus in corpore iuris, vt ibi.

Conseruator sententiã probationem non committit. Iam verò limitatur hæc regula, primò quando aliud est dispositum in parte, aliud in toto, vt in conseruatore, qui citationem sententiæ committit, tamen causam totam non. c. fi. §. vices. de offic. deleg. in 6. quia ibi est expressum, quod facit cessare tacitum, l. cum filio. §. filio. ff. de vulgari. text. & ibi glo. in l. quemadmodum. C. de agricol. & cens. lib. 11. l. 1. C. de vendit. rerum fiscal. lib. 11.

In indiuiduis non procedit arg. à toto ad partem. Secundò perdit officium in indiuiduis, l. pro parte. ff. de seruitutib. l. si dictum. §. in stipulatione. de euictio. Bart. in l. per fundum. de seruitut. rusticor. prædior. vnde non præscribitur seruitus contra maiorem ratione communionis, quam habet cum minore. l. si commune. ff. quemadmod. seruit. amittunt. vbi plene addidi. Siquidem in indiuiduis non est pars, vt scripsi in l. recte. supra eod. nimirum si totum veniat.

Falsa legati demonstratio an vitiet legatum. Tertiò vitiatur in falsa legati demonstratione, quæ in totum falsa non vitiat legatum. l. falsa demonstratio. ff. de conditio. & demonstr. Secus si pro parte, quia tunc vitiat pro illa parte. l. serui electione. §. fin. ff. de lega. 1. & ibi not. Alexandr. & Iason. in l. iurisgentiũ. §. adeo. col. vlt. de pact. quia legatum primo casu in totum nullum esset, in secundo sufficit pro parte valere. licet Ias. in d. §. fin. teneat contra. vide ibi per de Ripa.

Quartò locum non habet, quando est diuersa ratio. Alexand. in l. ait prætor. 2. & ibi Socin. ff. de iureiur. glo. in clem. 2. in verb. defensor. de reb. eccle. non alienand. l. sed si lege. § consuluit. iuncto vers. adeo. ff. de perit. heredit. l. Papinianus. §. sed nec impuberis. de inoffic. testam. Vnde licet

Papa an diuinum officium seu sabbatum mutare possit. Papa possit mutare diuinum officium, & dispensare circa officij mutationem, vt celebrando officium virginis Mariæ quis satisfaciat. clem. 2. de celeb. missar. non tamen omnino eximet clericum à celebratione diuini officij. Alia quippe ratio est in parte, quam in toto. Officium enim diuinum introductum est iure diuino, contra quod Papa non dispensat absque ratione. Sed distinctio & mutatio ipsius officij est iuris humani, quod pro voluntate Pontificum moderatur, secundum Panor. in c. 1. de celebr. missa. sub qua limitatione ceteræ comprehendentur. Felin. in c. fin. de maiorit. & obed. Socin. consil. 75. primo aspectu. col. 2. in 4. vol. Nec posset Papa requiem illam & cessationem à labore ex præcepto domini, iamdudum diebus dominicis obseruatã, euertere: quia esset contrarius diuinum, videlicet, Sabbata sanctifices c. 1. de feriis. nihilominus ex causa dispensat, vt etiam die dominico liceat piscari. c. licet. de feriis. plenius probat Maleret. in tract. de electio. fol. 3. vbi quoque firmat, quod clericos non potest vniuersos iudicibus secularibus subiicere, sed in vno casu secus: vt dixi in glo. concorda. in rubric. de pœna temer. venient. contra concorda.

Quintò non procedit, quando res profertur à lege, tunc in dubio non intelligitur de tota. l. ait prætor. 2. ff. de iureiur. & ibi Bart. & alij. sic consuluit Ias. consil. 70. constat. col. 2. vol. 1. secus si ab homine proferretur. l. si in rem. in verb. totam. ff. de rei. vind. Bart. in l. legatis vxori. de legat. 2. & l. de pupillo. §. qui nuntiat. de noui oper. nuntia. Ego

Reprobatur cõmunis sententia interpretum de re à lege prolata. vero promiscue censerem, quod siue res proferatur à lege, seu ab homine, intelligatur tam de tota, quam de parte: per istum text. appellatione enim rei pars continetur, prout etiam probat d. l. ait prætor. ibi, eius rei, sic erit accipiendum siue de tota re, siue de parte sit iuratum. facit tit. de rei vindic. iuncta l. quæ de tota. ibid. vbi vindicari potest & tota & pars. Idem cum Iurisc. disponit de domo, & de tota & de eius parte intelligitur. l. domum. ff. de contrah. emptio.

Verum pro qualitate materiæ iudicandum & discernendum erit, an de tota re, an de eius parte debeat intelligi. At simpliciter exprimendo rem tam in legibus, quàm in constitutionibus, statutis, & in aliis dispositionibus, in dubio rei nomine venit tota, nisi in casibus superius allegatis. Et iura per doct. adducta si recte ponderentur, meam tuentur sententiam.

In odiosis an rei appellatione veniat pars. Vltimò fallit in materia stricta & odiosa. vnde in stipulatione duplæ cum homo venditur, partis adiectio necessaria est. non potest enim homo euictus videri, cum pars eius euicta est, l. si dictum. §. in stipulatione. ff. de euictio. Bart. & Salicet. in l. 1. ibidem. Socin. in d. l. ait prætor. Ego nihilomi

nihilominus dicerem etiam in materia stricta rei appellatione venire partem, quia sub genere veniunt singulæ species tam in fauorabilibus, quàm in odiosis. l. item legato. §. item interest. ff. de legat. 3. sic & rei nomine, quia pars in toto est, nisi ratio fuerit diuersa, & in casibus supra expressis, veluti etiam firmat gl. in d. §. in stipulatione. dicens speciale esse ibi in homine propter expressionem de eo factam: secus verò in alijs non expressis.

Partis appellatione aliquãdo totum venit. *Legatũ uxori de parte domus quã testator inhabitabat, an totã domum comprehendat.* Adhæc nota, quod sicut rei appellatione pars continetur, ita partis interdum appellatione totum continetur, in l. 2. C. de heredib. inst. nempe in fundo institutus totam hereditatem consequetur. Vnde si testator legauerit vxori illam partem domus, quam inhabitare consueuerat, si totam domum inhabitabat, tota debebitur. l. vxori. in prin. & ibi glo. & Bart. ff. de legat. 3. Bar. in l. si plures. de damno infecto. Et hoc ex voluntate defuncti apparet, non ex proprietate sermonis, vt dico in l. nomen. §. portionis. ÿ eod. facit quod consuluit Bertrand. conf. 88. verba. & conf. 288. in 3. vol. secundum nouam editionem: vbi concludit quod si testator velit heredem suum omnia bona restituere, poterit heres detrahere Trebellianicam, vel Falcidiam: secus si dixisset testator, omnia & singula. per glo. singul. in l. decem. in verb. tota. ff. de fideicommissar. liberta. vbi addidi, & alibi dicam, quid super hoc sentiam.

VLPIAN. LIBRO LXXX. AD Edictum. Lex lxxiij.

Hæc verba in stipulatione posita: eam recte restitui, fructus continent. Recte enim verbum pro boni viri arbitrio est.

Si quis promiserit mihi pratum recte restituere, pratum & illius fructus, si quos recepit, restituet, scilicet arbitrio boni viri. quia verbum recte boni viri arbitrium notat. & sic hæc lex addit ad l. restituere. supra eod. vt fructus restitui debeant ibi, sed hic declarat ad arbitrium boni viri propter dictionem recte.

Alciati sententia improbatur. Differentia inter verba recte & rite. Inquantum Alciatus hic nititur confundere communem differentiam inter recte: quod denotat iustitiam causæ & merita, ac rite, quod ordinem & solemnitatem, dicite si committatur cuiquam, vt videat, an Titius recte captus sit, inquirere is debebit, an iusta capiendi esset causa: si vero dicatur, an rite captus sit, cognoscere poterit an die feriato, & licito, & an non præcedentibus, informationibus, & an solemnitas seruata sit. & hanc differentiam probat l. obseruare. ibi, recte autem, & ordine faciet. ff. de offic. proconf. gl. in l. hoc colore. ff. de inoffic. testam. & in l. sed si lege. §. scire. de petit. heredit. & Socin. in l. iuste. in princ. ff. de acquir. possess. Bart. & alij in l. lecta. ff. si certum petat. Intelligite hanc differentiam à doctor. receptam multoties à Iurisconsultis confundi, vt in l. in summa. §. 1. ff. de re iudica. gloss. in l. non putauit. §. non quæuis. ff. de bon. poss. contra tabul. l. 3. de liber. & posth. l. Imperatores. in de decurio. & l. penult. §. sin autem iudex. C. de reb. cred. l. 2. & l. si patris. C. de interd. matrimon. & l. si quando. 2. C. de bonis vacan. lib. 10.

Maxime quando constaret de mente delegantis, teste Alcia. hic, vtpote si diceret in delegatione, videndum an esset iuste, vel bene captus, vel vtrumque exprimeret, aut, quid iuris in his sit committeret. nempe dictio iuste *Iuste.* tantum denotat, quantum recte & rite, vt vult Ias. in d. l. lecta. & in l. 1. in 2. not. ff. de noui oper. nuntia. per glo. in §. exheredatos. in verb. iuste. in authent. de heredib. & Falcid. collat. 1.

Bene. Idem in verb. bene, quod idem significat quod iuste. t. ius dictum. extra. eo. Purpura. in d. l. 1 lecta. in 11. no. & ibi Curt. qui iura ad hoc allegat conuenientia: videte si lubet eos. alibi d. cam, cum operæpretium fuerit. Quæ verba, licet quoad praxim Franciæ parum vsui fore videantur, tamen in effectu iisdem vtimur, vt cum dicimus, *s'il est bien, & deüement pris.* Regulariter tamen diuersitas nominum rerum diuersitatem inducit. l. si idem. C. de codic.

Recte quid significet. Ex quibus apparet vt plurimum recte denotare iustitiam causæ, vt supra dixi, per l. fin. ff. pro lega. Interdum iuris ordinem & solemnitatem. l. 3. ibi, recte exheredar, id est secundum ordinẽ iuris. glo. & doct. ibi, ff. de liber. & posth. l. Imperatores. in fin. de decurio. l. 1. C. de vsur. & recte facit testamentum, licet exheredauerit filium. l. 2. de inofficios. testam. Interdum vtrumque, vt l. qui vas. ibi, rectissime iudicatum. ff. de furt. Dubium non est ea quæ consilio recte geruntur, iure meritóque effectu & firmitate niti. C. de repud. & plene per doctores in d. l. lecta.

Quandoque recte significat iuste, quia rectus vulgo dicitur *droict*, quasi contrarium obliquo: qui iuste procedit, recte procedit, & non oblique. inde dicimus rectum dominium, & recte impositam seruitutem, id est iure. l. fundus. cum l. seq. ff. de seruit. rustic. præd.

Recte proferri sententia. Recte proferri sententia dicitur à iudice competente erga suum subditum. l. penult. ff. de iurisd. omnium iudic.

Agere. Recte ire agere liceat. l. si mihi. in princip. ff. de seruit. rustic. præd.

Præparasse. Recte præparasse litem quis videtur, vt ad heredem transmittat, si comminatus fuerit accusationem, vel vsque ad denuntiationem, vel ad libelli dationem processerit, l. quemadm. ff. de inoff. testa.

Reprehensus. Recte reprehensus, id est iure, l. iurisg. ntium. versic. & ideo puto recte Iulian. à Mauritiano reprehensum. ff. de pact. de qua reprehensione scripsi in l. sæpe. supra eod. *Recusare.* Recte recusare. l. si quis cum procuratorio. ff. de procurator. Recte postular, l. ex ea causa. de postuland. l. pen. de transactio. l. & heredi. §. penult. de pact. l. item si fundi. in princ. de vsufructu.

Recte aget procurator ad exhibendum, si datus fuerit ad rem petendam. l. ad rem. ff. de procurator. l. 1. §. 1. & l. idem Pomponius. §. penult. de rei vindic. Recte cum fideiussore condemnati mortui agetur. l. si vero. ff. qui satisd. cog.

In ius vocari. Recte in ius vocari eum ait Iulian. etiam domi, qui aditum ad se præbet, aut qui ex publico conspicitur. l. satis. ff. de in ius vocand. non recte vocatur, quando tempore feriato, vel quando non debuit vocari, vel econtrario. l. 1. §. 1. ibi, præsentibus illis, & sponte litigantibus sententia valebit, tametsi non recte fecerit, qui eos euocauerit. ff. de ferijs. Recte scribit. l. nec timorem. ff quod met. caus. *Scribere recte.*

Vim inferri. Recte vim inferri à magistratu, id est iure, scribit Vlpia. in l. 3. ff. quod metus caus. Recte causam inofficiosi testamenti proferre, l. dominus. ff. de vsufruct. Rectissime Iuliano videtur. l. si cum exceptione. §. aliquando. ff. quod met. caus. Inde recta via dicitur. in l. si vsusfructus mihi. §. *Recta via.* quod si, ff. vsuf. quemadmod. caueat. id est sine anfractu vel circuitu. l. si dominus. ff. de condict. indeb.

Recte defendi. Recte defendi, hoc est iudicium accipere, vel per se, vel per alium, sed cum satisdatione. Vlpian. in l. recte. ff. de iudic. l. hæc autem. §. fin. ff. quib. ex caus. in possess. eat. l. omnium. de procurator. l. 5. §. nunc videamus. & §. fin. iudic. solui. Recte recipere stillicidium. l. seruitutes. in fin. ff. de *Recipere stillicidium.* seruit. vrban. præd. dicitur, qui illud accipit, vt nemini noceat quoquo diuertat. Recte dare qui promisit centum *Recte dare.* aureos, loco & tempore congruis dare debet. l. lecta. ff. si certum peta. Accepta recte relata, an non recte, id est bene, vel iuste. l. cum seruus. circa medium, ff. de conditio. & demonstr.

Recte manumissos. Recte manumissos seruos à minore, licet postea restituantur, Papin. scribit in l. si mulier. ff. de mino. Et recte contendit seruus cum domino pro libertate. l. de libertate. ff. de fideicommissar. liberta.

Recte caueri. Item recte caueri dicitur cum fideiussoribus. l. 2. ff. de vsufruct. earum rerum. l. 1. §. iubet. de collat. bonor. Sicut idonee, vt scripsi attic. 1. tract. de liter. executor. in 1. tom. comment. ad constitutiones. Re.

Recte pronuntiatum. Recte pronuntiatum, contra perperam. l. sicuti. §. sed si quæratur. ff. si seruit. vindicet. Recte ædificat post nuntiationem noui operis, qui satisdat, vel cui nuntiatio remittitur. l. non solum. §. sciendum. ff. de noui oper. nuntia.

Recte

Recte praeterire. Recte ignem subiicere, est iure ignem immittere. l. si seruus. §. si fornicarius. ff. ad legem Aquil. ibi, qui recte ignem subiecit non peccauit. Recte praeterire filium est iure eum praeterire. l. penult. ff. de liber. & posth. l. aufertur. §. in reatu. de iure fisci. Recte petere, idem. l. eum qui. §. qui ita. & l. quicquid. §. 1. ff. de verbor. oblig.

Recte soluitur. Recte soluitur, quando soluens liberatur. l. cum qui ita. §. qui sibi. ff. de verb. oblig. l. si vnus. in princ. de pact. *Recte stipulari.* Recte stipulari. l. nemo. 1. ff. de verb. oblig. est solemniter stipulari, vt valeat stipulatio. Recte videtur res retro in iudicium deducta ratihabitione, ac si procurator in initio *Recte cōpelli.* fuisset. l. licet. ff. de iudic. Recte non compellitur, id est iure. l. non distinguemus. §. de liberali causa compromisso facto recte non compellitur arbiter sententiam dicere. ff. de arbitris.

Recte dicitur. Recte dicetur creditores loco non esse, l. si cui. supra eod. Et recte dicitur res abesse. l. Labeo. 1. §. item si dominus. l. recte. & l. aliud. supra eod. & l. alienatum. l. coram. & l. in lege censoria. & l. peruenisse. l. inter diuortium. l. pronuntiatio. §. 1. & l. mercis. 2. infra eod. & huiusmodi infinita, quae possem adducere.

Vir bonus pro iudice. *Viri boni arbitrio.* Virum bonū pro iudice iura capiunt, vt probat l. continuus. §. cum ita. ibi, eam rem ad indicem, id est ad virum bonum remittamus. ff. de verb. oblig. Et quasi virum bonum appellat l. sed si vnius. §. praetor ait. ff. de iniur. Sed ibi quasi est veritatis expressio. vocatur enim iudex à lege vir bonus, quod talis esse debet, & praesumitur, vt ei qui malum hunc dixerit, incumbat hoc probare: nam contra iuris praesumptionem allegat.

Bonus vir etiam pro vtili accipitur, sicut & index esse debet. l. pupillus. §. munus. infra eod. & ait Menand. Graecus: ὁ χρηστὸς ἐστὶ πολλαχοῦ σωτήριος. vir bonus multis in locis salutaris est. & Theognid. ait: viros bonos sequitur prudentia, & verecundia: quorum nunc inter multos exiguus est numerus. & Βίας ἔφη· οἱ ἀγαθοὶ εὐαπάτητοι. Bias dixit: boni sunt faciles decepti: quamobrem eo facilius debent eis literae releuamenti concedi, & comprobari, ac vt dicunt, interinari: malis vero difficilius condonandum est, qui sicut vestimentum veterascent. Bonus autem pallio indutus bonitatis permanebit in aeternum.

Boni viri faciles vt decipiantur.

Bonum etiam virum pro recto capit Iurisconsult. in l. fideicommissarij. in fin. ff. de fideicommissar. libert. ibi, vel bonis viris compluribus. Et quasi virum bonum ibidem vocat in §. 1. Et bono viro non conuenit credere venditoris interesse, quod non saeuienti satisfactum non fuisset. l. si venditor. in fin. de seruis exportand. hactenus de his.

PAVL. LIBRO SECVNDO AD
Edictum. aedil. cu. Lex lxxiiij.

Signatorius anulus ornamenti appellatione non continetur.

Haec lex vsui esse potest, tam quoad venditiones ornamentorum, & ceteros contractus quam ad legata de eisdem facta, vt qui donat, aut vendit ornamenta, nequaquam videatur donasse signatorium anulum: quia licet ornatus causa incidenter huiusmodi anuli soleant deferri, tamen principaliter alio tendunt, videlicet ad signandum, ideoque non continebuntur ornamenti appellatione.

Signatorius anulus quid sit. Signatorius igitur anulus est ad signandum, vel sigillandum destinatus, characteres quosdam insculptos habens, quo vtimur, vt signum nostrum imprimamus. declarat Iurisc. in l. ad testium. §. pen. ff. de testam. his verbis, signum autem vtrum anulo tantum impresso adhibemus, an vero & sine anulo, verum & quodam alio impresso. varie enim homines signant. & magis est vt anulo quis possit signare, dum tamē habeat characteres. Hodie quoque sine anulo solemus vti modico signo seu sigillo, quod Gallic. vocamus *le signet ou cachet.* Et quando Iurisconsulti loquuntur de signo, vt plurimum intelligunt de sigillo. *Signatores.* Vnde signatores dicti, qui hoc signo seu sigillo signabant l. 3. §. exhibere. ff. de tab. exhib. l. sed si quis ex signatoribus. ff. quemadmod. test. am. aperiant. l. quidam tabularum. in fi. de fur. quibus etiam anulis signatoriis maxime vtuntur magistratus. Quamobrem huiusmodi anuli signatorij nequaquam debebuntur vxori, vel alij, cui ornamenta sunt legata: nempe facti ad vsum signatorium, non debent trahi ad alia ornamenta, ideoque Iurisc. hic dicit non contineri ornamenti appellatione. Alia dixi in l. subsignatum. supra eod.

Et interdum signationis anulus dicitur in text. alias signatorius, sed idem est sensus, vt nusquam appellatione ornamenti veniat signatorius anulus, quamuis alij ad ornamentum introducti debeantur, vt inferius dicetur.

Ratio dubitandi erat, quia interdum vxori dabatur anulus, quo vteretur ad alium vsum, quam suum, vtpote ad custodiam rerum mariti, quae olim propter multitudinem seruorum signari solebant, ne amitterentur, eamque ob rem introductus fuerat, Alcia. teste, anulus: sicque ad muliebrem ornatum pertinere videbatur. At contrarium decidit hic text. Et inter rationes praeallegatas haec fuit, quod res ad vnum vsum datae, non sunt ad alium trahendae. arg. l. legata inutiliter. ff. de leg. 1. vt nec possit vxor mortuo marito signare anulo mariti, si transferat se in aliam familiam, imo illi prohiberi posset: sed anulus signatorius apud heredes permanere debet, & alia sigilla ac cautiones. l. si quae sunt. ff. familiae ercis. *Dubitatio & ratio decisionis.* *Vxor post mortem mariti eius anulo nō signat.*

Confirmat Macrobius lib. 7. Saturnalium inquiens, veteres non ornatus, sed signandi causa anulum secum circumferebant: vnde non plus quam vnum habere licebat, nec cuiquam nisi libero, quos solos fides decerneret, quae signaculo continentur. Ideo ius anulorum famuli non habebant: postea vsus luxuriantis aetatis signaturas pretiosis gemmis coepit insculpere, & certatim haec omnis imitatio lacessiuit, vt de augmento pretij, quo sculpendos lapides parassent, gloriarentur. Hinc factum est vt vsus anulorum exemptus dexterae, quae multum negotiorum gerit, in laeuam relegaretur, quae otiosior est, ne crebro motu & officio manus dexterae pretiosi lapides frangerentur. Electus autem (inquit) ipsa laeua manu digitus minimo proximus, quasi aptior ceteris, cui commendaretur anuli pretiositas: vel quia in eo quaedam sit vena, quae ad cor pergit. cap. foeminae. 30. q. 3. *Famuli anulos aut serui nō habebant.*

Anulum aureum à Prometheo fuisse inuentum Plinius lib. 33. fabulosum esse testatur, c. 1. dicens pessimum scelus fecisse, qui anulum primus induit: sed ab Hebraeis primò fuisse inuentum testis est Polydorus Vergilius lib. 2. c. 21. Tamen videte Alber. in dictio. in verb. anulus. Et causa dignitatis circumfertur. c. clerici. 2. de vita & honesta. cleric. ideo permittitur episcopis & doctoribus, non vero simplicibus clericis gl in c. vt apostolicae. de priuileg. in 6. vbi doct. scribunt clericos gestantes anulos aut episcopos aut fatuos. & Hostiens. in summa. de praesumptio. §. pen. in fi. Et solet dici: anulus fideiussor extremae necessitatis. vnde versus alludunt sequentes. *A quo inuentus anulus.* *Anulus cur feratur.* *Anulus fideiussor extremae necessitatis.*

Talibus à dominis post cuncta nouissimus exit
Anulus, & digito mendicat Pollio nudo.

Videte Bened. in repet. cap. Raynutius. in verbo, cuidam Petro. nu. 76. cum seq. de testam. Et anulis legatis dactylothecae non cedunt. l. argento. ff. de lega. 3. Dactylotheca vero dicitur anulorum repositorium, à dactylos Graece, id est digitus, & theca, id est repositorium, teste Plinio lib. 37. gl. in l. librorum §. fin. ibid. Flamini tamen Diali anulum gerere non licebat solidum, authore Blond. lib. 2. & hodie boni sacerdotes anulos gestare non curant, si non sint in aliqua dignitate, vel stoliditate. *Dactylotheca.*

Item equo vendito, veniunt & eius ornamenta. l. aediles. 2. ff. de aedilit. edict. Sed non debet quis in ornamento equorum vel mulorum vti smaragdis, aut aliis lapidibus pretiosis. l. vnic. C. nulli licer. in fraenis equestr. lib. 11. vbi etiā prohibet anulos habere. & gestare pretiosis lapidibus inclusos, nisi in ornamentis matrimonialibus. quod parum seruatur apud Gallos, qui promiscue ad ostentandam forte prae *Lapides in anulis quando includi possint.*

præ ceteris suorum antiquam ingenuitatem & libertatem, huiusmodi anulis vtuntur.

Ornamẽta ecclesiarum pro decima capi fas non est.

Notate præterea collectores deputatos ad exigendum decimam, non posse capere ornamenta ecclesiarum, causa diuini vsus comparata, nec vendere: & id de facto tentantibus resisti potest, sicut dicitur in seruientibus excedentibus metas commissionis, in l. prohibitum. & l. defensionis. C. de iure fisci. lib. 10. vt nominatim scribit Cardinal. in cle. fin. q. 15. de decim. quem alij ibi sequuntur, dicentes non valere sententiam in contrarium: imo contrarium facientes sacrilegi sunt, & excommunicati secundum eos ibidem. Sed væ illis, qui forte hodie non verentur multum contra ecclesiam excedere.

Ornamenta muliebria quæ, & senatoria.

Item ornamenti appellatione non veniunt vestes. l. ornamentorum. ff. de auro & argen. leg. Sed ornamenta muliebria sunt, quibus mulier ornatur, veluti inaures armillæ, viriollæ, anuli præter signatorios, & omnia, quæ ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornandi causa: quo ex numero etiam aurum, gemmæ, lapilli, nullam aliam in se habentes vtilitatem. l. argumento. §. ornamenta. ibidem. Socin. consil. 10. Omnipotens deus adsit, in 1. vol. Ornamentum dissolutum aut transfiguratum extinguit vsumfructum. l. quid tamen. §. proinde. quib. mod. vsumfr. amit. facit l. sed & si. §. hoc senatusc. ff. ad Maced. declaraui in l. Labeo. 1. supra eo. Ornamenta senatoria quæ sint, vide in l. speciosas. infra eodem.

Ornatus Christianorũ qui.

Ornatus Christianorum sunt boni mores, & recta fides, non vestis, pompa, vel auri, nec fucus mendax. cap. fucare. de consecr. distinct. 5.

Ornare, in l. impensæ. §. voluptariæ. infra eod.

Ornamẽta & supellex in ecclesia reponi non debent.

Ornatus, in l. penult. infra eod. Quæ ornamenta laicorum, nec quidem clericorum propria, & supellectilia in ecclesiis poni non debent, nisi propter hostiles incursus, aut incendia repentina, seu ob alias necessitates vrgentes: quibus cessantibus res in loca pristina reportari debent, sunt verba text. in cap. fin. de custod. Eucharist. Alia multa scriberem de anulis, quæ licet videre per Laz. in lib. 9. de republ. Roma. cap. 11.

IDEM LIBRO QVINQVAGESIMO Ad Edictum. Lex lxxv.

II. Restituere videtur is, qui restituit id, quod habiturus esset actor, si controuersia ei facta non esset.

Duo includit iste text. primũm affirmatiue, quod facile in text. describitur. Secundũ negatiue sic habet: Restituere is non videtur, qui non restituit id quod habiturus esset actor, si ei controuersia facta non esset. vnde restituendo pratum non satisfacis, nisi restituas & fructus, & omnia quæ habere potuissem, si lis mota non fuisset.

Restituere varijs sumitur modis.

Notandum est, quod verbum restituere apud Iurisconsult. variis sumitur modis. Primo pro reddere, vt hic: à re & statuo, quasi iterũ statuere, & rem acceptam reddere, vt hic, & l. 1. ibi, restituas. ff. quor. bonor. & l. 1. quorum legator. l. qui restituere. de rei vindic. & aliis in pluribus locis, quos supra citaui in l. restituere. 1. supra eod. & inferius dicam. Hinc dicitur restitui hereditas, cum quis est grauatus per fideicommissum, vt per totum tit. ff. ad Treb. & potissimum in l. restituta. ibid. & Instit. de fideicommissar. libertat. & C. de instit. substit. & restit.

Restituere pro reficere.

Secundò, restituere dicitur, qui rem collapsam reficit, eam restituendo ad suam primæuam causam. l. si fratres. §. idem resp. 2. ff. pro soc. vbi primo dicit restituit, postea refecit. facit l. creditor. 1. ff. si cert. petat. vbi mutuans pecuniam ad restitutionem ædificij præfertur aliis creditoribus. in l. 1. de cessio. bonor. l. si ventri. de priuileg. creditor. & l. interdum. ff. qui potior. in pignor. habeant. l. diuort. §. fin. ff. solut. matrimo. l. si merces §. si vicino loca. vbi glo. exponit restituat, id est reficiat. l. eum debere columnam restituere, qui onus vicinarum ædium ferebat. ff. de seruit. vrban. prædior.

Restituere pro in ius pristinũ reducere.

Tertiò, dicitur restituere, id est in ius pristinum reducere: vnde restituere dicitur, qui opus vi, aut clam factum, tollit, & rem ad pristinum statum reducit. l. 1. §. 1. ff. de oper. noui nuntia. Et ex hac actione restitutionem fieri oportere in pristinum statum, dicit Iurisc. in l. ait prætor. in princ. iuncto §. præterea. 2. ff. quæ in fraud. creditor. & l. fin. ibidem. Et officio iudicis continetur, vt dominum sua impensa opus restituentem absoluat. l. fin. ff. de interdict. l. cum prætor. vbi dicam, infra eo. Et alibi dicit Iurisconsultus, restituere videtur, qui in pristinum statum reducit. Quod fit, siue quis tollat id, quod factum est, aut reponat id, quod sublatum est. l. 2. §. restituas. ff. ne quid in loco public. l. prætor. & l. penult. ff. de oper. noui nuntia. & l. sicuti. si seruit. vindice. quamuis glo. exponat pro fulciat, quæ expositio non conuenit illi text.

Minor in integrum restituitur.

Et minor læsus restitui dicitur in integrum, cum in pristinum ius reducitur: vt per totum titul. ff. de minor. & maxime in l. quod si minor. §. restitutio. ibid. Et sic intelligi debet titulus C. de in integrum restit. Idem in maioribus vide in rubr. ex quib. caus. maior. in integr. rest. Ita quoque restitui negotia dicuntur, in l. Imperatores. ff. de re iudica. quamuis glo. ibi exponat pro rescindere.

Restituere pro iterum constituere.

Quartò, restituere est iterum constituere: vt deiectum ab vsufructu in eadem causa prætor restituere debet, id est, in qua futurus esset, si deiectus non fuisset. itaque si tempore vsusfructus finitus fuerit, postquam deiectus est à domino, nihilominus cogendus erit restituere, id est vsumfructũ iterũ constituere. l. si plures. §. fi. ff. de vi & vi arma.

Restituere pro restaurare.

Quintò, ruptum testamentum non restituitur, id est non restauratur, nec reintegratur. l. 2. C. de posth. heredib. instit.

Restituere generalius, quã reddere.

Sextò, generalius est verbum restituere, quam reddere: nempe restituere etiam ad facta pertinet, & ad omnia, quæ accepimus: reddere tantum est retro dare, id est dominium transferre, vt testatur hic Alcia. de quo scribam in l. verbum reddendi. infra eod. sed in forensi iudicio Franciæ hæc verba religiosa sunt, semper fere sicut religiosi se concomitantia, sic: *ie demande à l'encontre d'vn tel, qu'il aye à se desister & departir de telle maison & d'en laisser iouyr ledict tel, & luy en rendre & restituer les fruictz, & loyers par luy prins, & perçeus.* vbi prohibere ingredienti vim fieri multo plus est, quam restituere: quia statim cedere aduersarium, & vacuam relinquere possessionem iubet. l. penult. in fin. ff. de acquir. possess.

Prohibere plus est, quam restituere.

Septimò, restituere exponit gloss. pro restituendi facultatem habere, in l. si procuratorem. in fin. ff. manda. forte non malum esset ibi, restituas, id est reddas. vt text. velit dicere: quid facturus sis, si restituas, seruum fugitiuum à te emptum nomine meo? Respond. debet imprimis reddere seruum, & postea, &c.

Restituere pro remittere.

Octauò, restitui curiæ suæ, vel iudici, id est remitti, quis debet l. si. C. de cohortalib. 12. c. si iudex laicus. iuncto prin. cum fin. de senten. excommunic. in 6.

Restituit, qui nunquã fuit assecutus.

Nonò, restitui etiam id dicitur, licet ab eo, quid id petit, non habuerit: vt si meo nomine emas librum vel aliam rem, eam restitui mihi petam, id est reddi. l. si procuratorem. §. fin. ff. manda. l. diuortio. §. si fundum. ff. solut. matrimonio. Etiam quis interdum id restituere dicitur, quod numquam fuit assecutus. l. 1. vbi glo. & Bart. ff. quorum bonor. & l. 2. C. illo tit. & in l. curabit. de actio. empt. l. si quis in suo. de inoffic. testam. l. Nesennius. §. fundum. ff. de re iudica. licet regulariter id restitui dicatur, quod quis accepit, per istum text. & iura in hac lege adducta. Et docto. ad hoc allegant tantum gl. quam dicunt singularem in l. mancipia. in verb. aduocandum. C. de seruis fugit. sed est text. in c. dilectis filiis decano. ibi, vt ei restitueret, vel saltem redderet. de appella. Et restituere & reddere æquiparat Imperator in l. si inter. C. de iure dotium. & l. 1. 2. & per totum. solut. matrim. & Iurisc. in l. 1. §. is quo. ff. de actio. & oblig. & in l. 3. quib. ad libert. proclamar. non licet.

Restituere & reddere æquiparantur.

Promissa restituere.

Decimò, promissa restituere est promissa implere & soluere, dicit text. iuncta gl. in l. vna. C. de suffrag.

Vndecimò,

Restituere pro dare. Vndecimò, pro dare, porrigere, vel tradere: vt suscepi literas restituendas Imperatori. l. Titio. in princ. ff. ad municipal. l. à diuo Pio. §. si super. ff. de re iudicata.

Iudex ad restituendum datus. Duodecimò, iudex datus ad restituendum, id est ad cognoscendum de restitutione. text. iuncta glo. in l. penult. ff. de confess.

Tutelam restituere. Decimotertiò, restituere tutelam, vel administrationem tutelæ, est eam dimittere, & ratione illius & reliqua reddere. l. 1. §. Papin. ff. de vsur. & conuenit cum vsu communi dicendi Gallic. *rendre la tutele*. facit l. liberto. in fin. ff. de annuis lega. l. 1. §. tutores. de fals. cū §. seq. qui hoc elucidat.

Decimoquartò, restituere exponitur per glo. id est restitui desiderare, l. 3. §. si quis minor. ff. de minor. Ego verò exponerē in integrum se restituentem, id est in integrum restitui petentem, nempe licet minor desideret restitui, si non petat, nunquam restituetur, veluti probatur in eadem l. versic. proinde. ibi auxilium impetrare debebit. & ibi, postulat auxilium, &c. nisi accipias desiderare pro petere.

Interdicta restitutoria. Decimoquintò, restitutoria sunt interdicta, quibus prętor iubet aliquid restitui. §. 1. vers. restitutoria. de interdict. Instit. l. 1. ff. de interd. l. 2. de preca. l. certū. §. si alia. decōfess.

Restituere & possessoriū & petitorium respicit. Decimosextò, verbum hoc restituere tam ad possessorium, quam petitorium refertur, teste Feli. in ca. inter dilectos. col. 1. de fide instr. vnde si datus fuerit iudex, vt de rei restitutione cognoscat, etiā super possessione cognoscere poterit: vt docet idem Fel. in rub. de rescrip. colum. 3. Alexan. consil. 98. visis his. col. 1. vol. 5.

Decimoseptimò, quando hoc verbum refertur ad iudicem, habita ratione partium, tunc restituas exponitur, id est restitui facias. l. 1. vbi gloss. C. de defens. ciuit. Et iurisdictio restitui dicitur, in l. postquam. §. Imperator. in fin. ff. vt legat. quod declarat Alciat. parerg. lib. 3. cap. 3.

Restituere natalibus, & alia huic rei accommoda, scripsi in l. plus est in restitutione. & in l. restituere 3. eodem.

Controuersia nomine quid veniat. *Controuersia.* Nomine controuersiæ venit tam ea quæ fit in iudicio, quam extra iudicium, l. Lucius §. tres fratres. & ibi gl. ff. ad Trebell. l. transacta. infra eo. Vnde consuluit Alexand. consil. 52. viso testamento. col. 1. & 2. in 2. vol. quod si is, qui promisit me non molestare, vel non mouere controuersiam in tali domo, dicat postmodum illam non esse meam, sicque fecerit quominus inuenire possim conductores, in ea dicetur me molestare, per l. vim facit. ff. de vi & vi. arma. & l. diffamari. Cod. de ingenu. & manumiss. Et ita controuersia fit etiam extra iudicium, & molestia, quæ duo æquipatantur, vt scribit idem Alexan. consil. 177. viso testamento. col. 2. in 5. vol. & consil. 195. perspectis. nu. 6 & seq. in 6. vol.

Intellige nisi ex materia appareret loqui tantum de cōtrouersia iudiciali, id est de lite, vt hic, & l. controuersia. iuncta l. 1. & l. de his. ff. de transactio. & l. 1. de re iudic. l. sequester. ꝫ. eod. l. pen. §. 1. ff. ne quis eum qui in ius vocat. est vi eximat. l. argentarius. de edendo. l. fin. de procurat. & l. posthumus. in fi. de inofficioso testam.

Mouere controuersiam est & de iure, & de facto. Item dicitur moueri controuersia tam de iure, quam de facto. Quare si quis promiserit non mouere cōtrouersiam super tali re, non licebit ei agere, etiam si alias in re ius habeat, & sic de iure. glo. in d. §. tres fratres. Imò dicūt quidam, si quis promittat non mouere controuersiam, aut non molestare aliquem super diuisione hereditatis, aut venditione bonorum, seu alia re, non poterit etiam in integrum petere restitutionē: quia molestaretur reus, & pateretur cōtrouersiam, de qua fuerat cautum in promissione. sed contrarium est verius per text. in l. 1. C. si aduers. venditio. vbi ratione tantum iuramenti Imperator, ne author fit periurij, non concedit ibi restitutionem. Ergo si minor solum promisisset se non moturum controuersiā, posset petere restitutionem: alioqui nunquam haberet locum restitutio, quia semper apponeretur hæc claus. Et ita docent interpretes in c. coram de in integr. & Soc. consil. 135. pulchra. in 2. vol. & istud est primum illius vol. antiqui col. 9. vers. confirmatur responsio. & Aret. consil. 161. in præsenti. col. 13. quia priuilegium non videtur auferri, nec
Restitutionē petere potest, qui promisit se controuersiam non moturum.

Principis beneficium: per l. postquam. iuncta gl. C. de pact. Bar. & Rebuff. in l. decurionib. C. de silentiar. libr. 12. venientes. de iureiur.

Ante & post litem cōtestatam dicitur cōtrouersia. Dicitur etiam controuersia tam ante litem contestatā, quam post, etiam excipiendo. l. non solum. §. si status. ff. de procurator. & resistendo. glos. in d. §. tres fratres. & Georg. Natan. in repet. clem. sæpe. in verb. causas. col. 5. & sequ. de verb. signif. vbi idem in molestia, vexatione, & similibus verbis scribit.

Item qui promisit non mouere controuersiam, intelligitur promisisse tam quoad proprietatem, possessionem, vsumfructum, quam alia iura. tex. in l. stipulatio ista. §. 1. ff. de verb. oblig. & ibi Ias. in 2. no. quia promissio controuersiæ intelligitur, ne ius fiat deterius, aut ne quid ex eo diminuatur, quominus integrum liceat habere. Et mouendo huiusmodi controuersiam, constat satis ventum esse contra præfatam stipulationem. Alia dicunt interpretes in l. causas. C. de transact. ego ad ea vos reiicio, quæ ibi scripta sunt.

IDEM LIBRO LI. AD EDICTVM
Lex lxxvj.

Dedisse intelligendus est etiam is, qui permutauit, vel compensauit.

Tenebaris mihi domū legatam dare, consensi vt prædium Cornelianum pro ea dares, quod dedisti, an videaris domum dedisse? quod non videtur: quia vere nō est data. Tamen respondet iste tex. intelligi datam: quia dedisse intelligitur is, qui permutauit, aut compensauit: nam aliud pro alio volente creditore solui potest. l. 2. §. mutui datio à contrario. ff. si certū petat. & dando prędium loco domus, quodammodo videor permutare: nimirum si quoq; dedisse videar, & per consequens liberatus sim.

Dare videtur qui permutat & compēsat. Idem si emerim domum tuā centum aureis, quos mihi debebas. hoc enim genus compensationis dationē quandam includit. Et breuiter hæc lex duos modos tradit, quibus videatur aliquis dedisse: primus est, quando permutauit: secundus, quando compensauit. Quod vtile est ad sequentia. Primo mulier dotem videtur reddidisse marito, si permutauit, vel compensauit. probat l. si ei nuptura. ff. de iure dotiū. l. si mulier dotis. de pact. dotal. Ex quo infertur, quod dos data per permutationem, vel compensationem, poterit soluto matrimonio repeti. l. si filiofamil. 1. ff. soluto. matrimo.

Secundò, si res vitiosa vendita redhibeatur, debet emptor recipere pecuniam, quam dedit pro eo homine, etsi quid accessionis nomine dederit. Dari autem non id solū accipiemus, quod venditori numeratur, pretium, & vsuras eius, sed & si quid emptionis causa erogatum est. hoc autem ita demū deducitur, si ex voluntate venditoris datur. Ceterum si quid sua sponte datum esse proponatur, non imputabitur. neque enim debet quod quis suo arbitrio dedit, à venditore exigere. Vlpian. in l. debet. ff. de ædil. edict. Et dedisse, etiam videtur, si permutauerit, vel compensauerit, vt hic.
Compensata pecunia repeti potest.

Tertiò facit, quod si euincatur res ab emptore, tunc debet eidem restitui, quod dedit. per d. l. debet. Et dedisse videtur, si permutauit cum alia re, vel compensauit. vnde si pretij causa pecora in solutum consentienti data sunt, & pro pecunia permutationis loco tradita, data videntur. l. pretij causa. C. de rescindend. venditio.

Retrahens iure sanguinis, vel prælationis, quid restituere debeat. Quartò, si consanguineus retrahat rem venditam, debet restituere id quod emptor dedit. & datum illud censetur, quod permutauit, vel compensauit, quicquid etiā explicandarum actionum causa impenditur. l. quantitas. ff. ad legem Falcid. no. in l. dudum. Cod. de contrah. emptio. Boer. in §. fi. de consuet. reten. rer. feud. & de consuet. retract. in consuet. Bituricens. quem sequitur Chassa. in consuetud. Burg. §. 1. in fin. & §. 3. in glo. *le pris*. rub. *des retraitz*. Quorum sententiam non inuitus probo: habet enim vtilitatem: vt in simili scribit Iuriscon. Vlpian. in l. 3. in fin. ff. de constit. pecun.

Quintò, facit ad dominum, qui iure prælationis vult habere rem venditam pro pretio dato, prout ei iure conceditur. l.fin. C.de iure emphyt. vt datum videatur etiam compensatũ vel permutatũ: vt hic,& Iaf.ibi ample docet.

Sextò,ad libertatem proclamans tenetur ignoranti emptori tantundem reddere,quantum dedit emptor. Et dedisse videtur,quod permutauit,vel compensauit eo nomine.l.in tantum.cum l.seq.ff.de liber.cauf.

Dare generale est. Septimò,hoc verbum dedisse generale est,multa dationis comprehendens genera, siue species. Nam solemus dicere, dare pignori, permutationis causa, vel compensationis, sed non simpliciter. Ideo donationis appellatione non veniret compensatio, vel permutatio. l. alienatum.§. donationis.supra eod.sed nomine dationis sic.Verum vsus communis Galliæ non habet separata hæc vocabula. nam promiscue dicimus,*a donné ou par eschange ou par donaire, ou donné purement & simplement.* Et tunc cum sine adiuncto profertur, intelligitur de ea, quam.in iure dicimus donationem, id est meram liberalitatem: prout etiam dixi in l. sæpe,versic. & cum diximus,supra eod. Et in hoc tutissimum est semper inspicere materiam, & pro qualitate negotij iudicare:vt si dicatur, datum repetatur:an conueniat permutationi, vel compensationi, & tunc dicemus venire: si vero tam diuersa pateat ratio, vt non conueniat materiæ, tunc sub hoc verb. dedisse non veniet permutatio, vel compensatio, per ea quæ notant, in l.alienationis. & l. sæpe. supra eod. nempe si diceret, datum tempore belli repetatur, non comprehendetur compensatum, vel permutatum.

Remittês dare censetur. Simonia committitur remittendo. Postremò dedisse videtur, qui remisit. l.si mulier. ff.de condict.ob cauf. vnde sicut in datione committitur simonia, sic in remissione debiti liquidi. cap. veniens. in 1. de test.c.talia.8.q.3.intelligas sane,cum ex tali remissione aliquid acquireretur ei, cui fit remissio:alias contra,vt si exceptio declinatoria remitteretur. Panor.in d.cap.veniens. & Dec.in l.si quis obligatione. infra tit. prox. Insinuatio quoque requiritur in remissione causa donationis facta. *Insinuatio in remissione requiritur.* Bar.in l.Modestinus.ff.de donatio.gl.in d.l. si quis obligatione.Imol.in l. Aquilius.ff.de donatio.Iaf.in l. si pro fundo. C.de transactio.Quod facit ad intellectum ordinationis Regiæ,rub. *Que toutes donations seront insinuees*, insinuationẽ requirentis in omnibus donationibus, vt in liberatione etiã & remissione requiratur, per illud verbũ *toutes*, &c.vbi abũde scripsi,in 2.tomo cõment.quod probat etiã Felin.in d.c.veniens.Proprie tamen remittere non est dare.l.Iulia.ff.de cond.& demonstr.& procedit iste text. per interpretationem, vt afferit Alcia. quia est dominium rei transferre.l.vbi,in fin.ff.de verb.oblig.Tamen hæc lex interpretatur eum quoad effectũ dedisse videri, qui vnam rẽ pro alia dedit,veluti si permutauerit,aut cõpẽsauerit. Et sic ratione interpretationis Iurisconsult. etiam extẽdetur ad illum, qui gratia conditionis implendæ quicquam dare tenebatur,vt permutando, vel compensando videatur conditioni paruisse: per legem,in conditionibus. §. si patronus.& legem, Iulian. ff.de cond. & demonstrat.& l. creditori.C.de.

Pœnã euitat, qui cõpensat. Eodem modo pœnam euitat is,qui domũ dare tenebatur,si rem aliam dando permutauerit,aut compensauerit: vt no.doct.in l.1.§.bonorum.ff.ad Trebel.& Albert. Brunus. in tract.de forma & solemnit. actus. fol. 36. & sequ. alioqui interpretatio Iurisconf. hic nõ esset generalis,quæ tamen esse debet,per l.leges.C.de legib.

Intelligere variis sumitur. *Intelligendus est*,accipiendus,interpretandus est.ff.de acquir.rerum domin.l.3.l.naturalem libertatem recipere intelligitur.& l.rem in bonis.& l.& habet. §. 1. de precar. l. duorum communia præd.

Intelligere pro apprehendere,vel comprehendere, seu mente complecti,l.adeo.§.præterea.ibi, per alluuionẽ autem id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligere non possimus,quantum quoquo momento temporis adiiciatur.ff.de acq.rer.do.l.insula. in fi.ibid. §. præterea.de rerũ diuif.in Instit.l.1.de doli except. l.si ædes.1. in fin.de seruit.vrbanor.præd.l.prædones. de petit. hered. l. quæ de tota.de rei vind. l.etiam. de fundo dotali.l.si debitori.de iudic.

Denotat etiam fictionem, sicut verbum præsumitur, habetur. intelligitur enim cõfiteri crimen, qui pacifcitur. *Fictionẽ quãdo denotet verbum intelligitur.* l.quoniam.ff.de his qui not.infam.iuncta l.in fisci. de iure fisci.l.nec emptio. vbi glo.in fin.ff.de contrah. emp.l.alienationis.§.eod.& dixi in tract. fictionũ, & in l.1.in verb. complectitur. §.eod l.omnes.§.1.quæ in fraud.creditor. l. si quis.ibi, ergo dedisse intelligor. de calumniator. & l. in ratione.1.§.quod vulgo.in fi.ad leg.Falcid.Et tunc demum fictionem significat,cũ materia hoc expostulat, quod declaratur ex verbis in illa positis:vt in §. 1.de excuf.tuto. in Instit. vbi mortui in bello filij per gloriam viuere intelliguntur.l.fi.iuncta gl.ff.de iureiur. probat l.fin. ibi penc intelligantur.C.de impub.l.si tibi homo.§.cum seruus. ff. de lega.1.ibi, ex die aditæ hereditatis intelligitur.l.si vẽditor. §. sed & si neuter.de in diẽ addict.ibi,quia ea melior intelligitur, quam venditor comprobauit. In aliis ergo significationibus proprie accipitur, in ista vero non. l. si is qui. vbi doct.de vsuc.scripsi in l.minus.supra eo.

Intellectus. Intellectus,id est significatio, vt in l. vbi huius extãt vigintinouẽ intellectus.C.de transact.& tamen vnico bono cõtẽti essemus,vt dico in nou.interpret.meis ad ius ciuile.

Et intellectus,intelligendi actus, id est, scientia, notio, & cognitio. vnde Imperator dicit, nil interesse quibus verbis quis stipuletur,an Græcis, vel Latinis, si vterque stipulantium intellectum huius linguę habeat.§.in hac re. de verb.oblig. in Instit.

Intelligere,cognoscere, intelligis animum meum. §. si. de rerum diuif.in Inst. vbi glo.exponit, non intelligentibus dominis,id est non videntibus.vel die non percipientibus, vel non cognoscentibus:Gallicè, *ne s'apperceuans.* l. coram.infra eod. *Intelligere pro cognoscere, scire.*

Intelligere, scire. l. adeo. §.ex diuerso. in fin.ibi, potest culpa obiici, quod temere ædificauerit in eo solo, quod intelligebat alienum esse. ff. de acquir.rerum domin. l.cedere.in fin.& l.latæ culpæ.infra eod.

Intelligere, mente concipere, & percipere, quasi intra mentem legere,*entendre.*l. 1. §.legi autem sic accipiendum est,non intelligi.ff.de his quæ in testam. delent. Et in hoc tit.maxime capitur pro interpretari,accipere.in l.inter publica. & l. minus solutum intelligitur. & l. restituere. 1. & l.qui neque.§.fi.& l.sciendum.in fi.§.eo.l. vt Alphenus. §. eod.l.licet.1.l. debitor intelligitur is.l.soluendo esse nemo intelligitur.& l. cepisse.quis intelligitur. & l. qui in continentibus.& l.maiore.ac l.venisse.cum l.seq.l.fugitiuus. l. municipes.cum l.sequ.§.eod.iuncta l.Scæuola.videte quæ scripsi in l. minus. §. eod. Ex quibus præfatis iuribus alias quoque significat, elicere poteritis, boni interim consulendo, si non ad amussim omnia examinemus.

Intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi:quia non sermoni res,sed rei est sermo subiectus. ca.intelligentia.de verbor.& rerum signific.

Hereditas etiam sine vllo corpore iuris intellectũ habet.l.hereditas.ff.de petit.heredit.exposui in l.nihil.§.eod. post glo.in d.l.hereditas.

Permutauit.Permutare, quamuis rhetores & grammatici dicant id proprie dici, quod ex vno loco in aliũ transfertur,cõmutare vero,cum aliud pro alio substituitur: tamen Iurisconf. promiscue vtuntur his verbis,permutare, & commutare:vt patet in l.cum ij.§.pen. ff. de transactio. *Permutare quid.* Quæ interdũ respiciunt res, vt quando vna res datur pro alia,& vocatur permutatio,seu commutatio.in l.1.ff.de rerũ permuta. Vnde dicerẽ,quod permutatio est vnius certæ rei ad alteram certam mutua facta præstatio. Dico certã, quia si detur res incerta pro certa, vt liber vnus pro tali veste,vel pro incerta, erit contractus innominatus, do, vt des: vt Hostienf.firmat in summa de rerum permut.Et nomen huius contractus est valde generale, adeo vt sub eo comprehendatur omnis contractus quo datur hinc inde aliquid, & accipitur. vnde apud veteres frequens magis *Quid sit permutatio.*

ante

ante pecuniæ inuentionem, quam nunc, erat, vt habetur in l. in l. 1. ff. de contrah. emp. & per Aristotel. lib. 1. politic. Alia dicuntur in l. 1. ff. de rerum permuta. & C. eod.

Rem, loci, personam, materiam tempus respicit verbũ permutare.

Aliquando refertur ad locum, vt quod Romæ tenebaris mihi soluere, conuenit, vt hic Parisiis soluas, tunc locus permutatur. per text. in l. cum ij. §. pen. ibi, vel locum permutauit, vt quæ erant ei Romæ alimenta relicta, in municipio, vel in prouincia acciperet. ff. de transactio. l. penult. de sena.

Interdum respicit personam, vt si quod mihi debes, volo, vt debeas & soluas Titio. d. l. cum ij. §. pe. ibi, vel personam commutauit. Alias materiam, vt pœnam permutare ad Principem spectat. l. motis. §. sed enim. ff. de pœnis. ibi, aut permutetur, aut liberetur.

Item respicit tempus vt inter duos, qui eodẽ riuo aquã certis horis separatim ducebant, conuenit, vt permutatis inter se temporibus aqua vterentur, &c. l. cum constet. §. fi. ff. de aqua quotid. Sed vt plurimum ad res refertur: veluti, permutationem non recipiunt pecuniæ in arca legatæ. l. sed etsi. ff. de lega. 1. id est, non recipiunt functionem, quia illæ ipsæ debentur. l. 2. §. 1. ff. si certum peta. sic Iacob. Curt. in lib. 3. coniect. cap. 30.

Permutare pro simplici mutare. Litera Regia ad rescindendum permutationem impetrari solent. Quid sit compensatio.

Permutare etiam accipitur pro simplici, videlicet pro mutare, in l. penult. ff. de senator. ibi, quia dignitas domicilij adiectionem potius dedisse, quam permutasse videtur. Alia dicunt in rub. de rerum permut. vbi licebit videre. Et solet concludi in hac actione, vt res tradita restituatur, vel ad id quod interest. d. l. pen. & l. naturalis. de præscr. verbis. Et ad rescissionem permutationis in hac patria solent impetrari literæ Regiæ.

Compensauit. Compensatio est debiti & crediti inter se contributio. l. 1. de compen. facit l. qui insulam. §. 1. loca. Et regula est, quod liquidi ad non liquidum compensatio nõ recipitur. Et contraria est, quod liquidi ad liquidum recipitur. l. fi. C. de compẽs. quod limitat Soc. in tract. fallen. reg. 61. compensatio. Item in deposito non fit compensatio, nec diuersarum specierum, vt quantitatis ad speciem. l. pen. C. depos. Alia huc pertinentia poteris videre in rub. de compensa. ff. & C.

IDEM LIBRO QVADRAGESIMOnono Ad Edictum. Lex lxxvij.

Frugem pro reditu appellari, non solum quod frumentis, aut leguminibus, verum & quod ex vino, syluis cæduis, cretifodinis, lapicidinis capitur. Iulianus scribit, fruges omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem, aut aues, ferasue, aut poma fruges dici. frumentum autem id esse, quod arista se teneat, recte Gallũ definisse: lupinum vero, & fabas fruges potius dici, quia non arista, sed siliqua continentur: quæ Seruius apud Alphenum in frumento contineri putat.

Fruges pro reditu.

Iurisconsultus explicat hic verbis subobscuris hæc tria vocabula, frugem videlicet, frumentum, & lupinum: volens dicere, quod frugis nomine venit omnis reditus, quicunque nobis obtigit ex fructu terræ, siue in frumentis consistat, siue in leguminibus, siue ex vino, vel syluis cæduis, cretifodinis, siue lapicidinis: vt sic quicquid vtilitatis & reditus ex fundo habeo, possim vocare frugem. Et ideo reprehẽditur Iulian. dicens fruges omnes esse, quibus homo vescatur. nam caro, aut aues, vel feræ non possunt fruges dici, & tamen illis vescimur. Nec placet fieri differentiam inter frugem in singulari & fruges in plurali, licet doc. aliqui differre arbitrentur: sed nos promiscue vtimur, vt in l. 1. C. de agri. & cens. lib. 11. sic dicente: nunquã sationibus, vel colligendis frugibus insistentes agricolæ ad extraordinaria onera trahantur: & frugibus ex fundo subreptis tam colonus, quam dominus furti possunt agere, quia vtriusque interest rem persequi: vbi eadem quoque ratio procedit in castaneis, & aliis fructibus subreptis. l. fullo. §. 1. ff. de furt. Labeo etiam scribit ea quæcunque fructuum, frugumque recipiendorum causa fiūt, extra hanc causam esse, neque referre quarum frugum fructuũque percipiendorum causa id opus fiat. l. 1. §. Labeo. ff. de aqua pluuia arcend. Et sic Valla lib. 4. ait frugem esse, quicquid ex fructu terræ in alimoniam vertimus. Inde fruges à fruendo dicũtur, quod his fruamur: veluti fructus etiam à fruendo, vel ferendo quidam deduci volunt, quod fundus eos ferat, vel quod ibidem ferantur. De iure canonico etiam siue in singulari, siue in plurali frugum nomine fructus comprehenduntur. cap. 1. c. cum homines. de decimis. & vsus fori hanc recepit significationem. vnde si locem fundum retẽta parte frugum, debeo de omni reditu partem habere. sed Iurisconsultus aliquando exprimit frumenta & fuges. in l. plenum. §. idem Nerua ff. de vsu & habita. & fructuum & frugum, in l. 1. § Labeo. de aqua pluuia arcend. Nam fruges fructum continent non omnem: & quando frumentum separatim exprimitur, non venit nomine frugum frumentum.

Fruges & fructus vnde dicantur.

Frugi à fruge, & quid. Frugi bona.

Frugi autem indeclinabile à fruge dicitur, & significat vtile, & necessariũ, in quo est aliquid quo fruamur: & aliquando iungitur cum bono, vt bonæ frugi bonus & officiosus, & vtilis, & cui negotia domini curæ sunt, significat etiam moderatum, temperantem & modestum. l. si vendita, ibi, quam debent homines frugi, & diligentes præstare. ff. de pericul. & commod. rei vend. l. 1. §. sed vtrũ. ibi, demum tenetur, si bonæ frugi seruũ depulit ad delinquẽdum. ff de seruo corrup. & l. si quis seruũ. §. si in seruo. ibi, & interesse fructuarij videtur bonæ frugi seruum esse. ibidem. l. item apud. §. etenim multum interest qualis seruus sit, bonæ frugi, ordinarius dispensator, &c. de iniur. Et parentes frugi vocat in l. cum pater. §. pater qui filio. ff. de legat. 2. l. inde Neratius. §. sed & si bonæ frugi seruus. ad legem Aquil.

Frugi vitæ.

Et vitæ frugi, in l. cum ij. §. sed & personarum contemplatio habenda est, hoc est cuius vitæ sunt ij, quibus alimenta relicta sunt, vtrum frugi vitæ ij sint, qui alias sufficere sibi possint, an obsequioris, qui de alimentis pendeant. ff. de transaction. frugi vitæ vocat illos, qui alimenta sibi quærere possunt ex sua industria.

Frugi quoque is dicitur, qui in suis rebus temperãs est, & eas non consumit. l. si cum dotem. §. si vero dotem maritum ita dissipare manifestum est, vt non hominem frugi, oportet dotem tunc sequestrari, quatenus ex ea mulier competens habeat solatium cum sua familia. ff. soluto matrimo. Inde frugalis, parcus, temperans. Et frugalitas, parcimonia moderatióque in rebus.

Frugalis, & frugalitas.

Frugem pro substantia exponit glo. in. 2. C. de his qui veniam ætatis impetrauer. quod patris substantia soleat esse frugi, & vtilis filiis.

Frugifera arbores.

Et frugiferas arbores, id est ferentes fructum vsufructuarius excidere non debet. l. æquissimum. §. fructuarius. ff de vsufructu.

Reformare se ad frugem melioris vitæ, dicit Imperator. in l. interlocutio. C. de his qui no. infam. & Papa in ca. nisi in princip. de renuntiat. & in cap. commissum. de sponsal.

Legumina quæ.

Leguminibus. Leguminum nomine venit cicer, lentes, fabæ, pisa, & alia id genus, quæ Occitani, & Prouinciales cõmuni vocabulo vocant *legum*: qua sermonis proprietate caret lingua Gallica, veluti pluribus aliis. Et tex. in l. 1. § igitur. ff. exercitor. actio. videtur velle appellatione leguminũ cannabim venire, ibi, dum dicit: sed & si vt certis mercibus eam, videlicet nauem locet, præpositus est, puta legumini, cannabi, ille marmoribus, vel alij locauit materiæ, &c. Sed parũ id probare videtur text. ille, sub his verbis: nam si quis locauit nauem ad vehendas merces leguminum & cannabis, &c. quinimo potius contrarium. nam si leguminũ nomine venire cannabis, frustra expressisset ibi cannabim: sed forte ibi punctum loco copulæ habetur.

Cannabis an inter legumina sit.

Cannabinus, & cannabaceus. Inde adiectiuum cannabinus seu cannabaceus pro his quæ fiunt ex cannabi. vulgus tamen Montispessulani vocat relatum venditores cannabaccos, vernac. *cannabaciès.* ex quo vsu communi loquendi statutum si quod foret veniret interpretandum.

Literas iustitia & gratia Papa chorda cannabis munire solet. Et incidenter nō verebor adducere cannabis vsum frequentissimum apud summos Pontifices, vt soleant omnes literas executorias, nec nō literas iustitiæ chorda munire cannabis, literas vero gratiæ serico filo decorare, iuncto plumbo.c.licet.de crimine fals.Felin.in cap.postulasti.col. 3.de rescript.latius dixi in praxi beneficial.

Legumina vnde dicta. Sed ad rem redeundo, legumina dicta sunt, quòd ista colligendo manibus legantur, id est colligantur, non autem subsecantur, teste Varro. de re rustic.lib.1.cap.22.ibi, hoc enim quoque legumen & cetera quæ velluntur è terra neque subsecantur, succum tollunt.

Vel syluis cæduis. Sylua cædua quid sit, satis superque elucidaui in l.sylua cædua.supra cod.

Cretifodina. *Cretifodinis.* Cretifodina locus est, in quo creta foditur, & vnde eximitur. l. permisisti. ff. de præscriptis verbis, l. si cretæ. de furtis dicta à creta & fodio, quod illic fodiatur. & vsufructuarius his vti potest.l. item si fundi. in principio ff. de vsufructu. l. æquissimum. §. 1. ibidem. vbi vsufructuarius instituere potest cretifodinam, vel argentifodinam, si non agri partem necessariam occupaturus sit.

Creta autē dicitur terra tenax, à crescendo dicta, quod in macerando crescat:quod imprimis cretæ Vmbriciæ accidit. est & alia creta,quā Gallic.vocamus *la croye*.& multa cretæ genera describit Plin. lib.35.cap. 17.Cuius etiam fit mentio in l.ergo.§.1.de seruit.rust.præd.ibi,nec haustum, nec appulsum pecoris,nec cretæ eximendæ, calcisque coquendæ ius posse in alieno esse, nisi fundum vicinum habeat. Est & Creta insula.

Cernere hereditatem pro adire. Cernere autem hereditatem est eam adire,teste Budæo in annota.ad Pandect.l.2. Alciat.li.3.dispunctio. c.7.Gallicè,dicimus *se porter pour heritier*.

Cretio hereditatis. Inde cretio hereditatis aditio dicitur. scribit enim Isidor.lib.5.etymolog.c.24.his verbis:est enim cretio certus dierum numerus,in quo institutus heres aut adiit hereditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberū illi est vltra capiendæ hereditatis. Et cretio secundū eum appellata est quasi decretio, id est decernere, vel constituere, vt puta ille heres mihi esto,adito, cernitoque intra dies tot.Adeundarum autem hereditatum centesimus statutus erat dies,quibus nō est cretio (id est decretū) addita. Et quia solemnitas quædam in hac cretione & aditione obseruabatur, illam cretionum scrupulosam solemnitatem penitus amputandam decernit Imperator in l. cretionum. C.de iure delibe.

Lapicidina. *Lapicidinis.* Lapicidina dicitur locus,in quo lapides cæduntur,& eximuntur, à lapide & cædo. probatur in l. diuortio. §. si vir in fundo dotali lapicidinas marmoreas inuenerit,& fundum fructuosiorem fecerit. ff.soluto matrimo. Gallic. *vne carriere, ou perriere.* Et fructuarius hac vti potest.l.item si fundi.in prin.ff.de vsufruct.l.æquissimum. §.1. & 2. ibidem. Et nummi recepti ex lapicidinis dotalis fundi,dotis sunt.l.si ex lapicidinis. ff. de iure dotium. facit l. 5. de seruitut. rustic. prædior. Et si constat in tuo agro lapicidinas esse inuito te,nec priuato nec publico nomine quisquam lapides cædere potest. l. venditor. §.1. ff. communia prædior.

Lapicida. Hinc lapidica vocatur lapides cædens, *masson ou perrier.* Insuper cuius sint aurifodinæ, vel argentifodinæ, scribit Iacob. in tract. feudor. in verb. cum argentifodinis. vbi concludit,quod si in fundis priuatorum inueniantur, sunt illius, cuius est fundus: si vero in publico,sint Regis. per

Aurifodina cuius esse debeant. l.3.in fin.cum l.seq. Hodie princeps tanquam primogenitus non tantum loci partem,sed & totum capit data compensatione fundi,ex consilio nescio quorundam Regalistarum, dicentium hæc esse de Regalibus. per cap. vnum. quæ sint Regalia,in verbo argentariæ. quorum summam diligentiam & fidelitatem erga Principem non improbarem. At in commodum animarum suarum patem erga deum amorem in his desiderarem, ne quandoque falsa hominum ducti confidentia pœniteant, vel è numero signatorum duodecim milium deleantur.

Reditus. Insuper de verb. reditus aduertendum est secundum quosdam, quod si vnico,D,scribatur, obuentionem significat, quæ singulis redit annis, Gallic.*rente,ou reuenu.* facit l. impensæ.& l. vrbana prædia. J. cod. nempe cum reditu primi anni percepto iterum secundi anni reditus redeunt, vel pensione soluta,iterum alia redit, vt tunc cedere incipiant.l. cedere. J. cod.si vero per duplex, D, redditus ita scribatur, id tantum significari volunt, quod fundus, vel alia res quoquo modo nobis reddat:vt Corne. consf. 289. videtur in hac. col. 3. versic. & licet. in 1. vol.Sed vtcunque sit, paruam in his constituerem differentiam. tamen de hoc vocabulo texr. videre potestis in l. generari. §. heredis. ff. de vsufruc. lega. l. idem est in reditu. vsufructu. quemad. caueat.

Prouentus quid. Prouentus vero magis proprie dicitur reditus, vndecunque nobis obueniens, quasi proueniens tunc, quando soluitur, vel prope, vel procul veniens. Alber. vero dicit reditus generalissimum esse genus, fructus inferius, subalternū dicit fruges esse,& poma adhuc inferius. Sed ego putarem prouentus nomen esse generalius, quam reditus & obuentiones,quia cōplectitur fructus & reditus, per l. annonam.ibi, vberes prouentus, ff. de extraor. criminib. quippe etiam ea, quæ de mulctis & iurisdictione, ac alias vndecunque prouenerint, prouentus dicuntur, seu obuētiones,vt visum est Boer. in decis. Burdegal. qu. 224. Abbas.scripsi in §. volumus. de colla in concorda. in glo. reditus. & sequen. & Conna. lib.4.cap. 1.scribit fructus generalius esse quam fruges. nam fruge legata, animalia non comprehenduntur, nec vrbanorum ædificiorum reditus, nec quæ ex rebus quibuscunque commoda, ad victum vsumque humanæ vitæ necessaria videntur, sed qui tantum ex terra proueniunt., fructus, seu vi naturæ propria, seu seminis,seu insitionis & plantarum. l.vsufructu. ff.de vsufruct.lega. quæ tamen nomine fructuum veniunt, vt ibi probatur.

Obuentiones. Obuentiones etiam generaliter dicuntur fructus,ex te venientes, cuiuscunque sint emolumenti,l.1.iuncta glo.in §.exercitorem. ff.de exercitor.actio.& licet videatur quædam inter ista verba differentia,tamen parum emolumenti affert.

Carnes. Quid carnis nomine veniat, declarari potest ex l.1.§. cura carnis. ff. de offic. præfect. vrb. vbi scripsi. non repetam hic,

Aues & bestia non sunt in fructu, nisi in garenis. *Aues ferasue aut poma.* Colligitur ex hoc text.frugū nomine carnes, aues,feras aut poma nō contineri. Sic quoq; videmus in terra, mari, cœloque capta, veluti feras bestias, volucres, pisces capientium fieri,l.1. cum seq. de acquir. rerum domin.§.feræ. cum seq. de rer. diuis. in Instit. nisi garenis nostris animalia concludantur, quia tunc cōputabuntur inter reditus domini illius garenæ, vt Ioan. Fab.in d.§.feræ. De aucupatione, & piscatione dicam plenius in ordin.Reg.cod.tit.

Frumenti nomine quid veniat. Frumentum dicitur,quod arista se teneat:& eius appellatione generali omnia ad victum necessaria comprehenduntur,vt docet gl.in rubr. C. de cano.frumēt. vrbis Romæ,lib.11.quod paulo generalius accepisse mihi videtur, per text.in l.fin.ff.ad legem Iul. de annona. imo leges per glo. adductæ contrarium probant. Quamobrem aliter ex mente & verbis nostri text. dicamus appellatione frumenti ea omnia venire, quæ arista continentur: nempe veniet triticum,ordeum,siligo, spelta,& alia id genus. gl. in l.1.C.de condi.in public.horreis,libr. 10.vbi Lucas de Pēna. Capitur etiā strictius pro specie nobili tritici,quod vulgo *forment* vocant,quod siligine,ordeo & aliis nobilius est:& sic ex consuetudine freqūeter capitur, facit l.nō debere cogi decuriones vilius præstare frumētū ciuibus suis, quam annona exigit. ff. ad municip. l. Lucius.ibid.l. 1. de

munerib.

munerib.l.3.§.cura frumenti comparandi. ibidem.& l.fin. §.item angatiarum.ibidem.l.adeo. §.cum quis.de acqu.rerum domin.l.2.de adminiſt.rerum. Sic capitur in rubr. C. de frument. vrbis Conſtanti. & in rubr. de frument. Alexand.lib.11.Et ſic large capitur pro omni blado,vtar verbis gloſſ.in l.non debere.ff.ad municipal. Etiam legumina complectitur. l. vlt. in fin. C. de ſerui. & aqua.Etiam pro auena, vt reſtatur glo.in hac lege. Quod verum intelligerem in auena,quæ ſeritur: ſi vero ex ſe internata ſit,ſecus. nempe quędā ſunt vitioſa ſylueſtris auenæ genera,vt Bromos & Ægilops,de quibus ſcribit Hermola. Barbar.in annota. Plinia. lib. 22.cap.5.ac Budæ. in l. ex conducto. §. ſi vis tempeſtatis.ff.loca.quæ frumenti vitium exiſtimantur, vt lolium,& auena.Iuriſconſult.in l.ſi ſeruus ſeruum.§.inquit lex. ff. ad legem Aquil.vbi lege Aquilia tenetur, qui lolium aut aueniam in ſegetē alterius iniecit. Et ſi quis ſegetem ante lucem ſecat,& contrectat,eius quod ſecat manifeſtus fur,& nec manifeſtus.eſt vulgaris.§.1.ff.de furtis.

Annona. Annonæ vero vocabulū generalius eſt, cuius nomine frumentum ac omnia edulia veniunt,vt doc. no. in tit. ff. ad legem Iuliam de annona,vt inferius dicam.

Frumētarius negotiator priuilegiarius. Inde frumentarius negotiator,ſeu mercator,qui negotiationem frumentariam exercet, emendo, & vendendo frumētum.l.eos.ff.de vaca.muner.ibi,& negotiatores qui annonam vrbis adiuuant.

Item nauicularij, qui annonæ vrbis ſeruiunt immunitatem à muneribus publicis cōſequuntur, quandiu in huiuſmodi actu ſunt:nam remuneranda ſunt pericula eorū, quinetiam cohortanda præmiis merito placuit, vt qui peregre muneribus quidem publicis cum periculo & labore fungerentur, à domeſticis vexationibus, & ſumptibus liberentur, cum non ſit alienum dicere hos etiam reipub. cauſa, dum annonæ vrbis ſeruiunt, abeſſe. verba ſunt Iuriſconſulti in l. ſemper. §. negotiatores. ff. de iure immunita.

Frumentaria ratio pecunia. Et frumentaria ratio, vbi de frumenti computatione agitur.l.2.§.quod de frumentaria ratione. ff. de adminiſtr. rerum ad ciuit.pertinent. Et frumentariæ pecuniæ,quæ ex frumento prouenerunt.ibid. §. frumentariæ pecuniæ debitor ſuo nomine quam primum ſoluat. Neceſſaria enim omnibus rebuſpublicis eſt frumentaria pecunia. Ad hæc frumentarium ſolum,in quo frumentum ſeritur: lex frumentaria, ſuper frumento lata: & frumentari, colligere frumēta. Iſta per rhetores clarius probantur:quamobrem ad illos vos reiicio,qui & de lege frumentaria ſcribunt,vt Cicero & alij.

Ordeū nomine frumenti quando non contineatur. De conſuetudine frumenti nomine quid contineatur. Limitatur quando frumentum & ordeum nominarentur, tunc expreſſum facit ceſſare tacitum,vt frumenti nomine non veniat ordeum.l. modios. C. de ſuſcepto. præpoſ.& arca. lib.10.l.2.de cano.frumen.lib.11.

Secundò non procedit de generali Regni Franciæ conſuetudine. nam ſecundū noſtrū communem vſum loquēdi appellatione frumēti, *du froument*,venit granum ceteris nobilius frugibus, quod Occitani vocāt *touz elle froument*, non vero ordeum, aut ſiligo:vt no. Bar.hic,& Iaſ.in l.triticum.ff.de verbor. oblig. Ioan. de Platea in d. l. modios. quod facit ad conſuetudinē patriæ Occitanæ, in qua duæ partes cenſus cōmunius ſoluuntur ex ordeo, reliqua pars totum faciens, ex frumento. videte l. modios. & ibi patruum meum Iacob.Rebuff. C. de ſuſcepto.præpoſ.& arca. lib.11.

Fœnū non venit frumenti nomine. Tertiò frumenti appellatione non venit fœnum.l.1.§. de rei opere. & ibi nota. ff. de aqua pluuia arcend. Sed de hoc non eſt dubium.

Oriza an nomine frumenti veniat. Quartò frumenti nomine vel tritici non venit oriza, quam Gallic.*du ris* vocamus,in regionibus in quibus non ſeritur, vt in Gallia:quia non ad panem, ſed ad pultem & delicias conſeruatur.in aliis ſecus,vt in Hiſpānia,& Italia, vbi creſcit:niſi ibidem alia vigeret conſuetudo.

Legumina nō veniunt frumenti appellatione. Quintò ſub nomine frumenti non continentur hodie ex communi vſu loquendi legumina.probatur in lege qui penum. §.ſiue autem frumentum, ſiue quid leguminis. & §. fin.ff.de penu.lega.& l. Mela.in fin.de aliment. & cibar. lega. ib, vel areæ tuæ ad frumenta, ceteraque legumina exprimenda.Ideo qui tenetur dare frumentum, non tenetur dare legumina, niſi ratio materiæ ſubiectæ hoc etiam contineret.

Debitum in pane nō debet in frumento præſtari. Annona ciuilis. Sextò debitum in pane, non debet dari in frumento, text. ſingul. & ibi Bart. C.de frumen. vrb. Conſtantino.l. vna.lib.11.Et illa annonæ præſtatio, quæ in panibus conſiſtebat, vocatur ciuilis annona, quæ ex publico dabatur, ad differentiam militaris. rubr.C.de anno. ciuili. lib. 10. l. hac edictali.§.illud.C.de ſecund. nupt. vel panis ciuilis, in l.fin.§.præterea.C.de iure dotiū. vel dicebatur annuus reditus ex publico recipiendus.l.fin.C.de petition.bono.ſubla.lib.10.glo.in verbo, ciuiles. in §. 1. auth. de non alienand.reb.eccleſ.colla,2.vide Alciat. lib.8.parerg.ca.5. Sed annona communius vocatur res frumentaria,vel alia,quæ ſingulis annis pro victu reponitur. in titul. ad legem Iul. de annona.

Extrahere frumentū prohibitus,no poterit farinam. Et prohibitus extrahere frumentum, non poteſt extrahere farinam, vel panem:quia eſt eadem ratio prohibendi vtrunque, videlicet ne populus fame pereat, & quia fraus legi fieret.Guido Papæ in deciſ.Delph. qu.373. licet Bald. contrarium teneat in margar. in verbo frumentum. Cuius opinio tueri poteſt,cum quis tenetur dare frumentum, vt tamen farinam dare non teneatur:ſed in prohibitione totum negatur.glo.in l.hoc genus.ff.de conditio. & demonſtr. An vero quis poſſit compelli frumentum emere tempore ſterilitatis, docet Lucas de Penna in l.1. C. de quib. munerib. lib. 10. quod ſic,ſuadente cauſa belli, vel famis, vel alia iuſta.

Frumentū delatū in aliud territoriū, an poſſit extrahi. Imò quidam dicunt prohibitum extrahere frumētum de territorio Montipeſſulani, poſſe tamen extrahere id frumentum, quod ex alio habuit territorio: quia non eſt de territorio Montiſpeſſulani.per l.1.ff.ad municip.iuncta l. munerum.§.præterea.ff.de munerib.& honorib. quæ leges parum probant.ſed contrarium verius probatur per l. ſi penderes.§.ſi quid cloacarij.ff.de vſufruct. & hoc firmat Aber.in tract.ſtatu.in 2.parte,q.137.nam eo ipſo quod delatum eſt in territorium Montiſpeſſulani,factum eſt illius territorij:ideo non poterit extrahi,vt ſæpius vidi apud Pariſ.nec erit in damno prohibitus extrahere, dum pretium ei ſoluatur.per l. ſi locus.§.1.vbi glo. ff. quemadmod. ſeruit. amittant.

Cremari debet qui frumentum comburit. Septimò qui ædes aceruumve frumenti iuxta domum poſitum combuſſerit, vinctus verberatus igni necari iubetur, ſi modo ſciens prudenſque id commiſerit. l. qui ædes.ff.de incendio.Et per illam legem fuit aliquis crematus per latrunculatorem, quem præpoſitum mareſchallorum vulgus vocat, quod aceruum frumenti in campis ſitum, Gallic. *vn gerbier*, cremaſſet. quia hi alios fame necant, & multa incommoda pariunt.

Claues portarum quis habere debeat. Vltimò tribuni officium eſt claues portarum ſuſcipere, vigilias interdum circuire, frumentationibus commilitonum intereſſe l. officium. §. fin. ff. de milit. vbi frumentationem vocat frumenti diſtributionem inter milites faciendam.

Lupinum. Lupinum eſt genus leguminis, non minus tetram appetens,voraxque illius,quam lupus voret pecudes.nomen aſſumpſit. Et quidam eſt ſylueſtris,alter ſatiuus, teſte Catelia Cotta in 2.parte memor. in verbo, lupinum. Græce, θέρμος ἥμερος, id eſt lupinus ſatiuus,Gallic. dicitur *lupin*. Et quotidie cum ſole circumagitur, horaſque agricolis etiā nubilo demonſtrat.ter præterea floret,primum Maio, deinde Iunio, & tertiò Iulio menſe: poſt vnum quenque florem ſiliquas producit,teſte Plinio lib. 18.cap. 14.& 27. & Dioſcorid. in lib. 2. de lupi.cap.102.& per Leonardum Fuſchium in lib.de hiſtoria ſtirpium,cap.116. de thermis.

Siliqua. Siliqua hic dicitur tegumentum fabarum, & aliorū leguminum,Gallic.*l'eſcouſſe ou gouſſe*. Accipitur etiā pro certo pondere, videlicet quatuor grana ſiliquam pendunt, ſi Alcia. credamus hic. Alij vero dicunt obolum ſex ſiliquas. ſiliquam & ſcrupulum idem eſſe, alij opinati ſiliquam pro

solidis.in l.vna. C.de imponen.lucrat.descrip.lib. 10. Alij siliquã partem quartam vnciæ dixerunt.glo.per illum tex. in l.liberto.§.filium.ff.de annuis lega. vbi licet antiqui codices Siliquam legant,tamen emendati habent Siclicum. Est autem Siclicus semuncia, teste Aleiat.hic,& Pyrrho. in l.1.C.de metallar.lib.11. facit authen. sed hodie. C. de episcopis & cleric. authen. adhæc. Cod. de vsur. Quod si plenius & ad amussim cupiatis videre differentiam inter siliquam,scrupulum,obolum, drachmam, siclum, minam, solidum, talentum, assem, sextarium, & alia vocabula his accommoda, legendus erit Alex. ab Alex. lib. genial.4.cap.24. & Bud.in suo tract. de asse & eius partibus. Quod facit,vt si quis dare teneatur sextarium fabarum, sine siliquis præstare teneatur, nisi in contrarium esset vsus, vel consuetudo,

Siclicus.

Triticum nomen generale, & plura genera.

Triticum vero nomen est generale, significans omne, quod in area teritur. glo. in l.triticum. ff. de verb.oblig.& ff.de triticar. actio. sicque potest capi in titul.de tritic. vino, & oleo legato. Secundo appellatur triticum frumentum,propter eius excellentiam.§. sed ius quidẽ ciuile. Instit. de iure natur.& supra dixi, ita cõmuni vsu receptum. Et plura tritici genera describit Columel. in lib. de re rustic.2.c. 6.sic dicens:Tritici autem genera cõplura cognouimus;verum ex his maxime serendum est,quod robus dicitur:secundum est siliginis:tertium est trimestre,quod & genus est siliginis, reliquæ species superuacuæ. quartum milium, Panor.in cap.ex multiplici de decimis.dicit tritici nomine contineri:quod tamen ex cõmuni vsu loquendi Franciæ reiicitur. Alio quippe nomine vocatur frumẽtum, alio milium. & qui tenetur dare frumentum,non liberaretur dando milium : quod apud Biernens. est valde commune ac gratum.

Bladi nomine quid cõtineatur.

Accessit etiam bladi generalis appellatio,*du blé*,vt contineat omnia,quæ arista tenẽtur.Ias. & alij in d.l.triticum, præterquam legumina : vt patet in cap. 3. ibi,de blado & vniuersis leguminibus.de decim.vbi Panor.vt sic frumentum & siligo comprehendantur.

Gallicus vsus distinxit vocabula frumenti ab aliis.

Et velut in dies magis propria rebus indicuntur nomina pro cuiusque linguæ facultate,ita Gallicus vsus pro vilioribus speciebus frumenti,veluti hordeo,auena, & reliquis, inuenit proprium his terminum, Gallic. *le petit blé*, quemadmodum etiam forensi iudicio vidi obseruari, & scribit de Ripa in tract.de peste,fol.90.versic.4.quæro.vbi etiam tradit an prohibitus extrahere frumentum, censeatur prohibitus extrahere farinam, vel panem coctum. ibi videte plenius, cum his quæ superius scripsi. Nam Gallicus sermo sua propria habet nomina. ob id vnius nomine vix aliud continetur, quia separata nomina:arg. l.si iidem codicilli. C.de codicillis.

PAVLVS LIBRO TERTIO AD Plaut. Lex lxxviij.

Interdum proprietatem quoque verbum possessionis significat, sicut in eo, qui possessiones suas legasset,responsum est.

Vult iste tex. dicere, quod licet possessio pro vsu rei communis accipiatur, & pro iure insistendi rei non prohibitæ possideri,vt in toto titul. de acqu.possess.ff.& C.& in l.quæstio.ꝟ.eod.& in rubr.de caus.possess. & proprieta. extra,& alibi frequentius : interdum tamen possessio denotat proprietatem vt in eo qui suas possessiones legasset:nam proprietatem earũ legasse censetur, vt hic. Et sic verbum possessionis est equiuocum,significans possessionem,& proprietatem.probat Alexand.cons.95. num.31 in 5.vol.per istum text. qui videtur rationem habuisse ad illud ius naturale, quo cœpit dominium à possessione, per id quod dictum fuit, Quicquid calcauerit pes tuus id tuũ erit. conuenit tex. in l.cum miles postulabat suo nomine litigare de possessionibus, quas sibi donatas esse dicebat. ff. de alienatio. iudic.mutand.caus.fact.

Possessio denotat proprietatem.

Interdum exceptionem denotat, & aliæ dictiones sequunt.

Et hæc dictio interdum in tex. posita denotat regulam in contrarium esse,& exceptionem propriè significat.nam si fit interdum,ergo nõ semper.l.verbum erit. infra eod. l.interdum.ff.de minorib.l.interdum.ff.de condict.indeb. l.si vt certo.§.interdum.commoda. l.interdum.de iudic. l. admonendi.de iureiur.l.interdũ.de natal. resti. l. vel obligatus.§.fi.de liber.caus.l.fi.vt in possess.legator. l. interdũ. de publica.l.interdum.de verb.oblig.l.interdum. rẽ ratam haberi.l.interdũ.de furt.Ias.in l.iurisgentium.§.prætor ait. 8.no.ff.de pact.l.interdũ.de public.iudic.l. satisdationis.§. eo.& in l.1.§.interdum.ff.de iniur.& l.triplici. & l. virilis. & l.penult.ꝟ.eod.ca.2.vt lite penden.in 6.Corne.cons.13. videtur colum.1.in 4.volum.

Aliquando.

Idem dictione Aliquando,exceptionem denotat,& regulam in contrarium esse. l. aliquando. ff. ad Velleia. Gomes.in §.sed istæ.col.8.nu. 21. Inst.de actio.l. Stychum.§. aditio.ff.de solutio.l.in personam.de pact.

Quandoque.

Idem in verb.Quandoque.l.rogo.ff. quando dies lega. cedit.l.cum pater.§.rogo.de leg.2.l.penult.§.fi. de reb. eorum.l.2.§.deinde cum post.de orig.iur.l.continuus.§.item qui insulam. de verb. oblig. l. 3.§. hæc pœna. quod cuisque iuris.

Multoties, plerunque.

Idem in verb.multotiens.clem.1.de offic.ordinar.ca. 1. de dolo & contumac.Idem in dictione plerunq;.l.plerunque.& l.locus.§.eod.& l.seq.ac l.pecuniæ. 2. §.actionis. & l.pronũtiatio.§.1.& l.munus.2.ꝟ.eo.& l.1.§.1.ibi,quia plerunq; itineribus vel via non semper vtimur, nisi cum vsus exegerit.ff.de itinere actuque priua.Etiam dictio,nõ semper exceptionem ostendit,sicut dictio, plerunque , l. plerunque.ff.de iure dotiũ.l.3.§.1.de offic.præfect. vigil. & l. 1.§.1.de tutel.& ratio.distrah.l. si plures. in 1.& ibi Imol. de vulgar.Claudius Aquens.in l.interdum.§.1.col.pen. de acqui.possess.§.fi.de legiti.patron.tutel.in Insti.l.1.ff.de rerũ diuis.l.3.§.si cum.de liber.homi.exhib. l. falsus. §. si iactum.de furtis.l.annonam.de extraordinar.crimi. l. in obscuris.de regul.iuris. l. 2. §.1.ibi,vt plerunque facit.de his qui no.infam.l.si partem.de seruit.rustic.præd.

Non semper.

Sæpe, sæpius, sæpissime. Sæpenumero.

Idem in dictione sæpe,sæpius,sæpissime.l.sæpe. vbi dixi,§.eod. quod enim sæpe fieri dicitur,nõ semper fit : & casus denotat,ergo regula est in contrarium.l. sæpe. ff. de offic. præsid.Idem in dictione sæpenumero.l.si in diẽ.§.fi. ff.de conditio.& demon.Idem si dicatur in quibusdam casibus.l.interdum.in 2.ff.de furt.

Vix.

Idem in dictione vix.l.vix certis annis.vbi glo.ff.de iudic.l.intra.§.fi.de mino.l.si heres.ad legem Falcid.Et quod vix fit, tamen fit.gloss.in c.hæc eius placiti.12.qu.2.ca.2. de cogna.spiritual.in 6.l.si plures.de vulgari.l. fin. ff.de assignand.libert.

Nonnunquã.

Idem in dictione nonnunquam.l.fin.de iustit.& iure. l. nonnunquã.de adoptio.l.1,de offic.præfect.vigil.coniunctionem.§.eod.l.qui tabulas.de furt.l.actus.ꝟ.de reg.iuris. l.nonnunquam.de lega.præstand.

Multifariam. Plurifariam.

Idem in verbo multifariam.l.liberorũ.ꝟ.eod.l. ne quid. ff. de incend. rui. & naufrag. Et in dictione plurifariam, idem quoq; dicendum,per l.2.§.1.ff.de iure fisci.& l.semper.§.penul.de iure immunita.l.1.de resti.in integr.

Regulã quando faciant hæ dictiones.

Quæ tamen præfatæ dictiones interdum constituũt regulam,De verbo interdum tex.est in l.triplici. ꝟ. eod. & l. metum.§.sed quod prætor.ff.quod metus caus. l. si plures. de vi & vi.arma.& alibi multoties.quamuis Ias. contrariũ firmet in l.iurisgentium.§.prætor ait no. 8. ff.de pact. De dictione plerunq; etiã est tex.in l.pronuntiatio.ꝟ.eo. facit l.legatis seruis.§.si vnus.ibi,in quo artificio plerunq; versabatur,id est regulariter.ff.de lega.3.l.non dubitamus.vbi glo.& doct.de conditio.& demonstra.l.1. de furtis. l. 1. §. domino. de aqua quotid, & æstiua. l. nec in ea. in fine de adulter. ibi, plerunque autem æstate vtimur. l. iurisgentium. §. prætor ait. vbi Ias. 8. nota. de pact. Corne. cons. 233. in hac consultatione.col.1.vol.4.Idem in aliis dictionibus probari potest : quod percipi solet ex re, id est pro materia subiecta, vt si regulæ conueniat, regulam faciat: sin minus, exceptionem tantum dicetis significare, idque frequentius.

Proprie

Proprietatem. Vt plenam huius verbi notitiã habeamus, sciendum est imprimis propriũ id vocari apud Aristotel. quod omni,& soli inest,& semper, vt sit hominis propriũ ridere: siquidem id omni inest homini, & soli, non alteri animanti, & semper. quod etiã peculiare vocamus. & veluti ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Et istud ius non solum humani generis proprium est, sed & omnium animãtium, &c.l.1.ff.de iustit. & iure.& Insti. de iure natur. gentium & ciuil. Inde vulgo dicimus Adamantem,aut alium lapidem, seu herbam talem proprietatem habere, volentes annuere id esse peculiare ei lapidi, & nulli alij commune.l.1.in fi.ff.de publica.ibi, hoc proprium est huius edicti.

Propriũ quot dicatur modis. Porphyrius autem sequutus Aristotelem in sua isagoge, quadrupliciter dicit proprium. Primo, quando soli inest,& non omni, vt nautam, vel musicum esse. Secundo, quando omni,& non soli: vt viuere omni inest homini, & non soli: nam & animalia, & plantæ viuere dicuntur. Tertio, quod inest omni, soli, sed non semper: vt canities homini, quæ non contingit nisi senio affectis. Quarto. quod omni, soli, & semper inest: vt docilem esse homini: de eo enim solo, & de omni, & semper dicitur. Et exacte proprium declarat Rodolphus Agricol.in lib.de inuentio. dialect.lib.1.cap.8.

Proprium, tuum. Secundo proprium dicitur proprie tuũ, vel suum. l. fi. ff.de superficieb.ibi, superficiarias ædes appellamus, quæ in conducto solo positæ sunt, quarum proprietas & ciuili & naturali iure eius est, cuius est solum.l. si id quod. ff. de duob.reis.Bal.nominatim in l. cum res.in fin. C.de proba. & de Ripa in rub.de causa possess. vnde ius proprium maris dicit tex.in l.sane.ff.de iniur. Et res propria dicitur sua. §.si quis igitur.in auth.de non alienand.reb.ecclesiast.colla.2. ibi, propriis eorũ substantiis. iuncto versic. metu suæ substantiæ. Et propriam familiam dicit Iurisc.in l.pronuntiatio.§.1.ĩ.eod.& ibi, iure proprio, &c. Et proprio nomine, in l.si calumnietur.in fi.infra eod.

Proprium suum. Interdum Iurisconsultus ad maiorem elucidationem vtrunq; exprimit,& emphasim habet, l.fi.§.1. ibi, suũ proprium.ff.de excep.rei iudica.sua propria.l. testatrix. §. 1. si seruit.vindice.& l.aquam.quemadmod.seruit.amittãt. veluti etiam alias Iuriscõsul.dicit res tuas proprias,in l.fi. ff. de neg. gest. & tuum proprium, in l.si serui. vsufructuar. quemad.nd. caue. & in l.si supra, ibi, sed Proculus tuum proprium. de acquir. rerum domi.

Proprium meum. Et aliquando proprium meum, in l.si communi. ff. de seruit. rustieor. prædior. ibi, proprius meus paries.& l. si cum meus proprius esset paries.si seruit.vindicet. l. in hoc iudicium.§. 1. communi diuid.& proprium meũ seruum, in l.& tantum.§.si seruus.de seruo corrup.

Res propria quatuor modis dicitur. Vnde dicit Bal.in l.omnibus.C.de testib.rem propriam quatuor modis intelligi: primo ratione vtilitatis, cum videlicet aliquam vtilitatem consequimur, vt in venditore & cedente. Secundo dicitur propria ratione iuris rei,quãdo aliquod ius in re habeo, vt seruitutem forte, vel ius pignoris.sed hoc non probat.Tertio ratione iuris instantiæ, vt in procuratore iudicij,qui est dominus instantiæ.l.1. C. de senten. Quarto ratione officij,vt in aduocato:nam siue duret officium suum,siue sit in illa causa finitum, quia tamen interest ne ignorãtia sua pateat, ideo testis esse non poterit.l.fin.ff.de testib. c.Romana.eod.tit.lib.6.

Ego vero breuius dicerem proprium posse vocari, aut ratione dominij, aut alicuius iuris, seu ratione eius quod interest: quæ tria comprehendunt omnia alia, vt in l.1.§. propriam causam ab aliena quemadmodum dicernamus, quæritur: & palam est eam propriam esse causam, cuius emolumentum,vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet. & § seq.ff.quando appelland. sit.

Delegatus iurisdictionem nõ habet propriam. Tertio proprium nil habet, qui mandatam iurisdictionem habet, id est delegatus iudex non habet suo iure, sed alieno beneficio, videlicet delegantis, & eius nomine vti debet,non suo iure. l. 1. §. qui mandatam. ff. de offic.eius cui manda. est iurisdict.l.more.de iurisd.om.iud. Sed is qui concedit iurisdictionem censetur dare propriam iurisdictionem, quam habet.l.cognitio.ibi,cum propriam iurisdictionem legatis tuis dederis.ibidem. Et quamuis delegans propriam habeat iurisdictionem, & det propriam, vt ibi: tamen ipsis delegatis non est propria: sicut etiam dicitur in extraneo,qui dat sua propria alicui,tamẽ illi donatario, fortasse marito, aut alij non erunt propria, sed conquæstus.l.quæstus.cum l.seq.ff.prò socio.Et ita conciliabuntur illa duo iura, in quibus valde laborant doct.vt dico in interpre.meis ad illam l.primam.

Proprium pro peculiari. Quarto proprium dicitur præcipuum, vel peculiare.vt milites peculium castrense proprium habent.l.etrar. in fi. C.de castren.pecul.lib.12. vbi Lucas de Penna. Et ius potestatis, quod in liberos habemus,proprium est ciuiũ Romanorum.nulli enim sunt alij homines,qui talem in liberos potestatem habeant, qualem nos habemus. §. ius autem.de patria potest.in Inst.l.2.in fin. de adoptio. Ciuitas nullam propriam legem habet de addictionibus admittendis.l.Lucius. in fin. ff.ad municipal.l. 3. §. quamuis. de muner.l.quamuis.ff.ad legem.Aquil.

Propriũ quod commune non est. Quinto proprium dicitur, quod commune non est. l. in prouinciali.§.1.ibi,quod si socius meus in communi insula opus nouum faciat, & ego propriũ,cui noceatur, habeam.ff.de noui oper.nuntia.& nemo dicat propriũ,quod est commune.c.sicut ij.47.distinct. Tamen quoad dispositionem partis meæ potest res communis propria dici, vt de ea liceat disponere,quemadmodum si tota mea esset.l. serui.§.1.ff.de lega. 1. Et sic propriũ ad rei cõmunis exclusionem interdum appellatur.l.1.§.per communẽ seruum, sicuti per propriũ.ff.de acqu. possess.l.1. §. communis seruus.de stipula.seruor.l.qui marito.§.qui leno.ibi,nec interest proprius eius eorum, an cum alio communis fuerit. de adulter.l.si id quod.famil.ercisc.

Proprietas pro dominio. Sexto interdũ capitur proprietas pro dominio: vt,qui merces in horreo repositas vendiderit, simulatque claues horrei emptori tradiderit, trãsfert proprietatem mercium ad emptorem. §.item si quis merces. Insti.de rerum diuis. Et qui missilia in vulgus iactat,transfert rei proprietatem: quia vult, quod quisque eorum exceperit,eius sit, statim eorum dominum effici. l. qua ratione. §.item si quis merces.ff.de acqui.rerum domi. l. cum in corpus. & l.per seruum.& l. seruus.§.fi.ibidem.l.à diuo Pio. §. sic quoque. ff. de re iudi.probat l.pen.§.1.de via publica. vbi primo dicit proprios parietes,& postea domini.l.qui à seruo.de actio. & obliga.l.venditores.de verbor.oblig. l. si ego hac mente pecuniam procuratori dem, vt ea ipsa creditoris fieret, proprietas quidem per procuratorem non acquiritur. ff. de negor. gest. l. quæstio. ibi, iuris proprietate distat. infrà eodem.

Dominus proprietatis, & proprietarius. Vnde dominus proprietatis dicitur is, qui est dominus illius rei, & iuris proprij, quod habetur in re etiam extra vsumfructum,& alia iura, quæ inferius describo, per l. acquiritur. §.itaque.& §.seq. ibi, domino proprietatis. ff. de acquir. rerum domi. l.quod fructuarius. ibid. l. si fructuariũ.de manumiss.testam.l.arbitrio.§.1.ibi,si dominus proprietatis.ff.de dolo.l.si cuius.de vsufruct.l. æquissimum.§. item Nerua.ibidem. l.sed & si quid.§. proprietatis. ibid. l. locum. §. 1. ibid l. si seruus in quo. quib. mod. vsusfruct. amitta.l.vti frui.si vsusfruct.peta.l.fructuario.§.fi. ibidem. l.si ita legatus.§.1. de vsu & habita. l. sed & si proprietatis dominus. ad legem Aqui.

Hinc dominum proprietarium dicit Iurisconsul.in l.inter omnes.§.si seruus. ibi, diuiditur enim furti actio inter proprietarium dominum & fructuarium. ff. de furtis. Et dominiũ proprietatis,in l.si tibi. ff. quibus mod. vsusfruct. amitta.& l.acquiritur.§. non solum. de acqu.rerum domi. ibi, ad dominium proprietatis pertinet. & l. proprietatis dominiũ.C.de proba. Gallic.dicere solemus *le seigneur proprietaire*. Et proprietarium vocat Vlpia.in l.Pompo. ff.quibus modis vsusfruct.amitta.

Proprietas dicitur sine vsufructu. Septimo Iurisconsultus ad excludendum vsumfructũ, ius dominij, quod in re nostra habemus separatum ab vsu

vsufructu, proprietatem vocat in l. si Titio vsusfructus, & Mæuio proprietas legata sit. ff. de vsufr. l. eum qui ita. §. qui proprietatē sine vsufructu habet. ff. de verb. obliga. l. si postulauero. §. de eo quoque. ff. de adulter. l. si pecuniæ. vt in possess. leg. l. 3. de vsufruct. l. si tibi. ff. vsufruct. quem admod. caue. l. si is qui in alienam. §. quod si seruus. in fi. de acquir. rerum domi. Vnde si pure proprietas legata sit, ad legatarium perueniet, quamuis vsufructuarius heres sit institutus. l. si pure. ff. de vsufr. lega. facit l. vxori. 1. §. 1. versic. scorpiū. & l. seq. & l. Sempronius. §. fi. l. generali. §. fi. l. vxori. 2. §. Sycho. ibid. l. Mæuius. 1. in fi. ff. de lega. 2. l. 1. §. 1. l. 4. & l. si tibi. cum l. sequ. ff. de vsufruc. accrescend. ibi, si tibi vsusfructus fundi pure, proprietas autem sub conditione legata sit, & pendente conditione dominium proprietatis acquisieris. & l. si ager. quib. mod. vsusfruct. amitta. Iurisconsultus tamen interrogatiue dicit proprium quiddā vsumfructum, in l. si à reo. §. si reo. ff. de fideiussor. quia fructuarius dominus non est, l. falsus. in fi. de furtis.

Octauo ad exclusionem habitationis & domicilij. l. lex Cornelia. §. domum accipere debemus non proprietatem domus, sed domicilium. ff. de iniur.

Proprium ad differentiam alieni. Nono proprium dicitur ad differentiam alieni. l. seruos. ibi, aduersus propriam seruū accusationem instituere dominus potest. ff. de accusa. Sic dicitur proprium delictum, in l. qui accusare. ff. de accusatio. ibi, alij propter delictum proprium, vt infames. Propriam litem, in l. quæ omnia. in fi ff. de procurator. ibi, plane si dicat in rem suam se procuratorem datum, & hoc probauerit, non debet carere propria lite. Inde proprij creditores vocantur, quibus debemus; & heredis proprij creditores, quibus heres tenetur. l. si creditores. ff. de separationibus. in fi. Alias quamplurimas super hoc phrases breuitati consulens prætermitto.

Rei donatæ ad vsum an proprietas donata censeatur. Intellectus plurium legum. Decimo interdum ab vsu proprietas non separatur: vt si quis rem donauerit ad vsum Titij, Gallic. *à son vsage*, tūc proprietas donata videtur, per l. donationes in concubinā. §. species. ff. de donatio. l. Titia. 1. §. fi. de lega. 2. quæ leges vt intelligantur, aduertendum est ad casus sequentes. Primus est, vt quando donatur vsus vel vsusfructus talis rei, tunc proprietas legata non censeatur, vt probatur per totum titul. ff. de vsufru. & de vsufructu lega. Alexand. consil. 150. in 7. vol. quicquid super hoc simpliciter interpretes scribant.

Secundus casus est, cum ita donatur res, vt ad vsum tuū habeas, proprietas donata videtur. l. fin. ff. de vsufruct. earum rerum. quia tunc proprietas non separatur ab vsu. l. donationes. §. 1. ff. de donatio. ideoq; proprietati donatæ rei nil detrahit illa expressio ad vsum, vel vsumfructum. quod enim tacite inest, expressum nil operatur. l. 3. ff. de lega. 1. probat etiam §. species. ibi, quarum rerum vsusfructū dū viues, tibi sufficiet, proprietatem legatam, &c. ff. de auro & argen. lega. l. libertis. 1. de alimen. & cibat. lega. Imprimis ergo sunt spectanda verba, an donans vel legans dixerit, dono vsum, vel fructum rei: si vero expresserit se donare talem rem, per hæc verba rei proprietatem donat. & quamuis postea dicat volo quod illius rei habeat vsum, vel vsumfructū, vel quoad vsum, nisi alias adimat proprietatem, donatarius proprietatē quoque habebit, quia proprietarius vsum habet rei suæ. Vnde notarij, qui solent apponere tot verba in fine instrumenti: videlicet hanc donationem fecit ad vsum talis, &c. *Et qu'il en puisse iouyr pleinement*, &c. nil detrahunt proprietati iam donatæ. Quod est notandum, vt ibi dixi in no. interpre.

Nuda proprietas. Vndecimo nuda quandoque dicitur proprietas, quādo separata est ab vsufructu. l. si vsusfructus. 2. & l. si alij. ff. de vsufruct. l. videamus. 1. in princ. ff. de vsur. ibi, neque enim nudæ proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus vllus intelligi potest. l. 2. quib. mod. vsusfr. amitta. l. si postulauerit. §. in proprio. de adulter. vbi sic dicitur: in proprio, cuius vsusfructus alienus est, nudam proprietatem, in quo tantū vsumfructum habuerit reus, &c. Alias phrases huius verbi nuda, vide in l. Herennius. ff. eod. Tamen si quis legauerit vsumfructum, vel vsum pecuniæ, intelligitur quoq; legasse proprietatem ex natura rei. l. fi. ff. de vsufruct. earum rerum. sed de pecunia recte caueri oportet. l. 2. ibid.

Proprietarius quis. Duodecimo proprietarius dicitur is ad quem proprietas & dominium spectat. l. & eleganter. §. si seruum vsuarium proprietarius occidit. ff. de dolo & l. 3. de vsufruct. accrescen. l. reperi. in fi. & l. interdum. quib. mod. vsusfruct. amitta. l. Pompo. ibidem. l. per seruum §. si ex hac pecunia. & l. seruus. in fi. & l. quod fructuarius. ff. de acqu. rerū domi & l. si de fundo. de vi & vi arma. l. denique. quod vi aut clam. l. 1. §. si fructuarius. de stipula. seruor. l. item apud. §. si communem. ff. de iniur.

Quasi proprietatis causa. Quasi proprietatis causa est, quando non solū de possessione agitur, sed & de iure: vt in interdict. de locis sacris, & religio. tex. in l. 2. §. sed & illa. ff. de interd. vbi est glos. & ibi addidi. Et quasi proprietas tripliciter dicitur: primo in iuribus, & rebus incorporalibus. c. fi. de iud.

Secundo in locis sacris & religiosis, vt prædictum est. Item habens titulū à non domino potest dici habere quasi proprietatem, id est quasi dominium: teste de ripa in rub. de caus possess. & proprie. col. penul. per c. Abbate sane. de re iudica. in 6. vt in Publiciana patet, in rub. de Public. in rem actio. ff.

Vtile dominiū an proprietatis nomine contineatur. Et sic in vanum disseritur, an proprietatis appellatione veniat dominium vtile: nempe vasallus feudi possessionem habet, sed proprietas ad dominum spectat. §. fina. de inuesti. de re aliena facta vbi capitur pro dominio directo. Idem cum loquimur de alio habente proprietatem vel dominium ratione emphyteutæ, vel censuarij, & in similibus.

Si vero loquamur de proprietate ratione vsusfructus, tunc intelligemus non solum de dominio directo, sed & de vtili, & iure proprio, quod quis in illa re habet extra vsumfructum: vt supra probaui, & facit l. 3. §. idem Iulia. ff. de itiner. l. 4. de alimen. & cibar. lega, velut etiam Imperator sumit proprietatem redditum pro illo iure, quod habet quis in redditibus, in l. iubemus nulli. §. fin. C. de sacrosanct. eccl. licet glo. ibi exponat pro possessione. Et sic libellus sustineretur in forensi iudicio, si quis peteret proprietatem suæ rei emphyteuticæ, per præmissa: vt concludit Alexād. in l. si finita. §. si de vectigalib. ff. de damno infecto. & de ripa in rubri. de causa possess. facit l. si ex testamento. §. penult. ff. de excep. rei iudica. l. qui res. §. si seruus. de solutio.

Item si dicatur proprietas ratione possessionis, tunc etiam intelligetur de iure illo proprio, quod quis extra possessionem habet, siue sit dominium directum, siue vtile. Vnde si emphyteuta legauerit, vel donauerit proprietates suas, videtur legare ius suum, quod proprietatem vocat. facit l. qui tabernas. ff. de contrahend. emptio. tamen separata debet esse possessio à proprietate. l. 1. §. 1. ff. vti possidet. Leette. §. penult. ibi, possessionis rogetur, non proprietatis. de precar. & l. sequen. l. & an eandem. §. fin. de except. rei iudic. l. naturaliter. §. nil commune. de acquir. possess.

Proprietas & dominium. Item quando loquimur de dominio, & proprietate, vt in l. si procurator. 1. ff. manda. quæ sic habet si procurator rem mihi ex mandato meo emerit, eique sit tradita meo nomine, dominium mihi & proprietas acquiritur etiam ignoranti: debet intelligi dominium mihi per procuratorem acquiro, & proprietatem. id est acquiro dominium, per quod res mea propria fit, etiam me ignorante. sicque debet intelligi, quamuis alij exponant &, pro id est, vel aliis modis: verum ego sic intelligerem. nam si de vi, & possessione quæratur, prius cognoscendum de vi, quam de proprietate rei diuus Adrianus rescripsit, l. si de vi. ff. de iudic. in l. qui cœtu. §. si de vi. de vi publica. intelligitur proprietas pro dominio, vt supra dixi, & dicam in interpreta. nouis abundantius. *Intellectus ad l. si procurator. manda.*

Et ita secundum materiam subiectam, & ex natura correlatiuorum proprietatis appellatio intelligetur: quamuis Feli. in

Feli.in c.Rodulphus. colum.10. versic. territorium.de rescript. dicat proprietatis appellatione intelligendum esse de nuda proprietate sine vsufructu. siquidem proprietas omnino refertur ad possessionem, & secundum diuersus respectus vnus & idem dicetur modò proprietarius, modò possessor:veluti vtilis dominus respectu directi: vt vasallus ratione domini superioris est vtilis dominus. at ratione inferioris, scilicet emphyteutæ,aut alterius, idẽ vasallus erit directus. de quo dominio vtili & directo tradit Bar.& Alex.in l.si quis vi.§.differentia.ff.de acquir.possess. plene de Ripa in rub.de caus.possess.

Quondam dominus.

Quondam dominus,apud Iurisc.in l.1.§.in bestiis. ff. si quadrup.pauper.fecis.dicat.id est olim dominus, quomodocunque desinat dominus.glos.& doct.in l.eius. vbi addidi. ff.si cert.peta. Domini locorum, in l. in diem. ff. de aqua plu.arc. dominus ædificij, in l.3. ff. de mort.infer. & similes locutiones.

Cõuentiones, quæ in propriũ nomen transeunt.

Quædam conuentiones in suo nomine non stant, videlicet generis, sed in proprium nomen transeunt, id est speciali nomine vocantur,vt emptio, quæ non stat in suo generico nomine,do vt des,sed transit in nomen emptionis.l.iurisgentium.in princ.de pact.

Interdum proprietas verborũ capitur pro forma, qualitate,& substantia verborũ:vt in l.2. ff.de act.& oblig.plene docet Federic.in tract.de interpreta.legum, maxime in 3. parte, quam Alciat. transcripsit in lib.1. & seq. de verb. signific. Alia de proprietate videbitis in rub. de caus.possess.per interpretes.

Possessio pro proprietate.

Possessionis verbum. Possessio hic accipitur pro iure proprio rei,& sic pro dominio, & re possessa: sed hoc interdum, vt hic, & in l.1.§. Scæuola ait possessionis furtum fieri. ff.si quis testam. liber esse iuss. fuer. vbi gloss.l.magis puto. §. non passim. de reb. eorum. l.libertus. §. sola ratio possessionis.ad munici.l.medicus. de var. & extraord. cognit.ibi,suas possessiones. l.Lucius.ff.de euictio. cap. cum tu.de vsur.ibi,possessiones vero,quæ de vsuris comparatæ sunt,debent vendi, & ipsarum pretia his, à quibus vsuræ sunt extortæ,restitui. Et ius canonicum ita sæpissime vtitur,& Imperator in l.cum te.r.C.ne vxor pro marito.l.2. de proba.l.cum res.de contrah. empt. l.si quidem.de don. inter vir.& vxor.l.si aquam.de seruit.& aqua.l.quicunque. 1.& l.ius.& l.ij quibus.de fund.patrimo.lib.11.l.1.de fund. rer.priuat. ibidem. Habetur Eccles.5. c. noli attendere ad possessiones iniquas. & ibid. c.33. non dederis alij possessionem tuam. Archid.in c.parochia.16.q.1.Barba.in c.possessiones.de reb.eccles.non alienan. Ias. multa iura cumulat in consil.224.principale. col.pen. in 2.vol. & in §.nihil commune. l.naturaliter. ff.de acq. possess. quæ repetit in l. traditionib.C.de pac.& Dec.in c.cum venerabilis.3.no.de excep.& hoc est ad sequentia vtile.

Legare & vēdere possessiones suas.

Primò si quis legauerit suas possessiones,dominium illarum,quod habet,legasse videtur:vt hic Bart.Alexand.& alij.in l.1.in princ.de §.si vir.ff.de acquir.possess.

Præterea si quis vendit possessiones suas, videtur earum proprietatem vendere : quia possessionis verbum tunc proprietatem denotat, vt hic, & iuribus superius adductis.

Princeps concedens possessiones suas,& proprietatem donare videtur.

Adhæc si Princeps concesserit possessiones suas talis loci videtur quoque proprietatẽ concedere. l.2.C.de bon. vacant.lib.10.quia beneficium Principis est plenissime interpretandum. l.fin. ff.de const. Princi.sic scribit Barba.in c.ex literis.in 1.no.de consuetud.

Dans pignori possessiones.

Item si quis pignori dederit possessiones suas, illarum proprietatem dedisse videtur pignori, non vsum.l.1. C.si pignus pigno.datũ sit.vbi Bal. per illũ tex.hoc docet.

Iurisdictionẽ quoque donare videtur, qui possessiones donat.

Insuper si quis possessiones suas donet, vel alienet, non solum proprietatem alienare videtur,sed & iurisdictionem inhærentem territorio, & possessionibus:secus si personæ adhæreat.Bald.in c.1.col.2.& seq.de capi.qui curiam vendi.& Feli.in c.Rodulphus.col.10.de rescrip. versi. territorium. Oldra.consil.252. & Ias.in l.1. col.vlt.ff.de iurisdict. omn.iudic.

Possidere bona defuncti quomodo intelligatur.

Adde quod si Iurisc.dicat,heredes possidere debere bona defuncti, intelligitur non solum quoad possessionem, sed & proprietatem.l.2.in fin. ff. de bon. eorum, qui ante senten.mort.sibi consc.

Res mobiles nomine possessionis continentur.

Et quamuis possessionis appellatione res etiam mobiles contineantur, licet vilis & abiecta sit earum possessio, vt dicit Iurisc.in l.si rem.ff.de acq.possess.& dicuntur vsucapi,& sic possideri.§.furtiuæ.Inst.de vsuca.l.1.C.de commun.rer.aliena.l.fin.de compensa.Guido Papæ in statuto, si quis per literas in verb.rei habetur Iaco.c.1. Et fuit possessio eius septem millia ouium. & Gene.13.c. Abraham erat diues valde in possessione auri & argenti.Et probatur maxime in regul.fratrum minorum, vbi possessiones acquiri prohibentur, intelligitur etiam de mobilibus : vt in clem.exiui.de verb.signific.sic consuluit Bald. consil.438. viso facto.col.3.in 2.vol.

Consuetudo loquendi. Franciæ res immobiles vocat possessiones.

Tamen communis vsus loquendi Franciæ vocat tantum res immobiles exceptis domibus possessiones,maxime in ressortu Tholosano, vbi pratum, oliuetum, vineam vel fundum, bellam possessionem vocant,Gallice *belle possession*. Et sic in Francia si quis donaret possessiones suas talis loci,non censeretur donare res mobiles,quas ibi habet,sed immobiles tantũ:vt docet Bart.in l.vxorem.§.legauerat.ff.de lega.3.Bald. in l.1.de statu homi. Imol.in c.possessiones. col.1.de reb. eccles. non alien. Alexand & Ias.in l.1.ff.de acq.possess. Et hic stylus probatur in l.filij.in fin.ff.ad municipa. ibi, qui fœnus exercent, oneribus patrimonij in contributionibus fungi debent, etsi possessionem non habeant,id est res immobiles: quia vix est quis tam pauper,qui mobilia quædam non habeat. Bald. l.fin. in fin. C. de compensa. Lucas de Pen. in l.cum neque.col.vlt.C.de incol.lib.10.

Domus nomine possessionis non continetur.

Quod vero possessionis appellatione non veniat domus,est tex.in l.fin.C.de loca.ibi,possessiones,vel domos, ponderando illam particulam,vel,quæ denotat diuersitatem.Aut si possessionis appellatione contineretur domus, superfluus esse text. exprimens domos.facit.l sciendum.ff. qui satisdar.cogant.

Possessor rerũ pro domino.

Et possessor rerum interdum dicitur dominus.d.l.sciendum.& in l.1.C.de colo. Thracens.lib.11.Alexand.consi. 95.diligenter.col.2.in 5.vol.vbi statim docetur.

Vsus communis quando probandus non sit.

Cum igitur ille sit vsus loquendi,quod domus appellatione possessionis non contineatur,legéque fulciatur, inferre possumus partem non teneri illum vsum probare, cum satis à lege sit probatus:vt scripsi in l.creditores.sup. eo. post Bart.in l.1.ff. de suis & legitim. heredib. quod est valde notandum. Alias enim allegans vsum communem loquendi,illum probare debet,teste Alexand consil.26.videtur.col.4.in 3. vol. cuius probatio est admodum difficilis,vt scribit Ioan.de Anania in c.vno.col.penult.de sagitta.debet enim probari id temporis fuisse,quo actus factus fuit.arg.l.si voluntate.C.de rescind.venditio.

Dominiũ pro possessione accipitur.

Interdum etiam dominium pro possessione capitur.c. volumus.16.q.4.vbi glo. l.quotiens. C. de rei vindica. sed ibi dominium proprie stare potest, quamuis glo. dicat ibi contrarium.facit l.locorum. C. de omni agro deserto. lib. 11.vbi proprietas possessionis vocatur, id est rei possessæ. & ibi Bart.& patruus meus dicunt consuetudinem vel statutum dictans, quod dominus possessionis possit effici

Dominus possessionis fieri potest consul.

consul,vel vt ei credatur de damno,intelligendum esse de domino rei possessæ, & non de possessore tantum. Barba, in c.ex literis.col.2.de consuetud.probat text. in c.Abbatem.2. ibi, dominus possessionis.18. q.2.cap.fin.§.si vero post tempus.ibi, dominium possessionis. vt lite non contesta.& facit text.in l.ne quid.§.à domino.ff.de incend.vbi sic dicitur, à domino quoque possessionis, in qua id admissum dicatur, satis accipi,ne cognitioni desit, præcipiatur. qui text. intelligi potest de domino fundi, in quo factum fuit naufragium.

Possessio quando pro proprietate accipiatur.

Aduertendum est possessionem tunc demum accipi pro proprietate,quando possessio iungitur, & determinatur per nomen possessiuum, vt meas, tuas, suas, vel per genitiuum,vt possessiones rerum mearum:tunc denotabit

proprietatem, vt testatur Claud.Seycel.in l.1.col.3.versic. & vt habeas.ff.de acq.possess.videte Guido Papæ in statuto, si quis per literas. in verb. possessio. Secus si possessio iungatur cum nomine appellatiuo, quia tunc solum pro vsu & iure insistendi rei capietur, vt possessio domus, seu alterius rei.ita Claud.Sed contra hanc opinionem est tex. in l.initio. ibi, possessionem prædij vendidisti. C. de pact. inter emptor.& venditor.vbi possessionem prædij intelligit pro dominio. Quamobrem inspicienda est subiecta materia,& secundum eam iudicandum:vt si dicatur, magna possessio,intelligitur de proprietate,non de vsu rei in l.magis puto.§.item prætor.ff.de reb.eorum.

Possessoriæ actiones quæ. Actiones tamen possessoriæ dicuntur, quæ pro possessione competunt,& non pro dominio,quod facit ad intellectum consuetudinum Franciæ, dictantium quod maritus potest intentare actiones personales, & possessorias sine vxore.Gallic. *les actions personelles & possessoires*. videlicet quia non sunt tam magni momenti, quam reales, nimirũ si hæ non comprehendantur sub possessoriis.Quamuis in contrarium Chassan. in consuetud. Burgund. rubr. *des droictz*. § 5. glo. *és droictz possessoires*, dicat intelligi de realibus actionibus,& male.videte Bald.consil.235.statuto.in 2.vol. Alias Iurisconſ. ait, possideo consuetudinem habendi dona,in l.seruitutes. in princ. ff. de seruitu.vrbanor.prædior.

Vicaria possessio. Vicaria possessio,in l.postquam.§.1.ff.vt lega.vel fideicom. nomine caueat. vbi glo. exponit pro ea, quæ vicem cautionis obtinet,& quæ dabatur vice cautionis non præstitæ:quia transferebatur possessio in legatarium,vice cautionis non præstitæ ab hærede.

Possidere pro detinere. Item possessio interdum pro detentione accipitur l. 2. & ibi glo.in princ. ff. de orig.iuris. vbi dicit colonum habere possessionem rei conductæ,quamuis non habeat nisi solam detentionem. Bart, & alij in rub. ff. de noui oper. nuntia.Imol.in c.possessiones.de reb.eccles.non alienand. Et text. in l. stipulatio ista. §. hæc quoque. ff. de verbor. obliga. tradit differentiam inter possidere, & tenere, seu detinere: quod possidere ad ius refertur, alterum ad factum.vnde equus dicit tenere sellam,non possidere.l.possessio. ff. de acquir.possess. scripsi in tract.nomi.q.9. num. 10. & seq.q.6.

Maritus in rerum detentione manet. Manebit igitur maritus in rerum detentione, donec ei satisfiat. ff. de impens. in l. quod dicitur. 1. id est in possessione facti rei dotalis, in qua impensas necessarias fecit. Possideri quoque dicimus iura. l.& si forte. §.1.ff.si seruit. vindicet. in l.1. de lib. caus. scripsi in l. qui neque. §.1. supra eodem.

Bonorum possessio. Adhæc capitur bonorum possessio pro iure succedendi,de iure prætorio introducto.l.3. §. bonorum possessio. ff.de bonor.possessio.& per totum tit. ibi, & in tit. de bonor.possessio.C.& in Inst. Et differt à possessione bonorum,quia hæc est facti,illa iuris. gl. in l.cum proponas. C. de bonis authorita.iudic.possid.& d.§.bonorum. Quamuis enim dialectici dicant verba transposita idem significare, vt refert gloss. in cap. nihil obstat. isto titul. & in l. quidam. ff. de pecul. lega. tamen Iurisconsult. penitius aduertentes in his sæpe differentiam admittunt. Aliis etiam modis capitur, quos de industria omitto,remittens vos ad doct. in locis satis communibus,& ad ea quæ scripsi in 3. tomo commentar. ad constit. Reg. titul. de materiis possessor.

Verba trāsposita non idem significant.

Possessor quis. Possessor dicitur is, qui possidet: vt possessor immobilium rerum non tenetur satisdare de iudicio sisti. l. sciendum.ff.qui satisd.cogant.& in §.1. declaratur, quis dicatur possessor.& in §.creditor. ibidem. dicitur, quod creditor, qui pignus accepit,possessor non est,tametsi possessionem habeat.l.si quis ante.ff.de acqui.possess.

Responsum est, scilicet à Iurisconsulto, vel à Iurisconsultis. l.Modestinus respondet. infra eod.aut ab Imperatore, vel alio, qui legis potestatem habeat. Inde responsa prudentum sunt sententiæ & opiniones eorum, quibus erat permissum iura condere. §. responsa. de iure natur. in Instit.Et sic responsum illius,qui legis condendæ potestatem habet,pro lege habebitur,per §. sed & quod Principi. eod.l.1.de consti.Princip.id est seruari debet,vt lex. intelligas sane,dum animo constituendi legem responsum fuerit: vt scripsi in concord. rub. de Regia faculta. in literis. Franciscus,&c.in fin. *Responsa prudentum quæ seruanda.*

IDEM LIBRO SEXTO AD Plaut. Lex lxxix.

Impensæ necessariæ sunt,quæ si factæ non sint, res aut peritura,aut deterior futura sit, &c.

Hæc lex maxime cõfert ad iurium intellectum,& summe necessaria,quia sæpissime in iure fit impensarum mentio. Quamobrem ista lex cum suis §.seq.tria distinguit impensarum genera. Sunt enim quædam impensæ necessariæ,aliæ vtiles,aliæ voluptariæ,seu voluntariæ.Necessariæ sunt,quibus omissis res peritura erat, vel deterior futura: veluti si cum domus minaretur ruinam, trabes illius refeceris,ope quarum tota sustinebatur:vel attriti lateres erant in tantum, quod guttatim inter eos pluuia distillans totam labefactabat domum:aut alias,nisi eam refecisses,pars domus collapsa esset,& sic perisset, aut fuisset deterior facta. Totum igitur id quod in his, & similibus impendo, necessarium dicitur,& sic necessaria impensa.c.pastoralis. vbi glos.& doct.de decim. Et eò necessariæ dicuntur per Iurisc. in l.1. ff. de impens.in reb. dotal.fact. vel quod necessitatem impendendi habent, vt res sarta recta maneat, vt in rub. C.de expens.ludo. lib.11. vel quibus non factis res minuitur,augetur vero si fiant: veluti si quis aggeres faciat, flumina auertat, ædificia vetera fulciat, itémque reficiat, arbores in locum mortuarum imponat. l.impensæ.ff.de impens. aut villam restituat. l. diuortio. §. impendiat.ff.soluto matrimo.Alex. consil.162. visis narratis. in 7.vol.vel dicuntur necessariæ, quia maritus eas in dote facere tenetur, alias condemnatur quanti mulieris interfuerit eas impensas fieri.l.& in totum.ff.de impens. in reb. dotal. fact. *Tria impensarũ genera. Impensæ necessariæ.*

Impensa in singulari. Et quod attinet ad vim nominis, sæpius à Iurisconsult. in plurali dicuntur impensæ, quam impensa: licet interdum, sed rarius apud eos etiam in singulari reperiatur, vt in l.si alius.§.1.ibi,aut sua impensa restituere debere.& l.is qui.§.quod ait. ibi, sua impensa id sustulerit. & l.denique. in fi. ibi,vt impensam quoque ad restituendum præbeant. ff.quod vi aut clam.l.relegatorum.in fin. ibi, mixtam muneris grauem impensam.de interdict.& releg. l.1.§.item si apparatum, siue impensam in publico posuit.ff.de pollicita. l.diuortio. in fin.ibi,impensæ petitio.solut. matrimo.l. qui exceptionem. §. 1.de condict. indeb. l. in summa. §.ei qui. ibi, deducta impensa. ibidem.l.fi.de in rem verso.l.fi. de fundo dotali. vbi & in singulari & plurali vtuntur, & alibi sæpius.

Impensæ, expensæ, & impendia. Item frequentius à Iuriscon. dicuntur impensæ,ab Imperatore vero expensæ,vt in rub.C.de expen.ludo. lib.11. & à Papa in c.finem.de dolo & contuma. sed vtcunq; vocentur, iuris non mutatur decisio. Alias impendia vocantur.in l.sed sciendum.ff. ad Trebel.& d.§.impendia. & l is qui.§.quod ait.quod vi aut clam,in l.procurator.§ fin.rem ratam habet. Et impensas ac impendia vocat Iurisc. in l. cum fine. §. cum procurator. ibidem.l. fi.ff. de his qui deiecer. vel effuder. Interdum quoque etiam à Iurisc.expensæ vocantur,vt in l.hoc iudicium.§.ceterum. ibi,& verius est, vt in hac specie expensæ retineantur. ff. communi diuid.

Expensare nummos. Item expensare nummos est eos impendere, expensam ferre.l.Thais.§.libertæ.ff. de fideicommissar. liberta. ibi, exactionem commiserunt, iisque nummos redactos expensauit eisdem tutoribus, id est ad vtilitatem tutorũ expendit. Ad quam significationem expendit Budæ. in lib. de asse. 4. & seq.

Dependere pro expendere. Item dependere est expendere, Gallic. *despendre*. l. 2. §. ius reipublicæ. ibi,qui pro altero dependit & ibi,& quod depen

depensum esse per collegam in magistratu probabitur. ff. de administ. rerum ad ciuit. pertinent.

Pœna depēsa.

Pœnæ depensæ, id est solutæ, præstitæ. in l. pœnæ. ff. de condit. indeb. ibi, pœnæ repeti non solent, cum depensæ sunt. iuncta l. si pignore. de pignorat. actio. vbi dicit præstitit. De multæ repetitione, & quomodo fieri debeat, vide quæ scripsi in tract. de senten. executor. artic. 15. in fin. in 1. tomo commenta. ad constitut. Regias, & in l. aliud est fraus. infra eodem.

Impendere.

Impendere tertiæ coniugationis idem est, quod dependere, expendere. in l. ex maleficiis. §. ideo. & §. tutelæ. ff. de action. & oblig. Vnde proficiscitur impensa siue impensæ. per l. debitor. ibi, impendi decem. ff. de nego. gesto. l. plane. de petit. heredita. ibi, qui in rem alienam impendit.

Impendere verò secundæ coniugationis significat inclinare, pendere, & ad casum tendere: vt si arbor in ædes illius impendeat. l. 1. ff. arbor. furtim cæsar. & in l. fin. dicit, inclinata sit. Inde nonnunquam res dicitur in pendenti. in l. pen. §. pater. ff. de castren. pecul. ibi, nisi in pendenti, vt in aliis, & in hac spe habeamus dominia. facit §. ab hostibus. quib. mod. ius patr. potesta. soluit. in Instit. plenius dicemus in l. cedere diem. infra eod.

Legis vtilitates.

Vtilitates aliquot in hac materia quam breuiter annotabimus: primam, quod impensæ necessariæ à marito in re dotali factæ minuunt dotem. d. l. 1. & infinitis aliis iuribus. ff. de impens. in reb. dotal. fact. ideo repeti possunt.

Impensa in re dotali facta quando repetantur.

Quod imprimis non procedit in impensis factis in iudicio, pro re dotali etiam conseruanda, vel recuperanda. tales enim quascunque impensas ab vxore non repetit: tum quod si iustam habuit causam, ab aduersario eas recuperare licuit: si autem maritus iniustam causam fouit, & calumniosam, non tenetur vxor, sicut nec pupillus: vt in l. non est ignotum. C. de administra. tutor. glo. est singular. in l. 1. in verb. non sunt. ff. de impens. secund. Bald. in margar. in verb. maritus. in 2. q. & in l. 1. nu. 13. C. de bonis mater. Ias. in §. propter retentionem. nu. 5. Instit. de actio. & in l. si in area. ff. de condict. indeb. quamuis gl. & doct. in nominibus vxoris exigendis loquantur.

Secundò limita, quando maritus remitteret eas expresse, vel legaret dotem vxori: tunc enim impensas quoque factas remisisse, vel legasse videtur, vt legatum prosit per l. cum quis. ff. de dote prælega. l. Meuio. §. à me. ff. de lega. 2. vbi Bart. Paul. & doct. faciunt notata per Matthæum de Afflict. in decis. 359. in causis.

Modica impensa non petuntur.

Tertiò non procedit, quando essent modicæ, quia tunc maritus eas æquo animo ferre debet. l. omnino. ff. de impens. instar commodatarij. l. in rebus. §. possunt. ff. commoda. ita firmat Petr. de Bella Pertic. q. 378. Quæ vero dicantur modicæ, relinquitur arbitrio iudicis: per glo. in cap. statutum. §. insuper. de rescript. in 6. videte Bald. nouell. in tract. de dote, in 1. parte, quæst. 3. in fin. sed in aliis impensæ etiam modicæ fere peti possunt, vt dico in constit. Reg.

Beneficiū sine titulo retinetur etiam iuste.

Secunda vtilitas est, quod is, qui fecit expensas necessarias de patrimonio suo, in primo beneficio, quod nunc vacat per adeptionem secundi incompatibilis, potest illud primum pro illis expensis retinere. arg. c. quicunque. 12. q. 4. quod notandum esse dicit Panor. in c. de multa. nu. 14. col. 14. de præbend. facit text. in c. licet episcopus. illo tit. in 6. Heres tamen illud beneficium retinere non poterit, donec expensæ restituantur: vt fuit iudicatum in hoc senatu anno 1534. videte Bald. in authen. excipitur. C. de bonis quæ liber. vt videlicet euitetur intrusio, & ne sub hoc velamine detur facultas inuadendi beneficia, vitiosúsque ad beneficia detur ingressus: contra c. 1. de eo qui mittitur in possess. in 6. Adhæc oportet, quod retinens declaret se illud retinere pro expensis, non autem in titulum: alioqui priuaretur & secundo: per extrauag. execrabilis. de præbend.

Arestum.

Malæfidei possessor impēsas consequitur necessarias.

Tertia, impensas necessarias etiam malæfidei possessor consequi potest per rei retentionem. l. domum. in fin. C. de rei vindica. si tamen peremptæ sint res, malæfidei possessor eas non repetit: secus in bonæfidei possessore. l. plane. ff. de petit. heredit. Bart. in l. in fundo. col. 3. de rei vindic. scripsi in l. bonæfidei. infra eodem. In decimis tamen & tributis prædialibus non deducuntur expensæ. cap. tua. 2. & cap. pastoralis. de decim. scripsi in tract. de decim. sed in ceteris stat regula, senatus aresto confirmata anno 1427. die 17. Aprilis, in causa magistri Ioannis de l'Espine, cui permissa fuit retentio pro impensis necessariis & vtilibus.

Retineri res potest ob impensas necessarias.

Arestum.

Quarta, impensas necessarias magnas commodatarius repetere potest. l. in rebus. §. possunt. ff. commoda. & superius dixi.

Impensa in pignore facta repetuntur.

Quinta, creditor has impensas in pignore factas non solum per retentionem, sed etiam per contrariam pignoratitiam actionem repetit. l. si necessarias. ff. de pignoratit. actio. Imo aliis omnibus creditoribus etiam anterioribus præfertur, quando scilicet factæ sunt ad rei conseruationem. Bart. in l. interdum. cum l. seq. ff. qui potior. in pignor. habeant. Negusantius plene in tract. de pigno. in 3. memb. septimæ partis.

Heres impensas necessarias repetere potest.

Sexta, poterit heres expensas necessarias ab hereditate, quam sub beneficio inuentarij adiuit, deducere, vt æs alienum. l. fin. §. in computatione. C. de iure delib. Et si non deduxerit, condictione indebiti vti poterit. l. quod dicitur. §. fin. ff. de impens. in reb. dotal. fact.

Conductor quod necessario impendit, repetit.

Septima, conductor has impensas, & vtiles à domino repetit, vel in pensione computat. l. dominus. §. 1. ff. loca. etiam si à domino deiiciatur ob pensionem non solutam. l. colonus. ibid. Aret. tamen cons. 111. consideratis. in 2. dubio limitat quando ab ædificio separari possent, vt tunc dominus pati debeat conductorem eas tollere, si recuset soluere. per l. sed addes. §. si inquilinus. 2. ff. loca. Quid in conductore molendini, docet Ias. in l. quominus. q. 24. ff. de fluminib. si tamen impensæ non sint liquidæ, nec de eis per scripturam appareat, non potest colonus vel eius heres rem conductam retinere, sed datur eidem cautio: vt censuit senatus pro tutoribus pupillorum Claudiæ Herbelot, anno 1531. die 12. Februarij.

Colonus rem conductā retinet pro impēsis liquidis.

Arestum.

Octauo creditor missus in possessionem bonorum, si has impensas absque dolo malo erogauerit, poterit eas repetere. l. prætor. l. 1. & sequen. ff. quibus ex caus. in possess. eat.

Emphyteuta necessarias repetit impēsas.

Nono emphyteuta repetit has, finita emphyteusi. l. 2. vbi Ias. 7. no. & alij doct. C. de iure emphyteu. Guido Papæ in decis. Delphi. q. 438. emphyteuta. Idem in vasallo concludunt doct. & text. in §. si vasallus. in tit. hic finitur lex, &c. Quod tamen ne indistinctè intelligas, aut facto & delicto emphyteutæ & vasalli res committitur, & tunc nulla fit expensarum repetitio: aut absque eorum culpa & dolo, vtpote ex defectu agnatorum, túncque repetuntur: per text. in auth. qui rem. C. de sacrosan. eccles. Ias. consil. 185. in ista consultatione, col. 1. in 2. volu. & Dec. consil. 518. viso instrumento.

Retrahens res impēsas soluit necessarias.

Decimo retrahens rem ex pacto iuxta l. 2. C. de pact. inter emptor. & venditor. soluit has impensas. per l. intra. §. 1. ff. de minor. l. qui exceptionem. §. 1. de condict. indeb. & no. in l. domos. ff. de lega. 1. Bald. consil. 303. ad euidentiam. in 1. volu. & Ioan. Samzon in consuetud. Turonen. rub. *des retraictz*. artic. 14. Fabia. de Monte in tract. de emptio. q. 8. in 3. effectu. ista abunde prosequitur more suo do. Tiraquel. in tract. de vtroque retractu, in secunda parte, §. 7. glo. 1.

Æstimanda quomodo sint impensa.

Vndecimo æstimandæ sunt hæ impensæ habita ratione temporis, quo res ad quam impensum est, restituenda venit, & non secundum tempus præteritum, per text. singul. in l. domos. & ibi Ias. in 3. no. de legat. 1. allegat alium text. cum glos. in l. vbi pure. §. fin. ff. ad Trebellia.

Onerosa impensa nō præstantur.

Duodecimo has etiam impensas, vel vtiles non debet restituere debitor, si sint adeo onerosæ, quod vix debitor eas luere possit l. si seruos. ff. de pignora. actio. Bald. consil. 272. in 3. vol. in l. fundo. ff. de rei vindic. scripsi in interpre. l. 1. no. 4.

l.1.no.4.de sent.quæ pro eo quod interest.C.ibi,vide,quomodo intelligatur.

Decimotertio fructus deductis impensis necessariis dicuntur. l.fructus. ff. de oper.seruor. l.fructus.vbi doct. solut. matrim.

Donatarius & qui in suo est ædificari passus, impensas repetit. Decimoquarto donatarius causa mortis, à quo fundus sic donatus vindicatur, doli exceptione vindicantem donantem repellit,nisi impensas necessarias & vtiles, vel earum pretium restituat. l.si mortis causa donatus. ff. de dona. caus. mort. Idem si quis passus est ædificare in suo, & postea non reddit impensas. l.pure. §.si donaui. de doli exceptio.

Decimoquinto impensæ necessariæ dicuntur, quæ ad perpetuam rei vtilitatem factæ sunt, secus si ad præsentis anni fructum. l.3. ff. de impens. Et quibus omissis iudex potest condemnare illum, qui eas non fecit.l.& in totum. *Cautela, vt expensæ repetantur.* ff.illo tit.facit text. in l.pen. & fin. ibidem. Ideóque bona cautela est,vt authoritate iudicis,qui prius loca visitari curabit,impendantur. Et sic repeti facile poterunt,vt statuit Rex tit. *des sequestres & commissaires à la chose saisie deputez*, artic.2.& seq.& ibi plene scripsi in 3.tomo commentat.ad constit.Reg.Gallic.

Perire & deterior fieri differunt. Vltimo peritura intelligitur totum, deterior autem futura, quando pro parte minuitur res, seu eius æstimatio. l.necessario.§.sane si pendente.ff.de peric.& commod. rei vend.l.deperditum.de petit.hered.res perituras dicit Iurisconf.in l.si possessor.§.quod si.ibid.& l.5.ibid. Res enim dicitur perire,quando moritur, extinguitur, consumitur, vel amittitur. inde perire vsusfructus dicitur, in l. fin. ff. quib.mod.vsusfruct.amitta.l.3.§.hoc edicto.ibi,culpa eius res perierit,& postea ibi, per vim piratarum perierit. nautæ,caupo,stabula.Et eas obligationes quæ naturalem præstationem habere intelliguntur,palam est capitis deminutione non perire. l.eas. ff. de capit.deminutio. nunc respiciendum est quæ capitis deminutione pereant. Paul. in l. amissione.in fin. ibid. sic dicit Iurisconsultus Vlpia. litem perire, in l.1. §.penult. de calumniat.& mulier perierit,in l.item si obstetrix.ff.ad legem Aquil.& §.si fetuum.ibi,homo perierit.& l.item Mela.§.1.ibidem. Plenius vide quæ continentur sub verb. perisse, in l.Marcellus. supra eod. vbi fuit dictum.

Deterior quando res fiat. Deterior igitur res dicitur fieri, quando corrumpitur vsus,aut diminuitur ab eo statu in quo erat, vel eius æstimatio, propter factum vel negligentiam possidentis. Vlpian. in l.2.§.deteriorem.ff.ne quid in loco public.fiat.vbi sic dicitur: deteriorem autem viam fieri sic accipiendum est,si vsus eius ad commeandum corrumpatur, hoc est ad eundum,vel ad agendum,vt cum plana fuerit,cliuosa fiat, vel ex prima molli,aspera,aut angustior ex latiore, aut palustris ex sicca, & deterior statio. itémque iter nauigij deterius fieri videtur,si vsus eius corrumpatur,vel difficilior fiat,aut minor,aut rarior, aut si in totum auferatur. l.1.§. deterior.de fluminib.facit l.non solum.de rei vindic.Dec. in authen.qui rem.col.1.C.de sacrosanct.eccles. scripsi in l.Labeo.1.supra eod.facit l.si eum fundum.ibi,& adieci ius fundi deterius factum non esse.& l.pronuntiatio. in fi.ibi, item redhibitoria si deterior res reddatur. infra eod. item scribit Vlpia.si reddita quidem sit res commodata,sed deterior facta reddatur, non videtur reddita, quæ deterior facta redditur,nisi quod interest præstetur. Proprie enim dicitur res non reddi, quæ deterior facta redditur. l.3. §. 1. ff. commoda. de quo abunde scripsi in l. mulieris. in fin. supra eodem.

§. Vtiles impensas esse Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant,deteriorem esse non sinant, ex quibus redditus mulieri acquiratur, sicuti arbusti pastinatione, vltra quam necesse fuerat. Item doctrinam puerorum,quorum nomine onerari mulierem ignorantem,vel inuitam non oportet,ne cogatur fundo,aut mancipiis carere. In his impensis & pistrinum, & horreum insulæ dotali adiectum plerunque dicimus.

Impensæ vtiles sunt, quæ rem vtiliorem & meliorem faciunt,& quibus factis res non dicitur deterior:vt pecora prædiis imponere, id est stercorare. l. quod dicitur. §.fin. & l.impensæ. ff. de impens. Demum inferuntur exempla, vt arbusti pastinatione, vltra quam necesse fuerat, doctrinam puerorum, &c. l.veluti. cum legibus seqq. ff. eod. de impens. in reb. dotal. fact. quæ exempla non restringunt regulam, l.2. ff. de priuato. delict. vt planius infra declarabimus.

Melior res quando dicatur. Et ita sequentia requiruntur in hoc text. primo, quod illæ impensæ vere meliorem faciant rem, non apparenter tantum: vt in l.ex duobus. ibi, quasi re meliore ab eo facta. ff. de nego. gest. & potest hic dici melior etiam ratione fructuum, si plures ex hac impensa fructus aut redditus afferat,quam antea,vt in hoc text.ibi,redditus. & in l.si fundum.ff.de lega.1. veluti si domus nunc refecta pluris locetur, quam olim,aut aliud quid accesserit.l.ex mille.ff.de euic.

Quemadmodum quoque si reddita fuerit magis apta, vel commoda ad habitandum, melior proculdubio dicetur facta: vtpote quia diuisa cum pluribus cubiculis constructis, facilius & pluris conducetur. l. Caius. §. 1. ff. de leg. 2.

Melior etiam dicetur res,quo frequentius excoletur,vt hic,vltra quam necesse fuerit.

Melior conditio, status, causa & ager. Adhæc melior conditio dicitur, in l.3.§.1. ff. de donat. inter vir.& vxor.ibi,ne melior sit conditio eorum qui deliquerunt.pro eodem Iurisconf.dicit meliorem causam,in l.3 ff.quæ res pignor.obliga. poss. & l. Paulus. quib. mod. pignus soluit.alias, meliorem statum, l.fin.ff.de vsu & habita. Et melior conditio quando dicatur, scribit quam optime Iurisconsult.in l.4. §. fin. & legibus sequ. ff. de in diem adiect.Melior ager.l.si cum venditor. §.fi.de euictio. & meliora prospicere, vide in c. fine exceptione. vbi elucidaui,12.q.2.melius triticum.l.si fideiussor.ff.manda. Bono melius inuenitur. l. vbi. ff. de verbor. obliga. Melior sententia.l.1.§.denique.quod iussu. Interdum ex pluribus opinionibus vnam approbando Iurisconsult. dicit, melius est dicere. l. solemus. ff. de iudic. l. si mandauero. 2. §.1. ff. manda.

Meliorare & melioratio. Meliorare proprietatem, in l.æquissimum. §. & si forte.ff.de vsufruct. Hinc meliorationes dicuntur, in l.2. C. de iure emphyteu.

Et conclusio est licere cuilibet rem domini facere meliorem, deteriorem vero non.l.seruus.C.de pact.§.1.Insti. de authorit. tutor.

Quando meliorem reddens tenetur, qui rem fecit meliorem. Limitatur in illo,qui castrauit hominem,licet eum meliorem fecerit, vt quia erat antea vir effrænatæ libidinis, tamen iniuriarum tenetur. l.si seruus seruum. §. & si puerum.& ibi assignatur ratio,ff.ad legem Aquil. Alij sunt casus in l.vsufructuarius.ff.de vsufruct.l.fin.§ si stercus.quod vi aut clam.videre Dec.& alios in l.inuito. ff. de regul.iur. gl.in c.prouidendum.8.3.distinct.l.fin. ff.de vsu & habita. Et quando respiciat personam,loquitur Iurisconf.in l.3.in princ.ff.de donatio.inter vir.& vxor.

Secundo dicitur in text.*deteriorem esse non sinant*,vt velit omnino meliorem fieri: vt, quamuis ex fenestra facta sit res melior quoad lucrum,tamen si quoad decorem, ornatum, aut commoditatem deteriorata fuerit, non dicetur impensa vtilis; vel,si amplam aulam pro dignitate domus constructam in duo cubicula muro interposito diuidat conductor, aut fenestras adhibendo murum destruat: vt his & similibus casibus teneatur. vtilis enim impensa non sinit rem, in qua fit,deteriorem fieri: ibi, deteriorem esse non sinant.

August.vero in tract.de emenda.iuris, lib.1. c.2. negatiue legit,vt est in Pandec. Florent.his verbis: *Quæ meliorem dotem faciant, non deteriorem esse non sinant.* quibus verbis significari ait non satis esse illis impensis dotem deteriorem

riorem eſſe non ſinere, ſed meliorem dotem facere oportere: alias eſſent neceſſariæ, cum hic dicantur neceſſariæ, quæ ſi factæ non ſint, res aut peritura, aut deterior futura ſit, & in l. quod dicitur. in fin. de impenſis. dicitur ſic: impenſæ vtiles ſunt, quas maritus vtiliter fecit: rémque meliorem vxoris fecerit, hoc eſt dotem. At legendo affirmatiue vel negatiue, cauendum eſt, ne ſenſus mutetur, vt ſupra dixi: & vtiles impenſæ ſunt, quæ rem meliorem faciunt, & eam deteriorem eſſe non permittunt, copulatiue.

Differētia inter vtiles & neceſſarias impenſas.

Ex quo text. collige differentiam inter neceſſarias & vtiles impenſas: quod hæ dicantur neceſſariæ, quibus non factis res aut peritura, aut deterior futura eſt. quod in vtilibus etiam deſideratur. Vtiles enim ſunt, quæ non ſolum conſeruant rem, atque ita deteriorem eſſe non ſinunt, ſed etiam augent. idcirco text. dicit, *quæ meliorem dotem faciant*, & ſic augent, *deteriorem eſſe non ſinant*, & ſic conſeruant. Neceſſariæ vero ſunt, quæ conſeruant tantum. Inter autem conſeruare tantum, & conſeruare atque augere ſimul, permultum intereſt. Ex quibus facilis erit declaratio voluptariarum, vt ſint, quæ ſunt nobis voluptati tantum, ſiue conſeruent, vel augeant rem ipſam, ſiue neutrum, nihil intereſt.

Voluptaria impenſa.

Tertio requiritur, quod redditus illarum impenſarum acquiratur mulieri, vel illi in cuius domo, vel fundo factæ fuerint: alioqui non dicuntur vtiles. Vnde reſpondi contra illum, qui plumbeum receptabulum in tecto domus appoſuerat ad recipiendam & infundendam aquam in ciſternam vicini, non dici feciſſe impenſas vtiles domui, ſed potius ciſternæ.

Vtilitates impenſarū vtilium.
Maritus impenſas vtiles in re dotali factas an repetat.

Vtilitates ſunt: quia maritus impenſas vtiles in re vxoria, ex vxoris voluntate factas, per actionem mandati repetit: ſi autem ſine vxoris voluntate ſint factæ, per actionem negotiorum geſtorum. l. vna. §. ſed nec ob impenſas. C. de rei vxor. actio. Si mulier eas commode reſtituere poſſit, ex alia forte re quam dotali. l. 1. & l. vtilium cum l. ſeq. ff. de impenſ.

Filiusfa. expenſas vtiles faciens, obligat patrem.

Secundò filiusfa. vel ſeruus, qui pecuniam mutuam conſumpſit, vt inſulam fulciret, vel in aliam patris rem, vel domini neceſſariam, vel vtilem, obligat patrem de in rem verſo, l. quod ſeruus. 1. §. 1. cum l. ſeq. vſque ad fin. ff. de in rem verſo, & l. ſi res dominio. ibidem.

A minore etiā impēſa vtiles repetuntur.

Tertiò ſi minor in integrum reſtituatur, expenſæ & neceſſariæ, & vtiles in re minoris factæ repetuntur. l. intra. §. fin. ff. de mino.

Bonæfidei poſſeſſor expenſas vtiles abducit.

Quartò vtiles impenſas in re petita factas bonæfidei poſſeſſor deducit, quatenus dominus ex illis effectus eſt locupletior, niſi eas non fuiſſet facturus: vt in l. ſin autem. §. fin. cum trib. legibus ſeq. ff. de rei vindic. quia tunc ſi ſit pauper, illa re carere propter expenſas factas non debet. l. in fundo. vbi plene Bart. ff. de rei vindica.

Quintò ſi minor donauerit mihi infantem, deinde eum vindicet, exceptione doli mali repellendus eſt, niſi alimenta reddat, aut alium ſumptum, qui probabiliter in eum fuerit impenſus. l. apud. §. ſi minor. ff. de doli except.

Neceſſaria & vtiles interdū concurrunt.
Impenſæ non petuntur, niſi quatenus res reddita ſit melior.

Sexto nonnunquam ſimul concurrunt neceſſariæ & vtiles expenſæ: veluti cum domum ruinoſam ita refeci, vt non ſolum priſtinus ſtatus & valor domus conſeruetur, ſed melior quoque reddatur. l. vtiles. & l. heres. ibi, tam neceſſarie quam vtiliter. ff. de petitio. hered. Et fere illa quæ de neceſſariis dicuntur, in vtilibus locum ſibi vindicant, niſi ſi quis meliorem fundum reddidit in ducentis, non tamen expendit niſi centum, non poterit præterquam ea centum repetere: econtra ſi expendit ducentos aureos, tamen non fuit melioratus fundus vltra centum, ſolum ea centum recuperabit, l. in fundo. ff. de rei vind. facit text. in c. 1. col. 2. de reſtit. in integ & Capit. in deciſ. Neapolit. q. 93. in 3. q.

Verb. denotātia exempla Sicuti, vt pote.

Sequitur in text. *ſicuti*. quæ particula exemplum denotat hic, & in l. verbum amplius. infra eo. & l. hereditatis. 1. Idem in dictione vtpote. l. pronuntiatio. §. 1. infra eodem. l. iuſiurandum. vlti. ff. de iureiur.

Exempli gratia.

Idem in verb. exempli gratia. l. actionum. in fin. ff. de actio. & obliga. l. ſcire oportet. §. qui non iuſte. de excuſa. tutor.

Exempli loco, vel cauſa.

Idem ſi exempli loco. l. bona fides. verſic. incurrit. ibi, exempli loco. ff. depoſ. vel exempli cauſa. l. 1. §. quod vulgo. ff. de vi & vi arma.

Verbi gratia.

Verbi gratia idem ſignificat. in l. 4. §. cum autem. in fin. ff. ad legem Rhodiam de iactu. l. procuratoris. §. ſi plures. de tributor. l. quamuis. §. ſi eum eſſem. ad Velleia. l. ſi per emptorem. de pericu. & commod. rei vend. l. ſi quis filio. §. irritum. ff. de iniuſto & irrit. fact. teſtam. l. penult. vnde legit. l. cum emancipati. §. ſi ex emancipato. de collat. bonor.

Pone, ecce.

Idem in dictione, pone. l. ſi in qualitate. ff. de actio. empti. Et idem in dictione, ecce. §. 1. de authorita. tutor. in Inſtit.

Id eſt.

Pro eodem quidam accipiunt dictiones id eſt, in l. nam ita. ibi, adhibitis his etiam, qui contradicerent, id eſt, qui læderentur. ff. de adoptio. ſed ibi non niſi expoſitiue capi poteſt. At melius forſan allegaſſent l. iuriſgentium. §. pactorum. ff. de pact. ibi, in perſonam eſt, quoties ne à perſona, id eſt ne à Titio petam. legem, ſi ex cauſa. in princ. de minor. & legem, qui liberis. de vulgar.

Hoc eſt.

Idem in verb. hoc eſt. l. ſi cum dotem. §. eo autem tempore. ff. ſoluto matr. ibi, quod ſi is pater ſit, cui omnimodo conſentire filium decet, hoc eſt vitæ probatæ, &c.

Quale eſt.

Idem in verb. quale eſt, vt in l. inter publica. ſupra eod. videre quæ ſcripſi in l. Labeo. prima, ſupra eod.

Veluti.

Idem in dictione veluti. l. veluti. ff. de iuſtitia & iure, & l. veluti. de edendo. l. ſolet. ff. de feriis. l. illud. in fin. princip. ad legem Aquil. Et in dictione, ita vt ſequitur. l. pronuntiatio. §. 1. infra eod. Et in dictione videlicet. in l. videlicet. ff. ex quib. cauſ. maior. Bart. in l. quæſitum. §. idem reſpond. ff. de fund. inſtruct. Aret. in l. Titio. in 3. not. de libe. & poſthum.

Videlicet.

Vt eſt, vel vt ſunt.

Idem in particula, vt l. iuriſgentium. in princ. ff. de pact. vel ſi dicatur, vt eſt, vel vt ſunt. l. vt ſunt. infra eod. l. coniunctionem. ſupra eod.

Puta, vt puta.

Idem in dictione puta. l. puta. ff. ad l. Aquil. l. ſed & ſi §. ſi feriæ. ex quib. cauſ. maior. l. notionem. & l. bonæfidei. infra eo. Vel coniunctiue, vt puta. l. iuriſgentium. §. vt puta. ff. de pact. l. 2. de feriis. l. ſi quis teſtamentum. § fin. ad leg. Aquil. l. probrum. ſupra eod. & in l. inter domum. cum l. ſeq. & l. pecuniæ. §. perſecutionis. infra eod.

Sicut & ſicuti in confirmationibus quid denotent.

At in confirmationibus in forma communi præfatæ dictiones ſicut & ſicuti conditionem important: vt, confirmamus illa priuilegia, ſicut prouide conceſſa ſunt, id eſt ſi ſint prouide conceſſa. c. examinata. de confirm. vtili. In confirmationibus autem factis ex certa ſcientia, cauſam. c. penult. ibidem. & cap. quoniam Abbas. de offic. deleg. In priuilegiis quoque ſecundum doct. cauſatiue ponuntur, vt priuilegium aliquid operetur. cap. quoniam Abbas. de offic. delega. c. Abbate. eod. tit. plene Ludouic. Rom. conſil. 328. præſens. col. 3. num. 7. vbi etiam docet ſimilitudinem ſignificare. cap. parochianos. de ſenten. excom. Felin. in c. 2. col. 4. de reſcript. Dec. conſil. 169. in vlt. dubio. Boer. in deciſ. Burdegal. q. 247. nunc ad ſecundam. Idem in dictione ſicut, & vt ſimilitudinem interdum notet: vt in l. 1. in princ. ff. de ventre in poſſeſſ. mittend. vbi ſic dicitur: ſicut liberorum eorum, qui iam in rebus humanis ſunt, curam prætor habuit, ita etiam eos qui nondum nati propter ſpem naſcendi, non neglexit, &c. l. 1. §. conuentionis. de pact. l. ſi heres. de noxal. l. hereditatis. 2. infra eod. l. ſicut. de arbitr. l. bonorum. 2. l. non eſt ſine. l. Paulus. infra eodem.

Arbuſtum quid, & arbuſtare.

c *Arbuſti.* Arbuſtum autem locus eſt, in quo arbores ad fructum ſunt conſitæ, vt amygdaletum, ceraſetum, auellanetum, oliuetum, caſtanetum, ita Valla in Raudenſ. dicit arbuſta eſſe multas arbores ad fructum conſitas, vel vites arboribus applicatas: vnde tales dicuntur arbuſtiuæ vites. Alias quoque Iuriſconſultus ait: Et quidam de arbore arbuſtum faciunt, l. fin. ff. de termi. moto, id eſt locum in quo arbor erat, arboribus implent. l. æquiſſimum. §. & ſi forte. ibi, vel

ibi, vel arbustis, vel oliuetis. ff. de vsufruct. Alij vocant arboretum: non refert. Et si arbustum meum, vel villam meam incenderis, Aquiliæ actionem habebo. l. si seruus seruum. §. item si arbustum. ff. ad legem Aquil. vel si arbusta succisa sint culpa socij, detrimentum communi diuidundo iudicio alteri socio præstari debet. l. si is cum quo. ff. communi diuid. Inde verbum arbusto, id est agrum arboribus consero.

Pastinare. *Pastinatione.* Pastinare est agrum pastino fodere: dictum à pastino, quod est genus ferramenti bifurci, quo plantæ panguntur. Sed consuetudo quicquid emoti soli vineis præparatur, pastinatum vocat. & Matthæi 12. vineam pastinauit homo, & sepe circundedit. sic intelligitur text. in l. semper. §. is cui fundum pastinandum locaueras. ff. quod vi aut clam. licet ibi gl. aliter exponat. facit l. diuortio. §. fin. ff. soluto matrim. ibi, pastino instituit: alij legunt pastina: ego vero pastino, citius legendum esse censerem: quia is inuenit collapsam villam, quam refecit, & pastino instituit, id est vineas collapsas etiam instruxit, & fodit: & eius impensæ petitio erit, vt ibidem dicitur.

Pastinator pastinum. Hinc pastinator, fossor, cultor agrorum. cap. 1. in fin. 13. quæst. 1. Beroald. in annota. ad Columel. de re rustic. lib. 3. c. 13. & 18. & maxime fossores vinearum pastinatores dicuntur: Gallice *houeurs*: pastinare *houer*: pastinum *vne houe*, quod paulo ante definitum est.

Declaratur text. Alciatus vero legit in hoc text. arbusti pastinationes, sed parum conuenit text. dicenti per vtiles impensas redditus acquiri mulieri, sicuti arbusti pastinationes: nisi diceres vtiles impensas esse, sicuti arbusti pastinationes. Inepte magis alij legunt: arbusta, pastinationes. Alij habent, repastinatione, vt Caeilia. Cotta in 2. parte memorat. At non est necessaria repastinatio, postquam in text. dicitur, vltra quam necesse fuerat, vt inferius scribo. Ego vero legendum hic putarem, arbusti pastinatione, vt est in Pandec. Florent. & sensus est, quod vtiles impensæ sunt, quæ rem meliorem faciunt, ex quibus redditus mulieri acquiritur, cum fiunt in rebus mulieris dotalibus, sicut fit arbusti pastinatione, vltra quam necesse fuerat. necesse enim erat pastinare, & fodere semel arboretum, seu arbustum, aut vineam: ideóque impensa illa erat necessaria. sed vt fructus vberiores vir consequatur. iterū pastinat, & sic vltra quam necesse sit, pastinat. quamobrem ista pastinatio dicitur vtilis impensa. quandoquidem etiam omissa hac repastinatione res non erat peritura, vel deterior futura: per consequens hæc secunda pastinatio vtilis, non necessaria dicetur. quod declarat text. in l. diuortio. in fin. ibi, hæ enim impensæ aut in res necessarias, aut in vtiles cedunt. ff. soluto matrim. Et ita nouiter hunc text. intelligo: licet gloss. pro plantatione arboris, ne ruat terra, exponat. quæ tunc esset necessaria impensa. l. impensæ. ff. de impens. in reb. dota. fact. nisi diceres plantatas arbores, vltra quam esset necesse, túncque diceretur vtilis impensa, nisi quoque vna alteri noceret præ frequentia, vt sæpius fit.

Repastinationum libri. Interdum repastinatio pro reuocatione ponitur, & per translationem dicuntur libri repastinationum, & Pallad. lib. 2. de re rustic. tit. 10. sic ait: Pastinum fieri nunc tempus est: quod fit tribus generibus, aut terra in totum fossa, aut sulcis, aut scrobibus. Terra tota effodi debet, vbi ager immundus est, vt syluestribus truncis, & radicibus filicis, vel herbarum noxiarum spatia liberentur: vbi autem mundæ sunt nouales, scrobibus pastinemus, aut sulcis: sed sulcis melius erit, quia humorem in tota spatia pastinata transmittunt. Hæc ille, & mensuram pastini scribit ibidem, tit. 12.

Impensa in doctrina puerorum vtilis. *Item doctrinam puerorum.* Vult dicere text. quod expositum in doctrina puerorum, id est seruorum. l. pueri. infra eod. dicitur impensa vtilis, quam maritus facere non debet in erudiendis seruis dotalibus: nec onerare mulierē ignorantem, vel inuitam oportet, ne propter has impensas postea mulier (quia forte eas restituere non poterit) cogatur mancipiis carere iam eruditis. facit text. in fundo. ff. de rei vindic. & l. Titius, in fin. de actio. empti. cuius text. intellectum plenius scripsi in interpreta. l. 1. not. 4. C. de sent. quæ pro eo quod interest. Quamobrem vt sibi prouideat maritus de talibus impensis repetendis, adhibeat vxoris consensum, secundum nostrum tex. ibi, *ignorantem vel inuitam.*

Nec refragatur text. in l. de bonis. §. non solum. ff. de Carbonia. edict. vbi Iurisconsultus doctrinam pupilli, & studia inter necessarias impensas computat, hic inter vtiles. Respond. necessarias impensas dici ratione personarum habita, veluti patris erga filium necessaria dicitur impensa, siquidem impendendi necessitatem habet pro modo facultatū. l. Macedoniani. C. ad Macedonia. l. qui filium. vbi Bald. ff. vbi pupill. educar. debeat. Et idem in similibus personis, quæ iure naturali, vel sanguinis ad alimenta tenentur, tunc quoque ad expensas studij: teste Hostien. in summa. de infantib. languidis. §. qui parentes. Secus ergo in his qui debent alimenta ex legato, vel alio iure: quia ij non tenentur ad disciplinam vel doctrinam. l. legatis. ff. de alimen. & cibar. leg. Iaso. & Iacob. in l. cum ij. §. qui transigit. ff. de transact. scripsi plene in scholastic. priuile. 53. vnde si ad doctrinam seruorum is, qui non tenetur, expendat, censetur vtilis expensa: veluti quam maritus erogauit ad doctrinam puerorum dotalium. Quæ debet esse mediocris, ne mulier præ inopia cogatur seruis carere, aut fundo. Sicque iura veniunt concilianda. — *In doctrina impensis quādo sit necessaria impensa.*

Quæro cum multiplex sit expensa, quæ veniat: Respon. pro qualitate materiæ, & hoc discerni poterit iuxta conuentionem, & contractum: & in dubio præsumerem necessariam. l. apparet. ff. de itinere actúque priuat. Alibi Iurisconsult. ait. Ex proposito domini, ex natura locorum discerni posse. l. 3. §. æstiua. de aqua quotid & æstiua. vel ex re cognoscitur. l. sæpe. supra eod. vbi scripsi. — *Impensa nomine quæ veniat.*

Onerari. Onerandæ autem libertatis causa facta ita definiuntur, quæ ita imponuntur liberto, vt si libertus patronum offenderit, petantur ab eo, sempérque sit metu exactionis subiectus, propter quem metum quiduis sustineat patrono præcipiente: & in summa si incontinenti impositum quid sit liberto, quod oneret eius libertatem, dicendum est exceptioni locum fore. l. 1. §. quæ onerandæ. ff. quar. rer. actio non datur. — *Onerandæ libertatis causa facta vel imposita.*

Onus, in l. munus. supra eod. De actione oneris aduersi videte in l. in naue ff. locati. Et onus sine aspiratione scribi quidam censent. quia nullus ad id aspirat: vt scripsi in verb. onus. §. 1. de collatio. in concordat.

Onerariæ naues, ad onera vehenda paratæ. l. 2. ff. de captiuis. scripsi in l. malum. ꝟ. eod. — *Onerariæ naues.*

Onerosus creditor non auditur, neque delicatus debitor, exponitur in l. si seruos. in fin. ff. de pignoratitia actio. Alias huiusmodi phrases infinitas, ne vos onerem, prætermitto. — *Onerosus creditor.*

Inuitam, hic dicemus nolentem & contradicentem, propter verbum *ignorantem* in text. positum, de quo dicam in l. debitor. infra eodem.

In his impensis & pistrinum. Censet hic impensas vtiles fieri, cum pistrinum adiecit domui: idem si molendinum, furnum seu stabulum, per quæ domus melioratur plurísque fit, maxime secundum expositionem glos. in l. cum de lanionis. §. 1. ff. de fund. instruct. capientis pistrinum pro furno, seu molendino: quam sequitur Alberic. in dictio. in verb. pistrinum Budæ. tamen in suis primis annotat. in Pandect. ff. ad legem Aquil. l. si seruus. §. si fornacarius. dicit accipi pro loco fatigationis pleno, ac pro negotio operoso, & molesto virésque conficiente, seu pro ærumna studij difficillimi. Vel dicitur locus seu machina in qua frumentum molitur, dictum à pinsendo. Nempe olim ante molendinorum vsum erat locus, in quo pilo pinsebantur frumenta, vel mola, quæ vocabatur pistrinum, quod non sine ærumna, & durissimo labore agitabatur. l. æquissimum, in fin. ibi, aut si stabulum, quod erat domus, iumentis & carrucis vacans pistrino locauerit. ff. de vsufructu. Itaque dum serui apud dominos petulantes erant, dignos isto pistrino domini iudicabant. Terent. in Heautont. dicit, pistrino dignus est seruus. & alibi, pistrino te dedam. — *Pistrinū quid.*

Demum

Demum successu temporum hodierna molendina fuerunt excogitata, in quibus molæ trusatiles, id est hominum opera versatiles locatæ fuerunt: quia tamen adhuc circunducere molas istas fatigationis plenum mansit negotium, ob id nomen quoque pistrini retentum fuit, veluti cum interdum domini hos servos locarent ad circumagendum illam molam. l. 1. §. si quis servum. ff. depos.

Mola asinaria qua. Hodie quoque in molendinis oliuarum vtimur mola asinaria, quæ scilicet per asinum circumagitur. Vnde etiam asina dicitur molendinaria, quia molendino seruit, per Iurisconsultum in l. cum de lanionis. §. asinam molendinariam. ff. de fundo instructo. Et molæ illius erectæ pars inferior meta vocatur, superior autem catillus. d. l. cum de lanionis. §. idem consultus. Vnde Varro libr. 1. titul. 42. de re rusti. sic ait: Si aquæ copia est, sulfura balnearum debent pistrina suscipere, vt ibi formatis aquariis molis, siue animalium, vel hominum labore frumenta frangantur. hæc ille. Quibus nos etiam molendinis frequenter vtimur ad extrahendum oleum. *Pistrinarius.* Inde pistrinarius, dominus pistrini, vel præpositus huic pistrino. l. 1. §. si quis seruum. ibi, puto esse actionem aduersus pistrinarium ex conducto. ff. depos.

Pistrina. Locus etiam, in quo panis pinsitur, potest vocari pistrinum, siue pistrina. l. fin. ff. de excusa. tutor. ibi, qui in collegio pistorum sunt à tutela excusantur, si modo per semet pistrinum exerceant. Et vocabatur olim pistor, qui pilis frumenta tundebat, & terebat, cuius loco vocamus hodie *bolanger*, qui panes facit. l. 1. C. de pistor. lib. 11. l. 1. §. item. ff. quod cuiusque vniuersita. nomin. vnde Martialis: *Pistor quis & dulciarius.*

Surgite, iam vendit pueris ientacula pistor,
Cristataque sonant vndique lucis aues.

Quod si addatis dulciariũ pistorem, significat eum, quem vernacule vocamus *pastissier*: de quo Martial. lib. 14. in fin. Dulciarius pistor

Mille tibi dulces operum manus ista figuras
Extruet, huic vni parca laborat apis.

Pistorica opera. Inde pistoricus adiectiuum, quod ad pistorem pertinet. Et pistoricas operas, ad pistores pertinentes vocat Iurisconsult.

Ita dic expensas vtiles esse in fonte ducendo. l. 1. ff. de font. idem in cloacis. l. 1. ff. de cloac.

Horreum. *Et horreum.* Ab hordeo nonnulli deduci putant; alij vero ab horrore, quasi horridum ob aristarum asperitatem: sed vndecunque, parum refert. Antiqui autem fruges in suis spicis & aristis in granariis condiderunt: quod etiamnum hodie solent obseruare Parisij, Turones, Bituriges, & omnes fere qui sub parlamento Parisiensi degunt. Et horreum est repositorium frumenti, hordei, vel alterius grani: *Granarium.* quod alias granarium vocat Iurisconsult. in l. quæsitum. §. conseruandi. ff. de fund. instructo. vnde versus,

Horrea formicæ venient ad inania nunquam:
Ibit ad amissas nullus amicus opes.

Horreũ multiplex. Vnde horreum frumentarium, in quo frumentum reponitur. l. Titius horreum frumentarium. ff. de acquir. rer. domi. Quemadmodum etiam horreum vinarium appellatur, vbi vinum reconditur in l. tabernam. ff de fundo instructo. Et horreum penuarium vocatur, vbi penus, id est ea quæ esui & potui necessaria sunt, imponuntur. l. qui penum. in fin. ibi, vel si qua alia sunt, quæ horrei, penuarij, vel cellæ penuariæ instruendi causa habentur. ff. de penu lega.

Generaliter ergo capitur hæc dictio, nisi ex adiuncto, aut præcedentibus declaretur, vt in l. vulgaris. §. sed & si de naui. ff. de furtis. vbi horrei appellatione venit horreum frumentarium, quia prius locutus erat de frumento. Interdum etiam accipitur pro repositorio pretiosarum rerum, aut mercium, vel aliarum rerum, quæ adseruari consueuerunt, quod pro qualitate materiæ potest intelligi, l. Celsus scribit: si quis merces, quas vehendas conduxit, in horreo posuit. ff. ad exhibend. l. vbi. §. illud. ibi. de vino, vel oleo, vel tritico, quod in horreo repositum est. ff. de verb. oblig. l. vulgaris. §. certe. ibi, quemadmodum si ex pluribus rebus mouentibus in horreo reclusis vnam tulerit. ff. de furtis. l. clauibus. & l. dolia. ff. de contrahend. empt. l. cum in plures. §. locator. & l. dominus. ff. locati. l. cum ita. in princ. de leg. 2. l. Stycho. in princ. de statulib. l. 3. §. effracturæ. de offic. præfect. vigil. l. quod legatur. de iudic. l. Seiæ. in fin. de fund. instruct. l. qua ratione. §. interdum. ibi, merces in horreo repositas. ff. de acqu. rer. dom. l. si quis ex argentariis. in princip. ff. de edend. l. heres absens. §. at si quis. ibi, sed tabernas, pergulam, horreum, armarium, officinam. &c. ff. de iudic. l. si vero. §. ait prætor. de his qui deiecerunt. l. vlt. §. fin. de pignora. actio. cum aliis, quæ possent adduci.

Inde horrearius, qui in horreo habitat, vel illud custodit. l. cum in plures. § fin. ff. loca. l. si vero. §. si horrearius. de his qui deiecerunt vel effuder. l. Celsus. §. 1. ad exhibend. *Horrearius.* Horreaticæ species sunt, quæ seruantur in horreis. l. fin. C. de conditis in public. horreis, lib. 10. vbi publica horrea vocantur illa, in quibus frumenta ad vtilitatem publicam coaceruantur. de quorum horreorum præpositura loquitur l. 2. C. de suscepto. lib. 10. vbi glo. dicit, quod in his horreis tributa collecta reponebantur, id est frumenta exacta à priuatis reipublic. causa, vt forte dicam in constitu. Reg. Gallic. *Horreatica species.* *Horrea publica.*

Insulæ dotali adiectum plerumque dicemus. Insula communiter est terra vndique aquis circundata, vt in mari, quæ Græce νῆσος vocatur. §. insula. de rerum diuis. in Instit. à salo appellata, quod in salo, id est mari posita sit, a, mutato in u. *Insula quid.*

Aliquando tamen etiam in flumine fit insula, & hoc tribus modis. vt elucidat Iurisconsult. in l. ergo. §. tribus modis. ff. de acquir. rerum domin. & Bar. in tract. de insula. & in tract. Tiberiadis explicat. Quod si ex altera parte insulæ alueus fluminis exaruerit, desiisse insulam esse placuit Iurisconsul. in l. insula. in fi. ff. de acquir. rer. domin. *Insula tribus modis fit.*

Insula dicitur etiam domus in salo posita, id est in mari. glo. in d. §. insula.

Adhæc insula dicitur domus viam vndique habens, teste Crapal. in tracta. de partib. ædium, in 1. parte: vel quæ non coniungitur communibus parietibus cum vicinis, sed circuitu publico, vel priuato cingitur, teste Festo, nempe sicut insulæ in mari loca discreta sunt à continenti, ita hæ domus nullis connexæ sunt ædificiis cohærentibus. l. Imperatores. ibi, intermisso legitimo spatio à vicina insula. ff. de seruitu. vrbano. prædior. Sic debent esse palatia, & prætoria Principis, vt secreta sint vniuersis, quæ ibi proferuntur. l. quicunque. C. de oper. public. *Insula pro domo.*

Vltimo insula in iure frequentius capitur pro omni domo, etiam vicina & cohærente alteri ædificio. probat l. si duas haberem insulas. ff. communia prædior. iuncta l. 2. §. seruitutem. si seruit. vindicet. vbi seruitutem nemo alius vindicare potest, quam is, qui in fundo vicino dominium habet. cui seruitutem dicit deberi. Et sic vicinæ erant illæ duæ insulæ: alias seruitus imposita iure non fuisset. probat l. si seruus. §. si quis insulam. ff. ad legem Aquil. sic dicens: Si quis insulam meam voluerit exurere, & ignis etiam ad vicini insulam peruenerit, Aquilia tenebitur. Ergo domus vicini erat cohærens: alioqui non facile fuisset combusta. l. fundi. §. item quod insulæ causa paratum est, si nondum perfectum est, quamuis positũ in ædificio sit, non tamen videtur ædium esse de actio. empt. vbi primo vocatur insula, postea ædificium, demum ædes, ad ostendendum insulam capi pro ædificio, & ædibus. l. solutum. §. solutam, de pignoratit. actio. facit l. in prouinciali. vbi glos. §. 1. ff. de noui oper. nuntia. l. si finita. §. item quid dicemus. de damno infect. l. fluminum. §. idem Seruius. & l. inter quos. §. damni. ibidem. l. si ita stipulatus essem. cum l. seq. de verb. obliga. vbi primo vocat domum, postea insulam, nullam inter hæc constituendo differentiam. facit l. si insulam. ibidem. l. qui insulam. loca. lex, si ego. in fin. de Publicia. lex arbitrio. §. 1. de dolo. l. verum. §. sciendum. ff. de minor.

Insula quomodo capiatur. Cum autem varias habeat significationes, capietur insula

insula pro subiecta materia. nempe si loquendo de aquis nominetur insula. dicetur locus vndiq; circundatus aquis, per iura superius adducta. Si vero materia domui & ædificio conueniat, vt si quis insulam promittat ædificare, tunc intelligetur de domo. l. 2. §. si quis insulam. ff. de eo quod certo loco. l. 2. §. plane, 1. ne quid in loco public. l. 4. §. totiens. ff. de damno infecto. l. inter. de solutio. Vnde qui dolo malo insulam meam exusserit, capitis pœna plectetur, quasi incendiarius. l. si quis. de sicar. & sic de domo intelligitur. sic in l. tabernam. de fundo instruct. Et tales incendiarij propter grauitatem criminis nulla gaudent immunitate, nec gratia à Principe concessa, sed semper expectare debent, quod fecerunt, l. 3. C. de episco. audien. scripsi in tractatu immunita. ecclesia. in 2. tomo commentariorum in constitutiones Regias Gallic.

Incendiarij comburēdi citra immunitatem & gratiam.

Additur in text. *plerunque*, quia si quandoque reficiatur molendinum, vel horreum antiquum, inter necessarias computarentur impensas, quandoquidem has impendere necessitas vrget: vtpote si maritus non inueniebat horreū, & frumenta in agro consumebantur, vel non erat aliquod molendinum propinquum, vnde necesse fuerit marito construere molendinum, vt farinam sibi & familiæ paret necessariam, tunc siue de nouo fiat, siue antiquum reficiatur, semper dicitur impensa necessaria. l. 1. in fin. ff. de impens. in reb. dotal. fact. Secus si necessitas impendendi non erat, sed vtilitas, tunc vtiles impensæ censentur. l. veluti. ff. de impens. quicquid ibi glo. dicat. & sic intelligi debet iste text.

Necessaria impensa quādo dicatur, vel vtilis.

Tamen aduerte, quod aliquando reperitur necessitas ex parte rei, vt quia periret domus, nisi reficeretur, quæ vere dicitur ex superioribus impensa necessaria. Alias dicitur necessitas ex parte personæ, vtpote cum lex imponit personæ impendendi necessitatem, vt tutori, vel alteri: quemadmodum loquitur text. glos. & ibi Bart. in l. 1. ff. de impens. & quoad hoc etiam necessariæ dicuntur impensæ, quæ necessitatē habēt impendendi tam ex parte rei, quam ex parte personæ. Vix enim est necessitas personæ mariti, nisi subsit & rei necessitas in his dotalibus impensis: sed in petitione hereditatis, vel in rei vindicatione, in quibus bonæ fidei possessor non tenetur ad aliquid, solum inspicitur necessitas ex parte rei, vti impensæ dicantur necessariæ. gl. in l. & in totum. ff. de impens. Bart. in d. l. 1. ibidem.

Necessitas duobus dicitur modis.

§. Voluptariæ sunt, quæ speciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent: vt sunt viridaria, aquæ salientes, incrustationes, loricationes, picturæ.

Voluptariæ dicuntur impensæ, quæ ad voluptatē fiunt: alias voluntariæ: non refert, quod pro voluntate eius, qui impendit, fiát. & Iurisconsultus elucidat eas esse, quæ speciem ornant, id est rem, vulgo *donnent lustre à la chose*. Sed non augent fructum: quia si augerent, dicerentur vtiles. de quibus superius dictum extitit. & Iurisconſ. Vlpia. in l. voluptariæ. ff. de impens. ita dicit: voluptariæ impensæ sunt, quas maritus ad voluptatem, Gallic. *pour plaisir*, fecit: & quæ species ornant, veluti balnea extruere. l. impensæ. ibidem. Voluptariæ sunt ergo, quæ ad voluptatem, & animi gratia tantum factæ sunt. Vnde voluptarium prædium vocat Iurisconsul. quod voluptatis gratia habetur, in l. æquissimum. §. fructuarius. ff. de vsufruct. Et voluptarius homo, *addonné a ses plaisirs*. Et disciplina medica inter audiendum voluptaria esse solet, at exercendo melancholica, quando homines moriuntur, non capiendo aurum. Contrarium in legali & canonica.

Voluptaria impensa.

Prædiū voluptarium.

Voluptarium consortium vocat Iurisconsult. societatem sponte contractam, in l. si fratres. §. idem Papin. ibi, si inter fratres voluptarium consortium initum fuerit. ff. pro socio.

Voluptarium consortium.

Quæ quidem impensæ non repetuntur; at solum permittitur ei, qui eas erogauit, vt salua rei substantia, & absque vlla iniuria eas abradat, vel tollat. l. 3. §. sed etsi. ibi, pati debet dominus creditorem hæc auferre, sine domus suæ videlicet iniuria. ff. de in rem verso. quod intellige verum, si profuturum est ei, quod aufert: alioqui nō licet auferre. siquidem inuidiam præ se fert ab altero auferre, quod ei prodesse potest, nobis vero nocet, aut nil prodest: vt si picturam communem delere vellet, secus si auream, per tex. in l. pro voluptariis. ff. de impens. in rebus dotal. fact.

Voluptarias impensas faciens an auferre possit.

Primo vitiatur regula, cum de mandato domini aut consensu factæ sunt: tunc enim dominus actione mandati tenebitur. l. idemque. §. idemque ait, à contrario. ff. manda. gl. in l. voluptariæ. de impens. text. egregius in d. l. 3. §. sed & si mutua pecunia accepta domum dominicam exornauit tectoriis, & quibusdam aliis, quæ magis ad voluptatem pertineant, quam ad vtilitatem, non videtur versum: quia nec procurator hæc imputaret, nisi forte mandatum domini, aut voluntatem habuerit: nec debere ex eo onerari dominum, quod ipse facturus non esset, &c.

Voluptaria impensa repetuntur, mandato domini facta, vel eius consensu.

Secundo nisi quis ex voluntate domini prædictas impensas fecerit. l. si seruos. ff. de pignoratit. actio. quia non debet dominus ex eo onerari, quod ipse facturus nō esset, nisi consentiat. §. sed & si mutua. de in rem verso. Plus dicit, dominum pati debere creditorem hoc auferre, si sine domus vel rei iniuria fieri possit. Et si domus deterioraretur, dominus cogendus est vēdere domum, vt quanti pretiosior facta est, id præstet, l. si res. ibidem. l. in fundo. de rei vindic. Quamobrem in his tutissimum erit semper domini voluntatem exquirere. Alias conductores vel inquilini pro suo arbitrio picturas adhibentes domibus conductis, non repetent id quod impensum erit.

In dote vero mulieris etiam voluntate factæ non repetuntur, sed permittitur abrasio, dum profutura sit, nō alias. l. 1. §. sed nec impensa. C. de rei vxoriæ actio. & l. pro voluptariis. ff. de impens. in reb. dotal. fact. Mathesilla. no. 92. no. casum contra, &c. videte Bald. consil. 372. & seq. quod incipit, casus vir. in 3. vol. Angel. & Iaſ. in §. propter retentionem. Instit. de actio. verum intelligas hos sumptus voluptarios ita auferri posse, vt in facie pristina, id est, quæ fuit ante venditionem, ædificiū esse possit: vt docet Marcel. in l. si fine. §. item respondit. ff. de administrat. tutor.

Tertio non procedit, cum dominus erogare solitus erat huiusmodi impēsas, & sic verisimiliter cōtinuaturus erat. per l. si negotia. ff. de nego. gesto. l. si seruos. de pignorati. action. maxime si impensa foret modica. oporteret tamen probare istam consuetudinem, quæ vix probari posset.

Quarto si rem illam, in qua impensæ factæ sunt, erat distracturus. l. nisi venalem. ff. de rei vindic. nam eo casu tales impensæ promercales vendibiles, non voluptariæ, sed vtiles videntur: quia res ita exornata pluris vendetur. l. quod si eæ. ff. de impens.

Idem censet Alcia. hic, si solita fuisset locari domus, vt tunc quoque pictura sit vtilis, non simpliciter voluptaria: tanto enim pluris cœnaculum vel habitatio locabitur, quanto ornatius. Et hoc verum est: sed non solet hæc impensa repeti, nisi vt dictum fuit.

Quinto si dominus tantum vellet dare, quantum inquilinus haberet ex picturis remotis, non poterit qui impensas fecit eas tollere, ne sua malitia damnosa sit, per tex. in l. in fundo. ff. de rei vindic. quod Iaſ. dicit esse notandum in l. 2. col. 8. num. 29. & seq. C. de iure emphyteu. allegans Bald. ita firmantem in §. si quis de manso, de contro. inuestit. & in §. si vasallus. hic finitur lex, &c. & glo. in §. certe. Instit. de rer. diuiſ. Igitur caute faciet dominus domus, si offerat se tantundem restiturū, quanti erit pictura rasa ad æstimationem arbitrorum, & proborum: sicque euadet expensarum condemnationem.

Picturæ non sunt tollendæ, si dominus tantum offerat, quantum remota valerent.

Sexto non procedit, si bonæ fidei possessor fecerit has impensas in hereditate: quia tunc per doli exceptionem eas consequi poterit. l. vtiles. ff. de petit. heredita.

Bonæ fidei possessor voluptarias impensas repetit.

Septimo si quis vi, aut clam arbores nō fructiferas succiderit, & fructuarij intersit propter voluptatē, quia amœnitas ex huiusmodi arboribus præstabatur, aget fructuarius interdicto quod vi aut clam, propter illam voluptatem. probat text. in l. competit. ff. quod vi aut clam.

Amœnitas loci non est auferenda.

Quibus

Quibus actionibus & remediis petantur hæc impensæ, tradit glo. in §. certe. Instit. de rerũ diuis. & plene. Specula. in tit. de expensis, in §. 1. Hactenus ergo de expensis extra iudicium: de his vero quæ fiunt in iudicio, scripsi in 3. tomo comment. in constit. Reg. Gallic. tit. de expens. dãnis & interesse. interim de his vide text. & doc. in l. properandum. §. fin autem alterutra. C. de iudic. & Lanfranc. in repet. c. quoniã contra falsam. in fin. de proba. & Hippol. Marsil. in l. patre. ff. de quæstio. hic vlterius in his impensis nihil sum impensurus.

Viridarium. *Viridaria.* Viridarium locus est, in quo herbæ, arbores & plantæ virentes & amœnitate refertæ sunt, quod Iurisconsul. vocat hortum, in l. vrbana prædia. versic. proinde hortos. ĵ. eod. vbi dicam. Et seruitutum non ea natura est, vt aliquid faciat quis, veluti vt viridaria tollat, aut amœniorem prospectum habeat. l. quoties. 1. in fi. de seruit. Et ædificia quæ seruitutem patiuntur, ne quid altius tollatur, viridaria, id est res virentes, supra eam altitudinem habere possunt. l. ædificia. ff. de seruit. vrb. prædio. l. instrumento. in fin. de fundo instruct. l. dolia. ibidem.

Viridarij serui. Vnde viridarios seruos Iurisconsult. eos vocat, qui viridariis præsunt, & ea colunt, in l. instrumenta. ff. de fundo instruct. sed in eo tex. habeo viridaria.

Aquæ salientes. *Aquæ salientes.* Salientes aquæ dicuntur, quæ ex rostris fistularum ac tubulorum egrediuntur. l. funes. alias limes. & l. fundi. in fin. ff. de actio. empti. vbi Budæus exponit, Gallic. *fontaine*, Prouinciales *gryphon* vocant: sic forte dictæ, quod ascendens primum, deinde etiam descendens saliat.

Salientes fistulæ. Fistulę vero salientes sunt illa fistularum, & tubulorum plumbeorum, vel aliorum capita, ex quibus aqua saliens egreditur. d. l. funes. Gallic. *des tuyaux*. materiam tradit Cepol. in tracta. de seruitu. rustic. præd. c. 49. Et interdum simpliciter dicuntur salientes sine alio adiuncto, & idẽ est. Vnde colliges, quod si fons erat in fundo dotali mulieris, & maritus aquas salientes adiecerit, fistulas adhibendo, hoc factum censeri ad voluptatem: quamobrem impensæ voluptariæ dicentur, quemadmodum in viridariis causa delectationis præparatis. l. quæsitum. §. fistulæ autem. de fundo instruct.

Incrustationes. *Incrustationes.* Incrustationes dicũtur crustæ substæ subtiles, quæ muris superinducuntur, & communiter fiunt ex calce, & arena, vel gypso, vt tueantur murum à pluuia, vel vt possimus ad murum pingere: à verbo incrustare, quod significat parieti crustam inducere, vulgò *enduire* dicimus. *Incrustare.* Incrustare etiam licet parietem communẽ l. quidã. §. fi. ff. de seruit. vrb. præd. declarat Cepol. in tracta. de serui. vrb. præd. c. 71. rub. de picturis seu incrusta. Vnde parietes crustati dicuntur crusta illa illiniti, *enduitz*: & crustarius huiusmodi opifex. *Crusta, crustarius.* De alia crusta loquitur text. in l. hoc amplius. §. 1. ff. de damno infecto. scilicet crusta est quoddam excrementum, quod propter putredinem vel concretionẽ fimi vel alterius rei, super alicuius rei superficie nascitur, quod Gallic. *moisy*, vel, *chansy* vocamus.

Crustata vasa. Interdum vasa quoque argentea illigantur crustis aureis, & demum illa vasa sic incrustata, vel crustata dicere possimus Gallic. *emaillez*, de quibus Iurisconsul. in l. pediculis. §. 1. ff. de auro & argen. leg. vbi cymbia vasa Iuriscõsultus ait esse genus poculi vinarij procerum, à cymbæ, id est nauis similitudine: teste Catellia. Cotta in 2. parte memoralium, in verb. cymbiũ. *Crustularij.* Et ab huiusmodi crustis crustularij dicti sunt illi artifices, quorum opera vasa crustulis illigantur. vnde Horat. saty. 1. dicit: *Syncerum cupimus vas incrustare.*

Loricationes. *Loricationes.* Loricatio dicitur tectoriũ parietis, in modum loricæ superinductæ, vel coriũ è marmore tuso, cum calce & arena: teste Budæo hic. parietibus nanque extructis calx inducitur: vnde calcata ædificia, calce contecta, *Calcata ædificia.* loricationem & tectorium appellant & præcipue si læue politumve fuerit, vel vt superinduci possit penicellis, vel albario, vel pictura. & certæ id genus circunlocutiones, quæ structuram plurimũ venustant. hæc Crapal. libr. 1. videte in l. rutis. ĵ. eod. vt videlicet quemadmodũ lorica dicitur indumentũ corporis, Gall. *vt hallecret, ou brigandine*, ita munimentum murorum. Vitruuius libr. 2. sic inquit: cum enim in tecto regulæ fuerint fractæ, aut à ventis deiectæ, qua possit ex imbribus aqua pluere, nõ patietur lorica testacea lædi laterem, sed proiectura coronarum reiiciet extra perpendiculum stillas. & ibi ponit de duplici lorica, quæ in castris exercetur, & quid à vallo differat.

Voluptaria impensa quomodo dignoscantur. Has igitur impensas iudex disquirere debet, an ex causa necessaria factæ sint, aut voluptaria: & ex probationibus iudicare: nempe si factæ sint huiusmodi incrustationes ad muri tantum conseruationem, necessariæ iudicantur: si vero gratia depingendi aliquid, voluptariæ impensæ dicentur. De tectorio dicam in l. in rutis. ĵ. eod. quo loco non omittendum est quosdam grauiter hallucinari, existimantes hæc, scilicet loricationes, incrustationes, tectoria, & pauimenta idem significare, cum longe inter se differant, vt patet ex superioribus. nam pauimentum est solum arte *Pauimentũ.* factum, & stratũ aliqua materia, maxime in ædibus, quod pedibus inambulando pauimus, id est ferimus, & tundimus: de quo Iurisconsul. in l. quæsitum. §. item spongiæ, quibus columnæ, pauimenta, podia, extergentur. ff. de fund. instructo. Gallicè *le pané* vocamus.

Pictura. *Picturæ.* Tabula cedit picturæ. l. qua ratione. §. sed ex diuerso. ff. de acquir. rer. domin. Ridiculum est enim picturam Apellis, vel Parrhasij in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. §. si quis in aliena. de rerum diuision. in Institut. De Apelle & Parrhasio scribit Plinius lib. 7. cap. 37.

IDEM LIB. NONO AD PLAVTIVM.

Lex lxxx.

In generali petitione legatorum etiam datæ libertates competunt, ex mente legis 12. tabul.

Ratio dubitandi ad istam legem erat, quia libertates habent iura sua singularia & specialia, vt patet per totum librum 42. ff. ita iura communia locum in eis obtinere non videbantur: an hic textus contrarium decidit, videlicet libertates datas competere in generali petitione legatorũ. *Peti legata & libertates possunt.* Lex enim 12. tabularum generaliter legata petere permittit, dicens: vt quisque legassit, suæ rei ita ius esto. l. 1. ff. ad legem Falcid. l. verbis. ĵ. eod. sed nihil dicit de libertatibus in testamento datis. quamobrẽ Iurisconsul. hic eam legem 12. tabul. interpretatur, dicens ex mente illius legis datas libertates competere. qui verus est sensus legis. Nec refert in text. siue ponatur verbum competunt, seu verbum continentur, cum in idem recidãt. magis tamen approbarem, datæ libertates continentur: quemadmodum legi in vetusto quodam exemplari: quod videlicet in generali petitione legatorum contineantur datæ libertates, ex mente legis 12. tabul. vt ita possint peti, sicut alia legata: quippe si de illis rogati fuissent hi legum conditores, idem proculdubio de libertatibus respondissent. arg. l. Titius. §. Lucius. ff. de liber. & posth. nam & libertates legabantur, vt in toto tit. de fideicom. liberta. ergo veniebant legatorum nomine.

Tres actiones ad petendum libertates cõpetunt. Et sic primo notabis ad petendum libertates in testamento datas, competere actiones ex testamẽto, sicut pro legatis, & aliis, quæ libertatibus conuenire possunt. l. 1. C. communia de lega.

Secundo, quod sicut legata reseruantur quibusdã personis, quæ possunt illa petere: sic & in libertate dicemus, per istum textum, vt in l. 1. & per totum. ff. de legat. præstand.

Tertio tantum operatur id, quod ex mente venit, sicut si ex verbis expressis, vt scripsi in l. nominis. § 1. ĵ. eod. & probatur hic: nam sicut legata petuntur, ita & libertates: licet ex mente veniat.

Libertates seruantur omissa causa testamenti. Quarto sicut per edictum, Si quis omissa caus. testa. reseruantur legata, ita & libertates. l. 1. & per totum. ff. si quis omissa caus. testamen. & hodie per authen. ex causa. C. de liber. præter.

Quinto in quibus casibus legata de iure speciali sustinentur

nentur, & conditio habetur pro impleta.l. in testamento. ff.de conditio.& demonstr.ita & libertates. l. si peculium. §.is cui.ff.de statuliber. & l. Stychum.§.penult.ibidẽ. quia tunc etiam leges testamentariæ locum habent. l. 1. §. lex Falcid.ff.ad legem Falcid.doct.in l.1.ff.de leg.1.

Occupans libertatem an ea priuetur.

Sexto sicut legata peti debent, vt hic, ita & libertates: & quemadmodum legatarius occupando propria authoritate legatum,illud perdit.l.non dubiũ.C.de legat. sic videbatur in libertatibus fideicommissariis: vt in rubr. ff.de fideicommissa. libert.Sed in hoc Regno occupantes legata, non ea perdunt: at si vis interuenerit, pro modo admissi puniuntur,vt scribit Bened.in repet.c. Raynutius. in verb.si absque.de lega.nu. 147. de testa.Scripsi in procem. tom.1.comment.in consti. Reg.

Lex generaliter loquens cõprehẽdit casus priuilegiatos.

Septimo dispositio generalis legis, vel statuti comprehendit omnes casus, etiam priuilegiatos.text.in l. in fraudem.§.fi.ff.de testam. milit. vbi miles non potest vltra tẽpora bonorum possessionem agnoscere:quia generalis est determinatio,& lex generaliter loquẽs generaliter est intelligenda.l.1.§.generaliter.ff. de lega.præstand.Sic disposita in legatis extendit hic tex. ad libertates, & ita ad casum priuilegiatum: quia non est verisimile disponentem verbis generalibus, voluisse corrigere etiam ea, quæ specialiter introducta sunt.

Limitatur, quando casus fauorabilis & priuilegiatus haberet in illo casu priuilegium: tunc enim dispositio generalis non trahetur ad tollendum illud priuilegium speciale. Quamobrem ordinatio vel statutum volens instrumentum esse insinuandum, non haberet locum in instrumento dotali, quia dos in hoc est priuilegiata: secus vbi nullum haberet priuilegium.l. fin. vbi Salicet. C. de dotis promissio. de Ripa in l.1.col.5.ff.soluto matrimo. quamuis simpliciter Iaso.primum firmet.ita consuluit Dec.consil. 5. in causa dominæ. & consil. 301.in causa quæ Ferrariæ.scripsi abunde in 2.tom.cõment. in cõstit.Regias Gallic.tracta. de dona.insinuand.vbi etiam hodie dictãte Regia constitutione insinuandum est,vt ante dictum fuit.

Insinuandum an sit instrumentum dotale.

Itaque ista cõueniunt, quando in text. est in petitione, sicut erat in antiqu.exempla.ait in Pandec.Floren. legitur repetitione. vnde Iulia.scribit:cum in substitutione legata repetantur,libertates etiam continentur, vt etiam eas teneatur præstare substitutus. per l.cum in substitutione. ff. de leg. 3. Ideo qui generaliter repetierit in substitutione, vel codicillis, legata præstari volo, etiã libertates præstabuntur: per istum text. nam cũ generaliter repetuntur legata, & libertates continentur. & hoc intelligendum est, quando expresse legata à testatore repetuntur, statuente, ea deberi volo:tunc libertates competent, & nomine legatorum venient. Idem putarem, cum tacite: nam legata ab instituto, repetita censentur à substituto, per l. licet. ff. de leg.1.sic & libertates, per text.istum,& in d.l.cũ substitutione. Socin. in tract. fallent.reg.334. relicta. Quod est verum in generali repetitione. secus in speciali,vt si testator dixerit in substitutione, legata data ciuibus præstari volo: non comprehenduntur libertates relictæ exteris in hac speciali repetitione. nam postquàm in vno est expressum, in alio cessat.l.cum prætor. ff.de iudic. Quamobrem hic text legitur & in petitione,& in repetitione:& vtcunque legatur,sensus elicitur, vt dictum fuit.ego tamen inhærerem vltimo intellectui.

Repetitio generalis legatorum libertatis.

Collige præterea, quod interpretum est elucidare verba legũ,quas interpretantur,vt hic Iurisconsult.facit,& in l.seq. & l.1.ff.si cert. pet. Quod in ceteris quoq; facultatibus obseruatur. Nõ ergo permittitur obtenebrare,vel exponere notum per ignotius.nam facilis doctrina prudentum, vt Salom.ait,facit §.his ita. de iustit.& iure, in Instit.

Petere pro percutere.

Item inquantum est in text.petitione, sciendum est petere interdum accipi pro percutere,vt in l.1. §. ait prætor. ff.si quadrupes pauper fecisse dicat,ibi,puta si equus calcitrosus calce percusserit,aut bos cornu petere solitus petierit. idem in §.& generaliter. ibidem, iuncto §.at si cũ. vbi dicit calce percusserit, & in §. generaliter. calce petierit. idem probatur in l. qua actione.§.1.ibi, vel calce petiit,vel capite, vel qualitercunque. ff. ad leg. Aquil. & tunc semper cum adiuncto profertur,vt calce petere,cornu,vel alio instrumento.

Petere pro inuadere.

Secundo capitur pro inuadere, vel aggredi feriẽdi causa, aut venire. l. sed & quemcunque alium se ferro petentem, quis occiderit,non videtur iniuria occidisse. ff. ad legem Aquil.

Petere honores.

Tertio petere honores est ad eos vel muneribus vel immodicis populi prehensionibus, id est captationibus contendere. Gallic.*faire brigue.*Iurisconsul.in l.1.ibi,quod si in municipio contra hanc legem, magistratum aut sacerdotium quis petierit,per senatusconsultum in centum aureis cum infamia punitur. ff. de ambitu. Inde petitio pro ipsa ambitione.

Petere pro obtinere.

Petere interdum pro obtinere, habere. l. eos. ff. de decurio.sic dicente:eos qui vtensilia negotiantur & vendũt, licet ab ædilibus cædantur, non oportet quasi viles negligi. denique non sunt prohibiti huiuscemodi homines decurionatum, vel aliquem honorem in sua patria petere: non enim infames sunt.

Petere Romã. Romipeta.

Quarto pro ire, proficisci:vt petere rus, vel Romam. Cicero de offic. naues Rhodum petentes vidi. Inde Romipeta dicitur is, qui Romã proficiscitur. c.si quis Romipetas.24.q.3.& non debet impediri:alias excommunicatur hodie in bulla cœnæ do. impediens.

Furti actio pœnam petit, condictio rem.

Quinto pro concernere.l.si pro fure.§.1.ff. de condict. furtiua.vbi sic Bal.exponit tex.furti actio pœnam petit legitimam,condictionem ipsam, id est concernit, vel respicit idem, quod furti actio ad pœnæ persecutionem pertinet:condictio vero furtiua competit ad rei persecutionẽ, vel habet rei persecutionem, vt ibidem in §. seq. scribitur, & in l.sequ.

Petere, instanter requirere.

Sexto petere est instanter requirere secundum quosdam: quod simpliciter dictum vix recipiendum esse putarem. verum si talem instantiam, aut vehementiam significare velimus, passim cum adiuncto instanter petere, aut simili proferimus: ita summus ipse Pontifex in ca. ab eo. de appella.clem.8.illo tit.& infinitis aliis locis.

Petere pro peti debere.

Septimo petere, id est peti debere,exponit glo. in l. fin. ff.de eo quod certo loco. sed ibi non est necessaria illa expositio:quia rem petere debeo, vbi dari debet:quod si debitorem ibi non inuenerim, tunc alibi petere licebit.l.1.ff. de eo quod certo loco.ideo locus, quo res petitur, attendi debet: nã iure petitur in loco, vbi promissa est solutio. text. autem non dicit, quod locus,in quo peti deberet, attendatur. paria quippe sunt petere, vel peti debere.l. quod te.ff.si certum peta.

Petere pro postulare & poscere, & in iudicio & extra.

Octauo petere est postulare, quærere, poscere.Et petere dicimur,cum aliquid humiliter,& precibus petimus,teste Valla. Tamen Iurisconsulti promiscue dicunt petere, quomodocunque petatur:vt hic,& l.Scæuola.l. quos nos. j. eod. Et siue in iudicio,siue extra. l. 1.ff.de precar. l.si in rem. ff.de rei vindic. & inferius probatur fusius.

Dilationem peti.

Hinc dicimus peti dilationem,in l.notionem.§. fi.j.eo. Et qui à fidei iussore petit, à reo petit.l. aduersus.ff. de arbitr.Etiã pœna petitur.l.2.ff.de arbitr. vbi dicitur, ex compromisso placet exceptionem non nasci, sed pœnæ petitionem.

Vbi peti permittitur, & concedi.

Et regulariter vbi peti permittitur,& concedi.l.1. ff.de cadauerib.punitor.ibi, hodie autẽ eorum in quos animaduertitur,corpora non aliter sepeliuntur, quam si fuerit petitum & permissum.

Petitor pro actore, pro petit.

Nono petitor dicitur actor.l.Iulia.ff de petitio. hereditа.vbi primum vocatur actor, demum petitor, pro eo qui petit,& litẽ intendit,tam in actione reali.l.forma.§.si cum ego fundum possiderem, professus sum, petitor autẽ eius non fuerit professus. ff. de censibus.l. 1. §. proinde. si pars heredita. peta. l. venditor. de iudic. l. ex hoc. §. 1. de aliena. iudi. petitio hereditatis est in rem.l. sed & si lege. §. petitum.ff.de petit. heredita.Quando etiam hereditas dicatur petita, declarat text. in l. item veniunt. §. petitam. 1. & 2.

& 2. ibidem. Quam in personali, vbi quoque petitor vocatur. in l. 5. § praeterea. ff. ad exhiben. Tū quia est verbum generale. l. 2. ff. ne quis eum qui in ius vocat. est. l. inter. de iudic. tum quia rem vindicans etiam petit. l. 1. ff. si quis ius dicen. in fin. l. si fideiussor. in princ. qui satisd. cogan. l. 1. §. inter. vti possidet. l. actionum. §. 1. ibi, in rem actio est, per quam rem nostram ab alio possessam petimus. ff. de actio. & obliga.

Petitor & in rē & in personam.

Et ita etiam proprie refertur petitor & ad realem, & personalem actionem; quamuis satis audacter Zasius in l. saepe. ff. de re iudica. dicat impropriè Iurisconsultū in hoc loquutum, nullo iure suffultus, at forsan hallucinatus in verbis l. pecuniae. ⁊. eodem, quemadmodum ibi plenius dicemus: interim contra eum iunctis superioribus sufficiet text. in l. bona fides. ff. de actio. empt. vbi quis dicitur petere summam, in l. sed addes. §. si dominus. ff. loca. nec refragatur l. actio. ff. de actio. & oblig. vbi cum dicitur actio in personam, petitio in rem est, subaudiendum est plerūque, ex d. l. pecuniae. nec tamen sequitur, quin proprie quoque generalis sit actio, personalemque significet actionē, & realem: vt lege, nihil. de action. & oblig. & §. actio. Instit. de actio. idemque in petitione, velut superius probatum fuit.

Nisi vtrunque exprimeretur, videlicet actio. & petitio: vt in l. 2. ff. ad Velleia. l. pecuniae. 2. §. actionis. ⁊. eod. & l. bonorum. 1. in fi. ⁊. eod. Et vulgo quicunque in iudicio aliquid petit, *demandeur* vocatur, & petitor, vt inferius dicetur.

Petitiones.

Decimo petitio actus petendi est. Vnde Iurisconsul. ait in l. extat. ff. quod met. caus. Optimum est, vt si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. & idem in l. pen. de vi priua.

Specialis petitio & generalis ac vniuersalis.

Et quaedam specialis est petitio, in qua res vna petitur, vt in l. si in rem. ff. de rei vindic. l. sin autem. & l. praeterea. ibidem. & l. illud. in princ. de petitio. hereditatis. Altera vniuersalis dicta, cum vniuersa bona petuntur, vt in petitione hereditatis. l. 1. & per totum, ff. de petitio. heredita. Demum alia generalis, cum generaliter ratio tutelae administratae, & reliqua petuntur, vel in actione pro socio. glos. in l. 1. ff. de edendo. vbi Bar, & alij explicant. facit haec lex, in generali petitione. Et de petitione veniae erroris est: l. praefecti. ff. de minor.

Petere pro repetere.

Vndecimo petere pro repetere capitur. l. Lucius. ff. deposit. vbi prius pecuniā peti dicit, postea repeti. gloss. & doct. in rubr. ff. si cert. pet. & in rub. ff. solut. matri. & quemadmodum dos petatur. vbi semper dicunt nostri iuris interpretes, petatur, id est repetatur: volentes eam interpretationē esse necessariā ratione generis, quod idem in genere repetatur: at ratione speciei, nō: quia eadem species in mutuo non repetitur. l. 2. ff. si certum peta. probat Barba. in ca. at si clerici. col. 18. nu. 86. de iudic. Et haec fuit cōmunis hactenus sententia doct. quotquot scripserunt.

Intellectus ad rubr. si certū petatur & soluto matri.

Ego vero non inficior, quin petere nonnunquam pro repetere capiatur, vt in l. qui aliena. §. 1. ff. de neg. gest. & in d. l. Lucius. cū infinitis aliis iuribus. Sed in rubr. ff. si cert. peta. & solut. matrim. propriè petitur, nec exponenda est necessario: vt dicunt doct. petatur, pro repetatur. sed, si certū, id est mutuū petatur per certi condictionem. l. dominus. ff. de condict. indebi. ibi, per in rem actionem petere debet. & ibi, per condictionem petere potest, vel in iudicio, vel extra petatur mutuum reddi, vel restitui. sic intelligi debet illa rubr. nam etiam petere quis dicitur propriè post litem contestatam. l. amplius. ff. rem ratam haberi. probat l. pure. §. si cum. ibi, aduersus petentem vti exceptione, quia creditor suū repetit. ff. de doli exceptio. Et quod pecunia petatur reddi, docet l. procurator. 3. ff rē ratam haber. ibi, procurator cum peteret pecuniā, satisdedit amplius non peti, post iudicium acceptum extitit, qui & ipse procuratoris nomine eandem pecuniam repeteret.

Adhaec iurium interpretes dixerunt illam rubr. si certū petatur, esse generalem, vbi certum petitur: quod nō procederet, si exponeremus pro repetatur, nimisque restringeretur illa generalitas, vbi certum petitur: vt colligere potes ex l. 1. ff. de interrogator. actio. ibi, est autem interrogatio tunc necessaria, cum in personam sit actio, & ita si certum petatur. & facit l. 1. ff. de condict. triticar.

Cum igitur mutuum petitur, petitur inquam, vt reddatur, & restituatur. l. cum quid. & l. vinum. & lege, si & me. & lege, pecuniam. cum aliis multis legib. illius tit. ff. si certū petat. Et in libellis solet cōcludi & peti, vt pecunia mutua reddatur, & restituatur. facit lex, si & me. ibi, eā mihi à te reddi bonum & aequum est. ff. si cert. pe. & lex, si longius. §. fin. ff. de iudic. ibi, vnde ego semper probaui, vt si res moueat, filius agat vtili iudicio, forte depositum repetens, vel mandati agens, vel pecuniam quam credidit, petens. Ecce ibi, quod pecunia credita petitur, & non indistincte repetitur, vt doc. exponunt: etiam l. petenti pecuniam. ff. de pignorat. actio. & l. cum à te pecuniā peterem. de dolo. l. creditoribus, quibus ex die, vel sub conditione debetur, & propter hoc nondum pecuniā petere possunt. ff. de separa. l. proinde. ibi, & credita pecunia peti possit. si certum peta. l. si iudex. ibi, petentem pretium. de minor. Indebitum autem repetitur: in l. si procurator. ff. de condict. indeb. vbi qualiter scribitur verbum repeti. & d. l. si longius.

Propriè itaque pecunia petitur, scilicet reddi: & ita expositio doct. non est necessaria, imo non est bona pro repeti. nam vbi Iurisconsul. vti solet verb. petere in illa materia, sic intelligi communiter debet, petere reddi, & restitui, seu dari. l. qui Romae pecuniam acceperat, quaesitum an sua die integra peti possit. ff. de verb. obligat. l. si ita stipulatus. §. Chrysogonus. ibi, superest vt quaeramus, an ex numeratione ipse, qui contraxit, pecuniā creditam petere possit. ibidem. & §. ideo. quib. mod. re contrah. oblig. Alioqui sequeretur, quod Iurisconsulti perperam loquuti fuissent, si apposuissent petere pro repetere; vel saltē si sic exponendum esset, in aliquo loco illud exposuissent, & Impera. in rub. C. dixisset si certū repetatur: vt ipse asserit in l. 1. C. de caduc. tollend. in §. sin autem ad deficientis. & Papa in c. ad audientiam. de decimis. vnde cum non inueniamus sic expositum, stabimus verb. petere, nec quaeremus repetere pro petere. *Pecunia mutua petitur reddi.*

Interdum Iurisconsultus dicit pecuniam condici posse. l. certi condictio. cum multis aliis legibus illius tit. si cert. peta. & l. si filiusfamilias. ibidem. & quando vult intelligere de repetitione, hoc exprimit, vt ibi dicit cessare pecuniae repetitionem, per errorem solutae, vt inferius dicetur: nam dum repeto pecuniam solutam indebite, si extat, eandem vindico, & repeto: quod non est in mutuo, quia idem non repetitur. l. 2. ff. si certum peta. imo Iurisconsul. non vtuntur frequenter in pecunia credita repetere pecuniam, sed petere pecuniam, sed petere. Ideo quam aliena sit à veritate illa communis expositio, nemo non videt, licet hactenus inualuerit. *Pecunia condicitur.*

Item dos petitur reddi. probat l. cum quaerebatur, an verbum soluto matri. dotem reddi. ⁊. eod. l. 2. vsq; ad l. diuortio. ff. soluto matrim. l. sed hoc ita accipiendum est, si à socero dos ex promissione petatur. solut. matri. Verum, si matrimonio manente, dos ab eo, qui promisit, petatur. Succurrendum itaque est, vt ne maioris summae condemnetur, quam quantū facere potest. l. sed hoc. ff. de re iudica. l. pure. §. in eadem. ibi, excipiendum sit aduersus maritū, qui dotem petit. ff. de doli except. l. eum qui. §. si mulier. ibi, quod ex eo reddi oportet, praestandum est. de iureiur. Si dos consistat in fundo, qui idem repetitur, Iurisconsul. dicit dotem repetere, in l. pater. in fi. ff. de euict. facit l. 1. ff. de pact. dotal. ibi, pacta, quae de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet, qui repetere dotem possunt, & à quibus repeti potest. Ob id Iurisconsul. cōsiderarunt soluto matrimonio dotem esse petendam reddi, siue sit in pecunia, siue in immobilibus. ideo posuerunt rubr. ff. & C. soluto matri. quemadmodū dos petatur, scilicet reddi. nam si res non restituatur extra iudicium, necesse est etiam mutuum peti coram iudice: alias iudex, si non peteretur, non *Dos reddi petitur.*

impartiretur suum officium.l. vnum. quod mutuo datum est, per iudicem petitum est.ff.si cert.peta.& in l.4.§. hoc autem iudicium.ff.de damno infecto.

Verbum petere generale. Dicet quis, quamobrem Iurisconf. non dicit, si certum petatur reddi? Respon. quia verbum petere est generale, vt superius dixi, referens se ad verbum reddi, vel dari: ob id nō expressit reddi, sed reliquit in genere, quia vidit non fuisse necesse. Insuper impendia petuntur.l.diuortio.§.impendia. ff. soluto matrim. Item ager vectigalis petitur. in rubr. ff. si ager vectigal. vel emphyteuticar. petatur. Petitur hereditas. in rubr. ff. de petit. heredita. & l. quod si in diem.§.fi.& l.si quid possessor. eod.tit.

Petitrix. Inde petitrix dicitur pro muliere agente & petente. l. qui filium.in fi.ff.ad Trebellia.

Petitorium. Petitorium quoque iudicium, vbi de dominio alicuius rei contenditur. l. is qui petitorio.ff. de rei vindica. Interdum largius pro omni iudicio, quo res aliqua petitur, & agitur super eius proprietate. doct. maxime Lanfranc. in rubr. de caus.possess.post Specula.in titul.de petitorio.§.1.

Et aliquando petitorium ponitur pro scriptura continente petitionem, per quam petit quis se dominum declarari: teste Panor. in cap.suscitatus. in princ. de rescript. sed ego ibidem intelligerem, vt supra, quod destinato petitorio, id est constituto, & decreto petitorio, & dominio rei, interdū mandatur iudicibus, si interesse nō possunt, de *Possessoriū & petitorium.* qua impotentia intelligitur: & text. respondet. Vel ibi petitorium accipe pro petitione. Possessorium vero dicitur, cum agitur super possessione rei. glos.in l. fi.C.qui legitimam person. doct. in rubr. de caus. possess. vbi fusius videri potest.

De verbis appetere, repetere, atq; aliis scribā in l. quos nos.§. locuples. infra eodem.

IDEM LIB. X. AD PLAVTIVM. Lex lxxxj.

Cum prætor dicat, vt opus factum restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet. nam verbo restitutionis omnis vtilitas actionis continetur.

Iurisconsultus hic plura declarat iura dicentia, vt opus factum restituatur: nempe dicitur in l.1.§.1. & l.penult. ff. de noui oper.nuntia. quod post operis noui nuntiationem quis non debet ædificare, & si ædificauerit, restituere de- *Restitui opus quid sit.* bet: quod restituendum quippe est non solum opus, id est ad pristinum statum reducendum, sed & restituendum est omne damnum, vt hic patet: quia verbo restitutionis omnis vtilitas actoris continetur, quam habiturus fuisset actor, si rem habuisset.

Item quod vi aut clam factum est, restitui debet, & omne damnum ex eo contingens.l.1.ff.quod vi aut clam. Officio autem iudicis ita oportere fieri restitutionem censet Vlp. Iurisconsultus, vt in omni causa eadem sit conditio actoris, quæ futura esset, si id opus, de quo actum est, neque vi, neq; clam factum esset. Ergo nonnunquam etiam dominij ratio habenda est, vt puta, si propter hoc opus, quod factum est, seruitutes amittantur, aut vsusfructus intereat.l. semper.§. in hoc interdicto. ff. quod vi aut clam. Damnum autem pati videtur, qui commodum amittit.l.2. §.merito.vers.damnum.ff. ne quid in loco public. fiat. Et sic etiam lucri cessantis habenda erit ratio, cum restitutio fieri debeat cum omni causa, vt supra dictum extitit. Cui sententiæ subscribit Alcia. hic. Ego quoq; plura de his scripsi in interpret.l.vnic.in gloss.vlt.C.de senten.quæ pro eo *Restituere quid & sua impensa.* quod interest profer. facit l.2.§.restituere. ne quid in loco public. sic inquiens restituere videtur, qui in pristinū statū reducit: quod fit, siue quis tollat id, quod factū est, aut reponat id, quod sublatū est. Et interdū suo sumptu, nā si ipse, cum quo quis interdixerit, fecerit, vel iussu eius alius, aut ratum habitum sit, quod fecit, ipse suis sumptibus debet restituere: si vero nihil horū interuenit, sed habet factum, tunc dicemus patientiam solam eum præstare debere.

Præterea quod in via publica itinereque publico factum, immissúmque fuerit, quo ea via, idve iter deterius sit, restitui iubet prætor, in l.2. §. prætor ait, quod in via. ff.ne quid in loco public.l.1.§.si quis.& §.sequ. de cloac. l. vlt. vbi, restituentem dominū opus sua impensa absoluat. de interdic.l. Athenis.ibi, ita opus restituendū, vt nullum periculum damni supersit.& l. post venditionē. ff.de aqua pluuia arcend.& Iurisconf.in l.2.§.si quis nemine.ne quid in loco public. vtitur verbo tollere, deponere & restituere, quæ ad restitutionē tendunt.& l.quæsitum.§.ex hoc interdicto. ff. de precar. sic habet: Restitui debet in pristinam causam: quod si non fuerit factum, condemnatio in tantū fiet, quanti interfuit actoris, rem ei restitui, & ex eo tempore, ex quo interdictū editum est: ergo & fructus ex die interdicti editi præstabūtur: facit text.in l.4.§.fi.ff.de verb. obliga.l.2.de prætor. stipula. ibi, totū opus restitui debebit: quandiu enim aliquid superest, tandiu non potest videri opus restitutum, &c.

Aliisque modis accipitur restituere, quos cumulaui in l.restituere. 2. s. eod. quibus adde quæ diximus in l.restituere.1.supra eod.

Damnum autem & periculum differunt, vt scripsi in l. aliud est capere.in fi.supra eod. *Vtilitatis nomine quid continetur.*

Vtilitas. Nomine vtilitatis hic commodum & lucrum venit, ac damni euitatio.l. proinde si seruū occidisti, quem sub pœna tradendum promisi, vtilitas venit in hoc iudicium. ff. ad legem Aquil. Et pretia rerum non ex affectione, nec vtilitate singulorum, sed communiter funguntur.l. si seruum.ff.ad legem Aquil. l. pretia, ad legem Falcid. Et summa cum vtilitate id prætorē edixisse nemo est, qui neget.l.1.§.1.ff.de his qui deiece.vel effud. Et hæc vtilitas interdum maioris quam res erit.l.Iulia.in fi. ff. ad exhibend. Et gratia vtilitatis litigantium interdum iterū dilatio dabitur. l. oratione. ff. de feriis. Vtilitas magna versatur, vt absentes defendantur, & res eorum.l.1.ff.de negot.gest. Et vtilitas huius tituli nō eget commendatione: ipse enim se ostendit.l.1.de in integrum restitu.l.1. de exercitor. Loci vtilitatē nō debet iudex auferre.l. 2. in fi.& l.3. §.vlt. ff.de eo quod cert. loc. Et quia vtile est obtinere, quod nostra interest, ideo interdum vtilitas, pro eo quod interest, ponitur. in l. sed loci.§.1.finium regundo. vbi Bald.l.2. & 3. in fin.de eo quod certo loco.scripsi in interpreta.l.1. in gl. 1.C.de senten. quæ pro eo quod interest. *Vtilitas pro eo quod interest.*

Hinc vtiliter agi potest, id est cōmode.l.4.in fin. ff. qui satisd.cog. Vtiliter impendere.l.2.ff.de neg.gest.& l. Pompo.& l. sed an vltro.l. heres.de petitio. heredita. scripsi in lege, tabernæ.infra eod. *Vtiliter agi.*

Vtile tempus est, cum singuli dies in eo vtiles sunt, scilicet vt per singulos dies, & sciuerit, & potuerit admittere. Ceterum quacunque die nescierit, aut non potuerit, nulla dubitatio est, quin dies eius non cedat.l.2.ff.quis ordo in bon.possess.seruet. *Vtile tempus.*

Quemadmodum annus vtilis est: qui olim dabatur ad restitutionem impetrandam minoribus, in quo non computabantur dies, quibus experiundi potestatē minor non habuisset, aut se habere ignorasset.l.1.ff.de diuers. & temporal. præscript. Et hodie loco illius anni datur quadriēnium, in l.fi. C. de temporib.in integ. restit. petend. & ibi gloss. ponit multiplicem annum. Et anno vtili iniuria per metum facta finitur.l.si cum exceptione.§.post annum. ff. quod met. causa. licet alia anno continuo tollatur l.si non conuitij. C. de iniur. De hoc anno in l.1. §.1. ff. de in rem verso. Vtilius est, l.si quis intentione.ff.de iudic. *Annus vtilis.*

Econtrario continuus annus est, qui transit, & computatur, nulla habita ratione superuenientis impedimenti, vel ignorantiæ: vt si actor experiundi potestatem non habuerit, aut iudicis copia, vel cōueniendi reum facultas defuerit, d.l.1.& docto. in §.rursus.Instit.de actio. *Continuus annus.*

Alias vtilis actio quandoque dicitur respectu directæ: vt glos.in l.curatoris.C.de nego.gest. vtpote quæ ex mente legis datur. Directa vero, quæ ex mēte & verbis: vt not. gl.in l.si quis id quod.de iurisd.omnium iud.veluti, si quadrupes *Vtilis actio & directa.*

drupes damnum dederit, datur actio, quæ dicitur directa: quia verba legis, Quadrupes, & mens concurrunt. Si autem bipes, vt anser, dederit damnum, competit actio ex mente, quæ vtilis dicitur, vt in rubr.ff. si quadrup. pauper. fecisse dica. & l.1. iuncta l. pen.ff.de his qui deiecer. Et ita improbarem sententiam Bald. & Salic. dicentiũ actionem directam esse, licet verba non sint conuenientia, sed eadẽ sit ratio.l.curatoris.C. de neg. gest per glos.in verb.Italiæ. in cap. 1. de temporib. ordinand. in 6. quantumuis enim menti legis conueniat, nisi quoque verbis comprehendatur, vtilis dicetur. Nec obstat hoc esse contra iuris communem regulam, quod vbi eadem est ratio, debet fieri extensio: fateor: at quæ extensio fieri nõ potest, nisi per vtilem, quæ potissimum ea ratione fuit introducta, vt vbi foret eadẽ ratio, verbis tamen legis non comprehensa, competeret vtilis. si enim diuersa esset ratio, iam nec vtilis quidem posset competere. adde quæ dicit Paul. Castren. in d. l.curatoris. facit l.naturaliter.ff.de condic.indeb. l.1. de eo quod certo loco. l.3. commoda. l. eleganter. in princip. de pignorat. actio. & l. rem alienа. ibidem. Breuiter, omnis prorsus differentia inter vtilẽ & directam actionem tolleretur. Quamobrẽ concludamus, siue sit omnimoda similitudo, seu maior ratio, dum non sit verbis legis comprehensa, dari vtilem actionem. l.his solis. ibi, satis tacite. C. de reuocand. donatio. Idem, quando lex declarat aliquem casum: teste Feli. in c.aduersario. col. 1. de exceptionibus.

Vtilis actio. Actio vtilis etiam dicitur, quæ inducta est vtilitatis ratione, æquitatisve, seu ob aliam iustam causam, vbi actio deficit. l.ex facto. in fin. ibi, quia de peculio actio deficit, vtilis actio in dominũ, quasi tutelæ erit. ff.de pecul. l. 2. §. quanquã. de aqua pluuia arcend. Non est igitur actio vtilis necessaria, cum alia datur. l.quamuis. §. si conuenerit. ff. ad senatusconsul. Velleia. Cum enim nulla actio lege tribuitur, & æquũ non est eius inopia, iusta vtilitate quẽ carere, datur ei actio, quæ eo nomine vtilis dicitur, vt de æstimatoria dicit text. in l.1.ff.de æstimator. Quoties enim (inquit) de nomine contractus alicuius ambigitur, conueniret tamen aliquam actionem dari, dandã æstimatoriam præscriptis verbis: est enim negotium ciuile gestũ, & quidem bona fide: quæ actio vtilis est, & non directa l.vlt.eo. tit. Quod autẽ diximus vtilem locum habere, cũ alia non datur, intelligendum est, eidem personæ, licet alteri altera, vtputà, in cedente & cessionario. l. 3. C. de nouatio. l. emptor. C.de heredit. vel actio. vend. l.3. ff.pro socio. & l. si quis ergo. de pecul. nec interest si ad idẽ vel aliud competat, vt copiose Bar. in l. 1. ff. de actio. & obliga. distinguit, dummodo pro vtilitate alicuius æquum sit dari ei, qui nullam aliam habet.

Interdum quoque datur hæc vtilis actio à prætore. l. si mulier. in fi. ibi, prætor mihi succurrit, aut vtiles actiones quasi heredi dando. officium enim prætoris est introducere vtilem actionem. l.3. ff.de condict. indeb. Supplet prætor in eo, quod legi deest. l. quia actionum. ff. de præscript. verb. Alias à legislatore datur vtilis actio. l. verum. ff. de minorib. l. etiam. §. 1. de petit. hered. l. eũ qui. in fi. de constitu. l. si quis stipulatus. ex quib. caus. maior. l. si testamento. de seruitutib. vrbanor. præd. l.pen. & fin. de in rem vers. l. si mandauero. 2. §. interdum. & §. is cuius. manda. Et nonnunquam datur ab Imperatore. l.cum mota. de transact. Vide quæ scripsi in l. naturalis. ff. de præscript. verb. & in l.sæpe. 3. cod. de actione datiua & natiua.

Vtilis non datur, si sit iniquum. Si est iniquum, nõ datur vtilis. l. nec vtilem. ff.ex quib. caus. maior. l.qui seruum. de verb. obliga. Tamen in forensi iudicio parum obseruatur hæc directarum seu vtilium actionum differentia: nempe idem est fere modus concludendi in vtrisque. siquidem ait Iurisconsul. in l.actio. in fi. ff. de nego. gest. quod vtraque actio eiusdem est potestatis, eundemque habet effectum. De vtili actione est text. in l.si cum emptore. ff. de pact. l. controuersia. de transactio. l.in causæ. 1. in fi. & l.procuratore. de procurator. l. fin. quod cuiusque vniuersita. nomi. l. si mulier. in fi. quod metus causa. l. seruus. de dolo. l. illud. de minor. l. fin. ff. de libe-

ral. caus. l.qua ratione. §. 1. de acqu. rer. domin. l.fi. de re iudica. l.2. de curator. bonis dando. ac l. qui autem. in fi. quæ in fraud. creditor. l. 3. §. 1. ne vis fiat ei. l. sed & reuocata. de iure fisci. ac lege, verum. de reg. iuris, & aliis infinitis iuribus, quæ breuitati consulens missa facio.

Exceptio vtilis. Itẽ exceptio vtilis dicitur, sicut proxime dixi de actione: vt in l.si iudex. ibi, exceptionem vtilem aduersus petentem pretium. de minorib. l. sed Iulian. §. 1. ad Macedo. l. tutor. §. fi. ad Velleia. Vtilis replicatio, idem in l. & generaliter. ff. de noxal.

Vtile iudiciũ. Vtile iudicium pro vtili actione capitur, in l.si longius. in fi. ff. de iudic. & in l.quotiens. §. 1. ff. de pecul.

Vtilis actio ex præscriptione. Vtilis actio ex præscriptione datur. l. si quis diuturno. ff. si seruit. vindic. glo. & doct. in auth. nisi tricennale. C. de bonis mater.

Duplex actio directa. Alia significatione directa datur actio domino directo. l.in rem. & in rubr. ff. de rei vindic. l. si quis emptionis. §. 1. & sequ. C. de præscrip. triginta vel quadrag. annor. scripsi abunde in tit. de præscrip. Vtilis vero, quæ domino vtili, vt pote superficiario conceditur. l.1. §. 1. ff. de superficieb. l. tutor. in fi. ff. de pignoratit. actio. Emphyteutæ & aliis. in tit. ff. si ager vectigal. vel emphyteu. peta.

Est & alia actio directa, quæ dicitur ratione contrariæ: & tunc datur, quando nomina contrahentium non variãtur, sed vnum ab alio dependet, seu deriuatur, vt à commodante commodatarius, à mandante mandatarius: tunc actio mandati, vel cõmodati directa competit mandanti, vel commodanti: actio vero contraria commodatario, vel mandatario, ob expensas, vel alia. Et idem in similibus: vt in rubr. ff. commoda. vel contra. depositi vel contra. & l. in rebus. §. possunt. ff. commoda. glo. & Bart. in l. consensu. ff. de actio. & obliga. Iaso. & alij in §. præiudiciales. de actio. in Instit. quamuis hoc reprobet Ioan. Fab. in §. fi. insti. de societ. Et hæc contraria actio vocatur etiam vtilis: vt ff. de contrar. & vtili actio. tutel.

Directa dicitur principalis. l.in cõmodato. §. 1. ff. commodati. & datur contra eum, cuius principale negotium gestum est. §. fi. Insti. quod cum eo.

Vel directa etiam actio dici potest, quæ recta iuris scripti via dari, & intentari solet: vtilis, quæ per obliquum. l. 1. ad Trebellia. l. 2. §. quanquam. ff. de aqua pluuia arcend. Et vtiles pro obliquis exponit Theophil. in §. si quis res. & §. aliquis moriens. Insti. de fideicommiss. heredita. videte l. & si fine. §. sed & quod Papinianus. ff. de minorib. vel directæ, quæ primo ex illa obligatione natæ sunt: vt in senatusconsul. Trebellian. vbi in alium translato commodo ratione fideicommissi vtiles transeunt, directæ verò penes heredem remanent. l. 1. & l.cum prætor. ff. ad Trebellia. Insti. de fideicommiss. heredit. Directæ enim actiones hærent tanquam character, vt euelli non possint: vt aiunt glo. & doct. in l. 3. ff. pro socio. Videte phrases in l.tabernæ, infra eod. hactenus de his.

IDEM LIB. DECIMOQVARTO
Ad Plautium. Lex lxxxij.

Verbum AMPLIVS ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur: sicut econtrario minus solutum videtur, etiam si nihil esset exactum.

Tria hæc lex docet: primũ, quod hæc dictio *amplius* refertur etiam ad eum, cui nihil debetur: quod probat ibi, *sicut*, argu. à contrario. quamuis prima fronte videretur hæc verba esse comparatiua, sicque referri ad potissimum. Quod obstaculum ego dilui in l.minus. supra eod.

Verbum amplius quid significet. Secundum tacite per illam dictionem *quoque* infert, quod proprie etiã significat eum, cui debetur, vt inferius explicabitur. Vnde si tibi promittã aureos decem, amplius quam illi debeam: si nihil ei debeam, stipulatio tamen ad decem valet. Et si tibi legauero amplius, quam Seio decem: si nihil Seio legauerim, decem tibi debebuntur. l. si seruus legatus. §. si ita scriptum. ff. de legat. 1. l. amplius. rem ratam haberi. Et si legatarius promiserit restituere, quod solutum fuerit amplius, quam per legem Falcidiam licuerit:

lieuerit:si nihil ei licebat soluere,quia totum legatum erat exhaustum ære alieuo, totū legatum repeteretur.l. 1.§. hæc verba.ff.si cui plusquam per legem Falcid.

Tertium est ipsum argumentum à contrario. Sicut minus solutum dicitur, etiam cum nil solutum, & exactum fuerit.l. minus. Et quando comparatiuum debeat proprie poni,vel non,ibi docui,& in interpret.l.vnic.in gl.melius. C. de senten. quæ pro eo quod interest. quamobrem hic non repetam.

Item si statuto caueatur, quod iudex in quadruplum teneatur, si condemnauerit aliquem amplius debito: si in totum indebite condemnauerit, habebit locum pœna statuti.Bar.in l.si seruus legatus.per istum tex.ff.de lega.1.

Hoc amplius, repetitionem inducit & cōfirmationem.

Nota quod quando hæc dictio *amplius*, iuncta est cum pronomine demonstratiuo, hoc amplius,tunc inducit repetitionē,non solum alterius personæ,sed & rei:vt si fundum legauero Seio, hoc amplius tibi decem:& decem,& partem fundi habebis.l.si sic.de lega.3.Etiam eiusdem: vt si quis legauerit vxori suæ amplius quam dotem aureos decem manifestum est dotem quoque legare eidem vxori voluisse.l.qui ita.ff. de dote prælegat. l. mariti. §. hoc amplius. de adulter.

Inducit etiam repetitionē, & confirmationem legatorum, antea inutiliter factorū.l.legata.ff.de leg.1.vbi si inutiliter legatū factum sit,& hoc amplius alteri, legatū primum vtile erit, quia confirmatum per illam clausulā, *hoc amplius*. inde cautelam tradit Cepola cautel. 183. quod si testis inutiliter deposuerit,reproduci debet,qui dicet,Depono vt alias deposui super tali negotio: & tunc prima depositio confirmabitur, & valebit per secundam. incipit illa cautel.auream,&c.

Item repetit substantiam & qualitatem primi legati: nempe si legauero Titio domum,si fuerit effectus doctor, & hoc amplius pratū:intelligetur sub eadem cōditione. l. si tibi pure.vbi not.ff.de leg.3.& l.vlt.de reb.dub. Et repetit tam debitum, quam vsuram. l. nomen. in princ. ff. de leg.3.l 4.in fi.de rei vindic.Soci.in l.plures.de reb.dub.

Addit etiam, vt hoc amplius dico.l.si vero nō remunerandi.§ si quis mandauerit.ff. manda. quasi plusquam expresserim dico.l.ab emptione.de pact.l.1.§.hoc amplius.ff. de ædilit. edict.l.de tigno iniuncto.l.1.in fin.de confirma. tutor.l.qua ratione.§.item.de acqu.rerum dom. Quod ex subiecta materia debet intelligi.l. qui absenti.§.1.ff.de acquir.possess.l.non solum.§.item hic.ff.de vsucapio. l. à diuo Pio. §. penult. de re iudica. Alias si materia discreparet,aliter foret dicendum.

Pro etiam capitur,in l.3. §. sed & si quis vsumfructum. ff.de itinere actuque priua.ibi, hoc amplius & is. facit l. 1. §.deinde.versi. hoc amplius. de cloac.l. si fine. rem ratam haberi.l. inter omnes. §. hæc actio.de furtis.

Arbitrio boni viri hæ dictiones relinquūtur,vel à partibus sunt declaranda.

In summa tenendum est, quod istæ dictiones, parum, plus,minus, amplius,vltra, citra, & similes à lege positæ, arbitrio boni viri committuntur.glos. in cap.statutum. §. insuper. de rescrip. in 6. Si vero ponantur à partibus, debent ab ipsis declarari.cap.literæ,de dilatio.& c.cum inter. de verb. signific. & per Lucam de Penna in l. 2. col. 2. C. de fund. patrimonial.lib.11.

Amplius tēpus respicit.

Nonnunquam amplius refertur ad tempus, & tunc significat diutius,vt quinquennio vel amplius.l. diuortio.§. quod in anno.ff.solut.matri.vbi glos. dicit, aliquando esse aduerbium quantitatis,vt si dicatur,decem aureos & amplus.l. 1.vi bon. rapt.

Quandoq; amplius,id est melius, exponit glos.in procem.ff.in princ.ibi, quis amplius,quam vos cognoscit.

Pro vltra vel vlterius.

Etiam significat vltra,vel vlterius.in l.4.§ lege Iulia. ibi, amplius quarta parte,quam debet,punitur.ff.ad legem Iuliam pecula.l.1 § qui quæstionem.de quæstio. l. magistratus.de administra.rerum ad ciuita.pertinen. & in l.cū amplius solutum est, quam debeatur. de reg.iur. Et amplius quam semel.in l. oratione. de feriis.l.3. quod cuiusq; vniuersita.nomi.ibi, aut amplius,quam duæ.l. liberto. §. 1. de negot. gest.l.legem.C.loca.facit l.si quando.C. de testib.l. traditio.ff. de acqu. rerum domin.l.4. de acquir. possess.l. ait prætor.in princ. quæ in fraud. cred. l. si plures. de vi & vi arma.l.3. §. plane. quod vi aut clam.l. 3. §. si tamen. ibi, amplius quam semel. de liber. hom. exhiben. l. Iulia. de doli excep.l.fi.§.1.ibidem.l.qui seruū.§ 1.de actio.& obliga.l.qui bis.de verbo.obliga.l.fin.de fideiussor. l. amplius. & l.procurator.3. rem ratam haberi.l. interdum. 2. §. qui futem.ibi,amplius aliquid.de furtis.l.1.ibi,non licet autem amplius, quam vnum collegium licitum habere. ff.de colleg. illicit.

Hoc amplius, Pompo. ait, id est vltra prædicta,l.2.§. 1. ff.de his qui not.infam. l. filiusfamil. ibi, hoc amplius Iulianus scribit.ff.de procurator. l. vel hereditas.ibidem.l. & post edictum.ibi,amplius conueniendus est.de iudic.l.plenum. §. sed pecoris.ibi, hoc amplius etiam modico lacte. ff.de vsu & habita.l. Neratius.in fin. ibi,hoc amplius conditione tenebitur.de seruo corrupto.

Amplius id est plus.

Amplius,id est plus, *d'auantage,ou amplement*.l. penes te amplius est, quam apud te. §. eod. l.si quando. ibi, semipedē & amplius.si seruit. vindic. l.si cum fundum.ibi,amplius eo præstabitur nihil. & l. cum in testamento. infra eodem.

Amplius, id est deinceps, decetero,l. si cui.ibi, amplius mutandæ eius (scilicet viæ electæ) potestatem haberet. ff. de seruitu.

Et eo amplius. l. quidam Iberus. ff. de seruit. vrbanor. prædior. l. qui occidit. §.1.ibi,& si quid ampliussit consecuturus ab eo, vel ab initio in id quod amplius quam in debito.ad legem Aquil.

Interdum diminutionem significat.

Interdū hoc amplius licet fere augeat, tamen aliquando significat diminutionem.in l Aurelius.§.testator. ff. de liberta. leg.Et sic verbum hoc pro materiæ qualitate accipietur.

Econtrario, contra, per contrarium.

Econtrario.Econtrario vel econtra significat contrarietatē ordinis cum suis qualitatibus.glos. ordinis in l. duobus. §. fi.in verb.contra, id est econuerso.ff.de iureiur. Dictiones vero cōtra, vel per contrarium contrarietatē effectus denotant,vt asserit Christophor. Porcus in §.fi.I stit.de senatuscons. Orficia. Quæ differentia nescio quomodo iure firmetur. Et quod potius Contra, & Econtrario ad idem tendant, probatur in hac l.iuncta d.l.duob. in fi.& l.si mulieri.in fi.de vsufruc. accresc.l.nam satis.in princ.quemadmo.seruitu,amit.l.frater. circa fi.de condict. indeb. in tub. ff. de seruis exportand. vel si mancipium ita venierit, vt manumittatur,vel econtra.

De dictione Econtrario habentur in l. & seruorum. ff. de statu hominū.l.si seruus communis. §.idem dicendum. de furtis.Sed in l.Stychum.§. quod vulgo.& § quæsitum. ff.de solutio.contrariam decisionem ostendit.glo.& in l.si proprietas.in fi.de vsufructu acrescend.

Dictio vero Per contrarium, contrarium effectum & decisionem demonstrat, vt l.inter.in fi.ff.de furt.l. relegatorum. §. dubitatum. de interdict.& relega. l. si procurator meus.§.per contrariū.de procurator.l. 1. de pœnis.l. si arborem, circa fi. de seruitu. vrbanor. prædior. l. sicuti. §. Aristo.si seruit. vindicet. Alias idē significat, quod econtrario.in l.1.in fi.ff.de verbor.obligat.

De dictione Cōtra probatur in l.quod ait.in ff.de adulter.& in l.Celsus.in princi.de arbitr. l. sed & si restituatur. de iudic.l. illud.§.penult.de petir.heredita l.eum qui. §. in hac actione.ibi,vel contra.de Publicia.l.adhuc.§. pen ibi, contra autem nil aget.de vsufructu.l. qui vsumfructū.ibidem.l.quid tamen.l.§.sed & si stagni.quib.mod.vsusfruct. amitta.l.3.communia prædior.l.contra.de religios.

Contra respicit personam, locum & materiam.

Item hæc dictio est propositio significans aduersum,& interdum respicit personam, quādoq; locū,alias materiā, vt inferius patebit:materiam, vt in l.quid tamen. §. 1. ibi, contra sententiam.ff.de arbitr.l.4.§.penult. ibi, cōtra placitum.de seruitu.l.quisquis. §. eod. contra Macedonianū, l.qui exceptionem,ff.de condict. indeb. l. facere. §. eod.l. cum in testamento. ibidem. Personam respicit;in l. ostentum.§.eod.& in l.Scæuola.infra eodem.

Aliquando

Aliquando pro econtrario. l. si quis duas ædes habebat, alteras tradat, potest legem traditioni dicere, vt vel istæ, quæ non traduntur, seruæ sint, vt his quæ traduntur, vel contra. ff. communia prædior. l. quisquis. §. eod. l. malum. §. plumbum. infra eod.

Contra aduerbialiter capitur pro ex opposito, è regione. Quæ amplius discurienda relinquo grammaticis.

IABOLENVS LIBRO QVINTO Ex Plautio. Lex lxxxiij.

Propriè bona dici non possunt, quæ plus incommodi, quam commodi habent.

Non dicuntur proprie bona, quæ non habent commodum, quia non beant: vt dictum fuit in l. bonorum. supra eod. vbi alia dixi. Ex quibus infertur ad vtilitates sequentes: primo, bona dici non posse, quæ plus æris alieni habent, vel tributorum, quam sint illorum reditus: quia onerant potius, quam beent: nec dicitur locupletior, qui ea habet. arg. l. pretia. ff. ad legẽ Falcid. Liberaretur tamen à satisdatione, de qua in l. sciendum. ff. qui satisdar. cogant. quia possessio rerum immobilium sufficit. Idem quoq; in ecclesia habente domos, vel alia bona, quæ plus incõmodi, quam vtilitatis afferunt, forte quia maioribus egẽt reparationibus, tunc licebit prælato, vel rectori ea vendere. tex. in c. sine exceptione. vers. item domos. 12. q. 2. vbi dixi non requiri solemnitatem exactam, nec ibi positam, sed descriptam in c. terrulas. ibid.

Res quæ plus æris alieni, quam reditus habent, nõ dicuntur propriè bona.

Res ecclesiæ inutiles prælatus alienare potest.

Secũdo quod tutor res immobiles minoris sine decreto poterit alienare, quando plus incommodi, quam commodi afferrent: secus si non afferrent incommodum, licet, essent steriles glos. & doct. in l. 2. ff. de offic. eius cui mand. est iurisd. facit l. si fundus. de rebus cor. Instar ecclesiæ, licet doct. velint hoc reprobare in d. l. 2. quia ecclesia nunquam efficitur maior, sed minor: quamobrem volunt minorem interim non posse alienare, sed ecclesiam sic. Sed contra eos, si ecclesia quæ nunquam efficitur maior, possit alienare sine solemnitate, non video, quin minor possit, etiam pro tantillo temporis, quia interim non debet subire damnum ex illis bonis, quæ plus afferunt incommodi, quam vtilitatis. Scripsi casus in compend. aliena. rerũ eccles. in quibus ecclesia sine solemnitate alienat. Oportet tamen hoc constare per instrumentum, expresse ad hoc conscriptum, vt de causæ cognitione decreti docet Ias. in l. nec quicquam. §. vbi. col. penult. ff. de offic. procons. & Ferrar. cautel. vlt. scripsi in concorda. in rub. de conclus. Lateran. concil.

Tutor res minoris inutiles alienare potest.

Tertio non imputatur tutori, si nõ fecerit inuentarium bonorum pupilli, si in eo conficiendo plus incommodi allatum fuisset pupillo, quam commodi: quippe damnum pupilli vitare tenetur, & commodum eius tueri, l. mediterraneæ. C. de anno. & contribut. lib. 10. & ibi Bart. & doct. non tamen etiam hoc casu tutor excusaretur, nisi descriptionem aliquam bonorum corã vno notario & testibus fecerit. arg. l. fi. C. arbitr. tutel. & l. defensionis facultas. de iure fisci. lib. 10. quippe tantum solemnis confectio, & onerosa prohibita videtur, non etiam vtilis. arg. l. si seruus veritus. ff. de leg. 1.

Inuentarium quando tutor non confecit, descriptionem bonorum facere tenetur.

Quarto etiam per illum tex. d. l. mediterraneæ. non adscribitur vitio tutori, qui ruens ædificium non reficit, si plus incommodi quam cõmodi attulisset eo refecto. plus autẽ incommodi dicitur afferre, quando plus in sartis tectis exponeretur, quam ex pensione domus pupillus percipere posset. l. sed an vltro. §. 1. ff. de neg. gest. nempe iustũ pretiũ fundi esse dicunt, quando tanti venditus est, quantum consequi potest ex redditibus per viginti annos. per tex. in §. si vero alicuius. in authen. de nõ alienand. reb. eccles. colla. 2. & Ias. in l. si fundum per fideicommissum. ff. de lega. 1. Sed hodie non sic æstimantur.

Tutor quando ædificiũ ruens reficere non teneatur.

Quinto si tutor non exegit debitum à quodam procuratore calumnioso instar vulpis annosæ, non tenetur, si plus in expensis litis exposuisset, quam debitum esset. Bar. & Rebuff. in d. l. mediterraneæ. vbi alia huic rei accommoda videri possunt.

Tutor quando debitũ pupillo exigere non teneatur.

Sexto colligitur ex hoc tex. proprie verba esse accipienda, & intelligenda: probat etiam l. notionem. §. instrumentorum. & l. ferri. & lex, plebs. § pignus. ÿ. eod. Quod non procedit in decem & octo casibus, quos cõgerit Aurel. Dauid in suo tract. de verb. signific. a. cap. 7. Alia de hoc verbo scripsi in l. interdum. supra eod.

Notanda est phrasis super hoc verb. *plus*, potissime in l. plus est in restitutione, quam in exhibitione. id est plus continet restitutio, & complectitur, quam exhibitio. Et plus, significat idem fere, quod maius, hic. Vnde dicimus, non tenebitur in id, quod plus est. l. quamuis. in fin. ff de consti. pecu facit l. 1. in fi. eo. Et dicimus, plus debito. lege, cum de indebito. circa fi. de proba. l. penul. §. si quis ius. de iuris & facti. ignoran. plus fuit, l. in æstimationibus. ff. de petitio. heredit. plus faciat. lege, item quamuis. communi diuid. Plus est in re, quam in æstimatione. l. regula. §. qui ignorauit. ff. de iuris & facti ignoran. & in l. si pater. § quotiens. de manumiss. vindicta. Et Imperator alibi dicit, plus esse in veritate, quam in opinione, in §. si quis rem. de lega. in Inst. vbi alia iura citantur. Plus minusve. id est circa. l. Publia. in fi. ff. depositi. Plusquam annum. in l. interdum. ff. de minor. Alia de hoc verbo videte in l. hæc adiectio. in fi. infra eod.

Phrases iuris consultis dictione plus.

Plusculũ dubitationis ea res habet, in l. nam satis. §. sed si is fundus. ff. quemadmod. seruit. amittant. & l. 1. Cod. de malefic. & mathem.

Plusculum.

Septimò commodum hic pro vtili accipitur, seu pro vtilitate, incommodum pro damno, idem in l. pupillus. §. munus publicum. ÿ. eod. & l. inter litigantes. ff. de iudic. l. reipublicæ. ff. ex quib. caus. maior. l. inde Neratius. §. in summa omnia commoda. ff. ad legem Aquil. l. item familiæ erciscundæ. & ita frequentius in iure sumitur. lege, secundum. ff. de reg. iuris.

Capitur etiam commodum pro opportuno, cõuenienti, apto, quod est sine detrimento. l. Nepos Proculo infra eo. l. si cui. ff. de seruit. plenius probatur in l. 2. §. si vsumfructum. cum §. sequ. de religios. & sumptib. funer. vbi primo dicit opportune, postea commode.

Inde commodo, id est commoditatem affero, præbeo. Commodare est etiam rei vsum ad certum tempus præbere. per totũ tit. ff. commoda. Vnde commodatum dicitur alicuius rei ad aliquẽ vsum gratui facta concessio. glos. in rub. de commoda. in decretal. & videte differentiam inter commodatum & precarium, in l. 1. ff. de precar. & inter commodatum & vendum datum, in l. 1. ff. commoda. & differentiam inter commodatum & mutuum, in l. 2. ff. si certum peta.

Commodare. Commodatũ.

Cõmodius, vtilius. l. mãdasti. ff. de neg. gest. ibi, sed ego, quia per me commodius possem negotiũ conficere, emisissem. l. sed & si restituatur, de iudic. Cõmodius est possidere. l. is qui destinauit. ff. de rei vindica. Commodior locus. in l. diui. ff. de religios. Cõmodissime. l. 1. §. apud. ff. depos.

Cõmodius, & cõmodissime.

PAVLVS LIBRO SECVNDO AD Vitellium. Lex lxxxiiij.

Filij appellatione omnes liberos intelligimus.

Omnes liberos filij nomine accipimus siue sint masculi, siue fœminæ: siue maiores, siue minores: & siue naturales tantum, siue legitimi: siue emancipati, siue sui iuris, nẽpe qui totum dicit, nihil excludit. l. à procuratore. C. manda. & sic vult Paul. huius l. conditor demonstrare, filiorum appellatione omnes natos ab eodem significari.

Non procedit in spuriis, qui appellatione filiorum non continentur. Alber. in 1. parte statu. q. 61. gloss. & doct. in c. in præsentia. de probatio. videte Barba. consil. 66. col. 8. in 2. vol. Soci. consil. 73. col. 5. in 4. vol. Dec. consi. 545. colum. 2.

Filiorum appellatione an spurij contineantur, & nepotes.

Nisi cum adiuncto, spurij filij. in l. si suspecta, in princip. ibi, de inoffic. testam. matris spurij quoq; filij dicere possunt.

possunt. ff. de inofficios. testam.

Sed an nepotes contineantur? hic dicit omnes liberos, non autem nepotes, licet ex vi dictionis liberorum, contineantur nepotes.l.liberorum.& l.iusta.infra eod. vbi dicentur alia.

MARCELLVS LIBRO PRIMO Digestorum. Lex lxxxv.

Neratius Priscus tres facere collegium existimat:& hoc magis sequendum est.

Prælatus vel alius grauatus est fundare collegium, tenetur ad minimum tres collegiatos adhibere (quos hic bursarios dicunt, quod de vna bursa pecuniam recipiant) quia tres facere collegium hic Neratius ait. Collegiũ autem est congregatio & societas proprie collegarum quorumcunq;, etiã fabrorum à colligendo dicta, quod plures in eo colligantur,& habitent.gl.singular.in rub.ff. de colleg.illicit.secundũ Barba.consi.17.præclare.col.4.in 1.volu. est tamẽ altera,in l.1. quod cuiusq; vniuersita.no.vel quia multus homines in vnum colligit,& pari lege constringit. Bal.in c.3.col.1.de officio ordina.glo.in cap. 1.in princ. de vsur.in 6.allego tex. in l. semper. §. quibusdam. ff. de iure immunita.vbi sic dicitur.Quibusdam collegiis vel corporibus,quibus artificij sui causa ius coeũdi lege permissum est,immunitatis tribuitur,scilicet eis collegiis, vel corporibus, in quibus artificij sui causa vnusquisq; assumitur,vt fabrorum corpus est, & si quam eandem rationem originis habent.Tamen potest dici collegium, licet non simul habitent, dum ab initio fuerit ordinatũ esse collegium:vt collegium doctorum,& canonicorum secularium, qui licet nõ simul habitent,nihilominus dicitur collegium, teste Barba.in d.cõs.17.& Roma.consi.436. quod indultum col. 1. licet nil habere debeant bursarij seu collegiati extra collegium remanentes:societasq; dicitur, etiam cum diuisim habitant. Corpus vero genus est, vt scribit gloss. in l. 1.§.à municipibus.ff.de bonorum possessio.& in l.certũ.§. 1. de confessis.Siue simul habitent,siue non,Ias.in l.1.§. si autem collegium.col. 1. ff.ad Trebel. Ita doctores faciunt vnum corpus,secundum Barba. vbi s. Episcopus etiam cũ capitulo constituit vnum corpus. c. nouit. de his quæ fiũt à præla. Quod corpus potest confici ex duobus, vel tribus, dummodo sint ibi collegialiter.no.in ca.1.de electio. & corpus mensuratum frumenti iuxta annonam vrbis habet vocationem.l.his honoribus.§.1.ff. de vaca.muner. Et secundum Bald. in rub. C.pro socio. col. 1. collegium est collectio plurium inter se distantiũ. vno nomine nuncupatum:vel est collectio plurium corporum rationabilium, constituens vnum corpus repræsentatum,vt scribit de Ripa in lib.responsor.de rescrip.c.10.& si vnionis. col. 2. Et quamuis quidam dicant corpora esse artificum viliorum, collegia vero insigniorum artificiorum, hoc tamen iure non probatur, sed contrarium, in l. 1. ff. quod cuiusque vniuers.no.

Collegiũ quid & vnde.

Habitare simul an teneãtur collegæ.

Corpus quid.

Collegiũ quid sit, & an differat à corpore.

Duo etiam faciunt congregationem. cap. 1. & c. congregationem.de electio. Matth.18.ca. vbi fuerint duo vel tres cõgregati in nomine meo,&c. Ioan. Franciscus tract. de offic. & postea capit. sede vacan.in prælud.quæst. 5. & Alber.hic.Quod facit ad intellectum ordinationis Regiæ prohibentis artificibus,ne quam congregationẽ habeant, vt duorum etiã congregatio censeatur prohibita. quæ est in rub.*des maistres des mestiers,& des monopoles prohibez.*

Congregatio.

Regulariter si affirmatiue loquatur actus, intelligitur de pluribus:si negatiue,etiam duo sufficiunt.

Distinctio de actu.

Et verbum Reliqui, tres ad minimum denotat. tex. in authen. vt determina. sit numer.clericor. in princip.colla. 1.aut saltem duos c. fi. §. 1. de offic.delega.sed hoc ibi exprimitur:alioqui posset plures alios denotare, vt dicetur in l.potest.ȷ. cod.Tres etiam faciunt concilium.glo. in ca. 1.15.qu.7.& hoc intelligite ad minimum: quod si plures sint, dicetur etiam congregatio,vel collegium, vt prædictum extitit.

Reliqui.

Concilium.

Decem vero faciunt plebem, vel populũ,siue turbam.l. prætor. 2.§. 1.ff.vi bonor.raptor.& ibi Bar.Quod facit ad consuetudines,& alios actus, qui probari debent per turbam,& vnus pro omnibus respondet:teste Ioan Fabro in l.2. in 5.qu.C.quæ sit longa consuetud. & Boer.in §. 2. de consue. matrimo. in consue.Bitur. scripsi in 3.tomo consti. Regiar.tract.de consuetud.Ita decem faciunt gentem: quandoquidem nomẽ gentis significat turbam,vt vtriusque vocabuli eadem sit ratio, teste Bal.in l.1.in fin. de iustit.& iure. ff. vbi dicit quatuor modis capi. Sed etiã quatuor vel quinque facere gentem firmat Bar.in d.l. prætor. quod facit ad prohibitionem, ne quis habeat coadunare gentem,secundum eum.

Plebem quot faciant, seu turbam.

Gentis nomine quot contineantur.

Quinque porci faciunt gregem, decem oues etiam. l. oues.ff.de abigeis. grex tamen est proprie de minutis, armentum de grandioribus animalibus. per tex. in l. 1. ff. de abigeis. ibi,equos de armentis,vel oues de gregibus.l.boues. infra eod.

Gregis nomine quot veniant. Armentum.

Intelligite tres facere collegium seculare:sed duo sufficiunt ad faciendum collegium ecclesiasticum secularium clericorum, siue conuentũ religiosorum, cum multo minor sit numerus clericorum.gloss.in c.1.10.q.1. Panor. in c.1.de elect.Francisc.vbi supra.Quod reprobat Barba. consi. 17.præclare.col.2.in 1.vol.dicens tam de iure canonico ad cõstruendum collegium:& sic ecclesiam collegiatã, quam de iure ciuili, tres ad minus ab initio requiri, per istũ tex. sed duo postea ad eius conseruationem sufficiunt. Et hoc est verius:quia iura in hoc personarum non adhibent differentiam,sed generaliter loquuntur.Et ius collegij etiam in vno residet, vt dicetur.

Duo ad conseruationem collegij sufficiunt.

Et sic appellatione collegij veniunt etiam monasteria, & conuentus religiosorum.c.ea noscitur.de his quæ fiunt à præla. Quod est verum,quando procedit eadem ratio in vtrisque,vt inferius dicetur.

Monasteria & conuentus an collegij nomine contineantur.

Item iure prohibentur collegia illicita, & ne simul homines congregentur, nisi religionis causa. Et ne sodalitia collegia, id est comessationes & conuiuia socialia patiantur iudices esse,vt quidam illum tex. intelligunt:intelligite tamen,vt ibi scripsi.Sodales enim dicuntur, quod simul in vna mensa sedeant, edantque, vt docet diuus Augusti. de ciuita.dei,Catellia.Cotta in 2. parte memoral.in verb. collega.tex.in l. fina. ff.de colleg. illicit.vel homines coire possunt causa artificij.l.semper.§. quibusdam. de iure immunita.inter quæ genera societatum prohibet lex,ne monopolia fiant.l.1.C. de monopol.Et curia Franciæ nõ permittit homines congregari,etiam ad constituendum procuratorem,aut eligendũ consules,sine superioris authoritate. Ioan. Fab. in §. vniuersitatis. Insti. de rerum diuis. & Guido Papę q.106.omnes villę,&c.Chassan.in §.6.rub.*des forestz*.in consuetud. Burgund. Et hodie ordinatio Regia, quã superius adduxi, hoc prohibet expressim. Quod non procedit in vniuersitatibus doctorũ,& scholariũ,vt scripsi in priuileg.scholastic.priuileg.107. nec in Regiis ciuitatibus, quæ pro more sæpius congregari solent. Et hæc collegia superioris authoritate fieri debent.Archid.in ca. ecclesiã.de consecra.distinct. 1.ideo postquam Princeps voluit esse collegium,ergo vt possit congregari.arg. l.2.ff.de iurisdict. omnium iudic. nam collegium est quoddam corpus, quod ex multis adinuicem collectis conficitur. Roma. consi. 436. Et loca collegialia, siue bursæ,quas sic vocant, vendi non possunt. Bened. in repet. cap. Raynutius. in verb.duas.num.59.de testa.quia sunt vt plurimum fundatæ super rebus spiritualibus, quæ vendi nõ possunt. Et simonia in illis, sicut in aliis spiritualibus committitur: vt habetur in toto titul. de simonia. Valebit tamen statutum de iure ciuili, vt collegiatus pro introitu soluat prandium, vel aliud. l. his verbis. §. alumno. ff. de legat. 3. Albert. in 1. parte statutor. quæst. 66. Quod secus dicunt de iure canonico, in extrauag. 1. de simo. Ioan. 22. videte quæ scripsi in tit. de reseruatio.§.fi. versic.5.in concorda. vbi adduxi arestum hoc approbans in ecclesia Andegauen.

Illicita collegia prohibentur.

Congregari homines in Francia prohibentur.

Collegia authoritate superioris fieri debent.

Loca collegialia,seu bursæ vendi non possunt.

Pro ingressu collegij an quidquam solui debeat.

Ius

Ius collegij in vno residet.

Ius autem collegij in vno residere potest. l. sicut §. in decurionibus. ff. quod cuiusque vniuersita. nom. Et hoc quando spes est, quod alij subrogabuntur in locum demortui, vel demortuorum: alioqui contra. Gaspar Valacius in repet. l. imperium. col. 22. in fin. ff. de iurisd. omnium iudic. per l. si grege. ibi, quamuis grex decessisset. ff. de lega. 1. Et dicitur esse spes, quamdiu collegium authoritate iuris non est destructum, quamuis de facto sit occupatum. per no. in l. id quod apud hostes. de lega. Qui solus igitur potest à superiore petere, vt ecclesiæ prouideatur. gl. in c. gratum. de offic. deleg. Bald. in l. fin. ff. de nego. gest. Et ad petitionem istius superior ordinabit ecclesiam. Archid. in c. Nicæna. 32. distinct. facit quod no. Bald. in l. non ambigitur. ff. de leg. glo. & doct. in c. bonæ. 2. de elect. licet non possit eligere seipsum cap. per nostras. de iure patro. c. fin. de institut.

Solus an eligere possit.

Idem dico, si visis nominationibus vel mandato discedant omnes canonici de capitulo, vt solus remanens possit eligere. doct. in d. cap. bonæ. quicquid dicat ibi gloss. nec tunc seruari potest forma capituli, Quia propter. de elect. Sed & nominationes, & mandata possunt ei insinuari, cum ius collegij in illo residat, & vt fraus vitetur. gloss. & doct. in cap. si capitulo. de concess. præb. in 6. scripsi abundantius in tract. nomina. quæst. 14. num. 74. velut etiam vnus solus consul aliis defunctis regere debet ciuitatem. Archid. in cap. si forte. 65. distinct. Atque grege legato vnum solum caput remanens peti potest. l. si grege. ff. de lega. 1. videte Corser. in singul. incipiente, collegium. & plura per Felin. in cap. cum omnes. de constit.

Soli nominationes insinuantur, & mandata.

Statuta non habent locum in his, qui sūt de sanguine fundatoris.

An statuta collegiorum habeant locum in eo, qui est de familia & sanguine fundatoris, Bolog. consil. 37. licet alias non procedere affirmet: sed rigor statutorum diminui debet, non omnino statuta tolli adducit. cap. officij. de elect.

Socius sodalis & comes.

Præterea dicunt collegium proprie dici in officio. l. collegarum. infra eod. Alij volunt à colligatione societatis dictum socium in quæstu, vt ff. & C. pro socio, comitem in itinere, sodalem vero in mensa: vt scribit Lucas de Penna in l. 1. C. de periculo nomi. lib. 10. licet vnum pro alio capiatur frequentius.

Quæ dicatur ecclesia collegiata, scripsi in §. volumus. in verb. collegiatis. de colla. in concorda. Et quod scholasticorum collegia fere omnium aliorū priuilegiis gaudeant, scripsi in priuil. scholastic. 166.

Locatio ab ecclesia vel collegio fieri non potest ante tēpus primum finitum.

Item anno 1539. die 4. Decembris fuit per Senatum annullata datio in emphyteusim facta per capitulum Sancti Germani Altissiodoren. Parisien. eo quod multo antea primam per duos annos locationem vel emphyteusim finitam fecerant secundam: tū quod non poterant scire futurum rei valorem, qui pro tempore mutatur. l. pretia rerum. ff. ad legem Falcid. quamobrem in hoc ecclesia lædi poterat, tum quod non possunt conferre ad id tempus, quo non eis liceret, morte forsan, vel cessione: paria sunt enim facere tempore prohibito, vel conferre ad tempus prohibitum. l. quod sponsæ. C. de don. ante nuptias. Adhæc quia sic præiudicarent successoribus, & darent materia delinquendi collegiatis, concedendo in fine temporis. Et ita fuit declaratus. §. moribus. si de feud. contentio sit inter dom. & agnatos vasal. quamuis enim loquatur tantum in ecclesiis, intelligite quoque in ecclesiis, & aliis piis locis, & ciuitatibus, ac corporibus, vt vniuersitatibus: quod est valde notandum.

Collegia à quo primum inuenta.

Et hæc collegia Romæ primum inuenta fuere à Rege Numa, vt docet Plutarch. in vita Numæ. declarat Ioan. Zas. in catalog. legum antiq. in legibus Clod. fol. 23. & sequen.

Existimat. De hoc verbo, & existimatione, & æstimatione, videte in l. hæc enumeratio. infra eod.

Magis, electiue ponitur hic, & in l. quia. ff. finium regundorum. videte quæ scripsi in l. quibus. supra eodem.

CELSVS LIBRO QVINTO Digestorum. Lex lxxxvj.

Quid aliud sunt iura prædiorum, quam prædia qualiter se habentia, vt bonitas, salubritas, amplitudo?

Dupliciter legitur iste tex. primo Alciat. legit hic, æqualiter: & est sensus, quod conductor, vel alius quiuis promittens restituere fundum cum suis iuribus, debet restituere illum eiusdem æqualitatis, cuius accepit, scilicet eiusdem bonitatis, salubritatis, & amplitudinis. Quapropter secundum cum legendum est, æqualiter, non autem qualiter: nam alias ratio sensus & recti sermonis non constaret. hæc ille. Minus vero constaret legendo, æqualiter: siquidem æqualitas in duobus consistit. l. fin. ff. de vsufru. refertúrque ad prædicamentum quantitatis, non qualitatis, teste Aristotel. & idem secum pugnaret Alciatus, subiiciens exemplum qualitatis ad illud prædicamentum quantitatis: & maxime text. restringere videtur ad vnum solum exemplum restitutionis. Quamobrem ego salua authoritate tanti viri, generaliter hunc text. intelligerem, & facilitatis gratia fingam exemplum: primo in venditione, si vendam tibi fundum cum suis iuribus, *auecses droictz*, intelligetur, vt sit bonus, & salubris, non pestilens, & sit amplus in formam fundi: quia si tantum vnum contineret pedem, non esset emptus, vt in l. si fundus. ff. de reb. eorum. & l. etiam. ff. de ædilit. edicto. & l. penult. illo tit. C. Et si vendam quicquid iuris in tali fundo habeo, intelligetur cum bonitate, salubritate, & amplitudine, in quibus est. l. Titius. 2. ff. de actio. empti.

Alciat. intellectus improbatus.

Verus intellectus ad text.

Vtilitates huius text.

Vnde si quis vendiderit fundum cum suis iuribus, & is reperiatur sterilis, vel pestilens, tenetur venditor redhibitoria. l. etiam. ff. de ædilitio edicto, secundum distinctionem l. Iulia. ff. de actio. empti, & l. si in qualitate. & l. si fundo. l. si duorum. ibidem. quia debebat hoc venditor prædicere emptori. l. 1. in fin. ff. de actio empti.

Idem in stipulatione, si fuerim stipulatus fundum cum suis iuribus, vt sic debeat intelligi. arg. l. vbi. ff. de verbor. obligat.

Intellectus ad l. qui fundum.

Item soluto matrimonio res in dote datæ, quæ pondere, numero, mensurâve constant, non ipsæ redduntur, sed aliæ eiusdem generis & qualitatis. l. res in dotem. ff. de iure dotium. Et ideo dicit text. *Quid aliud sunt iura prædiorum, quam prædia qualiter*, id est qualitatiue, dicit glo. *se habentia, vt bonitas, salubritas, amplitudo*: quæ sunt qualitates & iura prædij: ob id Iurisconsultus sic exponit, quasi iura prædiorum sint qualitates ipsorum. l. item. §. fin. ff. de vsufru. quam interpretationem docet text. in l. qui fundum. ff. quemadmod. seruit. admittan. cuius verba sunt hæc: Qui fundum alienum bonâ fide emit, si itinere, quod ei fundo debetur, vsus est, retinetur ius itineris, idque etiam si precario, aut vi deiecto domino possidet, fundus enim qualiter se habens, si ita in suo habitu possessus est, ius eius non deperit, &c.

Qualitas quid sit, & quomodo diuidatur.

Diuiditur autem qualitas in ἕξιν, hoc est habitum, affectum, & qualitatem. Habitus est qualitas vel animi vel corporis, quæ consuetudine agendi paratur, quo facilius & certius aliquid agamus. argu. l. seruis. §. ornatricibus. ff. de lega. 3. Vult ergo dicere text. ille, quod fundus qualiter se habens, id est qualitatem habens, videlicet huius itineris, cum ita in suo habitu possessus est, id est cum illo vsu & consuetudine vtendi, ius non deperit, id est seruitus non admittitur. habitus enim est species qualitatis.

Declaratio ad istum text.

Exemplum etiam fingi potest secundum Alciatum in restitutione, sicut dictum est superius: aut sic, quod finito vsufructu res eiusdem qualitatis restitui debeat. l. si tibi. 2. ff. de vsufructu earum rerum. l. 2. si vsusfruct. peta. ideo cum vsusfructus constituitur, cauendum est, prout scribit Iurisconsul. in l. 1. §. recte. ff. vsufruct. quemadmod. caueat. vbi sic inquit: Recte autem facient & heres & legatarius, qualis res sit, cum frui incipit legatarius, si in testatum redegerint, vt inde possit apparere: an & quatenus rem

peiorem legatarius fecerit, vt postea reddi cum illo iure debeat,& æstimari. Quid aliud ergo sunt iura prædij,nisi qualitates ipsæ, videlicet vt prædium eiusdem bonitatis, salubritatis, & amplitudinis reddatur, in qua erat antea? l.nō solum.§.1.ff.de noui oper.nuntia.probat Bar.in tract. de testib.in verb.qualitas. & in verb. aliæ. quæ desumpsit ex Aristotel. facit text. in c.fin.89. distinct. ibi, quia vero quæque creatura in vna eademque qualitate gubernari, vel viuere non potest.quamuis ibi gl.exponat contra text. loquens de æqualitate.

Arestum, vt in processu criminali statum & qualitas carceratorum describatur.

Ita ordinauit senatus, quod iudices in processibus criminalibus, nomina, & statum, & qualitatem delinquentium describant,& carceratorum. die 6. Maij,anno 1508. Alias quoque fuit iudicatum, testamentum non valere factum coram presbytero simplici, qui curatus, aut vicarius generalis non erat:quia illa qualitas habetur in c. cum esses.de testam.Et sic remota qualitate,actus corruit. videte in rub.ff.de rerum diuis. & qualitate.

Retrahi fundus debet cũ suis iuribus.

Adhæc potest hic text. intelligi in eo, qui debet reuendere fundum cum suis iuribus, vel in retrahente consanguineo, vt eum eisdem iuribus retrahere liceat. c. constitutus.de testi.in integr. Et in domino directo veniente iure prælationis, aut alias, vt sic habere debeat cum suis iuribus.iura enim prædiorum sunt qualitates eorum.l.fin. C. de iure emphyteut.

Conductor cũ suis iuribus restituere fundum debet.

Idem si locauerim tibi fundum ad nouem annos, & tu eum promiseris reddere cum suis iuribus, vt solent notarij in Francia describere, *Tel a promis ledict temps fini rendre ladicte possession de terre auecques ses droictz & appartenances.* Debet ergo reddere locum sicut erat, non sterilem, non saxosum,sed fimosum, vt eidem tradidi.

Ius accipitur pro redditu.

Limitate tamen in eo, cui permissum fuit ex iuribus prædiorum vendere,vt non possit vendere seruitutes, vel bona, sed tantum fructus, aut redditus ex re perceptos: quia ius accipitur pro fructibus & bonis interdum,seu rebus,per l.peregre. ff. de acquir.possess. Sic consuluit Alexand.consil.15.Reuerendissime domine.col.1.in 2. vol.in eo cui permissum erat, vt testari posset de bonis acquisitis ex iuribus beneficiorum, vel acquirendis, vt possit testari de bonis acquisitis ex fructibus & redditibus beneficiorum.nam ius multis sumitur modis,vt per Lucam de Penna in rub.C.de iure fisci,lib.10.scripsi in l.verbis legis. infra eo.Et de multiplici iure Paul. de Citad.in 1.parte tract. iurispatro.

Iura dicuntur seruitutes.

Iura etiam prædiorum vocantur seruitutes. l.creditori. ff de oper.noui nuntia.l.1.& l.hæc autem iura.de seruitu. vrbanor.prædior.& l.si forte.§.1.vbi gl. ff.si seruit. vindicet l.qui bona.§.1.de damno infecto.

In iure confiteri.

In iure interrogari, id est apud magistratus. l.voluit. ff. de interrogator.actio. Et in iure confiteri, idem. in l.vna. C.de confessis.

Bonitas quæ.

Sciendum est, quæ dicatur bonitas:respondet gl.bonitas prædij est fertilitas bonorum multorum, quando fundus est fertilis,fœcundus,& bonos affert fructus. Et bono melius inueniri dicit Iurisconsult.in l vbi autem. §.1.ff.de verbo.obliga.Et de bonitate agri loquitur Iurisconsult. in l.si partem.ff.de seruitu.rusticor.prædior.

Salubritas in quibus consistat.

Secundò dicit glo.salubritas prædij est herbarum multarū:vt sic velit dicere, salubritatem in multis herbis consistere, quod non est verum: nempe salubritas dicitur sanitas,per text.in l.1.ibi,curauit autem prætor,vt cloacæ & purgentur,& reficiantur: quorum vtrunque ad salubritatem ciuitatum,& ad tutelam pertinet.Et non dicitur mihi reddere salubre prædium, qui reddit eum cum cloaca, cum stagno, quia non est ita sanum & salubre, sicut sine istis:vel cum herbis pestilentibus. nam pestilens est, quod pestem infert, oppositum ad salubritatem. De quo salubri intelligitur hic noster text. Et pestilens dicitur, quasi in palude semper consistens. Columel. lib.1. de re rustic. c.5.

Pestilens.

Duo in agro præcipue consideranda.

Vnde Porcius Cato censebat in emendo inspiciendóque agro, præcipue duo esse consideranda, salubritatem cœli, & vbertatem loci:quorum si alterum deesset, ac nihilominus quis vellet incolere,mente esse captum, atque eum ad agnatos,& gentiles deducendum,neminem enim sanum debere facere sumptus in cultura sterilis soli, nec rursus pestilentis: quamuis feracissimo: pinguique agro dominum ad fructus peruenire. Post hæc duo principalia subiungebat,illa non minus intuenda, viam & aquam, & vicinum. refert idem Columel. de re rustic. lib.1. c.3. & Pallad.de re rustic.lib.1.tit.6.sic ait:tria mala æque nocent, sterilitas,morbus, & vicinus.

Amplitudo.

Tertiò dicit gl.vt amplitudo finium est qualitas prædij, ita iura, id est libertas, vel seruitus. Instit. de reb.corpor. Quæ est qualitas eius, rectè quæritur qualis est fundus, cum de seruitute,vel libertate certificari volumus.l.penul. supra,de euictio.hæc glos.in hac lege.melius facit l.Titius. 2.ff.de actio.empti. Etiam seruitus ita ampla debet esse in restitutione, sicut erat antea.

Ideo dicatis iura prædiorum esse,si prædium sit bonum, id est non sterile,sed fœcundum,vel si sit salubre,& in eo non sit loci cœlique grauitas, sed amœnitas, & suauitas. vnde si fundus sit sterilis, saxosus, vel pestilens,non dicitur bonus,nec salubris. l.si fundus. ff. de reb. cotum. quæ sunt qualitates prædiorum.

Qualiter & qualis quomodo capiantur.

Aliter accipitur dictio *qualiter*,in l.quæreret.infra eod. ibi,qui qualiter potuerunt, statutis obtemperauerunt, id est prout potuerunt.

Aliquando interrogatiue pro quomodo:vt familiæ appellatio qualiter accipiatur, videamus. l. pronuntiatio. §.1. infra eod. l.si quis in pignore. ff. de pignoratit. actio. & in rubr. ff. de pignot. & hypothec. & qualiter ea contrahantur.

Item dictio qualis est relatiua: vt qualis pater, talis filius,vt patet in symbolo Athanasij.facit l.si.ff.de vsufruc. ibi,tale est legatum quale,&c.l.heredes.§.non tantum. famil.ercisc. l.iusiurandum & ad pecunias. §. non semper. de iureiur. l.in rebus. commoda. l.socius socio. ff. pro socio. l.quod sæpe.§.si res.de contrah. emptio.

Qualis infinite sumitur.

Interdum infinite sumitur: vt est in arbitrio petitoris, qualem computationem faciat.l.item veniunt.§.pen.ff. de petit heredita.l.qualem autem sententiam dicat arbiter,ad prætorem non pertinere. ff. de arbit.l.2.si vsufruct.peta.& l.1.§.rectè.vsufructuar.quemadmod. caueat. l.1.de exercitor. l.cum venderes. ibi, qualis est,præstandus est.de contrahend.emp.& l.si plus.in fi.ff.de euictio.ibi,qui nomen, quale fuit,vendidit duntaxat,vt sit,non vt exigi etiam aliquid possit. Et dolum præstare cogitur, &c. vulgus dicit, quale est, *tel qu'il est.*

Incertum est, vbi non apparet,quid quale,quantum.

Et vbi non apparet, quid, quale, quantumque sit, incertum esse dicendum est. l.vbi in princ. ff. de verbor.oblig. Certum vero est,cuius species,vel quantitas,quæ in obligatione versatur,aut suo nomine, aut ea demonstratione, quæ vice nominis fungitur,qualis, quantaque sit,ostenditur.l.certum. ff. si certum peta. l.necessario. de pericul.rei venditæ.

De verbo Qualitercunque dixi in l.penes.§.eod.

Qualiscunque.

Qualiscunque, *quel qu'il soit.* l. 1. in ius voca. vt eant. ibi,qualemcunque accipi iubet. Declaratur qualiscunque fideiussor,in l.2.§.prætor.ff.qui satisdar.cogant.l.fin.§.seruorum.nautæ,caupo.In suis venia dignus est,si qualescunque ad instruendam nauim adhibuerit. l.2.§.est autem. ad exhibend. ibi, qualicunque in rem actione. l. vel quæ.de religios.

Qualis qualis.

Qualis qualis, pro qualicunque. l. rescriptum. §.1. ff. de distract. pignor. ibi, quia ex contractu quali quali obligatione à debitore interposita. l.2. §.damnum. ne quid in loco publi.fiat.l.1. §.plane si quis. de vi & vi arma. l.is qui heres.1.de acquir.heredit.

Qualitas.

Qualitas,in l.si verò.in fin.ff.qui satisdar.cogan.ibi, qui pro rei qualitate euidentissime locupletem, vel si dubitaretur approbatum fideiussorem iudicio sistendi causa non acceperit, iniuriarum actio aduersus eum esse potest. Et vsufructuarius non potest qualitatẽ ædium immutare.

Litem.

l.item.in fin.iuncta l.æquissimum. §.sed neque. ff. de vsufructu. Si de qualitate iuramenti inter partes dubitatum fuerit, id est qualiter iurandum sit, conceptio eius in arbitrio iudicantis est. l. iusiurandum & ad pecunias. §. si de qualitate. ff. de iureiur. in l. quid tamen. de contrah. emptio.

Qualitas adiuncta verbo debet intelligi secundum tempus verbi.l.in delictis.§.1.ff.de noxal.

Qualitas sexus, negotij, &c. Qualitas sexus. l.repetundarum.ff.de testibus. Negotij qualitas. l. ob carmen. in fin. ff. de testib. l. in crimine. de adulter. Ex qualitate iniuriæ. l.prætor edixit. §.præterea. ff. de iniur.

Qualitas intrinseca, & extrinseca. Qualitas intrinseca est rei naturam intimam respiciens: vt in homine qualitas est intrinseca, cum qua homo nascitur, nempe castus, sobrius.c.si forte.vbi glos. de elect.in 6. quæ quidem in homine præsumitur.l.si vero.§.1.ff.qui satisdar.cogant.nisi contrarium probetur.c.dudum. de præsumptio.c.fin.& ibi doct.eod.

Extrinseca vero qualitas est, quæ extra personam accedit: vt doctrina in homine, vel officium: quippe nemo doctus nascitur, aut cum officio. Istam ergo qualitatem allegans eam probet, quia non præsumitur.clem.vna.de offic. deleg. De qua duplici qualitate videte per doct. in l. cum quid. ff. si certum peta. Item de solemnitate intrinseca & extrinseca, in l.sciendum.ff.de verbor.obliga.

MARCELLVS LIB. DVODECIMO Digestorum. Lex lxxxvij.

Vt Alphenus ait, vrbs est Roma, quæ muro cingitur: Roma est etiam, quantum continentia ædificia essent. nam Romam non muro tenus existimari, ex consuetudine quotidiana posse intelligi, cum diceremus Romam nos ire, etiam si extra vrbem habitaremus.

Alphenus hoc loco declarat discrimen inter Romam, & vrbem: vrbem autem dicit esse Romam, quæ muro circundatur: Romam vero, quatenus ædificia contigua protenduntur, nec finitur muris. quod potest ex consuetudine quotidiana intelligi: nempe nos Romam ire dicimur, quamuis extra vrbem habitemus, prout explicaui in l. 2. supra eod. & in l.ædificia. & l.qui in continentibus. infra eod. Ita quoque iure canonico appellatione vrbis, venit Roma.c.significauit.vbi glo.de pœniten.& remissio. Tamen Iurisconsultus ad vberiorem elucidationem dicit interdum, vrbs Romana, in l.de quibus.ff.de legib. vel vrbs Roma, in l. nam quod liquidæ. §. si ita. de penu lega. aliquando Romæ, in l.si quis dicat. ff. de manumissio. Alia tractaui in d.l.2.supra, quæ videri poterunt.

Cingere arbores. *Cingitur*, pro circundatur, circuitur muro. Cingere arbores est illas deglabrare, id est corticem eximere.l.cædere.ff.arborum furtim cæsarum.& hoc prohibetur colono. l.in lege.locati.

Cingulum eiusque depositio, & præscriptio. Cingulum accipitur sæpius pro dignitate & administratione.l.3.C.de domestic.& protect.lib.12.vbi Lucas de Penna. l. 2. vt digni. ordo seruet & pro titulo dignitatis exponit gloss.in l.fin.C.de præpos. sacri cubicul.ibid. Deponere cingulum. l. fin. vbi de ratioc. agi opor. Et sine cinguli præscriptione, id est non habita dignitatis, vel militiæ ratione.hoc est, non poterit quis excipere de cingulo, id est dignitate, vel militia.l.fin.C.de apparit.magistror. milit.lib.12.

Authoritas Iurisconsul. necessaria, non interpret. Colligi potest ex hoc text. sufficere authoritatem Iurisconsul. adducere, vt Alphenus ait. Quorum etiam Iurisconsultorum eo peruenit authoritas, vt à Principibus eorum approbata responsa vim legũ optimàrum penes nos obtineant.l.de quibus.ff.de legib. Et an & quomodo iura sint alleganda, abunde scripsi in procem. concordator. Franciæ, in verb. iura citare.non repetam hic. Et sic valet argumentum ab authoritate. Est autem authoritas iudicium sapientis in sua arte: vt si dicamus Iurisconsultum ita dixisse igitur ita est. Siquidem vnicuique experto in sua arte credendum est. l. si chorus. ff. de lega.3. l. septimo mense.ibi, testatur authoritas doctissimi Hippocratis.ff.de statu homi. Tamen interpretum iuris etsi probabilis sit authoritas, non tamen necessaria. l.1.C.de legib. De qua authoritate ampliora, videre licebit per Hergendorph. in sua dialectic. legal. & Petrum Gamma, & Cantiunculam in locis legalibus, ac Nicolaum Euerardum. Hodie Iurisconsultorum nostrorum non est maior authoritas, quam interpretum: nec Iurisconsulti proprie dici, sed interpretes possunt, quamuis omnes illud nomen sibi vsurpent.

Consuetudo quotidiana docet legis intellectum. *Ex consuetudine quotidiana.* Colligite ex isto text. quotidianam consuetudinem docere legis intellectum, vel ordinationis. Optima enim legum interpres est consuetudo.l.si de interpretatione. ff.de legib. Et sic praxis verum docet intellectum: nempe si lex habeat plures intellectus, ille debet amplecti, qui in forensi iudicio recipitur. nam minime sunt mutanda, quæ semper certam interpretationem habuerunt. l.minime. ff. de legib. scripsi in nouo intellectu l.si debitori. ff.de iudic. & l.anniculus.1. in princ. infra eod.sic ait: consuetudo loquendi id ita esse declarat. Et Prothagoras dicere solebat, nec artem sine exercitio quicquam esse, nec exercitium sine arte. Vt non immerito vocetur practica vera intellectrix legum, à Bald. in c.1.de feudo sine culpa non amittendo. in vsib.feudor. Et vera interpretatio sumitur à praxi. teste Bertrand.cons.32. certum. in fin. vol.2. ex noua editione. *Praxis verum legis intellectũ docet.* Et tunc leges sapiunt, cum habent practicam: & tunc fructus ex arbore colligitur, secundum Felin. in c.ex tenore.de testib.col. 1. *Leges sapiunt cum praxi.* Et virtus consistit in modo exercendi, vt docet Angel. in tract.malefic.in glo.falsario.in versi.quæritur.Bart.in d.l.si quis. Et ipsa praxis dicitur lumen legum, in l.per hanc. in fin.ibi, pleniore subueniat veritatis lumine. C. de tempor. *Lumen legum practica.* appella.vbi Salic.notat.Et apertius & perfectissime à quotidiano iudiciorum vsu res intelliguntur.Impera.in §.pen. Instit.de satisda.Et Theorica sine practica parum valet, vt asserit Ioan.Andre.per illum text.in c.post translationem. de renuntia. & Ioan. Euerard. in locis legalib. in argu. à contrario sensu. Per theoricam videmus, per practicam gustamus digestos rerum exitus: verbis vtor Angel. in consil.110.col.3.inquit etiam Bald.in cap.nihil.col.vlt. de elect.quod lege non cauetur, in bona practica non habetur.ergo est valde necessaria.cap.vt constitueretur. 50. distinct.nempe *Vsus & ars docuit, quod sapit omnis homo.* Philosophus in princ.metaphys.Experientia ergo fecit artem, teste Specula.in tit.de libell. conceptio. in princ. & refert Hippol.in sua practic.in princ.& Cotta in 2.parte memorial.in verb.practica. Dec. in c.1.nu.22.de const. Purpura. in rub.de assessor.q.3. *Experientia valde necessaria.* Demades etiam philosoph. interrogatus, quo præceptore fuisset vsus, tribunali, respondit insinuans, quod in ipsis negotiis experientia quanis institutione sophistatum melior sit. Et iudicium nil aliud est, quam vsus earum quæ apud aliquem sunt, actionum, seu defensionum. Vnde habitus similis est theoricæ, vsus vero practicæ, teste Bald.in c.cum ordinem.col.2.de rescrip. Et vt summatim dicam, theorica est ensis sine rectore: & qui praxim ignorat, iura perfecte non intelligit: & pauci, qui *Theorica est ensis sine rectore.* vtrunque fuerint consecuti: nec mirum, si multa superflua prodiderunt, quia Iurisperitus sine practica, multis inanibus & futilibus est refertus, quæ postea practica abigit. Beatus ergo, in quo ista duo concurrunt: & qui impleuit desiderium suum ex ipsis, non confundetur cum loquetur cum hominibus, vel in lectionibus, vel interpretationibus suis. ita legi quandoque in Registro Consil. magistrum Ioannem Lartim fuisse repulsum ab officio Consiliarij, antequam vidisset praxim, anno 1442.die vltima Maij, & alios etiam plerosque reiectos.

Limita in practica erronea, quæ non est seruanda. textus, & ibi Baldus & Purpuratus not.in l.1.ff.de officio eius cui mandata est iurisdictio. ibi, & ideo videntur errare magistratus, &c.

CELSVS

CELSVS LIB. DECIMOOCTAVO Digestorum. Lex lxxxviij.

Propemodum tantum quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis eius refici potest. sic dicimus centum aureos habere, qui tantum in prædiis ceterisque similibus rebus habeat. Non idem est in fundo alieno legato, quamuis is fundus hereditaria pecunia comparari potest: neque quisquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quicquid ex ea parari potest.

Declaratio ad text. Duo hæc lex statuit: primum, vt is videatur tantum pecuniæ dimittere, vel habere, quantum ex bonis eius effici, seu colligi potest. ideoque centum aureos dicitur quis habere, cum habet bona, quæ centum æstimantur aureis. vsque ad versic. *non idem.* quia res pecunia æstimantur, l. si ita, 1. ff. de fideiussor. Secundum, non dicitur quis habere domum Iacobi, vel alia bona, licet pecuniam habeat, qua domus illa possit emi & comparari. Alioqui sequeretur, quod diues vsurarius posset dicere se habere castrum Regis, dum tantum pecuniæ haberet, quantum sufficeret ad castri æstimationem. quod est absurdum. Et Anton. August. dicit in text. legendum centies aureorum, non centum: & sic habetur in Pand. Flor. vt vidi & legi, & in idem recidit facit l. Pedius. §. si non magnæ pecuniæ res fuerint, id est æstimationis. ff. de incend. rui. & naufrag. quod proderit ad sequentia.

Habens bona censetur pecuniam habere. Primo, si statuto caueatur, quod nisi quis habeat mille aureos non admittatur ad ciuitatis munera, is recipietur, qui tantum habet in prædiis, aut domibus, vel aliis rebus, licet non in pecunia numerata: & hoc per istũ text. qui facit, vt contra debitorem centum aureorum possit fieri executio in bonis mobilibus, vel immobilibus: iuxta l. à diuo Pio. §. in venditione. ff. de re iudica. scripsi in tract. de sentent. executor. in 1. tomo commentariorum in constitution. Regias Gallic.

Legatum contra decem aureorum alicui factũ, donec centum habeat in redditibus, non extinguitur, licet is habuerit bona. Dicit etiam Guliel. de Cugno, non memini loci, quod si decem legentur alicui in singulos annos, donec habuerit decem in redditibus: licet tantam pecuniam habeat, ex qua posset habere redditus decem, tamen non extinguetur legatum, quia non habet redditus, nec cogitur emere ex illa pecunia, vt absoluat debitorem. per text. in fin. vbi qui habet pecuniam, non tamen habet fundum, nec redditus. Etiam in pecunia numerata non habet, qui bona habet, ob id iste text. dicit propemodum.

Propemodum, & aliæ phrases vrbanitatis. *Propemodum.* Phrasis est Iurisconsulti, tantum in effectu statuentis, ac si hoc certo affirmasset, dum dicit propemodum, l. penult. ibi, propemodum nullius momenti est stipulatio ff. si quis cautio. l. qui hominem. §. si gener. de solutio. & l. si epistolam. § 1. ibi, hæc enim propemodum publica, atque ipsius fluminis est insula. ff. de acquir. rerum domin. Ista tamen dictio non est in Pandec. Flor. sed lex incipit Tantum: licet in antiquis exemplaribus fuerit semper inuenta.

Prope est. Idem in dictione prope est. l. non omnes. §. à barbaris. ibi, & si bonus miles antea æstimatus fuerit prope est, vt affirmationi eius credatur. ff. de re militar. l. 1. in fin. ibi, prope est, vt incidisse videatur. ad Turpillia. l. liber homo. 2. §. 1. de verbo. oblig. l. Stychum. §. si creditor. de solution. l. tutor §. denique. ad Velleia. ibi, prope est, vt sit intercessio. l. Iulia. §. si quis. ad exhib. l. in venditionibus. in fi. de contrah. emptio.

Licet aliquando significet quasi, l. inficiendo. ibi, licet prope furtum est ff. de furtis. & l. quod ait. in fin. ibi, debet enim prope vno ictu & vno impetu vtrumque occidere. ff de adulter.

Longum est. Ita cum Iurisconsultus negare vult cum aliqua vrbanitate, dicit Longum est, in l. non solum. §. & si curator. ff. de ritu nuptiar. ibi, vereor ne longum sit adoptionem mariti eius impediri, &c.

Vix. Idem in dictione vix, vt decidere videatur negatiue, prout dixi in l. interdum. supra eod. & l. alienationis. vel affirmatiue, pro materia. l. vix. ff. de iudic.

Difficile. Idem in dictione difficile. l. ædiles. 2 §. iumentorum. ibi, difficile est, vt contineatur. ff de ædilit. edicto.

Tantum & quantum. *Tantum & quantum*, hic adiiciuntur relatiue, & in l. si non fuerint. §. 1. & l. si quis à socio ff. pro socio. & quantitatem significant. Gallic. dicimus *autant.*

Aliquando separatim ponuntur. in l. si filiusfam. iudex litem suam faciat, in tantam quantitatẽ tenetur, quæ tunc in peculio fuit. ff. de iudic. l. quemadmodum. §. si nauis. 2. ad legem Aquil. l. quod si nuptura. de iure dotium.

Interdum cum sola est hæc dictio tantum, taxatiua est, pro solum. Gallic. *seulement.* l. contractus. ff. de regul. iuris. Et non excludit casus similes, vt ibidem dicitur, & in l. ob æs. C. de prædiis minor. Item hæc dictio non tollit ea, quæ nobis de consuetudine competunt: vt si fiat statutum, quod Episcopus tantum cognoscat inter scholares, non per hoc impedietur Rectoris iurisdictio, quæ sibi de consuetudine competit, secus si à lege sibi datetur. Bart in l. viros. per illum text. C. de diuers. offi lib. 12. probat Ias. in l. 1. col. 9. versic. secunda conclusio. ff. de offic. eius. & in l. 1. col. 3. si quis ius dicen. non obtemper. & in l. si mora. in 4. no. & l. si constante. in princ. in fin. gloss. magnæ. ff. soluto matrimo. Dec. consil. 3. & pro tenui, refert Catel. Cotta in 2. parte memoral. in verb. tantum. Quod potest prodesse in hac patria propter consuetudinem, an excludat personam heredis: vt si fecero pactum, vt tibi tantum reuendam, vel quod tantum liceat venditori reemere. Et excludi heredem Bart profitetur, in l. si sic stipulatus. 2. col. 2. ff. de verb. oblig. & in l. qui in furtum. ff. de pact. per tex. in l. non solum. §. tale pactum. ff. de liberat. lega. & l. 3. §. cũ Titio. de adimend. lega. gl. in §. omnes. si de feud. fuerit controuers. inter dom. & agna. Bertrand. cons. 194. vidi casum. in 2. dub. vol. 1. ex antiq. editio. *Tantum an heredem excludat.*

Non tantum. Aliquando iungitur dictioni negatiuæ, vt non tantum: & tunc ampliat sequente dictione verum, vel etiam, vt in l. sciendum. 2. ff. de ædilit. edicto. ibi, non tantum mancipium, verum ceterarum quoque rerum. l. ob carmen. ibi, non tantum priuati, sed etiam magistratus. ff. de testib. l. quotiens. §. non tantum. de pecul. Vnde si quis donet non tantum pratum, sed etiam vineam, vtrunque videtur donatum.

Tantum respicit tempus, & rem. Interdum respicit tempus, vt cum tempori iungitur. l. si. ff. communi prædior. ibi, tantum enim tempus eis remissum est, quo dare facere possunt. Tamen frequentius rem siue materiam: vt tantam partem habeat, quantam, &c. l. penult. ff. pro socio. & inferius patebit.

Tanti, quanti. Tanti & quanti iunguntur verbis denotãtibus pretium: vt tanti condemner. l. si quis putans. §. idem Iulia. ff communi diuid. l. de eo. §. penult. ad exhib. l. si fundus. §. in vindicatione. de pignor. l. harum. si seruit. vindicet. Tanti res est, cum pluris est. id est, tanti æstimatur, valet. l. cum furti. de in litem iuran.

Tanti habuit re carere. l. item. § potest. ff. de alienatione iudic. ibi, non tantum eius factum prætor improbat, qui tanti habuit re carere, ne propter eam sæpius litigaret. id est tanti habuit non litigare, vt etiam re ipsa carere mallet. Iacob. Cur. lib. 1. coniectural. cap 46. Tanti æstimare. l. fin. ff. de triticar. l. qui insulam. loca. Tanti vendi potuit. l. si pignore. in fin. ff. de pigno. l. non solum. §. 1. de pecul. l. si quis fundum. de contrah. emptio.

Tanto magis. Tanto magis pro multo magis. l. de eo. §. si post iudicium. ff. ad exhiben. l. fin. de eo quod certo loco.

Tanto minus. Tanto minus pro multo minus. in l. fin. ff. si cert. petat. facit l. si ita. vbi elucidabitur. infra eod.

Tantundem. Tantundem. quasi tantum idem, Gallic. *autant.* l. Lucius. 1. cum l. seq. ff. depos. & l. diligenter. ff. manda. l. sicut. §. si debitor. quib. mod. pignus vel hypoth. soluit. l. 2. de donat.

Interdum ad ius refertur. in l. si mandauero. 3. ff. manda. ibi, mandati mihi tenearis, & eadem actione. probat

l.huius enim.ibi,tantundem dicetur.qui potior.in pignor. habeant.

Tantulum, tantummodo. Tantulum.l.qui concubinam.§.1.ff.de lega.3. ibi, vxor mea tantulam partem habeat,quantulam vnus heres, &c. Tantummodo,videte in l.maiore.infra eodem.

Quisque.Fuit hæc dictio elucidata superius, in l.creditor. supra eod.

Relinquit pro dimittit. *Relinquit*, pro dimittit potest hic accipi, & in l.intelligendus est mortis tempore fuisse,qui in vtero relictus est. & in l. quod nolit. §. si peculium. ibi, dicendum est apud ipsum relinquendum.de ædilit.edicto.ff.l.qui fundum. de euictio. l.si rem. 2. in fin. ibidem. l. si mulieri. quib. mod. vsusfruct.amitta.

Relinquere pro legare. Relinquere pro legare. l.verbum erit. infra eod. & sæpius in iure,vt in l.præfectus.ff.de ritu nupt. l.1. in princ. de vsufr.accrescend.vbi primo. dicit, legatus, postea relictus.l.& post item.in fin.famil.ercisc.

Reliquit heredem. Reliquit me heredem, vulgo solemus dicere, *m'a laissé heritier*, & quasi constitutum dimisit heredem. l.si vendideris.ibi, deinde Titius me heredem reliquerit. ff. de euictio. *Testamenta respicit verbū relinquere.* Et vt plurimum hoc verbum relinquit, respicit testamenta & vltimam voluntatem, & non actus inter viuos. l. si cui. ibi, concedatur, vel relinquatur. ff. de seruit. l.1.in fin.ff.de tabul. exhibend. Alexan. consil.54. in casu. col.2.in 7.vol.Bened. in cap.Raynutius. in verb. in eod.1. Ita dicimus relictum seruum liberum testamento cum,cui testamento libertas data est.l.quis sit. §. idem Cælius.2.ff. de ædilit.edicto. Relinquuntur heredes locupletes donationibus. l.cum hic status.§.si ambo. ff.de dona. inter vir. & vxor.

Legata relicta. Legata relicta,id est facta,data. l.quæ iam nuptæ. ff. de donatio. inter vir.& vxor.ibi,nec quicquam refert, quod ampla legata ab vxore ei relicta sint.

Relinquere procuratores. Relinquere duos procuratores, pro dimittere, vulgo *laisser*: vtpote si quis alio proficiscatur, relinquet pro eo procuratores.l.qui duos procuratores omnium rerum suarum reliquit.ff.de procurator.tantum relinquatur,quātum sufficit habitantibus. l.binas. in fin.de seruit. vrbano.prædio.Labeo 40.volumina librorum reliquit.l.2.§.post hunc maxime.de orig.iuris.

Relinquere plaustrum,argentum. Reliquisset plaustrum.l.si ex plagis. §.in cliuo. ff. ad legem Aquil.Reliquero argentum,l.si vt certo.§.si de me.ff. commoda.l.apud.in fin.de præscript.verbis.

Relinquere cōductionem. Relinquere conductionem licet inquilino,vicino ædificante, si obscurentur lumina domus, vel si ostia fenestrásve nimium corruptas locator non restituat. l. si inter ces. §. si vicino. ff. locati. id est dimittere, vel renuntiare conductioni,vt illi amplius non sit adstrictus.

Verbum relinquere quando denotet institutionē, fideicommissum, legatum. Interdum quoque secundum communem interpretum sententiam verbum relinquo significat institutionem, etiam directam, si in testamento hoc fiat, & verbis aptis. l.diuus.de milit.test.l.his verbis.vbi doct.ff.de hered.instituend.l.quoniam.C.de testa.vbi doct. Soc.consil.33. prosequendo.in 2. q. vol.1.

Sed si codicillis apponatur, denotat fideicommissum, Bald.in l.& in epistola.in fin. C. de fideicom. & Alexand. consil.50.in causa.in 7.vol.

Et si certæ rei vel quotæ adiungatur, legatum significat, & non institutionem, etiam in filiis. text. in §. aliud quoque.in auth.vt cum de appell.cognosc.colla.8.Bart.in l.cogi.in princ.ff.ad Trebell.Alex.in cons.70.viso.col.2.in 2.vol.doct.plene in c.Raynutius.de test.& in c.si pater.illo tit.alibi fusius cum operæpretium fuerit, tractabo, præcipue quoad filios.

Verbi reficere significationes. *Refici*,hic pro effici accipiemus,vel elici,seu colligi.Reficere interdum significat corruptum in pristinum statum restaurare.Et sub hoc verbo Reficiendi,tegere,substruere, sarcire,ædificare,item aduehere,apportaréque ea, quæ ad eandem rem opus essent,continentur. l.1.§.reficere. ff. de riuis. Et alibi reficere sic accipit Iurisconſ. ad pristinam formam reducere, hoc est ne quis dilatet, aut producat, aut deprimat, aut exaggeret. l. 3. §.reficere. ff. de itinere actúque priua. vbi etiam ait, longe aliud est facere, aliud reficere.Reficere est fulcire vetus opus.l.1. §.si quis ædificium vetus fulciat. ff. de oper.noui nuntia. Et via quæ ex collatione priuatorum reficitur,non vtique priuata est.refectio enim idcirco de communi fit,quia vsum,vtilitatémque communem habet. l.2. §.vicinales. ff. ne quid in loco public. Et cum inquilinus dominum reficere volentem prohibet,competere interdictum vti possidetis placuit,restarique dominum non prohiberi,ne habitaret,sed ne possideret.l.3.§.cum inquilinus. ff. vti possidetis. Et cura extruendi,vel reficiendi operis in ciuitate munus publicum est.l.cura.ff.de munerib.Et ad reficiendas vias quidam eligi solent.l.fin.§.irenarchæ.ibid. Et prohibitus facere protectum supra viam publicam,vel aliud,non prohibetur reficere protectum iam positum.l.domum. ff. de regul. iur. vbi pulchre Decius,& Ias.in l.quominus.quæst.vlt.de fluminib. Et super hoc vidi interdum magnam controuersiam Paris. *Reficere protectum supra viā publicam licet.* Et reficiēs naues ex aliena materia,manet eiusdem nauis dominus. l.Mutius. ff. de rei vind. Fructuarius autem domum,in qua vsumfructum habet, reficere cogitur.l.vsufructu legato.in fin.& l.seq.ff.de vsufructu.vbi dicitur, modica refectio ad eū pertinet:si tamen fructuarius sit paratus vsumfructum relinquere, non est cogendus domum reficere.in quibus casibus vsufructuario hoc onus incumbit. l.cum fructuarius.ibid. *Vsufructuarius an cogatur domum reficere.* Et an ad vsuarium spectet refectio,decidit Iurisco.n. in l.si domus.ff.de vsu & habita. Et an refectio spectet ad eum, qui seruitutem debet, vel cui debetur,docet Iurisconſ.in l.& si forte.§.etiam.ff.si seruit.vindicet.

Tamen intelligite prohibitum ædificare de nouo, non prohiberi reficere,per prædicta, nisi scilicet ædificium esset omnino destructum:teste Innoc. in rubr. de consecratio.ecclesi.vel altar.plene Ias.in l.ius autem.col.2. in fin. & seq.ff.de iustit.& iure.Vnde Bart.in l.1.ff.de ritu nupt. docet, quod si reficiatur instrumentum amissum, requiritur præsentia vtriusque partis, sicut in noua confectione. sequitur Felin.in c.consueuit.col.1.de iudic.c.fin.illo tit. *In instrumēti refectione partis præsentia requiritur.*

Reficere pro recreare. Alias reficere pro recreare,delectare:vt scripta Bart.me refecerunt, refertur quoque ad cibum, potum, amœnitatem,& alia quibus potest quis instaurari: vt per rhetores, ad quos nunc vos reiicio,sorte mea contentus.

Non idem est in fundo alieno legato. Hic dicitur, quod quamuis habens bona, videatur habere pecuniam, tamen habens pecuniam, non propterea censetur rem habere, quia vendendo rem,pecuniam habebit:sed licet pecuniam habeat, domum tamen, quam optat, habere non poterit, quia forsan dominus eam distrahere recusabit. Quod primum in alieno fundo legato probatur.nam licet hic fundus possit comparari illa pecunia hereditaria, non tamen censetur testator eum fundum habuisse, vt inferius dicetur.nec enim is,qui pecuniam habet,censendus est habere quodcunque ea pecunia comparari posset. Alioqui diues, pecuniam solam habens,posset asserere se Ducem, Baronem, & Regem, dum pecuniæ his comparandis sufficerent; quod hic reprobatur.

Legatum rei alienæ an valeat. Vnde si quisquam fundum legauerit, qui est centum aureorum,an debeatur legatum,aut saltem centum aurei? text.in l.cum alienam.C.de lega.dicit non deberi,si testator ignorans fundum alienum legauerit, nisi certis personis:secus si scienter,quia tunc æstimatio saltem debebitur. Contrarium de iure canonico deciditur in c. filius. de testam.& ibi alias dixi, quia res non æstimat pecuniam, sed pecunia rem.l.si ita.ff.de fideiussor. Et omnes fere res in pecuniā redigi possunt:idcirco dicimus habere pecuniam, quam reficere possumus ex illa re. Et ideo cum quis legauit pecuniam,videlicet centum aureos,licet non essent in hereditate,valebit legatum, si hereditas soluendo sit:quia ex venditione rerum hereditariarum illam habere poterit, vel heres ex suis bonis,vel ex mutuo,vel aliunde.l.si pecuniam.ff.de lega.2. Sed licet multam habeam pecuniā,rem tamen alterius habere forte non potero.Quod si quis vestem Regis Franciç legaret,vel castrum Vincenarum iuxta Paris.

Vsibus Principis destinata extra commercium hominum sunt.

Paris. vrbem, equidem licet is testator maximam haberet pecuniam numeratam, non tamen vestem, aut castrum habere dicetur: quia Rex nunquam ea venderet, & extra commercium hominum esse dicuntur, quæ sunt Principis vsibus destinata. l. apud Iulianum. de lega. 1.

Idem in fideiussione, vt valeat, si quis fideiubeat pro debitore equi ad decem aureos: secus si esset debitor decem aureorum, & alius fideiubeat pro equo, vel pro tritico. l. si ita fideiussorem. ff. de fideiussor. vbi Bart & doct.

Idem in restitutione concludit tex. in l. deducta. §. nummis. ff. ad Trebel.

Sed dubium est, quomodo ineunda sit ratio, secundum Alciat. an ducto valore secundum communem æstimationem, vt in l. pretia rerum. ff. ad legem Falcid. an secundum redditus, vt res tanti æstimetur, quantum viginti aureorum redditus conferunt. auth. perpetua. C. de episcop. & cleric. melius facit text. in §. si vero alicuius. in auth. de non alienand. reb. eccles. coll. 2. Ias. in l. si fundum per fideicommissum. ff. de lega. 1. An vero quanti vendi potest: quod verius videtur. responsi enim huius verba hoc indicant. l. mortis. 4. ff. de donatio. caus. mort. Ego vero putarem hic considerandam esse communem æstimationem, vt iste dicatur centum aureos habere, qui habet bona sic communiter, & ad talem summam æstimata. & non inspiciatur quantum vendi possint, quia hoc non est certum nunc: alioqui oporteret ea bona licitare, de quorum venditione nunquam fuit cogitatum. præterea nec agitur de venditione illorum bonorum, sed tantum de eorum æstimatione. & si venderet, iam non amplius diceretur habere in prædiis, vt hic dicit text. faciens differentiam inter habere pecuniam ad manum, & habere in prædiis: & quia tantum communem loquendi modum exponit, vt 1. glos. asserit. Veruntamen si quis leget libros, seu cursum iuris ciuilis, censebitur legata pecunia studioso ad emendum illos libros, si is qui legauit libros non habebat, prout plene probaui in scholasticor. priuileg. 138.

Cõmunis æstimatio consideranda.

Parari quomodo accipiatur.

Parari, pro comparari: & tunc sic accipitur, quando verbum parari iungitur pecuniæ, vt hic, parari pecunia. Aliqui tamen in text. habent parari, alij comparari, & melius vltimum: de quo scripsi in l. quæstio. infra eodem.

Parare, præparare, l. penult. infra eod. Inde parata, id est apparata. l. pratum quasi paratum ad fructum capiendum. & l. carbonum. l. instructam. l. pronuntiatio. in fin. l. in lege censoria. & l. malum. in fin. eodem tit.

Parata causa vxoris.

Parata causa vxoris dicuntur illa, quæ sunt ei assignata. l. si quid. §. fin. ff. de lega. 3. & paratum dicitur pro subiecta materia, vt docui in interpretatione l. si debitori. ff. de iudic.

Parare, acquirere, seu constituere. l. nemo potest heredi suo societatem sic parare, vt ipse heres socius sit. ff. pro socio. Alia nunc vobis non parabimus.

POMPONIVS LIBRO SEXTO AD Sabinum. Lex lxxxix.

Boues magis armentorum, quam iumentorum generis appellantur.

§. Hoc sermone, DVM NVPTA ERIT, primæ nuptiæ significantur.

§ Inter edere & reddi rationes, multum interest: nec is, qui edere iussus sit, reliquum reddere debet, nam & argentarius edere rationem videtur, etiam si quod reliquum sit apud eum, non soluat.

Armentum.

Hæc lex tres habet partes, prout tria dicta continet. in prima boues magis vocari armenta, quam iumenta scribit. Est enim armentum pecoris genus, quod armis idoneum sit, vt sunt equi & boues, teste Festo. nempe equis in bellum curritur, clypei vero boum coriis armantur. Quibus etiam Annibal in prima belli acie vtebatur, & maxime cum obsessus esset, nec alias liberari posset, faces

Annibalis astutia.

cornibus boum adiunxit, & illos noctu in inimicorum exercitum vertit. qui retrorsum pedem retulerunt, & Annibal boues secutus euasit: vt videre licet apud Liuium de bello Punico. Vel boues inter armenta computantur, quod ad arandum eligantur, quasi aramenta, sed postea tertia litera subtracta armenta dicta sunt. & proprie de magnis animalibus intelligitur: grex vero de minutis, teste Valla lib. 4. cap. 24. Grex etiam cum adiuncto, vt grex equorum, potest interdum quoque de animalibus magnis dici. l. fin. de militari veste. lib. 12. vbi Bart. & Rebuffus post gloss. &. Et gregatim etiam boues pasci dicuntur, l. 2. ff. ad legem Aquil.

Grex ab armento differt.

Vtilitates huius legis sunt, quod armento legato boues continentur, non greges ouium aut caprarum. Ouibus legatis, neque agnos, neque arietes contineri ait Iurisconsultus Modest. sed ouium grege legato, & arietes, & agnos deberi nemo dubitat, in l. seruis legatis. in fin. ff. de lega. 3. At ouibus legatis non continentur agni, quamdiu agnorum loco sunt. Quod ex vsu cuiusque loci sumendum est. nam in quibusdam locis ouium numero esse videntur, cum ad tonsuram venerint. l. legatis seruis. in fin. ibid. l. inter. ff. de seruit. rustic. prædior. quia fœmininum non continet masculinum, vt ibi, & scripsi in l. 1. supra eodem.

Vtilitates legis.
Ouibus legatis an agni debeantur.

Aliquando tamen Iurisconsultus exprimit, quando de bobus vult intelligere. armentum boum. l. plenum. §. sed si boũ. ff. de vsufructu, vbi si relinquatur vsus armenti boum, omnem vsum habebit legatarius, & ad arandum, & cetera ad quæ boues apti sunt. Alibi dicitur, quod cura carnis spectat ad præfectum vrbis, & pecorum, & armentorum. l. 1. §. cura. ff. de offic. præfecti vrbis, vbi quædam scripsi.

Armentum boum.

Item si de damno dato per bouem debeat fieri per statutum restitutio, eadem fieri debet, si per vaccam fiat: quia bouis appellatione venit vacca. l. si boues. ff. ad legem Aquil. Sed in foro Franciæ boario nulla inuenitur vacca, & apud cerdones non nisi vaccæ. est enim magna metamorphosis. Veniet etiam taurus sub bouis appellatione. Salicet. in l. ædiles iumentorum. ff. de ædilit. edicto. Bubulcus vero est, siue qui bobus arat, siue qui fundi boues aratorios pascit. l. cum de lanionis. §. de bubulco. ff. de fundo instructo. vnde pulchre Cato de re rustica lib. 2. ait, quod apud veteres bouem occidere æque capitale crimen erat, sicut hominem, quod præcipuus sit homini in labore socius: sicut hodie in Francia occidere ceruum vel aprum, ex ordinatio. Regia capitale crimen est. Habetur in c. extirpandæ. in prin. de præb. Os bouis triturantis non alligabis. nos sumus boues triturantes, vos vultis alligare os nostrum, & de nostra tritura victum vobis quæritis. c. 1. §. item non alligabis. 13. q. 1. Et alibi dicitur, non arabis in boue simul & asino, id est homines diuersæ professionis in vno officio non sociabis. c. in nona. 16. q. 7. boues quippe recalcitrantes, subditos, & scholasticos significant, suis doctoribus non obedientes. cap. plerunque. §. hos etiam. 2. q. 7.

Bouis nomine vacca continetur, & e contrario masculus.
Taurus nomine continetur.
Bubulcus.
Occidere bouem olim capitale, nunc ceruum.

Armamenta vero dicuntur, quæ ad instruendum rem pertinent: vt in naui remi, vela, antennæ, anchoræ, & similia. l. Marcellus. §. 1. ff. de rei vindic. Et nostri armamenta causæ dicunt munimenta causæ: vnde vocabulum corruptum habent practici, cum heres citatur ad resumendum, vel dimittendum arramenta causæ, nempe dicendum foret armamenta causæ: vel possunt dici remenia causæ, id est remanentia, videlicet vt heres in eo statu causam suscipiat, in quo remanserat, id est ad reperendum reum, & causam. l. libellorum. ff. de accusationib. l. si quis. ad Turpillia. Et sic vulgo citari solet *à prendre ou delaisser les remens de la cause*, id est *les remanens*. Sed inscitia procuratorum fuit vocabulum (vt reor) immutatum, vt nunc vocent arramenta, *arremens*. Tamen heres non tenetur reassumere processum, post interruptionem, vt fuit in Senatu pronuntiatum anno 1537. die 4. Iunij, vide quæ scripsi in proœm. ordinatio. glo. 5. nu. 97.

Armamenta quæ sint.
Armamenta causæ corrupte dicuntur.
Arrestis interruptionis processus causa quis sumere non tenetur.

Iumentorum. Iumentorum appellatione continentur animalia,

Iumentorum nomine quid veniat.

animalia, quæ terram colunt, currus trahunt, vel sarcinas gerunt, vtpote equi, muli, asini & mulæ. Elephantes autem & cameli iumentorum operam præstant. l. 2. ff. ad legem Aquil. Vnde boues non continentur iumentorum appellatione: ob id pecoris habita fuit mentio in edicto ædilium, l. ædiles. 2. §. iumentorum. ff. de ædilit. edicto. & sic qui vendit bouem, vitium illius exprimere tenetur: alioqui edicto ædilium tenetur, quod loquitur de omni pecore, vt habetur in d. §. iumentorum. licet glo. hic contrarium teneat.

Iumentis legatis, equi an iumentis consistentes debentur. Et ideo iumentis legatis boues non continentur, nec econtra. l. legatis seruis. §. fin. ff. de lega. 3. tamen equi, qui sunt cum iumentis, continentur: non quod fœmininum contineat masculinum, sed quia sic communis vsus vocat iumenta in patria nostra, licet aliqui sint equi. præterea quia ibi plura sunt iumenta, quam equi, ideo communi vsu loquendi, *iumenta* vocantur: qui vsus debet attendi. l. libertorum. §. quod tamen. ff. de legat. 3. etiam quia iumentorum appellatione de iure equi veniunt, vt dictum fuit, nisi contraria esset legantis voluntas, vel dispositio, vel diuersa ratio. l. si seruus. in fin. de lega. 1.

Iumenta vnde dicta. Iumenta lege duodecim tabularum à iungendo dici arbitratur Gellius, quod currui, aratróve iungantur: vel à iuuando, quod nostrum laborem, vel onera subuectando, vel arando iuuent. docet Columel. lib. 5. Et ipsius ex eruditorum vsu approbari sententiam ait Alciat. hic. Quod admiratur Florid. in lib. de iuris ciuilis Interpretib. cur potius grammatici, quam legislatoris approbet sententiam: quippe sæpius eorum in iure fit mentio, vt l. ferri. infra eo. & in tit. de ædilit. edicto. quod his veteres magis, quam nos, vterentur, veluti quoque adhuc in territorio Montispessulani iumentis ad excutiendum frumentum vtuntur, & equis, ac mulis. quod forsan dictu mirum iis videbitur, qui non viderunt.

Pecoris appellatione quid contineatur. Pecoris appellatione continentur animalia, quæ gregatim pascuntur. Sues autem pecorum appellatione etiam continentur, quia & hi gregatim pascuntur. l. legatis. §. pecoribus. ff. de legat. 3. idéoque pecudibus legatis boues, & cetera iumenta continentur. l. seruis legatis. §. pecudibus. de lega 3.

Intellectus text. contra Alciat. §. *Hoc sermone*, DVM NVPTA ERIT, *prima nuptiæ significantur.* Alciatus in hoc §. intelligit dictionem. Dum pro donec, seu quandiu: quæ expositio non conuenit textui, quamuis aliis in locis sic accipi possit. nam si testator Titiæ domum dum nupta erit donet, si intelligatur dum pro donec, non habebit domum donatam, quando maritus morietur, quod est contra ius, vt donatio inter viuos reuocetur sine causa. Ideo ego intelligerē dum nupta erit, id est quum primum nupta erit. l. hæc conditio. ff. de cond. & demonst. & intelligetur de primis nuptiis: siquidem regulariter omnis actus intelligitur de primo, per hunc text. & docet Bald. in l. fin. C. de dotis promissio. & communiter iurium interpretes sic intelligunt. Quamobrem si secundo nubat, non debetur ei altera dos, nec ad secundas nuptias cautionem extendi oportet, siue in viro, siue in muliere loquamur. l. cum pater §. pater certum. ff. de lega. 2. facit text. in l. si. de bonis authorita. iudic. possid. l. stipulatio. l. dotem. l. stipulationem. & l. licet. & l. dotis promissio. ff. de iure dotium. l. eum qui Calendis. de verbor. oblig. ne in infinitum trahatur. l. si finita. §. fin. de damno infecto facit quod consuluit Anto. de Butrio consil. 70. quantum. Et sic loquitur iste text. in hominis dispositione, non legis, vt inferius in limitationibus dicetur.

Dispensatus ad duo intelligitur de primis. Secundo dispensatus ad duo beneficia, intelligitur de duobus primis, vnde si vnum loco alterius permutauerit, illud ratione dispensationis obtinere non poterit. c. non potest. de præb. in 7. de Bella Mera cons. 32. pro introductione. q. 1. Ancha. cons. 404. tria dubia. in 2. dubio. col. 3. quicquid dicat hic Tiraquel. in 14. limitat.

Clausula, loco dimissi. Nisi in dispensatione sit illa clausula descripta, Quod loco dimissi, vel dimissorum, possit aliud, seu alia recipere, & ea retinere: quæ hodie solet apponi. Dec. consil. 169. & diligenter. abunde tractaui in praxi benefic. in 2. parte in bulla dispensa. Si cum illegitimo est dispensatum, vt possit beneficium habere, intelligitur de primo: quod si dimittat, non poterit secundum obtinere, teste Archid. in c. 1. de filiis presbyter. in 6. vbi dicit ita Bonifacium pronuntiasse. sequitur Lucas de Penna in l. si quis decurio. col. 3. Cod. de decurio. lib. 10. Quando fieret dispensatio super certo beneficio, alias secus. Perus. in d. c. non potest. Alexand. consi. 81. in causa. in fin. in 7. vol. & Dec. consil. 80. visis. col. 1. & seq. & cons. 541. retenta. & seq. col. 2. & consil. 509. quæritur. & consil. 696. retenta. scripsi in forma manda. in gloss. dispensationum. & abundantius in praxi benefic. in materia dispensationum. Quia factus est habilis ad vnum: ideóque sicut habilis potest vnum dimittere semper & aliud obtinere, ita & hic spurius factus capax ad vnum. quod secus in dispensatione, quæ est odiosa. c. 1. de filiis presbyter. lib. 6. *Spurius an secundū possit obtinere beneficium.*

Tertiò obseruandum ita erit, vt si quis vendiderit, vel locauerit fœnum prati, vel rosas viridarij, intelligitur de primis. ideo si bis fœnum recipiatur in anno, non debetur emptori, aut locatori, nisi primum, vel primæ rosæ, aut fructus: per istum text. gl. & ibi Bald. in l. diuortio. §. ob donationes. versic. quod in anno. ff. soluto matrimo. nisi quantitas pretij aliud suaderet, secundum Roma. in d. §. ob donationes. nam si vendo hic domum pro centum aureis, & dubitatur de quibus aureis, recurritur ad valorem rei venditæ. Bar. in l. Paulus. ff. de solutio. Ranen. in Alpha, in verb. vendere. Et ad patriæ consuetudinem, & alia, quæ text. exprimit, & ibi glo. in l. si seruus plurium. §. fin. ff. de lega. 1. vel etiam nisi quis locasset ad vnum annum: quia omnes fructus durante illo anno recolligere poterit. l. qui ad certum. vbi no. ff. loca. & l. 3. C. eod. *Côductor fructuum prati primos tantū fructus habebit.*

Quarto si promittam tibi dare modium vini ex fructibus talis vineæ, intelligitur ex fructibus, qui primo nascentur. quod si nullos fructus habuerim in primo anno, non teneor ex fructibus sequentis anni dare, vel aliunde, sed liberor, quasi sub conditione, si ibi nascantur, promiserim. Secus si obligatio erat annua. l. si debitor. §. est verisimile. ff. de contrah. emptio. l. inter. §. sacram. & l. interdum. de verbor. oblig. Mansuet. in practica sua, in rubr. de oblig. §. item si quis reperiatur obligatus ad soluendum. Decius in l. in omnibus. ff. de regul. iuris. *Fructus primi debentur.*

Quinto si confitenti ex statuto tertia pars remittenda sit, intelligitur, si in prima responsione confessus fuerit: ideo si primò negauerit, deinde confessus fuerit, non consequetur statuti beneficium, vt docet Bald. in tract. statutor. in verb. confitens. q. 4. per hunc text. Et quia confessio & negatio sunt contraria, ideo primò eligendo vnum, alteri videtur renuntiare. l. fin. C. de codicil. & quia in ipsa litis contestatione quasi contrahitur. l. 3. §. idem scribit. ff. de pecul. qui quasi contractus respicit integram maleficij pœnam. vnde cum sit lis contestata super tota pœna, posterior confessio non debet sibi prodesse, quantum ad consequendum commodum, sed quantum ad vitandam maiorem pœnam, vel damnum, vt in lege Aquilia, quæ contra negantem crescit in duplum: si re integra confiteatur, prodest ei. arg. l. eum qui. ff. de iureiur. Sed postquam actor probauit, nil prodesset confessio. authen. contra qui propriam. de non numera. pecunia. & idem tenet Bald. vbi supra, q 8. *Confessio prima attenditur.*

Sexto fuit decisum in mense Augusto, 1538. per Senatum, quod si restitutio bonorum vni ex filiis debeat fieri, intelligitur de primo filio: & sic primogenito restitutio fiet, per hunc text. videre tamen text. in l. cùm quædam. ff. de lega. 2. vbi potest eligere: si tamen non elegerit, de primogenito iudex iudicabit. *Restitutio vni ex filijs facienda, intelligitur, de primogenito. Arestum.*

Septimo iudex, qui potest eligere arbitrum, intelligitur de prima electione. Bald. consil. 142. quod iudex. in 4. vol. Et si possit fieri reconuentio, intelligitur de prima reconuentione. gloss. Panor. & alij in cap. fin. de mutuis petitio. *Electio & reconuentio de prima intelliguntur.*

Octauo promittens reficere molendinum, vel aliam rem, *Reficere molendinum si quis promittat, intelligitur de primo.*

rem,intelligitur de prima refectione.Bald.in l.licet.q.4.C. loca.Alexand.consil.16.breuiter.in 4.vol. Iaſ.consil.36. in cauſa.in fin.vol.3.Felin.in c.2.de treuga.& pace. Catellia. Cotta in 2.parte memor.in verb. reſcriptum impetratum.

De turri ædificanda.

Item ſi Rex conceſſerit alicui, vt poſſit turrim ædificare, & laternam ibi ponere,ac à nautis exigere certam penſionem,ſi turris hæc fuerit deſtructa,non poterit iterum eam reædificare, ſine nouo alio Regis conſenſu, quia Rex intellexit de prima:vt fuit iudicatum Neapoli,teſte Matthęo de afflictis in deciſ.Neapolita.q.392.Rex Ferdinandus.niſi in inueſtitura aliud dictum fuerit.

Dotes primæ quando de cõmuni ſolui debeant.

Nono pactum inter ſocios initum, vt dotes filiarum ſoluantur de communi, intelligitur de primis dotibus tex. in l.ſi ſocius pro filia.ff.pro ſocio.Bald.in l.fin.col.2. C. de dotis promiſſio.Iaſ.in l.diuortio.§.quod in anno. col.2. ff. ſoluto matrimo.Et ſi quis teneatur dotare filiam,intelligitur de prima dote,ſi ex diſpoſitione hominis dotare tenebatur. Alex.in l.ſi dotem.§.1.col.2.ff.ſolut.matr.

Relictum fratribus minoribus an ſit multiplicandum.

Decimo ſi pittantia (vt verbis vtar Bart. in l.cum quidam.ff.de annuis legat.) relinquatur fratribus minoribus, danda in die ſancti Franciſci,intelligetur de prima & non quolibet anno:per iſtum text.vbi alia videte,& per Socin. conſil.48.vol.3.Et ſi Papa voluerit,vt ad ſucceſſores onus tranſeat,intelligetur de primis ſucceſſoribus:vt plene conſuluit Petrus Paul.Pariſ.conſil.137.contra.in 4.vol.Et ſi in teſtamenta vxor relinquatur domina bonorum, intelligitur de vxore, quam habet:nam de alia non eſt cogitatum. l.quid.in fin.ff.de lega.3.Bald.in l.vlt.C.de indic.vidu.tollend.Franciſ.Cremen.ſing 8.quid ſi maritus.Bened.in cap. Raynutius.in verb.cætera.num.19.de teſtam.

Primum beneficium vacans mandatario debetur.

Vndecimo ſi Papa mandet prouideri de beneficio, intelligetur de primo, ſiue dicat ſimpliciter, ſiue de primo vacaturo: per text. in cap.ſi clericus. & cap. mandato. de præb.in 6.facit l.eum qui Calendis.ff de verbor.oblig. Et nominatus inſinuare tenetur literas gradus,temporis ſtudij,& nominationis.§.teneantur.de colla.in concorda.Intelligitur ſemel.§.præfatique graduati.ibidem: & ſingulis annis nomina,intelligitur ſemel in anno,.vt ſcripſi in glo. ſingulis.d.§.teneantur.

Laudimiũ ex contractu valido debetur.

Duodecimo ſi laudimia fuerint ſoluta ex venditione, quæ nulla fuit declarata, ſi poſtea illi primo emptori iure fuerit vendita,illa res non iterum ſoluet laudimia.no.doct. in l.edita. C. de edendo. vbi gabella ſoluta pro libello inualido compenſatur cum valido. Et quia ex nullo contractu non debetur laudimium, teſte Ioan. Fabro, & aliis in l.1.C.quand.liceat.ab emptio.diſced.& idem Ioan.Fab. in l.fin.§.ſed quia.Communia de lega.Iaſ.& alij in l.fin.C.de iure emphyteu.

Fructus beneficij debentur ex prima vacatione.

Vltimo ſi fructus beneficij primi anni debeantur alicui, & deportus, ſi beneficium bis vacet in vno anno, non debebuntur niſi fructus vnius anni, quemadmodum eſt declaratum in rub.de annatis, in §. item quod ſi eccleſia. in pragma.ibi tamen gl.diſputat, quam licet videre:vbi dicit deberi à prima vacatione vſque ad ſecundam,& à ſecunda per totum annum completum,per text.in l.in ſenatuſconſulto.§.fin. ff. ad Turpillia. ibi non ex ſuperiore, ſed ex ſecunda abolitione triginta dies computantur. facit l. 1. §. idem Pompo.ibi.quia hic eſt primus contractus. ff. depoſit.Et hic ſexcenta milia exempla adducere mihi eſſet liberum,quæ per prædicta facillime poſſunt decidi, ne in immenſum progrediatur noſtrum opus: cum in omni materia hunc text.procedere dicat Iaſ.in conſil.36.in cauſa.col. vlt.in 3.vol.& Alexand.conſil.16.breuiter.nu.9.vol.4.

Primo limitatur in diſpoſitione negatiua: vt ſi Titio non nupſerit: quia intelligetur de omnibus nuptiis, tam primis, quã aliis.quia negatiua totum negat:& plus quam affirmatio, l. quicquid. ff. de verb. oblig. l. hoc genus. de conditio.& demonſtratio.& ibi Bart.& Paul.Ideo ſi teſtator diſponat, quod filiæ ſuæ non nubant, niſi filiis mercatorum:alioqui voluit, quod tantum haberent legitimam: quod ſi primò nubant mercatoribus,ſecundò aliis, nõ habebunt niſi legitimã,teſte Alber.in l.ſi,col.4. C.de ſponſal.

Filia prohibita nubere niſi certis,prohibetur ſemper.

ſic conſuluit Oldrad.conſil.16. tale. per l.ſi ſic. ff. de verb. oblig vbi Iaſ.ſequitur,& Dec.conſil.490.viſis. col.3. verſi. & quia negatiua. quod tamen limitatur in c. an ſit. in fin. de appel.Quando tollitur id quod de iure communi competit,vt appellare,tunc de primo tantum actu intelligitur, vt pœna reſtringatur: ſecus quando quis tantum à lucro remouetur,vt d.l.hoc genus.

Appellãdi poteſtas data extenditur ad omnem appellationem.

Secundo non procedit, quando per primam actus explicationem,actus non eſſet perfectus: aut ſi non eſſet intentioni diſponentium ſatisfactum, nec voluntas illius fuerit ſortita effectum.Vnde ſi fuerit data procuratori poteſtas ad appellandum, appellabit tam ſuper incidentibus quam ſuper emergentibus,& à ſententia.Bald.in l.inuitus. in fin.C.de procurator. Iaſ. in §.quod in anno.l.& ſi ſatiſdatione.de oper.noui nuntia. Ideoque ſi fuerit data ſecuritas veniendi pro pace tractandi,non intelligetur de primo actu,ſed quouſque pax tractabitur.Bart.in l.1. ff. ad legem Iuliam maieſta.ſic conſuluit de Ripa conſil.27.tripliçi.lib.2.de reſcrip.& Roma in l.2. ff. de re iudic. & conſil. 504.in caſu.ac Dec.conſ.22.& pro tenui.Georg.Nathan in repet.clem.ſæpe.in princ.col.53. & ſeq.de verbor.ſignific. l.ſi quis.§.ſi. ff.de edendo.gl.& ibi Iaſ.in l.qui per ſalutem. de iureiur.Ruſeus in tract.Regal.in 2.priui.Et idem quando eadem ratio eſſet in ſecundo actu,quæ in primo l.illud. ff.ad leg.Aquil.Ludo.Roma conſil.594.in caſu.l.veluti.de edend.vbi Iaſ.Item data poteſtate creditori recipiendi pecuniã in cambiis,intelligitur donec ſibi fuerit ſatisfactum. Dec.conſ.562.viſo.col.1. facit conſil.91. concludo. col.2. vbi concludit, quod ſi fuerit diſpenſatum cum aliquo, vt duo beneficia poſſit habere,intelligitur cum effectu: quia ſi litigauerit ſuper duobus,& ea amiſerit, alia duo poterit habere,Anchar.in c.2.de filiis presbyter.6. dixi in glo.concorda. in forma manda. Apoſtolic. in verbo diſpenſationem.& in praxi benefic.

Eadem ratio extendit actũ primum ad alios.

Diſpenſatio ad duo cum effectu intelligitur.

Tertio perdit officium,cum actus non teneret: vtpote ſi nubat, dum non eſt nubilis ætatis, de his nuptiis, quæ nullæ ſunt,non intelligitur. l.hæc conditio.1. ff.de conditio.& demonſt.l.qui per ſalutem.de iureiurand.l.4.§.condemnatum.de re iudic.cap.ſi electio.de elec. lib.6. c.olim. 2.de reſcrip.Gamar.in dialectic.legali,in arg.à toto definito. in fin. Nam verba debent cum effectu intelligi. l.1. ff. quod quiſque iuris.c.relatum.de cleric.non reſiden. Nec præſtat impendimentum, quod de iure non ſortitur effectum:per reg.iuris.

Actus intelligitur de valido.

Quarto vitiatur, quando appareret de contraria diſponentium voluntate,forte quia contrarium actum eſt.l.eum qui Calendis.de verb. oblig. l. ſemper in ſtipulationibus. de regul.iur.ſiue ex voluntate expreſſa appareat, ſiue tacita:per glo.ibi. Vnde ſi quis velit, vt conſtruatur ædicula, ſeu capella ab herede,& dotetur ita, vt poſſit ibi perpetuo celebrare vnus presbyter, ſi prima dos fuerit perdita, iterum dotabitur.facit l.in annalibus.C.de lega.l.qui liberis. §.hæc verba.& l.paterfam. ff. de vulga. Corne. conſil.279. videtur.col.penul.in 3.vol.Barba.conſil.22.deum. in 3.lib. facit l.cum quidam.& l.ſeq.ff.de annuis lega. Vel ſi forte natura rei requirit reiterationem, vt ſi teſtator legauerit victum aut veſtes viduæ, intelligetur non ſolum de primo,ſed & de aliis ad vitam neceſſariis veſtibus,teſte Bald. in l.1.col.2. C.de fideicommiſſ. Catellia. Cotta in 2. parte memo.in verb.legatum quod vxor.

Voluntas contraria vincit primum actum.

Legatũ victus iterationem requirit.

Quinto flectitur regula huius text.in fauorabilibus: vt ſi inſtituam poſthumum, intelligetur non ſolum de eo, qui naſcetur ex prima vxore, ſed de omnibus. l. placet. ff. de liber.& poſth. Et legatum alimentorum relictum vxori, non ſolum intelligitur de prima, ſed & de alia quàm habebit tempore mortis:& in aliis actibus fauorabilibus, & vbi æquitas adeſt, per l.hæc conditio.in fin.ibi,benigne dicendum eſt.ff.de condit.& demonſt. Alex.conſ.171.viſo proceſſu.col.2. vol.2. quamuis Franciſcus Cremenſis ſingul. 8. contrarium teneat. Quod ſane intellige non in omnibus fauorabilibus, ſed quando ratio & fauor hoc dictant: veluti iudicatum fuit in hoc Senatu pro quadã vidua

Actus fauorabilis iterationẽ recipit.

Ardium pro vidua, vt in anno habitationis habere debeat.

petente

petente domum, in qua habitabat maritus, eo viuente ratione conuentionis, qua conuentum erat, vt superstes domum haberet, non habendo rationem ad mediocrem vel aliam, vel per l. legato. ff. de leg. 1. sed quia erat verisimile conuenisse de illa, quam inhabitabant & tempore nuptiarum, & tempore mortis: ideo illa fuit ei adiudicata. & pronuntiatum fuit anno 1541. die 26. Iulij. Idem dicemus, si in fauorem fuerit prohibitio: vt in l. matrimonij ff. qui & à quibus. nam ratione prohibitionis intelligetur etiam de primo, vt ibi.

Sexto non procedit ratione incertitudinis. Vnde si quis equam prægnantem vendiderit, pacto apposito, vt si nascatur pullus masculus, erit venditoris: si vero fœmella nata fuerit, erit emptoris: si nascatur & mas & fœmella, & incertum sit vter prior natus sit, tunc spectabit mas ad venditorem, & fœmella ad emptorem. Bar. & Ias. in l. si extraneus. in fin. ff. de condict. causa data. Si vero appareret primò natam fœminam, licet masculus statim natus fuerit, non tamen debebitur venditori, nisi locutus fuerit de primo partu: per doct. ibi. Idem si quis ratione mandati acceptauerit beneficium, quod erat resignatum, quod mandatarius ignorabat, postea aliud requirere & acceptare poterit, facta prius protestatione. gl. vlt. in capitulo secundo, de rescript. lib. 6. & in cap. 1. in verb. causa. de concessio. præb. eod. lib.

Acceptãs beneficium sibi non debitum, an aliud acceptare possit.

Septimo restringitur, cum aliquid concederetur per viam priuilegij: tunc quia decet beneficium Principis esse mansurum, regul. decet. de reg. iur. in 6. non intelligetur de primo actu, sed in infinitum, teste Felin. in c. innouamus. in fi. de treuga & pace. alias esset contra naturã priuilegij. Vnde si concedatur prælato, vt quatuor clerici secum degentes recipiant fructus suorum beneficiorum, intelligetur de omnibus quatuor famulis, non solum in his quatuor, quos tempore indulti habebat, sed etiam de subrogatis in locum illorum quatuor tantum, vt scripsi in scholasticor. priuil. 166. etiam dixi in §. fi. de reseruatio. in concorda. quod canonicus creatus ad effectum, &c. non solum poterit obtinere primam dignitatem sed & quamcunque aliam, si primam resignet, vel aliam, sed non duas simul. versic. 8. &c.

Priuilegium nõ intelligitur de primo actu.

Vltimo limitatur in dispositione legis, quæ semper loquitur, & est in viridi obseruantia, nisi fuerit abrogata. l. Arriani. C. de hæretic. Vnde creditor prætendens ius super re, quæ licitatione venditur, debet se opponere, tam super prima licitatione, quam super alia, si velit ius suum esse sibi intactum. per legem, si eo tempore. vbi doctores. C. de remissione pignoris.

Dispositio legis non de primo actu sed de omnibus intelligitur.

Idem in priuilegiis: vt si concessum fuerit alicui, vt tẽpore interdicti ingrediatur ecclesiam cum familiaribus, vt cap. licet. de priuileg. lib. 6. Oldrad. in consil. 30. factum tale.

Creditor contra omnem licitationẽ opponere se debet.

Idem in ordinationibus & statutis dicunt doct. Vnde si pater semel dotauerit filiam, & dos fuerit à primo marito consumpta, eo mortuo si iterum filia nubat, tenetur pater eam denuo dotare, cum lex dicat patrem teneri filiã dotare. l. qui liberos. ff. ritu nuptiar. l. fin. C. de dotis promissio. Ergo non solum semel, sed quotiens opus fuerit. ita concludit Alexand. in l. si cum dotem. §. 1. col. 2. ff. soluto matrimo. Et iste text. loquitur in dispositione hominis. quod probatur ibi, hoc sermone. & ibi, dum nupta erit.

Pater semel & pluries filiam dotare debet.

Et statuto vel consuetudine dictante, quod vxore decedente in matrimonio maritus lucretur dotem, tunc intelligetur tam de primo, quam de secundo matrimonio: teste Bald. in l. vna. col. penult. C. de inofficios. dotib. Quo statuto gaudent Tholosates, qui in duobus matrimoniis diuites effici possunt. Cum his comprehenduntur limitationes, quas scripsit Anto. de Butrio in consil. 50. item domum suam. & Lappus allega. 12. & Ias. in d. §. quod in anno. & in l. prætor. in fin. §. deinde. ff. de oper. noui nuntia. & in l. duobus. §. si ei qui. de iureiur. & Feli. in c. innouamus. de treuga & pace. & Socin. consil. 48. eleganter. in 3. vol. Barba. cons. 27. col. 12. in 1. vol. Dec. cons. 512. col. 2. & fere 53. quas scripsit hic do. Tiraquel. quia etiam aliquæ non conueniunt. Et qui tenetur compromittere ratione statuti, non solum tenetur semel, sed & iterum. Hippol. singular. 172. habeo. & in repet. rubr. de fideiussor. q. 9. Cotta 2 parte memoral. in verb. executores. & in verb. legatum quod vxor. Alia vt prolixitatem vitem, nunc missa facio, maximè quia do. And. Tiraq. multa suo more huc cõgessit.

Vxor lucratur dotem tã primi quam secũdi mariti.

Hoc sermone. Hac phrasi vtitur Iurisconsult. in l. Quintus. in §. fi. ff. de annuis lega. l. verbum erit. ℱ. eod. l. hoc sermone. si libert. ingenuus esse dicar. Et interdictum dicit, hoc modo. l. hoc modo. ff. de conditio. & demonstr. & hoc articulo. l. hoc articulo. de heredib. instituend. At sermo ad hoc datus est nobis, vt ostendamus vtilitatem, & damnũ, atque ita iustum, & iniustum, teste philosoph. li. 1. politic. c. 2. De hac phrasi hoc, scripsi in l. 1. ℱ.

Hoc sermone.

§. *Inter edere, & reddi rationes multum interest: nec is, qui hoc edere iussus sit, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere rationem videtur, etiam si quod reliquum sit apud eum, non soluat.* Multũ discriminis est inter reddere rationes & edere. nempè edere rationes argentarius iubetur, l. argentarius. ff. de edendo. id est exhibere: sed rationes non reddit, id est reliqua non præstat. Et sic rationes reddere nil aliud est, quam reliqua soluere, vulgo *rendre compte.* Et sic duo continet reddere rationes, primo computare, secundo reliqua restituere. Vnde dicit Alciat. quod si quis ad reliqua non teneatur, nec quidem rationes reddere debet. allegat l. qui libertatis. §. primum. & seruus. ff. de euictio. qui tex. hoc non probat. quippe is qui ad duo tenetur, vno cessante ad alterum est obligatus. l. stipulatus. sumendo à contrario sensu. ff. de verbor. oblig.

Rationes reddi duo continet.

Et quamuis is qui nihil debet, reliqua præstare non teneatur, computatio tamen fieri debet, vt sciamus, an reliqua debeat. hoc probatur in d. §. seruus. ibi, si nulla reliqua sunt, quæ seruus dare debeat, & propter hoc adita hereditate liber factus est, &c. quomodo enim sciri potest, an reliqua sint, nisi per computationem? Vnde heres, qui vẽdit seruum, non debentem reliqua, si dicat debere centũ, mentitur: sed si debeat centum, & iussus sit reddere rationes, heresque centum debere dicat, quæ in reliquis erant, mentitus non censetur: quoniam rationes reddere iussus erat, & sic reliqua præstare. & ille text. non probat, quod qui non tenetur ad reliqua, ad rationes non teneatur: imo contrarium habetur in iuribus statim adducendis: & Iurisconsultus ait, pecuniam separare à suis rationibus, l. per seruum. ff. de acquir. rerum dominio. Et ratio administrationis secundum fidem acceptorum & datorum ponatur. l. 2. §. quod de frumentaria. ff. de administratio. rerum. Et si tantum ratio accepti atque expensi esset computata, ceteras obligationes manere in sua causa docet Iuriscon. in l. emptor. in fin. ff. de pact. Et sic reddere oportet reliqua: alioqui maneret obligatio. Vnde perperam exponit gl. in l. videamus. § curatores. ibi, sed ad eũ, cuius nomine tutelæ ratio postulatur. ff. de in litem iurando. vbi gloss. rationem exponit, id est debitum occasione tutelæ: nam rationem reddere duo, vt dixi, capita continet, computationem videlicet, & reliqua præstare. ideo expositio ad vnum tantum, non valet: per istum text.

Rationes reddere quis debet, etiam si nihil debeat.

Quoniã igitur hic de reddendis rationibus loquimur, primo dicam qui teneantur rationem reddere: secũdo quæ in rationibus exigũtur: tertio an qui semel reddiderit, iterum ad id teneatur: quarto an rationes possint remitti, vt non reddantur, & quando. Quibus perspectis satis erit huic materiæ prouisum.

Ad primum igitur veniendo, qui rationem reddere teneantur? Respond. omnis regulariter, qui bona, seu fructus bonorum alterius nomine recipit, ne cum aliena iactura locupletetur. l. nam hoc natura. ff. de condict. indeb. l. iure naturæ. de regul. iuris. veluti tutor finita tutela, vt l. 1. in princ. & in fi. ff. de tutel. & ratio. distrah. §. vltim. de Attilia. tutor. in Instit. Angel. consil. 96. Ioannes.

Qui rationem reddere teneantur.

Tutor rationem reddit.

Secundo idem in herede tutoris, vel alterius administratoris, contra quẽ actio transit, quæ contra administratorem

Heres tutoris rationes reddet.

torem competebat.l.tutela. & l. omnes.C.arbitr.tutel.l.3, §.hæc autẽ actio.ff.de negot.gest. hoc expressè tenet Roma.consil.413.quoad primum.col.1.& Decius consil.110. verè vt puto.col.vlt.

Curator. Tertio idem puto in curatore.l.aduersus, & l. rationes. C.de administr.tutor.glo.in cap.fin.de statu monachor.in verb.& eorum. Specula. in titu.de iudic.in §.2.versic. sequitur videre de actione tutel.etiam in curatore ad lites, vt gestorum rationem reddere teneatur.no.in Insti.de authorita.tutor.in fin.& Soc.consil.46.cum in præsenti. col. 1.vol.1.& consil.213.cum præsenti.col.1.vol.2.Sed hoc finita cura.tex.& ibi glo in d.l.aduersus.sequitur. Bald.consil.211.in 5.vol.

Heres si ei cõmissario ratio nẽ reddit. Quarto etiam vt heres teneatur reddere rationem fideicõmissario de rebus hereditatis,si in illis se immiscuit, & fructus recepit.text. in l.cum tale.§.Titius.vbi gloss. & Bar.de conditio.& demonst.l.mulier.§.sed etenim ad Trebell.Bald.in l.filium.in fin.C.famil.ercifcund.Alexan.consil.82.perspectis. col. penult.in 2.vol.

Filius curator patris furiosi rationes reddet. Quinto idem dici potest in filio curatore patris furiosi. glo.in l.is qui.ff.de tutorib.& curator.datis ab his.sequitur Bertach.in tract. de episcop.lib.4.parte 6.q.29.

Frater maior aliis fratribus rationem administrationis reddere debet. Sexto in fratre maiore, qui ex consuetudine generali Franciæ administrationem habet tam bonorum suorum, quam fratrum ætate minorum, dum ipse sit maior. facit pro hoc text.in l.fin.ff.de fide instrum.sic nominatim scribit Curtius senior cons.67.sapienter.q.3.num.44.& Soc. consil.72.difficultatem.in 3.q.vol.3.& latius cons.40.circa primam.col.1.in 4.vol.Dec.consil. 255.casus. Ideoque tenebitur rationem reddere de administratis per eum:vt docet Roma.consil.414.quoad primum.col.1.per l.si quis absentis.ff.de nego.gest.Etiam si administrauerit viuo patre. Panor.consil.12.vt clare materia.in 16.q.vol.1.sequitur.Ias. in l.si heres.in fi. ff. de condict. caus.data. vbi refert se ita consuluisse in ciuitate Pisauri. Sed contrarium dicerem, quando viuo patre frater administrat.nam postquam pater non tenetur rationem reddere de aduentitiis bonis filiorum,l.cum oportet.§.non autem.C.de bonis quæ liber. sic nec frater. Tamen in his, in quibus rationem pater reddere tenebatur, frater quoque tenebitur, vt inferius dicetur.

Mater filiis rationẽ reddet. Septimo extende ad matrem tutricem.lege hac edictali. §.his illud.C.de secund.nup. glo.in l.is qui.ff.de tutor.& curator.datis ab his. Alexan.consil.110.circa.in fin. in 3. vol. Chassan.in §.6.in glo.*de rendre compte*,rub.*des enfans*,in cõsuetud.Burgund. Et fortius in auia concluditur.in authen. matri & auiæ.C.quando mulier. tutel.offic.fungi potest. Soc. consil.2.vol.1.Corne.consil.198.quanquam.in fi. vol. 1. Ancha. consil. 316.in causa. Et pro tali administratione bona omnia matris & auiæ sunt obligata.l.pro officio. C.de administr. tutor.Dec. consil.349. consuluit.in fi.siue mater tutrix fit, siue alio administret modo: quia eadem est ratio.

Patruus nepoti reddet rationem. Octauo idem in patruo administrante bona nepotis vel neptis. Cuma. consil. 87. in casu. refert & sequitur Purpura.in l.1.in fi.C.de edendo.Dec. Consil.178.in causa.col. 1.& consil.192.in casu.col.1.& consil.255.casus. Sed ab his

Stricta ratio an à consanguineis exigatur. consanguineis non ita est stricta exigenda ratio, sicut ab extraneis:sed satis est,quod generaliter ostendatur,quantũ in familia,& aliis sumptibus verisimiliter potuit expendere:vt firmat Panor.d.consil.12.vol.1.vbi dicit hoc nõ procedere,quando coniuncta persona administraret, vt tutor vel curator:nam tunc diligentem tenetur reddere rationem, vt quiuis alius.Socin.consil. 190.nemini. col. 4. & 213.vol.2.poterit tamen iudex multa capita ratione necessitudinis recipere,quæ extraneis non essent concedenda.

Executor rationẽ reddit. Nono etiam procedit in executore vltimæ voluntatis. cap. tua.de testam.& tex.no.in l.si heres.& ibi no. Bald.& Ias.ff.de condict.caus. data. Et idem in executore sententiarũ, quem nos vocamus commissarium,seu sequestrum. l. executorem.C.de executio.rei iudic. qui fructus vel bona recepit. Socin, consil. 46. cum præsenti.col.1. vol. 1. text.in clem.1.de testam.Itidem episcopo tenetur reddere rationem executor testamentorum,& consocio executori.Bald.in l.nulli.C.de episcop. & cleric.intelligite vt per Bertachi.vbi s.q.29.in fi.Specula. plenè in titu.de instrum. editio.§.nunc aliqua. versic. sed an simplex. q. 47. Et fuerunt condemnati tres heredes executores testamenti ad reddendam rationem quarto heredi expensis executionis, *Arestum.* non expensis requirentis, anno 1533. die 21.Februarij vide te l.si petitor,& quæ ibi no.ff.de iudic.Imo testamentorum executores debent inuentarium facere:alioqui si nullo confecto inuentario bonis se immisceant, ab administratione repelli debent,aliique in locum eorum sufficiendi sunt;vt fuit iudicatum in hoc senatu anno 1385. Hodie hi testamentorum executores heredibus vel successoribus rationem reddunt. *Executores inuentarium faciant. Arestum.*

Actor an rationẽ reddat. Decimo procedit etiam in actore,qui mandato curatoris administrauit, & in omni alio substituto à tutore, vel alio administratore.Barba.consil.vltim.col.10.in 4. dubio. vol.3.per text.in l.1.& l.item eorum.§.si decuriones. §. ff. quod cuiusque vniuersita. nomi.

Negotiorum gestor rationẽ quoque reddet. Vndecimo extende ad negotiorum gestorem. l.2.ff.de nego. gestis.Hostien.in summa,de oblig.ad ratiocinia.§.2. Et vt compellatur,competit actio negotiorum gestorum, secundum Bald.consil.449. ista est subtilis.in 2. vol. Et tenetur edere librum rationum. Alexand.consil.32. visa. in fin.vol.5.Corne. consil.255.præsens consultatio.in 1. vol. Barba.consil.vlt.col.10.in 4.q.vol.3.

Pædagogus rationem reddere debet. Duodecimo idem dicendum in pædagogo,siue in præceptore, qui recepit pecuniam à patre pupilli, vt aleret & & pupillum in studio Tholosano, vel alibi, dum audirent iura,vt reddere quoque rationem teneatur,per supradicta, & conficere librum rationum.l.si ita.versic.in reliquis. & ibi Angel. & Plumb. ff.de manumiss. testa. Nisi conuentũ esset,vt singulis annis certa ei pecunia daretur: tunc enim de illa rationem non reddet:quemadmodum etiam si plus expenderet, non teneretur pater ei reddere, postquam ita conuentum est,vt plus nõ daret.Et pacta seruabo,ait prætor, in l.iurisgentium.§. prætor ait.ff.de pactis.Et hoc conuenire tutius foret vtrisque.

Thesaurarius rationem reddet. Decimotertio idem in thesaurario,siue in exactore.l.apparitores.& per totum titul.& ibi patruus meus Rebuffus,& alij.C.de exactorib. tributor.lib.10. Quod si plenè non reddiderit,licet habuerit liberationem à Rege,tamen iterum tenetur reddere:arg.l.quoties ff.qui satisdar.cogãt. Lucas de Penna in l.ordinariorum. de cohortal.li. 12. ista plenius conscribuntur in 2. parte cõstit.Regiar.Gallic.vbi fortè dicetur.

Procurator an rationem reddere teneatur. Decimoquarto idem dic in procuratore ad negotia.l. qui proprio. §.procurator. ff. de procurator. l. si remunerandi.& l.si procuratorem.§.1.ff.manda. Socin.consil.73. circa. vol.1. post Hostiens.in summa, de obligat.ad ratiocinia,§.2.& Barba. consil.vlt.q. 4. in 3.vol.Francisc. Marc. in decis.Delphi.q.c. 10. in 1.parte.

Socius seu rationem reddet. Decimoquinto idem in socio administrante bona communia.Bald.consil.152.ad euidentiam.vol.3. Corne.cons. 24.visis.in fin.vol.1.& cons.196.ad euidentiam.col. 2.vol. 3.Socin.consil.192.capio. col.5.in 5.q.vol.2.

Hospitalis rationem reddent. Decimosexto procedit in gubernatoribus hospitalium. §.fin.in authent.de ecclesiastic. titul.col.9. & in §.œconomos.in authent.de sanctiss.episcop.ibid.& in clem.2.de religios.domib.in l.orphanotrophos.C.de episcop.& cleric. intelligite eos teneri rationem reddere præsidentibus illi hospitali,vt consulibus,scabinis,fundatoribus, seu episcopo loci.sed non pauperibus.glo.in d.clem.2.§. 1. Et hodie extat ordinatio Regia, in rub.*de la reformation des maladeries & hospitaux*,quæ fuit per arestum seruata dictũque fuit gubernatorẽ hospitalis etiã ecclesiastici rationem debere reddere,anno 1544.die 15.Decembris.Et quia malè administrauerat fuit remissus ad officialem,& interim prouisum,quod duo notabiles laici administrabunt bona hospitalis,in manibus quorum tenebitur gubernator deponere instrumenta & documenta domus pendente processu. *Arestum.*

Deci

Consules & scabini rationem reddunt. Decimoseptimo consules Montispessulani, & aliarum ciuitatum,& capitularij Tholosani, ac scabini huiusce ciuitatis,& aliarum tenentur reddere rationem de pecuniis ciuitatis receptis:& bonum foret,quod in singulos annos redderent, vt concludit in socio Soci.cons.73. circa. in 1. vol.Et mea memoria fuerunt hi capitularij Tholosæ cõdemnati ad magnam multã, quia pecuniam ciuitatis male administrauerant, eorumque receptor suspensus.

Institores rationem reddere debent. Decimooctauo institores & factores tenentur reddere rationem administrationis,& diligenter habere libros rationum, in quibus clare appareant data & accepta,introitus & exitus. d.§.officio.l.1.de tutel.& rationib. distrahen. & ibi Bar.Et in tali libro omnia sigillatim describẽda sunt, & non per compendium. arg. l. non seruus. ff. de condi-*Forma libri rationum.* tio. & demonstr.& Bar. consil.150.cum prædicta.vbi dicit librum debere esse conscriptum sic, videlicet tantum ex tali fundo recepi, item tantũ ex tali colono,item ex oleo, &c.præterea ex vino tali anno & mense recepi.probat Socin.consil.46.in 2.q.versic.secunda pars.& consil.190.memini.in 1.vol.Alioqui falsitas non posset apparere, si sub nube & generaliter affirmaretur sic esse, vel non.l.argẽtarius. §. edi.ff.de edendo.Bartol. plenè in l.comperimus.C. de nauicular.lib.10. Debet ergo de singulis instruere. l. si pater.§.fi.ff.de fideicommissar.liberta. per quem dicit Guido Papæ in statuto,Si quis.in verb.per literas.in fin. quod mortuo rationum domino poterit factor compelli ad restituendum libros,& alia,teneturque exhibere heredibus debita & credita apothecæ sui magistri.per illum text. glo. in l.cum testamento.C. de testament. manumissio. Idem in alio exactore & prouisore collegij.

Sequester de fructibus rationẽ præstat. Decimonono sequester tenetur reddere rationem de fructibus,quos percepit ex beneficio,apud eum sequestratro,vel ex alia re,vt fit communius in hoc Frãciæ Regno. no.in clem.vna.de sequestra.possess.& fruct.scripsi in l.sequester.ff.eod.& in 3.tom.comment. in constit. Reg. titu. de sequest.&c.

Curatus & vicarius rationem reddunt. Vigesimo curatus in synodo tenetur reddere rationem episcopo, non de rebus prophanis vel temporalibus, sed de animabus parochianorum,& cura. c. fanè. 16. 2. & de quibus vide latè per Henric. Boteum in tract. de synodo episc. parte 1.& per totum. Vicarius vero de rebus etiam temporalibus rationem reddit patrono.c. in Lateranensi. de præb.scripsi quomodo intelligatur, in trac. de congrua portio.in 4.quæstio.

Omnis administrator rationẽ reddit. Vigesimoprimo coadiutor,qui administrauit, tenetur rationem reddere.c.vno.§.præsenti.de cleric.ægrotan. lib. 6. Et generaliter omnis prouisor,seu receptor,atque omnis alius bonorum administrator:teste Plumbi. & Angel. in l.si ita.versic.in reliquiis.ff.de manumiss.testam. & non solum isti,sed etiam heredes illorum, si ipsi non reddiderint.l.1.§.iidem Principes.ff.de falsis.ff.dictum extitit.vnde Luc. 16. cap. Redde rationem villicationis tuæ.capitulo, qualiter.in 2.de accus.gl. vlt. in l. orphanotrophos. C. de episcop. & cleric.

Pater nõ reddit rationem. Speciale est in patre,vt non teneatur reddere rationem ex administratione bonorum filij, quam exercuit tanquã legitimus administrator: quia in his habet vsumfructum à lege.l.cum oportet. §. non autem. de bonis quæ liber. l. tres fratres.ff.de pactis.In cõtrarium vero est ius commune.l.ius singulare.ff.de legib.Soci.consil.24.visis ac diligẽter col.11.versic.hinc enim si vnus.in 1.vol. & consil. 73. consiliis. eod.vol.& consil. 192. capio. col. 5. in 5.dubio. vol.2.& cons.254.visa.col.2.vol.2.Barba.cons.91. illud. 4. q.vol.4.Alex.consil.110.circa.in fi.vol.3.& in constit. Regiis,art:77.ordin.2.rubr.*des eaux & foretz.* Etiam post longum tempus.Bald.in rubr.de procurator. in decreta. col. 2.refert Hippol.sing.493.iustum.Decius cons.474.placet.

Limitatur,quando pater administrasset,vt tutor filij emãcipati:tunc enim rationem reddere tenetur.l. Aurelius. §.Titio.ff.de liber. lega.l.si superstite.C.de dolo.vbi Alex. in 1.no.Bal.in l.licet. C. ad legem Falcid.Ias.in l. si heres. de condict.caus.data.in fin.do.Boer.in §.3. de. consuetud.

Rebuff. de Verbo.

iuris.& sta. perso.in consuetud. Bituri. & in decis. Burdegal.q.61. pater. vbi plus dicit, quod vbi pleno iure bona perueniunt ad liberos, tunc pater rationem administrationis reddere tenetur:& allegat Soc. in cons.24.vt s.dixi.

Secundo rationibus reddẽdis adstringitur pater,si dolo gesserit,vel sit de fraude suspectus. l. Imperator. ff. ad Trebel. ita consuluit Soc.cons.34.prosequẽdo. in 6. q.vol. 1.gl.notab. in l.si quis prioris.in fin.Cod.de secund.nupt. Sic quoque nos omnes summo Deo reddituri sumus rationem,vt habetur in symbolo Athanasij. & Matthæi 12. Etiam de omni verbo otioso, quod loquuti fuerint homines, reddent rationem in die iudicij. cap.quoties.12.qu.5. & c. quia.64.distinct.

Secundo quæro, quæ in rationibus reddendis exigan-*Quæ in rationibus reddendis requirantur.* tur?Respond. primo,vt is qui rationes reddere vult, eas legendas,deinde computandas offerat,vt explorari possit, computationes probæne, an improbæ referantur:& accepta rectè, an non rectè relata sint. text.in l.cum seruus, & l.si cui libertas.ff.de conditio. & demonstr. l. si statulibera pœnæ.§.fi.de statulibet.l.fin.§.inter cetera. ff.de libera. lega.l.si ita fuerit. §. quæstio. in fin.de manumiss. testam.& ibidẽ Boer.in additio.ad Bened.de Plumbi. Rebuf. & Platea in apparitores. per illum text. C. de exactor. tributor. lib. 10.l.Lucius.§.tutelæ.ff.de administra.tutor.Socin.cõs. 159.in præsenti.vol.2.& cons.92.viso.col.2. vol 4. Decius consil.192. in casu.coll.1.

Iuratur in litem aduersus eum, qui non cõficit librum rationum. Quod si tutor,vel alius administrator non confecerit librum rationum acceptorum, impensorumque,cõtra eũ, & alium administratorem defertur iuramentum in litem. l.1.§.officio.ff.de tutel.& rationib.distrah.vbi Bart. & Bal. docent ita præsumi contra eum,qui non facit librum rationum,sicut contra illum,qui non conficit inuentarium. facit l.si quis eũ falso.§.1.ff.de fals.Soci. d.cons. 46. col. 3. & consil. 73 col.2.& cons.159.col.1.& seq.vol.1.& 2.vbi dicit non credendum administratori, dicenti se confecisse librum,sed perdidisse, nisi probet casum:quia eius erat officiũ conficere,& diligẽter custodire:vnde iuris est præsumptio, quod non perdiderit, at citius quod malitiosè occultet.no.in l.si quis ex argentariis. §. penul.ff.de edendo.l.cũ ita legatur.§.species.ff.de lega.2. Anch.cons. 316. in causa,quæ vertitur.col.1.Corne.cons.196.in fi.vol.3.Et qui confusas rationes tradit, in dolo præsumitur. l. summa.ff.de pecul.l.si seruus. de lega.1. *Dicenti perdidisse librũ rationum, non creditur.*

Dolus præsumitur in dãte confusas rationes. Secundo volumina rationum facta reddere debet quiuis administrator.l.si ita fuerit.§.quæstio. in fin. de manumis.testam. intelligite si librum rationum confecerit ex pecuniis pupilli, vel domini: secus si ex propria pecunia, quia tunc si sua interesset,non tenetur illos libros tradere, nisi soluto eo,quod interest, & facto sibi acceptilationis publico instrumento teste Barba.cons.91.illud. col. 10. in 4.q. vol.3.per l.1.§.penul.ff.de edendo. Soc. in l.quamuis. de condit.& demonstr.Et quid probare teneatur pupillus, quando tutor vel administrator non confecit librum rationum,videte per Bart.consil.150.cum prædicta.& Bald. consil.152.ad euidentiam. vol.3. *Volumina facta reddi debent confectis rationibus.*

Instrumenta reddi debent post rationes redditas. Tertio non solum volumina rationum administrator reddere debet,verum & instrumenta pertinentia ad pupillum,vel alium dominum,cuius bona sunt administrata: quæ si dolo non restituat, poterit in litem iurari. Idem si lata culpa.l.aduersus.& l.is qui.C.de in litem iurando: Si autem leuis culpæ occasione tutoris heres instrumenta non reddat,aduersus eum non iuratur in litem:sed legitimè ipsius pupilli interesse probandum est, nisi aduersus tutorem fuerit lis contestata.l.in actionibus. & seq. & l. si tutor.ff.de in litem iurand.

Recepta scribenda sunt, & impensa. Quarto debet administrator ea quæ recepit scribere,& à quo accepit,& ex qua causa.l. apparitores. C. de exactor. tributor.lib.10.& l.2.vbi Bart.& Rebuff. de nauicular. lib. 11 vt superius fusius dictum fuit.

Impensa in libro quomodo scribenda. Quinto post scripturam accepti, rationem impensorum scribere debet, primò cui dedit nominatim scribit, secundo ex qua causa, tertio annum,mensem & diem,

Z 2 quibus

quibus dedit:alias non poteſt rectè intelligi,an in eis machinatus fuerit.lege, neminem.C.de ſuſcepto. præpoſ. & arcar.lib.10.Et ratio quæ non intelligi poteſt,non videtur reddi.l.argentarius.§.edi.ff.de edendo. quamobrem accepti ratio atque expenſi computata eſſe debet.l.emptor. §. fin. ff.de pact.

Sexto rationem reddens,dominum inſtruere debet de ſingulis.l.ſi pure.§.fi.ff.de fideicommiſſ. liberta. Lucas de Penna in l.ordinariorum.col.1.C.de cohortal.lib.12.Guido Pape in ſtatuto, Si quis. in verb. per literas.in fin. Et ideo per ſententiam condemnatus ad reddẽdum rationes, primum codices edere debet poſtea calculum ponere, & reliqua reddere,poſtremo purgare moram ſolutione eius, quod debetur.l.cum ſeruus.ff.de cõditio. ita conſuluit Iaſ. conſil.102.in iudiciis,col.2. vol.4.ideóque oportet, quod oſtendat debitores, cum quibus contraxit, eius conditionis fuiſſe id temporis, quo contraxit, vt diligens paterfamilias his crediturus fuiſſet,nempè idoneos.Quod ſi quid deterius ab eo tẽpore contigerit,quominus hodie ſoluendo ſint,id non ope aut culpa eius contigiſſe, d. l. qui ſub conditione. in fin.Bertrach.in tract.de epiſcop.in 6.parte,l. 4 quæſt.29.Barba. conſil.91.illud.in 5.q.vol.3.Iaſ. in l.periculum.ff.ſi certum petat.

Condemnatus ad rationes reddẽdas quid agere debeat.

Septimo vt eorum redituum & fructuum ratio pupillo,vel alij domino reddatur,qui ex fundo communiter à pupillo & adminiſtratore percipi potuerunt, licet negligentia percepti non ſint.l.ſi fine.§.Modeſtinus. in 2.ff. de adminiſtra. tutor.glo.& Bal.in l.cum teſtamento.C.de teſtam.manumiſſ.Vnde ſi negligentia commiſſa eſt in non exigendo à debitoribus pupilli, ex qua debitores effecti ſunt non ſoluendo, tenetur adminiſtrator.l.ſi tutor. ff. de adminiſtr. tutor.& l.2.C.arbitr.tutel.Idem ſi non adminiſtrauit ea, quæ iure facere tenebatur.l.1.in princ. ff. de tutel.Secus ſi caſu fortuito nulla negligentia præcedẽte,debitores effecti ſint non ſoluendo.§.Modeſtinus.& l.etiam. de adminiſtr. tutor.

Negligentia exactoris illi eſt nociua.

Octauo tenetur etiam de his,quæ adminiſtrare debebat,&non adminiſtrauit.l.1.in princ.ff.de tute.& rationib. diſtrah.l.ſi tibi C.de teſtam.tutel.l.ſi tutoris. de adminiſtr. tutor.l.pater.l.heredes. & l. aduerſus. hered. tuto. Corne. conſ.255. præſens.col.1.vol.1.Socin.conſil. 2.col.2.vol. 1. Et ſic tam de geſtis, quam de gerendis tenetur ex bono & æquo rationem reddere. l. qui filium. ff. de manumiſſ. teſtament.

De non adminiſtratis tutor vel alius tenetur.

Nono,quod plenè ratio reddatur, & bona fide.Bald.in l.penul.col.5.verſic.item pone aliud exemplum.C.de condit. inſer.Bertach.in lib.4.in 6.parte, quæſt.29. per legem, creditor.§.1.ff.manda.vnde Aphrica. ait in l.qui filium. in fine ff.de manumiſſis teſtamen.ſufficere,dum quis ex bono & æquo rationem reddat, quam bonus paterfamil. reciperet.

Plene ratio reddi debet.

Decimo quod oſtendatur prius ratio accepti quam impenſi: prius enim accipimus quam impendamus, & impenſum præ ſe fert acceptum. argu.lege, decem.ff.de verborum obligat.§.ſeruus.de capit.deminutio.hoc docet Nico. de Neapoli in l.ſpadonem §. ratiocinatio. ff.de excuſa.tutor.per l. apparitores, C.de exactor. tributor. lib. 10. vbi Bart.& Rebuff.

Accepti ratio prius,quàm impenſi quærẽda.

Vndecimo is qui rationem debet reddere, poteſt petere committi calculatores, apud quos rationes reddantur, vel reuideantur,ſi opus ſit.l.ſi cui libertas.& ibi Bar. ff.de cõditio.& demonſtr.tex. in l.ſi pater duos.§.ſi Stycho.de fideicommiſſar. liberta.

Calculatores poſſunt cõmitti in rationibus reddẽdis.

Duodecimo quod ibi reddatur ratio,vbi geſtum eſt negotium.l.vna.C.vbi de ratiociniis.& ibi doct.

Decimotertio, is qui reddit rationes,docere debet conſtare de omnibus,quæ geſta ſunt ab eo,vt neque ſubtraxerit quid ex his,quæ acceperit, neque expenſis rationibus aliud adſcripſerit,quam quod vere ſit expenſum: & reliquum,vt ſcripto conſtabit,ſoluere debet eſſe paratus. tex. in l.qui ſub conditione. & l.ſi cui.ff.de conditio.& demõſtra. Et ſic de expenſis factis acceptilationem (quam dicunt quictantiam) præſtare debet. Nec in expenſis magnis ei quantumuis iuranti creditur,nec libro ſuo:ſecus in paruis & exiguis.l. qui ſub conditione. & l. ſi ſtatulibera. in fin.ff. de ſtatulib.glo.& doct. in l. fin. C. de iure deliber.Bal. in l.id quod pauperibus.in fi.C.de epiſcop,& clerie. & l.nulli col.3.ibidem.l.fi.§. in computatione. de iure deliber.& l.ſi quis pro redemptione. de dona.Ioan.de Platea in l.excellentia.de eroga.milit.anno.lib.12.Barba.conſil.62.ſaluatoris.col.2.vol.2.Quandoquidem teſtimonium in re propria receptum non eſt.l.omnibus.C.de teſtib. Et exemplo foret pernicioſum, quod ei ſcripturæ credatur, qua vnuſquiſque ſibi annotatione propria debitorẽ conſtituit:vt dictat Imperator in l.exemplo.C.de proba.

Cõſtare debet de geſtis per acceptilationem.

Credi non debet rationem reddenti de impenſis magnis.

Vltimò requiritur,quod ſtatim redditis rationibus pecuniam,quæ ex computatione colligitur, deponat.l.ſi pater.§.ſi Stycho. ff.de fideicommiſſa.libert.& de nõ liquido ſatiſdare debet.l.ſtatuliber rationem. ff.de ſtatuliber. Et ſi quas res ex his detinet,eas reſtituere cogendus eſt. l.ſi pure.in fin.ff.de fideicommiſſar. liberta.l. non ſolum.§.is qui reddere.ff. de libera.lega.l.qui ſub conditione. ff. de conditio. & demonſtra.l.ſi quis ita.§.ſi duo.de ſtatulib. l. cum teſtamentum.D.de manumiſſ. teſtam.Bald.conſil. 152. ad euidentiam. col.1.& ſeq.in 3.volum. & Socin. conſil. 24. viſis.col.11.in 1.vol.Quod computum,cum fuerit cõcluſum & clauſum,vt dicanicis pernotum eſt,executionẽ paratam habet in hoc Regno per modum prouiſionis:vt docui in tract.de ſenten.prouiſional. in 1.tomo commentariorum in conſtitutio.Regias Gallie.

Deponere debet pecuniam debitam rationibus redditis.

Tertium ſupereſt, an qui ſemel reddiderit rationes, iterum eas reddere cogatur? Et breui facite regulam, nõ teneri, per text. in l.ſemel.& ibi Bart. C. de apoch.publ.lib. 10.& l.quamuis.ff. de conditio. & demonſtra.& ibi doct. Ioan.Andr.& alij in c.1.de cleric.ægrot.lib.6.Bart.in l.ſi.ff. de pact.Ratio eſt, quia ſermo ſimpliciter prolatus intelligitur de primo,vt §. præceden. huius legis abundè ſcriptũ fuit: & prolatio actus affirmatiuè concepta recipit conſummationem in primo actu, qui celebratur. l. fideicommiſſa.§.ſi quis decem.ff.de lega.3.vt ſcilicet infinitum euitetur. c.2.de reſcrip.lib.6.de quo plenè dixi in mea interpret. ad l.vnam. no.1.C.de ſenten. quæ pro eo quod intereſt profer. & in §.præceden. Vnde pulchre ſcribit Vlp. in l.fin.ff.de bonis authen. iudic.poſſiden. amplius quam ſemel diſpunctionem non eſſe concedendam, niſi quis iurauerit ſe nõ calumniæ cauſa poſtulare, neque habere quę diſpunxerit,& tunc iterum ei faciendam poteſtatem ait, ſed non amplius quam bis.

Semel tantum rationes reddendæ.

Secundo limitatur,quando erratum eſſet.l. vna.C.de errore calculi:niſi poſtea interueniret ſententia, quæ tranſiret in rem iudicatam, vel tranſactio ſuper illa computatione: vt ibi dicitur, & latè conſuluit Corne.conſil.62. quanquam.vol.4. tex.& ibi glo.in l. quæſitum.ff. quando actio de peculio annalis eſt.

Tertiò non ſeruat officium ſuum hæc regula, cum plenè non reddidit:quia quoties vitioſè factum eſt, pro non facto habendum eſt.l. quoties.ff.qui ſatiſdar.cogan.Imol. in clem.quia contingit. de religioſ. domib. Et dicitur non plenè reddidiſſe ſi non confecerit librum rationum, per ſupra adducta in proxima quæſtio.vel ex temporis vicinita.ſi forte vno ſolo die fuerunt remiſſæ rationes,quæ conſtabant quatuor,vel quinque libris magnis. non enim eſt veriſimile ſingula tam breui diſpuncta fuiſſe:arg.eorũ quę dicit Do.de ſententia,vt non valeat in cap. ponderet. 50. diſtin.& refert Iaſ.in l.2. C.de edendo. quando profertur ſententia eodem die,quo fertur proceſſus ad iudicem, vel ſi decretum ſine cauſæ cognitione interponatur. Sic,quãdo ſtatim finita tutela facta eſt liberatio per pupillum. arg. l.ſi ventri.§. fin. & ibi glo. ff. de priuileg. creditor. facit l. ſed ſi ex parte. §. ſed an. ff.quod cum eo. & ex aliis traditis per Socin.conſil.92.viſo inſtrumento.col.2.& ſeq. volum.4.& in conſiliis ſupra allegatis.Quod eſt notandũ. ideo ſtatuit Senatus hoc anno 1556.menſe Septembri,rationes collegij Heduenſ. reuidendas eſſe,licet iam redditæ eſſent,

Rationes non plene redditæ iterum reddendæ.

essent, sed coram bursariis pueris, & imperfectæ ætatis.

Liberatio non extenditur ad ea quæ vindicari possunt.

Quarto limitatur, cum dolo quidpiam retinuerit, aut celauerit. tunc enim potest liberatio retractari, illudque retentum vindicari. l. Aurelius. §. Meuia ff. de libera. lega. l. tres fratres. & ibi late Ias. ff. de pact. & dicam in seq. q. Bal. in consil. 274. licet. vol. 1. vbi dicit, quod licet fuisset generalis liberatio, tamen non extenditur ad ea, quæ possunt vindicari: quia vindicatio nascitur ex diuerso fonte. l. bona fides. ff. depositi. Socin. consil. 19. memini. col. 2. cum seq. in 2. vol. Limitate vt per Barba. in consil. 41. illud. col. 15. vol. 1. videlicet pro bono pacis. & Socin. in consil. 201. abunde ponentem quinque casus no. in 2. vol. & consil. 282. vias tuas. in vlt. q. ibidem, vbi tradit duos casus.

Ex falsa causa facta liberatione iterū petitur rationum redditio.

Quintò flectitur regula, si liberatio ex falsa causa facta fuerit, potest iterum peti redditio rationum, non obstante etiam decreto iudicis, & iuramēto, si fuerit interpositum. Dec. consil. 110. vere vt puto. in fine allegat Paul. sic consuluisse, ita tenet Socin. consil. 72. difficultatem. 2. q. vol. 3. Et solent literæ à cancellaria Franciæ impetrari, vt nō obstantibus rationibus ita traditis, agi denuo possit: quæ facilè allegata causa vel dolo concedi solent. & tunc iudex solet dare de consensu partium calculatorem, qui rationes reuideat, & computet. per l. fin. C. de vsuris pupilla. Bald. in c. si autem. in fi. de rescript. & in l. diffamari. C. de ingenuis & manumiss.

Remitti an possit, ne rationes reddantur.

Postremo quæro, an testator possit remittere, ne rationes reddantur? videtur non posse. præberet enim hæc remissio delinquendi facultatem. Tutor autem vel alius administrarot multa posset pro libidine profligare, & impune surripere, quod iura non patiuntur. l. conuenire. ff. de pact. dotal. l. iurisgentium. §. si paciscar. ff. de pactis. & l. si vnus. §. illud, eod. facit etiam text. in l. quidam. ff. de administrat. tutorum.

In contrarium est crebrior opinio, per l. Aureolio. §. 1. l. procurator. l. Aurelius. §. Titius. & seq. l. fi. §. inter. & seq. ff. de libera. lega. l. cum necessitatem. & ibi Bart. C. de fideic. nam quilibet est rei suę moderator. l. in re mandata C. māda. etiam abutendo. l. sed & si lege. §. consuluit. ff. de petit. heredit. Remissio tamen hæc non potest quoad dolū futurum. d. l. §. illud. imo per quæcunque verba, siue generalia, siue specialia remittatur, non valet remissio quoad dolum de futuro. Bart. in d. l. quidam. per illum text. ibi, nisi bonam fidem. vbi dicit, quod si testator indulserit alicui, ne rationes reddere teneatur, nihilominus tenebitur is de dolo futuro, qui non potest remitti: secus de dolo præterito. lege, si quis rationes, in fin. de liberat. lega. facit lege, de alimentis. Cod. de transactio. vbi super alimentis transigi potest sine prætoris authoritate, si præterita sint: secus si futura. nam commodū ex suo dolo reportare quis non debet. c. ex tenore. de rescript. l. siue. de negot. gest. Socin. consil. 159. vol. 2. & consil. 201. abundè, col. 2. eod. vol. per l. si quis rationes. ibi, quis rationes gessit. ff. de libera. lega. & consil. 72. difficultatem. in 3. vol. Tum quia legata non debentur personis odiosis. l. Lucius. 2. §. Lucius. 2. ff. de lega. 2. quæ fieri solent ob merita. l. nec adiecit. ff. pro socio. Tum etiam quia non est verisimile testatorem mortis cogitatione turbatū cogitasse de dolo administrātis. Bar. in d. §. Caius. Siue habuerit mortem instantem, siue non: quia semper testando cogitat de morte, & dolum odio prosequitur, quem sicut in se reprobat, ita & in aliorum persona reprobare videtur: teste Socin. consil. 72. vol. 3. & qui dolosè reddit, non videtur reddidisse. l. qui filium. ff. de manu. testam. Anchar. consil. 118. casus talis est. quinque rationes tradit Barba. cons. 4. illud. col. 5. vol. 4.

Remissio rationis de quo prosit.

Dolus futurus remitti nō potest.

Quinimo etiam si testator exprimeret dolum, dolus tamen futurus non videtur remissus. l. Aurelio. §. Caius. ff. de libera. legā. & ibi Bar. & d. l. si quis rationes. ita consuluit Ioan. de Ana. consil. 80. visis & intellectis. col. 1. vbi dicit istam opinionem æquam, & verissimam. Alexan. cōsil. 74. in causa. vol. 7. etiam si liberatio facta esset per viam contractus præsentibus & acceptantibus partibus. Soci. cons. 72. difficultatem. in 1. dubio. vol. 3. etiam per quæcunque verba generalia, vel geminata, quæcunque & qualiacunque sint. Barba. consil. 4. illud. in 4. vol. ne delinquendi facultas præbeatur.

Dolus verus remitti nō potest.

Intellige sanè dolum futurum non posse remitti, scilicet verum: sed dolus præsumptus contingens ratione negligentiæ, vtpote quia non confecit inuentarium, vel librum rationum, poterit remitti: vt expressè docet Anton. de Butrio in cap. fraternitatis, in 4. limita. col. 9. de test ib. vel si res sunt furto subtractæ, sine dolo, tunc quoque non teneretur ratione liberationis. Alexand. cōs. 45. habita. col. 1. vol. 1. Decius consil. 192. in casu. & 418. visa. in fin. concludit tribus concurrentibus valere legatum liberationis: primo, quando fuit legata liberatio cōiunctò, & proximo: secundo, si non reperiatur factus locupletior: tertio, quando solum de dolo præsumpto arguitur, quod videlicet nō confecerit inuentarium: secus si de vero dolo, vt dictum est. facit c. scribam. de præsumptio.

Adde etiam si testator remitteret omne illud, in quo contingeret tutorem vel administratorem cōdemnari ratione administrationis, etiam ratione doli, quia intelligeretur, vt dixi. Sic tenet Bald. & Salicet. in l. cum necessitatem. C. de fideicommiss. Alexand. consil. 62. Serenissimus. col. 4. in 4. vol. & Angel. cons. 174. circa. Anchar. cons. 118. casus talis. 2. q. Ioan. de Anania consil. 80. visis. q. 2. & ista est communis opinio, teste Decio consil. 188. in causa. col. 2. Ias. in d. l. cum necessitatem. Idem in omnibus est dicendum in lata culpa, quæ sub appellatione doli comprehenditur. glo. in l. si filio. §. 1. in verb. culpa. ff. soluto matrimo. & l. si cum venderet. de pignor. actio. Bar. in l. in venditione. §. 1. de bonis authorit. iudic. posidend. Bald. in l. acceptam. in 6. q. Cod. de vsur. Bolog. cons. 13. vt in præsenti. col. vlt. Curtius consil. 67. sapienter. 2. q.

Tenebitur etiam allegans dolum probare illum. l. quoties. §. qui dolo. ff. de probatio. l. cum ita. §. species. de lega. 2. cum in dubio non præsumatur. l. merito. ff. pro socio.

Ignorata non censentur remitti.

Item ista liberatio nō extenditur ad ignorata, & occultata. l. tres fratres. ff. de pactis. Salic. & alij in l. transactione. C. de transact. facit l. mater. ff. de inoffic. testam. Sic consuluit Socin. consil. 72. difficultatem. col. 2. vol. 3.

Reliqua non continentur in liberatione.

Nec etiam impedit, quominus conueniri posit ratione reliquorum. d. l. Caius. & l. Aurelius. §. Meuia. & ibi glo. singul. dicit quod si quis liberat suos debitores, non videtur eos liberare, qui posident res, & qui possunt conueniri actione rei vindicationis. quam glo. dicit singularē, Bald. in margar. in verb. liberatio in 5. q. & in l. cum necessitatem. C. de fideicommiss. Alexand. consil. 46. visis in 1. vol. & consil. 102. & consil. 170. in 2. vol. & in l. 1. in fin ff. si certum petat. Ias. in §. superest. n. 101. cum. seq. Instit. de actio. & in l. sub prætextu. num. 2. Cod. de transactio. Felin. in c. quoniam. col. 2. versic. limita eam. de præscrip. facit tex. in l. & vno. §. 1. ff. de acceptila, vbi quando fit generalis liberatio, specialiter fit mentio de actione in rem: alias nō comprehenderetur, vt tenet Soc. per illum text. in cons. 72. difficultatem. col. 1. vol. 3.

Intellige in reliquis, quę vindicari possunt: secus in illis, quæ vindicari non possunt, & in quibus administranti nil adest: vt quia dum esset commissus, rem deteriorauit. Angel. consil. 184. circa in fin. Decius consil. 188. & consil. 192 in casu. & consil. 300. consuluit. nam qui reliqua retinet, censetur in dolo præterito, & futuro. l. si procuratorē, §. fi. cum l. seq. & l. dolus. ff. manda. Ioan. de Anania. d consil. 80. col. 2. Alexand. consil. 170. circa. col. 2. vol. 2.

Adde etiam si pupillus confessus fuerit se habuisse omne, & quicquid peruenerat ad tutorem occasione tutelæ. nā si probari posit nil ei redditum fuisse tempore confessionis huiusmodi, vel ante, per consequens apparet in hoc læsum fuisse. sicque petet in integrum restitutionē, impetrādo literas Regias super hoc l. nam & postea. §. si minor. ff. de iureiur. quam læsionem confessionis sufficit probare per vnum testem. Bald. & Salic. in l. vna. 17. col. Cod. de confess.

confess. & sequitur Socin. consil. 72. in 2. q. vol. 3.

Liberatio facta patri continet & reliqua.

Limitatur in patre. d. l. Aurelius. §. Titius. ergo in aliis habet locum ius commune, arg. l. 1. ff. ad municipal. Curt. consil. 67. sapienter. in 2. q. quia fauor paternus erga filium tollit omnem doli præsumptionem. l. non debet. ff. de dolo, nimirum si valeat in eo remissio, etiam rerum quas habet apud se.

Secundo non procedit in reliquis præteritis, in quibus valet remissio: secus in futuris, d. l. quidam. & l. Aurelio. §. Caius. Sic consuluit Ancha. consil. 118. casus talis est col. 2. quæst. 2. Bar. in d. l. quidam. & doct. in d. l. cum necessitatem. Vnde si grauetur pupillus, ne possit agere contra tutorem, intelligitur de eo quod de præterito debetur. Ioan. de Ana. d. consil. 80. visis. Alexand. consil. 74. in causa. vol. 7. col. 2.

Tertiò perdit officium, vt per Corne. consil. 29. videtur. in 1. vol. Albert. in d. l. quidam decedens. in fi. princ. Nõ prodest etiam quoad bona alienata per administratorem, dolo. d. §. Caius. & d. l. si quis rationes. Bart. in l. non solum. §. fin. de libera. lega. sic consuluit Bolog. consil. 13. vt in præsenti. col. vlt. Secus si leui culpa, vt ibi per eum.

Liberatio rationũ reddendarum quid prosit.

Tamen operatur hæc liberatio rationum reddendarũ per testantem facta, ne scrupulosa deinceps fiat inquisitio, & exactio. l. si seruus veritus. ff. de legat. 1. lege, quædam, de administr. tutor. Aufrer. in decis. Tholosa. quæst. 46. item, &c. an testator. Vnde si testator legauerit liberationem tutori, seu vxori, vel prohibuerit, ne reddat rationem & reliqua, imo si contingat dictum administratorem in quoquam condemnari, id legat dicto administratori, grauando heredes, vt habeant hoc restituere, adhuc si condemnetur ex dolo futuro, & vero, non se ad hoc extendet liberatio: secus si per viam negligentiæ, vt consuluit Curt. post alios consil. 67. sapienter. 4. quæst. allegat Angel. d. consil. 174. quia materiam præberet delinquendi, vt §. dixi.

Hæc de rationibus tradere volui, cum in dies vobis plerique rationes reddere teneantur, vt deinceps per hoc intelligere possitis, rationes probæ, an improbæ fuerint. Si vltra solitum morem distulimus, boni si placet consulite, & operam meam grato animo vobis oblatam quæso ne spernite. Sequuntur in text. hæc verba.

Argentarius.

Nam & argentarius. Argentarius ab argento deducitur, cuius exercitio præerat: & dicitur nummularius, siue mẽsularius, Gallic. *banquier ou changeur.* Quorum duo sunt genera: quidã enim sunt minutuli nummularij, id est, campsores, vulgo dicti: quos Greci ἀργυραμοιβοὺς, quasi de argẽto vel pecunia legem statuentes vocant. Et hi publicã causam habere non videntur, nec rationem accepti expẽsique facere, vt argentarij illi & mensularij, qui nõ tã pecuniarũ permutationem, quam maiorem negotiationem exercent, quibus olim moris fuit pecunias custodiendas dari fœnerato, interdum gratuito: teste Budæo in nota. in Pãdectas, in l. qui hominem. §. quoties. ff. depositi. Et per hos argentarios res quandoque vendebantur. l. filię. ff. de solutio. Sũt tamen qui dicant argentarios esse, qui publicis præsunt mensis: nummularios vero, qui priuatas habent mensas, quod non vidi iure probatum.

Triplex argẽtarius.

At melius hæc explicari posse videntur, si triplicem in iure differentiam argentariorum constituamus: vt primũ argentarius sit exercitor, qui mensam exercet argentariã, vt in l. prætor. ff. de edendo. de quo superius. Alter dicitur argentarius vascularius, qui vasa aurea & argentea cõflat. l. fin. ff. de actio. & obliga. quamuis Alciat. lib. dispunctio. 1. c. 25. dicat nil facere: tamen etiam si in text. nil dicatur de vasculis, tamen argẽtarius erat vascularius. Et declaratur, cuius qualitatis erat is, cum quo contrahebatur. facit l. apud. §. fin. ff. de præscript. verbis. Tertio dicitur argentarius coactor, qui cogebat & congregabat pecuniam mensę argentariæ debitam: de quo in l. Stycho. §. est argentarius. & §. fin. ff. de statulíber. Alciat. in li. 1. parerg. c. 24. scribit coactores argentarios eos dici, qui dum reliquatores aliquos haberent vel propter paupertatem, vel alia de causa difficiles exactu, huiusmodi nomina per licitationem vendebant. Et hi emptores videntur latius coactores dicti, quod & cogere sit pecuniam corradere, & exigere: vel coctores ipsorum argẽtariorum dicunt mercenarios, qui à foraneis exigunt, & collectarij vocãtur, in l. quisquis. C. si certum peta. nos receptores eos vocamus. Et vbicunque penes istos argentarios inuenta fuerit pecunia, pro executione iudicati capi solet. l. à diuo Pio. §. sed & si pecunia. ff. de re iudic. De his argentariis scripsi in l. prætor. ff. de edend.

Argentaria mensa.

Hinc dicitur mensa argentaria, locus in quo argentarius artem exercet: nos vocamus *le change & la boutique du change.* vt in l. prætor. ff. de edendo. Alias vocatur taberna argentaria, in l. qui tabernas. ff. de contrah. empt. scripsi in l. tabernæ. in fin. J. eod.

Argentaria.

Argentaria quoque dicitur officium, siue ars argentarij. d. l. prætor. §. sed & filiusfamil. ibi, argentaria exerceatur. l. heres absens. §. 1. de iudic.

Argentariam facere.

Argentariam facere est argentariam exercere. d. l. prætor. §. sed & si seruus. iuncta l. si vero. §. idem erit. ibi, nam & si quis cœnaculariam exercens. de his qui deiecer. vel effuder. & § sequenti.

Argentifodina.

Argentifodina locus est, vbi inuenitur, & ex quo eruitur argentum, quam minam vocamus iuxta Gallic. *mine d'argent.* l. diuortio. §. si vir. ff. soluto matrimon. qualis nuper fuit inuenta in fœlici patria Cenoman. fœlicem enim dicam ab argento, quod (vt dicit Timocles) est hominibus sanguis, & anima. id quisquis non habet, neque possidet, ille inter viuos mortuos obambulat. Aurum longè validissimum esse puto, per quod omnia scinduntur, & conficiuntur. inde Euripides ait: ὦ χρυσὲ δέξιωμα κάλλιστον βροτοῖς.

Aurum pulcherrima fœlicitas.

O aurum pulcherrima fœlicitas hominibus, quod (vt Philemon inquit) si habueris, petas ab ipso, quicquid voles, omnia tibi addentur, amici, auxiliatores, testes, donorum multitudo. Sed aurum, argentúmve apud quempiã Spartanum deprehendi, capitale erat: sic & apud philosophos tempe. l. sed & reprobari. ff. de excusat. tutor. & apud rusticos. l. domini. Cod. de agricol. & censit. lib. 11. Hodie in Francia aurum congerere difficilimum. videte quæ scripsi de hoc in procem. concorda. in verb. subnixa.

Edere varijs modis.

Notandum est, quod edere multis modis in iure capitur. Primo edere partũ est in lucem emittere. l. etiam ea. J. eo. & l. quæreret. & l. liberorum. inferius hoc titul. & l. vlt. ff. de sentent. passis. l. liberorum. §. Pomponius. de his qui no. infam. Et partus dicitur editus, id est in lucem emissus. l. Titius. §. Lucius. ff. de liber. & posth. l. fi. §. partum. quæ in frau. credit. l. moris. in fin. ff. de pœnis. l. eius. 1. ad municipal. l. Imperator. 2. de statu. homin. & l. idem erit. ibid. & l. patre. de his qui sunt sui vel alieni iuris. l. 2. de acquir. rerum domin. l. si ventri. de priuil. creditor. l. 5. §. penul. de iureiur. Hinc editio, id est natiuitas. l. 2. §. præterea si cõceptus sit à plebeio, mox ante editionem pater eius decurionatum adeptus, ante editionem amiserit. ff. de decurio.

Editio pro natiuitate.

Edere pro facere, vel publicare.

Secundo edere est facere, & componere, vel publicare. l. lex Cornelia. §. fin. ff. de iniur. ibi, si quis librum ad infamiam alicuius pertinentem ediderit. Sentẽtiam edere dicitur is, qui eius fuit author: publicare vero alterius sententiam quis dicitur, in c. nouit. de appella. Et sic edere nõ est publicare, secundum Panorm. & alios ibi, nisi quis addat, edidit in lucem librum, id est publicauit, palam fecit. Sed videtis contra in §. fin. vitia priorum censuum editis nouis professionibus euanescunt. ff. cẽsib. factis vel impositis, vt ibid. in l. forma. §. quæ post censum editum. ibid.

Edere pro demonstrare, vel exhibere.

Tertio edere est demõstrare. l. in eos. ibi, in edẽdo patrimonio. ff. de tutel. l. 1. § item solent. de offi. præfect. vrb. ibi, circa edendũ patrimonij quantitatem, &c. l. 2. §. diuus. ibi, compelletur delator edere mandatorem. ff. de iure fisci.

Quarto est exhibere, & copiam describendi facere. ita capitur in l. 1. & per totum. ff. de edẽdo. hinc dicitur actionem edere, qui libellum offert. l. si debitori. ff. de iudic. vbi dixi. l. edita actio. C. de edendo. Et Bud. in annota. in Pandectas in lib. 2. in verb. vindicias. ff. de orig. iuris, dicit edere esse, quod nunc per scriptum dare, vel per declarationem dicunt.

dicunt. Sed tamen alio modo editur, licet non per scripturam, vel per declarationem, nempe vbicunque produco instrumentum, & illius exemplum pars petit, & ergo illi trado, dico reddere: vt in l. 1. ff. de edendo.

Dictare actionem & edere, idem. Et sic dictare actionem est illam edere, intendere, & instituere. d. l. 1. §. edere. ff. de edendo. & pro eodē capitur dictare iudicium, in l. si seruus depositus. in princ. ff. de noxal. actio. vel edere. l. fin. ff. de separatio. l. 2. pro donato. vbi glo. dicit per litiscontestationem. l. si fine. §. si procurator. rem ratam haber. l. apud. §. mandaui. de doli exceptio. l. actione. in princ. pro socio. Dictatur actio, cum libellus componitur, & postea agit actor. l. non distinguemus. §. illud. ff. de recep. arb. iuncta l. 2. §. sed si agant. de iudi. Editur interdictum, cum dictatur, & intenditur. l. 2. in fi. ff. quorum legator. vbi glo. editur, id est in iudicio proponitur per litiscontestationem, & inchoatur. Et quod dictare iudicium per litisconteslationem fit, probare text. in l. si quis stipulatus sit Stichum. in fin. princip. ff. de verb. obligat. licet non sic passim capiatur.

Edere interdictum.

Edere rationes. Quarto rationes edere, est illas exhibere legendas, & computandas præstare: l. cum seruus. ff. de conditio. & demonstrationib.

Edere pro comedere. Quinto edere ab edo, es, comedere est. l. ex empto. §. animalium. ibi, & qui iumenta vendidit, solet ita promittere, esse, bibere vt oportet. ff. de actio. empti. glo. & doct. in rub. ff. & C. de edendo. c. vlt. §. is ita. 25. q. 1. de edaci locustarum pernicie, in l. excepto. C. locati.

Sexto ex adiuncto verbum edo suam variat, & mutat significationem: vt iudex seruienti edidit mandata capiēdi legionarios, id est capiendi potestatem commisit, ac dedit. Edere animam est mori. & similia, quæ tradit Cardi. Adria. de sermone Latino, in verb. edere.

Edere nomen. Septimo edere nomen, est profiteri, & exprimere nomen, nominare. l. vna. ff. de offic. consul. vbi qui apud alterum nomina ediderit, apud alterū manumittere non poterit. Et per illum tex. aliquando vidi decidi in forensi iudicio de duobus iudicibus parem habentibus iurisdictionem, inter quos erat locus præuētioni. vt si vna pars supplicuerit coram vno, contra aliquē ius sibi dici, & sic nomen aduersarij ediderit, nō poterit ad alterum iudicē accedere, quia iurisdictio præuenta est. l. si quis posteaquā. ff. de iudic. & Iurisconsul. ait: Si mater non petierit tutores idoneos filiis, vel eis reiectis confestim nomen aliorū non ediderit, id est alios non nominauerit, ius non habet sibi vindicandorum bonorum intestatorum filiorum. l. 2. §. si mater. ff. ad Tertullia. l. 3. qui petant tutor.

Supplicans coram vno iudice non potest ad alium &c.

Octauo edere est præstare, concedere, vel dare. l. si peculium. §. quædam conditiones. ff. de statuliber. ibi, quia hę necessario singulæ edendæ sunt. Inde edere operas, dicit Iurisconsul. in l. operæ in rerum. & l. aut certe. ff. de oper. libertor. l. si non sortem. §. libertus. in fi. de condict. indeb. l. in stipulationibus. in fi. de verbor. obliga.

Edere operas.

Munus edere. Nono edere munus, vel spectaculum, est facere, seu exercere ludum, vel venationis, vel gladiatorū, vel alterius generis. Solebant enim antiqui in honorem muneris cōsulatus, vel alterius, ludos & conuiuia agere, & erogare pecuniam ad hæc facienda, vel pro his quicquam legare solebant. l. Publius. ff. de conditio. & demonstratio. l. si quis ob honorem. de pollicita. vbi Budæus. Et ideo, quia illi ludi fiebant, edebat is munus, quasi munus publicabat: & qui absens per epistolam muneris istius edēdi gratia mittebat, ad editionem illius promissi muneris per epistolam non tenebatur. & sic istos ludos celebrare non tenebatur, quamuis promiserit per epistolam se ludos illos publicaturum, & facturum: licet contrariū videretur, quia reipublicę intererat: tamen contrarium decidit l. Charidemo. de pollicita. Quamobrem hi quoque ludi vocabantur munera, quia videlicet populus hoc oblectamenti ludorum genere, perinde ac munere quodam capiebatur, & à magistratibus, & Principibus quasi muneris loco exhibebatur. Vnde etiam ludos edere, dicit Iurisconsul. in l. si vt certo. §. interdum. ff. commoda. & spectacula edere, in l. legatam.

in fin. ff. de administr. rerum.

Actor reo edere tenetur. Decimo actor reo tam instrumenta, quam rationes etiam ad fundandam eius exceptionem edere tenetur. l. 1. ff. de edendo. l. non est nouum. C. illo titul. & l. 1. de proba. nisi illa rei exceptio vim actionis haberet, vt compensationis exceptio: nam qui compensat, petere dicitur. l. amplius. ff. rem ratam haberi.

Idem, quando exceptio crimen actoris continetet, vt exceptio excōmunicationis, vel banni, & sic quando agitur de capitali causa. l. 2. §. idem diui. ff. de iure fisci. Vnde actor controuerteus beneficium in aliquem, non tenebitur edere excommunicationis instrumētum: & in aliis casibus descriptis in l. fi. C. eod. per doct.

De reo contraria est regula, quod reus actori non teneatur edere: volens enim agere probationes habere debet. l. qui accusare. C. de edendo. quippe nimis graue foret, quod quid pares arma contra se. l. nimis. C. de restib. Nisi ex iusta causa. l. 1. C. de edendo. Et an causa iusta fuerit, arbitrio iudicis relinquitur, vt ibi: nam hæc materia est valde arbitraria. Et in hac limitatione comprehenduntur aliæ, quas scribunt doct. in l fi. C. de edēdo. & Soci. in doct. fallen. in regul. 112. edere. ac Decius post alios in c. 1. de probatio. Vnde si instrumenta casu fortuito perdita forēt, tunc cogi posset, ne veritas periret. c. 1. de probatio. vbi doct. & facit l. si quis. §. vlt. ff. de edendo. Et quando res in iudicio verteretur. l. 1. §. edenda. ff. eod. Idē in ecclesia, fisco, & causa priuilegiata, vt matrimoniali, & aliis casibus descriptis in dictis locis superius allegatis. lege, ne quisquam. ff. eod. Hodie per ord. Regias aduocati inuicem antequam postulent, debent edere quæ dicenda sunt, vt in facto concordes sint.

Duodecimo edere significat in iudicium deducere. lege, in interdictis exinde ratio habetur fructuum, ex quo edita sunt, non retro. ff. de interdict. vbi glo. dicit, ex quo sunt edita, id est deducta in iudicium, quod fit per litis cōtestationem. l. cum fundus. de reb. credi. l. 1. §. ex die quo quis deiectus est, fructuum ratio habetur, quamuis in ceteris interdictis, ex quo edita sunt, non retro computantur. ff. de vi & vi arma. l. quæsitum. §. ex hoc interdicto & §. seq. de precar.

Edictum edere. Edere edictum, in l. in peremptorio. ff. de iudic. pro facere, concedere. cuius tex. verba sunt: in peremptorio autem comminatur is, qui edictum edit, etiam absente aduersa parte cogniturum se, & pronuntiaturum.

Ædiles qui & curules. Inde ædiles dicuntur, qui sacrarum ædium curam apud Romanos gerebant. Et quidam curules, quia sella curuli veherentur, dicti sunt, quòd à patribus crearentur. l. ædiles curules. ff. de via publica. vel, vt ait Theophil. in §. prætorum edicta. de iure natur. in Insti, à cura dicti sunt. id enim inter cetera ad sollicitudinē ipsorum pertinebat, ne quis ante quadragesimū forte annum ad sacerdotiū admitteretur. Aut, quod verisimile magis est, quod forum curarent, ita vocati sunt. nam & qui Latinè ædiles dicuntur, à Græcis ἀγορανόμοι vocantur. Vel ex illo tempore, quo plebs secesserat à senatu, quemadmodum consul inter patres ius reddebat, ita & in plebe creatus est quidam, quē ij adirent, qui ope aliqua egerent. Et ita ab adeundo dictus est ædilis, quasi adilis. nam euphoniæ & voculationis gratia interposita est litera, l. Et ita facti sunt ædiles. hæc Theophil. Et isti successu temporum dicti sunt plebej, quòd ex plebe eligerentur. testis est nobis Liuius libr. 1. ab vrbe condita, & Fenestel. de magistra. Roman.

Officium ædilium. Officium quoque ædilium fuit, si seruum quispiam, aut iumentum morbosum vitiosúmve pro integro sanóque vendiderit, vt redhiberetur. l. ædiles. & per totum. ff. de ædilit. edict. Quod vero cloacæ publicæ, & aquæductus, ceteráque ædificia lauta, munda, integráque & expedita asseruarentur, ædilium officij est. Denique quicquid rerum vitiosarum pro syncero, fractum pro integro vsquam venisset, ædilitio edicto redhiberi solet. teste Pompon. Læto, de magistra. Roman. rub. de ædilib. qui aliter æditui dicebantur, ab ædibus tuendis. Iurisconsul. in l. 3. §.

Æditui.

 proinde.

proinde.ff.de tabul.exhib.l.1.§.tutores, de tutel.& in §.tutores. Insti. illo tit. Et ædium appellatione omnis species ædificij continetur.l. qui ædes.in fi.ff.de incend. Frumento quoque præerant.vt in l.2.§.deinde cũ esset.ff.de orig. iuris. Aedilitas vero est ipse magistratus: veluti cum dicimus, tempore ædilitatis, id est tempore magistratus ædiliũ. l.& ideo.ff.de compensa.licet gl.legat edulitas, & ita legit ibi Budæus: sed Cotta in 2.parte memor. in verb. annona. legit auctiorem annonam: quamuis litera communius habeat arctiorem.

Aedilitas.

Correctal. & ideo.

Editio, edendi actus. Vnde editiones sine die & consule fieri debent.l.1.§.editiones.ff.de eden. At hodie contrarium in curiis obseruatur regulariter: scilicet vt non nisi cum die fiat editio.

Editio cũ die & consule ut fiat.

Editus boum pro stercore ponitur, in l.ligni. ff.de lega. 3.in §. lignorum.ibi, in quibusdam prouinciis & editu boum ad hanc rem vtuntur.

Editus boum.

Reddi rationes. Rationem in hac materia definit Labeo, esse vltro, citroque dandi, accipiendi, credendi, obligandi, soluendi sui gratia negotiationem, in l.si quis.§.rationem. ff.de edendo.

Ratio quid sit.

Item habere fructuum rationem, est habere considerationem & respectũ.l.si homo.ff.de re iudica.l.inter eos. §.fi.ibid.quamuis glo.in l.in bonæfidei.C.de vsuris, exponat pro emolumento. facit l. 3.ff. de interdict.l.1.§. ex die. de vi & vi arma. Aliis multis modis accipitur ratio, vt per Lucam de Penna in l.1.C.de iure fisci. lib. 10.

Ratio pro consideratione & respectu.

Implicitam rationem, inuolutam, & intricatam vocat Scæuola in l.emptor. §. fin.ff.de pactis. Rationes autem reddere quis teneatur, & multa alia fuerunt superius tractata.

Ratio implicita.

Nunc dicamus, quis ratiocinator dicatur, quem alio nomine calculatorẽ dicere possumus: is est, qui rationum subducendarum peritus est, seu conficiendarum: de quo intelligitur tex.in l. procuratoris.§.si plures.ff.de tributor. vbi sic scribitur: sed si duas tabernas eiusdem negotiationis exercuit, & ego fui tabernæ, verbi gratia quam ad Butinum habuit, ratiocinator, id est præfectus rationibus cõficiendis, tanquam institor, &c. licet glo.ibi pro creditore exponat. vbi intelligas illa verba, non quemadmodum accipimus vulgariter pro quodam communi contubernio, Gallic. *butin*: sed Butinus hic, seu (vt alij volunt) Bucinus accipitur pro nomine loci. quod apparet ex verbis sequentibus ibi, maximè dum dicit. Alius eius quam trans Tiberim, &c.

Ratiocinator.

Butinum seu bucinum.

Ratiocinium pro ipso computandi actu accipitur in titul.vbi de ratiociniis agi oporteat. & in rub. de obliga. ad ratiocinia. in decretal l.1.§.officid. de tutel: & ratio.distrah.

Ratiocinium.

Rationarius, dicitur liber, in quo rerum gestarum rationes cõtinentur, accepti videlicet & expensi. Vel etiam vir ratiocinatius, qui rationibus præest, seu illas conficit, vt refert Cælius lib.antiquarum lectionum 7.c.11.

Rationarius.

Inde Rationalis pro procuratore Cæsaris, secundum glo. & doct.in l.ad fiscum. C.vbi caus.fiscales. & fere alibi. Pyrrhus vero insequens Alciatum in lib. 2. de magistra.dicit esse generis vocabulum, à rationibus dictum: quod probat per l.Senatus.ff.de iure fisci.vbi Iurisconf. ait præfectum ærarij rationum cognitionem habere. Lucas vero in l.si quando.C.de bonis vacan.lib.10.dicit eos causis sacri ærarij præsidentes. Ego vero putarem hodie officiales omnes præfectos computationibus Cæsaris, rationales dici: vt sunt magistri computorum, qui audiunt & dispungunt rationes thesaurariorum, receptorum & aliorũ officialium Regiorum: quandoquidem rationes officialiũ Regis audiunt, & de his solum cognoscunt. Itidem procurator fisci in dicta camera computorum, & alij generaliter omnes officiales rationibus addicti, rationales vocari possunt: & non solum qui audiunt, sed & qui reddunt, quos Gallic. vocamus *comptables*. At procurator fisci aliis rebus, quam rationibus præfectus, rationalis minimè vocabitur. facit l.officiales rationales. C.de episcop.& cleric.sed tantum procurator rationis, siue priuatæ fisci.l.procurator.C. de edendo.siue publicæ rationis, vt ibi.

Rationalis.

VLPIAN. LIB. VIGESIMOSEPTIMO ad Sabinum. Lex xc.

Qui vti optimae, maximaeque sunt aedes tradit, non hoc dicit, seruitutem illis deberi: sed illud solum, ædes liberas esse, hoc est nulli seruire.

Iurisconsultus hic vult declarare certum & vsitatum loquendi modum apud Iurisconsultos, Vti optimæ maximæque sunt ædes: vel, Vti optimus maximusque est fundus, sit tibi donatus, aut venditus: hoc significare dicens, quod ædes, vel fundus ita designatus, sit liber, non seruitutem illis deberi. Ideo qui vẽdit ædes, vel donat, vti optimæ maximæque sint, eas liberas ab omni seruitute præstare debet, vt hic: non tamen ob hoc seruitutem domui deberi dicit.l. penult.ff.de euictio.l. seruo. §. si fundus. de lega.1.melior text.in l.non tantum. ℐ. eod. quæ per istam satis explicatur. quia fortè ædes non indigent seruitute, & ideo optimæ esse non desinunt, licet eis non debeatur seruitus, cũ sine ea optimæ sint: sed optimæ non essent, si seruitutem deberent, arg.l.vbi.ff. de verbor. oblig. Censuales ergo non dicuntur optimæ: quia alandiales, id est liberæ ab omni censu, meliores sunt. rub. de alaudiis & feudis.

Optimum est esse seruitutis carentem.

Item fundo legato, vti optimus, maximusque, retia apraria, & cetera, quæ venationis instrumento continebũtur, ad instrumenta pertinent, si quæstus fundi maxima ex parte in venatione cõsistat.l.fundo legato. ff.de fundo instruc.& instrumen.lega. Tamen legato sic fundo non debentur instrumenta emptionum, nec nomina debitorum. l.si mihi.ff.de lega.3. Et hæc clausul. vti optimus maximusque est, etiam vnum fundum solum comprehendit, sicut supremæ tabulæ.l. illa verba. ℐ.eod.

Nomina debitorum non continentur sub hac clausula, vti optimus maximus.

Nec obstat, quod si non apponatur hæc clausula, vti optimus maximusque est, tamen liber fundus præstari debet: alioqui vendens tenetur ad id quod interest. l. 1.in fi. & l.Iulianus.§.quod autem.& l.in venditione. ff. de actio. emp. Respond. quando quis ignoranter vendit sine hac clausula fundum debentem seruitutem, actione quanto minoris tenetur.l. quotiens.ff.de ædilit. edicto: sed si cum illa clausula, vti optimus maximus, licet sit ignorans fundum seruum esse, tamen ad interesse tenetur. non enim debet asserere, quod ignorabat. d.l.Iulianus. in §.1.& glo. in d.l.quoties.

Venditor vti optimus maximus, ad interesse quando teneatur.

Nec assentior Alciato dicenti contractum emptionis dissoluendum, cum quis sic vendidit, vti optimus, &c. tanquam fides non sit seruata: quia loquitur sine lege, imo cõtra iura, primo contra l.1.in fi.ff. de actio.empti.vbi si quis vendiderit fundum liberum, & tamen seruitutem debebat, non rescinditur contractus, sed ad interesse agetur. Etiam est tex. contra eũ expressus in l.penul.ff. de euictio. vbi qui sic vendidit, vti optimus maximusque est, tenetur tantum de euictione, & contra eum sic agitur, ergo tenet venditio. Adhæc venditio non rescinditur ad requisitionem vnius partis.l.1.& 2.C.quãd.liceat ab emptio.disced. etiam si duplum offerret, nisi ius hoc ex causa permittat.l. non est probabilis.C.de rescind. venditio. Itaque si sciens vendiderit seruitutem, aut partem rei, tenetur ad interesse, etiam si dicat, Qualis esset, nisi expresse quoque declarauerit seruitutẽ, aut venditam partem: vt in d.l. 1.in fi. Si autem ignoret seruitutem, dicens, Qualis est, sit tibi emptus, non tenebitur venditor ad interesse.glo. in l.cũ venderes.ff.de contrah. emptio.Iaf. in l.stipulario ista. §. 1.col. 4.ff. de verbor.oblig. Et emptoris erit probare scientiam venditoris: præsumitur enim ignorantia, per regul. iuris. nisi de facto venditoris ageretur, quod is ipse vendiderit, vel alienauerit.

Alciat. sententia reiicitur.

Idem censendum est, etiam si ædes seruirent Regi, quia totum negat ibi, *hoc est nulli seruire*. Nec obstat, quod authoritas

authoritas superioris censeatur excepta. c. venientes. de iureiur. Sed hic non agitur de authoritate Regis, sed de commodo venditoris, quod non est exceptum. Ideo si quis venderet domum affectam receptioni cuiusdam nobilis, nisi hoc exprimatur, tenebitur venditor, per prædicta. Secus vbi casu fortuito vel natura rei subiectio quædam contingeret, vt quia per aduentum Regis illa domus ampla deberet recipere hospites: aut si talis domus esset iuxta Regium prætorium: tunc si fiat hoc authoritate Regia non poterit emptor ad id quod interest agere: quia scire debebat, & præuidere domos curiæ Principum vicinas hospitum receptationi addictas esse, & curialium miseriis, iuxta sententiam Vergilij sic dicentis:

Venditor non tenetur licet domus sit subdita, in aduentu Regis recipere curiales.

Mantua væ misera nimium vicina Cremona.

Alioqui omnes domus pagorum, vel paruarum ciuitatū, quæ ad hoc tenentur, non possent vendi sine hac expressione, quod est ridiculum.

Limitatur, quādo sic ego venderem fundum, vti optimus maximúsque esset, & ius fundi non deterius factum esse promisero: quia tantum præstare debeo ius fundi non esse factum deterius. l. si cum fundum, & l. non tantum. ῑ. eod. ibid. videte alia.

Vti, quibus modis accipiatur.

Notandum est quod ista dictio vti, pro vt exponitur quandoque: vt in l. fin. §. 1. ibi, pœna autem eius, qui non promittit, vel satis non dat, ea est, vti in possessionē mittatur aduersarius. ff. ne vis fiat ei. l. si indebitum. §. fin. ibi, vti assolet: rem ratam haberi. l. fin. §. penult. & vlt. de doli exceptio. l. traiectitiæ. in princ. de actio. & oblig. l. si vendidero. §. si Titius. de furtis. l. si quis ante. de aequir. possess. l. 1. §. cum per errorem. de appellat. l. 2. de re militari.

Vti interdum pro sicut, prout l. 3. §. merito ergo ad refectionem se prætor retulit, vt tibi (inquiens) ius est, reficias: vti autem ius est, hoc est reficias: sicuti per seruitutem impositam licet. ff. de itin. actúque pri. & in rub. vti possidetis, quominus possideatis, vim fieri veto. l. 1. in princ. ff. vti possidet. l. 1. de superficie. l. 1. de aqua quotidia. & æstiua. in princ. l. 1. de riuis. l. 1. in princ. de fonte. Et tunc est dictio ad aliud relatiua, non ex se dispositiua, vt ibi, & in l. Seiæ, in fin. ibi, vti possid. ff. de fundo instruct. l. palam. §. si. ff. de ritu nuptiar. l. cum debere. de seruitu. vrbanor. prædior. l. verbis 12. tab. vti quisque legasset. ῑ. eod.

Vti pro postquam. l. qui Romæ. §. Callimachus. ibi, conuenit inter eos, vti cum Callimachus Berithensium peruenisset. ff. de verbor. oblig. vbi glos. Sed exponerem ibi pro vt, ratione illius dictionis cum, quæ tempus significat, vt alibi dixi.

Vtique.

Vtique pro certè ponitur, in l. 2. §. si quis nemine. ibi, vtique is, qui publicis operibus procurat, debebit id deponere. ff. nequid in loco public. scripsi in l. littus. §. 1. ῑ. eo.

Verbum vti.

Alias vti, verbum est significans quasi vtilitatem rei, qua vtimur, capere, in l. alienationis. ibi, non vtendo amisit seruitutem. l. subsignatum, in princ. l. cætera. l. speciosas, cum l. seq. l. in lege censoria. & l. liberorum. ῑ. eod. l. sed & si quid. §. & si vestimentorum. ibi, dicendum est ita vti eum debere, ne abutatur. ff. de vsufruct. l. Pomponius. §. si liber homo. de aequir. possess. l. vna. §. hoc interdictum. vt in flumi. publico nauigar. liceat. l. interdicto. de vi & vi arma. l. 3. §. vti. de itinere. l. 1. de precar. l. 1. de exceptio. lege, reus. in fin. de muneribus.

Vti frui.

Inde vti frui, sine copula frequenter vtuntur Iurisconsul. Et dictio vti vsum respicit, frui vsumfructum: inter quæ est differentia, vt in rub. de vsufruct. Instit. & scripsi in l. rectè dicimus. ῑ. eod. l. si vsusfructus legatus. in fin. ff. de vsufruct. l. 3. quod quisque iuris.

Verbum vti non ad qualitatem, sed ad modum refertur.

Vnde si quis debeat vti secundum consuetudinem patrisfamil. illa verba referuntur ad modum, non ad qualitatem, vt eo modo, quo paterfamil. vtebatur, is vti debeat: veluti, si syluā cæduam solitus erat cædere in quinquennium, iste quoque non antea cædat. l. item si fundi. in fi. ff. de vsufruct. Et sic non refertur ad qualitatem, vt is vti debeat in ea qualitate, qua paterfamilias. glos. & Alberic. ibi. Boer. in decis. Burdegal. q. 51. sed quid retento.

Vtile.

Vtile, in l. tabernæ. ῑ. eod. Vtilis actio, iudicium, & vtilitas, in lege, cum prætor. ῑ. eod.

Aedes, edem.

Ædes, ædem, etiam in singulari pro domo accipit Imperator post Ciceronem, in l. æde. C. loca. quem Alciat. citat, & eius opinionem tuetur lib. 6. parer. cap. 10.

PAVLVS LIBRO SECVNDO fideicommiss. Lex xcj.

Meorum & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum est.

Meum, tuum, suum actiones continet.

Actiones continentur appellatione meorum & tuorum: & idem in pronomine suorū, cum ista inter se pronomina æquiparentur. glos. in c. quo iure. 8. dist. in verb. mea. quam singul. no. Corset. in singul. incipien. meus. Vnde si legem mea sine adiuncto, vel donem, aut vendā, tunc & iura & actiones comprehenduntur, vt hic scribitur, si in neutro genere & absque substantiuo ponantur. idem si dicam, omnia bona mea dono: his verbis etiam actiones continentur, & actiuæ, & passiuæ. l. vel omnia. ff. ad Trebell. Rectè dicimus meum fundum esse, cuius non potest alterius pars dici. l. rectè. ῑ. eod.

In venditione bonorum & actiones continentur.

Idem si adiungatur substantiuum generis generalissimi, vt si dixero: Vendo tibi bona mea, res meas, vel notarius dicat: Talis vendidit bona sua: tunc etiam continentur iura & actiones, per l. si legatus. §. 1. & l. nam quod. §. fin. ibi, vel vniuersam rem suam. ff. ad Trebell. nam veluti substantiuum est amplum, & hoc pronomen meū, tuum, suum: ita horum ampla erit significatio. quamuis glos. & Bart. in l. 1. ff. de statu homi. teneant contra. & Barba. cons. 36. illud in 1. vol. quod videlicet iura non videantur dici posse mea, nec actiones. Sed actiones suas Iurisconsul. Paul. scribit in l. si filius. in fin. ff. de fideicommissa. liberta. & Africa. in l. si quis legatum. in fin. de fals. ibi, creditori actio sua denegari debet. Et quia pro iuribus actionem habens, ipsam rem habere videtur. l. qui actionem. infra titul. proximo. Et nil secum facit l. fin. ff. quorum bonorum. quæ non loquitur de bonis meis, sicut hic. imo Iurisconsul. in l. si quis habens. ff. qui & à quib. inquit ibi, donec creditoribus suum soluatur. vbi debitum suum vocat. Ergo non est inconueniens, quod quis vocet actiones suas & iura sua, per prædicta: ita quoque possum actiones meas vocare, per istum tex.

Actiones suas vocat Iurisconsult.

Meum, dominium denotat.

Si vero hæc pronomina, vel eorum alterum iungantur substantiuo generis subalterni (genus accipiendo, prout accipiunt Iurisconsul.) vt argentum meum, tunc illa denotant dominium. l. Quintus. §. argento. & ibi Bartol. ff. de auro & argen. lega. l. seruus. ff. de lega. 3. Bar. & Alex. in l. certum. §. sed & si fundum. ff. de confess. & omne illud, quod possum vindicare. l. solum. ff. de rei vindica.

Limitatur ratione personæ loquentis: vt si colonus dicat suum agrum, intelligetur quantum ad curam, & sollicitudinem, quam in eo habet. glos. in l. 2. in princip. ff. de orig. iuris & ibi addidi alia iura ad hanc legē pertinentia.

Secundo restringitur pro natura eius, cum quo loquimur: vt si dico seruo, lego omnem suam pecuniam, vel monacho, intelligetur impropriè, vt habere potest. l. 4. in princ. ff. de manumissio.

Tertio vitiatur secundum rem, & materiam, de qua loquimur: vt si legem famulis meis centum, non ex hoc ostendo me habere dominium in famulos. l. cum si non exhibuissent. §. 1. ff. de publica. glos. in lege 2. C. quib. in caus. colo. lib. 11. & Socin. in tract. fallent. in regul. 96. dominium.

Pronomina meum, tuum, suum, quando verum nō denotent dominium.

Quarto perdit officium, ad euitandum absurdum, vel contrarium: quia tunc impropriè pro debito accipietur. l. si me. in fin. ibi, sed quia pecunia mea. vbi glos. ff. si cert. petat. glos. in l. 2. de eo quod certo loco. l. cum possessor. de censib. Panor. in c. nullus. de iureiur. Et vbi subiecta materia non posset de dominio intelligi. Vnde tuum beneficium, vel meum dicitur quoad titulum, non quoad

verum dominium.c.2.de donatio.Igitur hæc pronomina secundum materiam subiectam inferunt modo ius in re, modo ius ad rem, de qua agitur: vt est tex.in c.si tibi absenti, ibi, vt tuum dici valeat.de præb.in 6.& ibi Philip. Perus.in 3.not.

Item meus fundus dicitur,mihi seruiens.l.sicuti.§.1.ff. si seruit.vindicet.vt exponit ibid.Accurs.

Pronomĩ causa demonstrationis quando ponatur.

Quando vero hæc pronomina substantiuum habent particulare, vt talem librum meum, tunc demonstrationis causa ponuntur, si verbo præsentis tẽporis adiiciantur,vt dono Infortiatum librum meum. text.in l.si ita.ff. de auro & argen.leg. vbi venditio suorum bonorum intelligitur de illis,quę tempore testamenti habebat.Quod si quis bona obligauerit, tunc etiam futura erunt hypothecata:quia in obligatione modicum vertitur præiudicium.l.fin.C.quæ res pignor. obligar. possunt. Corset. in d.singul. incipien. meus. Secus si iungatur verbo futuri: nam tunc conditionem notat:vt Stychum,qui meus erit, cum moriar,lego,id est si meus erit.l.Stychum.ff.de leg.1.

Suum dicitur quoad vsum.

Item Rex Franciæ ex plutibus equis donauit cuidam nobili suum equum,quæritur quis debeatur? Et respon. illum deberi, cui frequentius insidere solebat: vt pleno modo intelligatur meum,quoad proprietatem & vsum, per l.penult.§.fin.ff.de auro & arg.leg.sic decidit Bald.in l.1.C.eod.veluti Christianissimus etiam Galliæ Rex Henricus præ cunctis suis castris vnum Fontisbelli castrum, suum appellat:& in multis aliis videre licet,vt paterfam. suum candelabrum dicat illud,quo vtitur.

Meorum nomine descendentes veniũt.

Postremo meorum appellatione omnes descendentes ex communi loquendi vsu continentur, sicut suorum & tuorum.no.Guido Papæ in decis.Delphi.q.230.Petrus, & q.306.generale. Et sic Gallic.dicere solemus, *ay reserué à moy,& aux miens, à toy,& aux tiens,à luy,& aux siens*: vt plenius dicam in l.liberorum,in fin.ÿ.eod.

Adde quod scribit glos.in c.dilectissimus.12.q.1.quietissime homines victuros, si sublata essent ista pronomina meum,& tuum:quod an expediat docet Aristot.lib.2. politic.non expedire:& probat Conrad.in tract. de contract.q.9. tract.1. inquietissime homines victuros, & negligentissime.

IDEM LIBRO SEPTIMO
Quæstion. Lex xcij.

Proximus est, quem nemo antecedit: supremus, quem nemo sequitur.

Iurisconsultus hic declarans, quis sit proximus, & supremus, proximum dicit esse, quem nemo præcedit: supremum,quem nemo sequitur. Et de hoc verbo *antecedit* loquitur Iurisconsultus in l.Paulus. ibi potest videri calumniosè satis petere,quem alius antecedit.ff.de prætor. stipulat.& l.2.§. legitima.ff.de suis & legiti. heredib. Ne vero cuiquam infructuosa videatur hæc lex, aliquot referamus vtilitates.

Proximus ad successionẽ intestati admittitur.

Prima est quod agnatus proximus ad bona consanguinei decedentis intestati ex lege duodecim tabularum admittitur,quæ his verbis lata fuit: INTESTATORVM HEREDITATES PRIMO SVORVM HEREDVM VELINT, NOLINTVE SVNTO: HIS DEFICIENTIBVS AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. probatur in §.1.& §.proximus. de legitim.agnator.successſ. vbi proximus dicitur, quem nemo antecedit. ac licet vnus tantum sit, nihilominus electiuè dicitur proximus,non comparatiuè. l.1.§.proximus.ff.vnde cogna.quo loco Iurisconsultus sic ait:proximus autem accipitur etiam qui solus est: quamuis magis propriè proximus ex plutibus dicatur.l.2.§.legitima.ff.de suis & legitimis.l.proximus, iuxta l.1.ff.quis ordo in bonor.possess.seruet.

Longè distans ab aliquo proximus dicitur.

Atque licet longè distet ab eo, de quo agitur, tamen adhuc proximus dicitur,quem nemo præcedit.no.per illum text.in l.vacantia.C.de bonis vacant.lib.10. Et proximum non eum quærimus, qui tunc fuerit,cum moreretur paterfamil. sed eum qui tunc fuit, cum intestatum decessisse certum est.l.2.§.interdum.ff.de suis & legitim.

Tutela ad proximum defertur.

Secundo eodem tenore tutela ad proximum defertur, cum successionis habeat emolumentum.§.fin.Institut.de legi.patronor.tutel. Intelligite proximum, vt hic, id est priorem,dicit Alexand.consi.137.præclarè,in 1.vol.id est quem nemo præcedit:licet longè distet,etiam in decimo gradu.§.fin.de successio.cogna.in Instit.

Saisitur proximus.

Tertio consuetudo generalis Franciæ saisit consanguineum proximum de bonis morientis,id est ad eum defert & bona,& illorum possessionem. Ioan.Fab.in l.apud hostes.C.de suis & legitim.hered.l.3.C.de iure deliber.Boër. in §.6.de testam.in consuetud.Biturig.quod est notorium in regno. Et pro hac consuetudine facit text.in §. diutina possessio,quæ prodesse cœperat defuncto,& heredi,& bonorum possessori continuatur. de vsucap. in Instit. De hoc abundè scripsi in tract.de mater.possessor.in 3.tomo commentar.in constit.Reg.Gallic.artic.9.

Retractũ proximus habet.

Quarto proximus habet retractum ex consuetudine etiam generali regni:cuius meminit tex.in c.constitutus. de in integr.restit.facit l.dudum. C. de contrah. emptio. Considerãda tamen est proximitas illius lineæ, ex qua bona orta sunt,vt docet Boër.in §.2.de consuetu.retract. videlicet vt paterna paternis,materna maternis relinquãtur:nisi consuetudo contrarium disponeret,Chassa.in §.1. glos. *le plus proch.in.* titul. *des retraictz.* tex.in c.vno.in fi. de natur.successſ.feud. Et fuit in hoc Senatu pronunciatum hoc anno 1541.die Mercurij hebdomadæ Sanctæ, posthumum nondum conceptum tempore venditionis, natum tamen tempore saisinæ factæ per dominum,debere admitti ad retractum:quia sæpe accidit, qui tempore aut venditionis,aut mortis proximior nõ erat, proximus esse incipiat. docet tex. in § proximus. Instit. de legitim. agnatot.successſ.l.2.§.proximum.ff de suis & legiti.quamuis contrarium scribat do.Tiraquel. in tract. de retractu, in 1 par.§.1.glos.9. *ou lignagier.* num.92.& seq.in venditione pura,vt tempus venditionis inspici debeat.Sed Galli tempus saisinæ inspiciunt.

Arestum. Posthumus ad retractum admittitur.

Proximus testatoris, non heredis.

Quinto debet intelligi de proximioribus testatoris, non heredis.l.generaliter.§.cum autem.in fin.ibi, pronepotes,vel proneptes morientis.C.de instit.& substit. & l. cum acutissimi.C.de fideicom.l.peto. §. fratre.ff.de leg.2. Bart.in l.si cognatis.col.vlt. de reb.dub. Et ista est communis opinio,& tuenda,teste Ias.in consi.215. ex Valentia.col.1.vol.2. & consi.159.in præsenti.ibid. col.1.vol.4. Quamuis contrarium teneat Soci.in l.si cognatis,& in l. heredes.§.cum ita.ff.ad Trebell.Quæ opiniones conciliari possunt, vt in dubio si testator loquatur de proximis suis, intelligatur de suis, id est testantis. l. ex facto.ff.ad Trebel.vbi glos.aut loquitur de proximis alterius,& tunc res est clara, vt de proximis illius intelligatur.& idem, quando lex vel ordinatio sic loquitur de proximis. Secus verò,quando simpliciter loquitur de proximis: tunc inspiciendum est, ad quem verba dirigantur,& intelligitur de proximo illius. Vnde si consuetudo dicat retractum competere proximo venditoris, de illo intelligetur: vt concludit D.Tiraquell.§.11.glos.1.in tract.de retractu,& Ludouic.Gosadi consi.4.prima facie.col.5.num.17.

Proximi nomine omnes coniuncti veniunt.

Sexto si testator dicat:si filius meus decedat sine proximis, bona veniant ad talem extraneum: tunc appellatione proximorum continebuntur omnes coniuncti ratione sanguinis.l. cum alienam. C.de legat,l.quamuis. 2. de adulter.Bald.in l.dudum. in fin.C.de contrah.emptio. & venditio. per illum text.& in tract.statut. in verb.alienare.q.3.sequitur Barba.in repet.l.cum acutissimi.col.54. C.de fideicommiss.& Bertrand. consil.30. punctus, in 1. vol.ex noua editio.col.2.Quod facit ad intellectum consuetudinum huius regni,loquentium de proximis,Gallic. *des prochains*,vt ferè de consanguineis intelligantur:quando vero loquuntur de proximioribus, Gallic. *des plus prochains*,

Proximior & proximus an differant.
Proximus pro coniuncto.

chains, tunc de illis, qui alios antecedunt, vt hic. Et sic differt loqui de proximo, vel de proximiore: quamuis interdum pro materia nil intersit, vt concludit Bal. consil. 146. præmissis. col. 2. in princ. vol. 2. Nempe licet appellatione proximorum veniant omnes coniuncti, habenda tamen est ratio proximitatis, quando proximis quidpiam est quærendum, per l. Gallus. §. quidam. ff. de liber. & posth. l. 2. §. legitima. & §. seq. ff. de suis & legitim. & Lucas de Penna in rub. de proximis sacror. scrinior. lib. 12. Secus quando proximi excludunt extraneum, tunc quilibet artenditur. Inde proximitas pro consanguinitate accipitur. l. capitis. ff. de capit. deminutio. l. 1. §. 1. de iuris & facti ignoran l. si spurius. vnde cognat. l. item prætor. de suis & legit. heredib. l. 2. C. qui admitti.

Septimo potest proximus comparare pro consanguineo sine mandato. l. exigendi. C. de procurator. aliáque hic addi possunt, quæ scripsi in l. licet. 1. §. paternos. ℑ. eod.

Proximus quomodo accipiatur.

Ex prædictis patet proximum pro coniuncto, id est consanguineo interdum accipiendum: aliquando pro eo quem nemo præcedit, & tunc intelligetur de proximo coniuncto: nisi addatur aliqua dictio aliud significans, vt proximus vicinus. l. 1. §. quod ait prætor. ibi, & tam ad proximum vicinum hoc interdictum pertinet, quam aduersus vlteriores. ff. de cloac. l. qui domum. loca. l. non solum proximo vicino. de noui oper. nuntia.

Alias quoque refertur hæc dictio ad tempus, vt proximo anno, proximis Calendis: quæ possunt intelligi & de futuris, & de præteritis. l. eum qui Calendis. ff. de verbor. obligat.

Quandoque proximus refertur ad res, vt proximus ager. l. 1. §. deinde. ibi, & si fortè (inquit) cloaca ducta sit ex vrbano ædificio ad proximum agrum. ff. de cloac. & l. cum de lanionis. §. asinam. ibi, quibusque primis proxima copulata procedunt. de fund. instruct. vnde Iurisconf. ait in l. 1. ff. ad leg. Iul. maiesta. proximum sacrilegio crimen est, quod maiestatis dicitur.

Proximus pubertati.

Ad ætatem quoque refertur, vt proximus pubertati. l. heredibus. ff. de dolo. Et tunc masculus dicitur pubertati proximus, quando excedit annum decimumtertium cum dimidio. gloss. & doct. in §. pupillus. Insti. de inutilib. stipulat.

Vel etiam ratione exhibitionis beneficij dicitur proximus, vt Luc. 1. & Lucas de Pen. in rub. C. de proxi. sacror. scrinior. vbi alia addit.

Filius an patri dicatur agnatus.

Proximus agnatus dicitur, quem nemo antecedit. Sed filius patri non dicitur agnatus proximus: nam quidpiam maius est filius, & vocatur suus. l. in suis. ff. de liber. & posth. & l. scripto. vnde liberi. potest tamen appellari filius proximus patri, sed non agnatus. l. filius. ff. de suis & legit. §. 1. & §. si plures. de legit. agnator. success. in Inst. quamuis Aleiat. lib. 3. parerg. c. 25. contrarium asserat, si inter se mentio est, & tex. absque negatione legendum: quod improbo in meis no. interpretar. per tex. in l. 2. §. 1. ff. de suis & legit. l. sunt autem. de legi. tuto.

Primogenitus quis, & de ordine primogenitura.

Simile in verb. primogenitus, vt veniat etiam is, quem nemo antecedit, etiam si solus natus sit. c. Ioseph. de regul. iur. nisi de contraria voluntate constet: vt si donetur domus præcipua primogenito secundum ordinem primogenituræ: tunc enim intelligetur de priore filio, & eo mortuo de alio in eius locum succedente, & de filio non de filia. Gui do Pape singul. 522. in contractu. Quod est notandum pro nobilibus, qui plerunque substituunt filios seruato ordine primogenituræ, masculis præcedentibus fœminas: vt si fuerint tres filij, primo natus succedet, quo defuncto sine liberis succedet eius frater, & demum eo fratre quoque mortuo succedet alius. & hoc probatur per tex. in c. licet. in fin. ibi, ordine primogenituræ. de voto. & ita expresse docet ibi Panor. & alij. Et dicitur ista substitutio fideicommissaria, quia habet verba denotantia tractum, videlicet *selō l'ordre de primogeniture*. Et quod sic habens tractum dicatur fideicommissaria, tex. est in c. Raynutius. & c. Raynaldus. de testam. c. si pater. illo titu. in 6. &

Substitutio quæ fit seruato ordine primogenitura.

l. generaliter. §. cum autē. de instit. Alex. & alij in l. Gallus. §. quidam rectè. ff. de liber. & posth. ita consuluit Franciscquinus Curtius in consil. 48. præsupponitur. Dec. consil. 578. viso consilio.

Item alias nihil prodessent illa verba, seruato ordine primogenituræ, si diceremus vulgarem esse substitutionem: contra l. si quando. ff. de legat. 1. nec seruaretur ius primogenituræ, quod esset contra mentem disponentis. alia scripsi in c. Raynutius. de testam. Hoc tamen intelligendum est, si primogenitus moriatur sine sobole, tunc secundo genitus succedet: secus si cum sobole etiam fœminarum, quia fœminæ succedunt, & veniunt appellatione filiorum. d. l. generaliter.

Idem quoque dicendum, si referat se ad consuetudinem, videlicet: Succedant secundum ordinem primogenituræ, & consuetudinem patriæ. Nam si patriæ consuetudine caueatur, vt primogenito decedente cum filiabus succedant filiæ, tunc excludetur minor frater: vt consului. vide Ioan. Lupum in repet. cap. per vestras. de donatio. inter virum & vxor. atque fuit ita iudicatū in magno consilio pro do. de Villars anno 1545. pro quo consulueram. *Arestum, filiæ succedant primogenito.*

Insuper nota, quod dicenti se esse proximum incumbit onus probandi. arg. l. quotiens. §. qui dolo. ff. de probar. nec sufficeret se probare fratrem, nisi probaret se proximiorem, & quod nemo eum præcedit: vt expressim tenet Alexand. consil. 124. viso processu. col. 1. vol. 7. non enim debet quis admitti vt talis, nisi probauerit se talem. l. non ignorat. C. qui accusar. non possunt: & probari potest per testes: qui debent incipere à communi parente, vel à germanis, & fratribus, declarando eorum propaginem. c. licet ex quadam. ibi, singulos gradus clara computatione distinguant. de testib. Panor. in c. tua nos 2. no. de consanguinit. Dec. consil. 321. in causa. col. 2. Et sufficiet probare consanguinitatem, & quod alius eum non præcedat: sed alius dicens se præcedere, hoc docere debet, teste Cuma. consil. 43. in quæst. colum. 1. vbi allegat Barr. in l. is potest. ff. de acquir. heredit. *Alleganti se proximum incumbit probatio.*

Et teste possunt dicere talem esse reputatum proximiorem consanguineum, ab omnibus cognoscentibus eum: sic docet Alexand. consi. 195 reddito. in 7. vol. & D. Ferro. §. 9. rub. de retractu, in consuetud. Burdegal. Quod est verum, quando ageretur inter duos consanguineos: secus si consanguineus ab extraneo peteret retractum, vel successionem: tunc enim sufficeret se probare consanguineum, tum quod ille extraneus ius alterius, fortè nolentis retrahere, deducere non potest, tum quia proximus, cuius interest, non conqueritur l. 2. C. de success. edicto. Alexand. & Ias. in l. is potest. ff. de acquir. hered. & idem Alexand. consil. 179. visis, in fin. vol. 7. Soci. consil. 89. in causa, col. 3. versic. & si iterum. in 1. vol. multa scribit do. Andr. Tiraquel. in tract. de vtroque retractu. in 1. parte. §. 11. glos. 2.

Ita supremus est, quem nemo sequitur, id est vltimus. Vnde si testator substituat Titiū filio, qui supremus morietur: si cōtingat vtrumque simul mori, succedet Titius, quia nemo sequitur. l. qui duos. ff. de rebus dub. & l. ex duobus. de vulgar. Et substitutio valet, etiam si ille vnicus esset. l. in vulgari. ℑ. eod. Veluti supremæ quoque hæ tabulæ sunt, nō quæ sub ipso tempore mortis factæ sunt, sed post quas nullæ factæ sunt. l. 1. §. supremæ. ff. de bonor. poss. secund. tabul. *Supremus.*

Idem in verbo nouissimus. l. eum qui nouissimus. ff. ad Trebel. Soci. in d. l. qui duos. col. 3. Idē in verb. vltimus, l. si fuerit, & ibi Soc. ff. de reb. dub. Et in verb. postremus. l. quod his. §. vlt. ff. de legat. 3. l. 2. §. legitima, de suis & legit. Alia dicentur in l. proximi. ℑ. eod. *Nouissimus, vltimus, postremus.*

Idem in verbo extremus. l. vna. ff. si quis ius dicenti non obtemper. l. fin. de custod. reor. versic. fraudulenter. ibi, vel in extremum gradum militiæ detur. *Extremus.*

CELSVS LIBRO DECIMONONO Digestorum. Lex xciij.

Mouen

Mouentium, iterum mobilium, appellatione idem significamus: si tamen apparet defunctum animalia duntaxat, quia seipsa mouerent, mouentia appellasse, quod verum est.

Scrupulosam quandam verborum differentiam moderatur hoc loco Iurisconsultus. Mouens enim vocabatur, quod per seipsum mouere se potest, vt animalia: mobile, quod non per se moueri potest, sed per alium, vt vestis, liber, & similia. At Iurisconsul. hic docet non sic ad amussim hæc accipienda esse, quinimo vt plurimum idem significare. Vnde siue quis donauerit mobilia, siue mouentia, idem erit. itaque venient quæcunque facile moueri possunt. Aut si quis donauerit res mobiles comprehenduntur & mouentes, per hunc tex. & l. vnam. §. 1. & ibi glo. in verb. mobilem. ff. si quis ius dicent. non obtempera. & l. fi. de donatio. l. Titia de solutio. l. si fideiussor. §. fin. qui satisdar. cogant. Idem si dederit mouentes, vt etiam mobiles includantur. Idem enim ista significant. l. generali. §. fin. ff. de vsufruct. leg. l. penult. de vi & vi arma. l. vulgaris. §. certè. de furt. ibi, ex pluribus rebus mouentibus in horreo reclusis, & Iurisconsul. in l. fin. de requiren. reis, sic ait: bona absentis annnotata intra annum medio tempore mouentia, si qua sunt, ne aut mora deteriora fiant, aut aliquo modo intereant, venire debere, pretiúmque eorum in deposito esse. Et de rebus mobilibus loquitur. l. mercis. ꝟ. eo. & l. pecuniæ nomine, & l. plebs. § pen. ꝟ. eod.

Mobilia & mouentia idē significant.

Quæ omnia limitat hic tex. in fin. nisi appareat defunctum animalia tantum vocasse mouentia: quia tunc ad propriam horum significationem se restringit, quasi dicat: Mouentia sunt, quæ seipsa mouent, vt dixi: mobilia, quæ mouentur per alios, vt sunt res inanimatæ. Et hanc differentiam constituit Iurisconsult. in l. à diuo Pio. §. in venditione. ff. de re iudicat. vbi primo vocat res mobiles, secundo animalia, quæ propriè dicuntur mouentia. Veruntamen Gallis magis familiaris est appellatio mobilis, quam mouentis. Et appellatione mobilium veniunt quoque mouentia, & econuerso. d. §. in venditione. l. 1. §. illud, & l. 3. §. consequenter. ff. de vi & vi arma. & l. sed si vi. ibid. l. vim facit. §. quod in naue. quod vi aut clam: nisi voluntas contraria appareat legis, vel hominis disponentis. d. l. fin. ff. de requir. reis, vt inferius dicetur.

Mouētia sunt quæ per se mouentur.

Iurisconsul. Vlpia. interdum vocat bona mobilia, friuola. l. solutum. §. solutam. ff. de pignorat. actio. Aliis modis sumitur verbum friuola, vt scripsi in rub. de friuol. appella. in concorda.

Friuola, bona mobilia.

Et alibi friuiusculum vocat friuolam coniugum iram, & subitam, per quā ad diuortiū non est peruentum. l. cum hic status. §. si diuortium. ff. de donatio. inter vir. & vxor.

Friuiusculū.

Mobilia etiam omnia dici possunt, quæ facile sine rei læsione, peremptione vel deterioratione moueri possunt: alias inter immobilia computantur, per l. Iulianus, in fin. ff. de actio. empt. & l. 1. §. si iusserim. ibi, quæ propter magnitudinem ponderis moueri non possunt. ff. de acquir. possess. Ideóque bombardæ ad tuitionem castri positæ inter immobilia computantur: molendina quoque nauibus imposita, necnon vento agitari solita, & alia, nisi manuatia sint, quæ Gallic. *moulins à bras* vocantur: veluti habetur in consuetud. Bitur. no. 1 ubr. *quelles choses sont reputees meubles.* Videte nihilominus do. Andr. Tiraquel. in tract. de vtroque retract. §. 1. glos. 7. nu. 89. cum seq. in 1. parte.

Bombardæ & molendina dicuntur inter immobilia.

Torcular etiam affixum domui, quod sine deterioratione remoueri non potest, inter immobilia computatur. l. fundi. ff. de actio. empt. Secus vbi facilè moueretur, vt in Montepessulano, quod rotis per ciuitatem vehi solitū est, tunc dicitur mobile, sicut horreum frumentarium, de quo in l. Titius horreum. ff. de acquir. rerum domi. Chassa. in consuetud. Burgund. in rub. *des droicts.* §. 2. gl. *meubles.* Omnia etiam, quæ domui sunt affixa ad perpetuam rei vtilitatem, inter immobilia computantur. l. Iulianus. §. fin. cum l. seq. vsque ad l. veteres. ff. de actio. empt. necnon dolia, & alia, quæ non possunt extrahi, nisi rumpantur, immobilia dicuntur. Gallic. dicimus, *ce qui est enclaué & affix en terre, & qui tient à clou, & à cheuilles, qu'on ne peut mettre hors sans despecer, est immeuble.* per d. § fin. cum l. seq.

Torcular an inter immobilia computetur.

Dolia an sint mobilia.

Secundo mobilium appellatione venit pecunia: quia sæpius mouetur, nisi ab auaris. §. si vero vniuersa. in auth. de nupt. collat. 4. ibi, in pecuniis, aut in aliis mobilibus rebus, &c. Et dicitur de rebus, quæ seruando seruari non possunt, glos. in l. interdum. ff. de condict. indeb. & in l. 1. §. fuit quæsitum. vbi Ias. ad Trebell. & has glos. confirmat text. in l. Iulianus. ff. de petit. heredit. sic consuluit Dec. consil. 472. testator. in 1. q. Ob id in hac patria vir, qui lucratur mediam partem mobilium vxoris, prædecedente vxore, lucrabitur mediam partem pecuniæ: nisi esset destinata, vt mutuo daretur: tunc non dicitur mobilis, nec computatur inter mobilia. l. si chorus. §. 1. ff. de leg. 3. Franciscqui. Curtius consil. 183. præsupponitur. col. 1. in 2. parte. Ias. consil. 65. spectabilis. col. 2. in 1. volum.

Pecunia res est mobilis.

Qui lucratur dimidiā partem conquestuum, & pecunia.

Idem quando esset ad prædiorum emptionem destinata, per l. quid ergo. §. quid ergo. ff. de contrar. & vtili actio. tutel. singul. secundum Rom. singul. 103. & Francis. Cremen. singul. 59. & Corset. in singul. incipien. pecunia. & Alexand. in l. 1. §. fuit quæsitum. ff. ad Trebel. Ideóque si dimidia pars pecuniæ dotalis sit destinata ad emptionem prædiorū, maritus non habebit dimidiā partem illius, sed tāquā immobilis reputabitur. Et ita seruatur in hac patria.

Pecunia destinata ad emptionem prædiorum, vel reditus inter immobilia.

Idem si fuerit destinata ad emptionem reditus perpetui, vel deposita penes nummularium ad licitum & honestum reditum comparandum: teste Ludouic. Rom. consil. 188. in hac causa, in fin. quia reditus annuus inter immobilia computatur, vt in seq. dico. Ita quoque lignum destinatum ad ædificia computatur inter immobilia: teste Specul. in titul. de fructib. & interesse. §. 1. versic. 3. quæritur per l. ligni. §. si lignum. ff. de leg. 3.

Lignum ad ædificium destinatum inter immobilia computatur.

Præterea quando conuentum esset, vt pecunia haberetur loco immobilium, tunc conuentio seruanda est, & pecunia loco immobilium habebitur ex hac conuentione. l. iurisgentium. §. prætor ait. ff. de Pact. Quemadmodum in hac patria pacisci solet in matrimoniis, quod dimidia pars dotalis pecuniæ sortietur naturam immobilium, altera naturam mobilium. & hoc sciunt coniugati.

Annuli vero, gemmæ, & aliæ res pretiosæ comprehenduntur sub mobilium appellatione, regulariter: vt per glo. in c. is cui. de electio. in 6. & in c. 1. de cleric. ægrotan. in 6. Et ideo in illis rebus mobilibus pretiosis non habet locum retractus: vt concludit dom. Andreas Tiraquel. in tract. de retract. §. 1. glo. 7. nu. 99. & seq.

In annulis & mobilium pretiosis non habet locum retractus.

Veruntamen notate, quod appellatione auri & argenti non venit pecunia numerata, quæ facta est, vt exponatur ad necessaria & vtilia personæ. l. cum aurum. & l. Quintus. 2. §. 1. ff. de auro & argen. lega. nisi appareat testatorem contrarium sensisse. d. §. 1. vel si testator non aliud aurum, vel argentum haberet: tunc ne legatum sit inutile, comprehendetur etiam pecunia numerata. d. l. Quintus. vbi Barr.

Auri nomine non venit pecunia numerata.

Idem quando ex communi vsu loquendi nos vocaremus pecuniam numeratam argentum, & aurum, veluti communiter in Francia: tunc etiam simpliciter donans argentum, videtur omne argentum donare, & sic pecuniam. argu. l. librorum. §. quod tamen Cassius. ff. de lega. 3. nisi expresse diceretur, *argent non monnoyé*, vel si alias id probaretur ex consuetudine patris familias. l. si seruus plurium. ff. de lega. 1. Decius in d. consil. 472.

Adhæc notandum appellatione mobilium venire etiam fructus. l. fi. ff. de requir. reis. nisi fuerint pendentes: quia tunc antequam colligantur, pars rei sunt. l. fructus. ff. de rei vindic. imo cæmenta, lapides, & alia tigna semota à domo, mobilia reputantur: per ea quæ dixi in l. tigni. supra eod. Sic & pisces in stagno computantur inter immobilia: diuersum est, si capti sunt. l. Rutilia. ff. de contrahen. emptio.

Fructus mobilium accedunt.

Reditus autem perpetui, vel ad longum tempus, inter immobilia computantur: per tex. in clem. exiui. §. cúmque reditus.

Reditus inter immobilia computantur.

reditus. vbi scripsi, de verb.signifi.glos.in verb.annonas. l.iubemus nulli.C.de sacrosanct.eccles.Secus de momentaneo reditu, vel ad breue tempus: teste Alexand. hic in additio.ad Bar.& Chass.in consuetud.Burgund.in rubr. *des droicts*. in glos. *meubles*. Et ita esse à senatu iudicatum refert Aufre.in stylo parlam.aresto 32.videte quæ scripsi in tract. de constit. redituum, in 2.tomo comment. ad constit.Reg.

Arestum.

Mobilia & mouētia quādo separētur.

Primo restringitur regula,quod mobilium & mouentium appellatio idem significet,cum de cōtraria testatoris voluntate appatet,vt hic: quæ ex dispositione elici potest, vt plenè consuluit Dec.consil.653.casus, de quo & superius dictum fuit.

Secundo perdit officium,quando mobilia & mouentia in vna & eadem dispositione separatim proferuntur:tunc vnum appellatione alterius non veniet:alioqui-superfluè vtrumque fuisset expressum, per l.à diuo Pio.§.in venditione.ff.de re iudic. l.si filiusfamil.C.famil.ercisc.l.vna.§.exactio.de rei vxor.actio.l.in rebus,de iure dotium.l.2.§.1.ibi,mobiles autem,vel se mouentes.C.quand. & quib. quatr. pars debetur, lib.10.l.1. in princ.ff.de ædilit.edicto. Vnde si quis separatim vni donaret res mobiles,alteri res mouentes,tunc quoque facienda esset distinctio, vt superius dictum fuit.

Tertio vitiatur,quando loquendi vsus communis esset in contrarium,vt videlicet alio nomine mobilia vocentur, quam mouentia: tunc enim dispositiones secundum huiusmodi vsum forent interpretandæ, teste Ioan.Andr. in addit.ad Specul.in tit. de fructib.§.1.versic. sed pone. Oldrad.consil.219.refert Dec.consil.472.testator.col.2.in 2.dubio, per c.quanquam. ibi, secundum vocabula, quæ vsus obtinuit.2.q.7.& l.librorum.§.quod tamen Cassius. ff.de leg.2.Et Gallicus sermo promiscuè vtitur verb.*meubles ou mobiliers*, quem ex prædictis intelligetis.

Nomina an contineantur sub mobilium nomine.

Sed dubitari potest,an appellatione mobilium & immobilium veniant nomina debitorum, & iura. glos. hic arguit,& Petr.Iacob.in sua practic.in libel.de actio.ex testamento.in versic.quæstio est notabilis.Breuis tamen est conclusio,nomina non contineri: quia nec mobilia, nec immobilia sunt,sed iura sunt incorporalia,quę nec tangi, nec moueri possunt: quamobrem non mobilia.l 1.ff. de rerum diuis.& Instit.de reb.corporal. & incorporal. text. expressus in l.quam Tuberionis. §.fin.ff.de pecul.ibi, hoc amplius,& nomina debitorum.l.si mihi.de legat.3. Cum hæc igitur expresè separentur à mobilibus & immobilibus.d.l.quam Tuberonis.& l.à diuo Pio.ff.de re iudic.facit l.fin.de donat.nomina debitorum erunt species separatæ.l.3.ff.pro socio.l.ea.C.famil.ercisc.tum quia non circumscribuntur loco,sicut alia bona.l si fideicommissum. §.1.ff.de iudic.& l.Gaius,de legat.2.l.quæsitum.§ 1.de legatis tertio,facit text.in l.ad eum. ibi, tam in nominibus, quam in rebus mouentibus,&c. ff.de donat.ita consuluit Ias.in consil.5.circa,col.4.vol.4.versic.2.pro ista parte, & in lege stipulatio hoc modo,de verbor.oblig. Summatim differunt hæc iura à mobilibus & immobilibus: substantia,natura,& effectu. Primo quia substantia iurium est indiuisibilis & incorporea,mobilium & immobilium diuisibilis & corporea.Instit.de reb.corporal.& incorpor.& l.seruus.§.incorporales.ff.de acquir.rer.dom.l.1.§.quædam. de rer.diuis. Natura mobilium est, vt possideri possint, iurium nō itidem.d.§.incorporales.Effectus diuersus est, nempe res mobiles triennio vsucapiuntur. Instit. de vsucap.immobiles longo tempore.C.de longi temp.præscri. Iura vero sunt perpetua, & non præscribuntur ante 30. annos.l.omnes. C.de præscript.30. vel 40.ann.Dinus in reg.sine possessione,de regul.iur. in 6. Bened. in repet.c. Raynutius,in verb.cætera bona.nu.25. de testa. Non venient igitur nomina debitorum appellatione mobilium vel immobilium.

Nomina quomodo à mobilibus & immobilibus differunt.

Secundo vbi legantur mobilia vni, alteri immobilia, neutri debebuntur nomina. l.si chorus.§.1.ff.de leg.3. testis est hic Alber.& Socin. in tract. oblat. libello. 8.q.6, Cornel. consil.104. circa primum.col.3. in 2.volum.quæ mobilia nec immobilia sunt.

Tertio si legauerit testator vel donauerit vxori suæ mobilia,& immobilia,& is condito testamēto vendiderit vnam domū,& ante solutionem pretij mortuus ipse fuerit,vxor non habebit illud pretium,nec alia debita.debitum enim appellatione mobilium, & immobilium non continetur.l. Gaius.ff.de lega.2.sic expresse tradit Aufrer. in decis. Tholos.q.315.& Bal.consil.232.super.in fi.vol.2. sic consuluit Oldrad.in legato facto à Rege Franciæ de mobilibus, consi. 219. factum tale. quod consilium hic transcribit Alber.idem consuluit Decius consil.237.in casu.col.1.& consil.414.viso.in 2.dubio.

Pretium domus non debetur ei, cui mobilia & immobilia sunt relicta.

Quarto si testator reliquerit vsumfructum bonorum mobilium & immobilium vxori, non habebit vsumfructum nominum:prout consuluit Bal.in propriis terminis. consil.423. Andre.in 3.vol. Et hoc quando fuit relictus cum adiuncto mobilium & immobilium: secus si bonorum simpliciter.l.si vxori meæ.ff.de vsufruct.lega.Corne. consil.183.circa.1.in fi.vol.3.

Vsufructuario non debetur vsus nominū.

Quinto si bona mobilia & immobilia propter delictum sunt ex consuetudine vel statuto confiscanda, tunc non venient nomina:quemadmodum expresè docet Albetic.in 3.parte statutor.in q.13. item quæro, & Guido Pape in q.341.supr.&c. plenè Bertrand.consil.34.sententia.in 2.vol.secundum nouam impressionem. Ideo iudices solent dicere,bona talis N.confiscamus,& debita tūc continebuntur.

In confiscatione mobilium & immobiliū debita non continentur.

Sexto si mulier donauerit bona sua mobilia & immobilia in dotem viro suo,non tamen dare censetur nomina debitorum,quæ tertiam efficiunt speciem,vt dictum fuit, hoc docet Guido Pape in decis.Delph.q.499.testator,&c.

Obligatio bonorum quando debita respiciat.

Septimo obligando bona mobilia & immobilia non veniunt nomina debitorum, licet alias veniant sub obligatione bonorum.l.3.& ibi Bart.C.de hereditar.actio. & l.nomen. C.quæ res pignor.obligar.possunt. ita expresè Anton.Negusantius in tract.de pignor.& hypothec.in 1. memb.2.partis, num.8.& seq. Bonorum enim indefinita & simplex appellatio continet etiam iura: vt scripsi in l. bonor.s.eod.

Amplia etiam si donauerit bona mobilia,præsentia,& futura.Guido Pape consil.52.factum tale,& in decis.Delphin.q.291.appellat.Illa siquidem verba non possunt huius legis decisionem immutare, quin hæc separata maneant,& veluti tertia species.

Primo limita,cum in instrumento diceretur: Donauit omnia & quæcunque bona,tam mobilia quam immobilia:tunc ratione generalitatis etiam iura veniunt, per l.si legatus.§.1.ff.ad Trebel.Bart. in l.Quintus.§.argento, de auro & argen.legar. Idem si dixerit,cætera bona,per cap. Raynutius. ibi,cætera bona. vbi Bened.de testam.Roma. in l.ad tempus,in fin.ff.de vsucapio.vbi dicit,quod si quis acceperit emphyteusim pro se,& heredibus, & successoribus quibuscunque,tunc comprehenditur etiam legatarius:nam qui totum dicit,nil excludit.l.à procuratore. C. manda.nisi dicas omnia bona mobilia & immobilia: sed iura non sunt eius speciei:ergo non venient. Nisi tanta esset generalitas: vt, dono omnia bona mea mobilia,vel immobilia quæcunque & qualiacunque, & vbicunque sunt,sine aliqua reseruatione,&c. Vel si dixerit omnia & quæcunque bona, siue mobilia, siue immobilia, & alia quæcunque: eo quod in principio vsus est verb. bona, quod etiam nomina debitorum comprehendit. l.bonor. vbi dixi.s.eod.licet ea postea diuidat ad faciliorem explanationem in mobilia & immobilia,tunc non censetur excludere nomina debitorum. Et solent notarij Galliæ exprimere latissimè *biens meubles & immeubles,creances, debtes & autres droicts,&c.* Vnde putarem ex talibus notariorum verbis,Talis donauit bona mobilia & immobilia:non intelligi nomina.Si vero diceret,Donauit omnia bona,siue mobilia siue immobilia, & alia quæcunque. tunc etiam nomina debitorum comprehenderentur, non obstante declara

Debita quando comprehēdantur bonorum mobiliū & immobilium nomine.

Praxis notariorum.

declaratione & diuisione bonorum postea facta,

Actiones quãdo inter mobilia vel immobilia computentur.

Secundo non procedit, quando nomina essent collocanda inter has duas species: quia tunc si actio contineat rem mobilem, cõtinebitur inter mobilia: si rem immobilem, inter immobilia. l. potest. ff. de authorit. tut. vbi actio pro re mobili præscribitur triennio, pro immobili decennio. & ibi Bar. Vnde si instituitur vnus in mobilibus, alter in immobilibus, ne testator decedat pro parte testatus, & pro parte intestatus, actio pro mobilibus dabitur ei, qui mobilia habet, & alteri actiones pro immobilibus, l. ius nostrum. ff. de regu. iur. Guido Pape consil. 52. factum tale, col. 2. per glo. solennem in §. 1. in verb. numeranda. in auth. de non alienan. reb. ecclesi. colla. 2. Bald. d. consi. 423. Ioan. Andr. in additio. ad Specu. in tit. de fructib. §. 1. versic. sed quid si debeo. gl. in l. 1. C. si aduers. transactio. facit l. si ad resoluendum. C. de præd. minor. vbi sicut minor non potest rem immobilem alienare sine decreto, ita nec actionem ad eandem rem cedere. Petr. de bella Pertica q. 236. Secus in actione, quæ ad rem mobilem, quæ seruãdo seruari non potest, datur, teste Pyrrho in regul. qui actionem. J. tit. prox. Ita cum maritus prædecedente vxore lucratur dimidiam partem bonorum mobilium, & conquæstuum immobilium, & è conuerso vxor, tunc quóque nomina inter mobilia coputantur: vt docet Ioan. Masuer. in rub. de societa. §. item nomina. quod non procedit secũdũ eum, si nomina illa prouenirẽt ex alienatione rei immobilis. *Car les deniers issus des heritages, sont reputez immeubles.* Res enim subrogata, &c. l. si eum. §. qui iniuriatum. ff. si quis cautio. vt supra scripsi. Limitate tamen, quando actio competeret ad genus, vel ad quantitatem: quia tunc non computaretur inter mobilia, nec inter immobilia, sed esset tertia species, teste Lappo allegat. 92. in Christi, &c. imprimis, in fin. quod non paucis notum esse dicit Iacob. in l. 1. C. si aduers. transactio.

Nomina quãdo inter mobilia computentur.

Tertio flectitur regula, quando ex communi vsu loquendi actiones venirent sub mobilibus vel immobilibus: teste Oldrad. d. consil. 219. factum tale, &c. Felin. in procem. decretal. qui vsus communis probandus esset, vt scripsi in l. creditores. J. eod.

Quarto non habet locum, si contraria voluntas appareret, vel diuersa ratio: quia mens est attendenda. l. 3. C. de liber. præter. c. intelligentia. de verb. significa. extra. sic consuluit Decius consi. 481. visis, col. 2. & consil. 461. præsens. Socin. in tract. de oblatio. libel. 8.

Nomina an censeantur ex bonis loci.

Non omittendum, quod nomina debitorum ex aliquo contractu prouenientia, censentur esse de bonis loci, in quo initus est contractus. l. Titium. §. tutores. ff. de admin. tutot. vel illius loci, in quo facienda est solutio. l. quæro. ff. de solut. l. contraxisse. ff. de actio. & oblig. Vnde si quis habeat nomina debitorum in patria iuris scripti contracta, & ibi soluenda, in bonis illius patriæ annumerabũtur: veluti in Anglia contracta annumerabuntur inter bona Anglica. tex. sing. in §. si vero violator. de pace tenend. & eius violator. secundum Bald. ibi, & Alex. consil. 16. vol. 1. Lappus alleg. 92. imprimis, sic expresse dicit, & plura allegando Albert. Brunus in tract. de statu excluden. fœmin. ar. 8. q. 26. do. Io. de Cirier in trac. de iure primogenituræ, lib. 2. q. 9. Quãuis alias nomina nõ circumscribãtur loco. l. sed & si susceperit. §. si. ff. de iud. vt alibi scripsi in cõst. reg.

Apparere quãdo possit testatorem sensisse de immobilibus.

Apparet. Sed quomodo apparere potest? Respond. si fuerint animalia ab aliis mobilibus separata, ipséque vocauerit animalia mouentia, alia vero, res mobiles: vel id arguimus ex præcedentibus & sequentibus, vt tradit Iurisconsult. & ibi Accurs. in l. si seruus plurium, in fin. ff. de testam. vide in l. vrbana familia. J. eod. Potest etiam apparere per testes, instrumenta, & alias species probationis, secundum glos. in c. si à sede, de præb. in 6. Bald. in rub. de prob. scripsi in §. vlt. de nomina. Reg. in concord. Franciæ.

IDEM LIBRO VIGESIMO Digestorum. Lex xciiij.

Verbum REDDENDI quanquam significatum habet retrodandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

Reddere duobus accipitur modis.

Duplicem huius verbi, Reddo, significationem assignat hic text. Prima cõmunis est, vt pro restitutione capiatur, quando retrodatur. declarat Celsus in l. cum quiddam. 1. de leg. 1. & Callistr. in l. diuus. 1. in fin. ff. de fals. ibi, si quis duobus heredibus institutis adiecerit, vt si alteruter heres sine liberis decessisset, ei qui superesset, & liberos haberet, hereditas redderetur, vel, &c. & inferius explicabitur fusius, & pro hoc est text. in l. Labeo. 1. & l. plus est, & lege, restituere. 1. & l. boues. §. inter. ac lege, pronunciatio. §. 1. & l. cum quærebatur, ac l. vlt. eod.

Secundo capitur pro dare, videlicet de nouo: vt si testator vxori mancipia legauerit, & cauerit annulos & vestes eidem vxori ab heredibus reddi: ei si non fuerint vxoris, nihilominus præstari debebunt ex causa legati, quia legandi animo dedisse videtur: per l. qui vxori. in princ. ff. de auro & argen. legat. facit l. si decem, de verb. oblig. vbi sic dicitur: si decem cum petiero, dari fuero stipulatus, admonitionem magis quandam, quo celerius reddantur, & quasi sine mora, quam conditionem habet stipulatio.

Pœna quantum ad legitimam non præstatur.

Pone quod relicta est legitima filio, quam heres non reddit, id est non præstat vsque ad sententiam, tenetur vlterius ad aliam tertiam partem æstimationis huius legitimæ, quæ fuerat in testamento relicta. l. si quis in suo, in princ. C. de inoffic. testam. pœna tamen illius legis in hoc Franciæ regno non seruatur: sed quandoque pars succumbens condemnatur ad multam extraordinariam pro arbitrio iudicum: interdum ad expensas, damna & interesse.

Item si testator grauauerit heredem reddere Stychum seruum suum, tenetur heres illum dare: quia qui reddere, simul & dare iubetur. l. heres meus, in princip. ff. de leg. 3. idem probatur in l. si vero non remunerandi. §. idem Papinia. ff. mand. ibi, residuum pretij redderet. & ibi, pretio reddito, & cap. duo sunt, in fi. ibi, decimas reddere. 12. q. 1.

Interdictum reddi.

Item vtile interdictum reddi pro dari dicitur, in l. fin. ff. vti possidet. vbi in princ. dicit reddendum: in fin. dandum, faciunt iura seq. l. hæc autem. in fin. ff. ex quib. caus. in possess. eat. l. 1. §. 1. de itinere actuque priua. Iurisconsf. Vlpiani l. 1. ff. de interdict. & l. 1. de Saluia. interdict. & l. 1. §. sed si is. de noui oper. nuntia. l. 1. §. 1. de itinere actuque priua. & l. fin. ibi, redditur præiudicium. ff. si liber. ingen. esse dicat. l. fideiussor. §. creditor. de nego. gest. ibi, iudicium reddetur. l. 1. §. quia. quorum legator. l. 4. de vi & vi arma. l. Lucio. in fin. de aqua quotidia. l. penul. ibi, interdicto reddito absoluetur. arbor. furtim cæsar. & Imperator in l. cum etiam. C. de reb. credit. cap. quid dicam. 14. qu. 4. Ideo si testator iusserit reddi centum, quæ debebat Titio, licet nihil debuerit, nihilominus legatum præstabitur. l. Lucius. §. 1. ff. de leg. 3. l. Lucius. §. quisquis. 2. de leg. 2. & actio in heredes non est reddenda. l. item apud. §. si quis Astrologus. ff. de. de iniur. Et vtrum prius in eum actio reddi, quam in fideiussorem debeat. l. Imperator. §. 1. ff. ad municipal. Et eodem loco pœna reddita sit, quo latrones homicidia fecissent, l. capitalium. §. famosos. ff. de pœnis. l. Titius. de procurator.

Reddi dicitur pro dari, vel præstari.

Nam qui repetit, petit; qui reddit, dat, vt in d. l. heres meus. Ideoque sustinetur libellus, si quis petat sibi reddi decem, quæ fuere sibi legate in testamento. Bald. in l. cum etiam. C. de reb. cred. post Alb. hic, per legem fi. in fi. ff. de custo. reo. ibi, quod si fugitiuum domino reddendũ perdiderit, si facultates habeat, dño pretiũ reddere iubetur.

Aliquando & regulariter, retrodandi significationem habet, id est restituendi. l. statuliberos. §. sed si argento. ibi, non enim videtur dedisse, sed magis reddidisse. & l. Stychum. §. si heres. ibi, quia reddere eam magis, quam dare videtur. ff. de statuliber. l. quod si possessor. ibi, euicta hereditate legata reddi. ff. de petitio. heredit. & §. 1. l. si quis dicat. cum l. seq. de manumissio. l. apud. §. quod si is. de doli exceptio. l. dolo facit, qui petit, quod redditurus est. ibid. l. qui Romæ. §. 1. de verb. oblig. l. si cum aurum. de solutio. & l. si

& l.si cum Cornelius.ibid.l.itaque.ibi,nam qui non habet quod reddat,eius periculo nihil est. l. itaque.ff.de furt.l. falsus.§.qui alienum.ibid.l.aut damnum.in fin.de pœnis §.in seruorum. ibid. l.si æstimatis.ff.solut.matrim.l.fin.d. seruis fugiti.l.seruus.de pœnis.l.sed & si quid.de contrah. empt.l.si quis rerū,& l.si rem mobilem.de acquir.possess. & l.si non.§.penult.de bonis authorit.iudi.possid.l.ex his, quæ in fraud.creditor.l.omnes,in fin.ibid.l.1.sol.matrim. l.cum pater.§.fidei tuæ committo,in fin.ibi,quoniam reddi potius videtur,quam dari.de leg.2.& ibi gloss. adducit alia iura huc pertinentia.& in l.1.§. eleganter. depos. ibi, aliud est reddere,aliud quasi de suo dare,& §.si.ibid.l.1.& per totum,si plus quam per legem Falcid.l.fin.versic. quæ ita. de sponsalib. & arrhis, & l.2.de libert. & eor.liber.l. damni.3. in fin.ff.de damno infecto. l. si alienam.§.fin.de donat.caus. mort. & l.si mortis.2.ibid.l.penult.§.1.soluto matrimon.l.si tibi areæ, de præscript.verb. Etiam si quis sæpius accipiat,& reddat,dicitur retrodare.l.si quis duos. ff.de solutio. videte quæ dixi in l.mulieris.§.abesse.ℨ.eod.

Interdum Iurisconsultus ad vberiorem elucidationem dicit retrodare,& retro reddere,in l.si quis duos.ff.de sol.

Reddere pignus. Item pro eodem,videlicet restituere,dicit pignus reddere.l.diuortio. §. illum autem non credimus teneri , qui gerit negotia debitoris,ad reddendum pignus , cum pecunia ei debeatur, nec fuerit quod sibi possit exoluere.ff. de negot.gest.l creditor.in 1.de pignor.actio.lege, si quis vxori. §. cum creditorem. ibi, pignus non reddit. de furt.

Reddere sumptus. Et reddere sumptus litis. in lege, eum quem. ibi, viatica litisque sumptus reddere oportebit.ff.de iudic.

Reddere vsumfructum pecuniæ. Item in stipulatione de reddendo vsufructu pecuniæ, duo soli casus interponuntur,mortis, & capitis deminutionis.l.in stipulatione.ff.de vsufruct.ear.rerum.

Reddere pro agere. Tertio reddere accipitur pro agere,seu prosequi:vt in rubr.an per alium caus.appellationis reddi possint, iuncta l.1.ibi, per procuratorem agi non licet hæc. in fine illius legis sic dicitur:& generaliter quæ causa per alium reddi nō potest,eius nec appellationem per alium agi oportet, vbi quod semel dixerat reddi,postea vero agi vtitur.facit l.fi.ff.si tutor vel curat.& lex,Lucius.de appel. & lex,vna. C.si pendente appella.mors interuener.

Pro allegare. Quarto reddere est allegare, dicere. l. 3. in fi.ibi, quid ergo si certam appellandi causam dixerit, an liceat ei discedere ab hac,& aliam causam allegare? & postea dicit, puro tamen,cum semel prouocauerit , esse ei facultatem in agendo, etiam aliam causam reddere.ff.de appella. vbi quod semel dixerat allegare,postea dicit reddere,facit lex vlti.in fine,ibid. ibi,debuisse causas appellationis reddere. Et absens reus causas absentiæ per procuratorem reddere potest.l.absens,de procurat.

Ratio redditur. Quinto redditur ratio,id est assignatur.l.quod ait lex. §. quare. ibi , illa ratio redditur.ff.de adulter. l.2.§.1. ibi, vtriusque legis reddit rationem,de noxal.

Literas reddere. Sexto reddere literas. pro tradere,vel præstare. lege, si epistolam misero, non erit ea tua, antequam tibi reddita fuerit:& postea dicit,tradidero.ff.de acquir.rer.domin.& l.qui nomine prætoris literas falsas reddidisse,edictúmve prætoris falsum proposuisse dicetur,in factum pœnali tenetur,quanquam lege Cornelia reus sit.ff.de fals.

Tutelam reddere. Septimo reddere tutelam, est tutelæ rationem præstare, & reliqua.l.2.§.legatis. ibi, cum qui tutelæ reddendæ causa Romæ esset euocatus.ff. de iudic.scripsi plenè in l. boues.§.inter.ℨ.eod.

Reddere debitum. Octauo reddere debitum , pro soluere capitur : vt si creditores heredem suspectum putent,satisdationem exigere possunt pro suo debito reddendo.l.si creditores.ff.de priuileg.creditor.vel vt debitum reddatur,id est soluatur. l.cum indebitum. §. fin. ibi , creditor vt procuratori suo debitum redderetur , debitori mandauit ff.de condictio. indeb. nam quod semel creditor debitori præstiterat , ei redditur.

Ius reddere. Nono ius reddere dicitur iudex, pro dicere , administrare,exercere,decernere. l.penult.ff.de iustit,& iure. ibi, prætor quoque ius reddere dicitur,etiam cum iniquè decernit. & l.2.§. eodem tempore & magistratus iura reddebant,& vt scirent ciues,quod ius de quaque re quisque dicturus esset, séque præmunirent, edicta proponebant. & §.post originem. ibi, parum est enim ius in ciuitate esse,nisi sint qui iura reddere possint.ff.de orig.iuris. l.obseruandum.de offic.præsid.l.1.in fin.de diuers.& temporal. præscript.

Debitū vxori reddere. Decimo ius canonicum appellat reddere debitū coniugale vxori, id est eam cognoscere, & cum ea commisceri.c.fin.de eo qui cogno.consanguin.vxoris suæ:& alibi sæpius,vt dicam in titul.de verb.significat.in decretal. dum per ætatem liceat.

Vndecimo pro concipere, dare.l.cum Aquiliana stipulatio interponitur , quæ ex consensu redditur , lites de quibus non est cogitatum , in suo statu retinentur.ff.de transactio.

Reddere quādo propriè vel impropriè accipiatur. Et infert gloss. hic , quod dum reddere accipitur pro dare, impropriè ponitur:& sic non habet locum in statutis, per l.1.§.eleganter.ff.depos. ibi,aliud est reddere,aliud quasi de suo dare.l.cum pater.§.fidei tuæ committo.ff.de leg.2 Sed illa iura non obstant : aliud enim est dare de suo,aliud depositum reddere ; nam dum reddere ibi ponitur ad differentiam dandi , differt. & in d. §. fidei tuæ committo. at non dicitur ibi, quod impropriè loquatur: quippe verbum vnum etiam propriè potest habere duo significata,vt hoc verbum reddo. Igitur dicerem verbum reddere etiam dandi significationem habere, & propriè: cum Iurisconsult. sic dicat : Per se dandi significationem habet:ergo non impropriè. Iurisconsultus enim si quid impropriè loquutus fuerit, exprimit hoc per abusionem fieri.alias propriè loqui intelligendus est.Cum igitur tex. hic dicat, *per se*,intelligemus propriè:& dum dicit, *recipit*. Itaque significatio hæc comprehenditur etiam in statutis odiosis,dum subiecta non refragetur materia,vel nisi diuersa ratio assignaretur. Idem de aliis ferè verbis infra descriptis:quorum significatio pro simplici ponatur,nécne,pro subiecta materia iudicabitis.Ex re ergo intelligetur,vt scripsi in l.sæpe.ℨ.eod. & facit l. debitoribus.ff.de re iudic.vbi si referatur ad eum,qui mutuum suscepit,& postea fatetur, capitur pro retro dare:si ad eum, qui promisit, pro dare. Et per ista cessant multa iactata per doct. in rubr.ff.soluto matrim.

Recipere. Sequuntur verba quædam similia , affinem quandam iterationem significantia , & interdum pro simplicibus vsurpata:vt recipere, iterum capere.l.sed si vi armata deiectus es, sicut ipsum fundum recepisses, etiam si vi, aut precario,aut clam eum possideres,ita res quoque mobiles omnimodo recipies.ff.de vi & vi arma.l.3.C.sol.matrim, l.2.ff.si cert.petat.l.1.§.mutui.de actio.& obligat. Tamen Iurisconsultus quandoque dicit, rursus accipere.l.postliminium.ff.de captiuis. De hoc verb.plenè scripsi in l.qui fundum.ℨ.eod.

Remittere. Ita verbum remittere est iterum mittere.l.3. §. si quis enim.ibi,posteaquam semel remisit.de liber.homi.exhib. & Gallic,dicimus *renuoyer*.de quo in l.inter.§.1.ℨ.eod.

Remeare. Remeare,id est retro meare, id est reuerti , & redire.l. etiam ea.ℨ.eod.

Recurrere. Idem in verb.recurrere.l.fi.C.soluto matrimō.ibi,quoad mulierem recurrere fecit obitus maritalis.l.fi. §.2.ff.de administra.rer.ad ciuit. pertinent.ibi, cum possint ad authores suos recurrere,quasi iterato cursu ire.

Rescribere. Rescribere,iterum scribere:vt not. doct. in rubr.de rescript.& in l.1.de diuers.rescrip.& in pragma.sanct.scripsi in tract.de rescrip. & liter. Reg. in 2.tomo commenta.in constit. Reg. Gallic. Veruntamen aliquando rescriptum pro scripto simplici capitur secundum quosdam,in l.à diuo Pio.in princip.ff.de re iudica.

Redigere. Redigere est perducere,& vi quadam vel industria ad aliquid ducere:vt docet Spiegel. & refertur interdum ad personas, vt in l.& pubes. ibi , in potestatem eius redigi. ff.de aptio. & l.sed si hac. §. liberos. ibi, sed & si per pœnam

nam deportationis ad peregrinitatem redactus sit patronus.ff.de in ius vocan. Inuiti filij naturales non rediguntur in patriam potestatem.l.fin.de his qui sunt sui vel alieni iuris,in l.quod ait,de adulter.l.qui cum vno.§.grauius. ibi, nam & qui olim ad edictum non respondebant, vt proditores libertatis in seruitutem redigebantur. ff. de re militar.l.1.de pœnis.

Alias refertur ad res, vt compromissum ad similitudinem iudiciorum redigitur.l.1.ff.de arbitr.Rediguntur igitur ad heredem per hoc interdictum ea, quæ legatorum nomine possidentur.l.1.§.rediguntur.ff.quor.legator.l.si societatem. §. fin. ibi, ad viri boni arbitratum redigi debeat.ff.pro socio.l.interdum.2.§.qui tutelam. de furt. ibi, in potestatem suam redigere rem furtiuam.Et summa redigenda est ad id,quod est minimum.l.semper in stipulationibus. de regulis iuris.ff. Et ad id quod actum est, interpretationem redigendam censet text.in l.Nepos.infra eodem.

Secundo redigere si ablatiuo iungatur, capitur pro reducere,extrahere,vel elicere.l.2.ibi, ex cæteris pecuniam suam redigere possit.ff.qui potior.in pignor.habeant.l.2. in fin.de curator. bonis dand. l. ex Senatusconsulto.ff.de vi priuata.

Inde redactum dicimus,sic reductum & extractum, in l.debitor.ff.de negot.gest. ibi,impendi decem,deinde redacta ex venditione rei hereditariæ centum in arca reposui.Iurisconsult. declarat redactam pecuniam non solum si iam exacta sit, verum & si exigi potuit,nec exacta est: & hoc quoad illum titulum de petit.heredit.ff.l.si possessor. §.1. & nummus redactus ex re furtiua non est furtiuus.l.qui vas,in fin.ff.de furt.

Redacta pecunia.

Tertio redigendi sunt pali in numerum materiæ,id est computandi sunt in numero materiæ,l.pali,ℽ.eod.vel reducendi.

Quarto redigere fructus,id est recolligere. l. is cui. §. qui legatorum ibi, & ratio quidem est heredem colere agros, ac posse fructus redigere,ff.vt in possess. legator.l. vim facit.ff.de vi & vi arma.

Quinto redigere in testatum, id est in scripturam reducere.l.1.§.rectè.ff.vsufruct. quemadmod.caueat.ibi, rectè (inquit) facient & heres & legatarius, qualis res sit, cum frui incipit legatarius, si in testatum redegerint, vt inde possit apparere, an & quatenus rem peiorem legatarius fecerit.

Redire.

Redire, quasi retro ire, vel iterum. Gallicè dicimus *retourner*. Et refertur tam ad res,quam ad personas.l.litigatores ierint, mox ad eundem arbitrium redierint.ff.de arbitr.l.sequitur.§.quod autem,& l.Labeo.vbi declaratur, quando res dicatur in potestatem domini rediisse,& in l. non solum.§.si dominus.ff.de vsucapio,facit l.si colonus, de acquir.possess.l.ex facto,in magna. ibi,iuras & reditutas,in fin.de hered instit.l.3.§.item feras ff.de acquir.possess.l.1.§.ripa,de fluminib.c.statutum. §. pro ferendo. ibi, veniendo,stando & redeundo, de rescript.in 6.l.seruus.ff. de actio.& obligat.l.si fine, in fin. rem ratam haberi. Et rediit res ad intestati exitum, l.filium. §.1.ff.de bonorum possess.contra tabul.Et redire bona ad nos tunc dicuntur, quando semel nostra fuere,vel à nobis possessa:quod probat.l.naturalem.§.ceruos.ff.de acquiren.rer.domin. & l.si mater.§.eandem,de exceptio.rei iudicat.

Item redire is dicitur, qui fuit alias in illo loco, & postea ad eundem reuertitur.l.ex maleficiis.§.ideo autem id ita receptum est, quia plerunque homines eo animo proficiscuntur,quasi statim redituri.ff.de actio.& oblig.l. fin.ff.de offic.procurat.Cæsar.ibi,deinde neque redire cuiquam possunt permittere.l. postliminium.§. postliminio rediisse videtur, cum fines nostros intrauerit. de capt. Et qui ad tempus relegatus est, si redeat,in insulam relegetur.l.capitalium.§.in exulibus.ff.de pœnis.Expulsis hostibus ex agris, quos ceperant,dominia eorum agrorum ad priores dominos redire ait Iurisconsult. in l.si captiuus.§.1. ff.de capt.l.si.de vsufruct. earum rerum, ibi, cum pecunia erat relicta Titio, ita vt post mortem legatarij ad Meuium rediret.Et sic ad proprietatem refertur.

Item dos à patre profecta, si in matrimonio mulier filiafamil.decesserit,ad patrem redire debet.l.dos.C.soluto matri. Et dos ad ius suum redire dicitur, in l. si vnus.§. pactus.ff.de pactis. Interdum Iurisconsult. dicit retro rediderat,in l.si ex plagis.§ in cliuo.ff.ad legem Aquil.

Capitur etiam pro ire,si glo.credamus in l.exigere dotem. in fin. ibi, in cuius domicilium & ipsa mulier per conditionem matrimonij erat reditura, ff. de iudic. vbi glos.exponit, id est itura:quia sequitur mulier forum viri. l.cum quædam.de iurisdict.omnium iudic.ff. Sed ego exponerem reditura propriè pro reuersura: quod videlicet mulier ad suum pristinum domicilium est reuersura per conditionem matrimonij,si separatum fuerit.

Declaratur l. exigere dot.

Idem in verb.redhibend. Redhibere enim est facere, vt rursus habeat venditor, quod habuerat: & quia reddendo id fiebat,idcirco redhibitio est appellata,quasi redditio.l.redhibere.ff.de æd lit.edict.Qui venditori suo redhiber rem ,non videtur iudicij mutandi causa facta alienare,l.ex hoc edicto.§.fin.de alienat.iudic. mutand.caus. fac. Et venditionis resolutio redhibitio est.l.Pomponius. §.præterea.ff.de acquir possess.l.si hominem, de vsucap. l. filiusfam.de except.Dicitúrque redhibitio quædam in integrum restitut.l.cum autem §.1.ff.de ædil.edicto.Et redhibitus.id est rehabitus,redditus. Seruus in eius caput, à quo distractus est,non torquebitur in memoriam prioris dominij.l.vnius.§.seruus.ff.de quæstio. Etiam si redhibitus fuerit seruus in caput emptoris, non torquebitur. l. etiam.ibid. Redhibita res,in l.si possessor.§.ait senatus ff. de petit.hered.1. Redhibiturus,l.item Mela.§.si in eo homine,quem tibi redhibiturus essem.ff.ad leg.Aquil.

Redhibere.

Et actio redhibitoria est,quæ datur emptori serui,vel animalis vitiosi contra venditorem, vt illud animal venditum redhibeat,id est rehabeat, & venditor emptori pecuniam restituat.l.1.& per totum.ff.de ædil.edic.l.diuortio.§.illum.de negot.gest.

Actio redhibitoria,& exceptio.

Exceptio vero redhibitoria opponitur agenti venditori de pretio,si seruus redhibitus fuerit,vel redhiberi petatur. per text.in l.pure. §.si seruus. ff.de doli exceptio. qui text.est singularis in iure loquens de hac exceptione redhibitoria.

Simile videmus in verb.referre,vt interdum significet retroferre.l.si vt certo.§.si de me.ff.cōmoda.ibi,argentum domi referre non possem. Alias pro simplici ponitur,nec non aliis multis modis,quos scripsi in l.detestatio.§.serui. supra eod.& Iurisconsul.in l.item illa.§.1.ff.de constit.pecunia.dicit,retrorsum se hæc actio refert.

Referre.

Idem in verb.reducere.l.qui mittuntur, vt milites ducerent,aut reducerent.ff.ex quib.caus. maior.l.fi. C. de libertis & eorum liberis. ibi, liberti ad seruitutis nexum procul dubio reducentur,id est retro ducentur. l. si vxor. §.sed si qua.ff.de adulter.iuncta l.si quis adulterium. ibidem. plenè scripsi in l.qui neque.supra eod.

Reducere.

Refugere,retro fugere.c.fi.in fi.3.q.5.Et refuga,qui dominum refugit.l.aut damnum.§. quique refugæ ex opere metalli in metallum damnantur.ff.de pœnis.& in §.quisquis.ibidem, dicitur refugerit.l. milites agrum. §. eius fugam.ibi,quia custodiæ refuga,non desertor militiæ est ff. de re militar.

Refugere.
Refuga.

Inde refugium, locus ad quem confugitur.l.1.§.quod autem prætor.ff de seruis fugit.ibi, refugium abscondendi causa seruo præstare.Et domus est tutissimum cuique refugium, atque receptaculum. l. plerique. ff. de in ius vocand.

Refugium.

Repignorare est rem pignoratam luere,& redimere. l. si vt certo. §. nunc videndum. ff.commoda. ibi, rem tibi dedi, vt creditori tuo pignori dares:dedisti,non repignoras, vt mihi reddas: Labeo ait commodati actionem locum habere.

Repignorare.

Reponere, iterum in suo loco ponere, vel in obligatione.l.sequitur.§.ideóque.ff.de vsucapio.vbi sic habetur: ideóque

Reponere.

ideoque si seruus meus rem mihi surripuerit, deinde eandem suo loco reponat, poterit vsucapi, quasi in potestatē meam redierit, &c. Illud verum est, si ex facto debitoris metū adhibentis fideiussores acceptilatione liberati sunt, etiam aduersus fideiussores agi posse, vt se reponant in in obligationem. ff. quod met. caus. l. omnino. de impens. in rebus dotal. fact. Et Labeo etiam eam arborē rectè dici putat, quæ subuersa à radicibus etiam nūc reponi potest, id est restitui. l. penul. ff. arbor. furt. cæsa. l. 2. §. item Varus. ff. de aqua pluuia arcend.

Aliquando reponere pro deponere capitur. in l. 1. §. is quoque apud quem rem aliquam reponimus, re nobis tenetur. ff. de actio. & obliga.

Reuerti. Reuerti ab hostibus dicitur, qui semel captus redit ad eum locum à quo discesserat. in rubr. ff. de capti. & postli. reuers. per totum tit. l. legatus. 2. de legatio. ibi, si quis in munere legationis, antequam ad patriā reuerteretur, decesserit, sumptus, qui proficiscenti dati sunt, non restituuntur. l. 1. §. idcirco. de vi & vi arma. Et charissime cum primitiuum seruum, qui homicidium in se confingere metu ad dominum reuertendi suspectus esset, falsa demōstratione damnasti. l. 1. §. si quis vltro. ff. de quæst. l. 2. de nūdinis. Et eius, qui ab hostibus captus est, bona venire non possunt, quandiu reuertatur. l. fi. ff. de priuileg. creditor.

Et reuerti bona dicuntur, quæ cum desierint alicuius esse, ad eundem redeunt. text. in l. inter stipulantem. §. sacram. ibi, in priuatos vsus reuerti. ff. de verb. oblig. l. 1. vbi Decius. nu. 11. C. de pact. l. si vnquā. in verb. reuertatur. de reuocand. donatio. Bar. in l. quisquis. de omni agro deserto. libr. 11. l. si vsusfructus mihi. §. 1. ff. vsufruct. quemadmod. caueat. l. 3. §. penul. ibi, ad proprietatē reuerti. de vsufruct. l. naturalem. §. ceruos. de acqu. rer. dom. l. si rem mobilem. in fi. cum l. sequ. de acquir. possess. l. semper. §. si quis reipublicæ causa abfuisse, deinde reuersus. ff. quod vi aut clam. & l. eos. cū l. seq. l. in bello. & l. cum dux. & per totum. ff. de captiuis. Verbum reuertatur commune est. doct. in l. centurio. ff. de vulga. & in d. l. si vnquam.

Repedare. Repedare fere idem, quod redire, reuerti. l. si quis ex grege. Cod. de cohorta. lib. 12. ibi, aut si ad pristina sacramenta precum miseratione maluerit repedare. & non inueni apud Iurisconsult.

Recedere. Recedere, quasi retro cedere, discedere. l. 3. §. is qui nescit. ibi, recedendum erit ab hoc interdicto. ff. de liber. homi. exhibend.

Recido. Recido, recidi, recasum, & recasurus. pro iterū cadere: veluti cum dicimus, fieri potest pupillaris substitutio impuberi, si non sit recasurus in patris potestatem. l. 2. ff. de vulgari. §. 1. de pupilla. in Insti. l. siue contra. §. 1. de liber. agnoscend. l. nepotes. de his qui sunt sui vel alieni iuris.

Aliquando tamen recidit, capitur pro accidit: vt in lege, si stipuler. §. 1. ff. de verborum obligatio. ibi, vt recidit in sorore adoptiua. de his plura dixi in l. sylua. §. glans caduca. supra cod.

Retrahere. Retrahere, iterum ad se trahere. Nempe consanguineus rem à consanguineo venditam iterū ad suam, & primam familiam trahit. Leuitic. 25. Vnde vocamus ius retractus *Retractus ius.* illud ius, quod competit consanguineo ad rehabendum & redimendam rem venditam extraneo à suo cōsanguineo. l. dudum. C. de contrah. emptio. ea. constitutus de in integrum resti. Et hanc materiā amplissime tractauit D. Andr. Tiraquel. in suo tract. de vtroque retractu.

Adhæc Iurisconsul. ait, agros reipublicæ retrahere curatorem ciuitatis debere, licet à bona fide emptoribus possideantur, in l. fi. §. item rescripserunt. ff. de administra. rer. ad ciuita. pertinen. facit l. in fraudem. §. à debitore. de iure fisci. l. 2. C. si maior factus. l. si ex plagis. §. in cliuo. ff. ad legem Aquil. Et à debitore fisci in fraudē datas libertates retrahi placuit. l. in fraudē. §. à debitore. ff. de iure fisci.

Retractare. Retractare, quasi iterum tractare, examinare & discutere. l. 2. de colluf. detegend. versic. sicubi plane ætas eius, cuius retractatur collusio, differendam retractationem in tempus pubertatis vel alterius rei suadeat, quinquennium non currere dicendum est, quinquennium autem non ad perficiendum retractationem, sed ad inchoandum puto præfinitum. & l. vlti. ibidem. facit l. aut priuati. §. abolitione autē publica facta non retractabitur in iudicio repetēdo de marito iure. ad Turpil. quamuis glo. exponat ibi pro auferatur. sed non videtur conuenire l. eius. §. plane. de iure fisci. l. 1. ff. ne de statu defunctorum.

Interdum pro rescindere, reuocare. l. non solum. §. item ait. ff. de procurator. ibi, ne reuersus ille velit retractare, quod actum est. & l. si dolo. de dolo. l. quod autē. §. si vxor. de donatio. inter vir. & vxor. l. Pompo. §. ex facto. de acq. possess. l. quo enim. §. vlt. rem ratam haberi. ibi, nam qualitercunque quis eundem actum retractet, qui à procuratore actus est, committi stipulationem oportet.

Regredior. Regredior, id est pedem refero, reuertor. l. serui. §. fi. ibi, qui in potestatem domini non regressum bona fide possidere cœperit. ff. de furt. l. 3. ff. si famil. furtum fecisse dicat. ibi, ad quem par nonnunquam regressus est, &c. Ratio publicandorum seruorum est, vt sine vllo metu verum dicant: & ne dum timeant se in reorum potestatem regressuros, obdurent in quæstione. l. si postulauerit. §. alienum seruum. ff. de adulter. l. ordine decurionum ad tempus motus & in ordinem regressus, ad honores exemplo relegati tanto tempore non admittitur. ff. ad municipal.

Reuocare. Reuocare pro retractare, rescindere. l. quod iussit. ff. de re iudic. vbi abunde scripsi.

Reuocare testes, quod recolere dicimus: & cum elogio mittere reum, id est cum oneribus & informationibus. Budæ. in annota. primis. facit text. in l. diuus. 2. ff. de custod. reor.

Reuocare domum, in l. 2. §. legatis. ff. de iudic. ibi, reuocandi domum suam ius datur. & ibi accipitur pro remittere, quod vulgo dicimus *renuoyer*, vt non teneātur respondere in loco legationis, sed domum remitti debeant.

Reuocare, retrahere, auferre. l. denique non esse præstādas vsuras, cum pecunia reuocatur. ff. de iure fisci. Et reuocata pecunia, in l. seq. iuncta l. de ferre. in fin. ibidem.

Recuperare. Recuperare est pristinum ius recipere. l. postliminium. ff. de captiuis. dixi in l. si cum nulla. ff. de re iudica.

Interdictū recuperandæ possessionis. Inde vocatur interdictū recuperādæ possessionis, quod datur pro amissa possessione repetenda, & rehabenda. §. recuperandæ. de interdict. in Insti. loquitur l. 1. & per totū. ff. de vi & vi arma. & in rubr. C. vnde vi, & in rubr. de resti. spoliator. in iure canonico.

Recuperari interdum etiā dicitur id, quod nobis erat debitum, licet nunquam antea habuerimus. in l. cum possessor. in princ. ff. de censib. ibi, tametsi fiscus pecuniam suam recuperauerit.

Restituere. Idem in verb. restituere, vt scripsi in l. restituere. & l. cum prætor. s. eod. licet interdū pro dare, præstareve capiatur. in l. 2. ibi, his qui non gratuitam legationem susceperunt, restituatur. ff. de legatio. Quod legatiuum declarat *Legatiuum.* tex. in l. numerum. §. legati. ff. de muncrib. sic dicens: legati quoq; qui ad sacrarū Principis mittuntur, quia viaticum (quod legatiuum dicitur) interdum solent accipere. facit l. quod si in diem. in princ. ff. de petitione heredita.

Relegere. Relegere, iterum legere. l. cognoscere. s. eod. vbi plene scripsi.

Retradatur. Retradatur, id est iterum tradatur. l. metum. in magna. §. ex hoc edicto restitutio talis facienda est in integrū officio iudicis, vt si per vim res tradita est, retradatur. ff. quod met. caus.

Reintegratur. Reintegretur obligatio. l. illud. ff. quod met. cau. ibi, vt in tua persona reintegretur obligatio, id est renouetur, restituatur. Reintegratur matrimonium, id est reconciliatur. l. cum maritus. §. 1. de pact. dotal. vbi nunc vno, mox altero verbo vtitur. l. reintegrato. rerum amotar. Reintegratur seruitus, id est restauratur, restituitur. l. si maritus. de fund. dotali. vbi quod prius dixerat restauratur, postea reintegratur, & demum restituitur.

Repræsentare, iterum præsentare, seu præsentem exhibere denuo. l. 3. §. Iulianus. ff. de liber. exhib. vbi in l. 1.

dicitur interdictum de liberis exhibendis dari cōtra eum, qui filium meum detinet, vt exhibeat, & præsentet: postea si illum filium exhibitum velim ducere, competit mihi interdictum de liberis deducendis aduersus eum, qui filium defendit. d. l. 3. §. hoc autem interdictum. & postea subiicit Iurisconsultus: quod si moueatur quæstio de filio ducendo, si impubes sit filius, & pater exploratæ fidei, differre oportet rem in tempus pubertatis: sed si is qui se patrē dicit, est notæ authoritatis, filium vsque in diem litis impuberem apud se habebit: si vero is, qui controuersiā facit, sit humilis, calumniator, notæque nequitiæ, repræsentanda cognitio est, id est iudicij iterum præsentanda, vt breui decidatur, & non differatur. & gl. ibi in d. §. Iulianus. exponit repræsentari, id est statim terminari, & quasi accelerari. Sed ego proprius dicerem iterum præsentari. nam primo is, qui possidet illum filium, exhibere debet, per primam partem tituli de liber. exhib. Secundo si is, qui mouet controuersiam, sit calumniator, iterum præsentabitur, scilicet cognitio illius filij: quæ celeriter terminabitur, ne calumniator, si differretur cognitio, calumniam super calumniam adderet, vt dicam in intellectu ad illam legem. Vnde solent obligari fideiussores de repræsentando reum in iudicio. l. sancimus. Cod. de fideiuss. & mandatoribus.

Intellectus ad l. 3. de liber. exhibend.

Alias repræsentare est ostendere: vt culpa dolo proxima dolum repræsentat. l. 1. §. non autem. ff. si quis testam. liber esse iussus fuer. & in idem fere reincidit l. penult. ff. de iuris & facti ignoran. ibi, quod totum alienæ libertatis gloriam repræsentet. l. aut facta. §. non enim. de pœnis.

Pecunia repræsentata.

Interdū repræsentare, est præsenti die pecuniā in diem debitam exhibere, & soluere, quasi ante diem præsentare, & soluere, vel ad præsens afferre. Inde Iurisconf. vocat illam pecuniam repræsentatam, id est ante diem solutā, in l. cum hi. §. cum transactionem oratio improbat, quæ idcirco fit, vt quis repræsentatam pecuniam consumat. ff. de transactio. Inde commodum repræsentationis dicitur illud commodum, quod aliquis habet ex eo quod præsenti pecunia soluitur id, quod in diem, vel sub conditione debetur. l. ait prætor. §. si cum in diem deberet mihi fraudator, præsens soluerit, dicendum est in eo, quod sensi commodum in repræsentatione, in factum actioni locum fore. ff. quæ in fraud. credit. Vnde si quis in diem vel sub conditione debitum debitori pure legauerit, vtile est legatum propter repræsentationem. §. si quis debitori. versic. quod si in diem. de lega. in Inst. l. 2. §. idem quærit. ff. dote præleg. ibi, quæro an cōmoda repræsentationis, &c. De commodo repræsentationis vide etiam, quæ proxime dicam.

Repræsentationis commodum.

Repræsentare etiā est referre: vt filius repræsentat personam patris sui. Vel commodum repræsentationis est, quando patre mortuo filius subintrat locum patris, & in locum patris sui succedit: sicque filius repræsentat patrem. de quo tex. in §. cum filius. de heredita. quæ ab intesta. defer. & §. si autem. & §. huiusmodi. in authen. de here. ab intesta. venien. colla. 9. Quæ repræsentatio quandoque per consuetudines aufertur, & tunc is qui est prior succedit.

Nonnunquam accipitur pro reddere, vel dare: vt repræsentare mercedem pro opera. l. si constante. §. quotiēs. ibi, deducto commodo medij temporis condemnatio residui repræsentatur. ff. sol. matrim. & ibi, nec ferenda est mulier, si dicat se magis velle dilationem pati, quam in repræsentatione deductionem in solutione, & præstatione.

Repræsentare quoque est approbare, vallare, munire. au hen. hoc amplius. vbi glo. C. de fideicommiss. vbi sic habetur: hoc amplius & qui defuncti iudicium lege repræsentatum monitus à iudice intra annum non implet &c.

Relegare.

Relegare, iterum legare. l. 3. §. idem Papinia. ff. quibus mod. vsusfruc. amitta. ibi, in repetitione autem vsusfructus non totum, sed partem Titio relegasset. Interdum relegare est in exilium mittere. vnde relegati, exules. de quibus in rub. ff. de interdict. & relega. Estque differentia inter relegatum & deportatum. de quibus in l. relegatorum. ibidem, & in §. cum autem. vbi gloss. quib. mod. ius patriæ potesta. soluitur. in Insti.

Resumere, iterū sumere. l. 3. §. penul. ff. quib. mod. vsus. fruct. amitta. ibi, neque enim potest dici eo momento, quo quis amittit vsumfructum, & resumit. Et hoc verbo vtuntur frequenter dialectici, qui si resumere argumenta nesciant, dialectici nomen habere non merentur.

Renascitur actio, id est rursus nascitur. l. & si forte. ff. si seruit. vindice. ibi renascetur tibi vindicatio. videre tex. in l. diuortio. §. si vir. ff. sol. matr. ibi, vt lapis ibi renascatur. dixi in l. sylua. supra eod.

Renascitur actio.

Reposcebat. l. si ex plagis. §. 1. ff. ad leg. Aqui. ibi, lucernam reposcebat, pro petere, seu iterum petere, quod nostrum est. l. creditores. de vi priua. l. extat. quod met. caus. ibi, per iudicem reposcit, id est coram iudice petit.

Remanere, iterum manere. l. postliminij ius. circa fi. ibi, & ideo Marco Attilio Regulo, quem Carthaginenses Romam miserunt, responsum est, non esse eum postliminio reuersum, quia iurauerat se Carthaginem reuersurum, & non habuerat animum Romæ remanendi. l. aut damnum. in fin. ff. de pœnis. Aliquando pro simplici, vt scripsi in l. alienatum. supra eod. & in l. cum autem. §. fin. ff. de ædilit. edicto, gloss. exponit venditio remansisset, id est facta non esset. sed mihi videtur exponendum pro durasset, perseuerasset, vt ex sensu tex. dignosci potest.

Remanere.

De verbo repetere abunde scribam in l. quos nos. §. 1. J. cod. & dedi nouum intellectum in l. generali petitione. supra eod. ad tit. ff. & Cod. si certum peta. & soluto matrim. vbi reprobaui communem interpretum sententiam.

Repetere.

Quanquam, pro quamuis accipitur, & est dictio hic aduersatiua, & ita in l. fugitiuus. infra eod.

MARCEL. LIB. DECIMOQVARTO Digestorum. Lex xcv.

Potest reliquorum appellatio & vniuersos significare.

Sensus est, quod hæc dictio *reliquorum*, non solum partem significat restantem, sed & totum. quod probat dictio *&* hic posita, quæ significat etiam: vt scripsi in l. mulieris. supra codem. Et quando totum significat, vtile est ad sequentia. Nempe si quis optionem duorum seruorum Titio, & reliquos Meuio dederit, si Titius non optet, forte quia non vult, omnes seruos habebit Meuius. l. cum optio. ff. de optio. lega. Et sic reliquorum appellatio omnes significat. l. 2. Cod. sine censu. Et hoc ex vi verbi, non ex iure accrescendi. Roma. singul. 35. lego de meis. Idem & multo fortius, quando dicit, Reliquum omne reddas: vt l. vxorem. §. final. ff. de legat. 3. l. cum miles. §. fina. ex quib. caus. maio. l. si ex pluribus. ff. de solutio. Idem in donationibus, & aliis fere actibus.

Reliquorum & partem significat.

Secundo idem in verb. ceterorum, vt etiam totum significet. l. ceterorum. infra eodem vbi de vtroque verbo scribitur.

Ceteri.

Tertio idem in verb. residui, vt interdum partem, interdum totum pro qualitate materiæ significet. l. 2. C. de hered. inst. & in l. qui non militabat. §. fi. cum l. seq. ff. eo. l. 1 qui potior. in pignor. habeant. l. si miles. 2. ff. de testam. milit. l. plerunque. §. si serui. de iure dotium. l. inter eos. §. 1. de fideiuss. l. Lucius. de euictio. l. cum eo. cum multis legib. illius tit. ff. ad legem Iul. pecul. l. cum interdictæ. C. arbitrium tutel. c. Raynaldus. de testa. videte Bercor. in reducto. morali, in verb. residui, quomodo capiatur per theologos: & per canonistas, in c. prudentiam. in princ. de offic. delega. Alex. in l. item quod Sabinus. §. fin. ff. de hered. insti. in additio. ad Bart. & idem Alexand. in cons. 150. in 2.

Residui.

in 2.vol.facit l.testamento.4. ff.de manumiss.testamen.l.si statulibera pœnæ. §. statulib.ff.de statuliber.l. in fraudem. 3.qui & à quib. manumissi libe. non fiant. l.diem functo. de offic.assessor.l.3.§. penul.de separatio.l.1. §. eueniet.de coniungend. cum emancipa. liber. l.qui Romæ. §.Seia.ff. de verb.oblig. & residuo tempore, dicit Iurisconf. in l.insulam.in fi.ibidem.l.si seruus communis.2.§.fi.ibi, residui temporis.de stipula.seruor.l.si intra.ibi, acceptum tibi residuum feram. ff. de pact. l. si non sortem. §. si decem.de condict.indeb.

Residuum integrum.l. sed & si lege.§.adeo. ff. de petit. heredita.ibi, puto tamen residuum integrum non esse restituendum,sed partem eius dimidiam.

Quarto idem in dictione amplius.l.1. §. hæc verba.ff.si cui plus quam per legem Falcidiam. vbi glo. & Ias.consi. 129.consului.in 4.vol.

Viriis. Quinto idem in verb.virilis, vt scripsi in l. virilis. infra eodem.

Quātominus. Sexto idem in dictione quantominus, vt etiam totum significet.l.decem.ff.de verb.ob.l.amissi. de fideiuss.l. si decem.de solut.fusius scribam in l.si ita.infra eod.

Septimo extendendum est ad dictionem plus. Nempe si statuto cautum sit, vt si potestas cōdemnauerit aliquem plus debito, quod teneatur ad pœnam quadrupli: si in totum condemnauit indebite, tenebitur etiam ad quadruplum,vt docet Bar.per illum tex. in l.si seruus legatus. ff.de lega.1.l.si ita scriptum.& Ias.de consi.129.

Superfluū & totum significat, & partē. Octauo dissimile non est in verb. superfluum. cuius etiam appellatione totum continetur. text.in l.insulam.§. fructus. ff. de solu.matri. ibi, ad finem superflui seruare conuenit, id est residui, exponit ibidem glo.facit l.alio. ff. de alimen. & cibar. lega.l.cum pater.§. pater. ff. de leg.2.vbi ponitur pro residuo. & residuum totum significat, vt supra dixi.Et aliquando ponitur pro parte restante, & proprie.in l.à diuo Pio. §. si pignora. & §.quod si res. ff. de re iudic.facit l.deducta.§.fi.ff.ad Trebell.

Superesset, vel superfit. Nono his addi potest verbum supererit, vel superesset: vt si restitui debet,quod supererit, totum vtiq; restituendum erit,si totum superfit.l si grege.ff.de leg.1.& l.Imperator. §. fi. de lega. 2. potest tamen sic rogatus consumere reseruando quartam. authen. contra cum rogatus. C. ad Trebel. sic consuluit Ias. consi.129.consului.in 4.vol.concludens idē in verb.restare.& Iacob.in l.2.de hered. instit. dicens idē appellatione partis, per l. vxori. in princi.ff. de lega. 3. Quod poterit pro subiecta materia dignosci. Nēpe quando conueniet toti, totum: si parti, partem significabit. Ex re itaque intelligemus, vt superius scripsi. Et hoc est ex ipsorum Iurisconsultorum declaratione, quæ pro lege seruanda est,etiam ad proprietatem denotandam per hoc verbum significare. de quo in l. prima supra eodem.

Proprie quoque appellatio Reliquorum, & aliorum verborum superius expressorum ad partem restantem refertur. l.boues.in fi.supra eod.l.is qui. §. hoc interdictum. ibi,reliquum opus.ff.quod vi aut clam.l.rescriptum.de his quib.vt indig.l. si Stichum. ibi, reliquus debetur.de verb. obl.l. si familia.de iurisdictio. omnium iudic.l. Aemilius. ibi,reliqui pretij partem.& ibi, reliquum pretium.de minor.l. alumnæ. §.quæ filias.ff. de adimend. lega.l. prædiis. de leg. 3. & l. Offidius: ibid.tex.in extrauag.vna.de elect. Ioan.22.& c.quāuis.3.qu.6.l.fi.in fi. ff.de leg.3.l. Moschis. de iure fisci.c. Raynaldus. de testa.l. qui quadringenta. ff. ad Trebell.l.si pure.de fideicom. liberta.& l.Thais. §.item quæro.ibidem.l.rescriptum.de his quib.vt indig. l.1. §.veteres. & l.si quis fundum. de acqui. possess.l. serui. de vsucap.l.si stipulatus. §. 1.& l.ex parte.de solut.l. Moschis. de iure fisci. Maxime quando exprimitur. l.siquidem.ibi, residuam debiti partem. C. de transactio.l.3.§. si decem.l.si quis testamento. & l.si seruo.de manumiss. testam. & l.fi. in princi.de condict.indebi.

Limitatur in materia odiosa, in qua stricta facienda est interpretatio: vt si fideiussor promittat ex centum aureis debitis viginti,& alter residuam vel reliquam summam: si primus nil soluat, secundus non tenebitur ad totum.l. inter fideiussores.cum glo.vlt.& l.inter eos.ff.de fideiuss.Bal.in l. fi.col.2. C. de vsuris rei iudica. Sed hoc est ratione certæ promissionis, cui nihil addendum est citra consensum promittentis. & cum promittens non promiserit nisi reliquum, ergo non omnem summam. argum.l. in agris.ff.de acquiren. rerum domi.l.quicquid astringendæ.de verb.oblig.Et actus agentium non operantur vltra eorum intentionem. l. non omnis. ff.si certum peta. nam expressa summa excludit non expressam. per l.si vnus. §. si cum mihi.ff.de pact.

Secundo quando nihil restaret: vt si quispiam esset institutus in reliqua parte: si nihil superest, in nihilo videtur institutus. l.item quod Sabinus. §. sed si asse.& l. qui non militabat.§.fi.cum l.seq.ff.de heredib. inst. facit l. qui libertatis.§.seruus.de euictio. Reliqua dicuntur in l. 2. de heredi.insti.C.Si plus restet, testamenti tempus debet inspici, nisi aliud importarent verba, videlicet de his quæ superfuerunt.l.si ita.de auro & arg.lega. Feli. in c.ad hæc. col.1.de rescrip.allegat Paul. & alios in l.cum stipulantur. ff.de verbor.obliga.

Nota tamen singulariter, quod si creditor recipiat decem à debitore, pro eo quod superest,vel pro residuo,vel pro summa restante,Gallic.*par reste de payement*,postea nō poterit aliud petere, etiam si plus ei debeatur,tex.singul. & ibi Accurs.in verb.reliquū. in l. si ex plurib. ff. de solutio.secundum Roma.singul.699. verba ideo cautus debet esse creditor, vt non inserat in acceptilatione, id est quictantia, quod recepit pro reliquo, *pour reste:* teste Paul. in l.2.in fi.C. de heredib. insti. & Cepol. cautel. 121. ego do tibi. & Ias. consil. 100. vol.4.Chassa.in consuet. Burgundiæ, in rub.*des enfans de plusieurs licts*. §. 6. gloss. & reliqua. *Soluens pro residuo non potest inquietari pro alia summa.*

Idē dici potest in chirographo, in quo institor promittit soluere decem aureos pro residuo, *pour reste de compte*. Debet tamen apparere de computo, quod probatur ex illo chirographo, nisi contrarium probetur. nam imputandum est illi, qui schedulam siue chirographum sic inscriptum recepit. posset tamen error probari, maxime quando is, qui conscripsit acceptilationem, esset bonæ fidei vir, & simplex, qui non præsumitur hæc cogitasse.no. in l. vna. Cod. de error. calculi: & tunc impetrando literas Regias, quibus narret se nullum fecisse computum, & quod illa verba, *pour reste de compte*, sunt per errorem, vel partis malitiam apposita, tunc releuaretur, sicque vidi prouideri. Quod si illud chirographum loqueretur pro residuo vini, non extenderetur ad aliud ex pluribus, aut aliis causis debitum, nisi generaliter cautum fuisset ex residuo omnium summarum debitarum. Et ita vidi seruari in praxi. *Promittens pro residuo computi non tenetur vltra.*

Reliqua contrahere dicitur debitor, quando superest debitum in reliquis.l.1. C.de conueniend.fisci debitor.lib. 10.vulgus dicit ex reliquis,id est *des arrerages*. Vel trahere reliqua dicitur, cum remanet debitor in aliquo. l. seruus, heredi.§.1. ibi, si reliqua non trahat. ff. de statuliber. & l. prior.§.1.ibi si reliqua traxerit. de administ. rer. ad ciuitat. perti.l.Lucius.2.in princip.ibi, qui Sēpronius reliqua traxit. de administ. tutor. Quales sunt multi consules ciuitatum, vel municipales scabini,& administratores bonorum, qui multa sibi reliqua trahunt. Etiam reliquum vocat Scæuol. detrimentum, in l.constitutionibus.ff.ad municipal.

Reliquari. Reliquor,reliquatus,remaneo ex reliquis debitor,quæ Galli *des restes* vocant. l.Lucius.in fi. princ. ff. de administra. tutor. *demeurer en debte de reste*. l. rescripto. §. debitores. ff. de muneribus & honor. ibi, eos demum debitores rerum publicarum accipere debemus, qui ex administratione reipublicæ reliquantur.vbi glos. dicit, id est debitores ex reliquis fiunt.l.constitutionibus.ibi, ex administratione honoris reliquatur.ff.ad municipal.

Reliquatores dicuntur debitores reliquorum, id est summæ restantis, *des arrerages*, cum non ex asse & integro

tegro fuit persolutum.l.creditor.§. Valerius.ff. de solutio, ibi,cum superioris anni sit reliquator, id est debitor reliquorum anni præcedentis.

Intellectus ad l.licitatio,ant, locatio.

Inde est, quod reliquatores vectigalium ad iterandam conductionem antequã superiori cõductioni satisfaciant, admittendi non sunt.l licitatio.§.reliquatores. ff.de publica. Sunt qui dicant illum tex.aliter esse legendum, videlicet Locatio, & non licitatio,cui consentit Alcia.lib. dispuctio.1.c.12.& ita inueni in Pandec. Floren.Item ibi in §.1.Ad cognoscendum,legunt.sed vera lectio est, Ad conducendum vectigal nemo inuitus compellitur. & qui legunt cognoscendum,dicunt neminem inuitum teneri cognoscere vectigal, videlicet vt illud conducere cogatur. Sed præcedens lectio melior est & clarior. Alij lgunt, reliquatores vectigalium ad intuendam, vel iterandam conductionem,antequam superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt. Communis lectura est, ad iterandam: sed ego putarem legendum, ad retinendam conductionem. Et vterque intellectus in idem reincidit, vt dicam in interp. meis nouis ad illum tex.

Reliquationem sequutus pupillus, in l. qui nominibus. §.fi.ff. de administ. tuto. ibi, reliquationem eius sequutus vsuras acceptauerit.

Reliquus seruus in singulari dicitur apud Iurisconsultum in l.si Stychum. ff. de verb. obli. pro eo qui superest, ibi, reliquus debetur mihi à te.

Reliquum.

Reliquum vel reliqua dicitur debitum restans, siue ex censu, vt in rub.sine censu vel reliquis.maxime in l. 2.vbi Imperator prohibet, ne quis emat fundum,ne censum debitum præstet,si census debebatur:vel ne conueniat,quod non soluat,quod ex censu superest,si quid solutum fuerit: quia sine censu vel reliquis fundus comparari non potest, quando ille fundus debet censum: alioqui contra. sicque debet intelligi illa rub. Et emptor tenebitur soluere censum non obstante conuentione, vt ibi:tamen habebit postea regressum contra venditorem ratione conuentionis. & ita seruatur. Et generaliter reliquum dicitur, quicquid superest.

Reliquiæ.

Reliquiæ etiam generaliter dicuntur ratione corporũ. Vnde reliquias corporis id dicimus, quod ex corpore superest. l. quidam. ff. de condit. insti. laudandus est magis quam accusandus heres, qui reliquias testatoris nõ in mare secundum ipsius voluntatẽ abiecerit, sed in memoriam conditionis sepulturæ tradidit. l. fundus. famil. ercis. ibi, reliquiæ conditæ sunt.

Vnde dicit Bal.in c.ex parte M.col.3.de appel.quod interdum ex præcedenti materia remanet aliqua dispositio in subiacenti substantia: sicut quando ex ægritudine remanent reliquiæ ipsius morbi, vt quoddam impedimentum ad operandum naturaliter. l.Martius.ff.loca.

Reliquiæ patris,& sanctorum.

Reliquiæ patris dicuntur filij Reliquiæ sanctorum dicuntur ossa, & alia quæ ex corpore remanent:quas non licet venerari sine summi Pontificis authoritate.ca. 2.in tit. de reliquiis & venera.sancto:& Iurisconf. in l. fundus.1.ff. famil.ercis.sic ait:in eo fundo reliquiæ conditæ sunt, quibus religio ab vtrisque patribus debebatur. l. monumentum. & l.cum in diuersis ff.de religios.l.fi.de mortuo inferend. Dicimus etiam reliquias exercitus. Vergil. *Reliquias Danaum & immitis Achillis.* Quibus declaratis, ad reliqua pergamus.

CELSVS LIB. VIGESIMOQVINTO Digestorum. Lex xcvj.

Littus est, quousque maximus fluctus hybernus à mari peruenit.idque Marcum Tulliũ aiunt, cum arbiter esset,primum constituisse.

Differentia inter littus & ripam.

Hæc lex partes continet duas, prout duo dicta ponit. secunda ibi,prædia.Littus ergo dicitur hic terra quæ mari alluitur per maximos fluctus hybernos. & alibi Iurisconf. ait, in l.littus. ſ.eod.quod littus publicũ est eatenus, quatenus maximus fluctus exæstuat, & effluit. & Imperator in §. flumina. de rer. diuis. in Instit. est autem littus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit. Et dicitur littus maris, ripa vero fluminis, communius.l.riparum.ff. rer. diuis. §.1.& §.riparum.illo tit.in Instit. l. littora. ff ne quid in loco pub. Ad maiorem tamen elucidationem interdum exprimitur littus maris, vt in l. 2. & l. nemo. ff. de rer. diuis. vel ripa fluminis. l. 1. §.nuntiatio fit. ff. de noui oper. nuntia.l. qui autem. de acq. rerum domi.Promiscue tamen sermo Gallicus vtitur his vocab. *riuage*,seu *riue*, vt comprehendat vtraque, & ripam maris & fluminis, simpliciter videlicet loquendo: sed communius cum adiuncto profertur *le bord*, seu *riuage de la mer,ou des riuieres*, Ripa autem ab Vlpian. ita recte definitur, id quod flumen continet, naturalem rigorem cursus sui tenens, in l.1. ff. de flu.

Tria in tex. requisita.

Et sic tria requirit iste tex.Primo quod fluctus excurrat per illum locum. ibi, peruenit. Secundo quod vbi fluctus non solum quotidianus exæstuat,dicitur littus, sed & vbi maximus fluctus, vt in hoc tex. dicitur:quia vsque ad quẽ locum peruenit mare tempore hyemis,vel fluctus,dicitur esse littus, licet quandoque possit ad agriculturam redigi. Tertio requiritur fluctus maximus hybernus, quo tẽpore solet maxime exæstuare,& effluere mare, & tunc cognoscitur littus, quantum protendatur id temporis. Intellige sane communiter, nam quod semel forte contigerit vltra modum extendi,non eatenus dicetur littus.Quod enim regulariter & singulis annis fit, nõ quod semel contigerit, spectatur, l.fistulas.§.fin.ff.de contrah.empt.

Littora sunt communia.

Quod ne quis forte superuacaneum esse putet,colligere possumus aliquot vtilitates. Primo igitur conferre potest: nẽpe sicut mare iure naturali cõmune est: ita & eius littus.§.1.de rer.diu. in Insti.l.1.in fi. ff.illo tit. Et sic ad littus maris nemo accedere prohibetur, dummodo se à villis, & ædificiis abstineat.§.1.Inst.de rer. diui.& l.nemo. ff. illo tit. Quod est verum, quatenus maris seruit vsui: alias dicuntur publica. d.§.1.de rer.diuis. in Insti.

Inuenta in littore quando occupan. fiant.

Secundo, quæ in littore maris inueniuntur, iure naturali fiunt primi occupantis.l.item.ff.de rerum diuis.nisi ex naufragio ibi ceciderint,nam eo casu permanẽt illius, cuius erant. authen. nauigia. C. de furtis. Vel si vi fluminis ad fundũ alicuius peruenerint, tunc cautum est, vt fiat proclama, quod dominus intra certum tempus veniat,& tollat illam rem: alias fundi dominus eam retinebit. Freder. consil. 102. domine Francisce. Vel si quidam ibidem res suas ad tempus apposuerit, tunc res tales non licebit alteri occupare. §. 1. vbi doct. Instit. de rerum diuis.

Littora triplicia consideranda.

Tertio in hoc consideranda sunt littora, primo quoad proprietatẽ, quæ in nullius bonis sunt.d. §. littorum. Secundo quoad iurisdictionem dicuntur illorum, qui habent imperium in illo loco.l.littora.in princ.ff. ne quid in loco publ.Tertio quoad vsum sunt cõmunia. §.1. Insti. de rer.diuis. Cepol. in tract. de seruitu. rusticor. prædior. in rub. de littore maris. fol. 82. vbi licet videre. Fluminum vero proprietas publicorum Regis est in hoc Regno:quia sunt de Regalibus, vt in rub. quæ sint Regalia. nisi fuerit aliter consuetum,vt firmat Iacob.in tract.de feud.in verb. & cum piscationibus. dicens vsum fluminum publicorum esse communem:secus in fluminibus priuatis.l.1.ff.de fluminib. sed est communis, quantum vtendi fluminis ratio postulat,non vltra.

Ripæ quando mensurari possunt.

Quarto vtile est. nam cum littus maris non sit proprium, qui vendit fundum ad numerum iugerum, littora non computantur illo numero: quapropter nec mensuranda sunt.l.littora. ff. de contrah. emptio. Secus in ripis fluminis, si fructus ex his colligi possint propter salictum aut arbores fructiferas: tunc enim connumerarentur. quod si nullos producerent fructus, idem quod in littore non posse connumerari. Bald in l.riparum.ff.de rer. diuis. l.id quod.§.fi.de pericu. & commod.rei vend. Alex.consil. 120. in 2. vol. Ias. in repet. l. quominus, qu. 9. ff. de fluminib.

Aedificari in littore maris cuius possit authoritate.

Quinto licet quod in littore publico instruxerimus, nostrū fiat, tamen decretum prætoris adhibendum est, vt id facere liceat.l.quamuis.ff.de acqu.rer.domin. At in hoc Regno Regis ipsius authoritas necessaria foret ad ædificandum in littore maris castrum, vel ædificium aliud perpetuū, non tamen ad casas: alias ædificium propria constructum authoritate solo cederet, nisi possessum esset tāto tempore, cuius initij memoria non est in contrarium, quod loco tituli haberetur. l. 3. §. ductus aquæ.ff.de aqua quotidia.& æstiua.Iaf.& de Ripa post Bar.in l. quominus. ff.de flumini.licet Iurisconf.in l. quod in littore. ff.de acq. rerum domi. dicat sic: quod in littore quis ædificauerit, eius erit. nam littora publica non ita sunt, vt ea, quæ in patrimonio populi sunt, sed vt ea, quæ primum natura prodita sunt. hæc ille. allegatur etiam l. Cicero.ff. de pœnis. nos tamen in regno priorem seruamus sententiam.

Quousque quo modo in iure capiatur.

Quousque, id est vsque ad quem locum, vt hic:& sic interdum respicit locum, vt hic.

Interdum respicit tempus, quousque, vsque ad quod tēpus.l.an vsusfructus.§.vlt. ibi, vnde sequens est dubitatio, quousque tuendi essent in eo municipes. ff. de vsufruc. l. fructus.1.de rei vendic.

Aliquando interrogatiue accipitur, vt in l.1.§. 1.ff. quæ res pignor.obligari possunt. ibi, facti tamen est quæstio, si quæratur quousque permissum eis videatur peculium administrare.

Maximus.

Maximus, dicitur nullo maior. idem in l.littus 2.ȷ̄.eod. Maximam partem dicit Iurisfcon.in l.nomen.§.1.ȷ̄.eo. Vti optimus maximus est, liberum fundum significat, l. qui vti.& l.illa verba.isto tit.

Maxime, aduerbium.in l. pecuniæ.2.§.hereditas.ȷ̄.eod. Similes phrases tanquam vulgares omitto.

Fluctus hybernus. Vestes hyemales quo tempore dari debeant.

Fluctus hybernus. Hoc addit ad differētiā illius, qui æstate contingit, paulo minor. Et vestes hyemales seu hybernæ à Calendis Septembris vsque ad Calendas Octobris dari debent.l.1.C.de militari veste, libr.12.Vnde grauatus dare vestes hyemales, id temporis præstare debebit, per illum text.sing.no. Ludouic. Rom.sing. 59. aliud non scimus. & Corset.in singul. incipien. vestis. Nisi aliter consuetudo dictauerit. Sed in Pandec. Florent. hybernus, deficit.

Peruenit commune est.

Peruenit, Hoc verbum est commune, vt ait Alexan.consil. 43.ex narratis.in 5.vol.& Ioan. de Ana.consil. 46.circa. & ibi in additio. Siquidem in directa significatione capitur. in l. 2. §. peruenisse. ff. de heredita. vend.& l. in heredes. in princip. ad Trebel. Et in obliqua. in l. fideicommissa. §. hæc verba.ff.de legat.3. & in d. l.hæredes. §. cum ita. Alia de hoc verbo scripsi in l. aliud est §. fin. supra eod.

Constituisse. Sed vbi id Cicero constituit? Respon. in lib. Topico. in loco à definitione per translationem verbi, vbi sic ait: Solebat igitur Aquilius collega & familiaris meus, cum de littoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus his, ad quos id pertinebat, quid esset littus, ita definire. qua fluctus eliderct. Littus etiam dicitur de quacunque extremitate, vt ait Alcia.quē reprehendit Florid. in libr. 1. lectio. succis. Cum res exigui sit emolumenti, vestro relinquo iudicio: nec alias nostrum esse censeo, tales nunc componere lites. De verb. constituere, scripsi in l.locus.supra eod.

§. Prædia dicimus aliquorum esse, non vtique communiter habentium ea, sed vel alio aliud habente.

Res communis an dicatur vnius.

Prædia non dicuntur esse alicuius, quando sunt communia, sed cum illorum quilibet habet dominium, etiam partis diuisæ. veluti si quispiam habeat vnum prædiū, alter aliud, poterunt tunc illorum dici prædia: quandiu vero commune est, nō potest dici alicuius illorum.nec enim proprium illud dicitur, quod est commune, c.sicut hi. 47. dist. Itaque si prædia sint inter fratres communia, nō dicentur simpliciter esse vnius fratris: per istum tex.sed cum adiuncto, scilicet prædium est Titij pro parte. iste est Baro talis loci pro parte: sed non dicitur Baro simpliciter. Et Iurisconsultus quando loquitur de seruo communi, dicit, Si seruus communis, vel de seruo duorum, dicit, Si seruus duorū, Titij & Meuij: si vero sit vnius, dicet simpliciter prædium Titij. Qui genitiuus significat dominiū, nō bonæ fidei possessionem.in l.seruus cōmunis. & l.item si seruus. & l. si cōmunis seruus. ff.de stipula. seruo. l. Iulianus. de rei vindi. tex. in l. 2. §. 1. ff. de religio. & sump. funer. ibi, in locum alterius accipere debemus, siue in agro, siue in ædificio.nam cum dicat in locum alterius, apparet eum de domino sentire, id est eo, cuius locus est. vbi Fulgos. & bonus tex.in l. & tantum.§. si seruus cōmunis meus & tuus proprium meum seruum corruperit. ff. de seruo corrupto. hic nempe seruus domino dat actionem, non bonæ fidei possessori, vt cum dicat in locum alterius, apparet eum de domino sensisse. id est de eo, cuius erat locus. l. Martius. ff. de acquir. rer.domi. ibi, aget Lucij Titij. & l. si is qui in aliena. in princ. ibi. si in alterius agro inuenerit, partem ei acquirat. iuncto §. si communis. ibi, domini prædij.ibidem.

Genitiuus significat dominium.

Ideo dicimus bona illorum de Baillauicis, quamuis nō sint illis ciuibus communia, sed quique separatos abinuicem fundos habeant.Idem in aliis sic habentibus, vt illorum prædia dicantur, quemadmodum gloss. hic intelligit in fratribus,& Alciat.

Titij res dici non potest, si communis sit.

Ex quibus sequentes colligamus conclusiones. Prima est, quod res non potest dici Titij, vel Caij, seu alterius, quæ communis est.sic debet iste tex. & quæ superius dicta fuerunt, intelligi: quia genitiuus denotat dominium seu proprietatem pertinere ad illum in solidum, ad quem refertur, vt patet in proœm. ff. & Insti. & l. 2. de religios. & sumptib. funer. §. 1. ibi, nam cum dicat in locum alterius, apparet de domino eum sentirē, id est de eo cuius locus est.l.à diuo Pio.§.si super. ff.de re iudic. Alexan. cons. 35. viso processu.col. 4.in 4. vol. Inde concludit idē Alex. in l. ait prætor. in fin. princ. ff. de re iudica. quod si verba legis vel statuti loquantur per genitiuum in iurisdictione, vt cuius de ea re notio est, debeāt intelligi de eo, qui propriam habet iurisdictionem, non delegatā.l.1.§.fi.de offic. eius.facit l.hoc legatum.ibi, eius causa parata.ff.de lega. 3. ibi, veniunt ea quæ erant ad proprium vsum vxoris, non communem, ob verbum eius, &c. Videte tamen inferius limitationem.

Res communis quando est eadē ratio, regitur vt propria.

Quæ tamen conclusio limitatur primo quoad matrimonium, vt sicut liberta inuito patrono, qui in solidum patronus est, nō potest diuertere.l.fi.in princ. ff.de diuort. propter reuerentiam patroni.l.in eod.ff. de ritu nuptia. ita & liberta communis, quæ nupsit alteri ex patronis, non potest ab illo diuertere: quia reuerentiæ eadem ratio locum habet in isto casu, & sic dispositio. Cum igitur eadem erit ratio in re communi, quæ in re propria, eadem quoque procedet decisio, per prædicta.

Confiscatis bonis & communia.

Secundo non procedit negatiue. Res enim communis non potest negari alterius esse.l. illud. ff. de ritu nuptia. l. pupillus. in fi.ȷ̄.eod. Vnde confiscatis bonis Titij, & communia confiscata erunt, quia non possunt dici illius non esse. doct. in l.si quis intra. C. de bonis damnator.sine tamen præiudicio alterius fiet.

Tertio vitiatur, quando vsus communis esset contrarius:is enim spectandus est.l.Labeo.ff.de sup. leg.

Cōmune meū dici potest.

Secunda conclusio, quod commune est, meum dici recte potest.l. serui.§.1.cum l.seq.ff.de lega.1.etiam proprie, per illa iura tum quod Iurisconsultus illa mea vocet,& nō vtitur ibi verb.denotante fictionem, aut improprietatem. facit l. recte.vbi dixi,ȷ̄.eo. & l.Stychum.ff.de leg. 1.vbi si legauero seruum, qui meus erit, cum moriar, etiam si tantum communis sit, debetur pro parte, & tamen conditio impleri proprie debet.l.Mæuius. & l.qui heredi.ff. de conditio.& demonst.

Limitatur quando aliter sensit testator, vel aliter est consti

constitutum. l. Iulia. §.seruos. ff. de lega. 3. l. 2. de conditio. insti.

Secundo non potest habens rem communem, totam rem dicere suam, nec de ea disponere, sed de ea tantum parte, quam habet.l.serui.§.1.vbi doct.multa iactant, ff.de lega.1. Imo si communis dominus prati simpliciter dicẽs se dominum, venderet pratum teneretur ad id quod interest, quia falso censeretur vendere totum pratum. l.1.ff.de actio. empt. Ideo declarare debet, quam partem in ea re habeat.

Domini nomine etiã venit dominus pro parte. Tertia conclusio, appellatione domini venit etiam dominus pro parte.l.1.§.domini.2. ff. de senatusconsul. Silania. Et dictio forte, ibi non est nota dubitationis, sed assertionis.l. extraneo.§.1.ff.de quæstio.ibi, quod pro domino forte videretur.l.si duo.ff.de recep.arbitr. scripsi in forma manda.glos.dispensationum.in fin.in concorda.

Cõmunis dominus domũ destruere non potest. Non procedit quoad domus destructionem:nempe cõmunis dominus non poterit illam pro libito diruere, aut tabulas, vel marmora ad honorem domus affixa euellere, quemadmodum proprietario insolidum liceret. l. cetera.§.si duobus.& per totam l.ff.de lega.1.

Beneficiũ eius dicitur, cui est collatum. Item ecclesia potest dici Titij, quando est ei iure collata, & ipse eam habet, ca.quia V.de iudic. vbi Panor.& alij: quamuis solam in ea administrationem habeat.c. 2.de donatio. Et sic genitiuus non importat dominium, quando materia subiecta non patitur, vt in beneficiis ecclesiasticis, teste Decio ibi in 3. not. & Alexand. in d.l.ait prætor. Alia ibi dicuntur, & in l.serui electione.ff. de lega. 1. quæ poterit quisque videre.

Vtique. *Vtique* pro certe, vt l.armorũ.supra eod.& in l.inter stuprum.§.verum. ǂ. eod.faciunt iura sequentia. l. vtique. de rei vindi.l. non vtique.de eo quod certo loco.l. 1.de senator.l.adeo.§. ex diuerso. de acqu.rerum dom.l. Pompo. §. 1. de acquir. poss. l.si non. §.1.ibidem. l. 1. §. idem videamus. de separatio.l.ex maleficiis. §.si iudex.& l. obligationum fere.§. modus.ff.de actio. & oblig.l. si fine. §. procurator. rem ratam haberi.l.3.§. non tantum.versic. sed etenim.de incend. l. libellorum. de accusa. l. non vtique. ad municipal. l.2.de administr.rerum ad ciuit. pertinen.l.fin. de variis cognitio.

Vtique pro ita. l. qui libertatis. in fin. ibi, & cum sciebat certam seruitutem deberi, perfusorie dixit, itinera, actúsque, quibus sunt, vtique sint, recte accipitur. ff. de euictio.

Communiter. Vide quod modis communiter accipiatur in l. inter stuprum,§. fin.ǂ.co. & de his hactenus.

IDEM LIB. TRIGESIMOSECVNDO Digestorum. Lex xcvij.

Cum stipulamur, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE LVCII TITII AD TE PERVENIT: res ipsas, quæ peruenerunt, non pretia earum spectare videmur.

Quanta pecunia etiam ad res refertur. Cum pecuniæ verbum generale sit, vt in l. pecuniæ.supra eod. si emptor hereditatis stipuletur sibi restitui, quãta pecunia ex hereditate Titij peruenerit, res ipsas videtur quæ ex hereditate consecutus fuerit stipulari, non earum rerum pretia, vt hic dicitur.facit l.venditor.2. ff.de hered. vel actio. vend.l.si creditor.de pecul.Nempe verbũ quanta non refertur solum ad numeratam pecuniam, sed ad corpora. l. quisquis. ff. de leg. 3. veluti pecunia etiam ad corpora refertur.l. pecuniæ. supra eod. Igitur si quis promiserit restituere, quanta pecunia peruenerit ad eum ex bonis Titij: si res ad stipulatorem peruenerint, has res restituere tenebitur, per istũ tex. abundantius dixi in l. propemodũ ǂ.eod.Et quod lex ait, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO, ostendit æstimationem hereditatis, vel bonorum liberti, non ipsam hereditatẽ voluisse legem præstare, nisi maritus ipsas res tradere maluerit: & hoc veluti benignius admitti debet. l. si vero. in fi. ff. soluto matri. facit l. 1. in princ. ibi, quanti ea res erit, tantam pecuniam det, iuncta l.4. §.hæc cautio, ibi, si quis pecuniam suam soluat, vel suam rem tradat. ff.si cui plus quam per legem Falcid. Si tamen pecunia ex hereditate peruenerit, cum sit hereditaria, restitui quoque debebit, vt probat iste tex.

Stipulamur. Verbum stipulari tam ad rogantem, quam ad promittentem refertur: sed hic ad interrogantem, siue ad creditorem, & communius in iure. & passiue accipitur, vt stipulor abs te, sicut videre licet passim in tit. ff. de verbo. oblig.

Descendit autem hoc verbum à stipe:quia maxime circa stipem, idest pecuniam consistat stipulatio: vel à stipulo, quod est firmum. §. 1. Instit. de verbo. obliga. vel secundum quosdam à stipite: quod sicut stipes, id est truncus firmus est, & firmior arboris pars, ita & stipulatio firma est. *Stipulatio vnde.*

Et stipulatio firma est promissio. Sicut enim veteres stipulum firmum appellabant, ita Imperator firmam promissionem vocat stipulationem, d.§.1. non quod imperator velit stipulationem proficisci à stipulo, sed à stipe: & quasi per similitudinem dicit: quemadmodum veteres (inquit) stipulum, firmum appellabant: ita & nos stipulationem, tanquam firmam. Et sic non videtur ibi reprehendendus Imperator: licet Beroald. & alij reprehendere conuentur. & Catellia. Cotta in 2. parte memor. in verb. stipulum.

Aut à verbo Græco στύφω, quod stringo significat, deductum forte dicit Alcia.in 1.parerg. lib. c. 39. quod partes stringat ad seruandum ea, quæ in stipulationem deducta sunt.

Elige cui dicas tu mihi sola places.

Stipulatio ergo conficitur per interrogationem, & responsionem ad illam. l. 1. ff. de verbor. oblig. cuius tex. verba sunt hæc: stipulatio non potest confici, nisi vtroque loquente. & stipulatio est verborum conceptio, quibus is, qui interrogatur daturum, facturúmve se id, quod interrogatus est, respondet. l.5.§. stipulatio. ff. de verbor. oblig. *Stipulatio quomodo conficiatur.*

Stipulator est is, cui præcedente interrogatione promittitur. l.in iure. ff. de reg.iur.l. Stychum. ad legẽ Aquil. l.Neratius.de religios.l. 1.de eo quod certo loco, qui etiam vocatur stipulans. in l. quæ legata. ff.de reg. iur.& l.si quis cum aliter. de verbor.obliga. *Stipulans, stipulator.*

Quanta, respicit quantitatem:l.certum.ff. si certum peta. quæ in pondere, numero & mensura consistit, vt scribam in l. inter hæc verba.infra eodem. *Quãta respicit quantitatem.*

De verb.*peruenit* scripsi in lege. aliud est capere, in fin. & in l. proxima suprà.

Spectare. Spectare, frequenter inspicere: vel pro simplici inspicere capitur hic, & in l. in conuentionibus.ǂ.eo. l.si vero.§.prætor ait. 2. ff. de his qui deiecer. ibi, nec spectamus vt noceat, sed omnino si nocere possit.l. Iulianus. 1. §. 1. ibi, fructuum rationem vsque ad rei iudicatæ tempus spectandam esse.de rei vindic. & l. 2. §. si quis in mari.ne quid in loco publico. ibi, aut in theatro spectare arceatur. Quidam de mulieribus scribens inquit. *Spectare.*

Spectatum veniunt, veniunt spectentur vt ipsæ.

Tempus spectamus, quantum socius facere possit. l. verum. §. tempus.ff. pro socio. Dies spectandus. l. 2. ff. de peric. & commod. rei vend. Spectari pretia. l.3. in fi. ff. de actio. emp.

Spectare, pertinere, l.3.§.sed vtrum.versic. proinde.ibi, magis enim patris quam filij interest, licet aliquo casu peculium ad filium spectet.ff.de minoc.l.Pompo.§. 1. ibi, ad notitiam eius spectantia.famil. ercisc. & l. 3. de nautic. fœnore.Et an denotet dominium, scripsi in l. verbum pertinere. infra eod. *Spectare pertinere, & dicare, & probare.*

Spectare pro iudicare seu pronuntiare, an possit accipi, videre in l.si pars.ff.de inoffic.testa.Nam iudicẽ, antequam iudicet, oportet cuncta inspicere, & ea rimari.ca. indicantem. 30. quæst. vlt.

Spectare

Spectatus, & spectabilis. Spectare aliquem æstimare vel approbare. Inde spectatus: quod is qui alicuius est excellētiæ, æstimari & spectari soleat. Hinc spectabilis, spectatione dignus. solent enim virtutibus honestati inspici quodammodo, & admirari, vt doct. elucidant in l. 1. ff. de offic. eius. dicam in l. speciosas. infra eod.

Spectaculum. Spectacula, ea quæ inspiciuntur: vt ludi, vel locus, vnde inspicitur. Gallic. *chaffaux*. Et ideo solent qui vulgo iuuenes se appellant, in quibusdam ciuitatibus turbulentis se acclamationibus accōmodare, qui si nihil amplius admiserunt, nec ante sint à præside admoniti, fustibus cæsi dimittuntur, aut etiam eis spectaculum interdicitur. l. capitalium. §. solent. ff. de pœnis. Et sic potest interdici his acclamantibus spectaculum, & quilibet locus extra templum, vbi fit congregatio hominum, ne populum suis acclamationibus moueant. facit l. 1. & per totum. C. de spectacul. lib. 11. Vnde quidam Aurelianenses fuere condemnati ad magnam mulctam, eo quod acclamassent in scholasticos, *à mort, à mort*: vt refert Aufrer. aresto 76. item arestum, in stylo parlam. quod fuit prolatum anno 1488. vltima Ianuarij.

Clamantes à mort quomodo puniēdi Arestum. Præbens sui spectaculum, in l. 2. §. penult. ff. de his qui no. infam. infamis est.

Specularium. Specularium. l. nam & si ramos. ff. quod vi, aut clam, dicitur vitrum, quo clauduntur fenestræ, vel hiatus alij, quibus lux in domum trāsmittatur, vt speculari possimus. declarat Budæ. in annotat. ad Pandect. in tit. ff. de vsufruct. l. sed & si quid. §. de quibusdam. vbi olim dicit fieri solitum ex lapide translucido. Specularia quoque affixa, magis puto domus esse partem. nam & in emptione domus specularia, & pegmata cedere, siue in ædificio sint posita, siue ad tempus detracta. l. quæsitum. §. specularia. ff. de fund. instruc. domus tamen instrumento non continentur. §. si domus. ibid.

IDEM LIB. TRIGESIMONONO Digestorum. Lex xcviij.

Cum bis sextum Calēdis est, nil refert, vtrum priore, an posteriore die quis natus sit: & deinceps sextum Calendas eius natalis dies est. Nam id biduum pro vno die habetur. & posterior dies intercalatur, non prior. Ideò quo anno intercalatum non est, sexto Calendas natus, cum bis sextum Calendis est, priorem diem natalem habet. Cato putat mensem intercalare addititium esse: omnésque dies eius pro momento temporis obseruat, extremóque diei mensis Februarij tribuit Quintus Mutius. Mensis autem intercalaris constat ex diebus vigintiocto.

Quoniam astrologorum castra, non vt transfugæ, sed vt exploratores ingressi sumus, nauanda strenue opera est, vt inde veluti postliminio nō redeamus, nisi suffertis manibus, publico quidem studiosorum bono electius aliquid cultiúsque referentes.

Annus à quo constitutus. Sciendum itaque est apud Latinos annum primum à Romulo constitutum fuisse, ab eóque in decē menses diuisum, 304. diebus completum: tum quod mulieri prægnanti hoc tempus sufficere, vt pareret: tum quod mulierem abstinere à nuptiis post mariti mortem tantum tempus, vt partus diiudicari patre certo possit, arbitrabatur. l. liberorū. §. 1. ff. de his qui no. infam. iuncta l. 2. Cod. de secund. nupt. Primum enim mensem Martium, vel à Marte patre suo, vel à Marte, id est bello, quod tū Reges bellum præparare maxime solerent, nominauit. Cuius mensis die primā ignem nouum Vestæ aris accendebant, vt incipiente anno cura denuo seruandi nouati ignis inciperet. Quēadmodum etiam apud nos fieri solet in templis pridie Paschatis, vt docet Ioan. Durand. in suo ratio. diuinor. officio. libr. 6. cap. 80. Secundum autem mensem Aprilem, vel ab aperiendo, quod hominum pori, terræ, & arborum aperiantur, & herbæ, ac folia in arboribus vel ἀπὸ τ̃ ἀφρὸς, quod est spuma maris, ex qua Venus nata fingitur, quæ principium generationis Romuli fuit, dictus Aprilis, quasi Aphrilis. Tertium autem mensem Maium à maioribus, id est senioribus consiliis rempub. tuentibus: quartum Iunium, à iunioribus rempublicam armis tutantibus. Reliquos ab ordine numeri: vt Quintilem, quod quintus esset. Sextilem, quod sextus: & sic de aliis. vnde alludit Ouid. Fast.

Vnde dicti menses.

Ignis nouus quando accēdatur.

Martis erat primus mensis, Venerisque secundus:
Hac generis princeps, ipsius ille pater.
Tertius à senibus, iuuenum de nomine quartus.
Quæ sequitur, numero turba notata suo est.

Alij tamen Maium à Maio Deo, qui est Iupiter, à magnitudine ac maiestate dictum autumant: vel à Maia, vt Macrob. lib. Saturnal. 1. c. 12.

Postea vero Numa Pompilius duos adiunxit menses, scilicet Ianuarium, & Februarium. quod non omisit Ouid. ibidem:

At Numa nec Ianum, nec auitas præterit vmbras,
Mensibus antiquis præposuitque duos.

Ianuarius & Februarius cur sic dicti. Ianuarium eo vocauit, quod sicut per ianuam fit in domum introitus, ita per hunc mensem secundum Romanorum computationem fit ingressus in annum: vel à Iano, quem nulla ciconia pinsit, cum esset biceps, teste Persio. Februarius vero à Februo, id est Plutone, quia Romani id temporis sacrificare Plutoni solebant, pro animabus antecessorum: vel à febre, quod in calidis regionibus homines febricitare incipiant, vt scribit Ioan. de Sacro Busto in suo libro de anni ratione. Numa igitur Pompilius Rex Rom. secundus annum ex 12. mensibus constituit, imperfecte tamen egit. assumpsit enim menses lunares, vnū scilicet 30. dierum, & alium 29. dierum. vnde annus illius tantum constabat 354. diebus, qui numerus dierum reuolutionem solis nō complet, nec eius cursui sufficit, vt pulchre docet Ioan. Stafler in suo Calendario Roma. magno, propositio. 34.

Quamobrem Iulius Cæsar iustum complere volēs numerum, 11. dies adiecit, & quadrantem, id est sex horas. vnde Iulij annus cōstabat 365. diebus, & sex horis, quibus sol lustrat Zodiacum. superflue tamen duodecimam partem vnius horæ apposuit. Calendariū etiam à Martio inchoari iussit, & dies anni per menses competenti numero distribuit, sic vt impares menses triginta vnum dies haberent, pares autem 30. Sed cum ad vltimum impariatis mensem Ianuarium peruenisset, defuit ei vnus dies, quem à Februario detraxit, cúmque recuperari voluit anno bissextili. Verùm cum Romani Iulio Cæsari adulari, & illi morem gerere vellent, Quintilem mensem Iulium appellarunt, quod id temporis ad quartum Idus Quintilis Iulius natus fuisset. Tempore etiam Augusti Cæsaris Sextilem mensem Augustum ab Augusto ex senatusconsulto vocarunt. At cum Augustus mensem suū Iulio breuiorem cerneret, diem à Februario quoque subtraxit, Augustóque addidit: sicque factus 31. dierum, & Februarius remansit 28. dierum. At cum inuentus cerneret tres menses contiguos, 31. dierum esse, Iulium videlicet, Augustum & Septembrem, à Septembri vnum diem subtraxit, quem Octobri dedit, & alterum diem à Nouembri, quem Decembri coniunxit. Hæc breuis est anni computatio, egregij Principes, quam si degustaueritis, perfacilis erit vobis ista lex: quibus adde Macrob. in lib. Saturnal. 1. ca. 13. & sequ.

Cur menses sic nominati fuere.

Omitto de Calendis, Nonis, & Idibus pertractare, quia gloss. plene tradit: quæ licet in multis deficiat, non desunt tamen exacti hac in re scriptores, qui vobis alias huiusce rei peritis sufficere poterunt.

Legis decisio. Sensus itaque huius legis est, quod cum bissextus est in Calendis, id est intra Calendas, vt solet (nec enim est intra

intra Idus, vel Nonas) vult tex. dicere, quando est bissextus, nil refert vtrum priore, an posteriore die bissexti quis natus sit. nam sexto Calendas erit eius natalis dies, cũ biduum pro vno die habeatur. Et ideo posterior dies, videlicet bissextilis, per singula quadriennia intercalatur, id est interseritur, non prior, qui non mutatur. Ideo illo anno, quo non est intercalatum, id est quo non est additus aliquis bissextilis dies, quia non erat bissextus, dicetur natus sexto Calendas. Cum vero bissextus est, habet priorem diem, id est sexto Calendas natus etiã erit. Igitur die bissextili natus anno reuoluto in priori die sexto Calendarũ dicetur habere annum. idem in secundo, & aliis annis sequentibus. Et in anno bissextili primus sextus Calendarum erit dies eius natalis. Sic intelligi hic tex. debet, vsque ad versic, Cato.

Cato autem putauit mensem intercalarem esse additititium, & omnes eius dies esse pro momento, & hunc diem bissexti esse addendum vltimo diei mensis Februarij. Huius autem Iurisconsul. Catonis computatio erat suo tempore vera, videlicet antequam Iulius Cæsar annum sic distribuisset, vt prædixi. Nam à Romulo annus fuit institutus 10. mensium, & à Martio mense incipiebat: postea Numa Pompilius duos menses addidit. Verum quia hæc cõputatio non quadrabat lunæ, Pontifices alternis annis 12. dies, quandoque 13. intercalabant: aliquando minus, quãdoque plus pro momẽto obseruabant, cum nihil certi statutum esset. Ideóque iste mensis erat additititius, quod aliquando adderetur aliquando non. Et addebatur in fi. anni iste Februarius, & in fine mensis addebatur dies bissexti: & sic pro lunæ momento habebatur, ac si solum momẽtum temporis occuparet, quia momẽto addebatur, & pro momento obseruabatur. Et hæc est Catonis sententia. Sed videns Iulius Cæsar hanc computationem minus conuenientem esse, decem dies addidit Februario, effecitq́; vt 28. dierũ esset, iussitque inseri singulis quadrienniis diem bissexti sexto Calendas Februarij. Et sic Mutij sententia est vera secundum nouam computationẽ. Hoc annotant Budæ. & Alcia. Nam annus 365. diebus constat (vt l. cũ hæres. ff. de fideicom. libertat. l. si ita vulneratus. §. æstimatio. ad legem Aquil. probatur) & sex horis, quæ in quadriennio diem constituunt integrum, vt prædixi. & nisi constitutus esset vnus dies ex his sex horis quatuor annorũ, certe annus aliquando inciperet mane, aliquando à meridie, demum à vespere, & postea à media nocte. quamobrem fuit coniunctum hoc tempus ad constituendum diem integrum, qui Februario tanquam pauperiori datus fuit, eo scilicet mense & loco, quo etiam apud veteres mensis intercalabatur ante quinque vltimos Februarij mensis dies: idque bissextum censuit nominandum. Macrob. ca. 14. & seq. Saturnal, Quamuis in Pandec. Floren. sic habeatur: extremóque diei. mensis Februarij tribuit Quintus Mutius. & sic non erat Cato sententiæ huius.

Festa in Idibus erant. Apud veteres quoque Idus cuiusque mensis festa erat, vt docet Alexand. ab Alex. libr. 3. genial. cap. 18. fol. 78. & de multiplici anno multa scribit idem Alexand. fol. 85. ibidem. facit gloss. in cap. præter. 1. in 18. distinct. l. qui Romæ. §. 1. ff. de verbor. oblig. l. si ex pluribus. in fin. de solutio.

Vtilitates huius legis plures. Vtilitates huius legis sunt sequentes. Quod bissextus dicitur eo, quod dies bis nuncupatur sextus à Calendis, quemadmodum Romanis patet sic cõputantibus in bullis Papæ. dicunt enim primo sexto Calend. Febr. & idẽ bissextilem secundo sexto Calend. Februarij, vt sæpius vidi, & scripsi in forma manda. in fi. in concorda.

Calend. Nonarum, & Iduum quare fiat computatio. Secundo hæc computatio Calendarum, Nonarum, & Iduum inuenta est, tum ratione maioris certitudinis, quia si diceretur decima die, ignotaretur an esset decima mensis intrantis, an finientis: tum etiam vt falsitas euitetur. nẽpe cum non omnes istam sciant computationem, facilius detegitur falsum, teste Bal. in tract. de pace Constan, in fi. in glo. dic Lunæ.

Computatio per dies quando fiat. Limitatur, quando hæc computatio fieret per dies: vt intra sexaginta dies debeat quis rem redimere, tunc dies etiam bissexti in hoc computatur numero. l. 2. ff. de diuers. & temporal. præscrip. Ita communius computant omnes curiæ Franciæ. Et sic iste mensis die bissexti computato habebit 29. dies, secundum sententiam Q. Mutij. Et ideo in curia Romana dicitur prior dies simpliciter sexto Calendas Martij, dies autem bissexti secundo sexto Calendas. Ex quo vidi quendam, qui secundo sexto impetrauerat ecclesiam parochialem, & non fuerat promotus intra annum, iuxta ca. licet canon. de elect. in 6. sed impetrauerat dispẽsationem quinto Calendas Martij, vt posset illã ecclesiam retinere, priuatum sua ecclesia, eo quod annus erat iam elapsus, & nil iuris habebat in beneficio, nec hoc expressérat, & sic sua dispensatio erat subreptitia. c. 1. & 2. de filiis presbyter. in 6. scripsi in forma manda. in concorda. in gloss. dispensationis. & in verb. post mensem. quomodo mensis computetur, ac plene in praxi benefic. in 3. parte in forma dispensa. *Beneficiũ impetrãs post annum quo est priuatus, nil agit.*

Tertio prodest ad tutelas, & curas, vt finita sit tutela etiam dei priore sexto Calendas finito. §. 1. quib. mod. tutel. finit. in Instit.

Quarto ad vsucapionem, vt finitum dicatur triennium in priore die bissexti, cum de momento ad momentum computetur tempus. Ita etiam quoad decretum de pacificis possessoribus. cum fauorabile sit. l. 3. §. minorem. ff. de minor. Et si venditio fuerit facta die bissexti, anno finito & reuoluto sexto Calendas finietur die: eritque exclusus retrahens, qui de iure habet annum. §. Titius. si de feud. cõtrouers. fuer. inter dom. & agnat. vassal. Idem in præscriptionibus statuitur ibi in d. l. 3. §. minorem. *Vsucapio triẽnij quomodo computetur.*

Quinto idem in legatis, quæ relinquuntur ad annum, vel biennium, secundum gloss. hic. Sexto ad inuestituram petendam intra annum & mensem. ca. vno. quo tempore miles inuesti. petere debeat.

Septimo prodest ad deportus, vt archidiaconus, vel episcopus recipiens fructus primi anni beneficiorum vacantium debeat computare annũ vt hic, videlicet à primo die mensis, quo vacauit. glo. sing. in c. si propter. in verb. primi anni. de rescript. in 6. *Annus deportus quomodo debeat computari.*

Octauo quoad ordines, vt is dicatur posse suscipere subdiaconatum, si decimum octauum annũ attigerit: diaconatum, si vigesimum: presbyteratũ si vigesimum quintum. clem. vlt. de ætate & qualita.

Nono quoad testamenta prodest, vt in l. qua ætate. ff. de testam. Decimo vt possit obtinere beneficia curata vel dignitates. c. cum in cunctis. §. inferiora. de electio. Vndecimo, vt possit fieri iudex. c. cum vigesimum. de offic. delega. Duodecimo ad festi sancti Matthiæ celebrationem: de quo in c. quæsiuit. §. fi. de verb. significa.

Decimotertio prodest in suspenso ad annũ, vt illa dies non computetur, imò celebrare poterit elapsis trecentis sexaginta quinque diebus. glo. in c. quæsiuit. de verb. signific. Nec non ad alia poteritis extendere, in quibus de temporis computatione agitur, quemadmodum etiam declaratur in l. eum qui Calendis. ff. de verb. oblig. De anno & calendis loquitur tex. in l. sylua. §. noualis. supra eod. & l. anniculus vtraque. infra eod. & l. si calumnietur. §. 1. infra eod.

Verum quia glo. latius de Nonis, Idibus & Calẽdis tractat, eam videre si non grauemini, poteritis. verius tamen explicat Ioan. de Sacro Busto in suo tract. de anni ratio. Calendarium etiam quid sit, tradit gloss. in l. eius. ff. si certum pet. at minus bene. ideo Betburg. in tract. de vsura centesima, ca. 8. dicit esse libellum, in quo id, quod singulis Calendis acceptum, expensumve esset referebatur. Vel est liber rationum, qui ad fœnus respiciebat: in quo nomina debitorum scribebantur. & quia Calendis pecuniæ fœnori dabantur, & vsuræ exigebantur, ob id Calendarium, quasi ad Calendas spectans dictum est, de quo loquitur l. qui filium. ff. de leg. 3. & l. vxorem. §. legauerat. 2. respon. & l. nomen. ibidem l. 3. de compensa. l. fin. de pecul. l. dominus. de pecul. lega. l. vxori. ibidem. l. Stycho. de sta *Calendariũ.*

de statul. b. l. pater. §. penultimo. de doli except. l. nepoti. de fund. instruct.

Obseruare quid. *Obseruat*, pro custodit. Obseruare autem, teste Valla, duo significat: primo idem, quod custodire aliquid oculis, animoque in modum speculatoris, ne nos silentio tacitéque prætereat: & ita hic capitur, quasi custodiat, & annotet, ne dies bissexti prætereat, & quo obseruabitur anno. Interdum obseruare est non speculantis modo, sed admirantis venerantísque: & id tantum in homines, non res, quoties quem vel virtute, vel dignitate suspicimus & colimus. hæc Valla lib. 4. c. 3.

Apud Iurisperitos frequentius etiam pro seruare & diligenter aduertere capitur, & vt vulgo dicimus, *prendre garde*. l. 1. in fin. ff. de ventre inspic. l. Barbarius. in fin. ff. de offic. prætor. ibi quod ius multo magis in Imperatore obseruandum est. & l. obseruare autem proconsulem oportet. de offic. proconsul. l. obseruandum. de offic. præsid. & l. obseruandum. de iudic. & l. obseruandum. de ritu nuptiar. Et quæ leges non seruentur in hoc Regno, scripsi in proœm. constit. Reg. in 1. tomo commenta. ad constit. Reg. Gallic.

Posterior. *Posterior dies*, vltimus, extremus. sic posterior pars. l. si cum fundum. infra eod. posterior obligatio, idem in l. Nepos. infra eod. posterior scriptura. l. inter illum. infeo. posteriore testamento. l. Scæuola. infra eo. Alia nunc missa facio, quæ magni non sunt emolumenti.

VLPIANVS LIBRO PRIMO DE Offic. Consul. Lex xcix.

Notionem accipere possumus, & cognitionem; & iurisdictionem.

Notio & iurisdictionē cōtinet, & cognitionem. Hæc lex tria dicta ponit, sicque 3. habet partes. 2. ibi, continentes. 3. ibi, instrumentorum. Hoc principium vult, quod notio comprehendat iurisdictionem & cognitionem: cognitinoem autem causarum habent & iudices, & arbitri: iudices autem cum iurisdictione, arbitri vero compromissarij notionem, id est cognitionem, sed non iurisdictionem, quæ introducta est de iure publico. l. 1. iuncta gl. ff. de iurisdict. omnium iudic. quandoquidem priuatorum consensus non potest dare iurisdictionem non habenti. l. priuatorum. C. de iurisdictio. omnium iudic. Dabit ergo illi arbitro notionem. l. ait prætor. ff. de re iudica. vbi dicit: condemnatus, vt pecuniam soluat ab eo cuius iurisdictio est, cogi debet ad soluendum. melius dixisset, cuius notio est. Etenim notionis nomen ad eos pertinet, qui iurisdictionem non habent: sed habent de quauis alia causa notionem, nempe condemnatus ab eo cuius notio est, cogitar soluere etiam per exactionem pœnæ. l. diem proferre. §. stari. ff. de arbitr. vel per actionem aut exceptionem, quæ ex sententia arbitrorum oriuntur. l. cum antea. & l. ne in arbitris. §. fin. C. de arbitr. Et hoc docet gl. hic. Non tamen respexerunt conditores ad illas leges nouas, quia non potuerunt præsagire, sed compilatores potuerunt. Vel dicite, vt superius scripsi.

Item iudex delegatus habet iurisdictionem, videlicet delegatam, non propriam. l. 1. §. qui mandatam. ff. de offic. eius cui manda. est iurisdictio. & sic est elucidata glo.

Notio quando cognitionem significet. Sed dubitari potest, quomodo notio in dubio capiatur, an pro iurisdictione, vel cognitione? Respon. vbi notio refertur ad iudices, accipitur frequentius pro cognitione & iurisdictione. l. 1. §. de his. ibi prætoris erit vel præsidis notio. ff. de separatio. l. ad Imperatorem. ibi, si ad eius notionem pertinet. de appel. l. penult. ibi, cuius de ea re notio est de calumnia. l. ex omnibus. ff. de offic. præsid. ibi, præsidum prouinciarum est notio. l. deinde. §. hoc autem. versic. cæterum. ibi, notio prætoris, de liber. exhibend. l. 1. §. suspecti. ad Turpil. l. cū hi. §. 1. ibi, prætoris notio ob transactionem erit. ff. de transactio. l. 1. §. cum vrbem. de offic. præfect. vrb. l. in summa. in fin. ibi, vt re integra de causa notio præstabitur. ff. de re iudica. l. non aliter. in fin. de lega 3. Et in dubio refertur ad iudicem, si dicatur eum cuius notio est, æstimaturum. l. Aurelius. §. Titius. 2. ff. de libera. lega. l. vlt. in fin. de actio. & obliga. l. 2. in fin. ad legem Iul. de adulter. vel in publicam notionem. l. fin. C. de prob. c. 1. de except. in 6.

Si vero ad arbitros referatur, pro cognitione sine iurisdictione capitur. d. l. ait prætor. notio enim à nosco descendit, & sic proprie cognitionē denotat: in qua aliquando iurisdictio continetur, aliquando non, vt prædixi. De cognitione scripsi in l. pronuntiarum. & melius in lege cognoscere. supra eodem.

Aliquando Iurisconsul. ait, Cuius de ea re iurisdictio fuit. l. 3. §. sed & si quidem. ff. iudica. solui.

§. Continentes prouincias accipere debemus eas, quæ Italiæ iunctæ sunt, vtputa Galliam: sed & prouinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto ab Italia diuiditur.

Continens prouincia dicitur, quæ est continua, & coniuncta, quasi simul cum alia se teneat, à con & teneo. Inde continens actus, seu continuus, absque intermissione, vel cum nullos habet actus extraneos. l. continuus. ff. de verbor. obliga. l. diuus ibi, continua mentis alienatione. de offic. præsid. quæ ne transuersum quidem digitum relinquit hominem, sicut de febre continua medici dicunt, facientes tamen differentiam inter febrem continentem, continuam, diariam, simplicem & duplicem. Continens, & continuus quid, & vnde, & an differant.

Continua prædia Iurisconsul. vocat contigua, in l. tria prædia continua, trium dominorum obiecta, id est opposita. ff. de seruitu. rustic. prædior. facit l. in tradendis. §. fin. ibi, quanquam dici potest, si tria prædia continua haberem. ff. communia prædior. Gallia ergo dicitur continens, & prouincia Italiæ: sed magis est continens Sicilia. de qua videndus est Cicero quinta in Verrem actio. & Blondus in lib. 3. & in Pandect. Florent. iungitur prouincia cum Sicilia. Continua febris, prædia, & alia phrases.

Notandum vero est continens variis sumi modis: primo pro coniuncto & connexo, vt hic.

Secundo continere idem est, quod abstinere. c. quod à te. ibi, quia continere carnis deuicti vitio non valentes, vxores accipiunt. de cleric. coniuga. Inde continens, abstinens: & continentia, castitas. c. cum olim. ibi, Orientalis ecclesia votum continentiæ non admisit. eod. tit. & his vocabulis frequenter vtitur ius Pontificium. Continere pro abstinere.

Tertio rei appellatio continet tam ea, quæ in patrimonio nostro sunt, quam quę extra patrimonium, id est comprehendit. l. rei. 1. supra eodem. & l. heredis. 1. & l. verbum, §. vlt. ibidem. l. neque leges. iuncta l. non possunt. ff. de legib. vbi in vna lege Iurisconsultus vtitur verb. continetur, & in altera verb. comprehendit. facit l. 1. §. incile. de riuis. l. inter. §. sacram. versic. vini autem. de verbo. obliga. Et actio stellionatus neque publicis iudiciis, neque priuatis continetur. l. 1. ff. de crimi. stelliona. l. 3. §. maxime. ibidem. Continere pro cōprehendere.

Quarto continere est simul quasi intra se tenere, Gallice *contenir*, vt rei iudicatæ exceptio tacite continere videtur omnes personas, quæ rem in iudicio deducere solent. l. rei iudicatæ. ff. de exceptio. rei iudica. & prætoriæ stipulationes aut rei restitutionem cōtinent, aut incertam quantitatem l. 2. de prætor. stipula. l. 3. §. ideo ea quoque arbor esse videtur, cuius radices desinunt viuere, quamuis adhuc terra contineantur. ff. arbor. furtim cæsar. Et ædes hoc ipsum continent, id est tigna, lapides, & alia. l. eum qui. §. si. ff. de vsucap. Et qui liberam mulierem consuetudinis causa non matrimonij continet, stuprū committit. l. stuprum, ff. de adulter. & quædam pœnæ quæ coercitionem corporis continent. l. si quis forte. in fin. ff. de pœnis. & duæ istæ significationes proxime accedunt. Continere pro intra se tenere.

Quinto continere pro tenere, vel esse. vnde Labeo scribit, vti possidetis eum vti posse de eo loco, quo radices continentur vitium. nam si tibi vim fecerit, quominus eas Continere pro tenere.

vites vel præcidas, vel traducas, vim tibi facere videtur. l.3.§.item videamus.1.ff.vti possidetis.l.3.§.1. de riuis. ibi, si riuum, qui ab initio terrenus fuerit, qui aquam non continebat, cæmentitium velit facere, audiendum esse. Et fructus desinunt se continere terra, quando extra terram, in qua producti fuerant repositi sunt. l.si eius. ff. de rei vindica.

Continere pro retinere.

Sexto continere significat retinere, vel intra carceres tenere. Solent autem præsides in carcerem continendos damnare, vt in vinculis contineantur. Sed id eos facere non oportet, nam huiusmodi pœnæ interdictæ sunt. Carcer enim ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet.l.aut damnum.§.solent. ff.de pœnis. Et furiosi si non possunt per necessarios contineri, in carcere contineantur.l.congruit.ff.de offic.præsid.l.si eius. de rei vind. Et is, qui exercitui præest, continere milites in castris debet.l.officium.§.officium. ff.de re militar. Et si canis cum duceretur ab aliquo, asperitate sua euaserit, & alicui damnum dederit, si contineri ab alio firmius potuerit, tenetur ducens.l.1 §.sed & si canis.ff.si quadrup.pauper.fecisse dica. Idem in eo qui impetum mularum vel equorum retinere non potuit.l.idem iuris.ff.ad legem Aquil.

Septimo, rescripto diui Pij ita continetur, id est ita describitur, statuitur, exprimitur.l.si legatum.ff.de oper.publ. l.3.§.etiam.de liber.exhib. l.quædam. §. nummularios. de edendo.l.mandato generali non contineri. de procurator. Vel dicite, vt supra.

Octauo, continentur solo, id est complectuntur consistunt, tenentur.l.1.in princ. ibi, quæ specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animatis quam inanimatis, & in his quæ solo continentur. ff. de rei vindica.

Nono, quædam corpora vno spiritu continentur, id est includuntur, vt homo. l.rerum. ff. de vsucapio. & l.in rem. §. item quæcunque. in fin. de rei vindica, id est sunt vnita, & congenita, & confecta.declarat Cæl.lib.antiquar. lectio.15.c.23.

Decimo, pacta quæ turpem causam continent, nullius sunt momenti, id est habent, comprehendunt, complectuntur.l.si vnus § pacta. ff. de pact. Et hoc edictum moram continet pœnam.l.vna.si quis ius dicen. non obtempera. & capitale crimen pœnam mortis continet. l.1. de bonis eorum, qui mort. Et an denotet proprietatem scripsi in l.pecuniæ.& l.verbum.s.eod. Et omnes hæ fere significationes licet in idem propemodum cadant, facilioris tamen explanationis gratia ita separare volui.

Ex prædictis apparet quod continens dicitur proximus, perpetuus, continuatus, coniunctus, vel affixus. Vestrum erit iudicare; cui potissimum significationi subscribatis.

Obtinere & retinere, elucidaui in l. qui neque. supra eodem.

Sciendum est, quod quædam est causæ continentia, id est connexitas, tum ratione personarum.nam plures tutores, seu socij, vel illorum heredes ad diuersos iudices trahi non debent, sed corã vno conueniri illius ratione connexitatis. l.omnes. C.arbit.tutel.l.1.& 2.ff.de quib.reb.apud eund.iudic.eat. Tũ ratione generalis actionis: vt in actione negotiorum gestorum, pro socio, & tutelæ.in his quippe coram vno iudice quis est conueniendus siue vnus gesserit, siue plures. Et idem in tutoribus & sociis docet gl. & doct.in l.nulli. C. de iudic. Et ratione subiecti dicitur causæ incontinentia: vt si duo iudicia ad vnum & eundem finem tendunt, vt possessorium, & petitorium, tunc iudex possessorij decidet petitorium. cap.1. & 2.de caus.possess. Alciat. lib.1. parerg. cap. 9. declarat. Ego quoque scripsi abundantius in tract.de exception.in tert. diuis. exceptio. versic.septimo, opponi potest.

Iudex qui informationes efficit, de causa cognoscere debet. Arestum.

Continentia etiam causæ dicitur, quæ propter incommodum diuisionis separanda non est: vt si vnus iudex inceperit de vna causa cognoscere, vt alius non possit. d. l. nulli. & cap.1.& 2.de caus.possess. Vnde fuit annullata prehensio vnius iudicis, qui informationes confecerat super falsitate commissa in alio iudicio, & postea quam primus iudex cognoscere inceperat, secundus iudex delinquentem ceperat, in carcerémque detruserat, vnde remissa fuit causa ad primum iudicem, videlicet ad seneschallum Lugdunens. qui iam de eo cognouerat. Ita fuit pronunciatum die 26. Martij in decuria criminali Paris. quam Tornellam vocant, anno 1540. Itaque prouinciæ continentes erunt cohærentes, quasi se tenentes. exponit l.rerum mistura.ff. de vsucapio. Sic ædificia continentia dicuntur, quasi continuata. l.ædificia. infra eod. Continua ædificia suburbia dicuntur l.2.iuncta l.vt Alphenus & l.collegatum.l.absentem.isto tit. Aliis modis à grammaticis & oratoribus accipitur, sed illis relinquo, vt intra ius me contineam.

Continentes prouinciæ.

Vtilitas esse potest, quod si iudex gratia instructionis exhibendæ, siue testibus siue instrumentis egeat, tenetur dare dilationes pro distantia locorum, scilicet tres menses, quando sunt illius prouinciæ: si vero testes vocandi sunt ex continentibus prouinciis, tunc sex menses dabuntur. l.1.C.de dilatio. Verumtamen in hoc Regno dilationes sunt arbitrariæ, vt dixi in tract.de dilatio.in 3.tomo commenta.in consti.Reg.Gallic. Alias vtilitates dicam in l.qui in continentibus.ĩ.eod.

Diuiditur, id est separatur, vt in §.seq. vbi text. vtitur verb. separare, & diuidere, pro partiri. & l. stipulationes non diuiduntur. ff.de verbor.obligat l.collegia.de colleg. illicit.ibi, permittitur eis cum dissoluuntur, pecunias communes, si quas habent diuidere, pecuniamque inter se partiri. Materia vero diuidui & indiuidui traditur in l. 2. & sequen. & l.stipulationes. & in l. executione. de verb. obliga.

Communi diuidundo iudicium cui detur, & fam.ercisc. actio.

Iudicium communi diuidundo datur ad res communes, siue per societatem, vel aliàs diuidendas.l.1. & per totum.ff.communi diuidun. Familiæ autẽ erciscundæ actio datur coheredibus, volentibus à communione discedere, & res diuidere hereditarias.l.1.& per totum.ff.famil.ercisc. De his quoque actionibus scripsi in tract. meo actio. & exceptio.

Hinc diuisio, quæ dicitur multa afferre incommoda. l.plane.ff.famil.erciscund.

Diuisiones etiam interdum dicuntur per figuram ea dona, quæ inter aliquos diuiduntur, quasi distributiones. in l. cum quidam decurionibus diuisiones dari voluisset die natalis sui.ff.de annuis lega.vbi glo.

Differentia inter diuisionem & partitionem tanquam à grammaticis satis plene traditas, & vobis notas, nunc missas facio.

§. Instrumentorum appellatione quæ comprehendantur, per quam difficile erit separare. Quæ enim proprie sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, inde dignoscemus, si in præsentiam personæ, quæ instruere possit, dilatio petatur: puta qui actum gessit, licet in seruitute, vel qui actor fuit constitutus: putem videri instrumentorum causa peti dilationem.

Intellectus duplex ad text.

Hunc §. declarat Paul. Iurisconsult. in l.1. ff. de fide instrumen. sic dicens: instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest. Et ideo tam testimonia, quam personæ instrumentorum loco habentur. Et quamuis Iurisconsult. hic dicat perdifficile esse separare, quæ instrumentorum appellatione comprehendantur, vt singula capita elucidentur, tamen cum personæ instruere causam possint, instrumentorum nomine continentur. Nam instrumenta, quæ proprie sint, propter quæ dilatio danda sit, nos inde cognoscemus, si dilatio petatur in præsentiam personæ, id est ob præsentiam personæ, & vt haberi eius præsentia possit, quæ persona forte causam instruere possit: vtpote quis actum gessit, licet in seruitute, vel forte quis actor municipum factus sit, vel bonorum administrator: tunc si præsentia eius requiratur, quæ forte causam

causam instruere possit, instrumentorum causa dilatio peti censetur. Vel potest intelligi, si dilatio personæ petatur, quæ in præsentia instruere possit, id est nunc. nam licet non fuisset idonea persona tempore seruitutis, tamen hodie eius præsentia instruere, & ideo admitti, & dilatio recte peti potest: quia tempus præsens inspicitur. l. 1. C. de testa. & ista est sententia Viglij in titul. de testa. in Instit. quæ non est spernenda: tamen præcedens magis conuenire videtur.

Et sic dicit tex. perquam difficile esse separare: quia non potest Iurisconsultus diuidere, & separare personam ab instrumentis, cum dilatio ob præsentiam personæ habendam petitur, quæ causam instruere possit: vel si dilatio personæ habendæ petatur, quæ de præsenti instruere poterit. Nec debet intelligi iste tex. quod dilatio in præsentia personæ peteretur, vt quidam existimabant: quia si præsentia personæ necessariò adesset, quid citatione, aut dilatione ad eam habendam foret opus? Quamobrem intelligite, vt prædixi. Vnde glo. hic dicit seruum deponere posse de eo, quod in seruitute vidit. Sic & in pupillo, de eo quod factum est in pupillari ætate. Subtrahendi tamen erunt quatuordecim anni pupillaris ætatis: quicquid enim videbat illa ætas, ignorabat iuris præsumptione. l. 1. C. de fals. moneta. sicque seruamus in testibus antiquis etiam centum annorum, vt non dicantur deponere, nisi de octoginta annis. Quidam antiqui libri habent, *ob præsentiam personæ*, & tunc text. est planus. facit l. oratione. ff. de ser.

Seruus & pupillus quando deponere possint.

Ex quo inferunt doct. quod appellatione instrumentorum proprie non veniunt testes, per tex. in d. l. 1. ibi, instrumentorum loco habentur. qui est enim loco talis, non est proprie talis. l. si cui ex empto. supra eodem. vbi dixi. & in l. mercis. 2. infra eodem.

Instrumentorum nomine an proprie contineantur testes.

Item æqualem vim habent testes & instrumenta. l. in exercendis. C. de fide instrumen. ergo non sunt vnum, & vtrumque alterius appellatione non comprehenditur. facit l. 1. in princip. C. de dilatio. ibi, instrumentorum, vel personarum gratia. multa allegant Felin. & Dec. in d. rub. de fide instrumen. dicentes hanc esse communem doct. sententiam.

Nec refragatur c. peruenit. 1. de testib. cogend. ibi, instrumenta. quorum appellatione testes continentur. Ipse respon. quod verbum *continentur* ibi denotat improprietatem, vt quandoque. de quo scripsi in l. sciendum, supra eod. Et maxime cum sit declaratum à Iurisconsul. in l. 1. ff. de fide instrumen. cum dicit, instrumentorum loco habentur, vbi sunt tam verbum *loco* (quod supra ponderatum fuit) quam etiam verbum *habeatur*, quod etiam improprietatem denotat, & fictionem. teste Corse. in singu. incipien. habeatur. & Iacob. in l. si fine. ff. de interrogator. actio. scripsi in meo tract. de fictio.

Contineri.

Nec obstat hic text. dicens, *videri*, quod etiam fictionem denotat, vt supra dixi. Vel responderi potest, quod non probat id, ad quod allegatur, videlicet quod instrumentorum appellatione testes contineantur: sed dicit, quod si quis petat dilationem ad habendum præsentiam alicuius personæ quæ possit instruere causam, videtur instrumentorum causa dilatio peti. nam postquam persona indigeo, quæ instruat causam. & peto dilationem vt illam producam, illa dilatio videtur peti causa instrumentorum, id est vt causa instruatur, sicut per instrumenta. Et ita forte intelligi potest iste text.

Videri. Nouus intellectus.

Barba. vero in rub. de fide instrumen. contrarium firmat, dicens proprie & vere instrumenti nomine venire testes. probat per dictum cap. peruenit. & hunc §. & alia, vt per ipsum.

Ego vero conciliando vtranque sententiam, dicerem instrumenti nomine venire etiam proprie omnia, quibus res apparatur & instruitur, tam instrumenta, quam personas. quia instrumentum generale nomen est, vt docet Vlp. in l. quæsitum. vbi ait instrumentum esse apparatum rerum diutius mansurarum. sine quibus exerceri nequiret possessio. ff. de fundo instruc. & in l. cum de lanionis. §. 1. ibidem. scribit Paul. Sed istud est perquam difficile separare, vt inquit Vlpia. hic, & singula capita dignoscere.

Conciliantur contraria doct. sententia.

Igitur si fundi instrumentum dicamus, venient tam personæ quam rerum apparatus. d. titul. de fund. instruct. maxime d. l. quæsitum. Et si dicamus causæ vel litis instrumenta, veniet omne illud, quod instruet causam. Vnde instrumenta ea accipienda erunt, quibus causa instrui poterit: ideoque tam testimonia, quam personæ instrumentorum loco habentur. l. 1. ff. de fide instrumen. Et si instrumentorum causa dilatio petatur, id est vt causa instrui possit, tam personæ quam chartæ continebuntur, vt hic: quia certum est instrui posse causam & personis, & chartis.

Fundi vel causæ instrumentum.

Ergo si materia respiciat ad instructionem causæ, vel ad probationem, venient omnia quibus causa instrui potest: vt commissarius datus ad instruendam causam, possit & testibus, & instrumentis aliisque indiciis & probationibus eam munire. Siquidem instruere hoc proprie denotat, vt dicam in l. instructam. infra eod.

Sed si materia respiciat separationem chartarum seu instrumentorum, & testium, tunc non venient testes instrumentorum appellatione, vt in l. 1. C. de dila. Vnde si non possit res probari nisi instrumentis, non poterit probari testibus. l. testium. C. de testib. l. contractus. de fide instrumen. nam communis appellatio instrumentorum & testium separata est, & vulgus per instrumenta non comprehendit testes: igitur ex communi vsu testes nō venient, l. librorum. §. quod tamen Cassius. ff. de lega. 3. quia minime mutanda sunt, quæ semper certam interpretationem habuerunt. l. minime. ff. de legib. Vnde colliges, quoties loquimur de instructione causæ, tunc testes instrumentorum nomine comprehendi: alioqui contra.

Quod limitatur, nisi eadem ratio locū haberet in vtroque: veluti si subtrahens instrumenta parti puniri debeat, punietur etiam is, qui testes abduxerit: quemadmodum statuit Alexand. Papa in c. peruenit. 1. de testib. nam qui subtrahit defensionis copiam aduersario, iniquam videtur fouere causam. l. prouidendum. in fin. C. de postuland. cap. constitutis. 1. de testibus. & is qui testes subtrahit, copiam defensionis tollit: nimirum si cum eadem sit ratio, pœna quoque extendatur.

Quando instrumentorum nomine testes contineantur.

Vtilitas prædictorum esse potest, quod si præfigatur pœna mortis producenti falsum instrumentum, non habebit locum in producente falsos testes: tum quia in statutis non facimus largam interpretationem, maxime in pœnalibus. regul. in pœnis. de regul. iur. in 6. cum etiam quia instrumentorum nomine ex communi vsu testes non continentur. Bar. no. in l. si is qui. ff. de vsucapio. & hoc expresse decidit Floria. in l. 1. ff. de fide instrum. quandoquidem hęc materia tantùm chartas respicit, & non testes.

Lex Regia contra producenti falsum instrumentum.

Item leges Regiæ & iura loquentia de instrumentis, nō habebunt locum regulariter in testibus, cum communis vsus nunquam vocet testes instrumenta, vt supra dixi. Idem etiam in consuetudinibus Franciæ videte in ordinib. Reg. titul. *des faux tabellions.*

Secundo instrumentorum nomine continentur acta. Bart. in l. in fraudem. §. neque. ff. de iure fisci. c. inter. versic. secundo per instrumentum. de fide instrumen. l. emancipatione. C. illo titul. vbi appellatur instrumentum emancipationis: tamen constat esse de actis curiæ. Pœna igitur statuti loquentis in instrumentis habet locum in falsario actorum, teste Alber. in tract. statutor. q. 97. in 2. parte & Bonifac. in tract. maleficio. in rub. de falsis. Authoritas enim publica versatur in actis, sicut in instrumētis: & sunt redacta in scripturam, sicut instrumenta c. quoniam contra. de proba. Alexand. Ias. & Dec. in rub. C. de edendo.

Acta an nomine instrumentorū contineantur.

Nec obstat d. §. neque vbi copula. Et ponitur inter instrumenta & acta, quæ solet inter diuersa locari gloss. in rub. ff. de iuris & fact. ignoran. Respon. quod copula, Et, ibi ponitur inter genus & speciem, sicut in rub. C. de seruit. & aqua. ita respondet Barb. in rub. de fide instrument. in repetit. col. 36. Vel potes dicere, cum ille text. scribat sic: neque instrumenta, neque acta à quoquam aduersus fiscum edi

edi oportet. quod primo ait genus. videlicet instrumenta non esse aduersus fiscum edenda: verum quia potuisset aliquis dubitare, quid de actis, ideo dicit, neque acta, & ad maiorem expressionem hoc addidit. At quæ dubitationis tollendæ causa inseruntur, non vitiant. l. qui mutuam. ff. manda. imo Barba. addit ex communi vsu loquendi omnem scripturam publicam vocari instrumentum, siue in iudicio facta sit, siue extra. Sicque testimonia & depositiones redactæ in scripturam, instrumenta vocari poterunt: videte Alexand. in rub. C. de edend. Et hoc est, quod dicit hic Iurisconsult. perquam difficile esse separare ista capita.

Per instrumens, vulgus non intelligit priuatã scripturam.

Tertio not. quod appellatione instrumenti, vulgo *instrumens*, non venit scriptura priuata, ex communi vsu loquendi Galliæ: quia scriptura priuata habet nomen separatum ab instrumento, aut cum adiuncto dicuntur instrumenta priuata. l. instrumenta. C. de proba. Bart. Bald. & alij in l. 1. C. de iureiur. propter calum. dand. Panor. consil. 64. venio. col. vlt. & Areti. consil. 5 t. videtur. Roma consil. 23. nescio. in 2. q. scripsi in præfa. ad tract. de chirographor. recognit. in 1. tomo commentarior. in constitutio. Reg. Gallic. Ideo si de quolibet debito, de quo fiet instrumentum, soluenda sit gabella, non soluetur de scriptura priuata. communis enim vsus (vt dixi) repugnat. Et si quodlibet instrumentum debeat insinuari, regestrari, & publicari, non publicabitur scriptura priuata. doct. in d. rub. de fide instrumen. nisi hoc in ea fuerit expressum, quod facit ad constitutionem Regiam nouissimam. Tamen Iurisconsul. Modestin. in l. tutor. in fin. ff. de vsur. vocat chirographum instrumentum. Et sic instrumenti nomine de mero iure, si non repugnaret consuetudo, veniret scriptura priuata.

Priuilegiũ an contineatur nomine instrumenti.

Quarto nota, quod appellatione instrumenti non venit priuilegium, quia separatim ea priuilegia vocamus. c. inter dilectos. de fide instrumen. vbi Papa disiungit & separat priuilegia ab instrumentis. & ideo proprie non continetur, vt consuluit Cuma. consil. 98. stante dicto. Ego vero dicerem contrarium: quandoquidem priuilegia instruunt causam, & quæ in scripturam redacta sunt, non immerito instrumenta vocantur. vnde si quid instrumentis probandum sit, appellatione instrumenti veniet priuilegium, vt firmat Panorm. & Dec. in rub. de fide instrum. Iaco. in l. 1. col. 2. ff. de fide instrum. nec quicquam facit d. c. inter. & d. Cuma. ex suo capite loquitur: ob id ei non crederem.

Confessio an possit dici instrumentum.

Quinto infertur instrumentorum appellatione non venire cõfessionem: ideo commissarius datus ad recipiendum testes, & instrumenta, non poterit recipere confessionem partis. text. in c. præsentium. §. testes. de testib. in 6. vbi expresse datur potestas recipiendi confessiones: quippe sunt diuersa, vt patet ex diuersitate titulorum: & ita tenet ibi Domini. & Perus. & Barba. in reper. illius rub. col. 32. probatur in c. quoniam contra de probat.

Non obstat, quod contrarium tenuerunt domi. de Rota decis. 389. quia confessio causam instruit: ergo dicetur instrumentum. fateor impropriè quidem & abusiue, sicque poterit commissarius admittere confessionem causæ instruendæ gratia emissam: at proprie non. ita concludit Iacob. in l. 1. ff. de fide instrumen. Vel dic, quod si cui liceat instruere causam, quod id etiam per confessionem possit: secus vbi tantum instrumenta recipere, & testes commissum est, vt tunc confessio non contineatur, quæ non habet illas solemnitates, quas habent instrumenta publica, quippe sunt omnino separata, & tituli separati, nimirum si quoque separatim hæc accipienda sint, vt neutrum alterius nomine comprehendatur. Quod limitarem, quando confessio redacta esset in scripturam publicam, eo casu instrumentum confessionis, sicut locationis dicitur, in d. c. inter. de fide instru. & alia omnia, quæ in scripturam rediguntur publicam: vt probat Specu. in titu. de instru. editio. & ista est regula ad hanc materiam.

Regula, quãdo instrumentum dicatur.

Sexto nomine instrumenti non venit instrumentum simulatum. Bald. in l. fin. §. in computatione. col. vlt. C. de iure deliber. quia non est simpliciter instrumentum. per l. imaginaria. ff. de regul. iur. gl. & doct. in l. 1. & per totum. C. plus valere quod agitur.

Scheda an instrumentum dicatur. Instrumentũ semel expeditũ à notario, non debet iterum expediri & dari.

Septimo scheda, quam protocollum dicunt, venit appellatione instrumentorum. glo. in verb. in instrumento. & ibi doct. in l. contractus. C. de fide instrum. Et notandum est, quod instrumentum semel parti traditum, non debet iterum illi parti expediri sine iudicis decreto, ne diuersa dentur instrumenta: quia tunc neutri staretur, si à pluribus factum esset, vt scribit Bald. consil. 392. vltimus in 3. vol. quia scripturæ variæ sibi derogant. l. scripturæ. C. de fide instrum. Secus si ab vna persona publica varia instrumenta expediantur: nam illi stabitur, quod concordat cum originali, vt consuluit Bald. consil. 409. quidem. in 3. vol. & consil 428 casus talis. ibidem Soci. consil. 277. visis. vol. 2. Etiam si pars iuret se amisisse instrumentum, adhuc iudicis præceptum requiritur, teste Masuer. in rub. de literis, notis & nota. in §. item aduertendum Barto. Ias. & alij in l. si quis ex argentariis. §. prætor. versicul. prohibet. ff. de edendo. vide inferius in versic. secundo. Hodie lex regni hoc statuit in tit. de notar. artic. 11. imo ibidem articul. præcedente prohibet idem Rex notariis, ne communicent, edántve libros aliis, quam contrahentibus, heredibus, & successoribus, & illis, ad quos ius pertinet in illis contractibus. Pertinere vero ad eos videtur, quibus mandantibus huiusmodi actus facti sunt, aut eorum nomine à procuratoribus. l. si quis ex argentariis. §. pertinet. & seq. ff. de edend. nam qui non rogatus notarium, nec eum cogere poterit, vt sibi edat, vel instrumentum tradat. per gloss. & doc. in l. prætor. in princip. & §. rationes. ff. de edendo. Bald. in c. 1. nu. 4. de fide instrumen. Econtrario æquum est, quod mei causa confectum est instrumentum, id mihi edi. d. l. prætor. §. 1. Igitur cum mea intererit, per iudicem cogam instrumentum mihi edi, nec tenebor probare illud interesse, sed allegare sufficit, & iuramento firmare. Bart. in l. de tabulis. in fin. ff. de tabul. exhib. sic consuluit Roma consil. 83. licet iure communi. Vnde partes erunt iudicis, statim interrogare petentem instrumentum, an sua intersit, & præstito à petitore iuramento, quod sua interest, decernet iudex instrumentum huic esse edendum, quemadmodum vidi seruari in forensi iudicio, quia non agitur de magno præiudicio respectu notarij.

Interesse quãdo iuramento probetur.

Octauo regula est, vt si notarius morte præuentus non potuerit instrumenta ad debitam formam redigere, quod authoritate iudicis possit alteri tabellioni committi. cap. penult. de fide instru. Tamen requiruntur sequentia. Primo, quod notarius primus qui recepit contractum sit morte præuentus, vt probatur in d. c. penult. ibi, morte præuentus. Idem tamen doct. affirmant, si longa valetudine detineatur, vel in exilium mittatur. per l. si longius. ff. de iudic. & gloss. declarat in l. penult. ff. de in integr. resti. mors enim ciuilis æquiparatur naturali. l. Gallus. §. & quid si tantum. ff. de liber. & posth. gloss. in cap. susceptum. de rescrip. in 6. dico in l. si decesserit. ff. qui satisda. cogant. De consensu tamen notarij, si haberi possit: alias eius consensus per iudicem suppletur. l. bonorum. C. qui admitti.

Requisita vt post mortem notarij alter instrumentũ conficiat.

Secundo requiritur, quod notarius huiusmodi publicum instrumentum partibus non prius tradiderit: tunc enim cum pars iam habeat, non potest alteri committi, vt per ordinationem superius allegatam. Non potest instrumentũ bis expediri, nisi ex causa. per l. si quis ex argentariis. §. fin. ff. de edendo. vbi Bart. expressim hoc asserit. nec refragatur l. si is qui. ff. de testam. vbi licet instrumentum imperfectum non probet, verum est quando scheda prima non esset perfecta, quam protocollum vocant: secus vbi prima scriptura esset perfecta, & sic ibi text. intelligitur. quæ prior scheda si non inueniatur, instrumentum videtur esse suspectum, & ei non creditur. Bald. in rubr. C. de fide instrum. col. 7. quod est notandum, & in vsu forensi quotidianum.

Tertio

Scheda manu notarij sit scripta.

Tertio requiritur, quod notarius contractum redegerit in scripturam. si enim tantum verbo tenus accepisset contractum. minime redigendum foret authoritate iudicis, aut alias in publicam formam.doct.in d.c.penult.Adde requisitum, quod probetur schedam notarij propria manu fuisse scriptam, teste Boer.in decision. Burdegal. q. 37.quia supra.

Quarto,quod ad petitionem eorum, quorum interest, fiat.hoc enim iudicium non datur, nisi fuerit postulatum. l.4.§.hoc autem iudicium.ff.de damno infect.

Iudex committit, vt instrumenta mortui per alium conficiantur.

Quinto, quod authoritate iudicis ordinarij committatur. Ergo non posset notarius authoritate propria notas alterius in publicam redigere formam sine iudicis authoritate, etiam si fuerit heres, aut eidem donatæ vel legatæ fuerint,de stylo Franciæ,vt docet Guido Papæ q.2. in decis.Delphi.licet Panor.in c.cum P.tabellio. de fide instrumen.contrarium teneat. primâ tamen veram scribit Boer. in decis.Burdegal.q.36. sed hic fuit. post Ias.in l.si quis. §. cogentur.nu.14. ff.de eden. & ista in praxi seruatur contra Panormita. sententiam.

Sexto requiritur,quod iudex committat notario alteri, vel tabellioni,vt in suprascriptione d.c.cum P.tabellio,patet. nec posset iudex Regius committere scripta notarij notario Apostolico, vel econtrario iudex ecclesiasticus notario Regio, ne quis falcem in messem alienam mittat, contra c.nouit.de iudic. Sed instrumenta notarij Regij iudex Regius alteri notario Regio committet, notas vero notarij ecclesiastici iudex ecclesiasticus alteri notario ecclesiastico;alias fidem non facerent.

Praxis notarij cui instrumenta sunt commissa.

Septimo requiritur,quod ille notarius,cui est commissum, fideliter in publicam formam redigat, & ad verbum transcribat, & inserat in suo instrumento, nihilo addito, nihilóque detracto, vel immutato, vt Panor. & alij asserunt in d.c.cum P. tabellio. primo narrare quippe debet se inuenisse istam scripturam inter schedas talis notarij, quæ authoritate iudicis eidem fuere decretæ, ideoque se ad verbum hic transcripsisse affirmet.

Octauo hoc instrumentum debet in publicam redigi formam,sicut alia instrumenta.d.c.cum P.tabellio. docto. per illum text.in c.significauit.de testib.

Citari an debeat pars &c.

Nono requiritur, quod is, contra quem publicatur instrumentum,sit citatus:teste Panor.in d.c.penult.quod est verum,vbi semel fuit expeditum:secus si nunquam. Guid. Papæ in decis. Delphi. q.404. licet de iure. & Boer.d.q.37. Et quando instrumentum vetustate aut alias consumptum debeat reparari,vel de nouo rescribi, tradit Rebuff. & alij in l.2. C.de discusso. lib.10. & in l.penult. de excusa. munet. ibidem.

Decimo semper præsumitur pro instrumento publico, donec contrarium probetur. l.cum precibus. C.de proba. Et ex eo duæ præsumptiones oriuntur,quod videlicet verum sit, & solemne. Bald. in cap.1. §.si instrumentum. de notis feudo.refert Ias.in repet. l.admonendi.col.53. num. 154. ff. de iureiur. & alibi dicit Bald. quod instrumentum est probatio probata, & non probanda. l. quoties. in fin. C. de iudic. quia non oportet probare instrumentum esse verum.

Instrumentum pro omni re accipitur.

Postremo accipitur instrumentum pro omni re, qua aliquid operamur. Græce ὀργανον vocatur.vnde boues aratorij instrumenta fundi vocitantur, qui capi non possunt pro executione,aut vendi.l.executores.C.quæ res pignor. obligar.possint. videte in tit.de fundo instruct. & quæ dicam in l.instructam.infra eod.

Munimenta quæ.

Appellatio vero munimentorum latissime patet, vt comprehendat etiam confessiones. gloss.in c.coram.de in integr. resti. c. quoniam contra. de proba. omniáque alia continet,quibus munitur causa.Archid.in c.quamuis.circa fin.de elect.in 6.c.1.de appella.eod.lib.Felin.in c.peruenit. 1.de testib.cogend.

Documenta.

Quid vero contineatur appellatione documentorum, *des enseignemens, ou documens*, tradit text. in cap. plerunque. 2. q.7. gloss. in cap. 1. de exceptio. in 6. no. in cap.1. de appella. ibidem.c.1. de elect.eod.lib.

Separare. Separare est distrahere & segregare,vt hic, & in rubr.de separa.scripsi in l.locus.supra eodem.

Inde dignoscemus, id est cognoscemus, discernemus, seu intelligemus. videte in l. cognoscere. supra eodem. Et quoniam alia verba superius fuerunt elucidata, aliò properemus.

IDEM LIBRO SECVNDO DE Offic. Consul. Lex c.

Speciosas personas accipere debemus clarissimas vtriusque sexus: item eas, quæ ornamentis senatoriis vtuntur.

Etsi vulgatum significatum habet hoc nomen, Speciosus pro pulchro,tamen hic aliter accipimus.accipimus,inquam,speciosas personas pro clarissimis, siue sint masculini sexus,siue fœminini. Vnde quidam dicebat clarissimas personas eo dici speciosas,quod frequentius ab illis clarissimis pulchros & præstanti corpore, & moribus ornatos exire videamus, vt vos ipsi oculati omnibus testes estis, egregij Præsules, quod faustum fœlixque vobis, ac toti Regno sit. *Speciosus.*

Ad hæc personæ speciosæ dicuntur, quæ ornamentis senatoriis vtuntur, id est veste laticlauia. Gerebant enim senatores latum clauum, quod amplissimi ordinis insigne erat, vt docet Alciat.hic. Senatoriáque ornamenta hæc erant,quæ senatorem ab equite discernebant,videlicet locus, authoritas,domi splendor, apud exteras nationes nomen,& gratia,toga,prætexta,sella curulis, insignia,fasces, exercitus, imperia, & prouinciæ: teste Baifio in tract. de re vestiaria, fol.33. Addit text. iste, *Qua vtuntur.* nam si fuisset senator nomine tenus, domi se continens,nil præclare præ se gerens, non diceretur speciosa persona, vt scribo in l. vinaria vasa.infra eod. Possumus quoque text. hunc intelligere, quod Imperator quando alicui non senatori concedit ex priuilegio, vt ornamentis vti possit senatoriis, hic inter speciosas personas computandus est, & speciosa vocari potest persona, seu spectabilis, non vero illustris. *Ornamenta senatoria.*

Alciat. hic quatuor ordines dignitatum dicit recentiores tradidisse, cum quinque scripserint in l.1. ff. de offic. eius cui manda. est iurisd. Primus gradus est superillustrium,vt Papa, Imperator, & rex Franciæ: quod probant in authen.vt ab illustrib.& qui supra eos sunt. colla.5. vbi ea verba, & qui supra eos sunt, ad illos referuntur: alias essent superflua.& text.in §.fin.in authen.de appella.colla. 8.ibi,quibus apices dignitatum super spectabilitatem sunt. Item hi sunt illustrissimi: ergo supra positiuum, videlicet illustres.l.vbi in princip.ff de verbor.obliga. Si quis ergo velit declarare superlatiuum per positiuum, necesse visum fuit addere dictionem perquam, hoc significantem. Sed ad maiorem emphasim Iurisperiti addiderunt super. inde vocauerunt superillustres, ad denotandum supremam eorum dignitatem: quemadmodum est text. in l. si quando. ibi, siue illustri dignitate decoretur, siue etiam maiore.C.de appella.maiore siquidem eos dignitate præfulgere decebat, quam horum magistratus, quorum nonnulli sunt illustres,vt statim dicetur. *Quatuor gradus dignitatum. Superillustris quis sit.*

Et quamuis Alciat. dicat non esse dictionem Latinam, est tamen à Iurisperitis inuenta, & vsu recepta. Ideo Iurisperitus vocabula Iurisperitorum sequatur. & fateor me non inuenisse apud Iurisconsult. sed interpretes frequenter vsi sunt.

Et dato,quod non sit gradus,sed principium & summitas graduum,veluti quia sunt isti super omnes gradus,c.in apibus.7.q.1.tamen supersunt adhuc quatuor, vt infra patebit, nimirum si quatuor tantum gradus fuerint connumerati, licet quinque essent descripti, vt interpretes asserunt.

Nec refragatur §. illud. in authen. de appella. colla.4. vbi sunt tres gradus,videlicet maiores, minores,& medij: quando

quandoquidem ille text. refert antiquitatem illos tres gradus introduxisse, sed nouitatem hæc dereliquisse. Igitur parum probat ille text. Et quamuis hoc esset de iure nouissimo, tamen ille text. non impediret alios plerosque gradus facilioris explanationis gratia posse constitui, vt de iurisdictione, quæ triplex est, alta, media & minima, quis negabit infinitas alias propemodum afferri diuisiones, vt etiam vnaquæque earum in sex gradus distinguatur? in l. imperium. ff. de iurisdict. omnium iudic. vbi scripsi hoc esse superuacaneum. Ideo proprie tres gradus constituuntur, vt scripsi in l. qui indignus. ff. de senator.

Illustres. Illustres sunt Reges, Cardinales, senatores, & pares Franciæ, & præfecti prætorio, & nonnulli alij, qui speciali priuilegio Principis illustrium dignitate decorantur. De senatoribus est text. in l. quisquis. C. ad legem Iul. maiesta. l. fin. ff. de senato. De præfectis prætorio probatur in §. illo. in authen. de appella. colla. 4. nam hi primum post Principem tenent locum. ff. & C. de offic. præfect. prætor. De regibus & Cardinalibus tradit Purpura. in rub. de iurisd. omnium iudic. ff. Etiam de Cardinalibus plene Barba. in tract. de præstan. Cardinal. in 4. q. basilica. 1. partis. Et doctores, qui per 20. annos legerunt, bona pars interpretum inter illustres hosce computat, in l. 1. C. de professor. qui in vrb. Constantinop. comi. meru. lib. 12. Ego ne suspectus videar, non alias meum interpono iudicium: sed puto cancellarium illustrem vocari posse. §. cumque hoc Deo propitio. in proœmio Instit. Et præsidentes curiarum supremarum & parlamentorum. Sed Papa, Imperator, & Reges non cognoscentes superiorem, non sunt in ordine dignitatum, nec magistratuum: quia supra omnes magistratus sunt in suis Regnis, & super omnes gradus, vt scripsi in d. l. qui indignus. & declarat Imperator in §. fi. in authen. de appella. colla. 4. illustres tamen vocari possunt, cum super eam dignitatem sint, & nulla inueniatur maior illa.

Æmilij. Ferreti sententia. Æmylius tamen Ferretus de iniur. in Instit. in fin. illustres eos in genere accipiendos esse tradit, qui in senatu dicendæ sententiæ ius habebant: quales erant olim prætores, postea permulti, veluti præfectus vrbi, & prętorio. probat per l. fin. ff. de senator. quæ lex potius probat contra suam sententiam. nec enim loquitur de prætoribus, qui dicuntur spectabiles, vt infra dicetur: sed dicit, hi soli videlicet senatores in senatu sententiam dicere possunt. Ergo soli senatores essent illustres. quod est absurdum.

Illustris duobus sumitur modis. Quamobrem vt ista conciliemus, dicere possumus illustrem duobus modis sumi. primo generaliter pro claro & nobili: interdum pro titulo dignitatis, & sic pro habente dignitatem senatoriam, vel aliam hoc gradu decoratam, quemadmodum hic accipitur. De senatoribus plenius Alex. in lib. genial. 4. & Budæ. in annota. in Pandec. Ego quoque dicam, si longior ætas detur, in constitu. Reg. Gallic.

Hodie Gnathones quidam intantum suis blandiuntur Principibus, vt nedum honorificentissimos quosque titulos, vel pene diuinos attribuant, sed omnimodam tam in spiritualibus, quam temporalibus potestatem conferant, in graue totius reipub. detrimentum: vtpote qui tanta freti potestate, sæpissime gradum suæ dignitatis excedentes, perniciosam moliantur tyrannidem.

Spectabiles. Spectabiles sunt, qui hac dignitate honestantur, vt episcopi, prætores, præfectus vigilum, & præfectus Augustalis. d. §. illo. vbi loquitur de prætore. gl. in l. vna. ff. de offic. prætor. De præfecto vigilum est text. in l. 3. in princ. ff. de offic. præfect. vigil. qui licet olim Romæ non mediocris esset authoritatis, hodie tamen in Francia vilescit hoc officium vigilum, quod ipse ad spoliandum noctu vagantes maxime scholasticos exerceat. De præfecto Augustali scribitur in l. 2. C. de offic. præfec. August. Et alij multi videlicet duces, comites, archiepiscopi & episcopi, vt vult Ias. esse spectabiles, quos doc. numerant in d. l. 1. sunt enim spectatione digni, si bona agant. scripsi duobus etiam modis capi, in l. qui indignus. ff. de senator.

Clarissimi. Ita clarissimi dicuntur, qui hac dignitate insigniti sunt, vt rectores & præsides prouinciarum, abbates & procuratores Cæsaris. hi nempe vltra alios subditos bonis motibus fulgere debent. De præside text. est in l. 2. C. de delator. lib. 10. De rectore in l. 1. C. de offi. comit. Orien. ac doctores Regentes inter clarissimos numerat Pyrrhus in rub. C. de dignita. lib. 12. si munere Regentiæ digni sint. Nec placet opinio Alcia. dicentis spectabilem à clarissimo non differre: nam senatores clarissimi dicuntur, in l. fœminæ. ff. de senator. sed ille text. probat contrarium ibi, Tandiu igitur clarissima fœmina erit, quandiu senatori nupta est, vel clarissimo. arguit nanque differentiam esse inter senatorem & clarissimum illa particula, Vel, quæ inter diuersa poni solet. Et quamuis mulier nupta sit senatori, non dicetur illustris, sed clarissima, quamuis ipse illustris sit, vt scripsi in l. fœminæ. de senator. Et sciendum est, quod in superiori gradu constitutus, etiam inferiori prærogatiua decoratus censetur. nempe illustris est clarissimus: sed econtrario clarissimus non est illustris. nimirum senator clarissimus vocatur, in l. 2. C. de his qui veniam æta. impetrauer. & præfectus prætorio. l. 2. §. si publico. ff. de adulter. & l. 1. C. de tutor. illustr. & Comites. l. 1. C. de aduoca. diuersor. iudic. ita proconsul. l. & si seuerior. C. de his qui no. infam. Tamen clarissimus simpliciter non potest vocari spectabilis, aut illustris: vt dicimus de presbytero, qui diaconus vocitari potest, sed diaconus non potest dici presbyter. no. in clem. vlt. de ætate & qualita. Nec igitur cuiquam exorbitans esse videatur illustrem vocari clarissimum. nam qui dignus est superiore gradu, dignus est etiam inferiore. econtra indignus inferiore, est quoque superiore indignus. l. qui indignus. ff. de senator. vbi istos ordines magistratuum docui. Et omnis dignitas dicitur clarissima, teste Pyrrho in l. 1. C. de dignita. lib. 12. l. 1. & per totum. vbi senator. vel clariss. scribit D. And. Tiraquel. in tractatu nobilitat. c. 2. *Senatores & illustres clarissimi quoque sunt.*

Insignes. Solemus quoque dicere clarissimos viros insignes, qui famæ quodã fulgore resplendẽt: alio nomine inclyti appellantur, etiam si prorsus alia careant dignitate. l. hac lege. ff. ad legem Iul. pecula. vbi videre licet casum mirabilem. Et sic duobus modis clarissimi vocantur, vel à titulo dignitatis, vel à virtute & nobilitate, vt scripsi in d. l. qui indignus.

Infimi magistratus. Infimi magistratus sunt municipales, qui tantum de minimis causis cognoscunt, vt defensores ciuitatum. gloss. in rub. C. de magistra. munici. Ias. in l. magistratibus. ff. de iurisd. omnium iudic. glo. & doct. in l. 1. ff. de offic. eius cui manda. est iurisd. & hi sub clarissimis comprehenduntur, nec faciunt gradum nouum. Vide aliqua per Alciat. iactata. lib. 3. dispunctio. cap. 4. de his scribam in l. municipes. infra eodem.

Persona, & personalis actio. *Personas.* De hac dictione loquitur lex proxima supra, in fin. & l. habere. in fin. infra eod. ac l. pronuntiatio. §. 1. l. potestatis. & l. liberorum. ibidem. & quomodo capiatur in iure canonico, & personatus, scripsi in §. præfatique ordinarij. & in §. statuimus. secundo, de colla. in concorda. Franc. ac plenius in praxi benefic. in 1. parte.

Inde actiones personales, in l. pecuniæ, §. actionis. infra eod. vbi explicabitur fusius.

MODESTIN. LIBRO NONO Differen. Lex cj.

Inter stuprum & adulterium hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur. sed lex Iulia de adulteriis hoc verbo indifferenter vtitur.

Hæc lex quatuor habet partes, prout quatuor dicta complectitur. prima docet differentiam inter adulterium & stuprum. secunda ibi, diuortium. inter diuortium & repudium. tertia ibi, verum. inter morbum & vitium. quarta dictum ponit.

Adulterium quid. Adulterium est alieni thori violatio. dicitur enim adulterium, quasi ad alterius thorum accessio. c. lex illa. 36. q. 1. Vnde

Vnde vir coniugatus accedens ad aliam mulierem, quam suam, etiam non coniugatam, dicitur committere adulterium.not.in c.fraternitatis.34.dist.

Stuprum. Stuprum proprie est virginum illicita defloratio. c. lex illa.36.q.1.l.2 §.initium.ff.de origin.iur.ibi, arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit, in hoc scilicet, vt morte virginis contumeliam stupri arceret,&c. Stuprum etiam intelligitur in his mulieribus, quæ turpiter viuunt, & vulgo quæstum faciunt, etiam si non palam. l.stuprum. ff.de ritu nuptiar. Vnde text. iste ait adulterium in nupta, stuprum in vidua, vel virgine, seu puero committi, & in l.stuprum.ff.de adulter. l.1.§.qui puero stuprum persuasit. de extraord. criminib. Sed lex Iulia de adulteriis indifferenter hoc verbo vtitur, vt hic, & promiscue κατηχρηστικώτερον. l.inter liberas §.1.ff.de adulter.

Fornicatio. Fornicatio vero licet videatur esse genus cuiuslibet illiciti coitus, qui fit extra vxorem legitimam, tamen specialiter intelligitur in vsu viduarum, vel meretricum, aut concubinarum. c.lex illa.36.q.1. Ego scripsi 30. pœnas in istos fornicatios, & concubinarios, in rub.de public. concubinar.§.1.in concorda. Adulterij malum vincit fornicationem, vincitur autem ab incestu. peius est enim cum matre, quam cum aliena vxore concumbere. Sed horum omnium pessimum est, quod contra naturam fit.c.adulterij.37.q.7.l.cum vir.C.de adulter. & in authen. vt non luxurientur homin.contra naturam. Incestus igitur est consanguineatum, vel affinium abusus. Vnde incestuosi dicuntur, qui affinibus, vel consanguineis suis abutuntur. c. lex illa.36.q 1.& declaratur in rubr.C.de incest.nupt.& in authentic.eod.titulo.

Aliquando tamen adulterium committitur cum propria vxore, & nati ex ea sunt spurij, nec patri succedere possunt.c.ministri.& ibi gloss.81.dist.vtpote dum vterque coniugatus vouit castitatem,& ingressus fuit religionem, si nihilominus postea coierint, & ex huiusmodi coitu soboles procreata fuerit, erit illegitima: teste Roma.singul. 521.maritus.per d.glo.

Lauren. Valla impugnatio, & dissolutio. In præfatis definitionibus Lauren. Valla lib. elegan. 6. c.45.insurgit contra Iurisconsult. huiusmodi definitiones conscribentes, dicens eas sibi esse inuicem contrarias. nam Modesti. in vno loco, hic videlicet sentire visus est cum lege Iulia de adulter. in altero non, in l.stuprum. titul. de adulter. Et ideo secundum eum, non est amplius, quod miremur, si plures diuersique Iurisconsult. inuicem dissentiant, cum vnus idémque Modestinus sibi contrarius existat. Vnde dicit, quod non omne stuprum est adulterium, sed omne adulterium stuprum est.ideo Iurisconsul. non recte excipiunt stuprum à nupta, cum etiam in quotidiano sermone sic loquamur, vt est videre apud Quintilianum: vxor marito dixit appellatam se de stupro à priuigno. & alibi furtiua stupra, raptósque concubitus obiicit, vel ex falso maritus. Quare dicit stuprum esse coitum lege vetitum, qui duplex est: vnus cum nupta, aut cum puero, aut cum sanguine coniunctis, aut sanctimonialibus: alter cum vim inferimus cuilibet personæ, etiam ancillæ. hæc Valla.

Annotauit etiam Budæ. in d. l. inter literas. stuprum pro adulterio poni: vt per Cicero. in Verrem Antoni. 2. Dolabella odij caussam ausus est dicere, quod ab eo sorori & vxori tuæ stuprum oblatum esse compertisses. idem in Verrem actione vlt. noctu stupri causa lectica in vrbem introferri solitus est ad mulierem nuptam. Quæ parum animaduertisse Papinianum testatur Budæ. vbi supra. Catellian. tamen Cotta in 2. parte memor.in verbo adulterium. dicit stuprum aliquando pro turpitudine veteres accepisse, vt apud Quintilianum in loco superius citato. Et Ennius poëta sic ait, fœde, stupréque castigor quotidie. stupre, id est turpiter. Et sic est pro defensione Iurisconsult. quæ permodica est. Alcia. autem lib. dispunctio. 1. c. 27. abradendum promiscue dicit, & lib. 4. de verbor. significa. verba Modestini non recte intellecta. Florid. in lib. de interpretib. iuris tuetur Lauren. Vallam, eius sententiam pluribus confirmans. Hæ sunt variæ scriptorum sententiæ.

Authoris sententia de stupro, & adulterio. Quas ego sic conciliandas esse arbitrater, vt stuprum duobus modis capiatur: primo pro omni libidine lege vetita: sicque adulterium comprehendit, secundum prædicta, necnon alia capita libidinis. confirmat text. in cap. nemo.32.q 4. dicens omne stuprum adulterium esse. Interdum stricte sumitur pro illicito coitu virginum, puerorum, & viduarum, vt superius dixi. Quapropter ad discernendum horum verborum in l. positorum significatum, animaduertendum est, an lex ambos casus comprehendere velit vno nomine, vt tunc adulterium sub nomine stupri complectatur: si vero segreget stuprum quoque ab adulterio, distinguendum est, veluti maxime probatur ratione coniunctionis: nempe si maritus cognoscat ancillam virginem, adulterium ipse proprie, ipsa vero stuprum committit. Si ergo vno verbo arguamus delictum commissum, & vocemus stuprum, recte quidem facere existimo: ita si adulterium quis illud totum facinus nominet, recte quoque factum. Verum si singulas personas discernamus, & cuiusque delicta separemus, in marito adulterium proprie, in ancilla stuprum competiemus. hoc liquido probat l. inter liberas tantum personas adulterium, stuprúmve passas, lex Iulia locum habet. & postea adiicit Papinia. ibidem: lex stuprum & adulterium promiscue & κατηχρηστικώτερον appellat. idem in l. auxilium. in fin. de minor. Sed proprie adulterium in nuptam committitur, ob partum ex altero conceptum, composito nomine: stuprum vero in virginem, viduámve committitur: quod Græci φθορὰν appellant. sed lex Iulia promiscue dicit quem adulterij teneri, licet tantum stuprum commiserit: & indifferenter vno vtitur, & altero.

Lex loquēs de adulterio non habet locum in stupro. Et sic infertur, quod lex loquens de adulterio, non habet locum in stupro: cum adulterium proprie stuprum non sit, sed abusiue, nec econtrario, quando fit separatio, vt l.inter liberas.§.1.ff.de adulter.nisi eadem esset ratio in vno sicut in altero, & materia vtrique posset conuenire. capitulo, at si clerici.§.de adulteriis.vbi Decius.1.no.de iudic.per l.si ea.cum gl.C.ad legem Iuliam de adulter.nisi in lege Iulia de adulteriis, vt dictum fuit.

Adulteria qualiter puniantur. Qualiter puniantur adulteria, traditur in l.quamuis.& authen.sed hodie. C. de adulter. & in §. item lex Iulia. de public.iudic. in Institu. Plene Ioan.Berber in viator. iuris, in §.1. parte rubt. de adulter.stupro, incestu & lenocinio. & in c.1.& 2. de adulter. per Panor. Breuiter dicendum est iure diuino pœnam mortis infligi adultero. Genes. 20. cap. ait Deus ad Abimelech: en morieris propter mulierem, quam tulisti: habet enim virum. & ibi diuus Ambros. Quod amplia, vtroque etiam voluntarie committente. Deutero.22.cap. Quam iuris diuini dispositionem amplectitur nostrum ius ciuile, vt vltore quoque gladio tales adulteros puniat.§.item lex Iulia.Instit.de public. iudic. Et miratur Ioan. Faber. in d. §. item lex Iulia. huiusmodi pœnam iure diuino introductam, & iure ciuili firmatam, in Gallia penè sublatam, nósque secutos Massagetas, Æthiopes, barbarásque illas nationes, apud quas impunita adulteria fuerunt. Lacedæmonij etiam adulteria non nouerunt, Nomades habebant vxores, & filios communes, & Scythæ. Tamen Zaleucus Locrensis Rex vtroque oculo mulctauit adulterum, vt docet Valer. tit. de iustit. & Parthi nullum delictum grauius adulterio vindicant. inter ceteros Opilius Macrinus adulteros deprehensos ignibus cremauit, teste Alexand. lib. 4. genial. cap. 1.

Apud Cumanos mulier in adulterio deprehensa in forum deducebatur, & saxo imposita omnibus spectanda proponebatur. inde super asino constituta per vrbem peruectam in eundem locum restitui oportebat, ex quo deducta erat. Et ex illo infamia notatam ὀνοβάτιν appellandam censuerunt, vt quæ asino imponeretur, ac per ciuitatē veheretur: & ab eo tempore lapidem illum tanquam impurum

impurum & detestabilem vitabant, vt author est Plutarch. & huc alludit glo. quæ ex his intelligi poterit, in c. de benedicto. 32. q. 1. & vide commentar. Taciti fol. 58. de situ & moribus Germanorum.

No. pœnam famuli suspensi propter adulterium. Ego quoque vidi apud Paris. famulum laqueo suspensum, quod furtim maritum simulans vxorem eius dominam suam noctu quiescentem, in thoro maritali cognouisset. Ita ibidem me præsente vxor commissarij cuiusdam adultera condemnata fuit, & detrusa in monasterium, vt pœniteret: libera tamen facultate relicta marito asciscendi eam ex monasterio, cum vellet: sin minus, ibi perpetuo mansura: dotéque priuata fuit, & conquæstibus, quæ marito applicarentur. Adulter vero ad mulctam honorariam, quam vocamus, fuit condemnatus: quam indusio tantum indutus, & fune ad collum contorto peragerer, demum in exilium perpetuum missus, & condemnatus ad quadringentas libras marito offenso præstandas, Regi vero ducentas. die Augusti vltimo, anno 1552. Et sic triplex est pœna: prima, separatio thori: secunda, vt in monasterium detrudatur: tertia, vt priuetur fructu & commodo matrimonij, vt docet Ludo. Roma. sing. 667. nos sumus.

Iudices qui de adulterio cognoscant. Et quamuis iudicibus ecclesiasticis iure tributum esset cognoscere in huiusmodi adulteros, etiam laicos ratione violatæ fidei, quæ debet inesse matrimonio, c. coniuges. & cap. omne. 27. q. 2. Guido Papæ consil. 153. in curia. & consil. 159. quod coniugatus. doct. in c. at si clerici. §. de adulteriis. de iudic. Roma. singul. 667. nos sumus. nihilominus hodie seruatur apud nos, vt ecclesiastici non cognoscant contra laicos adulteros, sed iudices Regij. Sicque prolatum dicunt arestum, quod Gallic. vocant *des ribaux mariez*. inducentes ad hoc constitutionem Regis Philippi tum Franc. Regis, editam anno 1336. die 10. Iulij, & regestam in lib. ordinatio. Regiar. fol. 50. numero 9. de quo aresto alibi dixi: & fuit ea constitutio maxime edita contra episcopum Ambianens. vbi frequentius adulteria committebantur, quia laici Clodium condemnaturum mœchos non sperant.

Quæ vero sit pœna stupri, tradit Angel. in tracta. de malefic. in glo. *che ay adulterata la mia dona*. versic. quæ sit pœna stupri.

De verbo adulterare, & de adulterina moneta, & aliis scripsi in l. probrum. supra eod.

Cõmittere pro perpetrare. *Committitur.* Committere hic perpetrare, delinquere significat, & l. 4. in fin. ibi, peculatus crimen committi. ff. ad legem Iul. pecula. l. fugitiuus. infra eod. Inde commissum delictum, id est perpetratum, vel dolum commissum. l. at qui natura. §. 1. ff. de negot. gest. ibi, dolum, aut culpam in seruitute commissam. l. 1. §. si quis seruum. ff. de offic. præfect. vrbi. *Commissum.* Commissum etiam substantiue positum neutri generis, vel admissum, sumitur pro delicto. l. si quis extraneus. ff. de acquir. hered.

Alias committere, id est facere. l. 4. §. Cato. ibi, ab omnibus quodammodo factum videtur. iuncto versic. ibi, omnes commisisse videntur. ff. de verbor. obliga. l. altius. ibi, quod alium facientem prohibere ex officio tutor, vel curator necesse habuit, id ipse committere non debuit. si seruit. viudicet. l. inde Neratius. §. sed & si seruus, qui magnas fraudes in meis rationibus commiserat. ff. ad legem Aquil. & conuenit fere cum primo.

Committ. in legem. Committere in legem, pro facere contra legem, & contra id quod lex prohibet. l. si quis pro eo. in fin. ff. de fideiussor. ibi, item pro eo, qui in legem Aquiliam commisit. l. auxilium. in l. fin. ff. de minor. ibi, & non sit ætatis excusatio aduersus præcepta legum ei, qui dum leges inuocat, contra eas committit. c. quia frustra. de vsur. l. de eo. de falsis. ff. Et is proprie committit in legem, qui id facit, quod lex prohibet. l. contra legem. & seq. ff. de legib. Similiter de eo, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem. l. non dubium. C. de legib.

Committere in senatusconsultum. Committere in senatusconsultum, idem l. 1. §. si pendeat. ff. ad Macedo. ibi, in pendenti est, an in senatusconsultum sit commissum.

Committere in publicum, est redigere: & confiscare vulgo dicimus. l. debitor. in fin. ff. de nego. gest. ibi, veluti si periculum erat, ne prædia in publicum committerentur. & l. vir vxori. §. fin. ad Velleia. ibi, vel quod fundus communis in publicum committeretur.

Inde bona dicuntur cadere in commissum, quando publicantur, & confiscantur. l. interdum. ibi, nec vendendus est eius seruus, qui in commissum ceciderit. ff. de publica. & §. 1. & per totam legem, maxime in §. licet. vbi pro eo dicit, in pœnam vectigalis incidit. iuncta rub. C. de vectiga. & commiss. l. Æmilius. ff. de minor. Et res confiscatas commissa ibi vocat. *Cadere in commissum.*

Commissæ merces, publicatæ & confiscatæ dicuntur à Iurisconsul. in l. cotem ferro. §. dominus. ff. de publica. *Commissa merces.*

Commissa vectigalium nomine etiam ad heredem transmittuntur. nam quod commissum est, statim desinit eius esse, qui crimen commisit. l. commissa. & l. fraudati. ibidem. vbi etiam dicit commissi persecutionem aduersus heredem competere. Et pœna commissi, id est confiscationis, secundum Papinia. in l. Imperatores. §. fin. ibidem. Item onus impositum commisso tollere. l. penult. ff. locat. *Commissa ad heredem, & contra transeunt.*

Committere pro commendare, & fidei alterius tradere. l. vtique. in fin. ibi, nisi minus idoneis hominibus eam commiserit. ff. de rei vindica. vnde non oportet salutem dominorum, seruorum arbitrio committi. l. vnius. §. seruo. ff. de quæstio. & in l. 1. ff. de decret. ab ordi. faciend. vbi dicitur medicos eligendos ab ordine, qui melius probitatem morum, & artis peritiam cognoscant, quam alij: quibus electis se, liberósque suos in ægritudine corporum committant. Inde fidei tuæ committo, & fideicommissum, ac fideicommissarius. per totum tit. ff. & C. de lega. & ad senatusconf. Trebel. & est verbum Iurisconsultis perfamiliare in hac significatione. §. fina. de singul. rebus per fideicom. relict. *Fideicommissum.*

Item pro credere, concedere: veluti procurator, cui generaliter rerum administratio libera commissa est, potest exigere, nouare, aliud pro alio permutare, l. procurator cui. ff. de procurator. l. municipes intelliguntur scire, quod sciunt hi quibus summa reipublicæ commissa est. ad municipal. *Cõmittere pro credere.*

Committere vrbem, id est præficere aliquem vrbi. l. 1. §. cum vrbem nostram fidei tuæ commiserimus. ff. de offic. præfect. vrb. l. ita demum. ibi, vel aliquem ex his quibus causam suam commiserat. ff. de arbitr. *Committ. pro præficere.*

Committere rem iudicandam, id est delegare, mandare iurisdictionem. l. penult. in fin. ff. de vaca. muner. ibi, tolerabilius est iudicem, qui semel cognouit, tantisper expectare, quam iudici nouo rem rursus iudicandam committere. iuncta l. 1. & per totum. ff. de offi. eius cui manda. est iurisd. Quod si datum est negotium alicui consiliario, vel iudici, vt cognoscat, & demum referat, non poterit ipse decidere. authen. ad hæc. C. de iudic. Saliect. in authen. qui semel. col. penul. quomo. & quand. iudex. Boer. q. 294. plerunque. in decis. Burdegal. in fin.

Hinc commissio, id est actus committendi, mandatum. Gallic. *commission*. quæ commissio stricte est interpretanda, & non excedenda, teste Barba. consil. 7. in fin. vol. 3. Ideo commissarius stricte secundum verba commissionis cognoscere debet, alioqui nil agit. l. diligenter. ff. manda. & videte quæ scripsi in 3. tomo commentario. in consti. Reg. Gallic. in tracta. de inquisitor. seu commissar. *Commissio.*

Inde arbitrium medicorum præfinitum, est ordini commissum. l. 1. ff. de decret. ab ord. faciend. id est decurionum ordini datum est, vt præfiniant, & constituant numerum medicorum in ciuitate, non vero præsidi prouinciæ. *Numerus medicorum à scabinis & cõsulibus statuendus est.*

Committere edictum, est parare, & agendi viam præbere, ac locum edicto facere. l. 3. §. si quis ex liberis. ff. de bonor. possess. contra tab. vbi sic dicitur: si quis ex liberis heres scriptus sit, ad contra tab. bonor. possess. vocari non debet.

debet. cum enim possit secundum tabulas habere bonorum possessionem, quo bonum est ei contra tabul. dari? Planè si alius committat edictum, id est aperiat edictum, glo. ibi: vel locum faciat edicto, aut agat secundum edictū prætoris, & ipse ad contra tabul. bono. possessionem admittetur. facit l. si post. §. 1. & per totam legem, ac l. seq. & per totum tit. ibidem. l. 1. §. iungitur. de coniungend. cum emancipat. liber. Commissum edictum, in l. non putauit. de bonor. possess. contra tab.

Cōmissa lex, & commissoria. Commissa lex dicitur, quando habet locum, fortè quia factum est contra eam. l. si fundus. §. 1. ff. de lege commissor. Et commissoria lex est, quæ maximè venditionibus adiicitur, contra quam si factum fuerit, resoluitur venditio: vt si ad diem pecunia soluta non sit, fundus sit inemptus. l. 1. 2. & per totum, ibidem. quæ in pignoribus reprobatur: vt si non soluero intra tale tempus, res sit tua. cap. significante. de pignor. Budæ. in foren.

Committere in actionem. Committere in actionem pro socio, aliquid facere, vt actio pro socio competat. l. actione. §. Labeo. ff. pro socio. ibi, si renuntiauerit societati vnus ex sociis eo tēpore, quo interfuit socij non dirimi societatem, committere eum in pro socio actionem.

Committere dicimus ea, quæ cum magno periculo volumus esse seruata. Inde municipes intelliguntur scire, quod sciunt hi, quibus summa reipub. commissa est. l. municipes. ff. ad municip. Nec ante rei suæ administratio eis committi debebit minoribus, &c. l. 1. in fi. ff. de minor. Ego dicerem ibi committere pro credere, nec esse opus prædicta expositione, quamuis Spiegel. eam approbet.

Committere in pœnam edicti, est incidere in pœnam edicto contentam, vel teneri ad pœnam. l. fi. iuncta l. 3. ff. quod quisque iuris. l. Celsus. § 1. C. de arbitr. ibi, sed ipse rectè putat duo esse arbitri præcepta, vnum pecuniam dari, aliud intra Calendas dari. Licet igitur in pœnam non committas, quod intra Calendas non dederis, quoniam per te non steterat, tamen committis, id est debes in ea parte pœnam, quod non das, &c.

Committitur pœna, id est debetur, locum vel effectum habet. l. 2. §. item si in facto. & l. 5. §. fin. ff. de verbor. obliga. ibi, si sortem promiseris, & si ea soluta non esset, pœnam, etiam si vnus ex heredibus tuis portionem suam ex parte solueret, nihilominus pœna committetur, donec portio coheredibus soluatur. l. si homo. l. si ad diem. l. qui Romæ. ibidem. l. ne in potestate. & l. diem proferre. de arbitr.

Præterea committere est ad contentionem, vel concertationem exhibere. l. qua actione. §. si quis in colluctatione. vers. planè. ibi, nisi domino committente hoc factum sit. ff. ad legem Aquil. vbi sic exponit Budæ. glo. pro permittere. ego pro iubere, vel impellere.

Committere pro certare. Committere pro concurrere, certare, confligere. l. 1. §. cum arietes, vel boues commisissent. ff. si quadrup. pauper. fecisse dicat. quamuis Budæ. exponat pro irritare & prouocare, diens ibi commissum bellum, quod aliqua iniuria lacessente inter duos populos irritatur, quasique re ipsa indicitur. Quemadmodum nullum bellum esse arbitror, quin iniuria quædam præcedat: alioqui foret iniustissimum.

Stipulatio cōmittitur. Committere stipulationem est teneri ad id, seu debere quod in stipulationem deductum est, vel locum facere stipulationi, vt exponunt quidam l. 1. §. rectè. ibi, vtilius autem visum est stipulatione de hoc caueri, vt si quis non viri boni arbitratu vtatur, committatur stipulatio statim. ff. vsufruct. quemadmod. caue. l. stipulatio ista. §. 1. & §. sicut. & §. alteri. & per totam legem. ff. de verbor. obliga. l. ita stipulatus. ibidem. l. 3. §. penultim. cum multis legib. illius tit. ff. iudica. solui. & l. 1. & per totum, rem ratam hab. l. ex ea parte. §. penultim. de verborum obligatio. l. lecta. in fin. si certum peta.

Oldendor. autem in sua copia verb. dicit, committere est efficere, vt aliquid incipiat: vnde dicimus committi stipulationem. l. at qui natura. §. si cum me. ff. eodem. ibi,

subiicere debes aliquem, qui à te petat meo nomine, vt & mihi rem, & tibi stipulationem euictionis committat, hoc est faciendo initium aperiat seruétque. Ego vero exponerem, committitur stipulatio, id est vires, effectúmque habet: quemadmodum exponit Iurisconsul. in l. stipulatio ista. §. si quis fortè. & valet stipulatio. §. si stipuler. ibidem. Et ita potest exponi in l. insulam. illo tit. l. si eum. de fideiussor. l. 3. iudica. solui. l. non à iudice. ff. de iudic. videre an debeat intelligi, vt in tit. C. de contrah. & committend. stipula. vbi committere stipulationem, est eam contrahere, concipere & constituere.

Existens stipulatio primam stipulationem committit, id est constituit, & commissam in secundam transfert. l. 4. §. hanc stipulationem. cum §. seq. ff. rem pupilli saluam fore. iuncta l. quoties. §. fin. ff. de noua. l. si seruus. & l. quoties. si quis cautio.

Commissa stipulatio amplius committi non potest. l. si ita quis stipuletur. ff. de verborum obligatio. *Commissa stipulatio amplius nō committitur.*

Admittere, emittere, permittere, declarantur in l. Labeo. 1. §. rem amisisse. & eo. Remittere, in §. seq.

§. Diuortium inter virum & vxorem fieri dicitur: repudium vero sponsæ remitti videtur: quod & in vxoris personam non absurdè cadit.

Hic traditur differentia inter diuortium & repudium. Diuortium autem inter virum & vxorem dicitur, cum inuicem separantur. l. si vxor à legato Romæ diuerterit. ff. de iudic. & in rub. ff. & C. de diuort.

Quod est verum, nisi coniugum subitam ob iram quis ab altero discederet, sed statim reuerteretur: quod vocatur friuiusculum, quasi friuola ira, seu discessus à feruore animi. l. cum hic status. § quod si diuortium. ff. de donatio. inter vir. & vxor. non enim dicitur diuortium, nisi perseuerantia animi apparuerit. l. quicquid. ff. de regul. iur. l. 3. de repud. *Friuiusculū.*

Ita veteres, cum vxores repudiare vellent, solebant libertum mittere, & septem ciues Romanos testes puberes adhibere: alioqui non habebatur ratum diuortium. l. nullum. ff. de repud. nisi cum solennitate ibi posita. Quemadmodum Iuuenal. in hanc sententiam dicit: *Repudium.*

Collige sarcinulas, clamat libertus, & exi.

Repudium est instar diortij quædam separatio, & solutio à nexu coniugali inter sponsum & sponsam. Propriè etiam persona vxoris repudiari censetur, vt docet Vlpia. ff. de ritu nupt. l. si qua mihi vxor fiat, deinde à me repudiata nupsit. & l. matrimonij. ff. qui & à quib. declarat Impera. in rub. C. de repud. vt in statutis etiam locum possit habere, per istum tex. ibi, *non absurdè*, & doct. in l. consensu. C. de repud. post Azo. in summ. illius tit. Et repudium dicitur renontiatio, in l. 2. ff. de diuort. quasi ob rem pudendam vxoris remissio: quia sine re pudenda fieri à sapientibus non solebat. Imo veteres fidem coniugalem cupiditati liberorum prætulerunt, vt narrat Valer. lib. 2. de insti. antiq. de spurio Carba.

Item dicitur repudiari conditio. l. si filius. in fin. ibi, cuius conditionem certum sit patrem non repudiarum. ff. de ritu nuptia.

Repudiare pro respuere, recusare, magis quærenda, quam quæsita respicit. l. 1. §. decretalis. ff. de successor. edict. ibi, quia quod acquisitum est, repudiari non potest. Et is potest repudiare, qui & acquirere potest. l. is potest. ff. de acquit. heredita. & Impera. in tit. C. de repud. vel abstinend. hered. *Repudiare quærenda respicit.*

Dicitur etiam diuortium, vel à diuersitate mentium, vel quia in diuersas partes eunt, qui distrahunt matrimonium. In repudiis autem, id est in renuntiationibus comprobata sunt hæc verba, Res tuas tibi habeto: in sponsalibus vero, Conditione tua non vtar. l. 2. & seq. ff. de diuort. Et diuortium non est, nisi verum verbum, quod animo perpetuam constituēdi dissensionem fiat. l. 3. *Diuortium vnde.*

BB ibidem,

ibidem. Et hanc differentiam videte in l.inter diuortium, infrà eodem. quæ per istam intelligetur. facit l. sed si maritus.§.1. ff. qui & à quib. ibi, & simpliciter quidem lex mulierem prohibuit intra sexagesimum diē diuortij manumittere: siue autem diuertit, siue repudio dimissa sit, manumissio impedietur. Aliquando tamen diuortium dicitur, licet non sint iustæ nuptiæ. l. quod seruus. ff. de condict. caus. dat. Propriè vero diuortium est inter coniuges, repudium inter sponsos. Salicet. in rub. C. de diuort. licet promiscuè vtamur, vt hic, & in l. ea quæ. de dona. inter virum & vxo, videte l. cum quærebatur. infrà eodem. Et in euangelio dicitur, quod libellus repudij permittebatur in veteri testamento propter cordis duritiam. Interdum refertur etiam diuortium ad amantium interruptam amicitiam, atque ad animi & corporis separationem.

Diuortium, etiamsi iustæ nō sint nuptiæ.

Non prætermittendum est, quod ex lege Romuli vxori virum relinquere, & cum alio copulari nequaquam licebat: viro autem, nisi vxor in adulterio, aut veneficio deprehensa foret, aut vinum biberet, neque permittebatur: & ex aliis causis in l. consensu. Cod. de repud. descripsit. Quare Tiberius Cæsar quæstorē gradu deiecit, quod coniugem, quam duxerat, tertia post die dimisit. Et Luc. Antonius à censoribus notatus, & senatu motus fertur, quod nullo cōsilio aut modo, quam in matrimonium duxerat, repudiasset. Ex istis diuortiis multa promanabant mala, nonnunquam mors repudiantium. nempè M. Lepidus, quod Apuleiæ vxoris desiderium post diuortium ferre nequiret, morbo extabuit: sicut Antistiam à Pompeio repudiatam ipsius mater ferre non valens, necem sibi manu consciuit. Quamobrem apud Athenien. libello repudij porrecto an concedi deberet, magistratus decernebat, teste Alexand. lib. genial. 4. cap.8. interdum quoque stipulatio interueniebat, ne per vxorem morésque suos hoc fieret. l.ea quæ. ff. de donation. inter virum & vxorem.

Vxori virum relinquere nō licebat.

Hodie vero lege Euangelica non conceditur hæc matrimonij separatio. nempe, quos Deus coniunxit, homo non separet. cap. inter corporalia. de transla. episco. nisi quoad thorum, videlicet causa adulterij, vt maritus vxorem adulteram apud se habere non teneatur. cap. gaudemus. de diuort. Sed neuter potest cum altero iungi, vt ibi. Sed si mulier adulterium commiserit, iudicio ecclesiæ separati quoad thorum potest & perdit dotem, & bona paraphernalia, ac conquæstus, qui applicantur marito. per tex.& ibi glo in cap. plerumque. de dona. inter vir. & vxor. secundum Roman. singul. 31. propter. & Petr. Gerald. singul.48. scias. Si vero maritus commiserit adulterium, ex quo fuerit separatus, perdit donationem propter nuptias. text. in authen. vt liceat matri & auiæ.§.si vir. de adulterio. colla.8. doct. in c.1. vt lite non contesta. Si tamen filios habeant hi adulteri, ista bona acquirentur illis, quia non peccarunt, teste Ioan. Lupo in repet. cap. per vestras. de donatio. inter vir. & vxor.§.20.

Vxor hodie repudiari non potest.

Item si causa religionis etiam post carnalem copulam separatio fiat: nempè si alter ex consensu alterius fiat religiosus, quod potest: eo casu non religiosus abstinere debet. c. ex publico. de conuers. coniugator. In frigidis vero, qui admodum pauci sunt (nisi ad bonum peragendum) alter poterit, qui non est frigidus, contrahere cum alio. cap. fraternitatis. de frigid. & maleficia.

Matrimoniū causa religionis separatur.

Quomodo olim adulterium suspectum diluebatur, tradit Baptista Fulgos. lib. 2. de instit. antiq. in lib. de fact. memor. Et quomodo adulterium probetur, scribit Lucas de Penna. in l.1. col.3. Cod. de dignita. lib.12. de doct. in c.1. de iudic.

Renuntiare idem est, quod repudiare, resignare, cedere. l. naturaliter.§. nihil commune. in fin. ff. de acquir. possess. l. sed & si quis.§. quæsitum. ibi, sponte renuntiatum est. si quis cautio. Et sic capitur in tit. de renuntia. in iure canonic. & de hac quantum ad beneficia attinet, abundè tractaui in 3. parte praxis benefic.

Renuntiare quid.

Inde renuntiata affinitas dicitur, quando renuntiatur matrimonio, quod fieri sperabatur. l. videamus. 2. in princip. ff. de vsur. renuntiare nuptiis etiam dicit Iurisconsul. antequam contractæ sint, in l.2. in fin. ff. de priuileg. creditor.

Renunciata affinitas.

Renuntiare pro dimittere. l. absenti. ibi, licet legationi, quam suscepit, non renuntiauerit. ff. de lega. Vel potest exponi pro referre, nuntiare dicere, quid in legatione effectum sit. vulgo *rapporter*. l.1. in princip. ff. si mensor fals. mod. dixer. ibi, interest nostra, ne fallamur in huiusmodi renuntiatione. & in fin. ibi, is autem tenetur hac actione, qui renuntiauit. Sed renuntiasse eum accipere debemus, qui per alium renuntiauit. l.3. & l. si mensor. & penè per totum illum tit. l.1.§.1. de ventre inspiciend. l.1.§. si præses. de magistra. conueniend. l. magis puto.§. ne tamen. de reb. eor.

Vnde experientes magistri artifices, quibus est commissum negotium videndi rem, debent postea iudici renuntiare, quid eis videatur de prædicto actu. l. qui fundum. ff. de contrah. emptio. Et si quis ob renuntiandum testimonium falsum, pecuniam acceperit, falsi pœna tenetur, id est dicendum. l.1.§ sed & si quis. ff. de fals. Et causaria missio est, cū quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiæ renuntiatur, id est mittitur, remittitur. l. milites agrum.§. causaria. ff. de re militar.

Inde renuntiatores dicuntur, qui reuelant Regis secreta. l. si quis aliquid.§.1. ff. de pœnis. ibi, transfugę ad hostes, vel consiliorum nostrorum renuntiatores, aut viui exurantur, aut furca suspendantur.

Renūtiatores.

Item is qui ad locationem perpetuam, vel ad censum rem tenet, non potest illi rei renuntiare inuito domino, sed eo vocato tantum, & solutis omnibus reliquis, quæ arreragia vulgo vocamus: & in iudicio hoc eidem permitti solet absque domini detrimento, quemadmodum in Francia seruatur, per ea quæ scribit Bart. in l. is cum quo. ff. de aqua pluuia. Iacob. Rebuff. in l. qui vtilia. C. de omni agro deserto. lib.10. Paul. in l. & si forte.§. etiam. ff. si seruit. vindicet. Ioan. Raynald. in comprehens. feud. in rub. de prohib. feud. alienat. per Federic.§. pœna.

Sequitur text. *non absurdè cadit*. Vnde colligitur vitandam esse absurditatem, & arguere possumus ab absurdo. l. nam absurdum: vbi addidi, ff. de bonis liberto. Et argumentatio ab absurditate est multum vtilis, teste Bald. in authen. sed nouo iure. in fin. Cod. de episcop. & cleric. Vnde si statuto caueatur, quod occidens occidatur, intelligitur, si dolo homicidium commiserit: secus si ad suam defensionem: alioqui sequeretur absurdum. Item si nullus debeat ingredi conclaue, quo omnes conueniunt Cardinales, ad celebrandam electionem Papæ, secundum cap. vbi. de elect. in 6. medicus tamen, seu alius necessarius ingredi posset, eadem ratione. Sic enim intelligenda est dispositio, ne absurdum, inciuile, inhonestum, inconueniénsve sequatur: alioqui dispositio, vel lex quantumuis generalis est restringenda.

Conclaue quando quis ingredi possit.

Econtrario quoque, vt absurdum vitetur, extenditur lex correctoria. glo. singul. in clem. fin. de rescrip. l. vt gradatim. ff. de muneribus & honorib. plenè Nicola. Euerard. in tract. de locis legal. in argum. ab absurdo. ac Petr. Grimar. Cantiuncul. & Hengerdo. in eod. arg.

§. Verum est morbum esse temporalem corporis imbecillitatem, vitium vero perpetuum corporis impedimentum, veluti si luscus sit: nam & luscus vtique vitiosus est.

Differentiam hic inter morbum & vitium Iurisconsul. præscribit, quod videlicet morbus sit ægrotatio temporalis, vitium vero impedimentum corporis perpetuum, vt luscus: siquidem hic non æger, vel morbosus est, sed vitiosus.

Luscationem quidam esse putant, vbi homo lumine adhibito nihil videt. l. idem Offilius. in fin. ff. de ædilit. edict. Alij legunt Luscitionem. Sunt enim luscitiosi, vel lusciosi,

Luscatio. Luscitiosus.

lusciosi, qui & manè & vespere parum admodum vident: vt declarat Budæ. in d. l. idem Offilius. Sed ego putarem propriè dici luscationem actum ipsum priuādi altero oculo. Et eluscare est aliquem altero oculo orbare. l. sed & si quæcunque. §. fi. ff. ad legem Aquil. ibi, Iulianus scribit Aquilia teneri eum, qui eluscauerit in disciplina discipulum. Inde seruum eluscatum, id est luscum factum, dicit Iurisconsul. in l. in hac. in fi. ff. de triticar.

Lippus. Lippus est, qui oculos, dum putredo fluit, lachrymantes habet ex pituitæ distillatione, non si ex potatione haustus pleni vini meri. alio modo declarat tex. in c. 1. 40. distinct. versi. lippus.

Luscus. Vitium itaque est perpetuum corporis impedimētum. Est enim luscus is, qui altero priuatus est oculo, qui cocles etiam vocatur, vt Annibal fuit.

Imbecillitas. Imbecillitas corporis temporalis morbus est: & reciproce morbus imbecillitas corporis debilitásque dicitur, quod morbosi debiles sint. Interdum quoque refertur ad ætatem, ad consilium, ad animum: vt imbecillitas animi, &c. & ad murum, vt imbecillitas murorum, &c.

Morbus quid. Iurisconsul. alibi sic ait: morbus est habitus cuiusque corporis contra naturam, qui vsum eius ad id faciat deteriorem, cuius causa nobis natura sanitatem eius corporis dedit. l. 1. §. sed sciendum. ff. de ædilit. edic. Et dicitur morbus, quod interdum patiar mortem: teste Archidiac. in c. legitima. de appella. in 6. & Luca. de Penna in rub. qui morb. lib. 11.

Medici vero dicunt morbum esse affectum præter naturam, à quo primum vitiatur actio. Et tria maximè genera morborum distinguunt. Vnum, quod in similaribus fit, & dicitur intemperies morbosi. Alterum, quod in instrumentalibus duntaxat partibus consistat, mala constitutio seu compositio appellatur. Et horum quidam sunt duplices, alij simplices, qui rursus numero sunt quatuor. Tertium morbi genus, quod similaribus & instrumentalibus commune est, solutio vnitatis seu continuitatis dicitur: quod, vt alia duo, etiam simplex & compositum existit, vt per Galenum videre licet, & alios.

Morbus ergo differt à vitio, quemadmodum supra dictum est. quæ differentia non seruatur in edicto ædilium, vt l. 1. cum l. seq. ff. de ædilit. edic. & his promiscuè vtitur l. milites agrum. §. causaria, cum quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiæ renuntiatur. ff. de re milita. Morbus enim debilitatem corporis tantum respicit; vitium vero & animi, & intellectus. in l. 1. versic. sed sciēdum. & in l. ob quæ vitia. ff. de ædilit. edict. Sed pluribus quoque in locis Cicero maximè lib. 3. Tuscul. quæstio. in princip. indifferenter vtitur, dicens: Animi morbum corpore non sentimus. & paulo post: At morbi perniciosiores pluresque sunt animi, quam corporis. Et quantum ad edictum ædilium, videmus hoc iure nos vti, vt vitij morbíque appellatio non videatur pertinere nisi ad corpora. l. ob quæ vitia. §. 1. ff. de ædilit. edic. de Ripa in tract. de peste, in princip. Quid sit morbus sonticus, dicetur in l. morbus sonticus. infrà eod. & eius vtilitates.

Sine morbo vixit Xenophilus. Et videte Plinium lib. 7. natural. histor. cap. 50. de Xenophilo musico, qui centum & quinque annos sine vllo corporis morbo, & incommodo vixit. quod perrarum est. & si non peccarent homines, morbis non affligerentur grauioribus. vbi idem Plinius scribit naturam nil hominibus breuitate vitæ melius præstitisse. nam in senectute hebescunt sensus, membra torquentur, præmoritur visus, auditus, incessus, dentes etiam, ac ciborum instrumenta, tot periculorum genera, tot morbi, tot metus, tot curæ, toties inuocata morte, vt nullum frequentius sit votum. Et idem Plinius ca. 48. scribit de spaciis vitæ longissimis.

Morbosos quamuis maiores nostri solos iracundos nominauerint, quia tempore iræ amentes sint, tamen hodie morbosos vocamus ægros, & valetudinarios, vt in titul. de ædilit. edic. constat, & dicam in l. morbus. infrà eod.

Addunt nonnulli in fin. tex. *veluti si talum excussit, ita luscus vtique vitiosus est.* Et sensus esse potest, illum esse vitiosum, cui machina bellica, vel aliud instrumentum, seu morbus Neapolitanus excussit talum: & sic erit perpetuo vitiosus, sicut luscus. Quia tamen etiam absque ista suppletione sensus consistere potest, parum id referre arbitrarer, nisi ad maiorem exemplorum copiam.

Notandum est, quod excussio multis capitur modis. Primo pro ademptione, seu perpetua deterioratione, vt hic. nempè si vngula ab equo, vel mulo dimoueatur, perpetuo vitiosus erit, vt fabris & aliis expertis notum est. *Excutere variè accipitur.*

Secundo excutio dicitur ab ex & quatio, & significat in terram deiicere. l. si quis dolo malo insulam meam excusserit, id est domum in terram deiecerit, capitis pœna plectetur. ff. de sicar.

Tertio excutere est commouere se, & spiritus omnes, sensúsque suos ad intelligentiā colligere, & excitare. quod fit, cum res aliqua intellectu difficilis obiicitur nobis. Vnde factum est, vt excutere sit diligentius æstimare, & exactius aliquid expendere. Budæ. in annota. ad l. cum in plures. §. mandaui. ff. loca. facit l. item quod Sabinus. ff. de heredib. instit. l. nec ei. §. 1. ibi, & primum quidem excutiendum erit, quæ facultates pupilli sint. de adoptio.

Quarto excutere puluerem, pro expellere. Gallic. *esspousser, faire sortir, iecter.* l. si seruus seruum. §. si quis de manu alicuius nummos aureos, vel argenteos, vel aliam rem excusserit, furti teneri. ff. de furt. l. quemadmodum. in fin. de noxal. ibi, túque nummos, quos ex pretio habebat, ei excusseris. Inde excussoria, vulgo *esspoussettes.*

Quinto excutere est inquirere, & inquirendo animaduertere, æstimare, explicare seu inuestigare. l. fin. ibi, idque excutere præsidem adhibito procuratore debere. ff. ad municipal. l. congruit. in fi. & l. diuus. §. cum autem. ibi, & causam tantæ negligentiæ excusseris. de officios. præsid. l. magis puto. §. non passim. de reb. eor. ibi, & ideo prætori arbitriū huius rei senatus dedit, cuius officio imprimis conuenit hoc excutere. l. si tibi mandauero, vt vires excuteres eius, cui eram crediturus. ibidem l. 2. in fin. ibi, nec enim fortunas cuiusque nautæ excutere debet. ff. ad legem Rhod. de iact. l. 1. §. quotiescunque. & §. mittantur. de ventre inspiciend. & conuenit cum tertia significatione supra. *Excutere pro inquirere.*

Sexto excutere pro exigere, remouere, eripere. l. si fideiussor. 1. §. si cum debitor. ibi, debuit enim debitor notum facere fideiussori iam se soluisse, ne fortè creditor obrepat, & ignorantiam eius circumueniat, & excutiat ei summam, in qua fideiussit. ff. manda. *Excutere pro exigere.*

Septimo excutere est discutere. l. 1. §. si inter. ibi, prius tamen arbitror cōueniendum eum, qui hoc suscepit, deinde excussis facultatibus eius veniendum est ad collegam. ff. de magistra. conueniend. l. apud Iulianum. ibi, ius fisci ante excutiendum sit. de iure fisci. l. semper. §. diuus quoque Pius rescripsit, vt quoties de aliquo nauiculario quæratur, illud excutiatur. ff. de iure immunita. l. magis puto. §. non passim. de reb. eor. quamuis Budæ. in annot. l. cum in in plures. §. mandaui. ff. loca. dicat excutere esse nomē exigere, & debitorem appellare. *Pro discutere.*

Vnde excussio est illa bonorum disquisitio, quæ fit vsque ad peram & saccum, secundum Luc. de Penna in l. 1. Cod. de decurió. lib. 10. per l. vltim. in fin. ff. quæ in fraud. creditor. Bar. & alij doct. in l. fin. si certum peta. Bal. consil. 198. in 1. vol. Inde beneficiū excussionis habere dicitur fideiussor, nisi renuntiauerit. authen. præsente. Cod. de fideiussor. *Excussio.*

Octauo excutere est rationes examinare, dispungere. l. fin. §. fi. ff. de manumis. testam. ibi, nisi diligenter rationes excusseris, liber ne esto. cuius intellectum excussit Alciat. lib. 5. paradox. cap. 4. scripsi in l. cognoscere. §. dispungere. suprà eod.

Nono excutere est scrutari, & diligenter inquirere, teste Budæ. in l. cum in plures. §. mandaui. ff. loca. quod intelligite *Excutere pro scrutari.*

Intellectus ad l. cum in pluri.

intelligite verum secundum illum ita accipi primum in illo tex. sed cum secundo ponitur (bis enim inseritur in illo tex.) capitur pro exigere, vel impendere, vt exponit gl. ibid. & hoc probat text. sic dicens: mandaui tibi, vt excuteres, id est, inquireres, quanti villam ædificare velles, id est quãtis pecuniis. renuntiasti mihi ducentorum impensam excutere, id est retulisti te velle exigere, vel impendere ad opera illius villæ construenda ducentorum impensam. Et iste sensus est illius tex. quamuis Budæ. contra. ibid.

Impedimenta.

Impedimentum. Impedimenta pleraque enumeraui in tract. de excusa. & exon. in 3. tomo comment. ad constitut. Regias Gallic. & in §. 1. de colla. in cócorda. vbi ista abunde tractaui; quamobrem hic non repetam.

§. Seruis legatis etiam ancillas deberi quidam putant, quasi commune nomen vtrunque sexum contineat.

Huius §. materia fuit elucidata in l. 1. & in l. detestatio. §. serui. ℥. eod. vbi scripsi vtilitates.

Quasi quid significet, & eius phrases.

Quasi commune, &c. Quasi dictio aliquando diminutionem quandam ostendit, seu improprietatem, vt l. item Mela. §. Celsus. ff. ad legem Aquil. ibi, si alius mortifero vulnere excussit, alius postea exanimauerit, priorem quidem non teneri quasi occiderit, sed quasi vulnerauerit, quia ex alio vulnere periit. & §. sed & si seruũ plures percusserint, vtrum omnes quasi occiderint, teneantur, videamus. & si quidem appatet cuius ictu perierit, ille quasi occiderit, tenetur. Quasi mortis causam præbuit. ibidem, §. quamuis. d. l. item Mela ibi, is qui tenuit, mortis quasi causam præbuit, in factum actione tenetur. Quasi non sanæ mentis. l. 2. ff. de inofficios. testam. & l. 5. ibid. Quasi furiosus. l. 2. & l. mater. ibidem. Quasi dotem. l. nec vllam. §. penul. ff. de petit. heredita.

Quasi vacantem. l. etiam. §. item si quis à fisco. ff. de petit. heredita. Quasi prædonem. l. etiam. §. si quis absentis. ibidem. l. sed & si. §. ante. ibid. Quasi possidere. l. sed & si §. quod ait. ff. eod. & quasi possidentem. l. etiam. §. non solum. eodem. Quasi à iuris possessore. l. idem. ibid.

Quasi Publiciana. l. nec quasi. ff. de rei vindica. l. de pretio. de public. Quasi debita. l. denique. ff. quemadmod. seruitut. amittant. l. pactum. de pollicita. Quasi tutor. l. sed si hac. in fi. ff. de in ius vocand. l. item eorum. quod cuiusque vniuersita. nom. Quasi nulla actio. l. & eleganter §. seruus. ff. de dolo. Quasi factum non sit. l. 2. §. ait prætor. ff. de capit. deminutio. Quasi plura. l. quid tamen. ff. de arbitr. Quasi præuentus. l. 2. §. item si extra. l. si quis postea. ff. de iudic. Quasi procurator. l. tam ex contractibus. ff. eod. Quasi contumax. l. quoties. §. prætor. de noxal. Quasi heres. l. & puto §. sed & si. ff. famil. erciscund. l. de eo. §. vltim. ad exhiben.

Interdum significat veritatem, vt in euangel. Ioan. 1. cap. ibi, quasi vnigeniti à patre. Alia infinita possem afferre exempla, quæ breuitatis gratia potius omittenda esse duxi.

Verbi Communis significationes & phrases.

Commune nomen hic dicitur, quod vno quodam complexu masculinum & fœmininum denotat, vel sub se plura significat, vt telum. l. si calumnietur. in fi. ℥. eod.

Commune substantiue pro communitate reipublicæ, habetur in l. Imperator Alexander. ff. de appella. in libris antiquis. & in l. si duas. §. est autem. de excusa. tutor.

Commune pro connexo, proprio. l. quid tamen si de pluribus controuersiis sumptus est nihil sibi communibus. ff. de arbitr. l. naturaliter. §. nihil commune habet proprietas cum possessione. ff. de acquir. possess. iuncta l. 1. §. huius. ibi, separata debet esse possessio à proprietate. ff. vti possidetis. l. Papinia. ff. de mino. ibi, quid enim commune habet delictum cum venia ætatis? vbi alia videbis.

Communis vsus loquendi sequendus. l. anniculus. & l. in vsu. ℥. eod. & in procem. ff. no. & Decreta. Et communis opinio, & crebrior, & frequens, pro eodem. in l. vna. ff. de officios. quæstor. Neuisa. in sylua nuptia. plura de communi opinione scribit post doct. in procem. Decreta.

Item commune dicitur, quod omnium est, vel plurium. l. pronuntiatio. §. 1. ibi, aut iure proprio, aut communi vniuersæ cognationis. ℥. cod. sic accipitur in tit. communi diuidundo. l. si quis. §. si initium. ibi, communis enim omnis rationis est præpositio diei. ff. de edend. Commune, quod ad seruos & liberos spectat. l. si quis seruum. ff. si quis cautio.

Inde dicit Papinian. communem filium, videlicet & vxoris & viri, qui non est vxoris tantum, vel viri tantum. in l. vxorem & filium communem heredem instituir. ff. de lega. 3. l. 1. de dote prælega. & alumnum communem, Scæuola in l. qui vxori. §. 1. ff. de auro & argen. lega. Communem seruum. l. 1. §. communis seruus. & per totum. ff. de stipula. seruo. & in tit. C. de communi seruo man.

Communis hereditas, quæ plurium est. l. Titia. 2. §. Caius. ff. de lega. 2. Communis promiscuique vsus. l. hoc legatum. ff. de lega. 3. Communis pecunia sic dicitur in l. Theopompus. in fi. ff. de dote prælег. Et commune solet negligi. l. 3. §. apparet. ff. de admin. tuto.

Ius commune dicitur ius gentium, quo iure omnes vtuntur. l. ius ciuile. & l. omnes populi. ff. de iusti. & iure. §. ius autem ciuile. de iure natur. in Inst. Aliquando iure communi, ad differentiam specialis iuris. l. prædiis. §. balneas. ff. de legat. 3. l. cum pupillus. de conditio. & demon.

Regulariter tamen, quando statuta vel ordinationes loquuntur de iure communi, intelliguntur de iure hoc ciuili per excellentiam aliorum iurium, vel statutorum. §. sed ius quidem ciuile. de iure nat. in Inst. Bal. Consil. 291. verba pactorum. in 2. vol. & Dec. consil. 469. visa. col. 2. & consil. 685. in casu. col. 2. & Iaf. in l. omnes. col. 2. ff. de iustit. & iure.

Nisi verba repugnent: vtpote si dicatur in Francia, secundum ius nostrum commune, tunc intelligetur de constitutionibus Regiis. Bal. asserit in cap. cum venissent. col. 2. de eo qui mitti. in possess. & Ioan. Lupus in cap. per vestras. in introduct. col. 2. de dona. inter vir. & vxor. Panorm. in rub. de consue. dicit statutum in loco, vbi viget ius commune, dici posse, non tamen simpliciter, sed ius commune illius loci Franciæ, vel Italiæ. Bal. in l. 1. col. 12. vers. quinto dico. C. de confessis. Iaf. consil. 149. præsens quæstio. col. 3. in 2. vol.

Idem si materia conueniret alteri iuri: vt si in materia canonica loquamur de iure communi, vtpote materia beneficiaria, vel excommunicationis, tunc intelligemus de iure canonico, & pontificio: vt probatur in cap. 1. vt lite penden. Panor. & alij in cap. pastoralis. per illum text. de fide instru. Philip. Decius. in cap. 1. col. 4. de consti. lib. 6. dicens pro materia intelligi debere de illo iure, quod magis congruit. Barba. in cap. iurauit. nu. 29. cum seq. & Dec. in cap. licet. 2. no. de probatio.

Commune etiam dicitur vulgare, tritum: vt in l. littus. §. prædia. ℥. eod. scripsi.

IDEM LIB. SEPTIMO REGVLARVM.

Lex cij.

Derogatur legi, aut abrogatur. derogatur legi, cum pars detrahitur: abrogatur legi, cum prorsus tollitur.

Rogatur lex, abrogatur, derogatur, subrogatur, obrogatur.

Differentiam assignat hic Iurisconsul. inter derogatur, & abrogatur. derogatur autem legi, quando pars detrahitur, & de legis effectu aliquid dimittitur: vtputa cum lex testamentaria in testamentis septem testes adhibendos esse statuit, derogatur huic legi in testamentis inter liberos, vel ad pias causas conditis, vbi duo testes sufficiunt. l. hac consultissima. §. ex imperfecto. C. de testamen.

men.cap.cum esses.& cap. relatum. illo tit. idem Vlpianus sic ait in titul. de libertis:Lex aut rogatur,id est fertur: aut abrogatur, id est prior lex tollitur: aut derogatur, id est pars quædam tollitur: aut subrogatur, id est adiicitur aliquid legi: aut obrogatur, id est mutatur aliquid ex prima lege.Inde dicimus, quod species derogat generi.l.sanctio. ff.de pœnis.c.1.de rescrip.Abrogatur vero lex,quando tota tollitur: quod quando fiat, ex casibus sequentibus apparebit.

Leges quando abrogentur. Primo igitur abrogantur leges moribus vtentium in contrarium,sicut & moribus vtentium approbantur. c. in istis.§. leges.4. distinct. ibi,sicut enim moribus vtentium in contrarium nonnullæ leges hodie abrogatæ sunt, ita moribus vtentium ipsæ leges confirmantur. Velut etiam moribus vtentium comprobatum est in hac patria,vt cum simplici signatuta possessio beneficij accepta valear: & quod actus fieri coram duobus notariis sufficiat. Et alia multa moribus vtetium comprobata sunt,quæ leges abrogant, quemadmodum ego plenius scripsi in procem. primi tomi commentar. ad const. Reg. Gallic. Siquidem id rectissimè receptum est, vt leges non solo suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur.l.de quibus.in fi.ff.de legib.& in procem. Instit.

Contraria constitutione tollitur lex. Secundo contraria constitutione.c.ante triennium. 31. dist.c.1.de consti.in 6.vbi Romanus Pontifex condendo posteriorem constitutionem videtur abrogare priorem,& tollere:quia vltima prioribus derogant.l.si mihi.1.§.in legatis. ff. de lega. 1. l. si quis. in prin.de lega.3.l. pacta nouissima.C.de pactis. Et sic expresse & tacite abrogantur leges.Etiam requiritur,vt is qui vult eas abrogare, habeat potestatem:quia inferior legem superioris nō tollit.clem. ne Romani. de elect.ca.inferior.21. distinct.

Tertio cessatione causæ. cap.Neophytus. 61. dist. nam cessante causa legis, ipsa lex cessare debet.cap. cum cessante. de appella. Et hoc argumento sæpius vtimur: nempè cessante bello, cessare debet constitutio ob belli calamitatem introducta: & quod belli calamitas introduxit, pacis lenitas sopite debet.l. vnic. in princ.C.de caduc.tollend. & do.Tiraquel.plura ad hoc congessit in suo tracta.Cessante causa.

Quarto locorum varietate. cap.aliter. 31. distinct.vbi in Orientali ecclesia clerici matrimonio iam contracto vtuntur, sed contrarium est alibi.cap.cum olim.de cleric. coniuga.

Rigorosa constitutio abroganda. Quinto nimio legis rigore: nempè vbi lex vel constitutio est nimis rigorosa,abroganda est. cap. fraternitatis. 34.distinct.nam sunt quidam legislatores,qui pro suo arbitrio momentaneo leges promulgant durissimas,quas in seipsos nusquam ferrent:quamobrem ea facilitate,qua fuerunt introductæ,sunt abolendæ. Quippe sicut bonus vir sine Deo non est, ita lex sine Deo bona non est. Bal. in l. ambigua.ff. de legib. multa conscripsi in procemio commentar. ad consti. Reg. Gallic. in legibus condendis requisita, in 1. tomo.

Sexto ob disparem temporum successionem etiam leges & constitutiones abrogantur. ca. fraternitatis. 34. distinct. vbi dicit quod defectus nostri temporis, quo non solum merita,sed corpora ipsa defecerunt, distinctionis illius non patitur manere censuram.Et non debet reprehēsibile iudicari,si variantibus temporibus, statuta varientur humana. c.non debet.de consanguinita.

Septimo propter emergentia mala. cap. quia. §. vtrum 63. distinct. vbi Ezechias destruxit serpentem æneum, quem Moyses fecerat: teste Syluestro in sua summa, in verb. abrogatio.

Legis abrogatæ effectus. Effectus autem legis abrogatæ nullus est, adeo vt nec seruari, nec quidem allegari debeat. l. fin.ff.de falsis. Et licet quidam interpretes dicant falsi pœna teneri eum, qui legem correctam allegat, per illum tex. falsum tamen est. At is falsi tenetur,qui falsas cōstitutiones allegat, dicens esse leges,quæ tamē non etāt:&ita loquitur ille tex. Et leges correctæ tunc demum allegari possunt, vt videlicet cognoscatur, in quo corriguntur,vt nihil antiquitatis remaneat incognitum. §.1.Inst. de testa. vbi plenè Baner. Sic etiam ratio legis correctæ allegari non prohibetur. gl. in verb. quicunque. cap.nouit. de iudic. Præpos. in cap. cum cessante. col. 1.de appella. Feli.in c.1.col.1. de rescrip. Adhæc per legislatorem allegari potest lex correcta, per doc.quoque ad interpretationem legis nouæ. l.2.§.pen.de consti. pecunia. & d.§. 1. de testam. l. 1. ff. si certum peta. Soci. in tract. fallen. regul. 230. Lex abrogata quoque potest allegari ad causas tempore illarum legum introductas. authen. vt cum de appella. cognosci. in princip.col. 8. vel quando non in totum est abrogata, tunc in aliis suis casibus allegari poterit, vt ibidem no. per doct. Constitutiones autem in totum correctæ, sunt de codicibus abradendæ, ne membranas occupent.c.si Romanorum.19. distinct.

Aliquando tamen hoc verbum abrogare ad magistratum, imperium, & ad alia refertur, capiturque pro adimere, abdicare,abolere, irritum facere, extinguere. l. nec mandato. §.1.ff.de tutor.& curator. datis ab his.vbi dicit, quod furor non abrogat magistratum. & in l.si quis fundum. in fi.ibi,bonis omnibus abrogatis. C. ad l.Iul. de vi publica. *Abrogare pro adimere.*

Est tamen differentia inter arrogare & abrogare. Arrogare enim vindicare est,& ad se trahere, vt laudem & gloriam. Vnde arrogans,superbus & insolens.

Item alia significatione arrogamus illum, qui sui iuris est:adoptamus autem eum,qui in alterius est potestate. §. adoptio.& per totum tit.ff. & C.& Insti. de adopt.quia illum in filium ad nos quodammodo trahimus, & nobis vindicamus.

Abrogare vero est tollere, vt hic. Sic ferè dicimus in verb. diminuere pro parte, consumere in totum. glo. & ibi Angel. & doct. in §. 1. Instit. de satisda. tutor. Idem scripsi in verb.tollere, vt significet in totum. l. hæc verba ille.& l.malum. infrà eod.Remittere, in parte.l.quod iussit. in 5. no.ff.de re iudiça.per illum text. hæc tamen differentia sæpius abrogatur. *Consumere & diminuere.*

Erogare vero est distribuere, præstare, impendere, & ea quasi rogatoribus & destinatis dare.l.quædam. §. nummularios. ff.de edendo. ibi, huiusmodi nummularij sicut argentarij rationes conficiunt:quia accipiunt pecuniam,& erogant per partes. & l. quæ vtiliter in negotia alicuius eroganturin quibus est etiam sumptus honestè ad honores per gradus pertinentes factus, actio. negotior. gestor, peti possunt. ff. de negot. gestis. *Erogare.*

Inde erogatio, ipsa distributio, præstatio,vt in titul. de erogatio. militar.annonæ,lib.12.& l.fi.ff.de petitio.hered. ibi, sed erogationem in honorem filij, cum esset senator, fecit.De qua erogatione quomodo, & à quibus facienda sit, tractat de Ripa in tractatu de peste, quæst. 18. versicu. plura alia. cum sequen. *Erogatio.*

In eadem significatione erogare pro impendere,prçstare:vt si quid erogauerit creditor in re, in cuius possessionem missus erat, si sine dolo malo, hoc repetit, etiam si nihil profuerit erogatio.l.prætor.§.quod ait.& §.seq. ff. de bonis authorita. iudic. possid. Et nihil ex testamento videtur capere, qui tantum erogat, quantum accipit. l. ciuitatibus.§.fi.ff. de lega.1.

Irrogare pro imponere, infligere. Vnde irrogare pœnam pro modo delicti dicit Vlpian.in l.penu.ff.de calumniator.Et infligere maculam dicit Callistratus in l.crimen. ff. de pœnis.& irrogare pœnam,in l. absentem.& l.si pœna.& l.sanctio. ibidem. Irrogata pœna.l. si qua.§.fin. ff. ex quibus. caus. maior. *Irrogare.*

Pœna capitis,æstimationis, ac pecuniaria irrogari solet, pro imponi exponit Iurisconsul.in l.aliud est fraus. §. 1.j. eod.

Irrogata deportatio, idem. l. si debitori. 1. ff. de fideiussor. ibi, si debitori deportatio irrogata est, non posse pro eo fideiussorem accipere scribit Iulia. quasi rota

obligatio contra eum extincta sit.

Irrogare mortem, &c. Irrogare mortem pro inferre, conscite. l. fin. §. si quis autem. ff. de bonis eorum, qui mortem sibi consciuer. vbi, videti autem & patrem, qui sibi manus intulisset, quod diceretur filium suum occidisse, magis dolore filij amissi mortem sibi irrogasse.

Irrogatum exilium, impositum. l. Imperator. ff. de postuland. ibi, diuus quoque Adrianus rescripserat, de exilio reuersum postulare posse; nec adhibetur distinctio, quo crimine silentium, vel exilium sit irrogatum.

Irrogare infamiam exponit Iurisconsul. Marcellus in l. ictus fustium infamiam non importat, sed causa, propter quam id pati meruit, si ea sit, quæ infamiam irrogati ff. de his qui not. infam. Irrogare igitur infamiam est notare infamia. l. quid ergo. §. quantum. §. fi. & l. ob hæc verba. & l. ex ea causa. de postulando.

Prærogare quid. Prærogare vero significat propriè loquendo, quid gratis, & quasi roganti, non autem ex debito distribuere. Alciat. in lib. 1. parerg. c. 4. per. l. si tibi. C. loca. Vel prærogare est ante tempus soluere, & idcirco quod ad solutionis diē attinet, donare. §. plus. de actio. in Insti. dico in interpreta. meis ad d. l. si tibi.

Prærogare quidem est ante tempus soluere, sed nō semper videtur donatum, quod soluitur ante tempus: nempè si locata mihi domus combusta fuerit, pensio residui temporis repetitur, vt Vlpia. scribit in l. sed addes. §. si quis cum in annum. ff. loca. quamuis Curtius legat lib. 2. coniectur. ca. 13. ibi. prorogare pro repræsentare. quæ expositio non videtur tex. conuenire.

Prorogare. Prorogare vero est pro alio soluere, cum spe recuperandi, quod soluitur: vt cum procurator, vel aduocatus sumptum in causa clientis facit, & impendit, sibi finita lite restituendum. l. sumptus. ff. de pactis. l. quid ergo. §. consequitur. de contrar. actio. tutel. l. 4. in fin. princip. de manumissio. l. circensium. C. de decurio. lib. 10. vbi Lucas exponit prorogauerit, id est procul quærendo erogauerit, id est soluerit, vide quid ibi dixerim in meis interpretationibus ad d. l. sumptus.

Alias prorogo, id est extendo, differo, profero. l. si in lege. ff. locati. ibi, ideoque arbitrium ad qualitatem operis, non ad tempus prorogandum. l. sed si manente. ibi, prorogatur precarium, iuncto vers. sed in longius tempus profertur. ff. de preca. l. 1. de his qui in exil. lib. 10. C.

Inde prorogatio est iurisdictionis extensio, quæ non potest in eum fieri, qui nullam habet iurisdictionem. l. priuatorum consensus. C. de iurisdictio. omnium iudic. Sed ius quidem partibus permittit consentire in alienum iudicem, & suam protendere iurisdictionem in personas consentientes. l. 1. ff. de iudi. Et si iudex ad tempus datus sit, possunt tempora prorogari, dum non fuerit inhibita prorogatio. l. 2. §. sed si iudex. ff. de iudic. vbi etiam gl. concludit prorogationem de re ad rem fieri posse, per l. de qua re. ff. de iudic.

Prorogatio in Francia nō fit sine domini consensu. At hodie in Francia iurisdictionem sine domini consensu non prorogat laicus, instar vassali in alium iudicem non Regium: quia iurisdictiones sunt patrimoniales. ca. cæterum. de iudic. Ioan. Fab. in l. si qui. Cod. de episcopal. audien. Et de multiplici prorogatione clericorum, quæ non est correcta, scribit tex. & ibi Panorm. & alij in cap. P. & G. de offic. delega. Et nouem requisita in hac prorogatione scribit Ioan. Monach. in cap. 1. de foro competen. lib. 6. Addidi ego quoque ea, quæ seruantur in Francia, in titul. de caus. in concorda.

Rogare quid. Rogare pro precari, precibus petere. l. 3. ff. de iure fisci. ibi, non intelligitur fraudem legi fecisse, qui rogatus est palam restituere. & l. ita fidei. ibidem. ib. rogo fundum Titio des, de quo te rogaui, &c. Et passim in hac significatione inuenitur.

Hoc verbum rogo, volo, mando, iubeo, & alia pertinēt ad fideicommissum. per text. in §. fi. de singul. reb. per fideicom. relict. l. cum pater. § rogo. ff. de lega. 2. l. 1. & per totum. ad Trebel. l. rogo. de fideicom. libert.

Inducit etiam mandatum, si rogem aliquem, vt aliquid meo nomine faciat. l. 1. & per totum. ff. manda.

Precario rogare. Rogare rem precario, est preces adhibere, ac petere, vt res petenti vtenda concedatur: vt l. 1. & 2. in fin. ac l. 3. & per totum. ff. de precar. vbi in l. 1. definitur sic precarium: videlicet Precarium est, quod precibus petenti vtendum conceditur tandiu, quādiu is, qui concessit, patitur, facit l. qui pignoris. ff. de acquir. possess. & l. si seruus cōmunis. §. circa commodatum. de furt. Rogatio precarij. in l. 4. ff. loca.

Rogare mutuam pecuniam, est preces adhibere, vt detur pecunia mutuo. l. si me & Titium mutuam pecuniam rogaueris. ff. si cert. peta. Rogasti me, vt nummos tibi mutuos darem, idem. l. rogasti. ff. de reb. credi. & l. rogasti. de præscrip. verb.

Rogare legem. Rogare legem à plebe, est plebem interrogare super lege condenda, seu postulare. l. 1. ibi, cum eam Aquilius tribunus plebis à plebe rogauerit. ff. ad legem Aquil. in qua re hæc erant verba solemnia, Velitisne, iubetisve Quirites, vt hoc, vel illud fiat. §. lex & §. plebiscitum. de iure natu. in Institu. vbi iurium interpretes.

Rogationes. Rogationes dicuntur leges, & plebiscita, in quibus populus & plebs rogabantur, an vellent leges esse, & sic statuere: sed aliæ iuris partes, vt Principis placitum, responsa prudentum, & aliæ, non dicebantur rogationes.

Lex rogata. Rogata lex dicitur, sic à populo, vel plebe impetrata, & statuta post rogationem. l. 1. ff. ad leg. Falc. ibi quicunque ciuis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, &c.

Sententiam rogare. Rogare sententiam à decurione, est sententiam decurionis requirere, seu petere. l. spurij. in fi. ff. de decur. ibi, sed & qui plures liberos habent in suo collegio, primus sententiam rogatur cæterosque honoris ordine præcellit.

Rogare pro interrogare. Rogare pro interrogare. l. 2. ff. de adopt. ibi, & is qui adoptat, rogatur, id est interrogatur, an velit eū, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse, & is qui adoptatur, rogatur an id fieri patiatur. Pro eodem accipitur in l. 6. & 8. ac l. ex vno. ff. de accep. iuncto §. item per acceptilationem. vbi dicitur, interrogatur. quib. mod. tolli. oblig. in Institu. facit lex, venditores. in fi. ibi, me minimè ex stipulatu petere posse, quod rogatum est. id est, de quo est per stipulationem interrogatus. ff. de verbor. obliga.

Rogati testes, non fortuiti, vel transeuntes, sed ad hoc expresse adhibiti. authen. rogati. de testib. C. vt in testamētis. l. heredes palam. §. in testamentis. ff. de testam. & in diuortiis. l. nullum. de diuort. ff. licet aliquibus placeat rogatos testes dici, id est interrogatos, an velint adesse, necne. Ego dicerem eos rogatos, qui precibus petiti sunt, vt actui, de quo agitur, intersit. id est expresse conuocantur, vt actui adsint.

Rogatu fideiussoris cum reo experiar. l. si cum mandauero. §. interdum. ff. manda.

Respondere ad rogatum, est ad propositum, vel ad interrogatum respondere, vt in l. si defensor. §. 1. & l. de ætate. §. quod autem. ff. de interroga. actio.

Subrogare. Subrogare pro subiicere, sufficere, substituere, vtitur Imperator in l. vna. C. de collegi. li. 11. at ratius Iuriscōsultus hoc verbo vtitur, sed in locum alterius subiicere, in l. proponebatur. ff. de iudic. frequentius substituere, vel sufficere verbis vtuntur, quemadmodum alibi scribam. At iurium interpretibus hoc verbum semper fuit perfamiliare, dictantibus Subrogatum debere sapere naturam eius, in cuius locum subrogatur. l. si cū. §. qui iniuriarum. ff. si quis cautio. l. 1. C. mancip. & col. lib. 11. C. glo. & doct. in l. certi conditio. ff. si certum peta.

Porro de subrogationibus, quantum attinet ad materiam beneficialem, abundantius scripsi in praxi benefic. in tit. de subroga. in 2. parte.

IDEM LIB. OCTAVO REGVLARVM. Lex ciij.

Licet capitalis Latinè loquentibus omnis causa

causa existimationis videatur: tamen appellatio capitalis, vel mortis, vel amissionis ciuitatis intelligenda est.

Quamuis capitalis ab his, qui Latinè loquuntur, dicatur omnis causa existimationis & famæ: tamen appellatione capitalis, venit mors, vel ciuitatis amissio. hoc dicit.

Et hic tex. duobus legitur modis, affirmatiuè videlicet, & negatiuè: affirmatiuè sic, quod appellatione pœnæ capitalis veniat mors, aut exilium. qui intellectus videtur cõuenire tex. & aliis legibus loquentibus de pœna capitali, nec patitur fortia contraria: sicque inueni in Pandect. Floren. & rectè meo iudicio.

Et ita Iurisconsul. non semper sequitur Latinè loquentes, vt hic, nec oratores. nam apud eos aliquando vnum verbum aliter accipitur, quam apud Iurisconsul. l. 2. ff. de vsuca. Illos igitur sequi non oportet, si loquantur contra veram mentem legum: vt quidam nunc faciunt, qui tantum fucos verborum, & non medullam veritatis amplectuntur, plus laboris insumentes, vt fucata videatur oratio, quam sententiæ plena: quos Budæus logodædalos & verborum funditatores vocat, qui venustatem verborũ, non sensus acumen consectentur, aut qui orationis concinnitatem potius, quam pondera sententiarum præstare possint, & loquendi peritos, ciuilium tamen rerum ignatos.

Reprehendẽdi modestia. Notare quoque possumus ex hoc text. reprehendendi modestiam, ne quem certum, aut plures specialiter nominemus. at potius sub infinito nomine dicamus: Quidã putant, dicunt, asserunt, quemadmodum loquitur hic Iurisconsultus, dicens. Licet Latinè loquentibus.

Quod si quis specialiter alium reprehendere velit, aut eum nominare necesse sit, id quam modestè fieri potest agat, vt scilicet non nisi vrgentissimis rationibus sententiam illius refellat, nonnunquam eam laudando, vel excusando, quod plenè rem non aperuit, vel rem acu (vt est in prouerbio) non attigit. veluti probat textus in §. cæterum. circa fin. ibi, laudamus quidem prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum huic causæ mederi inuenimus. de legit. agnator. succes. in Insti. text. in l. 2. §. verba itaque senatusconsulti excutiamus, prius prouidentia amplissimi ordinis laudata, qua opẽ tulit mulieribus propter sexus imbecillitatem. ff. ad Velleian. & Cicer. de offic. ait magnopere considerandum esse, vt his, cum quibus de aliqua re certamus, & amici, & beneuoli esse videamur.

Cõtra insolentes professores. At hodie peruenit eo quorundam iuuenum insolentia, vt Iurisperitos, necnon probatissimos quosque doctores ita lacessant, & deturpent, vt auditorum stomachum moueant: & non sine maxima studiorum iactura eos à lectione Accursij, cæterorũmque iuris doctorum alienent. & cum rustici sint, rusticè loquuntur, iusta l. Domitius. ff. de testam. Sed tales audaculos deberent boni auditores extrudere, vel etiam è cathedra deiicere, quam suis verbis ita dehonestare non erubescunt. Igitur cauete, ne diutius eorum vigeat inscitia, qui verbis eludere contendunt, quos doctrina pascere non valent: vt in simili facit text. in l. 2. ff. de origin. iuris, de Tuberone, qui quod affectarit antiquo sermone scribere, minus grati fuerunt habiti eius libri.

Alcia. sententia improbatur de capitali causa. Sed redeundo vnde digressi sumus, notandum est secũdum Alcia. interesse, an dicatur capitalis causa, vel capitalis pœna: quia primo casu intelligitur causa capitalis illa etiam, quæ infamiã irrogat: sed si dicamus pœnam capitalem, intelligemus de pœna mortis, vel amissionis ciuitatis. allegat l. si aliquis. ff. de donation. caus. mortis. Cuius sententiam, quamuis subtilis sit, non probo. nã capitalis pœna est, quæ ex causa capitali imponitur. vnde sicut rei capitalis damnatum accipere debemus, qui morte, exiliove coercitus est. l. sed & si quis. §. 1. ff. si quis cautio. ita causa capitalis, quãdo agitur de morte, vel exilio. probat l. 2. licet eam pro se adducat Alcia. ff. de pœnis, sic dicens: rei capitalis damnatum sic accipere debemus, ex qua causa damnato vel mors, vel etiam ciuitatis amissio, vel seruitus contingit. vbi dicit, ex qua causa damnatos: ergo ex causa capitali. Nec l. si aliquis. quæ dicit, pœna fuerit capitis affectus: probat illius sententiam. quia pœna capitis & capitalis idem est. minus probat l. 2. de public. iudic. Itaque dicerem rem vel causam capitalem, aut pœnam capitalem conuenire, vt idem penè significent. Nempè causa capitalis est (vt dixi) in qua de capitis, seu capitali pœna agitur. & pœna capitalis est, quæ ex causa capitali prouenit, vt est mors, vel ciuitatis amissio. Idẽ si dicatur, rei capitalis damnatus, vt in l. Cicero. ff. de pœnis, vel coercitio capitalis, vt in l. hæc stipulatio. ℣. eo. Et iste tex. non dicit de causa capitali: sed dicit, quod licet Latinè loquentibus omnis causa existimationis videatur capitalis: tamen illa capitalis causa, vel pœna dicitur, in qua agitur de pœna mortis, vel amissionis ciuitatis.

Intellectus ad istum tex. Secundo legunt quidam hunc text. negatiuè, vt velit dicere, quod licet Latinè loquentibus omnis causa existimationis, capitalis esse videatur, quando agitur de hominis fama, id est infamia: non tamen capitalis appellatione intelligenda est mors, & ciuitatis amissio. Et contra hunc intellectum est text. in l. 2. ff. de public. iudic. vbi capitalia iudicia sunt illa, ex quibus pœna, mors, aut exilium est, hoc est aquæ & ignis interdictio. Quem tamen intellectum saluando ita poterimus subinterpretari, quod scilicet appellatio pœnæ capitalis, non intelligatur de morte, vel amissione ciuitatis tãtum, sed etiam de libertatis amissione. quod probat text. in l. capitalium. ff. de pœnis. ibi, capitalium quoque pœnarum ferè isti gradus sunt, summum supplicium, viui concrematio, capitis amputatio, deinde proxima morti pœna, metalli coërcitio, deinde in insulam deportatio. ceteræ pœnæ ad existimationem, & non ad capitis periculum pertinent, veluti relegatio, &c.

Infamia causa nõ est capitalis. Et sic causa infamiæ & existimationis non est capitalis, per illam l. capitalium. Alioqui furti, depositique condemnatus, capitali pœna affectus diceretur: quod quam sit falsum, in professo est: sed infamia tantum notatus esse censetur. l. 1. ff. de his qui no. infam. quamobrem dicitur causa existimationis, sed non capitalis, vt ibidem licet videre. facit. l. edicto. §. rei autem. ff. de bonor. poss. vbi sic dicitur: rei autem capitalis damnatus intelligitur is, cui pœna mors, aut aquæ & ignis interdictio sit. vt sic appellatio pœnæ capitalis non solum intelligenda sit de morte, vel ciuitatis amissione, sed etiam de pœna metalli, & de alia à iure expressa. de quibus in d. l. capitalium. & alias enumerat Feli. in ca. qualiter. §. ad corrigendos. de accusa. vbi seruitus imminet. Sed præcedens intellectus verior est, & iuri magis conueniens: quamuis declarando (vt dixi) videantur posse conciliari.

Fraus capitalis quæ. Vlpia. etiam in l. cum autem. §. excipitur. ff. de ædilit. edicto ait: capitalem fraudem admittere, est tale aliquid delinquere, propter quod capite puniendus sit. & capitalem fraudem admisisse accipiemus dolo malo, & per nequitiã, &c. Et sic quoad hoc æquipollent ista, Capitali pœna puniatur, vel capite, per illum tex. & Capitalis causa, vel pœna: quicquid dicat Alcia.

Condemnatio capitalis pœna an de mitiori intelligatur. Insuper notandum est, quod appellatione pœnæ capitalis, ἡ τῆς κεφαλικῆς τιμωρίας, intelligitur de morte, vel amissione ciuitatis, & libertatis, vel de amissione ciuitatis tantum, vt quando deportatur. gloss. & doct. in l. transigere. C. de transactio. Vnde condemnatus capitali pœna, vel capitis, censetur condemnatus ad pœnam mitiorem, & sic ad deportationem. glos. in l. vna. C. ne Christia. mancip. hæretic. vel Iudæ. habeat. & l. si quis non dicam. C. de episc. & cleric. & d. l. transigere. & pro his glo. est, & text. in l. qui cum maior. §. is demum. ff. de bonis libertor. & l. cum patronum. de iure patrona. & l. hos accusare. §. his omnibus. & ibi gloss. de accusa. l. præsenti. in princip. Cod. de his qui ad eccles. confug. l. eos. §. super his. de appellat.

Praxis in eodem. criminũ. appellat. Ideóque solent iudices maleficiorum dicere, Cõdemnatus eum ad pœnam capitis, ita vt moriatur, & anima à corpore separetur: teste Angel. in tract. maleficiorũ. in glo. & ibi c. versic. quid si statutum. Sed Hippol. in practic. sua, in §. opportune. num. 40 ait capitalem pœnã non intelligi de mitiori, si crimen, pro quo aliquis est condemnatus, exigeret mortem, & vltimum supplicium: quia tũc capitalis appellatio de morte intelligetur, vt pœna respondeat qualitati criminis. l. respiciendum. ff. de pœnis. l. capitalium. §. venenarij, ibidem. ca. non afferamus. 24. q. 1. Nam pœna est delicto commensuranda. ca. quæsiuit. de his quæ fiunt à maiori parte capitu. l. 1. ff. de abigeis. Hoc tamen esset dubium: quia pœnæ sunt potius molliendæ, quam exasperandæ. l. interpretatione. ff. de pœnis. Ideo oporter in sententia exprimere, quam pœnam iudex imponere velit, vt dixi: quam si non expresserit, potest appellare hic condemnatus: & superior iudex sententiam primi iudicis reformabit, ac declarabit. At si is, qui condemnauit non haberet alium iudicem superiorem, adeundus esset Princeps, vel supplicatio porrigenda senatui, seu iudici maiori, qui sententiam protulit, vt declararet talem sententiam, veluti scripsi in interpreta. l. quod iussit. ff. de re iudica.

Carceris perpetui pœna quando imponi possit. Nota, quod in casibus, in quibus laico pœna mortis infligitur secundum leges ciuiles, tunc de iure canonico imponitur pœna clerico perpetui carceris, vel degradationis, si crimen dignum sit degradatione: vt docent interpretes in c. at si clerici, &c. cum non ab homine. de iudi. & Bernard. Laud. in additio. ad Angel. in tract. de malefic. in gl. & ibi cap. versic. sed quid si statutum dicat. & doct. in c. quamuis. de pœnis, lib. 6.

Appellare cuilibet licet etiã pro condemnato ad carcerẽ perpetuum. Vltra prædicta resultat vtilitas, quod sicut pro iniuste condemnato ad mortem quilibet appellare potest, clericus, vel laicus, necnon religiosus. l. non tantum. ff. de appella. ita poterit appellare pro alia pœna capitali, de qua per hanc legem: vt scribit, dubitatiue tamen, Feli. in cap. cũ super. col. 2. de re iudica. cum hic æquiparentur. & credo humanitatis ratione omnem prouocationem audiri debere. d. l. non tantum.

Secundo sicut clericus & vasallus debet tueri dominum, alias perdit feudum, si dominus in mortis periculo sit constitutus. c. vno. quib. mod. feu. amitta. sic cum & capitalis imminet ei pœna. Ita etiam famam domini, cum fama & vita æquiparentur. l. iusta. ff. de manumiss. vindic. vbi alia iura addidi.

Tertio sicut licitum est ad tuitionem sui occidere aggressorem: ita & pro famæ defensione. l. vt vim. ff. de iustit. & iure. Tamen causa existimationis non dicitur capitalis, quinimmo est ab ea separata, licet in quibusdam conueniat, vt dixi in d. l. vt vim.

Quarto nota, quod si aliqui ex principalibus alicuius ciuitatis latrocinium commiserint, aliúdve facinus, quod capitalem pœnam meruisse videatur, perpetrauerint, nõ debet iudex eos condemnare, nisi Principi rescripserit, & adiecerit, quod quisque commisit. no. tex. in l. diui fratres. in fin. ff. de pœnis. & vidi hoc seruari sæpius in forensi iudicio.

Caput quot modis accipiatur. Notandum est præterea caput in iure variis modis sumi: primo pro membro hominis principali, quod Græcè dicitur κεφαλὴ, & Hebraicè *rosch*: vel quod ab eo initium sensus, & nerui capiant, vel à Græco κεφαλὴ, vel à κάρα eiusdem significationis. Et quam ob rem vocetur animæ sedes, explicat Cæl. lib. antiq. lectio. 2. c. 23. & de hoc capite intelligitur l. cum in diuersis. ibi, quod principale est conditum, id est caput. ff. de relig. & in l. capitalium. ibi, capitis amputatio. de pœnis. Ideóque præsumitur is alium velle occidere, qui caput vulnerat telis ad mortem accommodis. l. 1. §. diuus Adrianus. ff. de sicar. declarat Gale. in li. 1. regiminis acuto. Vnde vidi alicuius gratiam periclitari, quod in ea dixerat, se noluisse illum occidere, cuius tamen caput percusserat ense.

Caput pro persona. Secundo caput sumitur pro persona, & sic pars pro toto. in l. pronunciario. §. 1. ℐ. eod. vbi primo vocat personas, postea capita. & in l. 3. in fin. de capit. deminutio. ibi, quia seruile caput nullum ius habet. Inde dicimus noxam sequi caput. l. 2. de noxal. actio. & inferius scripsi. facit l. 2. §. cum in eadem. ad legem Rhodiam de iactu. Et exactores pecuniæ pro capitibus personalibus muneris solicitudinem sustinent. l. fin. §. qui annonam. ff. de munerib. Et lata fuit lex, ne consules in caput ciuis Romani possent animaduertere. l. 2. §. iisdem temporibus. 2. ff. de orig. iuris.

Sicque dicimus seruum ciuitatis non posse in caput ciuium torqueri, id est, contra singulos ciues, in personas ciuium. l. 1. §. seruum municipum. ff. de quæstio. quia non est singulorum seruus, sed reipub. l. sed si hac. §. qui manumittitur. ff. de in ius vocand. l. 2. quod cuiusque vniuersi ta. nomi. In patroni caput (pro persona) nec libertum torqueri constitutum est. d. l. 1. §. sed nec libertum in caput vxoris seruum mariti torqueri posse diuus Traianus rescripsit. §. seruum. ibidem. Et in caput domini seruus torqueri non debet. §. si seruus. & §. cum quæstio. & §. cum quidam. ac l. 2. cum sequen. l. extraneo. l. si quis viduam. ibidem.

Capitatio. Inde capitatio vocatur tributum, quod à singulo capite pendebatur, l. vlt. in fi. ff. de munerib. & in tit. C. de capita. ciuium censib. eximen. lib. 11. Erat autem hoc tributum pro masculo vnus aureus, pro fœmina dimidius: vt plenè per gloss. in rubr. C. de annonis & tribut. lib. 10. scribitur, & in l. 2. C. de imponend. lucrat. descrip. lib. 10. l. immunitates. & l. cum antea. C. de agricol. & censit. lib. 11. & l. vna. de colo. Thracens. ibidem. A quo tributo exemit Imperator ecclesiam Thessalonicens. vt apparet. in l. sacrosancta. C. de sacrosanct. eccles.

Capita gregis. Item capita gregis pro singulis ouibus accipit Iurisconsul. in l. 1. in fin. ibi, sed & gregem sufficiet nostrum esse, licet singula capita nostra non sint. ff. de rei vindica. in l. 2. dicit, in restitutione gregis non venire aliena capita, id est alienas oues. & in l. 3. ibidem. idem dicitur in l. quid ergo. de vsufructu.

Caput pro vita. Tertio caput pro vita, seu pro capitali: vt de capite agitur hominis, in l. aliud est fraus. §. 1. ibi, pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis & existimationis irrogari solet. ℐ. eod. vel dic, vt supra, pro capitali.

Caput pro initio. Quarto caput pro initio, & origine. l. pronuntiatio. §. fi. ibi, mulier familiæ suæ caput, & finis est. ℐ. eod. & à capite ratio debet edi. l. argentarius: §. 1. ff. de edendo. Vnde caput aquæ illud est, vnde aqua nascitur, si ex fonte nascatur ipse fõs. l. 1. §. hæc interdicta. & §. caput. ff. de aqua quotidia. & æstiua. Vnde dicimus caput legis.

Caput, & capitulum. Quinto caput dicitur initium sententiæ in libris, quod alias capitulum apud vulgares dicitur, teste Gel. facit l. 1. §. in initio, ibi, qui superioribus capitibus notantur. ff. de postulando. l. 2. ad legem Aquil. & l. si seruus. §. serui. ibidem. Et sicut nos singulos iuris ciuilis text. leges appellitamus: ita iuris canonici singulas decretales, singula capitula. Et quamuis Gel. vulgares dicat vti capitulo, tamen Iurisconsul. Modesti. vtitur in l. etiam. 1. §. 1. ff. de minorib. ibi, pupilla aduersus vnum capitulum sententiæ restitui volebat. Et quod Iurisconsul. in l. 2. ff. ad legem Aquil. vocat caput, in l. qui occidit. §. in hac. nominat capitulum & caput in l. diuus. 2. ibi, sed & caput mandatorum extat. ff. de custod. reor. & capitulum in l. 1. de interdict. & relega. in l. 1. de militar. testam. Et capita seu capitula dicuntur, quibus distinguuntur res variæ, & materiæ. l. Titia. 1. §. Lucius. 2. de lega. 2.

Capitulum an possit in ll. allegari. Videamus an leges capita allegari possint, vt cap. 1. de postul. ff. quod videtur probare Caius in l. 2. ff. ad legem Aquil. Ego dicerem legem factam super vno negotio posse in plura diuidi capita, vt lex Aquilia. d. l. lex Iulia. de adulteriis. l. capite quinto, ff. de adulter. Sed quando plures leges factæ sunt super vno negotio, vel pluribus, debent allegari leges, & non capita. l. quinque legibus. & l. sed si alia lege. ff. de bon. damna. Vnde cum ignoremus,

an

an sint capita vnius materiæ vel legis, vsurpatum fuit, vt leges adducamus: vt l. 1. ff. de iustit. & iure. Nec ab vsu isto antiquissimo facilè recedendum est, quod probatur in l. ex hac lege. ff. si quadrupes pauper. fecisse dica.

Capitulum etiam pro paruo capite. Item pro congregatione canonicorum secularium, seu pro collegio ipsorum: quemadmodum sumitur plerunque in iure canonico, vt in c. capitulum, & ibidem Panor. de rescript. sic intelligitur rubr. de his quæ fiunt à prælat. sine consensu capitul. & in rubr. de his quæ fiunt à maiori parte cap. & alibi sæpius. Et interdum pro loco, in quo congregantur canonici. c. in causis. de electio. plenè Ioan. Francisc. in tract. de offic. & potestat. c. sede vacan. in 5. prælud. plenius forte dicam, si per ætatem liceat, in decretal. hoc tit.

Sexto caput accipitur pro statu, vt per totum tit. ff. & insti. de capitis deminutio. vbi dicitur, capitis deminutio priori status commutatio est.

Roma & Parisij capita aliarum sunt ciuitatum. Septimo sicut caput est hominis principale membrum, l. cum in diuersis. de religios. ita pro principali loco seu ciuitate dicimus omnium ciuitatum caput esse Romam. §. fin. Insti de satisda. instar cuius etiam Lutetia Regia vere ciuitas, & caput ceterarum Galliæ ciuitatum dici promeretur. facit l. si in aliquam. ff. de offic. proconsul.

Capite cauere, &c. Capite cauere & fortunis, est nexu corporis & bonorum sese obligare, fortunas personámque pignori cautionis opponere, possessorem possessionésque obligare. Gallicè *s'obliger corps & biens.* Budæ. in foren.

Capitalis inimicus. Capitalis homo, scelestus & perniciosus, qui capitis pœnam meretur. Capitalis inimicus, qui caput alterius puniri cupit. c. accedens. 2. vt lite non contest. & is recusari solet, vt scripsi in tract. de recusa. & salua. testium, in verb. inimicus.

Capitalis accusatio. l. 1. §. penult. ad Turpillia. est illa, in qua de vita hominis, exiliόve tractatur: vt in l. 2. ff. de public. iudic.

Capitales inimicitiæ. Capitales inimicitiæ. l. sanè. ff. mand. quarum ea est grauitas, vt ad caput remouendum tendant: vt quando agitur de vita hominis, vel de amissione ciuitatis, vt hic. Et tales inimicitiæ superuenientes post testamentum factum inter testantem & legatarium inducunt reuocationem legatorum. l. 3. in fin. ff. de adimend. legat. Alios effectus enumeraui in tract. de reprobat. & salua. testium, in verb. capitalis.

Capitale crimen, sicut causa capitalis dicitur, in l. 1. §. remouet. ibi, & qui capitali crimine damnatus est, non debet pro alio postulare. ff. de postuland. l. fin. de plagiar.

Capitalis reus. l. bona fides. ff. depos. dicitur is, qui de crimine capitali accusatus est.

Capitales pœnæ. l. capitalium pœnarum. ff. de pœnis. vbi omnes capitales pœnæ describuntur. Et capitis pœna est, vel bestiis obiici, vel alias similes pœnas pati. l. respiciendum. ff. de pœnis.

Capistrum quid. Capistrum dicitur vinculum, quo equus, iumentum, aliáve animalia ad caput ligantur: vt in l. 1. §. quæ depositis. ff. depositi. vbi deposito equo, non tamen est depositum capistrum. Sed vendito equo, & sella & capistrum venditum, tanquam accessorium censetur. l. ædiles. 2. in princ. ff. de ædilit. edicto. & Ias. in §. actionum, num. 38. de actionib. in Institutionib.

Capitium. Capitium est capitis tegmen. l. vestis. §. muliebria. ff. de auro & argen. lega. ibi, muliebria sunt, veluti stolæ, pallia, tunicæ, capitia, zonæ, &c. Dicitur à capite, vel quod pectus capiat, hoc est comprehendat: quod in matronis capam appellamus, teste Baifio in d. l. vestis. Et certum est capitium tegmen capitis veteribus fuisse: & ipse vidi antiquos gestantes ista capitia in capite, quæ tamen hodie in desuetudinem abierunt.

Capitio qui vtantur. Adhuc etiam vsu communi loquendi vocamus capitium insigne, quod præ se ferunt magistratus, vt præsides, ac consiliarij, doctores, aduocati, procuratores, sacerdotes, artium magistri, & quidam alij, in signum videlicet præeminentis eorũ scientiæ, quæ debet in eis prælucere. Quod insigne denegatur mechanicarum artium magistris. Interdum stultis quoque damus capitium, ad denotandum eos carere regmine sensus, & caput stolidum indigere coopertorio.

Capitularia sunt libri statutorum, vbi sunt plura descripta capita, seu capitula. authent. cassa. C. de sacrosanct. eccles. c. nouerint. de sentent. excommunic. *Capitularia.*

Capitulenses populi sunt Italiæ, à Capitolio oppido: de quibus Iurisconsult. in l. fin. ibi, similes his Capitulenses esse videntur. ff. de censi. & Plinius lib. 3. c. 5. *Capitulenses.*

Capio verbum est, de quo plura scripsi in l. aliud est capere. ℱ. eod. Capio nomen vocatur, quasi captio: teste Gellio lib. 7. c. 10. Vnde vsucapio est acquisitio dominij per vsum. l. 2. & 3. ff. de vsucapio. Inde mortis capio dicitur, quicquid mortis causa capitur: & ideo qui pretio accepto hereditatem prætermisit, siue ad substitutum peruentura sit, siue ad successurum ab intestato, mortis causa capere videtur. l. qui pretio. ff. de donat. causa mort. & ibi Bart. & Imol. scribunt. Et differentias inter donationem causa mortis, & mortis causa capionem tradunt iurium interpretes in l. 1. §. item si ita legatum, & in l. in quartam. ff. ad legem Falcid. Alia vide in d. l. aliud est capere. *Capio, vsucapio, & mortis causa capio.*

IDEM LIBRO SECVNDO Excusationum. Lex ciiij.

Natorum appellatio & ad nepotes extenditur.

Appellatio natorum, sicut & liberorum ad nepotes extenditur. Et sic duobus modis capitur natus. Primo natus, id est ortus, genitus, vt in l. cum bissextus. supra eod. & l. qui in continentibus. l. is qui natus. l. municipes. l. quod dicimus. ac l. anniculus. 2. ℱ. eod. l. qui in vtero. cum similib. ff. de statu homi. l. 2. §. in filiis. de decurio. *Natus duobus modis accipitur.*

Secundo natus capitur pro filio, etiam apud rhetores, vt Quintilian. in præfa. lib. primi. in erudiendo nato tuo non inutiles fore libri viderentur. & Virg.

Nate mea vires, mea magna potentia solus.
Nate patris summi, qui tela Typhoea temnis.
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Quidam addunt, & dicunt gnatos, sed idem est. Et in psalmo Dauidico habetur: fiant nati eius in interitum. Vnde si quis substituit filiis Titium & eius natos, appellatio natorum ad nepotes extenditur. Item si quis substituat eos, qui nascentur ex corpore suo, nepotes etiam continebuntur, sicut in liberis decidit Iurisconsul. in l. Lucius. 2. ff. de heredib. instituend. Iacob. Curtius in li. coniectura. 1. c. 44. Quippe officium aui circa neptem ex officio patris erga filium pendet. l. dedit. ff. de colla. bonor. & sic nepos nascitur auo, sicut filius. l. Gallus. ff. de liber. & posthu. Idem si quis substituat Titio, si sine natis decedat, filij comprehendentur & nepotes, per istum tex. & huius est sententiæ Philippus Perus. in cap. si pater. num. 113. de testam. lib. 6.

Idem in prognatis, seu progenitis censet Alcia. hic. quia præpositio hoc magis inducere videtur: sicut cum pronurum, pronepotem dicimus. Et in hoc Alcia. sententiam non improbarem.

Præterea si emphyteusis vel feudum concessum fuerit Titio & eius natis, etiam ad nepotes extendetur, per hunc text. quod plenius declarabitur in l. liberorum. ℱ. eod.

Limita non procedere, si diceretur, do in emphyteusim Titio, & suis heredibus natis, tunc non veniunt nepotes, quia intelligitur hoc casu adiectiuè, videlicet de filiis iam natis, id est ortis. Secus si substantiuè, vt volo quod bona mea natis deferantur, intelligitur tam de filiis quam nepotibus: vt scribit Barb. in repet. legis, cum acutissimi. col. 54. C. de fideicommiss.

Interdum natus pro nascituro accipitur, in l. 4. §. sed si seruus heres institutus fuerit, si nemo natus sit, iuncta glos. ff. de ventre inspiciend. *Natus pro nascituro.*

Item ex statuto Regis Aragoniæ, quo cautum erat, ne

rex posset alienare aliqua immobilia regni, nisi infantibus natis nostris, postea donauit Reginæ, an valeat? Alber. docet in tract. statutor. in 1. par. q. 144. incipien. de statuto. vbi dicit etiam debere intelligi tam de filiis natis, quam nascituris. Quia dum hæc dictio natus pro filio occupatur, non quærimus an sit natus, vel nasciturus, de quo abundantius scribam in l. liberorum. ȷ. eod.

Natorum igitur appellatio ad nepotes extenditur. Iste est communis, & hactenus ab omnibus receptus intellectus. Contra quem tamen Alciat. hic, & Augusti. in lib. ad Modestinum de excusationibus tutorum, cap. 2. dicunt errasse interpretes, qui hoc loco natorum verterunt, cum recte scripsissent liberos, cum de filiorum multitudine scribit. Et deprompta fuit hæc lex ex l. 2. ff. de excusation. tutor. vbi sunt hæc verba. Τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ὅτι τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται. Cui sententiæ Iacob. Cuccius etiam acquiescit lib. coniectural. 1. cap. 50.

Ego vero dicerem communem sensum vtilem esse, & sustineri posse: nec enim satis constat locum hunc excerptum ex illa l. 2. ff. de excusat. tutor. quo etiam concesso, adhuc illud nomen τέκνων ad natos refertur. Adhæc consentiunt omnes τὰ τέκνα significare liberos, etiam natos, à verbo τίκω, id est pario: vnde natus dicitur Græcè τέκος, siue τέκνον.

Τέκνα quid.

Τικτω.

Adhæc τικτώ parturio: ergo τέκνων partum, & natum quoque denotabit. Præterea τὸ τέκνον generalius est, quã liberi: significat enim tam natos ex animalibus, quam ex hominibus. vt tam Græcè, quam Latinè patet apud Colum. de pullis equarum lib. 6. cap. 27. sic habentem: id præcipuè genus pecudis amore natorum, nisi fiat potestas, noxam trahit: ergo non debet exponi de liberis specialiter, at potius de natis, qui multo latius patent.

Nati nomen generalius, quàm liberi.

Alioqui foret hæc lex superflua, cum in l. liberorũ. & aliis quamplurimis legibus satis expressum esset de liberis. Quamobrem & rectius ista gradatim accipienda esse videntur, quod scilicet generalissimi sint nati, pro partu etiam quorumcunque animalium. minus generaliter dicantur liberi, quoad homines, siue in primo gradu filij sint, vel secundo, & sequentibus in infinitum, vt sic nepotes & pronepotes comprehendantur: postremo specialissimi, vt sic dicam, sunt filij qui videlicet nati sunt in primo gradu. Vnde concludemus secundum intellectũ communem hanc l. natorum, minime superfluam, at summè vtilem: quicquid in contrarium iactetur, vt ex sequentibus apparebit, & Alex. lib. genial. 1. c. 15. dicit Cassium Iurisconsultum ad inferiores vtriusque sexus in infinitum extendisse, sicut verbum liberorum.

Primum quoad hanc iuris regulam, videlicet pro nato haberi, qui natus adhuc nõ est, fauore testamenti. l. Titius. §. final. ff. de liber. & posthum.

Sic qui mortui nascuntur, pro non natis habentur, in l. qui mortui, & l. anniculus, in fin. ȷ. eod. vbi dicam.

Natus caeso matris vtero.

Natus tamen dicitur, qui cæso matris vtero viuus nascitur. l. quod dicitur. ff. de liber. & posthum. Socin. consil. 197. in secundo volum.

Natu grandes dicuntur seniores. l. non tantum qui teneræ ætatis, sed etiam qui grandes natu sunt, decuriones fieri prohibentur. ff. de decurio. & l. 2. in fin. ibid.

Nata insula.

Nata insula quasi repentè, quæ occupanti conceditur. l. adeo. §. insula. ff. de acquir. rer. domi. §. insula. de rerum diuis. in Instit.

Natio quid.

Natio, genus, siue terra. l. quod si nolit. §. qui mancipia. ff. de ædilit. edict. vbi sic scribitur: qui mancipia vendunt, nationem cuiusque in venditione pronunciare debent: plerunque enim natio serui aut prouocat, aut deterret emptorem: idcirco interest nostra scire nationem: præsumptum etenim est quosdam seruos bonos esse, quia nationis sunt non infamatæ: quosdam malos videri, quia ex natione sunt, quæ magis infamis est.

IDEM LIBRO DVODECIMO Responsorum. Lex cv.

Modestinus respondit, his verbis, LIBERTIS LIBERTABVSQVE MEIS, libertum libertæ non contineri.

Quamuis manifesta sint huius legis verba, attamen non est negligenda eius interpretatio, vt Vlpian. docet in l. 1. §. quamuis. ff. de ventre inspiciend. Vnde si legem alimenta libertis meis, & libertabus, non videor legare libertis libertorũ meorũ: quia mei non sunt, sed libertorũ. Quod non procedit, quando libertos liberti sui pro suis habebat, & eos pro suis tractabat, eos forte nominando suos libertos. text. vbi Bar. in l. alimenta. ff. de alimentis & cibar. legat. l. pater. § duobus. de leg. 3. Et quamuis loquatur hic de libertis libertæ, tamen idem in filiis liberti, vt scripsi in l. 1. in verb. tam masculos. ȷ. eod.

Non absimile est, si quis alimenta suis legauerit libertis, vt ea debeantur non solum libertis, quos tempore testamenti habebat, sed etiam seruis legatis, vt manumittantur: siquidem liberti erant testatoris tacitæ ratione dispositionis, vt docet text. in l. 2. ff. de aliment. & cibar. leg.

Legatis alimentis suis libertis, & seruis debentur.

Et per istum text. consului pro filio cuiusdam insignis diuitis, cuius pater reliquerat centum singulis suis famulis, quod vxoris famulis non deberentur, cum vxor haberet bona separatim per se, & habitationem, & famulos: erat quippe domina præpotens, quæ suis poterat succurrere seruis: nec de eis erat verisimile maritum intelligere voluisse, vt plenè probaui.

Item dicit hic glos. quod vassallus vassalli mei vassallus meus non est: quod procederet, si vassallus esset alterius rei: secus si in eadem re. tex. in §. illud. de prohibit. feudi aliena. per Federic. vbi vassallus clientis Regis priuatur feudo, si delinquat in Regem: & debet applicari vassallo primo, & non Regi, nisi Rex primum clientem requisierit, & hic non requisierit secundum: tunc feudum Regi applicabitur, teste Ioan. Raynauldo ibidem, & Dec. in l. consilij. vbi est glos. similis. ff. de regul. iuris. Iason. consil. 233. col. penult. in 2. volum. Alber. Brunus consil. 8. versic. 13. & col. vlt. ac consil. 32. in materia feudor. Alexand. consil. 139. in 5. volum.

Socius mei socij nõ est meus socius.

In simili firmat glos. quod socij mei socius, meus non est socius. l. nam socij. ff. pro socio. Eo ipso tamen, quod quis est inimicorum amicus, dicitur esse suspectus. glos. in c. 1. 93. distinct. De hac materia videte per Ioan. de Platea in l. vna. C. quib. mune. excus. liceat, lib. 10. & in l. vna. de peric. nomina. eod. lib. c. legitur. 81. distinct. Panor. in c. repellantur. de accusat. Bald. consil. 41. vol. 5. Cornel. consil. 317. volum. 1. Et an possit reprobari socij mei socius, scripsi in tract. de reprobat. test. & salua. in verb. socius: vel an quoque inimici mei amicus, ibidem scripsi. Quibus adde, quæ scribit Gregor. in regesto his verbis: Legitur, quod beatus Augustinus nec cum sorore habitare consenserit, dicens: Quæ cum sorore mea sunt, sorores meæ non sunt. c. legi. 81. distinct.

IDEM LIBRO PRIMO Præscriptionum. Lex cvj.

Dimissoriæ literæ dicuntur, quæ vulgo dicuntur Apostoli, dimissoriæ autem dictæ sunt, quod per eas causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

Dimissoria litera quid.

Dimissoriæ literæ vocantur Apostoli ἀπόστολοι, siue ἀποστολεῖς dicũtur nuntij, quicunque mittuntur, vt olim fuerunt Christi Apostoli, ab ipso domino Christo cum mandatis missi per vniuersum mundum, vt Euangelium prædicarent omni creaturæ. Marci vlt. à verbo Græco ἀποστέλλω, quod est mitto. Vnde Apostoli dimissorij, & literæ dimissoriæ idem significant, & sunt illæ literæ, quas iudex à quo dat parti, per quas dimittit causam ad iudicem ad quem. l. præses, & l. eos. §. Apostolos. C. de appellat. qui nonnunquam vocantur libelli dimissorij, in rubr. ff. de libell.

Ἀποστέλλω, & Apostoli quid.

libell. dimissor. & glos. hic tradit praxim: sed nos alia vtimur. Et quamuis rigor iuris exposcat eum qui appellat, debere petere apostolos congruo loco, & tempore, sæpius & instanter, aliásque nõ esse liberum prosequi appellationem. clem. 2. de appella. hodie tamen in Francia in causis secularibus sufficit verbo appellare: nec apstolos tenẽtur appellantes petere, vt lege Regia cautum est in tit. de appella. artic. 10. in consti. Reg. Gallic. Tum quod non omnes sciebant eos petere, & succurri tunc ex bono & æquo dicit Guido Papæ in decis. Delphi. q. 456. Tum etiam quia iudices quoad poterant, cautelis & cauillationibus curabant excludere appellantes, teste Mathesilla. no. 21. no. practicam, nimirum si cautelas huiusmodi resecuerit æquitas Franciæ, sicque prouidere curauerit saluo in aliis iure communi. l. alimentorum. ff. de assignan. liber. Quod etiam ius apostolorum quærendorum, intactum adhuc remanet in curiis ecclesiasticis.

Apostoli refutatorij. Alij dicuntur apostoli refutatorij, cum videlicet iudex recusat appellationem admittere. Panor. in c. bonæ. de appella. & Helias Reymer. in clem. 1. eod. Sed hodie isti quoque non exiguntur in curiis secularibus huius Regni: verum omni defertur appellationi propter reuerentiam superiorum: & vocantur apostoli reuerentiales. ca. 1. de appella. in 6. licet interdum executio fiat non obstante appellatione in casibus prouisionalibus, quos describo in tracta. meis de senten. præiudicial. seu prouisional. & in tract. de senten. executor. in primo tomo commentar. in constit. Reg. Tamen adhuc executione facta poterit quis prosequi appellationem, vt ibi licet videre. Nec enim iudicis est inferioris dicere, non recipimus appellationem: sed quando casus est executorius, nõ obstante appellatione, pronuntiabit executionem faciendam, & perficiendam, non obstante appellatione, & sine illius præiudicio.

Dimissoria litera pro commendat. Aliis etiam modis literæ dimissoriæ vocantur, vt quædam commendatitiæ literæ sic dictæ, quod commendent mores proficiscentis: veluti cum clericus aut laicus obtinet à suo prælato facultatem abeundi, commendari solet in huiusmodi literis, quo facilius recipiatur in partibus alienis. c. innotuit. de elect. & c. relatum. de cleric. non residen. Quas etiam commendatitias solet interdum nostra Parisiens. vniuersitas his maxime indulgere, qui rectoriatus munere functi sunt, vt ipse vidi. de quibus loquitur Imol. in ca. fraternitati. in princip. de cleric. non residen.

Dimissoria litera ad ordines. Quædam sunt aliæ literæ dimissoriæ, seu commendatitiæ ad ordines: & conceduntur ei, qui vult ordines suscipere ab alieno episcopo: quas tribuit episcopus originis, domicilij, vel beneficij ecclesiastici, seu eius vicarius generalis, & mortuo episcopo capitulum sede vacante. ca. cum nullus. de temporib. ordinand. in 6. Poterit tamen inferior episcopo hanc concedendi facultatem præscribere per tantum tempus, cuius initij memoria non sit in contrarium, vel cum titulo putatiuo: vt scribit Aufrer. in decis. Tholos. in q. 450. per glos. in d. c. cum nullus. in verb. indultum. de temporib. ordinand. de quibus literis abunde tractaui in prima parte praxis beneficialis, in titu. de liter. dimissoriis.

Dimissoria data ad tempus. Aliæ sunt literæ dimissoriæ, quæ ad tempus dantur ex iusta causa: vtpote quando peregrinari vult clericus, tunc has concedet Episcopus. c. non oportet. de consecrat. dist. 5. l. si qua. in fin. C. de episcop. & cleri. quas etiam quilibet inferior prælatus concedere poterit. Panor. in cap. fraternitati. col. 2. de cler. non residen. Innocent. in rubr. de cler. peregrinan. & cap. duæ sunt. 19. quæst. 2. & 71. distinct. per totum.

Dimissoria data religiosis. Aliæ sunt, quæ dantur religiosis aliquò missis: nõ enim debet religiosus iter aggredi sine his: alioqui tanquam fugitiuus apprehendi posset, vt cauetur eorum regula clem. exiui. de verb. signific.

Dimittere. Notandum est, quod dimittere multis sumitur modis. Primo pro mittere: vnde missus à militia, dimissus dicitur in l. 1. & 2. ff. de his qui not. infam. l. vt agendi. C. de curs. public. lib. 12. Et nihil interest, quomodo captiuus reuersus est, vtrum dimissus est, an vi vel fallacia, hostium potestatem euaserit. l. nihil. ff. de captiuis.

Secundo significat resignare & cedere. c. admonet. & cap. post translationem. de renunciat. assigno tamen differentiam in tract. de pacific. possess. in amplia. vlt. ac in l. sequester. 7. eod.

Tertio dimittere creditores, est creditoribus soluere, & satisfacere. l. idem obseruandum erit. & l. si proprios creditores ex ea pecunia dimiserit. ff. de legat. 2. l. debitori in fin. de separat. ibi, si proprij creditores fuerint dimissi. l. consilio. §. 1. de curator. furios. l. penult. C. de his qui in credito. locum succed. l. quæris. de pact. dotal. Nam postquam debitor soluerit creditori, nil superest agendum cum eo, sed creditor dicitur dimittere debitorem in pace & sine processu. facit l. ait prætor. §. 1. quæ in fraud. creditor. l. nisi. ibid.

Debitorem dimittere quid sit. Debitorem dimittere, est liberare, remittere, non prosequi, sed negligere debitum ab eo petere. l. ambitiosa decreta decurionum rescindi debent, siue aliquem debitorem dimiserint, siue largiti sint. Et debitore liberato per consequentiam fideiussor dimittitur. l. si fideiussor. ff. de dolo. Et creditor qui permittit rem venire, pignus dimittit. l. creditor. de regul. iuris. Et filius famil. patre inuito debitorem eius liberare non potest: acquirere enim obligationem potest, dimittere non potest. l. filiusfamil. 1. ff. de solution.

Dimittere possessionem quid. Quarto dimittere possessionem, est eam omittere, vulgo *laisser*. l. quod meo. §. 1. ff. de acquir. poss. ibi, sufficit quippe te dimittere possessionem, etiam si non transferas, &c. & dimittere rem idem, in l. à diuo Pio. §. si super. ff. de re iudic. ibi, si forte hi dimittendam eam rem esse putauerint. idem in l. libellorum. §. sed si aliud crimen obiiciat, quod domum suam præbuit, vt stuprum matersamil. pateretur, quod adulter deprehensam dimiserit. ff. de accusat. l. mariti lenocinium lex coërcuit, qui deprehensam vxorem in adulterio retinuit, adulterúmque dimisit. de adulter. l. si ex plagis. §. tabernarius, & §. seq. ad legem Aquil. l. si bonæ fidei. de noxa. l. de ætate. §. nihil. de interrogator. actionib.

Dimittere rem quid. Quinto dimittere rem in iusiurandum, id est, relinquere rem iuramento decidendam. l. iusiurandum & ad pecunias. §. cum res in iusiurandum dimissa sit, iudex iurantem absoluet. ff. de iureiu.

Sexto dimittere, absoluere, seu relegare. l. neque. ibi, qui in ius vocatus est, duobus casibus est dimittendus, si quis eius personam defendat, & si dum in ius venerit, de ea re transactum fuerit. ff. de in ius vocand. Et ad bestias damnatos, fauore populi præses dimittere non debet. l. ad bestias. ff. de pœnis. & l. 1. §. item diuus Adrianus rescripsit eum, qui stuprum sibi vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum. ff. de sicar.

Dimittere librum quid. Dimittere librum penes aliquem, est eum deponere, vt in tit. ff. depositi.

Amittere vsucaptum. l. etiam. 2. ff. de minor. & superius dixi in l. Labeo. 1. §. rem amisisse. & de verb. Admittere, ibidem. Committere in legem. l. inter stuprum. §. 1. supra eo. elucidaui.

Demittere quid. Demittere, est deorsum mittere, descendere. hinc demens, deorsum à mente, quasi extra mentem. l. tam dementis. C. de episcop. audien.

Intermittere spatium, id est inter vnam & alteram rem spatium dimittere. l. Imperatores. ibi, intermisso legitimo spatio à vicina insula. ff. de seruitu. vrbanor. prædior. & quantum spatij intermitti debeat, tradit l. fin. ff. finium regundor.

Intermittere quid. Intermittere, aliquando ad tẽpus cessare: vt intermittere studium, significat non in totum omittere, sed laxare, respirare, vt alacrior postea accedat. Et si viuo Titio negotia eius administrare cœpi, intermittere mortuo eo non debeo. l. nam & Seruius. §. si viuo. ff. de negot. gest. Quotidiana etiã aqua dicitur, cuius seruitus intermissione temporis diuisa est. l. 1. §. duo autẽ. ff. de aqua quotid. & æstiua.

Sic

Sic dicitur intermissum dominium, in l. si mater. §. eandem.ff.de exception.rei iudica.ibi, nisi forte intermissum dominium,medio tempore rediit quodam postliminio.Vt si seruus captus fuit ab hostibus,intermissum censetur dominium tempore captiuitatis.

Compromittere quid. Compromittere, est causam arbitro decidendam sub pœnæ præstatione committere.l.de his rebus, & per totum.ff.de arbitr. quod videlicet vtraque pars simul promittat se arbitri sententiæ parituram. l. diem proferre. §. stari.ff.de arbitris.

Compromissum quid. Inde compromissum dicitur partium conuentio, per quam aliquem gratia finiendi controuersiam inter partes pœnæ metu recipimus.l.1.& per totum.ff.de arbitr.

Compromissarius. Compromissarius est is,qui negotiū partium sibi commissum decidendum recipit.c.si compromissarius.de elec. in 6.& l.cum lege.ff.de arbitr.

Compromissa pecunia dicitur pollicita, promissa in compromisso.l.non distinguemus. iuncta l. litigatores. §. quod ait prætor pecuniam compromissam accipere nos debere,non si vtraque pœna nummaria,sed & si alia res vice pœnæ interuenerit. & §. idem Iulia.& §.seq.ibid. facit l.non distinguemus. §. si mulier alieno nomine compromittat,non erit pœna compromissa propter intercessionem.ibid. id est non videtur, glos. ibid. nam quantum ad effectum actio non datur contra mulierem, quæ pœnam promisit nomine alieno.l.2.ff.ad Velleia. ergo pœna promissa non censetur.l.arbiter. §.si iubeat.ibid. & l.seq. De arbitrio plene scripsi in l.illa verba.ꝭ.eod. Manumittere,in l.Scæuola.ꝭ.eod.

Omittere quid. Omittere,est dimittere.l.si pignus,in fin.ibi, idémque & si quis debitor in fraudem creditorum pignus omiserit.ff.quæ in fraudem creditor.videte quæ scripsi in l.alienationis. ꝭ. cod. De verbo permittere, in l.duobus. infra eodem.

Præmittere. Præmittere, est ante mittere,seu prædicere,vel præfari, præloqui. Inde præmissa, præfationes, & præloquia, ac prædicta dicuntur.l.fin.ff.de hered.instit.cap.cupientes. §. insuper.& sequen.de elect.in 6. Præfationes enim nos ad lectionem propositæ materiæ perducunt,& cum illuc venerimus, eius euidentiorem præstant intellectum. l.1.in fin.ff.de orig.iuris.

Prætermittere. Prætermittere, est relinquere, præterire,omittere. vnde sic ait Iurisconsult. in l.1. §. prætermittere. ff. si quis omissa causa testam. prætermittere autem causam testamenti videtur,qui cum possit iubere, noluit id facere: & quod in princip.dixit omittere, postea dixit prætermittere in d.§.prætermittere,& §.seq.vbi in § prætermittere. sic dicitur : prætermittere causam testamenti est, si quis repudiauerit hereditatem.ibid.facit l.2.C.de fide instrum. & iure hastæ fiscal.lib.10.l.si cum dotem. §. sin autem in nouissimo. soluto matrimon.

Promittere polliceri. Promittere est polliceri. l.si me & Titium, & l.pecuniam. ff. si certum petat. videte in l.aliud est promittere. infra eodem.

Remittere,dixi in l.inter stuprum.ꝭ eod. De verb.Submittere in l.alienationis.ꝭ.eod.

IDEM LIBRO TERTIO Pandectarum. Lex cvij.

ASSIGNARE LIBERTVM, hoc est testari, cuius ex liberis libertum esse voluit.

Assignare multis modis accipitur. Assignare libertum, est significare, cuius ex liberis libertum esse velit.Et hoc patet ex senatuscōsulto, quo fuit concessum,vt pater vni ex filiis quem vellet,libertum,vel libertos assignare posset.l.1. & per totum. ff.de assignand. libertis.& Institutionib.de assigna.libertor.per quam assignationem iuspatronatus illi quæritur,cui fuit assignatus: qui poterit eum libertum rebellem accusare, & in seruitutem ob ingratitudinem reuocare. l. si quis hac lege. in fin.ff.qui & à quibus. Et fit hæc assignatio, verbis, nutu, testamento,codicillis,vel quibuscunque verbis,etiam mera voluntate,d.l.1.§.assignare, & glos.vlt. in c.appellatio. de appellat.in 6.& doct.in rubr.de assignatio. libertor. in Instit. Assignare vero & pure, & sub conditione, & per epistolam,vel testationem,vel chirographum possumus.l. assignare.illo tit.habetque locum,etiam si liberti post assignationem manumittantur,vt adhuc eis debeantur, quibus assignati fuerunt in prima testamenti parte. l. 1. ibidem. Et qui liberti assignationem sua manu scripsit, falsi tenetur.l.impuberem.§.qui liberti.ff.de falsis.

Assignare beneficii quid. Secundo assignare beneficium, est conferre.c.pro illorum.de præb.cap.proposuit.& ibi glo.& docto.de concess. præb.no.in ca.si beneficia.de præb.in 6.

Quod est verum,si assignetur ante collationem: secus si post,quia tunc potius videretur episcopus in possessionem mittere, vt docet Panorm. in c.authoritate. de instit. Idem dixi de inductione in possessionem,in forma mand. in glos.inducentes,in concordat.& in praxi benefic. titul. de missio. in possessio.

Tertio assignare dicitur Princeps,id est concedere.l.1. in fin.ff.de aqua quotid.& æstiua. ibi, meminisse autem debemus in hoc interdicto totam quæstionem finiri assignationis,&c. & ibi,sed aut habet ius assignatum sibi, aut non habet. vbi glos. dicit assignatum à Principe. iuncto §. permittitur. ibid. ibi, idque à Principe conceditur, alij nulli competit ius aquæ dandæ.

Quarto assignare importat translationem dominij. l. si pluribus.ff.de legat.1.vbi Aretin. in 3.not.probat.l.4 ff.de euictio.l.& si Tirio fundus. de vsufruct.legat. si iuris ratio,aut materia hoc patiatur:teste Bald.in l.2.C.communia de legat.& Aret.in d.l.si pluribus. Bart. & alij in l. si constante. in 2.q.4.partis.ff. soluto matrim. Ias.consil.92. circa primum.in 1.volum.

Assignare pro tradere. Quinto assignare interdum dicitur tradere ad custodiam.l.1.§.fin.& ibi glos.ff.nautæ, caupo. stabular. ibi, recepit autem saluum fore vtrum si in nauim res missæ ei assignatæ sunt, an & si non sint assignatæ,& l.cum pater. §.pater pluribus.de leg.2.vbi assignare claues, est tradere custodiam rerum,quæ sub illa claue clauduntur: vel pro tradere simpliciter capitur.l.qui officij.§.fin.ff.de contrah. emptio.l.penult.de optio.legat.

Assignatio verbalis. Sexto si assignatio verbalis,cuiusdam rei fiat alicui,legari dicitur illa res.l.quidam,in princip.C.de necessar.seruis heredib. instit.& l.penult. C. de legat. Et an per hoc verbum testator videatur codicillari vel testari,videte per glos.& ibi Bald.in l.quoties.C.famil.ercisc.Ias.in l.si fundum per fideicommissum.col.1.ff.de legat.1.

Septimo significat iuris effectum cum executionis tractu.c.constitutus. & ibi Bald.de rescript.videlicet *assigner rente sur ses biens,& constituer.* Et si maritus assignet vxori aliquam rem ad alimenta,an censeatur legasse proprietatem? Quod sic decidit Guido Papæ in decisio.Delphin. q.525. sed iuxta, per legem, donationis species.ff.de donatio. quæ lex parum hoc probat,vt dico in meis interpretationibus. Et an sine traditione, quæst. præced. per eundem Guido.

Octauo per verbum assignare ceduntur actiones.l. arbiter.ff.de distractio.pignor. Archid.in cap.si canonici.de offic.ordinar.in 6.refert Barbat.in additio.ad Bald.in cap. vno,in princip.quid sit inuestitura.

Nono capitur assignare pro præsentare. cap.vt debitus honor. ibi, priusquam delegato fuerint assignatæ literæ. de appellat. vbi doct. videte text. in cap.cum speciali. de appellat.

Assignare pro designare. Decimo assignare insulam, est eam designare, & declarare, ad quam se conferre debeat deportatus. l.1. ibi, approbata enim sententia præsidis, tunc solet insula assignari.ff.quando appelland.sit, & l.1.§.1.ibi, relegandi deportandique in insulam, quam Imperator assignauerit, licentiam habet. de offic.præfect.vrb. & Iurisconsult. ait: In insulam relegare præsides prouinciarum possunt: sic tamen, vt si quidem insulam sub se habeant, id est ad eius

eius prouinciæ formam pertinentem, quam administrant, etiam specialem insulam assignare possint, inque eam relegare. l. relegatorum. §. 1. ff. de interdict. & releg at.

Assignare pro subsignare. Vndecimo assignare est subsignare, vt glos. & doct. tradunt in l. si ita stipulatus fuero. §. Chrysogonus. ff. de verb. obligat. Ego acciperem ibi assignante pro ordinante, & statuente: quod seruus scriberet illud chirographum.

Duodecimo assignare pro attribuere, adscribere. l. præceptoris enim nimia sæuitia culpæ assignatur. ff. ad legem Aquiliam.

Assignare pro præstituere, &c. Decimotertio assignare terminum peremptorium, est præstituere, constituere. cap. fin. iuncto cap. 1. de dilatio. Inde iudex dicitur assignare tempus ad opponendum. c. præsentium. de testib.

Assigno instituo. Decimoquarto verbum assigno, est verbum directum, tantum significans, quantum instituo. l. 3. de assignand. libert. Bald. in l. final. col. penult. C. de sacrosanct. eccles. sic consuluit Bertrand. consil. 176. donatio. versicul. ad secundum, in 3. vol. ex 1. editio.

Decimoquinto assignare pro subscribere exponunt gl. & doct. in l. inter. ff. de author. tutor. videte Dec. consil. 349. consuluit.

Vltimo verbum assigno capitur secundum causas præcedentes, & secundum quod iuris ratio patitur. Nam si pater filio emancipato bona assignet, donare videtur. l. si donatione. C. de collat. Alexand. consil. 40. super primo. col. 2. in 4. vol. & Ias. consil. 92. non est. col. 1. in 3. vol. Si autem filio in potestate assignet, dicitur concedere in peculium. l. fin. ff. de pecul. legat. vel si res assignetur in feudum, aut in emphyteusim, ita quoque data videtur. l. 1. vbi doct. C. de iure emphyteu. §. 1. qui feudum dare possunt.

De assignalibus scribit Ias. in consil. 92. & Chassan. in consuetud. Burgund. rubr. *des droicts.* §. 17. in princ.

Testari. Eius amplam significationem tradidi in l. verba contraxerunt, in verb. testandi. ℥. eod.

Voluit. De hoc verbo scribunt doctor. in l. 1. C. de summa trinit. & in l. verbum volo. de fideicommiss. Si operæpretium fuerit, inferius tractabo.

IDEM LIBRO QVARTO Pandectarum. Lex cviij.

Debitor intelligitur is, à quo inuito exigi pecunia potest.

Tria requisita, vt quis dicatur debitor. Vt quis debitor dicatur, videtur hic text. exigere tria: primum, quod quis debeat: secundo, quod debitum ab eo exigi possit: tertio, quod etiam ab inuito: & cum his verè dicitur quis debitor. Quam Iurisconsulti definitionem si velimus sequi, fideiussor cum ab eo inuito pecunia valeat exigi, debitor quoque dici poterit: quamuis contrarius vsus loquendi repugnet, teste Alber. in tractat. statutor. in 1. par. q. 179. & Alexand. in l. 1. in fin. ff. si certum petat. dixi plenè in l. creditores, & seq. ℥. eod. Adde etiam id quod scribitur in l. pecuniæ. 2. §. fin. ℥. eod. vbi dicitur hoc verbum debuit omnem omnino actionem comprehendere: intelligitur, siue ciuilis, siue honoraria, siue fideicommissaria fuerit persecutio. & ibi explanabimus, Deo nobis adiutore.

Debitor is dicitur, qui spōte soluit. Intelligite, quod si voluntariè debitor soluere vult, quod non omnibus contingit, adhuc non minus dicetur debitor: quia regulariter ab inuito solet exigi: & quod frequentius fit, Iurisconsult. cogitauit, iuxta glos. in clement. 1. de rescript. Et pecunia hic generaliter accipitur pro qualibet re, & substantia: nempe à quo potest exigi liber debitus vel res, debitor dicetur, & creditor is cui debetur, in l. creditores, cum l. seq. ℥. eod. Is etiam, à quo decima potest peti & exigi, dicitur debitor. c. parochianos. vbi etiam Panormitanus de decim.

Vnde infertur, quod cum à debitore in diem vel sub conditione non possit exigi pecunia vel debitum, ergo nondum simpliciter dicetur debitor, sed cum adiuncto, vt scripsi in l. conditionales. supra eod. & Iurisconsul. in l. qui cum herede. in fin. ff. de actio. & obliga. ait: quandiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, heres quodammodo debitor non est.

Secundo fuit confirmata venditio facta per debitorem, qui ratione computorum, & ex reliquis seu restis (vt dicunt) debebat sex mille libras, quas promiserat intra annum soluere: quod si eas non soluisset intra illud tempus, vendebat domum Lugduni sitam pro dictis sex mille libris: & exnunc prout extunc constituebat se eam nomine creditoris precario possidere. finito anno non soluit, sed petit instrumentum cancellari. creditor impetrauit literas saisinæ, petens contractum seruari. Curia seruandum statuit anno 1524. die 8. Iulij quia non allegabatur læsio, nec deceptio, nec pactum legis commissoriæ. de quo in ca. significante. de pignor. *Arrestum ratione debiti latum.*

Tertio quando fiscus illius bona possidet, qui deportatus fuit in insulam, creditores tunc ex antegesto non habent cum eo actiones, qui quondam fuit debitor. l. penul. ff. de senten. passis. *Fisco possidente bona deportati, creditores nō habent actiones.*

Quarto reipub. debitor honores subire non debet ibi. in l. 1. C. de debitor. ciuita. lib. 11. nec legatione fungi. l. sciendum. ff. de legatio. *Debitor Reipublic. honores subire nō debet.*

Quinto debitor is dicitur, cui nulla competit exceptio, l. 4. in fi. iuncta l. seq. ff. de heredita. vend. Et sic verbum debere capitur hic pro obstringi, *deuoir.* & in l. creditores. & seq. & l. satisdationis. l. verbum amplius. supra eod. & l. cedere. & l. si ita. & l. non tantum. ℥. eod.

Debere tamen verbum quamuis capiatur vt hic, tamen & capitur generalius pro quoquo modo teneri. id est *estre tenu:* & interdum non respicit obligationem, in l. si cum fideicommissa. ibi, reuocari in seruitutem debere. ff. qui & à. quib. l. 2. si quis in ius voc. non ierit. l. quibus. ℥. eod. l. si eum fundum, & l. quæreret, & l. coram. ℥. eod. l. certum. §. si alia. de confessis. l. 2. §. si vero nihil ne quid in loc. public. l. de accessionibus. de diuers. & temporal præscripr. l. qui Romæ. §. Flauius, in fin. de verbor. obligat. l. si commissa. rem ratam haberi. l. parricidij. ibi, habere debebit. ff. de parricid. l. 1. §. si seruus bona fide. de quæstio. Et regulariter necessitatem denotat, teste glos. in clement. attendentes. in verb. debeant. de statu monacho. scripsi in §. 1. in glo. debeat. de colla. in concorda. facit l. hæc autem. §. 1. ff. quib. ex caus. l. 2. §. 1. de curator. bonis dand. l. 1. §. f. quod vi aut clam. Cum via publica fluminis impetu, vel ruina amissa est, vicinus proximus viam præstare debet. l. si locus. in fi. ff. quemadmod seruit. amittant. *Debere quomodo capiatur.*

Interdum Iurisconsul. addit ex necessitate, vt in l. quam Tuberonis. §. sunt quidam. versic. scire autem non vtique singulas res debet ex necessitate. ff. de pecul.

Debet pro potest exponit glo. in l. qui interrogatur. ff. de interrogat. actio. & perperam, quinimo potius exponendum videtur pro vtile est, veluti probat ibi ratio, dum dicit: quia si perperam confessus fuerit, incommodo afficietur: ergo ne incommodo afficiatur, debet impetrare tempus ad deliberandum. *Debet pro potest.*

Debere, id est licere, in rubr. ff. si quis in ius vocat. non ierit, siue cum quis vocauerit, quem ex edicto non debuerit, id est non licuerit, non potuerit. *Debet pro licet.*

Debemus intelligere, in l. inter publica. in fin. ℥. eod. Accipere debemus, in l. pronunciatum. supra eodem. l. notionem. §. 1. & l. seq. ibidem ac l. prouinciales. infra eodem, & l. absentem. Appellare debemus. l. latæ culpæ. §. 1. infra eodem. Alia dicentur in l. pecuniæ, in fin. infra eodem.

Inuito, id est nolente, facit l. impensæ. vbi scripsi. §. 1. ℥. eod. l. coram. in fin. l. fugitiuus. ibi, inuito domino subtraxerit. ℥. eod. l. 1. ff. de furt.

Et potest quis nolle, vel contradicendo, quemadmodum accipitur in l. impenso. supra eodem, vel non expressè consentiendo, vt in procuratore constituto. l. filiusfa

liusfamilias.§.Quintius.ff.de procurator. & in l.4. de seruitu.vrbanor.prædior.doctor. & alij multa scribunt in l. inuito.ff.de regulis iuris.

IDEM LIBRO SEXTO
Pandectarum. Lex cix.

Sequester dicitur, apud quem plures eandem rem,de qua controuersia est,deposuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, dimittitur.

Sequester vnde dicatur. Hæc lex primò quid sit sequester, demum vnde dicatur,elucidat.Secunda ibi, *dictus ab eo.*Sequester itaque dicitur is,apud quem plures deponunt rem controuersam. Dictúsque est à sequendo,secūdum quosdam:quod vtraque pars illius fidem sequatur: sed Iurisconsultus ait hic dici ab eo,quod occurrenti, id est vltro offerenti se acceptorum ei res dimittatur, aut quasi sequenti eos qui contendunt:nempe sequitur eorum volūtatem,accipiendo rem sequestratam. Quam Iurisconsulti etymologiam subduram inueniens Alciatus, grammaticorum primam etymologiam præfert:quod enim occurrere & sequi pro similibus accipit hic Iurisconsultus, ipse omnino diuersa existimat, dicens:occurrit qui aduersum tendit, sequitur qui post venit. hæc ille.

Ego vero puto Iurisconsult. etymologiam,aut allusionem minime improbandam. Nec obstat quod occurrere & sequi sunt diuersa: verum est quoad vnum significatum: sed occurrere est etiam vltro se offerre, quasi obuiam ire voluntati partium,& illarum voluntatem acceptare. Cum igitur partis vtriusque sequatur voluntatem sequester,occurrere dicitur,& quasi eos qui contendunt sequi:vt hic Iurisconsultus non solum etymologiæ rationem habeat,sed vocabuli quoque declarationem amplectendo apponat, *aut quasi sequenti*, scilicet quod ipse sequester partium voluntatem sequatur,& occurrat voluntati illarum.

Sequestri officium est voluntarium. Et sic probat voluntarium esse sequestri officium, & de partium voluntate hunc esse recipiendum, velut inferius dicetur. Itaque sequester dicitur,eo quod res ei occurrenti dimittatur,aut quasi sequatur voluntatem eorū, qui contendunt: quia volunt,vt ipse eorum rem custodiat, fructúsque eius rei recipiat, & in fine litis rationem vincenti reddat. Et huic acquiesco sententiæ: licet quidam veriorem etymologiam dicant, quod eos qui contendunt & inter quos rixa est,velut medius secat, & dirimit: quod parum videtur text. conuenire, vestrum erit iudicare.

Sequestratio est triplex. Quo loco sciendum est sequestrationem esse triplicem:voluntariam,necessariam,& mixtam.Voluntaria est, quæ fit ex conuentione & voluntate partium,de qua hic, & in l.interesse puto.ff.de acquiren.possess. Et ista semper est permissa.l.1.ff.deposit.l.si soluturus, de solut.quia si partes sunt concordes,quid ad iudicem? l.1.§. inde.ff. de noui operis nuntia. Sex differentias inter depositum & sequestrum tradidi in tract.meo.de sequestris.in 3.tomo commentar.in constit.Reg.Gallic.

Necessaria. Necessaria est, quæ præcepto iudicis vel magistratus fit,& interdum ex officio iudicis:vt si ipse videat aliquos ad rixam paratos, tunc potest suo officio eos compescere,& rem sequestrare.l.æquissimum,ff.de vsufruct. Et eo dicitur necessaria, quia partes eam necessario tenentur subire, postquam iudex eam esse faciendam decreuerit, vel ordinatio Regia.de qua infra dicam,vt est in hoc regno Franciæ regulariter, & de ea dixi artic.1. in glos.1. tract.meo de sequestris.

Mixta. Mixta est, quæ ex vtroque,& legis vel iudicis authoritate, & voluntate etiam partium fit, quemadmodum etiam in hoc regno obseruatur, vt videre licet in d.tit.de sequestris,in constit.Reg.

In qua materia quia tractatum iam edidimus de sequestris seu commissariis in 3.tomo commentar.in constit.Reg.Gallic.vt nil amplius desiderari possit, satis esse duxi capita materiæ breuiter hic perstringere, & si quid noui forensis noster vsus attulerit,nequaquam omittere.

Sequestratio est prohibita regulariter. Prima ergo sit conclusio, sequestrationem regulariter esse prohibitam,vt indicat titulus.C.de prohibita sequestra.iuncta l.vna.& cap.1.eo.tit.Ratio ponitur in d.l.vna. Oportet enim debitorem primo conuinci, & sic deinde ad solutionem pulsari:quam rem non tantum iuris ratio, sed & ipsa æquitas persuadet. Et quia non est quis sua priuandus possessione lite pendente.cap.1.vt lite penden. executióque non debet ex abrupto fieri.l.1.C.de executio. rei iudicat.

Quod non procedit, quando lex vel constitutio contrarium disponeret,vt in hoc regno,quando possessionis vsus est recens, & dubius. c.fin.11.q.1. Ex multis etiam causis potest fieri sequestratio,quas tradit glos. in c.2.eo. vbi Panorm.& cap.fin.ibid. quæ limitatio breuiter comprehendit cæteras, in quibus multum laborare videntur nostri iurium interpretes.

Sequestratio non fit, nisi constet de iure illius qui illam petit. Arestum. Secunda conclusio,sequestratio facienda non est, nisi aliquantulum de iure illius qui illam petit, saltem summariè constet.l.cum proponas.C.de bonis authorit.iudic. possidend.l.si is à quo.ff.vt in possess.legator. Et sic non debet fieri non productis,nec visis titulis.doct.in c.examinata.de iudic.nec valent literæ à cancellaria impetratæ,concedentes apparitoribus sequestrare:quod sine causæ cognitione fieri non debet.§.si vero etiam,in authent. de exhibend. reis,collat.5. quemadmodum etiam censuit senatus anno 1551. prohibendo secretariis, ne talibus literis subscriberent. Et sequestrum factum nō auditis partibus à seneschallo Pictauens.annullauit,vt dixi in glos.t. in tract.de sequestri.in 3.tomo commentar. in constit. Reg.Gallic.

Sententia lata super sequestratione, est executoria. Tertia conclusio, sententia lata super sequestratione, executoria est,non obstante appellatione. l.Imperatores, in fin.ff.de appellat. & Roma.in l.si fideiussor. in fin. qui satisdar. cogant. quia apppellatum censetur causa impediendæ executionis. l. satis. C.de fals.maxime in hoc regno,cum sequestratio fiat vi constitutionis Regiæ,à qua non potest appellari.l.si qua.§.eod.

Quarta conclusio est, post latam sequestri sententiam debent partes intra tres dies conuenire de sequestro seu commissario.artic.4.eod.tit.in ordin. Regiis. Alioqui iudex eligere poterit.l. in venditione.§.fin.ff.de bonis authorit.iudic.poss.

Sequestro possessio vacua relinquitur. Quinta conclusio,possessionem vacuam debent partes relinquere sequestro,sub pœna amissionis causæ,vt in d. artic.4.& in beneficialibus, sub pœna excōmunicationis. clem.vna.eod.tit. quando est extraneus:quod si pars impedierit,ipso iure priuatur,vt ibi.

Sequester rem inuitus nō tenetur capere. Sexta conclusio,non tenetur sequester inuitus rem accipere.l.fin.§.fin autem. vbi Angel.C.de bonis authorit. iudic.possid.c.examinata. de iudic. quia est officium voluntarium,non necessarium.Bart.per illum text. in l.litibus.C.de agricol.& censitis,lib.10. Sed hodie multi volentes sibi potius acquirere,quam partibus, sequestrum petunt in perniciem fortè animarum.

Sequester rem capiens nō sine causa deserit. Septima, postquam recepit, non potest amodo sine iusta causa deserere.l.ei apud.§.fin.ff.depos.Bald.in rubr. C.depositi. in fin. Iusta vero causa censetur, si damnum pateretur.d.§.fin autem. At si cum res immobilis Titij licitaretur, plures se opponant,non sufficiet vnius consensus,ad hoc vt facta sequestratio dissoluatur, sed omnium opponentium consensus,ad hoc vt facta sequestratio dissoluatur,sed omnium opponentium consensus desideratur, vt censuit senatus anno 1542. die 18. Aprilis post Pascha.

Sequester conuenitur præscriptis verbis &c. Octaua,sequester actione præscriptis verbis conuenitur.l.si oleum,in princip.ff.de dolo.vbi Bart. Et actione ex stipulatu,quando obligatur coram notariis,vt in hoc regno,& manu militari aufertur res.l.qui restituere.ff.de rei vindicat.necnon in carceres detruditur.Bald.in c.1.§. eod. etiam die feriato.

Nona,

Nona, sequester ex mandato illius iudicis, à quo sequestrum recepit, tenetur restituere. d. clem. vna. & l. fin §. fin autem. C. de bonis authorita. iudic possid. etiam si sit clerius. Bal. in l. acceptam. col. 1. C. de vsuris. quia executiuè proceditur, non per modum iudicij.

Sequester tenetur plus offerenti vendere.

Decima, sequster tenetur plus offerenti vocatis partibus de iudicis mandato fructus vendere, vel rem locare, & pretium custodire. d. l. litibus. versic. iterum per officium iudicis fructus vendantur. Et pretia eorum secundum prædictum modum deponantur. C. de agricol. & censit. & artic. 3. eod. tit. in consti. Reg. Quod si etiam alter colligantium plus obtulerit, permisit senatus, vt præferretur, anno 1519. die 10. Iunij.

Sequester facit expẽsas de permissu iudicis.

Vndecima, sequester nullas expensas nisi cum iudicis permissu, & partibus vocatis facere debet. l. ait prætor. in fi. ff. de iure delibe. & art. 2. ibid. Rom. singu. 408. tu habes.

Seq. salarium habet à taxatione iud.

Duodecima, sequester recipere salarium potest ad iudicis taxationem, quæ illi vocatis partibus fiet. artic. 3. eod. tit. arg. l. vnic. C. de præbend. salar. lib. 10. & l. mulier. ff. de captiuis. ne damnum patiatur. d. l. fin. de bonis authorita. iudic. Barba. consi. 71. illud. in 4. vol. vbi in Regem Franciæ consulit teneri dare salarium Thomæ nobili, qui ciuitatem Asten. sequestratam possedit.

Sequester si non sit soluendo, &c.

Decimatertia, si sequester acceptus de voluntate partium, soluendo non sit, partibus imputatur. d. fin. Insti. pro socio. si vero iudex illũ dederit, tenetur ipse, prius excussis fideiussoribus. l. 1. ff. de magistra. conueniend. §. penult. de satisda. tutor. in Insti.

Sequester vnus sufficit.

Decimaquarta, vnus sequester sufficit. clem. vna. eo. ibi, apud aliquam personam idoneam. tum ne duplex salariũ præstare oporteat, tum quia res per plures regi solita negligitur. l. 3. ff. de administra. tutor. Ad summum duo, arg. l. 1. ff. de iure deliber. Ideoque senatus reprobauit sequestrum, in quo tres erant constituti, anno 1533. die 12. Maij: nisi bona essent in tribus locis, arg. l. ex facto. in magna. ff. de heredib. insti. Et tres tantum legati possunt dari. l. sciendum. in fin. ff. de legat.

Sequestratio in quibus casibus prohibetur, &c.

Decimaquinta, in quibus casibus sequestratio prohibetur, in illis rerum & fructuũ descriptio fieri poterit, adhoc vt quantitas facilius præstari possit. Bar. per illum tex. in l. 1. in fi. ff. de ventre in possess. mittend. Ias. in l. si fideiussor. in fi. ff. qui satisdar. cogant.

Sequester citatur lata sententia ad rationem reddendam.

Vltima conclusio, sequester debet citari lata sententia, ad reddendum rationem & reliqua, non vero ad reddendum fructus. Siquidem ab executione non est incipiendum. l. 1. C. de executio. rei iudica. Ita fuit iudicatum anno 1541. die vltima Februa. Sed ratione reddita, præcipietur ei, vt fructus reddat. Amplius per me tractata si quis perlegere cupiat, adeat tractatum de sequestr. in 3. tomo commentar. in consti. Reg. Gallic.

Controuersia. De hac scripsi in l. restituere. 2. supra eod.

Deposuerunt. Deponere est rem custodiendi causa alicui tradere, commendare, credere, l. si quis eo animo. ff. de religios. Et depositum est, seu depositio, quod custodiendum alicui datum est: dictum ex eo, quod deponitur. præpositio enim De auget positum, vt ostendat totum fidei eius commissum, quod ad custodiam rei pertinet. l. 1. iuncta l. licet. & l. Publia. ff. deposit. Et duplex oritur actio ex deposito, directa videlicet, & contraria, vt patet in rub. ff. depositi, vel contra. Est autem directa, qua agit deponens, vt sibi res deposita restituatur. §. præterea. quib. mod. re contrah. obliga. l. 1. §. 1. & per totum. eod. Actio depositi contraria competit depositario, si quid impenderit in re deposita. l. actione. ibid. l. in rebus, §. possunt. ff. commoda.

Ex deposito duplex actio oritur.

Depositarius quis.

Depositarius est is, penes quem res est deposita. l. 1. §. si pecunia. 2. in fin. ff. depositi. l. si ventri. de priuileg. creditor. Deponens, qui rem ei custodiendam tradit. l. licet. ibidem. & depositor vocatur in l. 1. §. apud. ibidem.

Deponere pro deprimere, demittere.

Deponere quoque est deprimere, demittere, vt ædificium deposuit, vulgo *mettre bas*. l. & si forte. in princip. ff. si seruit. vindicet. ibi, sed si intra tempus statutum rursus deposuerit ædificium suum vicinus, renascetur tibi vindicatio, & depositio ædificij l. metum magna. §. idem Pompo. ff. quod metus caus.

Deponere pro transferre.

Deponere pro transferre secundum quosdam in l. si sponsus. §. si maritus. 2. ff. de don. inter vir. & vxor. ibi, si maritus heres institutus repudiet hereditatem donationis causa, Iulia. scribit lib. 17. Digestor. donationem valere: neque pauperior fit, qui non acquirit, sed qui de patrimonio suo deposuit: ego exponerem ibi pro abiecit, ademit, & quidpiam è patrimonio suo diminuit, vt docet Vlpian. in l. qui autem, quæ in fraud. creditor.

Deponere imperium, officium.

Deponere imperium pro abdicare se, exuere, dimittere, abiicere. contrarium est verb. accipere, sumere. l. fin. ff. de offic. proconsul. ibi, proconsul portam Romæ ingressus deponit imperium. Deponere officiũ idem. l. ei apud. in fin. ff. deposit. & depositum officium, in l. si quis officium. ff. de ritu nuptiar.

Depositio dignitatis.

Depositio dignitatis. l. aut damnum, in prin. ff. de pœn. & deposito magistratu, in l. nec magistratibus. ff. de iniur.

Lugubria deponere.

Et lugubria deponere. l. genero. in fi. ff. de his qui not. infam. ibi, Labeo ait ipso die & sumere ea lugubria, & deponere.

Deponere naturam veneni.

Deponere naturam veneni. l. quod sæpe. §. veneni. ff. de contrah. empt. ibi, de his vero quæ mixta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, vt ex his antidota, & alia quædam salubria medicamenta conficiantur, aliud dici potest.

Pignori deponi, id est causa pignoris poni, concedi. l. seruus. ff. de condict. indeb. ibi, respon. si is qui pignori accepisset magidem alienam, scit apud se pignori deponi. Ita potest dici deponi cõmodati causa, id est poni, & concedi in commodatum, & aliis modis.

Et animo ab accusatione desistit, qui affectum, & animum accusandi deposuit, pro reiecit, dimisit. l. ab accusatione. §. 1. ff. ad Turpillia.

Contendo quid.

Contendunt. Hic contendere pro certare & litigare accipitur, quasi contra tendere: quod in litibus maxime actor tendat contra reum, & reus contra actoris voluntatem. Et hoc verbum respicit tam iudiciales, quam extraiudiciales controuersias. probat l. vt in conductionibus. ff. pro socio. ibi, nam qui nolunt inter se contendere, solent per nuntium rem emere in commune.

In iudicio, hic & in l. 1. ff. de edendo. ibi, vt proinde sciat reus, vtrum cedere, an contendere vltra debeat. & si contendendum putet, veniat instructus ad agendum. l. circa. §. quoties. de proba. l. fi. de iureiurand. l. 1. § apud. ff. depositi.

Extra iudicium, probat text. in l. 2. §. deinde & cum post aliquot annos quam duodecim latæ sunt, & plebs contenderet cum patribus. ff. de origin. iuris.

Contentio.

Inde contentio, id est controuersia. l. in re communi. ff. de seruitu. vrbanor. prædior. ibi, itaque propter immensas contentiones plerũque res ad diuisionem peruenit. l. 1. in princip. si mensor fals. modum dixerit. ibi, si forte de finibus contentio fit. l. fi. de iureiur.

Monachus contentiosus puniendus.

Contentiosus monachus aut murmurans iuxta arbitrium rectoris, modũmque peccati puniẽdus est. c. si quis monachus. 90. distinct. Et ipsi litigiosi ac contentiosi ordinari prohibentur. c. hoc habet. in ff. 46. distinct. Et generaliter perfectis prohibetur in iudicio contendere. Patet ergo, quod non licet istis stare coram iudice captando lucrum, sed licet euitando damnum. c. episcpus. 14. q. 1. & ibi, aliis autem coram iudice adstitisse, & pro eis iudicem interpellasse nõnullos sanctorum legimus. hi autem non sibi stant, sed pauperibus, quorum necessitatibus profutura repetunt. Et ita non prohibetur stare coram iudice.

Iurisdictio contentiosa.

Inde contentiosa iurisdictio, in l. 2. ff. de offic. proconsul. est, quæ inter contendentes & litigantes exercetur. & in inuitos datur. l. inter stipulantem. §. 1. ff. de verbor. obliga. vt si duo coram iudice litigent, illa iurisdictio, quæ inter istos exercetur, vocatur contentiosa.

Iurisdictio voluntaria quid.

Voluntariam vocant, quæ à volente & inter volentes exercetur, vt adoptare, manumittere, & alia similia. l. 1. de offic.

offic.proconsul.l.1.de offic.prætoris.

Contendere pro nisi, insidere. Contendere, niti, laborare, intendere, dicere.l.qui interrogatus,iuncta l.licet.ff.de petitio.heredita. ibi,qui interrogatus cur possideat, responsurus sit,quia possideo, nec contendit se heredem, vel per mendacium, &c. quæ lex interpretata fuit in meis interpretationibus, facit l.si filius.ff.de probat,ibi,& quia se liberum esse quodammodo contendit.l.si duo.§.idem Iulia.& l.duobus.§.quæ iurauit. de iureiur.

Contendere,idem in exceptionibus,in fi.ff.de probat. ibi, hoc amplius si iudicatæ rei,vel iurisiurandi conditio delata dicatur de eo, quod tunc petitur. Siue in alea gestum esse contendatur, eum implere probationes oportet.l.extraneo.de quæstio.l.ait prætor. §.quod ait, quæ in fraud. credit.

Contendat, id est contendere debeat, exponit glos.in l.si vsusfructus.ff.de aqua pluuia arcend.videte.

Dimittitur. Hoc verbum, & eius phrases tradidi in l. dimissoriæ.ʒ.eod.ne plura.

IDEM LIBRO QVINTO Pandectarum. Lex cx.

Bonæ fidei emptor esse videtur,qui ignorauit eam rem alienam esse:aut eum,qui vendidit, putauit ius vendendi habere: puta procuratorem, vel tutorem esse.

Is bonæ fidei emptor vocatur, qui ignorat rem quam emit alienam esse,sed eam arbitratur esse venditoris: vel quando putat eum qui vendidit,ius vendendi habere: vt procuratorem, & tutorem. Quod loco summæ tibi sufficiat. Alibi dicitur bonæ fidei possessor,quandiu ignorat se possidere alienum: cum vero sciuerit,nec ab aliena possessione recessit, tunc malæ fidei perhibetur. verba sunt text.in c.si virgo.34.q.2. Et malæ fidei possessor dicitur, qui aliena noscit possidere.l. quare.ff.de vsucapio. l. item veniunt.§. petitam. 2.de petit. heredita. ibi, nam vbi scit, incipit esse malæ fidei possessor. id est cum primum ei denuntiatum est.ca.vigilanti. de præscriptio. Ioan.Franc. in tract.præscrip.in 2.parte 3. partis in princi. videte Bal. consi.464.in fi.vol.1.Et hic bonę fidei vocatur etiam iustus possessor,in l.si quid possessor.§.sed & si ipsi.ff.de petitio.hered. & d.ca.si virgo.ibi, tunc iuste iniustus possessor vocabitur.dicam in l.iusta interpretatione.

Videtur fictionem non denotat. Et verbum *videtur* hic fictionem non significat,sed accipitur pro dicitur,intelligitur,vt scripsi in l.1.supra cod.

Itaque duobus modis vocatur hic bonæ fidei emptor. Primo cum quis ignorat rem esse alienam, vtpote quia putabat vendentem esse dominum: vel si alienam esse sciret, tamen putabat venditorem ius vendendi habere, vt scribit Fabianus de Monte in tract. de emptio. q. vlt. versic.2.pro hoc allego tex.in l.qui balneum. in fi. ff. qui potior.in pignor.habeant.ibi.bonafide,id est si ignorauerit Meuio obligatum esse.

Bonæ fidei emptor est, qui authore iudice quid emit. Adhæc qui authore iudice cõparauit,bonæ fidei possessor est.l.qui authore.ʒ.tit.prox. quia ius vendendi iudex habet.§.fin.Instit.de offic.iudic. Non possunt tamen videri bonæ fidei possessores esse,qui nec possidendi animum habent. l.eius, in fin.ff.si cert. petat. Et bonæ fidei possessor nulli querelæ subiectus est.l.si quid. §.sicut. de petitio. heredit.

Idem in creditore, curatore & executore, per text. & ibi glos.in §.1.quib.alienar.licet, vel non.in Instit.vbi describuntur alij casus. in quibus is qui dominus non est, iustè tamen alienat rem,& is qui emit,bonæ fidei possessor dicitur.

Bona fides, & mala fides quæ. Præterea bona fides dicitur ignorantia rei alienæ, seu iuris sui:mala fides vero est scientia,siue notitia rei alienæ,seu iuris.§.quod autem,de vsucapio.in Instit.& l.traditionem.ff.de Publicia.in rem actio. l.si quis fundum.ff. de acquir.possess.l.bonor.1.ʒ.eod.Bar.in l.furtum.§.fundi. de vsucapio. Quod est verum, quando agitur de acquisitione rei, vel fructuum. Sed propriè bona fides dicitur animi intentio sine astu & dolo.& econtrario mala fides. vnde text.ait in l.3. in fin.ff.pro socio, quod fides bona contraria est fraudi & dolo.

Ex his collige sequentes effectus ac vtilitates. Primus effectus est,quod res bona fide vendita propter minimam causam inempta fieri non debet.l.res.ff.de contrah.empt. nisi quis fuerit deceptus vltra dimidiam iusti pretij.l.2.C. de rescind.venditio.cap.cum dilecti.& cap.cum causa. de emptio.& vend. Secus si dolo.C.de rescind.vendit.Quippe dolus dans causam contractui bonæ fidei,eum annullat.si vero tantum incidat in contractum, tunc cõtractus non erit nullus,sed annullandus.l.& eleganter.ff.de dolo. Item si dolus det causam contractui stricti iuris, annullari poterit.l.si dolo.C.de contrah.& committend.stipulat. Apertius explicaui in tractat. de rescis. contract. Et intra quod tempus peti debeant,in 2.tomo commenta.in constit.Reg Gallic. *Effectus & vtilitates bonæ fidei.*

Secundus est, quod bonæ fidei emptor facit fructus suos pro cultura & cura.§.si quis à non domino,de rerum diuis.in Instit.nam quod ad fructus attinet, loco domini penè est.l.bonæ fidei.ff.de acquirend.rer.domi.l. & ex diuerso. vbi Bart.ff.de rei vindic.Ias.in l.3.§. ex contrario, num.40.ff.de acquir.possess.vbi alias describit rationes.

Sed bonæ fidei emptor intelligendus est, quoad fructuum perceptionem,quandiu euictus fundus non fuerit.l.qui scit. §. fin.ff.de vsuris. Et sufficit in his fructibus lucrandis abesse malam fidem.Bartol.in l.sed & si lege.§. scire.ff.de petit.heredit. Alexand.consil.154. in 6.volum. Imo etiam fructus beneficiorum bona fide perceptos nõ tenetur bonæ fidei possessor restituere,teste Panorm.in c. in literis.col.6.num.20. de restit.spoliat. per glos. in cap. grauis.ibid.Panorm. in cap.dilecto.de præbend.Francisq. Curtius consil.28.sacratissimè.colum.2.

Porro bonæ fidei possessor in percipiendis fructibus id iuris habet,quod domino prædiorum tributum est.d.l. qui scit.§.1.videte Ias.in l. Nesennius. §. fundum.ff.de re iudic. Felin.in cap.cum causa.col.8.de re iudic. Et sic eos restituere non tenetur, nisi fuisset effectus locupletior: tunc enim ex æquo & bono teneretur ad restitutionem, quatenus est locupletior. per l.si me.ff.si certum petat.& ibi iuris interpretes. Aut etiam illos fructus compensare tenetur cum impensis à se factis.l.fructus.ff.de vsuris,& l. sumptus. de rei vindicat. nisi possederit rem cum titulo oneroso: quia tunc non tenebitur fructus cum impensis computare.per gloss. singul. in l.emptor. §. fin.ff.eod. & Francis.Cremens. singul.105. si feci. Bart.in d.l.sumptus. Alexand.consil.154. consideratis his. in 6.vol.Bal.consil. 303.ad euidentiam.in 1.vol.Ias.in l.si domus.ff.de leg.1. Francisqui.Curtius consil.6.circa.in fin.Socin.in tractat. fallen. regul.298. possessor. Anton.Negusant. in tract. de pignor.in 4.membr.5.partis,num.12. *Possessor bonæ fidei quid iuris habeat.*

Tertius, fructus ad bonæ fidei possessorem spectant, quoquomodo à solo separati fuerint,secus in malæ fidei. l.si eius.ff.de rei vindic. l.qui scit.§.præterea. de vsuris, & l.bonæ fidei,de acquirend.rerum dominio.

Quartus est, quod si bonæ fidei emptor cessarit à solutione pensionis per triennium ignorans rem esse emphyteuticariam, excusatur à commisso, ne res amittatur ob defectum solutionis, saltem per restitutionem. l. 3. iuncta gloss. vltim. vbi omnes doctor. C. de iure emphyteu.vbi Ias.num.184. refert omnes communiter hanc opinionem tenere: idem firmat Guido Papæ in decisio. Delphinal. quæst. 24. quispiam quia tempus ignoranti currere non debet, saltem in effectu. l. annus. ff. de calumniator. *Bonæ fidei emptor excusatur à commisso.*

Quintus est, quod bonæ fidei possessor non tenetur restituere pretium rei hereditariæ venditæ, ne in totum damno afficiatur,& nisi quatenus factus est locupletior. l.vtrum,& l.sed & lege.§.consuluit.ff.de petitio.heredit. vbi quoque dicitur eos non esse locupletiores, qui donauerint, *Bonæ fidei possessor pretium non restituit.*

nauerint, quamuis ad remunerandum sibi quodammodo obligauerint donatarium. Vnde scribit gloss. in l. item veniunt. §. cos. in verb. facti. ibidem, optimum esse regulam, & nullam in iure veriorem, quod bonæfidei possessor in id tantum tenetur, quod ad eum peruenerit.

Bonæfidei emptori restituitur pretiũ. Sextus effectus est, quod bonæfidei emptori restituitur pretium ab eo datum: malæ fidei vero, non. l. 1. in fin. C. de præscrip. triginta vel quadragin. annor. facit l. quemadmodum. in fi. C. de agricol. & censit. lib. 11.

Septimus, si bonæfidei hereditatis possessor sine sua culpa pecuniã rei venditæ perdiderit; sufficit quod actiones cedat: si fuerit malæfidei, tenetur si male credidit, id est commisit. l. item videndum. in princip. & l. Iulia. scribit. ff. de petitio. heredita.

Bonæfidei emptori actio Publiciana datur. Octauus, bonæfidei emptor habet actionem Publicianam contra quemlibet possessorẽ, excepto domino: quod non est in malæfidei possessore. l. 1. l. eum qui. § prætor ait. ff. de Publicia. §. sed istæ. de actio. in Insti. vbi doct.

Nonus, emptor bonæfidei præscribit rem per tempus legitimum. l. bonæfidei. ff. de acqu. rer. domin. etiam totam, quamuis sciat vendentem non esse dominum totius, dummodo putet illum ius vendendi totam rem habuisse. l. fi. ff. pro emptor. Et sufficit habuisse bonam fidem in initio tempore traditionis. cap. placuit. 2. §. præscriptionum. 16. quæst. 3. versi. si vero. l. si aliena. ff. de vsucapio. quia bona fides facit præsumere titulum. Bald. in l. fin. 15. oppo. versic. item quoad bonam fidem. C. de edicto diui Adriani tollend. Possessor vero malæfidei nullo tempore præscribit. regul. possessor. de regulis iuris, in sexto. Et contractus malæfidei vocatur, in quo mala fides, æstus, & dolus fuit adhibitus. l. si fraude. Cod. de præscrip. longi tempor. Casus tamen est singularis, in quo malæfidei possessor præscribit, & bonæfidei possessor non, in l. adeo. §. cum in suo solo. ff. de rerum diuis. & in §. cum in suo solo. de rerum diuis. in Instit. item in l. generaliter. ff. de noxal.

Malæfidei contractus quis. Casus in quo possessor malæfidei præscribit & bonæfidei possessor minime.

Bonæfidei possessor debitum naturale deducit. Decimus, quod bonæfidei possessor deducit etiam debitum naturale. l. si quid possessor. §. sed & si. ff. de petit. heredit. vbi quoque Bat. hoc firmat post gloss. in §. sicuti. ibidem, dicens bonæfidei possessorem omnia debita deducere: malæfidei solos sumptus, quos fieri expediebat. Et malæfidei cauere debet de defendendo: bonæfidei non. Bar. in l. eum idem. ff. de petit. heredita.

Bonæfidei possessor repetit solutum. Vndecimus, bonæfidei possessor soluens pro libero homine, quem seruum esse credebat, repetit. glo. in verb. incognitum. & ibi Bal. in l. apud antiquos. col. 3. C. de furtis. & l. igitur. in fin. ff. de liber. caus.

Bonæfidei possessor rẽ restituit, vbi est. Duodecimus, bonæfidei possessor debet rem mobilem vbi restituere, vel vbi petitur, sumptibus tamen petitoris: malæfidei possessor, vbi inuenitur, vel vbi petitur, & sumptibus suis. l. si res. cum l. sequ. vbi Bar. ff. de rei vindica. facit l. cum res. vbi iurium interpretes. ff. de legat. 1. l. si fideicommissum. de iudic.

De rei interitu nõ tenetur bonæf. poss. Decimus tertius, bonæfidei possessor non tenetur de rei interitu [ante] culpam suam, vel moram. l. item si verberatum. §. si seruus. & l. si à bonæfidei. ff. de rei vindica. Secus in malæfidei possessore. l. illud. ff. de petit. heredita. l. quod te. si certum peta. vbi plene doct.

Species ex aliena materia fit specificantis bonæfidei. Decimusquartus effectus, si species aliqua ex aliena materia bona fide facta fuerit, fit specificantis secus si malafide. tex. in l. adeo. §. cum quis. ff. de acquir. rer. domin. & §. cum ex aliena. de rerum diuis. in Insti. l. de eo. §. si quis ex vuis. ff. ad exhibend.

De rei deteriorat. nõ poss. bonæf. Decimus quintus, non tenetur possessor bonæfidei de rei deterioratione, si absque culpa sua euenerit. l. non solum. & ibi gloss. & doctor. ff. de rei vindica. Secus in malæfidei possessore. l. quod si malit. ibidem. Placenti. in tractat. de varieta. actio. libr. 1. rubr. de rei vindica. colum. 2.

Impendia litis bonæf. facta restituuntur. Decimussextus, litis impendia bona fide facta, vel ab actoris aut rei procuratore, debere ei restitui æquitas suadet. l. qui proprio. §. litis. ff. de procurator. l. sumptus. de pact. l. idemque. §. idem Labeo. manda.

Bonæf. poss. tenetur de dolo cauere. Decimusseptimus, bonæfidei possessor si hominem vel equum restituat, de dolo cauere tenetur ante litem contestatam: malæfidei possessor etiam de culpa. l. si homo sit. ff. de rei vindica.

Ad possessionẽ alterius bonæf. quæsitam restituitur quis. Decimusoctauus, debet quis restitui ad possessionẽ alterius etiam non iustam, dum tamen bona fide quæsita sit, si de spoliatione constet. Innocen. in cap. sæpe. colum. 1. in fin. de restitu. spoliato. cap. in literis. ibidem. Spoliatus enim ante omnia venit restituendus. l. si quis. Cod. de vi public.

Sumptus recuperat bonæfidei possessor. Decimusnonus, bonæfidei possessor recuperat sumptus per doli exceptionem, nisi actor deductionem ei cõcedat super fructibus. l. sin autem. §. in repetita. ff. de rei vindica. Secus est in possessore malæfidei. l. in fundo. ibidem Prædo autem de se queri debet, qui sciens in rem alienam impendit. l. planc. ff. de petit. heredita. Sic tamen potest in eo esse differentia, vt bonæfidei possessor omnino deducat impensas, licet res non extet in quam fecit, sicut tutor vel curator consequitur: prædo autem nõ aliter, quam si res melior sit. §. fin. ibidem. Soci. in tract. fallen. reg. 298. Imo debet bonæfidei possessor fructus computare, & cõpensare cum sumptibus: non enim simul & fructus lucrabitur, & sumptus deducet. l. super. vbi Bal. C. de euictio. vt superius dixi.

Partus rei furtiuæ præscribitur à bonæfidei possessore. Vigesimus, bonæfidei possessor partum rei furtiuæ apud eum conceptum vsucapere potest: quod in malæfidei possessore secus est. l. qui vas. §. si ancilla. ff. de furtis. l. si aliena. §. fin. de vsucapi. l. in bonæfidei. in fin. de acquir. rerum domin. scripsi in l. partum. supra eod. Tamen requiritur, quod duobus temporibus emptor fuerit bonæfidei, scilicet tempore contractus, & traditionis: licet in aliis contractibus sufficiat, quod bonæfidei sit tempore traditionis. l. 2. §. 1. iuncta l. si. ff. pro empto. & l. si aliena. ac l. 3. pro solut. Dinus in regul. possessor. de regul. iur. in 6. Ideo lana ouium furtiuarum si quidem apud furem detonsa est, vsucapi non potest: si vero apud bonæfidei emptorem, contra. l. sequitur. §. lana. ff. de vsucapio.

Pupillus non soluit sine tutoris authoritate. Vigesimusprimus, pupillus non potest soluere creditori sine tutoris authoritate: si tamen soluerit eidem bona fide recipienti, isque pecuniam pupilli consumpserit, liberabitur pupillus. l. obligari. §. pupillus. ff. de authori ta. tutor. l. non omnis. in fin. vbi doct. plene si certum peta.

Emptio rei pupilli palam facta, valet. Vigesimussecundus, tutor si bona fide rem pupilli palam emerit, valebit emptio: secus si malafide. l. pupillus. §. item. & seq. ff. de authorita. tutur. facit l. non existime. & l. cum plures. ff. de administratio. tutor. Bald. cons. 347. Titius. in 4. vol. Et quando bonafide censeatur hoc facere, docet Bartol. & alij in l. singularia. si certum peta. & in l. transactione. C. de transactio.

Seruus seruiens bonafide, non debet torqueri in caput domini. Vigesimustertius, si seruus mihi bona fide seruiat etiam si dominium in eo non habeam, potest dici torqueri eum in caput meum non debere. Et idem in libero homine, qui mihi bonafide seruit. Secus si malafide. l. 1. §. si seruus bonafide. ff. de quæstio. vbi plene Hippol. Marsil.

Emẽs rem ecclesiæ sine solemnitate perdit pretium. Vigesimusquartus, is qui emit rem ecclesiæ sine solemnitate cap. sine exceptione. 12. quæst. 2. perdit pretium: & fructus illius rei perceptos restituere tenetur. l. iubemus nulli. §. sane. cum sequ. Cod. de sacrosanct. eccles. Tamen de æquitate canonica, quæ passim in hoc Regno seruatur, restituitur emptori bonæfidei pretiũ, si erat persona excusabilis ab ignorantia iuris. Felin. in cap. cum causa. col. 6. num. 25. de re iudica. scripsi in compend. alienatio. rerum eccles. vide tex. & gloss. in l. 1. Cod. de fide instrumen. lib. 10. & l. quemadmodum. de agricol. & censit. libr. 11.

Soluitur recte constituto in reatu. Vigesimusquintus, debitor recte soluit bona fide constituto in reatu: secus si mala fide. l. aufertur. §. in reatu. ff. de iure fisci. l. reo. de solutio. Alioqui plerique innocentium necessario sumptu egerent. doct. in l. post contractum,

tractum. ff. de donatio.

Vigesimussextus, quod contra bonam fidem fit, factum inciuile vocatur: ideo saltem iudicis officio rescindendum est. l. medicus. ff. de vari. & extraord. cognitio.

Vigesimusseptimus, bonæfidei possessor seruos etiam absentes noxali iudicio defendere potest: secus in malæfidei possessore, tex. in l. quoties. §. 1. ff. de noxal.

Tradens bona fide rem ei, cui non debet. Vigesimusoctauus, venditor qui rem bona fide tradidit ei, cui non debebat, liberatur cedendo actiones, quando certa species erat vendita: secus si genus. gloss. singul. secundum Angel. & Ias. ibi in l. si cum fundus. §. fi. in gloss. vlt. ff. si certū peta. allegatur etiam l. si quis vxori. §. apud Labeonem. in gloss. vlt. ff. de furtis.

Poss. bonæfi legis Flauiæ crimine non tenetur. Vigesimusnonus, legis Flauiç crimine suppressi mancipij bonæfidei possessor non tenetur: id est qui ignorabat seruum alienum, & qui voluntate domini id putabat cum agere. & sic de bonæfidei possessore ipsa lex scripta est. nam adiicitur, si sciens dolo malo hoc fecerit, & c. l. 3. ff. de plagiar.

Actio in factū poss. bonæfidei datur. Trigesimus, si dominus seruum suum occiderit, bonæfidei possessori, vel ei qui pignori accepit, in factum actione tenebitur. ff. ad legem Aquil. l. si dominus seruum. Et ad interesse tenetur, si seruus immerito fuerit occisus, gl. ibi per l. seruum. ff. de pignor.

Priuignus si diuortio facto nouercam cognoscat. Trigesimusprimus, Imperatores rescripserunt post diuortium, quod cum nouerca priuignus bonafide fecerit, non esse crimen incestus admittendum: secus si mala. l. si adulterium cum incestu. §. iidem Imperatores. ff. de adulter. Ioan. Ponzi. in allega. super decreto. in princ.

Bonæfidei poss. tignum iniūctum volens eximere, auditur. Trigesimussecundus, bonæfidei possessor volens eximere tignum suæ domui iniunctum, auditur: secus in malæfidei possessore, ne ruinis vrbs deformetur. l. 1. ff. de tigno iniuncto. Sic expressim docet Rofred. in tract. libellor. in 4. parte, in rub. de actio. tigni iniuncti. Quod verum intelligerem quando bonæfidei possessor hoc sine domus deterioratione seu destructione posset eximere: alias contra, per dict. l. 1.

Tignum alienū domus suæ apponens conuenitur. Trigesimustertius, is qui tignum alienum iniunctum sciens domui suæ apposuerit, in duplum actione de tigno iniuncto conuenitur: secus si bona fide. l. in rem. §. tignum. ff. de rei vindica. §. cum in suo. de rerum diuis. in Insti. Sed in hoc regno ad æstimationem tantum conuenietur vterque. Cum hæc pœna non exigatur de iure canonico. ca. fraternitas. 12. q. 2. scripsi in procem. consti. Reg. in primo tomo: nihilominus punitur malædei possessor, & tenetur soluere pretium, ad cōparandum aliud simile, etiam si esset carius altero.

Impensæ necessariæ & vtiles an deducantur. Trigesimusquartus, bonæfidei possessor expensas necessarias & vtiles deducit, etiam si res perempta sit: secus in malæfidei possessore. l. plane. & l. præcedente. ff. de petit. heredita. Bar. expressim in l. in fundo. col. 3. de rei vindica. Panor. in ca. 1. de restitu. spoliator.

Bonæfidei possessor ædificās in solo alieno. Trigesimusquintus, bonæfidei possessor in alieno solo ædificans per exceptionem doli pretium materiæ, & merces fabrorum repetit; secus in malæfidei possessore. §. certe. de rerum diuis. in Insti. l. adeo. §. ex diuerso. ff. de acquir. rerum domi. Idem in eo qui seuit frumenta. l. qua ratione. in princ. & §. sed ex diuerso. ibidem.

Fructus ex die, quo lis mota est restituuntur. Trigesimussextus, bonæfidei possessor non tenetur restituere fructus hereditatis, nisi ex eo die, quo lis in iudicium deducta est: secus in malæfidei possessore. l. 2. Cod. de petit. heredita. Quia bona fides tantū possidenti præstat, quantum veritas. l. bonafides tantū. ff. de regul. iuris. doct. in l. cum fundus. si certum peta.

Voluptariæ impensæ deducuntur. Trigesimusseptimus, bonæfidei possessor impensas etiā voluptarias picturarum & aliarum rerum. per doli exceptionem repetere potest, antequam rem restituat. secus in malæfidei possessore. nam ei probe dicitur non debuisse in aliena re superuacuas impensas erogare. facultas ei tamen dabitur tollendi ea, quæ sine detrimento ipsius rei tolli possunt. l. vtiles. in fin. ff. de petit. heredita. scriptum fuit abunde in l. impensæ. supra eodem.

Trigesimus octauus, si debitor in fraudem creditorum minore pretio fundum scienti emptori vendiderit, restituere fundum, etiam si pretium non restituatur, tenetur. l. si debitor. ff. quæ in fraud. creditor. Secus si is qui accepit, ignorauit, & sic fuit in bonafide. l. 1. hoc edictum. & l. qui à debitore. ibidem. nam cum perimi ius bonæfidei vetustissimum, & iniquum & contra mentem constitutionis est. l. in bello. §. rursus. ff. de captiuis. l. 1. §. si quis. ff. si quid in fraud. patro.

Nemo ex improbitate sua actionem habet. Trigesimusnonus, emptor bonæfidei furti habet actionem. §. item si fullo. Insti. de obliga. quæ ex delict. nascunt. Secus in malæfidei possessore: quia nemo ex improbitate sua actionem consequi debet. l. itaque. ff. de furtis. plene Petr. de Bella Pertica qu. 410. Francisc. Zoanec. in lib. restit. ad 50. lib. ff. cap. 12.

Collationes factæ à possessor bonæ fidei valent. Quadragesimus, etiam furtiuus seruus bonæfidei emptori acquirit, quod ex re eius stipulatur, aut per traditionē accipit. l. etiam. ff. de acq. rerum domi. Secus si sit malæ fidei. glo. ibi, quæ allegat l. 1. in fi. C. de rei vindica.

Quadragesimusprimus, si bonæfidei possessor prioratus, vel decanatus conferat beneficia spectantia ad collationem prioris, vel decani, valebit illa collatio: secus in malæfidei possessore. Ita domi. de Rota decis. 4. Rubr. de præb. quæ incipit, Vtrum intrusus. quippe bonæfidei possessor facit fructus suos, vt superius dictum extitit: & collatio est in fructu, per gloss. in cap. cum olim. de maiorit. & obedien. De præsentatione tex. est in ca. consultationibus. de iure patronat.

Agens actione pluuiæ arcendæ, auditur. Quadragesimus secundus, bonæfidei possessor auditur, si fundo cedat, quando agitur in eum aquæ pluuiæ arcendæ actione, quia tantum patientiam præstat: diuersum est in malæfidei. l. is cum quo. ff. de aqua pluuia arcend. & ibi plene interpretes.

Quadragesimustertius, si bonæfidei possessor hereditatis velit cum debitoribus hereditariis, aut cum his qui res hereditarias occupauerint, consistere, audietur vtique, si periculum erit, ne inter moras actiones incidant: secus in malæfidei. ff. de petit. heredit.

Quadragesimusquartus, bonæfidei possessores non aliter cogendos ait Paulus creditoribus consumptum ædificium restituere, quam si sumptus ad constituendum erogatos, quatenus pretiosior res facta, reciperent. in l. Paulus. §. pen. ff. de pignorib.

Quadragesimusquintus, bonæfidei possessori competit actio triticaria ad recuperandum possessionem, à qua deiectus est: secus in malæfidei possessore. l. 1. in fi. cum l. seq. ff. de actio. triticar.

Priuilegiū nō facta mentione de possessore bonæ fidei non valet. Quadragesimussextus, priuilegium non facta mentione de possessore bonæfidei non valet: secus de malæfidei possessore. tex. & ibi glo. possidebat. in fi. c. vlt. in princ. de decimis. in 6. vbi doct. & in c. dudum. de priuileg. vbi iusta possessio sufficit ad impediendum vires priuilegij. facit quod scribit Roma. singul. 597. an priuilegium alium effectum habetis in l. in causæ. 1. in fi. ff. de minor. & in l. quotiens. de acqu. hered.

Postremo ait Iurisconsultus bonam fidem sequendam, in l. 2. in fi. ff. de administra. rerum ad ciuita. pertinen. nam, vt breuiter dicam, bonafides tantum possidenti præstat, quantum veritas, quoties lex impedimento non est. l. bonafides. ff. de reg. iur. Et absurdum videretur, eos quidem qui bonafide possiderent, excipere actionē: prædones vero securos esse. l. non solum. ff. de noxal. Alij quamplurimi sunt effectus, quos nisi hi sufficiant, liberum erit cuilibet addere.

Bonafides in dubio præsumitur. *Malam fidem allegans, illam probare debet.* In dubio notandum est bonam fidem præsumi: vt qui à quolibet rem emit, quā putat ipsius esse, bonafide emit. l. qui à quolibet. ff. de contrah. emptio. Mala vero fides nusquam præsumitur, sicut nec delictum. l. merito. ff. pro socio. gloss. in cap. sanctorum. & cap. si diligenti. de præscript. Et sic qui malam fidem allegat, illam probare debet: sicut de dolo dicitur in l. quoties. §. qui dolo. ff. de proba. Vnde rem emens cum pacto de retro vendendo lucra

lucratur fructus illius rei, cum bonæfidei sit emptor, donec venditor rorum pretium legitime obtulerit, vel deposuerit, vel consignauerit. l.2. Cod. de pact. inter emptor. & venditor. c. ad nostram. de emptio. & venditio. l. acceptam. vbi Bal. C. de vsuris. Sic consuluit Franciscus Curtius consil. 28. sacratissime. Et hæc sit prima regula.

Quæ primo limitatur, cum quis emeret à pupillo sine tutoris authoritate. d. l. qui à quolibet. vel à prodigo, cui bonis interdictum est. l. si sciens. ff. illo tit. Et hoc, quando emeret ab ipso pupillo: secus si ab alio, procuratore forte pupilli, & is emptor nesciret pupillum dominum esse: tunc præsumeretur bonafides, vt in hoc tex. dicitur de procuratore.

Bonafides tollitur per denuntiationē. Secundo ratione denuntiationis tollitur bonafides. l. si fundum. C. de rei vindica. Etiam si denuntians non faciat fidem de iure suo, quod non tenetur ante tituli acquisitionem: secus si post. Ioan. Francisc. Balb. in repet. l. Celsus. col. 37. ff. de vsuca. Cepol. in trac. de seruit. vrba. prædio. cap. 20.

Bonafides an præsumitur, quando allegatur. Tertio præsumitur bonafides, si allegetur. l. si adulterium cum incestu. §. idem Pollioni. in fi. ff. de adulter. facit glo. in clem. appellanti. in fin. de appella. Barba. in consil. 35. in 1. vol. Balb. in d. l. Celsus. col. 31. Quod putarem verum, si allegaretur, & probaretur: nec allegatio sola sufficeret, cum non sufficiat dicere, nisi probetur. l. 1. iuncta gloss. ff. si quadrupes pauper. fecisse dicat. scripsi plene in interpreta. l. diuus. ff. de senatusconsul. Silania.

Bonafides non præsumitur contra iura. Quarto non procedit, cum quis esset mercatus contra iura. regul. qui contra iura. de regul. iuris, in 6. l. quemadmodum. de agricol. & censit. lib. 11. glos. hic. vel solennitate non seruata, per glos. singul. in l. 1. C. de fide instrumen. & iure hastæ fisca. lib. 10. vbi emens sine solemnitate, præsumitur in mala fide, vt ibidem. glo. asserit.

Collusio falsi procuratoris inducit malā fidem. Bona fides non præsumitur in eo qui ludit ludo prohibito. Quinto quando à procuratore colludente emerit. nam illa collusio malam inducit fidem. gloss. in verb. bonafides. cap. si diligenti. de præscriptio. doct. in rub. de collusio. detegend. l. qui fundum. §. procurator. ff. pro emptore.

Sexto perdit officium hæc regula, quādo ab illo emeret, cum quo ludit in ludo prohibito. l. fin. §. 1. ff. quarum rerum actio non datur. l. 1. de lusu aleæ & aleator. Secus vbi tertius emeret à lusore: quia tunc, cum ille possit lucrari, & is qui emit non det, vt secum ludat, valebit contractus. Bart. in l. si quis cum sciret. ff. pro emptore. nisi fraus esset de persona ad personam. gloss. in regul. fraus. de regul. iur. in 6. vt pote si ille qui lucrabatur, dixerit alicui quod emeret: teste Petro de Vbald. in repet. cap. si diligenti. col. 13. in 5. fallen. de præscrip.

Possessor nouus præsumetur vitiosus, si de antiquiori apparent. Septimo cum de antiquiori apparet possessore, nouus præsumitur vitiosus. cap. licet. de proba. nisi possessor hic nouus possedisset per longum tempus. Bar. in d. l. Celsus. & d. l. fin. ac in l. si duo. ff. vti possidetis.

Fama viciniæ facit cessare bonā fidem. Octauo flectitur hæc regula, nisi viciniæ fama esset rē non esse possidentis. Bar. in d. l. Celsus. facit c. quanto. cum seq. de præscrip. & l. si vicinis. C. de nupt. ita nominatim scribit Petr. de Vbald. in repet. c. si diligenti. col. 14. de præscrip. vbi dicit idem in possidente seruitutem, cum sit contra ius: quippe res omnis præsumitur libera. l. altius. C. de seruit. & aqua.

Nono Iurisconsultus interdum dicit præstandum ex bona fide. l. ex maleficiis. §. 1. ff. de actio. & obliga. Videte limitationes alias per dom. de Vbald. in d. cap. si diligenti. hæ tamen ceteras comprehendunt, & sufficere debent ad tuendum bonæfidei possessorem, & ad eius effectus.

Phrases bonæ fidei. Postremo supersunt describēdæ phrases hic, quibus Iurisconsulti vtuntur. Primo alienam fidem sequi, in l. 1. ff. si certum peta. ibi, nam cuicunque rei assentiamus alienam fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, credidere dicimur.

Habere ergo fidem alicui, est credere illi. l. 1. ff. si certum peta. & Iulia. scribit bonæfidei cōuenire, vt vnusquisque præcipuum habeat, quod ex re eius seruus acquisierit, in l. communis seruus. ff. communi diuid.

Fidem liberat, qui præstat vel facit, quod promisit de contractibus bonæfidei & stricti iuris. in §. actionum. de actio. in Insti.

Agere bona fide. Bonafide agere dicitur, qui sine vllo dolo, & figmento, vere atque diligenter agit, quod agendum suscepit. Erasm. in annota. epistol. 1. ad Roma. & Budæ. in l. 1. §. quod ait prætor. ff. de seruo corrup. Phrases alias breuitati consulens prætermitto.

IABOLENVS LIBRO SEXTO EX Cassio. Lex cxj.

Censere est constituere & præcipere. Vnde & dicere solemus, CENSEO HOC FACIAS, & SENATVM ALIQVID CENSVISSE. Inde Censoris nomen videtur esse tractum.

Tria hic dicuntur: primum, quod censere significat cōstituere & præcipere. Secundo infert ad exempla: videlicet solemus dicere, Cēseo vt hoc facias, id est præcipio, & constituo. & solemus dicere. Senatum aliquid censuisse. & patet cum dicit filio, Censeo vt hoc facias. Idémque si dominus seruo aut famulo, iudexve partis censet vendenda bona, id est constituit. & alibi Iuriscons. ait, Senatus statuit. l. 2. ff. de accusat. Quippe censere & statuere idem significant, vt probaui in l. pronuntiatum. supra eodem. Tertio censoris nomen deductum videtur ab hoc verbo Censeo.

Censere pro opinari. Censere etiam dicit Budæ. in annota. in Pandectas ad l. vlt. ff. de senator. quod vulgo vocant opinarij, hoc est suam sententiam explicata ratione approbare audientibus. Vnde dicimus, quod senatus hoc censuit. Nam quod iussu populi senatus censuerat, omnino seruandū erat. Etiam dicimus, quod vniuersitas censet, à scholasticis & vniuersitatis ministris seruandum est. Sed gloss. in clem. vna. in verb. censemus. de concess. præb. dicit hoc verbum accipi pro iussu, deliberatione, & sententiæ prolatione. idem dicit gloss. in clem. vna. de proba. ita dicens: Censemus, iudicamus, sententiamus, statuimus, iubemus, deliberamus, & existimamus, quam no. singul. Barba. in c. 1. de offic. ordinar. nu. 53. & l. fi. vbi Lucas de Penna. C. de iure fisci. lib. 10. sic intelligitur, vt hic, in l. senatus censuit. ff. de donatio. caus. mortis. l. fin. Cod. de iure fisci. lib. 10. vbi Lucas de Penna. Et sic censeo accipitur pro constituo, præcipio, arbitror, decerno, censum habeo, & existimationem.

Interdum Iurisconsultus dicit, Principes censuerunt. in l. 1. ff. de bonis eorum qui mortem sibi consciuer. & senatui placuit. l. Arrianus. de iure fisci. Tamen verbum Censeo communius ad senatum referebant veteres. Cicer. ad Attic. scribit: quod nec senatus censuit, nec populus iussit. scripsi in l. eum qui. ff. de iurisdict. om. iud.

Prædia censeri quæ dicantur. Censeri prædia dicuntur, quæ censum præbent. l. omne territorium. C. de censib. & censit. lib. 11. Est & censeri, in censum describi l. 1. C. in quib. caus. pignus tacit contrah. Alias est arbitrari, iudicare, existimare, vt dicunt quidam intelligi §. 1. de iure natur. in Inst. & l. 1. ff. de iustit. & iure. vbi dicit tex. videmus etenim cetera quoque animalia istius iuris peritia censeri. id est videmus non homines modo, sed cetera animalia adscribi & annumerari inter illos, qui hanc legem obseruant. & ita habet Theophil. in §. 1. Ergo videmus cetera animalia perita censeri istius iuris, vulgari modo loquendo: nempe omnia animalia perita iuris naturalis censentur. id est sicut homines iuris huius periti sunt, ita & cetera animalia reputantur & censentur perita: nam ea quæ ad naturale ius spectant, faciunt: videlicet alunt suos fœtus, sicut homines, & reliqua hoc iure introducta non omittunt. Ergo censentur, id est videntur, & intelliguntur huius iuris peritia instructa.

Tamen Budæ. in annota. l. 1. ff. de instit. & iure, exponit censeri

censeri pro nobis admirationi quidpiam esse præ ceteris, vt Elephas & Tigris. sed ista expositio est extranea à tex. generaliter dicente cætera animalia: ergo non intelligit specialiter de aliquibus. Aut dicere censentur, id est pretium & æstimationem merentur. nõ potest etiam hæc expositio huic §.1.connenire. Quamobrem tutius tenerem, prout superius.

Ætas in censendo significanda. Ætatem in censendo significare necesse est, quia quibusdam ætas tribuit, ne tributo onerentur.l.3.ff.de censib.

Cēsiti qui dicantur. Et ita censiti etiam dicuntur, qui censum præbent. C. de agricol. & censit. libr. 11. vel quorum res æstimata est certa quadam summa, & secundum eam in classem suam redacti: qni etiam *Capite censi qui.* capite censi, id est opibus censiti dicebantur. Et capite censi, qui nullo aut paruo ære censebantur, vt in rub. C.in quib.caus. cap. censi. domi. accus. possunt. lib. 11.Nebricen. in verb.censeo. Licet in nostris libris non habeamus, capite censi, in illo titul. in quib. caus.&c.

Censuales qui. Censuales, qui censum exigunt. §. coges. in authen. de manda. Princip. colla.3. Lucas de Penna in rub. Cod. de censib.& censito.lib. 11.vel qui assistebant censoribus, teste Calepino: quod parum arridet. vel qui certum pendũt censum. cap.authoritate.de priuileg.lib.6.

Censiter quomodo capiatur. Censitor, qui recipit præsentationes collectorum coloni, & pignoris iure vendit prædium, ni census soluatur. l.forma. §. illam enim æquitatem debet admittere censitor.& l.cum possessor.§.pro pecunia.ff.de censib.l.ergo.§. alluuio.de acqu. rer.domin.& in rub. C.de censib. & censitor.lib.11.

Census acceptiones. Census vero est id, quod per capita Principi soluitur, siue per focos. Valla in Rauden.vel annua pensio, quæ superiori de prouentibus rerum debetur. l.ætatẽ. cum l.seq. ff. de censib. Lucas in rub. Cod de censib.lib. 11. & in tit. sine censu vel reliq. & l.1. Cod. in quibus caus. pig. tacite contrah.

Secundo quoque dicitur æstimatio rerũ ac bonorum, in rub.de censib.supra.& Zasius in l.2.ff.de ori. iur. sed in tit.de censi.vix potest sic accipi.

Tertio pro ipso patrimonio & substantia accipitur, authen.de creationibus C.de episcop.& cleric.in fin.

Quarto pro libro, in quo census, & bona pro quibus soluitur, scripta sunt.l.census. ff. de proba. Lucas de Penna in rub. de censib. libr. 11. Theophil. in §. fin. de libert. in Insti.

Census hodie quomodo capiatur. Hodie ex consuetudine Franciæ vocamus censum præstationẽ illam annuam, quam domino directo soluimus. Gallic. *le cens*: & *le seigneur foncier* vocatur, qui illum habet *Census & reditus differunt.* censum. Et est differentia inter censum & reditum, *rente*: quia habens reditum, non dicitur dominus directus, nec habet laudimia, nec retentionem, nec alia iura, quæ dominus censũs habet, *le censier ou foncier*. Nempe censuales domini duo esse non possunt, nec census supra censum imponitur: tamen reditus supra reditum imponi potest, & tunc primus reditus prius soluetur: tumque primus reditus prius soluetur. Et qui tempore prior erit, & iure. l. si fundus. §. si duo. ff.de pignor. Chassa. in con-*Arestum, quo præfertur ceteris creditoribus dominus censualis.* suetud. Burgund. in rubr. *des censes*. §. 1. & §. 6. Et anno 1567. dictũ fuit in senatu, quod dum res venditur ad licitationẽ pro debitis soluendis, dominus censualis pro reliquis census sibi debitis est aliis debitoribus præferendus: quia ius in re habet, quod alij non habent. Alias multas differentias docui in 2. tomo commentar. in consti. Regias Gallic.tract.de consti.redituum, artic.1.glo.17.

Et senatum aliquid censuisse. Pro hoc text. est in l. item veniunt. §. pridie.& seq.ff.de petit. heredita. l. senatus. de contrah.emptio. & de donatio. caus.mortis.l.senatus.& l. ob carmen.§.item senatus. ff. de testib. Et quis fuerit modus consulendi senatum, & vbi haberi, & quo pacto suffragia ferri solerent, & quid apud exteros, plene tradit Alexand.ab Alexandro in lib. genial.4.c.11.

Censores Romæ duo constituti. *Inde Censoris nomen videtur esse tractum.* Censores Romæ constituti fuerunt duo, cum census iam maiori tempore angendus esset, & consules non sufficerent.l. 2. §.exactis. ff. de orig. iuris. Et videte per Fenestellam de magistratibus. Romanor.ca.17. de censoribus, & per Pompo. Lætum eod. tract.

Item censores à censendo dicti sunt, per istum text. ad *Censores vnde dicti.* quorum censionem, & arbitrium censebatur populus Romanus. Licet quidam dicant à censu æris, hoc est pecuniæ dicto esse, quasi iudices census essent, & iudices super moribus, qui vitam moresque nostros censent, id est examinant, & iudicant. Nam censura iudicium est. vnde & *Cēsura ecclesiastica quæ.* censura ecclesiastica declaratur ita in cap. quærenti. de verbor. significa. Quærenti quid per censuram ecclesiasticam debeat intelligi, cum huiusmodi clausulam in nostris literis apponimus: respondemus, quod per eam non solum interdicti, sed & suspensionis & excommunicationis sententia valet intelligi.

Item censorius vir, qui censuram gessit: & lex censoria, *Censorius qui.* ad censorem pertinens, vel à censoribus edita.l.in l.censoria.]. eod. vbi dicam abundantius.

Censualis forma, ad censum pertinens.l.forma.ff.de cẽ-*Censualis forma.* sib. Et si quis inquilinum, vel colonum nõn fuerit pro-*Trahere quomodo capiatur.* fessus, vinculis censualibus tenetur. ibidem.

Tractum. Trahere significat hic ducere, siue deducere.

Interdum significat protrahere, differre.l.si mensor non *Trahere pro differre.* falsum modum renuntiauerit, sed traxerit renuntiationem, de dolo tenetur.ff si mensor falsum mod. dixerit.l.si duo. in fin.de consti. pecunia. ibi, an vero vsque ad litiscontestationem trahimus.l.penul.de sponsal.

Trahere damnum, pati, sentire.l. is à quo. ff.de rei vin-*Trahere damnum.* die.ibi, quemadmodum non duplex damnum traheret.

Non est nouum, vt priores leges ad posteriores tra-*Priores leges trahuntur ad posteriores.* hantur, ducantur, pertineant.l.non est nouum.cum l.seq. ff.de legib. trahuntur autem, vt determinentur, suppleantur, corrigantur glos.ibidem. Ideo quia antiquiores leges ad posteriores trahi vsitatum est, semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, vt ad eas quoque personas, & ad res pertineant, quæ quandoque similes erunt. Sed & posteriores leges ad priores pertinent, nisi sint contrariæ, idque multis argumentis probetur. Et quod in l. non est nouum. dicit trahantur, in seq. l. dicitur pertineant, ac in l. sed & posteriores. Et lubricum linguæ non est facile ad pœnam trahendum. l. famosi. §. penult. ff. ad legem Iul. maiesta.

Trahere, id est inuitum ducere. authen. statuimus, vt *Trahere inuitum.* nullus ecclesiasticam personã in criminali quæstione, vel ciuili trahere ad iudicium seculare præsumat, contra constitutiones Imperiales & canonicas sanctiones. C. de episcop.& cleric. cap. si diligenti.de foro competen. Vnde si punire quis debeat, si quis trahat alium coram non suo iudice, intelligetur, quando inuitum: secus si sponte compareat.l.1.vbi gloss.& doct. C. de agricol. & censit.lib.11. Et trahi quis dicitur, quando vsque ad litiscontestationem perseuerat, vt eo casu puniatur.gloss.in c.insolita.11.quæst. 1.& in d.c.si diligenti.c.2.vbi Panor.in 2.no.de libel.obla. & in c.pastoralis.4.de caus.possess. Sed si quis trahat, & desistat ante litiscontestationem, non punietur. Georg. Nathan in repet.clem. sæpe.in verb.causas.de verbor. signifi. Dec. in ca.dilecti.in 1.col. de exceptio. Gomes.in ca. 2. in verb. trahantur.de rescri.in 6. Iacob.in l. quamuis. ff.de in ius vocand. Pro materia tamen non semper duci inuitum significat, vt melius ex specie factorum constare poterit. facit l.qui sella.ff.de seruitu. rusticor. prædior.ibi, sed trahendi lapidem aut tignum neutri eorum ius est. l. inter. ibi, armenta trahere.ibidem.

Et constitutiones personales ad exemplum nõ trahun-*Constitutiones personales ad exemplum nõ trahuntur.* tur.l.1.ff.de consti.Princip.§. sed & quod Principi. de iure natural. in Instit. quod Iurisconsultus alibi dicit, non est producendum ad consequentias.l. quod vero. ff. de legib. Et quod iure singulari receptum est, ad cetera porrigi non placuit.l.fideicommissaria.§.fin. ff. de fideicom.liberta.Iurisconsult. alibi dicit, non transmittantur, l. forma. §. quanquam, ff.de censib.

Trahere

Trahere in rem suam sententiam, est adducere, allicere, vel rationibus persuadere, vt in sententiam nostrã descendant. l. si in tres. ff. de arbitr. ibi, quia in plures fuit compromissum, & potuit præsentia eius trahere eos in eius sententiam. Et ne vos in præsentiarum longius traham, aliò pergamus.

IDEM LIBRO VNDECIMO.
Lex cxij.

Littus publicum est eatenus, quatenus maximus fluctus exæstuat. Idem iuris est in lacu, nisi is totus priuatus est.

Hic text. duo præscribit. primo quid sit littus publicũ, declarat: secundo de lacu. Ad primum, littus dicitur esse publicum, quatenus exæstuat maximus fluctus: vnde non licet alicui illud occupare. Idem in publico lacu, vt quatenus protenditur fluctus maximus, dicatur, nisi totus lacus priuatus fuerit. Prima huius legis pars elucidata fuit in l. littus. s. eod. in qua fuit dictum de littore quatenus protendatur, hic vero quatenus publicum dicatur. & sic neutra est superflua.

Eatenus, quatenus, quomodo capiuntur. *Eatenus*, id est intantum, siue pro ea parte: *quatenus*, inquantum, vel pro qua parte. l. Stychum. in ff. ibi, sed conditio talis accipi debet, quatenus erit: vt si totum alienauerit legatum, extinguatur: si partem, pro ea parte debeatur, quæ testatoris mortis tempore fuerit. ff. de lega. 1. sic capitur in l. 2. §. sepulchrum. ibi, Celsus autem ait, non totus qui sepulturæ designatus est locus, religiosus fit, sed quatenus corpus humatum est. ff. de religios. l. fin. de mortuo inferend.

Quatenus pro ad quẽ finem. Quatenus, id est ad quem finem. l. Celsus. §. Iulianus. ibi, idem Iulianus quærit quatenus hos oporteat exhibere, & ait priorem sic, vt actor possessionem habeat, &c. l. item miles. ff. de re iudic. & l. si cum exceptione. §. quatenus. quod metus caus.

Quatenus pro quia. Quatinus, siue quatenus, pro quia, seu quoniam, l. 1. in princ. ff. de noui oper. nuntia. vbi glo. sic exponit: melius tamen ibi intelligitur pro intantum, vt proxime dixi. Sed facit pro glo. sententia l. si quis rogatus. ibi, quatenus libertas non priuata, sed publica res est. ff. de fideicommiss. liberta. vbi gloss. exponit pro quia. videte & iudicate, an sic accipiatur. l. certum. vbi glo. si certum per. Sed melius forte conueniet exponere pro Quin ibi, nam & Pedius nil referre ait proprio nomine res appelletur, an digito ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur, quatenus mutua vice res fungantur, quæ tantundem præstent. Et hæc dictio causam præteritam, præsentem, & futuram significat, si gl. credatur in §. 1. in verb. sed quatenus. in authen. de heredib. & Falcid. colla. 1.

Quatenus pro quousque. Quatenus, pro quousque. l. grege. §. cum pignor. ibi, quatenus vtraque pecunia debetur, pignus secundo creditori tenetur. ff. de pignor. eodem modo capitur in l. antiquitas. C. de vsufruc. quamuis Bald. ibi dicat in primo not. ampliatiuam dictionem esse.

Quatenus pro quomodo. Quatenus, quomodo. l. metum. magna. §. sed quod prætor. ff. quod met. caus. vbi glos. exponit pro qualiter ibi, sed quod prætor ait ratum se habiturum, quatenus accipiendum est, videamus.

Quatenus pro quod. Quatenus in iure Pontificio frequentius accipitur pro quod: vt mandamus quatenus, c. ex rescripto. de iureiur. & infinitis aliis in locis.

Quatenus facit conditionẽ. Quatenus facit conditionem, teste Bart. in l. 1. col. 6. versic. quæro de aduerbiis. ff. de conditio. & demonstra. per l. Stychum. ff. de leg. 1. Vnde si quis vendat quatenus habet in illa domo, si non habeat nisi sextam partem, illam videtur vendidisse, si tota domus ad eum spectabat pro quantitate pretij: quæ si ascendat ad totam domum, tota videtur vendita, per l. potest reliquorum. vbi dixi infra eo. gl. in l. 1. §. 1. ff. de superficieb.

Quatenus pro inquantum. Quatenus ad eum peruenit, id est inquantum factus est locupletior. l. in heredem eatenus daturum se eam actionem proconsul pollicetur, quatenus ad eum peruenit. id est quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas peruenerit. ff. de dolo.

Miles, parens, &c. an insolidum condemnentur. Miles, parens, patronus, socius, & aliæ quædam personę non insolidum, sed quatenus facere possunt, condemnantur, id est deducto, ne egeant. l. miles. & l. sunt qui, cum legib. seq. ff. de re iudica.

Item istæ dictiones eatenus & quatenus simul incedere solent, sicut religiosi: vnde quidam alij religiosa verba dicunt. sed quandoque separantur.

Lacus quid. Stagnũ quid. *Idem iuris est in lacu.* Quid sit lacus, Iurisconsultus in l. vna. ff. vt in flumi. public. his verbis ait: Lacus est, qui perpetuam habet aquam. Stagnum est, quod temporalem cõtinet aquam, ibi stagnantem, id est continentem: quæ quidem aqua plerunque hyeme cogitur, id est, congregatur. Imperator tamen in proœm. ff. dicit Institutiones elimatas, ex omni veterum pene Institutionum corpore, & ab omnibus turbidis fluctibus in vnum liquidum stagnum coniunctas, in §. discipuli. vbi gloss. & doct. elucidant. Et de stagno loquitur text. in l. 3. §. item feras. ff. de acquir. possess. & in l. vna. in fin. de ripa muniend. Et lacus forte potest ab Hæbreo deduci verbo *lacat*, quod significat collegit, quòd secum omnes circum aquas colligat: vel à *lacah*, accepit, quod omnes accipiat aquas ad se defluentes.

Fossa quid. Lacus duplex. Fossa est receptaculum manu factum. hæc Iurisconsul. in d. l. vna. Et lacus quidam est publicus, quidam vero priuatus, teste Bart. in tract. Tiberiad. in verb. flumen. in fin. Fuitque pronuntiatum in senatu cõtra socium habentem commune stagnum, vt intra duos menses pisces apponeret: alioqui tempore elapso si socius apponat fructus erũt sui, & non alterius. nec obest l. si vt proponas. C. de ædific. priuat. quæ quatuor menses ad perdendum dominium præstituit: secus in hoc casu, quo tantum piscationem perdit. anno 1538. die penult. Decemb. in magna camera fuit pronuntiatum.

Et sic infertur, quod si lacus publicus crescat vel decrescat, littus semper dicitur publicum. Secus est in lacu priuato: quia quantuncunque crescat vel decrescat, domino prædij remanet ei, cuius antea erat. nec in eo ius alluuionis locum habet. l. vicinus. §. lacus. de aqua pluuia arcend. ff. l. Rutilia Polla. de contrah. emp. l. lacus. de acquir. rerum domin. vbi sic dicitur: Lacus & stagna licet interdum crescant, interdum exarescant, suos terminos tamen retinent. Loquitur etiam de lacu. tex. in l. 1. §. caput. de aqua quotid. l. 3. §. si aqua. de riuis. & l. vna. de fonte.

Ex lacu priuato, &c. an seruit. constit. Secũdo ex lacu priuato vel stagno seruitus aquæductus concedi non potest. l. foramen. §. fin. ff. de seruitu. vrbanor. prædior. vbi gloss. & doct. assignant rationem, quam ibi licet videre.

Dominus solus piscatur in lacu priuato. Tertio in lacu priuato non licet alteri, quam domino piscari. l. iniuriarum. §. fin. ff. de iniur. Sunt enim quidam pro quæstu piscantium facti lacus, quos piscatorios vocat Iurisconsul. in l. forma, §. lacus. ff. de censib.

Locato fructu lacus an nauiũ vsus locetur. Quarto si Comes vel alius dominus locauerit mihi fructus lacus, in quo naues habebat ad piscandum, tenetur nauium vsum mihi concedere, instar conductoris. l. sed addes. §. illud. ff. loca. & vsufructuarij. l. item si fundi. §. seminarios. ff. de vsufruct. Bal. expressim. in l. fundo. in fin. Cod. eod. Cepol. in tracta. de seruitu. rusticor. prædior. rub. de lacu.

Lacum contaminans punitur. Quinto qui lacum publicum contaminauerit, extra ordinem puniri debet. l. 1. §. 1. ff. de extraord. criminib.

Sexto si lacus perpetuus in fundo tuo est, nauigandi quoque seruitus, vt perueniatur ad fundum vicinum, imponi potest. l. via constitui. §. 1. ff. de seruitu. rusticor. prædior.

Lacus pro dolio vini. Septimo lacus etiam dicitur dolium, siue locus, in quem exprimitur vuarum liquor, & ex illo in dolia conditur, sic capitur in l. si seruus seruum. §. si. ff ad leg. Aquil. vbi

vbi Bud. inquit lacum esse, qui torculari supponitur ad excipiendum mustum, & labra lignea, quibus apud nos vindemiæ importantur, quibusque ad balneum vtimur. hæc ille. Et vulgus vocat *la cuue*.

Lacus, siue lacunar pro fabrica.

Interdum lacus, siue lacunar est tecti elegantior fabrica, & plana trabs, seu tabulatum, quo tectorum superiora ornantur. l. quæsitum. §. scalæ, quæ ad lacunaria admouentur, instrumenta sunt. ff. de fund. instructo.

IDEM LIB. DECIMOQVARTO ex Cassio. Lex cxiij.

Morbus sonticus est, qui cuique rei nocet.

Alciati sententia reprehenditur.

Intelligit hunc tex. Alciat. quod voluerit definire morbum sonticũ, vt sit is, qui cuique rei nocet: supplet, de qua re agitur. quæ suppletio non est mihi ex sententia: quia morbus sonticus non solum rei, de qua agitur, nocet, sed etiam cuicunque rei agendæ, vt inferius dicam. Alioqui si noceret tantum rei, de qua agitur, & non aliis, non diceretur sonticus. Vnde Iurisconsultus ait: morbus sonticus quoties nominatur, eum significari Cassius ait, qui noceat: nocere autem intellige, qui perpetuus est, non qui tempore finiatur: sed morbum sonticum eum videri, qui inciderit in hominem, postquam sanatus sit. sontes enim nocentes dicimus. l. vlt. § 1. ff. de ædilit. edicto. Et alibi dicitur: morbus sonticus ita æstimandus est, qui cuicunque rei agendæ impedimento est. porro quid magis impedimento est, quàm morbus corporis contra naturam, quem febrem appellant? l. quæsitum. ff. de re iudica. Et sic morbus sonticus vocatur morbus nocens. Sextus vero Cæcilius, & alij veteres Iurisperiti, qui duodecim tabulas interpretati sunt, morbum sonticum pro vehementi & grauissima ægritudine acceperunt: & sonticã causam pro iusta & legitima. Ælius stylum sonticum pro noxio dictum existimauit: & sontire pro eo quod est in aliqua re obesse, & grauiter nocere. Sed hanc vocem propter antiquitatem nimiam magis intelligendam, quam vsurpandam censet Petr. Crinitus in tract. de honesta disciplina, lib. 5. cap. 10. Effectus sequentes resultant.

Sonticus morbus definitur.

Sontici morbi effectus. *Sonticus morbus excusat.*

Primus est, quod citatus habens morbum sonticum, comparere non tenetur: sed in criminalibus excusatorem mittere debet, quem Gallic. *exoine* vocamus. l. quæsitum. ff. de re iudica. vbi verba sunt Iurisconsul. morbus sonticus, etiam inuitis litigatoribus ac iudice diem differt. & pœnam contumacis non patitur, quem aduersa valetudo, vel maioris causæ occupatio defendit. l. contumacia. §. pœnam. ff. de re iudica. multa scripsi in tract. de excusatio. & exoniis, in 3. tomo commentar. in constitut. Reg. Gallic.

In sont. morbo detentũ sent. lata nõ valet.

Secundus, non valet sententia lata contra morbo detentum sontico. d. l. quæsitum. ibi, igitur si rei iudicandæ tempore alter ex litigatoribus febrem habuerit, res non videtur iudicata. Et sic sententia est ipso iure nulla, quando iudex sciebat eum valetudinarium, vt pote qui erat excusatus: sed si ignorabat, valet sententia: datur tamẽ restitutio. Bar. & alij in d l. quæsitum. & l. 2. §. si quis. ff. si quis cautio. & l. si prætor, in fi. de iudic.

Sontico morbo laborãs excusatur ab horis dicendis.

Tertius, excusatur hic ab horis dicendis, teste Ioan. de Lignia. in tract. de horis canonic. dicend. in 6. q. quod verum intelligit Innocen. si talis sit infirmitas, quæ impediat, & à dicendo, & audiendo: qui postea sanus effectus non tenetur quidpiam de horis præteritis dicere. Secus vbi leuis esset morbus. ca. 1. de celebra. missar. Nicol. vero plene in tractat. de horis dicendis, in 1. parte. quæst. 3. firmat saltem illum audire teneri sacerdotem coram eo legentem. Sed ego putarem morbum sonticum eum excusare etiam ab audiendo, quando acriter vexaretur, vel quando obesse timeretur, teste Cardin. in cap. 1. quæst. 7. de celebra. missar.

A residẽdo excusatur qui morbo laborat.

Quartus, excusatur à residentia cap. vno. de cleri. non residen. in 6. cap. ad audientiam. illo tit. & tunc potest deseruire per vicarium, etiam sine episcopi facultate, vt per doct. ibidem. quandiu morbus durat. sed is sanitatem adeptus residere tenetur. doct. in d. cap. vno.

Fructus percipit laborans morbo sontico.

Quintus, recipit fructus beneficij tempore valetudinis aduersæ, ac si seruiret. cap. 1. de cleric. ægrotan. etiam distributiones quotidianas, quia per eum non stat, quominus seruiat. l. in iure. ff. de reg. iur. ca. vno. de cleric. non resid. in 6. prout tamen dixi in §. 1. in verb. impedimento. in fin. de colla. in concord. & plenius in scholasticor. priuileg. 31.

Theologus morbo sont. laborans excusatur.

Sextus, etiam theologus, qui tenetur legere & prædicare, excusatur ob morbum sonticum. d. §. 1. de collation. vbi plene scripsi, in verb. impedimento. in concordatis Franciæ.

Appellans excusatur ob morbum sonticũ.

Septimus, excusatur is, qui non prosecutus fuerit appellationem ratione morbi. cap. ex ratione de appella. quippe tunc per literas Regias releuaretur in hoc Regno, vel in curia ecclesiastica à Papa, vel ab alio, cui ius hoc concessum fuerit: vt in cap. cum sit Romana. de appella.

A promouendo excusatur laborans sontico morbo.

Octauus, excusatur à promouendo intra annum iuxta cap. licet canon. de elect. in 6. & cap. commissa. eod. tit. quod potest ad mille aureos prodesse: nec ei computatur annus, nisi à die sanitatis recuperatæ. d. ca. commissa. velut abunde tractaui in secunda parte praxis beneficial. tit. de nõ promotis intra annum quando priuati censeantur, & quando possint excusari.

Sontico laborãs excusatur à petẽdo inuestituram.

Nonus, excusat vasallum non petentem inuestiturã intra annum à priuatione feudi. c. 1. quæ fuit prima caus. benefi. amittend. Bal. in §. vasalli. de pace Constan. aut si domino non seruierit, vt ibi Iurisconf. in l. qui cum vno. §. si. ff. de re militari. ibi, datur venia valetudini, &c.

Priuilegiis gaudet laborans morbo.

Decimus, licet quis non debeat gaudere priuilegiis alicuius officij, nisi ad finem vsque in eo perstiterit: hoc tamen non procedit, vbi præ morbi grauitate non licuit ea quæ erant officij perficere. tex. in l. ex agentibus. Cod. de princip. agent. in rub. lib. 12. quem sing. no. Roma. sing. 65. an stante statuto. Ideoque dixi rectorem vniuersitatis, qui per duos menses & vltra per infirmitatem suo officio non valebat seruire, nihilominus gaudere debere priuilegiis aliorum rectorum, qui per se exercuerant officia, per prædicta.

Laborãs morbo à ieiunãdo excusatur.

Vndecimus, valetudinarius non tenetur ieiunare. cap. consilium. vbi doct. de obserua. ieiunior. vbi dicunt posse etiam comedere carnes tempore quadragesimæ, etiam in loco prohibito, vt pote in monasterio. gloss. in ca. ad nostram. de censib. doct. in l. vinum. ff. si certum peta.

Morbus à celebrando excusat.

Duodecimus, qui quotidie celebrare tenetur ex statuto vel fundatione, excusatur ratione morbi sontici. cap. significatum. vbi etiam scripsi, de præb. nisi diceretur in statuto, per se, vel per alium: tunc tempore infirmitatis per alium seruire deberet, vt alias dixi primario collegij Heduen. dum in illo collegio habitabam.

Testes valetu. lit. nõ contest. audiũtur.

Decimustertius, si testes sint valetudinarij, ad perpetuam rei memoriam auditi possunt lite non contestata. ca. vlt. vt lite non contesta. l. in l. Aquilia si delectum. ff. ad legem Aquil.

Marit. nõ rep. expens. &c.

Decimusquartus, expensas quas maritus in vxore ægra curanda præbet, non repetit. l. quod in vxorem. C. de negot. gest.

Laborans aduersa valetud. &c.

Decimusquintus, valetudine aduersa laborans non tenetur in synodo comparere, sed legatum mittere debet, dicit tex. in c. si ægrotans. 5. q. 3. cap. placuit. 2. c. si quis episcoporum. 18. distinct.

Infirmis non imp. pœn.

Decimussextus, infirmis non est pœnitentia imponenda, sed innotescenda, & amicorum orationibus, & precibus subleuanda. ca. ab infirmis. 26. q. 7.

Infirmitas prodest ad salutem.

Decimusseptimus, infirmitas corporis aliquando prodest ad salutem animæ. c. nisi. §. alia. de renuntia. ca. si quis. 23. q. 3. Bened. in repet. cap. Raynutius. in verb. mortuo. t. nu. 10. de testam. Et duplex est infirmitas, animi & corporis. l. 1. ff. de ædilit. edict. Lucas in l. nullus solius. C. de decurio. lib. 10. Cicero lib. 1. & sequ. Tuscula. quæstio. facit cap.

ca. cum infirmitas. de pœniten. & remissio.

Infirmitas maritum excusat à redd. deb.

Decimus octauus, infirmitas excusat maritum à reddēdo debitum vxori, vt probat de Ripa in tract. de peste, in 1. parte, in priuileg. vlt. facit text. in l. si paterfam. 1. §. fi. ff. de adoptio. l. filium. in fi. de his qui sunt sui vel alieni iuris. ibi, infirmitate interueniente. & l. fi. §. camelasia. ibi, nisi soli læsi, & inutilis corporis infirmitate. ff. de muneribus. l. si longius. in princ. de iudic. Licet quidam dicat infirmitatem non capi pro valetudine.

Matrim. non præsumit. contra. infirmus.

Decimus nonus, non præsumitur, quod infirmus contrahat matrimonium. cap. tenor. de senten. & re iudicat. quod tamen multi faciunt, vt legitiment sobolem procreatam.

Beneficio an priuatur mor. laborans.

Vigesimus, non est quis priuandus beneficio, nec officio, si non liceat eidem per valetudinem seruire. c. scripsit. & seq. 7. q. 1. c. 1. & per totum. de cleric. ægrotan.

Vigesimusprimus, si valetudinarij lædantur pendente morbo per sententiā, vel alias, possunt petere in integrum restitutionem, tanquam absentes, & non defensi. l. præses. ff. de minor. l. fi. de in integr. restit. l. 3. in princip. rem ratam haberi. Bald. consil. 466. in ciuitate Brixiæ. colum. vltim. volum. 1.

Valetudinarij læsi pendente morbo restituuntur.

Vigesimussecundus, potest iudex ex causa valetudinis aduersæ impeditus delegare causam & alteri committere, etiam si meri imperij sit. l. 1. & ibi Bar. & alij. ff. de offic. eius cui manda. est iurisdictio. Vel in locum eius, si morbus lōge duraturus sit, alter poterit subrogari. l. si longius. ff. de iudic. morbus enim sonticus iudicandi necessitatem remittit. l. iudex. ff. de iudic.

Doctor per substit. legit. infir.

Vigesimustertius, doctor morbo detentus potest legere per substitutum, vt testatur Bald. in l. fin. ff. de excusatio. tutor. sequitur Feli. in cap. 1. colum. 3. versic. hæc autem. de summa trinita.

A tut. excusatur morbo laborans.

Vigesimusquartus, excusat morbus sonticus à tutela suscipienda. l. Titius. §. fi. ff. de excusa. tutor. §. item propter aduersam. in Insti. de excusatio. tutor.

A muneri. personalib. excusatur ægrotans.

Vigesimusquintus, excusat hic morbus à muneribus personalib. l. 1. & per totum. C. qui morb. se excusant, libr. 10. & l. 2. §. corporis. ff. de vac. muner.

Vigesimussextus, cum vnus iudicum delegatorum, vel executorum negotium inchoauit, alij non poterunt vlterius se intromittere de eodem, nisi infirmitate vel alia iusta causa contingeret illum impediri. cap. cum plures. de offic. delegat. in 6. facit cap. si duo. de procurator. eo. libr.

Libertus excusa. ab operis ob morb.

Vigesimusseptimus, libertus, famulus, aut vasallus excusantur ab operis ratione morbi: & idem in aliis qui seruire tenentur, l. sicut. & l. hæ demum. ac l. cum patronus. in fi. de oper. libertor. Idem in milite dicit tex. in l. qui cum vno. §. fi. ff. de re militari.

Ad testes ægrotantes mittitur.

Vigesimusoctauus, ad testes valetudine detentos mitti debet, sicut ad personas egregias. cap. si qui testium. de testib. l. ad egregias. ff. de iureiur. c. mulieres. de iudic. in 6. ad detentos vero Neapolitano morbo non, nisi quando sunt in æstu, & argenti viui receptione, & tunc canunt illa Propert. carmina.

Me dolor, & lacryma merito fecere peritum:
Atque vtinam posito dicar amore rudis.

Arbiter laborans morbo cogi non debet, &c.

Vigesimus nonus, arbitrum valetudine detentum iudex cogere non debet ad sententiam proferendam. l. licet. ff. de arbitr. quippe hoc arbitro esset impossibile: & impossibilium nulla est obligatio. l. impossibilium. ff. de regul. iuris.

Absens reipublica causa, &c.

Trigesimus, causa reipublicæ absens, peracto etiam negotio, si inciderit in ægritudinē, non desinit causa reipub. abesse. l. si cui. §. fi. ff. ex quib. caus. maior. Et an pœna excuset morbus, tradit tex. in l. si cum dies. §. si quis. ff. de arbitr. & Ludo. Roma. in l. si vero. §. de viro. in 44. fallent. solut. matr.

Seruus qui ob morbum fuerit à domino, &c.

Trigesimusprimus, seruus quem dominus pro derelicto ob grauem infirmitatem habuerit, si conualuerit, libertas ei competit. l. 2. ff. qui sine manumissio. l. vna. §. sed scimus. Cod. de Latina liberta. tollend.

Collega si non possit manumittere præ infirmitate alij delegat.

Vltimus, si qua ex causa collega consulis manumittere non possit, infirmitate vel alia iusta de causa impeditus, collegam posse manumissiones expedire senatus censuit. l. vna. ff. de offic. consul. Quos infirmitatis effectus vbi cumulassem, peruenit ad me liber D. Gomesij super regul. cancel. in quo 90. infirmitatis priuilegia describit, in regul. de infirm. benefic. resignantib. quæstio. nona. Quamobrem his non diutius vos detinendos esse putaui.

Verum intelligite prædicta de corporis infirmitate. siquidem infirmitas animi non excusat. l. 1. C. si aduers. delictum.

Duplex est morbus.

Ad quorum pleniorem resolutionem præmittendum est ex interpretum sententia multiplicem esse valetudinem, seu infirmitatem. Quædam enim est infirmitas corporis, & dicitur morbus: de quo hic, & in l. filium. ff. de his qui sunt sui vel alieni iuris. ibi, si constat maritum aliquandiu cum vxore non concubuisse infirmitate interueniente. cap. cum infirmitas corporis. de pœnit. & remissio.

Alia est infirmitas mentis, & dicitur mentis alienatio, seu dementia. c. fin. de success. ab intesta. cap. vno. de cleric. ægrotan. in 6. l. diuus. ff. de offic. præsidis. & animi potius quam corporis vitium est: veluti si ludos assidue velit spectare, aut tabulas pictas studiose intueatur, siue etiam mendax sit, aut similibus vitiis teneatur. l. si. ff. de ædilit. edict.

Infirmitas memoriæ.

Alia est infirmitas memoriæ, quæ dicitur obliuio. l. peregre. ff. de acqu. possess. l. hac consultissima. §. at cum humana. C. qui testam. facere possunt. & Plato in dialog. 4. de republ. vel de iusto, ait virtutem sanitatem quandam esse, prauitatem morbum.

Alias infirmitas etiam dicitur imbecillitas, vt minoris ætatis & senilis, & quæ consilio curatoris regitur, in l. nō quasi. in fi. ff. rem pupilli saluam fore. & l. in metallum. de pœnis. l. minor autem. §. 1. de minor. l. 4. de postuland. l. si seruus decem. ff. de solutio. & imbecillitas ætatis, in l. ait prætor. §. penul. de minor.

Aliquando dicitur inconsulta facilitas. l. verum. §. item non restituetur. ff. de minor.

Infirma ætas senioris, pueri, & puellæ. l. ciuitatibus. de lega. 1. ff.

Infirmus quomodo capiatur.

Infirmi, valetudinarij, imbecilles & debiles. Et sic regulariter capitur infirmus pro debili. Et quia ægri sunt debiles & imbecilles, ob id vocantur infirmi. l. si seruum. de verb. oblig. & valetudo, infirmitas. l. vna. ff. de offic. consul. & l. 2. qui sine manumissio. & s. dixi. ac l. si cui. in fin ff. ex quib. caus. maior.

Infirmitas sexus.

Sextus infirmitas, id est imbecillitas, & fragilitas. l. 1. §. accusationem. ff. ad Turpillia. l. deferre. de iure fisci. l. 1. quand. mulier tutel. offic. fung. potest. C. & in l. 2. §. verba. ff. ad Velleia. primo dicitur imbecillitas sexus; postea infirmitas.

Infirmitas humana resistere non potest, id est fragilitas. l. 1. §. is vero qui. ff. de actio. & obliga.

Infirmum cōsilium minorum.

Infirmum & fragile minorum consilium, id est debile, non firmum. l. 1. ff. de minor. & multis suppositum captionibus, multorúmque insidiis expositum. ibidem.

Infirmare electionem quid.

Infirmare electionem, est eā cassare, & annullare, quasi non firmam facere. c. congregato. & c. venerabilem. de electio. Idem in aliis actibus. l. vna. C. de his qui pœnæ nomi. ca. cum Ioannes. in fi. de fide instrumen.

Phrases & significationes verbi, infirmari.

Infirmabitur petitio, id est irrita fiet. l. inter. §. si rem. in fi. ff. de verbor. obliga.

Infirmato contractu, id est annullato. l. aufertur. §. quod à præside prouinciarum, vel à procuratore, vel à quolibet alio in ea prouincia in qua administrat, licet per suppositam personam, comparatum est, infirmato contractu vindicatur. ff. de iure fisci.

Infirmatur testamentum, annullatur, irritatur. l. mater. ff. de inofficioso testam. versic. cæterum. l. etiam. ibidem.

Infirmabitur sententia. l. 1. ff. de feriis. ibi, citra appellationem sententia infirmabitur, id est infirma, & inualida ostendetur: & hoc, quando refertur ad actum, qui nullus est: tunc sic accipitur, vt in cap. si quis presbyterorum. de reb. ecclesiæ non alienand. alioqui pro annullabitur.

Interdum infirmabitur id, quod non tenet citra appellationem, id est non valere, non firmum esse ostendetur, & declarabitur. l. 1. ff. de feriis.

Infirmare est summouere, repellere. vnde Iurisconsul. ait nihil interesse ipso iure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur. l. nihil interest. ff. de regul. iuris.

Infirmior, id est imbecillior. l. in bello. §. si pignori. ff. de captiuis. ibi, vt infirmior dimittendus est.

Generaliter quid sit morbus, & quando morbi principium finiatur, & quis sit acutus, lateralis, puerorum, pedicularis, lunaticus, Herculeus, Regius, comitialis, sacer, attonitus, & alij, nō est nostrum disserere: sed vos reiicio ad medicos Hippocratem, Galenum, & alios.

Nocere quid. Sequitur in tex. *Nocet.* Nocere is proprie dicitur secundum quosdam, qui personæ nocet. l. 1. §. hæc autem verba, Si viuet, nocitúmq; ei esse dicetur, non pertinent ad damna, quæ in rem liberi hominis sunt. ff. de his qui deiecer. vel effu. de. quod est verum, quando refertur ad personā, vt ibi, & in l. si vero. § prætor. 2. ibidem: secus si respiciat rem, seu actionem, vel exceptionem: vt non nocebit exceptio. l. iurisgentium. §. sine autem. ff. de pactis. probat l. 1. si quadrup. paupe. fecisse dica. l. 3. §. sed si sic. de in rem. verso.

Nocens quis. Nocens est noxius, qui nocuit. l. absentem. ff. de pœnis. ibi, sanctius enim esse impunitum relinquere facinus nocentis, quam innocentem condemnare. Nocens opponitur innocenti, seu innoxio. l. custodias. ff. de public. iudic. Post furtum nemo desiuit pœnitentia nocens. l. qui ea mente. ff. de furtis. & Imperator ait, Qui alij nocendum esse existimauit, ipse suam sentiat iacturam, in l. penult. C. de lega.

IDEM LIBRO DECIMOQVINTO. Lex cxiiij.

Soluendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum potest soluere.

Duo præfatur hæc lex, scilicet eum dici soluendo esse, qui totum id soluere potest, quod debet: & non soluendo, quando non potest totum soluere, etiam si bonam partē soluere possit. Et sic est soluendo, id est sufficiens ad soluendum. Gallic. *soluable* dicimus. Et non est soluendo, id est non est sufficiens ad soluendum. Et ita communiter intelligunt Iurisperiti, licet quidam contra.

Hereditas non potest dici non soluendo, quæ inuenit emptorem l. 3. in princip. ff. ad legem Falcid. Nemo enim dubitat soluendo videri eum, qui defenditur. l. nemo dubitat. ff. de reg. iuris. Ideoque fiscus semper idoneus est, & soluendo. l. 2. in fi. ff. de fund. dota. Posse soluere etiam dicitur, si possit per alium. glos. hic. Et quando habet fideiussorem idoneum. l. si plures. §. fin. ff. de fideiusso. Soluendo quoque videtur, qui habet nomina debitorum idonea. l. facere. vbi Bal. ff. soluto matrimo. Quia potest executio in nominibus fieri. l. à diuo Pio. §. sic quoque. ff. de re iudica. Quod procedit, quando facile conueniri possent, & ab eis exigi: alias contra. l. vel à debitoribus si facile exigi possit. ff. de religio. Alexand. consil. 37. viso. colum. 4. versic. 3. pro hoc. in 2. volum. facit quod dicit Bart. in l. fideiussor, ff. qui satisdat. cogant. vbi non dicitur idoneus, qui difficilis est ad conueniendum, vt annosus procurator vel apparitor, seu notarius vel aduocatus canillosus. Ex quibus resultare possunt vtilitates sequentes.

Vtilitates huius legis. Prima est, quod debitor qui non est soluendo bonis cedere potest, ne in carceres coniiciatur. l. 1. & per totum, C. qui bonis cedere possunt. Et non dicitur esse soluendo, si totum debitum soluere non possit, vt hic, & c. Odoardus. de solutio.

Secunda, qui non est soluendo, non potest suū manumittere seruum, nisi in testamento, etsi nemo alius eidem heres existat. l. qui soluendo. 2. ff. de heredib. instituend. §. licet autem. Institut. quib. manumitt. non licet. etiam si heres sit locuples. l. non hereditas. ff. qui & à quib. Tamen qui codicillorum tempore soluendo sit, recte hereditatem dare placuit, quamuis testamenti facti tempore soluendo non fuerit. l. 4. ff. de iure codicil.

Tertia, seruum dotalem vir qui soluendo est constante matrimonio manumittere potest, sin autē soluendo non est, libertas seruo impeditur. l. seruum. ff. de manumissio. facit l. si quis locuples. de manumiss. testam.

Quarta, fullo & sarcinator habent contra furē, qui vestimenta sibi tradita surripuit, furti actionem, ita demum si soluendo sint. nam si non sint soluendo, tunc domino qui vestimenta fulloni tradidit, furti actio competit: quia sua interest rem ipsius saluam esse. Et idem est, si tantū pro parte fuerit soluendo fullo, aut sarcinator, vt actio cōpetat domino. §. itē si fullo. de oblig. quæ ex delict. nascunt. in Instit. l. itaque. & l. si quis vxori. §. si seruus tuus. ff. de furtis.

Quinta, actio furti nautæ competit, cuius res sit periculo, nisi ipse surripuerit, & postea ab eo surripiatur, aut alio surripiente ipse nauta soluendo non sit. l. 4. in princ. ff. nautæ, caupo. stabul.

Curatores non tenentur actione tutelæ si non administrarunt. Arestum. Sexta, curatores qui non administrarunt, non tenentur actione tutelæ, dum ij qui administrauerunt, sint soluendo. l. 1 §. vsque adeo. ff. de tutel. & ratio. distrah. gloss. & doct. in l. 1. C. de transactio. facit l. Imperatores. & l. quid ergo. ad municipal. Sic fuit prolatum arestum in magna camera huius reuerendi senatus Paris. anno 1541. die vero 12. mensis Decembris. Imo non putet quisquam etiam ad honorarios tutores periculum non redundare. Constat enim hos, excussis prius facultatibus eius qui gesserit, cōueniri oportere. Dati sunt enim quasi obseruatores actus eius, & custodies. imputaturque eis quandoque, cur si male eum conuersari videbant, suspectum non fecerunt. l. 3. §. 2. ff. de administra. tutor. Quod est notandum contra episcopos, qui tutores honorarios se creari lubenter patiuntur, vt ad prædicta quoque teneantur, sicut scripsi in l. Paulus. infra cod.

Septima, qui adiit hereditatem etiam quæ soluendo nō est, tenetur omnibus creditoribus vltra vires hereditarias. l. quæ dotis. ff. soluto matrimo, nisi confecerit inuentarium. l. fin. C. de iure deliber. Barba. in repet. cap. Raynaldus. col. 49. de testam. Hodie apud nos impetrantur literæ, vt quis possit adire hereditatem sub beneficio inuentarij, quemadmodum scripsi In procem. consti. Regiar. in 1. tomo.

Octaua, quando debitor nō est soluendo, poterit agere creditor in illum, qui occidit seruum, vel equum datum pignori. l. qui occidit. §. 1. ff. ad legem Aquil.

Nona, quando tutores non sunt soluendo, nec fideiussores dati, pro eis, possunt conueniri magistratus, qui decreuerunt dandam esse tutelam his tutoribus, ac fideiussores receperunt: nec tenentur pupilli probare eos non esse soluendo, sed magistratus, eos fuisse sufficientes tempore receptionis, l. 1. §. 1. & §. probatio. per totum. ff. de magistra. conueniend. §. penult. & vltim. de satisdat. tutor. in Instit.

Decima, in officiis idem. nam magistratuum officium est indiuiduum, ac periculum commune. quod sic intelligi oportet, vt ita demum collegæ periculum adscribatur, si neque ab ipso qui gessit, neque ab his qui pro eo interuenerunt, res seruari possit, & soluendo non fuerit honore deposito. l. Imperator. ff. ad municipal.

Vndecima, si principalis debitor notorie non sit soluendo, poterit fideiussor conueniri priusquam reus, & eo non discusso. l. si plures. §. fin ff. de fideiussor. authen. præsente, C. illo tit. & gloss. quæ reputatur singul. in l. fin. ff. si certum

certum peta. vbi addidi. & l. si ita. infra eod. Etiam si in defectum principalis fideiussor accipiatur: nam eo soluendo existente fideiussor non tenetur. l. si fideiussores. ff. de fideiussor.

Minor restituitur, si soluendo nō sunt tutores. Duodecima, restituitur minor, si non fuerint soluendo tutores, quorum damno amissa sunt debita. l. amissi. §. 1. ff. de fideiussor.

Decimatertia, quando plures sunt fideiussores, inter eos quantitas debiti diuidenda est, & tenetur vnusquisque pro sua virili, dum soluendo sint: alias contra. l. inter eos. §. 1. ff. de fideiussor. & §. si plures. de fideiussor. in Insti.

Decimaquarta, minor qui mandato alicuius maioris negotia illius administrauit, si is cuius negotia gessit, reperiatur non soluendo, sine dubio prætor interueniet per restitutionem: alias non. l. cum mandato. ff. de minor. vide tex. in l. in causæ. 1. in fin. ibidem.

Decimaquinta, si per collusionem procuratoris absolutus sit aduersarius, mandati eum teneri: sed si soluendo non sit, tunc de dolo actionem aduersus eum, qui per collusionem absolutus sit, dandam ait Iurisconsult. in l. si procuratorem. ff. manda. facit l. & eleganter. §. penult. ff. de dolo.

Fideiussor si succedat debitori, obligatio extinguitur. Decimasexta, vbi fideiussor succedit debitori, extinguitur obligatio accessoria, quando hereditas erat soluendo: secus si non erat soluendo, & fideiussor inuentarium confecisset. tex. in l. si debitor. ff. de separa. bonor. vbi Barto. & alij l. debitori. C. de pact. & l. si vxor. de bonis authorita. iudic. possidend.

Decimaseptima, si tutore authore pupillus à Titio circunscriptus sit, & tutor soluendo non sit, actio de dolo in Titium dirigetur. l. ideoque. ff. de dolo.

Arma ad Saracenos deferens omnia transmittit. Decimaoctaua, si ille qui detulit arma ad Saracenos fuerit soluendo, debet quæcunque in remunerationem ab eis recepit, in subsidium terræ sanctæ transmittere: si vero soluendo non fuerit, castigari debet. cap. ad liberandam. de Iudæ.

Decimanona, institutus ex asse qui soluendo non est, quamuis alias solidum capere non possit, totum capere poterit. l. si quis solidum. ff. de heredib. instit.

Vigesima, si emptor plus dederit venditori propter falsam renuntiationem, condicere potest ab eo emptore, si soluendo sit: alioqui à mensore, vt tunc subsidiarie mensor teneatur. l. si duobus. §. si emptor. ff. si mensor fals. mod. dixerit.

Maritus si nō sit soluendo, bona dotalia non faciunt emptionem. Vigesimaprima, quando maritus soluendo non est, æstimatio bonorum dotalium non facit emptionem. glo. singul. in l. in rebus. in verb. æstimatæ. C. de iure dotium. secundum Bald. consil. 160. in 2. vol. & Ias. in l. 1. col. 2. ff. de æstimator. actio. Et væ vxori, cuius maritus soluendo non est, & qui iocalia amisit in bello Neapolitano. Et qui ex priuilegio, quando non est soluendo, non potest conueniri nisi quatenus facere potest. tamen eius heres insolidum poterit. l. & si fideiussor. ff. de re iudica. cum l. sequen.

Restitutoria actio in quem datur. Vigesimasecunda, si is qui dolo fecerit quominus in iudicio vocatus sistat, soluendo non fuerit, æquum erit aduersus ipsum reum restitutoriam actionem competere, ne propter dolum alienum reus lucrum faciat, & actor dãno afficiatur. l. si § plane. ff. de eo per quem fact. erit.

Actio de dolo in procuratorem datur. Vigesimatertia, si reus dolo malo procuratoris vicit, datur in eum de dolo malo actio, si procurator non sit soluendo, nec sit reus paratus iudicium in se transferre. l. & eleganter. §. si dolo. ff. de dolo. facit l. si oleum. in princip. & l. seruus. in princ. ibidem.

Quadrupedis dominus si soluendo non sit, &c. Vigesimaquarta, si quadrupes tua dolo alterius mihi damnum intulerit, si dominus quadrupedis non sit soluendo, dari debere de dolo actionem, si noxæ deditio non sit secuta, asserit Iurisconsult. in l. & eleganter. §. si quadrupes. ff de dolo. & §. seruus. in fin. ibid.

Tutor si non sit soluendo, &c. Vigesimaquinta, si tutor soluendo non sit, qui collusit cũ aduersario pupilli, dicendũ erit, pupillo de dolo actionem dari: secus vbi fuerit soluendo. l. ideoque. ff. de dolo.

Mulier non iuuatur Velleia. con. pupillum. Vigesimasexta, si mulier apud minorem intercesserit, & prior debitor non sit soluendo, non vtetur mulier senatusconsulti Velleiani auxilio. l. si apud. ff. de minor. Alios casus describit gloss. in l. 1. ff. ad Velleian. Et Tholosæ abiit in desuetudinem hoc Velleianum, vt patet in rubr. de dotibus. §. 1. & sequen. quod illic forte mulieres viderentur sagaciores: quibus non facile consentirent Parisiens.

Minori decepto succurritur. Vigesimaseptima, si minor deceptus rem suam vendiderit, rursus emptor alij, si prior emptor soluendo non sit, æquius est minori succurri etiam aduersus ignorantem, quamuis bonafide emptor sit. l. in causæ. 1. in fin. ff. de minor.

Negotia gerēs de mandato alicuius, &c. Vigesimaoctaua, non restituitur minor, qui mandato patris, vel alterius negotia gessit: quia tunc maiori potius consuleretur, cuius damno res sit cessura: si tamen ex euentu passurus sit, & is cuius mandato gessit, non est soluendo, sine dubio interueniet prætor. l. cum mandato. ff. de minorib.

Tutor si fecerit ne missus in possessionem &c. Vigesimanona, si tutor dolo fecerit contra missum in possessionem, ne vtatur, actio in pupillum datur, si soluendo tutor fuerit. l. 1. §. hoc edicto. ff. ne vis fiat ei. dabitur etiam in tutorem, vt ibid. Et in hoc Regno in forensi iudicio repelleretur agens contra pupillum.

Appunctamenta non solent reprobari. Trigesima, sententiæ, quas vocant appunctamenta, ab aduocatis & procuratoribus partium factæ cum consilio, non possunt reprobari à partibus, & vt Gallic. dicitur, *ne sont subiectes à desaueu*, nisi dolus probetur: sed pars poterit agere contra procuratorem, si soluendo sit, alias contra partem, vt fuit pronuntiatum in senatu anno 1539. die 6. Iunij. facit l. si procuratorem. iuncta glos. ff. de procurator. Ias. in l. si procurator. ff. de condict. indeb.

Trigesimaprima, actoris procurator non in rem suam datus propter impensas quas in litem fecit, potest desiderare vt sibi ex iudicati actione satisfiat, si dominus litis soluendo non sit. l. actoris. ff. de procurator.

Si procurator non appellet intra tempus, potest dominus appellare. Trigesimasecunda, si procurator qui soluendo non erat, intra decem dies nõ appellauerit, poterit dominus postea appellare: secus si soluendo fuerit, quia tunc ageret contra procuratorem. text. no. in l. 1. in fin. iuncta gl. ff quand. appelland. sit. vbi Barr. & Guid. Papæ consi. 198. in fin. & in statu. Si quis. in verb. appellatione. & in decis. 344. Alexan. consil. 95. nu. 7. & seq. in 2. vol. alia addidi in d. l. 1. Hodie à cancellaria impetrarentur literæ, quibus domino concederetur, quod non obstante negligentia procuratoris, liceret ipsi domino appellare. Ita vidi seruari in praxi.

Heres si soluendo non sit, petitur bo. separ. Trigesimatertia, si heres non sit soluendo, poterunt creditores defuncti petere bonorum separationem. l. 1. ff. de separa. bonor. l. si debitor heres soluendo non sit, separatio impetrabitur. ibi.

Curator in subsidiũ conuenitur. Trigesimaquarta, si plures fuerint curatores bonis dati, & vnus nil attigerit, poterit etiam in subsidium conueniri, si alij soluendo non fuerint, etiam si hic inuitus datus fuerit. l. 2. in fin. iuncta glo. ff. de curator bonis dando.

Heres deducit impensam instru. testa. Trigesimaquinta, cum hereditas non est soluendo impensam, quam facit heres in recolligendo instrumentum testamenti à notario, deducitur vt æs alienum, & legatarij contribuere debent in huiusmodi impensa: secus si soluendo sit. l. fin. §. in computatione. vbi Iacob. in 2. not. C. de iure deliber.

Actio personalis non datur contra donatarium. Trigemasexta, non possunt creditores agere contra donatarium actione personali, etiam si fuerit donatarius omnium bonorum. l. omnes. §. Lucius. ff. quæ in fraud. creditor. Panor. consil. 102. circa col. penul. in 2. vol. nisi donans ille, & debitor reperirentur esse non soluendo: tunc vt circuitus euitetur, conueniri poterit donatarius, vt concludit Guido Papæ in decis. Delphi. q. 105. an possit, per glo. in l. hereditatem. ff. de dona. & in l. æris alieni. C. illo tit. sequitur Aufrer. in decis. Tholos. quæstio. 386. & Dec. consi. 237. in 2. q. col. penult.

Destruẽs viã publicam tenetur reficere, aut vicini. Trigesimaseptima, qui viam destruxit publicam, is solus eam reficere tenetur, si soluendo sit: alioqui vicini. l. fin.

vbi gloss. ff. de via public. facit l. si locus. ff. quemadmod. seruitu. amittant.

Trigesimaoctaua, si pupillus sine tutoris authoritate funus ad se pertinens mandauit peragendum, dandam in eum actionem arbitror, si heres extitit, & soluendo est hereditas. l. ar si quis. §. si autem ff. de religios.

Mulier ex dote funeratur. Trigesimanona, cum materfamil. decedit, nec eius est soluendo hereditas, funerari eam ex dote tantum oportet, vt Celsus scribit in l. Neratius. in fin. ff. de religios.

Fiscalis actio ad quos extendatur. Quadragesima, non prius ad eos qui debitoribus fisci nostri sunt obligati, actionem fiscalem extendi oportere, nisi potuerit probari principales reos idoneos non esse, certissimi iuris esse ait Imper. in l. penul. C. quand. fiscus vel priuat.

Funeris impensa deducitur ex hereditate. Quadragesimaprima, semper funeris impensa deducitur ex hereditate, quæ etiam omne creditum præcedere solet, cum bona soluendo non sunt. l. penult. ff. de religios.

Maritus si nō sit soluendo, vxor contra Titium, &c. Quadragesimasecunda, si maritus fundum Titij seruientem dotali prædio acquisierit, seruitus confunditur: sed si eundem fundum Titio postea reddiderit sine restauratione seruitutis, hoc imputabitur marito: idcóque eodem alienato postea fundo, eadem Titio non reintegratur seruitus. & hoc casu maritus litis æstimationem præstabit. Quod si maritus non reperiatur soluendo, vtiles actiones aduersus Titium mulieri ad restituendam seruitutem dantur. l. si maritus. ff. de fundo dotali. Alias vtilitates supplere cuicunque licebit. vide aliam. in l. fin. iuncta gl. ff. de in diem adiectio.

Soluendo esse quomodo quis probetur. Quæro iuxta prædicta, quomodo probetur aliquem non esse soluendo? Respondeo, per facti euidentiam, vtpote quando ostiatim in dies mendicat l. fin. vbi gl. ff. si certum peta. l. decem. de verbo. obliga. facit gl. in l. paupertas. de excusa. tutor.

Probatur etiam per discussoris relationem. l. magis puto. §. ne tamen. ff. de reb. eor. & credetur illius dicto, si dicat se quidē bona talis perquisiuisse, sed nulla inuenisse. Bart. in l. stipulatio. §. habet. ff. de noui oper. nuntia. Bald. in authen. sed hodie. C. de actio. vbi dicit posse etiam probari per famam, cum res occultari possint, vt not. doct. in l. 2. C. quand. fiscus vel priuat. l. 2. C. quand. & quib. quarta pars debet. lib. 10. facit gl. 1. in clem. vna. de concess. præb. vbi dicit credi relationi examinātis aliquem in scientia. Poterit etiā hoc discuti acceptis amicis & vicinis. l. 2. C. quando fiscus vel priuat. Et viso bonorum inuentario, teste Angel. in tract. de malefic. in gl. quas si non soluerit. versic. quid autem si statutum.

Bona non præsumuntur soluendo, si vendantur ad petitionem creditorum. Quod licet præ se ferat quædam esse bona, nec tamen præsumuntur esse soluendo, si ea vendantur ad creditorum petitionem. l. tres tutores. §. fin. ibi, vel cuius bona venierant. vbi Bar. ff. de administra. tutor. Scribit multa Cassador. in decis. suis, decis. 6. de appella. quæ incipit, firma est, &c. videte doct. in authen. præterea. C. vnde vir & vxor. l. si oleum. & per totum tit. ff. de dolo. vnde alias elicietis vtilitates.

Solidum, id est totum in neutro genere, tam de sorte quàm vsuris. l. ergo. §. adiici. & § seq ff. de fideicommiss. libertatib. ibi, de solido vtique sic accipiemus, de sorte & vsuris debitis.

Solidus pro aureo capitur. Solidus in masculino pro moneta duodecim denariorum in Regno, & quandoque pro aureo, vt scripsi in l. etiam aureos. & l. hæc adiectio. infra eod.

Solida petitio quæ. Solida petitio, id est integra contra quemlibet. l. viæ. in fin. ff. de seruitu. ibi, si promissor decesserit pluribus heredibus relictis, à singulis heredibus solida petitio est.

Pro solido pertineat, id est in totum. l. penult. in fin. ff. de optio. lega.

Solida cautio. Solida cautio est promissio cum stipulatione sine fideiussore & pignoribus, quia firma est. l. diuus. in princ. ff. de petit. hered. Et si non talis data sit satisdatio, sed solida cautio. l. sancimus. C. de verb. signifi. dixi in l. satisdationis. supra eod.

Acquirit solidum. l. adhuc interesse. in fi. ff. de vsufructu. Solidum soluere. l. heredes §. idem iuris. ff. famil. ercisc. Solidum præstare. l. sed si ipse heres. de pecul.

Solida legata. l. si legatarius. ff. de dolo. Solidum lucrum. l. item ex diuerso. ff. fami. erciscun. Solidum pretium, l. cum fundus. §. fin. ff. si certum pet.

Interdum Iurisconsult. dicunt, insolidum tenetur, id est in totum. l. 1. §. sed si sciente. & §. sequen. ff. de exercitor. actio. ibi, insolidum eum obligari. & ibi, insolidum tenebitur, insolidum conuenietur. l. sed si duo. ff. de pecul. l. 3. §. proinde. de minor. l. 3. § si filiusfamil. ff. nautæ, caupo.

Insolidum deducetur, quod debetur. l. 3. §. 1. ff. de tributor. actio. Insolidum defendatur. l. tutelas. §. penult. ff. de capit. diminutio. Insolidum aget. l. qui seruum. ff. de negor. gest. l. vlti. in fin. ff. nautæ, caupo.

Consolidari vsusfructus quomodo dicatur. Consolidari vsusfructus cum proprietate dicitur, id est misceri, coniungi. l. idem Neratius. iuncta l. seq. ff. de vsufr. accrescend. vbi in vna lege dicitur consolidari, in alia misceri: vt quando vnus habet proprietatem, alter vsumfructum, hoc casu vsusfructus à solido est separatus: cum vero iterum iungitur proprietati, consolidari dicitur, id est solido iungi.

Consolidatio quæ. Inde consolidatio, ipsa coniunctio, seu coadunatio. l. inde Neratius. in fin. ibi, & ipse quibus modis amitteret ante consolidationem, iisdem & nunc amittit. ff. de vsufruct. accrescend.

Vsusfructus consolidatus quando dicatur. Consolidatus vsusfructus dicitur, quando ex proprietate, & vsufructu vnum solidum factum est, & cum vsusfructus coniunctus est proprietati. d. l. inde. & l. idem & si apud. de vsufruct. accrescend.

De vsufructu consolidato ita iudicatur, sicut de augmento. Notandum est insuper idem iudicandum esse de vsufructu consolidato & de augmento, sicut de principali. l. si proprietati. ff. de iure dot. vbi Iacob. ait, quod si soluerim gabellam ex proprietate empta, si demum accedat vsusfructus, non tamen vlterius teneor soluere. Et prohibitus alienare suam partem, non poterit etiam alienare partem, quæ eidem accreuit. Et prouincia accessorie addita Regno, legibus Regni viuere debet. Bart. in l. si conuenerit. §. si nuda. ff. de pignora. actio. Secus vbi principaliter vniretur. suas enim tunc retinebit leges. cap. 1. ne sede vacan. doct. in l. 1. ff. de legat. 1. *Prouincia addita Regno legibus Regni vtitur.*

IDEM LIBRO QVARTO Epistolarum. Lex cxv.

Quæstio est, fundus à possessione, vel agro, vel prædio quid distet. Fundus est omne, quicquid solo continetur. Ager est species fundi. quæ ad vsum hominis comparatur. Possessio ab agro iuris proprietate distat. Quicquid enim apprehendimus, cuius proprietas ad nos pertinet, hoc possessionem appellamus. Possessio ergo vsus est: ager proprietas loci est: prædium vtriusque suprascriptæ rei generale nomen est. nam & ager, & possessio huius appellationis species sunt.

Fundus vnde dictus sit. Ista lex habet quinque partes. in prima ponitur quæstio. in 2. quæ est ibi, fundus est, declaratur quid sit fundus. in 3. ibi, ager est. quid sit ager: in 4. ibi, possessio. quid possessio ab agro differat: in 5. ibi, prædium. elucidat prædium quid sit. Et hoc loco summarij tibi sufficiat. Iurisconsultus ergo differentiam assignans inter hæc vocabula, dicit primo quod fundus est, qui solo tenetur, ex eo dictus quod nobis fundat opes, teste Alber. in verb. fundus. quæ allusio parum arridet: vel in quo aliquid fundari possit: non à funda, quod idem sit quod funda prehendi possit, vt dicit Laurentius Valla lib. 6. cap. 41. vel à fundare, quod sit rerum omnium fundamentum, teste Luca. in l. 3. C. de delator. lib. 10.

Vendito fundo veniūt ea, quæ intra sunt. Et dicitur fundus, siue sit prædium rusticum, siue vrbanum. l. fundi. infra eod. vbi sic dicitur: fundi appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur. Vnde vendito fundo

fundo veniunt ea, quæ intra sunt, & quæ fundi. l. Iulianus. cum l. seq. & l. fundi. ff. de actio. empt.

Et sic fundus est generale nomen, quicquid dicat Valla lib. 6. cap. 21. licet eum sequatur Ias. in l. si pro fundo. col. 2. nu. 3. C. de transact. vbi dicit hos text. se confundere. quod non est verum, si bene intelligantur. Nempe licet prædium referatur ad vrbana prædia & rustica, non tamen sequitur esse magis generale, quam fundus. nec enim comprehendit omne id, quod solo continetur: veluti non continet ædificia, nisi addamus vrbana prædia, vt in rub. ff. de seruit. vrbanor. prædio. nec prædia deserta, nisi dicamus prædia deserta. l. quicunque. r. & in multis ll. illius tituli, C. de omni agro desert. lib. 11. Quæ tamen omnia fundus continet, vt hic, & l. impensæ. §. 1. supra eod. & in l. fundi. infra eod. & fusius elucidabitur inferius in versic. prædium.

Prædium non est magis generale quàm fundus.

Fundare quid.

Inde fundare, est fundamenta iacere, constituere, stabilire. l. 2. §. post hos. ff. de origin. iur. ibi, post hos fuerunt P. Mutius & Brutus & Manilius, qui fundauerunt ius ciuile.

Fundamenta sunt bases, & initia ædificij, & rei. ca. fundamenta. de elect. in 6.

Fundatores ecclesiarū qui.

Hinc fundatores ecclesiarum de iure canonico dicuntur, qui eas aut construxerunt, aut dotarunt, aut fundum in quibus constructæ sunt, dederunt. c. quicunque. 2. c. piæ mentis. ac seq. cum c. decernimus. 16. q. 7. & per totum tit. de iure patro. Roch. Curtius in tract. iurispatro. in verb. fundauit.

Funditus tollere.

Funditus tollere, est prorsus vsque ad fundamenta euertere, diruere. vnde dirutum funditus ædificium dicitur in totum, & cum fundamentis ipsis destructum. l. fin. ff. pro emptor. ibi, quod ita procedit, si quis ædificio funditus diruto, &c.

Sic dicimus in arbore radicitus euulsa, id est tota cum radicibus. l. sed si ex meis. §. arbor radicitus eruta. ff. de acquir. rerum domin.

Fundus pro fundamento.

Fundus etiam, seu fundum dicitur fundamentum, vel ima pars scyphi, aut alterius rei. Gallic. *le fons.* l. sed si ex meis. ibi, scypho fundus aut ansa lecto fulcrum. ff. de acquir. rerum domi.

Fundi cōfines.

Fundi confines, vicini, proximi. Et Neratius sic ait: Sæpe enim confines fundos etiam supra iustam æstimationem interest nostra acquirere. l. si cui. 1. ff. de lega. 2.

Fundi instructi & vectigales.

Fundi instructi qui dicantur, explicabitur in l. instructam. ℐ. eo. Fundi seu agri vectigales, pro quibus vectigal penditur. l. 1. ff. si ager vectigal.

De quæstione dicam in l. quæreret. infra eod.

Ager vnde dicatur, & quid sit.

Ager. Ager vero dicitur species fundi, ab agendo dictus, quod aliquid in eo agatur: & sic ad vsum hominis cōparatur. Et ita fundus dicitur tam cultus quam incultus, siue aliquid in eo agatur, siue non: ager vero vocatur fundus, qui colitur, & in quo aliquid agitur, vt C. de omni agro deserto. lib. 11. vbi si ager comprehenderet vtrunque tam cultum quam incultū, non dixisset Imperator de omni agro deserto: sed simpliciter dixisset de omni agro. Vnde agricola dicitur, qui colit agrū, vt in rub. C. de agricol. & mancip. lib. 11. & de agricol. & censit. ibidem. Qui etiam agricultores vocantur, in authen. agricultores. C. quæ res pignor. obligar. poss. vide quæ dixi in l. ager. supra eodem.

Distare quomodo capiatur.

Distet, id est differat. l. sicuti. §. distant autem hæ actiones inter se. ff. si seruit. vindicet.

Distare etiam significat abesse, longe esse. l. si ædes meæ à tuis ædibus tantum distent, vt prospici non possint, seruitus imponi non potest. ff. de seruit. vrbanor. prædior.

Comparare quomodo accipiatur.

Comparatur, id est fit, paratur, vel constituitur, conficitur, vt hic. Et omnes fructus rerum natura gratia hominum comparauit. §. in pecudum. Instit. de rerum diuis. l. 1. §. vim. de vi & vi arma. Et generalius est parare seu comparare, quam emere. l. si quid earum. ff. de lega. 3. Lucas de penna in l. fin. C. de fund. rei priuat. lib. 11. Bertach. in trac. de gabel. in 3. parte 8. partis, in princip.

Cōparare pro emere.

Secundò comparare pro emere, acquirere. l. 1. & l. qui officij. ff. de contrah. empt. l. eum qui bona vacantia à fisco comparauit. de iure fisci. l. circuncidere. §. 1. ibi, qui vendiderit. & qui comparauerit. de sicar. l. cum fundus. §. r. ff. si certum peta. l. iusto. §. nondum. de vsucap. l. ancillarum. de petit. heredita. l. à diuo. §. si post addictum. de re iudica. l. ait prætor. §. si quis particeps. quæ in fraud. credito. l. 2. de litigios. l. 1. de iure fisci. milites prohibentur comparare prædia, vbi militant. l. milites. de re militar. l. 3. de castren. pecul. l. libertus. §. sola domus. ad municipal. Et comparare generale verbum est, comprehendens etiam permutationem, vt docet Bart. in l. 1. C. de rerum permuta. frequentius tamen capitur pro emptione. in l. si sciente. de parricid. l. Lucius. ad municipal. l. 2. §. frumentariæ. de administra. rerum. l. sed & si fideicommissum. §. 1. & l. heres absens. §. proinde. ff. de iudic.

Cōparare pro æquiparare.

Tertio comparare pro æquiparare. l. non distinguemus. §. illud. ibi, compromissum illud comparauimus ordinariæ actioni. ff. de arbitr. Et liber homo bona fide seruiens comparatur seruo. l. liber homo. 2. ff. de verbor. oblig. l. fin. de castren. pecul. Et seruitutem mortalitati fere comparamus, l. seruitutem. ff. de regul. iur. Et lata culpa dolo comparatur. l. 1. §. lata culpa. si mensor fals. mod. dixerit.

Scientia amici comparantur.

Quarto comparare, id est acquirere: vt ex scientia comparabis tibi amicos. l. 1. C. de metallar. lib. 11. vel congregare, seu congerere. l. 3. ff. ad legem Iul. maiesta. ibi, qui iniussu Principis exercitum comparauerit, læsæ maiestatis tenetur, & fiscalibus debitoribus petentibus ad comparandam pecuniam dilationem negari non placuit. l. in fraudem. §. fiscalibus. ff. de iure fisci.

Cōparare pro producere.

Quinto comparare, dare, componere, producere: vt visum est Iurisconsulto actionem in eam rem comparare. l. 1. in fin. ff. de eo quod certo loco. l. apud. §. si à Titio. de doli exceptio.

Cōparare pro conferre.

Sexto comparare pro conferre: cum bona veneunt debitoris in comparatione extranei, & eius qui creditor, cognatúsve sit, potior habetur creditor, cognatúsve: magis tamen creditor, quam cognatus. l. 1. ff. de priuileg. creditor. l. cum bona. in no. editione. de reb. authoritā. iudic. possid. vide tamen, an hæc lex de emptione possit intelligi. facit l. r. §. priorem ætatem ex comparatione duarum ætatum. de aqua quotidia. l. si seruus decem. de solutio.

Septimo comparatum, constitutum, vel statutum: vt natura comparatum est, vel sæpe ita comparatum est. l. sæpe. ℐ. eo. & futuri iudicij, non facti huiusmodi exceptiones comparatæ sunt. l. si post litem. ff. de exceptio.

Comparatio literarū quæ.

Octauo comparatio literarum dicitur quædam collatio vnius scripturæ ad aliam, quando quis negat se scripsisse chirographum aut aliam scripturam: vel dubitatur, an illa scriptura sit Titij: tunc alia producetur, & comparabitur cum illa, an sit illi similis. l. comparationes. C. de fide instrumen. & in authen. de instrum. cautel. & fide. colla. 6. vbi dicit esse fallacem, sicut medici dicunt experimentum in lib. 1. aphorismor. Sic fecisse comparationem dicit Iurisconsul. in l. Stichum. §. si mandato. ff. de solutio. De verb. parari, scripsi in l. propemodum. supra eōd.

Scriptura fallax.

Aurum comparatitium quid.

Comparatitium aurum est, quod æquar, aut est simile alteri, quod præbetur. l. 2. C. de militar. veste, lib. 12. quicquid ibi dicat glo.

Possessio. Possessio vero ab agro iuris proprietate differt: quia possessio est vsus, quasi pedum positio, vel sedium, vt aliqui dicunt. l. 1. ff. de acquir. possess. Ager est loci proprietas. Vnde quando quidpiam apprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, tunc dicitur possessio, vt in rub. ff. & C. de acquir. posses. vel cum ad nos pertinere non potest, vt rei sacræ, hoc etiam possessionem appellamus. Et sic non est ineptum, vt Valla dicit, differentiam constituere inter possessionem, & agrum. nempe possessio est vsus agri: ager vero est ipsa proprietas. possessio & proprietas

Ager & possessio differūt.

prietas faciunt prædium.ergo possessio & ager,id est possessio cum proprietate,sunt species prædij,& prædium genus. Ob id dicit text. vtriusque suprascripti prædium esse generale nomen.

Apprehendere quid significet.

Apprehendimus. Apprehendere est quasi ad se prehendere,capere,accipere,nancisci. Vnde Iurisconsultus ait eum furti teneri,qui gallinas alterius lucrãdi animo apprehenderit.l.naturalem.§ gallinarum.ff.de acquir.rer.domi.& §. gallinarum.de rerum diuis.in Instit.Et ideo quicquid filius peculiari nomine apprehenderit, id statim pater eius possidet.l.4.ff.de acquir.possess.l.quarundam.§.sed videamus. ibidem.facit l.sequitur.§.Labeo.ff.de vsucapio. vbi primo dicit nactus,postea apprehendat.l.si is qui. §. si seruus.ibidem.l.2.pro soluto.l.Stychum.§.dolo.de solutio.

Possessionem apprehendere quid.

Apprehendere possessionem, est ipsam adipisci, & acquirere:ideoque illum fieri dominum (inquit text.)earum rerum, quarum primo apprehenderit possessionem. l.1.in princ.& §.ceterum.ibi,& ideo si furiosum seruum promiseris vt possideas, nequaquam videris apprehendisse possessionem.l.qui absenti. in fin. ibi, potes heres rerum hereditariarum possessionem per eum apprehendere. ff. de acquir. possess. l.sequitur. §.si tu vi. ibi, nec apprehenderis possessionem.de vsucap.l.traditionem.de Public. Quo loco non verbor inserere dicanicorum quorundam sententiam, possessionem videlicet animo & corpore vno momentaneo actu acquiri posse, saisinam vero non nisi per annum & diem, quæ adhuc non acquiretur nisi à die inuestituræ domini, id est Gallic. *qu'il ayt esté saisi par le seigneur.*quod non parui est momenti,vt videlicet ab illo die computetur tempus retractus: item decem anni ordinationib. Regiis præstituti ad rescindendum contractus. Et vide quæ ibi scripsi in 2.tom.commentar. in constit.Reg. Gallic.glo.21.

Possessio vno actu momentaneo acquiritur.

Cõprehendere possessionem.

Interdum Iurisconsult. comprehendere possessionem pro apprehendere dicit,in l.cum heredes.ibi,possessio autem nisi naturaliter comprehensa sit,ad nos non pertinet. ff.de acquir possess.

Apprehendere ex maleficijs, quid.

Apprehendere ex maleficiis, est accipere causa maleficij.l.quod seruus.ibi, quod vero ex maleficiis apprehenditur,id ad domini possessionem ideo non pertinet,quia nec peculij causam apprehendit.ff.de acquir.possess. in secundo tamen aliter accipitur ibi, quia nec peculij causam apprehendit, id est non continetur in peculio,& extra causam peculij est.

Apprehendere pro comprehendere,complecti. l. & an eandem.§.actiones.ibi,omnes causæ vna petitione apprehenduntur.ff.de exceptio.rei iudica.

Prehẽsio quid.

Apprehendere latrones, capere, prehensare. Inde prehensio,quam nos Gallic *prinse de corps* vocamus. l.1.ibi,in pari etiam causa habendi sunt, qui cum apprehendere latrones possent,pecunia accepta, vel surreptorum parte dimiserunt.ff.de recepta. l.diuus. 2. §.1. ibi, cum irenarchæ cum apprehenderint latrones interrogent. ff. de custod. reor. l.vlt. circa fin. ibi, si tamen interfuit eam apprehendi. ibidem.l.5.in princip. ad legem Aquil.ibi, sin autem cum posset apprehendere, maluit occidere,magis est vt iniuria fecisse videatur.

Inde apprehensi latrones,capti.in l.1.§.cum quis.ibi,ne forte apprehensi eos nominent.ff.de quæstionib.

Comprehensi latrones.

Comprehensos latrones & deprehensos, id est captos, dicit Iurisconf. in l. penul. ff. de seruis fugit. sic fugitiuos deprehensos recte in custodia retinent. nam & magistratus municipales ad officium præsidis prouinciæ, vel proconsulis comprehensos fugitiuos recte transmittũt.Comprehensi dicuntur,qui in custodiam dantur:nos vulgo dicimus *constituez prisonniers.*& comprehensio decreta.*prinse de corps.*Budæ.in foren.

Comprehendere terram.

Comprehendere terram dicitur arbor, quæ coaluerit, & radices conceperit,seu egerit.l.3.§.1.ff.arbor.furt.cæsar. ibi, quamuis nondum comprehenderit terram, arborem tamen videri.

Cõprehendere pro exprimere.

Comprehendere pro exprimere. l.3.ibi, & quorundam nomina in libellis sunt comprehensa. ff. de appella. l.2. §. senatus.de iure fisci.ibi,vt sentẽtia comprehendatur etiam delatores edicto id comprehendisse. id est vt in sententia exprimatur,in edicto,in citatione expressos fuisse, & citatos delatores. l.2. in fin. de administra. rerum. nam quod Iurisconsultus primo dicit expressum, postea comprehensum vocat. l. & si forte. §. etiam. si seruit. vindicet. l. non possunt omnes articuli singulatim aut legibus, aut senatusconsultis comprehendi.ff.de legib.

Comprehendo pro contineo, concludo.

Comprehendo pro contineo,concludo. l.stipulationes commodissimum.ibi, quæcunque specialiter comprehendi possunt,contineantur.ff.de verbor.obliga. Et hoc vsus est verbo,ne bis idem repeteret,videlicet continet. l.fin.§. hæc omnia munera, quæ trifariam diuisimus, vna significatione comprehenduntur.de munerib.

Comprehendo pro dico.

Comprehendo pro dico, vt l.1.in fin. ibi, de qua supra comprehensum est. ff. de his qui no.infam. Comprehensa mentio, id est habita mentio, dictum est. l. sed interpellatur. in fin. ibi, si ab altera tantum parte heredis mentio comprehensa fuerit, compromissum soluetur. ff. de arbitr.

Comprehendere, intelligere: & proprietatem significat.l.1.in fin.supra eod.scripsi.

Comprehendere, statuere. l. si ista stipulatio. ibi, quia contenti esse debemus pœnis legibus comprehensis. ff. de verbor. obliga. l. certo generi. in fin. de seruitu. rusticor. prædior.ibi, vna poterit eligi via dumtaxat eius latitudinis, quæ lege comprehensa est.

Comprehẽdere diem pro designare.

Comprehendere diem,designare. l.libellorum. ibi, neque autem diem, neque horam inuitus comprehendet. ff. de accusa. l.si locus iubendo iudicare non est comprehensus,videtur eo loco iudicare iussisse,quo solet iudicari sine incommodo litigantium.ff.de iudic.

Deprehendere pro comprehendere, tradit Iurisconsultus in l. si quis in seruitute. ff. de furtis. vbi primo vtitur verb.deprehendere,& demum comprehendere: vt quilibet intelligat vnum passim pro alio capi,& idem significare,vt etiam probatur in l.2. ff. de plagiar. Et miles qui in furto balneario deprehensus est,cum ignominia mitti debet.l.fin.de furib.balnear. l.capitalium. § solent.de pœnis. l.fin.ff.de bonis eorum.

Deprehendere quid significet.

Sed deprehendere proprie est in ipso actu delicti comprehendere.l.palam. §.quæ in adulterio deprehensa est. ff. de ritu nuptiar.

Maritus non potest retinere vxorẽ deprehensam in adulterio.

Inde deprehensam in adulterio vxorem maritus absque inflictione pœnæ retinere non potest. l. 2. §. item in eum qui in adulterio deprehensam retinuerit.ff.de adulter. Et filiam in adulterio deprehensam pater occidens non punitur.l.quod ait lex.ibidem.

Vnde infert Bart.in l.1. C. de peti. bonor. subla.lib. 10. quod quando lex vel statutum punit deprehensionẽ, tunc ille censetur deprehensus,qui in ipso flagranti crimine deprehenditur. Et si puniri debeat deprehensus cum armis, non punietur qui visus fuerit cum armis,si fugit, ita quod non fuerit apprehensus.

Lex puniens deprehensum intelligitur de conuicto.

Sed si lex Regia vel alia puniat deprehensum in crimine, intelligitur de conuicto. per d.l.1. C. de pet.bono. subla.lib.10. Quamobrem lege vel constitutione dictante, quod deprehensus puniatur, puniendus non erit, nisi qui fuerit conuictus. Vulgatum enim est non esse puniendum nisi confessum, aut conuictum.cap.at si clerici. de iudic.

Et si constitutio vel lex dicat deprehensum in crimine in carceres coniiciendum, tunc quidem sufficiet eum inuentum & captum fuisse. Vnde, consuetudo Franciæ & praxis volens, vt deprehensus in crimine flagranti possit capi sine informationibus, conformis iuri in l. nullus. vbi Salic. C. de exhibend. reis. non haberet locum in eo qui esset confessus crimen, vel testibus esset extra iudicium conuictus:sed ex illa confessione necesse esset informationes conficere.quod est notandum.De hoc scripsi in interpreta,l.diuus.ff.de senatusconsult.Silan.

Verum

Verum si statutum dicat, quod si iudex aliquem deprehendat in maleficio, homicidio vel alio delicto, puniat in centum libris: etiã si iudex reperiat extra crimen flagrans, poterit delinquentem punire: quia iudicis non est deprehendere delinquentem in delicto, nisi per actum iudicialem, & sic illum conuincendo. Et ita deprehendere intelligitur ibi pro inuenire, & pro cognoscere: veluti si iudex per probationem delinquentem cognoscat, illum punire pro modo delicti poterit.

Deprehensos etiam vocamus in re improuisa. Gallic. dicimus *surprins*, vt docet Budæ. in forens.

Deprehendere possessionem. Deprehendere possessioné, pro apprehendere. in l. siue. ff. de condict. furtiua. vbi primo dicit deprehendere, postea apprehendere. Aliis etiam capitur modis, vt per Lucam de Penna in l. 1. col. 1. C. de peti. bonor. subla. lib. 10.

Reprehendere, corripere, carpere. l. item Labeo. §. fin. ibi, Marcellus reprehendit. ff. famil. ercis. & l. continuus. §. cum ita. ibi, neque tam delicate progredi debeat, vt reprehensione dignus appareat. ff. de verbor. obligat.

Vel dicitur pro iterum prehendere, seu retro. vulgo dicimus *reprendre proces*.

Possessionis definitio data ab Alciato reprehenditur. *Possessio.* Ista est definitio possessionis secundum Alciat. videlicet est vsus rei à proprietate separatus. sed quæ definitio non videtur declarare singula definiti membra, differentiamque solum tradit hic Iurisconf. inter possessionem & proprietatem, & ad hoc facta est hæc lex. Verum quia parui sunt hæc momenti, non diutius insistendum puto. Rarum quippe est, quin possit subuerti definitio. l. omnis definitio. ff. de reg. iur. hinc dicit Arist. paucas inueniri definitiones, sed tantum descriptiones.

Nec tamen est prætermittendum, quod Alcia. hic scribit, videlicet quod possessio est is fundus, qui non iure, sed mancipatione nobis comparatus est, videlicet vsu & præscriptione quæsitus. & ideo eius proprietas ad nos non pertinet: vt velit fundum nobis quæsitum non amplius dici possessionem, sed agrum. & ideo text. iste dicit, Quicquid apprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec ad nos potest pertinere, possessionem appellamus. ergo possessio est vsus, ager loci proprietas. A possidendo & vtendo fruendo dicitur possessio, non quando

Possessio vnde dicatur. ager est acquisitus præscriptione, vt arbitratur Alciat. sed tunc ager est, licet in præscriptione non habeam nisi dominium vtile, proprietatem tamen habere large dicor, vt declarant doct. in rub. de caus. possess. & proprieta.

Possessio tamen est interdum eum dominio. l. clam possidere. §. qui ad nundinas. ff. de acquir. possess. no. in l. naturaliter. §. nihil commune. ibidem. scripsi in l. interdum. supra eo. & text. in l. 1. in fin. ff. de furtis.

Differentia inter vsum & possessionem. Item sæpius differentiam facit Iurisconf. inter vsum & possessionem, sic dicens: furtum est contrectatio rei alienæ inuito domino fraudulosa lucrifaciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius, vel possessionis suæ. Idem habetur in §. furtum. Insti. de oblig. quæ ex delict. nascunt. & l. si pignore. §. 1. ff. de furt. sic dicit: ex quo satis apparet furtum fieri, & si quis vsum alienæ rei in suum lucrũ conuertat. Inde dicit text. in l. 1. ff. de appella. appellandi vsus quam sit frequens, quamque necessarius, nemo est qui nesciat. & Iurisconf. etiam sic ait: vsus procuratoris perquam necessarius est. l. 1. ff. de procurat. Et qui non vtitur nundinis per decennium, vsum amittit. l. 1. ff. de nundinis. Vide te alias definitiones per doct. in d. §. nihil commune. Et sic potest declarari: Possessio est corporalis rei detentio: quasi possessio est incorporalis rei, & iuris vsus. docet Theoph. de interd. in Instit. §. 1.

Prædiũ generale nomen. Doctores conciliantur per authorẽ contra Vallam. *Prædium.* Prædium vero ad agrum & possessionem generale nomen est. nam siue quis per vsum, id est possessionem, seu per proprietatem rem acquisierit, recte prædium suum dicere poterit. l. 3. ff. de vsufruct. Et sic non sunt contrarij Iurisconsulti, quemadmodum putat Valla. Et quo facilius intelligatur, breui repeto. nempe quicquid solo continetur, etiam si sit ædificium, fundus dicitur. sed plerunque fundus sine ædificio est, vt hic: & in hoc errauit Valla non ponderans verbum plerunque hic positum. Et sic non vult negare, quin fundus aliquando dicatur, etiam si ibi sit ædificium, vt in l. fundi. infra eo. vbi sic dicitur: fundi appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur: Et quod capiatur pro loco, vbi est ædificium, probat l. vna. C. si curialis relicta ciuita. rus habit. maluer. lib. 10. Ager vero dicitur, vbi non est ædificium: quamuis ager interdum vocetur etiam, vbi est ædificium. l. 1. ff. ad legem Iul. de vi publ. tamen proprie dicitur, vbi non est, vt hic. Sed aliquando exprimitur fundus & ædificium, vt in l. 3. C. de delator. lib. 11. Item ager est, qui ad vsum

Ager definitur. Fundus quid. hominis paratur, quia in eo quicquam agitur: fundus vero siue in eo aliquid agatur, siue non, siue cultus, siue incultus: vt ita fundus sit genus, ager vero species, denotans tantum cultum agrum, & ad vsum hominis paratum. Et possessio in vsu consistit, proprietas in iure. Prædium vero est generale ad agrũ & possessionem, vt contineat & possessionem & proprietatem: tamen non continet tantum quantum fundus, sed generale est ad duo prædicta, per istum text. probatur ibi, prædium vtriusque suprascriptæ

Fũdus magis generale, quã prædium. rei generale nomen est. Non igitur simpliciter generale dicit Iurisconf. sed vtriusque. Et sic conciliandi sunt Iurisconsulti: quamuis ridiculus Valla illos derideat, quia eos (vt constat) non intelligebat. Et culpa est immiscere se rei ad ipsum non pertinenti, per regul. culpa. ff. de reg. iur.

Item quamuis glo. dicat hic istam differentiam magis subtilem quam vtilem, tamen ex his intelligitur tit. de fundis & saltibus rei dominicæ. tit. de fund. limitrophis. & tit. de fundis patrimonial. & de fund. rei priua. aliæque leges de fundis loquentes, ac tit. ff. & C. de acquir. possess. & infiniti alij loci, quibus fit mentio de possessione. etiam intelligetur tit. de omni agro deserto. lib. 11. & aliæ leges loquentes de prædiis, vt c. de prædiis tamiacis. & rub. de diuers. præd. lib. 11. & de prædiis nauicula. ibidem. Et sic est valde vtilis hæc lex: quamuis ista differentia interdum non ita exacte seruetur, sed vnum pro altero vsurpetur, vt videre licet in l. quædam mulier. ff. de rei vindic. & in l. adeo. §. 1. de acquir. rerum domin. ac in l. 1. §. idcirco. de vi & vi arma. vbi primo dicit deiectum de agro voluisse ad prædium reuerti: & sic non facit differentiam inter agrum & prædium: sic nec Iurisconsult. in l. milites prohibentur prædia comparare. & in l. milites agrum comparare prohibentur. ff. de re militar. & sic vno pro altero sæpius vtitur.

An pascua contineantur appellatione fundi, scribit text. in l. Sciæ. §. Tyrannæ. ff. de fund. instruct. Quæ sint instrumenta fundi, videte in l. instrumenta. ff. de fundo instruct.

Suprascripta. De hac dictione loquitur l. lecta. ff. si certum peta. l. Titius. de const. pecun. l. idem Offilius. de ædil. edict. l. emptori. in fin. & l. ex mille. §. quæsitum. de euictio. & l. qui testamentum. de testib. l. 1. §. 1. & §. si pecuniam. depositi.

Supra pro vltra. Notandum, quod dictio supra pro vltra frequentius accipitur: vt supra iurisdictionem. l. fin. ff. de iurisd. omnium iudic. Supra priorem modum. l. si testamento. de seruitu. vrba. prædior. Supra legitimum modum. l. si non sortem. ff. de condict. indeb. Supra statutum modum. in l. placuit. ff. de vsur. Supra duplum. in d. l. si non sortem. §. si decem. Supra dotem. l. Seia. ff. de dote prælega.

Adhæc supra opponitur dictioni infra, & dicitur inferius & superius: veluti dicitur arbor supra terram, in l. si gemina arbor. ff. arbor. furtim cæsar.

Supra quid denotet prolatum ab homine. Dictio super vel supra ab homine prolata denotat ius in re, cum adiicitur: vt vendo decem sextaria frumenti, vel dono super vel supra tali fundo, vel mutuo. significat enim, obligo fundum illum pro decem. Vnde prohibitus fœnerari supra vel super domo, non potest eam pignori dare, per text. in l. codicillis. §. instituto. ff. de legat. 2. quem text. singularem dicit Roma. singul. 625. compræsta mihi. & Francis. Cremen. singul. 45. mutuaui tibi. hoc nominatim docet Bart. in l. fundus. ff. de annuis lega. & Ioan. Fab. in §. item

in §.item Seruiana.in fi.de actio.in Insti.& Lucas de Penna in l.fin. C. de agricol. & mancip. lib.11. & Chassa. in consuetud.Burgund.in rub.*des censes*. §.4.gl.1.*sur l'heritage*. De dictione super scripsi in l.appellatione parentis.ff.eod.

IDEM LIBRO SEPTIMO Epistolarum. Lex cxvj.

Qvisqvis mihi alivs filivs, filiive heres sit: ait Labeo non videri filiam contineri. Proculus contra. Mihi Labeo videtur verborum figuram sequi, Proculus mentem testantis. Respondi: non dubito, quin sententia Labeonis vera non sit.

Si testator filios habens eos instituat heredes, sic dicens: quisquis mihi alius filius, filiíve heres fuerit, dato decem Titio: his verbis non contineri filiam Labeo dicebat, Proculus vero contra. Sed Labeonis sententia vera non est, quia secutus figuram verborum: Proculus vero testantis mentem. Igitur ex mente testantis filij appellatione & filia continetur.l.iusta. & l.liberorum. infra eod. Alibi dicit Iurisconsl.in l.nō figura literarum, sed oratione quam literæ exprimunt, obligamur. ff. de actio. & obliga. vbi etiam adiicit, placuit non minus valere quod scriptura, quam quod verbis lingua figuratis significaretur, id est formatis.& in l.hæc verba.ibi, simili figuratione, id est forma. infra eod. Et tabulas testamenti accipere debemus omnem materiæ figuram. l.1. ff. de bonor. possess. secund. tabul. Et non humanæ figuræ partum dicit Iurisconsl. in l.quæreret.infra eod.

Figura quomodo capiatur. Ideoque dicite figuram verborum hic posse intelligi pro forma, voce, seu cortice ipsorum verborum. nempe filius est masculini generis, & sic ex voce & forma non continet fœminam, sed ex significatione sic. Inde quidam dicunt figurare casum, pro eo quod est fingere casum, seu ponere casum, aut speciem, vel hypotesim. Et figurationem dicit Iurisconsl.in l.hæc verba, ille aut ille.infra eo. & figuratum Græca voce dicit text.in l.si calumnietur. §. telum.infra eo.quod coloratum diximus in tract. de pacific. possessor.

Figura pro ordine. Aliquando figura dicitur ordo: vt procedas sine figura iudicij, id est sine ordine. clem. sæpe. de verbor. significa. Bart.in extrauag.ad reprimendum.quomod.in læsæ maiestatis crimi.proceda.in verb.figura. Interdum dicitur similitudo, vt apud theologos.

Item obligationes aut ex contractu nascuntur, aut ex maleficio, aut ex proprio quodam iure, ex variis causarum figuris.l.1.ff.de actio.& obliga.id est ex variis speciebus & factis.docet Petr.Iacob.in sua practic.in libell.de actio. in factum ex variis figuris causarum.

Voluntas defuncti sequenda est. Istum etiam text. ad hoc egregium dicit Ias. in l. licet Imperator.col.3.no.4.ff.de lega.1.Quod in vltimis voluntatibus debemus sequi defuncti voluntatem, & non corticem verborum, & figuram.l.in conditionibus. vbi addidi. ff.de conditionib.& demonstra. Istud plene tradit D.Tiraquel.in interpreta.l.si vnquam.in verb.libertis. C.de reuocand.dona.

Nec omittemus, quod ista dictio quisquis & quicunque est distributiua, & verificatur in vno & in omnibus: vt quisquis mihi sit heres, siue vnus, siue plures, docet Bart.in l.hoc articulo.& ibi Imol.post eum.ff.de heredib.insti.Ias. & alij in l.4. & l. qui filiabus. de lega.1. & in l. qui liberis. §.1.ff.de vulgar.videte in l.creditorum. supra eod.

Ex quibus colligite modestiam Iaboleni reprehendentis Labeonem, & eum excusantis, quod respexerit figuram & corticem verborum. Qua figura inspecta summo iure procederet eius opinio: sed quia mens verbis præfertur, vt scripsi in l.nominis.§.fin.supra eod.sic & opinio Proculi sequentis mentem testantis proculdubio præfertur. Quod facit contra quosdam iuris doctores, imo peruersores, qui ore aperto debacchari non verentur in scribentes, plus laudis & gloriæ in verbis præ se ferentes, quam doctrinæ: quibus deberent scholastici obuiare, ne diutius mutis maledicant, vt superius scripsi.

IDEM LIBRO OCTAVO Epistolarum. Lex cxvij.

Non potest videri minus soluisse is, aduersus quem amplioris summæ actio non competit.

Hic casus esse potest: Debebas soluere decem Paris. Calend.Iulij, quæ non soluisti: es in mora, prętextu cuius possum etiam petere interesse.si tamen accipiam decem, non diceris minus soluisse quā deberes: quia nulla actio competit amplioris summæ. Extincto enim principali, accessorium censetur extinctum. l.cum principalis. ff. de reg.iur. & regul.accessorium.in 6.

Imo eadem ratione creditor accipiendo pecuniam, pœnam remisisse videtur.l.fin.ff.de eo quod certo loco.

Ita si quis accipiat summam, quam in iudicio petebat, nulla facta expensarum mentione, vt non possit expensas postea petere, suadet l.4. C. depos. quia nec potest videri minus soluisse is, aduersus quem amplioris summæ actio non competit. Quod est verum, quando ante condemnationem recepisset: diuersum, cum post condemnationem. tunc enim expensas etiam potero petere, ad casque remanet actio, per d.l.4.ibi, non enim duæ sunt actiones, alia sortis, alia vsurarum: sed vna. Ex qua condemnatione facta, iterata actio rei iudicatæ exceptione repellitur.

Item si quis debebat mihi decem aureos hinc ad triennium soluendos, pactúsque fuerit sex nunc soluendo, liberaturum iri pro reliquo: si pacto satisfaciens persoluerit eos sex aureos, non dicetur minus soluisse. Siquidem amplioris summæ actio non competit, per istum text. Sed an hoc sit licitum? cum ita debitor videatur vendere tempus, quod est prohibitum in cap.in ciuitate. de vsur. Respon. si quidpiam debitor vult sibi remitti, quia tempus solutionis præuenit: & hoc petit ratione interesse, quod patitur præueniendo solutionem: hoc casu licitum est. sed si sine damno præuenit tempus, eoque solo prætextu diminuat ex principali debito: tunc est vsura, per d. cap. in ciuitate. & hoc firmat Conrad. in tract. de contracti. q.66 & q.seq. *Vendere tempus non est licitum.*

Limitatur secundum glo.hic, quando retentio fieri poterat. Quando autem fieri possit, regula est, quod vna res pro alia retineri non potest. l.plane.ff.de perit. heredit. Vnde si commodauerim tibi librum, cum deberem tibi decem, non poteris vti retentione libri mei pro illis decem.l.fin. ff. commoda. Ita dominus domus rem non potest retinere pro pensione domus, nisi speciali iure, cum res illa fuerit illata, vel inducta. l. si non inducta. C. in quib.caus.pignus tacit. contrah.vt abunde scripsi in tract. de liter. obligator. artic. 6. tom.1. commentar. in constit. Regias Gallic. *Vna res pro alia retineri non potest.*

Item iudices, aduocati & procuratores non possunt retinere instrumenta, nec scripturas partium pro salario, vt asserit Ias.in l.si non sortem.§.si centum. col.vlt.ff.de condict.indeb. Et ita statuit Carol. septimus, vt est in tit. de procurator. articu. 16. vbi prohibet expresse procuratoribus eorúmque famulis, ne retineant literas vel instrumenta partium pro suo salario, sub pœna priuationis & emendæ, ac alia iudicis arbitrio imponenda. Ita nec iudices retinere possunt processum pro rapportu, seu pro speciebus vulgo vocatis, quia loco non pignoris non datur: sed vt videat & examinet, vt decidit Boer. in decis. Burdegal.q. 15.quæritur an si iudex. *Aduocati & procuratores nō possūt retinere scripturas partium.*

Imo etiam eandem rem non possum retinere, quando cum vitio peruenit ad me. Vnde legatarius non potest retinere rem sibi legatam, quam occupauit. l.1.§.1.vbi Bart. ff quorum legator. c.fin. de ord.cognitio. Nec is qui rem suam furto subtraxit, in qua alius qui surripuit, impensas fecerit.l.si is qui rem. ff.de furt. nec rem mihi legatam retineo, *Legatarius nō potest retinere rem sibi legatam.*

retineo, si testamentum impugnauerim. l.sub conditione. ff.de bonor.possess.contra tabul.

Res pro vno debito obligata pro alio retineri potest.

Primo perdit officium suum regula, quando res etat obligata pro vno debito: nempe pro alio retineri potest. l.vna.C.etiam ob chirogra.pecuniam pignus teneri posse. l.eleganter.. §. si post rem iudicatam. ff. de condict.indeb. Vnde si necessarias impensas fecerim in seruum aut in fundum, quem pignoris causa acceperam, non tantum retentionem, sed etiam contrariam pignoratitiam actionem habebo. l.si necessarias. ff.de pignoratit.actio.

Res pro debito pœnali retineri non potest.

Nisi quis vellet eam pro debito pœnali retinere: tunc enim non posset odio pœnæ. Roma. singul.107. tu habes, &c.per text.singul.in l.pignoribus.C.de vsur. vbi Bald. & videte text.in l.per retentionem, ibidem.

Vxor mortuo marito remanere potest in domo mariti, donec ei soluta sit dos.

Secundo vitiatur regula fauore dotis. l. si filiofamilias. 1. ff. soluto matrimo. Ideo marito mortuo poterit vxor remanere in domo habitationis mariti, donec fuerit ei dos exsoluta. Bald.in l.penul.C.de pignoratit.actio.& Bal. nouel.in tract.de dote, in 8.parte, priuileg.1. Alex.consil. 47.visis.in 3.vol. Adeo quod si mulier fuerit condemnata ad restitutionem rei mariti, si ante sententiam non est oppositum, poterit illa res adhuc pro dote retineri. vt iudicauit magna curia Mediolanens. in decis. Neapol. quæst.119.

Arestum.

Res tradita pro debito quod putabatur pro vero retineri potest.

Tertio non procedit, quando res esset tradita pro eo, quod putatur debitum: nempe si ex alia causa vere debitum erat, res retineri poterit. l. si non sortem. §. libertus. ff.de condict.indebit.vbi Bart. & Ias. col.2. post glo.ibi in §. si centum.

Venditor potest rem venditā retinere pro pretio.

Quarto regula flectitur, etiam si non expresse res fuerit obligata, sed tacite, vt pro pretio venditori: quia venditor retinere rem venditam poterit, donec integre pretium eidem fuerit exsolutum. l. Iulianus. §. offerri. ff. de actio. emp.l.hereditatis.de heredita.vel actio.vend.doct.in l.curabit.C.de actio.empti.

Res pro compensatione retineri potest.

Quinto, quando res vna functionem reciperet pro alia, tunc potest per compensationem retineri: vt si quis debeat mihi decem frumenti sextaria, & ego illi duodecim: si petam ab eo, poterit ille compensare decem. l.fin.C. de compensa.Salic.in l.fin. C. commoda. nam alibi Iurisconsult. ait, Expedit legatarium retinere summam magis, quam mitti in possessionem rerum hereditariarum. l. pure.in princ.ff.de doli excep.

Res retineri potest in contractu depositi ex mutuo descendentis.

Sexto in contractu depositi descendentis ex mutuo, licita est retentio. Vnde si decem à te mutuo recepetim, quæ apud te depouam, donec egeam, si postea tempore quo reddere mutuum debebam, peto depositum, retentio tibi competit: tum quod illud depositum sortiatur naturam mutui: tum quod dolo faciam, petendo quod sum restiturus. Ideoque depositum non habebit sua priuilegia, vt consuluit Bald.consil.317.ad euidentiam. in 3.vol. quem sequitur Catel.Cotta.in 2.parte memor.in verb.hypotheca.plus dicens in extero qui rem emit contra prohibitionem statuti, vt eam retinere possit, donec pretium ei restituatur, allegat Bald. in l.fin. §.vlt.Cod.communia. de lega.

Caupo vel hospes equos potest retinere pro pretio.

Vnde etiam caupo vel hospes retinere poterit equos pro expensis, & alia mobilia hospitis, vt Bald. expresse dicit in l.certi.col.2.C.loca.si tamen non retinuerit in primo prandio, sed in secundo vult retinere, hoc ei non licebit nisi pro vltimo: quia intelligitur pro illo tantum debito, quod nunc fecit, & non pro alio, vt est in consuetud.Bitur. artic.19.& seq.dicitur hospites in illo debito præferendos, arg.l.creditor qui ad refectionem. ff.si certum pet. l.interdum.qui potior.in pignor.habeant. Quod verum esse credetem, si primum debitum & prandium alio tempore factum esset: secus si eodem tempore. tūc enim retentio fieri posset pro toto debito facto pluribus diebus. l.1.& per totum.ff.nautæ, caupo.& in d.l.certi.

Res retineri potest, si nummi reprobi dati sint.

Septimo retineri potest res, etiam si non esset, nec fuisset obligata: si tamen occasione debiti peruenisset ad eum, qui vult eam retinere. Vnde si reprobos nummos dederis, vel pro auro æs, non liberaris: sed & nummos & æs retinebo, donec solueris. l.eleganter. §. qui reprobos. ff.de pignoratit. actio. l. si cum aurum. de solutio. quod declarat Paul.& alij in l.petenti.ff.de pignoratit.actio. Bald.in cap. dudum 2.in fin.de electio.

Octauo restringitur regula, quando res aliena scienter obligata esset: nempe si postea obligans efficiatur dominus, poterit pro debito retineri. l.1. §.1. ff. de pignor. vbi glo.Bart.& alij.

Vltimo res potest retineri ex causa, quæ rei cohæret, si ex voluntate debitoris ad creditorem peruenerit. Bart. & alij in d §.si centum.& in l.si inducta. C.qui potior. in pignor.habeant. Ideoque pro expensis factis datur retentio. l.si in area.in fin.ibi, nullo alio modo quam per retentionem. ff.de condict.indeb. Secus si rem sciebat esse alienam. l.adeo.§.ex diuerso.ff.de acquir.rer.domi. & §. ex diuerso. Instit.de rerum diuis.Corne.consil.86.in 4. vol. plene Salic.in l.domum.C.de rei vindic.

Rem commodatam commodatarius pro expensis potest retinere.

Vnde commodatarius pro expensis in re commodata necessario factis, habet retentionem. l.in rebus. §. possunt.ff commoda. l.si is qui rem.1. & l.creditoris.in fin.ff. de furtis.

Res pro mercede retinetur.

Ita quoque rem licebit retinere pro mercede. Vnde sutor retinere poterit vestimentum pro mercede. Bald. in l.fin.C.commoda. vbi idem dicit in fabro, vt equum possit etiam retinere, quem curauit.

Scriptor & compaginator librorum pro expensis retinet libros.

Item scriptor vel compaginator librorum pro expensis & salario libros iure retinebit. glo.in l.si non sortem. §. si centum.ff.de condict.indeb. Corser. in tract. de minimis. versic.11.2.partis.

Mulio pro salario retinet rem.

Idem in mulione arbitrantur iuris interpretes, vt tam pro salario rei vehendæ, quam pro impensis quas præstitit, possit res delatas retinere, donec ei integre persolutum fuerit. Bald.& alij in d.l.fin.

Idem in beneficio concludit Panor. in c. de multa. no. de præb. Sed in hoc alibi declaraui latum esse arestum in contrarium. videte Bald. in auth. excipitur. C. de bonis quæ liber.

Singularis successor vtitur retentione.

Etiam singularis successor, veluti emptor qui erogauit impensas, hac retentione vtetur. l.in hoc iudicium. versic. ceterum.ff.communi diuid. quem text.singul.dicit Bolog. ibi, & Roma.singul.174.tu scis, &c.& Alexand.in l.qui exceptionem.§.si pars. ff.de condict.indeb.

Expensæ rei retentione repetuntur.

Siue res sit mobilis, vt dixi, siue immobilis: nempe expensæ factæ pro melioratione rei immobilis alienæ, bona fide tamen, per retentionem rei, & nullo alio modo repetuntur. l.Paulus ff de doli exceptio. l.si in area.in fi. de condict.indeb. Et ideo colonus retinet rem, donec expensæ soluantur, vt concludit Bald. in l.emptorem.col.2.nu.7 C. de loca nec prius cogendus est quis rem restituere, quam si necessarias impensas cōsequatur. l.ait prætor.§.per hanc. ff.quæ in fraud.creditor. l.in hoc iudiciū.communi diuid.

Secus si malafide. l.adeo. §.ex diuerso. ff. de acquir. rerum domi.§.ex diuerso.Insti.de rerum diuis.l.quod si possessor, iuncta glo.ff.de petit.heredita.l.in fundo.de rei vindica. quia nullum negotium cum domino gessit. Cornel. consil.86.circa.in 4.vol. Angel. in §. certe. de rerum diuis. in Instit.Salic.plene in l.domum.col.penult. & seq. C. de rei vindic.

Sequestro non datur rei retentio.

Ideo si sequester vel commissarius absque iudicis authoritate fecerit impensas etiam necessarias, minime tamen datur retentio: sed dabitur cautio de restituendo, istis liquidatis. Ita fuit dictum pro archiepiscopo Bituricen.domino de Turnonio contra sequestrum domus sitæ Paris. anno domini 1527. die vltima Aprilis. Idemque fuit dictum contra Renatum Gentil, & alios executores pro tutoribus & curatoribus puerorum dominæ Claudiæ Herberoræ, anno domini 1530. die 12. Februarij. Ex quibus apparet, quod si expensæ non sint liquidæ, vt quia non constant scripto, non habet quis retentionem. Eorū enim quæ non sunt, vel sunt & nō apparent, idem est iudicium. l.duo sunt. ff.de testam.tutel.

Item

Expensæ repetuntur, si res sit facta melior. Item hæ expensæ ita demum repeti possunt, si res melior facta sit, & quatenus, & non vltra. Ideóque si in domo exposuerim centum aureos, domus tamen non est melior, nisi in quinquaginta, isti tantum repetentur, & non centum. l. in fundo. ff. de rei vindica. Panor. & alij in c. 1. col. 1. de in integrum resti. & in cap. ad nostram. de reb. eccles. non alienand. Feli. in cap. cum causam. col. pen. de re iudic. Et in hoc inspiciendum est tempus, quo debet res restitui nempe si melioratio non sit nisi ad decem id temporis, quo restituitur res, solum illa decem repetentur. l. domus. ff. de legat. 1. vbi Paul. Ias. & alij: licet melioratio tempore quo impensæ factæ fuerint, plus fuisset æstimata.

In executione sententia excipi potest de expensis. Addendum etiam est, quod si sententia lata fuerit ad restitutionem rei, tamen in executione sententiæ poterit excipi de expensis & meliorationibus, donec ei soluantur. Bart. & alij in d. l. in fundo. in fin. Ias. in d. l. si in area. de condict. indeb. quia meliorationum exceptio non impugnat sententiam: ideo post sententiā opponi potest, vt declarat Bald. in l. peremptorias. col. 3. C. sententiam rescindi non posse. scripsi in tract. de exceptio.

Res non redditur, nisi expensis solutis. Imo si quis esset condemnatus restituere solutis expensis, res non potest auferri ab eo possessore, antequam solutæ fuerint impensæ: nec auditur victor volens cauere pro expensis: quia ablatiui absoluti important conditionem. l. ab emptione. ff. de pactis.

Tum quia præcedere solutio debet ex verbis sententiæ: quamobrem non prius executio fieri debet. l. 4. §. condemnatum. ff. de re iudica. Alex. & Ias. in l. 1. col. 1. ff. qui satisdar. cogant. vbi quando ex tenore sententiæ debet fieri solutio, non auditur volens satisdate. l. promissor. §. constituto. ff. de consti. pecun. per l. statuliber rationem. §. fin. de statulib. dicendo esse differentiam, an conditio sonet in faciendo, vt tunc satisdatio detur, vt ibi: aut in dando, & tunc oportet date, vt in d. §. fin. & plene Antro. Negusantius in tract. de pignor. & hypoth. in 4. membro quintæ partis.

Habens rem præfertur habenti ius. Præterea iste qui habet rem, præfertur alteri etiam habenti ius in pignore anterius: vtpote quia prius erat ei hypothecata. l. interdū. & seq. ff. qui potior. in pigno. habeant. Alexand. in additio. ad Bar. in l. si non fortem. §. si centum. ff. de condict. indeb.

Habens domū subiectam restitutioni non computat fructus. Nec est omittendum, quod si is qui habebat domum restitutioni subiectam impensas necessarias fecerit, & postea adueniente restitutionis die expensas petat, non tenebitur fructus computare cum expensis, vel expensas cum fructibus quos percepit, quia percepit illos ex re sua. Et hoc casu fructus non computantur, per gl. singul. in l. emptor. ff. de rei vindica. singul. secundum Francisc. Cremen. singul. 105. si feci. & in d. l. emptor. addidi alia. Secus in alio recipiente fructus ex re aliena. is enim impensas computat cum fructibus. l. sumptus. ff. de rei vindica.

Item si fiduciaria possessio mihi fuerit adiudicata ex inordinato processu, potero tamen retinere rem, donec verum soluatur debitum, si res erat mihi antea obligata. Ita singul. Bald. in l. fundus qui. ff. de rescind. venditio. sequitur Francisc. Cremen. singu. 92. tenuta. & Bertachi. Firmia in tracta. de episcopo, in 3. parte primi lib. q. 49. Hæc si placet retinere, quia non inuenietis ita declarata.

Retētio datur contra tertiū. Nota retentionem interdum etiam dari contra tertium, à quo causam non habeo. l. qui iniuriæ. §. fin. ff. de furt. Soci. consil. 15. visis. col. 5. in 1. volum.

Intellige dari retentionem pro necessariis expensis & vtilibus, sed pro voluntariis non. Potest tamen quis eas prosequi per modum interesse, & quatenus à iure permittitur, vt fuit dictum in hoc senatu pro magistro Ioanne Lespine, anno 1417 die 17. Aprilis. *Arestum.*

In lex- cum grauat, qui habet retentionem, si eum ad rem reddendam condemnet. Postremo in quibus casibus retentionem habeo, si iudex me condemnet ad reddendum & restituendum rem, reseruata mihi actione, dicitur me grauare: ideóque licebit appellare. Siquidem minus est actionem habere, quam rem, per l. minus. ff. de regul. iur. & ita vidi iudicari contra retrahere volentem, qui sententiam obtinuerat, quod admitteretur ad retrahendum, reseruata actione super reparationibus & expensis, quæ fuit reformata per senatum.

Ampliū quid & amplissimum. *Amplioris*, id est maioris. Comparatiuum enim est ab amplo. Amplum est non angustum, sed magnum ac late patens. de quo Iurisconsult. in l. funeris. 2. ibi, itaque si amplum quid ædificari testator iusserit. ff. de religios. Et ampla ædificia. in l. ex duobus. ff. de negot. gest. Est igitur oppositum angusto. l. si boues. ff. ad legem Aquil.

Inde amplissimum superlatiuum, de quo Iurisconf. in l. vim facit. §. quod inane sit, vel in qualibet re amplissima, mobili tamen, non continetur hoc interdicto. ff. quod vi aut clam.

Amplissimus ordo Senatus. Amplissimus ordo senatus, in l. 2. §. hæc verba. & in l. si decipiendi. ff. ad Velleia.

Ampliare quid. Inde ampliare est augere, extendere, vt ait Iurisconf. in l. 1. ff. de fluminib. ibi, nemo denique Nilum qui incremento suo Ægyptum operit, ripas suas mutare vel ampliare potest.

Imperium ampliari. Item ampliari imperium adiectione hominum, scribit Iurisconf. in l. fin. §. sed & diuus Adrianus. ff. de bonis damnator. Et sicut diligenti cultura pretia prædiorum ampliantur, ita si negligentius habita sint, minui ea necesse est. l. non intelligitur. § diui fratres. ff. de iure fisci.

Amplitudo, in l. quid aliud sunt. s. eo. Amplius, in l. verbum amplius. supra eod.

Summa superlatiuum exponi solet pro suprema, vt scripsi in gl. concorda. in procem. in verb. summas. & sic intelligitur text. in l. qui venenum. ibi, summus poetarum Homerus. infra eo. Et interdum pro præcipua: vt summa de iure personarum hæc est diuisio. l. 3. ff. de statu homi. & Imperator in Insti. de iure perso. & de obliga.

Summa, & summus quid. Summa substantiuum exponi potest pro numerorum quadam collectione. Gallic. dicimus *vne somme*. vt hic, & in l. hæc adiectio. infra eodem. & comprehendit etiam speciem. l. 2. §. cum in eadem. ibi, iacturæ summam pro rerum pretio distribui oportet. ff. ad legem Rhodiam de iactu. l. cum clericis. vbi gloss. C. de episcop. & cleric.

POMPONIVS LIB. SECVNDO ad Q. Mutium. Lex cxviij.

Hostes ij sunt, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decreuimus: ceteri latrones, aut prædones sunt.

Hostes sunt, qui Romanis bellum indicebant, vel ij quibus Romani: alij vero latrones, & prædones. Et sic lex hæc differentiam assignat inter hostes, & latrones, vt inferius dicetur. idem scribitur in l. hostes. ff. de captiuis.

Hostes hodie qui dicantur. Hodie quia Romanis Imperium ademptum est, eos proprie dicerem hostes esse, quibus princeps non alium recognoscens in superiorem indicit bellum. addunt alij, dum non sint Christiani. nam inter Christianos, cum omnes simus fratres in Christo, cap. ad mensam. 11. q. 3. iura omnia belli cessant. Adhæc hostes proprie sunt, qui nihil inuicem sibi debent. at Christianus multa debet Christiano, in euangelio descripta. Sed vulgo parum obseruatur hæc nominum differentia: quinimo passim quoscunque vocamus hostes etiam Christianos, quibus legitime bellum indictum est. Et quos nos hostes veteres perduelles appellabant, per eandem adiectionem iudicantes, cum quibus bellum esset. l. quos nos. infra eodem. In lege duodecim tabularum hostes quoque inuicem litigantes vocabantur, quos nos priuatos aduersarios intelligimus, vbi, sic scribitur: SI STATVS DIES SIT CVM HOSTE VENITO: ADVERSVS HOSTEM ÆTERNA AVTHORITAS ESTO.

Capti in bello non fiunt serui. Ex quibus infertur, quod capti in bello inter Christianos non efficiuntur capientium serui. Bart. & alij in l. hostes. ff. de captiuis & postlimi. reuers.

Sed

Captus soluit pretium, λύτρον, & λυτρόω, & λυτρωτής.

Sed tenetur captus iure belli pretium redemptionis persoluere, quod Graeci vocant λύτρον: nempè λυτρόω redimo, & λυτρωτής redemptor: quod pretium Galli vocant *rançon*. Boer. in §. 1. de consuet. iur. & statu persona. Ioan. de Terra Rubea in trac. contra rebelles Regum, vlt. artic. tertij tract. conclus. 17. & Bened. in repet. cap. Raynutius. in verb. & vxorem. num. 824. de testam. Sed quam redemptionem? respon. pro qualitate personae, & bonorum quantitate, quam hic captus habebat. Et quando bellum est iustum, captis talia imponi possunt. vtor verb. Bal. in l. nam & Seruius. ff. de nego. gest. Et iustum videtur bellum, quod ex edicto geritur de rebus repetendis, aut propulsandorum hominũ causa. tex. in c. 1. 23. q. 2. Quod

Pretiũ ad eũ qui cepit hostem pertinet, vel diuiditur.

pretium redemptionis cedit lucro capientis, vel est diuidendum inter illos, qui ceperunt captiuum, dũmodo pretium illud non excedat milia decem: quia tunc esset Principis, cuius demum est liberalitatem suam capientibus exhibere, vt Boer. scribit in decis. Burdegal. q. 178. an licitum. col. 1. Et anno 1406. die 9. Aprilis censuit senatus, & declarauit Guilielmum Laglois iustè, & in iusto bello cepisse quendam Digo, & decreuit dictum D. Guillielmo: & fuit condemnatus Digo ad quingentas libras Regi pro fractione carceris, & ad expensas, damna & interesse partis, de quibus prius soluetur parti quam Regi.

Pretium si excedat milia decẽ, ad Principem pertinet.

Arestum.

Rex non tenetur soluere redemptionem militis.

An vero teneatur Rex soluere redemptionẽ illam, decidit Aegid. de Bella Mera consi. 22. quidã mercator. videri, non teneri: quia locator non tenetur de casu fortuito. l. ex conducto. §. 1. ff. loca. nec mandans. l. inter. §. non omnia. manda. vide ibi.

Et si pro capto redemptionem centum aureorum quis soluerit, tenetur illos ipse restituere. l. liber captus. ff. de captiu. & postlim. reuers. ita cõsuluit Decius pro Marchione de Piscaria consil. 691. in facto proponitur.

Redemptus nõ habens vnde soluat soluit redemptori.

Imo si quis redemerit aliquem, qui non habeat vnde soluat, tenebitur ei seruire, donec pretium datum lucratus fuerit, & interim nexu pignoris possidebitur. l. ab hostibus. 1. C. de postlim. reuer.

Bona mobilia fiunt capientium, & immobilia Principis.

Secundo etiam hodie in bello iusto bona mobilia efficiuntur capientium, immobilia Principis. l. si captiuus. §. fi. & l. si quid in bello. vbi Bar. ff. de capt. & glo. in l. diuus. ff. de iure fisci. Ias. & moder. in l. 1. ff. de acquir. possess. & in l. ex hoc iure. ff. de iustit. & iure. Et hoc etiam de generali consuetudine seruari dicit Bened. in verb. & vxorem. nu. 823. c. Raynutius. de testam.

Deferens ad hostes arma est excommunicatus.

Tertio prohibitum est bona & arma deferre ad hostes, videlicet fidei: & deferens est excommunicatus. cap. ita quorundam. & cap. ad liberandum. & c. significauit. de Iudae. Et iste est vnus de casibus in bulla coenae domini reseruatus, prout ibidem plenius scripsi.

Captus à Christianis nõ habet iura postliminij.

Quarto captus à Christianis ipso iure postliminij iura non habet, sed si sit laesus, restituitur ex clausul. Si quã mihi iusta causa videbitur, impetrando literas Regias in hoc Regno. l. 1. ff. ex quib. caus. maior. nec enim vsquam audiũtur laesi, nisi vi restitutionis Regiae, vt vidi in forensi iudicio seruari. in qua restitutione iudices omnia isti restituere debent, quae leges postliminio reuersis concedunt, vt scripsi in 2. tomo commentar. in consti. Reg. Gallic. tit. de restitutio.

Captus ab hostibus nõ constituit procuratorem.

Quinto facit l. absentem. §. fi. ℐ. eod. vbi captus ab hostibus non censetur absens, & ideo procuratorem constituere non potest: secus si à latronibus detineatur. Veruntamen aequiparantur hostes & latrones, quando subest eadem ratio: vt si metu hostium vel praedonum donauerit bona sua, censetur esse donatio causa mortis. l. 3. ff. de donatio. causa mort.

Bona eius qui ab hostibus est captus, non venduntur.

Sexto eius qui ab hostibus captus est bona vaenire non possunt, quandiu reuertatur. l. fin. ff. de priuileg. creditor.

Septimo si cum quis in hostium potestate esset, furtum ei factum sit, & postliminio redierit, poterit quis dicere cum furti habere actionem. l. si cum quis. ff. de furtis. & lege Hostilia permissum erat agere furti nomine eorum, qui apud hostes essent. §. praeterea. de his per quos agere possumus. in Instit.

Duplex hostis de iure diuino.

Non omittendum est, quoad ius diuinum & canonicum duplicem nos habere hostem. Primus est interior, vt est mala voluntas. ca. paratus. in fin. 23. q. 1. & vitia luxuriae, vanae gloriae, & alia quae nos circunducunt, de quibus diuus Paulus scribit ad Galat. 5. cap. Et multo quidem seipsum, quam hostem superare operosius est. Valer. lib. 4. c. 1. plenè Lucas de Penna in l. 1. col. 1. & 2. C. de re militar. lib. 12. Ioan. Fab. in procem. Insti. Exterior hostis est homo. Et exteriorem hostem pugnantem debet necessitas, non voluntas deprimere. c. noli. 23. q. 1.

Hostilis & hostile quid.

Inde hostilis & hostile est, quod ad hostem pertinet. l. transfugam. ff. de acquir. rerum domi. sic dicente: Transfugam iure belli recipimus, & quae res hostiles apud nos sunt, non publicae, sed occupantium fiunt. Et hostile aliquid agere seu hostiliter, est tanquam hostis aliquid moliri: nempè Iurisconsul. ait hostile, & abominandum esse ciues Romanos aliàs, quam per portas egredi. l. fi. ff. de rerum diuis. Hostili animo contra Principem animati. l. fin. ff. ad legem Iul. maiesta.

Hostorium quid.

Hostorium est radius, siue instrumentum, quo raduntur mensurae. vnde natum est prouerbium, Sine radio cumulate, seu absque hostorio: quod est affluenter & vltra mensuram congerere, teste Caelio lib. 6. ca. 4.

Decreuimus. id est constituimus, sancimus, censemus bellum faciendum esse. l. amissione. §. qui deficiunt. ff. de capit. deminutio. ibi, sed & hi quos senatus hostes indicauit. l. fi. §. mista. de munerib. ibi, Herennius Modestinus notando & disputando benè & optima ratione decreuit. l. 1. quod quisque iuris. ibi, decernetur. id est statuetur.

Decernere quaestionem quid.

Decernere quaestionem accipitur pro eo, quod nunc dicimus ordinare, vt fiat informatio, & vt contra delinquentem procedatur. Budae. in l. 2. ff. de orig. iuris. Ego vero putarem decernere quaestionem à iudice tunc dici, quando constituit ex vrgentibus coniecturis cuidam infligendam esse quaestionem, & illum torquendum machinis quibusdam secundum variam locorum consuetudinem, vt per totum titul. ff. de quaestio.

Honores decernere.

Decernere honores, imponere, indicere. l. iniuriarum. §. si quis de honoribus decernendis alicui passus non sit decerni. ff. de iniur.

Decernere prouinciam, assignare: & decreta prouincia, assignata. l. 1. & l. obseruare. ff. de offic. proconsul.

Decretũ quid.

Decretum etiam dicitur authoritatis interpositio, quam iudex in rebus ecclesiae vendendis, fisci, aut minoris interponere, vt ritè fiat alienatio, solet. c. sine exceptione. 12. q. 2. & per totum titu. de reb. eccles. non alienand. & in l. 1. C. de fide instrumen. & iure hastae fiscal. lib. 10. ac in rub. C. de praed. minor. sine decreto non alienand. De hoc plenè scripsi in rub. de conclus. Lateranen. concilij, in verb. decretis. in concorda. Franciae.

Decretum & sententia definitiua differunt.

Et differentia est inter decretum & sententiam definitiuam: quod haec totum definiat negotium per condemnationem, vel absolutionem. l. 1. ff. de re iudica. Decretum vero non requirit condemnationem vel absolutionem, sed tantum iudicis authoritatem, causa tamen cognita interpositam. l. 1. ff. de consti. Princip. & §. sed & quod Principi. de iure natur. in Insti. l. magis puto. §. non passim. ff. de reb. eorum.

Decernere honorẽ vel munus.

Inde lege Iulia repetundarum tenentur, qui cum aliquã potestatem haberent, pecuniam ob iudicandum, vel non iudicandum, decernendúmve acceperunt. l. 3. ff. ad legem Iul. repetunda. vbi gloss. dicit decernendum aliquem honorem vel munus. ego quoque interpretarer ibi decernẽdum, id est authoritatem interponendum: videlicet si iudex accipiat pecuniam, vt perperam decretum interponat in re minoris, ecclesiae, vel fisci vendenda, lege repetundarum adstringitur, vt ibi. & sic amplio legem illam in meis no. interpreta.

Decreta ambitiosa quae.

Vnde ambitiosa decreta, quae per gratiam & fauorẽ facta, & statuta sunt. l. ambitiosa decreta decurionũ rescindi debent.

debent.ff.de decret.ab ord.facièd.facit l.seruo. §.cum prætor.ff.ad Trebell.& l.3. de minor.

Decretum interdum potest etiam pro sententia accipi. l.Barbarius.ff.de offic. prætor.l. decreta. de re iudica.l.penult. de iustit. & iure.

Decretalis bonorum possessio quæ.

Decretalis bonorum possessio est, quæ causa cognita, & iudicis decreto decernitur. l.3.§.decretalis. ff.de success. edicto. Et quæ sit ratio, cur decretum in bonorum possessione requiratur, & non in aditione, tradit Ias. & alij in l.fin.C.qui admitti. & Alcia. lib. 4. paradox. quam rationem reprobat Arnal. Contad. Narbon. in tract. de bono. possess. Francisc. Zoannet in lib. restitu. ad 50. lib. ff. cap. 2.

Decreta Principum.

Decreta Principum, iudicia, placita, constitutiones. l. 2.in princip.ibi, edicto decretóve Principum tibi concessum est.ff.ne quid in flumi: public.

Decreta ordinis quæ.

Decreta ordinis sunt statuta societatis, corporis, vel collegij, vt in tit.de decret.ab ordi.facien. vbi illa decreta, quæ non legitimo numero decurionum coacto facta sunt, non valent.l.2.ibidem.

Latrones qui dicantur.

Ceteri latrones, aut prædones sunt. Latrones sunt, qui per vim furantur, vel spoliando homines, vel occidendo, siue semel, siue pluries: reiecta opinione glo.in authen. sed nouo iure. C. de seruis fugiti. Angel. & Paul. ibidem. plenè Iacob. Boulenc.per illum tex. in l.capitalium.§.famosos.in princ. ff. de pœnis.l.absentem. in fi. infra eod.

Indicètes bellum non iustũ sunt latrones.

Vt sic velit innuere text. quod illi qui indicunt bellum non iustum, sunt potius latrones & prædones, quam hostes: quia hostes in bello iusto iure agunt, sed illi furantur, & deprædantur homines: sicque puniendi sunt tanquam fures & latrones, tam in foro conscientiæ quam in foro seculi, si apprehenderentur. sed quia communiter sunt potentes, apprehendi vix possunt, sed iudicio Dei reseruantur.

Aut potius vult text. bellum non alias dici, nisi quod publica authoritate, vel supremi Principis indictum est: túncque verè hostes appellari, vt omnia belli iura locum habeant. Quod si priuatim & ab eo qui non habet potestatem, bellum suscipiatur aut indicatur, nihil iure belli potest agi, & nec quidem hostes appellandi, sed latrones aut prædones.

Priuatus non potest alteri iure bellum indicere.

Hinc videmus lege Regia prohibitum, ne quis priuatus indicat bellum alteri. Contra quod si quis priuata sua authoritate bellum indixerit, non tanquam hostis hic indicens, sed tanquam latro affici debet, & tenetur ad restitutionem eorum, quæ alter impedit in hac latrocinij defensione, vt scribunt Theologi. sicque grauiter animaduertendum esset in Vasconia contra latrones quosdam, quos vulgo *bandolliers* vocant.

Pater occidès filium cũ nouerca adulterantem, iure occidit.

Item si quis filium cum nouerca adulterantem occiderit, magis latronis quam patris iure occidisse videtur. l. diuus. ff.de parricid.quasi volens dicere, quod pater occidens filium cum nouerca se commiscentem, magis occidit eum vt aliàs latronem, quam iure patris: quia pater non potest occidere filium, tamen latronem iure quilibet occidere potest, si te aggrediatur. l. vt vim. ff.de iustit. & iure. l.scientiam. §.fi.ad legem Aquil.Et sic tanquam latro occiditur filius iste adulterans nouercam.

Prædo quis dicatur multis modis.

Prædo autem is dicitur, qui rem quam scit ad se non pertinere inuadit, & qui nullam possidendi causam habet. l. si de fundo. ff. de vi & vi arma. ibi, si de fundo proprietarium prædo expulerit.l. sed & si lege. §. quod autem. 1. ff. de petit. heredita. ibi, quod autem ait senatus eos qui bona inuasissent, loquitur de prædonibus, id est de his qui eum scirent ad se nõ pertinere hereditatem, inuaserũt bona, scilicet cum nullam causam haberent possidendi.

Secundo qui rem sibi debitam propria authoritate accipit. l. si ex stipulatione tibi Stychum debeam, & non tradam eum, tu autem nactus fueris possessionem, prædo es. ff. de acquir. possess. Vnde in possessionem mittendi sunt emptores, & alij acquirentes res iusto quouis titulo.

Quod etiam in beneficiis quidam procedere dicunt. de quo plenè scripsi in tit. de pacific.possessor.in concorda.& in eodem tract. post Panorm.in c.transmissam. de elect.& gl.in pragma, sanct. in tit.de pacific. possessor. & nouissimè in praxi beneficial.

Tertio prædo est, qui rem suæ administrationis sibi post rationem redditam retinet.l. Pomponius. §. ex facto. ff. de acquir. possess. ibi, prædone possidente.

Quarto prædo est, qui frumentum quod exercitui mittitur, emit: & capitali pœna plectitur. l.fi.C.quæ res vendi non possunt.

Aduocatus capiens vltra debitum est prædo.

Quinto prædo dicitur aduocatus vel procurator, qui de quota litis paciscitur, vel vltra debitum à clientibus exigit salarium.l.si qui aduocatorum. Cod.de postuland.Bal. in margar. in verb. aduocatus. 12. q. & idem in iudice probatur in l. omnes. Cod. ad legem Iul. repetund. Et milites, qui vltra stipendia data aliquid exigunt.c. militare. 23. q. 1.

Sexto prædonis loco intelligendus est, qui tacitam fidem interposuerit, vt non capienti restitueret.l. prædonis. ff.de petit. hered. Hippol. singul.268.

Vltimo prædo generaliter dicitur, qui iniustè alios prædatur, tam apud theologos, quam canonum professores. ca.si quis Romipetas. cum seq. 24 q.3.qui est excommunicatus in bulla cœnæ domini, quæ quotannis Romæ publicatur: vt in d. bulla continetur, & ibi scripsi: tradit Angel. de Clauas. in summa Angelic. in verb. prædo. & Hostien. in summa de raptoribus.§. quis prædo.

Expilare quid, & πιλίω.

Item expilare est deprædari, ac diripere, quasi ne pilum quidem relinquere. & potest à verb.Græco dici πιλίω, id est complano & æquo. nempè qui ex vno loco pilos detrahit, æquare videtur illum locum alteri non habenti pilos: ita qui supellectilem è domo aufert, videtur omnia complanare. Vel sicut is qui abradit pilos à genis, dicitur expilare: sic qui res à domo rapit, dicitur eam expilare.l.penult. ff. de vi publica. ibi, hi qui ædes alienas, aut villas expilauerint, capite puniuntur. Siquidem in turba cum telis vi rapere dicitur, vulgo *piller*. Vnde crimen expilatæ hereditatis committere quis dicitur, quando res hereditarias, antequam heres eas apprehenderit, rapit.l. 1. & 2.ff. de crimi. expila.heredit.nam furtum dicitur, quod fit inuito domino.l.1. de furtis.ff. At nullus est dominus hereditatis, antequam adeatur: ob id hereditas est iacens. Et res hereditaria expilari dicitur post aditam hereditatem, quia heres est dominus, dicetur quoque furtum. Alcia. li. 1.parerg.c.11.

Crimen hereditatis expilatæ.

Imo denegatur actio huius criminis in eos, qui furti conueniri possunt. Et ideo vxor, quæ est socia diuinæ & humanæ domus, l. aduersus. C. de crimi. expila. heredita. non conuenitur, nec accusatur hoc crimine: quia nec furti cum ea agitur. l. vxor. C. de crimi. expilat. heredihar. sed rerum amotarum actione inuoluitur. l.1.& per totum. ff. rerum amotar.

Expilatores qui συλητὴς, συλάω, & συλίω, ac συλαίνω.

Vnde expilatores sunt atrociores fures, qui nec quidem pilum relinquũt in corpore spoliatorum, quasi expoliatores, qui viatoribus noctu pallia, argentum & vestes diripiunt. l.1. §. expilatores. vbi Budæ. ff. de effractor. vnde expilator Græcè συλητὴς vocatur. nam συλάω & συλίω ac συλαίνω est sacrilegio prædari, ac compilare: quod est atrocius, quam simpliciter furari. Inde Imperator dicit furtum improbum, sed crimen expilatæ herediatis improbius, & rapinam furtum esse improbissimum.l.si te expilasse.C. de his qui no. infam.vbi etiam gl. Et qui iniuria barbam aut crines alicuius expilauerit, pœna decem libratum auri teneretur. text. in §, si quis aliquem. de pace tenend. & eius violator. quem singularem dicit Roman. singul.563. expilans. Tamen hoc non vidi in forensi iudicio seruari, sed omnes ferè iuris certæ pœnæ sunt in hoc Regno arbitrariæ: vt durius quandoque puniatur delinquens, quandoque mollius, pro delicti qualitate & atrocitate.

Barbam aut crines per iniuriam alicui expilans qua pœna puniatur.

IDEM

IDEM LIBRO TERTIO.

Lex cxix.

Hereditatis appellatio sine dubio continet & damnosam hereditatem: iuris enim nomen est, sicuti bonorum possessio.

Hereditatis appellatio damnosam & lucrosam hereditatem continet:quia iuris nomen est,id est in iure cōsistit, vt hic:tū quia succeditur in ius mortui, sicut in bonorum possessione.l.3. ff. de bonor. poss. tum etiam quia nihil aliud est hereditas, quam successio in vniuersum ius,quod defunctus habuerit tempore mortis.l. hereditas.ꝟ.eodem. vel est nomen iuris, id est à iure introductum & inuentum. Nempè heres in omne ius mortui, non tantum singularium rerum dominium succedit. l. heres. 2. ff. de acquir. hered. & text. in l.pecuniæ. §. hereditas. infrà eod. dicit quod hereditas nomen iuris est, vt hic, quod & accessionem & decessionem in se recipit, id est augmentum & diminutionem: hereditas autem vel maximè fructibus augetur. idem innuit text. in l. hereditas. ff. de petit. hereditа. Hereditas etiam absque vllo corpore, iuris intellectum habet: quia etsi nihil in ea sit, repræsentat personam defuncti: & sic intelligitur, prout de iure:quia sub eius appellatione intelligimus vniuersum ius defuncti. Et quamuis heres & hereditas duas recipiant appellationes, vnius personæ tamen vice funguntur. l. heres.ff.de vsucapio. Et dicit Paul. in d.l. hereditas. quod hoc prodesse potest, vt ego possim petere me declarari heredem illius,qui tamen nihil habuit, quò videlicet possim vti priuilegio illi dato, & heredibus,quib. fortè data esset immunitas à collectis.

Heres succedit in omne ius.

Item l.hereditatis. ꝟ. eo. dicit hereditatis appellatione bonorum quoque possessionem contineri. Et sicut hereditas est nomen iuris ciuilis, ita & bonorum possessio iuris prætorij.l.3.§.1 ff. de bonor. posses. Et sicut hereditas continet damna & commoda, ita & bonorum possessio. l. 1.ff. de bonor. posses.vt quoad effectum parum differant hereditas,& bonorum possessio: nisi quod vnum est iuris ciuilis, alterum iuris prætorij. Secundo quod vnum est annale, alterum est perpetuum, nempè cum prætoris officium annale sit. Terrio vtile est prætoris remedium, videlicet bonorum possessio, hereditas vero est directum,vt no. in tub.C. qui admitti. quia prætores legis condendæ authoritatem non habebant, sed edicta in albo describebant, quæ demum à populo recepta fuerunt:ob id in iure istorum edictorum mentio habetur. Super hoc tamen vltimo cogitandum relinquo.

Hereditas & bonorū possessio parum differunt.

Prætores non habebant authoritatem legis condendæ.

Vnde sequentes adnotarem vtilitates. Primo, quod vendens hereditatem, non tenetur de euictione pro singulis rebus hereditatis, nisi hoc conuentum fuerit. l.1. C. de euictio. quia iuris nomen est, continens & damnosam & lucrosam.

Vendens hereditatem, pro singulis rebus non tenetur de euictione.

Secundo,qui vendidit hereditatem, videtur vendidisse id ius,quod habuit tempore mortis testatoris.l.2.§.1.ff.de hered.vend. Ideo si exegerit aliqua debita ante venditionem ea restituere tenetur,si nil aliud dictum sit,vel nisi res sint demonstratæ,vt d.l.2. & l.venditor. illo tit. & in decis. Neapol.81. testamentaria.

Tertio qui habet hereditatem à fisco, tenetur ad solutionem debitorum.l.1.C.de hered.vel actio.vend.Vnde si dos restituenda sit alicui mulieri, tenebitur emptor hereditatis ad illius restitutionem:vt consuluit Ias.consi.88.per sententiam.in 3.vol.de donatario hereditatis à fisco, qui hereditatem confiscatam donauerat,vt teneatur:& est speciale in fisco.l.eum qui bona.ff de iure fisci. l.etiam.§.item si quis à fisco.de petit.hered.

Hereditatem habens à fisco, tenetur soluere debita.

Quarto hereditas non propriè dicitur, postquam est adita,sed patrimonium illius,qui adiuit. glo.in l.1.§. veteres.ff.de acquir. poss. & in titul.ff.& C. de acquir. hereditа. Et vbi pupillus se paternæ miscuit hereditati, tunc hereditas & patris & filij vna est.l.paterfam. §.fi.ff.de priuileg. creditor. Bar. in l.5.ff.de bonor.posses.Et postquam bona hereditaria cum bonis heredis mista sunt,non posse impetrari separationem quasi bonis vnitis, asserit Iurisconsul. in l.1.§.præterea. ff. de separa.

Hereditas quādo est adita,dicitur patrimonium.

Et si statutum excludat fœminam dotatam ab hereditate patris,si frater successerit patri,poterit filia dotata fratri succedere, etiam in bonis paternis:amplius enim paterna non dicuntur. Bar. & alij post gl.in d.§. veteres. plenissimè Alber. Brunus in tract.de statu.excluden.fœmi.artic. 8.q.18.Et si ex consuetudine debeat vnus succedere in conquæstibus,alter in proprijs,vt Paris.si habens conquæstus & propria bona decesserit superstite filio, qui successerit eidem, & postea moriatur, isti filio succedetur ab illo qui propria bona debet habere, per prædicta:quia filius adeundo propria fecit.l.si is qui ex bonis. ff. de vulgar.videte plenè Bal. consil.393.in 5.volu.& Guid. Papæ consil. 40.Corneum consi. 260. col.3.vol.1.& Alexand.consi.124. in fi.in 4.vol.& consil.21.in fi.vol.6.& consil.198. ibidem, nu.11.& Dec. consi.69.ac consil.318.& consil.419.in fi.& consil.683.ac Ias. consil. 84.in 1.vol.& in l.eius.vers.fi.nu. 8. ff.si certum petat.Et an hereditatis appellatione veniat adita,scripsi in l. nihil aliud. ꝟ. eod.

Fœmina exclusa à successione patris succedit fratri.

Quinto hereditas à legato differt: quia illa tam commoda quam incommoda complectitur, legatum autem solum lucrum.l.si hereditatem.vbi Areti.ff.manda. Posset tamen incidenter legatum continere damnum propter onus annexum.Bar.in l.Imperator.§.1.ff.de lega.2.sed non regulariter, sicut hereditas.

Hereditas & legatum differunt.

Sexto si hereditas illius vendita sit qui viuit, nihil actū est:quia in rerū natura nō est,quod venierit.l.1.ff. de here. vel actio.vend.Si tamen venditor de euictione se obligauerit,tenetur ratione euictionis.arg.l.stipulatio ista.§.alteri.ff. de verb. oblig. Et intelligetur bona illius vendidisse.

Hereditas viuentis non potest vendi.

Septimo heres non vindicans mortem defuncti, id est non prosequens occisorem testatoris coram iudice,vt puniatur, priuatur veluti indignus hereditate,vt probatur in l.1.& per totum.ff.de senatusconf.Silania.& C.de his quib. vt indig. Scripsi regulam cum amplia. & limita.in interpreta.l. diuus. ff. de senatuscon. Silania. Quæ sunt intelligenda secundum nostram legem: quod scilicet vniuersa successione priuetur,& omnibus bonis defuncti, quæ demum bona fisco applicantur. l. 1. & per totum.C. de his quib. vt indig.

Heres nō prosequens mortem defuncti, priuatur hereditate.

Octauo hereditas illius, qui nullum heredem legitimum reliquit sanguinis, vel alium, ad fiscum defertur. l. vacantia. C.de bonis vacan.lib.10. l. quia poterat. §. si de fisco. ff. ad Trebel.Bened.in repet. c. Raynutius. in verb. & vxorem.nu.832.de testa vbi dicit hoc procedere in hereditate laicorum: diuersum est secundum eum in hereditate clericorum, quæ fit ecclesiæ.

Fiscus succedit ei qui nullum legitimū heredem reliquit.

Nono cum hereditas sit successio in vniuersum ius quod habuit defunctus, habens talem hereditatem tenetur ad legata & libertates, etiam si sit fiscus.l.cum fisco. ff. de senatusconf. Silan.nécnon ad credita & debita,cum videlicet iure venit hereditario.

Habens hereditatem tenetur ad legata.

Decimo emptor etiam hereditatis debita soluere tenetur, non vero venditor. Emptor etiam vniuersum ius habet.l. 1.ff. de heredita.vel actio.vend.

Emptor hereditatis soluit debita.

Vndecimo quando contracta est societas omnium bonorum, tunc etiam legitima hereditas communicāda est l.3.ff. pro socio.vbi declarant iuris interpretes.

Societate contracta, omniū bonorum est hereditas cōmunicanda.

Duodecimo si mulier lucretur dimidiam partem eorum quæ maritus acquiret durante matrimonio,quæ conquæstus vocant, non tamen hereditatum partem habebit: quia non veniunt ex opera mariti, sed ob meritum accedunt. l. quæstus. & l. seq ff. pro socio.

Decimotertio hereditatis petitio longi temporis præscriptione non repellitur, sed 30.annis excluditur.l. hereditatem. C. in quib. caus.cessat longi tempor. præscript. & l. neque. quib. non obiicitur longi tempor. præscript. Idem in petitione rerum hereditariarum, quæ aduersus

heredem, vel pro possessore possidentem exercetur. Secus si agatur contra possidentes non pro herede vel possessore: quia tunc rei vindicatio datur. l. hereditatis. C. de petit. heredita.

Tutela ad eū peruenit, ad quem hereditas.

Decimoquarto hereditas ad quém peruenire debet, ad eam & tutela. l. quo tutela. ff. de reg. iur. vt onus habeat tutelæ, qui emolumentum hereditatis sequi vult. §. 1. de legit. parent. tutel.

Hereditas vicem defuncti sustinet.

Decimoquinto hereditas vicem personæ defuncti sustinet, non heredis. l. hereditas. ff. de acq. rerum domi. limitatur in casibus descriptis per Ioan. Crotum in repet. l. si is qui. col. 4. ff. de vsucapio. Bar. & alij in l. 1. §. fi. de acquir. possess.

Decimosexto verbum apud nos vulgatum, hæreditari alicui, accipitur pro succedere, siue vltimæ voluntatis iure, siue contractus: & sic qui hereditauerit, tenetur tanquam heres, quod plurimi facit Soci. consi. 1 02. visis, &c. col. 2. in 3. volu. Nihil enim aliud est hereditari, quam in vniuersum ius defuncti succedere, vt in l. nihil aliud. ff. co. nisi diceretur, hereditare in tali domo, vt in l. 1. §. si ex fundo. ff. de heredib. instituend.

Hereditari quid.

Decimoseptimo quamuis damnosa hereditas comprehendat quamlibet hereditatem damna afferentem, tamen opulenta hereditas dicitur, quæ opes affert sine vexatione: locuples vel lucrosa, quæ etiam habet vexationem, per glo. in l. si quis planè. ff. de acquir. heredit. quam sequūtur doct. ibi, & Angel. in §. neque. de authorita. tuto. in Insti. & Barba. consi. 5. col. 6. in 3. vol. & Soci. consil. 8. col. 1. vol. 4. & Ias. in §. omnium. nu. 43. Instit. de actio. & in l. more maiorum. col. 3. ff. de iurisd. omnium iudic.

Hereditas damnosa, & opulenta quæ.

Sed ista differentia non probatur iure. nam lex 1. ff. de offic. procurator. Cæsar. quæ dicit, procurator. Cæsaris se immiscendo opulentæ hereditati heredem facit Cæsarem: haberet etiā locū in lucrosa & locuplete hereditate.

Opulentus & locuples.

Item si inspiciamus allusionem horum verborum, vix hanc reperiemus differentiam. nam opulentus dicitur opibus plenus & diuitiis abundans: locuples vero dicitur à lata humo, quasi locorum plenus, qui pleráque loca & possessiones habet, vt scripsi in interpreta. l. vnic. C. de senten. quæ pro eo quod interest. Et Plinius lib. 18. cap. 3. locupletes loci dicit, hoc est agri plenos. Et locupletiorem hereditatem quis facere dicitur soluendo creditoribus, & cibaria familiæ dando. l. mortuo. ff. de statuliber.

Lucrosum quid.

Adhæc lucrosum, dicitur plenum lucro. Quæ omnia vocabula ferè in idem recidunt. ob id videtur gl. differentiam non posse sustineri: nisi dicas opulentam, id est opibus plenam hereditatem non continere vexationem: sed locuples sit, quod is qui loca & possessiones habet, ea vix habere potest absque litibus & vexationibus. quamobrem gl. differentiam hanc assignauit. Quę parui cum sint emolumenti, non fusius pertractanda censeo: verum his contentus ad alia magis vtilia pertransco. Latet enim anguis in hereditate.

IDEM LIB. QVINTO.
Lex cxx.

Verbis legis duodecim tabularū, VTI QVISQVE LEGASSIT, SVAE REI ITA IVS ESTO, latissima potestas tributa videtur, & heredes instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque constituendi: sed interpretatione coangustatum est vel legum, vel auctoritate iura constituentium.

Hic declaratur ista lex 12. tabularum, *vti quisque legassit, suæ rei ita ius esto*, id est prout quisque disposuisset, & de re sua statuisset ad alium post mortem transferenda, pro iure seruandum est: vt sequitur, & probat l. 1. ff. ad legem Falcid. & §. disponat. in authen. de nupt. colla. 4. Et huius legis meminit Cicero lib. 1. rhetor. ad Herennium, Verum latiori significatione capitur hoc verbum *legassit*, quam in tit. de lega. ff. & C. videlicet pro disposuisset: vt postea declaratur in hoc tex. & in l. 1. ibi, dare legare volet. ff. ad legē Falcid. Bar. & alij in l. 1. ff. de leg. 1. dixi in l. sylua. §. stipula. suprà eodem. Et hoc statutum est, quia expedit reipublicæ voluntates defunctorum executioni mandare. l. vel negare. ff. quemadmod. testam. aperiant. Vnde quando non est qui legatum petat, vtpote relictum pauperibus, tā procurator episcopi in curia officialis, quam procurator Regis in curia laica illud petere potest. & hoc vidi seruari in forensi iudicio, per tex. in l. hereditas. ibi, tamen Principali, vel Pontificali authoritate compelluntur. ff. de petit. heredita. facit l. ossa. de religios. scripsi in tracta. de senten. prouisio. in præfa. num. 77. & seq. in 1. tomo commētar. in consti. Reg. Gallic. Et hoc verbum *legassit* est verbum antiquum, quo veteres vtebantur Legislatores: at nunc in vsu non est.

Volūtates defunctorū debent executioni demandari.

Suæ rei. Per hoc verbum suæ elucidatur, de qua re possit quis disponere, videlicet de sua: quod dominium importat. l. Quintus. §. argento. ff. de auro & argen. lega. scripsi in l. meorum. ff. cod. & in l. pupillus. §. fin. eod. nā suæ quidem rei quisque moderator est, & arbiter non omnia negotia, sed pleraque ex proprio animo facit. aliena vero negotia exacto negotio geruntur in l. in re. Cod. manda. Et sic de re aliena disponere non est licitum etiam per rescriptum Principis, siquidem auferre non potest dominium de iuregentium. glo. in l. 2. Cod. de precib. Imperator. offerend. nisi iuris authoritate hoc fiat: vtpote si iudex, procurator, tutor, vel creditor rem alienam ex causa vendant. §. 1. quib. alienar. licet. in Inst. l. bonæfidei. suprà eodem. Et non solum disponere de re sua quisque habilis potest, sed etiam abuti. l. sed & si lege. §. consuluit. ff. de petitio. hereditа.

Suæ rei verbum.

Ius esto, id est pro lege, pro iure illa dispositio habeatur, firmum & stabile sit, & vt voluntas testatoris pro lege seruetur, dicit Alber. per §. disponat testator, & erit lex. in authen. de nupt. colla. 4. & ista est phrasis, ac dicendi modus Iurisconsultis perfamiliaris, vt in l. 1. ibi, ius potestásque esto. ff. ad legem Falcid. vbi multa citantur alia iura. Verum enimuero quia in hac dictione Iurisconsulti variis vtuntur modis, ad illos animaduertite. Interdū Iurisconsul. ait Rectè intulit, id est iure licito. probat l. 3. ff. quod met. caus. ibi, sed vim accipimus atrocem, & eam quæ aduersus bonos mores fiat, non eam quam magistratus intulit, scilicet iure licito, & iure honoris quem sustinet. l. 1. de proxenet. l. si minot. 2. ibi, in integrum restitutionem aduersus talem obligationem iure desiderant. l. cum à te. in fin. ibi, replicatione iure vti potero. de dolo. l. 1. de oper. noui nuntia. Et tunc exponitur pro rectè, merito.

Ius esto, quid denotet.

Iure datus procurator. l. filiusfamil. §. 1. ff. de procurator. ibi, & erit iure ab ipso filiofamil. procurator datus.

Iure datus procurator.

Hoc ius possidens tuendus est. l. 2. in fin. ff. communia prædio. l. fin. ff. de itinere actuque priua. ibi, ius fundi possedisse oportet, & sic iubet possideri.

Hoc ius possidens.

Iure & merito. l. in fraudem. §. si principalis. ff. de iure fisci. ibi, iure ac merito restitui postulantur.

Iure & merito.

Interdum Iurisconf. & frequenter vtuntur meo iure, tuo iure, suo iure: & idem est, quod aliquid agere facere ve mea facultate vel auctoritate, vel concessa mihi omnium libertate & potestate, teste Budæ. in l. vsufructuarius. ff. de vsufruct. quod probat per Ciceronem & rhetores: sed ego potius in Iurisprudentia probationes à Iurisconsultis petendas esse censerem. Declarat quoque Ádtia. Cardi. in lib. suo de sermo. Latino.

Iure meo, tuo, suo.

Meo iure, in l. fluminum. §. fi. & l. Proculus. ff. de damno infect. ibi, in qua iure meo vsus sum. l. 1. §. denique. quòd vi aut clam.

Tuo iure, in l. Proculus. ff. de damno infect. ibi, eaque iure tuo altius tollas.

Suo iure. l. is qui duo. ibi, an possit id iure suo facere, néene. ff. de seruitu. rusticor. prædio. Et dicitur suo iure

vti,

vti quando vtitur illo iure pro suo, ac si ius illud haberet, credens id ius ad se pertinere.probat l.fin. ff. quemadmod. seruit. amittant. ibi, seruitute vsus non videtur, nisi is qui suo iure vti se credit. ideoque si quis pro via publica alterius seruitute vsus sit, nec interdictum, nec vtilis actio competit. l.fin. ff. de itinere, sic dicente: si per fundum tuum nec vi nec clam, sed precario commeauit aliquis, non tamen tanquam id suo iure faceret, sed si prohiberetur non facturus, inutile est ei hoc interdictum. probat text. in l.1.§. Aristo. de aqua quotidia. sic inquiens. Aristo putat eum demum interdictum hoc habere qui se putat suo iure vti, non eum qui scit nullum ius se habere. Et nō videtur dolo malo facere, qui iure suo vtitur.l.3.§.is tamen.ff.de liber. homi. exhib. l.nemo videtur dolo. de reg. iur. l.3. §. si emancipatus.1. ibi, cum possit auus iure suo vti, eumque exheredare. de bonor.possess.contra tabul.l.1. §.post editum. de ventre inspiciendo.

Suo iure iurisdictionem habere quid sit. Suo iure iurisdictionem habere, est habere iurisdictionem ordinariam, non delegatam.l. more maiorum. ff. de iurisd. omnium iudic. ibi, more maiorum ita compertum est, vt is demum iurisdictionem mandare possit, qui eam suo iure, non alieno beneficio habet.l.eos.de decurio. ibi, quanquam iure suo ita ædiles officio isto fungantur.

Suo iure possidere. Suo iure possidere, est suo iure vti.l. Titius. ff. de iure fisci.vbi est bonus casus.l.si is qui,§.1.ibi, vel iure suo possideant.ff.de inofficios. testa. vbi reiecta opinione glo. exponerem iure suo, id est titulo iusto. nēpe si filius exheredatus arguere velit testamentum inofficiosum, & postea fuerit institutus ab extraneo herede patris sui, hoc potest si eam portionem non possideat, vel iure suo possideat, vtpote quia eam emit, aut alio titulo legitimo possidet, tunc aget de inofficioso ad rumpendum testamentum patris, vt videlicet illa portio quam iure suo possidebat, iure demum hereditario habeat. & à patre suo.

Ius vendendi. l.bonæ fidei. §.eo. Ius ipsius.l.quod dicimus. ꝟ. eod.

Iure militare. Iure militare. l. qui cum vno testiculo natus est, vel amisit, iure mili[ta]bit.ff.de re militar. quæ phrases tanquam faciles expositio[n]e non egent.

Iure pristino. Iure pristino. [l.]filiusfamil.ff. de castren. pecul. ibi, quibus heredibus cessantibus iure pristino pater habebit.

Iure conuenit.l. Lucius.ad municipal. l.2.in fi.de administra. rerum ad ciuita. pertinen. l. penultim. de negor. gest.

Iure succedere. Iure succedere.l.4.de decurio.vbi sic dicitur: Decurio qui prohibetur conducere quædam, si iure successerit, in conductione remanet.

Iure proprio. Iure proprio.l.1.in princ.ff.de actio.& oblig.ibi, obligationes nascuntur aut ex contractu, aut ex maleficio, aut proprio quodam iure.l. pronuntiatio.§.1.ꝟ.eo.Iure dominij. l. habere. ꝟ.eod.

Iure permissum.l. 2. §. ius reipublicæ. ff. de administra. rerum ad ciuita. pertinen.

Ius dicere. Ius dicere. l.1.ff.de variis & extraordinar.cognitio. ibi, prætor prouinciæ de mercedibus ius dicere solet, id est cognoscere, iurisdictionem exercere. Ius dicendi & cognoscendi. in l. pronuntiatum.§.eod.

Ius sanguinis. Ius sanguinis.l. iura sanguinis. ff. de reg. iur. ius agnationis.l.ius autem agnationis. de pact.

Ius publicum. Ius publicum. l. nihil. ff. de reg. iur.l. Neratius.de religios.l.ius publicum. de pact.l.1.in fi.de iustit. & iure, & §. fin. illo tit.in Insti.

Iure pignoris, hereditario, optimo. Iure pignoris, in fin.ff. communi diuid. Iure hereditario,l.vel quæ. ff. de religios. Iure optimo. l. si mulier. ibi, quam iure optimo consecuti videntur.ff.de minor.

Iure aliquo. Iure aliquo possidemus, id est aliquo titulo. l. verbum pertinere. ꝟ.eod.Ius terrendi & submouendi, elucidatur in l. pupillus.§.territorium. ꝟ. eod.

Iuris larga significatio. l.quantum. infrà eodem. Iuris nomen est hereditas. l.pecuniæ. 2. §.1. & l. hereditatis. 1. ꝟ. eod.

Ius demōstrare. Ius demonstramus nomine patrisfamil.non solam personam. l. pronuntiatio. §. 1. versic. pater autem famil. infrà eod.

Ius heredum successionis, testandi. Ius heredum. l.in conuentionibus.ꝟ.eod.Ius successionis.l.bonorum.2.ꝟ.eod.Ius testandi. l.verba contraxerunt. §. eod.

Iure ipso. Iure ipso. l. minor.25. annis adito. ff. de minor.ibi, respon. hi qui debita exoluerent liberati iure ipso non debent iterum conueniri, id est à iure liberati, quasi ab ipso iure vel ipso facto non est opus alia sententia priuationis, sed benè declaratoria. cap.cum secundum leges. de hæretic. in 6. scripsi in arbor. feudor. Et siue dicatur iure ipso, siue ipso iure, idē est.l.in causæ.2.§.1.ff.de minor.ibi, satis enim ipso iure munitus est. & §. Pomponius.ibi, non enim ipso iure, sed per conditionem minuta est. l.item. §. sed si ita. ibi, ipso iure id decretum nullius momenti esse. quod cuiusque vniuersita. nomi. l. si tibi.§. 1. de pact. l. si vnus.§. pactus. ibidem. Nam hic verba transposita idem significant, vt dicam plenè in l. bonorum possessio. infrà eod.

Quando de iure dubitari potest. De iure dubitari potest, quando præsupposito facto quæstio est iuris: vt facto testamento an is qui fecit, testari potuit. l.eum qui.§.iudicibus de iure dubitantibus præsides respondere solent. ff.de iudic.

Quādo de facto dubitatur. De facto dubitatur, quando factum est incertū: vt quis prior natus fuerit. l. Arethusa. & l.inde. ff. de statu homi. vbi Alber.& Bal.facit l.Herennius.ꝟ.eod. vbi dicitur quæstio iuris, vel facti.

Dubiū in iure quando dicatur. In iure dicitur dubium consistere, quādo quæritur quid iuris sit: in facto, quando de facto.l.pen.ff.de capit.deminutio. ibi, quia tale legatum in facto potius, quam in iure consistat: videlicet tunc quæritur de facto, an viuat is cui relictum est, vel an mortuus sit: & non de iure, an valeat legatum.

Ius commune quid. Ius commune est, quod omnibus obuiam est, non singulare, id est alicuius populi, vt est nostrum ius ciuile factum ad singulorum vtilitatem. de quo in l.iurisgentium. §. si paciscar. ibi. & generaliter quoties pactum à iure communi remotum est, seruari hoc nō oportet. ff. de pact. Vel iure communi vti, est vti non iure socij, vel singulari, sed omnium iure & vulgari.l.an vnus.in fin.ff.si seruit.vindicet.l.quæ dubitationis.ff.de reg.iur.

Iure honorario. Iure honorario, id est, prætorio.l. si tibi. §. de pignore. ibi, iure honorario nascitur ex pacto actio.ff.de pactis.scripsi in l.creditores, supra eodem.

Iure ciuili. Iure ciuili, aut gentium.l. vsufructuarium.ff.de vsufruc. l.creditores.& l.sciendum. supra eo.

Ius domū reuocandi. Ius reuocandi domum, id est declinandi forum. l. necnon. §. si cum in prouincia. ff. ex quib.caus.maior.ibi, si ius reuocandi domum aduersarius habuit. & l.2.ac l.heres absens.de iudic.vbi ius reuocandi domum habere censentur ij, qui iure domum remitti, & ad suum iudicem, petere possunt.

Ius crediti amittere. Ius crediti amittere, est debitum illud amittere, quod sibi debebatur. l.sed & pactus.in fi. ibi, & ius crediti amisisse, & l.extat.ff.quod met.caus.

Ius publicum inuocare. Ius publicum inuocare, est iuris auxilium implorare, adeundo iudicem, vel illum qui ius reddit.l.fi.in princip.ff. quod met.caus.vbi sic habetur: non est verisimile compulsum in vrbe inique indebitum soluisse, cum potuerit ius publicum inuocare, & adire aliquem potestate præditum, qui vtique eum vim pati prohibuisset.

Iure domicilij. Iure domicilij.l. heres absens. §. at si quis. ff. de iudic. Latius declaraui in tract.de domicil.elect.in 3.tomo commentar. in constit. Reg. Gallic.

Ius fieri ex sententia. Ius ex sententia iudicis fieri, id est acquiri ius.l. qui repudiantis.in fi.ibi, hoc enim casu non creditur ius ex sententia iudicis fieri.ff.de inofficios. testam.

Iure filij pater potest testamentum, à quo recepit legatum, inofficiosum accusare, l.filius.ff.de inofficios.testam. id est nomine filij.

Iure viri. Iure viri, id est tanquam vir, tanquam maritus. l. inter. §.filiusfamil.& l.si vxor.de adulter.

Iure Romano. Iure Romano.l.1.§.si quis ita.ff. de rei vindicatio.

Iuris proprietatis effectum, id est vsum,exponit de Ripa in c.sæpe. de resti.spoliator. vel potes exponere effectū pro vtilitate. De multiplici iure scribit Lucas de Penna in rub.de iure fisci,li.10.& Paul.de Citad. in tract.iurispatrona. in princip. Spiegel. in suo dictionario. Infinitas alias huiusmodi phrases per vos colligere poteritis.

Latissima potestas quid. *Latissima potestas*, id est amplissima.l.1.ff. de iurisd.omnium iudic.vbi Bar.& doct.assignant differētiam inter latissimum & longissimum.scripsi in l.2.T.eo. Et ista est declaratio Pompon.Iurisconsul.vsque ad finem.

Videtur denotat veritatem. *Tributa videtur.* Verbum videtur denotat hic veritatem, licet plerunque fictionem, vt in l.naturaliter.ff.de acquir. possess. dixi in tract. meo de fictio. Et dic tributa,id est cōcessa. l.iustitia.ff.de iustit.& iure,& Insti.illo titul.in princip.l.bona fides.ff. depositi. l. tempus. de re iudica. l. immunitates generaliter tributæ.de iure immunita. & l.semper. ibidem. Videte quæ scripsi in l.ager.§.stipendium. suprà eod.

At insistunt gl.& doct.in l.1. ff. ad legem Falcid. postquam lex duodecim tabularum liberam dedit facultatem legandi,quomodo lex Falcidia? respondent, dedit lex Falcidia, id est datam declarauit. quam expositionem tepre-hendit, & merito Alciat. lib.5. parerg.ca.23.dicens legem Falcidiam dedisse,quia lex Voconia & Furia eam facultatem coangustauerant, quas leges postea Falcidius abrogauit. Ego vero prædictis opinionibus reiectis, dicerem legem duodecim tabularum dedisse facultatem disponendi de bonis suis liberam, non restrictam aliquam partem:sed postea leges latæ potestatem illam restrinxerunt. vnde Falcidia lex postea liberam facultatem dedit, id est concessit vsque ad dodrantem, non vltra: & sic non declarauit, quod iam erat derogatum legibus,scilicet Voconia & Furia: sed verè de nouo introduxit liberam legandi facultatem ad dodrantem vsque, non vltra.Et cum lex duodecim tabularum indistinctè loqueretur, hæc lex Falcidia rem omnem sub distinctione moderatur.

Heredes instituendi. Hæc lex 12. tabularum permittebat generaliter de bonis suis disponere, & Pompo. hic eam declarat, quod videlicet lege duodecim tabularum generaliter concessum esse censeretur instituere filium vel extraneum, & vel vnum vel plures.§.1.& §.vnus. & per totum. Insti. de heredib. insti. Sed hoc est postea coangustatum,vt infra dicitur. Primo ne liceat extraneum instituere,nisi relicta legitima filio, vel filiis.§.primum itaque. in authen. de heredib. & Falcid. colla.1.

Pater instituens extraneū debet filio legitimam relinquere.

Item non omnes heredes scribere fas est. Deportatus enim heres institui prohibetur, & alij descripti in l.1. & per totum.C. de heredib.instituend.l.si in metallum.C.de his quæ pro non scrip. Alias personas scribit Lucas de Penna in l.fin. de delator.li.10.C.glo.& Bar. in l. si quæramus.ff. de testam.Panor.& alij in rub.illius tit.extra.

Heredes non omnes institui possunt.

Heres ad tēpus non instituitur. Neque ex tempore, neque ad tempus, neque ex die heres institui potest.l.hereditas.§.1. ff. de heredib. insti. §. heres.Insti. illo tit. Aliisque modis est restricta potestas heredes instituendi,vt potest videri per totum illum tit.ff. & C. de heredib. instituend.

Instituere multis modis sumitur. Insuper notandum est,quod instituere in iure variis capitur modis: pro heredem scribere & nuncupare, vt hic, & l.1.§.1.ff.de heredib. insti. ibi, institutum autem heredem eum quoque dicimus,qui heres scriptus non est, sed solummodo nuncupatus. & per totum illum tit. & C. de insti.& l.1.§.sed si in duobus. ibi, heredes scripserit. ff. de bonor.possess. secund. tabul. Hinc institutio est ipse actus faciendi & instituendi heredem. l.2.& per totum.ff.de heredib. instit.

Instituere litem. Instituere litem,est eam inchoare vel præparare. l. destitisse. ibi, desistere est eum à negotio in totum abstinere,quod calumniandi animo instituerat.ff.de iudic. l. posthumus.§.fi.cum l.seq.l.filius.in fi. de inofficiof. testa. & l. nam & si.§.1.ibidem.vbi primo dicit præparare,postea instituere.

Instituta lis. Instituta lis, incepta seu mota.l.venditores.ibi, quæ ob litem de proprietate institutam factæ essent. ff. de verbo. oblig.l.1.§. quia. quorum legato.l.cum indebitum. in fi.de condict. indeb.

Instituere iudicium. Instituere iudicium, pro eodem.l. fi.ibi,cùm soluto matrimonio rerum amotarum iudicium contra mulierem instituitur, reintegrato rursus matrimonio soluitur iudicium.ff.rerum amotar.

Instituere causam. Institui agere causam, in l.de eo solo delatore,qui solus causam agere instituerat. id est constituerat, vel inceperat. ff. de iure fisci. l. si priore iudicio.ibi,de occiso agere dominus instituerit. ad legem Aquil. l.Iulianus. qui satisda. cogant.

Instituere querelam. Instituit querelam.l. non putauit. ff.de bonor. possess. contra tab.ibi,sanè si velint inofficiosi querelā instituere.l. Papinianus. in princip.& l. cum qui.de inofficiof. testam.

Instituit petere, idem. l.si finc. ibi, eandem pecuniam petere instituit. ff. rem ratam haberi. l.duobus. ibi, agere simili actione instituit.de exceptio.rei iudica.

Instituere actionem. Instituere actionem est intendere, agere,seu constituere.l. qui petitorio.ff.de rei vindic.l.1. ibi, qui petitorio iudicio vtitur, ne frustra experiatur, requirere debet, an is cum quo instituat actionem, possessor sit, vel dolo desiir possidere.l.qui iniuriarum actionem per calumniam instituit. de iniur. l. & heredi.§.nos autem. de pact. l. Pompo. de procurator. Vnde institutas actiones. l. senatusconsulto. ff.de offic.præsid.l.1. & l.de ætate.§.1.& §. qui tacuit.ff. de interrogator. actio.& l.si filius.1.in fi. ibidem. Constituta actione vtitur Iurisconsul. in l. & tantum. §.1. ff. de seruo corrupto.

Instituere accusationem. Instituere accusationem, idem.l.4.§.fi.ff.de adulter,ibi, si autem extraneus instituerit accusationem, an superueniente marito permittatur accusatio.ff. de adulter.l. diuus. ad Turpil. In l.hi tamen.& in l.in eum.ff. de accusa.dicitur intendere crimen.

Instituta accusatio. l. si cui.§.iisdem. ibi, deceátque se ignorasse accusationem ab alio institutam. ff. de accusa. l. sciendum.§.si accusatio alicuius publicè instituta sit.de legatio.l.si absenti.§.1.ibid.l. posthumus. in fin. & l.si instituta. de inofficiof. testam.

Instituta pœna. Instituta pœna, id est statuta.l. penul. ff.de parricid. ibi, pœna parricidij more maiorum hæc instituta est.

Instituere argentifodinas. Instituere argentifodinas, in l.æquissimum.§.1.ff.de vsufruct. vbi glo. pro de nouo incipere exponit,scilicet de nouo facere.

Instituere pro de nouo facere, in l.2.§. merito.ibi,& ita solet Princeps, quoties aliquid noui operis instituendum petitur, permittere, ff.ne quid in loco public.

Institui,id est facere constitui, proposui, deliberaui. l. qui luminibus.in fi.ibi,ad ædificia quæ facere institui.ff.de seruitu. vrbanor. prædior.l. fi.de in rem verso.

Instituere vectigal nouum. Instituere nouum vectigal. pro constituere, dicit tex.in l.vectigalia.ff.de publican. quod idem est,quod imponere vectigal.l.vna,in fi.ff.de ambitu.quod nemini licet,in rub. C.noua vectigal. institui non posse. Et imponentes noua vectigalia in bulla cœnæ domini sunt excommunicati, vt patet ibidem, artic. l. 2. vbi elucidaui.

Instituere salictum. Instituere salictum est instruere, & in ordinem redigere. l. 3.ibi,sed & si quis saligineas virgas instituendi salicti causa defixerit.ff.arbor. furtim cæsar.

Instituit pastinam.l.diuortio. in fi.ff.solut.matrimo. exposui in l.impensæ.T.eod.

Instituere pueros. Instituere pueros,est instruere & docere.l.si pendentes. §.si serui.ff.de vsufruc. ibi,si eum disciplinis,vel arte instituerit.

Instituere pro destinare. Instituere pro destinare, ordinare.l. aut damnum.§.hoc enim tantum distant à ceteris, quod instituuntur venatores.ff. de pœnis.

Institutū pro inceptum. Institutum, inceptum, inchoatum, l. pen. ibi, qui id opus facere. iunctis aliis verbis.ff.de pollicita. l. de vsu aquæ,ibi, de riuis nouis inciuiliter institutis. de var.& extraord. criminib.

Insti

Instituere.constituere.l.quamuis.§.si cum essem.ibi,datur in te actio,quæ instituit magis, quam restituit obligationem. ff.ad Velleian.

Instituta dicuntur boni mores. Instituta dicuntur interdum boni mores consilio & ratione desumpti.Quintil.li.1.c.2.Valla lib.4. ac Valerius li.2.de institutis antiquis.

Vel est ius non scriptum, quod tamen certum habet auctorem, id est magnum aliquem auctorem,quem reliqui imitari non erubescant,teste Budæo in annota.in Pandeg. in l.2.de orig. iuris.

Institutiones quæ. Institutiones vero sunt præcepta, quibus instituuntur, & docentur homines,vt libri Institutionum iuris.

Libera erat potestas olim totas suas opes legandi. *Et legata,*scilicet dandi ex hac lege 12.tabul.Libera siquidem erat potestas opes suas totas dandi, etiam si vniuersa legatis hereditas exhauriretur.l.1. in princ. ff. ad legem Falcid. ibi,quicunque ciuis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique ciui Romano pecuniam iure publico dare legare volet, ius potestásque esto. & in l. cetera.ff. de lega. 1.dicitur corpora omnia legari posse,& iura,& seruitutes: quo fiebat, vt plerique facto etiam testamento heredem non inuenirēt: & cum rubor quodammodo esset sine herede decedere,& interesset testatoris heredem habere.l. & quis.ff.de interrogator. actio.§.1.Insti. quib. ex caus.manumit.non licet. ob id iure coangustatum est:& lex Falcidia lata fuit, qua cautum est, ne minus quam quartam partem hereditatis ex eo testamento heredes capiant. l.1. ff. ad legem Falcid. Et à C. Falcidio tribuno plebis sub Octauiano Cæsare apud vrbem condita est hæc Falcidia lex, vt docet text. in cap. quædam 2. distinct. licet glo.in d. l. 1. contrarium asserat.

Legādi restricta potestas quoad personas. Restricta quoque fuit à iure potestas legādi quoad personas,vt is tantum legare, qui heredes instituere possit.l. 2.ff.de lega.1.& illis demum legari permisit, quibus testamenti factio est.§ legari.Insti.de lega.

Res quarum non habemus commercium, legari nō possunt. Circa etiam res potestas angustata est: vt res quarum commercium non habemus,legari prohibeantur, vt quæ sunt contra bonos mores. l. si quis inquilinos. §. fin. ff. de lega.1.& l.idem Iulianus. §. constat. ibidem. & ea quæ ædibus affixa sunt. l.cetera.& l.senatus. ibid. Aliisque modis restringitur dicta legandi potestas, vt videre licet per totum tit.ff.C.& Insti.de lega.

Manumittens animo fraudandi creditores nihil agit. *Et libertates dandi.* Lex 12. tabul. potestatem dominis dandi libertates passim permisit. §. multis.& seq.Insti. de libertis. Sed hæc quoque potestas restricta est ex lege Ælia Sentia, qua voluit Aelius Sentius, vt is qui eo animo, vt creditores fraudaret, manumiserit nihil agat. §. 1. & §. in fraudem, quib. ex caus. manumitte. non licet. l. in fraudem. & l. qui in fraudem. ff. qui & à quib. manumitter. l. 1. Cod. qui manumitter. non poss. Idem si in fraudem fisci. l. si in fraudem. ibidem.Et aliis modis,quos ibidem licet videre, & in rub. quib. ad liberta. proclamar. non licet.

Parentes dant filiis tutores. *Tutelas quoque.* Etiam ex lege 12. tabularum permissum est parentibus liberis suis, siue masculini, siue fœminini sexus sint, si modo in potestate sunt, tutores testamento dare, etiam posthumis filiis, vel nepotibus, vel ceteris liberis. l. 1.ff. de testamentar. tutel. Et lex 12.tabul.sic loquebatur: TVTORES LIBERIS IN POTESTATE TESTAMENTO PARENTES DANTO: SI NON SINT DATI, AGNATI QVI PER SVCCESSIONEM SPERANT, TVTORES SVNTO. Igitur lex 12. tabularum dedit potestatem constituendi tutelas, id est dandi creandique tutores,vt in l.12.tabul. dicitur,PARENTES DANTO.

Constituere. *Constituendi.* Constituere accipitur pro statuere, creare, dare,dare.l. in tempore constitutio iudicatis. ff. de diuers. & temporal.præscrip.l.1.vbi pupill.educar.debeat. ibi, & solet prætor frequentissimè adiri, vt constituat, vbi filij alantur.& postea dicit,statuat. facit l.1.§. 1.nautæ, caupo. stabular.Et prætor ex consensu maioris partis creditorum curatores constituat.l.2.de curator. bonis dand. l.interdū. 2.§.is qui furem. de furtis.l. non dubium.de custod. reor. l.in seruorum. de pœnis.& l.respiciendum. ibid.l.1. §. solent. quand. appelland.sit.De hoc verb. plenius tractaui in l.locus 5.eod.

Sed interpretatione coangustatum est. Iurisconsulti enim qui legem hanc 12.tabula. interpretati sunt, restrinxerūt, & voluerunt, quod illi tantum tutores testamento dari possint,cum quibus testamenti factio est.l. testamento. 2. ff. de testa.tute. id est qui heredes in testamento institui possunt. gl.ibi,& in §.legari.Inst. de lega. Ideóque spurius tutor dari non potest,teste Ludouic.Roma.singul.82.quia non potest heres institui. l.si is qui ex bonis.ff.de vulgar. Ex hoc tamen non vidi spurium in forensi iudicio recusari, dum alias sit idoneus. *Spurius non datur tutor.* Prohibentur quoque alij tutores dari, in tit. qui testa. tutor. dari possunt. & C. quand. mulier tutel.offic.fungi potest.vbi non omnes tutores dari possunt.Et si nemo adierit hereditatem, non valet tutelæ constitutio.l.si nemo.1.ff. testa. tutel.

Agnatis tutela legitima deferuntur. Item legitimæ tutelæ agnatis delatæ sunt l.12. tabul.& & consanguineis. l.1.ff.de legitim. tutor. Et quibus testamento tutor datus non est,his ex lege 12.tabul.agnati sunt tutores,qui vocantur legitimi.§.1.de legitim.agnator.tut. in Insti.Hoc etiam multum coangustatum est,vt nō detur tutor nisi satisdet,vt in rub.de satisda.tutor.Restrictum in hoc quoque est,vt non detur tutor suspectus,in tit. de excusa.tutor.& de suspect.tutor.in quibus alia videri possūt.

Interpretatio Iurisconsultorum necessaria,non doctorum. Notare possumus insuper ex hoc tex.Iurisconsul. interpretationem esse necessariam: secus in doctorum interpretatione, nisi quatenus ratione aut lege fulciatur.l. 1.C. de legib.c.1. de postula. prælator. Quo magis detestor triduanorum quorundam Iurisconsultorum audaciam, qui sui vaniloquij adducunt auctorem Plautum in Asinaria,& in Aulularia,nec non alios quosdam historiographos,maximè à forensi negotio, eaque arte ciuili, quam tractant, alienos.

Vel legum. Etiam lex 12. tabula. per legum interpretationem coarctata est, vt ff. ad legem Falcid. cum similibus. multæ enim sunt leges restringentes illam legem 12. tabularum quoad testamenta: quæ multa superius descripsimus.

Auctoritate iura constituentium, vtpote Iurisconsultorum, qui ab Imperatore potestatem habuerunt iura constituendi, id est condendi, & in ordinem redigendi. §. responsa. de iure natur. in Insti. Igitur auctoritate istorum Iurisconsultorum coangustata est lex 12.tabul.tam quoad institutiones, quam quoad legata,libertates & tutelas, vt supra scripsi, ex interpretatione legum.Et iste verus est(vt reor)intellectus ad istam legem: quamuis doctor.in l. 1. ff.de lega.eam obtenebrent, & Lancelo. Politus in tract. substi. col.2. & 3. *Intellectus verus ad hanc l. verbis legis.*

Res est maioris valoris propter auctorem. Et sic patet rem esse notabilem, & maioris auctoritatis propter præeminentiam & auctoritatem facientis, vt hic, & l.1.ff.ad legem Iul.de adulter.vbi sic dicitur:hæc lex lata est à diuo Augusto.sicque maioris auctoritatis propter auctorem.

Auctor unde dicatur. Auctoritas variis modis sumitur. Auctor vero deducitur ab augendo: auget enim confirmátque alios exemplo sui. Et ab auctore deducitur auctoritas.Cuius dictionis in iure quinque reperit significationes Alciat.lib.2.pareg.c.9.Prima est,vt ius rei suæ vindicandæ qualibet vsucapione reiecta significet.vnde in lege Atinia, Quod subreptum erit, eius rei perpetua auctoritas esto.l.4. §.quod autem. ff.de vsucapio. & in l. 12. tabula.sic cauebatur: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO.id est perpetua potestas,& facultas agendi.

Auctoritas pro euictione. Secundo auctoritas, id est actio pro euictione, exponitur à Iurisconsul.in l.fin.ff. de euictio. & Paul. lib. senten. 2. venditor si dominus non sit, auctoritatis manet obnoxius.

Auctor pro venditore. Tertio pro iure accipitur, quod quis ab auctore, id est venditore consecutus est. l. fin. ff. de pignoratit.actio. ibi, mota sibi controuersia de latitudine à vicino, quod alias

probare non poterat, petiit à creditore, vt instrumentum auctoritatis à se traditum exhiberet. Et vulgo dicimus instrumentum tituli sui.

Quarto pro iudicis edicto.l.1,C.si cert. peta.in Theod. C.sed ego non inueni in meo.

Auctoritas pro mandato. Quinto pro mandato & iussu Principis seu senatus, in nouella constitutione C.Theodos.de indulgen.reliquorũ. ibi, vix vno è prouincia decedente cum nouis auctoritatibus alter excurrit.facit l.fi.C.de vendend. reb. ciuita. lib. 11.& l. fin.de omni agro deser. ibidem.

Auctoritas pro fama, praeminentia. Sexto auctoritas accipitur pro fama, præeminẽtia, existimatione, momento, pondere, fide, & testimonio, vt hic. Vnde dicimus auctoritatem veterum, in l.sæpe.in l.fin.suprà eodem. Et Cicero de senectute, senectus honorata maximam habet auctoritatem. Et Pompo. ait: quædam scribuntur quæ ad auctoritatem scribentis duntaxat referuntur, nec obligationẽ pariunt.l.Quintus Mutius. ff. de annuis lega.vbi in fi. adiicit hæc verba: in omnibus vbi auctoritas sola testatoris est, neque omnimodo spernenda, neque omnino obseruanda est: sed interuentu iudicis hæc omnia debent, si non ad turpem causam referuntur, ad effectum perduci. l.auctoritatem. C. vnde vi.

Auctoritas pro approbatione. Septimo auctoritas pro approbatione sumitur in tit. de auctorita. tutor. hócque declarat Paulus Iurisconsul.l. 3.ibidem, his verbis: etiam si non interrogatus tutor auctor fiat, valet auctoritas eius, cũ se probare dicit id, quod agitur. hoc enim est auctorem fieri.

Auctoritas pro voluntate. Octauo pro voluntate seu temeritate, quando sine iudice, vel titulo quis rem accipit. l.si ex stipulatione. ff. de acquiren.posse ss.l.extat.quod met.caus.l.diligenter.ibi, auctoritate illicita, nec appetito colore sacri oraculi huiusmodi aliquid pertentatum fuisse dignoscitur. C.de aquæductu, lib.11.ca.cum qui. de præb.lib.6.

Auctoritas pro vi & effectu. Nono pro vi & effectu, vt l.iusiurandum speciem transactionis continet, maiorémque habet auctoritatem quam res iudicata. ff.de iureiur.

Auctorari quid. Auctorari est auctoritatem præstare, auctor esse seu fieri.l.3.& l.& si pluribus. cum l.seq.ff.de auctorita. tutor. vbi quod in vna lege dicitur tutor auctoretur, in aliis legib. dicitur auctor fiat.l.obligari. §. tutor.ibidem.

Inde auctorare militem, dicimus sacramento militiæ obligare. Budæ. in l.2.per illum text. ff. de his qui no.infam.

Exauctorare quid. Contrarium exauctorare, est ab ea obligatione militem soluere, & illum dimittere: qui si ignominiæ causa missus fuerit, infamis fit.l.2.§.ignominiæ.ff.de his qui no.infam. ibi, sed si ista exauctorauerit, vt insignia militaria detraheret, inter infames efficit, licet non addidit ignominiæ causa se ita exauctorasse.

Et quamuis in hoc Iurisconsultum Valla reprehendere velit, quem sequitur Florid. in interpret. iuris: mea tamen sententia reprehendi non meretur. nec enim in libris correctis legitur, quemadmodum ipsi recitant, sed vt supra scripsi. Iurisconsultus vero declarat dupliciter exauctorari posse militem: ignominiæ causa, cum ei militaria insignia detrahuntur.l.proditores. ff. de re militari. quod nos vulgo dicimus *degrader* in clericis, cum videlicet insignia ratione officij clericatus, aut senatoriæ dignitatis collata, propter delictum auferuntur. de quo in c.degradatio. de pœnis. in 6.

Miles duobus modis exauctoratur. Alias miles exauctoratur, quando simpliciter dimittitur, & commeatus illi datur, non auferendo insignia militaria.l.qui cum vno.§.non omnis, & §.exauctoratus.ff.de re militari. Quibus non pugnant historiographi, sed omnia rectè conciliantur. Inde exauctoratus miles, sacramento solutus, & à belli acie dimissus, vel cingulo priuatus.d.§.exauctoratus.

Authenticum instrumentum. Authenticum instrumentum quid vocetur, scripsi art. 1. in gl.7.*authentique*.in trac. de liter.obligator. in 1.tomo. commentar. in consti. Reg. Gallic. De Auctore multa aliò dicenda transfero, ne legis huius prolixa fortè nimis interpretatio tædium afferat.

IDEM LIB. QVINTO.

Lex cxxj.

Vsura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est: id est, noua obligatione.

Sensus huius legis est, quod vsura non computatur inter fructus: nec enim nascitur ex ipso corpore. Nam aureus vel solidus non potest alium generare vel parere, nec fructum facere ex seipso: imo est contra naturam, nec in fructu computatur. Quia vsura ex alia causa est, id est ex noua obligatione venit: vtpote si ex stipulatione promittatur, non alias in contractibus stricti iuris. l. 3. Cod. de vsuris. sed in bonæ fidei contractibus debentur non solum ex pacto incontinenti apposito, sed etiam ex mora. l. 1. ff. de vsuris, & in l. in initio. Cod. de pact. inter emptor.& venditor. De noua obligatione scripsi in l.sylua.§. noualis. suprà eodem.& Papinia. ait: vectura, sicut vsura, non natura prouenit, sed iure percipitur. l.si nauis. de rei vindic. *Vsura non computatur inter fructus.*

Sed hodie vsura quantumuis promittatur per stipulationẽ non debetur, quia ab Euangelio Lucæ 6. est reprobata, his verbis: date mutuũ, nil inde sperantes. Est enim turpe lucrum. c.quoniã.14.q. 4.& c. quoniã.47. dist.vt non immerito Hebræi vocent eam morsum, Exod.22.c. mordendi enim officium vsurarius exercet. Stipulatio vero turpitudinem continens est improbata. l. si plagij.de verbor. oblig.etiam si per iuramentum esset vsura promissa non deberetur, nisi prout loquitur cap. debitores. vbi dixi, de iureiur.imo belle inquit tex.in c.si quis.14.q.4.Si quis vsuram accipit, rapinã facit, vita non viuit. Et sic differt vsura à fructu. Fructus enim ex re prouenit.l.item. §.1.ff.de vsufruc.& ex fundo siue corpore nascitur & renascitur. l. diuortio §.si vir.ff.soluto matrimo.à fruendo vel ferẽdo dictus, secundum Iacob.Curtium in lib.2.coniectural. c. 12. *Vsura si promittatur, non debetur.* *Stipulatio continens turpitudinem, reprobatur.* *Vsura & fructus differunt.*

Vsura autem ex ipso pretio lucrum quoddam est ratione moræ procedens ex conuentione vsus nomine: vsuráque dicitur, quodcunque sorti accedit: & quod velis, ei nomen imponas, vsura est.vnde ait text. in l.fi. C. de vsur. neque vsuram vsurarum accipies, neque omnium rerum: scilicet cum amplius requiritur, quam datum fuerit, exempli gratia, cum solidos decem præstitisses, & amplius quæsieris: aut si dederis frumenti modium vnum & insuper aliquid exegeris. *Vsura est, quod sorti accedit.*

Item esca vsura est, & vestis vsura est. c.plerique. 14. q. 3.cap. vsura. ibidem.Et in c.putant quidam scribitur: vsuras quidam putant tantum esse in pecunia: quod præuidens diuina scriptura omnem aufert superabundantiam, vt plus non recipias quam dedisti. & sic quicquid accedit sorti, vsura est. cap. consuluit. de vsur. quod intellige, quando à principio fuit conuentum: alias secus, teste Ioan. Andr. in regul. peccatum. de regul.iur.in 6. & Cardi. in clem.1.§.fin.de vsuris.Dec.in l. rogasti. §. si tibi.in fin.ff. si certum peta.Et hæreticum est dicere vsuram nõ esse prohibitam, nisi dolo vel fraudi proxima sit, prout vidi quosdam neotericos grauiter scriptis etiam suis in hoc lapsos esse. *Esca & vestis vsura est.* *Hæreticum est dicere vsurã non esse prohibitam.*

Vtilitas huius legis esse potest, quod ille qui tenetur ad fructus, non tamen ad vsuras tenebitur, vt malæfidei possessor hereditatis.l.sed & si lege.§. quod autem.ff.de petit. heredita.& facta mentione de fructibus, nusquam intelligetur vsura. cap. quia frustra. ibi, vsuris vel fructibus. de vsuris.

Nisi hoc exprimeretur, vt in §.si autem heres. versic.si autem distulerint. in authen. de eccles. titul.colla. 9. vbi heres, qui distulit soluere legatum loco pio per sex menses, debet præbere legatum & fructum & vsuras. Et ita fructus appellatione non venit vsura, cum ibi vtrunque exprimatur. *Heres qui differt soluere legatũ loco pio, tenetur ad fructus & vsuras.*

Item condemnatus ad restitutionem fructuum rei, vel beneficij, non tenetur restituere vsuras, per istum tex. *Condemnatus ad restituendum fructum rei, non soluit vsuras.*

vnde

vnde si fuerit ei pecunia numerata, sufficit ei restituere sine alio fructu, vt scripsi in l.restituere.1.§.eod.

Adhæc constitutio Regia artic.1.titu.de fructibus iuri conformis in l.mora.§.in bonæ fidei, & l.videamus.ff.de vsuris, statuens reum condemnandum ad fructus à tempore moræ, non habebit locum in pecunia. Verumtamen si iudex videat aliquem temerè litigasse super pecunia debita, poterit illum condemnare ad summam debitam, & pro interesse ad quindecim pro centũ, iuxta extrauag. regimini. de emptio.& venditio. in communib. Alioqui fraudulenter quisque debitor pecuniæ litigaret, vt interim ex pecunia negotiari liceret. Et sic potest intelligi alia ordinatio, volens vt in omni materia reali, & personali iudex condemnet ad damna & interesse, vt constat in tit. de expens.damnis & interesse.artic.9.vbi etiam scripsi in 3.tomo commentar.in constit.Reg.Gallic.

Tutor tenetur ad vsuras.

Præterea tutor, qui pecuniam pupilli non locauit, vel ad emptionem prædiorum, vel ad honestum lucrum, tenetur ad vsuras, per l.tutor qui.§.si post depositionem.ff. de administr.tutor. quod etiam de iure canonico locum habere bere censet Panorm.in cap.conquestus, in fin. de vsuris: veluti etiam aresto fuit comprobatum anno 1530. die 22. Nouembris.

Arestum.

Vsura vicem fructuum obtinent.

Item quamuis vsuræ non sint in fructu, vicem tamen fructuum obtinent. l.vsuræ.ff.de vsuris. vbi vide glos. & dicitur fœnus, quasi fœtus, ad imitationem Græci sermonis, qui partum & vsuram τόκον vocat. Et ne plura de interesse satis superque scripsimus in interpret.l.vnic.C.de sentent. quæ pro eo quod interest profer.

Τόκον Græci vsuram dicunt.

IDEM LIBRO OCTAVO
Lex cxxij.

Herennius ait, si ita scriptum sit, FILIISQVE MEIS HOSCE TVTORES DO, masculis duntaxat tutores datos, quoniam à singulari casu, hoc est filio, ad pluralem videretur transisse, continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset. Sed hoc facti, non iuris habet quæstionem. Potest enim fieri, vt in singulari casu de filio senserit: deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit: quod magis rationabile esse videtur.

Duas partes hæc lex habet. prima Herennij dictum continet cum sua ratione. secunda reprobat illius dictum assignando rationem. secunda ibi, Sed hoc facti. In libris antiquis est Herennius, in nouis est Seruius.

Sensus est, quod si quis tutores filio, filiisque suis dederit, Herennius vel Seruius dicebat filiabus non datos: quia testator à singulari casu, filio & masculo, videtur transiuisse ad pluralem eundem sexum continentem. Sed hoc facti quæstionem habet, videlicet an testator voluerit transire ad pluralem cum eodem sexu, & non iuris. ob id non respondetur, an voluerit transire ad eundem sexum. Sed hoc Iurisconsultus dicit esse posse, quod in singulari senserit de filio masculo, & postea in plurali de omnibus liberis: vt sic filiabus etiam prospexisse videatur, cum haberet vnum filium, & plures filias: & filiorum appellatione fœminæ veniunt. quod æquitati consonat, & tenendum est.

Datis tutores non expresso filij nomine, omnibus dedisse videtur.

Igitur si quis filij nomine non expresso tutores dederit, cum plures haberet, omnibus dedisse videtur: quamuis Pompo. dubitet, vt asserit Vlpia.in l.si quis ita. ff. de testam.tutel. multo magis quando vtrunque expressit, vt est in hoc tex. quippe geminatio aliquid operari debet, vt in l.ballista.ff.ad Trebell.& per Corset.in suo tract.de geminatio.sub tract.de potestate Regia.

Dans filiis tutores, & filiabus dedisse censetur.

Ita si quis tutores filiis dederit, & filiabus dedisse videtur.in d.l.si quis ita.non tamen nepotibus, nisi fuerit vsus verb. liberorum. l. quid si nepotes.ff.de testam. tutel.

Alia faciliora esse arbitror, quam vt interpretatione indigeant.

Colligemus vero primum ex nostro tex. quod magis rationabile sequendum est. Vnde pro causis in senatu decidendis litis expositor & relator solet in vtranque partem rationes adducere, vt demum iudices videant, quid potius sequendum.

Secundo quod ad quæstionem facti non respondet Iurisconsul. videlicet an testator voluerit transire de singulari ad pluralem eiusdem sexus. facit l.cum quem. §. 1. ff.de iudic.dixi in l.verbis.supra eod. Ex coniecturis tamen dignosci potest voluntas testantis.l.si seruus plurium.in fi. vbi glo.& doct.ff.de lega.1.

Singularis casus.

Singularis casus hic, singularis appellatio, in l. in vsu. §.eod.oppositum ad plurale est nomen.

Singula familia.

Singulæ familiæ pro vnaquaque.l. pronuntiatio. §. 1. §.eod.

Singulares personæ.

Singulares personæ dicuntur ad differentiam vniuersarum.d.l.pronuntiatio.

In singulos, id est contra singulos.l.penul.in fi.ne quis eum qui in ius voca.est, vi eximat.ibi, hoc indicium in factum est: & si plures deliquerint, in singulos dabitur.

Hic quoque de plurali casu loquitur Iurisconsul.& in l.non est sine liberis, infra eod.& de plurali numero in regul.pluralis.de regul.iur.in 6.

Procurator vniuersitatis non est singulorum.

Procurator vniuersitatis non est procurator singulorum.l.2.ff.quod cuiusque vniuersita.no. Aliud porro sunt singuli, aliud vniuersi.l.eum qui.ff.de vsucapio. Singuli de vniuersitate, vel ciuitate sunt idonei testes vniuersitati, vel ciuitati, si nõ ipsi commodum habeant, vt in pascuis, quo casu repelli debent.l.intantum.§.vniuersitatis.ff.de rerum diuis.vbi Bar.Feli.in cap.insuper.col.2. de testib. & Ias. in l.sed si hac.§.patronum, col. vlt. ff.de in ius vocand. De singularibus testibus scripsi in tract.de reproba.testium.

Ius singulare quid.

Ius singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam vtilitatem constitutum est. speciale.l.ius singulare.ff.de legib. Singularia præcepta specialia. l. singularia.ff.si certum peta.

Sentire pro percipere sensu.

Senserit. Sentire est sensu percipere, intelligere, vt hic. Potest enim fieri, vt in singulari casu de filio senserit. & l. Nepos.ibi, nam qui ambigue loquitur, id loquitur, quod ex his quæ significantur, sensit. l. eum quærebatur. infra eod.l.1.§.nautam. ibi, sed de executore solummodo prætor sentit.ff.nautæ, caupo.stabul. vnde Vlpia. putat de ea restitutione sensum, quam Princeps vel senatus indulsit. l.1.§.de qua autem.ff.de postul.l.dicere.ibi, Sabinum non sensisse.ff.de arbitr.l.nemo.in fi.pro socio.

Sentire pro opinari.

Sentire est opinari, iudicare. Inde sententia, iudicium illud quo sentimus, suffragium, voluntas, sensus ipse per quem intelligimus, & est cuiusque rei inuentio, teste Luca in l.2.col.3.C.de exactor. tributor.lib.10. Et dicimus, quod per sensus anima subtilissimè totum corpus agitat vigore sentiendi. Vnde & præsentia dicuntur. Est quoque sensus ille corporis vltimus, ex quo appellata est sententia: vt scripsi in interpret.l.quod iussit.ff.de re iudic.

Sentire pro subire, pati, amplecti, sustinere.

Sentire pro subire, pati, amplecti, sustinere: vt qui sentit onus, debet sentire commodum. regul. qui sentit. de regul.iur.in 6. Et æquum prætori visum est, sicut commoda sentimus ex actu institorum, ita etiam obligari nos ex actu ipsorum, & conueniri.l.1.ff.de institor.actio. Sed pro eo vtitur Imperator verb.amplecti, in l.vna.§.pro secundo, in fin.C.de caduc.tollend. Iurisconsultus vero pro eodem sustinere onera, dicit in l.is qui in potestate.§.fin. ff.de legat. præstand. ibi, absurdum est illum commoda hereditatis habere, & alium onera sustinere. Et damnum quod quis sua culpa sentit, sibi & non aliis debet imputari.regul.damnum.de regul.iur.in 6.& in l.quod quis sua culpa damnum sentit, non videtur damnum sentire.ff.de regul.iur. & l.sed & si lege commissoria vendidit, idem erit dicendum lucrum quod sentit lege commissoria præstaturum.ff.de petit.heredit.l.si eum exceptione.§.in hac. ibi, lucrum tamen sensisse, quod met.caus.l.si quid igitur,

ibi, damnum vicinus sensisset. de seruitu. vrbanor. prædior. Societásque leonina vocatur, quando sociorum alter damnum totum, alter lucrum sentit. l. si non fuerint, §. Aristo. ff. pro socio.

Societas leonina quæ.

Sentire periculum, in l. aliud est capere. supra eod. pro subire. d. l. si non fuerint. §. 1. ff. pro socio. l. cum & forte. de actio. empti.

Sentire periculum quid.

Plenius, id est amplius, fusius, copiosius abundantius. Vnde Iurisconsul. ait. Plenius voluntates testantium interpretamur, quam contractus. ff. de regul. iuris. & alibi. Duo genera tribuendæ muneris publici vacationis sunt: vnum plenius, cum & militiæ datur: aliud exiguum, cum nudam muneris vacationem acceperint. l. penul. §. duo. ff. de vaca. munet. Et Celsus scribit licere responsi pœnitere, si quis plenius postea instructus sit. l. de ætate. §. fi. ff. de interrogator. actio. l. at si quis. §. plenius. ff. de religios. Plenius acceptum, in l. vt res. de contrah. emptio. l. 2. §. peruenisse. de hered. vel actio. vend.

Plenius quid denotet.

Pleniora. l. 1. §. cum quis. ff. de quæst. ibi. quibusdam vero quæ sunt pleniora, hoc cauetur.

Pleniora.

Plenissimum. l. nouissima. ff. iudicat. solui. ibi, verbum enim absfuturum esse plenissimum, & ad omne tempus refertur. l. 1. §. 1. de pericul. & commod. rei venditæ.

Plenissimum.

Plenissimus curator dicitur habens non solum in vna re, sed in omnibus rebus administrationem. l. obseruare. ff. de curator. furios. vbi sic scribitur: Obseruare prætorem oportebit, ne cui temere citra causæ cognitionem plenissimum curatorem det: quoniam plerique vel furorem, vel dementiam fingunt, quo magis curatore accepto onera ciuilia detrectent.

Curator plenissimus.

Plenissimam coërcitionem habet dominus serui, qui tantum proprietatem habet integram, & non diminutam, licet alius in seruo habeat vsum fructum, l. locum. §. ex eo. ff. de vsufruct.

Plenum enim dicitur completum, refertum, integrum, affluens. l. si arborem. ibi, quo facto locus opacus quondam cœpit sole esse plenus. ff. de seruit. vrbanor. prædior. l. si seruus seruum. in fin. ff. ad legem Aquil. ibi, item si viatori locaueris lacum vino plenum curandum, & ille eum pertuderit, vt vinum sit effusum, Labeo scribit in factum agendum.

Plenum quomodo capiatur.

Plenum vsum declarat Iurisconsult. in l. plenum. ff. de vsu & habita.

Plenus vsus.

Plena proprietas ea dicitur, quæ iuncta est cum vsufructu. l. cum in fundo. ff. de iure dotium. ibi, consecutus per dotem plenam fundi proprietatem, non separatam ab vsufructu. l. si extraneo scripto herede. ibi, plena proprietas pietatis respectu matri præstanda est, & l. qui vsumfructum. §. 1. ff. de vsufruct. l. 2. §. 1. ibi, per vices temporum plena proprietas erit. quib. mod. vsusfruct. amit.

Plena proprietas quæ dicatur.

Interdum vocatur plenum dominium, in l. 4. ff. de aliment. & cibar. legat. ad differentiam nudæ proprietatis, de qua inferius dicetur.

Plenum dominium.

Pleno grege. l. quid ergo. ff. de vsufruct. circa fin. ibi, verius puto ea quæ pleno grege edita sunt, ad fructuarium pertinere: plenus grex dicitur integer, completus, non diminutus.

Pleno grege.

Plenis vberibus, pro refertis, lacte impletis. l. bonæ fidei, in fin. ff. de acquir. rer. domi. ibi, & sane quin lac suum faciat, quamuis plenis vberibus venicrint, dubitari non potest.

Plena vbera.

Plenum ius. l. Iulianus. 1. ff. de rei vindicat. in fin. ibi, quia plenum ius incipit habere. vbi glos. exponit, id est dominium directum, cum prius haberet vtile, quod non probo: nam ex vsucapione dominium tantum vtile quæritur, authen. nisi tricennale. C. de bonis mater. Et ibi possessor vsucepit, ideo plenum ius incepit habere post præscriptionem, quia ius percipiendi fructus ex bona fide habebat, & nunc post vsucapionem ius plenum habet, id est dominium vtile, vt libere de re illa disponere possit.

Plenum ius.

Plenum compromissum, in l. si cum dies. §. 1. ff. de arbitr. ibi, plenum compromissum appellatur, quod de rebus omnibus, controuersiisve compositum est: nam ad omnes controuersias pertinet. Sed si forte de vna re sit disceptatio, licet plenum compromissum factum sit, ex cæteris causis actiones superesse: nam hoc plenum compromissum factum post vnius rei prosecutionem non extenditur ad alias res, de quibus non fuit actum. l. age. C. de transactio.

Plenum compromissum.

Plena defensio. l. item ait, in fin. ff. ex quib. caus. maior. ibi, plena defensio accipictur, si iudicium non detrectetur, & iudicatum solui satisdetur. l. iusiurandum & ad pecunias. §. pupillo. ff. de iureiur.

Plena defensio.

Plena actio, in l. diuortio. ff. de negot. gest. dicitur, quæ insolidum datur, non inquantum facere potest, glos. ibi.

Plena actio.

Plenus numerus. l. 2. ff. de decurio. ibi, & si numerus ordinis plenus, id est repletus vel completus sit, expectare oportet, donec alius locus vacet.

Plenus numerus.

Plenam diligentiam vocat Iurisconsult. exactiorem, & maiorem quam in rebus suis quis adhiberet. l. 2. & seq. ff. de pericul. & commod. rei vend.

Plena diligentia.

Plena opinio. l. inter. ff. de interdict. & releg. ibi, deinde Principi scribere remissa plena opinione, vt Princeps æstimet, an sequenda sit eius sententia, deportatique in insulam debeat: plenam opinionem vocat causas & rationes, quæ iudicem mouerunt & consultores ad deportandum illum.

Plena opinio.

Plena facultas. l. 1. §. accusationem. ff. ad Turpillia. vbi plena accusandi facultas dicitur, quando omnino permittitur accusare, nullo obstaculo interueniente.

Plena facultas.

Plena legis actio. l. magistratum. ff. de adoptio. l. 1. C. illo tit. Plenam legis actionem dicitur is magistratus habere, qui ordinariam habet iurisdictionem, & de omnibus rebus, apud quem experiri omni actione aduersus vnumquenque possumus. Budæ. ibidem. scripsi in l. Labeo. 2. in princ. supra eodem.

Plena actio legis.

Plenum mandatum dicitur cum libera. Batt. & Angel. in l. procurator cui libera. ff. de procurator. & in l. si procurator. C. eo. plene Feli. in c. nonnulli. §. 1. in 1. amplia. de rescrip.

Plenum mandatum.

Plena pubertas dicitur ætas decem & octo annorum. l. arrogato. §. non tantum. ff. de adoptio. ibi, & vbique plenæ pubertatis, id est decem & octo annis cum præcedere debet. Et annus cœptus interdum pro pleno habetur. l. ad rem publicam. ff. de muneribus. id est pro completo.

Plena pubertas.

Pleno iure dicitur res ad me pertinere, cum habeo & vsumfructum & proprietatem, & ius de re perfecte disponendi. l. si ita stipulatus fuero. §. si Titius. ff. de verbor. oblig. declarat. Iurisconsl. in l. libertis. 1. ff. de alimen. & cibar. lega. & Imperator in l. si §. similique modo. C. de bonis quæ liber. facit l. generaliter pignori datus seruus sine dubio pleno iure est debitoris. ff. qui & à quib.

Pleno iure res pertinere quæ dicatur.

Vnde consuluit Alexand. consi. 56. perlectis. in 3. vol. quod si testator vxorem suam, dominam reliquerit, & vsufructuariam omnium bonorum, si postea filias pleno iure instituat, diuidetur vsusfructus ob clausulam, pleno iure. per l. 1. C. de reuocan. donatio. & per prædicta: cui facile acquiesco propter verisimilem testantis mentem, qui filias instituerat. Diuersum foret, si extraneum: quia intelligeretur bona eo casu pleno iure relinquere, videlicet & quoad dominium directum & vtile, & totum ius quod in illis habebat: nec tamen videtur ademisse vsumfructum, quem iam donauerat, nisi de ademptione appareat, de qua non constat: vt per totum tit. de adimen. lega. Et claus. pleno iure, satis operatur sine vsufructu, vt testator nihil retinere videatur de iure bonorum, quando dicit pleno iure. Ista quoque clausula non tantum significat vsumfructum cum proprietate, sed etiam aliud ius secundum materiam, vt superius scripsi. ideo nec iuuat caurel. Ferra. 32. quotidie. nisi de mente testantis appareat volentis adimere vsumfructum, de quo disposuerat: nec per id verbum pleno iure, videtur testator quicquam adimere, quicquid doct. iactent.

Vxor instituta vsufructuaria, si alij instituantur heredes, vsusfructus diuidetur.

Plus tamen dicit idem Ferra. quod hoc verbum pleno iure,

Pleno iure in

substitutione pisitum directam substitutionem facit. iure,in substitutione conscriptum: vt pleno iure substituto:facit directam censeri substitutionem, per quam potest quis bona,authoritate sua capere,allegat Bald.in authent. hæc vsus præstatio. C. de sacrosanct. eccles. vt ibi per eum videre licebit.

Adhæc inferunt,vt si bona pleno iure restituenda sint, non possit heres grauatus quartam detrahere Trebellianicam vel Falcidiam:per l.decem,iuncta glos.ff.de fideicommissar.libert.qui tex.loquitur,cum tota hereditas restitui debet:sed cum pleno iure venit restituenda, intelligerem proprietatem cum vsufructu restituendam,& non sine detractione: nisi adiiceretur, vt integra restituatur, teste Corset.in singular.incipien.integræ.

Plena liberatio. De plena, pleniore, & plenissima liberatione scribit Accurs.in l.air prætor.§.permittitur.ff.de minor.

Plena & semiplena cognitio. De plena & semiplena cognitione loquitur Specul. in tit.de offic.iudic. De plena gratia in verbo, plenam:scripsi in for.mand.in concordat.Franc.

Satis plena institutio. Satis plena dicitur institutio,quando purè & sine conditione facta est.l.si te solum.ff.de hered.instit.

Plena probatio. Plena probatio,integra.l.admonendi.ff.de iureiur. vbi glos.Bart.& alij. Semiplena,quasi dimidia, & non plena. l.in bonæ fidei.C.de reb.cred.vbi glos.& doct.

Ecclesia quando pleno iure ad aliquem pertineat. Pleno iure quando dicatur Ecclesia ad aliquem pertinere,docet Panormit.in c.in Lateranensi. de præb. col.2. ego vero scribam in tit.de verbor. significat.in decretal.vt non cumulem significationes verborum iuris Pontificij cum verbis Iurisconsulti:imo ex verbis Imperatorum. C. eod.dicetur differentia super istis.

Nuda proprietas quæ dicatur. Nuda autem proprietas dicitur non plena, quando separata est ab vsufructu. l.si vsusfructus. 2. & l.si alij.ff.de vsufruct.l.videamus. 1.in princ. de vsur. ibi, neque enim nudæ proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus vllus intelligi potest.l.2.quib.mod.vsusfruc.amit. l.si conuenerit.2.§.si nuda proprietas. de pignorat.actio. l.si postulauerit. §.in proprio.de adulter.vbi sic dicitur:in proprio,cuius vsusfructus alienus est,nudam proprietatem,in quo tantum vsumfructum habuerit reus.

Nudum officium vel beneficium. Et nudum officium vel beneficium, quando retentis fructibus est collatum.c.vno.in fin.vt eccles.benefic. sine diminutio. confer. l.cum in fundo. §. vxor.ff.de iure dotium. Alibi solam proprietatem vocat Iuriscons. nudam in l.sciendum. §.item qui solam proprietatem.ff.qui satisdar. cogant.

Nuda traditio quæ. Nuda traditio,sine titulo & iusta causa.l.nunquam nuda.ff.de acquir.rerum domin.& l.traditionibus.C.de pac. Socin.consil.170.in 2.vol. quæ nudum factum dicitur l. in conuentionalibus,in fin.ff.de verbor.obligat.

Nuda conuentio. Nuda conuentio, quæ nil præter conuentionem habet. l.solent.ff.de præscript.verb. iuncta l.iurisgentium. §. sed cum nulla.de pac.vbi plenius scripsi,facit l.1.ff.de pignor. actio.l.cum emptor.de rescind.vendit.

Nuda voluntas. Nuda voluntas pro beneplacito.l.1.§.assignare. ibi,vel vnius adimere assignationem etiam nuda voluntate possumus.ff.de assignand.libert.l.in commodato.§.sicut,vers. quæritur commoda. Vel nuda voluntas dicitur simplex consensus absque facto vel traditione.l.qua ratione.§.interdum.ff.de acquir. rerum domi.l.3.ff.de rescind.vendit. l.1.§.sed si sciente,de exercitor.actio. Aut partis præsentia.l.1.de rerum permutat.§.item emptio.declarat glos.& Bart. in l.Pomponius.1.ff.de negot.gest.l.3.in fin. de adimend. legat.

Nuda ratio debitorem non facit. Item nuda ratio non facit debitorem. l.non solum, in fin.ff.de peculio. quo loco arbitror nudam rationem vocari solam descriptionem in libro rationum, nulla causa præcedente: veluti si quis priuatim scribat aliquem sibi debere centum,instrumenta illa domestica,& libri rationum non probant.l.instrumenta, & l.rationes,cum l.seq. C.de probat. hoc declarat Iurisconsult. in l.nuda ratio.ff. de donat.

Nudum pactum. Nudum pactum pro conuentione nuda,de qua supra, & in l.traditionibus,& l.si certis annis.C.de pac.l.si diuisionis.ff.eod. & l.litigatores. §. interdum.ff.de arbitr. l. si dominus,de præscript.verb.l.etiam, de vsur.& alias à Iurisconsultis vocatur nuda pactio,in d.l.iurisgentium.§.sed cum nulla. ibidem.

Nudam vacationem muneris accipere. l.penul.§. duo. ff. de vaca. muner. pro sola accipi debere,declarat Iurisconsult. ibid. *Nuda vacatio muneris.*

Nudum testantis præceptum, vt res nō alienetur,non valet.l.filiusfamil.§.diui. ff. de lega.1. nudum præceptum vocatur simplex prohibitio sine causa emissa.l. pater. filium.§.Iulius Agrippa.ff.de legat.2. *Nudum præceptum testantis,vt res non alienetur, non valeat.*

Nudi consensus obligatio.l.nihil tam naturale.ff.de regul.iuris.ibi,ideoque verborum obligatio verbis tollitur, nudi consensus obligatio contrario consensu dissoluitur. vbi vocat nudum consensum,sine stipulatione,traditione & facto.l.1.& 2.C.quand.liceat ab emptio. disced. Et vocatur nuda volūtas à Scæuola in l.Pomponius. 1.ff.de negot.gest.ibi,nam quomodo cum semel cœperit,nuda voluntate tolletur? l. 1.§. item emptio. de rerum permuta.l. qui ad certum.loca.l.4.de sponsal. *Nudi consensus obligatio.*

Nuda solutio debiti.l.si quis.§.rationem.ff.de edendo. ibi,nec vllam rationem à nuda duntaxat solutione debiti incipere. nudam solutionem debiti vocat sine negotiatione accipiendi. *Nuda solutio debiti.*

Nuda possessio,cum est à proprietate separata.l.si mulier.§.1.ibi,abest autem nuda possessio cum suis fructibus. ff.quod met.caus.l.si cum venditor.de euictio. *Nuda possessio.*

Nuda interrogatio est illa, quæ fit sine quæstione. l. item apud.§.quæstionem.ibi,nuda ergo interrogatio, vel leuis territio non pertinet ad hoc edictum.ff.de iniur. *Nuda interrogatio.*

Nudus exulat is, qui amisit bona & ciuitatem. l. tutelam.in fi.ff.de capit.diminutio.

Nudo sermone dicitur in §. 1. ibidem. d. l. sciendum. quod sine stipulatione & promissione enuntiatur verbo tenus. *Nudo sermone.*

Nudata intima,& secreta, id est apetta, patefacta, & reuelata.l.3. §.1. ff.de arbitr. ibi, finge enim post causam semel atque iterum tractatam post nudata vtriusque intima,& secreta negotij. *Nudata intima & secreta.*

Nuda cautio,sola promissio, sine pignoribus,vel fideiussoribus.l.2.§. sed vtrum nuda cautione, an satisdatione, Marcellus dubitat: mihi videtur sola promissione, quod Mela scribit.ff.de iudic. *Nuda cautio.*

Nuda autem proprietas,sine vsufructu.l.fructus.1.ff.de rei vindic. ibi, hac ratione si nudæ proprietatis dominus petierit.l.si dominus nudæ proprietatis.de vsufruc.scripsi in l.interdum.supra eodem. *Nuda proprietas.*

Nudus vsus,sine vsufructu.l.1.de vsu & habit.vbi Iurisconsul.exponit.l.3.in fin.ff.de vsufructu.ibi,quibus autem modis vsusfruc. constituitur & finitur, iisdem etiam modis vsus nudus constitui & finiri solet. *Nudus vsus.*

Nuda repromissio,pro cautione sine satisdatione.l.verum.§.id quod.ff.pro socio. & l.dictum. §.1.ff. de euictio. superius scripsi in l.satisdationis. *Nuda repromissio.*

Nuda pollicitatio. l.nuda.C.de contrah.stipulat. dicitur promissio sine stipulatione. *Nuda pollicitatio.*

Nuda laus,asserta & expressa,sine tamen promissione. l. sciendum tamen est quædam & si dixit præstare eum non debere.scilicet ea quæ ad nudam laudem serui pertinent, veluti si dixerit seruū frugi, probum,dicto audientem:vt enim Pedius scribit,multum interest,quemadmodum serui causa quid dixerit,an vero præstaturum se promiserit, quod dixerit. *Nuda laus quæ.*

Nudum ministerium.l.1.ad Velleia.ibi,in quo non sola opera nudúmque ministerium earum versaretur, sed etiam periculum rei familiaris pro facto accipi potest. *Nudum ministerium.*

Nuda res.l.1.§. est autem. depositi, vocatur sola, sine fructibus, accessione & causa. *Nuda res.*

Nuda & imaginaria venditio pro non facta est, nec alienatio eius rei intelligitur.l.nuda.ff.de contrah. empt. Et licet Alber. nudam venditionem exponat pro fictitia & simulata, videte si possit exponi pro sola voluntate *Nuda & imaginaria venditio.*

facta,

facta,& verbo tenus sine conclusione & rei interuentu, & sine pretio.§.1.& 2. de emptio.& vendit.in Instit.Lucas de Penna in l.cum supra.de re militar.lib.12.

Prospicere quid. *Prospexisse*, id est prouidisse, seu consuluisse, vel cauisse:& hoc cum datiuo,vt hic,& in l.3.in fin.ibi,si prospicere.ff.vsufructuar. quemadmod.caueat.l.2.§.1.ibi,& tam publicis vtilitatibus,quam priuatorum per hoc prospicitur, ne quid in loco public. fiat. Et iterum facientibus prospicitur, in l.1.§.1.ff.de his qui deiecerunt. Et in illa stipulatione prospiciendum est coheredi eius.l.heredes.§. in illa.ff.familiæ.

Idem si in accusatiuo cum præpositione:vt in eã quoque rem prospexit.l.1.ff.de alienatio. iudic. Consequens enim fuit prætorem etiam in hunc casum prospicere.l.si vero.§.hoc edictum.ff.de his qui deiecer.

Prospicio pro aspicio. Licet prospicio idem sit,quod aspicio,quasi procul tespicio, cogito, præuideo, præsentio.l.vetum. §. Iulianus. ibi, æs autem alienum graue, quod non prospexit posse euenire.ff.de minor.l.sed & si.§.si feriæ. ibi, solemnium enim feriarum rationem haberi non debere,quia prospicere eas potuerit,& debuerit,ex quib.caus.maior.l.si vero. §.prætor. de his qui deiecer.

Seruitus prospectus. Inde seruitus prospectus, & ne prospectui officiatur, elucidatur per Iurisconsul.in l.inter seruitutes, & l.seq.ff. de seruitutib.vrbanor. prædior.& per Cepolam in tract. de seruitut.vrbanor.prædior.cap.34.& doctor.in §.æquè. de actio.in Instit.

Deinde,dictio quid. *Deinde*, id est postea,deinceps:de qua dictione scripsi in l.appellatione parentis.s.eod.

IDEM LIBRO VIGESIMOSEXTO ad Quint. Mutium.

Lex cxxiij.

Verbum ERIT interdum etiam præteritum, nec solum futurum tempus demonstrat:quod est nobis necessarium scire.Et cum codicilli ita confirmati testamento fuerint, QVOD IN CODICILLIS SCRIPTVM ERIT, vtrumne futuri temporis demonstratio fiat,an etiam præteriti? Si ante scriptos codicillos, quis relinquat quod quidem ex voluntate * disponentis interpretandum est. Quemadmodum autem hoc verbum EST non solum præsens,sed & præteritum tempus significat: ita & hoc verbum ERIT non solum futurum, sed interdum etiam præteritum tẽpus demonstrat.Nam cum dicimus, L. TITIVS SOLVTVS EST OBLIGATIONE,, & præteritum & præsens tempus significamus:sicut hic, L.TITIVS OBLIGATVS EST. Idémque fiet,& cum ita loquimur, TROIA CAPTA EST: non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum.

** Aliàs scribentis.*

Sensus huius legis est,quod verbum erit futuri temporis,interdum etiam præteritum continet: & hoc,quando apparet ex voluntate scribentis,vt si quis dicat:Quod in codicillis scriptum erit, confirmo : si codicilli iam erant facti,erunt confirmati. Huic conuenit,quod scribitur Ecclesiastæ 1.cap.Quid est,quod fuit? ipsum quod futurum est:quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est, ac eiusdem Ecclesiast.3.cap.Quod factum est, ipsum permanet:& quæ futura sunt,iam fuerunt,&c. Et sic regulariter verbum erit significat futurum, sed interdum quoque præteritum, vt declarat Alber. hic,& Iurisconsul.in l.si vxori.§.fin.ff.de auro & argen.lega.vbi sic inquit:illa verba,quod domi meæ erit,sic accipi solere, id est esse solebat:& hoc probat.Quemadmodum,inquit text.dictio est præsens & præteritum denotat, vt Lucius Titius solutus est obligatione, & præteritum & præsens significamus, videlicet quod de præterito fuit liberatus, hodiéque est liberatus:sic dicemus in verb.Erit,vt præteritum & futurum significet. Et in hoc verb. Est non repetitur dictio interdum,vt in verb. Erit. De hoc videte Bar. in repet.l. omnes populi.in 6.q.princ.versic.quid de tempore, num. 64.ff.de iustit. & iure. Ias. in l.si quis filiabus.§.1.nor.1.ff. de legat.1.plenè scripsi in l.verbum oportebit.s.eod.

Est, præsens & præteritũ denotat.

Iurisconsulto est scire vim verborum. Colligere possumus ex hoc text. ibi, *quod est nobis necessarium*, quod Iurisconsult.necesse est scire vim & significationes verborum, vt etiam attestatur in l.1.ff.si cert. petat. Quamobrem nec vereantur nostri iuris interpretes in his operam suam impendere, maxime circa iuris propria quædam vocabula, vt declaratione tali præfata, addatur vtilitas,& verbi effectus.

Adhæc colligite ibi, *ex voluntate disponentis interpretandum est:* quod testamenta & dispositiones testantium interpretandæ sunt ex mente & voluntate testatorum, arguendo videlicet & sumendo coniecturas tam ex illa dispositione,quam ex consanguinitate, dilectione, & consuetudine patrisfamil. testantis,& aliis quæ scribuntur in l.si seruus plurium,in fi.ff.de leg.1.l.duo sunt.de testa.tutel.l.heredes palam.§.sed & si notam.de testam.

Codicilli qui. *Et cum codicilli.* Codicilli sunt quædam vltimæ voluntatis dispositio tam in scriptis quam sine facta,absque tamen heredis institutione. Et dicuntur codicilli, quasi parui codices. l. fin. C. de bonis libertor. ferè semper in plurali, rarissime in singulari. l.non est sine libertis.s.eod. Nempe si quis oblitus fuerit aliquid in testamento,codicillos conficiet:vel si noluerit condere testamentum, aut impeditus fuerit, etiam codicillos conficere poterit, in quibus non fit heredis institutio. Vnde quidam eos ita definiunt, esse voluntatis nostræ iustam sententiam sine heredis institutione, declarat Azo in tit.de codicillis, & in C.de iure codicillor. Et regulariter in hac patria testamenta omnia dicuntur codicilli, quandoquidem in his heredis institutio non fit:sed consuetudo facit eos heredes, quibus defert bona.

Codicilli Imperiales. Alias dicuntur Imperiales codicilli, literæ creationis patritij, & in quibus quis efficitur patritius. §.filiusfamil. Instit.quib.mod. ius patriæ potesta.soluit.l.fin. C.de consul.lib.12.

Codicilli pro literis. Codicilli quoque generaliter dicuntur literæ & diplomata Principis,in quibus de officio prouidetur.l.administrantes res Principum ex indulgentia eorum, licet citra codicillos à tutela, itémque à cura tempore administrationis delata excusantur.ff.de excusat.tutor.l.fin. §.viros. C.vbi senator.vel clarissimi.

Confirmati, id est approbati,roborati.l.lege obuenire.s. eod.vbi alia de hoc verbo dicemus.

Demonstrat quid. *Demonstrat*, id est ostendit,probatur in l.pronunciatio. versic.seruientium,& l.iusta interpretatione,& l.pueri, ac l.bonorum.2.s.eod.

Demonstratio quid. Hinc demonstratio est quædam qualitatis rei legatæ ostensio non necessaria, vt in rubr.ff.de conditio. & demonstrat. & in l.demonstratio.ibid.vt si dicam:Lego infortiatum,quod habui à Diogene,illa falsa demonstratio non vitiat legatum,vt ibi:& frustra rei demonstratæ adiicitur demonstratio.l.1.in fin.ff.de dote prælegat.

Sermo pro clausula. *Sermo*, pro clausula,seu locutione:sic accipitur in l.aniculus.1.§.1.& l.in vulgari,in fin.l.pronunciatio.in prin. & l.qui venenum.§.fin.s.eod.

PROCVLVS LIBRO QVINTO Epistolarum. Lex cxxiiij.

Hæc verba, ILLE AVT ILLE, non solum disiunctiuæ, sed etiam subdisiunctiuæ orationis sunt. Disiunctiuum est, veluti cum dicimus, AVT DIES, AVT NOX EST: quorum posito altero,necesse est tolli alterum : item sublato altero, poni alterum.Ita simili figuratione verbũ AVT,potest esse

esse subdisiunctiuum. Subdisiunctiuorum autem genera sunt duo: vnum, cum ex propositis finibus ita non potest vtrumque esse, vt possit neutrum esse: veluti cum dicimus, AVT SEDET, AVT AMBVLAT. Nam vt nemo potest vtrumque simul facere, ita aliquis potest neutrum: veluti is qui accumbit. Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neutrum esse, vt possit esse vtrumque: veluti cum dicimus, OMNE ANIMAL, AVT FACIT, AVT PATITVR: nullum enim animal est, quod nec faciat, nec patiatur: at potest simul, & pati, & facere.

Ista lex declarat orationem disiunctiuam, & subdisiunctiuam, in prima parte dicens hanc particulam aut non disiunctiuam tantum, sed etiam subdisiunctiuam. In secunda parte ibi, Disiunctiuum est, &c. declarat disiunctiua esse, quorum vno posito necesse est alterum tolli, & vno sublato necesse est alterum poni: vt aut dies est, aut nox. In tertia parte ibi, Ita simili. concludit dictionem aut posse etiam disiunctiuam esse. Quarta pars, ibi, Subdisiunctiuorum. docet duo genera esse subdisiunctiuorū: primum quādo simul vtrumque esse non potest, neutrum tamen esse potest: vt si dicamus, Aut Rex sedet, aut ambulat: non potest simul vtrumque facere, sed neutrum sic, si fortè in lectica vel in lecto iaceat, aut si stet. Vltima pars ibi, Alterius generis: docet subdisiunctiuum alterius generis esse, quando vtrumque simul esse potest, & non potest neutrum esse: vt omne animal aut facit, aut patitur. nullum enim est animal, quod nec faciat, nec patiatur. etiā potest animal simul pati & facere: vt equus ducendo facit & patitur. idem si grauiter onustus sarcinam quandam perferat. Et fit disiunctiua per dictiones Aut, Vel: & vocatur alternatiua simplex & propria per Bar. in l. si quis ita. 2. ff. de auro & argen. lega. vbi possunt aliquot vtilitates videri. & per Bart. Calepinum in l. si is qui ducenta. §. vtrum. ff. de rebus dub. scripsi regul. cum limita. in l. saepe. 3. eod. quae omnia hic pro repetitis habeantur.

Ponere quid. *Posito altero*, id est apposito. Ponere siquidem est locare, & constituere. Galli *mettre* dicimus. l. Celsus scribit, si quis merces quas vehendas conduxit, in horreo posuit. ff. ad exhib. l. 3. §. penul. ibi, is qui ius aquae quotidianae habet, vel fistulam in riuo ponere, &c. de aqua quor. l. 3. de seruir. rustic. praedior. §. tertij. in procem. ff. l. quid tamen. § sed & stagni. quib. mod. vsusfruct. amitta. quod facit ad intellectum tit. ff. de his qui deiecer. vel effuder. l. si vero. §. praetor ait. vbi praetor statuit, ne quis in subgrunda, protecto, vel supra eum locum quo vulgo iter fiet, vel in quo consisteretur, id positū habeat, cuius casus nocere alicui possit: & postea declarat ibi, Positum habere etiam is rectè videtur, qui per se quidem nō posuit, vel ab alio positum patiatur: quare si seruus posuerit, dominus autem positum patiatur, non noxali iudicio dominus: sed suo nomine tenebitur, & §. praetor ait, & seq. l. Titia. §. fin. de auro & argen. legat. *Positum habere.*

Statua vtilitatem habēt. Statuae habent aliquam vtilitatem, si quo loco opportuno ponantur. l. statuae, de vsufruct. ff. & concedi solet, vt imagines & statuae, quae ornamento Reipubl. sunt futurae, in publicum ponantur. l. fin. ff. de loco public. l. inter. in fin. famil. ercifcund. l. 2. §. quod de. ff. de administrat. rerum. l. si legatum. de oper. public.

Ponere aedificium. Ponere aedificiū, construere, aedificare. l. Iulia. 2. ff. de rei vindicat. ibi, nec enim debuit in alienum certus aedificiū ponere: sed hoc ei concedendum est, vt sine dispendio domini areae tollat aedificium, quod posuit. l. si area. ff. de condict. indebit. vbi prius dicit ponere, postea aedificare. Inde aedificium deponere dicimus pro destruere, demoliri. l. si arborem. ff. de seruitutib. vrban. praedior.

Positum aedificium. l. aequissimum. §. sed nec. ff. de vsu & habitatio.

Positum in arte. Positum in arte. l. Labeo. 1. 3. eod. In magistratu positus, id est constitutus. l. 3. §. tractemus. ff. de arbitr.

Ius ponendi. Ponendi ius. l. quemadmodum, in princip. ff. ad legem Aquil. ibi, si laqueos eo loci posuisses, quo ius ponendi non haberes.

Ponere rationes. Ponere rationes. l. 1. §. sed si fideicommissaria. ff. si quis testam. ibi, arbitrum ex continenti dandum, apud quem ratio ponatur: qui computationem ineat, & ratio reddatur, vt elucidat. l. si purè. ff. de fideicommiss. libert.

Ponere pro cōcedere. Ponere pro concedere, fingere: vt ponamus eum talem esse. l. cum autem. §. item si legatum. ff. de aedilit. edicto. ibi, ponamus enim talem esse, qui capere aliquid in testamento non potuerit. l. at si quis. §. sed pone me testatum. de religios. Inde solemus dicere, pono casum, vel facti speciem.

Ponere arborem. Ponere arborem, id est plantare. l. si arborem ponat, vt luminibus officiat. ff. de seruitu. vrban. praedior. l. fin. finium regundor.

Ponere pro apponere. Ponere pro apponere, adiicere. l. in omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, praesenti die debetur. ff. de regul. iuris, & l. eum qui Calendis. §. quotiens. ff. de verbor. obligat.

Ponere pignori. Ponere pignori, obligare, dare in pignus. l. seruus magidem. ibi, pignori eam posuit. ff. de condict. indebit.

Ponere spiritum. Ponere spiritum, deponere, emittere. l. cum hic status. §. si ambo. ff. de donat. inter vir. & vxor. ibi, & si quidem possit apparere: quis autem spiritum posuerit, &c.

Positiones quae. Positiones. l. 1. §. fin. ff. de iustit. & iure. Huius studij duae sunt positiones, id est species, vt in § fin. illo titu. exponitur per Theophil. Et aliis variis modis per rhetores. Et plerunque dicuntur pronunciata cuiusque scientiae ac disciplinae propria, quae in controuersiam non veniunt: sed ponuntur veluti certissima à praeceptoribus in arte tradenda. Quo verbo illi voluerunt ibi vti; quoniam haec tanquam prima principia esse voluerunt.

Inde solent quoque dicanici positiones, alia tamen significatione conscribere, quibus pars respondere tenetur. cap. 1. de confess. in 6. vbi est optima glos. ad hoc. Et impertinentes positiones vocāt, quae non pertinent ad causam, nec eam adiuuant, vel prosunt. Bar. & alij in l. si duo. §. idem Iulia. ff. de iureiur. & doct. in cap. fin. de confess. lib. 6.

Apponere accusatorem. Apponere accusatorem, adhibere, & (quod vulgo dicimus) curare se per tertium citandum collusionis gratia. Budae. in foren.

Apponere, adiicere. Apponere, adiicere, iuxta ponere. l. Arethusa. ff. de statu homi. ibi, haec conditio libertati apposita iam implenda mulieri est.

Appositum pro apto. Appositum interdum pro apto, accommodato: vt in l. proinde, in fin. ibi, nam Iulianus ait, etiam traditiones ab herede factas ad id tempus redigi, quo hereditas adita fuerit, cum repudiatum fuerit legatum aut appositum. ff. si certum petat. Et quamuis docto. ibi dubitent: tamen puto quod si heres tradat rem legatam, illa traditio redigitur ad tempus aditae hereditatis: quia si legatum sit repudiatum, valebit traditio ab herede facta alteri quam legatario: si vero legatum sit appositum, id est acceptatum, & commodum factum legatario, fortè per euentum conditionis, illa traditio ab herede antea facta redigitur etiam ad tempus aditae hereditatis, vt legatum valuerit id temporis: & sic heres legatam rem non potuit alteri tradere. Iste videtur verus intellectus ad l. proinde, vt siue legatum sit repudiatum, siue factum commodum legatario, tunc traditio à die aditae hereditatis computetur, vt non valeat vel valeat, quasi retro fingatur valere. *Intellectus l. proinde. ff. si cert. petat.*

Componere quid. Componere est disponere, & in ordinem redigere, simúlque ponere, quod ab aliis factum est. l. omnes populi. ff. de iustitia & iure, & §. quorum, in procemio. Institut.

Alias componere est multas res apta quadam cohaerentia, & veluti harmonia simul iungere. l. 2. vbi Ias. ff. de orig. iur. Hinc dicimus componi carmina, leges, orationes, necnon aedificia.

Compo

Componere sarcinas. Componere sarcinulas, parare, constituere.l.ab hostibus.§.fin.ff.quib.ex caus.maior. & est phrasis Iurisconsul. pro his qui volunt discedere, vel aliquo proficisci, ad iter se accingentes.

Huic affine est componere pro connectere, vt l.1.§.si cui. ibi, ne vtrumque compositum licitam summam excedat.ff.de variis cognitio.pro coniuncto & connexo.

Componere lapides. Componere lapides, ornare & construere ad ædificandum, vel congerere.l.si seruus seruum.§.si ex plaustro lapis ceciderit,& quid ruperit vel fregerit, Aquiliæ actione plaustrarium teneri, si malè composuit, & ideo lapsi sunt.ff.ad legem Aquil.

Compositum. Inde compositum dici potest confectum, factum. l. si cum dies. §.plenum compromissum appellatur, quod de rebus omnibus controuersiisve compositum est.ff.de arbitr.iuncta l.sed & si compromissum.ibid.& in tit. de pact.inter emptor.& venditor.compositis,&c.

Cōponere pro pacisci. Trāsactio prohibetur in spiritualibus. Alias componere est pacisci, transigere. Inde transactione composita, id est per transactionē sopita & confecta.l.vt sunt.C.eod. Et compositio dicitur gratuita & amicabilis compositio: transactio vero fit aliquo dato, vel retento. quæ prohibetur in spiritualibus: sed compositio permittitur.cap.super eod.& cap.seq.ac ca.fin.de transact. facit l.ab accusatione.ff.ad Turpillia. l. si ita fuerit libertas.§.penult.ff.de manumis.testam.ibi, componenda enim est heredi libertatis celeritas præmatura pecuniarum solutioni. Alij ibi legunt compensanda.

Exponere, dictio. Exponere, in l.1.§. quod autem. ibi, sed si verecundè expostulent, si sæuitiam, si duritiam, si famem, quæ eos comprimat, si obscœnitatem, in quam eos compulerint, vel compellant, apud præfectum vrbi exponant.ff.de offic.præfecti vrb. pro enarrare, explicare, edicere, exprimere.§.his ita.de iustit.& iure, in Instit.

Imponere quid significet, scripsi in l.sæpe.C.eod. Interponere quot modis accipiatur, docui in l.hæc verba cui. supra eod.

Opponere quid. Opponere est contra, seu in aduersum ponere, obiicere. Et quia exceptio opponitur actioni, ob id reus dicitur opponere.l.2.ff.de exceptio. Et exceptiones opponi. l.si filius.§.fin.ibi, exceptionibus quæ institutis in iudicio contra reos actionibus opponuntur, etiam is vti potest, qui ex sua responsione conuenitur. ff. de interrogator. actio.l. in personam, in fin.de pactis.l.qui procuratorem. de procuratoribus. Inde opposita exceptione pro obiecta. l.si cum exceptione.§.cum qui.ff.quod met. caus. ibi, & consumi alteram actionem per alteram, exceptione opposita.l.aut si ante, de rei vindicat.l.sed si priore, ad legem Aquil.l.si plurium.2.in fin.de noxal.

Opponere probationes. Opponere probationes, idem. l.fin.ff.quod met. caus. ibi, sed huiusmodi præsumptioni debet apertissimas probationes violentiæ opponere: id est afferre debet, & obiicere probationes contra illam præsumptionem.

Opponere aduersarium potentiorem. Opponere aduersarium potentiorem est substituere, subiicere, præbere.l.1.ff.de alienatio.iudic.mutand.iuncta l.item.§.non tamen.ibid.l.3.§.penult.ibi, fortè si quas impensas fecerit, vel si quam aliam incommoditatem passus erit, alio aduersario substituto. ibid.

Actus prohibitus in fauorem partis, ea non opponente valet. Et regulariter quando actus prohibitus est in fauorem partis, tunc ea non opponente valebit. Felin. in c.pastoralis.colum.penult.de exceptio.quod est verum, si pars non negabat potestatem faciendi actum: alioqui non valebit actus, etiam si hæc verba negatiua dirigantur ad iudicem: vt iudex non possit facere, vel non valeat actus. Bart.in l.1.ff.de feriis,& in l.1.C.de dilat.glos.in regul.1. verb.non potest.de regul.iur.in 6. & dicuntur non negatiua potestatis, si dicatur in ordinatione: non concedat iudex, non admittat, non recipiat, non audiatur pars: tunc parte non opponente valebit actus, quia pars non contradicendo tacitè consentit, teste Innocent.in cap.quod ad consultationem. de re iudic.

Idem in his, quæ sunt negatiua potestatis: vt non possit iudex, non valeat, nihil agit, irritum sit, & similia. Vnde quamuis citatio debeat fieri in facie, vel ad domum coram testibus.l.1.§.1.ff.de liber. agnoscend. & in tract. de cita.artic.1.& 2. vbi scripsi: tamen etsi non fuerit ita facta citatio, valebit non opponente parte. Bart. & alij in rubr. de in ius vocand. Et tenetur pars eligere domicilium.artic.24.& l.nihil ad municipal.alias non debet audiri, si hoc opponatur: alioqui contra. Ita licet quis non possit ius sibi dicere, nec suis. l.qui iurisdictioni.ff.de iurisdictio.omn.iudic. si tamen pars non opponat, non infringitur iudicium: vt asserit Paul.& alij ibidem,& docto. in c.postremo. de appellat.ac purpura. in q.1.de offic.assessor.num.56.vbi alia adducit similia. *Citatio non facta secundū ius, si pars nō contradicat, valet, & iudicium non infringitur.*

Productio quarta testiū non seruata solemnitate valet. Item non opponente parte valebit quarta productio testium omissa solemnitate.cap.vltra tertiam. de testibus, doctor.in cap.in causis.ibidem. Et ex præmissis dicebam, quod licet vna tantum dilatio detur ad producendum auctorem, quem garandum dicunt, vt patet in dictis ordinatio. nouissimis, & habetur in titul.de dilatio. tamen non opponente parte valebit secunda dilatio. Sic & vna dilatio datur ad probandum, ibidem. Tamen si pars non opponat, valebit iudicium, etiam si tres dentur dilationes, vt ibidem scripsi in tertio tomo commentat. in constit. Reg. Gallic.

Productio testium post publicationem valet. Præterea valet productio testium post publicationem parte non opponente. glos.in clem.2.in verb.producere, de testib.Bart.in §.item si vasallus, de controuers.inuesti. Imo probatio contra sententiam, quæ transiuit in rem iudicatam, facta, si pars non opponat, valet. Innoc.in c.cum Bertoldus.colum.2.de re iudicat.Panorm.in c.cum contingat.col.5.de offic.de legat.refert Felin.in c. inter monasterium.col.8.num.16.ibid.

Petitoriū non prosequitur nisi possessorio discusso. Adhæc non potest pars quæ succubuit in possessorio, prosequi petitorium, nisi possessorium fuerit prius integrè decisum,& pars illi plenè satisfecerit.titu.de caus. benefic.possessor. Si tamen pars quæ obtinuit, non opponat, valebit petitorium. Et ita seruatur in forensi iudicio, vt ibi scripsi in 3.tomo commentat. in constitutio. Reg. Gallic.artic.12.

Oppositio in obiecto. De oppositione in obiecto tractat. l.seruo manumisso.ff.de condict.indebit. dum dicitur, seruus manumissus: quia si seruus sit, ergo non manumissus: si manumissus, non est seruus. Idem in l.si seruo.C.de Senatusconsult. Silania.

Præpono quid. Præpono, id est ante pono, vel præfero.l.miles.§.socer. ff.de adulter. ibi, quare non iniquè repellitur, qui commodum dotis vindictæ domus suæ præponere non erubuit.

Præpono pro præficio. Præpono, præficio. l.1.§. nautam.ff.nautæ, caupo. ibi, sunt quidam in nauibus, qui custodiæ gratia nauibus præponuntur. Inde omnes qui præsunt, præpositi rectè vocantur,& qui priorem curam quandā super alios gerunt. c.quamuis.eod.tit. Vnde præpositus alicui negotio, præfectus, qui curam huius negotij gerit.l.si institorem, in fi. ff si cert.petat.l.1.de exercitor. actio. ibi, eum qui magistrum naui imposuit teneri, vt tenetur qui institorem tabernæ vel negotio præposuit.

Præpositi labarorum vulgo dicuntur *porteurs d'enseignes*, teste Chassa.in catalog.glor.mundi, in 1.parte, conclus.49.& consider.20. in 9.parte. Labarum speciem esse vexilli, declarat glos.in rubr.ibid.

Sed præpositos laborum dicit Alciat.& Pyrrhus esse illos, quibus mediastini omnes, aliique Imperatoriæ domus opifices subessent: à labore sic dicti: cuiusmodi nos magistros dicimus. Pyrrhus in rubr. de præposit. sacror. scrinior.

Præpositus agentium in rebus. Præpositus agentium in rebus is dicitur, qui præest his qui in rebus Principis agunt, id est qui res Principis curant, vt declarat patruus meus Iacob.Rebuff.& alij in rubric.C.de præpos.agent.in reb.lib.12.& in rubr.de suscepto.præpos.& arcar.lib.10. hos quoque docet Chassa.in catalog.gloriæ mundi, dici posse, qui præsunt ducentis aut quadringentis nobilibus, seu militibus Regis.

Præpo

Præpositus carceri. Præpositus carceri.l.carceri.ff.de custod.reor.Gallic.dicitur *geolier:* commentariensis, *garde de prison.* l. ad commentariensem. C.de custod. reor. qui si pretio corruptus sine vinculis agere custodiam,vel ferrum,venenúmve in carcerem inferri passus est,officio iudicis puniendus est, ibidem,& per totum tit.ff.de custod. reor. & conductor Regius tenetur hunc commentariensem alere,vt censuit senatus me præsente in magna classe,anno 1535. die 16. Nouembris. *Arrestum.*

Præpositus sacri cubiculi. Præpositus sacri cubiculi dicitur is,qui præest his,qui lectum Principis custodiūt.Gallic.vocatur *le grand chambellan.* Rebuff.in rubr.de præposit.sacri cubicu. Alij simpliciter vocantur *chambellans:* quo officio decorari solent bailliui & seneschalli.

Præpositi sacrorum scriniorum. Præpositi sacrorum scriniorum vocantur secretarij, à secretis:vt in rubr.de præpos.sacror. scrinior.lib.12. Aliter declarat Budæ.in annot.ad Pandectas,comparans eos magistris requestarum,quem sequitur Pyrrhus in lib.1.de magistra.Romanor.& Iurisconsul.ait Philosophos,grammaticos,rhetores & medicos immunes esse non solum à præfecturis gymnasiorum, sed & frumenti, vini & olei emptionis:id est Philosophi,& alij ibidem conscripti non sunt præficiendi ad emptionem vel curam vini & olei: imo ab his immunes sunt, quia parum hoc negotiationis genus curant viri literati, minúsque forent cauti huiusmodi negotiatores.l.si duas.§.sint autem:alias est in l.sed & reprobari.ff.de excusat.tutor. Et præpositio certam legem dat contrahentibus.l.1.§.igitur.ff.de exercitor.actio. nam si aliquis fuerit præpositus vendendo oleo, certum est non habere potestatem in aliis. Ob id præpositio certam legem dat contrahentibus,vt debeant contrahere super eo, in quo sunt præpositi,& non in alio.Et Vlpia. ait sic:communis enim omnis rationis est præpositio diei & consulis in initio posita,ideo edi debet.l.si quis ex argentariis.§.si initium.ff.de edend. *Præpositio dat legem contrahentibus.*

Præpositus quis. Præpositus etiam apud nostrates vocatur is, qui certum habet officium seculare, iudicis communiter agens partes, in prima instantia: vulgo appellamus *preuost.* De cuius officio multa statuuntur in constit.Reg.Gallicis,tit. *des seneschaux, baillifs, preuosts,& leurs lieutenans.*

Præpositus pro eo, qui habet dignitatē Ecclesiasticam. Præpositus etiam dicitur habens in Ecclesia dignitatem,quæ est interdum maior post Pontificalem, vt Tholosæ:& quando fit officiū simplex aut dignitas, aliquando quoque Archidiacono vel decano maior, in hoc inspicitur fundatio Ecclesiæ & consuetudo,vt docent domi.de Rota decis.451. fuit dubitatum in no.Alias (vt dixi) est officium in Ecclesia,de quo loquitur text.in cap.1. de ætate & qualit. cap. cum inter canonicos. de electio. Et de præposito Magalon.loquitur tex.in cap. cum olim. de re iudicat. scripsi in praxi benefic. in 2. parte bullæ dispensa.

Præpositura pro dignitate. Inde præpositura dicitur illa dignitas,seu officium. ca. cum nostris.de conceſſ. præb. cap.1. de consuet. lib.6. Et quamuis omnes qui præsunt, præpositi ritè vocentur: vsus tamen obtinuit eos vocari præpositos, qui quandam prioratus curam super alios gerunt. cap. quamuis. eod.tit.in decretal.

Præpositus mercibus. Alia significatione præpositus mercibus, institor vocatur.l.seruus.ff.de vsu & habita. l. habebat quis seruum merci oleariæ præpositum Arelaten.de institor.actio.

Præponere Calendario. Hinc præponere Calendario.l.eius,in princip.ff.si cert. petat.exposui in l.cum bissextus.ī.eod.

Præponere pro substituere. Et præponere,id est substituere, exponit glos. in l.1.§. quid tamen.ff.de exercitor.actio. ego nihilominus exponerem ibi præficere: nam substituendo præficit, vt ibi patet.

Proponere pro constituere. Proponere,id est constituere,concedere,dare,introducere, promulgare.l.1.ff.si pars hered.petat.ibi,post actionem, quam proposuit prætor.l.1. de fideicommissar. heredit.petitio.vbi glos.l.1.ne quis eum qui in ius voca.est. l.1.§. secundo edictum proponitur in eos.ff.de postuland. l.2.de interrogator. actio. l. si quis.§.Senatusconsulto. de religios.l.3.§. vtilitas, de itinere.l.in conuentionalibus.de verborum obligat.l.1.§. interdictum, de mortuo. infer.l. qui nomine, de falsis.l.1. si mensor falsum modum dixerit.

Proponere, palam facere, ostendere. l.si quis id quod propositum erit,dolo malo corruperit.ff.de iurisdict.omnium iudic.l.1.§.item cum ex edicto peremptorio, quod neque propositum est,neque in notitiam peruenit.ff.quæ sentent.sine appellar.rescind. *Proponere pro ostendere.*

Proponere,in medium afferre, adducere, & ob oculos ponere. l. proponebatur. ff. de iudic.l. Attilicinius. ibi, hi qui ex fundo Sutriano aquam ducere soliti sunt, adierunt me, proposuerúntque,&c.ff.de seruitu.rusticor.prædior.l. 5.§. proponitur autem apud eum species talis. ad legem Aquil. Vnum interim proposuisse contentus ero. l. ita. §. pen.ibidem.Et Iurisconsulti,maxime Scæuola,soliti sunt respondere secundum ea,quæ proponerentur.l.Lucius.ff. famil. ercifcund. l. fin. de condict. indeb. l. qui Romæ.de verborum obligation. *Proponere pro afferre in medium.*

Propositi.l.cum hi.§.in persona.ff. de transactio. ibi,in persona eius à quo alimenta relicta sunt, hæc erunt spectanda,quibus facultatibus sit,cuius propositi,cuius opinionis. id est cuius voluntatis intentionísve fuerit. Et sic propositum dicitur animus, voluntas,intentio mente vel verbis concepta. l. 1. §. sed vtrum. ibi, si vero laudator huius propositi,tenetur.de seruo corrupto. *Propositi.*

Proposita.l. metum magna.§.sed ex facto.ff.quod met. caus.ibi, vt sine actione vellet aduersus Campanos experiri,esse propositam,id est introductam, datam, constitutam. *Proposita.*

Proponere,dicere,allegare.l.si cum exceptione.§.aliquando tamen etsi metus adhibitus proponatur. ff. quod met. caus.l.verum.§.quod si minor.ibi,proposui maiorem. *Proponere pro dicere, allegare.*

Proposuit,id est promulgauit edictum prætor, naturalem æquitatem secutus.in l.1. ff.de minor. Inde propositum.l.penul.ff.de falsis. *Proponere pro promulgare.*

Propositum prætoris,id est intentio. l.3. §. sed vtrum. ibi, nequaquam fuit prætoris propositum. Prætor enim minoribus auxilium promisit, non maioribus. ff. de minor.l.si quis nec causam,nec propositum fœnerandi habuerit. si certum peta.l.rogasti.ibi, quod si non fuit hoc proposito,vt venderem. ibidem. l. de interdicto. de aqua quotidia.l.aliud est promittere furem,& l.fugitinus,infra eodem. *Propositū prætoris pro intentione.*

Proponere dicitur actor, reus vero opponere. allegatur tex.in l.1.in fi.ff. de iurisdictio. omnium iudic. tamen per supradicta reus etiam interdictum proponere dicitur.

Proposito delinquere,est de industria, consulto, præmeditato,studiose,instituto, data opera, seu vt Græci dicunt, γιγνώσκων καὶ εἰδὼς, id est, cum quis prudens,sciénsque quicquam admittit. l. respiciendum. in fi.ff.de pœn. Et Iurisconsul.pro dictione proposito,prudens sciénsque interpretari videtur in l. qui ædes. ff. de incendio. Alibi dicitur sua voluntate.l.furtim.ff.arbor.furtim cæsar. *Proposito delinquere quid sit.*

Propositio secundum dialecticos est oratio verum,aut falsum significans. vnde Iurisconsult. ait in huiusmodi propositionibus non propriis verbis nos vti. l.si tibi.ff.si certum petat. *Propositio apud dialecticos quid.*

Postpono,quasi post me, id est retro pono, dimitto: vt cum dicimus, omnia postponere debemus, vt præceptis Dei obtemperemus:quia præstat mori, quam malo consentire.l.isti quidem.ff.quod met.caus. *Postpono.*

Repono.l.riparum,ff.de rerum diuis.ibi, retia siccare, & ex mari deducere, onus aliquod in his reponere,id est collocare,recondere,apponere.l.debitor. ibi,deinde redacta ex venditione rei hereditariæ centum in area reposui.ff.de negot.gest.l.quæ religiosis, circa fin. ibi, vt alibi reponerentur, de rei vindicat. *Repono.*

Reponere,iterum ponere,restituere.l.illud.quod met. caus. *Reponere pro iterū ponere.*

caus.l.seruitutes.§.si sublatum sit ædificium,ex quo stillicidium cadit, & in eadem specie & qualitate reponatur, vtilitas exigit,vt idem intelligatur.ff.de seruitu.vrbanor. prædior.l.quæ religiosis.ff.de rei vindic.l.sequitur.§.ideóque de vsucapio. ibi, si seruus meus rem mihi surripuerit, deinde eandem suo loco reponat, poterit vsucapi.

Reponere pro restaurare. Reponere,restaurare : in locum vitium demortuarum alias ponere.l.omnino & in ædificandis ædibus, & in reponendis propagandisque vineis. iuncta l.3.ff.de impens. in reb.dotal.fact.

Reponere pro reficere. Reponere, reficere.l.2.§.item Varus.ff.de aqua pluuia arcen. ibi,vt eum reponat,vel repoui finat.

Sepono pro seorsum pono. Sepono,seorsum pono,segrego,remoueo. l. si finita.§. postea.in fin.ff.de damno infect. ibi, seposito eo, quod quibusdam vel ætate,vel qua alia iusta causa subuenitur.

Sepono pro repono. Sepono, pro repono,segrego.in l.debitor.ff.de negot. gest.vbi Iulia. scribit in eo verti quæstionem,vt animaduertamus, an iustam causam habuerim seponendorum centum, &c.

Superpono. Superpono & suprapono idem est,& nota est significatio, quæ probatur in l. quod conclaue. ibi, vtriusque porticum superposuisse. & ibi, cui superposita.ff.de damno infect.

Suppono. Suppono,expono.l.1.§.1.ff.de minor.ibi,nam cum inter omnes constet fragile esse, & infirmum huiusmodi ætatis consilium,& multis captionibus suppositum,multorúmque insidiis expositum. Sed ne idem verbum repetet, primo dicit suppositum, postea expositum.

Supponere pro dare. Supponere pro dare. Vnde si obstetrix suis quidem manibus supposuit venenum, videatur occidisse : si vero dedit, vt mulier sibi offerret, in factum actionem dandam.l.item si obstetrix.ff.ad legem Aquil.vbi prius vtitur verb.dedit, postea supposuit. & ibi in §.1.dicitur,quemadmodum obstetrix supponens teneatur.

Supponere pro subdere vnu pro alio. Supponere est subdere vnum pro alio, subiicere. Et ideo si quis merces supposuerit, vel obligatus auerterit, vel corruperit, æquè stellionatus reus erit. l.3.§.sed & si quis merces.ff.de crimi.stelliona.Et hoc obseruant Ægyptij seu Bohemij, qui dum ostendunt sericum, vel alias bonas merces, postea emptione conclusa supponunt alias, & dum eas plicant, emptori tradunt : sed cauete, ne plicent post emptionem.l.si mãdauero.2.§. si hi quorum mandat.

Suppositus partus. Inde suppositus partus, adulterinus, pro vero positus: & accusatio suppositi partus nulla temporis præscriptione depellitur:nec interest decesserit, nécne ea, quæ partum subdidisse cõtendatur.l.qui falsam.ff.de fals. vbi primo verb.supponere vtitur, demum subdidisse, vnum pro alio ponens vocabulum. Et de partu supposito soli accusant parentes,aut hi ad quos ea res pertineat, non quilibet ex populo publicam accusationem intendat. l. lex Cornelia. ibidem. De quæstione etiam suppositi partus, vel si petat hereditatem, quem cæteri filij non esse fratrem suum contendunt, quæstio de seruis hereditariis habebitur.l.extraneo.ff.de quæstio.facit l.aufertur,in princ. ibi, suppositus declaratus est.ff.de iure fisci.l.cum suppositi partus.vbi doct.C.de falsis.

Supposita persona pro subiecta. Supposita persona,subiecta,in locum alterius posita.l. seruus,in fin.ff.de pœnis. ibi, eos quoque delatoris pœna ex sententia Senatusconf. tenet, qui per suppositam personam delatori causam dederunt. Et alibi dicitur, quod à præside,vel à procuratore,vel quolibet alio in ea prouincia in qua administrat,licet per suppositam personã comparatum est,infirmato contractu vindicatur,& æstimatio eius fisco infertur. l.aufertur.§.quod à præside.ff.de iure fisci. Quam etiam personam interpositam vocat Iurisconsul.in l.obligari.§.sed & si per interpositam personam rem pupilli emerit.ff.de auctori. tut. alia scripsi in l. hæc verba cui.§.eod.

Suppositus iurisdictioni. Suppositus iurisdictioni,id est subiectus. l.1. si quis in ius vocatus fideiussorem dederit in iudicio sistendi causa non suppositum iurisdictioni.ff.si quis in ius vocat. non ierit.

Supponere pignori. Supponere pignori, id est obligare. Inde suppositio, pignoris obligatio. l. cum tabernam.§.1.ff.de pignor. accipitur quandoque pro submittere,substituere.

Animal. *Animal*, vide in l.mouentium. §.eod.& l.quæreret, & l.ferri.eod.quod licet genus sit rationalis & irrationalis, vulgus tamen vix hominem solet animal appellare, nisi contumeliæ causa, eum stupidum significare vult. vnde vulgari sermone vocando quempiam *grand animal*, iniuriam intulisse videmur,quæ fit animo.l.si non conuitij. ff.de iniur.

Sedet. Nota est huius verbi significatio,opposita verb. stare. nam qui sedet,non stat.Stare debent aduocati,cum postulant.l.quisquis,in fin.C.de postuland.nisi fuerit doctor, secundum Alber. ibi. Consuetudo quoque Franciæ est,vt aduocatus postulans stet,iudex autem sedeat.l.1.C. de offic.ciuil.iudic.l.fin.de offic.diuersor.iudic.§.sedebũt, in authent.de iudic. c.fin.de re iudic.lib.6. collat.6. Laici vero stare,nec in choro sedere debent.ca.1.de vita & honestat.clericor.

Sedere pro placere. Alias sedere,id est placere.l.3.ibi,quando nostræ sederit maiestati.C.de consul. lib.12. vbi Lucas de Penna. l.si fideiussor. in fin. ff.qui satisda. cogant.ibi, si hoc iudici sederit.

Inde sedes,de qua scripsi in §.1.de nominatio. Reg. in concordat.in verb.sedes,& de multiplici sede scribam in l.in lege censoria.§.eod.

Residere pro remanere. Residere, id est remanere, habitare.l.lege. ibi, quia nihil penes eum residere oportet.ff.de lege commissor.iuncta l.seq. vbi in vna dicitur residet,in altera remanet:& sic accipitur in toto tit.de cleric.non residen.

Ambulat. *Ambulat.* Huius verbi nota est significatio. Verumtamen aduertendum est hoc verbum interdum ad homines referri,vt hic,& l.1.ibi, ambulandi hominis.ff.de seruitu.rusticor.prædior. Vnde stipatores,qui regem præcedunt in comitatu,vocat Martial.anteambulones:

Anteambulones. *Sum comes ipse tuus, tumidiq; anteambulo Regis.*

De hoc verbo loquitur Iurisconsult.in l.verbum facere. infra eodem.

Alias hoc verbum respicit res:nempe cum vlterius effectum suum res producit & extendit,nec definit,sed vadit, dicitur per metaphoram ambulare. Caius Iurisconsul. ait, per plures personas emptionem ambulare.l.sed vbi.ff. de minor.Iniuriarum & actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant.l.tutelas.ff.de cap.deminutio. & ambulabit stipulatio,dicit Vlpian. in l.sed & si quis:aliàs est l.adhuc.§. si operas,versicul.proinde.ff.de vsufruct. Ambulauerit possessio per multos.l.sed & si lege.§.perinde.ff.de petit. heredit. Dos & donatio æquis passibus ambulant, ait Iustinia. in l.fin.§.fin autem.C.de donat.ante nupt.

Potestas legis dicitur ambulatoria. Et potestas legis dicitur ambulatoria.l.erit.ff.de fund. dotali. Et ambulatoria defuncti voluntas vsque ad vitæ supremum exitum,id est duratura : nec enim exponi potest pro transitoria,vt voluit Alber.l.cum hic status.§.pœnitentiam.ff.de donat.inter vir.& vxor.l.4. de adimend. legat.Ambulatoriam conditionem,ait Papinia.in l.seruus si heredi.ff.de statuliber. Ambulatoria furti actio,in l.fin. §.1.C.de furtis.

Ambulatoria conditio, & furti actio.

Ambulatoria porticus, ad deambulandum parata. l.si cuti.§.1.ff.si seruit.vindicet.

IDEM. Lex cxxv.

Nepos Proculo suo salutem. Ab eo qui ita dotem tibi promisit, COMMODVM ERIT, DOTI FILIÆ MEÆ TIBI ERVNT AVREI CENTVM: putas ne protinus nuptiis factis dotem peti posse? quid si ita promisisset? CVM POTVERO, DOTI ERVNT. Quòd si aliquam vim habeat posterior

posterior obligatio, POSSIT, verbum quomodo inter pretaris, vtrumære alieno deducto, an extante? Proculus putat: cum dotē quis ita promisit, CVM POTVERO, DOTI TIBI ERVNT CENTVM: existimo ad id, quod actum est, interpretationem redigendam esse. nam qui ambiguè loquitur, id loquitur, quod ex his, quæ significantur, sensit. propius est tamen, vt hoc eum sensisse existimem, quod deducto ære alieno potero. Potest etiam illa accipi significatio, cum salua dignitate mea potero. quæ interpretatio magis accipienda est., si ita promissum est: CVM COMMODVM ERIT, hoc est cum sine incommodo meo potero.

Intellectus legis, Nepos Proculo.

Tres habet partes. in prima salutatio ponitur. in secunda quæstio bimembris ibi, ab eo. in tertia ibi, Proculus putat. respondet prius secundæ quæstioni, deinde primæ.

Sensus huius legis est, quod si quis promiserit marito centum aureos nomine dotis filiæ suæ, cum commodum erit, illa verba intelliguntur quando sine incommodo poterit, deducto ære alieno, saluáque dignitate, quando non constaret de alia disponentis mente: sed eo casu existimatem ad id quod actum est, interpretationem redigendam.

Item si pater filiæ nomine centum doti ita promiserit, cum commodissimum erit: Atteius scripsit Seruium respondisse, cum primum sine turpitudine & infamia dari possit, deberi. l. auus. §. fi. ff. de iure dot.

Idem putarem si diceret, quando erit mihi vtile, promitto: vel quando sine detrimento meo, vel damno potero: vt in c. 2. de consti.

Non absimile est si dicatur, cum potuero. hoc enim intelligetur etiam salua dignitate, & deducto ære alieno, & quando commode: vt hic: & inferius abunde explicabitur.

Effectus legis Nepos Proculo.

Ex cuius legis interpretatione sequentes insurgunt effectus. Primus est, quod si quis promiserit interpretari codicem vel institutiones, cum poterit, vel ei commodum erit: non debet statim post promissionem præcipitari, & rerum necessariarum administrationem intermittere, vel omnibus dimissis negotiis promissioni deseruire: nec rursus tam longum tempus exigendum est, vt quandiu viuat, interpretatio protrahatur: sed tempus modicū, scilicet quo possit absque magno suo detrimento interpretari. text. optimus in l. si peculium. in fin. ff. de statulíber. qui tex. plurimum confert ad intellectum huius legis. Et puto hoc totum esse relinquendum arbitrio boni viri, id est iudicis. l. continuus. §. cum ita. ff. de verb. obligat. qui debet inspicere debitam rem, & debiti quantitatem, & patrimonium debitoris, modumque, ac creditoris & debitoris qualitatem. Ex quibus cognoscet, quando promissori commodum erit & opportunum. l. 2. ff. de re iudica.

Item per istam legem consului cuidam rustico obligato ad centum sextaria frumenti, cum ei commodum erit, quod ea dare nō teneretur ante messium recollectionem, nisi foret ei commodum. quod per se præsumitur. Veruntamen in hac commoditate putarem consuetudinem regionis, ac personæ qualitatem inspici debere, vt pro positione patrimonij & sine vexatione, & incommodo viuere possit. l. 3. ff. de annuis lega. facit l. Quintus. 2. §. cum aurum. de auro & argen. lega.

Electores debent statim superiori præsentare electionem.

Adhæc electores cum primum commode possunt, electionem superiori præsentare debent, vt confirmetur. cap. quam sit. de elect. in 6. non dicuntur commode posse si importunitate niuium & aquarū premerentur. vt ibi, & ca. cupientes. §. 1. vbi gl. in verb. commode. ibidem. doct. in l. 2. ff. si quis cautionib. per illum tex.

Vicario perpetuo prouidetur vt commode viuat.

Præterea vicario perpetuo taliter prouidendum est, vt commode viuere possit. c. de monachis. vbi Panor. & alij, de præbend. cap. 1. illo tit. in 6. & cap. 2. de supplend. negligen. prælator. Et dicitur commode viuere posse, quando competenter & congrue habet. Dec. in cap. peruenit. not. vlt. de appella. per gloss. in dict. cap. vno. §. sane. de statu regular. in 6. doct. in cap. extirpandæ. §. qui vero. de præb. scripsi plenius in tract. de congrua portio. ibi videte.

Promissio facta, cum quis poterit, quomodo intelligatur.

Ita si quis promiserit, cum ei commodum erit, vel cum poterit: intelligitur cum poterit salua dignitate sua, vt dicit hic tex. Ideoque si promissor fuerit nobilis, non astringendus est vendere pretiosiorem vestem, vt promissis satisfaciat, vel supellectilem, equos, aut alia sibi necessaria. horū enim subtractione detraheretur suæ dignitati. vnde Iurisconsul. ait, Quid est habere facultatem repetendi seruos? respon. si habeat pecuniam, ex qua liberari potest. nam non debet cogi vendere res suas, vt soluat pecuniam, & repetat seruum, in l. si seruus depositus. §. 1. ff. de noxal.

Promissio facta à milite quomodo intelligatur.

Similes quoque eodem modo promiserit, relinquenda sunt ei arma, quæ non sine dedecore possunt ab eo auferri. Et qui alienat, aut amittit, capite puniendus est. l. desertorem. §. miles. ff. de re militar. l. qui commeatus. §. arma. ibidem.

Ita si scholasticus promiserit, relinquendi sunt ei libri, & sacerdotibus breuiarium & missale, per istam glo. singularem hic. nam sine his esse non potest, salua sua dignitate.

Praxis huius regni pro scholasticis.

Imo hodie per istum tex. iuncta gloss. praxis inoleuit in hoc regno, per quam si debitor sit scholasticus, vel clericus, pro executione rei iudicatæ non capientur libri, nec bona sua mobilia, nec breuiarium presbyteri: vt Ias. pulchre scribit in § itē Seruiana. de actio. in Insti. & ego plene in scholasticor. priuileg. 113. & fusius in tract. de liter. obligator. artic. 2. in 1. tomo commentar. in constit. Regi. Gallic. vbi tradidi regulam cum extensione & limitatione.

Pro decima Papali nō capiuntur cruces & calices.

Item pro decima Papali, quæ imponitur super beneficiis, non debent exactores ipsius, calices, libros, aut alia ornamenta ecclesiæ diuinis officiis deputata accipere, vel distrahere. per tex. in clem. vlt. de decim. licet aliquando contrarium obseruetur in perniciem animarum eorum tale quid agentium.

A simili, quando rusticus ita promisit, quando poterit: non debent aratra capi, ligones, boues, vel mulæ aratoriæ, nec alia id generis instrumenta necessaria. l. executores. cum authen. ibi posita. Cod. quæ res pignor. obligar. possunt. vt dixi in d. tract. de liter. obligat. artic. 2.

Illud possumus, quod iure possumus.

Colligere multa possumus ex hoc tex. ad quæ per doct. allegatur, iuncta gloss. Primum videlicet, nos illud posse, quod commode possumus: nos vero illud non posse censeri, quod cum incommodo nostro fieret. Vnde vsufructuario eas seruitutes dominus præstare nō debet, quæ cum aliquo incommodo præstarentur. l. 1. in fin. ff. si vsusfruct. peta. Ita sunt quædam personæ, quæ condemnātur, quatenus facere possunt: facere autem posse dicuntur, deducto ære alieno, & salua eorum dignitate. l. sunt qui. cum l. seq ff. de re iudicata.

Mercator promittens in nundinis soluere, si cōmodè possit, quomodo intelligatur.

Item si mercator promiserit in nundinis soluere centum, dum commode possit: non dicetur commode posse, si merces ibidem emere non sit ei liberum, & referre domum, quibus postea valeat ex negotiatione sua sustentari: sed tunc posse dicitur, si mercibus emptis pecuniam habeat otiosam.

Illud facere non possumus, quod iuri cōmuni refragatur.

Secundo colligitur nos id facere non posse, quod iuri communi refragatur: vt nemo facere potest, quin leges in suo testamento locū habeant. l. nemo. ff. de leg. 1. licet per restitutionem obtineri possit beneficio Principis. vnde Vlpia. ait: si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit se hereditate, an quandiu poterit in integrū restitui, existimamus constitutionem cessare, quia non est certum

ab intestato neminem successorem extare? est tamen verius admittendam constitutionem.l.4.§.1.ff. de fideicommiss. libert. facit l.& si sine.de minor.& l.vlt.in fi.de condict.indeb.Corsec.in singul.incipien.facere.gl.& doc. in l. postquam liti.C.de pact.

Quod fit cum dispensatione, dicitur fieri non posse.

Tertio id fieri non posse dicitur, quod cum dispensatione fit: veluti dicitur quem duo beneficia habere non posse, licet ea possit obtinere ex dispensatione.cap. gratia. de rescri.in 6. clem. gratiæ. de rescrip. scripsi in praxi benefi.in 2.parte de dispensa. facit tex. in l.idem Iulianus. §. fi.ff.de leg.1.ibi, quoniam commercium eorum nisi iussu Principis non fit.gl.in cap. ventum.1.q.1.& ibi gl.in verb. non possumus.Vnde si quis promiserit aliquam ducere in vxorem, si possit, non tenetur dispensationem petere, si illa sit consanguinea, vel alias prohibita, vt cum ea matrimonium contrahat, quamuis dispensatio valeat obtineri. Illud enim impossibile cēsetur, quod ex dispensatione fieri potest.allegatur Innocen.in c.pastoralis. de caus. possess. & Barba.cons. 56.à Ioue.col. 7.in 3. vol. & consil.7. illud. col.5.in fi.vol 4.

Prælatus dicitur. qui iure est factus.

Quarto allegatur ad hoc iste text.Illud possumus, quod de iure possumus.l. rectè.vbi Iacob. ff. de iudic. Et ille dicitur comes vel prælatus, qui de iure: vt scripsi in præfa.ad l. vnam.C.de senten. quæ pro eo quod interest.nu. 75. & seq.& ille dicitur tutor, qui iure datus est.l.3.ff. de testam. tutel.facit ca.conuenior.in fi.23.qu.8.gloss.in ca.quamuis. in verb. continuatis.de offic. ordinar.lib.6.Alexand. consil.122.nu.5.in 4.vol.

Turpe & inhonestū quod est facere non possumus.
Dominus operas turpes à liberta vel ancilla non exigit.
Id fieri nō debet vbi est animæ periculum.

Quinto hunc tex. doct.ad hoc adducunt, nos id facere non posse, quod turpe & inhonestum est. comprobant per l.filius.ff.de conditio. instit. Angel.in tract.de malefic. in gl. & dictus Titius se defendendo. Vnde operas turpes non potest exigere patronus à liberta, vel dominus ab ancilla l.eius.ff.de oper.libertor.& inquit Callistrat. his verbis: eæ demum impositæ intelliguntur, quæ sine turpitudine præstari possunt, & sine periculo vitæ. nec enim si meretrix manumissa fuerit, easdem operas patrono præstare debet, quamuis adhuc corpore quæstum faciat. nec arenarius manumissus tales operas, quia istæ sine periculo vitæ præstari non possunt. Nec quis facere debet id, in quo vitæ periculum vel animæ inest. Preces quoque tales non valent, & similes sunt matri filiorum Zebedæi. Ita nec promissiones, quia sunt contra bonos mores.l.non est obligatorium. de regul. iur.in 6.

Dominus loci alicuius adigens suos subditos ad turpia, perdit suū suum.

Sic loci dominus, baro vel alius non debet adigere suas subditas ad turpes operas: alias priuaretur iure superioritatis.§.fin.de his qui sunt sui vel alieni iuris.l.2.illo tit.Bal. in d.l.2. & l. quod ex libertate. C.de oper. libertor. Guid. Papæ decis.62. incipien. Si quis baro.

Quæ cum infamia fit, illud dicimus non posse.

Sexto id posse non dicimur, quod inhonestè; vel cum infamia possumus.l.filius.ff.de conditio.insti.vt si quis me ad cœnam inuitauerit, cui promisero interesse, postea velit me ducere ad lupanar, vel ad locum inhonestum, non teneor accedere. nam hoc salua dignitate mea non possum, nec saluo honore & honestate.l. si eum dies.§. sed & si in aliquem. ff. de arbitr.vbi idem dicitur in citato, si arbiter ad locum inhonestum me comparitur um citauerit, vt comparere non teneat.

Illud quis non potest quod fit cum dedecore.

Septimo quoque illud non possumus, quod non nisi cum dedecore, aut verecundia possumus. cap. vno an ille qui interfecit fratrem domini sui, feudum amittat. iuncta gl. vbi decidit illum, qui sine dedecore in curia esse non possit, amittere feudum, vt pote si suum interfecit fratrē. facit l.sicut. §.si voluntate.ibi, inuerecunde.ff.quib. pignus vel hypoth.soluit.& l.in eadem.in fin. ibi, vt sine dedecore in publico apparere non possint.ff. ex quib.caus.maior. Et Guido Papæ in decis. Delphi. quæst. 253. si quis dedit, facit authen. si quis liberos. Cod. de natural. liber. Ita vsuræ, quæ vix sine rubore exigi possunt, non petentur. l. 3. in fi.ff.de vsur.

Sic etiam doli actio cessat aduersus parentes: quia sine rubore à filiis in eos intentari non posset. l. non debet. ff. de dolo. Nec vsura hodie exigi sine peccato potest, vt supra dixi, l. vsura. Idem in exceptione doli, & alia quæ parentis aut patroni opinionem apud bonos sugillat, vt aduersus parentes à liberis opponi non possit. l. apud Celsum. ff. de doli exceptio. l. sed si hac. §. prætor. de in ius vocand.

Illud non possumus, quod facilè exequi non potest.

Octauo illud non possumus, quod facile exequi non possumus. Vnde Iurisconf. dicit municipes possidere non posse: quia vniuersi consentire non possunt, scilicet facile. text.iuncta gl. in l.1. §.fin.ff.de acq.possess.l.vna, de liberr. vniuersit. l.sed est quæsitum, an is qui generare facile non possit.ff.de liber. & posth. l. 2. §. deinde quia difficile. de orig. iur. vbi difficile dicit ibi Caguol. esse, quod cū multo labore, & longo tempore fieri potest: sicut actus in curia allegat Aristotel.li.1.politico.

Actio de dolo non datur cōtra municipes.

Item de dolo actio non datur contra municipes: quia dolum committere non possunt.l. sed si ex dolo. §.1. ff.de dolo. Impossibile verò dicitur, quod omnino fieri nō potest.l.cum sane. ff.de his qui deiecer. vel effuder. vbi gloss. alia iura adducit.facit l.cum mandato. de minor. vnde Vlpian. sic ait: neque enim minori imputare possumus, cur non deseruit accusationem, vel cur abolitionem non petierit: cum alterum si fecisset, in Turpillianum incideret, alterum non facile impetraretur.l. qui cum maior. §. 1. ff. de bonis liberto. l. si autem.de nego. gest. Si tamen facile Princeps concederet restitutionem, solet imputari non petenti. l. 1. §. permittitur.ff.de aqua quotid. ibi, plane ei ad quem dominium transit, impetrabile est. nam si docuerit prædiis suis aquam debitam: & si nomine eius fluxisset, à quo dominium ad se transit, indubitate impetrat ius aquæ ducendæ. nec est hoc beneficium, seu iniuria, si quis forte non impetrauerit. Et idem ait Vlpia. in l. 3.§. quid ergo. ff. de contrar. actio. tutel. ibi, si quidem non postulauerit à prætore, vt promatur pecunia, vel hoc minus deponatur, sibi imputet: si vero hoc desiderauit, nec impetrauit, dicendum est non deperire ei vsuras in contrario iudicio. & Marcel. in l. pen. de cadauer. punitor. sic ait: & multis petentibus hoc Principes indulserūt. Et quando aditus Princeps hoc facile permisit parti, non petenti est imputandum. l. sed & si. §. hæc clausula. ff. ex quib. caus.maio. pulchre Georg.Nathan in repe.clem.sæpe.in 4. no. eo.tit.

Illud possumus quod iure possumus.

Nono illud possumus, quod iuste possumus. c.faciat homo, 22.q.2.Et (vt summatim dicam) quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & breuiter, quæ contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est. Paul. Iurisconsul. in l. filius. ff. de conditio. instit.

Posse vel non posse quando dicatur.

Vltimo non posse quando dicatur, docet alibi Bart. in l.Gallus. ff. de liber. & posth. gloss. & doc. in c. suscitatus. de rescrip. Quod summe vtile esse potest his, qui fuerunt eo modo obligati vel condemnati, inquātum facere possunt: quia non faciendo ea, quæ sic facere non possunt, non sunt in culpa, nec pœna aliqua plectendi. Vnde Vlpia.docet non imputandum matri, si non petierit tutorem à Principe, vel conditionem remitti. l. 2. §. tractari. ff. ad Tertullia. ibi, nonne erit matri ignoscendum, aut hoc imputatur matri, cur non desiderauerit à Principe conditionem remitti.

Non refragatur, quod in omnibus obligationibus in quibus dies non apponitur, præsenti die pecunia debetur. l. in omnibus obligationibus. ff. de reg. iur. Sed hic non ita, nempe commoditatis ratio habetur. Et sic responderem istam regulam non habere locum, cum tacite esset tempus præstitutum, vel à iure intelligeretur, vt hic. Et illa regula solum intelligitur, quando simpliciter quis promisit; quia tunc nullum tempus tacite intelligitur fuisse adiectum, nimirum si præsenti die debeatur. Secus vbi promissum fuerit, quando commodum erit, vel cum poterit, vel vtile erit, aut aliter: tunc enim proculdubio requiritur illa temporis commoditas, sicut dicimus in eo qui promisit dotem filiæ, quando nubilis erit ætatis.

Pote.

Porc. in §.omnis. Insti.de verb.obliga. per l.qui filium. ff. vbi pupill.eduear.debeat.Sequitur Dec.in d. regul. in omnibus.ff.de reg.iuris.& ista erit prima limitatio.

Secundo non procedit iste text. si de contraria mente appareret, vt hic. & gloss. hoc probat: quia mens disponentis est sequendo, vt in l. nominis. §. 1.supra eod. vbi docui.

Tertio quando aliter actum est, & de eo constaret, vt hic tex. ibi,*ad id quod actum est*, &c.Et Iurisconf. ait:Semper in stipulationibus,& in ceteris contractibus id sequimur, quod actum est.ff.de regul.iur.

Ex primis verbis huius tex. colligitur modus scribendi Latine ad aliquos, vt quamuis nonnulli dicant causa humilitatis præponendum nomen eius,cui scribitur: tamen hic contrarium videamus,nomen scilicet scribentis prius apponi.confirmat l.Nesennius.ff.de neg.gest. & in l. Nesennius. de re iudica. l. Attilicinius. de pact.dotal. & alibi sæpius in iure. Communisque is est honor, vt à principio salutemus.l.2.vbi Rebuff.C.de proxim.sacro.scrinior. quod ipsi obseruant summi Pontifices, necnon alij Principes in suis diplomatibus. quæ salutatio prodest, vt scripsi in form. mandat. in concorda.in verb.salutem.

Salus qua. Salus autem dicitur incolumitas.in l.si calumnietur.§. post Calendas Ianuarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur. infra eod. Inde salubritas. l. quid aliud. supra eod.Sanitas:in l. malum.§.viduam.infra eod.

A & ab regulariter excludunt. *Ab eo.*Istæ particulæ A & Ab regulariter excludunt,si ue respiciant tempus: vt à die porrecti libelli fieri debet contestatio, seu quis debet comparere: tunc dies termini & sententiæ non computatur. l. si ex duobus.iuncta gloss. & ibi pulchre Imol.ff.de duob.reis.gloss.in c.statutum. de præb. in 6.Bald.consi.461. in 3. vol.& Pastor.in cap.super eod.2.de appel.Siue etiam respiciant rem. l. ratio. siue datio.iuncta gl.ff.de actio.emp.& ibi addidi.

Inclusiue tamen quandoque sumuntur, vt in rubr. vt ab illustrib. & qui super eam dignita. col. 5. & in rubr. C. vt actio.ab heredib. & contra heredes incipiant,plene explicat Oldrad.consi.49.cõsueuit.notare tex.in l.sed si hoc. in fi. ff.de condit. & demonstra. sic inquientem: cum vir vxori si à liberis non nupserit, in annos singulos aliquid legauit, quid iuris sit? Iulia. respondit posse mulierem nubere, & legatum capere. quod si ita scriptum esset, si à liberis impuberibus non nupserit, legem locum non habere:quia magis cura liberorum, quam viduitas iniungeretur. & exponitur ibi,Si à liberis nõ nupserit,id est si quandiu,& quatenus liberos habuerit,non nupserit,& eos non deseruerit: & tunc non valet legatum tanquam viduitatem inducens, vt scribit Alcia. lib.7.parerg. cap. 21.dixi in meis no.interpreta.

Deducto ære alieno, id est detracto. & variis sumitur modis, quos scripsi in l. qui neque ducantur.supra eod.

Extante,id est existente.Extare enim pro esse,constare, vel superesse ponitur.l. extat decretum. ff. quod met. caus. & l.extat. de iure fisci,& aliis in multis legibus.

Salua dignitate. Ex hoc tex. colligitur legem vel ordinationem intelligendam salua dignitate: adeo quod lex videtur in dubio salua dignitate statuere. Et sic qui vult aliquem infamem dicere, hoc probare debet. nam quis non efficitur infamis, nisi in l. expressim dicatur. l. 1.& per totum. ff. de his qui not. infam. & Iurisconf. Paul. exponit alibi sine præiudicio, in l. Claudius.in fi.qui potior. in pign. habeant. *Infamis quis non sit nisi per legem.*

Dignitas quid sit. Dignitas est auctoritas alicuius, cultu & verecundia & honore digna.Cicero lib.2. rhetor.

Dignitas pro conditione & statu. Dignitas accipitur aliquando pro conditione & statu, vt hic. Vlpia. & ait vsufructuarium vestire seruos debere secundum ordinem & dignitatem mancipiorum. l. sed & si quid.§.sufficienter.ff.de vsufruct.

Dignitas pro potestate. Sumitur interdum pro potestate: quia præditus potestate eam digne gerere debet, ipsaque dignus esse. l. 1. ff. de offic. quæstor. Lucas de Penna in rubr. Cod. de dignit. lib.12.

Rebuff. de Verbor.

Potest tamen esse dignitas sine potestate, id est administratione:& hæc vocatur honoraria dignitas.l.fiu. C. de dignit.l.2.C. vt digni. ordo seruetur. eod.lib.12.

Dignitas pro fama. Aliquando accipitur pro fama.l. 3.C.de re milita.li. 12.

Dignitas de iure canonico quid, vbi & pro ordine, ac potestate. De iure vero canonico est præeminentia quædam cũ iurisdictione.c.de multa.de præbend. Et pro ordine.c. denique.vbi bona gl. 4.distinct. Aut pro potestate seculari. ca. administratores.23.q.5.dixi in praxi benefic.

Saluum ius. Iurisconsul.alibi dicit Saluum ius sit, pro integro,& sic reseruat ius. in l. mater. in fin.ff.de inoffi.testam.l. voluntate.quib.mod. pig. Et cum salua sana venero,pro incolumi conseruata, superstite.l.Publia. in princ. ff.depos.

Salua merces. Salua res esse non poterit, pro conseruata. l.& eleganter. in princip. ff. de dolo. Saluæ merces. in l. 2. ad legem Rhodiam de iactu. Et reipublicæ interest mulieres dotes suas saluas habere, propter quas nubere possint. l. 2. ff. de iure dotium. Conseruari dicuntur dotes, in l. 1. soluto matrim.

Salua fide. Item vsusfructus est ius fruendi vtendi rebus alienis salua substantia.l. 1.ff.de vsufruct.§. 1. Insti.eod. tit. Salua fide.l. quod Nerua.depos. Salua ratione recti sermonis.l. Plautius. in fi.ff.de auto & argen.lega.

Et prætor ait, Nautæ, caupo, stabularij quod cuiusque saluum receperint, nisi restituant,in eos iudicium dabo.l. 1. ff. nautæ, caupo. Et si rationem compensationis iudex non habuerit, salua manet petitio. l.quod in diem.in fi. ff. de compensa.

Saluo manente agnationis iure. l. 3. C. de legiti. tutel. Ad hæc pertinet hoc edictũ ad eas capitis deminutiones, quæ salua ciuitate contingunt.l.2.ff.de capit.deminutio.& in titul.ff.rem pupilli saluam fore. Saluo officio.l.penul.ff. de confessio.

Salua religione. Salua religione aliquid esse faciendum vult Iurisconf. in l.fi.ff.de mortuo inferend.

Salua pignoris causa. Ista clausula solet reseruare ius vtendi ea: vt si debitor vendat pignus consentiente creditore salua pignoris causa non liberatur pignus.l. si debitor. §. 1.ff.quib.mod. pignus soluit.& saluo iure pignoris,ibidem.

Et iudex potest quem condemnare vel absoluere,saluo quod infra dicam,allegatur glo.singul.in l.item Labeo. in verb.si pure.ff.famil.ercifcun.quam singul. not. Bald. in l. terminato. Cod. de fructib. & lit.expens.& Corset.in singul. incipien. saluo. & Barba. consil. 51. col.penult. in 1. vol. & Ias. in l. non solum. §. morte. in fi. ff.de noui oper. nuntia.

Et pro confirmatione præfatæ gl. tex. est in l. 1.ff.ad legem Falcid.& ibi Alexand.& Vincen.no.& tex.in c. Raynaldus.vbi Barba. de testam. Et si emphyteuta vendiderit rem emphyteuticam, saluo iure dominij, decidit Ias. in l. 3.C.de iure emphyteu.

Iudex recipit articulos. Iudex solet recipere articulos vel positiones, saluo iure impertinentium & non admittendorum:vt per doct. in c. præsentium. de testib. lib. 6.Ita collatores conferre solent beneficia,saluo iure illorum; vt scripsi in praxi benefic. in formul.colla.in 1.parte.alia in additio. ad dictionar. Alberic. conscripsi.

Ambigue, id est dubie. Ambiguum dicitur, quasi quod in ambas partes duci possit, quando videlicet est obscurũ. l. in ambiguo.ff.de reb. dub. l.pupillus.in fin. ibi, verbum suum ambiguum est.infra eo.c.1.de iudic.li.6.

IDEM LIBRO SEXTO EPIstolarum. Lex cxxvj.

Si cum fundum tibi darem, legem ita dixi: VTI OPTIMVS, MAXIMVSQVE ESSET:& adieci: IVS FVNDI DETERIVS FACTVM NON ESSE PER DOMINVM PRÆSTABITVR:amplius eo præstabitur nihil.Et si prior pars, qua scriptum est, VTI OPTIMVS, MAXIMVSQVE SIT: liberum esse significat, eóque

EE 2 si poste-

si posterior pars adiecta non esset, liberum præstare deberem: tamen inferiore parte satis me liberatam puto, quoad iura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quam ius fundi per dominum deterius factum non esse.

Intellectus huius legis est, quod si ego tibi donem fundum, vti optimus maximúsque est, debeo eum præstare liberum. non enim dicitur esse optimus, nisi sit liber. Si tamen adiecero ius fundi deterius non esse factum per me dominum, tunc sufficit me non imposuisse seruitutem, aut quod ius fundi non fecero deterius: quemadmodum scripsi in l. qui vt optimus. supra eod.

Promissum præstandum. Ex his verbis in tex. ibi, *Præstabitur*, &c. colligitur quod promissum præstandum est, & nil vltra. facit l. contractus. ff. de reg. iuris. ibi, hoc seruabitur, quod in initio conuenit. Adhæc si conueniat, vt in deposito culpa præstetur, rata est contractus conuentio. *Cōtractus ex cōuentione legē accipiunt.* Contractus enim legē ex conuentione accipiunt. l. 1. §. si conueniat. ff. depos. tamen à tempore moræ tenebitur debitor in plus, vt in l. quod te. & l. eum fundus. ff. si certum peta. l. mora. de vsur. Alibi de his tractabitur.

Si clausulæ duæ insertæ sint in contractu, vtraque operatur. Secundo colligitur ex hoc text. quod si in vno contractu duæ fuerint insertæ clausulæ, vtraque debet operari, & effectū suum sortiri: licet quidam has se inuicem impedire dicant, quorum opinio conuincitur in hoc text. in quo declaratur clausula, Vti optimus maximus: quæ significat liberum debere esse fundum, qui sic promittitur, vti opt. maximusque est, vt abunde scripsi in l. qui vti. supra eod. Verum quia ibi hoc erat tantum elucidatum, opus non erat alia declaratione, ne lex superflua esset: tamen Iurisconsultus hic adiecit, Quid si quis huic clausul. Vti optim. maximus, adiunxerit ius fundi deterius factū non esse? & respond. tex. hoc esse præstandum, videlicet quod promissor non fecit ius fundi deterius: alia præstare non oportet.

Venditor tenetur de suo facto & de suo auctore. Aduertendum est tamen ad glos. fin. quam singu. exclamat Francisc. Cremen. singul. 157. vnus socius, vbi, dicit quod venditor & is qui promisit se de suo facto tantum teneri velle, vel ius per dominum fundi deterius non esse, tenetur non solum de se, sed de suo auctore. quod est verum de auctore vniuersali: secus de singulari. vt si ab aliquo emisset, vel is vendidisset ea lege promittens ius fundi à se deterius factum non esse, si erat imposita seruitus per auctorem singularem illius non tenetur: secus vbi fuisset vniuersalis successor. quod est notandum. tradit Bart. in l. si seruuus. in 2. ff. de condict. furti. vbi Alex. in additio. nam obligationes actiuæ & passiuæ transeunt in heredem, & fideicommissarium, l. 1. ff. ad Trebell. Alex. consil. 118. attentis. col. 2. in 6. vol. Decius consil. 281. viso puncto. in 2. dubio. quippe illa clausul. *De suo facto tantum vult teneri:* censentur posita ad excludendum personas extraneas, non autem heredem, vt concludit Hippol. singul. 475. non est nouum.

Eodem verbo quis potest vti pluries in eadem lege vel oratione. Tertio colligi potest ex hoc tex. non esse inconueniens eodem verbo pluries vti in vna & eadem lege vel oratione, vt Iurisconsl. hic quater repetit verbum præstare, & in l. munus. infra eod. ter, ac l. quotiens. rem ratam haberi. septies, atque in l. cum res. ff. de lega. 1. Vlpia. idem repetit verbum præstare quater decies. Et Iurisconsl. sexies verbum deprehendatur in l. 3. & sequ. de furt. Et verbum edat in l. fi. cōmunia prædior. Et quater verbum constitui in l. non est mirum. ff. de pignoratit. actio. & sexies verbum cedere in l. id quod. §. fina. communia prædior.

Præstare quomodo capiatur. Præstare pro præbere, dare, exhibere, efficere, concedere accipitur hic. Vnde dicitur, quicquid detrimenti negligentia tua fecit, præstes. l. nam & Seruius. §. mandato. ff. de neg. gest. l. si quis mandato. ibidem. Omnia enim facta magistri debet præstare, qui eum imposuit. l. 1. §. magistrum. ff. de exercitor. actio. l. ex qua persona. de reg. iuris.

Præstare se ad arrogandum. Præstare se ad arrogandum. l. si à domino. §. 1. ff. de petit. heredit. l. illud. ad legem Aquil. l. funeris. de religios. l. in summa. de re iudica.

Præstare custodiam, diligentiam, præsentiam, mercedem, venenum. Præstare custodiam. l. 1. §. sed & custodiam. ff. de pericul. & commod. rei vend. Præstare diligentiam, l. 2. ibid. Præstare præsentiam eius, quem exhibet. l. fi. C. eod. Præstare mercedem. l. idemque. de actio. empt. Præstare venenum pro medicamento. l. qua actione. §. Celsus. ff. ad legem Aquil.

Præstare vsumfructum, accessum, seruitutem, pensionem, viam. Præstetur vsusfructus. l. 1. ff. si vsusfruct. petat. Præstare accessum ad rem, quæ legatur. l. binas. ff. de seruitut. & commod. rei vend. Præstare seruitutem, l. si mihi. 1. in princ. ibi, nihilominus hanc seruitutem mihi præstare debebis, ff. de seruitu. rusticor. prædior. Præstare pensionem. l. superficiario. ff. de rei vindica. ibi, vt certam pensionem præstet.

Præstare viam vicinus proximus debet, cum via publica fluminis impetu, vel ruina amissa est. l. si locus. in fin. ff. quemadmod. seruit. amittant.

Præstare vacationem militiæ, veram æstimationē, operas. Præstare vocationem militiæ munerisque. l. munus. C. eod. & noxiis solutum præstare. l. hæc stipulatio. C. eod. Præstare verā æstimationem. l. in tribus. de iudic. Præstare operas, exhibere, soluere, implere, dare, l. si non sortem. §. libertus. ff. de condict. indeb. l. si quis pro eo, de fideiussor.

Heres non est cogendus ad præstationem legati vbique. Ad præstationē legati, id est ad solutionem heres non est compellendus, nisi eo loci vbi habet maiorem partem bonorum. l. si fideicommissum. in princip. ff. de iudic. iuncto §. fi. & l. cum res. de lega. 1. Et in omnibus bonæ fidei iudiciis cum nondum venit dies præstandæ pecuniæ. ibid. *Intellectus rubricæ legat. præst. & l. quod air. de noxal.* Et sic debet intelligi rub. de lega. præstan. & l. quod air. de noxal. l. inter. §. quod ex facto. famil. ercisc. l. si plures. de lega. 3. l. generaliter. de vsuris.

Præstare aduocationem, damnū, fidem. Præstare aduocationem, postulare. l. puto. §. fi. ff. de postuland. Præstitit damnum. l. fi. §. fin. ff. quod met. caus. id est damnum dedit. Fidem præstare, est quod promisimus dare, vel facere, vel placitis stare. l. furti. §. mandati. ff. de his qui not. infam. l. epistola. de pact. l. 3. de iure fisci.

Præstare pro efficere. Præstare pro efficere exponit Budæ. in l. 2. circa fin. ibi, cum ab Adriano viri prætorij peteret, vt sibi liceret de iure respondere, respondit eis hoc non peti, sed præstari solere. ff. de origin. iuris. sed videte, an ibi possit exponi pro concedi.

Præstare culpam. Præstare culpā est satisfacere, quod sua culpa euenerit. l. Iulia. §. in his. ff. de actio. emptio. Inde præstatio, personalis actio. l. item Labeo. §. fin. ff. famil. ercifcund. ibi, iudicium ex duobus constat, ex rebus atque ex præstationibus, quæ sunt personales actiones. per quem tex. ego dicerem huiusmodi præstationes esse personales actiones, quibus conuenitur cohæres vel socius ad id soluendum siue præstandum, in quo erat obnoxius. l. sed & si lege. §. petitio. ff. de petitio. heredita. l. 1. communi diuid. Per istas actiones petitur damnum datum in re communi, exactio debitorum hereditatis ab altero herede facta, & fructuum & impensarum recompensationes ab eo, cum quo rem communem habemus, ac si de illis inter nos conuenisset præstandis. l. 1. & l. in hoc. communi diuidund.

Præstetur dolus. Præstetur dolus. l. si vnus. §. illud. ff. de pact. ibi, illud nulla pactione effici potest, ne dolus malus præstetur: id est pacto remitti non potest, ne dolo malo datum petatur, & sarciatur.

Præstare probationē, sumptū, pietatem. Præstare probationem, probare. l. ab ea parte. in fi. ff. de proba. Præstare sumptum, præbere. l. si procurator. ff. de iure fisci. Præstare patri pietatem filius debet. l. filius. ff. de probat.

Substantia obligationū in quo consistat. Obligationum substantia in eo consistit, vt obstringant nos ad dandum, faciendum aut præstandum. l. 3. ff. de actio. & obliga. vbi dandi obligatio segregatur ab obligatione præstandi. quod declaratur in l. 2. ff. de verbor. obligat.

Præstare pro restituere. Præstare, restituere. l. item si verberatum. §. 1. ibi, an hoc restituere

restituere debeat, & puto præstaturum. ff. de rei vindica. l. heres. de petitio. hered.

Præstare rationem. Præstare rationem pro reddere. l. penult. §. si quis. iuncto. §. fi. ff. de ritu nuptiar. vbi in vno §. dicitur reddere, in altero præstare.

Præstare pro impendere. Præstare pro impendere. l. si quis negotia aliena gerens plusquam oporteat impenderit, recuperaturum eum id quod præstari debuerit. ff. de negot. gest.

Præstare pro cedere. Præstare pro cedere. l. nam & Seruius. §. mandato. ibi, vt actiones tuas præstes. ff. de negot. gest. l. vlt. rem pupilli saluam fore. l. licet. in fin. nautæ. campo. stabular. secundum subiectam materiam, veluti cum iungitur nomini, actiones: vt l. item videndum. & l. si possessor. §. ait senatus. ff. de perit. heredita. l. Iulianus. 1. ff. de rei vindica. l. si mandato. de fideiussor. & l. eum is. ibidem. l. cum fundus. in fin. si certum peta. Vel præstari actiones, id est competere. l. actiones aduersus patrem filio præstari non possunt. ff. de actio. & obliga.

Præstare pro sarcire. Et præstare debet exercitor omnium nautarũ suorum, siue liberi sunt, siue serui, factum. id est sarcire damnum proueniens illorum facto. l. debet. ff. nautæ, caupo. stabular. & Valla lib. 6. cap. 16. dicit, Præstare est prohibere, ne cui fiat aliquid incommodi, & si non prohibuerint, satisfacere: vt venditor debet præstare vitium rei, quam vendit. id est prohibere atque efficere, ne emptor damni quid faciat. Alioqui satisfacere, vel præstare vitium rei, est quanto minoris res est ratione vitij satisfacere. facit l. quotiens. ff. de ædilit. edicto.

Præstare pro tradere. Præstare pro tradere exponit Iurisconf. in l. ex empto. ibi, imprimis ipsam rem venditorem præstare oportet. id est tradere. ff. de actio. empt. l. obligationum substantia. de actio. & obliga.

Tantundem præstare. Tantundem præstare, est æquipollens dare, vel res tantundem præstat, id est æquipollet, tantum valet, tanti est. l. certum. in fi. ibi, nil referre ait Pedius, an proprio nomine res appelletur, an digito ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur, quatenus mutua vice res fungantur, quæ tantundem præstent. ff. si certum peta. Vel præstare, est excellere, superare. Recte præstari, elucidatur in l. aliud est capere. in fi. infra eod.

Præsto, præsens, paratus. Præsto, præsens, paratus. l. si pariter. §. idem dicemus, & si duo pluresve domini esse dicantur, & quidã præsto sint, quidam abierint. ff. de liberal. caus. l. 1. §. licentia. de administra. tutor.

Adiicere quid. *Adieci*, id est adiunxi. Adiicere est quasi iuxta addere. l. impensæ. in fi. ibi, insulæ dotali adiectum. s. eod. l. nomen filiarum. § portionis. j. eod. vide in l. hæc adiectio. j. eod. vbi plenius scripsi.

Attinere pro pertinere. *Attinet*. Attinere pro pertinere, decernere, conuenire. l. quod attinet ad ius ciuile. ff. de reg. iur. l. 1. §. si vir de acq. possess. ibi, quid attinet dicere non possidere mulierem, cum maritus vbi noluit possidere, protinus amiserit possessionem.

PAVLVS. Lex cxxxij.

Vestis appellatione tam virilis, quam muliebris: & scenica, etiam si tragica, aut citharœdica sit, continetur.

Vestis appellatio generalis est, vt cõtineat & vestes viriles & muliebres, aut vestes ludorum gratia contextas, & denique omne vestimentũ. l. vestis. & l. inter vestem. ff. de auro & argent. legat. quam l. vestis fusius explicat Laza. Baifius in suis annota. ad illam legem. Et sic tam lanea vestimenta, quam serica & alia huius nomine venient, siue dicamus vestem, seu vestimenta: quippe sua generalitate comprehenduntur omnia, quibus tegitur corpus. c. vestimenta. de consecra. distinct. 1. & l. vestimentum. de auro & argen. lega. l. quibus. §. si ego de furt.

Vestis vnde dicatur. Dicitur autem vestis à vellere, quod est vniuersæ ouis lana: vel à velando, quod corpus nostrum velet, secundum Varron. vel à Græco vocabulo ἐσθὴς, litera v, addita. Inde Græci ἑστίαν Vestem deam nuncupant, quod totam teneat terram, domósque prima ædificarit. Et veteres ἑστίας, domos dicebant, siue ἑστίας, & ἀνέστιον qui sine laribus, vel iniustum: vt apud Cælium lib. antiquar. lectio. 8. cap. 38. & sequ. & de vestibus multa scribit idem Cælius libr. 9. cap. 9. & sequ.

Legatis vestimentis omnia continentur. Ex qua elucidatione colligamus vtilitates sequentes. Prima erit quoad legata, si quis Titio legauerit suas vestes, omnes illi debebuntur, quæ tempore testamenti erant legantis. per d. l. vestis. etiam si scissæ tantum erant, nondum sutæ apud sartorem. l. & si non sint. §. infecti. ff. de auro & argen. lega.

Vir potest retinere sua vxoris mortua vestes pretiosas. Secunda potest esse vtilitas, quod si testator donauerit suas vestes vxori, vel alteri, is habebit omnia vestimenta, vt hic. Aliàs mortua vxore vir poterit retinere vestes vxoris pretiosas: quotidianas vero heredes vxoris habebunt: nisi sit contraria consuetudo, vt in hac patria. Bart. in l. penult. §. seruus vxori. ff. soluto matrimo. quia vestes quotidianæ statim efficiuntur vxoris. l. ex animo. in princ. & l. mortis. ff. de dona. inter vir. & vxor. ita cõcludit etiam Aufret. in decis. Tholos. qu. 336. & Ludouic. Roma. consil. 146. ista quæstio. & consi. 254. in facto. & Bertrand. consil. 81. viso duplici. col. 2. in 4. qu. vol. 1. secundum nouam impressionem. & Campeg. in tract. de dote, 2. parte. qu. 55. Tamen de consuetudine si vxor non disponat, penes maritum remanere solent vxoris vestes.

Gẽmæ & aurum intextũ vestibus legatis veniunt. Item non solum vestes donatæ censentur, sed etiam gemmæ, & aurum intextum & iunctum vestimẽtis ad ornatum. l. cum aurum. §. plane. ff. de auro & argen. lega. vbi Bartol & Bald. in l. cum te. in fin. Cod. de donatio. ante nup. Angel. in tract. de testam. gloss. 48. item reliquit eius vxori, &c. in 2. quæst.

Vestibus muliebribus legatis, veniunt vestes puellarum & virginum. Item quando testator legaret vestes muliebres, tunc venirent vestes tam puellarũ quam virginum, & omnia alia muliebria etiam pretiosa. l. argumento. §. muliebri. ff. de auro & argen. lega.

Tibialia non veniunt vestis appellatione. Sed vestis appellatione non veniunt tibialia, quæ docto. vocant caligas etiam ex communi vsu loquendi, per text. in clemen. 2. de vita & honestate.

Vnde Alber. in tract. statutor. in 1. parte. q. 84. si statuto. dicit in hoc attendendam esse patriæ consuetudinem, & cõmunem vsum loquendi, qui est in Francia, vt vestis appellatione tibialia non comprehendamus, nisi fuerit eadem ratio in tibialibus, materiaque sit fauorabilis: vt si quis ei promiserit vestimẽta, qui nihil habet, famulo forte, vel filiofami. tunc includetur etiam pileus, & alia necessaria prout dixi in l. verbo victus. supra eodem.

Vbi notandũ est nos habere duo Gallica vocabula. primum est *vestemens*: secũdum *habillemens*. Appellatione vestimentorũ, seu *vestemens* Gallic. calcearia, siue tibialia regulariter non debentur: veluti probatur ex magis communi vsu vocabuli. confirmatur in clem. 2. de vita & honestate clericor.

Habillemẽs comprehendit tibialia. Si vero dicamus *habillemens*, ab habitu, generaliter venient tibialia, pilei & calcei ex cõmuni vsu: quem probat Bar. in l. fi. ff. de bonis dãnator. & Card. in d. clem. 2. Ideoque si torroris ius sit habere *les habillemens* rei condemnati: venient omnia, scilicet & calcei & tibialia.

Legata vestes quæ per ordinationem vel statutũ deferri prohibitur non debentur. Tertio si testator legauerit suas vestes, non debentur illæ, quæ ex statuto vel ordinatione deferri prohibentur. Bar. in l. quamuis. de auro & arg. leg. & in l. 1. C. non licere in frænis, &c. lib. 11.

Æstimatio tunc fit cũ res non extat. Veruntamen æstimatio debebitur, teste Ange. in tract. de testa. in gloss. 48. item reliquit eius vxori, &c. Ias. in l. apud Iulianum. §. fin. nu. 38. ff. de leg. 1. Quod verum dicerem, si testator illas prohibitas non haberet: si vero ipse eas haberet, tunc illæ deberentur, & non æstimatio, postquam extant. Ad æstimationem enim ita demum venimus, cum res non extat. l. quod te. & l. vinum. ff. si certum peta. vbi interim interprẽ. Quod vsu venire potest in hoc Regno, propter constitutionem prohibentem vestes aureas, argenteas & sericas deferri: vt scripsi in tit. de pannis aureis

aureis, in 2. tomo commentar. in consti. Regias Gallic.

Vestes alicui legata debentur pro dignitate personæ.

Quarto si quis mandet & velit alicui dari vestes & fieri, debent eidem tradi secundum vsum & consuetudinem illius & pro dignitate personæ. l. sed & si quid. §. sufficienter. ff. de vsufruct. plene de his vestibus scripsi, maxime quoad clericos & scholasticos, in scholasticor. priuileg. 94. & vestem polymitam, id est talarem Iacob inuenisse & dedisse Ioseph, referunt quidam theologi in Genes. 37. cap.

Vestem talarem quis inuenit.

Legatum factum fratri prædicatori per verbū vestiatur, quomodo sumitur.

Adhæc infert hic Cepol, ad legatum ita factum; Volo, vt talis frater prædicator vestiatur post mortem meam: vt non solū debeat vestem superiorem habere, sed & interiorem: cum ita ferat eorum habitus, vt duabus constet vestibus; & vestis nomen generale sit, per istum tex.

Vestiarium quomodo capiatur.

Inde vestiarium Iurisconsf. accipit pro vestitu: vt si quis cibaria & vestiaria legauerit, id est victum & vestitum. l. à filio. in fin. & l. libertis. §. posthumis. ff. de alimen. & cibar. lega. licet aliquando capiatur pro loco, in quo vestes custodiuntur aut venduntur. Gallic. vocatur *garderobe.*

Scenica vestis quæ.

Et scenica. Vestis scenica est, qua aliquis vtitur in scena, id est in theatro ludendi gratia. de qua loquitur Iurisconsf. in l. sed & si quid. §. & si vestimentorum. ff. de vsufruct. ibi, proinde si scenicæ vestis vsusfructus legetur, vel annuli aurei, alibi quam in scena non vtetur. alij legunt, & aulæi loco annuli, vel alterius apparatus. alibi dicam. Et §. seq. dicitur de veste funebri, & tragica, quæ erat destinata ludendis tragœdiis, & citharœdica citharœdis. De quibus vestibus videte per Lucam de Penna in l. 1. C. non licere in frænis. & in l. 1. de militari veste, ac in l. fortissimis. ibidem, & l. humilioribus. C. de exactor. tributor. libr. 12. & Francisc. Crapal. in lib. 2. cap. 6.

Funebris vestis, tragica, & citharœdica quæ.

Vestis meretricia. Lugubris, & squalida.

De veste quoque meretricia loquitur Vlpian. in l. item apud. § si quis virgines. ff. de iniur. & de veste lugubri, quæ defertur ob luctum mortis alicuius. d. l. item. §. proinde. vbi etiam fit mentio de veste squalida, id est sordida.

Vestimēta sacra detrita comburi debent.

De vestibus sacris & dicatis ecclesiæ non est omittendum, quod sacerdotes debent huiusmodi vestes vsu detritas, aut alia de causa nil amplius deseruientes comburere, & cineres in sacro loco recondere. ca. altaris. de consecra. distinct. 1. Et contra clericos ex illis casulis, & vestimentis conficientes bursas, & alia ornamenta ad vsum mundanum exclamat Panor. in ca. fi. de custod. eucharist, quippe talia desinunt omnino esse in commercio hominum.

Vestes aureæ & purpureæ prohibita omnibus, exceptis Principibus.

Quemadmodum etiam vestes aureæ & purpureæ prohibitæ sunt omnibus, exceptis Principibus. l. vellera. & l. fin. Cod. de vestib. holobar. vt apud Assyrios nullus tunica purpurea & partim alba præter Regem vti poterat, teste Alex. lib. genial. 1. ca. 28. quamuis nostrates quidam nobiles in hoc grauiter excedant, suum fere totum patrimonium hisce ornamentis profligantes. Qua in re pro cuiusque dignitate modestiam adhibere, non mediocre foret totius reipub. commodum. Discrimen etiam vestiū, quod olim apud diuersas gentes consuetum erat gestari, describit plene idem Alexand. lib. 5. c. 15. quibus addes, quæ dixi in trac. de pannis aureis & argen. in 2. tomo comment. in consti. Reg. Gallic.

Vestimentorū diuisio.

Postremo summa & generalis hæc diuisio vestimentorum tibi sufficiet: quod vestimenta omnia, aut sunt virilia, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiaria. l. vestis. ff. de auro & argen. lega. vbi omnia ista declarantur: illucque vos remitto, & ad Bened. in repet. cap. Raynutius. in verbo qui cum alia. num. 174. & seq. de testam.

VLPIANVS AD LEGEM IVLIAM Papiam. Lex cxxviij.

Spadonum generalis appellatio est. quo nomine tam ij qui natura spadones sunt: item thlibiæ, thlasiæ: sed & si quod aliud genus spadonum est, continetur.

Iurium interpretes hactenus in maxima fuere controuersia propter ignorantiam vocabulorum, quibus nūc interpretandis eliciemus quamplurimarum legum intellectum de his spadonibus loquentium. Primum ergo præmittendum est nomen spadonis generale esse ad omnes tam natos steriles & frigidos ex natiuitate seu natura, vt vult tex. quam etiam ad castratos facto hominis, necnon ad omnes alios eunuchos, quomodocunque spadones factos. Verum vt in his certam adhibeamus doctrinam, eorum bipartitam constituemus differentiam: quod scilicet alij sunt spadones natura, alij extrinsecus, probatur in l. quæritur. §. 1. ff. de ædil. edict, natura spadones sunt, id est natiuitate, forsan vnico testiculo nati: veluti duces Sylla & Cotta memorantur eo habitu fuisse naturæ. l. qui cum vno. ff. de re militari. Qui quidem generare possunt. quamobrem non morbosi, vel vitiosi esse censentur. l. Pompon. in fin. ff. de ædilit. edict. Si tamen quis ita spado est, vt necessaria pars corporis ei penitus absit, morbosus est. l. sin autem. ibidē. Necessariam partem exponit Accurs. ibi esse, si vterque testiculus absit. ego vero necessariam partem corporis hic interpretarer mentulam & virgam hominis, quæ quidem est necessaria ad meiendum, & ad alia.

Spadonum diuisio.

Spado cui pars necessaria deest, morbosus est.

Spadones extra naturam qui.

Alij sunt spadones extrinsecus seu extra naturam: quorum nonnulli facto hominis sunt, qui vocantur castrati, non (vt arbitrantur docto.) id est caste nati, quippe sic non differrent à superioribus: sed castrati dicuntur, qui facto hominis seu casu tales facti sunt: quemadmodum thlibiæ dicuntur, quibus colei attriti sunt: ἀπὸ τοῦ θλίβειν, id est premo, stringo & opprimo. quod in ouibus communiter, bobus & aliis domesticis animantibus fieri videmus, vt opprimatur & vertatur illis vterque coleus. qua pœna forent plectendi quidam incontinentes & libidine furentes homines, maxime sacerdotes & prælati, quorum præcipue desideratur castitas. Ita compressos & attritos coleos vocant Gallic. *bistornez*: quippe bis solet eis verti coleus. Nec constituenda est differentia, contritine sint in ætate tenera, vel grandiori: nec enim hoc reperio iure cautum. at sufficit, quod talis sit, quacunque ætate factum esse constet: quicquid dicat Alcia. non tamen negauerim tutius consultum fore saluti & vitæ animantiū, dum tenera adhuc ætate fit, minusque versari periculum.

Thlibia vnde dicantur.

Thlasia qui, & vnde dicantur.

Thlasiæ vero dicuntur, qui testiculos habent fractos & euulsos: à verbo θλάω, quod est frango: licet id nomen significare quoque possit eum, qui attritos habet testes.

Casu testiculi amissi.

Casu etiam quidā amittunt, veluti morbo forsan Neapolitano, aut in bellica clade: vt l. qui cum vno testiculo natus est, quiue amisit, iure militabit. ff. de re militari. l. si quis posthumos. de liber. & posthum. Addit Hippocrates spadones nec podagra laborare, neq; caluos effici: quippe nemo antequam incipiat coïte, caluescit, vt docet Cælius lib. antiquar. lectio. 7. cap. 50. visus tamen læditur his spadonibus, & frequenter coeuntibus, vt idem docet libr. 8. cap. 19. quemadmodum sæpissime videmus hos libidini deditos minus acutum habere visum, in senectutéque citius deficere.

Spado potest posthumum instituere. Senex potest posthumum instituere. In generando natura magis inspicitur, quam temporale vitium.

Ex qua spadonum differentia sequentes resultant vtilitates. Prima, quod licet spado natura, non facile generare possit, tamen posthumum instituere liberum est ei: quippe nec ætas, nec sterilitas ei rei impedimento est. l. sed est quæsitum. ff. de heredib. instit. Ætas enim seni non est impedimento, quominus posthumum instituat: quia senes etiam generare non valentes per ætatem, posthumos heredes instituere possunt. l. si quis posthumos. ff. de liber. & posth. Siquidem natura magis in homine generandi, & consuetudo spectanda est, quam temporale vitium aut valetudo, propter quam abdicatur homo à generandi facultate, vt ibidem loquitur Iurisconsf. Ita nec valetudo prohibet posthumum instituere, vt per totum tit. de liber. & posthum. ante valetudinem enim geminus esse poterat. l. Gallus. eodem, tum quia æger matrimonium

contra

contrahere poteſt.l.ſi ſerua.§.fin.ff.de iure dotium.

Caſtratus nō poteſt poſthumum inſtituere.

Caſtratus vero poſthumum inſtituere nō poteſt.d.l.ſed eſt quæſitum. quia certum eſt hunc generare non poſſe, cùm facto hominis prorſus impotens factus ſit:& in certis non eſt amplius locus coniecturis.l. continuus. §. cum ita. ff.de verb.oblig.

Spado, ſi rigor naturæ permittat, generat.

At ſpado natura, generare fortè poterit, ſi rigor naturæ mutetur, vel frigiditas calefacta ſit extrinſecus. docet Plin.lib. 7. Arethuſam ita incaluiſſe, vt die nuptiarum in virum mutata fuerit. Sic quoque legimus Abramū & Saram præ ſenectute pene deficientes generaſſe. Cum igitur in natura frigido ſeu ſpadone vis inſit & habitus generādi, nihil mirum ſi iura præſtiterint his eam libertatem inſtituendi poſthumos, quos videlicet generare poſſunt iuuante natura, quæ generandi vim inſtituit.l. 1. ff. de iuſtit. & iure. §. 1. de iure natur.in Inſti. Caſtratis vero iura denegarunt poſſe huiuſmodi poſthumos inſtituere, quod videlicet in his nulla generandi ſpes ſuperſit.

Caſtrans hominem punitur pœna capitali.

Vnde nec immerito capitali pœna plectitur,qui hominem caſtrat,& l.Cornelia.de ſicariis tenetur.l.3. §.qui hominem. & l.lege.§.idem diuus Adrianus.ff.ad legem Cornel.de ſicar.

Medicus & chirurgus caſtrantes aliquem volentem,capitali pœna puniuntur.

Eadem quoque pœna tenetur medicus caſtrans,& chirurgus, etiā ſi ille caſtratus conſenſerit. Imo conſentientem eadem pœna plecti vult text. in l.lege Cornelia. ibidem. vbi etiam bona caſtrati vult publicari fiſco. etiamſi pretioſiorem eum reddiderit, nihilominus iniuriarum tenetur caſtrans.l.ſi ſeruus ſeruum.§.& ſi puerum. ff. ad legem Aquil. gloſſ. in cap.legentes.23.qu.5. quia hi caſtrati virilitatem amittunt.l.lege Cornelia. §. plane. ff. de ſicar.

Homines integros habere Reip. intereſt.

Publice autem intereſt integros habere homines, qui ciuitatem liberis hominibus repleant. l. 1. ff. ſoluto matrimo. Quamobrem dicit tex. nemo eum liberum ſeruúmve inuitum, ſinentémve caſtrare debet. l. hi quoque. ff. de ſicar.

Punitur qui caſtrat aliquē libidinis refrenandæ, vel commercij cauſa.

Eodem ſupplicio puniendus eſt is, qui etiam libidinis reſtænandæ, vel commercij cauſa aliquem caſtrauerit. l. 3.§.qui hominem.ff.de ſicar. intelligo ibi,commercij cauſa, id eſt vt poſſit ſecundum quoſdam commercium, id eſt vſum & conſuetudinem cum hominibus habere:quod vix antea habebat prę feruenti luxuria.inſignes quippe luxurioſi ſolent alieni eſſe à commercio hominum. Aut expone cauſa commercij, id eſt mercimonij ſeu mercaturæ. nam olim eunuchi ſerui facilius & pluris vendebantur, quam ſerui integri: vt eſt apud Terent. & alios auctores. Igitur qui caſtrat aliquem ad reſtrænandā illius libidinem, vel quo melius vendat, incidit in legem Cornel. de ſicar. vt ibi ſcribitur.

Medicus, vel alius ob cauſam & neceſſitatem caſtrans non punitur.

Iſta non procedunt, cum vrget neceſſitas aduerſæ valetudinis ratione, vt forte calculi aut aliàs: tunc enim ſi præſtet caſtrare, medicus vel chirurgus ex medici conſilio caſtrans non teneretur, quia medicus eo caſu poteſt etiam inuitum curare: ſicut eundem extrahere liceret ex domo iam ruitura. cap.ipſa pietas.23.q.4.imo præſumitur furioſus æger,qui prohibet in ægritudine, ne curetur.glo. in ſumma. 83. diſtinct. nec enim auditur perire volens. l. non tantum. ff. de appella. cap. ſi quis à medicis. 55. diſtinct.

Maritus poteſt quē adulterantem caſtrare impune.

Limitatem etiam, ſi maritus inueniret quempiam adulterantem cum vxore ſua, quod cum impune caſtrare poſſit. iuſto quippe dolore motus non potuit continere. l. Gracchus.C.ad legem Iul.de adulter.vbi in grauiori maritus non punitur, vt ſi adulterum cum vxore ſua inuentum occidat: minus ergo imputabitur, ſi caſtrauerit. facit text. not. in l. nec in ea lege. circa medium.ff. de adul. & regul. iuris vulgata, Cui licet quod eſt plus. Et pœna talionis ita ſuadet eum puniendum, in quo deliquit. cap. poſtulaſtis. vbi ſcripſi, de cleric. excommunic.miniſtran. Qui caſtratus ſi moriatur, licet ex hoc homicida ſit caſtrans, nec tamen de iure ciuili puniretur: ſed in hoc Regno gratia foret ei neceſſaria, quam facile intuitu iniuriæ ſibi illatæ conſequeretur. Et quamuis multi cornuti ſatis hoc approbarent, cornua tamen permanent. Et minus in foro conſcientiæ excuſandos eſſe cenſerē. tex. iuncta glo.in c.inter hæc.33.quæſt.2.

Eunuchi nomen generale eſt.

Non omittendum, quod licet Theophilus in §. ſed & illud.Inſtit.de adoptio. dicat eunuchi nomen eſſe generale, tamen non ſequitur eſſe generalius nomine ſpadonis: quippe ſpadones comprehendunt tam natura ſpadones, quam extrinſecus, & omnes eunuchos. Eunuchi vero tātum de iure dicuntur, qui facti ſunt ab hominibus.l. 1. & 2. C. de eunuchis. ibi, feceris. & ibi, factos. Sed de iure diuino eunuchorum ſignificatio latius patet:ij enim dicūtur, qui de matris vtero ſic nati ſunt, & qui facti ſunt ab hominibus, necnon qui ſeipſos caſtrauerunt propter Regnum cœlorum. Matth. 19. Et hi angelis comparantur. nam in carne eſſe, & præter carnem viuere, eſt angelicum. Et de his dicitur: Beati qui ſe caſtrauerunt propter Regnum Dei. cap. omnes.vbi no.32. quæſt. 7.& illi Deo valde placent, quos nō caſtrauit neceſſitas, ſed voluntas. ca.qui ſitit.33.qu.5.Lucas de Penna in l.penult.col.3.C.de præpoſit. ſacri cubicul. lib.12. Ea enim ſunt in officiis noſtris gratiora, quæ cum liceret nobis non impendere, tamen cauſa dilectionis impendimus. c.iam inde,verſ. multa enim. 28. quæſt. 1. Et ex iſtis *apparent rari nantes in gurgite vaſto*. vnde Gregor. ait: Quid enim grauius eſt, aut carnale delictum committere, ſine quo pauci inueniuntur, aut Dei filium iureiurando negare?cap.quia ſanctitas. 50. diſt. Et hanc eunuchorum ſeu ſpadonum ſpeciē Chriſtus nobis reuelauit in euangelio:ſicque iure diuino introducta, prorſus in iure ciuili incognita.

Eunuchi ſunt, qui facti ſunt ab homine.

Spadones & eunuchi poſſunt ordines aſſumere, & beneficia obtinere.

Qui ſpadones ſeu eunuchi poſſunt ordines aſſumere,& quælibet beneficia eccleſiaſtica obtinere,nec non ad epiſcopatum promoueri etiam abſque diſpenſatione. cap. ex parte B. de corpore vitia. cap. eunuchus. 55.diſt.vbi gloſſ. clamat in ruſticos dicentes caſtratos illos coleos ſeruare debere:nihil enim magis hoc prodeſſet, quam ſi quis vellet ſeruare dentes mutatorios.

Caſtrās ſe,vt vitet lubriciū carnis non poteſt promoueri.

Si tamen aliquis caſtraret ſe (quod eſt ratum) vt lubricum carnis vitaret, non poſſet poſtea promoueri:quia ſui homicida eſt, & Dei conditioni inimicus.ca.ſi quis abſciderit. cum ſequ.55.diſtinct. Idem ſi fecerit ſe caſtrari ſine neceſſitate:quia tunc eſt irregularis, & promoueri nō poteſt. c.ſi quis à medicis.& cap.ſi quis pro. 55. diſt.Et ſolus Papa cum iſto ſponte ſua caſtrato diſpenſabit, cùm ad eum ſpectet diſpenſare cum corpore vitiatis. Innocen. & Panor.in ca. ſignificauit.per illum tex.ibi, auctoritate noſtra fretus. de corpore vitiat. Poſtquam enim epiſcopus auctoritate Papæ hoc facit,ergo auctoritate ſua epiſcopali hoc facere non poſſe cenſendus eſt. ſequitur Præpoſitus in c. ſi quis pro ægritudine.55. diſtinct. videte gloſſ.in c.ſi quis abſciderit. quæ loquitur de Origene, qui ſe propriis manibus caſtrauit:quod vix alius faceret. videte quæ abunde ſcripſi in praxi benefic. in tit. de diſpenſa. cum corpor. vitia.

Spadones poſſunt adoptare.

Item quamuis quidam ſpadones generare non poſſint, adoptare tamen poſſunt.l.2.§.illud.ff.de adoptio. §. ſed & & illud. Inſtit. illo tit.Et ſpado arrogando ſuum heredem ſibi adſciſcere poteſt.l.arroga.§. fin.ff.de adoptio. necnon matrimonij cauſa manumittere. l. alumnos. ff. de manumiſſ.vindict.

Spadones poſſunt tutelas ſubire.

Ita quoque ſine excuſatione tutelam ſubire poſſunt ſpadones, per l. ſpadonem. ff. de excuſa. tutor. Et maxime tutelæ puellarum idonei ſunt, cum in his omnis mala corrumpendi ſuſpicio ceſſet: & magis ſunt auari, quam integri.

Spadones ad quaſcunque dignitates admitti poſſunt.

Adhæc concludit Alcia. huiuſmodi ſpadones ad quamcunque dignitatem admitti poſſe, ad dignitatem etiā Papalem. nam quamuis ante Papæ coronationem ſoleat inquiri de electo in ſummum Pontificem,& conclamari (vt fertur) dignum eſſe papari, quia teſticulos habet: ſufficit tamen eum habere mentulam, vitéque ea ratione dici poteſt.

Spadones non poſſunt cōtrahere matrimonium.

Sed matrimonia contrahere non poſſunt ſpadones:

imo annullari posset matrimonium cum his contractum, tit. de frigid. & malefic.& ibi Hostien. in summa. quia deficeret vnum ex substantibus matrimonij. Secus vbi vnicum haberet testem.l.si serua.in fi. ff. de iure dotium. & l. Pompo.de ædilit. edicto. Et cauetur in Physionomia Scoti, quod si quis habeat tantum dextrum, mares tantum generabit: si sinistrum, fœminas. quod est ridiculum. Potius vero opinionem eorum sequerer, qui paulo magis experti dicunt mane facta digestione communiter masculos procreari: alio vero tempore, videlicet post satietatem fœminas ex indigesta materia indigestas quoque nasci.

Matrimonium non infirmatur, si casu maritus amiserit testiculos. Tamen si maritus consummato iam matrimonio, casu quodam fortuito perdiderit coleos, non infirmatur propterea matrimonium; sed vxor abstinebit à maritali recreatione. Quæ vobis in hac sterili spadonum materia sufficiant.

PAVLVS. Lex cxxix.

Qui mortui nascuntur, neque nati, neque procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

Nati non videntur, neque progeniti, qui mortui nascuntur: quia vocari nunquam potuerunt liberi. Vnde melior est canis viuus leone mortuo. Eccles. 9. cap. quod facit ad sequentia.

Testamentum non rumpitur agnatione posthumi. Primo quod agnatione talis posthumi mortui non rũpitur testamentum, postquam non vocatur filius: qui si viuus natus fuisset, rumperetur.l.2.C.de bonor.possess.contra tabul. l.3. de posth. heredib. insti.l.posthumus.de iniusto rupto & irrit.fact.testam.

Mortuus, si resurgat, omnia iura filiorum habet. Sed si per miraculum resurgeret, tunc omnia iura filiorum haberet, exemplo Lazari resuscitati, quem omnia iura recuperasse dicit gloss. in l.ex his ff. de legib. & gl. in ca.licite.32.quæst.7. quod etsi raro contingat, non tamen omittendum.

Mortuus non potest baptizari, etiam si prius natus viuus. Secundo mortuus baptizari non potest, etiam si primo viuus natus fuisset.cap. à nobis. vbi gloss. in verb. relaxatio. de senten. excommunic. Hostiens. in summa de Baptis.

Mortuus non non potest accusari. Tertio accusari non potest, etiam si in vita commisisset delictum: quia morte extinctum est crimen. l. defuncto. ff. de public. iudic. nisi in criminibus hæresis & læsæ maiestatis, & aliis conscriptis in glo.d.l.defuncto. & in l. penul.& fi.ff.ad legem Iul. maiesta. & Insti.de hereditat. quæ ab intesta.defer.§. interdum, vbi memoria defuncti post mortem damnatur: Tamen propter confiscationem

Quorsum post mortem quis accusatur. bonorum in hoc Regno vidi post mortem reos accusari & damnari: vt etiam not. in rubr. Cod. si reus vel accusa.mortuus fuer.per totum.& in l. ex iudiciorum.ff.de accusationibus.

Quarto Leuitic. 21.prohibebatur his verbis. Pontifex, id est sacerdos maximus inter fratres suos ad omnẽ mortuum non ingredietur. Quod hodie non recipitur inter Christianos. quinimo inter opera misericordiæ est comitari funus, & defunctum ad sepulturam: vt Panorm. & alij scribunt in rubr.de sepultur.

Quinto confiteri non potest. Ecclesiastic. 17. cap. in his verbis: Ante mortem confitere, à mortuo quasi nihil perit confessio. Confiteberis viuens viuo, & sanus confiteberis, &c. gloss.in cap. conuertimini. versic. item & à mortuo.de pœnit.dist.1.

Natus mortuus non sepelitur in cœmeterio. Sexto sepeliri non potest iste natus mortuus, in cœmeterio: quia non est Christianus. Ange. de Clauas. in summa Angel. in verb. sepultura. §. 51. Sed in loco prophano sepeliendus est.

Mulier dicitur peperisse, licet mortuũ generet. Septimo si legatum relictum sit mulieri, si pepererit, dicetur peperisse, licet mortuũ pepererit. quia non est, quod sibi imputetur.l. quæreret.ꝟ.cod.vbi dicetur.

Octauo si mulier consequi libertatem debeat, si pariat, illam consequetur, etiam si mortuum pepererit, eadem ratione prædicta: vt infra dicam in d.l.quæreret.per l.Arethusa.ff.de statu homi.

Heres occisi mortẽ vindicare debet. Nono heres occisi debet eius mortem vindicare: alias priuabitur hereditate.l. 1. & per totum.ff. de senatuscons. Silan.& scripsi abunde in l.diuus. ibidem.

Decimo iniuria defunctus affici dicitur.l.si.C.de sepulchro viola. & in authen. vt defunct. funera non iniurientur.colla. 5. Et iniuria afficitur defunctus, qui est sine herede.§.1.quib.manumitter. licet. in Instit. Imo anima defuncti cõtristari dicitur in §.quæ vero. in authen. de nupt. colla. quarta. & hoc de iure: sed aliter censent theologi, si cum beatis habitet.

Excõmunicatus mortuus non sepelitur in cœmeterio. Vndecimo excommunicatus mortuus sepeliri non potest in cœmeterio. c. sacris.de sepultur. nisi quoque fuerit post mortem absolutus: quod faciendum est cum solemnitate. cap. à nobis. 2. de senten. excommunica. vbi quia excommunicatio ligat corpus & animam, licet fuerit iniusta, aufert sepulturam. Baptismus vero est animæ character, ideo post mortem conferri animæ foret inutile, quandoquidem in manu Dei est. gloss. in dict. cap. à nobis.

Mortui ita vt viui reuerẽdi. Duodecimo mortui sicut viui reuerendi sunt, vt aduersus patentes filius ad dolum nõ concludat, nec libertus aduersus patronum etiam defunctum.l. apud.§. aduersus. ff. de doli exceptio. Et vidi literas Regias reiici, quibus mandabatur rescindi contractus initos inter patrem & filium, si de dolo patris cõstaret. Quia dolus in patre erga filium nõ præsumitur: licet quidam bigami dolo filios primi matrimonij successione frustrent: quod non esse è consilio Augustini putent.

Heres non debet in ius vocari, nisi lapsis nouẽ diebus. Decimotertio in honorem mortui non debet heres eius in iudicium vocari, nisi lapsis nouem diebus post eius mortem, sub pœna constituta in auth.vlt. C.de sepulchro viola. Iaco.in l. interdũ.ff.de iudic.de Ripa in tract.de peste.in 3.parte.

Orandum pro defunctis. Decimoquarto orandũ est pro defunctis, qui aliquando viui fuerunt.c. faciendum. & c. animæ, 13. quæst.2. & 2. Macchabæo.c.12.

Vasallus cur priuetur feudo. Decimo quinto vasallus, qui cognouit viduã sui quondã domini defuncti, priuatur feudo, teste Andrea de Isernia in c. 2. de feudo sine culpa non amitten. quem refert Lucas in d.l.2.

Mortuus & occisus differũt. Est tamen differentia inter mortuum & occisum, sicut inter genus & speciem. nam mortui dicuntur, quomodocunque expirent: occisi vero, hominis facto. l. proinde. ff. ad legem Aquil. Et sic occisus dicitur per vim, non naturaliter. Bart.in l.1.§.occisorum.de senatuscons. Silanian. per illum textum.

Priuilegium conceditur mortuo. Decimosexto priuilegium conceditur mortuo. in l. 2. C.de præpos.sacri cubiculi, lib.12. vbi etiam tractat de indulgentia, de qua scripsi in ca. omnis vtriusque.de pœnit. & remissio. An possint mortuis concedi.

Decimosexto abolitio sine gratia concessa delinquenti pro iucundo Principis aduentu non extenditur ad mulierem, quæ interfecit puerum suum nondum baptizatum: occidit enim corpus & animam: & sic quodammodo est geminatum homicidium: quamobrem in literis habenda erat mentio, vt videtur dicere Francisc. Delphi. q.161.partis 1. vbi etiam dicit non extendi ad crimen læsæ maiestatis, hæresis, raptus virginum & falsæ monetæ. Quod est notandum.

Mortui an censentur nati. Vltimo qui mortui nati sunt, etsi quoad matrem procreati dicantur, vt firmauimus in l.quæreret.ꝟ.cod.quoad ipsos tamen fictione quadam iuris minime procreati censentur, licet vere nati sint: adeo quod si quis abortum procurarit & animatum conceptum interfecerit, vltimo supplicio plectendus sit.l.si quis aliquid.§. qui abortionis. ff. de pœnis. quamuis liberi vocari non possint tempore partus, quia mortui.

Litem mori pro extingui & sopiri. Adhæc litem mori, pro sopiri siue extingui, ait Iurisc̃os. in l. 2. §. 1. ff. quæ in fraud. creditor. licet Imperator lites immortales dicat in l. properandum. in princip. Cod. de iudic.

iudic. Alia multa scribit Bened. in repet. cap. Raynutius. in verb. in extremis. de testam.

Nunquam, quomodo capiatur. *Nunquam*, id est nullo tempore. Idem in l. fugitiuus. ibi, qui nunquam alienam rem inuito domino subtraxit, aut nunquam alienam matremfamil. corruperit. infra eodem. Nunquam dubitaui. Vlpian. in l. locum. in fin. ff. de vsufruct.

Nunquā pro nullo tempore. Interdum exponitur pro nullo tempore & loco, seu in nullo casu. gl. in l. prouidendum. C. de postuland. l. si hereditatem. ff. manda. Archid. in c. vno. col. 2. de cleric. coniug. in 6. l. 1. de eo quod certo loco. l. 3. manda.

Nōnunquam pro aliquo tempore. Nonnunquam pro aliquo tempore, loco vel casu, & solet exponi pro aliquando. l. nonnunquam autem hoc edictum post tot numero edicta, quæ præcesserunt, datur: nonnunquam post vnum, vel alterum: nonnunquam statim, quod appellatur vnum pro omnibus, ff. de iudic. l. cum quem temere. in fin. ibi, hæc enim res nonnunquam infamat, & materiam gratiæ vel ambitionis tribuit. ibidem. l. nonnunquam. ff. de colla. bonor. l. 1. de præscript. verb. l. idémque. pro socio. l. sunt personæ. de religios.

Nequaquam quomodo capiatur. Nequaquam, id est nullo casu, nullo pacto, nulla ex parte. l. etiam. §. si quis absentis. ff. de petitio. heredita. ibi, puto absentis nomine petendam hereditatem, ipsius vero nomine nequaquam. l. Iulia. §. sed cum in facto. ibi, nequaquam dubium est. de actio. emptio.

Nusquā quid denotet. Nusquam pro nullo in loco, vel cum nullibi est, l. ex conducto. §. si vis tempestatis. vers. idémque dicendum esse, si exercitus præteriens per lasciuiam aliquid abstulerit: sed si ager terræ motu ita corruerit, vt nusquam sit, id est nullus sit, ad nullum vsum, damno domini sit. ff. loca.

VLPIA. LIBRO SECVNDO AD legem Iul. Papiam. Lex cxxx.

Lege obuenire hereditatem non improprie quis dixerit etiam eam, quæ ex testamento defertur: quia lege duodecim tabularum testamentariæ hereditates confirmantur.

Dubitatio ad hunc text. erat, quod lege nobis hereditas non obueniat ex testamento: nam homo nobis illam relinquit hereditatem in suo testamento: ergo à lege nobis dari non videtur, sed ab homine. Respond. quod lex confirmat, dare quodammodo dicitur. vel lex tacite dare dicitur, non adimendo, quod potest. l. conficiuntur. ibi, quoniam creditur paterfamil. sponte sua his relinquere legitimam hereditatem. ff. de iure codicil. l. 1. §. sciendum. de lega. 3. Et permittit lex 12. tabularum hominibus legare, & hereditatem cui velint relinquere. l. verbis legis. vbi scripsi, supra eod. & l. 1. ff. ad legem Falcid. & infra eod. subiiciam. Sicut ex consuetudine in hac patria succedere consanguinei dicuntur: quia consuetudo partem illis non adimit.

Vbi non mihi placet quorundam interpretum sententia, qui verba text. exponunt *non improprie*, id est minus proprie. nam econtra dicerem *non improprie*, quasi velit dicere, sed proprie. Duæ quippe negationes æquipollent affirmationi. l. duobus. infra eod. Cum igitur ex testamento non improprie nobis obueniat lege, ergo proprie. nam paria sunt dicere proprie, & non improprie: vt eleganter, & non ineleganter.

Duæ negationes æquipollēt affirmationi.

Et sic infert hic Alcia. post alios, quod legitima hereditas proprie dicitur, quæ ab intestato defertur, per l. 1. ff. de suis & legitim. hered. & hunc tex. quia lex ipsa absque hominis facto eam proximo defert. Sed quæ ex testamento defertur, legitima quoque non improprie, latiore tamen sensu dicetur. & idem docet Alcia. lib. 4. paradox. c. 7.

Legitima hereditas quæ, contra Alciatum. Quod tamen vltimum non approbo: siquidem illa dicitur proprie legitima hereditas, quæ ex lege duodecim tabul. defertur. text. expressus in l. is autem nec ad legitimam hereditatem, quæ ex lege 12. tabula. defertur, admittitur. ff. de iure patrona. sed illa hereditas, quæ nobis ex testamento defertur, non dicitur ex lege 12. tabula. deferri, nisi ratione confirmationis: quamobrem legitima dici non potest. quod etiam probat l. 3. §. de illo. ff. pro socio. ibi, quæritur quæ sit iusta hereditas, vtrum quæ iure legitimo obuenit, an etiam ea quæ ex testamento? Et probabilius est ad legitimam hereditatem tantum hoc pertinere. Et sic hereditas legitima non dicitur illa, quæ ex testamento obuenit. facit l. quidam. ibi, vterque omisso testamento legitimam adiit hereditatem. si quis omissa caus. testam. l. capitis deminutione pereunt legitimæ hereditates, quæ ex lege 12. tabula. veniunt. de suis & legitim.

Item diuersitas nominum diuersitatem rerum inducit. at hereditas quæ venit ex testamento, vocatur testamentaria, vt hic: quæ vero ex lege, legitima: nimirum si diuersa esse censeantur. Alias si legitima complecteretur testamentariam, testamentaria diceretur legitima, per l. si idem codicilli. C. de codicill. sicque foret superflua titulorum distinctio de testamentar. tutel. & de legitima tut. quemadmodum alia multa in iure, quæ superfluitas prohibetur in proœm. ff. & in 1. constitutio. C. *Nominū diuersitas, rerū diuersitatem inducit.*

Præterea legitima hereditas tantum proximo defertur, vt expresse vult Iurisconsult. in l. 2. §. legitima. ff. de suis & legit. testamentaria vero defertur etiam extraneo instituto: ergo legitima vocari non potest. *Legitima hereditas proximo defertur.*

Insuper origo diuersa est testamentariæ hereditatis & legitimæ: nempe legitima à lege 12. tabularum ab intestato originem habuit: testamentaria ex testamento, quæ demum confirmatur à lege 12. tabul. si iure facta sit. l. cum alicui. ibi, atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti extitit. iuncto fin. ibi, legitima hereditas quæsita est. ff. de negot. gest. §. ceterum. in fin. ibi, ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari. de legit. agnatoi. success. & legitima hereditas ex senatuscons. defertur ab intestato, non ex testamento. l. 1. §. sed & vulgo quæsiti. & §. seq. cum l. seq. ff. ad Tertullia. l. si pater. in fin. ibi, si mater ex senatusconsulto legitimam eius hereditatem non vindicasset. de fideicommissar. liberta. l. filio. & l. mater. de inofficios. testam. *Hereditatis legitimæ & testamentariæ origo diuersa.*

Accedit etiam, quod dictio vel inter diuersa poni solet, vt in rub. ff. de acquir. vel omittend. heredita. Bart. in l. supra. §. officium. in fin. ff. de aqua pluuia. Cum igitur inter hereditatem & testamentum poni soleat hæc particula vel, patet ea esse diuersa. probatur in l. is qui heres. ff. de acquir. hered. sic dicentis: is qui heres institutus est, vel is cui legitima hereditas delata est. Ideo ex testamento non potest dici legitima. l. 1. ibi, qui dum captat hereditatem legitimam, vel ex testamento. ff. si quis aliquem testar. prohibuer. l. qui autem. §. 1. quæ in fraud. creditor. ibi, qui repudiauit hereditatem vel legitimam, vel honorariam, vel testamentariam. Ex quo apparet testamentariam non esse legitimam, sicut nec honoraria est legitima. facit l. illud. ff. de acquir. hered. ibi, verum eodem momento intelligor & ex testamento & legitimam repudiare. l. apud. §. si cum legitima ad te pertineret, & ego essem heres institutus. de doli except. facit l. in arenam. C. de inoffic. testam. *Vel, dictio, solet inter diuersa poni.*

Vltimo nec iure, nec consuetudine, nec vsu loquendi inueni testamentariam hereditatem vocatam legitimam.

Igitur legitimus heres vocatur is, qui ex lege venit. l. cum pater. §. filius matrem. ff. de leg. 2. ibi, cum testamentum nullo iure factum esset, nihilominus matrem legitimam heredem cogendam fideicommissum præstare. l. statuliber à ceteris. §. 1. ff. de statuliber. vbi re vera heres ex lege seu legitimus dicitur, qui ab intestato per legem succedit: sed is qui ex testamento, heres scriptus vocatur. Et rupto per querelam testamento in parte, in illa parte legitimus heres dicitur, in alia parte ex testamento. Ergo testamentarius heres non potest dici legitimus. l. nam & si. in fin. ff. de inofficios. testam. facit l. si quis posthumos. §. sed & si heres. ff. de liber. & posth. vbi si institutus heres omiserit hereditatem ex testamento, erit legitimus heres: sic cum est testamentarius, non potest esse legitimus. facit l. controuersia inter legitimum & scriptum heredem orta *Heres legitimus quis.*

eſt.de tranſactio.l.pen.ibi,ex ſextante heres inſtitutus, qui ab inteſtato legitimus heres eſſe poteſt.de except.rei iudica.l.fideicommiſſaria.1.§.iterum.de fideicommiſſat. liber. l.generaliter.§.ex teſtamento. ibid. & in rub. ff. de ſuis & legit.hered.l.pater.de captiuis.l.3.de interdict.

Legitimũ varijs modis capitur. Et breui reſoluendo, Legitimum variis modis ſumitur. Primo Legitime ſumitur aduerbialiter,in l.3.§.1.ff.de decurio. ibi, ſed ſi habet competitorem legitime quæſitum, præferri eum oportere diui fratres reſcripſerunt,id eſt iure & iuſte.l.qui in prouincia.in fin.de ritu nuptiar.

Libellus legitime ordinatus dicitur, quando habet ordinem à lege ſtatutum.l.libellorum.ff.de accuſa.

Legitime agere,eſt cum poteſtate & mandato experiri. l.de pollicitationibus.ff.de pollicita.

Tempus legitimum. Legitimum tempus,à lege conſtitutum.l.genero. §.ſolet.& l.liberorum.§.Pompo.ff.de his qui no.infam. l.5. de vſufruct.l.3.ſi vſusfruct.peta.l.ſi quis. quemadmod. ſeruitu.amittant.in bello.§.ſi quis ſeruum. de capt.l.interdum. de minorib. l. 3. de vſur. l. ſi inter. de donatio. inter vir. & vxor.

Legitima cõuentio. Legitima conuentio eſt, quæ lege aliqua confirmatur. l.legitima.ff.de pact.

Latitudo legitima. Legitima latitudo,iuſta & vera.l.certo.§.vlt.ff.de ſeruitu.ruſticor.prædior.

Legitimo modo acquirere,l.2.ff.communia prædior.eſt titulo à iure introducto & approbato acquirere.

Legitimi pro agnatis. Legitimi pro agnatis. l. ſi quis. §. funus. ff. de religioſ. Scriptos heredes ea res contigit:ſi nemo ſcriptus eſt, legitimos vel cognatos quoſque ſuo ordine, quo ſuccedunt. l.cum quidam.§.1.ff.de acquir.hered.

Nuptiæ legitimæ quæ. Legitimæ nuptiæ. l. cum legitimæ nuptiæ factæ ſunt, patrem liberi ſequuntur. ff. de ſtatu homi. & ibi vocantur legitimæ,quæ ſecundum legem factæ ſunt. l.miles. §. mulier.de adulter.l.ſi ita.de ritu nuptiar.

Matrimoniũ legitimum. Legitimum matrimonium.l.lex naturæ. ff. de ſtatu homi.ibi,lex naturę hæc eſt,vt qui naſcitur ſine legitimo matrimonio, matrem ſequatur, niſi lex ſpecialis aliud inducat, & legitimus filius natus ex hoc matrimonio: de quo loquitur rub.ff.de ſuis & legit.

Vxor legitima. Legitima vxor, iuſta, vera & ſecundum leges habita. l.4. ff. de ritu nuptiar. ſcribam in l. iuſta interpretatione. infra eodem.

Pœna legitima. Legitimam pœnam.l.1.§.1.ad Turpill.ibi,ſi vero in euidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat.id eſt à lege ſtatutam,delicto conuenientem.

Legitimus ſucceſſor. Legitimus ſucceſſor, ſecundum leges. l.proponebatur. in fi.ff.de caſtren.pecul,ibi,quaſi paterfamilias legitimum habebit ſucceſſorem.

Vſuræ legitimæ. Legitimæ vſuræ, id eſt ſecundum ius conſtitutæ. l.1. §.penult. ff. de pignor. iuncta l.eos. C. de vſur.& in l.cum debitor.ff.in quib.cauſ. pignus. l.4.de nautic. fœnor. l.pecuniæ. de vſur.

Numerus legitimus. Legitimus numerus.l.2.ff.de decret.ab ord.faciend.ibi, illa decreta quæ non legitimo numero decurionum coacto facta ſunt,non valent. Legitimus ergo numerus eſt à lege inſtitutus,vt duæ adſint partes.l.2.ibidem.

Legitima obſeruatio. Legitimam obſeruationem. l. ſi non ſecundum legitimam obſeruationem.ff.de donation.inter vir.& vxor.

Legitimæ actiones. Legitimas actiones, à lege introductas dicit Iuriſconſ. in l.ſciendum. ff. de noui oper. nuntia. ibi, integras legitimas actiones manere. l. ſi vſusfructus. de aqua pluuia arcend.l.qui ſeruandarum.§.fin.de præſcrip. verb.

Legitima tutela, & adoptiones. Legitimæ tutelæ lege 12.tabular.agnatis delatæ ſunt,& conſanguineis, item patronis: id eſt his qui ad legitimam hereditatem admitti poſſunt. l.1. ff. de legit.tutor. l.cas. de capit.deminutio. Adoptiones legitimæ exponuntur ab Vlpia.in l.ſi qua.in fin.ff.de ritu nuptiar.

Legitimi tutores. Legitimos tutores nemo dat,ſed lex duodecim tabularum fecit tutores, l.legitimos. ff. de legiti. tutor. *Vir legitimus apud Stoicos quis.* Legitimum virum Stoici eſſe dicunt, qui legem ſequatur, & quæ præcipiuntur ab ea faciat. Legiſperitum vero eum, qui legem interpretari calleat: nullum autem malorum aut legitimum,aut legiſperitum eſſe,teſte Plato.de natura.

Legitima quæ ſit. Legitima dicitur illa portio,quæ filiis debetur ex bonis patris vel parentis iure quodam naturali. l. nam & ſi parentibus.& fere per totum. ff. de inoffic. teſtamen. l. cum ratio.de bonis damnat.l.vnde ſi parens.C.de inofficio. teſtam.in authen.de hered.& Falcid.colla. 1. §. primum itaque.& §.aliud quoque capitulum.in authen.vt cum de appella.cognoſc.colla.8.vbi iure inſtitutionis debet relinqui legitima,id eſt filius vel nepos in ea debet inſtitui.

Probatio legitima. Legitima probatio, à lege inuenta vel probata. l. cùm de indebito. ff. de probatio.ibi, & ipſe qui dederit legitimis probationibus ſolutionem approbauit.

Ætas legitima eſt 25.annorum. Legitima ætas vocatur viginti quinque annorum, vt docet Iuſtinia.in l.ſi.C. de his qui veniam æta. impetrauc. & l.pen.quand.dies lega.ced.

Pœna legitima in crimine ſtellionatus non eſt. Et ſecundum Iuriſconſultum pœna ſtellionatus nulla legitima eſt,id eſt à lege certa pœna non eſt impoſita,quia non eſt crimen legitimum,id eſt publicum,dicit text.cum glo.in l.3.in fin.ff.de crimin.ſtelliona.

Accuſatio legitima. Legitima accuſatio,iuſta & iure probata. l.miles.§.quæ propter.ff.de adulter.

Fundum conceſſum Titio & ſuis, quomodo intelligatur. Vnde infertur, quod ſi feudum vel emphyteuſis ſit Titio & ſuis legitimis heredibus conceſſa, intelligetur tantum de his qui Titio ab inteſtato ſuccedere poſſunt, non vero de extraneis heredibus inſtitutis,qui non ſunt legitimi heredes, vt ſupra probaui. facit l.ſi poſthumus. verſic. itaque.ff.de liber.& poſth.l.ex facto.§.ſi. ad Trebellia. Sic conſuluit Alexand.conſi.56. viſo proceſſu.col.2. in 2.vol. & Panor.expreſſe in conſi.3.nitar in præſenti. col.4. verſi. ex his infertur.in 2.vol.licet. Alcia.contr.teneat.

Succeſſio quæ defertur ex teſtamento, non dicitur legitima. Secundo infertur contra Bar.& alios in l.3.§.de illo. ff. pro ſocio,quod ſucceſſio,quæ defertur ex teſtamento,non dicetur legitima:ſiue illud verb.legitima proferatur à lege, ſiue à contrahentibus.per ſupradicta, & l.quia autem. ff.ſi quis omiſſ. cauſ. teſtam. Quamuis Iaſ.in l. vna. C.quand. non peten. part. contrarium teneat, & Bened. in reper.c. Raynutius.in verb.& vxorem.num.74.& ſeq.de teſtam.& communiter docto.quia partes non poſſunt,nec videntur immutare vocabuli nomen.l.Stychum.ff.de lega.3.quemadmodum docet Alcia.lib.paradox.4.c.7.

Intellectus l. vnica.C.quãdo non petunt. partes. Tertio infertur contra Iaſ. & alios in l.vna. C. quando non peten.part.vbi dum tex.dicit, Ceſſante legitima ſucceſſione,intelligunt tam de ſucceſſione ab inteſtato,quam ex teſtamento. Quæ interpretatio conſiſtere non poteſt. nam ibi dicitur,Quoties pluribus liberis ceſſante legitima ſucceſſione bonorum poſſeſſio defertur: ſi aliqui ex illis adeant,alij non accreſcit portio non adeuntium, adeuntibus.& ſic dicit,Ceſſante legitima ſucceſſione, id eſt ciuili: nam ea durante non datur bonorum poſſeſſio, quæ iuris eſt prætorij, alioqui ſuperfluum eſſet prætoris remedium. Ita non poteſt intelligi de ſucceſſione ex teſtamento. Bonorum enim poſſeſſio non datur, ſi ex teſtamento petitio hereditatis de iure ciuili daretur.Ergo patet intelligendum eſſe de ſucceſſione legitima, id eſt quæ iure ciuili defertur ab inteſtato: quicquid ibi dicant iuris interpretes. Nempe primo ſucceditur ex teſtamento: tuncque, ſi vno deficiente prouiſum ſit de portione illius, non erit locus iuri accreſcendi:ſicut procederet in legitima portione, vt dicunt doct.in l.re coniuncti.ff.de leg.3.

At dicet quis, ceſſare debere teſtamentariam & legitimam,antequam bonorum poſſeſſio deferatur.ergo legitimæ appellatione comprehendi videtur teſtamentaria.Reſpon.non eſſe verum:quia durante teſtamentaria non erat dubium deferendam non eſſe bonorum poſſeſſionem. quamobrem eius tanquam ſatis notorij mentionem non habuit ibi lex. Et licet ex teſtamento ceſſare debeat, antequam bonorum poſſeſſio detur, non tamen ex illo text. ſed ex iure iam deciſo: non autem proprie legitima comprehendet teſtamentaria. Nec quidem negauerim, quod ſi lex prohibeat legitimam, quin forte ex alia lege, vel ex eadem ratione habeat etiam locum talis diſpoſitio in teſtamentaria ex extenſione,non ex proprietate vocabuli:

vt ſi

vt si prohibeatur deportato capere testamentariam successionem ratione delicti, nec quidem legitimam capere poterit.l.1.C.de here.instit.non quod successio testamentaria sit legitima, vel econtra: sed ex paritate rationis. quod est viile & subtile.

Hereditates confirmantur lege.

Non refragatur legitimum dici, quod lege confirmatur. l. legitima ff. de pact. sed hereditates testamentariæ confirmantur à lege: ergo legitimæ dicuntur. Respond. quamuis lex 12.tabular.confirmet hereditates, non tamen eas facit legitimas: quia lex illa confirmat hereditates his verbis, HEREDITATES IN TESTAMENTO IVRE FACTO DATÆ RATÆ SINT. confirmat scilicet his, quibus relictæ sunt, si iure relictæ sint, vt ratæ voluntates sint. Siquidem est differentia, an id quod confirmatur non alias teneret, vt tunc dicatur legitimum, vt d.l. legitima. At testamentariæ successiones iure factæ valent sine confirmatione legis, cum sint de iure gentium.l.interdum.ff.de condic.indeb. vbi Bart. & ceteri. nimirum si ea approbatio non faciat eam dici legitimam, sed à lege approbatam & confirmatam.Bar. & alij in l.moræ. ff. de iurisd.omnium iudic.Sic quoque differentiam facit ius inter legitimam & testamentariam.

Nec me mouet iste text. quia non dicit legitimam hereditatem ex testamento obuenientem (& in hoc fuerunt hallucinati nostri iuris interpretes) sed dicit quidem iste text.lege nobis obuenire hereditatem etiam eam, quæ ex testamento defertur: quia lex eam confirmat. Et sic lege nobis obuenire dicitur hereditas etiam ex testamento, sed non ob id dicitur legitima: quia lex confirmat testamenta, & approbando ea non facit, vt hereditas ex testamento obueniens dicatur legitima, vt satis supérque superius expressi.

Hereditas dicitur nobis obuenire lege etiam ex testamento.

Non etiam obstat text. in l. mater. ff. de inofficios. testam.vbi filia erat instituta in quadrante, & tamen legitima vocatur ibi hereditas. Respond. ibi legitimam dici vt hic, videlicet quæ lege ab intestato defertur, non quæ ex testamento, quod erat ibidem ruptum per querelam: ideo per testamentum non videtur repudiasse legitimam hereditatem, vt in l.legitima. ff. de petitio. heredita. Alias sequeretur, quod tutores testamentarij dicerentur legitimi, cuius contrarium constat, nam legitimus desinit, quando in testamento quis datus fuit. l.iure. §.fin. cum l.seq. ff.de testamentar.tutel.Imo quandiu testamentaria speratur, legitimam cessare docet Iurisconsf. in l.si quis sub conditione.ff.de testamentar. tutel. & heredes instituti etiã legitimi dicerentur, contra distinctionem positam in rub. ff. de legitim.tutor.& rub.ff.de suis & legit.heredib.& superius abunde scripsi.

Hereditates quedam ex testamẽto veniunt.

Sic igitur est concludendum, quod hereditates dicuntur lege obuenire.Sed quædam veniunt ex testamento,& dicuntur testamentariæ, vt hic in text.qui nos docet, quomodo vocanda sit testamentaria, & non legitima. Aliæ vero hereditates obueniunt lege, iure tamen legitimo, siue ab intestato, l.qui pretio, ff.de donatio. caus. mort. quæ dicuntur legitimæ. ita docet text. in l. 3. §. de illo. ff. pro socio. text. expressus. in l. illud. ff. de acquiren. heredita. Quæ multum conferre possunt ad intellectum rub. ff. de suis & legit. heredib. & l. si quis ita heres. ff. de heredib. instituend.

Postremo non obest text. in l. qui in vtero. ff. de statu ho. vbi legitimæ hereditates debent restitui his natis, qui in vtero erant tempore mortis patris, vel alterius. & idem dicit ibi gl. in hereditatibus testamentariis. Respon. vt superius dictum fuit: quamuis id quod disponitur in legitima hereditate, possit ex identitate rationis extendi ad testamentariam, vt ibi: non tamen ex eo sequitur legitimæ nomine venire eam, quæ est ex testamento.

Sequitur in text. *quia lege 12.tabularum testamentariæ hereditates confirmantur.* Et sic patet testamenta confirmari à lege 12. tabula. vnde resultat ea non esse à lege inuenta. Quæ vt exactius perspicere valeamus, tres quæstiones vobis dissoluam, sperans ea non pauci fore emolumenti.

Testamenta quare inuẽta. Doctori perito est dedecori sua doctrina non relinquere semen.

Imprimis igitur quæro, testamenta quamobrem inuenta sint? Respon. ne iniuria defunctus afficiatur, si non habeat heredem. §.1.Instit. quib.licet manum. nempe rubor est sine herede decedere: sicut doctori perito est dedecori non relinquere suæ doctrinæ semen.c.obiiciuntur.34.q.4. l.1.de stud.liberal.vrb.Romæ, lib.11. C. Et iniuriam patri dicitur filius inferre, si se ab hereditate patris abstineat. argum.l.Iulianus.ff.si quis omissa caus.testam.Bald.in cap. vno.col.2.an cogna.vel filius.quemadmodum etiam scholasticus, qui abstinet à lectione sui doctoris, forte propter lusum pilæ, vel alias voluptates: quales multi sunt scholastici vix ad vllam frugem peruenientes.

Secundo inuenta sunt propter necessitatem, vt creditores post mortem habeant, quem conueniant. l. & quia. ff. de interrogator.act. l.1. C.de heredit ar.actio. doct.in l.1. ff.ad Trebel.

Tertio ad obuiandum litibus,& querelis, quę post mortem possent inter proximiores heredes ab intestato, suboriri.Porc.in §.1.Insti.de testa.

Quarto ratione pietatis. pium enim & æquum est, vt is qui toto suæ vitæ curriculo non sine ingenti labore bona quædam acquisiuit, ea possit alicui grato relinquere, cum illa secum ferre non liceat. l. 1. Cod. de sacrosanct. eccles.

Quinto charitatis exercendæ gratia, & retribuendi: vt videlicet is qui bona habet, post seruitia sibi impensa benemeritos & gratos remunerare possit,& ingratis auferre. §.aliud. & §. causas. in auth. vt cum de appella. cognoscit. colla.8.c.cum in officiis.de testam.

Sexto ratione vtilitatis publicæ.nam eo quod homines testari possunt, incenduntur ad acquirendum & laborandum: quod publice interest.l.1. ff.solu.matri.l.vel negare. quemadmo.testam, aperiant. veluti mulieres communius in ista patria Galliæ consuetudinaria, in qua dimidiam partẽ conquæstuum sibi acquirunt ex consuetudine, sunt diligentiores, quam in patria iuris scripti, vbi quicquid acquirunt, maritis acquirunt, aut filiis si quos habeant: ideoque nihil mirum, si paulo negligentiores sint ad acquirendum, & promptiores ad expendendum in pompis & rebus superfluis.

Testamẽta ad quid prosint.

Vltimo inducunt ad seruiendum & morigerandum testari valentibus, & aufertur materia delinquendi. sperant enim filij, & alij consanguinei successionem obsequendo patri vel consanguineo. siquidem illis obnoxij sumus, qui nobis seruierunt.c.cum in officiis.de testa. Econtra quando velint nolint parentes, eorum bona deferuntur filiis,& aliis consanguineis, contemnunt nonnulli filij perditionis, nec debita præstant obsequia parentibus, & plus sibi tribuentes quam deceat, non verentur dicere non posse priuari successione eis per consuetudinẽ delata. Quamobrem mihi summopere semper fuit amplectenda hæc libera testandi facultas iure diuino inuenta, & iure humano confirmata.

Testamenta quo iure sint inuenta.

Secundo igitur quæro, quo iure testamenta sint inuenta? Respon. Ista de quibus hic loquimur, sunt introducta de iure gentium, quoad primæuam inuentionem. Nam eo ipso quo gentes esse cœperunt, de bonis suis disponere voluerunt, vt legitur de Iacob. Genes.27.& gloss.in l.quotiens.ff.de heredib.insti.& 3.Reg.ca.2. vbi Dauid instituit Salomonem.& huius sententiæ fuit Bart.in l.interdum.ff. de condict.indeb.Alexand.conf.2.nu.20.in 1.vol.& communiter iurium interpretes.

Testamenta inuẽta quoad formam de iure ciuili.

Verum quoad formam & solemnitatem fuerunt testamenta introducta de iure ciuili,& quoad confirmationem vt hic: quia lex testamenta confirmat: & sic antea inuenta erant, vt scribit Barba.in rub.de testa.& in tract.de præstan. Cardinal.in q.1.partis 1.col.1.Alexand.in rub.ff.de acquir. hered. Roma.in l.si non speciali. & l.si testamentum.C.de testam.vbi Ias.& Bauer.in §.1. col.4. no. 4. Inst.de testam. Alber.Brunus in tracta.de statuto exclunden. fœmi.q.1.vbi plene scribit.

Quibus testamẽtis Rex vel imperator non possit derogare.

Ex quibus infertur primo, quod Imperator vel Rex non

non potest derogare testamentis, si iure facta sint.l. si testamentum. C.de testam. vbi plene docto. cum iuris gentium sint. Et res in testamento prohibita alienari, Princeps non potest concedere, vt alienetur: nisi magna ex causa, de qua debet constare. Et si rescriptum alicui contra testamenta iure facta concesserit, inciuile iudicabitur: vt consuluit Dec.consil.557.in casu magnifici.col.3. per d.l.si testamentum.& consil.537.accurate.col.2.vbi concludit legitimatum à Principe non excludere substitutum.& consi. 608. viso eleganti. &c. nempe quia iuri gentium sine vrgente causa Princeps derogare non potest. Dec.consi.403. quamuis.col.3.q.2.gl.in l.2.C.de precib.Impera.offerend. vbi dicit Principem non posse auferre dominium, quod est de iure gentium.& ibi alia addidi iura.

Imo de tali causa constare debet, nec partis assertioni stareturgl in l.si donatione.C.de colla.Bart.in l.si forte,ff. de castren.pecul.l.si donatione.C.de colla.

Princeps, surdo; aut muto permittit vt testentur. Potest tamen Princeps surdo aut muto, aut aliis sanæ mentis hominibus, quibus testamenti factio tantum à legibus prohibita est, testandi facultatem concedere. l. si mutus. ff. de testa. Et an testamenta propter solemnitatem omissam tempore pestis, sicque minus legitima, confirmare possit, scribit Lucas de Penna in l.1. col.4. C. de his qui in exilium dati. lib.10. & plene de Ripa in tracta. suo de peste.

Testamēta per consuetudines non tolluntur. Item consuetudo non potest tollere testamenta, sed solemnitates sic.Ludouic.Roma.in d.l.si testamentum.per l.fin.C.illo titul. Quemadmodum testamenta coram duobus notariis facta vi nostræ consuetudinis Parisiensis valent vbique. nam hæc sola est solemnitas, quæ in hac patria consuetudinaria sufficit in omnibus actibus. Et hoc modo idem auctor testatus est Lutetiæ Paris. anno domini 1557. die vlti. Octob. & die 2. Nouemb. subsequentis migrauit ad dominum, & sepultus in sacello collegij Heduensis parœciæ sancti Andreæ de Arcubus. Sic in testamento deposita nullus mutare potest, quando ad vsum destinatum res commode valet accommodari, præter Papam elem.quia contingit.de religios.domib.vbi addidi. & Aufrer.in decis.Tholosa q.26.

Sed in contrarium quibusdam videtur hoc ius testandi parum iuri conuenire: quinimo absurdum esse nituntur hoc argumento probare. paria siquidem sunt aliquid facere tempore inhabili, vel cum habili sit, illud conferre ad tempus inhabile: vt dono decem sponsæ, quando erit vxor *Donatio facta sponsæ, quando erit vxor mea, non valet.* mea, hoc non valet: quippe censetur huiusmodi donatio facta esse tempore matrimonij.l.quod sponsæ.C.de donatio.ante nupt. ita qui testatur, confert voluntatem suam in tempus inhabile, vtpote post mortem: quia testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri voluit.l.1. ff.de testam. Et tamen post mortem nihil habet, cum mors omnia soluat. §. deinceps. *Testari nō potest qui nihil habet.* in authen.de nupt.colla.4. Et quando quis nihil habet, nec actu, nec potentia testari potest, auth. ingressi. C.de sacrosanct.eccles. Barba. in rub. de testam. plene vsque ad nauseam scribit.

Cui difficultati respondet Panor. in rub.de testa. quem multi etiam receptæ auctoritatis sequuntur, hominibus tantum ex gratia concessum esse ius testandi: sed de rigore *Ius patronatus ex gratia laicis permissum est.* nemini licitum esse testari. sicut de iure patronatus dicimus, quod ex gratia concessum est laicis.c.3.de iure patro, ibi, quia hactenus eos ecclesia sustinuit.

Testari permissum est, & de gratia, & de stricto iure. Ego vero putarem nedum de gratia permissum esse hominibus de rebus suis disponere, verum etiam de stricto iure.per l.in re mādata. C.manda. vbi scribitur, quod quisque rei suæ est moderator & arbiter. Imo etiam quis abutendo potest disponere. l. sed & si lege. §. consuluit. ff. de petitio.heredita. maxime in vltima voluntate. l.1. ff.ad legem Falcid. §. disponat testator, & erit lex. & §. deinceps. de nupt.colla.4. sequitur Berttand. consil.77. viso. In 1.vol. secundum no. editio. Alioqui sequeretur falsum esse, quod superius diximus, ius hoc testandi iure gentium adinuentum esse. nam eo iure gratiam non inuenimus, sed meram facultatem omnibus passim concessam, quæ à iure ciuili postea ex causa restricta est.l.1.C.de sacrosan.eccles.& superius dixi in l.verbis legis.

Vnde Christopho.Porc.in §.1.Insti.de testa. respondet, quod hereditas iacens, quæ personam defuncti repræsentat, est domina rerum post mortem. l.1.§.1.ff.si quis testa. *Hereditas iacens post mortem est domina.* liber esse iussus fuer. & l.hereditas.in princip.ff.de acquir. rerum domi. Sed hæc sententia parum satisfacere videtur. nam etsi hereditas iacens est domina post mortem: non tamen ex hoc tollitur contrarium, imo augetur. quippe semper id obstat, quod testatus non est post mortem dominus, sicque testamentum suum in tempus mortis collatum valere non potest: tum quia vere non inuenitur, quod hereditas iacens sit rerum domina. nec enim ei hereditati iacenti quidpiam reliquit testator. Quamobrem aliter & secundo respondet idem Porc. quod voluntas iam est sortita effectum: ergo non vitiatur, licet peruenerit ad eum casum, à quo non potuit incipere. l. pluribus. §. & si placeat. vbi Bar. ff.de verbor.obliga. in quibus adhuc doct. valde se contorquent. Quamobrē impræsentiarum meam non verebor interponere sententiam: quam, si vobis grata videatur, benignis auribus accipite.

Disponere in vita, & conferre post mortem, differunt. Vt igitur nodum hunc à doctoribus nondum extricatum dissoluamus, primum oportet præfari, aliud esse disponere in vita, & conferre post mortem: aliud disponere, & non conferre post mortem. Siquidem post mortem conferre quis dicitur, quando institueret expresse, vel legaret post suam mortem, his verbis aut similibus: Ego post mortem meam instituo Titium. vel sic: Ego post mortem meam Titio lego decem. quippe non valeret hoc, per rationes prædictas, & per text. in l. si ita scriptum. ff. de liber.& posth. Et quia hereditas ex die dari non potest. l. hereditas. ff.de heredib.inst. Et hoc probat l.quod sponsæ.C. de donatio.ante nupt. vt quando quis donat sponsæ, cum erit vxor: vel, vt tunc adipiscatur dominiū, quando nuptiæ fuerint sequutæ. Ecce ergo, quod confert in tempus inhabile. ideo text. dicit absque effectu esse. Ita & testamenta sic (vt dixi) concepta.

Testator per quæ verba disponat. Disponere vero de bonis suis in vita, & non conferre in aliud tempus dicitur testator: vt Instituo talem, Lego illi decem. nam hæc dispositio iure etiam stricto valet. l.in re mādata. C.manda. probatur in c.apostolica.8.q.1. vbi aliud est prælatum viuentem deliberare cum fratribus de electione, aliud est ex testamento post mortem sibi facere successorem. nec dicitur primo casu in tempus inhabile conferri. nam quandiu viuit, est dominus: & id temporis disponit: quæ dispositio morte confirmatur. l. cum hic status. ff. de donatio. inter vir. & vxor. cap. cum Marthæ. de celebra. missar. Si quis igitur instituat nunc heredem, nil ei post mortem oberit, cum sit heres tempore à iure præstituto. videlicet ipso mortis tempore. Secus *Institutio quando non valet.* vbi diceret, Instituo eum post mortem, vt prædixi: quia post mortem non potest ipse quicquam facere. ideo hoc non valet.

Voluntas contrahentiū subtilitate nimia non debet impediri. Idem in contractibus & legatis habere locum voluit antiquitas: sed postea pro communi hominum vtilitate hoc Imperator emendauit in contractibus & legatis, ne propter subtilitatem nimiam verborum latitudo voluntatis contrahentium impediatur. l. vna. C. vt actio. ab heredib. l.scrupulosam. C.de contrah. stipula. §. post mortem. de inutilib. stipula.

Testator disponit in vita, & eius voluntas suspenditur vsque ad mortem. Non obstat ergo, quod post mortem confertur: quo tempore non est dominus. Respon. quod testator disponit in vita, & instituit in vita: sed lex voluntatem suam suspendit vsque ad mortem. l.4. ff.de adimend. lega. & per mortem confirmat, vt prædixi.

Actus in vita, perfectus, post mortem confirmatur. Nec etiam obest, parem esse vim expressi & taciti. l. cum quid. ff. si certum pet. Respon. quoque hoc in multis casibus non procedere, secundum Ias. ibi, & recentiores. Vel dicunt nonnulli hoc esse verum in his, quæ ex natura contractus veniunt, vt ibi: alias secus. Vel hic est diuersa ratio. nam actus est in vita perfectus, & per mortem confirma

confirmatus, vt prædixi. ideo non vitiatur actus perfectus & consummatus, vt probatur in tit. de renuntia. vbi si quis resignauerit beneficium detentus valetudine, facta resignatione, & admissa est exutus beneficio: ideo si moriatur, valebit resignatio. sic facto testamento & à iure confirmato, testator est per mortem exutus bonis, quæ adita hereditate transeunt in heredem, & valet illud testamentum. l. cum heredes. ff. de acquir. possess. pro his text. est in l. fin. ff. de stipula. seruor. vbi stipulatio serui facta, cum manumissus erit, valet, & domino acquiritur: promissióque facta filio, cum emancipatus erit, etiam si dolo malo hoc faciat, patri quæritur. Itaque ait testamentum valere simul atque à testatore legitime factum est, licet non sortiatur effectum, nisi post mortem: quo tempore nihil impedit, quominus effectum habeat. at in donatione illa sponsi ius impedit & prohibet, quominus effectum habeat tempore nuptiarum. nec potuit ante valere: quia donans ante nuptiarum tempus valere noluit, ita donando.

Testamentum quádo valeat, & quando suum sortiatur effectum.

Item si quis constituerit se soluturum, quod nunc debet, licet post constitutum debeatur, tamen valet constitutum, etiam si eo tempore constituerit, quo erat obligatus, licet in id tempus venerit, quo non tenebatur. l. item illa. §. quod adiicitur. ff. de consti. pecunia. nec actus perfectus vitiatur, si peruenerit ad casum, à quo non poterat incipere. per regul. iuris.

Et sic viget vsus testamentorum. quia testantur omnes populi, dum non iure prohibeantur. l. si quæramus. & l. 2. ff. de testa. edictum enim de testamentis est prohibitorium certarum personarum & regulæ permissiuum. Azo & Hostien. in summa de testa. & doct. in rub. illius tit. in decretal. Et ista notanda sunt in testamentorum materia.

Omnes testari possunt qui iure nō prohibentur.

Postremo qui confirmat, an censeatur dare, videte plene docto. maxime Curtium in l. & quia. quam legunt cum l. more. ff. de iurisdict. omn. iudic. vbi dicunt, quod confirmans actum inualidum, videtur dare: secus si validum. Deci. in rubr. de confirma. vtili vel inutili.

Confirmans actum inualidum videtur dare.

IDEM LIBRO TERTIO AD legem Iul. Papiam. Lex cxxxj.

Aliud est fraus, aliud pœna. Fraus enim sine pœna esse potest: pœna sine fraude esse non potest. Pœna est noxæ vindicta: fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio.

Hæc lex duas continet partes. in prima differentiam assignat inter pœnam & fraudem: in secunda inter pœnam & mulctam ibi, *inter mulctam autem*. Et quamuis veteres fraudem pro pœna ponere solerent. l. cum autem. §. excipitur. ff. de ædilit. edict. l. nec magistratibus. de iniur. tamen hic Iurisconsult. sequentes inter hæc assignat differentias, nempe inter fraudem & pœnam.

Prima differentia traditur ibi, *fraus enim sine pœna esse potest*. quia fraus, de qua in l. si calumnietur. infra eod. est dolus, malitia, fallacia, calumnia, circunscriptio, damnum, scelus, crimen & delictum: & potest esse sine pœna, vtpote si fraus leuis sit, & super re leui, quæ pœnam non meretur. Vel fraus sine pœna esse potest, quia fraus damno afficit, & omne damnum non dicitur pœna, quæ ad vindictam criminis imponitur: damnum vero detrimentum respicit, & nil ad pœnam. nam hoc casu damni restitutio sufficit. §. 1. de lege Aquil. Et sic fraus sine pœna erit, sed non sine damni restitutione. Et hæc verior videtur.

Fraus quid sit.

Expedit tamen timere furti vel iniuriarum pœnam, inquit Iurisconsult. in l. si vnus. §. pacta. ff. de pact. quia lento gradu ad supplicij vindictam diuina procedit ira, & tarditatem supplicij grauitate compensat. Valer. in princip.

Pœna furti vel iniuriarū timenda est.

Vel est de casibus, in quibus impune fit, quos tradit Iacob. Bolenc. in repet. §. famosos. l. capitalium. ff. de pœnis. quos transcripsit Chassan. in consuetud. Burgund. rub. *des iustices*. §. 5. in glo. *s'il n'a grace*. prætermisso tamen suo auctore, nec allegato: veluti si quis ad tuitionem sui corporis alium occidat. l. vt vim. ff. de iustit. & iure. l. scientiam. §. qui cum aliter. ad legem Aquil. Sed forte dici potest in illis casibus abesse fraudem, cum iuris interueniat auctoritas: ideo sine fraude censetur esse. l. Gracchus. Cod. de adulter.

Aut fraus esse potest absque pœna, quando ignoratur commissa, vel non probatur. l. absentem. ff. de pœnis. secundum glo. hic. Vel toleratur. multi enim corriguntur, vt Petrus. multi tolerantur, vt Iudas: multi nesciuntur, donec veniat Deus, qui illuminabit abscondita tenebrarum. cap. multi. 2. quæst. 1. Cum vero interdum fraus pro pœna accipiatur, proculdubio cum ipsa pœna sit, absque ea esse non potest. l. cum autem. §. excipitur. 1. ff. de ædilit. edict.

Fraus quádo est sine pœna.

Pœna sine fraude esse non potest. Licet fraus sine pœna esse possit, nempe sine culpa non est aliquis puniendus. regul. Sine culpa. de regul. iur. in 6. Et rem, id est hominem qui culpa caret, in damnum, id est in pœnam vocari non conuenit. cap. cognoscentes. de consti. pœna siquidem auctores suos tenere debet. l. sancimus. C. de pœnis. cap. 2. de his quæ fiunt à maior. part. capitu. Quamobrem non debet quis affligi sine fraude: veluti si casu fortuito quis hominem occiderit, illum pœna non sequetur, cum fraus hic absit. l. si putator. ff. ad legem Aquil. l. 1. Cod. de sicar. Et in euangelio scribitur, ex bono opere quem non esse puniendum. Sicque pœna sine fraude non est quis afficiendus.

Puniendus quis non est sine culpa.

Qui casu fortuito hominē occidit, eum pœna non sequitur.

Limitatur primo, quando punitur vnus pro alio, quod in quibus obseruetur casibus, tradit text. in c. ecclesia. §. his ita. 1. q. 4. vbi septem ex causis alij puniuntur propter aliorum peccata: vt causa sacramenti, vt lapides & thesauri Hierico, & animalia Amalecitarum. Iosue 6. c. & primi Regum c. 15. Secundo causa flagelli, vt primogenita & possessiones Ægyptiorum. Exod. 7. c. cum multis sequen. Tertio ratione criminis detestandi, vt pecunia Simonis, dum fuit dictum illi: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quia donum Dei existimasti pecunia possidere. c. qui studet. 1. q. 1. c. mulier. 15. q. 1.

Quot ex causis quis puniatur ob peccatū aliorum.

Quarto causa experientiæ, vt electi & prophetæ. nempe arca & prophetæ peccato suorum ciuium hostibus traditi sunt: electi quoque, qui murmure eorum impediti sunt, non in pœnam criminis, sed in experimentum, & exemplum patientiæ hæc passi sunt. d. cap. ecclesia. §. arca. Quinto causa puniendi, in quo deliquerint: vt Dauid, qui populum numerauit; quia in multitudine populi gloria regis, in diminutione contritio Principis. 2. Reg. cap. vlt. ob id fuit peste percussus populus, vt ibi. Sexto causa diminuendæ pœnæ, vt paruuli Sodomitarum. Genes. 19. c. Septimo causa exempli, & correctionis: vt peccante Cham filius eius maledicitur. Genes. 9. cap. in fin. & Giezi delinquente lepra ad posteros transmittitur. 4. Regum 5. c. Et vtinam sic ad omnes simoniacos lepra deferretur: plurimos enim tales passim hodie cerneretis, vt scripsi in praxi benefic. in 3. parte. Alia exempla petere licebit ex c. ecclesia. 1. q. 4.

Regis gloria in quo consistat.

Simonia ob crimen Giezi posteri lepra sunt affecti.

Vltimo sine culpa non potest quis pro alio puniri, nisi subsit causa: vtpote si quis matrimonium contrahat cum vidua, punitur tanquam bigamus, licet non sit in culpa, sed causa subest. d. regul. Sine culpa. At pœna corporali regulariter vnus pro alio non punitur: nec valeret statutum vel ordinatio contrarium disponens, teste Bald. in rubr. C. res inter alios acta. Dec. & alij in c. 2. de consti. Lucas de Penna in l. 3. col. 5. C. de excepto. & exactor. lib. 12. Alios casus, in quibus alius pro alio punitur, scribit Archid. in c. qui bona. 17. q. 1. col. penult.

Culpa carens pro alio non punitur.

Cum vero dicit text. hic non posse quem puniri sine fraude, & delicto, intellige hoc verbum potest pro debet, quod scilicet quis sine fraude puniri non debet. Et sic capitur hoc verbum potest, vbi materia non est necessaria. text. in c. si qui testium. de testib. cap. quanto. vbi gloss. de præsumptio. l. nemo potest. ff. de pact. alias regulariter importat necessitatem. gloss. singul. in regul. 1. de reg. iur. in 6. vbi

in 6. vbi alia addidi. Bar. & alij in l. Gallus. ff. de liber. & posth. Vel nō poteſt quis puniri ſine fraude, id eſt ſine dāno: nam etiam falſum non punitur, vbi non eſt damnum. l. damus. vbi gloſſ. C. de falſis.

Quis non punitur ſine damno.

Imprimis ergo de delicto conſtare debet. l. 1. §. item illud. ff. de ſenatuſconſul. Silania. vt ſcripſi in interpreta. l. diuus. ibidem. Tamen delicti commiſſi quis interdum pœnas luit, quamuis tale quid nihil admiſerit: vtpote ſi confiteatur illud crimen perpetraſſe, quod vere alius commiſerat: nec tamen eo prætextu liberabitur verus auctor delicti. l. ſi is cum quo. ff. de confeſſ. l. qui ſeruum. de interrogator. actionib. Et interdum iuxta Iuuenalis ſententiam.

Punitur interdum quis pro alio.

Dat veniam coruis, vexat cenſura columbas.

Quod diligentiſſime iudex animaduertere debet, & fugere. Quippe melius eſt nocentem impunitum relinquere, quam innocentem puniri. l. abſentem. ff. de pœnis.

Iudex debet potius nocentem impunitũ relinquere, quàm innocentem punore.

Sequitur in text. *Pœna eſt noxa vindicta: fraus & ipſa noxa dicitur.* Affert hic Iuriſconſ. alteram differentiam, quod pœna eſt vindicta delicti, id eſt caſtigatio & coercitio. Græce ποινὴ dicitur à πόνῳ, id eſt à labore & dolore: nempe dolet is, cui pœna infligitur. & πονέω idem eſt, quod laboro, doleo. & Gallic. *poine:* quod Græcum redolet, videlicet ποίνωμα, id eſt ſupplicium, pœna. Fraus vero dicitur & ipſa noxa, & delictum: licet aliquando noxia vocetur delictum, vt in §. 1. Inſtit. de noxal. actio. vbi gloſſ. ſcribit hunc verſum:

Noxiæ verbum quid denotet.

Noxia, delictum, delinquens, noxa vocatur.

Et quæ vindicta ſit permiſſa, ſcripſi in interpreta. l. diuus. ff. de ſenatuſconſ. Silan. De noxa dicam in l. plebs. §. noxæ. infra eod. Et ſic fraus, dum pro damno capitur, poteſt eſſe ſine pœna, id eſt ſceleris vindicta: ſecus ſi pro crimine accipiatur, vt ſequitur.

Et quaſi pœnæ quædam præparatio. Ex his verbis text. elicitur tertia differentia, quod fraus dicitur quædam præparatio ad pœnam: nempe qui fraudem committit, id eſt delictum, præparat ſe ad pœnam ſubeundam. Pœna vero eſt ipſa fraudis caſtigatio. vnde dicit text. in l. 3. C. de epiſcop. audien. homicida expectet, quod fecit. & Geneſ. 9. cap. Quicunque fuderit ſanguinem, fundetur ſanguis illius. Et quiſquis præceptis non obtemperat, reus eſt, & debitor pœnæ. c. quiſquis. 14. q. 1. & gl. in l. ſi probatio. ff. de proba. ait: delictum tuum te punit, non ego.

Sanguis eius funditur, qui ſanguinem fudit.

Dolus etiam à fraude differt, licet fraus dolo inſit. l. iuriſgentium. §. ſed & ſi fraudandi. ff. de pact. Quod fraus non ſolum ex euentu & re ipſa conſideratur, ſed conſilio quoque. l. fraudis. ff. de reg. iur. vbi etiam Dec. & §. in fraudem. quib. manumitter. non licet. in Inſtit. Dolus ex animo fit, & alterius circumueniendi cauſa. l. 1. ff. de dolo.

Fraus & dolus differunt.

Fraudem capitalem admittere, eſt tale quid delinquere, propter quod capite puniendus ſit. Et ita veteres fraudem pro pœna ponere ſolebant. l. cum autem. §. excipitur. 1. ff. de ædilit. edict. ſcripſi in l. licet capitalis. ſupra eod. Et ſic fraus capitalis pro crimine capitali.

Capitalem fraudem admittere quid ſit.

In fraudem patroni libertus alienare videtur, qui dolo rem alienauit, vel in necem patroni rem prodegerit. l. 1. §. 1. & §. in ceteris. & §. ſi mutuam. ff. ſi quid in fraud. patron. vbi pro damno accipi poteſt.

Libertus in fraudem patroni quando alienare videatur.

Geſta etiam in fraudem creditorum videntur, ſeu fraudationis cauſa ea, quæ dolo quis fecit, vt re careret, ne creditoribus ſatisfieret. l. 1. 2. & per totum. ff. quæ in fraud. creditor. & C. illo tit. & §. in fraudem. Inſtit. de actio. Et quando quis præſumatur in fraudem alienare, docet Angel. ſex caſus in §. in fraudē. Inſtitutionib. de actio. & doct. in l. poſt contractum. ff. de donatio. & Federic. conſil. 45. ac Dec. conſil. 260. fraudator quis. in l. ſi fraudator. quæ in fraud. creditor.

Geſta in fraudem creditorum quæ videantur.

Fraus facile inter coniunctas perſonas præſumitur. l. non ſolum. de ritu nuptiar. doct. in d. l. poſt contractum. de dona. Lucas de Penna in l. 3. C. de iure fiſci. lib. 10. & in l. ſi donatione. C. de colla. Et 222. caſus, in quibus fraus præſumitur, ſcribit Lucas de Penna in l. quemadmodum. C. de agricol. & cēſit. lib. 11. & quomodo probetur, tradit Barba: conſ. 8. in 4. vol. & in cauſis beneficialibus, ſcripſi in concorda. §. volumus. tit. de colla. in gloſ. vlt. & in praxi benefic.

Fraus inter coniunctas perſonas præſumitur.

Fraus legi fit, cum id fit, quod fieri noluit: fieri autem non vetuit. & quod diſtat verbum ab intellectu, hoc diſtat fraus ab eo, quod contra legem fit. Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet.

Fraus legi quando fiat.

In fraudem vero legis facit, qui ſaluis verbis legis ſententiam eius circumuenit. l. fraus. & l. contra. ff. de legib.

Quando in fraudem legis quis faciat.

Et fraus quandoque fit de perſona ad perſonam: vt maritus prohibitus donare vxori, donat fratri vxoris vel alteri, medio cuius peruenit ad vxorem. l. 1. & l. ſi ſponſus. ff. de donatio. inter vir. & vxor. aut pupillus donat filio teſtatoris, ſeu adminiſtratoris ſui, vt ſcripſi in tract. de donatio. fact. tutor. & aliis adminiſtrator. in 2. tomo commentar. in conſtit. Reg. Gallic.

Fraus de perſona ad perſonam quando fiat.

Interdum cōmittitur fraus de re ad rem: vt prohibitus mutuare pecuniam filiofam. ſi ei tradat pannum, frumentum aut quidpiam aliud, non minus repelletur exceptione ſenatuſconſulti Macedoniani, quam ſi vere pecuniam mutuaſſet. l. ſed Iulian. §. mutui. ff. ad Macedo. vel prohibitus transferre frumentum, transfert farinam aut panem, ſicut ſcripſi in l. nominis §. fi. ſupra eod.

Fraus de re ad rem.

Ita de contractu ad contractum fraus adhibetur: vt cum maritus vendendi animum non haberet, idcirco tamen commentus eſt, vt donaret: venditionem non valere, nec donationem, ſcribit Vlpia. in l. ſi ſponſus. §. circa. ff. de donatio. inter vir. & vxor. plene Dinus in regul. certum. de regu. iur. lib. 6.

Fraus de contractu ad contractum.

Fraudem etiam legi factam Iulia. ait, ſi patronus libertam non ducturus propter hoc ſolum interiurando adegerit, ne alij nuberet, & perinde patronum teneri, ac ſi coegiſſet libertam iurare non nupturam. l. adigere. §. ſi patronus. ff. de iure patro. facit l. ſi libertus. §. plane. ibidem. Et æqualiter punitur, qui facit aliquid in fraudem legis, ac ſi faceret contra legem, vt docet Iaſ. poſt Bald. ibi in l. non dubium. 1. no. C. de legib. ſcripſi in l. nominis. §. fi. ſupra eodem.

Fraus legi facta quæ.

Notandum eſt igitur, quod fraus animum fraudandi requirit. §. in fraudem. quib. ex cauſ. manumitt. licet, & ſupra dixi. Vnde ſi quis habeat duas naues oneratas, & exonerat vnam, dum vult tranſire per ciuitatem Pariſienſ. vel Aurelianenſ. in qua pro qualibet naui onerata certa præſtatur pecunia: ille non incidit in legem, nec fraudem legi facere videtur. non enim hoc lex prohibet facere. imo poteſt ſibi, & ſuis bonis prouidere. Sic dixi in duabus quadrigis, & in altera iuxta ciuitatem exonerata, vel in duobus mulis & animalibus aliis ſic exoneratis. mihi ſiquidem ab initio licuit vnam tantum onerare: nimirum ſi poſtea dum voluero, id liceat. Quamobrem inique publicani exigunt, volentes per fas & nefas tranſeuntes ad ſolutionem cogere. quod iniquum eſt, niſi pro vna naue tantum. quia non videtur voluiſſe fraudare edictum, qui ſibi proſpicit. l. ſi pupillus. 1. §. 1. ff. de acquir. heredita.

Fraus quid requirat.

Item fraudi res eſſe dicitur, id eſt damno. l. cum te. C. de pact. inter emptor. & venditor. Et dicimus, ne res ſit mihi fraudi, id eſt ne res ea mihi vitio detur, vel adſcribatur, ſeu noceat: vt plene Adria. de ſermo. Latino elucidat.

Res fraudi eſſe quid.

§. Inter mulctam autem & pœnam multum intereſt: cum pœna generale nomen ſit, & omniũ delictorum coercitio: mulcta ſpecialis peccati, cuius animaduerſio hodie pecuniaria eſt. Pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis & exiſtimationis irrogari ſolet. Et mulcta quidem ex arbitrio eius venit, qui mulctam dicit: pœna non irrogatur, niſi quæ quacunque lege, vel quo alio iure ſpecialiter huic delicto impoſita eſt. quinimo mulcta ibi dicitur, vbi ſpecialiter pœna non

na non est imposita. Item mulctam is dicere potest, cui adiudicatio data est. magistratus enim solos & præsides prouinciarum posse mulctam dicere, mandatis permissum est: pœnam autem vnusquisque irrogare potest, cui huius criminis, siue delicti executio competit.

Mulcta vnde dicta.

Hic assignantur differantiæ inter mulctam & pœnam. Et aiunt quidam grammatici mulctam à mulcendo dictam per antiphrasim, teste Alcia. quia non mulcet. Tamen Bal. in ca. cum ecclesia. col. 2. de electio. ait mulctam dici, quia mulget, id est trahit sanguinem, id est marsupium. Vel iudex mulget lac hominis, id est pecuniam hominis: vel multum extrahit. Vel teste Varro. dicitur, quod olim singula, vt ouis aut bos, ob crimen exigerentur: sed postea multa exigi cœperunt, & vinum atque oleum addi, & in pecuniam conuerti. Et dicunt Sabinum esse vocabulum, quod Oscum Alcia. appellat. Vel dici potest à mulcendo, eo quod mulcet, lenit & mitigat rebelles, & cõtumaces, in quos imposita est. Vere puto dictam à mulgeo, quod facit in supino mulsum, vel mulctum. inde venit mulcta. Et pœna dicta est, quod puniat, teste Luca in l. 1. C. de his qui ex public. ratio. mutuam pecuniam acceperunt. lib. 10. Hæc grammaticis relinquo. Ceterum quia tex. hic paululum in verbis difficilis esse videtur, singula eius verba prosequamur.

Pœna vnde dicta.

Alcia. sententia reprobatur, & datur verus sensus per auctorem.

Cum pœna generale nomen sit. Hic prima inseritur differentia inter pœnam & mulctam. nam pœna generale nomen est, vt comprehendat quamlibet pœnam, & corporalem, & ciuilem, & pecuniariam, & generaliter omnem pœnam, pro quibuscũque delictis imponatur, siue fuerint nominata, siue innominata. Contra Alcia. dicentem pœnam dari super nominatis delictis, vt est furtum, adulterium, & similia. speciale vero delictum hic tex. secundum eum vocat innominatum: vt cum quis in ius vocatus non paret, cum temere appellet: huiusmodi facta pluribus verbis designantur specialiter, non vno generali, vt pœna. Sed arbitror Alcia. perperam intellexisse hunc tex. qui vult pœnam esse, quæ imponitur ex quibuscunque delictis: & vocatur tunc pœna. si vero pœna aliqua pecuniaria imponatur super aliquo certo delicto, id est iam commisso, siue nominato, siue innominato, iure permittente: tunc dicitur mulcta, non eo quod pluribus verbis designetur: sed speciale dicitur delictum, quia iam commissum, designatum & emergens. nempe non dicitur mulcta, nisi fuerit imposita pro aliquo peccato iam commisso, vt inferius dicetur: sicque est speciale, non generale. Et hæc est mens huius tex. ibi, *mulcta specialis peccati*, vt dixi in l. sciendum. supra eod. Quamuis idem Alcia. suam confirmet opinionem in l. si qua pœna. infra eod. plus dicens, quod si ex lege municipali concessum sit liberum arbitrium circa pœnas pro delictis infligendas, vt in hoc Regno Franciæ, quamuis furi, vel adultero pœnam pecuniariam iudex indicat, non tamen proprie dicitur mulctasse: quoniam huiusmodi delicta generalia sunt: at mulcta in specialibus habet locum. Tenete contrarium. quandoquidem prætor eum olim imponebat pro furto bouem aut simile, speciale delictum fuisse probatur: quia mulcta dicebatur, vt infra dicam. Ideo vos intelligite, vt prædixi. Mulctare quoque pœnã respicit, vt inferius elucidabitur.

Mulcta habet locum in specialibus.

Pœna in extraordinariis criminibus imponitur.

Item in extraordinariis criminibus pœna imponitur. l. annonam. §. pen. ff. de extraord. crim. Et tamen sunt delicta innominata: sicque mulcta foret imponenda, secundum Alciat. sententiam. Verum Iurisconsul. ait, nam & hæc res vindicatur extra ordinem non leui pœna. l. pen. ff. de extraord. criminib. Ecce igitur pœnam dici etiam in innominatis, quicquid velit Alcia.

Quid ergo sit pœna, tradit iste tex. videlicet est coercitio omnium delictorum, seu castigatio, quæ singulis delictis infligenda est. nempe reipublicæ interest, ne delicta remaneant impunita. l. ita vulneratus. ff. ad legem Aquil. cap. vt famæ. de senten. excommunic. Nec tamen debet pœna egredi metas delicti. l. mater. de oper. libertor. C. l. Pedius. in fi. ff. de incend. ruina & naufrag. Et in hoc tex. legunt quidam Coercitio, à coercendo, & puniendo. Et coercere proprie ad corporalem punitionem refertur. l. si quis iniuriam. iuncta gl. ff. de iniur. l. medicus. de var. & extraordinar. cognit. Aliquando generaliter accipitur, vt etiam pœnam contineat pecuniariam. l. quinque summates. C. de decurio. lib. 10. Luc. de Penna in l. nemo. col. 3. de exactor. tributor. eod. li. l. fi. ff. de offic. eius. vbi iurium interpretes. videte quæ dicam in l. hæc stipulatio infra. eod.

Mulcta specialis peccati. Vult dicere mulctam vocari, quando speciatim est imposita pro certo crimine. Et nisi fuerit imposita, non potest vocari mulcta. Quamobrem requiritur speciale quoddam peccatum præcedere: quia non præstituitur de iure generaliter pro furto, homicidio vel alio delicto: sed opus est imponi super certo crimine pro qualitate illius. Pœna vero generaliter pro omni crimine: vt pro homicidio pœna mortis statuitur, & generaliter pro omnibus homicidiis, vt per totum tit. ff. de sicar. nempe Imperator ait, quod homicidia sperare debet, quod fecit. l. 3. C. de episcop. audien. vt dictum extitit supra. Igitur pœna certa præstituitur à lege omnibus delictis, etiam committendis: mulcta vero non nisi pro speciali delicto commisso.

Mulcta nisi sit imposita non vocatur mulcta.

Pœna pro omni crim. imponitur.

Et quod in hac lege, & in l. si qua pœna. infra eodem vocatur peccatum, intellige pro delicto maxime concernente communem hominum societatem, quam politiam appellamus. Aliter apud theologos peccatum accipitur pro illo vitio, quod nedum ad homines, sed & ad Deum refertur, & quo Deus offenditur. Verum ne plus æquo sim prolixior, fortéque mea contentus agam, id theologis tractandum relinquo. Distincta siquidem esse decet cuiusque artis vocabula, ne quid confundamus: velut quidam grammatici, qui non contenti proprietate verborum iuxta grammatices facultatem, sacra prophanis miscent, & vltra metas constituti hærent, vt quo se vertant, nesciant. Tutius vero semper existimaui, *Quam artem quisque profitetur, in ea se exerceat*: quemadmodum satis firmat Cicero lib. 1. de Oratore.

Peccatum pro delicto concernente societatem.

Cuius animaduersio hodie pecuniaria est. Secunda traditur hic differentia, quod mulcta est pecuniaria. Et impositio multæ consistit in pecunia (vocamus Gallic. *amende*) vt in c. 2. de sentent. excommunica. in 6. Et Gallic. est adagium, *Que toutes amendes nées au palais sont ameres*, his videlicet, quibus imponuntur: alias fisco dulces sunt. Et allusionem vocabuli ponderãdo emendas puto dici, quod his emendantur delinquentes, seu emendari debent. De re mulctatitia tres esse leges, vide in catal. legum antiq. pag. 6.

Mulcta impositio in pecunia cõsistit.

Aliquando tamen Iurisconsul. vocat mulctam pecuniariam ad vberiorem expressionem, vt in l. desertorem. §. 1. ff. de re militar. ibi, pœna militum huiusmodi est, castigatio pecuniaria, & mulcta. & in l. 3. §. 1. ibidem, & l. in testamento. 1. ff. de conditio. & demonstra. Et terminorum auulsorum nõ mulcta pecuniaria est. l. 1. ff. de termi. amot. l. fi. in fi. C. de episcop. & cleric. ibi, nam contemptores huius legis non solum pecuniaria mulcta, sed & capitis supplicio feriantur. Quamuis iure veteri statutum esset, ne pœna capitis eum pecunia coniungeretur, vt docet Blond. lib. 4.

Mulcta pecuniaria.

Item pœna dupli & quadrupli dicitur in pecunia consistere. l. 1. de his qui ex public. ratio. lib. 10. C. §. conceptum. Instit. de obligat. quæ ex delict. nascunt.

Pœna dup. & quadrupl.

Item pœnam pecuniariam alias vocauit Iurisconsul. ad differentiam pœnæ corporalis. l. 2. ff. de public. iudic. & in l. hos accusare. §. omnibus. ff. de accusa. & l. nec quicquam. pro socio. l. quid ergò. §. pœna. de his qui no. infa. l. si quis reum. de custod. reor. l. fi. de plagiar. l. 1. in fin. de pœnis. Alibi Iurisconsul. vocat nummariam pœnam, in l. litigatores. §. 1. ff. de arbitr.

Pœna pecuniaria.

Pœna nummaria.

Adhæc mulctari pro puniri frequentius capitur. in l. 2. §. hac actione. 2. ibi, sed aliter mulctabitur. ff. vi bonor. raptor

Mulctari capitur pro puniri.

raptor.l.fi. ff. de vi priua. ibi, & in tertia parte bonorum mulctatur.id est punitur, & confiscatur tertia pars bonorum. Alibi, dimidia parte bonorum mulctatur. l. is qui seruum.de sicar.vel parte.l bonorum.l.qui cum vno.§. qui filium.ff.de re militar.l. quid ergo. §. pœna.de his qui no. infam.

Mulctatus opere temporario.

Mulctatus opere temporario, apud Iurisconf. in l. in seruorum. in fi. ff. de pœnis. id est condemnatus opus facere ad tempus, vel punitus seu affectus. Quamuis Zas. in l.acta §.fi.ff.de re iudica.exponat, id est damnificatus:quia secundum eum vsurpatur verbum mulctare pro damnum inferre, vel damnum pari in voce passiua. Sed non ita accipitur in illa l.in seruorum.quia licet mulcta solum respiciat pecuniam,& non pœnam:nihilominus mulctari verbum generalius accipitur,videlicet pro punire, secundum materiam subiectam,vt superius probatum fuit.

Mulcta mulctare. Mulctari pœna pecuniaria. Mulcta olim ex pecude soluebatur.

Mulcta mulctare, condemnare ad mulctam. ff. de aleæ lusu & alcator.l. 1. in fin.ibi,aut mulcta mulctetur, aut in latomias vel publica vincula ducatur. Et sæpius oratores vtuntur.

Mulctari pœna pecuniaria, *estre condamné à l'amende pecuniaire.* l.1. §. qui aduersus. ibi, extra ordinem pecuniaria pœna mulctabitur.ff.de postulan.

Mulcta olim dum indicebatur, prius nomen ouis, quàm bouis erat nominand.

Et iste tex. ideo dicit mulctam esse pecuniariam, quia olim ex pecude mulcta soluebatur, quæ maxima erat 30. boum & duarum ouium, minima vnius ouis. Deinde in pecunia numerata mulctari cœptum est, vt ex Aulo Gellio lib.11.refert Alcia. Et apud Romanos cautum fuit, ne quis mulctam indicendo bouem, priusquam ouem nominaret,teste Plin.lib.18. c. 3. vt videlicet auctore Alcia. innotesceret, Romanis mitiores semper placuisse pœnas. Vel forte sicut crescente malitia, crescere debet & pœna. cap.cum non ab homine.de iudic.sic & mulcta parua, nempe ouis prius imponebatur: & postea augescente pertinacia,augebatur & mulcta.& hoc iuri conueniens est.l. vna. ff.si quis in ius voca.

Si condemnati sint tres ad centum, quilibet pro virili censetur condemnatus. Conuenti in solidum,si sint plures, si per iudicem condemnentur in solidum condemnantur.

Nota tamen,quod si iudex condemnauerit tres ad centum pro eodem delicto, vnusquisque pro virili portione condemnatus censetur. l. 1. C. si plures vna senten. condem.fuer.quamobrem vno cessante partem soluere,iudex non potest ab alio totum exigere, nisi in sententia dixisset,quod quilibet insolidum teneretur. Quod ita demum facere conceditur iudici, cum insolidum quilibet fuisset conuentus à procuratore Regio:alias non.argum.l.vt fundus ff.communi diuid.Specula.in tit.de senten. §. species. in fi. Et quando condemnat, dicere debet, In residuo eos absoluendo,secundum eum.

Pœna autem non tantum pecuniaria, verum & capitis.

Hic inseritur tertia differentia: quia pœna est & pecuniaria, & capitis,id est vitæ, seu capitalis.de qua in l.licet capitalis.supra eod.& l.2 §. post deinde. ibi, quibus etiam capitis animaduersio data est.de orig iur.ff.

Pœna capitalis dicitur tripliciter.

Aduertendum vero est pœnam capitalem tripliciter dici, vt in l.transigere.C.de transact. per glo. ibi, & doct. Primo dicitur capitalis,quæ vltimo supplicio homines afficit.§.publicorum.Institutio.de public.iudic. Secundo amissio ciuitatis & libertatis,vtpote dum quis damnatur in metallum.l.quidam.& l.in metallum.ff. de pœnis. §. cum autem.quib.mod.ius patriæ potesta.soluit.in Insti. Tertio amissio ciuitatis tantum,vt cum quis deportatur.l. 2. ff.de public.iudic.l.qui cum maior. §. is demum. de bonis libertor.scripsi in l.licet capitalis.supra eod.

Relegatio & ciuitatis amissio non cadunt in seruũ. Pecuniaria pœna in seruũ non cadit.

Et hæc postrema species pœnæ capitalis,deportationis scilicet vel relegationis, minime conuenit pœnis seruorum.l.hos accusare.§.omnibus.ff. de accusa. Secus in duabus prænominatis pœnis l. 2. de custod. reor. Cum enim caput non habeant, id est statum, non eis congruere possunt vel imponi.§.seruus.de capit.deminutio.in Inst.Nam sicut relegatio non cadit in seruum,ita nec ciuitatis amissio, quando deportatur:quippe ciuitatem non habet. Sicque d.§.omnibus.est intelligendus: quamuis glo. & doct. valde laborent ibi. Pecuniaria quoque pœna nulla cadit in seruum. d. §. omnibus. cum nihil habeat scilicet: quia dominis omnia acquirunt serui.l. placet. ff. de acquir. hered.§.item vobis.per quas perso.nob.acquir.in Instit.

Intellectus l. si seruum. ff. de accus. & l. 2. de cust.reorum.

Item eodem modo concilio duo iura, in quib. glos. & doct.plures intricant solutiones, videlicet in l.seruum. ff. de accusa.quæ sic habet:si seruum dominus crimine capitali defendat,sistendum satisdato promittere iubetur. Sed in l.2.de custod.reor.sic scribitur : si seruus capitali crimine postuletur,lege publicorum iudiciorum cauetur, vt sistendum vel ab extraneo, satisdato promittatur. Adhæc Iurisconsul. in l. hos accusare. §. si seruus.de accusatio.ait: eadem in seruis obseruanda sunt,quæ in liberis. Ergo debes intelligere, quod si dominus defendat suum seruum, debet satisdato promittere,& sic fideiussoribus datis,quod eum sistet.si quoque exterus eum seruum accusatum defendat, debet hic exterus satisdato promittere illum seruum sistendum. Eodem igitur modo tenetur extraneus satisdare, sicut dominus, quemadmodum fusius scripsi in meis nouis interpretationibus ad illas leges.

Pœna & in corpore, & in pecunia infligitur.

Ita videmus infligi pœnam in corpore & in pecunia,vt hic. quod est verum, si illa pecunia ex lege vel ordinatione pro illo crimine sit imposita,teste Specula.& Ioan.Andrea in additio.ad eum,in titul.de sententia.§.species. ver sic. est & quarta species. Sed in hoc Regno iudices facile commutant pœnas corporales in pecuniarias, dum non ordinationibus Regiis præstitutæ fuerint: has enim immutare nullus præterquam supremus senatus potest. quãdoquidem has constitutiones Regias pro sanctissimis habent legibus,& viuæ rationis auctoritatem habent, vt scripsi in 1. tomo commentar. ad constit. Reg. Gallic. in procem.

Senatus supremus immutat ordinationes.

Damnatus actione iniuriarum est infamis.

Et existimationis irrogari solet. Pœna igitur tendit ad amissionem vitæ & existimationis,id est famæ,vt in actione iniuriarum damnato. is enim infamis est.l. 1. ff. de his qui no. infam. & in casibus ibidem descriptis. ideoque dicimus tales pœna existimationis punitos,non mulcta.

Pœna appellatione quid veniat.

Veruntamen notant iurium interpretes appellatione pœnæ venire regulariter corporalem. non autem pecuniariam. hoc etiam asserit Panor. in c. inter alia. no. 4. de immunita.eccles. quod est contra istum tex. vbi nomine pœnæ venit non tantum corporalis, sed etiam existimationis. Ego vero tunc demum corporalem venire dicerem,quãdo materia huic soli conueniret, vel cum hoc exprimeretur in l.vt per doct.in l.4.§.Cato. ff. de verb. obli. vbi exprimitur pœna certæ pecuniæ.& in l.si compromissarius.de elect.in 6.Et pœna existimationis corporalis dici potest, vt scripsi in l.licet capitalis. supra eod. At sæpius pœna pro mulcta vtimur promiscue, & econtra,vt firmat Barba.in repet.c.Raynaldus.col.112. de testam.

Mulcta infligitur à iudice:pœna à lege, vel ordinatione.

Et mulcta quidem ex arbitrio eius venit, qui mulctam dicit. Tertia est differentia, quod mulcta infligitur arbitrio iudicis, & sic à iudice: pœna vero à lege, vel ordinatione, seu statuto.declarat Lucas in l.1.C.de his qui ex public.ratio. lib. 10. Et vbi pœna certa non est criminibus à iure præstituta,tunc mulcta iudicis arbitrio imponitur. per totum tit. ff.de extraordinar.criminib.

Et tex. hic intelligi debet,quod mulcta venit ex iudicis arbitrio : siquidem non nisi ex illius arbitrio imponenda est,vt probat text.dicens : *ex arbitrio venit.* Poterat quippe iudex aliquando non imponere, vtputa si quid in contemptum eius factum delinquenti remittere vellet. Quod hodie vix in hoc Regno liceret, nisi de consensu procuratoris Regis, qui hoc prosequitur. Quamobrem vt omnibus satisfaciamus, interpretandum est ex arbitrio iudicis venire, scilicet quantam dicat mulctam: quod cum clare non probet hic tex. vide l. si qua pœna. infra eod. Et sic intelligemus, siue arbitrio iudicis dicta fuerit, siue arbitrio legis certa mulcta præstituta sit, æqualiter enim vtroque casu venire dicetur arbitrio eius, qui mulctam dicit : vt in ordinatio. Regis, & in l. 2. C. de episcopa. audien. verum vbi semel fuerit imposita,non potest iudex eã remittere,aut quidpiã ab illa diminuere, vt dicit Alcia, hic.

Mulctam iã indictam, an iudex remittere possit.

hic. nam tunc non diceretur mulcta venire ex arbitrio iudicis, sed remissio. quod non conueniret text. dicenti: *ex arbitrio eius venit*. non dicit, ex arbitrio eius remittitur: quamuis nonnunquam ex causa iudex remittat, vt inferius dicam per glo. singular. in l. omnes. 2. Cod. de decurio. lib. 10. Sed à solo Rege potest in Regno huiusmodi remissio concedi. l. omnes. 1. Cod. de anno. & tribut. lib. 10. vtpote cum ei semel fuerit quæsita, nimirum si non ab alio remitti possit. Quod enim nostrum est, absque facto nostro à nobis auferri non potest, per regul. iur. Tamen si condemnatus sit pauper, solet diminui. l. illicitas. §. ne tenuis. ff. de offic. præsid. Bar. in d. l. vna. Cod. si quis ius dicenti non obtempe. & hodie si hic reus in senatu paupertatem ostendat, præstita cautione iuratoria de soluendo eam mulctam à delicto non emanatam, cum peruenerit ad pinguiorem fortunam, à carceribus liberari solet, vt pluries vidi seruari. vel solent impetrari literæ Regiæ à cancellaria, quæ hoc concedunt. Nempè Iurisconsf. ait, quod pœna; quæ legibus, aut edicto irrogatur, adoptionis remedio non obliteratur. l. si filius qui. in princip. ff. de bonis libertor.

Mulcta duplex. Et mulcta alia est honoraria, alia rei persecutoria, teste Budæo in foren. in quibus ita solemus concludere, *à l'amende honorable & profitable.*

Notate ergo, quod pœna irrogatur à iudice, vel etiam is mulctam dicit. his verbis vtitur hic text. & l. cum eo. ff. ad legem Iul. pecula. ibi, mulctam dicendo. Mulcta quoque imposita inferius scribitur. Constitutionibus vero Regiis in tit. *des seneschaux*, art. 8. iudices vel castellani prohibentur esse conductores mulctarum in locis, in quibus iurisdictionem exercent, ne in propria causa iudicent, contra l. vnam. C. ne quis in sua caus. iudicet. Et ne lucri causa plures mulctas infligant, & maiores quam delictum requirat. Hoc fuisse decisum in parlamento Gratianopolitano refert Franciscus Marc. decis. 7. in 1. parte. *Iudices prohibentur esse conductores mulctarum.*

Quacunque dictio pro aliqua. *Pœna non irrogatur, nisi qua quacunque lege.* Pœna irrogari non solet, nisi quæ quacunque lege, id est aliqua lege imposita fuerit. Nam frequentius Omne etiam sic accipitur. in c. mulier. 15. q. 1. mulier, quæ ad omne pecus accesserit, id est ad aliquod. Et vult dicere text. pœnam non irrogandam, nisi in aliqua lege statuta inueniatur, vt in tit. ad legem. Iul. maiesta. de adulter. de sacrileg. & similib.

Quacunque pro qualibet. Interdum quæcunque accipitur pro qualibet, vt in l. creditores accipiendos esse cõstat, quibus debetur ex quacunque actione. 5. cod. & hoc declarat l. ibidem sequẽs, vbi dicitur ex qualibet causa. cuius loco in lege præceden. ex quacunque. Videte quæ ibidem abundè scripsi.

Pœna cura irrogetur. *Vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est.* Vult dicere non irrogari pœnam, nisi per aliquam legem, vel alio quocunque iure, videlicet municipali, aut alias imposita fuerit specialiter huic delicto: vt patet in extrauag. Qui sint rebelles. veluti in ho Regno per concordata, per ordinationes Regias, statuta, vel consuetudines municipales. Et de similibus idem sit iudicium.

Veruntamen hanc pœnam à lege impositã potest iudex ex causa alterare. l. quid ergo. §. pœna grauior. ff. de his qui not. infam. quæ moderatio facienda est cum causæ cognitione. l. & si seuerior. C. ex quib. caus. infa. irrog. Deci. plenè in c. de causis, in gl. pen. n. 18. de offic. deleg. vbi dicit idem, si fuerit imposita à statuto vel ordinatione. Alioqui iudex infamiam incurrit, qui pœnã lege vel statuto præstitutam non sequitur: sed eam immutat mitiorem proferendo, per text. singula. in l. seruos. in fi. C. ad legem Iul. de vi public. quem text. singu. refert Roma. singu. 77. veni qua. & Hippol. in prac. §. expedita. num. 87. scripsi in d. l. seruos. in C. meo antiquo.

Pœna ratione ætatis moderanda. Causæ vero mitigandi pœnas sunt hæ: primo personæ qualitas, vtpote qui est minor, tunc ei alleuianda est pœna delicti. l. auxilium. §. in delictis. ff. de mino. l. ferè in omnibus. vbi ample Dec. de regul. iur. ff.

Vel si delinquens est decrepitæ, & senilis ætatis, qui semper honestè vixit, nunc verò facto quodam in delictũ incidit: cum non nisi cum temperamento benignitatis irrogari pœna debeat. l. agraria. de termi moto. ff. Pauci quippe sunt, quos ita æquus amet Iupiter, vt absque aliqua labe senilem pertingant ætatem.

Pœna ob dignitatem moderantur. Interdum ratione dignitatis personæ moderatur pœna. l. aut facta. §. persona. ff. de pœnis. l. quinque summates. li. 10. vbi Lucas de Penna. c. 2. de offic. deleg. in 6. vbi loquitur de episcopo. Mulcta vero augetur ratione nobilitatis, vt plerunque videmus statutis & consuetudinibus locorũ, quando inferioris conditionis hominibus infligitur pœna sexaginta solidum, vel alia: nobilibus non minor, quam sexaginta librarum. Sed hoc non semper obseruari probabimus inferius. *Mulcta quare augeatur.*

Pœna cur minuatur. Tertio pœna minui debet ratione publicæ vtilitatis. & aliquando in totum relaxari. l. ad bestias ff. de pœnis. Cepol. cautel. 2. & Roma. singul. 717. potestas. scripsi in scholasticor. priuileg. 109.

Pœna quare alleuietur. Quarto causa alleuiandi pœnam est casus fortuitus seu improuisus, seu ignorantia. l. 1. ff. de incend. ruina & naufrag. l. qui ædes. ibidem. l. respiciendum. in fi. de pœnis. l. 1. C. ad legem Cornel. de sicar. Areti. in l. & si seuerior. col. vlt. C. de his qui not. infam. vbi dicit non esse puniendum eũ, qui lapidem proiecit per viam, qua neminem eunte m cernebat, & casu ibi hominẽ interfecerit. indigeret tamen gratia Principis in hoc Regno, maximè si in ciuitate Parisiens. & vicis populosis: nunc enim in culpa esse videtur.

Rursũ cur pœna minuatur. Quinta causa minuendi pœnam est, si delictum fuerit diutino tempore perpetratum. l. si diutino. ff. de pœnis. per quem tex. liberaui quendam homicidam, qui homicidium tempore iuuentutis admiserat, decem ab hinc annis prætetitis. & dixi eum gratia & venia impetrata dignum, & eam comprobandam. Plura in hanc rem adducit Roch. Curt. in repe. c. fi. no. 1. de consuetud. Alias causas docet text. in l. aut facta. ff. de pœnis.

Pœna qui aggrauetur. Econtrario causa aggrauandi pœnas est delicti atrocitas. l. quidam. ff. de pœnis. l. presbyteri. C. de episc. & cleric. Item delictorum frequentia. l. aut facta. §. fi. ff. de pœnis, quando videlicet traheretur in exemplum. ibi, nonnunquam euenit, vt aliquotum maleficiorum supplicia exacerbentur minimum: multis enim personis crassantibus exemplo opus est. Et cum more prouinciarum aliqua crimina ibi sint peculiaria: vt in l. saccularij ff. de extraordi. criminib. *Rursum quare augeatur.*

Supprema curia pœnas cõmutant, non alia curia inferiores. Quæ intellige locum posse habere in supremis curiis. Inferiores vero iudices pœnam mortis aut aliam ordinationibus Regiis vel legibus Regni præstitutam immutare non possunt: sed literæ à cancellariis, vel à Rege ad has ex causa commutandas impetrandæ sunt: quemadmodum sentire videtur Innoc. in c. licet. de pœnis, & Bald. in l. 2. C. de vsur. rei iudica. refert Anto. Capit. in decis. Neapolit. 17. in 3. dubio. Pœnas vero iure communi statutas parum curamus.

Quinimo mulcta ibi dicitur, vbi specialis pœna non est imposita. Quarta superadditur hic differentia, quod mulcta dicitur, vbi pœna specialis non est imposita? vt decidat hic text. dubium, in quibus casibus mulcta valeat imponi, tũc videlicet cũ expressè pœna à lege vel ab ordinatione scripta non est. Sed contra quos infligi possit? Respon. omnibus & contra omnes, quos culpa obnoxios reddit. l. eos. C. de modo mulctat. Et vbicunque quis iudici non paret. l. vna. ff. si quis ius dicen. non obtempera. Et iudicis est curare, vt pars parti obediat, secundum Bar. ibi. quod qua via agendum sit, docet Iurisconf. in l. cum eo. ff ad legem Iul. pecula. ibi, exiget, scilicet pignus capiendo, corpus retinendo, mulctam dicendo. *Mulcta infligi potest contra omnes.*

Mulcte quare introducta. Mulctam autem eo fuisse introductam nonnulli dicũt, vt vita hominum corrigatur, & vt magistratibus metu mulctæ parcatur, ac deinceps is qui rebellis fuerit iudici, ad benè honesteque viuendum promptior & emendatior fiat. d. l. vna. c. prodest seueritas. 23. q. 5.

Mulcta potest esse certa, & tamẽ non perdit nomen mulcta. Notandum est mulctam interdum certam esse, quæ tamen vocatur mulcta, vt in l. 2. C. de episcopal. audien. Sed dicunt

dicunt nonnulli impropriè sic dici. Verius existimo etiam propriè vocari mulctam, licet certa sit præstituta. nam antequam certa pœna huic delicto imponeretur, mulcta arbitraria erat: nunc vero est taxata, quemadmodum patet in multis casibus ex nostris ordinationibus Regni Fráciæ. facit text. ad hoc expressus in l. si qua pœna. ff. eo. non tamen ob taxationem, mulctæ nomen habere desinit.

Pœna vbi nō à lege statuitur, arbitrio iudicis relinquitur.

Interdum etiam lex aliquibus criminibus certam pœnam non statuit, sed iudicis arbitrio relinquit. l. 1. ff. de effractor. non minus tamen pœna dicetur. nec enim lex potuit singulos mulctæ casus complecti, qui in facto consistunt: sicut dicimus in interesse, Quatenus cuiusque interest, in facto & non in iure consistit. l. quatenus. ff. de regul. iur. & sicut consuetudines in scripturam redactæ nō mutant consuetudinis nomen, vt patet in consuetud. feudorū: ita quoque non mutandum nomen mulctæ, quamuis certa sit imposita in quibusdam casibus: quemadmodum ecótra nec nomen pœnæ, quamuis specialiter non sit imposita, vt l. 1. ff. de effractor.

Mulctarū pecunia impēdi possunt à iudice pro vtilitate curiæ.

Postremo pecuniam hanc mulctarum potest iudex impendere in his, quæ necessaria videbuntur pro vtilitate curiæ: vt cameram instruere in qua reddit ius, aliáque facere quæ cedant vtilitati curiæ, vt docet pulchrè Bar. in l. diuus. ff. de bonis dānator. Imo posset iudex capere ex hac mulcta pro stipendiis suis, quando videlicet non aliunde soluerentur: dum tamen quo facilius sibi satisfiat, non augeret emendas. Verum ad vitandum hoc periculum constitutionibus Regiis cautum est, & prohibitum, ne cui de mulctis liceat disponere, anno 1517. die 28. Augusti. Et hodie receptores harum non solent eas iudicibus pro illorum arbitrio concedere.

Arestum.

Quis mulctā inducere possit.

Item mulctam is dicere potest, cui adiudicatio data est. Hic text. duobus modis intelligi potest. Primo quod mulctam non tantum is dicere potest, qui imperium habet, sed & alij magistratus inferiores, qui iudicare possunt: vt videre licet in glo. seq. Adiudicare siquidem est per sententiam & iudicium rem alicui tradere, vel in solutum dare. l. vicinus. ff. de aqua pluuia arcend. l. is à quo. de rei vindic. l. si quis putās. §. si fundus. communi diuid. Et cui hoc licet, is mulctam dicere potest.

Vnde quamuis apparitor possit mulctam præcipere partibus, non tamen infligit. at si partes ei non obediant, ad iudicem remittet, diem partibus dicens. Ita seruatur in forensi iudicio.

Adiudicatio necessaria quæ.

Et adiudicata res dicitur alicui, quando per sententiam est illi data. l. Iulia. §. idem Celsus. ff. de actio. empt. Et adiudicatio necessaria est, emptio voluntaria. l. si pignori. ff. famil. ercisc. quas adiudicationes prætor tuetur.

Mulcta indicta simpliciter, fisco acquiritur.

Mulcta per iudicē operibus pub. adiudicatur.

Secundo potest intelligi, eum mulctam dicere posse, cui adiudicatio data est, id est qui eam alicui adiudicare potest, nam si iudex simpliciter multam dicat, acquiritur fisco. ca. vno. quæ sint Regalia. Verum poterit iudex hanc mulctam adiudicare operibus publicis, vel aliis causis necessariis. l. mulctatum. Cod. de mod. mulctar. vbi hoc firmat Bar. & Aufrer. in decis. Tholos. q. 274. Intelligas nisi parti iam acquisita esset. glo. & doct. in l. venia. C. de in ius vocand. Franc. Marc. in decis. Delphi. q. 15. in 2. parte. Et tunc adiudicare, est iudicio peracto rem controuersam actori addicere, teste Alcia. vel est mulctam alicui per sententiam concedere. Olim quippe lege 12. tabula. si debitor soluendo non erat, adiudicabatur corpus eius creditoribus, teste Gellio lib. 20. c. 1. Sed puto hic Iurisconsul. non locutum de illa adiudicatione, sed de illa quæ fit per sententiam, vt dixi: de qua est text. in l. 1. C. communi diuid. vt satis colligitur ex verbis seq. in tex. ibi, *Magistratus enim solos.*

Mulcta quādo est fisco, vel parti applicanda.

Quando vero parti, vel fisco sit applicanda pœna? Respon. quotiescunque imponitur mulcta propter læsionem aduersarij, tunc parti ad solatium applicari debet: alias fisco. l. fin. ff. de litigios. glo. in verb. mulctentur, in l. vna. Co. de his qui potent. nom. Et iniquè decernunt magistratus, parti læsæ minimam adiudicando mulctam: fisco vero cui nihil ademptum est, magnam: cum eis contrarium incumbat agendum, vt scripsi in tract. de liter. ciuilib. in glo. vlt. in 1. tomo commentar. in consti. Reg. Gallic.

Mulctam statuere.

Item mulctam statuere, in l. 1. ff. de seruis fugit.

Clerici super mulctis ab imperatore donātur priuilegiis.

In quibus mulctis inuenio imperatorem maximis donasse priuilegiis clericos, sanciendo mulctas à clericis non esse exigendas, vel si quæ infligantur, vult eas erogari pauperibus. l. 2. C. de episcop. audien. & d. l. mulctatum. Et sic per illam legem hodie Principes mulctam, quam à viris ecclesiasticis exigunt, pauperibus erogare deberent: exemplo Atheniensium, qui mulctas in aram Iouis seruatoris dedicabant: quas semel illatas remittere non licebat, quamuis pœnas iure debitas pecunia redimere fas esset.

Atheniensium mulcta.

Denaria mulcta.

Item lege Platonis singulis delictis denaria mulcta cōstituta fuit, vt pro criminis excessu decuplum pœnæ penderetur, teste Alex. lib. 3. genial. c. 5. quod hodie abrogatū est.

Mulctat solus magistratus.

Magistratus autem solos & præsides mulctam dicere mandatis permissum est. Ex hoc tex. patet, à quibus mulcta dici possit. Et solos quidem magistratus mulctare posse vult hic text. contrarium decidendo in aliis priuatis, qui non habent iurisdictionem, per consequens multam dicere non possunt, vt nec quidem partium consensus in hoc quicquā prosit. l. priuatorum. C. de iurisdiction. omn. iudic. Pœna autem irrogatur ab eo, qui habet executionem, vt à lictore, licet magistratus non fuerit.

Præsides prouinciarū mulctā imponere possunt.

Item præsides prouinciarum imponere mulctā possunt. nam hoc mandatis eorum à Principe emanatis concessum erat, vt censet hic tex. & constat in tit. de manda. Princip. colla. 3. in authen. De mandato scripsi in rub. ff. de off. eius.

Quousque mulcta infligi possit.

Quousque vero mulcta possit infligi, videamus. Et vt summatim dicam, illustres & maiores magistratus vsque ad 50. auri libras mulctare possunt, vlterius non: spectabiles vsque ad tres auri vncias: præsides, quos seneschallis & bailliuis in hoc Regno comparamus, vsque ad duas auri vncias. l. fin. C. de modo mulctar.

Defensores ciuitatum nullam mulctam indicunt.

Defensores autem ciuitatum, & alij magistratus infimi nullam mulctam indicere possunt. l. defensores. C. de defensor. ciuita. Sed hodie ex Regni consuetudine modicam imponunt pro qualitate personæ, & iurisdictionis concessæ, & secundum vsum & stylum ciuitatis & fori, cui præsunt. teste Specula. in tit. de senten. §. species. vers. sed nunquid titulus ille. & Bar. in d. l. vna. prout videmus expressum esse in quamplurimis stylis & consuetudinariis curiarum, quæ solent harum mulctarum quantitates declarare, & quas excedere non possunt iudices.

Iudex ecclesiasticus mulctat.

Adhæc iudex etiam ecclesiasticus ordinarius potest mulctare. c. præterea. c. ex literis. de offi. deleg. & §. si vero ecclesiasticum. in authen. vt clerici apud proprios episcopos conuen. colla. 6. Quam mulctam hodie in pios vsus conuertere debet in hoc Regno. §. quia vero. in rubr. de public. concubinar. vbi scripsi, in concord. Franciæ.

Iudex delegatus regulariter non mulctat.

Iudex tamen delegatus regulariter non mulctat, siue sit à Principe seculari. l. 2. in fi. ff. de iudic. siue ab ecclesiastico delegatus. nempè hic non recipit nisi potestatem censuræ. c. quærenti. de verbor. signifi. cuius nomine mulcta non continetur. Hosti. in rubr. d mulcta. §. quis possit. in sua summa.

Iudex delegatus quando mulctat.

Limitatur, quando suam iurisdictionem aliter defendere non posset, quam per mulctam. l. vna. ff. si quis ius dicen. non obtempera. ca. pastoralis. §. 1. de offi. deleg. Innoc. in c. 1. ibidem, Specula. vbi supra, vers. si. est & quarta. Petr. de Bella Pertica q. 432. incipien. in l. aliud.

Secundo regula perdit officium suum, quando specialis imponendi eidem delegato potestas esset commissa. d. l. 2. in fin. Ioan. de Platea in l. 1. col. 2. C. de vsur. fiscal. lib. 10. idem in arbitro dicitur in l. non ex omnibus. ff. de arbitr.

Tertio vitiatur, cum est delegatus ad vniuersitatē causarum. l. fi. Cod. de sportul. secundum vnum intellectum. nam talis æquipatatur ordinario: gloss. in cap. cum causam. de appella. Et hæc in practica seruari esserit Aufrer. q. 274. in suis decisio. Tholosa. Exemplū esse potest in his, quos

quos conseruatores Apostolicos vocamus. ca. fi.de offic. delega. in 6.

Iudex delegatus à Principe potest mulctare.

Quarto flectitur regula, quando est delegatus Principis.c.1.c.fane. in 2.& cap. pastoralis. in fi.de offic.delega. Bar. & alij in l.imperium. ff. de iurisd. omn. iudic. videte Feli.& alios in c.de causis.de offic. delega. in 6.

Postremo intelligamus iudicem delegatum non posse quidpiam statuere in confiscatione omnium bonorum. Bal. in ca. 1.col.5.de pace tenend. & eius viola. quem refert & sequitur Iacobi. in l.2.in fi.ff.de iudic. allegando gl. in l.si certarum. §.fin.in verb.confirmati sunt.ff.de testam. militar. nam ad hoc non est constitutus. vidi tamen obseruari contrarium in delegatis à Principe.Et anno 1536. die 16.Ianuarij in magna camera fuit prolatum arestum, quo cautum fuit latrunculatorem(quem Gallic.*iuge criminel ou preuost des mareschaux* vocamus)non potuisse cognoscere de confiscatione alicuius plumæ,quæ dicebatur confiscata,sed hoc ad iudicis ciuilis notionem pertinere.

Arestum.

Pœna semel irrogata & declarata non præscribitur.

Pœnam autem vnusquisque irrogare potest,cui huius criminis siue delicti executio competit. Pœnam irrogat executor iustitiæ:mulctam is tantum, cui adiudicatio data est, quæ pœna semel irrogata & declarata, non præscribitur longo tempore. cap. cum secundum leges. de hæretic. in 6. Et quamuis iudex irrogare mulctam possit, nec tamen foret ei liberum ob inobedientiam verbalem,vel contumaciam, partem resistentem baculo vel alias percutere, aut violentas manus in eam iniicere, vel iniuriam illi verbo factóve inferre: sed mulctare simpliciter potest, vt hic,& in d.l. vna.si quis ius dicen. l.non est singulis. ff.de regul. iuris. Alias poterit pars appellare, & (vt vulgariter dicimus) iudicem in partem formalem recipere.glo.in l.quoniam. C.de appella. Ita concludit Francisc. Marc. in decis. Delphi. q.87 partis 1.absurdum esset iudicem officium lictoris vsurpare.

Quãdo mulcta præscribitur.

Mulcta vero nondum imposita vel declarata præscribitur anno,vt nec amplius declarari possit, quamuis præceptum quid fortè fuerit,puta sub pœna viginti librarum, cui præcepto non sit obtemperatum.text.in l. vna.vbi doctor.si quis ius dicen.non obtemperauer. & Guid. Papæ expresse in decis. Delphi. q.359. de præceptis.in fi. Diuersum(vt dixi)si fuisset declarata Imbert.in Insti. foren. lib. 1. §. nec vero ociosum. Et hæc potest esse alia differentia.

Pœna & mulcta quo tẽpore inuenta fuerunt.

Adhæc pœna ante legem 12.tabularum inuenta erat,vt in Exodo & Leuitic. patet:mulcta vero est inuenta ab ipsa lege 12. tabularum, in qua sic dicebatur: IVSTA IMPERIA SVNTO, HISQVE CIVES MODESTE AC SINE RECVSATIONE PARENTO: MAGISTRATVS NEC OBEDIENTEM ET NOCVVM CIVEM MVLCTA, VINCVLIS, VERBERIBVSVE COERCENTO, NI PAR MAIORVE POTESTAS POPVLVSQVE PROHIBESCIT, AD QVOS PROVOCATIO ESTO: CVM MAGISTRATVS IVDICASSIT IRROGASSITVE PER POPVLVM MVLCTAE POENAE CERTATIO ESTO.

Pœna quare inuenta.

Item pœna seu animaduersio non ipsius gratia qui pœna afficitur,sed reliquorum qui supersunt adhibetur, vt metu pœnæ arceantur reliqui,eadémque noxa deterreantur,& vt pœna vnius sit metus multorum.l. fi.C.ad legem Iul. repetundar.

Mulcta quare imponitur.

Mulcta vero imponitur,vt deinceps is qui deliquit, ad bene honestéque viuendum promptior & emendatior fiat,vt l.vna.ff.si quis ius dicenti.quemadmodum superius dictum extitit, reliqua dicentur in l.si qua.ᵹ. eod.

Quoties mulctare liceat.

Quoties mulctare liceat? Respon.ter in anno, etiam si quis centies peccauerit: alias non tenet condemnatio. Et is qui vltra condemnat,tenetur ad duplum, ne fiscus totã exhauriat hominum substantiam.quamobrem tenetur fiscus ad restitutionem eius,quod vlterius habuit.l.eos.C.de modo mulctar. Hostien. in summa de mulcta.§.quis possit.Sed hoc non seruant iudices, maximè Regij. At quotiens quis deliquerit, vel inobediens iudici fuerit, toties mulctari solet. Alias daretur materia delinquendi, teste

Ioan.Andr.in additio.ad Specul.in tit.de senten. §.species. versic. quid de istis.in verb.quicunque. per l. quicunque. C.de seru.fugiti.nempè qui non obedisset in tribus leuibus causis,& fortè in illis fuisset condemnatus ad mulctas exiguas, postea reliquo toto anno contumax esse impunè affectaret:quod esset absurdũ. Quamobrẽ aliter videretur intelligendus text.in d.l. eos. de modo mulctar. vt iudex in eodem negotio non possit vltra trinam mulctam ratione continuatæ morositatis infligere, certis in vnaquaque illarum adhibitis comminationibus, quæ vt plurimũ sunt tres, quemadmodum tres erant citationes. l. tres denuntiationes. C. quomodo & quand. iudex. l. fi. C.de modo mulcta. vtpote primum sub pœna decem præcipit iudex comparere: & reo non comparente, iterum sub pœna viginti. postremo illo non obediente, sub alia pœna, videlicet triginta adhuc præcipitur. Ex quibus tribus comminationibus iudex vnam tantum mulctam declarabit. Barto. in l.nunquam. 1.ff. de priuat. delict. Panor. in c. 1. de iudic. & cap. 1.de pœnis.glo.in c.dictum.94. dist.Iacob.in l. vna. si quis ius dicen.non obtemperauer. Et iudices in hoc Regno solent ita comminari mulctas. & multiplicare pœnam vsque ad tertiam monitionem siue præceptum: cui demum si non pareatur, solent declarare mulctam, condemnando reum ad solutionem illius, & condemnatum sistere & arrestare(vt dicitur)quousque illam persoluerit,vt vidi seruari in iudiciis. Quam trinam etiam anni moderationem vult d.l.eos.in fi.non pertinere ad deprædationes, concussiones, furta & alia grauiora delicta, quæ seuerius coërceri cõuenit.Sed apud nos parum huius anni rationem obseruari putarem:quinimo quo sępius auctoritatẽ iudicis contemnẽdo foret contumax,eo quoque grauius & sæpius veniret mulctandus,ne detur ansa peccandi.

Intellectus l. eos. de modo mulctarũ C.

Mulctandus sępius qui sępius iudicem contemnit.

Veruntamen intelligamus iudicem nõ posse secundam accelerare mulctam, nisi prima exacta: nec tertiam, nisi exacta secunda. quod dicit valere centum ducatis Specula. in tit.de contumac.§. fi.versi.sed pone. referunt recentiores interpret. in cap. 1.col.68. de iudic. Quod etiam non seruant Regnicolæ: cum tota huiusmodi mulctarum exactio posita sit in arbitrio & potestate eorum,quos firmarios, receptores, aut coactores emendarum vocamus:qui dum ipsis videtur,eas exigunt:nimirum si mulctę nulla exactione præcedente, quam penitus ignorat iudex possit ad secundam procedere.

Iudex quãdo secundã mulctam accelerare potest.

Adhæc non potest iudex mulctando quadrupli pœnam excedere, nisi à iure fuerit expressum. gl.in c.quisquis. 17. q.4.Alex.in additio.ad Bar.in l.si qua pœna.ᵹ.eo.Sed iudices Franciæ propriis vtuntur legibus, & suas consuetudines seruant pro diuersitate locorum:quæ si maiorem pœnam imponere iubeant, & taxent, iudices hanc constitutionem sequuntur,& iure.

Iudex quantum mulctare potest.

Et sic notabis,quod ex prima citatione contumax non potest mulctari,absque alia noua vocatione.Bar.per illum text.in l.2.ff.si quis in ius voca. non ierit.l.sed si hac.§.prætor.de in ius vocand.& ibi Soci.in vlt.no.de accusa.Panor. Feli. & alij in cap. 1.de iudic.Angel. in §.fin. Insti. de satisda. tuto.quia pars non facit in prima contumacia id,quod extremum est in iurisdictione,vt probatur in d.l.vna. §. 1. quæ sic debet intelligi: nempè sicut iudex ecclesiasticus inuocat brachium seculare, tanquam vltimum refugium. cap.cum non ab homine. de iudic.ita & hic iudex. Quæ pœna cũ arbitrio iudicis imponatur, vt dictũ fuit, & posset iudex hoc suo arbitrio grauare partem, ideo conuenit iterum eam citari. l.de vno. de re iudic. Ias.in d. l. vna. in princip.qui poterit forte pars iustam absentiæ causam afferre, quod scilicet valetudine fuerit detentus: aut alias: ideoque vocandus est, si quam huiusmodi excusationem probare velit.l.quæsitum.ff.de re iudica. Et ita seruatur in forensi iudicio, vt scripsi in tract.de excusa. & exon.in 3. tom.commentar. in consti.Reg.Gallic.& in d.l.vna. in interpreta.meis.

Contumax quando mulctatur.

Iudex ecclesiasticus implorat brachiũ seculare.

Pœna pecuniaria debetur parti,si agatur ciuiliter: mulcta vero fisco applicatur. gl.in l.3.§ 1 ff. de sepulcro viola. Bar.

Pœna & mulcta cui debẽtur.

Bar. in l.agraria. de termi.amo.nisi fuerit aliter à lege, vel iudice expressum. Et hæc potest esse alia differentia inter pœnam & mulctam.

Mulcta non infamat vt pœna.

Adhæc mulcta non infamat. l.1.vbi glo.singular. C. de modo mulcta.vbi addidi in meo antiquo C. & Aufret. in q.274.in fi.vbi ita fuisse declaratum. diuersum est in pœna.c. infamis.§.porro.3. q.7.

Mulctatus quando infamis.

Intelligite nisi quis esset condemnatus ad mulctam pro famoso crimine, vt pro furto, iniuria, vel similibus:tunc enim infamiam incurreret, per l.& si seuerior. Cod.de his qui not.infam. nec potest facere iudex, quin talem furti damnatum sequatur infamia. l.non potest.ff.de furtis cap. Euphemium. §.hinc colligitur.2.q.3.Specula.in tit.de sentent.§.species.versic.est & quarta species. Siue iudex augeat pœnam criminis,siue minuat,secundum eum ibidem, per d.l.& si seuerior. & l.si Possidonium. ibidem.

Sententia iudicis, inferioris, qua quem condemnat sine nota infamiæ an valeat.

1 Vnde infertur quoad hoc non valere sententiam inferiorum iudicum, dicentium in eorum sententiis,sine nota infamiæ. non enim possunt facere, quin leges habeant locum in suis sententiis eximendo condemnatum furti ab infamia.l. nemo.ff. de lega. 1.& d.l. non potest. de furtis. ex militari. de testam.militar.Sed hoc speciali quodam fauore competit supremis curiis,vt alias audiui dicere, *sans encourir aucune note d'infamie*.Ita quoque vidi quendam appellantem à sententia iudicis inferioris in actione furti, quod iudex furem condemnauerat ad decem aureos cum hac clausul.Sine nota infamiæ, obtinuisse, requirente hoc procuratore Regio: & dictum fuit in senatu,Benè appellatum. anno 1526. die 5. Februarij. Nec enim potest inferior legem superioris infringere. clem. ne Romani. de elect. Lex autem superioris est, infamiam sequi furti condemnationem. huic igitur parere necesse est iudici. Sed specialiter curiæ supremæ hoc indultum est, inter 36. specialia curiarum supremarum, quæ congessi in procem. concorda.in verb. summas. quamuis indistinctè Barto. dicat iudicem posse condemnato bonam famam reseruare, in consi. 11. quæritur. in fi. quem sequitur Boer. in decis. Burdegalen. q. 64.sed quid si condemnatus. in fin. nam contrarium seruatur, vt probaui superius, & hoc docet Bartol. sibi cōtrarius in l.infamem. in fin.ff.de publ.iudic.

Arestum.

Mulcta quando non infamat.

Verū licet mulcta fuerit imposita ex publico iudicio & famoso, non seruando tamen ordinē iuris, sed extraordinariè: tunc mulctatus etiam ex illo crimine non fit infamis. Vnde cum in Regno Franciæ crimina saltem grauiora prosequantur extraordinariè, huiusmodi criminibus condemnatum, non esse infamem colligit pro solemni dicto Specula. secundum vnam opinionem, quam tamen postea reprobat in §.species.versi.quid de istis,&c.titu. de senten. At quod sit infamis etiam extra ordinem procedendo, tradit Bal. in l.certa. col. 2. C. quando prouocar. non est necesse. ibidem addens, quod quandoque infamiam irrogat pœna, quandoque causa,aliquando vtraque: vt in tit.de his qui not.infam. Et hæc postrema sententia tanquam probabilior seruatur in forensi iudicio.firmat Boer. in decis. Burdegal. q.254.sacrilegi. in fi.

Quod tamen declarat procedere,nisi mulcta etiam pro crimine famoso esset imposita, vt tunc non sit infamis. l. quid ergo. §. quæsitum.ff. de his qui no. infam. Bal. in l. certa. col. 2.Cod. quand. prouocar. non est necesse. scripsi in interpreta. l.quod iussit. no. 2. in differen.21. inter definitiuam & interlocutoriam. ff. de re iudica. quod vix etiam in Regno seruaretur,si ex famoso iudicio fuisset irrogata.

Mulcta si imponatur alicui, potest ille bonis cedere.

Postremo quæro,an is in quem infligitur mulcta, bonis cedere possit? Censuit senatus posse, dum ex delicto non fuerit imposita: sed veluti fortè propter friuolam appellationem, vt docet Aufrer. in stylo parlamen. aresto 172. item nota quod pro emenda. quia cessionis beneficium est fauorabile.§.fi.vbi Ias. de actio. c. Odoardus. de solutio.Multa de hac materia scripsi in tract.de liter.dilator. in 2.tomo commentar. in consti. Reg.Gallic. Reliqua supplebo in l. si qua pœna.ſ. eod.

PAVLVS. Lex cxxxij.

Anniculus amittitur, qui extremo anni die moritur. Et consuetudo loquendi id ita esse declarat.

Hæc lex tres habet partes, prout tria diuersa dicta in se continet.secunda ibi, *Ante diem.* tertia ibi, *Falsum.* Anniculus dicitur à primo cuiusque ætatis anno,siue vnius anni puer,siue agnus,vel bos,etiam qui vltimo anni die moritur. l.anniculus. ſ.eod.

Moritur,id est extinguitur.l. pronuntiatio.§.1.vers fi. denique.ſ.eod.vide alia in l.in vulgari.in fi.ſ.eod.

Extremo die,id est vltimo, postremo,idem.l.cum bissextus. in fin.s.eod.

Cōsuetudinis vis quæ sit.

Sequitur in text.*Et consuetudo loquendi id ita esse declarat.* Vnde colligite vim hanc consuetudinis esse, vt declaret vocabula. l. cum de interpretatione.ff. de legib.Et ex consuetudine quotidiana intelliguntur leges, & dubitationes arduæ.l. vt Alphenus. suprà eod. Itaque primum attēdenda est consuetudo, vt quando sunt plures verborum significationes,illa accipienda sit in consulendo & indicando, quam vsus & consuetudo loquendi recepit & declarauit. Verbo siquidem Declarare vtitur hic Iurisconsultus pro manifestè elucidare, monstrare. ita in l.tabernæ appellatio declarat omne vtile ædificium ad habitandum factum. ſ.eod.Et plus (vt dicunt grammatici)est declarare, quam significare; quia & ad facta & ad dicta pertinet, & propriè,vt scripsi in l.1.s.eod.

Iurisconsulto attestanti de consuetudine credendum,vt & doctori.

Secundo possumus colligere ex hoc text.credendum esse Iurisconsulto attestanti consuetudinem, vt hic.

Idem in doctoribus dicunt interpretes iuris in l.de quibus.ff.de legib.vbi Bar.in 4.q.principali.& dixi in §.si quis vero.in glo.vlt.de collatio.in concorda.

Doctori attestanti de consuetudine statur, & quomodo intelligatur.

Quod ego verum intelligerem, vt doctori attestanti consuetudinem stetur de cōsuetudine illius temporis,quo fit huiusmodi attestatio: verum quia consuetudo mutatur tempore, ob id tantum probat fuisse id temporis, & eo loci,in quo doctor scripsit. nam variantibus temporibus, variantur consuetudines, ac statuta humana. c. non debet. de consanguinitate & affinitate. Vnde allegant aliam consuetudinem incumbit probatio, cum videlicet consuetudo sit facti, & facta non præsumantur, nisi probentur.l. in bello.§.factæ.ff.de captiuis.facit.l.2.ff.de probatio.quæ semel probata pręsumitur hactenus durasse,nisi mutatam esse constet,arg.c.scribant. de præsumptio. & l. siue pōssideris. C. de probatio.

Igitur si doctor Gallus talem attestaretur consuetudinē esse, tantum videtur attestari esse in Francia. quamobrem huius consuetudinis attestatio non extendetur, aut faciet fidem apud Italos vel Hispanos, nec econtra. Suo enim sensu quæque regio abundat.

Quoties consuetudines, aut stylos adducis Rebuf. de quibus intelligat.

Item si quid ex vsu & stylo curiarum seruari dicam, intelligendum volo quoad curias, in quibus versatus sum,& quas secutus sum, non alias. Quis enim omnes consuetudines, aut quosque stylos posset tenere? quæ sunt facti, non iuris:sicut testatur Roma.Pontifex in c.1.de constitut. in 6.Igitur non imputet quis,si eius quod seruari dixerim, contrarium Tholosæ vel alibi repererit, extra eam regionem, de qua attestor.

Effectus consuetudinis.

Effectus triginta consuetudinis, & quomodo probetur,aliaque multa tractaui in tit. de cōnsuetud. in 3.tomo commentar.in consti.Regias Gallic.

§. ANTE DIEM DECIMVM CALENDARVM, & POST DIEM DECIMVM CALENDARVM: vtroque sermone vndecima dies significatur.

Accursius malam hanc literam dicit, vtpote difficilem:Budæ.vero Paul. Iurisconsul. lectorem morari potius voluisse, quā docere.Quod non est verisimile.Leges enim verbis

verbis non sunt impositæ,sed rebus.l.2.C.cōmunia de lega.vt res hæc Delio quodam interprete egere videatur. Augusti. de emendat. iuris sic dicit istum text.legendum: *Neutro enim sermone vndecimus dies significatur.*quæ si ita legerentur, falsum diceret text. quod ante diem decimum non significetur vndecimus. quamobrem reiiciendus est hic intellectus vltra columnas Herculis,vt qui nullum habeat sensum, aut vtilitatem.

Doctores quoque multa effundunt, variis modis hunc text. intelligentes. Et Alcia. ad conciliandas omnes opiniones, distinguit: Aut loquimur de præterito,aut de futuro. si de præterito loquamur, vt quia me quicquam fecisse post diem decimum Calendarum dicam, id intelligi arbitratur vndecimo Calendas esse factum:quod si ante diem decimum dicam, intelligitur nono Calendas.Sed hoc est sensum textus confundere, & text.addere.Quamobrem verisimilior esse videretur sententia doctorum, videlicet quod paria sunt promittere ante diem decimum, & post diem decimum Calendarum: quod in vtroque casu promittens vndecimo die tenetur. nam promittendo ante diem decimum, intelligit finitum:post diem inceptū. Et idem de mense: qui promittit ante mensem Ianuarij, & post mensem, vt Februarius comprehendatur, secundum doct. in l.2.§.fi.ff.de reb. credit.Et ego in tract. de reproba.& salua.testium,in verb. concordia. Sed hi omnes intellectus parum arrident,nec text. conueniunt.

Authoris ad hunc §.intellectus.

Quamobrem aliàs nouum afferendo intellectum, visum fuit mihi sic posse interpretari: quod paria sunt promittere ante diem decimum Calendarum, aut post diem decimum: vt vtroque casu dies vndecima significetur. Siquidem in verbis finalibus text. non dicitur, vndecima dies Calendarum: sed vndecima dies, simpliciter à Calendis. Exempli gratia: si ante decimum diem beati Martini, vel post diem decimum quidpiam promiserim,vndecima dies ante B. Martinum significatur, vt videlicet vndecima die ante,sit obligatus ad dandum, quæ est prima Octobris. Ita si quis promiserit dare post diem decimum S. Martini, vndecima dies post ipsum festum D. Martini intelligetur, quæ est festum præsentationis beatæ Mariæ. Vnde satis clare constat ante decem, siue post decem,vndecimam semper diem venire, computando à die diui Martini.

Eodem modo in Calendis computari potest,quod videlicet ante diem decimum Calendarum Nouembris significetur dies 11. Calendarum, qua incidit festum Seueri episcopi vel Hilarionis abbatis, quæ est vigesimasecunda Octobris: & post diem Calendarum decimum Nouembris intelligatur dies vndecima, nempè festum ipsum sancti Martini in dicto mense Nouembri. Ergo ante diem decimum Calendarum Nouembris promittens, tenetur vndecima die ante Calendas eiusdem mensis: post decimum vero Calendarum ipsius Nouembris promittens, tenebitur vndecima die post Calendas dicti mensis. Itaque semper vndecima dies apparet,siue ante, siue post.

Qui intellectus etsi prima fronte satisfacere videatur literæ, penitius tamen intuens animaduerto quandā verborum improprietatem ex præfata interpretatione resultare. nam licet vtrinque & ante & post decimum eiusdem mensis respectiuè dies vndecimus dici possit, non tamen vndecimus erit post diem decimum Calendarum, prout sonant verba text. tota nempe difficultas est in hoc verbo Calendarum. Verbi gratia, capiamus eodem themate retento, diem vndecimum Nouembris, qui est post Calendas Nouembris, sanè computando more Romano dies hic vndecimus propriè dici non potest post decimum diem Calendarum,sed post diem decimum Iduum. Vt igitur hæc omnia conciliemus, quæ quidem plus subtilitatis quam vtilitatis habent, animaduertendum est hunc locum magis propriam interpretationem desiderare, vt dicamus eundem diem vndecimum Calendarum, posse dici quadam verborum subtilitate, & ante, & post decimum Calendarum mensis Nouembris vno & eodem instanti,sed diuersis rationibus: videlicet ante diem decimum Calendarum rei veritate, & cursu temporis inspecto, proculdubio præcedit vndecimus dies Calendarum decimum Calendarum: verum computatione quoque Romanorum adhibita, secundum quam præcipuè loquitur hic textus, vere potest dici idem dies vndecimus Calendarum Nouembris esse post diem decimum earundem Calendarum, habita scilicet ratione ad numeros Calendarum ordine retrogrado. siquidem numerus vndecimus sequitur, & est post decimum.Igitur ita indagando contingit eundem diem vndecimum posse dici ante & post decimum Calendarum: quod puto Iurisconsultum hic sub ænigmate proposuisse,vt quod adagio fertur,Cornicum oculos configeret,dicendo vnum & idem respectu eiusdem, & ante & post sistere, prout superius ostensum fuit. quod si quis apertius inspicere voluerit,conferat cum Calendariis ad hanc rem notissimis.

Et secundum hunc postremum intellectum,si quis promiserit mihi centum ante decimum diem Calend. Nouembris, tenebitur vndecima die Calendarum, quæ est 22. Octobris. quæ verè est ante decimum diem Calend. cum sit dies Octobris, & Calend. dies est in mense seq. videlicet Nouembri: & certum est mensem Octobrem priorem esse Nouembri. Sed si computemus Calendas prius,sic dicendo:Calend. pridiè Calend. 3. Calendas. 4. Calend.&c. vndecimus dies à Calendis est post decimum: sicque semper is & idem dies vndecimus appellabitur. Vt si centum post decimum diem Calenda. promiserim, incipiet eodem quoque modo deberi in 22. Octobris, sicut superius. Igitur idem important hæc verba, Ante diem decimum Calendarum Nouembris, & post diem decimum Calendarum Nouembris: & vtroque sermone dies vndecima Calendarum significatur.

Ante diē decimum explicatur.

Ante diem. Hæc dictio interdum iungitur tempori, vt hic, *Ante diem decimum.* & in l. Caius. ibi, ante expletum tempus,de pignora.actio. & tunc perfectum tempus significat, vt docet Bar.l.2.in fi.ff.de rebus cred.& doct.in l. qui ante Calendas. de verborum obligationibus, abundè alias scripsi.

Quandoque personam respicit, vt in l. quod si Ephesi. in fin.ff. de eo quod certo loco. ibi, in summa æquitatem quoque ante oculos habere debet iudex.

Ante ad locum refertur.

Aliquando locum, vt in l.sed & si pupillus.§.proscribere palam sic accipimus,claris literis,vt de plano rectè legi possint ante tabernam, vel ante eum locum in quo negotiatio exercetur.ff.de institor.actio. Et quando actus fieri debet ante ædem, vel in alio loco, nisi ibi fiat, actus erit nullus.clem. causam. vbi doct. de electio. siquidem est de forma,qua omissa nullus redditur actus.l.cum hi.§.si prætor.ff. de transactio. ca. cum dilecta.vbi Feli de rescrip.

Actus qui fieri debet certo loco, nisi ibi fiat,non valet.

Ante ad materiam refertur.

Nonnunquam materiam, & non mutatur eius significatio, vt in l.si cui. ibi,quod si ex populari causa ante litiscontestationem rectè dicetur creditoris loco non esse. s. eod. & in l. verbum erit. ibi, ante scriptos codicillos. ibidem. Et ante noxale iudicium, dicit Iurisconsul. in l.si seruus. 2.ff. de noxal. Et ante deditionem, ibid. in l. si quis à multis.& ante aditam hereditatem,in l. hactenus. de constitu. pecun.l.quam Tuberonis.de pecul. & ante condemnationem, in l.si pro patre. §. 1. de in rem verso. & in l. quamuis.§.Marcellus.ad Velleian.& ante contractum. l. 1. §.1.quod iussu.

Et in præfatis exemplis cum iungitur casui,tunc est præpositio: sed quando ponitur sine casu deseruiente illi, est aduerbium,vt dicunt grammatici, & ponitur pro antea, Gallic.*parauant*: vt in l.si qua pœna.ꝟ.eo. ibi,nec ante debetur,quam aut non est prouocatum, &c. Sed antea communiter respicit tempus.in l.nō distinguemus.§.illud.ff.de arbitr.ibi,potest dispici,an si antea compromisit legatus, id est ante hoc tempus. l. proponebatur. de iudic. l. cum multi.si pars heredita.pera.

Antea dictio respicit tēpus

Antequam dictio.

Idem in dictione antequam. in l.2. ibi negat lex Regia mulierem si prægnās sit mortua,humari,antequam partus ei ex

ei excidatur.ff.de mortuo inferend.l.si necessarias.§.si annua.de pignoratit.actio.& l.si pignus. ibidem.

Antecedit, id est anteit.l. proximus est,quem nemo antecedit.§.eod.

§. Falsum est eam peperisse, cui mortuæ filius exsectus est.

Peperisse mulier non dicitur,quando exsecto ventre filius extractus est. quia parere verbum enitentis mulieris actum significat, Alcia.hic:& non dicitur eniti, quæ est mortua. Vnde si quis promiserit mulieri decem si pepererit, non debebitur ei nec eius heredi, si exsectus fuerit filius ea mortua; tum quod non sit enixa,defecitque conditio ea in puerperio mortua: tum quia non potest capere post mortem ea mulier, cui tantum si pareret,erat promissum.

Quod tamen intelligerem non procedere in sequentibus: veluti primo, si pater vel alius instituat filium heredem in asse, quem primum vxor masculum peperit: si vero fœminam, in semisse: proculdubio si filius exsecto ventre extrahatur, hereditatem habebit. nam & mens & voluntas patris ad hoc tendunt, scilicet ad filij fauorem, non matris. & ita concludunt Salice. & Iacob. in l.fin. C. de posth.heredib. insti.Et idem in substitutionibus secundum Lancelo. Polit. in tract. substi. in mater. vulgar. col. 75.dicentem matrem non peperisse quoad suum fauorem, sed in fauorem filiorum sic.quid enim est, quod imputetur filio iam sic extracto:Sequitur Ias.in l. quod dicitur.ff. de liber. & posth.

Filius natus exciso matris ventre succedit.

Secundo posthumus etiam exsecto ventre productus, natus ad hoc dicetur,vt rumpat testamentum.l.quod dicitur. ff. de liber.& posth.secundum Bal. in margar.in verb. natus. in 2.q.verificatur enim natiuitas,siue naturalis fuerit,seu violenta:Soci.consi.197.circa præmissa,vol.2.

Posthumus natus exsecto ventre matris rũpit testamentum.

Tertio exsecto ventre editus querela inofficiosi testamenti agit,sicut alius secundum ordinem natus.l. posthumus.§.item natus.ff.de inofficios.testam.Quod est verum contra extraneos institutos: contra fratres autem, non. Sed virilem partem habebit,per l.si mater.C.de inofficios. testa.& poterunt eidem sic producto etiam parentes, & alij proximi succedere,teste Dec.consi.623. in casu. col.1.

Editus matris exsecto ventre agit querela testamenti inofficiosi.

Quarto exsecto ventre natus potest venire ad retractũ, etiam si tempore venditionis non esset in rerum natura, dummodo sit eo tempore, quo alius venire potuisset: nil enim differt ab aliis natis, teste Bald.consil.128. ad intelligentiam. in fin. vol.1.

Natus ventre exsecto agit ad retractum.

Quinto donatio facta Titio, & filiis natis, & nasciturís ab illo, comprehendit natum exsecto ventre: quia dicitur progenitus à patre, qui opus suum compleuerat in conceptione: & tam in contractibus, quam in testamentis, vt docet Bald. etiam in feudo,in l.fi.col.pen.versi.vidi dubitari.C.de suis & legitim. heredib. licet Iurisconsul. non hanc faciat differentiam in l.etiam mulier.§.eod.Imo ego dicerem,si mulieri essent bona data, & nasciturís ex ea, exsecto ventre natus veniret. nec obstat, quod text. dicit, mulier non peperit. nam verum est quoad ipsam, vt verè peperisse non dicatur:nihilominus editus infans & natus esse dicetur.l.etiam ea mulier.§.eo.Bar.in l.Arethusa. in fi. ff.de statu homi. Et ita plerunque vidi seruari in forensi iudicio in donationibus,quæ fiunt quandoque mulieribus fauore matrimonij.

Donatio facta filiis natis & nasciturís, cõprehẽdit natũ exsecto matris vtero.

Sexto exsecto ventre progenitus bonorum possessionem etiam quoad bona matris suæ petere potest. l. 1. §. si qua.ff.vnde cogna.

Septimo matris suæ successionem ita natus amplecti potest vi senatusconsulti Tertulliani.l.1. §.sed & si matris. ff.ad Tertullian.Et sic taliter extractus eisdem iuribus gaudebit, quibus alij posthumi. Diuersitatis quippe ratio non assignatur à Iurisconsultis,iuxta l.3.§.1.ff.de iniusto rup.& irrit.

Natus exsecto ventre matris iisdem gaudet priuilegiis,quibus alij posthumi.

Octauo quoque non video differentiam, an conditio voluntaria sit, vel necessaria: quamuis Alcia. hic alleget Bar.in l. Gallus.§.& quid si tantum.ff.de liber.& posth. vbi nullum verbum. Vnde si testator decem dederit Titio, si extranea mulier pariat:exsectóque ventre mulieris nascatur filius,Titius legatum habebit; nisi testatoris voluntas, aut materia repugnet,per l.etiam.vbi alia scripsi.§. eo. l. si ego.§. ex omnibus. ff. de Publicia.

Postremo accedamus ad significata huius verbi pario, quod primum hic accipitur pro edere in lucem. Galli. *enfanter.*l.ter enixa.§.eod.sic capitur in l. capitalium.§.proinde. ibi,& mulieres hoc modo damnatæ liberos pariunt. ff. de pœnis. & prægnantis mulieris consumendæ damnatæ pœna differtur, quoad pariat. ibidem.

Pario accipitur pro edo.

Secundo accipitur pro producere:vt parit vsuras pecunia,in rub.de vsuris,parit liberationẽ.l.idémque.ff.de vsufructu.l.licet.§.ea obligatio parit actionem.de procurator. Et l. iurisgentium cõuentiones quædam actiones pariunt, quædam exceptiones.ff.de pact.

Pario pro produco.

Tertio parere pro acquirere: vt magnam parit gloriam legum studium.

Pario pro acquiro.

Quarto parere conditioni,à verbo pareo, est illam adimplere.l.1.ff.de curator. bonis dand. ibi,si sub conditione heres institutus est, cogendus est conditioni parere. l.1.ff. de condict. caus. dat.ibi,sed parendi conditioni causa.

Parere conditioni est illam adimplere.

Parere stipulationi pro eodẽ, est adimplere. l. insulam. ff.de verb. obliga. Stipulatio non committitur, si certum esse ceperit pareri stipulationi residuo tempore non posse.

Parere stipulationi.

Quinto pro obedire.l.non videntur data.§.1. ff. de regul. iuris.vbi sic dicitur:qui iussu iudicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere,quia parere necesse habet. l. qui restituere iussus iudici,non paret.de rei vindi.l.litigatores. de arbitr. Sed istud quoque venit à verb. pareo. A... m, de quo loquitur noster text. à verb. pario.l. is q. l.9.prorinde.ff. de manumissio.licet gl. ibi exponat pro ... & l.2. de iustit. & iure.

Parere pro obedire.

Ita parere sententiæ,est ei acquiescere.5. §.fi.ff.de verb. oblig.ibi, si vnus paruerit,alius non paruerit ... iudicis.De his plenius scripsi in tract.de liter.ad renuntiand. prouoca. in 3. tomo commentar.in constit. Reg.Gallic.

Parere sententiæ quid.

VLPIANVS. Lex cxxxiij.

Si quis sic dixerit, vti intra diem mortis eius aliquid fiat: ipse quoque dies, quo quis mortuus est,numeratur.

Iussus est heres intra diem mortis testantis centum dare Titio, vel aliquid facere: quolibet tempore vsque ad mortem poterit,& die quidem mortis, quia adhuc est intra diem. Vnde Iurisconſ. ait, Totum enim medium tempus ad soluendum promissori relinquitur liberum.in l.stipulatio ista. §. inter. de verbor. obliga. facit l. si is cuius. rem ratam haberi. Et Labeo scribit, Si sic libertas relicta sit: Stychus intra annum postquam mortuus fuero, liber esto: statim cùm liberum esse. nam & si ita sit,Si intra annum decem heredi meo dederit,liber esto: statim soluendo liberum eum esse sine mora futurum. l. si ita fuerit libertas.in fi.ff.de manumiss.testam.l.fi.C.de posth.heredib. instit.vbi posthumus erit heres, qui nascetur intra decem menses:siue nascatur primo mense,siue secundo, vel aliis: dum tamen intra decem menses.quamuis glo. in d.l. fi.exponat intra pro circa: sed non potest conuenire verbis illius text. Et si stipulatus fuero,si intra biennium Capitolium non ascenderis, dari:nõ nisi præterito biennio rectè petam;quia nisi finitum sit biennium,ascendere poteris. l. quicquid.§.1.ff.de verb.oblig. facit l.arbiter intra certum diem seruos restitui iussit.ff.de arbit.quod prodesse potest ad sequentia.

Primo dos soluto matrimonio, in mobilibus consistẽs potest solui intra annum. intellige vt hic, etiam die vltimo anni. l.vna.§.exactio.C. de rei vxor. actio. Vnde quod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur, ei potestas

Dos consistens in mobilibus soluitur intra annum.

potestas est quolibet eius anni die dandi.l.quod quis. ff. de actio.& obliga. Et hic addit etiam die mortis aut vltima anni,si intra annum promiserit.

Bonorum possessio peti potest intra diē centesimum.

Secundo bonorum possessio intra diem centesimum peti potest.quod & intelligendum est,vt etiam die centesimo bonorum possessio peti possit: quemadmodum intra Calendas & ipsæ Calendæ sunt.l. 1.§.si intra.ff.de successor. edict. Etiam dicit glo. tota dies cedit,quando actus potest per alium explicari, vt ipso toto die possit fieri, etiam per alium post mortem: vt in eo qui est iussus construere monumentum intra diem mortis, vt ipso mortis die eo defuncto per alium fieri possit. l. Arethusa. in fi. ff. de statu homi. Nempè cum tempus in testamento adiicitur, credendum est pro herede adiectum, nisi alia mens fuerit testatoris.l.cum tempus.ff.de regul. iur.Secus si dies adiectus sit non differendæ actionis causa.l.liber homo.2. §.1.ff.de verbor. obliga.

Tempus in testamento adiectum censetur pro herede.

Tertio intra dies constitutos, quamuis agi iudicati non possit,tamen iudicatum multis modis liberare posse scribit Iurisconſ.in l.intra.ff.de re iudica. nam constitutorū dierum spatium pro iudicato, non contra iudicatum per legem constitutum est,vt ibi dicitur. Ideo condemnatus ad soluendum intra mensem,quolibet tempore soluere poterit, etiam in fine temporis constituti, vltima quidem die mensis.facit l. debitoribus.in fi.ff.de re iudica.scripsi in interpreta.l.si debitori. ff.de iudic.

Condemnatus ad soluendum intra mēsem, poterit soluere quolibet tēpore mensis.

Quarto in appellatione, quæ intra decem dies fieri debet,vt quis decima die possit appellare.c.anteriorum.2. q. 6.l. intra.ff. de appella.

Appellatio fieri debet intra decem dies.

Quinto idem procedit in iudicio de in ius vocando aduersus eum,qui in ius vocauit non petita venia:quod intra annum datur,non vltra.l.penul.ff.de in ius vocando.

Sexto qui potest redimere intra decem annos rem ex facultate sibi concessa per emptorem, poterit quolibet tēpore vsque ad decem annos rem habere, siue extantibus messibus, siue post: per istum text. & huius sententiæ est Chassa. in consuetud. Burgund. in rub. *des rentes vendues à rachapt*.§.1. in 6.dubio.quem refert & sequitur do.Andr. Tiraquel. in tract.suo de vtroque retractu, rub. *de retraict conuentionel*. §. 1 gloss. 2. nu.65. Ad alia quoque extendere poteritis.

Rem valēs redimere intra certū tempus, fructibus extantibus potest eā redimere.

Septimo hæc dictio intra interdum includit rem, siue locum,vel sua extrema: vt si dicatur, Præfectus vrbis habet iurisdictionem in vrbe, & intra centesimum milliare: tunc includuntur omnia, quæ sunt intra illum locum,nō vltra: vt est text.in l.1. §.cum vrbem. ff. de offic. præfect. vrb. & §.qui autem. de excusa. tutor.l.statuliberos,de statuliber. l.fi.ibi,intra fines imperij.de captiuis.& l.pupillus. §.territorium.ƺ.eod.l.ædes.ff. de contrah. emptio. l. fundi. & l.quæro.de actio.empti.l.vxorem.§.item quæsitum.de lega.3.licet glo.ibi exponat intra, pro iuxta:sed malè. Calendarium enim exercuerat quis in patria, & intra illius fines.Et aliud est in patria Montispessuli, aliud in finibus eius. Vergil. in Bucolic.

Intra dictio includit aliquando.

Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arua:
Nos patriam fugimus.

Et pro eo dicit Iurisconſ.in l.relegatorum. §.solet.ibi,intra patriæ territorium. de interdic.& releg.

Quandoque includit tempus: vt si quis intra Calendas Ianuarias dare teneatur, in ipsis quidem Calendis dare poterit. l. si ita stipulatus fuero. ff. de verbor. obligat. vbi qui stipulatus fuerit intra Calendas Ianuarias, perinde est ac si Calendis promisisset: quia ante Calendas conueniri nō potest, nec cogi, licet antea possit soluere si velit:quia tempus in fauorem suum est adiectum.Idemque est dicere quoad hoc, ante Calendas, vel intra:intelligitur enim ante finitas Calendas.l. qui ante. vbi Bar. ff. de verbor. obliga. l. qui bona.§.fi.ff.de damno infect. facit l. si venditor. ff.de ædilit. edicto.l. calcularij. ibi, intra quinquennium. de muneribus & honorib. l.non omnis. si certum peta.l.intra.de minorib.l.si legatum.ibi,intra diem deponant.ff. de operib. public.l.3.§.1.de condict.cauſ.dat.l. 2. C. de tempor.appella. authen.qui semel.C.quomod. & quand. iud. authen. ei qui iurat. de bonis authorita. iudic. possid.l.iubemus. §. circa medium.de erogatio. militar.anno. lib. 12. Cod. facit etiam l.qui Romæ. §. Callimachus. de verborum obliga. quia includit etiam, quicquid velint dicere quidam.& in authen.de appella, & intra quæ tempo.c. 1. de exceptio.in 6.alienationibus.ibi, intra certum tempus. ƺ. eod. Bal. in margar. in verb.intra.& Oldrad. consil.49. consueuit. col.2.vbi multas dictiones elucidat, quas præscripserat Alber.in authen. quod ius.C.de procurator. facit l.Thais. §. intra. ff. de fideicommissar. libert. l.si intra. de statuliber.l.si hereditas. ibid.l.1.qui sine manumiss. l. 4. §.si ƺ. diem. de damno infect. l. plebiscito.ibi, intra dies proximos. ff. de offic.præsid.

Intra includit tempus.

Idem in dictione vltra.l. quod si vltra.ff.qui & à quib. quæ interdum iungitur tempori, aliquando verò loco. l. scire.§.aliud.ff.de excusa. tutor.

Vltra dictio quibus iungitur.

Limitatur quando resultaret absurditas, aut materia subiecta repugnaret:vt tunc non includat,secundum Corneum consi.244.licet in hac. col.2. in 1.vol.vt si quis promiserit soluere centum aureos intra mensem,& residuum eius quod debet intra duos menses: hi duo menses computantur à die declarationis residui,& non ante.arg. l. interdum. ff.de verbor. obliga. glo. & doct. in l.fi. §.fin autem.C.de iure deliber. nec enim dicitur in mora, antequā sciat se debere.l.eius.ff.si certum petat.l.statuliber ratione. ff.de statuliber. Et si quis promiserit ire Montempessulanum intra mensem, non exigitur peractum esse iter infra præstitutum terminum, at sufficit incepisse. text. in l. qui Rom.§.Callimachus.vbi Iaſ.in 3.no.per illum text. ff. de verbor. obliga.

Interdum intra ponitur pro citra,in l.fin.ff.de iure fisci. secundum glo.ibidem:sed ego puto contrarium,accipiendam scilicet ibi dictionem intra exclusiuè:vt si intra tempus vindemiarum adiectio facta sit,id est ante ipsum tempus,vt excludat vindemiarum tempus,& includat tempus ante vindemias, vt plenè do.Tiraquel.in trac. de vtroque retractu.§.1.rub.*de retraict. lignagier*.

Intra pro citra.

Item Iurisconſ.ait eum teneri,qui auctor damni fuerit, si intra turbam fuerit.l.prætor.2.§.hoc edicto.ff.de vi bonor.raptor.Et intelligo illum esse intra turbā, si in numero turbæ fuerit, non seclusus à turba,cum damnum dabatur.

Item quod Iurisconſ. dicunt intra, Canonistæ infra. & idem apud eos communius significat, quando tempori adiicitur vel loco: secus si simpliciter. c. 1. de vsu & auctorita. palij. & in cap. commissa. de elect. in 6. & Imperator aliquando hanc significationem sequitur, vt in authen. quæ supplica. C. de precib. Imperator. offerend. & Iurisconſul. in l. fi. ff.qui sine matrimo. ibi, infrà quatuor menses imposuerit,&c.licet hoc raro cōtingat.l.4.§.si quis condemnatus, vt infrà certos dies soluat. ff. de re iudica. Sic est in lib. meo: nescio si quidpiam aliud in nouis habeatur.& idem habeo in l. fin. de capt. Videre tamen differentiam inter has duas dictiones à Iurisconsultis traditas in l. inde Neratius. §. in summa. cum §. seq. ff. ad legem Aquil. quamuis sæpius apud Iurisconſ. dictio infrà capiatur in alia significatione & contraria: Galli. *dessous*. l. Titia. 2. §. Seia. ibi, quos infrà manumisi. ff. de lega.2. l. 2.ad legem Aquil. ibi, & infrà deinde cauetur. facit c. ex parte M. de resti. spoliator. vbi Panorm.in 2. no. l.ius alimentorum. versic.penult. idem ad instructionem, ibique infrà 20. annos constitutæ sunt. ff. vbi pupill. educari debeat. l. in venditione. ff. de actio. empt. l. liber homo. 2. §. 1. de verbor. obliga.ibi,infra comprehensum. & l. inde Neratius.§. si infans.ff. ad legem Aquil. l.adeo.§.insula. de acquiren.rerum domi. l. peregre.ibi,cum thesaurum supra terram,vel infra terrā possideā. ff. de acq.pos.Plenè de hac dictione scribit do.Gome.in c.fi.§ si vero.col.1.de iud.in6.

Intra vsurpatur ab Iurisconsultis, & infra à Canonistis.

PAVLVS. Lex cxxxiiij.

Anniculus non statim, vt natus est,sed trecentesimo sexagesimoquinto die dicitur, incipiente plane,

planè, non exacto dic: quia annum ciuiliter non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

Anniculus dicitur, qui in vltima die anni constitutus est, in trecentesimo sexagesimo quinto die incipiente, non finito. id est non tantum finito, verum & incepto. Et anniculus amittitur, qui vltimo die anni moritur. nempè annus computatur ciuiliter per dies, & non per momenta temporum. Hoc dicunt istæ duæ leges Anniculus. Et sic anniculus puer dicitur vnius anni, l. cum quæreretur. ff. de legat. 3. & l. 1. §. 1. is autem. ff. de ventre inspiciend. ibi, siue infans anniculus. in l. cum sponsus. in fin. ff. de Publicia. in rem actio. Quod nomen secundum grammaticos non est diminutiuum, sed adiectiuum: vt anniculus puer, & anniculus taurus. Varro de re rustic. lib. 2. ait: Habet tauros, vnum anniculum, alterum bimum. id est vnius anni, & alterum duorum annorum. De rebus etiam inanimatis dicitur, vt Plinius lib. 9. ca. 41. ait: Anniculo gramini ligandus succus. vnde quidam dicebant anniculum templum, vno anno constructum, & anniculam ætatem. & Augusti. in c. si habes. 24. q. 3. Ego enim senex à iuuene, & episcopus tot annorum à collega nondum anniculo paratus sum edoceri. Et Marcus Romanorum Imperator percontanti, quonam aut cur pergeret, sic respond. καλὸν κ̀ γηράσκοντο μανθάνειν. pulchrum etiam senescenti discere. Cælius lib. 11. antiquar. lectionum. c. 26. vide text. in l. inter. in princ. ff. de pact. dotal.

Anniculus est adiectiuũ, non diminutiuũ.

Facit, quod si infans nondum anniculus sit occisus, æstimatio refertur ad tempus, quo infra annum vixit. l. inde Neratius. §. si infans. ff. ad legem Aquil. per quem tex. dicunt doct. quod herba frumenti destructi tanti æstimatur, quanti potuisset vendi tempore damni dati dubius perceceptionis euentus. l. propter spem. ff. famil. erciscund. Sic concludit Alber. in tract. statutor. in 2. parte. q. 78. quid si quis immisit bestias? Specula. in tit. de iniur. §. sequitur. versicul. sed quomodo æstimabit? Flor. in l. ex hac. ff. si quadrup. paupe. fecisse. dicat. & in d. §. si infans. Boer. in §. 1. de consuetud. prædior. Chassan. in consuetud. Burgund. in rubr. *des iustices*. §. 6. glo. *message*. nu. 50.

Infans si occisus sit, æstimatio ad quod tempus referatur.

Potest etiam interdum largius sumi, vt in l. filium. ff. de his qui sunt sui vel alieni iur. vbi sic scribitur. filium eum definimus, qui ex viro, & vxore eius nascitur. At si fingamus abfuisse maritum, verbi gratia per decennium reuersum, anniculum inuenisse in domo sua, placet nobis Iuliani sententia, hunc non esse mariti filium.

Anniculus sumitur largius.

Anniuersaria, in l. liberto. in fi. ff. de annuis lega. glo. exponit pro singulis annis. Dicitur anniuersarium, quod singulis annis, vt in ca. vno. in fin. de cleric. non residen. Amnis, fluuius. in l. puto. §. id quod amnis fundo post litem contestatam alluit, æquè venit in hoc iudicium. ff. famil. erciscund.

Anniuersaria dictio.

Statim interdum sine mora & dilatione accipitur. in l. si ita fuerit libertas. in fi. ff. de manumis. testam. ibi, statim soluendo eum libertum esse sine mora futurum. l. habitatores. loca. ibi, statim deductionẽ ex mercede facere oportet. l. 1. de cano. largit. tit. lib. 10. Cod. & l. diui. de susceptor. præpos. ibidem. l. restituere. 1. ʒ. eod.

Statim quomodo capiatur.

Verum intelligi debet cum aliquo scilicet temperamento temporis. l. ratum. & l. quod dicimus. ff. de solutio. vel quam citius commodè fieri poterit. cap. quam sit, de electio. in 6.

Idem in dictione confestim. l. qui procuratorem dat, vt confestim agat, intelligendus est permittere procuratori, & postea litem peragere. ff. de procurator. Et confestim sic erit accipiendum, vbi primum potuit, id est prætoris copiam habuit huic rei sedentis, nisi fortè infirmitate impedita est, vel alia magna causa. Vlpian. in l. 2. §. fortè. de noui oper. nuntia.

Cõfestim quid denotet.

Idem in verb. mox, vt quoddam etiam temporis interuallum aliquando significet. l. de ætate. §. ex causa. ff. de interrogator. actio. Et aliquando sine interuallo pro materia subiecta, vt consuluit Alexand. consil. 115. in causa. col. 2. vol. 3. & in l. diuortio. col. 3. ff. soluto matri. l. fructus. ibi.

Mox dictio interuallum significat.

Idem in verbo illico. l. penult. C. depositi. l. frumenta de subscripto. lib. 10. l. ordinatam, de liber. caus.

In recenti, vel de recenti. in l. si creditores. §. planè in recenti aditæ hereditatis, id est cum hereditas de nouo fuerit adita, audiendi erunt qui suspectum postulant. ff. de priuil. creditor. l. si diutino. de pœnis. ibi, non eo modo puniendos eos esse, qui longo tempore in reatu agũt, quo eos qui in recenti sententiam excipiunt. id est breui tempore, non diutino, nec tempore inueterato.

De recẽti vel in recenti.

Idem in dictione quam celerrimè, de qua in l. penul. C. depositi. Idem in verbo, quam ocyssimè. d. l. penultim. vt quod in principio dixerat illico, postea istis vtatur dictionibus.

Quã celerrime, quã ocyssime.

Incontinenti. l. lecta. ff. si certum petat. vbi plenius tradunt doct. Ex continenti, idem. l. iurisgentium. § quinimo. de pact.

Incontinenti.

Cito, citius. in c. quam sit. de elect. in 6.

Idem in verbo, assiduè, vt quoddam etiam interuallum significetur: si quis teneatur assiduè morari cum aliquo, si visat parentes, non obstat, quin assiduè moratus dicatur. l. filium. ff. de his qui sunt sui vel alieni iuris. l. 1. vbi doct. C. de lega.

Assidue interuallum denotat.

Et breuiter dicendo, quantum temporis hæ dictiones significent, iudicis arbitrio relinquitur. l. 3. in fi. ff. de iure delib. qui ex bono & æquo pro materia arbitrabitur. l. si domus. §. in pecuni. ff. de leg. 1. Lucas de Pen. in d. l. diu. de susceptor. scripsi in interpretationibus ad l. si debitori. ff. de iudic.

Sequitur in tex. *quia annum ciuiliter non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.* Vnde notabimus, quod dum in iure ciuili sit mẽtio de anno, computatur vt hic, scilicet ad trecentos sexaginta quinque dies, non per momenta tẽporum in horas vel semihoras: vt si hora prima à meridie natus sit, ea hora anniculus dicatur, quod non inspicitur. l. cum heres. §. Stychus. ff. de statuliber. quod prodesse potest consanguineo retrahenti intra annum, vt die etiam vltimo anni retrahere possit. §. Titius. si de feudo defuncti contentio sit inter domi. & agnat. vassalli.

Annus in iure non computatur per momenta.

Secundo conuenit ei, cui datum est prosequi appellationem intra annum, iuxta c. cum sit Romana. de appella. quod intelligendum est vt hic.

Tertio misso in possessionem ex primo decreto, vt post annũ efficiatur verus possessor. l. si fi. ita §. si plures. & ibi glo. ampla. ff. de damno infecto. cap. 1. de eo qui mittitur in possess. ca. fi. §. in aliis. vt lite non contest. Specula. in tit. de primo & secundo decreto.

Quarto delegatus suam exequi potest sententiam intra annum, postea non: sed ordinarius exequetur. c. quærenti. de offic. delega. Bal. in l. ordo. C. de executio. rei iudica. & computatio facienda est, prout in hac lege statuitur.

Delegatus potest suam exequi sententiam intra annum.

Quinto non censetur interruptus processus, si vltimo die anni pars compareat, licet alias omnino transacto hoc anno interrumperetur, vt docet Bar. in §. 23. de iurisdict. omnium iudic. scripsi in tract. de restitu. & releuamen. artic. 1. glo. 1. in 2. tomo commentar. in constit. Regias Gallic. non tamen eo solo quis censetur exclusus ad dandum suas defensiones, vel tradendum causas & grauamina appellationum, nisi quoque prius fuerit contumax, & (vt dicunt) *qu'il soit appellé par deffaut.* Ita vidi seruari in suprema parlamenti curia. Qui quidem defectus nonnunquam parit lucrum causæ vt vulgo dicanici dicere solent, *emporte gain de cause*: aliquando rursus aliam desiderat citationem pro vltimo peremptorie, secundum subiectam materiam.

Processus non cẽsetur interruptus, si pars vltimo die anni compareat.

Sexto datur ex hac lege & in heredes actio intra annũ duntaxat à morte eius, qui arguebatur. l. 2. ff. ad legem Iul. repetundar.

Septimo trahitur ad eum, qui proponere vult errorem contra arestum, iuxta authent. quæ supplicationes. C. de precib.

Error intra annum proponi debet.

precib.Imperat. offerend. vt intra annum proponere debeat illum. Qui annus computabitur ciuiliter,vt hic,non per momenta temporum:prout etiam cauetur in constit. Reg.Gallic.in tit.de supplicationib.& proposi.error.in 1. tomo, artic.5. vbi scripsi, in commentar. licet veteribus constitutionibus detur biennium ad supplicandū contra arestum, vt in codice Regiarum constitutio. licet videre.

Heres extraneus habet annū ad deliberandum. Octauo heredi extraneo præstituitur annus ad deliberandum : intra quem si decedat,transmittit illam hereditatem.l.cum antiquioribus. C.de iure deliber. Hodie restrictum fuit id tempus ad deliberandum, & variè pro consuetudine locorum constitutum, aliquando quadraginta dierum, aliquando sexaginta; de qua præfinitione temporis constare oportet : alioqui ius commune obseruandum est.

Inuestituram intra annum miles & vasallus petere debent. Nono facit, quod miles & vasallus inuestituram intra annum debent accipere:intellige computandum, vt hic, quod videlicet 365. diebus constet. probatur in rubric, quo tempore miles inuestituram accipere debeat.

Professio tacita cōtrahitur, si quis per annum permanserit in religione. Decimo professio tacita contrahitur,si per annum quis permaneat in religione: & postea dicitur vacare beneficium,quod habebat.c.beneficium.de regul.iur.in 6.

Honoraria actiones post annum non dantur. Vndecimo conuenit text.in l.filij,in fin.ff.ad Tertullia, & l.vel post annum. de alienatio.iudic.mutand.caus.fact. Et actiones honorariæ post annum non dantur.l.in honorariis.ff.de actio. & obligat. intelligite annum secundum nostrum text. Videte l.diuortio.vbi vxor post mariti excessum per annum est alenda.ff.soluto matrim.Cornel. consil.129.licet in 1.vol.l.2.C.de naucul. lib.11. Aufrer. in decis.Tholos.q.447.Iacob.in l.singularia.ff.si cert.peta.

Interdicta possessoria, maximè retinenda post annū non dantur. Duodecimo interdicta possessoria,maximè retinendæ non dantur post annum.l.1.ff.vti possidet.qui semper annus computandus est vt hic,vt trecentos sexagintaquinque dies habere debeat,& tempore bissexto adhuc vnū, vt dixi in l.cum bissextus. s. eod. & abundè in 3. tomo commentat.in constit.Reg.Gallic.tract. de mater. possessorij, artic.1.

Actio ex edicto, ne vis fiat ei, competit intra annum. Decimotertio actio ex edicto, ne vis fiat ei, competit intra annum,non vlterius, cum sit pœnalis.l.1.§.fin.ff.ne vis fiat ei,& in l.1.in princ.si quis testam.liber esse iussus fuer.l.2.& 3. vi bonor.raptor.

Decimoquarto grauatus à peræquatoribus, intra annum conqueri potest, postea non. l.qui grauatos. C. de censib.lib.10.l.1.in fin.ff.de eo per quem fact.erit.

Heres nō implens voluntatem defuncti intra annum, hereditate priuatur. Decimoquinto heres non implens voluntatem defuncti intra annum,hereditate priuatur.§.si quis nō implens. in authent.de heredib.& Falci.collat.1.auth.hoc amplius. de fideicommiss. cap. nos quidem. de testam. Sed in hoc regno neminem vidi in forensi iudicio priuati:sed condemnantur heredes ad soluendum id, ad quod tenentur, & interdum ad damna, expensas & interesse: vel etiam pro qualitate facti mulctantur,vt scripsi in prooem. commentar.in constit.Reg.Gallic.in glos.vlt.in 1.tomo.

Quæ fuerit lex Iunia annalis seu annaria, declarat Cicero in Philip.5.& Lamprid.in Commodo,& Ioan.Zas. in catalog.leg.antiq.

VLPIAN. Lex cxxxv.

Quæret aliquis: si portentosum vel monstrosum,vel debilem mulier ediderit,vel qualem visu vel vagitu nouum,non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis,quam hominis partum, an quia enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est, vt hæc quoque parentibus prosint.Nec enim est, quod eis imputetur,quæ qualiter potuerunt, statutis obtemperauerunt:neque id, quod fataliter accessit,matri damnum iniungere debet.

Primum elucidabimus verba text.demum alia quoque subiungemus ad intellectum illius, *Quæret aliquis.* Elegans dicendi modus pro eo,quod barbare dicitur:Forte posset aliquis quærere. Et dicet quis,roget quis,vt per Adria. in suo libro de sermone Latino,& inferius dicetur.

Portentosum vel monstrosum, elucidaui in l. ostentum. supra eodem.

Debilis, id est imbecillis. *Debilem*, id est imbecillem, vtpote mancum, vel habentem vnam manum aridam,seu pedem; is enim debilis dici potest.

Debilis quis fit infirmitate. Debilis interdum quis infirmitate fit.Aut dic debilem, in sexto fortè mense natum, in quo non potest viuere, vixque sese mouere.l.fin.de oper.seruor.

Debilito & debilitas. Inde debilitare, debilem facere: quod aduersa valetudo corporis & animi parit,vel nimius labor. Debilitas pro infirmitate, & imbecillitate. cap.si pro debilitate. de offic. delegat.

Mulier ediderit. Et sic de muliere corrupta intelligitur,vt scripsi in l.mulieris.s.eod. De verb.ediderit,abundè scripsi in l.boues.§.inter.s.eod.

Qualem. Inæqualem, legit Alciat. dicens hunc locum esse corruptum; quod ostendit ratio recti sermonis, & sensus:nam sensus est,quod mulier edidit inæqualem partum, id est sine aliqua qualitate, hoc est non habentem qualitatem hominis,sed potius animalis. Attamen qualitas est in eo portentoso.

Sed forsan non malè communis lectio habet *Qualem*, vt sit sensus,quod mulier edidit partum portentosum,debilem vel qualem, id est huius qualitatis, visu videlicet nouum vel vagitu,non humanæ figuræ, sed magis alterius animalis partum:vtpote si bufonem,catum, aut vitulum pepererit:hoc enim visu nouum est:& si talis partus vagiat bouis instar, nouum vagitu: siquidem vagire propriè est infantium. Qui intellectus suadetur ex verb. *qualiter* in text.posito. nam isti matri non imputatur,quæ ipsum edidit partū: quia qualiter,id est cum illa qualitate qua potuit, statutis obtemperauit. Et sic *qualem visu* non ineptè dixerimus in text. secundum communem lectionem.

Mulieri parienti quid monstrosum prodest quandoque. *An quia enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est, vt hæc quoque parentibus prosint. Nil enim est, quod eis imputetur.* Vult dicere text.quod si quis relinquat bona mulieri, si enixa fuerit:si illa demum quid monstrosum pariat, & figuram hominis non habens, nihilominus ei proderit, vt talis mulier consequatur legatum, & parentibus, vt debeant loco partus succedere:quia si partus animatus fuisset,successisset mater per Tertullia. ita quoque nunc: neque enim est imputandum parētibus,qui qualitercunque potuerunt, statutis obtemperauerunt: nam vir cum muliere coit in matrimonio secundum legis scita.Quod intellige,dum fataliter, id est ex Dei opt.max. permissione & voluntate accidat: secus vbi dedita opera,vt coëundo cum bruto,quemadmodum inferius scribam.Et cum parentis appellatione veniant pater & mater,vt in l.appellatione.s.eod. ita hic quoque matri proderit,quæ peperit, vt ipsa etiam succedat. hoc probat text. ibi, *neque id quod fataliter accessit,matri damnum iniungere debet*: nec etiā patri. Alia de his monstris plenius vide per me scripta in d.l.ostentum.s.eod.

Probatio per similitudinem an valeat. Sed quæri potest,an valeat probatio per similitudinē: vtpote si probem talem esse Titio similem,an eo probetur illius esse filius? text.in l.fin.§.penult.ff.ad municipal. dicit esse recurrendum ad res, non ad similitudinem nominis vel faciei. Siquidem hæc probatio similitudinis nō concludit,teste Guido Papæ singul.537. vtrum probatio. Nam sunt quidam adeo similes inuicem, vt vix discerni possint.Vnde Valerius maximus in rubr.de similitud.formæ,his verbis ait:Regi Antiocho vnus ex æqualibus,& ipse Regiæ stirpis nomine Artemio perquam similis fuisse traditur: quem Laodice vxor Antiochi interfecto viro dissimulādi sceleris gratia in lectulo perinde quasi ipsum Regem ægrum collocauit, admissumque vniuersum populum,& sermone eius,& vultu consimili fefellit; crediderúntque

defuntque homines ab Antiocho moriente Laodicem & natos sibi commendari. Ipse vidi Parif. duos fratres ex nobili Clericorum familia progenitos ita consimiles, vt vnum ab altero, quamuis mihi perfamiliares, vix vnquam dignoscere possem.

Fratres duo Parif. persimiles.

Ita si quis vocetur Parisiensis, non sequitur eum esse ciuem Parisinum: vt in d.§.penult.l.fin.probatur. Quæ tamen nominis similitudo generat quandam affectionem. l.cum filius.§.pater. ibi, plus tribuas in honorem nominis mei.ff.de legat.2.Boër.in l.vxorem.ff.de manumiss.testament.in additio.ad Bened.Plumbinum,& Gomes.in §. sic itaque.de actio.in Instit.colum.9.

Parisiensis si quis vocetur, non ob hoc erit Parisiensis.

Nunc redeamus ad verborum significationem, vnde fueramus digressi, *Queret aliquis*, id est rogabit. Accipitur enim hic,& sæpius alibi quærere pro interrogare, percunctari & sciscitari.l.litis contestatæ tempore quæri solet.ff.de negot.gest.l.ab hostibus, in fin.ibi, quærit aduocatum,ex quib.caus.maior.l.sicut.§.sed si quæratur. si seruit.vindicet,& l.in l.censoria,& l.quod dicimus,& l.cum quærebatur. ℈.eod.

Quærere pro rogare.

Secundo pro inquirere. l.cum hi. §. vult igitur oratio apud prætorem de istis quæri.ff.de transactio.& §.si prætor. ibi, prætori enim ea res quærenda commissa est.ibid. & paulo post Iurisconsultus ponit inquisiuerit.Inde Bud. in annot.in Pandect.primis,ait sic:Quærere est informationem facere,& legibus vindicare.Et quæstio pro publico iudicio accipitur,de qua Iurisconsult.in l.1.§.præterea. ibi,quive magistratus, iudexve quæstionis sub capitalem causam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret. ff.de sicar.

Quærere pro inquirere.

Tertio quærere, id est acquirere.l.in fraudem fisci non solum per donationem,sed quocunque modo res alienatæ reuocantur: idémque iuris est, & si non quærantur: æquè enim in omnibus fraus punitur.ff.de iure fisci,quãuis glos.& doct.ibi variè exponant.

Quærere pro acquirere.

Ego vero sic intelligerem illam legem, quod in fraudem fisci alienationes factæ reuocãtur,quomodocunque factæ fuerint,etiam si hæ res non quærãtur illis, in quos facta fuit alienatio: tamen quatenus de facto processit, reuocatur, facit cap. cum quis presbyterorum.de reb.eccles.non alienand.vt fraus in omnibus puniatur. Tamen non videtur alienare reus capitis,qui filium emancipauit, vt hereditatem patri delatam adiret:quia fraus non est in acquirendis.l.quod autem.ff.quæ in fraud.creditor.Et in fraude requiritur consilium & euentus.§.in fraudem. Instit.quib.manumittere licet.

Vnde emancipatio non retractabitur,quia nõ est alienatio: at serui manumissio, sic: quæ nempe consistit in commodo pecuniario,non autem emancipatio. Ideóque libertates in fraudem datas retrahi placuit Paul.Iurisconsult. in l.in fraudem.§.à debitore.ff.de iure fisci. Tamen hereditas reo delata non acquiretur emancipato, sed eam fiscus petere valebit,vt in l.cum quidam.ff.illo tit.doct. ibi scribunt,& Aufrer.in decisio.Tholosa.q.150.Benedict. in repet.cap.Raynutius, in verb. & vxorem, num.246. cum seq.de testam.

Emancipatio non est alienatio.

Inde etiam dicimus quærere dominium, pro acquirere iure dominij rem. l.si seruus. ibi, cæterum si dominium quærere non potuit.ff.de interrog.actio.

Hinc nomen quæstio, elucidatur ab Vlpian. in l.1.§. quæstionem.ff.de Senatuscons.Silan, ibi, quæstionem sic accipimus,non tormenta tantum,sed omnem inquisitionem,& defensionem mortis. Et alibi sic ait Iurisconsult. quæstionem intelligere debemus,& tormenta,& corporis dolorem,ad eruendum veritatem.l.iniuriarum.§.quæstionem.de iniur.Gallic. *torture* dicimus. Quid item nomine quæstionis veniat,elucidat Francisc.Brunus in tract. de iudic.& tortura, in 2.parte.quæ.2.

Quæstio quid.

Quæstio pro causa. l. in omnibus fisci quæstionibus, causis exceptis in quibus minora tempora seruari specialiter constitutum est,viginti annorum præscriptio custoditur.ff.de diuers.& temporal.præscriptio. vbi quod primum quæstionem, postea causam vocat.

Quæstio pro causa.

Quæstio interdum pro actu quærendi, disceptatione, dubitatione: vel propositio dubitabilis dicitur. l.quæstio est.℈.eod.& l.in lege censoria.℈.eod.l.fin. ibi, nulla quæstio est.ff.quod iussu,id est nulla dubitatio.iuncta l.tutor. §.denique. ibi, nulla dubitatio. ad Velleian. Bart. in l.amplius.col.2.ff.rem ratam haberi. Seu pro controuersia. l. duobus.§.exceptio.ibi, si modo eadem quæstio in hoc iudicium deducatur, & §. quæ iurauit.ff.de iureiur. cum l. sequ. & l.cuiuscunque, in fin. ibi, quæstio moueatur. de vsufruct.

Quæstio pro actu quærendi.

Quæstio etiam dicitur status & constitutio causæ, & pro publico iudicio accipitur in l.1.§.1.ff.de sicariis. Et quæsitor,qui quæstionem habet.Bud.ibi.

Quæstio pro statu causæ.

Et quæstio ita sumpta si proferatur à lege, intelligitur de illa controuersia, quæ fit per litiscontestationem, si Bart.credatur in l.amplius.col.2.ff.rem ratam hab.per gl. in l.2.& 3.C.finium regundor.

Quæstio quando profertur à lege, & ab homine, quomodo capiatur.

Si vero proferatur ab homine, vt promitto non mouere quæstionem, seu controuersiam: tunc intelligitur etiam ante litem contestatam, per l.qui fidem.ff.de quæstio.l.Lucius.§.tres heredes,ad Trebell. vbi Bart.& Bald. in c.audita. de restit.spoliat. Dec.in c.1.no.2.de appellat. Alex.& alij in l.si quis maior. C.de transactio. & Gomes. in c.dispendia.in princ.de rescrip.in 6.

Vnde phrases loquendi frequentissimæ: Quæstionis est.l.2.§.item si extra.ff.de iudic.l.si quis seruum. de seruo corrupto.l.rogasti. si cert.petat.l.si quis.§.si ancillam. de exceptio. rei iudicat.facit l.eum qui Calendis,de verbor. obligat.vbi promiscuè dubitatione,vel quæstione vtitur. adde text.in l.nomen filiarum.℈.eod.

Quæstionis est.

Quæstio facti,scilicet quando nascitur dubitatio super facto,vt quid factum sit, vel quis primo natus est,aut qui prius scholas ingressus.l. Arethusa.& l.seq. vbi Alber. & Bald.ff.de statu hon.l.Herennius.℈.eod.Dec.in cap.pastoralis. de rescript.

Quæstio facti.

De facto autem consulentibus non debent præsides, nec quidem doctores vel aduocati,consilium impartiri.l. eum qui.§.1.ff.de iudic.l.1.§.1. ad Turpillia. quoniam facti interpretatio plerunque etiam prudentissimos fallit.l. in omni parte.ff.de iuris & fact.ignoran. Et quamuis Papa omnia iura in scrinio pectoris per suos consultores habere dicatur,consuetudines tamen,quæ sunt facti, creditur ignorare.cap.1.de constit.in 6.

Doctores super facto non consulunt.

Si tamen illa quæstio facti ex modo & genere facti distingui possit, tunc non alienum putarem à Iurisconsulto de illa respondere, vt ex facto liceat facilius colligere coniecturas,vt Cels. probat in l.vtrum.ff.de donat. inter vir.& vxor.

Quæstio iuris, quando præsupposito, & posito facto quæritur de iure.Bald. in l.1.ff. de iuris & fact. ignoran. facit l.triticum.ff.de verbor.obligat. l.miles. §. mulier. de adulter. vt si dubitetur, an minor quatuordecim annis possit testari, contrahere, aut alios facere actus,& si eos fecerit,an valeant:hoc deciditur in l.qua ætate.ff.de testa. & per totum titul.de minor.

Quæstio iuris.

Quæstores à genere quærendi dictos arbitratur Vlpia. in l.vna.ff.de offic. quæstor. vbi dicit Budæ. pro his non habere thesaurarios bellicos,qui sunt multiplices,quemadmodum poteris apud eum videre, & ibi alterius sui sententiæ.

Quæstores vnde dicti.

Quæstus dicitur lucrum,quod opera alicuius comparatum est: Gallic. vocant *conquest.acquisition.*l.quæstus.ff. pro socio. Etiam inhonestos quæstus cogetur restituere possessor hereditatis.l.quæsitum,& l.si possessor.ff.de petitio.heredit. mulier tamen non habebit dimidiam partem quæstuum iniustè quæsitorum à marito,licet alias de consuetudine lucretur dimidiam partem conquæstuum.l. seruus.ff.de acquir.possess.quod expressè scribit Ioan.Lupus in repet. c.per vestras. §.65.de donatio. inter vir. & vxor. Et turpes quæstus dicit Iurisconsult. in l.qui accusare, de accusat.

Quæstus quid.

Quæstum

Quæstum facere. Quæstum vero de adulterio vxoris facere, propriè ille existimandus est, qui accepit aliquid, vt pateretur vxorem adulterari, meretricio quodam genere. l. mariti. §. quæstum eum. de adulter.

Quæstuaria mancipia, in l.athletas. §. ait prætor.ff.de his qui not.infam.

Queror pro conqueror. Queror, id est conqueror, expostulo, deploro, querimoniam habeo.l.argentarius, in fin.ibi,aut si probantem iudex non curauit,de seipso,aut de iudice queri debet.ff. de edendo. nec illud malè dicitur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori quis commiserit seipsum, de se queri debere.l.item Mela.§.1.ad legem Aquil. l.iusiurandum & ad pecunias,in princip.de iureiur.l.si vero,in fin. ibi,sed & ipse fideiussor,qui non sit acceptus,tanquam de iniuria sibi facta queri poterit. qui satisdar. cogant. l. ne quid.de incendio.l.nullo modo.de fals.

Querela pro querimonia. Inde querela, conquestio, querimonia. l.diuortio.ff.de negot. gest. ibi,vt ita querelæ locus sit,inquantum facere potuit.l.si prætor.§.1. de iudic. vbi existimo debere iudicem querelam rei admittere.l.fin. ibi, ex querela patroni. de in ius vocand. l.sed & si huius.§.1.de iniur.ibi, seruus meus opera tua,vel querela tua,flagellis cæsus est:à magistratu nostro Mela putat mihi dandam iniuriarum actionem aduersus te, inquantum ob eam rem æquum iudici videbitur.

Querela inofficiosi testamenti. Querela inofficiosi testamenti agitur ad infringendum testamentum contra officium pietatis factum,in quo sine causa filius exheredatus fuit vel præteritus,seu parens,vel alius,qui de iure fuerat instituendus.l.2.& per totum.ff. de inofficios.testam.& C. eod.titu. *Querela an sit actio.* Querela pro actione promiscuè vtitur Iurisconsult.in l.quemadmodum, & l. Papinianus,& l.nihil,in fin.ac l.cum qui. in princip.ff.de inofficios.testam. quamuis propriè querela non sit actio, sed per actionem quidem,seu mediante illa exercetur & intentatur:sicut dicimus quādoque de actione,si certum petatur.l.1.ff.de triticar.quæ non est nomen actionis proprium,at Iurisconsulti vtuntur actione si certum petatur, id est actione qua petitur certum,videlicet per condictionem certi. Et actio inofficiosi,id est qua petitur testamentum inofficiosum rumpi,tanquam factum cōtra officium pietatis,non quod nomen sit actionis. Alij dicunt querelam non actionem, sed causam esse, vt Spiegel. in verb. querela.

Res inofficiosi pro querela. Interdum Iurisconsultus vocat rem inofficiosi, id est querelam,in l.Papinia.§.si quis post rem inofficiosi ordinatam.ff.de inofficios.testam.

Querela inanis. Querela inanis.l.2.§.quod de frumentaria.ff.de administrat.rerum. ibi,idque & si contra absentem pronunciatum est,inanis querela est.

Querela de nouis dissaisinis. Querela de nouis dissaisinis, Gallic. *complainčte en matiere de reintegrande.* de qua in cap.reintegranda. 3.q.1. & scripsi in tract.de sentent.executorial. artic.5.in 1. tomo commentar.in constit.Reg.Gallic.

Querela nouitatis. Querela nouitatis, Gallic. *complainčte en cas de saisine & nouuelleté.* de quibus tractat Ioan. de Calagnetio in stylo parlamen.vereri:licet in nouis fuerit omissum,nescio magisne bibliopolæ negligentia, an potius ignorantia quorundam non intelligentium hanc materiam.

Querela iniquitatis. Querela iniquitatis, id est conquestio de iniquitate.l. præfecti.ff.de minorib. ibi, quia appellatio quidem iniquitatis sententiæ querelam continet.

Querelā apud iudices deferre. Querelam apud iudices deferre aduersus aliquem, est illum accusare.l.miles. §.sexaginta dies.ff.de adulter. ibi, non prohibetur intra alios quatuor mēses querelam suam apud iudices deferre.

Querela pro appellatione. Querelam pro appellatione exponit glos.in.l.si ab arbitro probati sunt fideiussores, pro locupletibus habendi sunt. cum potuerit querela apud competentem iudicem deferri.ff.qui satisdar.cogant. Sed doct.in rubr.de appell. in decretal. querelam & appellationem differre tradunt: quippe multa per querelam fieri possunt, quæ non per appellationem, vt ibidem dicitur. Et sic querela non est propriè appellatio, vt declaraui in tract.de arbitr.in 3. tomo commentar.in constit.Reg.Gallic.

Obtemperare quid. *Obtemperauerunt.* Obtemperare, id est obedire, secundum præcepta facere, morem gerere : πειθαρχεῖν Græci vocant. Et sic intelligitur rubr.ff.si quis ius dicen. non obtemper.facit l.2.§.initium. ibi,nam non exaudiro decreto prætoris quasi non obtemperasset, pœna vt contumax plecteretur.ff.de postuland. l.si cum dies. §. compromisso autem non debent obtemperare litigatores, si arbiter aliquid non honestum iusserit. de arbitr.l.2.§.penult.de noxal. ibi,quasi voluerit seruos dominus in hac re non obtemperare, facit l.is qui.§.si tutoris. ibi, & an ignoscitur seruo ad noxā,qui obtemperauit tutori vel curatori:nam ad quædam quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris,ignoscitur seruis,siue dominis,vel his qui vice dominorum sunt,obtemperauerint.ff.quod vi aut clam. Et si quis quod prætoris decreto non obtemperauerit ductus sit,non est in ea causa,vt agat iniuriarū propter prætoris præceptum.l.iniuriarum. §.1.ff.de iniur. non potest enim dolo carere, qui imperio magistratus non obtemperat. l. non potest dolo.de regul.iur. Et qui non obedit prælato, vel iudici,eius est inimicus.ca.si quis Diaconus. vbi etiam glos.50.dist.hoc iuris præsumptione tantum putarem.

Obtemperare stipulationi. Obtemperare stipulationi,est implere quod promissum est.l.fina.si tutor iudic.sisti promiserit,& stipulationi non obtemperauerit.ff.si quis cautio.

Exilio non obtemperare quid sit. Exilio non obtemperare,est facere contra ea,quæ sunt ei præcepta in sententia relegationis. l. relegati.in fin.ff. de pœnis. ibi, & hæc ita, siue quis non accesserit in exilium intra tempus quo debuit, siue etiam alias exilio non obtemperauerit : nam contumacia eius cumulat pœnam. Alibi quoque Iurisconsultus ait,aduersus contumaces,qui neque denuntiationibus, neque edictis præsidum obtemperassent, sententiam in absentes pronuntiari.l.absentem.§.aduersus.ibid.

Legibus obtemperare. Obtemperare legibus dicitur is , qui præcepta legum seruat. Vnde lege obligamur, cum obtemperantes legibus, aliquid secundum præceptum legis,aut contra facimus.l.obligamur.§.lege.ff.de actio.& obligat.non intelligatis ibi,quod is qui facit contra præceptum legis,dicatur obtemperare,sed is tantum qui facit secūdum præceptum: at qui facit contra præceptum,lege obligatur,vt ibi.& sic debet intelligi, quicquid ibi gl.scribat:& plenius scripsi in meis nouis interpreta,ad illum tex.

Obtemperare muneribus patriæ. Obtemperare muneribus patriæ,est subire munera patriæ,& illis obligari.inde Iurisconsul.ait, Postliminio reuersi muneribus patriæ obtemperare coguntur, quamuis in alienæ ciuitatis finibus consistant.l.libertus. 1.§. postliminium.ff.ad municipal.

Fataliter accessit, id est fato, voluntate & dispositione Dei. *Fatum quid.* Fatum enim scribit Cicero de fato, esse cōnexionem rerum per æternitatem se inuicem tenentium,quæ suo ordine & lege variātur, ita tamen, vt ipsa varietas habeat æternitatem.& Seneca in quæstione natura. Quid intelligis fatum? Existimo necessitates rerum omnium actionúmque,quas nulla vis rumpat.Et Chrysippus: fatum est dictum quoddam determinatum diuinitus. Augustin. in lib.de ciuita.Dei.5.ca.9.multa scribit,quæ potes videre.

Fatum pro morte. *Fatalis dies.* Fatum, mors. Inde fatalis dies,fato veniens,vel anni. Quæ adscribuntur etiam appellationi:& dies quibus moritur & deseritur ipsa appellatio,fatales vocantur : vtpote si in primo anno non prosequatur,vel in secundo,ex causa,deserta erit appellatio.l.tempora.C.de tempor.appella. vbi glos.& cap.cum sit Romana,& cap.ex ratione. de appellat.glos.in §.1.in verb.annum. de his qui ingrediuntur ad appelland.col.5.

Fatale damnum. Fatale damnum, fato & casu contingens, vocat Iurisconsult.in l.si vt certo.§.quod vero.ff.commodati.

IDEM LIBRO QVINTO
ad legem Iuliam. Lex cxxxvj.

Generi

Generi appellatione & neptis & proneptis tam ex filio, quam ex filia editarum, cæterarúmque maritos contineri manifestum est.

Appellatione generi continetur maritus non solum filiæ, sed & neptis & proneptis, tam genitæ ex filio, quam ex filia, necnon mariti aliarum: vt diximus de nutu in l. nurus.§.eod. Quidam volunt vsque ad trinepotes extendi, per l.Iurisconf.§.parentes.ff.de gradib.tamen Iurisconin l.non facilè.ff. eod. sic posse etiam definiri ait: Socer est vxoris meæ pater, & ego sum illius gener. Socer magnus dicitur vxoris meæ auus, & ego sum illius progener: ita prosocrus mihi, vxoris meæ auia est, ego sum illius progener. Sicque generali appellatione generi non solum venit maritus filiæ, sed etiam neptis & proneptis. Atque speciali & declaratiuo nomine potest dici maritus neptis & proneptis progener, ponderando verbum potest etiam positum in text. d.l. non facilè: sicut nurus appellatione etiam pronurus continetur.l.nurus.§.eod.vbi scripsi.

Generi & nurus appellatione qui veniāt.

Imo & generi, & nurus appellatione sponsus quoque & sponsa continentur.l.Labeo.ff.de gradib.

Priuilegium concessum nobilis, filiis & generis, cui censeatur concessum.

Quod potest conducere: nam si concessum fuerit priuilegium cuidam nobili, filiis ac generis suis: intelligetur etiam de maritis neptum & aliarum, per istum text. & idem in aliis ferè omnibus dispositionibus.

Præterquam in odiosis: vt si patri liceat occidere adulterum & filiam in sua domo, & generi, non comprehendetur progener.l.nec in ea. cum l.seq.ff.de adulter.& vbi materia progeneris non conueniret, vel quoad eos diuersa assignaretur ratio.doct. in l.Gallus.§.instituens.ff.de liber.& posth.nempe si statuto cautum sit filias & generos bannitorum expellendos à ciuitate, non expellentur progeneri, id est neptum & proneptum mariti: quia pœnæ restringendæ sunt.l.interpretatione.ff.de pœnis.

Iudex nō debet iudicare in causa generi.

Item lege Cornelia cauetur, vt non iudicet, qui ei qui agit, gener, socer, vitricus, priuignus, sobrinúsve est, propiúsve eorum, quis quémve in ea cognatione, adfinitatéve attinget, quíve eius parentísve eius eorum patronus erit.l.lex Cornelia. in princip.ff.de iniur. facit l fin.de public. iudic. Et defuncta foetu geter incesti postulabitur, qui cum ea coierit.l.fin.ff.de adulter.

Lex Pompeia de parricidiis in quibus locum habeat.

Adhæc sententia legis Pompeiæ de patricid. sponsi & sponsæ continentur: quia socerorum appellatione pater & mater sponsi continentur: ita generorum appellatione veniunt sponsi liberorum nostrorum.l.3.in fin.cum l.seq. ff.de parricid. vbi Bart.dicit, ex interpretatione hoc esse: verum quia est interpretatio Iurisconsulti, propria censetur & necessaria, per ea quæ scribam in l.iusta.§.eod. & docui in l proxima.sup.ac l.1.§.eod.

Immunitates data genero & posteris, ad quos non extendantur.

Item genero & posteris datæ immunitates, ad eos qui ex fœminis nati sunt, non pertinent. l.1. in fin.ff.de iure immunita. vbi addidi.

Manifestum quid.

Manifestum id est, clarum, apertum, perspicuum, ac non obscurum. l.in traditionibus rerum quodcunque pactum sit, id valere manifestissimum est.ff.de pact.l.in hoc. §.si conueniat, & l.Sabinus, communi diuid.

Manifestum facere, & plus quam manifestum.

Manifestum facere. l. si pater naturalis. ff.de adoptio. Interdum Iurisconsult. inquit, plus quam manifestum est, in l. cum hi. §. arbitratu.ff.de transactio. vel manifestissimum.l.centum Capuæ.ff.de eo quod certo loco.

Manifesta circumscriptio, turpitudo, iniquitas, voluntas.

Manifesta circumscriptio.l.quod si minor.§.1.ff.de minor. Manifesta turpitudo arbitri, in l.sed si in seruum. §. fin.ff.de arbitr. Manifesta iniquitas. l. vnde. ff.pro socio. Manifesta voluntas contrahentium. l. penult.ff.si seruit. vindicet.

Manifestus fur.

Manifestus fur, qui cum furto deprehenditur: & alias declaratur in l.3.& seq.ff.de furt.l.fine manifestus fur. de condict. furtiua.

Manifesta.

Manifestæ, in l.Scæuola.§.eod.& in l.manifestæ turpitudinis.ff.de iureiur.l.3.de capit.deminutio.

Manifesta accusatio.

Manifesta accusatione non indigent, nec probatione. cap.manifesta.2.q.1.vbi glos.ponit differentiam inter notorium & manifestum, & doct.in c.vestra.de cohabit.clericor. ac Ioan.Fab.in §.1.procem.Institut.

IDEM LIBRO SECVNDO ad legem Iul. Papiam. Lex cxxxvij.

Ter enixa videtur, etiam quæ tergeminos peperit.

Mulier ter enixa dicitur, quæ vno partu, sicut si diuisim, tres peperit: nam in quolibet partu niti eam oportuit, & conari illos edere: nimirum si ter enixa dicatur hic, & l.iusto.§.& si.ff.de vsucapio. etiam si prodigiosum pepetisset.l.non sunt liberi.ff de statu homin.& l.quæret.§. eod.etiam si statim mortui fuissent: quia adimpleuit, quod potuit.d.l.quæret. Enixæ vero dicuntur fœminæ, eo quod à quibusdam periculis quibus implicabantur exsolutæ fuerint, & enixæ quasi partu leuatæ sunt. Virgil.3.Æneid.

Mulieres quæ re dicantur enixæ.

Triginta capitum fœtus enixa iacebit.

Mulieres in partu pleræque moriuntur.

Quandoquidem in partu pleræque mori solent: vnde oscitationem in nixu mulieris lethalem esse, sicut sternuisse à coitu abortiuum denotare, scribit Plinius in lib. 7.cap.3.refert Gellius lib.3.cap.16.in fin. Et geminus propriè duos significat, vt in l.vna.C.de emenda. Iustinian. Codic.l.omnes.2.C.de feriis. l.3.§. si eum.ff.de liber. homin.exhib. Gemini ergo dicuntur, qui vno partu & vno die nati sunt: qui si duo tantum fuerint, gemini vocantur: si tres, tergemini dicuntur: & ita deinceps. l. antiqui.ff.si pars hereditat.pet. Et frater vel soror gemina, quæ eodem partu nata est, licet duo nati fuerint pluresve. l.vtrum, in princ.ff.de reb.dub. vt est apud Liuium lib.1. ab vrbe condita, de tergeminis fratribus.

Frater vel soror gemina qua.

Mulieri ter enixa quid prosit.

Ista prosunt, si concedatur priuilegium mulieribus, quæ ter enixæ sunt, vel his quæ tres habuerint filios: sufficiet enim vno partu eos habuisse, vt hic. Hi quoque filij proderunt etiam Romæ patri ad tutelæ excusationem.§.1.Institut.de excusat.tutor.etiam in muneribus publicis.l.1.C. de his qui numer.liberor. se excusant, lib.10. & quamuis olim si mulier ingenua ter non peperisset, vel libertina quater, non succedebat naturali filio suo: hoc tamen hodie impium credit imperator, & correctione dignū: quid enim peccauit mulier, si non plures, sed paucos peperit filios? §.sed nos constitutione, ad Senatusconsul. Tertullia. in Institut.

Vulnera tria inferre vno ictu, vel separatim, idem.

Ita per istum text. paria sunt inferre tria vulnera separatim, vel vno ictu: de quo tamen tradit Bart.in l.si gemina.ff.arbor. furtim cæsar.& abundè Albe.in tract.statutor. in 2.par.q.32.incip. Quinta quæstio fuit, & quæst.38.quæ incipit: Septima quæstio, ac Bald.consil.484.antiqui.in 3. volum.& consil.433.punctus talis est, in 5.volum. facit l. nunquam plura.vbi addidi.ff.de extraordin.criminib.

IDEM LIBRO SECVNDO ad legem Iul. Papiam. Lex cxxxviij.

Hereditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur.

Heredis appellatione in odiosis continetur bonorum possessor.

Bonorum possessio continetur appellatione hereditatis, & bonorum possessor heredis appellatione.l.in conditionibus. §. si patronus. de conditio. & demonstrat.ff. Et cum hodie ex nouis constitutionibus adæquentur, dicerem etiam in odiosis & pœnalibus heredis appellatione contineri bonorum possessorem, cum videlicet vtriusque idem sit effectus, & solo nomine differant inuicem. l.1.§. bonorum.ff.ad Trebellia.doct.in l.1.de vulgari.in l.pubere m.C.de iure deliber.Iaf.in l.emancipata.C.qui admitti. quas nominum differentias & vanas subtilitates maxime in Francia parum curamus: itaque vidi emancipatum patri habenti multa bona succedentem, qui filius genero suo dotis nomine, hereditatis sibi obuentæ tertiam partem donauerat, condemnatum ad dandum, licet diceret heredi

hereditatem sibi non obuentam, sed bonorum possessionem: cum hereditatis appellatione per hunc text. comprehendatur bonorum possessio.

Donatio facta de quarta parte omniũ bonorum, quę bona cẽtinat. Imo fortius dicendum, quod si quis donauerit quartam hereditatis suæ partem fauore matrimonij, vel aliàs: quod intelligetur de bonis, quæ tempore mortis erunt: quæ si creuerint à die donationis, proderit donatario: quia viuens non habet heredem. l. sed si plures. §. filio. ff. de vulgar. siquidem intellexit de bonis tempore mortis: cum non dicatur hereditas viuentis. l. 1. ff. de heredit. vel actio. vend. & facit l. cum queritur. C. de inoffic. testa. Et ita generaliter in istis vniuersalibus, vt grex, hereditas, peculium, & similibus, mortis semper inspicitur tempus. l. grege, & l. peculium. ff. de leg. 2. Secus si per verba specialia donatio facta fuisset, vt dono centum aureos: vel per verba generalia, vt bona mea, Gallic. *mes biens*: tunc enim inspicietur tempus donationis, vt non alia bona, quam quæ tempore præfatæ donationis habebat, data censeantur: quod enim nondum habebat, poterat donare. probat l. si vniuerso. C. de legat. l. traditio. ff. de acquir. rerum domin. Et pro hoc text. est expressus in l. si ita. ff. de auro & argen. legat. Expressè ista, corruptè tamen tradit Petrus de Bella Pertica. q. 415. & singul. Alex. consil. 25. in 7. volu. Imo etiam si quis confirmaret in testamento, vel in secunda donatione causa mortis ea, quæ prius sic donauerat, non venient nisi quæ erant tempore donationis primæ, per text. singular. in l. Aurelius. §. testamento. ff. de libera. legat. secundum Roman. singul. 497. text. in l. si ita, &c. & Corser. in verb. mens. Quæ notanda sunt & vsu forensi quotidiana.

Donatio facta per verba specialia quomodo intelligatur.

VLPIAN. LIBRO SEPTIMO
Lex cxxxix.

Ædificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiunt. Perfecisse ædificium is videtur, qui ita cõsummauit, vt iam in vsu esse posit.

Duo continet dicta hic text. secundum est ibi, *Perfecisse*. Sensus primi dicti est, quod ædificia Romæ censentur fieri, si in continentibus fiant. Et Romæ ædificia habere videntur, qui ea in suburbiis habent, licet intra muros vrbis non sint. Vnde glos. infert ad statutum Rom. quo cautum erat, quod habens ædificium Romæ ciuis Romanus sit, dum habeat in continentibus & suburbiis: ciuiúmque Roman. priuilegiis vtetur, vt supra dixi in d. l. 2.

Quod prodesse potest ad casus sequentes. primo prodest ad statutum, quo cauetur vt si quis habeat domum Paris. efficiatur burgensis, & ciuis Parisiensis. hoc intellige vt hic, siue habeat intra muros, siue in continentibus ædificiis, veluti in suburbiis sancti Marcelli, Germani, aut aliis: sicque gaudebit is priuilegiis Paris. nisi sit externus, vt scripsi in l. rectè. ȷ. eod.

Priuilegia cõcessa Parisiensibus. Vbi postquam res ita fert, non alienũ esse putaui quædam hic inserere priuilegia nobilissimi emporij Parisiensis, Primum si debitor alicuius ciuis Parisiensis commiserit crimen, propter quod bona eius sint confiscata Regi vel alteri domino, præfertur creditor Parisiensis Regi & omnibus in suo debito, nisi in crimine læsæ maiestatis. Et hoc est iuri conforme ac rationi, vt patet in rubr. pœnis fiscal. creditorem præferri, lib. 10. Tamen sine hoc priuilegio procurator fiscalis alibi præferri cupit: & pro eo fuit (vt refert Gallus) iudicatum in quæstio. per aresta. q. 8.

Conquæstuum pars dimidia non cõfiscatur ob delictum mariti. Item quod conquæstuum mulieris dimidia pars, quam ex consuetudine habet ex bonis acquisitis durante matrimonio, aut ex mobilibus viri, nunquam censetur confiscata ob mariti quodcunque crimen, excepto crimine læsæ maiestatis, vt in priuilegio continetur: nec quidem excipitur hæresis. Itaque dimidiam partem mulieris non esse confiscatam propter hæresim mariti, concludit Didac. de Segura. in tract. de bonis lucratis constant. matrimon. nam odio & crimine alterius non debet prægrauari. l. si quis in suo. C. de inoffic. testam.

Aliud priuilegium Paris. habent, quod possunt sistere, & (vt vulgo dicunt) arrestare bona suorum debitorum extraneorum, necnon debitorum debitoris: imo & debitores alterius ciuitatis habentes simile priuilegium poterunt Paris. arrestari, etiam antequam factum fuerit præceptum de soluendo, vt fuit in senatu prolatũ anno 1527. die 23. Maij contra domi. de Montcheuen. Et plura scripsi in tractat. de liter. obligator. sigillo Regio signatis, artic. 6. *Arestum.*

Aliud priuilegium, quod Parisienses nobilium gaudent priuilegiis, & possunt tenere feuda, retro feuda, & franca allaudia, quæ vocamus, vt vidi inter Parisiens. priuilegia non solum Paris. sed vbique in Francia. *Parisiẽses gaudent priuilegiis nobilium.*

Item merces quæ ad Parisienses deferuntur, non possunt capi ex aliqua causa in itinere ab eo loco à quo inceperunt deferri ad hanc ciuitatem: potissimum animalia quæ victus gratia ad Parisios conducuntur, ab eo scilicet tempore quo empta sunt à mercatoribus, & tradita duci cœperunt, capi non possunt: debent tamen ipsi mercatores ante huiusmodi captionem declarare, quod ea causa animalia comparabant, vt ad ciuitatem Parisiens. ducerẽt: quod si postea alibi vendantur, fisco applicabuntur prædicta animalia. Quibus omnibus priuilegiis & aliis multis fruentur habentes in vrbe domicilium, vel in suburbiis, etiam si tantum per annum moram ibi traxerint, tum maxime studentes, vt scripsi inter scholasticorum priuilegia. 125. & seq. videte quæ dixi in l. 2. ȷ. eod. vbi limitationes tradidi. *Merces ad Parisienses delata capi non possunt.*

Postremo statuta ciuitatis extenduntur ad communitatem ciuitatis: ita per hunc text. consuluit Panorm. consi. 52. in quæstione. 2. q. vol. 2. scripsi in l. 2. ȷ. eod. Et quia l. qui in continentibus. ȷ. eod. maxime conuenit & quodammodo annexa est huic proposito, commodissimum esse putaui eam cum sua declaratione huc transferre. *Statuta ciuitatis extẽduntur ad cõmunitatem. Huic l. 139. inseritur declarat. l. 147. qui in continentibus.*

HERENNIVS LIBRO TERTIO
ad edictum. Lex cxlvij.

Qui in continentibus vrbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur.

Natus in suburbiis Romæ, natus Romæ intelligitur. Idem in natis quibuslibet aliis in ciuitatibus & locis. Quod potest ad sequentia prodesse.

Primo, statuto collegij Heduensis Paris. & aliorum ferè collegiorum est cautum collegiatos seu bursarios natos esse debere in oppido Annoniaci, vel in ciuitate Viennæ: sufficit ad bursam consequendã quem natum esse in continentibus ædificiis & suburbiis horum locorum, vt hic. si tamen duo concurrerent, quorum vnus intra ciuitatem ipsam natus esset, alter in suburbiis, tunc ad alias qualitates esset recurrendum, vt nempe doctior præferendus sit, & pauperior: quemadmodum statutis eiusdem collegij exprimitur. Itaque natus in suburbiis Parisiens. potest dici Parisiens. Bald. in c. fi. de offic. iudic. *Priuilegium collegij Heduensis.*

Secundo si statuto caueatur, quod nullus sacerdos recipiatur in collegio, nisi qui natus sit in ciuitate: si tamen fuerit natus in castro, vico, vel municipio subdito ciuitati, censebitur eiusdem ciuitatis ciuis, & recipiendus erit, per istum text. & l. qui ex vico. ff. ad municipal. glos. & ibi Perusi. in cap. 1. §. 1. col. 2. de vsur. in 6. vbi per illum text. inquit non posse aliquem dici alienigenam, qui sit natus in alio fundo, dum is fundus sub eodem sit immediatè domino. Bart. & Bald. in l. 3. C. de natural. liber. nam appellatione ciuium veniunt illi de districtu, communitaç, & territorio. Panorm. & alij in cap. Rodulphus. de rescript. c. conquestus. de foro competen. Albert. Brunus in tract. de statu. excluden. fœmin. artic. 6. & in verb. collegium. q. 3. *Appellatione ciuiũ veniunt illi qui sunt in districtu.*

Tertio parochiales Ecclesiæ in suburbiis ciuitatũ sunt affectæ viris graduatis, & qualificatis, ac si essent intra muros *Parochiales Ecclesiæ in suburbiis sunt affectæ graduatis.*

muros ciuitatis, vt scripsi in §.statuimus.2.de collatio. in concordat.& in tractat.nominatio.q.16.

Quarto facit ad legem Regiam huius regni à Francisco Rege editam, artic.1.in titul. *des registres des baptesmes*, in constitutio.Reg.vbi scripsi, in 2.tomo.vbi statuit Rex, vt fiat descriptio, quam vocat regestum baptismi, in quo describuntur omnes baptisati cum anno, mense, die atque hora dicti baptismi, quò facilius quorumcunque natiuitas probari posset: ad instar veteris cuiusdam statuti ab Anto. Philosopho editi, scilicet Romæ quorumcunque ciuium liberos natos profiteri apud præfectos ærarij Saturni, in prouinciis vero apud tabularios publicos, quos ad hanc rem instituerat.

Ætas in facerdote quæ sit necessaria. *Ætas quæ requiratur in contractu.* Quintus effectus quoque præfatæ ordinationis erit, vt probetur ætas vigintiquinque annorum, quam attigisse debet quis, priusquam beneficium curatum possit consequi.cap.cum in cunctis.§.inferiora.de electio.Ita quoque 20.annorum ætas desideratur, vt tuto possimus contrahere, ne sit locus restitutioni, vt per totum titul.ff.de minor. Ea igitur sanctio proderit ad hanc ætatem probandam, necnon eam, quæ requiritur ad matrimonia, professionem, testamenta & alia. Dura tamen videtur hæc lex & nimium aperta bastardis, qui mallent clandestinos parentum coitus celare, quam illegitimam eorum prolem omnibus patefieri. Verum ita visum est generaliter faciendum esse de omnibus ad subleuandam harum natiuitatum probationem. In spuriis tamen & vulgo natis sufficiet nomen apponi matris, & pueri baptisati, & susceptoris vtriusque, quos nos patrinos dicimus. In mentem venit fera potius, quam humana harum ætatum obseruantia in Hellesponto, vbi sexaginta annos excedentes necant, ne fortium virorum cibaria consumant, teste Alexand. lib. genial.3.cap.2.

Quando quis militare cogitur. Sextus effectus est quoad militiam. glos.singul. in §.1. de pace tenenda & eius violator. in verb. à decimooctauo, quam ponderat Roma.singul.122.vltimo, &c.vbi non ante decimumoctauum annum cogendus est quis ad pugnam. Et plenius cuius ætatis esse debeant, scribit idem Alexand.lib.genial.1.cap.22.

Septimo prodest hæc lex ad consequendum beneficiũ, quod alius extra ibi natum, habere non posset. argu.l.2. vbi doct. C.de his qui veniam ætatis impetrauer.& doct. in cap.1.de homicid.in 6.videte quæ scripsi in l.Neratius, in fin.ss.eod.Et iste suburbanus habebit priuilegia ciuium Parisiens. quæ notaui in l.ædificia.ss.eod.Et vide quatuor *Curatus debet habere quatuor matriculas.* matriculas, quas curatus habere debet, in tract.meo de decimis.q.2.in fine.

Octauo ad tutelam.l.Titius.§.Romæ.ff de excusat.tutor.vbi eos Romæ datos tutores dicimus, qui à præfecto vrbis, vel à prætore, vel in testamento Romæ confecto, vel in continentibus ædificiis dati sunt: necnon ad alia similia poteritis extendere, maxime ad §.1. de excusatio. tutor.in Instit.de eo videlicet, qui tres liberos Romæ habet, vt excusandus sit à tutela, si in prouinciis quinque, vel in Italia quatuor.

Suburbanus potest ad officia recipi. Nono poterit hic suburbanus ad officia ciuitatis recipi, tanquam ciuis, & consul creari, vel scabinus: si tamen haberet domum in ciuitate, & habitaret ruri, nisi maiore anni parte in ciuitate habitaret, non reciperetur ad munera ciuitatis, per text. in l.cum de lanionis.§.Sabinus.ff. de fund.instruct.vbi Alberic. hoc expressè decidit, & per rubr.C.ne rustica. ad vllum obsequium aduocentur, libro 11. §. interim. ibi, vniuersi nobiliores, ciuitatum habitatores, in authentic. de defensor. ciuitat. collatio.3. hoc etiam concludit Boër. in decisio. Burdegal. quæst. 272. habitantes.

Mandans occidi Christianum per assaisinum puniendus est. Decimo mandans occidi Christianum per assaisinum puniendus est pœnis contentis in cap.1.de homicid.in 6. Ad probandum illum esse Christianum conueniet probare ex illo regesto, vt hic: quod faciet vbique fidem, teste Ioan.Andr.in additio.ad Specula.in tit.de editio.instrum. §.nunc dicendum, in fin.additio.magnæ.

ÆDIFICIA. Lex cxxxix.

§. Perfecisse ædificium is videtur, qui ita consummauit, vt in vsu esse possit.

Redeundo ad l.ædificia.vnde fueramus digressi, vult hic §. Perfecisse ædificium videtur is, qui illud consummauit, vt iam eo vti possimus, tali vsu, addit Alcia.ad qualem paterfamilias destinauit. Alias quodlibet imperfectũ ædificium in vsu esse potest, secundum eum. At ego putarem non esse quidpiam ad text. addendum. l. Gallus. vbi doct.ff.de liber.& posth. nam ædificium imperfectum, nõ dicitur consummatum. Text.igitur dicit eum videri perfecisse, qui ita consummauit, vt iam in vsu esse possit. Etenim si consummatum fuerit, videtur perfectum, vt in vsu esse possit. Ad quod miror glos. nec Alciat.aduertisse. Et quamuis paterfamilias ad alium vsum transtulerit, quã destinauerat, non minus censetur perfecisse: cuius contrarium sequeretur ex mente Alciat.

Adhæc particula per denotat perfectionem, in l.vrbana. §.pernoctare. eod. Ob id perfectum dicitur opus totum factum.l.rei appellatione. §. opere perfecto. ss. eod. *Per particula denotat perfectionem.* Vnde qui promisit perficere domum, cœptam depingi, quamuis pictura non sit de substantia domus, nihilominus cum eam depingere cœperit, promittens consummare, picturas quoque absoluere censetur promisisse, secundum gloss.& Cæpol. hic. de his scripsi in l.impensæ. supra eodem.

A simili volunt quidam doctorem, qui consulere, postulare, vel interpretari iura nescit, non videri perfecisse studium, per hunc text. *Doctor qui nescit consulere vel postulare, non videtur studium perfecisse.*

Sed quæro in fabro, qui promisit sub certo pretio ædificium perficere, an pecunia sit eidem antea præstanda? Respond.conuentionem imprimis inspiciendam esse.glo. in l.ædem. C.locati. Et ea cessante, regionis attenditur consuetudo.l.excepto. illo titul. Quæ consuetudo si non appareat, præstabitur pensio in fine locationis: talis enim conductor non nisi postquam dictas operas compleuerit, videtur contractum ex parte sua impleuisse: ergo non ante poterit agere.l.qui hoc anno.ff.de verbor.oblig.facit l. Iulia.§.offerri. de action.empt.nisi præfata conuentio esset de operis singulis diebus præstandis: tunc enim pretium foret in fine cuiusque diei persoluendum.d.l.qui hoc anno. plenè scripsi in scholasticor. priuileg.7. vbi etiam dixi, quod si facta sit conductio pro Ecclesia construenda, vel ædificio, aut alio magno opere, non spectandam esse operis perfectionem: sed conductori in construendo merces erit præstanda, maxime quando vult satisdare de pecunia illa expendenda ad illud opus.text.singul.in l.insulam.§.fin.ff.locat.facit l.si vero non.§.fin.ff.mandat. secundum Roman.consil.348.& Pyrrhum in regul.in omnibus obligationibus.ff.de regul.iur. *Fabro qui promisit ædificiũ perficere sub certo pretio an pecunia sit præstanda.*

Alias regulariter dic contrarium: nec refragatur.l.1.ff. de orig. iuris, in glos. allegat. quia licet principium dicatur potissima pars, non tamen dicitur absoluisse, qui tantum incepit.

Minus obest l. & si non sint §.infecti.ff.de auro & argent.legat.vbi argentum cœptum dicitur quidem factum, sed non perfectum, vt hic dicitur, quia non est consummatum. *Principium dicitur potissima pars.*

Nec obstat, si dicatur, operis appellatione contineri perfectionem: ergo superfluum additur hic verbum, perfecisse. Respond. nullam hinc superfluitatem resultare: sed quia non semper exprimitur opus, quo generalior sit decisio nostri text. additur hoc verbum perfecisse. videte alia in d.l.§.opere.

Itaque perfectum dicitur completum, consummatum, quod ex omnibus suis partibus constat.l.1.ff.de orig.iur. Nec perfecta videri possunt ea, quæ non perfectionis ordine complentur. cap.nihil.§.1.7.q.1.Illud tamẽ posset dici perfectum in conuentionibus & pactis, quando iuxta conuentionem partium est completum.d.§.opere. *Perfectũ quid dicatur.*

Vnde

Venditio perfecta tribus modis dicitur. Vnde venditio perfecta tribus modis dicitur. Primo facta conuentione & conclusione partium, vt amplius ab ea discedere non liceat. l. 1. & 2. C. quand. non liceat ab emptio. discedere. Et hoc modo conditionalis emptio dicitur perfecta. Inde perficere emptionem, dicit Iurisconsult. in l. cum seruo. ff. de contrah. empt.

Secundo modo perfecta dicitur emptio, quo ad periculum: & ita capitur in l. 1. & per totum. ff. & C. de commod. & pericul. rei vend. vt post huiusmodi perfectam venditionem omne commodum & incommodum, quod rei venditæ contingit, ad emptorem pertineat.

Tertio dicitur perfecta, quando res est tradita. l. si quis alienam. ff. de actio. empti. hoc nominatim scribit glos. in l. 1. C. de pericul. & commod. rei vendit. & in princ. de emptio. & venditio. in Instit. quas glos. comprobat Matth. de Afflict. in decis. Neapolita. q. 280. quondam. Et quando dicatur actus perfectus, docet Bart. in l. is qui reip. in fin. ff. ex quib. caus. maior.

Actus perfectus quando dicatur. Testamentum perfectum & imperfectum. De testamento perfecto & imperfecto loquitur Iurisconsult. in l. 1. §. siue autem. ff. de tabul. exhib. text. in l. hac consultissima. §. ex imperfecto. C. de testam. & in auth. de testam. imperfect. collatio. 8.

Perficere, complere, adimplere. l. 2. §. omnes. ff. de iudic. ibi, planè & si perfecta legatione subsistant, conueniendos eos: & fructus perfectè, id est integrè collectos scribit Iurisconsult. in l. si eius. ff. de rei vindicat.

Perfectum partum nasci posse affirmat Iurisconsf. septimo mense, in l. septimo mense. ff. de statu homin. Perfecta ad actus generaliter conficiendos ætas est 25. annorum. l. 1. & l. minor. in 3. ff. de minor. l. ad Rempublic. de muneribus.

Cõsummo verbum quomodo capiatur. *Consummauit*, id est perfecit. Consummo enim primæ coniugationis pro perficio, cõpleo sumitur hic, & in l. vsufructuarius nouum. §. 1. ibi ædificium inchoat, fructuarium consummare non posse placet. de vsufruct. Inde Iurisconsult. ait proconsulem curare debere, vt si qua cœpta sint ædificia, cõsummentur. l. si in aliquam. ff. de offic. proconsul. & legat. Voluntatis est suscipere mandatum, necessitatis vero consummare. l. in commodato. §. sicut. ff. commoda. *Mandatũ suscipere est voluntatis, consummare necessitatis.*

Consummato anno, id est reuoluto, finito. l. cum hi. §. eam transactionem. ff. de transactio. l. nam & Seruius. §. si viuo. ibi, nihil refert, quo tempore consummentur. ff. de negot. gest.

Hinc consummari viam ciuitate tenus, ait Iurisconsultus in l. fi. ff. de seruitu. rusticor. prædior. id est protendi, seu finiri in ciuitate. Et consummatum opus, in l. forma. §. quæ post censum. ibi, intra finem operis consummati. ff. de censib.

Consummatio pro collectione pretij. Interdum consummatio pro collectione pretij cuiusque rei, vel pro collatione. l. si plura. ibi, si confusè vniuersis mancipiis constitutum pretium fuerit, quod singulorum mancipiorum constituto pretio vniuersi tanti venierint, quanti ex consummatione singulorum fiebat. ff. de ædilit. edic.

Inde consummati gladiatores vocantur, qui rude donati gladiaturam desinunt: & publicè alimenta capiunt, sicut milites emeriti: ita consummati milites vocantur à Iulio Frontino Stratagema. 4. quem etiam refert Cælius lib. antiq. lectio. 6. cap. 33.

Consummo per solum m, quid denotet. Consumere vero cum simplici m, verbum est tertiæ coniugationis, in nihilum redigere significans, vel expendere. l. cum hi. §. eam. ibi, repræsentatam pecuniam consumat. ff. de transactio. l. videamus, in fin. quod met. caus. l. si minor. 25. annis seruum. de minor. l. Pomponius. 1. in fin. famil. ercisc. und. text. in §. 1. iuncta glos. Instit. de satisd. tutor.

Stipulationem consumere. Consumit stipulationem. l. si is qui. ff. de procurator. id est tollit. Ratihabitio enim domini tollit stipulationem alternatiuam, qua dominus poterat Stychum vel Damam, vtrum vellet petere: verum quia procurator alterum petierat, & dominus id ratum habuit, illa ratihabitio consumit, & tollit illam stipulationem alternatiuam, & non petetur nisi deductus in iudicium.

Consumi actionem, idem. l. si cum exceptione. §. cum qui. ibi, & consumi actionem alterã per alteram. ff. quod met. caus. l. duobus. §. exceptio. de iureiur. l. cum qui. §. in popularibus. ibidem. l. nunquam actiones. de regul. iur. l. 1. in fin. de iniur. *Actionem consumere.*

Interdum Iurisconsult. ait, malè consumere. l. minor 25. annis adito præside. ibi, eásque videlicet pecunias malè consumpsit. ff. de minoribus, id est perperam exposuit, expendit. *Consumere malè.*

Consumitur existimatio, id est perimitur, quoties magna capitis deminutio interuenit, hoc est cum libertas amittitur. l. penult. ff. de var. & extraordinar. cognitio. *Existimatio consumitur.*

Consumere plus iusto tempore, est in actu immorari vltra quam deceat, vt soliti sunt commissarij. l. tempus. ff. de vaca. & excusa. munet. *Consumere plus iusto tempore.*

Consumpti nummi, id est expensi, expositi. l. adhuc. §. 1. ff. de vsufruct. l. nam & si fur. & l. si ego. 1. si certum peta. l. cum fundus. §. 1. ibidem. *Nummi consumpti.*

Consumi vsu, id est tolli, seu minui. rubr. de vsufruct. earum rerum, quæ vsu consumuntur, iuncta l. 1. *Consumi vsu.*

Consumpta insula, incendio combusta. l. & ideo. ff. de verbor. obligat. *Insula consumpta.*

Consumptus flamma, id est combustus. l. scientiam. §. 1. ff. ad legem Aquil. vbi mirabilis est casus de duobus transilientibus ignem, si concurrerint, & vnus combustus sit, an alter teneatur. *Consumptus flamma.*

Consumitur vltra modum, pro expenditur. l. at si quis. §. æquum. ff. de religios. l. rogasti, in fin. si certum petat. *Consumitur vltra modũ.*

PAVLVS LIBRO SEXTO.
Lex cxl.

Cepisse quis intelligitur, quamuis aliis acquisierit.

Cepisse dicitur filius hereditatem, quam patri acquisiuit: & tenere videtur contra. l. aliud est capere. s. eod. vbi qui est alteri restituturus, cepisse nõ videtur. Sed respondet Alciat. hic esse dissimilia: quia pater & dominus ex iure sibi subiecti hominis nituntur. l. qui hominem. §. quidam. ff. de solutio. qui etiam potuit ius illud non agnoscere. l. cum proponas. C. de heredib. instituen. Sed is cui quis restituere debet, proprio iure nititur: & vt sibi restituatur, actionem habet. hæc ille.

Capit ille, qui aliis acquirit. Ego clarius dicerem eum capere etiam, qui aliis acquirit, si quidem eum tanquam principium acquirendi consideramus, in quem purè & simpliciter translatum fuit dominium, absque vllo grauamine restituendi alij. Quamuis enim lege disponente quæsita à filiofamil. vel seruo, patri vel domino acquirantur, & breui quadam manu transferantur: negari tamen non potest, quin aliquo saltem momento purè domini permanserint: absque grauamine restituendi. Adhæc satis lucrantur filij vel serui explendo voluntatem suam, & alteri acquirendo. l. penult. vbi glos. ff. de condict. caus. data. Eorum enim multum interest habere parentes vel dominos diuites: in aliis non quærimus, cui ex post facto acquiratur. l. 3. §. hoc autem. ff. de legat. præstand. Vnde maritus, qui in hac patria acquirit dimidiam conquæstuum partem vxori, dicitur cepisse, licet vxor illam dimidiam acquisierit. Sic & peruenisse generaliter dicitur ad te, quando in similibus per te alteri acquiritur. l. peruenisse. s. eod.

Cepisse non videtur, qui cepit, vt alteri restituat. Sed in casu l. aliud est capere. s. eod. cum accipit quis, vt alteri restituat, cepisse non videtur: nam alteri non acquirit: sed is, cuius præcepto grauatus est restituere. Et longa manu, cui sic tradenda res est, habere videtur ab eo, qui restituere iussit: medius vero hic nudus restituendi minister est. De his scripsi in l. aliud est capere. s. eod.

Ita quoque satisfactum videtur opinioni dicentium, quod impropriè dicitur quis cepisse, quod aliis acquisiuit, per hoc verbum intelligitur fictionem denotans. §. 1. de excusat. tutor. Instit. l. quoniam. ff. de his qui no. infam. vbi glos.

glos. & Ias. in l.nam hoc iure.ff.de vulgar. & l.1.§ si vit. vbi Claudia.de acquir.possess.& dixi in l.1.in fin.§.eod.

Imo vero propriè cepisse dicimus, vt d.l.aliud. Et quod verbum intelligitur proprietatem denotet, scripsi in l.1.§. eod. & in d.l. aliud. vbi alios significandi modos annumeraui.

Res non videtur capta ab eo cuius fuit. Cepisse nõ videtur, quod non durat.

Item accepisse rem non videtur quis ab eo cuius res fuit, sed ab eo qui vsucapionis occasionem præstitit.l.qui alienam rem.ff.de donatio.caus.mort.

Alias cepisse non videtur, quod non durat. l.si pro patre.§.versum.ff.de in rem verso. l.2.in fin. quib. ex caus.in possess.eat.cap.3.eod.tit. plenè Hippol.in l.qui falsam, nu. 51.ff.ad leg.Cornel.de fals.post Barba.in repet.cap. Raynaldus,col.85.de testamen.Reliqua potes repetere ex his, quæ superius dixi in l.aliud.

VLPIANVS LIBRO SEPTIMO.
Lex cxlj.

Etiam ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ exciso vtero edere possit: necnon etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: vtputa eum, qui ab hostibus captus remeauit.

Duos casus tradit iste text.in quibus mulier tempore mortis non habens filium, habere tamen postea potest. Primus, quando exsecto ventre nascitur illi filius, de quo scripsi in l.anniculus. 1.§.fin.§.eod. Et Hermenopul. sic habet: *etiam ea mulier cum moreretur, creditur filium habere, ex qua secta prodiit infans.* Licet enim verbum *creditur* in text.fictionem denotare videatur.l.2.§.diuus.ff.de iure fisci. l.filius.ff.de conditio. instit. tamen hic ego puto non importare fictionem, sed veritatem: verè siquidem habet eum tempore mortis, cum pro eo moriatur: sed non habet eum editum. Cum igitur quærimus, an habeat: verè habet, sed nondum editum. Ita meo iudicio locus hic venit intelligendus: quamuis Alciat. contra, videlicet quod impropriè videatur habere.

Secundus casus, quando tempore mortis matris erat filius apud hostes captus, & post mortem est reuersus: tūc enim contingit mulierem, quæ filium verè habebat, iuris tamen fictione desierat habere, hoc casu retro semper habuisse censendam: & licet non in suo conspectu, nec ad suam voluntatem, verè tamen.

Mulier habēs filium reuersum à monasterio, verè habere filium dicitur.

Tertius casus esse potest, si filius quandam esset professus religionem tempore mortis matris, post eius obitum ex dispensatione Papæ iusta de causa facta, absoluatur à religione: tunc à simili mater censebitur habere filium, & verè, quem secundum fictionem habere non credebatur, saltem quoad successionem: vt etiam si Ecclesia, in qua professus erat ordinem regularem, est redacta in secularem. De quo scripsi in praxi beneficial.in 1.parte.

Donatio facta mulieri si habeat filios tempore mortis, quomodo intelligatur.

Vnde infertur, quod si fuerit donatio facta mulieri, si habeat filios tempore mortis: eos præfatis casibus censetur habere: ideoque illi succedent mulieri, ac si essent tempore mortis editi, & in mulieris conspectu, quod est notandum.

Alius dictio in duobus verificatur.

Adhæc nota, quod dictio alius hic inserta verificatur in duobus, quamuis regulariter in pluribus.l.ostentum.§. & l.pronunciatio. circa fin.ac l.fugitiuus.§.eod.scripsi in §.si quis vero, in glos.ad alium.de collat.in concord.

Aliud est, quid significat.

Aliud est, significat diuersum est, non est perinde: vt in l.sæpe, in fin. ibi, quia aliud est factum eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit.§.eod.& l.aliud est capere, & l.aliud est promittere furem nōn esse, aliud furto, noxáque solutum.§.eod.

Item quandoque geminatur, vt in l.littus.1. in fin. ibi, vel alio aliud habente.§.eod.

Aliter dictio.

Aliter, id est alio vel diuerso modo.l.liberorum.ibi, nisi voluntas testatoris aliter se habeat. §.eod.& l.si qua pœna. ibidem.

PAVLVS LIBRO SEPTIMO
ad legem Iul.Papiam. Lex cxlij.

Triplici modo coniunctos intelligimus. Aut enim re per se coniunctio contingit, aut re & verbis, aut verbis tantum: nec dubium est, quin coniuncti sint, quos & nominum & rei complexus iungit: veluti, TITIVS ET MEVIVS EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO: vel, TITIVS MEVIVSQVE HEREDES SVNTO: vel, TITIVS CVM MEVIO EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO. Videamus autem, ne etiam si hos articulos detrahas, ET, QVE, CVM, interdum tamen coniunctos accipi oporteat: veluti, LVCIVS TITIVS, PVBLIVS MEVIVS HEREDES SVNTO EX PARTE DIMIDIA: vel ita, PVBLIVS MEVIVS, LVCIVS TITIVS HEREDES SVNTO, SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO: vt & Titius & Meuius veniant in partem dimidiam, & re & verbis coniuncti videantur. LVCIVS TITIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO, SEIVS EX PARTE, QVA LVCIVM TITIVM HEREDEM INSTITVI, ESTO, SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO: Iulianus dubitari posse ait, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Caio Seio institutus sit: sed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse in eundem semissem duos coactos, & coniunctim heredes scriptos esse.

Coniunctio in iure multis modis sumitur.

Iurisconsultus considerans mentionem coniunctionis in iure frequentem esse, declarat ob eam causam tripliciter hoc intelligi: vbi præmittendum est coniunctionem in iure multis modis sumi, vltra grammaticos & oratores.

Coniunctio pro consanguinitate.

Primo coniunctio dicitur consanguinitas: & coniuncti consanguinei vocantur, quasi eodem sanguine iuncti, teste Ioan.Andr.in declarat.arbor.consanguinitatis in 6.allego tex.in l.obseruare.ff.de offic.procons.ibi, si qua ei familiaritas sit cum prouincialibus. Vel coniunctio, id est consanguinitas vel affinitas. Et coniuncti quandoque vocantur necessarij, vel necessariæ personæ, quod vnus consanguineus maxime sit alteri necessarius.l.3.ibi, militi etiā pro necessariis sibi personis de libertate litigare permittitur.ff.de liber.caus.& l.benignius.ibidem.

Inde coniunctæ personæ dicuntur vsque ad quartum gradum, secundum Barba.in repetit.l.cum acutissimi.col. 61.C.de fideicommissar. Sed coniunctorum appellatione non veniunt spurij, teste Alexand. consil.60.visa. collat.3. vol.2.& consil.144.viso statuto.col.1.in 7.vol.nisi materia eis conueniret, & eadem vel maior in illis consisteret ratio.l.fin.C.de verbor.significat.

Coniunctio pro matrimonio.

Secundo coniunctio vocatur matrimonium.§.1.Instit. de iure natura. l.1.in fin.ff.de iustit. & iure. ibi, hinc descendit maris & fœminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus: vulgo dicimus *conioincts par mariage,* quia fit animorum coniunctio.l.nuptias.ff.de regu.iur. cap.sufficiat, cum seq 27.q.2.

Coniungere pro copulare & vnire.

Tertio coniungere est vnire vel copulare, quasi simul iungere: vt bonorum possessio habet commoda & incommoda coniuncta. l.1.ff.de bonor. possessio. & in rubr. de coniungend. cum emancipat.liber. & l.eum qui ita.§.qui sibi. de verborum obligatio. dicam in l.latæ culpæ, in fin. infra eodem.

Quatro

Coniunctio pro congregatione. Coniunctio dictionum. Coniunctio orationum.

Quarto coniunctio accipitur hic pro quadam congregatione. & quædam est coniunctio dictionum, vt quando vnus actus verbi regit duas diuersas dictiones: vt lego Titio & Seio talem fundum. his verbis vtitur Bald. consil. 362. quæritur à me. in princip. vol. 1. altera est coniunctio orationum, vt pote quando sunt duæ orationes de eadem re cum copula: vt lego Titio fundum, item Seio eundem fundum. Bald. consil. 211. in 2. vol. Coniunctio vero locutionum est de diuersis rebus, vel personis: vt lego Titio fundum, item Seio domum. Glo. triplicem hanc coniunctionem docet in l. quidam testamento. ff. de pecu. lega. quam probat Ias. in repet. l. re coniuncti. num. 49. ff. de legat. 3. & ego inferius iuribus confirmabo, nil prætermittendo.

Coniunctio legis.

Sciendum est igitur, quod harum omnium alia est côiunctio legis: vt quando lex ciuilis vel prætoria simul vocat aliquos, vt pote plures filios, aut plures agnatos eiusdē gradus ad successionem, vel ad alia. l. si ex pluribus. ff. de suis & legitim. heredib. §. si plures. de legitim. agnato. success. Vel cum ex vnius persona peruenitur ad plures: veluti si instituatur seruus plurium dominorum. l. seruus communis ab extero. ff. de acquir. hered. vel si eidem fundus legetur. l. & Proculo. ff. de lega. 2. sed ibi non est côiunctio, vt inferius dicetur per illum tex. Bar. & alij in d. l. re coniuncti. in 1. q.

Coniunctio hominis.

Altera est coniunctio hominis, de qua hic: & est triplex, vt infra dicetur: quæ fieri potest per copulā Et, Que, & per solutam, vt in hoc tex. Et an possit fieri per collectiuam dictionem, vel distributiuam, seu aduersatiuam, scribit plene Bartol. in d. l. re coniuncti. col. 2. & 3. ibi licet videre.

Coniunctus dicitur simpliciter, qui re & verbis est coniunctus.

Notandum est ergo, quod Iurisconsult. vocant simpliciter coniunctum eum, qui re & verbis coniunctus est: at si velint exprimere de coniuncto re tantum, aut verbis tantum, communius vocant cum adiuncto, videlicet re aut verbis coniunctum. probat hoc l. 1. ibi, quasi solum coniunctum. ff. de vsufruct. accrescend. in §. interdum. ibidem. Nonnunquam etiam coniunctus re, vocatur non coniunctus. ibi, interdum tamen & si non sint coniuncti, & ideo separatim relinqui dicitur, & separati dicūtur vtrique tam re tantum quam verbis tantum coniuncti, in l. penult. ff. de vsufruct. accrescend. Re nempe côiuncti ideo separati dicuntur, quia vel verbis testantis, aut legis fit separatio: quod non fit in aliis. quandoque etiam vocantur disiuncti, in §. si eadem res. de legat. in Institutio.

Coniunctio interdum capitur generaliter.

Sed aduertendum est, quod interdum coniunctio generaliter capitur, & comprehendit etiā re vel verbis coniunctionem, maxime cum agitur de iure accrescendi: vnde vsufructu legato ita inter fructuarios est ius accrescendi. si coniunctim sit vsusfructus legatus. l. 1. de vsufruct. accrescend. Ergo interest, an dicamus coniunctim factū, & comprehendit in materia generali etiam coniunctionem verbalem: secus si de coniunctis loquamur, vt tantum coniunctus re & verbis intelligatur, per text. in l. Iulianus. ibi, & ideo coniunctim eos videri institutos. ff. de heredib. instit. l. liber homo. §. cum quis. & §. præceden. ibidem. & superius dixi.

Si de coniunctis fiat mentio, intelligitur de re & verbis.

Ex quo infertur, quod si in statutis vel consuetudinibus fiat mentio de coniunctis, de illis qui re & verbis iuncti sunt, intelligitur, & non de aliis, qui dicuntur cum adiuncto, & sic non proprie. Bart. in l. Lucius. §. quæsitum. ff. de lega. 3. scripsi in interpreta. l. quod iussit. ff. de re iudica. Etiam per antonomasiam: sicut dicimus de iure in §. sed ius quidem. Instit. de iure natural. Quamuis Ias. & alij recentiores dicant coniunctum verbis etiam comprehendi. Ita Paul. Castren. intelligit illum text. in l. planc. §. si coniunctim. ff. de legat. 1. licet verius intelligi possit in re & verbis coniuncto.

Limitatur, quando aliter de mente constaret: aut si materia subiecta etiam hos comprehenderet. per l. vnam. §. is ita. cum §. seq. C. de caduc. tollend.

Item quando primo fuisset expressus coniunctus verbis cum adiuncto, & postea simpliciter, tunc intelligi debet de illo coniuncto, de quo est proxime locutus. d. l. re coniuncti. in fi. secundum vnum intellectum. Et ista conducent ad intelligendum ea, quæ statim dicemur in hac l. valde difficili.

Coniunctio triplex: re.

Nempe triplex hic describitur coniunctio. Quædam enim est coniunctio re, per se: & hi re coniuncti vocantur in l. re côiuncti. ff. de legat. 3. nam & hos coniunxit ad societatē non consensus, sed res, tex. in l. heredes. §. non tantum. ff. famil. ercifcund. Ideoque per se coniuncti vocantur, vt dixi de vsufructu in l. recte dicimus. §. eod. l. bona fides. §. latro. ibi, si per se dantem & accipientem intueamur. ff. depos.

Coniunctio re & verbis.

Altera est coniunctio re & verbis. & hos re & verbis coniunctos vocat Iurisconf. in d. l. re coniuncti. quos in medio descripsit. nam mediū ab extremis capit: sicut participium partem ex vno, partem ab altero. quos superius coniunctos dici simpliciter diximus.

Coniunctio verbis tantū.

Alia est coniunctio verbis tantum. & qui sic coniunguntur, vocantur coniuncti verbis tantum: de quibus j. Quæ trimembris diuisio reduci potest ad bimembrem, vt quidam dicantur re per se coniuncti, quidam verbis tantum, & mixtum sub his simplicibus veniat. sed doctrinæ gratia hæc tria expressit. Ita sæpius apud Iurisconsultum reperies bimembrem diuisionem, vt in l. 2. ff. de verbor. obliga. & in l. 1. & 2. de vulgar. De modo dicam in l. maiore. infra eod.

Complecti quomodo capiatur.

Nec dubium est, quin coniuncti sint, quos & nominum & rei complexus iungit. Illi enim proprie & sine dubitatione coniuncti dicuntur, per istum tex. quos & nominum & rei complexus iunxit. Complecti est simul amplecti, continere. nec potuisset Iurisconsultus propriore vocabulo loqui, veluti scripsi in l. 1. in fi. supra eod.

Et quamuis plerasque definitiones huc conentur afferre doctores, eam tamen omnium optimam definitionem coniuncti re & verbis esse putarem, quæ hic inseritur, eamque pro omnibus satisfacere. An vero lex edi possit de re non dubia, dixi in l. inter publica. supra eodem.

Veluti, Titius & Meuius ex parte dimidia heredes sunto: vel ita, Titius Meuiusq; heredes sunto: vel ita, Titius cum Meuio ex parte dimidia heredes sunto. Hic tria subnectuntur exempla de coniunctis re & verbis: primum de dictione, Et: secundum de dictione, Que: tertium de dictione, Cum. Et ista tria coniungunt, vt infra dicetur. Et secundum exemplum non exprimit de dimidia parte hereditatis, eo quod in primo & tertio mentio est habita dimidiæ partis, vt tenet Zasius. nam quæ in præfationibus dicuntur, in sequentibus repetita intelliguntur. l. Titia. ff. de verb. obliga. l. item quia. §. fin. ff. de pact. sed exemplum medium etiam de dimidia intelligetur, secundum eum. Sed hoc mihi nō placet, quod suppleamus dimidiam. nempe cum Iurisconf. in duobus exemplis repetat dimidiam, ita in secundo repetisset si voluisset, maxime in exemplis quæ facilioris tātum interpretationis causa introducuntur. sed ideo non expressit dimidiam ibi, quia vult demōstrare coniunctionem re & verbis posse fieri tam in dimidia parte hereditatis, quā in tota: ideo ponit exempla de dimidia, videlicet primum & tertium, & vnum de tota hereditate. vbi nihil exprimit de parte, at simpliciter dicit, Titius Meuiúsque heredes sunto. Et sic erit coniunctio in tota hereditate: & re & verbis coniuncti in ea dicentur. Idem in sequenti exemplo de soluta: nempe tunc etiam intelliguntur coniuncti in tota hereditate. veruntamen erit differētia. nā vbi fit mentio dimidiæ, heredes duo coniuncti non habebunt nisi dimidiam hereditatis partem: sed vbi non est mentio dimidiæ, vt Titius Meuiúsque heredes sunto, tunc ipsi coniuncti totam hereditatem ex institutione habebunt. Siquidem in dubio videtur quis in totum institutus. l. 1. § si ex fundo. ff. de heredib. instit.

Quæ in præfationibus dicuntur, in sequentibus repetita censentur.

Ita dictio.

Ita. Hæc dictio denotat Sic, quasi verbis sequentibus. Et denotat modum. l. Titio centum, ita vt fundum emat, legata

legata sunt. & §. 1. ff. de manumiss. testam. quod est verum, si iungatur dictioni Vt, sic dicendo: Pamphilus liber esto, ita vt filiis meis rationem reddat. Secus si iungatur dictioni Si, vt Labeo scribit: Si mihi bibliothecam ita vēdideris, si decuriones Campani mihi vendidissent. l. Labeo. 3. ff. de emptio. Interdum ita est, pro idem est. l. fructus. in fi. ff. soluto matrimo. ibi, & ita est. vbi gloss. exponit pro similiter.

Ita demum. Ita demū, id est non alias, quam hoc certo modo: vulgo dicimus *non autrement*. l. si quis ex argentariis. §. ex hoc edicto in id quod interfuit, actio competit: vnde apparet hoc edicto ita demum teneri, si ad eum pertineat. ff. de edend. Et si quis iniquum ius aduersus aliquem impetrauerit, ipse eo iure vtatur, ita demum si per postulationem eius hoc euenerit. l. 3. ff. quod quisque iur.

Videamus autem, ne etiam si hos articulos detrahas, Et, Que, Cum, interdum tamen coniunctos accipi oporteat. Hic quæritur, an soluti, vel sub soluta oratione vocati possint coniuncti dici: quod non videbatur, cum coniunctio per Et, Que, & Cum fiat. sed text. iste dicit interdū: & exponit Zasius, id est interim. quæ expositio non placet mihi. Ideo dicerem, quod soluta interdum, non semper coniunctim accipitur, quemadmodum sequentia declarant exempla: quod vero etiam separatim capiatur, patet in l. sæpe. §. eod. & posui regulam in l. alienationis. in fi. §. eod. Ponderemus igitur hoc verbum Interdum in tex. positum, innuens solutam huiusmodi orationem non semper coniunctionem denotare, sed in hoc sequendam esse mentem testantis, vt in l. in conditionibus. ff. de conditio. & demonstra. & docui in l. alienationis. supra eod.

Videamus, & videndum est, per hæc verba quærit Iurisc. Item quamuis Iurisconsu. interrogatiue procedat, hic tamen quæstionem decidit. Et est phrasis Iurisconsu. propria, vt sæpius per verbū Videamus, vel aliud Videndum est, quærant, & nil aliud decidant: sed tunc eo modo quo quæritur affirmatiue vel negatiue per hoc verbum Videamus, censetur responsum prout quæsitum fuit, vt hic. Et idem in l. fi. ff. de seruitutib. rusticor. prædior. l. cū fundus. §. seruum tuum. si certum petat. l. in rebus. §. sed videndum. commoda. l. fi. de eo quod certo loco. l. quod sæpe. §. si res. de contrah. empt. l. si indebitum. rem ratam haber. & l. venditor. 2. de heredita. vendi. Ias. in l. Barbarius. num. 19. ff. de offic. prætor.

Iurisconsulti aliorum referentes opiniones, vltima censentur stare. Diuersum est, quando Iurisconsu. refert opinionē aliorum: tunc si nullam approbet, vltimæ stare videtur. tex. & ibi glo. in l. qui filium. §. Sabinus. ff. ad Trebell. l. bonafides. vbi Bart. & alij, depositi. l. si idem. de iurisdictio. omnium iudic. nisi prima esset æqua: tunc enim potius ei foret adhærendum. glo. in l. si cum exceptione. §. Labeo autem. in verb. omnimodo. ff. quod met. causa. Alia de hoc verb. Videamus scripsi in l. ostentum. supra eod.

Articulus pro coniunctione. *Articulos.* Hic Iurisconsu. coniunctiones, seu dictiones articulos vocat, metaphora sumpta à rebus animatis. nam sicut in his iūctura iuncturæ additur, & vocatur articulus: ita per coniunctionē oratio connectitur, quemadmodum Cicero ad Herennium ait: Articulus dicitur, cum singula verba interuallis distinguuntur. Cæsa oratione pro dictione. l. in hoc articulo. ff. de heredib. inst. Capitur interdum pro casu, vel loco, seu capitulo. l. non possunt omnes articuli sigillatim comprehendi. ff. de legib. vbi pulchre Bald. Et in multis iuris nostri articulis deterior est conditio fœminarum, quam masculorum. l. in multis. de statu ho. Gomes. in c. 2. nu. 6. de rescrip. in 6.

Articuli apud dicanicos quomodo capiantur. Articuli etiam à dicanicis vocantur capitula, quæ prolixius dicunt & complectuntur actoris petitionem, necnō rei exceptionem. gl. & doct. in c. 2. in verb. articulis. de testib. lib. 6. & formam horum articulorum conscribit Specula. in tit. de teste. §. nunc videndum. vbi Ioan. Andr. in addit. ait, quod ars articulandi inter causidicos summum tenet gradum in curia Roma. maxime in beneficialibus. Et caueant curiam intrantes, quantumcunque sint magni Iurisperiti, ne suo capite in principio suo hanc artem assumant, sed antiquis aduocatis adsistant, vel secum habeant procuratores expertos.

Hinc articuli quidam vocantur impertinentes, qui nil ad rem faciunt, vel contra ius concepti sunt, & non debēt recipi. l. si duo. §. item Iulianus. vbi Bat. & doct. ff. de iureiur. l. ad probationem. C. de proba. c. 2. de testib. in 6. Alij sunt noui, vel primis contrarij, de quibus in l. per hanc. C. de tempor. appella. clem. 2. de testib. Bald. in margar. in verb. articulus. *Articuli impertinentes qui.*

Veluti, Lucius Titius. Publius Meuius heredes sunto ex parte dimidia. Primum exemplum de soluta oratione, efficiente quem re & verbis coniunctum in illa dimidia, ac si copula interuenisset, propter mentem disponentis. Et Zasius in huius legis interpretatione, quia tantū hic de media hereditatis parte dispositum esse videt, supplendum esse censet quendam in alio semisse heredē institutū fuisse. Quod supplementum ad text. parum esse necessarium existimarem: quinimo putarem Iurisconsultum hic nō sine mysterio omisisse loqui de altera dimidia: nempe quod voluerit eam satis comprehendi iure accrescendi sub dispositione præfatæ dimiæ in tex. expressæ, ad ostendendum ius accrescendi sequi coniunctionem.

Vel ita, Publius Meuius, Lucius Titius heredes sunto, Sempronius ex parte dimidia heres esto: vt & Titius & Meuius veniant in partem dimidiam, & re & verbis coniuncti videantur. Hic secundum est exemplum de soluta, demonstrans coniunctionem re & verbis inter Meuium & Titium in dimidia, licet nulla intercesserit copula, & quamuis tex. nil dicat de Sempronio, tamen arbitror quod is coniunctus sit re cum Meuio & Titio, cumque dimidiam partem hereditatis habere: sed non verbis coniunctus, vt Meuius & Titius: quia non est in complexu orationis, sed est in alia oratione: sicque non potest dici re simul & verbis coniunctus, vt in princip. huius tex. dictum extitit.

Lucius Titius ex parte dimidia heres esto. Seius ex parte, qua Lucium Titium heredem institui, heres esto, Sempronius ex parte dimidia heres esto. Iulianus dubitari posse ait, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Caio Seio institutus sit: sed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse in eundem semissem duos coactos, & coniunctim heredes scriptos esse. Continuat hic Iurisconsu. declarare cōiunctionem, nempe Lucius Titius & Seius sunt re & verbis coniuncti in vno semisse, id est in vna dimidia hereditatis parte: & hoc vult dicere text. coactos, & ibi coniunctim heredes scriptos. nam licet non vnica oratione sint complexi, tamen in eadem dimidia per orationem solutam scripti sunt, vt patet ibi, *ex parte qua Lucium Titium heredem institui, heres esto.*

Item his tribus exemplis vult probare Iurisconsu. cōiunctionem sine copula fieri posse, ac si copula adiuncta esset: & hoc voluit gloss. hic intelligendo totam hanc legem loqui semper de coniuncto re & verbis simul, non vero de coniuncto re tantum, aut verbis tantum. *Coniunctio sine copula fit.*

Nec censetur testator reuocasse Titij institutionem, sed Seium cum Titio ad eandem partem vocasse. l. Iulianus. ff. de heredib. instit. idē si diceretur, quod Titio legaui, idem Seio do, lego. §. si eadem. de lega. in Instit. diuersum foret, si diceretur: quod Titio legaui, id Seio do, lego. nam hoc casu pronomen id, substantiue positum, efficit vt adempta res censeatur à primo: & cum ad totum referatur, non patitur ambos concurrere. l. sicut. ff. de adimend. legat. Secus est in pronomine Idem, quod inclusam (teste Valla) habet copulam, & ad genus potius quam ad substantiæ speciem refertur. l. 3. vbi gloss. Cod. de negot. gest. l. si dominium. de iniur. Alcia. refert in lib. 7. parerg. cap. 8. Et per supradicta contextum huius legis alioqui difficillimum explicatu puto.

Ex quibus inferuntur effectus & vtilitates huius coniunctionis sequentes. Prima, quod coniuncti vocantur in vnam & candem portionem. l. Titius. 1. ff. de heredib. instit. l. si quis Titio. ff. de vsusfruct. accresc. nisi fuerit dictum æquè, vel viriles partes habeant. l. interdum. ff. de heredib. instit. Secunda est, quod coniuncti loco vnius personæ *Vtilitates ex hac lege.* *Coniuncti habentur loco vnius personæ.*

personæ habentur. l.plane.1.in princ.ff.de lega.1.vbi glos. hoc exponit,id est vt id solum ambobus præstetur, quod vni soli præberetur.

Et ideo cum hi litigant, tenentur omnes vnicum constituere procuratorem,& per vnum aduocatum postulare. l.quod si nolit.§.si plures.ff.de ædil.edict.& ita seruat praxis Franciæ. vt scripsi in commentar.constit. Regiar.in 1. tomo,tract.de liter oblig.art.5.glos.7.

Substitutio reciproca censetur facta secundum ordinem personarum.

Tertia,quia substitutio reciproca facta censetur secundum ordinem coniunctionis. Vnde qui discretas portiones coniunctis pluribus separatim dedit, ac post omnem substitutionis ordinem ita scripsit : Quos heredes meos inuicem substituo:cõiunctos primo loco vice mutua substituere videtur:quibus institutionũ partes non agnoscentibus,ceteros omnes coheredes admitti.l.coheredi. §. qui discretas. ff.de vulgar.pro cuius tex. intellectu videte Alexand.conf.66.in 2. vol.& Dec.conf.186.& 304. post Bald. conf.281.in 1.vol.ac Barba.conf.35.col.3. in 1. vol. & Ias. conf.143.vol.4.ac in l.1.C.de impuber.

Ius accrescendi habet locũ inter coniunctos.

Quarta,quod inter coniunctos habet locum ius accrescendi, vt in d.l.re coniuncti. Alia dicam inferius ad intellectum huius materiæ.

Appellatio vnius in coniunctis aliis prodest.

Quinta,quando coniuncti sunt condemnati, vnius appelatio aliis prodest, vt in l.1. & 2.C. si vnus ex plurib. appella. Sed octo requisita ad hoc tradunt Panor.& Præpos. in c. vna sententia.de appella. Quod tamen hodie nõ seruatur in Francia. Ita sententia lata pro vno in parlamento nonprodetit aliis, nisi parte quoque aduersa audita: aliam enim forte defensionem afferre potest, vt in stylo parlam. in 1. parte. titul.de contumac. §. item si plurium. vbi idem in præsentatione dicitur. Vnde porrigere vidi supplicationem senatui iunctam aresto in fauorem cõiuncti lato, in qua supplicat coniunctus,vt illius aresto iuuari liceat: senatusque solet respondere, significetur parti, quæ veniat ad dicendum causas intra octo dies. Ita cum tres vnam domum possiderẽt pro indiuiso, & per sententiam condemnati fuissent, duo appellarunt, tertius non appellauit : fuit tamen hic tertius admissus ad prosequendum dictam appellationem, vt alij: nec interim fuit executio facta in istum, qui non appellauerat. quod non est notandum. Quoniam sicut vnius appellatio non prodest alteri,ita nec sententia nocet, vt in procem.comment.in constitutio.Reg. scripsi in glo.5.in declara.tub. C. si vnus ex plurib.appellauer.

Alteri appellatio vnius nõ prodest, nec sententia nocet.

Sexta, quod in coniunctis idem iudex debet iudicare, vt probat tit.ff.de quib.reb.ad eund.iudic.eat.pulchre scribit Feli. in ca.super literis.col. 10. versic. an sua sit iurisdictio. nu.19.de rescrip. text. & ibi doct. in cap.translato.de constit. vbi plene effectus connexorum & coniunctorum congerunt docto.& Ias. in l.sed si plures.§.filio. ff.de vulgar.Hippol.consil. 84.

Seruus duobus legato & postea occiso, vterque agit Aquilia.

Septima, si duobus sit legatus seruus aut equus, qui fuerit occisus, vterque agere poterit legere Aquil. nisi alter repudiauerit : quia tunc coniuncto retro accreuisse dominium videtur. l. si dominus seruum. ff. ad legem Aquil.

Ex his infertur, qui sint re coniuncti : & declarat iste text. eos esse,quos rei complexus iungit : vel cum separatim eadem res duobus, vel pluribus legatur. l. re coniuncti. ff. de lega. 3. vt Titio domum lego, eandem lego Sempronio.

Primum in definitione requiritur cõplexus, id est quædam colligatio & amplexus rei : quæ nisi coniunctio fit, non dicuntur coniuncti re,vtpote si res legata est à diuersis.l. pen. ff. de vsufruct. accresc. Nempe res debetur à primo, & æstimatio à secundo : siue à diuersis testantibus legetur. l.plane.1.§.1.ff.de lega.1.l.si sub conditione. ff. quibus mod.vsusfruct.amitta. siue à diuersis heredibus.l.quid ergo. §.si duos. ff. de legat. 1. Requiritur enim ad coniunctionem,vt in eodem capite relinquatur.l.vxorem. §. fœlicissimo.ff.de lega.3.

Rei etiam dicitur in definitione, non Rerum : quia in diuersis rebus non fit iste complexus, nec coniunctio. l. huiusmodi. §. quibus. ff. de leg.1. Ias. cons. 214. in causa. col.3. in 2. vol.

Et quia sine rei expressione non fit coniunctio re per se. l. item quod Sabinus. §.1. ff. de heredib.instit.ibi, nam quantum ad ius accrescendi non sunt coniuncti, qui sine parte instituuntur.

Res legari debet in specie, non in genere.

Item Rei dicitur : nam in specie res legari, debet, non in genere : quia si species vni relinquatur, & alteri genus, tunc non fiet coniunctio. l. vxorem. §. fœlicissimo. ff. de legat. 3.

Summa multiplicata in quantitatibus non videtur coniunctio.

Rei etiam dicit, non quantitatis. nam in quantitatibus multiplicata summa videtur,non coniunctio facta.l.quinquaginta. ff. de probat. Quod verum est, si legetur à diuersis,vel ab vno in diuersis testamentis, & capitibus: secus si coniunctim legentur decẽ in eodem testamento,& oratione : tunc etiam vna summa debetur.l.plane. §.sed si non corpus.ff.de lega.1. Bal.consi.140.casus talis.in 5.vol. Ias.cons.87. clarissimus. in 3. vol. Ius quoque accrescendi locum habebit in quantitate sic coniunctim relicta. l. si quis testamento. in princ. ff. de lega. 1. l. cum qui ita. de verbor.obliga.

Salarium debitum tribus, si vnus repudiet, alij totũ capient.

Vnde si testator cauerit centum tribus suis executoribus ratione salarij & laboris danda, vel tribus electis tutoribus : si vnus noluerit administrare, tota centum his qui administrauerunt, debentur:vt Bar.docet in d.l. re cõiuncti. quem refert Aufrer.in decis.Tholosa.qu.293. item dati sunt.

Nisi vnus capere non posset : tunc sola dimidia alteri debetur.l.si Titio.1. ff. de lega.2.

Verbis coniuncti sunt, quos nominum complexus iũgit, id est qui nominibus personarum in eadem re iunguntur : vt Titio & Seio lego fundum æquis portionibus. l. re coniuncti.ff. de lega.3.

Et terminus communis inducit hanc coniunctionem, vt lego:& si bis repetatur, verbalẽ coniunctionem non inducit, vt consuluit Bald. cons. 363. quæritur. vol. 1. & cons.211.in 2. vol.

Æquis portionibus, hac verba diuidunt.

Itaque si quis dicat:Titio fundum do lego,& Seio eundem fundũ do lego æquis portionibus:non dicentur verbis coniuncti,nec re quidem : quia non est nominũ complexus in eadem oratione,nec complexus rei. nam illa verba Æquis portionibus, diuidunt.

Item si quis dicat:Titio & Meuio singulos seruos lego. d.l.penul.& l.huiusmodi. §. quibus.ff.de lega.1.Et quamuis copulatiua coniungat, tamen quia non est nominum complexus, nõ videtur coniunctio verbalis. nec illud verbum Æquis partibus, vel singulis, iungit, sed diuidit : vt singuli æquas habeant partes, & singulos seruos.& sic res diuersas.Ergo non dicuntur etiam coniuncti verbis.l.si ita quis heredes.ff.de heredib.instituend.

Plures orationes impediunt coniunctionẽ.

Breui dicerem, quod vbi plures sunt orationes, non erũt cõiuncti verbis,etiam si esset dictio,Hoc amplius. de qua scripsi in l. verbum amplius. s. eod. vel cum est vna oratio, & est ibi apposita copula:non vt coniungat,sed vt celeriter quis loqueretur.quod exprimit Iurisconf.in d.l.si ita quis.facit l.si in æqualibus. ff. de heredib.instit. Et sic copula non coniungit quoad ius accrescendi, quãdo gratia coniungendi non fuit apposita.ita probat de Ripa in d. l. re coniuncti. quod est iuri conforme.

Re & verbis coniuncti qui sint.

Re & verbis coiuncti sunt,quos nominum,& rei complexus iungit:vt Titio & Gaio fundum lego. Et sic si re & verbis iunguntur,coniuncti dicuntur,vt hic.& d.l.re coniuncti. Et coniunctim heredes institui, aut coniunctim legari, hoc est totam hereditatem, & tota legata esse singulis data, partes autem concursu fieri. l. coniunctim. ff. de legat.3.

Ius accrescendi ciuili iure inuentum.

Habita elucidatione coniunctorum, sequitur breuibus aliquot conclusionibus ius accrescendi pertractare, quarum prima hæc est. Ius accrescendi à lege ciuili inuentum est.allegatur l.hac consultissima.§.ex imperfecto. C. de testa. sed hoc non probatur ibi:siquidem ante illam legem

legem inuentum erat. Consequens tamen est, vt tolli possit à lege. l. eas. ff. de capit. deminutio. §. minus. Instit. de hereditat. quæ ab intesta. defer. A testatore vero in institutione prohiberi non potest. gloss. & doct. in l. si cōmunis seruus ab extero. ff. de acquir. heredita. Et hæc est communis sententia, secundum Alex. in l. si quis priore. ff. ad Trebell. non potest enim ipse facere, quin leges habeant locum in suo testamēto. l. nemo. ff. de lega. 1. Et vt decedat pro parte testatus, & pro parte intestatus. l. ius nostrum. ff. de reg. iur. quamuis Bar. contrarium teneat in l. quotiens. §. si duo. ff. de heredib. instit.

Ius accrescendi inuito defertur. Secunda conclusio, ius accrescendi inuito defertur. l. vna. §. is ita. C. de caduc. tollend. quia portioni, non personæ. Quod est verum in hereditate: secus in legatis. §. vbi, ibidem.

Et si portio hereditatis fuerit adita, alteram non poterit repudiare contingentem per ius accrescendi: secus si nō fuerit adita. l. cum hereditate. ff. de acq. hered. l. vna. C. quand. non peten. partes. Antequam enim agnouerit partem, licitum est eam repudiare, non post. l. 1. ff. de acquir. heredita. l. si duo. vbi doct. ff. de iureiur. Alia tradunt interpretes in d. l. re cōiuncti. & in d. l. 1. vbi Alexand. dicit hoc etiam ius habere locum in ecclesia & fisco. idem tenet Bened. in repet. capitu. Raynutius. in verb. & vxorem. num. 94. de testam.

Ius accrescendi transit in successores. Tertia conclusio, ius accrescendi transit in successores: nam rei inhæret & portioni. l. si ex pluribus. ff. de suis & legitim. heredib. d. l. vna. §. is ita. l. 1. §. 1. ff. de vsufr. accrescend. l. item quod. §. 1. de heredib. instituend. l. si Titio. in fi. ibi, quoniam portio fundi, velut alluuio portioni, personæ vsusfructus accrescit. ff. de vsufruc.

Transit quoque in singularem successorē. Vnde si quis vendiderit partem suæ hereditatis, & coheredes postea repudiauerint singuli partes suas, illæ accrescent portioni venditæ. & sic emptor consequetur lucrum, non vero heres, qui vendidit: & iam nil habet, cui accrescat, vt docent Bart. & Ias. in d. l. re coniuncti. Et ista est communis opinio secundum Ias. ibidem, quam sequitur Benedict. in d. verb. & vxorem. nu. 98.

Quod non procedit in vsufructu, qui personæ accrescit. l. si Titio. & l. interdū. de vsufruct. accrescend. Et quia per mortem personæ extinguitur. §. finitur. de vsufruct. in Insti. sicque non transit ad successorem.

Vsufructus finitur mor e. Ius accrescendi quare inuentum. Quarta conclusio, ius accrescendi inuentum est, vt voluntati testantium, seu contrahentium satisfiat. l. quo loco. §. 1. ibi, hanc mentem esse testantis. ff. de heredib. instituēd. l. hac consultissima. §. ex imperfecto. ibi, certum est eā voluntatem defuncti liberis accrescere. C. de testament. & l. vna. de caduc. tollend. §. vbi vers. & ideo. ibi, vt voluntati testatoris pareatur. Ideoque non habet locum contra testatoris voluntatem, teste Bal. in l. 1. C. de indicta viduita. tollend.

Accursius reprehenditur. In quo defecisse videtur glo. in l. si seruus communis. ff. de acquir. hered. dicens eo inuentum esse, ne quis pro parte testatus intestatúsve sit. Quæ ratio concluderet tantum ex testamento locum habere: & tamen etiam ab intestato procedit. l. si ex pluribus. ff. de suis & legit. heredib. Adhæc licet non possit quis à principio sic decedere, tamen postea sic. l. circa. ff. de inofficio. testam. Tum quia in multis casibus habet etiam locum in contractibus, vt tradunt doct. per text. in l. si mihi & Titio. ff. de verbor. obligat. Addit Ias. in re coniuncti. col. 30. de testa. ea ratione inuentum esse, ne herēs possit hereditatem diuidere, & partem oneratam repudiare, contra legem primam, & sequ. ff. de acquirend. heredi. legem, secundum naturam. de regul. iur. Vel quia heres non repræsentaret integre personam defuncti, si partem tantum amplecteretur. Et ratione vnionis, & cōtrarietatis vitandæ, ne quis habere dicatur heredem, & non habere, vt docet Areti. in l. 2. ff. de acq. hered. Et quia legis huiusmodi dispositio est voluntati testatoris conueniens: vt si cui res legata fuerit, & omnino aliqua ex parte voluerit suam esse, totam acquirat. l. si cui. ff. de legat. 2. Quæ simul rationes probabiliorem efficient hanc conclusionem, vt tradit Benedict. vbi supra, num. 1530.

Substitutus coniuncto præfertur. Prouisio hominis facit cessare prouisionem legis. Quinta conclusio, substitutus coniuncto præfertur. d. l. vna. §. in princ. & §. seq. & auth. hoc amplius. C. de fideicom. l. 2. §. si duo. ff. de bonor. possess. secund. tabul. quia prouisio hominis facit cessare prouisionē legis: & express sum, tacitum. l. cum ex filio. ff. de vulgari. l. cum quid. si certum peta. & d. l. si duo.

Nisi voluntas testatoris contraria esset, quæ ex coniecturis elici posset. l. quidam testamento. ff. de vulgar. Vtpote si coniunctus magis esset dilectus testanti, quam substitutus, ratione forte consanguinitatis, aut alia. l. si. C. de instit. & substit. Lancel. Polit. in tracta. substitutio. de vulgari. col. 91. Vel nisi vnus & idem esset substitutus & cōiunctus: tunc si euanescat substitutio, poterit is per ius accrescēdi venire, teste Bar. in d. l. re coniuncti. Et sic consuluit Alexand. cons. 109. videtur prima fronte, in 2. vol. per l. penult. ff. de iniusto. glo. & doct. in l. nec is. in fin. ff. de acq. heredita. Bolog. consil. 66. testator.

Cōiuncti disiunctis præferuntur. Sexta conclusio, coniuncti disiunctis præferuntur. l. heredes fine. ff. de heredib. instit. §. si vero quidam. de caduc. tollend.

Inter coniunctos præfertur is, qui re & verbis coniūctus est. Septima conclusio, inter coniunctos is qui re & verbis coniunctus est, aliis potior censetur. l. re coniuncti. ff. de lega. 3. quia duo vincula sunt vno fortiora. ca. 1. de treuga. authen. post fratres. C. de legitim. heredib.

In coniunctis re deficiens portio accrescit aliis. Octaua conclusio, in coniunctis re deficiens portio accrescit aliis pro portione. l. Meuio. ff. de lega. 2. vel deficiēs pars solida remanebit apud coniunctum. dict. l. vna. §. vbi. versi. si vero nemo. vbi doctores asserunt hoc fieri per ius non decrescendi. allego tex. in l. interdum. §. paterfamil. versic. sed si alter ex quadrante, alter ex semisse heredes scripti sint, qui accedit quadrans, pro partibus hereditariis eis accrescit. Sed etsi excesserit in diuisione duodecim vncias, æque pro rata decrescet: vt puta si me ex duodecim vnciis heredem, te ex sex scripsit: ego bessem hereditatis habebo, tu trientem. Tamen etiam accrescere in coniunctis re, dicit Vlpia. in l. 1. §. interdum. ff. de vsufruct. accrescend. & in dict. l. Mæuio. ad cuius intellectum summopere insudant iuris interpretes: sed quod intelligi debeat de re cōiunctis, probat ibi tex. quia separatæ sunt orationes de re eadem disponentes. dicit enim ibi text. Meuio fundi partem dimidiam lego, Seio partem dimidiam lego, eundem fundum Titio lego. Isti sunt re coniuncti. Siquidem paria sunt dicere, dimidiam lego Seio, vel eandem dimidiam. per l. Iulianus. ff. de heredib. instit. idem vult Bar. in coniuncto re & verbis, vt ius potius decrescendi, quam accrescendi inter omnes vocetur. ita docet ipse in d. l. re coniuncti. num. 24. vbi videri poterunt alij interpretes.

Ius accrescēdi habet locū inter coniūctos verbis. Nona conclusio, inter coniunctos verbis etiam habet locū ius accrescēdi. l. 2. ff. de vsufruct. accrescendi l. re coniuncti. de legat. 3. quod est verum, quando non esset inter eos omnimoda disiunctio: vt fundum lego Titio & Meuio æquis portionibus. l. Meuius. §. duobus. ff. de legat. 2. Diuersum foret, si omnino esset disiunctio in re: vt Titio & Meuio singulis singulos seruos do lego. At ius accrescendi hoc casu cessabit. per l. huiusmodi. §. quibus. ff. de legat. 1.

Separatorum re tantum & verbis tātum pars quibus accrescat. Decima cōclusio, quando sunt permixti coniuncti verbis tantum & re tantum, qui vocantur separati, tunc si pars coniunctorum deficiat, accrescet coniunctis: si vero pars separatorum, omnibus cedet. l. heredes fine. & l. quo loco. in fine. ff. de heredib. Instit. l. 1. §. idem ait. & seq. de vsufruct. accrescend. Nisi aliqui sine partibus instituti fuerint: tunc enim pars deficientis omnibus accrescet, etiam si aliqui fuerint coniuncti, & alij separati. l. item quod Sabinus. §. 1. ff. de heredib. instit. Ratio. scribitur in dict. §. his ita. versic. sint autem. ibi, hoc ita tam varie, quia coniuncti quidem propter vnitatem sermonis, quasi in vnum corpus redacti sunt, & partem coniunctorum quasi suam præoccu

præoccupant. Disiuncti vero ab ipso testatoris sermone apertissime sunt discreti, & suum quidem habeant, alienum autem non soli appetant, sed cum omnibus suis coheredibus accipiant.

Coniuncti partē deficientis accrescentem cū onere suscipiunt, disiuncti non.

Vndecima conclusio, coniuncti partem deficientis accrescentem suscipiunt cū onere, disiuncti vero sine onere: quia hi non alienum, sed suum recipiunt: primò enim tota res fuit eis legata. d. l. vna. §. vbi. versi. sin autem ad deficientis. ibi, ideo videtur testator disiunctim hoc reliquisse, vt vnusquisque suum onus, non alienū agnoscat. nam si contrarium volebat, nulla erat difficultas coniunctim ea disponere. Et sic coniunctus iure alieno venit ex dispositione legis, ideo ad onera tenetur, ad quæ alius tenebatur: sed re coniunctus iure proprio venit, cum ab initio solidum sit ei relictum. l. vtrum. de reb. dub. ff. Et lex dicit, ex meo legato, in l. si mihi & Titio. ff. de lega. 1. Et ex propria causa. l. si mihi & Titio, de lega. 2. Ideo sine onere isti complectuntur partem accrescentem.

Ius accrescendi cessat in parte acquisita.

Duodecima conclusio, ius accrescendi cessat in parte acquisita. l. 1. §. interdum. ff. de vsufruct. accrescend. nam postquam mea facta est, ad meos heredes perueniet, & nō ad coniunctum, cum non dicatur amplius patrimonium illius, qui eam mihi donauit, vel instituit, sed meum. l. 1. §. veteres. vbi gl. & doct. ff. de acq. possess.

Pars decedentium sine herede in hoc Regno ad fiscū pertinet.

Quod non procedit in vsufructu. d. §. interdum. nec in libertorum assignatione l. vtrum. ff. de assigna. libertor. nec in donatione Regali, vel Imperiali. l. vna. C. si socius liberal. Imperial. sine hered. decesset. lib. 10. Quæ lex vix in Regno seruaretur. quia decedentis sine herede pars ad fiscum deuolueretur, qui in hoc Regno succedit exteris. l. vacantia. C. de bon. vacan. lib. 10. hoc asserit Benedict. in repet. cap. Raynutius. in verb. & vxorem. num. 816. de testam. Cessat etiā in aliis casibus ius accrescendi, quos doctor. numerant in d. l. re coniuncti. circa fi.

Ius accrescendi non habet locum in contractibus.

Vltima conclusio, ius accrescendi regulariter in contractibus locum non habet. l. si mihi & Titio. ff. de verbo. obliga. quia partibus imputetur, quæ apertius hoc poterant exprimere. l. veteribus. ff. de pact. Et plenior interpretatio fit in testamentis, quam in contractibus l. in testamentis. ff. de regul. iur. Adhæc non est hoc à iure statutum in contractibus, sed contrarium. Veruntamen limitatur hoc in nonem casibus, quos docto. tradunt in dict. l. si mihi. & Bened. in verb. & vxorem. num. 144. cum seq. & Soci. in tract. fallentiar. regul. 214.

Intellectus l. re coniuncti. ff. de lega. 3. Quæ requirētur in re coniunctis.

Posttremo quia materiæ conuenit, veniamus ad intellectum. l. re coniuncti. ff. de legat. 3. Primo Iurisconsult. dicit, qui dicantur re coniuncti, sic dicens: *re coniuncti videntur, non etiam verbis, cum duobus separatim eadem res legata est.* vbi verbum *videtur* non denotat fictionem, sed decisionem, vt in l. naturaliter. ff. de acquir. possess. Requiruntur autem in huiusmodi coniunctione re tantum sequentia: Primo, quod duobus legetur. nam in vno coniunctio fieri non potest, sed in pluribus. l. plane. de lega. 1. l. Mæuio. de legat. 2. Secundo requiritur, quod separatim & in diuersis orationibus. ibi, separatim. Tertio, quod non coniungantur verbis: tunc enim dicerentur re & verbis coniuncti. Quarto, quod eadem res legetur. nam in diuersis rebus non fit coniunctio, vt superius scripsi, & hoc probat tex. ibi. eadem res.

Postea subiūgit tex. *Item verbis, non etiam re: Titio & Seio fundum æquis partibus do lego.* Exempli gratia hoc tradit, nō definiendo, vt in hac lege, Triplici. Et quamuis exemplum ponat in duobus, idem tamen est in pluribus, vt prædixi per §. si eadem. de legat. in Instit.

Sequitur in tex. *quoniam semper partes habent legatarij:* & sic coniuncti verbis habent ab initio partes. d. l. 1. §. interdum. Secus in coniunctis re, vt superius dictum fuit in vndecima conclus.

Coniunctus re & verbis præfertur ceteris.

Præfertur ergo omnino ceteris, qui re & verbis coniunctus est, scilicet tam coniunctis re tantum, quam verbis coniunctis. probat Iurisconsult. postea à sufficiēti partium enumeratione, dicens: Quod si re tantum coniunctus sit, constat non esse potiorem re verbis: si vero verbis quidem coniunctus sit, re autem non, quæstionis est, an coniunctus potior sit. & loquitur de coniuncto re & verbis simul. Et magis est, vt ipse mixtus præferatur. nempe quod in versic. præfertur, dixerat vtrinque coniunctum ceteris præferendum, postea probat, quod præferatur re coniuncto, & demum verbis cōiuncto. Sicque videtur intelligenda d. l. re coniuncti. contra nōnullorum opinionem volentium eam intelligi de verbis cōiuncto tantum: cuius contrarium eo solo patet, quia non præfertur coniuncto re, vt superius dixi per l. si ita quis heredes. ff. de heredib. insti. Et inter varios glos. & doct. intellectus hæc est conclusio Bart. & communis in d. l. re coniuncti. in 2. q. nu. 51. & seq. quicquid dicat Alcia. lib. 7. parerg. c. 9. vbi verbis cōiunctum affirmat præferri re cōiuncto, nisi verbalis coniunctio imminuta imperfectaque sit, per l. si ita quis. ff. de heredib. insti. quæ non hoc probat. Reliqua, si hæc non sufficiant, plenius scribo in d. l. re coniuncti. quò vos reiicio.

VLPIA. LIBRO NONO.
Lex cxliij.

Id apud se quis habere videtur, de quo habet actionem: habetur enim, quod peti potest.

Primo ponit dictum, secundo rationem. secūda ibi, *habetur enim.* Et hoc vult, quod is videtur habere rem, pro qua actionem habet. nam illud quod peti potest, habetur. id est nobis quodammodo affectum est. A contrario amissum videtur, cum eius rei desino habere actionem. l. Labeo. 1. in fi. supra eod.

Notate, quod res quæ peti possunt, videor habere fictione iuris: sed actiones habere vere dicor, etiam apud me, ita dicit tex. ibi, *habetur enim quod peti potest.* Alias reperi, *habetur enim, quo peti potest.* vt relatiuū sit ablatiui casus. ita legi in quibusdam antiquis exemplaribus. Quomodo enim agere possem, nisi vere actionem haberem? Et sic loquitur l. qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur. inferius tit. proximo.

In idem fere reincidit cōmunis lectio text. *habetur enim, quod peti potest.* Tuncque dicimus, quod rem ad quam habeo actionem, videor habere. nam habetur per fictionem id, quod peti potest, siquidem breui quadam manu id habiturus sum: nam possum exercere actionem, & demum res mihi adiudicabitur.

Quomodo quis dicatur habere rē debitam.

Ita duobus modis quis dicitur habere rē debitam: primum inspecto futuro euentu, cum per sententiam ei decernetur res, & interim vere actionem habet. d. l. qui actionem habet. plenius scripsi in l. rei. 1. supra eod.

Secundo per fictionem videtur eam rem habere, vt hic, ponderando verbum videtur, quod fictionem denotat. l. 1. §. videor. ff. de vi & vi arma. Sed minus est habere actionem, quam rem. l. minus. infra titulo proximo.

Vnde exul non dicitur, cui gratia banni facta est, & qui actionem habet, vt cancelletur ab exilio. nam bannitum accipere debemus cum effectu. l. 3. §. hæc verba. ff. quod quisque iur. Hippol. consi. 55. in causa Nicolai. Et tutorem habere videtur, qui eum habere potest. l. si quis sub conditione. ff. de testam. tutel. iuncta gloss.

Filius sub conditione institutus, qui in sua est potestate, non querelat testamentum.

Etiam filius institutus sub cōditione, qui in sua est potestate, testamentum patris per querelam rumpere nō potest. quia hereditatem patris habere videtur. l. 2. ff. de heredib. instituend. l. si pater. C. de insti. & substi. Et nemo videtur re exclusus, quem prætor in integrum se restituturum pollicetur. l. nemo. ff. de in integr. restit.

Possessor iuris quis.

Imo possessor iuris dicitur in vniuersalibus, qui actionem vniuersalem habet, ad hoc saltem vt eam cedere tenea tur. l. quod si in dic. §. Iulia. & §. sequ. & §. pen & l. idem Iulia. ff. de petitio. heredita.

Executio fit in actionibus & nominibus, sicut in rebus.

Item executio fieri potest in actionibus & nominibus, sicut in rebus. l. à diuo Pio. §. in venditione. ff. de re iudica.

indica. Et qui amiſit filios in bello, cenſetur eos habere. nam etſi moriantur, per gloriam viuere intelliguntur. §. 1. Inſtit. de excuſatio. tutor.

Actiones apud me eſſe non poſſunt.

Non refragatur, quod actiones apud me eſſe non poſſut. nam apud me eſſe dicitur, quod qualitercunque à me tenetur. l. penes. ſ. eod. ſed ego non teneo actiones, cum ſint incorporales. §. 1. Inſtit. de reb. corporal. Reſpon. per iſtum text. eas habere & tenere dicor, vt ſuperius declaraui, cum eas exercere & intendere poſſim, per dict. l. qui actionem habet. de regul. iur.

Præterea ſi non niſi habens centum in bonis poſſit eſſe conſul. & filiusfamil. quidem non habeat, ſed eius pater, an ſufficiat, ſcribit Petrus Anteol. de ſtricto iure quod ſic, in tract. de minot. in 3. parte. verſi. quid de quæſtione. arg. l. ſciendum. ff. qui ſatiſdar. cogant. quia filius bona patris habere videtur, cum ei quaſi debita ſint. l. cum ratio. ff. de bonis damnator. l. 3. vbi gloſſ. C. de iuris & fact. ignoran. Vnde quaſi dominus bonorum paternorum dicitur. l. in ſuis. ff. de liber. & poſth. Tamen quantum ad collationem bonorum illud intelligendum eſt, filium in bonis habere id, quod deducto ære alieno ſupereſt. l. 2. §. 1. ff. de colla. bonor. vel deducto onere l. non amplius. ff. de legat. 1.

Rem recuperans per in integrum reſtitutionem eam tamen vere non dicitur habere.

Limitatur etiam in materia reſtitutionum: vt quãtumuis alicui liceat rem ſuam per in integrum reſtitutionem recuperare, tamen eam vere nõ dicetur habere: nec in ſtatutis computabitur inter habentes. Bat. in l. nemo. ff. de in integ. reſti. doct. in l. poſtquam liti. per gloſſ. ibi, C. de pact. Nam quod à Principis voluntate dependet, cenſetur impoſſibile. l. 4. ff. de fideicommiſſar. liberta. nimirum ſi quis id habere non cenſeatur.

Id quod depẽdet à Principis voluntate, dicitur impoſſibile.

Ita inferemus ad declaratione primi §. de manda. apoſtolic. in concorda. in verb. habentem. vbi dixi, quod habens collationem decem beneficiorum vno poteſt grauari mandato, vt intelligamus quando vere habet: ſecus ſi habeat quidem ſex beneficiorum collationes, vel nouem, & ad aliorum beneficiorum collationes actio competat, vel iam intentata ſit contra alium, qui iam eſt in poſſeſſione conferendi, iuxta capitulum, conſultationibus. de iure patronatus. quandoquidem eo caſu grauari non poterit ne vno quidem mandato.

Donãs ea quæ habet, in Mõtepeſſulano, nõ donat actiones.

Adhæc ſi donem vobis ea, quæ in Montepeſſulano habeo, non videor donare actiones, quandoquidem nõ circunſcribitur loco. l. ſi fideicommiſſum. §. tractatum. ff. de iudic. Bald. in l. 1. col. 1. ff. de ſtatu homi. dixi fuſius in l. rei. 1. ſupra eodem.

Non habens rẽ, in cenſum non deducit.

Sic qui non habet rem in ſua poſſeſſione, nequaquam tenetur eam in cenſum deferre, nec pro ea ſoluere, quamuis habeat actionem ad eam. l. forma. §. ſi cum ego. ff. de cenſib. Aut quæ quiſque aliena in cenſum deducit, nihilo magis fiunt eius. l. quæ quiſque. ff. de acquirend. rerum domin.

Actionem ad rem immobilẽ habens ſatiſdat.

Inſuper non releuatur à ſatiſdatione, qui actionem ad rem immobilem habet, niſi rem ipſam poſſideat. l. ſciendum. §. ſi fundus. & ibi Iaſon plene. ff. qui ſatiſdare cogantur.

Ius habens ad domum non gaudet priuilegiis ciuitatis.

Item licet quis habeat actionem ad domum, non tamen gaudet priuilegiis ciuitatis, donec eum effectu habeat, vt dixi in l. ædificata. & l. qui in continentibus. ſupra eodem.

Adhæc ſi fuerit facta diuiſio hereditatis inter fratres & omnium bonorum, quæ fuerunt propria teſtantis, actio tamen quæ ad retrouendendum acquiſita erat, non cenſetur eſſe diuiſa, nec prætextu acceptilationis remiſſa: tum quod propria tantum fuerint diuiſa, & actiones perſonales non dicuntur propriæ. l. Quintus. §. argento. vbi Bartol. ff. de auro & argen. lega. Bald. in rub. Cod. de verbor. ſignifica. Tum quod habens actionem improprie rem habere dicitur, vt probat hic text. per verbum videtur, vt ſupra dixi. ſic conſuluit Alexand. conſil. 75. viſo. col. 2. in 6. vol.

Actionem habens dicitur improprie rem habere.

Rem habere non videtur qui habet actionem ſine effectu exactionis.

Item qui actionem quidem habet, ſed abſque exactionis effectu, rem habere non videtur. l. diuortio. in gloſſ. quarta portio. & ibi Bart. & Iaſ. ff. ſolut. matrimo. Veluti cui propter inopiam aduerſarij inanis actio eſt, nullam videtur habere actionem. l. nam is. ff. de dolo. Et minus habere videtur, qui habet actionem, quam ſi rem haberet, propter litium impenſas. l. minus. ff. de regul. iur. de quibus ſcripſi in procem. concorda. in verbo, ſumptibus. & ſeq.

Habere multis modis ſumitur.

Notandum vero eſt hoc verbum habere, multis modis capi. ſi quidem aliquando importat neceſſitatem, pro tenere: vt iudex habet hoc facere, id eſt tenetur. l. in ſeruorum. §. qui ex cauſa. ibi, quamuis nondum in eum locum perducti fuerint, in quo operari habent. ff. de pœnis. Vnde Bart. in l. penult. §. fi. ff. de auro & argen. lega. decidit, quod ſi tempore belli omnibus nobilibus impoſiti fuerint equi, & deinde fuerit præceptum omnibus nobilibus habentibus equum ad bellum proficiſci, quorum vnus non iuit, quia videlicet equum nõ habebat, & præceptum fuerat tantum factum habentibus, vt irent: an incidat in pœnam: & tandem concludit incidiſſe, cum hic habere teneretur equum. verbum enim habentibus intelligitur, id eſt habere debentibus. Et quando in materia neceſſaria refertur ad eos, qui parere tenentur, neceſſitatem importat. doct. in l. quod te. per illum tex. in fi. ff. ſi certum petat.

Rem dicitur habere, qui illius habet dominium.

Secundo quis dicitur habere rem, quando habet illius dominium. l. 2. §. 1. de religioſ. & in l. 1. §. poteſtatis. de pecul. huiuſque verbi propriam hanc eſſe ſignificationem aſſerunt docto. vt ſignificet dominium: ſed in ſignificatione larga & impropria comprehendit etiam poſſeſſionem & detentionem, vt dict. §. poteſtatis. qui non loquitur de habente ſimpliciter, ſed de habente in poteſtate.

Habere dicitur quis non ſolum in dominio, ſed & in poſſeſſione.

Et ſic verbum habere non ſolum dicitur de dominio, ſed & de detentione & poſſeſſione, etiã proprie. l. hoc ſenatuſconſultum non ſolum ad eum pertinet, qui pecuniæ vſumfructum, vel ceterarum rerum, quas habuit, legauit, verum etiam ſi fuerint alienæ. ff. de vſufr. earum rer. l. 1. §. quod autem. ibi, hæc omnia habendi verb. continentur. ff. de vi & vi arma. vbi eſt verbum continetur, quod proprietatem denotat, vt ſcripſi in l. 1. ſupra eodem facit l. ſtipulatio iſta §. habere. ff. de verb. oblig. ſic dicens: habere dupliciter accipitur. nam & eum habere dicimus, qui rei dominus eſt, & eum qui dominus quidem non eſt, ſed tenet.

Rem depoſitã dicimus habere.

Denique habere rem apud nos depoſitam ſolemus dicere. idem dicitur in l. habere. infra eod. attamen ibi non dicitur improprie. Nec igitur immerito Iuriſcõſultus vberioris nonnunquam elucidationis gratia exprimit dominium habere, vel non habere. l. 1. §. ſi ſeruus bonafide. ff. de quæſtio.

Habere dicitur, qui poſſeſſionẽ habet.

Et ſic habere dicitur, qui poſſeſſionem habet. Et parem eſſe conditionem oportet eius, qui quid poſſideat vel habeat, atque eius cuius dolo malo factum ſit, quominus poſſideret vel haberet. l. parem. ff. de regul. iur. l. 2. §. habere. ff. ne quid in loco public. fiat. vbi ſic dicitur: habere enim dicimus, qui vtitur, & iure poſſeſſionis fruitur, ſiue ipſe opus fecit, ſiue ex cauſa emptionis vel conditionis, vel legato, vel hereditate, vel quo alio modo acquiſiuit. l. vna. Cod. de naut. Tiber. libr. 11. vbi Lucas.

Habere dicitur, qui habet cuſtodiam.

Tertio habere quoque dicitur, qui ſolam habet cuſtodiam: vt depoſitarius, vel is qui pignori habet. l. 1. §. quod autem. ff. de vi & vi arma. vbi ſic Iuriſconſul. ait, Quod autem ait prætor: quæque ibi habuit. ſic accipimus vt omnes res contineantur non ſolum quæ proprie illius fuerunt, verum etiam ſi quæ apud eum depoſitæ ſunt, vel cõmodatæ, vel pignoratæ, quarumcunque vſufructum, vel cuſtodiam habuerit, vel ſi quæ ei locatæ ſunt. Cum enim prætor dicat, habuit, hæc omnia habendi verbo cõtinentur. facit l. officium. in fi. ff. de rei vindic. ibi, puto autem ab omnibus, qui tenent, & habeat reſtituendi facultatem, peti poſſe.

Quarto

Habet, qui ciuiliter possidet.

Quarto dicitur quis etiam proprie habere, quãdo possidet ciuiliter & animo: quando vero naturaliter habet, dicitur possidere. l. si in emptione. §. omnium. ff. de contrah. emptio. Lucas de Penna in l. vna. de naut. Tiber. lib. 11. C. Barba. consil. 6. illud. colum. 15. in 4. volum. Alex. in l. 3. §. ex contrario. nu. 23. ff. de acqu. possess. Qui text. etiam intelligi potest, venditionem omnibus in rebus consistere posse, quas habere possumus quoad proprietatem & dominium, vel etiam quas possumus possidere vel naturaliter, vel ciuiliter, etiam earum rerum quas prosequi valemus nedum via actionis, sed etiam persecutionis: veluti scripsi in l. actionis verb. supra eod. quippe Iurisconsult. postea declarat in illis rebus emptionem fieri non posse, quas vel natura, vel iusgentium, vel mores ciuitatis commercio exuerunt. Ergo si in commercio nostro sint, tunc eas habere possum: & sic possidere vel tenere ad nudum factum refertur. l. stipulatio. §. hæc quoque, ff. de verbor. obliga. Habere ad ius. l. officium. ff. de rei vindica. l. & vno. ibi, habes, tenes & possides. vbi exponunt quidam, habet de præsenti, tenet de facto, possidet iure. Solent etiã nostri dicere, *qu'il la tient & possede de present.*

Habet fictionẽ denotat, cum additur verbis atque, pro, & aliis fictionem denotantibus.

Quinto denotat fictionem, si iungatur verbo atque: vt ita habendum est, atque si cum domino contractũ esset. l. heres. §. apud. ff. de iudic. vel dictioni pro, & aliis fictionem denotantibus: vt absens habetur pro præsente, id est reputatur, fingitur, iudicatur præsens. l. 1. §. si iusserim. ff. de acqu. possess. l. quod maior. ad municipal. l. prætor bonorum possessorem heredis loco in eodem casu habet. de regul. iuris. Scripsi in gloss. concorda. in §. 1. in verb. habeatur. de colla. cap. 2. de confess. l. ingenuum. ff. de statu homi. l. ordinata §. non ordinato. de liberal. caus. l. hereditas. de acquir. rerum domi. l. 1. §. si iusserim. ibi, pro traditis haberi. ff. de acquir. possess. Et habetur pro victo. l. fin. de præuaricator. Et pro eo habetur. l. ci. de appellat. recipien. Pro confessis. l. in fisci. de iure fisci. Proditores & transfugæ pro hoste habentur, l. proditores, de re milit. Et pro eo habetur. l. quod maior. ad municipal. Pro interrogato. l. si sine. ff. de interrogator. actio. Quod vitiose cautum est, pro non cauto habendum est. l. quotiens. qui satisdar. cogant.

Rem pro derelicto habere quid sit.

Sexto rem habere pro derelicto est rem ea mente abiicere, vt in numero rerum suarum esse nolit. §. hoc amplius. Instit. de rerum diuis. & l. 1. & per totum tit. ff. pro derelicto.

Tabulæ supremæ habentur.

Septimo tabulæ supremæ habentur etiam solæ. id est dicuntur, vocantur, æstimantur, iudicantur. l. illa verba Optimus. ꝯ. cod. Et ij abigei proprie habentur, qui pecora ex pascuis vel armentis subtrahunt. l. 1. ff. de abigeis. Et qui promittit, reus promittendi habetur. l. 1. de duob. reis. Et is habere precario videtur, qui possessionẽ vel iuris vel corporis adeptus est, ex hac solummodo causa, quod preces adhibuit, & precibus impetrauit, vt sibi possidere aut vti liceret. l. 2. in fin. ff. de precario.

Quæstio est habenda.

Octauo habenda est quæstio serui, id est seruus torquendus est. l. 1. §. diui fratres. & l. patre. cum l. seq. & per totum. ff. de quæstio. & adhibenda tormenta, pro eodem. l. vnius. §. 2. ibidem. l. fi. de decurio.

Fides inimicorũ quæstioni non debet haberi.

Nono ex adiuncto variatur verbi huius significatio: vt inimicorum quæstioni fides haberi non debet. id est credi. l. 1. §. præterea. & seq. ff. de quæstio. & § si quis vltro. & habere fidem de pretio, est credere pretium debitori ad tempus soluendũ. §. venditæ. de rerum diuis. in Instit.

Quod Principi placuit legis habet vigorẽ.

Decimo quod Principi placuit, legis habet, id est obtinet vigorem. §. sed & quod Principi placuit. Institut. de iure natural. gent. & ciuili. l. 1. ff. de consti. Princip. Fœminæ suos heredes non habent. l. 3. §. ad testamenta. ff. de bonor. possess. contra tab. quamuis glo. ibi aliter exponat. & in §. fœminæ. de adoptio. in Instit. §. cæteri. de hered. qualita. l. diuus. 1. in fi. ibi, vt qui superesset, liberos haberet. ff. de fals. l. fœminas. de procurator.

Res tuas tibi habeto, diuortium notant. l. 2. ff. de diuortiis. scripsi in l. inter stuprum. supra cod.

Rebuff. de Verbor.

Habet æstimationem damni.

Vndecimo hæc clausula: habet æstimationem damni. pro continere scribit Iurisconsul. in l. ait lex. vbi gloss. ff. ad legem Aqu. l. l. si quis cum aliter. in fine, de verbor. obligat. ibi, sed ipsa res habet in se dolum, & dolus habet in se vim. l. 2. §. doli. vi bono. raptor. l. ex duobus. de negot. gest.

Duodecimo quis habere dicitur quoad vsum: vt l. 1. in fi. ibi, inter quos iurisdictionem non habuit. ff. quod quisque iur. Idem in præbenda & beneficio. c. cum M. de consti. glo. & doct. in c. possessiones. de reb. eccles. non alienand. & in ca. fi. de pecul. clericor.

Habet quis quoad administrationem.

Decimotertio quoad administrationem: vt episcopus res ecclesiasticas & dignitates habet, quoad administrationem. c. 2. de donatio.

Habet quis quo ad signaculum.

Decimoquarto quis dicitur habere, quoad signaculum, vt ordines, teste Archidiac. in c. gratia. 1. q. 1. & probatur in tit. de tempor. ordinand.

Habere febrẽ.

Decimoquinto febrem habere, id est pati febrem, laborare febre. vt in l. quæsitum. versi. igitur. ff. de re iudic. l. qui tertiana. de ædilit. edict. Et correptus febre dicitur, cum vno instanti accidit febris, à cum & rapio: quamuis ibi gloss. aliter intelligat.

Habere creditores quis dicitur.

Et habere creditores quis dicitur, quando eis obnoxius est. l. si quis cum haberet Titium creditorem. ff. quæ in fraud. creditor.

Aduocatum non habenti prætor dat.

Et prætor non habenti aduocatum dat, si forte certis ex causis, vel ambitione aduersarij, vel metu patronum non inuenerit. l. 1. §. ait prætor. ff. de postul.

Habere in sinu chirographum magnæ pecuniæ.

Habere in sinu chirographum magnæ pecuniæ, in l. diuus. §. 2. de bonis damnator. Notum est pro illa parte, quæ est intra pectoris brachiorumque complexum. Et aliquando in sinu habeo, id est in potestate, in occulto. l. qui testamentum. vbi etiam Budæ. ff. de proba.

Habere filiũ ex aliquo.

Decimosexto filium dicitur mulier habere ex aliquo, quando ab eo genuit & concepit. vt l. Titia. ff. de verbor. obliga. l. 3. §. sed & si quis. ibi. si liberos habueris. ff. vsufructu. quemadmo. caueat. Iustum patrem non habet, qui ex iustis non est editus nuptiis: vt dicam in l. iusta interpretatione. infra eod.

Habere rẽ suo periculo.

Decimoseptimo habet rem suo periculo, id est ipsi perit, & tenetur ad æstimationem, si res pereat. l. 4 si certum peta.

Habere domicilium.

Decimooctauo habere domicilium, id est habitationẽ. l. heres absens. §. 1. de iudic. Placet etiam filiumfamil. domicilium habere posse, non vtique, vbi pater habuit, sed vbi ipse domicilium constituit. l. placet. cum l. sequ. ff. ad municipal. Et Iurisprudentibus placuit duobus locis posse aliquem habere domicilium, si vtrobique ita se instruxerit, vt non ideo minus apud alteros se collocasse videatur. l. assumptio. §. iuris. ibidem.

Habere tale negotium.

Decimonono is habebit tale negotium, id est ei committetur. l. item totum. §. sed si ita. ff. quod cuiusq; vniuersita. nomi. vbi sic dicitur: Sed si ita decreuerint, vt quæcunque incidisset controuersia, eius petendæ negotium Titius haberet ipso iure, id decretum nullius momenti esse videtur: quia non possit videri de ea re, quæ adhuc in controuersia non sit, decreto datam persecutionem.

Vigesimo habebo curæ, id est curabo. l. Quintus. ibi, vt vsuras eorum accipias, curæ habebo. ff. depositi.

Legatũ an sit vtile ei, qui quotidie percipi non potest.

Vigesimoprimo si vsusfructus legatus sit, qui quotidie percipi non potest, non erit inutile legatum, sed dies hi legatum habebunt. id est hi dies continebuntur in legato, quibus vti frui potest. l. 1. §. 1. ff. quando dies legati ced.

Habere consequi.

Vigesimosecundo habere, consequi. l. penul. in princip. ibi, quia nisi legatariis liceret cædere syluam & vendere, quemadmodum vsufructuariis licet, nil habituri essent ex illo legato. ff. de vsu & habita.

Habere actionem.

Vigesimotertio habet actionẽ, id est competit ei actio. l. ita demum. ff. de arbitr. l. si pupilli. §. 1. ff. de neg gest. l. si is cuius. de interrogator. actio.

Habere suæ partis alienationem.

Vigesimoquarto habet suæ partis alienationem. l. si socius.

cius.ff. si cert. peta. id est suam partem alienare potest.

Habēdum est pro viri boni arbitrio. Vigesimoquinto habendum est pro boni viri arbitrio. l.in personam.in fi.de regul.iur. id est conferendum est in arbitrium boni viri. exponit text. in l. hæc venditio. in princip.ff.de contrah.emptio.

Habere actionem ad rem. Vigesimosexto qui habet actionem ad rem, ipsam rem habere videtur. id est, cui competit actio ad rem recuperandam, & habendam, iuris fictione præsumitur ipsam rem habere.l. qui actionem.ff.de regul.iur.

Litem habere. Vigesimoseptimo habere litem, est litigare. l. qui cum vno.§.non omnis qui litem habuit.ff. de re militar. Et qui capitis sui litem vel omnium bonorum patitur, magnum horologium in cerebro gerit.

Certū habere. Vigesimooctauo certum habeo, id est certo scio. l. 1. §. fin. ibi, quem pretio accepto certum habeam libenter tali seruo cariturum. ff.de quæstio.

Deportati quæ habeant. Vigesimonono deportati in insulam nō habent ea, quæ iuris ciuilis sunt; quæ vero iurisgentium sunt, habent. id est retinent, durant.l. quidam. in fin.ff.de pœnis. l. eas. de capit.deminutio.

Habere insulas prouinciæ. Trigesimo habent insulas prouinciæ præsides, id est ad eius prouinciæ formas pertinentes, quas administrant. l. relegatorum.§.1.ff.de interdict.& relega.

Habere honorem. Trigesimoprimo habeo honorem, id est honoro.l.3.de priuileg. Veteranis & liberis veteranorum idē honor habetur, qui & decurionibus, ideóque honorari ac decuriones debent. l. sed si hac. §.prostituta.& §. qui manumittitur.ff.de in ius vocand. Et habere reuerentiam dicitur in l. capitalium.§.& vt generaliter. ff. de pœnis.

Habere necesse. Trigesimosecundo necesse habet, vel necessitatem. id est, ei necesse, tenetur. l.4.ff. de in ius vocād. Ita quisque litigandi causa necesse habet in iure, vel certo loco sisti. l. cum hi.§ qui transigit.de transactio.

Pro patrono nō habebor. Trigesimotertio pro patrono non habebor, id est non ero patronus, non censebor patronus. l. adoptiuum. §. quemadmodum. ff. de in ius vocan. ibi, pro patrono non habebor, si contra me iudicatum est.

Habeantur pro sint. Trigesimoquarto habeantur, id est sint.l. semper.§.coloni quoque Cæsaris à muneribus ciuilibus, vel municipalibus liberantur, vt idoneiores prædiis fiscalibus habeātur.ff. de iure fisci. licet regulariter denotet fictionem, vt dictum extitit.

Habere voluntatem. Trigesimoquinto habere voluntatem, in l. Pompo. ff. de procurator. in procuratore dicitur, si non habeat contrariam voluntatem: sed is proprie dicitur habere voluntatem alicuius, si eius animi sententiam obtinet.

Habere emptū seruum fugitiuum. Trigesimosexto habere emptum seruum fugitiuum, si deprehensus fuerit, id est erit tibi emptus. l. 2. ibi, vt si eam apprehendisset, eum emptum haberet.ff.de plagiar.

Æs alienum habere. Trigesimoseptimo habeo æs alienum, id est debeo. l. ex parte. in fi. ff. famil. ercisc. ibi, pater inter filios diuisit bona, & eam diuisionem testamento confirmauit, & cauit, vt æs alienum, quod vnusquisque habet siue habebit, solus sustineret, &c.

Fundus quis dicatur. Trigesimooctauo fundus dicitur ille locus, quem fundi animo habuerimus, id est, quem animo constituerimus, vt fundus sit.l.locus,§.eod. Alibi dicit Iurisconsultus, quod paterfamil. duos fundos vno nomine habuit. id est tenuit, & possedit, vt ibi in fi. exponitur, in l. Gaius.§. fin. ff. de lega. 2.

Res ita se habet. Trigesimonono ita res se habet. id est in eodem statu est res, vel ita verum est. l. lex Cornelia. §. hac lege. ff. de iniur. ibi, Sabinus ait, & ita res se habet. & verba rescripti ita se habent, id est ita descripta sunt, vel continent. l. 1. in princip.de quæstio.

Haberi inter infames. Quadragesimo non habetur inter infames. id est non computatur, non est infamis.l.fi. ff.de public. iudic.

Habere rem ratam. Quadragesimoprimo habere rem ratam, est ratificare, & comprobare quod gestum est: vt in rub. ff. rem ratam haberi. per totum, iuncta l. Paulus.ibi, dominus comprobans, &c. & in l. quo enim. ibi, habere ratum, hoc est comprobare, agnoscereque quod sit actum à falso procuratore. ibidem, & l. 1.ff.de appella. recipiend. & l. 2. de procurator.

Habenda est ratio tēporis. Quadragesimosecundo debet iudex habere rationem temporis, ætatis, sexus, valetudinis, cū quis promiserit decem Romæ daturum.l.continuus.§. cum ita. ff. de verbor. obliga. id est respectum & considerationem ad ætatem, & ad alia habere debet: & sæpius vtuntur Iurisperiti, vt declarat Cardi. Adria. de sermone Latino in hoc verb. facit l.2.ff.de re iudic.

Habetur ratio ordinis. Quadragesimotertio habetur ratio ordinis, & gradus. l.non omnes. in princip.ff.de re militar.l.qui commeatus. ibidem.

Habēda ratio sumptuum. Quadragesimoquarto habenda ratio sumptuum. l. ex parte.ff.famil. ercisc.& l.fundus.2.ibidem. l.Titius.in fi.de vsufruct.

Vires habere. Quadragesimoquinto stipulatio vires habebit, id est valebit.l.stipulatio ista.§.si quis.ff.de verb. oblig.

Alia videre poteritis in l. nomen filiarum. & in l. habere. infra eod. & per Dec. in dict. l. qui actionem. infra tit.sequ.

Postremo non est omittendum hoc verbum habeo, secundæ coniugationis diuersum esse ab eo, quartæ.nam illud cum aspiratione, hoc sine scribitur. Et significationes penitus sunt diuersæ. nempe abire est discedere: habere vero supra scriptas & alias habet significationes, quas tanquam faciles prætermitto, & his contentus supersedeo.

Abire magistratu quid. Item abire magistratu, est deponere, & dimittere magistratum.l. nec magistratibus. ibi, expectandum est, quod magistratu abeat.ff.de iniur.

Abire à societate. Abire à societate est discedere, & societati renuntiare. l.si conuenerit.ff. pro socio. vbi prius ponit verbum abeatur, & postea renuntietur.

Abire ab emptione. Abire ab emptione, est ab emptione discedere. l. iurisgentium.§.adeo. ff. de pact. vel mutare emptionem. nempe Iurisconsul. prius dicit abiri ab emptione, postea mutari & recedere.& in rub.ff. de contrah. emptio. scribitur, & in tit. quand. liceat ab emptio discedere, & in l.1.& 2. ibid.dicitur, abeatur à venditione.

Lex abit in desuetudinē. Abit lex in desuetudinem, quando est aboleta per contrarium vsum, vel consuetudinem. l. 1. ff. de interrogator. actio.

Abire dominiū à nobis. Abire dominiū à nobis, in l. non ideo minus rectè quid nostrum esse vindicamus, quod abire à nobis dominium speratur, si conditio libertatis vel legati extiterit. ff. de rei vindica. pro recedere & auferre.

Res lōge abit. Longe res abit, infinitatem respicit, & est pulcher dicendi modus per Vlpia.in l. à diuo Pio. §.sed si emptor. ff. de re iudica. vbi Zas. pulchre explicat.

PAVL. LIBRO X. AD LEGEM Papiam. Lex cxliiij.

Massurius scribit libro Memoralium pellicem apud antiquos eam habitam, quæ cùm vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat: quam nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari. Caius Flaccus in libro de iure Papyriano scribit pellicem nunc vulgo vocari, quæ cum eo cui vxor sit, corpus misceat: quosdam eam, quæ vxoris loco, sine nuptiis in domo sit, quam Græci παλλακὴν vocant.

Pellex olim ea dicebatur, quæ viuebat cum aliquo, illius tamen vxor non erat, vt testatur Massurius: sed hodie illa vocatur, quæ coit cum aliquo, cui vxor sit. Vel quidam dicunt esse illam, quæ in domo alicuius sit sine nuptiis: quia licet misceat corpus cum aliquo, non tamen dicitur eius vxor: sed illa vero nomine dicitur amica. Et sic verum nomen mulieris, quæ coit cum aliquo, dicitur amica: licet non tam amicitiæ, quam inanis cuiusdam petulantiæ gustu id fiat. Ita mariti solent suas vxores amicas

Mariti suas vxores amicas quare vocent.

amicas nuncupare, quia pandunt eis exteriora & interiora: quod est idoneum amicitiæ argumentum. Sed quod ad rem attinet, scholastici vana nonnunquam spe ducti huiusmodi amicas vocant, licet non sic coeant. Quæ superius dicta amica, honestiore vocabulo concubina appellatur: cum concubinatus iure veteri permissus esset, & caste quis cum vna concubina viuere diceretur, cum pluribus odiosum. §. consideremus. in authen. de trien. & semisse, colla. 3. Et infamia notabatur. §. si vero effusa. quib. mod. natural. effic. sui, colla. 7. Qua ex causa vidi quendam repulsum à testimonio ferendo. Cum igitur amicæ nomen generalius quascunque meretrices contineret, honestius existimatum fuit concubinæ nomen, quasi tantum rem permissam continens. Quamobrem dicit text. hic, *paulo honestiore vocabulo.* Nempe eo veteres concubinas permittebant, vt iuuenes eis contenti pudicas mulieres, quæ raræ sunt, non sollicitarent, nec procurarent, vt hic dicit Alciat. facit glo. in c. laici. 33. distinct. Benedic. in repet. c. Raynutius. in verb. cuidam Petro. nu. 30. & seq. de testa. & Caius lib. 2. Insti. rub. de concubi. ait: Concubina ab vxore solo delicto separatur. Eo vero tempore, quo quis vxorem habet, concubinam habere non potest. Inde hæc pellex, quæ sic habebatur, lege à Numa Rege Rom. constituta puniebatur, qua sic cauebatur: PELLEX ARAM IOVIS NE TANGITO: SI TANGET, IVNONI CRINIBVS DIMISSIS AGNVM FOEMINAM CÆDITO.

Concubinatus iure veteri erat permissus.

A testimonio ferendo is repellitur qui habet plures meretrices.

Sed hodie concubinæ tam iure diuino, quam canonico, & iure ciuili nouissimo prohibitæ sunt: & eas habentes, triginta pœnis maxime afficiuntur, quas scripsi in rubr. de public. concubinat. in concord. Et clerici possunt cogi ad dimittendum eas etiam à iudice laico, tanquam iusto executore illius præcepti iuris ciuilis, quod est, Honeste viuere. §. iuris præcepta. de iustit. & iure. Et ita expresse scribit Claudia. Aquen. in l. iustitia. eo. tit. ff.

Clerici possunt cogi per iudices laicos ad dimittendum concubinas.

Et sic ex isto tex. colligite nominis significationem tripliciter elici. Aut enim ab antiquis, quia antiqui vsi sunt: & minime mutanda censet lex, quæ semper certam habuerunt interpretationem. l. minimè. ff. de legib.

Tribus modis elicitur nominis significatio.

Secundo ex veritate nominis, quando vere significat hoc, vt hic text. exprimit, quando dicit, *nunc vero nomine amicam appellari.*

Tertio vulgus significationem vocabulo præbet, ibi, *nunc vulgo vocari.* & hæc significatio aliis præfertur, vt probat hic Iurisconsl. qui eam vltimam tradit: veluti etiam quando refert plures opiniones, vltimam in dubio approbare videtur. l. bonafides. ff. depositi. l. qui filium. in fi. vbi scripsi. ff. ad Trebel.

Nec refragatur, quod postea dicitur aliam esse quorundam sententiam. nam addendo quosdam sic tenere, quodammodo infert vulgus in contrarium ire, minusque probabilem hanc esse opinionem: licet vltimam eam ordine inserat hic Iurisc.

Et ad propositum redeundo, declarat Alcia. meretricem dici non posse, quæ cum vno aut altero, etiam pecunia accepta se commiscet: sed quæ palam & pluribus se prostituit. At ne erubescamus sine lege loqui, pro eius fulcienda opinione allego tibi tex. in l. palam. §. item quæ cũ vno. ff. de ritu nuptiar. & in c. vidua. 34. dist. sic dicitur: meretrix est, quæ multorum libidini patet. Tamen in c. meretrices. 32. q. 4. dicitur meretrix, cuius turpitudo publice venalis est. facit l. mariti. §. quæstum. ff. de adulter. ibi, siue enim sæpius, siue semel acceperit. Et vocatur meretrix à merendo, quia mercede suam exercet militiam. l. palam. ff. de ritu nuptiar.

Meretrix quæ, & vnde dicatur.

Non prætermittenda hoc in text. Floridi sententia in lib. de iuris ciuilis interpretibus, qui sequutus Vallam, ait Massurium & Alciatum grauiter errasse. Siquidem quod pellicem eam ab antiquis habitam scribit Massurius, quæ cum vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat, quæque nunc vero nomine amica, paulo honestiore concubina appelletur, si Latinis auctoribus credimus, est singulare erratum. Quin potius eam esse pellicem, quæ cum vxorem habente corpus misceat, non veteres solum, sed & alij omnes testantur. nam & Sextus Pompeius de veter. verb. significa. scribens, ita inquit: Atqui eam proprie pellicem nominabant, quæ vxorem habenti nubebat. Quid est his verbis clarius, aut quid magis Massurij sententiæ contrarium? hæc Florid.

Pellex quæ.

Ego vero miror hic Floridum, vt reprehendendi occasionem nancisceretur, non perspecta legis tota decisione, truncata solum eius verba ponderasse. Siquidem Paulus istius legis conditor referendo Massurium (de quo in l. Martius. ff. loca.) scripsisse libro Memoralium apud antiquos eam habitam, quæ cum vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat, quam nunc amicam, vel concubinam appellamus: eius opinionem, vt ex sequentibus patet, non tam approbat, quam improbat. Subdit enim Flaccum aliter scripsisse, eam pellicem vulgo vocari, quæ cum eo cui vxor sit, corpus misceat: eamque videtur opinionem amplecti. Refert tamen quosdam dixisse etiam pellicem eam esse, quæ vxoris loco sine nuptiis in domo sit. Et quamuis proprie dicatur illa, quæ retinetur cum vxore: tamen potest dici etiam large illa, quæ sine vxore. Et ita conueniunt, si recte intelligantur.

Pellex ea dicitur interdũ, quæ sine nuptiis in domo est.

Pellex autem dicitur à pellicendo: id est alliciendo & decipiendo: quia decipit eum, cum quo habitat: vel forte à pellendo: quod foras pellat & extrudat veram vxorem. Vnde alludunt versus sequentes:

Pellex vnde dicatur.

Non bene conueniunt, nec in vna sede morantur
Maiestas & amor: aut pellex, ac simul vxor,
Continuum virus, domibúsve horrentia bella.

Ad quod facit, quod sentit text. in c. præcipue. 11. qu. 3. & Lucas in l. si cohortalis. col. 3. C. de cohortal. lib. 12 & Bal. in c. 1. col. 2. vt lite non contesta. Huiusmodi pellicibus genus humanum corrumpi videmus, & ciuitates plurimas his venenis destrui.

Floridus aliam afferens etymologiam, vult pellicem dici à Græca voce παλλὰξ, id est παλλακὶς, teste Aulo Gellio lib. 4. Ego vero potius censerem dici à nomine Hebræo *pelec*, seu *palah.* Hebræi enim hoc nomine *pelec* pro pellice vtuntur. Et cum hæc sit antiquissima lingua, verisimile est Græcos ab ipsa, & Latinos transsumpsisse, vt est apud Münster. nam *pelec* & *palah* Hebraice vocatur. ob id Latini sumpserunt Pellex à *pelec*, Græci vero παλλακὴ à *palah.* Quamuis Bud. in annota. priorib. in Pandec. in l. 2. ff. de origi. iur. dicat eam proprie pellicem, quæ cum eo consueta est, qui vxorem habet: quæ vero cum cœlibe consuescunt, non pellices, sed παλλακαὶ dicuntur, verbo Græco.

Addit quoque Alciat. solam huiusmodi posse à vicinia expelli, ne probis mulieribus malo sit exemplo. Aduertite proceres: lex est Regni à sancto Ludouico Rege quondam Franciæ edita, quæ lex posita est in titul. *Que les ribaudes communes soyent boutees hors des bonnes villes:* in qua sequentia præsertim statuit: primum voluit meretrices extra ciuitatem pellendas: secundo si postea ad ciuitatem reuertantur, spoliandas esse decreuit: tertio voluit eos, qui his inhonestis meretricibus domos locauerint, puniendos ad amissionem domus locatæ pro illo anno. habitare enim hæ debent in fundo Puteolano, de quo in l. Æmilius. ff. de minor.

Pellex potest à vicinia expelli.

Ordinatio diui Ludouici de pellicibus explicatur.

Intellige debere quidem expelli à ciuitatibus: nec tamen ruri locari debent, aut in locis hominum frequentia destitutis, ne lenones, aliqs illuc confugientes interficiant: sed ad pomœria ciuitatum sunt transferenda, vt videmus in Montepessulano, aut aliàs intra ciuitatem in loco remoto & segregato ab honestorum virorum consortio, à plateis & bonis vicis, quod Dei voluntati conuenire probatur apud Ezechiel. 16. ca. Ædificasti tibi lupanar, & fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis, & fabricasti lupanar tuum in capite omnis viæ, & excelsum tuum fecisti in omni platea. & subsequitur: destruent lupanar tuum, & demolientur prostibulum tuum, &c. Idem fere censent statuta Sabaud. tit. de meretricibus public.

Lupanaria debent esse ad pomœria ciuitatum, non ruri.

Apud tamen Corinthios supra mille meretrices in templo Veneris assidue degebant, & inflammata libidine illic quæstu meretricio operam dare non vetebantur, & velut sacrorum ministræ, sic deæ famulabantur, teste Alexandr. lib. genial. c. vlt. videte Cælium lib. 8. c. 4.

Meretrices quare segregantur. *Meretrices cogendæ sunt insigne deferre.*

Secundo intelligite, dum ita segregantur ab honestiori hominum consortio, quo etiam facilius dignoscantur & secernantur, cogendas esse huiusmodi meretrices deferre quoddam insigne, quod eas omnino secernat à castis mulieribus. l. mimæ. C. de episcopal. audien. vbi Bald. apud nos gestant ligam altero humero, secundum Boer. post consuetu. Bituristo. & Bened. in reper. c. Raynutius. in princ. nu. 61. de testa. Sed dicebat quidam vix forte posse tot inueniri ligas: nam ex omni forte tribu essent quamplures signandæ.

Lenones expelluntur à ciuitatibus.

Idem in lenonibus disponit c. sancimus. in authent. de leno. colla. 4. vbi Imperator mandat lenones à ciuitatibus expelli, velut pestiferos & castitatis vastatores. Quippe (vt fertur) non essent fures sine receptatoribus. l. 1. ff. de recepta. & per totum: sic non essent tot meretrices sine lenonibus, & lenis. Sed hoc artificij genere puto maxime temporibus hodiernis defungi mulieres, quæ familiarius hoc officio abutuntur, in grauem multarum animarum pernitiem. Et pœna fustigationis puniuntur ex constitutio. Saband. vt patet in lib. 3. statut. in fine.

Quatuor requiruntur antequam quis dicatur leno.

Antequam vero quis dicatur leno publicus, quatuor requiruntur: primo, quod puellas inuitas sumat. d. §. sancimus. Secundo, quod illas ad necessitatem peccandi adigat. Tertio, quod mulier det ei quæstum. Quarto, quod ipsas habeant pactis & conuentionibus obligatas ad dictam vtilitatem exercendam. & tales vltimo sunt plectendi supplicio, in d. §. sancimus. & per totum, de leno. Scribit Berbe. tin viator. iut. in rub. de adulter. circa fi. Eademque pœna mulieres puniendæ forent, si supradicta concurrerent, aut saltem fustigari deberent, & perpetuo inter bestias exulare, ne reliquas mulieres honestas amplius corrumpant.

Sed quæritur in mulieribus inhonestis & impudicis, quæ postquam fuerunt expulsæ, nihilominus reuertuntur ad ciuitatem eis interdictam, quid iuris? respon. eas esse spoliandas, vt constat in ordinatio. Reg. Sed videtur hanc legem neutiquam esse recipiendam. Quia dicit Thomas in 4. Senten. dist. 33. qu. 1. art. 3. ac in scriptis super Dionysium. 4. lectio. 9. col. 5. in princ. refert Chassa. in Catalo. gloriæ mundi, in parte vltima, considera. 77. Quod lex puniens mulieres in lupanari est abrogata: quia ecclesia sub dissimulatione permittit ea propter grauiora mala vitanda. c. duo. c. nerui testiculorum. 13. dist. cap. inter opera. de sponsalibus. Præpos. Alexand. in c. priuilegia. §. officium. 3. distin. Dicit Augustinus: Hoc facit meretrix in mundo, quod sentina in naui, vel cloaca in palatio. tolle cloacam, & replebis fœtore palatium: similiter de sentina. Tolle meretrices de mundo, & replebis ipsum sodomia. in lib. 13. de ciuita. Dei. Et refert beatus Thomas in 4. Sententiarum, de regimine princip. dist. 14. & Ioan. Lupus in repet. cap. per vestras §. 40 fol. 23. de donatio. inter vir. & vxor. Solutio breuis est, quod hæc ordinatio non punit mulieres in prostibulo, sed tum demum cum degunt in ciuitate post expulsionem, contra præcedentem prohibitionem, ob vtilitatem publicam introductam. videte Panor. in cap. quia. de vita & honesta. clericor.

Meretrices si tollas, replebis mundum sodomia.

Item quod possint spoliari, probatur Ezechiel. 16. Et denudabunt te vestimentis tuis, vt auferant vasa decoris tui. & derelinquant te nudam, plenamque ignominia, & adducent super te multitudinem, &c. Ecce quomodo hæc ordinatio ex illo text. elicita fuit, quam vidi seruari in Montepessulano. Non enim debet seruari honor illi, qui se in tantum scelus deduxit. l. senatoris. ff. de ritu nuptiar. Et per hoc concludit Hippol. in l. vna. nu. 54. C. de raptor. quod potest impune furtum committi in bonis meretricis. nam argumento ducto à maiori ad minus, si persona potest rapi, per d. l. vnam. quæ est dignior rebus. l. iustissime. ff. de ædilit. edic. ergo & bona surripi. Item quia iura loquentia in violentia, procedunt in furto. Ias. in l. si quando C. vnde vi. Ego tamen contrarium arbitror. Quia furari generaliter prohibitum est, quæcunque bona sint, & cuicunque. in decalogo, Non furtum facies. ergo nec bona meretricis. Non igitur obstet, quod persona rapi possit: nempe quia in persona deliquit, conijciendo se ad tam vile, & improbatum mercimonium, quo sine fine peccare solet: nil mirum si quoque in persona puniatur, & in eodem vsu, quo sibi talem viuendi modum delegit. Nec refragatur, quod iura loquentia de vi, procedunt in furto. Hoc enim verum est quoad probationem, & in odium furis, non in odium domini. Pro qua opinione tibi sufficiat text. in l. vetum. arguendo à contrario. ff. de furt.

In bonis meretricis furtum impune committitur, secundum quosdam, serus secundum autorem.

Spoliatus iuris auctoritate, non restituitur.

Adhæc licet spolietur, non tamen committitur furtum: quandoquidem id fit iuris auctoritate. Vnde interrogatus in Montepessulano an ipse restitui debeat, cum spoliatus ante omnia veniat restituendus, cap. ex quæstione. de resti. spoliator. cum similibus. respondi non debere. nam cum quis est spoliatus auctoritate iudicis, legis vel ordinationis, non restituitur. glo. singular in c. præsentium. 7. q. 1. & in c. nomine. verb. in audientia. 23. dist. & in summa 3. q. 1. Sequitur Feli. in ca. dilectus. in 1. col. 1. & seq. de rescrip. c. si quando. col. 1. de offic. deleg. Ias. in l. qui in aliena. §. fi. ff. de acq. hereditа.

Meretricis vestes cuius sint.

Sed cuius erunt hæ vestes, quibus spoliantur? videtur, quod spoliantur in pœnam contemptus præcepti. Contrarium verius crederem. nam hæc spoliatio fit in pœnam infamiæ, vt superius dictum fuit apud Ezechielem c. 16. sub his verbis: vt auferant vasa decoris tui, &c. Quod si priuaretur suis vestibus, afficeretur duplici pœna. quod ius prohibet in c. at si clerici. §. fin. extra. de iudic. nec quidē vsque ad indusium spolianda est, sed tantum veste superiore, vt text. dicit *iusques à la cotte, ou pellisson*, &c. Sicque ducetur spoliata per ciuitatem: tum demum vestis ei restituetur. interdum tamen apparitores vestes retinent: quod vere furtum appellarem.

Meretrices non omnes infames.

Intellige quoque, meretrices, licet turpes sint, non tamen omnes sunt infames. glo. in l. Pantonins. ff. si quis à parente manum. fuer. Sed tantum hæ, quæ publice sese prostituunt, secundum Alexand. consil. 11. in 1. vol. nec dominus lupanaris est infamis. glos. in cap. tolerabilius. 32. q. 5. Re tamen ipsa, & opinione hominum infamiæ notam istos haud effugere posse arbitror, per l. 2. ff. de obseq.

Iudex cogit meretricem è vicinia migrare.

Sed nec spoliatio præfata obseruatur in hac patria consuetudinaria, quemadmodum nec expelluntur hodie meretrices à ciuitatibus, quibus in grauem hominum pernitiem singulæ refertæ sunt ciuitates. Veruntamen si iudici constet visis informationibus mulierem impudice viuere, compellet eamē vicinia migrare. nec enim sufficeret querela viciniæ sine informationibus, etiam si fuerit ex alio loco honesto expulsa: siquidem viuendi modum corrigere potuit, vt supra dixi. Et ita fuit pronunciatum in senatu anno 1534. vltima die Iulij. Scripsi in 1. tomo commentar. in consti. Reg. Gallic. in tract. de senten. prouisio. in præfa. nu. 133. in 34. casu, in quo facienda est prouisio.

Meretrix quando emendata censeatur.

Limitatur quando desiisset artem meretriciam exercere, & pœnitentia ducta cœpisset honeste viuere: tūc enim nec spoliari, nec vllo pacto eiici posset, veluti probant Ias. & Bald. in l. arenam. C. de inofficios. testam. vbi mater à meretricio emendata potest meretricem filiam exheredare: quod alias ei non esset permissum. quippe attendenda est vltima consuetudo. l. Mela. §. penul. ff. de aliment. & cibar. lega. Peracta enim pœnitentia pristinum recuperauit statum, ac si nunquam deliquisset. l. Imperialis. in princip. C. de nupt. & ibi Bar. & Bal. Hippol. in d. l. vna. no. 2. c. fidelior. 50. distinct. Emendata vero præsumitur, cum tribus nouissimis annis continuis honeste vixit. text. nota. in d. §. si vero is quidem. in authen. de monach. colla. 1. Roma. singul. 724. Corset. in singul. incipien. præsumptio. Alexād. in l. 1. col. 1. & ibi in additio. de edendo. & in l. 1. §. fi. ff. qui satisdar. cogan. & l. si prius. num. 43. de noui oper. nuntia.

Barb.consil.40.in 3.vol.Bonus de Curtili in tract. nobilita.in 3.parte,nu.92.vbi nec tantum tempus requireretur.

Meretrix coniugata non expellitur. Maritus leno suæ vxoris expelli debet à ciuitate. Adhæc limitatur in meretricibus coniugatis residentibus cum maritis : istæ quippe non sunt expellendæ à maritis,glo.in l.vna,in princip.C.de raptor, virgi. & ibi Hippol.post alios.quia præcipue maritorum interest. Quod si maritus esset vilis,& leno vxoris suæ,tunc cum vxore maritus expelleretur:& ita vidi seruari.

Lupanaria primo instituta fuere in Cypro insula. Si quid autem de lupanari, origine & arte meretricia scire vis:primum in Cypro insula hæc instituisse Venerem fabulantur auctores, teste Lactantio lib. 1. ex qua apud Cyprios (si Iustino credatur) mos inoleuit,vt virgines ante nuptias statutas dotalem pecuniam quæsituras in quæstum ad littus maris mitterent,pro reliquo pudicitiæ libamenta Veneri soluturas,&c.

Babylonii filias adigebant ad quæstum faciendum. Apud Babylonios quoque fuit consuetudo,vt cum rem domesticam consumpsissent,vnusquisque plebeius ob victus inopiam filias suas adigeret ad quæstum corpore faciendum.auctor est Herodot.vol.1.licet improbatum iure sit.in l.palam.§.non est ignoscendum.ff.de ritu nuptiar.ca. si quis propter necessitatem.& ibi glos.ff.de furt.no. Polydo.in lib.3.de inuentor.rerum,cap.17.At sanctius hic beatus Ludouic. instituit secundum ius diuinum. Dauid psalmo 5. Neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniusti ante oculos tuos. Voluit ergo, ne hæ pessimæ mulieres,& iniustæ intra ciuitates degant ante oculos nostros:ne suo exemplo virgines, aliásve probas mulieres seducant.l.si qua.C.de spectacul.li.11.& ibi patruus meus Iacob.Rebuff.vbi sic dicit:In loco honesto inhonestas non decet esse personas.l.2.C.de sacrosanct. eccles. & ibidem notat legem illam pro consuetudine, quæ seruatur in villis & ciuitatibus, quò tam viri quam mulieres turpiter viuentes ab honestis vicis pellantur, & seorsum habitare cogantur,etiam à propriis domibus. l. non aliter. ff.de vsu & habita.do.Chassan.in consuetud.Burgund. in rub.*des droicts*.§.5.num.57.& seq. Romani quoque Veneris Hericinæ templum extra vrbem positum habebant,ne libido intra vrbem inualesceret, teste Alexand.lib. genial. 2.c.4. Quamuis sæpe in multorum honestorum virorum prædiis lupanaria exerceantur.l.ancillarum.in fin.ff.de petit.heredita. Sed non publica,verum secreta sunt:ideo tolerantur secundum Bonifac.in c.1. num. 36. de vita & honesta.clericor.Aut potius ea sunt intelligenda,quod interdum honestorum domus locantur, & conductores ibidem exercent lupanaria:& ita quadrant tex.dicenti, pensiones ex locationibus prædiorum,&c. non quod honesti viri lupanaria per se exerceant: alias esset contrarium in obiecto.Videte in consuetu.Neapol.titul.de prohibita habitatio.meretricis inter bonas mulieres.c.causam.col.2.de probat.

Persona in honesta non debent esse in loco honesto.

Meretrix vocatur scortũ. Scortum pellis est testium arietum. Et meretrix scortum vocatur:quod vt hæ pelliculæ,subigatur.de his meretricibus & scortis loquitur l.si quis cum sciret. ff. pro empto.& l.verum.ff.de furt. Hinc scortator, meretricum sectator,vel amator.Et scortari,est meretricari.Et Diogenes solitus erat dicere scorta esse Regum Reginas:quod ab his quicquid collibuisset, peterent, & impetrarent, vt refert Plutarch.in Apophthegma.

De scortis Diogenis sententia. Tertium igitur est in præfata ordinatione,quod prohibentur domini domorum ipsas locare meretricibus publicis:alias amittunt pensionem domus nomine pœnæ vnius anni.ibi,*Et si aucun leur louoit maison : que le locateur fust tenu de payer à la iustice du lieu pour ce en nom d'amende, autant que le louage de la maison monteroit par vn an.*

Lenonem patiens in sua domo qua pœna puniatur. Ita si quis patiatur in sua domo quendam lenonem huiusmodi propositum operationis habere, & hæc denuntiata cognoscens, non ex domo sua expulerit: sciat etiam decem librarum auri sustinere pœnam, & circa ipsius periclitaturum habitationem.§.si quis autem. in auth. de lenо.colla.3.Idem in statutis Sabaudiæ,in fi.lib 3.

Intellige supradicta, quando locaret publicis meretricibus. Sed quæro,quæ dicatur communis meretrix? text. in ca.vidua.34.distinct.ita declarat:meretrix est,quæ multorum libidini paret.dicit ibi glo.quia admisit plures, quã 23.millia hominum.allegat ca. disciplina.45.distinct. vel quæ admisit 40.millia.c. latores. de cleric. excommunicat. Sed omissis tanquam ridendis huiusmodi computationibus, censerem eam esse communem meretricem, cuius turpitudo publice venalis est.ca.meretrices.32.q.4. Communis enim dicitur, quasi omnibus consentiens, & quasi cum munere,à con.& munus,& sic, quæ palam quæstum exercet.l. palam. ff. de ritu nuptiar. Sicque non comprehenduntur hic concubinæ scholarium, vel canonicorum, seu sacerdotum: cum non omnium fiut communes, sed duorum tantum, *qui va,& qui veut.*

Concubinæ scholasticorum & sacerdotum non comprehenduntur ordinatione diui Ludouici.

Postremo in text. quid dicatur antiquum, vel nouum, arbitrio iudicis relinquitur, vt scripsi in l.sylua.§. noualis, supra eod. Antiquos tamen & senes & veteres differre ait Valla lib.4.c.5. quæ forsan apud grammaticos & rhetores seruari possunt:nos vero his promiscue vtimur. l. veteres. ff.de action.empti.

Cum aliquo tamen viuebat. Colligere quoque possumus ex hoc loco, quod viuere cum aliquo dicitur non solum, quando cum eo moratur, sed etiam si cum eo edat & bibat. verbum nanque viuere hæc comprehendit. l. quos nos.§ fi. infra eo. scripsi in l. verbo victus. supra eod. Ita matremfamil.accipere debemus eam, quæ non inhoneste in domo vixit.l.pronuntiatum.§.1.supra eodem. quod facit ad ea,quæ scribit tex.& ibidem docto.in l.1. C.de lega. Ex quibus elucidatam puto nostram legem, necnon præfatam ordinationem sancti Ludouici de meretricibus expellendis.ibi reliqua forte scribam.

VLPIANVS LIB. DECIMO.
Lex cxlv.

Virilis appellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum est.

Virilis appellatio significat interdum totum, vt in exẽplo glo. Si duo sint instituti heredes in viriles partes,quorum vnus decesserat, vel post decessit ante aditam hereditatem,totum superstes habebit.argum. l. 2. C. de heredib.instit.Sequitur gl.& Alcia. mihi tamen non placet. nã vno non succedente, alter per ius accrescendi totum habet,vt diximus in l.triplici.supra eod.non ex vi illius verbi virilis,sed quia institutus in parte alio non succedente totum habet, quemadmodum etiam is qui in fundo institutus est.l.1.ff.de heredib. insti. Quapropter si fingamus testatorem sic dixisse, Virilem partem bonorum meorum do Titio,non adiecto alio herede, vel donatario, dicerem eum totum habere:quia virilis appellatio totam interdum hereditatem continet pro subiecta materia.scripsi in l. sæpe.supra eo.

Alciati sententia super verbo virilis. Sed eam virilis appellationem impropriam esse vult Alcia.per verbum *contineri* in hoc text.positum,& verbum *interdum*.quod etiam probat ex l.pater.§.filiam.ff. de lega. 3.vbi testator vult ædificium pertinere ad vernas. si dempto vno omnes sunt mortui, virilem partem ad superstitem pertinere asserit Iurisconsul.id est æqualem secundum eum,& non totum,quia hoc esset impropriе.

Auctoris opinio super verbo virilis. Ego vero arbitror etiam proprie totum contineri:tum quod Iurisconsl.hoc dicat,nec inferat verbum fictum *videtur*,& declarationi Iurisconsulti standum sit:tum quia verbum *contineri* hic positum proprietatem denotat, vt scripsi in l.1.& l.pecuniæ.1.supra cod. per l.seq. & l.hominis. infra eod.Nec verbum *interdum* fictionem denotat,vt voluit Alciat.sed regulam in contrarium existere, videlicet quod regulariter sumatur dictio *virilis* pro parte: & sic non obstat quin aliquando totum contineat, etiam proprie,quamuis non ita frequenter.l.interdum.vbi dixi, supra eo.Veluti cum dicitur, Verbum quis denotat masculum, interdum tamen continet fœminam. hoc etiam erit proprie.l.1.sup.eo.probat l.verbum erit.supra eo.

Interdum quid denotet.

Non

Alciati intellectus ad § filiam. reprehenditur per auctorem, & verus datur.

Non refragatur, quod Alcia. intelligit in d. §. filiam, virilem partem proprie pro æquali. nam ex ordine contextus apparet prius heredem decessisse, quam legatarios: ob id statim ab eius morte, ipso iure virilis portio translata fuit. vnde quamuis alij decesserint, superstiti sola sua pars remanet: quoniam ceteri collegatarij legatum suum ad heredem transmittunt: non enim ipsi quicquam restituere grauati fuerant, sed filia. & licet prohibitio ne de nomine suo exiret, vim aliquam fideicommissi habere videatur, quia tamen nominauerat quibus legatum restitui vellet, satis est ipsis semel acquisitum fuisse. hæc ille.

Ego veriorem esse putarem communem intellectum ad illum §. filiam. vt de toto intelligatur: tum quod testator ad vernas voluerit venire, & si non sit nisi vnus, nihilominus totum ad eum veniet. l. cum pater. §. libertis. ff. de lega. 2. Tum etiam quod de nomine suo exire noluit. Ergo vernæ transmittere non poterunt ad alios, qui non erant de nomine: quia testator non nominauit, noluit venire. Sed Iurisc. ideo dicit in fi. virilem partem, ne bis repeteret verbum Totum, & quia virilis appellatio totum etiam pro materia denotat.

Ampliate virilis appellationem totum continere, siue separatim proferatur, vt virilem habeat, siue virilem partem. vt in d. §. filiam.

Virilis denotat frequentius æqualem partem.
Virilis in legatis quid denotet.

Frequentius tamen & regulariter æqualem partem significat. Pone duos esse, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt contra tertium bona possidentem, & vnum esse ex liberis parentibusque: virilis tertia erit portio. sed si tres sunt, qui contra tabulas bonorum possessionem acceperint contra quartum: quarta erit virilis. Hoc idem & in legatis obseruabitur. l. virilis. ff. de legat. præstand. Ibi ergo accipitur pro parte æquali. Et idem regulariter tam in statutis, quam legibus. l. quoties. ff. ad Trebellia. l. 2. de fund. instruc. l. cum pater. §. hereditatem. de lega. 2. l. statuliber. de statulib. ibi, viriles partes eis dantes. & l. qui pecuniam. & l. illud. si pars heredi. peta. l. aufertur. in fi. de iure fisci. l. reos. in fin. ibi, in partes viriles. de duob. reis. l. proinde. de stipula. seruor. ibi, non pro virilibus acquirere. l. si plures. in princi. ibi, in virilem partem conueniatur. de fideiuss. l. inter eos. ibi, solidum aut partes viriles. ibidem. l. Paulus. 2. de solutio. l. vnum ex familia. §. si duos. de lega. 2.

Virilis sexus.

Item virilis sexus dicitur masculinus. l. 2. §. agnati autem sunt cognati virilis sexus ab eodem orti. ff. de suis & legitim. hæredib. l. cognoscere. §. liberorum. sup. eo. l. 1. de lega. præstand. l. idem est. de liberal. caus. Et maior est dignitas in sexu virili. l. 1. ff. de senator. Virilis animus. in l. fin. qui petant tutor. Virilis vigor. l. 1. in fin. ff. de minor. ibi, nam post hoc tempus compleri virilem vigorem constat. Virilia vestimenta. in l. sed si vir. §. 1. ff. de donatio. inter vir. & vxo. & l. vestis. de aur. & arg. leg.

Dignitas maior in sexu virili.

Virilis & virile pro eo, quod ad virum pertinet.

Adhæc virilis & virile, quod pertinet ad virum. Vnde opera argentarij virilis est, id est ad virum pertinet. l. penul. ff. de edendo. Et tutelam administrare virile munus est, & vltra sexum fœmineæ infirmitatis tale officium est. l. 1. C. quando mulier tutel. offic. fungi possit. Et plerumque tutela est virile officium. l. tutela. ff. de tutelis. Et virilibus fungi officiis mulieres non debent. l. 1. §. sexum. ff. de postuland. Et virilia vestimenta, quæ ipsius patrisfamilias causa parata sunt. l. vestis. §. virilia. ff. de auro & arg. leg. Et vestis virilis, in l. vestis. supra eod.

Mulieres virilibus officiis fungi non debent.

Viriliter exequi.

Item viriliter exequi mandat Papa, id est fortiter & potenter, vt in c. officium. §. denique. de hæretic. in 6. Vnde Cicero in offic. ait: Quod viriliter animoque magno fit, id dignum viro & decorum videtur.

Virilia quid.

Item virilia sunt verenda, & pudenda, quæ virum demonstrant. l. sed est quæsitum. in fi. ff. de liber. & posth. ibi, hermaphroditus, maxime si in eo virilia præualebunt, posthumum heredem instituere poterit. quæ non debet quis abscindere sine causa. c. 3. c. significauit. & c. ex parte M. de corpor. vitia. alioqui punitur, vt ibi, & scripsi in l. spadonum. supra eod.

Facere pro virili.
Aduocatus pro virili debet clientem suum defendere.

Item pro virili facere, est pro viribus & toto conatu: vt aduocatus pro virili clientem suum defendere debet, id est quantum potest, citra tamen animæ iacturam. l. quisquis. C. de postul. faciunt quæ scripsi in l. potest reliquorum. supra eod.

TERENTIVS CLEMENS
libro secundo. Lex cxlvj.

Soceri & socrus appellatione auum quoque, & auiam vxoris, vel mariti contineri respondi.

Soceri & socrus appellatione continetur auus & auia mariti, vel vxoris. Interdum tamen distinguuntur ista nomina, quando Iurisconsultus ea diuidit, vt in l. non facile. §. ad fines. ff. de gradib. ibi, & quidem pater viri vxorisque socer, mater autem eorum socrus appellatur. Cum apud Græcos proprie viri pater ἑκυρὸς, mater ἑκυρὰ: & vxoris pater πενθερὸς, mater vero πενθερὰ vocetur. filij autem vxor nurus, filiæ vero vir gener appellatur.

Socer est pater vxoris meæ.

Socer ergo dicitur vxoris meæ pater, ego illius sum gener: socer vero magnus dicitur vxoris meæ auus, & ego sum illius progener: & retro pater meus vxoris meæ socer est, hæc illi nurus est: & auus meus, socer magnus est illi, illa pronurus.

Ita prosocrus mihi vxoris meæ auia est, ego illius sum progener: & retro mater mea vxoris meæ socrus est, illa huic nurus: & auia mea socrus magna est, & vxor mea illi pronurus est, & c. l. lex Cornelia. ff. de iniur. Et sic vbi in lege vel statuto socer magnus distinguitur à socero vel socru, appellatione soceri non venit auus vel auia vxoris mariti. per d. §. affines. Sic nec in ordinationibus, cum ex communi vsu loquendi soleamus addere magnum, *mon grand pere, ou ma grand' mere:* nisi subiecta materia conueniret etiam magno socero, vt quia eadem esset ratio in eo: siquidem tunc veniret etiam socer magnus, & socrus magna. l. cui. §. item Pompo. ff. de postuland. vbi sic scribit Vlpia. item Pompo. appellatione nurus & generi, soceri & socrus, & vlteriores quibus pro præpositio solet accedere, contineri ait.

Auus & auia appellatione soceri non venit, vbi socer distinguitur à socero.

Matrimonii prohibitum inter socrum & generum extenditur ad auiam.

Ex quo infertur, quod lex prohibens matrimonium inter socrum & generum, extenditur ad auiam. tex. in l. adoptiuus. §. nunc videamus. ff. de ritu nuptiar. Et is qui potest postulare pro socero, & pro socru poterit, & pro auo & auia vxoris mariti. l. 1. §. fi. ff. de postulãd. & per hunc text.

Patrui appellatione venit patruus magnus.

Alias vtilitates descripsi in l. nurus. supra eo. Et an patrui appellatione veniat patruus magnus? & venire putãt doct. non in odiosis, sed in fauorabilibus, dum sit eadem ratio in vtroque, & materia conueniat. l. 1. C. de successor. edic. & Bald. consil. 411. consideraio. in 2. vol. & consil. 12. casus talis. in 3. vol. & cõsil. 258. appellatione. in eodem vol. Roma. consil. 411. quatuor. in fi. Angel. in §. placebat. Instit. de legit. agnator. success.

Quod facit ad intellectum constitutionis Regiæ permittentis cedere fratrum nostrorum filiis, quos vulgo nepotes Gallice *neueux* vocant, vt idem quoque liceat in nepotibus fratrum. Et ita fuit prolatum arestum in hoc senatu anno 1535. die 16. Nouembris, vt plene scripsi in scholasticor. priuileg. 177. vbi de cessione facienda scholasticis videre licet, & fusius in 2. tomo commentar. in constitu. Reg. Gallic. tract. de cessio. art. 2.

Arestum.

Lex cxlvij.

Qui in continentibus, &c.

Hanc legem, quia fuit elucidata immediatę post l. ædificia. supra eod. hic non declaro.

CAIVS LIB. VIII. AD LEGEM
Iul. Papiam. Lex cxlviij.

Non est sine liberis, cui vel vnus filius, vnáve filia est. hęc enim enũciatio, HABET LIBEROS, semper

ſemper pro plurali numero profertur,ſicut & P V-PILLARES & CODICILLI.

IDEM LIB. X. AD LEGEM Iuliam Papiam. Lex cxlix.

Nam quem ſine liberis eſſe,dicere non poſſumus, hunc neceſſe eſt, vt dicamus liberos habere.

Hæ leges ita propter materiæ connexitatem ſimul ſumptæ habent quatuor particulas. In prima ponit dictum, quod quis non dicitur eſſe ſine liberis, qui vnum tantum habet filium, vel filiam. In ſecunda ibi, *hæ enim*, probat,quia hæc enuntiatio ſiue pronuntiatio, *habet liberos*,ſemper in plurali numero profertur:comprehendit tamen ſingularem numerum,& ſic vnum tantum filium. In tertia ibi,*ſicut & pupillares*.probat à ſimili,quod ſicut tabulæ pupillares & codicilli in plurali proferuntur, & in vno locum habent, ſic & dictio liberorum. Quarta ibi, *nam quem*, probat per rationem: nempe is neceſſe eſt vt dicatur habere liberos, qui ſine liberis non eſt. Et iſtud operatur ratio naturalis, non ſtricta verborum ſignificatio, Bald.in l.1.col.2.C.de heredib.inſtitut.Alexand.conſ.109. ſuper prima.n.12.volu.7.& ſic habet communis vſus loquendi,teſte Corneo cōſ.91.viſa facti.col.2.in 1.vol. Sicque hoc duplici firmatur argumento, ſcilicet quod dictio liberorum in plurali ſemper proferatur. tum quod qui habet filium,non dicatur decedere ſine liberis.

Sine filiis non eſt, qui vnum habet. Ampliare primum idem eſſe, ſi quis dicat,ſine filiis: vt deficiat conditio per vnius exiſtentiam,ex rationibus prædictis. ſic conſuluit Panor.conſil.58.quidam Nicolaus. in 2.vol.& conſil. 55. viſis. in 3. vol. quia non eſt ſine filiis: nempe dictio ſine excludit, & vim negatiuæ habet, quæ totum negat,l.1.in fi.de pignoratit.actio.Alber.in authen. hoc ius.C.de procuraror.l.ſi ſic ſtipulatus.ff.de verb.oblig. ſcripſi in l.malum.§.viduam.infra eod. Et quamuis dictio filius proferatur in ſingulari, & ſic prima ceſſet ratio: tamen non ceſſat ſecunda, ideoque habebit locum deciſio. per §.affinitatis.Inſtit.de nupt.Feli.in c. omnes leges, col. 3.diſtinct.1.

Statuto prohibente fœminas ſuccedere ſtantibus liberis maſculis,ſi vnus ſit, ſuccedet. Secundo ſi ſtatutum vel conſuetudo velit, quod ſtantibus liberis maſculis fœminæ non ſuccedant, licet vnus tantum ſit maſculus,ſuccedet.Bal.in l.1.C.de conditio.inſert.cum eadem ſit ratio in vno,quæ in pluribus,teſte Dec. conſil.484.æquitate.plene Albert.Brunus in tracta.de ſtatu.excluden.fœmi.art.12.q.13.

Tholoſana conſuetudo. Tertio ampliate etiam ad conſuetudinem Tholoſanam, qua cauetur,quod maritus lucretur dotem vxore decedente ſine liberis,filiis vel natis:nempe vnum ſufficit habere, vt excludatur maritus à ſucceſſione. *Naturalis ratio attenditur,non pluralis locutio.* Quia naturalis ratio attenditur potius quam pluralis locutio, & quia non eſt ſine liberis qui vnum habet:vt hic.Feli.ſcribit in cap. omnes leges.col.3.diſt.1.& cum dicitur,ſine natis,text. eſt in l.natorum.ſupra eod.

Relinquens vxorem prægnantem non dicitur ſine liberis. Quarto etiam ſi quis prægnantem vxorem reliquerit, non videtur ſine liberis deceſſiſſe,quamuis ea tantum vnū geſtaret in vtero.l.ſi quis prægnantem. infra tit.proximo. Feli.in c.ſicut.in fi.de homicid.nam qui in vtero ſunt, pro natis habentur.l.qui in vtero.ff.de ſtatu homi.

Sine infantibus. Quinto idem ſi dictum fuerit, ſi ſine infantibus, vt vulgus Gallic.exprimit,*ſans enfans maſles*: vt tunc quoque vnus ſufficiat: quia infantes dicitur habere, qui ſine illis non eſt, vt in iſta lege, nec in his diuerſitaris ratio poteſt aſſignari: quamobrem idem ius erit. l. illud. ff. ad legem Aquil.

Sine propinquis vel agnatis,ſeu cognatis. Sexto idem ſi dicat, ſine propinquis, vel agnatis, ſeu cognatis:nam vbique vnus ſufficiet, per iſtum text.& Bal. in l.1.C.de conditio.inſert.

Sine deſcendentibus. Septimo idem eadem ratione, ſi ſine deſcendentibus. *ſans deſcendans de ſon corps*: ſufficit enim quod vnum habeat.l.2.§.homines.& §.quod ait prætor. ff. vi bonor.rapt.

Octauo cum dicitur,ſine poſthumis, vnum relinquere ſufficit.Alexand.conſi.109.ſuper prima.col.1.in 7.vol.per. l.ait prætor.§.homines.ff.vi bonor.raptor. l. 3. §. negotia. de negot.geſt.per iſtum textum. *Sine poſthumis.*

Intellige,ſiue maſculum,ſiue fœminam habeat:vt etiam qui filiam habet,non dicatur ſine liberis decedere,per iſtū text.& l.quiſquis.infra eo.l.ſi quis de teſtam.tutel.niſi expreſſum eſſet de maſculo, vt ſupra dixi. Sufficiet quoque filia ex filio. l. 1.C.de conditio.inſert.Alexand.conſi.178. in 5.vol.& conſil.38.perſpectis his. col.1.in 6. volum.per text.in l.ſi ita ſcriptum.ff.de lega.2.& Roman. conſi. 148. viſis. in fi. nam maſculinum dicitur comprehendere fœmininum,vt dixi in l. 1. ſupra eo. ſic etiam conſuluit Soci. conſi.55.viſis conſiliis.in 3.vol. Corne.conſi.91.viſa facti. col.1.in 1. vol.

Ex quibus notabis deciſiones ſequentes. primò ſi quis cauſa matrimonij donauerit filio vel filiæ,& voluerit bona redire ad fratres, ſi liberos non habuerint, ſufficiet quod vnum habuerit, per iſtum text.licet fuerit mortuus. l.cum vxori. quand. dies lega.cedit. Et notandæ ſunt verborum diuerſitates: quia ſi teſtator dixerit, Si liberos habuerit: tunc ſufficit habuiſſe,licet non viuant:niſi de contraria mente conſtaret. Et ſic intelligitur d. l. cum vxori. *Donans filio vel filia & ordinans ſi ſine liberis decedant vt ad fratres donata redeant, ſufficit vnum habere.* Nempe in conditionibus reſpicimus initium.Bal.in l.precibus.3.oppoſitio.C.de impub.& aliis ſubſti. Aut dicit, ſi moriatur ſine liberis: & tunc requiritur, quod tempore mortis habeat filium vel nepotem.l.1. C. de conditio. inſert.Paul.& alij in l.ex facto.§. ſi quis autem.ff.ad Trebell. c.Raynutius.& c.Raynaldus.vbi glo.& doct.de teſtam. *In conditionibus initium reſpicitur.*

Item in ſubſtitutione facta, Si ſine liberis deceſſerit:intelligetur etiam ſi vnum tantum habeat filium, vt hic,& l. iubemus.§.ſin autem.C.ad Trebellia.l.pater Seuerinam.§. 1.Sufficit quoque naturalis filius.l.ex facto.§.ſi quis rogatus.ff.ad Trebellia. *Subſtitutio facta.ſi ſine liberis decedat, quomodo intelligatur.*

Etiam ſi dixiſſet, ſine liberis ex ſuo corpore natis: nepotes continentur,vel vnus:quia mediate nati ex corpore, dicuntur nepotes.Bald.in conſi.13.punctus talis.in 3. vol. & quia liberorum appellatione veniunt etiam nepotes. l. liberorum. infra eodem ſic conſuluit Roma. conſil. 148. viſis.

Ampliate etiam ſi is filius profeſſus eſſet fratrum minorum religionem,aut alterius ordinis: nam licet mundo fictitie quodammodo mortuus dicatur,vere tamen & naturaliter viuit, bibit, & comedit.glo.in authen. idem. C. de bonis quæ liber.ac teſtificari poteſt.c. nuper. de teſtib. & quia diſpoſitio erat facta ad commodum contrahentis religioſi,nimirum ſi contrahens dicatur decedere cum filio religioſo. Quandoquidem licet religioſus non poſſit ſuccedere,tamen alij conſanguinei ſuccedent, teſte Petro de Anchara.conſil.396.in vnum caſum.poſt glo.& doct.in l.filiusfamil.§.cum quis.ff.de lega.1. *Profeſſus religionem eſt in numero filiorum.* *Religioſi non ſuccedunt.*

Quamuis contrarium videatur tenere Bar.in l.filiusfamil.§.cum quis.de lega.1.& Bald.in l.cum acutiſſimi.C.de fideicommiſſ.plene Alex.conſi.13.circa 1.q. in 3.vol. Prima tamen ſeruatur, dum materia ſubiecta non repugnet: quia licet ipſe frater minorita non ſuccedat,conſanguinei tamen proximiores ſuccedent, niſi ſubſtitutus eſſet proximior teſtanti; tunc enim religioſus non excludet ſubſtitutum,ex veriſimili coniectura teſtantis.l.cum auus. ff. de condit.& demon.vbi Soci.& alij.

Item hæc verba, ſi ſine liberis deceſſerit: intelliguntur etiam ſi liberi nō fuerint heredes.l. filiusfamil.§.cum quis. ff.de lega.1. Nec tamen per iſtam clauſulam,Si ſine liberis deceſſerit:cenſentur inſtituti liberi,ſed tacite ſuccedunt ab inteſtato.vt docet glo.no.in l.Lucius.in magna.ff.de heredib.inſti.vbi multa addidi. *Sine liberis non eſt quis, quamuis liberi non ſint heredes.*

Adhæc filius vel filia facit deficere fideicommiſſum, etiam ſi poſtea moriatur.l.filiusfami.§.cum quis.de legat. 1. l. ex facto. §. ſi quis autem. ad Trebel. & l. fi. quand. dies lega. cedit.l. 1. C. de conditio. inſert. Adde etiam ſi ſine liberis deceſſerit talis filius. Siquidē penitus extincta fuit huiuſmodi ſubſtitutio per ſuperuenientiam liberorum,vt *Filius vel filia facit deficere fideicommiſſum.*

rum,vt

rum,vt docet Oldrad.consi. 21.thema tale.& Dec. consi. 287. in ciuitate. col. 2. consil. 291. visis. col. 3. vt superius dixi.

Pater habens filiū ad mortem condemnatum, nō est sine liberis.

Imo etiam si quis haberet filium ad mortem condemnatum, sed qui appellauerat, interimque pater decessit, non dicetur pater absque liberis decedere: & ita vidi iudicari: licet post mortem patris statim moreretur: quia sufficit tempore mortis fuisse viuum.glo.& doct.in d. l. filiusfami.§.cum quis.& l.quia latronibus.in fi.ff.de testam. Nempe qualitas iuncta verbo intelligitur secundum tempus verbi.l.in delictis.§.si extraneus.ff.de noxal.actio.Dec. consi. 187. in ciuitate. col. 2. Et ista poteritis trahere ad alios effectus.

Non est etiam prætermittendum, quod si pater substituat filio, intelligitur si ipse filius decedat sine liberis: magis enim censetur dilexisse filios filij, quam alios. l. cum auus.ff.de conditio.& demonstra.l.generaliter.C.de instit. & l.cum acutissimi.de fideicommiss.

Plurale resoluitur in singulare.

Notandum est igitur, quod plurale resoluitur in singulare, quando eadem est ratio in singulari, sicut in plurali.l. falsa.§.fi.ff.de conditio.& demon.Vnde si statutum disponat, quod superstitibus filiis masculis non succedat vxor, per vnicum masculum excludetur soror: quia magis attendi debet naturalis ratio, quam pluralis oratio. Bal. in l. 1.col.2.C.de conditio.insert.Alexand.consi.109.super prima.col. 4. vol. 7. Et hoc quando eadem est ratio: secus si diuersa. Vnde si statuto cautum sit, puniendum graui pœna eum, qui cum hominibus armatis accesserit ad domum alterius: si cum vno tantum homine armato accesserit, non punietur eadem pœna. Grauior enim est iniuria, quæ à pluribus fit.Bal.in l.iubemus.§. sin autem. C. ad Trebellia.Soci.consi.43.visa prouisione.col.2.in 1.vol.

Plurale in singulare resoluitur, si absurdum resultet.

Secundo etiam resoluitur, quando resultaret absurdum in numero plurali.c.accepta.de appella. c. vt priuilegia.de priuileg. §.aut si libellario. & ibi Bald. quib. mod. feud. amitta.

Plurale contrauenicus menti legis vel statuti, resoluitur in singulare.

Tertio quando veniret contra mentem statuti vel legis, si remaneret in plurali, tunc quoque sequendo mentem resolueretur plurale in singulare. text. egregius in l.pater Seuerinam. §. 1. ibi, ex voluntate vel vno filio relicto superstite.ff.de conditio.& demonstra.Bal.& Salic.in l.quãuis.C.de impub.glo.in l.hoc articulo.ff. de heredib.instit. Soci.d.consi.43.col.pen.& consi.73.circa. colun. 4. vol.1. Lancelo.Poli.in tract.substitutionum,de vulgar. col. 8. Et vt omnia comprehendatis, videte regul. pluralis. de reg. iur.in 6.& ibi not. per iurium interpretes, & Ias.in l. qui filiabus.§.1.ff.de lega.1.& consi.145.in fi.vol.2.

Pluralis numerus respiciens effectus diuersos, resoluitur.

Quarto quando pluralis numerus diuersos respicit effectus, tunc in singularia debet resolui, per text. in l. falsa. §.fi.ff.de conditio.& demonstr.vbi Bar.& doct. sic consuluit Dec.consi.50.quia verba.col.2.

Petens alicuius successionem, dicens eum sine liberis decessisse, intentionem suam iure cõmuni fundatã habet.

Postremo qui petit successionem alicuius, dicens eum decessisse sine liberis, intentionem suam habet iure communi fundatam. Quapropter aduersario incumbit onus probandi eum, de cuius hereditate agitur, alias habuisse liberos, qui præsumentur semper viuere, & per consequens eum non sine liberis decessisse, nisi contrarium probetur. Bar.& alij in l.ex facto.§. si quis autem.ff.ad Trebel. Et ita concludit Anto. Capitius in decis.Neapoli.q.159. nu. 11. Sed alias qui dicit liberos esse, probare debet, quia ponit. l.auctor.C.de prob.

Oppono ad text.ibi. *hac enim dictio, habet liberos, semper pro plurali numero profertur,&c.* Quod imo dictio Liberi proferatur etiam in singulari.text.est in l.liber homo.ff.de verbor. obliga. l. inter stipulantem. §. sacram. de verbor. obliga.& alibi sæpe.Respon. ibi accipi in alia significatione liberum, scilicet pro ingenuo & habente libertatem, vt in l.proxime.de his quæ in testam.delent.ff.In qua significatione passim in iure videmus poni in singulari: secus si pro filio accipiatur, vt hic.

Liber pro filio.

Veruntamen nonnunquam, & multis in locis probatur etiam in singulari pro filio accipi text. in l. ius autem agnationis.ibi, nolle suum liberum esse.ff. de pact.& l. 1.§. fi.ibi, liberum, parentem,&c. ff. vbi pupil.educar.debeat. Ita Lauren.Valla lib.3.cap. 6. dicit liberum pro filio apud Quintilianum, Paulum Caiumque Iurisconf.adnotasse,& refert Catellia. Cotta in 2. parte memor. in verb.liberum. Imperator quoque, si eius auctoritas quoad elegantiam & proprietatem verborum sufficiat, protulit liberum pro filio in l.si quis prioris.§. in illo.ibi, talem liberum vel liberos.C.de secund.nupt.& in l.si quis in suo testamento maximam quidem portionem libero relinquat. de inofficio. testam. Alciat. etiam ita docet accipi in l.nemo prædo. §. locupletior non est factus, qui liberum acquisiuerit infra titul. proximo. Sed ego ibi sequendo gl.& doctor.potius acciperem pro homine libero, quemadmodum ipsius textus sensus satis aperit dicentis, Acquirere liberum scilicet hominem non reddit aliquem locupletiorem: quia illum vendere, pignori dare, nec de eo disponere potest. l. inter stipulantem.§.sacram.ff.de verbor.obligat.Ideo non est in lucro, qui illum habet: ergo non dicitur locupletior. Dec. in l.ex pœnalibus.infra titul.proximo.Eumque verum esse arbitror intellectum illius text.quicquid in contrarium dicatur.Et quicquid sit, nobis sufficiat regulariter & quam sæpissime liberum in singulari numero pro liberæ conditionis homine accipiendum. Alias quot modis accipiatur liberum, vide in l.non tantum.infra eod.

Semper dictio capitur pro multotiens.

Et sic dictio semper hic posita accipitur pro multotiens, frequenter, plerumque: quia frequenter in plurali profertur dictio liberi, interdum tamen & in singulari, prout docuimus. Et quod sic capiatur dictio semper, probatur in l. semper in obscuris.cum aliis legibus sic incipientibus. infra titul.proximo.glo. in §. cum vero. in authen.vt determina.sit numer.clericor. colla. 1.l.fi.ibi, semper rusticitati consultum.C.de testam.l.1.§. semper autem satisdare cogitur cuiuscunque sit dignitatis, vel facultatum quarumcunque heres. ff. vt legator. seu fideicomm.nomi. caueat. vbi glo.in verb.semper.dicit: fallit in casibus,&c.facit l.scire oportet.§.fin.de tutor.& curator.dat. ab his.ibi.semper autem maxime hoc obseruent magistratus. l.Scæuola. infra eodem.

Semper pro omni tempore.

Alias dictio semper exponitur pro omni tempore, & omni casu.l.1.ibi, dotis causa semper & vbique est præcipua.ff.soluto matrimo.vbi gl.sic docet.Et ecclesia semper iure minoris debet illæsa seruari.c.1.de in integr.resti.& l. quia semper certa est mater. ff. de in ius vocand.& quando negatiua præcedit, regulariter sic ponitur, vt in l. nomen.§.portionis nomen non semper dimidium significat. infra eod.

Semper pro quotidie, vel assidue.

Quandoque dictio semper temporis continuationem denotat pro quotidie, vel assidue.l.1.§. perenne est, quod semper fluit.ff.de fluminib. & exponi solet pro continue, vel perpetuo. l. semper in ciuitate nostra veneranda fuit senectus.ff.de iure immunita.l. Gaio. §. Imperator. de alimen.& cibar.lega.Et monachus semper deferre debet habitum.c.sanctimonialis.23.distinct. vbi glo.Et si detur alicui res, vt semper habeat, intelligitur perpetuo.l.1.vbi Lucas de Penna.col.4.C.de cast.mini.pala.pecul.lib.12.l.1.ff. de iure dot.l.fi.ff.de patricid.l.lex quæ tutores.§.ante omnia.ibi, semper in hereditate, & domo retineantur. C. de administra.tutor.l.quisquis.§.filij. ibi, infamia eos paterna semper comitetur.ad legem Iul.maiesta.

Intelligere debemus tunc actum continuum denotare, quando actui iungitur, qui continuo fieri potest: vt castitas semper à sacerdotibus seruanda est.ca.sacerdotibus.31. distinct.l.1.ff.solut.matrimo.Si vero alteri actui iungatur, qui non fit perpetuo, tunc intelligetur pro tempore congruo.glo.in ca. si quis voluntate homicidium fecerit, ad ianuam ecclesiæ catholicæ semper iaceat. 50. dist. vbi glo. dicit horis statutis.l.Aquilius Regulus. ibi, qui cum patre meo semper fuisti.ff.de donatio.

Testis deponens se vidisse aliquem semper possedisse, quomodo intelligatur.

Vnde si testis deponat se vidisse Titium semper possedisse, vel ita semper audiuisse, intelligitur congruis temporibus. Bart.& alij in l.1.ff.soluto matrimo.Panor.& Felin. in procem.

in procem. decretal. Alexand. consil.173.viso. vol.6.Soci. consil.54.nu.10.in 4.volum.

Aut si dicatur, quod semper masculus erit heres, declarat Boer. in decis. Burdegal. quæst. 158. quæritur quid iuris.

Item facit regulam, & æquipollet vniuersali. Boer. d.q. 158.nemo enim tam perpetuo tamque continue ire agere potest, vt nullo momento possessio eius interpellari videatur.l.seruitutes prædiorum.ff. de seruitutib. Et quando negatio præcedit, facit æquipollere suo contradictorio.l. solent.in fi.ibi,neque omnino, nec semper, nec ab omnibus. ff. de offic.proconsul.l.1. non semper compelleris, vt aduersus absentem pronunties.C. quomod. & quand. iudex.l.quod si minor.§.non semper.ff. de minor. l. binas. §. qui binas.de seruitutib.vrbanor.prædior.

Nisi appareret de contraria mente testantis.l.legitimos. §.in legitimis,vbi glo.& doct.ff.de legitim.tutor.

Semper, continue, perpetuo nunquam, intelliguntur pro subiecta materia.

Et sic istæ dictiones, semper, continue, perpetuo, nunquam,& aliæ similes pro subiecta materia sunt intelligendæ.text.in ca. nunquam de manu tua vel oculis tuis liber psalterij discedat. de consecra.distinct. 5. vbi glo. exponit numquam,quasi excludens horas congruas. doct. in procemio decretal. glo. in c. sacrosancta. 22. distinct. glos. in verb.mox.in §.sedebunt.in authent.de iudic. colla. 6. & in pragma.sanctio.in titul.de causis.in verb.iugiter. De verb. assidue text. est in l. filium. ff. de his qui sunt sui vel alieni iuris.

Semper pro sæpe capitur.

Itaque cum iste text. dicit, quod semper proferuntur plurali numero, exponendum est pro sæpe.nam (vt diximus) etiam aliquando in singulari, verum sæpius in plurali: quemadmodum alias etiam codicillum in plurali inueni: sed id forte ex quadam licentia Imperiali,vt in l. generali.C.de sacrosanct.eccles. & l. non codicillum. de testam.sed non apud Iuriscon. Ideoque dicit hic semper.Sic in l. 3. ff. de exceptio. dicitur exceptiones peremptorias semper opponi posse: & tamen post sententiam regulariter non opponuntur.l.peremptorias. C. senten. rescindi non posse. Sed potest intelligi semper,scilicet ante sententiam definitiuam.c.exceptionem.de exceptio.

Proferre sententiam pro enuntiare.

Profertur, id est enuntiatur, pronuntiatur, dicitur. nam quod primo dicit *hæc enuntiatio*, postea dicit *profertur*.Inde proferre sententiã dicimus, id est pronuntiare.l. 1.§.1.ibi, protulerit iudex sententiam.ff.de feriis.l.cum qui. in fi. de iudic.l. Pomponius. & l.inter pares numero iudices si diuersæ sententiæ proferantur.de re iudica.& in rub.C.quomod.& quand.iudex senten.proferre debeat. & in rub. de senten.quæ sine certa quantita.profer.& rub.C.de senten. quæ pro eo quod interest profer. & plenius scripsi in l. pronuntiatum.supra eod.

Inde prolata sententia, id est pronuntiata. l. prolatam. C.de senten.& interlocutio.omnium iudi.

Codicilli prolati.

Prolati codicilli, id est denuntiati & ostensi. l. si eum testamento. ibi, & postea prolatis codicillis vestem quoque mihi legatam appareat. ff. de exceeptio. rei iudica.l. non est. §. si tamen postea codicilli proferuntur. de transactio.

Proferre pro producere, edere, promere.

Proferre interdum pro producere,edere,promere. l. 3. §. tacite autem fideicommissa frequenter sic deteguntur, si proferatur chirographum. ff. de iure fisci. l. in fraudem. §. quoties. 1.ibi, quod si ea acta aliter proferantur, is qui ita protulit, à causa cadat.ibid. l. si quis ex argentariis. §. si initium.in fi.ibi,vel codicem proferret.iuncta. l.1.§.edere. ff.de edendo.l. 1. §. sufficit autem extare tabulas, etsi non proferantur.de bonor.possess.secund.tabul.l. Caius.de pignoratit.actio.

Proferre pro exhibere, ostendere.

Proferre,exhibere,ostendere.l.qui vas.in princ.ibi,cum actor vas maius fuisse diceret,fur vas protulit.ff. de furt. l. tale pactum.§. post diuisionem. vbi glo. de pact. Et in instrumentis quæ quis non exhibet actori,permittitur in litem iurare,quanti sua interest ea proferri. l. in instrumentis.ff.de in litem iurand.l. fi. iuncta rub. ff. de tabular. exhib. Inde Iurisconsultus ait,differantur & proferantur custodiæ.l.vnius.in fi.ff. de quæstio. vbi differuntur in breue tempus,id est prolongantur, & proferuntur longius. Siquidem proferre significat procul ferre,& in longum protrahere. Sed ego dicerem propterea,id est propter defensionem habendam,differantur ad tempus, & proferantur, id est producantur,& offerantur rei,& custodiæ,id est custoditæ personæ eo die dicto à iudice, quo voluit se audituram custodias:& tempus hoc iudicis super hoc arbitrio pendet.dicam fusius in intellectu ad illam l. Et interdum dicit Iurisconf. longius proferatur, in l.sed si manente. ff. de precar.

Differri in breue tempus.

Proferre, differre, dilatare, pretendere, prorogare.

Proferre, differre,dilatare,protendere,prorogare.l. die proferre. ff. de arbitr. l. quo casu. ibi, si possit dies compromissi proferri, proferatur. Eodem modo intelligendum est in l.si à debitore.ff.de fals.vbi sic scribitur: si à creditore pro lato die pignoris obligatio mentiatur, falsi criminis locus est. Et quamuis glo. intelligat in vendente & afferente nulli esse obligatum, non tamen conueniret tex. quia asserendo profert tunc diem. Ideo secundo intelligit,quando antecedenti die factam obligationem dicit.Et tunc in text.legendum esset prælato die, vt Alber. ibi testatur. nam hodie debitor Calendis Maij obligauit prædium, & extat instrumentum obligationis: tamen postea aliud est instrumentum, in quo dicitur quod obligatum erat prædium die prima Ianuarij:tunc quia pignoris obligatio mentitur prælato die à debitore,id est ante lato, criminis falsi locus est. Vel possumus intelligere, quod Titius obligauit prædium suum Calend.Iunij constante instrumento, postea profert, id est dicit die altera obligasse, eo quia obligatio pignoris mentitur, postquam dies est prolata à debitore, tunc falsi crimen est: siue enim colludente creditore factum fuerit. l.si creditor. C. de fals.siue alias ad fraudandum primum creditorem. l. repetita. ff.de fide instrument.prolato testamento. l. 3. in fin. ff.de transactio.l.de ætate.§.ex causa.de interrogator.actio.

Proferre est palam facere.

Alias proferre, id est palam facere. l. de ætate.§.ex causa. ibi, respondeat se heredem esse, mox prolato testamento inuentus sit exheredatus, æquissimum est succurri ei. ff. de interrogator.actio.& ibi,quid enim si occultatæ tabulæ & remotæ postea prolatæ sunt? l. 2. ibi, vel codicilli diu celati prolati fuerint. ff. de condict. indib. & l. 4. ibid.

Res prolata quæ.

Adhæc prolata seu res prolatæ dicuntur illæ, quas paterfamil. ex vrbe rus adduxit, vt vsui sibi dum rusticatur, essent.Modesti. in l.Aurelio. ff. de libera. lega. si text. non corrupte legatur, vt docet Alcia.in lib.6.parerg.ca.23.quæ lectio etsi possit sustineri, mihi tamen communis semper magis placuit, vt separatim à verbis testatoris inserantur hæc verba,re perlata,id est quæstione tali proposita, Modestinus respondit,&c. sic enim & in antiquis, & modernis codicibus inueni. Proferre quoque pro commemorare sumitur.

Pugillares tabulæ.

Sequitur in text. *pugillares.* alij legunt *pupillares.* Si legatis pupillares, intelligatis tabulas. Nempe in plurali dicuntur pupillares tabulæ pro substitutione pupillari, non in singulari. l. si mater. & l. qui plures.in fi. ff. de vulgari. l.pupillares.quemadm.testam.aperiant.l.si mater. in princip.de exceptio.rei iudica.

Et generaliter res pupillares, id est ad pupillum pertinentes,dicit tex.in l.si creditores.ff.de priuileg.creditor.

Tabulæ secundæ pro substitutione.

Item vocantur aliquando secundæ tabulæ, substitutiones pupillis factæ.in l.Papinianus. §. si quis impuberi filio substituit secundas tabulas faciendo. ff.de inofficios.testament.l.2.§.interdum.& l.si filius qui patri. ff. de vulgari. l. in tabulis.quemadmod.testam. aperiant.l. pater. de captiuis,& l.seq.ibid.

Tabula in plurali & singulari.

Præterea tabulæ etiam in plurali proferuntur, vt in titul.de bonor.possessio. secund. tabul. & in rub. de bonor. possessio.contra tabul.& De tabu.exhib. & in l. qua ratione.§. 1. de acquir. rerum domi. Inuenitur etiam interdum in singulari.in l.qui tabulam æream.ff.ad legem Iul.pecul. Sed non pro testamento,eo forte quia communius plures tabulæ

tabulæ describantur in testamentis.

Scribens in tabulis publicis dolo malo, tenetur crimine læsæ maiestatis. Inde in tabulis publicis falsum conscribens dolo malo, læsæ maiestatis tenetur.l.2.ff. ad legem Iul. maiesta. de tabulis cereis loquitur l. 1.§.qui in rationibus.ff.de fals.

Aliquando Iurisconsf.solum exprimit in supremis, non addendo tabulis: intelligi tamen & suppleri debet, vt in l. 3.§.fi.ff.de muneribus.& honorib. ibi, si is qui duos filios relinquebat, nil de expediendis muneribus alterius filij ex communi patrimonio supremis suis cauit.

Pugillares, tabula, cerea. Itaque alij legunt *pugillares*,& sunt tabulæ cereæ vel alterius materiæ, in quibus stylo scribimus, eo dictæ quod pugno comprehendantur: vel à pungendo, quod stylo ferreo in his pungendo scribatur. Gallic. *tablettes* vocamus. de quibus loquitur text.in l.in commodato.§.sicut. ff. cōmodati.& in l.6.de supellect. lega. Interdum etiam in singulari numero reperitur, vt Luc.1.circa fin.ibi, & Zacharias postulans pugillarem. Et per Ausonium poetam, *bipatens pugillar expedi.* Et Græci proprie vocant πιναχίδιον: licet ἐγχειρίδιον vocari Græce dicat Alcia. Enchiridion enim generale nomen est,& Græce idem significat, quod manuale Latine: quod ἐν χειρί, id est in manu contineri possit. Et dicitur libellus, qui in manu teneri possit. Sed melius videtur conuenire text. *pupillares*, quemadmodum

Pupillares tabula. inueni in antiquis libris abbatiæ sancti Victoris Paris. & magis est vsitatum & frequens, quam pugillares.quandoquidem semper pupillares tabulas dicimus in plurali. l. qui tabulas.& l.quidam tabularum.ff.de furt.

Pugiles qui dicantur. Pugiles athletæ dicuntur, qui pugnare consueuerant, vt in l.qua actione. §. si quis in colluctatione. ff.ad legem Aquil.ibi, vel pugiles dum inter se exercentur.

Sensus ergo huius textus erit, quod sicut dicimus in plurali, habet liberos: ita pupillares tabulas, vel codicillos.

Argumentum sumitur ex lege loquente negatiuè. Ex quibus duabus legibus ita simul sumptis notare possumus, quod ex lege negatiue loquente potest sumi argumentum à contrario affirmatiue:& sic qui non est sine liberis, ergo liberos habet, & idem econtrario. Sic igitur bonus Iurisperitus duo solet elicere ex lege negatiue loquente: vnum expresse scilicet negatiue, alterum tacite affirmatiue,& econtrario: lexque dicetur vtrunque.l.qui testamento.§.per contrarium.ff.de testam.doct.in l.2. C. de condict. infert. vbi glo. l. cum mulier. ff. soluto matrimo. quod tamen limitatur à Ias. & aliis in l. 1, ff. de offic. eius cui manda. est iurisdict.

IDEM LIB. VIII. AD LEGEM Iuliam Papiam. Lex cl.

Si ita stipulatus à te fuero: QVANTO MINVS A TITIO CONSECVTVS FVERO, TANTVM DARE SPONDES? non solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

Seius promisit mihi soluere, quanto minus à Titio fuero consecutus. dicit text. quod si nihil à Titio consequar, ad totum quod Titius debet, tenetur Seius. quia minus solutum dicitur, etiam si nihil solutum est. l. minus. supra eodem. istis enim verbis etiam totum conuenit contineri. l.amissi.in princip.de fideiussor.ff.facit l.si decem.de soluti.l.Imperatores.§.1.de transactio. Si vero quicquam exegero à Titio, in hoc liberatur Seius, qui promisit quanto minus: si vero totum à Titio exegero, liberatus etiam est in totum Seius. per text.in l.fi.ff.si certum peta. Siue dicam quanto minus, siue quod minus consecutus fuero. Bald. Alexand.& alij in d.l.fi. Si vero egero cum Seio,& eo tempore quo iudicium acceptum est, minus poteram à Titio exigere, forte decem, illa à Seio consequi potero, licet inceperim agere prius contra Seium, quam contra Titium, qui reperitur minus decem soluere posse, quæ potero consequi ab illo Seio, licet egero contra eum, antequam Titius fuerit conuentus, quia postea apparuit illum non fuisse soluendo in decem. Iste videtur intellectus huius textus. quamuis doct. alios tradant,& text. huc illuc contorqueat. pro cuius intellectus confirmatione facit text. in l. si decem.ff.de solutio.ibi, sed si cum Seio prius egero, Titius in nullam partem liberabitur: incertum quippe est, an omnino Seius debiturus sit.& tex.in d.l.fi.ac l.si quis alicui.in fi. ibi, sed si cum Titio egeris, ego quidem non liberabor: sed in id duntaxat obligatus ero, quod aliter seruare non poteris. ff. manda. vbi quod in d.l.fi. dicit consequi. in d. l. si quis. dicitur seruare.

Fideiussor obligatur, si reus antequam interpelletur, moriatur. Quarto an creditor prius debeat conuenire Titium, antequam exigat à Seio promissore? Respond. sic. Alias non potest sciri, quanto minus ab illo consequi possit. Idem si aliquis promiserit, si Titius non soluerit, per text. in l.fideiussor obligari.§.fi.ff. de fideiussor. Sed & si reus antequam interpellaretur, decessisset, fideiussor obligatus erit. ibidē. Requiritur etiam, quod heres interpelletur, vt glo. ait ibi. quod declaro in fideiussore procedere: secus in expromissore, vt non requiratur interpellatio. in meis no. interpre. ad illam legem. videte l.si decem.ff. de verbor.oblig.& l.si decem obligari.ff.de solutio. & Bal.consi.416. in 5.vol. Si tamen à Seio primo fuerit petitum, & ipse nil opposuerit, proculdubio condemnandus erit. nam hoc iudicium non datur, nisi postulatum fuerit.l.4.§. hoc autem iudicium.ff. de damno infecto.

Promittens si talis non soluat, aut soluere non poterit, non tenetur, si creditor sit negligens petere. Concipitur ergo multipliciter hæc stipulatio: vt si debitor non soluerit.d.l. fideiussor obligari. §. fi. Et tunc prius est excutiendus reus vt soluat, saltem interpellandus, vt ibi. Aliquando promittitur sic: quando Titius non soluerit, aut soluere non poterit. Et in hoc casu si debitor sit soluendo, creditore negligente ab eo exigere & petere post denuntiationem fideiussoris, non tenebitur Seius promittens, quanto minus. per tex. in l.si fideiussores in id.ff.de fideiussor. quem no. Bal. in d.l.fi.& Alexand. in l.decem.ff.de verb.oblig.& Ias.in §.item si quis in fraudem.col.penul.n. 120.Inst.de actio. Diuersum est, vbi quis simpliciter fideiussisset: tunc enim denuntiatio fideiussoris creditori facta non prodest. l.si fideiussor creditori.ff.de fideiussor. quemadmodum scripsi in meis nouis interpretat. ad illas leges. Alias etiam quandoque promittitur reddi, quo minus vēdentur pignora, vt in l.inter creditorem.ff.de fideiussor.

Principalis prius est discutiendus, quam fideiussor. Ex prædictis resultat regula, quod principalis prius est conueniendus, quam fideiussor.c.2. de fideiussor. authen. præsente.C.illo tit. Etiam si vnus emerit,& alter fideiusserit. Aufret.decis.23. Et dicitur principalis, qui suo nomine conuenitur. Bal.in auth.principales. C.de iureiur. propter calum.dand. Dec. consi. 268. conclusio. in 2.col. vel si sua principaliter intersit.l.de vno.ff.de re iudica.

In fideiussione tacita principalis prius conueniendus. Secundo procedit etiam in fideiussione tacita à iure introducta. tex.in l.1.C. de decurio. lib. 10. vbi si pater consenserit filio gerenti magistratum, vice fideiussoris accipitur. Et non potest conueniri, nisi propriis filij rebus excussis.l.2.ff.ad municipal.

Fideiussor principalis prius est conueniendus vere, non ficte. Tertio intellige, quod etiam vere principalis prius est conueniendus, quam fideiussor: secus si iuris fictione, vel in defectum. Alber.in tract.statutor.in 2.parte,q.166.item Thomas,&c. vbi dicit quod si duo receperint frumentum ciuitatis,& quilibet dederit fideiussorem: si quicquam alter debeat, prius erit conueniendus fideiussor illius, quam alter debitor. per l. Lucius. 2. §. 1. & §. eum testamento. ff. de administrat. tutorum singul. secundum Roman. singula. 296. seis quod. l. 1. l. Imperatoris.& l. quid ergo. ff. ad municipal. l. quoniam.de conueniend. fisci debitor. lib.10.C.

Pignorum discussio fieri debet, si pignora data sint. Quarto extenditur, vt discussio quoque pignoris fieri debeat, si debitor pignora dederit, antequam ad fideiussores perueniamus. docet Iacob.de Bello Visu,& Bar.in §.1. in authen. de fideiussor. colla. 1. per authen. hoc si debitor.C.de pignor.& hypothec. nā pignora sunt bona debitoris, quæ prius vendi debent, quam vt conueniamus fideiussorem: alias non fieret plena contra debitorem excussio. doct.in d.authen. præsente. Ideoque si illa pignora

possideret

possideret fideiussor, super illis conueniri posset, non facta alia excussione, vt inferius dicetur. Et sic debet discuti an sit idoneus in toto, vel in parte principalis.

Fideiussor si fecerit suū debitum, adhuc tamen principalis est excutiendus.

Quinto etiam si fideiussor constituerit se principalē debitorem, debitum proprium suum faciendo, adhuc debitor prius est excutiendus, quam fideiussor. glo. singular. in verb. fideiussorem. in authen. de fideiussor. colla. 1. quam probat Guid. Papæ quæst. 570. dominus. in decisio. Delphin. & singu. 611. Angel. in §. si plures. col. 3. eod. titul. Insti. Et fuit decisum Tholosæ, vt refert Aufrer. in suis decisio. quæst. 8. si aliquem, &c. nam potest intelligi, quod constituit se principalem debitorē post primum, vel principalem auctoritate iuris: videlicet si primus debitor non soluat, ego soluam. teste Iacob. in l. in personam. §. fin. ff. de pact. & sic quoad effectum est fideiussor, vt consuluit Carol. Ruynus consil. 99. ad euidentiam. col. 1. in 5. vol. Licet contrarium teneat Aufrer. sibi contrarius in decis. 23. & Barba. in c. peruenit. de fideiussor. Quod est verum, quando animo nouandi hoc faceret. Alexand. consi. 32. in causa. col. pen. in 4. vol. Alias secus. Et sic conciliabitur vtraque sententia, vt inferius dicetur in limitatio.

Mortuo debitore prius excutiendi heredes, quam fideiussor.

Sexto etiam habet locum debitore mortuo, & in mora constituto, interpellatis heredibus: quandoquidem tunc etiam fideiussor non poterit conueniri ante discussionem. Bald. in l. penult. col. 7. num. 24. C. de conditio. insert. Licet contrarium teneat Aufrer. in decisio. Tholosa. q. 130. quidam. & corruptè allegat Bal. hoc tenere, cum contrarium scribat in d. l. penul. nempè interpellatio non est discussio, quam oportet facere, antequam fideiussor conueniatur. per d. authen. præsente.

Fideiussor principalis prius est discutiendus, quam bonorum possessores.

Septimo debet quoque prius discuti principalis fideiussor, quam bonorum possessores. authen. hoc si debitor. C. de pignor. & sic ante litem contestatam debet exceptio opponi, teste Anchar. consi. 294. ex prædictis. scripsi abundè in tract. meo exceptio. videte Guido. Papæ consi. 109. domina. col. 2. Et iudex pronuntiare debet bona debitoris fuisse discussa, antequam cōtra extraneos possessores agatur. Guido Papæ consi. 231. & Anchar. consi. 126. & consi. 294. Consuetudo tamen recipit ius Codicis, vt creditor eligere possit, aut personalem, aut hypothecariam.

Promittēs simpliciter nō discutitur ante principalem.

Octauo procedit etiam si quis promitteret simpliciter, & sine aliqua exceptione: nam hæc verba non excludunt exceptionem iustam, qualis est hæc ordinis, per c. ex parte. 2. offic. de legat. hoc expresse tenuit consulendo Rom. consi. 211. allegationis. col. 1. & seq. vbi etiam dicit idem, si promitteret se ad creditorum voluntatem velle soluere: quippe hæc verba non videntur eam exceptionem, quæ venit ex natura actus, tollere. l. quæro. §. inter locatorem. ff. loca. vbi scripsi, & in c. sine exceptione. 12. q. 2.

Fiscus prius est conueniendus, quam ad bonorū possessores veniamus.

Nono etiam conueniendus est fiscus, qui habet bona delinquentis, & excutiendus antequam ad bonorum possessores perueniri possit: tum quia in locum debitoris subrogatur, ideoque sicut debitor esset conueniendus & discutiendus, ita ei subrogatus: tum etiam quia succedit in actionibus passiuis. l. qui in ius. ff. de regul. iur. & eo. tit. in 6. & vtitur eo iure, quo extraneus heres. gloss. & doc. in l. 1. in fin. Cod. de bonis libertor. & Bart. in l. eum qui. ff. de interdict. & releg. text. in authen. præsente, iuncta. l. non rectè. ibid. vbi probatur idem iuris esse in fisco, quod in alio: ergo idem quoque erit. Et ita expresse consuluit Roma. cons. 93. visis col. 1. & Barba. in cap. peruenit. col. 2. de fideiussor.

Fiscus prius conueniendus quā fideiussor.

Decimo procedit etiā in fideiussore fisci, vt prius quoque fiscus quam eius fideiussor sit conueniendus. gl. singul. in l. sententia. C. de fideiusso. secundum Rom. sing. 615. scis quod hodie. & Francisc. Cremens. singul. 43. an fideiussor fisci. Quod intellige, vt dicetur inferius.

Excussio bonorū fieri debet, quæ debitor habet in loco contractus.

Vndecimo debet fieri debitoris excusio, & bonorum quæ habet in loco contractus, nécnon illorum quæ habet in loco domicilij. ita Bart. & Bald. in l. fin. §. 1. ff. si certum peta. quod limitant ibi doc. cum ille locus domicilij esset extra iurisdictionem illius Principis, seu (vt dicunt Galli) ressortum: quia tunc ob difficultatem conueniendi non oportet facere discussionem illorum bonorum, quæ sunt extra iurisdictionem parlamenti. arg. l. 2. ff. qui satisdar. cogant. Absurdum enim esset, quod actor cogeretur peregrinari. l. sed & hæ. §. non solum. ff. de procurator. facit quod no. in l. fin. C. de princip. agent. in reb. lib. 12. Sic consuluit Alexand. consil. 84. in causa. col. vlt. in 3. vol. Et quia verisimile est, quod creditor recepit fideiussorē in hoc ressortu, vt nō teneretur quærere reum, nec sua bona extra senatus iurisdictionem, quemadmodum videntur docere doct. in l. si. ff. si certum peta.

Excussio debet fieri, si bona de nouo perueniant ad debitorem.

Duodecimo potest etiam opponi, quod fiat excussio, si bona de nouo perueniant ex successione, aut alias ad debitorem principalem, eo prius reperto non soluēdo: quippe tunc poterunt successores bonorum, contra quos fortè agitur, opponere. nam exceptio dilatoria superueniens post litem contestatam potest de nouo opponi. c. insinuāte. de offic. delega. Sic tenet Alexand. consil. 100. discussis. col. pen. in 5. vol. Hippol. in rubr. de fideiussor. num. 24. doct. in c. pastoralis. de exceptio. scripsi in tract. de exceptio. in diuisio. exception.

Tribus correis existētibus, is est prius discutiēdus, qui pecuniam cepit.

Decimotertio procedit in tribus correis, inter quos vnus recepit pecuniam, vt ille prius debeat discuti. per text. in l. vnde quæritur. ff. commoda. vbi quando vnus ex reis conuentus probat pecuniam peruenisse ad correum, & petit illum prius conueniri suo sumptu & periculo, quod debet audiri: quia alij ad quos vtilitas contractus non peruenit, censentur fideiussores. l. sed Iulian. §. 1. & §. item si duos. ff. ad Macedo. gl. in §. 1. in authen. de fideiusso. colla. 1. Sic tenet Bar. in l. 3. §. fi. in 7. q. ff. de duob. reis. Angel. & Imol. in l. reos. ibid. Et si pro rata peruenerit vtilitas ad vnum, pro illa rata debet teneri: si nihil peruenerit, in nihilo tenebitur, nisi vt fideiussor. Etiam si illa qualitas, videlicet suo sumptu & periculo, sit omissa: quia non est talis, vt alterare possit naturam exceptionis, nec vitiat libellum: prout consuluit Ioan. de Anania consi. 60. in q. & Barba. consi. 43. sempiterna. col. 4. in 2. vol.

Fideiussor quis est, quando obligatus est ad soluendum.

Vbi non est omittendum aliquem in effectu fideiussorem esse, quando obligatus est ad soluendum debitum alterius. per text. iuncta gl. in l. Titia. §. penult. ff. de verbor. obliga. Bart. in l. ita stipulatus. §. possum. ibidem. & Alexand. in l. vbi autem. §. illud. ibidem. refert & sequitur Carol. Ruynus consi. 99. ad euidētiam. col. 1. vol. 5. & probat Ias. in l. singularia. col. 13. nu. 38. ff. si certum peta.

Verè tamen & propriè, præfati dicuntur fideiussores, secundum eundem Barba. per gloss. Bar. & alios in d. l. reos. in princip. & in l. vir vxori. §. pen. & vlt. ad Velleian. & C. de duob. reis. per totum, ac in l. eum plures. §. testamenta. ff. loca. Idem erit, si ad vnum fideiussorem tantum pecunia peruenerit. Paul. in l. si vt certo. §. si duobus. ff. commoda. vt refert Boer. in decis. Burdegal. q. 255. quæritur. num. 5.

Postremo etiam habet maximè locum in fideiussore indemnitatis. l. 1. Cod. de conueniend. fisci debitor. lib. 10. etiam si renuntiasset. authen. præsente. nam hoc denotat natura promissionis. Roma. consi. 211. allegationes. & Alexand. consi. 32. in causa. col. 1. in 4. vol. & consil. 29. clarissimè. col. 2. in 7. volu.

Reo absente datur dilatio fideiussori ad deducendum reum.

Limitatur autem præfata regula: primo quando reus esset absens, vt d. authen. præsente: & tunc datur dilatio fideiussori ad deducendum reum: quem si non adduxerit, soluere cogetur, cessis tamen actionibus, vt ibidem dicitur. Quod si non acceperit dilationem, & post acceptum iudicium per fideiussorem reus reuertatur, fideiussor ordinis exceptionem opponere non poterit, teste Salice. in d. authen. præsente. q. 8. sequitur Aufrer. q. 81. in decis. Tholos. nam lite contestata hæc exceptio dilatoria non est opponenda, vt dictum fuit superius. Idem si reus non posset conueniri, vt pupillus vel seruus, teste Ioan. Fab. in d. authentic. præsente. qui allegat l. in eadem ff. ex quibus causis maio. quod est verum in seruo, sed in pupillo

pillo conueniendus esset tutor. nam ex persona heredum non debet immutari obligatio. l.2. §. ex his.ff. de verbor. obligat.

Principalis debitor si se occultet, tunc fideiussor conuenitur.

Secundo limitatur, quando principalis est quidem præsens, sed ita se occultat, vt nusquam possit apparere, nec citari: tunc quoque poterit fideiussor conueniri, antequã principalis. glo. singul. in authen. de fideiussor. in glos. præsentes. colla. 1. secundum quam fuit iudicatum in parlamento Gratianopolitano, vt refert Guido Papæ decis. 570. dominus. Et idem, si vterque sit absens, fideiussor tamẽ est proximior: tunc hic prius conueniendus erit, arg. l. si longius. ff. de iudic. Ioan. Fab. in d. authen. præsente.

Bona fides inter mercatores requiritur.

Tertio vitiatur regula inter mercatores. nam inter eos agitur bona fide: ideoque ista exceptio non opponitur. docto. in l. bona fides. ff. depositi. Bart. in l. Quintus. ff. manda. sic consuluit Guido Papæ consi. 103. videtur. col. 2. Sed cum hæc exceptio non sit contra bonam fidem, fortè posset dici regulam etiam in illis habere locum: quia leges omnibus communes sunt. l. leges. C. de legib. nec debent excipi mercatores à legibus aliorum, nisi quatenus ipsis iuribus sunt excepti: & bona fide agere censentur, etiam opponendo exceptionem discussionis, quæ iuris est: & insequens iura, bona fide agere videtur. l. quemadmodum. à contrario. C. de agricol. & censit. lib. 11. gl. & doct. in l. 1. C. de fide instrumen. lib. 10.

Fideiussor lapso termino conuenitur.

Quarto quando fideiussor iurasset soluere certo termino, tunc eo lapso non facta discussione conuenietur, teste Aufrer. in decis. Tholos. q. 130. ne sit periurus. & probatur in c. ad nostrã. 1. de iureiur. & melius in c. ex rescripto. vbi Bald. de iureiur. Barba. consi. 43. col. 7. in 2. vol. & consi. vlt. col. 21. in 3. vol. & Ioan. Lupus in repet. c. per vestras. col. 2. de donatio. inter vir. & vxor. de Petrucia in tract. de virib. iuramen. in 6. effectu.

Iuramentum debet intelligi secundum naturam cõtractus.

Contrarium tamen tenet idem Aufrer. decisi. 139. Quia iuramentum debet intelligi secundum naturam cõtractus, super quo interponitur. l. fin. Cod. de non numera. pecun. nempè qua facilitate promisit, & iurauit. quamobrẽ debet intelligi, vt excusso principali conueniatur: non alias. & ita seruatur in forensi iudicio. Siquidem est verisimile, quod is iurauit soluere, si debitor non soluerit. ergo prius erit excutiendus principalis: vt videtur in simili consulere Alex consi. 28. visis. col. penul. in 1. volu. Sed ego duos hic constituerem casus: primus est, si quis promiserit soluere tali 3. die Ianuarij. si debitor non soluerit intra illud tempus, tunc quia est in culpa, quod ante illum diem non interpellauerit debitorem ad soluendum, quemadmodum tenebatur: hoc casu dicerem conueniendum fideiussorem absque alia discussione. & sic intelligetur decis. 130. Aufrer. per text. in l. Lucius. ff. manda.

Promittẽs pro alio soluere, intelligitur si alius non soluat.

Secundus casus est, si quis promiserit & iurauerit soluere pro tali non adiecto certo tempore, tunc intelligitur si alius non soluat: ergo erit debitor conueniendus: nec erit fideiussor periurus, ordinis exceptionem opponens: quia sic videtur de natura suæ promissionis. per l. fi. C. de non numera pecun. l. fi. qui satisdar. cogantur. ff. Et ex his conciliabuntur contrariæ opiniones.

Exceptio ordinis est dilatoria.

Quinto non procedit post litem contestatam, cum exceptio ordinis sit dilatoria. Cinus & alij in d. authen. præsente. Aufret. in decis. 166. quæ si non fuerit opposita ante litem contestatam, postea opponi non poterit. c. exceptionem. de exceptio.

Nec poterit postea in causa appellationis hæc ordinis exceptio allegari, vt not. in l. ita demum. de procurator. C. sic consuluit Alexand. consi. 34. consultus. col. 1. in 4. vol. Tamen posset minor restitui in integrum ex istius omissione, literas Regias impetrando. Alex. consi. 114. viso processu. col. vlt. in 6. vol. vi quarum admittetur etiã post tempus. At si non idoneus receptus fuerit ignoranter pro idoneo, quomodo succurrendum sit, docet Alexand. consi. 60. consideraris. in 5. vol.

Excussio fit ex legis dispositione & ex forma conuentionis.

Veruntamen nota excussionem fieri nonnunquam ex dispositione legis, vt d. authen. præsente. Interdum ex forma conuentionis. l. fin. ff. si certum peta. & hic. Et vbi requiritur excussio ex legis dispositione, tunc ante litem contestatam opponi debet: sed vbi ex vi conuentionis, potest quandocunque opponi, vt hic Bal. in ca. ex rescripto. de iureiur. post Bar. in l. 1. C. de conueniend. fisci debitor. lib. 10.

Sexto restringitur in expromissore, cum primus non sit obligatus, expromissor prius conuenietur. gl. in verb. fideiussorem. §. 1. in authen. de fideiussor. colla. 1. sic consuluit Alexand. consil. 159. circa. col. 1. in 2. vol. Barba. in rubr. de fideiussor. col. 1. Aliquando tamen expromissor dicitur, etiam si pro obligato promittat, teste Ias. in l. 4. §. ait prætor. ff. de re iudica. Et tunc seruatur decisio d. auth. præsente. videte quæ superius scripsi in l. satisdationis. & in l. sponsio. Potest tamen fideiussor conuentus compensare id, quod sibi debetur. l. si quid. ff. de compensa. ita consuluit Carol. Ruynus consil. 148. casus. col. 1. vol. 1.

Exceptio ordinis non opponitur, quando summariè procedi mandatur.

Septimo perdit officium suum hæc regula, quando procedi mandatur summariè, & sola facti veritate inspecta. Quia tunc ista exceptio est de apicibus iuris, & dilatoria non opponetur, vt docet Alexand. consi. 114. viso processu. col. penult. & seq. in 6. vol. Roma. consi. 116. pro dilucidatione. Areti. consi. 127. in causa. Iacob. in l. nisi. in 2. lectura. ff. de pact. Quæ nunquam vidi seruari, & non obstante hac clausula fortè hæc exceptio opponeretur, sed breui decideretur: quia facti veritas iuris decisione suppletur. l. Arethusa. & l. idem iuris. ff. de statu homi.

Fideiussor conuenitur prius quam principalis, si renuntiauerit auth. præsente.

Octauo flectitur, quando renũtiasset d. authen. præsente. Alexand. consi. 29. clarissimè. col. penult. in 7. vol. Et ibi, Quid si renuntiauit omni legum auxilio, quod non valeat, tenet Bal. consi. 4. vol. 1. argumen. l. sed & si. §. quæsitum. ff. si quis cautio. Dec. consi. 27. Et pro virili dicit sufficere, si renũtiauerit nouæ constitut. de fideiussor. quamuis non exprimatur authen. præsente. Et sic in specie sufficit renuntiare, licet non in indiuiduo. Verum hodiernis temporibus notarij in suis formulis inserunt has omnes renuntiationes, quamuis eas crassa (quod dicunt) Minerua intelligant, veluti patet ex eorum instrumentis. Quæ sunt notanda.

Fideiussor promittẽs animo debitũ nouandi, conuenitur prius principali.

Nono non procedit authen. præsente. quando fideiussor expressè animo nouandi debitum promisisset: hoc casu non facta excussione conuenietur. gloss. notabilis. in verb. fideiussorem. in authen. de fideiusso. colla. 1. quam approbat Aufrer. in decis. Tholosa. q. 196. & eam singulariter notat Alexand. consi. 32. num. 12. vol. 4. Quæ nouatio nisi exprimatur, non præsumitur, nec locum habet. l. fi. C. de nouatio. Bal. in l. antiquæ. §. si minus. C. ad Velleia.

Fideiussor promittens illum sistere in iudicio, qui obligatus non erat, habetur pro expromissore. Promittẽs pro alio eum assistere & iudicatum soluere, iudicatum in causa appelli non soluet. Arestum.

Decimo flectitur regula, cum fideiussor promisit, sistere in iudicio illum, qui alias non tenebatur se sistere. nam tunc pro expromissore habetur, cum promittat pro non obligato. glo. in authen. de fideiussor. in princ. Secus si promiserit sistere eum, qui alias tenebatur: quia tunc etiam habebit locum authen. præsente. Barba. in rub. de fideiussor. col. 1. Tamen glo. & docto. in l. 2. ff. qui satisdar. cogant. idem dicunt in eo, qui promisit sistere reum, vt ex natura fideiussionis teneatur non discusso reo. & ita seruat praxis curiarum Franciæ. Vnde anno 1537. die. 11. Maij fuit dictum, quod iudices posthac non recipiant fideiussores de iudicio sisti, simpliciter de sistendo & comparendo iuri, sed ipsi se obligabunt sistere & præsentare reum totiens, quotiens requisiti fuerunt, & se obligabunt ad certam pœnam, videlicet ad centum vel ad mille libras, vel ad aliam summam, quam tenebuntur soluere, si non sistant eum iuxta suam promissionem, & iudicatum soluere, non tamen id quod iudicatum erit in causa appellationis. per l. cum apud. ff. iudica. solui. Ita fideiussores tenebuntur se obligare, sicut principalis, etiam si in personam esset obligatus, vt fuit decisum anno 1537. die 2. Iulij.

Fideiussor conuenitur quando debitor non est notorie soluendo.

Vndecimo non procedit, quando notoriè debitor non esset soluendo. per gloss. singul. in l. fin. ff. de reb. credi. & ibi plenè docto. Nec in notoria paupertate requiritur

ritur excussio. Bal. in l. 1. col. 2. C. de reuocand. his quæ in fraud. creditor. non fit enim discusio, nisi vt res reducatur in liquidum, & cum est certum, non est opus alia declaratione. l. 1 ff. de dote prælega. Et dicitur notoriè non soluendo, quando cessit bonis, vel mendicat ostiatim. plenè Angel. in §. item si quis in fraudem. col. 4. Insti. de actio. Ias. in d. l. fin. Idem si debitor erat condemnatus, & eius bona erant fisco applicata. Bal. in d. l. fin. aut probatur per librum æstimationis bonorum, in quo nil descriptum reperitur ex eius bonis. Negusantius in tract. de pignor. & hypothec. in 1. mèmbro 8. partis, nu. 15. vbi multa tradit de excussione, quæ licet vbi videre, post Bal. in authen. hoc si debitor. col. 1. & seq. Cod. de pignori. Multi sunt tamen non possidentes immobilia, qui soluendo sunt in mobilibus.

Notorie non soluendo quādo quis dicatur.

Debitore condemnato & eius bonis cōfiscatis fideiussor cōuenitur.

Duodecimo perdit officium regula, cum debitor esset rixosus, & litigare solitus, vt procurator annosus, calumnias praxis, & anfractus fori expertus: tunc non excusso principali fideiussor conuenietur, vt firmat Angel. & Rom. in l. fi. ff. si certum peta. Iacob. expresè in l. fi. col. vlt. C. de procurator. facit quod not. Bar. in l. 2. in princ. ff. qui satisdar. cogant. Quippe citius claua ab Herculis manibus, quam ab his pecunia.

Fideiussor cōuenitur quando debitor est cautus & astutus.

Decimotertio dum fideiussor successisset reo. docto. in l. debitori. C. de pact. per l. Stichum. §. quod vulgo. ff. de solutio. nam hoc casu principalis est, cum in eius locum successerit: & cum alius non appareat, exceptionem non opponet.

Fideiussor cōuenitur quando successit reo.

Decimoquarto modificatur in sponsore ludi pilæ, vel alterius permissi. is enim prius conueniri poterit, quā principalis: videlicet quia solent ij capere pignus à ludentibus, necnon quandoque præmium. quod si non cœperint, eis imputandum est: quemadmodum expresè voluit Pyrrhus in consuetud. Aurelianen. rub. de executione, c. 8. & sic fuit iudicatum Paris. à D. conseruatore priuilegiorum vniuersitatis D. Clerico, conuocatis multis consiliariis ad decisionem illius causæ: inter quos cum ego interessem, quæsitum fuit à me, cur illa authen. alearum vsus, esset sita in tit. de religios. cū nil ad religionem ludus pertineat. Respon. quod sicut sumptus funerum priuilegiati sunt, vt ibi, ita & sumptus ludi. vel dicebat alius eo sitam ibi præfatam authen. quia sicut funus circa mortuos celebratur, ita circa ludentes: cum maiores fiant expensæ, frequentius occidūtur potissimum in ludis prohibitis huiusmodi lusores publici: & licet non interficiantur, pro mortuis habentur, veluti quia saltem infamiæ notam subeunt. Consideret ergo ludens circa funus suum, à ludo se retrahendo, memoretúrque nouissima, & in æternum non peccabit.

Fideiussor ludi prius conuenitur.

Decimoquinto coram arbitratore non opponitur hæc exceptio. glo. in l. si mancipium. §. 1. ff. de euictio. Iacob. in l. nisi. in 2. lectura. ff. de pact. Parum enim coram eo inspiciuntur hæ subtiles exceptiones, sed æquitas ipsa attenditur: vt superius dictum est in mercatoribus, vbi vide quæ dixi.

Coram arbitratore exceptio ordinis nō opponitur.

Decimosexto limitarem in fideiussore iudicatum solui, qui propter ineptitudinem excussionis potest etiam ante principalē conueniri. Bal. in l. cum eorum. col. 2. C. de senten. & interlocutio. omnium iudic. vt sit litium finis: tum quia natura verborum hoc vult, dum promittit soluere iudicatum rei, non ipsius fideiussoris. Adhæc quia hic fideiussor datur, vt valeat iudicium, & exequatur. ergo est pars intrinseca iudicij. l. 1. ff. iudica. solui. Bald. in l. fi. §. vlt. col. 1. C. de vsur. rei iudica. sicque fuit decisum Neapol. q. 318. in causa. Non tamen vltra iudicatum conueniri potest, per l. si ante, & l. iam tamen. vbi doct. ff. iudica. solui. sic consuluit Franciscqui. Curtius consi. 36. habita. num. 4. col. 2. & seq.

Promittēs iudicatū soluere prius quam principalis cōuenitur.

Etiam si non renuntiaret beneficio authen. præsente. C. de fideiussor. siquidem hoc natura fideiussionis importat. Bal. in l. 1. C. de reuocand. his quæ in fraud. creditor. sunt alienata, col. 1. Sali. in l. 1. col. vltim. quod cum eo. Alex. consil. 32. in causa. in 4. vol. Et simul atque principalis fuerit condemnatus, poterit fideiussor qui iudicatum soluere promisit, in carceres trudi, etiam nō discusso principali: vt senatui visum fuit in iuridic. conuentib. Turonens. anno 1533. habitis. Quicquid in contrarium consuluerit Carol. Ruy. consil. 98. quæritur. in 5. vol. nu. 4.

Fideiussor non cōuenitur vltra indicatū.

Principali cōdemnato fideiussor conuenitur.

Decimoseptimo moderatur, vbi quis fideiussisset pro tyranno. Bar. & Iacobi. in l. fi. ff. si certum peta. Et generaliter vbicunque principalis non posset de facto discuti, quia in loco munitissimo, vbi vix tuto executiones fieri posset, conuenietur fideiussor. Bar. in l. Marcellus. in fin. ff. de fideiussor. Aufrer. decis. 196. Bar. in l. 2. qui satisdar. cogant.

Fideiubēs pro tyranno prius principali cōuenitur.

Decimooctauo flectitur, quando fideiussor negaret se fideiussisse: nempè si postea appareat, perdit beneficium excusionis propter mendacium. text. singul. in l. si dubitet. §. 1. ff. de fideiussor. secundum Aufrer. in decisio. Tholosa. quæst. 196. facit l. sed hoc ita. §. fin. vbi addidi. ff. de re iudica.

Fideiussor negās se fideiussisse, perdit beneficium excussionis.

Decimonono nō procedit in patre fideiubente pro filio. hoc siquidem excussionis auxilium non esset ei profuturum, vt probat Vlpian. in l. 3. §. sed vtrum: versic. proinde. ff. de minor. sequitur Aufrer. in decis. 196. & Barba. in cap. peruenit. col. 3. de fideiussor. sed contrarium tenui in d. §. sed vtrum. in meis no. interpreta.

Pater pro filio fideiubens debet prius conueniri.

Vigesimo potest discuti fideiussor ante discussum principalem, quando principalis non erat nisi naturaliter obligatus, vt pupillus. l. Marcellus. vbi Bar. & Imol. ff. de fideiussor. Barba. in c. peruenit. col. 3. de fideiussor. Sed hanc limitationem superius satis comprehendimus, cum loqueremur de expromissore.

Quando fideiussor discutiatur ante principalem.

Vigesimoprimo quando bona rei principalis essent penes fideiussorem, tunc etiam non facta alia discussione cōuenietur fideiussor, teste Aufrer. in d. decis. q. 196. allegat text. in l. si procuratorem. 1. §. si ignorantes. ff. manda. qui an probet, videte Barba. in d. c. peruenit. col. 2. Quod tamen iustum esse, & æquum non negauerim.

Fideiussor prius conuenitur, si bona principalis sint penes eum.

Vigesimosecundo qui pro Principe fideiusserit, non poterit exceptionem discussionis opponere: tum quia tacitè videtur is renuntiare authen. præsente. quorsum enim præsumendum est creditorem petiisse fideiussorem, nisi quo facilius, & prius illum conueniret, quam Principem: Tum etiam, quid alias prodesset huiusmodi fideiussio, cum fiscus semper existat soluendo? l. 2. de fundo dotali. ff. Et ita docet Bald. in l. 1. col. 3. Cod. de conueniend. fisci debitor. lib. 10. & Alexand. in l. fin. col. 2. ff. si cert. peta. refert. Catellia. Cotta in 2. parte memoral. in verb. fiscus semper.

Pro principe promittens nō opponit ordinis exceptionem.

Vigesimotertio idem in mensulario seu campsore, vt consuluit Francisq. Curt. cons. 6.

Vltimo flectitur regula, quando statutum vel consuetudo disponeret, vt non discusso principali reus conueniretur, teste Pyrrho in cōsuetu. Aurelian. rubr. de execu. c. 8. Quia minimè mutanda sunt, quæ semper certam habuerunt interpretationem. l. minime. ff. de legib.

Reus prius cōuenitur fideiussore, si per statutum vel cōsuetudinem disponatur.

Postremo non est omittendum, quod si quis fideiusserit pro aliquo, & constituerit reditus super suis bonis, vel ad aliud se obligauerit, potest fideiussor agere contra debitorem pro quo se obligauit, vt redimat reditus, vel vt eum eximat ab obligatione. per l. Lucius. ff. manda. ca. fin. de fideiussor. sic pronuntiauit senatus pro Gulielmo Simone dom. de Ruce contra do. Dansetuille, anno 1526. die 1. Iunij. videte Cepol. in l. Latinus Largus. ff. de ædilit. edic.

Fideiussor agit contra eū, pro quo se obligauit. Arestum.

TERENT. CLEMENS LIBRO v. ad legem Iuliam Papiam.

Lex clj.

Delata hereditas intelligitur, quam quis possit adeundo consequi.

Hereditas dicitur mihi delata, id est obuenta, allata, & deuoluta, cum eam adeundo possum consequi. hinc deferri

Hereditas delata.

deferri hereditatem alicui, id est obuenire, Galli. dicimus *aduenir*, vt hic. Non vero oblata, vt quidam dicunt: quia nullum est qui eam offerat, quamuis gloss. in rub. Cod. de delato. exponat delata, id est oblata per l. 2. Cod. de Carboni. edict. quæ hoc non probat. Sed quod delata dicatur obuenta facit lex 2. ff. de castr. pecul. ibi, Si filiusfamilias miles decesserit, si quidem intestatus bona eius non quasi hereditas, sed quasi peculium patri deferuntur. iuncta l. lege obuenire. supra eodem. l. filijfamilias militis puto peti posse hereditatem ex testamento nobis obuenientem. ff. de petitio. heredita. & deuolutam hereditatem dicit Iurisconsul. in l. quamuis. ff. de iudic. Et in l. qui precio. ff. de donatio. caus. mort. sic scribitur, nam quicquid propter alicuius mortem obuenit, mortis causa capitur, & sic obuenire dicitur: nisi dicas quod hereditas satis se offert cum alicui obuenit. Vestrum erit iudicare, præcedens ne expositio melior sit. Quoties vero duplici iure defertur alicui successio, repudiato nouo iure quod ante defertur, superérit vetus, l. quotiens duplici. ff. de regul. iuris. l. etiam si putauit heres eas res ex hereditate esse, quæ sibi delata est. ff. de petit. heredita. & l. sed & si lege. §. scire. & §. si quis re. ibidem.

Legis explicatio. Vult igitur text. hic dicere, Quod hæc hereditas mihi delata est, id est allata & obuenta, quam possum adeundo consequi siue per me, siue per alium, dicit glo. Et adire contrarium est verbo repudiare glo. in rub. ff. de acquirenda heredita. Et heres dicitur adire hereditatem, id est agnoscere, & pro herede gerere. l. 1. & 2. iuncta l. pro herede. ibidem scripsi in l. intestatus, ☞. eod.

Viuentis hereditas nō dicitur deferri. Ex quo infertur quod delata non dicitur hereditas viuentis, quare eam repudiare non valeo. nam adeundo non possum eam consequi. l. qui superstitis. ff. de acquit. heredita. vno tamen casu viuus heredem habet. in l. bona. §. item. ff. de captiuis.

Delata nō dicitur hereditas ante cōditionem impletam. Adhæc non dicitur delata ante conditionem vel diem existentem. l. is qui heres. ff. de acquiren. heredita. quia antea non possum eam adeundo consequi.

Repudiatio hereditatis ac quisita in quo valeat. Insuper si hereditatem mihi iam acquisitam repudiauero, non exprimendo quod sim suus heres, non valet repudiatio. Quia non videor repudiare ius mihi iam acquisitum, sed acquirendum. Bar. in l. is qui putat. ff. de acquir. heredita. Alexand. consi. 126. viso processu. col. penult. & vltim. in 7. vol. ideoque in repudiatione oportet exprimere se suum heredem. quod notandum asserit ibidem Alexand. nisi verba generalia forent in instrumento apposita, vt solent esse in instrumentis huius memoriæ, vt docet etiam Bar. in d. l. is qui putat. ibid. in fin.

Aduersus hereditatis trāsmissionem peti potest restitutio. Item in casibus in quibus transmittitur hereditas, transmissio fit hereditatis non tanquam aditæ, sed tanquam delatæ. l. si quis filium. ff. de acquit. heredita. l. vna. Cod. de his qui ante apert. tabul. Tamen heres eius ad quem delata est hereditas, potest petere restitutionem in integrum aduersus transmissionem factam, propter non aditionem ratione infirmitatis, aut alterius impedimenti causa omissam. l. Pantonius. ff. de acquir. heredit. Bologni. cons. 22. viso igitur. col. 2. licet contrarium teneat Corne. consi. 87. circa primum. vol. 1. eo quod in vita minor læsus non fuit, sed per mortem. At dico etiam in vita fuisse læsum, eo quòd eam non accepit hereditatem, nimirum si læsus esse censeatur, quia cepisse non videtur quod aliis non acquisiuit. l. cepisse, infrà eodem. ideoque in hoc Regno possent heredes minoris impetrare literas Regias nomine minoris qui non accipit hereditatem, nec eam adiuit in vita matris, ex iusta tamen causa. & Bologni. in d. consil. 22. multa allegat quæ ibi videri possunt.

Ignorāti propriè nō defertur hereditas. Adhæc scripsit Mathesillanus singul. 194. nota hoc verbum, &c. delatam &c. non propriè dici, cum ignoranti defertur, vel cum est impedimentum in sua persona, vtpote quia est inhabilis, puta furiosus, infans, aut alius, per l. si infanti. & l. cum antiquioribus. C. de iure delibet, & Bart. hoc probat in l. is potest. ff. de acquit. heredita. Et sic hanc hereditatem non aditam à furioso, vel alio non posse transmitti, maximè si statuto cautum fuerit hereditatem delatam non aditam, non transmitti, cum illud statutum sit exorbitans, & contra ius commune. l. 15. in nouissimo. C. de caduc. tollend. quod non puto verum: nam hereditas delata propriè dicitur, quam adeundo possum consequi, vt hic. Sed istam potest infans, & alius tutoris vel curatoris beneficio consequi, ergo propriè dicitur delata, per l. Si infanti. C. de iure delibe. & l. licet. ibidem. facit l. Pantonius. ff. de acquiren. heredita. Cui sententiæ subscribit Dec. ac Curt. in l. 1. C. qui admitti. multis comprobat egregius Nicol. Bello. in lib. supputa. secundo. cap. 16. eam dici delatam, quam possum consequi adeundo, id est si adierim. Et sic impedimentum & impotentia respectu hereditatis attenditur, non ratione personæ adire volentis, per l. is potest. & l. ventre. ff. de acquir. heredita.

Damnosa hereditas. Non videtur quis hereditatem adire quā repudiauit. Damnosam tamen hereditatem tutor vel curator amplecti cum effectu non poterit adeundo, per l. 1. ff. de bonor. possess. fur. infanti. Nec etiam videtur quis hereditatem adire quam repudiauit, etiam recepta pecunia. l. fuit quæstionis. ff. de acquir. heredita. Siquidem ad vnum effectum inducta, non operantur contrarium. l. legata. ff. de leg. 1. Idem si prætermitteret adire hereditatem. l. 1. 2. & per totum. C. Si quis omissa caus. testam. Secus vbi quis venderet hereditatem, quia tunc vendendo adire videtur, & gerere se pro herede. l. 2. C. de pact. & ita vidi iudicari & teneri, & iura contraria non faciunt in his terminis. Sic dixi de beneficio quod resignaui ante possessionem adeptam, & ante acceptationem, vt illud videar acceptare resignando, in prax. benefi. in 3. parte.

Deferre quot modis sumatur. Insuper notandum est hoc verbum deferre multis modis in iure accipi, primo vt hic, & in l. lege obuenite. & l. ex illa parte. ☞. eod.

Deferre appellationi. Secundò deferre appellationi est admittere appellationem, nempè iudex eam recipiendo dicitur deferre appellationi. cap. cum appellationibus. de appella. in 6. & ibi Archidia.

Tertiò per appellationē causa dicitur delata ad superiorem, id est deuoluta. cap. Romana. §. Si verò vocatis. de appellat. in 6. vnde etiam bona fisco delata dicimus. l. 1. ff. de successo. edict. vel potest exponi vt superius, obuenta.

Deferre pro denuntiare. Delatores. Quartò, deferre pro denuntiare, l. intra quatuor. ff. de diuers. & temporal. præscriptio. l. vna. Cod. de his qui se defer. lib. 10. & in titul. de delator. ibidem. vbi glo. in rub. exponit pro denuntiare. Inde delatores, id est denuntiatores bonorum vacantium, vel alicuius criminis vocantur, in l. 1. ff. de iure fisci, vbi addit ex quibus causis bona ad fiscum deferri possint, & quę personæ prohibeantur deferre. id est denuntiare. l. deferre. eod. & l. edicto. ibi, antequam causa eius ad ærarium deferatur. iuncto §. cum ante. ibi, cum quis se nuntiat. ibidem. & l. res. in fin. ibidem. vel indicare. l. deferre. §. sed communem causam sibi cum fisco quis deferre potest, hoc est indicare. ff. de iure fisci, licet quidam text. hic non corrupti habeant vel vindicare. Et delator non est qui protegendæ causæ suæ gratia aliquid ad fiscum denuntiat, l. delator. ff. de iure fisci. ergo qui denuntiat gratia fisci dicitur delator. l. 3. ff. de edendo. & sic intelligenda est rub. de delator. lib. 10. C. & dicitur delator eo quod detegat, & deferat illud quod latet, quasi occultus accusator, teste Luca in d. rub. de delator. cap. licet. de accusatio. inde prædia delata. in l. milites prohibentur. ff. de re milit. Et ideo deferri debet quod latet, non id quod fisci est, id est illud quod iam fiscus possidet non debet nuntiari. l. edicto. §. nihil. ff. de iure fisci. & illum censitor releuare debet qui in publicis tabulis delato modo frui certis ex causis nō possit. l. form. §. illam. ff. de cēsib. Et Budæ. sic ait in primis annota. Delatorum enim appellatione intelliguntur sycophantæ, id est criminatores.

Deferre pro accusare. Quintò deferre quandoque accipitur pro accusare, criminari: quia nuntiando accusabatur. l. hi tamen. §. ab alio delatum alius deferre non potest. ff. de accusatio.

l. qui

l. qui de crimine. Cod. illo titul. Hinc delator accusator dicitur, in l. is qui reus. ff. de public. indic. l. famosi. §. serui quoque deferentes audiuntur. vbi glo. ff. ad legem Iul. maiesta. l. deferre. §. penult. ff. de iure fisci, licet quidam dicant deferre absentes, accusari præsentes. Et sæpius apud rhetores deferre nomen alicuius de aliqua re, est accusare. Hinc Delatus reus, id est accusatus, l. reus delatus. ff. de munerib. vbi honores petere prohibetur ante sententiam, nisi in casibus positis per Roma. singul. 438. Incipien. l. fin. ff. de præuaricator.

Deferre honorem. Sextò deferre honorem est tribuere, conferre. l. honorem sustinenti munus inferri, vel imponi non potest: munus sustinenti honor deferri potest, l. vt gradatim honores deferantur. & l. honor. §. de honoribus. ibi, imprimis consideranda est persona eius cui defertur honor. ff. de muneribus & honorib. l. presbyteri. 1. C. de episcopis & clericis.

Deferre pro offerre. Septimò defferre capitur pro offerre, inferre: & dicitur iuramentum deferri, & delatum, id est oblatum. l. 1. ff. quar. rerum actio non detur. & l. nam postea. §. si is qui. & seq. ff. de iureiur. l. delata. & l. si quis. C. de reb. credit. & iurare quis dicitur delata conditione, quando aliquo offerente ei iuramentum, ipse iurat, & præscripto modo, vt sibi delatum est. l. 3. ff. de iureiur. ita supplicans dicitur deferre preces, id est offerre. l. 1. C. de precib. Imperatori offerend. iuncta rub.

Deferre de loco ad locum ferre. Octauò deferre est de loco ad locum ferre, vel leui cursu ferre, id est portare, vehere. Inde nauis dicitur ictu fluminis, & aduersa tempestate delata. l. nauis. ff. ad legem Rhod. de iactu. Lucas in rub. C. de delator. col. 2. per text. in l. hoc amplius. §. 1. ff. de damno infecto. vbi primò dicitur importata, postea delata, seu deferre. l. penult. ibi, Sed etiam furti agitur de pecuniis, quas seruus ad eam mulierculam detulisset. de seruo corrupto. & ne piscatores lumine ostenso noctè fallant nauigantes, quasi in portum aliquem delaturi, prohibetur in l. ne piscatores. ff. de incend. Et miles præcipua debet habere, quæ detulit secum in castra, concedente patre. l. miles. 1. ff. de castren. pecul. l. Celsus. §. sed & si ratis delata sit vi fluminis in agrum alterius. ad exhibendum. l. Iulia. §. glans. ibidem: & deferre vtensilia in ciuitatem, in l. 2. ff. de nund.

Nonò deferre bonorum possessionem est concedere, & dare, l. 1. in princ. ff. de successor. edic. ibi, bene igitur prætor putauit præstituere tempus his, quibus bonorum possessionem detulit, id est dedit & concessit. inde actio dicitur delata, in l. si verò. §. dabit autem quod ad eum peruenisse accepimus, siue iam exegit, siue exigere potest, quia actio ei delata est. ff. soluto matrimo.

Deferre incensum. Decimò, incensum deferre, est profiteri, l. forma censuali. §. item sylvæ cæduæ omnia ipse qui defert, æstimet. ff. de censib.

Deferre in ærarium. Vndecimò deferri in ærarium, seu in principis commentarium, est describi, regestrari. l. abesse. ibi, qui ad ærarium delati, aut in commentarium principis relati sunt. ff. ex quib. caus. maior. & ibi Budæ. elucidat. l. senatus. de iure fisci. ibi, si quis debitorem subiecerit, tantum in ærarium deferat, quantum præmij nomine delator ipse consecutus fuisset; si vicisset. & §. senatus. ibidem.

Deferre in publicum. Duodecimò, deferre in publicum est publicare palam facere. l. bona fides. ff. depositi, vbi prius vtitur verbo, publicare, postea in publicum deferre. Et deferre ad senatum, vel ad principem, pro referre.

Consequi pro assequi. *Consequi* pro assequi, vel acquirere, adipisci accipitur hic, vt in l. argentarius. §. quod autem. ibi, id ipsum quod ita perdiderit, hac actione consequatur. ff. de edendo. l. si autem. §. 1. ibi, ampliores quam oportuit fructus fuero cõsecutus. de negot. gest. Alibi scribitur, A principe fuerit consecutus. in l. nisi ex magna causa. de minorib. l. 1. §. item si quis. Ex quib. caus. maior. l. nihil. de inoffic. testam. l. si pecuniam. §. planè. de condict. caus. data. Et in lege Aquilia damnum consequimur, id est damni æstimationem: & amisisse dicemur, quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur. l. si seruum. in fi. ff. ad legem Aquil. Et consecutam sententiam. l. si prætor. §. Marcellus. ff. de iudic. l. item videndum. de petitio. heredita. l. non possumus. Si pars heredita. peta.

Consequi libertatem. Consequi libertatem, pro acquirere, in l. sed si hac. §. 1. ff. de in ius vocand. l. quod autem. de seruitutib. vrba. prædior.

Consequens. Inde Consequens est dicere, quasi proximè accedit, cohærens, insequens est, accommodũ est, non est diuersum: qua phrasi sæpius vtuntur Iurisconsf. l. 1. §. 1. ibi, consequẽs est dicere sententiam nullius esse momenti. ff. de feriis. l. 1. Si pars hered. peta. ibi, cõsequens fuit. videte in l. quibus. §. fi. 3. eod. l. frater. de condict. indeb. ff. l. qui vsumfructum. in fi. de vsufruct. l. constitutionibus. Ad municipal. l. si non fuerit. de iureiur.

Consequentia. Consequentia, connexum, consecutio: vnde Iurisconsult. ait: quod contra rationem iuris receptum est, non est trahendum ad consequentiam. l. quod verò. ff. de legib. & l. quod contra. ff. de regul. iur. Vult dicere text. id quod rationi non est conueniens, non debere ad alios pretrahi, & extendi casus, & ad sequentia. facit l. moris. 1. ibi, per consequentiam. ff. de pœnis. l. sin autem. §. sed & is. de rei vindica. Et quamuis dicant nonnulli dictionem hanc Latinam non esse, tamen & Iurisconsf. & Cicero de diuin. & ad Herennium, Aulus quoque Gellius vsi sunt.

Consequenter. Consequenter, conuenienter, aptè, commodè. l. is consequenter. ff. familiæ erciscund. l. & tantum. §. his consequenter. de seruo corrupto. l. sed & si. §. fin. de vsufruct.

CAIVS LIB. DECIMO AD LEGEM Iuliam Papiam. Lex clij.

Hominis appellatione tam fœminam quam masculum contineri non dubitatur.

Hominis appellatione quid contineatur. Appellatione hominis tam masculus quàm fœmina propriè continetur, & siue seruus, ca. ex antiquis, 54. distinct. l. in censoria. 3. eod. siue liber, siue ingenuus, siue libertus, siue pubes, seu impubes sit, l. 3. ff. de liber. homi. exhib. etiam si esset monstrosus, Bald. in l. quod dicitur. ff. de liber. & posth. l. seruis legatis. de lega. 3. l. 1. §. prætor. de minor. c. quicunque. 75. distinct. §. per occasionem. in auth. de nupt. colla. 4. cum distinctione facta in l. quæreret. 3. eod.

Hominis appellatione venit etiam fiscus. Ampliate etiam vt veniat fiscus, glo. singula. in l. vos. Cod. de vsur. vnde si quis promiserit me aduersus omnes homines defendere, tenetur etiam contra fiscum me defendere, teste Barba. in clem. 1. col. 2. de electio. & consil. 47. gloss. penult. in 4. vol. Ias. in l. fin. in princ. col. 2. C. de iure delib.

Item clerici & laici, &c. Item veniunt tam clerici quàm laici, quia omnes homines sunt. cap. sacramenta. de consecra. dist. 1. cap. duo sunt genera. 12. q. 1. & hoc quando materia vtriusque congrueret, aliàs secus. gl. singul. in cap. fin. de temporib. ordinand. in 6. clem. 1. de electio. venit etiam episcopus. c. 1. de maior. & obedien. in 6. & c. 1. 11. q. 1. nécnon capitulum, Panor. in c. nouit. 1. no. per illum text. de his quæ fiunt à præla. Scripsi in §. præfatique ordinarij. de colla. in concorda. ita etiã Iudæi, cap. si solus. 8. distinct. & Sarraceni, cap. quia te. 50. distinct. nisi materia hanc generalem significationem restringeret, vt inferius dicetur. Ex hoc infertur, quod iustissimè ædiles noluerunt hominem ei rei quæ minoris esset accedere, ne qua fraus aut edicto aut iuri ciuili fieret, & propter hominum dignitatem. l. iustissimè. ff. de ædilit. edicto. §. in pecudum. Instit. de rerum diuisio.

Venditor hominis quid præstare debeat. Secundò, venditor hominis præstare emptori debet quanti eius interest hominem venditoris fuisse. l. venditor. ff. de euictio. Et intelligendum est de seruis, quandoquidem liber homo vendi non potest, nec stipulari. l. sed Celsus. ff. de contrahen. empt. l. liber homo. de verbor. obligat.

In hominis facie nō debet aliquid iudex inscribere.

Tertiò, in facie hominis iudex non debet aliquid inscribere vel imprimere, quia est ad similitudinem cœlestis pulchritudinis figurata.l.si quis in metallum.C.de pœnis, vbi glo. dicit quem non esse in fronte bullandum.Sequitur Feli. in cap. significasti. col. 4. de homicid. licet quandoque viderim apud Gallos, etiam supremos iudices corruptos, iniquos, aut falsarios, in fronte signati flore lilij.

Interdictum contra detinētem hominem.

Quartò, contra detinentem hominem liberum datur interdictum de libero homine exhibendo. l.1.& per totū. ff.de liber. homi. exhib. quando ab homine priuato detinetur: secus à iudice, Alexand, consi.133.in 6.vol. & ideo si quis vxorem alterius detineat, agetur hoc interdicto, teste Specula. in tit.de conuers.infidel.versi. porro liber. Angel. & alij.in §.summa.Instit.de interdict.

Contra hominis occisorem. Septem causæ quæ homines impellunt.

Quintò, si quis hominem contra pacem constitutā occiderit, capitalem subeat sententiam.§.si quis hominem.de pace tenend.& eius violator.& dicit philos.lib.1.politic.c.10.quod quæcunque homines agunt, septem eos de causis agere oportet, fortuna, vi, natura, consuetudine, ratione, ira, cupiditate.

Sextò, si tibi hominem dedero vt manumitteres, & postea fuisti à procuratore meo prohibitus ne manumitteres, si ex iusta causa procurator motus fuerit, & nō acquieueris illius prohibitioni, teneris.per text.singul.in l.si hominem.ff.manda.vbi alia addidi, ampliora alibi tractaturus dum per otium detur.

Vassallus quid efficere debeat.

Septimò, vassallus qui promisit defendere dominū aduersus omnes homines, debet etiam defendere aduersus fœminas, & hermaphroditos: nam homines sunt, vt hic. no. in §.fin.de prohibi.feud.aliena.per Federic.l.quæritur. ff.de statu homi. facit l.non dubium.ff.de custod.reor.cap. ego N. de iureiur.

Octauò, instructam tabernam accipimus, quæ & rebus, & hominibus ad negotiationem parata est. l.instructam. ꝯ.eod.cum aliis multis quæ huc adduci possent.

Flectitur autem præfata regula, primum quando homo & mulier separatim exprimerentur. tunc enim expressum excludit tacitum, Genes. 1. Creauit hominem Deus ad imaginem suam.& c.hæc imago.33.q.5.

Secundò vitiatur, quando materia non conueniret mulieri: vt si diceretur, quod in episcopum eligatur homo, de rationabili intelligetur non de furioso, cap.si homo.27. q.1.vbi qui ratione caret non dicitur homo. vnde Chrysostomus de homine pulchrè ait: cum recalcitres vt asinus, ferias vt equus, luxurieris vt mulus, carnem tuam impingues vt vitulus, rapias vt lupus, in ira frendeas vt leo, pungas vt scorpio, venenum infundas vt aspis, proximum lædas vt vipera, qualiter te hominem iudicabo? cum nullam charitatem in te reperio. Lucas refert in l.iudices. col. 5. C. de dignita.li.12. vbi plus dicit, Sicut perfectum omnium animalium homo est, sic & separatum à lege, & iustitia, pessimū est omnium.& dicitur à philoso.homo animal rationale mortale.glo. in auth.de monach.in princip. colla. 1. Bald. consi.176.in 1. vol. & natura hominis scire desiderat. l. legatis.§. ornatricibus.de lega. 3. Alias qui discere contemnit, membrum diaboli dicitur.c.si.38. dist. & partus hominis dicitur in l.quæret aliquis.ꝯ.eo.

Posthumus nō est homo.

Tertiò, limitatur in posthumo. nam fieri homo speratur, ergo non est.l.cum inter.C.de fideicōmiss.liberta.Barba.in reper.l.cum acutissimi. col.53.Cod. de fideicommis. text.in l.in lege Falcidia placuit.in fi.ff.ad legem Falcid.vbi sunt talia verba, quia partus nondum editus, homo non rectè fuisse dicitur. Quantum tamen ad commodum illorum pro natis habentur.l.qui in vtero.ff.de statu homi. dicetur in l.quod dicimus.ꝯ.eod.

Mortuus non est homo.

Quartò, non procedit in mortuo, qui potius cadauer quàm homo dicitur. cap. cum Christus. & ibi Panorm.de hæretic. l.qui mortui nascuntur. suprà eod.vnde qui promisit domum quam vendit, aduersus omnes homines defendere, non comprehendetur spiritus: qui si tumultum inferat in domo vendita, non tenetur venditor, si

Spiritus non est homo.

nesciebat: alias hoc in venditione exprimere tenetur, l. 1. in fin.ff.de action.empt.Christophor.Porc.in §.fi.Insti. de loca.vbi dicit conductorem non teneri ad soluēdum pensionem solitam, si discedat metu malorum spirituum, quos in domo audiebat.

Homo separatim positum de muliere nō dicitur.

Quintò, licet homo & fœminam comprehendat, tamen non debet dici sola hæc dictio homo, de muliere, veluti si diceremus, Quod Titia est bona homo. non enim reciperent hanc locutionem grammatici.quod enim commune est ad solam fœminam referendum est, vt dicit Alcia. in lib.7.Parerg. ca.7.

Hominis appellatio quādo ad seruum vel liberum referatur.

Vltimò si velitis scire an hominis appellatione veniat seruus, vel liber, respicere oportet materiam: nempè si conueniat solis seruis, tunc hominis appellatione seruus veniet, vt in legato hominis, quia liber homo legari nō potest. l. Legato.ff. de lega. 1. Et idem si hominem vendam, vel alias disponam, vt in tit. ff.ad legem Aquil. & de noxal. actio. & simil. & homo liber non vindicatur. l. 1.§. per hanc.ff.de rei vind.videte casum sing.in l.1.C.si seruus exportand. veneat. Si vero materia congruere possit liberis hominibus tantum, & tunc de liberis intelligetur, vt in actibus ciuilibus, & officiis, & aliis, in quibus serui non recipiuntur: quia nil sunt quod ad ius ciuile attinet.l. quod attinet.ff. de regul.iur. Si autem materia vtrisque conueniat, tunc & de homine libero, & de seruo intelligetur.l.2. §.homines.ff.vi bonor.rapto.vbi sunt serui quemadmodū in Hispania, & apud barbaras nationes: sed in hoc Regno Franciæ quia vix est reperire seruos, parum vtilis foret hæc materia: quamobrem breuiter perstringamus.

De homine fit mentio in tredecim locis huius tituli, quos hic inseruissem, ni breuitati potissimum in re tam facili consulerem.

Minus digna nonnunquam præponi.

Ex hoc text. colligi potest, minus digna nonnunquam præponi. nam hic Iurisconf. præponit fœminam masculo, ratione videlicet maioris dubitationis. nam dubitatio maior erat in fœmina quam in viro, ideo expressit præponendo. Alias regulariter digniora sunt præponenda, vt plenè doct. scribunt in cap.2.de iudic.& ego ipse in Concorda.in §.monemus.in verb.à nobis.

Dubiū & ambiguum quid differant.

Dubium & ambiguum differunt. nam ille dicitur in dubio esse qui nescit, & animo hæret, incertus quid dicat, sentiat aut faciat. glo. & docto. in l. de statu suo dubitantes. ff.de testam. & in rub.de iuris & fact. ignoran. Ambiguum autem est vbi opinionum est conflictus, & iura videntur varia. cap. 1. de indic. hæc tamen differentia sæpius confunditur.

TERENT. CLEMENS LIBRO xij. ad legem Iuliam Papiam.

Lex cliij.

Intelligendus est mortis tempore fuisse, qui in vturo relictus est.

Qui in vtero est, pro nato habetur.

Is videtur fuisse tempore mortis qui iam erat in vtero: vnde si testator singulis filiis qui erunt tempore mortis suæ legauerit centum, is qui in vtero erat, habebit centum: nempè qui in vtero est pro nato habetur. l. qui in vtero. ff. de statu homi. Item legitima, si fuerint liberi quatuor, vel infra, est triens: si quinque vel vltra, semis. iam fingamus quatuor esse natos, & quintum adhuc esse in vtero: an legitima semis erit? Respon. hoc casu proculdubio legitimam esse semissem, quia fuisse tempore mortis intelligitur.l.cum quæritur.& authen. nouissima. C. de inoffic. testam.facit l.2.C.ad Officia.

Posthumis tutor dari potest.

Adhæc permissum est patri, tutores dare filiis in sua potestate existentibus tempore mortis, ac nepotibus, dum non sint recasuri in patris potestatem.§.permissum. Instit. de tutel. Certè intelligemus fuisse in potestate etiam tempore mortis, qui in vtero erant: sicque posthumis tutor dari poterit, vt ibidem dicitur, in §.cum autem.&l. 1. ff. de testam. tutel.

Idem

Posthumis substitui potest. Idem est dicendum cum pater substitueret pupillariter illi filio, quem in potestate habet tempore mortis. l. 2. ff. de vulgari. l. precibus. Cod. de impuber. vt eodem modo posthumis substituere valeat. l. fin. Cod. de instit. & substitutio.

Qui in vtero est fictione iuris pro nato habetur. Verum ne quis hallucinetur in huiusmodi relictis in vtero; fictione tantum iuris eos pro natis haberi censendum est, vt satis colligi potest ex hoc verbo intelligendus, quod fictionem denotat. §. 1. Insti. de excusa. tutor. dixi in l. dedisse. ꝭ. eod. §. 1. de excusatio. tutor. hoc addito, quod viuus nascatur. l. qui mortui. ꝭ. eod. quodque iam natus fuerit, vt hîc probat verbum fuisse. Alias adhuc existens in vtero non rumpit testamentum. l. posthumo. Cod. de bonor. possess. contra tab. Nec enim ante natiuitatem partem hereditatis haberet, sed in tempus quo nascetur omnia ei integra iura reseruantur. l. antiqui. ff. Si pars heredita. peta. l. sed si testituatur. §. fin. de iudic. Quod etiam restringit gloss. verum esse quando ageretur de suo commodo, secus si de odio illius qui est in vtero, veluti etiam doct. no. in d. l. qui in vtero. & ego non prætermittam in l. quod dicimus, infrà eo. Et an valeat donatio facta posthumo, & quomodo sit insinuanda & acceptanda, scripsi in l. subsignatum. §. attestati. ꝭ. eodem. & 2. tomo commentat. in consti. Reg. Gallic. titul. de donatio. insinuand. atticul. 2.

Tempore mortis, & tempore ipso quo decedet quid differant. Differentiam autem inter aliquid fieri tempore mortis, vel tempore ipso quo decedet vel morietur, videte per gl. in l. si peculium. §. fi. ff. de lega. 2. & Bar. in l. quod de pariter. in fin. de reb. dub.

Planius autem veniendo ad verba de quibus in text.

Vterus quid. Vterinus. Vterus dicitur locus continens puerum, seu vulua inter vesicam, & rectum intestinum sita, vt medici dicunt, & Iurisconsf. sæpius hac dictione vtuntur, vt in l. quod dicimus. ꝭ. eod. Et vterinus est qui eodem vtero conceptus, natúsque est, vt in tit. de consangui. & vteri. fratrib. colla. 6.

Venter quid & quot modis. Venter autem generalius, & multis modis capitur, primum pro ea hominis parte quæ & vterum & intestina continet: ídque propriè, vt in titul. de ventre inspiciend. custodiendóque partu, vbi si mortuo marito vel diuortio facto mulier se prægnantem dicat, tunc matronæ ventrē mulieris aspicere debent, an prægnans sit, nécne. l. 1. illo titul. & §. fin. Et Hieronym. ait, venter & genitalia sibimetipsis vicina sunt, vt ex vicinitate membrorum confœderatio intelligatur vitiorum. Et, Venter cui multitudo coquorum deseruit, ædificia virtutum ad solum redigit. in summa. 44. dist. & ca. fin. ibidem. venter pinguis crassum sensum generat. Et ventri tutor dari non potest, sed curator. l. ventri. ff. de tutor. & curator.

Venter pro fetu. Interdum etiam Iurisconsf. ventrem impropriè accipiūt pro fetu, qui in vtero & ventre cōtinetur, vt in tit. Si ventris nomi. mulier in possessio. missa; & titul. seq. Si mulier ventris nomi. in possess. calumniæ caus. esse dicat. Docet Specula. in tit. de eo qui mittitur in possess. §. 1. vnde solent Iurisconsf. dicere ventrem mitti in possessionem, institui, exheredari, bonorum possessionem dari. l. 1. & l. vbicunque, & per totum. ff. de ventre in possess. mittendo. & l. ventre. prætcrito. de acquir. heredita. l. non est ambigendum. de bonor. possessio. & in tit. de liber. & posth.

Venter μετεωρισμός. Aliquando capitur μετεωρισμὸς, vt in l. si quando. ff. Si seruit. vindicet. Si quando (ait Iurisc.) inter ædes binas paries esset, qui ita ventrem faceret, vt in vicini domo semipedem aut amplius procumberet. declarat Alcia. lib. parerg. 6. cap. 7.

MACER LIB. I. AD LEGEM vigesimam. Lex cliiij.

Mille passus non à muro vrbis, sed à continentibus ædificiis numerandi sunt.

Mille passus à suburbiis & continentibus ædificiis computantur, non à muro vrbis, vel castri. vnde præfectus vrbis habet cognitionem, non modo infra vrbem, sed etiam vsque ad centesimum miliare, sic computandum vt hic. l. 1. §. cum vrbem. ff. de offic. præfect. vrb. l. 1. Si quis cautio. licet Augustin. non à miliario vrbis legat, & planius.

Miliarium quid. erat autem miliarium columna in capite fori Romani, in qua singulæ viæ conscriptæ erant, à qua omnes Italiæ viæ incipiebant, & in quam omnes desinebant, vt dixi in l. in itinere. ꝭ. eod.

Quid colligatur ex legis textu. Item confert ad plerasque Regni consuetudines, quibus cauetur quod primogenitus nobilis habeat vnum arpentum terræ contiguæ castro, vt huiusmodi arpentum mensurandum sit non à muris castri, sed à continentibus ædificiis, vt hic. Ponderanda tamen erunt verba consuetudinis quomodo loquantur, & secundum ea iudicādum, per l. non aliter. ff. de lega. 3. Adhæc colligitur, Quod si quis prohibeatur tenere porcos intra ciuitatem Montispessulani, & circum per iactum lapidis, computandum erit à continentibus ædificiis, vt hic. videte quæ scripsi in l. in itinere. ꝭ. eod.

Limitatur quando aliter constaret ex verbis, vt si dicatur, quod intra villam, nec extra per miliare liceat habere capras: tunc enim ab vrbe computabitur. Secus si dicat propè Parisios, neque extra per vnam leucam, tunc computatio fiet à continentibus ædificiis, vt not. Alcia. & dixi in l. in itinere. suprà eod.

In dictis & leucis computatio fieri debet secundum vulgarem modum. Et vide de quodam prohibito à ciuitate Parisiensi per decem leucas, vt computatio faciēda sit secundum nostrum text. De dietis dixi in l. 2. ꝭ. eod. vbi si loquamur de leucis & dietis, fiet computatio regulariter secundum vulgarem modum, vt in cap. nonnulli. de rescript.

LICINIVS RVFINVS LIB. SEPTIMO Regulat. Lex clv.

Proximi appellatione etiam ille continetur qui solus est.

Proximus quis. In l. proximus. ꝭ. eod. fuit dictum quis sit proximus, videlicet quem nemo antecedit: nunc declarat hæc lex, quod vnus solus contineatur appellatione proximi. Vnde si proximus ex linea paterna debeat succedere, & illo deficiente, alij ex linea materna: si vnus tantum sit ex linea paterna, is succedet, exclusis aliis, per istum text. & scribit Bal. consi. 469. statuto in 1. vol. Sed frequentius de pluribus dicitur. l. 1. §. proximus. ff. vnde cogna. vbi sic scribitur: Proximus autem accipitur, etiam qui solus est, quamuis propriè proximus ex pluribus dicatur.

Proximus in bonorum possessione quis dicatur. Et proximum nos accipere oportet eo tempore quo bonorum possessio defertur, vel quo mortuus fuit is de cuius hereditate agitur. §. proximus. de legitim. agnator. success. in Insti. Et si plures gradus agnatorum sint, apertè lex 12. tabularum proximum vocat. itaque si verbi gratia sint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus, frater potior habebitur: & quamuis singulari numero vsa lex 12. tabular. proximum vocet, tamen dubium non est quin si plures sint eiusdem gradus, omnes admittantur. nā & propriè proximus ex pluribus gradibus intelligitur, non habita ratione pluresne sint in illo gradu, vel pauciores. §. si plures. ibidem.

Proximi nomē de agnatis & cognatis dicitur. Adæc notandū est quod proximi appellatione, Gallicè *des prochains*, sine adiuncto veniunt tam agnati quàm cognati. §. 1. & d. §. proximus. de legit. agnato. success. in Insti. §. eos. cum seq. de success. cognator. Et hoc casu vocatur proximus, id est coniunctus & consanguineus, teste Barba. in repet. l. cum acutissimi. col. 54. C. de fideicommiss. vnde si consuetudo disponat retractum esse concedendum proximis, *au plus prochain lignagier*, intelligitur de consanguineo proximo & illius lineæ qui admitti possint. l. dudum. C. de contrah. emptio. Bertrand. consil. 30. punctus quæstionis. col. 2. vol. 1. secundum no. editio.

Proximiorem se dicēti, onus probandi incumbit. Aduertendum est tamen quod dicenti se proximiorem, incumbit onus probandi: alia succumbit tanquam deficiens

deficiens in fundamento suæ intentionis, vt docet Alexan. consil. 124. viso processu. col. 1. vol. 7. allegat Specula. in tit. de testam. §. penul. versic. est & alia bonorum possessio. facit l. cum ita. §. final. de lega. 2. ff. & quomodo hoc probandum sit, docet Dec. consi. 321. in causa.

Proximus ratione præstiti beneficij. Aliquando potest dici proximus ratione præstiti beneficij, vt in euangelio de eo qui incidit in latrones, Lucæ 10. & §. si quis de prædictis. versic. Sed si aliqui. in authen. vt iudic. sine quoquo suffragio. col. 2.

Proximi omnes fideles. Adhęc omnes fideles proximi nostri sunt, ca. charitas. 2. §. item proximos. & seq. de pœnit. distinct. 2.

Proximus ratione loci & administrationis. Proximi sacrorũ scriniorũ. Proximus ratione ætatis. Proximus etiam dicitur ratione loci, vel administrationis, qui propius in administratione Regij officij accedit ipsi Regi. vnde proximi sacrorum scriniorum vocantur, qui Regi proximè adsunt in scriniis & consiliis, vt sunt libellorum magistri & secretarij. docet Budæ. in anno. ad l. nec quicquam. ff. de offic. proconsul. & Pyrrh. in tracta. de magistra. Roma. vt in rub. C. de proxim. sacror. scrinior. lib. 12. Lucas de Penna in rub. dicit etiam aliquem proximum ætate dici, vt proximus pubertati, qui habet tredecim annos cum dimidio. l. non tantum. in princip. ff. de excusa. tutor. l. heredibus. in fi. de dolo.

Alio modo vocatur proximus per glo. in §. pupillus. de inutilib. stipula. in Instit. Et in matrimonio relinquitur arbitrio iudicis, teste Philippo Perusino in ca. vno. §. 1. de desponsa. impub. in 6. Panorm. & Præposit. in c. continebatur. eod. tit.

Proximus agnatus, cognatus. Interdum ei adiungitur dictio, vt proximus agnatus, vel proximus cognatus, & tunc is dicitur quem nemo pręcedit. l. proximus. ff. eodem tit. & l. 2. §. hereditas. ff. de suis & legitim. heredibus. Dec. in l. 2. in Princip. C. qui admitti.

Primus quis. Adde in verb. primus, vt etiam is dicatur qui solus est, & postremus. l. 2. §. legitima. ff. de suis & legitim. heredib. Legitima (inquit Iurisconsult.) hereditas tantum proximo defertur: nec interest vnus solus sit, an ex duobus prior, pluresve: an duo pluresve ab eodem gradu venientes, qui vel ceteros antecedant, vel soli sint, quia is est proximus quem nemo antecedit, & is vltimus quem nemo sequitur. Et interdum is est primus postremusque, qui solus occurrit. hæc sunt verba text.

Primogenitus quis. Idem in verb. primogenitus, vt etiam is dicatur qui primo natus fuit, licet alius non fuerit natus. c. Ioseph. ex eod. vel ante quem nullus natus fuit. vnigenitus quẽ nullus sequitur. Boer. quæst. 204. quæritur. in decisio. Burdegal. vbi dicit medium inter omnes, nouissimum post omnes.

Proximorum vel propinquorum appellatione qui contineantur. Ita propinquorum, vel proximorum appellatione veniunt tam descendentes, quam ascendentes, teste Philippo Perusino in cap. si pater. col. pen. de testam. Sic consuluit Bertrand. consi. 30. punctus quæstionis. col. 2. in 1. vol. secundum nouam impressionem. Alia multa scripsi in l. proximus. suprà eodem. Et statuto dictante quod proximus ex linea paterna succedat, admittetur ad successionem quantumuis remotus, dum sit ex hac linea, excludetque alios quantumuis proximiores ex linea materna, aut alia. §. proximus. de legitim. agnator. success. Bald. consil. 469. statuto cauetur. in 1. vol. Sic quoque proximorum, vel propinquorum appellatione non veniret vxor aut nurus. l. 1. C. vnde vir & vxor. vbi plenè doct. & in l. exigendi. de procurator. Doct. in l. cum aliena. de lega.

Proxima causa stipulationis. Próxima causa stipulationis dicitur quæ adhibita est ad hoc vt fieret stipulatio, seu bona seu mala fuerit, vt turpitudo, vis, metus, & alia. l. penult. ff. de condict. ob turpem caus.

Proximo anno cum dicimus, qui intelligatur. Proximo anno dare spondes? A quo tempore computetur annus, declarat Iulian. in l. tali facta. ff. de iure dot. Et breuiter in hoc varietatem causarum inspiciendam esse censerem, vt variè quoque proximus annus vel mensis intelligatur, vt modo de præcedenti modo de sequenti intelligatur. l. 2. & l. si seruus seruum. §. tertio autem capite. ff. ad legem Aquil. & no. in l. fi. C. de posth. hered. stituend. Vnde si vendidero tibi domum centum aureis & tibi concedam vt in anno proximo soluas, hic annus incipiet currere à die traditæ domus, & impleti cõtractus, non à die conuentionis, & instrumenti, seu celebratæ venditionis & liquidationis, per d. l. tali. vt docet Barto. in l. si cũ legetur. ff. de lega. 1. & Areti. in consi. 94. consideratis. in fin. Idem volunt quidam in anno retractus, vt computetur à die perfecti contractus, per d. l. tali. & sic dicanici firmant computari à die saisimenti quo dominus approbauit venditionem, & misit emptorem in possessionem, & non antea, si censualis sit fundus: alioqui à die perfecti contractus.

Ita si arbiter intra annum proximum ferre debet sententiam, computabitur ille annus à die acceptationis arbitri. alias enim perfectum non est arbitrium, cum recusari possit. l. 2. & seq. ff. de arbitr. sic docet Bal. in l. si cum dies. in princ. illo tit. vt refert Iacobi. in d. l. tali. de iure dotium.

Quæ doctrina limitatur in sententia lata sub cõditione vel die: quippe appellandũ est à die latæ sententię. Rescindi siquidem etiam illud debet quod in spe nocere potest l. illud. §. fi. cum l. seq. ff. de bonor. possess. contra tab. Et cũ esset dies expressa, tunc ab illo die fiet computatio. Bal. in rub. Cod. de contrah. emptio. q. 23. Alexand. consil. 61. viso processu in 5. vol. & Ias. plenè in d. l. si cui legetur. in fin.

IDEM LIBRO DECIMO
Regularum. Lex clvj.

Maiore parte anni possedisse quis intelligitur, etiam si duobus mensibus possederit: si modò aduersarius eius aut paucioribus, aut diebus nullis possederit.

Hæc lex declarat quando quis dicatur possedisse maiore parte anni, is videlicet qui duobus etiam tantùm mensibus possederit, maiore parte anni possedisse censebitur: dummodo non possederit aduersarius illo anno, vel paucioribus diebus. Et sic intelligetur l. vna. ff. vtrobi. Sed hodie tam in hoc interdicto, quàm in interdicto vti possidetis sufficit quem possidere litiscontestatæ tempore. l. 1. §. fin. ff. vti possidet. §. sed hodie. Instit. de interdict. Dummodo nec vi, nec clam, nec precariò possederit. vnde rub. illam vtrobi, id est apud quem, exponit gloss. in d. l. vna. & Alcia. hic, vtro in loco. Sed non conuenit text. vt asserunt doct. & gloss. in cap. licet. de proba. videte an potius debeat in hac rubr. dici *vtrumvi*. sicut inueni in lib. 5. Iulij Pauli Sententiarum, his verbis: Retinendæ possessionis gratia comparata sunt interdicta, per quæ eam possessionem quam iam habemus retinere volumus: quale est vti possidetis, de rebus soli, & vtrumvi, de re mobili. Et in priore quidem is est potior qui redditi interdicti tempore nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario possidet. Quia prætor secundum istos rubricam posuerat interrogatiue vtrumui, scilicet possederit, nempè qui vi vel clam, aut precario possederit maiore anni parte, nihilomagis erit potior: quamobrem dicebat prætor vtrumvi possederit, &c. Elige cui dicas, tu mihi sola places. Alibi maiorem esse partem creditorum non pro modo debiti, sed pro numero personarum placuit Papinia. in l. maiorem. ff. de pact. Quod si æquales sint in cumulo debiti, tunc plurium numerus creditorum præferendus est. ibidem.

De interdictis Vtrubi & vti possidetis.

Interdum maiores superiores à tritauo Iurisconsultus existimat, in l. 4. §. 1. ff. de in ius vocand. & in l. Iurisconsult. §. parentes. de gradib. affinita. de quibus scripsi in l. appellatione parentis. ff. eod. vbi nouam assignaui declarationem, vltra iurium interpretes.

Maiores superiores à tritauo.

Adhæc notate, quod maior quis dicitur ætate, scientia, nobilitate, honore, potentia, officio, & diuitiis, c. super eo. 2. vbi Doct. de testib. plenè cõsuluit Barba. consil. 30. sacro.

Maior ætate, &c.

sacro.col.1.& seq.vol.2.& in repet. l.cum acutissimi. col. 48.C.de fideicommiss. Felin.in rubr.de maiorita. & obedient. vbi plenè.

Maiore anni parte quis possedisse dicatur.

Intelligamus verò hanc legem, quoad illum titulum vtrum vi, vt maiore anni parte is possedisse dicatur, qui plus possederit quàm eius aduersarius. Sed regulariter in alia materia maior pars anni dicitur potior vltra sex menses:veluti dicitur is maiore parte anni habitasse in ciuitate,qui vltra sex menses habitauit, ad hoc scilicet vt priuilegiis gaudeat ciuitatis. l. cum de lanionis. §. Sabinus. ff. de fund.instruct. quem text.singul.dicit Ludouic.Roma. singul.669.communiter.scripsi in l.qui in continentibus. s.eod.& ille dicitur quotidie celebrare de vno sancto,qui quanto frequentius potuit de eo celebrauerit. cap. significatum. vbi scripsi. in praeb.

Si modo dictio, quid significet.

Si modo, id est dummodo, id est: Si alius non diutius possederit:& sic conditionaliter sumitur,in l.si quis ex argentariis. §.pertinere ad me videtur ratio, si modò eam tractaueris me mandante. ff.de edend. l. rescriptum. ibi, Si modo valet pactio. de pact. l. quantum. ibi, Si modo certum sit. Quod met.caus.l.arboribus,in fin.ibi, Si modo mihi aliquid stipuletur. de vsufruct. l.2. in fin. Si pars heredit.petat.l.vtiles, & l.si quo.de petitio.heredit.l.fistulam,in fin.& l.in re communi. de seruitut. vrbanor. praedior.l.indebitam. de condict.indebit.l.quaeritur.§.puerperam. de aedilit. edicto.

Dummodo quid.

Dummodo, haec dictio modum facit,& restringit, & interdum pro materia conditionem facit. l.cum ab eo.ff. de contrah.emptio. Bar.in l.quibus.§.Thermus.num.4.ff. de conditio.& demonstratio. facit l. cuius aedificium. ibi, Dummodo inferiora aedificia nõ grauiore seruitute oneret.ff.de seruitu.vrbanor.praedior.l.impuberibus,in princ. de suspect.tutor. ibi, Adolescentibus permittitur curatores suos suspectos facere:dummodo ex consilio necessariorum suorum id faciant.

Dummodo, commodum facit.

Vtilitas ex his resultat:nam si faciat modum regulariter valet actus,etiam si illud quod restringebatur nõ fuerit factum. Vnde si Papa vel Legatus in vnione Ecclesiae statuerit vt monasterium habeat reditus talis Ecclesiae, dummodo in illo monasterio fuerint sex religiosi ad seruiendum diuinis,& orandum pro anima fundatoris,si hoc non seruetur, valebit nihilominus vnio. Et idem in dispensatione facta,dummodo intra annum hoc fiat,vt decidunt glo.& Doct.in c.non potest.de praeb.lib.6.& Doct. de Rota decis.231.ordinatio.in no.ego quoque scripsi in praxi beneficial. Et si quis in ciuem fuerit receptus,dummodo soluat collectas, si non soluat, erit nihilominus ciuis. At commoda ciuium non habebit,nisi quousque soluendo purgauerit moram, vt pulchrè docet Bald.in cap. dudum.2.col.6. num.26.de elect. per l.quaero. §. inter.ff. loca.& l.qui sub praetextu.C.de sacrosanct.eccles. quippe verbum hoc dummodo regulariter non facit conditionẽ, sed modum:& modus obligat ad sic faciendum quidem, sed non annullat aut impedit actum. Bar.in l.1. & l.quibus.§.fin.ff.de conditio.& demonstrat.

Dummodo cũ conditionẽ facit.

Cum verò facit conditionem,nõ valet actus,nisi conditio fuerit adimpleta.l.qui heredi.ff.de condit.& demonstrat.& Bald.in d.c.dudum,ait: Quod modus impleri debet per viam compulsionis,si expediat domino : sed conditio debet impleri per modum exclusionis : id est si non impletur,excluditur quis ab exordio, & initio,ac vtilitate contractus.l.qui fundum.ff.de contrah.empt. l.fin. §. emptor praediorum. de rescind. venditio. l.1. C.de conditio. quae sub modo. vbi glos.& doct.Ias.consil.104.renunciatio. col.4. in 4.vol. & Paul. Paris. consil.47. Si consideramus.col.1.& consil.57.ad resolutionem,col.3.num.15. in 3.volum.

Dummodo quid faciat pro qualitate causae dignoscitur.

Verum pro qualitate causae & materiae dignoscitur quando faciat conditionem,vel modum. l.dummodo.ff. de procurator.Chassa.in consuetud.Burgund. in titul. *des successions des bastards*, artic.5. glos. *& au regard.* in consil. num.19.vnde consuluit Guido Papae consi.205.circa processum,quod impetrans literas ad rescindendum contractum, dummodo habeat dispensationem à suo praelato, non potest vti literis, nisi prius dispensationem obtinuerit ab Episcopo:nam tunc id verbum dummodo, Gallicè *pourueu que*, facit conditionem. Sequitur Domin. Andr. Tiraquel. in tract. de vtroque retract.§.8. glos.8. *pourueu.* quippe satis declarat materia secundum quam est iudicandum,adiecto tamen nonnunquam & inspecto modo loquendi,vt si dicatur:Dummodo illa facere teneatur, Gallicè *pourueu que ledict tel sera tenu de faire cela, &c.* ad haec cogi poterit.Si verò dicatur,Dummodo hoc fecerit intra mensem,alias nil habeat,Gallicè *pourueu que s'il ne fait cela dedans vn mois,qu'il ne reçoyue rien*, tunc conditionem important. Et praedicta notanda sunt,quia Doct.varij hactenus super his fuerunt.

Quo modo.

Quo modo,qua forma,qua ratione vel causa,seu moderatione,vt in tit.C.quomod.& quand.iud.l.Nepos.s.eod. Et saepe interrogatiuè ponitur,sicut dictio,Quemadmodũ, vt in titul.ff.quemadmod.seruit.amittant.ff. & C.quemadmod.testam. aperiant, & quemadmod. ciuil.muner. indic. lib.10.

Quoquomodo.

Quoquomodo,id est quomodocunque. l. si extraneus pro muliere dotem dedisset, & pactus esset, vt quoquomodo finitum esset matrimonium dos ei redderetur,&c. ff.de condict.caus.data. vel quocunque casu. l.si cum dotem.ff.solut.matrim.l.his solis pecunia condicitur: quibus quoquo modo soluta est,non quibus proficit. de condict. indeb.Et est dictio vniuersalis,vt docet Bart.in l.generali. §.vxori.ff.de vsufruct.legat.

Hoc modo.

Hoc modo,id est hoc moderamine,hoc temperamento.l.hoc modo.ff.de condict.& demonstrat.

Simili modo.

Simili modo, pro similiter. l. quod quidem simili modo.ff.ex quib.caus.maior. l.si seruo.de vsufruct.l.item veniunt.§.simili modo.de petit.heredit.

Solummodo.

Solummodo. l.1.ff.commmoda.scripsi in l.pratum. supra eodem.

Triplici modo.

Triplici modo, pro tripliciter. l.triplici.s.eod. vel tribus modis,vt in l.munus tribus modis.s.eod.

Tantummodo.

Tantummodo, pro solum,limitat & restringit.l.sed & si lege.§.scire autem ad se non pertinere:is tantummodo videtur, qui factum scit.ff.de petit. heredit. dixi in l.pratum. supra eod.

Modus interdum pro mensura capitur, vt in rubr.ff.Si mensor fals.mod.dixerit, iuncta l.2. vbi quod in rub. vocauerat modum, in l.2. & l.si mensor. in fin. mensuram. vnde si modus agri minor inueniatur, pro numero iugerum auctor obligatus est ; qui vbi minor modus inuenitur, non potest aestimari bonitas loci, qui non extat. l. si seruum.§.1.ff.de actio.empti.l.litora.de contrah.empt.

Modus pro cumulo, vel quantitate.

Modus pro cumulo vel quantitate capitur, in l.maiorem esse partem pro modo debiti,non pro numero personarum placuit, iuncta l.seq.ff.de pact. l. si quis reum. de custod.reor.vbi prius nominatur quantitas,& postea modus. Sic etiam ait Vlpia.in l.cum hi. §. modus. ff. de transactio.modus quoque pecuniae, qui in transactionem venit,aestimandus est,vtputa quantitas transactionis.nam ex modo fides transactionis aestimabitur.facit l. Maeuia.in fi. ff.de annuis lega.& l. qui occidit. §.1. ff. ad legem Aquil. ibi,vsque ad modum debiti habebit Aquilae actionem: vulgo *iusques à la concurrence du debte.* l.3.ibi,modũ autem patrimonij spectare videtur,cum alimenta decernit.&.ibi. in amplis tamen positis patrimoniis, non cumulus patrimonij,sed quod exhibitioni frugaliter sufficit modum alimentis dabit. Sed si non constat quis modus facultatum sit,&c.ff.vbi pupill. educar.debeat. & l.quod conditionis. in princ.de donat. caus.mort.ait, Quod conditionis implendae gratia datur,licet non ex bonis mortui proficiscatur,capere tamen supra modum nom poterit,id est vltra quantitatem vel formam constitutam à iure,vt postea declarat tex.is cui certum modum ad capiendum lex. ibi,is cui certum modum ad capiendum lex concessit pro modo possessionum.& iu l.Imperatores rescripserunt aquam

HH 5 de flu

de flumine publico, pro modo possessionum ad irrigandos agros diuidi oportere.ff.de seruitut.rusticor.prædior. Sic pro modo prædiorum omnes pecuniam tributi conferant.l.cum possessor.ff.de censib.& pro modo agri, in l. si partem.ff.de seruitutib rusticor.prædior.

Pro mensura agri. Iurisconsultus aliquando dicit pro mensura agri. l. fin §.præterea. ibi,pro mensura agri per singulos annos præbeant.ff.de munerib.

Modus pro qualitate. Pro modo, pro qualitate.l.ne quid.§.de his. ibi,vt pro modo culpæ,vel vincti,vel sub fideiussoribus ad præsidem remittantur.ff.de incend.ruin.naufrag.l.milites. vers.alioqui pro modo culpæ in eos statuendum est,& in l.fin.§.1. ibi, pro modo culpæ,vel castigantur vel militiam mutãt. ff.de custod.reor. Et pro delicti,siue criminis qualitate. l. miles.§.mulier,in fin. ibi,viudicari debet pro admissi criminis qualitate.ff.de adulter.l.eos,in fin. ibi, pro admissi qualitate grauissime puniendus est.de Falcid.idem in l.3. ad Turpillia. pro modo delicti idem. l. 3. §. qui stationis munus relinquit plusquam emansor est:itaque pro modo delicti aut castigatur, aut gradu militiæ deiicitur.ff.de re militar.l.1.de obseq. Pro modo admissi actio dabitur in circulatores,qui serpẽtes circumferunt.l.si ff.de extraord. criminib.& in l.penult.ibi, dicitur pro mensura admissi, id est delicti. Interdum pro mensura delicti Iurisconsult. etiam scribunt,in l.Diuus.ff.de fals.vbi sic habetur:Diuus Pius Claudio rescripsit: Pro mensura cuiusque delicti constituendum in eos qui apud iudices instrumenta protulerunt,quæ vera probari non possunt.

Pro mensura delicti.

Pro modo litis. Pro modo litis, id est pro qualitate, seu quantitate, *pour la grandeur de la cause.* l.1.§. in honorariis. ff.de variis cognitio. ibi, in honorariis quoque aduocatorum ita versari iudex debet, vt pro modo litis, próque aduocati facundia,& fori consuetudine,& iudicij,in quo erat acturus,æstimationem adhibeat.

Pro modo pecuniæ. Pro modo pecuniæ, id est pro quantitate. l.pupilli. §. penult.ff.de solutio. ibi, pretium eorum pro modo pecuniæ cuiusque contractus creditor accepto facere debet. l. si quis reum.de custod.reor.ff. ibi, præses de modo pecuniæ quæ inferri debet, statuet.

Pro facultate patrimonij. Alibi Iurisconsult. ait pro facultate patrimonij. l. cum plures,in fin.cum l.seq.ff.de administr.tutor. vbi in l.seq. dicitur:Tutor secundum dignitatem,facultatésque pupilli modum seruorum æstimare debet, qui circa eum futuri sunt:id est pro facultate patrimonij debet æstimare & arbitrari quanti serui,seu quot sint necessatij.

Modus pro forma. Modus pro forma,seu pro moderatione,vt in rubr.C. de modo mulctar.quæ à iudicibus infliguntur,iuncta l.fi. ibi,in qua forma etiam Comes. Et ibi,nec tamen ad huius legis moderationem pertinere se credant. l. cum eorum. C. de sentent. inde Iurisconsult. ait, modum adiici seruitutibus posse cõstat,veluti quo genere vehiculi agatur,vel non agatur:veluti vt equo duntaxat,vel vt certum pondus vehatur,vel vt res illæ traducãtur,aut carbo portetur, in l.4.§.1.ff.de seruit.Albe.Brunus in tract.de form. & solemn.actus, rubr.ex quibus consistant forma,& solemnitas.vers sic.47. dicitur forma.

Intra modũ. Intra modum.l.pater.3.ff.de castren.pecul.ibi,pater qui castrense peculium retinebit, æs alienum intra modum iure prætorio soluere cogitur, id est quatenus patitur peculium,& non vltra ipsius vires,& æstimationem.glo.ibi.

Modus pro casu vel causa. Modus pro casu vel causa, vt in rubr.ff.quibus mod. vsufruct. vel vsus amitt. l. 1. ibi, ipse vsus eisdem modis constitui solet,quibus & vsusfructus. de vsu & habita. Et in rub.quib.mod.pignus vel hypothec. soluit: nam quod alicui deberi cœperit,certis modis deberi desinit.l.obligationum ferè.§.placet.ff.de actio.& obligat.& docto.illum text.allegant, quod tempus non est modus inducendi vel tollendi obligationem, qui text. hoc non probat, vt alibi dixi.

Modus pro ratione seu moderamine. Modus, ratio seu moderamen,vt in l.item apud.§.Sed & si iussu domini quæstionem habeat,modum tamen excesserit,teneri eum debere Labeo ait.ff.de iniuriis.l.finali, de operis seruorum. ibi,Cum de serui operis artificis agitur, pro modo restituendæ sunt. Inde dicit Bar.in l.quibus diebus.§.Termilius.ff.de conditio.& demonstr.Quod modus est moderatio quædam dispositioni adiecta, cum qui honoratur aggrauans in tempus dispositionis perfectæ:vt, Lego tibi centum vt instruas filium meum. glos. in rub.ff.de condit.& demonstrat.& caus.& mod. eorum quæ in testament.scrib. Etiam dicit modum à conditione differre:nam hic fit per vt, conditio per si. Et hoc modo loquitur rub.C.de his quæ sub modo legat.vel fideicommiss.relinquuntur,& rub.de dona.quæ sub mod.vel conditio. vel cert.tempor. conficiuntur. Alia multa de modo tractat Bald.& Socin.in d.rubr.ff.de conditio.& demonstrat.& in d.§.Termilius.

Modus pro forma. Modus, id est forma, *maniere, façon.* l. quæstionis modum magis est iudices arbitrari oportere.ff.de quæstio.l.2. de termi.amoro. ibi, De pœna tamen eorum modus ex conditione personæ & facientis mente statui potest.

Modus pro militari modo. Item officium tribunorum est milites in castris continere,& ad exercitationem perducere,claues portarum suscipere,& delicta secundum suæ auctoritatis modum castigare.l.officium, in fin.ff.de re militar.vbi glos. modum exponit pro militaribus modis.

Modus pro rectitudine rerum. Modus est rectitudo rerum sedésque virtutum, teste Aristot. quem refert Luc.de Pen.in l.præcipit.col.2.de canon.largitio.tit.lib.10. plus dicens quod est medium, & conseruatiuum in esse, limes iustitiæ,ornamentum ordinis,& via morum.

Modus obligationis. Modus autem obligationis est cum stipulamur decem aut hominem: nam alterius solutio totam obligationem interimit,nec aliter peti potest vtique quandiu vtrumque est.l.obligationum ferè.§.modus.ff.de actio.& oblig.

Modò aduerbii pro nunc. Alias modò sumitur aduerbialiter, & significat nunc, vt in l.quod sæpe.§.in his quæ pondere,numero, mensuráve constant,veluti frumento,vino,oleo,argento, modò ea seruãtur quæ in cæteris, vt simulátque de precio conuenerit,videatur perfecta venditio : modò vt etiam si de precio cõuenerit,non tamen aliter videatur perfecta venditio quàm si admensa & adpensa adnumeratáve sint.ff. de contrah.empt. vbi videte si citius conueniret exponere pro dummodo.

Modò si, pro modò. Interdum dictio modò præcedit dictionem si, vel sequitur,& accipitur pro dummodo,& pro si modo,vt in l. diem functo legato Cæsaris salarium comitibus residui temporis præstandum est, modò si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerint.ff.de offic.assessor.

Modò pro aliquando. Modò pro aliquando, interdum. l. redhibitoria.ff.de ædilit.edic. ibi, redhibitoria actio duplicem habet condemnationem:modò enim in duplum,modò in simplum condemnatur venditor.

Aduersarius in iudicio, & ante iudiciũ, quis dicatur. *Aduersarius* dicitur repugnans, oppositus, & is qui mecum in iudicio vel extra contendit,siquidem mihi repugnare videtur,vt hic,& in l.si idem.§.1.ibi,ne in potestate calumniosa aduersarij mei sit, an apud eundem litigare possim.ff.de iurisdictio.omn.iudic. Barba.consil.80. col.7.in 4.volum. Dicitur etiam aduersarius ante inchoatum iudicium, is videlicet qui mecum litigare intendit. l. si is qui.§.si seruus.ff.de vsucapio. ibi, qui se aduersarium præparauerit. c.cæterum.de rescript.Lucas in l.vna.col.3. De his qui se deferunt,lib.10.C. impropriè tamen secundum de Ripa in cap.1.2.not.de iudic. nam generaliter is qui contradicit intentioni alterius,dicitur propriè aduersarius,secundum Panorm. in c.in literis.de restit. spoliat. Sed qui non adhuc contradicit, non potest aduersarius propriè dici,cum possit deliberare an velit contendere. l. 1.ff.de edendo. Ego dicerem generaliter aduersarium dici etiam propriè ante ceptum iudicium,dummodo opposuerit se petitioni meæ,vel interpellatus extra iudicium noluerit mihi soluere,quia mihi repugnat,& est oppositus.l. quidam Hiberus.ff.de seruitutib. vrbanor.prædior. Et qui non est mecum, contra me est. Et qui non colligit mecum,dispergit, vt est in Euangelio, quodammodo eligit qui

qui non reiicit.l.vna,in fin.ff.furti aduerſ.naut.

Itaque verba ſunt inſpicienda:nam ſi dicatur, Qui ſe præparauerit aduerſarium, tunc rectè dici poteſt etiam ante iudicium,vt d.§.ſi ſeruus. Si verò dicatur, quòd aduerſarius recuſari poſſit ante litem conteſtatam, non dicetur aduerſarius, quandoquidem non conſtat de repugnantia:& quia deliberãdo cedere poteſt.d.l.1.ff.de eden. niſi, vt dixi, generaliter. Et tunc iudex quoque poſt ſententiam contra me latam dici poteſt aduerſarius. l.ſi appellationem,cum gloſ.C.de appellat.Et actor aduerſarius etiam poſt litem conteſtatam dicetur. l. præuaricatores. infra eodem.

Aduerſarius etiam iudex.

Aduerſarius lite finita. Ita quoque lite finita dicitur aduerſarius.l.cum poſtea. C.de pact. Et tunc intelligi poterit aduerſarius, ſcilicet olim,vel quondam,vel de præterito,ſiue de futuro.

Aduerſarius etiam is, qui ſubrogatur in lite. Subrogatus in lite vocatur etiam aduerſarius,in l.petitor.ff.de libera.legat.l.item ſi res. in fin.ff.de alienatio.iudic.plenè de Ripa in cap.1.de iudic.in 2.not.Et an hic recuſari poſſit,ne teſtis ſit,iudex decernet. §.ſi vero dicatur. in authent. de teſtibus.collat.7.& authent.Si teſtis.C.de teſtibus.

Aduerſaria. Aduerſaria, in l.1. C. de edendo. ibi vide, & Speculat. Aduerſaria verò & calendaria tanquam eadem accipimus, quæ eo dici aduerſaria arbitror,quod aduerſa etiam parte ſcriptis implerentur,& per tranſuerſum quoque:ſiquidem negligenter admodum conficiebantur, quia delebantur ſtatim: etenim menſtrua erant, tabulæ verò æternæ. Aduerſaria denique parui temporis memoriam, tabulæ perpetuæ exiſtimationis fidem, & religionem amplectebantur:hæc ſunt deiecta,illæ in ordinem confectæ;in iudiciũ aduerſaria protulit nemo:codicem protulit, tabulas recitauit:has differentias deſcribit Cælius lib.antiquar.lectio. 12.cap.21. Alias aduerſaria dicũtur tumultuariæ quædam tabulæ quæ ante tabularum confectionem perſcribebantur,ne memoria rerum excideret,vt ex his poſtea tabulæ iuſtæ & æternæ fierent. videte recentiores in l.1. C. de edendo. vbi datur nouus intellectus,& alibi dixi an ſuſtineri poſſit.

Aduerſaria areſtorum & ſententiarum. Aduerſaria areſtorum & ſententiarum, Gallicè *dictons d'arreſts & ſentences.* Bud.in foren. & aduerſaria vulgo dicimus, *minutes.* De aduerſione ſcripſi in l.Labeo.1.in fin. ſupra eodem.

ÆLIVS GAL. LIBRO PRIMO
de verb.quæ ad ius pertinent ſignific.
Lex clvij.

Paries eſt, ſiue murus, ſiue maceria eſt.

Paries à pariendo. Iſta lex declarat parietem τοῦ τοίχου ſignificationem habere,dicens continere murum,& maceriam: & via continet ſemitam & iter:dicitúrque paries, quaſi pariens ſecuritatem,& commoda multa,vt quidam volunt.

Maceria quid. Maceria verò eſt paries ſine calce, gypſo & cæmento factus,quaſi macer,& ſine conglutinatione:probatur in l. ſi precario.ff.communia prædior. l.vlt.finium regundor. & l.æde.de contrah. emptio. Et huius quatuor ſunt ſpecies,prima quæ fit ex lapide,altera ex lateribus coctilibus, alia ex lateribus crudis, qui in ſole diutius permanſerant vt deſiccarentur, alia quæ ex terra & lapillis compoſitis informis,teſte Beroal.in annota.in Columellam.In exemplaribus antiquis iſta lex ſic incipit: *Quantum ad iuris pertinet largam ſignificationem, paries, &c.* Ex quibus verbis colligunt quidam probari diſtinctiones Doct.dicentium,Largè hoc procedit,ſecus ſi ſtrictè.Quemadmodum cum dicimus pecuniam largè pro omni patrimonio capi.l.pecuniæ.ſ.eo. ſtrictè pro pecunia numerata.gl.in l.2.§.fin.ff.Si certum peta.Et communius Doct.hanc afferũt diſtinctionem, Largè, vel ſtrictè,ſeu propriè. ita recordor Romanos pragmaticos,ſi quam magnam velint extorquere pecuniam, ſolitos eſſe diſpenſationem concedere vel aliam gratiam ad largam,vt ipſi vocant.

Largè procedit, ſtrictè procedit.

Strictũ quid. Strictum vero eſt oppoſitum verbo largum, veluti ſtricto iure pro ſummo iure dicimus. l. ſi quis duob.ff.de conſti.pecun.Et contractus bonæ fidei & ſtricti iuris,in §. actionum,de actio.in Inſtit.

Largus quis. Largus dicitur à largior largiris,& ille eſt qui facile donat & profundit.& ait Cicero 1.Officiorum:omnino duo ſunt genera largorũ,quorum alteri prodigi, alteri liberales. Et largus tenet medium inter prodigum & auarum,vt glo.docet in c.ex parte.de conſuetud.facit l.1.ff. de curator.furioſ.Igitur largiri eſt ample donare: & ſpecies furti eſt ſeu lucri ex alieno largiri, & beneficij debitorem ſibi acquirere.l.Si pignore.§.1.ff.de furt.

Largiri quid.

Largius. Inde largius.l. plenum.§.lubentius. ff. de vſu & habita. ibi,aliquando enim largius cum vſuario agendum eſt pro dignitate eius cui relictus eſt vſus.Et largius tempus parentibus liberiſque petendę bonorum poſſeſſionis tribuitur in honorem ſanguinis. l.1. §. largius. ff. de ſucceſſor. edic.

Largitiones. Largitiones dicuntur ea quæ prouinciales fiſco largiuntur,& dependunt.glo.in rub. C. de canon. largition.titul.lib.10.Aut ſecundum Lucam de Penna in l.fin.de his qui ex public. ratio. ibidem, Largitio eſt præmium vel merces quam ſubditi debent principi,ob labores innumeros quos pro republ. gubernanda ſuffert. Et huiuſmodi largitiones quas tributa, ſeu collectas vocamus, ex timore potius præſumuntur quam mera liberalitate præſtari. Et verius,vt inquit,prophanæ exactiones dicerentur, vel ſacrilegæ extorſiones quam ſacræ largitiones.hæc ille.

Largitiones quæ principi fiunt.

Largitiones ſacræ. *Sacri cur dicantur Impe. vel Rex.* Sed verius dicuntur ſacræ largitiones,quæ Imperatori vel Regi (qui ſunt ſacri) tribuuntur. Et vocantur ſacri vel à ſacra vnctione,vel à ſuprema poteſtate eis à Deo tributa. Lucas in l.1.de pala.& domib. domi.lib.11. ſicque omnia illorum bona dicuntur ſacra, & largitiones ſacræ. Lucas de Penna in l.fin. C.de his qui ex public. ratio.lib. 10. vt etiam quod ipſi donant dicantur ſacræ largitiones. l.2.§.fin.de cupreſſis,lib.11.C.

Comes ſacrarum largitionum. Et largitionibus præficitur comes ſacrarum largitionum, quem Theſauratium generalem Pyrrhus vocat, in rub.C.de canone ſacra.largitio.lib.10.& in rubr.C.de offic.comit.ſacrar.largitio.lib.12.per l.1.C.illo titul.

Largitas ſponſalitia. Sponſalitia largitas dicitur id quod ſponſus ſponſæ largitur,vt declaraui in l.alienatum.§.donationis.ſ.eod.

Paries pro muro. Adhæc nota,quod licet paries domorum propriè,& de priuatis dicatur id quod inter vnam domum, & alteram interiicitur.l.penult.j.eod. Tamen largè capitur indiſtinctè pro muro, ſiue is fuerit priuatus ſiue publicus:probatur per hunc text. ibi, ſiue murus:frequentius verò maximè in plurali reſpicit publicum,vt inferius patebit.

Muros ciuitatis tranſcendens qua pœna puniatur. Vnde qui muros ciuitatis tranſcenderit, pœna capitali plectendus eſt. l. ſin.ff.de rerum diuiſ.& apud Lucanum lib.1. *Fraterno primi madauerunt ſanguine muri.* quod verum eſt facta à iudice prohibitione & proclamatione, ac tempore belli, & in ciuitatibus fortibus & limitrophis, propter pericula illic imminentia: tum quia muri ſancti ſunt.§.ſanctæ. Inſtit.de rer.diuiſ. Secus forſan in aliis,& alio tempore: pœna ſiquidem tantum arbitraria puniendus foret, qui tempore pacis murum tranſcenderet, teſte Luca in l.vna.col.5.C.de colon. Illyric. lib.10. & Angel. in d.§.ſanctæ.Chaſſan.in conſuetud.Burgund.in rubr. *des iuſtices. gloſ. & droicts d'icelle.* num.46. quod declarat Bened.in cap.Raynutius, in verb. in eodem teſtamento. 1. num.161. de teſta. Et ita Burdegalæ deciſum fuiſſe aſſerit Boër. in deciſionibus ſuis q.232. tranſcendens: quamuis Ludouic.Roman.in ſingul.736.quæſtio. dicat eum capite puniendum qui etiam vallum tranſcendit, per l. 3. §. in bello. ff.de re militar. qui §. loquitur in milite tempore belli, qui debet ſe continere intra ſuam cuſtodiam:is igitur ſi tranſcendat vallum poſt prohibitionem, capite punietur. Diuerſum eſt ſi quis pacis tempore vallum caſtri vel ciuitatis tranſcendiſſet:ſicque iura conciliari poſſunt.

Alciati opinio improbata de muri ſignificatione. Minus placet mihi quod firmat Alciat.hic. Quod murus propriè dicatur publicus qui vrbem munit,& mœnia continet,impropriè priuatus: quia loquitur contra hunc text.

text.& l.fin.ff.finium regundor. vbi paries priuatus à Iurisconsulto vocatur simpliciter murus, & verbis propriis Iurisconsult.vtitur, facit d.l.3.§. in bello, ibi, Si quis vallum transcendat,aut per murum castra ingrediatur,capite punitur. ff.de re militar. Nempe murus à muniendo dictus est, quia etiam munit sicut publicus. Ego verò, vt scientiæ veritatem de fonte quæramus,magis quam de riuulis hauriamus.cap.ieiunium. 2.distin.dist.76.dico quod videlicet muri communius in plurali vocantur publici, & ciuitatum siue municipiorum. l.sanctum.l.sacra.& l.fin.ff. de rerum diuisio.l.penult.& fin.ff.ne quid in loco public. fiat.l.1.2.3.eod.l.penult. de oper.public.& §.sanctæ. Instit. de rerum diuis.l.ad portus,& l.turres. de ædific.public. ac 4.regul.cap.vlt. & in summa 44.distinct.& d.c.ieiunium. l.si quis posthac.C.de ædific.priuat. l.fin. de quib.muner. lib.10. Interdum etiam in singulari, sed rarius pro publico.l.mille passus. 3.eod.l.nam quod. §. si ita.ff.de penu legata.l.vt Alphenus. 3.eod. ibi, muro tenus æstimari. Et Cicero in offic. ait:Aries murum percussit.Sed in singulari frequentius dicetur murus priuatus, videlicet domus aut alterius ædificij,vt d.l.fin.ff.finium regundor. & ipsemet ait Cicero:insula Delos parua sine muro nihil timet. Ita communis vsus loquendi vocat *murs*,siue *murailles*, ciuitatum muros,& villam muratam, muris instructam. §. statuimus.2.de collat.in concord.vbi scripsi.Et mœnia publica dicuntur,in l.pupillus.§.oppidum.3.eodem.

Murus à muniendo. Muri in plura. quid denotent.

Mœnia, publici muri.

Murus, metaphoricè.

Aliquando murus capitur metaphoricè, vt l.si quemquam.C.de episcop. & cler.ibi, profecto enim quis locus tutus,& quæ causa poterit esse excusata,si veneranda Dei templa pecuniis expugnentur? quem murum integritatis, aut vallum fidei prouidebimus, si auri sacra fames in penetralia veneranda proserpat? l.2.§.cúmque hæc.ibi,quasi quodam muro vallatum nihil extra se habeat.C.de veter. iure enucleand.Et Cicero,ad omnes meos impetus quasi murus quidam boni nomen Imperatoris opponitur.

Muri ciuitatis sancti.

Adhæc non licet ædificare iuxta ciuitatis vel castri muros,nec supra illos aliquid facere,nec immittere.l.2.& fin. ff.ne quid in loco public.fiat.Bar.quæst.232.in fin.Veteres vrbium mœnia summa religione substruere consueuerût, quando non contenti illa excitasse altius latiúsque, etiam numinis alicuius potentiæ consecrata volebant, & Iurisconsult.sancta ea vocat,& diuini iuris.l.1.ff.de rerum diuisio. quod nulla ratione humana mortalium res satis à quoquam regi, dispensatíque posse videantur, in tanta hominum perfidia, teste Cœlio lib. antiquar. lectio. 14. cap.32.

Muros ciuitatis quibus reficere liceat.

Imo Barones vel Comites, quamuis habeant merum imperium, quod vocamus altam iustitiam, non possunt permittere sine consensu Senescalli vel Bailliui, vt quid in muris ædificetur,vel immittatur,teste Ioan.Fab.in d.§. sanctæ. tradit Iacob. Rebuff.in l.fin.C.de vendend. rebus ciuita.lib.11.addit text.in l.si.fine.permissu principis concedi non posse,& text.in l.sacra ff.de rerum diuisio. dicit, muros autem municipales nec reficere licere sine principis,vel præsidis auctoritate:declarat Lucas de Penna in l. 1.de diuers. prædiis,lib.12.& hodie seruatur, quod ciuitates fortes nec quidem reficere liceat,nisi cum principis auctoritate:in aliis sufficit præsidis auctoritas, dum non fuerint in limitibus regni.

Parietem ædificandũ qui conduxit, an liberetur maceriam construens.

Sed quid si quis promiserit ædificare parietem, an liberetur maceriam construendo? breui respon. si nil aliud inter partes côuentum fuerit, inspiciendum esse pretium, vt si quantitas pretij possit satisfacere muro cum calce construendo, teneatur ad hoc conductor, per glo.singul. in l.1.§.1.in verb.agendo.ff.de superficiebus. Adhæc loci qualitas & operis æstimanda est,nempe si quis promiserit construere parietem circa vineam aut pratum, tunc quoque patriæ consuetudo inspicitur.arg.l.si seruus plurium. §.fin.ff.de legat.1. exempli gratia,si apud Lemouices quis tantum promisisset claudere pratum,vt plerunque fit, ad prohibendum feris aditum, intelligeretur id lignis, iuxta eorum consuetudinem, peragendum esse:si in Vasconia, terra vel luto:& sic in cæteris locis, prout regionis consuetudo patietur.

Legunt aliter nonnulli text. nostrum: *siue murus, siue materia:* & sic potest intelligi,nempe sicut paries est murus,videlicet ex lapidibus constructus, ita ex alia materia quacunque, siue ex terra, vt dixi, siue ex alia materia: quemadmodum enim vineæ ex lapidibus, ita & spinis, terra,ac lignis,& alia materia:sed in text.communius habetur maceria,quod est verius.

Intergerinus paries.

Adhæc intergerinus paries appellatur paries medius à vicinis constructus, gerens onus vtriusque vicini, communius & medius murus,quasi inter eos gerens onus domus, quem tenentur ipsi communibus expensis reficere. Alias si monitus cessauerit per sex menses, paries erit ædificantis.l.si vt proponis. C.de ædific.priuat. plenè Petr. de Vbald.in tract.de duob.fratrib.in 6.parte.q.4.& Gallic. *mur moitoyen* vocatur,de quo in l.parietem, & l.quidam Iberus.ff.de seruitu.vrbanor.prædior.

Concratitius paries.

Paries concratitius dicitur ex ligno ad modum cratis factus,in cuius mediis lateres, vel terra, seu alia materia locatur:de quo Iurisconsultus in l.si fratres.§.item Mela.ff. pro socio,& plenè ibi Budæ. etiam de aliis multis nominibus parietum,& per Cattel.Cottam in 2.parte memor. in verbo, concratitius, & hoc genus parietis nouerunt Tholosates.

Pariter pro simul, &c.

De aduerbio pariter pro simul loquitur l. si pariter.ff. de liber.caus.l.2.communi diuid.l.1. pro dote.l.si fundus. §.si duo.ff.de pignor. l. quod de pariter. de rebus dubiis. Aliquando pariter pro similiter, æqualiter, vicissim. Actuum 2. l.si qui,in fin.ff. de donat. caus. mort. licet in principio ponatur pro simul.Hostiens. in summa. de electio.§.fin.versic.tu die. Panormit.& ibi in additio.in cap. bonæ.2.not.1.de postulat.prælator.

§. Item via est, siue semita, siue iter est.

Via quid. Semita vnde.

Via comprehendit semitam & iter: est enim generale nomen,& dicitur semita, quasi semi iter, quod dimidiam viam contineat & stricta sit: vulgo, *sente ou sentier, ruelle.* l.si ex plagis.§.tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat.ff.ad legem Aquil.& in l.non satis.§.si verò.quemadmod.seruitu.amittant. ibi, nec si fortè inciderit vt semita quæ per alterum duntaxat fundum ierit vteretur.

Semita metaphoricè. Semitarius.

Aliquando Papa metaphoricè se dicit æquitatem sequi, in cap.quærenti.de offic. delegat. & semitam erroris reuocat,in cap. inter opera. de sponsal.& semitam tutiorem sequi vult,in cap.ad audientiam.de homicid. inde semitarius appellatur qui percurrit vias, vt nonnulli sunt scholastici,quos vix ad frugem peruenire videas,vt scripsi in tract.de scholasticor.priuileg.

Trames quid.

Trames verò dicitur semita transuersa, τρίμμος, siue vt Alciat. dicit ἀτραπὸς:sed μεταφορικῶς accipitur in procem. Instit. ibi, per legitimos tramites,vbi glos. & doct. exponunt,& §.1.in procem.ff.

Iter quid.

Iter est ius eundi, ambulandi hominis, non etiam iumentum agendi, vel vehiculum, ab eundo dictum. §.1. Institut.de seruitu. & de itinere loquitur. l.3. & l. rectè. supra eodem.

Actus quid.

Actus est ius agendi vel iumentum vel vehiculum, ab agendo dictus, quòd per illum homines agant, id est iumentum vel equum ducant,seu abigant:de quo scripsi in l.Labeo.2. supra eod.

Via strictè quid.

Via specialius sumpta est ius eundi & agendi,& ambulandi:nam iter & actum via continet.l.1.ff.de seruitu. rusticor. prædior. quam à vehendo dici putat Varro, quòd per illam homines veherentur.Et quamuis ibi idem continere videatur actus & via,tamen est differentia,vt patet in l.qui sella, & l.seq.ff.illo titul. angustior siquidem est actus, quàm via.

Actus & iter quid differãt.

Inter actum quoque & iter nonnulla est differentia: iter enim est quo quis pedes,vel eques commeare potest: actus

actus verò vbi & armenta trahere, & vehiculum ducere liceat.l.inter actum.ff.de seruitutib. rusticor.prædior. igitur via continet iter & actũ,ibi,dum dicit eundi & agendi:& præterea ius ambulandi,vt is qui viam habet,animi causa in via ambulare possit, etiam cum socio: quod vix concederetur huic qui solum iter haberet vel actum. Et sicut actus comprehendit iter,ita & via vtrumque, sicque non superfluè ponitur,vt dicam in d.l.1.si operæpretium fuerit.

Vsufructu legato via etiam præstanda est vsufructuario.l.1.§.1.ff.si vsusfruct.petat.

Viarum genera. Via publica. Via priuata. Adhæc viarum quædam publicæ sunt,quædam priuatæ,quædam vicinales.l.2.§.viarum. ne quid in loco publico:viam publicam dicimus eam cuius etiam solum publicum est:via enim priuata, solum alienum est: ius tamen eundi & agendi nobis competit. Priuatæ viæ dupliciter accipi possunt, vel hæ quæ sunt in agris, quibus imposita est seruitus, vt ad agrum alterius ducant, vel eæ quæ ad agros ducunt, per quas omnibus commeare liceat, in quas exitur de via consulari: & sic post eam excipit via, vel iter,vel actus ad villam ducens.d.l.2.& ex lege 12. tabul.

Via latitudo. viæ latitudo in porrectum,id est in extensum,quod ad seruitutem attinet,octo pedes habet:in anfractum, id est vbi flexum est, sexdecim. l. viæ latitudo.ff.de seruitu. rusticor.prædior. latior tamen vel angustior constitui potest.l.via constitui. ibidem.

Via vicinales. Viæ vicinales sunt quæ in vicis sunt, vel quæ in vicos ducunt.d. l. 2. aut viæ vicinales quæ ex agris priuatorum collatis factæ sunt, quarum memoria non extat, publicarum viarum numero sunt. l. fin. ff. de locis & itineribus public.

Viatores qui. Inde viatores olim in Regio comitatu erant,qui quotiens senatus cogendus esset, ex agris senatores aduocarent,contumacésque citarent,& artiperent. Quippe cum priscis temporibus proceres ciuitatis in agris morarentur,si quando concilium publicum cogendum erat, à villis accersebantur in senatum:vnde qui sic eos aduocabãt, viatores dicti,quod in viis frequentiores essent,teste Alexand.lib.Genial.1.c.27.qui habuit à Cicerone de senect. dicente:Qui à villa in senatum senatores accersebãt,viatores nominati sunt.l.magis puto.§.ne tamen.ibi,daréque viatorem,qui ei renunciet.ff.de reb.eor.§.tripli. Instit. de actio. vbi Ferretus ait interdum accipi pro commissario, vt l.fin.ff.de iudic. vbi sic scribitur: Nonnunquam solent magistratus populi Romani viatorem nominatim vice arbitri dare:quod raro ,& non nisi re vrgente faciendum est:sed communiter viatores apud nos dicuntur apparitores,Gallicè *sergens*:quibus interdum committitur aliquod negotium,& vocari illi commissarij poterunt: & hoc solent gaudere nomine.

Viator, qui iter agit. Potest accipi quoque viator pro omni,qui iter peragit, & ambulat per vias, Gallicè *voyager*. l.vna , in fin.ff.furti aduers. nautas. ibi , viatorum autem factum non præstat hospes.l.heres.§. at si quis. de iudic. l.licet. §. in factum, nautæ,caupo.stabular. notandum est Romæ pro varietate temporis quatuor viros constituros fuisse,qui curam agerent viarum.l.2.§.deinde cum esset.ff.de orig.iuris.

Viatorius. Viatorius adiectiuum pro eo quod ad viam pertinet, vt viatoria cubilia, vestes,vasa, & alia, quæ rusticando & eundo conferunt.

Viatici quid. Viaticum ferè idem,quod itineris peragendi causa necessarium est,seu sit pecunia, siue vinum, seu cibus ad victum expendendus.l.si fratres.§.si quis ex sociis.ff.pro socio,veluti pecunia scholastico data, qua se in studio alat, ac eundo & redeundo quandiu absens fuerit , viaticum appellatur.l.cum filiusfamil.ff.si certum petat. l.Titio. ad municipal. impensa viæ atque itineris subsidium viaticum dicitur,aut

Viaticulum. viaticulum,in l.si longius,in fin.ff.de iudic. Et idem in pecunia data Legato gratia expendendi in

Legatiuum quid. itinere,vt viaticum seu legatiuum dicatur. l.fin. §. Legati. ibi,quia viaticum quod legatiuum dicitur,interdum solet accipere.ff.de munerib.& honorib.

Via pro remedio & ratione. Interdum via sumitur pro remedio,ratione,in l.rescriptum.§.1.ff.de pac. ibi,vtraque via vti posse,& l.si mulier. in fin. quod met.caus. ibi , si coactus hereditatem repudiem,duplici via prætor mihi succurrit , aut vtiles actiones quasi heredi dando,aut actionem quod metus caus. præstando,vt quam viam ego elegero,hæc mihi pateat.

Viam aperire. Viam purgare. Viam aperire,est ad veterem altitudinem,latitudinémque restituere:sed & purgare refectionis portio est: purgare autem propriè dicitur ad liberamentum proprium redigere, sublato quod supra eam esset:reficit enim & qui aperit,& qui purgat, & omnes omnino qui in pristinum statum deducunt.l.1.ff.de via public.

Aperire puteum. Putearij. Aperire puteum est facere,excauare.l.fluminum,in fin. ff.de damno infecto:& Putearios, puteorum excauatores appellat Cælius lib.6.cap.17.

Via pro modo, forma, &c. Quandoque via pro modo, forma,instituto, methodo accipitur,vt l.viam veritatis ignoras.C.de loca.& Imperator in princip. dicit se inclytam viam eruditionis præbere, in procem.ff.in princip.

Viam determinare. Viam determinare pro designare, definire. l.certo pignori.§.1.ff.de seruitu.rusticor.prædior. ibi, igitur arbiter dandus est qui vtroque casu viam determinare debet.

Viam publicam reficere qui teneãtur. Adhæc quilibet tenetur reficere, & purgare viam publicam,& ad hoc compelli potest à iudice iuxta domum suam,& pro domus amplitudine.l.penult.§.studeant.ff.de via public. quod si dominus domus soluendo non sit,vicini contribuere tenentur, glos.in l.fin.ibid. quam sequitur de Ripa in tract.de peste. §. transeo ad alia remedia, versic.habemus. Et quamuis Benedict. in reper.cap.Raynutius,in verb.& vxorem, num.439.de testam. dicat delictum in via publica perpetratum ad Regis cognitionem tantum spectare,verumtamen contrarium fuit in hoc senatu iudicatum pro domino de Guise anno 1528. die 11. Ianuarij , quia Rex concedendo imperium & iurisdictionem alicui domino , quem altum iustitiarium vulgus nominat,& nil sibi reseruando,videtur concessisse ad quemlibet locum intra huiusmodi Baroniam vel Ducatum.

In via publica seu priuata delicti perpetrati cognitio ad quem pertineat. Siue quis igitur delinquat in itinere publico , siue in priuato, iudex in his habebit iurisdictionem:quamuis enim tex.in cap.vno. quæ sint regalia,dicat vias publicas esse de regalibus,tamen hoc non videtur verum , nisi certis in locis Armandiæ & Romandiolæ, de quibus expresè loquitur ille text. firmat Petr.Iacobi. in sua praxi.titul.de iurisdict. in fin.dicens fatuum esse dicere illa quæ in illo titul.continentur,de iure pertinere ad aliquem Regem, nisi in illo regno de quo loquitur ille text.quamuis maximè dolendum , nostra memoria quidam adulatores principum in grauem animarum perniciem hæc & longè plura his tribuant, imò omnia.

CELSUS LIBRO XXV.
Digestorum. Lex clviij.

In vsu iuris frequenter nos vti Cascellius ait singulari appellatione, cum plura generis eiusdem significare velimus:nam multum hominem venisse Romam , & piscem vilem esse dicimus. item in stipulando satis habemus heredi cauere, SI EA RES SECUNDUM ME HEREDEMVE MEUM IUDICATA ERIT: & rursus, QUOD OB EAM REM TE HEREDEMVE TUUM, nempe æquè si plures heredes sint, continentur stipulatione.

Explicatio textus. Elucidat Iurisconsult. hic vsum iuris, qui est vt sæpius singulari numero pro plurali vtatur, quod quatuor probat exemplis, duobus in stipulatione, & aliis duobus extra : primò cum dicit multum hominem Romam venisse, & multum piscem Romæ, vel Parisiis in quadragesima venditum : si itaque promisero restituere rem , si secundum me herédemque meum iudicatum fuerit,intelligitur siue vnus,siue plures heredes sint:rursus si quis promittat se here

se heredémque suum rem venditam defensurum, intelligitur de pluribus etiam heredibus, licet in singulari numero cautio fuerit concepta: & propriè propter verbum significare, quod proprietatem denotat, vt dixi in l. illa verba, in fin. ff. eod.

Iuris vsus à quibus declarandus. Vnde potest etiam inferri vsum iuris esse declarandum à iuris interpretibus, instar Iurisconsult. hic, non verò à grammaticis, qui superficie tenus satis esse putant quædam iuris vocabula interpretari, nullum inserendo iuris vsum, quem penitus ignorant, quales sunt audaculi quidam ex nostris Neotericis, Laurentium Vallam præ se ferentes. At melius agerent si iuris vsum ex verbis adhiberent, non separantes hæc duo, quorum vnum sine altero deficit: finis enim & scopus theorices praxis est: vt proculdubio longè præferendus sit qui vtrumque callet, ei qui tantum alterum habet. Quippe duo vincula sunt fortiora vno. cap. 1. de treuga & pace. vide quæ dixi in d. l. vt Alphenus. ff. eod.

Ordo iuris interpretū quis esse debeat. Ordinem verò iuris interpretum probarem laudarémque, primum difficilia iuris vocabula elucidare, demum ad vtilitates & effectus illorū accedere, & materiam quæ se offert quambreuiter perstringere. Quod an ego obseruauerim, vestrum esto iudicium.

Vsus loquendi & vtendi. Vsus autem loquendi & vtendi quomodo probetur, docet Bar. in l. Labeo. ff. de supellectile legat. & in l. 2. C. quæ sit longa consuetud. Scripsi in 3. tomo Commentar. in constit. Reg. Gallic. titu. de consuetud. quem vsum iuris *Cascellius Iurisconsf.* percalluit noster hic Cascellius magni nominis Iurisconsf. vt testatur Pompon. in l. 2. §. fuit eodem tempore Trebatius. ff. de orig. iuris. ibi, ex his Trebatius peritior Cascellio, Cascellius Trebatio eloquentior fuisse dicitur, Ofilius vtroque doctior. *Trebatius Iurisconsf. Ofilius Iurisconsf.* Cascellij scripta non extant, nisi vnus liber Benedictorum, cuius meminit etiam Iabole. in l. cum ex filio. ff. de vulgar. & in l. quæsitum. §. si in agro. de fund. instruct. ac in l. 1. §. item sciendum. de aqua pluuia, & in l. qui vestem. de supellectil. legat. & Valer. lib. 8. cap. 15. his verbis: Mucius Scæuola Pontifex maximus clarissimus legum vates & certissimus extitit, qui quotiescunque de iure prætorio consulebatur, ad Furium & Cascellium, quia huic scientiæ dediti erant, consultores reiiciebat: quo quidem facto moderationem suam magis commendabat, quàm auctoritatem minuebat, ab his negotium aptius explicari posse confitendo, qui quotidiano eius vsu callebat. Sic quoque in dies videmus si de quapiam re Iurisconsulto minus cognita controuertatur in foro, protinus deferri negotium ad magistros in quaque arte.

Quæ frequentius accidunt illa docenda. Secundò colligitur ex hoc text. illa esse docenda quæ frequentius accidunt, facit l. 3. & l. seq. ff. de legib. quod vix contingit nisi his qui longo & diuturno vsu praxim in foro didicerint.

Singulare sæpius pro plurali. Tertiò ex isto text. elicitur, quòd singulare sæpius pro plurali ponitur. Et lex loquens in singulari habebit locum etiam in pluribus. l. 2. §. negotia vnum vel plura. ff. de neg. gest. l. 1. §. item hoc edictum licet singulariter scriptum sit, si tamen plures interuenerint, qui tutores non erant, locum habere debere Pompon. scribit. ff. quod falso tutore auctor. gestum erit. Scripsi in § præfatique graduati, in verb. nominationis. de collat. in concordat. quippe necesse contingit aliquando vti singulari, licet de pluribus loquamur, si pluralis in vsu non sit, vt grammatici testantur: verbi gratia multiplicem fumum Parisiis vidisse, dicam, non in plurali. & multum pro multiplici capitur in l. sciendum est heredem etiam per multas successiones accipi. ff. eod. vnde si promittam restituere nummum pro me impensum, si plures impensi sunt, ad eos tenebor. l. si vt proponis. C. de ædific. priuat.

Multum de quibus dicatur. Quartò notate qui dicantur multi, videlicet interdum duo. l. 1. ff. de iure persona. Interdum tres. l. 2. in fin. ff. de bonor. possess. secund. tabul. Aliquando decem vel plures. l. 2. §. turbam. ff. vi bonor. raptor. itaque dicendum est multum tempus, vel multos homines dici pro subiecta materia, quod arbitrio iudicis committitur. glos. in cap. latores. de cleric. excommunicat. Lucas de Penna in l. nominationum. col. 2. C. de decurio. lib. 12. & Ioan. de terra Rubea in tract. contra rebell. Regum, artic. 10. tract. tertij, versic. an autem, conclusio. 7. & seq. facit l. cum quærebatur. ibi, multi putabant. ff. eod.

Plurale pro singulari. Quintò econtra plurale pro singulari sæpius accipitur. l. non est sine liberis. ff. eod. Tradit Alber. in tract. statu. in 2. parte. quæst. 28. Rauenna in Alpha. in verb. falsum. Lucas de Penna in l. nemo. C. de cursu public. 13. quæst. lib. 11. & Felin. in cap. omnes leges. 1. distinct. Ias. in 1. l. singularia. col. 2. ff. si certum petat. & in l. Gallus. §. quid si is, colum. 2. de liber. & posth. in lectur. ac Albert. Brunus in tract. de statut. excluden. fœmin. artic. 12. quæst. 13. Alia infinita possem adducere, quæ tanquam vulgata, ne vestras aures obtundam, missa faciam, remittens vos ad ea quæ plenè de his tractabo in regul. pluralis, de regulis iuris, in 6.

Finitus numerus pro infinito. A simili Iurisconsulti sæpius numerum finitum pro infinito tradunt, vt in rubr. C. de secund. nupt. licet plures sint quam duæ. ibi, significantur. glos. ibi, & pactum est duorum in idem placitum & consensus. l. pactum. ff. de pollicita. siue tres, siue plures paciscantur simul, nil interest, quominus dicatur pactum. l. 1. vbi doct. ff. de pact. Et substitutio est secunda institutio, siue in secundo gradu, siue in pluribus facta sit. §. fin. Instit. de vulgari. glos. & doct. in rubr. ff. de vulgari.

Conuentio facta cum testatore prodest heredibus. Sextò elicitur quòd testator censetur velle prouidere suis heredibus, non solum vni, sed & omnibus: imò etiam si heres non fuerit expressus, nihilominus conuentio facta cum testatore proderit heredibus, quam nobismetipsis caueamus. l. si pactum. ff. de probatio. & dictio plerunque facit ibi regulam, vt Ias. plenè probat in l. iurisgentium. §. prætor ait. 8. nor. ff. de pact. scripsi in l. interdum. ff. eod. siue promissio consistat in dando, siue in faciendo, siue in vtroque, etiam ad heredes transeunt. l. veteres. C. de contrahen. & committend. stipulat. l. fin. ff. de prætor. stipulat.

Stipulationes negatiuæ trāseunt ad heredes. Imo etiam stipulationes negatiuæ transeunt ad heredes, vt si promittam aliquem non impedire, obligabitur etiam heres meus. l. si sic, & l. stipulatio ista. in princip. ff. de verbor. obligat. Bald. & Angel. in d. l. iurisgentium. §. pactorum. de pact. censetur enim heres vna & eadem persona cum defuncto, text. in authent. de iureiur. à morien. præsti. §. 1. collat. 4. *Heres vna & eadem persona censetur cum defuncto.* Et ideo qui dicit contrarium, videlicet heredem non obligatum, hoc debet probare, per d. l. si pactum.

Limitationes. Natura contractus rem mutat. Non procedit autem hæc regula in casibus sequentibus, primò quando natura rei in contractum deductæ hoc impedit: vt si quis vsumfructum promittat Titio, heres eum non habebit, quia morte vsusfruct. finitur. §. finitur. Instit. de vsufruct. siquidem personæ conceditur: quòd si vsusfructus exprese daretur Titio & suis heredibus, de primo tantum herede intelligetur, ne proprietas inutilis euadat erga dominum, per text. in l. antiquitas. C. de vsufruct.

Forma verborum rem mutat. Secundò limitatur, cum id forma verborum non patitur: vnde si à te solo non petere promittam, ab herede petam. l. qui in futurum. §. fin. ff. de pact. siue adiiciam negatiuam, siue nó, dummodo appareat heredem exclusum. l. eum qui ita. §. qui ita. 2. respon. ff. de verbor. obligat. Bal. consil. 112. de generali. in 2. volum.

Forma contractus rem mutat. Tertiò, idem si forma contractus non transit ad heredes, vt societas, tunc heres ea non vtetur, & quia morte contrahentis dissoluetur. l. actione. §. morte. ff. pro socio. Alexand. consil. 60. in causa. 7. volum. Anchar. consil. 394. dubium est.

Mens contrahentium rem mutat. Quartò vitiatur, cum mentem contrahentium aliam fuisse probari posset, quippe foret hæc sequenda, vt scripsi in l. nominis. §. verbum. ff. eod. pulchrè consuluit Anchar. consil. 327. discurrit, & Socin. consil. 24. præsens consultatio. col. 2. in 3. vol. vbi probat actiones tam actiuas quam passiuas transire in heredes, l. pro hereditariis. C. de heredit.

ditat. actio. & Panor. consil. 80. casus in 2. vol. vide alia in Lannalibus. C. de legat. & Iacob. in d. l. si pactum. de prob.

Secundum me. Sequitur in text. *secundum me*, id est ad meam vtilitatem, pro me. l. sciendum. §. si fundum. ibi, cum secundum te esset iudicatum. ff. qui satisdar. cogant. l. & post edictum. ibi, & pronunciabitur non vtique secundum præsentem. ff. de iudic. l. penult. de petitio. heredit. l. sed & si possessori. §. fin. ibi, id consequi debeo quod haberem, si secundum me de hereditate pronunciatum esset. de iureiur. & l. admonendi. ibi, secundũ eum iudicare. ibid. l. 2. §. fi. ibi, secundum me iudex pronunciaret. de condict. ob turp. caus.

Secũdum pro iuxta. Alias secundum, id est prope, iuxta l. duo cum secundum Tiberim ambularent. ff. de præscript. verb. l. quidam. ibi, secundum parietem communem. de seruitutib. vrbanor. prædior. l. fistulam. ibid. in cuius principio Iurisconf. vtitur verb. secundum, postea iuxta. l. si quando. §. secundum cuius parietem vicinus sterquilinium fecerat, ex quo paries madescebat. si seruit. vindicet. l. si seruus. §. si furnum secundum parietem communem haberes, ad legem Aquil. l. cum quærebatur. J. eod.

Secundum locorum consuetudinem. Secundum locorum consuetudinem. l. item eorum. §. sed si ita. ff. quod cuiusque vniuersita. no. Gallicè, *selon la coustume*. & secundum propositionem, in l. fugitiuus. in fi. J. eod.

Secundũ consuetudinem domini. Secundum consuetudinem domini, id est pro consuetudine, vel vsque ad eum modũ quem dominus ei præstare consueuerat. l. 3. §. proinde. ff. de in rem verso.

Secundum voluntatem patris. Secundum voluntatem patris, idẽ. l. qui aliena. §. quamquam mater filij negotia secundum patris voluntatem pietatis fiducia gerat. ff. de negot. gest.

Secundum consensum. Secundum consensum. l. quamuis. ff. de iudic. ibi, necesse habere secundum consensum dare, vbi consenserint.

Secundum riuum. Secundum riuum, id est infra, vel sub. l. si mihi. §. 1. ff. de seruitu. rusticor. prædior. licet ibi glos. exponat pro iuxta, & in l. refectionis. ff. communia prædior. ibi, & ideo nec secundum riuum, nec supra eum: sed ego primæ adhæterem sentẽtiæ. vnde Bar. in l. eum qui. §. Iulianus. ff. de constit. pecunia, dicit, quod si iudex condemnauerit aliquem

Secundũ quod prædecessores consueuerunt. ad dandum par caponum, secundum quod prædecessores consueuerunt, illa verba non faciunt conditionem, quin censeatur condemnatus simpliciter: nec est opus probare prædecessorum consuetudinem, Boër. q. 247. nunc ad secundam, in decis. Burdegal. per l. si testamentum. C. de instit. vbi Ias. in 2. not.

In statum restitui, quid. Imò fortius iudicatum fuit Burdegalæ, prout refert idem Boer. in decisio. suis. q. 16. dubiũ. quod si aliquis fuerit restitutus ad locum contentiosum, & in statum in quo erat defunctus, non esse necesse probare in quo statu erat defunctus: sed illa verba, *in statum*, Causaliter esse posita, videlicet quia in tali statu erat defunctus, ideo, ad eum locum restituimus. videte Bar. in extrauag. qui sint rebelles, in. verb. prout. Ias. in l. admonẽdi. col. 7. nu. 37. ff. de iureiur. & doct. in ca. abbate Sancti Siluani. eodem titul.

Æquè continentur, idem in l. bonorum. 1. supra eod. & in l. carbonum. S. eod.

VLPIANVS LIBRO PRIMO ad Sabinum. Lex clix.

Etiam nummos aureos æs dicimus.

Æris appellatione quid cõtineatur. Nummi aurei etiam vocantur æs. Æris igitur appellatione continentur nummi aurei, necnon argentei. l. si quis pignore. §. fin. ff. de pignoratit. actio. æs quippe generale nomen est: ita quoque Hebræi argenti nomine pecuniam comprehendunt, dicentes in singulari *Cheseph*, in plurali *Chessapim*, & sæpius in libris bibliorum inuenitur, vt Genes. 17. cap. & 43. & Esaiæ 52. vbi est translatum, cum argento redimemini, & 55. vbi semper vtitur dictio. *Chesephe*, & Psalm. 12. nec vero habent Hebræi nomine auri aliam pecuniam, quamuis nonnulli in contrarium nitantur auctoritate noui testamenti Hebraismum probare: contra quos sufficiat nouum quod allegant testamentum non fuisse Hebraicè conscriptum, sed Græcè.

Generalitas autem huius nominis æs ab ipsius æris antiquissimo vsu emanasse creditur: quippe fuit primum signata & sculpta moneta in ære, nimirum si posteaquam etiam auro & argento cudi cœperit, tamen æris nomen pristinum retinuerit: quemadmodum satis firmat Plinius in lib. 33. cap. 3. quem sequitur Polydor. Virgil. lib. 2. c. 20. quod ad sequentia conducere potest.

Nempe si quis fabricauerit falsam monetam in ære, punietur pœna fabricantis aliud numisma argenteum vel aureum, dummodo hoc vsuale sit. l. fin. C. de fals. monet. *Fabricãs falsam monetam qua pœna punitur.*

Adhæc qui seruum alienum, quadrupedem vel pecudem iniuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuerit, tantum æs dare domino damnas esto, id est tantam pecuniam, scribit l. 2. ff. ad legem Aquil.

Inde ærarium dicitur pecunia publica, quod Galli *deniers communs ou thresor* vocant, quam pecuniam si quis intercipiat, & in suam rem vertat, lege peculatus tenetur. l. 1. & per totum. ff. ad legem Iul. peculat. Ærarium etiam vocatur locus in quo reponitur hæc pecunia. l. cum eo. ibi, pecuniam quæ penes se esset ad ærarium professus retineret. ff. ad legem Iul. peculat. l. Arrianus. ibi, apud ærarium remanere oportet. de iure fisci, quod Romani in æde Saturni habuerunt, vt probat Alexand. lib. genial. 2. cap. 11. refert etiam lib. 4. cap. 9. æs in Cypro gigni, quod auro absimile non est: vnde si concisum in frusta minutissima fuerit, & ab agricolis satum, ad pluuiam mox oriri, & coalescere, & ad iustam maturitatem peruenire, & postea recolligi, & recondi: quod ego fabulosum arbitror. *Ærarium quid.*

Inde faber ærarius dicitur qui ex ære opera fabricat, vel ærea opera conflat. l. fin. ff. de iure immunita. quorum fabrorum multiplices sunt species: hinc quoque descendit Ærarius adiectiuum, significans id quod ex ære est: vnde ærarij tribuni à tribuendo ære, & præfectus ærario, quæstor: hos hodie vocamus generales financiarum: de quibus scribit Iurisconsult. Paul. in l. edicto. §. 1. ff. de iure fisci, & Vlpia. in l. cum ij. §. transactiones. de transact. l. 1. §. tutores. de fals. & ærarij milites, ab ære, quod stipendium facerent: æs enim stipem dicebant, vt superius dixi in l. ager, & Plinius lib. 34. cap. 1. *Ærarius faber. Ærarij tribuni. Præfectus ærario.*

Propriè verò æs metalli genus est, quod in tria diuiditur genera, siue species: primum dicitur regulare, siue ductile, quod cordarum instar trahatur, ac facilè ducatur, videlicet quo fenestras cooperimus vitreas, Gallicè *airain* vocamus. Alterum æs coronarium dicitur, eo quod coronarum instar in opus deducatur, quod vulgo *lothon* vocamus, veluti quo fiunt candelabra, de quibus Plin. lib. 34. cap. 3. & l. Labeo, lib. posteriorum, de contrahen. empt. de aurichalco & de candelabro. l. in rem. §. si quis rei suæ, de rei vindicat. de auro coronario videte in tit. de auro coronario. lib. 10. C. & quod scribit Alciat. lib. 6. parerg. c. 4. Postremò est æs caldarium, quod funditur tantũ, & malleis fragile est, vulgus nostrum vocat *cuyure*, de quo & Plinius: hócque nostri vtuntur Pessulani ad componendum colorem viridem, Gallicè vocatur *vert gris*, ex æris videlicet ærugine. *Æris quot genera. Æs regulare, siue ductile. Æs coronarium. Æs caldariũ.*

Vult ergo dicere text. quod non solum hoc triplex æs venit appellatione æris, sed etiam vsu communi loquendi nummos aureos dicimus, & vocamus æs, quamuis ex proprietate sermonis aliter dici posset, vt inferius explicabitur. *Textus explicatio.*

Ne igitur diutius vagemur, præsertim in re tam frequenti, rem omnem aliquot conclusionibus perstringamus.

Prima est, quod æris nomine à legibus vel statutis Latinè conscriptis venit quodlibet æs, & quiuis nummus, dum materia congruat. Sicque debent animaduertere ij qui conscribunt glossemata ad consuetudines vel statuta siue Latina, seu Gallica, vt secundum cõmunem loquendi modum interpretentur. glos. & Bart. in l. si quis filiabus. ff. de testamen. tutel. iuncta l. seq. gloss. in verb. commode. de electio. in 6. *Æris appellatione quid cõtineatur in legibus, vel statutis Latinè conscriptis.*

Limitatur

Limitatur quando esset separatum,& vtrunque nominatum. l.æquissimum. §. proinde. ibi, auri & argenti, & sulphuris,& æris,& ferri & cæterorum fodinas.ff.de vsufruct.l.idem Pomponius.§.Sed si plumbum.ff.de rei vind.

Secundò non procedit quando materia conueniret alteri significationi,vt in l.item veniunt. §.simili modo.ff. de petitio. heredit. ibi, æris exsoluendi gratia,vbi æs accipitur pro debito,licet frequentius dicamus cum adiuncto æs alienum,vt supra dixi:pro re igitur & materia hoc iudicandum est.

Auri appellatione & argenti, nummi non continentur.

Secunda conclusio,auri appellatione vel argenti non veniunt nummi.l.cum aurum, & l.Quintus.ff.de auro & argent.legat. nempe aliud nomen specificum seu indiuiduum. Ob id solent notarij in Francia exprimere, *argent monoyé, ou non monoyé*, quod probat Dec.consil.281. viso, colum.1.

Hoc non procedit quando vsus loquendi, vel consuetudo nummos auri numero, vel argenti haberet. text. in d.l. Quintus.2.§.1.ibi, non facilè enim quisquam argenti numero nummos computat. Ergo si facilè quis computat,vt quando est vsus.secus erit, maxime in Francia, vbi Galli Hebræos sequentes, argenti nomine comprehendunt nummos & aureos & argenteos,& æreos. Ideóque venient etiam denarij & dupli quos vocamus, qui ex ære conficiuntur.Sic tenet Doct.Tiraquellus in tractat.de iure retract.in 1.parte.§.1.glos.20.

Denarij & dupli argenti appellatione continentur.

Secundo etiam limitatur regula, cum euidenter appareret testatorem vel disponentem contrarium sensisse. d. §.1.& l.Quintus,& l.cum auri. ibidem.

Auri appellatione neque argentum,neque æs venit.

Tertia conclusio, auri appellatione non venit argentum neque æs. l.quid tamen.de contrah.emptio.iuncta l. in venditionibus. ibidem: vt si quis promiserit dare pignori vas aureum non liberatur dando argenteum etiam auratum.l.1.ff.de pignoratit. actio. vbi qui vnum dederit pro altero,incidit in crimen stellionatus:nec enim id admittit communis vsus loquendi, vt auri nomine veniat argentum:itaque si quis promittat decem aureos solares, non liberabitur soluendo æstimationem in argento inuito creditore. l. Paulus. 2. vbi Bar.& Imol. ff. de solutio.l. cum quid.Si certum peta.nam aliud pro alio inuito creditore solui non potest.l.2.§.mutui datio.Si certum peta,

Librarū appellatione quid contineatur.

Quarta conclusio, Librarum appellatione venit pondus illud quod libra nuncupatur : quemadmodum latè declarat Budæ.in tract.de asse. An verò de argentea vel aurea intelligatur,si nil expressum fuerit, intelligatis esse decidendum pro qualitate circunstantiarum:vt fauore religionis venit libra argenti.l.Titia.§.fin.de auro & argen. legat. quem text. passim allegant Doctor. ad id quod fauore religionis in dubio intelligitur id quod est maius. quem text.cum aliquando legerem, omnino contrarium probare vidi,quemadmodum pleraque alia falso reperiuntur allegari. Species eius tex.est talis : Seia voluit signum, id est sculptile Dei fieri ex centum libris, in tali fortè Saturni templo:& quod si ei liceret per humanam conditionem & fragilitatem,ipsa faceret:si ipsa non posset,volebat heredem id facere:ipsa mortua quærebatur,signum Dei ex qua materia fieri deberet? Respon.Iurisconsul.ex argento,ea scilicet ratione, quia in templo illo non erant nisi dona aurea vel argentea : non igitur venit maius fauore religionis,vt ipsi volunt. Siquidem veniret aurum: at tantum ex argento tanquam mediocri tribuendum est. Ita si quis legauerit calicem alicui Ecclesiæ, intelligẽdum esset de calice argenteo secundum consuetudinem deaurato,non de aureo,vt in interpret.ad illam legem dixi.

Interpretatio l.Titia.§.fin ff. de aur.& arg.leg.

Libra Parisiensis.

Verùm de consuetudine generali regni Franciæ librarum appellatione, Gallicè *liures* venirent solum viginti solidi Turonen. excepta ciuitate Parisiens. vbi libra Parisiensis continet vigintiquinque solidos Turonen. vnde si alia Parlamenta damnent aliquem ad triginta libras, intelligendum erit de libris Turonensibus, nisi referrent se ad ordinationem loquentem de Parisiensibus. Econtra Senatus Parisiensis condemnans ad certum numerum librarum, censetur intellexisse de Parisiensibus, nisi referret se ad ordinationem de Turonensibus loquentem. Sed ad fugiendum omnem scrupulum solent id Curiæ supremæ exprimere.

Testamentum per æs & libram.

De testamento per æs & libram facto loquitur Imperator in §.1.Instit.de testam.& Gellius lib.15.

Aurei appellatione in Gallia quid contineatur.

Quinta conclusio, aureorum appellatione in hoc regno venit aureus Regis,tanquam magis hic frequens: siquidem & in hoc & in aliis intelligendum est de moneta, Regis auctoritate excusa. Nisi consuetudine aliud sit inductum, aut de communi vsu loquendi, nempe Tholosæ cum loquuntur de aureis, intelligunt de paruis aureis, quorum valor est 27.solidorum cum dimidio. non desunt qui aureos solis pro varietate regionis appellent aureos Aquilæ, vt in Lotharingia,qui nisi fuerint iusti ponderis recusari possunt, l. 1. vbi Rebuff.de veter. numisma. potesta.lib.10.C.

Aurei Tholosæ quantum valeant.

Aurei Aquilæ.

Aureus in iure quid.

Vbi verò in iure fit aureorum mentio,vt in l.propemodum,& l.Nepos.supra eod. & in l.hæc enumeratio. infra eo. intelligitur de illis quorum septuaginta duo libram auri constituunt. l. quotiens. C. de susceptor. Præposit. & Anchar.lib.10.Bud.in tract.de asse.lib.5.

Ducatus Romæ quid.

Romæ Ducati nomine veniet Ducatus de Camera,qui ibi cuditur,& vsui esse solet.

Solidus in iure quid.

Sexta conclusio, solidi appellatione in iure plerunque aureus intelligitur.l.libertus.1.vbi glo.ff.de in ius vocand. l.vna.C.de colla. æris.lib.10.l. Sancimus.de donatio.§.fin. de pœna temere litigant.in Insti. Doct.in c.conquerente. de offic.ordinar. l. qua vulgo.ff. de ædilit. edic. vide quæ scripsi in l.si quis id quod.ff.de iurisd. omn. iud. Tamẽ de consuetudine loquendi in Francia appellatione solidi venit moneta,quæ solidus vocatur,valens 12.denariis, quos vocamus Turones, quia prius ibi fabricari cœptus.At in ciuitate Parisi.intelligitur de solido valẽre 15.denariis.vulgus tamen licet promittat solidum Paris.intelligit de Turonen.

Solidus in Gallia quid.

Aurifodina seu auraria quid.

Argentifodina.

Aurifodina siue auraria est locus ex quo extrahitur aurum:Argentifodina,ex quo argentum.l.1.§.1.ff. quod cuiusque vniuersita.ibi, paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora:vt ecce vectigalium publicorum sociis permissum est corpus habere, vt aurifodinarum, vel argentifodinarum,vel salinarum. de Salinis scripsi in l.inter publica.s.eod.

Aurarius faber.

Aurificina.

Aurarius faber,siue artifex qui in auro operatur,Gallic. *Orfeure*. l. Quintus Mucius.ff. de auro & argen. lega. Et Aurificina dicitur taberna ipsius aurificis, Gallic. *boutique d'orfeure*.

IDEM LIBRO SECVNDO ad Sabinum. Lex clx.

Cæterorum & reliquorum appellatione etiam omnes continentur:vt Marcellus dixit circa eum cui optio serui legata est:cæteri Sempronio:nam tentat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

Explicatio textus.

Primò Iurisconsultus hic censet ceterorum & reliquorum appellatione omnia contineri.Secundo ibi,vt *Marcellus*,probat hoc Marcelli auctoritate inquientis.Quod si cuiquam Titio serui optio legata sit, ceteri serui legati sint Sempronio : si Titius non optet,omnes ad Sempronium pertinebunt.nam dictio Ceteri omnes continet.De verbo reliquorum plene docuimus in l.potest reliquorũ, supra eod. Verum quoad dictionem Cetera notandum est eam duobus scribi modis,interdum extense sic, cetera,& tunc capitur pro reliquo, l. 1. §.veteres.ibi,posse me per vnum reliquorum acquirere possessionem. ff. de acquir.possess. vbi in principio dicit Ceteri,postea reliquorum,facit l.inter fideiussores,de fideiussor.ibi, ad ceterorum onus respicit.& l.si contendat fideiussor ceteros soluendo esse,ibidem.l.sæpe.supra eo.& interdum accipitur pro alia,vt.

Ceteri & catera,quo modo vsurpetur.

pro alia, vt l. inter cetera quæ ad ordinanda testamenta necessario desiderantur. ff. de liber. & posth. l. quibus. ꝟ. eod. l. ex persona. de fideiussor. l. 3. de transact. vbi priuatis pactionibus non dubium est non lædi ius ceterorum. l. 3. in fi. pro soluto, ibi, nec potest pro emptore vsucapere, qui non emit, nec pro soluto, sicut in ceteris contractibus. l. verum. §. 1. pro socio. l. cum duobus. §. quidam. & l. si fratres. §. idem respondit socius.

Cetera ad res relatum.

Et aliquando refertur ad res. l. ex persona. ibi, & cetera rei commoda. & tunc communius accipitur, vt dictũ fuit superius: & probatur. ff. de fideiussor. l. cetera. de lega. 1. l. cetera ꝟ. eod. l. propemodum.

Ceteri ad personas relatũ.

Interdum ad personas, & ita significat reliqua, vel alia, vt in sequenti dico. l. pronuntiatum. §. fi. ꝟ. eod. l. quibus. l. generi. l. plebs. ff. isto titul. facit l. Pomponius, ibi, ceteri autem consentiant. de re iudic. l. pronuntiatum. ibi, matremfam. à ceteris fœminis mores discernunt. l. quibus. ꝟ. eod.

Ceteri idem quod omnes.

Quandoque significat idem quod omnes, vt docet Iurisconsul. in l. si cum exceptione. §. pen. & si. cum l. sequ. ff. quod met. caus. vbi cum in vno loco dixerit omnes, in alio ait ceteros. c. vt constitueretur. 50. distinct. vbi glos. l. non magis etiam quam pulli aut cetera animalia, quæ in fundo sunt. ff. de actio. empti.

Cetera pro reliqua omnia.

Alias significat reliqua omnia, authen. ex causa. C. de liber. præterit. vel exhæredat. ex causa præteritionis ait, ruptum est testamentum quoad institutionem, cetera firma permanent. l. si rem mobilem. ff. de acquir. possess. ibi, cuius corpore ceteras quoque res possumus possidere. l. item quæritur. §. exercitu. loca scripsi in §. præfatique ordinarij. in glos. ceterorum. de colla. in concord. tamen Iurisconsultus ad vberiorem elucidationem exprimit quandoque cetera omnia, vt in l. cui muneris. ff. de muner. & in l. sanctio. de pœn. ibi, in cetero omni iure.

Aliquando tamen Iurisconsul. ad tollendam dubitationem declarat cetera: vt si quis iurauerit me ei vendidisse rem centum, ex empto agere poterit, vt ei cetera præstentur, id est vt res tradatur, & de euictione caueatur, l. si duo. §. si quis iurauerit. ff. de iureiur. Et cõmuniter in plurali dicuntur cetera, sicut liberi. Alias tamen etiam in singulari scripsit Vlpia. ceteram partem, in l. cancellauerit. ff. de his quæ in testam. delent.

Ceteri & cetera dictio etiam in singulari vsurpata.

Ceterum pro sed.

Ceterum pro sed, l. locus. ꝟ. eod. l. collegarum, & l. absentem. ꝟ. eod. l. si id quod. §. 1. vers. ceterum si id actum dicatur. ff. & l. Si socius pro filia. pro socio. l. alioqui de contrah. emptio.

Ceterum pro alioqui.

Ceterum pro alioqui. in l. Si finita. §. postea. ff. de damno infect. & l. iam tamen. vbi gloss. iudica. solui.

Cetera ad similia relatũ.

Adhæc non est omittendum hanc dictionem cetera, vt plurimum referri ad similia, l. 1. §. Ofilius. ff. ne quis eum qui in ius voc. est vi eximat, ibi, veluti parens, & patronus, ceteræq; personæ. l. si fugitiui, iuncta gl. C. de seruis fugitiuis, & c. sedes. vbi amplè Doct. de rescript. vt etiam diuersa in substantia includantur, & amplientur, dũ ea sint eadem in specie vel similia. glo. & Doct. in ca. fi. de summa trinita. & Bar. in l. si quis seruum. §. fi. de leg. 2. & l. pater. §. quindecim. de leg. 3. & cons. 216. Addelandus. circa fi.

Et cetera similia.

Ad maiorem quoque expressionem additur nonnunquam, Et cetera similia, de quibus in l. quæ dotis. vbi Ias. & alij. ff. soluto matrim. allegantes l. iurisgentium. in princ. ff. de pact. ibi, & ceteri similes contractus.

Limitatur quando ratio subiectæ materiæ non conueniret, vt in l. non solum. §. quæritur. vbi glo. ff. de procurator. Doct. in clem. 1. de rescript.

Et cetera in instrumento appositũ quã sit perniciosũ & vbi apponendum, & quomodo extendendum.

Quandoq; verò hæc dictio & cetera, pro more notariorum quibus est perfamiliaris, scribitur per compendiũ hoc modo, &c. quod quam sit hominum societati perniciosum testatur vulgatum satis apud nos prouerbiũ Gallicum, *Dieu nous garde de cetera de notaire & de qui pro quo d'apothicaire.* Ad quæ notariorũ compendia dignoscenda quando, & quo pacto possint extendi, regula sit, notario permissum esse extendere illud, &c. circa negotij circunstantias, & ea quæ sunt est consuetudine illius instrumenti & actus tantum, non circa substantiã negotij. Bald. & alij in l. Gallus. §. idem credendum. ff. de liber. & posth. Specula. in tit. de instrumen. edit. in §. ostenso. versic. Sed quid si in abbreuiatura.

Limitatur nõ procedere in contractu qui in scriptis celebrari debet, vel in alio actu, cui nil vltra scriptum addẽdum est, l. contractus. C. de fide instrumen. ne quidem à iudice. nam actui iam perfecto nil est addendum. argum. à contrario in l. fi. C. de his quib. vt indignis. veluti rei iam demonstratæ frustra fit demonstratio. l. 1. in fin. ff. de dote prælega. At si consuetudo notariorum esset receptẽ di omnes contractus in scriptis, quemadmodum generaliter in Francia, etiam per dictionem, &c. tunc quoque notarius extendere poterit consuetas clausulas, non alias, teste Ioã. de Imol. in c. cum tabellio. de fide instrumen. & Ias. in dict. §. item credendum. Barba. cons. 9. col. 8. in 4. vol. Quam consuetudinem opporteret probare illius esse notarij qui conscripsit instrumentum, nec sufficeret probare eã esse generalem aliorum notariorum consuetudinem, secundum Anchar. consil. 339. pro maiori. col. 5. versic. ad secũdam rationem. Alex. consil. 196. col. 3. vers. quia dicti testes, & refert Aymo. Ceruet. consi. 34. proponitur. col. vlti. Sed hoc nõ seruamus in Francia: quinimo ex consuetudine omnium notariorum extenditur, vt dicam in fin. Alias quippe daretur materia committendi falsum.

Actui iã perfecto nihil addendum.

Contractus omnes in Gallia in scriptis excipiuntur.

Extẽdi dictio & cetera à quo debeat.

Secundo limitatur in alio notario, qui non recepit instrumentum, quippe non poterit extendere, si viuus fuerit notarius qui scripsit, siue mortuus teste Lanfranc. in repet. cap. quoniam contra falsam. in verb. instrumentorum. col. 6. versic. attendite tamen. de probatio. & Hippol. sing. 123. in iure. & Petro Gerard. sing. 41. vult. not. Bal. intelligite nisi de mandato iudicis ex præcedentibus vel sequentibus extendere vellet. nã hoc ad examinationẽ iudicis spectat. Bar. & alij in d. §. item credendum. Bald. in rub. C. de fide instr. q. 4. non potest enim successor voluntatem prædecessoris declarare: Pomponius scribit, si frumentum. §. 1. ff. de rei vindica. Scripsi supra in l. nomen. §. instrumentorum. quando hoc possit. Alias ergo debet notarius ad verbum transcribere, quod in originali inuenit: & ita seruatur in forensi iudicio, per Bal. in l. 1. in princ. per illum text. ff. de excusatio. tutor. facit text. in §. illud. in authen. de tabellio. colla. 4. Etiam si clausulas consuetas extenderet, vt talis non vi, &c. quod potest secundũ Bar. in l. argentarius. in princ. ff. de edendo. & Specula. in §. ostẽso. vers. Quid si in breuiatura. in titul. de instrum. edit. Feli. in c. cum P. tabellio. q. 7. de fide instrumen.

Notarius qui instru. non recepit, particulam, &c. in instr a tãtam extendere non potest.

Tertio regula perdit officium suum quando notarius semel tradidisset exemplum siue copiam patti. tunc enim extendere nil poterit, etiam secundum consuetudinem & stylum suum. Bart. & Bal. in l. Imperatores. 1. ff. de statu homin. Sic scribit Francisc. Marc. in decis. Delphin. qu. 278. in 1. parte.

Exemplo contractus parti à notario tradito particulam, &c. extendere non potest.

Quarto non potest extendere ad derogationem: vt si in testamento fuisset dictum, Et hoc suum testamentum vult valere, &c. teste Imol. & Alex. in l. Gallus. §. idem credẽdum. & Alexand. in l. prætor. in princ. ff. de noui. oper. nuntia. Siquidem hæc clausula vult valere iure testamenti, vel alterius cuiuslibet vltimæ voluntatis, non verò ad derogationes. Si tamen in testamento diceretur non obstan. &c. tunc ad solitas notariorum derogatorias extendere poterit, videlicet non obstante alio quolibet testamento antea per me facto: etiam si de eo fieri specialis mentio debeat, vt docet Bar. in l. si quis. in princ. col. 2. ff. de leg. 3.

Etc, particula non potest extendi ad derogationem.

Quinto, vt pœnam quis incurrat non poterit hoc notarius extendere. nã pœnæ restringendæ sunt non extendendæ, l. interpretatione. ff. de pœnis.

Pœnæ restringendæ, non extendendæ.

Sexto, non potest extendere ad minorem ætatem, vnde si minor contrahat & iuret non contra venire, &c. nõ excluditur quin possit ratione ætatis contra venire: nisi fuerit habita mentio ætatis. ideoque notarij solent dicere, talis iurauit non contra venire, etiam ratione minoris ætatis, &c. teste Claud. Seisell. in d. §. etiam. d. l. Gallus

Notarius sub, &c. non potest extendere ad minorem ætatem.

per l. 1. ff. de minor, nam hæc ætas requirit expressionem, vt dixi.

Inceptas clausulas per suu, &c. extendere potest, nouas addere nō potest.

Septimò aduertendum est notarium posse extendere clausulas inceptas, alias verò nouas addere nō potest. nam hæc dictio, &c. denotat aliquam truncationem præcedentium, atque præ se fert aliquod antecedens. Ergo continebit se notarius in clausulis inceptis, vel ab his dependentibus, secundum aliorum notariorum consuetudinem. verum vt cautius agatur, solent inserere notarij principium cuiusq; clausulæ in scheda seu breui (Gallicè *breuet* vocāt) illudque demum extendere; quemadmodum Romanę curiæ pragmatici solent extēdere signaturam. de qua scripsi in praxi beneficial. in 1. parte formæ signaturæ.

Exemplū instrumenti cōscribendi, & quæ clausulæ per &c. subijciantur.

Exempli gratia, nostrates notarij solent ita conscribere instrumentum: *Iehan tel de tel estat, demeurant en tel lieu, qui de son bon gré*, &c. extendit nempe notarius, *sans contrainte*, &c. Sicut Latinis verbis *Itē confesse deuoir à tel de tel estat, demeurāt en tel lieu la somme telle, pour peur, vray & loyal prest d'argent à luy faict à son besoing & necessité, si comme*, &c. Ecce clausulam inceptam & imperfectam, quam notarius perficit ex consuetudine sua, sic videlicet, *si comme ledict Iean debiteur disoit*, & subsequitur alia clausula, *Dont*, &c. & sic extendunt, *dont il se tient pour content præsent lesdicts notaires*. & alia quæ in vsu sunt, *promettant*, &c. *obligeant*, &c. *renonceant*, &c. Has igitur & huiusmodi clausulas inceptas possunt notarij extendere, alias verò non inceptas addere non possunt. Et ista breuis est resolutio secundum Doct. & secundum quam sæpius vidi iudicari in forensi iudicio.

Circa pro apud, &c.

Circa eum, id est apud, vel quantū ad eum, iuxta. ita hæc dictio circa accipitur pro apud, quātum, iuxta, vel erga, vt in l. seq. Gallicè *touchant*. l. & post rem. ibi, circa alimentorum transactionem. ff. de transactio. l. 4. ibi, circa scientiæ verbum. de noxal. l. 2. in fi. de conditio. indeb. l. libertus. §. sola. ibi, circa priuilegium. ad municipal. l. extat. de iure fisci. ibi, circa delationes fiscales. l. si seruus. 2. §. circa commodatum aliud æstimandum. de furt.

Circa pro circum.

Communiter circa accipitur pro circum, Gallicè *enuiron*, & sic accipiendo interdum iungitur tempori, vt circa finem temporis stipendia redduntur. l. pen. ff. de re militar. & tunc quantum tempus significet relinquitur arbitrio iudicis. Doct. in c. attestationes, de desponsa. impub. qui iudex ad summum arbitrabitur vsque ad sex menses, & non vltra, per glo. ibi. vnde si quis dicat se constitutum in 24. anno ætatis, vel circa, intelligendum est, vel ante vel post: id est quod adhuc non peragit, 24. annū, sed est prope, vel agit vltra. Sic Alexand. cons. 88. quoniam, num. 15. in 5. vol. Scripsi in gloss. pro expressis, in forma manda. & in tract. nominatio. q. 11. in fin. & plenius in praxi beneficial. in 2. parte bullæ dispensationis, vbi scripsi non valere tempus studij, si quis dicat scholasticū studuisse quinquēnio vel circa: aut possedisse 30. annis, seu circa, vt in l. Celsus. ff. de vsucapio. non excusat tamen à petitione pluris, vt docet Guido Papa in decis. 290. libello. Iacob. in l. & si post tres. col. 3. ff. Si quis cautio. Bal. in l. 1. ff. de offic. præfect. vigil.

Non valet tempus studij, si quis dicat scholasticum studuisse quinquennio, vel circa.

Alias respicit personam, vt hi qui circa principem sunt occupati, l. verum. §. ex facto. ff. de minor.

Circa pro prope.

Interdum quoque respicit locum, & capitur pro prope, vt circa templum in prouincia: vel circa dicit tex. in c. 1. in fi. de offi. ordin. in 6. l. iter. ibi, quod facere circa prædia vrbana etiam necessarium est. ff. communia prædior. l. 1. de offic. præfect. vigil. vbi Bald.

Circa pro iuxta.

Circa pro iuxta, seu circum circa, Gallicè *alentour*. l. qui duo, ibi, circa eam aquam late decem pedes exceperat. ff. de seruitu. rustic. præd. l. principalibus, ibi, ne hi qui circa eos sunt, si certum petat. l. penult. §. studeat. ibi, circa domos. de via public.

Circa pro in.

Circa etiam pro in accipi potest, vt hic, & in l. sequ. ac in l. circa inofficiosi querelam euenire plerunque assolet. de inoffic. testam. l. sed & si quemcunque. §. iniuriam autem hic accipere nos oportet non quemadmodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam. ad legem Aquil. l. singularia sunt quædam præcepta circa pecuniam creditam. ff. si cer. pet. l. 1. §. diuus. de iure fisci, ibi circa annotatorū bona. l. ex consensu litigantium circa compromissum. de appel. l. si alius. §. idem & in vineis. ibi, circa arbores, quod vi aut clam. l. si quis fumo, ad legem Aquiliam.

Circa pro aduersus.

Circa pro aduersus, contra, l. 4. vbi primo ponit aduersus, postea dicit ibi, quod plerunque faciunt malignè circa sanguinem suum inferentes iudicium, nouercalibus delinimentis instigationibusve corrupti. ff. de inofficios. testam.

Circa pro ad.

Circa pro ad, l. si seruus. §. idque euidentius, quod non fuit diligentior circa monendum qualem seruum deponeret. ff. de furt. vestrum erit iudicium exponere quando magis alteri conueniet, & pro varietate materiæ interpretationem adhibere.

Vltra & citra opposita.

Citra, cui opponitur vltra, Gallicè *deca*, vltra *dela*: inde citramontani qui citra montes degunt, & vltramontani qui vltra: ita reciprocè vocamus Italos vltramontanos, ipsi nos.

Citra pro sine vel præter.

Citra impedimentum exceptionis, l. si bonæ fidei. ff. de petitio: hered. pro sine impedimento. ita citra appellationem dicimus. l. 1. ff. de feriis. Citra prouocationem, l. 1. §. 1. quæ sentent. sine appella. rescindan. iungendo rubr. cum l. 1. ibidem. Citra auctoritatem prætoris transactio facta super alimentis non proficit, l. & post rem. ff. de transactio. l. cum ij. §. eam, versicul. quid ergo. & §. si cum lis, ibidem Citra indignationem principis, l. 2. §. hoc amplius. ff. de his qui not. infam. Citra pretij æstimationem, l. fin. ff. de calumniator. Citra in integrum restitutionem, l. in causæ. 2. in princip. ff. de minor. Citra adoptionem, l. Papinianus, §. si quis impubes. ff. de inoffic. testa. Citra edicti pœnam, d. l. Papinianus. §. 4. in fin. Citra periculum, l. fi. ff. de public. iudic. id est extra periculum, id est sine periculo. Citra principis auctoritatem, l. legatam. ff. de administr. rerū ad ciuita. pertinen. Citra veniam abolitionis, l. spurij. §. qui iudicis. ff. de decurio. Citra iussum patris, l. 2. miles filiusfa. ff. de castren. pecul. Citra pœnam exilij bona fisco adiudicari non oportet, l. bona. ff. de iure fisci. Citra pœnæ metum, l. vim passam. §. mulierem. ff. de adulter. Citra seruitutem, l. quemadmodum. §. 1. ff. ad legem Aquil. Citra speciem legati, l. si vni. ff. famil. ercifcund. Citra scientiam domini, l. cum seruus. ff. ad exhib. Citra abolitionem destiterit, l. 1. §. præuaricatorē. §. destiterit. ff. ad Turpillia. Quod vsui esse potest, vt si dicatur citra abolitionem quidpiam fieri non posse, vel consensum tutoris, aut citra quadragesimam non valebit quod factum erit sine abolitione, vel consensu tutoris, vel extra quadragesimam, l. qui in fraudem. ff. qui & à quib. & in iurib. supra allega. facit quod pulchre scribit domin. Gemin. in consil. 18. quia copiose, colum. 2.

Citra abolitionem quid fieri quando dicatur non posse.

Tentare quid.

Tentat, à verbo tento: estque quasi rem incertam & dubitabilem aggredi, vel frequenter tenere, & asserere, vt demonstrat hoc verbum tentat, quod est frequentatiuum à teneo: vel tentat, id est constanter tenet, l. is qui. §. quod ait prætor. ibi, quod Iulianus tentat. ff. quod vi aut clam. l. his consequenter. §. sed & cum. fam. ercis. ibi, idem tamen tentat. l. sicut. quib. mod. vsusfruct. amit.

Tentare pro conari.

Aliquando exponitur pro conatur, vt Pomp. bellissime dicere tentat. l. si quis ante. ff. de acq. poss. l. semper. §. negotiatio. ibi, si publicis muneribus subtrahere tentant. ff. de iure immun. l. Si non mortis. ibi, Rescindere testamentum tentet. de inoffi. testa. l. si duo. §. idem Iulianus. in fi. ibi, nec pati eum iudex debet, si cœperit is tentare furem eum esse probare. ff. de iureiur. Et tentare pro facere quæstionem status. l. fi. pro derelicto.

Tentare pro intendere.

Interdum tentat, quasi intendit, & intentat, experitur, l. si expilatæ hereditatis crimen tentatur. ff. de crim. expil. heredita. iuncto §. 1. ibi, intendi, &c.

PAVLVS LIB. II. AD SABINVM.
Lex clxi.

Illa

Illa verba, OPTIMVS MAXIMVSQVE, & in eum cadere possunt qui solus est. sic & circa edictum prætoris supremæ tabulæ habentur etiam solæ.

Expositio tex. In nouis exemplaribus post l. ceterorum. inseritur. l. non est pupillus. verum ego sequendo antiquam lectionem, hanc legem interpretandam aggredior, quæ duas habet partes: in prima dicit ista verba, *optimus maximusque*, etiam pertinere ad eum qui solus est. in secunda, ibi, sic & circa, probat hoc edicti prætoris exemplo, in quo supremæ tabulæ dicuntur etiam solæ, l. 1. §. supremæ enim hæ sunt, non quæ sub ipso tempore mortis factæ sunt, sed post quas nullæ factæ sunt. ff. de bonor. possess. secund. tabul. & §. si quis in duobus. & §. seq. ibid.

Prætorũ mos in edictis proponendis vt mutatur. Notandum est prætores olim Romæ in ingressu officij, qui calendis Ianuarij erat, multa variaque edicta proponere solitos, quæ annua erant, & ius secundum ea toto in anno reddebatur: & alij postea alia noua edicta statuebant: quæ licentia inducebat, vt multa edicta tum ad lucrum, tum ad gratiam, tum ad affectionem cuiusq; sic dictarentur, ipsumq; ius prætorium ob edictorum varietatem conturbatum pene esset. quare ne ius ita varie diceretur, quod prætoribus indecorum, litigantibus incommodum erat, Cornelius tribunus pleb. C. Calphurnio Pisone & M. Acilio Glabrione Coss. legem tulit, vt perpetua edicta prætorum essent, & prætores ex edictis suis perpetuis deinceps ius dicerent. quæ res gratiam ambitiosis prætoribus qui ius varie dicere solebant minuit, vt tradit Ascõ. Pædian. & Ioan. Zasius in catal. leg. antiq. & tanta deinde fuit edicti perpetui auctoritas, vt si ex eo aliquid decerneretur, quominus id fieret, non permitteretur appellare, l. si. ff. de appella. recip. vel non. & omnia hæc edicta Saluius Iulianus I. C. congessit, in ordinemque redegit mandato Imperato. Adriani, eaque interpretatus est.

Superlatiuum etiam de vno nonnunquam dicitur. Vendere vel donare fundum vti optimus maximusque est, quis potest, quamuis illum solum habeat. Et superlatiuum interdum suam non retinet vim, vt de pluribus dicatur, sed tantum de vno, vt suprascriptũ extitit in l. proximi. quidque significent illa verba, vti optimus maximusq; est, docui in l. qui vti. supra eod.

Dictiones quæ plures significant, & nonnunquã vnũ denotant. Ita quoque videmus nonnunquam dictionem plures significantem, vnicum tantum denotare, vt supremus & optimus. Scripsi in l. in vsu. §. eod. Quemadmodum etiam pluralis in vno locum habere potest, vt hic, supremæ tabulæ, & negotia intelligit Iurisconsul. siue vnum siue plura. l. 3. §. negotia. ff. de neg. gest. dixi in l. non est sine liberis. supra eod. Alcia. plura docuit in d. l. proximi. quamobrem ad alia transeo.

Edictũ quid. *Edictum* lex est à prætore edita, vt in l. pronuntiatio. in fin. versic. seruientium. & l. ex illa. infra eod. quod interdum ius honorarium vocatur; in §. edicta. Instit. de iure natur. l. creditores. §. eod. l. nam & ipsum. ff. de iustit. & iure.

Edictum pro quolibet decreto. Alias edictum, id est decretũ: & qualibet lex edictum vocari potest, ab edicendo, id est statuendo, decernendo, vel vt Theophil. placuit, ab edicendo, quod prædicere significat, & obuiam ire rebus, quæ si contingant, damno aut dolori sunt subditis futuræ, in §. Sed & quod princip. Insti. de iure natu. facit l. iurisgentium. §. sed si fraudandi causa factum dicatur, nil prætor edixit. ff. de pact. l. si familia alicuius album corruperit, nõ similiter hoc edicitur. de iurisdict. omnium iudi. l. 3. §. hæc verba. ibi, de quo fuit necessariũ edicere. de neg. gest. l. 1. §. prætor edicit. de minor. l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter prætor edixit. Ex quib. caus. maior. & in l. Diuus. §. causa. ibi, prætor. edixit. de pet. her. l. Barbarius. de off. præt. l. si filia. alias incipit, Papinianus ait. §. item Papinianus scribit. ff. famil. ercis. ibi, nisi aliud testator edixerit. Inde edictũ, quod edicitur, idque à decreto differt, vt in l. 1. ff. de offic. assessor.

Edicta prætorũ annua cum essent, cur facta perpetua. Quæ prætorum edicta cũ ab initio essent annalia, Instit. de perpet. & tẽporal. actio. l. in honorariis. ff. de actio. & obligatio. postea facta sunt perpetua. quippe ne iuris dicendi ratio arbitraria prætoribus esset, & pro illorũ libidine subinde mutabilis, lata est lex de edictis perpetuis, vt deinceps edicta prætorum perpetua essent, & per ordinẽ scripta fuerunt, l. 2. ff. de statu homin. vbi Budæ. Ex quibus edictis perpetuis prætores ius dicebant. Postea lege à Cornelio lata, hoc rãtum extitit: tuncque Saluius Iulianus Iurisconsultus omnia prætorũ edicta collegit, & in ordinem redegit. l. 2. ff. de statu homi. ac sub congruis titulis posita interpretatus est: & tunc cœperunt prætores à Iuliano cõgesta sequi, non autem noua proponere, vt scribit Alciat. lib. 2. dispunctio. cap. 27. Et de hoc edicto perpetuo loquitur lex, edita actio. C. de edendo, & aliæ fere leges de edictis perpetuis loquentes.

Edictum ab interdicto quid differat. Interdictum quid. Interdictum duobus modis accipitur. Interdictum vero ab edicto differre dicit glo. in l. prætor. §. 1. ff. de noui oper. nuntia. edictum enim lex generalis est. l. leges. C. de legib. & superius dixi, interdictum est lex prætoris prohibens: vel interdictum, vt dicit Bart. in. d. l. 1. in princ. illo tit. est edicti species, sic dictum quod inter duos dictum sit. Alcia. verò Parerg. lib. 3. ca. 15. ait, interdictum duobus mo[di]s accipi, primũ quod prohibitorium est. nam interdi[cere] prohibere est: hincque etiam si qua causam proprietatis habent, interdicta dicuntur.

Secundò etiam dicitur interdictum, quo prætor aliquid iubet vel vetat, non perpetuo, sed ad tempus, donec pleniore iudicio de iure petitorij quæratur, quasi interim dictum, vt est apud Paul. lib. Senten. 5. interdicere enim est

Interdicere. Interlocutoria. interim dicere. Et interdicere dicimus, sicut interloqui. Siquidem interlocutoria sui natura finem principalis controuersiæ non imponit, aliamq; expectat post se sententiã. hæc ille. Cuius sententiam est sequutus Do. Ioann. Corras. in interpretatione l. naturaliter. §. nil commune. nu. 20. & seq. ff. de acqu. possess. ego latius differo in meis no. intellectibus.

Auctoris opinio de edicto & interdicto. Interim videte num edictum pro qualibet lege possit accipi, vt superius probatum extitit: interdictũ vero specialius pro lege prætoris quæ maximè adhibetur super possessione, vt in toto libro interdictorum. ff. Interdum Iurisconsultus vtroque promiscuè vtitur & interdicto, & edicto, in l. 1. & per totum. ff. ne vis fiat ei. l. 2. §. 1. & §. plane si edictum. ne quid in loco public. de quibus iterum vos reiicio ad meas nouas interpretationes.

§. Pueri appellatione etiam puella significatur. nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu: & παῖδες Græcè communiter appellantur.

Expositio textus. Tres particulas continet hic §. in prima pueri appellatione puellã significari testatur. in secunda ibi, nam & fœminas. rationem reddit, quia puerpera vocatur recens ex partu, & non puella pera. Tertia ibi, & παῖδες. comprobat hoc auctoritate Græci sermonis qui communiter ὁ ἡ παῖς appellant. Summarium autem esse potest, etiam si dicatur puer, filius, puella comprehenditur, l. in tabulis. ff. de statu liber. ibi, ne puer filius rescindat patris testamentum. sic pupilli nomine comprehenditur pupilla. l. hæc autem. ff. de adoptio.

Alciati opinio de verbo puer. Alciatus vero hic ponit os in cœlum, dicens istas rationes Iurisconsulti non consistere. primò cum puerpera, quam Græci λεχὼ vocant, & λοχείαν puerperium, ac partus curationem λοχεία, non à puero, sed à puera vocabulo antiquo, & puella nomen est diminutiuum à puera deductum. nec exemplo Græcorum quicquam moueri potest, quod apud eos παῖς puer, commune sit nomen. At Latinorum nemo puerum genere fœminino protulit. Contra quem nostri officij esse putaui Iurisconsultum ab hac labe tueri. intelligendus vero sic videtur, pueri appellatione significari puellam: puerpera quippe dicitur siue pariat puerum siue puellam, vt dictio puer capiatur & pro puella, cum puerpera significet recentem ex partu pueri, vel puellæ.

Alciati opinio impugnatur. Et respondeo Alciato, non refragatur eius dictũ, quo vult puerperam dici à puera: quinimo, salua pace tanti viri,

ti viri,à puero & patio dicta est,quasi pueri para,sicut deipara. Et componitur hæc dictio ex duobus corruptis, videlicet ex dictione pueri & patio puerpera, quæ puerum peperit: & sic illa vocatur quæ recens est à partu, vt dicit hic Iurisconsult. siue puerum peperit siue puellam. Alias sequendo opinionē Alcia. comprehenderet mulierem recentem ex partu fœmineo tantum, non ex masculino. appellatione enim pueræ non venit puer, l. seruis legatis. ff. de legat. 3. nisi sub partu fœminino velis comprehendi: quod turpissimum vocat Iurisconsult. in l.si ita scriptum. de legat. 2. Nec me mouet quod nemo Latinorū puerum fœminino genere protulit: fateor enim duo esse vocabula, videlicet puer & puella, nihilominus appellatione pueri comprehenditur etiam puella: vt si pueri sunt immunes, puellæ eiusdem iuris erunt: & si pueri non possunt contrahere, nec puellæ:& generaliter pueri nomine puella continebitur. Nec alias vult dicere Iurisconsul.fœminam vocari puerum, sed nomine pueri comprehendi puellam, quia videlicet masculinum concipit fœmininum, l. 1. ṡ. eodem.

Puerpera vnde.

Pueri appellatione comprehēditur puella.

Limitatur quando in lege vel statuto puer & puella exprimerentur, vt in l.de pupillo.§.1.ff. de noui oper. nuntia. vel quando contrario nomine puer exprimeretur, ad excludendā puellam. Iurisconsul. in l. pueri. ṡ. eod. quod aliquando ad maiorem expressionem fit. l. ciuitatibus. in princ.ff.de legat. 1. ibi, pueris puellisq; relictum sit.l.nam & plerique pueros puellasque tabernis præponunt. ff. de institor.

Non procedit etiam vbi diuersa esset ratio, vel contrarium à iure exprimeretur, vt in testamentis. l. qua ætate. ff. de testa. vbi pueri ætas exprimitur, & diuersa puellæ. idem in nuptiis. §. 1. Instit. de nupt. sic in venia ætatis. l. 2. C. de his qui veniam æta. impetrauer. & aliis casib. à iure expressis.

Vtilitas est, quòd puerpera Græce λεχὼ quamuis sana dicatur,si modo nil extrinsecus acciderit quid corpus eius in aliquam valetudinem immittat, l. quæritur.§. puerperam. ff. de ædilit. edict. tamen quasi valetudine teneatur, fere priuilegiis competentibus valetudinariis & infirmis si possint illi conuenire, vtetur, per tex. in l.2.§.si nō propter. ibi,si tamen post partum decubuerit, probandū erit quasi valetudine impeditam. ff. si quis cautio. illa priuilegia scripsi supra in l. morbus. Et tempus decumbentium mulierum quadraginta dierum esse dicit gloss. & Bart. in l. prægnantis.ff.de pœnis.Sequitur Ias. in d.§. si non propter, sed hoc dicerē hodie regi pro consuetudine locorū, & qualitate personarum. illustres enim & delicatæ lōgius decumbunt, quàm robustæ, aut rusticæ, seu aliæ quæ ob pudorem partus decumbere non audent: & tunc fieri solent communia puerperialia, vt apud Romanos erant solita, de quibus meminit Iulius Capitol. in vita Clod. Albini.

Puerpera priuilegiis vtitur valetudinariorum.

Tempus decūbentium mulierum.

Puerperialia communia.

Postremò hoc verbum significatur denotat proprietatem, videlicet propriè pueri appellatione puellam contineri:quod etiam probat l.fi.§.fructus.ff. quæ in fraud.creditor. ibi, prætor significet.l. in vsu.ṡ. eod.l. si pignore. §. teli autem appellatione & fustis, & ferrum, & lapis,& denique omne quod nocendi causa habetur, significatur. l. qui domum in fin.de adulter. ibi,appellatione domus habitationem quoque significari palam est. & lex, materfamilias. ibidem, vbi sic dicitur: mater autem famil. significatur non tantum nupta, sed etiam vidua. facit l.quibus. §. materfamil. ṡ. eod. scripsi in l.1. in verb.complectitur. supra eod.

Significare proprietatem denotat.

VLPIA. LIB. VII. AD SABINVM.
Lex clxij.

Non est pupillus qui in vtero est.

Hæc lex sic continuari potest. supra dictum fuit pueri appellatione puellam contineri.sed dubitari potest,an qui in vtero est, puer, vel pupillus dicatur. Respondet hic Vlpia. non esse pupillum qui in vtero est,cum nondum sit editus, & mortuus nasci possit, vt supra scriptum fuit in l.qui mortui.& quia antequā edatur,matris portio vel viscerum est, l. 1. §. ex hoc rescripto.ff.de ventre inspiciend. vnde si detur præmium capienti lupum, & capiat lupam prægnantem, non maius habebit præmium:siquidem antequam nati sint, non sunt lupi, vt docet Angel. in §.cum autem.Inst.de tutel.& Vincent.Hercula. in l.in lege Falcidia placuit.ff. ad leg. Falcid. nisi hoc exprimeretur, vt solet fieri.

Pupillus is nō dicitur qui in vtero est.

Cum autem mater prægnans condemnatur ad mortē, non debet mori is qui in vtero est:sed mors differēda est, donec in vtero erit, l. prægnantis.ff. de pœnis. imò si non inueniretur nutrix, seruanda esset mater ad suū alendum partum. Bar.ibidem.ita si exilio mulier prægnans data sit, partus non erit exul, quin ad ciuitatem redire possit, in qua non peccauit. Bal. in l.& seruorum. ff. de statu homi. vbi etiam firmat excommunicata muliere, non excommunicari partum qui non deliquit:nec euicto partu agetur de euictione. quia partus venditus nō est.l.si prægnās. ff. de euictio. Igitur firma manet tex. nostri decisio. quod scilicet dispositio loquens de pupillo non intelligetur de eo qui in vtero est, per prædicta:sicut necdū editus homo non recte fuisse dicitur. lege, in lege Falcidia placuit.ff.ad legem Falcid. ideoque non computatur heredi in Falcidiam antequam natus sit, l.in quantitate.ibid.

Is qui in vtero est matris condemnationem non patitur.

Limitatur hæc regula in fauorabilibus. tunc enim pro nato habetur,l. qui in vtero.ff.de statu homi.& per fictionem pupillus esse creditur. Tutor etiam posthumo dari poterit, §. permissum. Insti. de tute. substitutio quoq; pupillaris illi fieri potest, l. 2. ff. de vulgari, necnon donatio posthumo fieri potest, vt dixi in l. subsignatum.§. attestari, supra eod.

Qui in vtero est, in fauorabilibus pro nato habetur.

POMP. LIB. II. AD SABINVM.
Lex clxiij.

In vulgari substitutione, qua ei qui supremus morietur, heres substituitur, recte substitutum etiam vnico intelligitur: exemplo legis duodecim tabularum, ex quibus proximus agnatus etiam solus habetur.

Substitutio vulgaris facta ei qui supremus morietur, valet, etiam si solus institutus sit:quod lege duodecim tabularum probatur, quæ vult ad proximum agnatum hereditatem deferri, qui licet solus sit, eam tamen habebit. hoc dicit prima huius text. pars vsque ad §. si quis ita. sed istum text. intelligunt doct.& post eos Alcia. in eo qui filium iam natum,& quoscunq; habiturus esset instituit, & ei qui supremus morietur substituit Semproniū, vt valeat quidem hæc substitutio, licet nullum alium habuerit filium, quia supremus de vno solo intelligitur, l.illa verba. supra eod.l. qui duos.ff.de reb. dub.qui intellectus est cōtra istum text.loquentem de vulgari substitutione facta ei qui supremus morietur. quod si his verbis fuisset concepta, quibus iuris interpretes intellexerunt,contingeret nō esse vulgarem expressis verbis factam:vnde glo. existimat eam esse pupillarem, si fieret pupillis: ratione tamen eius qui substituit,dicit vulgarem. quod non est verum,imò si conciperetur, vt dicunt doct. esset potius fideicommissaria quàm vulgaris. Tanquā igitur minus conueniens huic text.loquenti de vulgari,reiiciēdus est hic intellectus, per l.eum qui nouissimus.ff.ad Trebellia.

Expositio text.

Doctor. & Alc. opinio improbatur in expositione huius leg.

Præterea nullum esset dubium supremum eum appellari qui vltimus ex pluribus filiis decessisset. Quamobrem alias verum indagando text. huius intellectum, sic plane meo iudicio intelligi debere putaui, non secundum doct. de testatore plures instituente filios, sed vnicum habente quem instituit: & si non sit heres ei qui supremus morietur substituit Caium, hanc valere dicit Iurisconsf. substitutionem vulgarem. nempe dubium erat propter verbū supremus, quod est superlatiuum, & plures videtur supponere, cum non esset nisi vnicus. quare decidit text. hoc

casu rectè substitutum vnico. idque intelligi exemplo legis duodecim tabularum, ex quibus proximus agnatus etiam solus habetur. facit quod scripsi de supremo in l. illa verba. supra eod. & text. est ad hoc expressus in d. l. qui duos. de reb. dub. ibi, nam & qui vnicum filium habet ipsi supremo morienti substituit, non videtur inutiliter substituisse.

Vulgaris substitutionis appellatione simplici expressa continetur. Nec refragatur quod Alcia. dicit, ante aditam hereditatem substitutum ex vulgari admitti, post aditam verò antequam sit pubes ex pupillari, vnde à principio ea substitutio potest vulgaris appellari: quia respon. licet vulgaris expressa pupillarem tacitam comprehendat, & ecótra veruntamē cum simpliciter loquimur de vulgari, haudquaquam intelligetur de vulgari tacita, sed expressa: sicq; noster text. loquens simpliciter de vulgari, proculdubio intelligetur de vulgari expressa, l. cum ex filio. ff. de vulgari. arg. §. sed ius quidem. Insti. de iure naturali.

Glossa opinio improbata. Minus approbarem glo. in eo quod exponit dictionem vulgaris, pro pupillari, quia hoc esset reprehendere Iurisconsultum, qui si de pupillari loqui voluisset, certe dixisset in popillari, & non in vulgari. postremo vult glo. ratione quidem substituti dici vulgarem, eo quod substituere potest quilibet: sed ratione eius cui substituitur pupillarem appellandam. Ad quod solutio patet ex superioribus, quia simpliciter loquendo de vulgari, intelligitur de expressa: quemadmodum videre potes in specie facti superius inserta, & Bartol. in l. 1. ff. de vulgar.

Obiectionis solutio. Verum dicet quis, nonne sufficiebat dicere in substitutione vulgari, si heres nō erit filius meus, talem substituo, absque eo quod apponatur, si moriatur supremus, vel primus? Respon. vulgarem quidem substitutionem rectè concipi sine hac dictione supremus: tamen ad tollendum dubium quod emergere potest ex varia testamentorum cōceptione, adducit Iuriscons. huiusmodi facti speciem, cum scilicet substitutio cócepta fuit sub his verbis, *si non fuit heres is qui supremus morietur, substituo talem:* vt valeat talis substitutio, vnico etiam existente filio. alia si quis plenius videre voluerit in hac materia substitutionum, infiniti extant tracta. & repetitiones, & communiter doct. ff. & C. de vulgari. scripsi ego quoque in compendio meo substi. & plenius in dicto tit. de vulgar. quò vos reiicio.

Fastuosa legū allegatione vtendū non est. Sequitur aliud notandum ex his verbis, *vnico intelligitur exemplo*, quod non est vtendum fastuosa, & onerosa iurium allegatione, dum vnico exemplo res intelligi potest, vt hic Iurisconsult. ait, & in l. ita vulneratus. §. pen. ff. ad leg. Aquil. scribit, vnum interim proposuisse contentus ero: & in l. si quis obrepserit. de fals. non minus tamen laudarem ego iuris interpretem qui facilioris disciplinæ gratia plures textus fideliter allegaret.

Exemplū pro forma. *Exemplo.* Exemplum pro forma capitur in l. si legatum. ff. de edendo. vt testatur Valla libr. 6. ca. 33. vbi sic ait Iurisconsult. si legatum petatur nōn iubet prætor verba testamenti edere: ideo fortasse quia heredes solent habere exēplum testamenti. de hoc dixi in meis no. interpreta.

Exēplum pro trāscripto seu copia. Exemplum pro transcripto accipitur, quod vulgus dicit copiam siue duplum, l. exempla instrumentorum etiam sine subscriptione edentis edi posse receptum est. ff. de edēdo. & l. 1. de interdict. & releg. l. ceteræ, famil. ercis cun. in §. fi. ibi, heredem enim exemplum debere dare, tabulas verò authenticas ipsum tenere. l. 2. de fide instrumen. ibi, quicunque à fisco conuenitur, non ex iudice, & exemplo alicuius scripturę conueniendus est, sed ex authentico: & per illum text. reprobatur executio, quæ fit vi exempli contra aliquem, vt scripsi in tract. de liter. obligator. in 1. tomo commentarior. in constit. Reg. Gallic.

Exemplū descriptum. Descriptū facere. Hinc descriptum exemplum & recognitum, quod nos dicimus, *copie collationnee à l'original*, l. si quæ sunt. ff. famil. erciscund. & descriptum facere pro dare copiam. ibi, si quæ sunt cautiones hereditariæ, eas iudex curare debet vt apud eum maneant qui maiore ex parte heres sit, ceteris descriptum & recognitum faciat cautione interposita, vt cum res exegerit, ipsæ exhibeantur.

Exemplū panni venditi. Sic quoque dicimus exemplum panni venditi, Gallicè, *pour la monstre du drap.*

Exemplū pro similitudine. Exemplum pro similitudine, l. si quis diuturno, ibi, exēplo ceterarum seruitutum. ff. si seruit. vindicet. & construere monumentum ad exemplum eius quod est in via Salaria, l. in testamento. ff. de conditio. & demonstra.

Exēpli quadā formula. Exēplo hereditatis, l. filiusfamil. in fi. ff. de castren. pecul. Exemplo serui, l. sed & si quis. alias incipit, adhuc. in fi. ff. de vsuc. Exemplo interdicti. l. 1. §. penult. ff. de superficieb. Exemplo rei, l. si fur. de vsufruct. alias incipit, arboribus. §. Iulianus, ibi, exemplo rei sub conditione legatæ. Exemplum legatorum, l. 2. ff. de Publicia. in rem actio. Exemplo rescissoriæ, l. necnon. §. penult. ex quib. caus. maior. Exemplum præsentium, l. rescriptum. in princ. ff. de pact. Et exemplo iuris legitimi, l. si in adoptionem. de bonor. possessio. contra tab. Exemplo furis, l. in heredem. §. 1. ff. de calumniatorib. Exemplo furti, l. 1. in fin. ff. si quis testamento liber esse iuss. fuer. Exemplo relegati. l. ordine. ad municipales.

Exemplū pro probatione aut auctoritate. Exemplum quod adhibetur rei aut probandæ, aut ornandæ causa: vnde pars probationis probatur ab exēplis, vt Valla no. lib. 6. c. 33. aut forte pro auctoritate vel documento. l. 1. §. casum. ff. de postuland. ibi extat quidē exemplum eius qui gessit. l. qui se dicit. de iudic. ibi, exempla senatusconsultorum ad fideicommissariam libertatem pertinentium induci oportet, l. rescriptum. ff. de pact. ibi, exemplum aliorum sequi: Exempla præceptorum sequēda sunt, vt Paul. ait se fuisse secutum in l. an manumittere. ff. de manumiss. vindic. & aliis consuluisse.

Exēpli gratia. Exempli gratia, l. actionum. in fi. ff. de actio. & l. 1. §. proinde. de ædilit. edict. & alia scripsi s. in l. impensæ. dico exemplo vt manifestius fiat. l. prætor. §. Iulianus. ff. de colla. bonor.

Exemplo opus est. Exemplo opus est, l. aut facta. in fin. ibi, nonnunquam euenit vt aliquorum maleficiorum supplicia exacerbētur, quotiens nimium multis personis grassantibus exemplo opus est. ff. de pœnis, videlicet vt pœna vnius metus sit multorum, l. fin. C. ad legem Iul. repetund. & vt conspectu deterreantur alij ab iisdem facinoribus.

Exempli mali res. Exempli mali res dicitur, si offendiculum præbeat. l. si quis. 2. §. qui abortionis. ff. de pœnis. l. 3. de sicar. Alias Iurisconsul. ait, iniqui exempli, l. obseruandum. ff. de iudic.

Exemplis non esse iudicandum. Exemplis non est iudicandum, sed legibus, l. nemo C. de senten. & interlocutio. omnium iudic. Lucas de penna in l. exemplo. C. de decurio. lib. 10.

Sine exemplo subuenire. Sine exemplo subuenire, ne in consequens trahatur, Gallicè *sans tirer en consequence*, l. 1. ff. de constit. princ. §. sed & quod princip. insti. de iure natural.

Exempla non arctant regulam. Exempla non arctant regulam, l. penul. ff. de iur. & facti ignoran. l. 4. de penu lega. sed ea quæ exempli gratia subiiciuntur omnibus adaptantur. l. scire. §. qui non iuste. ff. de excusa. tutor.

Exemplum & exēplar quid differant. Inter exemplum & exemplar Valla differentiam tradit in d. ca. 33. lib. 6. & Bar. in l. Sempronius Proculo. ff de lega. 2. ac interpretes in auth. si quis in aliquo. C. de edendo: sed interdum promiscuè Iurisperiti vtuntur.

Exemplariū pro exēplari. Exemplariū pro exemplari, in d. l. Sēpronius Proculo.

Agnati qui. *Agnatus.* Sunt autem agnati qui per virilis sexus personas cognatione coniuncti sunt, quasi à patre cognati, veluti frater eodem patre natus, fratris filius nepósve ex eo: item patruus & patrui filius, nepósve ex eo, l. sunt autem. de legitim. tutor. ff. & §. 1. de legitim. agnator. tutel. & in §. 1. Insti. de legiti. agnator. successio.

Cognati qui. Cognati autem vocantur quasi ex vno nati, vt ait Labeo, & quasi commune nascendi initium habuerint, l. 1. ff. vnde cogna. vel ab eo dici putantur quod quasi vnà cōmuniterve nati, vel ab eodem orti progenitive sint. l. non facile. §. cognati. ff. de gradib. vbi cognationis substantia bifariam apud Romanos intelligitur. nam quædam cognationes iure ciuili, quædam naturali continentur: nonnunquam vtroque iure concurrente, & naturali & ciuili copulantur, &c. ibidem.

Cognatio naturalis & ciuilis.

Cognati & agnati quid differant.

Inter agnatos igitur, & cognatos hoc interest quod inter genus & speciem. In agnatis quippe & cognati continentur, in cognatis non vtique agnati: verbi gratia frater patris id est patruus, & agnatus est & cognatus, matris autem frater, id est auunculus cognatus est, agnatus nō est, l. inter. ff. vnde legit. videte. l. Iurisconsultus. §. inter. ff. de gradib. & de cognatis. l. patri. ff. de minorib. & cognatio quandoque pro coniunctione quadam naturæ quam homo ad hominem habet, vt in l. vt vim. ff. de iusti. & iure.

Cognatio & pro quadam tantum coniunctione.

§. Si quis ita testamento scripserit, SI QVID FILIO MEO ACCIDERIT DAMAS SERVVS MEVS LIBER ESTO: mortuo filio Damas liber erit. Licet enim accidat & viuis, attamen vulgi sermone etiam mox significatur.

Explicatio textus.

Relicta libertas seruo, si quid acciderit filio, eo mortuo illi debetur. nam etsi multa accidant viuis, tamen vulgi sermone per hæc verba, si quid acciderit, mors significatur, quæ est grauissimum omnium quæ accidere possunt. Etiam ratione incertitudinis nullius momenti esset libertas, cum in dies nobis accidant multa incommoda, & de quo intelligeretur ignoraremus, quæ describit Plinius lib. naturalis historiæ. 7. in proœmio. & sic debetur libertas post mortem filij, quamuis idem Plinius eod. lib. cap. 50. scribat Xenophilum musicum quinque & centum annis vixisse sine corporis incommodo: & pauca incōmoda habent musici & mimi, quæ non vino dissoluantur. Imò intelligetur tantum de morte naturali, non ciuili: vt si Titius deposuerit centum aureos apud aliquem, volens vt si quid eidem contigerit, vel acciderit, quod reddantur tali ecclesiæ, vel Caio: postea ille Titius fuit captus ab hostibus, vel exilio datus: certe hæc pecunia non restituetur Caio, nec ecclesiæ, donec Titius mortuus fuerit. & ita concludit Bal. in rubr. depos. C. in fin. per l. Publia. ff. depositi. quod intelligerem verum, nisi eadem ratio notari posset tam in morte naturali, quàm ciuili, per ea quæ scribunt Doct. in l. Gallus. §. & quid si tantum. ff. de liber. & posth. l. si vendita. de pericul. & commod. rei vend.

Xenophilus centum annis vixit sine incommodo.

Si quid humanitus acciderit.

Aliquando Imperator dicit, si quid humanitus accidisset. §. 1. de donatio. Insti & l. alumnæ. § Seia. ff. de adiméd. lega. tuncque intelligitur etiam de morte, vt hic.

Qui natus est in rebus humanis est.

In rebus humanis is dicitur qui natus est, l. nomen. in in princ. infra eo. & econtratio in l. 2. quæ senten. sine appella. non rescindant.

Si mihi per humanam conditionem contigerit.

Idem cum dicitur, si mihi per humanam conditionem contigerit, l. Titia. in fin. ff. de auro & argen. lega. Et ratio humanitatis haberi debet, l. si cui. in fine. ff. ex quib. caus. maior. Et si quid humanum mihi contigerit, l. Publia. in princ. ff. depositi. l. vxorem. §. Seium. de lega. 3.

Si deus faciat aliquid de filio.

Idem docet Bar. in tali dispositione, si deus faciat aliquid de filio, volo quod omnia bona ad Sempronium deueniant, vt de morte filij intelligi debeat. l. Publia. in princ. ff. depositi.

Si quid contingit, relatū ad res quid denotet.

Igitur si præfata verba, vel quodpiam illorum, ad hominem referantur, intelligentur de morte vt superius: verum si ad res respiciant, significabunt contingere, venire, accidere, probat Imperator in. §. illud. Instit. de rerum diuis. ibi, multa accidere solent, vt eam non capias. Et prouerbio vulgari dicitur, multa accidere solent inter calicē, supremáque labra, vt Beroaldus declarat in suis orationibus.

Accidere simpliciter prolatum.

Idem cum simpliciter profertur, vt in l. 2. §. ex his. vers. ex quo quidē accidere posse Pompo. ait. ff. de verb. oblig. l. hoc iure. ibid. l. si seruum. §. 1. versic. sed & si sit. ibid. l. triplici. supra. eod.

Vulgi sermo in contractibus attendi debet.

Vulgi sermone. Ex hoc tex. colligi potest, in elucidatione verborum sermonem vulgi attendendum esse. Et sic in dubio debemus exponere vocabula tam contractuū quam vltimarum voluntatum secundum vulgarem loquendi modum, l. Massurius, & l. si calumnietur. §. telum vulgo quidem id appellatur. ff. eod. & l. dimissoriæ. ff. eod. Et si quis promiserit artificem, sufficiet talem esse, quales vulgo artifices dicuntur. l. sciendum. §. illud. ff. de ædilit. edict. Et sæpe audiui rusticos senes dicentes, &c. Iurisconsul. in l. si chorus. ff. de lega. 3. Ita dictæ sunt intelligendæ vulgares, non legales, cap. præsenti: de præb. lib. 6. gloss. in cap. cupientes. in verb. commode, de electio. in 6. quod est intelligendū in sermone prolato vulgariter. sed sermo prolatus à lege regulariter exponitur secūdum interpretationem legalem, gloss. & ibi Bar. in l. quod si nepotes. ff. de testam. tutel. Alexand. cons. 44. videretur. colum. 2. num. 5. in 5. vol. l. si dictum. ibi. non tamen vt vulgus opinatur. ff. de euictio. Barba. consi. 43. clementissimum. col. 4. vol. 4. & Iurisconsul. in l. 1. §. non tamen. ff. de var. cognitio. ait, vt vulgari verbo vtar.

Dicta intelligenda sunt vulgares, non legales.

Vulgo concepti, qui.

Vulgo concepti dicuntur quos mater vulgo libidinem exercens conceperit, l. quia. ff. de in ius vocand. l. 1. ad municipal. aut vulgo concepti dicuntur qui patrem demonstrare non possunt, vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet. qui & spurij appellantur, l. vulgo concepti. ff. de statu homi. & vulgo quæsitam filiam pater vxorem ducere prohibetur, l. adoptiuus. §. 1. ff. de ritu nuptiar.

Spurij.

Vulgo dicitur.

Vulgo dicitur, l. idem iuris. ff. ad legem Aquil.

Vulgo iter facere.

Vulgo iter fiat per priuata loca, l. si putator, ibidem. l. 4. de euict. & l. vulgo receptum est. de vsur.

Vulgaris substitutio.

Vulgaris substitutio vocatur quòd vulgo fiat, id est omnibus, & ab omnibus, glo. in §. qua ratione. Instit. de pupill. Iuris interpretes in l. 1. ff. de vulgar. ego alias dixi publice in hac percelebri vniuersitate Parisiensi, repetendo ea. Raynutius. de testam. vulgarem dici quasi vulgatam, qua vulgus maxime vtatur, & quod ante alias vulgata fuerit, vel quod vulgaris sit, id est trita & facilis: ibidem 72. conclusiones sustinui. videre quoque liberum erit compendiolum quod in eadem materia edidi.

Vulgaris quæstio.

Vulgaris quæstio, communis, quotidiana, vulgata, l. vulgaris est quæstio. ff. de fur. l. 1. §. ibi, & est quæstio vulgata pro dote, vulgatum est. l. dotis promissio. de iure dotium.

Vulgaria tectoria.

Vulgaria tectoria, idem. l. quidam. in fin. ff. de seruitu. vrbanor. prædior. vbi vulgaria tectoria non pluris æstimantur, quam pretiosissima facta in pariete cōmuni. Vulgare artificium. lege, ancillarum. in princ. ff. de pecul. quod declarat, lex, ne quis. C. de dignita. lib. 12.

Vulgare artificium.

Vulgaris persona.

Vulgaris persona dicitur vilis, abiecta, humilis, l. legitimos. ff. de legitim. tutor. ibi, si autem patroni persona vulgaris aut minus honesta sit. iuncta l. sed & si. §. filiofamil. de iniur. & l. humilem. C. de incest. nupt.

Vulgaris vxor.

Vulgarem vxorem vocat Vlpian. meretricem, eam tamē intelligite quæ ante nuptias prostituta meretricio more fuit, l. si vxor. ff. de adulter. prout docet Accurs. ibi. sed Budæ. intelligit vulgarem pro plebeia, quæ matrisfamil. nomen obtinet. sed tunc non esset dubium quin maritus adulterij agere possit. quia leges latæ sunt tam plebeiis, quam aliis, & quia nec soli Atrides vxores suas amant. vnde Alcia. intelligit, quæ ex aduentitio vulgo, non ex ciue Romana fuit. sed eadem ratione reprobari potest qua altera, imò minus dubitationis habet, quia ciuibus Roma. iura non sunt tantum constituta. dicam in meis interpretationibus abundantius.

Vulgares actiones.

Vulgares actiones dicuntur vulgatæ & vsitatæ ac communes. l. 1. ff. de præscrip. verb. ibi, nonnunquam euenit vt cessantibus iudiciis proditis, & vulgaribus actionibus, cum proprium nomen inuenire non possumus, facile descendamus ad eas quæ in factū appellātur: nam cum deficiant vulgaria atque vsitata actionum nomina, præscriptis verbis agendum est. l. 2. ibidem. l. quidam. in fi. de heredib. instituend. & quia formula in illis olim proponēdis actionibus obseruabatur, vt constat in tit. de formul. C. ob id Iuriscon. interdū formulā pro actione accipit, in l. si seruus nauē exerceat non voluntate domini, de eo quod ibi petiit, vulgaris formula in dominum danda est. ff. de fur.

Vulgato iure.

Vulgato iure, idem. l. cum hic status. §. si inter virum

&c vxorem

& vxorem societas causa donationis contracta sit, iure vulgato obligatio nulla est, id est iure communi & vsitato. ff. de donat. inter virum, & vxorem.

Vulgaria vasa. Vulgaria vasa exponit Paul. quæ non proprie essent loco attributa, l. 3. ff. de supellectil. lega.

Vulgari modo legare. Vulgari modo legare, est vulgato, communi, & modo vulgi legari, sine expressione iuris. l. si quando. ff. de legat. 1. l. cum vulgari modo. de dote prælegat.

Vulgaria verba. Vulgaria verba, aperta, plana, ac vsitata dicit Iurisconsul. per quæ libertatem fideicom. dari posse, in l. libertates. ff. de fideicommissar. liberta. Exempla quæ sequenda sint docet Lucas de Penna in l. exemplo. C. de donatio. libr. 10. Alia plenius tractanda confero ad ea quæ dicturus sum eodem titulo de verb. significa. C. & in decretal. si per ætatem liceat.

Mors duplex, naturalis & ciuilis. *Mors.* Mortem duplicem, naturalem scilicet & ciuilem esse dicunt iuris interpretes, in l. Gallus. §. & quid si tantum. & alibi. ff. de liber. & posthum. Sed ciuilem mortem in iure non inueniri, mortisq; nomine venire tantum interitum, non verò deportationem, exilium aut alium casum, quem ipsi mortem ciuilem appellitant, nisi eadē insit ratio. scripsi abunde in meis no. interpreta. quibus celebriores iurium aliquot elucidationes perstrinxi. De morte infiniti sunt tex. interim videre poteris. l. alienatum. in fin. & l. etiam ea. & legem, intelligendus. l. licet capitalis. isto tit. & in tit. de bonis eorum qui ante senten. sibi mortem consciuer.

Mori ad res animatas & inanimatas refertur. Mori verò non solum ad res pertinet animatas, & tam ad liberos quam ad seruos, & filios, l. 1. §. alienatio. ff. quādo actio de peculio sit annalis: sed interdum quoq; ad res inanimatas, vt viam intermori dicit Paul. in l. si. ff. de locis & itinerib. publi.

Mori lis quomodo dicatur. Mori litem pro extingui idem Paul. in l. cum lite mortua. ff. iudica. solui. l. 3. §. 1. quæ in fraud. credit.

Moriturus. Moriturus. lege, ita vulneratus est seruus, vt eo ictu certum esset eum moriturum. ff. ad leg. Aquil.

Mortuus pro occiso. Mortuus, l. sed si priore iudicio. ff. ad leg. Aquil. vbi primum dicit mortuo, postea occiso seruo, pro extincto capitur: idque siue naturali morte, seu quia fuerit occisus, mortem obierit. facit l. qui mortui. & l. si quis sic. §. eod.

Morticinia. Hinc morticinia, l. pen: §. fi. ff. de via publica. ibi, nō autem permittunt rixari in viis, neque stercora proiicere neque morticinia, id est res mortuas, corruptas. ibi quoque prohibetur quis iacere catū mortuum, gallinam, aut aliam rem mortuam in viam publicam.

Mortalitas pro morte. Mortalitas pro morte, in l. fin. ff. ad legem Iul. maiesta, ibi, extinguitur crimen mortalitate. iuncta l. defuncto. ff. de public. iudic. l. pen. ibi, subtractis mortalitate.

Seruitus mortalitati comparatur. Seruitutem mortalitati comparamus, l. seruitutem. ff. de reg. iur.

Mortalis res. Mortalem rem, l. verum. §. sciendum. de minorib. ff. ibi, neque enim est captus minor emendo sibi rem necessariam, licet mortalem.

Mortiferum. Mortiferum; mortem ferens, l. qua actione. §. sed & si quis seruum. ff. ad legem Aquil. ibi, sed & si quis seruum ægrotum leuiter percusserit. & is obierit recte Labeo ait lege Aquilia eum teneri, quia aliud alij mortiferum esse solet. d. l. ita vulneratus. §. 1. vers. igitur si quis seruo mortiferum vulnus inflixerit, id est lethale. ibidem. & mortiferè vulneratus, l. ait lex. ff. eod.

VLPIAN. LIB. XV. SENATVS-consult. Lex clxiiij.

Nomen filiarum & in posthumum cadere, quæstionis non est: quamuis posthumæ nomen non bene cadere in eam, quæ iam in rebus humanis est, certum sit.

Explicatio text. Hæc lex vtilis est, tres continens partes, prout tria dicta complectitur. 2. ibi, portionis. 3. ibi, habere.

Prima pars vult appellatione filiarum venire posthumam, licet posthumæ nomine iam nata non contineatur. Ratio dubitandi sumi poterat ex l. non est pupillus. §. cod. vbi non est pupillus qui in vtero est. Adhæc licet decisum fuisset filij nomine contineri posthumum, quædam tamen esse poterat dubitatio an quoque filiæ nomine posthuma comprehenderetur. Quamobrem Iurisconsult. hoc dubium tollere volens, dicit, quod sicut nomen filius comprehendit posthumum, sic nomen filia, posthumam. hoc cōfirmat Imperator in §. fin. qui testa. tutores dari possunt, sic inquiens: Si quis filiabus suis, vel filiis tutores dederit, etiam posthumæ vel posthumo dedisse videtur: quia filij vel filiæ appellatione, & posthumus & posthuma continetur. Quod poterit conferre ad intellectum tex. in fœminino sexu loquentium, vt l. posthumam. ff. de liber. & posth. Insuper aduertendum est quod licet nomine posthumæ, iam nata non contineatur, quia posthuma non est, tamen si quis posthumis tutores dederit, iique eo viuo nascantur, vtilis datio fiet. l. Si quis ita. in fin. ff. de testam. tute. ea ratione quod de his testator sensisse videtur, & quod posthumi dicantur, id est post testamentum patris nati, vt statim dicetur. nec obest l. Titius. §. Lucius. ff. de libe. & posthumis. quia hoc est propter testantis ignorantiam, secundū doct. Ego verò dicerem ibi id ea ratione inductum, quia testator scripsi heredem illum, qui in vtero erat, nesciens iam natū: vnde si natus sit, ratione præsumptæ voluntatis testantis erit institutus. Adhæc ibi non est vsus testator verbo posthumus, quicquid dicant doct. sed tantum scripsit, id quod in vtero erat, vt liquido apparet ex verbis textus. *Posthumi etiam dicuntur qui post patris testamentum nascuntur. Explicatio l. Titius. §. Lucius. ff. de liber. & posth.*

Notandum est tamen posthumi appellationem intelligendam esse de legitimo & naturali, tex. sing. in l. placet. in fin. ff. de liber. & posth. quod declarat Alexand. & Hercula. in l. ex facto. §. 1. col. 18. ff. ad Trebellia. & Benedict. in verb. & soboles. nu. 14. c. Raynutius. de testam. Non refragatur lex, quod si nepotes. in fin. ff. de testament. tutel. ibi, plane si posthumis tutores dederit, tam filij posthumi quam ceteri liberi cōtinebuntur, videlicet nepotes nascituri, non vero nati, vt exponit ibi gl. & in §. fin. qui testam. tutor dari possunt, quod suadetur ex verb. ceteri liberi, nō dicit ceteri filij, ad hoc vt demonstraret etiā nepotes nascituros venire sub nomine posthumi, & noluisse illo verbo ostendere filios natos comprehendi. Et hoc declarat Theophi. in d. §. fin. vbi dicit, quod si testator dixerit. posthumis tutorem do, tunc quicunque postea natus fuerit, siue filius siue nepos sub eo tutore qui datus est erit. hodie in libris recentioribus comperio sic, Plane si posteris, & non posthumis. Ac appellatio ne quidem posterorum non erit dubium ex gemina sua significatione posthumos venire. l. 1. ff. de iure imminuta. Sed magis videtur esse primus intellectus. *Posthumi appellatio de legitimo & naturali intelligi debet. Posterorū appellatione etiā posthumi veniunt.*

In summa notandum est, quinque modis posthumum dici. Primum dicetur posthumus, id est natus posthumum, id est mortem patris: & vere ac proprie. l. 3. ff. de iniusto. & per totum fere tit. de liber. & posth. *Posthumus quot modis dicatur.*

Secundò natus post testamentum patris, ante tamen eius mortem, d. l. 3. ff. de iniusto. & l. filius à patre. §. 1. ff. de liber. & posth & aliis modis quos superius retuli: & videre potestis gloss. ordinariam in rub. de posthum. heredib. instit. C. Ioan. Maria Riminaleus in l. posthumo. col. 1. C. de bono. possessio. contra tab. Vnde infertur, quod si quis tutorem filiabus dederit, & posthumis dedisse videatur, quia filiarum appellatione, & posthumæ continentur, l. Si quis filiabus. ff. de testam. tutel. nisi dixerit, filiabus quæ tutoribus indigent, illis tutores do: cum non egeant tempore testamenti, dedisse non videtur: vt consuluit sub dubio tamen Bald. consi. 472. illa verba. in 5. vol. Sed ego dicerem illud verbum præsentis temporis accipi etiam pro futuro, vt scripsi in l. verbum oportebit. supra eod. vt testator censeatur his filiabus dedisse, quæ nunc indigent, & his etiam quæ postea indigebunt, & quandiu egebunt: nempe etiam ventri datur curator, eadem ratione posthumo, si egeat, vt in l. Si ventri. ff. de curator. bonis dand. Si enim hoc casu interrogatus fuisset testator, veri simile *Posthumus pro eo qui post testamentum patris natus est. Filiabus tutorē qui dat, & posthumis dedisse videtur.*

mile est quod ita respondisset, vt docet l. Titius. §. Lucius. ff. de liber. & posth. Sed & si quis filiæ dederit tutorem, & posthumæ: sed non pluribus dedisse videtur, l. Herennius. vbi scripsi, supra eod.

Ita quoque si quis legauerit filiabus, & posthumis legasse videtur, l. qui filiabus. ff. de lega. 1. quem tex. intelligunt iuris interpretes, si testator mentionem posthumæ fecerit in aliqua parte testamenti: alias non. Ego verò dicerem vtroque casu, quod siue testator fecerit mentionem posthumæ, siue non, filiarum appellatione posthuma continebitur, vt hic.

Filiabus qui legat, & posthumis legasse videtur.

Ad l. qui filiabus. ff. de legat. 1.

Argumentum à contrario sæpe in iure cessat.

Nec refragatur d. l. qui filiabus. ibi, Si mentionem aliqua in parte testamenti posthumæ fecit, videtur in filiarum legato & de posthuma sensisse. Ergo dicunt doct. à contrario, si non habuerit mentionem, non continebitur posthumus. Resp. sæpius & in multis iuris articulis cessare argumentum à contrario, vt scribit Ias. in auth. ex testamento, per illum tex. C. de collatio. Per subauditiones enim, & repetitiones tacitas iura non sunt reuocanda. gl. sing. in c. cupientes. §. quod si per viginti. de electio. in 6. Argumentum vero à contrario, subauditus est intellectus, l. 2. vbi glo. & Doct. C. de condit. insert. Ias. in l. 1. de offic. eius. Et demus in illo tex. argumentum à contrario procedere, nec tamen adhuc obstaret: quippe dum dicit tex. testatorem videri sensisse de posthuma, si mentionem fecerit, ergo nisi habuerit mentionem non sensit, fateamur. igitur filiæ nomine posthuma non veniet: non sequitur. nam posthuma venire dupliciter potest, nempe vel ex testantis expressa voluntate, vt cum de ea facta est mentio in aliqua parte testamēti, quemadmodum in nostro tex. Aut ex expressa legis dispositione, vt hic quoque, & in l. Si quis filiabus, & aliis iuribus superius allega. Sicque plura possunt iura cōciliari à nostris hactenus interpretibus valde controuersa. Aliter Alcia. lib. 8. Parerg. ca. 13. dissoluit, causando Iurisconsultum secundum sua tempora locutum esse. Sed quod suum videtur satis intellectum reprobare, est, quod ibi in legato dando non agebatur de exheredatione filiæ, vel de obliuione, seu de institutione, vt ipse asserit. Vestrum erit iudicare. Ad nostræ confirmationem opinionis id sufficiat, quippe dum ex legis expressa dispositione veniat posthuma, intantum hæret tacita defuncti voluntas, vt videatur id disposuisse quod lex vult, l. Si duo. ff. de acquir. hered.

Alciati opinio improbata in l. qui filiabus.

Libertas posthumo nato impedita.

Ita sicut nato posthumo irritatur testamentum, l. posthumo. C. de bonor. possessio. contra tab. sic & impeditur libertas data: veluti. Si nullus filius erit mihi cum moriar, Stychus liber esto. nam si posthumus nascatur, impeditur libertas. l. Neratius. ff. de manumiss. testam. quamuis libertas sit fauorabilis, l. libertas. ff. de reg. iur.

Stipulatus sibi liberisque suis, de posthumis etiam intelligit.

Adhæc si quis operas sit stipulatus sibi liberisque suis, ad posthumos pertinet stipulatio, l. Si quis operas. ff. de oper. libertor. & grauatus restituere hereditatem, si decesserit sine filiis, si posthumum habuerit, non tenetur restituere. l. iubemus. §. Sinautem. C. ad Trebellia.

Cōditio si decedat sine filiis, non extat posthumo relicto.

In legatis etiā quod filiarum appellatione veniant posthumæ, consuluit Soci. consi. 301. circa præsentem, in 2. vol. licet non respondeat ad contraria: quibus ex prædictis satis facere poteris. Sic ergo generaliter appellatione filiorum vel filiarum veniunt posthumi & posthumæ. quod amplia in aliis dispositionibus, exceptis his quæ inferius dicentur.

Posthumæ in legatis filiarū appellatione veniunt.

In emphyteusi & posthumi loco filiorum veniunt.

Eadem ratione si emphyteusis aut feudum datum fuerit Titio & filiis, etiam posthumi intelligentur, vt hic, & propter emphyteusis naturam. glo. in l. etiam. 2. ff. de minor. Bal. expresse in c. inquisitioni. in fi. de appella. dicens idem in indulgentiis concessis Titio & filiis. nam quatenus personæ patiuntur præsumitur concessio realis. lege; voluntas. C. de fideicommiss.

Præterea notarem quod sicut appellatione libertorum venit posthumus, etiam si dispositio loquatur de liberis in potestate. l. 1. & fin. ff. de assignatio. libertor. Sic appellatione filiarum posthumi & posthumæ cōtinebuntur. d. l. Si quis filiabus. ff. de testam. tutel. & sic authen. ex causa, loquens de filiis, habebit etiam locum in posthumis. Bart. & alij in d. auth. ex causa. C. de liber. præterit.

Posthumi etiam ad retractum admittuntur.

Vnde si filij admittendi sint ad retractum, & posthumi admittentur postquam nati fuerint, vt pulchre docuit Do. Tiraquel. in suo tract. de retract. §. 1. gl. 9. nu. 78. & seq. reprehendens Decium contrarium tenentem. Et ita generaliter dicerem in aliis dispositionibus appellatione filiorum posthumos & posthumas contineri.

Limitationes quibus posthumus filij nomine non venit.

Filiis exheredatis propter ingratitudinē posthumus nō continetur.

Ne tamen fallat te generalitas regulæ: primò non procedit cum esset diuersa ratio inter posthumum & iam natum. Bart. & alij in d. auth. ex causa. vnde filius iam natus exheredari potest, quādo causam ingratitudinis commisit. §. aliud quoque. vt cum de appella. cognoscit. col. 8. diuersum est in posthumo qui non potest causam ingratitudinis committere. vnde propter rationis diuersitatem, absurdum visum fuit eum exheredari qui non deliquit, licet iure Digestorum aliud cautum sit.

Legatum quibusdā propter benemerita relictum, ad posthumos nō extenditur.

Secundo si propter benemerita legaretur aliquibus natis, non venirent posthumi vel posthumæ: si quidē mereri nō potuerunt. Bar. in d. l. qui filiabus. Cū igitur huiusmodi ratio esset in contrariū, vel coniectura vel absurditas, proculdubio filiarum appellatione posthumæ non venirent: alias secus. ideoque allegans causam contra posthumum, eam probare beber. Et sic intelligenda est illa decisio Aufrerij q. 190. & decis. communis, teste Curtio in d. auth. ex causa. num. 15.

Filij nomine posthumus nō continetur, ex mente testatoris.

Tertio quando constaret de contraria mente, d. l. qui filiabus. de lega. 1. vbi Doct. & ego superius explicaui: vnde quando testator dedisset tutores filiis iam natis, posthumo dare nequaquam censetur, cum in contrarium constet voluisse dare natis tantum: quemadmodum si pro meritis id egisset, vt superius dictum fuit. facit l. qui quartam. in fin. ibi, vt etiam de posthuma sentiret. ff. de lega. 1. Si ergo non sentiret de posthuma, & de illa mente appareret, non veniret posthuma, d. l. si qui filiabus. §. 1. ibi, nisi euidens sit contraria sententia testatoris.

In odiosis filij nomine posthumus non continetur.

Quartò vitiatur in odiosis: vt si quis se obligauerit ad pacem seruandam pro se & filiis, non intelligitur de posthumis, l. si quis ita. ff. de testa. tutel. Bal. in d. c. inquisitioni. in fin. de appell. quamuis enim fauorabile videatur seruare pacem, secundum Corset. in suo tract. de potesta. Regia. in qu. de priuileg. pacis, tamen odiosum est respectu obligantis se ad tantam rem obligare. Sed familiarius exēplum esse potest, vt si statuto cautum sit, quod filij homicidæ in exilium pellantur, intelligetur odij ratione de natis homicidij tempore: nisi aliter fuerit expressum, non vero de nasciturís, vt in l. quisquis. §. 1. C. ad legem Iul. maiesta. alia de posthumis plenius videre poteritis in titul. de liber. & posth.

Quamuis, hic pro licet, etsi, & in l. verbum illud pertinere, & l. pronuntiatio. infra eod.

§. Portionis non semper dimidiam significat, sed prout adiectum est. potest enim iuberi aliquis, & maximam partiri, potest & vicesimam, & tertiam, & prout libuerit: sed si non fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur.

Portionis appellatione venit dimidia, nisi alia expressa fuerit, vt tertia, vicesima, vel alia quælibet pars.

Portio & pars idem.

Cum idem sit portio & pars, vt probat Papinia. in l. Si Titio. ff. de vsufruct. vbi primo vocat partem, postea portionem: & l. fin. de exceptio. rei iudica. l. ita liber. de statuliber. l. Sed non esse. de iniur. & portionem damni vocat Iurisconsul. in l. 2. §. 1. Ad legem Aquil. igitur idem iuris cēsendum erit in parte quod in portione. per l. etiam. ibi, Si tamen non sit specialiter facta partis mentio, dimidia pars bonorū continetur. ff. de vsufru. l. Si ex duobus. iudica. solui. l. Si seruus cōmunis. §. 1. de furt. c. vnic. de feud. aliena. vbi sic dicitur. Si clientulus voluerit partem suam feudi alienare, id est mediam. Vlpian. in l. is qui in puerum. ff.

quod

quod vi aut clam. Et qui decem debet, partem soluendo in partem obligationis liberatur, & reliqua quinque sola in obligatione remanent. l. Si stipulatus. §. 1. de solutionib. l. Æmilius. ff. de minorib. vbi in princ. dicit partem venditam, postea dicit partem mediam.

Principium dimidium totius.

Ratio patet, quia principium videtur esse dimidium totius. glos. in l. 1. ff. de orig. iuris inquiens: Dimidium facti qui bene cœpit habet. hoc tradit Do. Tiraquel. in repetit. l. Si vnquam. in verbo, omnia. nu. 8. de reuocand. donatio. Aut quia nulla pars est magis æqualis quam dimidia. Bal. & Iacob. in l. de ætate. §. si interrogatus. ff. de interrogator. actio. Si quidem pars dicitur à pari, quod partes simul iunctæ pares sint, vel æquales toti, vel quod à toto parta fit, & sic à pario deducitur, teste Isidor. lib. 17. Etymolog. in fi. vt refert Lucas in l. 2. col. 2. de meta. & epid. lib. 12. C. Vnde iussus rem inter aliquos partiri, intelligitur vt per medium diuidat, l. vbi. §. 1. ff. ad Trebellia. nisi dicat partiri decimam, vel tertiam partem aut aliam. cap. maiores. vbi glo. 16. quæst. 7.

Pars vnde.

Partem petens, quid intelligi debeat petere.

Ex quibus inferuntur sequentes effectus: vt primò, Si quis petat in libello partem bonorum Titij, intelligatur de dimidia. l. Si in rem. in glos. totam. ff. de rei vindica. in praxi tamen instante parte cogeretur actor declarare (ne in incerto vagetur) quam partem peteret.

Parte domus vel hereditatis legata, quid intelligatur.

Secundò, Si testator legauerit mihi partem domus, vel hereditatis, intelligetur de dimidia, l. plane. 1. §. fi. iuncta gloss. ff. de lega. 1. & multiplex est pars, vt docet Philosoph. lib. 5. metaphysic. & Bar. in l. si mater. §. Si quis iter. ff. de exceptio. rei iudica. & Dec. in regul. in toto. de regul. iur. Superius dixi in l. recte.

Parte bonorum damnatus, quid soluere debeat.

Tertiò procedit etiam in pœnis: vt cum dicitur, Qui filium suum subtrahit militiæ belli tempore, exilio, & bonorum parte mulctandus est, l. qui cum vno. §. qui filium. ff. de re militar. & qui abortionis causa poculum dant amatorium, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam amissa parte bonorum relegatorum, l. Si quis aliquid. §. qui abortionis. ff. de pœnis.

De parte deponentes, quid intelligantur exprimere.

Quartò depositio testium deponentium de parte, intelligitur de dimidia: nisi aliter fuerit declaratum. ita consuluit Bal. consi. 54. casus breuis. colum. vlti. in 1. vol. quamuis testes plane deponere debeant, & eam partem declarare, ne sit in ambiguo. Ias. in l. non hoc. C. vnde legitimi. plene Decius in c. in præsentia. de probatio. Scripsi in tract. de reproba. & salua. testium.

Partem domus dimidiã qui habet, si partem leget, quid exprimat.

Quintò, intellige etiam si testator non habeat nisi dimidiam partem domus, & legaret partem suæ domus, vt tunc quoque videatur illam ipsam dimidiam legasse: si de alia mente non constaret. Bar. alij in l. serui electione. §. cũ fundus. ff. de lega. 1. vbi de Ripa, quia bonum est argumentum de toto ad partem. l. quæ de tota. ff. de rei vindica. l. Lucius. iuncta glo. de lega. 1.

Pars in statutis, &c. pro dimidia.

Sextò etiam hoc intelligitur in statutis, consuetudinibus, & ordinationibus, vt no. Bal. per illum text. in d. c. vno. 2. no. de alienatio. feudi. & Ias. in d. l. plane. 1. §. fi. ff. de lega. 1. vnde si dicatur in ordinatione, quod bona alicuius applicentur partim fisco partim parti, diuidentur huiusmodi bona per dimidium. Adhæc si pars condemnata sit ad viginti libras, quarum pars fisco, pars altera parti applicetur, eodem modo diuidetur. Sicut videmus in constitutionib. Regiis nouissimis esse cautum: *Que la moitié des espices des proces de commissaire sera baillee par l'vne des parties, & l'autre partie par l'autre: & non pour l'extraict du rapporteur.* Et ita fuit conclusum anno. 1514. die. 26. Iunij inter Comitem de la Val, & Renatum Charbot. Sicque nonnullis in parlamentis, ac certis eorum classibus seu cameris est consuetum, vt litis enarrator dimidiam salariorum partem habeat, altera media diuidenda inter ceteros Consiliarios.

Salaria quæ summis ciuilis dantur, quomodo diuidi debeant.

Certam partem soluere damnatus, quid soluat.

Septimò quoque locum habet, si in lege vel statuto diceretur, Certam partem soluat, vt intelligatur de dimidia, l. Si qui. C. de postuland. vbi gl. quia dimidia certa est, per istum text. vnde vidi per hoc adiudicari dimidiam partem cuiusdam hereditatis pauperibus, in quorum fauorem testator ita disposuerat, Volo certam bonorum meorum partem ab executoribus meis dari pauperibus. Gallicè, *ie veux que certaine partie de mes biens soit donnee aux pauures de l'hostel dieu par mes executeurs.* Ias. in l. de pupillo. §. qui nuntiat. ff. de oper. noui nuntiatio.

Certa pars, id est, aliqua.

Interdum pro qualitate materiæ, certa, id est aliqua, l. cum in eo. ibi, tutor eum plerisque creditoribus decidit vt certam portionem acciperet. ff. de pact.

Nuntiãs opus nouum in parte intelligitur de dimidia.

Octauò qui nuntiat opus nouum in parte, intelligitur de dimidia: sicut quando in re nuntiat intelligitur de tota, l. de pupillo. §. qui nuntiat. ff. de noui oper. nuntia. vbi Ias. & alij.

Pro parte heres, id est pro dimidia.

Nonò, interrogatus an sit heres, si respondeat se pro parte heredem esse, intelligetur de dimidia, l. de ætate. §. si interrogatus. ff. de interrogator. actio. Bar. consi. 124. punctus quæstionis talis est, Domina p. in 1. q.

Coheres pro parte damnatus.

Decimò, si coheres fuerit condemnatus soluere partem impendiorum, intelligitur de dimidia, si duo erant: si plures, pro virili. l. inter. §. fi. ff. fami. erciscund. vbi etiam Floria. hoc asserit.

Solutio facta pro parte.

Vndecimo, si in instrumento dicatur solutionem esse factam pro parte, intelligitur de dimidia, vt consuluit Bolog. consi. 42. pro tanto viso. colun. vlt. per istum tex.

Electus ab vna parte.

Duodecimò, se dicens electum ab vna parte, intelligetur de dimidia. glo. in c. si priusquam. 28. distinct. vnde alias in forensi iudicio fuit decisum, Quod si sententia vel aresto caueatur sic, *L'vne partie ou portion sera appliquee au Roy, l'autre aux pauures,* intelligetur de dimidia.

Pars dimidia.

Sæpe verò Iurisconsul. ad maiorem elucidationem exprimere solet partem, siue portionem dimidiam: aut si hoc necessarium sit, vt in l. Lucius. §. filiam. ff. de leg. 2. Vt igitur facilius res intelligatur, hoc sæpius fit, vt Iurisconsult. ait in l. insula. in fi. ff. de acqui. rerum domi. & in l. qui habebat. de manumiss. testam. & Papa in clem. vt hi qui. de ætate & qualita. l. Æmilius. ff. de minor. l. si pœnæ. §. si falso. ibi, partem dimidiam. de condict. indeb. l. 1. in fi. de Salu. interdic. l. 1. in fi. de bonis damnator. l. penul. de iure fisci.

Media pars.

Interdum media pars exprimitur, l. 3. §. si in locis fiscalibus vel publicis thesauri reperti fuerint, Diui fratres constituerunt, vt media pars ex his fisco vindicaretur. ff. de iure fisci. §. thesauros. Institut. de rerum diuis. & in l. triplici. supra eod.

Pars nonnunquam pro toto.

Restringitur verò hæc regula certis casibus, primò, Cum quis esset rogatus portionem suam restituere, quia tunc intelligetur de tota sua parte, quantacunque sit, nec non præceptiones continebuntur. l. Marcellus. §. quidam. ff. ad Trebellia. quem no. Roma. singul. 174. tu habes text. facit tex. in l. alimenta. in fi. ibi, pro sua parte. ff. de alimen. & cibar. lega. etiam totum continebitur, per l. pater. §. filiam. ibi, virilem partem. de lega. 3. vt scripsi in l. virilis. supra eodem.

Portio sua.

Nisi expresse diceret quis portionem suam ex parte, vt in l. stipulationum. §. fi. ff. de verbor. obligatio. ibi, portionem suam ex sorte soluerit: & tunc intelligetur de parte quæ eum contingit pro numero personarum & debiti.

Portiuncula, id est minima portio.

Secundo limitatur, cum diceretur de portiuncula: tunc enim non veniret media, sed minima etiam particula sufficeret, l. 4. §. 1. ibi, vt portiuncula contentus sit. ff. de vsu & habita. l. si quis deserta. C. de omni agro deserto. lib. 11. intelligatis pro qualitate negotij.

Particula.

Idem in dictione particula. l. si quis fundum. ff. de acquir. possess. & l. 2. vbi Bar. C. quand. & quib. quarta pars debeat. lib. 10. & Corset. singul. incipien. pars. l. si autem. ff. de aqua pluuia arcend. l. inciuile. de legib. interdum addit Iurisconsul. minimam portiunculam. l. & si non totam. ff. si quis omissa caus. testam. vel ait, particulatim, vt in l. tutor. §. 1. ff. de vsur.

Particulatim.

Pars quantacunque.

Idem si diceret quantamcunque: de minima enim intelligetur, l. domum. §. fi. ff. de contrah. emptio. ibi, si vero quantacunque pars ædificij remaneat, stare venditionem, & venditorem emptori quod interest restituere. vel si di-

ceretur quantulacunque vel modica particula.l.si finita.§. sed & si in plures.ff.de damno infect.ibi,ceterum si modica particula ædium amplissimarum vitium faceret. ita si dicatur de parte paruula.l.habitatores. ff.loca.ibi, aliquam partem paruulam incommodi sustineret:vel si dicatur vlla pars,tunc etiam & de qualibet minima intelligetur , l. recte dicimus.supra eod.

Pars paruula. Pars vlla.

Idem quoque si diceretur aliqua pars, vt tunc etiam minima contineatur,l.locus.supra eod.authen.habita. vbi plene scripsi.C.ne filius pro patre.l.& ideo hæsitatur si aliqua pars insulæ facta sit,deinde incendio consumpta.ff.de verbor.oblig.glo.singul.in clem.vna.de foro competen.& ibi addidi.facit l.si ex affe.ff.famil.ercifcund.Bal.in l.1.col. penult.C de inofficios.donatio.Panor.in cap.super eo.no. 2.de eo qui cognouit consangui.vxoris suæ.

Pars aliqua.

Idem si diceretur qualibet pars.l.si cui.ibi, videlicet per quamlibet eius partem ire,agere licebit.ff.de seruitu.

Pars qualibet.

Aut si diceretur, reliqua pars,l.si mihi.§.si ir si.ff.de lega.2.l.cum empto.§.1.de damno infect.l.emptor.pro emptore.Seu reliqua portio.l.fin.C.de debitor.ciuit. lib.11.l. Lucius.ff.de iure fisci:vel alia pars.l. ostentum. supra eod.

Pars reliqua. Portio reliqua. Pars alia.

Adhæc si diceretur, eam partem quam intrauerit quis, tantum possideat:tunc solum de eo quod occupauerit intelligetur,l.quod meo.§.si.ff.de acquir.possess.vel pro portione suæ partis habeat,& in l.4.§.si.ff.de verbor.oblig.

Pars ea quã intrauerit quis.

Vel si diceretur virilis,æqualis intelligetur,in l. Paulus. 2.ff.de reiudica.vt dixi in l. virilis.supra eod. l.inter eos. in princ.de fideiussor.

Pars virilis.

Idem si quota pars,l.& fuum.in fin.ff.de pact.ibi,declarauerint quota parte debiti contenti sint.

Pars quota.

Idem si dicatur ea sola pars,l. argentarius. §. edi. ff. de edendo. ibi, sed vt ea sola pars rationum inspiciatur.&c. Idem si sola pars,l.qui cum tutoribus de sola portione administratæ tutelæ suæ egerat.ff.de transactio.

Pars sola.

Idem si diceretur rata portio,vel pars,l.si seruus.§.fin.ff. Si quis cautio.ibi,pro rata portione.l. adhuc. de vsufruct. ibi,pro rata portione pretij soluti.

Rata portio.

Idem si pares partes, lege fi.ibi , pares partes prosequuturos heredes.ff.si famil.furt.fecisse dica.

Pares partes.

Tertiò non procedit , quando lex prohiberet totum & partem , tunc etiam minimam videtur comprehendere. l. ea quæ in partes diuidi non possunt,solida à singulis heredibus debentur.ff.de regul.iur.tex.in c.auaritiæ. iuncta gl. in verb.pro parte.de elect.in 6.licet doct.aliter intelligant. vnde electo prohibetur ante confirmationem administrare,d.c. auaritiæ. ne gerat totum episcopatum , in quo electus est,nec partem etiam minimam:dicit ibi glo. allegans l.si seruum.§.si quis seruus.ff.de acq.heredi. quia negatiua totum negat.l.hoc genus.ff.de conditio.& demonstra. vbi glo.no.in l.Si sic stipulatus.vbi Ias.de verbor.obliga.comprobat etiam l.recte.& l.sequens.supra eod.

Pars toto adiuncta quid contineat.

Quartò flectitur regula , cum de contraria mente proferentis appareret : vt si quis duas partes rei petierit , tunc facienda erit diuisio rei in tres partes text. expressus nondum ad hoc ponderatus in l. nominationum. C. de decurio.libr.10.l.Neratius.ff.de religios. & l.veluti. ibidem. ca. indemnitatibus.§.si vero.de elect.in 6.vbi Ancha.& alij,& idem Ancha.in c.extirpandæ. de præb. vbi dicit quod appellatione quartæ partis, venit quarta pars totius rei. Barba.in c.1.col.4.de testam.Perus.in c.2 §.1.in si.de decim.in 6.Quamuis contrarium Bar.teneat, vt petens duas partes, videatur petiisse duas ex duodecim.l.interdum. §. 1. ff. de heredib.insti.& in l. qui non militabat. §. Lucio. ibid. Baner.in §.hereditas.col.1.de heredib.insti.in Institut. refert communem mundi consuetudinem seruare contra decisionem Bar.nempe solét cauti dicanici sic distingnere,Pro duas partes ex tribus totum conficientibus:Gallicè,*dont les trois font le tout.* quod ego probarem ad euitandam huiusmodi ambiguitatem.Si tamen simpliciter diceretur,adhæretem primæ sententiæ vt de duabus partibus intelligeretur quod tres totum facerent.l. 3. & seq. ff. quod cuiusque vniuersita.nomi.l.pars.de acceptila.

Partis nomen ex mente proferentis intelligendum. Duæ partes cum petuntur, quid veniat. Quarta appellatione quid veniat.

Cautela dicanicorum in partis nomine vsurpando.

Sextò non procedit ratione incertitudinis:vt si testator leget eam partem domus,quam solitus est inhabitare, tota domus solita inhabitari veniet : si videlicet incertum sit quam partem in habitauerit. verisimile enim est quod totam inhabitabat dum nullus alius ibi degeret. l. vxori. in princ.ff.de lega.3.Philip.Perus.in d.c.2.de decim in 6. Aluaro.in c.cum autem. col. 2. de controuers. inuesti.vt potius actus valeat quàm pereat.l.quotiens.de reb.dub. Alexand.& Ias.in l.serui electione.ff.de lega.1.

Pars domus ratione incertitudinis quid comprehendat.

Septimò restringitur,cum in lege vel statuto portio vel pars illa declararetur : vtpote si diceretur,minor dimidia, vel portio 11.vt in l.domum.ff.de contrah.emptio. vel maior,l.3.supra eod.in fi.& l.maiore parte anni.ibid. l. Æmilius ff.de minor. vel tertia pars,l.1.de vi priua. aut decima pars exprimeretur,l. Athales.ff.de fals.l.penul.C.de metal. lib.11.idem si alia pars exprimeretur,l.1. de impub. §. & si ex disparibus.Instit.de vulgar.quamuis Ias.in d.§.qui nunciat.dicat illum text.in d.l.domum.& §.si. Insti. de vulgar. loqui in parte visibili , in qua non venit dimidia. secus in parte inuisibili. Sed contra hoc sunt multi text. primo tex.in l.non intelligitur.§.si.ff.de iure fisci.loquens de thesauro,qui repertus,est res visibilis.De re quoq; visibili loquitur l.edicto.in princ.& §. 1. ibid. & omnes fere tex.superius allegati,de re visibili loquuntur,& l.quotiens. ff.ad Trebellia. l. si patronus. de donatio. aliaque infinita iura. Idem si diceretur quinta portio , vel pars,vt nec tunc intelligamus de dimidia,l.sorori.ff.si pars hereditat.peta.vel tertia pars,vt in l.cum emancipatus. §. si pater. vbi ter vocat tertiam portionem. ff.de bonor. possess. contra tabul. & in l. 1.,§.si pater.3. de coniunge cum emancipa. liber.& in §. inter.& seq.Iurisconsult.exprimit dimidiam partem, & alibi decimam : item quintam in l. ex pollicitatione. ff. de pollicitatione.& hoc casu expressum facit cessare tacitum. l. cum ex filio. ff. de vulgari. vt supra dictum fuit.

Partis nomen restrictum.

Octauò ratione subiectæ materiæ , quando materia etiam minimæ parti, vel maiori parti conueniret.l.appellatione rei & pars continetur, scilicet qualibet.supra eod. & l.malum nauis esse partem,scilicet aliquam.infra eod.l. voluit,ff. de interrogator.actio. Et insulæ Italiæ pars sunt Italiæ,& cuiuscunque prouinciæ. ff. de iudic.l.insulæ. vbi pars verificatur in qualibet parte.& l.etiam. in princip. de vsufruct.& l.1.de receptator.vbi qui subreptorum partem recipit,tanquam receptator puniendus est:intelligendum est etiam si mediam partem non receperit, sed minimam. l.si.ibid.& l.vlt.de coniungend. cum emancipa. liber. l. & per iurisiurandum.§.1.de acceptilatio.l.forma. §. illam. de censib.l.tres fratres.in fin.de pact.l.tale.§.post diuisionem. & §.seq.ibidem. l. cum hi. §. si vni.de transactio. l. si quis cum.§.1.de procurator. l. Sed & si proprietatis. ad legem Aquil.l.non solum.de liberali caus.§.adeo.Instit.de loca.l. 1.C.de iure emphyteu.l.3.§.penul.& l.penul.ff.de separa.l. si paterfamilias.de heredi.instituen.l.res hypothecæ. ff. de pignor.l.2.§.1.de curatore bonis dando §.fin.Instit.de vulgari.l.4.de vsufruct.l.qui autem.§.sciendum.quæ in fraud. creditor.l.ex his.ibidem.l.recte dicimus.supra eo. l. malũ. infra eod.l.1.§.diem.de edendo.l.fructus. de rei vindica. l. de ætate.§.1.de interrogator.actio.l.1.& 2.ff.de acquir.hered.l.legatarius.de lega.1.l.cum filius.de lega.2.

Partis nomen ratione materiæ accipi debet.

Aliquando intelligitur de quarta , vel alia,pro materiæ qualitate,l.debitorem. quæ in fraud. creditor. vnde si tres sint heredes qui opus insolidum facere teneantur, si vnus fecerit,aget alius pro parte contra alios coheredes,videlicet pro virili.l.fideicommissa.§.si.de lega.3.l.prætoris. §.1. de damno infecto.l.si cui legata.ibi , si largiatur portio. de fideicommissar.liberta.lege,fraudati.in fin.de publica. facit lex prima,§.si quis.ibi,portio legis Falcidiæ.ff. quor.legato.lex,si quis cum totum.& lex,an eandem.de exceptio. rei iudica.l.fin.§.ex quadrante.de doli exceptio.l.fideiussores.de fideiussor.leg.inter.ibidem.l.illud.de solutio. l. 1. de bonis damnat.l.si idem.in fin.de iurisd.omn.iudic.l.sciendũ.§.1.qui satisdar. cogant.l.1.§.veteres.de acquir.possess.

Pars nonnunquam pro quarta.

Nonò

Pars magna aut maxima. Nonò limitatur, si adiiceretur maxima pars, aut magna: veluti si dicatur, magna pars bonorum, vel maxima, vel bona pars distribuatur pauperib. tunc enim vltra dimidiam continetur, arbitrio iudicis. lege, qui lancem. ff. de auro & argen. lega. Lucas de Penna in l. 2. colum. 2. de meta. & epide. lib. 12. Idem si diceretur plurima pars, l. propter litem. ff. de excusatio. tutor. ibi, nisi forte de omnibus bonis aut plurima parte eorum. Aut si diceretur de maiore parte, c. 1. de restitu. spoliator.

Pars minima nonnunquam pro quarta. Cum verò dicitur de minima, aliquando intelligitur de quarta, l. fi. C. quand. & quib. quarta pars debeat. lib. 10. firmat Lucas de Penna in d. l. 2. col. 2. C. de meta. lib. 12. Ego putarem pro qualitate materiæ id esse arbitrio iudicis committendum.

Partes singulæ. Decimò non procedit, cum diceretur, singulæ partes, vt in l. miles. §. 1. de re iudic. ff. vel diceretur portiones hereditariæ, vt in l. qui pecuniam. ff. de statuliber. vel si dicatur communis pars, l. vxori. ff. de legat. 3.

Postremò vbi mentio facta est mediæ partis, si postea mentio partis habeatur, de minori dimidia intelligetur, l. cum filiis. §. pater. ff. de lega. 2. Aluaro. in §. cum autem. col. 2. de controuer. inuestitu. nisi appareret de illa dimidia intelligi debere: quod pro subiecta materia iudicabitur. Aliter verò Paulus mediam rem intelligit in l. in summa. §. 1. ff. de condict. indeb. sic dicens: Quod transactionis nomine datur, licet res nulla media fuerit, non repetitur. *Res media.* Rem mediam vocat pecuniam, aut quid aliud, quo mediante inita est transactio.

Notandum est igitur quod portio & pars variis sic modis capiuntur: tamen sæpius & regulariter pro dimidia, vt superius abunde probatum fuit: sicque dicetur portio quasi partio, id est pars: vnde partus antequam edatur, portio viscerum matris dicitur, l. 1. §. ex hoc. ff. de ventre inspiciend. *Partus vnde.* & purgare refectionis portio est, l. 1. ff. de via public. vbi glo. exponit pro specie, ergo pro parte: nempe reficere dicitur qui aperit & purgat, vt ibid. ideòque purgatio dicitur, & pars refectionis, id est portio: quemadmodum & portio ædificij scribitur in l. librorum. §. plane. ff. de lega. 3. portióque agri videtur, aqua viua. l. is qui in puteum. in princ. ff. quod vi aut clam. *Aqua viua, agri portio.*

Portio pro simili, secundum glos. Capitur etiam portio pro simili, l. si vero. §. hoc edictum prioris est portio. ff. de his qui deiecer. vel effuder. vbi glo. exponit simile: sed male: nam ibi quoque portio pro parte accipitur.

Portio pro rata & virili. Præterea capitur portio pro rata, & pro virili, l. 2. ibi, detrimentum pro portione communicetur. ff. ad legem Rhod. de iactu, & per totum illum titu. & l. quicquid. in fi. ibi, pro portione rei. de acquir. rerum domi. l. Lucius. §. 1. ad Trebel. l. si finita. §. cum plures. de damno infecto.

Portio pro quarta. Ita quandoque portio accipitur pro quarta, l. 1. §. si quis. ff. quorum legat. ibi, quia portio legis Falcidiæ apud heredem ipso iure remanet. ideoque ratione adiuncti fit declaratio: siquidem portio legis Falcidiæ est quarta. idem si diceretur portio Trebellianica.

Pars pro toto. Ad hæc partis appellatione totum aliquando continetur, l. appellatione. supra eod. interdum pars ecclesiæ dicitur præbenda, in c. quicunque. 1. q. 5. eo enim quod multæ præbendæ sunt in vna ecclesia, vna dicitur pars ecclesiæ: *Pater pars corporis filij. Partes corporis principis senatores.* quemadmodum pars corporis filij dicitur esse pater, l. cum scimus. §. in omnibus. C. de agricol. & censit. lib. 11. & senatores sunt partes corporis principis, l. quisquis. C. ad legem Iul. maiesta. vnde committitur in illis crimen læsæ maiestatis, vt ibi videre potes.

Pars pro loco. Hereditas pro domino hereditatis. Pars etiam ponitur pro loco, vt in multis partibus iuris, hereditas pro domino habetur. l. hereditas. ff. de acquir. rerum domi. & l. relegatorum. §. item in partem. de interdic. & relega. sic capitur in concorda. rub. de friuol. appel. §. si quis verò. Et, in omnibus partibus iuris is qui reuersus non est ab hostibus, quasi tunc decessisse videtur, l. omnibus. de captiuis.

Pars anni & mensis. Pars anni & mensis, in l. qui hoc anno. ff. de verborum oblig. Adhæc pars pro principio sumitur, secundum do. Tiraquel. in interpreta. l. si vnquam. in verb. omnia. n. 9. C. de reuocand. donatio. vbi suam confirmat opinionem auctoritate Virgilij lib. 7. Æneid. *Pars mihi pacis erat dextram tetigisse tyranni.* *Pars pro principio.* Ego, quia versamur in iure, maximi facio Iurisconsultorum auctoritatem.

Partem facere. Partem facere est concurrere cum altero pro sua portione. vt si res tribus legata sit, quilibet facit partem, id est legatum in tres partes diuidetur, l. plane. 1. §. si coniunctim. & §. inde dicitur. ff. de leg. 1. plene Doct. in l. re coniuncti. ff. de lega. 3. & aliquando qui facit partem, non admittitur ad partem, vt ibi.

Pars pro persona. Interdum pars sumitur pro persona, vulgo dicimus *partie*, vt pars actoris scribitur in l. 2. & l. generaliter. ff. de exceptio. sic pars aduersa actori dicitur reus, & econtrario; c. cum super. de concess. præb. Doct. in c. 1. maxime de Ripa. de iudic. Et in plurali partes dicuntur actor & reus litigantes: vnde dicitur partibus conuocatis, &c. cap. accidens. 2. vt lite non contesta. c. præsentium. de testib. in 6. Et actor siue syndicus partibus fungitur procuratoris, lege, item eorum. § fin. ff. quod cuiusque vniuers. nom. Eodem pene significatu vocatur pars diuersa. l. ita demum. circa medium. ff. de arbitr. *Pars diuersa.*

Pars pro officio. Longe alia significatio est, cum dicitur, Pars præsidis est ius vnicuique suum reddere, id est officium, & munus. l. 2. ff. de his qui sunt sui vel alie. iur.

Partibus suis fungi. Inde partibus suis fungi pro eodem sumitur. l. tutor qui repertorium. §. 1. ff. de administra. tutor. l. & si prætor. de offic. eius cui manda. vnde cum plenissimam proconsul Iurisdictionem habeat, omnium partes qui Romæ, vel quasi magistratus, vel extra ordinem ius dicunt, ad ipsum pertinent. l. si in aliquam. in fin. ff. de offic. proconsul. l. 1. §. penul. ibi, cessant partes prætoris vel præsidis. de variis cognitionib. l. & suum. in fi. de pact. l. 3. ff. de offic. eius cui manda. est iurisd. l. si priusquam. de noui oper. nuntia. ibi, & prætor, & præses partes suas debet accommodare, id est officium suum impartiri. l. generaliter. ff. de offic. præsid. l. si qua. C. famil. ercisound. l. seruos. ff. de manumiss. testam. & is qui rem defendit sustinere partes defensoris dicitur, l. de pupillo. §. penul. ff. de noui oper. nuntia. & l. non solú. §. si cum possem. ibidem. & actor partes petitoris sustinere dicitur apud Iurisconsf. in l. si priusquam. ibidem, & l. libertis. §. fin. de libera. causa. l. exitus. de acquir. possessio. Et partibus actoris fungi, in l. fi. ff. si libert. ingen. esse dicat. l. quidam. §. nihil. ibi, cum in locum & ius succedant argentarij, partibus eius fungi debent. ff. de edendo. *Partibus actoris fungi.*

Partim aduerbium. Adde partim aduerbialiter sumi pro parte: vt omnes populi qui legibus & moribus vtuntur, partim suo proprio, partim communi omnium iure viuuntur. l. omnes populi. ff. de iust. & iure. & in Inst. de iure natura. §. ius autem ciuile. & solet geminari in oratione, vt ibi, & l. is qui. §. hoc interdictum. ibi, partim vi, & partim clam. ff. quod vi aut clam. lege, nam absurdum. de bonis libertor. Particulatim, in l. via constitui. in fin. ff. de seruit. rustic. prædior.

Ad portionem vocare. Vocare ad portionem, in l. cum in eo. ff. de pact. in fi. ibi, responde cum tutorem qui ceteros ad portionem vocaret.

Partiarius colonus. Partiarius colonus est qui partitur fructus cum domino, l. si merces. §. vis maior. ff. loca. & alibi scripsi.

Adiectum est. *Adiectum est*, id est additum, adiunctum, l. in rem. §. item quæcunque aliis iuncta, siue adiecta. ff. de rei vindic. l. 1. §. deinde adiecit prætor. de postulan. l. 4. de seruis. l. 1. in fin. princ. de his qui deiecer. vel effuder. l. si defensor. § 1. de interrogator. actio. l. 3. de seruo corrup. l. cum fundus. in fin. si cer. pet. l. lecta. versic. dicebam. ibidem. l. si duo. §. Marcellus. ibid. l. 1. §. si quis simpliciter. ibi, cum adiicit aliquid, vel detrahit obligationi. ff. de verbor. oblig. *Detrahere.* Detrahere verò contrarium est verb. adiicere, alia dicam in l. hæc adiectio. infra eod.

Addicere quid. Addicere est rem plus offerenti adiudicare, & regulariter iudicem respicit, vt ipse addicere dicatur. l. à diuo Pio. §. si pignora. ff. de re iudic. & in diem addicere, vt in titul. de in diem addictio. sed adiectio pretij respicit partem, vt probat

Adiectio quid. probat l. necesse. l. fundo. & aliæ multæ leges. ibidem, & l. fin. de iure fisci, vt abunde scripsi in meis no. interpreta. ad illum titul. de in diem addictione.

Adiacens prædium. Adiacens prædium, quasi iuxta iacens, & adhærens. l. 1. §. ex incendio. ibi, proinde si ex adiacentibus prædiis. ff. de incend. ruina, & naufrag. l. si finita. §. sed & si in plures. de damno infec. ibi, item quid dicemus si insula adiacens domui vitium faciat?

Iubere pro disponere vel statuere. Iubere pro disponere, vt hic. Alias iubere, id est statuere, vt l. iubere cauere: pro statuere vt caueatur. ff. de iurisd. omnium iudic. l. 2. ibi, venite iube. de his qui sunt sui vel alieni iur. l dicere. de arbitr. & l. sed interpellatur. §. 1. ibidem. & regulariter cum ad iudicem refertur, sic potest accipi, quia iudex statuit iubendo, vel arbiter.

Iubere pro præcipere seu imperare. Iubere, præcipere, imperare, maxime quando refertur ad eum qui hoc ius habet, vtpote ad patrem, vel dominũ serui. l. liber homo. 2. ff. ad leg. Aquil. ibi, actio legis Aquiliæ cum eo est qui iussit, si modo ius imperandi habuit.

Iussus, nomen pro præcepto. Inde iussus, vt in rub. ff. quod iussu: & licet nonnulli grammatici dicant non inueniri præterquam in ablatiuo: Vlpian. tamen in l. si quis id quod. ff. de iurisdict. omnium iudic. vtitur in nominatiuo, dicens: iussus à prætore. & in l. si quis mihi bona. §. iussum. de acquit. hereditа. dicit vtrũque, iussum in neutro, & masculino iussus: vel iussus, præceptum. l. 1. §. quoties. ff. de vi & vi arma. ibi, non enim excusatus est qui iussu alicuius deiecit, magis quam qui iussu alicuius occidit. Est tamen differentia, vt ait glo. & doct. in d. l. si quis mihi bona. §. iussum. & l. boues. §. inter. & l. coram. infra eodem. & in c. eam te. de rescript. ego quoque superius dixi in lege, sæpe. §. fin.

Iussus prætoris. Iussus prætoris, id est mandatum, decretum, l. electio. in fin. ibi, iussu enim prætoris ductus in bonis fit eius qui duxit, l. electio. in fin. de noxal. actio. l. 2. in fin. si ex noxali caus. agatur. l. fin. communi diuid. Et interdum iussum iudicis pro eodem dicit Iurisconf. in l. de eo. §. si iusta ex causa. ff. ad exhib. l. non videtur. §. qui iussu. ff. de regul. iur. iuncta regu. in 6. quod quis mandato.

Iniussu. Iniussu, id est sine iussu, l. sacrilegij. 2. in fine. ibi, qui & iniussu eius, qui & rei præerit. ff. ad legem Iuliam. pecula.

Iubere bona possideri. Iubere bona possideri, pro constituere vt bona possideantur, l. is cuius. ff. si seruit. vindicet. ibi, Respondi oportere prætorem causa cognita iubere bona aduersarij possideri. l. harum. ibid. ibi, vt iubeat aduersarium iudex emendare vitium parietis, & idoneum præstare.

Iubere iudicare. Iubere iudicare, id est delegare, l. cum qui iudicare iubet, magistratum esse oportet. ff. de iurisdict. omnium iudicum. Et ibi, qui prouincias regunt iudicare iubere eo die, quo priuari futuri essent, non possunt. vbi iuris interpretes ita exponunt: sed contrarium ibi dico in interpr. meis.

Iubere pro cogere seu decernere. Iubere pro cogere, seu decernere, l. si quis ex argentariis. §. prætor ait, ibi, causa cognita edi iubebo. & l. veluti. ff. de edendo. iuncto. §. cogentur. ibid. & l. prætor. vbi in vno loco dicitur iubetur, & in alio cogitur.

Iussus principis, seu iussio. Iussus principis, seu iussio, idem. l. ossa. in prin. ff. de religios. & sumptib. funer. vbi quod dixerat iussum principis, postea iussionem appellat.

Iussit senatus. Iussit senatus, pro censuit. l. sacrilegi. 2. in fin. ff. ad leg. Iul. peculatus. iuncta l. senatus. ff. de contrah. emptio. dixi in l. censere. supra eod.

Iussus principis excusat à dolo. Iudicis præceptum excusat. Iussus autem hæc esse potest vtilitas, vt qui iussu principis vel iudicis aliquid egerit, excusetur à dolo, quia parere necesse habuit. l. non videtur. §. qui iussu. ff. de regul. iuris. l. si quis id quod. de iurisdictio. omnium iudic. Aut si quis sub pœna fuerit obligatus ad persoluendum decem intra mensem, qui propter iudicis præceptum ea desierit soluere, excusabitur à pœna, nec est periurus, per text. in l. fin. ff. de lege commissor. cap. venientes. de iureiur. doct. in d. §. qui iussu. nisi huiusmodi obligatus & debitor fraudulenter curasset hoc sibi fieri præceptum. doct. in cap. de causis. de offic. delega. per §. item tria onera. Inst. de excusatio. tutor. & quæ ibi addidi.

Libere quid. *Libuerit*, importat liberam voluntatem, id est, prout libere voluerit. Bart. in extrauag. ad reprimendum, in verb. videbitur. quomod. in læsæ maiest. crimin. procedat Mathesilla. no. 15. & Barba. consi. 59. col. 12. in 2. vol. De his verbis & aliis denotantibus arbitrium boni viri tradit Iason in lege, si sic. ff. de legat. 1. & in §. in bonæ fidei. Institutionibus, de actionibus.

§. Habere, sicut peruenire, effectu accipiendum est.

Ex hoc text. elicitur verba habere, & peruenire cum effectu accipienda esse. effectum intellige non momentaneum, sed alicuius vtilitatis, vt infra dicetur, quod videlicet verè habeat, l. sed & si, §. item si iurauero. de iureiur. facit l. stipulatio ista. §. quæsitum. ff. de verbor. oblig. quemadmodum is habere dicitur, cui de iure licet habere, & à quo euocari non potest, l. non videtur. ff. de acquir. possessio. Specula. in tit. de emptio. §. 1. versic. ad euidentiam. *Explicatio text. Habere quis dicatur.* Effectus igitur est vt rem habendo liceat de ea disponere: nempe qui in aliena sunt potestate, rem quidem peculiarem tenere possunt, habere autem & possidere non possunt, l. possessio. §. 1. ff. de acquir. possess. & inanis est petitio quæ sine effectu foret. l. quod vulgo. in fi. ff. de bonor. possess. contra tabul.

Excludere. Econtrario etiam excludere est cum effectu, vt ait Iurisconsult. in l. si non mortis. in fin. de inoffic. testam. ff. Et cum effectu non potest res distrahi donationis causa inter virum & vxorem. l. si res. 1. ff. de iure dotium.

Peruenisse cũ effectu quando quid dicatur. Item illud peruenisse cum effectu dicitur non prima ratione: idcirco quod legatorum nomine quis præstiterit, non videtur ad eum peruenisse: sed & si quid alieni æris est, vel cuius alterius oneris hereditarij, peruenisse meritò negabitur. l. 2. §. illud. ff. de heredita. vel actio. vend.

Verum peruenisse dicitur quando factus est locupletior, l. vtrum. in princ. ff. de petitio. heredit. & superius dixi in l. aliud. §. fin. A simili possumus adducere quod anno 1368. die 7. Aprilis decisum fuit, vacationem sub iure regali factam non fuisse cum effectu, iuxta cap. generali. de electio. in 6. nam licet papa voluisset transferre episcopos Carnotens. & Suession. tamen translatio cum effectu facta non erat, quia translati non consenserant, vt patet in registris consilij Curiæ Parlamenti Parisiensis. *Arestum. Vacatio sub iure regali facta, sine effectu.*

Ad clem. vnic. de offic. vic. Parœcialis non dicitur quis nisi habeat parœcianos. Ex quo infertur primò ad intellectum cle. vnic. de offic. vicar. volentis, quod si quis habeat ecclesiam parœcialem, eam per adeptionem vicariæ perpetuæ vacare, quando illa ecclesia erat parœcialis actu, quia verbum habere cum effectu accipitur: vnde non dicitur actu parœcialis, nisi habeat parœcianos. Sicque per adeptionem secundi beneficij curati habitu non vacat primum, nec tenebitur is qui beneficium tale habitu tantum curatum habet, promoueri intra annum, iuxta cap. licet canon. de electio. in 6. ita asserit Bonifacius Vitalis in cle. vnic. quæst. 2. post Anchar. & alios. sic quoque parœciales ecclesiæ non habentes parœcianos, si sint in villis muratis, non sunt affectæ graduatis, vt scripsi in tract. nominatio. quæst. 16. nu. 23. quippe non parœciales cum effectu.

Habere is dicitur, qui verè habet. Collator quis mandato grauari non possit. Secundo habere dicitur is qui vere, & cum effectu habet: ideo si per fictionem habeat, non dicitur habere. vnde mandato grauari non potest collator, qui nouem beneficiorum habet collationes, & actionem ad collationem decimi, vt scripsi per istum text. in §. 1. in verb. habentem. de manda. in concorda.

Clericus deferens vestem virgatam, suspenditur per annum. Tertiò clericus deferendo vestem virgatam, vel partitam, si dignitatem habeat vel obtineat, erit suspensus per annum, clem. fin. versic. dignitatem. de vita & honesta. clericor. intelliges, inquam, habere, quando titulum & possessionem habet, & sic cum effectu, vt dicit ibi Cardinal. q. 2.

Habere hereditatem is nõ dicitur, cuius fidei est commissa. Quartò non dicitur quis hereditatem habere, quam est alij restituturus. lege, aliud. supra eodem. Et ideo si de hereditate quam quis habet, teneatur soluere gabellam, de hac non soluet. nec enim cum effectu eam habet. Bal. in l. data opera. col. 9. n. 45. cum seq. versic. 6. de accusationib.

Quintò facit, quod si quis alere teneatur aliquem, do-

nec

nec habeat bona vel beneficium, intelligitur vt cum effectu habeat, id est percipiat fructus, vel percipere possit, teste Ioan. Andr. in cap. si tibi concesso. de præbend. in 6. allegat l. fideicommissa. §. si filio. de lega. 3. & Areti. expresse in lege, centurio. col. vlt. ff. de vulgar. Illo igitur anno quo nihil recepit non dicitur habere, quippe non habet cum effectu. Ita si quis velit relinquere domum rebelli, debet dicere: lego tali fundum vt eum habeat: tunc si quidem non debetur nisi cum factus fuerit capax. Cepol. cautel. 122. not. tut. Et dispensatus vt habeat duo beneficia, intelligitur de primis, cum effectu tamen: vt scripsi in praxi benefic. in forma dispensatio. in verb. vel dissimili.

Habere intelligitur quis siue ex persona sua vel alterius. Sextò intellige siue habeat ex persona sua, vel alterius, contra Alciat. ideoque habens ex persona filij, vel serui dicitur habere cum effectu, quia patri vel domino acquiritur per eos, l. placet. ff. de acqui. hæredita.

Habere dupliciter accipitur. Septimò habere dupliciter accipitur, l. habere. infra eod. vbi dicetur, & scripsi in l. id apud. supra eod. & vulgo dicimus *auoir reaument & de fait*, quæ verba declaraui in tract. de literis obligator. art. 1. in glo. *reaument.*

Quod interest solum quadruplatur. Octauo Iulianus ait, quod interest quadruplari solum. Et ideo eum qui ex causa fideicommissi 40. debebat, si trecenta promiserit per vim, & soluerit, ducentorum sexaginta quadruplum consequuturum. in his enim cum effectu vim passus est. l. si cum exceptione. §. Iulianus. ff. quod met. caus.

Obligatio cũ effectu accipitur. Nonò obligatio cum effectu accipitur, l. quamuis. §. si mulier. ibi, non immeritò cum non obligatæ cum effectu successerit. ff. ad Velleia.

Grauamen ab interlocutoria cum effectu reuocari debet. Decimò reuocari cum effectu grauamen ab interlocutoria debet, antequam iudex in causa procedere possit post appellationem. cap. si à iudice. in fin. de appellat. in 6.

Ratificatio cum effectu intelligenda est. Vndecimò, si quis tenetur facere ratificare aliquem, facienda est hæc ratificatio cum effectu glo. & doct. in l. huiusmodi. in princip. ff. de legat. 1. si tamen promittens vere & bona fide curauit vniuersitatem ratum habere, & quidem habuit, sed decretum non fuit interpositum, non tenebitur, vt consuluit Areti. consil. 143. ex facto. col. 4. versic. venio igitur ad primum, refert & sequitur Anto. Capit. in decision. Neapolit. qu. 93. in 2. quæst.

Effectus & factum quid differant. Postremò inter factum & effectum differentiam tradit Iurisconsf. in l. si stipulatus. ff. de vsur. vide l. in hoc iudiciũ. §. fin. ff. pro socio, vbi effectu tollitur societas. Et effectu me vsum habere dicitur. in l. si vt certo. §. fin. ff. commoda. Adhæc si paciscatur socius ne partem suam petat, effectu tollitur societas. l. in hoc iudicium. in fi. ff. communi diuid.

Societas effectu quomodo tolli dicatur. effectu nempe dicitur tolli societas, cum socius nulla cõmunia habet bona, veluti contingit hoc casu, quo pactus est non petere suam partem.

POMPONIVS LIBRO QVINTO, AD Sabinum. Lex clxv.

Venisse ad heredem nihil dicitur, nisi deducto ære alieno.

Venisse ad heredem quid dicatur. Venisse id dicitur quod deducto ære alieno superest: vnde rogatus restituere quicquid venerit, aut peruenerit ad eum ex hereditate Titij, non intelliguntur venisse ea quæ creditoribus vel legatariis soluere oportuit: sed tantum id quod deductis oneribus peruenit, & remansit, l. cogi. §. 1. ff. ad Trebellianum. l. qui cõcubinam. §. 2. de legat. 3.

Ex quo infertur, quod in Regno in vim nominationis vel gradus non potest prouideri habenti ducentos florenos auri de camera deductis oneribus. Alioqui contra, vt scripsi in 5. volumus. de colla. in concorda. & in tract. nominatio. quæst. 9. quia venisse dicitur id quod deducto ære alieno superest.

Beneficij valor intelligitur deductis oneribus. Adhæc cum tenetur quis exprimere verum beneficij valorem, licet non expresserit illud quod pro oneribus soluendum erat, gratia tamen non erit subreptitia, valebuntque nominationes. Ias. & alij in l. non amplius. de legat. 1. plene docui in tract. nominatio. qu. 9. n. 35. quemadmodum vbi essent necessarij duo, vel tres clerici, vel sacerdotes, vltra rectorem, totum hoc esset in oneribus, teste Cassad. decis. 19. dubitatur. rubr. de præb. & scripsi in praxi benefic.

Sic ad iudicandum an aliquis habeat beneficium ex quo commode viuere possit, consideranda sunt onera beneficij, & deductis his oportet eum tantundem habere quod viuere possit congrue, iura episcopalia soluere, & hospitalitatem exercere: alias congrua portio eidem erit assignanda, iuxta c. de monachis. præbend. c. 1. illo titul. in 6. abunde scripsi in meo tract. de congrua portio.

Sic quando prouidetur consiliario ex nominatione Regia de beneficio quod sit valoris ducentarum librarum, intelligitur oneribus deductis, & ære alieno, per istũ text.

Decima non soluitur de oneribus. Vltimò beneficiatus non tenetur soluere decimam palam de oneribus: ideoque si dimidiam partem fructuum pro pensione debeat, non soluet nisi dimidiam partem, deducto scilicet ære alieno, vt consuluit Dec. consil. 156. statutum. Aut si soluerit, poterit deducere pensionario id quod soluit pensionis ratione. videte alia quæ scripsi in l. subsignatũ. §. bona. supra eod. & in tract. de pacific. possess.

Venisse pro obuenisse. Venisse, pro obuenisse potest hic accipi, vt nil ad heredẽ obuenisse seu peruenisse censeatur, nisi deducto ære alieno.

Mulctam ex arbitrio iudicis venire. Venisse ex arbitrio iudicis mulctam dicit Iurisconsf. in l. aliud est fraus. §. 1. supra eod.

Venire pro admitti. Venire pro admitti, l. triplici, ibi, vt & Titius & Mæuius veniant in partem dimidiam, & re & verbis coniuncti videantur, supra eod.

Venire diem. Venire diem, pro eo quod est cedere terminum, quo pecunia peti possit, l. cedere. infra eod.

Venire rem in potestatem domini, quomodo accipiatur in lege Atinia. Venisse rem in potestatem domini in lege Atinia videtur, & si eius vindicandæ potestatem habuerit. l. potestatis. in fin. infra eod.

In hoc ventum est. In hoc ventum est, ad hoc peruenimus, hoc conclusimus, l. munus. 2. infra eod.

Venire in ciuitatem. Venire in ciuitatem notum est in l. 2. §. deinde cum placuisset. ff. de orig. iur. ibi post aliquot deinde annos, non sufficiente eo prætore, quod multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem veniret, creatus est & alius prætor qui peregrinus appellatus est, &c. In rem præsentem venire. l. rei appellatio. 1. supra eod.

Venire in rem præsentem. Venire in iudicium. In iudicium venire est ad iudicium accedere, & contra se agendi potestatem aduersario præbere. l. si eum. in fin. iuncta l. & si post tres. ff. si quis cautio. & res in iudicium venisse dicitur, quando super ea agi poterat & accedit l. non potest videri in iudicium venisse id quod post iudicium acceptum accidisset. ff. de iudic. l. solemus. ibidem l. item videndum. in fin. de petit. heredita. l. item veniunt. ibi

Venire in mentem. In mentem venire, in l. maxime. ff. de administr. tutor. notum est quid significet.

Euenire. Euenire, contingere esse. l. pronuntiatio. §. 1. ibi, idemque eueniet in eo qui emancipatus est. infra eod. l. vt vim. ff. de iustit. & iure.

IDEM LIBRO SEXTO AD Sabinum. Lex clxvj.

Vrbana familia, & rustica non loco, sed genere distinguitur. potest enim aliquis dispensator non esse vrbanorum seruorum numero: veluti is qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibique habitet, & non multum absit à villico. insularius autem vrbanorum numero est. Videndum tamen est, ipse dominus quorum loco quemque habuerit: quod ex numero familiæ, & vicariis apparebit.

Explicatio textus. Hæc lex duas habet partes, in prima declarat quæ dicatur vrbana familia: in secunda verbum pernoctare. secunda ibi pernoctare. Igitur vrbana familia discernitur à rustica non loco, sed genere, id est conditione eius qui administrationi præest. id verò dignosci poterit, si dominus eũ negotiationi rusticæ præposuerit, & ex vicariis eius: hoc dicit. De vrbana familia fit mentio in l. quæsitum. §. idem

respond.

respon.domo. ff. de fund.instruc.quod prodesse potest. nā olim domini familiam vrbanam vni legare vel dare solebant, alteri rusticam. quæ igitur vtraque sit explicatur hoc loco. Nostris quoque temporibus incidit quæstio non absimilis de donatione facta à quodam ciue ruri moriente, qui ad ornatum celebrandarum nuptiarum pleraque bona mobilia rus detulerat, quæ præfatus ciuis valetudine pressus donauit: videlicet neogamo supellectilem rusticam, vti villicari eidem foret liberum: alteri vrbanam supellectilem. Quomodo igitur hæc sint distinguenda monstrat hic text.& l.quemadmodum.de supellectil.lega.

Quæstio de quadam donatione facta.

Familia. Familiæ appellatione quid contineatur, elucidabimus in l.pronuntiatio.infra eod.

Et rustica non loco. Ex his verbis text.elicitur, quod licet seruus domini cubicularius ruri degat, non tamen ex hoc dicitur rusticus, nec in familia rustica continebitur. Et quoad text.in l.1.C.de capita.ciuit.censib.eximend.li. 11. & in l.1.C.ne rusticani ad vllum obsequium deuocen.eod. lib qui text.multum obstant, dicendo habitantes extra vrbis muros, rusticos dici. Quibus respondet Lucas de Penna in d.l.1. de capita. hoc esse quantum ad casum illius legis, quæ loquitur de plebe vrbis Romæ, quia proprie vrbani dicuntur, ceteri oppidani. Allegat Isidor. lib. Etymolog. 11. quod postea reprobat allegando l. 3. C. de feriis. nam de omni ciuitate intelligitur.

Conciliatio l. 1. de capi.ciui. cens.exim. & l. 1. ne rusti. ad vll.

Ego vero dicerem rusticos vel rusticanos, ruri degentes vocari: vrbanos autem qui in vrbibus quibuscumque, & ciuitatibus, dummodo sint liberi, per d. l. 3. ibi, omnes iudices, vrbanæque plebes, &c.l.2. §.initium.in fin.ibi, vrbana plebs.ff.de orig.iur. nam voluntas & habitatio constituunt domicilium, l. eius. in fin.ff. ad municipalem. Et serui non habent voluntatem, sed dependet eorum voluntas à domini voluntate, sicut religiosi ab abbate, ca. si religiosus. de elect. in 6. quod est verum, si ibi degant, & domicilium habeant, aut opera rustica exerceant: secus si tantum ad tempus ibi morati fuissent.

Rustici qui. Vrbani qui.

Voluntas & habitatio constituunt domicilium.

Non igitur inter seruos dicitur familia vrbana loco: sicuti nec econtra locus vrbis reddit agricolam vrbanum, nec esse facit de familia vrbana: sed genus & conditio negotiorum facit aliquem inter vrbanam vel rusticam familiam connumerari. Quoniam igitur summa erat difficultas hæc dignoscere ex domicilio: quandoque enim seruus degebat ruri, quandoque in ciuitate: nil mirum si Iurisconsult. facilioris distinctionis gratia considerauit genus, opera & officia, quibus præsunt: vt si præsint officiis, vel operis aut aliis actibus rusticis, rustica dicatur familia: si autem vrbanis, vrbana: genusque ministerij cui præpositus est seruus, discernat vrbanum à rustico. vnde Iurisconsul. his verbis inquit: seruis vrbanis legatis quidam vrbana mancipia non loco, sed opere separant, vt licet in prædiis rusticis sint, tamen nisi opus rusticum exerceant, vrbani dicantur. Sic itaque vrbani intelligendi sunt quos paterfamilias inter vrbanos annumerare solitus est: quod maxime ex libellis familiæ, item cibariis, deprehendi poterit. l. seruis vrbanis.ff.de lega. 3. vbi glo. exponit libellis, id est panibus albis, quo pane non vtuntur rustici, sed grosso.gl. in l.iudices.C.de episcopal.audien.

Familia vrbana in quo differt à rustica.

Ego verò putarem libellos ibi accipi pro paruis libris, quos vulgo vocamus regesta, quibus scilicet erant descripti serui. probat text.dicens, quod illa familia est vrbana, quam pater inter vrbanam connumerare solitus est. quando verò solitus sit connumerare, respon. maximè id dignosci ex libellis familiæ, id est ex libris, vt superius exposuimus. soliti enim erant veteres amplam habentes familiam seruorum & ancillarum, eorum nomina in libris, id est rationibus describere, l. Titia, ibi, quarum nomina in rationibus meis scripta sunt.ff.de manum.testam.

Libelli familiæ qui dicantur.

Igitur si in libro familiæ vrbanæ descriptus fuerit seruus, in familia vrbana computabitur, si verò in libello rusticæ familiæ, inter rusticanos habebitur: sic intelligitur l. si ego.§.planè. ff. de iure dotium.vbi libellus rerum vxoris dicitur pro quodam inuentario rerum ipsius: licet multis aliis capiatur modis, vt per Doct.in l.nec quicquam.§.vbi decretum.ff.de offic.proconsul. per Soc.& alios in rub. de libelli oblatio.& text.no.in l.falsus. §. qui alienum. versic. plerique.ff.de furt.docet aliquem vt à furti actione excusetur, postquam inuenit rem, vt libellum proponat continentem se inuenisse talem rem, & reddit iturum ei, qui desiderauerit, ibi igitur accipitur pro parua scriptura.

Libellus rerū vxoris.

Item ex cibariis deprehendi poterit: cibariorum appellatione omnia quæ esui, & potui, victuique necessaria sunt, veniunt.l.victus. supra eod. Et sic non esset necesse in illa l.seruis vrbanis. nominare libellis, si pro pane acciperentur: nempe quia satis alias comprehenderentur sub hoc verb.cibariis: panis enim tam albus quàm alius cibariorum nomine comprehenditur, vt scripsi.

Cibariorum appellatione quid contineatur.

Adhæc quo pacto melius sciri potest in qua familia eum seruum computet paterfamilias, quam per scripturam, in qua descripti sunt omnes serui? ita videtur intelligi tex.dicens: Videndum tamen est ipse dominus quorum loco quemquam habuerit: hoc apparebit ex numero familiæ, ex vicariis, & maxime ex libellis, id est paruis libris, quibus descripta est familia.

Non tamen negarim quin libellum neutri generis sit panis, seu verius genus cibi dulcis ex farre, melle, & butyro, seu oleo confecti. Gallic. vocari potest *vn gasteau*, à libo, vt Accursius ibi sentit in d.l.iudices.C.de episcopal.audié. Alciat.in li.Parerg.1.cap.17. à libra deductum vult, dicens apud Athenienses libellum fuisse mensuram tritici quantum quisque vno die comederet: quæ omnia satis conuenire videntur text. plurimum tamen proprietati verborum conferre videtur Alciat. sententia.

Libellū neut. gener. quid.

Plebeia familia, in l.moris. §.sed vtrum.ff.de pœnis.ibi, omnes omnino liberi etiam in plebeia familia suscepti, dicitur plebeia familia, nata à plebe, antequam aliquis adeptus fuerit decurionatum, vel aliud officium liberans parentem à conditione plebeiorum.

Familia plebeia.

Sed genere distinguitur, intelligit glo. genere, id est ministerio, vel vsu, secundum Alex. per l.quemadmodum. ff.de supellectil. lega. quæ sic habet: quemadmodum vrbanus seruus, & rusticus distinguitur non loco, sed genere vsus. Vel intelligi forte potest genere officiorum: vt cum paterfamil.habet multa seruorum officia, genere officiorum & operum quibus præponuntur, cognoscuntur, & distinguuntur. nempe si vnus sit coquus, ex vrbana familia: si agricola sit, ex rustica computabitur: aut si carbonarius sit, id est conficiat carbones: secus si miniculator fuerit, quorum ars in ciuitatibus exercetur, per consequens inter vrbanos connumerandus. Miniculator autem is est qui literas primas, & maiusculas siue capitales in libris iam scriptis minio tingit, vt psalmus à psalmo, vel lex à lege, seu paragraphus à paragrapho separetur: sicque intelligendus est text.in l. vt iurisiurandi.§.dabitur. ff. de oper. liberor. & in l.fin. de liber.caus.

Miniculator quis.

Minium verò dicitur fructus exiguus, & rotundus, ad rubrum colorem faciendum aptissimus, qui maxime nascitur in prouincia Narbonensi, quod genus fructus vernaculè appellant *vermillon*. Vide quæ de genere scripsi in l. tigni.supra eod.

Distinguitur, id est secernitur, dignoscitur, definiuntur, vt hic, & l.peculium nascitur. ff. de pecul.ibi, ita veteres distinguunt.l.fi. §. si mulier.ibi, & puto rem ita distinguendam.ad Velleia.vel expone, vt inferius.

Distinguere, diuidere, separare, l. non distinguemus in compromissis minor an maior sit pœna, quàm res de qua agitur.ff.de arbitr.l.1.§. cum arietes. si quadrupes pauper. fecisse dicat.l. at si quis. §. sed interdum. de religios. l. in duobus.§.si ei qui.de iureiur. Hinc distinctio pro diuisione, l.qui venenum.infra eod.l. de qua re etiam constitutio extat diuorum fratrum, quæ huiusmodi distinctionem admittit.ff.de inofficios.testam.l.4.in fin.ad leg.Rhodiam de iactu.

Distinguere.

Distinctio pro diuisione.

Dispensator. Dispensare est distribuere, ministrare, procurare, disponere. inde Iurisconsul. ait idcirco quod eæ arbores

Dispensare.

arbores colligant aggeres Niloticos, per quos incrementa Nili dispensantur, & coercentur. l. saecularij. in fin. ff. de extraordinar. criminib. Interdum significat variè expendere: *Dispensator.* vnde sunt dicti dispensatores qui æs pensantes expendebant necessaria in familiam distribuebant. Vnde dispensatorem ordinarium magistrum hospitij, Gallicè, *maistre d'hostel* vocant, siquidem dispensator est qui impendia domus curat, & victui præest. Alias in euangelio vocatur *Architriclinus.* Architriclinus, dictio Græca ex tribus composita ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, quod Græcè principium seu magistratum vel principatum Latinis reddit, & τρίκλινος, quod componitur à dictione τρὶς & κλίνη, τρὶς autem dictio numeralis est, & κλίνη lectus. Solebant enim veteres locum in quo cœnare volebant tribus ornare lectis, in quibus cibum capientes *Triclinium.* discuberent, quem triclinium vocabant, l. fistulam. & l. foramen. ff. de seruitutib. vrbanor. præd. l. si vt certo. §. si de me. ff. commoda. & l. fin. C. de his quib. vt indign. hinc Horat. lib. 1. sat. 4. *Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos, E quibus vnus auet quauis aspergere cunctos.* & Cornelius Nepos tradit ante Syllæ victoriam duo tantum triclinia Romæ fuisse argentea. refert Plin. lib. 33. c. 11.

Triclinaria vestimenta. Et triclinaria vestimenta vocantur quibus in tricliniis vtebantur, l. apud. ff. de optio. lega. Et triclinarius minister, qui in huiusmodi triclinio ministrat.

Triclinarius minister. Et sepulchra triclinia, imperator in l. pergit. C. de sepulchro viola. & in hoc lecto stare solebant serui pocillatores, disceptores, & qui sputa ex pauimentis verrebant, alij denique qui murmur compescebant, ac etiam puellæ, quæ vinum & potus genera afferre solitæ erant, ad fulchra thori adstabant, teste Las. in lib. 3. de repub. c. 3. pag. 371.

Est igitur architriclinus præpositus huic cœnæ, in qua fœminas, cum viris cubantibus sedentes equitasse firmat Cœlius lib. 14. c. 58.

Triclinium sternere. Et sternere triclinium quid sit, scripsi in l. in stratum. supra cod. Huic itaque dispensatori obsonatores parent, *Obsonator.* coqui, & id genus serui. Sunt enim obsonatores qui obsonio emendo præpositi sunt, l. legatis seruis. de lega. 3. quicquid ibi dicat glo. quam reprobat Catellia. Cotta in 2. par. memor. in verb. obsonatores. Græci. ὀψώνην vocant: hinc ὀψωνέω, id est obsonium emo. Quo verbo vsus est Plautus, obsonaui, id est obsonium emi. Est autem obsonium id omne quod vltra panem & vinum in cibum additum est, Gallicè *viande, pitance.* l. sed si vir. in fin. ff. de donatio. inter vir. & *Dispensatoris nomen vnde.* vxor. vnde motus Alciat. dispensatoris nomen dixit ab expendendo pecuniam, vel quod rationes dispensat, id est procurat & considerat, calculumque ducit. Ex quo manifeste apparet huiusmodi coquos inter vrbanos connumerandos esse. quid enim in pagis opus est tanto obsoniorum apparatu? Ego verò putarem eos sic esse dictos non quod in vno solo negotio eorum consistat cura, sed pluribus, cum totius domus curam gerant, ideoque dispensare varia solent, id est diuersa pensare & meditari tam circa culinam, quam ad cibariorum emptionem, apparatum, & alia necessaria. Qui dispensator generale mandatum in gerendis negotiis, & exigendis à debitoribus habet. l. dipensatorem. & l. dispensatori. de solutio. l. fin. §. si inter. de verb. oblig. & de hoc dispensatore loquitur etiam l. item apud. §. etenim. de iniur. & l. nominatim. de manumiss. testam. l. Caij Cassij. de fideicommissar. liberta. l. Thais. §. herede. ibidem. l. Labeo. de statuliber. l. 1. de auro & argen. lega. lege penul. de seruo corrupto. licet pro procuratore exponat glo. in l. illatæ. C. de fide instr. l. in lege Censoria. infra cod.

Dispensatores ab ære impendendo nomen acceperunt. nam apud veteres Rom. dum asses librales erant, appendebantur: vnde scilicet expensæ, compendia & dispensatores nominati. Et sunt in duplici differentia: quidam sunt *Tamiaci fundi.* dispensatores publici, seu ταμιακοί: vnde tamiaci fundi, qui publico dispensatori annuos fructus præstabant, quibus ille exinde in domo Imperatoria dispensabat annua *Dispensator ordinarius.* alimenta, vt Lamprid. in Alexand. scribit: aurum & argentum rarò cuiquam nisi militi dimisit, nefas esse dicens vt dispensator publicus in delectationes suas & suorum conuerteret id quod prouinciales dedissent. Et vocabatur ordinarius dispensator. Dispensatores verò priuati serui vel *Dispensatores priuati.* amanuenses dicuntur, qui domibus priuati cuiusque rem familiarem curabant, vt docet Las. in lib. de repub. Rom. 2. cap. 13. in fin. pag. 311.

Dispensationes Pontificis. Dispensationes autem vocant Pontifices iuris relaxationes, cap. de multa. in fin. de præb. De his scripsi in glo. dispensationum. in forma manda. in concorda. & in praxi beneficial. in 2. parte. titul. de dispensatio. Et dispensationes rerum nonnunquam cogunt, parum quidem à debito rigore quosdam exire foras, vt maius aliquid lucri faciant, dispensationes. 1. q. 7. Addit Spiegel. eum qui dispensat ius suum cuique distribuere, & curare ne cui fiat iniuria, neve quis lædatur. quod summum iustitiæ munus est. Cui vix consentirem, ni iuribus probet. nam si dispensans legibus soluat, quo pacto ius suum videtur cuique distribuere? at potius destruere.

Dispensator pro decoctore. Hinc dispensator etiam dicitur qui sua prodigit ac consumit bona, quasi dissipator qui bona sua dilacerando, & dissipando profundit, l. 1. de curator. furiosi.

Tamen multum abest à villico. Hoc loco variè legitur tex. alij siquidem literam habent affirmatiuam, videlicet. Tamen multum abest à villico. Alij negatiuam sic, non multum abest à villico: & vtraque sustineri potest. in vetustis exemplaribus Sancti Victoris est negatiua.

Villicus quis. Villicus à villa dicitur, qui ruri præest, & agriculturam, rusticasque operas curat, eisque secundum domini vtilitatem præcipit, huic serui ipsi agricultores subiiciuntur, teste Alciat. Dicetur ergo meo iudicio villicus esse, villæ, id est ruris gubernator, qui præest villæ & ruri, & totius rei rusticæ curam habet. vnde Iurisconsult. ait, in l. instrumenta in princ. ff. de fundo instruct. villicum esse qui homines ad agros colendos exercet, præpositusque his est, quorum numero sunt villici, & vinitores, seu monitores, &c. Quorum villicorum sæpius habet mentionem Iurisconsul. vt l. cum de lanionis. §. cum de villico. ibid. & l. Thais. §. herede. ff. de fideicommiss. liberta. l. Sticho. §. item quæro. de statuliber. Et alibi Iurisconsult. ait, si eum villico alicuius contractum sit, non datur in dominum actio, quia villicus propter fructus percipiendos, non propter quæstum præponitur. l. cum de villico. ff. de institor. actio. l. 1. in princip. de seruis fugit. quem villicum nonnulli Galli vocant *closier*, & de hoc loquitur Iurisconsultus, in l. in lege Censoria. & l. liberorum. infra eodem.

Dispensator à villico quid differat. Adhæc inquit text. *multum abest dispensator à villico*, nempe dispensator impendia domus curat, & victui domini præest, villicus autem omnia ruris negotia tractat, & sic affirmatiuè legendo. Secundum autem aliam lecturam, *non multum abest à villico.* nam vterque curat & tractat negotia, ille vrbana, hic villicus rustica, & villæ: sicque non multum abest vnus ab altero.

Villicari. Villicatio. Villica. Inde villicari est in villam animi gratia recreandi secedere: & villicatio, rustica negotiatio. Et villica vxor villici vocatur, in l. Thais. §. herede. ff. de fideicommissar. liberta. ibi, December dispensator meus, Seuerus villicus, & Victorina villica Seueri contubernalis, in annos octo liberi sunto, &c.

Insularius quis. *Insularius autem vrbanorum numero est.* Insularius vocatur insulæ custos, id est domus, l. si ita. §. 1. ff. de vsu & habita. vbi sic dicitur, dominus proprietatis etiam inuito vsufructuario vel vsuario ædes per insularium custodire potest: quem Gallicè *consierge* vocamus, quales solent vt plurimum esse in domibus principum, quæ ad instar insulæ solent esse distinctæ à domibus priuatorum. De hoc insulario loquitur text. in l. fin. ff. de offic. præfecti vigil. vbi glo. exponit pro domino ædium, nimis sane generaliter: facit l. in lege Censoria, infra eod. & text. in l. cuicunque. in princip. ff. de institor. actio. Adhæc secundum Cælium lib. antiquar. lectio. quarto. in fin. insularij & apolides dicuntur viles serui, ac pessimi, sine ciuitate, & in insulas deportari, vel in publicum opus. Sed frequentior est prior significatio insularij pro eo qui domum custodit: quem nil *Insularij & apolides serui.* vetat

vetat interim ibi libros scribere, vel alias operas exercere. nec enim debet ociosus in domo morari, tex.in l.duorum. ff.de operis libertor.quem singularem docet Ludouic.Roma.singul.218. item fui heri interrogatus, insula quid sit scripsi in l.impensæ.supra eod.

Vrbana familia à rustica quid differat.

Videndum tamen est,ipse dominus quorum loco quemque habuerit. Vt cognoscatur vrbana familia à rustica,videndum erit quotum loco dominus eam habuerit. nam si eam pro rustica tenuerit,& rusticæ operæ præposuerit, rustica erit: si autem operi vrbano,vrbana,intelligendo text.ibi,*in quorum loco*, id est conditione, numero, & officio, vel opera, vel quomodo eam familiam locauit dominus: nempe si eam scripsit in libello familiæ rusticæ, annumerabitur in familia rustica: si verò in libro vrbanæ familiæ descripta fuerit,censebitur esse vrbanæ familiæ,vt supra dictum extitit. vnde etiam Iurisconsul. sic ait in l. 1. §. æstiua. ff. de aqua quotidia. Ego probandum puto ex proposito vtentis,& ex natura locorum dignosci posse.

Quod ex numero familiæ. Vult dicere Iurisconsult. Quo in loco dominus familiam habuerit,discernitur ex numero familiæ,id est apparet, quia si computetur in numero familiæ vrbanæ, erit vrbana:si in numero rusticæ,rustica.

Numerus pro societate vel loco.

Numerum exponit hic Alciat. pro ordine, ego clarius exponerem pro societate vel loco in quo repositus est, l. certe.ibi,non debere arboris numero haberi.ff. arbor. furtim cæsar.l.2.ibi,bestiæ eo numero non sunt. ff. ad legem Aquil.nempe ex societate familiæ in qua numeratur, perpenditur, in quorum loco paterfamilias computet istam familiam.facit l.1.in fine.ff.de rer.diuis.ibi,eod.nu.

Numerus pro ordine.

Alias etiam numerus sumitur pro ordine militum. in l. vna.in fin.ff.de bonor.possess.ex testam.milita. ibi,si miles ex vno numero translatus fuerit in aliū numerū,vel in numeris sit.in numeris enim esse vocamus Gallicè *en bandes*. vnde ex eo tēpore quis iure militari incipit posse testari, ex quo in numeros relatus est,ante non:proinde qui nondum in numeris sunt, nondum milites sunt: debent enim in numeros referri,id est in scripturam,quam cōmuni vocabulo matriculam vocamus. l. ex eo tēpore.ff.de militar. testam.l.2.§.exercitum. de his qui no.infam.Et in numero hostiū haberi,est inter hostes censeri.l.postliminium.§.sed & si.ff.de captiuis. Interdum Iurisconsult.dicit in numero vel ordine.l.Diuus.ff.de pœnis. Et miles si causam prosequatur cōmunē, omnis sui numeri procurator esse potest. Gallicè *de toute sa bāde*.l.filiusfam.§.milites.ff.de procurat.

In numeris esse quid.
Matricula.
In numero hostium haberi.

Numerus propriè.

Alias numerus accipitur propriè,in l.1.§.Trebatius.cum amplior numerus pecoris ad aquā appelleretur.ff. de aqua quotidia.& æstiua.l.si quis vxori. §. si linea margaritarum surrepta sit,dicendus est numerus.ff.de furt.l.2.ibi,adoptiui filij in numerum non proficiunt liberorum.ff.de excusatio.muner.& postea ibi,numerus enim liberorum postea impletus non liberat.& numerus mensium,in l. lecta. ff. si cert.petat.l.pali.& l.vinaria.infra eod.

Numerus pro quantitate.

Sic etiam pro quantitate accipitur,vt magnus numerus frumenti.Adhæc numerus singularis,& pluralis.l. non est sine liberis. l. in vsu.supra eodem. Interdum quoque pro honore,æstimatione & conditione.

Numerare.

Inde numerare, Gallicè *compter*, & pro soluere capitur, in l.officio iudicis.ibi, ei numerari cui legata sit. ff. famil. ercifcund.scripsi in l.in lege censoria.infra eod.

Vicarij qui.

Et vicariis apparebit. Vicarij sunt qui vices alterius gerunt,qui in iure adiutores dicuntur, & apud historiographos.l.fin.de iure immunit.& in l.si in re communi.§. fin. ff.de noxal.facit rubr.C.de offic.eius qui vices alterius gerit,& l.vna.C.vt nullus ex vicariis pro alio vicario debitis teneatur, lib. 11. licet aliquando ibidem legatur,vt nullus ex vicaneis.his meminit Cassiodo.lib.7.variar.rer.

Vicarius in iure Pontificio.

Inde vicarius iure Pontificio dicitur qui Archiepiscopi seu Episcopi, vel alterius prælati vices gerit.titul.de offic. vicar.in decretal.ac in 6.de quo plene tractaui in praxi beneficiali,titul.de vicar.Archiepiscopo.&c.

Vicarius seruus.

Ita seruus vicarius dicitur ille quem seruus ordinarius substituit, & qui ordinariis seruit.l.si seruus meus ordinarius vicarios habeat. ff. de pecul. sicque vicarius dicitur serui seruus.l. si Stichus. ff. communi diuid. inde Martial. ait:*Esse sat est seruum, iā nolo vicarius esse. Qui Rex est, Regem Maxime non habeat.*l.Seruos.in fi.ff.de lega.3.l.si peculium. §.vicario.& l.si seruus.de pecul.lega.& l.si peculium. ff. de manumiss.test.l.1.§.in potestate.de exercitor.actio.l.iustissime.ff.de ædilit.edicto.l.seruos.in fin.ff.de legat.3.

Vult igitur dicere text. vrbanam familiam dignosci ex seruis qui gerunt vices illius serui de quo agitur: vt si ordinarij serui vicarius gerat vices in domo custodienda, quod est proprium vrbanorū, vrbanus quoque ipse & ordinarius seruus dicetur: quemadmodum & econtra si ille cuius vices gerit rusticas exerceat operas, has quoque vicarius exercebit. Ex quibus ergo vicariis seruis cognoscetur,an in vrbana vel rustica familia connumerandus sit ordinarius, iuncta l.quemadmodum. ff. de supellectil.legat. vbi declaratur quis seruus vrbanus vel rusticus habeatur.

Serui ordinarij.

Ordinarij vero serui dicuntur, secundum Alcia.quibus peculium dominus concessit negotiarique sinit.Ego verò putarem ordinarium esse, cui principaliter à domino administratio quædam est concessa,etiam peculium non habenti.Vicarius autem est, qui substituitur in locum huius principalis,& accessoriè.Sicque videtur declarandum quis ordinarius dicatur & quis vicarius, ad interpretationem infinitarum legum de huiusmodi seruis loquentium. Fingamus verbi gratia, seruum culinæ præpositum.ordinariū dicemus: qui si coquum alterum habeat sub se, is dicetur vicarius,qui substituitur coquo:nempe solebant interdum ij ordinarij alios sibi asciscere seruos, quos forte comparauerant ex peculio: vnde huiusmodi vicarij peculiares vocabantur,l.si Stycho.ff.de pecul.legat.Alij verò ordinarij dicebantur, quod ordinem suum quique in re domini haberent,quem non habent vicarij:sed mandatis omnium etiam ordinariorum parent. Quamobrem vacuum ministerium habere censebantur, certo carentes ministerio ad subeundas operas.l. si pendentes. §. si serui.ibi,ministerio vacuo.ff.de vsufruct.quamuis aliter exponat ibi glo.peculiatesque dicebantur, vt superius dictum fuit, per l.si Stycho.ff.pecul. lega. per quem text.elucidatur l.si habitatio. §.fin.ff.de vsu & habitatio. & l. lex quæ tutores. C. de administr.tutor. & l.1. de priuil. eorum qui in sacro palatio militant.lib.12.l.peculium.in princ. ff. de lega. 2. At quoniam interdum quoque peculium ij vicarij habebant, quo serui alij continebantur, dicebantur etiam vicarij vicariorum,l.penul.ff.de pecul.legat.

Ordinarij serui vnde dicantur.

Ordinarij verò dicuntur ab ordine quo domui,aut tabernæ, aut negotiationi regendæ præsunt, quibus datum erat peculium.& de his text.est in l.item apud.§.etenim.ff. de iniur.& l.quis sit fugitiuus.§. Cælius quoque scribit.ff. de ædilit.edic. Sub quorum peculio contenti appellabantur vicarij, neque suorum numero erant, tanquam serui ordinariorum.l.suorum.ff.de lega.3.l.si Stychus.communi diuid.alia de ordine & extra ordinem dicentur in l pupillus.§.munus publicum.infra eod.

Apparet.

Apparet hic accipitur pro ostenditur, patet, constat,vt etiam glo. sentit. Et aliquando ex re ipsa apparet, quanta sit.ideo si promittam talem fundum, quanti esse apparet, intelligimus sicut est: Gallicè *comme il se comporte*. facit l.si qua pœna,ibi, ex hoc quoque apparet.infr.eo.l. Arethusa. de statu homi.& lex,idem Pompon. in fin.de rei.vendic.l. Nesennius.in fin.de negot.gest.

Quanti esse apparet.

Aliquando ex altera re, vt ex vicariis apparet, an ordinarius seruus sit in familia vrbana vel rustica,vt hic:facit l. mouentium.supra eod. & l.inter hæc verba quanti.& l. si qua.infra eod.

Apparet ex testibus,&c.

Apparere quoque potest ex testibus,instrumentis,præsumptionibus & aliis probationibus, vt probat cap.si à sede. iuncta glos. de præb. in 6.lex,licet.de lega. 1. cap.scribam.de præsumptio.

Apparet pro videtur.

Apparet pro videtur interdum accipitur, *Apparent rari nantes in gurgite vasto*,apud Virgil.lib.1.Æneid.

Non apparere.

Vnde dicimus non esse & non apparere paria esse. l. in lege.

lege.ff. de contrah.emptio.vel idem iudicatur de eo quod non est,& quod non apparet.l.duo sunt Titij.ff.de testam. tutel.

Apparitores qui. Apparitores dicuntur viatores, magistratus ministri, Gallicè *sergents* vocamus, quod partes in iudicio apparere curent, eas citando: dictique secundum quosdam alios ab apparendo, quod appareant,& præsto sint magistratibus, & illis obsequantur.l.si pignora veneant per apparitores. ff.de euictio. De his scripsi in tit.de apparitoribus seu seruientibus, in constitutio. Reg.

Apparitores præfectorum pretorio, &c. Alij quoque sunt apparitores præfectorũ prætorio, vel senatus, quos Gallicè vocamus *huissiers* ab ostio seruando, quia ostiis Senatus consistere debent: vt scripsi in constitutio. Reg.qui forsan magis propriè forent ostiarij dicendi.De his quoque extat titul.de apparitor. præfect. prætorio.lib. 12.vbi etiam de apparitoribus præfecti vrbis, magistrorum militum,& aliorum conscribitur.

Apparitores pro ministris Regiis. Apparitores etiam capiuntur pro his ministris Regiis qui lateri Regis adstant,& corporis stipatores sunt, quos Gallicè *archers de la garde* vocamus, de quibus. Alexan.lib. genial. 1.c.27.

Apparitio. Hinc apparitio pro apparitoris officio, vel officij præstatione,l.vlt.in fi.ff.quod met.caus.ibi,si quis quod aduersario non debebat delegante eo,per vim,apparitione præsidis interueniente,sine mentione iudicis coactus est, &c. de cuius text.intellectu dixi in meis no.interpret. ad illã l.

Apparere pro comparere. Allias apparere pro comparere, si ad personas referatur,sæpius accipitur,vt in l.in eadem.ff.quib.caus.maior. ibi,vt sine dedecore in publico apparere non possiut.

§. Pernoctare extra vrbem intelligẽdus est,qui nulla parte noctis in vrbe est.Per enim totam noctem significat.

Pernoctare. Pernoctare extra vrbem est tota nocte ab vrbe abesse. vnde ait Iuriscon.quod præsidi non licet pernoctare extra vrbem,nisi gratia soluendi votum.l.illud.ff.de offi.præsid. vbi idem significat verbum abnoctare. Et præfectus vigilum per totam noctem vigilare debet,l.3.§. Sciendum. ff. de offic. præfect.vigil.sicque non sufficiebat excubias agere vsque ad mediam noctẽ,sed tota nocte coertare debet,vt ibi: verum hodie pro varietate regionum clementius aliquando agunt consuetudines cum huiusmodi præfectis, mittendo eos post mediam noctem discedere dormire, aut alias: qui custodes an teneantur de amissis videte in d.l.3.& quoad eos qui permittente statuto secesserunt post mediam noctem, an teneantur de his amissis,nõ

Præfecti vigilum an teneãtur de amissis. teneri docet Alberic. in tract.statutor. in 2.parte.q.158. si ex forma.quod enim iure permittente fit pœnam non meretur.lege,Gracchus.C.ad legem Iuliam de adulter.

Maritus mulierem pernoctantem foris sine causa repudiare potest. Luna pernox. Et maritus mulierem eo inuito pernoctantẽm foris sine iusta aut probabili causa, olim repudiare poterat de iure Codicis,l.consensu.§.vir quoque.C.de repud.facit ca. veniens.2.de sponsal.c.si constiterit.de accusatio. Sic dicitur luna pernox, quod tota noctè luceat.Et Christus ad montem ascendit sæpe, vt in oratione pernoctaret, vt est in Euangelio, & cap.plerunque.§.his ita.2. quæst. 7. Quam Deus fecisse videtur ad requiem & dormitationem animantium.humanum quippe est & mirè accommodũ per silentia noctis dormire.l.si seruus seruum.§.si fornacarius. ff.ad legem Aquil.Contra quam à natura præstitam requiẽ nonnulli vertentes diem in noctem,& noctem in diẽ,huc

De iis qui noctu vagantur. illuc discurrunt & vagantur,multa subeuntes pericula,vtpote vrinam vel aquam fœtidam suscipientes, proiectam fortè nullo clamore præmisso, idque impune.l. pen. ff. de his qui deiecer.vel effuder. Aut quod acerbius est, verberantur, occiduntur, infinitæque rixæ interueniunt.l.si ex plagis.§.1.ff. ad legem Aquil.

Per dictio duo significat. Notandum est in super dictionem per, duo significare, scilicet perfectionem actus,& temporis continuationem, teste Ioan.Andrea in additio. ad Specula. in titul,de teste. §.nunc videndum. in 1.additio.Bald. in rub. de exercitor. actio. C.column.1.& in §.si quis per triginta.si de feud.de-

functi content. fuerit inter domin.& agnat. vassal. scripsi in §.prætetea. in verb.studuerint.de collatio. in concorda. vnde gl. in regul.Cancell.33.dicit per hunc text.de eo qui possedit beneficium pacificè per triennium cum titulo colorato cum dicitur non posse molestari, intelligi debere, completo triennio, vi huius dictionis per. Illud quoque tempus triennij debere esse continuum non interpolatum prout fusius scripsi in tract. de pacific. possessor.& text. in procemio.ff.ait in §.& si quis, quod doctores libros.ff.perlegere festinent,vt sit eis aliqua vltra discipulos peritia.Et infinitis aliis verbis hæc particula adiecta significat integritatem quandam,vt persoluere est totum soluere, licet aliquando Iurisconsultus, ad maiorem elucidationem dicat vniuersum pretium persolueretur, lege, ea quæ. ff. de precario.ibi,quoad vniuersum pretium persolueretur.

Per triennium id est completo triennio.

Persoluere.

Peragere litẽ. Peragere etiam litem dicimus, id est perficere,l. si quis rem. ff. de arbitr.ibi,lite apud iudicem suo ordine peragẽda. Et peregisse reum quis alias non videtur, nisi & condemnauerit, l.2. in princip.ff.de adulter.pulchrè Soci.in l.

Peragere reũ. non putabam.ff.de conditio.& demonstr.per illum tex.dicit, peruenisse ad vicesimum annum dicitur qui compleuit,nisi æquitas aliud suadeat, vt in filio docet Iurisc. in l. qui filium.§.fin. ff. ad Trebell.

Per omnia. Per omnia exæquata sunt legata fideicommissis, id est in totum, in omnibus.l.1.ff.de legat.1.l.quid ergo.§.ex cõpromisso.de his qui not. infam. ibi, quia non per omnia sententia est, per omnia similis.l.si mulier.in fi.ff.de vsufr. accrescend. l.& si fine. §. si autem. de minor.ibi, non per omnia verum.l.huic stipulationi. in fin.vsufruct.quemadmod. caueat. ibi, per omnia imitari.

Per pro valdè. Interdum pro valde, vt in l. in omnibus causis pro facto accipitur id, in quo quis alium perhorrescit quo minus fiat. ff. de regul. iur. id est valdè timet. Alibi dicit Iu-

Perterritus. Perfluxit. risconsul. perterritus, in l.fin.§. 1.ff. quod met. caus. Perfluxit. l. qui fundum.ff.quemadmodum seruitur.amittant. ibi, Quare fortius & si aqua per riuum suum sponte per-

Perraro. fluxit. Perraro, l.3. in princ.ff.de minor.ibi,ipsi autẽ principes perraro minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt.

Per se agere. Per se agere significat,vt non possit per alium exerceri. l.2.ff.quemadmodum seruit.amittant.ibi,nam ire quoque per se eum posse qui actum haberet: nisi diceretur per se, vel per alios, vt in l.2.ff. de petitio. heredita. videte quæ

Per procuratorem agere. scripsi q. 10. in tract. nominatio. Et contrarium est per procuratorem agere,l.1.ff.de procurator.

Per te factum. Per te factum erit, quasi dicat non per alium, l.quod te. ff. si cert. petat. id est tuo facto res mihi non est tradita. Et quod per te non stat, tibi non est imputandum. l. si cum fundum. ff. de pact. & l. in iure. tit. proximo. Et per emptorem steterit. l. ea quæ.ff. de precar. Vel per te,id est tua causa per tuo nomine. l.peruenisse ad te rectè dicitur, quod per te ad alium peruenit.infrà eodem.vnde inferunt Doct.ad saluandos testes qui deposuerunt talem contractum fuisse factum per talem partem,cum esset initus per proxenetam,vt intelligi debeat per eum, id est eius nomine, vel ministerio eius.Doct.Geminia.per illum text.in c. 1. de testib. lib.6.& Cepol. hic.

Per manus tradere. Per manus tradi quando dicatur, elucidaui in l.mulieris. §. res abesse. s.eod.

Per iudicem cauere. Per iudicem cauendum, id est sententia iudicis, auctore iudice, mediante iudice, apud iudicem, vel à iudice.l.si

Per iudicem petere. cum exceptione. §. quatenus. ff. quod met. caus.Per iudicem petitum, l.vinum.si cert.pet.licet Doct. aliter ibi exponant. Per iudicem recuperare, l. cum multi. si pars he-

Per iudicẽ recuperare. reditat. petat. Per iudicem transferre, l. fin. de rei vindic.

Per iudicem transferre. Per iudicem absolutus, l. si quis adfirmauerit. in fin. ff. de dolo.

Per magistratus factum. Per magistratus factum ita accipiendum est, si ius non dixit: & alia docet text. in l.Sed & si per pretorem. §. ait prætor.ff.ex quib.caus.maior.

Per dementiã. Per dementiam contradicere non potest, l.2.in fi.ff soluto matrimon.id est ratione, vel occasione dementiæ.Per locationem

Per locationẽ. locationem retineo possessionem.l.si pignus.ff. de pignoratit.actio.l.si per imprudentiam iudicis,aut errorem,emptor rei victus est.de euictio.l.si quis id quod. & l. si per errorem. de iurisdictio. omnium iudic. *Per vinũ aut lasciuiam lapsus.* Per vinum,aut lasciuiam lapsus.l.omne delictum.§.per vinum.ff.de re militar. *Per causam tigni possidere.* Per causam tigni possideo , l. seruitutes. de seruitutib. vrbanor.prædior. *Per alluuionẽ adiici.* Per alluuionem videtur adiici , declarat Iurisconf.in l.adeo.§.1.ff. de acquir. rerum domin. & Imperator in §.præterea.Instit.de rerum diuisio. *Per liberos suos recipere.* Nec per liberos suos rem suam maturius à curatoribus minores recipiant. l.2.ff.de minor. Adire iudicem per procuratorem. l. Papin.ibidem.

Aliæ sunt infinitæ phrases huiusmodi in toto iure,quas breuitatis gratia prætermitto.

VLPIAN. LIBRO XXV. AD Sabinum. Lex clxvij.

Carbonum appellatione ait Ofilius meteriam non contineri. sed an lignorum? Et fortassis quis dicet, nec lignorum. non enim lignorum gratia habuit. sed & titiones , & alia ligna cocta,ne fumum faciant, vtrum ligno an carboni, an suo generi annumerabimus? Et magis est vt proprium genus habeatur.

Carbones quid propriè. Carbonum appellatione non continetur materia,id est lignum ex quo fiunt carbones,nec lignorum nomine carbones continetur.Carbones enim non habentur gratia lignorum. itaque titiones, & alia ligna cocta,ne fumum faciat,appellatione carbonum veniunt,& genus habẽt proprium.facit l.4.§.pen. ibi, aut carbo portetur. ff. de seruit. vnde qui donat carbones aut vendit,non intelligit de lignis,etsi ex lignis carbones fiant:quemadmodum ex chartis libri,tamen legando libros vel donando , non videtur donare papyrum albam,ex qua libri fiunt,per istum tex.& l.librorum.ff.de lega.3.& text.in l.fin.ibi, qui arborem cædunt , ac torrent.ff.de iure immunita.

Hæc lex ad verbum est descripta in l.ligni.cum l.seq.ff. de legat.3 Græci carbonem ἄνθρακα vocant,à verbo ἀνθρακίζω, id est exuro,sine asso,& ἀνθρακεὺς carbonarius,ἀνθρακιὰ pruna, ἀνθρακίας ater vt carbonarius,titionarij faciẽ habens ita Bud. in comment.linguæ Græcæ. *Ligna ergasima & causima.* Lignorum autem species sunt ergasima ligna quibus vtuntur materiarij in operibus,& causima quæ igni sunt destinata, inter quæ cocta ne fumum reddant annumerarem , quæ alias acapna dici possunt, *Acapna ligna. Erepsima ligna.* habentur & ligna erepsima tectis concinna, vt docet Cælius lib.lectio. antiq.13.c.18.

Materia. Materia vulgo dicitur,quæ ad ædificandum,fulciendũque necessaria est:vnde Iurisc.ait,cõductor ex fundo fiscali nil transferre potest,nec cypressi vendere materiam vel oliuæ,non substitutis aliis.l.in fraudem.§.conductor.ff. de iure fisci.l. tigni.ṡ.eod.ac l.seq.cum l.vrbana.eod. Lignum autem vocatur quicquid comburendi gratia paratum est Iurisconf.definit. in d.l.ligni.de lega.tertia. Alia multa de materia & forma scribit Alber. Brunus in tract. de forma & solemnita.actus,rub.de general.cognitio.formæ.fol.10. Diciturque materia quasi mater rei:vnde quicquid gignit seu generat potest materia dici , teste Bald. in l. ius ciuile. col. 1. in fi. de iustit. & iure.

Ex prædictis iuncta l.ligni,ne per incerta vagemur, totam hanc materiam aliquot cõclusionibus resoluere,quarum prima hæc erit:si quis donauerit mihi ligna,aut vẽdiderit, *Vẽditis lignis quid veniat.* illa quæ comburendi causa parata sunt venient , per d.l.ligni.& hic.Ex meis autem lignis nequaquam poterit facere carbonariam ad carbones efficiendos. nec enim ei dedi carbones genus habentes proprium , sed comburere ligna ad suum vsum permisi.

Lignis legatis quæ in nemore erãt, quid veniat. Secunda conclusio,si ligna quæ in nemore erãt, legata sint,aut vendita,si iam succisa erant, illa tantum venient quæ gratia comburendi scissa erant.Arbores verò materię causa succissæ non debebuntur, quæ fortè ædificiorũ , vel alterius operis gratia fuerant cæsæ,per d. l. ligni. Et sic consuluit Barba. cons.36.Sapienter. in 2.vol.de commendatario qui locauit omnes fructus nemorũ,vt secũdum eũ nõ videatur locasse nemus ad opera,videlicet quia solius erat ipse locator incidere. quæ quidẽ fuit opinio Mucij in d.l.ligni.de lega.3.postea tamẽ ibidẽ improbata ab Vlpiano,dicente omnia ligna venire nisi voluntas refragetur.siquidem indefinita æquipollet vniuersali.l.si pluribus.ff. de lega.2.c.vt circa.de electio.li.6.Sed excusandus fortè Barb. quod Ecclesiæ fauore tale protulerit consilium. At in hoc Regno Frãciæ distinguendum est secundum cõstitutiones Regias, vt si ligna scissa non sint,illa seruentur quæ sunt ibi statuta:si vero scissa fuerint,omnia ligna debeantur.

Tertia igitur conclusio erit, præcedenti quodammodo contraria, *Ligni nomine cõprehẽdũtur virgæ, carbones, nuclei oliuar, &c.* Ligni nomine omnia comprehẽdi quæ alio nomine non appellantur,d.l.ligni.ibi, Offilius,&c.veluti virgæ,carbones, nuclei oliuarum,quibus ad nullam aliã rem, nisi ad comburendũ vti possit:&quamuis proprio nomine vocentur carbones & virgæ,tamen veniunt ligni nomine, nam ad comburendum,& ad nullam aliam rem destinata sunt.si verò ad aliud quis vti possit quàm ad comburendũ, ligni nomine non venient,vt pali,& pedamenta,patet in l. seq.& l.pali.de leg.3.Et sic si pali præ vetustate seruire non possent,nisi ad comburendum,ligni nomine venirent.

Quarta conclusio,ligno ex nemore tali legato veniunt *Ligno ex nemore aliquo legato quid veniat.* arbores nondum concisæ,destinatæ tamen ad lignum faciendum:ideoque fructiferæ non debebuntur. At si omnes essent fructiferæ,forte glandiferæ,tunc deiectæ arbores,id est in terram vi fortè ventorum demissæ, debebuntur : de quibus deiectis arboribus loquitur d.l.ligni.& l.arboribus. ff. de vsufruct.scripsi in l.sylua.§.stipula.ṡ. eod.

Quinta conclusio,lignorũ appellatione ea continentur, *Ligni appellatione id continetur quod cõsuetudo regionis pro ligno habet.* quæ consuetudo regionis pro ligno habet:nimirũ si arundines,& herbulæ quędam ligni appellatione veniant,vt in Ægypto ex consuetudine,d.l.ligni,vers.lignorũ:editúsque boum,ab edendo,id est emittendo,sicut edere puerum & *Editus boum.* librum dicimus,vt scripsi in l.boues.§.inter.ṡ eod.sic quoque sarmenta, id est ligna de vitibus ex consuetudine veniunt appellatione lignorum, Barr. in d. l. ligni. licet text. ibi, de iure dicat non venire sarmenta, nisi adsit voluntas, quæ probetur ex consuetudine. Quemadmodum nuclei oliuarum vbi ad nullum alium vsum destinantur,quàm ad comburendum ; alias contra,vt inferius dicetur.

Sexta conclusio , voluntas disponentis in hoc maximè *Ligni appellatione id venit quod paterfamil. pro ligno habet.* attendenda est, eáque veniunt appellatione,ligni,quæ paterfam. pro ligno habebat,& vtebatur, d.l.ligni.Et ideo si quis legauerit ligna ad comburendum in suo nemore , illa debebuntur quæ lignorum nomine disponẽs habebat.igitur illa colligi poterunt quæ viuus paterfamil. colligere solebat,& pro lignis vtebatur.

Septima conclusio , hodie ex communi vsu loquendi *Ligni appellatione apud Gallos quid veniat.* Gallico,cum diuersis & distinctis nominibus vtamur,non venient appellatione ligni carbones, nec quidem materia ex qua fiunt carbones:vnde si quis promiserit dare ligna, Gallicè *du bois pour son chauffage*,non tenebitur dare carbones:cum ex vsu communi loquendi nũquam intelligamus, *par bois,charbon*.quippe non debẽt actus agentium operari vltra intentionem.l.non omnis.si certũ petat.ff.Et per hoc declaratur ordinatio Regis secunda , in titulo *des eaux & forests*,artic. 45.& sequent.

Vltima conclusio, habens priuilegium capiendi ligna *Ligna capiendi priuilegiũ habens, aliis non potest concedere.* ex nemore,vel vsum talem habens, non potest alteri concedere,nec vendere ligna : quia vsus personalis est,nec ad alium transferri potest,§.item is.Instit.de vsu & habita. sicut priuilegium personale non egreditur personam , per regulam iuris:nihilominus poterit dominus proprietarius nemoris alteri ligna concedere, prout concludit Cepol. in tract. de seruitutib. rusticor.prædior. tub.de montibus. q.9. dum ligna vtrique sufficiant. Allegat l.2.§.fi.ff.de seruitutib. rustic.prædior. & l.Lucio.de aqua quotidia. & æstiua.His cõsona est ordinatio Regia *des forests*.ordinatione secunda,

secunda, art. 88. dicens quem non posse cedere usum Regij nemoris, vel transferre ad alios quàm ad heredes, qui non poterunt largius vti, quàm cedens.

Si tamen heres ipse, vel alius vti non posset, alteri cedere posset, recte Ioan. Fabr. in §. minus. Instit. de vsu & habita. per l. plenum. §. pomis. ff. de vsu & habita. licet contrarium seruari dicat: & Chassa. in consuetud. Burgund. rub. *des forests*. §. 2. tamen sic quoque obseruatione dignum esse putarem, dummodo largius non vtatur cessionarius quàm par sit: nec quidem hoc prohibet ordinatio prædicta. quo etiam casu dominus prohibere potest vsuariũ, si ligna non sufficiant, nisi domino tantum: & in dubio præferendus est ipse vsuario. nam charitas benè ordinata. &c. l. præses. C. de seruitutib. & aqua. nec valeret in contrarium consuetudo. teste Chassa. vbi suprà, qui allegat Currium, corruptè tamen, plus dicẽs, nemoris vsum acquiri per triginta annos. hodie vero tempus requiritur, de cuius initio non sit memoria in contrarium, per ea quæ no. Cepol. in dicta rubr. de montib. q. 13.

Nemoris vsus acquiritur per 30. annos.

Adnumerare pro adscribere.

Adnumerare verbum dicitę accipi hic pro adscribere, adiungere, ad numerum addere, computare. & idem in l. bonorum. t. ibi, quæ bonis adnumerabitur. ꝟ. eo. videte in l. in lege censoria. ꝟ. eod.

§. Sulphurata quoque de ligno æquè eandem habebunt definitionem. Ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa: nisi hæc fuerit voluntas.

Sulphurata eandem habent definitionem, id est decisionem, quam carbones. sicut enim carbones ligni nomine non veniunt, ita nec sulphurata.

Definire, pro decidere.

Et sic definire est decidere, quasi finem dare. inde vulgo dicimus *determiner*.

Definitio periculosa.

Item definire est materiam finitione describere. Definitióque est periculosa & rata quæ non possit subuerti. l. omnis definitio. ff. de reg. iur. nam constare debet genere & differentiis, quæ cum non sine magna difficultate inueniantur, vtimur descriptionibus, teste Rodolpho Agricol. in suo lib. de inuentio. dialectic. alia scribam in l. pupillus. §. territorium ꝟ. eod.

Sulphurata quid.

Sulphurata sunt ligna tenuissima, sulphure ab vtraque parte intincta, ad incendendum ligna accommoda, vel lucernas: ea Gallicè vocamus *allumettes*: quæ cum proprium nomen habeant, & propriam definitionem, appellatione ligni non comprehenduntur. Et hic cum dicat sulphurata ligna non contineri lignorum appellatione. multo minus si fuerit papyrus sulphurata, vel alia materia. vnde si quis donet ligna alicui in hyeme, non tenetur dare sulphurata, quæ in ligno non comprehenduntur.

Sulphuraria.

Inde sulphuraria dicitur locus, in quo inuenitur sulphur, seu vena sulphuris, l. si quis vxori. 9. si sulphuratiæ. ff. de furt. & alibi dicit Iurisconſ. in calcariam quoque, vel sulphurariam damnari solent delinquẽtes. l. aut damnum. §. solent. ff. de pœnis. vbi glo. exponit calcariam, id est opus calcandi terram, quod est ridiculum. Quamobrem dicite calcariam esse fornacem in qua decoquitur calx, & calcatorium etiam vocatur, & calcarius, qui calcem coquit: & calcata ædificia, id est calce polita, de qua inferius scribo.

Calcaria. Calcatorium. Calcarius. Calcata ædificia.

Ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa. Ex hoc patet ligna ad faces parata lignorum appellatione non contineri: vnde qui legauerit ligna Titio, non continebuntur ligna ad faces, id est baculi illi qui facibus adhibentur, ad sustinendam ceram, alias nimis mollem & reflexilem, Gallicè vocamus *flambeaux*, *ou torches*: quippe aliud nomen sortiuntur hi baculi, ad aliámque rem vtimur quàm ad comburendum, nil mirum si ligni nomine non veniant. d. l. ligni. de lega. 3. intelligamus in his regionibus in quibus huiusmodi lignum adhibetur: alias enim fax est tota cerea, vt Cathurci, vbi non procederet hæc decisio: vel nisi voluntas disponentis hæc fuerit, vt sequitur.

Voluntas testatoris, si de ea constet semper attendenda.

Nisi hæc fuerit voluntas, cõtraria scilicet: vt si quis donaret Titio ligna ex nemore suo ad omnem & qualemcũque vsum: tunc enim attenta voluntate venient & ligna ad faces, nécnon ad carbones parata. siquidem volũtas prius inspicienda est, lege, in conditionibus. ff. de conditio. & demonstratio. alias nisi de ea constet, non est recedendum à verbis, l. non aliter. ff. de lega. 3.

§. Idem etiam de nucleis oliuarum, sed & de balanis est, vel si qui alij nuclei sunt. De pinu autem integri strobili ligni appellatione continebuntur.

Ligni appellatione non continentur oliuarum nuclei: nec enim tantum parantur causa comburendi, sed custodiuntur, vt in patria Occitana porcis ad comedendum, licet optimè ardeãt. Qui ergo donat vel legat ligna, nucleos istos legare non videtur, nec donare: secus in aliis nucleis ad comburendum tantum destinatis, sumendo argumentum à contrario huius text. quod argumentum est in iure validum, l. 1. ff. de offic. eius. cap. cum apostolica. de his quæ fiunt à præla.

Balani, seu dactyli.

Sed & de balanis. Græcè βάλανος genus glandis est, propriè significans fructus ex palma, quos dactylos vocamus, fructus suauissimi gustus. tales igitur nuclei appellatione lignorum non veniunt, vt hic. Alibi Iurisconsultus hos dactylos, & palmarum fructus, caricas vocat, seu cariotas, licet in aliquibus differant, & inter dulcia computat Iurisconsul. in l. fi. ff. de tritico, vino & oleo legat. palmámque ibi pro fructu accipit, licet frequentius pro arbore accipiatur. Cuius quadraginta nouem esse genera asserit Plinius lib. 13. c. 4. eiúsque naturæ esse firmat vt ponderi nõ cedat, sed renitatur: quamobrem datur in signum victoriæ.

Palma pro fructu palmæ. Palmæ quot genera.

Palmariũ pro victoria.

Et palmarium pro victoria capit Iurisconſ. in lege prima. §. si cui. de variis & extraordinar. cognitio. ff. ibi, & si nomine palmarij cautum sit, sic tamen vt computetur id quod datum est, cum eo quod debetur. Imo cliens, quem vassallum vocamus, fructum palmæ patrono suo offerre solebat in recognitionem annuam, quã in ipso anni initio faciebat, id est Calendis Ianuariis, quibus & magistratus inire moris erat, de quo Iurisconſ. in l. Publius. ff. de conditio. & demonstr. & merito hos fructus dulces antiqui reseruabant, vt clientem ad dulcia seruitia, & non ad rebellionem, quæ dura est, incitarent.

Fructus palmæ vassalli recognitio annua erga dominum. Calendæ Ianuariæ, magistratus ineundi dies.

Balanus pro herba vnguẽtaria.

Balanus etiam dicitur herba vnguentaria, ex qua exprimitur vnguentum odoriferum quo veteres tingebant capillos, & illam scribit Horatius pro vnguento myrobalano, teste Catellia. Cotta in secunda parte memor. in verb. balanus: tradidit Plinius in 12. natural. historiæ, cap. 23.

Balanus pro suppositorio.

Balanus etiam vocatur id genus pharmaci, quod alui subducendæ causa clysteris loco subditur: Gallicè vocatur *suppositoire*.

Balani genus castanearum.

Balani quoque genus castanearum excellens, de quibus Plinius li. 15. c. 23. vel balanitis fœminini generis, ibidem: Gallicè *des marrons* vocari possunt.

Strobilus quid.

Strobilus siue strobulus est nux pinea, cuius etiam interdum nuclei vocãtur strobili: hic tamen capitur pro nuce, vt lignorum appellatione contineatur, si nux pinus sit integra, quia belle ardet: & integra dicitur etiam extracto fructu. Nucum autem pinearum quatuor genera scribit Plinius lib. 15. cap. 10. dicam in l. qui fundum: ꝟ. eod. Vel strobilus dicitur arbor ex pinastrorum genere, teste Plinio li. 16. c. 10. vel est flatus reuolutus ex inferiori loco sursum versus, vt docet Cælius lib. antiquar. lectio. 20. c. 19. vbi etiã sic dicit, strobili quoque sunt limacæ, ac marini ceryces.

Pinearum nucum genera.

PAVLVS LIBRO QVINTO ad Sabinum. Lex clxviij.

Pali & perticæ in numerum materiæ redigendi sunt: & ideo lignorum appellatione non continentur.

Expositio textus.

Pali & perticæ in numero materiæ sunt: ideoque appellatione ligni vel lignorum non continentur. vnde si quis ligna

ligna mihi donauerit ex suo nemore, quibus domi vtar, nó potero capere palos vineis affigendos, nec perticas. idem si vendiderit, lege, fundi. in fin. ff. de actio. empti.

Idem quoque si legata sint ligna, vt pali non comprehendantur, l. pali. ff. de lega. 3. quippe sunt aliò destinata quam ad comburendum, nomenque habent speciale vltra lignum, vt superius l. proxima scripsi.

Quod non procedit cum ego donarem omnia ligna talis nemoris, vt omnium arborum ligna excidere possit, tunc enim iuxta conuentionem posset ligna excidere, siue essent ligna ad palos, siue perticas, aut alia, ratione generalitatis, quæ omnia comprehendit, l. Iulianus. ff. de legat. 3. cui limitationi conformis est phrasis Gallici sermonis, vt si quis apud nostrates vendat ligna talis nemoris, Gallicè *le bois de telle forest*, omnes arbores continebuntur quæ sunt in illo nemore, siue ad comburendum, siue ad palos, ad faces, vel ad alia opera sint accommoda. si vero dictum fuisset ligna ad calefaciendum, Gallicè *de bois pour son chauffage*, non venirent huiusmodi materiæ ad palos vel ad faces, vt proxima lege dictum fuit, quippe non solemus his calefieri.

Indistinctè vero tigni appellatione, & pali & perticæ continentur. l. 1. ff. de tigno iniuncto.

Palus quid. Dicitur autem palus pali lignum acutum in vno capite, quod solet in terram defigi claudendis vineis, hortis, & *Palare pro sepire.* aliis terris: hinc palare sepire significat, & quasi palis rem munire. Palari etiam est vagari: vnde palati seu palaræ (quibus vocabulis vtitur sæpius Liuius) dicuntur vagi milites, *Palari pro vulgari.* & dispersi. sed frequentius palare dicitur quasi palis alligare. vitis enim alligari solet palis, ne hinc inde vagetur, & *Palaris silua.* dispergatur. vnde quoque palaris silua, ex qua pali capi solent, l. item si fundi. in fin. ff. de vsufruct.

Pertica, quid. Pertica dicitur baculus oblongus, quo variis in rebus vtimur tam in furno quàm in ducendo nauiculam, aliisque in rebus plurimis: quemadmodum sæpissimè videre licet apud Iurisc. vt in l. si vt certo. §. sed interdum. ff. commoda. Festus ait perticam etiam esse lignum, quo diuidũtur agri.

Pedamentum. Pedamentum dicitur sustentaculum vineis, aut arboribus adhibitum, ne flectantur, vnde Iurisc. ait, vt pedamenta in vineis non desint, l. veluti. circa fi. de serui. rusti. præd. Adhæc seruitutem imponi posse, vt pedamenta ex vicini prædio sumantur, l. 3. in princ. ibidem. Et vites illæ iunctæ *Pedata vinea. χαρακίαι.* pedamentis pedatæ vocantur, aut characatæ: nempè χαρὰκιον Græcè, pedamentum seu fulcimen in vineis dicitur.

Statumen. Ridica. Alias vocatur statumen, ridica, palus, vt per Columel. lib. 4. c. 13. Alex. li. 2. genial. c. 10. de qua ridica loquitur Iurisscon. in l. is qui in puteum. §. si quis in vineas meas venerit, & inde ridicas abstulerit, hoc interdicto tenebitur. ff. quod vi aut clam. firmat Alciat. in lib. 2. parerg. cap. 27.

Nouelleta vinea. In patria Occitana pedamentis huiusmodi nó vtimur, nisi in vineis nouiter plantatis, quas nouelletas dicimus. *Pedamentorũ genera.* in Francia verò consuetudinaria passim his vtuntur pedamentis, quæ Gallicè vocant *eschalas*. horum quatuor genera describit Varro lib. 1. de re rustic. c. 8. & Columel. lib. 4. cap. 12. vnde vero sumenda sint, Iurisc. docet in l. ex silua. ff. de vsufruct. sic dicens: ex silua cædua pedamenta & *Pedamẽtorum materia.* ramos, ex arbore vsumfructuarium sumpturum. Ex qua lege videmus deprompiam Regiam illam cõstitutionem volentem pedamenta vinearum esse facienda ex virgultis: per hæc verba, *que les eschalas seront de bois rond, non de quartier*, ne videlicet depopulentur arbores, & nemora consumantur; sed reseruantur magnæ ad maiora opera, vt ad ædificia, aut quid aliud, quemadmodum scripsi in dicta ordinatione.

Pedamenta surripiẽs qua pœna puniatur. Surripiens autem hæc pedaméta ex vineis & viridariis, punitur in duplum, ne cultutæ vinearum turbentur, l. 1. ff. de tigno iniuncto; quod si fuerit pauper & non soluendo, quia tamen fur est, pro qualitate personæ fustibus cædi solet, per illam regul. qui non habet in ære, luat in corpore. l. fin. ff. de in ius vocand.

IDEM LIBRO V. AD Sabinum. Lex clxix.

Non tantum in traditionibus, sed etiam in emptionibus, & stipulationibus, & testamentis, adiectio hæc, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, hoc significat, vt liberum præstetur prædium, non vt etiam seruitutes ei debeantur.

Hæc lex regulam præscribit negatiuam, videlicet, quod hæc verba, *vti optimus fundus maximusq; est*, non significẽt *Explicatio text.* vt seruitutes debeãtur illi, sed vt liber à seruitute ager promissus præstetũr. Et hæc clausula adiici potest in traditionibus, venditionibus, stipulationibus, & testamentis, vt dicit iste text. qui fuit elucidatus in l. qui vti. & in l. si cum fundum, & l. illa verba. ẽ. eo.

Intelligẽdus ergo erit hic text. siue in traditione rei fuerint hæc verba adiecta, dabis tale prædium vti optimum maximumque est: siue conuentum fuerit in emptione, & in stipulatione rei. cum enim transferatur dominium per traditionem, l. traditionibus. C. de pact. nil mirum si quædam qualitas addi possit nedum contractui, sed etiam traditioni rei, vt hic, & in l. & qui duas areas habet, alteram tradendo, seruam alterius efficere potest. ff. de seruitutibus vrbanor. prædior. quod, ne hallucineris, intellige sanè quãdo contractus eo momento perficitur, quo traditur res, vt tunc in traditione rei possit adiici qualitas: secus vbi contractu iam perfecto, vẽditor ex postfacto vellet quidpiam addere. hoc siquidem non erit ei liberum, l. pacta. ff. de contrah. empt. nisi hoc de nouo fieret per stipulationem, l. si vnus. §. pactus. ff. de pact.

Ex nostro text. colligi potest, bonum esse argumẽtum *A cõtractibus ad vl imas voluntates duci potest argumentum.* de contractibus ad vltimas voluntates: & statuta in contractibus, locum habent in vltimis voluntatibus, secundum Bart. in l. pactum. ff. de pact. & l. receptum. communia prædior. maximè cum à iure foret expressum, vt hic.

Quod limitarem non procedere, quando inter contractus & testamenta diuersa esset ratio, vel materia non conueniret, vt plenè scribit Ias. in l. quæ de legato. ff. de lega. 1.

Liberum autem prædium dicitur non seruum, sed a seruitute exemptum, vt hic: & liberum fundum ait l. si cum *Liberum prædium.* fundum. ẽ. eo. Inde liber populus, in l. non dubito. ff. de ca- *Liber populus.* ptiuis. ibi, liber populus est is qui nullius alterius populi potestati subiectus est. Libera persona, l. 1. per quas perso. *Libera persona.* nobis acq. l. 1. de acq. possess. Libera facultas, l. item si vnus. *Libera facultas.* §. idem Pompon. ff. de arbitr. ibi, & puto tale non valere in quo libera facultas arbitri sentẽtiæ non est futura. Libera *Libera voluntas.* voluntas, l. atqui. §. si libero. ff. de neg. gest.

Libera administratio dicitur cum is potest exercere ea *Libera administratio.* quæ dominus, etiam si speciale mãdatum requirant, l. procurator cui generaliter libera administratio rerum concessa est. ff. de procurator. cap. qui ad agendum. illo tit. in 6. Libera potestas, l. ante litem contestatam libera potestas *Libera potestas.* est vel mutandi procuratoris, vel ipsi domino iudicium accipiendi. ff. de procurator.

Libera legatio, l. qui libera. ff. de legatio. est quæ orna- *Libera legatio, & affectata.* menti tantum causa impetratur. Budæ. ibi, & alibi affectata vocatur: sicut tutela. §. item tria. Institutionib. de excusationib. tutorum.

Liberum solum, non impeditum, nec occupatum, l. fi. ff. *Liberum solũ.* de seruitutib. ibi, quia cœlum quod suprà id solum intercedit, liberum esse debet. Liberæ ædes, non seruæ. l. loci *Liberæ ædes.* corpus. §. competit. ff. si seruit. vindicet. & l. qui vti optimè. ẽ. eo. Alias apud rhetores dicuntur liberæ, quibus quis vti potest tanquam suis.

Liberum prospectum declarat Iurisconsl. in l. inter. ff. de *Liber prospectus.* seruitutib. vrban. præd. Liberum tempus ad soluendum. l. *Liberum tempus.* quod in diem. ff. de solutio. dicitur quando est in promissoris facultate soluere quando volet. Liberum arbitrium elu- *Liberum arbitrium.* cidaui in l. illa verba. ẽ. eo.

Liberæ partes, non affectæ seruitute, l. certo. §. 1. ff. de ser- *Liberæ partes.* uitutib. rustic. præd. Liberæ veniunt ædes, id est nó seruæ nec aliqua seruitute affectæ, l. si quis ædes. ff. de seruitutib. vrban. præd. Libera potestas & absoluta dicitur omnimodo voluntaria, l. 3. §. 1. ff. de arbitr. ibi quoniã hæc res libera & absoluta

& absoluta & contra necessitatem iurisdictionis posita.

Liberum est mihi. Liberum est mihi, id est possum, licet, l. paterfa. §. fi. ibi, liberum non est, & ei ff. de priuil. creditor. l. si minor 25. annis secum. de minor. l. stipulatio ista. §. inter. & l. quicquid. de verb. obli. l. si is qui. si quis cautio. l. duos reos. de duob. reis. l. 2. de solutio. l. liberum. de religios.

Liberalia studia. Liberalia studia, l. 1. ff. de variis & extraor. cognitio. dicuntur, quæ Græci ἐλεύθερα μαθήματα appellant. scripsi in procœmio concordator. in verb. disciplinis.

Liberalitas. Liberalitas, munificentia, l. 2. ff. de operib. publ. vbi primò dicit liberalitatem, postea munificentiam. & ex sua liberalitate non est quis conueniendus, l. diuus. ff. de reg. iur.

Liberalitas principalis. Liberalitas principalis, id est principis. l. qui excubias. ibi, nisi hoc ei specialiter liberalitas principalis indulserit. ff. de re militar. vt enim imperialis fortuna omnes supereminet alias, ita oportet & principales liberalitates culmen habere præcipuum, l. cum multa. C. de bonis quæ liber.

Precarium liberalitatis genus. Ita præcarium dicitur liberalitatis genus, in l. 1. ff. de precar.

Liberalitas captiosa. Liberalitas captiosa vocatur quando quis ea deciperetur, vtpote quando transactio extenderetur ad ea de quibus inter partes non est cogitatum: quam liberalitatem captiosam interpretatio prudentum fregit, l. cum Aquiliana. ff. de transactio.

Liberale iudicium. Liberale iudicium, quando agitur de statu hominis & sic de libertate, l. si quis libertatem. ff. de petitio. heredita. vbi primo dicit iudicium de libertate, postea iudicia liberalia. l. 3. de feriis. l. 1. §. si aduersus. de vi & vi arma. & in titul. liber. caus.

VLPIAN. LIBRO XXX. AD Sabinum. Lex clxx.

Heredis appellatione omnes significari successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

Heredis appellatione quid continetur. Omnis successor venit heredis appellatione, licet alias verbis propriis non fuerit expressus. vnde si quis grauet heredes suos dare centum, omnis successor censetur grauatus, seu de iure prætorio succedat, siue de iure ciuili, per glo. hic, & in lege, hereditatis. §. eod. heredis quippe tanquam domini generale nomen est. lege, item Mela. §. legis. ff. ad legem Aquil. §. fin. Instit. de hered. qualita. Et cū plures sint heredum species, omnes etiam propriè sub suo genere comprehenduntur. l. item legato. §. item interest. ff. de lega. 3. Bald. in l. 1. C. de iure aureor. anul. & Decius consil. 294. in testamento. col. 1. heredes quoque extranei in infinitum continentur. l. si pactum. ff. de probatio. l. viam. C. loca. lege fin. de heredib. instituend. sic consuluit Bal. cons. 114. quædam moniales. in 1. vol. etiam propriè tanquam species sub suo genere, licet contrarium teneat Decius in regul. qui per successionem. ff. de regul. iuris, post glo. hic. Et quia hic text. vtitur verb. significari, quod proprietatem denotat, vt scripsi in lege prima, in fin. §. eod. ita quoque de ceteris successoribus intellige, per l. quæsitum. §. 1. ibi ergo & à ceteris successoribus habere quis dicitur. ff. de præcar.

Heredis appellatione an contineatur fideicommissarius. Heredis tamen appellatione propriè non venit fideicommissarius, l. si filiusfamilias. §. fin. ibi, effectu enim quodammodo heres est. ff. quod cum eo. l. 1. §. quamquam. & §. de illo. & l. postulante. §. pen. ibi. heredis loco. ff. ad Trebell. §. restitutа. Instit. de fideicommissar. heredita. docet Barba. in repet. l. cum acutissimi. col. 56. Cod. de fideicommiss. & §. inordinatum. ibi, ad similitudinem heredis. in auth. de trien. & semisse. colla. 1. l. item veniunt. §. fi. ff. de petitio. heredita.

Intelligatis, nisi materia conueniat fideicommissario, & sit eadem ratio in eo, quæ in hærede. tunc enim etiam in herede statutum haberet locum in fideicommissario. vnde sicut heres non conficiens inuentarium, tenetur vltra vires hereditarias, l. scimus. Cod. de iure deliber. ita & fideicommissarius, qui effectu heres est, d. l. si filiusfamil. §. fin. Bart. in lege. in ratione. §. quod vulgo. ff. ad legem Falcid. & pactum heredi factum, ei quoque proderit cui restituta est hereditas. l. sicut. §. 1. ff. quib. mod. pignus vel hypoth. soluit. Et consuetudo generalis Franciæ volēs defuncti possessionem continuari in heredem sine apprehēsione, habet quoque locū in fideicommissario, ex sententia Bened. in c. Raynutius. in verb. mortuo, secūdo. n. 72. de testa. allegantis arestum, quod ante eum Berber. scripserat in 4. parte sui viatorij iuris, quicquid dixerit Alex. cons. 51. perspectis, vol. 6. & Bertrand. cons. 21. in 1. vol. secundum nouā impressionem. abundè scripsi ego in tract. de mater. possessor. art. 9. in 3. tomo cōment. ad constitutio. Reg. Gallic. *Arestum.*

Heres quomodo dicatur fiscus. Ita etiam fiscus si ex successorio edicto veniat, heres dicetur: at loco tantùm heredis habebitur, si per confiscationem bonorū viuentis, Bald. in l. pen. §. fi. n. 4. C. ad Trebell. text. in l. habere licere. ff. de euictio. glo. & ibi Alex. in l. ex facto. §. fi. colum. pen. ff. ad Trebell. Qui fiscus succedens tenetur legata soluere, l. si seruus. §. si quis ante. vbi Ias. de legat. 1. l. cum fisco. de senatuscons. Silan. l. etiam. C. ad leg. Falcid. Tenetur quoque ad fideicommissum vniuersale. l. recusare. §. sed si fisco. ff. ad Trebell. l. Papinianus. §. meminisse. de inoffic. testam. Adhæc cum onere seruitutum confiscantur res, quippe non nisi cum sua conditione & causa res publicantur, l. viam cōstitui. §. si fundo. ff. de seruitutib. rustic. prædior. quamobrem si quis ab huiusmodi oneribus velit quempiam heredum eximere, eum nominatim exprimat oportet. l. si plures. de lega. 3.

Fiscus quomodo teneatur æs alienum soluere bonorum, quæ ad eum deferuntur. Adhæc fiscus tenetur æs alienum soluere, l. vna. C. de pœnis fiscal. creditores præf. lib. 10. quod non procedere censerem, dum illa bona tanquam vacantia caperet. tūc enim ad onera legatorum vel fideicommiss. non teneretur, nec quidem ad libertates, l. quod diuo. ff. de manumiss. testam. l. 4. §. eadem. de fideicommiss. libertatib. Et ista sententia communiter recepta est, teste Alex. in l. recusare. §. sed si fisco. ff. ad Trebel. quod extendunt nonnulli ad eum casum quo Rex in hoc Regno iure albinagij, vt Regales vocant, quandam hereditatem sibi applicaret, vt quoque nil tunc soluere teneatur. Cuius contrarium probatur per text. in l. quidam testamento. §. quotiens. ff. de lega. 1. qui text. procederet nisi bona soluendo non essent, vt dicit Bened. de Plumbino intelligendum illum tex. in d. l. quod diuo. facit l. vna. in fi. C. de caduc. tollend. ibi, scientes etiam fiscum nostrum vltimum ad caducorum vindicationem vocari: tamen illi nec pepercimus, nec augustū priuilegium exercemus: sed quod communiter omnibus prodest, hoc priuatæ nostræ vtilitati præferendum esse censemus, nostrum esse proprium subiectorum commodum imperialiter existimantes. *Bonis albinagij iure vindicatis an teneatur Rex soluere æs alienum.*

Secundò ampliant alij fiscum non teneri ad onera, quādo bona confiscantur ex delicto testatoris: secus esse censentes cum ex delicto heredis, l. cum filius. §. fi. ff. de lega. 2. de Ripa in l. ex facto. §. ex facto. in 4. no. ff. ad Trebell. Sed contra hanc opinionem, quod imò etiam si ex delicto testatoris procedat delictum; nihilominus teneatur fiscus, facit lex secunda. ff. ad legem Iuliam, de vi public. iuncta ratione d. legis vnic. in fi. C. de caduc. tollend. & legis, non puto. de iure fisci. nec enim in d. §. quoties. apparet vlla talis distinctio culpæ. imò in lege, dicitur. de iure fisci, sic scribitur: nullam habet rationem quin fiscus teneatur, cum ex quibuslibet aliis causis fisco vindicatis hereditatibus libertates & legata maneant, facit l. in facto. in fi. ff. de conditio. & demonstr. ibi, fiscus sicut iisdem conditionibus parere debet, quibus persona, à qua id ipsum quod relictū est peruenit: sic etiam cum suo onere hoc ipsum vindicat. probat. §. si verò nulla, & §. seq. in authent. de heredib. & Falcid. colla. 1. vbi cum onere hereditas applicatur substitutis & aliis, qui si nolint, ad fiscum deuoluitur hereditas, secundum datam obseruationem, complentes, vbique deficientium legitimas successiones. Ergo & fiscus si in bonis vacantibus succedat, cum onere succedet. adde l. cum fisco. ff. de senatusconsul. Silan. l. item. §. ait senatus. de petitio. heredita. Quippe non possunt vlla bona ad fiscum pertinere, nisi quæ creditoribus superfutura sunt. id enim

bonorum cuiusque esse intelligitur, quod ære alieno superest, l.non possunt.ff.de iure fisci, quicquid adulatores quidam nitantur in contrarium.

Fiscus non cõfecto inuentario non tenetur vltra vires hereditatis.

Tertiò fiscus licet non confecerit inuentarium, non tenetur vltra vires hereditarias, teste Bart. in l.1. §. an bona. ff.de iure fisci. Bald.& Iason. in l.fin.in princ. col. 2. C. de iure deliber. vbi idem in ecclesia asserit:quandoquidē non conuenitur tanquam heres, sed tanquam possessor. ergo non debet teneri nisi quatenus possidet, teste Ancha. consil.194. ex prædictis.col.vlt.& consil. 322.visa.

Fiscus quomodo teneatur, cũ ex institutione heres fit.

E contrario si fiscus non ex confiscatione veniret, vel ad bona vacantia, sed ex institutione, & tanquam heres, teneretur insolidum vt heres, & ex quasi contractu, sicut alius. §.fi.ibi, in omni persona. in auth.de heredib. & Falc. colla. 1.nisi restitueretur, quemadmodum facillimè restituitur.

Fiscus quãdo impropriè heres.

At quando fiscus venit in defectum omnium, impropriè dicitur heres: quippe tunc bona capit non tanquam heres, sed loco heredis ad bona vacantia recipitur.l.vacantia. & per totum.C.de bonis vacant.Paul.& de Ripa in d.l. ex facto.§.fin.ff. ad Trebel.nec refragatur lex prima.C. vnde vir & vxor.nam ibi fiscus non vocatur per aliquod edictum, nec est in iure edictum, vnde fiscus, sicut vnde liberi.sed cum incerta bona ad eum spectent, deficientibus cõsanguineis & vxore, ne bona sint vacantia, admittitur fiscus, vt alibi diximus de oberrantibus.

Heres etiam dicitur substitutus.

Stet ergo regula firma nostri text. heredis scilicet appellatione omnes significari successores: quæ procedet etiam in substitutionibus: vt si testator dixerit, instituo heredem meum Titium, & quando ipse decesserit, volo bona mea venire ad heredes Ioannis: tunc venient omnes heredes in infinitum. l.paterfamilias. ff. de vulgar.l.si quis filium.§.fi. ff. de acq.hered.l. qui per successionem. de regul. iur. sic consuluit Alex.consi.49.viso themate. in 6.vol.heres enim heredis, testatoris est heres, l.fi. C. de heredib. inst. Rom. sing.683. heres heredis.

Successoris appellatione omnis successor includitur.

Amplia etiam in successore, vt successoris appellatione generaliter omnis successor includatur: de vniuersali successore probatur in lege, quædam. §. nihil. ff. de edendo. quod etiam singularis successor, qui scilicet vnã rem habet, veniat appellatione successoris, tex. in l.fluminum. §. adicitur.ff.de damno infecto, l.1.§.illud. ibi, in locum successisse accipimus, siue per vniuersitatem, siue in rem sit successum.ff.quorum legator.l.fi.de exceptio.rei iudic.Guido Papæ decis.458.in dispositione. intelligatis dum materia eis conueniat, nec aliud suadeat contraria ratio. Alias contra, vt docet Felin. in c.quia V.col. penul.de iudic.Alex.& Ias. in d.l.quidam.§.nihil.vnde consuluit idem Ias. consil. 89. in præsenti.vol.3.Quod immunitas concessa alicui & suis heredibus, non extenditur ad singularem successorem.

Et vltra id dicerem præfatam regulam non procedere, quando fit mentio de herede testatoris disponentis: vt tũc solum veniat primus heres, l.qui liberis.§.hæc verba. ff. de vulgar. tex.in l.sciendum.vbi scripsi, ?. eod.

Heredis nomĩ ad alios heredes non extenditur, si natura rei repugnat.

Secundò cum natura rei repugnat, vtputa quia de re nõ transitoria ad heredes loquimur: veluti in vsufructu legato Titio & heredi: quo casu de primo tantum intelligetur, per l.antiquitas. C. de vsufruct.ita consuluit Soc.consi.57.in causa. column.3.in vol.& Alexand.consi. 49.viso. col.2. in 6.vol.post Bar.& alios in l.Gallus.§. etiam. de liber. & posthu.& Bal.in l.liberti.C.de oper.libertor. Alioqui. resultaret absurditas, quod proprietas inutilis remaneret penes proprietarium: de quibus scripsi in l. sciendũ. ?.eod.Sic quoque ad feudum concessum alicui & heredibus, non veniet nisi primus heres masculus, c.1.de success. feud. Ex consuetudine tamen Regni Franciæ, dum alias non limitata concessio, feudum transit ad quoscumque. nam instar bonorum patrimonialium feuda sunt redacta, vt scripsi in arbore feudorum post Ioan.Fabr. in l.1. C.de summa Trinita.

Feuda in Gallia ad instar sunt bonorum patrim.

Heredis nomĩ alios heredes non comprehẽdit ratione impossibilitatis.

Tertiò non procedit ratione impossibilitatis: vt si actus de herede viuentis loqueretur, tunc cum sit impossibile viuentem, heredem habere. l. 1. ff. de heredita.vend. l. qui superstitis.de acquir.heredita. vt valeat potius quàm pereat huiusmodi dispositio, intelligetur de descendentibus, primum gradum tenentibus.l.si quis Titio. cum l. seq. secundum vnum intellectum.ff.de vsufruct. accrescend.ita consuluit Soci. consi.57. in causa. col. 2. vol.3.

Heredis nomẽ ad liberos relatum.

Quartò idem eum dispositio repugnaret, aliasque inutilis esset: vt si quis substituat filio si sine herede decesserit, intelligitur de liberis. text. in l.ex facto.§. fi. ff.ad Trebel. Alex. d. consi.49. col.3. vol.6. Guido Papæ in decis. Delphi. q.591.verbum, heres.imò tali stante dispositione, si filius meus decedat absque herede legitimo, substituo talem: tunc substitutus excludit patrem instituti pueri, teste Guido.Papæ in decis. suis. q.457. mater filium.

Quintò si dicatur, volo quod hoc palatium, aut quæpiã huiusmodi res veniat de herede meo in heredem, intelligentur hæc verba de liberis testatoris, de vno scilicet filio in alium, vt consuluit Socin.consi.57. in causa.column. 2. & seq. in 3. vol. & non generaliter de quibuscunque successoribus. Quemadmodum etiam prohibitio alienationis facta suis heredibus, intelligitur facta filiis tantum, & non nepotibus, ratione odij.§.nos igitur. in authen. de restitutio. fideicom. colla.9.

Heredes mei qui.

Sextò, quando testator grauaret suos heredes, ita dicẽdo, Grauo meos heredes ad tale quid præstandum, primi solum heredes continebuntur. nam hoc pronomen meorum & suorum ad priores tantum institutos pertinet. l. si ita.ff.de auro & arg.lega.sic expresè docet Alberic.in rub. ff. de vulgari. col.65.versi. quæritur an debeant. facit §.4. Inst.de pupill. substitu.

Heredis nomine singularis successor non venit.

Septimò, non venit singularis successor, veluti legatarius, Bal. in l.si adducta. col. 1.C.de furt.& superius dixi.

Heredis masculi nomen si exprimatur, fœminas excludit.

Octauò, non venirent appellatione heredis quicunque successores, si de contraria mente appareret: verbi gratia dictum fuit, Volo bona mea venire ad heredes meos masculos, tunc quia limitatum fuit, non venient fœminæ nec extranei, licet masculi. Ioan. Auer. in additio.ad Specula. titul. de testam. in rubr. circa fin. Refert Claud. Aquen.in §.forsitan.l.Gallus.column.3.ff.de lib.& posth.Alia multa dixi in l.heredis.1.?.eo.quæ ne repetã, illic videre poteris.

Expressũ duobus modis dicitur.

Postremò dicitur in text. *Et si verbis non sunt expressi.* Vbi sciendum est expressum duobus modis dici, verbis, vt hic: quod tribus modis subdistinguitur. Aut enim verbis expressum est in genere, vel specie, vel indiuiduo, vt docet Bar.in l.1.in 2.q.principa.n.7. Alias dicitur exprimi volũtas facto vel factis.l.de quibus.ff. de legib.ca.dilecti.de appellatio. Et quando expressum faciat cessare tacitum, docet l. cum filio.§.ff. de vulgari. Et an tacitum plus prosit expresso, vel contra, multa congerit Ias.& alij in l.cum quid. ff. de reb. credit.Ias.in l.prætor.de noui oper.nuntia.& Dec. in l.expressa.de regul.iur. Quantumque prosit hæc claus. pro expressis haben. scripsi abundè in concorda.Franciæ.in forma manda. ac in praxi beneficial. in form. signat. Alia hic non exprimam, vt ad alia perueniam.

Expressum quando faciat cessare tacitũ.

POMPONIVS LIBRO XVI.

Lex clxxj.

Peruenisse ad te rectè dicitur, quod per te ad alium peruenerit: vt in hereditate à liberto per patronum filiumfamil. patri eius adoptiuo acquisita responsum est.

Explicatio textus.

Peruenisse ad me dicitur, quod per me alteri est acquisitum: vnde ad filiumfamil. censetur hereditas peruenisse, quæ patri adoptiuo fuit acquisita: veluti ad libertum quoque peruenisse eodem casu dicitur in l. cepisse. vbi scripsi, ?.eod.idem est in verb.cepisse.

Hereditas filij adoptiui, soluta adoptione redditur.

Vtilitas & effectus huius legis est, vt soluta adoptione paterfamil. illam hereditatem filio adoptiuo restituere teneatur, iuxta l. non enim. & l. Si arrogator. ff. de adoptio. quem putarem verum esse legis sensum, quicquid hic dicat glo. Alias qua de causa loqueretur hic tex. potius de patre adoptiuo quàm de alio? quippe naturalis pater non

restituit

restituit acquisita per filium, l. placet. ff. de acquir. heredita. vbi iurium interpretes.

Ita maritus soluto matrimonio debet vxori restituere quod ad eum peruenerit per vxoris seruum aut libertum, l. si verò. ff. soluto matrimo.

Preciū ex re debitum, quod peruenit, quomodo restituatur. Adhæc precium ex re debitum peruenisse dicitur ad hoc, vt restituere teneatur. l. si possessor. §. ait Senatus. ff. de petitio. heredit. sed fructus ex re perceptos restituere quis non tenetur, l. quod his. ff. de lega. 3. intellige tamen vt in l. fructus. ff. de rei vindica. & in c. granis. de restitu. spoliat.

Quod ex iniquitate defūcti ad heredē peruenit, restitui debet. Heres quoque restituere tenetur quod ad eum ex iniquitate defuncti peruenerit, l. 3. in fi. & l. si plures. ff. de vi & vi arma. l. quod diximus. in fin. cum l. seq. quod met. caus. c. fi. de sepultur. l. 1. in fin. depositi. Et peruenisse quando dicatur, docet Vlpian. in l. 2. §. peruenisse. ff. de heredita. vel actio vend.

Peruenire quot modis dicatur. Commune autem verbum est hoc verbum perueniat, quod duobus modis capitur, directè & obliquè. in directa significatione accipitur in l. 2. §. peruenisse. ff. de heredit. vend. l. heredes mei ad Trebel. in obliqua. l. fideicommissa. §. hæc verba. ff. de legat. 3. & d. l. heredes mei. §. cum ita. & ita docet Bart. & alij in l. Centurio. in fi. ff. de vulgari. Ioan. de Ana. consi. 46. Circa. & ibi in additio. & Alexan. consi. 43. Ex narratis. in 5. vol. nisi addatur verbum. Eo ipso perueniat: tunc erit directum, teste Bald. in l. fi. col. vlt. C. de sacrosanct. eccles. plenè de Ripa & alij recentiores in d. l. Centurio.

Amplius de verb. peruenit habes in l. sæpe. in fi. l. aliud. §. 1. l. nomen. in fi. ac l. pecuniæ. 2. §. munus. l. littus. & l. seq. hoc titul. Et si dicatur, quando peruenerit ad vigesimum annum, an requiratur completus, vel cœptus, videte in l. non putabam. ff. de conditio. & demonstratio. & quæ scribat ibi Soci.

Adoptiuus pater. *Patri adoptiuo.* Pater autem adoptiuus dicitur qui legitimè quendam in filium suum accepit, siue adoptauerit, siue arrogauerit, l. adoptio dicitur. & pater adoptiuus. l. 1. & 2. & l. si paterfam. ff. de adoptio. qui filius habet iura descripta in suo instrumento odoptionis vel arrogationis, & alia iura ciuilia, quæ ius ei præbet ratione filiationis, vt in l. si arrogator. & per totū. ff. de adoptio. & Inst. illo tit. & C.

De eo qui susceptus est pro filio. Idem in eo dicemus qui promisit aliquem obseruare & tractare vt filium, vt etiam is succedere promissori ex testamento possit, & alia iura filiationis huic conuenientia habere, l. quidā cum filium. ff. de verbor. obligat. vbi Bar. & plenè Doct. tractant, Alex. consi. 141. viso instrumento. in 6. volu. & Ias. consi. 141. circa primum. col. 3. nu. 5. in 4. vol.

Adoptiuus ex causa ingratitudinis exheredatur. Veruntamen posset hic filius adoptiuus, quemadmodū alius naturalis & legitimus ex causa ingratitudinis exheredari, argumento à minori ad maius, cū minus iuris habeat adoptiuus quàm naturalis. §. aliud quoque. & §. causas. in authen. vt cum de appella. cognos. colla. 8. & in d. l. quidam. valet siquidem plus veritas quàm fictio.

Pater naturalis pro non legitimo. Alius est pater naturalis qui nulla matrimonij solemnitate interueniente suam insequens libidinem, genuit filiū, scilicet ex concubina. de quib. loquitur titulus de natural. lib. liber. qui licet. de iure possent in quadam hereditatis portione succedere, etiam existentibus legitimis. authent. licet. C. de natural. liber. hodie tamen ex consuetudine

Naturales filij, pro spuriis. Franciæ naturales huiusmodi filij quos bastardos appellamus, nullo modo succedunt parentibus, nec econtra parentes illis, nisi fuerint à principe legitimati, teste Bened. in repetit. c. Raynutius, in verb. & vxorem. n. 109. cum seq. de testam. quem sequitur Chassan. in consuetud. Burgund. rubr. *des bastards*. §. 1. & §. 3. in glo. *ab intestat*.

Pater naturalis, pro iusto patre. Alius est pater naturalis & legitimus, alias iustus pater vocatus, vt dicam in l. iusta. ⁊. cod. qui scilicet ex legitimo matrimonio filios procreauit: de quo loquitur l. si quis à liberis. & totus titul. ff. de liber. agnoscend. & ff. de suis & legitim. heredibus, & alibi infinitis in locis.

Pater pro magistratu. Pater etiam dicitur, magistratus. nam princeps & magistratus vt patres erga subditos se habere debent: sicque nominantur in iure, vt in rub. C. de ratiocin. oper. public. & de patrib. ciuita. & l. 3. de his qui sponte munera publica subeunt, lib. 10. Quemadmodum etiam Hebræi appellant principem, reique alicuius auctorem, vt Iabel pater fuit habitantium in tentoriis, Genes. ca. 4. Er reges Palæstinorum vno eodemque nomine Abimelech appellabantur

Abimelech dictio Hebraica quid denotet. à dictione Hebraica *abi*, id est pater meus, & *melech*, id est Rex: quia Rex debet esse omnibus pater, vt lib. Geneseos habetur. De multiplici patre scripsi in Scholastic. priuil. 67.

Peruenire, pro ad locum constitutum venire. Dicitur is quoque peruenire qui ad locum constitutum venit, exempli gratia: Capuæ certum olei pondus dari quis stipulatus est, eius temporis æstimatio fit cum peti potest: peti autem potest cum primum in locum peruenıri poterit, l. idem erit. ff. de verb. oblig.

Acquiri quomodo dicatur hereditas. Sequitur in tex. *Acquisita*, id est quæsita, parata: vnde quoties acquiritur hereditas, aut quid aliud per alterius potestati subditum, confestim acquiri dicimus ei, cuius est in potestate: ita vt neque momēto aliquo subsistere videatur in persona eius per quem acquiritur, l. placet. ff. de acquir. hered. facit l. si filius. §. fi. ibid. Et cepisse quis intelligitur, quamuis aliis acquisierit, l. cepisse. ⁊. cod. vbi scripsi.

Acquirere quomodo dicatur communis seruus. Communis seruus etiam si ex re alterius dominorum acquisierit, nihilominus id erit commune. l. communi. 1. Communi diuid.

Acquirere dominium. Acquirere dominium dicitur, in l. si. in prin. ff. de eo per quem fact. erit. l. si creditores. de separatio.

Acquire reditus, l. impensæ ⁊. cod.

Acquirere seruitutem. Acquirere seruitutem proprietarius potest, imponere minimè, l. sed & si quid. §. sed nec seruitutem. ff. de vsufruct. l. 1. communia prædior.

Acquiritur ei & ad quē rei commodum respicit. Acquiri quoque dicitur ei ad quem rei commodum respicit, l. si extraneus. in fi. ff. de iure dotium.

Acquirere rē vsu. Rem vsu acquirere est rem vsucapere, præscribere. l. ait prætor. §. penult. ff. ex quib. caus. maior. & in toto titul. ff. de vsucapio. cum tit. seq.

Acquirere exceptionem. Iureiurando dato vel remisso reus quidem acquirit exceptionem sibi, aliisque, actor verò actionem acquirit, l. nam postea. §. 1. ff. de iureiur.

Impensæ vtiles. Vtiles impensas Fulcinius ait ex quibus reditus mulieri acquiratur, l. impensæ. ⁊. cod. si quas alias huiusmodi phrases addere velitis, videte quæ scripsi in lege, alienationis. ⁊. cod.

Conquirere quid. Conquæstus. Conquiro, quasi simul cum aliquo acquiro, vel vndequaque: inde conquæstus siue quæstus dicuntur ea quæ socij seu maritus & vxor durante matrimonio acquisierunt, l. quæstus. ff. pro socio. facit l. ab accusatione. in fi. ibi, Aliúdve quid cōquisisse. ff. ad Turpillia. Vel cōquiro, id est diligenter inquiro, l. 4. ibi, mandatis autem cauetur de sacrilegiis, vt præsides, sacrilegos, latrones, plagiarios conquirant. ff. ad legem Iul. peculа. l. congruit, de offic. præsid.

Exquirere quid. Exquirere pro perquirere, perscrutari milites. ibi, quoties quis custodiam militum euaserit, exquiri oportere vtrum nimia negligentia militum euaserit, an casu. ff. de custod. reor. l. de his controuersiis, quæ ex testamento proficiscuntur neque transigi neque exquiri veritas aliter potest, quàm inspectis, cognitisque verbis testamenti. ff. de transactio, l. Diuus. 2. in fin. de custod. reor.

Inquirere quid. Inquiro, inuestigo, l. 1. §. hoc autē. ff. de seruis fugit. vbi primo dicit inuestigare, & demum inquirere. l. 4. ibidem, l. æquissimum. §. proinde venas quoque lapidicinarum, & huiusmodi metallorum inquirere poterit. ff. de vsufruct. Et inquirere, id est perquirere, vel informationes in aliquem

Inquisitiones. facere: inde dicimus ad crimen per inquisitionem procedi, quod acta & gesta penitus inquiri soleant in informationibus. c. qualiter. de accusatio. docet Bar. in verb. inquisitionem, in extrauagan. ad reprimendum quomodo in læsæ maiesta. crimi. proceda.

Requirere reum. Requirere reum, pro exquirere, vt absens copiam sui faciat, idem penè significans quod inquirere seu exigere. sic intelligitur totus titul. ff. de requirend. reis. & l. requirendi. C. de seruis fugitiu. l. in rebus. §. possunt. ff. commoda. ibi, de impensis videlicet agi potest in valetudine serui factis, quæve post fugam requirendi, reducendique eius causa

factæ essent.l. qui petitorio. de rei vindica.l. de pretio.de Publicia.in rem actio.

Requirere pro petere & desiderare.

Alias requiro,id est peto,supplico, desidero,interpello, quemadmodum frequētius in iure Pontificio accipitur,vt c. Requisiuit tua. f.de ordina.ab episc. qui renuntiauit.ea. requisiuit. de in integr.restitu.c.requisisti. de testam. c. requisiuit. de sponsal.l.item ait prætor.in fin.ff.ex quib.caus. maior.quo verbo solet vti procurator Regius in hoc Regno,videlicet Requiro pro Rege.

VLPIAN. LIBRO XXXVIII. AD Sabinum. Lex clxxij.

Liberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

Intellectus ad multas rub.

Liberti appellatione nedum libertus venit,sed & liberta.Ratio traditur, quia masculinum concipit fœmininum. Scripsi plenius in l.1.ꝫ.eod.Et per hanc legē declaratur titulus Inst.de success.libertor.& de assignatio.libertor.ac de assignād.libert.ff.& de libertis vniuersitatis.Et de bonis,ac de operis libertor. & omnes aliæ infinitæ leges de liberto facientes mentionem, vt quoque libertam videantur continere. Quandoque tamen vterque exprimitur,vt l.filij libertorum libertarumque. ff.ad munic.& alias,vt fusè scripsi in l.1.ꝫ. eod.

Appellare pro nominare.

Appellare significat vocare , nominare , dicere : veluti sponsio appellatur. lege, sponsio. ꝫ.eod.Et eum qui vectigal populi Romani conductum habet,publicanum appellamus. ꝫ. eodem. Et telum appellatur quod ab arcu mittitur, l.si calumnietur. §. telum.ꝫ.eod.& l.munus. 1. l. ager. l.quibus.l.frugem. l. boues. l. qui mortui. & aliis pluribus in locis.ꝫ.eod.Et superficiarias ædes appellamus, &c.l.fin. ff. de superficieb. & Iurisconsul. sic ait : indignus militia iudicandus est qui patrem & matrem à quibus se educatum dixerit, maleficos appellauerit. l.1.in fin.ff. de obseq. licet gl.ibi exponat pro accusauit.sed illa expositio extranea est ad tex.facit l.1.in fi.ff.quor.bonor.ibi,& appellatur quorum bonorum.& l.1.quor.legator.& l.ex maleficiis.§. 1.ibi quas appellamus negotiorum gestorum. de actio.& obliga.

Appellatio pro vocatione & nominatione.

Inde appellatio pro nomine, vocatione, vel nominatione:vt Iurisc'ōs.ait, heres & hereditas tametsi duas appellationes recipiāt,vnius personæ tamen vice funguntur, in l.heres.ff.de vsucapio. quamuis duplici nomine vocentur heres & hereditas,tamen vice vnius funguntur,videlicet testantis defuncti.facit §. hereditas.Insti. de heredibus instituend.

Et fundum sine propria appellatione nominare est simpliciter illum vocare,vt lego fundum non adiiciēdo Cornelianum aut Sempronianum.l.vbi.in princ.ff. de verbor. oblig. iuncta l.si quis in fundi vocabulo. de lega. 1. facit l. Diuus.§. panniculariа. ibi, vt & ipsa appellatio ostendit,ff. de bonis damnat.In eisdem terminis quā plures habemus leges in hoc ipso titulo,in l.vrbis appellatio. l.pecuniæ appellatione. cum l.seq.& l. nominis & rei appellatio.& l. mulieris appellatione.& l.rei appellatione.2.l.rectè. in fin. ibi,partis appellatione.& l.detestatio.§.familiæ appellatione.l.armorum appellatione.& l.seq.l.cetera,& l.bonorum appellatio.& l.locus.& l.natorum.l. vestis appellatione. l. spadonum generalis appellatio est.l.generi appellatione.& l. hereditatis. & aliis plerisque in locis.

Appellare pro in iudicium vocare.

Secundò appellare pro in iudicium vocare , vel interpellare accipitur : vt qui prior appellat, prior agat , l. qui prior. ff.de iudic.id est qui prius alium vocat in iudicium, seu interpellat , debet prius agere,id est actus iudiciales prosequi,quam alius posterior. probat l.fideiussor obligari. in fi.ff.de fideiussor.vbi prius dicit appellat , postea interpellat.

Appellare pro attentare alterius pudicitiam.

Assectari quid.

Tertiò capitur nonnunquam pro blanda oratione alterius pudicitiam attentare. Aliúdque est appellare,aliud assectari. appellat enim qui sermone pudicitiam attentat: sectatur qui tacitus frequenter sequitur. Assidua etiam frequentia quasi præbet nonnullam infamiam , l. item apud. §. appellare. ff. de iniur.

Appellare debitorem creditor quomodo dicatur.

Quartò dicitur appellare creditor debitorem , cum ab eo reposcit quod debetur.l.quidam Hiberus. ff.de seruitutib.vrbanor. prædior.

Appellare pro prouocare ad maiorem.

Quintò appellare est prouocare ad maiorem scilicet. Est enim appellatio à minore ad maiorem iudicem facta prouocatio,c.anteriorum.§.illo.2.q.6.&per totum titul.ff. & C.de appella. nec in cōtrarium valeret cōsuetudo,quod ad parem vel minorem appellaretur:esset enim contra substantiam appellationis.glo. sing. in c.2.in verb.officiali.de cōsuetud.lib.6. & scripsi in 3.tomo ordinatio.tract.de appella.licet Doct. in c.cum sit Romana , de appella. dicant prouocationem esse extra iudiciū, appellationē in iudicio, & Ias.in l.1.col.1.de noui oper.nuntia. quæ differētia passim confunditur.

Appellatio & prouocatio quid differāt.

Et sæpius vtuntur Iurisc. verb. prouocationis indistinctè & appellationis,siue à sententia appellētur,siue ab actu extraiudiciali , Vlpia. in l.1.ff.de appella.l. qui Romæ.§.pen.de verbor. oblig.l.2.de pœnis.Et res per appellationem extrahitur,l.si filius qui patri.in fi. ff.de bonis libertor. l.1.quando appel.fit.

Appellans.

Inde appellans, qui appellat , l.iudici ab appellatoribus conuitium fieri non oportet:alioquin infamia notātur. ff. de iniur.idem appellator etiam dicitur in l.1.§.dies.quando appelland.fit.l.vna,si penden.appella.mors interuener.

Appellandus.

Appellandus quoque dicitur is ad quē appellatio emittitur,l.1.§.solent. ibi, ipse erit appellandus. ff. quand. appelland.fit.

Appellatoria tempora.

Appellatoria tempora vocat Iurisconsul. appellationis tempora. l.ei.in fi.ff.de appella. plura ex praxi contuli in 3. tomum commentar. in consti. Reg. Gallic. titul.de appella.quæ possunt ibi videri.

Appellere pecus.

Appellere pecus, in l.vnam. in fi.ff.vt in flumine publi. nauig.liceat.l.1.§.Trebatius. de aqua quotidia.l. vna.§.hoc autem. de fonte.Est autem appellere animalia ad aquam, ea ad adaquandum conducere,vel adducere:vnde dicitur seruitus,pecoris ad aquam appulsus , ipse accessus & conductus de quo in l.1. ff. de seruitutib. rusticor. prædior. l. pecoris.ibidem. plenè Cepol. in rub.de seruitu. pecoris ad aquam appuls. in tract. de seruitutib.

Placere quid denotet.

Placuit.Per hoc verbum fit legis decisio,quando ab Imperatore vel alio legis condendæ potestatem habēte prolatum est.nam quod principi placuit,legis habet vigorem, l.1.ff.de constitutio.princip.§,sed & quod princip. de iure natur.in Insti.declaraui in rub. de Regia faculta. in concorda.principi tamen nihil placere debet nisi quod iustum & honestum sit. animal quippe est rationale , secundum Bal.in l. princeps. ff. de legib.

Placere verbū religiosis non conuenit.

Quo verbo priuantur omnes religiosi,nisi sint Abbates seu Episcopi:quia tūc ab ipsis prolatū in religiosos est metuendū.c.ad nostram:de appel.c.si religiosus.de elect.in 6.

Placet,mulier si dicat, turpe est.

In ore quoque mulierum hoc verbum placet, turpe est: quia placitum mulieris residere in ore viri debet,cum ipsæ sint in potestate maritorum,maximè in Francia quemadmodum constat ex omnibus consuetudinibus eiusdem Regni,nisi sint interuersæ,vt scripsi in l.mulieris. ꝫ.eod.

Placet denotat arbitrium boni viri.

At verbum hoc placet, denotat arbitrium boni viri. l. Thais.§.sorore.ff.de fideicommissar. liberta. Si verò diceretur beneplacito tuo quidpiam relinqui , intelligendum esse videretur de libera voluntate,vt docet Guido Papa in suis decisio.q.475.in iure.& Panor.in c.verum.colum.1.de foro competen.& Bar.in extrauag.ad reprimendū.in verb. videbitur.adducit verba denotantia meram voluntatē,vel arbitrium boni viri. Ias.in §.in bonæfidei.Insti.de actio.l.si sic. de lega.1.

Verborū ampla significatio quomodo restringatur.

Tamen in forensi iudicio notandum omnia verba quantumuis liberam voluntatem denotātia,restringi ad limites rationis & causæ : quemadmodum expertus ego vidi executorem testamenti non obstante plenissima potestate concessa à testatore disponendi pro libito, & erogandi quasdam pecunias, vt vellet , nihilominus rectè conuentum ad reddendas rationes:ne scilicet pro effrenata cuiuspiā libidine meretricibus aut aliis turpibus vsibus

consumere

consumere pecuniam liceat. facit l.quidam decedens.ff.de administra.tutor.

Verba in dubio quomodo intelligenda. Et in dubio verba sunt intelligenda secundum arbitrium boni viri, vt cõsuluit Alexand.consil. 58.habita, in fin. volum. 3.per l.cum filius. §.pater. vbi Barto. ff.de legat.2. vnde si quis promiserit sarcire damnum ad voluntatem & beneplacitum tuum, intelligetur secundum arbitrium boni viri, & non de nudo placito, vt docet Masuer.in practic. sua titul.de obligationib. §. item si offensor. Dec.in l.in personam. §.1.in fin.ff.de regul.iur. id esse intelligit quod in rebus suis quis faceret, aut velle sibi fieri. Ego vero intelligerem arbitrium boni viri esse quod bonus vir, id est iudex arbitraretur, videlicet ex bono & æquo, non habita ratione propriæ voluntatis. Sicque omnia huiusmodi verba ad voluntatem alicuius collata debent intelligi de voluntate rationi consentanea, quemadmodum in dies moderari videmus.

Arresta quid denotent. Ita mihi summopere videntur errare, qui Græcam affectantes analogiam verbum Gallicum arresta supremæ curiæ interpretantur placita: nempe curiæ supremæ non pro placito, sed secundum iura iudicant, adactæ scilicet iureiurando seruandis constitutionibus Regiis. non potest ergo magis hoc dici curiæ supremæ quàm alterius placitum: sed solius hoc est principis, non alterius. l. 1. ff. de constitu.princip. Et quod senatus censet, vocatur senatusconsultum, instit.de iure natur.sicut docui in tract.vt contract.testamen.artic.1.glos.2.in 2.tomo commentarior.

Placitum cõuentum. Alias placitum conuentum dicitur id quod placuit. l.4. ff.de seruitutib. ibi, per pacti vel doli exceptionem occurretur contra placitam seruitutem vindicanti & in l.tutor. *Conuenta, pro voluntate.* in fi.de vsufruct. Conuenta dicitur voluntas in l.1.ibi, placitum & consensus. ff.de pact. placitum quoque pro decreto seu senatusconsul. scribit Budæ.

IDEM LIBRO XXXVIII.
Ad Sabinum. Lex clxxiij.

Collegarum appellatione ij continentur qui sunt eiusdem potestatis.

Collegæ qui dicantur. Ista lex duas habet partes, prout duo dicta continet. Secunda ibi, qui extra. Collegæ dicuntur Græcè συνάρχοντες, qui eiusdem sunt potestatis, hoc est dignitate pares: ab eligendo, quasi in idem munus electi: vel à colligendo, quod ad idem munus & officium collecti sint. vnde præsides inuicem collegæ sunt, l. solent. ff. de custod.reor.ibi, solent etiam præsides prouinciarum in quibus delictum est, scribere ad collegas suos, vbi factores agere dicuntur *Collegium, pro societate.* & desiderare vt eum persecutoribus ad se remittantur. Inde collegium, collegarum, societatem appellamus, vt collegium Doctorum, & Aduocatorum, §. penul.in authen. vt defuncti seu funera.colla.5. Sic collegium tutorum.l.1. C.de diuiden. tutel. l. 3. de probatio. & collegium pistorum, de quo in l.1.§. item.collegia. ff. quod cuiusque vniuersita.nomi.

Collega eiusdẽ sunt dignitatis. In hac lege sequentia possunt esse notabilia: primum, quod collegæ sunt eiusdem potestatis, dignitatis, & auctoritatis, tam iunior, quam antiquior, licet quandam antiquior vltra alios habeat præeminentiam, sed non iurisdictionem, cum par in parem non habeat imperium, l.nam & magistratibus. ff. de recept.arbitr. vt in consulibus ait tex.in l.1.ff.de offic. consul. & in prætore. l. apud filiumfamil. §. 1. de manumiss. vindic.

Collegiati. Idem in collegiatis, quos alias bursarios vocamus, vt Theologus etiam antiquior nullam habeat in alium iurisdictionem, etiam qui tantum elementa grãmatices disceret. paris enim sunt potestatis per hunc tex. sed ad priorem vel primarium spectat eos corrigere, nisi ex statuto data fuerit quoque potestas collegis, & iurisdictio: vt puta quod collega deficiens in lectione mulctetur à collegis: tunc ratione statuti hoc poterunt. quemadmodum plerisque nostris statutis cautum vidi, sed quæ non exercere mihi contigit apud officiosos meos collegas, potissimum tantæ auctoritatis viros, quales habui Cathurci Do.de Petrucia, virum equidem eximiũ: apud Bituriges Do. Alciatum, virum omnium votis satis celebratum: nũc quoque in academia iuris Canonici Parisiensi, viros egregios dominum Claudium Fabrum, Petrũ Clericum, Petrum Parpasium, viros dico tum scientia tum exercitatione præditos, quos nobis incolumes Deus seruet.

Collega antiquior quid possit. Adhæc antiquior absente vel recusante superiore aut decano, potest congregare collegium, l.2. vbi Doct.de decurio.lib.10.C. Et quod à maiori parte factum fuerit, habendum est ac si ab omnibus esset factum. l. quod maior. ff.ad municipal. vbi alia addidi.

Collega supplet officium collega. Ita collega supplet officium collegæ valetudinarij, vel alia iusta de causa præpediti, vt sæpius feci, d. l. vna. ff. de offic.consul. Et si magistratus creatus appellauerit collegã eius, interim vtriusque officium sustinere debere scribit Iurisconf.in l.Imperatores.§.1.ff.de appella. seque habere debet collega erga collegam sicut frater erga fratrem: licet nonnunquam maior & durior inter collegas inuidia sit, quàm inter extraneos. Et collega in magistratu quod teneatur pro collega, tex.est in l.2.§.ius reipub.ff.de administra rerum ad ciuita. pertinen. postea repetiturus quod pro ipso soluerit, vt ibidem probatur. De Episcopo verò *In clerici & presbyteri degradatione, quot quirantur Episcopi.* qui in degradatione clerici vocare debet collegas, id est Coepiscopos, loquitur tex.in c.si autem. 15. q.7. vbi communis est opinio Doct.& c.non potest.de re iudica.in degradatione clerici tres requiri Episcopos, & in presbytero degradando sex, vltra proprium Episcopum, per c.si quis timidus.cum seq.15.q. 7. Tamen in Francia dicunt nonnulli ex consuetudine tres Episcopos sufficere tam in degradatione clerici quàm presbyteri, interpretantes præfata iura loqui de Episcopis audientibus delinquẽtes, & cognoscentibus de causis clericorum, sed non de degradatione, vt in c.degradatio.de pœnis, lib.6.

Collegiata ecclesia. De ecclesia collegiata scripsi in §. volumus. in verb. collegiatis.de colla.in concorda.& de collegio videte quæ scripsi in l.Neratius.ĩ.eod.

Quod maior pars vniuersitatis constituit, id ratum habere debet. Et quamuis interpretes in iure dicant generaliter duas partes ex tribus adesse debere in l. nominationum. C. de decurio.& in l.cũ omnes.de constit. hodie tamen inualuit fori consuetudo, vt quod maior pars vniuersitatis constituerit, id ratum habeatur, per l.quod maior, ff. ad municipa.c.1.& per totum, de his quæ fiunt à maiore parte capitul.

Collega quomodo pro collega teneatur. Adhæc non est omittendum quòd vbi sunt plures collegæ, si tempore depositi officij quispiam illorum desierit esse soluendo, tunc alij pro eo tenentur: at si omnes fuerint soluendo, quilibet tunc pro virili tenetur. ideoque probandum est collegam fuisse soluendo tempore depositi officij, l.Imperator.ff.ad municipal. Bal.per illum tex.in l. ex persona collegæ. C.de probatio.l. bona. ff.de iure fisci: quippe tenetur collega negligẽtiæ ac pœnæ causa.d.l. Imperator.& Boer.in decis.Burdegal,q.60.

Collega, socius, comes, & sodalis quid differant. Postremò non omittenda videtur hic differentia quædam inter collegam, & alia quæ sequuntur symbolisantia nomina: quod videlicet collega dicitur esse in officio, socius in quęstu, comes in itinere, sodalis in mẽsa: veluti docet Lucas de Penna in l.1. C. de pericul.nominat. lib.10. quæ differentiæ licet non semper obseruentur à Iurisperitis, conferunt tamen ad proprietatem verborum. videte in l.1.ff.de colleg.illicit.

§.QVi extra continentia vrbis est, abest: ceterum vsque ad continentia non abesse videtur.

Explicatio text. Is abesse videtur qũi extra vrbis continentia est: & sic qui non est in vrbe, nec in suburbiis, dicitur abesse: ob id eius procurator si petat rem ratam dominum habiturum satisdare debet, l.mutus. §. is qui.& glo.in l.præsens. ff. de procurator. Et is debet citari qui est in continentibus, & alij effectus exerceri, qui præsentibus conueniunt. Quod facit etiam ad illum qui est vicarius constitutus, quoties Episcopum abesse contigerit: vt si profectus sit Episcopus

extra vrbis continentia, etiam si prope ciuitatem sit, quod abesse censeatur. Sic quoque nominatus pro nominationibus insinuandis non tenetur Episcopum absentem sequi, vel ad illum ire: sed vicario insinuare sufficiet, & ab eo vacans beneficium requirere, vt plene scripsi in tract. nomina. q. 14. multa de hoc verb. abesse scripsi in l. mulieris. §. abesse supr. eo. & reliqua dicam in l. absentem. ī. eo.

Absente Episcopo cui insinuentur nominationes.

De continentibus quoque dixi in l. notionem. §. 1. supra eod. De dictione extra in l. rei appellatio. 1. ī. eod.

IDEM LIBRO XL. AD Sabinum. Lex clxxiiij.

Aliud est promittere furem non esse, aliud furto noxáque solutum. Qui enim dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur: qui furto noxáque solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

Explicatio text.

Olim dum vendebantur serui moris erat in vendendo, cauere fures eos non esse, furto noxáque solutos. quoniam igitur hoc frequens erat, Iurisconsul. elucidat, dicens hæc differre, nam aliud est promittere quod seruus non est fur, vel quod furto noxáque solutus est. nempe qui dicit furem non esse, loquitur de proposito hominis, quod propositum furandi non habet. ideoque si venditor pronuntiauerit vel promiserit furem non esse, tenetur ex sua promissione, si seruus furtum faciat. esse autem hoc casu furem non tantum eum intelligimus, qui extraneo, sed & qui suo domino quidpiam furatur. l. quo si nolit. §. 1. ff. de ædilit. edict. itaque si furtum domino venditori seruus fecisset, nō hoc foret necessario in venditione prædicendum, nec ex hac causa redhibitio fieret: verum si dixerit hunc furem non esse, illa parte tenebitur, quod dixit promisitve. l. si furtum. ff. de ædilit. edic. Qui etiam addit seruum furto noxaque solutum, tunc nemini esse obligatum promittit furti vel alterius noxæ nomine, vt l. ex empto. §. etiam si ignorans. ff. de actio. empti. vbi venditor etiam ignorans hoc debet promittere, nempe qui furtum committit obligatur domino saltem ad rei restitutionem, §. 1. Instit. de obligat. quæ ex delic. & ad vindictam publicam, vt puniatur. §. fin. Insti. eod.

Dominus quomodo pro noxa serui liberetur.

Sed dominus liberari potest dando seruum pro noxa, l. 1. & per totum ff. de noxal. actio. si ergo dominus soluerit pro seruo, vel alias transegerit, vt nihil ab eo petatur, seruus erit solutus furto & noxa, vt nec quidem amplius teneatur eum in noxam tradere: nimirum si possit exprimere seruū furto noxáque solutum: significans seruum quidem iam furtum fecisse, noxa tamen solutum, id est noxali iudicio non esse subiectum. facit l. quis sit fugitiuus. §. quod aiūt. ff. de ædilit. edic. idem in permutatione solere promitti testatur Iurisconsul. in l. fin. ff. de rerum permuta.

Furem an dominus liberare possit.

Vbi se offert quæstio, an dominus furem liberare possit, dicendo furem voluntate sua, scilicet domini rem accepisse: & breui respondeo non posse. nam ex furto acquiritur actio fisco ad vindictam. l. licita. §. quod illicitæ. ff. de publica. non ergo nocet illa confessio reipublicæ, vel fisco. Alias quilibet posset euadere, & à manibus curiæ fures eripere: quod permittendum non est,

Fur quomodo à furti actione liberetur.

Ita si fur dicat se putare dominum permissurum ei, non credetur, nisi ex verisimilibus coniecturis. §. furtum. vbi glo. & doct. Insti. de obligatio. quę ex delict. nascunt. Lucas de Penna in l. fin. col. 2. C. de censib. lib. 11.

Verisimilis autem coniectura colligitur ex quibusdam indiciis pro isto domini consensu, vtpote quia fur erat consanguineus, vel magnus amicus vel res erat parua, vel erat consuetus talia illi concedere. Bar. in lege, inter omnes. §. recte. col. 1. ff. de furt. Angel. in tract. de malefic. in gl. comparent dicti inquisiti. versi. quid si compareat dominus.

Promittere verbum quid denotet.

Vltimò verbum promittere non solum ad nudam refertur pollicitationem, sed etiam ad stipulationem, l. sciendum. §. dictum. ff. de ædilit. edic. scripsi in l. sponsio. ī. eod.

Ad l. sed & si quis. §. quæsitum.

De promissione deserta loquitur (secundum glo. & doct.) l. sed & si quis. §. quæsitum. ff. si quis cautio. sed Alcia. videtur nouus loquendi modus, ideoque legit diserta. ego vero in meis no. interpretationibus legi, de certa, quæ lectio melius videtur quadrare literæ.

Compromittere.

Compromittere est causam arbitro decidendam committere, inde compromissum, finiendarum litium remedium, ad similitudinem iudiciorum est redactum, quod nullam parit exceptionem, sed pœnæ tantum exactionem si fuerit apposita, l. 1. 2. & per totū ff. de arbitr. est ergo compromissum, conuentio per quam aliquem gratia finiendi controuersiam tanquam iudicem inter nos recipimus. hęc autem claus. Diem cōpromissi proferre, nullam aliam dat arbitro facultatem, quàm diem prorogendi. l. Labeo. ibidem.

Cōpromissum quid.

Compromissa pœna.

Compromissa pœna, id est promissa in compromisso, l. non distinguemus. §. 1. iuncta l. litigatores. §. quod ait prætor pecuniam compromissam accipere nos debere, non si vtrique pœna numeraria, sed & si alia res vice pœnæ interuenerit. & §. idem Iulianus. cum §. seq. ibidem, & d. l. nō distinguemus. §. si mulier alieno nomine compromittat, non erit pœna compromissa propter intercessionem. ibidem, id est non videtur. gloss. ibi. nam quantum ad effectum actio non datur contra mulierem pœnam alieno nomine promittentem. l. 2. ff. ad Velleia. ergo pœna promissa non censetur.

Compromissarius.

Compromissarius, in quem compromittitur. c. si compromissarius. de electio. in 6.

De repromissionte dixi in l. satisdationis. supr. eo.

Nemo dictio est communis.

Nemini. Sub hoc nomine comprehenditur tam masculus quàm fœmina, & tam maiores quàm minores. l. proximus est quem nemo antecedit, supremus est quem nemo sequitur. & l. soluendo. supra eod. imò etiam quandoque pro subiecta materia comprehēduntur serui, vt l. hæc verba ille. ibi, nemo potest simul vtrunque facere. supra eod. l. quos nos. in fin. ī. eod.

Aliquādo tamen restringitur ad certas personas, vt nemo ex eo genere. l. fin. infra eod. Ita quoque sine vlla taxatina secundum rem subiectam certos solum comprehendit, scilicet iurisperitos aut alios pro varietate orationis: vt cum apud nos dicimus, nemo est qui ignoret, videlicet iurisperitus. l. pecuniæ. 2. in princ. infra eod. l. nemo est qui nesciat. de duob. reis. & nemo est qui dubitet. l. cum quis. ff. de dote prælegata.

POMPONIVS LIBRO VIGESIMOTERTIO Ad Sabinum. Lex clxxv.

Faciendi verbo, reddendi causa etiam continetur.

Facere verbū quid comprehendat.

Sub verbo faciendi comprehenditur reddere, vt in edicto prætoris, rub. ff. quæ in fraudem creditorum. facta, scilicet in fraudem creditorum restitui debent: sic & redditum per fraudem, nam si vir vxori ante tempus dotem in fraudem creditorum reddiderit, hoc in edicto comprehendetur: siquidem in fraudem fecisse censetur, id est reddidisse. l. omnes. in fine. ff. quæ in fraud. creditor.

Pecunia mutua per vim reddita, retraditur.

Ita qui per vim compulit reddere pecuniam sibi traditam, illam amittit: sicut si pecuniam sibi debitam sine iudicis auctoritate exigeret. l. extat. ff. quod met. caus. Et ex hoc edicto restitutio talis facienda est officio iudicis: vt si per vim res tradita est, retradatur. l. metum. §. ex hoc edicto. ff. quod met. caus.

Ad hæc tutor rem pupilli meliorem facere potest, l. lex quæ tutores. C. de administra. tutor. ita si rem pupilli habeat, eam reddere debet: melior siquidem res pupilli fieri dicitur, dum res eidem redditur, l. non existimo. ff. de administra. tutor. vbi iurium interpretes, facit tex. in l. 2. §. ius reipubl. ff. de administra. rer. ad ciuita. pertinen.

Iudicatū quę facere debet, in quo teneatur.

Et qui iudicatum facere debet, rem sententia comprehensam

hensam reddere tenetur. vt dicam in l. verbum facere. infra eod. vbi alia huc pertinentia tractabuntur.

VLPIANVS LIBRO XLV. ad Sabinum. Lex clxxvj.

Solutionis verbo satisfactionem omnem accipiendam placet: soluere eum dicimus, qui id facit quod facere promisit.

Solutionis verbum quid cõtineat. Solutionis verbo omnis satisfactio continetur. nam is soluere dicitur, qui facit id quod facere promisit. multa dixi in l. liberationis. §. eod. alibi ait Iurisconsult. solutionis verbum ad omnem liberationem pertinere, quoquomodo factam, magísque ad substantiam obligationis, vel vt quidam legunt, ad subiectũ obligationis refertur, quàm ad nummorum solutionem, videlicet vt solui potius dicatur obligatio, quàm nummi. l. solutionis. ff. de solutio.

Satisfactio quid. Satisfactio tamen non est propriè solutio, sed pro solutione habetur. l. satisfactio. ibid. satisfactum autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum, Vlpia. in l. si rem. §. omnis. ff. de pignora. actio. scripsi in l. satisdationis. §. eod.

Solutum intelligitur, etsi quoquomodo satisfactũ sit. Ex his sequentia inferuntur: primũ, quod si statuto vel ordinatione cautum sit quod non possit opponi contra instrumentum obligatorium nisi exceptio solutionis, tamen opponi poterit liberatio, quocumque modo fuerit satisfactum debitori, per hunc tex. Et hoc expresse decidit Alberic. in d. l. solutionis. Quod facit pro curiis rigorum, vbi non potest opponi nisi exceptio falsi, pacti de non petendo, & solutionis, vt ibi: nihilominus liberationis exceptio possit opponi. nam is qui satisfecit dicitur soluisse, quemadmodum satis norunt practici curiarum parui sigilli Montispessulani, & conuentionum Nemausi.

Secundò, si quis monitus fuerit soluere intra decem dies, alioqui termino elapso sit excõmunicatus, vitabit excommunicationem, dum interim aliquo modo satisfecerit, & liberatus fuerit, quia substantia obligationis sublata est, c. præterea, 2. de appella. vbi Doct. & Specul. in tit. de solutio. §. nunc aliqua. versic. quid si contra te. Alberic. in l. rescripto. §. debitores. ff. de munerib.

Tertiò, si quis in pœnam incidere debeat, ni soluerit intra mensem, non incidet in eam si alia interuenerit satisfactio vel liberatio. Bar. & alij in d. l. solutionis. per hunc tex. quia nil interest vtrum quis nummos soluerit creditori, vel an debitorem liberauerit, l. inter causas. §. abesse. ff. manda.

Acceptilatio vice liberationis est. Quartò, si quis in articulis dicat se soluisse, & probet se liberatum acceptilatione, vel satisfecisse sufficiet, teste Bal. cons. 457. factum sic proponitur. lib. 4. per hunc tex. & l. si rem. §. omnis. ff. de pignoratit. actio. de Ripa in d. §. soluisse. l. 4. ff. de re iudic.

Compensatio, solutio est. Quintò, qui compensauerit, soluisse videtur. l. ex causa. C. de compensa. l. si debitor. ff. qui potior. in pignor. habeant. l. si peculium. §. 1. de statuliber. l. amplius. ff. rem ratam haberi. & Alexand. consi. 12. viso themate. colu. 4. in 2. vol. Aufrer. decisi. 93. item si coram.

Creditore inuito aliud pro alio solui non potest. Sextò, intellige solutionem, omnem aliam quamcunque satisfactionem comprehendere, cum sit de voluntate creditoris: nempe aliud pro alio inuito creditore solui non potest, l. 2. §. 1. ff. si certum peta. & tunc imputare sibi debet creditor qui talem satisfactionem vice solutionis admisit. l. item liberatur. §. 1. ff. quib. mod. pignus vel hypothec. soluitur. itaque procurator constitutus ad recipiendum solutionem, non potest nocere creditori, recipiendo aliud pro alio, nisi habita speciali potestate à domino. l. si debitorem. ff. de nouatio. & l. non abstulit. C. eod. titul. quia nouatio vice solutionis fungitur. & solutio non est. l. quamuis. §. interdum. ff. ad Velleia. l. si rem. §. si duo. de nouatio. sic consuluit Alex. consi. 95. ponderatis. in 3. vol. Areti. consi. 4. & Bar. consil. 36. col. pen. in 4. vol. Corne. consi. 111. videtur. vol. 4.

Deponere pecuniam, soluere non est. Septimò, deponere pecuniam, non est soluere, l. item liberatur. §. 1. ff. quib. mod. pignus vel hypothec. soluitur, vbi quoque satisdare non esse soluere Bartol. arbitratur, sicut nec fideiubere. Et qui soluere tenetur non liberatur volẽs hæc prędicta facere, quamuis etiã vellet pignora dare, l. promissor. §. constituto. ff. de consti. pecunia. & l. prætoriæ. 3. de prætor. stipula. ne obligationes ex obligationibus oriantur. l. 4 §. ait prætor. ff. de re iudic. *Satisdatio & fideiussio solutio non sunt.*

Limitationes in quibus solutionis nomẽ ad alias satisfactiones non extenditur. Pimò limita quando solutio proferretur cum adiũcto, vt soluere pecuniam: tunc non reciperetur alia satisfactio. secus vbi simpliciter solutio proferretur. l. 4. §. ait prętor. ff. de re iudica. l. solutam. de solutio. Alexan. consil. 95. ponderatis. in 3. vol. l. cum putarem. ibi, soluerit pecuniam. famil. erciscun. vnde constituto satis non facit qui soluturum se constituit, si offerat satisdationem: Iurisconsult: in l. promissor. proma, in fin. ff. de constit. pecunia.

Secundò non procedit quãdo materia ad pecuniæ tantum numerationem referretur. d. l. 4. §. soluiss. vbi doct. ff. de re iudica.

Tertiò, cum vtrumque exprimeretur, l. 1. in princ. ff. de migrando. ibi, soluta, eóve nomine satisfactum est. ideoque pronuntiant iudices, quod pars soluat, vel alias satisfaciat: vt d. §. air prætor. Et quomodo quis cogi possit ad solutionem scripsi abundè in tract. de liter. obligatoriis sigillo Regio, vel alio authentico signatis, in 1. tomo commenta. in constit. Reg. Gallic. *Ad solutionẽ quemodo quis cogi possit.*

Soluere quot modis in iure sumatur. Notandum est igitur quod soluere variis modis in iure capitur.

Soluere pro satisfacere. Primò vt hic, soluere est satisfacere, & desiderium creditoris implere, ac liberare, l. decem. ff. de verb. oblig. & l. si cui. in fi. ac l. minus. & l. liberationis. lege, verbum exactè. l. verbum facere. isto titul. Vel soluere est pecuniam numerare, vt Iurisconsul. ait in l. Aemilius. ff. de minor. l. 2. §. ad frumenti. de administra. rer. quamuis ibi glo. exponat pro reddi: sed non conuenit, quia ad solutionem debitores pecuniæ coguntur. ibidem, & §. frumentaria. & in §. ius reipubl. dicitur solui, non reddi: at qui soluit bene reddit pecuniam. interdum tamen dicitur quis reddere, licet non soluat: vt depositum quis reddere dicitur, non soluere. l. 1. & per totum. ff. deposi. l. cum fundus. ibi, causa omnis restituenda sit: id est omne id quod habiturus esset actor, si litis contestatæ tempore solutus fuisset. ff. si certum peta.

Soluere votũ. Secundò soluere votum est adimplere, vel reddere votũ, Isaiæ 19. ibi, vota vouebunt domino, & soluent. iuncto eo quod Dauid scribit psalm. 21. Vota mea reddã in conspectu timentium eum. & psalm. 60. Vota mea reddam de die in diem. & 64. Tibi reddetur votum in Hierusalem. facit c. licet. & c. magnæ. de voto & voti redemptio.

Soluere pro dissoluere. Tertiò pro dissoluere, tollere, in tit. quib. mod. ius patrię potesta. soluit. in Instit. vbi adoptione, emancipatione, & aliis modis ius patrię potestatis soluitur. Et societas soluitur morte, §. soluitur. Instit. pro socio. l. verum. §. societas. ff. pro socio. Et lex duodecim tabularum non permittit soluere tignum furtiuum ædibus iniunctum. l. 1. ff. de tigno iniuncto. sic capitur in rubr. ff. & C. solui. matrim. l. cum quærebatur. infra eod. & declarat. l. 5. ibi, dissolui matrimonium, de bonis damnator. l. cura. in fi. de munerib. Et solutus pons, id est fractus, dissolutus, l. 2. §. vim fluminis. ff. si quis cautio. l. rerum mixtura. versic. tertium vt corpora plura non soluta. ff. de vsucapio. Et precarium soluitur quando libuerit reuocare. ff. de precatio. l. 1. Et acceptilatione vnius rota soluitur obligatio, l. 2. ff. de duo. reis. l. si vnus. §. sed si stipulatus. ff. de pact. Et morte rei iudicium soluitur. l. in senatuscon. §. si propter. ff. ad Turpill.

Soluere pro resoluere. Quartò soluere pro resoluere: vt, prout quidpiam contractum est, ita & solui debet: vt cum re contraximus, re resolui debet, veluti cum mutuum dedimus, vt retro pecuniæ tantundem solui debeat. l. prout. & l. Stychum. §. fin. ff. de solutio. iuncta l. ab emptione. ff. de pact. ibi, quæ pertinent ad resoluendum. & l. voluntate. in fine. ff. quibus mod. pignus vel hypoth. solui. ibi, resoluta venditione. & l. cum autem. §. iubent ædiles. ibi, resoluta emptione. de ædilit. edic.

Quintò,

Soluere legibus. Quintò, soluere legibus aliquem teste Budæ. est cum aliquo dispensare ne obstrictus legibus sit. hinc dicimus principem legibus solutū, id est nō teneri suis legibus, esse supr. leges, l. princeps. ff. de legib. l. digna vox. C. illo tit. l. ex imperfecto. de testam. Iurisconsul. in l. iurisiurādi. ff. de iureiur. dicit iuramenti gratiam facere, pro eo quod est dispensare super iuramento, remittere iuramentum. Imperator quoque in l. 2. dicit veniam ætatis concedere. veniam autem impetrare est restitutionem seu literas restitutionis impetrare, vt in l. 1. §. penul. ff. de separatio.

Soluere pro absoluere. Sextò, soluere pro absoluere: vt soluere excommunicatum, id est absoluere, c. ad hoc. & c. cum desideres. de sent. excommun. Vnde miles qui cum adultero vxoris pactus est, solui sacramento, deportarique debet, l. miles. ff. de adult. Et ignominiosa causa est cum quis propter delictum sacramento soluitur. l. milites agrum. §. ignominiosa. ff. de re militar. & l. fin. ibidem. l. 2. de priuileg. vetera. Et causaria missio est quæ propter valetudinem laboribus militiæ soluit. l. 2. §. est causaria. & §. miles. ff. de his qui notantur infamia.

Solui ius testamenti quomodo dicatur. Septimò, si nemo subiit hereditatem, soluitur ius testamenti, l. si nemo. ff. de regul. iur. id est non incipit, secundum glos. ibi. ego vero interpretarer, id est extinguitur, non valet. Et quod ius testamenti extinguatur non adita hereditate, probat l. si nemo. 1. ff. de testamen. tutel. sic inquiens: si nemo hereditatem adierit nil valet ex his quæ testamento scripta sunt. & l. sed & si plures. §. si ex asse. ff. de vulgari. §. 1. de hereditarib. quæ ab intest. deferunt. Alij dicunt: omnis vis testamenti soluitur, id est testamentum vires amittit, quod in idem reincidit.

Soluere vinculis. Octauò, soluere vinculis est leuare, & remouere vincula: vt solutus vinculis, id est leuatus, l. qui neque. §. solutum. ꝫ. eod. vbi scripsi.

Solui noxiis. Nonò, solutus noxiis dicitur nemini ex delicto obligatus, l. aliud est promittere. supr. eod. & l. hæc stipulatio. infra eod. & aliis variis modis pro ratione adiuncti capitur.

Solui ab obligatione. Decimò, solui ab obligatione, id est liberari, l. verbum erit. ꝫ. eod.

Solui actione. Vndecimò, solutus actione, idem. l. 1. §. idem si quis. ibi, actione qua solutus est. ff. ex quib. caus. maior.

Solui iudiciū quomodo dicatur. Duodecimò, soluitur iudicium, id est iurisdictio iudicis finitur, vetante eo qui iudicare iusserat, l. iudicium. & l. si à me. ff. de iud. vbi doc. sic exponunt.

Soluendo quis sit. Decimotertiò, soluendo dicitur qui potest solidum soluere. l. soluendo. ꝫ. eodem. vbi abundè scripsi.

Decimoquartò, soluta oratio vocatur quæ nec coniunctionem, nec disiunctionem habet: vt quod dare facere oportet. Titius, Ioannes, Seius heredes sunto. l. sæpe. & l. triplici. ꝫ. eodem.

IDEM LIB. XLVII. AD Sabinum. Lex clxxvij.

Natura cauillationis, quam Græci σόφισμα appellauerunt, hæc est, vt ab euidenter veris per breuissimas mutationes disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, perducatur.

Sorites quid. Aleia. sophisma legit, August. lib. 4. c. 16. Emend. iuris docet legendum, quam Græci σωρείτην appellauerunt. Alij σοφιστικὴν vocāt: Valla scomma. sed vtcumque: nam in idem reincidit. σωρείτης enim syllogismus acerualis vocatur. exempla traduntur & materia in l. ea est natura. ꝭ. tit. proximo, vbi videte Dec. post gl. ibi addit Aleia. hic cauillari variis modis sumi. Cauillatur enim qui calūniosè agit. Cauillatur qui breuiter aduersarium sermone captat, aut irridet. *Cauillari quot modis sumatur, secundum Alc.* Cauillatur qui sciens vt suam sententiam tueatur, falsa prodit: sed nihil probat, iubetem eum macte probationis esse. Adhæc qui per subterfugia triennium prorogat litem, calūniatur. c. venerabilis. de iudic. Cauillatur etiam is, qui ab euidenter veris ad euidenter falsa per breuissimas mutationes perducit; vt quæ in nullius bonis sunt, occupanti conceduntur. §. nullius. Insti de rerum diuisio. sed res sacræ in nullius bonis sunt, vt ibi: nunc sequitur breuissima mutatio ad euidenter falsa. ergo res sacræ conceduntur occupanti, quod est falsum. res quippe dicitur nullius in bonis esse multis modis, vt per glo. in §. feræ. Instit. de rerum diuis. veluti feræ bestiæ, quæ occupanti conceduntur: secus si censenda res sit in nullius bonis, vt res sacræ. Multa & varia fiunt huiusmodi argumenta: vt vacantia fisco applicantur, l. vacantia. C. de bonis vacaū. lib. 10. Et vidua dicitur vacans, l. qui cœtu. §. qui vacantem. ff. ad legem Iul. de vi public. ergo fisco applicabitur. at quot mulieres viduas haberet fiscus? sed in his dialecticus vitam finiret. Nos autem ad vtiliora transeamus, postquam de sophista apud Diogenem acumen ingenij ostentare cupiente, locuti fuerimus. is cum Diogeni argumentum sic proposuisset: quod ego sum tu non es, ego sum homo, igitur tu non es homo. Cui Diogenes, A me incipe & recte collegeris: quemadmodū inter apophthegmata Diogenis legere licet. alia dicam in lege, si calumnietur. ꝭ. eodem. *Diogenis apophthegma.*

Mutatio facti iuris decisionem mutat. Ex hoc tex. colligitur, quod breuissima facti mutatio iuris decisionem mutat: vnde Iurisconsul. ait, ius in causa positum & ex facto oriri, l. si ex plagis. §. in cliuo. ff. ad legem Aquil. Quamobrem summopere partes & aduocati aduertere debent, vt factum liquidum pronuntient, & verum. nam ex breuissima mutatione facti mutabitur iuris decisio: quippe ex facto intelligitur quid iuris sit, l. 1. ff. de doli exceptione. vnde Imperator ait, monendum clientulum esse, quod facti veritatem aperiat, vt responsum congruum accipere possit. l. vt responsum. C. de transactio. l. precibus. C. de impuber. Et tres sunt personæ quibus veritas celanda non est, prima presbyter cōfessiones audiens, medicus, & iurisperitus: nempe si cui illorum cauillati fueritis, vos ipsos decipietis, irritumque negotium facietis, & incommodum fere irreparabile: testis est nobis ipsa experientia, & Specula. in titulo de aduoca. § nunc tractemus. in princi. hinc frequentissima inter aduocatos opinionum antinomia, iuste quandoque pro vtraque parte consulentium. *Personæ quibus veritas celari non debet.*

Euidenter. *Euidenter*, clarè, apertè, dilucidè, & apertissimè dicit Iurisconsult. in l. si locuples. in fi. ff. de manumiss. testa. l. si extraneus. in fi. ff. de condict. caus. dat.

Euidens. Euidenter apparere quid. Euidens est quod lucide & plane videri potest, l. licet, ibi, si non fuerit euidens diuersa volūtas. ff. de lega. 1. quem tex. allegauit Barba. in cap. Raynaldus. col. 144. de testam. ad hoc quod illud dicitur euidenter apparere, quod etiam ex coniecturis constat, dummodo illæ coniecturæ sint expressæ, & à iure approbatæ, ac perspicuæ. ita probatum euidenter dicitur adulterium, si per fortes cōiecturas probatum fuerit, c. si cuius. & ibi Præposit. 34. distinct. probat Hippol. in princ. suæ practic. nu. 14. dicens, probationis nomine venire coniecturalem, dummodo lex habeat illam coniecturam pro veritate, adducit l. Lucius. ff. de condit. & demonst. facit pulcher text. in l. 1. §. solent. ff. de offic. præfec. vrb.

Euidentissima probationes. Euidentissimis probationibus, in l. qui se liti. ff. de petitio. heredit. pro apertissimis exponit Iurisconsul. in l. fin. ff. quod met. caus. Legitimis probationibus vtitur, l. cum de indebito. ff. de probatio. & l. si extraneus. de condic. caus. data.

Qui euidentissimè locupletem datum fideiussorem recusat, illi iniuriam inferr. l. si verò. §. fin. ff. qui satidar. cogant.

Adhæc non datur actio de dolo nisi ex magna & euidenti calliditate, l. & eleganter. §. si. ff. de dolo. Et dolo malo quis videtur facere, si euidens arguatur eius gratia, vel inimicitia, vel etiam sordes, l. si filiusfam. ff. de iudic.

Euidens exceptio. Euidens exceptio, de qua aperte constat, l. 3. §. ibidem. ff. ad exhib. ibi, & si qua tam euidens sit vt facile repellat agentem, debere possessorem absolui. l. hæc venditio. in fin. de contrah. emptio. Euidens vtilitas, l. 2. ff. de consti. princip. *Euidens vtilitas.*

Euidentius. Euidentius, in l. deposui. §. Stychus. ff. de pecul. l. cum emptor.

emptor. de rescind. venditio. l. in suis. de libe. & posthum.

Euidentia. Euidentiā pro notorio & manifesto vocat ius canonicum, c. euidentia patrati sceleris non indiget clamore accusatoris. de accusat. iuncto. c. manifesta. 2. q. 1. declarant doct. in c. vestra. de cohabita. cleric. licet plus contineat euidens quàm manifestum, l. quoniam, ibi, manifestum atque euidens est. C. de iure delibe r.

Cauillatio iuris. Cauillatio iuris, l. Titia. ff. de conditio. & demonstrat. l. 1. de regul. Catonia.

Verum quid. *Veris*, & non falsis. Verum enim dicitur quod non est falsum, fictum vel adulteratum, l. verum est. inf. eod. Et interdum solum verbum est, l. monentium, & l. quod dicimus. l. plebs. l. pignus. infr. eod. interdum iunctum, vt

Verus procurator quis. verus procurator: & verum procuratorem accipere debemus eum cui madatum est, vel specialiter, vel cui omnium negotiorum administratio mandata est. l. vero. ff. de solutio.

Vera rei aestimatio. Veram rei aestimationem, l. inter haec verba quati. J. eod. Aliae sunt huiusmodi infinitae phrases. vt faciles praetermitto.

Breuissimas mutationes, quae vt dicunt medici, generant morbos: & frequentes etiam hospitiorum mutationes arguunt inconstantiam, c. quę dignior. 24. q. 1. vbi gl. Et dum breuis fieri laboro, obscurus fio, dicit Horat. quem glo. sequitur in §. illud. in verb. compendium. in procem. ff. & Bal. in l. si pignori. in princip. ff. famil. ercisc. sic orditur: ista lex quia nimis breuis est, ob id obscura. de qua breuitate alia dicenda confero in constitutio. Reg. tit. de aduocat.

Producere quid. *Producatur.* Quidam text. habent producatur, alij perducatur. Producere pro extendere, dilatare, prorogare, quasi procul vel porro ducere accipitur. l. epistola. in fi. ibi, produci ad perpetuam praestationem id pactum postulabatur. ff. de pact. l. qui occidit. §. in hac. ibi, vel subita vis venti longius ignem produxit, ad legem Aquil. l. seruitutes. §. si antea. ibi, quia in nostro magis incipit cadere, produci non potest. de seruitutib. rusticor. praedior. l. 1. §. merito, quando actio de peculio est annalis. ibi, sufficiebat vsque ad annum produci obligationem. l. 3. §. penult. de itinere actúque priua. ibi, hoc est ne quis dilatet, aut producat, aut deprimat. l. 1. §. sed ad nutritia. de variis cognitio. ibi, & nutritia eo vsque producemus, quoad infantes vberibus aluntur, & regula iuris, quod contra iuris rationem receptum est, non est producendū ad consequentiam. ff. de regulis iuris, & nulla ratio iuris patitur vt ea quae salubriter pro vtilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra commodum ipsorum producamus ad seueritatem, l. nulla. ff. de legib. & stillicidium produci non potest, l. seruitutes. §. stilicidium. de seruitu. vrba. praedior. l. ossa. §. in hanc. de religios.

Producere aduersarium. Producere aduersariū, edere, exhibere. l. 1. §. cum quoque edere Labeo ait qui producit aduersarium suum ad album & demonstrat. ff. de edend.

Producere testes. Producere testes est adhibere & proferre testes iudici, vt deponāt. l. produci cum aliis. ff. de testib. iuncta l. patre, ibi, testibus prolatis, & l. maritus, ibid. l. 1. §. ad quaestionē. ibi, non esse producendos eos ad quaestionem quos accusator de domo sua produxerat. ibidem.

Producere instrumenta. Producere instrumenta, idem, quasi apud acta deponere, c. imputari. de fide instrum. Producere vero magis propriè refertur ad testes, quàm ad litis instrumenta, teste Budae. in annotat. in Pandec. l. 2. ff. de orig. iuris: nos tamen in curiis promiscuè vtimur, tam in testibus, quam in instrumentis.

Producere in publicum. Producere in publicum est palam facere, & exhibere, l. 3. §. ait praetor, exhibeas: exhibere siquidem est in publicū producere, & videndi, tangendíque hominis facultatem praebere. ff. de liber. exhibend.

Ἐπίθεσις. Idem si quis ad notandum, & infamandum aliquem, produxerit scripturam siue ἐπίθεσιν aliúdve quidpiam, &c. l. lex Cornelia. in fin. ff. de iniur. est vero ἐπίθεσις quaedam impositio in scripturā redacta, qua afficiebatur quis infamia. Alij legunt ibi Epigrammata: iudica.

Producere obligationem. Producere obligationem est eam perpetuare, l. si seruum. §. an filiusfamil. qui iussu patris promiserit, occidendo seruum producat patris obligationem, videndum est. Pompon. producere putat. ff. de verb. oblig. iuncto. §. praecedent. qui dicit perpetuare, id est durare facere perpetuo.

Producere ex custodia. Producitur ex custodia, id est exhibetur, & extra carceres ducitur, rubr. ff. de custod. & exhibit. reor. maxime in l. non dubium est quin cuiuscunque est prouinciae homo, qui ex custodia producitur cognoscere debeat is, qui ei prouinciae praeest in qua prouincia agitur, & legis Iuliae de vi priuata crimen committitur, cum coetum aliquis, & concursum fecisse dicitur, quominus quis in ius produceretur. l. legis. ff. de vi priuat. l. penult. §. docere. ne quis eum qui in ius vocatus est vi eximat.

Productio quid. Hinc productio dicitur ipse actus producendi, vel prorogatio: de prima significatione dicitur in cap. quoniam contra. in verb. instrumentorum productiones, vbi plenè Doct. de probat. c. vltra tertiam. de testib. extra. & saepius in iure pontificio, maxime per Lanfranc. in d. c. quoniam. Etiam productio tyronum & equorum munus personale est. l. fin. §. 1. ff. de muncrib.

Perducere quid. Perducere autem est ad locum, vel ad finem vsque adducere, l. in seruorum. ff. de poenis. ibi, qui ex causa in metallum dati sunt, & post hoc deliquerunt, in eos tanquam metallicos constitui debet: quamuis nondum in eum locum perducti fuerint, in quo operari habent. l. si quis, in princip. ibi, aut in locum te perducet, aut descriptas rationes dabit. ff. de edendo.

Perducere pro per vim ducere. Perducere, per vim ducere, l. diuus. 2. §. igitur. ibi, & si per literas missi fuerint, vel etiam per irenarchas perducti. ff. de custod. reor. l. postliminij ius. §. 1. ibi, intra praesidia sua perduxerunt. de capti.

Perducere actionem. Perducere actionem, prosequi, & ad finem ducere, l. si petitor. ff. de iudic. ibi, nec enim quisquam alienam actionem in iudicio, inuito coherede perducere potest.

Perducere ad irritum. Perducere ad irritum, est annullare, nihili facere, l. pupillus. §. 1. ibi, rebus soli ad irritum perductis. ff. quae in fraud. creditor.

Perducere ad exercitationem. Perducere ad exercitationem, adducere, vel conducere, l. officium. §. officium tribunorum est, vel eorum qui exercitui praesunt, milites in castris continere, & ad exercitationem perducere. ff. de re milit.

Perducere pro trahere, extendere. Perducitur, trahitur, extenditur, l. in iure ciuili. ibi, quod ad libertatem & legata, & ad heredum institutiones perducitur. ff. de regu. iur. l. auxilium. §. in delictis, ibi, nisi quatenus interdum miseratio aetatis ad mediocrem poenam iudicem perduxerit. ff. de minorib.

Perducere aedificium. Perducere aedificium, protendere, l. seruitutes. in fin. ff. de seruit. vrba. praed. ibi, qui in area in qua stillicidium cadit aedificat, vsque ad eum locum perducere aedificium potest, vnde stillicidium cadit.

Perducere ad libertatem. Perducere ad libertatē est manumittere, l. 1. ibi, in perpetua vincula damnatos ad libertatem perduci non posse. iuncta rub. C. qui non possint ad liberta. peruenire. l. si militi. in fin. de castren. pecul. interdum proprietarius ad libertatem perducet. ff. quib. mod. vsusfruct. amitra. l. si hominem, in fi. ibi, quamuis ad libertatem eum perduxerim, mand. l. penult. de probat.

De verbis ducere, abducere, inducere, & aliis scripsi in l. qui neque sequantur. J. eod.

IDEM LIBRO XLVIII. ad Sabinum. Lex clxxviij.

Pecuniae verbum non tantum numeratam pecuniam complectitur, verum etiam omnem omnino pecuniam, hoc est omnia corpora: nam corpora quoque pecuniae appellatione contineri, nemo est qui ambigat.

Haec lex quatuor dicta principalia & diuersa continet. Et sic quatuor partes habere potest, quas hic per paragraphos distinxit. 2. ibi, hereditas. 3. ibi, actionis. 4. ibi, hoc verbum debuit. Quoad primam partem, quia superius amplè satis

satis elucidaui,non repetam hic,sed qua breuitate potero, perstringam quæ huc pertinere videbuntur.

Pecuniæ appellatione quid contineatur. Notandum est igitur imprimis,quod pecuniæ appellatione venit omnis pecunia tam numerata, quam non numerata.scilicet quæ pondere,numero , mensurave consistūt,nec non omnia corpora,id est res corporales,vt abunde scripsi in l.pecuniæ.ſ.eod.De triplici corpore in l.ostētum.ſ.eod.De hac quoque phrasi,nemo ambigit,ignorat, & aliàs docui in l.inter publica. ſ. Et verbum hic generaliter pro dictione accipi,tractaui superius in nostra rubr.

Omnem omnino. Hoc dicendi colore vtitur Iurisconsul. in §.fi.& in l.verbum facere.ſ.eod.& Vlp.in l.4.ff.de transactio.l.1.de offic. præfect. vrbis. & l.in tantum. de liber. caus. Et Hermoge. sed negatiue in l. fin. ff. de pericul.& commod.rei vend.Et quia perfamiliaris est Iurisconsultis harum particularum vsus, & in communi colloquio frequentissimus,qua breuitate potero,earum vim & naturam explicabo.

Omnino pro funditus, prorsus, &c. Primùm igitur duo membra faciemus aut duos casus, primus erit:si verbum hoc,omnino,iungatur orationi affirmatiuę accipietur pro funditus,prorsus,indistinctè,præcise,ipso iure:omni casu,in totum,sine exceptione,dispensatione, vel dilatione, si ad tempus referatur : quod ex sequentibus apparebit,primò per text.in l.non omnis.in fin. ff.si cert.peta.ibi,nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat,consumpta ea habet obligatum cum qui accepit.l.non erit.ff.de iureiur.ibi,omne enim omnino licitum iusiurandum per quod voluit quis sibi iurari,idoneum est. Et si ex eo fuerit iuratum, prætor id tuebitur. l. cum heres.§.fin.de acquir.heredita.ibi, qui ex parte institutus est pure,ex parte sub conditione solus,etiam si pendente conditione adierit hereditatem, ex asse heres erit, quia solus futurus est heres omnino,nisi habeat in conditionalem partem substitutum,l.plerunque.ibi, æstimationem omnino marius præstabit. l. cum de indebito. §. si autem pro parte.ibi , ipsum omnino hoc ostendere. ff.de probatio.extra.suscepti.& ibi glo.de elect.in extrauag.Ioan.22.c. si beneficia.& c.si nulla.de præb.lib.6. vbi Ioan. Andr.dicit pro totaliter,vulgò *totalement* dicimus,c.duobus.de rescript.in 6.facit l.1.§.1.ff.de postuland.iuncto c. infames.3.q.7.vbi in l.1.scribitur,in totum,& in cap.infames,omnino:ergo omnino rectè sic exponi potest. Vnde qui omnino prohibitus est postulare, nō poterit nec pro se, nec pro alio , Felin. in d.c.ex parte.1.de offic.delegat. cum in totum sit prohibitus. Aquiliana stipulatio omnino omnes præcedentes obligationes nouat, & perimit, ipsasque perimitur.l.4.ff.de transactio.

Omninò ipso iure denota. Secundò infertur quod si constitutio dicat hæreticum, vel emphyteutam cadere omnino vel priuari beneficiis, intelligetur ipso iure sine ministerio hominis,& sine sententia priuationis:allegatur glos.in l.1.§. si pecunia in saeculo.ff.depos. Sed in text. ibi est omni actione, & non omnino,vt dicunt Doct. Sed ponderatur text. in §. præterea.1.ibi,quia pacto conuento obligationes non omnino dissoluuntur. Instit.de exceptio.l.si non sortem.§.indebitum.de condict. indebit.l.2. vbi Ias.num.15. C. de iure emphyteut.quamuis loquatur ille text.in dictione omnimodo:sed idem ferè est. hoc docet Ludouic.Rom.singu. 1.& Mathesilla.no.112.no. quod vbicunque, magnam ad hoc Docto.congeriem adducit Doct.Tiraquel.in l.si vnquam,in verb.reuertatur,num.76.de reuocand.donatio.

Vnde vult glos.in §.quia verò. de public. concubinar. in pragma. non esse opus declaratione,quippe natura dictionis omnino est, denotare præcisam executionem, allegat glos.in clem.1.in verb.omnino, de vita & honesta. cleric.& Bar. in l.1.ff.iudic.solui, & Bald.in l.super rebus. C.de contrah.emptio.facit cap.si religiosus.de electio. in 6. sed ibi,est verbum ipso facto viribus vacuetur omnino. hoc probat text.in c.vlt.in fin.ibi,omnino decernimus irritum & inane.de offic.deleg.in 6.ego tamen nō excluderem declarationē per c.cum secundū leges.de hæret.in 6.

Omnino pro præcisè. Tertiò infertur, quod si dicatur quem omnino teneri hoc facere,tunc præcisè cogi potest ad factum,nec succedet obligatio ad id quod interest, vt alias regulariter. l. si quis ab alio.ff.de re iudic. Sic docet Roman.in l. stipulationes non diuiduntur.ff.de verb.obligat. prout eum allegat Felin.in c.ex parte.1.de offic.deleg. Vincent.Hercula. in l.1.col.5.ff.de leg.1.§.fin.de fideicommiss.heredit.

Quartò,si quis obligatus sit ad faciendum omnino,nō poterit facere per alium, si industria requiratur, vt in simili dicit glos.in l.stipulatio.§.opus.ff.de noui oper.nunt. & l.stipulationes commodissimum.de verb.obligat. quia postquam est conuentum quod ipse omnino faciat , excluditur alius,l.nemo est qui nesciat.ff.de duob.reis. *Obligatus omnino facere, per alium facere nō potest.*

Quintò , si dicatur iuramentum omnino seruandum, excluditur facultas impetrandi dispensationem, c. quamuis.de pact.lib.6.Panorm.in c.qualiter.2.col.3.de accusat. sequitur Imol.in c.cum contingat.de iureiur.& glo.in §. nec non,in verb.omnino.de publicis concubinar.in pragma.Doct.in c.at si clerici,num.9.de iudic. Aret. & Felin. in c.qualiter & quando.2.de accusat. Idem Felin.in c de regularib.de simon. probat glos in c.licet canon.in verb. carere.de electio.in 6.quod intelligerem vt inferioris dispensatio prohibeatur,videlicet Episcopi seu Archiepiscopi, sed non Papæ , per glos.in clem. vt ij qui. de ætate & qualit. quia semper intelligitur excepta superioris auctoritas.c.venientes.de iureiur.l.fin.qui satisd.cog.Et de consuetudine regni recipitur dispensatio etiam Episcopi post literas Regias impetratas, vt docet Guido Papæ in decis. Delphi.q.224.item fuit. *Iuramentum omnino seruari quomodo dicatur.*

Sextò,hæc dictio omnino exponitur,id est sine pactione,conditione,& modo,in c.ex parte.1.iuncta glos. de officio delegat. si respiciat beneficia & spiritualia, à quibus omnis conditio, pactio, & modus abesse debent. c.quam pio.1.q.2.c.dudum.de conuersio.coniugat.c.cum pridem. de pact. & sic exponitur omnino , id est liberè, absolutè, & simpliciter, vt docet Oldrad. consil.324. factum tale. col.4.num.5. *Omnino,id est sine pactione & conditione.* *Omnino,id est liberè, absolutè.*

Septimò , cum quid omnino faciendum est intra certum tempus,& factum non fuerit,non admittitur purgatio moræ, l.vlt.& ibi glos.& Angel.C.de fideicommissar. Alex.& alij in l.si insulam.ff.de verb.obligat.Doct.Tiraq. in d.verb.reuertatur, num.81. allegans Felin. in c.vlt.col. 23.in fin.de rescript.super quo cap.non in meo saltem libro scripsit Felin. sed coniicio voluisse allegare in cap. Rodulphus. de rescript. *Omnino faciendum est.*

Octauò,si dicatur quod impetrans omnino careat impetratis , tunc mandatarius vel alius non poterit iuuari etiā possessione recepta in vim istius impetrationis:quod si receptus sit in Ecclesia , non dicetur receptus auctoritate apostolica,text.in c.duobus,in fin. vbi Archidiac. & Dominic.de rescript.in 6.sic consuluit Oldrad.consi.143. thema tale, num.2. *Omnino carere impetratis.*

Nonò, si omnino credendum sit iuramento,contrariū probari non poterit.l.duobus.§.quæ iurauit. ibi,& omnino hoc obseruandum est.ff.de iureiurand.asserit Rom. & Aret.in l.si duo.ff.de acquir.hered. per glos.in clem.vna, in verb.omnimodam.de foro compet.& Socin.in tractat. fallen.regul.380.in vlt.limit.Mars.in l.1.§.si serui.col.1.ff. de quæst. facit tex.in §.vlt.Instit.de tutel.& lex, antiquæ, iuncta glos.C.ad Velleia.l.quotiens.in princ.ff.de noxal. *Omnino credi iuramento, quid sit.*

Istud tamen non est verum,quia licet omnino credendum sit iuramento , probari tamen potest contrarium. l. admonendi. ff.de iureiur. sicut videmus in plena probatione,cui standum est : probatio tamen recipitur in contrarium,& non potest hæc probatio plus operari quàm si auctoritate legis plena esset,l.cum de indebito.in fin.ff.de probat. ibi,tunc enim stare eum oportet suæ confessioni, nisi euidentissimis probationibus ostendere paratus sit. Sufficit ergo quod omnino credatur , quousque scilicet probetur contrarium,& quod iuramentum sit eo casu legitima probatio,vt tractat Dec.in c.proposuisti.de proba. vbi respon.contrariis. ibi videte.

Decimò, si maritus omnino fecerit adulterij criminis

commi

commemoratione,id est si aliquam fecerit mentionem.l. denuntiasse.§.quid ergo.ff.de adult.

Omnino pro sufficienter,& perfectè. Vndecimò, interdum exponi potest omnino pro sufficienter,perfectè & abunde,vt in §.1.Instit.de leg.ibi,sed cum omnino de testamentis & heredibus qui testamento instituuntur locuti sumus,&c.vel secundum glo. ibidem interpretantem Omnino,id est diligentissime.

Omnino continuum denotat effectum. Duodecimò, continuum denotat effectum, vt firmat Feli.in d.c.ex parte.1.de offic.deleg.vbi alia videre poteritis,sed non forsan ita exactè tractata.

Limita dum subiecta materia refragaretur,vt in l.cum heres.in fi.ff.de acquir.vel omit.heredi. vbi ponitur limitatio ad glo.& doc.in c.1.de despōsa.impub.& dicit text. in l.iusiurandum & ad pecunias.§.non semper.ff.de iureiur. quod non semper est consonans voluntas. ideo ex diuersitate personarū vel rerum quibusdam emergētibus, quæ varietatē inducūt,iudicis officio aliter prouidebitur.

Omnino orationi negatiuæ iunctum. Omnino non respondere quid. Secundus casus est,cum dictio omnino respicit orationem negatiuam,vt tunc accipiatur pro nullo modo,nullo casu, præcisè,indistinctè, per text.in l.de ætate.§.2.& seq. ff.de interrogato.actio. ibi,& qui omnino non respondit, contumax est. Omnino non respondisse posteriores sic acceperunt,vt omnino non respondisse videatur, qui ad interrogatum non respondit:& ibi,vel omnino cum heres non esset. l.1.in fin. ibi, sine quibus omnino vti non posset.si vsufruct.petat.l.loci.in fin.si seruit.vindicet. ibi, omnino altius tollere non liceat.l.duobus.§.si ei qui. ibi, omnino non promisisse.de iureiur. l.in summa, in fin. de condict.indeb.l.aliquando, in fin.ad Velleia. l. si prædio. ibi,omnino heres nō existat.de in diem addictio.l.seruus. de actio.empt. Et seruus qui omnino manumitti non potest ex constitutionibus. l. quis sit fugitiuus. §.penult. de ædilit.edict.& omnino dos peti non possit. l. cum pater. in fin.de pact.dotal. Et ne sit omnino matrimonium. l.3. §.1.de donat.inter vir.& vxor.

Omnimodo, quomodo accipiatur. Postremò idem ferè dicendum est de dictione omnimodo,vt etiam pro præcisè, omni modo, omni casu, in totum, idque tam negatiuè quàm affirmatiuè possit exponi.l.si cum exceptione.§.Labeo.2.& §.quatenus. ibi,res quidem omnimodo continetur.ff.quod met.caus.l.3.§.1. ibi,at hoc edicto hospes qui recepit tenetur,etiam si sine culpa eius res perierunt:& sic hospes tenetur res ab aduenis receptas restituere omni casu,& omnimodo, nisi fato pereant.de his hospitibus scripsi in tract.de hospitib.in 2. tomo commentar.in constitut.Reg.Gallic.Pacisci contra edictum ædilium curulium omnimodo licet, siue in ipso negotio venditionis gerendo conuenisset,siue postea.ff.de pact.itaque si accepto lata sit tibi pecunia, omnimodo cum herede tuo agetur,l.itaque.ff. de dolo. Et si quidem omnia integra sint minori, omnimodo audiendus est.l. quod si minor.§.Scæuola.ff.de min.& l.patri pro filio omnimodo præstanda restitutio est, licet filius restitui nolit. ibidem.l.non distinguemus. §. sacerdotio, ibi,ceterum si postea susceperit,iste quoque omnimodo sententiam ferre debet.ff.de arbitr.l.cum hereditas.ibi,fructus quos possessor accepit, omnimodo restituendos. de petitio.heredi. l. sin autem.ibi,omnimodo condemnandus est.ff.de rei vindic.l.hæc autem.ibi,non omnimodo pereunt.de seruit.vrban.prædio.Alia sexcenta huiusmodi iura possem adducere, quæ breuitatis gratia prætermitto.

§.Hereditas nomen iuris est,quod & accessionem & decessionem in se recipit:hereditas autem vel maximè fructibus augetur.

Hereditas quid. Hereditas nomen est iuris scilicet ciuilis:bonorum possessio verò prætorij. Et significat vniuersum ius quod defunctus habuit tempore mortis,l.nihil aliud.s.eo. & recipit augmentum & diminutionem,vt inferius dicetur:quo etiam verbo damnosa continetur hereditas. l. hereditatis. 1.s.eod. Et hereditas cum solo iuris nitatur ministerio, quippe nomen iuris est,intelligitur absque corpore:vt sit successio in vniuersum ius quod habet defunctus tēpore mortis:ideóque non augmentum vel diminutionem accipere dicitur hic,sed accessionem & decessionem,denotās hereditatem non consistere in facto,quemadmodum possidere,l.1.§.si vir.ff.de acq.possess.de Ripa in rubr.de causa possess.& propriet.l.consilio.ff.de curatore furiosi.vnde si petam hereditatē ab eo qui rem vnam possidebat, de qua sola controuersia erat, etiam id quod postea possidere cœperit restituet, l.4.ff.de petit.heredit. Alia docui superius in l.hereditas:quæ hic non repetam.

Accedere quid. Accessio. *Accessionem.* Accedere est,aduenire,accrescere, adiungere:inde accessio, id est augmentum: quod satis innuit text.hic,fructibus augetur:primúmque vtens verb. accessio,postea vtitur verbo augeo. l.si in emptione fundi dictum sit accedere Stychum seruum, neque intelligatur quis ex pluribus accesserit.ff.de contrah.emptio.Et comprehensum erat in lege venditionis dolia septuaginta accessura: cum essent centum in venditoris fore potestate, responsum est,quæ vellet dare, l.comprehensum. ibid.l.si cum fundum,& l.fistulas emptori accessuras in l.dictum erat.ibid.l.Iulia.§.si Titius.de actio.empt.

Decessio. *Decessio* verò diminutionem significat à verb. decedo, probat l.vicinus.in fin.ff.de aqua pluuia arcend.vbi vicinis non licet in lacū facere accessionem,neque decessionem. idem in l.si hereditas.ibi,& accessionem,& decessionem. ff.de statuliber.l.si cui.ibi alteris ædibus hic accedit,alteris decedit.ff.de lega.3.l.si quis putans. §.si quid.ff.communi diuid.l.fin.quand.actio de pecul.est annalis.

Adiectio & diminutio, simul posita. Interdum Iurisconsult. dicit adiectionem,& diminutionem pro eodem,in l.& an eandem.ff.de exceptio.rei iudic.ibi,nulla adiectione diminutionéve facta:sed adiectio pro communi vtilitate accipitur.

Augmentum & diminutio, simul posita. Aliquando augmentum & diminutionē pro eodem dicit Iurisconsul.vt in l.si cum testamento.§.1.ibi,aucto vel diminuto numero gregis.ff.de excep.rei iudi.l.vbi,in fi.de edendo.ibi,neque ad augmentum neque ad diminutionē.

Accessio pro fideiussore. Accessor pro fideiussore. Accessiones,id est fideiussores exponit Iurisconsul.in l. si seruum.§.si seruum.§.nunc videamus.in fin.ff.de verbor. obliga.ibi,accessionibus suis,id est fideiussoribus.Et accessores dicit in l.ex persona.ff. de fideiussorib. vbi pro sponsore & expromissore,& aliis quæ obligationi accedunt capi potest,non pro mandatoribus,vt ibi glo.scribit,nec pro successoribus, quia non conueniret text.facit l. ij qui accessionis loco promittunt.de fideiuss.

Accessio temporis. De accessione temporis videte l. Pomponius.ff.de acquir.possess.& l.obligationum fere.§. accessio.de actio.& obliga.vbi accessio in obligatione aut personæ aut rei fit: personæ,cum mihi aut Titio stipulor:rei,cum mihi decem aut Titio hominem stipulor.

Accessio possessionum. Accessio possessionum est quando vna possessio coniungitur alteri possessioni:vt si Titius possederit quinque annos rem immobilem, eo mortuo heres eius possidet quinque: an primi quinque accedere ac coniungi aliis quinque annis debeant ad præscriptionem implendam? Et de hoc loquitur l.Pomponius.ff.de acquir.possess.& rubr. de diuers.& tēporal.præscript.& de accessionib.possessio. & l.si seruus communis. §.idem dicendum. ibi, accessiones & fructus emptor restituere cogitur.ff.de furt.

Accessorium. Accessorium,quod principali adiungitur, regul.accessorium est.de regu. iur. in 6. vel quod sequitur principale, Vlp.in l.cum principalis.ff.de reg.iur.

Accedere pro euenire. Accedere pro euenire,contingere. l. quæret aliquis.in fin.s. cod. ibi, neque quod fataliter accessit matri damnum iniungere debet.l.cum qui.in fin.de in diem adiectio.

Decedere pro mori. Decedere pro mori sumitur in l.qui à latronibus. in fi. ff.de testamen.hinc decessus,id est mors:qua dictione frequenter vtuntur summi Pontifices, vt dicetur explicando titul.de verb.significat.in decret.

Decessor pro predecessor. Decessor verò dicitur qui è prouincia successore veniente & finito officio discedit. l. obseruare. §. ñcè.ff.de offic.proconsl.l.præses.de minor.quem Vlpi.antecessorem vocat in l.quāuis.ff.de reb.cor. & vulgus prædecessorem.

Hereditas ex quibus augetur. Cum igitur hereditas accessionem & decessionem in se reci

se recipiat, nunc declarat ex quibus hereditas augeatur, dicens: *hereditas autem vel maxime fructibus augetur.* Siquidem fructus hereditatis ipsam augent, siue ante aditam, siue post accesserint, lege item veniunt. §. fructus. ff. de petit. heredi. l. 2. C. illo tit. l. in lege: alias incipit, in ratione, ad l. Falc. sic & fructus augent doté, l. si marito. in fi. sol. matr.

Verùm ideo addit maximè fructus augere hereditatem, quia non solum fructus, sed gregis fœtus & pecorum, ac partus ancillarum, quamuis in fructu non sint, & pensiones quæ ex locationibus prædiorum vrbanorum perceptæ sunt, etiam hereditatem augent, l. sed & si lege. §. si. cum l. ancillarum. ff. de petitio. heredita.

Hereditatem quæ minuant. Quæ verò sint illa quæ minuunt hereditatem, docet Iurisconsul. in l. in ratione. 2. in princ. ff. ad legem Falcid. sic dicens: mortes seruorum, cæterorúmque animalium, furta, rapinæ, incendia, ruinæ, naufragia, vis hostium, prædonum, latronum, debitorũ facta peiora nomina, in summa quodcunque damnũ, si modò culpa legatarij careat, heredi pereunt: hæc igitur sunt quæ hereditatem minuunt: sicut econtra lucrũ hereditati accedens eá auget, vt ibi dicitur.

Dos impensis vt minuatur. Ita quoque impensæ diminuunt dotem ipso iure. Sed quod diximus ipso iure dotem impensis minui, nõ ad singula corpora, sed ad vniuersitatem erit referendum, l. 1. de dote prælег. Et ad quem spectet augmentum & diminutio, tex. est in l. secundum naturam. ff. de reg. iur. l. in quantitate, ad leg. Falcid. intelligitur autem augmentum secundum naturam rei cui additur. l. si conuenerit. §. si nuda. ff. de pignor. actio. l. inter. §. cum inter. de pact. dot. l. etiam. C. de iure dotium: quod non procedit in 12. casibus, quos Albert. Brunus scribit in tract. suo de augmento, in quinta conclus. princ. exactè præ aliis hanc materiam tractans.

§. Actionis verbum & generale & speciale est: nam actio dicitur omnis siue in personam, siue in rem sit petitio. sed plerunque actiones personales solemus dicere: petitionis autem verbo in rem actiones significari videntur.

Actionis nomẽ quid comprehendat. Actionis verbum est generale, comprehendens omnes actiones tam in rem quàm in personam: specialiter tamen intelliguntur personales tantum, vt scribit etiam Ioann. Crispus in arbor. exceptio.

Petitionis verbo quid significetur. Petitionis verbum significat actiones in rem, siue vt dicunt reales. vnde dicit text. in l. procurator. 3. ff. rem ratam haberi: procuratorem qui recipit pecuniam, & promisit dominum rem ratam habiturum, ac cum ad quem ea res pertinebit, si alius non procurator iterum petat, nõ teneri hunc procuratorem, quia is nec actionem nec petitionem habebat. l. 1. ff. ad Maced. ibi, placere ne cui, qui filiofamil. mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis eius cuius in potestate fuisset, actio petitióque daretur: id est non dabitur actio personalis, nec realis alicui qui filiofamil. mutuauerit.

Actionis nomẽ generale & speciale. Iurisdictionis nomen generale & speciale est. Non refragatur, si quis dicat actionem non posse dici generale nomen & speciale: nec enim absonum in iure videtur idem modò in genere, modò in specie sumi: quẽadmodum de iurisdictione dicunt Doct. in l. imperium. ff. de iurisd. omn. iudic. vbi dum iurisdictio generale nomen est, comprehendit omnem iurisdictionem: quando verò speciale, continet iurisdictionem tantùm inferiorem, quam Galli *iustice basse* vocant. *Adoptionis nomen generale & speciale.* Idem in adoptione dicimus. est enim generale & speciale nomen, §. 1. Institut. de adoptio. idem ergo erit in actione, vt hic & scripsi in l. munus. ꝯ. eod. vnde Vlpia. sic ait: Actionis verbo continetur in rem, in personam, directa, vtilis, præiudiciũ, stipulationes etiam quæ prætoriæ sunt, quia actionũ instar obtinent, vt damni infecti, legatorũ, & si quæ sunt similes. interdicta quoque actionis verbo continentur, l. actionis verbo. ff. de actio. & obligatio. etiam Imperator in l. fin. C. de hered. vel actio. vendit. docet actionis nomen generale esse omnium siue in rem, siue in personam actionum.

Actionis nomẽ & petitionis quid differat. Item quandoque actio pro personali, & frequẽtius capitur: petitio autem pro actione in rem, l. actio. ff. de actio. & obligat. quæ sic habetur: actio in personam confertur: alij habent, infertur. petitio in rem, persecutio in rem vel in personam, rei persequendæ gratia. *Actio in rem specialis. Actio in personam.* Alias etiam personalis actio dicitur à Iurisconsul. personalis petitio, vt l. sciendum. §. diuersa causa. ff. qui satisdar. cogan. Et actio specialis in rem vocatur in l. 1. in prin. ff. de rei vind. per quam scilicet rem nostram quæ ab alio possidetur petimus: in personã verò est, qua cum eo agimus qui nobis obligatus est ad faciendum aliquid, vel dandum, & semper aduersus eundem locum habet, l. actionum genera. ff. de actio. & oblig. personalísque vocatur actio, quia is cum quo agitur est agẽti obligatus: & actio est ius persequendi in iudicio quod sibi debetur. §. 1. Instit. de actio. in rem vero dicitur eo petitio, quia res petitur ab eo qui eam tenet, qui nec est obligatus agenti. d. §. 1. multa in hanc rem scribunt Doct. in titu. de actio. Instit. & potissimum Ias. & Gomes. in §. omniũ, quos si non grauemini videte: plura alia vocabula ex Gellio desumpta connectit hic Alciat. quæ multum conferre possunt. *Actiones qui suas cedit, vtrasque cedere videtur.* Et sic qui donat vel cedit generaliter actiones suas, tam actiones in rem quam in personã transferre videtur, per hunc text. Quando autem specialiter vel generaliter capiãtur, ex qualitate materiæ dignoscitur: vnde camè notarij in hoc regno ad euitãdam huiusmodi ambiguitatem in instrumentis euictionis siue garentiæ dicunt: *A promis garentir de tout ce dont on luy pourroit faire demande, action & poursuite, ores ou par le temps aduenir.* Vt si materia ad vtrãque actionem referri poterat, ita promissio extendatur: & sic generaliter capiendo præiudicium etiam contineat, id est actionem præiudicialẽ, de qua in §. præiudiciales. Insti. de actio. Acceptiones etiam octo huius nominis actio videre potes per Ias. & Gomes. in §. superest. 1. Insti. de actio.

Personalis actio, seu in personam, idem. Reales actiones, seu in rẽ, idem. Postremò in fin. tex. ibi, *personales actiones*, colligite idẽ esse, dicere actiones personales, vel in personam: aut seruitutes personales, vel in personã. l. 1. ff. de seruit. quemadmodum reales actiones indifferenter, seu in rem dicimus: frequentius tamen Iurisconsul. vtuntur actione in rem, seu in personam, l. actionum genera. ff. de actio. & oblig. l. fin. & per totum. de exceptio. rei iudicat.

§. Persecutionis autem verbo extraordinarias persecutiones puto contineri, vt puta fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent iuris ordinarij executionem.

Persecutionis nomine quid contineatur. Persecutionis appellatione venit persecutio extraordinaria: vt persecutio fideicommissorum, & aliæ quæ non habent iuris ordinarij persecutionem, id est quæ non possunt ordinariis actionibus prosequi: vtũtamen nonnunquam ex abundantia Iurisconsul. extraordinarias persecutiones exprimit, quamuis satis per se persecutio extraordinaria dicatur, vt l. creditor. ff. de actio. empr.

Persecutio & actio quid differant. Sic igitur persecutio non dicitur simpliciter actio, sed extraordinaria petitio: verum actio propriè dicitur cum aliquid debetur ordinariè & iure obligationis & actionis. Quando verò quispiam aliquid potest persequi, in quo iudicum officium consistit, tunc extra ordinem agitur. Et illud quod quis sic persequitur, iuris ordinarij non habet executionem, cum videlicet nulla datur à iure actio. plura de his videte per Doct. in l. à diuo Pio. ff. de re iudic. iuncta l. aliud est fraus, in fin. ꝯ. eod. scripsi in 1. tomo commentar. in constit. Reg. Gallic. De publica executione loquitur text. in l. hæc stipulatio. ꝯ. eod.

Iudicis officiũ obligationem non præsupponit. Ex quo inferunt Doctores, quod officium iudicis non præsupponit obligationem, per l. qui per collusionem. §. fin. ff. de actio. empti. l. Quintus. ff. de annuis legat. scripsi in l. creditores, in verb. persecutione. ꝯ. eod. vbi tria sunt videnda: primum, an id quod quis officio iudicis (vt dicũt) persequi potest, debeatur: secundum, an officium iudicis contineat obligationem: tertium, an fideiussor accedere possit, quas quæstiones differo tractare in §. seq.

Actionis nomẽ generaliter & specialiter sũptum quid denotet. Nunc breuiter accedendo ad notabilia nostri text. iuncto §. præcedenti, colligitur primo, actionem generaliter sumi pro quacunque actione, specialiter autẽ pro actione in perso

in personam: quemadmodum diximus in verb. rei, quod licet generaliter sumendo personas denotet, & actiones, & alia, vt in l. rei. 1. §. eod. tamen quando rem diuidimus à persona & actione, vt l. 1. de statu homi. cum diuiditur omne ius in personas, in res & in actiones: proculdubio patet eo loco, rem non complecti personas aut actiones, sed ab eis distingui. Alias superflua vel inepta esset hæc Iurisconsult. diuisio. fusius dicam in meis no. interpreta.

Petitionis nomen generaliter & specialiter quid. Secundò notate petitionem etiã accipi generaliter pro quacunque petitione, vt plene scripsi in l. in generali. §. eo. in specie verò pro actione in rem, vt hic.

Persecutionis nomen generaliter & specialiter sumptum quid. Tertiò eadem ratione persecutio generaliter & specialiter sumitur. Generaliter dicitur persecutio, vbicunq; quis ius suũ nedũ in iudicio prosequitur, vt §. 1. Instit. de actio, sed etiam cum extra ius, vt dixi in l. actionis verbo. §. eod. facit l. si tibi. 3. in fi. ff. loca. specialiter autem persecutio vocatur extraordinaria persecutio, vt hic. vide quæ de eadẽ persecutione scripsi in 2. tomo comment. in constit. Reg. Gallic. tract. de restit. artic. 2. glo. 5.

De verb. Extra ordinem tractabo in l. pupillus. §. munus. infra eod.

§. Hoc verbum DEBVIT, omnem omnino actionem comprehendere intelligitur, siue ciuilis, siue honoraria, siue fideicommissaria sit persecutio.

Debere verbũ quid comprehendat. Debere quis dicitur, ex quacunque actione quis teneatur, siue sit ciuilis actio, siue prætoria, nec non si fideicommissaria fuerit persecutio. Et sic prima quæstio soluitur, vt id quod quis potest persequi dicatur deberi, siue debitum. nempe verbũ deberi, generale est per istum text. & gloss. in §. 1. Instit. de actio. siue actu debeatur, siue habitu, vt docet Zas. in §. 1. num. 2. Instit. de actio. quippe si deberi speretur litẽ contestando, quis hoc persequi poterit. l. si Titius. ff. de verb. oblig. vel in populari actione. l. 1. de popularib. actio. & per totũ, vt scripsi in l. si cui. §. eod. l. deberi. C. de fideicõmissa. liberta. Et debitor dicitur à quo inuito pecunia exigi potest, l. debitor. §. eod. & in quẽ certa competit. actio. vnde Iurisconsul. in l. nec seruus. ff. de pecul. ait, quod seruus non potest quicquam debere, nec seruo deberi. Quod si quandoq; verbo hoc abutamur, factũ magis demonstramus, quam ad ius ciuile referamus obligationem: verbi gratia licet seruus non sit obligatus iure ciuili, tamen ex facto suo obligatur obligatione naturali: cuius facti eo vsque rationem habemus, vt ex hoc dominus quoque teneatur quatenus est in peculio, vt ibidẽ, & per totum dicitur. Ita res mihi legata dicitur mihi deberi. l. non amplius. ff. de legat. 1. veluti in actionibus is debere dicitur qui ad decem tenetur. §. 1. Instit. de actio. & ex quacunque causa, etiam officio iudicis: nempe si iudicis officium porrigatur ad cogendum eum qui tenetur ad salarium vel ad aliud, præ se fert debitum: alioqui iudex perperàm ageret, qui non debitum alicui adiudicaret, & ad solutionem indebiti cogeret.

Debere sumptum καταχρηστικῶς.

Iudicis officiũ præsupponit obligationem, & continet. Officium iudicis mercenariũ. Nobile. Quod verò iurium interpretes volunt officium iudicis non præsupponere obligationem, vel non continere: ego puto contrarium, siue sit officium mercenarium, quod secundum eos actioni deseruit, & sic obligationi, doct. in l. 1. ff. de iurisdictio. omnium iudic. siue sit officium nobile, quod ipsi vocant, & ego reprobaui in l. actionis verbo §. eod. nempe si rei persecutionem habeam, & mihi debeatur, iudex adstringitur ratione sui officij mihi iustitiã administrare. l. fi. §. iudicandi necessitas. ff. de munerib. & honorib. & mihi debitum adiudicare. Alioqui potest appellari tanquam à denegatione iuris, vt scripsi in l. actionis verbo. §. eod. Iaso. in §. 1. Instit. de actio. probat. l. 1. iũcta. l. semper. §. in hoc. ff. quod vi aut clam. vbi vi vel clam factũ opus restitui debet. Et is qui opus sic fecit obligatus est ad restitutionem, quæ restitutio fit officio iudicis. d. §. in hoc. & l. si alius. §. bellissime. ibidem. facit l. fin. de precar. l. carceri præpositus. de custodi. reor.

Sed ratione eius qui tenetur officio iudicis nõ est obligatio personalis, nisi sit contractus, vel quasi: delictum, vel quasi: verumtamen obligatus dicitur eo quod se exceptione tueri non potest. l. vel obligatus. §. 1. ff. de liber. caus. sic qui debet officio iudicis salarium est obligatus: quandoquidem se tueri non potest exceptione, quin soluat. Et hãc obligationem oriri ex quadam æquitate asserit Alcia. lib. Paradox. 2. c. 10. post doct. in 1. Instit. de oblig. & in l. Iulia. de condict. indeb. videte quæ scripsi in l. creditores. cum l. seq. & l. actionis verbo. supra eod.

Intellectus nouus ad l. qui per collusionẽ. ff. de act. empt. Non refragatur tex. in d. l. qui per collusionem. in fi. ff. de actio. empt. vbi sic dicitur, pretij forte licet post moram soluta, vsuræ peti non possunt, cum hæ non sint in obligatione, licet officio iudicis præstentur. Ecce textus perperã hactenus ad hoc inductus: nempe si quis petat pecuniam quã ei debeo, post moram teneor iure Digestorum ad vsuras: si tamen pecuniam, id est sortem debitam soluã sine vsuris, creditor postea nõ poterit ad eas agere, quia illæ vsuræ non erant in obligatione principali, sed accessorie veniebãt. quamobrem extincto principali per solutionem, extinctum est accessoriũ, videlicet vsuræ, per l. cum principalis. ff. de reg. iur. Accipiens ergo sortem, quodammodo accessorium remittere videtur, nimirum si postea vsuræ peti non possint, nec iure quidem actionis, nec officio iudicis, cum vt dixi fuerit extinctum accessoriũ. probat. l. 4. C. depositi. ibi, non enim sunt duæ actiones, alia sortis, alia vsurarum: sed vna, ex qua, cõdemnatione facta, iterata actio, rei iudicatæ exceptione repellitur: sicq; vnica est actio ad vtrunque & ad sortem & ad vsuras, ergo & obligatio. §. 1. Instit. de actio. Patet igitur officium iudicis continere obligationem vt ibi, sumendo argumentum à contrario, quia dum extinctum est non continet obligationem, vt ibi: ergo quando non est extinctum continebit obligationem. facit lex, ædiles, 1. §. item sciendum. versic. ceterum. de ædilit. edict. vbi sic dicitur: ceterum post iudicium acceptum tota causa ad hominem restituendum in iudicio versatur, & tam fructus, quam id quo deterior factus est, ceteraque veniunt. iudici enim statim atque iudex factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcunque in iudicio versantur: ea quæ ante iudicium cõtingunt non valde ad eum pertinent, nisi fuerint ei nominatim iniuncta. sicque iudicis officium extendit se ad omnia quæ debentur etiam quoad persecutionem.

Obligatio quid. Ad hæc confirmatur à definitione: siquidem obligatio est iuris vinculum quo necessitate adstringimur alicuius rei soluendæ gratia. §. 1. Instit. de oblig. sed in salario debito patrono causarum, procuratori, medico, vel aliis, seu in alimentis debitis officio iudicis, necessitate adstringitur quis ad illa soluendum. Cum igitur conueniant definitio & definitũ, non video quominus dicatur obligatus. Alias si non esset obligatus, quomodo posset cogi? si cogatur, quomodo non erit obligatus? vel si debeat, prout dicit hic text. quomodo nulla erit obligatio? Interdum ait Iurisconsult. per iurisdictionem præsidis prouinciæ id præstabitur. l. si res obligata. in fi. ff. de legat. 1.

Minus obest l. Quintus. de annuis lega. ibi, nempe licet illa quæ ad scribentis auctoritatem duntaxat referuntur, nullam pariant obligationem nec actionem, vt ibi: tamen illa omnino non est spernenda auctoritas, neque omnino obseruanda est: sed interuentu iudicis hæc omnia debent, si non ad turpem causam referuntur, ad effectum perduci. Ecce igitur quod interuentu iudicis ista ad effectũ perducuntur, nisi ad turpem causam referantur. Est ergo obligatio. l. hereditas. ff. si pars heredita. Si verò ad turpẽ causam referantur, nulla erit obligatio, nec quidem iudicis officium: nec ibi dicitur quod iudicis officio illa ad effectum perducantur, sed iudicis interuentu. nam iudex interuenit dum causa non sit turpis, sed honesta: quibus visis, & causa honesta reperta, oritur obligatio, & sic iudicis officium accomodum parti persequenti rem, vt scripsi in l. actionis. supra eod. Ideoque præfata. l. Quintus. dicit nullã parere obligationem, antequam constet an illa auctoritas sit

turpis necne. Atque si iudex intercessit, & ad effectũ perducit, requiritur partem ad hoc esse obligatam, vt prædixi.

Obligatio duobus modis consideratur.

Nec me mouet §. omniũ. Insti. de actio. vbi in actione reali nullo iure quis est obligatus: verum est ex consensu vel contractu: nihilominus dicetur obligatus, eo quod exceptione tueri se nõ potest, quominus restituat: vt sic duobus modis quis dicatur obligatus, primùm ex contractu vel quasi, maleficio vel quasi: qua ratione obligatus minime dicitur qui rem meam detinet, secundum d. §. omnium. Secundo vero dicitur quis obligatus eo quod nulla exceptione tueri se potest, tuncq; rem meam iniuste detinens quodammodo mihi dicitur obligatus: & ita loquitur d. l. vel obligatus. & §. 1. Insti. de obligatio. dixi in l. creditores. ff. eod, sicq; diuersis respectibus intelligendũ est quem esse obligatum, & quem non esse obligatum.

Praxis in obligationibus persequendis.

Sed quantum ad praxim attinet, huiusmodi difficultates nullius aut parui sunt emolumenti. nam quomodocũque pars cogatur ad dandum vel faciendum, semper agitur & pars prosequitur, nec quæritur, an iure actionis vel obligationis, at sufficit quod pars cogi possit, & quod debeat. Differentiæ tamen & doctrinæ gratia non inficior officium tunc iudicis, (quod vocant Doct.) oriri, quãdo ius speciale non introducit actionem, sed hanc quadã æquitate considerata confert ad officium iudicis: quemadmodum scripsi in l. actionis verbo. ff. eodem.

Fideiussor peti potest pro debito officio iudicis.
Fideicommissa olim iure actionis non petebantur.
Obligationi naturali fideiussor accedere potest.

Vnde Ias. in l. centum Capuæ. ff. de eo quod certo loco. firmat pro debito officio iudicis posse accedere fideiussorem per istum text. & l. fi. ibidẽ, quia largo modo præsupponit obligationem dicens hoc ex text. nostro colligi, si subtiliter ponderetur. & Bar. in l. Marcellus. 1. ff. de fideiussor. nam fideicommissa iure ciuili Digestorum non petebantur iure actionis, sed officio iudicis, quæ tamẽ hic text. dicit esse debita. proinde omni debito potest accedere fideiussor, per d. l. Marcellus. iuncta l. 1. ibidẽ: per consequẽs & obligationi naturali, d. l. 1. quam obligationẽ naturalem patet improprie & abusiue dici debitũ. l. si is cui. §. Flauius. ff. de fideiussor. sic igitur large saltem & improprie iudicis officium præsupponet obligationem. gl. & Doct. in l. si seruum. §. sequitur. ff. de verb. obligatio.

At quod fideicommissa iure. ff. tantũ officio iudicis peterentur, non iure actionis, falsum esse Gomes. asserit in §. 1. in fi. Insti. de actio. per text. in l. si res. ff. de legat. 1. Et istam sententiam renuit Bar. & alij in l. 1. ff. de lega. 1. & Iaso. sibi contrarius ibidem. sed Iasonis opinio prima defendi potest, vt primis temporibus nemo inuitus teneretur præstare id de quo rogatus erat: ideo id temporis omnia fideicommissa infirma erant. §. 1. Instit. de fideicommissar. heredit. sed postea à diuo Augusto, & Iustinia. approbata fuerunt, vt ibi, & in l. 1. ff. ad Trebel. & tunc quoque datæ fuerunt actiones, vt d. l. 1. de legat. 1.

Illud debetur quod quis persequi potest.

Notãdum est igitur illud deberi quod quis persequi potest, vt hic, & l. creditor. §. inter. ff. de actio. empti. vbi in salario quod officio iudicis præstari solet. l. 1. §. in honorariis. ff. de actio. & obligatio. & d. §. inter, oritur actio extraordinaria ratione pacti appositi, intra contractũ venditionis militiæ, vt soluatur emptori pretiũ militiæ, quod iam debebatur venditori. hoc probat tex. ibi, & quod ex huiusmodi pacto etiam ratione cessionis factæ: probat ibi text, vt salarium quod debebatur ab illa persona emptori cederet. sic igitur salarium etiã non promissum actione extraordinaria petitur, vt dico in intellectu illius text. Ex quibus patet quoque fideiussorẽ accedere posse, quoties aliquid debetur, & pars illud persequi potest. & sic assentitur Bar. in d. l. Marcellus. ff. de fideiussor. vbi etiam si obligatio restitui possit, accedere poterit fideiussor, vt asserit African. in l. cum quis. §. si quis pro reo. illo tit.

De hoc verb. Debere scripsi in l. debitor. ff. eod.

Sequitur in fi. text. *siue ciuilis siue honoraria*. Quid sit honoraria persecutio patet ex superioribus.

Honorarium ius.

Honorario iure, l. creditores. supra eod.

Honorarius successor.

Honorarios successores, in l. sed & eius. ff. famil. ercisc. vbi gloss. exponit Trebellianicos: ego vero potius exponerem, id est successores de iure prætorio.

Honorarius tutor.

Honorarius tutor, in l. Paulus. vbi docui, ff. eod.

IDEM LIB. LI. AD EDICTVM.
Lex clxxix.

Inter hæc verba, QVANTI EA RES ERIT: vel, QVANTI EAM REM ESSE APPARET, nil interest. in vtraque enim clausula placet veram rei æstimationem fieri.

Explicatio textus.

Hæc verba, quanti ea res erit, vel quanti eam rẽ apparet, non differunt, sed veram rei æstimationem significãt, vt hic iuncta l. hæc verba, quanti eam rẽ apparet esse, non ad id quod interest, sed ad rei æstimationem referentur. ff. eod. quod poterit conferre ad intellectum infinitarum legum in iure sub his verbis loquentium.

Quãti ea res est, in multis lex explicatã.

Vnde Iurisconsul. sic ait in l. 2. in fi. ff. qui satisd. cogan. in fideiussorem qui aliquem in iudicio sisti promiserit, tãti quanti ea res erit actionem dat prætor: quod vtrum veritatem contineat, an verò quantitatem videamus: & melius est vt in veram quantitatem fideiussor teneatur, &c. facit l. 3. ibid. & l. vna. §. hoc iudicium non ad id quod interest, sed quanti ea res est concluditur. ff. si quis in ius voc. non ierit. l. si plures. ibi, quod si vnus quanti ea res est præstiterit, puto adhuc ceteros liberari, ff. de dolo. l. si seruus seruum. §. si quis alteri, ibi, quanti ea res erit in diebus. 30. proximis, tantum æs domino dare damnas esto. ff. ad leg. Aquil. l. Iulia. in fin. Ad exhib. l. stipulatio. §. opus. ibi, Quãti ea res erit, tantam pecuniam dabit. ff. de noui oper. nuntia. idem habetur in l. 1. in princ. si cui plus quam per leg. Falcid. facit l. quod si possessor. de rei vindi. & Vlpian. ait his verbis non pœnam, sed veritatem contineri. l. nouissime. §. 1. quod falso tuto.

Idem si quis dixerit, Quanti ea res erit, vel est. nam licet de futuro loquatur, comprehendit tamen præsens, vt dixi in l. verbum oportebit. ff. eod. l. si seruus. §. idque euidentius. ibi, quanti ipse seruus sit, ff. de furtis. l. si mortis, ibi, quanti est. ff. qui & à quibus.

Quanti ea res est, de damno intellectum, quid comprehendat.

Verum nõ procedit hic text. in casibus sequẽtibus: primo cum in lege, vel statuto diceretur, tantum damni restituat, quantum fecerit, per istum text. à contrario: nempe tex. hic dicit, quanti ea res erit. secus si diceretur, Quantũ damni, quippe in damno consistit interesse. l. vna. vbi abũde scripsi. C. de sent. quæ pro eo quod interest proferunt. probat l. si seruus communis. §. idque euidentius. ibi, non oportet cuiquam plus damni per seruum euenire, quam quanti ipse seruus sit. ff. de furt. & l. si cum exceptione. §. Labeo. ibi, quadruplatur autem id quanti ea res erit, id est cum fructu & omni causa. ff. quod met. caus.

Idem si dicatur ad duplũ quanti res erit condemnetur: quia tunc intelligetur, vt veræ æstimationis duplum præstetur, & nõ sola rei æstimatio. l. prætor. 2. §. in hac actione. ff. vi bonor. rapt. ibi, in hac actione intra annum vtilẽ verum pretium rei quadruplabitur, non etiam quod interest.

Quanti interfuerit.

Secundò non procedit in verbis sequentibus, quæ scilicet magis id quod interest, quam rei veram æstimationem significant: vt quanti interfuerit, l. quod si heres. ff. de vsufruct. l. instrumentis. de in litem iurando.

Quanti plurimi fuerit.

Aut si dicatur, quanti plurimi fuerit, l. ait lex, quanti is homo in eo anno plurimi fuisset: quæ clausula æstimationem habet damni quod datum est. ff. ad leg. Aquil. l. 2. & l. inde. §. Iulia. ibid. l. inficiando. §. infans. de furtis.

Quanti actor in litem iurauerit.

Idem si dicatur, quanti actor in litẽ iurauerit, l. qui restituere. §. 1. ff. de rei vindica. ibi, Quantum aduersarius in litem sine vlla taxatione in infinitum iurauerit. & ibi, quãti aduersarij interfuit. l. ei qui. in fin. de furt. Et tunc est singulare interesse. l. tenetur. in fi. si quid in fraud. patro. quod vsque ad duplum esse potest. l. vna, C. de sent. quæ pro eo quod interest profer. vbi scripsi, & declaraui nostri Regni communem obseruantiam non pati huiusmodi singulare interesse, nec peti solet per ordinationes Regias nouissime ad id prolatas; sed commune quidem & conuentum debetur,

Interesse singulare in Gallia peti non solet.

debetur.l.hatum.in fin.si seruit.vindicet.

Quanti religioni iudicantis videbitur.

Ita si dicatur, inquãtum religioni iudicantis videbitur, vel visum fuerit, vt l.fi.ff.de variis & extraordin.cognitio. nempe hoc arbitrio iudicis ex bono & æquo relinquitur: sicq; poterit veram excedere æstimationem, si æquum & iustum fuerit.

Quanti deterior res facta sit.

Idem si dictum fuerit, quanti deterior res facta sit, id est quanti depretiata sit.l. in hac. ff. de triticar. in vtroque autem si post motã deterior res facta sit, Marcell. scribit lib.20.habendam æstimationem, quanti deterior res facta sit,&c. Idem si dicatur, iudex æstimationem faciet damni, l.si tertius.in fi.ff.de aqua pluuia arcen. secus si rei, vt dictum extitit.

Quanti ea res est, ex decisione legis vbi aliqua exprimendum.

Tertiò non habet locũ huius text.regula, si in lege vel statuto aliter exprimerentur hæc verba, quanti ea res.tunc enim standum est decisioni legis, vt in l. 4. §. in eum.ff. de damno infecto, vbi ista verba habentur, in eum qui quid corum quæ supra scripta sunt non curauerit, quanti ea res erit, cuius damni infecti nomine cautũ non erit, iudicium datur: quod non ad quantitatem refertur, sed ad id quod interest,& ad vtilitatem venit, non ad pœnam.l.Stychum. ibi, quãti est, quem necesse habeo dare, id est quanti mea interest.ff.ad legem Aquil.l.3.§.in hoc interdicto. vti possidetis.ibi, quanti ea res est.sic accipimus, quanti vniuscuiusque interest possessionem retinere. l. procurator. 2. §. hoc interdictu. ne quid in loco public. Et sic forte conciliari possunt leges duæ: prima in l.fin.ff.si quis in ius voca. non ierit, iuncta.l.2.in fi.& l.3.qui satisda.cog. ff. vel forte potest.d.l.fi.intelligi in eo qui promisit se sistere, & l.2. in fideiussore, quod suadent verba rub.si quis in ius voca.nõ ierit.quæ loquitur in parte. Adhæc l.fi.dicit, cũ quis in iudicio sisti promiserit, videlicet seipsum sisti, non potest intelligi sisti aliũ. Er postea dicit, si status non esset, scilicet promissor, tunc cum eo agendũ ad id quod interest, vt sic ad partem semper referatur. Dicam in meis no.interpretationibus. Aut soluite, esse phrasim seu elegantiam, quemadmodum scribam in d.l.hæc verba.j.eod.

Quanti ea res erit accipiendum nonnunquam pro ratione materiæ.

Quartò limitatur pro ratione materiæ, veluti si quis promittat dolum malum abesse super aliqua re, & si non absit, quanti ea res est, tunc pœna significatur.l.nouissima. ff.iudica. solui. Et illa verba, quanti ea res, non referuntur solum ad rem principalem, sed ad litem sic æstimandam.& ita cum dictum fuerit, si restitutio rei non fiat, cõdemnetur reus quanti ea res erit: tunc siquidem non veram æstimationem rei significat, sed quanti iurauerit actor taxatione iudicis interueniente, vt plene tradidi, in l. arbitrio. ff. de dolo. in l. bonæfidei. de pecul. l.qui restituere.de rei vindic.Et sic quando ista verba, quanti ea res, referuntur ad rem principalem, tunc veritatem & veram æstimationem significant: si vero referãtur ad litis quoque æstimationem, tunc id quod interest, vt supradixi: atque per hoc declarantur plurimæ leges superius à nobis adductæ, in quibus respicere oportet ad quid referatur.

Adhæc si dictum fuerit iurandum in litem, quanti ea res sit, æstimatio quoque tunc refertur ad interesse & ad totam rem æstimatã per cõtumaciam, l.3.§.in hac. ff.commoda. Et sic prout subiecta materia exposcit, exponere, vt in l.pen.§.in eum.ff.ne quis eum qui in ius voca.est vi eximat.l.fin.de prætor. stipula.l.stipulatio. §.fin.de oper.noui nuntia.l.1.in princ.iuncta l.si quis seruũ.in fi.de seruo corrupto. Ex re ergo apparebit quomodo sumenda sunt hæc verba, iuxta l.sæpe.vbi annotaui.s.eod.& his casibus semper vera æstimatio significatur, quoniam æstimatur lis, quanti vere sit taxatione iudicis, dicta lege arbitrio.

Quantum ad numerum relatum.

Quantum aliquando refertur ad numerum more Græcorum, pro quot, vt in l. si ita. ibi, in tantos quanti inueniantur. ff. de lega. 1. & quandoque relatiue, aliquando interrogatiue, vel indefinite accipitur, vt ex sequ. discerni poterit.

Quantum relatiue, interrogatiue & indefinite sumptum.

Quanta pecunia, l.qui concubinam.§.cum ita 2.de leg. 2. & quantas summas ait Iurisconsul.in l.quisquis.de lega. 3.l.si qua.ibi, quia eius iudicis potestas est quantam dicat.

Rebuff.de Verbor.

in fi. j. eo. interdum ad pondus: vel mensuram refertur. l.cum stipulamur. vbi no.s.cod.facit l.vinũ.& l. respiciẽdum. si cert. peta. Quantum iunctum cum tanto.in l. 1. ibi, si verò viuet, nocitumq; ei esse dicetur, quanti ob eam rem æquum iudici videbitur, eum cum quo agetur condemnari, tanti iudicium dabo.de his qui deiecer.vel effuder. & l.fi.ibi, quantum profunditatis habuerint, tantum spatij relinquito.finium regundor.l.communi diuid. §. inter.ibi, sed in tantum duntaxat quantum ea parte debetur. ff.commu.diuidun.l.de eo.§.si post.ff.ad exhibend.

Quanti relatum ad pretium.

Sæpissime verò genitiuus quãti respicere solet ad pretium, licet non sit expressum, l.si seruũ.ibi, quanti cum patri vendere possit. ff. ad leg. Aquil. l. si pignore. in fin. de pignoratit.actio.l. hæc venditio. §. huiusmodi. de cõtrah. emptio. Quanti locare potui.l.in summa.circa fi.ff. de cõdict.indeb. Quanti seruus est, l. qui restituere. ff. de rei vindic.l.si ex duobus.de noxal.

Quanti res æstimata ab actore fuerit, non verã rei æstimationem significat, sed pœnam, l. pen. §. in eum. ne quis eum qui in ius voc.est vi eximat.

Quantum ad iuris pertinet largam significationem, l. quantum. s.eod. alias incipit, Paries.

Quantum facere poterat.

Quantum facere poterat, l.quod si maritus.ff.de consti. pecunia. quæ phrasis declaratur per l.sunt qui in id quod facere possunt conueniuntur, id est non deducto ære alieno.ff.de re iudica.

Quanto deterior factus est.

Quanto deterior factus est per iudicem habebitur ratio, l.non solum.ff.de rei vindica.l.in hac.de triticar.

Quanto locupletes.

Quãto pluris.

Quanto locupletes ex ea re facti fuerint. l. cum autem. ff. de rei vindica. quanto pluris pignus sit quàm pecunia credita, tanti iudex condemnet. l. si quis putans. §. Iulianus.ff.communi diuid.

Quanto minus.

Quanto minus elucidatur in l.si ita à te.j.eod.

Quanto minoris actio Prætoria.

Quanto minoris actio prætoria datur, cum animal vitiosum est ignoranti venditũ, vt reddatur id, quanto minoris fuisset empturus, si vitium declaratum fuisset: vnde si emero equum viginti aureis, quem non fuissem empturus nisi decem, si vitium sciuissem, petam hos mihi decem aureos restitui: vel si nullo modo eram empturus, totũ cõdicam pretiũ.l.quod si nolit:§. si plures.in fi.& l.ædiles. 2. ff.de ædilit.edict.l.minus.s.eod.& hæc datur intra annum, redhibitoria intra sex menses.l.sciendum. in fin. de ædilit. edicto. l. 2. C. de ædilit.actio. quod limitat Francisc.Cremen.sing.159.& 164.

Actio quanto minoris ciuilis.

Est & actio quãto minoris ciuilis quæ durat 30. annis, Instit.de perpet. & temporal.actio. vt docet Petr.Iacob.in sua praxi, tit.de action.ex empto quãto minoris ciuili, vbi dicit dari tam pro vitiis & morbis animaliũ, quam pro seruitute ignorata.l.quotiens.ff.de ædilit.edict.l. qui vti optimum.s.eod.l.1.& l.Iulia.de actio.empti, vbi est glo.not.in §.item qui furem. Alia de ista actione videte per Specu. in tit.de emptio.& vendit.§.nunc dicendum.

Aliæ infinitæ phrases huius verb. Quantum patent: vt tormenta habenda sunt nõ quanta accusator postulat, sed vt modernæ rationis temperamenta desiderant. l. de minore.§.tormenta.ff.de quæstio.

Quantum pro quoad.

Frequenter etiam accipitur pro quoad: vt quantũ ad accipiendum iudicium familiæ ercifcund.nihil interest possideat quis hereditatem, necne, l.heredes.§.1.ff.famil.ercisc. quantum ad crimen pertinet, l.tutor.§.1.de pignoratit.actio.

Quantumcunque.

Quantumcunque pro tantum quantum, l.si.ibi, sed eum Seio egero quantũcunque est quod minus à Titio exigere potero. ff. si cert. petat. scripsi in l.creditorum.s.eod.

Quacunque actione.

Quacunque actione quis conueniatur, l. 3. §.quacunque.ff.de iureiu. pro qualicunque. Alias huiusmod phrases iudicio tuo relinquo.

POMP. LIB. III. AD SABINVM.

Lex clxxx.

Tugurij appellatione omne ædificium quod rusticæ rei magis custodiendæ conuenit, quàm

quod vrbanis ædibus, significatur. Ofilius ait tugurium à tecto, tanquam regulariũ esse dictum: vt toga, quòd ea tegamur.

Expositio tex. Primo Iurisconsul. dicit, quid appellatione tugurij cõtineatur: secundò vnde dicatur tugurium, ibi, Ofilius. Imprimis tugurij appellatione significatur omne ædificium rei rusticæ custodiendæ magis accommodum, quàm ædibus vrbanis. Et sic pro qualibet domo rustica accipitur: Græcè καλιάς, seu καλύβη, seu σκηνύδριον, & καλιός, casa: Gallicè tugurium *grange* dicimus, seu *granche*, à grano, quod ibi grana coaceruentur.

Tugurium quid, & vnde dictum. Dictum porrò tugurium à tecto, quasi tegularium, vel quasi regurium à regendo, mutato e in u: sicut à tegendo toga dicitur. Alcia. verò putat à tegulo tugurium deduci, contra Iurisconsl. traditam hic etymologiam, quod in eundem sensum reincidit.

Præterea intelligit hic Alciat. post Calepinũ tugurium esse cũ ita ædificatur, vt nec parietes habeat, nec luto crustata ædificia sint: sed stramentis vel arundinibus, aliòve simili genere tegantur: nempe si parietibus lateritiis, & tegulis constet, tugurium non est, quale Virgilius describit, cespite contectum. sed cum hic Iurisconsl. non distinguat, nec ego, iuxta l. de pretio. ff. de Publicia. in rẽ actio. Quippe generaliter accipiendo pro omni ædificio quod rei rusticæ custodiendæ conuenit, prout capit Iurisconsult. multa sunt tuguria quæ etiam parietibus lateritiis constãt pro more regionis, &. pro modo, & qualitate bonorũ eius qui illud construit. Quamobrem regionis qualitas inspicienda est: alioqui nullum pene esset tugurium his in regionibus, in quibus propter aeris intemperiem & ventorum impetum parietibus opus est vel lateritiis, vel lapideis. nec sequitur, cespite cooperta dicit Virgil. Plinius verò aquaticis arundinibus constructa tuguria. ergo sine his tuguria dicenda non sunt: quippe sunt hæc pro varia natura locorum intelligenda. at in essentia nõ refert qua materia sint cõstructa, sed ad quem vsum destinata sunt, vt si magis ad vsum rei rusticæ fiant quã vrbanæ dicantur tuguria, quæ nos idiomate vulgari vocitamus *granges* indistinctè, siue cespites, seu paleæ, lateres aut lapides fuerint ad cõstruendum adhibiti. sin magis vrbanis ædibus conueniant, minime venient appellatione tugurij.

Vnde si quis mihi venderet aut donaret tugurium, seu *la grange*, non videtur donare aut vendere domum separatum à tugurio, vsibus scilicet vrbanis destinatam, vt gratia inhabitandi forte paratam, aut alias, eum huiusmodi ædificium nil habeat commune cum tugurio, vt dicitur de possessione & proprietate in l. naturaliter. §. 1. ff. de acq. possess. dicam in l. vrbana præsidia. ꝟ. eod.

Tuguriolum. Inde tuguriolum, id est paruum tuguriũ, quod si angustius sit, gurgustum nominatur, à gurgullione verme diminutiuum: Græci οἰκίδιον vocant paruum tugurium, & habitationem, & οἰκίδιος domesticus vocatur, οἰκία domus siue familia.

Adhæc Metianus probat talem seruitutẽ constitui posse, vt tugurium mihi habere in tuo liceat, scilicet si habeam pascui seruitutẽ, aut pecoris appellendi: vt si hyems ingruerit, habeam quo me recipiam, l. veluti, in fin. ff. de seruitutib. rustic. præd. quæ significatio videtur esse diuersa à superiore.

Verborum significationis varietas. Nimirum significationes verborum variæ sunt. Aliæ siquidem sunt de iure naturali, vt tutela. l. tutelas. in princ. ff. de cap. deminutio. aut de iuregentium, vt manumissiones. l. manumissiones. ff. de iustit. & iure. Aut de iure ciuili, vt l. verbis ciuilib. ff. de vulgar. seu de iure consuetudinario, vt hic, & l. vt Alphenu. ꝟ. eo. pulchre scribit Bald. in l. maximum. col. 3. nu. 6. C. de liber. præterit. vel exhereda. Quod ius consuetudinarium derogat omni verborum significationi, quare maxime insequendum. l. si chorus. ff. de lega. 3. l. minime. ff. de legib.

Adhæc quãdo plures sunt vnius verbi significationes, etiam propriæ dici possunt. nec enim imponuntur impropriæ nisi per vulgi abusum, quod non præsumitur, vixque discerni potest vtra magis sit propria. Et postquam Iurisconsult. fuerunt his vsi significationibus, nostrum est eas amplecti, & tanquam proprias vsurpare, vt videtur notare Bar. in l. liberorum. col. 4. ꝟ. eod. & in l. omnes populi. §. q. princip. de iustit. & iure. Alcia. in lib. 1. de verb. signific. col. 2. explicat. nec tamen negarim plerunque vnã propriam, alteram impropriam dici, tanquam forte longe petitam vel à vulgo. De his plura videre per Steph. de Feder. in tract. de interpr. legum.

IDEM LIBRO XXXV. AD Sabinum. Lex clxxxj.

Verbum illud PERTINERE latissime patet. nam & eis rebus petẽdis aptum est, quæ dominij nostri sint: & eis, quas iure aliquo possideamus, quamuis non sint nostri dominij. Pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

Verbum pertinere generale est ad tres significationes quas hic tradit Iurisconsult. prima respicit dominium, vt si petam res quæ ad me pertinent, id est quarum sum dominus. l. si super. C. de transact. tunc enim vere & proprie dicitur res ad me pertinere. l. liber homo. ff. de acquir. rerum domin. & l. per seruum. vers. sed quemadmodũ. ibi, ita quod ex re quidem fructuarij acquisitũ fuerit, ad eum pertinebit solum. Et quod ex re alterius communis domini seruus acquisierit, ad vtrunque dominum pertinebit. & patet in tit. de administra. rerum ad ciuita. pertinen. quãuis possit etiam latius ibidem accipi. *Expositio tex.*

Adhæc pertinere dicuntur illæ res ad me iure quasi dominij, vt si à non domino emerim, per glo. hic: pro qua est text. in ca. abbate, ibi iure dominij vel quasi, & cũ suis finibus ex largitione Regis Aragoniæ ad ipsum monasterium pertinere. de re iudi. in 6. & per totum tit. ff. de Publicia. in rem actio. *Pertinere verbũ dominium continet.*

Ita sicut verbum pertinere refertur ad dominium, sic quoque de verb. spectar dicendum est, teste Feli. in rub. de rescript. col. penul. & Doct. in c. dilectio. de offic. archidiac. vel alias quomodocunque ad me specter, vnde petam rem ad me spectantem. l. 1. in princ. vbi no. ff. de offi. eius Idem in verb. competere, vt plene tractaui in l. conditionales. ꝟ. eod. Siue in totum siue in parte pertineant. l. omnes. Cod. de colla. fundor. lib. 11. vnde si quis, vt vulgo dicimus, exposuerit clamorem pro re seu iure ad se pertinente, sufficiet rem pro parte pertinere, per illum text. Et ibi hoc expressim scribit patruus meus Rebuffus per text. in l. Lucius. §. filiam. ff. de lega. 2. & per alia iura ibidem aducta: quod facit ad praxim curiæ parui sigilli Montispessulani. *Spectare verbum dominiũ continet.* *Competere dominium continet.*

Secundo pertinere dicitur res quoad possessionem, per istum tex. ibi, & eis quas iure aliquo possideamus. & gloss. in l. si quis intentione. ff. de iudic. ideoque si mei decessores domo fuerint vsi, ego non abs re dicam illã ad me pertinere, teste Bald. in c. bonæ. col. 2. de appella. quod est verum si iure possidebant, vt hic: secus si de facto, licet aliquando facti possessio prosit, sed non quoad istum tex. l. 1. §. si vir. ff. de acquir. possess. scripsi in tract. de mater. possess. in 3. tomo commen. in constit. Reg. Gallic. *Pertinere possessorium comprehendit.*

Et si iudex fuerit delegatus simpliciter vt cognoscat de re ad Titiũ pertinente, poterit ipse quoque de possessione cognoscere, teste Panor. in c. 1. col. 3. de sequestra. possess. & fruct. & Feli. in rub. de rescri. col. 3. nu. 7. Et sic etiã verba spectare, competere & pertinere comprehendunt possessoriũ, teste Alex. consl. 43. visis. col. 1. in 4. vol. & consl. 98. visis his. col. 1. vol. 5. Francisc. Marc. decis. 66. in 1. parte in decis. Delphinal. ideoque si rem emero licet à non domino, nihilominus dicetur illa res ad me pertinere, quia iure aliquo possideo, & habeo Publicianam contra quemcunque, excepto domino. l. 1. & per totum. ff. de Publicia. vt dictum fuit. *Spectare & cõpetere verba possessionem continent.*

Ita quoque valebit inquisitio facta contra Titiũ quod subtraxerit vestem ad me pertinentẽ, licet nõ fuerit additum

tum iure dominij, aut alias ad me pertinere, prout requirere perperam videtur Hippo. singul. 275. statui. multa ibidem allegans, quibus omnibus satisfacit generalitas huius verbi pertinere.

Pertinere ius etiam cōprehendit.

Tertiò dicuntur ea quoque ad nos pertinere in quibus non dominium habemus nec possessionem, sed habere possumus ratione iuris competentis, per tex. ibi, pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint, ratione iuris, forte pignoris vt dicit gloss. hic. Sic igitur tribus modis res ad me pertinere dicitur. Aut enim ratione dominij, vel possessionis, vel iuris: quæ significationes plerasque alias comprehendunt: facilioris tamen doctrinæ gratia non pigebit aliquot subnectere.

Pertinere ratione iurisdictionis.

Quarto igitur pertinere ad aliquem dicitur ratione iurisdictionis: vt quicquid est intra vrbem videtur ad præfectum vrbis pertinere, l. 1. §. cum vrbem. ff. de offi. præfect. vrb. vbi pertinere dicitur quoad iurisdictionem quam intra vrbem ipse præfectus vrbis habet.

Quintò res ad actorem pertinere intelligitur, etiam si sit sibi debita, vt firmat Iacob. in d. l. si quis intentione. col. 2. de iudic. ratione iuris quod in ea habet.

Pertinere ratione iuris patronatus.

Sexto ad habentem ius patronatus in re quapiam dicitur res huiusmodi ad eum pertinere. c. bonæ. vbi Bal. no. ex illo text. de appella. arg. l. talem. §. fi. ff. de heredib. instit. ratione iuris, vt diximus. vnde patronus ecclesiam ad se pertinere petere poterit.

Idem si alio iure pertineat, c. constitutis. de religios. domib. gl. & doct. in c. querelam. per illum text. de electio.

Pertinet ad me ratio.

Septimo pertinere etiam latius patet. nam pertinere ad me videtur ratio, si modo eā tractaueris me mandante. l. si quis. §. pertinere. ff. de edendo. id est ad me attinet, mea interest, quemadmodū exponit gl. in l. mulier. ff. de popula. actio. vbi sic dicitur, mulieri à populo populares actiones non dantur, nisi eū ad eā res pertineat. facit text. in l. 3. ibid. ibi, in popularibus actionibus is cuius interest profertur.

Ad rem non pertinet.

Octauò non ad rem pertinet, id est non facit, l. officiū. ibi, nec ad rem pertinebit. ff. de rei vindica. l. malum. §. fin. ↄ. eod. l. si quis locuples. ff. de manumiss. testam. l. naturalem. §. examen. de acquir. rer. dom. l. 1. §. per eum. ff. de acquir. possess. l. nam origo. quod vi aut clam. l. eum qui ita. §. qui sibi. de verb. obl. l. libertus. ad municip. l. cum fundo. de seruitu. rusticor. prædior.

Pertinet ad causam testamenti.

Econtrario ad causam testamenti pertinere videtur id quodcunque quasi ad testamētum factum est, in quacunque materia fuerit scriptum, quod contineat supremam voluntatem. l. 2. §. 1. ibi, ad causam. ff. quemadmod. testam. aperiant.

Pertinet ad vniuersitatē.

Et quæ singulorum sunt, aut ad vniuersitatē pertinent, vt interdictum quorum bonor. aut ad res singulas l. 1. §. 2. ff. de interdict. l. hæc stipulatio. ↄ. eod. l. verba contraxerūt, & gesserunt non pertinent ad ius testandi. ↄ. eod. l. Paulus. 1. de re iudic. iuncta lege. 1. de vi public. & l. de minore. ff. de quæstio. vbi Iurisconf. dicit attinet. l. vacatio. de muneri.

Pertinere pro attinere consanguinitate vel affinitate.

Nonò pertinere pro attinere consanguinitate vel affinitate, l. vlt. ff. de recepta. ibi, non enim est par eorū delictum, videlicet consanguineorū, & eorum qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt. l. 3. §. si tamen plures. ibi, ad quē res maxime pertinet. de liber. homi. exhib. vbi etiā declarat ex fide, coniunctione & dignitate dici rē pertinere.

Ad quē bona non pertinent, ea retinere nō potest.

Decimò non pertinere bona dicūtur ad eum qui ea retinere nō potest, l. non possunt vlla bona ad fiscum pertinere, nisi quæ creditoribus superfutura sint, id enim bonorum cuiusque intelligitur, quod æri alieno superest. ff. de iure fisci.

Pertinere ad aliquem res quot modis dicatur.

Vndecimò pertinere ad aliquem dicitur, siue de iure communi, siue speciali, siue de consuetudine, priuilegio, vel præscriptione spectet. text. vbi glo. no. in ca. fi. de electio. in 6. & in c. constitutus. de religios. domib. Iacob. in l. solemus. ff. de iudic.

Itaque postquam aliquis in iudicio dixit rem ad se pertinere, deduxisse videtur omne ius quod in re habet, per hoc verbum. glo. no. in cap. inter dilectos. in verb. pertinere. de fide instrumen. quam sequitur Petr. de Ferrar. in forma libelli in actio. reali, in verb. spectat, etiam si ex præscriptione pertineret. c. cum contingat. de decimis. glo. & Doct. in c. fin. de regul. in 6. Spec. in tit. de caus. possession. §. sequitur. vers. aliæ sunt reales. & in tit. de libell. conceptio. §. iuxta. vers. quid si in libello. vnde consuluit Decius cons. 128. facit in casu, Quod si summus Pōtifex concessērit episcopo ea quæ ad Legatos pertinent, intelligetur cōcessisse etiam ea quæ ex speciali priuilegio Legatis competunt: ideoque beneficiorum collatio ad eum spectabit, vt plenius ibi, facit quod consuluit Bertrand. cons. 87. in 3. vol. ex 1. editione.

Duodecimo pertinet, id est pertinere possit. l. si posthumus, in princ. ff. de liber. & posth. vbi gl. sic exponit, & perperam, meo iudicio. proprie siquidem pertinebat hereditas ad heredes, donec posthumus ab eis auocarit. & l. non oportet. ff. de leg. 2.

Pertinentes articuli.

Decimotertiò articuli pertinentes dicuntur illi qui etiā modicum conferunt ad causam. text. sing. secundum Bal. ibi, in c. 1. & 3. de testib. Bar. & alij in l. si duo. §. idem Iulianus. ff. de iureiur. Econtrario impertinētes, qui nil ad causam faciunt, nec ad rogatum respondent, quales etiam in ordinationibus Regiis vocantur supplicationes impertinentes, in rubr. *des requestes*, artic. 1.

Impertinentes articuli.

Rem cū pertinentiis petere.

Decimoquartò, rem cum pertinētiis potest quis petere. cap. cum ad sedem. de restit. spoliator. & Specula. in tit. de religios. domib. vers. qualiter. & sequen. nam pertinentiæ dicuntur ea quæ ex statuto, lege vel consuetudine deputata sunt, vt accedant, teste Innocen. ibi, & Dec. consil. 516. quoniam. col. pen. vbi accessoria dicit venire pertinentiarū appellatione. quod enim summi Pontifices vocant pertinentias, Iurisconf. vocant accessiones vel accessoria, vt superius probaui in l. pecuniæ. proxima. facit l. 2. ff. de pecul. lega. Vnde empto castro vel domo cum pertinentiis, poterit emptor incidere nemora quæ ibidem venditor accessoriæ ad domum habebat, vt docet Soci. in l. 1. not. 3. ff. de reb. dubiis. Tamen non veniunt res speciales, quæ non sunt de iurisdictione castri, licet sitę sint in territorio, vt docent Imol. & Alex. in l. 3. ff. de acq. possess.

Pertinentiæ quid.

Pertinere & directe & oblique in substitutionibus vsurpatur.

Decimoquintò, verbum pertinere commune est in substitutionibus, & directam & obliquam significationē respiciens. Bar. Areti. & alij in l. Centurio. ff. de vulgari. & l. fideicommiss. §. si filio. de lega. 3. Ias. in l. licet. vlt. not. num. 14. C. de pact. Doct. in l. si quis intentione. ff. de iudic.

Hæc verba, is ad quē ea res pertinet, quem denotent.

Decimosextò, hæc verba, is ad quem ea res pertinet, referuntur ad dominum & heredes eius, non autem ad creditores. Vlpia. scribit in l. non solum. §. quæritur. ff. de procura. l. 1. §. pen. de noui oper. nun. de his pleniùs scripsi in l. sciendum. §. fi. ↄ. eodem.

Pertinere pro extendere.

Decimoseptimò verbum pertinere accipitur pro extēdere, l. 1. §. conuentionis verbū generale est ad omnia pertinens. l. idē & in duob. ibi, personale pactū ad alium non pertinere, quemadmodum nec ad heredē. ibid. & in l. 3. ff. quib. ad liberta. proclam. non licet, ibi, quæro an & ad eos qui ex mulieribus quæ sese passæ sunt venire nascūtur, ista senatusconsulta pertineant? Et iniuriarū actio lite contestata aduersus successores pertinet. l. iniuriarū. §. 1. ff. de iniur. l. 1. ff. de bon. possess. cont. tab. l. 2. §. solet. ibi, abolitiones ex senatusconsulto factas ad huiusmodi seruos non pertinere. de custod. reor. l. 1. in fi. de iure immunit. vbi immunitates datæ generi & posteris, non pertinent ad eos qui ex mulieribus nati sunt. l. si quis operas. de oper. libertor.

Pertinere pro competere.

Decimooctauò pertinere pro competere vel spectare, vt is qui nō est certus querelam ad se pertinere. l. qui cum tutoribus. §. fi. ff. de transact. l. in executione. §. 1. species. ff. de verb. obligatio.

Pertinere, tendere, respicere.

Decimononò si quis librum ad infamiam alicuius pertinentem scripserit iniuriarum tenetur. l. lex Cornelia. §. si quis librum. ff. de iniur. ego exponerem pertinentem, id est tendentem, respicientem. l. pen. de decret. ab ordi. faciend.

Pertinere idest affici.

Vigesimò sumitur pro affici, l. 1. ff. de abigeis, ibi, atta-

men qui honestiore loco nati sunt non debent ad hanc pœnam pertinere, id est hae pœna affici non debent, nec sic puniri.

Pertinere pro dirigere, extendere.

Vigesimoprimò quod ait prætor pertinet, hoc significat ex ædibus eius in tuas ędes pertinet:id est dirigitur,extenditur, peruenit.l.1.§. quod ait prætor.ff.de cloac.l. doli.de verb. obligat.l.Sanctio.de pœnis.l. 1. ne quid in loco sacro fiat.l.locus. ☐. eod.l.3.quib. ad liberta.proclam. non licet.l.mercis.☐.eod.l.3.§.1. de vi & vi arma.

Pertinere pro transmittere.

Vigesimosecundò stipulatio vti frui ad heredem non pertinet, id est non transmittitur, l.stipulatio ista.§.si quis ita.ff.de verbor.obliga.

Ad me pertinet,id est mei est officij.

Vigesimotertiò pertinere accipitur pro eo quod dicitur,mei est officij,muneris,partium mearum,non est alienum, me attingit: vt culpa est se immiscere rei ad se non pertinenti,l.culpa.ff. de reg.iur.

Pertinere verbi significatio apud Gallos vsitata.

Sexcentos alios modos,phrases,aut significationes huius verbi pertinere adducere possem:sed quę omnes comprehenduntur sub præfatis.frequentissimus tamen horum omnium vsus nostratum est, vt referamus hoc verbū pertinere, Gall. *appartenir*, ad dominium:sicq; simpliciter dictum, interpretatur vsus forensis, verum si non simpliciter, sed cum quadam qualitate dominium velimus significare addimus illam qualitatem: Gallicè enim dicimus, *comme s'appartenant à moy quant à l'vsufruict,ou quant à la iurisdiction*,aut alias.

VLPIAN. LIBRO XXVII. AD Edictum. Lex clxxxij.

Paterfamilias liber peculium habere non potest,quemadmodum nec seruus bona.

Paterfamilias vocatur qui sui iuris est, bonorum suorū liberam habens administrationem, & dominium. De quo vide l. pronuntiatio. & l.in lege censoria.& l. latæ. ☐. eod. l.nam ciuium.de his qui sunt sui vel alieni iuris. Cum igitur ipse bonorum habeat dominiū, non potest habere peculiū, quod proprie dicitur id quod dominus ipse à bonis separauit, suam substantiā à serui ratione discernens. l. peculium. 1.ff.de pecul. aut si mauis, id quod seruus domini permissu separatum à rationibus dominicis habet.l.depositi.eod. & in l. peculium. ff.de pecul. dicitur:peculium & ex eo cōsistit quod parsimonia sua quisque parauit,vel officio meruerit à quolibet sibi donari:idq; velut proprium patrimonium seruum suum habere quis voluerit.& sic peculium proprium est patrimoniū serui vel filijfamil.& eorum qui in potestate aliorum sunt, quale non potest sibi ipsi dominus constituere. Ratione igitur contrarietatis paterfamil.non potest huiusmodi peculium habere.Et dictum est peculium quoad istam significationem quasi pusilla pecunia, siue pusillum patrimoniū, d. l.depositi.ff. de pecul.nec enim solebant domini seruis omnia bona in peculium dare, sed tantum modicam partem, ne forte nimium expenderet filiusfamil.aut seruus:nil mirum igitur si pusilla hæc dicatur pecunia, ratione totius patrimonij habita.

Peculiū quid, & vnde dictum.

Seruus omnia domino suo acquirit.

Sic non potest seruus habere bona,quæ beant. l.bonorum.☐.eod. nam seruus quicquid acquirit,domino suo acquirit.l.placet.ff.de acqu. heredita.hæc igitur solus habere dicitur paterfamil. & ad eum referuntur: peculium vero seruum aut filiumfamil. respicit.

Vnde patet hoc loco peculium accipi pro eo quod dominus à sua substantia separauit,& suo seruo concessit.d.l. peculium.& per totum.ff. de pecul.vel quod seruus ex sua acquisiuit parsimonia.facit l.inter publica.☐.eod.

Peculium pro salario.

Peculiū Gallis pro donis paraphernalib.

Peculium pro bonis liberi hominis.

Secundo peculium pro salario capitur,l.ordinariorum. C. de cohortalib. lib. 12. ibi, nec integro peculio sub hac occasione lætentur. vbi gl.exponit.videte & iudicate.Adhæc quæ Græci παράφερνα dicunt, Galli peculiū appellant, Vlpia. in l.si ego. §.dotis.ff.de iure dotium.

Tertiò quandoq; peculium vocatur patrimoniū, & bona liberi hominis, vt in l.cogi. in princ. ff. ad Trebell. ibi, quia plerique patrimonium suum peculium dicunt. facit l. vna, in fin. C.de col. Thrac.lib.11.l.si quis presbyter. in fi.C.de episcop. & cleric. sic itaque paterfamil. peculium habere dicetur. in rub. de pecul. clericor. & per totum in decretal.vbi pro patrimonio capitur, & passim in iure canonico, nec non plerisque in locis Iustinia. C. ex qua varietate significationum conciliari poterunt iura allegata à Laurent.Valla lib.6.cap.40.quæ multum alioqui pugnare videntur.

Alios significandi modos tradit gloss. in rub. ff. de pecul. Alibi Iuriscon. in l. si chorus. ff.de lega.3. dicit peculiū esse fragilē,id est facile frangi,& cōsumi posse sine peculio,id est sine pecunia, quæ præsidij causa seponitur, id est seorsum ponitur,segregatur,nā semper quicqnam anno finito superesse debet ex reditib.l. ius alimentorū. de alimen.pupill. præstand. ff. quæ quidem peculij significatio non minus congruere videtur ingenuis quā seruis.At ego sic ista conciliarem, quod in priori significatu seruus tantum dicatur habere peculium, separatum inquam à rebus domini,quod paterfamil. habere non potest. eo enim ipso quod habet, peculij nomen amittit, nec amplius pusilla pecunia dicitur, sed confusa cum patrimonio toto. Quandoque verò instar huius peculij proprie sumpti dicitur improprie quodammodo peculium,ea etiā pecunia quam solent nonnulli diligentes patresfamilias seorsum & separatum à communibus expensis segregare præsidij causa, id est ad subleuandum periculum, si quod aliis rebus contingat, augendumq; patrimonium, cum res se offeret.sicque videtur intelligendum patrimonium esse fragile, id est facile consumi posse sine peculio, id est sine pecunia præsidij causa seposita.

Peculium pro pecunia quæ seponitur.

Peculij tres species.

Peculium castrense.

Peculium autem propriè sumptum in tres præcipuas species diuiditur. Aut enim est castrense aut aduentitium, aut profectitium : castrense dicitur quod à parentibus, vel cognatis in militia degenti donatum est : vel quod ipse filiusfamilias acquisiuit, quod nisi militaret acquisiturus non fuisset, l. castrense. ff. de castren. pecul. & per totum.l.filiusfamilias.de donatio.& l. 1.§.nec castrense.de collatio.bonor. Et si ex illa pecunia castrensi prædium aliquod emit, dicitur castrense. per l. 1. in fin. C. de castren. pecul. milit.lib.12.itaque si filiusfamilias miles decesserit, si quidem intestatus. bona eius non quasi hereditas, sed quasi peculium patri deferuntur : si autem testamento facto, tunc pro hereditate habetur castrense peculium. Vlpia.in l.2.ff.de castren.pecul.

Peculia quasi castrensia.

Cui multū affine est quod dicimus quasi castrense peculiū, videlicet quod miles cælestis, id est clericus ex sua industria,vel alius ex officio publico acquirit:vel quasi castrense est quod quilibet filiusfamilias, iure quasi militum vtens, veluti si doctor, & aduocatus quidpiam ex huiusmodi professione, vel ipsius studij occasione acquisierit, l.fori.C.de aduoca.diuers. iudicior.l.fin. qui testam. facer. possunt.l.cum multa.de bonis quæ liber. Alexand. consil. 2.in 6.vol.l.iubemus Cod. de silentiar.lib.12.vbi Lucas de Penna col.2. dicit vocari castrense. Sed contra eum patet castrense peculium simpliciter illud esse, quod miles acquirit in castris,aut ratione militiæ,quemadmodum superius dictum fuit:itaque si pater vel propinquus aliquid dederit filiofamilias præficiscenti in militiam, castrense peculium erit.l.1.C.de castren.pecul. milit.& præfect.annonæ, lib. 12. Sic igitur continget etiā à patre profectum, matre, & aliis consanguineis,dici castrense.

Peculium castrense palatinorū seu aduocatorum.

Aliud quoque est peculium castrense palatinorum, vel aduocatorum, ita eum adiuncto dictū, quòd palatini Curiales,aut labore aut donatione principis,in palatio,& curia morantes acquirunt, vt in rubr. de castren. om. palati pecul.lib.12.iuncta l.vna.ibidem,ibi,non dicitur simpliciter castrense. sic in Theodo.C.in l.1. de assessor. scribitur, & in l.velut. in C.Iustitia. velut castrense peculium filiifamil. assessores post patris obitum vindicent, qui consiliis propriis administratores adiuuare consueuerint, si quid licitis honestisque lucris coadunare potuerint.Ideque dici posset

possit de eo quod acquisitum erit ex officio publico.l.fin. C.de inofficios.test.vt consulari vel alio.d. l. iubemus. C. de silentiar.lib.12.& l.2.in fi. de priuileg. eorum qui in sacro pala.militant,eod.lib.Ita quoque si mulier acquirat ex donatione principis, dicitur quasi castrense,l. cum multa. C.de bon.quæ liber.quod procederet nisi eidem esset donatum ex turpi causa. quippe delictum caret priuilegio, l. 1.C.vbi senator.l. 1.& per totum.de condict. ob turpem caus. Quia verò plura dubia super huiusmodi donationibus à principe emanatis cōtingere vidi, potissimū an hæc bona connumerarentur inter conquestus, quorū videlicet media pars acquiritur vxori,& an ad heredes transeat, solitus sum in his tres casus facere: Primus est cū princeps castrū aut aliam rem simpliciter cuipiam donat,vt nequaquā acquiratur dimidia pars vxori, aut econtra viro cum vxori donatum esset.l.cum multa.C.de bonis quæ libe.

Peculiū quasi castrense, quod mulier ex Principis donatione acquirit.

Princeps cum donat simpliciter marito vxori nihil acquiritur.

Princeps cum donat alicui & heredibus, vxor quid cōsequatur.

Donatione à Principe facta alicui secretario & suis heredibus ex suo corpore descendentibus vxor excluditur.

Secundus casus est,cum Rex donat alicui & heredibus, tunc vxor dimidiam huius doni tanquam conquæstus habebit in patria consuetudinaria. postquam enim princeps voluit ad heredes transmitti,sic quoq; ad vxorem:quippe secundum loci loci consuetudinem videtur disposuisse,l.si duo.ff. de acq. heredit. quemadmodum fuit iudicatum in hoc Senatu, vt patet in registris Curiæ lib.12.fol. 131.

Tertius casus, si donatio facta fuerit Secretario, vel alteri à Rege & suis heredibus ex suo corpore descendentibus tunc vxor non habebit conquæstum ex intentione principis, quæ verisimiliter debet attendi.ea. mandatum. de rescrip. cap.commissum. & cap. dilecti. de decim.

Castrēses creditores.

Castrenses creditores dicuntur facti ex peculio castrēsi,videlicet postquē filius militare cœpit:secus si ante, l.1. §.si filijfamil.ff.de separatio. ibi, an separatio fiat inter castrenses ceterósque creditores, videamus. simul ergo admittuntur, dummodo si qui cum eo contraxerit, antequam militaret, forte debeant separari: quod puto probandum, &c.

Castrensis seruus.

Castrensis seruus, in castris acquisitus, l.si quis hac l.ff. qui & à quib.§. sed si castrensem seruū: vel ex peculio castrensi quæsitus.de acq. rer. domi. l. in eo quod castrensi seruo ante aditam hereditatem filiifam.militis legatur.

Castrensiani.

Castrensiani, seu castrensiarij erant qui castris principis præerant, gloss.& Doct. in rub.C.de castrensia.lib.12. &qui habebant curam castrorum, id est tentoriorū, Lucas de penna ibidem. Et hodie legitur illa rub. ab Alcia.de castrensib. ministris. vtra lectio melior sit vobis iudicandum relinquo, & an quatuor Mareschalli Franciæ vocati sic possint.

Peculium aduentitium.

Aduentitium peculium, quod nobis aduenit aliunde quàm ex castrensi vel quasi, seu profectitio: vt si quid acquirat filiusfamilias à matre, vel ex artificio, seu à quocūque alio etiam dando,l.filiæ dotem.C.de collatio. l. paterfamilias. §. idem. ibi,quia id quod ex aduentitio acquisitū est,non per patrem ad eum peruenit. ff. de priuileg. creditor.l.dotem. ibi. nam hereditas aduentitio iure quæritur. de castren. pecul.& aduentitium lucrum dicit Iurisconsul. in l.non debet actori. in fin.de reg. iur. Et generaliter aduentitium lucrum ibidem appellat Iurisconsul. quod nobis aduenit ex lucratiua causa,quæ declaratur in l. 1.C. de imponend.lucrati descrip.lib. 10. quemadmodum aduentitiam necessitatem vocat Imperator vbicunque repente quidpiam est peragendum, quod ad vtilitatem publicam spectet,l. placet.in fi. C.de sacrosanct.eccles.

Necessitas aduentitia.

Profectitium autem peculium est quod à patre profectum,vel à domino est,seu patris contemplatione vel domini. Doct.in l.frater. ff. de condict. indeb.l.sed si plures. §.arrogato.de vulgar.l. profectitia. de iure dotium. plene Hostien.in summa de pecul.clericor.

Peculiū profectitium & aduentitium, cur paganicū dictum.

Et horum vtrunque scilicet profectitiū & aduentitium vocat Imperator paganicum in l.si.C.de inofficios.testam. quia pecuniam illam habent pagani. id est non milites:sicuti capitur paganus in l.Centurio. ff. de vulgari. & dicetur inferius in l.pupillus.§.oppidum.

Peculium intricare.

Peculium intricare vocat Iurisconsult. onerare, æri alieno subiicere,l. 1.in fi. ff. de seruo corrup. Et peculium nascitur, crescit, & decrescit,& moritur, l. peculium nascitur.ff. de pecul.

Peculiaris, are. *Peculiaria debita.* *Peculiares nummi.* *Peculiaria dolia.* *Peculiares creditores.* *Serui peculiares.* *Peculiaria mancipia.*

Inde peculiaris & peculiare dicitur id, quod est peculij proprium, vel peculio deputatum, aut quod pertinet ad peculium. Et peculiaria debita in l.fin. ff.de nouatio.l. non plures.ff. de pecul. l. quotiens.de contrah. emptio. & Peculiares nummos ait Iurisconsul.in l.3.§.1.ff.de statulib. & peculiaria dolia in l.qui fundū.§.si de contrah. emptio. Peculiares creditores in l.his cōsequenter. §. si filiusfamil. famil.erciscund.ff.l.si seruo manumisso.de pecul.lega. Serui peculiares, in l. si Stycho. ibid. Peculiaria mancipia. l. Athletas. §.Pompo.de his qui no.infam.

Peculiariter acquirere.

Peculiariter acquirere, id est ex peculio vel causa peculij, l. 1.in fi.ff.de acqu. possess. l. 3. §. saltus. ibi, quas serui peculiariter comparauerunt. ibid.

Peculiaris pro speciali.

Alias peculiaris & peculiare dicitur etiam speciale,proprium seu præcipuum, vt peculiares missæ, id est speciales.c.2.de celebra.missar. quæ in publico diebus festis dici non debent, vt populus missas dici audiat attributas. cap. & hoc attendendum.de consecra. distinct.1.licet hoc non seruent ignari presbyteri. facit l.2.de tribut.l.vlt.C.de comiti. rei militar.lib.12. Et peculiari fauore præstamus, idest speciali, dicit Imperator in l. peculiari. C. de proximis sacror.scrinior.lib.12.

Peculiare vinum.

Quandoque peculiare pro re seruili capitur,vt si peculiare vinū legatum sit,id contineri quod serui habuerunt. l.si quis vinum.§.pen.ff.de tritic.vino & oleo lega.

Peculiaris merx.

Peculiaris merx: quæ peculio annumeratur,in l.mercis. infra eod.

Peculiaris argentaria.

Peculiaris argentaria, id est de peculio profecta, facta. l. prætor.§. sed & si seruus. ff. de edendo. ibi,si seruus peculiarem faciat argentariam, dominus de peculio, vel de in rem verso teneatur.

Peculiatus seruus.

Peculiarius seruus,qui peculium habet,l. Iulia.§.si venditor.ff.de actio.empti.

Peculio,as. *Peculatus crimen.*

Inde peculio,as, peculiare, est peculiū auferre, seu pecunia mulctare.Peculiari est furari ea quæ ad principē, seu ad rempublicam pertinent: & crimen peculatus, Græcè κλίμμα,est pecuniæ principis, aut sacræ vel publicæ furtū. ff. ad legem Iul.pecula. & §.item lex Iulia pecula.Instit.de public. iudic. facit l fin. C. de his qui ex public. ratio. lib. 10. Ob pecuniam tamen ciuitati subtractam actione furti, non crimine peculatus agitur, l. ob pecuniā. ff.de furt. quia ciuitates loco priuatorum habentur,vt superius scripsi in l. eum qui vectigal. Qua terminorum elucidatione præmissa,quia peculiaris hęc materia sterile parit aduocatis peculium, cetera de peculio dicenda ad proprios locos remitto.

IDEM LIBRO XXVIII. AD Edictum. Lex clxxxiij.

Tabernæ appellatio declarat omne vtile ad habitandum ædificium, non ex eo quod tabulis claudatur.

Taberna pro ædificio. *Καπηλεῖον.* *Κάπηλος & καπηλικός.* *Καπηλίς.*

Tabernæ generali appellatione omne vtile ædificium ad habitandum continetur. Græci Ἀγγαρμίον vocant, vel καπηλεῖον tabernam seu cauponam. inde κάπηλος seu καπηλικὸς dicitur caupo vel tabernarius deceptarius, quod vt plurimum decipiant, & καπηλίς, id est caupona.sicque taberna generaliter hic capitur,& ita potest capi in l.2. in fi. & l.vlt.ff.si quadru. & l.tabernam. de fund.instruc. & in l. item apud.§.idem & si. de iniur. l.qui bona. §.qui damni, de damno infect.quod prodest ad sequen.

Tabernā qui vendit quid vendat.

Nempe qui tabernam vendit, locum ipsum, si ad eum non spectet, vendere non videtur, sed ius quod habet: si verò solum ad eum spectat,& ius & solum.l.qui tabernas. ff.de contrah.emptio.declarat Alexand. cons. 95. diligenter,in fi.vol.5.quando emptor sciebat.& consi.73.nu.9. in 6.vol.& Bolog.cons.2.col.4.vers.pro quo facit tex.

Tabernā qui hypotheca nomine dat, quid supponat.

Sic qui hypothecæ nomine dat tabernam, Gallicè

dicimus, *obligeant sa boutique*, vtrumq; etiam pignori dare videtur, & merces contentas & ipsam tabernam, per l. cum tabernam, ff. de pignor. Bar. & Ias. in l. si domus. §. fi. de leg. 1. & abunde Anto. Neguf. in tract. de pigno. in 2. membro. 2. partis princip.

Taberna argentaria. Tabernæ argentariæ erant deputatæ argentariis nummulariis, & mensulariis, quales olim in publico erāt constructæ. d. lege, qui tabernas. Et elucidat Budæ. in l. si hominem. ff. depositi.

Taberna pro loco vbi merces venditur. Secūdò & generalius tabernæ dicuntur vbi merces disponuntur ad vendendum, Gallicè vocamus *boutiques*, l. si pendentes. §. 1. ibi, si dominus solitus fuerit tabernis ad merces suas vti, vel ad negotiationem. ff. de vsufruct. l. heres absens. §. at si quis. ibi, tabernas vel officinas. ff. de iudic. l. cum tabernam, de pignorib. vbi Bar. l. 1. in prin. de exercitor. actio. l. 3. & l. sed & pupillus. §. proscribere. ff. de institor. actio. vnde Iurisconsul. ait Virginiū ciuem Romanum cultro de taberna lanioris arrepto filiam suam interfecisse, in l. 2. §. initium. ff. de orig. iuris. l. seruus. de vsu & habita. l. instructam. ꝭ eo. l. procuratoris. §. si plures. de tributor. actio. & plerique pueros, puellasque tabernis præponunt. l. nam & plerique. ff. de institor. actio.

Taberna pro loco in quo vinū venditur. Tertiò locus in quo vinum venditur taberna vocatur. l. palam. ff. de ritu nuptiar. quæ significatio recipitur vsu communi. Addunt & nostrates Galli differentiam quandam, horum simpliciter tabernam dictitantes qui in caupona vendendo vinū admittunt hospites quoscunq;: aliorū verò honestiorum in hoc significatu tabernam habentium non simpliciter tabernam, sed cum adiuncto Burgēsem tabernam vocant, eorum scilicet qui absque illa hospitū promiscua & vili receptatione vendunt vinum. Quorū omniū dolos & fraudes tacere præstat, quàm recensere.

Taberna quid differat à caupona. Differentiam addunt alij inter tabernam & cauponā, quod taberna dicatur locus quem Gallicè vocamus generali vocabulo *taverne*, in qua scilicet equites hospitantur. glo. in d. l. palam. ff. de ritu nuptiar. Caupona verò Gallic. *cabaret* significat eam in qua diuertunt pedites, vel ipsam quæ vendit vinum. tex. in l. quæ adulterium. C. de adulter. quæ differentia licet confundantur sæpissime: paulo tamē verisimilior est ea quam tradit glo. in l. tabernæ. de fundo instruc. & Alberic. in verb. taberna Huiusmodi vero tabernas ingredi prohibētur clerici, clem. 1. de vita & honesta. clericor. nisi quandiu peregrinantur. c. nulli. & c. clerici. 44. distinctione. c. si constiterit. de accusa. cap. clerici officia. de vita & honestate clericorum.

Taberna casearia. Taberna purpuraria. Ad hæc tabernam caseariā, vbi casei aut fiunt aut venduntur, tex. iuncta glo. in l. sicuti. §. Aristo rescripsit non putare se ex taberna casearia fumum in superiora ædificia iure immitti posse. ff. si seruit. vindicet. & tabernam ponit Papinia. in l. prædiis. §. pater. de lega. 3.

Tabernarij qui. Caupones qui. Inde tabernarij vel caupones, qui tabernas tenent, & in eis esculenta, & poculenta præbent transeuntibus, aduenasque & peregrinos recipiunt. l. si ex plagis. §. Tabernarius. ff. ad legem Aquil. & in rub. ff. furti. aduers. nautas, caupo. quod officium tabernariorum est clericis prohibitum d. clem. 1. de vita & honesta. clericor. quippe tabernarij & tabernariæ sunt abiectæ personæ, si per se exerceant. l. humilem. C. de incest. nupt. & improbi, secundum Bal. in l. dissolutæ, de cōdict. ex lege, & Alexand. in l. 1. C. de edēdo, per tex. in l. 1. §. 1. ibi, cum nec nunc quidem abstineant ab huiusmodi fraudibus. ff. nautæ, caupo. stabular. vnde Hora. sic ait:

Perfidus hic caupo, miles, nautaque per omne
Audaces mare qui currunt, hac me laborem
Sese ferre, senes vt in otia tuta recedant,
Aiunt, cum sibi sint congesta cibaria.

Rapaces quoq; eos esse censet Bal. in l. 1, col. vlt. C. loca. nimirum ditantur statim, eorum verò diuitiæ caducæ, teste Angel. in l. 1, §. fin. ff. furti aduers. naut. fluxæque sunt, quemadmodum à fluendo & in fundendo vinū in aquam partæ sunt. c. eiiciens: 88. distinct. loquor de improbis. multos quippe reperias in singulis ordinibus suo fungentes officio, vt plenius scripsi in tractat. de hospitib. in 2. tomo comment. in consti. Reg. Gallic. vnde Iurisconsul. pulchre sic ait: nauta & caupo, & stabularius mercedem accipiunt non pro custodia: sed nauta, vt traiiciat vectores: caupo, vt viatores manere in caupona patiatur: stabularius, vt permittat iumenta apud eum stabulari. Et tamen custodiæ nomine ex locato tenentur. nā fullo & sarcinator non pro custodia, sed pro opera mercedē accipiunt, & tamē custodiæ nomine ex locato tenētur. l. nauta. ff. nautæ, caupones.

Taberna argentaria. Tabernæ igitur elucidatur significatio ex adiuncto, vt taberna argentaria, in qua mensa argentariorum exercetur, Gallice *la boutique d'vn changeur*, l. qui argentarias. ff. de contrah. emptio. dixi in l. boues. §. inter 5. eod. & sic de similibus.

Taberna cauponia, ferraria, vinaria. Taberna cauponia. l. tabernæ. ff. de fund. instru. taberna ferraria, vbi ferrum venditur, l. Lucius, antepen. §. quisquis. 1. ff. de lega. 2. vinaria, & sic de reliquis.

Vtile quid. Sequitur in tex. *Omne vtile ad habitandum*, phrasis apud Iurisconsultos perfamiliaris, diuersimode tamen accipiēda, pro subiecto materiæ. hic sumitur pro conducibili, accommodo: cui multū affine est quod dicitur vtilitatis gratia vel causa, vt in l. oratione. ff. de feriis. l. inter. in princ. ff. manda. Alias sumitur vtile pro eo quod æquum & bonū est, vt cum dicitur vtile interdictum, vtilis stipulatio, in l. si rem meam sub cōditione stipuler vtilis stipulatio est. ff. de verb. oblig. l. si ita. de. de pact. dotal. vtiliter ad petitionē admittetur, l. si debitor. ff. de pact. l. si dominus. de vsufruct. l. pen. communia prædior. vtiliter actum, l. si. ff. de exercitio. alibi dicit efficaciter. l. si vnus. §. sed si stipulatus. ff. de pact. vtilius est dicere, l. siue generalis. de iure dotiū. vtile est fideicommissum, in l. vtrum. §. 1. ff. de reb. dub. cuius loco in §. fin. dicit consentaneum esse. De vtili actione, exceptione, iudicio, anno, & aliis scripsi in l. cum prætor. supra eod.

Vtiliter actum. Vtilius est dicere.

Cludere pro claudere apud veteres. In fine dicit text. *non ex eo quod tabulis claudatur*. Alij codices habent hic affirmatiuam loco negatiuæ sic, *nempe ex eo quod tabulis claudatur*. ego primæ lectioni adhærerē, quod scilicet taberna non ex eo solo quod tabulis claudatur appellanda sit, sed quasi taberna à validioribus trabibus quibus insignia sunt suspensa. Alia quoq; legunt cludatur: sed idem est sensus, varietate solum existente in antiquo illo verb. cludatur pro claudatur: sic enim veteres vti solebant.

PAVL. LIBRO XXVIII. AD Edictum. Lex clxxxiiij.

Inde tabernacula, & conturbernales dicti sunt.

Tabernaculū generaliter quid. Tabernacula generaliter accipiuntur pro omni habitaculo, dicta à taberna: & contubernales, in vno tabernaculo habitantes: quemadmodū domestici & familiares conturbernales vocari solent, l. liberorum. ꝭ. eod. vt inferius dicam.

Tabernaculū pro ecclesia. Secundo tabernaculum Saluatoris dicitur ecclesia secundum Hieronym. in c. ne forsitan. de pœnit. distinct. 1. aut etiam domus alias Deo dicata. c. 1. de re iudica. in 6. per Archidiac. col. 2. §. 1. de consecra. distinct. 2. ita Diuus Petrus dixit Christo in trāsfiguratione: Faciamus hic tria tabernacula. Matth. 17. cap.

Principia quid. Conturbernium quid. Iurisconsultus Principia. Principum militiæ habitacula vocat, in l. officium, in fi. ff. de re militari, quod Principem capiāt: conturbernium verò militum cohabitatio, & propriè decem militum sub vno tabernaculo degentium intelligitur.

Conturbernium pro societate & sodalitate. Conturbernales. Aliquando generalius accipitur cōturbernium pro societate, cohabitatione & sodalitate, & quandoque pro habitatione contubernalium, vt in l. non omnes. §. à barbaris. ibi, Extra contubernium agens, id est extra habitationem & tabernacula. ff. de re militar. Inde Contubernales, domestici & familiares, in eodem tecto seu tabernaculo & tentorio habitantes, l. rē mihi. in fin. ff. cōmoda. l. vult. in prin. de auro & arg. lega. l. Thais. §. herede. ff. de fideicōmissar. liberta. l. liberorū. infra eod. l. si seruo. de statuliber.

Grecè

Græcè ὁμόστεγοι, seu ὁμόῤῥοφοι dicuntur ἀπὸ τοῦ ὁμοῦ, quod est vna vel simul, & ῥοφέω sorbeo, quod in vna sorbeant domo: & μόσιτος conuictor, qui vna vescitur, vel ὁμοτράπεζος commensalis, & conuictor. Aristo. tamen libr. 1. politic. ca. 1. hos vocat iuxta Epimenidis sententiam ὁμοκάπνους, seu ὁμοσιπύους, secundum Charond.

Contubernium in seruis quid. Contubernia, matrimonia contracta per sacerdotes. Contubernales seruorum vxores. Tabernaculũ pro tentorio.

At contubernium in seruis est id quod in liberis matrimonium, l. Titia. ff. de manumiss. testam. glos. in §. 1. Instit. de patria potesta. per l. cum ancillis. C. de incest. nupt. instar cuius etiam iure canonico, contubernia dicuntur matrimonia contracta per sacerdotes, & alios qui de iure cõtrahere non possunt, c. sanæ. 2. de cleric. coniug. licet Imperator accipere videatur pro societate concubinali in l. nuper. C. de natural. liber. ita contubernales seruorum dicuntur vxores, & nati. l. quæsitum. §. contubernales. ff. de fund. Instruc. & l. liberorum. infra eod.

Et sic tabernaculum accipitur pro tentorio, quod Gallicè vocamus *pauillon*, & est multiplex, videlicet prætoriũ, ducum, pellitum, laureatum, tapeticum tensum, quæ declarat Laz. in lib. 4. de republ. Roma. c. 5. pag. 488. & seq.

VLPIAN. LIBRO XXVIII. AD Edictum. Lex clxxxv.

Instructam autem tabernam sic accipimus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem paratis constat.

Taberna instructa quid.

Postquam superius elucidauit Iurisconsultus, quid taberna, & tabernacula significent, nunc quæ instructa vocetur: & instructam tabernam dicit, quæ & rebus & hominibus parata est ad negotiationem. nec enim diceretur instructa, quæ homines non haberet ad vendendum merces in ea repositas, vel ad operandum, l. cuicumque. §. sed & cum fullo. ff. de institor. ibi, sed & cum fullo peregre proficiscens rogasset, vt discipulis suis, quibus tabernam instructam tradiderat imperaret, &c. Contra est si taberna cum instrumento dicatur: quippe tunc institores non veniunt. at si dicatur instructa, sic, l. tabernæ. de fund. instruc. quippe non sunt homines instrumenta fundi, sicut non sunt fructus fundi, §. in pecudum. Insti. de rer. diuis. nil mirum si appellatione instrumenti non contineantur homines, quia iustissime ædiles noluerunt hominem ei rei quæ minoris esset accedere, propter hominum dignitatem. ridiculum enim esset fundum tunicæ accedere, multo minus hominem fundo. l. iustissime. ff. de ædilit. edi.

Tabernacum instrumento quid. Homines non sunt fundi instrumenta.

Eodem modo si domus instructa legetur, veniunt homines, quibus ipsa instruitur: sed si domus cum instrumento simpliciter legetur, nequaquam venient: siquidem instrumenta domus, aut fundi non dicuntur: quem puto verum esse intellectum ad istum text. licet Alciat. adhibeat distinctionem: institores quidem non venire, sed alios seruos sic: cuius differentiæ rationem haud video. Et quod indistincte sit intelligendum Augusti. docet in tractat. de emenda. iur. lib. 2. c. 4.

Caupona cum instrumento, quid.

Verum si quis legaret cauponam cum instrumento, venient etiam institores: siquidem cauponæ nomen est genus negotiationis. non mirum igitur si veniant serui illi qui negotiantur in ea. sed nomen tabernæ est loci nomen, cuius appellatione homines non continentur: & ita videtur intelligendus ille text. d. l. tabernæ. quicquid ibi dicant glo. & Doct. & Alcia. At quo facilius d. l. tabernæ. intelligatis, verba illius subiicio. tabernæ cauponiæ instrumento legato, etiam institores contineri Neratius existimat. sed videndum est ne inter instrumentum tabernæ, & instrumentum cauponæ sit discrimen: vt tabernæ non nisi loci instrumenta sint, vt doliaria vasa, vectiones, ancones, calices, trullæ, & phialæ, quæ circa alienum solent traiici, item vrnæ æreæ, congiaria, sextaria, & similia. Cauponæ autem cum negotiationis nomen sit, etiam institores. Sensus igitur eius legis est quod si quis legauerit instrumenta tabernæ cauponiæ, id est cauponariæ, Neratius Iurisconsu. arbitrabatur etiam institores contineri: Paulus tamen dicit videndum esse, an sit aliquod discrimen inter instrumentum tabernæ, & cauponæ, vt instrumenta tabernæ non sint nisi instrumenta loci, id est quæ sunt in illa taberna: sed instrumenta cauponæ sunt negotiationis nomen: ideoque institores qui in illa negotiantur, veniunt. De cuius legis intellectu latius dicam in meis no. interpretatio.

Ad l. tabernæ. ff. de fund. instrum.

Vectiones quid.

Quæ verò dicantur vasa doliaria, scripsi in l. vasa. infra eod. Vectiones, vt puto, Iurisconsul. ibi vocauit vasa quibus vehi potest, quippe tunc sunt instrumenta loci à vehendo: vnde quoque vectiarium dicit Vitruuius esse torcular, si non cochleis torquetur, sed vectibus, & prelo præmatur, quadraginta pedum longitudine constituatur, vt sit vectiariis spatium expeditum ad vehendum. refert Cælius lib. antiq. lectio. 11. c. 29. vt velit dicere tex. vasa doliaria quæ deferri regulariter non solent, non tantum inter instrumenta loci deputantur, sed etiam vectiones, id est instrumenta quæ vehi possunt, vt torcular quod videmus per vicos rotis agitari & perferri.

Vectiarium.

Ancones quid.

Ancones, vasa sunt cubitalia. ἀγκὼν enim Græcè, cubitus, aut curuus Latine dicitur, teste Cattellia. in 2. parte memora. in verb. ancones. & Nebricen. eod. verb. in dictio. ad leges.

Trulla quid.

Trulla secundum quosdam est vas in quod proluuies alui infunditur, quod scaphium, quoque & lasanum Latinè dicitur: quemadmodum videtur intellexisse Iuuenal. dicens: *Si trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo.* quod improbat Alexand. lib. genial. 3. c. 10. vbi docet esse potius vas potorium: quod equidem hic probari potest, & d. l. tabernæ. vbi postquam nominauit calices, subsecutiuè postea nominat trullas & phialas sic in l. Seiæ. ff. de auro & argen. lega. dicit, trullæ, scyphi. ex quo tex. colligitur etiam verisimiliter connumerari trullam inter pocula potoria: nec tamen necessario sequitur, quin aliquando pro diuersitate locorum variè accipiatur.

Trulla, portus felicis Arabiæ.

Alias enim dicitur quoque portus felicis Arabiæ, vt est apud Ptol. quem refert Nestor.

Trulla, instrumentum cæmentariorum.

Adhæc trulla accipitur pro instrumento cæmentariorum ad poliendum, & liniendum muros, teste Alberic. in l. & si non sint. §. argento. ff. de auro & argen. leg. Gallic. *truelle.*

Congiarium, quid.

Congiarium, mensuræ genus est: alias etiam dicitur Imperatorum munus, teste Cattellia. in 2. parte memoral. in verb. congiarium. videte quæ scripsi in l. vinaria vasa. infra eod. vbi alia quoque vinaria vasa descripsi.

Verum ad nostrum tex. redeundo in verb. instruere nõ erit alienum phrases eius aliquot & significationes subnectere, à Iurisconsultis depromptas.

Instructus procurator.

Primum instructus procurator appellatur qui est institutus & edoctus cum mandato, & munimentis omnibus ad causam necessariis, c. 1. in fin. de appella. in 6. c. cupientes. §. quod si per 20. versi. insuper. de electio. eod. lib. c. 1. de procurator. vbi sic scribitur: instructam personam cum mandato legaliter facto, & presbyterorum testiumque subscriptionibus roborato, gestisque ex more indicto trãsmitti, &c. ab instruendo scilicet, id est docendo, vel ostendendo, vt instruere discipulos, c. 1. in fin. de offic. primiceria. cap. ponderet. 50. distinct. l. 1. §. si præses. 2. ff. de magistratib. conueniend. l. si pure. in fin. ibi, item de singulis instruere. de fideicommissar. liberta. l. notionem. in fin. infra eod. hinc quoque instructa causa dicitur, omnibus necessariis munita, c. ex parte. 3. de rescrip.

Instructa causa.

Instruere, apparare.

Alias instruere est apparare, ornare, munire, l. in lege censoria, infra eod. vt instruere nauem, fundum, domum, & alia, quæ prout docet Cardinal. Adrian. in tract. de sermo. Latino, nil aliud significant quàm comparare in naui, fundo & domo necessaria, vt nil quod vsui aut ornamento sit, illis desit, per l. nauis. ibi, instruendæ magis nauis, quàm conseruandarum mercium gratia factum esse. ff. ad legem Rhodiam de iactu, cuius dicta multum videntur consonare huic text.

Instrumentũ, quid.

Inde instrumentum est apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus exerceri nequiret possessio, l. quæsi-

tum.ff.de fundo instruc. & instructus fundus, qui ea habet instrumenta, sine quibus fundi exercitium inutile esset. l. 1.& per totum.ff.de fundo instruc.

Fundo legato, quid cõtineatur.

Si quis autem simpliciter legauerit fundum vti est, censetur eum legare instructum, per l.quæsitum.§. peto. ff. de lega.3.l.prædia.§.penul.& l.Sciæ.§. fi. de fundo instruc. in hoc tamen legato non veniunt reliqua colonorum, id est illa quæ debebant coloni, d. §. peto. & sic. consuluit. Alexand.consi.68.quia consultationem.1.q.vol.6.

Ita si quis promiserit tradere collegium instructum, aut fundare, non sufficit præstare collegium etiam suppellectilibus ornatum, sed oportet quod homines regentes habeat: alias collegium mutum esset, nec diceretur instructum.idem in eo qui promisit tradere scholas instructas. Et sic per istum text.respondi conductori collegij. Vnde domo instructa legata responsum est supellectilem legatam, non etiam vina, quia domus vinis instructa intelligi non potest, Pompo.in l.si ita.§.1.ff.de fundo instruc.

Adhæc cum hi text. generaliter loquatur de hominibus, comprehenditur tam vir quàm mulier: vt si locus indigeat muliere, non sine ea dicatur instructus, per l.hominis.supra eod.

IDEM LIBRO XXX. AD Edictum. Lex clxxxvj.

Commendare nil aliud est quàm deponere.

Commendare pro deponere.

Commendare deponere est, vt hic, & in l. Lucius.ff.depositi, ibi, quid enim aliud est commendare quam deponere.c.ne quis.22.q. 2.inde res commendatæ depositæ dicuntur, id est fidei alicuius commissæ, l.Publia. in princ. ff. depositi.l.cum hereditas. C.illo titu. Cum vero textus ait, *nil aliud esse commendare quàm deponere*, intelligendum est sane in hoc significatu: quippe aliis etiam capitur modis:

Commenda, quid.

vt cum Papa dicit se beneficia quibusdam personis commendare, id est fidei illorum & administrationi committere, quam commendam vocamus, cap.nemo. vbi glos. de elect.in 6.Rufens in tract.commend.scripsi in tract.de pacific.possessor. in 5.amplia. nu.35. cum seq.nempe si quis habeat vxorem non datur ei alia, sed potest ei aliqua commendari, sic habenti beneficium, potest ei aliud committi & commendari: sed non forsan absque graui animarum dispendio.

Commendare suspectum, est reddere.

Secundò, commendare aliquem suspectum, est reddere, ostendere, vel facere illum suspectum.inde Iurisconsultus ait, callida conuersatio tutoris suspectum commendat. l.si creditores.§.1 ff.de priuileg.creditor. vbi glo. exponit, id est accusat: quod mihi parum arridet. nec enim delictum accusat, sed homo: quapropter adhærerem priori expositioni.

Commendare pro allegare.

Tertiò commendare pro allegare, siue producere capitur in l.laudabile nomen. C. de aduoca.diuersor. iudicior. ibi, gestis interuenientibus commendari, & ibi glos.

Commendare dispendiis, subiicere.

Quartò. commendare dispendiis, est subiicere & dare, c.2.de constit.ibi, vt dispendiis præterita non commendet.

Commendare pro committere.

Quintò, si verbum commendare ad personam referatur, tunc capitur pro committere, & quod vernacule dicimus, *recommander.* vt Hyparium tibi commendo, l.verba.ff. de alimen. & cibar.lega. quamuis ibi glo. exponat pro rogo: sed parum bene mea sententia. Et ita capitur in prima significatione in l. si verò non remunerandi. §. cum quidam.ff.manda.l.si in aliquam.de offic. proconsul.l. vna. §. sed scimus.C. de Lati.liberta. tollend. quæ commendatio

Commendans non obligatur pro facto eius quem commendauit.

non obligat commendantem, si is cui fuit commendatus ei mutuauerit pecunias: siquidem non tenetur commendans pro illo quem commendauit, d.l.si verò non remunerandi.§.cum quidam. & §.si quis mandauerit.ff.manda. nisi dixerit, Periculo meo illi crede, Inde vulgo dicimus, *recommander de bouche ne nuit ne touche.* his enim commendationibus abundant nostrates, præcipue curiales: sed caueant ne fines commendationis excedant, obligarentur enim. Sic igitur ea quæ commendandi causa in venditionibus dicuntur, si palam appareant, venditorem non obligant: veluti si dicat seruum speciosum, domum bene ædificatam. At si dixerit hominem bene literatum, vel artificem, hoc præstare debet. nam hoc ipso pluris vendidit, l. ea quæ.ff.de contrah. emptio. facit l. sciendum. de ædilit. edic.l.fi.C quod cum eo.Bart. in l. Lucius. ff.de fideiussor.

Commendare fideicommissum non inducit.

Sextò, verbum commendare fideicommissum non inducit: vnde si quis ita scripserit, illum tibi commendo, diuus Pius rescripsit fideicommissum non deberi.aliud est enim personam commendare, aliud voluntatem suam fideicommittentis heredibus insinuare, l.fideicommissa.§.si ita quis.de leg.3. Et hæc commendatio non imponit necessitatem heredibus libertatem dandi, sed arbitrium remittit.l.Thais.§. Lucius ff.de fideicommissar.liberta. l. ex verbo.C.illo titul.

Commendare pro laudare.

Septimò, commendare, laudare est.quando habet alterum accusatiuum cum dictione apud, vt docet Valla: vt si dicam, Commendo te apud regem, commendat te probabile testimonium prælatorum. cap.in Lateranen.in fin.de præbend.glo.in d.c.nemo.de electio. in 6.text. in l. obseruare.ff.de offic.procôsul.glo in d.l.ex eod.C.de fideicommissar.liberta.l.quotiens famil.ercifcund. vel commendat falsa pondera l.arbitri.§.de eo.ff.de dolo, id est laudat tanquam bona, & iusta.

Commendatitiæ literæ.

Inde commendatitiæ literæ sunt, in quibus aliqui commendantur, l.si epistolam. §. 1. ff. de acq rer.domi. quibus Cicero, & alij rhetores vsi sunt. Et has literas commendatitias nonnunquam solet vniuersitas Parisiensis his qui bellissimè rectoris officio functi sunt concedere: de quibus literis plenius scripsi in l dimissoriæ.supra eod.

Deponere pro amittere.

Sequitur in text. *Deponere*, quod variis modis sumitur: ptimum pro amittere: vt deponere possessionem quis animo non potest, l.si me in vacuam.ibi, quia animo deponere, & mutare possessionem non posse ff.de acquir. possess. iuncta l.quemadmodum.& l.possessionem.ibidem.

Deponere ædificium, pro cõstruere.

Secundò, deponere ædificium, pro apponere, seu construere, Iurisconsul.in l.fin.in princ. ff. de vsucapio. ibi, si quis ædificio funditus diruto, quod in littore deposuerat. videre potes intellectum ad illum textum in meis no. interpretatio.

Deponere ædificium, pro demoliri.

Alias etiam contrariam habet significationem, deponere ædificium pro demoliri, destruere. l. si arborem. §. per contrarium, si deponat ædificium, vel arboris ramos, quo facto locus opacus quondam, cœpit sole esse plenus, non facit contra seruitutem. ff. de seruitutib. vrbanor. prædior. l.& si forte.in princ.& l.sicuti.si seruit.vindicet. Et depositio ædificij pro destructione, demolitione, in l.metum magna.§.sed licet.in fi.ff.quod met.caus.l.4.§.sed & si quis.finium regundor.

Depositio ædificij.

Ita deponere tigna, separare, dimouere.l.inter.§.sacram. in fin. ibi, sicuti de ædibus deposita tigna, ea mente vt reponantur, ædium sunt: sed si vsque ad aream deposita sunt, licet eadem materia restituatur, alia erit.ff.de verbor. obligat.

Deponere affectum accusandi.

Et deponere affectum & animum accusandi, idem. l.ab accusatione. ibi, non ab accusatione desistit qui affectum, & animum accusandi deponit.& l.destitisse. ff. ad Turpillia.l.fin.de requir.reis.

Deponere, id est tollere.

Tertiò, patria potestas quæsita per adoptionem finita ea deponitur, id est tollitur, adimitur.l.in omni fere iure.ff.de adoptio. Et neque pauperior fit qui non acquirit, sed qui de patrimonio suo deposuit, l.si sponsus.§. si maritus. 2.ff. de donatio.inter vir.& vxor.

Deponere lugubria.

Quartò deponere lugubria, id est demere, auferre, relinquere, l.genero.ibi, Labeo ait ipso die, & sumere eam lugubria, & deponere.ff.de his qui no.infam. sicque sumere & deponere sunt contraria: sicut imperium accipere & deponere, in l.fin.ff. de offic. proconsul. vbi proconsul postquam Romæ ingressus deponit imperium: quæ dimissio interdum fit ratione temporis finiri, vt ibi, interdum ex causa, vt ff. de excusation. tut. & leg. verum.§. ex facto. ff. de minor.

Alias

Depositio pro priuatione. Alias qui propter delictum deponit dignitatem: quia priuatus est per sententiam. sic loquitur l. aut damnum cum infamia, aut dignitatis alicuius aliquam depositionem. ff. de pœnis: & tunc capitur depositio pro priuatione.

Deponere magistratum. Quintò, deponere magistratum, est abire à magistratu, quemadmodum exponit Iurisconsul. in l. nec magistratibus. ff. de iniur. vbi quod in principio dixerat, deposito magistratu: postea dicit, à magistratu abierit. Et honore deposito, id est dimisso, l. Imperator. ff. ad municipal.

Deponere tutelam. Sextò, tutelam deponere, id est deserere, dimittere, Gallicè *delaisser*, l. verum. §. ex pacto, ibi cum susceptam tutelam non alij soleant deponere quàm qui trans mare reipub. causa absunt. ff. de minor. & l. 1. §. tutores. de falsis. iuncto. §. & qui potestatem. Instit. de excusatio. tutor. l. quod sæpe. §. veneni. ibi, de his verò quæ mixta aliis materiis adeo nocendi naturã deponunt, &c. ff. de contrah. emptio.

Deponere gratia temporis. Septimò, deponere gratia temporis, est ad tempus dimittere, l. si quis eo animo corpus intulerit, quod cogitaret inde alio postea transferre, magisque temporis gratia deponere, quàm ibi sepelire. ff. de religios. & sumptibus funer.

Deponere in ædem sacram. Postremò deponere in ædem sacram, est reponere, Gallicè *mettre, deposer*, l. ait prætor. §. 1. versic. sed hodie solet pecunia in ædem sacram deponi. ff. de minor. l. ceteræ. famil. erciscund. l. moris. §. solet. de pœnis. l. senatusconsul. in fin. de offic. præsid. quæ significatio multum conformis est nostro text.

Depositum quid. Hinc depositum est quod custodiendum alicui datum est: dictum ex eo quod ponitur, iuncta præpositione de, quæ auget, vt ostendat totum fidei eius commissum, quod ad custodiam rei pertinet, l. 1. ff. depositi. l. sequester. supra eodem. De qua actione scripsi in meo tract. de actio. & exceptio.

Depositarius. Et depositarius is dicitur cui res custodienda traditur, l. 1. §. si pecunia. & passim in toto tit. ff. depos.

Quas omnes huius verbi significationes proprias esse intelligemus. vocabulum enim plura significans ea ex æquo proprie significat, vt non magis vnum quàm aliud proprium esse intelligatur: nisi lege fuerit expressum quadam in significatione verbum esse improprium: sicuti firmat Alcia. lib. 1. de verbor. significatione, cui lubenter assentio.

IDEM LIBRO XXXII. AD Edictum. Lex clxxxvij.

Verbum, EXACTÆ PECVNIÆ, non solum ad solutionem referendum est, verum etiam ad delegationem.

Exacta pecunia duobus modis dicitur, primò quæ soluta est, secundò per delegationem. quo loco sequendo text. ordinem primùm verbor. exigere, postremò delegare, & quæcumque super his notatu digna occurrent, qua facilitate poterimus, discutiemus. Ad primum igitur condescendo.

Exigere, pro requirere. Exigere pluribus modis accipitur: primùm exigere pro requirere, l. 1. §. proponitur. ff. de superficieb. vbi primum vtitur verb. exigit, & postea requirit. l. 1. §. illud notandum est, prætorem hic non exegisse. de migrando. l. penult. de diuers. & temporal. præscriptio. l. si quis ita stipulatus fuerit decem, de verbor. obliga. & alibi, mandatum non exigitur, id est non requiritur, l. 3. §. sed & si forte. ff. iudica. solui. l. si quis cum haberet. ff. quæ in fraud. creditor. & l. item veniunt. §. petitam. ff. de petitio. heredita. ibi, à quo denuntiatum est, senatus non exigit. c. 1. 57. distinct. l. cum nepos. ff. de adoptio. l. 4. §. toties. de damno infecto. l. sequitur. §. Labeo. ff. de vsucapio. l. debitoribus. ff. de re iudica. l. certum. §. in pupillo. de confessis. l. 1. §. hæc actio. ne vis fiat ei. l. euicta. de petitio. heredita.

Exigere pro iniustè extorquere. Secundò, exigere est iniustè extorquere, vt in rub. C. ne operæ à colla. exigant. lib. 10. vnde exactiones, quas prælati faciunt reprobantur, in c. quia cognouimus. 10. qu. 3. verum apud nostrates si quid iniustè exigant, solemus nos appellare tanquam ab abusu ad senatum, qui reformat abusum exactionum, secundum. §. quia vero. vbi dixi, de public. concubinar. in concorda.

Exigere pro expellere. Tertiò, exigere, expellere, & extra agere, Græcè ἐξωθεῖν Gallicè *chasser hors*, vt exactis Regibus consules creati fuerunt, l. 2. §. exactis. ff. de orig. iuris, & Titus Liuius ab vrbe condita lib. 2.

Exigere pro perficere. Quartò, exigere est perficere, & finire, l. at qui natura. ibi, exactum tempus. ff. de neg. gest. l. diuortio. §. illud exactis sex mensibus perire. Inde exacto tempore, id est completo & finito. l. Paulus. §. fin. ff. de libe. caus. l. anniculus. 2. supra eod. ibid. incipiente plane, non exacto. Exactio operum sine cautione non debet committi, l. fin. §. Imperator. ff. de administr. rerum ad ciuitate. pertinent.

Exigere vindictam à reo. Exigere in exilium. Quintò, exigere vindictam à reo, vel pœnam, est eum punire. l. 1. C. de precib. Imperat. offerend. & in §. si verò aliqui. 2. in authen. de quæstore. collo. 6. Et exigere mulierem in exilium, in l. si mulierem. ff. de sicar. ibi, si mulierem visceribus suis vim intulisse, quo partum abigeret, constiterit, eam in exilium præses prouinciæ exiget: id est mittet, seu damnabit, l. si quis aliquid. §. qui abortionis, ibi, honestiores in insulam relegantur, aut in exilium mittuntur. & §. iudices. ibid.

Exigere debitum. Sextò, debitum exigere, est debitum à debitore repetere, Græcè ἀπαιτεῖν, facit l. debitor. supra eo. Inde exactio operarum, l. sciendum. supra eod. Et exigendi tributi munus inter sordida munera non habetur: & ideo decurionibus quoque mandatur, l. libertus. §. exigendi. ff. ad municip. per quem text. fuit in magno consilio iudicatum anno 1543. in fin. contra Ruthenensem ciuitatem pro quodam secretario, ex eo quod non exegisset collectas quas tallias dicunt, amisisse priuilegium. nec enim computatur exactio inter sordida munera, sicut illa quæ describuntur in l. 2. C. de excusatio. artific. lib. 10.

Extorqueri aliquid ab inuito dicitur, & non instituta actione, & instituta. Siue instituta fuerit actio, siue non: vnde glo. & doct. dicunt exigere dici ab inuito extorquere, nempe licet quis soluat non instituta actione. Tamen postquam ab eo inuito potest exigi, dicitur inuitus, quia vix solueret si cogi non posset. nemo enim præsumitur velle iactare suum, l. cum de indebito. ff. de proba. & sic nolens vult & inuitus ratione actionis, quæ in eum competit, veluti dicimus in episcopo, qui in sui promotione dicit, Nolens volo, interius verò non solum optans, sed ardens. Et ita conciliari possunt opiniones doct. quod exigere est ab inuito extorquere: altera verò opinio, quod à volente. Et illa voluntas potest dici quodammodo coacta, ratione actionis, l. si mulier. §. si metu. ff. quod met. causa.

Vnde procurator constitutus ad exigendum pecuniam à debitoribus, poterit voluntariam solutionem sine actione præmissa factam recipere, teste Bald. in l. falsus. col. 2. C. de furt. l. non solum. vbi doct. ff. soluto matrimo. quam videlicet ni soluat, intendetur actio in eum. nec mirum igitur si metu huius actionis, inuictus quodammodo & volens soluere dicatur. nec intendit donare, si non debeatur, & sic perdere. l. filiusfamilas. ff. de donatio. nec est verisimile quod si compelli non potuisset, soluisset, quemadmodum ait Salicet. in l. 1. C. de condict. indeb. quod hodie non soluitur indebitum, quia vix debitum. Et sic exigi dicitur non solum quando nolens debitor soluit, & per iudicem coactus, verum etiam si volens.

Intellectus ad multas ll. Et ita sunt intelligenda infra sequentia: primò text. in l. fideicommissa. §. si rem suam. ff. de lega. 3. & l. soluendo. de negot. gest. l. sed & si lege. §. quod ait senatus. de pititio. heredita. l. eius. de reb. credit. l. non solum. vbi Ias. ff. soluto matrimo. l. Thais. §. libertatem. de fideicommissar. liberta. l. cum eo. Ad legem Iuliam pecula. glo. in l. debitor. supra eod. l. falsus. C. de fur. l. 1. vbi Lucas. C. in quib. caus. colo. cens. dom. lib. 11. cap. 2. de censib. in 6. glo. extrauag. vnic. de sentent. excommunica. in extrauag. Ioan. 22. & Bald. in Margarita, in verb. exigere. Bonifac. in clem. præsenti. col.

1. de cen

l. de censib. vbi dicit publicanum etiam tunc exigere, dum aliquo modo transitum impedit.

Exigere satisdationem. Et exigere satisdationem dicit tex. in l. si creditores. ff. de priuil. creditor. id est ab inuito extorquere. Eandem quoque voluntariè dicemus exigi, veluti iam diximus.

Exigere, pro iniustè extorquere. Interdum quoque exactionem iniustam pro materia significat, cum videlicet eam ius reprobat: veluti cum iure disponitur ne quicquam exigatur à scholasticis. authent. habita. C. ne filius pro patre. sed cautius forsan his subueniretur, addendo verba, vt non exigatur aliquid iniuste etiam à volentibus: quippe tunc omnis exactionum prætextus foret sublatus, vt si in contrarium exigeretur exactio proculdubio iniusta præsumeretur, l. si per impressionē. C. quod met. caus. arg. cap. postulasti. de rescript.

Exigere collectam quando possit dominus. Quando verò dominus possit imponere & exigere collectam à suis subditis, scribit Alexand. in additio. ad Bart. in l. placet. Cod. de excusat. muner. lib. 10. post Alber. in verb. dominus. & Masuer. in practic. sua in rub. de talliis. vnde quæ addidi ad Alberic. in dictionar. in d. verb. dominus.

Ad hæc si vxor relicta sit vsufructuaria, donec dotem exegerit: si vxor cesserit actionem super dote, non perdit legatum vsusfructus, quia cessio non est exactio. Bart. in authen. hoc locum. in fin. C. si secundo nupserit, secus vbi cessionarius exegerit, per Alexand. in l. amplius. in fi. ff. rem ratam haber.

Cessio non est exactio.

Exactum iuramentum. Exactum iuramentum, l. eum qui. §. in popularibus. & l. admonendi. cum l. duobus. §. exceptio. ff. de iureiur. dixi in meis no. interpret. intellectum ad d. l. admonendi.

Exactores qui. Exactio. Exactores quoque dicuntur qui pecuniam exigunt, nos receptores vocamus. Et dicuntur exactores tributorum, qui tributa exigunt & collectas, vt in titul. de exactorib. tributor. lib. 10. & in titul. de exactor. & executorib. li. 12. Inde exactio, actus ipse exigendi, l. si quis quemquam. ff. si quis cautio. ibi, licet enim difficilior exactio sit. l. & heredem. §. fin. ff. de pact. ibi, in his qui eiusdem pecuniæ exactionem habent, l. sciendum. supra eod.

Delegare quid. Superest in fi. tex. hoc verbum delegatio, à verb. delegare, quod significat vice sua alium dare reum creditori, vel cui ipse iusserit, l. delegare. ff. de noua. vnde & delegatus debitor, in lege, inter. §. abesse. ff. manda.

Delegatio quo modo fiat. Fit autem hæc delegatio, vel per stipulationem, aut per litiscontestationem, l. delegare. ff de nouatio. l. Nesennius. de re iudi. l. pen. in fi. ff. de institor. l. nec interest. ad Velleia. Et quod alicui debetur, alius sine eius voluntate exigere non potest l. soluendo. ff. de neg. gest. Et sicut pecunia exacta iterum exigi non potest, l. bona fides. ff. de regul. iur. ita nec data per delegationem, vt hic, quippe censetur exacta quod est vtile.

Qui delegat soluit. Nempe qui debitorem suum delegat, tantam pecuniam dare intelligitur quanta ei debetur: ideòque fideiussor qui delegauit suum debitorem, statim mandati agere potest, quia soluisse videtur. l. qui debitorem. ff. de fideiussor. quandoquidè intelligitur abesse pecunia fideiussori, etiam si debitor ab eo delegatus sit creditori, & is soluendo non fuerit: quia bonum facit nomen creditor admittendo debitorem delegatum, l. inter. §. abesse. ff. manda.

Veruntamen qui vendidit pignus, debet superfluum pretij cum vsuris restituere, nec audiendus erit volens emptorem delegare, l. penult. ff. de pignoratit. actio.

Sic etiam cui administratio peculij data est, delegare suum debitorem potest, l. libera. ff. de pecul.

Sed mulier quæ pro alio intercessit, si debitorem suum delegauerit, potest condicere, non minus quàm si pecuniam soluisset. soluit enim & qui reum delegat, l. quamuis. §. interdum. ff. ad Velleian.

Delegationem procurator recipere non potest. At procurator ad exigendum constitutus, non potest hanc delegationem recipere: tum quia verbum exigere significat realem exactionem, & ex communi vsu loquendi non vocamus delegationem exactionem: ideoque non potest etiam confiteri se recepisse, quod non recepit: quandoquidem confessio non est solutio, l. qui recte. & l. si debitorem. ff. de nouatio. Bald. in l. falsus. col. 2. illo titulo. tum quod aliud pro alio inuito creditore solui non potest, l. 2. ff. si certum petat. Et sic procurator non potest fines mandati excedere, l. diligenter. ff. manda.

Verum an sit liberatus delegans tradit Bart. & alij in l. singularia. ff. si certum petat. dicunt liberatum, si debitor delegatus promiserit creditori, aliàs non. Dec. consil. 421. plene. col. vlt. nec postea conueniri poterit primus debitor, si secundus creditori promiserit, teste Dec. consil. 107. in causa. col. 2.

Exactū, quod exigi potest. Exactum quoque dicitur, quod exigi potuit, licet nondum exactum sit, l. si possessor. §. 1. ff. de petitio. heredita.

Adhæc postquam consensu vtriusque debitoris & creditoris facta est delegatio, non est qui possit conqueri, sed imputandum est partibus ista sic transigentibus: maxime si effectus fuerit debitor non soluendo, l. si fideiussores in id. ff. de fideiusso. Carol. Ruinus consil. 45. viso. in 5. vol.

Delegata pecunia. Alias delegatam pecuniam vocat Iuriscon. assignatam, & commissam ad aliquos actus, l. lege Iulia de residuis tenetur qui publicam pecuniam delegatam in vsum aliquem retinuit, neque in eum vsum consumpsit. ff. Ad legem Iuliam pecula.

Delegare pro mandare. Delegatus index. Delegare etiam pro mandare, iudicem dare, vel committere accipitur, l. 1. ff. de offi. eius cui manda. est iurisdict. hinc delegatus est iudex, cui mandata fuit iurisdictio, & qui nil proprium in iurisdictione commissa habet, sed fungitur vice eius qui eum præfecit, d. l. 1. in fin. Qui vero iudicem dare & delegare possint, probatur in l. cum prætor. ff. de iudic. & per Specula. in tit. de iudic. delegat.

Ita si cum ego tibi, cum esses mensor, mandauerim vt mensuram agri ageres, tu id Titio delegaueris, & ille dolo malo quid in ea re fecerit, tu teneberis: quia dolo malo versatus es, qui tali homini credidisti, l. 2. ff. si mensor. fals. mod. dixerit: vbi quod dixerat, delegauit, postea dicit credidit, id est commisit.

Delegatum munus. Vnde quoque delegatum munus, pro commisso dicitur in l. si quis. §. funus. ff. de relig. ibi, si autem de hac re defunctus non cauit, nec vlli delegatum id munus est.

IDEM. LIBRO XXIII. AD Edictum. Lex clxxxviij.

Habere duobus modis dicitur: altero, iure dominij: altero, obtinere sine interpellatione id quod quis emerit. Cautum intelligitur, siue personis, siue rebus cautum sit.

Habere quis dicitur duobus modis. Habere iure dominij. Hæc lex habet duas partes, prout duo dicta continet. prima declarat habere duobus modis sumi. Primò rem habere dicor iure dominij, cum dominus illius rei sum: secundò rem habere dicor quam obtineo sine interpellatione, quòd variè potest intelligi: primum videlicet in emptore qui emit à non domino, ideoque non dicitur illam rem habere iure dominij, sed eam habere dicitur, id est obtinere antequam interpelletur à vero domino, aut alio, vt per totum titul. ff. de Publicia. rem actio.

Habere sine interpellatione quid. Venditor rem venditā, nec dum traditam, iure dominij non habet. Vel alio modo, quod scilicet habere dicar eam rem sine interpellatione, quam quidem vendidi, emitque alius, sed nondum tradidi, quia non fui interpellatus. nec refragatur quod venditor ante traditionem sit dominus, l. traditionibus. C. de pact. Et cum iure dominij habeat, supervacuum sit dicere eum alio modo habere, id est obtinere sine interpellatione. Resp. quamuis sit dominus, quia tamen rem habet necesse tradere, ac si sit dominus, transferre dominium, §. item pretium. Instit. de emptio. abunde scripsi in interpret. l. vnic. in glo. quantitatem. C. de sentent. quæ pro eo quod interest profer. licet vbique contrarium teneat Alciat. cui ibi resp. Et quia tale dominium momentaneum est, leges eius venditoris qualecumque dominium distinguere volentes, eum duntaxat obtinere sine interpellatione voluerunt, id est quousque fuerit interpellatus ab emptore. siquidem ea res quæ tam cito mea esse desinit, iam mea non videtur esse, l. pen. ff. de testam. milit. & l. lecta.

lecta. si cert. peta. vt nec quidem alteri vendere possim, quin incidam in crimen stellionatus, aut falsi. l. 3. ff. de crimin. stelliona. l. qui duobus. de fals. vnde falsus dicitur venditor in l. falsus. ff. de furt.

Aut dicit Alciat quod si in venditionibus quis emptori promittat habere licere, intelligetur vt sine interpellatione emptori liceat obtinere quod emerat. Quæ omnia cum possint quadrare, vestro relinquo iudicio.

Habere cum effectu intelligitur.

Habeo verò dicitur quasi habito, id est retineo, quandoquidem habere cum effectu intelligitur. l. nomen. §. fin. supra eod. sic asserit Lucas de Penna in l. vna. C. de nautis. Tiber. lib. 11. Cui non assentio. sed quoad eius verbi significata remitto vos ad ea quæ scripsi in l. id apud. supra eod. vbi quoque videbitis vtilitates.

Interpellare pro admonere.

Sequitur in text. *sine interpellatione.* Interpellare est admonere, requirere, petere: sic exponit lex, magnam. C. de contrah. stipula. lex, siue lex, mora. ff. de vsur. ibi, si interpellatus opportuno loco non soluerit. lex, traiectitiæ. vbi Iurisconsultus quinquies hoc verbo vtitur. ff. de actio. & obligatio. l. non potest videri in iudicium venisse id quod post iudicium acceptum accidisset: ideoque alia interpellatione opus est. ff. de iudic.

Interpellare pro requirere.

Secundò pro requirere, & iustitiam postulare, l. libertus. 1. ibi, præsidem prouinciæ frequenter interpellat. ff. de in ius vocand. l. sed interpellatur. de arb. l. si quis sepulchrum, de religios. l. diffamari. C. de ingenuis & manumiss.

Interpellare pro conuenire.

Tertiò pro conuenire, & petere, in iudicium vocare, l. Labeo ait: si nemo sit qui pro parte promissoris interpellari traiectitiæ pecuniæ possit. ff. de nautic. fœn. l. traiectitiæ. de act. & obligatio. l. qui Romæ. §. coheredes. de verb. oblig. l. qui decem. & l. qui stipulatus. §. 1. de solutio. Et si quis per iniuriam ad tribunal alicuius me interpellauerit, mei vexandi causa, potero iniuriarum experiri, l. iniuriarum actio. §. si quis. ff. de iniur. vbi glo. exponit interpellauerit pro citari fecerit, vel conuenerit. facit l. si creditor. ibid. l. si quis obrepserit. ff. de falsis, l. Lucius. Ad munic. l. ergo. §. 1. Ex quib. caus. maior. quæ tres significationes licet in idem recidere videantur, facilioris tamen doctrinæ gratia tibi distinguere volui.

Interpellare possessionem.

Quartò interpellare possessionem est interrumpere, l. seruitutes. magna. ibi, vt nullo momento possessio eius interpellari videatur. ff. de seruit. l. de eo. §. 1. ff. de acquir. poss. l. non solum, §. qui pignori. & §. si rem. de vsucapio. ibi, interpellabitur vsucapio. & l. 2. §. vlt. ac l. qui fundum. §. procurator. pro empto. l. penul. ibidem. l. 2. pro herede. ibi, non interpellat possessionem. l. quamuis. 2. ibi, non interpellari iam vsucapionis ius. ff. de furt. l. neque. in fi. ff. de fideicommiss. liberta. l. 1. circa fin. ibi, vsucapiones interpellantur. de munerib. l. 1. in fi. ibi, cum posset vsucapionem interpellare, neglexit. ff. vsufructu. quemadmod. caue. l. si rem alienam. de pignor. actio. l. idem in tradendis. in fin. ibi, interpellari eam. ff. communia prædior. l. si fundum. de fundo dotal.

Inde interpellata vsucapio, id est interrupta, l. si ædes. 1. ibi, qui altius ædificatum habebat, ante statutum tempus ædes possidere desiit, interpellata vsucapio est, l. si ædes. in fin. ff. de seruitut. vrbanor. prædior.

Interpellare puellam.

Quintò interpellare puellam vel mulierem est pudicitiam eius attentare. Et hoc perfecto flagitio capite punitur delinquens, imperfecto in insulam deportatur, l. 1. ff. de extraord. criminib. cap. sollicitatores. de pœniten. dist. 1.

Interpellatores matrimoniorum.

quos interpellatores matrimoniorum vocat d. l. 1. in princ. in quam intelligit gl. de his qui mulieres interpellant, vt sint vxores illorum, licet esse non possint. ego intelligerem de sollicitatoribus alienarum nuptiarum, & interpellatoribus alienorum matrimoniorum, per hæc verba, item vt si sollicitent alienas vxores, & aliena matrimonia interpellent, & corrumpere intendant, extra ordinem puniuntur. Quod vitium eo vsque proripuit apud nostrates, vt propter frequentiam nullo pene vitio ducatur.

Interpellare pro intercedere.

Sextò, interpellare est pro quodam intercedere, c. ipsi sacerdotes pro populo interpellant. 1. q. 1. & Valla in Rauden. dicit interpellare apud veteres pro rogare, inueniri, vt d. cap. ipsi.

Interpellare pro prohibere.

Septimò interpellare, prohibere, impedire, significat. l. si hominem. ibi, si procurator iustam causam habuerit interpellandi manumissionem serui. ff. manda. vbi cum prius dixisset prohibuit, postea dicit interpellandi. l. eo quod à multis. C. si certum peta. quamuis glo. exponat pro remouetur.

Interpellare ius, interrumpere.

Adhæc interpellare ius pro interrumpere, l. si quis alia. §. fin. ff. quemadmod. seruitut. amittant. ibi, non potest videri vsucepisse vicinus tuus libertatem ædium suarum qui ius tuum non interpellauit, id est interrupit, vel nil non fecit, dicit l. hæc autem iura. de seruitut. vrban. prædior. forte ædificando, glo. in. d. §. fin.

Interpellare pro denuntiare.

Octauò interpellare pro denuntiare. l. sed & interpellatur quominus sententiam dicat. ff. de recep. arbitr. vbi gloss. sic exponit: sed vide num melius conueniat quod superius dixi pro requirere intelligendum.

Interpellare diem.

Alias tamen dicimus diem interpellare, id est admonere, denuntiare & quasi requirere pro homine, vt si promisero dare decem die Paschatis, ille dies quodammodo admonet me, & quasi requirit vt dem creditori id quod debeo, l. magnam. C. de contrah. & committend. stipula. l. si Stichus. certò die. ff. de verb. oblig. Ideo dicitur admonere & interpellare, vt lapsa die possim te conuenire sine alia denunciatione, & interpellatione. Doct. in l. vinum. ff. si certum peta. Ante verò diem, etiam si à creditore interpellatus sim, non ero in mora, quia non venit dies, l. cedere. infra eod. Et ideo si post illam interpellationem non iure factam moriatur equus promissus sine dolo & culpa debitoris, tamen ante diem præstitum solutioni, non tenetur debitor. l. cum filiusfamilias. §. fin. ff. de verbor. oblig.

Interpellat dies pro homine.
Emphyteuta quando iure priuatur.

Et sic patet requiri quod dies interpellat pro homine, siue interpellationis vice fungitur: quod procedit non solum in die ab homine præstituto, sed etiam à lege, vel ordinatione, l. si mora. ff. soluto matrimo. ideoque emphyteuta priuati sine alia interpellatione iure suo ni soluat priuatur, elapso triennio, quod est tempus à l. statutum, l. 2. C. de iure emphyt. vbi in emphyteuta ecclesiæ biennium tantum statutum est, in cap. potuit. de locato. authen. qui rem. C. de sacrosanct. eccles.

Interpellat hora pro homine.

Secundò etiam amplia in hora vt pro homine interpeller, si sit actui apposita, teste Bald. in d. l. magnam. 2. q. & in l. vna. C. ne liceat tertiò prouocar. no. 2. quemadmodum hora sexta matutina & hora prima pomeridiana interpellant consiliarios ad conueniendum in curia, vt patet in ordinatio. Regiis, artic. 2. & seq. rubr. *de la court de parlement.*

Tertiò procedit in quolibet momento adiecto dispositioni, l. ratio. §. fi. ff. de actio. empti, vbi mora contrahitur ab eo momento quo vinum quis tradere tenebatur. & in l. vinum. ff. si cert. petat. Bald. in margar. in verb. dies. 2. q. siquidem hora & momentum sunt partes diei. l. 2. §. fin. supra eod. & quod in toto statuitur, & in eius parte, l. quæ de tota. ff. de rei vindica. c. pastoralis. §. item cum totum. de offi. iudic. delegat. sic quoque idẽ in anno inferius dicetur.

Promittens die Paschatis soluere, aut cum ei placuerit, quomodo teneatur.

Quartò idem si quis promiserit se soluturum die Paschatis, & postea eum interpellauerit creditor, aut ei placuerit, vt tũc etiam dies Paschatis interpellet, l. eum stipulatus sim mihi à Proculo. ibi, arbitrio meo. vbi Bart. ff. de verb. oblig. Bald. in c. 1. in fi. An ille qui interfecit fratrem dom. nam illa adiectio, & postea cum placuerit, nõ aufert vim interpellationis diei, quia ab illo die teneatur, vt consuluit Alex. consil. 157. viso themate. nu. 4. & seq. in 6. vol.

Creditor non ante præstitutum diem petere potest.

Idem iuris est si dies præstitutus sit creditori ad petitionem, vt non ante talem diem petere possit: quod deinceps igitur possit. d. l. cum stipulatus sim mihi. ff. de verbor. oblig. l. si duo. in fin. vbi glo. & l. promissor. 1. §. 1. de constit. pecunia. & Bald. in rub. C. illo titul. 3. quæst.

Intra annum facere qui promittit, quando teneatur.

Quintò si quis promiserit intra annum facere & curare, quod fiat aliquis actus, anno finito non alia requiritur interpellatio quã dies vltimus anni c. licet canon. de elect. in 6. l. fin. §. præterea. C. de iure dotium. Alex. cons. 157. viso themate.

themate.col.2.vol.6.Idem in mense.Vnde si Papa mandet Capitulo, recipere quemdam intra mensem, eo mense transacto in mora dicitur esse:vnde partes erũt executoris exequi,facta tamẽ petitione.Bal.in c.mandatũ.de rescript. scripsi in forma liter.executor.in concorda.Franciæ.

Dies appositus in obliga. in fauorem debitoris, expectari debet.

Sextò si dies fuerit appositus in fauorem debitoris,non constituitur in mora ante diem præfixum: vt si creditor promittat non molestare debitorem vsque ad calendas Martij, tunc ante diem illam calendarum non poterit creditor petere,sed tantum ea transacta.Bald.in l fin.§.præterea.Cod.de iure dotium. Ias. & alij in l. vinum. 3. no. ff. si cert. petat. Nec quidem statim post diem molestandus est debitor, sed modicum ex æquitate expectandum est tempus,de quo in l.ratum. & l. quod dicimus. ff.de solutio. vt dicam inferius in prima limitatio.

Septimò idem si dies esset apposita in statutis vel consuetudinibus aut ordinationibus. Chassa. in consuetud. Burgund.in rub.*des fiefs*.§.4.glo. *de dans quarante iours*.

Octauò etiam in foro poli procedit, teste Angel. de Clauas.in summa Angel.in verb. mora.§.1. & ibi Siluester Prierius:quia debitor elapso termino retinet inuito domino,sicque peccat,l.1.ff.de furt.& promissa non restituit,vt debet,in c.1.de pact.l.vna,C.de suffrag.Ias.in l.si ex legati. nu.14.versic.3.singulariter.ff.de verb.obligat.

Nono procedit etiam si debitor vel heres eius sit ignorans,l.ad diem.ff.de verbor.obligat.Bald. in d.l.vinum. in fin.si cert. petat. Sans. in consuetud. Turonen. in rubr. *de bailler rente par assiette*, art. 1. post Soci.consil. 107. vt in quæst.col.1.in 1.vol.Et sic dies interpellat tam debitorem quam heredem etiam ignorantem: intellige dum alias sciant se debere,antea non. l. cum ancillis, ibi, vel postea cognitum.vbi Bald.C.de incest.nupt. Bart. in consil. 230. domine Iacobe.Ias. in l. vinum. 3. no. nu. 10. De debitore probat Chassa.in consuetud.Burgund.in titu. *des droicts & appartenances à gens mariés*.art.23. glo. *dés le terme*. facit tex. in clem.causam.de electio.

Interpellatio diei plus valet, quam hominis.

Et sic plus valet diei interpellatio, quàm hominis. quippe hæc constituit debitorem etiam ignorantem in mora:at hominis interpellatio per se hoc habet,vt debitori notificanda sit, quòd videlicet, sciat debitor se debere, per l.quod te.ff.si cert.peta.

Dies statim in mora constituit.

Decimò dies statim in mora constituit sine alio temporis spatio:secus in hominis interpellatione, d.l.promissor.§. 1. ff. de constit, pecun. l. ratum. de solutio. nam vbi dies est certa,poterat debitor se præparare ad soluendum: secus vbi ex improuiso fit hominis interpellatio: quippe non antea præuidere potest debitor aut diuinare creditorem voluisse eum interpellare. l. si quis domum. ff. loca. probat.Ias.in l.si ex legati.col.3.nu.12.ff.de verb.oblig.

Dies licentiã migrandi præbet.

Vndecimò dies licentiam migrandi præbet, vt si quis diebus certis remanere debet, post illos dies facultatem habet discedendi: veluti si testes non fuerint auditi intra quindecim dies,postea liberum est eis discedere,l.si quando,C. de testib. sed ex consuetudine Franciæ testes in criminalibus non recedũt ante permissionem iudicis. ita doctor conductus ad trienniũ,postea discedere poterit.doct. in l.diem functo.ff.de offic. assessor. & conductor domus finita locatione,l.qui ad certum.ff.loca.nec domino tenetur denuntiare ante terminum: satis enim hic terminus locationis denuntiat, vt docet Ias. in d.l. si ex legati. quod est verum nisi aliter consuetudine caueatur: vt in Francia tenetur conductor antequam migret certo prius tempore prædicere, vel & reciproce dominus locator ipsi priusquam eum possit expellere.

Testes citati in criminalibus quando discedant. Cõductores an teneantur locatori denuntiare se migrare velle.

Duodecimò idem iuris est in die apposita in rescriptis principum, veluti quibus datur ne debitores conueniantur intra annum,vt postea conueniri possint; l.quoties.C. de precib.Imperator.offerend. plene scripsi in tract. dilat. annal.& quinquennal. in 2. tomo. commentar.,in constit. Reg.Gallic.

Decimotertiò procedit tam in die tacita quàm expressa: vnde si promiserim ædificare domum inest tacitè tantum tempus, quo illam construere possim,quæ dies lapsa interpellat.l.si ita stipulatus essem abs te. & l. interdum.ff. de verbor.obligat.Corne.consil.77. placet. col. 1. in 3. Iacob.in l.2.§.quod diximus.ff.si quis cautio.quippe tantum in hoc operatur tacitũ quàm expressum.Ias.in l.cum quid. in 2.lectur.in princ.si cert.peta.& l.quoties ad diẽ.de verbor.obligatio.& Curtius in d.l.vinum.col.2.sic intelligitur communis Docto.sententia,volẽs in obligationibus facti nõ requiri interpellationẽ videlicet expressam.d.l.si ita & l.existimo.§.ex hac.ff.de verb. oblig. Sed tacita requiritur.

Interpellatio non requiritur in facti obligationibus.

Decimonquartò habet locum in die apposita miserationis,vt dicunt,gratia:vt condemnatus ad soluendum, post quatuor menses est in mora.glo.in l.si mora.ff. soluto matrim.Purpura.in l.vinum.col.3.ff.si cert.peta.Ias. in § plus. num.27.Instit.de actio.Gomes.in §.sic itaque.in fin.Instit. de actio. sic miserationis gratia tempus quatuor mensium dicitur,in l.2.C.de vsur.rei iudica.Quod tamen est intelligendum,quando tempus esset à iudice declaratum,vel dictum intra tempus legitimum,per d.l.2.ff.de re iudic. Diuersum esset vbi index sine tempore condemnasset ad soluendum: quia tunc non valeret sententia tanquam incerta, quapropter nec quidem vlla intelligeretur interpellatio,l.1.& totum.C.de senten.quæ sine certa quanti.proferunt. doct.in §.curare.Instit. de actio.sic reperies inter intellectus meos nouos ad d.l.si debitori.ff.de iud. quam legem alias magno cum auditorum applausu publicè interpretatus sum in percelebri studio Tholosano.

Tempus quatuor mensium miserationis causa expectatur.

Decimoquintò procedit etiam si dies esset incerta, quando, vt cum ad diem mortis præfixa est:veluti si quis promiserit restituere post mortem Titij centum, mortuo Titio est in mora,prout consuluit Bald.consil.479.factum super.in fin.vol. 1. secus si esset dies penitus incerta, an & quando,vt die quo talis creabitur. Episcopus, secundum Bart.in l.ita stipulatus.col.penult.ff.de verbor. oblig. Dec. cons.2.& pro tenui. col. 3. & Barba. cons. 51.scripsit.in 1. vol.quod inferius in limitatio.reprobatur.

Interpellat dies etiam incerta apposita.

Decimosextò procedit in pupillis heredibus institutis propter vim conuentionis, vt etiã dies interpellet eos,per l.si Valerianus.Cod. de restitutio. milit. l. Aemilius. ff. de minorib.Soc.d.consil.107.col. 2. vol.1. tamen quoad moram per eos contractam restitui poterunt,vt ibi, & scripsi in tract. de restitut. in 2. tomo commentar.in constitut. Reg.Gallicas.

Interpellat etiam dies pupilles propter vim conuentionis institutos.

Decimoseptimò procedit etiam in iuramento: vt si aduocatus iurauerit defendere ecclesiam, teneatur etiam sine interpellatione.c.breui.vbi doct.de iureiur.Barba.consl. 74.omnia.in 3. vol. de Petrucia in tract. de vitibus iuram. in 24. effectu. alias periurus est, ex quo scit ecclesiam sua defensione egere. quod igitur vt sciat certiorandus est ab ecclesia,secundum doct.ibi.

Iurans defendere ecclesiã, etiam tenetur sine interpellatione.

Primo limitatur in die conditionali.talis enim dies non constituit debitorem in mora sine interpellatione.Bart.in l.ita stipulatus.2.& 3.quæst.ff.de verbor.obligat. quia non debet vna dies inducere obligationem & moram simul. arg.l.quod diximus.ff.de solutio.Carol.Ruynus consil.33. quæst.num. 7. in 3. vol. Et ideo pater qui promisit facere ratificare filium, cum erit legitimæ ætatis, non constituetur in mora ante interpellationem. nam probabiliter in ea potuit errare.Bald.in l.si pacto.col.3. C. de pact.& Barba. consil.51.scripsit.col.penu. vol. 1. & consil. 74.col.2.in 3. vol. quamuis alias contrarium consuluerit, vt supra dixi. sed primam opinionem approbat Dec.consil.2.& pro tenui.& eam confirmat vsus forensis, vt requirendus sit pater,quia dies non est effecta liquida & certa, vt ex superioribus requiritur.

Dies conditionalis moram non constituit sine interpellatione.

Secundo, non procedit cum dies esset nimis breuis, Bald.& Vincen.in l. si mihi & tibi.§.si quis seruos.ff.de lega.3.per illum tex.Soc.in tract. fallen. regul.96.dies, &c. quod videlicet impossibile foret intra tam breuem diem promissum impleri: vt si cum essem Lutetiæ promiserim hodie Lugduni soluere decem.Alias contr. Corne.consil. 26. in hac consultatione. col. penult. in 1. vol, quia mora cadit

Dies nimis breuis moram non efficit sine interpellatione.

Mora cadit in delictum.

cadit in delictum.l.si mora.ff. soluto matrimo. sed non est delictum vbi est impossibilitas,teste Iacob. in l.2. §. quod diximus.col.2.ff.si quis cautio.Felin.in ca.licet Heli.col.3. de Simo.siquidem impossibilium nulla est obligatio,l.impossibilium.ff.de regul.iur.

Impossibilium nulla obligatio.

Tertiò quando non apparet persona cui debet fieri solutio:ideoque emphyteuta non priuatur re, si is qui dedit decesserit absque herede, nullusque supersit cui soluendum sit.l.pecuniæ §.fin. & l.cum quidam. §. pupillo. ff. de vsur.& l.si prædio. de in diem adiectio.Din.in regul. cum quis.de regul.iur.in 6.Bald.in l.2.in fin.C.de iure emphyt. Alexand.consil.72.visis,& opportune.col. penult. in 2. vol. Corne.consil.210.in hac.quæst.1.vol.1.nam quod per me non stat,mihi non est imputandum,l.in iure. ff. de conditio.& demonstratio.

Mora non efficitur, quando non apparet cui sit soluendum.

Quartò non procedit quando locus non esset adiectus solutioni, sed debitor promisisset soluere in festo Paschatis, vbicunque vellet creditor:tunc ante declarationẽ creditoris vbi velit solutionem fieri, non erit in mora debitor.per creditorem enim stare videtur quod non declaret locum,l.item illa.vbi no.ff.de consti.pecunia.sic consuluit Alex. consil.45.in causa.col.penul. in 5. vol. Boschus Codecha.in c.1. col. 85. in conclus. de iudic. sicut diximus in præceden.limita.

Debitor non erit in mora ante declarationem creditoris.

Quintò addunt nonnulli, quod si locus fuerit adiectus solutioni, non constituitur in mora debitor, si sit diuersi fori à creditore,nisi creditor probet se in termino solutionis adfuisse in loco solutioni destinato paratum recipere solutionem, idque denuntiauerit. l. arbiter calendis. ff. de arbitr.Bart.in l.continuus.§.cum ita.de verb.oblig.ff. Alexan.consil.90.viso processu.in fin.vol.5.& cons. 210. ponderatis.col.1.vol.6.

Debitor quãdo non constituitur in mora, si diuersi fori sit.

Ego verò indistinctè dicerem,diem constituere in mora,siue contrahentes sint vnius iuris dictionis,seu fori, siue non: quippe nec inuenitur contrarium iure cautum: quinimo tenetur debitor ire ad prouinciam creditoris solutum ei,l.1.& 3.ff.de eo quod certo loco:alias si non iuerit,vbique poterit conueniri,vt ibi,& in l.vna.C.vbi conueniat.qui certo loco dar.promisit.l. talis. in fin.de conditio.& demonstr. Ceterum si creditor nõ moretur, aut non reperiatur in loco solutioni destinato, neutiquam debitor eum sequi tenebitur,sed sufficit quod in illo loco requirat creditorem.paratus illi soluere,l.quod nisi.§.fin.ff.de oper. libertor.vnde si postea creditor moram debitoris incuset, probare tenebitur se adfuisse in loco solutioni adiecto, vt docent interpretes. Et sic dies interpellat debitorem, quamtumuis alterius fori.

Debitor tenetur ire in prouinciam creditoris.

Sextò non procedit cum dies esset apposita finiendæ obligationis gratia:vt si moriatur equus infra triginta dies volo teneri:dies illa trigesima finiet quidẽ obligationem, sed non interpellabit,l.emptorem. §. denique. ff.de actio. empti.glo.in c. vno, an ille qui interfec. fratr. dom. feud. amitt. siquidem inducta ad vnum effectum, non debent contrarium operari.l.legata.ff.de lega.1.sic expresse firmat Socin.in d.regul.90.dies.quam obligationem intellige extingui per exceptionem,non ipso iure.l.cum qui ita.§. qui ita.ff.de verbor.obligat.

Infra triginta dies soluere quid.

Septimò, quando magnum imminet præiudicium:vt si ageretur de priuatione hereditatis ob non solutionem legatorum in piam vel aliam causam:tunc enim ante priuationem opus esset interpellatione,§. si quis autem pro redemptione.in auth.de ecclesiastic.titul.colla.9.Iacob. in l. quod te.ff.si certum petat. Addunt alij exemplum ex l. 1.§. licet,ff. de pericul. & commod. rei vend.de venditore vini, qui cum emptori certum esset præstitutum tempus ad demetiendum, needum venisset, vinum effundere prius non poterit,quàm testatò denuntiet emptori,vt aut tollat vinum,aut sciat futurum,vt vinum effundatur. Areti. Ias. & alij in d. l. si ex legati.Ego verò intelligerem illum §. licet.Diem ibi quoque interpellare:alias quo pacto die elapsa vinum effundere posset, quemadmodum ei permittitur postquam denuntiauerit? nec obstat illa denuntio quam desiderat ibidem Iurisconsult. ad fugiendum incommodum effusionis, quin dies interpellasse dicatur, vt condemnetur emptor ab ille die tanquam morosus. ob quam moram poterit venditor,aut alij vendere vinum,vel dolia conducere si indigeat: nec vinum restituet donec quanri sua interierit,receperit, vt docet ibi text.& iste verus est intellectus ad illum §.licet. At in d.§.si quis autem pro redemptione. non erat dies certa statuta, etiam quia ibi statuitur quod duplex interueniat monitio:ideoque decisioni standum est,diuersum est in ista regula.

Quando magnum imminet præiudicium, debitor etiam fine mora interpellari potest.

Decimò non procedit in iudicialibus: vt si promiserim iudici præsentare Titium intra decem dies,illis elapsis non ero in mora,nisi fuerim interpellatus.Felin. in c. si autem. col.2.de rescript.Ias. in d.l. si ex legati causa. in vlt. limita. Chassa.in consuetud.Burgund.in rub.*des fiefs*.§.4.gl.*dedans quarante iours*. quippe forsan illo tempore cessauit iudex à iure dicundo, quapropter hodie frustra præsentaret Titium, nimirum si requiratur interpellatio ad eum diem, quo ventilabitur causa in iudicio.Et ne vos hic diutius remorer,alias videte limitationes in locis præallegatis.

In iudicialibus, etiam si quis in mora sit, tamen interpellari debet.

Quæ omnia vt sub breui diuidendi methodo complectamur,duplex est interpellatio, quædam hominis, altera temporis: de temporis interpellatione proximè dictum extitit,quia tempus,id est dies interpellat, & vicem interpellationis habet. Interpellatio hominis quædam fit extra iudicium,quædam in iudicio:quas doctorum communis schola iudiciales & extraiudiciales vocat.

Interpellatio duplex.

Extraiudicialis est quæ fit extra iudicium,vt in l. quod te.ff.si certum peta.& l.si ex legati causa. de verbor. oblig. iudicialis,quæ in iudicio:de quibus ordine dicamus.

Interpellatio extra iudicialis & iudicialis quæ.

Quoad primum constituatur regula, quod interpellatio seu requisitio extra iudicium facta, constituit in mora, l.mora.ff.de vsuris.l.Titia.2.§.vsuras. de lega. 2. & aliis legibus superius allegatis.

Interpellatio extra iudiciũ facta constituit in mora.

Extenditur hæc regula vt procedat tam in contractibus bonæfidei,quàm stricti iuris:vt in mutuo,quod si non reddatur post interpellationem extraiudicialem,constituit in mora,lege,vinum.vbi glo. & doct. si certum pet. & in stipulatione loquitur l.qui Romæ.§.coheredes.de verbor. oblig. & quamuis nonnulli contrarium teneant, hæc tamen est communis docto.sententia.

Mutuum nisi reddatur post interpellationem extraiudicialem constituit in mora.

Idem in stipulatione.

Secundò ista interpellatio constituit in mora, etiam si fiat per hæc verba:desidero vt des.vel egeo pecuniis,indigeo,vel aliis quibuscunque verbis creditor ostendat suam voluntatem debitori,l.& eo modo. vbi Bart. ff. de lega.1. & l.si quis mihi bona.§.pater Seio.de acquir.heredita.hæc enim est humilitas,aut potius ciuilitas creditoris, vt quãuis non teneatur,ciuilitatem hanc tamen exerceat erga debitorem, cui forsan non vult morosus apparere, aut non audet: quamobrem ei succurrendum est,arg.l.quæ sub.ff. de conditio.instit. facit l. Paulus. §. quæro. ff. de bonis libertor. vbi notificatio debiti loco interpellationis habetur.Bald.in d.l. vinum. in fin. Et hoc etiam in parte debiti firmat Matthæ. no. 188. no. quod vbi. Imo in foro conscientiæ tenetur offerre debitor videns creditorem timidum,vel sui iuris ignarũ,vtpote quia heres est:alias quoad deum est in mora, prout firmat summa Angelic. in verb. mora.§.1.quippe modestus in petendo, laudandus potius quàm vt damnum sentiat, ne videlicet deterioris sit conditionis modestia,quam rusticitas,argum.l. Domitius Labeo.ff.de testam.l.Seruius.ff.quod vi aut clam.

Interpellationes aliquot moram constituentes.

Notificatio debiti loco interpellationis.

Pro. creditore timido.

Tertiò vnica sufficit interpellatio,l.Titia Seio.§.vsuras. ff.de lega.2.glo.in verb.proposita.cap.cupientes §.quod si per 20.de elect.in 6.sic consuluit Alexand.consil.81. stantibus.in 4.vol.Dec.in cap. cum causa.vol. vlt. de offic. deleg.Felin.in cap.ex literis.col.4.& seq. refer. in extraiudicialibus enim vnica interpellatio vim habet peremptorij. glo.in cap.si Episcopus.18.dist. clem. 1. de hæretic. glo. in l.si tempora.C.de fide instr.lib. 10. quamuis text. in l. Aemilius.ff.de minor. dicat denuntiationibus sæpe datis. & in d.l. qui Romæ. §. coheredes sæpius testatò conuenerit. quippe nõ ibi negatur vnicam sufficere interpellationem, prout

Vt quis in mora sit, vnica sufficit interpellatio.

Vnica interpellatio in extraiudicialibus vim habet peremptorij.

prout alia iura loquuntur: sed ad ostendendum in maiori mora constitutum, dicit quidem plures interuenire interpellationes. ita casus, quibus vna citatio sufficiat, scribit abunde Socinus in tract. de citatio. art. 27.

Interpellatio per procuratorem, aut negotiorum gestorem facta quid efficiat.

Quartò ampliatur, siue interpellatio fiat per creditorem, siue procuratorem, vel negotiorum gestorem, l. si quis solutioni. §. mora. ff. de vsur. l. prohibere. in princip. quod vi aut clam. protestatio quidem procuratoris ita facit incidere in pœnam, sicut protestatio domini. Bat. per illum tex. in l. cum satis. col. 2. C. de agricol. & censit. lib. 11. quod procedit quando procurator ostenderet mandatum. Bart. in l. si quis inficiatus. ff. depositi. l. qui in alterius. vbi Decius. ff. de regul. iur. Alioqui si debitor dicat se paratum soluere, constito sibi de mandato, non constitueretur in mora, nisi mandato ostenso. Bauer. in d. tract. de mora, in 1. parte. in 2. ampliatio. intelligite quādo procurator vel negotiorum gestor denuntiaret vt debitor solueret domino, tunc in mora constituitur debitor, etiam non apparente de mandato: secus dum negotiorum gestor denuntiaret vt sibi solueretur, cui soluendum non est absque mandato, l. si hominem. §. si nullo. & l. hoc iure. ff. de solutio.

Processu nullo pronuntiato etiam interpellatio fit.

Quintò si processus nullus pronuntiaretur, tamen vim interpellationis extraiudicialis habebit, tum quod per verba ciuiliter & vrbanè in processu prolata interpellatio contineatur, tum quod confessio coram iudice incompetente habet vim confessionis extraiudicialis coram competente. Doct. in l. cum scimus. C. de agricol. & censit. lib. 11. & in c. at si clerici. de iudic. Et hoc firmat Bal. in c. 1. col. 3. de milite vassallo. sic consuluit Areti. consil. 150. visis diligenter. col. penul. ideoque renouato processu si condemnetur debitor, condemnabitur tanquam ex mora contracta ad soluendum interesse vel reditus, à die prioris iudicij incepti, cum ab illo tempore fuerit in mora cōstitutus. Et ita vidi seruari, quicquid dicat Ias. in l. si ex legati. ff. de verbor. oblig. & Chassa. in consuetud. Burgund. in rubr. *des droicts*. §. 23. glo. *sera suffisamment*, vt licet non valeat tanquam iudicialis, valeat tamen vt extra iudicialis interpellatio. quamuis enim actus nullus nullum producat actum vtilem, scilicet quoad se vt ipse actus valeat: tamen hic consideramus quod cum huiusmodi interpellatio nuda sine processu valuisset: ergo iuncta processui non vitiabitur, per regulam, vtile. de regul. iur. in 6. quemadmodū in dies seruatur, vt scripsi in l. quod iussit. ff. de re iudic. in 2. notab.

Interpellatio extraiudicialis in his quæ officium iudicis requirūt, non constituit in mora.

Iam post ampliationes veniamus ad limitationes. Primum flectitur regula in his quæ iudicis officio nobili debentur. nam tunc interpellatio extra iudicium facta non constituit in mora, sed per iudicem fieri debet. l. cum postulassem. in princip. ff. de damno infec. Ias. in l. 1. col. 5. ff. de iurisdict. omnium iudic. nam hoc officium nullam præsupponit obligationem. l. qui per collusionem. §. fin. ff. de actio. empti, quam rationem reprobaui satis in l. pecuniæ. 2. §. actionis. supra eod. & latius videre poteris in meis interpreta. ad l. cum postulassem. de damno infecto. quòd imo iudicis officium continet obligationem aut persecutionem. Quamobrem simpliciter insequendo nostram limitationem dicemus, quod in his quæ desiderant officium iudicis, extraiudicialis interpellatio non sufficit: quia duo requiruntur, quorum vnum deest, videlicet officium iudicis, quod pro forma debet interuenire, & qua deficiente corruit actus, lege, cum ij §. si prætor. ff. de transactio. cap. cum dilecta de rescript.

Notarij nō tenentur edere instrumenta, nisi iudicis decreto.

Quod prodesse potest ad notarios & alios qui tenentur edere instrumenta officio iudicis. gl. in l. 1. §. editiones. ff. de eden. vt sola interpellatio extra iudicium facta non constituat notarios in mora, nisi iudex hoc decreuerit. Alex. in l. 1. in fi. C. de edendo, & Dec. in cap. 2. col. 33. versic. 2. principaliter. de probatio. sic consuluit Carol. Ruynus consil. 184. viso puncto. col. 3. nu. 8. in 2. vol.

Interpellatio extraiudicialis non constituit in mora, nisi sit facta congruis loco & temp.

Secundò perdit officium, cum illa interpellatio non fuit facta congruis loco & tempore, l. si solutus. ff. de solutio. l. vsuras. vbi gloss. C. eodem. Doctores in l. quod te. si certum peta. aut si fuit ei facta qui non potest in mora constitui, veluti pupillo forsan, & id genus hominibus, lege, cum filius. §. in hac. ff. de verb. oblig. plene Bauer. in tract. de mora in 3. parte in princ. quamobrem licet ex iustissima causa facta, si tamen ante diem, non constituit debitorem in mora. l. si Stichus. & l. cum filiusfamil. in fin. ff. de verbor. obligat. Adhæc iusta causa excusat à mora, etiam post interpellationem, l. sciendum. ff. de vsur. Purputa. in l. quod te, num. 107. ff. si certum pet. vbi plus addit modicum spatium dandum debitori post interpellationem, per gloss. in l. Aemilius. in verb. restitui. ff. de minorib. Alexand. in l. 1. §. item si ita. col. 2. ad legem Falcid. vt superius dictum fuit.

Interpellatio ante diem facta non constituit in mora.

Iusta causa à mora excusat.

Debitor creditori offerens post interpellationē, quando non est in mora.

Ad l. sed si alia ff. de cōst. pec.

Tertio non procedit cum debitor post interpellationem illi factam offert creditori debitum, qui recusauit accipere. nam hæc vltima oblatio, & quasi secunda interpellatio tollit priorem moram debitoris, teste Bartol. in d. l. Aemilius. ff. de minor. Alexand. & Ias. in l. cum procurator. §. dominus. de noui oper. nuntia. facit quod docet Bart. in l. fin. ff. de distract. pignor. ac tunc si creditor velit rursus constituere debitorem in mora, desideratur iudicialis interpellatio. ita doct. per legem, sed si alia. ff. de constit. pecun. hoc tamen reprobat Alexand. in l. qui insulam. in fin. & l. qui Romæ. §. coheredes. col. 4. ff. de verb. obligat. per legem, Celsus. §. fin. cum l. sequ. de arbit. cui sententiæ adhærerem, quippe licet creditor id temporis recusauerit sine iusta causa recipere: tamen si postea creditor etiam extra iudicium petat, reincidit in moram debitor: nisi in iudicio vsque ad tempus iudicij incepti non nocebit mora. ita intelligitur d. lex, sed si alia. sicque seruatur. Hæc tamen oblatio non habet vim complementi in contractibus innominatis, nisi esset factum promissum, & in aliis casibus per glō. & doctores conscriptis in l. iurisgentium. in princ. ff. de pactis.

Interpellatione extraiudiciali quando litis contestatio requiratur.

Quartò restringitur cum interpellatus debitor non potest soluere, vel non sine magna difficultate. tunc enim litiscontestatio requiritur. gloss. in l. vinum. ff. si certum petat. vbi Purpura. dicit tutius & æquius esse hoc tenere, licet alij contrarium teneant. Et seruatur in forensi iudicio: quia difficultas non excusat debitorem, l. continuus. §. illud. ff. de verb. oblig. nisi tanta sit quæ impossibilitatem arguat. l. cū heres. §. 1. ff. de statuliber. Alias quilibet ad fraudandum creditores allegaret se non esse soluendo. Quamobrem iurium interpretes impossibilitatem huiusmodi pro difficultate accepisse videntur, tuncque procedet limitatio, vt super hoc requiratur contestatio, quo appareat de huiusmodi impossibilitate, sitne talis quæ nedum excuset à mora, sed penitus absoluat à debito.

Duabus vel tribus interpella. quando opus sit.

Quinto, quando ius aliter disponit, videlicet tres requiri, vel duas interpellationes, vt in lege, si conuenerit. ff. de pignorarit. actio. doct. in lege, de pupillo. §. si quis ipsi. ff. de noui oper. nuntia. Socin. in tract. citatio. artic. 27. in 6. quæst. principi. quippe standum est decisioni iuris & declarationi.

Magistratus ius dicere nolens non potest in mora constitui, nisi ter requisitus.

Sextam limitationem afferunt alij, cum inferior vellet superiorem constituere in mora, tunc tres interpellationes requiri: allegant singularem casum in cap. 1. de supplend. negligen. prælator. quem tex. ego paulo specialius intelligerem in his quæ spectant ad officium superioris, ad hoc inquam vt sua negligentia notari possit, tres requiri interpellationes: veluti si magistratum velim cōstituere in mora, & incusare negligentiam, quod noluerit ius dicere, probandum est ter ad hoc fuisse requisitum. at si agatur de debito, vel de alio priuato negotio extra superioris officium, tunc habetur hic superior tanquam priuatus, l. 3. ff. de offic. præsid. nec alia requiritur solemnitas quàm vnica interpellatio, sicut in aliis: quippe ius est generale, l. leges. C. de legib. quinimo quo maior est & ditior, eo citius debet & potest soluere: quod si differat maior inest & grauior culpa, quam in ceteris viris plebeiis & indigenis.

De iudicialib. interpellationibus, & quot requirantur ad constituendum aliquem in mora.

Superest nunc ad interpellationem iudicialem venire, quot scilicet huiusmodi requirantur interpellationes ad constituendum aliquem in mora. Et communis in hoc est seu

est sententiā requiri tres iudiciales interpellationes, quemadmodum olim tres denuntiationes requirebantur, l. tres denuntiationes. C. quemadmod. & quand. iud. l. ad peremptorium. ff. de iudic. vnde ante litiscōtestationem doct. dicunt quem non constitui in mora, etiam per libelli oblationem. Bar. in l. denuntiasse. ff. de adulter. glo. & doct. in l. quod te. & l. vinum. ff. si certum petat. l. cum fundus. ibidem. Ias. in l. properandum. in prin. C. de iudic. in 6. no. nā qui libellum offert, non videtur interpellare debitorem vt soluat: sed vt interim deliberet reus an cedere vel contendere malit. l. 1. ff. de edend. authent. offeratur. C. de litiscōtesta. Ego dicerem vnicam interpellationem iudicialē sufficere ad constituendum debitorem in mora, tum quia iudicij calor debet aliquid operari, l. siue apud acta. C. de trāsactio. tum quia duo concurrunt hic vincula, videlicet iudicis & partis, quæ vno præualent, cap. 1. de treuga. Et argumento ducto à minori: si vnica extraiudicialis interpellatio constituat in mora, multo fortius iudicialis, qua sicut ipse creditor extraiudicialiter, sic apparitor exequēs iudicialiter petit, nimirum si mora vtroque casu constituatur: quamuis doct. hic desiderent litiscontestationem, ea mori ratione quod ante illā debitor erat incertus quid ab eo peteretur, & antea non dicitur quis petere, sed petere velle: quorum argumentnm est solutum per quotidianam apud nos obseruationem in libellandis citationibus, prout edictis Regiis cautum iamdiu fuit. quibus igitur cū inseratur libellus, satis debitori constat quid & quantū ab eo petatur. concluditur enim ad soluēdum, aut quid aliud agendum pro varietate negotiorum. sic ergo ne ignorantiæ causam habeat interpellatur: quamobrem vel soluere statim, aut iudicium suscipere debet, l. si reus paratus. ff. de procurator.

Debitor in more constituitur quibuscūque verbis habilibus citatus.

Faciunt quæ superius diximus, quod quibuscunque verbis ad hoc habilibus potest debitor constitui in mora extra iudicium petendo, fortius in iudicio: nempè dum apparitor citat instante tali Titio, potest ipse debitor scire quod debet, & requiritur vt soluat, valebitque saltem vt extraiudicialis interpellatio, cum iam per eum citatum & per citationem libellatam satis interpellatum stare videatur. nec enim facilè euenire potest quin ante iudicis sententiam mora interueniat, l. in fideicommissi. ff. de vsur.

Oblatio libelli in iudicio facta in mora constituit.

Adhæc per oblationem libelli in iudicio factam alicui præsenti, constituitur quis in mora, teste Dec. in d. l. vinum. col. 5. & seq. si cert. petat. actus quippe factus in iudicio, potentior est secundum eum, quàm extra iudicium, arg. l. pact. nouissima. C. de pact. & d. l. siue apud. Et debitoris erat dum vidit libellum & petitionem, soluere, aut capere præceptum de soluendo, iuxta l. si debitori. ff. de iudic. Alioqui si tantū à die litiscontestatæ quis esset in mora, melioris conditionis esset litigans, & differens litiscontestationem, quàm alius agnoscens bonam fidem, contra legē, Seruius. ff. quod vi aut clam, & daretur ansa delinquendi debitori, vt quo tardius posset litem contestaretur, contra legem, conuenire. ff. de pact. dotal. & protelaret litiscōtestationem ad longum tempus, sicut referunt doct. in cap. venerabilis. de iudic. vidisse causam durasse vsque ad 30. annos ante contestationem.

Non refragatur l. denuntiasse. §. quid ergo. ff. de adulter. quia respondet Dec. ibi, denuntiationem talem requiri pro forma, & strictè interpretari, ne matrimonium impediatur. & illa accusatio respicit vtilitatem publicam: secus vbi libellus offertur parti. vel ibi non sufficit quidem libellos accusatorios dedisse ante citationem & sine forma iudicij, vt ait ibi textus non videri tunc ei denuntiatum, & non posse accusatorem ab ea incipere: sed citatio cum libello sufficit ad constituendum in mora, cum hæc sit forma iudicij.

Idem penè respondet idem Dec. ad d. l. libertus. ff. de in ius vocand. quod scilicet loquitur de libello oblato iudici: secus si parti, quia tunc pars ignorare non potest, ideoque liti cedere vel contendere debet: quod si non fecerit, in culpa est, & sic in mora.

Moram facit qui litigare maluit quàm restituere.

Adhæc moram fecisse videtur qui litigare maluit quàm restituere. l. nemo. in fin. ff. de verb. oblig.

Citationes in Gallia peremptoria sunt.

Non obstat quoque l. ad peremptorium. cum seq. de iudic. siquidem ambæ loquuntur in citationibus, quæ olim fieri debebant antequam ad peremptorium edictum perueniretur. sed minimè negant quin ex prima citatione etiā constitueretur in mora, cum petitio insereretur in prima citatione: quemadmodum fit hodie, & ex consuetudine Regni firmata legibus Regiis citationes in Francia peremptoriæ sunt, vt scripsi in tract. de citatio. in 3. tomo commentar. in constit. Regias.

Edicta tria olim cur dabātur.

Olim ergo tres illæ decernebantur citationes ad hoc vt debitor non comparens causa caderet, cum tantisper in mora fuisset constitutus: quorum trium loco successit hodie vnica citatio libellata, per quam debitori liquidò constet quid & quantum ab eo petatur. nimirum si constituatur in mora. Et si res pereat, ipsius periculo perit, adhibitā distinctio. legis, quod te. vbi glo. & doct. ff. si certū petatur. & ab eo tempore tenetur ad reditus & alia, & hoc tam in actionibus stricti iuris, quàm bonæfidei, nec expectatur litiscontestatio. sed ne longiori tempore differatur, quoad hoc pro facta habetur l. si cum. §. qui initiatum. ff. si quis cautio. Alia ne longius euadam de interpellatione missa facio.

Obtinere pro occupare, tenere.

Cæterum ne quid prætermittamus est in text. verbum, obtinere, quod significat hic quadam asinina possessione occupare, tenere, seu retinere: quemadmodum in l. clam possidere. in princ. ibi, non enim ratio obtinendæ possessionis, sed origo nanciscendæ exquirenda est. ff. de acquirend. possess. quod etiam alias plerasque phrases habet pro varietate materiæ.

Obtinere pro agere, & recuperare.

Vt obtinere sumitur pro agere, obseruare, in l. Imperatores. ff. de iure fisci, ibi, obtinendum est, &c. itidem pro recuperare, in l. 2. in princ. de decurio.

Obtinere pro vincere.

Obtinere pro vincere, assequi, l. argentarius. §. cum autē. ff. de edendo. ibi, siue quis condemnatus sit, siue quod petierit non obtinuerit. l. 3. §. etiam. ibi, obtinuit enim mater. de liber. & posth. l. duobus. ibi, egit posterior cum priore pignoratitia: & obtinuit. de exceptio. rei iudic. & l. penult. ibid. ac l. de accessionibus. de diuers. & temporal. præscriptio. Cui multū affine est quod dicimus, obtinere in causa, l. deferre. §. sed communem causam. ff. de iure fisci. ibi, nec per hoc famosus est, licet in causa sua non obtinuerit, id est non fuerit secundum se iudicatum.

Obtinere in causa.

Obtinuit hæc sententia.

Obtinuit hæc sententia, id est inualuit, l. 4. in fi. ff. de in ius vocand. ibi, & meritò obtinuit. l. vna. ibi, sed obtinuit vim eius exæquatam fuisse. vtrobi. l. lecta. in fi. ibi, quamuis sententia diuersa obtinuerit. si certum petat.

Obtinere pro præualere.

Obtinet constitutum pro libertate, quando iudices sunt numero pares, id est valet, præualet, l. inter pares. ff. de re iudic. sic obtinere beneficium dicitur is qui ius habet in re, vt si fuerit eidem collatum, aut alias habeat ius in eo, vt docet Archidiac. in capitulo, si gratiosè. col. 1. de rescrip. in 6. videre quæ scripsi in gl. obtinet. in form. mand. in concord.

§. Cautum intelligitur, siue rebus, siue personis cautum sit.

Explicatio textus. Alciati opinio improbata.

Intelligit post alios hunc text. Alciat. vt cauisse quis dicatur, siue det fideiussores, siue pignora: quia verbum cauere significat securum facere. is autem securus est, cui vel pignore vel fideiussione consultum est. sed huic sententiæ refragatur l. sancimus. C. de verb. signific. vbi cautionis appellatione venit nuda promissio, non rebus nec fideiussoribus munita. Respon. idem Alciat. quoties lex ea causa postulat caueri quod securiorem reddere creditorem velit, existimarem simplicem stipulationem non sufficere. si verò eum quem adhuc non constat esse debitorem, cauere velit, secus est. hæc Alciat. quæ sententia cum nullo iure probetur, nec quidem mihi probata videri potest. siquidem nonne semper quis ea ratione petit sibi caueri, vt securior sit in omni causa? ideoque secundum

cum appellatione cautionis,veniret cautio cum fideiussoribus vel pignoribus:at semper obstat d.l.sancimus.

Adhæc quomodo petitur caueri ab aliquo, sinon sit debitor? nempè in l. creditores. §. eodem. diximus creditores etiam sub conditione vocari creditores, licet dies nec cessetit nec venerit. Aut ex qua causa petitur cautio ab eo qui non est debitor? hoc ab Alciat.scire cuperem.Et doct. hic dicunt præfatam l.sancimus. loqui, quando lex vel testator caueri præcipit,vt tunc nuda sufficiat cautio,secus si lex prætoria: quia tunc fideiussores & pignora exigũtur. Et ita dicunt istum tex.intelligendum in stipulatione prætoria.Quibus etiam non consentio,quia text.iste generaliter loquitur,&vocabuli generalem significationem declarat.ergo non intelligetur de stipulatione prætoria solum, sed simpliciter per l.1.ff.de legat.præstand. Et vbi lex non distinguit,nec nos distinguere debemus.l.de pretio. ff. de Publicia.in rem actio.quemadmodum verisimile est, hoc si voluisset expressisset:quamobrem alius à nobis quærendus est intellectus.

Cauendi verbum generaliter sumitur & specialiter.

Et quoad significationem huius verbi cautum,siue caueo,aduertendum est hoc generale esse verbum, comprehendens omnes modos quibus securitas datur,siue pignoribus, fideiussoribus,verbis, literis, seu quouis alio modo, l. illicitas. ff. de offic. præsid.l. quotiens.qui satisd.cog.potest etiam specialiter sumi pro nuda promissione, d.l. sancimus.sicut videmus in iurisdictione, quæ generaliter capitur,& specialiter,in l.imperium.ff. de iurisdictio. omniũ iud.vbi iuris interpretes,& ego, de actione dixi in l. pecuniæ.2.§.actionis.§.eod.

Caueri pignoribus aut fideiussoribus.

Igitur caueri dicimus,primò pignoribus aut fideiussoribus,& cautio vocatur in lege,si dubitet. in princip.ff.de fideiussor. quæ manifestè vocat cautionem satisdationem, facit l.si Stychum §.idem Celsus. de nouatio.& l.rescripto, §. planè.de munerib.vbi sic dicitur. planè vice solutionis sufficit vt quis aut pignoribus aut fideiussoribus idoneis caueat.facit l.fi.§.prætor. ne vis fiat ei. iuncto princ. illius legis,vbi cautio,& promissionem nudam,& satisdationem comprehendit.scribit Iacob.in lege, in omnibus. ff. de iudic.Vlpianus in lege prima.§. iubet. ait,& reis & pignoribus rectè de collatione caueri. ff. de collat.bonor.vbi reos fideiussores vocat.

Caueri dicitur etiam stipulatione.

Præterea cautum stipulatione dicitur, & sic verbis tex. est in lege, filio. & l.si à te.ff. vt legator. no. caueat. l. 4. §. Cato.ff. de verbor. obligat.rub.quemadmodum vsufruct. caueat.

Caueri dicitur quis etiam literis.

Cauetur etiam nobis literis : inde cautio dicitur chirographum vel schedula.l.lecta.ff.si cert. petat.& iureiurando,vt in rubr.ff.qui satisdat. cogant.& l.vlt.in fin.de priuileg. scholastic. lib.12.C.

Cautio pro chirographo, & iureiurando.

Cauetur in prætoriis stipulationibus.

Item in prætoriis stipulationibus oportet cauere, l.pen. ff. de prætor.stipula. & tamen prætoriæ stipulationes personas desiderant pro se interuenientium. Et neque pignoribus quis,neque pecuniæ vel auri, vel argenti depositione in vicem satisdationis fungitur : verba sunt Iurisconsulti in l. prætoriæ. in vltim. ff.de prætor. stipulatio. Cum igitur tot modis sumatur hoc verbum cauere, prout variè iungitur,mancus & deficiens esse videretur noster tex. intelligendo secundum doct. in ablatiuo, quod vocant grãmatici , instrumentaliter posito, videlicet cautum esse alicui personis , id est fideiussoribus,siue rebus, id est pignoribus:quia tunc Iurisconsultus hic generalem verbi significationem assignare volens, plurium significationũ duas tantum referret,ceteras omittendo,quod non est verisimile,nisi sub his tanquam præcipuis omnia præcedẽtia comprehendere voluisset:quod non tam esset interpretari, quã nos ad primam illam,& generalem iuris diuisionem redigere,sine certa aliqua doctrina : vel etiam si cautum respiceret & fideiussoriam,& pignoratitiam cautionem,frustra diceretur idonea cautio, vel satisdatio. de qua in l.satisdationis.§.eod.& scripsi in §.1. tit.de sentent.execut.in 1. tomo constitutionum Regiarum,& l.pen.de petit.hered. Atque alia quamplurima obstarent contraria.

Authoris sententia in hac lege explicanda.

Quamobrem arbitrarer ego melius,saluo meliori iudicio, hunc text.intelligi posse in datiuo, vt cautum censeatur siue personis, id est ad vtilitatem personarum,vel propter ipsas personas:siue rebus,id est pro rebus,vel ob ipsas res caueatur. de personis est rub.ff. qui satisdar. cogãt. lex, venditores, ibi,emptori pro euictione caueant. de verb. oblig.veluti,cum quis insidiatur mihi , possum petere , vt caueat me offensurum ; quemadmodum in securitate videmus,quam dicanici vocant saluagardiam.l.ege,præsenti. §.sicubi.C. de his qui ad eccles.confugiunt:& sic personis cauetur. De rebus patet rubr.ff. rem pupilli saluam fore,vbi cauetur ob res pupilli,& in rub. seq.& in l. fideiussor. §. fi.ibi,si satisdatum pro re mobili non sit.ff.qui satisdar.cogant,l.à te.ibi,& si in rem esset concepta stipulatio.vt legato. cauea.sed & de pecunia rectè caueri oportet, l.2.ff. de vsuf.ear.rer.quæ vsu consu.l.cauere. §.fi.ibi de vitio operis caueri aduersario debet.ff. de itinere. Et tunc intelligitur cautum,siue cautum sit personis,siue rebus.Et siue caueam ad vtilitatem personarum,siue rerũ, vel pro rebus,vel pro personis,l.si commune.ff.de neg. gest. Ita cauere iunctum datiuo sumitur pro attendere,prospicere,prouidere,cap.1. vbi Archid.de re iudic.in 6.c.caue.26.q.1.& l.pro socio arbiter prospicere debet cautionibus in futuro dãno vel lucro pendente ex ea societate.ff. pro socio.

Cautio quomodo personis detur.

Cautio quomodo rebus detur.

Cauere pro attendere.

Nec refragatur l.3.& l.cum rem saluam fore pupillo caueatur. ff.rem pupilli saluam fore , vbi cauetur pupillo & rei.Respon.licet ibi pupillo caueatur,tamen ob res pupilli etiam cauetur.l.& si ad species curator datus sit,rem saluã fore stipulatio interponetur, ibidem. & l. cum pupillus à tutore stipulatur rem saluam fore,non solum quæ in patrimonio habet,sed etiam quæ in nominibus sunt , ea stipulatione videntur contineri,&c. lege,iam tamen.§. nunc videamus. ibi , committeretur ista stipulatio ob rem non defensam.ff.iudica.solui.& §.pen. & l. iudicatum solui stipulatio tres clausulas in vnum collectas habet, de re iudicata,de re defendenda,de dolo malo. ibid. Ecce quomodo cautio datur ob res. Et quia principaliter datur pro re pupilli,vel alterius,ideo rebus dari dicitur.nam id quod principaliter fit,attenditur,l.si quis nec causam.ff.si certum petа. nec valeret illa cautio siue personis,l. postquam.vt legator. nomi. caueat. Potest & dari rebus alicuius, & erit cautum personis & rebus simul:sed sub simplicibus mixtũ continebitur,l.2.ff.de verb. obli.§. omnium.Insti.de actio. nec iste text.negat quin possit caueri simul personis & rebus. Aut si cautum sit rebus separatim vel personis cautum nihilominus intelligitur per text.

Caueri potest rebus & personis simul.

Vult igitur hic text.dicere, quod cautio potest interponi tam pro personis quàm pro rebus, possum enim cauere pro persona,vt eam in iudicio sistam , vel pro ea soluere promittam iudicatum.ff. qui satisd. cogant. & rubr. iudic. solui.sic possum pro re minante ruinam meæ domui cauere.ff. de damno infecto,per totum titul.& vt res pupilli salua sit. rubr.rem pupilli saluam fore.& l.sancimus.§.omnem.C.de administr. tutorum , vel curator.

Ita quoque dicere possumus instar pactorum quasdam esse cautiones in rem,quasdam in personam, l. iurisgentiũ. §. pactorum. ff. de pact. vt seruitutes reales,& personales, l. 1. ff.de seruitut. & actio in personam, l. actionum genera.ff.de actio.& superius dixi in l.pecuniæ.§.actionis.Cautum ergo dicitur siue personis ipsis cautum sit, siue rebus, aut simul rebus & personis , argum. l. certi condictio. §. quoniam.ff.si certum petat. & Iurisc. alibi ait me fundum petere posse,licet mihi traditus sit,si ius quoddam cautionis superesit, l. etiam, de solutio.

Cauere generaliter quid comprehēdat.

Per quæ tamen non negatur generalitas huius verbi cauere , comprehendens (vt dictum fuit) satisdationem, & promissionem nudam, & stipulatione vallatam,l.prætor ait.§.deinde.& seq.ff.de noui oper. nuntia.ibi, & si satisdatum sit, cautum tamen non perseueret. facit l.stipulatio. §.1.& vlt. ibidem. siquidem hoc verbum cautio generale est , forsan ab antiquo verbo cautio , id est securum facio, quo verb.teste Nestore veteres vtebantur. Et intelligitur

Cautio, quid.

gitur siue fiat pignoribus, siue fideiussoribus, vt dixi in l. satisdationis. ꝟ. eo. siue simplici promissione, & hæc etiam dicitur cautio in d. l. sancimus. tuncque specialiter accipitur, sicut dicimus de iurisdictione. doct. in d. l. imperium. ff. de iurisd. omnium iudic. inde Iurisconsult. ait omnes stipulationes natura sui cautionales esse. siquidem hoc agitur in stipulationibus, vt cautior quis sit & securior interposita stipulatione. l. 1. §. communes. ff. de prætor. stipulatio.

Stipulationes sui natura cautionales sunt.

Cauere, id est sancire.

Alias etiam dicitur cautum lege, id est sancitum, constitutum, expressum, dictum, l. senatusconsulto cauetur. de offic. præsid. l. 1. ibi, lege Rhodia cauetur. ad legem Rhodiam de iact. l. diui. ibi, mādatis cauetur. de pœnis, & l. nil. in hac parte cauit prætor. de coniungend. cum emancip. liber. & lege mancipali cauetur, l. 3. de decret. ab ord. faciend. & fœdere cautum, l. in bello. §. item in pace. ff. de captiuis. l. qui agnitis. de exceptio. l. apud. §. contra. de doli exceptio. edicto cauetur, l. 1. ff. in ius voca. vt eant.

Cauere testamento.

Sic cauere testamento dicitur, in lege, Titia. ff. de inoffi. testam. pro disponere in ipso testamento.

Cauere, pro cōfiteri, seu promittere.

Frequenter etiam cauere pro confiteri seu promittere, l. maritus. 1. ff. soluto matrim. ibi, quia non numeratā pecuniam cauerat. & ibi glos. exponit, id est confessus fuerat se accepisse. l. 1. §. si cui cautum est honorarium, id est promissum. ff. de variis cognitio. iuncta l. vna. C. de suffrag. & in titul. de cauta non numera. l. & eleganter. §. non solum. de dolo. l. fin. §. si fœnerator. quod met. caus. l. ex empto. §. animaliū. & §. ex empto. de actio. emptio. l. si ex pluribus. de solutio. Et cauere de euictione, id est promittere, l. si duo patroni. §. si quis iurauerit. ff. de iureiur. ibi, ex empto agere poterit, vt ei cetera præstentur, id est vt ei res tradatur, & de euictione caueatur. & in titul. de euictio.

Cauere pro cautionem accipere.

Econtrario quoque interdum cauere pro cautionē accipere, l. quod ad heredem. ff. de magistratib. conueniend. ibi, si verò cauit, & tunc idonei fuerint, & postea desierint: sicut & ipse magistratus probè recusaret hanc actionem, ita & heres, & multo iustius.

Cauere, pro vitare.

Cauere etiam pro vitare, fugere, l. item quæritur. §. si fullo. ff. loca. ibi, quia debuit ab hac re cauere.

Cauere, pro exprimere.

Cauere pro exprimere, dicere: vt si cautum sit in seruitute constituenda, hoc seruetur. l. 3. §. fieri. ff. de itinere, l. quoties. de actio. & oblig. l. doli clausula. de verb. oblig. l. quid de creditore. de damno infecto. l. si cum duos. de arbitr. l. cum venditor fundi in lege ita cauit. ff. de lege commissor. nominatim cauere, l. id quod. in fin. de pericul. & commod. rei vendit.

Cauere obsidibus.
Cauere capite.

Cauere obsidibus est dare obsides vel exigere: quemadmodum diximus cauere pignoribus. Et cauere capite dicitur ille qui corpus & bona obligat, quia periculo capitis se obstringit, id est, personæ, vt docet Bud. in 2. interpret. ad l. si scientiæ. de parricid. addens interdum cauere nec stipulantis, nec promittentis esse, sed iurisprudentis hominis, qui consultori suo rationem præscribit, formulámque dictat paciscendi, aut contrahendi, & monitis consilióque instruit, ne conditionem suam faciat deteriorem. vnde Iurisc. ait, neminem ius publicum remittere posse huiusmodi cautionibus, id est his testamentorum formulis, atque cōceptionibus verborum, l. quidam decedens. ff. de administra. tutor. Priuatorum (ait Papinian.) cautiones legum auctoritate non censeri, l. fin. ff. de suis & legitim. id est scripturæ & dispositiones priuatorum vim legis non habent. inde cautores vocantur dicanici, seu pragmatici solertes & versuti, secundum eundem Budæ. in foren,

Cautores, dicanici.
Cauere idonee.

Cauere idoneè est cum fideiussoribus, vel pignoribus promittere, l. sed & hæ. §. defendere. ff. de procurator. iuncta l. si mandato. 2. §. fin. ff. manda.

Cauere pro prouidere.
Cauere officio.

Cauere, prouidere. l. si mercedem. §. 1. ff. de actio. empt. ibi, parum est eo nomine tibi cautum.

Cauere officio dicitur qui magistratui cauet, l. eum pro quo. ff. de in ius vocand. vt dicam in meis no. interpreta. ad illam legem. facit l. si fideiussor. §. si satisdatum. ff. qui satisdare cogant.

Cautio pro nuda promissione.

Cautio pro nuda promissione, id est sola, sine fideiussoribus, & pignoribus. lege, sancimus. C. de verbor. signific. & l. diuus. de petit. hered. lege, verum. §. id quod. pro socio. Cautiones interponendæ, l. omne æs. ff. pro socio. & in titul. ff. si quis cautio.

Cautio duplæ.

Cautio duplæ dicitur cum duplum promittitur re euicta, l. pacta. ff. de contrah. emptio. l. 2. & aliis multis legibus. ff. de euictio.

Cautio pro chirographo.

Cautio pro chirographo seu instrumento obligationis, l. Labeo. ff. de pact.

Cautio indemnitatis.

Cautio indemnitatis est qua aliquis alium indemnem reddere promittit, l. liberto. §. 1. ff. de iure fisci. l. 1. C. de conueniend. fisci debitor. lib. 10. l. si vnus. ff. pro socio.

Cautio domestica.

Cautio domestica est scriptura priuata, quæ fit parte parti, in qua aliquid cauetur, de qua loquitur Iurisc. in l. 3. §. quæri autem. ff. de iure fisci. ibi, neque testamēto, neque codicillis rogaretur, sed domestica cautione & chirographo obligaret se ad præstandum ei, qui capere non potest. l. 2. de pact.

Cautio surrepta.

Cautio surrepta, l. Argentarius. in fin. ff. de edendo. ibi, sic enim & de cautione surrepta, aut corrupta competit condictio, & damni iniuriæ actio.

Cautio extorquenda, l. si cum exceptione. §. quatenus. ff. quod met. caus. & l. metum. vlt. §. sed ex facto. ibi, cautionem pollicitationis extorsisset. ibid.

Ad leg. sancimus. Cod. de verb signific.

Cautionis autem nomen generaliter prolatum quàm latè pateat superius diximus, & quod tā fideiussores quàm pignora cōprehendat, satis indicat text. in d. l. sancimus. C. de verb. signific. ibi, nisi enim vel generaliter de satisdatione, vel de fideiussione specialiter nominatum sit. vbi sub nomine cautionis venit nuda promissio, nisi verbum cautio generaliter proferatur. ergo cū generaliter profertur, venit omnis cautio, nisi quoque specialiter sit fideiussio nominata. & ita venit ille text. intelligendus, malè hactenus meo iudicio intellectus.

Cautionales stipulationes.
Cauta.

Cautionales stipulationes declarantur ab Vlpiano in l. 1. ff. de prætoriis stipulatio.

Cauta dicuntur chartulæ in quibus eorū descripta sunt nomina qui excusationem iure officij sui habent: sic dicta quod ideo scribantur vt eis magis cautum sit, l. vna. §. fin. de collegia. li. 11. ibi, quod autem supra numerum, qui in cautis breuibus continetur.

Recauta.

Recauta verò dicuntur apochæ & confessiones quibus satisfactum sibi creditor affirmat, vt docet Alciat. lib. parerg. 8. cap. 17.

Cautela pro captione.
Cautela pro cautione.

Hinc cautelam pro captione dictionem Latinam, & nō barbaram esse firmat Spiegel. verum apud Iurisc. videtur mihi cautelam accipi pro cautione, in l. si debitori. de iudic. ff. vbi scripsi. l. si defunctus. in fi. de procurator. ibi, duplici cautela interponenda. l. quāuis. ibi, prius idonea cautela à debitore pro indemnitate ei præstanda. de pignor. actio. Alia multa conscripsi in l. satisdationis. ꝟ. eo. & si per ætatem liceat vberius dicam in d. l. sancimus. C. eod.

IDEM LIBRO XXXIIII.
Lex clxxxix.

Facere non oportere, & hanc significationem habet, vt abstineat quis ab eo facto quod contra conuentionem fieret, & curare ne fiat.

Expositio textus.

Dupliciter legitur hic text. sed magis communis, & antiquitate librorum comprobata lectura est cū negatione, quemadmodum hic legimus, facere non oportere: & sensus est: quod si quis promisit non facere, vtpote nō re turbare, non solùm oportet abstinere, ne ipse contra hāc conuentionem faciat te turbando, sed etiam quod procuret ne quis alius hoc faciat. Et sic quod promissor non turbet, atque procuret ne alius turbet. Hinc dicit Iuriscon. in illa stipulatione, per te nō fieri, nō hoc significatur, nil te facturū quominus facere possim, sed curaturum, vt facere possim, l. in illa. 2. ff. de verb. oblig. vbi intellige non hoc significatur, tantum, vt dicam in l. hæc verba. ꝟ. eo. Ita qui spondet

dolum malum abesse absuturúmque esse, non simplex abnutiuum, id est abnegatiuum spondet, id est non simpliciter negat à se dolum abesse, & absuturum, sed curaturum se vt dolus malus absit, l. inter stipulantem. in princip. ff. de verb. obligat. Abnuere verò cum b, significat negare signo capitis, & diffiteri: quod etiam oculis & manibus fieri potest: dictum ex ab & nuo: nuere autem veteres pro velle ponebant.

Abnuere quid.

Inde nutus est signum illud quod oculis capitéve, aut manibus fit: de quo Iurisc. in l. nutu ff. de lega. 3. vbi legatū & fideicommissum relinqui potest, dummodo is nutu relinquat, qui & loqui potest. Et assignare potest quis libertum suum quibuscunque verbis vel nutu, l. 1. §. assignare. ff. de assignatio. liberto.

Nutus.

Annuere vero cum nn, duplici est signo capitis, oculorum, vel quo alio corporis signo assentire, de quo Iurisc. in l. 1. §. si quis ita. ff. de verb. oblig.

Annuere, quid.

De verbo abstinere scripsi in l. si testatus. §. eo.

Sed redeundo ad rem quæret aliquis, cum quibus vel erga quos teneatur curare? Respondeo teneri curare quoad omnes pro viribus, ne fiat contra promissionem: tamen nō tenebitur ratione huius stipulationis de extraneis, quos prohibere non potest, sed de filiis, seruis, mercenariis, procuratoribus, & aliis quos prohibere potest, intuitu quorū tenetur, ac si ipse faceret, per l. si fundus. ff. loca. pulcher. text. in l. fluminum. §. quamquam. de damno infecto. Executioque fiet contra obligatum ad factum vel non factū, licet ipse non egerit, sed eius mercenarij, cum ipse eorum nomine teneatur, glo. & doct. in d. l. inter stipulantem. in princip. & l. 1. ff. de publica.

Cum quibus vel erga quos teneatur quis curare.

Ex quibus inferuntur vtilitates sequentes: primò non oportere vassallum facere contra dominum quidpiā, quod vergat in sui corporis præiudicium, aut contra honestatem domini, atque curare ne iniuria aliis inferatur: rubr. de forma fidelitatis, in feudis, & in rubr. seq. & cap. de forma. 22. q. 5. vbi gl. in verb. consilium. vnde si in sua domo violetur vxor domini, tenetur vassallus. Addit glo. in d. c. de forma, quod si quis promiserit syluam non cædere, vel non vrere, teneri quoque prohibere, impeditéve alium, ne cædat vel vrat. l. in lege. ff. loca. Lucas de Penna in l. iudicibus. C. de curs. public. lib. 12. facit glo. in verb. cuique. in l. iustitia. ff. de iustit. & iure. dicens non sufficere si quis aliū non lædat, sed & adiuuare eum debet: nec sufficeret à malo abstinere, nisi fiat quod bonum est, d. l. in illa. 2. de verbor. oblig. c. de forma. 22. q. 5. clem. cupientes. de pœnis. Veruntamen fuit in hoc senatu pronuntiatū pro do. Ioanne Cauart patrono in hac suprema Curia, quòd postulare posset contra Remēsem archiepiscopum suum dominum, eo quod non ageretur de honore præfati domini Remensis, nec contra personam suam. quamobrem vassallo fuit pro Scabinis Remens. postulare permissum contra suum dominum in causa ciuili.

Vassallus non debet cōtra dominum quid facere.

De eo qui tenetur syluam non cadere, vel vrere.

Non sufficit à malo abstinere nisi fiat quod iustum est.

Secundò qui non potest alienare aut vendere Titio, non debet occasionem præstare, propter quam in Titium fiat alienatio, imò id ne fiat, curare debet, l. quotiens. vbi Bal. no. Cod. de fideicom. l. si ita quis. §. ea lege. ff. de verbor. obligatio.

Qui non potest alienare, non debet occasionē prastare alienationi.

Tertiò qui liberando suum debitorem, eidem sub pœna promisit amplius non petere, incidit in pœnam, si procurator eius etiam generalis petat, quia debebat curare ne procurator peteret, per hunc text. & certiorandus erat procurator ne peteret, l. si fideiussor. 1. §. 1. ff. manda. Bart. expressè in d. l. in illa. si tamen dominus ratam non haberet illam petitionem procuratoris, quòd Gallicè dicimus *desaduouër*, vt in cap. fin. de reb. eccles. non alienand. in 6. nō putarem dominum in pœnam incidisse: sed procurator eo casu nomine proprio ad expensas condemnaretur. secus si specialis procurator esset ad petendum constitutus, post dictam liberationem, & promissionem de non petendo. Alex. in d. l. in illa. quamuis Ias. teneat dominum non incidere in pœnam. debitoris enim erat ostendere acceptilationem, & vi illius peremptoriam exceptionem pacti opponere in procuratorem: quam si non opposuerit imputetur ei, l. procurator. ff. rem ratam haber. Tamen hoc etiā casu dici promissorem incidere in pœnam, si ratam habuerit petitionem. Quamobrem foret citandus promissor an ratam & gratam haberet talem petitionem necne, vt si nō ratam haberet, appareat eum non incidisse in pœnam: sic tamen vt teneatur interim facere cessare procuratorem, ne peteret: alioqui teneretur, nec sufficeret denegare instrumenta procuratori, sed oporteret quod promissor susciperet in se causam stipulatoris contra suum procuratorem, & concluderet coram iudice in eum, vt cessaret: quemadmodum fit in forensi iudicio. Alias incidet in pœnam.

Debitorem liberans, quid teneatur præstare.

Procuratore petente contra promissionem debitori factā, quid obseruādum.

Quartò consuluit Socin. consil. 26. in præsenti, in 3. vol. promissores incidisse in pœnam, eo quod non curauerant ne differrentur alumina in Franciam, & ne nauigaretur, cum hoc promisissent. Ex quo infert, quod contrahentes sic negatiue, promitto non facere hoc, nō poterunt agere ratione illius contractus, quem non obseruarūt, per l. ædiles. §. fin. vbi glo. & Bald. ff. de ædilit. edict. & l. Iulian. §. offerri. de actio. empti. sic emptor seu altera partium potest à contractu recedere, quem alter contrahentium non seruauit, l. cum te. vbi Salicet. C. de pact. inter emptor. & venditor.

De aluminibus in Galliā nō deferendis.

Adhæc promittens per se non fieri, quominus homo, vel alia res detur, si quis illam surripuerit, non tenetur promissor. l. si is qui rem. 2. §. fin. ff. de furt.

Promittēs per se aliquid, si quis furetur, non tenetur.

Quintò non sufficit caupones non nocere aduenæ & hospiti, sed & curare debent ne quis alius ei damnum inferat, l. 1. & per totum. ff. nautæ, caupo. stabula.

Caupones de damno à se dato tenentur.

Intellige prædicta cum negatio haberet implicitam affirmatiuam, vt hic in verb. facere non oportere. Diuersum est in alia negatione: vt si promiserim nō ingredi fundum vel templum: aut non furari, vel te non verberare: quippe tunc non teneor curare ne quis alius te verberet, dum non mandem, vel consentiam huic facto: sicut docet Bart. in l. ne quid. ff. de incend. & in l. 1. §. si familia. ff. si familia furt. fecisse dicat. doct. in l. 1. §. familiæ. de publica. & vectigal. & in d. l. in illa. de verb. oblig.

In furto vel iniuria tenetur quis de mandato & consensu.

In hoc ego dicerem quod si negatiua respiciat commodum vel incommodum stipulantis, eo casu tenetur etiam curare promissor, vt hic dicit tex. si verò non respiciat partis vtilitatem, non tenebitur curare: & hoc breuiter ex superioribus colligo.

Promissor quādo curare teneatur.

Alij text. hunc legunt affirmatiuè, videlicet, facere oportere: vt facti appellatione non factum contineatur, §. si vxor. in fin. Instit. de nupt. doct. in l. 2. ff. de verb. obligat. Dec. in l. id quod nostrum est. de regul. iur. dixi in interpret. l. vnic. C. de sentent. quæ pro eo quod interest. sed ita legendo affirmatiuè (quemadmodum reperi in recentioribus quibusdam codicibus) non video quo pacto conuenire possit text. & minus rationi naturali. nam si promisit facere, non oportet quod abstineat, vt dicit hic text. quinimo facto opus est. Aut quoque si ponas affirmatiuam in principio, addendæ forent negatiuæ in sequentibus, hoc modo: *facere oportere & hanc significationem habet, vt non abstineat quis ab eo facto quod contra conuentionem non fieret.* Quæ quidem omnino peruerterent ordinem, sensum, & communem iamdiu approbatam lectionem huius text.

Adhæc si quis promiserit facere, non tenetur etiam curare vt alius faciat: nisi hoc promissione cautum & expressum sit, quemadmodum in dies exprimunt notarij. Quod Titius promisit se facturum, & curaturum. Et tunc ratione pœnæ adiectæ valet promissio facti alieni. l. stipulatio ista. §. si quis alij. & §. alteri. ff. de verbo. oblig. alias stat communis regula, promissionem alieni facti non valere, vt ibidem cauetur, nisi æquitate prætoria sustineretur, vt facti etiam alieni promissio valeat, l. quotiens. ff. de verbo. oblig. & l. qui autem. §. 1. de constit. pecun. declarat. Ias. in §. in personam, nu. 31. Instit. de actio.

Promittēs facere quemodo teneatur curare vt alius faciat.

Promissio alieni facti nō valet.

Ita etiam de æquitate canonica, quæ maior est quam æquitas prætoria, per glo. cap. quotiens cordis. 1. quæst. 7.

Æquitas canonica maior æquitate prætoria.

Anto.

Anto. in cap. ex literis.2. de sponsal. licet Panorm. ibi dicat hoc ratione iuramenti, glo. & doct. in cap. sicut illo titul. de sponsal.

Promittēs facere constituitur in mora sine interpellatione.

Adhæc qui promisit facere & curare, constituitur in mora absque alia interpellatione. sufficit enim sola scientia. Bal. in c. domino guerram. §. adhæc hic finitur lex. per l. 1. C. de priuat. carcerib. & argu. l. in lege. ff. loca. Refert Alexand. consil. 157. viso themate in 6. vol.

Promittēs aliquem ratificaturum, in quo tenetur.

Præterea si quis promiserit se facturum & curaturū quod Titius ratificabit, vel quid aliud, & promiserit pœnam, nō incidit in eam, dum suo in hoc functus sit officio in suadendo illi, de quo promisit vt ratificet, sed ille noluerit, per l. quod te. ff. si certum petat. l. fin. §. idem iuris. ff. ad legem Rhodiam de iact. sic consuluit Dec. cons. 313. promisit dominus Ioannes. & Socin. cons. 288. circa primā. col. 14. in 5. quæst. vol. 2. Et ista sunt in iudiciis frequentissima: sicque iudicatum fuit Neapoli, vt refert Matth. de Afflictis in decis. Neapol. 295. magnificus. de quodam qui promiserat cum pœna vxorem (quæ duræ ceruicis erat) ratificaturam, quæ tamen recusauit, non teneri ad pœnam, si fecerit quod potuit erga Proserpinam suam. Et idem concludit in patre qui promiserat se facturū quod filius consentiret, & ratificaret ab eo gesta.

Facere multis modis dicitur.

Dicitur autem quis facere multis modis, quos scribit Lucas de Penna in l. iudicibus. in fin. C. de curs. public. lib. 12. nam hoc verbum est valdè generale, vt scripsi in l. verbum faciendi. ℐ. eod.

VLPIANVS LIB. XXVII. AD Edictum. Lex cxc.

Prouinciales eos accipere debemus qui in prouincia domicilium habent, non eos qui ex prouincia oriundi sunt.

Prouincia, quid.

Prouinciales dicuntur qui domicilium & habitationem habent in prouincia, non qui in prouincia sunt oriundi: dicti quippe sunt prouinciales à prouincia, quæ propriè dicitur locus à Romanis bello lōgè acquisitus, quasi procul victa. inde prouinciales legati, missi ex prouincia, in l. tutor. in fi. ff. de iureiur. hinc adhuc nostra memoria nomē illud generale prouinciæ retinuit apud Gallos regio dicta Prouincia omni genere frugum referta, necnon in literatura perbellè florens.

Prouinciales legati.

Prouincia, regio Galliæ.

Domicilium, quid.

Domicilium Græci vocāt οἴκησιν, siue οἰκητήριον, ἀπὸ τοῦ οἰκέω, quod est habito. inde οἰκία domus, vel οἶκος seu οἴκημα, & οἰκήτης vel οἰκήτωρ habitator, incola, inquilinus, siue colonus.

Domicilium triplex.

Triplex est domicilium, naturale, accidentale, & commune, vt Bar. & alij scribunt in l. 1. ff. ad municip.

Domicilium naturale.

Naturale dicitur locus propriæ originis, vel paternæ, l. 1. & l. assumptio. ff. ad munic. §. filius. quod videlicet nobis à natura, ratione originis comparatum est, quamobrem ita vocatur. l. pen. ff. de Senator. gl. in c. accedens. 2. vt lit. contest. c. cum nullus. de temporib. ordinand. in 6.

Domicilium accidentale.

Accidentale, quod sibi quis constituit, vt ibi perpetuo habitet, & quot modis constituatur, pulchrè tradit Bart. in l. 1. ff. ad municip. & dicetur in l. in lege. & in l. pupillus. §. incola. ℐ. eod. quod iterum subdiuidi potest in voluntarium & necessarium secundum Socin. in cap. fin. de foro compet. Et sola domus possessio quæ in aliena ciuitate comparatur, non facit domicilium, l. libertus. §. sola. ff. ad municip.

Domicilium accidentale voluntarium.

Voluntarium dicitur quod quis sua voluntate cōstituit, re tamen & facto, l. domicilium. & l. filij. §. municipes. ff. ad municip. & l. eius. 2. §. 1. ibid.

Domicilium accidentale necessarium.

Necessarium est quod de necessitate cōstituitur, vt Relegatus eo loci in quem relegatus est, interim necessarium habet domicilium, d. l. filij. §. relegatus. & l. eius. 2. in fin. ibid.

Domiciliū commune.

Postremò commune domicilium est communis patria, vt Roma, & Parisij, l. Roma. ff. ad municip.

A loci domicilio quis denominatur.

Nunc superest tria ex hoc text. elicere: primo quod habens domicilium Parisiis dicitur Parisiensis, & Lugduni Lugdunensis, & in prouincia prouincialis, vt Massiliæ Massiliensis, l. 1. ff. ad municip. l. obseruare. ff. de offic. proconsul. l. obseruandum. de offic. præsid. ibi, obseruandum est ne præsides prouinciarum in vlteriorem familiaritatē prouinciales admittant, l. obseruare. ibi, magni enim faciunt prouinciales seruari sibi consuetudinem. de offic. proconsul. declarant doct. in cap. significante. ac cap. Rodulphus de rescript. licet contrariū hic asserant doct. supplendo ad text. quæ suppletiones exosæ sunt. Quemadmodum igitur prouincialis dicitur habens in prouincia domicilium: sic qui domicilium habet Parisiis, potest vocari Parisiensis, cap. dilecti. de foro competen. vbi vocāt Anglicos omnes incolentes Angliam: & vltra mare etiam si fuerit Gallus origine, Anglus tamen vocabitur ex domicilio.

Denominatur quis ex loco originis.

Secundò Parisiis ortus etiam dicitur Parisiensis, & Tholosæ natus dicitur Tholosanus, l. 1. ff. ad municipal. & l. qui ex vico ortus est. ibid. c. ex parte. vlt. de rescript. gl. in verb. vnam dietam. in cap. statutum. §. cum verò de rescript. Et sic tam orti in prouincia quàm incolæ. & ibi domicilium habentes, dicuntur prouinciales, d. l. obseruare. & l. si in aliquam. ff. de offic. proconsul.

Officia quis nō habebat olim in ea prouincia in quo artus erat.

Hinc dicimus in ea prouincia in qua orti sunt nō posse habere officia, propter fauores quos habere præsumuntur erga incolas. l. si in eadem. ff. de offi. assessor. l. fin. C. de crimin. sacrileg. quod in Francia non seruatur: siquidem fauores olim Romæ domicilium habentes primo necdum relicto elegerunt in Francia.

Denominatur quis à loco domicilij, non ab eo in quo maiores habitarunt.

Tertiò non dicitur quis Tholosanus, quamuis pater vel alij sui maiores illinc originem traxerint, dum ipse alibi domicilium habeat, vel alibi fuerit ortus: hoc probat verbum in hoc text. conscriptum. ibi, ex prouincia, non dicit, in prouincia: & verbum oriundi, & l. assumptio. ff. ad municipal. nempè dicitur quis oriundus, vbi sui maiores orti sunt: & propter maiores non dicendus est prouincialis, vel Parisiēsis. quod decepit hic iurium interpretes. & tunc secundum glo. legitur negatiuè. Interdum est dictio negatiua duntaxat: & tunc dictio oriundus accipietur pro dictione ortus, vt in l. si quis officium. ff. de ritu nupt. Sed intelligite vt dixi, quod ortus in Montepessulano, Pessulanus dici possit, sed oriundus ibi, non potest sic nominari.

Aliquando pro subiecta materia vnum accipitur pro alio, vt in l. Senatores. ff. de Senator. d. l. assumptio. & l. de iure. ad municip. l. 1. §. si quādo. de magistratib. conueniēd. gl. in c. 1. de vsur. in 6. Ias. cons. 77. placet. in 3. vol. l. Diuus. ff. de tutorib. & curator. dat. ab his. l. relegatorū. §. vnde. cum §. mentio. & seq. vbi gl. de interdict. & relegat. & §. si quis. ibid. vbi optimè declaratur. & l. 3. de assessor.

Pignorationes seu repressaliæ.

Vnde infertur quod si pignorationes, seu repressaliæ concessæ fuerint contra Parisiensem, non cōprehēdi natos Aureliæ, vel incolas, quamuis sui maiores nati fuissent Parisiis, sed tantū Parisiis degentes, & ibi domiciliū habētes. c. vno. de iniur. in 6. Atque dicit hic Alberic. ita fuisse cōsultum. Siquidem hæ pœnæ imponuntur propter delinquentes. at qui ibi non degunt, non quoque dicentur illic deliquisse: nec ergo comprehenduntur. Et idem in muneribus, vt habitatores tantum munera personalia subire debeant, vbi degunt, de consuetudine Regni licet de iure etiam originis ratione. l. 1. & per totū, C. de municip. & orig. lib. 10.

Munera personalia qui subeant.

Filius patria patris nomine non censetur.

Non refragatur d. l. assumptio. vbi licet filius patris originem sequatur, non tamen eius patriæ nomine censetur, quando aliò pater habitatum concessit, & liberos sustulit, teste Alciat. Et sic quamuis filius sequatur originem patris nati Aureliæ, non tamen filius Aurelianensis vocatur, si pater habitauerit Parisiis, & hic filius Parisiis ortus fuerit, honores tamen Aureliæ poterit habere, l. honores. & l. penult. ff. de senator. aut vide, an ibidem oriundi pro ortis ponantur.

Scholastici à locis in quibus studens, denominantur.

Nec etiam obest c. in causis. de procurator, vbi studentes Parisiis, vocantur Parisienses. Et tamen non habent originem, nec domicilium, cum semper sint in via, vt in l. cum

cum filiusfamilias.ff.si cert. petat.responde hoc esse fauore studij, vt scripsi inter scholasticor.priuilegia, num.92. quia interim habitationem in loco studij censentur habere, non causa perpetuæ moræ, sed durante studio, & ciuium priuilegiis gaudent, per authen. habita. C. ne filius pro patre.vnde si priuilegia ciuium obtineant, merito dici tales quoad effectum poterunt, l.à nullo. C.de feriis.

Domicilium quot modis perdatur. Perditur autem domicilium tribus modis, primò, cum quis expellitur cum sua familia,l.cum quis.ff.de dolo. Secundò iure, quando quis deportatur aut relegatur vltra decem annos,l.amissione.§.qui deficiunt. ff.de capit.diminutio. Tertiò consensu: vt cum propriis dimissis laribus nouos constituit,amittit antiquum, & nouum acquirit, l. vna.ff. de migrando.l.domicilium.ad municipal. videlicet quando recedit cum familia & rebus.Bar.in d.l.assumptio. & Bal.in rub.C.si à non competen. ind. & l.in lege Censoria. ꝟ. cod.Vtilitates dicam in l.pupillus.§. incola.ꝟ.cod. De domicilio pleraque alia scripsi in tract. de domicil.electio. in 3.tomo commentatior.ad constitutio.Reg.Gallic.

PAVLVS LIBRO XXXV. AD Edictum. Lex cxcj.

Inter diuortium & repudiũ hoc interest,quod repudiari etiam futurum matrimonium potest. non rectè autem sponsa diuertisse dicitur,quando diuortium ex eo dictum est, quod in diuersas partes eunt,qui discedunt.

Repudiare & diuertere,quid differant. Repudiari dicitur tam vxor quàm sponsa:sed diuertisse tantum vxor dicitur, quia diuortium dicitur quòd in diuersas partes eant,qui diuertunt,quod sponsis minus conuenit. Alia abundantius tractaui in l. inter stuprum.§. fin. ꝟ. eod.

Repudiari hereditas quomodo dicatur. Hereditas vero delata propriè repudiari dicitur, antequam sit acquisita,vt C.de repudiand.heredit.glo.& doct. in l.1.ff. de pact.& quid differat à verbo abstinere scripsi in l. intestatus. ꝟ. eod.

Repudiatio. Inde repudiatio quærẽda magis quàm quæsita respicit. nam quod nondum est acquisitum repdiari non potest, l. 1.§.decretalis. ff. de successor. edicto. quemadmodum ea repudiare non possum quæ non licet habere,& ecõtrario. l. qui potest.§.quod quis.ff.de regul.iur.Siquidem is repudiare potest qui acquirere,l.is potest. & l.is qui heres.ff.de acq. hered.

Refutatio & remissio. Addendum his,quod ista verba, refuto, renuntio,& remitto idem significare videtur,licet qualis qualis assignetur differentia, nempè refutatio & remissio nõ valent, nisi iustam causam,vel titulum contineant,sicut nec cessiones, c.si cautio.de fide instrumen. Specula. in titul.de pact.§.1. *Renuntiatio.* vbi plus dicit, quod renuntiatio est propriæ rei vel iuris spontanea refutatio,cap.super hoc. de renuntiatio. multa scripsi de hac in 3. parte prax.benefic.tit.de renuntia.

Superest in fin.tex.verbum *Discedunt*,qui scilicet in diuersas partes eũt,l.2.ff.de diuort.vbi sic scribitur, diuortiũ autem, vel à diuersitate mentium dictum est, vel quia in diuersas partes eunt, qui distrahunt matrimonium,pro eo quod text. hic ponit discedunt.

Discedere pro finiri, extingui. Discedere est immutare,finiri, extingui,amitti, l. Titio cum morietur vsusfructus inutiliter legari intelligitur, in id tempus videlicet collatus quo à persona sua discedere incipit.iuncta rub.&l.2.§.pen.ff.quib.mod.vsusfru.amitta. ibi,neque enim potest dici eo momento quo quis amittit vsumfructum,& resumit.& §.fin.ait,morte quoque amitti vsumfructum non recipit dubitationem. iuncto.§.finitur, Insti. de vsufruct.

Discedere ab emptione. Discedere ab emptione est resilire, recedere,l. 2. de in diem addictio.l.Sabinus.ibidem, ac l.1. & per totum titul. C.quand.non liceat ab emptio. discedere. & Iurisconsul. in l.ab emptione.dicit recedere, vbi quoque dicitur,discedere,à negotio,à contractu discedere.l. si ex duobus.de in diem addictio.l.cum duo.& seq.ibidem.lege,si mulier.§.si metu.1.ff.quot met. caus.

Discedere à controuersia. Discedere à controuersia per arbitri sententiam solet,l. discedere.ibi, discedere eos à tota controuersia velit. ff.de arbitr.

Discedere in partes alicuius. Et qui in alterutrius partes discessissent, vice hostium non sunt eorum inter quos iura captiuitatum,aut postliminiorum fuerunt,l.si quis ingenuam.§. fin. ff. de captiuis. Sic igitur hæc dictio personas respicit aliquando & res,vt res à venditore secunda vel tertia adiectione discedat, l. quod autem. ff.de in diem adiectio.

VLPIAN. LIBRO XXXVIII. AD Edictum. Lex cxcij.

Hæc adiectio, PLVRISVE, non infinitam pecuniam continet, sed modicam duntaxat. Adiectio hæc, SOLIDORVM DECEM, PLVRISVE, ad minusculam summam refertur.

Dictio plus quid denotet. Ista dictio Plus infinitam pecuniam non denotat, nec magnam,sed exiguam.idem si dicatur,plus minusve.l.Publia. in fi.ff.depos.vbi Bar.Et quantum significet pro qualitate personæ,& causæ, & rei quantitate, arbitrio iudicis relinquitur,l.2.ff.de re iudica.cap.statutum. §. insuper. de rescrip. in 6.glo.in l.cum filius.§.pater.ff.de lega.2. qui iudex ex bono & æquo debet arbitrari, l.si vero non remunerandi.§.si mihi. in fin.ff. manda.

Venditore deceptus vltra dimidiam,si adiectum, si res pluris esset, se donare, quid comprehendatur. Vnde primum infertur, quod si quis vendiderit rem suã in qua fuerit deceptus vltra dimidiam,hoc adiecto, si res pluris esset, se id donare,refertur hæc donatio ad modicũ, per istum text.Bar.in l.si quis cum aliter. in fi.ff.de verbor. oblig.text.&gl.in l.cum filius.§.pater.ff.de lega.2.Sequitur Bal.& alij in l.2.C.de rescind.vendit.ideóque deceptus vltra dimidiam in vno nummo poterit agere, non obstantibus his verbis, quia minimum dare censebatur per istum text. nec oberit si dicatur donatum minimum,videlicet illum nummum vltra dimidiam.Ergo non erit deceptus vltra dimidiam. Respondeo, quod si non fuisset deceptio vltra dimidiam, potuisset donatio locum habere:sed quia vltra dimidiam excessit, nil videtur nunc donatum. Alias excluderetur remedium d.l.2.vt plenius scripsi in tract. de rescis.contract.in verb.*d'autre moitié de iuste pris*,in 2. tomo commentar. in constitu. Reg.Gallic.

Illud plus omne & quicquid plus valet, in instrumentis appositum, quid contineat. Secundò si instrumento diceretur, illud plus omne & quicquid plus valet,remitto, & dono,locum adhuc in magna summa haberet d.l. 2. cum scilicet dimidiam excederet: tum quia nemo præsumitur iactare suum.l.cum de indebito. ff.de probatio. tum quia non cogitauit de tãto rei valore.Et quia verba sunt notariorum,qui effuso plerũque sermone loqui solent. sicque vidi seruari in praxi,quamuis Alex.consi. 150.in 63.vol.contrarium teneat: & Pantha. Calderi. in repet. d.l.2.amplia.15.C. de rescind.venditio.

Iurans rẽ valere centum, si plus valeat, per iurus non est. Tertiò qui rem iurat valere centum,si plus valeat, non est periurus, quia quo res pluris est,vtrique tanti est, l.cum furti. ff. de in litem iur.l.si is cui.in princ.vbi glo.quemadmod.seruitut.admittant.

Plus dictio nihil operatur in testibus. Quartò ista dictio plus nihil operatur in testibus,si deponant talem N. possedisse fundum per annum & plus,cũ incertum sit,& probatio debeat necessario concludere. c. in præsentia. de probatio. Bar. & Ias. in d.l.cum furti.ff.de in litem iurand.per gl.in l.ab hostibus. §. sed quod simpliciter. ff. ex quib. caus. maior. Iacobi. & alij in l.& si post tres.ff.si quis cautio. Quod limitant doct. nisi indeterminatum, & incertum sufficeret,vt in testibus deponentibus valere centum & plus,sufficienter probatur deceptio vltra dimidiam,si res tantum quinquaginta fuisset vendita.idem in interdicto vti possidetis,si testes vnius partis dicãt possedisse per decem annos & plus, & alij dicant solum per decem annos, tunc illa pars obtinebit quæ produxit testes deponentes de decem & plus, per l. si duo.vbi Bar. ff. vti possidet. his tamen interuenientibus. quæ scripsi in tit. de annatis in concorda. in fi.Et doct.in cap.licet.de probatio.

Idem

In nominationibus dictio sic plus addita, quid comprehendat.

Idem in nominationibus dixi, cũ testes deponũt Scholasticum studuisse per quinquennium & vltra, seu plus, vt sufficiat etiam vno tantum die vltra quinquennium studuisse, prout no. in §. præterea. de colla. in concorda.

Quatuor ad hanc rem limitationes scribit Ioan.Francis. Balb. in repet.l.Celsus.col.50.ff.de vsucapio. vbi dicit posse tales testes repeti per iudicem ad declarandum id quod obscurè, & indefinitè deposuerunt, cap. cum clamor. de testib. Ias. & alij in d.lege.&si post tres.si quis cautio.

Plus vel modicum apud Principes quomodo sumatur.

Quintò intelligite hãc legem inspecta qualitate personæ. nam si Rex vel Imperator concederet alicui bona cõfiscata valoris decem milium & pluris, valebit talis donatio, etiam cum foret quindecim milium. Apud enim Principes plus vel modicum latius & liberalius extenditur, quã penes infimæ conditionis homines, vt probat gloss. in l. sed & susceperit. §. penult. ff. de iudic. de Comitissa Matilda, quæ donando terram amplissimam ad triginta vsque miliaria, fuit tamen vsa his verbis, Concedo modicũ terræ. Siquidem vni modicum est, quod est alteri magnũ: quippe fræno restringenda non est liberalitas Principis. sunt verba Bald. quæ probat per l.si quando. C. de bonis vacan. lib.10. maximè cum non sit legibus ligatus, l. Princeps.ff.de legib. Cum tamen in immensum procedunt huiusmodi liberalitates Principum, nonnunquam opus est declaratione Principis, an de illo immenso voluerit intelligere: aut etiam si intercedat plenissima Regis voluntas, interdum etiam, imò frequẽter restringuũtur ab his, quos magistros computorum vocamus, vsque ad certam summam legibus Franciæ præstitutam.

Arestum.

Sic anno 1550. in magna camera, & in mense Martio declarata fuit voluntas testatris qui disposuerat se legare pauperibus ducentos aureos & plus, secundum arbitrium heredis & executoris, qui recusabant in hoc suum proferre arbitrium. Curia inquam censuit illud plus ad alios ducentos aureos trahendum: sicque damnarunt heredem ad quadringentos aureos pauperibus erogandos.

Plus etiam absurditatis vitanda causa refertur ad infinitum.

Sextò vitiatur absurditatis vitandæ ratione. tunc enim hæc dictio plus etiam vltra modicum refertur ad infinitũ: vt proposito edicto, quod si quis habeat centum in bonis & plus, teneatur equũ & arma habere in bello, si quis plus habeat, verbi gratia viginti milia, fortius tenebitur. Alias sequeretur absurdum quod solum habens centum aureos, & vnum vel duos, ad plus grauaretur quàm ditissimus: veluti firmat expressè Alberic. in tract. statu. in 1. parte q.173. item quæro. Refert Euerard. in locis legalib. in argum. ab absurdo: vel si quod aliud indicatur onus pecuniarium habenti mille & plus, si habeat centum milia, etiam tenebitur.

Pluris vel minoris.

Infinitas autem huius verbi pluris, phrases afferre possumus, vt iudex in arbitrariis potest pluris vel minoris cõdemnare, l. verbum oportere. J. eod. Et hæc enuntiatio quæ fuit pluris aureorum 30. simul & quantitatis, & æstimationis est significatiua. l. hæc enuntiatio. J. cod. l. si remunerandi. in fi. ff. manda. l. præterea. ibidem. lege, si plura. ff. de ædil. edic.

Pluris esse. Pluris venire. Pluris emere. fœnerare, consequi. Plurimi.

Interdum quoque personas respicit, vt l. palam, S. eod. l.1.§. si plures. de exercitor. actio. sed frequentius ad res pertinet, vt pluris esse, l.1.& d.l. cum furti. ff. de in litem iurand. pluris venire, l.3. de pignoratit. actio. pluris emisti, l. præterea. manda. pluris fœnerare, l. si remunerandi. eod. pluris consequi, l. si plura. ff. de ædilit. edic.

Plurimi, l. 2. & l. quemadmodum. in fin. l. ita. §. 2. ff. ad legem Aquil.

Plurimum apparatum.

Plurimum apparatum, l.4. in fi. ff. de nautic. fœnor. Plurifariam, l.1. ff. de in integr. resti. l. semper. §. pen. ff. de iure immunita. Alias huiusmodi phrases ex iure passim quisque poterit colligere, aut ex his petere quæ notaui in l. propriè. S. eod.

Adiectio, adiunctio, vel additio idem.

Adiectio, adiunctio, vel additio pro iisdem capiuntur, in l. non tantum. S. eo. & quos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eandem adiectionem iudicantes, cum quibus bellum esset. l. quos nos. J. cod. l.

& qui data. ibi, sed hæc adiectio doli mali ad reipub. causa absentes refertur. ff. ex quib. caus. maior. vsucapio est acquisitio, vel adiectio dominij. l.3. ff. de vsucapio. vt scripsi in titul. de præscriptio. in princip.

Adiicere.

Adiicere, adiungere, apponere, quasi iuxta addere, l. qui venenum dicit, adiicere debet virum bonum esset, an malum, J. eo. l. pupillus. in fin. ibid. l.3. §.1. ibi, nec frustra adiicitur. ff. de iureiur. l. 1. §. non tantum. de dolo. l. non dubito. §. item. de captiu. de his scripsi supr. in l. nomen. §. portionis. & in no. interp.

Adiectum, id est additum.

Inde adiectum, additum, adiunctum. l. impensæ. in fi. ibi, horreum insulæ dotali adiectum. S. eod. l. si eum fundum. & l. nomen filiarum. §. 1. S. eod. l. inter illam. in fin. ibi, nil præterea fuisset adiectum. S. cod. Adiectione superetur, l. si in emptionem penes se collatam, minor adiectione ab alio superetur. ff. de minor. pro adiecto debet accipi in l.3. §. hæc verba. in fin. ff. de negot. gest.

Adiecta pœna. Adiecto die.

Adiecta pœna pro apposita, l. diem. §. fi. ff. de arbitr. Adiecto die, l. prætor. in princ. ff. de edend. Adiecta causa, l. 1. §.1. ff. de rei vindica. & adiicere modum seruitutibus, l.4. §.1. ff. de seruitutib.

Abiicere.

Abiicere cum b, quodammodo contrarium verb. adiicere, significat proiicere, repellere, vt in l. qui leuandæ. ff. ad legem Rhod. de iact. vbi primò dicit proiicit, postea abiicit.

Abiecta persona.

Abiecta persona pro contempta, seu contemptibili, humili & vili, l. sed & si vnius. §. interdum. versi. vt puta si patris persona vilis, abiectaque sit. ff. de iniur. vbi pater vilis non potest remittere iniuriam filio factam. glo. & Doct. in l. in personam. ff. de pact.

Verbi deiicere phrases conscripsi in l. Sylua. §.1. S. eod.

Eiicere pro partum deiicere.

Eiicere, in l. si seruus seruum. §. si mulier eiecerit. ff. ad legem Aquil. & ibi exponitur pro partum extrahere, expellere, deiicere.

Eiectus partus.

Inde partum eiectum pro abortiuo capit Bud. ibid.

Iniicere rem.

Iniicere rem, in l. qui alienum fundum donationis causa excolit, nullam retentionem propter expensas faciet: quia domini res ab eo iniectas continuò efficit. ff. de donatio. id est, colens fundum causa donationis, nullas expẽsas repetit. Quinimo eas factas, illatas, & immissas statim facit domini.

Iniicere manum.

Manus iniicere quid significet declaraui in l. mulieris. §. 1. S. eod.

Traiectæ merces.

Traiectæ merces. l. 4. ad legem Rhod. de iactu, id est trans mare vel flumen ductæ, vectæ.

Traiectitia pecunia.

Traiectitia pecunia est quæ trans mare vehitur, l.1. ff. de nautic. fœnore. l. traiectitiæ. de actio. & oblig.

IDEM LIBRO I. AD Edictum. Lex cxciij.

Hæc verba, QVANTI EAM REM PARET ESSE, non ad id quod interest, sed ad rei æstimationem referuntur.

Sed, particula vsus apud Iurisconsul.

Legem hanc quia materiam illius superius elucidauimus in l. inter hæc verba, paucis hic perstringam, videlicet quia præcipua vis huius tex. est circa particulam, sed, aduersatiuam, aduertendum est hanc loquendi phrasim apud Iurisconsul. esse per familiarem, vt cum post negatiuam orationem interserunt hanc aduersatiuam sed, subintelligant vt plurimum dictionem taxatiuam, tantum, vel solum: veluti passim videre licet in hoc titulo. primò in l. rectè dicimus. ibi, quia vsusfructus nõ dominij pars, sed seruitus est, id est non tantum est pars dominij, sed est seruitus. idẽ in §. fi. ibidẽ. facit l. verbũ oportere. l. cognoscere. in fi. l. locus. S. eod. & l. absentem. in fin. J. eod. facit text. in l. in illa. 2. ff. de verbor. obligat. cuius verba sunt: in illa stipulatione, per te non fieri, non hoc significatur, nihil te facturum quominus facere possim, sed curaturum vt facere possim. hic nisi intelligeretur tantum, directè pugnaret l. facere non oportere. isto tit. vbi quis debet abstinere à

facto. quod veniret contra conuentionem, & curare ne alius veniat. sic & in d. l. in illa. non solum significatur te nil facturum, quominus facere possim, sed curaturum vt facere possim. lege, lex Cornelia. §. domum. ff. de iniur. ibi, domum accipere debemus non proprietatem sed domicilium. id est non solum proprietatem, sed & domiciliũ: quod postea declarat ibi, Quare siue in propria domo quis habitauerit, siue in conducta, vel gratis, &c. & l. quod si nolit. §. culpam. ff. de ædilit. edic. l. ob id. ad legem Aquil.

Sic etiam intelligi potest l. fin. ff. de ædilit. edic. ibi, dum dici veteratorem non spatio seruiendi dici, sed genere: id est non solum veterator dicitur spatio seruiendi quando longo spatio seruierit, sed genere & causa. & sic conciliabitur l. præcipiunt. illo tit. quam Laurent. Valla dicit esse contrariam in lib. 6. c. 59. quamuis Alcia. lib. 4. de verbor. significa. aliter distinguat. Sed nos tuebimur in hoc auctoritatem Iasonis d. l. in illa. de verb. oblig. dicentis, quando post aduersatiuam est dictio etiam, vel copula, Et, subintelligitur taxatiua solum, vel tantum: vt Cicero non eloquens fuit, sed etiam iustus, vel sed & iustus, id est non solum. facit lex. metum. magna. §. penul. ff. quod metus causa. lex, si eius. de rei vindic. ibi, perceptionem fructuum accipere debemus, nõ si perfectè collecti, sed etiam cœpti, &c.

IDEM LIB. XLIIII. AD Edictum. Lex cxciiij.

Inter donum & munus hoc interest, quod inter genus & speciem. num genus esse donum Labeo ait, à donando dictum: munus speciem. nam munus est donum cum causa, vt puta natalitium, nuptiarum.

Doni & muneris quid differant. Hæc lex differentiam inter munus & donum assignat, hanc videlicet quæ est inter genus & speciem, vt donum genus est, indistinctè cum causa vel sine causa quodcũque donum comprehendens, à donando dictum munus autẽ species, quæ nonnisi cum causa intelligitur, ideoque Iurisconsul. interponit alternatiuam inter donum & munus, in l. solet. in fi. ibi, ne donum vel munus ipse procõsul accipiat. ff. de offic. procons. vbi prohibendo faciliores elucidationis gratia hæc duo distinguit. De dono etiam loquitur l. munus. 1. & l. sæpe. supra. & l. munus. ͡ȷ. eod. Et quoad Alcia. opinionem volentis donum propriè non esse genus, scripsi in l. Tigni. ͞s. eo. apud Iuriscõsultos accipi genus pro specie. tunc igitur erit genus multa indiuidua continens.

Natalitium. Sequitur in text. *natalitium*, quod significat datum natiuitatis gratia: quemadmodum etiam apparet in Euangelio Matth. 2. c. de tribus Regibus, qui Christo in natiuitate obtulerunt aurum, thus & myrrham. hinc dies natalitius siue *Natalitius dies.* natalis, quo quis natus est: & dare natalitia inquit Cicero in 2. Philippica: hodie non descendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis. nos Gallicè dicimus, *payer sa tatre, ou la feste de sa natiuité.*

Natales. Et natales in plurali, teste Valla, conditionem familiæ & sãguinis significant, vt natales generosi vel obscuri, l. 1. C. de natalib. restituend. l. pronuntiatum. in fin. ͞s. eod. vbi dixi. Atque diem quo quis natus est. l. cum bissextus. ͞s. eod. Aut dicuntur natales, scripturæ natiuitatis continẽtes annum, mensem, & diem. lege, neque natales. vbi gloss. C. de probatio. Et natale sanctorum, dies mortis eorũ vocatur, quia videlicet ad gloriam nascuntur. glo. in §. fi. Inst. de ingenuis & liberti. & l. cum quidam. ff. de annuis lega. Restituere natalibus quid sit scripsi superius in l. restituere. 1.

Nuptiarum donum. Sponsa an teneatur post mortem sponsi restituere quæ ei donata sunt. Postremum est in tex. verbũ *nuptiarum*, dicendo munus cum causa intelligi, veluti donum nuptiarum, quod adhuc exerceri solitum est erga sponsos. Et an donata à sponso sponsæ fiant propria vel teneatur ea restituere post mariti mortẽ, declaratur in lege prima, & lege, si mater, & lege, cum veterum. C. de donatio. ante nupt. Ioan. Lupus in repetit. c. per vestras. paulo post princip. de dona. inter vir. & vxor. quia verò parum est necessariũ hoc nuptiale munus, ideo non imputandum tutori, l. 1. §. præterea. ff. de tutel. & ratio. distrah. plura in hanc rem declarata vocabula ab Alcia. petere licebit, quæ huc transferre superfluum esse duxi. *Nuptiale munus tutori non imputandum.*

IDEM LIBRO XLVI. ad Edictum. Lex cxcv.

Pronuntiatio sermonis in sexu masculino ad vtrumque sexum plerumque porrigitur.

Huius principium legis fuit elucidatũ cum sua materia in l. 1. ͞s. eod. quod videlicet sermo prolatus in masculino refertur ad vtrumque sexum, nempè masculinum & fœmininum. Et sic colligitur ex hoc tex. cum indefinitè loquatur, quò sermo quilibet prolatus in masculino, refertur ad fœmininum, non habita ratione vnius vel alterius dictionis, dum materia patiatur extensionem ad fœminas, vt plenè scripsi in l. 1. ͞s. eod. *Sermo quilibet prolatus in masculino, refertur ad fœmininum.*

Colligitur etiam quod dictio plerumque hic descripta facit regulam, licet alias contra, vt scripsi in l. interdum. ͞s. eod. siquidem hoc iure cautum inuenitur, in d. l. 1.

Verbum pronuntiatio, elucidaui in l. pronuntiatum. ͞s. eod.

Porrigere. Tertiò notant quidam verbum Porrigitur denotare extensionẽ, videlicet id quod extenditur: & sic non propriè secundum doct. Potest allegari tex. in l. 2. ff. de liber. caus. ibi, ad iniuriam nostram porrigitur. & l. cum in adoptiuis. versic. quę in filio diximus, hæc ad filiam extendimus. C. de adopt. hoc expressè Dec. tradit in l. 2. nu. 96. ͡ȷ. tit. proximo. facit lex, non videbitur. de statulib. l. inter. de dãno infecto. l. si quis id quod. ibi, sentẽtiam edicti porrigendam esse. de iurisdicto. omni. iudic. l. nominis. §. fin. & l. nurus. ͞s. eod. l. 4. vsufructuar. quemadmod. caueat. sed quia Iurisconsultus ipse hoc extẽdit, potest dici propriè, nisi alias vtatur verbo impropriet atem denotante, vt dicam in l. iusta. ͡ȷ. eo. Iuriscõs. ait: Liberorum appellatio ad nepotes extẽditur, in l. 2. §. nõ solum. ff. de excusa. tutor. cum tamẽ propriè liberorũ nomine contineãtur nepotes, l. liberorũ. ͡ȷ. eod. vnde pater hoc verbum extenditur propriè accipiendum, cum hæc extensio fit à Iurisconsul. vel ab Imperatore, qui legis condendæ potestatem habet, l. nurus. ͡ȷ. eod. l. natorum appellatio ad nepotes extenditur, ͞s. eo. idémque dicemus in hoc verb. porrigitur, quicquid hactenus scripserint iurium interpretes. *Extendi quomodo accipiatur apud Iurisc.*

Porrigere radices. Ita dicimus porrigere radices, in l. si plures. ff. arbor. furtim cæsar. porrigendum edictum, l. 1. §. 1. de tributor. actio. *Porrigere edictum.*

Porrigere pro præbere. Alias etiam porrigere significat offerre, præbere, in l. qua actione. §. Celsus. ff. ad legem Aquil. ibi, vnde asserit eũ qui venenum pro medicamento dedit, causam mortis pręstitisse, quemadmodum & qui furenti gladium porrexerit. item ad similia porrigẽdum, l. si in emptione. in fin. de contrahen. empt.

Porrigere manus. Et porrigere manus iudices non debent, id est vltra procedere, l. à diuo Pio. §. sed si emptor. ff. de re iudica. vbi tex. exponit.

Viæ latitudo ex lege duodecim tabularum in porrectum (id est in extensum) octo pedes habeat, in anfractum (id est vbi flexum est) sexdecim. l. viæ latitudo. ff. de seruitut. rustico. prædio.

§. Familiæ appellatio qualiter accipiatur, videamus. Et quidem variè accepta est. nam & in res & in personas deducitur. in res, vtpote in lege duodecim tabularum his verbis: AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Ad personas autem refertur familiæ significatio, ita, cum de patrono & liberto loquitur lex familiæ: IN EA, inquit, FAMILIA. & hic de singularibus personis legem loqui constat.

Hæc

Familia nomẽ quot modis sumatur. Hæc dictio familiæ, οἰκίας Græcè, multis capitur modis, quemadmodũ octo scribit hic Iurisconsul. vnde æquiuocum esse hoc verbum asserit Bertrand.consi.32. certum. vol.2.ex secunda editio. Et quod varie accipitur eius veritas communiter ignoratur. l.in ambiguo. ff. de reb.dub. glo.in c.1.de consti.in 6. vbi addidi. quamobrem impensius hic Iurisconsultus hoc verbum explicare nititur ad tollendas dubitationes: quas vtinam in ceteris tam exactè examinasset. nec enim essent tot altercationes. ἔχετε δὲ ταῦτα ὡς ἐν ἀρχῇ θεωρία. Familiam autem à verb. famulari dictam Alcia.existimat. Et famulum non à famulor, sed à famul, quæ origo ab Oscis dependet, apud quos vernaculè famul nominatur, vt legitur apud Ennium lib.8. seruum mortalẽ summũ fortuna repente reddit, vt summo regno famul optimus esset: & inde famulor verbũ, auctore Nestore: & familia, & familiares, qui ex eadem familia sunt.

Familia nomẽ vnde dicatur.

Famul, quid.

Nam & in res & in personas deducitur. Hic inseritur bimẽbris familiæ diuisio, quod scilicet diuiditur in res, & in personas, vt inferius elucidabitur, sequendo videlicet philosophum dicentem, omnem diuisionem bimembrem esse debere, aut reducibilem ad bimembrem. Ceterũ veniendo ad tex. communis est lectio talis, nempe, *verbum familiæ & in res & in personas deducitur,* quamuis Alci. legat, diducitur, id est diuiditur: quod ferè in idem reincidit: nam sicut ex lana deducitur filũ, & *carmina deducta* dicit Virgil. quod quasi filum de inuentione ducantur: ita Iurisconsul. hic voluit dicere familiæ verbum in res deduci, & in personas, id est deriuari. sic in l.1.ff.de rerum diuis.ait: summa rerũ diuisio in duos articulos deducitur. Plura alia de hoc verbo scripsi in l.qui neque.§.cod.

Diducere. Deducere.

Familia pro hæreditate.

In res, vtpote in lege duodecim tabul. his verbis: agnatus proximus familiam habeto: Exemplum scribitur hic quando familia pro rebus accipiatur, & pro substantia exponit Imperator in l.fi.C.de verb.sig. Et in l.12. tab. lex sic lata erat intestatorum hereditates, primò suorum heredum velint nolintve functo: his deficientibus agnatus proximus familiam habeto: id est hereditatem, substantiam defuncti. inde familiæ erciscundæ, id est hereditatis diuidendæ iudicium appellat Iurisconsul. in rub.ff.famil. ercisc. & C. eod.tit. quod interpretantur nonnulli dictum esse à verbo Græco ἐρείζω, id est diuido, quod non inueni: cogitate num melius dici possit, familiæ ericundæ, id est hereditatis diuidendæ, à verb. ἐρείκω, id est seco, scindo, diuido. sicque dubitatem corruptum esse vocabulum, & positum erciscundæ loco ericũdæ: nisi dicamus ab erciscere verbo antiquo, à quo erctum, quod est citum, & fit inter consortes: vnde erciscundæ, & ercisci. Citum autẽ vocatũ est à ciendo, vt Festus auctor est. Addit Zas. in §.quædam. colum.2. Insti. de acti. ab arceo erciscor deriuari, quòd alterutra vel vtraque pars ab altera arceatur, id est separetur: vestrũ in hoc iudicium adhibere licebit, cui velitis adhærere.

Ercisco verbũ vnde dicatur.

Familia nomẽ quãdo ad personas, & quãdo ad res referatur.

Ad personas autem refertur familiæ significatio, cùm verba & dispositio dirigitur familiæ, vtpote si relinquatur vel donetur familiæ. l.fin. vbi Bar. in fi.C. de verb.signific.

Si verò de ipsa familia disponatur, vt familiã relinquo tali, tunc ad res dicitur referri, vt in hoc tex. & l.nam quod.§.fin.ad Trebell. ratio est, nam cum personæ liberæ sint in familia, non potest disponi de ipsis: intelligetur ergo de rebus de quibus paterfamil. disponere potest.

Nisi de contraria mente disponentis appareret: vt si dicat testator, volo familiam meam apud matrem alumnam esse, vel apud alium: quandoquidem res non aluntur, intelligetur de personis. Ex præcedentibus igitur & sequentibus cognoscitur, an ad personas vel ad res referatur, vt deciditur in l.si seruus plurium.§.fin.ff.de lega.1.

Vtpote, pro vt puta.

Vtpote, pro verbi gratia, vt puta, quemadmodum exposui in l.expensæ.§.cod.

Non obstat quod nonnulli contra tex. hunc obiiciunt, malè seruari hic ordinem ab Imperatore præstitutum in §. fin. Insti. de iure natur. gent. & ciuili, quod scilicet prius tractandum sit de personis tanquam dignioribus, quàm de rebus, cuius omnino contrarium seruatur hic: nempe quia non instituit hoc loco tractare de personis nisi distinctionis & facilioris interpretationis gratia, præmisit in hac diuisione tractationem rerum, de quibus præcipuè dicturus est.

Ita cum de patrono & liberto loquitur lex familia: ex ea, inquit, familia. Exemplum hic traditur quando familiæ appellatio ad personas referatur, & vario modo legitur hic text. primum ab Alciat. sic: *Ita cum de patrono & liberto loquitur lex: ex ea familia, inquit, in eam familiam:* volens dicere, & ex ea familia vnde Titius manumissus est in eam familiã adscribatur. Et tunc pro singularibus personis ipsorum accipitur verbum familiæ, nec iura cognationis cum aliis habent. Ob id distinguitur hic. Oldendorpius autem legit ita: *Cum de patrono & liberto loquitur lex familia: in ea, inquit, familia, &c.* Et hic quoque de singularibus personis legem loqui constat: & sensus erit, quod quando lex loquitur de patrono & liberto, tunc si dicat in ea familia sit libertus, in qua patronus, tunc de singularibus personis intelligitur, id est de patrono & liberto, & non de tota familia, id est non de corpore totius familiæ: & hic sensus magis congruit text. qui dicit cum de patrono & liberto loquitur: ergo de singularibus personis intelligitur.

Et hic de singularibus personis legem loqui constat. Cum igitur familiæ verbum ad personas refertur interdum singulares respicit personas, aliquando corpus familiæ: sed hic de singularibus tantum personis loquitur: nam cum de singularibus personis loquimur, verbum familiæ ad singulares personas refertur: quando verò de corpore, tunc corpus significat. Et ita, vt puto, vult dicere text. nempe cum dicimus libertum esse de familia Titij, de singularibus personis Titij & liberti loquimur, non de cognatis vel agnatis patroni & liberti, vt sit libertus Titij, non aliorum agnatorum vel cognatorum.

§. Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiusdam significationem, quod aut iure proprio ipsorum, aut communi vniuersæ cognationis continetur.

Familiæ igitur in secunda significatione appellatio nõ solùm intelligitur de singularibus personis, sed etiam refertur ad corpus, id est ad societatem & multitudinẽ personatũ: nempe sicut corpus ex artubus & membris compactum est, ita familia ex multitudine personarum: sic de corpore mystico, quod est regnum, cuius caput est Rex, & subditi membra: sicut de Episcopo dicit text. in c.nouit. de his quæ fiunt à prælat. & pulchrè elucidat Ioan. de terra Rubea in tract. contra rebelles Regum artic.3. tract.3. scripsi in concorda. Franciæ in rubr. de conclusio. literar. concilij in princip.

Familia nomẽ ad corpus relatum.

Cæterum aduertendum est hanc non tam esse nouam significationem, quàm membrum præcedentis significationis: scilicet ea familia quæ refertur ad personas, vel ad singulares prout dixit pertinet, vel ad corporis cuiusdam significationem, id est non ad singularitatem, sed multitudinem personarum: quod rursus membrum subdiuidit, dicendo *quod aut iure proprio ipsorum, aut communi vniuersæ cognationis continetur:* demum ordine prosequitur interpretationem horum membrorum: primò quo pacto iure proprio familia comprehendat plures personas, dicendo prout sequitur.

§. Iure proprio familiam dicimus plures personas, quæ sunt sub vnius potestate aut natura, aut iure subiectæ, vtputa patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur: vtputa nepotes & neptes, & deinceps. Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet: rectéque hoc nomine appellatur, quamuis filium non habeat: non enim solam personam eius, sed & ius

demonstramus. Denique & pupillum patremfamilias appellamus. Et cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subiecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere: singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt: idémque eueniet in eo qui emancipatus est: nam & hic sui iuris effectus, propriam familiam habet.

Familia iure proprio quid.

Proprio igitur iure quomodo sit accipiendum elucidat hic Iurisconsult. variis modis: nam paterfamilias hanc sibi propriam habet, vel à natura, vel à iure, vt suo nomine patrisfamilias comprehendatur familia: vel exponit Alber. iure proprio, id est appropriato singulis de illo corpore: nam diuersimodè prout diuersæ sunt personæ cum hac adiectione familiæ nominantur: quod non videtur: nec enim reperias seruum dici seruumfamilias, nec nepotemfamilias, hócque sequens diuisionis membrum confunderet: quamobrem potius inhærendo verbis Iurisconsult. explicemus exemplum de familia quæ iure proprio continetur, videlicet quando sub vnius potestate plures sunt, vt plures filij, serui, & vxor: & natura sub patris potestate est filius, tum quod ab eo procreatus, tum quod vocetur à patre meus filius, tum etiam quod patri obedire teneatur, ad Colossens. 3. cap. filij obedite patribus vestris. ad Ephesios 6. & naturale est: ob id mutari non potest. §. sed & naturalia. Instit. de iure natural. & sic per pactum fieri non potest quin patri sit obediens: imò licet filius liberetur de iure ciuili in quibusdam casibus à patria potestate, l. fin. C. de decurio. lib. 10. tamen adhuc patri subditus est: quod exemplo Christi probatur, qui & Deus & homo erat. Et tamen legitur in Euangelio, quod erat subditus illis, Luc. 2. cap. nec potest ergo liberari filius quin sit patri subditus ex præcepto Dei. Alij patriæ potestatis effectus, & ipsa patria potestas est de iure ciuili, vt patet in rubr. de patria potesta. in Instit. nil mirum si contrario iure tolli possunt, l. eas. ff. de cap. deminutio. quamuis glos. aliter intelligat, videlicet de coniunctione naturali, & Alciat. de æquitate naturali, vt vxor marito ex æquitate naturali subdita sit vestrum erit diiudicare cui velitis adhærere. Et de hac familia loquitur l. 1. §. si pater. 2. ff. de coniung. cum emancip. liber. & Aristot. ait lib. 1. politic. c. 1. quotidiana igitur societas secundum naturam constituta, domus est.

Filius quomodo in patris potestate est.

Filius post viginti quinque annos censetur emancipatus.

Interea non est omittendum, quod licet glo. sing. in l. fi. §. 1. ff. de verb. oblig. dicat filios etiam sexagenarios permanere in patris potestate, nisi fuerint emancipati: tamen de consuetudine generali Regni post vigintiquinque annos censentur emancipati, ideóque possunt esse in iudicio sine patris auctoritate, & alios actus facere, prout testatur Boer. in §. 2. de consuetu. iur. status personar. in consuetud. Bitur. & Bauer. in §. 1. quib. non est permiss. facer. testam. nec acquirit patri vsumfructum etiam si fuerit institutus dum esset ætatis vigintiquatuor annorum: si tamen post 25. annum adierit, per l. non dubium. vbi doct. C. de iure delib. tempus enim additionis inspicitur, l. si solus. §. fin. de acquir. heredit. Bart & alij in l. si is qui pro emptore. 5. q. princip. ff. de vsucap. vbi dicunt consuetudinem fingere huiusmodi emancipationem, ita quod non possit contrarium probari, quod videlicet pater non emancipauerit, per glos. in l. fin. ff. quod met. caus. scripsi in meo tract. de fictionibus: verumtamen vidi ego contrarium seruari in patria Occitana, patrem semper habere vsumfructum bonorum aduentitiorum filij, etiam sexagenarij, & quandiu pater viuit, nisi in casibus à iure exceptis.

Additionis tempus inspici debet.

Filius etiam sexagenarius patri vsumfructum acquirit.

Adhæc generali regni consuetudine filiusfamilias per matrimonium liberatur à patria potestate, & emancipatus fingitur: quam etiam consuetudinem vigere in Hispania testatur Ioan. Lupus in cap. per vestras. §. 43. & §. 73. de donat. inter vir. & vxor. facit glos. in cap. mulier. 22. q. 2. Et in multis locis Italiæ, secundum Anchar. consil. 213. pro isto patre.

Filiusfamilias vbi per matrimonium liberatur à patria potestate.

Si tamen fuerit minor, & lædatur, restitui poterit, vt singulariter probat glos. in l. vna. C. si de momenta. possess. fuerit appellat. quam ibi Doct. approbant, & Alexand. in consil. 80. in 7. volum. docui plenius in tract. de restitut. in glos. 2. artic. 2. in 2. tomo comment. in constit. Reg. Gallic. Quippe fingit solum consuetudo eum emancipatum, non verò maiorem. Emancipatus ergo si contraheret restitui posset, ita quoque hic fictè emancipatus. l. & si. §. sed & quod Pa. ff. de minorib. Bald. in authent. si captiui. col. 2. C. de episcop. & cler. & consil. 337. in 1. vol. Et sic in hoc senatu sæpius audiui iudicari. vide in l. mercis. ff. cod.

Aut iure subiectæ sunt, Iuregentiū seruus domino subiectus est: seruitus enim illo iure probatur adinuenta. §. 1. Instit. de iure personar. l. 1. ff. de his qui sunt sui vel alieni iuris: iure quoque ciuili filij & nepotes sunt in potestate patris. §. 1. Instit. de patria potesta. sicque ius ciuile naturam secutum est, atque eodem iure ciuili filij adoptiui subiiciuntur adoptanti, l. cum in adoptiuis. C. de adoptio. & Instit. illo titu. vt sic propriè familia patris natura dicatur filius, iure verò seruus, vt sequitur.

Serui quo iure dominis subijciantur.

Filij quo iure patris potestati sint subditi.

Subiectæ, à verb. subiicere, quod significat se iurisdictioni alterius committere, supponere, l. est receptum, cóque iure vtimur, vt si quis maior vel æqualis subiiciatur iurisdictioni alterius. ff. de iurisdict. omn. iudic. l. 1. de iudic. & non suppositum iurisdictioni scribit Iurisconsu. in l. 1. ff. si quis ius dicen. non obtempera.

Subijcere.

Hinc subiectus alterius iurisdictioni, id est qui in dominatu vel iurisdictione alterius est, l. penult. ff. de iurisd. omn. iudic. ibi, ad viri matrimonium alterius iurisdictioni subiecti. vnde si quis vocatus à curia suprema, causetur se subiectum Regi, an possit puniri, fuit dictū, & in mente curiæ retentum quod sic, contra magistrum Ludouicum Cador generalem Franciæ, anno 1418. die 21. Augusti.

Subiectus alterius iurisdictioni.

Arestum.

Alias paulo generalius capitur hoc nomen subiectus, non referēdo ad iurisdictionem, sed aliam priuati quandam præ se ferens potestatem, vt hic, & in l. in bello. §. ideo. ibi, eorum verò qui per subiectas iuri suo personas possidebat. ff. de captiuis, l. incola. ad municipal. ibi, nec enim municipali iurisdictioni in vtroque municipio subiectus est. l. item ait prætor. §. 1. ex quibus caus. maior. l. 1. de pecul.

Subiectus potestati alicuius subditus.

Plerunque etiam vtimur hoc verbo subiicere, pro aliū alterius loco ponere, l. at qui natura. §. cum me. ff. de neg. gest. ibi, sed si antequam vsucapias, cognoscas rem meam esse, subiicere debes aliquem qui à te petat meo nomine, nec videris dolum malum facere in hac subiectione. Hinc subiectus, pro supposito, in l. 1. §. ad quæstionem. ff. de quæstionib. ibi, nec facile credendum subiectam eam esse quam ambo parentes dicunt charam filiam habuisse. Et quod quis suo nomine exercere prohibetur, id nec per subiectam personam agere debet, l. 2. §. 1. ff. de administrar. rer. & ibi, subiectis aliorum nominibus. ibid. Et subiectus partus dicitur, in l. 1. C. de falsis.

Subijcere aliquem, pro alterius loco ponere.

Subiectus partus.

Interdum subiici pœnis, pro pœnis addici, affici, l. ordine. ff. ad municipal. ibi, quo crimine damnati huiusmodi sententiā meruerūt: durioribus etenim pœnis affectos, ignominia, velut transacto negotio postea, liberari: minoribus verò quam leges permittunt subiectos, nihilominus inter infames haberi. Et subiectas flagellorum ictibus personas, l. eos. de decurio. ibi, inhonestum tamen puto esse huiusmodi personas flagellorum ictibus subiectas in ordine recipi.

Subijci pœnis.

Subiecta pacto pœnæ stipulatio, pro adiecta & apposita, l. rescriptum. §. si pacto subiecta sit pœnæ stipulatio. ff. de pact.

Subiectus, pro appositus.

Subiectum pactum, appositum, l. lecta, versic. pactum autem quod subiectum est. ff. si certum petat. l. 1. §. 1. Ad Turpillia. Et transactum accipere quis potest non solum si Aquiliana stipulatio fuerit subiecta, id est interposita: sed & si pactum conuentum fuerit factum. l. 2. ff. de transactio.

Subiectū pactum.

Subditus, suppositus, adiunctus, l. cum essent. ibi, maxime si pacto stipulatio subdita sit. ff. de seruitutibus rusticorum prædiorum.

Subditus pro supposito.

Vtputa

Paterfamilias.

Vtputa patremfamilias, &c. Paterfamilias dicitur quasi familiæ pater, quod sit pater & caput totius familiæ, & filiusfami. quasi familiæ filius: ideo cũ dicimus patremfamilias, intelligimus nedũ ipsum, sed vxorem, filios & seruos. Et sic vbi familiæ relinquerentur alimenta, deberentur & capiti familię, & eius vxori, necnõ filiis, & ancillis: quia familia comprehendit plures personas in eadem potestate existentes, & caput, vt in l. fi. C. eod.

Macedoniani S.C. ad quos pertineat.

Sic igitur per hunc text. pater, exceptionem Senatusc õsul. Macedo. competere filiofami. & sic illi qui est in potestate patris, nõ vero alteri, qui solutus sit patria potestate: quia non dicitur filius famil. sed paterfamil. quæ no. ad illum titul. ad Senatusconsult. Macedon.

Sub potestate patris qui dicantur.

Et natura filiusfamilias est sub potestate & familia patris: sed isti nepotes, pronepotes, aliique deinceps, iure quodam potius accessionis quàm natura subiecti sunt: postquam enim patres illorum sunt sub potestate, ergo & nepotes, qui vicem illorum sequuntur, & pronepotes, & deinceps vsque in infinitum per lineam rectam descendentes: sed & descendentes ex filiabus, & neptibus familiam patris sequuntur, vt inferius patet: sic immunitas quę liberis & posteris alicuius data est, ad eos duntaxat pertinet qui eius familiæ sunt, l. vacatio. ff. de munerib. vbi familia accipienda est vt hic.

Pater autem familias appellatur qui in domo dominium habet. Hic quoque clarius elucidat Iurisconsult. quid sit paterfamilias, describens eum esse qui in domo sua dominiũ habet, id est auctoritatem & præeminentiam: nam sicut dominus dicitur is qui domi præest, & qui domus imperium habet, cuique omnis familia patet: ita is dicitur habere dominium, id est imperium domus, & illam potestatem.

Domus pro familia.

Sic ergo domus hic capitur pro familia, & contentum pro continente, vt in l. penult. ff. de testib. & l. cum vnus. ff. de alimen. & cibar. leg. Ceterum in dubio præsumitur quis paterfami. l. Titia. ff. soluto matrimo. Bart. consi. 42. visa, quod ego intelligerem mortuo patre, secus eo viuente. l. nam ciuium. ff. de his qui sunt sui vel alieni iuris: nisi esset filia coniugata quæ transiret in alienam familiam, de qua loquitur d. l. Titia. alias sequeretur patremfamilias non habere dominium & carere auctoritate in domo & familia propria: quod aperte falsum est, cum hic dicatur, in domo odminium habet, non autem simpliciter dominium domus habere dicit.

His verbis, his qui de domo sunt, quid cõprehendatur.

Sic itaque domus accipitur hic pro familia & habitantibus in domo: quod poterit conducere decidendis pluribus in iure quæstionibus, vtpote si testator legauerit alimenta Titio, & his qui de domo sua erunt, comprehendetur familia tam filiæ quàm filiifamil. necnon bastardi & omnes degentes cum Titio: quippe de familia sunt, l. cum vnus. in princ. vbi glo. & doct. ff. de aliment. & cibar. leg. sic capitur in l. vna. C. si quacunque præditus potesta. vbi si quis subiectam sibi ratione iurisdictionis per metum acceperit in vxorem, punitur decem librarũ auri mulcta, & tam mulier quàm eius domestici eximentur à iurisdictione illius magistratus. l. 1. C. ne lic. potent. Bart. in l. tutelas. ff. de cap. deminutio. quo loco intelligas domesticos seu de domo censendos, quamdiu permanent in domo: quapropter si filia alibi nupta fuerit, minime comprehendetur: nam vt etiam ex nostro text. intelligi potest, qualitas iuncta verbo, debet intelligi secundum tempus verbi, l. in delictis. §. 1. ff. de noxal. actio. & priuilegium datum scholasticis & famulis suis, intelligitur de famulis quamdiu cum scholastico habitabunt. auth. habita. vbi scripsi. C. ne filius pro patre. l. tria, & l. diximus, in fin. ff. de excusatio tutor.

Domus appellatione cõprehenduntur ij qui portant nomen & arma domus.

Si verò dispositio respiceret nobilitatem aut aliã qualitatem, tunc appellatione domus venirent & intelligerentur ij qui portant nomen & arma domus: vt docet Bar. hic, & consuluit Alexand. consil. 213. ponderatis, col. 1. in 6. volum. de eo qui debebat distribuere bona illis de domo de la Turre, vt tantum agnati & ij qui nomen & insignia domus gestant continerentur. idem Barba. in repet. l. cum acutissimi. C. de fideicommiss. col. 58. versic. quid autem si testator, facit l. cum ita. in fin. ff. de legat. 2. Alexand. consil. 125. viso processu. in 7. volum.

Domus pro domicilio.

Communiter etiam domus pro habitatione seu domicilio accipitur, in lege Censoria. ꝟ. eod. ita dicitur domus tutissimum esse refugium in l. plerique. ff. de in ius vocan. & l. lex Cornelia. §. domum. de iniur. l. qui domum suam præbuerit vt stuprum vel adulterium cum aliena matrefamilias fieret, quasi adulter punitur. Et appellatione domus habitationẽ significari palam est. ff. de adulteriis: cum aliter nulla domus tutissima esse posset nisi periculo capitis sui domini custodiã tam à domesticis quàm ab extraneis præstare serui cogantur. l. 1. ff. de Senatusconf. Silan. Et ius occidendi filiam adulteram patri conceditur domi suæ, licet ibi filia non habitet, vel in domo generi: sed & domus pro domicilio accipienda est, l. nec in ea. ff. de adult. Carol. Ruiuus consil. 81. in quæstione, col. 2. in 2. volum.

Domus pro patrimonio.

Interdum quoque domus accipitur pro patrimonio, in l. 1. C. de ingenuis & manumiss. ibi, ea quæ de domo manumissoris habent, ea ibi relinquant. Et ibidem Salicet. docet de vxore relicta vsufructuaria totius domus, sic intelligi. probat Iacob. in l. 1. nu. 8. C. ne liceat potentior. plus dicens consuluisse de quodã qui disposuerat, quod bona sua irent ad maiorem de domo, vt intelligatur de maiore ratione ætatis: siquidem verba naturaliter sunt intelligenda, l. ex ea parte. §. insulam. de verb. obliga. l. fin. de his qui veniam ætatis impetrauer. Alias plures quæstiones de domo scribit Benedic. in repet. c. Raynutius. in verb. domum. de testam. Secundum rem ergo & materiam discerni poterit quomodo accipiatur domus.

Paterfamilias cur dominus dicatur.

Adhæc colligitur ex hoc text. Quod omnes subditi patrisfamilias rectè vocant eum dominum, cum ipse dominium habeat, veréque dominus sit. Et sic à familia dominus vocari debet: quod facit ad consuetudinem Franciæ, vbi promiscuè ferè omnes vocamus dominos, Gallicè, *messieurs* vt scripsi in procemio concordator. in verbo dominus.

Vxor est de viri familia.

Præterea colligere possumus, quod vxor est de familia viri. Et in fauorabilibus si vir cum sua familia ali debeat, vxor etiam aletur: secus in odiosis, vt si Titius cum familia debeat expelli de ciuitate Parisiensi, non expelletur vxor, teste Alberic. hic & in tract. statu. in 4. par. q. 110.

Rectéque hoc nomine appellatur, quamuis filium non habeat, non enim solam personam eius, sed & ius demonstramus. Pater correlatiuè respectu filij dicitur, quando simpliciter profertur pater: sed si diceretur paterfamilias, non respicimus solum personam patris, sed & ius, & auctoritatem quam in familia habet. Et hoc vult dicere text. quod paterfamilias dicitur familiæ pater, licet non habeat filium: aliam quippe familiam habet, vt vxorem, seruos, & ancillas, dominium obtinens in domo: & sic contingit patrem dici, videlicet cum adiuncto familias, licet filium non habeat: licet enim regulariter valeat argumentum à correlatiuis, l. fin. C. de indicta viduita. l. 1. & 2. de cupressis, lib. 11. tamen non procedit cum est diuersa ratio: ideo spurius dispensatus vt patri succedere possit, & consanguineis, illis succedet: verumtamen ipsi parentes succedere non poterunt: quia non est eadem ratio, cum ipsi peccauerint eum procreando, quod non admisit filius, cap. nasci. 56. distin. nec igitur ita facile princeps cum illis dispensasset, nimirum si penitus excludantur à successione, facit text. not. in l. eutatorem. C. de interdic. matrim. vbi Docto. & sic consuluit Benedic. Capras. consil. 1. vt refert Eucrard. in locis legal. in argument. à correlatiuis. A simili nec quidẽ monachi seculares effecti succedũt parentibus: quia per consuetudinem Franciæ successiones erant acquisitæ per expressam consanguineis: quamobrem ab illis non auferendæ, l. id quod nostrum est. ff. de regul. iuris: nec potest eis consanguineis consensus Papæ vel Regis præiudicare, vel aliis quorum interest non vocatis, l. de vno. ff. de re iudic. solum enim interuenit consensus circa spiritualia, & alia quæ

Paterfamilias etiam quis dicitur, etsi filiũ non habeat. Argumentum à correlatiuis.

Monachi seculares effecti nõ succedunt parentibus.

quæ in bulla continentur:alibi tamen plenius dicam,dum operæpretium fuerit,quia hoc est eis odiosum.

Paterfamilias etiam dicitur pupillus.

Denique & pupillum patremfamilias vocamus. Vult dicere quod pupillus, etsi impubes sit, & sic filios habere non possit,tamen rectè paterfamilias dicitur: sic igitur probat hic text. patremfamilias vocari posse, licet filios non habeat, quippe dicit text.in l.nam ciuium.ff.de his qui sunt sui vel alieni iur.patresfamilias esse qui suæ sunt potestatis,siue puberes, siue impuberes: solummodo filiosfamilias & filiasfamilias quæ sunt in potestate aliena, quamuis filios non habeant.

Et cum paterfamilias moritur,quot quot capita subiecta fuerunt singulas familias incipiunt habere:singuli enim patrumfamilias nomen subeunt. Intelligite locum hunc,quod si paterfamilias moritur, singuli ei subiecti ratione patriæ potestatis,vt filij & filiæ, incipiunt habere familias: sicque filius quilibet mortuo patre vocabitur paterfamilias,& filia materfamilias: secus autem auo defuncto,qui & filios & nepotes & in infinitum descendentes sub sua potestate habebat:quia tunc licet moriatur auus,nihilominus recasuri sunt nepotes in potestatem sui patris.§.1.quib. mod. ius patriæ poresta. soluit. l. nepotes.ff.de his qui sunt sui vel alieni iuris.l.2.ff.de vulgari. Cæterum si subiecti essent ratione Dominicæ potestatis,vt seruus, remanerent in familia filiorum,etiam mortuo patrefamilias. l.seruos, ff.famil.ercisciund.l.in ratione.2.ad legem Falcid.Et ita intelligitur patre mortuo singulos filios vocari patresfamilias, & filias matresfamilias: si tamen filiæ nubant, transeunt in familiam illorum quibus nubunt.Quod verò dicit text. *Quotquot capita*,id est singulæ personæ tam filij quam filiæ subeunt nomen patrũfamilias, vt intelligamus etiam matrumfamilias. siquidem masculinum concipit fœmininum. Caput quot modis sumatur,scripsi in lege licet capitalis.5.eod.

Idémque eueniet in eo qui emancipatus est:nam & hic sui iuris effectus, propriam familiam habet. Alio modo vult dicere text. efficitur, & dicitur quis pater familias, vt videlicet etiam viuo patre nouam incipiat habere familiam, vbi scilicet emancipatus est filius, id est extra manum & potestatem patris positus.Et de ista emancipatione loquitur Imperator in titul.quib.mod. ius patriæ potesta. soluitur, in Instit.& in tit.de emancipat.liberor.C. & l.pupillus, in princip.5.eod.

Emancipatus an familia nomine contineatur.

Verum notat Alciat. cum hodie emancipati instar suorum redacti sint, in fauorabilibus appellatione familiæ continentur, per l.meminimus. C.de legitim.heredibus, quod non arbitrarer verum:quãdo emancipatus seorsum à patre habitaret:tunc enim data alimenta patri & suæ familiæ nequaquam extenderentur ad hunc emancipatum seorsum habitantem: siquidem aliam facit familiam & propriam,nec vocatur de familia patris: quemadmodum probatur ex §.filiusfamilias.de obligat.quæ ex quasi delicto.l.tria.& l.seq.in fin.ff.de excusatio.tutor. faciunt quæ scribunt consuetudinarij, maximè do.Ferron. in consuetudin.Burdegal. in tubr.1. attic.2. post Bened. in repet. c. Raynutius,in verb.matrem.num.25. Et in verb.si absque, in 2.num.45.rubr.de pupillari.de testam.

Emancipatus quis.

Præterea voluerunt nonnulli emancipatos quoque dici qui aliorum fiunt, quorum vtrumque emancipatione fit, vt emancipo me tibi, id est me tuæ potestati trado. Festus Pompe. Sic emancipatus idem est quod dedititius, & veluti in mancipium adscriptus.

Filiusfamilias in castrensibus vice patris familias fungitur.

Adhæc filiusfamilias in castrensibus,licet nõ sit emancipatus,vice tamen patrisfamilias fungitur, l.2.ff.ad Macedon. & idem in quasi castrensibus, de quibus scripsi in l.paterfamilias.5.eod.

§. Communi iure familiam dicimus omnium agnatorum:nam etsi patrefamilias mortuo singuli singulas familias habent,tamen omnes qui sub vnius potestate fuerunt, rectè eiusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem gente & domo proditi fuerunt.

Hæc est quarta pars huius text. explicans aliud membrum diuisionis,vt cum superius satis explicauerit, quando iure proprio dicatur vna familia, cum videlicet plures personæ sub vnius potestate sunt:iam sequitur videre quo pacto itidem iure communi: dicit ergo quod iure communi omnes agnati sunt vna familia. Agnati vero sunt descendentes ex sexu masculino. Cognati autem ex fœminino sexu.§.1.Instit.de legitim.agnat.successio. Et cognati non sunt eiusdem familiæ:nam fœminæ transeunt in illas familias quibus per matrimonium iunguntur, vt superius dictum extitit, sed iure Codicis cognati etiam comprehenduntur familiæ appellatione, l. fin. Cod. eodem. Æqualiter enim illo iure succedunt cognati cum agnatis.§.1.de heredib.ab intesta.venientibus, collat.9. Et hodie nulla inter eos in successionibus, vel admodum exigua est differentia,vt ibi dicitur: at quoad præsentem materiam,& vim significandi,iura remanent integra.

Agnati qui. Cognati qui.

Sequitur in fin. huius §. verbum *proditi*, id est propagati, qui scilicet processerunt ex eadem gente, à prodo prodis,& pro hoc est text.in l.2.§.1. Deinde ibi,Dictatores proditi sunt.de orig.iur.l.ex maleficiis.§.1. ibi, proditæ sunt actiones, de actio.& obligat.Et sic eleganter elucidat hic text.differentiam quando iure proprio dicimus familiam,vel iure communi:nempe cum iure proprio familia dicitur,vna tantum familia vnius patrisfamilias intelligitur,quæ nempe sub illius potestate est.Quando verò iure communi,eo casu familia pro agnatione ponitur, vt Doct.asserunt: & sic nominamus familiam omnes qui propagati ab vno genere,& processerunt ab illo, etiam si plures fuerint patresfamilias,vt Iuliorum, Deciorum, & Lentulorum familiæ. l. cum vnus.ff.de aliment. & cibar. legat. Quippe propria familia,siue iure proprio est,quando sub vno,qui familiam complet ex coniuge,& seruis & filiis:iure communi verò est,quando plures familiæ coniunguntur agnatione & consanguinitate,vt Parisiis Clericorum famil.

Prodire.

Familia nomẽ iure proprio & iure cõmuni.

Gentis autem nomine quid veniat, habes in l.1.ff.de probatio.vbi Iacobi.& Barba. in c.cam te.col.4. num.16. de rescript.& in reper.l.cum acutissimi.col.51.C.de fideicommiss.facit quod not.Bar.in l.prætor.2.ff.de vi bonor. raptor.& accipitur multis modis,primò pro omnibus hominibus,vt ius gentium,in l.1.ff.de iusti.& iure:secundò pro hominum collectione,turba. in l.prætor.ff.vi bonor. raptor.& pro cognatione hic:item pro hominibus vnius prouinciæ. l.ex hoc iure.ff.de insti.& iure. vbi dixi post Bald.in d.l.1. Gentilium etiam nomine qui veniant dictum fuit in l.sæpe.5.eod.

Gentis nomine quid veniat.

§. Seruitutum quoque solemus appellare familiam,vt in edicto prætoris ostendimus sub titulo de furtis:vbi prætor loquitur de familia publicanorum:sed ibi non omnes serui,sed corpus quoddam seruorum demonstratur, eius rei causa paratum, hoc est vectigalis causa.

Dupliciter intelligi potest hic §.primò familiæ nomine quoad propositum venire tantum ipsum corpus & collegium publicanorum: vt verbi gratia, si quis eorum deliquerit in exigendo,aut alias,familia publicanorum id egisse intelligatur. Aut & secundò intelligatur de seruis & aliis hominibus huic officio deputatis ab vno eorum publicanorum,vt cum dicitur publicanum teneri de sua familia,venient omnes serui,& ministri ad hanc artem parati. De aliis autem alibi destinatis non tenetur: ideóque text.dicit non omnes seruos, sed corpus demonstrari, videlicet præfectum huic operi publicanorum: siue igitur liberi sint, siue serui alieni, qui publicanis in eo vectigali ministrant, hoc edicto continebuntur, verba sunt Iurisconsulti in l.1.§.familiæ,ff.de publica. Erit igitur regula quod

Domino delictum familiæ imputatur.

quod quando familia deliquit in illo officio in quo ministrat & cui eam præposuit dominus, ipse dominus ad hoc teneatur: quippe domino debet imputari cur talem familiam elegit, d.§.familiæ. sicut socio imputatur, quod sociũ negligentem elegit.§.fi.Instit.pro socio. Quod si non elegerit, sed fuerit ei data familia à principe, non tenetur publicanus, teste Bal.consi. 385. Casus. in fin. vol. 1. Ex quo dicto liberaui quendam Thesaurarium, eo quod à Rege Commissus eidem erat datus, qui postea deliquerat, sed Thesaurarius conuentus pro delicto sui Commissi à Rege dati, fuit absolutus.

Hospes pro famulorũ furto, & delicto quo modo teneatur.

Idem dicemus in hospite, vt pro famulorum furto teneatur, l.licet. §.in factum.ff.nautæ, caupo. & Institut. de obligatio. quæ ex quasi delicto.§.item exercitor: & idem si famulus hospitis vulnerauerit hospitem aduenam in taberna, vel hospitio, vt semper dominus teneatur, secundum Alciat. hic: quia factum illorum hospes præstare tenetur, l.vna.ff.furti aduers.nautas. Consuluit tamen Ioan. de Anania, consil.2. hospitem non teneri nisi de furto familiæ: nam ipse quodammodo elegit, qui non reiicit, d.l. vna, in fin. sequitur Iaso.in l.1.col.3.C.de seruis fugitiuis. Sed quia publicè interest homines tuto hospitari, si dominus cum sciret eum aduenam malum & rixosum, nihilominus retinuit, putarem teneri: quia si pro damno rerum tenetur, à fortiori pro damno personarum: aliquatenus enim culpæ reus est hospes vtens opera malorum hominum, l.ex maleficiis.§.fin.ff.de actio.& oblig. Scire verò præsumitur hospes, an alios læserit hic aduena sæpius aduentare solitus, aut si alias verberibus infra tabernam aliisve iniuriis quosdam socios est prosecutus, maximè si cum longo tempore aluit, illiúsque opera vsus fuerit.

Hospitis in famulis eligendis diligentia.

Cæterum quoad famulos quos adhibet hospes, explorare debet eos cuius & fidei & innocentiæ sunt.l.fin.§.seruorum.ff.nautæ, caupo. stabular. cum de eorum facto teneatur, l.1.ibid. Quos si probauerit communi opinione reputatos bonos & fideles, excusaretur, teste Alexan.in l.si cum dotem.§.1.col.2.ff.soluto matrimon. probat Ioan. Faber in §.fin.Instit.pro socio.Bal.in l.& ita.§. at hoc edicto. nautæ, caup. argum.l.Barbarius.ff.de offic.prætor.ac Ioan. Lupus in repet.cap.per vestras, in text.versic.Septimo infertur, fol.110.de donationi.inter vir.& vxor. Ita quoque si hospes non potuit prohibere, & famulus non erat talia assuetus, vix est vt teneatur, per prædicta. Alias contra, vt scripsi in 2.tomo commentar. in constit. Regias titul. de hospitio.

Nauta, caupo stabularius quomodo de furtis & delictis famulorũ teneantur.
Rectores terrarum, duces exercitus, & capitanei quo modo de delictis suorum teneantur.
Episcopi quomodo teneantur de excessibus vicariorum.
Proconsul quo modo pro vxore teneatur.

Idem in nauta, caupone, & stabulario. rubr.ff.furti aduers.nautas, caupo. & stabular. idem & in institore, l.1.in princ.ff.de institor.actio. & l.1.de exercitor. sic etiam tenet Bar.in d.§.familiæ, de public. rectores terrarum, duces exercitus, & capitaneos teneri de delicto familiæ quam secum ducunt, per l.si post depositam. C.de assessor. per quod dictum Bar. vidi multos duces & capitaneos armigerorum damnatos, facit text. in authent. vt iudices sine quoquo suffragio, collat.2. §. eos. Et idem in vicariis vel officialibus delinquentibus in visitatione, vel officio, vt de eorum excessibus teneantur Episcopi, teste Archidiac. in cap.si Episcopus.de offic.ordin.plenè Felin.in cap.Petrus, col.2.de homicid.vbi videre regulam cum limitationibus. Et Ægidium de Bella Meta, consil.4. verum, &c. Eodem modo pro vxore tenebitur proconsul, & alius officialis, l.obseruare.ff.de offic.proconsul.

Intellige præfatos quidem teneri ciuiliter, non autem criminaliter.l.ne quid.vbi Bar.ff.de incend. Aufrer.in decisio.Tholosa.q.164.Panorm.& alij in cap.1.de restir.spoliator.Rom.consil.11. & consil.15.Bald.in l.obseruare. §. proficisci.ff.de offic.proconsul.

Secundò sufficit duci, capitaneo, alteriue habenti officium publicum, exhibere delinquentem, d.§.familiæ, & l. cum si exhibuissent.ff.de public. Secus in hospite & aliis non habentibus officium publicũ: quia tunc est in optione damnum passi contra quem velit suam actionem dirigere, an contra hospitem, an cõtra familiam, teste Aufrer. in decis. 195. ne videlicet fraudem committant hospites, exhibendo pauperrimum famulum & non soluendo, qui sic eludat quoscunque aduenas. Adde si de voluntate, aut mãdato domini fuisset perpetratum delictum, aut alias ratum habuisset hospitem nequaquam exhibendo liberari. Floria.in l.is cuius.in fin.ff.si seruit. vindicet.& in l.si seruus seruum. §.si fornacarius.per illum text. ad leg.Aquil. Felin.in d.c.Petrus.col.pen.& in l.1.ff.quod iussu.

Dominus non tenetur, si famulus extra officium delinquat.

Tertiò non tenetur dominus, si famulus extra officium delinquat, l.quotiens.ff.de noxal.actio.l. 1.§.familiæ.de vi & vi arma. Et hoc in foro iudiciali: sed in conscientia dominus familiæ tenetur, si familiam non correxerit. siquidem error cui non resistitur, approbatur.c. error.88.distin. & Aufter.d.q.164.

Famulus quomodo probetur quis esse.

Quartò probabitur quis esse famulus publicani, eo ipso quod est cũ aliis famulis, & seruiebat quemadmodũ alij, quamuis nulla scriptura interuenerit, l.fi.C.de proxim. sacror.scrinior.lib.12.Doct.in l.1.ff. nautæ, caupo. adhæc probari potest eum fuisse præpositũ huic officio, eo quòd officium exercuit domino sciente: quia tunc dominus eum videtur præposuisse, l.1.§.magistrum.ff. de exercitor.actio. Bar.in d. §. familiæ.

Qui agit contra aliquem ratione familiæ, quid probare debeat.

Sic igitur is qui agit contra alium ratione familiæ, tria probare debet: primò illum fuisse de familia, & præpositum illi officio, & in eo deliquisse, teste Bald.d.consil.385. Casus est hic talis. col.1. vol.1. Cornel. consil.4. viso processu.col.1.& seq.in 1.volu. Floria.in l.si seruus. §.si fornacarius.ff.ad legem Aquil.

Dominus pro famulo quid soluens, eidem retinere potest.

Quintò, si cum dominus teneretur pro familia, soluerit quidpiam, id à famulo repetere potest, vel eius nomine salarium eidem retinere, pro virili portione soluta, secundum Specul.in tit.de iniuriis & damno dato. §. fi. circa fi. Faber & Angel.in §.item exercitor.de oblig. quæ ex quasi delicto. Cum enim seruus tanquã principalis teneatur, & eius nomine dominus soluerit, l.si familia.vbi docto.ff.de iurisdict.omn.iudic.nil mirum si repetere possit. Est igitur familiæ talis in hoc.§.significatio, vt familia cõtineat omnes seruientes patrifamilias generaliter tam liberos quàm seruos homines, aut familiares, aut mercenarios per hoc verbum generale seruitutum, in text.positum alij legunt, *seruientium*, vt quoscunque in nostro ministerio existentes comprehendat: sicuti scripsi in l.detestatio. supra eod. quam significationem Iurisconsult.probat in tit. furti aduersus nautas.l.vna, & in tit.si familia furt.fecisse dicatur. & Paul. Iurisc. in edicto prætoris, tit.de furtis scripserat, quam hic allegat. sed hodie habemus in tit.de publicanis, quia sic compositores locanerũt. Vnde consuluit Bertran. consil. 32. Certum est.in 2. vol. ex noua editione, quod priuilegium datum monetariis, & familiæ eorum, intelligetur etiam de seruientibus ipsis. quod verum est quando conueniret, & adaptari posset ipsis seruientibus monetariis: veluti cum certi iudices dati sunt monetariis & familiæ, intelligi poterit etiã de ipsis ministris & seruientibus, per text.in authen.habita.vbi scripsi in scholasticor.priuileg.C.ne filius pro patre. Sed hodie in Francia huiusmodi exemptionis priuilegium iãtum datur patrifamilias & bonis ipsius & vxoris, nõ verò bonis filiorum, nisi exerceant artẽ, vt patet in rubr. *des monnoyeurs & monnoyes*, in consti. Regiis. videte quod consuluit Alex.consi.178.in 6.vol. officiales tamen Regij sunt exempti ab oneribus & impositionibus cum familia, vt dictum fuit die Iouis post S.Barnabam anno 1311. vt est in lib. viridi.

Monetariis datum priuilegium, an ad seruientes eis extendatur.

Præter supradicta igitur colligemus ex hoc text. ibi, titul.de furtis, sufficere allegare titulum: intelligite cum allegamus legem famosam: alias dicatis, vt abunde scripsi in procе.concor.in verb.iura citare.

In legibus famosis sufficit allegare titulum.

Secundò colligitur etiam quod non sufficit allegare, nisi allegatum inducatur: quemadmodum inducit hic Iurisconsultus, dicendo vbi prætor loquitur: nempe tota vis stat in inductione.l.nõ solum.§.qui primipilum. ibi, quam adaptans rectè omnibus similibus capitulis, &c.ff.de excusat.tutor. Et istum text.adducit Roma.singul.637. nunquid, & 651. Tu scis, contra multa allegantes, & nihil inducentes:

ducentes: vt à Iurisconsulti doctrina longè absint, parúmque lectiones illorum scholasticis prosint: nam scire leges non est verba illarum tenere, sed vim & potestatem, l. scire leges. ff. de legib.

Titulus pro libri inscriptione. Adhæc titulus hic & aliàs frequenter accipitur pro inscriptione libri, Iulius autem Paulus indifferenter titulum & rubricam pro eodem dicit, in l. 2. §. 4. de interdict. Et alibi multas alias significationes docet glos. in rubr. de ecclesiastic. titul. collat. 9. in authent. & glos. in c. vt singulæ. de offic. Archipresbyter. & Lucas de Penna in l. absit. C. de priuileg. dom. Augustæ, lib. 11. Ioan. de Plat. in rubr. de cano. largi. titul. lib. 10. C.

§. Alia autem parte edicti omnes serui continentur: vt de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum: item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ eius. Et interdicto vnde vi, familiæ appellatio omnes seruos comprehendit: sed & filij continentur.

Iurisconsultus hic prosequēdo suum institutum soluit dubium, quod resultare quodammodo videbatur ex postrema significatione huius dictionis, familiæ. Siquidem cum in priore parte edicti fuerat interpretatus familiam pro quodam corpore publicanorum tam liberæ conditionis, quàm seruæ, facillimè labi quis potuisset, eodem modo intelligendo aliam & sequentem partem eiusdem edicti: cuius dubitationis tollendæ gratia dicit alio modo sumi in alia parte eius edicti, nempe omnes seruos contineri, quæ significatio cōformis est his quæ circa principium nostræ legis dixit.

Familia nomē in tit. vi bono. rapt. quomodo sumatur. Affert demum exemplū, vt de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum, cum aliis pluribus exemplis: quibus liquidò patet prætorem longe aliter accepisse hoc nomen familiæ, quam cum esset locutus de familia publicanorū: nempe comprehenduntur hic omnes serui, necnon etiam qui liberi esse proponantur, aut alieni bonafide nobis seruientes, dum in ministerio fuerint, l. 2. §. familiæ. ff. vi bon. raptor. facit l. 3. §. si quis noxali. ff. ad exhibend. vt si cū hominibus coactis bona alicuius rapta fuere, nō solum is qui eos collegit, sed omnes teneantur actione vi bonorum raptor.

Coacti qui dicantur. Coacti verò sunt hi qui ab aliquo sunt vnum in locum congregati. Cicero in oratio. pro A. Cæcina: & Vlpianus ait, homines coactos accipere debemus ad hoc coactos vt damnum daretur, neque additur quales homines. & in §. dolo. ibidem dicit, collegit armatos vt damnum det, bonave rapiat. Et sic Iurisconsultus cogere homines pro colligere intelligit. idem in l. prætor. 2. §. si quis aduenientе. ibi, turbæ cogēdæ. ibidem. l. in eum. ibi, hominibus coactis. de accusatio. Et illa decreta quæ non legitimo numero Decurionum coacto facta sunt non valent, per l. 2. ff. de decret. ab ordi. faciend. l. is cui. §. qui legatorum. vt in possessio. legator. vbi primò dicit cogere, & postea colligere. facit l. triplici. in fin. eod. Et si quis coëgerit arma teláve domi suæ agróve, præter vsum venationis, lege publica de vi tenetur. l. 1. ff. de vi publica. vbi glos. exponit coëgerit, id

Cogere pro congregare. est habuerit. Sed melius exponendum videtur pro congregauerit. Et coactis odoribus ait text. in l. quicquid. §. 1. ff. de acqui. rer. dom. & Iurisconsul. ait quod aqua plerunque hyeme cogitur, id est colligitur, & congregatur. l. vna. §. stagnum. ff. vt in flu. publi. nauig. liceat. Et sæpe fit vt emptor fructus suo nomine cogat, l. si seruus communis. §. locaui. ff. de furt. & fructus coactos in l. seruus si heredi. §. 1. ff. de statuliber. & villicus cogit fructus, l. 3. §. si quis seruum. ibidem.

Cogere milites. Ita cogere milites dicimus pro colligere, Gallicè *leuer & amasser gens d'armes*, facit lex, qui mittuntur. ff. quibus ex caus. maior. l. 2. §. dolo. vi bonor. raptor.

Cogere senatum ad quem spectet. Cogere senatum est ipsum congregare, conuocare, Gallicè *assembler*: quod ad præsidem spectat, & eo absente ad antiquiorem, l. 2. C. de decur. lib. 10.

Cogere pecuniam publicam vel stipendium dicitur Thesaurarius, Gallicè *leuer les tailles, ou les impositions*. l. 1. C. quemadm. ciuilia mun. lib. 10. inde coactores receptores dicuntur. l. Stycho, §. fin. ff. de statulib. *Cogere pecuniam aut stipendium.*

Et qui coëgisse dicitur collegium illicitum, apud præfectum vrbis accusatur. l. 1. in fin. ff. de offic. præfect. vrb. Et cum in eadem naue mercatores varia mercium genera coëgissent, id est congregassent, l. 2. §. cum in eadem. ff. ad legem Rhodiam de iactu. l. 3. §. si quis seruum. de statulib. *Cogere collegium illicitum qui dicatur.*

Præterea cogere compellere est, l. sed & partus, l. sed mulier, & per totum. ff. quod met. caus. l. prætor. §. fin. ff. de oper. noui nunt. & l. euenit, de damno infect. & §. his igitur, in procem. ff. & pennria coactum dicit Iurisconsultus in l. si seruos. ff. de pignoratit. actio. cap. 1. 23. quæst. 5. *Cogere pro compellere.*

Cogere, premere, inde coactam vindemiam, in l. si vsufructuarius messem. §. spicam. ff. quib. mod. vsusfruct. amit. *Cogere pro premere.*

Cogere, redigere, & vt ita dicam, incorporare, l. fin. ff. de requiren. reis. ibi, mandatis cauetur intra annum requirendorum reorum bona obsignari, vt si responderint, & se purgauerint, integram rem suam habeant: si neque responderint, neque qui se defendant habuerint, tunc post annum bona in fiscum cogantur: nam lapso anno illa bona requisiti rei congregantur cum bonis fisci, & incorporantur fisco (vt vulgo dicimus) & eum illius bonis, facit l. in fraude. §. eius. ff. de iure fisci. vbi sic scribitur: eius bona qui sibi mortem consciuit non ante ad fiscum coguntur, quàm prius constiterit cuius criminis gratia manus sibi intulerit. *Cogere pro redigere & incorporare.*

Item redhibitoria, &c. Subnectit hic aliud exemplum de familiæ nomine aliter sumpto, quàm in præfato prætoris edicto, quo de familia publicanorum loquebatur. Exemplum igitur in redhibitoria est huiusmodi: Quod si emptor seruum vel equum emptum deteriorem post emptionem traditionémque fecerit, siue familia eius, tenetur venditori agenti redhibitoria contra eum, ratione vitij serui quod inerat ante venditionem. l. ædiles. 1. in princ. & §. 1. ff. de ædilit. edict. Familiæ enim appellatione omnes qui in seruitio sunt cōtinentur, etiam liberi homines, qui bona fide ei seruiunt, vel alieni, necnon ij qui in potestate eius sunt, d. §. familiæ. ibidem. Et sic familiæ appellatione comprehenduntur tam filij quàm filiæ, tam serui quàm ancillæ. *Familia nomē in redhibitoria quomodo sumatur.*

Redhibere autem est facere vt rursus habeat venditor quod habuerat: & quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio est appellata, quasi redditio, l. redhibere. ff. de ædilitio edict. *Redhibere quid.*

Hinc redhibitoria actio est quæ emptori competit contra venditorem, qui rem latenti vitio affectam vendidit, vt venditor eam rem redhibeat, id est quasi rehabeat. Debet tamen emptor cauere quod deteriorem rem non reddiderit, nec ipse, nec familia, vt d. lege, ædiles: quod si res deterior facta reddatur, emptor tenetur: & hoc vult dicere text. iste. Et hæc actio nisi intra sex menses intentata fuerit, finitur. Actio verò quantò minoris, anno durat, l. 2. C. de ædilit. edict. hodie pro varietate locorum & consuetudinum varium præstituitur tempus, modò longius, modò breuius. *Redhibitoria actio.*

Et interdicto vnde vi. Additur hic aliud exemplum in interdicto vnde vi, quod competit deiecto ex aliquo loco immobili. nempe sic ait prætor: vnde, id est ex quo loco vi eum deiecisti, aut familia tua deiecit, de eóque quod æquè ille tunc ibi habuit, tantummodo intra annum, post annum verò de eo quod ad eum qui vi deiecerit, peruenerit, iudicium dat prætor, in l. 1. ff. de vi & vi arma. vbi quoque dicitur: familiæ appellatio seruos continet & eos quos seruorum loco habemus: parui ergo refert, an quis suis manibus eiiciat, an verò per alium: quare & si familia mea deiecerit ex voluntate mea, ego videor deiecisse, d. l. 1. §. deiecisse. Et familia capitur tam pro seruis quàm pro his quos loco seruorum habemus, videlicet pro famulis, & pro filiis, siue sint in potestate, siue sui iuris: siue cum patre habitent, siue seorsum: si tamē vim intulerint, vel eum violento, *Familia nomē quomodo in interdicto vnde vi sumatur.*

violento, tempore vis illatæ, fuerint, d.l.1.& 3. de vi & vi arma. Sic igitur in vtrisque & rebus soli, & rebus mobilibus exemplum familiæ tradidit: nempe in rebus mobilibus supra, cum est loquutus de vi bonorum raptorũ, quæ in rebus mobilibus locum habet: nunc autem in immobilibus per interdictum vnde vi, quod pro rebus soli tantum & immobilibus competit, l.1.§. hoc interdictum. 2. & §.sequent.ff.de vi & vi arma.

§. Item appellatur familia plurium personarum, quæ ab eiusdem vltimi genitoris sanguine proficiscuntur, sicuti dicimus familiam Iuliam, quasi à fonte quodam memoriæ.

Familia nomẽ & omnes descendentes ab vno fonte continet. *Vendomia familia.* Præter significationes prædictas inserit hic Iurisconsultus aliam familiæ significationem, vt quando dicimus familiam Iuliam, aut nobilissimam apud Gallos Vendomiam, intelligimus omnes qui ab vno genitore, quasi à quodam fonte profecti sunt: intelligunt doct. quando ob antiquitatem originis isti nullo gradu se contingunt: aut alias inquiunt accipi pro agnatione. Ego verò sine hac distinctione intelligo text. hunc, vt videlicet familia Vendomia comprehendat omnes qui ab ipso illustri fonte Vendomiæ profecti sunt, siue sint consanguinei, siue non, & siue sint masculi, siue fœminæ. Sed quando accipitur pro agnatione, tantum capitur pro illis qui ex vnius persona descenderunt, & pro masculis tantum, vel ab illis descendentibus: ita in versic. communi iure: dicitur ibi, qui ex eadem domo & gente proditi sunt, vel ex eadem progenie, eodem fonte. Verg. *Iulius à magno demissum nomen Iulo.* metaphoricè accipiendo fontem, non propriè, vt est titul.ff.de fonte.

Adhæc agnati vsque tantum ad decimum gradum, familia in infinitum extenditur, vt hic, & §.fin. Instit.de legitim.agnator.successio.& de familia funesta loquitur Iurisconsult.in l.si ex re domini.§.fin.ff.de stipula.seruor.& *Familiare funus.* dicitur ea quæ funus, & exequias exercet, vel ducit, vt l.2. ff.de in ius vocant. vbi familiare funus appellatur quod quis agit pro familia.

Familia adoptiua. Familia adoptiua, quæ ex adoptione procedit, siue arrogatione, l.sed si hac.§.sed & si filius.ff.de in ius vocand.

Inde familiaris, ad familiam pertinens: vel si capiatur substantiuè, dicitur is qui ex eadem est familia, vel est amicus & domesticus patrisfamilias, glos.& doct.in summa.3.q.5.& cap.in literis.de testib. Et familiaria sepulchra *Familiaria sepulchra.* dicuntur quæ sibi & familiæ suæ quis constituit, l.familiaria.ff.de religios.

Familiaritas pro proximitate. Familiaritas pro proximitate, vel similitudine accipitur, in l.2.ff.locat. §. adeo autem familiaritatem aliquam habere videtur emptio & venditio. item locatio & conductio, &c. Instit.illo titul.

Familiaritas pro conuersatione. Familiaritas pro consuetudine etiam seu conuersatione sumitur: vnde Callistratus ait obseruandum esse ius reddẽri, ne in vlteriorem familiaritatem prouinciales admittat. nam ex conuersatione æquali contemptio dignitatis nascitur. l.obseruandum. ff.de offic.præsid.& familiaritas parit contemptum inter fatuos, sapientes verò plus honoris tribuent. glo.in cap.quando.86.distinct. Ampliores effectus huius familiaritatis alibi congessi, vt superuacaneum videatur hîc repetere.

Memoriæ, idem in l.liberorum.s.eod.

Memorialium, l.Massurius.s.eod.

§. Mulier autem familiæ suæ caput & finis est.

Mulier quomodo dicatur sua familia caput esse & finis. Mulier quum primum nupta est, initium familiæ suæ est & finis. nam in ea finitur agnatio, nec ad illam extenditur prior familia, ex qua fuit progenita: veluti fingamus neptem meam vel sororem nuptam Solatio. hæc proculdubio neptis finis est nostræ familiæ Rebuffeæ, intelligamus quoad ipsam, simúlque est initium & caput nouæ familiæ penes Solatios: nec enim dicit tex. quod sit initiũ familiæ ad quam transit: fuit enim antea forsan per ducentos aut plus annos: quamobrem intelligendum est esse caput & principium suæ & nouæ familiæ, vt ex huiusmodi matrimonio imposterũ nati non amplius dicantur esse ex Rebuffea familia, cuius hæc mulier fuit finis, sed de Solatia: hæc exempli gratia dicta sufficiant.

Vnde infertur quod si priuilegium concessum fuerit Titio, & suis descendentibus masculis & fœminis, non extendetur ad filias nuptas, quæ sunt fines familiæ Titij, & caput alterius nouæ familiæ, per istum text. & pro hoc allegatur text.in l.fin. C.de priuileg. scholastic. lib.12. vbi hoc notant doctor. & Corset. in singul. incipien. priuilegium.2.& Barba. in clem.1.col.3. de electio.& in repet.l. cum acutissimi.col.62.C.de fideicommiss. *Priuilegium concessum alicui & suis descendentibus masculis & fœminis an extendatur ad filias nuptas.*

Contrarium tenet Decius in l.2.num.92.cum seq.ff.de regul.iur. cuius etiam sententiæ plures subscribunt, primùm Alexand.consil.125. viso num.6. in 7.volum. & de Ripa in respon.3.rubr.de rescript.confirmat Do.Tiraquel. in tract.de legib. connubial. in 1.fol.7. plerosque alios in suam sententiam trahens. Quorum opinioni ego quoque adstipulor, videlicet priuilegium concessum Titio, & suis descendentibus, competere fœminis etiam nuptis, maximè cum fuisset dictũ masculis & fœminis, tum quia sunt ex descendentibus. Cum igitur verba conueniant, & dispositio.cap.indemnitatibus.§.supradicta. de electio.in 6. sed ab eis descendentibus non, quia non descendunt à Titio, sed à quodam alio extraneo: & sic conciliatem, alias dum operæ pretium fuerit plura scripturus: nempe filia Titij licet nupta, dicitur de genere & agnatione Titij, lege 1.§.fi.ff.de iure immunit.l.1. in fin. de iniur.secus in filiis filiæ, vt ibi, & idem Iacobi.in l.cum quædam puella.in fin. 2.lect.ff.de iurisdict.omn.iudic. Et sic ex verbis priuilegij foret iudicandum.

Veruntamen per hunc text. diceremn quod si princeps præcipiat, vt caput cuiuscũque familiæ (Gallicè vocamus *chef de maison*) teneatur mittere frumẽtum ad exercitum: si mulier sit vidua, quia dicitur caput suæ familiæ quoad regimen, tenebitur mittere, per istum text.& ita no. Bal.in l. vna.col.3.C.quando non peten.partes peten.vbi quod dicit mulierem non posse dici caput familiæ nisi abusiuè, nec facere domum aut cognominare filios, intelligi potest viuo marito, vel antequam nubat: secus postea. c. Raynutius de Clera. de testam. Quo mortuo potest dici caput, & filij sunt in sua potestate & tutela quoad regimen. cap.ex parte M.de appella. Fallit quando esset pauper, quia tunc gauderet priuilegiis miserabilium personarũ.C.quomod.Imper.inter pupil.& c.significantibus.de offic.deleg. *Caput familiæ.*

Posttemò in tex. dicitur finis pro exitu seu extremo, Græci τέλος vocant.& in l.hæc verba, ille.ibi, eum eo propositis finibus, id est extremis.supr.eod. & quod opponitur exordio finis est, §.discipuli.in proœm.ff.& in proœm. Insti. & in l.expugnatur. ff. de incend.inde finiendas lites ait Iurisconsult.in l.1.ff.de arbitr.l.1.de iureiuran.l.1.de re iudica.& finiri à prætore oportet, l.quæ omnia.§.1.de procurator. & finiri actionem, pro tolli vel extingui docet Vlpia.in l.metum magna.§.licet.quod met.caus. lege finita, id est definita, & constituta, l.non statis. §. nec video.ff. quemadmod.seruitut.amitt. *Finis pro exitu seu extremo.* *Finitur actio, id est tollitur.* *Finire legem.*

Item negotium finitum dicit Iurisconsult.pro perfecto, & consummato, in l. quod si minor. §. Scæuola. ff. de minor. matrimonium finitum pro dissoluto, in l.si extraneus. ff.de condictio.caus.data. societas finita, l.si id quod. §.fin. & l actione.§.item si alicuius. pro socio. & finita emptio, in l.4 de lege commissor. *Finitum negotium, matrimonium.* *Finita societas.*

Finis pro limite, id est termino. l.locus.in fi. ibi, sed fundus quidẽ suos habet fines.s.eo.& in tot tit.ff.de termino amoto.& in l.1.si mensor falsum mod.dixerit.l.2.§.viæ autem publicæ.ne quid in loco public.l.postliminium.§.1.ff. de captiuis.l.Titius.2.de actio.empt. *Finis pro limite.*

Hinc datur actio finium regundorum, vt fines regantur, id est statuantur in agris controuersis: & fundus dicitur regi finibus suis, vt sciamus quantus sit: quemadmodum dicimus homines præceptis & regulis regi: sic finalis quæstio dicitur cum agitur de agri finibus, & limitibus. *Finium regundorum actio.*

l.in fina

Finalis quaestio. l.in finalibus quaestionibus, finium regund. & l. final. de termin. amoto.

Finis pro intentione. Finis etiam pro intentione, seu scopo ad quem omnia referuntur, vt ait Cicero: finis est quem referri ad omnem rationem oportet: vnde finis legis charitas, secundū Paul. Alias Cicero videtur vocare extremum, id est artis effectionem. De multiplici fine iuris ciuilis & canonici quare homines studeant, scribit Hostiens. in princ. suæ summæ. §. fin. & Ioan. Faber in procem. Instit. & Archidiac. in cap. nónne. 37. distinct. & ait Cicero: finis bonorum, quo referuntur, & cuius causa facienda sunt omnia.

Finis pro certo modo. Adhæc finis pro certo modo, vsque ad quem compensatio induci possit, l. in insulam. §. 1. ff. soluto matrimo. ibi, sumptus verò necessarios & vtiles in prædia quæ doralia videbantur factos compensatis fructibus perceptis, ad finem superflui seruari conuenit, & idem in l. alteri. ff. de adimen. legat. sic docet Alciat. lib. Parerg. 10. cap. 17.

Finis pro forma. Fines mandati diligenter sunt custodiendi, l. diligenter. ff. mandat. alibi Iurisconsult. in l. si quis pro eod. ibidem ait, à forma mandati non esse recedendum, cap. cum dilecta. de rescript. finem pro forma accipiendo.

Confinis, vicinus. Confinem vicinum appellat Iurisconsult. in l. quod sæpe, in fin. ff. de contrahen. emptio. ibi, si quis in vendendo prædio confinem celauerit, quem emptor si audisset empturus non esset, teneri venditorem dicimus. Et alibi Neratius ait: sæpe enim cónfines fundos etiam supra iustam æstimationem interest nostra acquirere. l. si cui fundus. ff. de legat. 2. & lege penult. finium regund.

CAIVS LIBRO XVI. AD Edictum Prouinciale. Lex cxcvj.

Familiæ appellatione & ipse princeps familiæ continetur.

Familia appellatione & ipse princeps familia continetur. Caput familiæ seu princeps illius quis sit ex superioribus patet: nunc docet Iurisconsultus illum quoque sub familiæ appellatione contineri. vnde si familia Titij fuerit exempta ab omnibus muneribus publicis, æqualiter, & à fortiori exemptus erit paterfamilias: siquidem familia nomen est collectiuū, quod capite & membris constat: ideo ea comprehendet; sic per istam legem dicit Porcus in §. affinitatis. Institut. de nuptiis, quod ita caput affinitatis vt vxor erit affinis, quemadmodum princeps familiæ est de familia: cui sententiæ repugnant communiter alij interpretes. Ego verò conciliando opiniones dicerem, vxorem quoad consanguineos viri affinem dici, & affinium appellatione vxorem venire in fauorabilibus. Et idem in viro, vt consanguineis vxoris sit affinis: ita vt reciprocè prohibeatur matrimonium inter virum & consanguineos vxoris, & inter vxorem & consanguineos viri: quippe sunt affinitatis initium & caput.

Affinitas. Affinitas enim dicitur quasi ad vnum finem vnitas, quę est in viro & vxore quoad procreationem. nempe Geneseos 2. cap. in fin. dicitur: & erunt duo in carne vna: etiam duæ cognationes quæ diuersæ inter se sunt per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit: namque coniungendæ causa fit ex nuptiis, l. 4 §. affines. ff. de gradib. nec tamē inter se sunt affines vir & vxor, alias coniungi non possent, sed ipsi sunt aliis (vt prædixi) affines.

Princeps familia quis dicatur. Cum autem loquitur hic text. de principe familiæ, non intelligaris de principibus, id est de primis nobilibus, & Regia stirpe procreatis, quales vos estis egregij principes, de quibus loquitur text. in clem. vna. de baptismo, & Lucas de Penna in l. contra. C. de re militari, lib. 12. sed intelligitur hic tex. de principe familiæ, id est de cuiuslibet familiæ capite: & sic non simpliciter princeps, sed cum adiuncto princeps familiæ, id est caput dicitur: iuxta quod Ioan. Faber in procem Instit. ait: quod licet quilibet imperet in domo sua, non tamen ob hoc Imperator dicetur.

Familiā suam quilibet corrigere debet. Cum igitur quilibet dicatur caput, & princeps suæ familiæ, eam corrigere potest & debet, vt patet in rubr. & in l. vna, C. de emendat. propinquor. Et postquam est immediatus princeps suæ familiæ prohibere potest etiam Imperatori ne sua abutatur familia, vt docet Bald. in l. quod ex liberta. C. de operis libertor. scripsi in vltim. q. tract. de congrua portio.

Imperator venit militum appellatione. A simili dicit glos. militum appellatione venire Imperatorem, tanquam militum caput, & quia seipsum vocat commilitonem, in l. 1. ff. de militar. testam. Et vniuersitatis appellatione rector comprehendetur in fauorabilibus, prout docent doct. in procemio decretal.

An verò capituli appellatione veniat caput, vtpote decanus, Archidiaconus, vel alius: & an sufficiat exprimere capitulum in mandatis & nominationibus, scripsi in tract. nominatio. q. 8. in fin.

Princeps delicti. Interdum à Iurisconsultis auctor delicti princeps delicti vocatur, l. in hoc iudicio. ff. de seruo corrup.

Princeps ciuitatis. Princeps senatus. Adhæc magistratus ciuitatis vocatur princeps in l. spadonem. §. si ciuitatis princeps, id est magistratus. ff. de excusationib. tutor. & principem senatus vocat Cicero ad Attic. præsidem, vel qui primæ est sententiæ.

Principalis, id est præcipuus. Inde principalis, id est præcipuus, in l. si quis nec causā. ff. si cert. petat. Bar. in l. ambitiosa. & ibi addidi. ff. de decret. ab ordin. faciend. scripsi in tract. de sentent. prouisio. artic. 1. glos. 6. Principalis etiam auctoritas dicitur, id est

Principalis auctoritas. principis. l. hereditas. in fin. ff. de petitio. heredit. ibi, quamuis enim stricto iure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum, tamen principali vel pontificali auctoritate compelluntur ad obsequium supremæ voluntatis.

Familia nomē quomodo pro materia subiecta exponendum. Verum cum tot sint & tam diuersæ familiæ significationes, quæro si reperiatur hoc verbum familiæ in iure, vel in statutis, ordinationibus, seu aliis constitutionibus, quomodo accipietur? Respondeo multum esse difficile singulos casus separare: quamobrem inspicienda erit materia, & secundum eam interpretandum familiæ verbum: nempe si testator voluerit domum in familia remanere, comprehenduntur tam agnati quam cognati, habita ratione proximitatis. l. fin. C. eod. & de hac intelligetur familia, vt probat Alexand. consil. 113. volum. 6.

Adhæc si quis maritum filiæ suæ alere promiserit duos annos eum sua familia, intelligetur de personis marito & vxori necessariis, vtpote de famulis, ancillis, & nutrice, si filium anniculum habeant, non quod quotidie possit inuitare exteros, sicut nec conuictor. doct. notant in d. l. finali, & Bar. in repet. l. cum acutissimi. col. 59. C. de fideicō.

Et sicut hic paterfamilias debet prouidere familiæ in cibo corporali, sic in cibo spirituali. Et si quis suorum maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior, 1. ad Timoth. 5. cap.

Idem si quis concessit Titio vt ex nemore lignum capere possit pro se & familia, intelligitur pro necessariis sibi personis, & cohabitantibus, vt scribunt doct. in §. æquè. Instit. de actio. Cepol. in tract. de seruit. vrbanor. prædior. cap. 50. idem dicentes in eo qui promisit coquere pro Titio & familia, notant Moder. in cap. cum Ecclesia. de caus. possess. etiam vnus familię nomine continetur. l. 1. §. sed verius. ff. de vi & vi arma. l. fin. C. de verb. signific. Boër. in decisio. Burdegal. q. 213. dominus de Srissago. scripsi in l. detestatio. §. fin. 3. eod. Et valet statutum quod pro delicto vnius de familia omnes teneantur, vt alij prouideant, text. vbi Bar. & patruus meus Rebuff. in l. iure. C. de fabricen. lib. 11. vbi plenius videte.

§. Fœminarum liberos in familia earum non esse palam est: quia qui nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

Liberi de familia matris nō censentur. Liberi non sunt de familia matris, sed patris: & qui nascuntur, familiam patris, nō matris sequuntur, ex quo tex. patet quod postquam de familia matris non sunt, nobiles dici non possunt ex parte matris, si pater non fuerit nobilis: siquidem nubendo plebeio perdidit nobilitatem, l. fœminæ. ff. de senator. non potest ergo mulier dare quod non habet, l. nullus, & l. exemplo. C. de decurio. tractaui

plenius in §.cum vero. de collatio. in nostris commentar. ad concordata.

Filij non debēt à matre nominari.

Secundò filij non debent à matre nominari, sed à patre, ca. Raynaldus Peponis filius.de testa.Doct.not.in cap. Raynutius.ibidem.

Fœmina non habent filios sub potestate.

Tertiò liberi non sunt in potestate matris: quia fœminæ non habent filios sub potestate.§.fœminæ. Institut.de adoptionib.

Patris priuilegiis & honore filij gaudēt.

Quartò filij gaudent priuilegiis & honore patris, l. ne diutius. vbi patruus meus Rebuff.C.de agric.& censit.lib. 11.l.filiam.ff.de senatorib.

Filij sequūtur patrem quoad originem.

Quintò quoad originem filij sequuntur patrem, nisi cōcessum aliud fuerit ex priuilegio. l. 1. ff. ad municipal. Et nisi fuerint illegitimi, qui matrem sequuntur, l. cum legitimæ. ff.de statu homin. quia mater est certa, l.quia.ff. de in ius vocand.

Filij matrem sequuntur quoad conditionem.

Sextò filij sequuntur matrem quantum ad statum & conditionem: quippe si fuerit mater serua, filij quoq; eius serui erūt, §.1.Inst. de ingenuis.l.partum. C de rei vindica. Et in aliis casibus traditis per Bened.interpret.ca. Raynutius.in princ.de testa.vbi plene videre licet.

Familia publica & priuata.

Postremò non est omittendum in hac materia familię, quondam apud Romanos duplicem habitam fuisse familiam, publicam scilicet & priuatam. Publicam, quæ circa portus & muros erat disposita, in cuius locum suffectus est hodie magister portuum & limitum apud nos, de quo dicam in l. vinculorum. ⁊. eod. Alteram priuatam, quæ rebus priuatis præficiebatur, vt incendia vel mercede vel gratia extinguerent.l.1.ff.de offic.præfect.vigil.alia scripsi in l.detestatio.§.familiæ.supra eod.

VLPIANVS LIBRO SECVNDO
Ad Edictum. Lex cxcvij.

Indicasse est detulisse, arguisse, accusasse, & conuicisse.

Indicare est quasi indicere, demonstrare, denuntiare, arguere, accusare, conuincere.

Indicare pro demonstrare.

Primum ergo indicare significat demōstrare, comprobat l. solent qui nouerunt seruos alicubi celari, indicare eos dominis.ff. de præscript. verb. l. qui vas. §. qui furem nouit, siue indicet eum siue non indicet, fur non est.ff. de furtis, vbi postea dicit, multum interesse furem quis celet, an non indicet: qui nouit, furti non tenetur, qui celat hoc ipso tenetur.facit l. quos nos.ibi, indicantes.in ⁊. eod Vnde indicium dicitur merces data indicationis gratia, l. 4.§. si tibi indicium dedero vt fugitiuum seruum meum indices.ff.de condict. ob turpem caus. vnde per illum tex. col ligunt doct. quod non tenetur quis indicare furem aut alium delinquentem. ideóque licitum est accipere mercedem pro indicādo: nec turpiter dicitur quis accipere: quāobrem nec ab eo repeti potest. secus si acceperit vt non indicet: tunc enim ab eo qui accipit repetitur per conditionem ob turpem causam. siquidem turpiter accipit.d.§. si indicium.& l.sequ. ibid. Alias indicium frequentius accipitur pro coniectura, præsumptione, vel argumento, vt doct. no. in l.de minore.§.tormenta.& l.fin. vbi Hippol.& Anton.Blanc.ff. de quæstio.

Indicium, pro mercede data indicationis causa.

Indicare furē quis non tenetur.

Indicium pro coniectura.

Indicare furē quando quis teneatur.

Ceterum perdit officium hæc regula, quod quis nō teneatur furem indicare, scilicet quando factum esset præceptum à iudice, & proclama vt quilibet teneretur indicare hæreticum, furem, aut alium scelestum hominē: tunc enim obtemperandum esset & indicandum.glo. & ibi Ias. in d. §. si tibi indicium. Quemadmodum ab officialibus conceduntur monitiones de occultis contra scientes, & non reuelantes. itaq; tunc qui sciens non reuelat excōmunicatur, per c. si sacerdos.de offic.ordinar.& c. fi. de cōstit. in 6. vbi plenè Philipp. Probus de his monitoriis tractat. vetū ante istam monitionem non indicans furem non tenetur etiam de iure canonico: licet contrarium teneat gl. in c.qui cum fure. de furt.& in ca.quod quidam.1. q. 1.& Ias.in d.§.si tibi indicium.nec quidem in foro conscientiæ peccat furem non indicans: quippe non hoc præcipitur, nisi fortè quis seruare voluerit monitionem euangelicam. nā si monitus eo casu pertinax fuerit in suo peccato, monentis est denuntiare ecclesiæ, iuxta c. nouit. de iudic. licet glo. in cap. nemo. de simon. contrarium tenere videatur, quæ debet intelligi quærente possessore, vt in d. c.qui furem. si quis enim quærenti domino mentiatur, peccat ratione mendacij: sed nemine quærente, non tenetur indicare.

Quod tamen intelligerem non procedere in enormibus, vt pote hæresis, maiestatis, & proditionis criminibus: in quibus sciens delictum hoc committendum reuelare tenetur, propter magnum periculum, teste Bart. in l. vtrum.ff. de parricid.& l.1.§.occisorem. ad senatusconsul. Silan. secus in cōmisso, nisi plene valeat probari, d.l. vtrū.

Pretium pro re inuenta nō potest quis licite accipere.

Ceterum pro re inuenta non potest quis licite pretium accipere, nisi gratis illi & mera liberalitate datū sit: sed pro re quærenda & inuenienda sic & l. falsus. §. qui alienum, ff.de furt. vbi Bar.l. nauis. §. sed si nauis. ad legē Rhodiam de iactu, Angel.in §.fi.Instit.de rerum diuis.

Indicare pro æstimare.

Indicatio pro æstimatione seu assertione.

Indicare quoque significat pretium constituere, æstimare, quod vulgò dicimus appretiare: inde indicatum vinum, id est appretiatum. Et indicatio, æstimatio est atque probatio, l.Iulianus. §. quod autem.in fi ibi, non debuit facilis esse ad temerariam indicationē. vbi Budæ.ff.de actio. empt. dicens indicare vendentis esse, mercari & liceri emptoris. Ego verò non improbarem quidem in hoc auctoritatem Budæi, quin hæc sit significatio & frequentissima apud rhetores, nec tamen ita videtur accipienda in illo.§. quod autē. sed pro assertione indicatio sumetur. siquidem ibi venditor rem suam æstimando non temere agit. nam potest emptor detrahere ex illo pretio, aliàs non emere.l.si voluntate.C.de rescind.venditio. sed male facit asseuerando quod ignorat, ideóque Iurisconsul. ibi dicit, non debere esse facilem ad temerariam indicationem, id est assertionem, vt latius dicam in meis no.interpret.

Indicere.

Est tamen differentia inter indicare primæ coniugationis, & indicere tertiæ: quia indicere est denuntiare, vt indicere bellum: etiā indicendo statuere, vt iudex indicit mulctam, l.aliud est fraus.§.fi.⁊. eod.& Rex indicit pecuniam populo, quasi statuendo præcipit pecuniam dare. Et indicit supplicationes Episcopus Clero, id est denuntiando præcipit vt fiant. Hinc indicere operas seruo, id est imponere, quales operas præstari sibi vult dominus, & eas præcipere soluendas, l. vt iurisiurandi, l. libertus. & l. imponi. ff.de oper.libertor.

Indicere viduitatē puellæ an possit testator.

Et testator si indicat viduitatē, id est præcipiat legando puellæ, seu vxori ne nubat, non valet præceptū: sed tollitur in tit. C.de indicta viduita.tollend. Bened. in reper. c.Raynutius.in verb.eidam Petro.in princip.de testam.

Indictiones & indicta.

Inde indictiones, seu indicta collectæ vocantur, l.indictiones. de anno. & tribut.libr.10. & in rubr. de indictio. ibidem.

Superindicta.

Superindictum, quod vltra indictum imponitur, vt in tit.C.de superindicto. eo.lib. vbi vocatur tributum auctū. multa super hoc iactant doct.in rub.C.de anno. & tribut. libr. 10. & do.Ioan. Mauri egregius consiliarius in senatu Burgundiæ in repet.l. vnic.C.quo loco mulieres munera subire soleant.lib.10.pag.40.vers.assertur.

Indicta causa damnati.

Alias indicta causa damnati dicuntur qui absentes non auditi sunt condemnati, teste Budæ.in annota.posterio.ad l. 2. ff. de custod.& exhibitio.reor. non ab indico, sed à sipino dictum dictu. indicta enim causa dicitur quasi non dicta.

De verb.inducere scripsi in l qui neque.⁊.eod.

Reus, quis.

Sequitur in text. *reum*. Reos dicimus teste Nonio Marcello non solum crimini & culpæ obnoxios, sed etiam honestæ rei, vel voti debitores promissi, à re quā debent deductū. l.nihil.in fi.ibi, eiusdē pecunię reus fuerat.ff.de inof. testa.l.1.ff.de duob.reis. vnde Iurisconsul. ait confessum reum in criminalibus, l. cuiusque.in fi.ff.ad leg.Iul.maiesta. sic & in ciuilibus pecuniæ reum. l. seruus si heredi. in fin. ff. de statulib.

statulib.§.cum tu.& l. Vranius.§.1.de fideiussor.

Reum à te quam debet etiam vocat text.in l. si debitori.ibi,post condemnationem reis indultum est.ff. de iudic. vbi scripsi.facit l.fi.in princ.ibi, & si reus non ignorauerit. quæ in fraud.creditor.l.delegare.de nouatio.l. Iulianus. in fi.de verb.obliga.

Reus pro debitore. *Reus pro fideiussore.* Reum heredem pro debitore vocat l. heres. §. quod si stipulator.de fideiussorib.Et fideiussorem loco rei.l.si plures.in fi.& l.ex persona.ibidem. Sic etiam fideiussor vocatur reus,in l.1.§.iubet.ff.de collatio.bonor.ibi,& reis & pignorib. recte de collatione caueri. iuncta l.habere. §. cautum intelligitur, siue personis siue fideiussoribus cautum sit. supra eod. & l. 1. §. exceptiones. quarum rerum actio non datur.

Reus stipulandi. Et non solum re dicitur reus obligatus, sed etiam verbis, l.& per iusiurandum. §. & si fideiussorem. ff. de acceptila.l.penult.iudica.solui.l.quod dictum. de pact.inde cui *Reus promittendi.* promittitur reus stipulãdi dicitur, & is qui promittit reus promittendi habetur,in l.1.ff.de duob. reis. & l. stipulatio non valet,& l.ex ea parte.§.in insulam. de verbor.oblig. l. amissi.de pignor.l.si fideiussorem.de condict.indeb.& passim per totum tit.ff.C.& Instit.de duob.reis.

Promissor. Stipulator. Sic promissor qui promittit.& cui stipulatur,stipulator. l.4.in fi.& l.sequ. in fin.ff.de verb. obligatio. Adpromissor verò dicitur fideiussor,l. in omnibus. ff. de solutio. dixi in l.sponsio.supra eod.

Duo rei stipulandi. Duo rei promittendi. Adhæc si res mihi & tibi promittatur, dicimur duo rei stipulandi, vt in titul.de duob. reis stipulan.& l. si duo rei stipulandi.ff.si quis cautio. si verò duo insolidum eandem pecuniam promittant, duo rei promittendi sunt, secus si separatim, vt in §.1.eod.l.1.& 2.ff.rem ratam haberi.d.l.si duo. §.1. si verò duo credant, duo rei credendi sunt. l. si duo.ff.de arbi.

Puto verò duos vocari etiam si tres vel decẽ promiserint, aut si viris centum promissum sit.§.1. & sequ.Instit. de duob.reis,firmat glo.in rubr.ff.eo.sicut dicuntur secundæ nuptiæ omnes post primas, vt in rubr.C. de sec. nupt. & in rub.de vulg.per iurium interpretes.

Hinc quoque duo rei debendi vocantur qui rem eandem insolidum debent, l. si duo.in fi.ff de arbitr. tuncque potest eorum quilibet insolidum, conueniri ac condemnari,per totum tit.ff.de duob.reis.

Reus satisdandi. Reus satisaccipiendi. Item reus satisdandi dicitur qui satisdedit pro aliquo, vel eius fideiussor extitit, vt scripsi in l.satisdationis.§. eo. & reciproce reus satis accipiẽdi qui promissores alieni debiti, vel facti,& fideiussores accepit.l.qui hominẽ. §. quidam.ibi,dici potest quotiens reus satisdandi reo satis accipiendi heres extiterit.ff.de solutio.

Reus criminis. Dicitur etiam reus criminis,criminosus,scelestus, l. defuncto eo qui fuit reus criminis,&c.ff.de public. iudic.l. si quis reum criminis.de custod. reor.

Reus capitis. Reus capitis. id est accusatus de capitali crimine, seu notatus,l.pen.ff.de accusatio.l. sed & si quis.§. illud.si quis cautio. ibi, illud sciendum est eum qui idcirco non stetit, quia capitis reus factus est.l.capitis.de fideiussor. Alias vocatur reus capitalis criminis. in l.qui cum vno. §. reus. ff. de re militar.l.bonafides,depositi.

Reus homicidij. Reus lenocinij. Reus homicidij, pro homicida,l.fi. circa fin. ff.de cust. reor. vel qui accusatus est homicidij. & idem in aliis dicemus, vt reus lenocinij.l.2.§.ideo.ff.de adul. l. prospexit. qui & à quib.

Reus sepulcrorum violatorum. Reus sepulchrorum, qui sepulchrum violauit.l.fi.ff. de sepulcro viola.

Reus falsi. Reus stellionatus. Reus culpa. Reus, de cuius re disceptatur. Reus falsi,l.cum falsi reus.de fals.Reus stellionatus,l.3. §.sed & si quis.ff.de crimin.stelliona.l. cum quidam.de iure fisci.Reus culpæ,l.idem iuris.in princip.ff.ad leg.Aquil. qui videlicet in culpa est.

Et generaliter apud veteres dicebantur rei hi omnes, de quorum re disceptatur, vt Cicero de Oratore testatur. vnde reus stipulandi & reus promittendi. hinc & conue-*Stipulationes cõuentionales.* tionales stipulationes sunt quæ ex conuentione reorum fiunt, reorum appellatione contrahentes intelligens, lege quinta. ff. de verbor.obliga. sed & quandoque Reus pro atrocitate facti sumitur, secundum Alcia. in lib.2. Parerg. cap.10.

Reum dare. Reum dare est aliquem debitorem delegare, id est debitorem concedere creditori ad soluendum id in quo debitor obligatus est,l.si rem.§.omnis.ff.de pignoratit.actio. l. delegare. de nouat.l.apud Celsum.§. item quæritur.3.de doli exceptio. l.cum seruus. ff.de verb. oblig. & l. si quis stipulatus sit Stychum.in fin.ibidem.superius dixi in l.verbum exactæ.

Reum accipere dicitur creditor qui alicuius obligationem recipit,l.si vero.§.1.ff.soluto matrimo.ibi,sed & si reũ maritus acceperit,expromissorémve.Aliis præterea modis vocatur Reus pro qualitate adiuncti, quod facillimè ex prædictis intelligere licebit.

Reatus pro culpa. Inde Reatus deducitur, qui sumitur interdum pro crimine, siue culpa: quemadmodum accipit Imperator in l. 1. C.de Iudæis,& in l.1.C. vbi senator.vel clarissimi, dicẽs reatum excludere omnem honorem.Et sic frequentius capitur in iure canonico.c.2.de foro compet. c. testimoniũ. de testib. cap. per vestras. de donatio. inter vir.& vxor.c. illa.de accusatio.vbi Feli.inter culpam & reatum assignat *Reatus & culpa quid differant.* differentiam,vt reatus delictum cum dolo denotet. Culpa autem ponitur pro negligentia non dolosa: quod tamen non putarem simpliciter esse verum.siquidem culpa generale nomen est,teste Bart.in l.quod Nerua. ff. depositi. ob id comprehendit tam dolum quàm negligentiam. reatum ergo continebit tanquam speciem culpæ. sic etiam culpa reatum parit,vt plenè scribam in l.latæ culpæ.§.eod.Et aliquando reatum pro veniali peccato exponit gloss.in cap. testamentum.6.distinct.videte & iudicate.

Reatus pro defectu. Interdum pro defectu,in c.innotuit. de electio. iuncta glo.ibi,sed reatus semper culpa est.ideo sufficit prima expositio.

Reatus pro conditione reorū. Quandoque reatus dicitur status seu conditio reorum, & qualitas, quasi ratus reus, id est arbitratus, quod est quando quis accusatur,interim eius status & conditio reatus appellatur:& in reatu esse,id est in statu reorum,sic in reatu constitutus bona sua potest administrare, l.auferetur in reatu.ff. de iure fisci. Et si pater in reatu criminis est,filiis impedimento ad honores esse non debet.l.3.§.quod si pater.de munerib.& honorib.

Adhæc si diutino tempore quis in reatu fuerit,id est in statu,& conditione rei,vtpote in carceribus,& in squalore carceris,aliquatenus pœna eius subleuanda erit, id est alleuianda,quod postea text. declarat.sic etiam constitutum est non eodem modo puniendos esse,qui longo tempore in reatu agunt,quàm eos qui in recenti sententiam accipiunt, l. si diutino. ff. de pœnis.est autem Reatus habitus ipse reorum,vt cum squalidi prolixa barba de salute litigant,& rerum suarum anxij satagunt, Alcia.lib.1.§.& in lib.2.Parerg.cap.10. vnde dicit Papa in c.cum dilecti. de accusa. ibi,ex labore tamen & pudore punitus, quos propter hanc causam incurrit huiusmodi leuis culpa leuiter ei valeat indulgeri.

In reatu qui decedit, integri statu decedit. Item is qui in reatu decedit, integri status decedit,l. fi. ff.ad legem Iul.maiesta.facit l.fin.§.fraudis.de bonis damnator. vbi sic ait:fraudis autem causa adoptio facta videtur, etiam si non in reatu, sed in desperatione rerum per conscientiam metu imminentis accusationis quis adoptet in hoc, vt ex bonis, quæ se amissurum cogitat, portio detrahatur. Et ita demum bona eius qui in reatu mortem sibi consciuerit, fisco vindicanda sunt, si eius criminis reus fuerit,vt si dãnaretur, morte aut deportatione afficiendus esset.ergo ante damnationem est in reatu.l.si.§.1.de bonis eor.qui ante senten.mortem sibi consciuer. & idem habetur in fi.ibi, in reatu decesserit,& in l.fin. C. illo tit.sic intelligit Budæ.in 2.annotat.in Pandec. dicens Iurisperitos errasse qui reatum pro crimine acceperunt, idem confirmans in commenta. linguæ Græcæ in princ. quem sequitur do.Corras.lib.2. Miscella.cap.20.sed videte iura. C. in in contrarium.

Interdum

Reatus pro pœna.

Interdum quoque reatus pro pœna accipitur in authen. de incestis nupt. in princip. colla. 2. ibi, vt necessitas sit eos quidem qui peccant sine reatu esse, eos autem qui innoxij sunt, tanquam peccantes puniri: vbi gloss. sic exponit.

Inter reos receptus, quis dicatur. Rei nomen in criminalibus, & ciuilibus quomodo sumatur.

Receptus inter reos dicitur tunc reus, quando reiectis exceptionibus declinatoriis dilatoriisque iudex in causa procedendum esse pronuntiat, teste Bar. & aliis in l. is qui reus. ff. de public. iudic. vbi in criminalibus loquimur de reo, intelligimus de accusato, vel de delinquente, l. vestem sordidam rei nomine. ff. de iniu. si verò in ciuilibus, intelligimus de debitore vel de conuento in ius, l. stipulatio ista. §. sicut. ibi, ex parte rei, ibidem. & l. eum qui in fin. ibidem. l. properandum. C. de iudic.

Reus principalis.

Et reus principalis dicitur ad differentiam fideiussoris, vel alterius, qui alieno nomine se obligat. l. minor. 6. ff. de minor.

Deferre reũ.

Detulisse. Deferre reum est denuntiare, accusare, l. delator. & l. deferre. ff. de iure fisci, abunde scripsi in l. delata. supra eod.

Arguere.

Arguisse, id est argumentis & probationibus reum conuicisse. Arguere siquidem est demonstrare & argumentis probare crimen cõmissum, l. licet. §. fi. ff. nautæ, caupo. stabular. ibi, vt certi hominis factum arguamus. l. 2. ad leg. Iul. repetũd. & l. de tutela. C. de in integr. resti. l. 3. de adulter. ibi, nisi pater maritum infamem arguat. l. desiderium. C. depositi. l. si voluntate. C. de rescind. venditiõ. l. si filiusfamilias. ibi, euidens arguatur eius sententia. ff. de iudic. l. cum mater. in fin. ibi ; nam cum inofficiosum testamentum arguitur. de inofficios. testam. l. solent. in fi. ff. de præscrip. verb. & quod liquido constare non potest argumẽtis cognoscitur. l. non omnes. §. à barbaris. ff. de re militari. l. denuntiasse. §. fi. ibi, falsis argumentis. de adulter.

Arguere quis non dicitur, nisi cõuincat.

Quod facit ad quæstionem sequentem: si statuto cautum fuerit vt si quis arguerit aliquẽ de hæresi, consequatur certum præmium, si quidem denuntiauerit, at nõ probauerit, non habebit præmiũ: quippe non dicitur arguere, nisi quoque eum conuincat, l. si quis in graui. §. si ex stipulatu. ff. de senatusconsult. Silan. l. 2. C. quib. ex caus. serui pro præmio. vbi Alberic. & in l. diuus Adrianus. col. 2. in glos. 1. ff. de custod. reor. vbi dicit generalem consuetudinem ita interpretari, quæ in iudiciis seruanda est, & sic debet intelligi.

Arguere pro reprehendere.

Interdum arguere pro reprehendere, monere, ca. qualiter & quando. 2. de accusa. vers. & quia nõ possunt omnibus complacere, cum ex officio suo teneantur non solum arguere, sed etiam increpare.

Arguere pro accusare.

Arguere pro accusare ponitur, vt hic declaratur, & probat l. diuus. 2. circa mediũ. ff. de custod. reor. ibi, si quis erit qui eum arguat. l. lege. §. item diuus. de sicar. §. impuberes. Instit. de suspect. tutor.

Arguere pro argumentari. Argumẽtum duo debet habere de iure ciuili.

Etiam arguere est argumentari: inde argumentum dicitur quasi argute inuentum, quòd argute inuentum sit. Et de iure ciuili duo debet habere, quòd scilicet concludat necessariò, & generaliter. necessariò, vt in l. neque natales. C. de probat. cap. in præsentia. de probatio. Generaliter verò concludere debet, l. si remunerandi. §. si cui. ff. manda. l. non omnium. ff. de legib. testis est Alber. in verb. argumentum.

Argumentum vt concludat iure canonico quid exigat.

Iure autem canonico ad hoc vt concludat argumentum exigit tria: primò quod religioni cõueniat: secundò quod disciplinæ cõgruat: tertiò quod saluti proficiat, text. in c. cõsuetudo. 1. distinctio. & quibus modis arguatur in iure scribit Bal. in l. conuenticula. C. de episc. & cleric. & Euerard. in locis legalib. ac Cantiuncula in topica, & Hegendorph. in dialec. legali, ac Petrus Andræ Gamarus in sua dialect. legali.

Conuincere.

Sequitur in text. *Accusasse & conuicisse.* Et sic qui debet aliquem accusare, debet eum denuntiare, accusare & conuincere. Conuincere autem aliquem est testibus vincere, vt not. glos. in l. fin. C. de compens. facit text. in l. 2. C. quor. appel. non recipiant: tamen glos. dicit hic posse conuinci per confessionem, per iudicia, aut alias, vt probat iste text. Panor. & alij in c. at si clerici. de iudic. Hinc dicimus conuictum, Gallicè *attaint & conuaincu*. Et propriè per testes, instrumenta, & alia argumenta, non per confessionem: siquidem per confessionem superatus alio nomine & vsu communi loquendi dicitur confessus. quod subseruiet ad declarationem multarum ordinationum Regiarum.

Confessus.

Præmium indicanti quomodo detur.

Insuper est notandum quod si detur præmium indicãti bona alicuius, quod is qui ea demonstrat, probare debet ad illum pertinere, & sic conuincere illum super his bonis: alioqui non habebit præmium. doct. in l. 4. §. si tibi. ff. de condict. ob turpem caus. vbi plene doct. Sic igitur hæreticorum delatores consequi debent tertiam partem bonorum, veluti cautum est in consti. Reg. in titul. *des Lutheriens*. ordi 9. art. 31. intelligendo vt hic.

IDEM LIB. II. DE OMNIBVS Tribunalibus. Lex cxcviij.

Vrbana prædia omnia ædificia accipimus, non solum ea, quæ sunt in oppidis, sed & si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis, vel si prætoria voluptati tantum deseruientia: quia vrbanum prædium non locus facit, sed materia.

Omnia ędificia tam in ciuitatibus quàm in oppidis, vel in villis constructa, etiam si stabula, vel voluptatis gratia facta sint, dicuntur vrbana prædia, & horti in ædificio superstructi: secus si horti consistant in reditu, vt linarij & olitorij. hoc in summa vult text. declarando quæ superius dicta sunt in l. vrbana familia. s. eod. nempe quod ibi generaliter dictũ fuerat rustica prædia ea esse quæ ruri sunt, vrbana quæ in vrbe, declarat iste text. hortos nihilominus contineri appellatione vrbanorum, cum videlicet in reditu non consistunt: alias inter rustica connumerantur, vt inferius dicetur.

Ædificium quid.

Ædificium ab æde & facio dictum existimat Varro. Et sic omne ædificium gratia vsus hominis factum, vrbanum prædium vocatur. sic & tabernæ appellatione declarat Iurisconsult. omne vtile ad habitandum ædificium venire, l. tabernæ. s. eod.

Ædes in plurali.

Et ædium appellatione continetur omnis species ædificij, l. qui ædes. in fi. ff. de incend. ruina, & naufrag. l. ambitiosa. de decret. ab ord. faciend. l. tigni. s. eod. l. eleganter. §. nõ solum. ibi, ædificia diruit. de dolo. l. & si forte. ibi, deposuerit ædificiũ. si serui. vindicet. Lucas de Penna in l. maximarũ. col. 2. C. de excusatio. munet. lib. 10. Adhæc appellatio ædificij aut superficiem significat, aut solum quoque, cui ædificium superpositum est, l. si fundum sub conditione. §. qui fundum. ff. de lega. 1.

Ædes in singulari.

Sed quamuis ædes prædia vrbana dicantur, interdũ tamen Iurisconsul. exprimit ædes, & vrbanum prædiũ, scilicet elucidationis vberioris gratia, l. eorum. in fin. ff. de damno infecto. sicuti licet ædes in singulari pro sacra dicatur communius; nihilominus Iurisconsult. etiam ædem sacram dicit, in l. æde sacra. ff. de contrah. emptio. & in l. si reus. ibi, in æde sacra deponi. de procurator. l. stipulatio ista. in fi. de verb. oblig. Et ædes sacras, in l. si in aliquam. ff. de offi. proconsul.

Ædem quoque in singulari numero etiam pro domo sæpe apud auctores probatos inueniri testatur Alex. in lib. Genial. 6. cap. 9. videre l. 1. § apud Iulia. ibi, oportere igitur rem deponi in ędem aliquam, donec de hereditate iudicetur, & l. ei apud. in fi. ff. depositi.

Ædicula.

Diminutiuum autem est ædicula, id est ædis sacræ appendix, vt docet Budæ. per illum text. in l. sacrilegij. 2. in princ. ff. ad leg. Iul. pecula. sed in meis not. interpret. clarè demonstro vix id sustineri posse.

Ædificare.

Hinc verbum ædificare est propriè ædes facere: veruntamen interdum ponitur & refertur ad quoduis aliud genus constructionis, veluti nauẽ ædificare dicit Iuriscõsul. in l. aufertur. § quod à pręside. ff. de iure fisci. & sepulchrorum gratia ædificare non solum qui nouum opus molitur intelli

intelligendus est, verum is quoque qui vult reficere, l. 1. in fin. ff. de mortuo inferend. Adhæc insulam, id est domum ædificare, in l. sin autem. §. pen ff. de rei vindic. & l. si ego. in fin. de Publicia. Ampla ædificia ædificare, in l. ex duobus. de negot. gest. Altius ædificare, l. 4. de seruitutib. vrba. prædior.

In oppidis. quid sit oppidum Iurisconsult. docet in l. pupillus. §. oppidum. ℐ. cod. vbi etiam scribam.

Stabulum pro hospitio.

Sed & si forte stabula sint. A staudo stabula dicuntur, & sunt diuersoria & hospitia in quibus peregrini longo tempore fessi stant, quę veteres stabula dicebant, vulgo tabernæ vocantur. l. si pecuniam. in fi. ibi, à ruina in stabulo oppressus, vel vehiculo obtritus. ff. de condict. caus. dat. l. lex Cornelia. §. tantum. ff. de iniur. ibi tantum igitur ad meritoria vel stabula non pertinebit. §. item exercitor. de oblig. quæ ex quasi delicto nascunt. Instit. Potest igitur capi stabulum etiam pro quacunque statione, seu habitatione, & pro loco in quo aliquis stare consueuit, Græci σταθμὸν vocant: vnde & prostibulum dictum, locus ante stabula positus, in quo meretrices quæstus gratia copiosioris habendi, ex concurrentibus illuc aduenis manebãt. hinc mulieres illæ dictæ sunt prostibulæ.

Prostibula. *Prostibula mulieres.*

Stabulũ, pro statione equorum.

Alias verò & frequẽtius stabulum dicitur equorum, & aliorum animaliũ statio & locus, in quo degunt: & quamuis moderni vix in hac significatione putẽt reperiri apud Iurisconsultum, pluries tamen ego reperiri, nempe in l. æquissimum. in fin. ibi, stabulum, quod erat domus iumentis & carrucis vacans. ff. de vsufruct. l. fin. ibi, qui à stabulo abegit domitum pecus. de abigeis. l. palam. ff. de ritu nuptiar. vbi gloss. & l. fundi. §. 1. ibi, nec interest in stabulo iaceat sterquilinium, vel stramenta, an aceruus sit. de acti. empt. l. Seiæ. §. Tyrannæ. de fund. instruct. l. in omnibus. C. de curs. public. lib. 12.

Hara. Equile. Bouile. Ouile, seu Caula. Caprile.

Præter hoc tamen generale stabuli vocabulum, specialia quoque nomina habent huiusmodi animaliũ loca pro vario animantium genere, scilicet quo sues concluduntur, hara dicitur: vbi equi, equile, vbi boues, bouile: & oues, ouile, siue caula: caprile à capris, Græcè ἱππυλις vocatur, vel σηκός. Quæ quidẽ capræ sunt culturæ, potissimum arborum inimicæ ac veneno, vt docet Varro libr. 1. de re rustica cap. 2.

Stabulare.

Et Græcè stabulare vel stabulari dicitur, ἱππυλίζομαι, alias stare vel habitare, vel in stabulo collocare; vnde stabularius is est qui stabuli animalium curam exercet, vel hospes qui alios recipit, l. 1. §. caupones. & l. nauta. & in rub. ff. nautæ, caupo. stabu. & in rub. furti aduers. nautas, caupo. stabularios. l. athletas. §. ait prætor. de his qui no. infam.

Meritoria loca.

Sequitur in text. *vel alia meritoria.* Meritoria dicuntur loca quæ gratia quæstus locantur, & multoties pro tabernis seu hospitiis, in quæ viatores diuertunt. Dicta sunt autem meritoria à mercede, teste Valla lib. 4. c. 10. facit l. lex Cornelia. §. tantum. ff. de iniur. Et cum constituto tempore ex habitatione cũ suis rebus discedunt inquilini, migrare dicuntur, vt in l. 1. ff. de migrando. Et conductoribus olim erat consuetum Calendis Quintilibus, id est Iuliis migrare. is enim dies conductioni erat primus, vt vult Cicero lib. 2. ad Quintum fratrem. & sic intelligetur. l. cũ in plures. ff. loca. & l. qui balneum. qui potior. in pignor. habeãt. quod elucidat Budæ. in l. vlti. ff. de Senator. & Augusti. de emenda. iuris lib. 4. c. 14. dixi ego in 1. tomo commenr. in consti. Reg. in tract. de liter. obligat. art. 6.

Migrare. *Dies migrandi olim constitutus.*

Taberna meritoria.

Adhæc taberna meritoria est hospitium mercenarium, quo licet cuilibet danti mercedem introire. inde equi meritorij, qui locantur gratia quæstus. vnde Iurisconsult. in l. æquissimum. § fi. ff. de vsufruct. sic ait: item si domus vsusfructus legatus sit, meritoria illic facere fructuarius non debet. Quod autem dicit meritoria non facturum, ita accipe, quæ vulgo diuersoria, vel fullonica appellantur: diuersoria capiens pro hospitio, vulgo *logis*, & fullonica, quæ ad fullonem spectant, vt ars fullonica: volens dicere non posse locari exercenti illam artem fullonicam vilem & fœtidam.

Merere, pro mercede alicui inseruire.

Nempe merere est mercede alicui inseruire & operari. inde miles ibi domicilium habere videtur, vbi meret, id est vbi stipendiis militat, etsi nihil in patria possidet. l. municeps. ff. ad municipal. mandatis milites prohibebãtur in ea prouincia in qua stipendia mererent vxorem ducere. l. præfectus. & l. eos. ff. de ritu nuptiar. De hoc verbo loquitur Iurisconsul. in l. 3. §. 1. ff. de donatio. inter vir. & vxor. & l. miles. & l. item miles. de re iudica. Ita quoq; meretrix à merendo, quod mercede suam exerceat operam, c. meretrices. 32. q. 4. mereor autem mereris alias significat dignũ esse, vt mereris excusationem, id est dignus es excusatione. l. vetum. §. ex facto. ff. de minorib. inde meritũ pro beneficio præstito, sicuti innumera extant exempla apud Cicero. & refert Valla lib. 5. c. 99.

Meretrix à merendo. Mereri, id est dignum esse.

Merum imperium.

Merum imperium alias dicitur quasi purum, id est ab omni separatum mistura, l. imperium. ff. de iurisdict. omn. iudic. sic stipulationes prætoriæ dicũtur, quæ à mero prætoris officio proficiscuntur, hoc est solius prætoris iurisdictioni relinquuntur, non alterius iudicis, l. 5. de verborum obligationibus, Alciatus in l. 1. de prætoriis stipulationibus.

Prætoriũ pro loco, in quo Prætor ius dicit.

Sequitur in text. *vel si prætoria voluptati tantùm deseruientia.* Prętorium locus est in quo prætor ius dicit. vt in Euãgelio, non introierunt in prætorium vt non contaminarentur, sed manducarent Pascha. glos. in l. omnes. Cod. de Episcop. & cleric.

Prætorium pro domo Prætoris. Prætoris appellatio quid contineat. Prætoriũ pro domo ampla & Regia.

Secundò prætorium etiã vocatur domus in qua prætor habitat. & prætoris appellatione magistratus omnes continebantur, cui exercitus pareret, vt est apud Fenestellam de magistratib. Roma.

Tertiò prætorium significat domum amplam, magnificam, Regiam seu Imperialẽ. l. nulli iudicum qui prouincias regũt in ciuitatibus in quibus sacra palatia, aut prætoria sunt, liceat his relictis priuatorũ sibi domos ad habitãdũ, veluti prætoria vindicare, sed sacratissima modis omnibus inhabitare palatia seu prætoria cogantur, vt hac necessitate compellantur eorum reparationi prouidere. C. de offic. rector. prouinc. Inde qui his præsunt, præfecti prætorio vocantur, qualis est magnus magister hospitij Regij, teste Budæo in rubr. ff. de offic. præfect. prætor. & prætorium etiam tabernaculum ducis exercitus dicitur, vt est apud Liuium & alios.

Præfectus prætorio. Prætoriũ pro ducis tabernaculo.

Prætoriũ pro domo priuatorum magnifice constructa in agris.

Quartò domus etiam priuatorum magnifice in agris constructa vocatur prætorium, l. plenum autem vsum habere debet, si & villæ & prætorij ei relictus est. ff. de vsu & habita. l. 2. de seruit. rusticor. prędior. l. prædiis. §. 1. de legat. 3. l. Titia. §. Gaius. ibi, prætorium vxoris vocat. de lega. 2. l. iniuriarum actio. §. si quem. ff. de iniu. ibi, ante prætorium meũ piscari prohibeam: vbi accipitur pro domo magnifica iuxta mare: quas domos ita magnificas in agris constructas vocant Galli *folies*. siquidem stultum est iuri tam culta ædificia habere sine reditibus: plus enim eis reficiendis impẽditur, quàm possint emolumenti afferre. l. mediterraneæ. C. de anno. & tribut. lib. 10.

Vrbana etiã castra dicit idem quod prætoria Iurisconf. in l. si maritus. §. legis. vbi Budæ. ff. de adul.

Prætoria via.

Item via publica dicitur prætoria seu consularis, in l. 2. §. viarum. ff. ne quid in loco publico, ibi publicas vias dicimus quas Græci basilicas, nostri prætorias, alij consulares vias appellant.

Prætorius. Prætoriũ ius.

Inde prætorius quod est prætoris seu quod ad prætorẽ pertinet, vt ius prætorium quod prętores introduxerunt, quod interdum honorarium dicitur, in l. ius autem. §. fin. cum l. seq. ff. de iustit. & iure, & in §. prętorum. Instit. de iure natur.

Materia quid.

Sequitur in textu, *Quia vrbanum prædium non locus facit, sed materia.* Materia dicta est quasi rei mater, quod ex ea efficiatur, Græcè ὕλη teste Luca in lege, maximarũ, col. 2. C. de excusation. muner. libr. 10. vnde vult dicere text. hic, quod locus in quo ædificium constructũ est, non facit vrbanum prędiũ, quippe nõ refert vtrũne sit locus an in ciuitate ad discernẽdum vrbanum à rustico: sed materia, id est

ædificium

ædificium facit vrbanum prædium. Qualem autem materiam hic intelligere debeamus, nonnulli perperam interpretati sunt vrbanum prædium, intelligentes ex ea materia qua regulariter constant ædificia, lapidibus scilicet, calce, arena, gypso, & cæmentis, etiam si ruri constructa sint: si verò fierent ex materia rustica, vt pote ex terra, arundinibus, stramentis, & alia simili materia, ex qua regulariter construuntur villæ rusticæ, putarunt tunc demum dici rusticum. Sed econtra vanam eorum esse distinctionem patet: vt si appareat contrario modo quę ex hac materia rustica ædificium habitandi causa construxisse, nihilominus dicendum erit vrbanum ædificium, teste Alcia. quia non tam materiam inspicimus quàm patrisfamilias animum & ipsius destinationem. Sic igitur intelligemus locum solum seu aream etiam in ciuitate nō facere vrbanum prædium, sed materiam, id est ædificium, seu ædificatum. nam eo ipso quod factum est ædificium, vrbanum vocatur prædium, per istum tex. dicentem, omnia ædificia vrbana dici prædia.

Vrbana prædia omnia ædificia dicuntur. Vnde regulam generalem eliciemus, omnia ædificia dici vrbana prædia. quippe cum totum dicat tex. nil excipit. quamobrem huic decisioni standum est, arg. legis, Iulia. ff. de lega. 3.

Amplia, etiam si illud ædificium esset solum, & ab aliis prorsus separatum, vt in via forte vel ruri, dum habitationis gratia factum sit: quicquid in contrarium iactent recétiores. cum enim ait text. *in oppido & villis*, non ita præcise sunt hæc intelligenda, vt excludat cetera ædificia aliis in locis constructa. quid enim si in ciuitatibus? quamobrem interpretabimur hæc gratia exempli fuisse posita, non negando quin solæ tabernę etiam in loco prorsus ab aliis remoto dicantur ædificia vrbana, argu. auth. cassa. C. de sacrosanct. eccles.

Nec refragatur nobis sententia contraria dicentiū, non satis esse ædificia habitationis hominum gratia facta, nisi & ea iuncta sint continentibus ædificiis, per §. stabula. iuncto hoc text. ibi, *in villis & vicis:* quia respondeo d. §. stabula. loqui in stabulo concludendis animalibus destinato: quemadmodum & in simili text. noster hic loquitur de hortis quos pręcipue gratia redituum inde colligendorum habemus. Ceterum in aliis ædificiis contrarium patet ex hoc text. & aliis in hac materia allegari solitis, vt l. cum prætor. ff. de iudic.

Addunt ipsi locum non facere ædificium vrbanum, sed materiam, scilicet continentium ædificiorum: vt si in cōtinentibus ædificiis sint, statim vrbana dicantur. quod manifeste reprobatur per istum text. dicentem generaliter vrbana prædia omnia ædificia esse, non solum quæ sunt in oppidis, sed & in villis, & in vicis. siquidem villa proprie domus est extra vrbem etiam sola, prorsus separata, & ruri constructa. *Villa quid.*

Alias etiam sequeretur maxima absurditas, quod nulla prætoria aut etiam palatia principis (quæ passim videmus, & decet Regiam maiestatem separari à domibus priuatorum) vocari possent vrbana prædia, sed rustica, quemadmodum etiam domus instar insulæ.

Econtra etiam contingeret aliud absurdū, quod si ædificium iunctum esset horteis, vel aliis domibus rusticis, hæ domus rusticæ ratione illius continuitatis quam allegant, efficerent vrbanum prædium: quod quam ridiculū sit, patet. nam rusticum non potest facere vrbanum, arg. l. quod si nolit. §. qui mancipia. ff. de ædilit. edict. vbi glo.

Stabulū quomodo prædiū vrbanū fit & rusticum. Quamobrem adhærendo primæ regulæ, eam quoque ampliabimus secundum nostrum text. in stabulo gratia habitandi parato, vt tunc dicatur vrbanum prædium vbicunque situm fuerit, etiam si non in continentibus ædificiis. verum quoad stabulum solum concludendis animalibus paratum, intelligas non esse prædium vrbanū, nisi domui sit contiguum. l. eo iure. §. stabula. ff. quib. caus. pignus vel hypoth. tac. contrah. cuius text. verba refero: stabula quæ non sunt in continentibus ædificiis, quorum ea prædiorū numero habenda sunt, dubitari potest. & quidem vrbanorum sine dubio non sunt, cum à ceteris ædificiis separata sint, ratio naturalis est, quia stabulum sic acceptum sit gratia pecorum, quæ sunt in fructu & reditu. ideoq; dicitur rusticum, quando separatum est: sed quando contiguum, eo quod vrbano adhæret, vrbanum dicetur. l. quæ religiosis. ff. de rei vindic. Et huius est sententiæ Cepol. in tract. de seruit. vrbanor. prædior. cap. 11. & Alcia. hic, & communiter Doct.

Limitantur prædicta cum ædificia principaliter forent constructa fructuum & redituum gratia. nam argumento ducto ab hortis circa fin. text. ibi, *plurimum in reditu sunt*, ista quoque ædificia dicentur rustica. Idem si ad vsum rusticum esset cōstructum ædificium, per l. quemadmodum. ff. de supellectili lega. vbi sic scribit Labeo: Quemadmodum vrbanus seruus & rusticus distinguitur non loco, sed genere vsus: ita vrbana penus & supellex ad vsum vrbanū, non ad locum vrbanum, aut peregrinū dirigenda est: multumque interest penus & supellex ea quę in vrbe sit an vrbana legetur, vel promittatur. vnde supellex vrbana dicitur quæ ad vsum vrbanum parata est, rustica quæ ad vsum rusticum. *Ædificia rustica quæ dicantur.*

§. Proinde hortos quoque si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum est in vrbanorum appellatione contineri. planè si plurimum horti in reditu sunt (linarij forte vel etiam olitarij) magis hæc non sunt vrbana.

Horti dicuntur quod in eis semper aliquid oriatur. vnde inter octo agrorum genera viliorem putat hortū Lucas de Penna in l. vsum aquæ. col. pen. C. de aquæductu, lib. 11. Alias etiam veteres hortum latius accipiebant pro villa, quod ibi oriretur qui arma capere possent. vnde Plinius lib. 19. cap. 4. sic ait: duodecim tabulis legum nostrarum nusquam nominatur villa, semper in ea significatione hortus, in horti verò significatione prædium. *Hortus vnde.* *Hortus pro villa.*

Propriè vero sumendo hortos quidam fiunt animi gratia tantum, & ad delectationem, l. æquissimum. §. fructuarius, ibi, & si forte voluptuarium fuerit prædium, viridaria, vel gestationes, vel deambulationes. ff. de vsufruct. Inde hortorum delicias, quod homines magnopere in eis sicut in studio docti delectentur, vocat Imperator in l. vsum aquæ. C. de aquæd. libr. 11. Et quia ex his hortis domus redditur salubrior & amœnior, si sint in ædificiis. id est intra ædificia, vel contigua, ob id inter vrbana computantur prædia, vt hic, & in l. prædiis. §. qui domū ff. de legat. 3. vbi vendita domo venditur hortus intra continentia domus existens. Alias domum etiam ornatissimā sine hortis non domum, sed ergastulum, & tenebricosum carcerem, appellandam existimat Francisc. Crapald. lib. 1. de partib. ędiū cap. 5. Quorum tamen hortorum inopiam excusare apud Parisios ob hominum frequentiam. Et plenius de his hortis Bened. in ca. Raynutius. in verb. & hortum. de testam. quos primus perhibetur instituisse Epicurus philosophus voluptatis amantissimus, vt nobis testatur Cicero in libr. de natura Deorū. Et in hac significatione solet scribi cum aspirationis nota, ad differentiam verbi ortus, quod originem significat. *Hortus propriè quid.* *Hortos quis primus instituit.*

Addunt alij differentiam, quod hortus in singulari & plurali pro hortis olitoriis accipitur: in plurali verò pro arboribus consitis, teste Valla lib. 3. ca. 9. quæ differentia non exacte seruatur. *Hortus singulari, & horti in plurali, quid differāt.*

De his hortis loquitur text. in l. 1. §. adeundi. ff. quand. appellan. sit, & l. cum vsumfructum. Quib. mod. vsusfruct. amitta. & l. penul. de donatio. inter vir. & vxor.

De viridariis scripsi in l. impensæ. in fi. §. eod.

Sequitur in text. versic. *plane si plurimum horti in reditu sunt, linarij forte, vel etiam olitorij*, &c. Tripliciter legitur iste text. primò linarij à lino: quippe si hortus sit linarius, id est linum producens, hortus ille describendus est inter rustica prædia, quia principaliter ad reditus augendos colitur, vsuique rustico destinatus est. Alij habent lignarij id est,

etiam si hortus sit lignarius, præcipuè videlicet ad reditum lignorum paratus, inter rustica connumerabitur, vt scripsi in l.carbonum.§.cod. l.ligni. de legat. 3. Interdum quoque legitur, vinearij, in quo scilicet est vinea. Sed vtcunque legatur si principaliter ad reditum augendum factus sit, vrbanus non est.

Vt horti vrbanorum appellatione cōtineantur, quæ requirãtur.

Sic igitur duo requiruntur hic, antequam vrbanorum appellatione contineantur horti: primò quod in ædificiis sint, id est intra ædificia, vel in cōtinētibus ædificiis: & ita prorsus à domibus separati non continentur inter vrbana, vt patet ex principio huius §. proinde. id quidem in hortis intelligendo, non in ceteris ædificiis, quantumuis separatis & disgregatis: quippe locus non facit vrbanum prædium, sed materia. id est ædificium quod in hortis non est: alias ratione ædificij vrbanum est prædium.

Secundò requiritur quod in reditu non sint, quemadmodum sunt olearij, linarij, olitorij, vel alij id genus, per hunc text. in versic. plane si plurimum horti in reditu sunt: & tunc non sunt vrbana prædia.

Olus.

Olus oleris dicitur omnis herba quę in vsu cibarij exercetur, ab alendo. a, in o, mutata dictum, eo quod veteres oleribus alerentur, antequam fruges vel carnes essent in vsu. Et de his oleribus loquitur text. in l. plenum. §. Iubentius, alias Iuuentius. versic. pomis autem & oleribus, & floribus & lignis videndū. ff. de vsu & habita. inde olitor qui hortum colit, & exercet olus ac vendit: de quo extat parœmia, sæpe olitor est opportuna locutus: & in Euangelio nominatur hortulanus.

Olitor.

Hortulanus. Olitorius.

Olitorius adiectiuum, quod ad olera pertinet, vt hortus olitorius, in quo olus crescit: & forum olitorium, in quo olus venditur, quod Romæ diu macellum vocitatum fuit. facit l. æquissimum. §. fructuarius. ibi, vt forte hortos olitorios faciat, vel quid aliud, quod ad reditum spectat. ff. de vsufruct.

Nec omittendum lecturæ quoque diuersitatem esse in princip. vers. plane. & secundum antiquos libros lego sic: *Plane si plurimum horti in reditu sint*, cui lectioni melior cōgruit sensus, nempe si delectationis gratia magis quàm reditus hortus fiat, inter vrbana prædia computetur: secus si plurimum in reditu consistat, per d. §. fructuarius.

Alio modo legitur, *si plurium horti*: quæ lectio mea sententia licet in idem recidat, minus tamen quadrare videtur: imò quodammodo superflua. quamobrem primæ adhærerem, legendo, plurimum, sicut etiam legit Cepo. in tract. de seruit. vrban. præd. cap. 11.

Hanc verò legem ne quis infructuosam, aut solis hærentem verbis arbitretur, ostendam non mediocris esse vtilitatis: siquidem primò seruiet ad declarationem tit. ff. de seruitutib. vrbanor. prædior. & rustic. prædior. Quod illæ dicuntur seruitutes vrbanæ siue prædiorum vrbanorū, quæ debentur vrbanis prædiis: rusticæ verò, quæ rusticis prædiis. Quippe seruitus omnis denominatur à prædio dominante, tanquam à digniori, gloss. & Doct. in verb. computanda. l. 1. ff. de seruitutib. rusticorum prædior. l. quæritur. ff. de statu hom. Cepol. in tract. seruit. vrbanæ. cap. 11 Ias. in §. æque. col. 3. Insti. de actio. Vrbanum autem prædium secundum nostrum text. appellamus omne ædificium, etiam si ruri sit, vt patet hic, & l. 1. ff. communia prædiorum. & §. prædiorum. Instit. de seruit. l. ei qui. in fin. de petitio. heredita.

Seruitutes vrbana quæ.

Prædium pro ædificio.

Interdum quoque Iurisconsul. vocat ædificium prædiū, in l. ancillarum. in fin. ibi, nam & in multorum virorum prædiis honestorum lupanaria exercentur. ff. de petitione heredita.

Seruitutes rustica quæ.

Rusticæ seruitutes seu rusticorum prædiorū sunt, quæ rusticis prædiis debentur, & per hoc intelligetur rubr. ff. de seruitu. rustic. prædior. sciendo prædium rusticum id esse quod gratia percipiendorum vel colligendorum fructuum sit, vel plurimum est in reditu, vt hic, & l. locus. in fi. supra cod. & ego scripsi in arbor. seruitutum. Alias Iurisconsul. vocat rusticas res, & ædes vrbanas, in lege tugurij, supra eod.

Horreū prædium vrbanum.

Sic igitur horreum dicitur prædium vrbanum. l. si horreum. ff. in quib. caus. pignus vel hypothec. tacitè contrahat. videte in l. impensæ. in verb. horreum. supra cod.

Nauis vrbano prædio conuenit.

Adhæc nauis vrbano prędio magis conuenit quàm rustico, vt in l. pen. §. fi. ff. de his qui deiec. Bal. in l. certi iuris. col. 2. C. loca.

Molendinum inter vrbana prædia cōputatur.

Molendinum verò quia plurimum est in reditu, computatur inter vrbana prædia, secundum Cepol. in d. ca. 11. De quo molendino Papa loquitur in cap. cum olim. 1. de offic. delega. & de molendino ad ventum, in cap. manumissa. De decim.

Idem censet in furno rurali Bald. in l. certi iuris. col. 2. C. loca. quod facit ad intellectum tit. C. de diuers. prædiis vrbanis & rusticis, lib. 11. & l. fin. de debitorib. ciuita. lib. 11. vbi patruus meus Rebuff. in vlti.no. dicit per illum text. possessores rusticorum prædiorum magis idoneos quàm vrbanorum: quia subiacent vrbana maioribus periculis, vt pote incendio, ruinæ, & aliis, quàm rustica: vt no. in l. 2. ff. solut. matrimo.

Rusticorum prædiorū possessores magis idonei quàm vrbanorum.

In vrbano prædio quis capi non potest.

Secundò prodest hoc scire, quod in vrbano prædio, id est in domo quis pro debito capi non potest, l. plerique. cum l. sequ. ff. de in ius vocand. Sed in rustico prædio sic. §. si duo fratres. de fra. de nouo benefic. inuesti. Cepol. in d. cap. 11. circa fin. lege, nemo de domo. ff. de regul. iur.

Vrbana villa.

Tertiò per hunc tex. intelligetur quæ vrbana villa appelletur, videlicet ea pars domus quam sibi dominus ruri retinet, quæ prætorium dicitur in l. plenum. ff. de vsu & habita. scilicet quia amœnius, elegantiusque solet ædificari quàm rustica: ideo solet vrbano decorari nomine, quasi vrbani nitoris & elegantiæ. rustica verò villa est illa villæ pars quam villicus colonus sibi habitandam obtinet, & suæ familiæ. l. videamus. §. inter conductorem. vbi Budæ. ff. loca.

Rustica villa.

Villa trifariā dicitur.

Trifariam igitur villa diuiditur: prima vrbana est illa quam dominus sibi habitandā elegit, d. l. plenum. secunda est rustica, quam villicus sibi ad habitandum recipit. l. videamus. in fi. locati. Tertia est fructuaria, in quam fructus vehuntur, Gall. *la granche*, à grano: vnde à vehendo villam dictam censet Varro lib. 1. ca. 2. de re rustica. quod à villico in eam conuehantur fructus, & euehantur cum veneunt. De familia rusticana, & vrbana dixi in l. vrbana familia. supra eod. vrbana mancipia, & serui vrbani in l. is qui natus est. infra eod.

Villa à vehendo.

Villa suburbana.

Quartò dicitur etiam Suburbana villa, quæ est iuxta vrbem, l. 1. §. adeundi. ff. quand. appelland. sit, & Suburbanū vocatur prædium quod est iuxta ciuitatem, vt horti in suburbiis, l. 1. §. 1. ff. de reb. eor. qui sub tutel. sunt. & l. si prædiū. C. de præd. minor. & suburbana possessio dicitur quæ iuxta vrbē est, in l. vxorē. §. legauerat. ff. de lega. 3. Et Imperatoris Seueri oratione prohibiti sunt tutores & curatores prædia rustica, vel suburbana distrahere, l. 1. in princ. ff. de reb. cor. l. 3. C. si quis ignorans res minoris.

Suburbanum prædium. Suburbana possessio.

Suburbia.

Quo pacto dicuntur suburbia ciuitatum vici iuxta ciuitatem, ca. si ciuitas. de senten. excommun. in 6. scripsi in l. 2. §. cod. inde suburbani vocantur incolæ qui degunt in illis suburbiis. l. 2. C. vbi senator. & clarissimi. l. in defensorib. de defensorib. ciuit. ibi rusticos, suburbanosq; non patiarjs affligi.

Vrbicus, a, um.

Quintò declaratur. l. nam quod. §. si ita ff. de penu legata, vbi dicitur vrbana penus, quæ vrbico vsui est destinata. vrbicus enim adiectiuum, id est quod ad vrbem pertinet, vel quod vrbis est, vt ibi, & in l. quemadmodum. ff. de supellectil. lega. l. sed milites §. scribit. de excusa. tutor. l. fin. §. sed cum antiquitas. ibi apud vrbicam præfecturā. C. de curator. furios. & via vrbica, id est vrbis, in l. 2. §. interdictum. ff. ne quid in loco public. & vrbicam procurationem in l. verum. §. ex facto. ff. de minor.

Vrbica via.

Vrbana plebs & rustica.

Sextò vrbana plebs, quæ degit in vrbe: rustica, quæ ruri, l. vna. C. de capita. ciui. censib. eximend. lib. 11. & in eod. lib. vt nemo ad suum patrocinium suscipiat rusticos vel vicos eorum, ibid.

Inde

Prætor vrbanus, & peregrinus. *Vrbanæ tribus.*

Inde prætor vrbanus qui in vrbe inter vrbanos & ciues ius reddebat: peregrinus qui inter exteros, l. 2. §. deinde cũ post aliquod. ff. de orig. iuris. l. 1. §. 1. de reb. cor. qui sub tutel. Et quatuor tribus Seruius Tullius adiecit, quas vrbanas appellauit: in quas manumissos, si reipubl. Ro. participes esse vellent, vt vna cum ciuibus cẽserentur, distribuit. in has postea quatuor vrbanas Q. Fabius Rullus omnem forensem factionem postea excretam censor coegit: quod adeo populo gratũ fuisse dicunt, vt ex hoc maximi nomen assequi meruerit, teste Alexan. lib. 1. Genial. c. 17. inde sanctum est vt vrbani magistratus ab omni sorde se abstineant, néve plus doni munerisve in anno accipiant, quàm quod sit aureorum centum, l. eadem. in fin. ff. ad legem Iul. repetund. vrbanicos milites pro vrbanis dicit Iurisconsul. in l. qui mittuntur. §. præfectus. ff. ex quib. caus. maior.

Vrbanici milites. *Vrbanæ arbores, & siluestres.*

Vrbanæ quoque dicentur arbores quæ non sunt siluestres, id est mites arbores, quæ fructu, aut aliqua dote, vmbrarúmve officio humanos iuuant, & quia opera hominum fiunt non improbe dicentur vrbanæ: siluestres verò quæ sine opera hominum producuntur, teste Plinio lib. 16. cap. 19.

Vrbana habitatio. *Vrbanæ ædes.* *Vrbanus pro faceto.*

Vrbana habitatio, l. item quia. ff. de pact. vrbanæ ædes, in l. tugurij. supra eod.

Frequenter etiam vrbanus dicitur facetus, disertus, qui scilicet in verbis, gestu, & vsu quendam præ se fert vrbis morem. Et plus honorãdi sunt ciues etiam mediocres nobilis ciuitatis & magnæ, quàm alij rustici vel ciues alterius ciuitatis mediocris aut infimæ, vt ait tex. in l. vna. vbi pōderat Rebuff. C. de Alexand. prima. lib. 11. Alia vrbana dicere supersedeo, quia multa superius diximus in l. vrbana familia.

PAVLVS. LIBRO VIII. AD Edictum. Lex cxcix.

Absentem accipere debemus eum qui non est in eo loco in quo petitur. Non enim trans mare absentem desideramus. Sed si forte extra continentia vrbis sit, abest. Ceterum vsque ad continentia non abesse videtur, si non latet.

Absens quot modis dicatur. *Abesse intelligitur, qui à tribunali abest.*

Cum superius in l. mulieres. §. 1. cum l. sequ. fuerit declaratum quando res dicatur abesse, hic de persona: ad cuius intellectum præmittendum est quem pluribus modis absentem dici. Primò in iudiciis, vt abesse videatur is qui in iure non est. l. 4. §. prætor, ff. de dãno infecto: vnde cum causa damni infecti sit per iudicem expedienda, quia celeritatem desiderat, l. 1. & seq. ibidem. abesse is intelligetur qui à tribunali abest, l. non tantum. §. abesse. ff. de fideicōmissar. liberta. vt hic procedi possit etiam ad receptionem testium tam in ciuilibus, l. si quando. C. de testib. cap. 2. illo tit. quàm in criminalibus. nam licet de iure absens damnari non possit, secus per contumaciam de iure & consuetudine Regni, vt refert Boer. in decis. Burdegal. q. 63. minor. contumax.

Adhæc si vocatus ad ostensionem rei litigiosæ faciendam, quod nostri pragmatici *faire veuë* dicunt, si non interfit eo loci, in quo demonstratio fieri debet, absens dicetur, c. 1. & 2. de libelli oblatio. l. si irruptione. ff. finium regundor.

Item in distributionibus quotidianis habendis absens dicitur qui non est in eo loco in quo dantur, licet alibi forsan in ecclesia esset, cap. 1. & per totum. de cleric. nō resid. illo tit. in 6. scripsi in gl. concordat. Franciæ. §. 1. de collat. in verb. distributionum. Et scholastic. quando possint in absentia distributiones quotidianas recipere, docui in scholastic. priuileg. 31.

Absens quomodo dicatur episcopus.

Absens præterea dicitur Episcopus qui non est in domo episcopali, cui forte desideramus quidpiam insinuare, vel alios actus penes illum tanquam Episcopum exercere, vt scripsi in tract. nominatio. q. 14. Et alius quilibet beneficiatus quando non debitam præstat residentiã in suo beneficio. Sic etiam Theologus quando nō residet in sua præbenda Theologali. gloss. residentiæ. & gloss. absens. de collatio. §. 1. in eisdem concorda.

Absens vt dicatur officialis regius.

Eadem ratione dicetur Officialis regius absens, qui nō est in loco in quo habet officium: vnde cautum est ordina. Regia. vt quilibet officium obtinens regium residere debeat in loco officij: & generaliter quando necessaria est ad aliquem effectum præsentia personæ, nisi illa præstetur, habetur absens quoad illum effectum, vt infinitis aliis comprobari potest exemplis.

Absens, qui extra vrbis cõtinentia est.

Alio modo & proprie secundum nostrũ tex. absens dicitur qui extra vrbis continentia est, etiam si non sit trans marc, dummodo sit extra ciuitatem. idem fuit dictum in l. collegarum. §. fin. supra eo. his verbis: *Qui extra continentia vrbis est abest.* Ceterum vsque ad continentia non abesse videbitur. Et alibi Iurisconsult. ait: Abesse reipublicæ causa intelligitur is qui ab vrbe profectus est, licet nondũ prouinciam excesserit. l. abesse. ff. ex quib. caus. maior. & absentia eius qui reipubl. causa abest, neque ei neque alij damnosa esse debet, l. absentia. ff. de reg. iur.

Absens reipublica causa.

Absens quoad præscriptionẽ.

Absens etiã dicitur quoad præscriptionem, is qui non est in prouincia, nempe inter præsentes præscriptio currit per decem annos, inter verò absentes per viginti, §. 1. Institutionib. de vsucapio. & l. fin. Cod. de præscriptio. longi temp. Et eadem prouincia dicitur seneschallia, balliuia, seu gubernamentum, quando is contra quem præscribitur est in eo regimine & districtu. Alias absens. gloss. in d. l. fin. in verb. in vna, quam ibi Faber & alij approbant, & ego scripsi: Faber & alij in §. 1. colum. 2. Instit. de vsucapio. hodie moribus nostris potissimũ in hac patria consuetudinaria sunt huiusmodi præscriptiones fere omnes reductæ ad præscriptionem triginta annorum, vt scripsi in tit. de præscriptio. abunde quoque in meis interpre. ad ius canonicum.

Præscriptiones in Gallia quot annis præscribantur.

Archiepiscopatus prouincia est.

Sed quoad declarationem prouinciarum non est omittenda canonistarum opinio, volentiũ Archiepiscopatum dici prouinciam in c. fi. vbi Card. in no. de maior. & obed. & doct. in c. de quarta. col. fi. de præscriptio. Alexan. in disputa. incipien. Sigismundus. col. 16. & Ias. in l. imperium. col. 7. num. 19. ff. de iurisdictio. omni. iudic. Cui sententiæ adhærendo putarem ego quoque in eadẽ prouincia censeri illum qui est in eodẽ Episcopatu, quoad præscriptionem, vt plene scribit Aufrer. in decis. Tholosa. qu. 42. & Ioan. Francisc. Balb. in tract. de præscriptio. in prima parte quartæ partis principal. q. 2.

Absens & is est, qui extra diœcesim est.

Adhæc pater absens dicitur qui est extra diœcesim ad hoc vt filius sine eius consensu agere possit, quamuis alias sit in patris potestate, l. si longius. §. fi. ff. de iudic. l. cum filiusfamil. viaticum. ff. si certum peta. Aufrer. in decis. Tholos. qu. 24. Alioqui in iudicio sine patris cõsensu stare prohibetur. l. fi. §. necessitate. C. de bonis quæ liber. nisi in quibusdam casibus, quos gloss. & doct. colligunt in l. lis nulla. ff. de iudic. & Soci. regu. 151. incipien. filiusfamil. in iudicio.

Absens qui nō est in sua domo.

Præterea dicitur absens qui non est in sua domo l. denique Cinna scribit: eum qui absentem accepit vxorẽ (forte in domo patris puellæ, vel in domo aliena, vt hic Parisiis) deinde rediens (hic vir) à cœna (extra domũ suam habita) iuxta Tiberim periisset, ab vxore lugendum responsum esse, respondet Vlpia. ff. de ritu nuptiar. Sic igitur cõstat absentem vocari quæ aberat à sua domo, quamuis aliter hunc tex. intelligant doct.

Absens, qui vbi sit ignoratur.

Ita dicitur absens ille qui ignoratur vbi sit, & an sit, l. si ita pater absit, vt ignoretur vbi sit, & an sit. ff. de ritu nuptiar. hinc dicit gloss. in cap. non oportet. de consecra. distinct. 5. quod beneficium illius conferri poterit: sed eo reuerso collatio erit nulla, vt in praxi benefic. in titul. de reproba. benefic. viuen. impetra. in 8. pœna. nu. 21.

Absens quoad stipulationem quis dicatur.

Item quoad stipulationem dicitur absens, qui vocẽ alterius non exaudit, & nil respondet. l. 1. ff. de verbor. oblig. vbi Bar. & doct. §. 1. Inst. illo tit. & §. fin. de inutilib. stipula. ibid. l. inter absentes. C. illo tit. dicetur in l. coram. ℐ. eod. cap. auditis & intellectis. de electio.

Absens, heres, qui extra territoriũ ius dicentis est.

Item heres absens dicitur qui est extra territorium ius dicentis, l. heres absens. ff. de iudic. Bar. in l. 3. §. fi. q. penult. de duob. reis. & ad hoc vt fideiussor possit conueniri non discusso principali. §. 1. in authentic. de fideiussor. colla. 1. vbi gloss. in verb. præsentes. glo. & Doct. in l. fin. si certum petat.

Furiosus & loco absentis est, & loco absentis non est.

Furiosus tamen absentis loco non est habendus, vbi requiritur illius voluntas: si quidem in eo deest animus. sic intelligitur l. 2. ff. de procurator. at vbi filius aliquid operari potest absente patre, vel eo non contradicente, aut negotium eo absente geri, quod non potest facere eo præsente, vt iniuriarum mouere actionem: tunc patet furiosus loco absentis habetur, l. sed si vnius. §. filiofamilias. ff. de iniur. ibi, nam & hic pater eius loco absentis est. l. 2. in fi. soluto matrimo. l. vbi non voce. in fin. de regul. iur. Et absentes dicuntur quoad consensum præstandum, & vt aliquid coram eis fieri possit. l. diem proferre, §. coram. ff. de recept. arbitr.

Aliis etiam modis quis dicitur absens, prout subiecta dictat materia, vt in l. 2. §. si absens. ff. si ex noxal. caus. agat. l. profectitia. §. sed si proponas. ff. de iure dotium, l. 2. §. voluntatem. & l. si cum dotem. §. eo autem tempore. ff. soluto matrimo. l. vbi absunt, vbi Bal. de tutor. & curat. dat ab his. l. quotiens. in fin. ad municipal. Alexand. in l. 1. in 2. no. de verbor. obligat. l. fin. de in integrum restitut. & l. testamento, de alimen. & cibar. lega. l. quia absente. C. de procurator. l. ea quæ. C. quomod. & quand. iudex. ca. quia propter. c. coram. & ca. dudum. 2. de electio. vbi Panor. & alij in cap. licet. de foro competen. cap. causam. de dolo. cap. potuit. de locato. cap. si de legatus. de offic. delega. clem. vt hi qui. de ætate & qualita. Et Maleret. in tract. de electio. fol. 85.

Cardinales quomodo absentes dicantur.

Sic absentes dicuntur Cardinales quoad Papæ electionem, qui scilicet extra ciuitatem sunt, vel continentia illius vbi Papa mortuus est, c. vbi periculum. §. 1. de electio. in 6. facit tex. in l. fi. C. de leg. lib. 11. vbi Rebuffus inquit, quod ad consilium ciuitatis vocandi sunt in ciuitate, nec expectandi, nec quidem vocandi sunt absentes extra vrbem, & continentia ciuitatis, vt hic.

Præscriptio decennalis & vicennales.

Infinitisque aliis in iure articulis subseruire potest: verbi gratia, quoad præscriptionem decennalem inter præsentes & vicennalem inter absentes, vel etiam ad restitutionem minoris, dum ipse ab hereditate abstinet, quia vocandi sunt qui in vrbe sunt. Absunt verò qui extra sunt, authen. si omnes. vbi gloss. C. si minor se ab heredita. abstinuerit. & in l. subsignatum. §. attestari est absenti denuntiare. supra eodem.

Canonicus quomodo absens dicatur.

Adhæc absens dicitur canonicus qui extra vrbis continentia est, vt ad electionem vocari debeat, si commode possit, cap. cum in ecclesiis de præbend. in 6. si tamen alij canonici viderent quod Papa vel Legatus posset eos præuenire, interim dum vocarent absentes, liceret tunc etiam non vocatis absentibus procedere. Hostien. in §. qualiter. versic. quid si timeant. de electio. quem refert glossa in verb. non valeant, §. visam, de collatio. in pragma. sanctio.

Trans mare.

Sequitur in tex *trans mare*, id est vltra mare, l. verum. §. ex facto. ff. de minor. ibi, cum susceptam tutelam non alij soleant deponere quàm qui trans mare reipub. causa absunt l. vtique. in fi. de rei vindic. ibi, trans mare misit. l. si mulieri. quib. mod. vsusfruct. amitta. ibi, trans mare profecta, l. 3. §. cum extaret, de Carbo. edict. ibi, qui forte trans mare abierat. & l. 1. de nautic. fœnore.

Trans flumẽ.

Trans flumen, l. 4. in princ. ff. de noxal. ibi, quid si contemnat dominum, vel cum transflumen sit seruus videnté quidem sed inuito domino noxam noceat.

Interdum hæc dictio componitur, vt transfiguratæ res, de quibus scripsi in d. l. mulieris. §. 1. 5. eod.

Transferri elucidaui in l. vinaria vasa. & in l. conuentionibus. infra eod.

Transisse, l. Herennius. supra eod.

Transigere, l. transacta. cum l. seq. infra eod.

Transfungi.

Transfungi in l. ædiles. 2. §. quæsitum. ff. de ædil. edict. vbi de mula quæ non potest transfungi vt sana non sit, id est si non patiatur se mutari de vno loco quadrigæ in aliũ, quadrigam vehendo. Traiicere, vide in l. hæc adiectio. supra eod.

Desideramus. De verbo desideramus scripsi in l. sæpe. supra eod.

Forte. Scripsi etiam de verbo forsan & forsan in glo. concordator. in verb. dispensationum. dicens interdum esse notam assertionis. adde quæ scripsi in l. ostentum. supra eod.

Vsque. In huius dictionis interpretatione quibusdam ex nostris satis visum fuit dubiam eã esse dicere. alij alios citando altercantur, nil certi afferentes. ego verò pro virili significationem eius ex intimis Iurisconsult. responsis inquirendo, rem omnem pro varietate subiectorum distinguendam esse censui, hoc quo sequitur modo. Nempe interdum hæc dictio vsque respicit tẽpus, vt vsque ad biennium quis promoueri non teneatur, & tunc bienniũ includitur, scilicet quod infra illud tempus promoueri non teneatur, vt scripsi in formul. dispensa. de non promouẽdo, in praxi beneficial. facit l. 1. in fi. ff. de minorib. iuncta. l. 3. & sic capitur in citationib. & dilationib. si termini sint compatibiles, vt docet Bald. in §. & quia. col. 7. vers. extra. no. de his qui feud. dare possunt. allegat. not. in cap. 1. de ordina. à non suo episco. l. & puto. §. vsusfruct. ff. famil. ercisc. l. sicut. quib. mod. vsusfruct. amitta. Et qui promisit vsque ad Calendas Iulij, ipsæ quoque continentur, l. cum qui ita. ff. de verb. obli. & qui vsque ad aduentum successoris administrare potest, ipse aduentus expectandus est, l. meminisse. ff. de offic. proconsul. l. emptor. in fin. de pact.

Vsque ad tẽpus relatiui.

Interdum respicit personam, in l. post duos. C. de aduoca. diuersor. iudicior. ibi, à primo vsque ad sexagesimum quartum Imperialibus beneficiis censemus perfrui, l. fi. de senator. ibi, senatores autem accipiendum est eos qui à patriciis, & consulibus vsque ad omnes viros illustres descendunt. l. 2. ibi, vel si quis alius vsque ad Centurionem. ff. de his qui no. infam.

Vsque ad personam relatiũ.

Alias respicit numerum, vt vsque ad duos aureos. l. id id est. ff. de dolo. Aliquando respicit actum, vt vsque ad infinitum, l. nuptiæ. consistere. ff. de ritu nuptiar. & vsque ad mortem voluntas durat. l. cum hic status. §. si sponsus. de donatio. inter vir. & vxor. l. 1. de sacros. eccl. & ambulatoria est defuncti voluntas vsque ad mortem. l. 4. ff. de adimend. lega. vsque ad certum modum capere, l. qui testamentum. ff. de proba.

Vsque ad numerũ relatiũ.

Regula igitur ex præmissis resultat, dictionem vsq; accipi inclusiuè, verbi gratia fideiussor si promittat vsq; ad centum aureos, vt centum etiam videatur promittere. l. rogatus. ff. manda. ibi, nam vsque ad eam summã in qua rogatus erat fidem eius spectasse videtur qui rogauit. d. l. id est vsque ad duos aureos. ff. de dolo. l. si cum exceptione. §. quatenus. quod met. caus. Et periculum subire venditor vini debet vsque ad degustationem, ipsa quóq; degustatio includitur. l. 1. §. 1. ff. de pericul. & commod. rei vẽd. Longinus ex equestri ordine ad præturã vsque peruenit, id est prætor etiam extitit, l. 2. circa fin. ff. de orig. iuris. Alias etiam vitium corporale vsque ad animum peruenire scribit Vlpia. in l. 1. §. interdum. ff. de ædilit. edict. & l. ob quæ vitia. ibid. l. cum quidam. in fin. ibi, vsque ad tertiam centesimæ pendent. de vsur. Bart. in d. l. meminisse. de offi. proconsul. & ibi plenè Alber.

Vsque inclusiuè accipitur.

Maximè quando non ponitur respectiue, vt dicit Bart. in d. §. liberto. vt si lex dicat se tueri institutũ vsque ad partem virilem, & in ipsa virili tuebitur. l. nam secundum. ff. de legat. præstand. Et emancipatum tueri prætor debet vsque ad dimidiam, cum alius est filius in potestate, l. 1. in fi. si tab. testam. nullæ extab.

Vsque quando nõ accipitur inclusiuè.

Limitate primùm regulam præfatam non procedere quando lex aliter disponeret: vt si vsque ad sententiam fideicommissarius commoda percipere debeat, non includetur

eludetur sententia, per l.3. in princ. & §.1. ff. de vsuris. l.1. §. sinautem. an per alium caus. appella. reddi possint. ita si committatur causa vsque ad sententiam, non includetur ipsa sententia, l. à iudice. & authen. ibi posita. C. de iudic. vbi doct. l. Mela. de aliment. & cibar. lega. ff.

Secundò non procedit, cum de contraria mente constaret, vel absurdum resultaret, vt in l. filiusfamil. §. 1. ff. de lega. 1. vbi libertus ab intestato decedens potest à patrono fideicommissum relinquere vsque ad partem debitam, siquidem pars debita patrono non cadit in fideicommissum: nec quidem in illa parte grauari poterit.

Vsque ad diē dominicam. Tertiò idem si quis vsque ad diem dominicam comparere debeat. dies enim dominicus excludetur, l.2. C. de tempor. appella. absurdum quippe esset illo die iudicium exercere, l. fin. C. de fer. Et si quis promiserit dare capones vsque ad quadragesimam, excludetur ipsa. nec enim licet eo tempore carnes edere, c. quadragesima. de consecra. distinct. 5. authen. quod locum. C. de dote cauta non num.

Vsque rebus limitatis inclusiuè. Quartò vitiatur regula cum hæc particula vsque respiceret res limitatas, vt tunc etiam stet exclusiuè, veluti si quis vendat vsque ad talem viam, eam non censetur vendere, sed tantum suum prædium certis limitibus præfinite, l. quædam testamento. ff. de lega. 2. ita si quis vendat prædium vsque ad certum flumen, non cōtinebitur flumen, l. 1. ff. de fluminib. l. fi. de via public. facit l. quæsitum. de tutel. intelligite nisi illa limitatio esset de fundo, vt si vendat vsque ad ripam, ripam quoque vendidisse censeatur, lege, riparum. ff. de rerum diuis. & si vendam vsque ad talem arborem quæ est de fundo, & ipsa arbor vendita censetur, l. arbor. communi diuid. quemadmodum & præfectus vrbis iurisdictionem habet inclusiue vsque ad centesimum lapidem. l.1. ff. de offic. præfect. vrb. quod melius ex coniecturis dignoscitur, veluti si quis vendat fundum vsque ad domum, tunc demum censebitur vendita domus cum pretium fuerit æquipollens & fundo & domui, tex. iuncta glo. in l.1. in verbo, agendo. ff. de superficieb. & l. semper in stipulationibus. de regul. iur.

Vsque in odiosis non accipitur inclusiuè. Quintò nō habet locum in odiosis, glo. in l. id est vsque ad duos annos ff. de dolo. l. si cui. de accusatio. quod reprobat Bar. in d. l. patronus. ideo dicerem intelligendum cum hoc diceretur in lege, vt in l. saccularij. §. sunt quædam. ff. de extr. crim. ibi, hanc rem præsides exequi solent grauiter vsque ad pœnam capitis, quia & ipsa res mortem comminatur, postquam declaratur ibi crimen comminari mortem. Ergo vsque ad pœnam capitis intelligetur etiam de pœna capitali, & propter verbum grauiter exequi. idem in c. quicumque. §. hæretici. de hæretic. in 6. vbi hæretici & fautores ad nullum beneficium ecclesiasticum vel officium publicum admitti debent, nec filij eorum vsque ad secundam generationem, & secundum gradum in linea paterna declarat Papa, in materna primū gradum in c. statutum. 2. ibidem, & sic declarationi Papæ standum est.

Vsqueadeo. Interdum hæc dictio vsque iungitur alteri dictioni, vt vsqueadeo, l.1. ff. quib. mod. vsusfruct. amitta. circa fi. ibi, vsqueadeo autem capitis deminutio eum demum vsumfructum perimit, qui iam constitutus est, vt si in singulos annos vel menses, vel dies legatus sit, is demum amittatur qui iam præcessit. l. item veniunt. §. eos. ff. de petitio. heredita. l.1. §. ait prætor. de dolo. l. scriptus. de religios.

Vsquequo. Vsquequo, l. si suspecta. §. 1. ff. de inofficios. test. ibi, & ideo datæ in eo libertates atque legata vsquequo Falcidia permittit, suam habet potestatem, id est quousque, donec. l. si mulier. 1. ff. de iure dotium.

Pleraque alia conscribit Bar. in d. l. patronus. §. liberto. ff. de lega. 3. & ibi Gofred. Salignac. & remissiue do. Andreas Tiraquel. in tract. de vtroque retract. §.1 glo. 11. multos suo more congerit doct. ego quoque de hac dictione scripsi in tract. de senten. pronissio. artic. 2. glo. 3. in 1. tomo commentat. in consti. Regias.

Latitare. Sequitur in fin. tex. *si non latitet.* Latitare est cum tractu, id est spatio aliquo latere. Vlpian. in l. Fuluius. §. latitare. ff. ex quib. caus. in possess. eatur. igitur qui latitat, & se occultat, quamuis sit intra vrbis continentia, potest domi citari, quia pro absente habetur, vt hic: nec tamen per horam solum continendo se domi, latere vel latitare dicendus est: sed spatium aliquod temporis oportet intercesse iudicis arbitrio relinquendum.

Reum latitātem quomodo fideiussores defendant. Secundò reo latitante post litem contestatam, ita demum fideiussores eum defendere videbuntur, si vel vnus ex his eum pro solido defendat, vel omnes, vel quidam ex his vnū procuratorem dederint, in quem iudicium transferatur. l. licet. in fi. ff. de procurator.

Citatio domi facta, valet in Gallia. Tertiò de generali consuetudine Regni Franciæ valet citatio domi facta, etiam si prima fuerit ad totam causam, cum scilicet ibi non inuenitur citandus, soletque apparitor referre nō potuisse illum reum inuenire, & ea propter domi citasse. nec est hodie sub iudice lis, vt dicebat gl. in l. ex consensu. §.1. ff. de appella. Et huius consuetudinis meminit Ioan. Faber in §. fi. de pœna temere litigant. in Instit. & Aufrer. in stylo parlamen. in 1. parte rubr. de appell. §. & supradictæ. & ego plene scripsi in tract. de citatio. in 3. tomo commen. in constit. Reg.

De verb. latere scripsi in l. locus. supra eod.

§. Abesse non videtur qui ab hostibus captus est, sed qui à latronibus detinetur.

Captus ab hostibus non videtur abesse, secus in illo qui à latronibus detinetur. ratio traditur in gl. nam captus ab hostibus pro mortuo habetur, cum sit seruus hostium. §. seruitus. & §. seq. Inst. de iur. perso. Et sic procuratorem habere non potest. l. ab hostib. in princ. ex quib. caus. maior. Alcia. hanc rationem impugnat. nam etiam qui mortui sunt abesse dicuntur l. mulieris. §. fin. supra eod. igitur secundum eum verius est aliter secundum materiam subiectam accipi. ita cum hic respectu petitionis loquamur, non poterit captus ab hostibus, neque tanquam absens vocari citatione in domum suam delata: sed eius successor vocandus erit. in capto verò à latronibus aliud est, licet ei propter iustam causam prætor succurrat, l. succurritur. supra, ex quib. caus. maior. hæc Alcia.

Alciati opinio improbata. Alij verò, quibus ista minus satisfacere videntur, tex. ipsum contorquent, & legunt absque negatione: sic videlicet, abesse videtur qui ab hostibus captus est. sed his omnibus reiectis text. negatiue legendo, prout communiter legitur, illius germanum hunc esse intellectum putarem: nempe cum superius eum absentem dixisset qui est extra continentia loci quo petebatur: resultabat dubium in eo qui captus est ab hostibus, aut à latronibus detentus, an isti inquam eodem modo, censerentur abesse, cum maxime extra continentia viderentur esse? Quod dubium soluendo Iurisconsul. distinguit & separat hos duos casus, contrariam in singulis ferendo decisionem: quod videlicet ab hostibus captus abesse non censeatur: à latronibus verò detentus sic. Diuersitatis autem rationem, vt quæ omnem hoc in loco parit difficultatem, paucis aperiam. Captus enim ab hostibus aut redit à bello, aut moritur in eodem.

A latronibus captus absens dicatur, non verò ab hostibus captus. primo casu cum fictione iuris postliminij semper fingatur fuisse in ciuitate, nequaquam potuit hic dici abfuisse, nisi cum maxima legum omnium antinomia introducentium huiusmodi fictionem iuris postliminij in fauorem eorum qui profecti sunt ad militiam: quemadmodum multoties econtra fingit lex eum qui præsens est abesse, veluti pupillum & furiosum, lege, coram. vbi scripsi, supra eo. Bar. in lege, si is qui. ff. de vsucapio. Et aliis quoque casibus absentem habet pro præsenti. l. quæsitum. ff. de lega. 3. scripsi in scholast. priuil. 11.

Præsens pro absente. Aut & secundo casu moritur captus in bello, & tunc etiam propter fictionem legis Corneliæ fingentis eum decessisse prima hora suæ captiuitatis, aut etiam absque illa fictione cum verè mortuus sit, perabsurdum esset contra mortuum absentiæ incommoda iudicare. quod enim dicitur eum ab humanis abesse, idem est quod mortuum dicere: non autem quod absens in sui vel suorum præiudicium esse censeatur, aut alias simpliciter absens, prout vult noster tex. siquidem multum interest

dicere quem simpliciter abesse, aut secundum quid, vtpote si loquamur de præsente. id est eo qui est intra continentia vrbis Parisiensis, nihilominus secundum quid poterimus eum quantumuis præsentem, alio quodam respectu dicere absentem, videlicet à ciuitate Romana, vel absentem à domo, vel ab ecclesia cui deseruire tenebatur, & aliis infinitis modis, qui tamen non illam arguunt absentiam quam noster text. explicat. Aut si velimus hæc omnia omittere, possumus dicere nostrum text. non loqui de mortuo in bello, sed tantum de capto, vt licet ille vere sit extra continentia vrbis, tamen iuris fictione succurrit lex, ne talis vsquam vel absuisse vel absens esse censeatur.

A latronibus captum cur non eodem fauore prosequitur lex quo ab hostibus captum.

Ceterum quoad detentum à latronibus, licet re vera non magis adsit quàm ab hostibus captus, non tamen æquali fauore prosequitur eum lex qui propter priuata forte negotia inter latrones incidit, quo scilicet amplectitur illum qui tuendæ reipublicæ gratia sese hosti obiiciendo succubit. nec mirum quoque si contrariam isto casu ferat decisionem hic Iurisconsul. relinquendo eum qui detinetur à latronibus, sub nudis iuris terminis, & absque vllo fauore, vt quemadmodum alius quiuis, ita hic abesse censeatur.

Absenti quomodo succurratur.

Sic igitur notandum est eum qui captus est ab hostibus, quum primum reuertitur, omnia bona recuperare, ac si nunquam fuisset post limites patriæ. §. si filiusfamilias. quib. mod. ius patriæ potesta. soluit. in Instit. & in titul. ff. & C. de captiuis. quamdiu verò abest, succurritur ei non tanquam absenti, sed tanquam capto, veluti satis declarat, si rectè ponderetur, l. 1. ff. ex quib. caus. maior. dicens absenti succurri, siquid de bonis eius diminutum erit, siue in vinculis sit, vt captus à latrunculis: siue in seruitute hostiumque potestate sit. siquidem tres hic aut quatuor casus introducit text. quibus prætor etiam maiori subuenit, eumque restituit: primum si absens fuerit, & si in vinculis apud latrones, siue in seruitute hostiumque potestate sit. hæc igitur casuum diuersitas denotat ab hostibus captum nequaquam absentem censeri. facit l. item ei. ff. eod. ex quibus caus. maior. quamobrem non tanquam absens, sed velut captus censendus est: intellige quoad absentiæ damnum euitandum: nempe quoad lucrum nil aut parum ei proderit. vnde videmus eum nil per vsum sibi dum captus est, acquirere posse, nec cœptam possessionem implere, lege, ait prætor. §. is autem. ff. eo.

Iura belli, captiuitatis, & seruitutis aliter hodie obseruata atque olim.

Verum hodie iura hæc belli, captiuitatis & seruitutis cessant inter Christianos, secundum Bar. in l. hostes. ff. de captiuis. & dicam in l. quos nos. infr. eo. Quamobrem asserunt nonnulli immutata quoque ea quæ dicuntur hic, vt hodie captus à Christianis censeatur absens, quemadmodum à latronibus detentus: vnde tutius esset ei quoque procuratorem constituere, suæque absentiæ aliis omnibus modis prouidere, vel etiam curatorem dare suis bonis, ne dissipentur interim: vt docet Alberi. in d. l. ab host. per tex. in l. 1. in fi. ff. de muneribus & honor. Quæ de absentibus dicta conferre possunt ad statuta, teste Ioan. And. & Dom. in c. vbi periculum. §. 1. col. vlt. de elect. in 6. refert Felin. in c. quoniam. col. vlt. princip. vt lite non contesta. dixi in §. 1. in verb. residentiæ. de collatio. in concorda.

Statutum vel ordinatio, vt absens damnari possit, an valeat.

An verò statutum vel ordinatio valeat, vt absens damnari possit, valere decidit Bal. in l. ne diu. C. de pœnis, quia cum non posse damnari est de iure positiuo, & non de iure naturali, teste Bald. in l. absentem. C. de accusatio. & no. doct. in l. omnes populi. ff. de iustit. & iure. multa scripsi in d. l. mulieris, §. 1. & seq. supra eod.

Detinere ad personas & res refertur.

Postremò examinando verba text. finale verbum est *detinetur*, quod varie refertur. ad personas videlicet, vel ad res, alias etiam ad iura: nempe dicitur persona detineri siue retineri, pro eo nonnunquam quod Iurisconsul. dicit publica custodia coerceri, in l. succurritur. ff. ex quib. caus. maior. facit l. ab hostibus. §. 1. illo titul. & in l. qui commeatus. ibi, vel à latronibus detentum. ff. de re militari.

Res autem detineri dicuntur, cum eius non sunt qui tenet illas, sed eas forte depositi nomine aut alio de facto retinet, l. 3. §. 1. ff. de tabul. exhibend. ibi, agendum. sic dixi de verb. tenere, vt ad nudum factum regulariter pertineat: vt seruus tenet vestem seu detinet: ad differentiam verbi possidere, quod ad ius respicit. l. stipulatio ista. §. hæc quoque. ff. de verbor. oblig. scripsi in tract. nominatio. quæst. 9. nu. 10. vbi alia videri possunt.

Detinere ad ius relatum.

Interdum quoque hoc verbum detinere refertur ad ius, vt detentionem seruitutis dari. l. vna, in fin. ff. de remissio.

IVLIANVS LIBRO SECVNDO. Digestorum. Lex cc.

Hæc stipulatio, NOXIS SOLVTVM PRÆSTARI: non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam executionem & coertionem capitalem habent.

Noxa solutus quis dicatur.

Elucidat hic Iurisconsultus noxæ appellationem, ad priuatam referri & non ad publicam coercitionem. exempli gratia is qui vendidit seruum, promisitque noxis solutum esse, tenebitur de noxis priuatis. sic etenim interpretatur Vlpianus in §. quod aiunt. lege, quis sit fugitiuus. de ædilitio edicto: quod aiunt ædiles, noxa solutus non sit, sic intelligendum est, vt non hoc debeat pronuntiari, nullam eum noxam commisisse: sed illud, noxa solutus est, hoc est noxali iudicio subiectum non esse. ergò si noxam commisit, nec permanet noxa solutus videtur. Noxas autem accipere debemus priuatas, hoc est eas quæ committuntur ex delictis, non publicis criminibus, ex quibus agitur iudiciis noxalibus. l. quis sit fugitiuus. §. quod aiunt. de ædili. edi. ff. ergo si quis promiserit seruum quem vendidit noxis solutum esse, intelligetur quod iudicio noxali agi non possit contra dominum, vtpote pro furto serui, vel damno dato.

Noxali iudicio quid agatur.

Noxa priuata & publica.

Et ista vocat Iurisconsul. noxam priuatam & aliud omne delictum quod potuerit seruus commisisse, vel damnum extra publicum crimen: noxa publica est, quæ ex publicis oritur criminibus, vt pro homicidio, adulterio, læsæ maiestatis, & aliis similibus. l. 1. 2. & per totum. ff. de pub. iudi. vnde cum ædiles distinxerint inter noxam publicam & priuatam, contrahentes videntur se ad illam legem retulisse, vt videlicet venditor teneat, si seruus dederit aliquod damnum, ratione cuius dominus noxali actione conueniri posset, vt supra de noxal. acti. patet: imò si venditor promiserit duplam eo nomine, scilicet noxis solutum esse, non conuenietur propter noxas publicas ad duplam. l. Lucius. lege, Cum in venditione. ac lege, si emptori. ff. de euicti. quod facit ad intellectum legis, qui decem. §. qui hominem. ff. de solutio. legis tertiæ, si familia fur. fec. dica.

Sed is qui vendit seruum capitali fraudi subiectum, prædicere hoc emptori debet: quod si non fecerit, alia parte edicti ædilium tenetur, l. 1. §. item si quid mancipium & lege, cum autem. §. excipitur. ff. de ædilit. edicto: sed non ex sua promissione noxis solutum.

Igitur actione noxali agitur pro noxa priuata, non pro noxa publica, d. l. quis sit fugitiuus. §. noxas. ff. de ædil. edic. vbi sic dicitur, noxas accipere debemus priuatas, hoc est eas quæcunque committuntur ex delictis, non publicis criminibus, ex quibus agitur iudiciis noxalibus.

Ex priuatis autem noxis oritur damnum pecuniarium, si quis forte noxæ dare noluerit, sed litis æstimationem sufferre.

Priuata delicta.

Priuata delicta dicuntur in quibus id quod nostra interest prosequimur, nobisque aliquid dari aut applicari debere pro delicto in nos commisso petimus, vt in rub. ff. de priuat. deli. vbi per Azon. in summa, veluti ex furto, rapina, damno, iniuria, & similibus. Multa scribam de priuatis in l. pupillus. §. munus publicum. infra eo.

Coertio.

Coertionem, id est castigationem, punitionem seu correctionem, sic accipitur in l. aliud est fraus. §. inter. ibi, pœna est omnium delictorum coertio, supra eod. & rei capitalis cōdemnatum accipere debemus qui morte exiliove coercitus est, l. sed si quid. §. 1. ff. si quis cautio. l. 2. de in ius vocan. ibi,

can.ibi,magistratus qui imperium habent,qui & coercere aliquem possunt, & iubere in carcerem duci. Et plenissimam habet coertionem dominus proprietatis in seruum, cuius vsusfructus alienus est.l.locum.§.ex eo.ff.de vsufr.& iurisdictio sine modica coercitione nulla est,l.fin.ff.de offic.eius.& coercetur qui positum habuit proiectum siue nocuit siue non nocuit,l.si verò.§.prætor.ff. de iis qui deiec.& hæc actio etiam aduersus fatentem in duplum est, quamuis Aquilia inficiantem duntaxat coerceat,l. doli. §. penult.de seruo corrup.l.3.de seruis fugi.l.1.§. hæc act. de interrog.act.l. eleganter.in fin.de pigno. act.l. magistratibus.de iurisdict. omni.iudic. Et alij habent coercitionem: sed idem significat.

Coercere. Coercere ex con & arcere fit,n,litera deposita, & a, in e,mutato:& significat refrenare, reprimere, comprimere, compellere,impedire,l.2.§.dictæ sunt autem.ibi,solum relictum est eis,vt coercere possent,& in vincula publica duci iuberent. ff. de orig.iur. licet quidam ibidem exponant coercere, pro imperio agere. sed illa expositio est aliena à sensu. Cum enim consules sine consensu populi in caput ciuis animaduertere non possent: tamen eos refrenare & reprimere poterant verbo, & in vincula publica coniicere,dummodo in eos non adimaduerterent: ergo non licebat imperio agere:vel poterant sic coercere, vt custodire & conseruare eos possent, postquam in carceres coniecti erant.vide quæ scripsi in l.fin.ff.de offic.eius.

Coercere aquam. Coercere aquam est continere sic ne defluat vel dilabatur,l.vnic.§.deinde.& sequenti.§.coercere. ff. de fonte. ibi, coercere aquam est continere sic ne defluat vel dilabatur.l.1.ff.de eo per quem fact.erit. æquissimum putauit prætor dolum eius coercere qui impedit aliquem iudicio sisti. Et principalibus constitutionibus ea res coercetur. paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora.l.1.ff.quod cuiusque vniuersi.nomi.lege,metum,magna.§.cum autem hæc actio in rem sit scripta, nec personam vim facientis coerceat, sed aduersus omnes restitui velit.ff.quod me.causa. id est actio quod metus causa non tantum comprimit personam vim facientem, sed quemcumque: ob id contra quemcumque actio quod metus causa datur.

Quid appellatione coercitionis seu coertionis veniat declarant iurium interpretes in l.fin.ff.de offic.eius.& in l. imperium. de iurisdictio. omnium iudic. & videte quæ scripsi in l.aliud est fraus.supra eod.

IDEM LIBRO XXXI. Digestorum. Lex ccj.

Iusta interpretatione recipiendum est, vt appellatione filij sicuti filiumfamilias contineri respondimus, ita & nepos sæpe videatur comprehendi:& patris nomine auus quoque demonstrari intelligatur.

Filij appellatione & filia continetur. Tria dicit lex. primum est, quod filij appellatione filia continetur:quia masculinum complectitur fœmininum,l.1.supra eo.vbi scripsi.inde Iurisconsult.ait,quod si pater filiis non petat tutorem punitur vtique & filiabus non petendo,l.2.§.quod si pater.ff.ad Tertul.l.si quis ita.in princ. ff.de testa.tute.facit l.si ita scriptum. de lega.1.l. sed si hac. §.liberos.vbi Alex.ff.de in ius voc.Socin.consi.73. capiendo.in 4.vol.vnde in literis Papæ,quas vocant Significauit, in quibus dicitur quod nonnulli iniquitatis filij,&c.etiam filiæ continebuntur: vt testatur Probus in addit. ad Ioan. monachum in c.fin.col.3.de constit.

Filij nomine quando filia non continetur. Primò non procedit quando testatoris vel disponentis voluntas aliter se haberet, vt dicit text. in l.liberorum. infra eod.quia primum locum obtinet defuncti voluntas, l. in conditionibus.ff.de conditionibus & demon. vt si forte locutus est de filiis masculis,Bard. in l.fin. ff. ad Trebel. Alex.consi.38.perspectis.in 6.volum.Deci.consi.15.& pro tenui. & consi. 48. in casu, & consi. 480. in casu. col.2.& consi.495.viso eleganti.& consi. 514.satis.& consi. 567.in casu,colum.1.& sequ.& consi. seq. Hippolyt. singul. 317. filiorum.

Secundò vitiatur in materia odiosa. vnde si filius fuerit exheredatus, non erit exheredata filia,l. 1. §. sed si incertum.ff.de vent.in possess.mitten.Batt.in l.si ita scriptum.de lega. 2. & si filij exulum in ciuitate morari prohibeantur, non prohibebuntur filiæ.Bal.in l.quicumque.col.3.nu.13. & sequ. de seruis fug. quia filiæ minus ausuræ sunt quam filij, l. quisquis. ff. ad leg. Iul. maiest. sic consuluit Barba. consi.50.in fin. volo.4. videte tamen quæ scripsi in l. 1. supra eodem.

Tertiò non habet locum quando per statutum vel consuetudinem filiæ non admitterentur cum filiis: tunc enim hæredum est verbis expressis statuti vel consuetudinis, vt filiæ non comprehendantur. Bald. in l.tres fratres. ff. de pact.sic consuluit Alex. consi. 14. in 4. volu. plene Alber. Brunus in tract. de statu. exclud. fœmi. per totum, post Bar.in l.liberorum.infra eod.

Quartò quando materia non congrueret mulieribus,& esset in ipsis diuersa ratio: vt si quis receperit feudum pro se & filiis, non venient fœminæ, quæ à feudis excluduntur,c.vnic.de feudi successi.Alexand.in d.l.sed si hac. §. liberos.ff.de in ius vocan.Sed hodie de consuetudine generali Franciæ comprehendentur: quia feuda sunt nobis patrimonialia in Regno,vt scripsi in arbore feudorum. *Fœminæ à feudis non excluduntur in Gallia.*

Quintò non procedit quando filius & filia simul in lege vel statuto exprimerentur,vt in l.liberos.ff.de senat.l.1. de accus.ibi,filij filiæve.l.filij.§.senatores.ad munic.l. si ita scriptum. de libe.& posthu.& l.Titius. ibid.& l. quid. §. si quis. ff. de iis qui not.infa. aliæ limitationes poterunt haberi ex l.1.supr.eod.

Sextò indefinite de filio loquitur lex, sciendum. l. filij appellatione.& l.quisquis.& l.Herennius. lex etiam 1. supra eo.& l.liberorum.infra eo. Iurisconf. in l.2. §. non solum.ff.de excusa.tut.dicit: nunquam enim facile est inuenire quod de filiis loquatur constitutio,sed de liberis.

Secundum colligitur ex text.ibi, *& nepos videatur comprehendi,* quod filij appellatione sæpe nepos comprehendi videtur: & sic ex interpretatione Iurisconsulti: dicam an proprie in l.liberorum.infra eod.vbi statuam regulam negatiuam cum limitationibus. Nepotes hic & fere in iure dicuntur filij filiorum,l.1.ff.de gradi.& interdum ex communi loquendi vsu filius fratris dicitur nepos, vt refert Barba.in repetitione l.cum acutissimi.col. 16. C. de fideicom. qui allegat text. in §. quarto gradu. de grad. cogna. qui text. parum facit:sed videte text. in l.similiter. quibus mod.feud.amitt.Bart.in l.si instituta.§.de inofficioso.ff.de inoffic.testa.& ibi in additio.ad eum.Nepos interdum pro dissipatore & consumptore accipitur, à nepa scorpione. Nempe multi nepotes nescientes quo labore parta sint bona à patruis, solent illa dispergere & prodigari. vnde nepotari est luxuriose & prodigaliter viuere: sicut nepotes quidam viuere solent post mortem patrui diuitis. *Nepos proprie filius filij. Nepos interdum pro filio fratris. Nepos pro dissipatore.*

Tertium eliciamus ex hoc tex.ibi, *& patris nomine auus quoque demonstrari intelligitur,* quod patris appellatione auus quoque continetur:& hoc ex interpretatione. Et Iurisconf.ait:omnia admissa in patrem, propinquum, maritum,vxorem,ceterasque necessitudines grauius vindicanda sunt, quam in extraneos, l. capitalium. §. omnia. ff. de pœnis.Not.Alberi.hic,& Bart.in l.liberorum. in fin. infra eodem,Alex.consi.198.perspectis.in fin.vol.6.per verbum intelligitur in text.positum,quod fictionem denotat. §. 1. de excusa.tut.in Institut.Et sic improprietatem,Bar. in authen.ex testamento.C.de secun.nup.Bald. in l.scimus. q.7. C.de inoffic.testam.Georg. Nathan in repeti.cap. Quamuis pactum.16.q.col.35.de pact.in 6. *Patris appellatione auum contineri.*

Ego vero puto etiam propriè, cum ex iusta interpretatione Iurisconsult. veniat, vt hic dicitur.Et Iurisconf. non dixisset ex iusta interpretatione,si impropriè:quia impropria significatio iusta vocari non solet. Vnde Iurisconsult. ait interpretatione legum pœnas molliendas.ff.de pœn.& facit *Auus patris nomine propriè intelligitur.*

facit lex,pupillus.in princ.infra eod.Nec obest verbum intelligitur:quia non simpliciter dicit intelligitur, sed monstrari intelligitur. Demonstrare autem eas possumus quæ sunt proprie. Alias non *demonstraretur iusta interpretatione*, vt hic Iurisconsult.ait. Probat etiam cap. 2. eodem tit. vbi dicit,appellat. Et ista Iurisconsult. assumpta interpretatio & ab Imperatore approbata est: ergo est lex Imperatoris, & proprie dicitur.sicut etiam patet in l.vltimum supplicii solam mortem interpretamur.ff.de pœn.Et hæc de eorum interpretatione qui legis condendæ potest.item habent. Cæterum ab ea differt longe interpretatio doctorum,quæ scilicet non est necessaria,glo.in l.1.C.de legib. cap. 1. de postula.prælat.sed Iurisconsulti sic,§. responsa.Institut. de iur.natur. Et ideo quandocunque inuenimus interpretatum ab Vlpiano vel aliis Iurisconsult. non dicemus esse improprie,sed proprie. Alioqui fere omnes prætoriorum edictorum interpretationes essent impropriæ: quod non est dicendum Et hoc decepit iurium interpretes.quod est notandum:quia non ita elucidatum.si tamen Iurisconsul. vteretur verbis impropriis, tunc improprie diceremus, vt habeatur pro tali:vt declaraui in l.mercis. 2. supra eodem. vel abusiue,in l.item apud.§.verberasse.ff.de iniur. l. bona ciuitatis.supra eodem.& sic solet loqui Iurisconsult.quando improprietatem denotat.Et sic licet ex interpretatione Iurisconsult. hoc sit:tamen hoc non est improprie, vt loquitur Alciat. nisi forte dicatis dupliciter proprium dici posse, vel ex vocabuli natura, & non potest dici proprie hic: vel ex ipsa interpretatione Iurisconsf. & eo casu proprie dici poterit, quatenus Iurisconsf.proprie loquitur.

Interpretationes Iurisconsultorum propriè accipiendæ sunt.

Item matris appellatione eadem ratione venit auia. allegatur lex,nonnunquam. iuncta gloss. ff. de colla. bono. quæ parum probat: quia in parente loquitur vnde statutum excludés matrem, à fortiori videtur excludere auiam, quia fortior ratio est excludendi eam quam matrem. Bal. in l.illam.in prin. C. de colla.& l.2.de bon.mater.sic consuluit Deci. consil. 656. iuridicam. in princ. & ideo pater qui potest suo filio cedere, comprehendit auum,& mater auiam,vt plene de hoc in scholastico. priuileg. 177.scripsi, & in tract.de cessi.in 2.tomo cóméta.in const.Reg.Gallic.

Auia matris appellatione venit.

Primò vitiatur in pœnalibus & odiosis, l. lege Iulia. §. hoc capite.ff.de ritu nupti.vbi patris appellatione non venit auus:sic nec matris appellatione illo casu venit auia, l. patri. cum l. sequen. ff. de adu quia odia restringi debent per regulam iuris, & l.cum quidam.ff. de liber.& posthu. nam tunc iusta non esset interpretatio, nec æqua: & hic text. admittit iustam tantum interpretationem. vbicumque igitur iustum non erit facere hanc interpretationem eam reiiciemus, per hoc verbum iustum: quod ad multa seruire potest.

Auus & auia quando patris appellatione non continentur.

Secundò flectitur regula quando ex mente legis vel statuti aliud appareret:quia menti deseruiemus,l.nominis. §.verbum ex legibus. supra eodem.sic consuluit Alexand. consil. 198.perspectis,col. vlt.in 6.vol. vbi consuluit quod si statutum loquatur de bonis quæ proficiscuntur ex dote matris, non comprehendetur auia, quia immediate non proueniunt ex dote: sed ex successione & aliis etiam modis probat.

Tertiò non procedit quando pater & mater, auus, & auia exprimerentur,per l.1.ff.ad leg. Pomp.de parricid. in authent.matri.& auiæ,Cod.quando mulier tute.offic.fungi.deb.l.Nesennius. ff. de neg.gest. l.alimenta. illo titulo. Cod. quia expressum facit cessare tacitum. l.cum filio.ff. de vulg.

Quartò quando lex diceret mater & filius, tunc non comprehendetur auia,quæ non est mater:& filius non potest dici ratione illius, sed nepos,l.si vsumfructum.§.fin.ff. de liber.cau. licet quandoque auia vocet nepotem filium, vt scripsi in l.liberorum.infra eod.per illum.text.

Etiam limitatur hæc lex in correctoriis.nam lex correcta in ecclesia non censetur correcta in ecclesiis. authentica,quas actiones. iuncta l.fin.C.de summa trinit. quia in correctoriis non est licita extensio, vt ibi glo.& doctor. firmant. nam per subauditos intellectus non inducitur iurium correctio,glo.in cap.cupientes.§. quod si per viginti.de elect.lib.6.Matth. Mathesila.in suo tract.extensio.& si maior sit ratio in alio casu, adhuc extensio fieri non debet,d.authent.quas actiones.l.tam his.§.1.ff.de donat.tex. in authent.de adm.in sacris palat.coll.3.Bart.& alij. in l. si constante.in 9.qu. 1.partis.ff.solu.mat.

In correctoriis non est licita extensio.

Quintò non habet locum quando esset diuersa ratio in auo & in patre vel matre,vt not.in d.authen. matri.glo.& Dec. in authen. quas actiones. Cod. de sacrosanct. eccles reliqua nunc reiiciam ad l. libertorum. infra eodem ne plura.

Iusta interpretatio, vera,communis,æqua, & propria, vt hic,& l.sed & si alia.ff.de constit.pecun.& in l.sequenti,in §.quod adiicitur.dicit pleniorem interpretationem. *Iusta interpretatio.*

Iusta imperia, id est secundum naturalem rationem vera,& in omnibus reipub. partibus absoluta, receptaque à sapientissimis hominibus communi consensu: quibus proinde velut bonorum morum ac instituendæ vitæ parentibus ciues libenter pareant, non tam metu pœnarum quam honestatis amore. hæc omnia sub appellatione huius verbi iusta comprehendit Oldendor.in interpretatione l.12.tabul.Ego putarem iusta imperia,id est iure approbata & habita:verum quia multæ sunt super hoc Iuriscon. phrases, ideo iuste putaui eas in ordinem alphabeticum redigere. *Iusta imperia.*

AFFECTIO IVSTA, id est rationabilis, honesta, non ex voluptatibus procedens, sed ex causa,l.illud. ff. de manumis. vind.ibi,nec enim deliciis,sed iustis affectionibus se dedisse iustam libertatem l.Aelia Sentia credendum est.l.nec ei.in fin.ibi,vel affectio honesta.ff.de adoptio. *Affectio iusta.*

Accusator iustus,qui iustam accusandi rationem habet, l.2.in fin.ff.de adul. ibi, sed & quotiens alij qui post maritum & patrem accusare possunt, ad accusandum prosiluerint,lege expressum est vt is cuius de ea re notio est, de iusto accusatore constituat. *Accusator iustus.*

Accusatio iusta,ex ratione & causa procedens, non ex odio,l.non ideo minus crimine,siue atrocium iniuriarum iudicio tenetur is qui in iustam accusationem incidit, quod dicit alium se huiusmodi facti mandatorem habuisse.C.de accusa. *Accusatio iusta.*

Actiones iustæ, quæ ex vero debito competunt:& iustæ lites,quæ ex vero debito vel re fiunt.licet ante tempus introductæ sint. l. iustas etiam & quæ locum habent fisci actiones præcipimus concremari,ob hoc solum,quod suis temporibus probatæ non sunt, vt iam calumniæ priuatorum eo saltem arceantur exemplo, quo iustas fisci lites subire præcepimus.C.de iure fisc.lib.10.Et Imperator vocat iustam persecutionem,actionem in §.1.de excepti.in Instit. *Actiones iustæ.Lites iustæ.*

Iuste agere est communes sequi vtilitates ac consuetudines, parere legibus, priuatáque pacta seruare. hæc Aristoteles in fin. Rhetori. non autem dicimus iuste agere, pro iure & rite agere. *Agere iuste.*

Æstimatio iusta, pro iure facta & vero valore, l. si res æstimata.§.si mulier.ff.de iure dot.ibi,Marcellus ait magis æstimationem præstandam non iustam, sed eam quæ facta est.facit cap.bene quidem.versic.plane.96.distinct. *Æstimatio iusta.*

Ætas iusta vigintiquinque annorum in contractibus: tamen in contractu matrimonij duodecim in muliere, & quatuordecim in masculo sufficiunt. & dicitur iusta ætas legitime sufficiens ad illum actum perficiendum, l. ait diuus.ff.de iure fisci.ibi,non intererit cuius ætatis sit is qui se defert vtrum iustæ an pupillaris,l.2. in princ.ibi,ad munera siue honores creandis iusta ætas seruanda est. ff. de excusation.tut.l.quod Seruius.ibi,quorum altera nondum iustam ætatem habebat.de condict.caus.da. *Ætas iusta.*

BELLVM IVSTVM,quod edicto geritur,de rebus repetendis, aut propulsandorum hominum causa,c.iustum. cum seq.23.qu.2. *Bellum iustũ.*

CAVSA IVSTA, id est iure probata: vel æquitati seu rationi consona,l.2.§.item Labeo.ff.quod vi aut clam. l.1.pro suo. l. 3. §. proinde. de libe.homi. exhib.l.vltim.in princip. *Causa iusta.*

princip. de appella. l. senatus. de iure fisc. l. penul. circa fin. de vaca. munc. l. 1. §. sed si quidem. de polici. l. prætor. de iurisdict. omn. iudic.

Iusta causa possidendi. Iusta causa possidendi est idem, quando iussu iudicis possideo, vel alio iure. l. generaliter. in fin. ff. de noxa. l. fundus. 2. in fin. famil. erciscun. iusta causa interdum est in personam. §. 1. de pact. ff. iusta causa conuentionis l. si conuenerit. ff. de pact. iusta causa dominio translato, l. non solum. §. 1. de aliena. iudi. ff. iusta causa l. 1. §. 1. ff. de dol. l. Celsus. §. 1. ff. de arbi. l. item veniunt. §. eos. ff. de petit. hered. l. si eum seruum. §. idem iuris. de fideicom. liberta. l. & si sine. in fin. de muner. l. iusta. de manumiss.

Causa probabilis. Causa probabilis pro iusta, & econtrario, l. non vt à patre. in fin. ibi, nulla causa probabili interueniente. ff. de capt. l. 2. §. certum. ibi, nisi certis & receptis probabilibus causis, de vac. & excus. muner. l. qui in alterius locum. de reg. iur. l. 4. ibi, iusta causa exemptionis. ne quis eum qui in ius vocatus est. l. 1. in fin. de eden. l. vel hereditas. de procur. iusta causa remotus, l. sed & hæ. §. præter. l. Pomponius. princ. l. vel si lóginquo. & l. seq ff. de procura. l. debitor. de neg. gest. constat autem omnis ætatis hominibus restitutionem eremodicij præstari debere, si doceant se ex iusta causa abfuisse, l. sed & si sine. in fin. ff. de mino. & ideo non videtur iustum statutum quod hoc prohibet, videlicet, impetrationem aut concessionem, l. sed & si lege. §. de eo. de petit. hered.

Causa iusta exemptionis. *Causa iusta remotus.* *Eremodicij restitutio quando detur.*

Causa iusta & rationabilis. Interdum Iurisconsult. dicit causam iustam & rationabilem. l. 3. §. si mecum. ff. ad exhib. ibi, eleganter igitur definit Neratius iudicem ad exhibendum hactenus cognoscere an iustam & probabilem causam habeat, propter quam exhiberi sibi desideret.

Iusta causa idest habilis. Iusta causa, id est habilis ad dominij translationem, l. 1. ff. de Publi. §. sed istæ. de acti. in Inst. & ex iusta subuenit prætor. lege prima. ff. ex quib. caus. maior. l. moris. §. sed & damnati. de pœn.

Causa iustior. Iustior causa medicorum est, quod hi salutem hominum agant, illi studiorum curam. Vlpian. in l. 1. in princ. ff. de variis extraord. cogniti.

Causa iustissima. Iustissima causa, in l. 1. de libe. exhib. & l. 2. §. circa. de dol. excepti. l. 1. ex quib. caus. maior. l. quæcunque. de public. l. 3. §. si plures. de sepul. viol.

Conuentio iusta. Conuentio iusta, iuri & æquitati conformis, l. tale. §. 1. ff. de pact. ibi, iustam conuentionem Iudex veluti confessi sequetur. l. cum emptor. in fin. de rescind. vendit. vel iusta conuentio dicitur, quando aliqua causa est apposita. l. si quis cum debitore. ff. de iureiur. ibi, est enim iusta conuentio, si quælibet causa in conditione iurisiurandi deducta fuerit.

Colonus iustus. Colonus iustus, qui rem conductionis validæ causa tenet, l. colonus. ff. loca. licet quidam ibi habeant iustum colonum, non iustum. ego tamen in meo libro habeo iustum.

Contradictor iustus. Contradictor iustus, est cuius interest, l. 3. ff. de collusion. deteg. vide Bart. & alios in l. fin. C. de edic. diui Adriani tollen.

Contractus iustus. Contractus iustus, per se subsistens, & iure conceptus. l. 1. C. de iure emphyt. ibi, iustum esse validumque contractum.

Contemptor iustus. Contemptor iustus, qui auctoritate iuris parere non tenetur alicui præcipienti, vel aliquid facere, l. fin. C. de arbit. ibi, vt ex ea electione nulla pœna, nulla pacti exceptio aduersus iustos earum contemptores habeatur.

Dominium iustum. *Dominium iustum*, pro vero, in l. penult. ff. de Publ. in rem act. ibi. Paulus notat, exceptio iusti dominij Publicianæ obiicienda est. l. mandatum distrahendorum. ff. manda. ibi, cum exceptio iusti dominij causa cognita detur.

Dubitatio iusta. Dubitatio iusta, id est non friuola, nec modica. l. Vranius. §. 1. ff. de fideiuss.

Deliberatio iusta. Deliberatio iusta. in l. ille à quo. §. 1. in fin. ff. ad Trebell.

Deliberare iuste quemodo dicatur heres. Deliberare iuste dicitur heres, qui intra tempus à iure vel consuetudine statutum, deliberat, an heres esse velit necne, l. & quia. ff. de interroga. actio.

Dolor iustus. Dolorem iustum difficile est temperare, l. si adulterium. § Imperatores. ff. de adult. l. si quis in graui. §. si maritus. de Senat. Silan. ibi, si iustum dolorem exequenti domino non restiterunt. iustum dolorem vocat vxoris adulterium. Et omnis dolor ex causa rationabili inductus potest iustus vocari: sed ille maxime qui caput & sobolem tangit.

Defensio iusta pro legitima & iure approbata, l. miles. §. defuncto. ff. de adult. l. si præses. C. quomo. & quan. iud. *Defensio iusta.*

Decretum iustum, secundum ius interpositum, & præcedente solemnitate requisita, l. in ambiguis. 1. ff. de regul. iur. iuncta. l. 1. C. de fid. instr. & iure hastæ fisca. lib. 10. *Decretum iustum.*

Excusatio iusta, pro legitima & probabili, l. vani timoris non est iusta excusatio. ff. de regu. iur. l. non cogendum. in princ. de procura. *Excusatio iusta.*

Exheredationis iustæ causæ sunt à iure conscriptæ & approbatæ, & aliæ quæ rationi conueniunt, §. causas. in authent. vt cum de appell. cogno. col. 8. glo. in cap. Quinta vallis. de iureiur. *Exheredationis iusta causa.*

Exegit iustè, id est non malignè, exponit. glo. in l. pupillus. ff. quæ in frau. credi. Sed potest dici iuste non per gratificationem, sed iure, id est iuris vel actionis necessitate. *Exigit iuste.*

Exactio iusta, quæ iure fit & legitime, l. cum quidam. ff. de vsur. ibi, præsidem prouinciæ adi, qui stipulationem de cuius iniquitate questus es, ad modum iustæ exactionis rediget. *Exactio iusta.*

Exceptio iusta, l. Marcellus ait, definit debitor is esse qui nactus est exceptionem iustam, nec ab æquitate naturali abhorrentem. ff. de regul. iur. & ibi, iustam vocat rationabilem & naturali æquitati non dissonam. sic in l. 1. §. denique. ff. quod vi aut clam. ibi, nam aduersus vim vel quod clam factum est nulla iusta exceptione se tueri potest. *Exceptio iusta.*

Error iustus, non vanus, l. iusto errore, ff. de vsuc. l. 2. de in integ. restit. l. de ætate. §. qui iusto errore ductus. de interroga. actio. l. si id quod. in fin. de rescind. vend. l. 1. §. 1. ad Turpil. & infra dicitur, iusta ignorantia. *Error iustus.*

Expensæ iustæ, in c. dilecti. de for. compe. Dicetur infra in verbo, sumptus iusti. *Expẽsa iusta.*

Filius iustus, ex nuptiis iustis procreatus, vel legitimus factus, vt in rub. & l. fin. C. de natu. lib. l. 3. §. si emancipatus. de bono. possess. contra tabul. §. quibus. de hered. quæ ab in test. defer. in Instit. Iurisc. in l. 4. in fin. ff. de in ius voc. & iustos liberos vocat Imperator in l. generaliter. in fin. ff. de institut. & substi. & iustam sobolem ibidem, pro eodem & non iustus filius, qui extra iustas nuptias natus est, & nó est legitimus, l. Paulus. ff. de stat. hom. *Filius iustus.*

Vnde is qui adoptat interrogari solet, an velit eũ quem adoptaturus sit, iustum filium sibi esse, l. 2. ff. de adopti. Et iustum filium ibi vocat omnibus partibus (vt ita dicam) filiationis veri filij vicem obtinentem: naturalis & legitimi filij loco sedentem, vt placuit Budæo.

Filius dicitur etiam iustus is qui ab vxore & marito ab hostibus captis ibi natus fuerit, iuraque omnia aliorum filiorum habet, si reuersus fuerit, l. diui. ff. de capti. quæ iura connumerat glo. in §. 1. de patria potest. in Institut.

Hereditas iusta pro legitima, quæ iure sanguinis nobis obuenit, l. 3. in fin. ff. pro socio, vbi Budæus. *Hereditas iusta.*

Iudex iustus, non corruptus, l. at si quis. §. Et quid si testator. ff. de religio. ibi, & generaliter puto iudicem iustum non meram negotiorum gestorum actionem imitari: sed sollicitus æquitatem sequi debet. iure autem disceptare est iuste iudicare. Non enim est iudex, si non est in eo iustitia. c. 1. in 23. qu. 2. *Iudex iustus.*

Impedimentum iustum vocatur legitimum, in cap. cupientes. §. quod si pro viginti. & cap. si quis iusto impedimento. de elect. in 6. scripsi in §. 1. in verb. impedimento. de colla. in concord. & plenius in tract. de excusa. in 3. tomo commenta. in constit. Regi. quod an sit iustum, relinquitur arbitrio iudicis, vt ibi plene probaui. *Impedimentũ iustum.*

Ignorantia iusta, non affectata, sed ex causa vera interueniens, l. vlt. §. fin. ff. de lega. 3. lege, qui in alterius locum succedit, iustam habet ignorantiam. de regu. iur. & probabilis vocatur, vt in l. si. ff. pro suo. l. penult. ff. si quis testam. *Ignorantia iusta.*

liber.

liber. esse ius. fue. l. penult. de peric. rur. C. & cap. eos, de tempori. ordin. in 6. Et vocatur iustus error.

Indignatio iusta, iure & æquè inducta, l. 1. §. hoc editum summam habet æquitatem & sine cuiusquam indignatione iusta. ff. quod quisque iur. id est iure quis indignari non potest.

Iusta facere. Iusta facere est sacrificia mortuorum & exequias celebrare, l. 2. in fi. ibi, iusta ve mortuo facientem. ff. de in ius voc. Licet quidam ibi legant busta facientem.

Lex iusta. LEX IVXTA, æquitati & rationi consona, l. quia actionem. ff. de præscrip. c. erit autem lex. 4. dist.

Litigandi iusta causa. Litigandi iustam causam vocant iuris interpretes id quod Iurisc. rationem, in l. qui solidum. §. etiam. ff. de lega. 2. vnde dicunt iustam litigandi causam excusare ab expensis: & iustam causam dicunt quando à iuris peritis consilium quis obtinuit, Bar. & Alex. in l. in Bonorum. ff. de bonor. possess. Guido Papæ deci. 177. opinio. Panor. & alij in c. 1. de postul. præla. quod limitaui in sex casibus in interpretatione authent. habit. in verbo, examinatione, in scholastico. priuileg. hodie parum in Francia obseruatur, propter ordinationem Regiam, quæ statuit succumbentem in expensis condemnandum: quam intelligunt etiam si iustã habuerit litigandi causam, vt aliquid iuri addat. vidi autem in senatu plerosque excusari propter iustam litigãdi causã. *Ab expensis quando litigans excusetur.*

Libertas iusta. Libertas iusta, id est data ex rationabili causa, non ex deliciis: sed ab eo qui dare potuit, l. illud. ff. de manumiss. vindi. vel iusta libertas, non deditita, nec Latina. sed plena, qua ciues Romani donabantur, l. si eum seruum. §. eorum & l. cum quasi. in fin. de fideicom. liber. l. generaliter. qui & à quibus.

Metus iustus. METVS IVSTVS, non vanus nec leuis timor, sed qui in hominem constantem cadere possit: vt est timor mortis & cruciatus corporis, l. metum. cum l. seq. & l. nec timorem. in fin. & l. fin. §. 1. ff. quod met. cau. l. in hanc. de dam. infe. l. si quis fumo. in fin. ad leg. Aquil. & c. si iustus metus. de appella. Deci. in l. in omnibus causis. ff. de reg. iur. l. interpositas. C. de trans. vbi doct. declarant. & alias quando iustus dicatur arbitrio iudicis relinquitur, vt ibi: & interdũ à Iurisc. vocatur iustus timor, in l. 3. ff. ex quib. cau. maiores. *Timor iustus.*

Nuptiæ iustæ. NVPTIAE IVSTAE sunt, quas ciues Romani, id est homines liberi secundum præcepta legum coeunt, §. 1. de nupt. in Instit. l. 1. de bon. damna. ff. l. pater filium. in prin. de lega. 3. ff & l. 1 §. 1. de assignan. libe. & §. 1. de seruili cogna. in Institu. l. seruorum. §. 1. ff. de stat. hom. l. si qua illustris. C. ad Offic. inde & Iurisc. iustas nuptias legitimas vocat in l. Imperator. cum l. seq. ff. de sta. hom. & iustum matrimonium, quod stat & est contractum secundum præcepta legum, l. Claudius. ff. de iis quib. vt indig. *Matrimoniũ iustum.*

Odium iustũ. ODIVM IVSTVM, causa rationabili inductum, l. vel quæ paterfamilias. §. exheredatis autem, nisi specialiter testator iusto odio commotus eos vetuerit humanitatis tantum gratia sepeliri. ff. de religio. & sumpti. fune. Et quod Iurisconsultus vocat iustum odium, Imperator vocat causas exheredationis in authen. vt cum de appel. cognosci. §. causa. colla. 8.

Pater iustus. PATER IVSTVS, ex iis iustis nuptiis factus, l. eius. l. 1. ff. ad municip. Etiam si non habeat filios in potestate l. lege Iulia. 2. §. 1. ff. de rit. nupt.

Persona iusta. Persona iusta in litibus est idonea, & ad agendum legitima, l. in vniuersis litibus placet non prius puberem iustam habere personam, nisi prius interposito decreto aut administrandi gratia, aut in litem fuerit curator datus, &c. C. qui da. tut. poss.

Præstatio iusta. Præstatio iusta, l. quod debetur. in fin. ff. de pecu. ibi delegatio pro iusta præstatione est, id est delegatio habetur ac si pecunia debita soluta esset & præstita.

Possessio iusta. Possessio precaria. Possessio iusta non vitiosa, non vi, non clam, non precario habita, l. 2. & 3. ff. vti possi. l. duo insolidum. de preca. l. quæcunque. §. 1. de Publi. in rem. precaria tamen possessio iusta quidem est, sed non pergit ad iudicij vigorem, l. communi diuidundo. §. inter. ff. com. diui. §. ex iis. per quas person. nobis acq. in Inst. & iuste possidet qui auctore prætore possidet, l. iuste. de acq. possess.

Possessor iustus, qui verum habet titulum, etiam à non domino. l. eum qui. §. 1. ibi, est enim iustus possessor, & petitor qui liberalitatem accepit. ff. de Publiciana. Dicitur etiam bonæfidei possessor, l. si quid possessor. §. 1. de petit. hered. ff. sic etiam iustus petitor est qui titulum in rem quam petit & iustã petendi causam habet, d. l. eum qui. §. 1. *Possessor iustus. Possessor bonæfidei. Petitor iustus.*

Pretium iustum, verum pretium, non immoderatum, nec iniustum, sed rei æquiualens vocat Iurisc. in l. si possessor. §. quod si post. ff. de petit. hered. & in l. si res. de in rem verso. iuncta glo. & in l. 1. §. sed si rem. ff. si quid in fraud. patro. l. 1. §. cura carnis. de offic. præfe. vrb. & in l. item quãuis. ibi, in communi diuidundo iudicio iusto pretio rem æstimare debet iudex. ff. com. diuid. l. si quis sepulchrum. vers. præses etiam compellere debet iusto pretio iter ei præstare. ff. de religi. l. cum quasi. §. si plures. de fideic. liber. & l. alieno. in fi. ibidem, l. si fundus. in fi. de pign. l. qui concubinam. in fin. de leg. 3. & Imperator in l. 2. C. de rescind. vendit. l. vlt. in fin. de administr. tut. & Iurisc. verum pretium dicit in l. si fideiussor. §. fi. ff. de lega. 1. Alibi æquum pretium in l. annonam. §. 1. de extraord. crimin. & iusta pretia non ex præterita æstimatione, sed ex præsenti constituenda sunt, l. 3. §. diui fratres. ff. de iure fisc. Oppositum est iniustum pretium, l. nec quasi. de vend. *Pretium iustum. Pretium verum. Pretiũ æquũ.*

Procurator iustus, verus, cui legitimum mandatum est, vel specialiter, vel cui omnium rerum administratio mandata est, l. vero. ff. de solut. Cui opponitur falsus, l. licet. C. de procura. l. falsus procurator. de furt. *Procurator iustus. Procurator falsus.*

Pactum iustum, vulgo vestitum dicimus, & stipulatione roboratum, l. Stychum. §. naturalis. ff. de solut. teste Alciat. in l. obuenire. supra eodem. & opponitur pacto conuento. illud enim nuda cõuentio est, hoc plenum solidumque pactum. hæc Ferret. in l. si vnus. §. pactus. ff. de pact. *Pactum iustũ.*

Ego dicerem iustum pactum illud dici, quod cum causa factum est, & à iure approbatum, non transit in aliud contractus nomen, sed in suo remanet nomine. ideo. §. naturalis. intelligitur de pacto cum causa facto à iure non improbato: vtpote non facto à furioso vel à minore, vel à personis, quæ non possunt hoc facere: vel non est factum metu, vel dolo, vel non est contra bonos mores. sic intelligerem iustum ibi post glo. & doct. in d. §. naturalis. Nempe si dicatis roboratum stipulatione, iam non erit amplius pactum, sed stipulatio. & sicut pactum vinculo æquitatis sustinetur, ita conuentionis æquitate dissoluitur: vt in d. §. naturalis. & in pacto liberatorio non requiritur vestimentum, l. si tibi. §. quædam. & l. si vnus. de pact. & de hoc pacto iusto loquitur l. Epistola. §. pactum. in fi. ff. de pact. vbi loquitur ex natura tituli de pacto, nõ de stipulatione. nam pactum sic accipimus, si pretio quantocunque pactus est, l. furti. §. pactus. ff. de iis qui notan. infam. & Iurisc. ait: si pacto stipulatio subdita sit, in l. cum essent. de serui. rusti. præd. Et in §. fi. ibidem dicitur, nisi pactum, vel stipulatio. Ergo pactum nõ potest vocari stipulatio, nisi generaliter, in l. 1. ff. de pact. scripsi in l. iurisgentiũ. in meis no. interpr.

Possidet iustè qui auctore prætore possidet, & qui iure & rite à prætore missus est in possessionem, l. iuste. ff. de acq. possess. Et tam is qui pignori accipit, quàm is qui precario rogauit, iuste possidet. Non tamen opinione domini possident. l. si seruus. §. 1. ff. de noxal. *Possidere iustè.*

Petentibus iusta, id est rationi consona, non est denegandus assensus, l. 2. ff. de iis qui sunt sui vel alie. iur. & §. vlt. eodem tit. in Instit. *Petens iusta.*

Prouocatio iusta est quando quis fuit grauatus: iniusta quando sine grauamine appellatum fuit, l. qui Romæ. §. Seia. de verb. oblig. ff. l. Imperatores. ibi, non iuste appellauerit, de appel. & si iusta sit appellatio, vel iniusta, pronuntiatur bene appellatum vel male, & sine grauamine, l. negotiorum. in prin. ff. de appel. l. 2. in princip. ibi, deinde tua appellatio iniusta fuerit pronuntiata. ff. quand. appell. sit. l. furti. in princ. de iis qui not. infam. *Prouocatio iusta, & iniusta.*

Pœna iusta, id est delicto conueniens, & à iure statuta citra temperamentum, l. absentem. in fin. ff. de pœn. ibi, ita refert *Pœna iusta.*

refert & in maioribus delictis cõsulto aliquid admittatur. an casu. & sane in omnib. criminib. distinctio hæc aut pœnam iustam eligere debet, aut temperamentum admittere.

Pondera iusta. Pondera iusta & mensuræ, c. 2. de empti. & vend. Non falsa nec dolosa, sed recta & æqua, & probata. cap. non afferamus. 24. qu. 1. l. arbiter. §. de eo. ff. de dol. & Leuitici 19. cap. in fin. statera iusta & æqua sint pondera: iustus modius æquusque seprarius. & Ezechiel. 45. cap.

Modius iustus.

Probatio iusta. Probatio iusta, à iure probata, & legitima. l. 1. C. arbit. tut. l. cum de indebito. ff. de proba.

Plus iusto onerare quid sit declarat text. in l. qua actione. §. sed & si quis plus iusto oneratus. ff. ad leg. Aquil. & l. si seruus. §. si mulier. ibid. iuncta l. 1. § quod si propter. si quadrupes. paup. fecis. dic.

Querela iusta. QVERITVR IVSTE, lege fin. ff. ex quib. caus. maior. Iusta querela, l. circuncidere, in fin. de sica.

Retentio iusta. RETENTIO IVSTA pignoris, quæ cum causa sit probabili, in l. vtique. ff. de damno infect. l. qui iniuriæ. in fin. de furt. Et quibus ex causis retentio fieri possit, scripsi in l. non potest videri. supra eodem.

Ratio iusta sumptuum. Ratio iusta sumptuum, moderata, pro modo facultatum facta, l. ar si quis. §. æquum. ff. de religio. ibi, sciendum est nec voluntatem testatoris sequendam, si res egrediatur iustam sumptuum rationem: pro modo autem facultatum sumptus debere fieri.

Ratio iusta. Ratio iusta, pro recta, æqua, vel probabili. l. pen. in fin. ff. de publi. iudi. iudic. l. 1. §. 1. depo. ibi, iustam rationem habet, l. doli verbum. & l. nam & mali. de ser. corrup. alibi bona ratio dicitur: & probabilis in l. 3. §. si quis volentem. ff. de libe. homi. exhib.

Rationibus iustis duci. Rationibus iustis duci, id est moueri rationibus bonis, non friuolis. l. 1. in fin. ff. de abige. l. inter. ibi, excusatio pro absente iustis rationibus admittitur. de pub. iudic. l. filio. de lega. 1. ibi, qui iustis rationibus noluit negotiis hereditariis implicari.

Recusare iuste. Recusare iuste, id est iure, l. in causæ. §. 1. de procu. ibi, ceterum si velit quædam transferre, quædam relinquere iuste, procurator hanc inconstantiam recusabit.

Seruitus iusta. SERVITVTEM IVSTAM, pro vera gloss. in §. 1. Institu. de libert. exponit. cum autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in seruitute fuisse, & postea manumissum esse, §. fin. de inge. in Instit. & non potest iusta seruitute videri seruiuisse is, qui liberum eum esse non ignorabant, l. si seruus. ff. de stipu. seruo. sed in l. generaliter. ff. de noxa. iusta seruitute dicitur seruire bonæfidei possessori. & sic iusta potest exponi legitima, vt dicit gloss. vel à iure constituta. nam si quis à latronibus captus sit, non est iusta seruitute detentus, d. §. fin. & in l. hostes. ff. de capt. l. libertini. de stat. hom.

Sepulchrum iustum. Sepulchrum iustum non facit qui in locum cuius vsusfructus alienus est, mortuum infert. nec iuste infert, l. sunt personæ. ff. de relig. & sumptib. funer. §. religiosum. Institu. de rer. diuis. & iustum sepulchrum facit qui locum religiosum facit l. 2. ff. de religio. ideo iustum sepulchrum facit is qui est fundi dominus & liberam eius habet dispositionem sine alicuius præiudicio. diui enim fratres edicto admonuerunt, ne iustæ sepulturæ traditum, id est terra conditum corpus inquietetur. videtur autem terra conditum corpus & si in arcula conditum.

Solicitudo iusta. Solicitudinem iustam, rationabilem & æquam, l. non iustam gerere solicitudinem per fideicommissum relictæ portionis hereditatis perspicimus. C. ad Trebel. & iustum desiderium. l. iustam. C. de eden.

Seueritas iustissima. Seueritas iustissima, l. 1. §. 1. de incendio. pro austeritate pœnæ iuste inducta. ibi, huius edicti vtilitas euidens est, & iustissima seueritas. siquidem reipublicæ interest nil rapi ex huiusmodi casibus.

Sententia iusta. Sententia iusta, id est perfecta & solemnis, l. 1. ff. de testa. testamentum autem est voluntatis nostræ iusta sententia, &c. ego dicerem iustam sententiam, id est iure factam, in qua nil iuris aut solemnitatum desit. sicque iusta debet esse testatoris sententia, non iniusta. arg. l. Lucius. ff. de iis qui no. infam. si autem disponeret quod filius non ingratus nulla sua bona haberet, vel quod interficeretur, non esset iusta sententia, ob id reiicienda. vnde dicit: est voluntatis nostræ iusta sententia. Nam facta quæ lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & contra bonos mores fiunt, nec facere ea nos posse credendum est, l. filius. & l. quidam. ff. de cond. institut. idem si non esset perfecta & absoluta, non potest iusta dici. l. hac consultissima. §. ex imperfecto. de testa. C. adhæc si solemnitas deficeret, d. l. hac consultissima. & lege, nemo. ff. de lega. 1.

Sumptus iusti. Sumptus iusti, vere & ex causa impensi, lege, sorori. si pars heredit. petit. ibi, sumptus qui propter onera totius hereditatis iusti fiunt ei qui patroni iure portionem euicerit, pro rata computentur, l. per hoc. in fin. communi diuid.

Tempus iustum. TEMPVS iustum est illud quo quis commode iter vel negotium peragere potest, l. tempus. ibi, si quis tamen plus iusto tempore aut commoratus consumpserit. ff. de excus. muner. l. cum quidam. 2. de lega. 2. in fin.

Titulus iustus. Titulus iustus, pro habili ad translationem dominij, vel qui causam præscribendi habet, l. fin. nullo iusto titulo. C. ne de statu defunct. c. peruenit. de empti.

Testamentum iustum. Testamentum iustum pro solemni exponit glo. in l. qui à patre. ff. de confir. tut. sed ego exponerem pro valido & iure facto: quia testamentum nuncupatiuum differt à solemni, per text. in authent. hac consultissima. C. de testa. & tamen nuncupatiuum, si rite factum fuerit, iustum dici potest, l. si is ad quem. ff. de acq. hered. iniustum verò testamentum vocant Iurisconsulti, contra iustitiam, formamque rationis naturalis & officium pietatis factum, l. 2. ff. de inoffi. testa. l. 3. §. ex iis. vers. iniustum. de iniust. test.

Testamentum iniustum.

Vxor iusta. Vxor iusta, quæ ducta est ex iustis nuptiis, id est ex solẽnitate, l. filius. 2. §. si quis. ibi, postea Titia vxor tibi iusta fuerit, ff. de libe. & posthu. l. si vxor. de adul. aliter ignominiosa dicitur, quæ dedecori sit tam ducenti, quàm patri ac consanguineis: vt si illustris filiam tonsoris vel alterius artificij in vxorem ducat, l. 3. §. si emancipatus. ff. de bono. possess. contra tab. & in summa vocari potest iustum, numeris omnibus absolutum, perfectum, & legitimum.

Vxor ignominiosa.

ALPHENVS VARVS LIB. II.
Digest. Lex ccij.

Cum in testamento scriptum esset, vt heredes in funere, aut in monumento aureos duntaxat centum consumerent, non licet minus consumere: si amplius vellent, licet: neque ob eam rem contr testamentum facere videantur.

Heres an contra testamentum faciat, si plus quàm iussit testator expendat. Heres iussus exponere centum aureos in funere, vel in monumento, tenetur illa centum consumere, & si velit, vltra, sed non minus. item iussus distribuere centum aureos pauperibus sub pœna priuationis hereditatis, si ducentos erogauerit, contra testamentum non facit, propterea non debet hereditate priuari: tametsi contrarium videretur: quandoquidem postquam testator taxauit, voluntas testatoris videtur huiusmodi: & sic sequenda. §. disponat itaque vnusquisque. in authen. tit. de nupt. coll. 4.

In maiori summa minor inest. Sed respondeo, non videtur contra testamentum facere, qui plus exponit, tum cum pluris expenditur, vtique & tanti expenditur, l. cum furti. ff. de in litem iurand. Tum quia in maiori summa minor inest. l. 1. §. si stilanti. ff. de verb. oblig. & quia in re propria quilibet est moderator, & arbiter. l. in re mandata. C. manda. & quilibet nedum re sua vti, sed etiam abuti potest, l. sed & si l. §. consuluit. ff. de petit. hered. & sic vltra expendere poterit. nec facit contra testamentum, quamuis Alcia. dicat hodie hanc legem non habere locum: ego tamen vidi in forensi iudicio seruari cum modificationibus quas inferius describam.

Quando non liceat plus expendere, quàm taxatum est à testatore. Primò perdit officium suum regula text. nostri, quod liceat plus expendere, quam taxatum sit à testante, quando ipse prohiberet, & vetaret heredi, ne plus expéderet quàm centum

centum.tunc enim plus expendendo facit contra testatoris prohibitionem: quia taxando vt in funere vel sepulchro tot aurei expendantur, hoc taxat, vt certo sciant heredes, quæ sit voluntas testatoris in funere, ne minus expendant: quia solent esse auari, & non curare post mortem testantis de eo, sed bona illius habent, & amplectuntur. sed quando prohibet ne plus consumatur in funere, vel hoc præcipit, diuersum est.nam quod præcipitur, imperatur,quod imperatur, necesse est fieri:si non fiat,pœnã habet.vbi consiliũ datur,offerentis arbitrium est:vbi præceptũ, necessitas est seruientis,vt obediat, vel imperantis, vt ei obediatur,sunt verba Pontificis maximi Georgij adducta in ca. 14. distinct. qu. 1.atque pro hoc videri potest textus expressus in l.naturaliter.§.pen.ibi, & non plus impendas in exigendo quam decem.ff. de præscrip.verb.

In eos qui sepeliri noctu volunt.

Cuius tamen prætextu ego nequaquam probarẽ quosdam nostræ religionis in sepeliendo contemptores. qui plus volunt sapere,quam oporteat,iubentes se sepeliri noctu.nam qui male agit,odit lucem, vt est in Euangelio, & in cap.consuluit.de offic.deleg.& bona opera interdiu fieri debent:vt homines videant opera vestra bona, inquit Christus, & glorificent patrem vestrum, qui est in cœlis, vt habetur in Euangelio:& sic videtur sepultura cõtemni.

In eos qui sepeliri volunt sine pulsatione campanarum.

Idem si aliquis velit sepeliri sine strepitu & pulsatione aliquarum campanarum. nam is de præceptis ecclesiæ non bene videtur sentire: & quia contra generalem consuetudinem ecclesiæ facit,& retrahit homines, ne pro eo preces fundant, nam homines audientes campanas orarent pro illo.Et sic videtur esse contra bonos mores, quẽadmodum docet Petrus Parisiensis consil. 91. Pro primi. col.2.in 4.vol.Nisi is homo tam scelestus esset, veluti vsurarius,contra quem insurgerent omnes,illi potius maledicentes quam bene, tunc melius est sine campanis & murmure sepeliri.

In vsurarios.

Heretici cur noctu sepeliri volunt.

Et hæretici cõmunius noctu sepeliri cupiunt, quandoquidem in tenebris vixerunt,& ad tenebras se præparant. vnde scribit Augusti. in cap. quæ contra mores hominum sunt,flagitia sunt:& quod lege, aut ciuitatis consuetudine firmatum est, nulla ciuis aut peregrini libidine violetur. turpis enim est omnis pars vniuerso suo non congruens. cap.quæ contra. 8. dist. & sicut nullus propria temeritate debet relinquere tumulũ suorum, multominus debet relinquere sepeliendi consuetudinem, vt interdiu sepeliantur,cano.placuit.13.quæst. 2. hi autem oblationes negant ecclesiis, aut difficile reddunt: ideo tanquam egenium necatores excommunicandi sunt:nec credentes iudicium dei habendi sunt,vt est in concil.Carthaginiens.& Varen. in cap.qui oblationes.ibidem.facit cap.animæ. ibi, oberit pio vilis, aut nulla sepultura.ideo ista nocturna quæ est vilis sepultura,illis oberit, consuetudinem ecclesiæ relinquentibus.

Mens testatoris sequenda est.

Et quanti sumptus in funere sint faciendi, abunde scripsi in tractatu de sententiis prouisionalibus, in præfatione,numero quadragesimo nono,cum multis sequentibus, in primo tomo commentariorum in constitutiones Regias,vbi tractaui de conuiuiis funebribus.

Secundò etiam non procedit quando ex testamento, vel alias de mente testatoris appareret: quia illa sequenda esset, l. in conditionibus de conditio. & demonstr. nam longa differentia est si testator affirmatiue loquatur, & tunc videtur causa demonstrationis & declarationis fieri: secus si negatiue,quia negatiua totum negat,l.hoc genus. vbi glo.ff.de conditionibus institut. l. si sic stipulatus. vbi Iason,de verb.oblig.

Heres quando excusetur, si minus quàm præceptum est faciat.

Tertiò flectitur, quando ad æstimationem heres hoc vellet facere,& magnificum sepulchrum in iniuriam aliorum construere,vel si materiam seditionis præberet: tunc prohiberi posset.sicut de opere dicitur in lege,opus.ff. de operibus publicis. imò si heredi præciperetur hoc fieri, magis laudandus est non obediens etiam voluntati testatoris, quam vituperandus. l. quidam in suo. ff. de condit. institut.l.at si quis.§.hæc actio.ff.de relig,ibi,sciendum est nec voluntatem sequendam,si res egrediatur iustam sumptus rationem. pro modo enim facultatum debet sumptus fieri: nec priuatur tanquam indignus hereditate, qui minus expendit quam fuerat iussus.lege, non oportet indignis heredibus successiones auferri.C.de his quibus vt indignis auferuntur hereditates,& ad Senatusconsult. Silanianum.

Taxatio filiis facta excedi non debet.

Quartò vitiatur etiam quando illa taxatio testatoris facta esset gratia filiorum, ne vltra quam deceat expenderent: tunc heredes filij vltra taxationem expendere non possent,& in dubio ista taxatio filiis vel nepotibus facta, videtur fieri in fauorem illorum: secus si extraneis, quia prouisio patris in dubio fauore filij fit, & ratione amoris paterni,quemadmodum scribo in l.liberorum.infra eo argumento legis,isti quidem.ff.quod me.caus.

In extraneis heredibus taxatio cur fiat.

In extraneis verò taxatio fit causa demonstrationis, vt is qui habet bona testantis, saltem exponat centum in funere:non quod testator prohibeat plus consumi:quia scit neminem velle perdere,l.filiusfamil.ff.de donat.& iactare suum, lege, cum de indebito. de probat. ff. & hodie nulli spargunt pecuniam seu aureos, quia titulus de non spargendis pecun. lib. 12. hoc prohibet:sed non habet locum inter magnos Principes, qui nesciunt qua opera,labore & sudore quærantur.

Executores funerum mandatum testatoris excedere non debent.

Quintò non procedit in executoribus, qui mandatum excedere non possunt testatoris:nec possunt de alieno largiri vltra summam taxatam. alioqui dicit textus speciem furti esse,& beneficij debito sibi rem acquirere,l.si pignore.§ primo.ff.de furt.nec potest heres prohibere executori ne expendat vsque ad summam taxatam, lege,at si quis.§. idem Labeo. ff. de relig. & Alciat. hic vltra quàm deceat stomachatur contra sacerdotes Christianæ legis, dicens eos inuenisse mille subtilitates,quas strophas vocat. quod si melius perpendisset,à testatoribus laudem appetentibus inuentas esse intellexisset:aut potius cum homo Christianus sit,ita conticere debuisset, hoc maxime tempore valde periculoso, vt scandalum magis induceret quam salutem.

Expensæ funeris executoriæ sunt.

Notandum est,quod expensæ funeris executoriæ sunt, nempe non obstantibus appellationibus propter vtilitatem publicam condemnatus cogi ad funus,lege, sunt personæ.ff.de religi.& sumpti.fune.Et in hoc Regno Franciæ extat lex Regia, super qua plene scripsi in tract. meo de senten. præiudici. seu prouisional. in 2. casu prouisio. in præfat.videte text.in l.Titius heredes.ff.de lega 3.

Quadruplex funus.

Funus quadruplex est,quemadmodum per Lasarum in lib.3.de republica Roma. cap. 18. pagina quadringentesima vigesima.

Executor si plus impendat quàm taxatum sit, sibi imputet.

Sextò idem si executor testamenti plus expendat quam à testatore taxatum sit,sibi imputet. illud enim ab herede repetere non poterit.text.singul.in lege,qui in aliena. §.1. ff.de negotiis gestis.lege, heditas. de petit.hered.si autem minus expenderit quam sibi traditum est, residuum commodo heredis cedit,vel expendere cogetur. lege, Lucius, §.1. de lega. secundo. & id condictione ob causam heredi restituere compelletur.l.si heres vbi Iason.ff.de cond.caus. dat.Baldus in Margarita in verbo,executio.qu.39.

Si tamen legato vel alteri commissatio data fuerit pecunia ratione oneris,vtpote pro quolibet die aureus,si totum non expendat, non tenetur residuum restituere, sed debet apud eum remanere ratione oneris:secus si daretur ratione expensarum,Imol.& alij in l.Lucius.§.1.ff.de lega. 2.quod est notãdum,vt sciatis,quomodo conuentũ fuerit.

Mandatarius si mandatum excedat residuum non potest petere.

Imo si mandauerim tibi vt codicem, vel aliam rem emeres tali pretio,decem forte, & tu viginti emeris, residuum petere non poteris:antequam tamen tradideris, retentione vti licebit,nisi integrum pretium tibi restituatur, per dictum §.primum legis,qui in alien.de neg. gest.ff.vbi Bald. & expressim Franciscus Cremen. singulorum 71. si dedi.

Iussus impendere centum aureos, quales impendere debeat.

Sed quærendum est, iussus impendere centum aureos, quales exponere debeat, an solares aquilæ Regios, vel paruos?

paruos? Respondeo, imprimis debet inspici de quibus testator in illo testamento mentionem fecerit: si nulla est adhibita mentio, tunc consuetudinem regionis esse inspiciendam, de quibus frequenter loquatur, vt hic de solaribus intelligatur. Tholosæ de paruis. l. si seruus plurium. §. fin. de lega. 1. ff. vbi aliæ conscribuntur coniecturæ.

Cũ pro quando.

Verba text. elucidamus. *Cum.* hæc dictio alias copulatiua est, de qua in l. triplici. ꝟ. eod. tractaui: verum hic sumitur pro quando, vel quoties.

Monumentum.

Monumentum est, quod memoriæ seruandæ gratia existit, l. 2. §. monumentum. ff. de relig. & generaliter monumentum res est memoriæ causa in posterum prodita, in quam si corpus vel reliquiæ inferantur, fiet sepulchrum: si vero nihil horum inferatur, erit monumentum memoriæ causa factum, Græci κενοτάφιον appellant, id est aduenarum vel hospitum sepulchrum. l. monumentum. de religiosis. l. intantum. in fin. de rer. diuisione.

Munimentum sepulchri.

Munimentum autem sepulchri id esse diuus Adrianus rescripsit, quod causa muniendi eius loci factum sit, in quo corpus positum sit, l. funeris. ff. de religio. & quid munimentorum nomine contineatur scripsi in l. notionem. §. instrumentorum. ꝟ. eod.

Centum.

Centum. Dictio numeralis est, de qua in l. propemodum. & l. Nepos Proculo. suprà eodem. & quamuis hic text. taxatiuè loquatur in centum, tamen idem erit in alia summa: quia exempli gratia tantum hoc descripsit, d. l. propemodum.

Cõsumere pro erogare, vel expendere.

Consumere pro erogare vel expendere capitur. Nam qui expendit vel erogat, consumit, vt exponit text. in l. qui in alien. aliàs est lex, liberto. §. libertos. ff. de neg. gestis.

Vsu cõsumere.

Interdum vsu consumere accipitur pro vsu tollere, siue diminuere, vt in rubrica de vsufructu earum rerum quæ vsu consumuntur. iuncta l. 1. vbi Iurisconsultus hũc in modum elucidat.

Cõsumere pro destruere.

Item consumere, destruere, atterere, funditus euertere, & abolere, dissipare, l. videamus ergo si heres ad quem aliquid peruenit consumpserit. ff. quod metus cau. l. vocatum. ibi, finge pretium acceptum vel perdidisse, vel consumpsisse, vel donasse. de petitione hereditatis, l. si emancipatus. de bonorum possessione contra tabulas. l si reus stipulandi. de fideiussoribus. l. vnica. C. de famosis libellis.

Cõsumere pro profundere.

Consumere, pro exponere, profundere, insumere. l. Cassius. ff. de solu. sed si creditor eos nummos sine dolo malo consumpsisset. l. si à furioso. & l. seq. l. si ego. ff. si cert. petat.

Consumere in bonã partem.

Quandoque in bonam sumitur partem, vt hic ratione adiuncti: vnde dicendum est obligationis partem esse consumptam, id est peremptam, extinctam, vt accipit Marcellus in l. cum debitore. ff. rem rat. hab.

Idem Iurisconsult. ait incendio consumptam domum, in l. domum. ff. de contrah. emption. & si quis cum sciret venditorem statim pecuniam consumpturum, seruos ab eo emisset, plerique responderunt eum nihilominus bonæ fidei emptorem esse. idque verius est. Quomodo enim malafide emisse videtur qui à domino emit? nisi fortè is qui à luxurioso & protinus scorto daturo pecuniam seruos emerit, non vsucapiet. Iulianus in l. si quis cum sciret. ff. pro emptore. vndè cum hoc verbum sit medium, bonum respiciens, & malum, Iurisconsult. addere solet, malè consumpsit. in l. minor. 25. annis adito. ff. de minor.

Cõsummare.

Consummare verò est perficere. deum oro vt mihi cõcedat hoc opus consummare. & probat Iurisconsultus in l. si in aliquam. ibi, si qua cœpta sunt opera publica, & vt consummentur. ff. de officio proconsulis. l. continuus. §. item qui insulam. ff. de verb. oblig. De his autem copiosius ego scripsi in l. ædificia. ꝟ. eod.

Cõsumere publicam actionem.

Consumere publicã actionem, pro tollere, in l. eũ qui. §. in popularibus. ff. de iureiur. ibi, nam & si quis egerit ita demum consumit publicam actionem, si non per collusionem actum sit.

Sumere pro assumere.

Sumere frequenter pro assumere, accipere, capitur: vt dixi in l. aliud est capere. ꝟ. eod. probat lex, heredes. §. de plutibus. cum §. sequenti. ff. famil. ercisc. vbi primò dicit sumere iudicium, postea accipere. inde sumere lapides & arma dicit Iurisconsul. in l. 3. §. plus dicitur. ff. de vi & vi arma. l. 3. §. is cui. de sica. l. 3 de seruit. rusti. præd. l. 1. de quibus rebus ad eund. iud. eat.

Ius nõ sumitur ex regula.

Ius non sumitur ex regula, sed ex iure regula fit, l. 1. ꝟ. titu. prox. & ibi exponitur.

Sumere supplicium.

Sumere supplicium de aliquo, est illum punire, l. magistratibus municipalibus supplicium à seruo sumere non licet. ff. de iurisd. om. iudi. l. 1. de effract. & sumere vindictã, in l. pen. si ex nox. cau. aga. ibi, quia aliter de seruo supplicio & verberibus satisfit: aliter de libero vindicta sumitur.

Sumere effectum.

Sumere effectum, l. diuisionis placitum, nisi traditione vel stipulatione sumat effectum, ad actionem nulli prodesse poterit. l. diuisionis. ff. de pact. id est accipiat robur à traditione vel stipulatione.

Sumere, pro impendere.

Sumere, erogare, impendere. inde sumptus, impensa, & id quod quis impendit, l. 1. in fi. princ. ff. de excusa. munc. l. semper. §. negotiatores. de iure immun. l. 1. §. patrimoniale vero est in quo maximè sumptus postulantur, de munc. l. 3. in fin. & l. hono. ibid. l. generali. §. Lucius. de vsufr. lega. l. aut prætor. §. per hanc. quæ in frau. cred. l. 2. §. restituas. ne quid in loc. publico. l. qui Romæ. §. 1. de verbor. obligat. l. filio. & l. legatus. de legatio. l. prætor. in fin. de eden. l. sumptus. de pact. l. qui aliena. §. 1. de neg. gest. cum aliis infinitis iuribus.

Sumptus necessarij ac voluptarij.

Sumptus necessarios ac probabiles Iurisc. vocat in l. qui in alien. in fin. ff. de neg. gest. qui re vrgente facti sunt: voluptuarios qui nulla re vrgente, l. ex duobus. in fin. ibid. l. si pecuniam. in princ. de condict. cau. dat.

Sumptus litis.

Sumptus litis, expensæ litis dicuntur, in l. iam tamen. §. in hac. ff. iudic. sol. de quibus abundè scripsi in tract. de expens. damnis, & interessè, in 3. tomo commenta. in constit. Reg. Galliæ.

Sumptus inanes.

Sumptus inanes, inutiles, frustratorios, in l. 1. de inoffic. testam. vocat Vlpian. ibi, melius facerent si se sumptibus inanibus non vexarent, cum obtinere spem non habeant.

Sumptus pro assumptus.

Interdum pro materia sumptus dicitur, assumptus seu electus, receptus, datus: vt arbiter sumptus, l. quid tamen si de pluribus controuersiis sumptus est nihil sibi communibus. ff. de arbit. l. proponebatur ex his iudicibus qui in ea re dati essent, nonnullos causa audita excusatos esse, inque eorum locum alios esse sumptos. l. si opus quod quis iussus est à iudice qui ex hoc edicto sumptus esset restituere. ff. quod vi aut clam.

Sumere iudicem.

Sumendus iudex, l. Iulianus ait, si alter ex litigatoribus iudicem solum heredem vel ex parte fecerit, alius iudex necessario sumendus est: quia iniquum est aliquem suæ rei iudicem fieri. ff. de iudic.

Summus.

Summus, amplissimus, vnicus, perfectus, & in quo omnia insunt: de quo scripsi in procœmio concorda. in verbo. summas.

Summa quæstionis.

Inde summa quæstionis, principalis, præcipua pars quæstionis, l. obligamur. §. ex facto obligamur, cum in facto summa quæstionis consistit ff. de actio. & obliga. & vult dicere nos ex facto obligari, quando principalis seu præcipua quæstionis pars in facto consistit: quod elucidatur in l. actionũ genera. §. ex facto actio est quotiens ex eo teneri quis incipit quod ipse admisit: veluti si furtum vel iniuriam commiserit, vel damnum dederit. ibidem.

Sũma reipub.

Summa reipub. l. municipes intelliguntur scire, quod sciunt hi quibus summa reipubl. commissa est. ff. ad municip.

Summa rei est, l. non distinguemus. §. si mulier. ff. de arbit. ibi, summa rei est vt prætor se non interponat, siue nullum sit compromissum, siue sit, sed pendeat an ex eo exigi possit.

Summus fundus.

Summus fundus, l. tria. de seruitutibus rusticorum prædiorum, dicitur superior, oppositus imo fundo.

Summa terra.

Summa terræ, summitas terræ, vel ipsa superficies, l. cum vsumfructũ horti. in fin. ff. quib. mod. vsufr. amitt. ibi,

Labeo ait : nec si summa terræ sublata ex fundo meo, & alia regesta esset, idcirco meum solum esse desinit, non magis quam stercorato agro.

Summa pro quantitate. Summa aliquando pro quantitate accipitur: vt ea summa restituatur communis. l. 1. ff. commun. diuid.

Sūma egestas. Summa egestas, qua nulla maior, in l. fin. ff. de bon. damna.

Summa ratio. Summa ratio est quæ facit pro religione, l. sunt personæ. ff. de relig. & sumpti. fune. l. iis solis. de cond. indeb.

Summum periculum. Summum periculum, pro morte intelligit Iurisc. quo nullum alius maius, in l. & eum qui. ff. de vi publ. ibi, motus quærela eius, qua significauit filium suum ingenuum iuuenem admodum raptum atque conclusum, mox verberibus atque tormentis vsque ad summum periculum afflictum.

Summū supplicum. Summum supplicium videtur esse ad furcam damnatio, & viui concrematio, l. capitalium. in princ. ff. de pœn. l. si quis. §. abortionis. ibid. l. penul. de condict. cau. dat.

Summatim. Summatim cognoscere, est breui & summariè de causa tractare, l. 1. in fin. ff. de præt. stipu. l. in lege Aquilia. ad leg. Aquil. l. si defensor. §. illud. de interroga. actio. declaratur in Clem. sæpe. de verb. signif.

Summates. Summates dicuntur ab Imperatore summi primates, seu primarij, ex ordine decurionum, l. quinque summates. C. de decurio. lib. 10.

Ob eam rem. Sequitur in text. *Ob eam rem*, id est propter eam rem, l. in vsum. s. eod. l. qui proprio. §. penul. de procurat. facit. lex 1. §. de eo loquitur, non de ea : sed tamen & ob eam quæ est fœmini sexus dabitur. ff. de pecun. l. quotiens. ibi, ob eam rem domini.

Ob pecuniam. Ob pecuniam, l. si rem alienam. ff. de pign. actio.

Ob pretium. Ob pretium, l. 5. §. si & quem. ff. de instito. acti.

Ob hoc. *Ob, particula.* Ob hoc, l. mulieris. §. desinere. s. cod. & hæc dictio ob significat causam remotam, ex vero proximam, teste Bald. in l. non dubium. col. 2 de legi. C. vnde infert, quod condēnatus de mandato ob homicidium, non dicitur de homicidio condemnatus. facit quod idem Bald. notat in l. vni in fi. C. si seruus extero. & in l. ex arrali. C. de action. empti.

Mādati fines qui excedit, quādo teneatur vel nō teneatur. *Contra testamentum facere non videtur.* Et si ex hoc tex. colligitur, quod non facit quis contra testamentum, quando ea quæ iussus est facere implet, & aliquid facit vltra. vnde qui excedit fines mandati, meliorem domini conditionem faciens, non tenetur : quod est verum quando in eadē specie mandatum impleuit : quia dominus ex hoc queri non potest, l. si procurator. ff. de cond. indeb. l. si mandato meo. in princ. manda. secus si in diuersa specie. l. diligenter. vbi Franc. Curt. ff. manda. l. si quis mihi bona. §. sed quid si mādauit. de acq. hered. vbi Ias. Dicam si operæpretium fuerit in constit. Reg. tit. de procura.

Contra testamentū quādo quis facere dicatur. Quæro, quando quis facere dicatur contra testamentū? respondeo, qui facit contra id quod in testamento cautum est: vt si testator iussit templum construi vsque ad mille libras, & is construxit castrum, ipse potest cogi ad hoc per iudicem ecclesiasticum & laicum, l. hereditas. ff. de pet. hered. scripsi abundè in tract. de sentent. prouisio. in præf. in comment. ad constit. Reg. in 1. tomo. & contra defuncti voluntatem facere videtur qui contra disposita ab eo facit, siue contra verba siue contra mentem, l. si peculium. ff. de statuliber.

Contra defuncti voluntatem quando quis faciat.

Contra legem quis faciat. Contra legem etiam facit, qui id facit quod lex prohibet, l. contra legem. ff. de legibus. l. Cæsar. de publica. l. non dubium. C. illo tit. vbi Bald. & Iason. pulchra scribunt.

Contra ius mercari. Contra iura mercatur qui prohibente lege emit, vel cōparat. c. contra iura. de regul. iur. in 6. Et malæ fidei possessorem nullus esse ambigit qui contra interdicta legū mercatur, l. quemad. in fi. C. de agrico. & censib. ideo non præscribit, regul. possessor malæ fidei. de regul. iur. in 6.

Contra seruitutem facere. Contra seruitutem facere, est venire contra cōstitutam seruitutem, l. si arborem. ff. de seruit. vrba.

Contra placitum facere. Contra placitum facere, est committere contra id quod inter partes conuentum est, l. penult. ff. de transact. & quomodo dicatur quis venire contra trāsactionem, docet tex. in l. si quis maior. C. de transact.

Contra commodū facere. Contra commodum facere, notum l. qui luminibus. ff. de seruit. vrba. præd. l. 4. C. de sponsal.

Contra bonos mores quid fieri dicatur. Contra bonos mores fieri dicitur, quando fit contra honestatem & vbi interuenit peccatum: & alias in regul. non est obligatorium contra bonos mores præstitum iuramētum. de regulis iuris in 6. declaraui in interpretatione legis, si quis pro eo. ff. de fideiussoribus.

De dictionibus contra, è contrario & per contrarium videre legem, verbum amplius. s. eod.

Contradicere. Contradicere est allegare aliquid contrarium actui, lege, inuitum autem in seruitutibus accipere debemus, non solum eum qui contradixit, sed & eum qui non consentit. ff. de seruit. vrba. præd.

Contra ius constitutionis. Contra ius constitutionis quando dicatur iudicatum, vel contra ius partis, docet text. in l. 1. quæ sentent. sine appel. rescind. Docto. in ca. cum inter de re iudic.

Ex natura actus procedēs nō venit cōtra dispositionem. Notandum est vnum singulare, quod non dicitur venire contra dispositionem qui aliquid facit vel petit ex natura actus procedens, per text. in l. quæro. §. inter. ff. loca. vbi dixi in nota. interpret. & l. venditores. de verbo. oblig. vnde si venditor promiserit non venire contra venditionem, & petat pretiū: vel emptor petat cautionem euictionis, non dicuntur contra venditionem venire: quia hoc ex natura procedit. lege, Iulianus. §. offerri. ff. de acti. empti, l. non dubitatur. C. de euict. Bar. & Bald. in l. si familiæ. C. famil. ercis. idem si testator priuaret heredem hereditate si veniret contra dispositionem suam, & heres peteret cautionem ab vxore vsufructuaria, non esset heres priuandus, vt docet Bald. in l. 1. C. de vsufr. sic consuluit Carol. Ruyn. in cons. 51. incipien. Primo videns. col. 5. nu. 15. in 1. vol.

IDEM LIBRO VIII. Digest. Lex cciij.

In lege censoria.

Duas continet partes. in prima ponitur lex, quæ erat in portu Siciliæ: ex qua elicitur quæst. 2. responsio, vbi duplex deciditur quæst. sed ibi respondet. Ex l. censoria portorium non debet solui de seruis qui domum ducebantur ad suum vsum. domus autem existimari debet vbi quis sedes habet & tabulas, & suarum rerum constitutionem fecit. suo vsu etiam ducere videtur quando sui victus causa quis ducit, vel quando serui ducuntur, qui vsus gratia patrisfa. parati sunt. & lex censoria secundum glo. dicitur, quæ super censu lata erat. sed vos dicitē melius dici censoriam quia à cēsoribus lata fuit, quorum munus erat portoria vectigaliáque locare, vt Bud. hic firmat. & si diceretur à censu, diceretur censuria, potius quam censoria. scripsi in l. censere. s. eod. alia hic non repetam.

Lex censoria.

Portus Siciliæ.

Siciliæ portus. Talis erat lex illius portus Siciliæ, vt sequitur : quæ est de patrimonio beati Petri, clem. pastoralis. §. verum. de iureiur. vbi Bonifac. & alij : & quis sit portus dictum extitit in l. portus. s. eod.

Ita scriptum erat.

Colligite quod vbi consilium expetimus ex aliquo actu verbis concepto. afferre debemus verba super quibus nobis consulere volumus, instar Iurisc. hic, siue dubitetur super instrumentis testamentorum, siue contractuum, siue super instrumentis collationum beneficiorum, insinuationum, vel præsentationum mandatorum, siue super ordinationibus, siue consuetudinibus. vel aliis actibus. nam ex verbis veniemus ad responsionem quæstionis, vt hic Iurisc. ita nos docet Vlpian. maximè interpres edictorū, semper affert verba illorum, vt patet, in l. 1. ff. quod met. caus. & l. 1. de dol. & alibi in infinitis locis.

SERVOS QVOS DOMVM QVIS DVCERET VSV SVO, PRO HIS PORTORIVM NE DATO.

Portorium pro seruis non solutum. Ita erat lex portus, vt non solueretur portorium pro seruis quos aliquis domum ad suum duceret vsum: & dubitatum

tatum fuit quando dicatur domum ducere.& respondet vt infra quando ducit domũ in qua habitat, & res suas constituit. & ista est prima quæstio.

De verbo ducere scripsi in l.qui neque ꝟ. cod.

Ad vsum ducere, quid. Secunda quæstio erat, an solueretur vectigal pro rebus ad suum vsum delatis:& quando pro suo vsu seruos deferre quis dicatur. & respondet, quando victus gratia, vel vt eidem seruiant. Aliquando vsui esse accipitur pro eo quod est vtile, l. postliminium.in fin. ff.de capt. Et vereor quod si quicquam permisero quod in vsum meum aut tuũ fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, l. officium.§.1.ff. de re. mili. sed non hic,vt in l.in vsu.ꝟ.cod. fuit. dictum.

Portorium quid. *Portorium* dicitur vectigal, quod in portu soluitur, seu pro portu, l. 3. C.de publica.& vectigal. vel portorium, quod portitori datur.

Portitor quis. Et dicitur portitor hic qui portorium conducit, & à transeuntibus exigit. & aliquando etiam vocatur redemptor, hic emptor seu conductor vectigalium, Gallicè *fermier* vocamus,l.in honoribus. ibi,Non alios fisci vectigalium redemptores à muneribus excusari placuit. ff. de excusa.mune.l. Cum in plures.§.vehiculũ.ff.loca. dixi abundè lege, sæpe computatum est. ꝟ. cod. videte Socin. consi. 247. circa princip. in 2. vol. ad quem spectet soluere hoc vectigal.

Redemptor vectigalium.

Onus deportatorium. Vel dicitur portorium quod soluitur pro rebus quæ portantur, fortè supra pontem transeundo,vt in l. cum in plures.§. penultim.ibi, pontis portorium. ff. locat. Alibi Imperator vocat hoc onus soluendi vectigal pro portatis rebus, deportatorium onus, in l.1.in fin.C.de vete.lib.12.

Portitor pro nauta. Etiam portitor est qui homines traiicit,& nauigio vehit,vel ad nauem de littore,vel de naui ad littus, vel de ripa fluminis ad alteram ripam.Virgil. portitor ille Charon.

Portitor pro tabellario. ius vero pontificium vocat tabellarios & latores literarum portitores, in cap.1.de procura.& alibi frequentius.

Ne pro non. Ne pro non negatiuè sumitur,vt hic,& l.facere.ꝟ. cod. & est aduerbium prohibendi,vt dicunt grammatici,l.si cũ fundum.ꝟ. eo.& in rub.ne quid in loc. fac.& ibid.in multis aliis tit.ff.& C. & l.1.ad Velleian.

Ne pro an. Ne pro an,vt in l. triplici.ibi,videamus etiam.ꝟ.cod. & l.Nepos Proculo.ibid. & l. si mandato.1.in princ. manda. & l.idem Pomponius. de arb. l.procurator.3.rem rat.hab. Aliquando causam affert, vt ne cogatur mulier fundo aut mancipiis carere, l. impensæ. ꝟ. cod.l.2.in fin. quod iussu.

Quærebatur si quis à Sicilia seruos Romam mitteret fundi instruendi causa,vtrum pro iis hominibus portorium dare debeat, nécne?

Licet hæc quæstio simplex sit,tamẽ Iurisconsultus duas ex hoc facto elicit quæstiones. Sic debet facere bonus cõsiliarius litis enarrator,ac quilibet consultor,vt ex themate simpliciter narrato eliciat quæstiones necessarias ad materiæ declarationem, instar Iurisc. hic. quod si fecerit, Philida solus habeto.

Dare pro soluere. *Dare* pro soluere accipi potest. de hoc verbo abundè scripsi in l. Sæpè computatum.ꝟ.cod.

Necne pro annon. *Nécne* accipitur pro annon, l. heredes. §. 1. ff.famil.ercisc.l. quod te.& l. rogasti.si cert. pet. & sic interrogatiuè sumitur, sicut interdum dictione, vt statim dixi,l. penult. de probat.

Dictiones interrogatiuè sumpta. Notandæ sunt dictiones quæ interrogatiuè frequenter ponuntur. Primò dictio num pro an, in l. si quis qui in aliena. §. quod si seruus. ff. de acq. rer.domin. l. pen. vbi describitur bis, de probat.

Idem in dictione an,l.verbum erit.ꝟ. cod.l.qui venenũ. & l. cum quærebatur. ꝟ.eod. l. creditor: de diuers.& tempor. præscrip. l. videamus.quod met. cau. l. Iulia. 2. de rei vindic. l.videamus.loca. Dictio nunquid. idem. l. 1. ff. de pigno.actio. in dictione quid.l. aduersus.de arbit.l.videamus. de vsur. & hic dictio vtrum, vt statim dicam. idem si dicatur, vtrumne, l. verbum erit. ꝟ. eod. Nonne, cap. nonne. de præsumpt. l. si longius. in fin. ff.de iudi. Dictio quemadmodum, vt in rub.ff. quemad.testa. aperi. & in l. Pomponius.1.ff. de nego.gest. Idem in dictione quomodo,l. Pomponius 1.ff. de neg. gest. idem in dictione ne, l. triplici. ꝟ. cod. l. in personam. de pact. & ff. l. postquam. de perit. hered. l. cum fundum. §. seruum. si cert. petat. l. nos videamus. loca. l. videamus. de ædil. edict. Alias dictiones quibus interrogatio fieri potest hic quilibet addere poterit.

Respondit duas esse in hac scriptura quæstiones:prima quid esset DOMVM DVCERE:altera quid esset SVO VSV ducere.

Duæ sunt quæstiones ex facto elicitæ, rem ipsam tangentes, & ad ipsius explicationẽ maximè necessariæ.quod facit ad doctores legentes vel scribentes,vt rem textui accommodam scribant, vel doceant, non quæstiones extrauagantes,vel subsubtiles, nil ad rem facientes:alioqui in vno libro quis omnes libros alios congereret. nempè necessaria tantum prosequi debemus & ad rem pertinentia. si hic vellem materiam superaddere materiæ,decem volumina Didymi vel Chrysippi non sufficerent, potissimum in hoc titulo, qui nullam in iure materiam intactam relinquit.multa tamen huic titulo conueniunt quæ alteri titulo non responderent:ideo volui hic multa addere.

Lex ergo portus erat, Seruos quos domum ducet, &c. & sic elicitur prima quæstio,quando quis dicatur domum ducere: quia potest quis habere domum in ciuitate & ruri, de qua intelligatur,postea lex portus dicet. altera quæstio elicitur, quando quis dicatur ad vsum suum ducere: nempè si ad vendendum vel ad donandum seruos ducit, non dicitur suo vsu ducere: quod elucidatur in sequentibus. text. prosequor.

Igitur quæri solet, vtrum vbi quisque habitaret, siue in prouincia,siue in Italia, an duntaxat in sua cuiusque patria domus esse rectè dicetur.

Hæc dictio *igitur* inceptiuè ponitur,vt scribit gl.in l.ius ciuile.de iustit.& iu.ff.sed quomodo stet ibi videte.ego dicerem interdum capi pro postea, deinde,vt in princ de tute. in Institu. & docet Alber. & ibi non est dictio igitur, sed est dictio ergo,de qua statim dicam.sed propriè infert & colligit ex præcedentibus,seu ratione confirmat: & sic est dictio collectiua, l. munus.1.ꝟ.cod. l.1.de constit.Princip. ff.l.si procuratorem.§.si ignorantes. mand. idem dicitur de dictione ergo,§.1.de tute.in Instit.& l.ergo.quib.ex cau. mai. & l. ergo omne ius ff. de legib. *Igitur quomodo sumatur.*

Solet. Solet quæri, id est assuetum est & vsitatum:quo verbo vtitur Iurisc. in l.si quis donaturus.ff. de vsufruct.

Solet hoc verbum habetur in l.solent.ff.de offi.procon. l.venditor.in fi.ff.de iudic. l.3.in fin.ff.de vsufruct. l.diuus. in fin. de in integ. restit.l.item.§.sed si ita,ibi,solent secundum locorum consuetudinem explicari. quod cuiusque vniuer. nomine.

Solere, ad quod refertur. Solet ad duo vel plura frequenter respicit, l.solet etiam messis vindemiarumque tempore ius dici de rebus quæ tempore vel mora perituræ sunt. ff. de fer. & l. præsides. cum l. oratione. ibidem. l. venditor. & l.solemus.de iudic. l.si negotia. de neg. gest.l.venditor. §. 1. cum aliis multis. commu. præd.

Nisi quando subiecta materia intelligi potest in vno,vt l. fin.§.sed quia. de iure delibe. C. & docet Bart.in l.Mela. per illũ text.ff.de aliment.& ciba.leg. & in l.1.in fi.C.quomo. & quand. index. vbi dicit solitum in vno, verificari consuetum in pluribus, quod conciliari ratione materiæ potest, vt dixi. sequitur Angel. in §.eo non scripto. in fin. de iure natur. in Instit. Alex. consil.5.si vera. num. 10.in 5. vol. Corne.consil.28.in hac.in fi.vol.3.Dec.consil 4.& pro tenui.& consil.441.præsens.col.penu.facit lex,cuicunque. §. idem Labeo ait.ff.de instito.act. Licet contrarium dicat

rubr. de consue. vbi videndus est Curti.& idem Curt. in l. certi condictio.§.si nummos.si cer. pet. Franeisc. in tract. feud. in 2.parte.q.4. facit l. procuratoris.§. in tributum.de tribut.acti.l.sed Iulia. §. proinde. ad Macedo. & d.l.Mela. non loquitur in verbo solet,sed in verbo præstabat, vt dico in meis. nou. interpr.

Solet pro debet. Item interdum solet pro debet,& est phrasis Iurisc.frequens,quæ in l.1.probatur.ff.de custo.reo.& l.admonendi. de iureiur.l. si finita.§.si forte. de damno infect.Quod pro materia dignoscitur.

Solitum à Iurisconsultis pro iure habetur. Postquam scilicet Iurisc.recitat quod solitum erat fieri, & hoc approbat, alijs ita facere debet : quia illud solitũ pro iure habetur, l.2. §. portio.ff. ad legem Rhod.de iact. ibi, porro autem pro æstimatione rerum quæ salue sunt,& earum quæ concessæ sunt præstari solet. ergo præstanda est more solito, l. diuus.de in integr. restit.ff.

Vtrũ pro nunquid. Vtrum hic interrogatiuè ponitur pro an, nunquid, vt l.Nepos.s.eod.l.fin. in princ.ff.ad leg.Rhod. de iact.

Vtrumne. Vtrumne pro an, in l.verbum erit.j. eod. & s. dixi.

Vter. Vter, seu vtrum de duobus dicitur,l. qui venenum dicit,adiicere debet vtrum bonum esset an malum. & l. pupillus. in fin. j.eod.l.scientiam.§.1.ad leg. Aquil.l.4.§.cum autem ad legem Rhod. de iactu.

Putasne. Putásne, interrogatiue etiam capitur.l.Nepos Proculo. j. eod. idem in dictione quemadmodum,l.sæpe.§.fin. vbi scripsi s. eod.

Vbi pro in quo loco. Vbi, id est in quo loco sic capitur in lege,sciendum. & in l. pronuntiatio. circa fin.s. eod. l.fi. ff. de noxal.ibi,serui quoque quorum noxa caput sequitur, ibi defendendi sunt vbi deliquisse arguentur. itaque seruos dominus eodem loco exhibere debet vbi vim intulisse dicuntur. & in l. Celsus. in fin. ff. ad exhib. lege, si quis in legatione. de iudic. Quamuis gloss. aliter dicat in l. 3. §. 1. de eo quod cer. loco.sic capitur in l. nihil ad municip.l. quod legatur. de iudic.

Vbi pro apud. Vbi, id est apud quem,vt in rubr.ff.& C.vbi pupil.educ. debe.& l.vbi.ff.de iudic. & communius in titulis.Cod.vbi caus.status agi debeat,vt in rem actio, & in similibus,vtpote in tit.vbi quis de curia, & sequet.& vbi causæ fisc.& vbi petan. tut. interdum exponitur vbi,id est in quo loco, interdum apud quem : quod ex materia cognosci poterit per leges illorum tit.Interdum Imperator vtrũque exprimit,vt in rubr.vbi & apud quem cognitio in integrum restitutionis agitanda sit.

Vbi pro postquam. Vbi pro postquam,l.si cum dies. in fin.ibi,tempus quod vbi prætetierit. ff.de arb.& l.si postulauerit.de adul.l.postliminium.§.postliminio.de cap.l.3.§.1.de eo quod cer.loc. ibi, qui Stichum aut Pamphilum promisit, eligere posse quem soluat, quamdiu viuunt : ceterum vbi alter decesserit, extingui eius electionem.

Vbi pro quando. Vbi pro quando,vel in quo casu, l. vbi autem.ff.de verbor. obligat.l.ne quicquam.§.vbi decretum. de offic.proconf. l. vbi. de condict. ob tur. caus.l. heres. §.at si quis. de iudic.

Vbicunque, in quocunque loco. Vbicunque, id est in quocunque loco, lege,penul.ibi, aut vbicunque vis.ff.de seruit. rust. præd. l.omnem obligationem pro contractu habendam existimandum est, vt vbicunque alius obligetur & contrahi videatur. ff. de iudic.

Vbicũque, pro quãdocunque. Alias vbicunque, id est quandocunque, in quacunque parte iudicij.l.vbicunque iudicem æquitas mouerit, æquè oportere fieri interrogationem dubium non est. ff. de interrog. act.

Vbicunque, & quandocũque. Interdum exprimitur vtrunque,l.1.§.item.ff.de aleæ lusu. ibi, item notandum quod susceptorem verberatũ quidem & damnum passum vbicunque & quandocunque nõ vindicat:verum furtum factum domi, & eo tempore quo alea ludebatur, &c. vt denotet & locum & tempus.

Vbique pro in omni loco. Vbique, in omni loco,l. 1.ff.solut.matri. ibi,dotis causa semper & vbique est præcipua. vbi variè doct. exponunt: sed ista sententia communior videtur,l. lex Cornelia. §. si tamen.de iniur.

Habitare vbi quis dicatur. Sequitur in text.*habitaret.* Habitare ibi dicitur quis, vbi non momenti causa inhabitat siue moratur,l.lex Cornelia. §.si tamen.& §. ceterum. ff. de iniur.idque siue in suo,siue conducto, siue in gratuito, l.1. §. penult.ff.de iis qui deiece. vel effuder. vbi etiam dicit multum interesse inter habitatorem & hospitem,quantum interest inter domicilium habentem & peregrinantem.siquidem hospes nõ habitat,sed tantisper hospitatur. facit l.vt Alphenus.& l.vrbana familia.s.eod.& l. tabernæ. ibid. & habitare dicitur qui maiore parte temporis habitat,l.cum de lanionis.§.Sabinus.ff.de fund.instru.vbi Bart. vel vbi retinet familiam, l.1.§.domum.ff.de libe.agnosc.vbi Bart.Felin.in c.quoniã. col.1.de offic. ordin. & ibi munera subire debet, l.1.& per totum.C.de municip.& orig. lib.10. Bart. consil. 42. visa inquisitione. Habitare seorsum à muliere maritus iuste potest,l.cum hic status.§.si mulier.ff.de donat.inter virum & vxor. sed caueat interim cornua.

Habitator & hospes quid differant.

Habitator, incola. Habitator, incola,is qui in loco residet, l. habitatores. ff.loca.& d.l.1.§.pen.ac l.penul.ibid. & est ille propriè qui cum sua familia habitat, l.1.C.vbi senat.vel clariss.& Bar. in d.§. domum. Bal. in cons.198.statutum. in 2.vol. *Habitatio.* Habitatio, id est mora, incolatus, domicilium, vt in tit.ff.de vsu & habit. vbi appellatione habitationis relictæ quoad effectum,videtur legatus vsus domus,l.si habitatio.ibid.& l. cum antiquitas. C. de vsu.& habit.l.si is qui.§.1.ff.de pignorib.& in iure habitatio est ius vtẽdi domo aliena,salua eius substantia. Probatur hæc definitio in tit.de vsu & habi. & d.l.si habitatio.de habita. quæ sub vna claue regebatur,loquitur Vlpia.in l.quis sit fugitiuus.§.apud Cælium. de ædili. edi. habitatio,id est ædificium exponit Iurisc. in l.Seiæ.§.Gaio.ff.de fund.instr.Quomodo probetur habitatio docet Bar.d.consil.42.& Socin. consil.13.insignis doctor. nu.14.in 4.vol.& si quis non habitet in ciuitate, an gaudeat priuilegiis ciuitatis, videte Barb.consil. 73. Magnanimus. in primo dubio. vol. 4. & statuta contra habitantes non ligant scholasticos,vt doct.no. in l.cum filiusf. ff.si cert.pet.scripsi in scholasticorum priuil.

An qui in ciuitate non habitat priuilegiis ciuitatis gaudeat.

Domus vbi intelligi debeat. *Domus.* Potest enim aliquis plures domos habere, & in prouincia & in ciuitate:de qua domo intelligatur text. dicens,domũ ducere.& hic respondet de domo vbi sedes cõstituit & tabulas, id est vbi constituit se habitaturũ,& domicilium elegit.Nam si duceret rus causa fundi instruẽdi, non censeretur suo vsu ducere,nec domum:quia ibi nõ est domicilium,vbi paterfamilias non firmauit sedes & tabulas,vt sequitur.De domo scripsi in l.pronuntiatũ.in fin. s. eo.Et domum accipere debemus hospitium, si in ciuitate maneat.Quod si non sit in ciuitate,sed in villa, vel municipio,illic vbi larẽ matrimonio collocauit,l.1.§.domum.ff. de liber.agnosc.& pro habitatione,& domicilio,l.1.§. item. de aleæ lusu.

Sed de ea re constitutum esse, eam domum vnicuique nostrum debere existimari, vbi quisque sedes.

Sedes pro sedili. Sedes vocatur sedile,in quo sedemus:& interdũ cathedra vocatur,c.post translationẽ.§.item si quis.de renũtia.clem. Dudum. de sepult.& l.1.C.vt dignita. ordo. seruet. lib.12. vbi Rebuf.& Plate. dicunt:Cum fueris inuitatus tali sede, sede:ne dicatur surge,recede.& in euãgelio idem scribitur. Et sedes nõ honorat hominem,sed homo sedem,c.Multi. 40.distin.& Ioan.Andr.in c.cum in diuersis. de priuil.in 6. ait:si bona sede sedes,nõ debes quærere sedes. inde dicitur *Cathedraticũ.* Cathedraticum illud ius quod debetur ratione cathedræ episcopatus in synodo,cap.conquerente. de offic.ordin.

Sedes pro consistorio Papæ. Aliquando sedes vocatur consistorium Papæ,vel Principis,§.1.in auth.de appel.& intra quæ tempora.coll.4.vbi gl.Sæpius tribunal iudicum,in l.1.vbi Bud.de iudic. in 6. sedes decurionum, in l.1.ff.de decur. Interdum ius canonicum vocat stallum sedem canonici, vbi stare solet diuina audiendo,& cantando,in cap.2.de renuntia.cap.pro il- *Stallum.* lorum. in fin.de præb.

A sede

Sella curulis. A sede sella nonnunquam nominatur curulis, in qua magistratus Romæ vehi solebant: & erat hoc vectabulum quo magistratus sedentes portabantur, vt in l. qui sella. de seruit. rustic. prædio. ff. vbi Bud. & Catellia. Cotta in 2. parte memo. in verbo, Sella. quicquid dicat glo. in d. l. qui sella. & Gallicè vocatur *lectiere*. & hæc ex ebore erat, insigne commune præfecturæ prætorianæ cum Imperatoribus, consulibus, proconsulibus, prætoribus, & omnibus maioribus muneribus, qualia erant ædilitas, & tribunatus plebis. vnde curules magistratus auctoribus historiarum subinde pro altioribus commemorantur, teste Laz. in lib. 2. de repub. Roma. c. 3.

Sedes pro dignitate. Item sedes pro dignitate capitur: vt sedes Apostolica nunquam moritur, c. si gratiosè. de rescrip. in 6. §. sic igitur. authen. vt iudices sine quoque suffragio. colla. 2. nec potest esse mala, cap. pudenda in fin. 24. quæst. 1. quia dominus pro ea orauit, ne ecclesiæ deficeret fedes, in summa circa fin. 21. dist. vt etiam est in euangelio.

Sedes Apostolica. Et hæc sedes Apost. petentibus se offert liberalẽ, c. sedes. de rescript. Non vt dicit ibi Ioan. Andr. eo quod dat plumbum pro auro: sed quia gratis peccata remittit, episcopatus, & alia beneficia petentibus liberè confert, & alia, quæ scripsit, donat: vt in regu. cancel. Apost. ita sedem Imperialem pro dignitate dicit text. in cap. futuram. 12. q. 1. scribit Restaurus Castaldus in suo tract. de Impera. q. 87.

Exedra. Exedram dicunt locum ad sedendum constitutum, sellam studiariam, vel grabatulum ad meredianum accommodum, vulgo capitulum in cœnobiis dicitur, Bud. & alij. Accur. in l. si vero. §. sed & si quis. ff. de his qui deiecer. pro fenestra accipit. videte si possit intelligi ibi pro studio, vel alio loco supra viam posito, vbi erant sedes positæ, vt vulgo dicimus *galerie*, vel *cabinet sur la rue*. Ex quo loco poterat deiici in transeuntes: qui locus si demissus esset, non posset deiici in transeuntes in viam publicam iudicate.

Sedes pro domicilio. Adde sedes est domicilium, siue habitatio, vt hic, videlicet in qua quis sibi constituit maiorẽ partem fortunarum, vt sequitur. de multiplici sede tractat Ioan. Francis. Panor. in tract. de officio & potest. capi. sede vacan. in 6.

Tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset.

Et sic ibi quis habere domicilium dicitur, quando constituit suas res, vel vbi maiorem partem suorũ bonorum possidet, l. 2. C. vbi senat. vel clariss. vel vbi quis larem rerumque suarum ac fortunarum summam constituit, dicit text. in l. ciues. C. de incol. lib. 10. & hoc domicilium accidentale vocant iuris interpretes: naturale verò est locus propriæ originis vel paternæ, l. 1. & l. assumptio. ff. ad municip. gl. in c. accedẽs. 2. vt lite non contest. De qua materia multa scripsi in tract. de domicil. elect. in 3. to. commentariorum in constit. Reg. Gallic.

Domicilium accidentale & naturale.

Domum vbi quis habere dicatur. Ex quo infero ad glo. in clem. vni. in verbo, subditos. de foro compe. dicentem vocari quem propriè subditum ratione domicilij: sic propriè illa dicitur sua domus in qua domicilium & habitationem habet. Quod facit ad vtilitates maximas: videlicet vt actio iniuriarum ex lege Cornelia competat in eum qui vi domum meã introiuit. Domum autem accipere debemus non proprietatem domus, sed domicilium, l. lex Cornelia. §. 1. & 9. domum. ff. de iniur. alias vtilitates scribam in l. pupillus. §. incola. ꝟ. cod.

§. Quid autem esset vsu svo, magnam habuisse dubitationem. Et magis placere quod victus sui causa paratum esset tantum contineri.

Quia lex Censoria volebat portorium non esse soluendum de his quæ domum quis vsus sui gratia duceret.

De quib. solui non debet vectigal. Vsus sui gratia ducere dicitur ea, quæ victus sui causa parata sunt. & ideo frumentum primum lardum, & similia id genus victus causa ducũtur: & de iis non soluitur vectigal, etiã de iure. l. 3. §. fi. & l. si publicanus. §. 1. ff. de publ. l. vniuersi. C. de vectig. & cõmis. & ideo infert. Barr. in l. 2. §. si cõseruatis. vers. sed si ex volũtate. ff. ad leg. Rho. de iact. quod de annulis in digitis delatis nõ debet solui vectigal.

sequitur Lucas de Penna in tract. de priuil. fisc. de publica. vers. 36. vbi casus in quibus non est soluendum vectigal. conscribit, ac glo. & docto. in d. l. §. 1. l. si publicamus.

Tamen profiteri quis debet & prædicere redemptori se deferre illa vsualia, licet non soluat pro illis tanquam priuilegiatis. ita intelligitur tex. in l. fi. §. quotiens. ff. de publica. vbi etiam nouitia & mancipia quis tenetur profiteri, licet pro illis non soluat: sed veterana non, quia iam erant cognita & professa.

Nouitia & mancipia profiteri quis tenetur.

Nota ibi, *magnam dubitationem*, quod lex fit super magna dubitatione: de quo scripsi in l. sæpe. in fin. & l. tripli. ci. supra cod.

Verbum Placet cuius sit. *Placet*. Colligite per verbum placet legem ferri posse, l. vinaria. ꝟ. cod. l. placuit. C. de iudi. & hoc est verbum Principis assignantis rationem: sic nobis fieri placet, l. 1. ff. de constit. Princi. & in literis Regiis in hoc Regno sæpius hæc clausula describi solet: *car ainsi nous plait il estre faict*. & Principis voluntas iusta pro lege seruanda est: iniqua verò non, cap. si dominus & c. seq. 11. q. 3. & hæc iusta voluntas legis habet vigorẽ & robur: nõ quod omnis Principis voluntas sit lex, vt quidam existimarunt in l. 1. ff. de constitutio. Prin. & in §. sed & quod Principi. Instit. de iure natu. sed est obseruanda vt lex, prout scripsi in cõcord. Franc. in titul. de Regia facultate primum mensem nominandi in fin.

Itemque de seruis eadem ratione quæri, qui eorum vsus sui causa parati essent.

De omnibus his seruis vide per Laz. lib. 12. comment. de rep. cap. 5. pag. 1067. Dubitari hic potest an soluatur portoriũ de seruis qui victus gratia sunt parati: quod videbatur. sed hic text. respondet contrariũ, videlicet de iis, seruis non esse soluendum quos paterfam. ad vsum suum haberet. sed etiam in hoc dubitatur quando serui dicantur ad vsum patrisfam. Et cum omnes videantur in vsu suo esse, quia illis vti potest: tamen declarat illos tantum vsus sui causa paratos, qui ad corpus patrisfam. tuendum, & ad cultum eius corporis præpositi dastinatique sint. Nempe licet quædam ex mancipiis venalia sint, ex eis venalibus vectigal. quis soluere iure tenetur, l. fin. §. quoties quis mancipia. ff. de publican. vectigalibus & commissis.

Vsus causa patris fam. serui parati qui dicantur.

Vbi eadem ratio, eadẽ quæstio. Colligitur ex hoc text. quod vbi est eadem ratio, ibi eadem esse potest quæstio, & decisio. l. illud. ff. ad leg. Aquil. l. seruus. in fi. ibi, eadem ratio efficiet, de in rem vei so. l. fin. C. de fideicom. & ibi videtur cautum & statutum in quo eadem ratio reperitur, etiam si materia sit pœnalis, vt inquit Bald. in l. data opera. col. 8. C. qui accu. poss. & vbi est eadem ratio non dicitur similitudo, sed eadem lex. Bald. in l. iis solis. C. de reuocand. dona. & l fi. de indict. vidu. tollen. & vbi est eadem ratio, nõ dicitur fieri extensio de vno ad aliud. Bald. in l. de quibus. ff. de legib. Et quando in pluribus casibus est eadem ratio, tunc vna & eadem ratio decidit omnes casus non per extensionem: imò sicut genus comprehendit species, sic generalis ratio diuersas species casuum emergentium. sed quãdo sunt rationes speciei differentes, tamen similes, tunc illa est extensio, quæ est quædam progressio de termino ad terminum, teste Alexand. in cons. 75. videtur in præsenti. col. 1. in 5. vol. Ias. cons. 63. circa princ col. 4. in 3. vol.

Ratio naturalis vice legis est. Et sic sufficit allegare rationem naturalem vbi non habemus legem, glo. in c. consuetudo. 1. dist. & in cap. ex eo. in verbo, rationis. de elect. lib. 6. cum sit quasi lex quædam, in l. cum ratio. C. de bonis damna. quæ ita debet mouere iudicem ad iudicandum, sicut lex, vt dicit Andre. de Isern. in proœm. feu. vl. col. vol. vbi dicit id quod in ratione consistit, esse legem: ideo extirpandum est quod ratione caret, in cap. cor episcopi. 68. dist. & magis est ratio attendenda quam verba: quia est anima legis: & verbũ est sicut corpus: & ideo magis debet attendi intellectus quam vocabulum. docet Bald. in l. si quis seruo. col fin. Cod. de furt. & in tract. statu. in verbo, ratio. in 2. qu. Barba. cons. 9. col. 3. in 3. vol. Ias. in l. de quibus. col. 1. ff. de legib. Dec. cõs. 227. in casu. nu. 7. & cons. 372. visis. num. 6. & leges extenduntur per

Extirpandum est quod ratione caret. Per rationem leges extenduntur.

rationem, sicut pellis. Barb. consil. 54 col. 10. n. 16. in 1. vol. Ias. in l. non dubium. col. 1. C. de legib. Ange. consil. 68. incipiente Martinus Vincen. in l. qui quadringenta. nu. 2. ad Trebell. & per vnam rationem interpretamur scripturas, l. 1. §. veteres. ff. de acq. possess. Barba. in repet. l. cum acutissimi. col. 13. & 71. C. de fideicom. alias lex rationabilis & nutritiua peccati perdit nomen legis, & appellatur pestis, text. in cap. ad nostram. & ibi Felin. column. 2. de probat. & ratio naturalis est optimus legis clypeus, Bal. in l. vni. §. in primo. in prin. C. de cad. toll. & Litera occidit, spiritus & ratio viuificat. Bal. in l. commissoriæ. C. de pact. inter empt. & vend. eo quo quisque magis ratione vtitur, eo maioris eius verba auctoritatis esse videntur, in §. r. 20. dist. & homo qui non vult vti ratione, dicitur temerarius, & carere arbitrio boni viri. Bal. in l. solam. in fi. C. de testi. & bestia & non homo, gl. in authen. de mona. in verbo, decentem. col. 1. & munus animi est ratione bene vti. Cic. lib. 3. qu. Tuscul. & in 5. Bene, inquit, adhibita est ratio: quod optimum est, eligit. sic neglecta multis multiplicatur erroribus, & nihil sine ratione fieri debere ostendit. Et idem lib. 1. de legib. col. 3. in fin. Quid est autem non dicam in homine, sed in omni cœlo & terra ratione diuinius: & nihil est ratione melius. Estque par homini cum deo rationis societas. Et homines ratione vigentes & intellectu naturaliter domini sunt & aliorum rectores. Aristoteles lib. 1. polit. & videte Felin. in ca. tua nos. col. 2. de iureiu. & dicit Bal. in l. 2. C. de seruit. quem refert Barba. in clemen. 1. col. 1. de elect. quod licet princeps non ligetur lege, tamen ligatur dictamine rationis: quia est animal rationale: & ibidem dicit, quia licet princeps sit dominus legum, non tamen est dominus morum & rationis: & correcta ratione legis, eius ratio potest allegari, quia non censetur correcta. glo. in cap. nouit. in verbo, quicunque. de iudi. l. 1. in verbo, prouidentia. de legi. tut. ff. & ratio iuris est attendenda, in cap. abbate. de rescript. & leges Imperatorum non allegantur in curiis Principum aut Regum pro auctoritate, sed pro ratione. Bald. in cap. 1. §. iniuria. col. 5 de pace & iura. firman. & Francigenæ leges non allegant, sed bene seruāt rationem legis, non quia hoc lex dicit, nec quia Imperator hoc statuit, sed quia ratio sic vult, & à ratione naturali nemo subduci potest. Bal. l. in lege, nemo. C. de sentent. & interlo. omn. iudic. in princ. Ias. citat in l. illam. colum. 3. C. de colla. Benedi. in procem. cap. Raynutius. col. 5. in additio. & in verbo, si absque. in 2. de pupilla. n. 44. & domi. Boer. in additio. ad Benedi. de Plūbi in lege, an apud. ff. de manumiss. vind. & qui rationem naturalem habet, non ob hoc artificium consequitur. vnde licet multi homines naturali ratione præditi sint, non tamen Iurisconsulti sunt, quia tantum materiam habent sine artificio: vt si rusticus massam auri habeat, vas tamen non conflabit. sic rationem naturalem habens de iure non respondebit: vt pulchrè dicit Cynus in l. 1. col. 2. C. de legib. & ratio naturalis quæ est apud doctum & indoctum tantum differt sicut materia à forma. ideo oportet Iurisperitum esse & ratione naturali præditum & legibus, vt materiam & artificium habeat. quod est notandum.

Ratione vti animi munus est.

Ratione nihil nec melius, nec diuinius.

Princeps legū dominus, non morum & rationis.

Francigenæ leges non allegāt, sed rationem iuris seruant.

Iurisconsf. quæ debeāt inesse.

Rationabile est rationi inhærens, & conforme. l. Herennius. ȷ. ed.

Vtrum dispensatores.

Dispensator.

Dispensator est qui impēdia domus curat, & victui præest, de quo dictum extitit in l. vrbana familia. ȷ. eod.

Insularij, villici.

Insularius. Villicus.

Insularius, id est domus custos: villicus, qui villæ & ruri præest, & ad agros homines exercet, l. instrumenta. ff. de fund. instr. de iis dixi fusius in l. vrbana familia. ȷ. eod.

Atrienses, textores.

Atrium.

Atrienses. Atrium est primus intra ædes aditus, mediam continens aream, in quam pluuia omni ex tecto collecta descendit: in qua veteres aperto ostio epulari solebant, ibique pecunias, cæteraque pretiosiora seruabant, teste Vitruuio lib. 6. in eoque atrio tria erant habitacula, vestibulum: deinde sportularum locus, vbi quæ danda eo die erant reponebantur, qui locus etiam sportula dicebatur. Tertio erat culina, vnde atria dicuntur quasi atra, quod ex culinæ fumo nigrescere solebant: vel quod ab Atriatibus Etruriæ populis prius sint instituta, teste Varrone refert Crapal. in tracta. de partibus ædium lib. 1. cap. atrium. vnde atriensis seruus, cui huius atrij cura creditur, & custodia, vt hic, & l. instrumenta. ff. de fund. instr. vel atriarius vocatur, in l. 1. §. ceterum. ff. nau. caupo.

Sportula.

Atriensis seruus & atriarius.

Verum quia honoratiores serui ad hoc committi solebant, factum est vt hodie vocetur atriensis seruus qui in magnis domibus aliis est præpositus seruis, & familiæ, teste Beroaldo in enarratione ad Calumellæ libros, quem Gallicè vocamus *maistre valet*: licet alij pro ianitore habeāt. Etiam Iurisc. meminit de atricis. Sunt autem atrici qui ad atrium excubant, & ad limina, & appellantur liminarchæ, quasi limini præpositi, seu liminarchæ.

Atrici.

Liminarchę etenim dicuntur præpositi custodiæ limitū & confinium Regni, & hi milites limitaneos sub ipsis habebant, lege, liminarchæ. ff. de seruis fugi. l. fi. ff. de muner. & hono. l. non idcirco. C. de lib. cau. Græci eos vocant. λιμέναρχας, ἀπὸ τῶ τῶν λιμένων ἄρχειν, quod locis præsint maritimis. λιμὴν enim apud eos est portus: λιμεναρχία munus portuum curandorum vocatur. & sic dicuntur portuum custodes, quos in hoc Regno vocamus Gallicè *maistres des ports & passages*: & sunt magistratus adhoc præfecti, de quibus dicam in l. vinculorum. ȷ. eod.

Liminarchæ.

Textores sunt qui texunt. à texēdo dicti: & de iis loquitur l. Titiæ textores. ff. de lega. 1. l. textoribus. de lega. 3.

Textores.

An operarij quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur.

Etiam declarat text. an ex operariis publicis sit soluendum portorium, & an vsus sui gratia eos ducere censeatur: quod magis est.

Opera.

Opera est diurnum officium, l. 1. ff. de oper. liber. & indum pro facto, in l. pronuntiatio. in fi. ibi, item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera aut familiæ. Et quandoque pro persona operantis capitur. l. plebs. §. fin. ȷ. eod. Inde operarius, qui in aliqua re operam impendit. vnde in euangelio, Messis quidem multa, operarij pauci. sed ex iis quidam operæ rusticæ incumbunt: & inter rusticos operarios varia sunt negotia. ob id iste tex. addit, qui agrorum colendorum causa habentur. & per hunc text. rustici operarij dicuntur qui agros colunt: alias agricolæ, in rub. de agrico. & censib. lib.

Operarius.

Operarij rustici.

Operarius quandoque adiectiuum est, significans id quod ad operarium pertinet, vel quod industria & opera fit: vt homo operarius, qui operatur, quem nos mechanicum vocamus. & vina operaria, quę ad operarios pertinēt, & quibus operarij vtuntur: & panis operarius, vulgò *de la despense*. & isti artifices necessariam operam publicis vtilitatibus exhibere debent, & ad hoc cogi possunt, lege, semper. §. hoc idcirco. ff. de iure immunit. De iis operariis seu artificibus qui potiores esse dicantur, & à quibus muneribus excusentur scribit text. in l. 1. per totum, de excusa. artifi. lib. 10. & Chassa. in cata. mundi. in 11. parte. Et ego in 2. tomo commentariorum in constitu. Reg. tracta. de magistratibus artificio. & de monopoliis prohibitis.

Operarius, a, um, adiectiuum.

Operarius homo.

Operaria vina.

Operarius panis.

Ex quibus agris paterfam. caperet fructus, quibus se tolerarer.

Hic decidit operarios rusticos in agris laborantes, ex quibus fructus paterfamil. caperet, non duci ad vsum patrisfam. sed tantum eos qui ad corpus tuendum, & ad corporis cultum præfecti essent.

Tolerare est quādoque patiēter ferre. vnde dicitur, Quod quisquis malos non tolerat, ipse per hoc sibi testis est quod bonus non est, c. hæc autem. 23. q. 4. & tolerabile, quod potest tolerari, l. Imperatores. ff. de pollici. ibi, esse enim tolerabilia

Tolerare.

Tolerabile. Sententia tolerabilissima.

tolerabilia quæ vetus consuetudo comprobat.& Iuriscon. vocat sententiam tolerabilissimam in l.quæsitum.ff.de hered. inst.item Gaius inquit:vis maior,quam Græci θεῖαν appellant,non debet conductori damno esse,si plus quam tolerabile est læsi fructus fuerint,lege,si merces.§.vis maior.ff.loca.& quis dicatur tolerari docet Panor.in c.vestra. col.2.de cohabi.cleri.& mulie.vlt.nota. vbi scribit, quod is tolerari dicitur quando non est confessus cõdemnatus, nec operis euidentiam contra se habet. & an tolerãtia det ius in beneficio not. in c.literas.de supplen. neglig. prælat. plenè scripsi in tract.de pacifi.possess. nu.13.Interdum tolerare dicitur,viuere cum quadam parsimonia,vt hic,quasi sustentare. de quo dixi in l.victus.s.eod.& Græci ...... seu ...... vocant.

Tolerari quis dicatur.

Tolerantia an det ius.

Tolerare, cum quadam parsimonia viuere.

Omnes denique seruos quos quisque emisset vt ipse haberet,atque eis ad aliquam rẽ vteretur, neque ideo emisset vt venderet.

Pro re qua ad propriũ vsum emitur,nõ debetur vectigal: secus si vt vẽdatur.

Itaque concludit tex.non soluendum portorium ex aliquibus seruis quos quis emisset ad vtendum opera illorũ in aliqua re:sed si emisset vt venderet,teneri. & sic ex hoc text. notandum est quod si quis rem emit vt illam vendat, pro illa re debetur vectigal:secus si ad propriũ vsum emat: vel si ex suo agro fructus habuerit, dicta lege,publicanus. §.1. nisi prius emisset ad suũ vsum & postea audita morte patris necessitate pressus, vel alia ex causa iusta vendat, non tenetur aliquid soluere:vt docet Bar.& alij in l. cetera. in fin.ff.de lega.1.Bertachi.in tract.Gabellæ,in secunda parte 8.partis : quia primum propositum inspici debet,l.si quis.ff.si cert. petat.scripsi in scholast. priuileg. 13. sic decimas non soluent Cistercienses de prædiis, quæ propriis manibus colunt : secus si locent.c. ex parte.1.& c. licet.de decim.

Omnis dictio quomodo capiatur.

Omnes collectiuè hic capitur : sed si proferatur in singulari, distributiuè,l.Moschis.ff. de iure fis.Bar.in l.hoc articulo.col.2. de here.insti.facit glo.in c.1.in verbo,omnes. de reserua.in pragma.scripsi in interpretatione authen.habita. in verbo omnium. C. ne filius pro patr.

Denique pro præterea.

Denique in fine regulariter orationis ponitur pro præterea, vel postremò, *finablement* , vt hic.

Denique pro certè.

Aliquando pro certè, vt in l.in omni.ff. de adopt.l.si filiusfa.vbi gl.si cert. pet. vbi conuenientius fortè pro præterea. Videte & iudicate an sic exponi debeat in l. mulier. in fin. ad Trebel.

Ideo.

Ideo, id est ob eam causam, *pour cela*. Ob id scripsi in lege, ager.§. stipendium.s.eod.

Vt denotans causam finalem.

Vt, hæc particula denotat hic causam finalem,quemadmodum alias sæpius in iure,lege,si creditor.ff. de distr. pigno. lege,emptori. de euict.l.4.de testi.vnde si testator legauerit vineas libertis vt habeant vnde se pascant, magis ad causam prælegandi, quam ad vsum constituendi pertinere, in lege penultima in fine. ff. de alimentis & ciba. legat.

Vt,modum denotans.

Vt etiam modum facit:vt Lego Titio decem vt illi nubat : tenetur illi nubere,& modum implere,l.1. & 2. C. de donat.quæ sub mo.glo.in rub.ff. de conditio. & demonst. Bar.in l.quibus.§. Thermus.ibid. Aliquando pro tanquam accipitur, lege,sciendum. ibi,ingratum accusare.s.eod. Er quando exemplum denotat, l.Labeo.secunda. & l.impensæ. s. eod.

Vt pro tãquã.

Et sibi videri eos demum vsus sui causa patrẽfam. habere : qui ad eius corpus tuendum , atque ipsius cultum præpositi destinatique essent.

Serui vsus causa destinati qui dicãtur.

Illi serui vsus causa duci censentur,qui ad corpus patrisfam.atque ad ipsius cultum præpositi sunt.Præpositi dicũtur præfecti ad hoc,vt elucidaui in l.hæc verba,ille aut ille. s. eod.& ad cultum corporis & tuitionem,elucidaui in lege, cetera.s.eo.ergo serui quos ducit rus, vt illos ibi destinet,non dicuntur vsus causa patrisfam. duci. vt sequitur.

Demum, pro solum & duntaxat hic accipitur , & in l. si cui.ff.de seruitu. ibi,verum cõstitit, vt qua primum viã direxisset , ea demum ire agere deberet.alias demum , id est ad extremum, tandem, *à la parfin*.l.regulariter. de petition. hered.l.nec ei.§.& ipsum.ibi, tertio cuius demũ ætatis sit.

Demum pro solum.

Demũ,pro ad extremum.

Ita demum modificat, præcipuè , *alors , au moins*.l.3.ibi, quæ dinumeratio ita demum colligenda erit. s.eod. Vide in lege , Labeo , prima , suprà eodem de dictione ita & itaque.

Ita demum.

Tunc demum, l. fideiussores. ff.de pact. ibi, conuentio cum alio facta prodest, sed tunc demum cum per eum cui exceptio datur.

Tunc demum.

Destinati. Et sic sola destinatio patrisfam. attenditur , l. locus. vbi etiam scripsi. s. eod. nam destinare hic capitur pro designare , assignare siue addicere , l.fideicomniss. §. si. ibi , quid tamen si fortè certis oneribus destinatum sit illud patrimonium. ff. de iudic. l. incola. 2. ibi , destinatus muneribus. ad municip.l. 2. §. ad frumenti. de administr. rer. l. inter publica. s. eod. l.silua. in fin.ibidem.interdum promittere : vt destinare literas , l. si longius. in fin. ibi, quod ad sumptus pater ei destinauit.ff. de iudi.& l.2.§. legatis.ibidem.

Destinare pro designare,assignare.

Destinare pro mittere.

Aliquando pro decernere, deliberare,vt lege, is qui destinauit petere.ff. de rei vindi. l. cum hi.§. causæ.ibi , aut si destinet domicilium transferre. de transact. l. inde Neratius.§.sed & si seruus.ibi,de quo quæstionem habere destinaueram. ad leg.Aquil.lege,si quis eum.de religi.& l. 2. §. sepulchrum.& l.scriptus,ibid.l.Iulia.§.si tibi.§.quantum ad exhib. l.3. cum sequent.de fur.ff.Destinare, eligere, deputare,l.fin.vbi glo.sic exponit.ff.de verb. oblig. lege, minor autem magistratus. §.penult. ibi, à principe qui iudicium destinauit. ff. de mino. Destinatio, l.in totum.de regu.iur. ff.ibi, in totum omnia quæ animi sui destinatione agenda sunt , non nisi vera & certa scientia perfici possunt. videte plenè de hac destinatione , quando inspici debeat, per Felin. in l.cum adeo.de rescrip. vbi dicit quod destinatus ad clericatum vtitur priuilegiis tonsuræ.& sic laicus qui commisit homicidium,poterit euadere mortẽ,si dixerit se ante homicidium destinasse, & vouisse clericum.& remittetur ad iudicem ecclesiasticum. hanc cautelam Ias. magni facit in l.cum quædam puella.de iurisd.omn. iud. & in repeti. l. admonendi.colum. 10. num.53. cum sequenti. ff. de iureiu.& Thomas Ferra.cautela 23.Bartholo.& Pet.Girar. singu.51.sed hæc doctrina tam cauta videtur in praxi : & si quis nulla vota emiserit ante homicidium,omnia hæc rectè ad collum posita complebuntur. alioqui omnes sic euaderent , quia clerici essent destinatione.

Destinare pro decernere.

Destinare pro eligere.

Destinatio.

Destinatio quando inspici debeat.

Quo in genere vectores.

Nunc tradit exemplum de seruis qui ad tuendũ corpus, vel ad cultum patrisfa.sunt destinati, vel præpositi : vt vectores, qui vehũtur,l.vnic.in fi.fur.aduer. nau.ff. vnde serui,qui iuxta dominũ vehuntur honoris gratia,seu ad tuendum eum,vel alias in naui vehuntur,seu equo , vel curru, dici possunt vectores,l.1.ff.ad leg.Rho. de iact.l.eodem. §. dominus. de publica.l.1.in fin. l. 3. nau. cau.stabul.vel vectores seu vectarij dicuntur qui vehunt fortè dominum,vt lecticarij , qui lecticas ferebant, l.1.§. igitur. de exercit. ff. & l.si ex toto. §. fin. de lega. 1. quamuis glo. exponat illic pro iis qui faciunt lecticas:sed alibi melius dicit in l.legatis.§.si ex officio.de leg.3.ff.& Cicero lib.episto.4. epist 12. & hic sensus magis videtur conueniens : quamuis vector dicatur & qui vehit & qui vehitur,vt dictum fuit. Alij in text.legunt actores:ij serui erãt qui negotia domini administrabant,& ob id rationes reddere debebãt l.fi.ff. de offic. præsid.l.Pomponius.1.fam.erciscun.l.1.in fi. de seruo corrup.scripsi de his in l. Labeo. 2. suprà eodem. & isti quia domini negotia curant, ideo sunt valdè necessarij : & paterfam. sui causa eos habere censetur. Communis lectio habet vectores : vtraque tamen sustineri potest. Sex. Decium vectationis modos Romanis inuenisse testatur Blondus lib. 9.

Vectores serui.

Lecticarij serui.

Actores serui.

Vectationis modum Romæ quis primus inuenit.

Cubicularij.

Cubicularij, ij sunt qui in cubiculo ministrant domino, & illi seruiunt, vulgo *chambrieres*, l.fi.ff.de seruit.vrba.præd. l.legatis.ff. de lega. 3. ibi, cubicularios autem vel obsonatores vel eos qui piscationibus præpositi essent, non videri negotiationis appellatione contineri.

Cubiculum. Cubiculum est locus in quo cubile, id est lectus sternitur: & quia in camera, vt vulgo dicimus, sterni solet, ob id cameras, *les chambres* cubicula vocamus. pro cubili, in l.seruus. ff. de seru.fugi.& cubiculum, in l.cũ fuerit.ibi, quamuis nondum in cubiculum mariti venerit. de conditio. & demonstr.

Præpositus sacri cubiculi. Præpositus sacri cubiculi principis vocatur *le grand châbellan du Roy*, cui subsunt omnes alij cubicularij, vulgo *les chambellans*. Et hoc officio communius honestantur seneschalli, & bailliui in hoc Regno, teste patruo meo in rub. de præpo. sacri. cubicu. refert Chassa. in catalo. gl. mundi, 6. parte, consideration. 8. Cubicularij ergo dicuntur vsus gratia patrisfam. duci.

Coqui.

Cocus. Is est coquus qui cibos coquit: & dicitur cocus coci, vel coquus coqui. Et hic inter artifices connumeratur, cum exquisitè cibaria apparat, l.si quid. §.penult. ff. de ædi. edi. Quod si non exactè, sed vulgari quodam modo cibos apparat, & vulgares, tunc officium habere censetur, l.legatis. §.si ex officio.& §.sequenti.de legat.3.ff. vbi Bar.& Alberi, vnde Martia.de isto sic scribit lib. vlt. Epigram.

Non satis est ars sola coquo seruire palato.
Namque coquus domini debet habere gulam.

Inde Gallicè *coquin* dicimus amantem coquinã, eo quod titiones amans, & iners existens, pauper & egens est. & sicut coqui in popina nudi esse solent: ita & *les coquins*. hoc docet Carol. Bouil. in libr. de differen. vulga. lingua, & Gallici sermo. varieta.& popinam locum esse ad reddendum ius docet Iurisc. in l.si cum dies. §.sed & si in aliquem, ff. de arbi.

Popina. Est autem Popina publica culina, à popa, locus est in quo obsonia publicè & caro cocta venditur, ac comeditur, liguritéque ac helluari solitum est, teste Valla in Rauden. Gallicè potest dici, *cuisine, rotisserie, ou cabaret*.

Popino. Inde popino masculini generis, pro eo qui in popinis versatur: & popinari significat popinis indulgere ac helluari, *gourmander*.

Administratores, atque alij qui ad huiusmodi vsum parati essent, numerarentur.

Administratores qui. Aliqui habent administratores in tex. alij ministratores: sed in idem recidit. Et administratores dicit Alcia. esse ministros ipsius patrisfa. in mensa, sic enim propriè ministrare accipimus, à manib. ducto sermone. Ego tamẽ puto quod administrator non solum dicatur qui in mensa ministrat, sed & qui alibi suggerit vel præstat operam: vt administrator belli, ciborum, vestiũ. Ob id vult dicere tex. quod hi serui dicuntur in vsu patrisfa. videlicet vectores, coqui, cubicularij & administratores, qui patrifamil. quocunque modo ministrant, & seruiunt corpori patrisfamil. à verbo

Ministro. ministro, id est inseruio, præbeo, præparo, l. 1. §. familiæ. ff. de publica. & vectig. ibi, siue igitur liberi sint, siue serui alieni qui publicanis in eo vectigali ministrant hoc edicto continebuntur. & ibi, quæ publico vectigali ministrat.

Ministerium pro serui opera. Inde ministerium dicitur ministri & serui opera, l.fi. ff. de ope. seruo, vbi sic dicitur: cum de serui operis artificis agitur, pro modo restituendæ sunt: sed mediastini secundum ministerium. & ita Mela scribit. facit l.non alias. ibi, vt si subducatur ministerium. ff. de iud. & l.locum. §.ex eo. de vsuf. l.2. de term. amo.

Ministerium pro omni opera. Interdum pro omni opera & seruitio, l.athletas. §.1. ibi, Celsus probat, quod quia ministerium non artem ludicrã exerceant. ff. de iis qui not. infa. & l.si cui. quibus mo. vsusfru. amitt. ibi, proinde si histrionis vsumfructum esse dicẽdum est. vbi glos. exponit pro artificio. sed rectius pro seruitio & operatione. l.argentarius. in fin. de eden. l. cum si exhibuissent. ibi, quia debent bonos seruos ad hoc ministerium eligere. iuncto. §.familiæ. l. 1. ff. de publica. l. 2. §. familiæ autem appellatio seruos continet, hoc est eos qui in ministerio sunt, etiã si liberi esse proponantur: vel serui alieni bonafide nobis seruientes. ff. vi bon. rap. l.libertus. in prin. ad munic. l.fi. §. Camelasia. & §. mixta. de munerib. Aut damnum. §.in ministerium metallicorum fœminæ in perpetuum, vel ad tempus damnari solent. & l.in metallum. 2. de pœn.

Ministerium pro ipsis ministris. Ministerium etiam pro ipsis ministris capitur. nam Iurisconsult. ait vrbica ministeria esse etiam ea quæ extra vrbem nobis ministrare consueuerunt, l. nam quod. §. pen. ff. de pen. leg. & in l.in eadem causa sunt quę à militibus stratoribúsque, vel à municipalibus ministeriis obseruantur. ff. ex quib. cau. maio. l.athletas. §.1. ibi, ceteráque eorum ministeria qui certaminibus sacris deseruiunt. de his qui nor. infam. probat l.plenum. §.vsus. ff. de vsu & habi. ibi, si vsus ministerij, id est serui, alicui relictus fuerit, ad suum ministerium, id est operationem & seruitium, vtetur, &c.

Ministrans. Inde ministrans, seruiens, seruitium præbens, d.l. athletas. §.siue autem. ibi, vt puta si campo fuit, vel stabularius, &c. mancipia talia habuit ministrantia, & occasione ministerij quæstum facientia. Idem in l.mutus. ff. de procura. sic dicitur: mutus & surdus per eum modum qui procedere potest, procuratorem dare non prohibentur: forsitã & ipsi dantur non quidem ad agendum, sed ad ministrandum.

Ministerium vacuum. Ministerium vacuum, quasi nullum, quia parum serua re & nil æquiparantur. in lege, si pendentes. §.1. ibi, si serui vsusfructus legatus est, cuius testator quasi ministerio vacuo vtebatur, si eum disciplinis vel arte instituerit, vsufructuarius arte eius vel peritia vtetur: & sic exponit ibi Accur. vel ministerium vacuum, quasi nulli operæ dicatum, quam disciplinis vel arti addiscendæ.

Ministerium fraudis suscipere. Suscipere ministerium fraudis, in l.aufertur. §. 1. ff. de iure fis. ibi. qui aliquid sciens in fraudem fisci suscepit non solum rem in qua fraudis ministerium suscepit.

Minister pro executore. Inde minister pro executore accipitur, cui factum tacitum commissum est restituere, l.si quis Titio. ibi, nisi vt ministrum duntaxat Titium elegit. & ibi Bar. hoc docet, & glo. & doct. in cap. decreto. de re iudi. vb. docent exe-

Executor merus & mixtus. cutorem merum cui factum nudum commissum est, mixtum cui & causæ cognitio: & generaliter qui ministrat aliquid & peragit, l. ordine. ff. ad municip. ibi, tantumque alterum interdictæ rei minister de suis bonis cogitur soluere.

Ministeriũ in iure Põtificio. Sic ministerium in iure Pontificio est terminus generalis omnia comprehendens beneficia administrationem habentia, vti officia. vt probat text. in ca. cum in cunctis. §. inferiora ministeria. de elect. vbi Panorm.& alij dicunt accipi pro officiis, & Deci, allegat text. in l. item si serui. in fin. ff. de ædil. edict. vbi glos. ministerium verò dicitur sacramentum, cap. multi. 1. q. 1. glo.& doct. in 2. de concess. præben.

Administrare curam. Administrare curam, pro regere & gubernare, l.verum. §.ex facto. ff. de muner. ibi, hic cum curam administrasset beneficio Principis, &c. l.fi. ibi, partem hereditatis nomine patris absentis administrauerit, si pars heredi. peta. l.sed si. §.si quid. ibi, dolo eorum qui res eorum administrant. de dolo. & tutores qui in aliquo administrauerunt eodem loco defendere debent, l.neque. §.1. de procura.

Administrare pro tradere, dare. Administrare, tradere, dare, & restituere, l.si pars. §.fi. ff. de inoffic. testa. ibi, illud notissimum est eum qui legatum perceperit, non rectè de inofficioso testamento dicturum, nisi id totum alij administrauit.

Administrare, pro gerere & gubernare. Administrare, gerere, gubernare, exercere. inde procurator is est qui aliena negotia mandato domini administrat, l.1. ff. de procura. l.quædam. in prin. ibi, cum procurator res rationésve nostras administrauit. de eden. l.non solum. de pecu. l. adeo. ibi, sine quo societas administrari non possit. pro socio.

Administrare pro suppeditare. Administrare, id est suppeditare, concedere, l. 1. ff. ad Maced. ibi, cum inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi

illi netura administrabat, &c. etiam æs alienum adhibuisset, &c.

Administratio. Administratio, gestio, actus administrandi & gubernandi, in l.1. in fin. ibi, nec autem rei suæ administratio eis committi debebit: quamuis rem suam bene gerentibus, & in rubr. de administrat. tut. & curat. l. seruum. §. eum verò qui de statu suo litigat, procuratorem habere posse non dubitamus, non solum in administratione, sed etiam in actionibus. ff. de procurat. & l.12. tabularum interdicitur prodigo rerum suarum administratio, l.1. ff. de cura. furio.

Administrata negotia. Administrata negotia, id est gesta, l. cum actum, in fi. ff. de negot. gest. vbi dicit, negotiorum gestorum, postea administratorum.

Administratio mandata. Administratio libera bonorum. Administratio mandata, id est commissa gubernatio & gestio, l. qui proprio, in fin. ibi, si duobus mandata sit administratio negotiorum. ff. de procur. Procurator cui generaliter libera administratio rerum commissa est, & potest exigere. l. procurator. ff. de pact. Alienare potest, l. si conuenerit. 2. in fin. de pignor. act. ff. l. si filiusfam. 1. ad Macedon. non habet tamen ius donandi, l. contra. in fin. de pact. vel administratio vniuersorum bonorum permissa, dicit Iurisconsult. in l. vel vniuersorum. ff. de pign. act. & libera peculij administratio non permanet neque in fugitiuo neque in surrepto, l. libera. ff. de de pecu. item qui peculij administrationem concedit, videtur permittere generaliter, quod & specialiter permissurus est, l. qui peculij. ff. de pecul. l. obligatione. de pign.

Administratio peculij libera.

Administrare & gerere. Interdum Iurisconf. gerere & administrare ponit, in l. 3. §. in rem. ibi, cum seruus domini gerendi administrandiue causa quid gessit: ff. de in rem verso. administrationi rerum ciuitatis præpositus, l.4. ff. quod iussu.

Administrator. Administrator dicitur generaliter is qui alienas res gerit, siue in munere publico, siue priuato, l. solet. ff. de tut. ibi, qui magis administrator rerum quam curator esse intelligitur. Administrator Reipubl. in rubr. ff. de administ. rer. ad ciuita. pertinent.

Administrator Reipub.

Subministrare. Subministrare est suppeditare, porrigere, l.3. §. nemo. ibi, vel si quid ad turpes sumptus subministrauit. ff. de in rem verso. alia hic non subministrabo, ratus ista nunc sufficere.

Numerarentur.

Numerari pro computari. *Numerarentur*, id est computarentur, haberentur: ita accipi potest hic & l. pecuniam. ibi, ita demum in hereditate patris numerari. ff. famil. ercisc. Et connumerari dicit Iurisconsult. in l. edictum. ff. de iud. l. non ex omnibus. de arbi. lege, si quis sic dixerit. cum lege sequen. ͡j. eod.

Numerare pecuniam. Numerare pecuniam est computando præsentem dare pecuniam, l. efficium. ibi, pecuniam quæ ex pretio redacta est ei numerari. ff. famil. ercisc. l. cum indebitum impuberis nomine tutor numerauit, impuberis cōdictio est. ff. de cōdict. indeb. l. fi. de condic. sine cau. l.3. in fi. de in rem verso.

Numerare pro mutuare. Inde numerare pro mutuare, l. certi condictio. §. 1. ibi, numeraui tibi decem. ff. si cert. pet. l.4. §.1. ad Macedo. quia mutuando numerari solet pecunia, & res quæ mutuatur.

In numero pecudum esse. In numero pecudum sunt, id est computantur, numerantur, censentur. l.2. ff. ad leg. Aquil. l. vinaria. ͡j. eod.

Consistunt in numero, vt pecunia. l.2. §.1. ff. si cer. pet. §. 1. quib. mod. re contra. oblig. De numero scripsi in l. vrbana prædia. ͡s. eod.

Numeratio. Numeratio pro mutuo, in l. omnia. ff. si cer. pet. omnia quæ inseri possunt stipulationibus, eadem etiam possunt numerationi pecuniæ, l. Labeo. 2. ͡s. eod.

Dinumeratio pro numeratione. Dinumeratio pro numeratione seu computatione accipitur, in l.3. ͡s. eod.

Enumerare. Numerata pecunia. Enumerare est numerare perfectè, Iurisconf. in l. liberorum. ͡j. eod. dicit quos nominatim numerarent, l. hæc enumeratio. ͡j. eod. Numerata pecunia est præsens pecunia, quæ facilè numerari potest & computari, l. propemodum. ͡j. eod. & l. pecuniæ. ibi, quod vulgo dicimus *argent contant*: & interdum pro computata. De verbo adnumerare scripsi in l. carbonum. ͡s. eod.

PAVLVS LIBRO SECVNDO Epitomarum Alfeni. Lex cciiij.

Pueri appellatio tres significationes habet: vnam, cum omnes seruos pueros appellamus: alteram, cum puerum contrario nomine puellæ dicimus: tertiam, cum ætatem puerilem demonstramus.

Puer pro seruo. Iurisconsult. hic tres pueri significationes elucidat, & vtinam sic in omnibus dictionibus fecisset: nempe nos multis subleuasset laboribus. Prima est vt omnes seruos pueros appellemus, l. si autem. §. fin. ff. de rei vindic. sic dicendo: sed & si puerum meum cum possideres erudisses, non idem obseruandum Proculus existimat: quia neque carere seruo meo debeam: quod in principio puerum vocauit, postea seruum nominat. probatur in l. vxorem. §. testamento. ff. de leg. 3. Bar. in l. seruis legatis. ibid. & sic vocant Bononienses, per glos. hic, & Aleiat. testatur hodie in vulgari idiomate esse in vsu: intellige in Italia, sed non in Gallia, in qua seruos vocamus *seruiteurs*: sed Hebræi, Græci & Latini in hoc conueniunt.

Pueri appellatione quando puella comprehendatur, & quando non. Secundò puer dicitur contrario nomine à puella, quanuis regulariter pueri appellatione comprehendatur puella, l. illa verba. 2. §. pueri. ͡s. eodem. tamen quando masculinum à puella separare volumus, contrarium dicitur nomen pueri à puella: vt in tutela. §.1. quib. mod. tutel. fi. & de nuptiis, in princ. in Instit. & in l.2. de iis qui ven. ęta. impetra. & l. Mela. de alimen. & ciba. lega. & alibi sæpius. Et tunc pueri nomine puella non continetur, vt superius dixi. facit l. stuprum. de adulte. l. 3. de vi publ. & l. & cum. ibidem.

Puer, pro eo qui puerilis est ætatis. Puerilis ætas. Tertiò puer dicitur ratione ætatis puerilis communius vsque ad quatuordecim annos. in masculo, & duodecim in fœmina, l. pen. §.1. ff. de reb. eo. qui sub tute. glo. in l. fin. C. de infan. expo. & sic etiam infantes vsque ad illam ætatem comprehenduntur, l. fi. §. vbi autem pueriles ætas. C. de bonis quæ lib. c. 1. de delict. puero. c. pueri. 1. q. 1. & c. pueri. 22. q. 5. l. cum hi. §. modus. ff. de transact.

Pubertas quousque extendatur. Limitatur, quando à lege aliter pueritia taxata esset & expressa: vt si legentur alimenta quousque ad pubertatem peruenerit, intelligetur vsque ad decimum octauum annum, l. Mela. ff. de alimen. & ciba. leg.

Puer ad sacros ordines admitti non potest. Item in edicto prætoris, qui pueritiam à postulando excusauit: ibi, vsque ad decem & septem annos completos taxauit, l.1. §. pueritiam. ff. de postul. Ex hoc text. possunt elici effectus sequentes. Primò quod puer ad sacros ordines nullatenus admitti debet, c. pueri. 1. quæst. 1.

Puer beneficia curata habere non potest. Secundò nec beneficia curata habere potest, c. super inordinata. de præbend. indecorum est ei committere beneficium qui non nouit regere seipsum, c. indecorum. de æta. & qualit. scripsi plenè in tract. de pacific. possess. in 2. limita. in qua ætate quilibet officium vel beneficium habere possit.

In puerū omne delictū cadit, excepto carnis delicto. De puero suspenso sub brachiis ob delictum. Tertiò omne delictum in puerum cadere potest, excepto delicto carnis cap.1. de delict. puero. punitur tamen mitius pro delicto, quam alius secundum Panorm. ibi, & Hippol. in l. infans. ff. de sicar. & de hoc est tex. in l. sacrileg. 1. ff. ad leg. Iul. pec. ego vidi puerum non excedentem duodecim annos propter delictum suspensum, non per collum, sed sub brachiis: erat tamen restis in collo eius longior, & postea fuit fustibus cæsus per ciuitatem.

Puer clericum verberans absolui potest. Quartò puer qui clericum verberauit, ab Episcopo absolui potest, cap. si de senten. excommunicat. scripsi in interpretatione cap. si quis suadente. 17. q. 4.

Puer quando teneatur litigare super causa status. Puer quando super petitorio procedit. Quintò non tenetur puer litigare super causa status, nec alius pro eo ante viginti annos, vt probatur in tit. & per totum de Carbon. edi. Et hodie in regno Franciæ de consuetudine non tenetur super petitorio procedere ante illud tempus: nec eius tutor vel curator, vt fuit dictum in Parlamento pro magistro Vrrolo Ebroyas milite contra Abbatem sancti Dionysij: & hoc si opponatur: & si

OO 5 non

Arestum. *Puer an tenentur processum à patre inchoatũ, post mortem eius reassumere.* *Puer contrahere nõ potest.*

non fuerit oppositum, restitui postea posset, si in causa victus fuisset, vel pars adnersa opponere poterit. Nec tenetur reassumere processum inchoatum contra patrem suum, sed dormiet interim, nec patietur eremodicium: nec post tempus requirentur literę Regiæ ad illum processum prosequendum, vt quidam dicunt pragmatici, per l. properandum. in fi. C. de iudi. sed ego tamen vidi in forensi iudicio hos minores seu tutores eorum conuentos ad reassumendum processum post parentem.

Sextò pueri contrahere non possunt: & si contrahant, restituentur, si lædantur, per totum tit. de minor. ff. & l. nam postea. §. si minor. ff. de iureiur. scripsi abũdè in tract. de restitu. in 2. tom. commentar. in constit. Reg. Gallic.

Puer iurare non cogitur. Septimo iurare non cogitur ante 14. annos, cap. pueri. 22. quæst.

Puero non fit appellationis intimatio. *Arestum.* Octauò puero intimatio appellationis fieri non potest, nec alteri minori curatorem habenti: sed curatori facienda erit, vt fuit dictum in Parlamento anno 1533. die 2. Maij, faciunt nota. in clemen. causam. de appel.

Puer quando teneatur in militiam ire. Nonò non tenetur ad bellum ire ante decimumoctauum annum, vt firmat gloss. singul. in verbo, à decimooctauo. in §. 1. de pace iura. firm. in vsib. feudo. quam nor. Roma, singul. 122. vltimo. Multa de hoc scribit Alex. lib. genial. 1. cap. 2.

Puer non accipiẽs inuestituram per annum, non perdit feudum. Decimò puer non accipiens inuestituram per annum, non perdit feudum. cap. præterea. 1. de prohib. feud. aliena. per Feder. firmat Bened. in repet. cap. Raynutius, in verbo, adiectæ, col. 2. de testa.

Puer canonem per triennium non soluẽs, res emphyteuticarias nõ perdit. Vndecimò hic non soluens per triennium canonem, res emphyteuticarias non perdit: secus in aliis, l. 2. & seq. vbi Ias. C. de iu. emphyt. pulchrè Guido Papa in decisio. suis quæst. 435. vtrum contra.

Pueri vel puellæ quando testari possint. *Pueritia.* Duodecimò testari non possunt pueri ante quatuordecim annos: fœminæ ante duodecim, l. qua ætate. ff. de testa. §. præterea. quibus non est permiss. fac. testa. in Instit. Alia scripsi artic. 2. d. tract. de restit. glos. 4.

Hinc dicitur pueritia, ipsa ætas puerilis, l. 1. §. initium autem fecit prætor ab iis qui in totum prohibentur postulare, in quo edicto aut pueritiam aut casum excusauit. ff. de postul.

Vnus. Sequitur in text. *vnam.* Vnam hic pro prima significatione accipimus: alteram pro secunda, facit l. fin. de abige. ibi, vnum vel alterum pecus surripuerunt. l. penul. ibi. vnus aut alter. de plagia. Interdum vnus pro solo. l. non est sine liberis cui vnus filius vnáve filia est. ff. eod. vnus est principium numeri pro vnico. l. 1. & 2. ff. de lib. & posthu. l. sed & si. §. quotiens. ibi, vno minus die. quib. ex cau. maio. l. si in re. de noxa.

Vna, simul. Vna pro simul, l. milites. ff. de custod. reo. ibi, & vtrum vnus ex pluribus, an ex vna plures, plura de hoc scripsi in §. 1. in verbo, vnum. de nomin. Reg. in concord. quæ ibi videri poterunt.

Ætates hominum sex. Colligite postremò, quod Iurisconsult. hic nominauit ætatem non simpliciter, sed cum adiuncto, videlicet puerilem: nam sex sunt hominis ætates: prima est infantia, quæ vsque ad septimum annum durat: & hæc ætas est præpedita omnibus agendis, vt vix idonea sit ad discendum prima elementa: ista tamen puerilis ætas ad fidem discendam instrui debet: aliæ ætates connumerantur in l. hereditatum. ff. ad leg. Falcid. & in proœmio sexti.

IDEM LIBRO QVARTO Epitomatorum Alfeni, Lex ccv.

Qui fundum vendidit, pomum excepit. Nuces & ficos, & vuas duntaxat duracinas, & purpureas, & quæ eius generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci τρώξιμα appellarent, recepta videri.

Pomi significatione quid comprehendatur. Qui vendidit fundum pomis exceptis, omnes fructus edendi causa ex arboribus promanantes excepisse videtur. Pomi siquidem generale nomen est, vt etiam nuces pomorum genere comprehendantur: & omnes alij fructus ex arboribus prouenientes, siue molles siue duri: comprehenditque quicquid apud Græcos nomen ὀπώρα continet, hoc est quicquid nihil habet exterius lignosum: nam quæ lignosa exterius sunt Græci ἀκρόδρυα vocant: qualia sunt malum punicum, pistacia, castaneæ, nuces, vt docet Hermola. Barbar. & dicunt pomum dici quod potus vicem in cibis præbeat: vel quod potu, id est adaquatione eius insitio indigeat: etiam nucem pineam contineri, vt Martialis docet: *Ὀπώρα.* *Ἀκρόδρυα.*

Poma sumus Cybeles, procul hinc discede viator,
Ne cadat in miserum nostra ruina caput.

Pomi nomine quid comprehendatur in Gallia. Ex communi tamẽ vsu loquendi Franciæ separata sunt vocabula: ideo qui exceperit poma, *les pommes* Gallicè, nõ videretur excipere pira, nuces, nec alios fructus, nisi poma tantum *les pommes*: quia communis loquendi vsus attenditur, l. Labeo. ff. de supplle. legat. Alioqui sub hoc pomi nomine deciperentur simplices, qui generalitatem non intelligerent: sed hoc pomi nomine tam poma curtipendia, à breuitate pediculi ex quo dependent dicta, quæ vulgo *cappendus* vocantur, ab Italis autẽ *calamila*, quasi omnium optima (vt Ruellus docet) quam passipoma & purpurea, etiam mala insana, quæ nos vocamus *pommes d'amours*: quia amor vehemens insanum hominem reddit aliquando: & alia omnia comprehendentur & venient pomi nomine, *des pommes*: & mitia poma, matura siue domestica, & dulcia: de quibus Virg. eclog. 1. vidi etiam dubitari de piromelis, quæ vulgus vocat *pommes poyres*: & respon. venire pomorum appellatione: licet in arbore piro insita sint, & ibi crescant: tamen quia nomen pomorum primum habent, & poma sunt: ergo ea appellatione veniunt, non pirorum argum. l. à nullo. C. de ser. alia pomorum genera scribit Plinius lib. 14. & 15. ac Ruel. eos poteritis videre. *Poma curtipendia.* *Piromela.*

Pomarium. Inde pomarium, locus pomiferis arboribus consitus, l. ei qui à fisco, in fin. ibi, veluti quia vineæ, pomaria, horti, &c. ff. de petit. here. vel vbi poma reponuntur, teste Plinio lib. 15. cap. 15.

Pomœrium. Pomœrium dicitur locus iuxta muros ciuitatis, siue intra mœnia. l. cui pacto. ff. de ser. expor. vbi si sit interdictũ pomœrium ciuitatis alicui, tota ciuitas ei interdicta censetur, facit cap. si ciuitas. de sentent. excommunic. in 6. & c. iudices. 1. q. 1. dictum est pomœrium quasi post mœniũ: & vt illi qui sunt intra vocant illud quod extra muros est, post: sic illi qui extra sunt vocãt illud quod est intra, post muros: ob id pomœrium rectè vocitatum est.

Excipere pro excludere. *Exceptio.* *Exceptus obligatione.* *Excepit*, id est exclusit sibi reseruando: inde exceptio quasi actionis exclusio, l. 2. ff. de excep. facit l. si quis binas ædes quas solas habet, vel fundum tradiderit, excipere potest id quod personæ non prædij est. ff. de vsufruct. & eleganter. in princ. ff. de dolo. quicquid ibi glos. & docto. dicant: inde exceptus obligatione dicit text. in l. si. ff. de duo. re. id est obligatione exclusus.

Excipere pro assumere. Secundò excipere sumitur pro assumere, subire, capere, suscipere, l. obseruare. §. 1. ibi, est enim congruens vt vnusquisque in patria sua proconsulem excipiat. ff. de offic. proconsl. l. si Titius. ibi, ob ætatem si restituatur in integrum vnus fideiussor, an alter onus obligationis integrum excipere debet. ff. de fideiuss. sic etiam constitutum est non eodem modo puniendos eos esse qui longo tempore in reatu agunt, quam eos qui in recenti sententiam excipiunt, l. si diutino. ff. de pœn. & l. eum qui bona vacantia à fisco comparauit, debere actionem quæ contra defunctum competebat, excipere. ff. de iure fisc. l. 2. C. vbi in rem act. ibi, si actoris intentionem excipiat. l. interdum, in fin. ibi, non debet iudicium recusare negotiorũ gestorum, sed actionem eum excipere. de iudic. l. non solum. de noxal. cap. fin. §. quod si super, vt lite non contest.

Excipere pœnam. Tertiò excipere pœnam est pati, accipere, l. si adulterium cum incestu. §. Imperatores, ibi, si maritus vxorem in adulterio deprehensam impetu tactus doloris interfecerit,

cerit,non vtique legis Corneliæ de sicariis pœnam excipiet.ff.de adulter.

Excipere pro detrahere. Quartò excipere, pro detrahere,deducere : vnde exceptis,deductis,detractis. l.heres. ibi, exceptis impensis, & ibi, sed & si quid circa furiosum necessariò fuerit expensum,& hoc excipiatur.ff.de petit.heredit. §.in secundo, in procem.ff.l.1.§.accusationem,in fin.ad Turpil. ibi, omnes excepta muliere & minore : & in idem ferè recidit cum prima significatione.

Excipere lumina. Quintò excipere lumina nostra,id est recipere. l. 3. de seruit.vrban.prædior.ibi,luminum seruitute constituta, id acquisitum videtur vt vicinus lumina nostra excipiat.l.si arborem, in fin. ibid. l.qua ratione.§.penult. ibi, ignorat enim quid eorum quisque excepturus sit : & tamen quia vult quod quisque eorum exceperit,eius esse, statim eum dominum efficit.ff.de acquir.rer.domi.§. hoc amplius. de ret.diui.in Institut.

Excipere actiones. Sextò excipere actiones, pati vt agatur contra eum,& contra illas actiones se defendere & eas accipere:qui non cogitur in aliquo loco iudicium pati, si ipse ibi agat, ibi cogitur excipere,declaratur in l.2.§.sed si agant.ff.de iud. l.non solum.ff.de noxal. materiam exceptionum abundè scripsi in tract. meo except. & eam ad praxim quantum potui redegi.

Nuces & ficus. Quamuis pomi nomine ista veniant de iure, tamen de Gallici sermonis vsu non,nec amygdalæ, nec auellanæ : quamuis nuces à Plinio & aliis auctoribus vocētur:nec appellatione ficuum ista venient:nam diuersa sunt istorum fructuum vocabula. Ergo vnum alterius nomine non comprehendetur,l.si idem.C.de codicil.maxime quia vsus Franciæ Gallicus hoc non recipit.Nec vnquam auditum fuit quod ficus nomine veniant cerasa, & alij fructus : quia ficus non sunt.

Vua duracina, purpurea. Vua Apiana. *Et vuas duntaxat duracinas, & purpureas.* Pomorum nomine continentur vuę duracinæ,purpureæ,quas vini causa non habemus.sed vt edantur : quales Pessulani habent, & vulgari idiomate vocant *marroquins*.Alias etiam habēt præcoces,quas Apianas vocant,vulgò *muscadetz* : sed ista ex communi loquendi vsu, vt dictum fuit, non venient pomorum nomine : sicut nec vuæ agrestes, tum quia eas quasi aceti causa,non vini habemus : de quibus loquitur Plinius, lib.14.cap.1. habent & nostri alias multas vuas vinis conficiendis accommodas, quæ etiam pomorum nomine non veniunt:sed illę tantum quas Græci ἐδώδιμοι appellant,id est comestibiles.

Vua, morbus. Aliquando vua capitur pro morbo intra fauces, in l. quæritur.§.idem ait si vua,alias vena præcisa sit,aliàs prætensa,vt est in libris nouis.ff.de ædil.edi. vbi actio redhibitoria tollitur quando vua prætensa sit,siue præcisa:quia iam ad bonam valetudinem tendit: secus si vena præcisa esset:nisi diceres eam ad phlebotomiam præcisam. Et tunc etiam verus sensus elici posset, vt dicam in meis interpretationib.

Secundum est quod vinum ex vitibus procedit, siue prouenit ex racemis,ex quibus conficitur.Ob id qui vites exciderit, tanquam latro puniri debet, l.2. & 3.ff.arb.fur. cæsa.facit l.forma.§.si vites.de censib.& quia milites multi vino indulgent, & id libentius sequuntur, ob id vitis olim in acie fuit insigne centurionum, vt asserit Iurisconsf. in l.milites agrum. §. si vitem.ff.de re mil. vbi qui centurionis vitem tenuit,& impediuit ne expanderetur,mutare militiam debet:si verò fregerit, vel centurioni manus intulerit, capite puniri debet : sic scribit Forcatulus in penu iuris ciuilis,cap.6. Ego tamen putarem fuisse gestamen &

Vitis, gestamē centurionum. signum centurionis,quo milites ad signa sua cogebat, & interdum eos puniebat, & honorificentior erat pœna à centurione illata vite quam à lictore fustibus:& veteri de suppliciis lege Romana sancitum erat vt ciues non virgis euerberarentur,sed vitibus,quod à Lucio Floro ac T.Liuio,lib.57. relatum scio,& à Scipione Africano, qui Numantiam sustulit,seruatum, docet Cæl.lib.14. cap.33. Iuuenal.Satyr.8.

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret castra dolabra.

Vnde dicit ibi text.quod irreuerens miles est à centurione coërcendus:nam qui restiterit illi cum castigare volenti,notatur infamia : si vitem tenuit, scilicet qua centurio volebat eum castigare,militiam mutat : si ex industria illam vitem fregit, ne amplius illa castigaretur,capite puniri debet:quia est duci inobediens:& alias ponderaui illum text. contra quendam qui acceperat baculū magistri hospitij Regis,& illum fregerat,eo quod magister vellet eum è Regia expellere. Vnde pœna arbitraria castigari poterit, quæ aliquando ad mortem pro qualitate delicti extenditur.glos.in §.in summa.de iniur.in Instit. Multiplicia sunt vina,quæ licet videre in l.vbi,in princ.ff.de verb.obligat. & in tit.de trit.vino & ole.legat.illa deglutienda bibacibus & temulentis relinquo.

Recipere pro excipere. *Recepta*, id est excepta,& reseruata:quod enim in principio verbo exceptis vsus fuit, in fine recepta dixit : hoc etiam probat l.qui duo.ff.de seruit.rusti.præd. nam primò vtitur verbo exceperat,& postea recepisset, pro eod.facit l.proprium. ibi,respondi seruitutem recipere nisi sibi,nemo potest excipere.ff.commun.præd.vbi recipere pro excipere capitur:quamuis glos.ibi aliter intelligat.probat ibi text.dum dicit:Adiectio itaque vicini pro superuacuo habenda est:ita vt tota seruitus ad eum qui receperit pertineat,&c. & sic recipere seruitutem pro excipere capitur, vt Vlpia.docet in l.si in venditione,in fin.vbi vtroque verbo vtitur.ff.commun.præd.& quicquid venditor seruitutis nomine sibi recipere vult,nominatim recipi oportet: nam illa generalis exceptio, quibus,&c. l.quicquid.ibid.l. qui vsumfructum.§.1.de vsufru.vbi primò dicit exceptus, & postea reciperetur:& in l.1.§.quod autem.ibi,nisi causis receptis.ff.de offic.præfect.vrb.id est nisi in casibus exceptis. vnde in lege,emptorem.ff.de act.empt.docet recipere accipi pro promittere, seu nominatim cauere. Item

Receptitius seruus. Receptitia pecunia, dos. seruum receptitium & pecuniam receptitiam vocat Gellius,lib.17.cap.16. quæ doti data nō est,sed danti excepta, & reseruata est. Dotes receptitiæ à Iurisconsult. sic accipiuntur in l.mortis causa capitur.§.1.ff.de dona.cau.mor. vbi is qui stipulatur dotem sibi reddi à marito,morte mulieris recepit sibi dotem, id est excepit, & dos receptitia vocatur ibidem.

Receptitia actio & de constituto quid differant. Receptitia actio,in l.penult.C.de constit. pecun. tunc dabatur quando argentarius constituebat se soluturum, quasi recepisset:actio verò de constituto contra eum qui constituebat:& hæc pro rebus in pōdere,numero & mensura consistētibus:receptitia verò pro omnibus rebus:sed hæ differentiæ reiectæ sunt,& omne ius receptitiū translatum est in actionem de constituta pecunia,quæ in constituentem datur pro quibuscunque rebus, d.l. penult. & Theophil.in §.de pecunia.de actio.in Institut.

Recipere in carcerem. Recipere in carcerem est detrudere, prehendere, detinere,includere.vnde Proconsul æstimare de custodia reorum solet vtrum in carcerem recipienda sit, l. persona an militi tradenda.l.1.ff.de custod.reo.& in eos qui cum recepti essent in carcerem, conspirauerunt vt ruptis vinculis,& effracto carcere euadant,amplius quam causa ex qua recepti sunt reposci custodiendum est, l.in eos. ibid.l.1.§. quid ergo. ibi,decurionem puniri præses prouinciæ permittere non debet, sed recipere eum in carceres.ff.quan. appellat. sit.

Recipere pro suscipere. Tertiò recipere, pro suscipere,accipere,l.qui vas. §.qui ex voluntate domini seruum recipit, quod neque fur neque plagiarius sit, plusquam manifestum est: quis enim voluntatem domini habens,fur dici potest? Quod si do-

Recepta, ex tit. nau.cau. stab. minus vetuit,& ille suscepit,&c.ff.de fur. primò dicit recepit, postea suscepit:& sic capitur in toto titu.nau.caup. stabul.vt recepta restituant:nempe caupones,stabularij & hospites suscepta & recepta ab aduenis restituere debent: & is qui incendij causa recepit, l.1.ff.de incend.& l.1.pro solut.& hereditas in se accessionē & decessionem recipit, id est capit augmentū & diminutionē.l.pecuniæ.2.§.1.ff.e.

Item

Actus legitimi quomodo dicantur non recipere neque diem, neque conditionem. *Recipere traditionem vel vsucapionem.*

Item Iurisconf. ait actus legitimos non recipere diem neque conditionem, id est non accipere l.actus.ff.de reg. iur. vbi in princ. dixit recipiunt, postea accipiunt:& vult dicere quod in actibus legitimis quibusdam non adiicitur dies, neque cōditio, vt ibi elucidatur,& per glos.in l.actus, illo tit.in 6.& in cap.2.de elect.in 6.

Incorporales res traditionem,& vsucapionem non recipiunt, id est tradi vel vsucapi non possunt, l.seruus.§.incorporales.ff.de acquir.rer.domi.

Recipere diuisionem.

Stipulationes diuisionem non recipiunt, id est non diuiduntur, non admittunt, non capiunt diuisionem.l.stipulationes non diuiduntur.ff.de verb.obligat. & res noxalis non recipit diuisionem, l.si seruus seruū.§.item si seruus. ff.ad leg Aquil.& quædam recipiunt præstationem partis, id est diuidi possunt, l.2.§.1.& §.ex his, de verb.oblig.

Recipere augmenta. *Recipere suū.*

Bona diuisa per separationem augmenta non possunt recipere, id est capere, accipere, l.si creditores. circa fin.ff. de separat.& apud Labeonem scriptum est, eum qui suum recipiat, nullam videri fraudem facere: hoc est eum qui quod sibi debebatur receperat, l.qui autem.§.apud.ff.quæ in fraud.credit.

Recipere aquam. *Recipere possessionem.*

Aquam recipere, pro eodem exponit Iurisconsult.in l. 2.§. idem Labeo.ff.ne quid in loco pub. ibi, non immittat aquam, sed non recipit.& ibi, eam aquam recipere,&c. possessionem recipere, idem.l.Pomponius.§.si is qui. ibi, si tamen receperit possessionem.ff. de acquir. possess. interdum recipere possessionem est iterum accipere, recuperare, l.hi tamen.ibi, veluti si dicant se à possessione expulsos, scilicet vt non crimen in eos intendant, sed vt possessionem recipiant.ff.de accus.

Recipere hospites.

Recipere hospites, est accipere, hospitium præbere, l.his oneribus,& lege sequen.ff.de vaca.& excusa.mune. Quod de iure non tenentur præstare clerici armigeris, l.1.C. de episc.& cleric. Sed hodie pessimi plus grauant terram Ecclesiæ & clericorum quam aliam, quia extra eam sunt. Et per vicos hospites ab omnibus recipiendi sunt, l.3.§.eos. ff.de muner.& in §.sequen. dicitur, munus hospitis in domo recipiendi non personæ, sed patrimonij onus esse. Item vsum domus habens, hospites recipere potest, vulgo *loger*. l.1.ff.de vsu,& habi. Magistris, doctoribus, medicis, rhetoribus,& philosophis indultum est ne hospites recipere teneantur, l.vlt.in fin.ff.de muner. Inde hospitio receptus, *receu, logé*. l.lex Cornelia §.domum.ff.de iniur.ibi, siue hospitio receptus hæc lex locum habebit.

Recipit hanc significationem, id est accipit, habet hanc significationem, l.verbum reddendi.ꝭ.eod.

Recipi in collegio. *Recipere arbitrium.*

In collegio recipi, id est *estre receu*, l.3.ff.de colleg.illic. ibi, seruos quoque licet in collegio tenuiorum recipere volentibus dominis,&c. Recipere arbitrium, suscipere & acceptare, l.3.ff.de arbit. vbi scribitur recipere, & postea suscipere, facit l.Pedius,& sequens, ibidem. Recipere arbitrium is videtur qui iudicis partes suscipit, finémque se sententia sua interpositurum controuersiis pollicetur, & l.idem Pomponius.§.recepisse.ibid.inde arbiter receptus, qui à partibus susceptus est, & acceptatus: sic capitur in rubr.ff.& C.de recept.arbit.quamuis aliter glos.ibi explicet,& dom.Ioan. Corras.in lib Miscella.4.cap.18, dicat legendum de receptis arbitriis: sed ego putarem posse etiam legi, vt dictum fuit. Nempe oportet partes imprimis recipere arbitrum,& postea opus est vt arbiter receptus arbitrium, id est sententiam dicat. Et quis debeat recipi in arbitrum vel reiici, ibi docet Iurisconsult. scripsi in l.illa verba arbitratu.ꝭ.eod.

Receptus arbiter. *Ad rubr. D. & C. de recep. arb.*

Recipere seruum fugitiuū. *Receptor, seu receptator.*

Item recipere seruum fugitiuum, est illum ad se suscipere,& est propriè recipere, refugium abscondendi causa præstare, l.1.§.quod autem prætor.ff.de seruo corrupt. vnde receptor vel receptator dicitur, qui fures vel res ab eis subtractas recipit & seruat & occultat. & pessimum horum genus vocat Iurisconsult. sine quibus diu fures latere non possunt,& perinde puniri debent atque latrones, l.1. & 2.ff. de recepta. Quia receptatores non minus delinquunt quam aggressores, l.3.§. non tantum.ff.de incend, vbi additum est quando dolo malo recepit: quia non omnis qui recipit delinquit: quid enim si ignarus recepit vt custodiat rem & saluam faciat ei qui amiserat? vtique non debet teneri, d.l.3.& l.Metrodorum.ff.de pœn. Lucas de Penna in l.1.C.de deserto.lib.12.facit l.2.C.de his qui latrones,&c.

Receptaculū.

Receptaculum, locus est in quem refugimus, quasi quoddam refugium: inde domus est tutissimum cuique refugium atque receptaculum, l.plerique.ff.de in ius voc.

Recipere auditorium.

Auditorium recipere est cognitionem causæ seu notionem sumere, l.cum lege, in fin.iuncta glos.ff.de arbit.

Recipere dolum.

Contractus quidam dolum malum recipiunt: quidam dolum & culpam, l.contractus.ff.de regul.iur.id est continent, admittunt: & vult dicere quod in quibusdam contractibus præstatur dolus, in aliis culpa venit. Probatur in l.si vt certo.§.nunc videndum, cum sequen.ff.commod.

Recipere interitum.

Vsusfructus recipit interitum, id est interit, perit, l.excepta.ff.quib.mod.vsusfruct.amitt. vbi sic dicitur: excepta capitis deminutione vel morte reliquæ causæ vel pro parte interitum vsusfructus recipiunt: id est vsusfructus interit etiam pro parte in reliquis causis & in omnibus excepta morte,& capitis deminutione, in quibus duobus casibus in totum interit.

Recipere pro repetere.

Adhæc recipere pro repetere, recuperare, ex re & capere, quasi rursum capere, l.qui sic soluit vt recuperet, non liberatur: quemadmodum non alienantur nummi, qui sic dantur vt recipiantur.ff.de solut. & postliminio reuersus, ius suum recipit, l.postliminiū.1.iuncto versic.nam quod bello amisimus, aut etiam circa bellum hoc si rursus recipiamus, dicimur postliminio recipere.ff.de capt. & in l.in bello.§.codicilli,& l.cum duo. ibi,& quod pater in funus filiæ impendit, aut alio agente secum funeraria iam præstiterit, ipse actione de dote à marito recipit, id est repetit. idem in l.contra.ff.de religio.& l.eum ex causa.de appell. l.epistola.§.pactum.de pact.l.si longius, in fin.de iudic.l.si possessor. §. restituere.de petit.heredit. l.Pomponius.1.de negot.gest. l.vlt.in fin.ad Velleia. lege, item si cum exceptione.§.quatenus, quod met.caus.

Iurisconsult.aliquando dicit, iterum eum recipiat, causa facilioris expressionis, in l.fin. ff. de aliena.iudi.vel rursus recipiat, d.l.postliminium.1.recipere fundum à quo vi deiectus est potest spoliatus,& res ibi mobiles omnino recipiet, id est recuperabit, l.sed si vi.ff.de vi arma.

Recipere sumptus.

Recipere sumptus pro eodem.l.si quis domū.§. penult. ibi, si sumptus fecit in fundum, quasi quinquennio fruiturus, an recipiat,& ait non recepturum.ff.loca.

Precarium à donatione quid differat.

Precarium distat à donatione, eo quod qui donat sic dat ne recipiat: qui precario concedit, sic dat quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit. Precarium soluere, l.1.ff.de preca. & l.nequid. ibi, vt quicquid probauerint ademptum sibi naufragio id à possessoribus recipiant.de incendio.l.si pignore,§.cum furti actio ad pœnæ persecutionē pertineat, condictio verò & vindicatio ad rei recuperationem, apparet recepta re nihilominus saluam esse furti actionem. ff.de fur.l.quamuis.in fi.debet admonere dominum vt suum recipiat, ad legem Aquil. l. ex hoc edict.in fin.de alienat. iudic.

Recipere naturalem libertatem.

Recipere naturalem libertatē dicitur fera bestia quando primam libertatem recuperauit.l. 3.& duabus legibus. sequen.ac l.quod in littore. ff. de acqui.rer. domi. §.illud. de rer.diuis.Instit.& quod à lupo eripitur, nostrum manet quandiu recipi possit quod ereptum est, l. Pomponius. de acquir.rer.domi.& l.Pomponius.1.in fi.famil.ercisc.

Recipere consuetudinem concubinæ.

Recipere consuetudinem concubinæ, pro recuperare. l.ex parte. §.1.ff.de verb.oblig. ibi, si concubinæ tempore matrimonij consuetudinem recepisset, nil causæ esse,&c.

Recipere pro probare.

Recipere, probare & acceptare: vt leges nulla ex alia causa nos tenent, quam quod iudicio populi receptæ sunt: merito & illa quæ sine scripto populus probauit tenebunt omnes, l.de quibus.ff.de legi.versic.nam quod ipsæ leges. Facit text. in §.1. in auth. vt factæ nouæ constit.collat.5. scripsi in §.præfati graduati.de collat.in concord.

Si res

Recipere dilationem. Recipere appellationem. Si res non recipiat dilationem non permittitur appellare: pro non capiat, vel non admittat, l. fin. ff. de appellat. recip. Et appellatio in certis casibus recipi non debet, pro admitti, l. 1. per totum. ff. de appell. recip. vbi sic intelligi debet, & l. constitutionib. de appellat. nam interdum superior non recipit, id est non admittit appellationem, imò interdum curia suprema profert appellantem non esse recipiendum: & vulgo *l'appellant ne fait à receuoir comme appellant*: & probat l. ei qui. ff. de appell. recipien. l. emptorem, in fin. ibi, nisi fortè inquit, si quis omnes istas suprascriptas conuentiones reciperet, quemadmodum recipitur, &c. ff. de acti. empt.

Recipere pro conferre. Recipere, pro conferre, ire, reducere, seu continere, vulgo *retirer*. l. veluti, in fin. ibi, vt si hiems ingruerit, habeam quo me recipiam. ff. de serui. rust. prædi. l. riparum. in fi. ff. de rer. diuis. ibi, in mari piscantibus liberum est casam in littore ponere, in quam se recipiant, l. littorum, illo titu. in Institut. l. vulgaris. ibi, antequam fur se receperit quò destinauerat. ff. de fur. l. pupillus. §. incola. ꝟ. eod. l. 1. §. quid igitur si conditio horæ effecerit vt se reciperet. ff. quan. appell. sit.

Recipere tutelam. Recipere tutelam is dicitur qui eam suscipit administrandi causa: & non recipere contra, se excusare à tutela, recusare tutelam, l. qui suspectum. ff. de appella. vbi sic ait: qui suspectum tutorem facit, & qui de non recipienda tutela agit, excusationem alieno nomine agere intelligendus est.

Æstimationē recipere. Liberum corpus non recipit æstimationem, non capit, non admittit, l. 3. si quadrup. pauper. fecisse dica.

Recipere pro continere. Recipere pro comprehendere, continere, l. Neratius. ibi, nam & verba edicti, quanti ea res erit, omne detrimentum recipiunt. ff. de seruo corrup.

Recipere in suam fidem. Recipere in suam fidem, est quem tuendum & conseruandum sumere, & vt vulgo dicitur, *en sauue-garde*, teste Budæo in l. Herennius. ff. de euict. & fide tua venire, id est sub tua securitate. Ego verò puto quod si illud verbum referatur ad personas, vt te in fidem meam accipio, intelligatur in clientelam meam, & vt dicimus vulgo saluagardiam, securitatem, auxilium, protectionem, l. quisquis. §. præterea. C. de postul. ibi, præterea nullum cum eo litigatore contractum, quem in propriam recepit fidem ineat aduocatus, nullam conferat pactionem: si verò referatur ad rem, vt pensiones quinquennij in meam fidem recipio, id est promitto, respondeo per fidem meam quinquennij pensiones, l. qui per collusionem. ff. de act. empt. ibi, & quinquennij pensiones in suam fidem recipiat, &c. facit l. ita fidei, in fin. ibi, patronus si tacitè in fidem suam recipiat, id est suæ committatur fidei. ff. de iur. fisc.

Recipere dubitationem. Non recipit dubitationem, id est non dubitatur, l. 3. in fin. ff. quib. mod. vsusfructus amittatur.

Recipere seruitutem. Recipere seruitutem id quod diuini iuris est nō potest, l. caueri. ff. commu. prædi. rei diuinæ non imponitur seruitus, cap. significatum. de præbend. vbi scripsi, & in §. 1. in verbo, onus. de collat. in concord.

Recipere fructus. Recipere fructus est recolligere, l. prætor. §. iis verbis. ibi, in fructibus recipiendis erogauerit. ff. de bon. auctori. iudic. possid.

Recipere pro intelligere. Recipere pro intelligere, l. Stychum. §. vsumfructum. ibi, recipi potest. ff. de solut. idque ita recipi potest, si pecunia in rem pupilli vel furiosi versa est.

Recipere stillicidium. Recipere stillicidium, l. si domus. ff. de seruitut. vrban. prædior. ibi, & vt stillicidium ædificiorum meorum recipere debeat, id est pati vt stillicidia fluant in tuum locum.

Recipere & accipere quid differant. Recipere & accipere differentiam docet text. in l. cum quis. ff. de prælег. ibi, dotem enim recepisse eam magis quam accepisse, saluo eo quod ex commodo repræsentationis ab ea fideicommitti potuit: vbi recepisse pro repetisse. Accepisse verò de nouo: quasi velir dicere quod mulier dotem magis videtur repetisse quam accepisse à marito: ob id non tenetur ad fideicommissum, nisi ex commodo repræsentationis. Communius tamen pro eodem sumuntur, in l. vlt. in fin. ff. de donat.

Recipere & suscipere quid differant. Suscipere etiam parum differt à verbo recipere, vt est text. in c. licet. de procur. in 6. Licet quidam dicant recipimus partem, suscipimus totum. Asconius Pedia. in diuina. Cicero. hanc tamen differentiam iurisperiti nōn seruant, vt in c. ad Apostolicam. de regul. vbi Abbas ante annum professionem nouitij recipere non debet: & sic non dicitur in parte, quia professio non fit per partem, vt ibi.

Receptio. Receptio dicitur actus recipiendi. inde receptio testium & examinatio, in ca. præsentium. de testib. Receptio in canonicum, est duplex, iuris & facti, c. duobus. de rescript. in 6. cap. illorum. de præben. elucidatur in forma mandati apostolici, in gloss. recipiatis.

Receptus inter reos. Receptus inter reos dicitur accusatus post litem contestatam, quasi reus factus, inter reos relatus, l. hos accusare. §. hoc beneficio etiam inter reos recepti vti possunt. ff. de accusa. nempe ea quæ inter reas adulterij recepta esset, absens defendi non potest. id est ea quæ est adulterij rea facta, & relata inter reas. ff. de adult. l. si maritus. 2. §. præscriptiones quæ obiici solent accusantibus adulterij, ante solent tractari quam quis inter reos recipiatur: cæterum postquam semel receptus est, nō potest præsumptionem obiicere: & sic dicunt doct. in l. is qui. ff. de publ. iudic. illum inter reos receptum quando iudex reiectis exceptionibus declinatoriis procedendum esse dixit, per d. §. præscriptionis.

Receptum est moribus. Receptum est moribus, id est introductum, constitutum, vel approbatum, in l. 1. ff. de donat. inter vir. & vxor. dicitur receptum in l. 2. ff. de vulg. id est introductum, l. in rebus. §. pen. ff. de precar. l. ex maleficiis. §. longè. de actio. l. Scæuola. ꝟ. eod. Budæ. in l. ius ciuile, in fin. ff. de iustit. & iure. facit l. qui bona. in fin. ff. de acquir. rer. domin. l. cum prætor. in fin. de iudic. l. ex facto, in magna. versi. dicebam. ff. de hered. inst. l. illud. ff. de acquir. possess. & l. quamuis §. infans, & l. si de eo. §. 1. & l. peregrè. §. 1. ibidem. l. iusto. §. cum. de vsucap. l. certo. de quæst. l. 1. §. quod in sententiis, quan. ap. fit. l. in iure ciuili receptum. ff. de regul. iur. l. quæ propter. ibi, l. quod contra iuris rationem receptum est, non est ad consequentiam producendum, l. quod contra. ibi, l. est receptum. de iurisd. omn. iudic. & multa in iure ciuili contra strictam rationem disputandi pro vtilitate communi recepta sunt, l. ita vulneratus. §. penult. ff. ad leg. Aquil. l. vindicatio. de rei vindic. & semper receptum est, l. Scæuola. infra eodem.

Receptæ auctoritatis homo. Inde dicitur homo receptæ auctoritatis, id est approbatæ, l. non debet. ff. de dolo. vbi Budæ. receptū dicit quod à plerisque prudentium approbatum est.

Recepti serui. Receptos seruos dicimus qui virtute militari sunt seruitute liberati, l. in bello. §. si quis seruum. ff. de capti. ius receptum, id est approbatum, l. in minorum. C. ex quibus causis, in integr. restitut. nōn est necess.

Recepta pecunia. Pecunia recepta, id est soluta, l si is qui in aliena. §. fin. ff. de acquir. rer. domin. vbi glos. sic exponit. Recipere & aliis modis apud rethores capitur, ad quos vos reiicio: neque alia nunc à me recipietis.

IVLIANVS LIBRO SEXTO
Ex Minicio. Lex ccvj.

Vinaria vasa propriè vasa torcularia placet esse: dolia autem & serias tandiu in ea causa esse, quandiu vinum haberent: cum sine vino esse desinerent, in eo numero non esse, quoniā ad alium vsum transferri possent: veluti si frumentum in his condatur. Eandem causam amphorarum esse, vt cum vinum habeant, tum in vasis vinariis: cum inanes sint, tunc extra numerum vinariorum sint, quia aliud in his condi possit.

Et sic Iurisconsult. elucidat hic quæ sint vasa vinaria, quæ interdum donantur, venduntur, vel aliàs transferuntur. Vnde ex his intelligi poterūt, & hic erit legis effectus.

Vasorum

Vasorum genera.

Vasorum appellatio generalis est, Græci vas σκεῦος, vel ἀγγεῖον vocant, vasculum σκευάριον: & in multas species dicitur, & in vinaria vasa, vt hic, & niualia, l. & si nõ sunt. §. argento, versic. sed si cui. de auro & argen. leg. ff. quamuis in aliquibus libris legatur vasa naualia, & non bene, vt firmat Catelli. Cotta in 2. parte memoralium, in verbo colum niuarium, vbi dicit esse genus vasis lapidei, quo aqua ex niuibus colabatur: & sic ad bibendum præparatorium vas est, vt in l. in argento. ff. de auro & argen. lega. vbi sic dicitur: in argento potorio verum id sit dumtaxat in quo bibi possit, an etiam id quod ad præparationem bibendi comparatum est, veluti colum niuarium, & vrceoli: dubitari potest: sed propius est vt hæc quoque insint, &c. ergo vasorum generalis est appellatio, vt comprehendat tam vasa aurea, argentea, ærea, crystallina, stannea, plũbea, vitrea, lignea, fictilia id est ex terra, quæ etiam figulina, seu figlina vocantur: lapidea vasa, ex lapidibus: escaria, in quibus escæ in mensa reponuntur: potoria, in quibus potamus & bibimus: aquaria, olearia, culinaria: quam vasa vinaria, in quibus vina reponuntur: alia multa sunt quæ pulchrè congerit Lazar. Bays. & post eum Carol. Stephanus in suis libellis de vasculis.

Colum niuarium.

Vascularius. Vasarium.

Inde vascularius, qui vasa aurea maxime & argentea facit, l. apud Labeonem. §. fin. de præscript. verb. vbi Budæ. vnde vasarium, vasorum locus in quo reponuntur vasa: sacrarium in quo sacra vasa, quæ extra sacerdotem & diaconum nõ licet alicui tangere: maxime mulieribus etiam monialibus. ca. non oportet, & sequen & cap. sacratas. 23. distinct. Item in ligneis vasculis non licet alicui celebrare. cap. vasa. de consecrat. distinct. 1. & vasa sacra vetustate consumpta mandat Papa vt incendantur, cap. altaris. de consecratt. distinct. 1.

Vasa Corinthia. Æs Corinthium.

Vasa Corinthia quæ sint, videte in l. heres. §. cui Corinthia vasa. ff. de leg. 3. sunt enim ex ære Corinthio facta, cum quo auri quædam argentique portio commixta erat: ex quo maxime æs Corinthium commendabatur: vnde factum est vt omnia vasa ex ære elegantia Corinthia sint appellata. vnde Plinius lib. 34. cap. 2. sic ait, sunt ergo vasa Corinthia, quæ isti elegantiores nunc æs sculpendo transferunt, modò in lucernas, modò in trullas, modò munditiarum respectu: horum tria sunt genera, cãdidum argento nitore quã proxime accedens, in quo illa mixtura præualuit: alterum, in quo auri fulua natura: tertium, in quo æqualis omnium temperies fuit.

Torcular. Torcularius.

Torcularia. Torcular siue torculare, vel torcularium, est instrumentum vuis premendis cõmodum, Gallicè *pressoir*, & torcularius adiectiuum quod ad torcular pertinet: vt vasa torcularia, de quibus hic: & torcularius masculini generis, qui vuas seu aliam rem torculari premit.

Torcularium genera.

Quædam tamen sunt torcularia vinaria, quædam olearia, alia quædam pannaria, alia pilearia, in quibus pannus vel pilei premuntur: ac alia in quibus aliqua premuntur: à torquendo fortè dicta: & ista vendita domo censentur cum domo vendita, si domi inhæreant, atque affixa sint: alioqui non, l. fundi, in princ. ff. de acti. empt. Græci ληνὸν vocant: nec potest dominus prohibere volente subdito facere torcular, nisi habeat priuilegiũ, vt consuluit Ias. consi. 161. in causa. col. vlt. in 2. volum.

Dolium quid, & eius genera.

Dolia. Dolium propriè significat vas grande variæ amplitudinis, l. 3. §. penult. de triti. vino & oleo leg. Græci πίθον dicunt. Columella triginta amphorarũ dolium appellat. non tamen eius est diffinita mensura, sed magnitudinem significat: & quia per magnitudinem facilè moueri non potest, ob id legato vino non veniunt dolia, d. l. 3. & alibi scripsi. vide in interpret. no. de istis doliis est text. in l. 1. ff. de peric. & commo. rei vend. est etiam dolij appellatio generalis, vt quæcunque dolia, siue aquaria, siue vinaria, siue olearia, siue frumentaria magna & parua comprehendat: sed ex adiuncto eius demonstratur significatio: vt dolia vinaria, in quibus vinũ reponitur, l. dolia. ff. de contrahen. empt. & hic, atque in l. dolia. ff. de fun. instru. & dicitur dolium à dolo dolas, id est complano, quod dolia

Dolium à dolo, as.

bene dolata esse oporteat, ne vinum effundãt: inde vinum doliare, quod est in dolio expectans infundi in cados & amphoras, quod vinum postea diffusum vocatur, in l. 1. §. fin. ff. de peric. & commod. rei vendit. l. vinum. de tritic. & oleo legat. *le vin qui est en la cuue, & l'on veut entonner*: ad differentiam vini pendentis, quod expectamus nondum compressis vuis, *celuy qui est en grappe*: & vindemiam pendentem scribit Iurisconsult. in l. qui pendentem. ff. de acti. empt. & qui hæc dolia facit, doliarius vocatur: & vasa doliaria magna, ad dolij similitudinem facta, l. tabernæ. ff. de fun. instrum. & instrum.

Doliare vinũ.

Vinum pendens.

Doliarius.

Doliarium.

Doliarium etiam dicitur locus vbi sunt dolia, *la caue, ou cellier*, l. quod sæpe. §. penult. ff. de contrah. empt. ibi, sed & si ex doliario pars vini venierit, veluti metretæ centum, verissimum est (quod constare videtur) antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere.

Seria.

Seria est genus vasis vinarij magnum & oblongum: dicta est seria, quia serio reponi solent vina, vel quod seris claudantur: & nunc in lingua Occitana sunt dolia magna, quæ nunquam tota aperiuntur, sed est quædam apertura, per quam mundantur, & illa apertura seris clauditur: & puto de his Iurisconf. intellexisse. Vel dicuntur seriæ quod paulo serius vina ibidem relinquantur, cum melius ibi seruentur quam in aliis doliis: vel quod seriò ad hoc facta sint vt vina ibidem seruentur. Alij dicunt esse vas oblongum, in quo aquam adseruabãt, vnde paccatio fieret, Gallicè *gerle*: sed si capias eo modo, iam inter vinaria vasa non erit seria, vt hic docet Iurisconsult. esse, & Catellia. Cotta in 2. parte memora. in verbo, seriæ: & quidam dicunt fuisse vas arbitrariæ capacitatis, formam habens certam non mensuram, de qua Iurisconsul. in l. sed & si quid. §. de quibusdam. ff. de vsufruct.

Colligitur ex isto text. ibi, tandiu in ea causa esse, quandiu vinum haberent, vasa tandiu dici vinaria, quandiu habent vinum. & argumento istius text. scholasticus tandiu dicitur, quandiu in schola est, & studet. sic per istum tex. dixi in tracta. nomina. q. 16. nu. 23. in 5. limita. quod tandiu dicitur ecclesia parochialis quandiu habet parochianos: & sic quando per bellum essent destructæ domus incolarum, & nulli ibidem essent parochiani, nulla esset parochialis ecclesia actu. nec in villa murata, si muri sint destructi, & populi, ob id non deberetur graduato & qualificato vacãs in mense ordinariorum, iuxta. §. statuimus. 2. de colla. in concord. Archidia. in ca. si apostolica. de præben. in 6. nisi esset spes quod de proximo reficeretur: nam quæ proxima sunt inesse videntur, l. lecta. si cert. peta. ff. vide Boer. in decis. Burdegalen. q. 44. quoad secundam.

Tantisper, in l. 3. §. 1. ff. de tutel.

Vasorum denominatio vnde sumatur.

Et sic ex hoc text. elicitur, ibi, cum sine vino esse cœperint vasa, desinere in eo numero esse: quod si ad alium vsũ non possent transferri, nec esset solitum ea ad alium transferre: tunc semper computarentur inter vinaria vasa, & antequam transferantur, vt in monte Pessulo, & in patria vicina habent dolia vinaria fortia, & valde spissa. quibus nunquam vtuntur ad frumenta quandiu integra sunt. Ergo illa vasa dicuntur vinaria siue vinum insit, siue nõ, cum ad alium vsum non transferantur, vel transferri non sint solita, quandiu vino recipiendo apta sunt. Inde nauis vinaria qua traiicitur & portatur vinum, de qua Iurisconsultus in l. vulgaris. §. sed si de naui. ff. de fur.

Apotheca etiam dicitur cella vinaria in qua seruatur vinum & venditur, de qua Iurisconsultus loquitur in lege, vulgaris. §. certè si proponas in apotheca amphoras esse vini. ff. de fur.

Ex quo infertur, quod si aliquis venderet, legaret, vel donaret vasa vinaria, intelligeretur vt hic, videlicet vt illa continerentur, in quibus vinum est. Sed si sint vacua vino: & ad alium vsum translata, non veniunt. Ergo siue vino plena sint, siue non, dummodo ibi sint vacua, vt in vindemiis vino repleantur, semper dicentur vinaria. nam quæ de proximo instant, inesse censentur. lege, lecta. versic. dicebam. ff. de reb. cred. Et sic sunt tres casus: primus vt vasa

vinaria

vinaria dicantur in quibus est vinum, vt hic: secundus vt vinaria etiam dicantur siue vinum insit, siue non, quando alia ibi condi non est solitum: tertius si condi sit solitum vasis frumentum, quando sunt vacua, tunc quandiu est ibi vinum, dicentur vasa vinaria: sic eis vacuis dum ibi conditur frumentum, dicentur frumentaria.

Transferre pro commutare. *Transferri possint*, id est conuerti, destinari, facit lex, si cui. versic. Deinde & si histrionis reliquerit vsumfructum, & eum ad aliud ministerium transtulerit. ff. quibus mod. vsusfruct. amitt.

Transferre pro mutare. Notandum est quod hoc verbum transferre significat transmittere, seu mutare, quasi de vno ad alium ferre, ire: & interdum respicit personas, vt lege penult. ff. de vaca. muner. nil enim tam conueniens æquitati naturali quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferri, ratam haberi, l. qua ratione. §. 1. in fi. ff. de acquir. rer. domin. l. 1. ff. de constit. princ. Et Iurisconsult. in l. cum patrifamilias. ff. de vsur. dicit ad cæteros quoque deinceps transmittitur, l. non vult heres. ff. de regul. iur. Vnde perpetuæ sepulturæ corpora non posse transferri scribit Iurisconsult. in l. 3. §. non perpetuæ. ff. de sepul. viol. & in §. diuus Adrianus. ibi dicitur, transferri corpus, & Iurisconsultus alibi sic ait: Esset enim absurdum quem prætor manente patria potestate ad actionem admittendum probauerit, ei patrifamil. vltionem iniuriarum suarum eripi, & transferri ad patrem, qui eum quantum in ipso est omiserit, l. sed si vnius, in fin. ff. de iniur. & in §. sed & si pater. ibidem sic dicitur: sed & si pater lite contestata cœperit abesse, vel etiam negligere executionem pater vilis, dicendum est causa cognita translationem filio competere, facit lex, non distinguemus. §. quæsitum. ibi, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, & versic. non autem. ibidem.

De translatione legatorum. Item sicut legatum adimi potest, ita & ad alium transferri: veluti hoc modo: quod Titio legaui, id Seio do lego, quæ res in persona Titij tacitam ademptionem continet. Et translatio legati fit quatuor modis. Aut enim à persona in personam transfertur: aut ab eo qui dare iussus est transfertur, vt aliis det: aut cum res pro re datur, vt pro fundo decem aurei: aut quod purè datum est, transfertur sub conditione, l. sicut, & l. sequen. ff. de adimen. vel transfer. legat.

Translatio festi quid operetur. Quandoque respicit tempus, l. sicut. §. superuacuum. ibi, doli mali exceptio inerit translata ad præsens tempus. ff. quib. mod. pign. vel hypo. sol. id est transmissa, facit lex, immunitates. ff. de iure immunit. & quando vnum festum ex causa transfertur in aliud tempus, non transferentur debita illo die, sed celebratio festi tantum, & ita dixi in palatio, nec ob translationem festi gaudeant debitores.

Domicilium re & facto quomodo transferatur. Aliquando locum: & tunc transferre est de loco ad locum ferre, mutare, traducere, lege, cum hi. §. in causa. ibi, aut si destinet domicilium transferre. ff. de transact. quod domicilium re & facto transfertur, l. domicilium. ff. ad municip. re, per mutationem rerum & fortunarum, l. in lege Censoria. T. eod. facto, quando quis alio iuit habitatum animo constituendi ibi domicilium, tunc facto domicilium transfertur, facit lex, in fraudem. §. conductor. ff. de iure fisc. lex prima. §. penult. de vacatio. muner. in prouinciam transferatur, l. sed & si restituatur. §. sed & si dies. ff. de iudic. l. si cui, in fin. de seruit. & prohibent constitutiones Regiæ Galliæ ne quis transferat extra regnum aurum nec argentum, in tit. *de ne tirer ne transporter hors le Royaume or, argent, ne billon.* Et Iurisconsultus, exprimit in locum commodiorem licere transferre, l. diui fratres. ff. de relig. Inde argentarius si instrumentum transtulit, id est de vno loco in alium locum tulit, commutauit. l. prætor. in fi. ff. de eden. Transferre merces in aliam nauim, l. si. in §. 1. ad legem Rhod. de iact. inde translata arbor, l. idem Pomponius. §. de arbore. ff. de rei vindic.

Trãsferre aurum & argentum. *Transferre instrumentum.* *Transferre merces.*

Trãsferre corpora. Transferre corpora, de loco in locum transmutare. Vnde si quis in insulam deportatus, vel relegatus fuerit, pœna etiam post mortem manet: nec licet eum inde transferre aliquo, & sepelire inconsulto principe, l. 2. ff. de cadauer. punit. probat lex, cum in diuersis. de religiosis. & ne corpora aut ossa mortuorum detinerentur, aut vexarentur, neve prohiberentur quominus via publica transferrentur. ff. de religios. id est transueherentur.

Transferre pœnam. Interdum respicit materiam, vt transferre pœnam, transmittere, commutare de vna in aliam. l. aut damnum. §. quisquis. cum §. sequen. ff. de pœn. vbi in vno. §. Visus est verbo transmittere, in alio transferre.

Transferre in aliud nomen. Transferre in aliud nomen, est delegare seu nouare. l. parui. ff. de condictio. furt. ibi, in aliud nomen aliumque statum obligationis transferatur.

Transferre iurisdictionem. Transferre iurisdictionem, est mandare, delegare, lege, nemo potest gladij potestatem sibi datam in alium transferre. ff. de regulis iuris. iuncta lege, obseruare. in fi. de offi. procon. vbi in vna est mandare, in altera transferre: & per totum titul. de offi. eius cui mand. est iurisd.

Transferre litem. Litem transferre est transmittere, iudicium transfundere. Vnde post litem contestatam reus qui procuratorem dedit, mutare quidem eum, vel litem in se trãsferre inuito procuratore, vel in ciuitate manente, potest: causa tamen prius cognita, l. post litem. cum l. præced. in. ff. de procura. l. quæ omnia. in fi. iuncta l. sed etiam. cum l. seq. ibidem.

Transferre iudicium. l. in causæ. vbi sexies repetitur. ff. de procu. lege, & eleganter. §. penultimo. de dolo. lege, si eum hominem. de fideiusso. l. tam ex contractibus. de iudi. l. prætor. de noxa. inde translatum iudicium, l. 1. in fin. ff. quib. mod. pigno. vel hypo. sol.

Transferre venditionem. Transferre venditionem, pro resoluere, lege, si is qui. §. si fundus. ibi, fundo enim in diem addicto & commodum & incommodum omne ad emptorem pertinere inquit, antequam venditio transferatur. ff. quod vi aut clã. iuncta l. 2. ff. de in diem. adiect. antequam resoluatur & in alium transmittatur.

Omnia quæ de duobus reis dicta sunt, & ad reum & ad fideiussorem, si soluerint, transferre licebit. l. si reus. ff. de condict. indeb. id est dicta & statuta in duobus reis, habent locum in fideiussore & reo, si soluerint. Et statuta in reis duobus censentur in his statuta.

Transferre querelam. Querelam ad hæredem suum transferre, pro transmittere, l. posthumus. in fin. iuncta l. sed. ff. de inoffic. testa. vbi in vna lege est transferre, & in alia transmittere.

Transferre pignus. Transferre pignus, l. 2. ff. de distract. pigno.

Transferre dominium. Transferre dominium, idem. l. 3. ff. de doli excepti. l. in omnibus. 2. ff. de actio. & obliga. l. si quis à multis. & l. si noxale. in fin. ff. de noxal. actio. lege, traditionibus. C. de pact. l. voluntate. quibus mod. pign. soluit. transferendi dominij in l. si stipulatus. de vsur.

Transferre possessionem. Transferre possessionem, l. qui restituere. ibi, manu militari officio iudicis ab eo possessio transferatur, & l. fin. ff. de rei vindic. l. Iulia. ff. ad exhiben. & §. si quis rem. ibi, translata in aliud corpus. ibid. vel interdum solam possessionem pignus transfert, id est tribuit. l. cum & fortis. in fin. ff. de pigno. acti.

Transferre conditionem. Transferre conditionem, l. obligationum fere. in fin. de actio. & oblig.

Transferre hereditatem. Transferatur hereditas ad fiscum, id est applicetur, confiscetur, l. penul. ff. de iure fisc. cum l. si sequens. de senatuscon. Silani. & translata prædia fisco vindicantur, l. ordine in fin. princ. ff. ad municip.

Transferre ius. Transferre ius, procedere. l. non solum. 2. ff. de noxal. l. item. cum l. seq. de aliena. iudi. ius translatum cessum dicimus, l. cum in fundo. §. si vxor. in fin. ff. de iure doti.

Transferre obligationem. Transferre obligationem, pro transmittere, transfundere, l. 1. de noua. l. & eleganter. §. seruus. de dolo. ff. l. patri. §. si minor. de minorib. l. si is cuius. de interroga. actio. l. eo tempore. §. etiam. ff. de pecul. lege, quamuis. §. Marcellus, ad Velleian. & l. vir vxori. ibidem. l. pater. §. si minor. ff. de minori.

Transferre actionem. Transfertur actio, idem. in lege, si eum. in fin. ibi, hoc enim edicto non transfertur actio sed adiicitur. ff. de exercit. actio.

Translata pecunia. *Transferre for tis petitionem.* Translata onera actionis, id est attributa, transmissa, l. plane. ff. famil. ercisc. vbi prius dicit attributa, postea translata: & translata pecunia in lege, si pater. 2. ff. de iure dot.

dot. transferre sortis petitionem censetur qui hereditatem restituit, lege, si post. ff. de constit. pecu.

Nemo transfert plus iuris in aliũ, quam habeat. Item nemo plus iuris in alium transferre potest quam habeat: regula iuris, nemo plus, & traditio nil amplius transferre debet, vel potest ad eum qui accepit, quam est apud eum qui tradidit, lege, traditio. ff. de acquir. rer. domin. & l. quod nostrum non est, transferimus ad alium. ff. de vsufruct.

Transferre regimen. Translatis Reipublicæ regimentis ad Imperatores, l. 1. in princ. ff. de offic. præfect. prætor.

Transferre pro vertere. Transferre pro vertere, vt Græcos in linguã Latinam, vel Gallicos auctores transferre. l. fin. de colleg. illic. ff. ibi, & hæc videtur ex lege Salonis translata. Et trãsferre apud Rhetores est cum propriam significationem ad aliam vertimus: de quo Quintilianus libro primo.

Translatio pro metaphora. Translatio, exornatio est, Græcè dicitur μεταφορὰ, cum verbum in quandam rem transfertur ex alia re: quod propter similitudinem rectè videtur posse transferri. Vnde Cicero de oratore ait: Translationes quasi mutationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas, & postea ait: translata verba quasi stellæ illustrant orationem. Alciat. lib. 1. parergon, cap. 10. & prætor decernere debet translationem iudicij in statuliberum fieri, lege, prætor. de noxal. actionib. ff.

Trãslatio quid ex iure Pontificio. De iure Pontificio translatio est de vna in aliam Ecclesiam legitimè facta mutatio, vt in rubr. de translatio. episc. iuncto cap. mutationes. 7. q. 1. de hac scripsi in praxi benefici. in 1. parte tituli de translatio. episco. interdum de vno monasterio monachus in aliud transfertur: & de hoc loquitur cap. cum singula. §. 1. de præb. in 6. & cap. si quis iam translatus. 22. quæstio. 2. Et tractaui de ea in d. praxi, titul. de transla. mon.

Translatitium vel translatiuum. Translatitium vel translatiuum id dicitur vel quod transfertur, vel quod translatum est. & Cicero de inuentione ait: Cum autem actio translationis aut commutationis indigere videtur, constitutio translatiua appellatur. Vel translatiuum dicitur vulgare & publicum, non eximium, sed plebeium ac vsitatum. inde translatiua officia, vulgaria vocantur & ab omnibus vsurpata, non ab intimis modò & his qui exquisitè amicitiam colunt, teste Bud. in annota. in Pandect. in l. ex empto. ff. de acti. empt.

Translatiuè, pro defunctoriè. Translatiuè, id est defunctoriè, vulgati & non accurata diligentia. Budæ. vbi s. text. in l. 1. §. præuaricatorem eum ostendimus esse qui colludit cum reo, & translatiue munere accusandi defungitur, eo quod proprias quidem probationes dissimularet, falsas vero excusationes admitteret. ff. ad Turpil. & in l. 1. ff. de iure patro. dicitur: patronorum querelas aduersus libertos præsides audire debent, & non translatiue exequi debent, non negligenter nec leuiter, seu remisse, vel perfunctoriè. sed Translatitiè legit Augusti. in titu. qui pet. tuto. non translatiuè: quod verbum sumptum esse ab edictis prætorum translatitiis asserit, in quibus nullam curam adhibebant. Hoc idem perfusoriè dicitur & lusoriè, l. qui libertatis. §. sed & si quis. ff. de euicti. l. si seruus pluitum. §. 1. de leg. 1. Vel translatiue exequi est transferre pœnam in leuiorem communemque modum qui ad illud delicti genus non pertineat. Oldra. in verbo executio. Ego primæ sententiæ inhærerem. facit l. si patroni. § qui fideicommissum. ibi, sed nec illud translatiuè est omittendum. ff. ad Trebel. id est sine decisione, *sans le toucher, sans decider, en passant en vne autre matiere.*

Addere pro imponere. Addere pro adiungere. *Addatur.* Veluti si frumentum in iis addatur, imponatur. ita capitur hic. Addere etiam pro adiungere capitur. Et est cõtrarium verbo demere vel detrahere, l. quod seruus. ff. depo. ibi, denique Sabinus hoc explicuit addendo. l. nil peti. de regulis iuris. ibi, & cum soluendi tempus obligationi additur, addere non licet legi, neque detrahere. l. Gallus. ff. de liber. & posth. Addititius dies, adiunctus, elucidatur in l. cum bissextus. ff. eod. additamentum, id quod additum est, l. Malum. ff. eodem.

Additamentum.

Amphora. Sequitur in text. *Eandem causam amphorarum esse.* Amphora est vinarij vasis genus, vt testatur Budæus in suo libro de asse. dicens amphoram esse octauam partem eius vasis quod modiũ vini dicimus Parisiis, trecenos sestarios nostros capit, secundum eum. de qua in l. quod sæpe. §. in iis. de contrahen. empti. l. 1. §. Sed & custodiam. de petic. & commod. rei venditæ. Sestarius autem continet octonas eas quas pintas dicimus, id est octo quartarios, & alia ibidem videre licet. Et de his amphoris loquitur etiam l. vbi. ff. de verbo. oblig. & l. inter. §. sacram. ibidem, ac l. vulgaris, §. certè. de fur. & l. vinum. §. fin. ff. de tritic. vino, & ole. leg. l. quod legatur. de iudic. Vinum enim in amphoras & cados hac mente diffundimus, vt in his sit, donec vsus causa probaretur, scilicet cum his amphoris & cadis id vendimus: & sic legato vino debentur hæc vasa ex testãtis mente, l. si cui vinum. ff. de tritic. vino, & ole. legat. nisi consuetudo regionis se habeat in contrarium, vt in Montepessulo. l. 3. ff. eod. tit. Et amphora quadrantal quoque dicitur, & duas capit vrnas: huius capacitas vnius pedis quadrati esse dicitur sub figura: sic enim Palæmon ait, hoc est vt pedem lata longa atque alta sit: & à qua figura cæterarum mensurarum capacitas cognoscetur: hæc enim vicesima pars culei est: sesquiamphoram verò cadus capit. August. in lib. 2. de emenda. iur. cap. 11. Et tunc veniunt illa vasa parua tantum, quibus vina solent deferri, & vendi. Bar. in d. l. si cui. §. fin. inde Iurisconsult. vocat amphorariũ vinum, quod est intra amphoras reconditum, l. fin. in fi. ff. de tritic. vino, & ole. legat. De amphora fit mentio in l. fi. ff. ad legem Rhod. de iact. & in l. quod sæpe. §. in his. ff. de contrah. empt. & in l. quod legatur. de iudic. & l. sed & si quid. §. id & in feriis. ff. de vsufruct. & in lege, stipulationũ quædam. de verb. oblig. Vnde ab ansulis quibus vtrinque gestari possint dictas existimat Cælius, lib. 14. c. 6. in fi. facit l. si quis vxor. §. si linea. ff. de fur. *Sestarius.* *Amphorariũ vinum.*

Metreta. Metreta genus vasis vinarij vel olei est, l. quod sæpe. §. in his. ff. de contrah. empt.

Cadus. *Vt cum vinum habeant tunc in vasis vinariis, &c.* Vasa vinaria sunt cadus, qui duas amphoras, & bessem capit, Gallicè *Caque*, l. cum vinum, & l. vinum, & seq. ff. de tritic. vino, & ole. legat. ff. nam primò in Alpibus, postea rustici cados ligneos circulis cultos excogitarunt. Et cados optimos nostri qui sunt materiarij, è quercu, robore, castanea producunt: quos circulis amerina salice ligatis cingunt: vietores dicti, quia viere, ligare est. Crapal. in tract. de partibus ædium. parte prima, loquitur l. sed & si quid. §. de quibusdam. ff. de vsufruct.

Congius. Congius quartarios continet quaternos, sestarium vocant veteres: tamen sestario dimidio constare voluerunt. Congiaria in neutro genere protulit Iurisconsl. in l. tabernæ. ff. de fund. instruct. dicitur etiã nummus Imperatorius.

Vrnæ sexdecim modium Parisiensem constituunt, teste Budæo in tract. de asse. lib. 5. & aliquando etiam vrnalia vocantur in l. qui vinum in vrnalibus. ff. de tritic. vino & oleo legat. & quidam vrnam dicunt vas aquarium, quod in aqua vrinet, vulgus vocat *cruche à porter eau*, collum habens strictum. Vrinare enim est in aquam mergi: vnde vrinantes & vrinatores, qui in aquam merguntur. Et inde si quædam ex iis mercibus proiectis in mare leuandæ nauis causa, per vrinatores extractæ sunt. dicit Iurisconsul. in l. naues. §. 1. ff. ad leg. Rhod. de iact. rationem aliorum non haberi, qui cum alibi nauis summersa est, suas naufragio amiserunt: eorum enim merces nõ possunt videri seruandæ nauis causa iactæ esse, quæ periit. Crapal. lib. 1. de parti, ædi. cap. 2. in fin. Brochus verò à verbo Græco βρόχος dicitur, quod fundo significat: est autem vas ad vinum fundendum accommodatum, Græci οἰνοφόρον appellant, quod vino comportando aptum sit, vulgo *broc*. *Vrinare. Vrinatores.* *Brochus.*

Quadrantal. Quadrantal dictũ est genus vasis quadrati, quod octo & quadraginta sestarios capit.

Cuppa. Cuppa, vas ligneum magnum, ad vinum condendum, *vne cuue*, l. instrumenta, ff. de fund. instru. & instr. lega. l. sed & si quid. §. idem & in feriis. ff. de vsufruct. & Pessulani habent cuppas lapideas, *des tines* vocãt: & alibi à Iurisconsult. dicũtur machinæ, vasa vinaria, cuppę, & dolia quę in cella defixa sunt. l. Lucius. §. collegio. ff. de legat. 3. & quamuis sit vas

sit vas vinarium,interdum est frumentarium, quando triticum clausum est in ea, l. in naue. ff. loca. est etiam vas ad bibendum, in quo Germani interdum in conuiuiis solent vsque ad lachrymas bibere, *couppes*. De cuppulis, id est paruis cuppis loquitur Vlpia.in l.3.in fi.ff.de tritico,vino & oleo lega.

Modius vini.

Modius vini,*vn muy*. l. vbi autem. in princ. ff. de verb. oblig.interdum dicitur modius frumenti, in l.quod sæpe. §.in his.ff.de contra.empti.& l.vulgaris.de fur. l. iubemus nullam.C.de sacrosanct.eccles.in l. 1. de conditis in publ. horre.lib.10.& l.fi.de anno.ciuili.li. 11.vel modius tritici, l.si ita.1.ff.de fideiusso.qui fuit æstimatus ad decem libras in singulis annis debitus pro reditu, aresto curiæ 1527.die 14.August.Modius annonæ,l.3.in fin.ff. de excusa.muner. Interdum modius terræ dicitur locus in quo seminari potest frumenti modius,cap.per tuas.vbi Cardin.de donat.

Arestum. Modius annonæ. Modius terræ. Modiatio.

Modiatio ab Imperatore dicitur ipsa frumenti pensitatio,l.vlt.C.de naufra.lib.11.l.vlt.de anno.ciuil.ibid.Soluere autē subditi solebant frumenti quinquagesimā,ordei quadragesimam partē,vini & lardi vicesimam, l. modios. C. de suscept.lib.10.& in rubr. de anno. & tribu.ibid.

Moduli verò dicuntur vascula ad hauriendum aquam accommoda, iuncta rotæ putei:quibus vtuntur Pessulani ad irrigandos hortos.l.damni.2.ff.de damno infect.Vitruuius sic ait:ita cū rota calcantibus versabitur modioli pleni ad summum elati, & rursus ad imum reuertentes infundent in castellum ipsi per se quod extulerunt Catellia. Cotta in 2.parte memora.in verbo,modiolos.

Interdum dicitur modiolus, vas mensarium potui paratum,ad modij similitudinem factum, quod phialam seu Gallicè *gobelet* dicimus,de quo in l. Sciæ.ff.de auro, & argen.leg. & calices modiales dicuntur, continentes modium,teste Budæo in tract.suo de asse.

Cyphus.

Cyphus,κύπελλον, κῦφος,de hoc dixi in l.Labeo. s. eod. Medimnus senos modios Romanos continet,quē minam vocant,Gallicè *vne hemine*. Boetius vero, Gallicè *vn boisseau*, minus hemina. Chœnix, semimodius vocatur à Budæo.

Culeus.

Culeus, *vne pipe*, vicenas amphoras continens, teste Budæo,de quo loquitur tex.in l. 3. in fin.de triti. vino, & oleo lega.ff.& l.vlt.in fin.ff.de pignor.act.in fin.l.legatum. in fin.de annuis lega.Tamen in mōtibus Gaballitanis vtūtur his culeis coriaceis:quorum duos vel tres iuste equum onerant,vel mulum: & ab eis sic vocantur. Pinta, Gallicè *vne pinte*.Cheopina, *chaupine*. hemisextos dicitur *demisextier*:& significat dimidiū septem,fidelia Gallicè vocant *vne fueillete*:est dimidia pars pintæ.Phiala.l.tigni.§.1. ff. ad exhiben.Calix à calido dictus est, quod in eo caldum, id est calidum veteres bibebant:Varro. inde calicem diatretum vocat Iuriscon.cælatum,tornatilem, vulgò *œuures entaillez*, & *garnis d'orfeurerie*. l. si seruus seruum. §. si calicem diatretum.ff.ad leg.Aquil.

Pinta. Cheopina. Hemisextos. Fidelia. Phiala. Calix. Calix diatretus.

Calices item quidam vocantur, lacænæ, sicuti lepastæ: inde qui multa prodigunt vocantur laphictæ. λάψαι enim significat ampliter bibere,teste Cælio in lib 27. cap. 37.vbi multa vasorum vocabula elucidat:sic dicens:Oxybaphum pro acetario vase capit fere consuetudo.Lagena, in l.cum quis decedens.§.Sciam.ff.de lega. 2.

Lacæna calices. Lepasta. Laphicta. λάψαι: Oxybaphū.

Alia multa vasorum nomina sunt quæ vsu potius dignoscuntur,& pro regionibus plus aliquando, quandoque minus, vt apud Tholosates plus continet quartarium & pinta vini ad mensuram Comitis Remundi quam aliæ communes mensuræ:& apud Bituriges est magna mensura & parua: ex duodecim enim pintis fecerunt tredecim, vt hic decimatertia daretur ad vectigal soluendum, quod Trezenum vocant.& quia presbyteri vectigal nō soluunt, nec scholastici,voluerunt eos compellere ad vendendum cum magna mensura, vel ad soluendum. sed in hoc senatu fuit pronuntiatum pro vniuersitate & priuilegiatis, vt communi mensura venderent & sine vectigalis solutione. alioqui daretur materia tollendi priuilegia, faciendo diuersas mensuras.& si in antiqua mensura venderetur,nullum haberent priuilegium:quod est absurdum. Et quamuis hæc vasa multotiens vinaria reperiantur, aliquando tamen aliis vsibus accommodantur, vt in lege fin. in fin. ff.de pignoratitia actione.& tunc nō sunt vinaria, sed frumentaria vel aqualia, seu alterius generis: vt pocula oleagina,in l.qui concubinam.§.qui quatuor.ff.de lega.3.

Cum inanes sunt,&c.Intelligite vt supra dixi Negotiatores, inquit Iurisconsultus, qui annonam vrbis adiuuant, immunitatem à muneribus publicis consequuntur, quandiu in huiusmodi actu sunt,l.semper.§.negotiatores. ff. de iure immunit.

Colligite quod in scholasticorum numero, quandiu in actu studij & scientia sunt, scholastici censentur: si vero inanes & alieni prorsus à studio, tunc extra numerū sunt: per istum text. iuncto d. §. negotiatores. scripsi abunde in scholastico.priuileg.

Vasa inania.

Sic inanes dicuntur vacuæ sine vino,l.1.§.licet. ff. de peri.& commo.rei vendi. vbi glo. sic exponit. Sed forte etiā intelligentur inania vasa esse,quæ inania, id est sine commodo sunt.Inanes sumptus vocat Iurisconf. in l. 1. ff. de inoffi. testa. quando nihil prosunt & sunt inutiles. Inane chirographum fit solutione,id est, inutile,l. solutione chirographo inani facto.ff.ad exhiben.

Sumptus inanes. Chirographū inane.

Exceptio inanis,inutilis,& inefficax,l.penul.ff. de condict.ob turp.cau.Inanis obligatio, idem.in l. Stychum.§. aditio. ff. de solutio. l.quamuis. §. Marcellus. secunda, ad Velle.Inanis, actio, l.nam & is.ff.de dolo,id est inutilis & inefficax. Inanis est actio quam excludit inopia debitoris. ibidem.Inanes cautiones,idē.l.qui tabulas.ff.de fur. quod fit per solutionem, vt ibidem dicitur inanis actus, l. quæcunque gerimus, cum ex nostro contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona initium obligationis sumant, inanem nostrum actum efficiunt.ff.de actio. & obligatio. Inanis querela,idem.in l.2.§. quod de frumētaria.ff. de administra.rerum ad ciuita.pertin.l.quidam. ibi, inanis epistola.ff. de dolo.

Exceptio inanis. Obligatio inanis. Actio inanis. Cautiones inanes. Actus inanis. Querela inanis.

Condi,id est includi, vt scripsi in l.portus.s.eod.

Condere.

APHRIC. LIB. IIII. QVÆSTIO.
Lex ccvij.

Mercis appellatione homines non contineri Mela ait.Et ob eam rem mangones, nō mercatores, sed venaliciarios appellari ait:& recte.

Duas continet particulas.in prima docet mercis appellatione homines nō cōprehendi:in secunda infertur ibi,& ob eā rem. ratio assignatur per Iuriscon. in l.iustissime. de ædilit.edict.ff.sic iustissime ædiles noluerūt homines ei rei quæ minoris esset accedere, propter hominū dignitatem. alioqui eandem rationem fuisse,& in ceteris rebus.ridiculum namque esset tunicæ fundum accedere:sicut & mercis nomine hominem complecti. Item absurdum reputauit Imperator hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparauerit.§.in pecudum.Institutionibus, de rerum diuisione. multo magis mercis appellationem non dicimus homines complecti: & quamuis quis haberet seruos,nō tamen veniant, si quis vendiderit, vel donauerit merces, sub illius appellatione vt hic. nam etsi mercis appellatio ad res mobiles tantum pertinet,vt l.mercis.supra eod.vbi scripsi: non tamen homines continet,vt hic.nec anulos, dicit gloss.in l.2. §. 1.ff. ad leg.Rhod.de iact. quam ego intelligerē de anulis quos mercatores in digitis gestant.secus si negotiationis causa, vt ibidem dicitur in §. inde agitatum est.

Homo cur mercis nomine non continetur.

Nec refragatur l.seruos.§.fin.ff.de lega. 3. vbi si venalitiariam artem in seruis exercens,legauerit suos seruos,non cōtinentur quos comparauerit vt illico distraheret. mercis enim magis loco quam suorum habuisse credendum est.& sic serui sunt loco mercis.respondendit glo.hic non obstare:quia aliud est loco mercis esse,vel mercem esse.

Mercem esse & loco mercis esse differunt.

Sed aduertite ad istum tex. qui non dicit vt serui non

sint merces, sed mercis appellatione homines non contineri. at bene loco sunt mercis: quia sicut qui potest vẽdere merces, ita & seruos, quos maximè sic emit vt venderet. & ideo loco mercis sunt, & sicut ex mercibus debetur vectigal, ita ex his seruis, si ex communibus rebus sit exsoluendum, quia rei appellatione veniunt homines, vt scripsi in lege, rei. 1. §. eod. & sic putarem satisfactum esse legi primæ, ff. de tributoria actione. ibi, licet mercis angustior, &c.

Aliud est esse tale & loco talis haberi.

Ex ista gl. colligitur, & ad hoc semper allegatur, quod aliud est esse tale, vel loco talis haberi. vnde aliud est creditorem esse, vel loco creditoris, l. creditores. & l. si cui. §. eod. & vxorem esse vel loco vxoris, l. Masurius. ibid. aliud est esse ciuem, & aliud pro ciue haberi, quia vnum verum est, alterum fictum. ideo si ciues ad aliquid teneantur, non tenebuntur qui sunt loco ciuium, l. si maritus. 2. §. 1. vbi Bar. ff. de adul. l. prætor. de no. op. nuntia.

Aliud est esse dominum, & haberi pro domino.

Secundò, aliud est esse dominum, qui procuratorem constituit, l. 1. ff. de procura. & debitũ gratis remittere potest, l. si tibi. & l. si vnus. per totum. ff. de pact. aliud est haberi pro domino, qui prædicta non facit, vt est tutor, qui loco domini est l. qui fundum. §. si tutor. ff. pro empt. l. interdum. 2. §. qui tutelam. de fur. idem in curatore & procuratore vniuersitatis, l. pactũ curatoris. C. de pact. l. neq;. de procura. idem in fructuario, qui quod ad fructus attinet loco domini pene est, l. bonæfidei. ff. de acq. rer. domin. & eum qui cauit vindicanti seruum domini loco habendum esse asserit Iuriscon. in l. ex libero. in fin. de quæstio. & procurator qui satisdedit, loco domini habendus est, l. Titius. ff. de procur.

Aliud est esse confessũ, aliud haberi pro cõfesso.

Confessus admittitur etiã appellans.

Tertiò aliud est quem fuisse confessum: quia tunc appellare non potest, clemen. vnic. vbi gloss. ampla. de dolo. Aliud est haberi pro confesso: quia tunc appellat. c. Romana. §. si autem. de appell. in 6. Hodie etiam confessus in hoc Franciæ Regno admittitur appellans, nec has in hoc iuris subtilitates seruamus, vt sæpius vidi in praxi: & hoc scribit etiam Aufret. in q. Tholos. q. 176.

Aliud dolum esse, aliud dolo comparari.

Quartò aliud est dolum esse, aliud dolo comparari, l. quod Nerua. ff. depo. scripsi in l. magna negligentia. infra eod.

Aliud est fructus esse, aliud loco fructuũ.

Quintò aliud est fructus esse, aliud loco fructuum, vt mercedes à colonis acceptæ, l. mercedes. ff. de petitio. heredi.

Aliud constitutum, aliud loco cõstituti.

Sextò aliud est constitutum, aliud loco constituti, vt si memoriam hominum excedat, l. 3. §. ductus aquæ. ff. de aqua quotid.

Aliud posthumũ esse, aliud loco posthumi.

Septimò aliud est posthumum esse, aliud loco posthumi haberi, §. posthumorum. de exhered. libe. Instit. Notant doct. in l. Gallus. ff. de libe. & posthu. Barba. consi. 61. in 4. volu.

Aliud testamentum esse, aliud haberi pro testamẽto.

Octauò aliud est testamentum patris esse, aliud haberi pro testamento patris, vt substitutio patris, l. patris & filij. & ibi Iaso. in 1. nota. ponderat illum text. ff. de vulg.

Aliud esse ingenuũ, aliud haberi pro ingenuo.

Nonò aliud est esse ingenuum, & aliud haberi pro ingenuo, l. pen. & fin. ff. de iure aure. anul. l. 2. C. illo tit. & aliud est seruum esse, vel loco serui, vt famulus, l. 1. §. familiæ. ff. de vi & vi arma.

Aliud absentem esse, aliud loco absentis.

Decimo aliud est absentem esse, aliud loco absentis haberi, vt furiosus, l. si maritus. §. 1. ff. de adul. vbi Bar. & l. 2. §. furiosus. ff. de iure codic. l. si à furioso. si cert. peta.

Aliud desertorẽ esse, aliud haberi loco desertoris.

Vndecimò aliud est quem desertorem esse, aliud haberi loco desertoris, l. 3. & l. qui commeatus. ff. de re milit.

Aliud patrem esse, aliud loco patris.

Duodecimò aliud est patrem esse, vel loco patris, vt habetur socer, l. 3. §. item is. de liber. exhib. ff. l. quia. ff. sol. matrim. l. rei iudicatæ. §. fin. cum l. sequ. de re iudi. & nouerca loco matris, §. socrum. Instit. de nup. & aliud patremfamilias esse, & aliud loco patrisfam. vt filiusfam. in castrensi, l. 3. ff. ad Maced.

Aliud peremptorium esse, aliud loco peremptorij.

Decimotertiò aliud est peremptorium, aliud loco peremptorij haberi, l. tres denuntiationes. vbi Bal. & Salic. C. quomod. & quan. iud. & l. 2. ibidem.

Aliud legitimũ esse, aliud haberi pro legitimo.

Decimoquarto, aliud est legitimum esse, & aliud haberi pro legitimo, l. etiam. vbi no. Salic. C. de appel. glo. in cap. innotuit. de elec. in verbo, coniugata. & aliud est liberum esse hominem, & aliud loco liberi esse, l. si cui. ff. de libera. caus.

Aliud litẽ cõtestatam esse, aliud. haberi pro cõtestata.

Decimoquintò, aliud est litem contestatam esse, aliud haberi pro contestata, Bal. in 4. C. quando libel. princ obla. vide quod scripsi in l. locus. supra eod.

Aliud heredẽ esse, aliud loco heredis.

Decimosextò hereditariatũ actionum loco habetur & & legata, quamuis ab herede ceperint, l. hereditariarum. ff. de actio. & oblig. Et aliud est heredem esse, & loco heredis, vt bonorũ possessor. l. cum emancipatus. in princ. ff. de bonorum possess. contra tab. l. 1. §. bonorum. ad Trebell.

Aliud esse intestatũ aliud haberi pro intestato.

Decimoseptimò, aliud est esse intestatũ, & aliud haberi pro intestato, l. 1. ff. de suis & legi. her. scripsi in l. intestatus. supra eod.

Aliud arborẽ esse, aliud arboris loco.

Decimooctauò aliud est arborem vel herbam esse, vel arboris seu herbæ loco, vt est tenera arbor, l. cæsæ. ff. arbor. fur. cæsa.

Aliud possessorẽ esse, aliud possessoris loco.

Decimononò aliud est possessorem immobilium esse, aliud loco possessoris, vt est tutor, l. sciendum. §. tutores. ff qui satisda. cogan.

Haberi & esse quando pro eodem sumãtur.

Vltimò aliud est possidere, & aliud haberi pro possessore, quia dolo desiit possidere: sed vterque damnatur, in l. parem. & l. qui dolo. ff. de regul. iur. & regula pro possessore. illo tit. in 6. Plerunque tamen in his & similibus casibus, licet veritas longe differat à fictione, nihilominus tamen idem fere indicant, maxime in sequentibus.

Primò, quando lex vel ordinatio diceret, habeatur & sit ciuis, tunc ille vere ciuis erit, per tex. in l. 2. § furiosus. ff. de iure codicil. ibi, cum per omnia & in omnibus absentis & quiescentis loco habeantur. Quem singulare dicit Corset. in sing. incipiente, habeatur. quod licet verb habeatur denotet fictionem, non habet locum, si dicatur in omnibus & per omnia. facit l. ius ciuile. ibi, neque per omnia seruit. ff. de iusti. & iure. Barba. in repetitio. l. cum acutissimi. col. 110. C. de fideicom. & Vincen. in l. 1. in 4. nota. ff. de lega. 1. & hoc est introductum propter geminationem, l. balista. ff. ad Trebel. Et pro ista sententia est text. in l. 1. §. fin. ff. quod quisque iur. Ias. in l. ait prætor. §. sicut autem. nota. 1. ff. de noui ope. nuntia. & in l. patris. nota. 1. de vulg. Et in l. si is qui pro emptore. col. 55. ac Crotus ibi col. 30. de vsucap. & Catell. Cotta in 2. parte memoralium in verbo, ciuem esse.

In his quæ iuris sunt, cum lex fingit, habetur pro veritate.

Secundò in his quæ sunt iuris, quæ possunt verè induci à lege, si lex fingat, habetur pro veritate: secus in iis quæ sunt facti. Declarat Bar. in d. l. si maritus. §. legis Iuliæ. ff. de adulter. & d. l. si is qui. pro empt. Lucas de Penna in l. 1. C. de castren. & minister. lib. 12. quem sequitur Bald. consil. 491. visa petitione. in 3. vol. Nempe si consuetudo vel statutum dicat quod minor postquam duxerit vxorem, habeatur pro maiore: vel filiusfa. mercator habeatur pro homine sui iuris: tunc vere erit sui iuris, vt in auth. constitutio quæ de dignita. colla. 6. auth. sed episcopalis dignitas. C. de epis. & cleri. l. fi. de decurio. lib. 10. Ioan. de Platea in l. 1. nota. 3. per illũ text. C. de iudic. Ias. in l. lex Cornelia. nota. 1. ff. de vulg. quia tantũ operatur fictio in casu ficto, sicut veritas in casu vero l. filio quem pater. ff. de lib. & posth.

Habitus pro maiore, si lædatur restitui poterit.

Is tamen qui pro maiore habitus est, si lædatur, restitui poterit: quia consuetudo nõ prohibet quin possit restitui. & ita fuit prolatũ arestũ in hoc supremo senatu, vt dixi in l. pronuntiatio §. familiæ. vers. iuri proprio. §. eod. & interdum minor restitutionem petere non potest, sed appellatio erit tunc necessaria, l. illud. 2. ff. de appel.

Esse & haberi, quoad effectum, paria sunt.

Tertiò quoad effectum, nempe bonorum possessor loco heredis constituitur. §. quos autem. de bon. poss. in Inst. & sic quãtum ad effectum est heres, ita in aliis dici potest. Et paria sunt legem esse, vel pro lege obseruari, l. de quibus, & l. diurna. ff. de legi. dixi in l. intestatus. §. eod.

Vltimò notate quod Iuriscon. interdum duo verba improprietatem significantia iungunt, vt improprietas facilius intelligatur, vt in l. ad tempus. in fi. ibi, legatarius quodammodo quasi hæres est. ff. de vsucapio. & in l. pignori. ibi,

ibi, dicit pro alieno nos prorsus possidere rē pignori datā.

Mangones. Sequitur in tex. *magones.* Mangones non solum seruorum venditores sunt, sed qui vt carius vendant res ornant. Nebrissen. in hoc verbo. Et dicuntur mangones quasi manuagones. Erant enim magistri formæ puerorum, mētiendi coloris artem callentes. solebant enim pueros puellásque, quo facilius vendi possent, artificio componere, atque fuco colorem ementiri, vt vendibiliores essent. scribit Quintilia. lib. 2. cap. 16 inde politores gemmarum vocat Plinius mangones. Mangones ergo generaliter dicūtur qui merces poliunt, vt pluris vendant. Quod Iudæi Auenionenses bene norunt, & interpolatores Parisienses, quos Gallicè dicunt *frippeurs* à quibus si volueris aliquid emere, deo te commenda: quia vix ab eis euadere poteris quin decipiaris. Inde mangonisare dicitur ornare, & rem cōponere ad alliciendos emptores. & de hoc Plin. lib. 23. c. 1. Et equos mangonisatos vendunt equorum venditores. Plinius lib. 9. c. 54. quod belle faciūt apud Parisiēses equorum māgones, qui etiam patres suos in iis deciperent. Sic mangonisata oratio, est fuco & lenociniis verborū potius quam veritate alliciens, fucata. & de aliis rebus etiam dicitur, maxime de mulieribus. testatur Herm. Barb. & Seneca: mangones quicquid est quod displicear aliquo lenocinio abscondunt.

Mangonisare. Magonisati equi.

Mangonisata oratio.

Dardanarij. Item in dardanariis, qui annonam vt propolæ omnia præmunt, vt eam postea carius vendant: dicti à Dardano quodam scelesto mago: à quo Dardaniæ artes, quas Columella magicas vocat: de quibus Iurisc. ait, Debebis custodire ne dardanarij vllius mercis sint: ne aut ab his qui coemptas merces supprimunt, aut à locupletoribus qui fructus suos æquis pretiis vendere nolunt, dum minus vberes prouentus expectant, annona oneretur, l. annonam. §. 1. ff. de extraordin. criminib. & vtinam isti grauibus mulctis, vt decet, afficerentur.

Mercatores. Mercari. *Mercatores* hi sunt qui opus mercandi exercent, à verbo mercari. Mercari enim nedum emere significat, l. eum qui ædes. ff. de vsucap. l. 2. §. fiu. de doli excep. l. testatrix. §. 1. si seruitus vindi. sed & vendendi mercaturam exercere, l. legatis. vbi Bart. ff. de leg. 3. l. 1. in fi. & l. licitatio. §. fin. de publica. d. l. annonam. de extraord. crimib.

Mercatus. Mercalis vxor. Inde mercatus, participium, emptus. nomen autē verbale significat locum in quo res venduntur, & tempus, l. vnic. C. de nund. inde & mercalem vxorem, venditioni expositam vocat Imperator in l. mercalem. C. de condict. ob turp. caus.

Mercator quis propriè dicatur. Non ergo mercator dicitur qui huius rei notitiam habet: quia sic omnes fere mercatores dicerentur. sed hanc appellationem personæ ex vsu mercandi adiicimus, non ex vsu quolibet. Non enim qui propter eminentes necessitates mercatur, mercator dicitur: sed qui cum quadam perpetuitate se deputauerit adhoc. verba sunt Bar. in tract. de testi. in verbo mercatorem. inde mensularij, quos Gallice *banquiers* vocamus mercatores dici possunt, si credamus Guido. Papæ in decis. Delphi. qu. 287. vtrum quilibet. vbi concludit, mensulariū in Regno Franciæ nō posse exercere officiū sine auctoritate Regis. & ita cauetur ordinatione Regia. Ex communi tamen loquendi vsu appellatione mercatoris non venit mensularius: de quibus & bonis illorum loquitur tex. in l. si ventri. §. in bonis. de priuile. credi. Quæ requirantur ad hoc vt quis mercator vocetur, scripsi in 2. tomo comment. in tract. de merca. minutatim vendent. in constit. Reg.

Negotiator, pro negotiorū gestore. Negotiator verò dicitur qui in alienis negotiis se exercet, d. l. legatis. ff. de lega. 2. vbi glos. exponit, obsonatores eos qui in lecto dominū custodiunt: vos dicite eum obsonatorem qui emit obsonia: vulgo dicimus, *vn despensier qui achete les viandes.* ὄψον enim Græcè, teste Baysio, appellatur quicquid igne ad epulandum paratur: & obsonare est emere obsonium. & Cattellia. in 2. parte memoralium in verb. obsonatores.

Negotiator pro mercatore. Secundò dicitur negotiator qui negotia mercaturæ exercet, siue sibi siue aliis, vt in tit. C. negotia. ne milit. vbi Lucas sic dicit negotiator proprie est mercator dispositus assidue ad emendum vendendumque, vt exinde quæstum agat. & sic debet intelligi ille titulus. & c. eiiciens. 88. dist. & rub. de monop. & de conuen. ad negotia. Et talis negotiatio proprie consistit in rebus quæ sunt in cōmercio nostro. textus in §. idem iuris. vbi glo. de inutil. stipul. Et interdici negotiatione in pœnam plerumque solet vel negotiatio, l. merces. §. interdici. ff. de pœn. Adhæc negotiatores qui annonam vrbis adiuuant: itē nauicularij qui annonæ vrbis seruiunt, immunitatem à muneribus publicis consequuntur. l. semper. §. negotiatores. ff. de iure imminutit. & ad bene beatéque viuendum in ciuitate negotiatores esse necessarios refert Iurisconsin l. 2. ff. de nundi.

Negotium in causis, text. expressus in c. fornm. §. negotium. de verb. signific. l. inter stipulantem & promittentem negotium contrahitur. & §. sacram. ibi, nam negotium recte de his rebus gerimus quæ sunt subiici vsibus dominioque nostro statim possunt. ff. de verb. oblig.

Vnde negotiatoris verbum latius patet quam mercatoris, teste Felin. in procemio decreta. in fin. & ad plures extendi potest, ad quos mercatorum nomen non pertinet, vt docet do. Ferronus in consuetu. Burdegalen. rub. de statu perso. §. 1. nempe locatores equorum negotiatorum nomine veniunt, teste Bar. in d. l. legatis. *Negotiatoris nomen latius patet, quàm mercatoris.*

Muliones quoque, fullones, sarcinatores, pistores, textores, & alij nominati in l. 1. ff. de tribu. act. in princ. negotiatores dicuntur, non tamen mercatores. sic nec minutatim vendentes, laniones, caupones, nec alij descripti in l. fin. ff. de iure immunit. dicuntur mercatores, sed negotiatores.

Sic nec lucrio, qui dicitur ille qui vndique quæstū quæritat, quem possumus appellare *portepanier & gaignepetit*: de quo lucrione loquitur Iurisc. secundum nouam impressionem correctam in l. cum quis. §. pater. ff. de lega. 3. Clericus exercens negotiationes seculares corā iudicibus secularibus respondere solet, cap. 2. ne clerici vel mona. Aufrer. reg. 1. in 17. fallen. tract. de potesta. secul. super eccles. perso. *Lucrio.*

Aduertendum est quod negotiatores differunt ab artificibus. negotiator proprie est ille qui rem emit, & nō mutata forma, illam vendit, vt lucretur, ca. paratum. 88. dist. Archid. in c. quanquā. de censib. Bertrand. consi. 214. Multæ sunt. col. 2. vol. 2. iuxta nouā impressionem. & eos qui vtēsilia negotiatur & vendunt licet ab ædilibus cædantur, nō oportet quasi viles personas negligi, l. cos. ff. de decurio. De negotiatione est tex. in l. instructam. §. eod. *Artifex à negotiatore quid differat.*

Artifex verò est qui rē emit, & mutata forma illā vendit: vt is qui emit ferrū, & ballistas facit, & enses, quos postea vēdit, c. 1. & per totū. 8. dist. ita intelligitur tit. C. de excusa. artifi. lib. 10. l. lacus. de acq. rer. dom. Etiā hodie ex cōmuni vsu loquendi Franciæ hos artifices mechanicos dicimus, Gallicè *artisans.* De quibus loquitur ordinatio Regia in tit. de magistr. & monopoliis prohibitis in ordin. Regiis, vbi scripsi in 2. tomo comment. Quos etiam vocamus Gallicè, *gens de mestier.* Et qui appellatione artificum veniant, & quæ priuilegia artificibus dētur, scribit. l. semper. §. quibusdam. ff. de iure immunit. & artificia esse deferenda scribit Iurisconsi. in l. forma. §. seruis. ff. de censib.

Hanc differentiam tradit Federic. cons. 207. in Christi, &c. nos Griffolus. & Ro. in l. si publicanus. §. de reb. ff. de publica. Alex. in additio. ad Bar. in d. l. legatis. de leg. 3. & Boer. in §. 4. glo. 4. de consue. iure stat. person. vide Cornel. cons. 218. col. 2. vol. 1.

Vtilitas est, quia negotiatio est clericis prohibita, c. 1. ne cleri. vel mona. & per totum: vnde negotiatorē clericum & ex inope diuitē & ex ignobili gloriosum, quasi quandā pestem fugere suadet Hieronymus, in c. negotiatorem. 88. dist. sed artificium nō prohibetur etiam sacerdotibus. possunt enim hi emere corium, & sibi calceos facere, vt dicit gloss. ibi. *Negotiatio clericis cur prohibita.*

Secundò negotiatores militare non possunt, rub. C. negotia. ne mili. lib. 12. *Negotiatores militare non posse.*

Tertiò, nobiles amittunt nobilitatem si negotientur, Bar.in l. 1. C. de dignita. lib. 12. Brunus de Curt.in tract. nobil.in vltim. parte. Alia docui in tract.de merca. minutatim venden.& in tract.de magistr.artific. 2.in tomo cõment.in constit.Regias Galliæ.

Candelarius quis. Vltimò, aduertendum est, quòd licet nauicularius possit dici tam ille qui facit naues, quam qui vendit: & candelarius tam ille qui facit candelas quam qui ea vendit: tamen ex cõmuni vsu vocamus candelarios qui faciunt candelas, & habent officinã, in qua illas vendunt; illi vero qui non faciunt, sed tãtum vendunt, dicuntur mercatores candelarum, vt firmat Bar.& patruus meus Rebuff. in rubric. C. de naucul.lib. 11. hodie omnes minutatim vendentes candelas candelarij dicuntur ex communi vsu: hodie vero apud nos non alij quam ipsimet artifices candelarum officinam habent.

Venalitiarij, pro seruorum venenditoribus. *Venalitiarij* sunt seruorũ reuenditores, & mercatores, de quibus in l. mandatum. 2. ff.manda. & l.præcipiunt. in fi.ff. de ædili.edi.ibi, quia venalitiarij sciunt facile decurri ad nouitiorum emptionem: idcirco interpolant veteratores, & pro nouitiis vendunt.

Interpolare. Interpolator. Interpolare est immutare, ornare, & quasi nouam formam vetustis addere: dictum quasi interpolire. vnde interpolator dicitur qui vetera polit: vocamus Gallicè *frippeurs*. inde vestimenta interpolata, id est renouata, Gallicè *habillemens frippez* vocamus. vnde Labeo scribit: si vestimenta interpolata quis pro nouis emerit, Trebatio placere ita emptori præstandum quod interest, si ignorans interpola emerit, l. Labeo.ff. de contrah. empt. vbi legitur interpolata pro interpola in exemplaribus antiquis. adiectiue, ab interpolus, interpola, &c. Et interpolatricem mulierem, reformantem vestimenta, vt facilius vendat, vocat Pompon. alibi.

Venalitiarij, pro iis qui venalium rerũ quæstũ exercent. Item venalitiarij dicuntur, qui venalitiarum rerũ quæstus gratia negotiationem exercent: hos rependitores vocamus, de quibus Iurisfcon. in l. iustissime.ff. de ædili.edi. vbi sic dicitur: quam plerunque venalitiarij ita societatem coeunt, vt quicquid agunt videantur in commune agere, l. 1. §. licet.ff.de tribut. Et ars illa dicitur venalitiaria, in l. seruos.§.fi.ff.de lega. 3.

Venalitius. Venalitius etiam dicitur venditor, vel corpus venditũ, vel locus vbi nouitij serui venduntur.l. fin.ff. de ædil.edi. l. vna.C. de nundi. Quamuis doct.& glo. ibi aliter exponant. facit l. si vir. in fin. ff. de donatio. inter vir. & vxor. vbi de familia venalitiaria loquitur, id est ad vendendum destinata. venalitiariæ merces sic dicuntur in l. si seruus seruum. §. si nauem venalitiarum mercium perforasset, Aquiliæ actionem esse quasi rupετir, Viuianus scribit. ff. ad leg. Aquil.

Venalia mancipia, & vsualia. Item venalia mancipia, ad vendendum destinata: vsualia, quæ ad vsum nostrum.l.interdum.§.quotiens.ff.de publica. vbi etiam vtitur & mancipiis nouitiis, & veteranis, in d. l.præcipiunt.ff.de ædil.edict.

IDEM LIB. IIII. QVÆSTIO.
Lex ccviij.

Bonorum appellatio, sicut hereditatis, vniuersitatem quandam ac ius successionis, & non singulas res demonstrat.

Bonorum appellatio quid denotet. Hæc lex fuit elucidata in l.bonorum.1.§.eod.Breui tamen colligemus quod bonorum appellatio significat vniuersa bona, non singulas res: vt si quis donet vel vendat bona sua, nisi in casu l.2.§.quod ait prætor.ff.vi bono.rapt. Et glo.ibi adducit alia iura similia, quæ possunt videri. Ex quo infertur, quod si quis vendiderit bona sua, ius patronatus transibit cum illa venditione: quia ius patronatus

Si quis vendat bona sua, an ius patronatus veniat. transit cum vniuersitate, c.ex literis. Panor. & alij de iure patro. sed bonorum appellatio significat vniuersitatem: ergo cum illa vniuersitate transibit.

Limitatur quando dicit bona mea: quia tunc ius patronatus non transit, cum meũ significet dominium, l.Quintus. §.argento.de auro & argen.lega. & nũcupatim docet Bal. in l.fin.col.penulr. C.de edict.diui Adri.tol.

Ego tamen putarem etiam hoc casu venire ius patronatus, quod transit cum vniuersitate, quæ est siue dicam bona mea, siue notarius scribat, vendidit bona sua. Nec inuenio statutum in contrarium. nec refragatur verbum meum, quia meum dicitur etiam ius patronatus: nempe habeo actionem ad illud. Aliquando etiam dicitur meum quod ego possideo, vt gl. firmat in l.2. in princ. ff.de orig. iur. Et dicitur meum non alienum, quia rem alienã non intendit donare, vt scripsi in l.meum.§.eod.

Verum si quis nulla haberet bona, & venderet omnia bona, & intelligeret de iure patronatus, non valeret talis venditio, imò esset simoniaca, per c.de iure.de iur. patron. Rochus de Curte in tract. de iure patro.in verbo ipse, vel is.q.23.scripsi in l. rei appellatio.§.eod. & idem si quis donaret vel venderet omnia bona, quæ in tali loco haberet, tunc si ibi habeat vniuersitatem, venit iuspatronatus: alias non, teste Decio.in c.sedes.2.nota.de rescript.

FLORENTINVS LIBRO X.
Instit. Lex ccix.

Coram Titio aliquid facere iussus, non videtur præsente eo fecisse, nisi is intelligat. Itaque si furiosus aut infans sit, aut dormiat, non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle is debet: nam etiam inuito eo recte fit, quod iussum est.

Quatuor particulas habet. in prima declarat Iuriscõsul. non fuisse coram eo factum qui non intelligit quod fiebat. secunda ibi, itaque, infert. ideo si furiosus, infans aut dormiens sit, cum actus fit, non videtur coram eis factus. in tertia ibi, scire, assignatur ratio. scire enim quod fit debet is qui est præsens: sed furiosus, infans & dormiẽs nesciunt quid fiat: ergo coram eis fieri non dicitur. in vltima particula ibi, nam etiã, tollit dubium an coram Titio censeatur actus fieri, si ipse non consentiat. & text. ait recte fieri coram eo etiam inuito. & hæc huius tex. summa.

Et sic coram Titio censetur actus factus, quando fit eo præsente, & intelligente, licet ipse non consentiat. vnde notarius si dicat coram tali testamẽtum factum, debet intelligi scilicet in præsentia, & eo intelligente. *Corã aliquo quid fieri, quando dicatur.*

Ex quo infertur quod dormiens non dicitur præsens, quia nõ intelligit quid agatur, & furioso cõparatur. clem. 1.de homicid.l.1.§.adipiscimur.ff.de acqu.possess.& sic idẽ est dicere, coram eo facere, vel eo præsente, per hunc text. vbi in prin.dicit, coram Titio, post ea, eo præsente: & Gallicè nos vtimur his verbis, *en presence*, vel si sint plures, *es presences*, &c. & solent notarij hoc scribere in instrumentis, *furent presens*, &c. *Dormiens furioso comparatur.*

Secundò furiosus aut infans præsentes non dicuntur, per istum text. Et sic notarius non debet in instrumento dicere quod fuerit præsens, &c. si illi non intelligant: quia nil coram furioso fieri intelligitur, l.sed interpellatur.ff.de arbi.nisi ageretur de sola præsentia, vt pote quia datus fuit tutor tali infanti præsenti, aut furioso, tunc notarius hoc scribere poterit, vt inferius dicetur. & quamuis furiosus non dicatur consentire, nec velle, l.qui ad certum. ff. loca. l.in negotiis.de reg. iur. tamen reliquiæ voluntatis manẽt in furiosis, & ideo matrimonium retinetur, l. patre.de his qui sunt sui vel alie.iur. *Furiosus & infans præsentes non sunt.*

Tertiò vidi in surdo dubitari, quia notarius ignorabat an Titius esset surdus, & in instrumẽto dixit, fuit præsens, &c. Et ille surdus, an debeat præsens reputari? fuit dictum haberi pro absente: quia nõ intelligebat, licet ipse edoctus ab aliquo diceret, ita, *ouy*: tamen annullatus fuit contractus, qui coram eo per istum text. non censebatur factus, cum non intelligeret. Doct.in d.clemen. vnic.de homicid. *Surdũ pro absente haberi. Notarius si quem præsentem dixerit, qui surdus sit, infans, furiosus, aut dormiens, quomodi puniri debeat.*

Sed an puniendus esset notarius, qui dicit, in præsentia alicuius

alicuius esse factum, qui non intelligit? Respondeo, ex coniecturis actus intelligi debet, an & quando puniatur. quia si dicat eo præsente fuisse factum: & tamen sciebat eũ non intelligere, vtpote surdum, dormientem: vel infantem: tũc arbitrio iudicis pro qualitate delicti resultantis, coniecturis actus punietur, arg. l. 1. ff. de effract. Docto. in l. 2. §. voluntatem. ff. solu. matri. imò tanquam falsarius puniri potest is qui dixit dormientem beneficium resignasse, & in sua præsentia factum. ideo dicit Bald. in l. 1. Cod. de erro. aduoca. quod notarius debet vulgari sermone declarare actum, quando Latinis concipitur verbis: alioqui pars nõ intelligeret, & notarius esset falsarius. Soci. consi. 189. col. 3. in 2. vol. Refert Matth. in decisio. Neapoli. q. 192. Hodie extat lex Regni Franciæ. vt omnes actus vulgaribus concipiantur verbis, vt scripsi in tit. vt contract. testam. &c. in 2. tomo comment. in constit. Reg.

Coram suo iudice. Quartò si quis offensus coram suo iudice iustitiæ complementum habere non possit, ad immediatum superiorem habere recursum per appellationem poterit, §. 1. de friuol. appell. & ibi coram exponi potest pro ante, *deuant.* extra. execrabilis, §. statuimus. in verbo, coram de præben. inter extra. Ioan. 22.

Coram sententiam dicere, quid. Quintò arbiter coram sententiam dicere videtur qui eam sapientibus dixit. Cæterum si coram furioso vel demente, non videtur dicere. item coram pupillo non videri sententiam dictam, nisi tutor præsens fuerit. Et ita de aliis omnibus Iulianus lib. 4. Digestorum scribit, l. diem profer. §. coram. ff. de arbit. facit c. 1. de accusa. in 6.

Scio, quia fui præsens, quid importet. Sextò si dicat testis, scio, quia fui præsens, vel coram me fuit actus, valebit eius depositio: quia non potest dici præsens, nisi intelligat, per istum text. & l. testium. C. de testib. glo. in cap. vt circa. de elect. in 6. Bar. in l. 1. in fin. ff. de auctori. tut. plenè Feli. in cap. cum causam. 1. col. 8. de testib. scripsi in tract. de reproba. & salua. testi.

Septimò cum dictiones coram, & in præsentia significent præsentiam, & intelligentiam, non est necessariò facienda suppletio, vbi illa dictio præsens solum profertur: quia si fuisset necessaria alia dictio, Iurisconsul. illam adiunxisset, iuxta l. vni. §. sin autem ad deficientis. C. de cadu. tollen. licet quandoque Papa etiam dicat, auditis & intellectis: quia etiam audire quis potest, & nõ intelligere, c. auditis. de elect. Potest etiã adstare quis, & tamen non videbit quod fit: quia alij ante eum erant: & sic dicit text. multis adstantibus & videntibus in c. peruenit. 2. de test. cogẽ. Et sic plus importat præsens quam adstans: quamuis Barba. dicat non posse dari responsum ad illum text. in cons. 17. deum. col. pen. in 3. vol. & est in 1. quia sunt duo consilia illius numeri. 17. ideo aduertite.

Præsens non est, qui non intelligit. Octauò intelligite istum tex. & alia iura loquentia de præsentia personæ, vt si in actu conficiendo requiratur personæ præsentia, non intelligitur quis præsens, nisi intelligat, & ita loquitur iste text. ibi, aliquid facere iussus. Bar. in l. 1. C. de erro. cal. & in l. 2. ideo constituitur procurator vel coram id est præsente eo, vel per nuntiũ, vel epistolam, l. 1. ff. de procurator. Et ideo si statutum requirat præsentiam duorum consanguineorum in actu faciendo, requiritur præsentia & intelligentia. Et ista præsentia cum sit facti, non præsumitur nisi probetur, teste Paulo in l. illud. in fin. C. de sacros. eccles. nisi in instrumẽto diceretur, quod Titius fuerit stipulatus, per glo. in l. optimam. C. de contrahen. stipulatio. & ad tollendum dubium solent notarij inserere. *fust present*, vel *presens*.

Item si consuetudo velit vt mulier sine præsentia viri non possit testari, vel se obligare, debet intelligi, vt hic: quod maritus sit præsens, & intelligat quid fiat.

Quando requiritur præsentia, an sufficiat constituere procuratorem. Et an sufficiat constituere procuratorem quãdo requiritur præsentia, docet Panor. in c. cum parati. col. 1. de appel. vbi ait non sufficere. quod limitat dom. Tiraq. in quatuor casibus in tractat. de legi. connubial. in gloss. *consentement.*

Coram iudice fieri quid dicatur. Sic etiam arbitror in actibus, qui coram iudice fieri debent, vel in præsentia, vt non valeant, nisi is intelligat.

Rebuff. de Verbor.

Coram rustico fieri non dicitur, quod verbis ei ignotis concipitur. Et ideo si in præsentia rustici actus verbis Græcis vel Latinis conciperetur, & fieret, nec declararetur rustico, nõ diceretur coram eo factus, nec in præsentia, ad hoc vt valeat. Ob id bona est lex Regia, disponẽs omnes actus fieri debere in hoc Regno Gallicè, vt vulgus intelligere possit, vt ibi scripsi.

Si verò loquamur de præsentia personæ, nõ quod ipsa aliquid habeat agere, nec intelligere, nec coram ea etiam aliquid agi debeat: & tunc sufficit dicere in præsentia: vt si dicatur actum factum domi, interrogatus notarius qui erant præsentes ipse dicet, omnes domestici illius familiæ. Et tunc rectè loquitur, vt not. Bar. in l. 1. in fin. ff. de auctori. tuto. vbi dicit, si testis dicat aliquem præsentem, non tamen dicat eum intelligentẽ, sed solam præsentiam refert. Sed si lex vel homo iubet aliquid fieri aliquo præsente, tunc debet accipi & eo intelligente vt hic, Floria. in l. ob carmen. §. fi. col. vlt. ff. de testib.

Ad reg. qui potest inuitis, &c. Nonò per istum text. flectitur regul. l. qui potest inuitis, multo magis absentibus: vt non procedat quãdo actus in præsentia, vel coram aliquo fieri debet: quia tũc præsentia requiritur, licet eo præsente & inuito actus fieri possit, vt super hoc pulchre scribunt Decius & Bart. in d. l. qui potest. ꝫ. tit. prox. post glo. hic.

Furiosus & infans in negotiis contrahendis quid differant. Colligite ex hoc tex. quod furiosus, infans & dormiens æquiparantur. in negotiis tamen contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum qui fari possunt, quamuis actum rei non intelligant. nam furiosus nullum negotiũ cõtrahere potest: pupillus omnia negotia tutore auctore agere potest, l. in negotiis. ff. de reg. iur. vbi Dec. & alij eos videre poteritis, si lubeat.

Dormiat. Hoc verbum quamuis ad homines hic referatur tantum: tamen & ad animalia quandoque, & ad res inanimatas referimus. nam præscriptionem currere, l. fin. C. in quib. cau. in integ. restit. & dormire dicimus tempore belli & pestis, cap. ex transmissa. de præscript. id est præscriptio inchoata non currit id temporis, sed cessat gl. in cum non liceat. de rescript. Bar. in l. naturaliter. ff. de vsuca. & Ioan. Franc. Balb. in tracta. de præscript. in 2. parte sextæ partis principalis. sic & currere dicunt leges & literas, lege excellentia. C. de eroga. mili. anno. Et armantur iura in scelestos, l. cum vir nubit in fœminam. C. de adult. Actiones viuere & extingui, in l. sicut. C. de præscrip. trigin. anno. Et hereditas dicitur iacere, vel iacens, quando non est aliquis qui eam adierit & possideat, l. is cui. §. cessatum. ff. vt in possess. lega. l. 1. §. Scæuola. si quis testamento liber esse ius. fuc. Transactiones loqui in l. fi. C. de fer. & cautiones, l. cum de indebito. ff. de proba. Et ista translata verba multum venustatis orationi præbent, vt Cicero & alij oratores asserunt & dixi in l. vinaria. ꝫ. eod.

MARTIANVS LIBRO VII.
Institut. Lex ccx.

Is qui natus est ex mancipiis vrbanis, & missus est in villam nutriendus, in vrbanis seruis constituitur.

Expositio tex. Natus Parisiis, & missus ad villam vt ibi nutriretur, inter vrbanos constituitur: & sic non dicitur rusticus. Alioqui omnes fere Parisienses, qui sic nutriri solent, rustici essent: à quibus tamen omnis vrbanitas fluit. nam quæ ad tempus mittuntur, non censentur ibi esse, sed in loco in quo esse consueuerunt. Vnde qui studiorum causa abest

Studiorũ causa qui abest ab ecclesia, nõ censetur ab esse. ab ecclesia, in qua præbendam habet, non censetur abesse, l. quæsitum. in princ. ff. de lega. 3. l. Seiæ. §. Pamphilo. ff. de fund. instruct. scripsi in scholastico. priuileg. vbi dixi quãdo gratia studij posset distributiones habere quotidianas. Item qui recreationis gratia se rus transfert, & ibi moratur, illic non sepelietur, sed in ecclesia parochiali ciuitatis, si non ibidem elegerit sepulturam, cap. is qui. de sepult. in 6.

Vrbana supellex, licet ruri sit, nõ censetur rustica. Item si quis legauerit supellectilem quam in ciuitate habet, si in villam aliquam delata esset ob conuiuium, vel

alias æstiuo tempore, venit in legato, quamuis in ciuitate non sit: quia ad tēpus delata erat, in ciuitate esse censetur, vt docet Paul. & alij in l. 1. C. de verb. sign. Et si quis legauerit ea quæ sunt in villa, non debentur ea quæ ad tempus illuc delata sunt, nisi testator dixerit, ea quæ in villa quoquomodo sunt, vel de præsenti sunt dono. Bar. in l. generali. §. vxori. ff. de vsuf. lega. Reliqua scripsi in l. vrbana. familia. ꝭ. eod. quæ ibi videri possunt.

FLORENTINVS LIBRO VIII. Instit. Lex ccxj.

Fundi appellatione omne ædificium & omnis ager continetur: sed in vsu, vrbana ædifidia, ædes: rustica, villæ dicuntur. Locus verò sine ædificio in vrbe, area: ruri autem, ager appellatur: idemque ager cum ædificio fundus dicitur.

Tres partes hæc lex habet. in prima quid fundi nomine veniat, elucidat: dicens omne ędificium, & agrum nomine fundi cōtineri. secunda ibi, sed in vsu, inquit vrbana ædificia ædes vocari, rustica villas. tertia ibi, locus, demōstrat locum in vrbe sine ædificio aream dici, ruri agrum, eumdemque agrum cum ædificio fundum dici.

Aedes, quid propriè. Villa, quid propriè. Itaq; fundi appellatio generalis est, vt tam agrū quam ædificium contineat: ædificia vrbana, ædes dicuntur: ædificia rustica, villæ. Area verò in vrbe dicitur locus sine ædificio, sed ruri vocatur ager, & idem ager cum ædificio fundus dicitur.

Area, quid propriè. Ex quo patet aream propriè dici in vrbe, tum quod sit pars ædificij, l. seruitutes. §. si sublatum. ff. de seruitu. vrba. prædio. l. si res. §. aream. ff. de solut. non metaphoricῶs, vt ait Alcia. Tum quod Iurisc. hoc exprimat hic, qui impropriè non loquitur. & hoc etiam dicitur in l. si area. ff. de condict. indeb. Et hanc vulgò plateam dicunt: & aream quasi aridam, quod solis ardore & concursu transeuntium arida fiat.

Area, pro loco vbi fruges teruntur. Secundò in rure area dicitur locus vbi teruntur & excutiuntur frumenta, & fruges, l. fin. in fine. C. de seruitutib. & aqua. l. si in aream. & l. pen. ff. de vsufructu.

Area pro curte. Tertiò area capitur etiam pro loco vacuo sub dio intra domus ambitum existente, quem Curtem vocant. textus in §. fin. quib. mod. feud. amitt. Gallicè *la cour de la maison* vocamus.

Alia supplebitis ex scriptis ad l. quæstio. ꝭ. eod. vbi inuenietis conciliationem ad ista iura contra Vallam & illi adhærentes.

VLPIA. LIB. I. DE ADVLT. Lex ccxij.

Præuaricatores eos appellamus qui causam aduersariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei * concedunt: à varicando enim præuaricatores dicti sunt.

** Al. cedunt.*

In prima parte qui præuaricatores dicantur, docet Iurisconſ. hic in 2. vnde dicti sint, ibi, à varicando, &c.

Præuaricator. Præuaricator dicitur is qui cum aduersa parte colludit, causamque suæ partis detegit aduersario & donat. Vnde ex parte actoris in rei partē ire dicitur. Alibi tex. in l. 1. ff. de præuarica. sic ait, Præuaricator est quasi varicator, qui diuersam partem adiuuat, prodita causa sua. ea. si quem. §. præuaricator. 2. q. 4. Vnde si reuelauerim secreta causæ procuratori meo, & ea ipse parti aduersæ prodat, & faciat pro eo, dicitur præuaricator. doct. in rubr. C. de procura. vel dicit Iuriscon. in l. 1. §. præuaricator. ff. ad senatusconſ. Turpil. Præuaricatorem eum esse ostendimus qui colludit cum reo, & translatiue munere accusandi defungitur, eo quod proprias quidem dissimularet probationes, falsas verò excusationes admitteret. & ꝭ. declaraui in l. vinaria: in fin. ꝭ. eod. in verbo, transferre.

Præuaricatoris nomen vnde. Et dicitur præuaricator à varia certatione: quia qui præuaricatur ex vtraque parte consistit, quinimo, ex altera, l. 1. ff. de præuarica. Nam qui præuaricatur, variè certat, primo actorem iuuando, demum reum: & sic consistēdo prima quidem facie in vtraque parte, sed postea in altera & vltima parte consistit: & eo modo dicitur varicari, id est diuersum ire. Et si bene inspiciatur vtraque deductio, nō meretur reprehendi: quia vna respicit originem, altera effectum: quamuis Alcia. vnā etymologiam, alteram abusionem ostendere dicat: & cōuenit reprehendere Labeonem dicentem præuaricatorem à varia certatione deduci, quòd ratio syllabæ refragetur, quæ in præuaricatore quandoq; producitur, cùm varius primam corripiat. Sed parum me mouet hæc reprehensio. Nā multa verba & nomina simplicia producunt primam vel alteram syllabam, & tamen in compositione eandem breuiant. Vnum exempli gratia referre sufficiet. Prima verbi Rego breuis est, tamen prima nominis regula longa est, etsi à rego deducatur. & hoc probabo in l. malum. §. viduam. ꝭ. eod. & hanc Labeonis sententiam citat etiam textus in l. athletas. §. item præuaricator. ff. de iis qui notantur infamia. Ob id vtraque siue etymologia vocetur, siue allusio bona est. Vel dicunt quidā quod varicari significat transgredi, quasi varices transcendere, & currendo prætetire. Tractum à medicis qui dum varices curare non audent, eas transgrediuntur, & prætereunt. Sunt enim varices venæ multum intumescentes, & obtortæ in temporibus, ventre, inguine, teste, & maxime in cruribus: viros tantum contingunt, rarò mulieres, teste Plin. lib. 11. c. 45. & Auicenna dicit varices cursoribus & onera baiulantibus ac diu stantibus accidere. Et qui has venas habet, rectus incedere non potest. sic qui præuaricatur, rectè non graditur, ego Iurisconſ. sententiā amplector. & varicosum sanum non esse docet Vlpianus in lege, varicosus. ff. de ædilit. edict. qui est is qui eo morbo tenetur. *Varices.* *Varicosus.*

Præuaricatoris punitio. Præuaricator extra ordinem punitur, l. 1. & 2. ff. de præuarica. quæ pœna etiam vsque ad mortem inclusiue extendi potest qualitate delicti considerata. glo. sing. in §. in summa. ff. de iniur. in Institut. & nota infamiæ afficitur, d. l. athletas. §. item præuaricator. & l. si is qui. ff. de præuari.

Si tamen accusator de præuaricatione conuictus fuerit, sententia contra eum lata nō nocebit reo, nisi is fuerit citatus vt causæ adesset, & auditus esset, per l. denuntiasse. § fi. ff. de adult. glos. in l. cum miles. ff. ex quib. cau. maio. l. si duo. de iureiur. Bar. in l. 2. ff. de præuaric.

Aduocatus qui partis secreta pandit, qua pœna punitur. Aduocatus tamen nō dicitur propriè præuaricator, qui audita causa sui aduersarij, & recepto salario, causam aduersarij prima derelicta adiuuat: sed pœna falsi puniri debet qui secreta partis reuelat, d. l. 1. vbi Bar. ff. de præuari. per l. 1. §. is qui deposita. ff. de fal. sed si accusando nocitura proferat, vel in defendendo profutura taceat, aut inutiliter dubieque mercedis gratia, tunc præuaricator dicetur, l. vni. C. de senten. aduer. fisc. latis retract. lib. 10. sed hi omnes à Francia, vt arbitror, exules sunt: qui deo, & hominibus odiosi, & vtinam sint.

Calumniator, & quomodo puniatur. Tergiuersator, & quomodo punitur. Calumniator autem, qui falsa crimina intendit, l. 1. ff. ad Turpil. in ordinariis criminibus similitudine supplicij, in extraordinariis arbitrio iudicis punitur. Ange. in §. 1. in procemio. Instit.

Et tergiuersator, qui in vniuersum ab accusatione desistit. Quomodo puniatur extra ordinem dixi in procemio constit. Reg. in 1. tomo comment.

Causa, in quibus contra fiscum iudicatum est, quando retractari possint. Causa priuati intra 10. annos retractari potest si præuaricatio arguatur. Causas etiam, in quibus contra fiscum iudicatum est, intra triennium retractari posse, & post id tempus si præuaricatio arguatur, vel manifesta fraus probetur, notū est, d. l. vnica. C. de senten. aduer. fisc. lat. retract. libr. 10. Posset etiam retractari causa priuati intra decem annos in hoc Regno, si præuaricatio argueretur, impetrando literas Regias, vt scripsi in tractatu de rescis. contract. & intra quod tempus peti debeant, in 2. tomo comment. in constitu. Regias.

Concedunt, accedunt, eunt, vt aliunde exposui in l. princeps bona. ꝭ. eod. in verbo, concedendo.

IDEM

IDEM LIB. I. REGVLARVM.
Lex.ccxiij.

Cedere diem significat incipere deberi pecuniam: venire diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Vbi purè quis stipulatus fuit,& cessit & venit dies:vbi in diem, cessit dies, sed nondum venit.vbi sub conditione, neq; cessit neque venit dies pendente adhuc conditione.

Cedere diē & venire quid differant.

Hæc lex tradit differentiam inter cedere diem & venire. Et dicitur dies cedere quando incipit deberi pecunia. & accipe pecuniā hic pro omnibus rebus, vt in l.pecuniæ. ſ. eod. venisse verò dicitur quando res debita peti potest. Vnde si quis promiserit mihi centū aureos purè, id est sine die & cōditione, cedit statim & venit dies,id est statim pecunia peti potest, l. in omnibus. ff. de iudi. si verò quis promiserit in festo Paschatis,cessit dies statim, sed nō venit ante Paschatis Diem. & si Rex promiserit vos nominare ad episcopatum, cum vacabit. Vbi autem sub conditione promiserit quis, ante conditionis euentum non cedit dies neq; venit:vt si promisero centum si Rex venerit, simul atque venerit cedit & venit dies.Et sic cedere diem est incipere deberi pecuniā, seu illud quod promissum est, vt hic,& in l.ordinata.§.1.ff.de liber.cau.& in l.vnic.C. de cadu. tollen. iuncto tit. quando dies lega.ced.Et in l.semper.§.hoc interdictum. quod vi aut clam.ibi, annus iā cedere incipit ex quo iam opus factum perfectum est, aut fieri desiit, & in tit. quand. dies vsusfr.lega.ced.l. stipulationes non diuidūtur.§.si quis ita.de verb. obligat.l.si maritus. 2. in princ. de adult.Lex tamen aliquando vberioris elucidationis gratia dicit, quod dies incipit cedere,in l.nō quasi.§.hanc.ff.rem pupil.sal.for. & in stipulatione iudicatū solui post rem iudicatam statim dies cedit, sed exactio in tempus reo principali indultū differtur,l. 1. ff. iudi. sol. sic capitur in l. 1. de oper. pub. ibi, post mortem eius cessit.vbi si acciperetur pro resignauit,vnum impossibile cōtineret, quod post mortem quis cedere potest:sed intelligitur quod tempus cedere potest post mortem,id est euenire. Venire verò dicitur quando res peti potest, tex. in l. quotiens in diem. ibi,ex quo dies obligationis venit:tunc enim ab eo peti potest.ff.de verb.oblig. Bal. in l. vnic.§.1. C. de cad. tollen. dicit quod cedere diem nil aliud est quā ponere rem in essentia:venisse autē importat quando præsens est exactio. Sed nostris terminis Iurisc. inhæreamus, & non aliunde quæramus:quia sæpius vocabula interpretum sunt obscuriora dictionibus Iurisconsultorum, & cauendum est maxime ne interpres interprete egeat.

Dies legatorū tribus modis cedit.
Legatum puri vel in diē certum quando cedat.

Aduertendum est quòd dies legatorum dicitur cedere tribus modis. Primò quoad transmissionem, nempe si legatarius moriatur. Certa est conclusio, Quod dies legati puri, vel in diem certam cedit à morte testatoris, l. vnic. §. Cum igitur.C. de cadu. tollendis. ideo si legatarius ante testatoris mortem decedat, nihil habebunt heredes legatarij. sed ad quem venire debeat deciditur in d.l. vni. §. in primo.& l.qui in fraudem.ff.qui & à quib.

Legatum conditionale, vel in diem incertam quādo cedat.

Si verò legatum in diem incertam sit,vel conditionale, nō cedit antequam conditio aduenerit, sed postea purum dicitur,l. fin.§.1.ff.de vulg.l.si pupillus.ff.de condit. Instit. Ob id si legatarius interim moriatur, heres ipsius nil habebit,d.l.vni.§.si autem aliquid sub conditione. Ludouicus Roma.consi.480.in casu.

Idem si tacitam haberet conditionem, l. si dies §. fin. ff. quan. dies lega. ced. gloss. in l. item quia. ff. de pact. & si ex die vsusfructus legetur, dies eius non cedit nisi cum dies venerit, l. vni. circa fin. ff. quan. dies vsusfruct. leg. ced.

Primò vitiatur, quando illa conditio haberet causam necessariam:vt si aluerit nepotem meū toto tempore vitæ, tunc sufficit incepisse,quia eo ipso quod est inceptum,pro impleto habetur:secus in conditione quæ vno momento expeditur, vt consuluit Ioan.Anani. consi. 75. visis his. &

consil. 8. viso. & hoc confirmat Ludo. Bolog. in addi. ad eum.

De legato libertatis.

Secundò non procedit in legato libertatis, quod propter sui naturam aditionē heredis expectat, d.l. vnic. §. in nouissimo. vers. libertatibus. quia ante aditā hereditatem non est qui libertatem dare possit:ideo aditio hereditatis expectanda erit.

De legato vsusfruct.

Tertiò in legato vsusfructus, quod non transmittitur etiam adita hereditate, quia natura eius inhæret personæ; & sine persona esse non potest,l.vsusfruct.ff.de stipul.seruo.Et finitur morte, §. finitur. de vsufr. in Instit.Si tamen testator voluerit vt heres etiam vsumfructum habeat, in persona eius nouus erit vsusfructus,& noua cautio exigetur,vt in quolibet vsufructu,l.1.C.de vsufructu.Bar.& Iacobi.in §.excepto.in d.l.vni.Et videte tex.in l. fundi. ff. de vsufruct.lega.

De legato sub conditione, quam certum est extituram.

Quartò non habet locum quando legatum esset relictum sub conditione, quam certum est extituram:vt cum morietur. purum autem esse illud legatum dicit Iurisconsultus in l.heres.2. ff. de condict.& demonstr.& tanquam purum transmittitur in heredes legatarij.

In cōtractibus conditionalibus spes cōditionis ad heredes trāsmittitur.

Quintò restringitur in contractibus conditionalibus, in quibus spes conditionis ad heredes transmittitur, §.ex conditionali.Instit.de verb.oblig.Ias.in l.pecuniam. col.4. ff.si cert.petat.& in §.plus.de act. in Instit.

Hereditas non adita trāsmitti non potest.

Sextò hereditas non adita non transmittitur,d.§.in nouissimo. quia ante aditionem nullum ius heres habet. ob id illud quod non habet transmittere non potest, l. traditio.ff.de acqu.rer.domin.

Fideicommissum vniuersale, etiam nō adita hereditate, trāsmittitur.

Secus in fideicommisso vniuersali, quod transmittitur ratione iuris quod fideicōmissarius obtinet contra heredem,vt cogat eum adire & restituere,1.ff.ad Trebel. Guido Papa consi.122.& consi.132.& 137.& 148. & 210. Bened.in repeti.cap.Raynutius.in verbo,si absque. nu. 63 de substitutione fideicommissaria.& in verbo mortuo,2. nu. 102.& 187.de testa. Alber.Brunus in tract.exclu.fœmi.artic.11.qu.9.& art.13.qu.6.quæ addidi in d.§.in nouissimo. Et ideo fideicommissarius vniuersitatis dicit se saisitum in hoc Franciæ Regno,vt scripsi in 3.tomo comment. in constit.Reg.tract.de nota.possess.art.9.

Septimò flectitur conclusio prædicta per text. in l. fin. ff.de conditio.institut.

Legatū quoad obligationes quando cedat à die adita hereditatis.

Secunda cōclusio est, Quod legatum cedit quoad obligationes, id est vt heres sit obligatus legatariis à die aditæ hereditatis: quia adeundo cum illis quasi contrahere dicitur & cum creditoribus, & antea non est qui obligetur,l.apud Iulianum.§.fin.ff.ex quib.cau.in poss.eat.l.ex maleficiis.§.heres.ff.de actio.& oblig.& §.heres. Instit. de oblig.quæ ex quasi contra.Scripsi in l.verba contraxerūt. ſ. eod.Quod est verum quando legatum purum erat: secus si in diem, quia tunc licet cedat dies obligationis ab adita hereditate:tamen non poterit legatum exigi,nec peti ante aduenientē diem,l.si diem.ff.quand. dies lega. ced. Et si sub conditione relictum fuerit, dies obligationis cedit demum purificata conditione. & in hoc nulla est differentia inter contractus & vltimas voluntates, secūdum docto.in d. l. vnic. nisi quoad regulam Catonianam, vbi non est differentia inter testatoris mortem & aditionem, l.si optio.ff.de optio.lega.

Legatum purum quando peti possit.

Tertia cōclusio,dies legati puri dicitur cedere,vt possit peti adita hereditate,l.omnia.ff.de leg.2. sicut in cōtractibus puris.Nempe in obligationibus in quibus dies nō apponitur,præsenti die debetur, l.in omnibus. obliga. ff. de reg.iur.& de iudi.

Legatum in diem vel sub conditione quando peti possit.

Si verò in diem vel sub conditione, ita demū cum dies vel conditio aduenerit, etiam in contractibus, l. cum qui calendis.ff.de verbor.oblig.

Pure & præsenti die quid deberi dicatur.

Et sic regula est constituenda, Quod quando aliquid debetur pure & præsenti die, tunc cessit & venit dies:nēpe obligatio & actio est statim orta. §. omnes. & ibi gloss. adducit iura concordantia.de verb.oblig.in Instit.

Limitatur quādo nulla esset vtilitas:vt si hodie mutua-

rem decem aureos, hodie non exigam: sed dato aliquo tẽporis interuallo, vt in eo qui promisit reddere ad beneplacitum creditoris. firmat Bar. in l. si pœnã. ff. de verb. oblig. gl. in l. pen. C. commod. Panor. in c. fi. col. 2. de preca. alias beneficio quis potius deciperetur, quam iuuaretur: quod improbat l. in commodato. §. sicut. ff. commo. nisi superueniret creditori aliquod inopinatum: vt si hodie mutuauerim alicui centum aureos, & statim Rex misit ad me vt centum aureos illi præberem: ego cum non haberem pecunias aliquas creditas, repetere potero. nam quæ de nouo emergunt nouo indigent auxilio, l. de ætate. §. ex causa. de interro. action.

In eo quod purè debetur si dies tacitè insit quid iuris.

Item quando ex rei qualitate tacite inesset dies, vt in fructibus & partu, l. 1. §. fin. ff. de conditio. & demonstra. l. interdum. de verbo. oblig. tunc nata est obligatio, sed non actio, l. quotiens. ibid. Bal. in d. l. interdum. quem sequuntur communiter interpretes, excepto Ias. ibi. Cui respondent Dec. & Pyrrhus in illa l. in omnibus obligationibus, ff. de regul. iur.

Ephesi dare purè stipulatus, quando exigere debeat.

Idem quando dies tacite inesset ratione loci: vt si stipulatus sim Ephesi dari, inest tempus quo ibi adesse possim, l. continuus. §. cum ita. ff. de verbor. oblig. §. loca. illo tit. in Instit.

Ex qualitate contractus obligationi dies vt insit.

Prætetea ex qualitate contractus inest dies tacite, vt in dote promissa puellæ, intelligitur quando erit illa nubilis ætatis. quia vbi non potest esse matrimonium, nec dos, l. qui filium. ff. vbi pupil. educ. debe. & tunc cessit & venit dies, id est debetur dos contracto matrimonio per verba de præsenti, quamuis non fuerit traducta domum, ita consuluit Alex. consi. 42. Consideratis. in 7. vol.

In pensione rationis disciplinæ vel habitationis quomodo tacitè dies insit.

Adhæc in pensione ratione disciplinæ vel habitationis persoluenda, tacite inest dies quo solutio fieri consueuit, l. nec semel. §. si in habitatione, ff. quan. dies leg. ced. quod facit ad conductores domorum, vt non teneantur soluere nisi prout consuetum est, si aliud actum inter partes non sit: vt per quadrantes Parisiis, vt docui in interpretatione l. quæro. §. inter conductorem. ff. loca.

Cum commodum erit, vel cum poterit qui promittit soluere, quando tenebitur.

Sextò si quis promittat quando commodũ erit, vel cum poterit, tunc etiam inest tempus: videlicet cum commodum erit illi, vt scripsi in l. Nepos. ꝟ. eod.

Ex voluntate disponentis præsumpta, quomodo in eo quod purè legatur, tacitè tempus insit.

Interdum ex volũtate præsumpta disponentis inest tacite aliquod tempus determinatum, l. fideicommissa. §. si filio. ff. de lega. 3. l. epistola. §. fi. ff. ad Trebel. Bar. in l. si legatarius, §. fin. de legar. 3. vbi dicit quod si relicti sint ex tali fundo decẽ corbes frumẽti, & decem libræ vxori suæ singulis annis, sicut frumentũ non debet solui in initio anni, sed eo tẽpore quo colligitur, l. Firmio. §. pater. ff. quan. dies legar. ced. vbi not. sic ex præsumpta voluntate defuncti decem libræ soluentur eodem tempore, propter coniunctionem quam habent simul, & vniformiter intelligi debent etiam ratione copulæ, vt dixi in l. coniunctionem. supra eodem.

Constitutum quãdo peti debeat.
Res iudicata quando peti debeat.

Etiam illud quod debetur statim, non tamen potest statim exigi, saltem in casibus in quibus à iure est expressum: vt in constituto oportet decem dies expectare. l. Promissor. ff. de consti. pecu. & alias arbitrio iudicis, §. fin. de inutil. stipul. in Instit. Et in re iudicata tempus arbitrio iudicis moderandum, vt scripsi in interpretatione l. si debitori. ff. de iudi. quam sum interpretatus Tholosæ, dum iter ad patriam haberem.

Ante diem nõ potest quis agere cum debitore ad interponendam cautionem.
Arestum.

Adhæc in omnibus bonæfidei iudiciis, cum nondum dies præstandæ pecuniæ venit, si agat aliquis ad interponendam cautionem, ex iusta causa condemnatio fit, lege, in omnibus. ff. de iudi. Tradit Alex. in l. 2. col. 4. ff. solu. matrimo. Imò si agatur pro vno termino lapso ratione conductionis, & lite pendente veniat alter terminus vel plures, eorum condemnatio etiam fieri poterit, l. Quod si in diem. ff. de petitio. hered. l. sin autem. §. 1. ff. de rei vindic. sic fuit decisum Tholosæ, vt Aufrer. docet in qu. 30. in suis decisio. Et si fuerit dictum quod vnus terminus non possit cum alio cumulari, tamen quia stat per debitorem, ob id cõdemnabitur ad omnes terminos, in quibus distulit. Alias daretur materia fugiendi & differendi solutionem per lites, contra l. conuenire. ff. de pact. dota.

Etiam habet locũ huiusmodi cautio in stricti iuris iudiciis, vt firmat Bart. & alij in d. l. 2. ff. solut. matrimo. Et ita fuit Neapoli conclusum, vt in decision. Neapolitan. qu. 108. scribitur.

Debitor, quem potest pœnitere, ad cauendum compelli non potest.

Limitatur quando ille debitor in diem vel sub conditione pœnitere posset: quia tunc non potest compelli ad cauendum, l. Seia. ff. de dona. cau. mor. quem text. singularem dicit Roma. sing. 640. lex. in omnibus & quoad dominium ficte cedit legatum purum à die mortis, sed verè à die hereditatis aditæ, l. à Titio. ff. de fur. l. si tibi homo. §. cum seruus. de lega. 1. vbi plene docto. Alia ne vos longa teneam ambage nunc missa faciam.

Ius alteri quæsitũ, quomodo intelligatur.

Sic dum Papa in collationibus dicit quod non intendit tollere ius alteri quæsitum, intelligitur quando esset quæsitum pure & simpliciter, non sub conditione: quia illud ius non videtur reseruatum per dictã clausulam, per text. in l. si ita scripsisset. de legat. 2. ff. sic consuluit Roma. consi. 256. approbo. Distinguit tamen duos casus in regul. de nõ tollendo ius quæsitum, q. 4. quos nunc non examino. quia video hanc legem satis magna oneratam dote, & quia hæc scripsi in praxi benefici. in d. regul. & in forma nouæ prouisionis, in verbo dummodo tempore, &c.

Notandum est cedere aliis quoque & variis in iure sumi modis.

Cedere pro incipere.
Cedit tẽpus.
Cedit dies.

Primo igitur vt hic, pro incipere deberi pecuniam: & cedit tempus, id est venire incipit, in l. 1. ff. de iur. & fact. ignor. & cedit dies, idem in l. regula. §. filiusfa. ibid. & cedentem diem, in l. Herennius. 1. ff. de vsur.

Cedere pro resignare.

Secundò pro resignare, & hoc maxime in iure canonico, vt cedere beneficio, cap. per tuas. 1. in fi. de simo. c. susceptum de rescrip. in 6. c. 2. vt lite pẽdente, eo. lib. c. quamuis. 2. & c. fi. de præben. ibid. clemen. vnic. de renuntia. vnde solet Papa in suis literis exprimere se conferre beneficium siue vacet per cessum, id est per resignationem, siue per decessum, id est per mortem: vt plene scripsi in forma mandat. in concord. Franc. & in praxi benefi.

Cedere pro remittere.

Tertiò cedere pro remittere vel dimittere capitur, in l. promittendum. ibi, cedere. si pars heredi. peta. l. postliminium. §. si is qui emerit. ff. de capt. quamuis gl. aliter ibi exponat. l. stipulatio ista. §. si stipuler. ibi; si cessit administrationem contutori suo. ff. de verb. oblig, l. non solum. §. si mihi. de vsuc. l. seruus communis. §. 1. de furt.

Cedere causa donationis.

Inde cedere causa donationis inquit Iurisconsult. in l. Seia. ff de dona. cau. mor. l. 1. §. si vir vxori cedat possessionem. ff. de acq. possess. iuncta l. qui absenti. §. 1. ibidem.

Cedere bonis, quid.

Quartò cedere bonis, relinquere bona creditoribus, vt ab eis non molestetur debitor, vt ff. & C. de cessio. bono. Inde cessione pendente debent bona cedentis capi, & ad manus Regis reduci, vt per ordinẽ creditoribus soluatur: vt asserit Francisc. Mar. in qu. 202. in prima parte decis. Delphi. & hoc in Francia fieri solet.

Cedere foro.

Cedere foro est forum dimittere, discedere, & alio habitatum ire. hodie illum cedere foro vulgus dicit qui bonis cedit, & banquam ruptam facit, teste Budæo in l. si hominem. ff. deposi. & l. si debitor. ff. de cura. bon. dand. videte quæ scripsi in l. pupillus. ꝟ. eod.

Cedere loco.
Cedere peculio.
Cedere improbitati.

Cedere loco, est locum relinquere, discedere loco, dare locum, l. is cum quo. ff. de aqua plu. arcen. & cedere peculio, est illud dimittere, l. illud, §. 1. de tribut. act. ff. & cedere improbitati dicit Iurisconsult. in l. nec quicquam. §. obseruare. ff. de offic. proconsul. & lega. hinc dicit Iurisc. illum teneri maiestatis qui in bellis cesserit, l. 3. ff. ad leg. Iul. maiest. vbi gloss. exponit pro recesserit: sed potest vt suprà exponi.

Cede pro transferre.
Cedere suo nomine.

Quinto cedere est transferre: vt cedere actiones. l. in depositi. de re iudi. ff. l. hac in factum. quæ in fraud. credi. l. si creditor. de distract. pigno. l. 3. §. idem Labeo. de in rem verso. l. 1. §. 1. de superfici. l. quod si in diem. §. Iulianus scribit. ibi, quia habet interdictũ vnde vi, quo victus cedere debet. ff. de peti. here. & §. sequẽti, ibi, & vt his actionib. cedat.

cedat.l.sua culpa.de rei vind.l. 3. §. idem Labeo,de in rem verso.Ius nominis cedere,in l.mulier.ff.qui potio.in pign. habe.l.penult. & vlt.C.mand.vbi passim dicunt cedere & transferre. & idem in ti. C. ne lice.potentio.patrocin.litigant.præst. vel actiones in se transferre. Et cedere nomina.l.fideiussorib.ff.de fideiussor.l.si vsumfructum.de liber. cau.l.si merces.iu fi.loca.l. possessio.§.fi. de acq.pos.l.si ita stipulatus fuero.in fi.§.Chrysogonus.de verb.oblig.l.Stychum.§.si mandato.in fi.de solu.Cedere vsumfructum potest qui non habet.l.quod nostrum.ff.de vsufruct.& cedere auxilium restitutionis,l.quod si minor.in prin.ff.de minorib. de hac cessione multa scripsi in tracta. de cessi.acti. & transport. in 2. tomo commentarior. in constitu. Reg. Gall.

Cedere nomina. *Cedere vsufructum.*

Cedere. Sextò cædere hominem est ferire, percutere:vt in Euãgelio,quid me cędis?l.cędere.ff. arbor.fur.cæsa.Verberare tamen differt à pulsare:quia verberare est cum dolore cędere : pulsare sine dolore.l.lex Cornelia.§.verberare.ff.de iniur.l.fi.ff.de off.præf.vig.& non omnes fustibus cædi solent.l.capitalium.§.non omnes.ff.de pœn.l.eos qui vtensilia negotiantur & vendunt,licet ab ædilibus cædantur,nõ oportet quasi viles personas negligi.ff.de decur.inde Cædes mors dicitur in l.qui cædem.ff.de sica.& Iurisc.sic ait: veteranus non damnatur ad bestias,nec fustibus cæditur,l. 1.& 3.ff.de priuil. vetera. Verberibus cædere etiam ait Iurisc.in l.2.in fi.ff.de termi.amo.ac fustibus cædi,in l.in seruorum.in princip.de pœn.l.aut facta.ibidem,ac in l.3.§.in bello.de re mili.

Verberare & pulsare quid differant. *Cædes pro morte.* *Cedere verberibus.*

Cedere flagellis. Fustibus cæsus habetur in l. capitalium. §. solent. ff.de pœn.& in l.deferre. §. item damnati. de iure fisc.scripsi in lege,armorum.supra eod.flagellis cædere,in l.sed si hac.§. penultim. ff. de in ius vocand. & est differentia inter verbum cædere cum diphthongo & sine,vt apud grammaticos constat.

Cedere vita. Septimò cedere vita,est decedere,mori,l.4.in prin.ff.de verbor. obligat. de quo verbo Decedere scripsi in l.3.§.fi. supra eod.

Cedere arbores. Octauò cædere arbores, est scindere,frangere,siue succidere.ff.quod vi aut clam.lege competit. & in ti.de arbo. cæden. & in l.duobus. §. colonus. de iureiur.l. denique.§. vnde.quod vi aut clam , & l. si immaturam. ibidem. & in titul.arbor.furtim cæsa. vbi in lege,cædere.sic dicitur:cædere non solum est succidere, sed etiam ferire,& cædendi causa. inde syluam cædere,l.penul. ff. de vsu & habi.l.fructus.de vsufr. & arbores cæduæ, & sylua cædua quæ cædi solet,l.sylua.ſ.eodem. vbi plene de hoc scripsi.inde cædere lapides , *tailler* vulgo dicimus in lege,venditor.in fin.ff. commun. prædi. lege sicuti. §. Aristo. si serui vindic. vbi fragmenta partem lapidum fractorum vocat lex, & cæsæ arbores. in rubric. arbor. furtim cæsa.ff. & lex,ob id.ad leg.Aquil.

Cædue arbores. *Cædua sylua.*

Circuncidere. Circuncidere est circa cædere,frangere,l.1.§.pen. ff. de arbo.cæden.inde circuncidere filios Iudæis tantum rescripto diui Pij permittitur: in non eiusdem religionis qui hoc fecerit, castrantis pœna irrogatur , l. circuncidere.ff. de sicar.

Cedere pro concedere. Nonò cedere , est concedere,dare , l.Lucio.ff. de aqua quotid. l.fi.ff. si serui vind.ibi , quia cedi potest vt aquam quæreres , &c.

Cedere & concedere quid differant. Differt tamen concedere à cedere : quia cedere est ius prorsus in alium transferre:concedere verò continet simplex mandatum & exercitium,teste gloss.quam ibi probat Bartol.in l.fi. ff. de donat.quæ tamen non probatur à Iurisc̃on.in l.si vsusfructus.ff.de iure dot.inde cædere ædes dicit Iurisc.in l.idemque. de seruit.vrba.præd.& iter cedere, in l. 3. in fin. de seruit. rustic. prædit. & l. qui per certum. commun.præd.

Cedere seruitutem. Decimò cedere seruitutem,pro imponere,constituere, l.nemo. ff. de seruit.vrban. præd.iuncta l.Labeo.de seruit. rustic.prædi.vbi primo dicit constituere, & postea cedere. & l.sequenti , & l. per fundum. & l. per quem locum.ibidem. facit l.fin. commun.præd. & alibi multotiens in illis seruitutum titulis : & aliquando pro transferre,vt inferius dicetur.

Cedo datiuo & accusatiuo iunctum. Aduertendum est quod interdum cedo iungitur datiuo cum accusatiuo:vt cedo tibi actiones:& tunc significat in te transfero, vt in l.si de communi.ff.si serui.vind.& inferius dicetur.

Cedo datiuo tantum iunctum. *Cedere liti.* Aliquando cedo datiuum tantum habet,vt cedo liti:& tunc significat renuntio , remitto, discedo à lite,illud §.1: ibi , sed peculio vel mercibus cedere. ff. de tribu. iuncta l. postquam liti. C.de pact.Et qua quisque actione agere volet edere debet:nam æquissimum videtur eum qui acturus est actionem edere,vt proinde sciat reus vtrum cedere,an contendere vltra debeat,l.1.ff. de edend.si tamen quis dicat quod cedat actiones petitori, hoc est dicere transferre in vtilitatem petitoris,vt in l.si à bonæ fidei.ff.de rei vind. & aduersus debitorem,id est actiones quas contra debitorem habet cedit,l.Stychum.§.si mandato.ff.de solu.ibi, vt ei pupillus aduersus debitorem actionibus suis cedat,l.non alienis.de interrog.act.

Cedere pro recedere. Vndecimò cedere pro recedere capitur, l.qua actione. §.plane si cedentem, id est recedentem , gloss. dicit. ff. ad leg.Aquil.non esset tamen malum exponere cedentem,id est quiescentem ab exercitio , & tunc scriberetur per s, alias per c,quando pro recedere.Bal.in marga.in verbo cedere: vnde inter Cede hinc,vel sede hic multum interest.primũ discedere notat,secũdum quiescere.Et sedere cum s,significat etiam placere , videri,arbitrari.l.si fideiussor.in fi.ibi, apud officium deponi debebit,si hoc iudici sederit. ff. qui satisd.cogant.

Cedere & sedere quid differant. *Sedere pro videri, arbitrari.*

Cedere pro accedere. Duodecimò cedere,id est accedere quod §.fi.vbi sexies reperitur hoc verbũ.ff.de peri.& com.rei ven. Quãuis gl. ibi exponat pro mẽsurare : quę expositio nõ potest illi tex. conuenire. facit l.in rem.§.sed & id.ibi, & rei cedendæ.de rei vind.facit text.in l.qui filium.in fi.ff.de leg.3.& l.chartis.ibidem. & cedere legato seruum dicit Iurisc. in l.si peculium.§.fi.ff.de manumis.testa.& cedere in modum,id est adiici ad mensuram solent littora , l.littora.ff. de contrah. empti.

Cedere solo ædificium. Cedere dicitur solo ædificium , fere eodem sensu,id est eius effici ædificium cuius est solum. docet Iurisconſ. in l. adeo.§.cum in suo. & sequent.ff. de acquir.rerum domin. l.qua ratione.in princ.& §.1. & l.sed si.§.arbor.ibidem.l.3. §.sed si supra , ibi, semper enim superficiem solo cedere.ff. vti possi.& lucro cedere,l.vel inutiliũ, ff.de vsufr.l.penult. de flumin.l.rescriptum.de distract.pig.l.penul. de fun.dot.

Alias cedere est lucrifacere,vel lucro accedere,vt dictũ fuit.& facit l.Fulcinius.in fin.ff.quib.ex cau.in poss.eat.l.id quod.de solu.l.5.de bon.damna.

Concedere pro numerari. Decimotertiò cedere , computari , numerari dicitur, l. annus. ff. de calumnia. sic dicendo,annus autem in personam eius qui dedit pecuniam ne secum ageretur ex eo tempore cedit ex quo dedit , si modò potestas ei fieret experiundi : vbi primo dicit cedit , postea numerari. l. neenon. §.si cum in prouincia.ex quibus cauſ. maior.l. inter. in fin.de adult.vel dic,vt supra in proxima expositione capi,vt hic.

Cedere loco beneficij. *Cedere loco solutionis.* Decimoquartò cedere loco beneficij , habere loco beneficij,succedere loco beneficij : & cedere loco prædæ,id est haberi loco prædæ , l.si captiuus.ff.de cap.l.non omne. de statuliber.Et iusiurandum cedit loco solutionis,l.iusiurandi etiam. ff. de iureiur. iuncta l.seq.in duobus,ibi,quia in locum solutionis succedit.ibid.

Cedere pro euenire. Decimoquintò cedere est accedere , euenire:vt quinta hereditatis portio relictis quatuor fratrib. sorori cedet, l.sorori.ff.si pars here. pet.Alias dicitur,aliter res cessit quã putarem , id est euenit , l.stipulatio ista. §. si stipulet. de verbor. obligat. Et accusatori perinde cedat ac si causam egisset,& perdidisset.l.senatus.ff.de iure fisci.l.3.§.in bello qui rem à duce prohibitam fecit, aut mandata non seruauit , capite punitur , etiam si res bene cessit. de re militar. vbi Budæus.

Cedere pro imputare. Decimosextò cedet in præterita alimenta , id est imputabitur.

tabitur.l.cum hi.§.si quis de alim.ff. de transact.vbi primò dicit imputatur.& postea cedet in §.si quis.idem in l.fideiussores.in fin.ff.de fideiusso.

In sortem cedit. In sortem cedit, l. in his. §. Imperator.. de solut. l. 4. de adulr.

Cedit in partes. Decimoseptimò non cedit in partes,sed in numerum, id est per partes non debetur, sed numero fit diuisio. l. in stipulationibus.ff.de verbo.oblig.

Cedit in solutum. Decimooctauò cedit in solutum,l.sub conditione.ff.de solu.est pro solutione, & loco solutionis habere, vt Iurisconsult.ait:pro solutione cedit,lege,Styehum. §. aditio.ff. de solution.

Cessim ire. Vltimò cessim ire,id est retro ire,referre pedem,*se tirer en arriere,reculer*,l.si ex plagis.§ in cliuo.ff.ad leg.Aquil.ibi, interim superius plausttum cessim ire cœpit,& in fin.ibi, & ideo plaustrum cessim rediisset.

Discedere. Discedere, seu decedere, est recedere: vt decedere de possessione,l.de die.§ plane.ff. qui satisd.cog.Scripsi in l.3. supra eod.in fin.

Excedere. Excedere,in l.plebs.in fin.infra eod.

Intercedere. Intercedere est alienam obligationem in se suscipere, id est fideiubere,l.2.in fin.& l.vlt.in fin.& per totum ff. de senatusc Velleia.l.1.de appel.recip.l. Titius.ibi, mulierem frustra intercedere.de fideius.l.Stichum. §.aditio. de solut. ibi,mulier quæ pro Titio intercesserat.l.prior.in fin.de administr.ret.ad ciu.si apud minorem mulier pro alio intercesserit,non est ei actio in mulierem danda,l. si apud.ff.de minor.

Exceptio intercessionis. Inde exceptio intercessionis, l.exceptiones quæ personæ. ff. de except. & intercess. in l. non distinguemus. §. si mulier.ff.de arbi.l.ait prætor.§. non solum.1.de min.

Intercedendi iusta causa. Iustam causam intercedendi in l.in personam.§.idem si iustam causam intercedendi.ff.de pact.

Velleianum senatusconsultum. Et senatusconsultum de intercessionibus, quod Velleianum appellatur,l.qui exceptionem.in princ.ff.de condiction.indeb.iuncta l.2.& per totum.ad Velle.

Intercessor. Intercessor,qui pro alio promittit,l.3.§.si filiusfam.ff.de pecu. vbi primò vtitur verbo fideiussoris. postea intercessoris. l. venditor. de hered. vend. Alias vocatur intercedens,in l.tamen.ad Maced.

Intercedere pro interuenire. Intercedere pro interuenire, accidere:vt, Pietas genuina efficit sine dolo malo retinere,nisi euidens dolus malus intercedat,l.3.§. si eum quis.ff.de libe.homi.exhiben.l.1.§. cautionales.de prætor.stipu.l.obligamur.§.re & verbis.de actio.& oblig.l.cōtractus.ibid.l.huiusmodi.de verb.oblig. l. qui decem. §. idem responsum. de solu. l. non solum. §. proinde.de iniur.l.in bello. §. codicilli. in fin. ibi, quasi in medio nulla captiuitas intercessisset.de capti.ff.l. consilij. ibi,ceterum si dolus aut calliditas intercesserit. de regul. iur.l. quo tutela redit,eo hereditas peruenit, nisi cum fœminæ heredes intercedunt.ff.de regul.iur.l.si vnus.1.§. pactus ne peteret. ff. de pact.l. & post rem iudicatam transactio valet si appellatio intercesserit, id est si appellatum fuerit.ff.de transact.l. si longius spatium intercessum erit. de iudi.l.ex facto,in fin.princ.de vulg.l.pen.de fide instrumentum.

Intercedere, id est euenire. Intercesserit,id est interim accesserit,euenerit, l. 2.ibi,si non mors,sed capitis deminutio intercesserit.ff.quib.mod. vsufr.amit.l.si partem. ibi, & statutum tempus intercesserit.ff.quemad.serui.amit.

Intercedere pro sponsione. Dilucidioris interpretationis gratia, si hoc verbum referatur ad personas, vt aliquis de voluntate patris intercesserit,accipitur pro fideiussione & sponsione,l. sed & si. in fin.& l.tamen.ad Macedo.ff.

Intercedere pro interuenire. Si verò referatur ad rem, tunc regulariter capitur pro interuenire. vt intercessisset dolus,l.1.§. si rem. 2. depo. l. solenr.de præscrip.verb.

Intercessit stipulatio. Intercessit stipulatio,l.venditor.2.de here. vend. *Intercedit mora.* intercedit mora,l.equis.de vsur.

Intercessit mandatum. Intercessit mandatum,l.cum seruus.manda. ff. *Intercedere consensum.* Intercedere consensum,l.in venditionibus.de contra.empt.

Intercedere exponit glo. in l. 3. §. si filio. ff. de muneri. pro rogare & supplicare, scilicet vt filius excusetur à munere subeundo,pater non habet ius intercedendi pro filio. *Intercedere pro rogare.*

Intercedere pro interesse. Si intercedat, id est intersit,adsit solum publicum, vel via publica,neque altius tollendi seruitutes impedit. l. fin. ff.de seruit. licet quidam habeant in lege prima de seruit. vrba.prædi.

Intercedere pro interponere. Intercedere pro opponere capit Budæus. in annot. in Pandec. Iurisconsulti tamen frequentius vtuntur verbo interponere:patet in l.exceptio dicta est quasi quædam exclusio, quæ interponi actioni cuiusque rei solet,ad excludendum id quod in intentionem condemnationemve deductum est.ff.de excepti.plene explicui in tract.excepti.in 1.quæst.nec memini apud Iurisconsultos me legisse intercedere pro opponere, nisi in l.fin.ff.si quis aliquem testa. prohibuer.

Procedere. Procedere, l. si seruus legatus.ff. de adimen. lega.scripsi in l.3.supra eod.

Recedere, pro discedere. Recedere est migrare, discedere:vnde dicimus, à societate recedere,l actione.§.pen.ff.pro socio.

Recedere à priore contractu. Recedere à priore contractu,l.pacta.ff.de contra.empt. & in tit.C.quand.licet.ab empt.disce.& in l.cum qui.de in diem adiect.§. cum igitur.iuncta l.quod autem.in fi.ibid.

Recedere pro differre. Recedere pro differre,distare,l.velnti.§.1.de serui.vrba. prædi. ff. ibi, item longe recedit ab vsufructu calcis coquendæ,& lapidis eximendi,& arenæ fodiendæ.Interdum multi recedunt à patria propter æs alienum: videamus quid sit,& quam graue.

Pendente conditione. Quando conditio pendere dicatur? Respondeo, donec venerit intelligi pendere:latius dixi in l.eum qui.supra eod.

Perpendere. Perpendere,in l.in causæ.1.§.causa.ff.de minori.

§. Æs alienum est,quod nos aliis debemus:æs suum,quod alij nobis debent.

Æs alienum, suum,meum, tuum. Æs alienum vocatur debitum quod nos aliis debemus: æs suum simpliciter est quod sibi debetur:æs meum quod mihi debetur:æs tuum quod tibi debetur.

Æs alienum patris. Sed si adiiciatur, æs alienum patris, intelligitur quod pater debet. æs alienum suum, quod ipse debet,alij debitum,l.profectitia.§.si filiusfamilias.2.ff.de iure dot.ibi,non enim pro hereditate patris æs alienum soluit,sed suum æs alienum.

Æs alienum meum. Æs alienum meum, quod ego debeo,l.Stichum.§.1.ff. de statulibe. ibi, Stichus liber esto quando æs alienum meum solutum creditoribus ve meis erit satisfactum.

Æs alienum tuum. Æs alienum tuum,id quod tu debes, tuum debitum.æs *Æs alienum dominicum.* alienum dominicum, quod dominus debet, l.peculium. 1. §.si ære alieno dominico exhauriatur peculium. ff. de pecul.æs alienum filij,quod filius debet, l. filiusfam. ff. de in rem ver.l.paterfa. §. fin. de priuil. credi. Multa adducit in *Æs alienum filij.* hanc sententiam reuerendissimus Cardinalis Adrian. de sermone Latino.

Æs alienum hereditarium. Æs alienum hereditarium,quod hereditas debet,l. hereditarium.ff.de bon.auctori.iudi.possid.l.item veniunt.§. simili modo.de petit.hered.

Aes alienum graue. Æs alienum graue,quod ex pœna vel vsura crescit, l.1. ff.de cura.bon.dan.l.verum.§.Iulianus.de minori.scripsi in l.subsignatum. §. bona. supra eodem. de hoc ære alieno scribit Aristophanes comœdia prima de eo qui adiuerat *De eo qui persuadere creditoribus suis volebat se nihil debere.* Socratem ad discendam eloquentiam, per quam suaderet nil creditoribus debere. cum tamen mole debitorum grauatus esset.

Aes alienum inter successorem mobilium, & successorem immobilium quomodo diuidatur. Quæro, æs alienum quomodo solui debeat, quando vnus in mobilibus succedit, alter in immobilibus in hac patria consuetudinaria? videte in l.1.C.si cert.pet. Et fuit dictū in senatu quod debita testamētaria mobilia ex mobilibus soluentur,& ex conquæstibus: alia verò debita extra testamentum facta, super propriis.alia dicta sunt anno 1502.die 21.Iulij,inter dominos de Thumeri & de la Porte consiliarios huius curiæ. Et an hodie fiat confusio quādo debitor succedit creditori, vel è contrario, fuit decisum ne

Arestum. Creditor si debitori succedat vel contra, quid iuris. sum negatiue anno 1519. die. 21. Iulij, contra. l. debitori. C. de pact. & l. Stichū. §. aditio. ff. de solu. sed hoc fuit propter successionem in diuersis rebus. Quotiens verò duæ sunt principales obligationes, alter alteri potius additur ad actionem, quam confusionem patit, l. si duo rei. ff. de solu. ista sunt notanda, quia non vulgaria.

Arestum. Aes alienum dotis. Æs alienum dotis, quod ex dote deducitur. impensa enim funeris æs alienum dotis est, l. impensa. ff. de relig.

§. Lata culpa est nimia negligentia: id est, non intelligere, quod omnes intelligunt.

In lata culpa esse qui dicantur. Hæc materia tractabitur in l. latæ. infra eodem, & in l. quod Nerua. ff. depo. per Bar. qui hanc iurisconsulti descriptionem male & perperam reprehendit, dicens furiosum non intelligere quod omnes intelligunt, & tamen nō esse in culpa, per l. diuus. ff. de offic. præsi. nam quæ sensu carent culpam committere non possunt, l. 1. §. 1. ff. si quadru. paupe. fecis. dicatur, & l. qui iurasse. in princip. ff. de iureiur. Quamobrem respondebimus fundamento Bart. sumpto ex hoc loco: nempe is qui non intelligit id quod omnes intelligunt, si ea non teneatur intelligere, non est in lata culpa, l. quod te. ff. si cer. pet. sed infans & furiosus non debent intelligere. ergo non sunt in lata culpa. Vnde cessat Bar. ratio. Et ista dictio omnes restringitur, vt in l. inter omnes. ff. qui satisd. cogan. & vt scripsi in interpretatione authẽ. habita. C. ne fil. pro pat. Nec refragatur quod *Medicus in medicina errans, an in lata culpa sit.* ignorare medicinam lata culpa non est: & tamen medicus fœde errans in illa, est in lata culpa, l. illicitas. § sicut. ff. de offic. præsi. & idem si mensor errauerit. Respondeo, eos omnes teneri scire eā artem quā profitentur. verba huius text. & d. l. latæ. referentur ad illos qui ista scire debent. nam in medicis ignorare quod omnes medici intelligunt, est lata culpa: vt si medicus elleborum, quod insaniæ purgandæ commodum est, ad curandum ventrem pro rheubarbaro applicuerit. Et si mensor in professione sua errauerit. Sicut alias dicit Iurisconsul. turpe esse ignorare professionem in qua quis versatur, l. 2. § Seruius autem Sulpitius. ff. de origi. iur. & Cicero lib. 2. Tuscula. Ideo ignorare medicinam non debet medicus, qui in illa versatur: & si ignorauerit, culpa lata & supina est. & idem in mensore & aliis suam artem ignorantibus. sed alij qui non sunt eius artis seu professionis non tenentur scire regulas alterius artis, & ignorando eas non sunt in culpa aliqua. Et sic debent ista intelligi: quod etiam probat Barba. in c. 1. de commoda. Item qui tempore ventoso ignem in suam stipulam immittit, quam non potest continere, scit vel scire debet & præuidere periculum: ob id latæ culpæ nomine tenetur, l. qui occidit. in fin. ff. ad leg. Aquil. idem in nauta qui orta tempestate mare ingreditur, & sine rectore, l. item quæritur. §. si sic magister. ff. loca. idem in tutore qui pecuniam pupillarem mensulario dederit, postquam foro cesserit: secus si ante, l. si res pupillaris. ff. de admuist. tut. Alia dicentur in d. l. latæ.

MARCIANVS LIB. I. PVBLI. Iudic. Lex ccxiiij.

Munus proprie est quod necessariò subimus lege, more, imperióve eius qui iubendi habet potestatem. Dona autem proprie sunt quæ nulla necessitate, iure, officio, sed sponte præstantur: quæ si non præstentur, nulla reprehensio est: & si præstentur, plerunque laus inest. Sed in summa in hoc ventum est, vt non quodcunque munus, id donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus rectè dicatur.

Munus, pro eo quo nos necessario adstringimur. *Munus*, quando largitionem non respicit, est illud quo nos necessario adstringimur: nempe si quis magistratus in municipio creatus, munere iniuncto fungi detrectet, per præsidem munus cognoscere cogendus est remediis, quibus tutores quoque solent cogi ad munus quod iniunctū est agnoscendum. l. si quis magistratus. & per totum tit. ff. de mune. & honorib. vnde dicit text. in l. 1. C. de indict. lib. 10. Nulla igitur domus, vel sacri patrimonij, vel emphyteutici iuris, vel hominum priuatorum, etiam si priuilegium aliquod habere doceatur, ab hac necessitate seiuncta sit, quæ iam non extraordinarium, vt hactenus, sed nobis sancientibus canonicum nomen accepit. Et alibi Imperator Constantinus ait: omnes necessitate debent quæ manus nostræ delegationibus adscribuntur nihil amplius exigendi vel remittendi potestatem esse, l. omnes. 1. C. de anno. & tribut. lib. 10. & sic munera & indictiones necessario subire oportet.

Quibus remediis compelli debeant homines ad munera subeunda. *Lege.* Dixerat nos compellendos subire munera: nunc quibus remediis explicat: primò lege. Lex enim compellit ciues & municipes ad munera ciuitatis subeunda, siue munus sit personale, siue patrimoniale de quibus in l. 1. & vlt. ff. de muner. & hono. vnde Imperator dicit: Omnes omnino ad oblationem functionum publicarum oportet vrgeri. lege enim nostra signatum est, id est designatum, l. omnes. 2. C. de anno. & tribu. lib. 10. item vectigalia & patrimoniorum onera solemnia omnes sustinere oportet, l. 2. in fin. ff. de priuil. vetera. & sic per leges compelluntur homines ad subeunda munera à Rege vel Imperatore imposita.

More, id est consuetudine quandoque inductum est vt munera ciuitatis quis necessariò recipiat. & decuriones in albo ita scriptos esse oportet, vt lege municipali præcipitur, l. 1. ff. de alb. scrib. & hæc per leges cuiusque ciuitatis, & ex consuetudine longa intelligi poterunt, l. 1. ff. de muner. & honor. & sic consuetudo, adstringit ad munera illa quæ quis necessario subire tenetur, vt dicit iste text.

Imperióve eius qui iubendi habet potestatem. Necessitate subimus munera imperio & iussu eius, vtpote Regis, qui iubendi habet potestatem. Vnde in hoc Regno nullus extra Regem, etiam domini senatores habent imponendi *Vectigalia vel collecta instituti non debent inconsulto principe.* potestatem, vel concedendi vt noua imponantur subsidia, seu collectæ, text. in l. vnic. C. de superindict. lib. 10. & ideo si ciuitas ex magna causa velit quicquam imponere, impetrat literas à Rege, vt sibi permittatur: & solet Rex visa causa concedere. ita vidi seruari, & Guido Papa testatur in decis. Delphi. quæst. 197. domi. & non solent noua vectigalia inconsultis principibus institui, C. vectig. noua. per totum.

Vnde glo. dicit quod coniunctim hæc oratio accipitur, quia soluta est quæ pro coniuncta habetur, l. sæpe. supra eo. Et sic lex est necessaria antequam munus imponatur, l. de his. C. de episc. & cleri. & consuetudo, C. noua vect. gal. l. fin. & per totum. facit hæc dictio Imperium: quia non nisi à principe peti potest, vel ab eo commissis, & nuntiis eius, sic in patrimoniali, in personali similiter, vt in tutela. nam lex duodecim tabul. agnatis defert tutelam, & mores. nam & ipsa lex 12. Tab. ex moribus est, & imperium maioris interponitur, si opus est, aliis modis, vt supra eod. l. munus. hæc Accurs. qui communiter reprehenditur: nempe *Accursius reprehenditur.* sola lex est sufficiens ad coactionem muneris, nec requiritur nisi illius legis executio: item mores & consuetudines per se sufficiunt ad cogendum aliquem, vt in d. tit. C. noua vecti. l. fin. quando hoc fuit obseruatum per tantum tempus cuius initij non erat memoria, cap. super quibusdam. de verbo. signific. scripsi in bulla cœnæ domini, articul. 3.

Item sæpius indicuntur munera à principe sine lege, & forte sine ratione prægnante. ob id non legerem coniunctim, sed separatim. Sed si consuetudo sit conformis legi, & imperium eius interueniat qui iubendi ius habet: tunc sustineri potest glo. quia tunc omnia ista coniunguntur: at licet non coniungantur: vnum sufficit, vt necessitas imponatur ad illud impositum subeundum munus. Ergo munus necessariò subire tenentur.

Iubendi habet potestatem, id est præcipiendi, imperandi. Interdum iubere pro statuere, decernere, l. nomen. §. 1. ibi, potest

potest enim iubere aliquis & maximam partem partiri posset,&c.supra eod.l.pupillus.§.1.infra eo.l.quod iussit. ff.de re iudic.l.iubere.de iurisdict.omni.l.sed interpellatur. §.1.de arbit.

Dona autem propriè sunt. Vult dicere iste text.quod munus necessario subimus:dona autem nulla necessitate subeunda sunt. nec aliquo iure adstringitur quis ad donum capiendum: inuito enim beneficium non confertur, nec donum,l.inuito. ff. de regul. nec potest liberalitas nolenti acquiri.l.hoc iure.§.non potest.de donat. Etiam nullo officio cogimur donum subire. vnde nec senatores vel alij ratione officij dona subire coguntur.ipsa itaque dona non cogitur quis sumere, l. nec emere, nec donatum assequi quisque compellitur.C.de iur.delib. sed nec quidem præstare.vnde dicit text.sed sponte præstantur.

Donum quid. Donum propriè dicitur quod sponte præstatur. nam donari videtur quod nullo iure cogente conceditur, l.donari.infra tit.proximo,l.donari.de dona.Et qui inuitus dat propter præsentem pudorem, & rem & meritum perdit. hilarem enim datorem diligit Deus,c.fin. 23. qu. 16. ergo non cogit donare,quod est perdere, l. filiusfamilias. ff. de donat.

Ex quo infertur, quod nemo regulariter donare tenetur.& hodie seruatur rub. de non spargen. pecun. nempe quilibet suum custodit, nec pecunias spargit. hoc enim Regis est vel summi principis aut inferioris prodigi.

Officiũ quid. *Officio.* Quid sit officium explicant docto.in rub. de offic.eius, & in rub. de offic. dele. ac abunde Ioan. Franc. in tract.de offic.& potest.capitu.sede vacan.

Sponte fieri quid dicatur. *Sed sponte præstantur.* Illud sponte dicitur fieri quod nulla necessitate quis facere tenetur,vt hic l.1.sponte vel ignorantia.ff.de legi.l.non distinguemus.§.item si quis.de arbit.l. 1. de fer.ibi, hique sponte ad iudicium venerint, l. sed & si quis.§.quæsitum. ibi, sponte renuntiatum. si quis cautio. Eius oppositum est coactus, l. sed & si restituatur.

Sponte sua. ibi,sponte vel coactus. ff. de iudic. Si aqua per riuum sua sponte perfluxerit, ius aquæ ducendæ retinetur.l.qui fundum.ff.quemadmo. serui. amir. sua sponte ibi fluere aqua dicitur, quando non adhibita industria.Et sua sponte siue coacte,in l.iudex.ff.de condict.indeb.ibi.sua sponte soluerit.in l.qui ratiario. ff.de pignô.acti.dicit sua voluntate.facit l.fin.ibi,sponte sua libertus mercedem patrono præstiterit.ff.qui & à quibus.vnde obligatus naturaliter tantum, licet non cogatur soluere, tamen si sponte soluat, non videtur donare id in quo est obligatus.l.hoc iure. §. pen. de donat. ff.

Item sponte fieri dicitur sine vi,dolo,& metu.authent. sacramenta.C.si aduer.vendition.Bertran. consil.337.viso

Sponte & voluntariè quid differant. consultationis.col.2. in 2.vol.ex prima editione.Differentiam inter sponte & voluntarie docet Bal.in §. iniuria.col. penult.de pace & iura.firman. & in marga.in verbo,notarius qu.23.sequitur Barba.consil. 60.Sapienter.col.8.in 1. vol.alibi illam doctrinam periclitari scripsi.quid sit Spontaneum scribit Aristotel.lib.6.moral.1.c.13.

Quæ si non præstentur. Ex isto text. ergo patet argum. à contrariis, quod si est reprehensio in non donando non dicitur donum. vnde cum collator non confert beneficium intra sex menses,reprehensio est,c.de multa.de præ-

Collatio donatio non est. ben. Igitur collatio donatio propriè non est: quamuis canonistæ aliquando vocent donationem, id est concessionem,c.proposuit.& sequenti, de concess. præben. sed donatio est ratione eius cui confertur, non est tamen propriè donatio,quia non habet requisita huius text.glo.in c. relatum.de præben. & in c. quamuis. 1. illo titul. in 6.quæ sunt: primò quod nulla necessitate quis cogatur: sed collator de iure cogitur,c.de multa.de præben.c.2.de concess. præben.Dona cum non præstantur nulla est reprehensio. secus in collationibus beneficiorum,vt ibi.

Ex donis quando quis laudatur. *Et si præstantur.* Laudatur quis ex donis plerunque & multotiens, vt scripsi in l. interdum. supra eod.ideo dicit plerunque: quia donare meretrici & lenoni non est laus, sed potius opprobrium & turpitudo,l.4.§.sed quod meretrici.ff.de condict.ob turp.cau. vel si datur aliquid calumniæ causa,vt quis quid faciat vel non faciat, non est laus, sed vituperium,l.1. & per totũ.ff.de calumnia.vnde Græci dicunt, ἀνδρὸς πονηροῦ δῶρα ἀσυμφορῆ, id est mali viri dona vtilitatem non afferunt. sed tunc laus inest quando quis donat id, quod ad ornatum honoremque ciuitatis pertinet:puta ad instruendum forum,theatrum,stadium,vel ad edendum munus,l.ciuibus.ff.de lega.1.

Et sic tria considerat hic text.primò quod sponte præstetur nulla necessitate cogente: secundò quod nulla reprehensio sit,si non præstetur:tertiò quod præstando plerunque insit laus,si laudem vis consequi. Sic Græci, καλῶς ἀκούειν μᾶλλον ἢ πλουτεῖν θέλε, id est bene audire magis quam ditescere velis. Et nota hic Iurisconsul. ter verbum præstetur repetiisse,quater in l.oratione. ff. de fer.in l.3.quod cuiusque vniuersi.nomi.in l.cum tes.de leg.1.13.& septies in l.3.ff.de furt.& l.fin. commun.præd.

Sed in summa. Et sic quodcunque munus non est donum, videlicet quando necessitate subimus illud munus: sed donum recte dicitur munus, quatenus munus largitionem significat: alioqui non, vt plene scripsi in l. munus.1.supra eod. *Munus à dono quid differat.*

PAVL. LIB. SING. AD LEG. Fusiam Caniniam. Lex ccxv.

Potestatis verbo multa significantur: in persona magistratuum,imperium: in persona liberorum,patria potestas: in persona serui,dominium. At cum agimus de noxæ deditione cum eo qui seruum non defendit,præsentis corporis copiam, facultatemque significamus. In lege Atinia, in potestatem domini rem furtiuam venisse videri, & si eius vindicandæ potestatem habuerit, Sabinus & Cassius aiunt.

Quinque huius verbi significationes docet hic Iurisconsultus. Primò quando potestas refertur ad magistratum,significat imperium. *Potestas pro imperio.*

Vnde ea quæ iure potestatis fiunt à magistratibus,ad iniuriarũ actionẽ.§. quæ iure.ff.de iniur.& l.Iulia repetũdarum tenentur, qui cum aliquam potestatem haberent pecuniam ob iudicandum vel non iudicandum acceperũt. l. 3.ff. ad leg. Iul. repetun. vbi de omni iudice intelligitur, etiam si merum non haberet imperium. *A magistratibus quæ iure potestatis fiunt,ad iniuriarum actionem non pertinent.*

Item si quis missus fuerit in possessionem fideicommissi seruandi causa, & non admittatur potestate eius, id est imperio & iurisdictione inducendus est in possessionem,qui eum misit.& postea dicit,iure suæ potestatis, id est iurisdictionis suæ:& ibidem, licet glo.exponat pro officio,idem intelligi debet. text.in l.vna.ff.si quis ius dicen. non obtemper.vbi sic dicitur:omnibus magistratibus non tamen duumuiris,secundum ius potestatis suæ concessum est iurisdictionem suam defendere pœnali iudicio.

Aduertendum est quod interdum magistratus seu iudex dicitur esse in potestate, id est in imperio,magistratu, vel officio,l.cum qui.ff.de iurisd. omn.iud.& alibi dicit, in magistratu esse,l.si rem.ff.iud.sol. *In potestate esse.*

Interdum dicitur magistratus maioris potestatis, in l. 2.§.post deinde.ff.de orig. iuris. vbi re exigente creabatur dictator, qui Regiæ dominationi per erat.imò etiam magistratus potestas vocatur, etiam in fœminino, in l. quis sit fugitiuus.§.penu.ibi,vel ab aliqua potestate damnatus. ff.de ædil.edi.l.si fideiussor impetrauit à potestate.de pign. & l.3.§.pignora.de rebus eo.& iure canonico vocatur potestas secularis,iudex secularis,seu magistratus, cap. nouimus.de verb. sign.in Decre. & qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit,c.qui resistit.11.q.3.& sunt verba diui Pauli:nisi illicitum præciperet,c.Iul.ibid. *Maioris potestatis magistratus.* *Potestas pro magistratu.* *Potestas secularis.*

Et duplex est potestas, Pontificialis & Regalis, c. duo. 96. distin. & ius vtriusque potestatis Christus actibus suis discreuit, c.cum ad verum. 96. dist. vnde aliter alterum iuuare *Potestas duplex.*

iuuate terretur,c.principes.& seq.23.q.5. Et omnis potestas à deo est vel sinente vel iubente.c.quid culpant. 23.q.1. Et omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, cap.omnis.de censib.c.magnum.11.q.1.

Magistratus & potestas simul iuncta, quid denotet. Interdum Iurisconsult. magistratum & potestatem exprimit:& tunc magistratus pro officio accipitur, potestas vero pro imperio tam mero & mixto, quam simplici iurisdictione. vnde qui furere cœpit, & statum & dignitatem in qua fuit,& magistratum & potestatem videtur retinere, l. qui furere. ff. de statu hom.l.1. §.1.ibi,qui magistratum potestatemve habeat. de offic.eius cui manda. est iurisf quicquid dicat ibi glo.l.3. in fin.ad leg.Iul.maiest.l.1. quod quisque iur.

Imperium & potestas simul iuncta quid denotent. Aliquando exprimit imperium & potestatem: & tunc pro imperio vult intelligere merum & mixtum, pro potestate iurisdictionem. l. nec magistratibus. in fin.ff.de iniur.ibi,qui sine imperio aut potestate sunt magistratus.l.1. in fin.ibi,quive imperium potestatemve habeat.ff. ad leg. Iul.maiest.l.lege Iul.1.de vi publ.& l.qui dolo.ibidem,& l.1.ad leg.Iul.repetun. & l.1.ff.de constit.princ.vbi populus transtulit imperium & potestatem, id est tam imperium quàm iurisdictionem, quam habebat:licet aliter ibi gloss. exponat.Et hoc verbum potestatis ad iudicem refertur:vt iudex habet potestatem in sua prouincia, intelligetur tam de imperio quàm de iurisdictione, vt d.l.1.& hic. Vel potest intelligi imperium, id est auctoritatem quam senatus habebat,& potestatem, id est populi maiestatem,l.2.de silenti.lib.12.sed ego primæ sententiæ inhærerem,vt exposui superius.

Ista tamen pro subiecta materia quandoque limitantur,vt in l.non quicquid potestati iudicis permittitur, id subiicitur iuris necessitati.ff.de iudi. vbi docto. pro arbitrio potestatem exponunt,id est pro facultate.

Imperium pro iurisdictione. *Imperium* alias intelligit hic Alcia.pro mero. ego verò pro mero, mixto, & iurisdictione, cum imperij nomine hæc veniant, vt in arbore iurisdictionum docto. probare nituntur.ego allego text.in l.fin.ff.de offic.præfe.vrb.cùm terminos vrbis exierit,potestatem nō habet extra vrbem, id est imperium nec merum, nec iurisdictionem quidem aliquam contentiosam habet. Sed est tanquam priuatus homo,l.præses prouinciæ.2.ff. de offic. præsid.vbi in præside idem dicitur, quod imperium in homines suæ prouinciæ habet: & tamen non solum habet merum imperium,sed mixtum & iurisdictionem,l.4.& seq.ac l.præses. & l.penu.ibidem.& præfectus Ægypti non prius deponit præfecturam & imperium quam Alexandriam ingressus sit eius successor,l.vna.ff.de offic.præfe.August.probat l.3. ibi,quoniam hæc res libera & absoluta est,& extra necessitatem iurisdictionis posita:iuncta fin.ibi quoniam in hos imperium non habet.ff.de arbit. vbi iurisdictionem vocat imperium. Ergo imperium hic accipitur etiam pro iurisdictione.Quod sic etiam ostenditur per text. in l.1.ff. de offic. procon. vbi proconsul vbique proconsularia insignia habet statim atque vrbem egressus est:potestatem autem non exercet nisi in ea prouincia sola quæ ei decreta est. & ibi glo.exponit potestatem pro iurisdictione contentiosa, quam dicitur proconsul habere in prouincia sibi decreta. Certè non solum habet merum imperium, sed & iurisdictionem, vt patet in tit.de offic.proconf.& per Fenestellā in tract.de magistra.Roma.sub.de offic. proconsul. & per totum,ff.& C.de offic.proconsul.

Item littora in quibus populus Romanus imperium habet populi Romani esse arbitratur Iurisc.in l. littora. ff. ne quid in loco publ.& in littoribus iurisdictionem etiam populus habet.

Iurisdictio simplex. Et iurisdictio simplex interdum vocatur imperium,l.& si prætor.§.1.ff.de offic.eius.& hoc docet ibi glo.& in l.fi. ibid. vbi mandata iurisdictione priuato, etiam imperium quod non est merum,videtur mandari.Suadetur etiā:quia imperiū tanquam genus cōtinet merum imperium,mixtū & iurisdictionem,l.imperium.ff.de iurisdict.omn.iudic.

Imperium magistratus. De imperio magistratus scribitur in l.pupillus.§.munus. infra eod.vbi exposui:& l.proxima,supra:& l.si qua.in fin. infra.eodem.

Imperium pro iussione. Imperium interdum pro iussione capitur:vt, velle non creditur qui obsequitur imperio patris,vel domini,l.velle. ff.de regul.iur.

Imperium merum. Imperium merum vocatur potestas,in l.imperium ff.de iurisd.omn. iud. sed potestatis verbo etiam iurisdictio venit,vt superius probatum extitit.

Imperium etiam pro ipso regimine, vulgo *empire* dicitur,in l.cum ratio.§. si plures.ibi, cum ampliari imperium hominum potius adiectione quam pecuniarum copia malim.ff.de bon.damna.

Potestas, ratione patris. *In persona liberorum patria potestas.* Secundò capitur potestas,si de patre ad personam liberorum referatur,pro patria potestate,de qua in tit.de patria potest.vbi in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauimus. Et hoc ius potestatis in septem maximè consistit, quæ pulchre describit glo.in § fin. ibidem in Instit. Et patria potestas in pietate debet,& non in atrocitate consistere,l.diuus.in fi.de parricid.ff.sic capitur in l.1.§.1. ff. de rei vind.l.pupillus. in prin. infra eod.Et in l.1.§.item acquirimus.ff.de acquir. possess. etiam dicitur potestas in filio adoptiuo,quamuis illos effectus nō habeat,l.adoptiuum.ff. de in ius vocan. Nec quoque talem pater habere potestatem censetur,vt auctoritate propria filium eapere possit & auferre à priuato & magistro ante solutionem illi factam, si voluntate patris illi magistro erat traditus. Et in simili fuit quidam pater condemnatus ad reducendum filium ad ecclesiam,& Capitulum Parisiense cum indumentis quibus erat indutus filius, cum ibi in choro cantaret, & erat ibi receptus. Et quod eum temere pater auctoritate sua abduxerat. fuit pronuntiatum in senatu Parisiensi anno 1522.die octaua Decembris:& etiam sæpius pro magistris & primariis collegiorum,quibus traditi sunt pueri ad discendum,vt ab eis auferri non possunt solutione contēpta: quod si auferantur,reduci solent expensis accipientis.

De patria potestate, & quatenus extendatur.

Potestas pro facultate. Aliquando tamen potestas relata ad patrem capitur pro facultate,l. quod ait lex. ibi, voluit enim lex demum hanc potestatem patri competere.ff. de adult.Et Iurisconf. alibi sic dicit:Potestatis verbum non solum ad liberos qui sunt in potestate, referendum est, verum etiam ad eum quem redemit ab hostibus.Et quamuis placeat hunc seruum non esse, sed vinculo quodam retineri donec pretium soluat,l. qui testamento.§.1. ff.de testa.& sic capitur in tit. de libe, hom.exhib.præcipue.in l.3.§.is tamen qui in potestate habet,hoc interdicto non tenebitur:quia dolo malo non videtur habere.& §.si eum quis.ibid.& in l. 1. ff. de libe. exhib. vbi sic scribitur: ait prætor., Qui quæve in potestate Lucij Titij est, si is eave apud te est,dolove malo tuo factum est,&c.§.1.& per totum,ibid.

Potestas pro dominio. Tertiò capitur pro dominio, quando dicitur dominum habere potestatem in seruos,§.rursus.de actio.in Instit. licet glo.ibi aliter exponat,facit l.1.ff.de pecul.& l.1. & per totum.ff.de iis qui sunt sui vel alieni iur.& l.Paulus.quibus ex causis maio.& hoc frequentius:licet possit quandoque pro materia accipi vel pro dominio, vel pro iure quod quis in seruos habet,qui pro ditione:& pro re discerni poterit,l.alimenta. in fin.ff.de lib. agnosc. vbi loquitur de libertis in potestatem domini redigendis:ob id seruus quicquid acquirit,domino acquirit,l.placet.ff.de acq.hered.

De potestate dominorum in seruos. *In persona serui dominium.* Et olim ista potestas dominorum in seruos erat tanta, vt dominus in eos vitæ & necis potestatem haberet, §. in potestate. de iis qui sunt sui vel alien. iur. in Instit. sed illa potestas hodie restricta est, vt ibi,& in l. 2. ff. eodem tit.& Iurisc. ait, Potestatis verbum ad omnem seruum & omnes qui alieno iuri subiecti sunt porrigendum esse,l.1.§.potestatis.de tributor.acti.& l.1.§. in potestate.de exerc.actio.l.fin.de stipul.seruo.& quando seruus manumittitur,à potestate domini liberatur, l. manumissiones.de iust. & iur.& si procurator in hostiū prædonum potestate sit, mutari potest, l. item si.cum præceden.ff. de procura. spectat enim ad nos iniuria quæ his fit, qui vel

qui vel potestati nostræ vel affectui subiecti sunt.l.1.§.spectat.ff.de inou. vbi potestatē pro dominio accipit. affectus respicit filiosfamilias, & nepotes,ac alios quos in potestate habemus, ratione sanguinis: quia ad eos affectionem habere solemus,l.liberorum.infra eod.

Potestatis verbum, ad patronum relatum, pro facultate. Si tamen verbū potestatis referatur ad personā patroni, vt potestas datur patrono,tunc pro facultate accipitur: vt in l.sicut testamēto decedēte liberto,potestas datur patrono vel libertatis causa imposita petere,&c.de iure patro.

Sicut dixi quando refertur ad iudicem & patrem, pro materia subiecta accipitur. Nam iste text.in persona magistratuum, & in persona liberorum, & in persona serui distinguit.ergo si referatur ad personam extra liberos, velut patroni, pro materia subiecta,vt superius dictum extitit,accipietur.

Potestatis verbum in noxa deditione, pro facultate, seu copia. *At cum agimus de noxa deditione,&c.* Quartò sumitur potestas, quando agitur de noxæ deditione, pro facultate seu copia: nempe si dominus in potestate sua seruum habens,dolo malo fecerit quominus haberet,debet condemnari ac si haberet.

In potestate habere seruū, quoad noxæ deditionē, quid. In potestate sua habere,sic accipere debemus, vt potestatem & facultatem exhibendi eius habeat:cæterum si in fuga sit,vel peregre, nō videbitur esse in potestate,l.quoties. §. prætor. ff. de noxa. & facultatem repetendi seruos dominus habere videtur,si habeat pecuniam ex qua seruus liberari potest,l.si seruus.§.1.ff. eod.& potestatem sui non facit qui ita agit, ne aduersarius eius copiam sui habeat, quod si non latitet, sed absens non defendatur,nonne videtur potestatem sui facere? Iurisconsult.in l.2. §. 1.ff. ex quibus.caus.in possess.eat.

Potestas pro facultate. Et notandum est quod non solum in noxalibus, sed etiam sæpius alibi pro facultate potestas capitur, in l. 1. de diuers.& tempora.præscripti.vbi prius vocat potestatem, demum facultatem.l.pure.in fin.de doli exception. & in l. quod quis aliquo anno dare promittit,aut dare damnatur, ei potestas est quolibet die eius anni dandi, ff. de actio. & oblig.l.1.ibi,quo experiundi potestas fuerit. quæ in fraud. cred.l.§.penult.ibi,adeundi potestas non fuerit.ne vis fiat ei.l.tutor.ibi,intercipiendi potestas ei non datur.ff. de fur. l.si cui.de seru.& l.1.§.fi.ff.ne vis fiat ei qui in possess.missus est.& l.fin.§.1.ibid. l.1.in princ. ad leg.Falcid.scripsi in verbis legis.supra eod.c. si tributū.11.q.1.l.si decē heredi. ibi,dādi eo nomine seruo potestas esset.ff.de statulib.l.1.& seq.quod vi aut clā,lege,si is qui heres.de excepti.rei iudic.

Licentia dictio Latina. Præterea Iurisconsult. facultate pro licentia,& econtra vtitur,quamuis licentiam quidam Latinam negent dictionem esse:sed non viderunt Iurisconf.in l.1.§.1.ibi,licentia extitit.ff.de appel. l. 1. ff. de libe.causa.l.3.quibus ad liber. procla. non licet, & in l.si cum exceptione. §. hæc autem actio cum arbitraria sit, habet reus licētiam vsque ad sententiam restitutionem facere. ff.quod met.caus.l.2.§.legatis.vers.ei quoque.ibi, licentiam domum reuocandi dandam. de iudic.l. fructuario. in fin.si vsusfructus petatur, l. imperium. de iurisdictione omn.iudic. Et Cicero etiam sæpius vtitur, maxime in officiis, Pueris non omnem licentiam ludendi.

Facultas pro potestate. Est autem facultas,personæ commodum incommodūque,non rerum quæ promittuntur,l.continuus. §.illud.de verb.oblig.ff.sicque facultas pro potestate,& potestas pro facultate passim accipiuntur,in l.1.§.quod ait.ff.quor.lega. l.penu.ibi,nihilominus procuratoris dandi facultas est.ne quid in loco public.l.1.§.communis.in fin.de stipul.seruo. l.verbum oportere non ad facultatem iudicis refertur,sed ad veritatem. Et facultas dicitur libera potestas faciendi quod libet,quasi facilitas.Et à Græcis δύναμις vocatur.

Fiat ei potestas, id est detur facultas,l. in fundo.versic. constituimus.ff.de rei vindic.Interdum Iurisc. liberam dicit facultatem,in l. fin.ff.de liber.exhib. Experiendi potestas,in l.annus.ff.de calumnia.& sic potestas pro possibilitate,potentia,*puissance*, seu facultate accipitur,l. verbis legis.ibi,latissima potestas tributa videtur.supra eod.

*Defendit.*Defendere autem est id facere quod dominus in litem faceret,& cauere idoneè:nec debet durior conditio procuratoris fieri quam est domini, præterquam in satisdando,l.sed & hæ.& §. seq. ff. de procura.& alibi Caius ait:non videtur defendere non tantum qui latitat, sed & is qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem,l.non videtur.ff. de regul.iur. Defendere autem videtur qui per absentiam suam in nullo deteriorem causam aduersarij facit. nec dicitur defendisse, si non duret defensio.facit l.2.ff. quib. ex caus.in poss.eat.l.hæc autem. in fin. ibid. l.item. in fin.ex quib.cau.maior.Defensor,qui alium defendit,l.si defensor.de interroga. act. ff. siue cum mandato,siue sine:licet glo.in l.Pomponius.ff.de procura. & in l.proinde.ad leg. Aquil. dicat illum tantum defensorem dici,qui sine mandato.Sed text.est in contrarium in l. iusiurandum & ad pecunias.§. defensor municipum, vel cuiusuis corporis iusiurandum deferre potest,si super hoc mandatum habeat. ff. de iureiur.l.sed & hæ. §. defendere. de procur.l.fin.de in integrum restitut.Et defendere etiam ius naturæ permittit,l.vt vim.ff.de iust.& iur. Cicero 1.offic.Principio generi animantium omni est à natura tributum,vt se,vitam corpusque tueatur.clement.pastoralis. de re iudi.sed hoc cum moderamine inculpatæ tutelæ,vt declarat text.iuncta glo.in l.1.C. vnde vi.

Præsens, quis. *Præsentis corporis*, non absentis. Is præsens dicitur qui non est absens,l.absentem.supra eod.ibi dictum fuit. inde præsentia personæ,l.notionem. §. instrumentorum. supra eod.l.fin.infra eod.

Copia pro facultate & potestate. *Copiam.* Pro facultate & potestate sumitur,l.1.§.dies.ff. quan.appelland.sit,vbi optime declaratur,& in l.3. §. si ad diem.de re milit.l.2.quib.ex cau. in poss.ea. l. si seruus depositus.ff.de noxal.acti.ibi,in potestate eius est. maximè si copiam habeat recuperandi hominis,l.sed & si §. ait prætor.ff.ex quib.cau.maio.ibi, sed & si magistratus copia nō fuit,id est præsentia.l.1.ff.de eden.ibi,copiam describendi. & copiam recuperandi hominis pro facultate, in l. si seruus depositus.ff.de noxa.ibi,vno & altero vtitur.& l.Pomponius.1.§.1.ibi, copia eorū fiat.famil.ercisc.l.hæc autem. in fi.quib.ex cau.in possess.eat. Pro exercitu & multitudine,l.ob negotium. ff. de compensa. dico in meis no.interpretation.ad illam legem.Copia pro abundantia,l. fin. §.si plures.ibi,cum ampliari imperium hominum adiectione, potius quàm pecuniarum copia malim.ff. de bon.damna.

De lege Atinia. *In lege Atinia in potestatem domini rem furtiuam venisse videri,&c.* Quinto lex Atinia ait, quod res furtiua non vsucapiatur, nisi in potestatem eius cui surrepta est,reuertatur,l.sequitur.§.quod autem.ff.de vsucap.& alibi ait Iabolenus:si quid est surreptum,vsucapi non potest,antequam in domini potestatem peruenerit,l. si quid.ff.pro solut. §. furtiuæ.Inst.de vsucap.& si tutor rem pupilli sui surripuerit,& vendiderit, vsucapio non contingit, priusquam res in pupilli potestatem redierit,l.qui fundum. §. si tutor. ff. pro empto.

In potestatem domini venire res quando dicatur verè, & quando fictè. In potestatem domini venire verè dicitur, quando dominus nactus est illam rem, & illam apprehendit, d. l. sequitur.§.Labeo.cum §.sequenti.& amittere eius possessionem non potest,l.mulieris.§.desinere.supra eod. Fictè etiā in domini potestatem venisse videtur, quādo eius rei vindicandæ potestatem habuit. nempe qui actionem ad rem habet,ipsam rem habere videtur,l.qui actionem.infra tit. prox. Cessent ergo difficultates glossæ, & Alciat. intelligendo vt verè in potestatem venisse tunc dicatur,quando est à domino apprehensa:fictè verò,quando vindicādi facultatem habet,per hoc verbum videri hic positum,quod fictionem regulariter notat,l.naturaliter.ff. de acq.possess. scripsi in compendio ficti.tract. & tantum operabitur facultas ista vindicandi,& sic fictio in suo casu,sicut veritas, l.filio.ff.de libe.& posthu. vt postquam dominus scit rem esse furto subtractam; & scit vbi res sit, & quis eam detineat, & is sit præsens: tunc ius vindicandi habet, si illam non vindicet,domino imputetur.Hæc est(vt arbitror)huius text.sententia,quæ declaratur d. l. sequitur. §. tunc. & per hoc declaratur l.penult.ff. ad leg.Iul.repet.quæ prohibet ven

bet venditas res contra l.Iul.repetundarum vsucapi,priusquam in potestatem eius à quo profectæ sunt vel heredis eius veniant. & facit lex sequens, ibid. & si res peculiaris surrepta in potestatem serui redierit,solutur furti vitium, l.interdũ.2.§.sed & si nihil.ff.de furt.scripsi in l.partũ.ff.eo.

Potestatis verbum vnde ducatur. Et dicitur potestas quasi potentiæ status, vel quasi patens status,si Lucæ de Penna in l. 2. C. de silentia. lib. 12. credatur. Et sic habetis quinque huius verbi potestatis significationes ex Iurisc. Quibus gratia facilitatis aliquot alias possumus addere.

Potestas pro auctoritate. Sextò igitur in iure potestas sumitur pro auctoritate:vt tutor habet potestatem in pupillum, id est auctoritatem.l. 1.ff.de tutel. & in authent. vt defunct. seu fune. in princ. colla.8 & is dicitur facere sua potestate, id est propria auctoritate,vt in rub.de aucto.tutor.hoc docet Alciat.hic videte an sic ibi accipi possit,vel pro regimine.

Potestas pro æstimatione. Septimò pro æstimatione,seu valore,vt in tit.C.de vete. numis. potest. lib. 11.iuncta l. 2. quamuis ibi exponat Luc.pro auctoritate & honore.sed non videtur conuenire illi materiæ.

Octauò pro ditione: vt si dolo malo cuius factum esse dicatur, quominus hostes in potestatem populi Romani veniant,læsæ maiestatis tenetur, l.cuiusque. ff. ad leg. Iul. maiest.

Potestas pro subiectione. Nonò vxor est in potestate viri,id est in subiectione, l. 3.§.qui in eiusdem.ibi,verbum potestatis non solum ad liberos trahimus, vetumetiam ad seruos.Nam magis est vt hi quoque qui aliquo iure subiecti sunt marito, donare non possint. ff. de dona.inter vir. & vxor.& diuus Paulus ad Coloss.3.cap.mulieres subditæ estote viris vestris,sicut oportet in domino.& primæ Petri 3.c.& c.satis.& seq.33. quæst.5.& per totam quæstionem. plene scribit super hoc Boer. in §.5.de consuetud.iur.sta.persona.

Potestas pro obedientia. Decimo pro obedientia & arbitrio:vt monachus est in potestate abbatis,c.si religiosus.de elect.in 6.glo.in l. cum prætor.ff.de iud.& in §.rursus.de acti. Institut. & hæc duo vltima in idem recidunt.

Potestas pro voluntate. Vndecimò pro voluntate,l.fi.ff.de stipul.seruo.ibi,quia potestas eius serui tunc cum hic contraheret nostra fuit: vel potest ibi exponi pro dominio.

Potestatem sui facere quis dicatur. Duodecimò potestatem sui facere is intelligitur qui latitat,sed absens est:sed quando se exhibet, sui potestatem facit.l.2.ff.quibus ex cau. in possess.cad.

Potestas pro administratione. Decimotertiò pro administratione: vt episcopus habet potestatem rerum ecclesiasticarum, id est curam & administrationem,c.1.de reb.ecclesi.alien.c.2.de dona.

Potestas pro accidente literæ. Decimoquartò potestas dicitur accidens literæ. vnde Priscia.ait tria accidere literæ,nomen,figuram,& potestatem.Archid.refert in c.magnum.11.qu.1.& Lucas de Penna in l 2.C.de exacto.& except.lib.12.

Potestas pro dignitate. Potestas legis. Decimoquintò,pro dignitate prælationis, c. magnum. 11.qu.1.& aliquando pro alia,vt supra dixi.

Decimosextò,potestas legis est auctoritas,verba distorquens.Bald.in l.scire leges.ff.de legi. per tex.in l.veteres.de act.emp quæ parũ facit:sed ego allego text.expressum in l. 1.§.1.ibi,tamen legis potestas aduersus eum exercebitur.ff. ad Turpil.iuncto text.ibi, sed legis auctoritati reseruatur.

Vis legis,quid. Verba legis quid. Vis legis est significatio verborum data ab intellectu ad significandũ proprie;verba verò sunt vox formata ab intellectu,& ore prolata,vel scripta,l.Labeo.ff de supel leg.

Potestas pro arbitrio. Decimoseptimò pro arbitrio,l.3.in princ.ff.de eo quod certo loco:vbi ea quæ insunt in stipulationibus non semper sunt in potestate rei,l. non quicquid.de iudic. & supra dixi.

In potestatem meam peruenire. Decimooctauò in potestatem meam dicitur peruenire res,id est in meam manum, dominium,l.quod in littore. ff.de contrah.empti.

Potestas pro virtute & effectu. Decimononò pro virtute,robore & effectu, l. actio. in fin.ff.de neg. gest ibi, maxime cum vtraque actio eiusdem potestatis est,eundemque habet effectum:& quando vtraque dictio iungitur vis & potestas,vt in l.1.ff.de noxa.ibi, quarum actionum vis & potestas hæc est.

Sua potestatis,quis. Vigesimò,suæ potestatis dicitur filius,Grecè αὐτεξούσιος, id est sui iuris,l.1.de iis qui sunt sui vel alie.iur.& tunc potest contrahere & obligari,l. obligari.ff.de actio.& oblig.

In potestate res quando dicatur. Vigesimoprimò in potestate res dicitur quando est in rerum natura, glo. in l. quod te ff.si cert. petat.sed tamen paulo latius ibi acciperem,videlicet quod in potestate non dicitur esse quando apud hostes est, vel non est in nostro commercio: alioqui sic,l.inter stipulantem.§.sacram.ff.de verb.oblig.

Potestas domini in seruos. Vigesimosecundò interdicta noxalia ea sunt, quæ ob delictum eorum quos in potestate habemus,dantur. ibi potestas intelligitur de ea quam dominus habet in seruos: tamen si materia conueniret patriæ potestati, potestas vtraque comprehenderetur:vt qui in potestate sunt,testari non possunt.l.qui in potestate.ff.de testam.& sic est inspicienda materia,vt sciamus discernere,potestas quomodo accipiatur.l.heredem.ff.de regul.iur.l.fin.de interd.

Potestas pro electione. Vigesimotertiò potestas pro electione sumitur,in l. sicut testamento. ff. de iur. patr. vbi primò dicitur potestas, postea electio:vel potest accipi ibi pro facultate.

Potestas pro magistratu. Vigesimoquartò potestas accipitur pro magistratu,l.fideiussor. impetrauit à potestate. ff. de fideiuss. & maximè pro maiori habente merum & mixtum imperium, l. cum qui.vbi doct.ff.de iurisd.omn.iud. hodie Itali vocant magistratus suos potestates, vt docet plene Ioan. Francisc. in tract.de offic.& potesta.cap.sede vacan.in 4.prælud.& ius canonicum sæpius vtitur, ac ius diuinum.si alia iura fuerunt in potestate vestra, in quibus potestas aliter accipitur,hic adiungere poteritis,de his hactenus.

VLP. LIB. I. AD LEG. ÆLIAM Sentiam. Lex ccxvj.

Verum est, eum qui in carcere clauditur, non videri neque vinctum, neque in vinculis esse,nisi corpori eius vincula sint adhibita: tamen ei succurri placet.

Tres habet partes.in prima negatiue concludit: in secunda excipit ibi,nisi:in tertia ibi,tamen,decidit clauso in carcere succurri debere.Et hoc dicit, Qui in carcere clausus est,vere non videtur vinctus,neque in vinculis esse,nisi vincula sint suo corpori adhibita: tamen succurritur ei ac si vinctus esset. & licet in nostris libris non habeamus vltimam partem:ego inueni in libro vetustissimo. & verisimile est hanc legem esse truncatam, si sensum & verborum seriem inspiciatis. Cum enim Iurisc.dicit verum est, postea hoc restringere solet per coniunctionem tamen vel attamen, l. verum est. ff.pro soc.& l. verum est. 2.de furt. cum simil.

Item hoc suadetur per verbum videri. Nam Iurisconsul. dicit verum est non videri vinctum qui est in carcere: tamen ei succurrendum docet. & hoc est conueniens,l.1.ff. ex quib.cau. maior. vbi Vlpia statim succurrendum esse ei dicit,qui in vinculis esset.nec est verisimile quod hic contrarium statuisset.

Item in l.succurritur. ibidem sic ait, Succurritur etiam ei qui in vinculis fuisset:quod non solum ad eum pertinet qui publica custodia coercetur, sed ad eum quoque qui à latronibus, aut à potentiore aut à prædonibus vi oppressus, vinculis coercebatur. Vinculorum autem appellatio latius accipitur.Nam etiam inclusos, veluti latumiis, vinctorum numero haberi placet. quia nil interest parietibus aut compedibus teneantur. & facit l.in eadem.causa.ibid.

Vincula,quid. Vnde si aliquis in carceribus existens, læsus sit, in integrum restitutionem petere poterit,d.l.1.ff.ex quibus caus. maior. Vincula autem intelligemus siue compedes, siue manicas,siue catenas,siue mimellam qua detinentur ligati pedes,caput & brachia,*les ceps* Gall.vocamus.

Prehensio à parte parti est in carceres vterque detrudebatur, reprobata. Veruntamen fuit reprobata prehensio siue captio quæ fiebat à parte parti, *se rendant prisonnier contre quelcun*, & in carceres vterque detrudebatur. Sed is qui cautionem habebat, egrediebatur: quod erat scandalosum, & exemplo pernicio

perniciosum. Ob id fuit reprobatum à senatu, anno 1533. die 11. Nouembris. quod est notandum. Nam vilis potuisset sic incarcerare doctorem, nobilem, aut alium, in grauem eorū ignominiam, & absque vlla spe dāni resarciēdi.

Arestum.

Iudicis sententia non valet, qua ad simplicem partis requisitionem pronuntiat res saisiendas.

Insuper ex hoc aresto & rationibus praedictis non valet sententia iudicis, qua ad simplicē partis requisitionē pronuntiat res arrestandas & saisiendas periculo partis, vt solet concedi in Castello, non sine graui litigantium incommodo: ideo non concedendum. Et fuit à senatu reprobatū.

Condemnatus ad perpetuos carceres, quomodo tractandus.

Adde quod si quispiam à iudice ecclesiastico condemnatus ad carceres perpetuos fuerit, iuxta c. quamuis. de poen. in 6. non debet ibidem habere compedes, nec alia vincula, quemadmodum noster text. ait: qui est in carcere non videtur vinctus, neque in vinculis. Sed sufficit quod sit clausus in carcere, cum pane, tamen doloris & aqua moeroris, in cap. nouimus. eodem tit.

Compedes iudicis tantum auctoritate imponi reis debent.

Item male facere dicuntur commentarienses parlamenti Tholosani, qui compedes cuilibet carcerato tribuunt, cum hi iudicis tantum auctoritate imponi reis debeant, & non sine causa. l. 1. & l. si confessus. ff. de custod. reo. Quia carcer de iure ciuili ad custodiendos homines non ad puniendos habetur, l. aut damnum. §. solent. ff. de poen. l. 1. C. de custo. reo. Et compedes non possunt esse homini sine magna molestia.

Praeterea diuus Pius rescripsit, non esse in vincula coniiciendum eum qui fideiussores dare paratus sit, nisi graue scelus eum admisisse constet, l. diuus Pius. 1. ff. de custo. reo. & tunc in vinculis causam dicere debet, l. 2. ff. de custo. reo. Et puto ibi vincula etiam pro carceribus accipi posse: & in l. si confessus. ibidem, vt scribam in l. vinculorum. infra eod. Videte quae docui in l. qui neque. §. 1. supra eod. Vel potest intelligi iste text. ad praecedentem referendo, quod hic ponatur casus specialis ratione libertatis: videlicet quod si seruus ob delictum à domino vinctus fuisset, si postea manumissus fuerit, dedititiam libertatem tantum consequebatur ex lege, Aelia Sentia. Nempe seruus erat toto vitae tempore, & in morte liber, §. fi. de liberti. in Instit. Nam delictum prohibet ne plenam consequatur libertatem. Sed Vlpia. hic elucidat quando vinctus dicatur quoad illam legem: & sic respondet, non videri eum vinctum, qui in carcere clausus fuit, nisi adhibita fuerint corpori suo vincula: & hoc fauore libertatis, vt plene liber sit nisi vinctus fuerit. Et sic aliàs regulariter extra istum casum vinctus dicitur, qui est clausus in carcere. & hoc scribit August. in lib. de emenda. iur. c. 8. Cuius sententiae facilè subscribere quis potest, si prima non placeat. Et sic vitabuntur contraria fortia posita per glo. & doct.

Verum pro sed.

Verum, aliquando pro sed sumitur, in l. locus eod. l. Iulianus. ff. de in integr. restit. Verum etiam dicitur ad differentiam falsi, l. Paulus infra eod. vel ficti, clemen. vna, de dolo, vbi glo. & ego abunde scripsi in tract. de contuma. in 3. to. comment. in constit. Reg. vbi declaratur contumax verus & fictus.

Verus procurator.

Vero procuratori recte soluitur. Verum autem accipere debemus cum cui mandatum est vel specialiter, vel cui omnium negotiorū administratio mandata est, l. vero. ff. de solut. Ergo falsus est qui non habet mandatum, vel est reuocatus, l. falsus procurator depositum recipiendo, vel aes alienum exigendo citra domini voluntatem, furtum facit, vbi glo. C. de fur. l. licet. de procura. c. ex parte decani, de rescrip. c. 1. & c. ex insinuatione. de procura.

Verus tutor & falsus. Falsus creditor.

Verus tutor est, constitutus & datus tutor: falsus, qui tutor non est, l. 1. & per totum. ff. quod fals. tut. aucto. gestum esse dicetur. falsus creditor, hoc est is qui se simulat creditorem, si quid acceperit furtum facit, l. falsus. ff. de furt.

Verum pro aequo & iusto.

Verum aliquando pro aequo & iusto accipitur, in l. omnes. ff. de in integ. restit. ibi, omnes in integrum restitutiones causa cognita à praetore permittuntur: scilicet vt iustitiam earum causarum examinet an verae sint, quarum nomine singulis subuenit: iuncta l. 1. in fin. ex quib. cau. maio. & l. si fideiuss. in fin. de lega. 1. ibi, vero pretio.

De dictionibus repetitis.

Neque, hic bis repetitur: & Cicero lib. 1. offic. in c. septies vnum verbum repetit. Sed de hoc videbitur in l. duobus. infra eod. & quater repetitur in l. 1. depo. bis in l alienationis. in fin. supra eod De hac dictione neque habetur in l. in strato. & l. seq. & aliis multis legibus huius tit.

De dictione nisi.

Nisi, quando oratio negatiua praecedit ponit, vt hic, & l. actione. C. de transact. l. 1. §. inde scribit. ff. depo. ibi, nec debere absolui, nisi restituat, facit l. saepe. in fin. & l. aliud est fraus. in fin. & l. carbonum. supra eodem. Si verò affirmatiua oratio praecedat, tunc negat, l. 1. §. idē. Neratius. ibi, condemnandum te nisi restituas. deposi. & probat l. liberorum. & l. Scaeuola. infra eodem abunde Bart. & alij in d. l. actione. vbi videte, & per Bal. in §. 1. per quos fiat inuest. & ibi Barba. in additio. ad eum. Alexand. in l. 1. col. 3. ff. de off. eius. Praeposit. in c. praeterea. 2. de appel. Ioan. Crotus in repet. c. primi, in 6. nota. de censib. in 6.

Adhibere pro praestare, vel apponere.

Adhibita, id est praestita & data, apposita, ad iuncta. facit lex, qui venenum. ibi, quia eo nomine omne continetur quod adhibitum eius naturam cui adhibitum esset mutet. infra eod. l. pupillus. §. vrbis. ibi quod in vrbe condita adhiberi solet. Sic adhibere diligentiam, l. socius socio. ff. pro soci. l. 3. & l. si vendita. de peri. & commod. rei vend. Adhibere moram, l. illud. ibidem. Adhibere procuratorem debet minor, si conueniat debitorem vt ei soluatur pecunia, id est afferre, adducere, adiungere, l. ait praetor. §. in 1. ff. de minorib.

Adhibere pro accipere. Adhibere metum.

Adhibere pro accipere, admittere. l. fin. §. hac actione. ff. nautae, caupo. ibi, culpae scilicet suae imputaturus, qui tales adhibuerit. Adhibere metum, facere, inferre, in l. si cum exceptione. § aliquando. & §. ergo. & §. fin. ff. quod met. cau. alibi dicitur vim adhibere in l. sed & partus. in fin. ibidem.

Adhibere pro conuocare.

Adhibere pro conuocare, vel in ius vocare, lege, nam ita. ff. de adoptio. inde adhibiti testes, rogati, conuocati, l. heredes. §. penult. & l. sequen. §. 1. ff. de testam. Adhibita manu, id est congregata multitudine, l. metum. magna. §. 1. ff. quod met. cau. adhibita vi, in l. ita vulneratus. in princip. ad leg. Aquil. videte in l. mulieris. §. 1. supra eodem.

IABOLENVS LIB. I. EX
Posterioribus Labeonis. Lex ccxvij.

Inter illam conditionem, CVM FARI POTVERIT, &, POSTQVAM FARI POTVERIT, multum interest. Nam posteriorem scripturam vberiorem esse constat: CVM FARI POTVERIT, arctiorem, & id tantummodo significare tempus quo primum fari possit.

Haec lex duas habet partes, prout duo diuersa dicta continet. Secunda ibi, item data. Et prima dat differentiam inter hanc clausulam cum fari potuerit, & hanc, postquam fari potuerit. Posterior vberior est, prior autem arctior, & strictior. quod elucidat lex, si ita fuerit libertas. ff. de manumis. testa. & l. Stychum. §. Damas. de statulib. lex, ex parte. §. seruo. ff. famil. ercisc.

Conditiones cum fari poterit, & postquam fari poterit, quid differant.

Duplex igitur vtilitas potest esse: quia si quis promisit decem aureos Titio, cum fari potuerit, si possit fari ante septem annos, legatum statim habebit cum poterit fari: sed si promittam postquam fari coeperit, debetur legatum non statim vt coepit fari, sed postea arbitrio iudicis. Dicebant quidam addentes etiam primo casu deberi legatum cum fari poterit licet non plane, sed tanquam puer loquatur: sed in secundo postquam fari potuerit, plene ac intelligibiliter loqui. sed hoc modo prima esset vberior, contra istum text. & ideo glo. dicit quod differentia ista difficulter colligi potest. Et vtinam Tribonianus verba Iurisc. rectius & fusius nobis tradidisset, & facilius nobis fuisset mentem elicere. glo. adducit l. qui fundum. in 1. ff. de contra. empt. quae parum facit: sed videte tres leges superius adductas, & faciliorem sensum colligetis.

Secundò aiunt esse vtilitatem, si quis promiserit decem Titio, cum fari potuerit, debetur & legatum septimo anno completo,

completo, licet non loquatur: quia regulariter id temporis loquuntur pueri, l. si infanti. C. de iure deli. & intelligitur cum secundum naturam fari poterit.

Si verò promittam postquam fari cœperit, non debetur legatum, si iste nunquam loquatur, vt dicit Alber. hic, què sequitur Bart. in l. 1. ff. de iniust. rupt. nempè dictio cū designat rem in potentia naturali, dictio postquam rem in actu existentem, secundum eosdem. Ista tamen vtilitas mihi non placet, quia conditio non videtur adimpleta postquam partus editus non loquitur: quippe legatum debetur cum potuerit fari. Sed is qui non loquitur non potest fari: ergo legatum non debetur, deficiente conditione. Et huius sententiæ est Alciat.

Quid si testator deberi non vult, si non loquatur? ob id expressit cum fari poterit. nec consideratur hic illa potentia naturalis, quam docto. dicunt: imò actus debet attendi, quia verba cum effectu debent capi, l. 1. ff. quod quisque iur. Supra scripsi. & conditiones debent adimpleri in forma specifica, l. qui heredi. ff. de conditio. & demonstra. quod non fieret, si daret illi qui fari non potest. l. 2. ff. rem pupil. sal. fo. Item speciale est in libertate, vt debeatur etiā non adimpleta conditione: sed secus est in aliis rebus. tex. in l. si ita scriptum fuerit, cum Titius. ff. de manumiss. testam. & l. Aristo. ibidem. & l. Thais. §. libertatem. de fideicom. libert.

Videte si dici possit hanc clausulam, cum fari poterit, intelligendam vt legatum debeatur in ętate septem annorum, si fari puer possit, & non antea. illa clausula, postquā fari cœperit, denotat, vt simul atque fari cœperit, etiam ante septem annos legatum debeatur. Quod videtur probare d. l. si ita libertas. Et sic dicta clausula, postquam fari cœperit, erit vberior, sic eam intelligendo. videte Bart. & alios in l. si cui legetur. ff. de lega. 1. & quæ scripsi in l. conditionales. s. eod.

Arctus, id est strictus. Arctiorem, id est strictiorem. vnde Hermogenianus ait, Quod arctioris annonæ poterat seruus accusare dominū, l. vix certis. ff. de iud. ideo. de comp. Et arctus, strictus. & mulierem ita arctam vt mulier fieri non possit, sanam non videri constat, l. quæritur. §. mulierem. ff. de ædil. edict. exposui in l. mulieris. s. eod.

Arcere pro prohibere. Arcere, prohibere, continere, coercere significat, in l. si quis fumo incendij arcendi gratia vicinas ædes intercidit. ff. ad leg. Aquil. l. si Alius. §. est autem & alia. quod vi aut clam. arceri honore, l. penul. ff. de interd. & releg. l. vna. nil noua. appel. interpo.

Arctare. Arctare, sæpe vrgere, constringere, l. aut qui. §. 1. ibi, neque tam arctare aduersarium vt intra diem occurrere ad prohibendum non possit. ff. quod vi aut clam. & neque sic arctandus est quis, vt possit ei dici, Cur non multo ante profectus es quam dies promissionis veniret? l. 2. §. quod diximus. ff. si quis cautio.

Pœnam arctandam, l. aut damnum. §. quisquis. de pœn. iuncta l. interpretatione. ibid.

Coërcere quid sit & coercitio scripsi in l. stipulatio. s. codem.

Exercere, pro tractare. Exercere pro tractare, discutere, mouere: vt in tit. C. vbi in rem actio. exerc. debe. iuncta l. fin. & l. capitalium. §. incendiarij. ibi, nam fortuita incendia, si cum euitari possent, per negligentiam eorum apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, ciuiliter exercentur. ff. de pœn. l. 2. §. legatis. de iudic.

Exercere pro administrare. Exercere pro administrare, l. 1. §. caupones autem & stabularios æquè eos accipiemus qui cauponam vel stabulum exercēt, institorésve eorum, & c. l. si. §. si plures nauim exerceant. ff. nautæ, caupo. & §. proinde si seruus nauim exercuit. ibi, & in l. re communi. §. si seruus, de noxā. l. ea. §. si is qui nauem. de exerc. & §. in potestate. ibidem. Ita dicimus

Seneschali, bailliui, locum tenentes. quid obseruare debēt in assumēda eor. iurisd. quod donatus officio à Rege Franciæ, exercet officium suū: nec administrat antequam fuerit in parlamento receptus, & eius literæ ibi lectæ, publicatæ & registratæ, quoad eos qui iurisdictionem in prouincia ad parlamentum immediatam habent: vt sunt seneschalli, bailliui, locū tenētes, ac eorum iudices. alij verò pedanei iudices solent in sede apud præsidem prouinciæ, quem seneschallum, aut bailliuum dicimus, siue in proprio subsellio, possessionem adipisci, antequam iurisdictionem exerceant, l. Publius. ff. de conditio. & demonstr. vbi Paul. Castr. dicit quod potestas non debet exercere officium, donec iuramentum præstiterit, & fuerit ei decreta administratio, teste Francisc. Marco in deci. Delph in. q. 251. in prima parte. *Quid pedanei iudices.*

Exercere monetam adulterinam. Exercere monetam adulterinam, est eam cudere & fabricare, l. sacrilegij. 1. §. qui cum in moneta ff. ad leg. Iul. pecul. ibi, hi non videntur monetam adulterinam exercuisse, sed furtum publicæ monetæ fecisse.

Exercere, ad exercitiū ducere. Exercere, ad exercitium ducere, l. 1. §. 1. ibi, tamen legis potestas aduersus eum exerbitur. nam vt Papi. respondit, facti quidē quæstio in arbitrio iudicantis: pœnæ verò persecutio non eius voluntati mandatur, sed legis auctoritati reseruatur. ff. ad Turp. l. æquissimè. §. proinde. ibi. vel quas lapidicinas paterfamilias instituit exercere poterit. de vsuf.

Exercere litē. Exercere litem, prosequi, l. non distinguemus. §. item si quis. ff. de arbit. iuncta l. 2. §. legatis, & l. si legationis. de iudic.

Exercere pœnam. Exercere pœnam, l. fin. ff. de priua. deli.

Exercere piscationem. Exercere piscationem, l. venditor. ff. commu. præd. ibi, ne contra eum piscatio thynnaria exerceretur, id est fiat in sui præiudicium. *Exercere actionem.* Exercere actionem, mouere, intendere, l. 1. §. ff. de seruo corrup. ibi, hanc actionem posse exercere opinamur. l. ita demum. de arbit. l. in factum. de actio. l. fin. ad leg. Iul. pecu.

Exercere iudicium. Exercere iudicium, idem. l. communi diuidundo. §. 1. ff. commu. diui. ibi, qui in rem Publicianam habent, & communi diuidundo iudicium possunt exercere.

Exercere figulinam. Exercere figulinam, l. veluti. ff. de seruit. rustic. præd. ibi, sed si vt vasa venirent figulinæ exercentur, id est ars illa figulorum tractatur, administratur & excolitur.

Exercere pro agere. Exercere pro agere, facere: Quod quis suo nomine exercere prohibetur, id nec per subiectam personam agere debet, l. 2. §. 1. ff. de administra. rer. ad ciuita pertinen.

Exercere misericordiam. Exercere misericordiam, facere misereri, l. si hominem. ff. de depo. ibi, intempestiuè misericordiam exercuit.

Exercere pro venari. Exercere, capere, venari, l. vsufructuarium. §. 1. ff. de vsufr. ibi, si viuariis inclusæ feræ, in ea possessione custodiebantur, quando vsusfr. cœpit, num exercere eas etiam fructuarius possit.

Exercere tabernam, stabulum, negotiationem. Exercere tabernam, pro excolere, tenere, l. habebat. §. si duo pluresve tabernam exercebant. ff. de instit. acti. Stabulum, idem. in l. ex maleficiis. in fin. ff. de actio. & obligat. Negotiationem, in l. sed & si pupillus. §. proscribere. de instit. act.

Exercere appellationem. Exercere appellationē, prosequi, agitare, l. 2. §. legatis. ff. de iud. ibi, ei quoque qui ipse prouocauit, non imponitur necessitas intra tempus prouocationis exercendæ Romæ, vel alio loco, vbi prouocatio exercetur, aliis pulsantibus respondere.

Exercere pro exercitare. Exercere pro exercitare, exercer. inde in multorum honestorum virorum prædiis lupanaria exerceri ait Iurisc. in l. ancillarum. fin. ff. de petit. hered.

Exercere cœnaculariam. Exercere cœnaculariam dicitur, qui domo totas conductas per singula cœnacula inquilinis locabat, vt inde quæstum faceret pluris in summam locando, *bailler à louage des chambres.* l. si vero. §. idem. ibi, nam & si cœnaculariam exercens. ff. de his qui deiece.

Exercere fœnus. Exercere fœnus, fœnerari, sub vsuris mutuare, l. principalibus. in fin. ff. si cert. peta. vbi principalibus constitutionibus cauetur ne hi qui prouincias regunt, circáve eas sunt, negotientur, mutuámve pecuniam dent, fœnúsve exerceant.

Exercere pecuniam. Exercere pecuniam est fœnori alteri mutuare, non in vsus suos conuertere illam, l. idemque. §. sed & si pecuniā. ibi, quod si non exercuerit pecuniam, sed ad suos vsus conuertit, in vsuris conuenietur. ff. manda.

Exercere vectigalia. Exercere vectigalia, id est conducere, exponit gloss. in l. spurij. §. decurio. ff. de decuri. ibi, decurio etiam suæ ciuitatis.

ratis vectigalia exercere prohibetur. l.Imperatores. in fin. de pollicit.

Exercitor. Exercitor, qui aliquam rem exercet. inde mensæ argẽtariæ exercitores exprimũtur in l.prætor.ff.de eden. Exercitorem etiam dicimus eum quem obuentiones & reditus omnes proueniunt, siue is dominus nauis sit, siue à domino nauem per aduersionem conducit, vel ad tempus vel in perpetuum, l.1.§.exercitorem.ff. de exerci.acti.

Exercitor nauis.

Exercitoria actio. Exercitoria actio tunc locum habet cum quis seruum suum magistrum naui præposuerit, & quid cum eo eius rei gratia cui præpositus erit contractum fuerit. ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur ad quem quotidianus nauis quæstus pertinet, §.1. quod cum eo. in Instit.

Exercitatio. Exercitatio, exercitium, tractatio, & vsus. inde officiũ tribunorum est, vel eorum qui exercitui præsunt, milites in castris continere, ad exercitationem perducere, claues portarum suscipere, &c.l.officium.§.officiũ.de re milit. ff.

Exercitus. Exercitus, militum multitudo, quod ab exercitatione nomen traxit, l.1.in fi.ff.de testa.mili. Melior enim fit exercitus exercitatione. Et licet videre de militibus Hannibalis, qui postquam Campanorum deliciis deliniti fuerunt, pristinum robur viresque amiserunt, vt narrat Liuius de 3. bel.Punico. Et exercitum non vnam cohortem, nec vnam alam dicimus, sed numeros multos militum, l. 2. §. exercitum.ff.de his qui notan.infam.l.rem.mihi.commoda.

Primum. Prima fronte. *Primum* dicitur quod nullum præcedit, l. proximus. vbi scripsi, §.eod. prima frontè dicit Iurisc.in l. quingenta. de probati.ff. pro eo quod prima facie protulit in l.cum vnus ff. de alimen.& cib. lega.

§.Item ita data conditione, ILLVD FACITO IN DIEBVS, si nihil præterea fuisset adiectum, in biduo conditionem impleri oportet.

Dictio, in diebus, quid denotet. Qui promisit dare vel facere in diebus, post duos dies tenetur: quia pluralis locutio duorum numero est cõtẽta. regula pluralis.de regul.iur. Et audiui vnum officialem condemnantem post dies, debere intelligi post duos: nempè vbi numerus non adiicitur, in dubio de duobus intelligitur, l.vbi.ff.de testi. vel arbitrio iudicis relinquendũ, dicit gl.in c.statutum.§. insuper.de rescrip.in 6.Doct. in cap. de causis.de offic. deleg. qui debet arbitrari, vt hic. vnde sing.glo.in l.vsuræ.C.de vsu. dicit Antichristum regnaturum per tempus & tempora & dimidium temporis: & exponit per tempus, id est per annum: per tempora, id per duos annos: & per dimidium temporis, id est per medium annum. Quam gloss. sequitur Barba. in cap. ad nostrum. col.vlt.de reb. eccles.non alie.c. ex literis.col.12.num. 48. de constit.& consil.19.col.3.in fin.vol. 1. & illam l.vsuræ. interpretatur Budæ.in secundis annota. in rub. ff. ad leg. Iul.maiest.

Ad glo.l. vsuræ.C. de vsur.

Clausula, post annos, quid denotet. Idem si quis promiserit decem post annos, intelligitur post duos annos, l.libertas. in fin.ff.de manumiss.testa.Felin.in c.plerũque.de rescrip. idem si dicatur in illis diebus, intelligitur de duobus.glo.Bart.& alij in l.eum qui Calendis.ff. de verb. oblig.

Contrarium & verius firmat ibi Paul. Nam qui sic promisit, videtur se retulisse ad communem loquendi vsum, quo solemus in infinitum significare: vt in Euangelio, in illis diebus esse facta. Et sicut illud tempus est prolixum, & non planè omnibus certum, ita is qui sic promisit obligari noluit, nisi aliud appareat, vt infrà dicam. sic qui promisit ad Calendas Græcas, noluit obligari, quia Græci Calendas non habent.

Limitatur quando appareret de contraria disponentis voluntate: quæ si probari possit, valebit, l.libertas.§. fin. ff. de manumiss. testa. si verò non possit probari, omissio actum vitiat, l.ita stipulatus.ff.de verb. oblig. verbi gratia, si quis dicat in illo tempore, dum certum sit si probari possit, l. diuus.§ cum autem.ff.de offic. præsid.

Secundò vitiatur ratione subiectæ materiæ: nempè si quis Romam in diebus ire promittat, non sic intelligitur, sed quando commodè ire poterit, lege, continuus. §. cum ita.ff.de verb.obl. vel si loquamur de certis annis, intelligitur de tribus.gl.in l.aduersus.C. de vsur.l.si certis.de pact. C.& ideo iudex arbitrabitrabitur pro qualitate materiæ, vt in odiosis actum non valere arbitretur, d.l.libertas. §. fi. ff. de manumiss. testam.in fauorabilibus secus, ibidem.

Clausula, in certis annis, quid denotet.

In tribus terminis qui promisit, quando teneatur. Tertiò non procedit quando aliquis promisisset in tribus terminis: tunc debet intelligi in tribus annis, teste Bar. in l.3.in princ.ff.de annu.lega. per illum text. Felin. in d. c.plerumque de rescript..

Sed Alex.& Ias.in d.l.eum qui.ff.de verb. oblig. & in l. qui bona.§.fi.ff.de dam.infe. dicunt intelligi de tribus diebus, veluti de tribus terminis magis proximis, d.l.eum qui Calendis: dicentes d.text.in l.3. nil facere pro Bart.sententia: quia loquitur de annua bima trima die, quod verbum aliam habet significationem quam dictio terminis. Concludunt tamen Cuma.& Ias.in d.l.eum qui Calendis, arbitrio iudicis relinquendum: quia si non inuenimus tempus declaratum à iure, stamus iudicis declarationi, l.1. ff.de iure delib. Ego puto intelligendum de tribus terminis anni: ideo videndum erit quibus verbis stipulatio concepta sit. Si enim quis promittat soluere centum intra annum per tres terminos, *en trois termes*, tunc annus diuiditur per quatuor menses: & prima solutio fiet post quatuor menses, & sic aliæ, nisi conuentum fuerit quod prima solutio statim fiat: tunc secunda post quatuor menses etiam fiet & alia etiam post alios quatuor menses.

Si verò dicatur, promitto soluere centum in quatuor terminis consuetis, *aux quatre termes accoustumez*, tunc intelligetur quod in primo termino, id est post tres menses soluat quartam partem, post alios tres aliam debiti partẽ, post alios tres aliam, & post alios tres reliquum. Et hoc est ratione consuetudinis, quæ habet hos terminos assuetos: puta festum Paschatis, sancti Ioannis, diui Remigij, & natiuitatis in hac patria. Sic etiam dum aliquis diceret intra terminum iuris, vt in dote quam promisit restituere intra terminum, intelligitur intra terminum iuris, lege, vnica.§. exactio. C. de rei vxo.actio.

Intra terminũ soluere qui promisit, quando teneatur. Et sic concludendum puto, quod si quis promiserit intra terminum, quod intelligitur de termino iuris, quando erat taxatus, clem. 2.de appel. quia in dubio quis videtur cogitare de eo termino, quem lex statuit, arg.l.si duo.ff.de acq.hered. si verò non erat à iure taxatus, sed à consuetudine, intelligetur de termino consuetudinis. & si de his nõ appareat, tunc arbitrio iudicis res relinquitur, per d.l. 1.ff. de iure delib.

Et si terminus taxatus fuerit à re, & aliter à consuetudine, stabimus termino consuetudinis, quæ iuri derogat, l. de quibus.ff.de legi. De terminis vrbis scribit l.l.fin.de offic. præfe.vrb.

PAPINIAN. LIBRO XXXVII.
Quæst. Lex ccxviij.

Verbum facere omnem omnino faciendi causam complectitur, dandi, soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

Facere verbũ quid complectatur. Verbũ facere generale est, complectens omnem faciendi causam: estque in varias ductum significationes, vt inferius patebit. Et quod hic Iurisc. generaliter exprimit, postea sigillatim more boni oratoris recenset: imò etiã facti nomine & non factum continetur, l.qui non facit.ff.de regul. iur. & id quod nostrum est sine facto nostro à nobis auelli non potest.ibidem. & ibi, sine facto nostro intelligitur etiam non factum. scripsi in gl. prout.in interpreta. l. vnic. C. de sententent. quæ pro eo quod interest. & in lege, facere, §.eod.

Facti nomen generaliter quid comprehendat. Itaque generaliter facta dicuntur furta cædesque, aut dicta, vt conuitia & insidæ aduocationes: aut scripta, vt falsa & famosi libelli: aut cõsilia, vt cõiurationes: & generaliter

liter omnia quæ fiunt.l.aut facta.ff. de pœn.c.aut facta. de pœnit. dist.1.

Factores. Vnde factores vocat Iurisc. in l.solent.ff. de custo. reo: eos qui fecerunt delictum, & ibi dicit, debere præsidē scribere ad collegas suos, vbi factores agere dicuntur, & desiderare vt ad se remittantur cum prosecutoribus, id est cum aliquibus custodibus qui sequantur istos delinquētes. Persequi ibi pro perfectè sequi, licet aliter capiatur in l.actionis verbo.§. cod. Factor etiam dicitur generaliter, qui aliquid facit. inde deum factorem cœli & terræ dicimus.

Vnde qui præpositum suum non protexit cum posset, in pari causa factori habendus est: si resistere non potuit, parcendum ei, l.omne delictum. §.pen.ff.de re milit.id est milites qui non protexerunt suum Regem, vel præpositum, tenentur sicut illi qui delictum fecerunt, & in pari causa cum factore sunt, id est cum illo qui fecit delictum, & ita puniēdi, vt postea subiicit ibi tex.sed in eos qui præfectum centuriæ à latronibus circūuentum deseruerunt, animaduerti placuit. Quem tex. allegaui contra appatitores, qui ex leui causa fugere & præpositum suum deserere solent.

Factio pro secta. Factio pro secta: & factiones publicanorum, diuisiónes & sectæ illorum sunt, l. quantæ audaciæ, quantæque temeritatis sunt publicanorum factiones, nemo est qui nesciat. ff. de publi. Duces factionum, id est conspirationum scribit Iurisc.in l.constitutiones. in fin.ff. de appel. Factiosam familiam, seditiosam & malam vocat Iuriscon. in l. sed & hi. §.fin.de public.

Factiosa familia.

Factio cruenta. Seditio prærupta, & factio cruenta, pro seditiône perniciosa & coniuratione sanguinolenta, quæ vitæ multorū noxia est: scribitur à Iurisc.in l.si quis filio.§.hi autem in fi. ff. de iniusto, &c. loquitur etiam in l.2.§.& cum placuisset. de orig. iur.

Factiosi. Factiosi, id est seditiosi, quasi ad factionem affecti. Et ex proposito delinquunt latrones, qui factionem habent, id est malam & perniciosam societatem, l.respicienduın. in fin. ff. de pœn.

Factio, pro re quasi. Testamēti factionem quis habere dicatur. Factio etiam dicitur res quæ fit, siue actus faciendi: vt testamenti factio, l.testamentum.& d.§.hi qui in prin. quæ est duplex, actiua quando quis testamentum facere potest, l.patet.§.fin.ff.de capti.& l.in bello. §. codicilli. ac l.bona. ibid.l.pater.§.fundum.de lega.3.l.1.§.si quis aut ē.de bono. possess. contra tabul. Passiuam testamenti factionem quis habet, quando in testamēto institui heres potest. vnde dicit Imperator, testamenti factionem non solum habere videtur is qui testamentum facere potest, sed etiam qui ex alieno testamēto, vel ipse capere potest, vel alij acquirere, licet non possit facere testamētum.& ideo furiosus & mutus & similes testamenti factionem habere dicuntur, §. testamenti autem.de hered.quali.& diffe. in Instit. l. eius in fi.ff. de testam.l.relegatorum.§.siue ad tempus. de interd. & releg.l.fin. pro.here.§.seruus.3.de here.inst. Alias etiam ibidem interpretari potest facultas testandi, id est licentia, potestas seu ius testandi.

Dandi. primò verbum facere dandi causam complectitur: vt si heres iussus sit facere vt Titius habeat centū, cogendus est centum dare, l.si heres.ff.de lega.1. hoc Alciat. firmat: sed longè petitum est. videte si dicamus, Iudicibus denegamus copiam faciendi, gratiam delinquendi, id est dandi. text.in l.iudicibus faciendæ cuictionis copiā denegamus.C.de cursu publ.lib.11.vbi Lucas exponit faciēdæ, id est concedendæ. Et iudex fecit dilationē parti, id est dedit. Facio tibi potestatem pecuniæ, & facere potestatē dicendi, id est dare facultatem dicendi, Liuius lib.5. bel. Punic. Alij in text. habent donandi, alij dandi: sed vtraque lectio in idem recidit. Vel fortè dici potest verbum facere dandi causam complecti. nam quod dolo factum est, per actionem de dolo restituendum est, l.1.ff.de dolo. si aliquid datum dolo malo fuerit, actio doli mali dabitur, d.l. 1. & seq. ff. quæ in fraudem credito.& sic verbum facere dandi causam complectitur.

Idem dici potest in verbo soluendi, vt si quid solutum fuerit dolo, quod non debebatur, etiam sub verbo facta in edicto prætoris posita comprehendi. Et idem si dolo pecunia mutua data sit, & numerata. nam verbum facere, & numerandi causam continet. In his & aliis casibus dolus punitur, vt in titu.de dolo. Etiam quæ in fraudem creditorum facta erunt, rescindi debēt.per totum titulū ff.quæ in fraudem credito. ideo & quæ data solutáve, numerata aut aliter gesta fraudationis causa erunt, actio à prætore dabitur, d.l.1.2.& seq.ac per totum, ff.quæ in fraudem cred.

Obligationib. faciendi & dandi quid succedat. Ex hoc dicebant quidā subuerti posse communē opinionem, quæ habet quod in obligationibus faciēdi succedit obligatio ad interesse: & in obligationibus dandi quis date præcisè tenetur, in l.stipulationes non diuidūtur.& l. vbi.§.fi.ff.de verb.obl.nēpè postquam verbum facere cōprehendit obligationē dandi, vt hic: ergo obligatus ad faciendum, obligatur ad dandū. & sic præcisè tenetur is qui est obligatus ad faciendū, cum etiā dare teneatur. Et fortè potest dici, quod quāuis verbum facere complectatur causam dandi, & significet dare, tamen quādo ad dationem refertur tunc est obligatio dandi, & nō faciendi: & sic sequetur regulas obligationū dandi. Si verò ad factum refertur, tunc obligatio ad interesse succedit, sicut in aliis faciendi obligationibus. Et ita iudicari ex materia, vt si feci tibi mutuum, id est dedi, tunc dandi naturā sequetur & est dandi obligatio, si verò promittā domum facere, est obligatio faciendi. Cogitare. Ex hoc subtilis cōclusionē sustinere posset, In obligationibus facti quis præcisè cogi potest, imò cogi non potest. & per prædicta vtraque vera est. quod est notādū. Etiam potest dici, quod si verbū habeat plures significationes, propria accipiēda est per tex.in l.mortis causa capitur.in prin.ff.de dona. cau. mor. cum plures habeat significationes, propria considerabitur, & non aliæ.

Facere, soluēdi causam complectitur. *Soluendi*. Secundò verbum facere soluendi causam complectitur: vt si quis iudicatum facere promiserit id est soluere id in quo fuerit iudicatus, vel condemnatus, lege, fin. ff.si certum pet.lege, fideiussor.de fideiussori. l. argētarius. in fi.de iudic.vel facere iudicatum, est parere rei iudicatæ, satisfacereque iudicatis, l.decem.de verb. oblig. Et si iudex cogat partem facere iudicatum, id est soluere & satisfacere id in quo est iudicatum, l.si feriatis.ff.de feriis.& lege, & si condemnatus.ff.de noxal.

Quatenus facere possit. Alci.dicit istum tex.sic intelligi posse.l.sunt personæ quæ in id quod facere possunt cōueniantur, id est soluere.ff. de re iud.l.facere.solu.mat.l. donatione. & l. qui id quod. de dona. priora tamen exēpla fortè textui melius cōueniunt: nempè Imperator in §.item si de dote.de actio.in actio. in Instit. exponit, inquantum facere potest, id est quatenus facultates patiuntur, deducto ne egeat, d. l. sunt personæ. eum seq.de re iudic.ff.

Facere, numerandi causam complectitur. Paria facere. *Numerandi*. Tertiò facere verbum comprehendit numerandi causam. sic intelligit Alcia. videlicet facere numerare est. Vnde paria facere dicetur, qui pecuniā quam acceperat numerauit, id quod debet reddidit. istud est ignotum per ignotius exponere. ideo ego puto rectius posse intelligi sic: videlicet verbum facere complecti causam numerandi: vt si dicam facio tibi copiam argenti, id est pecuniā numero, & mutuo, Plautus in Asinaria sic ait: *hodie me orauit Argyrippus vt sibi amenti facerem argenti copiam*. Et facere cōtractum re, id est numeratione, exponit text.in l.certi condictio.§.1.ff.si cer.pet.& facere mutuam pecuniam est numerare, vt idem.

Facere contractum re.

Facere verbū iudicādi causam complectitur. Facere iudicium. *Iudicandi*. Quartò facere verbum iudicandi causam cōplectitur: vt eum dicimus factum esse eius iudicium, secūdum Alciat. vel potest dici facere iudicium est iudicare, vt Plinius, Si verum facere iudicium volumus.& Cic. vt primum iudicium per ætatem facere potueris. Hier.c.22. facite iudicium & iustitiam, & liberate vi oppressum de manu calumniatoris. vnde Regum est officium facere iudiciū & iustitiā, c.Regum, 22.q.5. inde Galli dicunt *faire iustice pour iuger*. Censuram vini in epulis Regis facere, est gustare, probare & quod vulgo dicimus. *faire l'espreuue & l'essay*.

Facere, ambulandi causam continet. *Ambulandi*. Quintò verbum facere ambulandi causam continet:

Iter facere & agere. continet . vt iter facere ambulare est l.3.§.eod. l.heres absens.§. proinde. ff. de iud.l.1.§.1. de iis qui deiec. ibi, quia iter facientibus prospicitur,l.eum in plures. §. vehiculum. loca. l.3.§.sed si ex improuiso, de re milit.l.eius. in fin. ad municipa.l.1.§. Iulia. de itin.actúque priua. Et interdum dicit Iurisc.iter agere pro ambulare, in l.vnic.ff.fur.aduersus nautas. Interdum iter facere est viam construere, de nouo facere, vel præparare viam,qua ambulari possit *fai re chemin*,in l.si iter legatum sit, quo nisi opere facto iri non possit,licere fodiendo substruendo iter facere,Proculus ait.ff de seruit.& melius in l.si partem.ff.qui mad. serui. amitt. Et hæ sunt quinque significationes exempli gratia à Iurisc. descriptæ,quibus non erit alienum aliquot alias subnectere huius verbi phrases, & ordinem literarum sequendo faciliotis doctrinæ causa.

Abortum facere. Primò ABORTVM facere, est puerum ante tempus eiicere,l.3. in fin.ff de statulib. Et quomodo puniatur abortum faciendo, docet text.in l.si quis aliquid.§.qui abortionis. ff. de pœn.

Accipientis facere. Accipientis facere,est transferre dominum in accipientem, l. eius.versic.& si tibi in hoc dederim nũmos vt eos Stycho eredas, deinde mortuo me ignorans dederis, accipientis non facies.ff.si cert.peta.l.3.§. subtilius.de condict. cau. data.l.1.ff. de dona. nempè si quis rem alienam donat eam accipientis non facit,l.si tibi. ibidem.l. si peculium. §. 1. de statulib. l. adhue.§. 1.ff. de vsufr. ibi, nihil facit accipientis.& quando quis commodat, non facit rem accipientis,l.1.ff. de preca.& si pupillus soluat,non statim pecunia fit accipientis,l. quod si fortè.in fin.ff.de solu. Actoris vsumfructum facere tenetur dominus proprietatis,dãdo seruum pro noxa. licet ipse fructus non habeat,l. si ex duobus. in fi.ff.de noxa.l.bonæfidei.ibi,non facit quidem actoris.ff. de noxal.Et quia exempla hic multa sunt, non adducam, propter breuitatem,Iurisc.verba.

Acceptam facere stipulationem. Acceptam facere stipulationem, est eam remittere, l. 2. §.aliud.ff.de dona. vel accepto facere, est pro recepto habere, l.sane. ff. de acceptil.l.quod stipulatus. de solut.

Acceptum debitum facere. Acceptilatio. Acceptum debitum facere , est illud remittere, & pro accepto habere,ac debitorem liberare. inde Acceptilatio liberatio est per mutuam interrogationem, qua vtriusque contingit ab eodem nexu solutio, l.1.ff.de acceptil. l. cum decem.§.fin.ff.de solut. dixi abundantius in l.aliud est capere.§. eod.

Acetũ facere. Acetum fecerit, notum est,l.si seruus. §. eum qui spurcauit, vel effudit, vel acetum fecit.ff. ad leg. Aquil.

Accessionẽ seu decessionem facere. Accessionem vel decessionem facere, est augere,vel diminuere,l. vicinus. in fin.de aqua plu. arcen.

Actionem tẽporalẽ facere. Actionem temporalem facere, notum est,l.1.§. merito. ff. quando de pecul.actio est annal.

Adulterium facere. Adulterium fecerit, id est commiserit,l. denuntiasse. §. quid tamen.ff.de adult.

Agendi potestatem facere. Agendi potestatem facere, id est facultatem præbere & concedere agendi, l.3.§.si plures.ff.de sepul.viol.l.1.§.item si quis. ex quib. cau.maior.l.ait prætor. in fin.ibid.

Appellationẽ facere. Appellationem facere, est appellationem emittere, appellare,l.1 ff.an per alium eau.appel. reddi possint.

Aquarios sulcos facere. Aquarios sulcos facere,est sulcos parare ad aquam fluẽdam,l.1.§.de eo.ff.de aqua pluui. arcen. l.vicinus. ibidem.

Artificem facere. Artificem facere, est docere artificium, l. quod si artificem fecerit. ff.de rei vindic.

Argentariam facere. Argentariam facere , est officium seu artem argentarij & vsuram exercere,l. prætor. §. sed & si seruus.ff.de eden. Elucidaui in l.boues.§.fin.§.eod.

Artem ludicram facere. Artem ludicram facere,est illam exercere artem,l.quædam.ff.de pœn.l.athletas. de iis qui not.infa. §. designatores vbi quod dicit facere,postea exercere. l. lege Iulian. §. hoc capite.ff.de rit.nupt.l.qui iudicio.de accus.Et ars ludicra est ars histrionica,scenica.Ludicrum etiam potest dici quodcunque ioculare ac lusorium.

Ars ludicra. Ludicrum.

Beatũ facere. BEATVM facere, beare est,l. bonorum appellatio. suprà eodem.

Balneatorem facere. Balneatorem facere, l.sed & si quid.1.§.1.ff.de vsufr.ibi mancipiorum quoque vsufructu legato non debet abuti, sed secundum eorum conditionem vti.nam si librarium rus mittat & qualum & calcem portare cogat, vel histrionem balneatorem faciat,vsufructuarius debet vti vsufructu histrionis ad ludos : & tamen si eum facit balneatorẽ balneorum,videlicet magistrum & rectorem, quibus balneis est omnino alienus, certè abutitur vsufructu.

Bonum seruum facere malum, est illum corrumpere,l. 1. §. penult.de seruo corrupt.

Calix diatretus. Calicem diatretum facere, est calicem conflate. diatretum, foratile, pertusum, tornatile, aut torno factum exponit Bud. in l.si seruus.§.si calicem.ff.ad leg. Aquil.à verbo τιτράω,quod per foro & pertundo significat. Inde calices diatreti, cælati & tornatiles vocantur, licet gloss in d.§. si calicem. exponat facere pro refic ere, cum longè aliud sit facere quam reficere,l.3. §. pen.ff.de iti.: ãctuque priua.

Cautionem facere. Cautionem facere,cauere est cautionem præstare , l. minor.ff.de minor.ibi, & cautionem eidem debitori quasi creditæ pecuniæ fecerat.

Certam condemnationem facere. Certam facere iudex debet condemnationem , id est certam sententiam proferre,l.in summa.§.1.ff.de re iud. §. curare.de act.in Inst.& in rub. C.de sent.quæ fine cer. quanti.vel in iudic.vel extra iudicium.l.1.de abigeis.ibi,de quorum proprietate faciebat controuersiam.l.si fiscus. de iure fisc. l. non distinguemus. §.illud.de arbit.

Certiorem facere. Certiorem facere est certum aliquem reddere , & illi actum notificare,l.qui absenti. in princ. ff. de acq.poss. ff. & l.si de eo.§.seruum. ibidem,l.ancillam, pro suo, l. stipulatio ista. de verb.oblig. in prin.& §.1.& l.ratum.de solut. Et quod Iurisc. alibi dicit certiorare.in l.3.§.& si heres.ibi, patrem debuit certiorare.ff.de minori.& in l.item veniũt. §. petitam. de pet.here.l.si fideiussori.1.manda. Et Iurisc. alibi dicit certiorari,in l.voluit.ff.de interrog. acti. & in l. iusiurandum & ad pecunias.ff.de iureiur. & in l.1 in fi.de actio. empti.

Clam facere. Clam facere est furtim facere,secrete,l. 2 §.si in re. ff.vi bon.rapt. iuncta. l.facienda.arbor.fur.cæsa.

Collegium facere. Collegium facere tres Neratius existimat,in l.Neratius §.eod.ibi exposui.

Contumeliam facere. Contumeliam facere, id est iniuriam inferre,l.litigatores.ff.de arbit.

Conditionem meliorem facere. Conditionem meliorem facere,id est afferre meliorem conditionem, l.1.& 2.ff.de in diem adiect. vbi in vna lege est vnum,& in altera est aliud. exposui suprà nomen conditionis in l. conditionales.

Conditionem deteriorem facere. Conditionem deteriorem facere,est præiudicium afferre,l.1.§.1 ff.de separa.

Constitutio facit ciuem, id est lex efficit, seu reddit ciuem,l.in bello.§ manumittendo. ff. de capt.

Constitutionẽ rerum suarũ facere. Constitutionem rerum suarum facere, id est constituere res suas in aliquo loco,vbi esse velit , l.in lege censoria. §. eodem.

Creditam facere pecuniã. Creditam facere pecuniam, est facere vt sit mutuum. l. si socius.ff.si eert. pet.ibi,secus si propriam pecuniam dederit, mutuam omnimodo pecuniam creditam facit.

Crimen peculatus facere. Crimen peculatus facere, id est crimen peculatus committere,l.sacrilegij.2.§.eod. cap ff.ad leg.Iul.pecul.ibi,non solum pecuniam publicam, sed etiam priuatam crimẽ peculatus facere,si quis quod fisco debetur, simulans se fisci creditorem accepit quamuis priuatam pecuniã abstulerit.

Conuitium facere. Conuitium facere est iniuria quem afficere : vt declarat Iurisc. in l.item apud.§ fecisse conuitium non tantum is videtur, qui vociferatus est : verum is quoque qui concitauit ad vociferationem alios, vel qui submisit vt vociferentur. ff. de iniur.& l. si plures. ibidem.

Copiã describendi facere. Copiam describendi facere,id est facultatem scribendi concedere,vt exemplum habere possit,l.1.ff. de eden. ibi, edere est etiam copiam describendi facere.

Copiam sui facere. Copiã sui facere,est se exhibere, & apparere,& occursum creditoris euitare.Cuius contrarium est latitare,l.Fulcinius §.illud sciendũ.cum §.latitare.ff. quib. ex eau.l. 1.§. ad,ũdi.ff.quando appel.sit.l.si legatario.de fideic.liber.ibi, copiam

copiam sui non faciunt.l. eũ qui.2.ff.de priuil. credi.& alibi pro eo Iurisc.scribit copiam sui præstare,l.1.in princip. ff. de requir. re. & sui potestatem facere in l. mora ff. de vsuris.

Contra legem facere. Contra legem facere, est facere id quod lex prohibet,l. contra legem.ff. de legi.Bald.& alij in l.non dubium.C.illo tit.& aduersus edictum dicit text. in l. si opus nouum. ff. de noui oper. nuntia, & contra edictum l. ædibus. ibid. & l. prætor.§.1.ibid.l.2.ne quis eum contra testam. face. Et alia videte in l.cum in testamento.ẽ.eod.

Controuersiã facere. Controuersiam facere est litem mouere,seu quæstionẽ, l. diui fratres.§.1.ff.de liber. eau. l. permittendum. si pars hered. petat.l.3.§. hoc interdictum. vti possi.l. 3. Iulianus. de liber. exhib. quicquid ibi dicat gloss.vbi dicit excipiendo, facere ibi controuersiam. quod non est verum: quia pater agebat interdicto de liberis exhibendis, & filium in potestate dicebat: filius autem excipiebat,& sic pater mouebat controuersiam experiendo. Si verò simpliciter dicatur facti specie citata, controuersiam facit, id est dubium est, & dubitationem facit.

Comparationẽ facere. Comparationem tutoris vel pupilli debitoris fecisse, id est similitudinem, l. Stichum.§.si mandato.ff. de soluti. ibi, & ad hoc pertinet tutoris vel pupilli debitoris non fecisse comparationem.

Damnum facere. DAMNVM facere, est damnum sentire,pati, l. Proculus. ff.de damno infe.ibi, quia non debebat videri is damnum facere qui eo veluti lucro quo adhuc vtebatur,prohiberetur: multumque interesse vtrum damnum quis faciat, an lucro quod adhuc faciebat vti prohibeatur.Vel est damnũ dare,l.quantæ.ff.de publica.ibi, item si damnum per iniuriam fecerit. & l.nemo damnũ facit nisi qui id facit quod facere ius non habet.de regul.iur.l.si seruus.§.si quis alteri damnum fecerit,quid vsserit.ad leg.Aquil.

Debitum suũ facere. Debitum suum facere,est id quod est ei debitum recipere.l.quod autem.§.sciendum.ff.quæ in frau.cred. vbi glo.

Debitorem facere. Debitorem facere est debitorem constituere,acquirere sibi debitorem, l.nuda ratio non facit quem debitorem.ff. de dona.

Deductionem facere. Deductionem facere ex mercede,id est de mercede deducere,l.habitatores si non paulo minus commode aliqua parte cœnaculi vterentur, statim deductionem ex mercede facere oportet.ff.loca.

Demonstrationem facere. Demonstrationem facere, est demonstrare & ostendere,l.de pupillo.§.qui nuntiat.ff.de noui ope.nunt. Et ideo Latine vti possumus,demonstrationẽ facere,pro eo quod nostri dicunt,*faire veuë*:& Budæ.in rem præsentem venire dicit:sed istud est proprius:quia in rem pręsentem quis venire potest, & tamen demonstrationem non faciet.d.l.de pupillo.§.1.vnde verba Iurisc.hoc demonstrant sic inquiẽris:Qui nuntiat,necesse habet demonstrare in quo loco opus nouum nuntiet,scituro ei cui nuntiatum est,vbi possit ædificare,vbi interim abstinendum est.Totiens autem demonstratio facienda est, quotiens in partem fit nuntiatio. Cęterum si in totum opus fiat,non est necesse demonstrare.facit l.in actione.ff.de furt.facit l.sed si communis.in fi. ff.de contrah.empt.

Desertorem facere. Desertorem faciebat edictum Germani Cæsaris militẽ qui diu abfuisset,id est constituebat,discernebat,l.qui cum vno.§.edictum.ff.de re milit.

Deteriorem facere. Deteriorem seruum facere,est illum corrumpere,peiorem reddere,l.1.de seruo corrupto.idem in prædio,in l.cũ marius.de pactis dotalib.ff.dicam in verbo meliorem.

Detrimentum facere. Detrimentum facere,quando respicit agentem,significat dare:si respiciat eum cui fit,pati, l.nam & seruus.§.mãdato.de neg.gest. sic dixi de damnum facere,supra.

Dietã facere. Dietam facere,l.si cui.ff.quib. mod. vsusfruct.amit.expone vt scripsi in l.3.ẽ.eod.

Diuortium facere. Diuortium facere, est matrimonium separare,l.3.ff.de pact.dot.l. diuortio.de neg.gest. & l.diuortio facto. soluto matrimonio.

Derogationem facere. Derogationem facere,pro derogare. Bebius in.fin.ff.de pact.dotal.

Dolo facere. Dolo facere est aliquid calliditate & astu agere, l. Aristot.§.fin.ff. de donat. vel malitiose,l.vbi.ff.de edend.inde ait Iurisconsult. eum dolo agere qui petit quod restiturus est,l.dolo.ff.de doli except.l.si finita.§.potest.de damn. infect.& dolo facit quicunque id quod qualibet exceptione elidi potest, petit.l.2.§.& generaliter.ff.de doli except. idem si dicatur dolum facere,l.3.§.si exercitor.ff.de negot. gestor.

Domicilium facere. Domicilium non facit sola domus possessio,id est domus in vno loco possessa non constituit domicilium, l.libertus. §.sola domus. ff. ad municip.lege in l.Censoria.ẽ. eodem.

Dominij alicuius facere. Dominij tui facere, est tibi acquirere dominium, in te dominium transferre.l.si tibi areæ.ff.de præscr.ver.ibi, sed si forte puerum dominij tui fecero, idem se,quod in area, dicturum: quia dominium desinit ad primum dominum pertinere.

Dotẽ profectitiam facere. Dotem profectitiam facit nomen parentis, declaratur in l.5.§.si pater.ff.de iure dot.

Epistolam facere. EPISTOLAM facere notum est, in l.pater.ff.de manumiss.vind.

Erogationem facere. Erogationem facere,id est erogare,distribuere.l.fin.ibi, sed erogationem in honorem filij,cum esset senator,fecit. ff.de petit.hered.

Æstimationẽ facere ex rei veritate. Aestimationem facere ex rei veritate,est verè ęstimare, hoc est eius damni quod apparuerit datum, l.si tertius.§. fin.ff.de aq.plu.arcen.Aestimationem facere,æstimare est, l.cum pater.§.pater qui filio.ff.de lega.2.l.si ex testamento. de excep.rei iud.ibi, quæ earum æstimationem in iudicio fecisset.

Exigi facere. Exigi facere, est procurare vt exigatur. vnde officiales qui tenebantur facere exigi, sunt liberati,si in iudicio petierint,etiam si non exegerint,vt consuluit Soc. cons.151. consideratis. col.pen.in 1.vol.l.periculum nominum.ff.de reb.cred. vbi etiam abunde tractant iurium interpretes.

Familiam facere. FAMILIAM facere,pro constituere.l.detestatio.§.familiæ appellatione vnicus seruus non continetur,nec duo quidem familiam faciunt.ẽ.eod.vbi fusius tractaui.

Famosum facio,id est infamem facio, constituo.l.furti. §.pen.ff.de his qui not.infa.ibi,si te condamnauero, id est condemnatum reddo,famosum facio.

Fortiter facere. *Præpositus Mareschallus.* Fortiter facere est notum, *c'est faire quelque beau acte de prouesse.* vnde si milites latrunculatoris (quem præpositum Mareschallum vulgus vocat) quid fortiter fecerint, inde donari eis solet,l.diuus.circa fi.ff.de bon.damna.& per illum text. interdum vidi à Rege approbatam donationem latrunculatoris, quam fecerat suis militibus de bonis mobilibus cuiusdam magni grassatoris:quia fortiter contra illum dimicauerant,& demum prehenderant.

Foueas facere. Foueas facere quis nõ debet ad capiendos vrsos,lupos, vel alia animalia in itineribus, sed in aliis locis vbi solitæ sunt fieri,l.qui foueas.ff.ad legem Aquil.

Fidem facere. Fidem facere,ostendere,probare,l.ad fidem.ff.de testi.

Fraudẽ facere. Fraudem constitutioni facere est quando saluis verbis legis sententiam eius qui circumuenit, l.contra.ff.de legi.l. 2.in fi.ff.de his qui sũt sui vel alien. iur.vtpote si lege prohibeatur extrahere frumentũ aliquis, & farinam extrahit, is in fraudem legis facit: non intelligitur tamen fraudem legi fecisse is qui rogatus est palam restituere,l.3.ff.de iure fisc.sed fraudem facere est dolum & malitiam committere,de quo in l.1.& per totũ.ff.quæ in frau.cred.facta sunt.

Fugam facere. Fugam facere, fugere est. Vnde si quis in acie prior fugam fecit, spectantibus militibus propter exemplum, capite puniendus est.l.omne delictum. §. qui in acie.ff. de re milit.

Annũ in fuga facere. In fuga annum facere, est stare annum in fuga,l.seruus qui in testamento.§.1.ff.de statulib.

Furem facere. Furem facere est sollicitare, vt fur fiat,l.non impossibile.ff.de pact.

Fossas facere. Fossas facere notum est quid significet in l.vicinus.ff.de aq.plu.arc.l.2.§.proinde & si fossam.Ne quid in loco publ. l.nam & si ramos.§.fi.quod vi aut clam.

Fumū facere. Fumum facere cremando lignum, est fumum emittere, l. carbonum. §. eod.

Funus facere. Funus facere est funus curare, sepelire, l. si quis sepulchrū. ff. de religios. & sumpt. fune. & l. si possessor. ibidem. Declarat lex 2. ff. de in ius voc.

Furtū facere. Furtum facere, furari est, l. quantæ. ff. de public. & in rub. si famil. fur. fec. dic. & l. vnic. fur. adver. nau. & l. si quis in seruitute. & l. serui. ac frequenter in legibus illius tit. ff. de fur. l. si ex causa. §. nunc videndum. de minor. l. si communis. de noxa. l. si seruus. de pign. acti. l. inter. §. pen. manda. furtum faciunt omnes pro numero abactorum, declaratur in l. fin. ff. de abig.

Finem facere. Finem facere est finire, perficere, l. qui aliena. §. 1. ff. de neg. gest. ibi, cum voluntas finem erogationis fecerit.

Fugitiuum facere. Fugitiuum facere est sollicitare vt fugitiuus fiat, l. non impossibile. ff. de pact. facit lex, fugitiuus. §. eod. l. quis sit fugitiuus. de ædil. edict.

Generū facere. Generum facere, est cum datur filia nuptui, & dos. ff. de pact. dotal.

Gratiam iurisiurandi facere. Gratiam iurisiurandi facere, est iuramentum remittere, l. remittit. & l. iurisiurandi gratiam pupillus facere non potest. & l. Labeo. ff. de iureiur. l. fin. ad munic. & an princeps secularis gratiam iuramenti facere possit, scripsi in interpretatione legis, si quis pro eo. ff. de fideiusso.

Gratiam decreti facere. Gratiam decreti facere, idem. in l. 1. §. si quis vltro. ff. de quæst. id est sententiam condemnationis remittere. gratiā dispensationis episcopus super residentia facere poterit, id est de non residendo dispensare, cap. licet canon. in fin. de elect. in 6. & per totum tit. de cleric. non residen. vel gratiam facere alicui de aliqua re, est gratias agere de re illa, vel gratiam facere, est permittere, dare potestatem, & facultatem.

Heredem facere. Heredem facere, est hereditatem alicui acquirere. filius facit heredem suum patrem si fuerit institutus, & dominum seruus, l. qui in aliena. §. interdum. & §. fin. ff. de acq. hered. & procurator Cæsaris miscendo se hereditati opulentæ Cæsarem heredem facit, l. 1. in fin. C. de offic. procura. Cæsa.

Secundò heredem facere est instituere: vt pater fecit filium heredē, l. si seruus. de libet. caus. l. si nepos. de coniungendis cum emancipato liber. l. Lucius. de iure fisc. l. Iul. 2. de iud. ibi, iudicem solum vel ex parte fecerit, l. heredes. §. 1. famil. ercisc. lege, Mæuius. ibidem.

Velut heredem facere. Tertiò velut heredem facere, est bonorum possessorē, vel fideicommissarium vniuersalem constituere, vt prætor facit, l. 1. ff. de possess. hered. petit. ibi, ordinarium fuit post ciuiles actiones heredibus propositas, rationem habere prætorem etiam eorum quos ipse velut heredes facit. & isti non heredes, sed quasi, & in effectu sunt, l. hereditas. vbi scripsi, §. eod. §. quos. de bon. possess. in Instit.

Iactū facere. Iactum facere, est proiicere, iacere, l. 1. & per totum. ff. ad legē Rhodiam, vbi si leuandæ nauis gratia iactus mercium factus est, omnium tributione sarciri debet quod pro omnibus datum est, l. ibidem. Iacturam facere est damnum pati, l. nauis. ff. ad legem Rhodiam, de iact. Illa verba, neque fecisse, significant vt neque in diem in quem constituit fecerit, neque postea, l. sed & si. §. alia. in fin. ff. de constit. pecun.

Impedimentum facere. Impedimentum facere, impedire significat, l. si filius. §. 1. ff. de fideicommissariis libertatibus.

Impensas facere. Impensas facere est impendere, in l. cum postulassem, §. fi. ibi, impensas quas in refectionem fecerim. ff. de damno infecto. l. fin. §. mixta, de muneribus. l. in summa communi diuid.

Impensas in litem facere est in lite impendere, l. actoris. ff. de procura. l. sed & hæ. §. defendere. ibid. impensas superfluas facere in re aliena quis non debet, l. vtiles. in fi. ff. de petit. hered.

Incendium facere. Incendium facere, id est incendere, l. qui cœtu. ff. de vi publ. & l. fin. de incendio, ruin. naufr. Incendiarij de consuetudine Regni non vtuntur gratia, nec comprobatur eis. vide in titu. de incendio & ruina & naufra. Et si gratia incendij arcendi diruta fuerit domus vestra, an vicina teneatur, docet Ioan. Andr. in additio. ad Specul. in tit. de iniur. & damno da. & hos impostores pro deceptoribus vocat Iurisconsul. in l. ob quæ vitia. §. 1. ff. de ædil. edict. vide te in l. sæpè §. eod.

Imposturam facere, pro decipere accipitur in l. 3. idem de crimine stellio.

Illicitam rem facere. Illicitam rem facere, notum est, l. quidam heres. ff. de seruitut. vrbanor. præd.

Ingenuum facere. Ingenuum facere non potest patronus adoptando eum qui fatetur se libertinum, l. fi. ff. de statu hom. nā ingenuus est is qui ex libero & libera natus est. §. 1. de ingen. in Insti. quod non est is qui se vendi patitur: imò homo liber qui se vendi patitur ad pretium participādum, postea manumissus ad suum statum non reuertitur, quo se abdicauit, sed libertinæ efficitur conditionis, l. homo. ff. de statu hom. Controuersia non facit ingenuum eum qui non fuit, l. diui fratres. §. 1. ff. de libe. cau. Et hodie in hoc Franciæ Regno non valeret venditio hominis liberi etiā ad pretiū participandum, propter libertatem quæ in hoc Regno est.

Infamiam facere. Infamiam facere est condemnatum infamem constituere, infamare. l. quid ergo. §. ex compromisso. ff. de his qui not. infam. & infamem non ex omni crimine sententia facit, l. infamem. ff. de pub. iud.

Iniuriam facere. Iniuriam facere, est iniuriam afferre, l. 1. in fi. ff. de seruo corrup. & l. 1. §. 1. nequid in flumi. pub. ibi, ne mutatus alueus vicinus aliquam iniuriam faciat.

Iniustum testamentum facit filius superstes præteritus à patre, posthumus autem testamentum rumpit. l. 1. & 3. de iniust. rupt. irritoque fact. test. Et tunc allegatur, quod eo casu fieri dicitur, cum testamentum non iure factum dicit, quod præteriri non debuerat, vt ibi per totum.

Incrementum facere. Incrementum facere, augmentum. l. 2. §. si indemnitas. ff. de administr. rerum ad ciuita. perti.

Initium facere. Initium facere, incipere, l. 1. §. initium autem fecit prætor. ff. de postul. l. si maritus. in fin. de adult.

Insulā facere. Insulam facere balneariā, *faire vnes estuues*, lege, quidam Iberus. de seruit. vrbanor. prædior.

Intestatum facere. Intestatum facere, est querelam inofficiosi, vel alias testamentum factum annullare, l. posthumus. §. penult. ff. de inoffic. testam. & l. qui repudiant, ibidem.

Irritū facere. Irritas facit lex Iulia repetundarum omnes venditiones locationésve pluris minorísve eius rei causa factas, id est irritat, annullat, l. pen. ff. ad leg. Iuli. repetund. Idem facere, l. vt certo. §. si de me. ff. commod.

Interpretationem facere. Interpretationem, facere est interpretari, l. 1. ff. de orig. iuris. ibi, facturus legum vetustarum interpretationem, interpretaturus leges veteres.

Iudicium facere secundum aliquem. Iudicium secundum aliquem facere, est iudicare pro eo. l. is à quo. 2. ff. de rei vindic. Iudicatum facere quidnam sit dixi in verbo soluendi. §. eod.

Ius facere. Ius facere est constituere, discernere, l. non ambigitur senatum ius facere posse. & l. penult. ff. de legibus. Iure facere est iure agere, l. vt vim. ff. de iustit. & iure.

Inutilem intentionem facere. Inutilem intentionem facere, est propositum & voluntatem agentis irritam reddere, l. penu. ff. commu. præd. Inutilem stipulationem facere, pro irritare, in l. 2. §. ex his. in fi. ff. de verb. oblig. Inutilem actionem facere idem, in l. si cur. §. si procurator. ff. quib. mod. pig. sol.

In plenum nō facere. In plenum stipulatoris hominem facere, l. Neratius. in fin. ff. de condict. indeb. id est non omnino dominium rei transferre: vt si quis seruum debeat, & statuliberum tradat, vel domum debeat, & eam subiectam fideicommisso præstet. tunc in plenum non facit eam stipulatoris.

Iter facere dixi suprà in verbo ambulandi.

Iure meo facere. Iure meo facere tunc dicor quando hoc sine reprehensione facere possum, & pro voluntate. l. Proculus. ff. de damno infe. qua phrasi sæpius Cicero & alij Rhetores vtuntur: & suo iure ac tuo iure iudicatum facere exposui suprà in verb. soluendi.

Libertum facere. Libertum patris facere, & non suum, est patri ius patronatus in libertum acquirere. l. si filiusfa. ff. de bon. liber.

Liberum

Liberū facere. Liberum facere est seruo iure libertatem dare, l. illud. ff. de manumiss. vind. in l. pater ibidem, l. in bello. §. manumittendo. de capti.

Locupletiorē facere. Locupletiorem facere & ditiorem reddere idem est, vt in l. mortuo. ff. de statuliberis, ibi, locupletiorem hereditatem tanta pecunia quantam dare iussus sit fecerit.

Lucrifacere. Lucrifacere pro lucrari, l. naturalem. §. illud. ff. de acq. rer. dom. vbi si bestiam vulneratam eo tempore quo eam persequor alius ceperit, vt eam ipse lucrifaceret, furtum videri nobis eum commisisse, l. fin. quæ in frau. cred. lucrum facere, idem, in l. sicuti. ibi, ita nec lucrum facere. ff. de reg. iur. l. fi. §. plane. de eo per quem fact. erit. l. ergo. §. fi. ex quib. caus. manumit. licet vel non, l. si & rem, in fin. de petit. hered. l. si possessor. de petit. hered. l. electio. de noxal.

Lenocinium facere. Lenocinium facit qui quæstuaria mancipia habet, siue principaliter hoc negotium gerat, siue alterius negotiationis accessione vtatur: vtputa si caupo, stabularius, vel balneator mancipia talia ministrantia habuit, occasione ministerij quæstum faciētia. Et tales hospites omnes qui hoc permittunt notantur infamia, & illorum infinitus est numerus, vt homines ad hospitaudum illic pelliciantur, l. 1. & l. athletas. §. 1. ff. de iis qui not. infam. l. qui iudicio. ff. de accus. l. palam. §. lenocinium. de titu nuptiarum. & per hoc vidi aliquem hospitem reprobatum à testimonio, quia lenocinium fecerat, & fuerat indicatus.

Contra lenocinia facientes.

Litem suam facere. Litem suam facere iudex dicitur cum dolo malo in fraudem legis sententiam dicit, l. si filiusfam. ff. de iudic. l. fin. de var. cogniti.

Lumē facere. Lumen facere est prospectum clarum reddere. l. si arborem. in fi. ff. de seruit. vrba. præd.

Literas facere. Literas facere, l. quidam ad creditorem literas huiusmodi fecit, id est declarauit, scripsit. ff. de constitut. pecu.

Locum facere. Locum facere huic actioni notum est, in l. quod si nolit. §. illud. ff. de ædil. edict.

Maiorē facere. Maiorem facere quid sit declaratur ex adiuncto: vt maiorem aquam facere, augere, domū, vel alia, l. 1. in princip. ff. de aqua plu. arcen.

Manifestum facere. Manifestum facere est explanare, & declarare, l. si pater. 2. ff. de adopti.

Magni facere. Magni facere notum est quid significet, l. obseruare. ff. de offic. procon. ibi. magni enim faciunt prouinciales seruari sibi consuetudinem istam, & huiusmodi prærogatiuas.

Mentionē facere. Mentionem facere, id est exprimere. l. vbi lex duorum mensium fecit mentionem ff. de reg. iur. l. 1. de Publicia. l. si binarum. de seruit. vrba. præd. l. 1. §. 1. commoda.

Metū facere. Metum facere, est metum & timorem inferre, incutere, l. si cum exceptione. §. in hac. & §. eum qui metum fecit. ff. quod metus cau.

Matremfamilias quæ faciant. Matrem familiæ non faciunt nuptiæ, neque natales, sed boni mores. exposui in l. pronuntiatum. §. 1. 3. cod.

Messes facere. Messes facere, est metere, & fruges colligere. l. si vsufructuarius messem fecerit. ff. quib. mod. vsusfr. amit. l. 1. §. hoc autem edictum. ff. de noui oper. nuntia. Quamuis sementem facere pro seminare scribat Titus Liuius lib. 3. belli Punici in fin. & Cato. de re rustica: sementem facito.

Sementem facere.

Mensuram facere. Mensuram facere, mensurare est, l. 1. in fin. ff. de peri. & commod. rei vend. ibi, veteres putauerunt per corbem venditorem mensuram facere.

Matrimoniū facere. Matrimonium facere & nuptias contrahere, idem. l. 2. C. de repud.

Morā facere. Moram facere pro differre, l. lecta. in fi. ff. si cer. pet. Vnde si postquam pupillus ad pubertatem peruenerit, tutor in restituenda tutela aliquandiu moram fecerit, certum est fructuum nomine & vsurarum medij temporis tā fideiussores eius quam ipsum teneri, l. si postea. ff. rem pupilli sal. for. l. 3. §. idem seruus: de statuliber. l. si cum seruum. §. eorum. de fideicommis. liber. l. si pure. & l. si quis rogatus. ibid. l. 3. §. idem seruus. de statulib. l. 2. §. 1. quorum lega. l. pen. de vi & vi arma. l. traiectitiæ. §. de illo. de actio. & obligat. l. si quis arbitratu. l. nemo. 1. in fi. & l. mora. de verb. oblig. l. si à colono. in fin. de fideius. l. impuberem. §. 1. de fal. l. 4. ne quis eum qui in ius. l. si pactus. de pact. l. fi. de arbi.

Morbum facere. Morbum quædam non faciunt in iumentis, quæ in omnibus aliis faciunt: vt si mulus castratus sit neque morbi neque vitij quid habere videtur, l. ædiles. 2. §. sed eum. ff. de ædilit. edi. iuncta l. si seruus seruum. §. & si puerum. ad leg. Aquil.

Munera facere. Munera facere, subire siue exercere, l. 1. ibi, & propriè quidem municipes appellantur muneris participes, recepti in ciuitate vt munera nobiscum facerent. ff. ad munic. l. penult. ibid.

Modū facere. Modum facere, l. 3. ibi, neque enim exaggeranda fuit sententia quæ modum interdictioni fecerat. ff. de decur. id est certum tempus interdictioni præstituerat, & relegationi.

Manu facere. Manu facere, notum est in l. 1. in prin. ff. de aqua plu. arcen. & l. Athenis. ibidem: est manu construere: vnde opus manu factum.

Meliorem, aut deteriorem agrum facere. Meliorem aut deteriorem agrum vel domum facere, est meliorare vel deteriorare, l. 1. §. de eo. de aqua plu. arcen. ff. ibi, sic enim debere quem meliorem suum agrum facere, ne vicini deteriorem faciat. & §. idem ait. ibidem. Meliorare ait iurisconsu. in l. si cuius. alias est l. æquissimum. §. inde est quæsitum. ff. de vsufr.

Monumentum facere. Monumentum facere pro construere, l. hereditas. ibi, si defuncto monumentum conditionis implendę gratia bonæ fidei possessor fecerit. ff. de peti. hered.

Naufragium facere. Naufragium facere est pati naufragium, l. deprecatio. ff. ad leg. Iul. de iact. ibi, domine imperator Antonine naufragium facientes in Italia, &c.

Negotium facere. Negotium facere est molestiam inferre, l. 1. ibi, in eum qui vt calumniæ causa negotium faceret, l. 3. & l. si quis. ff. de calumnia. l. qui iudicio. de accus. Negotium tuum facit ratihabitio, id est constituit negotium tuum esse quod ab initio tuum non erat, sed tui contemplatione gestum. l. si pupilli. §. item quæritur. ff. de nego. gest.

Necessitatem facere. Necessitatem facere, est inducere ad necessitatem: vt si res sit indiuisibilis, vt iudici faciat necessitatem adiudicandi, vni soli totam rem eam adiudicare poterit, l. item Labeo. §. 1. ff. famil. ercisc. l. arbor. §. de vestibulo. communi diuid. §. quædam. de actio. in Instit. §. pen. ff. de offi. iud. ibid.

Nidū facere. Nidum facere auium, pro construere nidum, & nidificare, l. naturalem. §. apum. ff. de acquir. rer. domi. & §. apum. de rer. diuis. in Insti.

Nomina facere. Nomina facere est debitorem comparare & acquirere muruo, aut alias, l. Thais. §. fi. ibi, arcarius probāte domino nomina facit. ff. de fideicommiss. liber. l. peculium. 1. in prin. & l. ex facto. §. plane. 2. de pec. l. nomen. §. 1. de lega. 3. l. 2. de proxenet. ibi, si proxeneta interuenerit faciendi nominis causa, nil facere potest, id est soluere, in l. si decem. ff. de solu. & alias pro subiecta materia, l. nam & maritus. de condict. inde. & superius in verbo, soluēdi explicatum extitit. Vel nil facit ad rem, non pertinet ad rem, non pertinet ad rogatum, id est [illegible], l. de ætate. §. quod autem. ff. de interrogat.

Notū facere. Notum facere est certiorem facere, l. Lucius. & l. ad eum. ff. de dona. ibi, hac epistola manu mea scripta notum tibi facio.

Notionem facere. Notionem facere, cognitionem præbere, l. si qui separatim. §. 1. ibi, quorum singulæ notionem Principis non fatiunt. ff. de appel.

Nouum opus facere. Nouum opus facere, est de nouo ædificare, l. 1. §. inde. & l. non solum. in princ. ff. de no. ope. nuntia.

Nummos tuos facere. Nummos tuos facere, est nummorum dominium in te transferre. l. 3. §. penul. ibi, nam & cum tibi nummos meos quasi tuos do, non facio tuos. ff. de condict. cau. da.

Nuptias facere. Nuptias facere consensum, non concubitum, ait l. nuptias. de regul. iur. id est consensu contrahitur matrimonium, non coitu, cap. sufficiat solus coniungendorum consensus. 27. quæst. 2. l. quid ergo. §. prætor. de his qui not. infam. l. Nepos Proculo. ibi, putasne nuptiis factis. supra cod.

Offerentis rē facere. OFFERENTIS rem facit, qui agẽs commodati æstimationem litis suscepit, l. si vt certo. §. 1. ff. commo.

Opus facere. Opus facere est construere, l. si finita. §. sed cum locus. ibi, non erit necesse ibid. opus facienti de alio vitio satisdare. ff. de damno infect. l. 1. §. Neratius. de aqua pluuia arcend. & l. quanquam. & l. is cum quo. ibid. l. fi. de interdi. l. 3. §. opus. de aliena. iudi. Opus publicũ facere, in l. si sponsus. §. cæterum. de dona. inter vir. & vxor.

Ordines facere. Ordines tres facere, constituere tres ordines, l. 1. in prin. & §. vt in initio tres ordines prætor facit. ff. de postul. *il a fait trois degrés.* Et ordines facere notum est, in l. ædiles. 1. ff. de ædil. edict.

PACTVM facere pro pacisci, l. cum dos filiæ nomine datur, optimum est pactum conuentum eum vtroque genero facere. ff. de pact. dota. & l. fi. ibid. vel pactionem facere, idem. l. falsi. 2. ff. de fal.

Palā facere. Palam facere, publicare est. l. seruus si heredi. §. 1. ff. de statulib. versi. sed si heres. ibi, proscribat aut etiam literis ad eum missis palam faciat. l. vnius. §. fin. de quæst.

Partē facere. Partem facere dicitur is qui in parte computatur, & facit vt collegatarius vel coheres non totum habeat sed partem: licet interdum non admittatur ad partem is qui facit partem, vt in l. planè. 1. §. si coniunctim. & l. huiusmodi. §. si Titio. 2. ff. de lega. primo. Vnde Iurisconsult. ait, si ex tribus filiis vnus ab hostibus captus sit, duobus qui sunt in ciuitate bessis bonorum possessio competit. Idẽ est in posthumo. nam quamdiu posthumus speratur, in ea causa est vt partem faciat. l. 1. §. 2. de bono. possess. contra ta. Et liberi qui contra tabulas habere non possunt, nec partem faciũt, si per alios committatur edictum, l. si post mortẽ. §. liberi. ibid. Et partem non facit hereditas eius quæ nondum est, l. si seruus cõmunis. 2. de stipul. seruo. ff. l. Papinianus. §. quoniam. de inoffi. testa. declarat Zasius in intellec. tit. nost.

Pauperiem facere. Pauperiem facere, est damnum dare. ff. si quadru. paupe. fecis. dica. & in Instit. illo tit. superius scripsi damnum facere.

Paria facere. Paria facere quid sit declarat Iurisconsul. in l. Stycho. in fi. ibi, rationes reddiderit, pariáque fecerit. ff. de statuli. vt paria fecisse dicatur, qui quantum accepit tantum exposuit. alibi exposui.

Peculiū facere. Peculium facere, l. non statim. ff. de pecul. ibi, non statim quod dominus voluit ex re sua peculij esse fecit peculium, id est non est res statim peculiaris vt dominus vult.

Probè facere. Probè facere elucidatur in l. de pollicitationib. in princ. ff. de polli. & hoc est planum.

Peiorem rem facere. Peiorem rem facere, & deteriorem, idem. l. 1. §. rectè. ff. vsufruc. quemad. caue. scripsi sup. in verbo deteriorem, & in verbo meliorem.

Pecuniā creditam facere. Pecuniam creditam facere est mutuum verum constituere; vtpote si quis suam pecuniam mutuat, facit illam creditam: si alienam, non facit illam creditam: quia alienationem rei non suæ non habuit, l. si socius. ff. si cert. pet. & per totum tit.

Periculum suum facere. Periculum suum facere dicitur quando res periculo illius perit, l. tutor qui repertorium. §. si tutor. ff. de administra. tut. ibi, si tutor cessauerit in distractione harum rerum quæ tempore depereunt, suum periculum facit. l. si seruus seruum. §. si calicem. ff. ad leg. Aquil. Lucas de Penna in l. iudicibus. C. de cur. pub. lib. 12.

Perpetuam facere stipulationem. Perpetuam facere stipulationem notum, in l. si quis solutioni. in fi. de vsur. ff.

Piraticam facere. *Pirata.* Piraticam facere, prædari est propriè in mari, l. seruus. ibi, seruus piraticam fecisset. ff. de actio. & obligat. Pirata enim, qui in mari prædatur, & Græcè λῃστής, prædo Latinè dicitur.

Possessorem facere. Possessorem facere declaratione non indiget, l. de pupillo. §. meminisse. ff. de noui oper. nuntia. ibi, cæterũ operis noui nuntiatione possessorem eum faciemus cui nuntiauerimus. l. plus est. S. eod.

Potestatē sui facere. Potestatem sui facere, in l. neque infantes. ff. de fideicommiss. liber. dicitur qui id agit vt aduersarius eius sui copiam habeat, l. 2. ff. quib. ex cau. in possess. eat. l. pridie. de feriis. l. is cuius. si serui. vindi. S. dixi in verbo, copiam sui facere.

Potestatem cõducendi domum facere. Potestatem conducendi domum facere, est dare facultatem domus conducendæ, l. quod si domus. ff. loca. ibi, idẽ iuris esse si potestatem conducendi habeat, vt pretiũ conductionis præstaret dominus. sed & si locatur conductori potestatem conducendæ domus non fecisset, & is in qua habitaret conduxisset, &c. Potestatem facere tollendi rẽ suam, est concedere vt rem suam tollat, l. ratis. de incend. ruin. nauf. Potestatem describendarum tabularum facere, in l. sacrilegij. in fi. ff. ad leg. Iul. pecul. l. qui repudiantis. ff. de inoffic. testa. pro eo quod diximus supra copiam describendi facere. Potestatem facit lex, id est permittit, l. fi. ff. de colleg. illici. ibi, his autem potestatem facit lex pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. lege 1. §. eleganter. de libe. agnos. l. filij. §. primi operis. ad municip.

Potestas describendarum tabularum.

Potestatem agendi facere. Potestatem agendi facere, est permittere vt quis agat, l. 3. §. 1. ff. de sepul. viol. ibi, potestatem agendi faciam. l. & si post tres. si quis cauti.

Pratū facere. Pratum facere, de nouo pratum constituere, l. 3. §. si vicinus qui aruum solebat certo tempore anni irrigare, pratum illic fecerit. ff. de aqua plu. arcend.

Prægnantem equam meam equus tuus fecit, meum esse partum non tuum asserit text. in l. idem Pomponius scribit. ff. de rei vindic.

Pretiū facere. Pretium facere, pro constituere, æstimare, l. arbor. §. de vestibulo. ff. cõmu. diuid. ibi, quod de vestibulo liceri cogitur, necesse habet interdum totarum ædium pretium facere, si alius aditum non habeat.

Præsentiā facere. Præsentiam facere periculosam venienti, elucidatur in l. 2. §. pen. ff. si quis cauti. & permissam rem facere in l. quidam. ff. de seruit. vrba. prædi.

Præcisiorem se facere. Præcisiorem se facere, id est duriorem & intractabiliorem se præbere, præstare. l. qui cum vno. §. non omnis. ff. de re mil. & ibi Budæ.

Pretiosiorem rem facere. Pretiosiorem rem facere, est eam meliorem reddere, l. ait lex. §. in summa. ff. ad legem Aquil. l. si non sortem. §. libertus. de condict. indeb. scripsi supra in verbo, meliorem.

Procuratorem facere. Procuratorem facere, pro constituere, create, l. Lucius. 2. ff. de adminis. tut. & in tit. ff. de procura. & procurator. ad actionẽ factus, id est agendũ, l. sed & si. ff. de pact.

Proprium seruum facere. Proprium seruum facere Titio, est dominium transferre in Titium, l. in bello. §. rursus. ff. de capt. ibi, nisi constitutio eum proprium fecisset, vsucapi potuisset.

Promissa facere. Promissa facere, est satisfacere conuentis, & adimplere quod promissum est, vt docet Cardin. Adria. de sermone Latino, vbi alias phrases ad rhetores pertinentes adducit.

Propagationes facere. Propagationes facere, l. si in lege. §. si domus. in fin. ff. loca. ibi, vt opus aliquod efficerent, vel propagationes facerent, id est ampliationem, vt dilatarent, protenderent.

Quæstum palam facere. QVAESTVM palam facere dicimus non tantum eã quæ in lupanari se prostituit: verum etiam si qua (vt solet) in taberna, caupona, vel qua alia pudori suo non parcit, l. palam. in princ. ff. de ritu nuptia. lege, in liberæ. & lege, stuprum. ibid. alia videte in lege, palam. S. eod.

Quæstionem facere status. Quæstionem facere status, est controuersiam super statu mouere, l. cui necessitas. in fin. ff. de libe. cau. vbi dicitur, tutores pupillorum quorum tutelam & res administrauerunt, postea status quæstionem facere non possunt. facit lex fin. in prin. ff. de excep. rei iudi. aliter accipitur in l. plures. ff. de damno infect. & quæstionem facit, id est dubitationem, pro dubitatur, l. penult. ff. de plagi.

Quatenus facere potest. Quatenus facere potest, id est quatenus facultates patiuntur, l. si quis crediderit. vbi Iurisc. exponit, ff. de pact. & in l. sunt qui. cum l. seq. ff. de re iud.

RAPINAM is facere dicitur qui per vim seu cum furore & festinantia aliquid aufert in l. penul. §. matre, ff. de lega. 2. & per totum tit. vi bon. rap.

Rem facere ad alium peruenire.

Rem facere ad aliũ peruenire clarum eſt, in l. Iulianus. §. ſi quis rem fecerit ad alium peruenire, videtur dolo malo feciſſe. ff. ad exhib. dixi ῑ. dolo facere.

Rem meliorẽ facere.

Rem meliorem facere, eſt meliorare, meliorem reddere, l. in fin. ff. de minor. vt ſupra dictum fuit in verbo, meliorem.

Rem Titij facere.

Rem Titij facere, eſt Titio dominium illius rei acquirere: rem meam facere, dominium mihi acquirere: rem ſuam facere, illi rem acquirere. probat Iuriſc. in l. per ſeruum, in fi. ff. de acquir. rer. domi. & ſuos fructus nõ facere, eſt fructus ſibi non acquirere, l. quæſitus. ff. de acquir. rer. domi. l. bonæ fidei. ibid. & nemo commodando rem facit eius cui commodat, l. nemo. ff. commoda. qui in locũ ſuum non alienum mortuum infert, locum religioſum facit: ſecus ſi in alienum, etiamſi vſumfructum habeat, l. 2. in prin. §. ſi vſusfructus. de religi.

Remiſſionem facere.

Remiſſionem facere, pro remittere capitur l. 1. §. ſoluit. ff. quando appel. ſit, Gallicè *renuoyer*.

Reddendi cauſa faciendi verbo continetur, l. faciendi. ῑ. eodem. vbi elucidaui.

Reſtitutionem facere.

Reſtitutionem facere, pro reſtituere. l. item ſi cum exceptione. §. hæc autem actio cum arbitraria ſit, habet reus licentiam vſque ad ſententiam ab arbitro datam reſtitutionem rei facere. ff. quod met. cau.

Retentionem facere.

Retentionem facere, id eſt retinere, l. qui alienum fundum donationis cauſa excolit, nullam retentionem propter impenſas faciat. ff. de donat. l. in hoc iudicium. §. cæterum, communi diuid. vbi primò dicit retinere, & poſtea retentionem facere.

Rectè facere.

Rectè facere, eſt iuſtè & bene agere, l. obſeruare. de offic. proconſ. ff. ibi, rectè autem & ordine faciet ſi edictum deceſſori ſuo miſerit. l. 1. §. rectè. vſufruct. quemad. caue. ff.

Reum facere.

Reum facere eſt accuſare, l. mariti. §. hoc amplius. ff. de adulr. l. 3. §. ſed ſi mulieri. de liber. homin. exhib. vbi non eſt permiſſum mulieri publico iudicio quenquam reum facere, l. 1. ff. de accuſa. Inde factus reus, accuſatus & inter reos receptus, l. is qui reus factus eſt. ff. de public. iudic. l. ſciendum. ibidem, reum facere, in l. hi tamen in fin. de accuſat. & plures reos facere eſt plures deferre, accuſare, poſtulare, l. diui. de accuſat. & reum falſi facere, & falſi accuſare, l. penult. ff. ad Turpill. vel reum facere, eſt obligare, l. 1. §. exceptiones. ff. quar. rer. actio non datur.

Reum falſi facere.

Securum facere.

S E C V R V M facere debitorem, eſt dare fideiuſſorem, vel pignora, l. 1. ff. qui ſatiſda. cogan. Elucidaui in l. ſatiſdationis. ῑ. eod.

Seruas facere ædes.

Seruas facere ædes, eſt ſeruitutem ædibus imponere, l. ſi in venditione, & l. qui per certum. ff. commu. prædio.

Seruum prædium facere.

Seruum prædium facere, l. ſi tibi. ff. de actio. empt.

Seruum facere redimentis.

Seruum facere conuentio priuata non poteſt, l. conuentio. ff. de liber. cau. declarat l. liberos. C. illo tit. Seruum facere redimentis, id eſt redimens ſit ſerui dominus, l. in bello. §. ſi quis ſeruum. ff de capti.

Sacra facere.

Sacra facere pro exercere, adminiſtrare ſacra, l. 2. ff. de in ius vocan. vbi non poteſt quis citari dum ſacra facit.

Sacrilegium facere.

Sacrilegium facere, eſt committere, perpetrare. 2. de condict. cau. da.

Saluas ſuas res facere.

Saluas ſuas res facere notum eſt, l. ſeruare. §. nunc videndum, verſic. proinde. ff. commun. prædior.

Sibi facere.

Sibi facere videtur qui non operas eius locauit, ſed opus quod conduxit expediit, l. plenum, in fin. ff. de vſu & habita.

Solemnia facere.

Solemnia facere eſt iuris ſeruare ſolemnitatem, l. qui ſuſpectum, in fin. ibi, milites ſolemnia ſi non fecerint poſtea non audiuntur. ff. de appel.

Stipulatoris hominem non facere.

Stipulatoris hominem non facere, eſt ſi quis debeat hominem, & liberum vel ſeruum alienum dederit: ſed non in plenum ſtipulatoris facere, eſt ſi debeat quis hominem. & ſtatuliberum dederit: tunc quia liber homo eſſe debet adueniente conditione, ideo non plene ſtipulatoris fit, cum poſſit euinci, l. Neratius. ff. de condict. inde. Dictum fuit ſupra accipientis facere.

Sponſionem facere, pro ſtipulari, l. in quibus rebus ex lege Titia & Cornelia etiam ſponſionem facere licet. ff. de alea. vbi Budæ. explicat. docui in l. ſponſio. ῑ. eod.

Sterquilinium facere.

Sterquilinium facere eſt locũ & receptaculũ inſtruere ad ſtercora, & alia purgamenta recipienda. Alfen. in l. ſi quando. §. fi. ff. ſi ſerui. vindi. ibi, ſecundum eius parietem vicinus ſterquilinium fecerat, ex quo paries madefiebat.

Sterquilinium.

Sterquilinium eſt locus ſtercoribus plenus, vulgò *vn fumier*: vel ſtercoris receptaculum, vt docet Cepol. in tract. de ſeruit. vrba. prædi. c. 18. rubr. de ſterquilinio.

Stellionatum facere.

Stellionatum facere eſt crimen ſtellionatus perpetrare, committere, l. 1. in fin. ff. de pignora. actio. ibi, præter ſtellionatum quem fecit.

De ſtellionatus crimine.

Stellionatus crimen cõmittit qui rem duobus vel vendit, vel promittit, vel in ſolutum dat: vel qui merces ſupponit, aut corrumpit: & vt generaliter dixerim, deficiente titulo criminis, hoc crimen locũ habet: nec eſt opus ſpecies enumerare. Quod enim in priuatis iudiciis eſt de dolo actio, hoc in criminibus ſtellionatus perſecutio, l. 3. ff. de crimin. ſtellion. hoc crimen à Stellione dicitur: ſcribit gloſ. in l. 2. ibi, ſtellio autem lacerta eſt multis coloribus decorata & varia: ſic hi qui notantur hoc crimine varij ſunt, vt in exemplis ſupra poſitis. Et ſic à varietate cognoſcitur hoc crimen, ſicut is qui pluries reſignat, vt docui in praxi beneficiorum in 3. parte. Alciat. lib. 1. parergon, cap. 46.

Suam rem facere.

Suam rem facere, eſt ſibi rei dominium acquirere, & propriã ſibi reddere, l. ſed & ſi rem. ff. quæ in fraud. cred. l. ſi ego. de negot. geſt.

Suos fructus facere.

Suos fruct. facere notum eſt, in l. qui ſcit. ff. de vſur.

Suſpectum facere.

Suſpectum facere tutorem, eſt illum ſuſpectum accuſare, & detegere, l. etiam. ff. de adminiſt. tutor. l. impuberibus. de ſuſpect. tut. l. 1. §. ſi quis ſuſpectum. ff. quando appel. ſit, l. fin. rem pupilli ſal. fore. & l. qui ſuſpectum. de appel.

Sumptus facere.

Sumptus facere in re, eſt aliquid in re erogare, & expendere, l. Ariſtor. §. fin. de donat. l. ſi quis ſepulchrum. §. prætor ait. ff. de religi. & ſumpt. funer. l. 1. C. de ſuſcepro. lib. 11. l. venditores. ff. de verb. obligat. Et ſumptum facere in negotiis publicis, eſt expendere aliquid pro negotiis publicis, l. ſicut, quod cuiuſque vniuer. no. ff. l. ſi cùm mihi. de dolo. l. ſi quid poſſeſſor. §. penult. de petit. hered. Societatem facere, coire ſocietatem, contrahere, l. ſi duo. ſi quis iurauerit. ff. de iureiuran. iunctis lege. 1. & 3. & l. coiri. cum aliis multis legibus. ff. pro ſocio, l. contrahere ſocietatem, lege ſocietas contrahitur, pro ſocio.

Tollendi poteſtatem facere.

T O L L E N D I poteſtatem facere eſt permittere tollere, in l. hoc amplius. §. Neratius. ff. de damno infect. ibi, Neratius autem ſcribit ſi ratis in agrum meum vi fluminis delata ſit, non aliter tibi tollendi poteſtatem faciendam, quam ſi de præterito quoque damno cauiſſes mihi.

Teſtamentum facere.

Teſtamentum facere, teſtari eſt, l. tam is. ff. de donat. cau. mor. l. hereditate. §. quid autem, & l. fin. de caſtren. pecu. l. parricidij. de parricid.

Trãſactionem facere.

Tranſactionem facere pro tranſigere capitur. l. cum hi. §. qui tranſigit, & l. controuerſia. ff. de tranſact.

Tumorem facere.

Tumorem facere, l. ſi ſeruus. § rupiſſe. ff. ad leg. Aquil. ibi, rupiſſe autem vtique accipiemus qui vulnerauerit, vel virgis, vel loris, vel pugnis ceciderit, vel telo, vel quo alio ſciderit alicui corpus, vel tumorem fecerit: notum eſt tumorem pro inflatione accipi.

Vaſa facere.

V A S A facere, eſt vaſa conflare, & formam illis dare, l. adeo. §. cum quis ex aliena materia. ff. de acqui. rer. domi. vbi quod in principio dicit facere, in fin. conflare ſcribit. Et ſic pro eodem docet capi.

Verba facere.

Verba facere, loqui, l. ſeruum. §. publicè. ff de procurat. ibi, vbicunque itaque abſens quis dãnari poteſt, ibi quemuis verba pro eo facientem, & innocentiam excuſantem, audiri æquum eſt. Et ſignificat ibi loqui vel defendere, l. ſi dolo acciderit eius qui verba faciebat pro eo, qui de libertate contendebat.

Verboſos commentarios facere.

Verboſos commentarios facere, eſt rem prolixè tractare, l. 1. ff. de orig. iur.

Ventrem facere.

Ventrem facere dicitur paries, qui ſe extendit in aliquem

quem locum,& in vicini domum semipedem vel amplius procumbit, l.si quando. ibi, qui ventrem faceret, vt in vicini domum semipedem & amplius procumberet. ff. si serui. vindic.

Vim facere. Vim facere, est per violentiam aliquid moliri, l.si in meo.ff.de aqua plu.arcen.l.1.§. hæc actio. ne vis fiat ei, l. sic stipulatus sum.de verbor obligat.& qui vim facit, dolo malo facit, l.2.§.doli.ff.vi bon.rapt.l.penult.de vi priua.l.si quis,cum l.sequen.quod met.cau.

Vitium facere. Vitium facere,est propè corruere,& in ædibus dicitur, l.quod si domus.ff.de loca. & quando domus sic vitiosa est,minari damnum in domum alterius dicitur,l.si finita. §.sed & si.ff.de damno infect. & antequam corruant ædes,necesse est cauere de damno infecto vitium habenti domum iuxta alteram vitiosam & ruinosam,vt declaratur in toto illo titu.

Vmbram facere. Vmbram facere,obumbrare,l.si arborem. ibi,quia vmbram facit.ff.de seruit.vrban.prædior.

Vnitatem facere. Vnitatem facere dicitur terra cum agro meo, quando coaluit cum eo, & vnus efficitur cum eo, l.hoc amplius. §.Alphenus.ff.de damno infecto.

Volūtate mea facere. Voluntate mea facere,est quid agere ex animi mei sententia,& secundum meam voluntatem, l.Lucius.ff.de donat. ibi,idque ex voluntate mea te facere hac epistola notum facio tibi.

Vrinam facere. Vrinam facere est meiere: & qui in lecto facit vitio vesicæ,sanus non est;secus in eo qui vino somnóque pressus, vel pigritia hoc fecerit, l.quæritur. §. item de eo.ff.de ædil. edi.

Vsu facere suum. Vsu facere suum,id est vsucapere, & alterius rem per vsum acquirere, l.1.§.item si quis, & l.item ait prætor.ff. ex quib.cau.maio.

Vtrumque facere. Vtrumque facere exponitur in l.hæc verba,ille aut ille. supra eodem.

Venditionem facere. Venditionem facere,pro vendere,l. in venditione.§.1. ff.de bon.auct.iudi.possi.l.cum multi.si pars hered.peta.

Venenum facere. Venenum facere est illud præparare,l.3.ff.de sicar.vt in re sua facere, l.1.§. cauere.ff.vsufruct. quemadmod. cauc. Quod seruit ad constitutiones procuratorum sic conceptas. Et facere ea omnia is potest quæ dominus in propria persona erat facturus,vt declarat text.in c.fin. de dilatio.l.creditor.§.penult.ff.mandat.

Facere pro commodare. Facere pro commodare exponit Iurisconsult. in l. in commodato. §. sicut.ff.de commoda. facere etiam dicitur qui seruitutem amittit & in fraudem, l.alienationis. ℥.eo.

Factitare. Et factitare, frequēter facere, l.Fulcinius.§.latitare.ff.quibus ex cau.in poss.eat. *Facere dicitur & qui denegat.* Et facere etiam dicitur qui denegat, l.prætor edixit.§.1.ibi,rectius fecerit prætor si huiusmodi actionem non dederit.ff.de iniur.scripsi in interpretatione,l.vnicæ.C.de sentent.quæ pro eo quod inter.facit l.3.§.1.de condict.cau.data.

Facinus. Facinus pro scelere & delicto accipitur,in l.seruus.1.ff. de actiu.& obl g.l.vna.§.fi.nil noua appel.pend.l.3.in prin. de re mili.l.si cum exceptione. §. quatenus. quod met.cau. *Facinus & flagitium quomodo differant.* Sed facinus à flagitio differre tradit diuus August. quod indomita cupiditas ad corrumpēdum animum & corpus suum flagitium vocetur: quod autem quis agit vt alteri noceat,facinus dicitur,vt homicidia,rapinæ, furta. Quandoque facinus pro facto capitur, vt insigne & laudabile facinus: & tunc adiungi solet adiectiuum,quo sæpius rhetores vtuntur.

Iuri prætorem non derogare sua sententia. Notate singulare dictum text in l.1. ff. de feriis, vbi factum prætoris iuri non derogat,si aliter protulerit sententiam quam debeat. Tamen constitutio prætoris iuri bene derogat,l.ius autem ciuile.§.1.ff.de iustit.& iure.Et fecisse dolo malo non tantum is putatur qui suis manibus, vel per suos retinuerit, verum qui alios quoque rogauerit vt eum detinerent.vel adducerent ne iudicio sistat,l.1.§.1.ff. de eo per quem fact.erit.

Stipulationū diuisio. Stipulationum quædam in dando consistunt, quædam in faciendo, l.2.ff.de verbor.obligat.in dando,vt cum decem dari stipulamur. §.1. ibid. in faciendo, veluti fossam fodi,domum ædificari,vacuam possessionem tradi:in non faciendo, veluti per te non fieri quominus per fundum tuum ire,agere liceat,l.vbi §.qui id quod.ff.de verborum obligatio. Videtis per prædicta quomodo verbum facere omnem omnino causam complectatur: igitur non potui tam amplam materiam breui coarctare,vos boni consulite:imò Hebræi omnes actiones opportunas ad præparandum aliquid ad esum, verbo faciendi significant, vt patet in cap.18.Genes.in Græco exemplari.

Conficere pro efficere. Inde conficere pro efficere,vt conficere rationes,l.prætor.§.1.ibi,nam cum singulorum rationes argentarij conficiant, æquum fuit id quod mei causa confecit, meum quodammodo instrumentum mihi edi. & l. argentarius, in fin.princ.ff.de eden. ibi, vt actus sui rationem diligenter conficiant,l.1.de tutel.& ratio.distra.Et falsas rationes confecisse in l.si hominem.ff.manda.quæ est valde singularis,vt fortè super ea conscribam. Conficere negotium, l.mandasti.ff.de negot.gest.

Confectū compromissum. Confectum compromissum, l. si compromissum sine die confectum est.ff.de arbit.

Deficere pro deesse. Deficere pro deesse,cessare,nō habere locum, l.de quibus,de legi.l.2.§.cum in eadem,ad leg.Rhodi.deficit conditio,l.in lege Aquilia,si debetur,l.id quod.de constit.pecu.l.solutum.§.1.de pignor.actio. deficit actio, id est non datur, vel cessat, vel deest, l.1.de instit. acti. Lex facto. §. quid ergo.de pecul.& quoties deficit actio, vel exceptio, vtilis actio vel exceptio danda est, l.quotiens. ff. de præscript.verb.

Deficere quomodo dicātur debitores. Deficere ad subditos relatum. Deficere dicuntur debitores,qui sunt non soluendo,in l.3.§.multa.ff.de iure fisc.inde facultatibus deficiens, in l. cura.ff.de minor.sic bona deficere dicuntur,quando nulla extant,vel etiam in remotis collocata sunt:sicut de debitore dicitur in l.fin.ff.si cert.petat.Ias.& Zas.in l.commodius,in fin.ff.de re iudic. Deficere dicuntur etiam qui ab iis quorum sub imperio sunt desistunt, & in hostium se numerum conferunt: & hi qui deficiunt capite minuuntur,l.amissione.§.1.ff.de capi.deminuit.

Defecti ætate. Defecti ætate dicuntur viri valde senes, qui alterum pedem in cymba Charontis habere dicuntur, & mortui vicini, l.si quis in ingrauescente. § ignoscitur.ff.de Senatusconsult.Silan.

Efficere perfectionem denotat. Efficere capitur pro facere,in l.sciendum, in fi.℥.cod.l. item si obstetrix.§.si seruum.ff.ad leg.Aquil.l item Mela.§. item cum eo.ibid.l.si in re.§.1.de noxal.l.iusiurandum.vlt. de iureiur.l.nos videamus.loca. Et plerique dicunt perfectionem frequentius notare. Vlpia.in l.1.ff.de iusti.& iure sic ait:Bonos non solum metu pœnarum, verum etiam præmiorum exhortatione efficere cupientes. facit l. Aretusa.ibi,incipiente igitur partu existens conditio efficit vt ex libera edatur.de statu homi.l. Barbarius.ibi,seruum liberum effecisset.de offic.præto.l.locus.℥.eod.Aequitas exhibitionis efficit, l. 3. §. interdum. ff. ad exhib. Sepultura vnius non potest plura sepulchra efficere, l.cum in diuersis.ff. de religi. Homo qui se vendidit manumissus efficitur libertinæ conditionis,l.homo. ff. de statu homi.L.iberum est quem efficere sui iuris l.liberum. de adop. l.arrogato. ibid.

Effectus pro vtilitate,virtute & perfectione. Effectus pro vtilitate,virtute,vel pro perfectione,vt illo in loco: Pars autem quæ membrorum humanorum officia ampliauit alicuius videtur effectus:& ideo inter liberos connumerabitur:& inanis est petitio quæ sine effectu foret, l.quod vulgo,in fin.ff.de bonor.poss.contra tabu. Effectum iusiurandi sequendum arbitratur Iurisconsult. in l.sed & si possessor.§.item si iurauero.ff.de iureiur. effectu vsum vehiculi commodati posse duos habere,l.si vt certo.§.fin.ff.commod.de effectu beneficij cogitatum,l.si venditor.ff.de seruis exportan.Et verba cum effectu accipienda,l.1.ff.quod quisque iur. multa scripsi in l.nomen, §.fin.supra eod.

Perficio, pro absoluo, vel conficio. Perficio,absoluo, conficio,expleo,l.penult.℥.cod. inde perficere mandatum,l.si mandato.1.ff.mand.

Perficere negotium. Perficere negotium, l.metum,magna.§.sed quod prætor.ff.

tor.ff.quod met.cau. ibi, aut imperfecta res est aut perfecta.

Perfectum quid.

Perfectum dicitur quod ex omnibus suis partibus constat, l.1.ff.de origi.iur.& quando nil addi vel diminui potest, l.fin.de his quibus vt indig.& perfectũ nihil est quod finem non habeat, teste philosopho. scripsi in l.5.in fin.& in l.ædificia.§.perfecisse.5.eod.

Proficere.

Proficere, prodesse, refertur ad alicuius vtilitatem, l.1. de in rem verso:ibi, proficere hoc ei.l.3.ff. de iureiur. vbi prius dicit proderit, postea proficiet, ibi, matris igitur iusiurandum partui non proficiet neque nocebit, si mater detulerit,& iuretur ex eo prægnans non esse.facit l.si duo. ibid.profuturam exceptionem dicit tex. in l. 2. in fin.ff.de pact. & ad actionem proficit in l.iurisgentium. §. adeo. ibidem.

De verbo reficere dixi vobis in l.propemodum.5.eod.

IDEM LIBRO SECVNDO Responsorum. Lex ccxix.

In conuentionibus contrahentium voluntatem potius quam verba spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locauerint, vt ad heredes eius qui suscepit pertineret, ius heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

Voluntas contrahentiũ verbis semper præferri.

Iste tex.duas habet partes. prima dictum ponit: in secunda infert ponens exemplum. secunda ibi, cum igitur. Itaque sic dicit tex.in contractibus & quibuslibet conuentionibus voluntas potius quam verba inspicitur. Nempe sicut anima præfertur corpori, ita voluntas verbis. cap.sedulo,38.dist.glo.in cap.intelligentia.de verb.signific.cum enim manifestissimus est sensus testatoris verborum interpretatio nusquam tantum valet, vt melior sensus existat, l.si quis.C.de liber.præter. Barba.in repet.cap.Raynaldus, col.3.de testamen.& consil.39.col.5.in 3.volum.ac consi. 54.col.9.ibid.& mens & ratio index est actus humani magis quam rerum vocabula. Bald.in l.eidem.col.3.C.locat. Felin.in c.humanum genus.col.3.distinct.1. multa scribit Georg.Nathan in repet.clemen.sæpe.not.1. col.12.princ. de verbor.signific..& D.Tiraquel.in repet.l.si vnquam, in verbo, libertis.C.de reuocan.donat.intelligo tam in contractibus bonæ fidei quam stricti iuris per istum tex.simpliciter loquentem,& etiam in aliis cõuentionibus. Conuentionis enim verbum generale est, l.1.ff.de pact. imò non solum in contractibus, sed etiam in vltimis voluntatibus.

Nempe in conditionibus primum locum voluntas defuncti obtinet, l.in conditionibus. de condit. & demonstr. ff.vbi addidi alia iura:& regulariter in omnibus actibus, vt plenè ibi scripsi. Sed quomodo voluntas dignosci possit sine verbis? Respondeo, plenè docui in l.nominis. §. verbum ex legibus.5.eod.

Voluntas cur potius sequenda, quam verba.

Ratio est cur mens potior sit quam verba:quia potior est finis quam ea quæ sunt ad finem, teste Philosopho:sed verba ad mentem significandam, non mentem ad verba natura concessit, l.Labeo.ff.de suppell.legat. cap.secundo requiris, de appell.

Item quæ per se subsistunt potiora sunt his quæ ab alio dependent:& verba à mente dependent, non mens à verbis, d.l.in conditionibus.ff.de conditio.& demonstrat. c.intelligentia, extra.eod. Et perfectius & certius firmius est:sed mens est perfectior:nam mente multa intelligimus quæ verbis exprimi non possunt, l.ratum.ff.de solut.l.quo enim.§.Iulia. rem rat.hab. Quia plura negotia sunt quam vocabula, l.natura.ff.de præscript.verb.

Mens etiam certior est verbis quæ nec falli potest, nec fingi:verba sic, l.fraus.ff.de legi.l.non dubium. C.illo tit. & l.imaginaria, tit.sequen.Et plus valet quod agitur mente quam quod simulatè concipitur verbis, rubr.plus valere quod agitur,&c.

Mens sine verbis esse potest.

Adhæc mens sine verbis esse potest, l.nutu.ff. de leg.3. extra stipulationem, l.1. §. si quis ita.ff.de verbor.obligat. Non verba regulariter sine mente, l.3.ff.de reb.dubi. vnde ea quæ per se subsistere possunt, erunt potiora his quæ sine alio esse non possunt:hæc tradit Stephan.de Federic. in suo tract.de interpret.legum, prima parte in princip.& sic mens & voluntas potius quam verba est inspicienda & amplectenda.

Verba nunquam menti præferuntur.

Primò limitatur quando mens, siue voluntas non transiuit in dispositionem, nec elici potest, l. quidam cum filium.de verb.oblig ff.l.quidam. de hered.instir. vnde si ea mente & animo decem tibi dederim, vt postea repeterem, si nil disponam, non repetam, l.si repetendi.C.de condict.ob causam dat.l.in ambiguo.vbi Socin.in vlt.nota.ff. de reb.dub.& l.Paulus.ibidem. Alex. in l.si quis filium.C. de libe. præter. Et sic de mente constare debet. Alias est abortiua, vt scripsi in glo.concord. Franc. in verbo, subire voluerit.§.1.de colla.

Animus pro mente.

Interdum Iuriscon. animum pro mente, seu intentione accipit, vt in l.1.§.pen.ff.de calumnia. ibi, nam & tractari potest, si aduersarius non per calumniam, sed transigendi animo pecuniam accepit, an constitutio cesset. Et puto cessare, l.quæ vtiliter.§.Titius.de nego.gestis.

Et idem si dicatur ea mente. l. mandasti. eodem tit.& oporter illam mentem declarari, vbi lex dicit ea mente.eo animo intelligere oportet, l.sed & si lege. §.de eo.ff.de petitio.here.vbi exponit Iurisc.mente prædonis, id est dolose:quia non potest prædo non habere malam mentem, l. 1.ff.de fur.id est animum furandi.l.si quis testamentum.in fi.ad leg. Aquil. & vbi Iuriscon. statuit aliquid de mente, intelligitur si probetur illa mens: alioqui nil parit, sicut nec mula.

Si mens verbis non conueniat.

Secundò flectitur regula quando mens verbis nõ conueniret:vt si quis vellet vestis appellatione asinum contineri.text.in l.si quis in fundi vocabulo.ff.de legat.1.l.cum pater.§.cum imperfecta.de legat.2.l.si alij.de vsufruct.leg. §.1.de verb.obligat. in Instit. Nisi res esset præsens, glos. singul. in l.quæ extrinsecus.ff.de verb.oblig. vt si constituerem Titium præsentem asinum meum ad agendũ,&c. volens significari procuratorem:quia instar asinorũ sunt procuratores, quoad onera causarum quibus præsunt ferenda:tunc valeret, teste Panorm.in cap.petitio. per illum text.de procur.l.si insulam.de præscrip.verb.vbi Iason.

Tertiò non procedit, quando lex vel ordinatio diceret verba simpliciter intelligenda, prout sonãt & iacent:tunc verba attenduntur, teste Bald.in l.2.C.de cor. tio.instit. Hippolytus refert in l.3.ff.ad leg. Pompe.de parricid.col. penult. Alioqui non intelligeremus prout verba sonant.

Quartò quando mens iniquitatem induceret, absurditatem, vel peccatum. arg.l.iurisgentium.§.si paciscar.ff.de pact.dotal.alia multa scribit Feder.in d.tract.de interpreta. iur.quem videre poteritis.

Legatarium iure heredis nonnunquam frui.

Cum igitur. Ista est secunda pars huius text. quæ sic intelligi potest: conuentio partium talis erat:municipes locauerunt fundum vectigalem Titio, ea lege vt ad heredem illius post eius mortem fundus pertineret:iste Titius fundum legauit Sempronio, an illud ius Sempronij obtinere possit quæstionis est:quia non videtur heres cui legata res est, sed legatarius. Tamen tex.respondet Semproniũ fundum obtinere posse:quia ante omnia inspicienda est contrahentium voluntas, l. semper in stipulationibus. 5. tit. proxi. Et quia eadem ratio videtur in legatario qui dicitur successor, sicut in herede, l.ait prætor.2.cum l.seq.ff.de iureiur.vt scripsi in l.heredis, & l.sciendum.5.eod. Et quia locatio ad heredes transit, l.viam.C.loca. Et quia nil præiudicij fit reipub.per hoc, cum ita sit conuentum.

Fundi vectigales.

Fundum vectigalem. Fundi vectigales ij vocantur qui in perpetuum locantur, id est hac lege, vt quandiu pro iis vectigal pendatur, tandiu neque ipsis qui conduxerunt, neque his qui in locum eorum successerũt, auferri eis liceat; l.1.ff.si ager vecti. Et quamuis conuentio ista loquatur de herede, & heredis appellatio intelligatur de vniuersali successo

successore, l heredis. §. eod. tamen etiam hic intelligetur de herede singulari, id est de legatario, vt patet in hoc tex. & hoc ex mente, vt dicit text. quia sine heredis expressione locatio transit ad heredes conductoris, l. viam veritatis. C. loca. Ergo ista expressio debet de aliquo operari, vt etiam intelligatur de eo qui in aliqua re succedit, vt est legatarius, argum. l. si quando. ff. de legat. 1.

Ius excipiendi in singularem successorem transit.

Secundò ius excipiendi bene transit etiam in singularem successorem, l. fin. ff. de except. rei iudic. l. etiam. vbi Alex. de iureiur. scripsi in l. sciendum, in fin. §. eod.

Beneficia principum etiam ad legatarios extenditur.

Tertiò etiam in beneficiis principum in quibus latissima interpretatio fieri debet in præiudicium concedentis, cap. cum dilecti. de donat. cap. ex parte. 3. de deci.

Quartò quando quis acquisiuit emphyteusim pro se & heredibus quibuscunque, tunc etiam comprehendetur ratione illius dictionis, quibuscunque, singularis successor, vt plenè scribit Ias. in d. l. quædam. §. 1. ff. de eden. vbi alia videri possunt. Notandum est quod fundi vectigales à fisco recepti possunt salua lege fisci donari, l. 1. C. de fund. patrimon. lib. 11. & alij etiam emphyteuticarij, iuxta l. fin. C. de iure emphyt. Alia de vectigalibus scripsi in l. eum qui vectigal. §. eod.

Conuenire.

Conuentionibus. Conuenire dicuntur qui ex diuersis locis in vnum locum colliguntur & veniunt, & qui ex diuersis animi motibus in vnum consentiunt, id est in vnam sententiam decurrunt, l. 1. §. conuentionis. ff. de pact. vbi

Conuentio.

conuentionis verbum generale est, ad omnia pertinens de quibus negotij contrahendi transigendique causa consentiunt qui inter se agunt. Et adeo est generale vt nullus sit contractus nullaque obligatio quæ in se non habeat conuentionem, siue re siue verbis fiat: nam conuenire posse vel re, vel per epistolam, vel per nuntium inter absentes quoque posse: sed etiam tacito consensu cõuenire quis intelligitur, l. 2. ibidem. Et conuentionum tres sunt species, l. conuentionum. ibidem.

Conuenire aliquem.

Conuenire aliquem, est illum in ius vocare, l. is consequenter. §. penult. ff. famil. ercisc. inde conuentus, in ius defunctis, l. & post rem. §. 1. si fideiussor conuentus & condemnatus. ff. de transact.

Spectari.

Spectari, id est inspici, & considerari, l. 3. in fin. ff. de minor. l. fin. §. penult. ad Velleia. l. 2. circa fin. de bonor. liber. plura de hoc scripsi in l. cum stipulamur. §. eod.

Ea lege.

Ea lege, ea conditione, eo pacto. Et interdum dicitur lege hac, in l. 1. §. si pecunia, prima. ff. depo. inde dominus legem remittere potest: quia propter domini securitatem custoditur lex, ne periculum subeat, l. 1. ff. de seruis export. & l. 3. ibidem.

Lex pro constitutione.

Lex pro constitutione, vt in toto titu. ff. de legi. & in Instit. de iure natur. gen. & ciuili, & in l. sciendum, & l. munus. 2. supra, & l. lege. ibid. ac l. sequenti. & l. si qua pœna. §. eod. & l. inter stuprum. §. eod. l. duobus. §. eod. licet lex & constitutio differant. §. lex, & §. sed & quod principi. de iure natur. in Instit. Consuetudo etiam dicitur lex municipalis, l. 1. ff. de albo scriben. l. item, quod cuiusque vniuersit. nomi. & l. semper. §. legem cuiusque loci respici. oportet. de iure immunit.

Consuetudo pro lege municipali.

Lege agere. Lege licebit.

Inde lege agere, id est legitimè, iure, docui in l. Labeo. 2. §. eod. Lege licebit, id est à lege permittetur, l. 1. ff. ad leg. Iul. pecul.

Legitima hereditas, conuentio. Legitimè.

Legitima hereditas dixi in l. obuenire. §. eod. Legitima conuentio, quæ lege firmatur, l. legitima. ff. de pact.

Legitimè, id est secundum legem, l. de pollicitationibus. de pollic. ff. scripsi in l. obuenire. §. eod.

Legem certam contrahentibus dare vel dicere, id est certum modum præscribere, l. 1. §. igitur. de exercit. acti. l. contractus. de regul. iur. l. si quis duas, commun. prædi. l. si cum fundum. §. eod.

Legem suam habere, l. 2. ff. de administrat. rer. Pro modo legem contractus seruare, decet, l. venditor. commun. prædi. l. ædium, l. eum. de seruit. vrban. prædior. l. locationis. 1. de superfici. Lege Quiritum, l. 1. §. 1. ff. de rei vind. l. 1. ff. de constit. princ. in Institut. alias phrases quia faciles sunt, & ad idem tendunt, omitto.

Suscipere vnde. suscipere voluptatem.

Suscipere ex seorsum & capere quidam deriuari existimant: & tam ad animum quam ad corpus referri: vt suscepit consilium fugiendi à domino, l. fugitiuus. §. eodem. Suscepi voluptatem ex tuis scriptis, vel onus. Et susceptæ

Suscipere aduocationem.

aduocationis officium dicit text. in l. cum prætor. in fin. de iudic. ff. Et pro recipere & sumere capitur hic, & in l. officium. §. fin. ibi, officium tribunorum est claues portarum suscipere. ff. de re milit. probat l. 3. iuncta l. 1. nautæ, caupo. vbi in vna lege dicitur suscipere, in alia recipere, & in rub. eiusdem titul. l. sacrilegij. 1. ff. ad leg. Iul. pecul. ibi, pecuniam traiiciendam suscepit, & l. Titio, ad municipa. l. 3. C. depo. l. 1. in princip. de minor. l. si mandasses. l. mandare. l. si pupillus, in fin. ibi, defensionem eius suscipiat. ff. de priuil. credit. l. qui autem. §. hoc edictum. ff. quæ in fraud. credi. l. quidam cum filium de verbor. obligat. & l. quidam, in fin. Et suscipere fidem tacitam, est promittere secreto se impleturum quod alius secretè disposuit, vt restituere bona incapaci, l. edicto. §. cũ ante, & l. aufertur. §. 1. ff. de iure fisc.

Suscipere puerum de baptismo.

Suscipere puerum de baptismo, est eum in sacro fonte tenere: inde suscipiẽs vocatur vel susceptor; Gallicè *parrin*, patrinus. cap. 1. & vlt. de cogna. spiritu. in 6.

Suscipere actionem fideicommissi.

Suscipere actionem fideicommissi, id est pro fideicommisso se defendere, l. actionem fideicommissi. ff. de iudic. & tunc actionem suscipere dicitur quando exceptionem declinatoriam non opponit, sed iudicium accipit, & se defendit ibi, & l. si vsusfructus mihi. §. illud cogendum esse fructuarium cauere aut actiones suscipere, vsufruct. quemadmod. caue. l. 3. in fin. de vi & vi arm. l. non videtur defendere. de regul. iur.

Suscipere procurationem.

Suscipere procurationem, accipere onus procurationis, l. fin. ff. de inoffic. testam. ibi, si exheredatus petenti legatum ex testamento aduocationem præbuit, procurationémve suscepit, remouetur ab accusatione. Suscipere ius-

Suscipere iusiurandum.

iurandum, l. remittit. ff. de iureiur.

Suscipere iudicium.

Suscipere iudicium defuncti non tenetur heres ex dolo defuncti ante litem contestatam: quod nostri dicunt, reassumere atramenta causæ ante contestationem nõ cogitur heres, si agatur doli, l. cum autem. ff. de rei vindic. l. quotiens. ff. de noxal. Suscipere iudicium, non declinare, sed in iudicio se defendere, l. 1. ff. ne quis eum qui in ius voca. l. 2. §. legatis. de iud.

Suscipere annonam.

Suscipere annonam, exigere & recipere, l. fi. §. qui annonam suscepit. ff. de munerib. & honor.

Suscipere liberos.

Suscipere liberos est procreare, l. apud heredem, l. cum filius. §. pater. de legat. 2. l. emancipatio. & l. fin. de coniungen. cum emancip. lib. vbi dicit procreare. Et suscepti liberi, progeniti, procreati, l. mortis. §. sed virum. ff. de pœn. & l. apud hostes susceptus filius. de captiui. l. in bello. §. medio. & l. si quis ingenuam. in princ. ibid. l. semper. §. hoc circa. de iure immunit. l. 4. in fi. & l. sed & si hac. §. si filius. de in ius vocan. l. tale, in fin. de pact. l. si vnquam. C. de reuoc. donat.

Suscipere cognitionem.

Suscepit omnem curam rei vsufructuarius, notum est, l. 1. in fin. vsufruct. quemadmod. caue. ff.

Suscipere cognitionem, quod dicitur per litis contestationem, l. inter. iuncta glos. ff. de publ. iud.

Suscipere litem.

Suscipere litem, accipere litem, contestari, non declinare iudicium, l. penult. de iurisd. omn. iudic.

Suscipere tutelam.

Suscipere tutelam dicitur tutor qui eam acceptat, & non recusat, l. 1. §. tutores. ff. de fal.

Suscipere munus.

Suscipere munus, pro subire, l. 2. ff. de priuil. vetera. l. 3. §. quamuis, & §. vitricus. ff. de muner. & l. pen. ibi, subire officia. ff. de excusat. muner. l. si vni. §. 1. famil. ercisc. ibi, sed si qua munera post mortẽ patris suscepit ab his, patris heredes soluti sunt. Alias incipit, l. si filia nupta. Et suscipere

Suscipere magistratum.

magistratum, l. vt gradũ. §. 1. ff. de muner. l. eos. de decurio.

Suscipere onus æris alieni.

Suscipere onus æris alieni, est recipere curam soluendi debita alterius, d. l. si vni. §. idem Papinianus. ibi, videlicet vt coheres qui onus æris alieni suscepit, officio iudicis legatum consequitur. ff. famil. ercisc. & quidam habent. §. sub l. si filia nupta.

Suscipere

Suscipere vota. *Suscipere rei periculum.* Suscipere vota, in l. si calumnietur. §. 1. ꝟ. eod. vbi dicetur. Suscipere is dicitur periculum rei, qui vult teneri quomodocunque res pereat, etiam si casu fortuito, l. si quis nec causam. ff. de reb. cred. l. si vt certo. §. nunc videndum. commod. l. item quæritur. §. si gemma. loca. quicquid glos. & doct. dicant. Dixi in l. aliud est capere. in fi. ꝟ. eod.

Notandum est tamen hoc verbum ex adiuncto declarari, vt susceptio causæ, susceptio hostis fugientis, l. Metrodorum. ff. de pœn. d. c. susceptum. de rescript. in 6. suscipere pecuniam, l. procurator in rem. ff. de procura. *Susceptor.* Susceptor is dicitur qui aleę lusorem suscepit, vel alium, l. 1. §. 1. de aleato. *Susceptores tributorum.* susceptores tributorum, sunt coactores seu receptores, vel thesaurarij, vt in titu. C. de exacto. tribu. lib. 10. & de suscept. præposit. & arcar. ibidem.

Susceptio vestium. Susceptio vestium, erat officium quod vni committebatur ad exigendum tributum, quod præstabatur pro militum vestibus, l. humilioribus. de suscept. lib. 10. C. idem in susceptore vini, l. fin. §. patrimoniorum. ff. de muner.

Susceptum iudicium. Inde susceptum iudicium, acceptum, l. item veniunt. §. idem rectè. ff. de petit. heredit. l. si plurium, in fin. ff. de noxal. vbi quod vocauit acceptum, postea dicit susceptum: & in l. penult. ibid. scripsi, in l. aliud est capere. ꝟ. eod.

Susceptum munus. Susceptum munus, pro acceptato, in l. eundem. ff. de legat. ibi, ante legationem susceptam si cui negotiũ moueatur, etiam absens defendi debet: suscepta verò legatione, non nisi iniuncto munere fungatur: & sic legi debet, licet aliter glos. legat, videlicet, nisi: sed non conuenit: & sic legi in quodam exemplari antiquo.

Susceptio hospitum. Susceptio hospitum, munus est suscipiendi hospites, l. 1. de palat. sacr. largi. lib. 12. C. Et qui hostem fugientem susceperit, deportari iubetur in l. Metrodorum. ff. de pœn. suscepta obligatio, nata exponit glos. in l. in commodato. §. sicut. ff. commoda.

CALLISTRATVS LIBRO II. Quæst. Lex ccxx.

Liberorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterique qui ex his descendunt, continentur: hos enim omnes suorum appellatione lex 12. tabul. comprehendit.

Liberorum appellatione qui contineantur. Et hoc text. elicitur, quod appellatione liberorum nepotes, & omnes alij ex his descendentes continentur, etiã in infinitum, vt infra dicetur: inde dicit Iurisconsult. quod in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauimus: liberos intellige filios, nepotes, & cæteros deinceps, l. item in potestate, cum l. sed. ff. de his qui sunt sui vel alieni iuris, & cum legitimæ nuptiæ factæ sunt, patrem liberi sequuntur, vulgo quæsitus matrem sequitur, l. cum legitimæ. ibid. & liberos senatorum accipere debemus, non tantum senatorum filios, verumetiam omnes, qui progeniti ex ipsis, vel liberis eorum dicuntur, l. liberos. ff. de senator. & quamuis glos. ibi restringat in priuilegiis concessis patri & liberis, vsque ad pronepotes tãtum extendi, tamen verum non est: quia priuilegium largè debet interpretari in præiudicium concedentis. glos. in clem. penult. de præb. Panorm. in c. olim. isto titul. Ias. in l. beneficium. ff. de constit. princ. etiam in materia priuilegiorum verba sunt in propria significatione accipienda, nec sunt vltra propriam eorum significationem restringenda, cap. ex pat. 3. vbi Panor. de priuil. & l. cum lege. vbi Aret. de testa. & hoc expressim docuit Ioan. Crotus in repet. l. omnes populi. col. 51. vers. 6. priuilegium. ff. de iust. & iure.

Item qui iurisdictioni præest, neque sibi ius dicere debet, neque vxori, vel liberis suis, l. qui iurisdictioni. ff. de iurisd. omn. iudic. liberorum autem & parentum luctus impedimento nuptiis non est, l. liberorum. ff. de his qui notan. infam. l. athletas. §. ait prætor. ibid. & hæ personæ procuratorem debebunt defendere, quibus sine mandato agere licet, vtputa liberi, licet sint in potestate, l. sed & hæ. ff. de procur. & interest nostra animum liberorum nostrorum non corrumpi, l. vt tantum. §. 1. ff. de seruo corrupt.

Nuptiæ etiam consistere non possunt inter has personas, quæ in numero parentum, liberorúmve sunt, l. nuptię, & l. qui liberos. ff. de ritu nuptia. & liberorum nomine veniunt filij, etiam ante conuentionem nati, l. si inter. ff. de pac. dot. & liberos istos ali statutum est, & ad nepotes extendi vult Iurisconsf. in l. 3. §. 1. ff. de liber. agnosc. & in titu. de obseq. à liber. præstã. & intelligitur dictio liberi, vt hic.

Liberis non licet vocare parentes suos in ius sine venia: liberos intellige etiam vltra trinepotem, vt hic, & l. sed & si. §. liberos. ff. de in ius vocand. & alibi Iurisconsul. ait: si quis parentem, patronum, libetos, aut parentes patroni in iudicium vocabit, qualiscunque fideiussor iudicio sistendi causa accipiatur: liberos accipimus etiam ex fœminino sexu descendentes liberos, l. 2. §. prætor. qui satisd. cog. & liberorum appellatione continentur non tantum qui sunt in potestate, sed omnes, qui sunt sui iuris, siue virilis, siue fœminei sexus sint, ex fœmineóve sexu descendentes, l. cognoscere. §. liberorum. ꝟ. eod.

Notate qui principes estis, & filij principum, vobis à iure datum priuilegium, in clement. vna. de baptismo. vbi principes possunt domi liberos suos baptisare: quod debet intelligi vt hic, etiam in aliis descendentibus. *Principibus licere filios suos domi baptisare.*

Etiam liberos eius, cui assignatus est libertus, accipere debemus non solum filios, verumetiam nepotes, & deinde descendentes, ac etiam posthumos l. 1. & 3. § fin. ff. de assignand. liber. & generaliter parentes & liberos prætor, nec gradus liberorum parentúmve enumerauit: in infinitum igitur eis præstabitur. l. 1. §. 1. ff. de leg. præstand. facit l. 1. §. liberos. de coniungen. cum emancipat. liber. Item vt semel dicam, liberos nõ tantum filios accipere debemus, verum omnes liberos, l. moris. §. liberos. ff. de pœn. & cum quæsierimus de liberis patroni, scire oportet, quoniam appellationem hanc non in primo gradu sistimus, hoc est filium & filiam nõ tantum comprehendimus, sed & nepotes ex vtroque latere, & eos qui sunt deinceps. ff. de excusa. tutor. liberi tamen non sunt qui contra formam humani generis conuerso more procreantur, veluti si mulier monstrosum, aut prodigiosum enixa sit, l. non sunt liberi. ff. de statu homin. l. quæreret. ꝟ. eod. inferius statuam regulam cum limita.

Lex 12. tabular. comprehendit. Iurisconf. probat hic omnes inferiores liberorum appellatione contineri, eo quod lex duodecim tabularum omnes comprehendit: & vult Alcia. legem 12. tabul. primam successionis causam esse, & de omnibus intelligebat. extat lex vna successionis sic dicens, Tutores liberis in potestate testamento parentes danto. & de ista habetur mentio in l. 1. ff. de testam. tutel. sed oportet Iurisconsult. legem referenti credere, quia non habemus omnes 12 tabul. leges, vt probat glo. in l. admonendi. vbi plene iuris interpretes. ff. de iureiurand. item Alex. lib. genial. 1. c. 15. dicit esse in commentariis Cassij ita scriptum: Qui legem 12. tabul. interpretatus, tam in Senatusconsultis, quam prætorum edictis, nomẽ parentis ad superiores, & liberorũ ad inferiores ad vtrumque sexum, & in infinitum extendit: nec modo liberorũ, sed natorum nomen ad idem producit: liberósque habere non eum dicit solum, qui plures, sed qui vnicum habeat filium. Ecce igitur quod Cassius Iurisconsult. interpretatus legem 12. tabular. extendit verbum liberos ad nepotes in infinitum: probat hoc verbum omnes, per quod propriè veniunt etiam vltra trinepotem, & per hoc verbũ comprehendit, quod & propriè significat, vt dixi in l. 1. ꝟ. eod. in verbo complectitur, & inferius in regula abundantius dicetur. *Parentum & liberorum appellatione quid contineatur ex 12. tab.*

Totiens enim leges necessarium dicunt cognationem singulorum nominibus vti, veluti filij, nepotis, pronepotis, cæterorúmve, qui ex his descendunt, quotiens non omnibus, qui post eos sunt præstitum voluerint, sed solis his succurrent, quos nominatim enumerant: at vbi non personis certis, non quibusdam gradibus præstatur, sed omnibus,

omnibus, qui ex eodem genere orti sunt, liberorum appellatione comprehenduntur.

Probat hic Iuriscon. liberorum nomine omnes venire descendentes, ea ratione: nam si velimus prodesse vni cognationi, vtimur nominibus illius cognationis, vtpote si desideremus rem præstari filiis, eos filios vocamus, si nepotibus, nepotes nominamus: vt filiis meis relinquo domum, aut nepotibus, his tantum succurrere volumus. quorum cognationē exprimimus: sed vbi non certis personis, nec certis gradibus res præstatur, sed omnibus, qui ex eodem genere sunt, isti omnes liberorum appellatione comprehenduntur.

Et sic Iurisc. hanc tradit doctrinam, quando liberorum appellatio comprehendat omnes descendētes, tunc videlicet, quando lex vel homo non vult præstare rem certis personis, vel gradib. personarum, vt liberis primi gradus. tunc si simpliciter de liberis loquatur, liberorum appellatione comprehendentur omnes descendentes, vt hic: & sic potest esse hic limitatio, cum numerantur gradus, vel personæ, tunc numeratæ tantū veniunt, vt probatur in limita.

Gradus cognationis.

Gradibus. Gradus sunt, per quos ad altiora ascendimus, vel descendimus, à gradiendo dicti, quod per eos eatur: vnde quia in cognationibus sunt maiores & minores, ideo dicuntur gradus cognationis, vt ff. de grad. & Instit. & gradus cognationis alij superioris ordinis sunt, alij inferioris, alij ex transuerso, siue à latere: superioris ordinis sunt parentes, inferioris liberi, ex transuerso siue ex latere fratres, sorores, liberique eorum, l. 1. ff. de grad. Gradus autem dicti sunt ad similitudinem scalarum locorúmve procliuium, quos ita gradimur, vt à proximo in proximum, id est in eum, qui quasi ex eo nascitur, transeamus, l. Iuriscon. §. gradus. ibidem.

Gradus pro statu & honore.

Interdum gradus capitur pro statu, honore, loco, vel dignitate: vnde Modestinus sic ait in l. 3. de re milit. Pœnæ militum huiuscemodi sunt: castigatio pecuniaria, mulcta, munerū indictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominiosa missio, &c. deiectionem gradus vocat, quando tribunus, præfectus cohorti, centurio, aut alius à suo statu deponitur, & inter pedites relinquitur sine aliquo statu, honore, & præfectura: vnde ibidem scribitur, qui stationis munus relinquit, plusquam emansor est: itaque pro modo delicti aut castigatur, aut gradu militiæ deiicitur, vt si erat tribunus, deinceps non erit. Et ibidem, qui aliena arma surripuit, gradu militiæ pellendus est: & ibi, qui seditionem aliorum militum concitauit, capite punitur, si intra vociferationem, aut leuem querelam seditio mota est, tūc gradu militiæ deiicitur. Cingulo spoliari etiam miles debet, qui coadunatis turbis de fide Christiana publicè tractare conatur, l. nemo clericus. C. de summa trinit. & l. fi. ff. de custod. reo. dicit, in extremum gradum militiæ detur.

Gradus pro magistratu.

Notandum est in magistratibus & officiis esse gradus, sicut inter milites, l. Titio. §. fin. ff. ad municipal. vbi gloss. gradus pro magistratu exponit, qui aliquo in gradu sunt. Nam alij summum honoris locum habent, vt dictator, l. 2. ff. de orig. iur. & Liuius lib. 1. ab vrbe condita: alij magistratus secundum locum & deinceps honoris & dignitatis obtinent, l. qui cædem. ff. de sicar. ibi, qui secundo gradu sunt, vt scribit Accurs. in l. 1. ff. de offic. eius, dixi in l. speciosas. ꝟ. eod. facit l. vlt. ibi, si in aliquo gradu existentes id fecerint, capite puniuntur. ff. de incend. sunt etiam gradus in pœnis, l. capitalium. ff. de pœnis, idem in muneribus publicis, l. 3. §. munus. ff. de muneribus. in æratibus sunt gradus, l. hereditatum. ff. ad legem Falcid. gloss. in proœmio sexti. Alios gradus nunc non suscipiam.

Sed & Papyrius Fronto lib. 4. responsorum ait, prædio cum villico & contubernali eius, & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri: nisi voluntas testatoris aliter habeat: filij enim appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam placere.

Idem scribit Scæuola in l. vxorem. §. concubinæ. ff. de legat. 3. fundum in Appia cum villico suo, & contubernali eius, & filiis dari volo: quæsitum est, an nepotes quoque villici & contubernalis eius testator ad concubinam pertinere voluerit? Respondit nihil proponi, cur non deberentur: ecce quod filiorum appellatione ibi voluit nepotes comprehendi, ergo multo fortius liberorum: sed ibi quia sine magno incommodo separari non possunt, vel pietatis ratio offenditur, l. plerunque. ff. de ædil. edic. nam dura est separatio consanguineorum, l. possessionum. C. communia vtriusque iudic. vnde ne filius à patre, vel nepos separetur, filij nomine nepotem contineri vult, pietas enim offendi videretur.

Qui sint contubernales, dixi in l. inde tabern. ꝟ. eod. de villico in l. vrbana famil. ꝟ. eod.

Nisi voluntas testatoris aliter se habeat. Papyrius Fronto nepotes in hac specie contineri ait, nisi voluntas testatoris refragetur, vtpote si testator vni legaret filios, alteri nepotes, hoc casu filij nomine nepotes non venient, facit l. sed & si. §. de quibusdam. ibi, nisi sit contraria voluntas. ff. de vsufruct. l. 2. de heredibus instituend. l. verbum erit. supra eodem.

Voluntas sine adiuncto quid denotet.

Aliquando voluntas simpliciter sine adiuncto ponitur, & intelligitur de vltima, quando dicimus in contractu hoc fieri, & in voluntate, l. de accessionibus. ff. de diuers. & temp. præscript. idem si adiungatur vltima voluntas, vel voluntas testatoris, vt hic: alias regulariter volūtatem capimus pro intentione, & mente: vt ista est mea voluntas, vt in l. proxima. ꝟ. eod.

Filij enim appellatione. Iurisconsult. assignat hic rationem, cur in specie à Frontone posita veniant nepotes filij nomine, & adiicit, quia sæpe appellatione filij nepotes accipiuntur. vnde per istum text. constat filij nomine non contineri nepotes regulariter, sed sæpe, id est in aliquibus casibus, l. sæpe. ꝟ. eod. nam filium eum definimus, qui ex viro & vxore eius nascitur, l. filium. ff. de his qui sunt sui vel alieni iur. probatur etiam ex isto text. in verb. totiens. vbi dicit nomen filij, nepotis & pronepotis esse nomen singulare cognationis, prouidens vni cognationi tantum: nomen vero liberorum est nomen generis, omnes de illo genere continens: item aliter filij, aliter nepotes appellantur, l. quod si nepotes. ff. de testa. tutel. filij enim hi sunt, ex quibus nepotes oriuntur, l. 2. §. deinde sextus. ff. de orig. iur.

Filiorum appellatio non comprehendit nepotes, regulariter.

Et sic per istum text. constituenda erit regula negatiua, videlicet filiorum appellatione nepotes non comprehendi per supradicta, quod facit ad vocabulum Gallicum *fils*, vt hoc modo intelligi debeat, vbicunque inueniatur: & huius est sententiæ etiam hic Bartolus in princip. licet postea distinguat: quæ distinctio ex his & sequentibus superflua relinquitur, & alia doctor. doctrina super hoc, siue à lege proferatur, siue ab homine, quia lex non habet aliam significationē ab homine. Ista regula limitatur hic, nisi ratio pietatis aliud ostendat, vt in vers. sed & Papyrius Fronto: nam si quis matrem & filios Titio donet, nepotes continebuntur, ne dura illorum fiat separatio, vt ibi, & supra dixi.

Filiorum appellatio quando comprehendat nepotes.

Etiam non procedit in casibus à iure expressis, l. filium. ff. ad Macedon. vbi sic dicitur: filium habeo & ex eo nepotem, nepoti meo creditum est iussu patris eius: quæsitum est an contra Senatusconsult. fieret? dixi etiam si verbis Senatusconsf. filij continerentur, tamen & in persona nepotis idem seruari debere: idem in l. Senatusconsulto, quo cautum est, ne tutor pupillam vel filio suo, vel sibi nuptum collocet, etiam nepos significatur. ff. de ritu nuptia. cum aliis superius adductis, & l. si quis filium. C. de inoffi. testa. vbi patres habere existimantur filios & nepotes paterna affectione & imitatione.

Etiam quando est eadem ratio in nepotibus, quæ in filiis, tunc nepos filij nomine continetur, si materia vtrisque conuenire possit, l. testis idoneus pater filio, aut filius patri non est. ff. de testibus, l. at si quis. §. plerique. de relig. l. 2. §.

l.2.§.si mater. ad Tertullian.

Et quando constat de voluntate disponentis, per istum text.ibi,nisi voluntas testatoris aliter se habeat:alias regulariter contra,vt firmat glo.in l.filij,§.eod.Deci consil.95. & pro renui.q.2.qui alios plures adducit hanc sententiam sustinentes,& ego allegarem vobis hic plusquam centum consilia varia in hac materia,quæ hic congesseram:sed ne scripta mea onerem allegationibus,ea omisi.

Filiorum appellatio quando nepotes cõprehendat, & quando non.

Præterea & ea quæ natura præstanda sunt filiis,& nepotibus deneganda non erunt,vt alimenta,l.1.ff.de iusti.& iure.l.si quis à liberis.ff. de liberis agnoscend.& in quibus nos docet natura,in his filiorum nomine continentur nepotes.ita tex.in versi.præter hæc quoque.& in his casibus filiorum nomine nepotes contineri non negarem:at regulariter nõ,nec in rescriptis,nec in priuilegiis contractibus, nec in aliis actibus.

Et in quibus casibus nepotes comprehenduntur nomine filij, non est disputandum an proprie, vel improprie: quia postquam lex declarauit, habebit locum illa declaratio in statutis,& in aliis actibus,in quibus lex declarata,vt scripsi in l.1.§. eod.alioqui reiiceremus legem, quod non est permissum:imò leges ab omnibus seruari debent, l.leges.C.de legib.& interpretatio Iurisconf. est lex, l.iusta.§. eo. ideo superflua est hæc disputatio:quia siue proprie,siue ex interpretatione Iuriscon. nepos comprehendatur, illa interpretatio in omnibus declaratis habebit locum, sicur aliæ leges.

Ad l.filij appellatione.

Nec refragatur l.filij appellatione omnes liberos intelligimus.§.eo.quia dicit omnes liberos intelligi,id est omnes filios, non verò nepotes:sed omnes filij continentur, tam sui iuris,quam emancipati,& cuiuscunque sexus sint, siue filij siue filiæ,l.cognoscere. §. fi.§.eod.nec obest quod Iuriscon.dixerit omnes liberos,quia noluit idem per idem exponere,videlicet filij appellatione omnes filios intelligimus:sed dixit omnes liberos, tam maiores quam minores,sed non alios inferiores deinceps:& illic Iurisconf.tantum vult ostendere numero singulari Titij omnes liberos contineri.

Nec me mouet l.iusta interpretatione. §. eod. ibi enim iusta interpretatione filij nomine venit filia,& nepos videtur comprehendi.Respondeo,in casibus à iure expressis,& inueni in quibusdam exemplaribus antiquis. l. iusta. sic conceptam:Iusta interpretatione recipiendum est, vt appellatione filij sicuti filiam familias contineri respondimus,ita & nepos sæpe videatur comprehendi. & sic conuenitet eum nostro text.dicente sæpe nepotes contineri filij nomine.

Etiam non obstat hic text.dicens naturam docere, vt omnes contineantur. Respondeo natutam docere parentes ad nominandum nepotes etiam filios,propter dilectionem quam habent ad eos:& illa loquendi consuetudo esset probanda,qua probata fatendum hoc esset: alias propter nominationem vnius non mutabitur ius,vt in l.non epistolis.cum l.seq.C.de proba.

Nepotis appellatione quando venit pronepos.

Appellatione etiam nepotis venire pronepotem docet hic Bar. quia sicut nurus appellatione venit pronurus,ita nomine nepotis venit pronepos,l.nurus, l.generi. & l.socer.§.eo.Doct.in l.Gallus.§.instituens.§.eo.quibus Virgil. assentit dicens: *Forte recensebat numerum carósque nepotes.* Ego tamen dicerem in illis casibus hoc esse à lege declaratum,& apud rhetores transeat: sed nepos est,qui nascitur ex filio,pronepos ex nepote. l. nam ciuium. ff. de his qui sunt sui vel alieni iur.l.Iurisconsultus.ff.de gradib.& nepos est nomen singulare vnius cognationis, non duarum, vt dicit iste tex.ergo non comprehendet (sicut de filio dixi) pronepotem. nec enim hoc inueni lege cautum. Bar. hic adducit statutum, quo cautum est, quod filiis extantibus masculis filia non succedat: quomodo intelligatur, hoc non prosequar,quia Alber.Brunus super hoc edidit vnum tractat. vtilem & amplissimum, ideo ad eum vos reiicio. Alia quæ Bar. hic docet, per ista, & quæ inferius dicam, erunt expedita: prosequar text.

Diuus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum heredem reliquit.

Nunc probat negatiuè auctoritate diui Marci sententiā, quam supra docuerat, videlicet nepotes & deinceps liberorum appellatione comprehendi: quia non videtur sine liberis defunctus, qui nepotem suum reliquit:sicut nõ dicitur sine liberis,qui vnum tantum filium habet, l.non est sine liberis.§.eod.ergo si non est sine liberis,qui nepotem habet, liberorũ appellatione nepos continetur:vnde qui statuit,vt hereditas perueniret ad Titium,si sine liberis filius decederet,sufficit nepotem superesse,text.in l.1.C.de condit.insert.vbi Bald. & alij plura scribunt: illos, si non grauemini,legite. sic consuluit Roman.consil.148.visis.

Rescribere.

Rescribere quot modis accipiatur,Bud.in annot. prioribus ad l.si vir vxori.ff.de præscript. verb. docet, & ego plenius scripsi in tractat.de rescript.in princip. in 2.tomo commentar.in constit.Reg.quæ nunc minime repetam.

Præter hæc omnia natura nos quoque docet, parentes pios,qui liberorum procreandorum animo & voto vxores ducunt,filiorum appellatione omnes qui ex nobis descendunt contineri. Neque enim dulciori nomine possumus nepotes nostros, quàm filij appellare.

Iurisconsult. vltra prædicta probat nepotes contineri liberorum nomine,& hoc docente natura: ipsa enim parentes docet liberorum procreandorum causa vxores ducere,& filiorum appellatione omnes ab eis descendentes habere, & ipsi parentes natura vocant nepotes filios: natura eos equidem docuit, sic eos vocare, docetque eos alere.l.1.ff.de iust.& iure.§.1. de iure natural. in Instit.l.2. ff.de donat.inter vir.& vxor.& quamuis parens ali à filio ratione naturali debeat, tamen æs alienum eius non esse cogendum exoluere filium rescriptum est.l.si quis.§. parens.ff.de liber.agnoscend.Speculat.in tit.de execut. sententiæ.§.sequitur,vers.quid si filiusfamilias: dicit idem in patre,& natura nescit mentiri sicut probitas, vt dicit Bal. per illum text.in l.maximum vitium, num.8. col.4. C. de liber. præter.

Æs alienum patris filius non cogitur soluere.

Colligitur ex isto text. quod parentes debent esse pij in filios suos,sic filij in parentes.vnde Iurisconsul.alibi vocat filios pios,in l.in testamento.ff.de fideicommis.libert. & ij pietatis opera erga illos exercere debent, & non minus parentibus quam liberis pie relinqui debet,l.nam & si. ff.de inoffic.testamen.& multa exempla pietatis filiorum erga parentes docent Valer.& Baptista Fulgos.in lib.5. de pietate erga parentes.

Patrem in filios pium esse debere, filiúmque in patrē.

Quæreret quis, in quo consistant hæc pietatis opera? Respondeo,primum,vt parentes filios bonis moribus & dilectione Dei instruent.nam primum animas,deinde linguas eruditas fieri oportet vt habetur in proœmio.ff.vnde cum pater docuisset suum filium nondũ septennem Deum blasphemare, ob rei magnitudinem filius ille inter vlnas patris à diabolo raptus, & ad inferos fuit delatus, vt scribit diuus Gregor.in dialog.& recitāt doct.in cap.vno, de delic.pueri. Etiam filios suos scientiam docere debet vel artificium,in c.si quis reliquerit proprios filios, & eos non aluerit,& quod pietatis est necessaria non præbuerit, sed sub occasione continentiæ negligẽdos putauerit, anathema sit.30.dist.& sapiens Cato ait:*Cum tibi sint nati, nec opes, tunc artibus illos Instrue,quo possint inopem defendere vitā*: & lege Solonis sancitum erat,filium ad alimenta necessaria patri non teneri,quando pater eum nullam artem docuisset:imo audite quid Heli contigerit,qui sacerdos sanctus fuit:ipse enim,quia filios suos non erudierat in omni disciplina,& correctione,supinus cecidit,& mortuus est: verba refero Hieron.in cap.legant Episcopi.37.dist. & 1. Reg.c.2.ac in c.licet Heli.de simon. scripsi in scholastico, priuil.53. quod pater possit compelli ministrare impensas filio

In quo consistant patris in filium pietatis opera.

De puero qui ob blasphemiā à diabolo raptus est.

De filiis Heli sacerdotis.

filio suo, volenti studere. multa scribit Lucas de Penna in l.vnic.col.vlt.C.nulli licere in frænis.li.11.& ego docui in scholastico.priuile.53.vbi plene probaui.

Secundum colligitur ex hoc tex. quod homines matrimonium contrahunt vt liberos procreent, & sic est bonum matrimonij inter tria quæ scribit Ioan. Andr. in summa de sponsal. videlicet fides, proles, & sacramentum. & sic videtur quod verbum liberos intelligitur non tantum de filiis, sed & de nepotibus: quia sicut ipsi patres ducunt vxores, vt liberos habeant, sic filij eorum ducent, & procreabunt alios, & ita in infinitum protrahetur hæc cognatio, si bona fuerit: mala autem cito peribit, vt docet Dauid psal. 36. Et Valer. lib. 2. de censorib. nota sic scribit de Camillo & Posthumio: Natura enim vobis quemadmodum nascendi, ita gignendi legem scribit, parentesque vos alendo nepotum nutriendorum debito (si quis est pudor) alligauerũt: æraque pœnæ nomine eos qui ad senectutes cælibes peruenerát, in ærarium deferre iusserant. Inde Plato dialog. 4. de legib. scribit legem: Vxorem quisque à trigesimo anno vsque ad trigesimumquintũ ducat: si non duxerit, pecunia multetur, atque dedecore tali, videlicet exprimendo quanto & quali dedecore afficiendus sit. Dicit præterea neminem esse qui non desideret perpetuũ apud posteros nomen habere: & genus hominum immortale hoc modo in sempiternum perdurat, quod filiorum filios relinquendo vnum & idem semper per generationem immortalitatem adipiscatur. nefas autem est immortalitate seipsum sponte priuare: hac vero ex animo ille se priuat, qui filios & vxorem negligit.

Contra cælibatum.

Filiorum appellatione omnes. Igitur natura docet omnes, qui ex nobis descendunt, filiorum appellatione contineri, vt sequitur, & hic promiscue liberorum & filiorum nomine vtitur, vt vnum per aliud declaretur: & in l. si quis ita. §. 1. ibi, liberis tutores dederit, vel filiis. de test. tutel. ff.

Descẽdere pro oriri.

Ascendẽtes & descendentes.

Descendunt. Descendere pro oriri, gigni accipitur. nam sicut descendere dicitur proprie de loco superiore ad inferiorem ire, sic filij ex patre dicuntur descendere: & pater & auus ac alij superiores vocantur ascendentes, filij & inferiores, descendentes. l. Iurisconsul. ff. de gradib. l. cognoscere. in fi. 3. eod. & dicitur descensus ratione computationis graduum, vt est videre in arbore consanguinitatis, & per totum titul. de gradib. in Institu. & ff. & amor consanguineorum plus descendit, quam ascendat. l. isti quidem. ff. quod met. causa: nempe filium plus diligit pater, & in eum descendit amor paternus, quam amor filialis ascendat in patrem: quia non tam filius patrem diligit, quam ab eo diligitur.

Adoptiui liberorum nomine non continentur.

Et sic per istum text. excluduntur adoptiui, qui liberorum nomine non continentur: quia non descendunt ab adoptantibus, nec ab his gignuntur, vt requirit iste text, nec natura docet eos sic vocari: quia natura nihil in eis operatur, sed leges, vt §. 1. & §. minorem. de adoptio. in Instit. probat Iurisconsul. in l. fideicommissum à filiis relictum, si quis ex his sine liberis diem suum obierit, adoptionis commento non excluditur. ff. de condi. & demonstra. doct. in l. si quis posthumos. ff. de libe. & posthu. doct. in interpreta. l. si vnquam. C. de reuocan. dona. limitatur in l. 1. ff. de bonorum possess. contra tabu. & l. 1. ff. si tabulæ testa. nullæ extab. §. liberos.

Descendẽtium appellatione qui cõtineantur.

Notandum est quod descendentium appellatione illi veniunt, qui appellatione liberorum, & sic omnes descendentes in infinitũ, tam per lineam masculinam, quã fœmininam in fauorabilibus: secus in odiosis, vt docet glos. in c. statutum. 2. de hæretic. in 6. facit l. fi. C. de suis & legiti. & in authem. de heredibus ab intestato venient. in princ. sic consuluit Alex. consilio 160. viso themate. nu. 3. in 2. vol. & hoc nomen commune est, sicut nomen liberorum, vt docet Soci. consi. 51. visa facti, &c. in princ. & quanuis Imperator in l. si quis, §. 1. C. de incestis nuptiis, non numeret descendentes nisi ad pronepotem in illa materia, tamen non vult excludere in alia materia fauorabili alios in infinitum inferiores nomine liberorum contineri.

Non comprehenduntur tamen in priuilegio dato Titio & suis descendentibus fœminæ nuptæ, sed virgines tantum, per text. singula. in l. quotiens. C. de priuileg. schola. lib. 12. Corse. in singul. incipien. priuilegium. 2. Philip. Perus. in c. si pater. num. 114. vers. 26. de testa. lib. 6. & hoc est notandum, quia in vulgari sermone sæpius vtimur hoc vocabulo, *descendens*: sed non extat nobis aliud vocabulum Gallicum proximum verbo liberorum.

Filij nomen vnde deducatur.

Neque enim dulciori nomine. Probat à nomine filij, quod est dulce, & dulciori nomine quam filij, nepotes vocari non possunt. filius enim ἀπὸ τοῦ φιλότητος dicitur. hoc est ab amore, quod omnium constantissimus amor sit parentum in filios. igitur non poterit auus dulciori nomine nepotem vocare, quam filium, & hoc senes sæpe solent facere, & nominare omnes descendentes suos filios, *mes fils*, tanquam si vocaret eos meos dilectos. pater enim plus diligit filium, quam semetipsum, l. isti quidem. ff. quod metus causa. nec potest quis meliorem amicum habere, quam patrem, l. quidam. ff. de hered. instit. nullus enim amor vincit paternum. l. fi. in prin. C. de cura. furios. vnde Anacharsis Scytha interrogatus cur proli operam non daret: respondit, quia nimis amaturus essem liberos. & dicebat Socrates Themisti amorem in liberos affectum esse laudabilem, & longe alium, quam pecuniæ, & diuitiarũ amorem. hæc enim nomina apud homines iure vitia & appellantur, & sunt: quippe suam originem non ex natura, sed ex improbitate nostra deducunt: at liberorum amor cælitus naturæ alligatus est, & plane ab illa aurea infractáque catena pendet, quã natura perpetuo connectens, & obeuntibus nascentia cõiungens, ne in nihilũ relabatur, sibi cauet.

Etenim idcirco filios filiásve concipimus, atque edimus, vt ex prole eorum earúmve diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.

Concipitur filius, & postea editur, id est in lucem emittitur. scripsi in l. boues. 5. eod. §. fin. vnde dicit Iurisconsul. quod parentes concipiunt, & edunt filios, vt ex prole illorum memoria parentum fiat perpetua, vt dicit. Intellige autem bonam memoriam, non vt filij sint fures, vel latrones, seu homicidæ, vel aliis criminibus irretiti, turpem acquirant in æuum famam. vnde cum Damatria mater filium audisset in bello timidum, & ipsa indignum, vbi aduenisset, illum enecauit, inscribique hoc distichon iussit. *Hunc timidum mater Damatrion ipsa peremit, Nec dignum matre, nec Lacedæmonium.* Altera Lacæna filium qui ex acie fugerat interfecit, inquiens: Non est meum hoc germen. vnde tale tetrastichon conscriptum fuit:

De Damatria Lacæna.

Apophthegma Lacænæ cuiusdam.

Ἔῤῥε κακὸν φίτυμα διὰ σκότος, ὃ διὰ μῖσος
Εὐρώτας δειλαῖς μηδ᾽ ἐλάφοισι ῥέοι
Ἀχρεῖον σκυλάκευμα, κακὰ μερίς, ἔῤῥε ποθ᾽ ἅδαν,
Ἔῤῥε τὸ μὴ Σπάρτας ἄξιον οὐδ᾽ ἔτεκον. Hoc est:

Valde malum germen, tenebras pete, quémque perosus,
Eurotas ceruas nec fluat ad timidas.
Si catulus nequam perrexeris, ito sub vmbras,
Nec Sparta dignus, nec generis titulis.

Vt est inter apophthegmata Laconica Plutarchi. Econtra gloria patris est filius sapiens, & confusio patris est de filio indisciplinato. Ecclesiast. 22. cap. & cap. esto subiectus. 93. dist. & dignitas filij est laus & gloria patris, in authen. constitutio quæ de dignit. collat. 6. & per hoc seruatur memoria diuturna patris & bona: inde dicit hic Bart. filium posse deriuari à filo, quia per illud filum, ordo generationis conseruatur in posteris: quod non est mihi ex sententia, sed tenete quæ supra dixi.

Regulam ergo colligite ex hoc text. quod liberorum appellatione comprehenduntur nepotes, & alij deinceps in infinitum: quod etiam probat lex, si dotalium instrumento ita stipulatio interposita sit, vt liberorum nomine eos apud maritum resideat, nepotum quoque nomine dos retinebitur. ff. soluto matrimon. & proprie etiam vltra trinepotem, cum hic non distinguatur vsque vel vltra: nec

potest

potest ratio diuersitatis assignari, quare citius vsque ad trinepotem, quam ad alium. quamuis hic Bar. contrariũ teneat, Alex. & Ias. in rub. ff. de liber. & posth. & in l. Gallus. §. instituens. ibidem. quam sententiam secutus est idem Ias. in consil. 118. contra. col. vlt. vers. nec obstat. in 4. vol. vbi dicunt liberorum appellatione venire descendentes in infinitum, large, sed proprie non nisi ad trinepotem. probant per l. Iurisconf. §. parentes. ff. de grad. cog. & hæc est communis hactenus doctorum sententia.

Liberorũ appellatione proprie qui contineantur.

Ego vero propriè in infinitum contineri descendentes liberorum nomine sustineo per istum text. & l. Iurisconf. nihil facit pro communi interpretum sententia. dicit enim text. parentes vltra tritauum non nominari proprio vocabulo, sed maiores vocantur: sic liberi vsque ad trinepotes proprio nomine vocantur, vt filius, nepos, pronepos, abnepos, & adnepos, & trinepos, vltra trinepotem non vocantur proprio nomine, videlicet quadrinepos, sed posteriores dicuntur: si non vocentur proprio nomine, non sequitur quod non contineantur etiam proprie liberorum nomine, vt superius dictum fuit, & probant iura in princ. huius l. adducta. Igitur decepti fuere hactenus tanti patres, non distinguentes de proprio nomine, vel an proprie appellatione liberorũ veniant nepotes. quod tenete, venire etiam proprie vsq; in infinitum, vt hic, & in iuribus supra adductis, & l. sed si hac. §. liberos. ff. de in ius vocand. licet proprio nomine nõ vocentur vltra trinepotem. Et iste est verus & nouus intellectus ad text. istum & ad d. l. Iurisconsultus. §. parentes. alioqui sequeretur legem esse faciẽdam diuersam inter illos, qui proprio nomine vocãtur, & alios, qui nomine generis, contra ea quæ notant in l. iurisgentium. ff. de pact. Et liberi dicuntur, quod ex libero homine orti sint. cap. fin. 32. qu. 4. vel quia liberi, non serui. de iure natural. in Institut. & quamuis in patris sint potestate, non ob hoc desinunt esse liberi, l. 1. ff. de his qui sunt sui vel alie. iur.

Interpretatio l. iurisconsult. contra doct.

Ampliemus sub nomine liberorum venire tam mares quam fœminas. l. sed si hac. §. liberos, vbi Alex. ff. de in ius vocand. l. 2. §. prætor. qui satisda. cogant. rationibus supradictis: & inter liberos nepotem quoque ex filia contineri diuus Pius rescripsit. l. fin. ff. de pollicita. tã legitimos quam etiam naturales, nisi ex dignitate, voluntate, & conditione aliud appareat. l. ex facto. §. si quis rogatus. ff. ad Trebel. & idem si quis dicat, Volo vt restituas, si sine herede decesseris, id est sine liberis. ibidem in §. fin.

Liberorũ nomine & mares & fœminæ cõtinẽtur.

Intelligite non solum plures personas eiusdem gradus venire, sed etiam plures gradus: vt pote plures filij, plures nepotes, & deinceps sub liberorum nomine continebuntur. d. §. liberos. & l. 2. ff. qui satisd. cog. l. qui iurisdictioni. ff. de iurisd. om. iudic.

Sed omnes isti debent venire ordine successiuo, & secundum gradus proximitatem: vt si quis relinquat hereditatem Titio & liberis, prius Titius succedet, & postea liberi eius secũdum proximitatem, quàm eius nepotes, & quàm pronepotes. l. Gallus. §. quidam recte. ff. de liber. & posthu. nam liberos non omnes simul vocat prætor, sed gradatim: hoc est, qui sui sunt, scilicet nepotes si sint: minus, eos qui sunt inferioris gradus. nec eos miscebimus. l. 1. §. liberos. ff. de coniung. cum emancipa. liber. & quando inter eos cadit ordinata charitas, vt plene scribunt interpretes in d. §. quidam. & ego in nouo intellectu ea. Raynutius. de testa. sic consuluit Bertrand. cons. 138. ex themate. q. 2. nu. 14. in 2. vol. ex nouiter editis, Soc. cons. 12. præsens consultatio. col. 2. in 3. vol.

De ordine successiuo.

Etiam amplia in beneficiis: vnde cum principibus concedatur vt in eorum domibus liberi baptisari possint, nepotes etiam cõtinebuntur. glos. in clement. vna. de baptismo, & Bartol. hic huius est sententiæ, in feudis etiam procedere firmat Bald. in cap. 1. de alienan. feud. & Alexand. consil. 17. põderatis. col. 2. & consi. 26. col. 3. in 5. vol. & Iacob. in tracta. de feud. in verb. præsentes. ac Curtius in eo. tracta. in 2. parte. qu. 7. & in Francia in feudis non est dubium, ratione consuetudinis disponentis, feuda iure patrimonialium regi & haberi. Et sic regulariter liberorũ nomine etiam in odiosis, vt inferius dicetur, nepotes cõprehenduntur. l. athletas. §. ait prætor. ff. de his qui not. infa. inferius abundantius de his dicetur.

Liberorũ nomine in beneficiis etiã nepotes comprehenduntur.

Liberorũ nomine in odiosis etiam nepotes continentur.

Limitatur hæc regula per istũ text. quãdo lex, vel testatoris dispositio limitaret gradus, aut personas, vt supra dixi in . limita. per l. iubemus. C. ad Trebell. vnde si prohibita sit alienatio liberis, seu filiis, non censebitur prohibita nepotibus, §. nos igitur. in auth. de testit. fideicom. colla. 9. vbi glos. Bar. hic vers. 2. quæro. & doct. in l. filiusfamilias. §. diui. ff. de legat. 1. nisi ratio assignata fuisset, vt pote quia vult bona in familia remanere: docto. in d. §. diui. probatur etiam de liberis veteranorũ, vt pœna metalli vel operis publici hi non afficiantur, quod de primo iãtum gradu intelligitur in honorem patris. l. honor. C. de pœnis. & liberi eminentissimorum vsque ad trinepotes non debent pœnis plebeiorum subiici, l. moris. §. liberos. ff. de pœnis, iuncta l. diuo Marco. C. de quæstio. idem in l. Ælia Sentia, vt in l. sciendum. supra eod. & Cod. de libertis & eorum liberis.

Liberorũ nomine quando nepotes nõ cõtineantur.

Idem si testator diceret, filiis meis ex tali matrimonio natis do lego: filij qui ex alio matrimonio nati sunt, non continebuntur, l. cum pater. §. hereditatem ff. de lega. 2. vt docet Bar. in consi. 132. in quæstione. Socin. consil. 14. sequendo. col. 2. in 1. vol. & consi. 104. quoniam. col. 2. vol. 3. Decius consi. 353. videte tamen doct. in l. ex facto. in fin. ff. ad Trebel. & in d. §. instituens. l. Gallus. Guido Papa in decis. 353. testator. & singula. 255.

Secundo quando voluntas legis vel disponentis refragatur, tunc illa sequenda est, quia obtinet primum locum, l. in conditionibus. ff. de condi. & demonstra. & per istum tex. ibi, nisi voluntas testatoris aliter se habeat. facit l. licet. ff. de lega. 1. l. vel quæ paterfamil. §. 1. ff. de religios. ibi, liberis etiam cuiuscunque sexus, vel gradus, & filiusfamilias & emancipatis idem ius concessum est, siue extiterint heredes, siue abstineant sese. Exheredatis autem, nisi specialiter testator iusto odio commotus eos vetuerit, humanitatis gratia tantum sepeliri, non etiam alios præter suam posteritatẽ inferre licet. Idem si confirmetur status in eo matrimonio quæsitorũ, vt nepotes & alij non comprehendantur. l. qui in prouincia. in fi. ff. de ritu nuptia. Idẽ quando diceretur de liberis in potestate, tunc alij excludentur, si non sunt in potestate. l. 1. ff. de libe. exhibend.

Si volũtas legis aut testatoris refragetur, sub liberis nepotes non continentur.

Tertiò quando nominati essent liberi in dispositione nominibus propriis, eo casu ad nominatos videtur volũtas restricta: vt Titio, Caio, & Petro liberis meis hereditatem relinquo, non intelligitur de aliis quàm expressis. l. si communis seruus. vlti. ff. de stipula. seruo. l. nonnunquam. ad Trebell. ea. si pater. ibi, præfatæ filiæ. de testam. lib. 6. cõsuluit Alex. consil. 37. viso themate. col. 2. in 6. vol. & idem quando nominatus esset vterque. nã eo casu expressum facit cessare tacitum. l. cum quid. ff. si cert. peta.

Si liberi nominibus propriis nominati sint.

Quartò si actus requireret liberos & heredes, hoc casu nepotes non comprehendentur. l. Gallus. §. etiam. ff. de liber. & posth. vbi Bar. & alij, Ias. conf. 118. cõtra donationem. col. 2. in 4. vol. quia ad veritatem copulatiuæ requiritur vtranque partem esse veram. l. si heredi plures. ff. de condi. insti. scripsi in l. coniunctionem. & l. sæpe. š. eod.

Si actus requirat liberos & heredes.

Quinto vbi esset diuersa ratio in filiis & nepotibus, seu aliis. nam vbi est diuersa ratio diuersum ius statuendũ est, l. illud. ff. ad legẽ Aquil. l. iurisgentium. §. adeo. de pac. l. fin. C. de fideicom.

Si diuersa ratio.

Sextò quando resultaret absurdum. §. instituens. l. Gallus. ff. de liber. & posthu. Alex. in l. sed si hac. §. liberos. de in ius vocando. vnde si data est emphyteusis, vel feudum Titio & liberis masculis, non comprehendentur nepotes ex filia: quia absurdum esset, quod filia excluderetur, quæ est proximior, & eius filij admitterentur. doctor. in dict. l. Gallus. §. etiam.

Si resultet absurdum.

Septimò, si consuetudo esset in contrarium, vel communis loquendi vsus, qui attendi debet, l. Labeo. ff. de supellect. lega. Alexan. consil. 26. videtur. col. 1. vol. 3. glo. & doct.

Si consuetudo sit in contrarium.

doct.in §.fin.qui testa.tutor.dari poss.Socin.consil.73. capiendo.col. 6.in 4.vol.Barba.consil. 88.sapienter. col.3.in 4.vol.

Nomine filiorum ex Gallia consuetudine quid cõtineatur.

Vnde putarem in hoc Regno Franciæ, si quis diceret, meis filiis do tale castrum, Gallico vocabulo *mes filz*, non venirent nepotes: quia ex cõsuetudine Regni licet quandoque vocemus *mes filz* nepotes, quoad nomen, & dilectionem, non tamen quoad dispositionem.imò si velimus quicquam relinquere nepotibus, eos nepotes nominare solemus,& hoc frequentius seruari vidi.

Nomine enfans quid Galli comprehendant.

Insuper habemus vocabulum *enfans*, quod licet de iure denotet filium minorem septennio. l. si infanti. C. de iure deliber. tamen de communi vsu loquendi Franciæ, *enfans*, vocamus omnes filios, siue masculini sexus, siue fœminini. l. Arethusa. ff. de statu hom. sed nepotes sub hoc vocabulo vix comprehẽdentur: quia nomine diuerso vocantur, *enfans & nepueus*: & si idem essent codicilli & testamentum, non essent diuersa nomina, l. si idem. C. de codicillis.

Tamen quando eadem esset ratio in nepotibus, quæ in filiis, etiam ratio traheret nepotes, vt in ordina. Reg.titul. *des maistres des requestes*.artic.4. vbi consiliarij supplicationibus præfecti non possunt cognoscere de causis eorum, nec *de leurs enfans*, sed causæ remittendę sunt ad magistros libellorum hospitij Regis. verum quia hoc casu eadẽ est ratio in nepotibus, quæ & in filiis, ne ipsi sibi ius dicant, nec filiis, tunc non poterunt cognoscere etiã in causa nepotum in recta linea: cui conuenit. l. qui iurisdictioni. ff. de iurisd. om. iudic. quæ loquitur de liberis: & ordinatio quæ ex illa lege elicita est, debet ampliari ad illos, qui liberorũ appellatione comprehenduntur, licet loquatur *des enfans*. nam quando redimus ad ius cõmune per interpretationem lex ampliari debet: quia hoc fauorabilius est, vt ad suã naturam redeat, glo.sing. in c.statutum.de præben. in sexto.& ibi addidi alia iura huic sententiæ cõuenientia.

Enfans & filz quid different.

Itidem intelligetur art.2. ibidem loquens etiã *des enfans*, & consuetudines de his loquentes, & sic se habet vsus loquendi, *sont les enfans*, id est filij: paulo latius tamen in vulgi vsu loquendi patere videtur *enfans*, quàm *filz*, sed nõ sicut liberi: etiam apud Hebræos omnis filius in parentis comparatione infans vocatur, teste Hieron.cap.20.Genes. & ibi, lippona.

Infantes dicuntur & filij principũ, durante vita patrum.

Dicuntur etiam infantes filij Regum & principũ etiam maiores, durante vita patrum, *les enfans du Roy*.text.in extrauag.1.de Iudæis, in extra.Ioan.22. & sic se habet etiam Hispaniarum communis vsus, vt ibi docet glo.infantes.

Suorum appellatione qui veniant.

Vltimò dicendum est, qui suorum appellatione veniãt. text.in §.1.Instit.de heredi. quæ ab intesta. defer. sic dicit: sui autem existimantur, qui in potestate moriẽtis tempore mortis fuerint, vt nemo eos præcedat: quia suitas est tã nobilis,& generosa, vt prior semper esse velit. doct.in l. si filius qui patri.ff.de vulga.l.1.ff.de suis & legit.hered.l.fin. de bonis damna.l.in suis.de liber.& posthu.

Hodie tamen ex cõmuni loquendi vsu Franciæ suorum appellatione, *des siens*, omnes descendentes venient, & sic solent dicere notarij *tel à promis à Iean & aux siens*, & tunc comprehendentur nepotes etiam in infinitum, sicut liberorum nomine. hoc docet Guido Papæ in decisio.Delph. qu.230. Petrus. & tam pater quam mater suos habet, hoc cõmuni loquendi vsu, id est descendẽtes & liberos, vt firmat idem Guido Papæ q.548.mulier.& consil.133. Antonius.col.1.ac Benedic.in repet.cap.Raynutius.in verbo & vxorem.nu.177.& sequ.de testa.Bertrand.consil. 138.pro faciliori.in fin.vol.3.ex nouis.qui communis vsus loquendi attendi debet.l. Labeo. ff. de supellect. legat.& pro hac consuetudine facit text. quem ipsi non allegant, in l.pen. ff. depreca. sic dicens: cum precario quis rogat, vt ipsi in in eo fundo morari liceat, superuacuum est adiici ipsi suisque. nam per ipsum suis quoque permissum videtur: in quo tex.pro domesticis seu familia accipitur,& sæpius, vt in l.sed cum fructuarius.ibi, suorumque facto. ff. de vsufr. & l.plenũ.§.idem Netua, quod ad victũ sibi suisque sufficiat sumpturum.de vsu & hab.& in l. pen.in fin. ibi, suam suorumq; culpã præstare debet, de his qui deiecer. vel effuder.& l.3 §.sed si mulier.ibi, suas suorumq; iniurias exequitur.ff.de liber. homi. exhiben. suorũ iniurias vsque ad septimum gradum declarat glo. singul. in l. si fœmina.C. ad Turpil.quam ibidem plene in meo antiquo C. notaui. facit l.inter causas.§.non omnia.ff.manda.clem.causam.§. verum.de electio. Curt. senior consil. 41. super processu. col.3.l.1.ff.de eo per quem factum erit.

Etiam quando est habita mentio de suis heredibus, *de ses heritiers*, generaliter intelligitur de quolibet herede descendente, quem quis habet à lege, vel cõsuetudine. Guido Papæ in decisio.Delphinal.q.230.Petrus.qu.306.generale.

Sui nomen quomodo accipiatur.

Nec obest l.Fulcinius.§. adeo. ff. quibus ex caus.in poss. eat.vbi furiosus suus non est, id est suæ mentis compos, nec apud se: ideo non potest habere animum fraudãdi, quem debet habere latitans, ibidẽ. facit l.in honorib. in fi.ibi, apud suos excusatur.ff.de excus. mũn. Et sic pro materia intelligitur, interdum de his qui sunt in potestate, & quandoque pro omnibus descendentibus & liberis,& nõnunquam pro familia, l.1. in princ. ff. de eo per quem factum erit: etiã si in ea extranei sint, per prædicta, & quot modis accipiatur suum, dicam in l.pupillus.§.fin. infra eodem alia nunc non adiiciam his contentus: boni, quæso, consulite.

PAVLVS LIB. X. RESPONSORVM.
Lex ccxxj.

Paulus respondit, falsum tutorem eum verè dici, qui tutor non est, siue habenti tutor datus est, siue non: sicut falsum testamentum, quod testamentum non est: & modius iniquus, qui modius non est.

Explicatio textus.

Tres habet regulas: prima vnum dictum ponit: secunda illud elucidat ibi, siue: in tertia similia duo scribit ibi, sicut. & prima pars hoc dicit: is vere dicitur falsus tutor, qui tutor non est. nam tutor est, qui habet potestatem in capite libero ad tuendum eum qui per ætatem se defendere nequit.§.1.& sequ.Institut.de tutel.si non sit tutor, falsus est, nec habet hanc potestatem.

Tutoris nomẽ vnde.

Tutores dicuntur à tuendo, quasi tuitores, atque defensores, §. tutores. de tutel.in Instit.l.1.ff.illo tit.quia pupillos sibi creditos tueri debent: ideo causam pupillorum deferre non possunt, l.deferre.§.item cos.ff.de iure fisci.& de hoc verbo tueri loquitur Iurisc.in l. in lege Censoria. §. cod.hodie ab effectu dici quidam possunt tollitores, quia multi tollunt & furantur bona pupillorum, teste Alber. in d.l.1.& de his dici potest, ἄνθρωπος ἀνθρώπου λύκος, id est homo homini lupus.de quo Eras.in 1. centuria chiliad. 1. & tales expilantes pupillorum bona infames sunt, l.1.ff.de his qui no.infam.

In tutores bonorum pupilli expilatores.

Et præsumitur quod bona pupillorum furari desiderẽt, cùm nummis tutelã expetunt vel processibus aut magnis amicis occupant, l.1.§.item solent.ff. de offic. præfec. vrb. & suspectus esse præsumitur, qui se tutorem ascripsit, quod tutelã vltro videatur affectasse, l. vxori. ff. de falsis. §. item tria.de excus.tutor. hodie parum frequens est tit. de excusa.tutor, in tutela pupilli diuitis, sed in tutela pauperis sic.

Tutor testamentarius.

Triplex traditur à iure tutor: primus est testamentarius, qui in testamento datus est, & tutela eius testamentaria vocatur, vt patet in tit.ff. & C.de testa. tutel. & supra dixi in l.lege obuenire.

Tutores legitimi.

Tutores legitimi sunt, aut senatusconsulto constituti, vel qui ex lege aliqua descendunt. Per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege duodecim tabularum introducuntur, seu propalant, quales sunt agnati: seu per consequentiam, quales sunt patrui. Vlpia.in tit. de tutel.si Vlpia.

Tutores legitimi à quibus eligatur, quãdo successio in duo latera diuiditur.

dici mereatur. Et sic dicitur legitimus à lege datus: vt pote consanguineis, qui succedunt, defertur tutela, vnde ipsi vocantur legitimi tutores. lex enim eis tutelam defert.l.1,& per totum.ff.de legi.tutor. & quando successio

partim

partim defertur his qui sunt in latere paterno, & partim his qui ex materno, tunc duo tutores dari debent, vnus ex vtroque latere, & hoc fieri debet conuocatis hinc inde consanguineis, qui istos tutores eligent, & iudex solet eos approbare, vt censuit Senatus anno 1518. die 10. Martij pro Halano Bouchard contra Iacobum le Lieure, & anno 1528. die 1. Martij. facit l. fi. ff. vbi pupillus educa. debeat. & partes quæ istos tutores nominant, iurare tenentur, quod pupillo eligent vtiliorem, vt etiam fuit pronunciatum anno 1522. die. 9. Decembris. facit l. hac edictali. §. his illud. C. de secund. nupr.

Arrest.

Tutores datiui.

Sunt & alij datiui, à iudicibus dati: supradictis autē deficientibus tutoribus iudex solet tutores dare, l. datiuus vel testamentarius tutor. ff. rem pupill. sal. fore, & in tit. ff. de tutor. & cura. datis ab his. videte casum singularē, in quo datus tutor testamento, adhuc à iudice confirmari solet, videlicet quando ipse adscripserit se tutorem testamento, & idoneus adprobatus erit, per text. in l. vxori. §. 1. ff. de falsis.

Tutores honorarij.

Sunt & alij qui honorarij tutores appellantur, ob honorem seu honoris causa dati, & ad hos etiam periculum tutelæ pertinet, l. quod si forte. §. 1. de solu. ff. vbi etiam dicit esse alios, qui rei notitiæ gratia dantur ad instruendos alios cōtutores: alij verò sunt, qui dantur vt gerant, & hoc vel pater adiicit, vt vnus puta gerat: vel voluntate tutorum vni committitur gestio: vel prætor ita decernit. text. ibi solemnis, & in l. si quis tutor. §. quid ergo. ff. de ritu nuptia. & si parens declarauerit quem velit tutelam administrare, ille solus administret: ceteri ergo tutores non administrabunt, sed erunt hi, quos vulgo honorarios appellamus, l. si plures. §. 1. ff. de administr. tutor.

Etiam tutor honorarius dicitur, qui à prætore datur, sicut ius honorarium. Vlpia. in suis Institut. rubr. de cura. tamen honoris causa tutor datus non videtur, quem pater à ceteris tutoribus, quibus negotia curanda mandauit, rationes accipere voluit. l. iure nostro. ff. de testa. tutel.

Tutela, quid.

Inde tutela dicitur illa vis & potestas, & pupillorum defensio, l. 1. ff. de tutel. & l. 1. ff. de minor. vbi de tutela minorum loquitur. l. probrum. & l. sæpe. supra eod. videte multa quæ scripsi in tracta. de senten. prouisio. art. 3. glo. 2. in constit. Reg. in 1. tomo commenta. quantum ad praxim attinet.

Tutela pro defensione. Moderamen inculpatæ tutela.

Etiam quælibet defensio tutela vocatur: vnde iure euenit, vt quod quisq; ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur, l. vt vim. ff. de iusti. & iure. & cum moderamine inculpatæ tutelæ licitum est cuilibet se defendere, hoc elucidatur per glos. in l. 1. C. vnde vi. & in d. l. vt vim. & l. scientiam. §. qui cum aliter. ff. ad legem Aquil.

Item vt cloacæ purgentur, & reficiantur, vtrunque ad salubritatem ciuitatum, & tutelam pertinet. l. 1. §. 1. ff. de cloac.

In suam tutelam quando dicatur peruenisse pupillus.

Et in suam tutelam pupillus peruenire dicitur, quando ad tempus pubertatis peruenit, quo tempore defendere per se ipse potest, l. cum filiofa. ff. de lega. 3. l. hæc autem. §. prætor. ff. quib. ex cau. in possessio. eatur. l. pater filio. de heredi. instituend. Et ista fere idem significant, cū in suam tutelam, vel in potestatem peruenerit, cum sui iuris factus fuerit, cum iustæ ætatis, cum legitimæ ætatis, vel maturæ ætatis, cum adoleuerit. his frequenter Iurisconsult. vtuntur.

Tutela pro tuitione seu defensione.

Alibi Iurisconf. ait vtilitatem & tutelam, id est tuitionem seu defensionem facientis spectari, l. 1. §. plerunque. ff. ne quid in flumin. publico. ibi, oportet enim in huiusmodi rebus vtilitatem, & tutelā facientis spectari sine iniuria accolarum. Et quæ ad quotidianam tutelam pertineant dicit Iurisconsul. Scæuola in l. patronus. §. codicillis. ff. de lega. 3. & pecuniam, quæ in opera noua legata est, potius in tutelam eorum operum, quæ sunt, conuertendam, quàm ad inchoandum opus erogādam, diuus Pius rescripsit in l. fi. ff. de oper. public. id est ad defensionem operum factorum & refectionem potius exponenda est pecunia quam vt de nouo construantur, quia non minor est virtus tueri, quam quærere: vt scripsi in praxi beneficia. in 2. parte in principio.

Tutela ascendentium. Tutela nobilium.

Item solent dicanici Franciæ vocare tutelam ascendentiū *garde*, & ipsos *gardiens*, per antonomasiā, cum ipsi melius inferiores custodiant, quam fratres & alij laterales: sed tutela nobilium vocatur *bail*, vel collateralium, vt scripsi in 2. tomo commentariorum in constit. Reg. in tracta. de donatio. & aliis dispos. tutor. & aliis, &c. gloss. 9. Et omnes isti quoad effectum sunt tutores, quocunque nomine vocentur.

Tutrix mater pro filiis tutorio nomine obligata, si in integrum restituantur, liberatur. Arrestum.

Notandum est perpetuò, quod si mater tutrix nomine filiorum tutorio & proprio se obligauerit, si filij ex illo contractu restituantur, non tenebitur mater nomine proprio: quia extincto contractu, & obligatio accessoria, l. cū principalis. ff. de reg. iur. & regula accessorium illo tit. lib. 6. nam & qui petit restitui contra contractum, videtur petere restitui contra pactum, vel clausulam appositam in contractu, per l. 1. C. si aduersus dotem. Bal. in l. fundi partem. in fi. ff. de contrah. emptio. sic consuluit Bertrand. cōsil. 69. punctus quæstionis. in 1. vol. ex noua editio. & secundum hanc opinionem fuit in senatu iudicatum & pronuntiatum in vigilia Pentecostes anno 1539. & literæ Regiæ per tutricem impetratæ comprobatæ fuerunt.

In tutore quæ requirantur.

Requisita in tutore scribit Ludo. Ro. consil. 425. quoad mum: quia tutor datur personæ principaliter, ideo dicitur tutor in tutores. de tutel. in Insti. vnde in bonis moribus pupillum suum instruere debet, & præceptores ei tradere pro dignitate pupilli, & amplitudine facultatum. l. tutor secundum dignitatem. & l. cum plures. in fi. ff. de admi. tutor. glo. in §. certe. qui testa. tutores dari possint.

Secundò tutor custodire res pupilli, & custodiā bonorum illius custodiæ suorum bonorū præferre debet in rebus æqualib. l. tutor secundum. §. 1. ff. administr. tutor. glo. in l. si vt certo. §. proinde. in verb. saluas. ff. commod. Roma. sing. 698. attende.

Tertiò quod omnimodo & sine vlla dilatione defensionem pro pupillis & adultis subire eos tutores necesse est. l. fi. §. omnem. C. de administra. tutor. quia tutoris præcipuum est officium, ne indefensum pupillum relinquat, l. tutoris. ff. de administra. tutor. alioqui sententia contra indefensum est nulla. l. si præses. Cod. quomodo & quando iudex.

Quartò vbi expedire viderit, auctoritatem pupillo præstare debet, l. 1. & per totum. ff. de auctoritate tutor.

Quintò omnium rerum pupilli inuentarium conficere debet, l. tutor qui. ff. de admin. tutor. l. tutores. 2. C. illo tit. l. fin. arbitrium tutelæ.

Sextò satisdare debet, nisi in testamento datus fuerit, vt in tit. de satisda. tutor. in Instit. vide tamen quæ scripsi in tractat. de senten. prouisio. art. 3. gloss. 2. in 1. tomo constit. Reg.

Vltimò administrare res pupilli diligenter, & ex bono & æquo debet, vt in tit. de administr. tutor. & l. fin. de eo qui pro tutore. videte requisita sexdecim quæ scribit idem Roma. d. cons. 425. post Bal. in l. 1. §. item solent. ff. de offic. præfect. vrb. vbi septem tantum necessaria scribit.

In dando tutore quæ consideranda.

Siue habenti tutor datus sit, siue non. Iste text. venit ad elucidationem dicti præcedentis, quod ille est falsus tutor, qui verè non est tutor, etiam si ille tutor fuerit datus datus habenti verum tutorem, siue non habenti. nam tutor etiam falsus dicetur, quando non erit tutor, l. 1. quod falso tutore auctore gestum esse dicetur. vnde dicit text. in l. naturali. §. 1. ff. de confirma. tutor. quatuor cōsideranda, videlicet an hic dederit, qui dare potuerit, & ille acceperit, cui fuerat dandus, & is datus, cuius dandi facultas erat, & pro tribunali decretum interpositum.

Falsus tutor quis.

Dicet quis, Quomodo potest esse falsus, si sit datus? Respon. quando non est datus à testatore, vel à lege, nec à iudice, sed datus est ab illo, qui dare non poterat habenti, vt patet in titul. in quibus casibus tutor. vel curat. habenti, tutor, vel curator dari potest. C. etiā si dicatis non habenti datum ab eo, qui dare non poterat: ergo ille datus tutor ab illo,

ab illo, non est tutor, & sic est falsus, idem si datus sit in minus solemni voluntate quoad effectum, l. 2. C. de confirmand. tutor.

Tutori habēti quando tutor dari potest. Et sic falsus tutor etiam dicitur, si fuerit datus, sed perperam: quia habenti tutorem datus est contra iuris prohibitionem, positam in §. interdum. de curato. in Instit. plures tamen ab initio dari possunt, in tit. C. si ex pluribus tutor. sed semel dato vno, eo superstite alter dari non potest, nisi in casibus descriptis in titul. C. inquibus causis tutor. haben. tutor dari possit, maxime in l. licet. ibidem, & per glo. & doct. in d. §. interdum. & in quibus casibus dari tutor iure non potest, falsus dicitur, si datus fuerit habenti tutorem, etiam ab eo qui dare potest.

Item Iurisconsf. sæpius in lege cōdenda sic dicit, falsum hoc est, vt in l. frugem. in l. anniculus. 1. in fin. s. eod. & l. si qua pœna. infra eod. & non est iniuriæ verbum, si ad ius referatur, secus si ad factum: Olendorp. allegat l. pen. ff. de iniur.

Cum falso tutore gestū non valet. Animaduertendū est, quod ista prosunt ad sequentia: quia gestum eum falso tutore non valet, nec minori præiudicat, vt in tit. ff. quod falso tutore auctor. gestum esse dice. nam tria sunt remedia ex illo tit. Primum, cōtra falsum & dolosum tutorem, vt quanti ea res erit in tantam pecuniam condemnetur, l. nouissime. ibidem. Secundum est, quod datur actio contra illum, qui dolo fecit, vt non tutor, quem falsum hic vocamus, auctoritatem interponeret, l. 1. & l. si falso. & l. falsus. ac l. seq. ibidem. Tertium, quod contrahens cum pupillo restituetur in integrum. d. l. 1. in fin. ibidem: declarat Rofred. in tracta. libello. in 3. parte hoc tit.

Tutoris nomine omnis tutor venit. Vltimò colligere possumus, quod tutoris nomine omnis tutor venit, l. bonæfidei. s. eod. & in tit. de admi. tutor. quia genus omnes suas continet species, & species sua indiuidua, vt dialecticis notum est l. item legato. §. item interest. ff. de leg. 3.

Derogatur quando materia non conueniret, vt in l. Herennius. infra eod.

Falsum quid. *Sicut testamentum falsum, quod testamentum non est.* Quid sit falsum, quæritur, & videtur id esse, si quis chirographum alienum imitetur, aut immutet, vel rationes intercidat, vel describat, l. quid sit falsum. ff. de falsis: vel est immutatio veritatis. §. 1. in auth. de instr. cautel. & fide, colla. 6. vel vt quidam volunt, verorum imitatio.

Testamētum propriè quid, & impropriè. Itaque sicut falsus tutor dicitur, qui datus non est: ita falsum testamentum dicitur, quod non est. vnde Iurisćōs. ait, Testamentum illud propriè dici, quod iure perfectum est: sed abusiue testamenta ea appellamus, quæ falsa sunt, vel iniusta, vel irrita, vel rupta, l. 2. §. 1. ff. quemadmodū testa. aperiant. oportet enim esse aliquod testamentum, vel non iure factum, vt senatuscon. locus sit. nam & falsum testamentum id demum rectè diceur, l. si quis legatum. §. 1.

Testamentum falsum. ff. de fal. & ex testamēto falso nihil debetur, nec debet mitti executioni, vt verū solet, l. fin. C. de edic. diui Adria. tollend. scripsi in tract. de senten. præiudicia. seu prouisio. in præfa. nu. 69. & seq. idē in instrumento falso, scripsi artic. 1. glo. 9. de litet. oblig. in 1. tomo comment. in constit. Reg. Gallic.

Adulterinum testamentum. Adulterinū pro falso accipit Iurisc. in d. l. si quis legatū. §. 1. ff. de fals. ibi, nam & factum testamentū id demū rectè dicitur, quod si adulterinū non esset, verum tamen testamentū rectè diceretur: & lege Cornelia testamentaria obligatur, qui signum adulterinum fecerit, sculpserit. ibid.

Adulterinum quid. Tamen adulterinum dicitur propriè fictū, fucatum, & ad similitudinem alterius factum: vt adulterinum signum vniuersitatis, quod est factum ad similitudinem signi vniuersitatis, c. 3. loco. de proba. vulgo dicimus *contrefaict, ou faux*. Et adulterinæ staterae non iustæ vocantur in l. annonam. ff. de extraordina. criminib. & alibi vocat non æqua pondera, in l. arbitrio. §. de eo. ff. de dolo. Etiam falsi crimine tenetur, qui in aurū vitij quid addiderit, quiue argēteos nummos adulterinos conflauerit. l. lege Cornelia cauetur. ff. de fals.

Adulterina statera.

Adulterina moneta. Inde perbelle declarat quid sit adulterina moneta Iurisconsul. in l. sacrilegij. 1. §. qui cum in moneta. ff. ad leg. Iul. pecula. sic dicens, qui cum in moneta publica operarentur, extrinsecus signant sibi pecuniā forma publica, vel signatam furantur, hi non videntur adulterinam monetā exercuisse, sed furtum publicæ monetæ fecisse, quod ad peculatus crimen accedit.

Adulterini, ex adulterio concepti. Item adulterinos, ex adulterio conceptos & natos dicimus. Christus enim non erubuit nasci ex adulterinis cōmixtionibus. ca. dominus. 56. dist. quia vndecunque homines nascuntur, si parentum vitia non sectentur, honesti & salui erunt, c. vndecunque. ibidem.

Adulterari. Hæc autem ab adulterare dicuntur. Adulterari autē est adulterium committere, vt in toto titulo de adulter. Adul-

Adulterare. terare verò est aliquid pro vero effingere, corrumpere, vitiare, l. 1. in fi. ff. de seruo corrupt. ibi, vel si actori suasit, siue verbis, siue pretio, vt rationes dominicas intercideret, vel adulteraret. Et in titul. de adulter. nam sicut adulter semen suum fingit, semen mariti esse, sic & hi adulteratores. de quibus adulteratoribus monetæ loquitur l. aut facta. §. euenit. ff. de pœnis.

Notarius conficiens instrumentum falsum quomodo puniatur. Notarius conficiens instrumentum falsum, si sit nullū, non punitur pœna falsi ordinaria, sed extraordinaria, videlicet iudicis arbitrio, idem in teste, qui dixit falsum non iuratus, & sic nullum erat eius testimonium, vt scribit Albertic. in 2. parte statuto. q. 147. & l. culpa. ff. de regul. iur. & Ioan. Andr. in regul. non est sine culpa. de reg. iur. in 6. vnde testis falsus non probat, sed reprobatur, vt scripsi in tracta. de reproba. testiū, in verbo, falsus testis: quia testis falsus non est testis. Bal. in c. licet. col. 5. nu. 19. de proba. quod est valde vtile ad constitutionem Regiam punientem falsarios pœna mortis.

Modius iniquus. *Et modius iniquus, qui modius non est.* Modius iniquus dicitur, quando non est æquus, nam cum mensura modij contineat triginta sex sextarios, hic modius, qui non illos continet, vocatur iniquus, non æquus, nec æquatus & modius iniquus dicitur cum adiuncto, vt inferius dicam.

Mensurarum ordinatio ad quos spectet. Sciendum est primam mensuratum ordinationem ad Principem spectare, per l. modios. Cod. de suscepto. lib. 10. & l. 2. de frumento Alex. lib. 11. & postquam mensuræ à Principe sunt institutæ, ad consules locorum, vbi alij domini speciales non sunt, vel ad iudices pertinet æquare mensuras ad illā à Principe statutam, quādo aliquæ mensuræ huic priori similes de nouo fiūt. §. eos. in fi. in authen. de collato. colla. 9. facit l. arbitrio. §. de eo. ff. de dolo. & insignia his mensuris & ponderibus Regis vel domini loci pro consuetudine ciuitatis imponi decet. l. stigmata. C. de fabricen. lib. 11. arg. l. Quintus. 2. §. si autem aurum. ff. de auro & argen. lega. hoc expresse docet Ioan. Reynaud. in suo tracta. de mēsuris qu. 1. & 2. & sic qui modiū vini mihi vendidit, & tradidit modiū iniquum, non liberatur, sed iudex debet frangere modium, & mensuras, & pondera iniqua, l. iubemus. C. de defenso. ciuita. l. item quæritur. §. si quis mensuras. ff. loca. Raynald. vbi supra: & scribitur Deuter. 25. Pondus habebis iustum, & verū, & modius æqualis & verus erit tibi, nec habebis diuersa pondera maius & minus, nec erit in domo tua modius maior & minor, vt multo viuas tempore super terram. Et hi apud quos varia inueniuntur pondera, vel mensuræ, quomodo puniantur, scribit gloss. ampla in l. arbitrio. §. de eo. ff. de dol. & Ioan. de Plat. in l. 1. de ponde. & auri illatio. lib. 10. Bal. consil. 155. quæritur. in 1. vol. & decreto diui Adriani præceptum est in insulam eos relegari, qui pondera vel mensuras falsassent, l. penul. ff. de fals.

In ponderatores iniquos, & eos qui falsis mensuris vtuntur.

Pecunia falsa pecunia non est. Item falsus denarius non est denarius, glo. in l. 2. vbi addidi. C. de hæretic. & ideò pecunia falsa & reproba non liberat soluentem, l. eleganter. §. qui reprobos. ff. de pigno. actio. plene D. Tiraquel. in tracta. de vtroque retrac. fol. 153. glo. 20. §. 1. vbi firmat extraneū nō teneri causa retractus dare proximo offerēti falsos, vel reprobos nūmos: nec potest agere debitor solutis nūmis reprobis pignoratitia,

vt ei

ei reddatur pignus, d. §. qui reprobos. Et postquam falsa est pecunia, nihil prodest ad solutionem, ideo in mora nõ constituit, vt consuluit Bertrand. consil. 213. viso casu. in 1. vol. ex antiq. Adhæc manus munitio, & depositum pecuniæ falsæ, & reprobæ, *garnir la main de iustice de faux argent*, nõ impedit quo minus executio fieri possit in debitorem: & clamor in curia sigilli exponi in eum potest, qui pecuniam reprobam dedit. nam quotiens vitiose depositũ est, pro non facto habendum est, l. quotiens. ff. qui satisdar. cogan.

Debitor reprobis nũmis solutis non nõ liberatur.

Inde clericus, qui falsam fabricauit monetam in hoc Regno, alterius tamen Regis, Angliæ forte, aut Hispaniarum, vel alterius principis, non vsitatam in hoc Regno, nõ poterit puniri à iudicibus secularibus huius Regni, dicentibus crimen falsæ monetæ esse priuilegiatum, vt ipsi cognoscant etiam contra clericos: quia debet intelligi, si clericus falsam monetam Regis Franciæ fabricaret: secus si aliã in Regno non vsitatam, in qua non cõmittitur læsæ maiestatis crimen, sicut in Regis moneta. l. 2. C. de falsa moneta. quia aliam cudendo non facit iniuriã Regi Franciæ: ideo ad eum cognitio nõ pertinet, teste Iacob. Rebuffo patruo meo in l. vlt. in fi. C. de veter. numisma. potest. libr. 10. & Berber. in viato. iur. tit. de crimine læsæ maiestatis ac Alexand. conf. 104. statutum. in 1. vol. sequitur Benedic. in repe. ca. Raynutius. in verbo, & vxorem. nu. 435. de testa. & errãt iudices seculares, qui in hoc casu cognoscere volunt, teste Ioan. Sanson in consuetu. Turonen. artic. 1. rub. *des crimes*. & Bonifac. in cle. 2. not. 4. de deci. facit l. 2. C. de eunuch.

Clericus falsam monetam cudens, q. ã do ad iud. cẽ eccles. remittatur.
Casus in quo falsa moneta fabricatio crimen læsæ maiestatis nõ est.

Adhæc falsa iustitia iustitia nõ est, c. vera. iuncta glo. 45. distinct. vbi etiam falsum iudicem dicit non esse iudicem: & contractus inutilis contractus non est, ideo ex illo non debet solui gabella, licet ex omnibus contractibus solui oporteat. Bart. in l. vlti. §. finautem. C. commun. de legat. Alexan. conf. 104. statuto. in 1. vol. & consil. 36. in 4. volu. Emphyteuta nulliter alienans rem, dominium nõ amittit, nec re priuatur, vt plene Ias. scribit in l. fin. C. de iur. emphyteu. qu. 22. post Franc. Cremen. singul. 112. statuto. & Guido. Papæ conf. 192. ideo prohibitum fuit decreto senatus, ne quis supplicationes falsas, vel cum interlineaturis seu additionibus offerat: sed oportet quod plane scriptæ sint, alioqui reiiciendæ, propter vitium falsitatis fugiendum. ann. 1519. die 22. Martij. Et falsum instrumẽtum non esse instrumentum asserit Bald. in l. si non sortem. §. indebitum. ff. de condict. indebiti: & ideo etiam si sit Regio sigillo sigillatum, non habet executionem paratam; vt abunde scripsi in tractatu de literis obligat. sigillo Regio vel authenti. signatis. art. 1. glo. 9. in 1. tomo comment. in constit. Reg.

Falsi nomẽ ad multa relatũ pro inefficaci.
Arestum.
Falsum instrumentum.

Præterea sententia falsa, & nulla, sententia non dicitur, nisi abusiue, cle. pastoralis. de re iudic. Barba. in repe. ca. Raynutius. col. 95. de testa. & contractus nullus non dicitur simpliciter contractus, l. certi condictio. §. quoniã. ibi, quasi duobus contractibus interuenientibus. ff. si cert. peta. & condemnatus non potest dici, qui rite condemnatus non est, l. 4. §. condemnatum. ff. de re iudic. vbi doct. multa cumulant.

Sententia falsa non est sententia.
Contractus nullus.
Condemnatio irrita.

Item falsus emptor non est emptor, l. cum qui. §. cum igitur. ff. de in diem adiec. & infamis homo, qui falsus est homo, nõ est homo. l. nec infames. vbi Lucas, C. de decur. libr. 10. & falsus procurator non est procurator. l. falsus. C. de furt. & ibi doc. l. 3. §. falsus procurator. ff. rẽ rat. hab. l. si vendidero. §. si Titius. ff. de furt. Io. Baptista in sua vltima alleg. posita inter Roma. sing. & qui non habet sufficiens mandatum, dicitur falsus procurator, & aliis quatuor modis quos tradit Bald. & alij in l. licet. C. de procur. infinita hic similia adducere possem, quæ Feli. congerit in c. ex tenore. de rescript. & ideo falsus procurator non prodest, nec nocet domino. doct. in d. l. falsus. ob id requisitionem beneficij factam à falso procuratore, non nocere nominato consului.

Emptor falsus.
Procurator falsus.

Intelligire falsa testamenta nõ esse testamenta, nec sententiam nullam posse sententiam dici proprio, sed abusiue sic, & cum adiuncto, scilicet sententiam nullam, testamentum falsum, per d. l. 2. ff. quemadmodum testa. aperian. vnde si quis sibi legatum adscripserit, tenetur pœna legis Corneliæ, quamuis inutile legatum sit. nam & eum teneri constat, qui eo testamento, quod postea ruptũ est, vel etiã quod in initio iure non fiebat, legatum sibi adscripserit. hoc tamen tunc verum est, cum perfectũ testamentum erit: ceterum si nõ signatum fuerit, magis est vt senatusscon. locus non sit. l. si quis legatũ. ff. de falsis. & ideo aliquot effectus habent etiam actus nulli & inutiles.

Actus nulli etiam effectũ habent.

Quippe sententia nulla producit effectũ, vt iudex non possit amplius in illa causa, si iudex delegatus fuerit, iudicare: quia suo functus est officio. l. si vt proponis. 1. vbi doct. C. quomodo & quãdo iudex. Bart. in l. iudex. ff. de re iudic. etiam is qui habebat potestatem eligendi sibi alterius ministerio concessam, post suam electionem etiã nullam, functus est officio suo: adeo quod amplius eligere nõ poterit. Bart. & alij in l. serui electione. per illum tex. ff. de leg. 1. & in l. 2. §. 1. de optio. lega. quia actus de primo intelligitur. in l. boues. §. hoc sermone. ẽ co. scripsi alia in interpret. l. quod iussit. 2. no. nu. 152. & seq. ff. de re iudic. quæ non repetentur.

Adiungere possumus, quod ex actu nullo voluntas declaratur, l. fi. vbi Bart. ff. de reb. eorũ. & in l. in testamento. de fideicom. liberta. Bal. in l. qui à patre. per illum text. de cõfirma. tutor. l. obseruare. §. fi. ff. de offic. proconsul. & per illum text. consuluit Deci. conf. 172. in causa. quod constitutio procuratoris facta à patronis, antequam vacaret beneficium, licet sit nulla, tamen habetur consensus & voluntas patronorum per eam: & si procurator sic constitutus præsentauerit, & patroni nihil dixerint intra tempus à iure præstitutum, sustinebitur institutio facta ista quasi protestatione præcedente.

Ex actu nullo voluntas declaratur.

Etiam ex actibus nullis inducitur consuetudo, quia ex actibus inualidis elicitur populi consensus, sicut ex testamento non solemni, l. cũ quis. C. de iuris & fac. igno. alioqui non confirmaretur, vt in l. sancimus. de testa. Cod. hoc plene probat Bal. in l. de quibus. col. 5. vers. sed quæro ex actibus. ff. de legibus.

Ex actibus nullis inducitur cõsuetudo.

Bellissimè conuenit, quod si clericus contraxit matrimonium etiam nullum, forte cum consanguinea, vel habente alterum maritum, priuatur tamen beneficio, quia fecit quod potuit. glo. & doc. in ca. vnico. de cleric. coniuga. in 6. Ias. in l. vbi. col. pen. C. de transact. quod est verũ, quando illud matrimonium non esset nullũ ob defectum consensus contrahentis: quia tunc non amitteret beneficiũ, alias contra, vt concludit Imol. in clemen. gratiæ. col. penult. de rescript. refert Ias. in l. causas. col. penult. Cod. de transac. & per hæc conciliantur opiniones contrariæ, licet Iason simpliciter opiniones referat: tamen licet cõsensus deficiat in muliere, quia non est ætatis legitimæ, ca. 1. de sponsal. lib. 6. quando apparet de consensu viri matrimoniũ contrahere volentis, ille cõtractus facit vacare beneficiũ, quia tacite illud resignat, cum non conueniat psalterium cũ cithara, c. diuersis. de cleric. coniug. Roma. consil. 483. dubitatur. col. 2. & Hippol. sing. 386. inualida.

Clericus etiã contrahẽs matrimoniũ nullum, vt cum nupta, an priuetur beneficio.

Nec est omittendum, quod in prohibitis ex actu nullo quis in pœnam incidit, quia licet actus nullus sit, sit tamen contra prohibitionem: vt si prohibeatur omnis actus de nocte iudicialis sub pœna decem, is qui actũ faciet etiam nullum, punietur. Ias. in l. licet. C. de procura. & mulier quę transit ad secundas nuptias de facto perdit tutelam filij, licet matrimonium non valeat. Bald. in c. ex parte. 2. nu. 20. de appell. probat Dec. in c. Abbate. vbi alium casum tradit, col. 2. ibid. alia videre poteritis. ne plura.

Ex actu nullo in prohibitis incidit quis in pœnam.

HERMOGENIANVS LIB. II. IVRIS Epitomarum. Lex ccxxij.

Pecuniæ nomine non solum pecunia numerata, sed omnes res tam soli quam mobiles, & tam iura quam corpora continentur.

Huius legis materiam pertractaui in l.pecuniæ.1.s.eod. quæ pro repetita hic habeatur: & hæc lex docet appellatione pecuniæ non solum numeratam pecuniã significari, verum etiam omnes res tã mobiles quã immobiles, & iura, id est seruitutes & alia iura incorporea, ac corporea, id est res corporales: de triplici corpore loquitur Iurisconn. in l.rerum mixtura. ff. de vsucapio. & scripsi in l.pecuniæ verbum. s. eod. vbi etiã alia dixi. de hoc Hermogeniano habetis in l. vix certis. ff.de iud.

Corpus triplex.

Solũ pro terra.

Dictio solum pluribus modis sumitur. Primò dum nomen substantiuum est pro re immobili, vt l.1.§. hoc interdictum.ff.de vi & vi ar. ibi, & ad eos tantum qui de solo deiiciuntur, vt puta de fundo siue de ædificio.& ibi.& generaliter ad omnes hoc pertinet interdictum qui de re solo cohærenti deiiciuntur.cum §.illud.facit l.1.§.hoc interdictum primo de soli possessore scriptum est. & § hoc interdictum in omnibus etiam possessionibus quæ sunt soli sine dubio locum habebit, dummodo possidere possit. ff. vti posside.& in l. 1. §. hoc interdictum ad ea sola opera pertinet quæcunque in solo vi aut clam facta fuerunt. ff. quod vi aut clam.sic accipitur in l.quæstio.supra eod.

Solus, a, um, pro vno.

Interdum est adiectiuum: & capitur taxatiuè pro vno tantum, l. proximi appellatione continetur etiam ille qui solus est.supra eo.& l.fugitiuus.infra eod.l.illa verba optimus.supra eod.& l.in vulgari.& l.liberorum.ibidem.

Solum aduerbium.

Quandoque est aduerbium, & significat tantum, vt hic, non solum, &c.& l.sponsio appellatur non solum quæ per sponsi interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissioque. s.eod. Et an excludat alios vel casus similes abunde scripsi in l.pratum. supra eodem.

PAVLVS LIB. II. SENTENTIARVM.
Lex ccxxiij.

Latæ culpæ finis est, non intelligere quod omnes intelligunt.

Hæc lex duas habet partes, prout duo dicta continet. secunda ibi, amicos. materiam eius, tanquam frequentẽ, & in contractibus, & infinitis aliis iuris articulis, nec minus difficilẽ teste Bar.in repetitio, l.quod Nerua. ff. depos. aliquot cõclusionibus, qua potero facilitate, perstringam.

Culpa nomen in genere sumitur & in specie.

Culpa pro dolo & fraude.

Imprimis igitur ne illotis (quod dicunt) manibus rẽ attingamus, præfabor, culpam in genere & in specie accipi, quemadmodum de iurisdictione dicunt interpretes in l. imperium. ff. de iurisdictione omnium iudicum. Nempe in genere culpa sumitur pro dolo, fraude, ac omni astutia, & negligentia.l magna negligentia culpa est, magna culpa dolus est. J. eod. hinc ait Cicero in epistolis: sapientis est nil præstare nisi culpam.

Vnde infert Bar.in l.quod Nerua.ff. depos. eũ qui promiserat sarcire damnum culpa famuli datum, teneri, etiam si ipse famulus furtum perpetrauerit. nam culpæ nomine dolus cõtinetur. in lege, quod Nerua. col.4 ff. depos. probat l.1.in fin. cum l. seq. vbi depositarius non reddens depositum, committit dolum: si tamen fuerit alienarũ, isque noluerit illud redimere, in culpa est: quia paria sunt nolle depositum reddere, vel postquam venditum est non redimere.l.quod te.ff.si cert. peta. si igitur vterque sit in dolo, cum textus dicat esse in culpa, necessarium erit ibi culpam pro dolo accipi, & sæpius alibi.

Et hanc culpam multiplicem esse confirmat Cicero ad Attic.sic dicens: Omnem omnino culpã Domitius in Pompeium confert. & in Vatiniũ: in hoc genere omnes insunt culpæ.& Vlpia.in lege quod si nolit. §.culpa.ff.de ædilitio edicto, ibi, Culpam omnem omnino accipiemus, non vtique latam. & in l.à procuratore dolũ & omnem culpam, non etiam improuisum casum præstandũ esse, iuris auctoritate manifeste declaratur. C. manda. Culpã igitur vt genus diuidemus in dolũ, & culpam in specie sumptam: rursus culpam subdiuidemus in latiorem, latam, leuem, & leuissimam: & de his duntaxat loquuntur Iurisconsulti. ita dolum diuidemus inferius in bonum & malum.

Culpa diuisio, species.

Culpa in specie à dolo separatur.

Et sic in specie culpa accepta separatur à dolo, l.de ætate. §.qui iusto.ibi, sine dolo malo, culpa tamen, &c.de interrogator.actionib. Et eo casu culpa respicit desidiã, seu negligentiam.l.electio. in fi.ff.de noxal.ibi, ne alterius dolus, aut desidia aliis noceat.§.fin. Instit. pro socio.l.Socius socio. illo titulo, ibi, Socius socio etiam nomine culpæ tenetur, id est desidiæ, atque negligentiæ. Respicit quoque imperitiam, & infirmitatem, l. idem iuris. ff. ad leg. Aquiliam. ibi, mulionem quoque si per imperitiam impetum mularum retinere non potuit, & hæ alienum hominem obtriuerint, vulgò dicitur culpæ nomine teneri. idẽ dicetur, & si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit. Nec videtur iniquum, si infirmitas culpæ adnumeretur, cũ affectare quis non debeat, in quo vel intelligit, vel intelligere debet infirmitatem suã alij periculosam futuram. Et alibi ait Iurisconsultus, imperitiam quoque culpæ adnumerandam, & quod imperitia peccatum est, culpam esse. in l. si quis fundum. §. Celsus. ff. locati. & Paulus ait culpã esse, quod diligenter prouideri poterat, nõ esse prouisum. l.si putator. ad leg. Aquil.

Infirmitas culpa adnumerata.

Dolus à culpa in specie sumpta quantum differat.

Ex quibus patet, quantum differat dolus à culpa in specie sumpta: quippe dolus calliditatem, malitiam, versutiã, & fallaciam denotat.l. iurisgentium.§.dolus.ff.de pact.l.1. l.& eleganter. in fin.de dolo.l.3.§.1.de minor.l.3.de seruo corrupto.l.3.§.sed si sic. de in rẽ verso.l. 1.in princi. Quod vi aut clam, vbi calliditas nominatur. & callidè circumuenire dicitur in l. ita demum.ff. de arbitr.& callide facere, in l. si quis. in princ. ff. de dolo. callidè versari, in l.2. §. verba. ff. ad Velleia. Culpa verò segnitiem animi respicit, rusticitatem, inertiam, simplicitatem, ineptiã, ignauiam, negligentiam, l. 3. in fin. cum l. sequenti. ff. de suspect. tutor. l. qui solidum. §. etiam. de legat. 2. l. cum vero. §. plerunque. de fideicom. libert. l. quid ergo. ad municipal.

Sic dolus potissimum in faciendo consistit, culpa in negligentia, seu in non faciendo, vt docet Bar.in d. l. quod Nerua. Tamen aliquando culpa etiam in faciendo consistit, vt in l.si seruum.ff.de verbor.obliga.& in l.culpa est se immiscere rei ad se non pertinenti.ff.de reg.iur.l. itẽ quæritur. §. si gemma.ff.loca.l.quod si nolit.§.si mancipiũ.de ædil.edict. Quæ quidem culpa grauior est in faciendo, quã in negligendo, l. semel.ff.sol.matr.& in l.semper.§.in hoc. iuncta glo. quod vi aut clam. scripsi in interpret.l. Diuus. in fi.ff.de Senatuscons.Silaniano.

Sed vera (vt reor) differẽtia est vltra prædictas, quod dolus in animo & affectu consistit maligno: culpa verò in negligentia, imprudentia, & aliis quę superius enumeraui. facit l.vulgaris.l.in furti actione.§.ope.& l.qui ea mente.ff. de furt.l.sæpe.in fin.s.eod.

Culpa vna alia grauior.

Peccata æqualia esse, secundum Stoicos.

Culpa latissima latior, lata, leuis.

Adhæc notandum est culpam vnam alia grauiorem, vt docet Modesti.in l.liber homo.§.1.ff.de acq.rer.dom. ibi, vt tamen culpam in damno dando exigere debeamus grauiorem, nec tam leuem, quàm ab extraneo. forsan contra Stoicorũ sententiam dicentium peccata æqualia esse, nempe vnum crimen aliud superat, ideóque latissimã culpam dolum verum vocat Bart. latiorem dolum præsumptum, latam comparari dolo: leuem, deuiationẽ ab eo quod bonum est, quod per diligentiam hominis diligentis, vel diligentissimi præuideri potuit: quæ an duram Zasij mereãtur reprehensionem latius inferius differemus. Igitur culpa grauior & maior est, quo magis ad dolum accedit, & illi proximior est. vnde latior culpa dolus est: quando quidẽ bonafides abesse præsumitur, si rebus tuis saluis existẽtibus meæ depositæ pereant.c.bonafides.de deposito, & d. l. quod Nerua. probat etiã l.milites.ff. de custod. reor. vbi pro modo culpæ statuendũ est in delinquentes, nimirum si maior sit vna culpa & grauior altera.

Culpa lata.

Itaque si quis tam supinè ac fœdè labitur, vel errat, vt quæsita quædã videatur negligentia: tunc culpa dolo proxima est, adeo vt nullo excusationis colore defendi possit. nã ignorare ea, quę omnes intelligũt, vel intelligere debẽt, tunc quippe lata dicitur culpa, quæ vocatur nimia negligen

gligentia, in l.cedere.§.fi.3.eod.& d.l.milites.seu lata negligentia,l.impuberibus.§.1.ff.de suspect.tutor.& l.tutor qui.§.competit,de administr.tutor. l. magistratus.de administra. rerum ad ciuita. pertinen. & magna negligentia,in l.1.§.is quoque.2.ff. de actio.& obliga. & dissoluta negligentia,quæ prope dolum est.l.si fideiussor.1.in princ. ff.manda.

Ignorantia quæ non ferenda.

Vnde Iurisconsultus sic ait, Nec supina ignorantia ferenda est factum ignorantis, nec scrupulosa inquisitio inquirenda. scientia enim hoc modo æstimanda est, vt neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expediat. sit, neque delatoria curiositas exigatur. Quid enim si omnes in ciuitate sciant, quod ille solus ignorat? & recte Labeo definit scientiam,neque curiosissimi,neque negligentissimi hominis accipiendam: verum eius, qui eam rem diligenter inquirendo, notam habere possit,l.6.& 9.ff.de iuris & fact.ignoran.

Culpa magna,lata,leuis & leuissima.

Magna ergo culpa dolus est:effusa seu nimia negligentia,culpa lata:sed negligentia,culpa leuis est:leuissima autẽ culpa minimam negligentiam respicit, seu neglectã diligentiam,d.l.milites.ff.de custod.reor.licet gl. & doct.aliter doceant in Insti.tit.quib.mod.re contrah.oblig.

Culpa leuissima.

Leuissimam autem culpam vocant regulariter Iurisconsult. diligentiam omissam, seu custodiam, quam diligens paterfamil.adhibuisset, & is culpæ reus neglexit, ideoque tenetur. his igitur casibus quibus ad diligentiam quis tenetur de iure ciuili, ad eam præstandam & custodiendam hoc nomine astringitur,l.si vt certo.§.nunc videndum. ff. commoda.l.magistratus. de administra. rer. ad ciuita. pertinen. l. si cum fundum. de contrah. emp. l.contractus. de reg. iur. d. l. 1. de actio.iuncto cap. 1. de commoda. Vel Iurisconsul.interdum dicunt quem teneri culpæ nomine, & diligentiæ.in culpa venire potest factum, in diligentia nõ factum:vt si non præstet custodiam,§.custodiam.d. l. si vt certo.vel quidam dicunt leuissimam culpam hoc nomine contineri, sed priori potius adhærerem.

Quæ mihi quodammodo videntur esse correlatiua, vt culpam leuem dicamus respectu doli & latæ culpæ, & leuissimam quoque aliam ratione latæ & leuis, vt in §. sequenti.

Culpa generali nomine quid contineatur.

Culpæ vero generali appellatione venit omnis culpa, maxime cum lex negatiue de culpa loquitur omnis exclusa censetur. Exempli gratia,iusiurandum in litem non est deferendum ex culpa,sed ex dolo,l. videamus.in fin. ff. de in litem iurand.ergo nec ex lata quidem culpa iurandum erit, cum omnis culpa remota esse intelligatur, l.in actionibus.ibi,sed in his omnibus ob dolum solum in litem iuratur,non etiam ob culpam. Et si caueatur nomine culpæ quem non teneri:de quacunque culpa intelligetur, l. 1. in fin.commoda.l.qui furtum.de condictio.furtiua.l. si prætor.in fi.ad leg.Aquil.

Ex lata culpa infamiam nõ irrogari.

Et non negatur res disposita sine dolo. igitur in deposito iurandum est in litem,l.1.§.in.depositi.ff.depositi. nec tamen infamia notatur condemnatus ex lata culpa, sicuti si ex dolo,d.l.quod Nerua. Nec obest furtum cõmitti lata culpa, nihilominus furti condemnatum esse infamem, vt dicit Zas.per text.in l.falsus.§.qui alienum.ff.de furt. nam potius hic text.probat contrarium dicens,qui furandi animũ habet,licet ignoret cuius sit res, dolum committit:& in vi bonorum raptorũ, & in iniuria. non igitur dicit culpam committi,sed dolũ. quod si contingeret præfatis etiã casibus committi culpam,nec tamen irrogaretur infamia, quicquid scribat Zas.hoc probat text.in l.item apud.§.appellat.de iniur. ibi, assidua enim frequentia quasi præbet nonnullam infamiam.ergo non alias esset infamia:quippe non hoc facit condemnatio, sed sola frequentia quæ inurit quandam infamiam apud bonos & graues.l.2.ff.de obsequ.& contra eum facit d.l.igitur.§. potest.de liber. caus. vbi dicit sine calliditate & dolo. ergo vbi est dolus vel calliditas, non erit lata culpa.

Dolus infamiã irrogat, culpa verò minimè.

Adhæc facit §. suspectus.Instit.de suspect.tutor.vbi tutor suspectus ob dolum famosus est, si ob culpam non æquè,etiam si lata fuerit. Remoueri tamẽ potest ex culpa, sicuti ex dolo,integra semper remanente fama,l.3.in fin. ff.de suspect.tutor.& in l. impuberibus.ibid.nam infamia æquiparatur morti.l.iusta.ff. de manumiss. vindic. & sicut in criminibus lata culpa non comparatur dolo, ita nec quoad infamiam. Negatiua igitur totum excludet. l. hoc genus. iuncta gloss.ff.de condictio.& demonstr.l.si quis ita stipulatus.de verb.obliga.veluti si dicatur nulla culpa, l. si seruus communis. §. idque euidentius. versic. hæc itaque. ff.de furt.

Doli nomine quando culpa contineatur.

Si verò lex affirmatiue loquatur, videlicet quem noli nomine obligari, vel teneri,tunc etiam de culpa lata tenebitur,quæ dolo proxima est,l.1.§ hæc autem actio.ff. si is qui testam.liber esse iuss. fuer. Et sic intelligemus Iurisconsultum dicentem. Et dolum accipere debemus etiam culpam latam,l.is cui.§.dolum. ff. vt in possess.legator. Ac si quis absoluendus sit ob culpam, vel damnandus, intelligetur de leui & leuissima,l.de ætate,§. qui iusto. ibi,sed & quis sine dolo malo, culpa tamen responderit, dicendum erit absolui eum debere,nisi dolo culpa proxima sit.de interrogator. actio. Et qui non tam idoneum hominẽ legerit vt rectà rem commodatam perferret,culpam præstabit. l.eum qui.§.si.cum l.sequ.ff.commodati. Et qui rem commodatam fecit culpa sua deteriorem, tenebitur. ibidem in princip.

Culpa mariti cũ mora vxoris compensatur.

Limita quando materia non conueniret, vel aliter à iure foret expressum,vt in l.2.ff.vi bono.rapt. vbi solo dolo cogere quis potest homines ad turbam faciendam,vix autem lata.culpa hoc contingit.l.si mora.ff. soluto matrimo. vbi post moram vxoris maritus non tenetur ob culpã leuem, aut leuissimam.nam culpa mariti cum mora vxoris compensatur,l.viro.ibid.

Culpa lata quomodo puniatur.

Obiicies verò forte, crimen lata perpetratũ culpa impunitum fore. Respondeo nequaquam impunitum remanere.nam licet eadem non afficiatur pœna is, qui lata culpa commisit homicidiũ,sicut is qui dolo:punietur tamen, sed mitius,& extra ordinem: nẽpe is qui dolo occidit hominem punitur lege Cornelia,l.in lege.ff.de sicar.& dolus pro facto accipitur:nec lata culpa in hac lege pro dolo capietur. vltimo quippe supplicio ferietur qui dolo interfecit:semper expectans quod fecit,l.3.C de episcop.audien. sed is qui lata solũ culpa.& per lasciuiam hominem interfecit,in quinquenniũ relegatus fuit à proconsule Bæticæ, quod factum Diuus Adrianus comprobauit, vt refert Vlpia.in l.lege Cornelia,de sicar.Sic igitur delictũ lata culpa perpetratum minime relinquetur impunitũ.per l.1.§. hæc autem actio.ff.si is qui testam.liber esse iuss.fuer.licet non ea seueritate qua dolus puniatur.

Culpa lata ignauia. Culpa lata versutia.

Insuper culpam latam diuidit Zas.iuxta præcedentia in culpam ignauiæ,& versutiæ. ignauiæ culpam adscribit supinæ negligentiæ: culpam autem versutiæ esse dicit eorũ, qui versuto,& malo proposito animóque perfido,& exulcerato,alienas vel res, vel negotia affectata quadã improuidentia maligne, vel negligunt,vel dissimulant, cũ in rebus suis sint prouidi,& diligentes:& miratur non esse hactenus tactam,nec distinctam. ego verò miror à tanto viro tam male traditam. nam culpa versutiæ dolus est,nempe versutia est calliditas,& malitia:& versutus est callidus & maliriosus, vt Cicero de natura deorum probat,dicens, Et Chrysippus homo sine dubio versutus,& callidus.

Versutus, & versutia.

Versutos appello,quorum celeriter mens versatur. & ibidem, malitia est versuta & fallax nocẽdi ratio. Vnde qui ex malo proposito, & animo perfido aliquid facit, dolo facere dicitur,l.1. ff. de dolo.ergo dolus est non verò lata culpa, quæ licet dolo proxima sit,frequentius tamen ab eo separatur. Et tex. per eum allegati de hac culpa contrariũ probant:primo d.l.quod Nerua,culpam quidam latiorem appellat dolum, sed de lata culpa nullũ verbum.minus facit d.l.mulier.§.si heres. at melius forte faceret §. sed etenim. vbi qui cogitur restituere hereditatẽ, non tenetur reddere seruos, vel res,quæ perierint,nisi culpa eius perierint:culpam videlicet eam intelligit, quæ dolo proxima sit, & sic de

sic de lata culpa. Et si distrahere debebat res, quas non distraxit, latæ culpæ reddet rationem, non leuis. Et cum de consueta rebus suis negligentia loquimur, vellem à Zasio petere vbinam est hæc versutia? nam quamuis lata culpa dolo proxima sit, nec tamen reperiet versutiam in ea, vt superius dixi, vel calliditatem, sed tantùm dissolutam, seu nimiam negligentiam. quæ tanqqam satis nota, pluribus fulcire non contendam.

Nec igitur alias erit subdistinguenda lata culpa pro varietate subiectorum. siue enim procedat ab ignauia, siue à negligentia, siue à segnitia, imperitia, vel ex alia causa, eadem est, dummodo finis illius sit, & eò tendat, videlicet se non intelligere, quod omnes intelligunt: alioqui infinitæ resultarent diuisiones secundum varietatem exemplorum, tam culpæ quàm doli. Quod quam ridiculum sit, nemo est qui nesciat, vt ait Iurisconsultus in l. nemo. ff. de duob. reis. nam si versutiæ culpam dicas, cur non & imperitiæ, si ex ea proueniat: vel infirmitatis, aut inertiæ, simplicitatis, aut rusticitatis, si ex illis causis procedat?

Verum culpa versutiæ tendit ad calliditatem, & nō ad ignorantiam eorum, quæ omnes intelligūt: esset enim tūc lata culpa, hæc igitur versutia verè dolus appellabitur ex animo & affectu, qui probandus est. si enim in contrarium collitigans alleget ignorantiam, haudquaquā præsumetur dolus, aut fallēdi animus, sed potius sinceritas. l. merito. ff. pro socio. si quoq; fideiussor sciens doli exceptionem competere, eam non opposuit, putans se teneri, postquam obligatus est, dissoluta est ignorantia non opponētis, quæ propè dolum est: tamen nisi ipse confiteretur se non opposuisse exceptionem, vt parti noceret, tunc esset dolus, & non negligentia, vel lata culpa, quia ex animo. sic intelligi debet l. fideiussor. 1. ff. manda. Cum verò hodie rei conuenti semper huiusmodi ignorantiam allegare soleant, culpæ latæ nomine, & non doli condemnari solent. quæ igitur sententia eos non infamabit, vt doli, quemadmodum satis iam demonstrauimus?

Explicatio §. dolo. l. si procuratorem. mād. contra Zasiū. Nec mihi persuadere poterit Zasius sub doli vocabulo exempla culpæ latæ inseri, per legem, si procuratorem. §. dolo. ff. manda. vbi dolo facere videtur, qui id quod potest restituere, non restituit: vt si hominē me mandante emeris. sed & si dolo neglexisti emere, forte pecunia accepta alij cessisti, aut si lata culpa, forte si gratia ductus passus es alium emere, teneberis. Inter hæc exempla est differentia. Siquidem in doli exemplo inest animus fraudandi, & affectus in nō restituendo, quod mea causa fuit emptum, vel alij pecunia accepta cessum. Ecce quomodo declaratur animus recipiendo pecuniam. Sed quando gratuito fit, non apparet animus fraudandi, sed tantum ementis negligentia: quamobrem culpa erit lata, non dolus, probat lex, dolus vbi dolus est. si quis nolit persequi. ergo ibi erat animus non persequendi: idem in aliis exemplis, si quis hæc rectè consideret.

Lata culpa vt dolo proxima sit. Ego tamē dicerem latam culpam esse dolo proximam, cognatam, & multum similem, necnon dolo æquiparari: vt in casibus ferè quibus doli condemnatio fit, possit quoque latæ culpæ fieri, etiamsi dicatur de solo dolo, l. contractus. ff. de regul. iuris. l. quæsitum. § illud. ff. de precar. l. penult. de incendio. l. 2. §. fecisse. de heredita. vend. & similib. plene Bart. in d. l. quod Nerua. Lucas de Penna in l. 2. col. 3. C. de naufrag. lib. 11. Socin. in tract. fallen. reg. 95. dolus. Ias. in l in actionib. col 5. de in litem iurand. & in lege, fratorem, C. de his quib. vt indig. Iacob. Bolene. in repetit. §. famosos. legis, capitalium. ff. de pœnis. Hippolyt. in l. lege Cornelia. §. cum quidam. & in l. in lege. ff. de sicariis, per Pyrrhum in dict. lege, contractus. ac Zas. in intellect. singular. qui omnes hanc constituunt regulam: *In ciuilibus lata cul. a dolo cōparatur, in criminalibus minimè.* in ciuilibus latam culpam dolo comparari, in criminalibus non, quia pœnæ sunt molliendæ potius quam exasperandæ, vel extendendæ, l. interpretatione. ff. de pœnis.

Quam limitatem in casibus à iure expressis, quos referunt Doct. videlicet quoad infamiam, iuramentum in litem, malum fidem inducēdam, & quoad fructuum acquisitionem, de quibus supra dixi, & in aliis casibus huic iuri & rationi refragantibus. ampliora videre poteritis ab interpretibus tradita, quæ potius compendio quam ampliatione mihi videntur egere.

Cul. lata ignauiæ dolo æquiparari contra Zas. Minus placet conclusio Zas. vt culpa ignauiæ dolo non æquiparetur: latam enim culpam dolo æquiparari satis superque probatū fuit superius: nec quicquā obstat l. mulier. §. si heres, ff. ad Trebellia. vbi hāc culpā ab alia, quæ dolum refert, manifestè separari ait. quod ego posse elici non video: quinimo contrarium probatur in eadem. l. § sed etenim. vbi Iurisconsultus idem statuit in culpa dolo proxima, & in lata: quod satis magnam arguit horum affinitatem. Et quod non fiat alia distinctio quoad effectum, refero verb. textus: Si quis rogetur restituere hereditatem, vel serui decesserint, vel aliæ res perierint, placet non cogi cū reddere, quod non habet: culpæ planæ rationem reddere debet, sed eius quæ dolo proxima est. sed si cum distrahere deberet, non fecit, lata culpa non leui, & rebus suis cōsueta negligentia, huiusmodi rei rationem reddet, &c. videlicet culpæ latæ non leuis. & sic idem statuitur in lata, quod in ea, quæ dolo proxima est, vt sic interdum vocetur lata, interdum dolo proxima, vt ibi, & sæpius in iure probatur.

Et quamuis iniusta causa excuset à dolo, l. igitur. §. potest. ff. de liber. causa: non tamen excusat à lata culpa, si magna fuerit negligentia, quæ in latam culpam & supinam ignorantiam cadat: nisi forte in casibus à iure expressis, vt dictum fuit.

Maius & minus an diuersas constituant species. Culpa diuisio communis defen a contra Zas. Post nouam suam hanc doctrinā impugnat Zasius cōmunem culpæ diuisionem, sic dicens: Maius & minus diuersas non constituere species, per l. fin ff. de fund instruc. cui Bal. assentitur in l. si qui ex consensu. col. 5. C. de episc. audien. Dec. in c. bonæ. 1. no. de appella. Soluit Bar. in l. fin. per illum text. ff. de fund. instruct. docens, maius & minus non differre quidem genere, sed specie sic. Siquidem optimum bonum est, quia in maiori minus inest, sicut species in genere, vt in l. vbi. ff. de verbor. oblig. probatur in l pen. §. duo genera tribuendæ muneris publici vacationis sunt, vnum plenius cum & militiæ datur: alind exiguum cū nudam muneris vacationem acceperit. ff. de vaca. muner. vbi duo genera dicit, plenius & exiguum. Sic igitur maius & minus duo genera constituunt, id est species seu differentias, aut gradus.

Ita videmus seruitutes itineris, actus, & viæ non differre, nisi per plus & minus. plus siquidem continet actus quam iter, & via quàm actus. l. 1. ff. de seruitutib. rusticor. prædior. differunt nihilominus specie, l. qui vsumfructum. §. ff. de verbor. obliga. vbi Bart. sed Ias. in l. 1. nu 7. ff. de acquir. possess. dicit plus & minus consistens in facto, puta in naui, quod vna sit alia maior, non inducere differentiā in specie, vt d. l. fin. secus si differentia per plus & minus consistat in iure. nam tunc si diuersos producat effectus, diuersam constituit speciem, vt hic Iurisperiti quoque aliquando speciem constituunt pro indiuiduis, & eam speciem vocant, vt Doct. notant in l. 2. ff. si certū peta. l. 3. §. genera. ff. de acqui. possess. hoc probat Dec. in l. vna, num. 12. col. 6. C. de senten. quæ pro eo quod interest. & c. post cessionem. col. 2. de proba. Differunt igitur, nec latior culpa lata esse potest, nec lata leuis, nec ipsa leuis leuissima erit: quicquid dicat Zas. Diuersitas siquidem nominum inducit diuersitatem rerum, l. si idem. C. de codicill.

Adhæc inquit idem Zasius, si latissima culpa dolus verus est, latior præsumptus, quid latæ culpæ relinquetur? Respondeo, latam culpam dolo comparari, & prope dolum & fraudem esse, vt in l. 1. ff. si mensor fals. mod. dixer. & dolo proximam vocat Iurisconsul. in l. quæsitum. §. illud. 2. ff. de precar. Aliud verò est dolum esse, aliud dolo comparari, quemadmodum alia lata culpa, alia latior est, d. l. quod Nerua nempe latior, dolus est: non obest text. in l. is cui. §. dolum. ff. vt in possess. legator. vbi is, qui mittitur in possessionem legatorum seruandorum causa, mitti debet

debet in possessionem rerum hereditariarum, etiam si dolo malo desierint hereditariæ esse. dolum accipimus (dicit ibi Iurisconsul.) etiam culpam latam. vt quis possit mitti in possessionem rerum hereditariarum, quas desierat quis possidere lata culpa, quando hæc culpa vel dolus est commissus in necem legatariorum, vtpote quia bonam partem bonorum heres desiit possidere: secus vbi minimam quandam rem, quæ paruum legatariis præiudicet.

Ita nec leuis culpa dici potest leuissima, vt sentit Zas. Quamuis enim in actione pignoratitia veniat dolus & culpa, vt in commodato venit & custodia, non, vult propterea custodiam in pignoratitia præstandam, sicut in commodato, sed tantum dolum & culpam. & demus leuissimam etiam culpam in pignoratitia præstari, hoc veniet quidem ratione dictionis custodia, non autem quod leuis vocetur leuissima. sicque puto satisfactum Zasio, nedum in his, sed in ceteris omnibus culpis, de quibus Iurisconsulti. quoniam sicut est culpa latior & grauior aliis, quæ vocatur dolus, ita quoque lata & supina quasi affectata isti similis: alia verò habita ratione ad istas duas leuis, alia etiam leuissima omnium culparum: quam distinctionem è Iurisconsultorum verbis deprompram sequi malo, quàm interpretum.

Dolus alius bonus, alius malus.

Aduertendum quoque est, dolum esse duplicem, bonum scilicet, qui dicitur quædam solertia, vel prudentia, quæ maximè in hostem vel latronem committitur, l. 1. §. non fuit. ff. de dolo. c. afferte. de præsumptio. de qua Echylus ita inquit: ἀπάτης δικαίας οὐκ ἀποστατεῖ θεός, id est fraude iusta non abstinet deus. meminit Cœlius antiquar. lectio. lib. 6. cap. 29. legitur quoque de Alexandro magno, dum patrem & filium simul homicidij reos in carceribus longo tempore detinuisset, nec posset erui veritas, vter eorũ homicidium perpetrasset, ambos ad patibulum duci iussisse, filiumque prius suspendi in præsentia patris finxit, quod cum pater videret, nullum amplius remedium fore statim confessus fuit se homicidium perpetrasse: ex quo fuit laqueo suspensus, & liberatus filius. ita solent aliquando iudices delinquentibus impunitatem delicti promittere, si libere confiteantur, ad eruendam scilicet ab eis veritatem, Hippol. singul. 177. malitiis. nec putarem aliquo modo peccare eum, qui ex huiusmodi promissione reum fefellisset. Quinimo vidi cautiores iudices mittere quosdam familiares in eosdem carceres, qui fingerent se eodem crimine irretitos, & communem inuicem deplorando calamitatem, veritatem à delinquentibus eruerent. Idẽ si quis ad conuincendum hereticum, se eiusdem esse sectæ simulet. hæc inquam omnia doli esse boni censenda sunt: quem dolum commendat Gemi. in cap. nos in quenquam. 2. qu. 1. & refert Ias. in l. si mora. ff. soluto matrimon. in 3. no. post Archidiac. in cap. vtilem. 23. qu. vbi refert quoque, Alexandrum 111. Pontificem maximum simoniaco nolenti crimen confiteri, suasisse, vt coram Cardinalibus in consistorio palam confiteretur, vt sibi tandem certissima venia daretur. quem sic postea confessum deposuit. Refert etiam Catellia. Cotta in 2. parte memoral. in verb. dolus. Sic gestum alias audiui à iudice Nemausen. cum intertranseundum duas reperisset mulieres de gallina contendentes, eam accipiens, in liberam & patentem viam dimisit: gallina verò proprium agnoscendo domicilium, alterius mulieris domum petiit. Ex quo propriam eius esse gallinam iudicauit cuius primum domum petisset: alteri mulieri perpetuum imponendo silentium. Alia infinita possunt excogitari pro negotiorum varietate, quæ bonum sapiunt dolum, quæ pro libito vobis effingenda relinquo.

Dolus bonus.

De dolo qui à iudicib. adhibetur ad extorquendã veritatem.

Dolus malus, & eius definitio.

Dolus verò malus delictum est, l. 1. §. plane. ff. de tutel. & ratio. distrah. vbi primò dicit dolum, postea delictum, l. 1. iuncta glo. in verb. crimine. ff. de fideiussor. tutor. glo. in l. 1. §. si apud. 1. depos. Barba. in c. vno. col. 2. illo tit. Ias. in §. item si quis in fraudem. nu. 108. Instit. de actio. Sic autem definitur à Iurisconsulto: dolus est machinatio, seu calliditas, ad circumueniendum, fallendumque alterum adhibita, l. 1. §. dolum. ff. de dolo, & in rubr. dicit de dolo malo, non simpliciter de dolo, eo quod doli mali ibidem, & non mali materiam declarat: & dolum accipe pro malitia, id est calliditate & fallacia, quotiens circumscribendi alterius causa aliud agitur, atque agi simulatur, l. iurisgentium. §. dolo malo. ff. de pact. & dolo malo adiecto calliditatem notat prætor. l. 3. ff. de seruo corrupto. Nec puto Bar. diuisionem necessariam, diuidentis in dolum verum & præsumptum, idque addentis in definitione doli. Postquam enim calliditas & malitia dolo inest, semper dicetur verus dolus: & quamuis dolus quidam probetur fortioribus indiciis aut coniecturis, non ex hoc dicetur præsumptus: omnis quippe dolus indiciis probatur, l. dolum. C. de dolo. qua ratione igitur quiuis dolus dicendus foret præsumptus, & nullus verus. sed nec quidem vsquam reperi apud Iuriscon. dolum præsumptum. vulgatis quidem est text. quem Bar. adducit, in l. si procuratorem. §. dolo. ff. manda. cuius verba sunt: dolo autem facere videtur, qui id quod potest restituere, non restituit. ff. manda. & l. dolus est, si quis nolit persequi, quod persequi potest: aut si quis non exegerit, quod exigere potest, aut soluere. quæ verba nescio quem alium dolum quam verum inducunt. forte melius Bar. sententiam iuuat text. in ca. bonafides. de depos. dicens, bonafides abesse præsumitur: ergo dolus est præsumptus. Cui patet quoque responsum, quod præsumptio legis habetur pro veritate. itaque si ius præsumat dolum esse, vel fingat aliquem dolo facere, hæc fictio pro veritate habenda est. l. si is qui pro emptore. ff. de vsucapio. ideo verus dicetur dolus: alioqui potius nominari deberet fictus, & vbicunque lex fingit, quod nomen non imponitur ex probationibus. nam si probem instrumentis non dicetur dolus instrumentorum. Quamobrem mihi consultius hic videtur sequi doctrinam Iurisconsulti, diuidentis dolum in bonum & malum, quemadmodum superius vidimus.

Dolus an alius sit verus, alius præsumptus.

Nec in contrarium mouere me potest vtilitas, quam suæ doctrinæ esse vult Bar. dicendo minorem à dolo præsumpto excusari, l. vbi. ff. de edendo, à dolo vero non. l. 1. §. nuntiatio. ff. de oper. noui nuntia. sed ego quidem in hoc dicerem dolum quendam altero maiorem & grauiorem. grauius enim est prodere principem, aut patriam, quam hominem priuatum constat in titul. ad legem Iul. maiesta. grauius esse occidere consiliarium, & reipub. vtilem, quam ignauum pecus, vt firmat Bal. in l. quæ fortuitis. col. 3. nu. 6. de pignora. actio. Et dolus non tantum est in eo, qui fallendi causa obscurè loquitur, sed etiam qui insidiose, & obscure dissimulat. per ea quæ notantur in l. ea. in fin. ff. de contrah. emptio.

Minorem quis dolus excuset, & quis non.

Vnde concluderem minorem non excusari à dolo continente delictum non modicum. l. si ex causa. §. 1. ff. de minor. potissimum vbi dolus est in faciendo, & cum facit quod & iure diuino vel gentium reprobatum est, vt in furto, homicidio, ceterisque delictis similibus. siquidem cum deus optim. maximus hoc prohibuerit, scire debuit non esse faciendum. Veruntamen cum in minore non sit tantus dolus, ac est in maiore, iudicis erunt partes pro qualitate delicti mitiorem infligere pœnam minori. vt in toto titul. de delict. puer. & in l. aut facta. ff. de pœnis.

Si verò dolus grauis non sit, sed tantum lata culpa, in eo quod à iure reprobatum est, tunc minorem excusari posse index arbitrabitur: vt si minor non exhibeat ad iudicis præceptum. l. vbi. ff. de edendo: vel cum posset confiteri, vt dupli pœnam euitaret, negare maluit, in hoc restituendum asserit Vlpia. in d. l. si ex causa. §. 1. ff. de minor. siquidem hoc iure ciuili improbatum est, in l. contra negantem. C. ad legem Aquil. §. ex maleficiis. Insti. de actio. quod ius ignorare potuit minor, cum nil sciat, aut scire præsumatur. l. fin. ff. de iuris & fact. ignoran. Ias. in l. 1. §. nuntiatio. num. 106. ff. de noui oper. nuntia. Et præsertim in criminibus, in quibus probationes debent esse luce meridiana clariores. l. fin. C. de proba. hic dolus haud præsumeretur, hoc addito quod dolus in dubio non præsumitur. l. merito. ff. pro socio. ideo qui illum allegat, probare debet, l. quoties. §. qui dolo. ff. de probatio. sed pupillum intelligit

Pupillus quando de dolo teneatur.

Vlp. a. qui doli capax non est: caeterum si iam doli capax fit, contrahere: ergo de dolo teneri pupillum etiam tutoris, si tutor soluendo non, affirmat in l. 1. §. hoc edicto. ff. ne vis fiat ei. ideoque si pupillus quicquam admiserit, quod mereatur restitutionem, restituet quid in eum princeps, at tunc praeuia restitutione tenebitur sicut alius, habita aetatis ratione.

Latam culpam inducere malam fidem contra Bart.

Adhaec non placet dictum Bar. concludentis, latam culpam non inducere malam fidem: quia in eum facit, quod paria sunt intelligere, vel intelligere debere. l. idem iuris. §. 1. ff ad leg. Aquil. l. quod te. ff. si certum peta. ne melioris scilicet conditionis sit stolidus non intelligens, quàm peritus. l. 3. in fin. cum l. seq. ff. quod vi aut clam. neque commento fraudis quicquam vsurpet legis illusio. l. quemadmodum. C. de agricol. & censit. lib. 11. facit text. iuncta gl. in l. 1. C. de fid. instrumen. lib. 10. nec obest d. §. scire. l. sed & si lege. ff. de petitio. heredita. vbi error iuris non est lata culpa in eo, qui non tenetur scire; quemadmodum econtra scire tenetur magistratus, professor seu aduocatus, vtpote quibus turpe est ignorare ius, in quo versantur, l. 2. §. Seruius autem Sulpitius. ff. de orig. iur. potissimum iuris communes regulas, at specialium & singularium, non: quia admittitur etiam in his & excusatur ignorantia, l. quod te. vbi doct. ff. si certum peta. l. illicitas. §. sicut. ff. de offic. praesid. l. 1. si mensor. scientia verò & affectata ignorantia aequiparantur, c. 2. iuncta glo. de temporib. ordinand. in 6. & in clem. vna. de consanguinita. nec quidem esse potest in bonafide, qui ignorat quod omnes sciunt, l. si fur. §. 1. ff. de vsucapio. sicque non lucrabitur fructus, qui est in huiusmodi lata culpa. minus iuuat Bar. §. scire. nam postquam abest bonafides, non lucratur fructus, vt scripsi in l. bonaefidei. supra eod.

Bonafides vbi abest non lucratur quis fructus.

Dolus malus duplex.

Dolus dans causam contractui.

Sed redeundo ad dolum malum, dolus quidam malus est dans causam & initium contractui bonaefidei, & hic reddit talem contractum nullum: vtpote cum non alias esses tuam domum venditurus, tibi dolo persuasi hostes pro foribus esse: quamobrem inductus eam vendidisti mihi vili pretio. Contractum hunc esse ipso iure nullum probat l. & eleganter. ff. de dolo. etiam si iuramentum de eo seruando interuenerit. Bertrand. consi. 98 vidi. in 1. vol. secundum no. editionem, etiam si non fuerit deceptio vltra mediam iusti precij: quia dolus excludit consensum, cũ sit contra bonam fidem, quae in contractibus bonaefidei maxime debet exuberare. §. actionum. Instit. de actio. dixi plenius in tract. de rescissio. contract. in secundo tomo constit. Regiar. Gallicar.

Dolus incidẽs in contractũ.

Alius dolus vocatur incidens in contractum: vtpote erã quidem venditurus fundum, sed non tam citò aut nõ tam vili. demum tua suasione consilióque illum minoris tibi vendidi: agam ad rescissionem: quippe non est nullus ipso iure contractus, cum non interuenerit dolus circa substantiam contractus, l. si quis cum aliter. ff. de verbor. obligat. in contractibus verò stricti iuris idem est, siue dolus dederit causam contractui, siue inciderit in eum, vt neutro casu dolus annullet contractum, l. si dolo. C. de contrah. stipula.

Stricti iuris cõtractus dolus non rescindit.

Quod prodest: nempe cum tenet contractus, possessor habet titulum ex quo lucratur fructus vsque ad litem contestatam, l. certum. & l. si fundum. C. de rei vindicatio. sed quando contractus est nullus ex nullo titulo possidens non lucratur fructus: quare condemnandus est ad illorum restitutionem ex die contractus, l. cum fundus. ff. si certum peta. hoc firmat Pantha. Cauder. in praefa. ad l. 2. C. de rescind. venditio.

Praxis in cõtractibus rescindendis.

Et quamuis in iure summa sit differentia an contractus sit ipso iure nullus, vel an quidem valeat, sed sit rescindendus: nempe quia primo casu duntaxat agebatur ad declarandum praefatum contractum nullum, altero verò casu princeps adeundus erat, vt rescinderet huiusmodi contractum: tamen hodie indistinctè in regno siue contractus sit nullus siue annullandus, princeps adeundus est pro rescissione. arg. l. itaque. ff. de fideicommissar. liberta. Solemus ergo literas impetrare à rege, seu ab eius Cancellaria, in quibus facto narrato contractum annullari, seu vt rescindatur, saltem quatenus de facto processit petimus, & quod literae contractus cassae & nullae reddantur: solentque rei condemnari ad restituendum fructus solùm à tempore litis contestatae, & non antea, vt vidi saepius iudicari in hac patria: quae praxis excusari potest per glo. no. in l. & eleganter. ff. de dolo. in verb. nullam. vbi venditio est nulla si actor velit: ergo antea emptor est in bonafide, fructúsque lucrari potest. facit gloss. in l. si dolo. C. de rescind. venditio. in verb. rescindi iubebit. quas sequitur Felin. in c. dilectus. 2. col. 5. de rescrip. Igitur nisi venditor vel alius deceptus agat, non censetur velle contractum rescindi, vel nullum pronuntiari, & eatenus excusabitur emptor vel possessor rei quoad fructus. Et ita seruatur in Francia, quicquid in contrarium ex iuris scripti dispositione decidant iuris interpretes.

Doli nomine simpliciter prolati, in Gallia quid noscitur.

Adhaec notandum est, doli simpliciter prolati appellatione, ex communi vsu loquendi Franciae, dolum malum intelligi. vnde si quis dicat se deceptum dolo, Gallicè *par dol*, intelligemus de dolo malo: nec enim alias solemus lingua vulgari exprimere malum, sed tantum dolum. Cum igitur dicimus iudices in hoc Regno litem suam facere, & conueniendos in tribus tantùm casibus, videlicet cum dolo, fraude, vel per concussionem quidpiam admiserint, dolum intelligimus malum, l. si filiusfamil. cum l. seq. ff. de iudic. nam admissum per dolum bonum laudatur, & non punitur. sic de veneno dicimus in l. qui venenum. infra eod. A iure quoque saepius dolus simpliciter expressus intelligitur de malo. l. fin. de eo per quem factum erit. l. si procuratorem. §. dolo. & l. dolus. ff. manda. & infinitis aliis iuribus.

Iudices in quibus casibus litem suam faciant.

Quomodo propter rei deteriorationem contrahentes teneantur.

His praemissis iam dicendum est quomodo propter rei deteriorationem seu destructionem contrahentes teneantur: qua in re praetermissis interpretum verbosis commentariis, qua breuitate potero depromam ex visceribus Iurisconsultorum breue totius materiae compendium, distinguendo tres casus: nempe aut contractus fit dantis, aut accipientis gratia, aut vtriusque. hanc doctrinam docet Iurisconsl. in l. si vt certo. §. nunc videndum. cum seq. & l. in rebus. ff. commoda.

Depositarius ad quid teneatur.

Ad primum igitur casum descendendo, contractus qui gratia dantis fiunt, vel eius mera liberalitate, dolum recipiunt, & culpam dolo proximam: vt depositum & precarium. l. contractus. de regul. iur. de deposito probat Iurisc. in l. 1. §. si vestimenta seruanda dem custodienda balneatori, dolum duntaxat praestare debet. ff. depositi. & §. in conducto. ibidem.

Dolum tantũ praestat depositarius.

Ratio est, quia nulla versatur vtilitas eius apud quem res deponitur, & ideo meritò solus dolus praestatur. d. §. nunc videndum. & non tantum praeteritus dolus venit in actionem depositi, sed etiam futurus, id est post litem contestatam. §. non tantum. ibidem. daturque haec actio depositi in heredem ex dolo defuncti insolidum, l. si hominem. ibidem.

De dolo tantũ suo tenetur depositarius.

Verùm de dolo tantùm suo tenetur depositarius, non de dolo alterius, l. si is apud. ff. depos. Quem dolum si semel admiserit, putà rem depositam vendendo, licet eam postea redemerit, sufficiet ad conuincendum eum de dolo, quem semel adhibuit, l. 1. §. si rem. depositi. idem si fuerit vsus re deposita, vt de dolo teneatur, quamuis non alium dolum admiserit, l. qui furtum. ff. de condict. furt. l. 3. & sequen. ff. deposit.

Dolo facere quando dicatur depositarius.

Dolo facere videtur is qui reposcenti rem non reddit, vel re perempta pretium, l. 1. §. est autem. & §. fin. ibidem: vel si rem illam vendiderit depositarius, vel pignori dederit. §. si rem. 1. ibidem: aut si res deposita deterior reddatur. §. si res. depos. aut si rem depositam consumpserit. §. si rem, 2. idem si re deposita praeter domini voluntatem vtatur. §. furtum autem. quib. mod. re contrah. obliga. in Instit. l. si sacculum. ff. depositi. & si rebus suis saluis res depositae pereant. l. quod Nerua. ibidem. & c. fin. illo tit. & generaliter is

ter is dolum committere videtur qui in rei depositæ perniciem animo fraudulento quicquam committit, vt in §. filiusfamil.ibid.

Depositarius latam culpam præstat. Latam culpam depositarius etiam præstat, l. 1. C. depositi. & l. 1. §. is quoque. de actio. & obliga. veluti si librum depositum apertum sub dio reliquerit, & pluuia eum corruperit. nam sciret debebat papyrum labefactari aqua. quod si nescire se dicat, lata culpa est ignorare quod omnes intelligunt.

Depositarius qualem diligentiam præstare debeat. Diligentiam quoque tenetur depositarius præstare, qualem in suis rebus, d.l. quod Nerua. alioqui fraude non caret, vt ibi Celsus ostendit: non exactam.

In commodato cur exactissima diligentia præstari dicatur. Et sic notandum est diligentiam in aliquibus contractibus præstanda m maiorem, quàm in aliis. nam in contractibus qui solius accipientis gratia fiunt, vt commodato, exactam diligentiam præstabit accipiens: nempe quia gratia & vtilitate eius fit, d. §. nunc videndum. & talem qualem diligentissimus paterfamil. adhiberet. l. in rebus. ff. commoda. in deposito secus, quia nullam vtilitatem recipit accipiens, sed tantum dantis gratia fit: ob id non aliam præstabit diligentiam quam in rebus suis, d.l. quod Nerua. quam non vocant proprie Iurisconsult. diligentiam. At vbi statuunt diligentiam esse præstandam, intelligunt de illa quam diligens paterfamil. præstaret, & diligentissimus, vt quando fit gratia accipientis, l. in commodato. §. nunc videndum. & l. in rebus. commoda. & ita volunt iuris interpretes de culpa leuissima teneri, de qua Vlpia. scribit in lege Aquilia, dicens, leuissimam culpam venire vt quotiens sciente domino seruus vulnerat vel occidit, Aquilia teneatur dominus. l. in lege. ff. ad legem Aquil. vbi glo. dicit, nisi in duobus casibus, vt in l si putator. ibidem, & l. liber homo. §. 1. de acquir. rerum domi. sed hallucinari videtur. nã

In lege Aquilia dolus & culpa regulariter venit. in lege Aquilia regulariter venit dolus & culpa, d.l. si putator. sed in his duobus casibus venit & leuissima, videlicet quando sciente domino seruus vulnerat vel occidit. vbi scientiam pro patientia accipimus, vt qui prohibere potuerit, teneatur si non prohibuerit, l. scientiam. ibid. videre Bal. cons. 463. statuto. in 3. vol. quod est repetitũ cons. 436. statuto. in 5. vol. Socin. cons. 54. visa. in fin. vol. 4. Qualiter verò iudices negligentes teneantur, docet Paris de Puteo in tract. Syndica. in verb. negligentia. in 2. parte post Bal. in d.l. quæ fortuitis.

Culpam quando præstat depositarius. Culpam etiam depositarius præstat, quando rei depositæ custodiendæ vltro se obtulit & sua negligentia res periit, aut deterior facta reddita, d.l. 1. §. sæpe. nam alius forte melius custodiuisset, penes quem deposuissem, ni ipse se obtulisset: & quia se ingessit suspectus est, l. quæ omnia. §. fin. ff. de procurator. alias quippe dominus ei non commisisset, l. si seruus communis. §. circa. ff. de fur. idem in commodato decidit text. in l. si vt certo. §. interdum. ff. commoda. quem text. no. Angel. in §. item is cui. quib. mod. re contrah. obliga. in Insti. contra offerentes suam custodiam & diligentiam.

Idem si depositarius mercedem capiat pro rei custodia, l. 2. §. Si in re deposita. ff. vi bonor. raptor. nempe eo casu vtriusque vtilitas versatur: ideoque transit in contractum locati & conducti. l. 1. §. seruum. ibidem, qui gratia vtriusque fit.

Idem erit si ex conuentione culpa promissa sit. ex conuentione enim partium contractus legem accipiunt, l. 1. §. si conueniat. ff. depositi. & l. contractus. de regul. iur.

Igitur in præfatis casibus si negligenter se habuerit depositarius, vt res deposita sua negligentia vel perierit vel deterior facta fuerit, tenebitur ipse ex sua negligentia, & culpa: forte si mures roserint vestimenta deposita, l. item quæritur. §. si fullo. ff. loca. Alias regulariter non tenetur ob culpam & negligentiam, nisi fuerit enormis. Diligentiam quippe maiorem non debet in rebus depositis quàm in suis.

In precario quid præstetur, si perierit, aut deterius factum sit. Precarium autem quamuis gratia accipientis fiat, tamẽ quia ex mera concedentis liberalitate proficiscitur, non recipit nisi dolum, l. quæsitum. §. illud ff. de precar. Est enim precarium quod precibus petenti vtendum conceditur, tandiu quandiu is qui concessit patitur: quod genus liberalitatis ex iuregentium descendit, l. 1. ib. est enim æquum tandiu te liberalitate mea vti, quandiu ego velim & possim reuocare cum mutauero voluntatem, l. 2. ibidem. vnde si videam eum cui precario dedi perperam vti re mea, potero reuocare precarium: si non reuocauerim imputari mihi debet liberalitas mea, d. §. illud. diuersum est in commodato, quod non nisi vsu expleto reuocari potest, l. in commodato. §. sicut. ff. commoda. ideo commodatarius etiam exactissimam diligentiam præstat, d. §. nunc videndum.

Precarium quid.

Precarium à commodato quid differat.

De natura precarij. Et quamuis commodatum mera liberalitate ab initio fiat, tamen postea ex legis dispositione necesse habet vtendum relinquere commodans, quousque vsus expletus fuerit. in hoc ergo grauatur, in alio releuatur, vt commodatarius etiam culpam præstet, l. cum qui. de iureiurand. imò non valeret conuentio vt precarium reuocari non possit, nisi tali tempore: quia nulla est vis conuentionis vt rem alienam inuito domino possidere liceat, l. cum precario. ibid. non posset tamen concedens precario, cum euidenti detrimento accipientis precarium reuocare: sicut de commodato & mutuo docet Bar. in l. si pœnam. ff. de verb. oblig. vnde cum aliquis mercator voluisset reuocare precarium tempore nuptiarum filiæ accipientis, non fuit ei permissum, nisi nuptiis perfectis, & reuocari precarium non potest per vim & propria auctoritate, si accipiens resistat: sed adeundus est iudex: alioqui incideret in pœnam sic vim committens. l. si quis fundum. C. de vi public. Barba. in cap. fin. de preca. & Pyrrhus in d.l. contractus.

Casus tamen fortuiti præstari non solent, quia eos nullum hominum cõsilium præuidere potest, l. 2. §. si eo tempore. ff. de administra. rerum ad ciui. pertinen. l. quæ fortuitis. C. de pigno. actio. & c. fin. de homicid. & illis infirmitas humana resistere non potest, l. 1. §. is vero. de oblig. l. in rebus. commoda. & l. ex conducto. §. 1. loca. & custodia aduersus vim parum proficit, l. si ea res. ff. de actio. empt. l. sed de damno. locati.

Custodia aduersus vim parum proficit.

Res fortuito casu perire quomodo dicatur. Res fortuito casu perire dicitur, quando senectute, morbo, morte, aut rapina corrupta aut perempta est, d.l. si vt certo. §. quod vero senectute. commoda. & idem si incursu hostium, piratarum, insidiis, naufragio, ruina, incendióve consumpta sit, l. in rebus. ibidem, & l. 1. §. is verò, de oblig. l. interdum. de iudic. de incendio dicunt esse verum, quando ab aliquo inimico est factum, vel prouenit ex domo vicina, l. si quis fumo. ff. ad legem Aquil. alioqui culpa habitantium plerunque fit, l. 4. ff. de offic. præfect. vigil.

Idem si chasmate res perierint, l. verum. §. si locupleti. ff. de minor. vel vi fluminis, graculorum, sturnorum, aut vredine seu gelu. l. ex conducto. §. si vis. ff. loca.

Idem si latronum incursu. §. item is cui. quib. mod. re contra. obliga. in Institu. sed an furtum dicatur casu fortuito fieri, tradit Barb. consi. 53. illustrissime. in 1. vol. & Ias. consi. 42. in præsenti. col. 2. vol. 1. vbi dicunt tunc dici casum fortuitum, quando à persona fit domestica, de qua aliquis non cogitabat. l. fin. ff. nautæ, caupo. vel quando fit per effracturam ostij, vel fenestrarum, & allegant l. cum qui. ff. de furt. Idem si aliud damnum fatale contigerit, l. si vt certo. §. proinde. commoda.

In precario ex fortuitis casibus etiam quis tenetur si ita conuenerit. Multotiens tamen tenetur quis etiam de fortuitis casibus, vtpote si ita conuentum sit, l. 1. §. sæpe. depos. c. vno, de commoda.

Et nisi quis aliquos casus exprimat nominatim non valet generalis renuntiatio casuum, l. sed & si quis. §. quæsitum. ff. si quis cautio. tamen aliquibus enumeratis, valebit generalis conuentio, quo etiam ad non expressos, vt Panor. & alij firmant in c. vno, de commoda. quia idem de similibus iudicium fieri debet, l. non possunt. ff. de legib.

Item casum præstat is qui sua gratia recipit pecuniam depositam vt ea vtatur, in l. si quis. ff. si certum peta. vel quando culpa præcessit casum, l. si in Asia. in fin. depos. aut mora, c. vno. de commoda. & c. fin. de depos. glo. in d. cap.

sæpe.

Pupillus quãdo tenetur de dolo & ante pubertatem.

Vlpia. qui doli capax non est: cæterum si iam doli capax sit, contra erit: ergo de dolo teneri pupillum etiam tenetur, si tutor soluendo non sit, affirmat in l.1.§. hoc edicto. ff. ne vis fiat ei. ideoque si pupillus quicquam admiserit, quod mereatur restitutionem, restituet quidem cum princeps, at sine præuia restitutione tenebitur sicut alius, habita ætatis ratione.

Latam culpã inducere malam fidem cõtra Bart.

Adhæc non placet dictum Bar. concludentis, latam culpam non inducere malam fidem: quia in eum facit. quod paria sunt intelligere, vel intelligere debere. l. idem iuris. §. 1. ff. ad leg. Aquil. l. quod te. ff. si certum peta. ne melioris scilicet conditionis sit stolidus non intelligens, quàm peritus. l. 3. in fin. cum l. seq. ff. quod vi aut clam. neque commemo fraudis quicquam vsurpet legis illusio. l. quemadmodum. C. de agricol. & censit. lib. 11. facit text. iuncta gl. in l. 1. C. de fid. instrumen. lib. 10. nec obest d. §. fin. l. sed & si lege. ff. de petitio. heredita. vbi error iuris non est lata culpa in eo, qui non tenetur scire: quemadmodum econtra scire tenetur magistratus, professor seu aduocatus, vtpote quibus turpe est ignorare ius, in quo versantur, l. 2. §. Seruius autem Sulpitius. ff. de orig. iur. potissimum iuris communes regulas, at specialium & singularium, non: quia admittitur etiam in his & excusatur ignorantia, l. quod te. vbi doct. ff. si certum peta. l. illicitas. §. sicut. ff. de offic. præsid. l. 1. si mensor. scientia verò & affectata ignorãtia æquiparantur, c. 2. iuncta glo. de temporib. ordinand. in 6. & in clem. vna. de consanguinita. nec quidem esse potest in bonafide, qui ignorat quod omnes sciunt, l. si fur. §. 1. ff. de vsucapio. sicque non lucrabitur fructus, qui est in huiusmodi lata culpa. minus iuuat Bar. §. scire. nam postquam abest bonafides, non lucratur fructus, vt scripsi in l. bonæfidei. supra eod.

Bonafides vbi abest non lucratur quis fructus.

Dolus malus duplex.

Dolus dans causam contractui.

Sed redeundo ad dolum malum, dolus quidam malus est dans causam & initium contractui bonæfidei, & hic reddit talem contractum nullum: vtpote cum non alias esses tuam domum venditurus, tibi dolo persuasi hostes pro foribus esse: quamobrem inductus eam vendidisti mihi vili pretio. Contractum hunc esse ipso iure nullum probat l. & eleganter. ff. de dolo. etiam si iuramentum de eo seruando interuenerit. Bertrand. consi. 98 vidi. in 1. vol. secundum no. editionem, etiam si non fuerit deceptio vltra mediam iusti pretij: quia dolus excludit consensum, cũ sit contra bonam fidem, quæ in contractibus bonæfidei maxime debet exuberare. §. actionum. Instit. de actio. dixi plenius in tract. de rescissio. contract. in secundo tomo constit. Regiar. Gallicar.

Dolus incidẽs in contractũ.

Alius dolus vocatur incidens in contractum: vtpote erã quidem venditurus fundum, sed non tam citò aut nõ tam vili. demum tua suasione consilióque illum minoris tibi vendidi: agam ad rescissionem: quippe non est nullus ipso iure contractus, cum non interuenerit dolus circa substantiam contractus, l. si quis cum aliter. ff. de verbor. obligat. in contractibus verò stricti iuris idem est, siue dolus dederit causam contractui, siue inciderit in eum, vt neutro casu dolus annullet contractum, l. si dolo. C. de contrah. stipula.

Stricti iuris cõtractus dolus non rescindit.

Quod prodest: nempe cum tenet contractus, possessor habet titulum ex quo lucratur fructus vsque ad litem contest. arg. l. certum. & l. si fundum. C. de rei vindicatio. sed quando contractus est nullus ex nullo titulo possidens non lucratur fructus: quare condemnandus est ad illorum restitutionem ex die contractus, l. cum fundus. ff. si certum peta. hoc firmat Pantha. Cader. in præfa. ad l. 2. C. de rescind. venditio.

Praxis in cõtractibus rescindendis.

Et quia nuis in iure summa sit differentia an contractus sit ipso iure nullus, vel an quidem valeat, sed sit rescindendus: nempe quia primo casu duntaxat agebatur ad declarandum præfatum contractum nullum, altero verò casu princeps adeundus erat, vt rescinderet huiusmodi contractum: tamen hodie indistinctè in regno siue contractus sit nullus siue annullandus, princeps adeundus est pro rescissione. arg. l. itaque. ff. de fideicommissar. liberta. Solemus ergo literas impetrare à rege, seu ab eius Cancellaria, in quibus facto narrato contractum annullari, seu vt rescindatur, saltem quatenus de facto processit petimus, & quod literæ contractus cassæ & nullæ reddantur: solentque rei condemnari ad restituendum fructus solùm à tempore litis contestatæ, & non antea, vt vidi sæpius iudicari in hac patria: quæ praxis excusari potest per glo. no. in l. & eleganter. ff. de dolo. in verb. nullam. vbi venditio est nulla si actor velit: ergo antea emptor est in bonafide, fructusque lucrari potest. facit gloss. in l. si dolo. C. de rescind. venditio. in verb. rescindi iubebit. quas sequitur Felin. in c. dilectus. 2. col. 5. de rescrip. Igitur nisi venditor vel alius deceptus agat, non censetur velle contractum rescindi, vel nullum pronuntiari, & eatenus excusabitur emptor vel possessor rei quoad fructus. Et ita seruatur in Francia, quicquid in contrarium ex iuris scripti dispositione decidant iuris interpretes.

Adhæc notandum est, doli simpliciter prolati appellatione, ex communi vsu loquendi Franciæ, dolum malum intelligi. vnde si quis dicat se deceptum dolo, Gallicè *par dol*, intelligemus de dolo malo: nec enim alias solemus lingua vulgari exprimere malum, sed tantum dolum. Cum igitur dicimus iudices in hoc Regno litem suam facere, & conueniendos in tribus tantùm casibus, videlicet cum dolo, fraude, vel per concussionem quidpiam admiserint. dolum intelligimus malum, l. si filiusfamil. cum l. seq. ff. de iudic. nam admissum per dolum bonum laudatur, & non punitur. sic de veneno dicimus in l. qui venenum. infra eod. A iure quoque sæpius dolus simpliciter expressus intelligitur de malo. l. fin. de eo per quem factum erit. l. si procuratorem. §. dolo. & l. dolus. ff. manda. & infinitis aliis iuribus.

Doli nomine simpliciter prolati, in Gallia quid notetur.

Iudices in quibus casib. litem suam faciant.

His præmissis iam dicendum est quomodo propter rei deteriorationem seu destructionem contrahentes teneantur: qua in re prætermissis interpretum verbosis commentariis, qua breuitate potero depromam ex visceribus Iurisconsultorum breue totius materiæ compendium, distinguendo tres casus: nempe aut contractus fit dantis, aut accipientis gratia, aut vtriusque. hanc doctrinam docet Iurisconsl. in l. si vt certo. §. nunc videndum. cum seq. & l. in rebus. ff. commoda.

Quomodo propter rei deteriorationem contrahentes teneantur.

Ad primum igitur casum descendendo, contractus qui gratia dantis fiunt, vel eius mera liberalitate, dolum recipiunt, & culpam dolo proximam: vt depositum & precarium. l. contractus. de regul. iur. de deposito probat Iurisc. in l. 1. §. si vestimenta seruanda dem custodienda balneatori, dolum duntaxat præstare debet. ff. depositi. & §. in conducto. ibidem.

Depositarius ad quid teneatur.

Ratio est, quia nulla versatur vtilitas eius apud quem res deponitur, & ideo meritò solus dolus præstatur. d. §. nunc videndum. & non tantum præteritus dolus venit in actionem depositi, sed etiam futurus, id est post litem contestatam. §. non tantum. ibidem. daturque hæc actio depositi in heredem ex dolo defuncti insolidum, l. si hominem. ibidem.

Dolum tantũ præstat depositarius.

Verùm de dolo tantùm suo tenetur depositarius, non de dolo alterius, l. si is apud. ff. depos. Quem dolum si semel admiserit, puta rem depositam vendendo, licet eam postea redemerit, sufficiet ad conuincendum eum de dolo, quem semel adhibuit, l. 1. §. si rem. depositi. idem si fuerit vsus re deposita, vt de dolo teneatur, quamuis non alium dolum admiserit, l. qui furtum. ff. de condict. furt. l. 3. & sequen. ff. deposit.

De dolo tantũ suo tenetur depositarius.

Dolo facere videtur is qui reposcenti rem non reddit, vel re perempta pretium, l. 1. §. est autem. & §. fin. ibidem: vel si rem illam vendiderit depositarius, vel pignori dederit. §. si rem. 1. ibidem: aut si res deposita deterior reddatur. §. si res. depos. aut si rem depositam consumpserit. §. si rem, 2. idem si re deposita præter domini voluntatem vtatur. §. furtum autem. quib. mod. re contrah. obliga. in Instit. l. si sacculum. ff. depositi. & si rebus suis saluis res depositæ pereant. l. quod Nerua. ibidem. & c. fin. illo tit. & generaliter is

Dolo facere quando dicatur depositarius.

ter is dolum committere videtur qui in rei depositæ perniciem animo fraudulento quicquam committit, vt in §. filiusfamil. ibid.

Depositarius latam culpam præstat.

Latam culpam depositarius etiam præstat, l. 1. C. deposi. & l. 1. §. is quoque. de actio. & obliga. veluti si librum depositum apertum sub dio reliquerit, & pluuia eum corruperit. nam si scire debebat papyrum labefactari aqua, quod si nescire se dicat, lata culpa est ignorare quod omnes intelligunt.

Depositarius qualem diligentiam præstare debeat. In commodato cur exactissima diligentia præstari dicatur.

Diligentiam quoque tenetur depositarius præstare, qualem in suis rebus, d. l. quod Nerua. alioqui fraude non caret, vt ibi Celsus ostendit: non exactam.

Et sic notandum est diligentiam in aliquibus contractibus præstandam maiorem, quàm in aliis. nam in contractibus qui solius accipientis gratia fiunt, vt commodato, exactam diligentiam præstabit accipiens: nempe quia gratia & vtilitate eius fit, d. §. nunc videndum. & talem qualem diligentissimus paterfamil. adhiberet. l. in rebus. ff. commoda. in deposito secus, quia nullam vtilitatem recipit accipiens, sed tantum dantis gratia fit: ob id non aliam præstabit diligentiam quam in rebus suis, d. l. quod Nerua. quam non vocant proprie Iurisconsult. diligentiam. At vbi statuunt diligentiam esse præstandam, intelligunt de illa quam diligens paterfamil. præstaret, & diligentissimus, vt quando fit gratia accipientis, l. in commodato. §. nunc videndum. & l. in rebus. commoda. & ita volunt iuris interpretes de culpa leuissima teneri, de qua Vlpia. scribit in lege Aquilia, dicens, leuissimam culpam venire vt quotiens sciente domino seruus vulnerat vel occidit, Aquilia teneatur dominus. l. in lege. ff. ad legem Aquil. vbi glo. dicit, nisi in duobus casibus, vt in l. si putator. ibidem, & l. liber homo. §. 1. de acquir. rerum domi. sed hallucinari videtur. nã in lege Aquilia regulariter venit dolus & culpa, d. l. si putator. sed in his duobus casibus venit & leuissima, videlicet quando sciente domino seruus vulnerat vel occidit. vbi scientiam pro patientia accipimus, vt qui prohibere potuerit, teneatur si non prohibuerit, l. scientiam. ibid. videte Bal. consi. 463. statuto. in 3. vol. quod est repetitũ consi. 436. statuto. in 5. vol. Socin. consi. 54. visa. in fin. vol. 4. Qualiter verò iudices negligentes teneantur, docet Paris de Puteo in tract. Syndica. in verb. negligentia. in 2. parte post Bal. in d. l. quæ fortuitis.

In lege Aquilia dolus & culpa regulariter venit.

Culpam quãdo præstat depositarius.

Culpam etiam depositarius præstat, quando rei depositæ custodiendæ vltro se obtulit & sua negligentia res periit, aut deterior facta reddita, d. l. 1. §. sæpe. nam alius forte melius custodiuisset, penes quem deposuissem, ni ipse se obtulisset: & quia se ingessit suspectus est, l. quæ omnia. §. fin. ff. de procurator. alias quippe dominus ei non commisisset, l. si seruus communis. §. circa. ff. de fur. idem in commodato decidit text. in l. si vt certo. §. interdum. ff. commoda. quem text. no. Angel. in §. item is cui. quib. mod. re contrah. obliga. in Insti. contra offerentes suam custodiam & diligentiam.

Idem si depositarius mercedem capiat pro rei custodia, l. 2. §. Si in re deposita. ff. vi bonor. raptor. nempe eo casu vtriusque vtilitas versatur: ideoque transit in contractum locati & conducti. l. 1. §. seruum. ibidem, qui gratia vtriusque fit.

Idem erit si ex conuentione culpa promissa sit. ex conuentione enim partium contractus legem accipiunt, l. 1. §. si conueniat. ff. depositi. & l. contractus. de regul. iur.

Igitur in præfatis casibus si negligenter se habuerit depositarius, vt res deposita sua negligentia vel perierit vel deterior facta fuerit, tenebitur ipse ex sua negligentia, & culpa: forte si mures roserint vestimenta deposita, l. item quæritur. §. si fullo. ff. loca. Alias regulariter non tenetur ob culpam & negligentiam, nisi fuerit enormis. Diligentiam quippe maiorem non debet in rebus depositis quàm in suis.

In precario quid præstetur, si perierit, aut deterius factum sit.

Precarium autem quamuis gratia accipientis fiat, tamẽ quia ex mera concedentis liberalitate proficiscitur, non recipit nisi dolum, l. quæsitum. §. illud ff. de precar. Est enim precarium quod precibus petenti vtendum conceditur, tandiu quandiu is qui concessit patitur: quod genus liberalitatis ex iuregentium descendit, l. 1. ib. est enim æquum tandiu te liberalitate mea vti, quandiu ego velim & possim reuocare cum mutauero voluntatem, l. 2. ibidem. vnde si videam eum cui precario dedi perperam vti re mea, potero reuocare precarium: si non reuocauerim imputari mihi debet liberalitas mea, d. §. illud. diuersum est in commodato, quod non nisi vsu expleto reuocari potest, l. in commodato. §. sicut. ff. commoda. ideo commodatarius etiam exactissimam diligentiam præstat, d. §. nunc videndum.

Precarium quid. Precarium à commodato quid differat.

De natura precarij.

Et quamuis commodatum mera liberalitate ab initio fiat, tamen postea ex legis dispositione necesse haber vtendum relinquere commodans, quousque vsus expletus fuerit. in hoc ergo grauatur, in alio releuatur, vt commodatarius etiam culpam præstet, l. cum qui. de iureiurand. imò non valeret conuentio vt precarium reuocari non possit, nisi tali tempore: quia nulla est vis conuentionis vt rem alienam inuito domino possidere liceat, l. cum precario. ibid. non posset tamen concedens precario, cum euidenti detrimento accipientis precarium reuocare: sicut de commodato & mutuo docet Bar. in l. si pœnam. ff. de verb. oblig. vnde cum aliquis mercator voluisset reuocare precarium tempore nuptiarum filiæ accipientis, non fuit ei permissum, nisi nuptiis perfectis, & reuocari precarium non potest per vim & propria auctoritate, si accipiens resistat: sed adeundus est iudex: alioqui incideret in pœnam sic vim committens. l. si quis fundum. C. de vi public. Barba. in cap. fin. de preca. & Pyrrhus in d. l. contractus.

Casus ramen fortuiti præstari non solent, quia eos nullum hominum cõsilium præuidere potest, l. 2. §. si eo tempore. ff. de administra. rerum ad ciui. pertinen. l. quæ fortuitis. C. de pigno. actio. & c. fin. de homicid. & illis infirmitas humana resistere non potest, l. 1. §. is vero. de oblig. l. in rebus. commoda. & l. ex conducto. §. 1. loca. & custodia aduersus vim parum proficit, l. si ea res. ff. de actio. empt. l. sed de damno. locati.

Custodia aduersus vim parum proficit.

Res fortuito casu perire quomodo dicatur.

Res fortuito casu perire dicitur, quando senectute, morbo, morte, aut rapina corrupta aut perempta est, d. l. si vt certo. §. quod vero senectute. commoda. & idem si incursu hostium, piratarum, insidiis, naufragio, ruina, incendióve consumpta sit, l. in rebus. ibidem, & l. 1. §. is verò, de oblig. l. interdum. de iudic. de incendio dicunt esse verum, quando ab aliquo inimico est factum, vel prouenit ex domo vicina, l. si quis fumo. ff. ad legem Aquil. alioqui culpa habitantium plerunque fit, l. 4. ff. de offic. præfect. vigil.

Idem si chasmate res perierint, l. verum. §. si locupleti. ff. de minor. vel vi fluminis, graculorum, sturnorum, aut vredine seu gelu. l. ex conducto. §. si vis. ff. loca.

Idem si latronum incursu. §. item is cui. quib. mod. re contra. obliga. in Institu. sed an furtum dicatur casu fortuito fieri, tradit Barb. consi. 53. illustrissime. in 1. vol. & Ias. consi. 42. in præsenti. col. 2. vol. 1. vbi dicunt tunc dici casum fortuitum, quando à persona fit domestica, de qua aliquis non cogitabat. l. fin. ff. nautæ, caupo. vel quando fit per effracturam ostij, vel fenestrarum, & allegant l. eum qui. ff. de furt. Idem si aliud damnum fatale contigerit, l. si vt certo. §. proinde. commoda.

In precario ex fortuitis casibus etiam quis tenetur si ita conuenerit.

Multotiens tamen tenetur quis etiam de fortuitis casibus, vtpote si ita conuentum sit, l. 1. §. sæpe. depos. c. vno. de commoda.

Et nisi quis aliquos casus exprimat nominatim non valet generalis renuntiatio casuum, l. sed & si quis. §. quæsitum. ff. si quis cautio. tamen aliquibus enumeratis, valebit generalis conuentio, quo etiam ad non expressos, vt Panor. & alij firmant in c. vno, de commoda. quia idem de similibus iudicium fieri debet, l. non possunt. ff. de legib.

Item casum præstat is qui sua gratia recipit pecuniam depositam. vt ea vtatur, in l. si quis. ff. si certum peta. vel quando culpa præcessit casum, l. si in Asia. in fin. depos. aut mora, c. vno. de commoda. & c. fin. de depos. glo. in d. cap. sæpe.

sæpe. extra hos casus non tenetur depositarius, commodatarius aut alius, si res pereat casu fortuito, nisi res fuisset æstimata, l. si vt certo. §. commodatum. ff. commoda. de casu scripsi in l. cum quærebatur. infra eod.

Commodatarius culpam & diligentiã præstare debet.

Secundus casus est quando contractus fit tantùm gratia accipientis. tunc enim dolum & culpam ac diligentiam præstare debet contrahens, vt in commodato patet, in l. si vt certo. §. nunc videndum. & §. seq. ff. commoda.

Ratio est quare præstat culpam & diligentiam, quia concedens nullam vtilitatem consequitur. l. si seruus communis. §. circa. de furt. ideo is qui vtilitatem rei habet, non solum non debet quicquam malitiose moliri in rei perniciem, sed etiam illam non debet negligere: imò debet diligenter eam custodire, ne res sibi commodata pereat, aut sua culpa deterior fiat: alioqui tenetur, si diligentior vel diligentissimus illam rem custodiuisset, l. in rebus. ff. commod. & hanc diligentiam leuissimam culpam vocat Papa in c. vno, de commod.

In actione depositi contraria quid præstetur.

Quæ superius dicta sunt habent locum in actionibus directis, videlicet quando deponens rem depositam repetit, vel commodator rem suam. secus in contrariis. vt si deponens non monuit depositarium vt caueret ab equo recalcitrante, vel à fure seruo, quem deponebat, & damnum euenerit per equum, aut seruum, is tenebitur culpam præstare, quod non fuerit diligentior circa monendum qualem seruum deponeret. text. in l. si seruus communis. §. idque euidentius. ff. de furt. vbi addit Iurisconf. rationem: quia non debet officium suum alicui damnosum esse, sed culpa eorum quorum causa contrahitur damnosa esse debet illis.

In actione cõmodati contraria quid præstetur.

In commodati verò actione contraria, commodans vltra dolum, si equus commodatus damnum dedit, non tenetur, nec vltra equi aut serui pretium, quia nulla vtilitas commodantis interuenit, text. in d. l. si seruus. §. circa commodatum. facit l. in rebus. §. item qui sciens. ff. commoda. licet interpretes dicant in actionibus contrariis leuissimam culpam præstandam: quod (salua eorum pace dixerim) non est verum.

Tertius casus est in contractibus qui gratia vtriusque contrahentis celebrantur: & tunc præstandus est dolus, culpa & diligentia, vt in mandato, commodato, vendito, pignoris accepto, locato, dotis datione, tutela, & negotiorum gesto. l. contractus. ff. de regulis iur. societas verò & rerum communio dolum & culpam recipit, d. l. cõtractus.

Mandatarius in quo teneatur.

Itaque si mandatum gratia vtriusque fiat: mandatarius dolum commissum præstabit, si soluendo sit: vt si per collusionem procuratoris absolutus fuerit aduersarius, l. si procuratorem. §. 1. ff. manda. vel si non prouocauerit condemnatus, vel si rem emptam meo nomine restituere denegct. §. si ignorantes. & §. seq. vbi etiam dicit teneri oblatam culpam, si ex gratia rem quam ei mandaueram emere, neglexerit, etiam ob leuem negligentiam tenetur mandatarius, si seruus aufugit. ibi, si dolus non interuenerit, nec culpa, non teneberis: ergo à contrario si interuenerit, teneberis.

Diligentiam etiam mandatarius præstat in negotiis in quibus requiritur: vnde si mandem vt soluas Titio, nulla est ibi diligentia. nam an per te vel alium soluas, nihil mea interest, l. si remunerandi. §. si filiofam. ff. manda. interest tamen si Titius pupillus sit, vt cum auctoritate iudicis vel tutoris soluas, vt consequar liberationem plenam, vt dicit glo. in l. ait prætor. §. permittitur. ff. de minor. ideo & diligentia hoc casu præstanda erit, & vbi est necessaria: & sic intelligi debet l. si fideiussor. 1. ibid.

Mandator quid præstare teneatur.

Si verò mandatarius sit passus damnum, illud contrario iudicio præstare mandans tenetur, & iustissime allegare mandatarius potest, non fuisse se id damnum passurum si illud mandatum non suscepisset, ait Iurisc. in l. si seruus communis. §. quod verò. ff. de furt. ideo ad diligentiam etiã tenetur, & vt nostri dicunt, ad leuissimam culpam, d. l. à procuratore. vbi omnis culpa præstari debet. facit l. si vero non remunerandi. §. contrario iudicio. ff. mand.

In commodato quid & diti & accipientis gratia contrahitur quid præstetur.

Idem in commodato dicendum est, quando gratia vtriusque fit: alioqui seruari oportet quæ superius docuimus, quando gratia commodatarij fit: si autem commodantis gratia, vt si quis suæ vxori quo honestius culta ad se deduceretur, torques vel alia commodauerit, l. si vt certo. §. interdum. ff. commoda. & eo casu vxor vel alius depositarius dolum præstabit, sicut in deposito, vt ibi docet text.

In mandato ad negotia quid recipiatur, quid in mandato ad lites.

Mandatum ad negotia dolum & culpam recipit: in mandato verò ad lites, quia industriam maiorem exigit, diligentiam omnem præstabit mandatarius, l. in re mandata. & l. à procuratore. C. manda. & maxime omnem culpam præstat procurator. quia mercedem accipit, & accipiendo causam, videtur promittere se talem diligentiam præstaturum & industriam qualem alius procurator præstare potuisset: ideo tenetur, vt docet Bar. in l. 1. manda. & doc. in d. l. à procuratore. Soci. consil. 149. in causa. in princ. volum. 1.

In venditione quid præstetur.

In venditione dolus, culpa & diligentia præstatur, in d. lege, contractus: vnde si equus tibi venditus perierit, quicquid sine dolo culpa venditoris acciderit, in eo venditor securus est, §. cum autem. de emptio. & vendi. talis itaque custodia desideranda est à venditore, qualem bonus paterfam. suis rebus adhiberet, l. quod sæpe. §. si res vendita. ff. de contra. emp. vnde talem custodiam venditor præstare debet, quam præstant hi quibus res commodata est, vt & diligentiam præstare teneatur exactiorem quam in suis rebus adhiberet, l. 3. ff. de peric. & commod. rei vendi. sunt qui velint exactissimam diligentiam requiri, sicut in commodato. quod non est mihi ex sententia: nam d. l. 3. non dicit talem diligentiam præstandam qualem in commodato, sed quam præstant hi quibus res est commodata: & postea elucidat, vt videlicet talem diligentiam præstet venditor qualem in rebus suis, & magis exactam quàm in suis rebus: sed non talem præstabit diligentiam qualem diligentissimus paterfam. præstare est solitus, sicut commodatarius. l. in reb. ff. commod. & sic debet intelligi ille text. quicquid iurium interpretes in contrarium iactent. & hoc videtur probare l. eum qui. §. 1. ff. de furt. vbi custodiam præstat venditor. fusius dicam in meis nou. interpret.

Ad l. 3. de perio. & comm. rei vend.

Creditor pignore accepto, in quo teneatur. Ad l. si cum venderet. §. fin. de pign. act.

Tenetur creditor accipiens pignus, si quid doli in eo commiserit, vel si culpa sua in eo quid acciderit, l. si cum venderet. §. fin. de pigno. act. ff. per quem text. licet quidam interpretes intelligant etiam venire diligentiam, & vt dicunt leuissimam culpam, sicut in commodato, tamen (salua pace eorum) ille text. non hoc dicit, sed punctus diuersam reddit ad illum text. sententiam, quem transcribam sic: venit autem in hac actione & dolus & culpa, vt in commodato: venit & custodia: vis maior non venit. tria ergo ibi dicuntur, primum vt in actione pignoratitia veniat dolus & culpa: secundo quod in commodato venit custodia. tertio quod vis maior, id est casus fortuitus, non venit in actione pignoratitia. sed quæ diligentia in rebus pignoratis præstetur ibi dicitur, vt sequitur: ea igitur quæ diligens paterfamilias in suis rebus præstare solet, à creditore exiguntur. ergo si diligens non fuit creditor in re pignorata, sicut paterfamilias diligens in suis rebus, tenetur: si autem non fuit tam diligens quam diligentissimus paterfamilias, non tenebitur, sicut in re commodata teneretur, d. l. in rebus. & sic debet intelligi ille tex. vt dixi supra. vide l. tertiã, de peric. & commod. rei vendi. l. prætor ait. §. est præterea. de bonis auctо. iudic. possidend. dicam in meis interpreta.

In locatione quid præstetur.

In locatione quamuis doc. dicant præstandam culpam leuem tantum, & quidam leuissimam, per l. si merces. §. qui columnam. ff. loca. tamen nos dicemus per d. l. contractus. venire & culpam & diligentiam: adeo quod si diligens paterfam. illam rem custodisset, vt etiam locator vel conductor teneatur: & ita conciliantur ambæ sententiæ: & hoc probatur in d. l. cõtractus. & in lege, in iudicio. C. loca. vbi contractus locationis recipit culpam & diligentiam. & in quibusdam casibus maior diligẽtia exigitur, quàm in aliis, & maximè in artificibus & magistris cum quibus contrahitur: quia culpa est illis se immiscere rei ad se non pertinenti,

tinentur, per regul. iuris: & quia exercendo illud artificium videntur se asserere peritos in arte in qua versantur, l. 1. ff. si mensor falsum mod. dixerit. ob id tenentur. vide Corne. consil. 178. videtur in 1. vol.

In rebus dotalibus quid praestetur. In dote cum gratia vtriusque celebretur, dolum praestat maritus & culpam, l. etiam. §. fin. ff. soluto matri. & Paulus scribit in rebus dotalibus virum praestare oportet tam dolum quam culpam, quia causa sua dotem accepit: sed etiam diligentiam praestabit, quam in suis rebus exhibet, l. in rebus. ff. de iure dotium. idem dicitur d. lege contractus. etiam dicunt interpretes non venire culpam leuissimam in omittendo, sed in faciendo sic, per legem, in lege Aquilia. ff. ad legem Aquil. ego dico venire culpam & diligentiam siue in omittendo, vt dicunt, consistat; siue in committendo. vnde maritus qui negligens in re dotali fuerit, tenebitur, per d. legem, contractus. non tenetur tamen maiorem in his rebus diligentiam quam in suis praestare. imo Pomp. ait maritum non posse pacisci vt dolum solummodo in dote praestet, videlicet propter vtilitatem habentium. in l. Pomp. 2. ff. de pact. dotal. & si maritus in suos seruos natura saeuus fit, adhuc dicendum est immoderatã eius saeuitiam coercendam. quamuis enim diligentiam eam vxor demum ab eo exigat quã rebus suis exhibet, nec plus possit: attamẽ saeuitia quae in propriis culpanda est, in alienis coercenda est, l. si constante. §. si maritus. ff. solut. matr.

Tutor in tutela iudicio quid praestare teneatur. Tutor doli nomine ac culpae conuenitur, d. lege, contractus. vnde quicquid tutoris dolo, vel lata culpa, aut leui, seu curatoris minores amiserint, vel cum possint nõ quaesierint, hoc in tutelae iudicium venire non est incerti iuris, l. quicquid. C. arbitr. tutel. requiritur etiam vt diligentiam praestet, videlicet vt rationes actus sui conficiat, & reddat. l. 1. §. offic. ff. de tutel. & ratio. distrah. l. impuberibus. de suspe. tutor. Ias. consil. 14. nobilis. in 3. vol.

In praediis cõparandis quid praestare teneatur tutor. Limitatur in praediis comparandis, in quibus solus cum culpa dolo proxima praestatur, in l. tutor qui. §. competit. ff. de administratione tutor. vbi sic dicitur: Competit aduersus tutores tutelae actio, si male contraxerunt, hoc est si praedia comparauerint non idonea per sordes aut gratiam. quid ergo si non sordidè neque gratiose, sed non bonam conditionem elegerint? recte quis dixerit solam latam negligentiam eos praestare in hac parte debere: quod si postea non soluendo debitores fuerint effecti, doli & latae culpae nomine obligabuntur, in l. nomina. C. arbit. tutel. per doct. in l. periculum. ff. si certum petatur.

Negotiorum gestor in quibus teneatur. Negotiorum gestor dolum, culpam & negligentiam praestare debet in rebus quas gerit, vt docet Iurisc. in d. l. contractus. tum quia operam suam vltro offert, & alius eo forte diligentior gerere potuisset: non tamen exactam diligentiam praestabit: alioqui nullus aliena negotia gerere vellet, l. tutori. C. de neg. gest. l. si negotia. ff. de nego. gest. nisi certum esset alium diligentiorem administraturum: & in aliquibus casibus ad exactissimam etiam diligentiam rationem praestabit. §. igitur. de obligationibus quae ex quasi contract. nascuntur, in Instit.

In societate & rerum cõmunione quid praestetur. Societas à rerum communione quid differat. Societas & rerum communio dolum & culpam recipiunt, d. l. contractus. differt tamen societas à communione: quia societas fere vel partium conuentione procedit, l. societatem. ff. pro socio. rerum verò communio fit sine conuentione, vbi res data legatave duobus est, & inter eos est illius rei vel rerum communio, l. 2. ff. commun. diuidun. Societatem etiam cum contrahimus, in rerum communionem incidimus, l. heredes. §. non tantum. ff. familiae ercisc. vbi dicitur societatem consensu fieri: res verò facit totum communionem.

Socius in quo teneatur socio. Vnde socius socio etiam nomine culpae tenetur, id est desidiae aut negligentiae: culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere qualem suis rebus quis adhibere solet: quia qui parum diligentem socium sibi acquisit, de se queri debet, l. socius socio. ff. pro socio. & §. fin. illo tit. in Institut. ob id text. in d. l. contractus. dicit in contractibus gratia vtriusque celebratis requiri diligentiam maiorem, videlicet quam in suis rebus adhibuisset, & qualem paterfamilias diligens adhiberet. sed in rebus duobus text. non requirit diligentiam, sed vt quis culpam praestet, tum quia imputari socio debet qui talem elegit, tum etiam quia per iudicium communi diuidundo res communis poterat diuidi. ergo imputetur ei qui diuisionem non petiit. ideo sola culpa post dolum praestatur.

Heres coheredi quid praestet. Idem in herede dicimus, vt dolum & culpam in re hereditaria praestare debeat: quoniam (vt ait Iurisconsult.) cum coherede non contrahimus, sed incidimus in eum: non tamen talem diligentiam praestare debet coheres, qualem diligens paterfam. quoniam hic propter suam partem causam habuit gerendi: & ideo negotiorum gestorum ei actio non competit. talem igitur diligentiam praestare debet, qualem in suis rebus, l. heredes. §. non tantum. ff. famil. ercisc.

Notandum est quod Iurisconsult. quando volunt vt d minum sarciatur in re praestitum dolo vel culpa, dicunt damnum praestet, vel culpam, aut exhibeat, l. in commodato. §. nunc videndum. & seq. ff. manda. lege, quaesitum. §. illud. de precar. vel debet culpam, id est quod interpretes dicunt, tenetur de culpa, l. praetor ait. §. est praeterea. ff. de bonis aucto. iud. possiden. vel quando cupiunt Iurisconsult. naturam declarare contractus, dicunt dolum & culpam venire in emptionem & venditionem, seu in rei restitutionem: adeo vt restituens rem teneatur doli nomine vel culpae, si quid commissum est dolo vel culpa. d. l. quaesitum. §. si in seruitute. de preca. vel contractus emptionis, locati, vel dotis recipit dolum, id est in eo venit dolus, vt fuit dictum, l. contractus. ff. de regul. iur. alias phrases dicam in l. magna negligentia. infra eodem.

In omnibus contractibus generaliter quid praestetur. Vltimò notandum est, quod in omnibus contractibus doli nomine saltem quis tenetur, nisi fuerit furiosus aut impubes, aut similis: quia cum contractus gestus cum his non teneat, ergo ipsi non sunt ratione doli obligati, nisi fuerint effecti locupletiores, l. 1. §. fin. cum l. seq. ff. commoda. & sic sustineri potest conclusio, committens dolum in contractu, dolum non praestat, intellige vt supra videte. Ancha. in c. fin. de depo. Cardinal. & Barba. in c. vno. de commoda. vbi hanc materiam tradunt.

§. Amicos appellare omnes debemus non leui notitia coniunctos, sed quibus fuerunt iura cum patrefamil. honestis familiaritatis quaesita rationibus.

Amicos hic docet eos vocari, qui notitia non leui coniuncti sunt, sed inter quos iura familiaritatis quaesita sunt honestis rationibus.

Notanda sunt ex hoc text. requisita, antequam quis possit amicus vocari: primò quòd sit mihi notus. nam nihil amatur nisi praecognitum. ergo non requiritur consanguinitas, quia amicitia consistere sine ea potest: sed potest etiam esse cum consanguinitate, l. transactionem. C. de transactionibus. ibi consanguinei, amici, si interpretibus credas, vocantur.

In amicitia quae obseruanda. Hominem quicum versaris, tribus modis considera. nam aut praestantiorem te habebis, aut inferiorem, aut aequalem. praestantiori quidem auscultare & obtemperare conuenit, minori modeste persuadere, aequali autem consentire. hoc sane modo nunquam in contentionem incides. haec Stobaeus de temper. sermon. 3. hodie fato quodam fit vt à superioribus vix aliquid obtineri possit, à minoribus vel aequalibus facile.

Amici quales esse debeant. Et coniunctus debet esse amicus moribus, non disiunctus & dissimilis: alioqui verus amicus non est quae enim coniunctio lucis ad tenebras, & Christi ad Belial? vt est in Euangelio. & ecclesiast. 13. cap. omnis caro ad similem sibi coniungitur: adeo vt amicus vnus cum amico dicatur. quod probatur ex libro Ciceronis de amicitia, vbi scribit, pares cum paribus veteri prouerbio facillime congregantur: & ex Rege Alexan. nam cum Sysigambis Darij mater Hephaestionem pro Rege adorasset, & ex militibus adstãtibus

tibus intellexisset errorem suum perturbata Alexandrum denuo salutauit: cui Alexander, Nihil est ô mater quo turberis. nam & hic Alexander est, sentiens Hephæstionem amicum, esse alterum Alexandrum, vt est videre in apophthegma. Plutar. nam amici coniunctis æquiparantur, imò quodam modo patri, Lucas in l. 1. C. de castren. pecul. milit. lib. 12. Eos igitur amicos comparamus qui sunt nobis moribus non dissimiles, & quibus eadem quæ etiam nobis conducant, & quibus magnis in rebus communis nobiscum fortuna sit; talis enim amicitia maxime perdurat. Aristot. in fin. Rheto.

Alexandri apophthegma.

Secundò quod sit coniunctus non leui notitia: vnde dicit Terent. in Adelphis: Amicus nobis iam inde à puero. qui enim in prima notitia amicum faciunt, statim relinquunt. nam amicitia quæ leuiter constituitur, vt plurimum sic dissoluitur, restante Philosopho, Quæ subitò veniunt, repente discedunt. vnde ait Salo. in ecclesiast. Non derelinquas amicum antiquum, nouus enim non erit similis illi. vinum nouum amicus nouus facit glo. in cap. accedēs. 2. in verb. nimis fauens, vt lite non contesta. & Cicero in Lælio, Vna ista sit cautio atque vna prouisio in amicitia, vt ne nimis cito diligere incipiamus, neve non dignos. digni autē sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa cur diligātur.

Amicus vt verus sit, coniunctus esse debet non leui notitia.

Tertiò quod sit familiaris, ibi, familiaritatis, id est quasi diuturna nobis consuetudine adstrictus, & in eadem pene familia coniunctus: nam si amicus amico dominari velit, non esset verus amicus. Scitum est illud oratoris Domitij relatum in cap. esto subiectus. 95. dist. Cur te habeam, inquit, vt Principem, cum tu me non habeas vt senatorem? sic amari vicissim non possunt. nam prouerbio communi dicitur, si vis amari ama. φύσει γὰρ φιλεῖν τοὺς οὐ φιλοῦντας εἶρξε, id est, natura amare non amantes prohibuit. de quo plura do. Tiraquel. in tracta. de legib. connubia in 12. lege. Cicero tamen in Lælio ait: Quis est proh deûm fidem qui velit vt neque diligat quaquam, nec ipse ab vllo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia viuere?

Amicus familiaris esse debet.

Quarto quod illa familiaritatis iura honestis quæsita sint rationibus, id est honestis mediis, *par honnestes moyens*, non inhonestis: & ideo inter latrones non potest esse vera amicitia: quia ibi non est ius, sed fraus & dolus, vt dicit glo. hic. & nulla est societas ex illicito quæstu. l. cū duobus. §. fin. ff. pro socio. si quid ex peculatu vel sacrilegio quæsitum erit, vel vi, aut latrocinio, aut aggressura, hoc non diuidetur, l. ceteræ. §. sed & si quid. ff. famil. ercifcun. facit l. quod seruus. de acq. possess. de incremento patrimonij honestis rationibus faciendo loquitur Iuris. in l. cura. §. 1. ff. de muner. & honor. rationes enim docent inducuntque desideria, ad virtutem incitantes, leges partim metu detinentes coercent, partim honoribus & præmiis allicientes inuitant, ex sententia Hippol. Pytagor. & si in hominibus eligendis nos spes amicitiæ fefellit, vt vindicemus, missos faciamus. Cicero in quarta actione in Verren.

Amicitia honestis rationibus quæri debet.

Quintò quod illa iura sint quæsita cum patresfam. id est cum viro honestæ vitæ & conuersationis, l. pronuntiatio. §. matremfa. supra cod. vbi dixi. nam sine virtute amicitia consistere non potest, teste Tullio in suo libro de amicitia. & hic text. dicit iura quæsita. non latrocinia nec furta, vnde in vita Plauti legitur, Plautum dixisse, Amicitiam & fidem stultorum ne receperis, insipientium atque improborum. nam facilius sustinetur odium quàm collegium. & prouerb. 13. cap. scribitur, Amicus stultorum similis efficietur. & ecclesiast. 20. ca. fatuo non eris amicus.

Amicitia sine virtute consistere non potest.
Dictū Plauti.

Sextò quòd amicus vel amicitia sit quæsita rationibus, non cauillationibus, non lenociniis, neque adulationibus, vt apud curiales sæpius fit. & Socrates solitus erat dicere. Vt illis committimus statuas faciendas à quibus videmus eleganter factas, ita non sunt admittendi in amicitiam nisi quos cognouerimus erga alios fideles & vtiles amicos perstitisse, vt in apophtheg. Plutarchi legitur de Socrate. licet amicior quis donis futurus sit, vt ait Iurisc. in l. 3. §. si quis quasi. ff. de condictio. causa data.

Socratis apophthegma.

De isto loquitur ecclesiastic. c. 6. Amicus fidelis protectio fortis: qui autem inuenit illum, inuenit thesaurum. amico fideli nulla est comparatio. amicus fidelis medicamentum vitæ & immortalitatis. & 22. cap. scribitur, Ad amicum etsi produxeris gladium, non desperes. est enim regressus ad amicum. Si aperuerit os triste, ne timeas. est enim concordatio: excepto conuitio, & improperio, & superbia, & mysterij reuelatione, & plaga dolosa. in his omnibus effugiet amicus. & c. 25. Beatus qui inuenit amicum verum, & qui enarrat iustitiam auri audienti. Cum in amicitia quæ non sunt postulantur, religio & fides anteponatur amicitiæ. Cicero lib. 3. offic. & glo. dicit quod amicus dicitur quasi animi custos: quæ allusio longe petita est: sed amicus dicitur vna anima in duobus corporibus, vt est in vita philoso. Arist. pulchra scribit in 8. ethic. Hodie non inueniuntur amici sicut Pylades & Orestes, vel Damon & Pythias, de quib. Valer. rubr. de amicit. & Sabel. in exempl. multos amicos tradit, quos hodie etiam si perquireremus vsq; ad columnas Herculis, vix inueniremus; ideo Eras. in chil. censet inuertendum adagium Plauti, amici vbi opes: quia vulgus amicitias vtilitate probat: cōtra illud Ciceronis 1. de finibus. Meipsum ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus. Et 2. de finibus. Si fructibus, & emolumentis & vtilitatibus amicitias colemus, si nulla charitas erit, quæ faciat amicitiam ipsam sua sponte, vi sua, ex se & propter se expetendam, nō dubium est quin fundos & insulas amicis anteponamus. Et idem 1. de natura deorum, Charum ipsum verbum est amoris, ex quo amicitiæ nomē est ductum, quam si ad fructū nostrum referemus, non ad illius cōmoda quē diligimus, nō erit ista amicitia, sed mercatura quædā vtilitatum suarum, Prata & arua & pecudum greges diligūtur isto modo, quòd fructus ex his capiuntur: hominum charitas & amicitia gratuita est. Et primo de finibus, Etiam si nulla vtilitas sit ex amicitia, tamē ipsi amici propter seipsos amentur. Et 1. de legibus. Non est sancta amicitia nisi ipse amicus per se ametur toto pectore vt dicitur, qui quidem amandus, & desperatis emolumentis & fructibus. Hinc ille, *Illud amicitiæ quondam venerabile nomen Prostat, & in quæstu pro meretrice sedet.* Et amicorum quamuis olim omnia essent communia (vt Cicero ait primo officiorum) hoc vix inueniri potest. sed hoc scio me præstitisse. vnde illud Martial. lib. 2. in vsu est, qui sic scribit in Candidum, qui in ore hoc adagium habebat:

Amicus quasi vna anima in duobus corporibus.

Candide κοινὰ φίλων sunt hæc tua, Candide, πάντα,
Quæ tu magniloquus nocte dieque sonas.

deinde sic concludit:

Das nihil, & dicis Candide, κοινὰ φίλων.

Vnum notandum est quod Iurisconsul. vult, vt quando ad vsum alicuius debentur cibaria, tunc etiam amici veniant, l. 3. §. sed quod diximus vsui causa paratum, sic accipiendum erit, & amicorum eius & clientum, &c. ff. de penu legata. idem scribitur in §. sequenti, ibidē. Alias viginti quinque vtilitates scripsi in scholasticorum priuileg. 104. quas non repeto. De amicitia tractat Ioannes Lignianus in suo tractatu de amicitia.

Vsui sui causa paratum cum legatur, amici etiā veniunt.

Addendum est in Platonica diuisione tria esse genera amicitiarum, videlicet aut naturales, aut æquales, aut hospitales. naturales vocat quæ sanguinis vinculo nobiscum nascuntur, vt parentum, filiorum, fratrum, consanguineorumque: æquales gignit consuetudo vitæque societas, accedente præsertim morum similitudine. Hinc Cicero in 1. offic. Omnium societatum nulla præstantior est, nulla firmior, quàm cum viri boni moribus similes sunt familiaritate coniuncti. nihil enim amabilius, nec copulatius quàm morū similitudo bonorū: et si nulla generis propinquitate coniungantur: quales fuerunt Pylades & Orestes, Scipio & Lælius. Hospitales maxime comitatus creant, epistolæ & mutua inter absentes officia. Plutarch. in vita Plato.

Amicitiarum tria genera, ex Platone.
Amicitia naturales.
Amicitia æquales.
Amicitia hospitales.

Hodie amicus est magis necessarius quàm ignis & aqua, vt adagio dicitur, nam quemadmodum citra ignem & aquam non constat hominum vita, ita nec sine amicis: & tolerabilius est viuere sine pecuniis, quam sine amicis. & Horatius

Amici quam necessarij.

Horatius ait: *Nil ego contulerim iucundo sanus amico.* & Cicero 4. li. familiar. epistolar. sic ait: Sine amicorum beneuolentia neque in aduersa neque in secunda fortuna quisquam viuere potest. Et 2. offic. Omnis ratio & institutio vitæ adiumenta hominum desiderat, in primisque vt habeas quibuscum familiares conferre possis sermones. Et primo de finibus bonorum & malo. Nullo modo sine amicitia firmam & perpetuam iucunditatem tenere possumus. Et in oratione pro Plancio: Nullius opes tantæ fuerunt, aut tantæ esse possunt, quæ sine multorum amicorum officiis stare possint. Et violare amicitiam nefas erat, vt Cicero ait in epistola Appij Pulchri lib. 3. epistol. familiar. & in Philippica secunda, violare amicitiam hoc grauissimum crimen iudico.

Leue, quid. *Non leui*, sed firma: & notate quòd leue interdum refertur ad rem, vt hic, & significat tenue, & sine pondere, & id quod est sine pondere non est firmum, ideo leue dicitur non firmum, non graue.

Leues anuli. Leue crimen. Leuis offensa. Leuis castigatio. Leuis coercitio. Leuior causa delicti. Leuioribus emere conditionibus. Inde leues anuli, modici momenti & valoris, qui non excedunt quinque aureos quoad l. diuus. in princ. ff. de bonis damna. Et leue crimen, paruum, modicum, non graue, in l. leuia crimina audire & discutere de plano proconsulem oportet. ff. de accus. Leuis offensa non adimit legatũ, l. 3. in fin. ff. de adimend. lega. leuissima, l. seruum. de pigno. Leuis castigatio docenti tantummodo concessa est, l. 5. in fin. ff. ad leg. Aquil. & l. item quæritur. §. item Iulianus. loca. Leuis coercitio, l. prætor. §. præterea. de iniur. Leuior pœna, l. 1. §. item diuus de sica. Leuior causa delicti dicitur, si culpa & non dolo damnum detur, l. illud. circa finem. ff. ad leg. Aquil. Leuioribus emere conditionibus, in l. cum qui. in fin. ff. de in diem adiectio. Non quodlibet leuissimũ efficit vt morbosum vitiosumve quid habeatur: proinde leuis febricula aut vetus quartana, &c. lege, 1. §. proinde. ff. de ædil. edict. Leues vsuræ, non graues, l. Scia. ff. de vsur. Leuis culpa declarata fuit in l. latæ culpæ. supra eodem.

Leuior seruitus. Leuiter percutere. Leuiter pulsare. Leuis homo. Leuior seruitus, l. seruitutes. §. Stillicidium. ff. de seruitut. vrban. prædior. Leuiter percutere, in lege, qua actione. §. sed & si quis. ff. ad legem Aquil. Leuiter pulsare, l. prætor. §. præterea. ff. de iniur.

Si ad personas referatur, leuis homo dicitur mutabilis, inconstans, & qui facile credit: & quia tales ludibrio habentur, ideo viles dicuntur leues. glo. in cap. omnibus. 2. q. 5. Panor. in cap. licet ex quadam. de testib. facit text. in l. si quid. ff. de ædil. edict. glo. in l. diuus. ff. de bonis damna. &

Leuitas iuuenilis. iuuenilis leuitas vocatur à Paulo in l. quod si minor. §. Scæuola. ff. de minor. quod iuuenes inconstantes esse soleant & leues auctores, quibus credere non oportet, cum sint minimi momenti, l. 3. ff. si pars hered. peta.

Notitia. Appellanti dies quot dentur ad appellandum. Patrono ecclesiastico sex menses dantur ad præsentandum & quatuor laico. *Notitia* pro cognitione capitur hic, & in l. 1. ibi, iustitiam colimus, boni & æqui notitiam profitemur. ff. de iustit. & iur. facit lex, Pompon. prima. ff. famil. ercisc. atque decem dies appellanti dantur ad appellandum à die notitiæ, cap. concertationi. de appellat. & sex menses collatori ad conferendum à die eiusdem notitiæ, cap. secundo, & ca. quia de concessio. præbenda. & sex menses ad præsentandum datur patrono ecclesiastico, quatuor verò patrono laico à notitia, cap. vno. de iure patro. in 6. & an requiratur vera scientia vel præsumpta, doc. in d. cap. quia diuersitatem. & Ioan. Daym. 7. conclusiones scribit in §. 1. rub. de nominatio. Reg. in verbo vocationis, in concorda. ego multa scripsi in praxi benefic. in titu. de deuolutio.

Iurisprudentia. Item iurisprudentia est diuinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia, l. iustitia. ff. de iustit. & iur. §. iuris illo titul. in Instit.

Notitia seu familiaritas quomodo acquiratur. Dicet quis, hæc notitia seu familiaritas quomodo acquiri possit? Respon. notitia hominis haberi ex longo vsu potest. nam sunt quidam qui instar diaboli adulatum habent initium, & finem pessimum: alij bonum initium & finem, & hi amplectendi sunt. Rerum vel negotiorum etiã notitia haberi potest per visum, quãdo quis præsens actui interfuit, l. si vicinis. C. de nupt. l. filium. ff. de his qui sunt sui vel alien. iur. vel si audiuit à fide dignis, glo. in l. Titio. ff. de conditio. & demonstr. probat text. in cap. hæc videtur. 22. quæst. 5. vel per literas acquiri familiaritas potest, aut per nũtiũ, l. 1. in fi. ff. de contrah. empt. l. 2. C. de decurio. lib. 10. gl. in c. cupiẽtes. §. 1. in verb. notitia. de electio. in 6.

De notitione scripsi in l. notionem. supra cod.

Coniungere pro simul iungere. *Coniunctos.* Coniungere est simul iungere, coadunare, l. æquissimum. §. sed neque dictas transformare, vel coniungere, easve separare ei permittitur. de vsufruct. l. tigni. §. ad exhibendum. l. prætor. §. simili. de iniur. & rubr. de coniungend. cum emanc. liber. l. 1. de bonor. possess.

Coniunctus pro consanguineo. Inde coniunctus pro consanguineo accipitur, quia hi duo quodam sanguinis nexu iunguntur, l. pronuntiatio. §. familiæ. supra codem. coniunctus affinitate, pro affinis, l. vestem. ff. de iniur. Coniunctorum appellatione continentur consanguinei & affines, vt docet Alexand. consil. 60. visa legitimatione. col. 2. in secundo volumine, & consil. 144. viso statuto, in 7. vol. & Barb. in reper. l. cum acutissimi. col. 61. C. de fideic. Gallicus sermo pro *conioint* significat consanguineum, l. 1. §. fin. de posthu. Philip. Francisc. in cap. si pater. col. ante penult. versic. 22. de testa. in 6.

Coniungit res ad societatem. Coniungit res ad societatem, quando à duobus vna res simul acquiritur, lege, heredes, §. non tãtum. ff. famil. ercisc. ibi, eadem sunt si duobus res legata sit. nam & hos coniungit ad societatem non consensus, sed res.

Coniuncti tituli. Coniunctæ tabernæ. Coniunctos titulos, l. 2. ff. de statu hom. ibi, proximos atque coniunctos applicantes titulos. Coniunctas tabernas, l. 1. de seruit. lega.

Continentes prouinciæ. Coniuncti re, verbis. Continentes prouincias accipere debemus, quæ Italiæ coniunctæ sunt, l. notionem. §. 1. supra cod. Coniunctus, l. sæpe. §. fin. supra eod.

Coniuncti re, verbis, & simul, in l. 3. ff. quib. mod. vsusfruct. amit. l. re coniuncti. de lega. 3. l. 1. de vsufr. accrescend. & coniunctionis ius est illud quod coniuncti habent: de quo plene scripsi in l. triplici. supra codem.

Coniungere pro comparare. Coniungere etiam pro comparare, assimilare exponit glo. in l. si duo. ff. de arbitr. ibi, idem in duobus argentariis, quorum nomina simul erunt. & fortasse poterimus ita fideiussoribus coniungere, si socij sint: quia comparando eos coniungere solent.

Familiares & domestici. Familiares & domestici qui dicantur plene docui in tracta. de reprobat. & salua. test. in verbo, familiares, vbi viginti familiaritatis effectus congessi.

VENVLEIVS LIBRO VIII.
Stipulationum. Lex ccxxiiij.

Vinculorum appellatione vel priuata, vel publica vincula significantur: custodiæ verò, tantum publica custodia.

Vincula à custodia quid differant. Vincula à vinciendo. Hoc loco traditur differentia inter vincula & custodiã. vinculorum enim appellatione iam priuata quam publica vincula continentur: sed appellatione custodiæ, tantum publica. probat lex pen. in fin. de parricidiis. l. & si quis. §. illud. si quis cautio. Vincula enim à vinciendo dicta sunt, quod ligent: & quodlibet ligamen vinculum dici potest. l. qui neque. supra eod. & Columel in vitibus vincula dicit. Sed per translationem etiam homines in carceribus detentos, siue ibi compedes habeant, siue non, vinctos in carcere per compedes & alia, dicimus in vinculis esse, l. verũ.

In vinculis esse quid. supra cod. & in l. 1. ff. de diuers. & temp. præscript. ibi, proinde siue apud hostes sit, siue rei publicæ causa absit, siue in vinculis sit. vbique ergo in legibus dicitur quem in vinculis detentum excusari, intelligitur siue fuerit in vinculis publicis, id est in carcere, siue in priuatis, vt si ab aliquo detineatur domi, vt inferius dicetur. ideo interdum ad maiorem elucidationem Iurisconsu. exprimunt vincula publica. in l. fin. ff. de alcæ lusu. & in l. senatusconsulto. ff. de iniur. sic dicitur: senatusconsulto cauetur, ne quis imaginem Imperatoris in inuidiam alterius portet, & qui contra fecerit in vincula publica mittatur. Et apud Æthiopes moris fuit nocentes aureis vincire catenis, vt Cæli. lib. antiq. lect. 9. cap. 33. & seq.

Ergo

Vincula publica, & priuata.

In eos qui priuati carceris exercent custodiam.

Ergo vincula publica dicuntur, quæ Regis vel magistratus auctoritate statuuntur, l.2.§. exactis. ff. de origine iur.l.2.de custo.reor.l. lex Iuli.ad leg.Iul.repetunda priuata verò quæ à priuatis hominibus, id est à non habentibus iurisdictionem, vt dicam in l.pupillus.§.munus.infra eod. & isti qui priuatum carcerem faciunt, hominem vinctum sic domi retinentes, vltimo supplicio afficiuntur, l.vna. in fin.C.de priua.carcerib.

Apparitorum officium in sistendis captis.

Quod potest intelligi, vt etiam si sit officialis, vel apparitor, qui potestatem tantum capiendi non detinendi habet, si captum detineat vltra viginti horas post prehensionem, priuatum committat carcerem, l.cap.5.vbi Bart.ff.de adulter.ideo cum apparitor prehendit scelestos, statim eos ad iudicem ducere debet puniendos, l.4.C.de defenso. ciuita. l. ad commentariensem. C. de custod. reo. & ideo si viator auctoritate iudicis Parisiēsis aliquem Aureliæ præhenderet, potest illum custodiendum iudici Aurelianensi tradere, vt in carcere Aurelianensi custodiatur, non verò domi illum custodire licet, per text. in auth. vt liceat matri & auiæ.§.vltim. col. 8.hoc expresse docet Lucas de Penna in l.1 col.2.C.de cohortal. lib. 12. & ita obseruatur etiam & præcipitur per ordinationes Regias Gallicas omnibus apparitoribus & aliis ducentibus captos ad curiam, vt eos statim ad carcerem detrudant, & in hospitiis non relinquant sub pœna amissionis officij, vt est in tit. *des prisonniers*.art.1.& seq.

Item istam prehensionem factam debent apparitores postea iudicibus ordinariis ad quos coercitio pertinet denuntiare, lege, nemo.in fi. C.de re milit.lib.12.c.imprimis. versic.ipse autem.2. qu. 1. & d.l.vnic.momentanea tamen carceris inclusio non facit delictum priuati carceris esse perfectum, & vt quis possit puniri pro hoc, vt pulchre consuluit Hippol.de Marsil.consil.136.consului:hoc enim intelligi debet cum aliquo temperamento, l. quod dicimus.ff.de solut.ideo si breui vxor ad maritum reuersa fuerit, diuertisse non dicitur, l.3.ff.de diuor.l. quod calore. de regul.iur.

Pater, itemque dominus, & maritus filios, & seruos & vxores in vinculis detinere possunt.

Limita tamen in eo qui potestatem capiendi & detinendi habet, vt paterfam.filium suum, l.1.& 4.C.de patria potesta.& dominus seruum, l. 2. ff. de his qui sunt sui vel alien.iur.& idem in marito, vt si in vinculis hos detinuerint non committant carcerem priuatum, quia iure hoc faciunt, cap.placuit.33.quæst.2.glo.vlt.in cap.quemadmodum.de iureiurand. quod est reprobatum hodie in marito per consuetudinem, nisi prius factis informationibus à iudice hoc illi permittatur, vtpote quod vxor sit furiosa vel saltem stulta, & quod non possit contineri domi, & maritus sit valde prudens:alioqui si vterque esset stultus, stulto custodia non daretur. Et aliquando in forensi iudicio vidi seruari, scilicet vt marito daretur custodia vxoris stultæ: sed multæ forte sic dari possent.

Priuatus delinquentem capere non debet.

Si verò quis non habeat potestatem capiendi, vt quilibet priuatus in hoc Regno, & delinquentem capiat, & illum detineat etiam minus viginti horis, committit priuatum carcerem, teste Bald.in d.l.vna.C.de priua.carcer.ideo quando quis alium prehendit, debet illum ad iudicem ducere, si prædicta euitare velit.

Item multo fortius illius legis pœna punietur, qui torqueret & atrociter tractaret captum, d.l.vna.vbi Bald. expressim hoc not.ex text.violatores, &c.

Apparitori vel commentariensi inclusum carcere an occidere liceat.

Imò occidens carcere inclusum, vt interdum apparitores solent, vel commentarienses, pœna læsæ maiestatis punitur, quia ipse custoditus carcere est sub protectione curiæ, l.fi.ff.de custod.reo. Bal. in l.in laqueum. ff.de acquir. rer.domin.& in l.3.§.transfugas. de sicar.& Iacob. Bolog. in repet.§.famosos.l.capitalium. fol.36. ff. de pœnis, dicit

In eos qui suos consanguineos, ne eos infament interficiunt.

parentes interficientes consanguineos, ne eos infament, esse puniendos pœna legis Pompeiæ de parricid.& mirum est quod isti præferant infamiam corpori & animæ. vnde veneno interficientes suos consanguineos, vel aliàs ne laqueo suspendantur, perpetuò inferno cruciabuntur, nisi resipiscant:sunt enim homicidæ & parricidæ.

Apparitor iniuste prehensum, liberare non debet.

Animaduertendum est quod apparitor qui prehendit aliquem iniuste, & conicit in carcerem, vel non conicit, tamen non potest postea eum liberare sine iudicis auctoritate, & procuratoris fisci consensu:quia functus est officio suo illum capiēdo, teste Hippol. in l.circumcidere.in fi. de sica.& in sua pract.§ attingam.nu.17.& seq. facit quod no.Bart.in l.si quis vxori.§. si fugitiuum. de furt.per illum text.& cap.felicis.§.cum autem.de pœnis.in 6.quæ practica bene seruatur in hoc regno, in quo condemnaretur ad sistendum & repræsentandum illum quem semel prehenderat:nec debet permittere commentariensis vt quis cum capto sine permissu iudicis loquatur, ne eum instruat: vt est in stylo parla.titul.de accusa.ordin.13.

Prehēsio quādo possit reprobari.

Et quando prehensio, quam capturam dicit, possit reprobari, & quam ob causam, scribit Bald. consil. 285. qui non est.in 2.vol. reprobari solet. hodie in Regno prehensio, si captus quis sine informationibus fuerit, quæ à procuratore fisci visæ fuerint, & ipse requisierit reū capiendū, & iudex sic decreuerit, vt dicunt pragmatici, *que les informations soyent decretees*, nisi in flagranti crimine fuerit deprehensus, l.nullus.C.de exhibend.reis, & ibi Sali.scripsi in interpreta.l.diuus ff.ad senatusc.Silan.regul.cum limita.

Iudex absentem non auditum prehendi iubere non debet.

Nec potest iudex facultatem apparitori concedere vt delinquentem prehendat viuum vel mortuum, quia absens non auditus damnari non debet, l.absentem.ff.de pœnis:licet apparitor non delinquat si percutiat reum se defendentem, vel occidat, l.si seruus. C.de his qui ad ecclesi. confugiunt.Ioan.Fab.in l.vlt.de his qui latro.

De carcerum effractoribus.

Addendum est etiam quod frangens carcerem publicum, & fugiens, capite punitur, l.1.ff.de effrac.carcer.l.milites agrum.§.eum tamē qui.de re milit.mitius tamē, quādo sine fractione hi euaserunt, puniuntur, d.l. 1. & idem si erat datus custodiendus apparitori, vt si fugiat etiam extra ordinem puniri debeat, quia pro publico carcere habetur, quando iudicis auctoritate inditur, l. nemo. Cod. de exact.tributo.lib.10. vbi doc.& habetur pro conuicto qui sic fugit:& ideo solet ipsi fieri præceptum sub pœna conuicti ne discedat & custos carceris pro his etiam tenetur, quia culpa sua præsumitur euasisse, nec potuisse habere instrumenta ad frangendum carcerem, nisi ob suam desidiā, l.carceri.ff.de custod.reo.Areti. consil. 58. post Lucam de Penna in l.fin.col.2.C. de eroga.milit.anno.l.12.sed an sit licitum detento in carcere fugere sine carceris effractione, docet Flōria.in sua disputatione 2. incipiente, Inquisitus.in 1.dubio.videte Iaf.in repe.l.admonendi. col. 62. nu. 173.cum seq.ff.de iureiurand.dicam in ordina.Reg.

Arestum.

In custodia detineri, & in custodiā mitti, quid differant.

Et ideo locum tenenti Balliui Carnotensis fuit factum à senatu præceptum, vt in carcere inclusos in loco solito & in carcere audiret, non in domo eius: quia ita euadere possent, anno 1530.die 12.Maij.

Notandum est quod si iudex præceperit vt quis in custodia detineatur, in carcerem mitti non debet: quia aliud est custodiri, aliud detineri, aliud in carcerem mitti, glos. sing.in l.fi.C.de curio.& statio.lib.12.vbi Bar.& Rebuf.& pulchre Corsc. in sing. incip. custodia. ego verò putarem rationem personarum habendam. nam si iudex commentariensi tradat aliquam custodiendum, intelligitur quod illum in carcere custodiat: si verò apparitori iudex aliquē custodiendum dederit, intelligitur quod domi custodiat. & ita vidi seruari in praxi, quicquid scribant interpretes.

Vincula pro ligaminibus.

Postremò vincula etiam pro ligaminibus capiuntur, l. aut damnum, §.inter eos.ff. de pœnis, sic dicente.inter eos autem qui in metallum & eos qui in opus metalli damnātur, differentia in vinculis tantum est: quod qui in metallum damnantur, grauioribus vinculis premuntur, qui in opus metalli, leuioribus. Vincula quædam sunt perpetua, quædam temporalia, d. l.aut damnum. in fin. & l.fratres. cum l. sequent. & l. mandatis. ff. de pœnis: & quamuis l. 3. C. de episco. audien. caueatur vt carcer nullum die Paschatis teneat inclusum, tamen hoc non seruatur in Francia, ne illis detur materia euadendi, qui solutos se viderent,

Custo

Custodia quis primus inuenit. *Custodia tria genera.*

Custodiæ appellatione venit publica custodia, quam carcerem vocamus, quem Ancum Martium inuenisse Liuius scribit. & apud veteres tria fuisse genera comperimus: vnum quo immodesti & parum exculti compellebantur, vt noctu à doctis & bonarum artium professoribus quæ ad bonos mores & vitæ modum pertinerent instruerentur: alterum quo ære alieno impliciti, & qui carceris tædio ab inita vitæ petulantia absterrendi sunt, detinerētur: tertium quo immanibus præsignes flagitiis, cœlo & hominum cœtu indigni, vitiis ac vitæ turpitudine infamatissimi, ac propediem plectendi, tenebrisque ac fœtori addicendi, intruduntur. Cælius lib. 9. antiq. lectio. cap. 34.

Carceris tres species.

Et carceris tres hodie sunt in praxi species: prima in qua delinquentes arctè custodiuntur, secunda est quando apparitoribus conceduntur domi custodiendi, quæ custodia honestioribus & nobilibus diuitibus concedi solet: tertia quando ciuitas pro carcere datur, vel *la suitte du conseil*. & frangens hunc carcerem arbitrio iudicis puniri solet pro personæ & delicti qualitate, vt suprà dixi. Apud Messenios carcer, Thesaurus nomine, locus sub terra fuit, quadrato saxo. tam immanis & sæuus, vt neque ventum neque auram acciperet. tales sunt multi in Francia. Romani barathrum dixere, quod non minus quosdam torquere soleat quam infernus, glo. in l. in seruo. ff. de pœnis. Appius autem decemuir carcerem quem constituit, domicilium plebis nuncupauit, quod plebs ibi custodiri soleat: nobiles autem & diuites apud appatitores, vt prædixi. & hoc docet Alex. lib. genial. 3. cap. 5. has liberas custodias vocabant, cum viri magnæ æstimationis non in vincula coniecti essent, sed domi apud ciues custodiebantur. Cælius vbi suprà, cap. 34. in fin. text. in l. milites agrum. §. eius fugam. ff. de re milit. sic ait, eius fugam qui cum sub custodia vel in carcere esset discessit, in numero desertorum non computandam. Et hic carcer interdum dicitur custodia militaris, l. sed & si quis. §. illud. §. si quis cautio.

Messeniorum carcer. *Carcer Appij.*

Custodia pro publica custodia.

Et sic custodia pro publica custodia capitur: ita in titul. de custod. reorum. & l. 2. & l. ad commentariensem. illo titu. C. & l. succurritur. ff. ex quib. caus. maio. l. 1. de effrac. l. miles. §. quidam. de adult. l. capitalium. §. non enim. ibi, ex vinculis vel custodia. ff. de pœnis. & in l. necnon. §. 1. ibi, item si quis nec in custodia nec in vinculis sit, sed sub fideiussoria satisdatione. ff. ex quibus caus. maio.

Commentariensis.

Item horum detentorum in carcere præfectus seu recognitor & custos vocatur commentariensis, l. ad commentariēsem. C. de custo. reorum: Gallicè *geolier*. Et bona damnatorum non in compendio suo præsides vertere debent, sed nec pati optiones, seu commentarienses ea pecunia abuti, l. diuus. paulo post medium. ff. de bonis damna. aliquando dicitur commentariensis qui præest commētariis, id est libris & rationibus publicis. Græci commentaresios pronuntiaut, ac eos interpretantur qui commentaria conscribant, & in criminum iudiciis subseruiant, teste Cœlio lib. antiq. lectio. 9. c. 35.

Custodia pro conseruatione.

Etiam custodia capitur pro conseruatione, quam gardiā vulgo vocant, cap. generali. de electio. in 6. l. custodiam. ff. de pericul. & commod. rei vend. & ista custodia multiplex est: quædam enim est limitum custodia, l. mercatores. C. de commer. & merca. & l. quamuis. 1. ff. de adult. inde limitanei milites à militibus dicti, qui ad custodiendos limites Regni addicti sunt, ne hostes limina Imperij vel Regni ingrediantur, & populentur. vnde Imperator in l. 2. §. pro limitaneis. C. de offi. præfec. præto. Aphricæ sic ait: Limitaneis verò ordinandis quia necessarium nobis esse videtur, vt extra comitatenses milites per castra milites limitanei constituantur, qui possint & castra & ciuitates limitis defendere, & terras colere, & vt alij prouinciales vidētes eos per partes, ad illa loca se trāsferant, &c. & ibid. Limitaneorum constitutas numerum in vnoquoque limite, vt si forsan commotio aliqua fuerit, possint ipsi limitanei sine comitatensibus militibus vnà cum militus & ducibus suis adiuuare loca, vbi dispositi fuerunt, l. vitos. C. de diuers. offic. lib. 12.

Custodia limitum. *Limitanei milites.*

Sic agri limitanei seu limitrophi, qui in liminibus sunt & confiniis Regni, vel Imperij, vt in tit. C. de fund. limitrophis. lib. 11. & limenarchæ dicuntur præfecti & custodes portuum, & limitaneorum duces. Et quia hæc officia coniungi solent, videlicet custodia limitum, & portuum & viarum, vt C. de litor. & itinerum custod. ideo vocamus limenarchas tam præfectos limitibus Regni custodiendis, quàm portubus: Gallicè dicimus *maistres des ports & passages*.

Limitanei agri seu limitrophi. *Limenarcha.*

Quædam est alia custodia publici cursus, de qua in l. 3. C. de curso. public. li. 12. solebāt enim Imperatores per disposita loca prouinciarum equos celeres habere, qui publico alebantur sumptu: & istorum custodiæ quidam præficiebantur, vt quoties repentinum aliquid accidisset, equorum mutatione citissimè quo vellet Imperator equitē vel nūtium mittere posset. Et nullus priuatus sine literis principis quas tractorias vocabant, his equis vtebatur, vt in tit. de tracta. lib. 12. hodie quidam præficitur in Regno his equis, qui vocatur Gallicè *le maistre des postes*, qui alios præficit, quos etiam *postes* dicimus: hi alunt equos celeres suo sumptu, & nuntiis Regiis ministrāt quoties opus est, & ob id à Rege stipendia habent & salaria: & his equis priuatus quilibet suo sumptu vti potest tanquam aliis equis conductitiis, vt notum est, & Pyrrhus scribit in rub. C. de curs. public. lib. 12.

Custodia publici cursus. *Tractoria.*

Sciendum est quod officium limenarchæ, de quo prius locutus sum, est custodire portus, & Regni limina, ac itinera visitare: verum quia sæpius impediti sunt pro aliis Regni negotiis, ob id statutum est vt in qualibet prouincia, seu vt dicunt bailliua, aut senescallia hi locum tenētem habeant, quem subinstitatorem appellant, qui singulis mensibus visitet portus & Regni limina, & demum magistro generali referat: alioqui stipēdia habere nō poterit: aut si ter negligens sit, priuari poterit à magistro portus: & isti milites & custodias habeāt limitaneas, videlicet in limitib. Regni. officium ergo istorum erit prouidere ne aliquis extra Regnum deferat æs, quod *billon* vocant, seu massam auri, vel argenti, nec vasa & si quem inuenerint extrahere volentem, illa debent capere, quæ confiscata Regi sunt, quinta parte tracta, quæ est debita dicto magistro portus, vt asserit Guido Papæ in decis. Delphin. q. 572. si fuerit.

Limenarcha officium. *Locum tenētis limenarchæ officium.*

Item non debent permittere aliquem extrahere equos magnos & fortes, nec cursorios & veloces, nisi prælatis aut Baronibus, aut magnis viris, qui debent promittere istos equos ad Regnū reducere, l. officium. §. 1. ff. de re milit. ibi. Debere eum qui se meminerit armato præesse, parcissimè commeatum dare, equum militarem extra prouinciam suā duci non permittere. Plura scribit Lucas de Penna in l. nemo. C. de curs. public. lib. 12. ibi videre. Nec debēt permittere isti subinstitatores alicui extrahere arma, exceptis ensibus ad defensionem tantum deferentium, nec pannos, nec frumētum, vinum, vel alia, sine Regis expressa voluntate, nec merces, nisi solutis receptori Regio impositionibus. hæc vidi in camera computo. Parisius circa officium magistri portus, quæ summariæ extraxi: quia eorum officium solet militibus esse ignotum, hic describere volui: aliqua scribit Boer. in decisio. Burdegal. q. 178. an licitum. & Lucas in l. 2. col. 1. C. de cursu public. lib. 12. alia multa videre poteritis in ordin. Reg. in rub. de *l'imposition foraine*. ordina. 7. & per totum.

Alia est custodia sigilli Regis Franciæ, quæ debet esse apud cancellariū vel alium sigilli custodē, vt testatur Boer. in tracta. de custo. clauium, n. 28. vbi plus dicit, quod si falsum committatur in hoc sigillo etiam cancellariis Franciæ, eius cognitio spectat & confiscatio ad cancellariū: sed hoc anno 1542. in mense Septembri in vigilia natiuitatis beatæ Mariæ fuit publicatum edictum Regis, quo cauetur confiscationem committentium falsum etiam circa sigillum Regium, spectare ad Regem & eius cognitionē. quia fuere quidam cancellarij qui sua potestate & priuilegio abusi sunt. nam dabant iudices quos volebant, & postea bona potentum sic cōquirebant per fas & nefas: ob id priuati

Custodia sigilli Regis Franciæ. *Cancellarij potestas restricta.*

fuerunt hoc priuilegio,& alio quo permittebatur cancellariis dare omnia officia,quorum stipendia non excedunt vigintiquinque libras:hodie Rex hæc etiam conferre solet.

Custodia portarũ ciuitatis. Alia est custodia portarum ciuitatis, de qua Neemiæ c. vlt. At quem spectat & clauium & portarum custodia ciuitatis scribit Boer. in tracta. de custod. clauium por.ciuita.& isti custodes vocantur hostiarij,l.quæsitum.§.hostiarij. ff. de fund. instruc. ab hostio, vt suprà dixi in l. vrbana familia.

Custodia prouinciæ. Alia est custodia prouinciæ, l.in nomine. Cod.de offic. præfec. prætor.Aphri.versic.in Sardinia. Et in Regno hodie præficiũtur aliqui à Rege singulis prouinciis, quos gubernatores vocamus, & isti alio committere solent, qui regant & custodiant prouincias designatas,& eos locum tenentes appellamus. Et quod ius censeatur habere is qui rem habet in custodia? certè si non præcesserit titulus habilis, nullum ius habere videtur, sed solam rei custodiam, vt docent Bart. & alij in l.cum pater.§. pater. 3.ff. de lega. 2. & Alber. Brunus consil. 87. circa primum, in materia feudo.

Custodia pro incarcerato. Interdum custodia ponitur & frequenter pro eo qui in vinculis custoditur,& sic contentum pro continente,l.solent.ff.de off.procons.l.diuus.ff.de off.præsid. l. pen.de feriis,l.custodias.de publ.iudic.l.carceri. l.ne quis.cum l.milites.& l.fi.ff.de custo.reo.l.vnius.§.cogniturũ. ibi, palã facere custodias se auditurũ.ff. de quæstio. & paulo post ibi, custodiæ non solum pro tribunali,sed de plano audiri possunt,atque damnari,l.capitaliũ.§.& in custodiis. ff. de pœnis,vbi gl.solent custodiã exponere pro custodita persona.

Custodia pro dignitate, in iure canonico. De iure verò canonico custodia etiam capitur pro dignitate vel officio in ecclesia, vt in cap. vlt. de insti. vbi prohibetur alicui custodiam cum abbatia retinere. De officio verò custodis rerum ecclesiæ scribit Papa in tit.de offic. custodis.

Custodes agrorũ & vinearum & eorum officium. Alia est agrorum & vinearum custodia, de qua in l. si ita testamento.§.fi.ff.de fund.instru.vbi Iurisc.dicit, quod villæ & agri custodiam desiderant,maximè vineæ ne vicini fructuum quid occupent:& isti Gallicè *messiers* vocantur: quorum officium est prohibere ne homines ingrediãtur vineas,vel agros quos custodiunt,l. diuus. ff. de seruit. rustic.præd.ex his pecora expellat,& ea de fundo ducat ad iudicẽ,iuxta l.Quintus.&seq.ff.ad leg.Aquil. Adhęc potest capere eũ qui dedit damnum,l.capite quinto.ff.de adult.ac ducere ad iudicem,l.interdum.§.qui furem.ff. de furtis: & auferre poterit fructus quos ille surripuit,l.ait prætor.§. si debitorem.ff. quæ in fraudem credito. Bald. præcla. in l.1. C.loca.& Chassa.in consue.Burgun.in tit.*des iustices*.§.6.& si hi custodes pretio recepto, capere omiserint animalia, vel ea capta dimiserint, grauissimo sunt supplicio afficiendi, per text. in l.1. C.de fund.& saltib.rei do. li.11.vbi Rebuffus,& alij.hæc de custodia: quæ notate, quia alibi non reperietis.

Pedica & compedes. Pedica siue compedes sunt instrumenta ferrea, quibus ambo ligantur pedes.l.in fraudem. §. bona eorum qui in custodia vel in vinculis vel in compedibus decesserint,heredibus eorum non auferuntur.ff.de iure fisci.

TRIPHONIVS LIBRO PRIMO Disputationum. Lex ccxxv.

Fugitiuus dicitur non is qui solum consilium fugiendi à domino suscepit, licet id se facturum iactauerit:sed qui ipso facto fugæ initium mente deduxerit.nam & furem, adulterum, aleatorem, quanquam aliqua significatione ex animi propositione cuiusquę sola quis dicere posset: vt etiam is qui nunquam alienam rem inuito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit,si modo eius mentis sit, vt occasione data id commissurus sit:tamen oportere eadem hæc crimina adsumpto actu intelligi: & ideo fugitiuum quoque & erronem non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi constat.

Hæc lex explicat quis fugitiuus dicatur,an ex animo videlicet is qui fugiendi animum habet,an ab actu & facto, eo quod fugit: & ab actu fugitiuum dici concludit:quod in fure & adultero probat, & similibus,vt sequitur.Et potest hæc lex in quatuor partes diuidi. secunda ibi,quanquam:tertia ibi,tamen, quarta ibi, & ideo. prosequar text.

Qui solum fugiendi consilium à domino suscepit. Intelligunt quidam quod susceperit fugiendi consilium ab alio domino quam suo:ego dico hunc hic suscepisse consilium,vt à domino fugeret:& sic textus intelligendus est. atque ita per istum text.colligere possumus,quod consilium furãdi non facit aliquẽ furem,nec animus fugiendi facit fugitiuũ:sed actus ipse fugæ.vnde si quis seruo alieno persuaserit vt aliquam domi rem surriperet,& ad se deferret:seruus autem domino hoc manifestauerit,& domino cõcedente res eius ad iniquum huius suasionis auctorẽ pertulerit, & ipse inuentus fuerit rem detinens:is qui rem susceperit,non solũ furti,sed & serui corrupti actione obstringitur, l. si quis seruo,C.de furtis.vbi Bald.extẽdit ad filiumfam.sic corruptum.Sed an habeat locũ in vxore sollicitata, quæ de voluntate mariti iuit ad locum designatum, sed postea marito ingredi volenti fuit ei clausum ostium,cogitent coniugati quando eis cõtinget,sicut euenit alicui mea memoria.Ista lex est valdè vtilis in Hispania,super qua multę ibidem leges latæ fuerunt tam in foro Regali lib.4.tit.15.quã in legibus Alphonsi.9.in 7.parte tit.14.de seruis fugitiuis. *Furẽ non dici ex consilio.*

Quæro an is qui consilium fugiendi præstitit furi,debitori vel alteri, teneatur? text.in l.quoties.C.de exactq. tributo.lib.10.decidit teneri.idem tex.in l.consiliarios. C. de assesso. ibi, pro confesso autem habebitur accusatus, qui personam huiusmodi subtraxerit.hoc scribit Bar.& Ias. in l.4.§.quod prætor.ff.ne quis eum qui in ius voca.est vi eximat.Aduocatus tamen consulens suæ parti in carcere inclusæ,dum videt carcerem apertum, vt fugiat,non tenetur,vt dicit Boer.de quodam aduocato Parisiensi in decisio.Burdegal.q.215.incarceratus.num. 16. quia regulariter consilij non fraudulenti nulla est obligatio,vt deciditur in regul. consilij ff. de reg. iur. *Consiliũ dans furi,an teneatur.* *Aduocatus an teneatur,si sua parti cõsulat, vt fugiat à carcere.*

Licet id se facturum iactauerit. Id est quamuis seruus frequenter se fugiturum dixerit,tamen non ob hoc erit fugitiuus:quia actus fugæ requiritur. Iactare à iacio deducitur,iacere enim est abiicere,l.1.& l.qui leuandæ. ff. ad leg. Rhod.de iactu:scripsi in l.silua.§.stipula.s.eod.& de iactura.vnde iactare est frequenter iacere.inde iactare retè dicitur piscator.Iactus dicitur iaciendi actus,l.si iactum retis. ff.de actio.emp.& venditi.Iactare pecuniam quis nõ præsumitur.l.cum de indebito.ff. de probat, maximè Parisiis. Iactare missilia in vulgus,proiicere,l.qua ratio.§.pen.ff.de acqrér.dom.§.hoc amplius.de rerum diuisio. *Iactare.* *Iactare rete.* *Iactus.* *Iactare missilia in vulgus.*

Iactare caput,percutere,vexare, l. 1. §. apud.ff.de ædil. edict.ibi,si seruus inter fanaticos non semper caput iactaret,& aliqua profatus esset,an nihilominus sanus videretur,&c. *Iactare caput.*

Iactare, inaniter loqui,vel temere se laudare, l.3.in fin. ibi,qui se legitimum creditoris heredem esse iactabat.ff.de transact.inde dicimus iactatoria verba non obligare:inducunt tamen præsumptionem contra illum, qui aliquid se facturum iactauerit, vtpote homicidium,vel aliud crimẽ, si postea inueniatur factum,quam præsumptionem iudex ex qualitate personæ metiri debet,l.fi.vbi doc. ff.de hered. instit. l.metum.C.de his quæ vi metúsve. ibi, iactatio pro iactantia ponitur. *Iactare,pro inaniter loqui.* *Iactatoria verba non obligare.*

Iactus mercium,ipsa deiectio,l.1.& per totum,ff.ad leg. Rhod.de iactu. *Iactus mercium.*

Iactum aliquarum literarum facere,est sponte renũtiare literis & vtilitati earum: vulgò: *declarer ne se vouloir aider* *Iactum literarum facere.*

aider de quelques lettres & pieces.hoc tamen videtur remotũ à significatione iacere,si benè perpendatur:& vellem Budæ. in forens.hoc mihi probare,vbi etiam sine teste dicit iactare auctoritatem curiæ,esse allegare arestum.

Iactura pro proiectione.

Iactura pro illa proiectione,quæ potissimè tẽpore procellæ fieri solet,accipitur in l.2.§.cum in eadem naue varia mercium genera complures mercatores coegissent, prætereáque multi vectores serui liberique in eadem nauigarent,tempestate graui orta, necessariò iactura facta erat, &c.& l.4. ibi, tanquam si iactura facta esset.ad legẽ Rhodiam. de iactu.

Iactura pro damno.

Et quia proiiciendo quis damnum patitur,ob id factum est vt iactura etiam pro damno accipiatur, seu pro detrimento.probatur in l.fina.ff.de offic.præsid.l.rescriptum. §.1. ibi,ne ex aliena iactura sibi lucrum acquirat. ff. de distrac.pigno.iuncta l.nam hoc natura æquum est,neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem. de condict. indeb.& l. iure naturæ æquum est. neminem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiorem.de regul. iuris.

Iacturam vltro alicuius probatæ auctoritatis facere, est testari se litis instrumento cedere,vt si timeatur ne falsi insimuletur quod prolatum est, vulgo *se despartir de quelque piece produicte*.Budæ.in forens. qui vlterius addit iacturam refutandi facere & de iure suo hactenus decedere, vt cum nobis liceat refellere vel testimonia vel literas: tamen id velle facere dicimus quod vulgo dicimus,*renoncer de bailler contredicts*:quod est valdè longè petitum.

Propositũ non deductum ad effectum non nocet.

Sed qui ipso facto fuga initium mente deduxerit. Et sic non sufficit mente concipere se fugiturum, nisi de facto quis fugerit:ex quo apparet propositum non deductum ad effectum non nocere,lege,si repetendi.C.de condi.ob caus. dato & maleficium dicitur ex ipso facto,non ex animi sẽtentia vel proposito,l.sæpe.in fin.ff. eod. quia cogitationis pœnam de iure ciuili nemo patitur, l. cogitationis. ff. de pœnis.

Delictum ex facto nascitur.

1 Itaque in maleficiis regulariter requiritur factum, cap. si quis non iratus. decimaquinta, quæstione prima,& cap. Pisanis. de restitutione spoliatorum.delictum enim nascitur ex facto,§.1.Instit.de obligat. quæ ex delic. nascuntur. vnde iniuriam non nasci ex pacto, sed ex contumelia dicit Iurisc. in l.si vnus.§.pactus.versic. si pactum.ff.de pactis.& dicit text.in c.cogitatio. de pœn. dis.1.cogitatio enim, inquit,non meretur pœnam l.ciuili cum suis terminis contenta est:ea tamen quæ de iure effectum desiderant à maleficiis discernuntur. in his enim non nisi animi iudicium consideratur. quod facit contra eum qui aufugit etiam effracto carceris ostio,vel aperto, vel ex custodia apparitoris,vt habeatur pro confesso & conuicto,l.eos.ff.de custod. reo.si tamen postea capiatur, audietur:sed si nõ possit prehendi,citabitur ad tres (vt dicunt) breues dies, l. inter. ff. de public. iudic.intra quos si non comparuerit, condemnabitur ac si confessus ac conuictus esset, vt plenè docet Boer. in decisio.Burdeg.q.215.incarceratus.vbi etiam dicit illum qui ex præcepto iudicis intra ciuitatem detinebatur aresto, si fugerit,non censeri fregisse arestũ, nec haberi pro cõfesso,si iterũ capiatur,sed arbitrio iudicis debere puniri:ibi abundè tractat,videte.& quando fuga faciat probationem plenam,vel semiplenã, docet gl.Bart. & Ias. in l.admonendi.ff.de iureiurand.Bal.& alij in l.in bonæfidei.C.de rebus credi. Felin.in c.nullus.de præsumptio. vbi regulam scribit,fugam videlicet non probare delictum,nisi in septem casibus,quos ibi quilibet videre poterit.

Qui effregit carceres, an pro cõfesso habeatur.

Fuga in septẽ casibus delictũ probat.

Cogitatio furẽ non facit.

*Nam & furem & adulterum & aleatorem.*Quod suprà dixerat à mentis proposito non est aliquem iudicandũ, probat ab exemplo. nam fur alias diceretur antequam furatus esset,simulatque furari proposuisset,quod reprobat tex.in l.1. ff.de fur.vbi sic dicit:sola tamen cogitatio furti faciẽdi non facit furem.sic is qui depositum abnegat, non statim etiam furti tenetur,sed ita si id intercipiendi causa occultauerit:alioqui multi essent fures.

Adulter nõ est ex solo proposito.

Item adulter diceretur antequam matremfa. corrupisset:& alia id genus exempla tradi possunt, per quæ quis non potest dici delinquens ex solo proposito sine actu:& sic ex bono & æquo hanc interpretationem capere debemus, l.in his quæ.ff.de condit.& demonstra. & aleator dicitur qui aleæ ludum continuo exercet, vt suprà elucidaui:non verò qui habet propositum exercendi, vt titu. de aleæ lusu & alea.

Aleator nõ dicitur ex sola voluntate.

Voluntas iure diuino punitur.

Limitatur hoc de iure diuino.Deus enim respicit quod hominibus incognitum est,& affectũ damnat,c.voluissent iniqui.de pœn.dist.1.gl.in l.cogitationis.ibidẽ. Alciat. hic dicit,satius esse intelligi à loco, ab effectu, vt grammatici intelligunt: & hoc fortè probari poterit per l.item apud. §.si quis virgines.ff.de iniur. & in l.1. de extraordina. criminib. ibi,propter voluntatẽ perniciosæ libidinis puniuntur.l.si quis non dicam.C.de episco. & cleric.ac in l.is qui cum telo.de sica.& l.vna.de his.qui parentes. l. vtrum. vbi Bart.ff.de parricid.videte quæ Lucas conscribit in l.3.C.de cursu publ.lib.12.col.1.& seq.& per doc.in l.1. quod quisque iuris.ff.sic in iudiciis non punitur sola voluntas, nisi fuerit per aliquem actum declarata,vt in præd.l.si quis. & aliis adductis in l.fin.ff.de rerum diuis.

Ex incepto maleficio, nec perfecto reus quis efficitur.

Sufficit tamen actus fugæ vel maleficij inceptus, licet non perfectus,vt dicit hic Alberic. quando non stetit per eum quin perficeret,per tex.quamuis non alleget,in l. cotem.§.dominus.ff.de public.tex.in l.3.§.& is qui volens.de re milit.vbi repertus in fuga,& deprehensus, capite punitur ac si ad hostes fugisset:quia non est sine culpa qui incipit delinquere,licet non perfecerit.l.1.§.fin.de extraord. criminib. Cepol.in l.si fugitiui.C.de ser.fugi.

Religiosus etiã recedens à monasterio, apostata fit.

Et ideo religiosus eo ipso quod recedit de suo monasterio sine sui superioris licentia,& non est sub obediẽtia prælati,apostata est & fugitiuus, teste Panor.in cap.fin. de regul.& in cap. vno.de aposta.scripsi in praxi benefic. tit. de dispensa. cum regula.

Repertus in via merces deferens, an puniatur perinde ac si delictũ perfecisset.

Etiam docet Bald.in ca. nam concupiscentiam. no.1.de constit.quod repertus in via deferens merces prohibitas, ita punitur ac si perfecisset delictũ, & merces cõfiscantur: & hoc seruatur in Regno,quia ordinationes prohibẽt ne quis aliquid extra Regnum sub pœna confiscationis deferat. ideo si inueniatur deferens merces,publicantur: sed si verba ordinationis vel statuti dicerent, si quis exportauerit:eo quod ista verba denotant rem perfectam, repertus in via pœna statuti requirentis perfectionem non punietur,l.1.§.hæc verba.ff. quod quisque iuris.Alber. Gandi in tracta.de malefic.in rub.de rebus non export. contra Denetum, Bal.in l.si quis non dicam. col.2. C. de sacrosanct. eccles. Ias.in l.si quis id quod.2.nota.ff. de iurisd. omn. & istam communem dicit de Ripa in tracta.de peste.fol. 92. versic.7.& ista erit summa vtilitas huius reg.

Erro à fugitiuo quid differat.

Et ideo fugitiuum quoque & errone. Concludit ergo textus fugitiuum dici qui de facto fugerit:& sic qui actum fugæ exercuerit erronem dici.ita definit Labeo pusillum fugitiuum esse,& ex diuerso fugitiuũ magnum errone:sed propriè erronem sic definimus qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur,& temporibus suis consumptis ad res nugatorias ad dominum reddit.textus in lege, quis sit fugi.§.erronem. de ædilitio edicto. & ad illum textum legit,seruis, loco suis, Catel. Cotta in secunda parte memorabilium,in verbo, fugitiuus:& alij serui.sed non ineptè legitur, suis temporibus consumptis: & vtrumque sustineri potest ibidem.& melius declaratur ibi quam alibi in iure quis sit fugitiuus.Et alibi Iurisconsult. ait. Sic fugitiuum accipe & si quis erro sit: fugitiui autem appellatione ex fugitiua natum non contineri Labeo ait in l.1.in fi.ff.de seruit.fugi.& Aediles aiunt: qui mancipia vendunt certiores faciant emptores,quid morbi vitiíve cuique sit, quis fugitiuus erróve sit,l.1.§.1.ff.de ædilit.edict.qui autem ad amicum domini depreeaturus confugit,non est fugitiuus, imò etiam si ea mente sit, vt non impetrato auxilio domum non reuertatur, nondum fugitiuus est: quia non solum consilij,sed & facti fugæ nomen est,l.bouẽ. §. 7. ibidem: & Pompon. ait errare & fugere iumentum posse, nec tamen erronem aut fugitiuum esse, l. Labeo.in fin. ff. de

de ædilit.edict.quia in eis nullus est animus.Etiam per istũ text. intelligi potest.l.Barbarius de fugitiuo loquens. ff.de offic. præ or.& l. Titius.de seruis exportand.& lege,fin.de offic.præfect. vigil.& l.Pomponius.ff.de acquir. possess.& differentia inter erroneũ & fugitiuum ferè est similis,quę & inter emansorem & desertorem, l, qui cum vno. §. edictum.ff. de re milit.ibi;leuius itaque delictum emansoris habetur, vt erronis in seruis:desertionis grauius,vt in fugitiuis.Et in multis legibus est erratum in hoc nomine erro,vbi interdum error scribitur, sed hoc corrigendum est in l.ob quæ vitia.de ædilit. edict. & in l. 1. in fin.de seruo corrup.& in aliis locis,vbi error legitur pro errone,vt Augusti. pulchrè scribit in tracta.de emenda. iuris lib. 3. cap. 7.in princ.

Fugiens qui dicatur. Vinum fugiẽs. Nomen fugiens est qui non soluendo efficitur : sic & vinum fugiens, quod declinat ad malum, & non seruatur in sua pristina bonitate, l.cum quid. vbi interpretes. ff. si certum pet.fugientes dicuntur rei, *Fugientes rei.* quia communiter fugere sunt soliti, licet non semper fugiant, l. properandum.§. & si quidem.C.de iudic.sicut litigantes, per text.in l 4. §. si ex conuentione.vbi Zas.ex illo text.colligit.ff. de re iudic. idque à Græcis,qui in hoc significatu vtuntur verbo φεύγειν,hos φεύγοντας appellantes.

Fugitiuarius,sicut de loco fugæ dicitur, ita & de eo qui seruos fugitiuos reducit,& eam operam præbet vt seruos fugitiuos reprehenderet, & ad dominos reduceret,l.si apud.ff.de præscrip.verb.vbi Budæ. ibi,non enim ambo pecuniam,ego & fugitiuarius deposuimus,vt apud sequestrẽ sit depositum, &c. Alia de fugitiuis nunc à nostris fugient oculis.

PAVLVS LIBRO PRIMO Manualium. Lex ccxxvj.

Magna negligentia culpa est:magna culpa dolus est.

Iurisc. alibi dicit, nimiæ esse diligentiæ pecunias corrasas à præsidibus ad fiscum transmitti, cum sufficiat si quis non in vsus proprios verterit,sed ad vtilitatem officij deseruire patiatur,l.diuus.§.fin.ff.de bonis damna. de negligentia an requirat monitionem, scripsi affirmatiuam regulam cum limitationibus interpr. auth.habit.C. ne filius pro patre.in verbo diligenti,vbi etiam multa de diligentia diligenter scripsi : reliqua materiam huius legis tangentia docui in l.latæ culpæ.§. eod. vbi dixi magnam negligentiã culpam latam esse, negligentiam esse desidiam, & leuem culpam paruam negligentiam,leuissimam vocari culpam ibi videri alia poterunt.

Cum lex dolũ requirit lata culpa dolo non æquiparatur. In quantum tamen glo. exponit est, pro comparatur, hæc expositio non placet, quia est extranea,& est exponere verum per fictum:quod fieri non potest, ista tamen gl. est singul.secund. Angel.in §.suspectus autem.col.2.de suspect. tutor. in Institut.ad hoc quod quando lex vel statutum expresse requirit totum, tunc lata culpa non æquiparatur dolo,scripsi in d.l.latæ.§. eod.

Negligentia magna. Notate magnam negligentiam culpam esse latam:sic & manifesta negligentia lata culpa dicitur in l.2.C.arbitrium tutel.scripsi in d.l.latæ culpæ.§. eod.

Magna dubitatio. Alibi dicitur magna dubitatio, vbi est iusta dubitationis causa, l.in l. censoria.§. eod.

Magnitudo, in l.locus.& l. quos nos.§. 1. isto tit.

Magnum vel paruum quid dicatur, iudicis arbitrio relinquitur. Magnum quid dicatur vel paruum iudicis arbitrio relinquitur, in l.sed & si susceperit.§.pen.ff.de iudic. authen. præterea, C. vnde vir. & vxor.& in cap.statutum. §. insuper. de rescript. lib.6.

Aduertendum est multas esse phrases à Iurisc. traditas quoad culpam, quas propter prolixitatem materiæ non tradidi in d.l.latæ.sed hic aliquas adducam.

Culpam æstimare. Primò Iurisc.ait,culpam æstimari oportet, l. 2.ff. de pigno. id est datum damnum culpa est æstimandum,& inde sarciendum, l. cum heres.§.pen. de lega.1.

Culpæ nomine tenetur. Culpæ nomine tenetur,pro eo quod interpretes dicunt tenetur de culpa,l.heredes.§.item culpæ.ff.famil.ercisc.l.si pater. in fin. de pact. dotal.

Culpam penes eum esse qui prior flagello percussit, ait Alphe.& hoc planum est in l.si ex plagis.§.1. ff. ad leg. Aquil. *Culpam penes aliquem esse.*

Culpæ reus est,pro quo interpretes, est in culpa, l. qui petitorio,de rei vind.ibi, culpæ reus possessor est, qui per insidiosa loca seruum misit, si is perierit. l.ex maleficiis. in fin. de actio.& oblig.l.qui occidit. in fin.ad leg. Aquil. *Culpæ reus esse.*

Culpa admissum, id est commissum, factum, l.de illo. ibi, difficile est negare culpa ipsius admissum.ff.pro socio. & ista explanatione non indiget:sunt enim perfacilia. *Culpa admissum.*

Culpæ adscribendum,l. diuus.ff.de offic. præsid.ibi, nã custos furiosis non ad hoc solum adhibetur ne quid perniciosius in se moliatur, sed ne aliis quoque exitio siut.quod si omittatur, non immerito culpæ eorum adscribendum est. *Culpæ adscribere.*

In restitutione venit dolus & culpa,l.quæsitum. §. si in seruitute.ff.de preca. id est quando res restituitur, tenetur restituẽs si doli quid vel culpa admisit in re,per quam deterior facta sit, vt fuit dictum in d.l.latæ. *Culpa venit.*

Culpa imputari nulla potest, l. quæsitum. de distrac. pignor. *Culpam imputare.*

Culpæ arguitur,l.venditor.l.2.circa finem. ibi,nisi culpa eius argueretur. ff. de hered.vendita. *Culpæ argui.*

Culpæ rationem reddere,l.si quid. de petitione hered. §.sicut autem sumptum quem fecit deducit, ita si facere debuit, nec fecit,culpæ huius reddat rationem. *Culpæ rationẽ reddere.*

Culpam præstare, id est sarcire damnum culpa præstitum,l.si quis fundum.§. pen.ff.loca.l.videamus. ibidem, l. in rebus.& l.quemadmodum,de iure dotium. *Culpam præstare.*

Culpa sua deteriorem habitationem fecit inquilinus, l. 2. in quibus causis pignor. Deteriorem rem dolo vel culpa facere,l.quod si nolit.§.Pomp.ff.de ædil. edict. l.si venditor.de in diem adiectio. l.eum qui. commoda, & quod quis ex sua culpa damnum sentit non videtur damnũ sentire. l.quod quis ex culpa.ff. de reg. iur. *Culpa sua rẽ deteriorem facere.*

Tua culpa accidit, l.si postea. ff. de pecul. *Tua culpa.*

Sine culpa sua deceptis succurri oportet, l. diuus. ff.de in integr.restitut.l.cum pater. in fin.de pact.dotal. ibi, sine culpa sua diuerterit. *Sine culpa sua.*

Sine dolo malo & culpa euictus est,l.si quis domum. in prin.loca.l.si cũ exceptione.§. quatenus. quod metus causa. l.de eo.§. si post iudicium.ad exhibend.

Culpa mariti si res vxoris minoris venierit, ipse tenetur,l.si pater. in fin.ff. de pact. dotal.

Culpa dolus in eo quod ex ante gesto pẽdet tam ab herede quam heredi præstanda sunt l.actione.§.morte.ff.pro socio.

Culpa caret,l.videamus.§.qui vinũ.& l. item quæritur. §.1. ff. loca. *Culpa caret.*

Culpandus non est,l.item.§.1.ff.quib.mod pig.vel hyp. sol. ibi, at qui non admittit satisfactionem,solutionẽ desiderat, culpandus non est.l. si constante. §. si maritus. ff. solu. matr. Alias phrases quia faciles sunt missas nunc faciam. *Culpandus non est.*

IDEM LIBRO SECVNDO Manualium. Lex ccxxvij.

Ex illa parte edicti, TVM QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTET, heredis heredibus bonorũ possessio non defertur. item in substitutione his verbis, QVISQVE HERES MIHI ERIT, proximus heres tantum significatur: imò non tantum proximus heres,sed etiam scriptus.

Tres particulas hæc lex habet, in prima dicit heredem in parte edicti prætoris non comprehendere heredem heredis. in secunda ibi, item in substitutione quisquis mihi heres erit,proximus heres tantũ significatur.in tertia ibi,

ibi, imo, addit quod non solum heres proximus significatur, verum etiam scriptus heres, non verò coniunctus.

Ad tit. vt ex legib. senatusve cons. bon. poss. det.

Hæc lex plenè fuit declarata quoad postremas partes in l. sciendum. §. eo. prima autem pars extracta est ex prætoris edicto quod sic conceptum erat: Prætor ait, vti me quacunque lege senatúsve consulto bonorum possessionē date oportebit, ita dabo: nunquam bonorū possessio quæ ex alia parte edicti agnita est, impedit istam bonorū possessionem. Cum ex l. 12. tabu. quis habet hereditatē, hinc non petit, sed inde. Tum quem ei heredem esse oportet. quippe cum non alias huic competat bonorum possessio, quàm si lex specialiter deferat bonorum possessionem, l. vna. ff. vt ex legibus senatúsve consult. bonorum possessio detur.

Et hæc verba declarat Iulian. esse cum quodam temporis spatio accipienda, non vt ad mortis testatoris tempus referantur, sed ad id quo bonorum possessio peteretur: & ideo legitimum heredem si capite deminutus esset, ab hac bonorum possessione submoueri palam est, l. r. ff. vnde legit. hæc autem bonorum possessio omnem vocat qui ab intestato potuerit esse heres, siue lex 12. tabular. eum legitimum heredem faciat, siue alia lex senatúsve consultum. Generaliter sciendum est, quotiescunque vel lex, vel senatus defert hereditatem, non etiam bonorum possessionē, ex hac parte eam peti oportere: cum verò etiam bonorum possessionem dari iubet, tum ex illa parte edicti qua ex legibus peti deberet, sed & ex hac parte poterit, l. 2. & fi. ff. vnde legi. hanc bonorum possessionem elucidat Ias. in l. fin. C. vnde legi. & Arnal. Contadis in suo tracta. de bonorum possess. sed quia in hoc Regno vsus bonorum possessionum rarus est, & forense lucrum modicum, quia possessorio agere solemus, & interdicto vti possidetis in hereditatibus petendis, vi consuetudinis Mortuus saisit viuum, de qua scripsi in tracta. de materia possesso. artic. 9. in 3. to. commentar. in constit. Reg. Gallic. ideo alia de his bonorum possessionibus vobis non afferam.

Bonorum possessionis vsus rarus in Gallia.
Mortuus saisit viuum.

De hac dictione item tractaui in l. Labeo. 1. §. item §. eodem,

Imo & auget & emendat.

Hæc dictio imo hic auget, & sæpius, vt in l. imo. ff. de liberta. causa.

Interdum emendat. vt Aphrica. scribit in l. Stichus, imò Pamphilus liber esto, Pamphilū liberum futurum respon. quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem, &c. l. Styehus. ff. de manumiss. testa. l. si ita scriptum. de hered. instituend. vbi glo. Bar. & alij in 1. const. C. & Panor. in c. 2. col. 2. vt lite nō contest. l. procuratoris. §. si propter. ff. de tributo. ibi plerunque enim hic apparatus ex merce est, imò semper: vnde si iudex dicat absoluo, imò condemno, sententia dicetur condemnatoria. per tex. iuncta glo. in c. prædicator. 16. q. 1. & in extrauag. execrabilis. scripsi in interpret. l. quod iussit. ff. de re iud. vbi substinui conclusionem, sententiam posse dici condemnatoriam, licet verbum absoluo sit in sententia positum. & idem in testibus si dicant factum in mense Maio, imò Iulio, vt censeatur factum mense Iulio: quia testes se correxerunt, vt docet Ias. in l. 1. in fi. C. de furtis. vltimis enim verbis standum est, l. si mihi & tibi. §. fi. ff. de lega. 1. & in l. pacta nouissima. C. de pact. vbi plenè Ias. hactenus de his: ad alia pertranseo.

IDEM LIBRO SINGVLAR.
De cognitionibus. Lex ccxxviij.

Municipes intelligendi sunt & hi qui in eodem municipio nati sunt.

Municipes qui.

Municipes vocantur etiam hi qui in eodem municipio & loco vel ciuitate nati sunt: quamuis olim municipes dicerentur illi qui Romam ex aliis locis venissent, neque ciues Romani essent: participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendū vna cum Romanis ciuibus, præterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo, teste Festo: & hoc elucidatur in l. pupillus. §. decuriones. §. eo. & per Aulum Gellium lib. 16. c. 13. vbi definit qui municipes sint, scribitque municipia dicta, quod cum omnino suis iuribus & legibus viuerent, munera cum populo Romano habebant cōmunia, id est tanquam Romani reputabantur, teste Blondo in lib. 3. de Roma triumphāte, & Crinito li. 7. c. 6. de honesta disciplina. Et licet Stoici totū hunc mundum municipium suum existimarēt esse, vt scribit Cicero de finibus bonorum & malor. & Iurisc. facilem sensum præbet, sic dicens, Municipem aut natiuitas facit aut manumissio aut adoptio: & propriè tamen quidē municipes appellantur muneris participes, recepti in ciuitate, vt munera nobiscum facerent: sed nunc abusiuè dicimus suos cuiusque ciuitatis ciues. & municipes sunt liberti & in eo loco vbi ipsi domicilium sua voluntate tulerunt: nec aliquid ex hoc origini patroni faciunt præiudicium, & vtrobique muneribus astringuntur, l. filij. §. 1. ibid.

Municipij appellatio vnde.

Municipalis.

Municipalis & municipale dicitur, quod ad municipes pertinet. vnde Iurisconsultus ait, Ad municipales, intelligite veniamus, & elucidemus quomodo fiant municipes, & iura eorum, & quæ præcipua sunt illis, & de incolis, id est degentibus ibi & habitatoribus, quod his magistratibus parere debent apud quod incolæ sunt, & alia iura ciuium peculiaria hic describit titulus. De incolis dicitur in l. pupillus. §. eod. & munera municipalia in l. Lucius. §. idē respondit, constante. ff. ad municip. & l. 3. de munerib. l. semper. de iure immunita. l. 2. §. 1. si quis cautio. l. insulam. in fi. loca. & dignitas municipalis in l. eos. in fi. ff. de decurio.

Municipalia iura.

Inde consuetudines vel statuta Montispessulani dicuntur iura municipalia & peculiaria Montispessulani: & cōsuetudines Tholosanæ dicuntur iura municipalia Tholosana, & sic de aliis: probatur in l. 3. & vlt. de decretis ab ord. faciend. & dictio municipes & originarios comprehēdit & incolas, glo. & doct. in rub. de municipib. & origina. lib. 10. quam sequitur Petrus Antibolus in tracta. de munerib. in princip.

Municipales magistratus.

Etiam magistratus municipales dicuntur municipiorū magistratus, id est cuiuslibet ciuitatis, vel oppidi, à muneribus in vrbe capiundis, l. 1. ad municipal. & in rub. Cod. de magistra. municip. l. quemadmodum. §. municipales magistratus si damnum iniuria dederint, possunt Aquilia teneri. ad leg. Aquil. quamuis glo. in rub. C. de magistr. municip. dicat municipales magistratus esse magistratus castrorum & villarum, quæ villæ non solent muros habere: & tamen municipiorum muri sancti sunt, l. sanctum. de rer. diuis. vnde Iurisc. omnia municipia vocat extra Romam in l. vna. ff. de ambitu. & Purpura. in l. r. ff. de offic. eius cui manda. est iurisd.

Defensores.

Etiam Alciat. ait, magistratus municipales dici ipsos ciuitatum decuriones. nam ciuitatum defensores non ex decurionibus, sed ex aliis eligebantur tres numero, qui hoc agerent, ne tenuiores & infimi à nobilioribus læderentur, l. 2. C. de defenso. ciuitat. Alciat. in lib. dispunc. 3. c. 5. facit l. honores. ff. de decurio. l. 1. C. de magistr. municip. sed cōtrarium probat l. 5. ff. de tutor. & curator. dat. ab his. & l. 1. de magistr. conueniend. Petrus Cotereau in tracta. de magistr. Galliæ in rub. de magistr. municip. Alciat. tamen defendit Caniol. in l. 2. ff. de origine iuris. sed vtcunque, hodie magistratibus municipales vocamus cuiuscunque municipij, siue defensores sint siue decuriones, l. 1. & 4. ff. de damno infec. l. incola. cum multis aliis legibus. ff. ad municipales. quod ad sequentia prodesse potest, quia bis non licebat de seruo supplicium sumere, l. magistratibus. ff. de iurisdict. omn. iudic. nec in integrum restituere, nec ea facere quæ magis imperij sunt quā iurisdictionis, l. ea quę. ff. ad munic.

Magistratus municipales in Gallia qui.
Magistratuū municipalium officium.

Item si quis vi me deiecerit nomine municipū, in municipes interdictum reddendum est, si quid est, si quid ad eos peruenerit, l. 4. ff. de vi & vi arma.

Etiam actor municipum potest rem iudicatam recusare, & in municipes actio dabitur, l. 4. §. actor. ff. de re iudic. Bald. consil. 47. vol. 3.

Prætor vel magistratus municipalis ad funus sumptum decernere

decernere debet, si quidem pecunia in hæreditate est ex pecunia, si non est, distrahere debet ea quæ tempore peritura sunt, l.si quis sepulchrum. §. fin.ff.de relig.& sumpt. funer.

Defensor municipij, vel ciuitatis, vel cuiuslibet corporis iusiurandum deferre potest, si super hoc mandatum habet.l.iusiurandum & ad pecunias.§.1.ff. de iureiur.

Municipiorū legati lædi nō debent. Vltimo legatis municipiorum succurritur ex principū Marci & Commodi constitutione, si in legatione læsi fuer. l.legatis, ff.quib.ex caus.maio. Alia multa colligi poterunt ex tit.ff.ad municip.ista nunc sufficient.

IDEM LIB. SINGVLARI DE Tacitis Fideicom. Lex ccxxix.

Transacta finitave intelligere debemus nō solum de quibus controuersia fuerit, sed etiam quæ sine controuersia sunt sopita.

Iurisconsultus hic elucidat quomodo transacta vel finita intelligantur, dicens tam illa dici transacta aut finita de quibus fuerit controuersia, quam de quibus non fuerit; & lex sequens tria præbet exempla, vtpote quando sunt per sententiam terminata, vel transactionem composita: & in his exemplis regulariter inest controuersia. Etiam transacta dicuntur quæ longioris temporis silentio sunt terminata, videlicet per præscriptionem: & tunc nulla est controuersia, quia si esset controuersia interrumperetur præscriptio, per l.naturaliter. vbi Bartol.ff. de præscript.l.cum notissimi, & l.sicut. C. de præscript. triginta annor.c.illud præscriptio.

Transacta & finita quæ dicantur. Et sic transacta vel finita debemus illa intelligere non solum de quibus erat controuersia, verumetiam illa quæ sunt possessa sine controuersia, vt si possedi decem annis tuum fundum te præsente sine controuersia, finita est præscriptio, transacta est præscriptio longi temporis silentio: & finis istius legis refertur ad præscriptionem: patet quia dicit possessa. in præscriptione enim requiritur possessio, sine illa cessat.c. sine possessione.de reg.iur.l. 3. de vsucap. vnde hæc lex caute dicit, transacta vel finita dici non solū de quibus fuerit controuersia, sed etiam ea quæ possessa sunt sine controuersia.& ista est huius legis mens.

Etiam intelligi potest quod finita illa dicatur quæ sunt iudicio terminata, & quæ transactione sunt composita, & quæ longo temporis silentio sunt possessa. quidam verò referunt transacta ad negotia in quibus erat controuersia sopita: finita ad omnia alia quę communi consensu terminata sunt. hoc probatur in l. 1. in fin.ad Tertull.dicam inferius in fin.

Agere quis dicatur. Et sic refert Alcia.eum agere qui in iudicio prosequitur id quod sibi debetur: inde actio dicitur, l. nihil aliud est actio.ff.de oblig.§.1.Insti.de actio.

Exigere. Ab hoc verbo deducuntur exigere, peragere, transigere. Exegit secundum eum, qui quod iudicio prosecutus est recepit, nihil adducit: imò qui ab inuito extorquet, & antequam extorqueat, vt dixi in l.verbum exactæ.s.eod.

Peragere. Peragit qui obtinet: vnde peregisse reum dicitur qui dānauit, l.2.ff.de adult.scripsi in l.3.s.eod

Transigere. Transigit qui actionem sibi competentem, siue instituta siue instituenda sit, aliquo accepto causa cōcordię omittit, d.l.1.& l.transactio. C. eod. sed ibi dicitur aliquo dato, vel retento, aut promisso.

Relinquere. Relinquere verò est in totum nihil dato deserere, l.qui cum vno.§.exauctoratus.ff.de re mili.

Transigendi verbum generaliter vt sumatur. Notandum est quod verbum transigere est generale comprehendens omnem actum quo cōcordia inducitur, vel ab obligatione disceditur, & negotium finitur ac perficitur.l.1.§.conuentionis. vbi gl.& doct.in verbo transigendi.ff.de pact.& ita accipitur in hac l.transacta.

Transigendi verbū vt sumatur specialiter. Interdum specialiter capitur quando disceditur à lite per concordiam, & vocamus transactionem, vt in l.seq. sed Alber. hic intelligit transacta esse speciem, & finita genus: & quando species præcedit genus, secundum eum, tunc genus ampliat, vt hic intelligatur transacta per transactionem composita & finita quocunque modo: vt quod non erat per speciem notatum comprehendatur per genus, l.si seruus seruum. §. inquit lex.ff. ad leg. Aquil. & in l. verbo victus.cum l.seq.s.eod. imò debet intelligi vt dixi supra, vt transacta omnia dicantur quæ finita sunt etiam sine controuersia, & generaliter accipiendo transacta, sed in specie ea quæ composita sunt per concordiam à lite discedendo, aliquo dato, retento, vel promisso.

Controuersia dicitur tam in iudicio quàm extra, tam de facto quàm de iure, tex.& ibi gl.in l.Lucius.§.tres heredes. ff.ad Trebel.l.1.de re iud.l.non solum.§.si status, de procu. l.penul.§.Latinus.de excep.rei iud. Bar.in l.amplius.ff.rem ratam habe. Alex.conf.52. viso testamento.col.1.in 2.vol. vbi dicunt idem esse controuersiam mouere, vel molestiā facere, & idem Alex.conf.177.in 5.vol.& cōf.195.prospectis.col.vlt.in 6.vol. Felin.in c.in præsentia.col.2.de proba. Ias.in l.stipulatio ista.§.1.de verb.oblig. Geor. Natan in repe.cle.sæpe.in pr.in verbo causas.col.7.de verb.signif. vbi ponit de quo operetur: & sic transactio vix fieri poterit quin sit aliqua controuersia mota, vel mouenda, l.2.C.de transact.& in l.seq.dicetur *Controuersia tā in iudicio, quam extra Controuersiā mouere.*

IDEM LIB. SINGVLARI AD Senatusc. Orfician. Lex ccxxx.

Vt sunt iudicio terminata, trāsactione composita, longioris temporis silentio finita.

Iurisconsultus exemplum primum ponit quando transacta vel finita dicuntur, videlicet quando sunt iudicio terminata, & sine controuersia.

Illa igitur quæ in iudicio terminata sunt sententia, dicuntur transacta vel finita, per l.primam.ff. de pact.& hic, & l.1. ff. de re iudic. facit l.inter ea.§.qui furem.ibi, negotium terminatum. ff. de fur. & Pomp.ait per iusiurandum transactum videri, l.quod si differenti.ff.de dolo: & transactum de negotio, in l.non distinguemus. §.item non est cogendus ff.de arbit. *Transacta & finita quæ dicantur.*

Terminare finire est & decidere, l. iusiurandum & ad pecunias. §. pen. ff. de iureiurand.ibi, si quid tale inciderit officio iudicis conceptio huiusmodi iurisiurandi terminetur. & in rubr. iuncta l.fin. C. vt intra certum tempus criminalis actio terminetur. inde termini sunt fines in agris positi, cap.forus. de verb.signific.& in rubr.ff.& C.finium regundo. *Terminare pro decidere. Termini.*

Terminare est etiam terminos & fines imponere, vnde Iurisconf.ait: illa quæ parietibus disterminantur, id est distinguuntur, diuiduntur, vicina potius quam confinia dicuntur, l. sed & loci.in fin. ff. finium regundor. terminare quid sit docui in l.locus.in fin.supra. *Terminare fines imponere.*

Inde terminus pro limite, vt l.1.& toto titul.ff.de termi. amoto, & l.sed loci.§.si dicantur termini deiecti vel exarati, id est arando euulsi, eiecti.ff.finium regund. Etiam pro fine accipitur: vnde omnibus hominibus terminus est vitæ mors.§. hæc. quidem, verf. eodem ordine.in authentic. de heredib. Fal.collat.1. & præfectus vrbis cum terminos exierit, potestatem non habet, l.final.ff.de offic.præfect. vrbis, ibi terminos accipit pro fine iurisdictionis sibi concessæ. *Terminus pro limite. Terminus pro fine.*

Terminum pro dilatione vocat Iurisc.in l.1.ff.de decre. ab ord. faciend.& frequenter summi pontifices ac iurium interpretes terminum peremptorium dicunt, c.consuluit. de offic. deleg.c.1. de dolo, libr.6.& l.ad peremptorium.ff. de iudic. *Terminus pro dilatione. Terminus peremptorius.*

Quia hic de his quæ iudicio terminata sunt, id est de sententiis & re iudicata loquimur, ideo de effectibus illorum videamus, & primus sententiæ seu rei iudicatæ effectus est quod imponit finem controuersiis, l.1.ff.de re iud. & ibi interpretes hoc late explicant. *Effectus rei iudicatæ, vel sententiæ.*

Secundò vim legis obtinet in ambiguitatibus quæ ex legibus proficiscuntur, l.Imperator.ff.de legib.glo.& doct. in l.de quibus, in verbo, inueterata, ibidem. *Res iudicata finē controuersiis imponit. Vim legis obtinet.*

Tertiò

Post rem iudicatam quãdo transigere non licet. Tertiò post rem iudicatam transigere non licet, vtpote quando res est liquida, l. 1. ff. de transac. nam causas vel lites transactionibus legitimis finitas Imperiali rescripto suscitari non oportet, l. causas. C. de transac. Nisi iudicatum esse negaretur, vel ignoraretur, l. post rem. ff. de transact.

Quartò si quis post rem iudicatam transegerit, & soluerit, repetere illud solutum tanquam indebitum poterit: quia transactio nullius est momenti, l. eleganter. §. si post rem iudicatam. ff. de cond. indebit.

Contra rē iudicatam non licet impetrare literas. Quintò contra rem iudicatam non licet impetrare literas, l. impetrata. Cod. de sentent. & re iudic. & si impetratæ fuerint, nullæ sunt: sed eos qui talia rescripta meruerunt etiam limine iudiciorum expelli docet Imperator in fi. C. sentent. rescind. non posse. scripsi in tracta. de liter. ciuilib. artic. glo. 6. in 1. tomo constit. Regia.

Res iudicata pro veritate habetur. Sextò res iudicata pro veritate habetur, l. ingenuum. ff. de statu hom. l. res iudicata. de regul. iuris, c. exposita. de arbit.

Actionem producit. Septimò res iudicata actionem producit, l. miles. §. qui iudicati. ff. de re iudic.

De non ente facit ens. Octauò de non ente facit ens, & non obligatum obligat, l. si non sortem. §. heredi. vbi gl. & doc. ff. de condi. indeb. & naturalia sanguinis vincula mutat, & falsum in verum non essentialiter, sed quoad effectum, teste Bald. in c. in præsentia. in fin. de renuntia. Ias. & alij in d. l. Iulia.

Solutum ex causa rei iudicatæ non repetitur. Nonò solutum ex causa rei iudicatę non repetitur, tanquam indebitum, l. Iulia. ff. de condit. indeb. l. 1. C. illo titul.

Iudicatū Principis & curiæ sequi inferiores debent. Decimò sufficit allegare & dicere iudicatum fuisse à Principe. Iurisc. in l. 1. §. eod. ff. de senatusc. Silan. ibi, & ait Sextus sic esse sæpius iudicatum. idem si senatus iudicauerit. nam illud iudicatum curiæ inferiores sequi debent. Et hoc iurant iudices Franciæ. text. in l. milites agrum. in fi. ff. de re militari. ibi, quod exemplum & in ceteris sequi nos debere Menander rescripsit. docui in proœmio concord. in verb. summas, vers. 23.

Res iudicata est indiuisibilis. Vndecimò res iudicata est indiuisibilis, nec potest pro parte valere, & pro parte non, l. in hoc iudicio. ff. familiæ ercisciund. Batt. in l. 1. C. si in communi eadémque causa in integr. restit. post h. l. 1. si aduersus rem iudic.

Contra rem iudicatā literæ quinquennales non dātur. Duodecimò quod literæ annales vel quinquennales nō dantur contra rem iudicatam, nec datæ comprobari debent, teste Masuer. in rub. de solutio. §. item dilatio moratoria. & sic fuit iudicatum in hoc supremo senatu Parisiēsi, vt scripsi in tracta. de liter. dilator. artic. 1. in 2. to. commenta. in constitu. Reg.

Post rem iudicatam absolutio generalis non prodest. Decimotertiò post rem iudicatam non prodest absolutio generalis in literis Papæ posita, teque absoluentes, &c. vt patet in regul. cancella. 77. Pauli 3. scripsi in forma manda. in illo verbo, in forma manda.

Res iudicata approbat consuetudinem. Decimoquartò sententia & res iudicata approbat consuetudinem, & eam firmat, l. de quibus. vbi gl. & doc. ff. de legib. & in §. ex non scripto. de iure natur. in Instit.

Contra cōsuetudinem valet. Decimoquintò res iudicata contra consuetudinem valet: Batt. & alij in d. l. de quibus. Alexand. in l. cum probatis. ff. de re iudic.

Res iudicata tertio nocet. Decimosextò res iudicata nocet etiam tertio, quoad qualequale præiudicium. l. si duo. ff. de re iureiu. l. sæpe. de re iudic. vnde sententia legitimationis. Batt. in l. 1. §. plane. ff. de liber. agnos. Innoc. in cap. causam. qui filij sunt legi.

Contractui æquiparatur. Decimoseptimò res iudicata contractui æquiparatur, quia reuocari non potest, sicut contractus, l. quod iussit. ff. de re iudic. vbi scripsi in 2. no. Alex. in l. impossibilis. ff. de verb. oblig.

Pro re iudicata præsumitur. Decimooctauò pro re iudicata præsumitur, l. Herénius. ff. de euict. c. in præsentiā. de renuntia. Innoc. in c. bonæ. r. de electio. Panorm. in c. cum ad sedem. in fin. de restit. spol. & in cap. causam quæ. de re iudic.

Res iudicata facit ius. Decimononò facit ius, & contra ius litigatoris sententia lata, valet. l. 1. §. item. ff. quæ sentēt. sine appellat. rescindant. cap. cum inter. de re iud. illo titulo, in 6. Iason. in l. cum quis. C. de iuris & facti ignorantia.

Valet etiam si per errorem lata. Vigesimò valet res iudicata, etiam si erronea & per errorem lata sententia fuerit, d. l. 1. quæ sentent. l. 2. Cod. quando prouoc. non est necesse. l. & ex diuerso. §. fin. ff. solut. matrim. d. c. cum inter. de re iudi. nisi fauore minoris. l. scire. §. consequens, ff. de excus. tutor. Felin. in cap. 1. de re iudic.

Iniuriam facit qui contra rem iudicatā venit. Vigesimoprimò iniuriam facit qui contra rem iudicatam venit, l. diffamari. C. de ingen. & manu.

Ex re iudicata depositarius cogi potest ad reddendū depositum. Vigesimosecundò depositarius ex re iudicata cogi potest ad reddendum depositum acceptum etiam per detentionem personæ, quamuis fuerit clericus, Bal. in l. acceptā. C. de vsur. dixi in tract. de liter. oblig. art. 5. glo. 9. in 1. to. comment. in constitut. Reg. & quando iudicatus rem non vult restituere, manu militari ab eo auferri potest, l. qui restituere. ff. de rei vindic.

Contra rē iudicatū rescriptum impetratum dicitur subreptitiū. Vigesimotertiò rescriptum contra rem iudicatam dicitur subreptitium, licet sententia fuerit expressa in eo, si non fuerit expressum quod trāsierat in rem iudicatam. gl. & doc. in cap. super literis. de rescrip. quia illa generalis expressio parit obscuritatem, per l. ita fidei. ff. de iure fisci: & paria sunt nihil exprimere vel obscure, l. de ætate. §. ex causa. ff. de interrogat. act. & qualitas est in rescripto exprimēda, cap. ceterum. in fi. de rescrip. & ea quæ mouent ad facilius concedendum vel negandum, ca. postulasti. de rescrip. scripsi in d. tract. de liter. ciuil. artic. vnic. glo. 6.

A iudice si declaretur quis debitor, censetur condemnatus ad soluendum. Vigesimoquartò si iudex declaret quem debitorem, cēsetur eum condēnare ad soluēdum debitum, & si declaret bona hypothecata, censetur condēnare ad restitutionem: & si dicat, pars furtum commisit, censetur ad pœnam condemnare, l. 1. ff. ad Turpil. l. quanquam. C. de sentent. quæ sine certa quanti. profer. nam qui vult antecedens, & consequens. Aymo Crauette consil. 79. quondam. nu. 4. oportet tamen in sententia exprimere: alias in hoc Regno appellati posset, & sententia irritaretur.

Res iudicata tollit noxæ deditionem. Vigesimoquintò tollit noxæ deditionem. nam si noxali iudicio condemnatus sit possessor ad restituēdum equū, eo defuncto non potest eum noxæ dare. l. item veniunt. §. idem recte. ff. de petitio. heredi.

Condemnatus ad soluendum non potest fideiussores dare. Vigesimosextò condemnatus ad soluendum non potest fideiussores dare, vel aliter satisfacere, ne obligationes oriantur ex obligationibus, l. 4. §. ait prætor. ff. de re iudic. Dec. in cap. cum sit Romana. num. 13. de appella.

Res iudicata habet executionem paratam. Vigesimoseptimò habet executionem paratam, l. 1. & per totum, C. de execu. rei iud. de quo plenè scripsi in tracta. de senten. execu. in primo tomo commenta. in consti. Reg. idem in instrumento obligatorio: docui in tracta. de liter. obliga. ibidem.

Ex sententia acquiritur dominium. Vigesimooctauò ex sententia acquiritur dominium. l. statuliberi. §. Quintus. ff. de statulib. §. si. de offic. iudic. in Institu. mediante tamen traditione, Ias. in rubr. ff. de re iudic. glo. & doc. in l. exceptio. ff. de exceptio. rei iud.

Ex sententia cōpellitur quis præcisè ad factum. Vigesimononò quod quis cōpellitur præcisè ad factum, si sit per sententiam condemnatus, d. l. qui restituere. vbi glo. ff. de rei vindica. Ias. in l. certi conditio. col. 6. nu. 20. ff. si certum peta. & consi. 9. in 1. vol. licet alias contra. in l. si quis. §. fin. ff. de re iudic. & in l. stipulationes nō diuiduntur. de verbo. obliga. ff.

Sententia ratione Publiciana contra dominum datur. Trigesimò licet regulariter Publiciana non detur contra dominum, l. penul. & fi. ff. de Public. tamen si non dominus obtinuerit sententiam contra verū dominum, Publiciana ratione sententiæ dabitur contra dominum. tex. in l. si quis rem. ff. de excep. rei iudic. quem notant doc. in §. sed iste. de actio. in Institu.

Res iudicata bonam fidem inducit. Trigesimoprimò inducit bonam fidem, ex qua lucrabitur quis fructus. l. iuste. ff. de acquiren. possess. aliæ multæ sunt vtilitates, quas quisque huc afferre poterit. hæc nunc sufficient.

Transactio dupliciter sūpta. *Transactione composita.* Item transactione composita dicuntur transacta: & sic transactum dupliciter capitur, videlicet in genere pro finito, vt dictū fuit: inde transactum tempus, l. continuus. §. cum ita. ff. de verb. obli. & in specie, quando est cōposita concordia inter partes aliquod dato, retento, vel promisso, l. transactio. Cod. de transact. sic & in

& iurisdictio, in l. imperium. ff. de iurisd. om. iudic.

Transigere pro componere & pacisci. Nam transigere dicitur componere, pacisci, conuenire, cócordiam inire, decidere, absoluere, perficere, gerere, expedire, fieri, d. l. 1. ff. de pac. inde transactum pacto, in lege, si instituta. in princ. ff. de inoffic. testa. transactum duriore sententia, l. quid ergo. § pœna. de his qui notant. infa. l. 1. de termi. amo. inde transigere tempus, pro transire, quasi trásite, lege, arbitrio. §. dolo. ff. de dolo. ibi, transactis legitimis temporibus, l. quæsitum. de vsufruct.

Transactio quid. Cópositio quid ex iure canonico. Ex hoc ergo text. colligi potest, quod compositio est transactio: sed c. super eo. de transac. refragatur, vbi cópositio gratuita est, transactio autem fit aliquo dato vel retento aut promisso: quod in spiritualibus fieri non potest, quia esset simonia, vt in d. c. super eo. Respondete quod verbum componere est generate tam ad transactionem quàm ad compositionem gratuitam, & ideo solent canonistæ adiicere, gratis vel amicabiliter componere, d. c. super eod. & postquã hoc est à iure canonico declaratum, cópositionem gratuitã fieri posse in spiritualibus, licet in aliquo tex. permittatur compositio, non exprimens gratuitam, tamen de hac intelligetur, teste Hostien. in summa de transac. Feli. in c. capitulum. in fi. de rescrip. vbi hoc c. super eo limita. *Componere & ad transactioné & ad compositionem refertur.*

Transigit, qui de re dubia, nec dum finita transigit. Vnde qui transigit, quasi de re dubia & lite incerta neque finita transigit, l. 1. ff. de transact. & dictio quasi ibi est expressiua veritatis, vt est in euangelio, quasi vnigeniti. Et vult dicere tex. quod qui transigit, de re dubia & non finita transigit: quia si esset lis finita, iam esset transacta & finita, ergo non esset alia opus transactione, l. & post rem. ff. de re iudic. cum transactio remedium litium finiendarum sit, l. fratris. C. de transac. d. l. & post rem. vnde Iurisc. ait, qui tutelam gerit transigere cum fure potest, l. interdum. §. qui tutelam. ff. de furt. & si tutor qui negotia gerit, aut curator transegerit cum fure, furti actio euanescit, l. si pignore. ibid. in fin.

Lis incerta quomodo dicatur. Item de lite incerta transigitur, non quod lis incerta sit, quia si sit certum litem esse transigi potest: sed lis dicitur incerta, quia dubius est eius euentus, l. quod debetur. ff. de pecul. ob id super ista lite incerta trãsigitur. nescimus enim an vincamus, vel aduersarij: ideo super ista lite incerta trãsigitur: quam dubiam vocat Impera. in l. præses. C. de transac. siue lis fuerit super toto siue super parte: transigetur enim super eo, super quo est dubium, quicquid dicat gloss. in d. l. 1.

Transactio quando locum habeat. Aduertendum est quod ad hoc vt valeat transactio non est necesse litem esse, sed sufficit timor litis, per l. 2. Cod. de transac. vbi plenè doct.

Ego dico posse etiã transigi si res sit dubia. dubia enim res dicitur per negationem non calumniosam, l. post rem. & ibi gloss. declarat. ff. de transact. post l. 3. Cod. quib. ad liber. proclama. non licet: & ante litem contestatam & post transigi licet, d. l. eleganter. §. si quis post. ff. de condi. indebi.

Et ideo siue lis fuerit siue non, dum tamen de facto moueatur controuersia etiam extra iudicium potest interuenire trãsactio, etiam si non speraretur lis, sed via facti: quia per transactionem sibi quis prouidere potest, vt hic Bar. & doc. in d. l. 2. C. de transac. & sic transigi potest de re dubia etiam siue lite præsente, vel futura, etiam super lite incerta rectè transigere licebit, per d. l. 1. dummodo res non sit indubitata, d. l. eleganter. §. si post. & transactionem quæ fit super re indubitata dicunt, vt pactum valere Bar. & alij in d. l. 1. & in l. si causa cognita. C. de transact. text. in l. suus. C. de repud. heredi. quia sic transigitur res, id est finitur: & nunquam audiui impugnari transactionem tanquam de re indubia factam.

Transactioné non fieri de re certa. Nec placet quod Ias. dicit in l. 1. col. 2. ff. de transact. transactionem de communi partium consensu posse fieri de re certa & liquida, quando expresse est renuntiatum instrumento, vel sententiæ, quandoquidem si renuntiatum est sententiæ, iam res non est certa & liquida: & sic eo casu transactio non fit de re liquida, nempè renuntiádo res efficitur dubia, & habetur ac si non esset iudicatum: & sic res est dubia super qua transigi potest: sed ibi res non dicitur certa, vt Ias. asserit. nec sola renuntiatio partium sufficeret, si nulla in contrarium allegaretur causa, sed esset imaginaria quædam transactio: sed si causa allegetur: vtpote quia fuit lata sententia contra Titium minorem, núc vult restitui contra sententiam, super illo transigi poterit, licet sententia in ré transierit iudicatam: quia dubia res est an hic minor restitui debeat, néc ne: & idem in aliis casibus vbi allegatur causa: alias sola renuntiatio partium vix sufficeret.

Vt transactio locum habeat, quæ requirãtur. Aduertendum est quod in transactione tria requiri asserunt doc. primò quod fiat de re dubia, hoc est verum & certum, per d. l. primam. ff. de transact.

Secundò quod super lite incerta, vt l. 1. ad denotandum quod si dubietas causæ oriatur aliundè quam ratione litis motæ vel mouendæ, vt in l. de fideicommisso. Cod. de transact. non est propriè transactio, sed impropriè, glos. & doc. in d. l. 1. sed Bal. ibi contrarium tenet. cui adhæreo, nam sufficit quod res sit dubia, vt dixi superius: & propriè dicitur transactio, licet non fiat super lite.

Tertiò quod non fiat gratis, sed aliquo dato, vel retento, seu promisso, l. transactio nullo dato. C. de transact. quod est verum quando transactio est propriè sumpta secundum Ias. in d. l. 1. sed largè transactio capitur pro omni actu per quem ab obligatione disceditur. *Trãsactio largè quomodo sumatur.*

Ego puto quod propriè etiam dicatur transactio: quia transigere significat propriè finire, decidere, perficere: & quando finitur res etiam non controuersa, dicitur transactum negotium, siue sit controuersia de facto in iudicio, vel extra, de facto vel de iure, vt suprà dixi.

Quartò requiritur quod bonafide facta sit, l. 1. in fin. ff. ad Tertul. non dolo, vi, vel metu: alias rescindi potest, l. interpositas. C. de transac. & hoc in Regno non solet peti vt infringatur transactio, nisi literis à Rege vel cancellaria impetratis: tamen per viam exceptionis sine literis à iudicibus irritari posset: sed in curiis secularibus ad cautelam impetrantur, in curiis verò ecclesiasticis nullæ impetrantur literæ, sed iudices omnia supplent ex officio, prout iuris est, c. fin. de offic. iudic. l. 1. ff. de iurisd. om. iudic. scripsi in l. actionis. § eod.

Finita silentio longi temporis quæ dicãtur. *Longioris temporis silentio finita.* Finita silentio longioris temporis, id est longi temporis, vt patet in rub. C. de præscrip. longi tempo. dicuntur sine controuersia possessa. Et alibi Iurisconsult. ait, iudicata debemus accipere ab eo cui iudicandi ius fuit: transacta, scilicet bonafide, vt valeat transactio finita, vel consensu vel longo silentio sopita, scilicet per præscriptionem. ita interpretatur tex. in l. 1. §. fi. ff. ad Tertul. quamuis glo. ibidem exponat longo, id est longissimo, quod non debebat fieri: quia de iure ff. nó erat nota præscriptio triginta annorum, quæ longissimo tempore inducitur, vt docet glo. in l. qui occidit. ff. ad legem Aquil. quam sequitur Ioan. Franc. Balbus in tracta. de præscrip. in 4. parte quartæ partis principal. q. vlti. & si Iurisc. intelligere voluisset de longissimo tempore, dixisset, nec potuisset Iurisc. præsagire ad præscriptionem quæ id temporis non erat.

Exceptionis peremptoriæ obiectus. Item obiectus exceptionis peremptoriæ non impedit litem contestari, nisi agatur de re iudicata, transacta vel finita, c. 1. de litis contesta. in 6. & istæ exceptiones litis sunt finitæ: de quibus per Felin. & Soci. in c. vno, de litis contesta. in 6. & ibid. Perus.

Item opponuntur ante litem contestatam, & practici concludunt in his ad finem non recipiendi: in aliis verò peremptoriis quæ non sunt litis finitæ, ad fines peremptorios, vt scripsi in tracta. meo de exeptio. in materia harum exceptionum.

Vide phrases huius dictionis fines & finita in l. pupillus. §. territorium. infrà, & Definite in l. carbonum. suprà.

IDEM LIBRO SINGVLAR.
Ad Senatusc. Tertul. Lex ccxxxj.

Quod

Quod dicimus eum qui nasci speratur, pro superstite esse:tunc verum est,cum de ipsius iure quæritur,aliis autem non prodest,nisi natus sit.

De his qui in vtero sunt.

Duæ hic sunt regulæ. Prima est, quod is qui in vtero est,& nasci speratur, pro nato habetur quoad suam vtilitatem.Secunda est,quod existens in vtero natus non censetur quoad alios,nec ad eorum commodum, text.est in l.qui in vtero sunt in toto penè iure ciuili intelliguntur in rerum natura esse: nam & legitimæ hereditates his restituuntur: & si prægnans mulier ab hostibus capta sit, id quod natum erit postliminium habet:item patris vel matris conditionem sequitur,&c.ff.de statu homin. vbi melius elucidatur & fusius,facit tex.pulcher in l.Neratius.ff. de manumis.testa. vbi Neratius scribit, si cui sic libertas data sit:si filius nullus mihi erit cum moriar, Stychus liber esto:impediri libertatem posthumo nato,& Matth.1. cap.in fin.habetur:quod enim in ea natum est de Spiritu sancto est:pariet autem filium, &c. natum vocat licet in vtero esset:quia omnibus natus erat,id est pro salute omnium credentium.

Posthumus rē per consanguineum venditam retrahere potest.

Vnde posthumus per curatorem qui ipsi dabitur, ad retrahendam rem per consanguineum venditam admittitur:sed executio manebit in pendenti dum est in vtero, per text. in l. 3. §. 1.ff.de iniust. ibi, ex his apparet aliam causam esse filiorum superstitum,aliam posthumorum:illi iniustum faciunt,hi rumpunt:illi semper, hi si nascantur, nec inueniant se exheredatos. Plenè decidit domin.Tiraquel.in tract.de retract.§.1.glos.9. num.75. cum sequent. Videte eum in repeti.l.si vnquam, in verbo susceperit. C. de reuocan. donat. Etiam in integrum restitutio eo nato competit, l.etiam.vbi Doct.ff.de minor.Et bonorum possessio contra tabulas, l.1. & per totum.ff.de vent. in possess.mitten.Et sic per illum text.l.3.posthumus testamentum non rumpit,dum est in vtero,sed nascendo, l.1. in fi. & l.3.§.1.& l.posthumorum.ff.de iniust. etsi viuus nascatur. Nam qui mortui nascuntur, neque nati neque procreati videntur:quia nunquam liberi appellari potuerunt, l.qui liberi.§.eod. Et Ioan.Riminal.in l.2.in princ. per illum tex.C.de bono.possess.contra tab. Et si in monstrum, vel in belluam magis quam in hominem nasceretur, non rumperet testamentum,vt scripsi in l.quæreret.§.eod.

Posthumo nato in integrū restitutio competit.

Posthumus quando testamentum rumpat.

Posthumo donatio fieri quomodo potest.

Etiam de iure posthumo donatio fieri potest: & notarius pro eo acceptare & stipulari, l. si quis operas. ff. de oper.liber. Guido Papæ decis.267.pactum,ac Deci.consil. 245.in causa, & Bertrand.consil.138.volu.2. ex noua editione,& consil.40. ex themate.col.3. facit lex, si heres, in fin.ff.famil.ercisc. Et potest fieri in contractu matrimonij pactum quod filij succedāt masculi non mulieres,vel primogenitus inter nobiles,in c.vnic.de filiis natis ex ma. ad morga.contract.Bald.in l.cum Artemidoram.C.vt in possess.legat. Attamen ex lege regni putarem dandum esse curatorem ventri qui nomine posthumi acceptabit donationem,& insinuabit, per text.in l.si ventri.ff.de priuileg. credit.scripsi in tract.de donat.insinua. artic.2.in 2.tomo commentar.in constit.Reg.

Donatio infanti facta à quibus acceptetur.

Item si iam nato filio fuerit facta donatio,qui nō possit acceptare,quia erit infans, tutor pro eo acceptabit, & insinuabit, l.tutor.& l.penult.ff.de bonor. possess. & l.infantis. vbi etiam Doct.C.qui admit. scripsi in l.subsignatum.§.attestari.§.tamen si dispositio conditionalis loqueretur de natis,non comprehenderentur posthumi,vt in l. Arethusa.ff.de statu homi.quia conditio in forma specifica est implenda, l.qui heredi.ff.de condir.instit.& posthumus nō est natus verè.Vnde Dinus & Benedictus de Plumbino concludunt in d.l.Neratius.ff.de manumis.test.quod si heres fuerit rogatus restituere hereditatem,si sine liberis in sua potestate constitutis decederet,si decedat vxore prægnante,restituere tenebitur:nam qui in vtero est non est in potestate:ergo pro nato non habetur, per l.fin.ff.de assign.liber.& l.fin. de collat.bonor. tamen ego testatoris voluntatem esse sequendam arbitror; nempe verisimile est quod voluerit sobolem suam alienæ præferri: & sic istum posthumū venire ad successionem, per l.cum auus. ff.de condir.& demonstr.& l.generaliter.§.cum autem.C. de instit.& substit.quia habetur pro nato:& habetur ac si esset in potestate,quamuis verè non fuerit, l.fin.ff.de collat.bonor.& potest pater isti posthumo substituere pupillariter, quamuis in potestate non sit, l.fin. C.de instit.& substitut.

Conditio si sine liberis, an deficiat, si vxor prægnans relinquatur.

Non conceptus tempore mortis aui, licet postea sit in vtero, an rumpat testamentum, si prateritus sit.

Item qui non erat conceptus tempore mortis aui,licet nunc sit in vtero, pro nato non habetur,vt testamentum olim factum rumpere debeat, l.Titius.ff.de suis & legi. l. Gallus.de lib.& posthum. vbi plene iuris interpretes. Benedi.in verbo,soboles.nu. 48.c. Raynutius. de testa. dicit hodie non curati quoad successionem, siue ante,siue post natus fuerit.

Quod in fauorem est introductum, in odium non retorquetur.

Vltimò,quando quis liberatur in sui fauorem,velut patria potestate,tunc quoad omnia sibi vtilia liberatus censetur:ita pro nato habetur,quoad sibi vtilia, sed ad ea quæ sibi nocitura sunt non habetur pro nato,nec liberatus potestate censetur. Alias quod in fauorem eius est introductum in illius odium retorqueretur.contra l.quod fauore. C.de legib.l.non eo minus. C.de procura.c. quod ob gratiam.de reg. iur. in 6. sic consuluit in casu contrario Bal. consi 250.in quæstione.colum. penul. in 1. vol.vbi si cautum sit vsurarium non habendum pro mercatore, intelligitur quoad ea quæ sunt sibi vtilia:quia delictum omnem excludit honorem, l.1. C.vbi senat.vel claris. facit l.iudices.C.de digni.libr.12.vbi in additio.ad Bar.dicitur,quod si nobilis perdat nobilitatem, intelligitur quoad suum commodū,sed quoad damna remanet nobilis: quia si introducatur aliquid in odium nobilium, is in odiosis pro tali habebitur.quod notat Bar.in l.item in potestate.in fin. ff.de his qui sunt sui vel alie.iur. Pyrrhus in rub. quibus mod.ius pat.potest.sol.in fin.in consuetu. Aurelia.Iason in l.patre furioso.colum.penul. ff. de his qui sunt vel alie.iur. facit lex,actione.§.itē qui societatem.ff.pro socio. Barbat. consi.52.viso.3.q.col.7.in 4.volu.Bertran. Firmia.in tract. de episcopo in 1.par.2.lib.2.q.8.Cotta in 2.parte memora.in verbo episcopalis dignitas.sic dixi in scholasticis, vt pro ciuibus haberentur quoad vtilitates eorum,in scholasti.priuil.126.vbi alia scripsi huic materiæ affinia.

Nobilis perdēs nobilitatem, intelligitur quoad suum commodum.

Scholastici pro ciuibus habētur quoad vtilitates eorum.

Posthumi quo ad commodū aliorum nati non censentur.

Secunda regula, quod existens in vtero non censetur natus quoad alios.Et ideo si quis consequeretur immunitatem habens quinque liberos, vt in l. 3.& fin. C. de his qui nume.libe.lib.10.non obtinebit illam,nisi nati omnes sint:quia quoad commodum aliorum posthumi nati non censentur.Dicite tamen vt scripsi in l.quæreret.§.eod.

Lupam prægnantem capienti, an ob fœtum maius præmium dari debeat.

Ex quo inferunt docto. Quod si detur præmium capienti lupum,non dabitur maius lucrum illi qui ceperit lupam prægnantem: nec illi qui sunt in vtero lupi quicquam proderunt capienti. Alber.in tract. statu.in 1. parte q.133.siquidem non in brutis iura ista loquuntur, sed in hominibus.idem concludit Angel. si nati essent, & lacte nutrirentur,in §. cum autem. de tutel. in Insti. sed contrarium tenet Barba.in repe.l.cum acutissimi.col.53. C.de fideicom.quia nati sunt & capti,ideo prodesse debent, l.fin. C.de liber.cau.nam partus hominis censetur homo, l. in lege Falcidia placuit.ff.ad leg.Fal.Ego putarem quod licet pro quolibet non tantum consequatur lucrum quantum pro matre,quia non tantū laborauit pro eis: tamen æquitatem quandam esse,& rationem etiam pro his paruis, vt competens lucrum pro his detur:sed hoc in Regno est arbitrarium, nisi consuetudine aliter statutum fuerit. ista materia plene fuit tractata in d.l.quæreret. & l.intelligendus.supra.

Spectare declaratur in l.cum stipulamur.§.eodem,& in l.in conuentionibus.

CAIVS LIBRO I. DE VERBORVM obligat. Lex ccxxxij.

Hæc enuntiatio, QVÆ FVIT PLVRIS

 AVREO

AVREORVM TRIGINTA simul, & quantitatis & æstimationis significatiua est.

Hæc lex edita est à Caio Iurisconf. excellent. vt in vitis Iurisconf. videre licet: quamobrem de alio intelligamus esse locutum Cælium lib. 13. c. 5. antiqui. lecti. cum sic ait: Caium inuenio in Græcorum monumentis appellatum ab Italis & Tarentinis mercenarium, aut etiam rudem hominem, ac plane brutum: quia à γία, quæ terra est, deriuatur γάιος & γάιος: nam à γαία inflectitur γαῖος: vnde bos γαῖος dicitur, velut colonus: & γαιζῆται dicti Galatæ, qui patria excedentes, terram quæsierunt quam colerent: hoc declaratur in epist. illâ Pauli ad Galatas.

Caij nomen unde. Γαῖος bos. Γαιζῆται.

Expositio tex.

Accedendo ad text. sensum glos. dicit, quod si quandoque loquamur & dicamus: bona Titij valent plus aureorum triginta: hæc enuntiatio comprehendit simul quantitates & æstimationes specierū quæ sunt in bonis Titij. Et expone, hæc enunciatio, id est hoc pronunciatum, propositio, ἀξίωμα, l. non est sine liberis. ꝭ. eod. vel declarat Alciat. quotiens ita loquimur, quod in censum detulit Titius pluris est aureorum triginta, id significare potest, non solum quantitatem triginta aureorum in censum relatam, sed etiam tantum rerum seu corporum detulisse quantum æstimatio triginta aureorum efficere potest: adeo quod si dicimus hereditatem Titij xxx. esse aureorum, & pluris, hæc clausula est significatiua quantitatis, scilicet triginta aureorum, & æstimationis videlicet quod bona tanti æstimata sunt, duo complectitur, videlicet & quantitatem & æstimationem: quod prodest ad collectarum solutionem: vt si pro libra vnus solidus solui debeat, is cuius bona sunt triginta æstimata libris, vnam libram soluere debeat cum dimidio: vt not. doct. in rub. C. de annot. & tribut. lib. 10. & per totum, & olim collectæ sic solui erant solitæ: sed hodie durius & seuerius agunt domini in suos subditos in animarum suarum perniciem.

Æstimare & existimare quid differāt. Cogitare & excogitare quid differāt. Æstimatio & existimatio quid differāt. Existimatio pro fama.

Æstimationis. Licet à plerisque æstimo & existimo cōfundantur: tamen diuersa esse existimat Valla, sicut cogito & excogito: ante enim cogitamus, deinde excogitamus: sic prius rem æstimamus, deinde qualis sit existimamus: igitur æstimare considerare est: existimare verò iudicare, secundum eundem lib. 5. cap. 20. facit l. Neratius, & l. vt Alphenus, & l. hæc stipulatio. ꝭ. eod. inde æstimatio consideratio est, & perpensio: existimatio autem est arbitratus, iudicium, l. forma. §. item syluæ cæduæ omnia ipse qui deferr æstimabit, id est considerabit, vbi glos. ff. de censib. l. ea quæ falsa existimatione decepta est. ff. de his qui not. infam. l. nam ita diuus. ibi, æstimabunt iudices. de adopt.

Existimatio ab æstimatione proficiscitur: rebus enim æstimatis, id est perpensis & excussis postea iudicamus & arbitramur: inde etiam existimatio pro fama vsurpari cœpit, vt & opinio. fama siquidem ex vulgi iudicio nascitur: propterea existimatum hominem Gellius appellat illum qui in primis censetur. hæc Budæ. in l. testium. ff. de testi. in annot. in Pandect. & si in duabus actionibus alibi summa maior, alibi infamia est præponenda causa existimationis, id est infamiæ, l. si in duabus. de regul. iur. sic capitur in l. aliud est fraus. ibi, pœna autem non tantum pecuniaria, verum & capitis & existimationis irrogari solet. ꝭ. & l. licet capitalis eod.

Existimatio, dignitatis illæsa status.

Vnde existimatio est dignitatis illæsæ status legibus ac moribus comprobatus, quæ ex delicto nostro auctoritate legum, aut minuitur aut consumitur, l. penul. §. existimatio. ff. de var. cognit. Probat text. in l. liber homo, in fin. ad leg. Aquil. l. 1. §. & si fortè. ibi, spectat enim ad existimationem nostram si qua ei fiat iniuria. ff. de iniur. & §. quotiens, & l. prætor edixit, in princ. ibid. l. de minore. §. plurimum. de quæstio. l. absentem. §. aduersus. ibi, qui existimationem contingunt, & l. capitalium. §. cæteræ. ff. de pœn. & in centum locis iuris librariorum inscitia existimo pro æstimo corruptè scribitur, secundum eundem Budæum, quod facilè pro qualitate materiæ perpendi potest: & nos multa iura in nostris libris sic reposuimus, l. interdum. §. qui furem deducit ad præfectū vigilum, vel ad præsidem, æstimandus est elegisse viam qua rem persequeretur. ff. de fort. l. 1. ibi, præses aut princeps æstimabit, l. non omnes. §. à barbaris. ibi, bonus miles ante existimatus fuerit. ff. de re milit. & incola esse non æstimatur qui in agro permanet, l. scire. ff. ad municip.

Æstimare pro existimare sumptum.

Nec refert an per x, vt extimare, vel per s, vt æstimare, scribatur. vnde Iurisconsult. ait: Quid est tam ridiculum quam meliorem conditionem furis esse propter cōtinuationem furti æstimare, l. inficiando. §. infans. ff. de furt. l. continuus. §. cum ita. de verbor. obligat. l. 1. §. communis. de stipulat. seruo. l. in omnibus. de actio. l. 1. de custo. reor. idem in verbo existimare, vt pro æstimare sumatur, vel text. sequentes corrigendi sunt, in l. interdum. §. qui tutelam. ff. de furt. ibi, vt etiam existimetur, facit l. qui ea re commodata aut deposita vsus aliter est atque accepit, si existimauit se non inuito domino id facere, furti non tenebitur. ibid. vbi postea ostendit Iuriscon. æstimare & existimare pro eodem ferè capi, sic dicens: In culpa æstimatio erit, id est an non debuerit æstimare id dominum permissurum. Et si quis existimaret emptum quod non emerit, l. 3. & sequen. ff. pro legat. l. si is cui. ibid. l. 1. & fin. pro suo, l. cum prolatis constitutionibus contra eas pronunciat iudex, eo quod existimat causam de qua iudicat per eas nō iuuari. de re iudic. facit l. impuberem. §. 1. ibi, innocens pater existimatur. ff. de fal. & l. Nepos. ꝭ. eod. l. Fulcinius, quibus ex cau. in possess. eatur. l. 2. in fin. de cura. bon. dando, l. 3. §. fin. & l. sequenti, quod vi aut clam, l. 2. §. 1. ibi, æstimatio præsidis prouinciæ est. de oper. pub. Videre an possit dici quod sicut Gallicus loquendi vsus istam differentiam non admittit, dicens, *il a bonne estimation, il est de bonne estimation, il est bien estimé*, nec dicimus, *bien existimé*: ita fortè apud Iurisperitos non ita passim obseruatur exacta differentia. Sed aliquādo pro materia subiecta atque ex prædictis iudicare vobis erit liberum, vel vnum in locum alterius sufficere, facit l. Quintus. ff. manda. ibi, nec propter suam æstimationē recusare voluisset. Et ea ratione libertas dicitur res inæstimabilis, quia magna quædam res est & difficilis ad iudicandum quis libertate dignus sit: nec enim omnes, & reipub. interest nullos nisi probos & vitæ honestæ cooptari in numerum ciuium, ne indignissimis habitatoribus vrbs inquinetur, vt docet Conna. in lib. 2. qui & à quib. manumiss. sed an ibi sic accipiatur dicam in meis no. interpreta.

Existimare pro æstimare sumptum.

Existimatio animi, id est destinatio, l. eius. 2. §. Celsus. ff. ad munic. ibi, si quis instructus sit duobus locis æqualiter, neque hic minus frequenter quam illic commoretur vbi domicilium habeat, existimationem animi esse accipiendam: ego dubito si vtrobique destinato sit animo, &c.

Existimatio animi, id est destinatio.

Existimatio pro eo quod putatur, in l. qui loco certo debere existimans, indebitum soluit, quolibet loco repetit. non enim existimationem soluentis eadem species repetitionis sequitur. ff. de cond. indeb. id est illa species repetitionis non sequitur opinionem soluentis in repetitione, sicut in solutione. nam licet existimauerit se debere in aliquo loco: tamen illa existimatio & opinio & ille error non sequetur existimationem repetentis, sicut soluentis: quia ille error in soluendo non respicit repetitionem, sicut solutionem. Et dicitur eadem species repetitionis inspecta solutione: quia repetitur idem quod solutum est. Et eadem opinio non habet locum in repetitione, quæ locum habuit in solutione.

Existimatio pro eo quod putatur.

Æstimare aliquando est rei pretiū taxare, ab æs æris, & τιμὴ Græcè, quod est pretium: & ita capitur, hic, & l. 1. & l. quotiens in diem. ff. de verb. obli. l. si ita. 1. de fideiuss. l. inficiando. §. si tibi. de furt. l. si postulauerit. de adul.

Æstimare, rei pretium taxare.

Inde Aestimatio illa taxatio, l. si vendidero. §. 1. ibi, ad æstimationem corporis. ff. de fur. & l. facenda arbo. furt. cæsa. l. inter hæc verba. & l. verba quanti. ꝭ. eodem. l. vinum. si cer. peta. l. in hac. de tritica. l. 5. §. iniuriam. & ferè per totum, ad leg. Aquil. Æstimationem honoris aut muneris in pecunia pro administratione offerentes audiendi non

Æstimatio, taxatio.

non sunt, l. æstimationem. ff. de munerib. Hodie explosa est negatio ex communi vsu emētium officia. Est quidem sanctissima ciuilis sapientia, quæ pretio nummario non sit æstimanda, nec dehonestanda, l. 1. §. est quidem. ff. de var. & extraord. cognit. vbi dehonestatur scientia quando honor in iudicio petitur: vt si fortè ei, cui in ingressu sacramenti offerri debuit, dum aggrederetur ad sacramentum doctoris offeratur munus iudicantis: & non quod ipse emere debeat post doctoratum. Subiicit ibi text. quædam tametsi honestè accipiuntur, inhonestè tamen petuntur. Sed hodie fit fraus de contractu ad contractum, ob miram nostri temporis ambitionem.

Æstimare litem, quid. Æstimare litem Accursianos non intellexisse existimat Budæ. sunt enim antiqui iuris verba: sed dubitant quidam Iurisperiti si ipse perfectè intellexerit, quód ex sequentibus apparebit. Lites autem æstimatas vocat pecuniam multatitiam, & nummarias sententias: vt cum iudices certa summa actorum dispendia & incommoda æstimantes, tanta pecunia reos damnant: id à iuris auctoribus quanti interest actoris appellatur. Litis autem æstimatio ita appendix erat damnationis, vt hodie ex formula iudiciali, id est quod damna & interesse vocant: hoc ex Cicerone, Quintiliano, & quibusdam aliis probat: quem Imbert. sequitur in Instit. foren. sed vellem vt sententiam Iurisconsul. per ipsos Iurisconsultos probasset, & rectius & honestius fecisset, sed aduertite quæso: nam Iurisconsulti plenius intelligunt æstimare litem quam Budæus, & alij rethores hactenus intellexerunt, vt luce clarius inferius ostendam.

Primò sciendum est aut in ciuilibus litem æstimari, aut in criminalibus: in ciuilibus quidem lis tunc æstimata dicitur quando ad rem agebatur, si rei pretium cum expensis datum sit: & litis æstimatio sufficitur in locum rei ac expensarum & damnorum, si in illa causa expensæ aut damna venire debeant. Probat text. in l. 1. ff. pro empt. sic dicendo: Possessor qui litis æstimationem obtulit, pro emptore incipit possidere, & sic rei pretium dedit, & l. 2. in fi. vbi Iulia. ait: Mutari causam possessionis ei qui litis æstimationem sustulerit, id est qui passus fuerit, contra quem fuerit æstimata lis ibidem: quia litis æstimatio est similis emptioni, & in l. 3. ibid. Si non æstimaretur res, sed tantum damna, vt Budæo visum fuit, illa æstimatio non esset emptioni similis, & is qui dedit æstimationem litis non esset emptori similis, nec rem alter habere posset, quia tantum damna esset consecuturus: & tamen Iurisconsult. dicit, qui lite æstimata rem tenuit, similis est emptori, l. fin. ff. quibus ex cau. in possess. eat. adduco l. eius. ff. de rei vindicat. quæ sic conscribitur: eius rei quæ per in rem actionem petita tanti æstimata est quanti actor in litem iurauerit, dominium statim ad possessorem pertinet: trāsegisse enim cum eo & decidisse videri eo pretio quod ipse constituit. Ergo litis æstimatio non est solum damnorum, vel eius quod interest æstimatio, sed & rei, vt dixi. Et quod interest etiā rem quoad hoc comprehendit: nam Iurisconsul. sic ait: lis quoque tanti æstimari debet quanti Seij & Titij interest. Titij autem tanti interest quantum Seio præstare debet, cui vel mandati, vel negotiorum gestorum nomine obligatus est, l. si quis mandato. ff. de negot. gest.

Litis æstimationem soluēs, emptori similis est.

Lis æstimata similis est venditioni. Item si reus litis æstimationem obtulerit, Publiciana illum petere posse scribit Iurisconsul. in l. sed & si res, in fi. ff. de Publicia. in rem acti. quia lis æstimata similis est venditioni, vt ibi. & qui lite æstimata rem tenuit similis est emptori, l. fin. ff. ex quib. cau. in possess. eat. Et ideo petitor possessori de euictione cauere non cogitur eius rei nomine cuius æstimationem acceperit: sibi enim imputare possessor debet qui rem non restituit, l. ex diuerso. §. fin. ff. de rei vindic. & si creditor qui rem pignori acceperat, amissa eius possessione, Seruiana actione eam petierit, & litis æstimationem consecutus sit, postea petitor eandem rem petens exceptione submouetur, l. si creditor. ff. de pignor. acti. & litis æstimatio dicitur secunda emptio, in l. si seruus, in medio. ff. de euictio.

In actione rerum amotarū ei danda est actio amissa possessione rei, qui litem æstimatam soluerit. Deinde si propter res amotas egero cum muliere, & lis æstimata sit, cui actio danda sit si amisit possessionem? Mouet me, quia dolo acquisiuit possessionem. Respōdeo, qui litis æstimationem suffert emptoris loco habēdus est: ideóque si mulier cum qua rerum amotarum actum est, æstimationem litis præstiterit, aduersus vindicantem maritum, vel heredem mariti exceptionem habet: & si amisit possessionem, in rem actio ei danda est, l. si propter. ff. rerum amot. imò dominus debet cedere actionem ei qui litis æstimationem soluit contra omnes possessores illius rei, l. si culpa. ff. de rei vindicat. facit l. Mæuius. §. eum qui. ibi, litis æstimationem legatæ rei abstulit. ff. de legat. 2. l. si seruus. §. 1. de euict. & litis æstimatio præstita à possessore domino prodest, l. Stychum. §. dolo. ff. de solut. facit l. ei qui furti. ff. de furt. versic. quod si ex condictione ante damnatus reus litis æstimationem sustulit, &c. Et per ista iura patet litis æstimationem continere tam rei æstimationem, quàm damna & expensas & quod interest, quando ista veniebant in hoc iudicium, vtpote in factis, vt sequitur. Et interdum litis æstimatio præstatur earum rerum, quanto peiores factæ sunt possessiones, l. el qui partes, in fin. de petitio. heredit. ff. & eo casu litis æstimatio ad damna pertinet.

Æstimatio litis quid contineat.

Lis quomodo in factis dicatur æstimata. In factis vero vel non factis lis dicitur æstimata quando soluitur id quod interest, lege, cum stipulatus. §. fin. de verbor. obligat. ff. ibi, tanti litem æstimari oportet quanti actoris interest, l. semper. §. in hoc interdicto. ff. quod vi aut clam. vbi in interdicto quod vi aut clam tanti lis æstimatur quanti actoris interest id opus factum non esse, l. 1. §. non solum: ff. de vi & vi arma. ibi, eorum autem litem à iudice æstimari debere, cúmque tantum consecututum quanti sua interesset si vi deiectus non esset, facit l. 5. §. fin. vti possi. ff. & l. si calendis. ff. de re iudic. quæ sic habet: Si calendis aliquid fieri stipulatus sum, nempe quandocunque post calendas accepto iudicio, tanti æstimanda lis est quanti interfuit mea calendis id fieri: hoc etiam probat l. 3. §. condemnatio. ff. de tabul. exhib. sic inquiens, condemnatio autem huius iudicij quanti interfuit æstimari debet: quare si heres scriptus hoc Interdicto experiatur, ad hereditatem est referenda æstimatio. & si legatum sit tantum venit in æstimationem quantum sit in legato: & si sub conditione legatum sit, quasi conditione existente sic est æstimandum. Notate istum text. valde accommodum ad declarationem superiorum, facit l. fin. ff. de interdi. ibi, sed si neque patientiam præstet, neque ipse tollat opus cum possit, in tantum condemnet inquantum iudex æstimauerit, vbi glos. dicit, vt damna sarciantur, & stipendia domino restituantur. Vide igitur num Budæi sententia in hoc excusari possit. Quamobrem mediocriter doctus in iure non debet iura nostra ita simpliciter interpretari per Quintilianum vel alios auctores, sed ex suis mutuari: alioqui toto errabit cœlo, vt quidam ex neotericis, qui prioribus tantum labris iura degustarunt, & ea aliis ostendere conantur, cum illa ignorent, vt ex eorum scriptis patet.

Æstimatio litis quid sit in criminalibus. Æstimatio autem litis in criminalibus erat cum agebatur ad vindictam, & per quandam accessionem petebatur rem sibi restitui: vnde litis æstimatio quædam tunc executionis species videbatur, teste Alcia. lib. 3. parergon, cap. 18. adducit Bar. in lege, cum creditor. §. fi. ff. de furt. subditque deinde Alciat. solebant enim reis ex delicto in exiliū missis, vt etiam his qui damnum passi essent, succurreretur, æstimare furta omnia, & concussiones, item impendia litis, & quantum eorum intererat: quæ summa ex damnati bonis exigebatur, & reliquum publicabatur: hæc Alciat. ex Asco. Pedia. & ex Budæo in d. tit. ad leg. Iul. repetun.

Aduertendum est quod si de rei æstimatione in criminalibus etiam agatur, rei æstimatio cum damnis & expensis fit, vt ait Iurisconsult. quod quamuis res furtiua, nisi ad dominum redierit, vsucapi non possit: tamen si eo nomine lis æstimata fuerit, vel furi dominus eam vendiderit, non interpellari iam vsucapionis ius dicendum: si verò non agatur de re, sed tantum de damno, vt in lege, quamuis, secunda. ff. de furt. vel de iniuria, tunc æstimatio litis erit

erit damni æstimatio, vel iniuriæ. Iurisconsultus declarat de seruo qui iniuriam fecit, nempe dabitur facultas domino præstare seruum verberandum: aut si de eo verberibus satis non fiat, noxæ dabitur, vel litis æstimationē sufferre: lege, sed & si vnius. §. neque enim. ff. de iniur. & si seruus communis occisus à seruo Titij sit, scribit Celsus alterum ex dominis agentem, aut litis æstimationem consecuturum pro parte, aut noxæ dedi ei insolidum, lege, si seruus seruum. §. item si seruus. ff. ad legem Aquil. ibi, litis æstimatio pro damni æstimatione capitur: vt damni æstimationem præstet dominus qui seruum noxæ dare recusat, l. 1. & per totum. ff. de noxal. acti. l. & puto, in fin. ff. famil. ercisc. l. si noxali. de pecul.

Æstimare litem capitis, quid. Quandoque hæc litis æstimatio non subsequebatur criminalem condemnationem, sed præcedebat: vt cum hi ex quibus ablatum erat malebant ad rei restitutionē agere iudicio capitis omisso: idque vocabatur litem capitis æstimare, id est rem capitalem ad æstimationem redigere: nec ex ea criminali causa oriebatur præiudicium. Quod probat Alciat. ex oratione Cicer. pro Cluentio. & per Asconium Pedia. sed vellem vt legibus hoc mihi probaretur: quia cum in legibus explicandis versemur, legibus nobis probandum est, & non auctoritatibus oratorum: quia quælibet scientia suis propriis vtitur terminis.

Et Budæ. ait æstimare litem capitis, esse actione rei persecutoria non vti, sed criminaliter intendere, & vt vulgo loquimur, conclusiones capitales suscipere: hoc ex Cicerone probat: ego verò per legem, lege Iulia. ff. ad leg. Iuliā repetundarū, vbi lex Iulia de repetundis præcepit ne quis ob hominem condemnandum, absoluendum, néve ob litem æstimandam, iudiciúmve capitis pecuniæve faciendum, vel non faciendum aliquid accipiat: vbi generaliter accipitur litis æstimatio. Et Iurisconsultus aliquando ad veram æstimationem condemnari dicit, in lege, si filiusfamilias. ff. de iudic. Litis æstimationem accipit ibi Iurisconsult. pro rei æstimatione, cum expensis, & damnis, & omni iusta accessione, vt superius dictū fuit. *Æstimatio vera.* Et vera æstimatio est quæ continet rei de qua agitur æstimationem communem: & vocatur etiam simpliciter æstimatio, vt superius probaui.

In causis criminalibus quo modo pœna æstimanda. Postremò in causis criminalibus ex personarum conditione & rerum qualitate diligenter pœnæ sunt æstimandæ, ne quid aut durius aut remissius constituatur quam causa postulat: lege, Pedius, in fin. ff. de incendio, rui. Et sacrilegij pœnam debebit proconsul pro qualitate personæ, proque rei conditione & temporis & ætatis & sexus, vel seuerius vel clementius statuere, lege, sacrilegij. prima ff. ad legem Iuliam pecul. Et alibi dicit æstimatis accusatorum personis, vel de dignitate, vel ex eo quod interest, vel ætate, vel moribus, vel alia iusta causa, lege, si plures. ff. de accusa. Ex prædictis vobis appaiet quid sit æstimare litem tam in ciuilibus quam in criminalibus. Et notate prædicta, quæ alibi non inueni ita elucidata. laus Deo.

IDEM LIBRO PRIMO AD leg. xij. tabul. Lex ccxxxiij.

SI CALVMNIETVR, ET MORETVR, ET FRVSTRETVR: inde & calumniatores appellati sunt, qui per fraudem & frustrationem alios vexarent litibus: & inde cauillatio dicta est.

Tres habet partes, prout dicta continet tria. Secunda ibi, post Kalendas Ianuarias die tertio. Tertia ibi, telum vulgo quidem. *Calumniari quid.* Calumniari est per fraudem & frustrationem alios litibus vexare, inde cauillatio dicta est, in l. 12. tabul. fortè ista erant verba quæ Caius declarat, sic: Qui calumniatur, moratur, id est litem differt, & frustratur, id est decipit, vexat, & in vanum: lege, sed & ad eos pertinet qui conuenti frustrantur, & qualibet tergiuersatione & solertia efficiunt ne cum ipsis agi possit. ff. ex quibus causis maior. & lege, eius qui ideo causam agere frustratur quod dicit se libellum Principi dedisse. ff. de appellat. recipient. inde calumniatores vocati sunt qui per fraudem, moram & frustrationem alios vexant litibus, siue in ciuilibus siue in criminalibus. *Calumniatores qui.* Contra quos inuentum est iuramentum calumniæ, quo actor vel reus promittit se nil in illa causa calumniosè acturū, vt paret C. de iureiurand. *De iuramento calum. ma.* propter calum. dand. vbi in l. 2. §. quod obseruari, glos. tradit hos versus, effectus iuramenti calumniæ continentes, qui licet duri & in syllabarum quantitate deficientes sint, tamen bene rem de qua agitur explicant:

Illud iuretur quod lis sibi iusta videtur:
Quod si quæretur verum non inficietur.
Nil promittetur falsa vt sententia detur.
Vt lis tardetur dilatio nulla petetur.

Ista declarant Socinus & alij in cap. fin. de iuram. calum. in decreta. est & aliud iuramentum calumniæ quod vnum capitulum causæ tantum respicit: iuramentum autem calumniæ totam causam respicit, & semel præstatur in tota causa. Malitiæ autem iuramentū sæpius & quotiens quis de malitia partis, vel procuratoris dubitat, cap. 2. in fin. de iuram. calum. in 6. & sex differentias inter hæc iuramenta scribit Socin. in rubr. de iurament. calum. col. vlt. in decret. *Malitia iuramentum.* hodie vero dicanici passim vtrumque vocant calumniæ iuramentum, quod in hac patria Franciæ consuetudinaria in curiis secularibus non præstatur, nescio an quia non petitur, vel quod calumniari sit commune, vel alieni à calumnia sint: quod magis est probandum.

Item dicit Alciatus, moram inducere præsumptionem calumniæ. Vnde qui in termino à iudice præstituto accusationi prosequendæ non comparet, calumniari videtur, lege, qui crimen. C. qui accusat. non poss. nempe causa criminalis biennio terminari debet, l. 1. C. vt intra certum tempus crimin. acti. termin. *Causa criminalis quando terminetur.* Et ideo errant, vt doctor. dicunt, iudices qui reos criminis absoluunt dum eos conuincere nequeunt: & postea in carceres detrudunt ex minima coniectura, etiam post biennium: quod facere non possunt, cum elapso biennio instantia perempta sit in criminalibus, vt docet Alciat.

Mos iudicum Gallia in accusatis absoluendis. Sed hodie iudices in Francia vix aliquem accusatum plenè absoluunt: sed si accusati conuinci non possint, data fideiussione vel cautione de se repræsentādo totiens quotiens fuerint requisiti, elargiri tantum solent, vt illi delinquentes sēper ob hoc timeant, ne alia facinora perpetrent. *Criminalis quæstio in Gallia quādo terminetur.* & illa lex prima, C. vt intra certum tempus. non seruatur quoad procuratorem Regium, quoniam is semper audiri solet, etiam post decem & interdum post triginta annos in criminalibus. Ego tamen vidi eum reiectum fuisse, dum prosequeretur eū, qui dum scholasticus esset hominem interfecerat, per legem, in omnibus. ff. de diuer. & tempora. præscript.

Dicit etiam Thosta in cap. 2. primi Reg. q. 4. his verbis, Calūniari esse bona alicuius tollere iniustè, quæsito aliquo colore: sicut interdum principes faciunt, aliquas leges vel constitutiones duras condendo. in quas necesse est subditos incidere: & hoc faciunt, vt ab eis pœnas exigant: & est propriè calumnia. Et ideo se excusauit Samuel. & ibidem, Esaiæ 10. Væ qui condunt leges iniquas.

Pœna aliquot in calumniatores ex constit. Regiis. Et per istum textum declarantur ordinationes Regiæ quamplurimæ loquentes de calumnia, si quis calumniæ causa iudicem recusauerit pro quolibet facto, in curiis supremis viginti libris, si in curiis inferioribus decem mulctetur. tit. de recusat. artic. 9. in constitut. Regiis Galliæ, vt scripsi in d. tractatu de recusat. in 3. tomo commentar. in constitutiones Regias. Si illa recusatio ignominiam sapiat, adhuc puniri posset. Sed olim sic calumniatores puniri erat solitum: nempe si qui illatæ à se calumniæ crimine dolóque conuicti in manus venissent, per vrbem myrica circumuectari coronati, & cunctis sic circum passim ciuibus palam ostentati innotescere solebant peruulgato supplicij probro, sicque velut perniciosissimi flagitij crimine contaminati, mores nequissimorum hominum gererent, exagitari: fuisséque nonnullos hac culpa tum iudicatos,

catos, quibus manus sibimetipsis sponte afferre, vitámque rumpere, quam in tanta probri ignominia vsquam conspici iucundius visum sit.

Calumnia euidens & præsumpta. Calumnia euidens quid sit & præsumpta, de quibus ordinationes loquuntur, vide in artic. 10. tractat. de lite. obligat. in 1. tomo ordina. Regi. De manifesta calumnia in l. postquam, in fin. de petit. heredit.

Caluo & Caluor. Postremò legitur in quibusdam exemplaribus antiquis: *si caluitur, frustretur & moretur.* Caluitur autē à verbo calueo calues, quod est caluum facere: vel caluo caluis, idem significat, decipio, frustror: & huius passiuum vel deponēs est caluor, tractum à caluis militibus, qui omnibus solent esse frustratui. Vnde Plautus ait in Casina: *Nam vbi sola sum, sopor manus caluitur,* id est decipit, frustratur: & idem est sensus de quo supra. Vnde ex hoc verbo antiquo venit cauillor deponens i, litera adiecta, & cauillatio, teste Priscia. & Nestor. de qua dixi in lege, ea est natura. ℥. Sic quidam in text. legunt, Cauilletur: quod in idem reincidit: & inde calumniatores dicti sunt, quasi cauillatores: inde Festus in lege duodecim tabularum declarat, si caluitur, inquit, pedémve struit, manum endo iacito, quem Iurisconsultus explicat. Alij putant significare retrorsos ire, alij in aliam partem, alij fugere, alij augere, alij minuere, ac vix pedem pedi præferre, otiose vt remoratur: & sic ista tria verba caluitur, cauillatur, & calumniatur ad idem ferè recidunt.

Morari pro differre. Mora, dilatio. *Moretur,* id est differat, proroget, lege, in ambiguis: prima, Quotiens æquitatem desiderij naturalis ratio aut dubitatio iuris moratur, iustis decretis res temperanda est. ff. de regul. iur. inde mora pro dilatione & cunctatione capitur, lege, mora. ff. de vsur. lege, non solum. ibi, vel si res mora perituræ deterioresve futuræ erant. ff. de petit. heredit. Vnde in mora modici temporis non est magnum præiudicium, lege, si debitori. ff. de iudiciis. *Mora quando contrahitur. In re mora quando fieri dicatur.* Mora contrahitur si interpellatus loco & tempore non soluerit, lege, si ex legati. ff. de verbor. obligat. Sed mora rei fideiussori non nocet, l. mora. ibidem.

In re mora fieri dicitur quando re ipsa & sine interpellatione fit, l. si tamen. ff. de minoribus, iuncta lege, in minorum. C. in quibus causis in integrum restitutio non est necessaria, & inferius dicetur abundantius. *Mora non fit vbi nulla petitio est.* Nulla mora intelligitur ibi fieri, vbi nulla est petitio, lege, nulla. ff. de regul. iur. Non enim in mora est is à quo pecunia propter exceptionem peti non potest, l. lecta, in fin. ff. si cert. petat. mora sua vnicuique nocet, l. in condemnatione. §. vnicuique. de regul. iur. ff. qui sine dolo malo ad iudicium prouocat non videtur moram facere, l. qui sine dolo. ff. de regul. iuris.

Ante moram quando dicatur. Ante moram dicitur, si non tenebatur adhuc soluere, tradere vel actum facere, l. si fideiussor promissum animal ante moram occiderit, de dolo actionem reddi aduersus eum oportere Neratius. Priscus & Iulia. responderunt. ff. de dolo, l. legis Aquiliæ, cum l. seq. ff. ad leg. Aquil.

In mora non est qui nō differt, nec per eum stat. Non fuit in mora qui non distulit, nec per eum stetit, lege, si eum dies. ff. de arbitr. ibi, non esse cogendum arbitrum recipere, si ipse in mora non fuit, quominus partibus suis fungeretur: lege, cum stipulatus sum. ff. de verb. obligat. alibi, sine mora, in lege, scire debemus, in fin. ff. de verb. obligat. lege, marito, versic. præcipitur. ff. de adult. & alibi sæpius.

Moram facere. Moram facere est morari, differre: lege, electio. §. si is quem. ff. de noxal. actionib. ibi, diuersum dicemus si moram feceris in iudicio accipiendo. l. penult. de vi & vi arma. dixi in lege, verbum faciendi. ℥. eod. & semper fur moram facere videtur, lege, in re furtiua. & lege finali. ff. de condictione furtiua, l. 1. de pollicitationibus. ff. *Fur semper moram facit.*

Moram quis patiatur. Moram passus dicitur is cui non est soluta res, vel non tradita in tempore, lege, item si verberatum. §. fin. ibi, si accepisset moram passo præstari debere. ff. de rei vindic. l. qui commeatus. §. 1. de re milit. De mora necessariā & voluntaria in l. aliquando. iuncta l. 2. de offic. procons.

Mora iudicij. Mora iudicij contingit, id est dilatio in iudicio, seu prorogatio accidit, l. ait prætor. in fin. ibi, finge enim dum aduocationes postulat diem exisse, vel dum alia mora iudicij contigit. ff. ex quib. caus. mai.

Per moram, propter morā. Propter moram rei æstimatio etiā post mortem præstatur, l. eum qui. §. 1. ff. de iureiur. Per moram, propter moram, l. 1. ff. si tutor appellat. ibi, si qui ad munera publica nominari appellauerint, nec causas probauerint, sciat ad periculum suum pertinere si quid damni per moram appellationis Reipub. acciderit.

Post moram. Post moram, l. 3. ff. de tritic. notum est, & in l. centum Capuæ. de eo quod certo loco, & exponitur ibi, postquam stetetit per debitorem quominus daret, vel faceret, seu traderet, l. quod te, si cert. petat. & an hæc mora contracta purgari possit, tradunt interpretes per illum textum textum in lege, & si post res. si qui caus. & lege, si insulam. de verb. oblig. & in cap. potuit. de loca.

Inter moras. Inter moras, pro interim, pendente tempore. lege, si bonæ fidei. ff. de peti. hered. ibi, ne inter moras actiones intercidant, l. fructus. prima, de rei vindica. l. tutor. §. pupillo. de adminiſt. tuto.

Mora temporis quæ datur iudicatis. Mora temporis quæ datur iudicatis, id est dilatio quæ datur cōdemnatis, l. quod debetur. ff. de pecul. De qua scripsi in interpreta. l. si debitor. ff. de iudic. cui legi dedi nouum intellectum.

Moram per pupillum non fieri. Mora per pupillum fieri non videtur, si ex stipulatione Stychum debuerit, vt eo mortuo teneatur: nisi tutore auctore, vel solus tutor interpelletur, lege, si ex stipulatu. ff. de verb. oblig.

Moram solutionis accipere non debet res frumentaria, id est defferri non debet solutio rei frumentariæ. Pecunia enim necessaria omnibus rebus publicis est, l. 2. §. frumentariæ. ff. de administra. rer. & quia longa est moræ materia, ob id eam reiicio ad Bar. & Salic. in l. semel mora. ff. solu. matri.

Mora duplex. Mora regularis quæ. Mora irregularis quæ. Aduertite quod iurium interpretes diuidunt moram in regularem & irregularem. regularem vocant quæ ex hominis interpellatione vel diei euenit, l. si penum. ff. quando dies lega. cedat. & d. l. mora. de vsur. cum aliis legibus. ℥. alegatis. irregularis, quæ re ipsa sine interpellatione contrahitur, l. in minorum. C. in quib. caus. in integr. restit. non est necessā. Ego verò cum non inueniam tex. sic dicentes, dicerem moram fieri aut per interpellationem veram, seu præsumptam, aut re ipsa. Et illa vera dicitur, quæ ex interpellatione hominis vel temporis lapsu contrahitur: & de ea loquuntur iura superius allegata, & frequentius iura intelliguntur de ista mora. *Mora vera quæ.*

Mora ficta seu præsumpta. Altera reipsa fit, quæ ficta vocari potest, seu præsumpta, quam ius præsumit ex re ipsa. & ex solo tempore tardæ solutionis, d. l. in minorum. ibi, recepto iure creditum est, facit lex, Titia. 2. §. vsuras. ibi, tamen non pro mora hoc habendum est. ff. de leg. 2. lex tertia. §. 1. de adimen. legat. ibi, vtpote re ipsa mora subsecuta. Et sic dici potest, quædam est mora ex re ipsa, altera ex interpellatione seu diei lapsu procedens. Alia hic lubens de mora scriberem: sed cum multi plenos super hac re ediderint tractatus, ad eos nunc vos reiiciam, primò ad Ioan. Bauer. in suo tracta. de mora: sed & nouissimè ad conterraneum nostrum dominum Ioannem Saporta, doctorem Tholosæ egregium, & professorem ibi publicum.

Morari pro habitare. Morari pro manere, habitare, l. non solum, iuncta lege, denique. ff. de vsu & habita. vbi in vna lege est habitare, in alia morari, l. Celsus, in fin. ibi, permiseris autem & vbi velit morari. ff. ad exhib. l. relegatorum. §. item in partem. ff. de interdict. & releg. & § solet morari in possessione, id est manere. ibid. l. penult. ff. de vi priua. ibi, interim illi in possessione morari debent, l. Titius. de seruis exportan. l. Caio. §. 1. de aliment. & cibar. leg. l. pupillus. §. incola. infra eodem.

Morari in damno. Morari in lucro. Morari in damno, permanere in damno, damnificari, l. heres, versic, quæ si fuerit commissa. ibi, iudicio famil. ercisc. cessante, ne in damno moretur. ff. famil. ercisc. in lucro morari, l. ait prætor. §. penult. ff. quæ in fraud. credit.

Morator,

Morator. Morosus. Morator, qui differt, moram facit: quamuis nostri interpretes vocēt morosum, qui alio tendit. Accipitur enim morosus pro difficili. Et ille est morosus qui multorum morum inter se contrariorum est, vt ait Porphyrius. Vnde senectus morosa: Et morosi, anxij & difficiles senes: vt de senectute Cicero docet.

Moratoria cautio. Moratoria cautio, est quæ datur ad differendum solutionem, vel actum, l. cum possessor. in fin. ff. de censi. ibi, pro pecunia tributi quod sua die non est redditum quominus prædium iure distrahatur, cautio non admittitur moratoria.

Moratoria præscriptio. Moratoria præscriptio pro dilatione exponit glos. in l. 2. C. de preci. Imperat. offerend. & de hac dilatione moratoria quam vocamus Gallicè *respit* abunde scripsi tractat. de literis dilatoriis, annalibus, vel quinquennalibus in 2. tomo comment. in constit. Regias, & moratoriam cunctationem, pro longa exponit glos. in l. Tutor qui repertorium. §. si tutor. ff. de administ. tutor.

Moratoria cūctatio. Morosè. Morosè aduerbium in l. solent. §. non vero in totum xeniis abstinere debebit proconsul, sed modum adiicere, vt neque morosè (pro difficulter) in totum abstineat, neque auarè modum xeniorum excedat. ff. de offic. proconsul.

Morari solutionem. Moratus est solutionem, id est distulit, l. si seruum. §. sin autem. ff. de verbo. obliga. vbi gloss. l. 1. ff. de publ. oper.

Frustrari, pro decipere. *Frustretur*, id est circumueniat, decipiat, protrahendo, prolongando, seu alias. Vnde nō videtur boni viri arbitratu litem defendere is qui actorem frustrando, efficiat ne ad exitum cōtrouersia deducatur: Africa. in l. fin. ff. de procurat. & non videtur frustrandæ dilationis causa latitare qui præsens iudicium suscipere non compellitur: Vlpia. in l. non videtur. ff. de iud. licet ibi possit exponi frustrandæ, pro tollendæ: quia frustrando dilationem tollit. Frustrari pro remorari, differre, inutiliter agere, l. sed & ad eos pertinet qui conueniri frustrantur, & qualibet tergiuersatione & solertia efficiunt ne cum ipsis agi possit. ff. ex quibus cau. maio. & inferius apparebit: & sic frustrari est astu agere & solertia, ac tergiuersatione, ne actus fiat, vt sequitur.

Frustrari, pro remorari.

Frustrator, id est deceptor. Frustrator, deceptor, qui differendo & astu alium circumuenit, l. liberto. §. litem in iudicium deductam & à reo desertam, frustratoris amicus vltro egit. ff. de neg. gest. & ibi, quia frustrator condemnatus est, id est debitor, in l. penult. ff. de vi & vi arma.

Frustratio, pro deceptione. Frustratio pro deceptione, fallacia, vel dilatione, l. sed postquam, in fin. ff. commun. diuid. ibi, ex causa audiendum putaui, si sine dolo malo & frustratione id faciat, l. hominem, in fin. ibi, etenim neutri eorum frustratio suā prodesse debet. ff. mandat. l. is cui. §. cessatum, vt in posses. legat. ibi, nam frustratio non debet huiusmodi personis nocere quæ sunt indefensæ. Et diui Verus & Antoninus rescripserunt Bononio Maximo, vsuras præstaturum eum qui frustrationis causa beneficium legis Falcidiæ implorauit. Et non oportere frustrationem impunitam esse, ait Papinia. in l. 3. ff. de vsur.

Frustra facere. Frustra intendere. Frustra perdere. Frustra experiri. Frustra metuere. Frustra recusare. Frustra facio, in vanum, incassum, perdo oleum & operam, l. & si fortè. ibi, si ædificauero, frustra intendes ius mihi non esse ita ædificatum habere inuito te. ff. si seruit. vind. l. si sub hac. in fi. ibi, ne frustra seruum perdat. de inofficioso testamento. l. qui petitorio iudicio vtitur, ne frustra experiatur, requirere debet an is cum quo instituat actionem possessor sit, vel dolo desiit possidere. ff. de rei vindic. l. nec timorem. ibi, proinde si quis meticulosus rem vllam frustra metuerit, per hoc edictum non restituitur: quoniam neque vi, neque metu factum est. ff. quod metus caus. l. procurator. in fine, ibi, qui pro domino vinculum obligationis suscepit, onus eius frustra recusat. de procura. l. si optione. ad exhibendum. & l. 1. de in rem verso.

Frustra erit datio. Frustra erit datio, id est inutilis, l. 2. §. si quis his personis quæ agere non potuerunt fideiussores sistendi causa dederit: frustra erit datio. ff. qui satisdar. cogan.

Frustra conueniri. Frustra conuenitur iudicio mandati, sine causa, & incassum, l. fideiussor. ff. de neg. gest. nec frustra adiicitur conditione delata, l. 3. ff. de iureiur. frustra procurator interuenit ad crimen publici iudicij persequendum, id est inutiliter & sine effectu, l. penul. §. 1. ff. de publicis iudiciis. & frustra lis est cum eo instituta, l. cum indebitum. in fin. de condictione indebiti.

Frustra fit substitutio. Frustra substitutionem verbis ciuilibus post decimum quartum annum ætatis fieri conuenit: & ideo non trahitur ad fideicommissum, lege, verbis ciuilibus. ff. de vulg. vbi Iaso. ait hoc verbum significare actum nullum ipso iure ex propria significatione: sed secundum materiam subiectam opem exceptionis. ego autem arbitror hoc verbum denotare actum fieri inutiliter & sine effectu à iure. si tamen pars nil opponeret, iudex pro actu iudicare posset, per legem quartam, §. hoc autem iudicium. ff. de damno infect. sic dixi de clausula decreti, Decernentes iratum, &c. in §. si quis vero. in glossa, ipso iure. de collation. in ccorda.

Frustra intercedit mulier. Frustra mittere. Frustra prouocare. Frustra intercedit mulier; ideo is qui cum muliere intercedit subducta muliere, in solidum tenebitur. l. si Titius. ff. de fideiusso. Frustra in possessionem prætor mitteret, nisi missos tueretur, lege prima, §. primo. ff. ne vis fiat ei. Frustra emit debitor à creditore pignus quod dedit, cum rei suæ nulla emptio sit, lege, debitor. ff. de pign. actio. Frustra prouocatum est ab ea sententia quæ non tenebat, lege ex consensu. ff. de appel. l. 1. in princip. quando appellatur. & §. si quis miror. ibi, frustra timetur nouatio in duobus reis promittendi, l. 3. ff. de duobus reis. Frustratum tempus, in vanum consumptum, lege sed & si. §. actio. quib. ex caus. maio. ff. ibi, proinde si dum vult apud sequentem prætorem agere, tempus frustratum est, ei non subuenitur. Alij habent, tempus frustratus est, id est inutiliter consumpsit. & in idem recidit. alia hic vobis frustra non adiiciam, hæc boni æquique consulite: ne plura.

Frustratum tempus.

Vexare quid, & quomodo sumatur pro materia, in qua profertur. *Vexarent.* Graue verbum & durum est, maxime his qui vexationem patiuntur: tractumque ab eo videtur quod est vehere, in quo inest iam vis alieni arbitrij: non enim sui potens est qui vehitur. Vexare autem proculdubio vehementiore motu est. Nam qui fertur & raptatur, ac huc atque illuc distrahitur, is vexari propriè dicitur, vt testatur Aul. Gellius lib. 2. cap. 6. & quia variis modis quis vexari potest, ideo dicit hic text. alios vexarent litibus: quia inter maximas vexationes ista connumeratur, quando agitur de capite hominis, vel de omnibus fortunis. Ob id in cap. 1. de restit. spolia. in 6. dicitur, non teneri sic spoliatum respondere etiam tertio, nisi prius restitutus sit: quia interim vix suæ erit compos mentis. Ego autem ex litibus vidi multos mentibus alienatos. Quamobrem maxima est litium vexatio, vt scripsi in proœmio concordatorum, in verbo sumptibus. Et interdum vexare simpliciter ponitur: & tunc si in materia proferatur iudiciali, intelligitur vexari litibus, vt in lege, aut alium qui vexaturus sit aduersarium. ff. de aliena. iudicij: & is qui alium litibus vexat, in expensis condemnari debet, l. properandum. §. sin autem alterutra. C. de iudiciis: scripsi in tractatu de expensis, in tertio tomo commentariorum in constitutiones Regi. vbi etiam dixi interdum ad mulctam puniēdos: in alia autem materia secūdum materiam in qua profertur, lege, si quis. §. exigitur. ibi, vexandi argentarij causa. ff. de edend. Vexare sumptibus, ff. de inofficioso testamento. lege prima, ibi, cognati enim proprij qui sunt vltra fratrem melius facerent, si se sumptibus inanibus non vexarent, cum obtinere spem non haberent. l. minoribus. ff. de minor. l. si pro aliquo, ad Velleian. l. 3. §. 1. de vacat. muner. ff. & Iuuenalis ait satyr. 2.

Dat veniam coruis, vexat censura columbas. Quis singulis iudiciis vexari non debet, l. etiam. §. 1. ff. de petit. heredit. Item prohibitum est ne quis contra vnum plures proponat actiones in diuersis iudiciis. cap. ex tenore. de rescript. cap. dispendia. illo tit. in 6. Testes etiam restricti sunt, ne effrenata potestate ad vexandos homines superflua multitudo testium protrahatur, l. 1. in fin. ff. de test. Ne corpora aut ossa mortuorum detinerentur, aut vexarentur, néve prohiberentur quominus via publica trāsferrentur, aut quominus sepelirentur, præsidis prouinciæ officium

est, l.

est, l. ne corpora. ff. de relig. l. 3. §. nō perpetuas. de sep. viol.

Vexare annonam, pro attentare. *Dardanarij, propolæ, seu reuenditores.* Vexare annonam, est attentare, vt maxime dardanarij solent. l. annonam. ff. de extraord. crimin. ibi, dardanarij dicuntur qui Dardanum hominem sceleratum imitantur: vt sunt propolæ, quos reuenditores dicimus, qui omnia præemunt, vt postea carius vendant, saltem attentant quo pretio habere possint: ob id prohibentur in d. l. annonam: ideo si statuto ciuitatis prohibeantur propolæ ante decimam, vel duodecimā horam emere, vt in l. 2. ff. de nundi. vbi glos. attentare etiam prohibentur, vt in d. l. annonam, alioqui puniri debent. Vexare verò annonam dicuntur, vel quando eam carius vendere procurant, vel miscendo alia grana, aut procurando quod veniat ad vnum, ne alij habeant. Et sic vexare annonam pro vastare quidam accipere volunt.

Vexari senio, & imbecillitate corporis. Vexari senio & imbecillitate corporis, l. 2. circa fin. ff. de vaca. muner. ibi, quem ita senio & corporis imbecillitate vexari præses animaduerterit vt muneri perferendæ pecuniæ non sufficiat, dimittat, & alium constituat.

Vexatio corporis. Vexatio corporis, in l. semper. ff. de iure immunit. dicitur in munere personali. ibi, maxime si non tam corporis habeat vexationem, quam pecuniæ erogationem indicti muneris administratio.

Vexari podagra. Vexarentur podagra, l. qui tertiana febre, aut quartana, aut podagra vexarentur. ff. de ædil. edict. Et si nolitis vexari podagra, aut morbo affici Neapolitano, à ciborum multitudine, & à mulierum abusu abstinete, vt nos docet Hieronymus in cap. legimus. de consecr. dist. 5. quia hodie multi prælati tumidum ventrem ex repletione habentes podagra maxime laborant minima deuotione suffulti.

§. Post Kalendas Ianuarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur.

Die quarta Ianuarij Roma ludos habebat, cóque die fiebat votorum nuncupatio, & pro salute Principis solemne præstabat iuramentum, Neronem Drusúmque diis commendantes, vt in lib. fast. Ouidius asserit, plenè Alex. in lib. Genial. 3. cap. 22.

Votum, quid. Et Alciat. lib. 5. parergon, cap. 9. dicit votum Deo fieri vel Principi, pollicitationem Reipubl. vel priuatò. Scripsi in l. sponsio. s. cod. Votum etiam pro voluntate seu desiderio alibi frequenter accipitur: vnde ex nostro text. infert Ioannes de Plat. in l. vnica. C. de oblatione votorum libr. 12, quolibet anno in quarto die Ianuarij subditos debere ieiunare pro Principis salute. *De votis, & quomodo olim conciperentur.* Quod text. non probat, licet in hoc loco eius dictum confirmet glos. sed iste text. vult, quod omnia vota pro Principis salute emissa impleantur, & suscipiebantur à pontificibus die quarto Ianuarij, vel secundum quosdam emittebantur, & concipiebantur. Et potest iste text. de vtroque intelligi: nam hic dies solemnis erat, à negotiis priuatis alienus & à forensibus controuersiis, l. omnes. 2. C. de feriis: ita solebant olim subditi suos dominos vehementiori amore prosequi & honore: ob id quam plutima vota pro Principe nuncupabant, quæ adimplebant hoc die, si Princeps superstes esset, & conditio impleta esset: & præsidi vt votum solueret, licebat fines prouinciæ excedere: ita tamen vt abnoctare ei non liceret, l. illud. ff. de offi. præsid. & hæc vota sponte offerebantur, vt in tit. & l. vna. C. de oblat. voto. lib. 12. patet. & ibi accipitur votum pro dono sponte Principi dato, vel promisso. *Oblatio, muneris species.* Oblatio etiā est species muneris. Nā primò habemus canonem, quod domanium dicitur, vt portoria, & vectigalia, & huiusmodi. Oblationem quoque auxilia nunc dicimus, vt octaua vini heminatim diuidenti, & vicesima eius quod cuppatim culeatímque venit. *Indictio, quid.* Indictio est quam taleam vocamus, antiqui collationem, teste Budæo in annota. in Pandect. tit. de offic. præfect. prætor. & plures tituli sunt: de primo est titu. de cano. largi. titu. lib. 10. & tit. de cano. frumenta. lib. 11. & multæ leges. C. de hoc canone loquuntur. Oblatio verò licet olim sponte fieri soleret, tamen hodie omnes ad oblationē functionum publicarum oportet vrgeri, l. omnes. C. de anno & trib. lib. 10. De indictione est rub. de indict. l. 10. & l. indictiones non personis sed rebus indici solent. de anno. & trib. eo. lib.

In principes tyrannidem exercentes in subditos. Sed postea quam multi domini tyrannidem pro pallio induti fuerunt, subditi ab ipsis etiam defecerunt: quod tamen non debent facere, cum dicatur primæ Petri 2. c. subditi estote in omni timore dominis non tantum bonis & modestis, sed etiam discolis. sed hodie quia status dominorum & subditorum deterioratus est, vnus pro altero vota emittere vix solet, sed habentur orationes pro Principis salute frequentes: & frequentiores essent si bene subditi tractarentur: quod dij faxint.

Votum ex Cic. definitione. In lege 12. tab. lex ista lata erat: Sancte vota redduntor: pœna violati iuris esto. vnde Cic. in libr. de legib. votum sponsionem qua Deo obligamur definit. Et qui non sancte vota adimplet pœna ei infligitur violati iuris, & Romani tum precibus, tum votis deos placabant. Vergil.

Sed votis precibúsque iubent exposcere pacem.
Cecidere animi, nec iam amplius armis, &c.

Iuuenalis tamen aliter scribit vota fuisse:

Prima ferè vota, & cunctis notissima templis,
Diuitiæ vt crescant, vt opes, vt maxima toto
Nostra sit arca foro, &c.

Preces quæ fundendæ pro principibus. Sic iubet Paul. ad Timoth. 2. cap. obsecrationes fieri pro salute & incolumitate Regum & Principum: atque ita Tertul. in apologet. scribit: Nos, inquit, pro salute Imperatorum Deum vocamus æternum, Deum verum, & Deum viuum: & deinde precātes sumus omnes semper pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum exposcentes. Ecce quas debemus effundere preces pro Principibus, & pro his qui in sublimitate sunt: & votum quinque rebus perfici docet Cæl. lib. antiq. lect. 4. cap. 25. & cap. 14. vbi tres dicit haberi Principes super mundum, videlicet Oromasim, Mitrin, Arimarim, id est deum, mentem, & animam. *Principes tres super mundū.* A solo Deo primam ipsam in mundo fieri vnitatem partium & totius; à mente, virtute Dei, ordinem vnitarum partium: ab anima, superiorum virtute, motum fieri operis ordinati, &c.

Item in hac re nobis est testis Aristoteles lib. politic. 1. esse inter homines ἄρχον μὲν τῇ φύσει, καὶ ἀρχόμενον διὰ τὴν σωτηρίαν, hoc est, imperans quidem natura, & parens propter cōseruationem. *Inter homines quis imperet, quis item pareat.* Nam qui mente rem prospicere potest, natura imperare videtur ac dominari; qui verò corpore ita affectus est vt ista exequi non possit, nihil ipse admodum despiciens: ἀρχόμενος, καὶ φύσει δοῦλος, quod est, paret natura atque seruit: vt refert idem Cæl. lib. 10. cap. 8. Hæc votorum materia vberius tractatur à Theologis & canonistis, maximè in toto titu. de voto & voti redempt. ad quos vos reiicio.

In votis quid debeamus expetere, ex Socrate. Sed quid in his votis expetere debeamus, non possum omittere, quod Valer. lib. 7. cap. 2. sapienter dictum scribit de Socrat. his verbis: Socrates humanæ sapientiæ quasi quoddam terrestre oraculum nil vltra petendum à diis immortalibus arbitrabatur, quam vt bona tribuerent: quia ij demum scirent quod vnicuique esset vtile: nos autem plerunque id votis expetere quod non impetrasse melius foret: & videte reliqua ibidem lectu valde digna: phrases huius verbi suscipere docui in l. in conuentionibus. s. cod.

§. Telum vulgò quidem id appellatur quod ab arcu mittitur, sed nūc omne significatur quod mittitur manu. Ita sequitur vt & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur: dictúmque ab eo, quòd in longinquum mittitur, Græca voce figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, & hanc significationem inuenire possumus & in Græco nominenam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant: cóque nomine vulgo quidē id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur, quod mittitur manu, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. Admonet

monet nos Xenophon. nam ita scribit καὶ τὰ βέλη ὁμόσε ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι: & id quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur.

Teli nomine quid contineatur. Qui ambulãt cum telo hominis occidendi causa an puniendi.

Telum vulgo quidem id appellatur. In iure frequens est teli mentio, ob id iste textus declarat quid eius nomine veniat, dicens: Telum vocatur non solum quod ab arcu, sed omne quod manu mittitur: & ideo lapis, lignũ & ferrum hoc nomine continentur: similis text. in §. lex Cornelia. de public. iudic. in Instit. vnde is qui ambulauit cum telo hominis occidendi causa, punitur ac si occiderit, l. 1. ff. ad leg. Cornel. de sicar. & l. is qui. C. eod. & §. item lex Cornelia. de public. iudic. tamen qui telum salutis suæ causa gerunt non videntur hominis necandi causa portare, l. hi qui. §. vlt. ff. ad leg. Iul. de vi publ. & Iulius Paulus in lib. 5. recepta. sententia. rubr. de his quæ per turbam fiunt, sic dicit: Telorum autem appellatione omnia ex quibus saluti hominis noceri possit accipiuntur. Et telorum nomina docet Aul. Gel. lib. 10. cap. 25. & Alcia. lib. 6. parergon, c. 21.

Sed hoc non seruatur de generali consuetudine regni Franciæ, imò nec de generali consuetudine mundi punitur is qui cum telo ambulauit occidendi gratia, si nil attentauerit, vt testatur Aufre. in stylo Parlamenti in 1. par. rubr. de alta, media & bassa iurisdictione, §. 1. vt plene scripsi in præfa. ad consti. Regi. in 1. tomo commenta.

Τέλος quid. Τελεταί. Τελεῖν. Πολυτελεῖς. Εὐτελεῖς. Τέλος.

Τέλος interdum pro sacrificio positum inuenimus τελετὰς verò tum mystica, tum maiora dici festa constat: quod non citra grandiorem impensam fierent ἀπὸ τοῦ τελεῖν, quod impendere est. Vnde qui multa profundunt, dicti sunt πολυτελεῖς: qui pauca, εὐτελεῖς, teste Cælio in lib. antiq. lect. 7. cap. 2. in fin. τέλος alia significatione finem denotat, & quandoque vectigal, nuptias & multa alia apud Græcos, vt plenè explicat Budæ. in comment. linguę Græcæ: inde τελέω, perficio, perago, perueniо, finio, initio, sacra facio, sumptus facio, vectigal soluo, & reliqua. τέλειος verò dicitur perfectus, adultus, qui iustæ est magnitudinis & integræ ætatis, absolutus. τέλειοι etiam dicebantur vxores ducentes, quod is dies τέλειος, id est vltimus dies vitæ sit, saltem quoad libertatem.

Τέλειος.

Arcus pro ballista.

Quod ab arcu mittitur, vt sagittæ, siue ab arcu mittantur, siue à ballista: nam appellatione arcus ballista etiam continetur. cap. vnic. vbi doctor. de sagitta. sed quia veteres magis vtebantur arcubus, quam ballistis, ideo nominauit Iurisconsul. arcum, & in §. penult. in authent. de armis, col. 6.

Ballista.

Sic hodie potissimum vbi esset eadem ratio, ballistæ appellatione venirent arcus, & econtrario, cum etiam ballista deducatur ἀπὸ τοῦ βάλλειν, verbo Græco, quod est iacio, mitto, sagitto, iaculor, quod iaciat. Et sic effectu inspecto idem erit, vt §. 1. in authent. de armis, collat. 6. & hæc tela præuisa minus lædere solent, l. fin. C. de indict. lib. 10. & l. eos. vbi Rebuff. C. de aquæductu, lib. 11. sed aliter capitur arcus nomen in l. supra iter alienum arcus aquæ ducendæ causa non iure fiet. ff. de aqua plu. arcen. declarat Cæpol. in tract. de seruitu. vrban. prædior. rubr. de ponte. cap. 70. & Socin. consil. 141. in 1. vol. vt intelligatur pro ponte qui solet fieri supra viam publicam de vna domo ad alteram. De quo etiam loquitur Iurisconsul. in l. 2. §. tractatum. ff. ne quid in loco publ. vbi est prohibitum habere istos pontes, & arcus super viam publicam, nisi à Principe, senatu, aut ciuitatis administratore concessum fuerit ex causa, vt §. merito, & seq. in d. l. 2. & l. fin. ff. de flumi. Cepol. in d. tract. cap. 60. rubr. de pontuello.

Arcus pro ponte.

Teli nomine & lapis emissus cõtinetur.

Sed nunc omne significatur quod manu mittitur. Itaque sequitur vt lapis, lignum, &c. Et sic omne quod manu mittitur telum vocatur. Exemplum tradit in lapide qui teli appellatione continetur, intellige post emissionem, ante verò non, vt dixi in l. armorum. §. eod. siue hi manu mittantur, siue ballista, vel funda, seu arcu. vnde Iurisconsul. in l. penult. ff. de vi pub. sic ait, teli appellatione omnia ex quibus singuli homines nocere possunt accipiuntur: & maiestatis crimine tenentur, qui dolo malo quo armati homines cum telo lapidibúsve in vrbe sint conueniunt. ff. ad leg. Iul. maiest. l. 1. & in l. cuiusque eos teneri similiter cuius opera hostes telis, equis, pecunia, aliáve re aliqua adiuti erunt, ibid. & l. aut damnum. §. 1. ff. de pœnis. Aut vita adimitur, vtputa si damnatur aliquis vt gladio in eum animaduertatur: sed animaduerti gladio oportet, non securi, vel telo, vel fustibus, vel laqueo, vel aliquo alio modo.

Teli nomine multa armorum genera contineri.

Intelligite siue telum sit ferratum, vt sagittæ, dardi, lancea, geuelinæ, genetariæ, & similia: siue non, quia hic non distinguit, teste Barber. in viator. iur. rubr. de homic. etiam fustis teli appellatione significatur, l. si pignore. §. teli. ff. de furt. vbi sic dicitur: teli autem appellatione & fustis & ferrum & lapis & denique omne quod nocendi causa habetur, significatur: vnde post delictum ligno commissum, telo dicemus homicidium factum, & illum qui hominem ligno interfecerit puniendum.

Animus occidendi præsumitur ex instrumenti genere.

Ex genere tamen instrumenti præsumitur animus occidendi adesse, vel abesse: nempe si ballista aliquis occidat, præsumitur quod voluerit occidere, & sic dolus inest: secus si modico ligno quis alium percusserit, & is moriatur, tunc non punietur, l. Cornelia de sicar. quæ dolum requirit, l. in l. Cornelia. ff. de sicar. & dicit text. in l. 1. circa fin. ibid. quod si quis claua percusserit, aut cucuma in rixa, quãuis ferro percusserit, tamen non occidendi animo, leniendam eius pœnam, qui in rixa casu magis quam voluntate homicidium admisit. Budæus in anno. legit ibi claui. Nam claua ferrum non habet, nisi in loris clauorum capita habeat. Ego verò puto legendum claua. Est verò claua fustis caput ad claui similitudinẽ habens, qua Hercules vtebatur, vulgò *vne massue*. Non requirit ferrum, alioqui ex ferro deprehenderetur animus occidendi. vnde Iurisco. vult ostendere, quod si quis occiderit hominem claua, non debet puniri pœna legis Corneliæ, quia ab eo animus occidendi ex instrumento præsumitur: & sic dolus abesset: vnde leniendam pœnam dicit. aut si quis percusserit cucuma in rixa, quamuis ferro percusserit: nam in cucuma ferrum est. Budæus autem non declarat, & Nebricensis dicit sibi non liquere quid sit cucuma: sed Cotta in secunda parte memoralium, in verbo cucuma. dicit esse vasis coquinatorij genus, ad calefaciendam aquam, quod ex ære & terra factitatum est: quod probat ex diuo Ambrosio: Dij, inquit, tui aut ænei sunt, ex quibus cucumæ melius fiunt ad vsus hominũ. Et ex Petro: Frangitur ergo cernix cucumæ, ignem que valescentem restinguunt. vulgo appellamus *coquemart*.

Ad l. 1. ff. de sicar.

Claua.

Cucuma quid.

Ex prædictis patet verus sensus ad illum text. quod si quis claua percusserit hominem, nõ præsumetur dolo fecisse, & sic animo occidendi non præsumitur percussisse: ideo lenienda pœna est, etiam si percusserit cucuma in rixa, quamuis ferro: nempe cucuma ex ferro facta est, vel ex ære, tamen non præsumitur animus occidendi, quamuis ferro percusserit. Nam casu magis quam voluntate homicidium admisit. Et primò dicit ex genere instrumenti in quo non est ferrum deprehendi animum non occidendi: item ex instrumento etiam ex ferro, tamen quia non erat destinatum & factum ad nocendum, etiam animus cognoscitur non occidendi. & sic ille text. intelligi debet, quicquid dicant alij. vide l. si quando. §. 1. ff. si serui. vindi. de cucum.

Telum, vnde.

Et ferrum hoc nomine contineatur. Teli nomine venit ferrum. dictum est autem telum quod in longinquum mittatur, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, quod est longè. Et sic habemus in tex. vel vt Budæus refert, à Græca voce figuratum, τῆλε, quod est de longinquo, & in idem reincidit.

Τόξευμα & τόξον. Teli nomine ferrum contineri.

Apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα: inde τοξεύω sagitto, & τόξα arcus, seu τόξον: & Græci ferè pluraliter dicunt τόξα, & τόξευμα, siue sagittam siue sagittationem, ἀπὸ τοῦ τόξου, quod à barbaris sagittæ inficerentur, vel à taxo arbore venenata.

Et sic apparet ex isto tex. teli nomine venire ferrum, vt Iurisconf.

Iurisconf.ait,casu delinquere eum,qui venando telo in feram misso hominem interficit.l.respiciendum. in fin.ff.de pœnis. Et colubrinatum vel bombardarum missilia , vel plumbatæ , claui missiles, vel alia id genus missilia ex ferro, teli nomine continentur. Quod facit ad intellectum multarum legum de telo loquentium,l.3. ff.de vi publ.

Limitatur, quando telum exprimeretur inter alias species armorum:vtpote si numeraretur gladius,fustis , securis,& telum : tunc enim acciperetur pro sagitta, vel alio missili,secundum subiectam materiam , l.aut damnum. §. 1.ff.de pœn. Alia scripsi in bulla cœnæ domini,artic. 5. in glo.ferrum.& sequ.

Ferri appellatione quid veniat.

Secundò ferri appellatione venit omne id quod iuuare potest carceratum ad liberandum se à vinculis,siue consistat in ferro,siue in alia metalli specie , vt lima , & similibus,vnde carceri præpositus si ferrum venenumve in carcerem inferri passus est,officio iudicis puniendus est,l.carceri.ff.de custo.reor.vnde ferramenta sunt instrumenta ex ferro. & qui ferramenta causa furti commodauerit , furti teneri ait Iulian.in l.si pignore.§.fi.ff.de furt.

Archidami dictum.

Vltimò non omittam quid Archidamus Agesilai filius cum genus teli vidisset tunc primum ex Sicilia allatũ , exclamando dixerit : O Hercules , interiit virtus. quid enim potuisset si bombardas aspexisset?

Inuenire quot modis accipiatur.
Inuenire pro inducere.

Notandum est quod verbum inuenire variis modis accipitur.Aliquando inuenire capitur pro inducere,vt inuenire viam,in §.penult.in proœm. Instit.ibi, Incipite igitur legum eis doctrinam dei gubernatione tradere,& viã aperire quam nos inuenimus. postea in tex.habetur:Quia vestris temporibus talis legũ inuenta est permutatio,qualem apud Homerũ , &c.§.fi.de dona.in Instit.itẽ inuenit vsum literæ r. Appius Claudius,in l. 2. §. iuris ciuilis.de origin. iur. id est per vsum induxit,vt r. litera,pro s. pronuntiaretur,vt pro Fusiis Furij , sicut nunc faciunt multi Parisienses,Bituriges & Turouenses.

Verbi inuenire phrases aliquot.

Inuenisse anniculum in domo sua maritum dicit Iurisconf.in l.filium.ff.de his qui sunt sui vel alien.iur. pro cõperisse.l.illud.§.penul.ff.de tribu.acti.l.vbi.de verbo.oblig. ibi,bono melius inuenitur. Inuentus sit exheredatus prolato testamento is qui responderat se heredem esse , l. de ætate.§.ex causa.de interroga.actio.inuenisse instrumenta noua si quis dicat , l. admonendi. ff. de iureiur. inuenitur minus in peculio rei iudicandæ tempore,quam debet,pro ostendatur , l. quotiens , de pecul. iugera viginti inuenta sunt, id est patefacta,ostensa,l.qui fundum.§. qui ægrum. ff.de contrah.emptio.inueniatur versum in rem suam, l.2. §.illud.3.ff.de heredi.vel actio.vend.

Si inueniatur modus agri minor pro numero iugerum, auctor obligatus est.quia vbi modus minor inuenitur, nõ potest æstimari bonitas loci quæ non extat.l. si seruum.§. fi.ff.de actio.empt.pro ostendere,l.si in qualitate.l. si duorum.ibidem.l.2.§.1.de iure fis. ibi, & si verũ aliter non inueniatur, ea subtracta esse credantur. Inuenire pro reperire,& ostendere,l.2.qui potio.in pign. habe. ibi , secundus creditor in pignore postea dato non tam potior quam solus inuenitur.l.Titius.in fin.l.sicut.in fin.quib. mod. pign. soluitur.ibi, inueniebatur ante Meuius in instrumẽto cautionis cũ republica facto à Seio interfuisse , & subscripsisse. inueniatur comesor.l.si quid.ff.de ædil. edict.si nõ facile ad reficienda opera ciuitatis pecunia inueniatur,l.fin.ff. oper.public.id est facile non habeatur,non reperiatur.

Inuenire pro reperire.

Inuenisse dicat se thesaurũ,l.1.§.1.ff.de iure fisci : & inuentus thesaurus in fundo mulieris, in fructu non est:sed dimidia pars soli marito restituitur,quasi in alieno inuentus,l.diuortio,1.si fundum.ff.solut.matr.Inuenire pro discernere,l.1.ff.de rerum permutatio. vbi in princ. dicit discerni, postea inueniri.Inuenire pro excogitare,comperire, l.1.ff.de præscrip.verb.ibi, cum proprium nomen inueniri non possumus. Et de iure canonico cum Papa mandat iudicibus,si inueneritis hæc esse, intelligitur si vobis constiterit,c.1.de dilatio.

Inuenire pro discernere.
Inuenire pro excogitare.

Nec approbo sententiam Bar.& aliorum interpretum, dicentium verbum inuenire debere intelligi & pro apprehendere. Ex quo inferunt ad statutum dans præmium inuenienti latronem,vel lusorem,vel arma deferentem , seu mulierem cum auro & gemmis , vt intelligatur præmium habere non nisi apprehendat. Allegant l.si barsatoram.C. de fideiusso.& l.1.ff.de acquir.possess. vbi pleno doct. quæ iura potius probant contrariũ, si bene intelligantur. Nam ibi dicit text. si Lysanias decurio promisit se inuenturum barsatoram latronem:compellendum exhibere.ibi ratione obligationis & promissionis , quia inuenire non censetur nisi exhibeat eum,id est capiendi potestatem præbeat: aut eum transmittat,vt ibi dicit text. & sic non dicit apprehẽdat. Et text. est contrarius in l.raptores.in prin.C.de episcop.& cleric.ibi,vbi inuẽti fuerint in ipsa rapina, & adhuc flagrãte crimine deprehensi, &c. in quo esset superfluitas, si inuenire contineret apprehendere.facit l.quotiens.ff.ad leg.Aquil.quæ verbo deprehendere vtitur.

Inuenire verbum non sumi pro apprehendere , contra Bart.& alios.

Vnde aliud est inuenire,aliud apprehendere. Nã multa inuenimus , quæ non apprehendimus. feras enim bestias inuenimus,& tamen non apprehendimus, §.feræ.& §. illud. de rer.diuis. in Instit. & si omnia illa quæ inuenimus apprehenderemus,fures essemus,l.1.ff.de furt.facit text.in l.1. in princ.ff.de acqu.possess.vbi margaritæ in littoribus inuentæ eius fiunt qui primus earum possessionem nactus est.ergo ista sunt diuersa, inuenire & apprehendere. Præterea non posset quis apprehendere rem immobilẽ, & tamen inuenire quis eam potest,l.si seruum.in fin. ff. de act. empti. vt supra dixi.ideo ista separata sunt.& iuregentium per occupationem mea fiunt quæ nullius in bonis sunt, l. 3.& l.naturalem.ff.de acqu. rer.domi.& in Institut.de rer. diuis. §.apium. cum sequ. sed non sola inuentione. Videte Frãcis.de Ripa in tract.de peste,in 3.parte.qu.9. & Hippoly.in pract.crimina.§.pro complemento.nu.24.cũ seq. Itaque si detur præmium inuenienti hæreticum , vel proditorem,sufficit quod is patefecerit , vel ostẽderit vbinam locorum sit ille proditor,in quibus locis postea apprehendi possit,l.solent.ff.de præscript.verb. nec inueniens tenetur prehendere illum, & exercitum parare ad capiendũ illum proditorem:sed sufficit quod indicet illum esse in tali loco,in quo apprehendi possit:& sic doct.debebant distinguere inuentionem & apprehensionem.

Inuenire & apprehendere quid differãt.

Igitur hoc verbũ inuenire interdum respicit personam cum qua actus fieri debet:& non censetur inuenta si actus cum illa nõ possit fieri,& illi denuntiari, vt in citatione & aliis actibus iudicialib.c.fin.de dolo,l.aut si aliter.§.si quis. ff.quod vi aut clam.idẽ in extraiudicialibus , vt si reuocatio procuratoris debeat notificari Titio , is non censeatur inuentus nisi copiam sui faciat,l. 2.ff. ad exhib.scripsi in l. plus est.§.eod.facit l.qui cum vno.§.1.de re milit.

Inuenire ad personã relatũ quomodo capiatur.

Interdum refertur ad rem, & tũc accipitur pro comperuit , vt illam habere possit.l. qui leuandæ nauis gratia res aliquas proiiciunt , non hanc mentem habent vt eas pro derelicto habeãt:quippe si inuenerint, eas ablaturos: & si suspicati fuerint in quem locũ iactæ sint,requisituros,&c. ff.ad leg.Rhod.de iact. facit l.2. ff. de condic.sine caus. licet glo.ibi addat,inuenerit & habuerit:tamẽ sufficit quod ei indicata fuerit res apud quem sit , quia actionẽ ad rem habet:ergo & ipsam rem, l.qui actionem.ff.de reg.iur.poterit tamen expensis fullonis illam prosequi , in d. l.licet. Inde inuentarium , quod omne inuentum in eo conscribi debeat,l.fi.ff.de bon.auct. iud.possid.alias dicitur repertorium,quod omnia reperta contineat, l. tutor qui repertorium.ff.de admin.tut.l.fin.arbit.tut.& l.fi.de iure delib.

Inuenire ad rem relatum, quomodo accipiatur.

Inuentarij nomen vnde.

Comperire pro inuenire. vnde dicit Tryphonius in l. auxilium.in fi.ff.de minorib.Minori non succurrendum, si adulterium commiserit , quæstumve de adulterio vxoris fecerit , pretiumque pro comperto stupro acceperit.& in l.isti quidem.quod met.caus.

Cõperire pro inuenire.

Reperire dicunt casum & fortunam respicere : inuenire verò laborem & consilium. Valla in lib. elegantiarum 5.ca.2.quam sententiam pluribus probat Franci.Florid.in lib.successiua.lect.1.cap.7.ibi reprehendens Alex.ab Alex. & nostri

Reperire & inuenire quid differant.

& nostri interpretes dicunt, inuenire id dici, quod cum inquisitione comperitur: reperire, quod fortuito occurrit. docet Lucas in l. inter. col. 1. C. de conuenien. fisc. debito. lib. 10. & Feli. in cap. 2. col. 3. de rescript. sed nil allegat. videte tamen an exactè apud Iurisc. seruetur, in l. quidam. ff. de dolo, l. Labeo. de seruit. rusti. prædio. l. quod priuilegium. deposi. & aliis in legibus de his mentionem habentibus.

Vltimò inueniens rem alterius, non potest pretiũ causa inuentionis petere, nisi laborauerit eam perquirendo, ex domini voluntate, l. falsus. in fi. ff. de furt. vbi glo. & Bar. & Angel. in §. fi. de rer. diuis. in Instit. scripsi in interpretatione l. diuus. ff. de senatuscon. Silan.

Interuenire pro alio, pro comparere, agere. Interuenit pro alio, id est comparet, agit, defendit, l. non solum. §. agere quis iniuriarum & per se & per alium potest: vt puta per procuratorem, tutorem, ceterosq; qui solent interuenire. ff. de iniur. l. seruum. in fin. & l. Pomponius. in fi. ff. de procur. l. 2. quod cuiusque vniuersi. nomi. l. sed si hac. §. fin. de in ius vocan. ibi, semper autem hũc honorem patrono habendum, & si quasi tutor, vel curator, vel defensor, vel actor interueniat patronus: sed si patroni tutor vel curator interueniat, impune posse eos in ius vocari. *Interuenire pro fideiubere.* Interuenit, id est fideiussit. l. generaliter. ibi, qui heres extitit ei pro quo interuenerat. ff. de fideiusso. l. à sententia. §. item fideiussores pro eo pro quo interuenerunt. de appel. l. libertus. in fi. ibi, in quas inciderunt hi pro quibus interuenerunt. ff. ad municip. l. 2. ibi, nec pro alio interuenire. & l. semper qui non prohibet pro se interuenire, mandare creditur, & multis in locis, potissime in materia fideiussorum.

Interuenire, pro interim venire. Interuenit, pro interim venit, l. ne quid ex naufragiis diripiatur, vel quis extraneus interueniat colligendis eis, multifariam prospectum est. ff. de incendio. & in rubr. si penden. appell. mors interuenerit. & si proxeneta interuenerit faciendi nominis causa, l. 2. de proxe. Interuenire, accedere, intercedere, existere, l. is cui. ibi, & ideo nec fideiussor pro eo interuenire poterit. & l. si seruum. §. sequitur. iũcto princ. ff. de verbo. oblig. l. 1. si simulato præsidis iussu concussio interuenerit, de concus. l. penul. de pub. iudic. Et liberales causæ quæ non interueniente fisci aduocato decisæ sunt, in integr. restituuntur. l. 3. §. diuus Adria. ff. de iure fisc. l. pen. in fin. de vari. cognitio. l. quædam. in princ. de eden. l. filiusfam. in fin. iuncta l. si post datum. de procura. vbi in vna l. dicitur inimicitiæ capitales interuenerint, & in altera intercesserint. l. seruitutes. magna. iuncta l. fin. ff. de seruitu.

Interuenire pro animaduertere. Interuenire pro interesse. Interuenire pro animaduertere, l. 3. §. aduersus eos qui cadauera spoliant, præsides seuerius interuenire solent. ff. de sepul. viol. Interuenire in negotiis publicis est interesse, administrare publica negotia, l. moris. §. solet. ff. de pœn. ibi, erit & illa pœna, ne quis negotiis publicis interueniat. hic enim priuatis quidem interesse poterit, publicis prohibebitur. Interuenisse, id est interfuisse exponit glo. in l. vnius. §. testes. ff. de quæstio. vide l. cum hi. de transactio. ibi, solet igitur prætor interuenire, id est auctore eo transactio alimentorum fieri. ibid.

Interuentor, pro fideiussore. Interuentor, l. 3. §. sed si filiusfa. ff. de pecul. pro intercessore. seu fideiussore accipitur, vt declaratur ibi, dum dicitur: sed si filius fideiussor, vel quasi interuentor acceptus sit, is intercessor dicitur, in §. si filiusfa. ibidem, dum scribitur: si filiusfa. vel seruus pro aliquo fideiusserint, vel alias interuenerint, vel mandauerint. Vel interuentor, qui agit vel defendit alium. vt procurator, tutor. vel curator, l. licet. in fi. ff. de obseq. ibi, honor autem his personis habebitur ipsis, non autem interuentoribus eorum.

IDEM LIB. II. AD LEG. XII. Tabul. Lex ccxxxiiij.

Quos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eandem adiectionem indicantes cum quibus bellum esset.

Tria dicta continet, & sic bifariam partitur. Secũda ibi, locuples. Tertia ibi, verbum viuere. *Perduelles à veteribus qui dicerentur.* Veteres perduelles hostes vocabant, quasi perfecte duellantes & bellantes. *Duellare. Duellator.* Duellare enim bellare est: inde duellator, bellator. Plaut. in capt. *Valete iudices iustissimi, domi bellíq; duellatores optumi.* Et Festus ait, perduellis bellum pertinaciter retinet. *Hostes olim qui dicerentur.* hostes enim olim dicebantur quos nũc vocamus peregrinos hoc Cicero 1. offic. testatur: Equidem, ait, illud animaduerto, quod qui proprio nomine esset perduellis, vocaretur hostis, lenitate verbi tristitiam mitigante. hodie omnes cõtra quos bellum gerimus, perduelles nostri, id est hostes & inimici vulgo vocantur.

Perduellionis reus, quis. Inde perduellionis reos dictos indicat Catellia. quod duorum iudicio iudicarentur hi qui maiora crimina perpetrabant, vt ex Liuio lib. 1. de Horatio apparet, qui postquam interfecisset sororem, ad duumuiros ad quos erat remissus, dixit princeps concilio populi aduocato, in hæc verba: duumuiros, inquit, qui Horatium perduellionẽ iudicent secundum legem facio. lex horrendi criminis erat: duumuiri perduellionem iudicent. si à duumuiris prouocauerit, prouocatione certato. si vincent, caput obnubito, infelici arbori teste suspendito, verberato vel intra pomœrium, vel extra. Cotta in secunda parte memoral. in verbo Puerduellionis.

Perduellionis crimen specialius sumptũ. Crimen etiam perduellionis specialius sumptũ, est etiã quod committitur in principem, vel in rempublicam iãtum, l. fi. ff. ad leg. Iul. maiest. de quo etiã loquitur Iurisconsult. in l. donationes. §. fi. ff. de dona. l. cum filius. §. fi. de lega. 2. l. libertorum. § penult. de his qui not. infa. & dicitur crimen *Læsæ maiestatis criminis duo capita.* læsæ maiestatis in his duobus capitibus.

Sed crimen læsæ maiestatis est generalius, quod etiam committitur in eos qui consiliis & cõsistorio principis intersunt: quia pars corporis principis sunt, l. quisquis. C. ad leg. Iul. maiest. & in duobus casibus prædictis damnatur memoria post mortẽ, vt in l. Pantonius. §. 1. ff. de acqu. here. glo. in §. interdũ. vers. per contrarium. de heredi. quæ ab intesta. defer. in Insti. in l. cũ filius. §. fin. de legat. 2. explicat plene Budæ. de crimine maiesta. læsæ, vel imminutæ in tit. ff. ad leg. Iul. maiesta. in adnotationibus suis. sed quãdo cõmittitur maiestatis crimen in secundo capite in consiliarios principũ, intelligitur de primis & principi adhærentibus, l. boues. §. hoc sermone. s. de consiliariis verò curiarũ supremarum, Guido decis. 344. Ponc dubitat. sed non esse dubitandũ asserit Hippol. cons. 127. superioribus. & Ioan. Montaigne in tract. de auctori. magi. consi. in princ. sed liberi non damnabuntur, sicut in primo capite: nec bona sic confiscabuntur, nisi consuetudo vellet quod pro crimine capitali bona publicarentur. nec quidem hoc locum habet in consiliariis præsidũ, vt docet Boer. in tract. de seditios. in 6. præsuppos. & fuit quidam Bernardus ad pœnam capitis condemnatus, quod vulnerasset consiliarium curiæ Parisiensis supremæ, ann. 1391. die Veneris, ante festũ Pentecostes, vt Aufrer. refert in suis arest. 137. item die Veneris. limitat Ægidi. Bellamera cons. 15. factum. col. 5. vers. sed in contrariũ. & multa specialia in hoc crimine tradit Ioan. Igne. in tract. an Rex Franciæ recognoscat superiorem, &c. in interpreta. c. 1. de præscript.

Hostile. Hostili animo. Inde hostile, quod hostium est. Nam ciues Romanos alias quam per portas egredi non licet, cum illud hostile, & abominandum sit, l. fi. ff. de rer. diuis. & hostili animo dicitur, in l. fi. ff. ad leg. Iul. maie.

Vsus vocabuli significationẽ mutat. Colligitur ex hoc text. quod vsus potest mutare vocabuli significationem: quod probat Horatius dicens, Multa cecidere, cadentque, si volet vsus.

§. Locuples est qui satis & idonee habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit.

De satisdatione iudicatũ solui. Olim si in rem agebatur, satisdare possessor compellebatur, vt si victus esset, nec rem ipsam restitueret, nec eius litis æstimationem, potestas esset petitori aut cum eo agendi

agendi aut cum fideiussoribus eius: quæ satisdatio appellatur iudicatum solui. §. 1. de satisda. in Instit. is autem fideiussor locuples esse debebat, vt ibi. Et locuples is dicitur qui satis habet pro magnitudine rei petitę. Vnde si res petita esset centum aureorũ, fideiussor ad minus centum aureos in bonis habere debet. Et sic locuples vocatur duobus modis. Primò quando est diues, & locorũ plenus. vnde iudex qui de funere cognoscit, interdũ sumptum in funere omnino admittere non debet, si forte in contumeliã hominis locupletis defuncti modicus factus sit. nam non debet habere huius rationem, cum magis contumeliã defuncto fecisse videatur ita eum funerando, l. at si quis. §. iudex. ff. de relig. l. semper. in prin. & §. negotiatio. de iure immun. Secundò locuples dicitur, vt hic, quod ex sequentibus dignoscitur.

Locuples fideiussor.

Locuples duobus modis dicitur.

Primò edicto cauetur, vt fideiussor sistẽdi causa pro rei qualitate locuples detur, exceptis necessariis. l. 1. ff. in ius voca. vt eant. quoniã pro locuplete accipitur qualiscunq; fideiussor in coniunctis personis, l. 3. ibid. & locuples dicitur pro quantitate & magnitudine rei petitæ, vt hic. & qui pro qualitate rei de qua agitur satis nõ habet, dicitur pauper secundũ Alci. quod non approbo, quia potest esse quis non locuples, tamen non erit pauper: quia erit mediocris fortunæ, siue bonorum.

Fideiussor qualis dari debeat ab eo qui in ius vocatur, nisi eat.

Secundò fideiussor in iudicio sistẽdi causa locuples iubetur dari, non tantum ex facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate, l. 2. ff. qui satisd. cog. & qui pro rei qualitate euidentissime locupletem, vel si dubitetur, approbatũ fideiussorem non acceperit, iniuriarum actio aduersus eum esse potest, l. si vero. §. fin. ff. qui satisd. cogan. qui text. in forensi iudicio non seruatur. sed si oblatus fideiussor recusetur, oportet dare certificatores qui eum idoneum esse dicant, per l. cum tabernam. §. 1. ex antiqu. edi. ff. de pigno. scripsi in tract. de senten. excus. art. 1. in 1. tomo comment. in constit. Regias. Posteà iudex talem fideiussorem idoneum declarabit: & pars aduersa appellare poterit ab illa declaratione, si grauatam se senserit. sed iniuriarum agere non vidi. verùm contra iudicem qui minus idoneum locupletem pronuntiauit, poterit post certificatores agi in subsidium, l. 1. ff. de magistra. conuenien. quod tamen rarum est.

Fideiussor in iudicio sistẽdi causa, qualis.

Tertiò tutores & curatores quidam satisdant, vt in tit. de satisda. tuto. in Instit. & fideiussores dant, vt in tit. C. de fideiuss. tut. & isti fideiussores locupletes esse debent pro rei magnitudine, vt hic, licet non ita exacte seruetur in iudiciis, maxime si nõ opponatur. videte quæ Iaso. post alios scribit in l. sciendum. in princ. ff. qui satisda. cogan.

Tutores & curatores qui satisdent.

Quartò vbicunq; iudex adiudicat alicui possessionem beneficij, quam vocant recredentiam, is qui obtinuit eã, fideiussorem de restituendo fructus beneficij dare debet locupletem: intelligite vt hic, pro magnitudine rei & valore beneficij.

Recredentia quæ.

Quintò seruus pignori datus, etiam si debitor locuples sit, manumitti non potest, l. seruus. 1. ff. de manumiss. & locuples ibi dicitur qui debitum soluere potest, & satis locupletem Iurisconsul. vocat in l. cum hi. §. nil autem. ff. de transact. qui viuere ex suis bonis potest, & ex reditibus illorum.

Locuples, qui viuere ex suis bonis potest.

Sextò minorem qui hereditatem adiit locupletẽ, si fato quid contigerit, non posse restitui, quia ætatis lubrico captus non est, statuit Iuriscon. in l. verum. §. si locupleti. ff. de mino.

Septimò in materia prouisionali, & executoria, si quis fuerit per modum prouisionis condemnatus ad decẽ aureos tradendos Titio, is debet dare fideiussorem pro magnitudine rei locupletem: de quo hic scribitur.

Locuples in materia prouisionali.

Octauò locuples aliquãdo dicitur, vel pauper pro subiecta materia, l. nonnulli. ff. de accusa. l. seruus. ff. de manumis. & arbitrio iudicis solent relinqui. text. iuncta glos. in auth. præterea. C. vnde vir & vxor. qui debet maxime considerare istum text.

Locupletior dicitur is cui aliquod lucrum est acquisitum, glos. in l. cum ancilla. C. quod cum eo. vnde pupillus si alterius negotia gesserit, vel aliud fecerit, etiam conueniri potest in id in quo factus est locupletior, l. 3. §. pupillus. ff. de neg. gest. l. quamuis. in fi. cum l. seq. ad Velleia. l. 3. commoda. l. eatenus. ff. de instito. & l. 1. §. an in pupillum. depositi.

Locupletior quis dicatur.

Et si is qui de alimentis sine prætoris auctoritate transegit, locupletior factus sit ea solutione, in quo factus sit locupletior æquissimum est in eum dari repetitionẽ: nec enim debet ex alieno damno esse locuples, l. cum hi. §. si quis de alimentis. ff. de transactio. & cum minor in integrum restituitur, omne id in quo factus est locupletior restituit, l. patri. §. prædium. & §. sequ. ff. de minori. igitur si ipsa res quæ ad alium peruenerit interiit, non esse locupletiorem dicemus: si verò in pecuniam aliamve rem cõuersa sit, nil aliud quærendum est quis exitus sit, sed omnimodò locuples factus videtur, licet postea dereat, l. si ipsa res. ff. quod met. cau. & bonæ fidei possessor tenetur quatenus factus est locupletior, l. vtrum. ff. de peti. heredi. l. 3. de condict. indeb. & ideo si rem distraxit, & ex pretio aliam rem cõparauit, locupletior in pretio erit. sed & si res minoris valet, quam cõparata est, eatenus locupletior factus videtur, quatenus res valet: quemadmodum si consumpsisset, in tantum locupletior factus nõ videretur. l. sed & si lege. §. 1. ibidem. Nec eo locupletiorem dicimus eum qui fiuũ naturalem possidet, quod eum plurimo, si alius possideret redempturus esset. Nec illum qui filium alienũ possideat, tantũ habere quanti eum patri vendere posset. l. si seruum. §. 1. ff. ad leg. Aquil. planè ex dolo malo defuncti in heredẽ actio ad exhibendum danda est, si locupletior hereditas eo nomine facta fuerit, veluti quod pretium rei consecutus est, l. de eo. in fi. ff. ad exhib. locupletior tamen non est heres antequam adeat, l. pretia rerum. ff. ad leg. Falci. abunde scripsi contra Alciat. contrarium firmantem in interpretatione l. vnicæ. in glo. dupli. C. de senten. quæ pro eo quod interest.

Factus locupletior ex re quapiam quomodo teneatur.

Item verbũ locupletior sæpius pro locuplete accipitur. nam cum decem dari enra ti stipulatus sis, ideò non posse te præcise decem dari oportere intendere, quia etiã reum locupletiorẽ dando promissor liberari possit: quo scilicet significat non esse cogendum eum accipere iudicium, si reum locupletem offerat. l. vlt. in fi. ff. si cer. pet. & l. rescripto. §. sciant igitur locupletiores. ff. de muner. & hono.

Ex furtiua causa in patrẽ actio danda est, inquantum factus ex furto filij locupletior, per l. 3. §. ex furtiua. ff. de pecul. idem in domino ibi dicitur. idem vidi aliquando in marito & vxore, vt inquantum locupletior quis ex furto alterius factus sit, conueniri possit. Defensor mariti amplius quam maritus facere possit, non est condemnandus, etsi locupletissimus is sit, l. minor. in fin. ff. de procur. Locuples peculium dicitur quando debita peculij ex eo solui possunt, l. quæsitum. §. 1. ff. de pecul. locupletius peculium dicitur auctũ, l. 1. §. 1. ff. de pecul. ibi, si cum impubere filiofa. vel cum seruo contractum sit, ita dabitur in dominum vel in patrem de peculio actio, si locupletius eorum peculium factum sit.

Locuples peculium.

Inde locupleto, diuitem facio: locupletor, diues fio. & iniquissimum ait Iurisc. ex furto serui dominum locupletari impune, l. 3. §. ex furtiua. ff. de pecul.

Locupleto, & locupletor.

Locupletatus, in l. penult. §. filiusf. ff. de castrens. pecul. Etiam locupletior dicitur aliis modis, quos scribit Decius & alij in l. ex pœnalib. ff. de reg. iur. & in §. actiones. col. 7. de actio. in Instit. & locupletior nõ dicitur qui habet populares actiones l. pen. ff. de popul. actio. & natura æquum non est quem ex aliena iactura locupletiorem fieri, l. nam hoc natura. ff. de condict. indeb. l. si quis. in fin. ff. de instito. actio. & qui nummis acceptis manumisit, agi cum eo de in rem verso non potest: quia dando libertatem locupletior ex nummis non fit, l. 2. ff. de in rem verso.

Locupletatus.

Satis idonee hic, & satis apte appellari potest, l. fin. infra eodem.

Satis idonee.

Satisaccipere elucidatur in l. satisdationis. & l. quibus. in fin.

Satisaccipere.

Satis habere. in fi.§.Satis habemus,l. in vsu,§. eo. & est verum si modico cōtenti sumus, vt dicit diuus Paul. nos esse debere alioqui tandiu pauperes eritis quandiu voluntas habendi possederit, vt alibi dicam, his nunc contentus.

Petit. Variis sumitur modis hoc verbum petere, vt abūde scripsi in l.generali.§.eod.eius composita appetere, expetere, cōpetere, impetere, oppetere, repetere, & suppetere: de quibus videamus.

Appetere, pro desiderare. Appeto & expeto quid differant. Primò appetere est desiderare. Valla lib.5.cap. 7. ait appeto cum affectu, expeto cum ratione: appeto qualiacunque, expeto honesta, planeque bona, ista tamen differentia an exactè seruetur à Iurisconſ. videre text. in l. qui cū vno. §. grauius autem delictum est detrectare munus militiæ, quam appetere. nam qui ad edictum olim non respondebant vt proditores libertatis in seruitutem redigebātur. ff. de re milit. volunas, ira, cupiditas, appetitioni redduntur: selectio communis est cogitationis & appetitionis, teste Philosopho libr. de cōmuni animal. motio. & tres esse appetitus species dicit, videlicet cupiditatem, furorem, & voluntatem in lib. 1. magno. moral. c. 13. de verbo competere scripsi in lege conditionales.§.eod.

Expetere. Expetere pro cupere, optare, petere, requirere, l. vnic. C. nul. lic. in frc. ibi, pietas enim mea huiusmodi dona non expetit: neque Regium sibi offerri à priuatis cultum requirit. lib. 10.

Impetere. Impetere est aggredi, inuadere. inde impetus, inuasio, aggressio, vis, impressio, incursus, conatus, concitatio, l. nec ea, in fin. de adult. in fin. ibi, cæterum mariti calor & impetus facile decernentis fuit refrenandus. & l. si adulterium. §. Imperatores. ibidem, ibi, impetu tactus doloris interfecerit, &c. & l. idem. §. 1. ad leg. Aquil. ibi, propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit. Impetus maioris rei, l. 2. ff. quod mer. causa. ibi, vis autem maioris rei impetus, qui repelli non potest.

Impetus.

Impetu vno. Impetu vno. ff. de statu homi. l. Arethusa. & l. illud. in fi. ad leg. Aquil. ibi, si quis vno impetu pluribus vulneribus aliquem occiderit & l. quod ait. in fin. ibi, debet enim propriè vno ictu & vno impetu vtrunque occidere, æquali ira aduersus vtrunque sumpta, id est vno impulsu, nixu, *assaut*.

Impetum facere, est aggredi, vulgo *assaillir*, *donner assaut*.

Impetum facere. Eodē impetu, l. si ager. quib. mod. vsusfr. amitta. ibi, sed quemadmodum si eodem impetu aqua recesserit quo venit, restituitur proprietas. Item Iurisc. ait: delinquunt autem homines aut proposito, aut impetu, aut casu. l. respiciendum. ff. de pœnis: proposito delinquunt latrones qui factionē habent, id est coniurationem & conuenticulum: impetu autem, cum per ebrietatem ad manus vel ad ferrū venitur. Ecce ibi capitur impetus pro quodam impulsu, inconsulto tamen: id est, pro temere atque imprudenter. & forte loquitur de perturbatione animi, quæ per calorem iracundiæ venit. & facit l. quicquid calore iracundiæ. de reg. iur. explicat Insti. Globet in interpretatione ad d. l. respiciendum: dicens animi esse perturbationem vehementem, seu motum nimium rationi non obtemperantem.

Impetu quomodo dicātur delinquere homines.

Repetere, pro recolere. Repeto, recolo, recordor, l. rescriptum. vbi gloss. ff. de pact. ibi, & repeto ante formam à diuo Marco datam, &c. & l. quidam referunt, quantum repeto, de iure codicil.

Repetere pro iterū petere. Repetere, id est iterū petere, l. procurator. 3. ff. rem ra. hab. ibi, qui & ipse procuratorio nomine eandem pecuniam repeteret: quæsitum est cum is qui postea repeteret procurator non esset, &c. Interdum tamen Iurisconſ. dicit, rursus repetere, l. damni. 2. in fi. ff. de damn. infect.

Repetere omissam allegationem. Repetere omissam allegationem per in integrum restitutionem minor potest: pro iterum assumere, l. minor. 25. annis omissam. ff. de minori. & in l. seq. auxilium. est, repeti iudicium semel omissum. & l. eum qui. ibi, & ideo nō prohiberi eum repetere inchoatam actionem. de inoffi. testa. Inde repetere quæstionem, pro iterare quæstionem. text. in l. repeti quæstionem. ff. de quæsti. l. vnius. §. 1. ibidem. Et quæ in vi bonorum raptorum actione diximus, erunt hic

Repetere actionem.

repetita. l. prætor. in fi. ff. vi bon. rapt. l. Titia. §. 1. ff. de verb. oblig. l. Titius. ibi, eandem legem legem repetierit. ff. de seruis export.

Repetere reū. Repetere reum, est iterum eum accusare, ac retrorsus illum petere ad iudicium, ac rei accusationem reassumere. Quandoque etiam pro eo sumitur quod vulgo dicunt, recolere. l. liberorū. vers. quæd si libelli inscriptionum legitime ordinati non fuerint rei nomen aboletur, & ex integro reum repetendi potestas fiet. ff. de accusa. & ibid. in fine: vt liceat alij ex integro repetere reum. l. hos accusare. l. quinquennium. de adult. Iterato reum facere alibi dicit Iurisc. in l. penul. ad Turpil. iuncta. l. aut priuati. & l. si interueniente. ibidem.

Repetita promulgatio. Repetita promulgatio, id est iterū facta, l. repetita promulgatione. vbi glo. C. de episc. & cleri. repetere crimina, id est reassumere, à quibus destiteramus. l. si quis repetere velit crimina publica. ff. ad Turpil.

Repetere honores. Repetere honores, est illos iterum petere, vt continetur, l. libertus. §. præscriptio temporum quæ in honoribus repetendis, vel in aliis suscipiendis data est. ff. ad municipa. iuncta. l. diuus. ibidem, & in tit. C. de honor. non contin.

Repetere pro quod traditū est petere. Retere est quod traditum est petere, vel quod est derogatum, l. si seruus depositus. ibi, sed hos quoque in potestate domini intelligi si facultatem repetendi dominus habeat. ff. de noxal. l. prætor. §. his verbis. in fin. & l. generaliter. ff. de bonis auctorita. iudi. possi. l. 2. §. 1. de priuil. credito. l. 2. §. 1. de verb. oblig. vel quod indebitè solutum est petere, l. 1. l. nec nouū. & per totū, de condict. indeb. l. ex parte. §. seruo. & l. cū putarē. famil. ercisc. l. si filiofa. de dona. cauſ. mort. l. r. §. diuus Seuerus. de var. & extraord. cognit. Inde repetita dote, pro recuperata, l. cum maritus. §. 1. ff. de pact. dota. Alimenta repetere, l. Nesennius. ff. de neg. gest. notum est ibi de auia, quæ repetere volebat quod in causam alimentorum expenderat pro nepote. quod declaratur etiam in l. alimentā. & l. si paternæ. C. illo tit.

Repetitio. Repetitio, l. 3. ff. quib. mod. vsufruct. amitta. l. 1. & 2. & l. repetitio. de condict. indeb. l. 3. §. si liber. de condictio. caus. da.

Repetere, cum instantia sæpius petere. Repetere est cum instantia sæpius petere, l. vnic. ff. de libel. dimisso. quod declarat Papa in clem. 2. de appel. Repetere, in l. 1. ff. de orig. iur. ibi, facturus legum vetustarum interpretationem, necessario prius ab vrbis initiis repetendum existimauimus, id est retrorsus petere: vt cum altè repetitam orationem dicimus, quasi à principiis rerum exorsam: & vt adagio dicitur, ab ouo: & vulgo rem lōgissime quærere, vel longissime inuestigare. & ibi, repetita origine, idem. Et Iuriscon. ait, verba de longinquo petenda; vbi iusta forte est dubitatio. l. ille à quo. §. 1. in fin. ff. ad Trebel. Inde etiam repetita consuetudo, id est lōgo interuallo relata, id est à longissimis retrorsum tēporibus petita, teste Budæ. in annota. ad l. Iulianus. ff. ad exhib. l. r. C. de eroga. milita. anno lib. 12. Quamuis Caignol. in d. l. 1. de origi. iur. exponat repetendum duxi, pro inchoandum.

Repetere, retrorsus petere.

Repetita consuetudo.

Repetere originem. Repetere originem, id est redire & reduci ad suum ortum, ex quo ingenuus natus est, l. de bonis. ff. de liber. caus. iuncto §. fi. de iure perso. & §. 1. de ingen. in Instit. & sic repetere significat etiam retrorsum seu retro cōputare: & respicit tempus præteritū, vt l. ait lex. ff. ad leg. Aquil. ibi, annus autem retrorsum computatur ex quo quis occisus est. & l. inde Neratius. §. idem Iulianus. ibi, quia retrorsum quanti plurimi fuit inspicitur. ibid. l. si dominus. ibi, quia retro accreuisse dominium ei videtur. & l. quia 2. ibidem, iuncta. l. si ita vulneratus. §. æstimatio. ibidem, vbi sic scribitur: Æstimatio autem perempti non eadem in vtriusque persona fiet. nam qui prior vulnerauit tantum præstabit quanti in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis ex die vulneris trecentis sexaginta quinque diebus, &c. id est retrorsum computatis.

Repetere pro retro computare.

Repetita die, quid. Repetita die, verbum est peculiare Iurisconsultorum, pro eo quod antidatam appellant, teste Budæus in Pandect. in l. Iulianus. §. quantum. ff. ad exhiben. vbi diem

pro

pro tempore intelligi debere testatur, cum est in fœminino genere, vt in illa locutione, annua bima trima die, de quo alibi:& sic in d. §. quantum. dicitur, quod is qui tenetur exhibere, debet in ea causa ostẽdere, vt in nullo læsa sit aduersarij causa. ideo si contra te agam ad exhibendum librum, & tu differas per annum exhibere, ob id completa est interim vsucapio, si postea post litẽ contestatam exhibeas, non videris exhibuisse: quia perdidi intentionem meam, cum non possim petere rem vsucaptam. ideo non est absoluendus is qui exhibet post vsucapionem completam, nisi sit paratus repetita die intentionem suscipere, id est anteriori die, retro: ita vt fructus secundum legem æstimẽtur, videlicet si is qui exhibere tenebatur, velit suscipere actionem, & iudicium repetita die, id est anteriori tempore, ante vsucapionem, vt rem exhibere se dicat ac si non esset vsucapta, & sic vt erat ante litem contestatam, in qua non erat vsucapta. quia tunc exhibuisse censetur: adeo quod si postea pronũtietur illa res petitoris, illi reus tenebitur dare: quod non fieret, si non susciperet iudiciũ retro, ac si res non esset vsucapta. & Iurisc. in l. de pupillo. §. si quis. ff. de noui oper. nuntiatio. sic dicit: si quis velit ipsi prætori opus nouum nuntiare, debet sic nuntiare, vt interim restetur nõ posse se nuntiare: & si nuntiauerit postea, & quod retro ædificatum erit destruendum erit, quasi repetito die nuntiatione facta, id est perinde ac si esset facta nuntiatio tempore anteriori, scilicet quo se velle nuntiare, & non posse protestatus est. Facit lex, repetita quidem die cautionẽ interponi non debuisse, sed falsi crimen quãtum ad eos qui in hoc consenserint contractum nõ videri, cũ inter præsentes & conuenientes res actitata sit, magisque debitor quã creditor deliquerit. ff. de fide instrum. Ego puto sic intelligi debere Iurisconsul. vt prohibere ibi velit promissionem quę cautionis nomine venit, l. sancimus. C. de verb. signific. & superius dixi. ob id si pauper receperit pecuniam mutuo anno præterito, & obligauerit bona sua Titio, si postea hoc anno ei mutuem, & velit bona eadem obligare, & promittere ab anno retro, quasi ipse ceperit illam meam pecuniam anno præterito, cùm anno isto acceperit: certè illa cautio & promissio non sic debet fieri. si tamen ita fuerit facta, non contrahitur crimen falsi inter eos, qui sic contraxerunt, cùm præsentes & consentientes sint, & debitor magis delinquat quam creditor. videte gloss. ibidem speciem facti conscribentem.

Ad §. quantũ. l. Iulianus. ad exhib.

Ad l. repetita. ff. de fide instrum.

Item in l. si finita. §. item videamus. ff. de damno infect. ibi, videamus si cautio ei offeratur, posteaquam missus est, an non prius decedere debeat, quam si ei caueatur etiã de eo damno quod contigit posteaquam missus est in possessionem: quod quidem magis probatur. repetita igitur die promittendum erit. hoc amplius de impensis quoq; si quas fecit ei cauendum & sic missus in possessionem non debet illam relinquere, nec ab ea decedere donec cautum ei fuerit repetita die, id est etiam de anteriori die, videlicet vt ab eo die quo fuit missus in possessionem omnia ei restituantur, & impensæ, & alia à die cautionis vsque ad diem missionis retro.

Amplius adduco text. in l. 1. §. si quis propter inundationem nõ sit vsus itinere actuq; hoc anno, cum superiore vsus sit, potest repetita die hoc interdicto vti per in integrum restitutionẽ, ex illa parte, si qua mihi iusta causa esse videbitur: id est habita ratione anni ante inundationẽ quo vsus est itinere, agens hoc interdicto, adducendo illum annum, & repetendo, quo vsus fuit itinere ante inundationem, & habita in integrum restitutione, eoq; non potuit ex iusta causa vti: videlicet propter inundationem hoc interdictum ei proderit, ff. de itinere, actuque priuat.

Ad l. 1. §. si quis propter. ff. de iti. act. pr.

Idem habetur in §. sequenti, præterea, & aliis casibus interdictum repetita die competit, ex quibus quis in integrũ restitutionem impetrare solet. vnde si fundum habebã in Picardia, ad quem iter habebam, sed non liberum fuit vti eo itinere, propter hostes anno præterito, nunc cessat bellum, an vti possim illo interdicto de itinere? & text. respõdet posse impetrata restitutione, id est impetratis literis Regiis, quibus concedetur mihi, ac si anno præterito vsus itinere fuissem. nam cum per me non steterit, mihi imputandum non erit, l. in iure. ff. de regul. iur. & repetita die, id est habita ratione anni quo fui vsus ante bellum.

Item in §. sequ. dicitur: præterea sciendum est si dilatione data aduersario, futurum est vt causa interdicti mei deterior fiat ęquissimum esse repetita die interdictum reddi, id est dari interdictum, ac si dilatio data non esset, & habebitur ratio retracti temporis quo possedit, non obstante dilatione.

Repetita emptio, id est iterum facta, vel vt supra exposui, l. 2. ff. de rescin. vendi. sic dicente: si quam rem à te emi, eandem rursus à te pluris vel minoris emero, discessimus à priore emptione. potẽst enim dum res est integra conuentione nostra infecta fieri emptio. atque ita consistit posterior emptio & valet, quasi nulla præcesserit. sed non poterimus eadem ratione vti post pretium solutum emptione repetita, cum post pretium solutum emptionem infectam facere non possumus. facit l. iurisg. §. adeo, ff. de pact. & l. 1. & 2. Cod. quand. lic. ab empt. disc. & sic Repetere diem est præferre diem, quo verbo vtuntur rhetores, & anteuertere diem. *Repetita emptio.* *Repetere diẽ.*

Repetita querela. l. nihil. §. si cum filius. ff. de inof. testa. vbi sic scribitur: si cum filius ademptum sibi legatum instituerit petere, submotus est, repetita inofficiosi querela, præscriptione submouendus non est. quãuis enim agẽdo testamentum comprobauerit, tamen est aliquid quod testatoris vitio reputetur, vt meritò non sit repellendus. ideo dicit repetita querela, vel repetat querelam, quia filius eam omiserat, & petendo legatum videbatur approbasse testamentum, & sic amplius agere nõ posse. sed quia est aliquid quod vitio testatoris reputetur, videlicet quia filium exheredauit, aut præteriit iniuste, & sic non est officio pietatis vsus. l. 2. supra eod. ideo querelam repetit. *Repetere querelam.*

Repetere inchoatam actionem, id est iterum assumere, & prosequi, l. eum qui inofficiosi testamenti querelam instituit, & fraude heredis scripti, quasi tertiam partem hereditatis taciè rogatus esset ei restituere, reliquit eã actionem, non videri deseruisse querelam: & ideo nõ prohiberi eum repetere inchoatam actionem, id est relictam querelam iterum accipere & prosequi. ff. de inoffi. testa. *Repetere inchoatã actionem.*

Repetitus vsusfructus quando censeatur declarat. text. in l. 2. & 3. quib. mod. vsusfru. amitt. & sic scribitur: Quod & in vno legatario qui fructum in annos singulos accepit defendendum est, vt commemoratio temporum repetitionis potestatem habeat. Certum est enim quod vsusfructus amittitur capitis deminutione, qui iã est constitutus, & qui iam præcessit. Vnde si in singulos annos legatus sit, illius duntaxat anni amittetur vsusfructus. & si in menses singulos, eius mensis: & si in dies, eius diei. l. 1. in fi. ff. quib. mod. vsusfr. amitta. ideo cum legatur Titio in singulos annos vsusfructus, & ipse capite minutus sit, hoc anno perdit huius anni vsumfructum aliorum verò annorum non; quia hæc commemoratio temporum facta à testatore dicente, lego per singulos annos, habet potestatem repetitionis, id est tantum est dicere in singulos annos, quantum si testator repetiisset tempus, dicens, quotiens amissus erit, illum do lego. declarat. l. 3. ibidem, quę videatur tota, & facile intelligetur text. alia hic non repetam. *Repetitus vsusfructus.*

§. Verbum viuere quidam putant ad cibum pertinere: sed Ofilius ad Atticum ait his verbis & vestimenta, & stramenta contineri: sine his enim viuere neminem posse.

Si quispiam promiserit dare victum domus, à *viuere*, cõtinetur cibus & potus, vestimenta ac stramenta. sine his enim nemo viuere potest. multa de hoc scripsi in lege, verbo victus. cum duabus legibus suprà eodem hic non repetam. Sed dum iste textus dicit neminem viuere posse sine vestibus, & tamen Æthiopes viuunt, dicite hic non posse exponi verbum potest, pro difficile viuere quis potest.

Posse ad difficultatem relatum.

& frequentius quis non viuit fine vestimẽtis.& quod potest pro difficili exponatur, scribitglos.in l.cum sane.ff. de his qui deiecer. scripsi in l. Nepos Proculo. ꝰ. eod. renete quæ scripsi in d.l.verbo victus.

IDEM LIB. III. AD LEG. XII. Tabul. Lex ccxxxv.

Ferri proprie dicimus quæ quis suo corpore baiulat: portari ea quæ quis iumento secum ducit:agi ea quæ animalia sunt.

Ferri proprie quid dicatur.

Cum verbum ferre multa significet, vt ex sequentibus apparebit,docet hic Iurisconf. id quod quis suo corpore portat proprie ferri dici.Quod probat l.1.in fi.ibi, quove quis contra rempubl.arma ferat.ff.ad legem Iul.maiest. & §. ad palatium nullus miles arma ferat. de pace tenen. & eius viola.

Ferre onus, pro sustinere.

Secundò ferre onus pro sustinere.vtrumq; dicit Iurisc. in l.cum debere.ff.de serui.vrb.prædio.l.& si forte.§.etiam de seruitute quæ gratia oneris ferendi imposita erit, actio nobis competit,vt & onera ferat,&c.ff.si seruit.vindi. postea dicit ad onera sua sustinenda.

Ferre suffragium.

Tertiò ferre suffragium, eligere est, quod barbarè dicitur,dare vocem,l.ad rempublicã. ibi, vel creati suffragium in curia ferunt.ff.de mune.& honor.l.spurij.de decuri.§.1. ibi,minores vigintiquinque annorũ decuriones facti sportulas decurionum accipiunt:sed interim suffragium inter ceteros ferre non possunt.

Ferre partem.

Quartò ferre partem, pro soluere,præstare,l.si ex duobus. ibi, non totius partem ferat, sed partem eius quanti seruus est.ff.de noxal.actio.

Ferre lucrum pro sentire.

Quintò ferre,pro sentire, in l.Mutius.cum l.si non fuerint. ff. pro soci. vbi in vna lege dicitur ferat lucrum, in alia sentiat.

Ferre pro habere.

Sextò ferre pro habere,l.rem pignori datam si testator per præceptionem legauerit,officio iudicis continetur, vt ex communi pecunia soluatur, eamque ferat is cui ea modo fuerit legata.ff.famil. ercisc. & l.4.in fin. de rei vindic. ibi, in rei vindicatione vel communi diuidundo actione hoc amplius ferat cuius argentum pretiosius fuerat, l. qui actionem. §. item qui societatem. ibi, partem non ferre. pro socio.

Ferre pro auferre.

Septimò ferre pro auferre,l.1.in prin.ff.de furt.ibi,furtum à ferendo, id est auferendo dicitur.§.1. de oblig. quæ ex deli. nascun. in Insti. facit l. arboribus. de vsufr. & fructus pendentes iam maturos à testatore relictos feret fructuarius, id est capiet,colliget,l.si pendentes.ibid.

Ferre mendacij pœnam.

Octauò ferre mendacij pœnam,id est pati,l.de ætate.§. si cum esset quis ex semisse heres, dixerit se ex quadrante, hanc mendacij pœnam feret, quod insolidũ conuenietur. non enim debuit mentiri, dum se minoris portionis heredem esse asseuerat.ff.de interrog.actio.l.senatus.§.diuus. ff. de iure fisc. hæc distinctio. ibi, cogatur ferre iniuriam. loca.

Ferre pro tolerare;

Nonò pro tolerare:vt non est ferẽdus dominus si partem serui dedere fuerit paratus, l. si seruus. 2. ff. de noxal. actio.l.si per errorem.ibi, nec enim ferendus est qui dicat consensisse eos in præsidem:cum vt Iulienus air,non consentiant qui errant.de iurisdict. om. iudi. lege , non est ferendus. de transact.l.filium.ff.de his qui sunt sui vel alieni iuris.Non enim ferre prætor debet heri seruum , hodie liberum conquerentem quod dominus ei conuitium dixerit,l.prætor edixit.§.nec enim.ff.de iniur.& non est ferendus actor si conditioni quam ipse detulit de calumnia velit sibi iurari, lege,iusiurandum & ad pecunias,§.datur, de iureiur.l.proxime. de ritu nupti.

Ferre domicilium, id est transferre.

Decimò ferre domicilium ,id est transferre, constituere,l.filij §.municipes sunt liberti & in eo loco vbi ipsi domicilium sua voluntate tulerunt. ff. ad municip. facit lex, in lege Censoria.supra eod.

Ferre legem.

Vndecimò ferre legem,est condere,constituere,facere, l. 1. ff. de adult. ibi, hæc lex lata est à diuo Augusto. & lex Falcidia lara est,&c.l.1. ff. ad leg. Falci. ferre legem in populum , est in medium proferre,promulgare,l.2.§.& cum placuisset leges quoque ferri. ff. de orig. iur. quod Græci vno verbo dicunt,νομοθετεῖν. Budæ.in commentar. linguæ Græcæ.

Ferre pro dicere.

Duodecimò pro dicere,referre capitur,l.1.§.pueritiam. ff.de postul. ibi, qua ætate aut paulo maiore fertur Nerua filius publicè de iure respondisse,apud Iulianum. de fideicom.liber.ibi,sum eius sententiæ, quã dixisse fertur Iulianus. & l. diuus Adrianus fertur cum in venatione filium suũ quidam necauerat,qui nouercam adulterabat, in insulã deportasse.de parricid.l.1.§.si ego.ff.si pars heredi.peta.

Ferre auxilium.

Decimotertiò ferre auxilium, præbere, iuuare,vel subuenire,l.Præses prouinciæ inspectis.ff.de offic. præsid.ibi, Competenti remedio deformitati auxilium ferat.

Ferre sententias.

Decimoquartò ferre sententias, id est proferre, pronũtiare,l.hodie.ff.de pœn.ibi, hodie licet ei qui extra ordinẽ cognoscit quam vult sententiam ferre,vel grauiorem , vel leuiorem.l.nam & si.in fi.ibi , diuersas sententias iudicum tulit.de inoffi.testa. l. non distinguemus. §. sacerdotio. de arbit. l.circa. de proba. Latas sententias , id est prolatas.l. 1. ff. de appel.ibi,licet nonnunquã bene latas sententias in pœnis appellationis iudex reformet. Neq; enim vtique melius pronuntiat qui nouissimus sententiam laturus est.

Mea fert opinio.

Decimoquintò mea fert opinio,id est coniector , opinor,l.cum hic status.§.si cum ambo.ff.de dona.inter vir.& vxor.ibi , mea tamen fert opinio vbi non reuertuntur , vt tempus expectandum sit captiuitatis.

Ferre pro consequi.

Decimosextò ferre pro consequi , habere,exponit Iurisc.in l.quotiens.in fi.ff.de actio.& oblig.vbi primò vtitur verbo ferat,postea consequatur.l.fi.si famil.fur.fec.dic.ibi, essetque iniquum plus heredes nostros ferre quam ferremus ipsi.l.si alij.ibi, deducto eo quod præterea tibi legatũ est,ex reliquis bonis vsumfru.feres.de vsufr.l.si præcedente.in fin.mand.

Ferre pro adducere.

Decimoseptimò pro adducere, l.fin. §. si plures liberos damnatus habeat , feruntur exempla, per quæ pluribus liberis omnia bona damnati cõcessa sunt.ff.de bon. damna. & ibidem postea assignatur ratio ista : cum amplari imperium hominum adiectione potius quam pecuniarum copia malim:ideoque illis paterna sua concedi volo.

Ferre impensum seu expensum, quid.

Ferre impensum seu expensum , est scribere se pecuniã dedisse , vt inquit Asconius Pedia. Ego puto posse accipi pro scribere quod impensum est. Et in numero impensorum habere, l.qui vestem omnem & res plurimum generum supellectilis nomine expenso ferre, vel expẽsum ferre solitus erat,is vxori supellectilem legauerat:recte negabant vestem legato cessuram,&c.Et vt dicunt, impensum ferre tibi,id est scribere inter ea quæ pro te expendi & exposui sic expensum ferre : quod & pro adscribere , & imputare sumitur, l. pupillus.§.si vero.ff.quę in fraud.credit. ibi , quoniam alij creditores suæ negligentiæ expensum ferre debent.

Præterea Adria.Cardi.in trac.de sermone Latino dicit, expensum ferre, idem esse quod scribere quem debere vel debitorem esse,etiam,si pecunia data non esset , allegat. l. mulieri.§.penult. ff. ad Trebell. ibi, quod si tantos fructus mulier ex hereditate perceperit , vt inde possit doti satis fieri : dicendum est potius fructibus hoc expensum ferendum,quam fideicommisso.sed ego dicerem ibi expensum ferendum fructibus, id est adscribendum, computandum potius fructibus quàm fideicommisso. nam fideicommissum non diminuetur in hoc casu , sed fructus inter quos legatum dotis computabitur,l.si is à quo.in fi. ff.vt in poss.legat.

Ferre expensum ad creditorem relatũ.

Si verò referatur ad creditorem,qui fert expensum,accipitur pro approbare quod impensum est,& numero expensorum habere,quod vulgo dicimus, *allouer ce qui est despendu,ou en tenir compte.* Et sic potest intelligi l.si priori qui aliquando est.§.creditor.ff. qui potio. in pigno.habe.ibi, vt primam tantum pecuniam expensam ferat prior creditor , id est prior creditor tollet primam pecuniam mutuam,

tuam, & habebit eam ex pignore vendito, & tanquam vere expensam feret, non verò feret nec habebit pecuniam quam credidit post obligationem secundi creditoris. & sic pro materia vario modo accipi potest. Interdum etiam verbum ferre respicit acceptum. & vt intelligatur, & sciẽdum est quid sit ratio, quam definit Iurisc. in l. si quis. §. rationem. ff. de eden. dicens esse negotiationem vltro citroq; dandi, accipiendi, obligandi, soluendi sui gratia. neque vlla ratio ex nuda duntaxat debiti solutione incipit. itaq; ratio, siue computum vulgò, duas habet, vt thesaurarij nouerunt, partes, accepti videlicet & expensi. in parte accepti scribuntur accepta omnia, in altera parte omnia quæ expenduntur.

Ratio accepti & expensi.

Vnde dicimus acceptum ferre, seu accepto ferre, id est pro accepto habere. inde acceptilatio, l. 1. & per totum. ff. acceptil. quæ sic concipi solebat: acceptum habes: acceptumq; fers? & respondet creditor, Acceptum habeo, acceptumq; fero, l. pluribus. ibid. Non solũ accepto ferri pecunia potest, verum & opus, in l. lex Iulia. §. illud. ff. ad leg. Iul. repetund. de qua scripsi in l. mulieris. §. 1. supra.

Acceptum seu accepto ferre.
Acceptilationis formula.

Vel acceptum ferre, est constituere, cedere, eligere pro quo debito velit acceptũ esse sibi, seu solutum, l. cũ & sortis. ff. de pignora. actio. ibi, quicquid ex venditione pignorũ recipitur primum vsuris quas iam tunc deberi cõstat, deinde si quid superest sorti accepto ferendũ: id est quod accepit cedendũ est prius ad vsuras, deinde ad sortem. hæc Vlpia. declarat in l. 1. de solut. ibi, quotiens verò non dicimus id quod solutũ sit in arbitrio est accipientis cui potius debito acceptum feratur: id est in arbitrio accipientis est eligere, constituere pro quo debito accipiat solutum. & hoc etiam enucleatur. l. 2. ibid. 3. & 4. de solut.

Acceptũ ferre pro cõstituere & cedere.

Acceptum referre, est scribere in tabula accepti, vel pro recepto habere, l. seruus. 2. ff. de manumiss. ibi, sed si interea dum eum manumitteret, acceptum seruo retulisset, videri peculij fuisse, l. tali. §. fin. de iure dot. ibi, socer genero suo sic legauerat: Lucio Titio filiæ meæ nomine centum heres meus dare damnas esto. hanc pecuniam generum petere debere, & exactam acceptam legatis referre: sed diuortio facto de dote actionem mulieri reddendam Proculus respondit: id est maritum debere illa centum exacta scribere inter accepta nomine legatorum mulieris: quæ summa postea soluto matrimonio reddetur ipsi mulieri, tanquam sibi legata, & à viro suo accepta.

Acceptum referre.

Referre, est rationibus adscribere, hoc est impensum, vel receptum, vt vulgus loquitur, facere. Referre in rationes, vt referre in publicas literas: quod Iuuenalis referre in acta dicit, id est registrare, Budæus in annota. in Pandec. Adria. autem Cardi. ait, acceptum referre id esse quod in rationibus, in tabula, videlicet accepti describebatur, vel solutum esse ab aliquo, vel pro solutione admissum. & id est ferre expensum. quod in tabula expensi notabatur, quem debere stipulata pecunia, vel alia re contracta. & vt notis seculo nostro verbis vtar, acceptum referre erat ad introitum aliquem referre creditorem. hæc Adria. qui allegat corrupte. l. si mulier. §. item si mulier. ff. de pecul. nam est l. fi. §. item si mulier. ad Velleia. vbi sic scribitur: item si mulier creditori viri fundum vendiderit, & tradiderit ea conditione vt emptor acceptam pecuniam viro referret, &c. gloss. ibi exponit, accepto ferret, vel cõpensaret. Ego exponerem, acceptam pecuniam viro referret, & pro accepta haberet à viro, & scriberet se à viro recepisse, vt mulieris maritus sit debito liberatus. Aliæ sunt phrases Rhetorum, quas Budæ. Adria. & alij adducunt. Ego tantum ad Iurisconsultorum iura elucidanda vigilo: vos boni quæso consulite.

Referre, pro rationibus adscribere.
Referre in rationes.
Acceptum referre, quid.

Afferre vero pro allegare, dicere, accipitur. l. non cogẽdum. §. 1. ff. de procura. ibi, vt qui iustam excusationem afferret defendere cogeretur. Afferre, inducere, vel adducere, l. verum. §. Iulianus. ff. de minor. sed hæc res afferre potest restitutionẽ minori, si adiit hereditatẽ, &c. l. qua actione. §. Celsus. ff. ad leg. Aquil. ibi, vnde affert eum qui venenũ pro medicamento dedit, & causam mortis præstitisse, quemadmodum eum qui furenti gladium porrexit. l. & eleganter. §. non solũ. ibi, & affert talem speciem. de dolo. l. peculium autem. §. sed & creditor. de pecul.

Afferre pro allegare.

Afferre, portare. l. diuus. §. pannicularia sunt ea quæ in custodia receptus secum attulit, id est portault. ff. de bon. damna. l. quemadmodum. §. magistratus. ad leg. Aquil. ibi, & fame eas necasset, dum nõ patitur cibaria eis afferri. afferre pecuniam idem, in l. nã & Seruius. in princ. ff. de neg. gest. l. si legationis. in fi. de iudi. ibi, aliter enim potestas dabitur legatis sub hac specie res alienas domum afferendi.

Afferre pro portare.

Auferre, id est amouere, l. Titius. ff. de iure fisc. ibi, postea fiscus iure suo abstulit, l. 3. sed & si mutua. de in rem vers. inde ciuitatem alicui auferre, id est priuare ciuitate pœna est, l. si quis forte. in fi. ff. de pœn. l. post senatusconsultum. de petitio. hered. l. 1. si ager vecti. l. arboribus. in princ. de vsufruct.

Auferre pro amouere.

Flumen ratẽ abstulit, l. qui retiario. ff. de pignora. actio. id est vis fluminis importauit, l. si quis. §. fin. ff. si cert. peta. abstulit hereditatem, id est amouit, l. 3. ff. de condict. indeb.

Flumẽ ratem abstulit.

Auferre, tollere, furari, l. Iulianus. §. glans. ff. ad exhib. vbi vtroque verbo vtitur l. 3. ff. de incendio. Auferri dominium dicitur auocari, amoueri, l. si quis seruum. ff. de noxal. l. nec vtilius. ex quib. cau. maio.

Auferre pro furari.
Auferre dominium.

Auferre solem, l. si arborem. de seruit. vrba. præd. ibi, si tamen id quod ponitur lumen quidẽ nil impediat, solem autem auferat. Auferre conspectum, l. si ædes. 2. de seruit. vrba. prædio. ibi, si ædes meæ à tuis ædibus tantum distent vt prospici non possint, aut medius mons earum conspectum auferat, seruitus imponi non potest.

Auferre solẽ.
Auferre conspectum.

Circumferre serpentes hi dicuntur qui circa collũ vel brachia eos ferunt: & hi si metum inferant mulieri prægnanti, vel alteri, & inde sequatur abortus, pro modo admissi puniuntur, l. fin. de extraord. crimin. & illi vocantur circulatores, ibidem.

Circumferre serpentes qui dicantur.
Circulatores.

Confertur, adiicitur, l. obligationum fere. §. post. ff. de actio. & oblig. ibi, circa diem duplex inspectio est. nam vel ex die incipit obligatio, aut confertur in diem. alias significationes dixi in l. cognoscere. §. dispungere. s. eod.

Cõferre, adiicere.

Deferre scripsi quot modis capiatur in l. delata. s. eod.

Differre, protrahere, prorogare, l. vnius. in fi. ff. de quæst. ibi, quamuis defensionem quocunque tẽpore postulãt reo negari non oportet: adeo vt propterea differantur, & proferantur. l. 3. §. ibid, ad exhib. ibi, quæstionem differendam in directum iudicium. Inde dilatio in l. notionem. §. fin. s. eod. ibi alia videte.

Differre pro trahere.
Dilatio.

Effero, extra fero: vnde affero & effero contraria vidẽtur, vt grammatici dicunt. De his exempla quærite apud Iurisconsultos.

Efferre.

Inferre metum, vel vim, dicit Iurisc. pro facere metũ, adhibere, l. metũ. magna. l. sed & partus. & l. item si cũ exceptione. Admittere metum, pro eodẽ, in l. quod diximus. ff. quod met. caus. l. fin. de noxal. l. plerique. de in ius vocan. l. 1. §. item diuus. & l. si mulierem. de sicar.

Inferre metũ, vel vim.
Admittere metum.

Inferre iudicium, inducere, afferre, l. 4 ff. de inoffi. testa. vbi vtroque verbo vtitur ibi, non est enim consentiendũ parentibus qui iniuriam aduersus liberos suos testamento inducunt, quod plerunque faciunt maligne, circa sanguinem suum inferentes iudicium nouercalibus delinimentis instigationibusve corrupti.

Inferre iudicium.

Inferre pro imponere, infligere, pr̨stare: vt præses prouinciæ de modo pecuniæ quę inferri debet statuit, l. si quis reum. ff. de cust. reo. l. si remunerandi. §. pen. ibi, à Claudio Saturnino pr̨tore maiores fructus inferre iussus erat, ff. manda.

Inferre pro infligere.

Inferre litem, mouere, & intendere, l. non idcirco. ff. de iudi. ibi, quæ res domino quandoque propriam litem inferenti non obstabit. inferre actionem, intendere, agere, l. ex facto, in fi. ibi, si inferatur postea cum patre actio. ff. de pecul. & illatam actionem, intentatam, in l. heres. in fin. ff. de petit. hered.

Inferre litem pro mouere.
Inferre actionem.

Inferre manus, iniicere, pulsare, percutere. Vnde qui

Inferre manus.

manus intulit præposito capite plecti debet l. omne delictum.§.1.ff.de re milita.& miles qui sibi manus intulit, capite plecti debet, l.milites agrum.§.si vitem, vel manũ centurioni intulit.de re mili.l.si quis aliquid.§.miles.de pœn. l.fi.de bon.damna.l.in fraudem.§.eius.de iure fis.l.si seruo. de furt.l.1.§.iniuriam.de iniur.l.liberorum §.1.de his qui not.infam.& Liuius lib.3.ab vrbe condita scribit, L. Valerium,& N. Horatium legem nouam fecisse, sanciendo, vt qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decemuiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset familia ad ædem Cæreris, Liberi, Liberæq; venũ iret.

Illata vulnera. Illata vulnera, imposita, iniecta, l.aut facta. ff. de pœn. ibi, causa, vt in verberibus quæ impunita sunt à magistro illata.

Inferre pedem finibus fundi. Pedem finibus fundi inferre, id est ingredi fundi fines, l.quod meo.§.pen.ff.de acqu.poss.ff.ibi, non minus possidere cœpi quam si pedem finibus intulissem. facit §.fin. iuncta l.1. ibid.

Inferre mortuum. Inferre mortuũ, id est importare, sepelire, & intra monumentum ferre, vt in tit.ff.de mortuo infe. in l.1.& 3.§. item omnes. ff. de sepul. viol. ibi, in hereditarium sepulchrum inferat.l.locum.§.1.de vsufru.l.6.§. si quis cõmuni diuid.l.qui vniuersas.§.1.de acqu. possess.& qui mortuum in alienum locum intulit, vel inferre curauit, tenebitur in factum actione, l.2.§.1.de reli. & in §. de ea autem illatione prætor sensit quæ sepulturæ causa fit.ibidem.

Inferre pœnã. Inferre pœnam quadraginta aureorum fisco, id est applicare, adiudicare, præstare.l.3.§. diuus Adrian. ff. de sepul. vio. ibi, diuus Adrianus rescripsit: & pœnam statuit quadraginta aureorum in eos qui in ciuitate sepulchrum faciunt, quam fisco inferri iussit. & l.vnica. in fin. ibi, aureos centum fisco inferre iubetur.ff.de ambitu.& l.edicto. ibi, partem fisco inferat.de iur.fisc.l. res.§. sed si ante.& l. Imperatores.ac l.Arrianus.in fi. & l.aufertur.§.2.ibid.

Inferre in ærarium. Inferre in ærarium, id est immittere, introferre, l. senatus. ibi, vt duplum eius quanti emisset inferre cogeretur.ff.de contra.empti.

Inferre in carcerem. Inferre in carcerem, id est introferre, l.si victũ, vel stratum inferri in carcerem, quis iudicato non patiatur. ff. de re iudi.l.carceri.de custo.reor.ibi, carceri præpositus si pretio corruptus, sine vinculis agere custodiam, vel ferrũ vel venenum in carcerem inferri passus est, officio iudicis puniendus est: si nescit, ob negligentiam remouendus est officio l.1.§.item Pompon.& l.4.in fi.nautæ, cau.stabul.

Inferre pecuniam, id est soluere. Inferre pecuniam, soluere, importare, l. penult.ff.de rescin.venditi.vbi dicit pretium illatũ.& solutum.l. de accessionibus.in fin.ff.de diuer.& temporal. præscrip. vbi prius dicit, soluisses, postea intulisses, l.Paul.& l. Lucius. de solu. l.Caius.de vsur.l.4.§.pen.de pecul.l.si mandauero.§.si mãdauerim.manda.l.senatus. in fi. de iure fisc.l.vlt. in fin. de administra. rerum, l. 4. in fin. de pecul. l. Imperatores.de pollicita.l.defuncta.de vsufru.& sic intelligitur titulus de argenti pretio quod thesauris infertur, lib.10. à iurium interpretibus.

Inferre pro adhibere, applicare. Inferre, id est adhibere, applicare, l.medicus cui curãdos suos oculos qui eis laborabat commiserat, periculũ amittendorum eorum per aduersa medicamenta inferendo, compulit vt ei possessiones suas cõtra bonam fidem æger venderet: inciuile factum præses prouinciæ coerceat, remque restitui iubeat.ff.de var.& extr.crim.

Inferre crimẽ pro obiicere. Inferre conditionem. Inferre crimen, obiicere, opponere, l.vim.de adul. ibi, adulterij tamen crimen contra adulterum ab extraneo potest inferri.l.1.§.si plura.& §.accusationem.ad Turpil.inde illatum crimen, idem. l. cum falsi reus ante crimen illatũ. ff.de fal. Inferri iniqua conditio alteri per alterum nõ debet, l.non debet alteri. ff. de reg.iur. id est vnus non debet odio alterius prægrauari, exponit Imperator in l. si quis in suo.§.legis.C.de inoffi.testa.

Inferre contumeliam. Inferre contumeliam, pro facere, id est iniuriari, l. aut facta.§.non enim.ff.de pœn.ibi,& contumeliam inferens. primò fieri dixit, postea inferens. Inferre calumniam, id est calumniari, διαβάλλειν, συκοφαντεῖν. ff. de public. iudi. ibi, præses prouinciæ patrem calumniam intulisse pronuntiauerat.

Inferre munus. Inferri munus, l.honorẽ.ff.de munerib.& honorib. ibi, honorem sustinenti munus imponi vel inferri potest. Et Iurisscon.exponit sæpius pro iniungi.in l.3.ibid.

Inferre rationibus. Intulit rationibus, l.qui sine.ff.de negot.gest.ibi, sed dic præterito si non rationibus intulit creditoris, cuius negotia gereret, eam pecuniam à se debitam, merito vsuras bonæfidei iudicio præstaturum,&c.intulit rationibus, id est scripsit intra rationes.

Inferre curã. Inferre curam, l. si eum dotem.§.sinautem.ff.solut. matri.ibi, spernit autem infelicitatem vxoris, & non ad eam flectitur, nullamque ei competentem curam inferre manifestissimum est, id est nullam ei præbet curam.

Inferre pro concludere, illatio, cõclusio. Inferre pro præbere, afferre, inferre, concludere, elicere ex præmissis. inde illatio ex prædictis, quibus Felin.sæpius in suis operibus vtitur.

Offerre pro exhibere. Offerre, pro exhibere, vltro & sponte præsentare, *offrir* Gallicè, l.Iulianus.ff.offerri.de actio.emp.ff.vbi sic dicitur, offerri pretium ab emptore debet, cum ex empto agitur. Et ideo si partẽ pretij offerat, nondum ex empto actio est ad rem acquirendam. Venditor enim quasi pignus retinere potest eam rem quam vẽdidit.l.si in emptionem. in fin. ibi, ipse offerat venditori, de minori.l.Celsus.de arbi. l. in re furtiua.de condict.furti. & l. sed si alia die offerat, neo actor accipere voluit, nec vlla iusta causa fuit non accipiendi: æquum est succurri reo. ff. de consti. pecu. & miles qui diu absuisset, si offerat se, pœnam desertionis euitat: nec interest cui offerat.l.qui cum vno. §. hoc edictum. de re mili.& desertorem qui à patre suo fuerit oblatus, in deteriorem militiam diuus Pius dare iussit: ne videatur pater filium suum ad supplicium obtulisse.l.miles.2.§. desertorem, ibidem.ibi Cepol.cautel.1.& sequenti.

Offerre se liti. Offerre se liti, est litem cum satisdatione defensoris loco suscipere, vel sine mãdato, l 4.iuncta gloss.de re iudi. & l.Plautius.in fin.ff. de procura, ibi, idem erit obseruandum & si defensoris loco cum satisdatione liti se obtulit. Et is damnatus cõueniri debet, vt dicitur in princ.ibid. Et l.qui se liti obtulit. de petit. heredi. l. is qui se liti obtulit.de rei vindica.

Offerre se negotiis. Offerre se negotiis alienis, est negotia vltro suscipere gerenda,& sine mandato, l.3.§.interdum. ff. de nego.gest. ibi, nam si affectione coactus, ne bona mea distrahantur, negotiis te meis obtuleris, æquissimum esse dolum duntaxat te prçstare.l.interdum.§.fin.de iudi.ibi, senator si negotiis alienis se obtulerit in prouincia, nõ debet iudicium recusare negotiorũ gestorum, sed actionem eum excipere conuenit.l. ex maleficiis. §. Ideo. primo de actio. & oblig. ibi, si vel is qui se obtulisset negotiis gerendis,&c.

Offerre se alteri. Offerre se alteri in iudicio, est sine citatione se exhibere in iudicio,& defensionem alienæ rei se opponendo subire, l. pen.ff.de dolo.ibi, si te Titio obtuleris de ea re, quã non possidebas, in hoc vt alius vsucapiat,& iudicatum solui satisdederis: quamuis absolutus sis, de dolo malo tamen teneris.

Offerre se petitioni. Offerre se petitioni dicitur qui aduersus petitionem aduersarij insistit,& vltro defendit, l.etiam. §. non solum. ff. de peti.heredi.ibi, dolo eum facere qui se offert petitioni. quam sententiam Marcellus generaliter apud Iulianum probat, omnem qui se offert petitioni, quasi possidentem teneri. & l.is qui se obtulit rei defensioni sine causa, cum non possideret, nec dolo fecisset quominus possideret, si actor ignoret, non est absoluendus.de rei vindic.& l. si is qui.ibid.

Oblata pecunia. Oblatam pecuniam dicit Iurisscon.in l.vix certis.in fin. ff.de iudi. l. à tutore. de rei vindica. l. quod si.in fin. de eo quod certo loco.Et Vlpia. notat, Non sufficit obtulisse in folle, l.cum seruus.ff.de condi.& demonstra. Nisi & deposuit obsignatam tuto in loco, l.tutor pro pupillo.de administra.tutor.

Oblatio. Oblatio, ipse offerendi & præsentandi actus, l. Papinianus. §. conditioni. ff. de inoffi. testa. ibi, ceterum si legatarium,

tarium, nunquid semel natam inofficiosi querelam non perimat legatarij oblatio? Et ibi, si forte antequam iudicium moueatur oblatio ei fiat, eius quod relictum est quasi ex voluntate testatoris oblatione satis ei factū videatur.

Oblata cautio. Oblata cautione, l. sed & si possessori. de iureiu. §. item si iuraueto. in fin. ibi, posse petere vsumfructū oblata cautione. facit l. 1. Cod. de vsufruct. *Oblata litis æstimatio.* Oblatam litis æstimationem, l. si vt certo. §. 1. ff. commoda. ibi, si quis hac actione egerit, & oblatam litis æstimationem susceperit, rem offerētis facit. l. si quis à multis. & l. generaliter. de noxal. actio. ibi, litis æstimationem offerre his quibus debere non potest. Declaraui in l. hæc enuntiatio. supra eod.

Offerre pretium. Offerre pretium, l. 3. §. si quis. ff. de lib. homi. exhib. Offerentis rem facit, in l. si vt certo. ff. commoda. in §. 1. qui dominium transfert in offerentem litis æstimationem: vt fusius docui in l. verbum faciendi. supra eod.

Offerre se vltro. Offerre se vltro dicit interdum Iurisconsult. ad maiorem expressionem, in l. semper. §. conductores. ff. de iure immunit. ibi, etiam si vltro se offerant municipalibus muneribus.

Oblata, genus pensitationis. Oblata est genus pensitationis, vt elucidaui supra in l. si calumnietur. §. 1.

Oblatio, in iure canonico quid. Oblatio, de iure canonico est quædam donatio Deo facta, quæ ab ecclesiæ ministris percipitur: de qua in c. omnis Christianus. de consec. dist. 1. & Hieron. ad Damas. epistol. 10. in 3. parte, & plenè Troil. Maluit. in tract. suo de obla. scripsi in tract. de deci. in 1. qu.

Oblatus, in iure canonico quis. Oblatus est etiam de iure canonico, qui se & sua alicui monasterio dedit, & illic non mutata veste degit. Et istorum numerus magnus est in monasterio sancti Bernardi Claræuallis, vt vidi, & loquitur c. consultum. de regular. & c. qui bona. 17. qu. 1. & hi possunt sibi quædam bona retinere, cum non soleant profiteri, sicut conuersi faciunt: vt plene scribit Boer. in decis. Burdegalen. qu. 20. quidam nomine. Et ex consuetudine solet Rex monasteriis ab eo vel à prædecessoribus fundatis vnum in sua vita oblatum ponere veteranum pauperem, aut alium impotentem, vt vidi sæpius in palatio agitari. De quo scripsi in praxi benefi. in 3. parte Reg. quod quis intelligat idioma. in glo. 2.

Oblatio duplex. Aduertendum est, quod duplex est oblatio: quædam verbalis, quæ verbo fit: vt cum verbo quis offert se soluturum decem quæ debet, vel restituturum equum commodatum. Aliæ, quæ in re ipsa consistit, & realis dicitur. Et *Oblatio verbo facta non sufficit.* regula est, quod oblatio verbo facta non sufficit, l. qui decē. §. idem responsum est. ff. de solu. & l. seruus si heredi. in fi. ibi, pecuniæ reum numerare paratum idoneum obtulerit. de statulibe. gloss. in c. pastoralis. de offic. ordi. & in cap. vt circa. in verbo præstito. de elect. in 6. Bar. in l. prætor. §. si quis paratus. ff. de noui oper. nunria. & in l. acceptam. col. 2. de vsur. & Bal. ibi, & in §. licet. si de feudo fuer. contentio inter domin. & agna. vassal. Alex. in l. si mora. ff. solut. matrimo. & idem Alexand. consil. 130. in causa. 3. col. num. 12. in 4. vol. Matessilla. nota. 129. not. quod vbi quis debet offerre.

Ratio est, quia vbi opus est facto, verba non sufficiunt. glo. in d. c. pastoralis. in fin. per c. 1. & 2. de eo qui mitti. in possess. vnde non sufficit dicere offero pecuniam, nisi eam manu geram. Bart. in d. §. si quis paratus. & qui offert fideiussorem, debet illum secum ducere, teste Alexand. vbi supra, d. consi. 130. & Ancha. consi. 131. visis diligenter. col. 1.

Oblatio quomodo fieri debeat. Etiam si quis offerat pecuniam in loculo, vel in crumena clausam. Nam si eam non extrahat, & numeretur coram testibus, & postea illic reponatur, non valebit oblatio, vt declarat Bar. in l. ff. de distract. pigno. l. cum seruus. de conditio. & demonstra. quid hoc casu non potest constare quid offeratur. arg. l. 1. §. si cista. ff. depo. & Bal. in d. l. acceptam. Angel. in d. §. fin. quib. mod. tolli. oblig in Instit. vnde aduocati dicunt oblationem faciendam *en argent descouuert*. Sic consuluit Iason consi. 172. relatio. in 2. vol. & ita loquuntur fere consuetudines Franciæ.

Quando oblatio verbo facta sufficiat. Primò vitiatur in rebus immobilibus, in quibus sufficit verbo offerre se relicturum vacuam possessionem, per authen. Deo data. C. de dona. ante nupti. l. 2. C. quādo & quib. quarta pars debet. lib. 10. & potest in iudicio dicere, quod si non sit contentus ista oblatione est paratus in loco in quo res sitæ sunt latius tradere: & si sit domus, offerat claues l. clauibus. ff. de contra. empt. Bal. in d. l. acceptam. in 1. opposi. glo. & Bar. in d. l. si mora. Barba. consil. 15. clementissimi. col. 5. volu. 1. vnde qui non habet pecuniam, sufficit si dicat se daturum de bonis immobilibus vsque ad debiti æstimationem faciendam per probos viros, vt consuluit Bal. consil. 318. vol. 1. practica ciuitatis. Videte tamen Iasonem hoc limitantem consil. 9. venerabilis. num. 9. & sequenti in 1. vol.

Secundò perdit officium hæc regula, quando debitum non est liquidum: tunc enim quod est liquidum offerri debet: & de eo quod non est liquidum debet satisdatio præstari, per text. singul. in l. statulibet rationem. ff. de statuliber. vbi scripsi, & l. seruus si heredi. in fin. ibidem. Barba. in clemen. gratiæ. vlt. no. de rescript. Anchar. consil. 235. prima facile. *Debitum si liquidum non sit, parte liquida oblata, liberari debet debitor, si de altera parte satisdare sit paratus.*

Oblatio pecuniæ verbalis pignoris venditionem inhibet. Tertiò flectitur regula, vt oblatio verbalis sufficiat ad impediendam pignoris irreuocabilem venditionem, l. penult. ff. de resein. venditi. glo. in l. si residuum. de distract. pignor. & an post sententiam valeat? Bal. consi. 50. secundus creditor. in 1. vol. non valere consuluit.

Oblatio verbalis pecuniæ post sententiā non valet. Quartò non procedit, quando in vno loco obligatus esset soluere, alio, Lugduni forte & Parisiis conuenitur: tunc enim sufficit verbo offerre se paratum soluere, vbi est obligatus. Bald. in d. l. acceptam. in 1. opposit. & Anto. de Fauo. in tract. de pignore in 3. membro 5. partis. facit l. qui Romæ. ff. de verb. obli. quia forte non habet paratam pecuniam extra domicilium, quam tamen in suo loco inueniet, saltem inter amicos.

Quintò limitant docto. in his quæ non possunt statim expediri, vt sufficiat oblatio verbalis: vtpote parti sufficeret se offerre probaturam, licet non statim probet: vt docet Anton. Panor. & Philip. in c. interposita. de appella.

Verbalē oblationem creditor si recusat, & realem intelligitur recusare. Sextò, quando aduersa pars illam oblationem recusaret tunc non requiritur alia oblatio. nam postquam illam verbalem recusat, quod realem recusaret verisimile est, c. 1. & 2. de eo qui mitti. in possess. Et text. in d. authen. dos data. Bal. in d. l. 1. col. 2. C. ne liceat tertiò prouoca. Alexand. in l. qui Romæ. in prin. ff. de verbo. obliga. Deci. in l. qui in alterius. n. 7. & seq. ff. de regul. iur. Quamuis quidam velint hoc ibi reprobare. Sed intelligite, quod si reprobetur oblatio verbalis, eo quod verbo fit, tunc oportet consignare. & hæc verbalis non valeret. secus si pars aduersa diceret se nolle recipere quod offertur. Catellia. Cotta in 2. parte memora. in verbo oblatio. ideo dicit Bar. in l. creditor. ff. de distract. pign. quod si creditor dicat se paratum recipere post verbalem oblationem, tunc illa oblatio verbo facta non valebit, vt Iason docet in l. 2. num. 182. C. de iure emphy. & Petrus Gerard. singul. 92. an & quando sola oblatio. Boer. plene in §. 3. de consuetu. reten. rerum feudalium, in consuetu. Biturig. Diuersum est si nil creditor dicat: quia tunc censetur nolle, postquam non acceptauit oblationem, vt scribit Bar. in d. §. si quis paratus. in fi. l. prætor. de noui oper. nuntia. & ibi docto. eum sequuntur.

Decem requisita in hac oblatione docet Anton. Negusan. in tract. de pigno. in 3. parte 3. membri 5. partis. Duodecim effectus ibid. post Guido. Papæ in singul. 570. nota quod oblatio, & c. & consi. 210. Ioannes de Plastro, ac Lucas de Penna in l. 1. C. de suscepto. lib. 10. & Hostiens. in summa rub. de solu. vbi ponit, & rub. de obla. vbi tradit. hanc materiam. Et Ias. consi. 9. venerabilis. nu. 15. in 1. vol. vbi alia videri poterunt.

Perferre crimen adulterij id est perficere. Perferre crimen adulterij, id est ad finem, ferre, finire, perficere, l. quærebatur. ff. ad Turpil. ibi, calumnia non puniri eos qui præscriptione temporis exclusi causam adulterij perferre non potuerunt. l. dominus. de vsufr. ibi, qui causam inofficiosi testamenti recte pertulerat. Et l. filio. in fin. ibi, quæstionem inofficiosi testamenti pertulit. ff. de inoffic. testam.

TT 5 Perferre

Perferre rem, pro portare. Perferre rem, portare, ferre. l. 1. de procuratoribus. ff. ibi, sicuti nec is quidem qui rem perferendam vel epistolam, vel mutuum perferendum suscepit, propriè procurator appellatur. Et l. spatiumque ad perferendas eas tribuendum est, de edendo. l. si pupilli. §. si quis pecuniam. de nego. gest. l. qui Romæ. §. Gallimacus. de verb. oblig. l. 3. nautæ, caupo. & l. in hoc iudicio. in fi. de seruo corrup. l. argentum. commoda. Aliquando significat perpeti, tolerare, vt videbitur.

Præferre, pro anteponere. Præferre, anteponere, l. sēper in dubiis benigniora præferenda sunt. ff. de regul. iur. l. 2. §. fin. de adul. ibi, si simul ad accusationem veniant maritus & pater mulieris, quem præferri oporteat quæritur. & magis est vt maritus præferatur. Et procuratore in rem suam dato, præferendus non est dominus procuratoris in litem mouendam, vel suscipiendam pecuniam. l. procuratori. ff. de procura.

Proferre, pro protrahere. Proferre, protrahere, prolongare, differre, l. non distinguemus. §. dies. & l. arbiter. ff. de arbi. dixi alia in l. non est sine liberis. supra eodem. de hoc verbo. De verbo referre etiam scripsi in l. detestatio. §. serui. supra eod.

Sufferre pro pati. Sufferre, pati & sustinere, l. & generaliter. de noxal. ibi necessitas ei imponatur vt litis æstimationem sufferat.

Sufferre pœnam. Sufferre pœnam, id est pati, l. si quis obrepserit. in fi. ibi, imò si accusatus fuerit, & pœnam sufferre debet. ibid.

Sufferre mulctam. Sufferre mulctam, idem, in l. fin. ff. de termi. amo. ibi, si seruus seruáue insciente domino dolo malo fecerit, ei capitale esse: nisi dominus dominàve mulctam sufferre maluerit.

Sublato ædificio. Sublato ædificio, id est destructo, perempto, ablato, l. nisi sublato ædificio vsusfructus mihi areæ cesserat, tempore scilicet quo vsusfructus periit transacto ff. quib. mod. vsusfr. amitta.

Sublato pariete. Sublato pariete, l. fistulam. in §. penult. ibi, vt etiam sublato pariete maneat. ff. de seruitu. vrba. prædio. *Sublatis vineis.* Sublatis vineis, idem. l. certo. ff. de seruitu. rusticor prædio. ibi, ideò sublatis vineis seruitus manebit. *Sublato vsufruct.* Sublato vsufructu, idem. l. 2. ibi, est enim vsusfructus ius in corpore, quo sublato & ipsum tolli necesse est. ff. de vsufruct. *Sublata obligatio.* Sublata obligatio, idem. l. frater de condict. indeb.

Sustulit filiū id est procreauit. Sustulit filium, id est procreauit, l. si ex duobus. §. fin. ibi, filius in adoptiua familia vxore ducta filium sustulit. ff. de bono possess. contra tab.

Sustulit, pro abstulit. Sustulit, abstulit, detulit, amouit, l. ita vulneratus. in fin. ff. ad leg. Aquil. ibi, cum plures trabem alienam furandi causa sustulerint, quā singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur: quamuis subtili ratione dici possit neminem eorum teneri, quia neminem verum sit eam sustulisse. l. Quintus. ibi, & fideiussor soluendo vsuras potestatem recusandi eas reo sustulisset. ff. manda.

Sublatis ædificiis, pro eleuatis. Sublatis ædificiis, id est eleuatis, l. si domus. ibi, sic statui debebit, vt si altius sublatis ædificiis tuis stillicidia mea cadere in ea non possint, ea ratione altius ædificare tibi non liceat. ff. de seruitu. vrba. prædi. & l. seruitutes. §. si sublatum sit ædificium. & l. hoc quod. in fin. ibid.

Transferre, de hoc verbo abunde scripsi in l. vinaria vasa. supra eod.

Baiulare. Baiulat. B*aiulat.* Dicunt quidam baiulare sumi pro portare gratia mercedis. inde baiulus, qui onera mercedis nomine deferre consueuit: vulgò *vn portefaix ou crocheteur.* Potest etiā dici baiulare qui sine mercede portat, cum non inueniam illam differentiam exactè seruatam. *Baiulus pro eo qui in pago pro domino residet.* Et in lingua Occitana, in pagis is qui pro domino in pago residet, quia onera domini ferre solet, dicitur Baiulus, vulgò *Baille.* Gerere etiam est portare, l. penult. de vi publi.

Portari proprie quæ dicantur. *Portari ea quæ quis iumento secum ducit.* Proprie hic dicit Iurisconſ. portari dicuntur quæ quis iumento defert: idem si equo, vel mula, aut asino. sed quia veteres frequentius iumentis vtebantur quam hodie, vt supra dixi, ideo Iurisc. frequentius locuti sunt de iumentis: sed non excludunt ea quæ aliis animalibus deferuntur, per glo. singu. in clem. 1. in verbo præsidentes. de electi. & authen. cassa. C. de sacrosanct. eccle. & iurisconſ. dicit, grauiores autem etiam stellionatus crimen ei important, id est inferunt, l. statuliberorum. de statulib. §. 1. vbi gloss. sic exponit. Ego verò dicerem, importaut, id est imponunt seu intra portant. l. infamem. ff. de publ. iud. dicite vt plenè in lege, portus. supra, vbi alia verba confinia etiam exposui.

Portare pro baiulare, & gerere. Ista tamen differentia sæpius confunditur, vt portari etiam dicantur ea quæ proprio corpore baiulantur. vnde Iurisconſ. ait, qui telum suæ salutis tuendæ causa gerunt, non videntur hominis occidendi causa portare, l. penult. ff. de vi publi. vbi gerere & portare pro eodem capiuntur. Et portare etiam dicitur quis corpore, vt in l. si id quod. §. 1. ff. pro socio. ibi, si pecunia cum peregre portaretur, ad mercem emendam, perierit. *Pecunia quomodo portetur.* Pecunia autem solet portari & corpore & iumento: ab scholasticis corpore, nec quidē illa sunt multum onerati: à Regibus verò & magnis diuitibus iumentis, mulis, vel equis, seu plaustro ac quadriga. facit. §. si quis rusticus arma vel lanceam portauerit, iudex vel arma tollat, vel viginti solidos pro ipsis recipiat, tit. de pace tenen. & eius violat.

De eo qui arma, aut aliud quidpiam vetitum ad hostes portat. Vnde si quis statuto vel proclamate fuerit portare prohibitus arma ad barbaros vel frumentum, intelligetur siue ferat proprio corpore, siue iumento, siue naui, vel curru, considerata ratione legis vel statuti, c. ita quorundam. & c. ad liberandum. de Iudæ. scripsi in bulla cœnæ Domini, artic. 5. sed si diceretur portare & vehere, vt in l. seruis. §. fin. ff. de riuis, intelligeretur portare dorso, & vehere plaustro, vel asino, per glo. ibid.

Si tamen inueniatur quis post prohibitionem phialam vini gustus causa portare, non incidet in pœnam, teste Salic. in l. 1. C. quæ res export. non possunt: nisi deferat ad barbaros, quia tunc etiam prohibetur in illo text. & hoc asserit ibi Bal. sed primæ sententiæ est Iason in l. 2. col. fin. de iurisd. omn. iudi. & de Ripa in tract. de peste, in 6. q. fol. 91. vol. paruo. Primæ tamen sententiæ adhærerem, quia portando ad gustum, videtur habere animum perficiendi cōtractum, quod non potest facere citra prohibitionem: ergo facit contra prohibitionem, & sic in pœnam incidit. *Porter, quomodo à Gallis vsurpetur.* De consuetudine & communi vsu loquendi Franciæ dicimus, *porter,* siue corpore, siue equo, siue curru, siue alio quoquo modo portetur, vt est in consti. Regi. Gallic. *des draps d'or, d'argent, & de soye à porter defendus.* prout etiam abunde scripsi in 2. tomo comment. in constit. Reg. Gall. tract. de pannis aureis & argen. nisi verba referantur ad hominem, videlicet quod nullus portet vestimenta aurea, &c.

Cæterum ex prædictis, ne vanam aut superfluam nostri text. interpretationem arguas, intelliges hîc Iurisconſ. Gaium, attenta proprietate sermonis ista sic distinxisse, & prout docet Florid. in tract. de interpretib. iuris, licet portare contineat, & sæpius vsurpetur pro ferre generaliter, & baiulare: hoc etiam non negat hic Iurisconſ. sed proprie accipi etiam hic docet. & ita conciliabitis ea quæ adducit hic Florid. & alij. sed de his hactenus.

§ Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat qui tigna dolarent, sed omnes qui ædificarent.

Fabri nomine quid contineatur. Faber generale nomen est, à faciendo dictum, comprehendens omnes qui ædificant. probat l. continuus. §. item qui insulam fieri spoponderit, non vtrique conquisitis vndique fabris, & plurimis operariis adhibitis festinare debet, ff. de verb. obl. vnde omnis artifex qui labore corporis aliquod facit artificium, ex quauis materia, excepto gypso, argilla, terra, & similibus, faber dicitur. l. pen. §. quibusdam. ff. de iure immunit. §. certe. de rer. diuis. in Instit. nemo. de duob. reis. ff. *Fabriles operæ.* Vnde fabriles operæ. l. si non sortem. §. libertus. de condict. indeb. ff. & isti qui ex gypso & simili materia operantur, opifices vocantur, l. de pupillo. §. nuntiate. ff. de noui ope. nuntia. Ex adiuncto ergo adiectiuo declaratur huius nominis significatio, vt inferius ostendetur. Opifices, opus facientes: seu artifices, artem facientes. Iurisconſ. in l. 1. §. ludi quoque. ff. de variis cogni. ibi, & ceterarum artium opificibus, siue artificibus. *Opif. et. Artifices.* De quibus abunde scripsi in tract. de magistris artific. in 2. tom. comment. in consti. Reg. Gallic.

Faber

Faber tignarius. Faber tignarius dicitur non solum omnis qui ligna polit & complanat, sed omnes qui ædificant tam in lapidibus quam in tignis, quia tigni appellatione omnis materia ex qua ædificia constant continetur, l. tigni. supra eod.

Faber ferrarius. Faber aurarius, lignarius. Fabrico. Fabrica. Fabrica & pro officina & pro arte fabrili. Faber ferrarius vocatur qui ferrum tractat, l. 2. §. si consternatis. ff. ad leg. Rhod. de iact. & l. defuncta. §. 1. de vsufruct. Aurarius, qui aurum: & lignarius faber, qui ligna & similia. Inde fabrico, notæ significationis, c. futurum. 12. q. 1. Et fabrica generale nomen est, in authent. de armis, in prin. colla. 6. Melius in l. 3. §. item Iulia. in fin. ff. de eo quod certo loco.

Et fabrica est officina, in qua fabricantur, vel ars ipsa fabrilis, l. inter. §. fin. ibi, Faber mandato amici sui emit seruũ decem, & fabricam docuit, id est artem ipsam fabricandi. ff. manda. quam Vitru. definit esse continuatam, ac tritam vsus meditationem, quæ manibus perficitur. Vnde etiam fabricam ecclesiæ Canonistæ pro constructione accipiũt, in c. fin. de testa. & c. fabrica, de consecra. dist. 1. Quis ad fabricam ecclesiæ teneatur, Panor. & alij scribunt in c. 1. de ecclesi. ædific. *Fabrica ecclesiæ.*

Fabricenses. Fabricenses dicuntur qui arma publica fabricant, in rubri. Cod. de fabricens. lib. 11. quasi fabricæ censiti, teste Luca ibidem: de quibus vide apud Lazium, de republ. pagina 496.

Fabrica pro fabricatione. Fabrica etiam pro fabricatione ponitur, in l. fi. ff. de priuile. vetera. vbi diuus magnus Antoninus veteranos excusat à nauium fabrica, vt non teneantur ad constructionem nauium, nec ad expensas pro nauibus faciendas: quia nullum dubium erat, quod non tenerentur fabricare naues, cum arma, & non iura, nec naues fabricare sciant, l. fin. C. de iure delib. ob id dubium potest esse ibi an ad expensas pro naue facienda, & construẽda teneantur: & ibi respondet, minime teneri. Et l. fin. §. hi quoque. ibi, si tamen pecuniam publicam in operis fabricam erogent. ff. de muneri. & honor. l. fin. ff. de iure immunita.

Dolare quid. Dolabra. Dolabella. Dolare est cum materiæ asperitas complanatur. & Dolabra est instrumentum quo ligna dolantur, vulgo *doloire:* vel genus armorum dicit glo. in l. 3. in fin. ff. de offic. præfect. vigil. & Dolabella nomen diminutiuum, ac nomen viri proprium.

Dolon, quid. Dolon baculus intra quem latet gladius, seu pugio, vel ensis acutus, dictus quod dolus insit, quia speciem ligni præ se fert, & tamen gladius oblongus inest, l. si ex plagis. §. tabernarius. ff. ad legem. Aquil. ibi, ille flagello quod in manu habebat, in quo dolon inerat. licet alij aliter legant.

Capsarius quis. Capsa. Item in d. l. 3. in fin. habetur mentio de capsario, qui dicitur is qui mercede seruanda in balneis vestimenta suscipit: à capsa, quæ dicta est quod in ea res venditas capiat. Et hic capsarius intra capsam res custodire solet, l. fin. ff. de iure immunita. vbi Bud. Etiam capsarius dicitur qui libros capsa portat, vulgo *vn porte panier, gaigne petit*, l. si collectaneus. de manumis. vindi. ff. vbi Iurisconf. hoc ex ponit, capsarius, id est qui portat libros. Tamen trahitur etiam ad venditores aliarum rerum, & mercium.

Duntaxat. Duntaxat idem quod solum significat, teste Valla in lib. 2. c. 1. de qua dictione multa scripsi in l. pratum. supra.

IDEM LIBRO IIII. AD LEG. xij. Tabul. Lex ccxxxvj.

Qui venenum dicit, adiicere debet vtrum bonum an malum sit. nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum, eius naturam cui adhibitum esset, mutat. Cum id quod nos venenum appellamus Græci φάρμακον dicunt, apud illos quoque tam medicamenta, quam quæ nocent, hoc nomine continentur. vnde adiectione alterius nominis distinctionem fieri admonet nos summus apud eos poetarum Homerus, sic dicens: φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά. id est, *Pharmaca mixta quidem bona plurima, plurima autẽ amara.*

Veneni nomine quid contineatur. Duas habet partes: secunda ibi, glandis. prima docet veneni appellatione venire & bonum. & malum: sicut de dolo diximus supra in l. latæ culpæ. Et ideo quis debet dicere bonum venenum, vel malum, vt adiectione huius nominis bonum vel malum, distinctio fiat: cum medicamenta venena sint bona, tamen cum aliorum immixtione, nisi certis personis dentur. l. Cicero. ff. de pœn. Et Græci vocant φάρμακον, siue medicamentum sit, siue venenum malum. & quando in bonam partem, ἀπὸ τοῦ φέρειν ἄκος deriuari dicunt, quasi ferens medelam: quando in malam, ἀπὸ τοῦ φέρειν ἄχος, quasi ferens tristitiam.

Venenum bonum & malum. Colligitur ex isto text. duplex esse venenum, bonum & malum: bonumque id dicit, quod mixtum cum alio mutat suam naturam, & medicamenti loco adhibetur: malum verò, id quod nocet.

In dubiis dictionibus quid obseruãdum. Secundò nota ex hoc text. quod si vna dictio dubia sit, illi debet alia adiungi eam elucidans, vt dolo inductus malo adiiciemus, veneno necatus malo.

Græcorum auctorum vtilitas. Tertiò colligi potest Græcorum auctoritatem non esse spernendam in iure, quia Græci plurimum vtilitatis, lustramenti & elucidationis ad linguam Latinam afferunt, vt in §. seq. habetur, & in l. illa verba. §. 1. & in multis legibus supra.

Poetarum auctoritas. Quartò auctoritates poetarum adduci possunt ad vocabulorum elucidationem: sed ad iuris decisionem parum faciunt, teste Ioan. Fab. per illum text. in §. cum autem. de empti. & venditi. in Instit. vbi etiam citatur Homerus, & in §. ius ciuile. de iure natu. in Instit. l. 1. de contra. empti. cum aliis multis. Iuris tamen ignari pluris faciunt poetarum auctoritates quam iuris: sed tota via falluntur, vt scribit Bart. in c. nam concupiscentiam. col. 6. de consti. & in c. nocuit. colum. 3. de iudic. & docto. in l. 1. ff. si cert. peta. quia hi voluntatem necessariam, poetæ volũtariam nisi in pertinentibus ad artem habere dicuntur: sicut dicimus de Iurisc. & de interpretibus illorum, glo. in l. 1. C. de legib. & in c. 1. de postula. prælat.

Veneni nomen vnde dicatur. Veneni mali non contrahi emptionem. Et dictum est venenum, quod statim per venas eat: cõmune adagium est, *Dio noi guard del bocone, del traditore & de la deceptione del cortisano.* Vnde dicit Iurisconsult. veneni mali non contrahi emptionem: quia nec societas nec mandatum flagitiosæ rei vllas vires habet. quæ sententia potest sane vera videri de his quę nullo modo per adiectioné alterius materiæ vsui nobis esse possunt, l. quod sæpe. §. veneni, ff. de contra. empt. & alibi Imperat. dicit plus esse hominem veneno quam gladio occidere, l. 1. C. de malefi. & mathe. quia ille proditoriè occidit: qui verò gladio, communiter. si tamen proditoriè occiderit, vtpote amputando ei caput in lecto, vel alio gladij ictu, non erit plus veneno quam gladio occidere, inspecta ratione text. Vnde venenarij gratiam non impetrant, & impetrata non vtuntur, sicut nec proditores: quia vtrique proditorie agunt: & si Princeps concesserit, non valet gratia: nec solet comprobari, imò dicit text. Ab altari meo euelles eos qui per industriam occidunt: & sic non gaudent immunitate, c. 1. vbi doct. de homicid. Et vix clericorum priuilegio: quia hoc est sæuum, & qui sæuis se immiscent, relinquendi sunt iudicio seculari, cap. cum non ab homine. de iudic. Aufrer. in tract. de potesta. secul. super eccle. *Veneno occidere, plus esse quam gladio.*

De scopelismo. Notandum censet Vlpian. de quodam veneno quo Arabes vtuntur, de quo in l. pen. §. sunt quædam. de extraord. crimin. vbi sic scribit: sunt quædam quæ more prouinciarum coercitionem solent admittere, vt in prouincia Arabia σκοπελισμὸν crimen appellant, cuius rei admissum tale est: plerique inimicorum solent prædium inimici σκοπελίζειν id est lapides ponere, indicio futuros, quod si quis eũ agrum coluisset, malo letho periturus esset insidiis eorum qui scopulos posuissent. Quæ res tantum timorem habet, vt nemo ad illum agrum accedere audeat, crudelitatem timens eorum qui scopelismon fecerunt, hanc rem præsides exequi solent grauiter vsque ad pœnam capitis: quia & ipsa

& ipsa res mortem comminatur. Sunt & alij Arabum mores præcipua digni admiratione. primum fratres honore filios ante ire traditur: quia natu grandiores sint. Omnium bonorum participes consanguinei sunt: qui tamen cæteros ætate præcedit, dominus existit censeturque. Communis item vxor, imò verò vna omnibus. ingressus ad eam baculum ante fores deponit. moris enim est vt baculum vnusquisque gestitet. quo viso reliqui congressui parcunt, vt scribit Cæl. lib. lecti. antiq. 10. cap. 35.

Mala medicamenta, vt & libri lectionis improbatæ quomodo veniant in iudiciũ fam. ercisc. *Veneni nomine quid contineatur.*

Etiam mala medicamenta veniunt in famil. ercisc. iudicium, id est vt inter heredes diuidantur: sed iudex interponere se omnino in his non debet. Boni enim & innocentis viri officio eum fungi oportet. tantundem debebit facere in libris improbatæ lectionis, magicis forte, vel his similibus. hæc enim omnia protinus corrumpenda sunt, ne forte aliis exitio sint, l. cæteræ. §. 1. ff. famil. ercifcun. cum glo. ibid. Et sic est regula, quod veneni nomine venit tam bonum quam malum. Cæterum qui malum venenum necandi hominis causa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit, lege Cornelia de sicariis tenetur, l. 3. ff. de sicar. vbi etiam inquit: Adiectio autem ista veneni mali, ostendit esse quædam & non mala venena. Ergo nomen medium est, & tam id quod ad sanandum quam id quod ad occidendum paratum est, comprehendi: sed & id quod amatorium est, d. l. 3. & de amatorio poculo loquitur text. in l. si quis aliquid. §. qui abortionis. ff. de pœn.

Veneni nomine in vsu cõmuni quid intelligatur.

Limitatur ratione subiectæ materiæ, vt quandoque etiam simpliciter loquendo de malo intelligatur, veluti si carceri præpositus pretio corruptus venenum in carcerẽ inferri passus est, officio iudicis punitur, l. carceri. ff. de custo. reor. & hoc officiũ iudicis vsque ad mortem extẽdi potest, si sciens & pretio corruptus fecerit. glo. singul. in §. in summa. de iniur. in institut. quam notabilem dicit Matthæ. Mathesil. singul. 48. no. quod vbi & Cepola in repeti. l. si fugitiui. colum. 9. ff. de seruis fugit. Et indistinctè in quacunque materia communis vsus loquendi sic admisit, vt appellatione veneni veniat malum, nec opus sit adiicere malum: quia in dubio intelligimus de malo. Vnde si testes deponerent quod Titius dedit venenum alicui, possit ex his depositionibus condemnari, quia omnia pharmaca vocamus medicamenta, seu vulgo *medicamens* aut *drogues*.

Theriaca veneni antidotum.

Venenum malum simpliciter *du venin*, cui ante sumpta theriaca facilè resistitur, vt dicunt medici, maximè illa quæ fit in Montepessulano, de qua theriaca loquitur l. quæsitum. §. idem respondit theriacam. ff. de fundo instructo. & alia sunt quæ venenis resistunt, quæ scribit Galen. in libro 5. de simplic. medi. facul. c. 17.

Reus quomodo se purget. *Purgatio legalis.* *Purgatio canonica.*

Purgare autem reus se potest vel per iuramentum, l. fin. §. sicubi. Cod. de his qui ad eccle. confu. & vocant quidam purgationem hanc legalem. & interdum vidi literas, quibus Rex delinquenti cõcedebat, cum delictum aliter probari non poterat, vt reus suo se purgaret iuramento. Purgatur etiam quis per testes, & vocatur purgatio canonica, vt c. 1. & per totum titul. de purga. cano. de qua Specul. in tit. de aboliti. & purga. §. fin. & Alba. in §. si miles. de pace tenen.

Purgatio per ferrum candens. *Purgatio vulgaris.*

Purgari etiam olim solebant homines experientia: vt ferrum candens recipiendo: quod hodie est prohibitum, quia multi sub iusto clypeo sic periere, vt c. 1. & per totum tit. de purga. vulga. vbi hæc vocatur vulgaris purgatio.

Cæterum innocentia, & non relatione criminum reus purgatur, id est si probet se innocentem, & non si obiiciat crimen in partem aduersam. d. l. de his qui. iuncta l. fin. de accusa. C. & l. si vxor. §. iudex. ibi, non rem ob compensationem mutui criminis inter vtrosque communicare. ff. de adult. & decem modis quis purgare se potest, quos scribit Iacob. Bellouisu in practica sua tit. de proba. nega. versic. & sic ex prædictis. nu. 21. & seq.

Eo nomine.

Eo nomine. Iurisocon. sæpius hac phrasi vtuntur, vt in l. si calumnietur. §. telum. supr. eod. alias phrases alicubi forte scribam, nunc ad alia pertransiens.

Admonere.

Admonet nos, id est in memoriam adducit, *nous aduise*. sic potest hic accipi. Interdum admonere, est monere, commonefacere, *admonester*. Vnde meritò admonentur magistratus diligenter custodire fugitiuos, ne euadant, l. 1. §. penul. ff. de seruis fugi. Et præfectus vigilum admonere debet omnes inquilinos ne per negligentiam aliquam incendij casus oriatur, l. 3. §. pen. ff. de offic. præfe. vigil. quod vidi Tholosæ seruari tempore ventoso.

Admonitio.

Inde admonitio, l. 2. in fin. de iud. ibi, In omnibus autem in quibus protelatur admonitio.

Admonitus.

Admonitus, adhortatus, excitatus, *admonesté*, l. si serui. ff. de nego. gest. l. 1. §. penult. ff. quod cuiusque vniuersi. nomi. l. nam & si fur. si cer. pet.

Monere. *Monitio pro citatione.*

Item monere significat idem quod admonere, attendere & inspicere, instruere, l. sed & si. in fin. ibi, quia non faciendæ iniuriæ causa percusserit, sed monendi & docendi causa. ff. ad leg. Aquil. Item monitio pro citatione ponitur in iure canonico, & dicitur: Monemus semel, secundò, tertiò, peremptoriè vno edicto pro omnibus, &c. De monitione est text. in c. crapula. & c. fin. de vita & honest. cleri. c. tuæ. & c. fin. de cleric. non resid. in 6. & hoc verbo etiam vtitur Imperator in l. cum clericis. in fin. C. de episc. & cleric. l. 2. & l. consentaneum. quomo. & quando iudex. dixi abundantius in tract. de citatione in 3. tomo commenta. in constit. Reg. Gallic.

§ Glandis appellatione omnis fructus continetur, vt Iauolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species ἀκρόδρυα appellantur.

Ἀκρόδρυα. *Δρῦς.* *Δρίον.*

Appellatione glandis omnis fructus continetur, Græci sermonis exemplum, quo omnes arborum species ἀκρόδρυα appellantur. nam δρῦς δρυὸς cum ypsilon quercus est arbor: ponitur etiam pro quauis arbore. δρίον vero cum iota, vel δρίον silua dicitur, & sic capit Dionysius in descriptio. Etiam pro vite capitur. Cum igitur Græci δρῦα pro qualibet arbore capiant, hic legi δρῦα in hoc text. in aliquibus libris, & melius forte quàm ἀκρόδρυα: ἄκρον autem summum dicitur, δρῦς silua, quasi silua sit maxima tum arborum. Vel vt dicit Budæus, ἀκρόδρυα propriè à Græcis appellantur quę in ambitu lignosum putamen habent, vt nuces, castaneæ, pistacia, malum punicum, & similia. Econuerso quæ extrinsecus mollia sunt, vt poma, & mala reliqua, pruna, cerasa, & similia, ὀπώρα dicuntur. δρῦα autem dicuntur ἀπὸ τοῦ δρύειν, quod est abscondere, quod in arboribus facile quis abscõdatur. vnde Druydæ Gallorum sacerdotes dicti quod in lucis roborum habitarent, teste Plinio lib. 16. c. 44.

Glandem alienam si quis immisso pecore depascat, qua actione teneatur.

Quod ad sequentia vtile est: nempe si glans ex arbore tua in meum fundum cadat, eamque ego absque dolo malo immisso pecore depascam, in factum agi posse ait Iuriscon. in l. qui seruandarum. §. fin. ff. de præscrip. verb. Et si glans ex arbore tua in fundum meum decidit, eamque immisso pecore depascam, actionem ad exhibendum competere Vlpia. ait, si dolo pecus immiserim vt glandem comederet, in l. Iulia. §. glans. ff. ad exhib.

De glande legenda.

Secundo prætor vim vetat fieri ei cuius glans in agrum alterius deciderit, quominus liceat ei colligere, & collectam auferre. Et glandis nomine omnes fructus etiam cõtineri dicit lex vnica, ff. de glande legen. quam rub. eleganter explicat conterraneus noster Stepha. Forcat. in penu iuris ciuilis, c. 15. Vnde cum nuces & pira vnius in fundum alterius cecidissent, & is in cuius viridarium cecidissent, nollet iter præbere domino fructuum, dixi adeundum iudicem qui præcipiet domino viridarij, vt id aperiat, & poma legere & nuces permittat.

Glandis nomine in cõmuni vsu loquendi quid contineatur. *Quercinus populus vnde dictus.*

Communis tamen vsus loquendi Franciæ glandes strictè accipit pro fructu quercuum tantum Gallicè *du gland*. Est enim quercus, Græcis δρῦς appellata, Gallis *chesne*, de qua multa scribit Ruellius in suo lib. de natura stirpium. Vnde glans quernea, siue quercina: & populus Quercinus à quercubus, quibus fortasse abundabat illa patria, dictus est, *les Quercinois*. Ciuitas præcipua illorum est Caducũ, vbi

vbi alias professus sum iura ciuilia & pótificia, ibique munere regentiæ fructus sum: vulgus vocat *Cahors*.

Glandifera arbores. *Febru quercina.*

Grandiferæ autem arbores sunt quercus, ilex, robur, esculus, fagus, & suber: de quibus etiam scribit Theophrastus. Querciram febrem, siue querqueram vocant medici frigidam cum tremore, à qua nos præseruet pater & filius & spiritussanctus. Amen.

Arborum species multæ sunt, vt licet videre per Ruellium, & Lenard. Fuchsium in tract. de histo. stirpium.

IDEM LIBRO V. AD LEG. xij. Tabul. Lex ccxxxvij.

Duobus negatiuis verbis quasi permittit lex, magis quam prohibet: idque etiam Seruius animaduertit.

Duo vult dicere hæc lex: primum quod duæ negationes magis permittant quam prohibeant, id est potius affirment, quam negent. Secundum tacitè, quod duæ negationes interdum prohibent, ponderando dictionem magis, quæ comparatiue sumitur, vt magis permittant: ergo aliquando prohibent. & ideo hæc lex allegatur ad hoc, quod duæ negationes affirmant & affirmationem demonstrant, glo. hic: quod probatur primo per dictionem necnon, l. 1. & l. necnon. ff. ex quib. cau. maio. §. pater. de testa. in Instit. l. moris. ff. de pœn. l. etiam. & l. locus. supra eod.

Negationes dua affirmat. *Necnon vt affirmatiue.* *Nonnunquam.*

Secundò probatur per dictionem nonnunquam, id est aliquando, l. nonnunquam. ff. de adopti. l. 1. §. si quis vltro. ff. de quæsti. l. nonnunquam. ff. de conditio. & demonstra. lege, mortis. de pœn. l. coniunctionem. supra eod.

Nonnulli.

Tertiò idem de dictione nonnulli, id est aliqui, l. quæsitum. §. 1. de fundo instru. l. si filius. §. 1. de fideicommis. liber. l. inter actum & iter nonnulla est differentia. ff. de seruitu. rusti. prædio. & sic exponit Panor. in c. in nostra. 1. nota. & c. nonnulli. de rescri. & Iurisconsf. ait, assidua etenim frequentia quasi nónullam præbet infamiam, l. item apud. §. assidua. ff. de iniur. l. testatrix. §. 1. si serui. vindic.

Nonnihil.

Quartò nonnihil commoditatis & decoris afferunt notarij, l. vlt. C. de primic. secund. & notar. lib. 12. vbi glo. exponit nonnihil, id est multum, sed ego exponerem nonnihil, id est aliquid, vel non parum. l. cum allegas. C. de castren. pecul. milit. eod. lib. probat Iurisc. in l. sed & si lege. §. adeo. in fin. ibi, vtique nonnihil restituendum. ff. de peti. hered.

Non immerito.

Quintò non immerito, id est merito, l. furti. §. 1. de his qui not. infam. l. si is cui. §. tametsi. de solut. l. sic eueniet. de adult. l. fin. ad leg. Iul. pecul. l. Imperatores. de iure fis. l. si filia. §. 1. famil. ercisc. l. in concedendo. de aqua pluu. arcen. l. metum. in magna. §. fin. quod met. cau. l. quod dicimus. in fin. ibid. l. 1. §. 1. de ventre inspic. l. 3. §. itaque. de itine. l. 1. quarum rer. act. non detur, l. fin. de litigi. l. 2. §. si quis iudicio. ff. si quis cau. l. pater. de euict.

Nemo nescit.

Sextò nemo nescit, id est nemo ignorat. l. quantæ. ff. de publica. l. nemo. ff. de duob. reis.

Non indigne.

Septimò non indigne, ergo digne, l. si rogatus. §. matrimonij. ff. de manumis. vindict. quem text. sing. dicit Philip. Perus. in §. fin. de despon. impub. in 6.

Non inutiliter.

Octauò non inutiliter, sed vtiliter, l. procuator. §. 1. ff. rem rat. hab. l. qui duos. in fin. ff. de manumis. vind. l. huiusmodi. de verb. oblig. ibi, non inutiliter, id est vtiliter. l. nemo. prima. ff. de verb. oblig.

Non iniuste.

Nonò non iniustè, eodem modo exponi debet, l. libertatem. in fin. ff. de manumiss. testam. l. si cum seruum. §. idé obseruatur. de fideicom. liber. Sic non inhoneste, l. pronuntiatum. §. 1. supra eodem. l. 1. de condict. cau. da.

Non improprie. *Non denego.* *Non impudicum.* *Non absurde.* *Non minimum.*

Non improprie, l. 2. supra eodem. Non denego, id est concedo, l. 1. §. exceptiones. ff. quar. rer. acti. non det. Non impudicum conuitium, & sic pudicum in nuptam patrono non denegatur, l. non solum. §. leuis coercitio. ff. de iniur. Non absurde, l. interdum. §. diuortium. supra eodem. Non minima incommoda affert sæpe partium solutio & exactio, sed magna intelligite, l. planc. versic. sæpe. ff. famil. ercisc. l. 1. ibi, non minima vtilitas. ff. de tributo. l. sed si ex parte non modica. ibidem.

Non inargutum.

Non inarguta sententia, sed subtilis & acuta, in l. in hoc senatusconsulto. §. penul. ff. de vsufr. earum rerum.

Non falso. *Non infauorabiliter.* *Non iniquil.* *Non insubtiliter.* *Non impossibile.* *Non male.* *Non improbe.*

Non falso, sed vere, l. recte dicimus. supra eodem. Non infauorabiliter, id est non sine fauore, l. 2. §. præterea. ff. de decuri. Non esse iniquum, l. quædam. §. nummularios. ff. de eodem. Non insubtiliter, l. iurisgentium. §. adeo. ff. de pact. l. 1. ff. de hered. instit. Non impossibile, ergo possibile, l. non impossibile. ff. de pact. Non male, l. si fideiussor. 1. ff. mandati. Non improbe, l. non est ferendus. ff. de transact. Nemo non confitebitur. l. 1. ff. ex quib. caus. maio. Postulatio non iniqua visa est, sed æqua, l. & Attilicinus. ff. de seruit. rustic. præd. l. si cum villico. ibi, non erat iniquum. de instit. actio.

Non incommode.

Non ineleganter, l. illud. de soluti. Non incommode, sed commode, l. Stichum. §. quæsitum. ff. de solut. l. lex. Cornelia. de vulga. & idem dici potest in aliis quas nunc missas facio.

Dua negationes quando negent.

Limitatur quando illæ negationes ad diuersa tenderent, quia tunc negant: vel quando quælibet suam determinationem & relationem haberet, l. qui neque sequatur, neque ducatur. l. alienationis. §. oratio quæ neque coniunctionem neque disiunctionem habet. supra eod. l. 2. ff. de in ius voc. vbi sic scribitur, in ius vocari non oportet neque consulem, neque prætorem, neque præfectum, neque proconsulem, neque ceteros magistratus qui imperium habent, &c. vbi sunt plures negationes, quæ quidem omnes negant. l. 2. §. si non propter valetudinem mulier non steterit iudicio, sed quod grauida erat, exceptionem ei dádam Labeo ait. ff. si quis cautio. & l. si seruus. ibidem, l. iurisgentium. §. item si quis. de pact. l. furti. in fi. de his qui not. infam. l. pronunriatum. in fin. ibi, neque nuptiæ neque tales. supra eod. l. si verò. §. de viro. vbi Ludo. Roma. ff. solut. matrim. l. non videtur defendere. infra tit. proximo, l. 1. si seruus ad decurio. aspira. lib. 10. C. vbi patruus meus Iacob. Rebuf. restringit hunc text. quando nimia sequeretur absurditas. l. cum dos. de pact. dota. l. 1. §. si autem. ibi, non putat insubtiliter. de heredi. instit. ff. cap. fi. de constitu. in 6. in vectigalia. de publica. l. affectionis. & l. cum de donatione. ff. de dona. l. cum quasi. in fi. de fideicom. liberta. & l. Lucius. ibid. l. 1. de iure aure. anul. l. si debitor. de petit. hered.

Secundò vitiatur quando appareret de contraria mente loquentis: vt si rusticus dicat, nego me non debere, vult dicere negando dico, vt docet Bald. in l. qui separatis. col. 3. C. vnde libe. & in l. 1. col. 5. de seruis fugi. Quemadmodum sæpe audiui rusticos dicentes, *il est omnipotent*, pro *impotent*.

Tertiò non procedit quando negationes sunt in numero impari, eo enim casu magis negant quam affirment, si vnam clausulam respiciant. Rebuff. d. l. prima, si seruus ad decurio. per l. in personam. in princ. ff. de pact. & legem primam, C. de seruis fugi. vbi Bart. l. vnic. §. & cum lex. C. de rei. vxor. acti. Et aliquando quatuor dictiones negatiuæ negant, vt in l. nonnunquam. ff. de colla. bono. l. moris. de pœn. l. 1. de cadauer. punit. l. si quis forte, ibi, nonnulli neque semper neque nunquam remittunt. ff. de pœn.

Quartò restringitur si resultaret sensus iuri contrarius, §. si verò neuter. in authen. de his qui ingrediunt. ad appel. col. 5. Ioan. Faber & Angel. in §. cumque hoc deo. in procemio. Instit. facit d. l. lex 1. ff. de cadauer. punit.

Quintò quando lex vel alia dispositio vteretur duabus negatiuis ad maiorem expressionem & emphasim, vt in cap. & si Christus. de iureiur. sit sermo vester, est est, non non. Quia interdum ex abundantia cordis quis interrogatus an fecerit, hoc dicit, non non, vt magis atque magis neget, vt vulgo, *nen ny non* dicitur.

Sextò quando negationi addita est dictio quidem, vel tantum: vt non obligari stipulantem, nec fideiussorem quidem, l. 1. §. si quis ita. ff. de verbor. oblig. Alci. hic sed tunc ad diuersa referuntur istæ duæ negationes, & sic comprehenditur hæc limitatio sub prima. Etiam si tacitè intelligeretur, teste Alci. hic. vnde cum idem sit nemo, quod nec homo

homo quidem, recta Iurisconf. est locutio in l. fluminum. in princ. ff. de damno infe. dicentis quod locus publicus damnum infert nemini nihil faciendi, id est non affert damnum ei qui opus non facit.

Cur duae affirmationes non negãt, vt duae negationes affirmãt. Septimò duæ affirmationes non faciunt vnam negationem, sicut duæ negationes affirmationem: quia aduerbia affirmatiua non destruunt, sed ex eorum significatione & modo significandi confirmant quicquid inueniút; qualecunque sit illud. aduerbia verò negandi destruunt, dicente beato Augustino, negationem esse tantæ malignantis naturæ, quod quicquid inuenit destruit, & eius oppositum ponit, vt in additio. ad Panorm. in cap. in nostra. de rescrip. scribitur.

Octauò quando communis loquendi vsus ita se haberet vt duæ negationes negarent, ille attendeteur, vt in quibusdam regionibus duplicant affirmationem, etiam negationem. l. Labeo. ff. de supelle. lega. Probus in additio. ad Ioan. Mona. in d. c. fi. de constit. post eom. Ioan. le Cirier in tract. de iure primoge. lib. 1. quæst. 2. col. 4. iste tamen communis vsus cum sit facti, probandus esset ab eis qui eum allegarent.

De verbis vim tacitam prohibendi habentibus. Vltimò dicit Alciat. hic esse quædam verba vim tacitam prohibitionis habentia, quæ idem possunt addita negatione, quod non addita: vt vereor, timeo, caueo, dubito: nempe paria sunt: vereor ne adoptio impediatur, l. Non solum. §. sed videamus. ff. de ritu nuptiarum. quæ parum probat. Et nil aliud ad probationem adducit: sed vos aduertite. Primò de verbo vereor, affirmatiue probat textus in l. filium. §. videamus. ff. de bonor. possess. contra tabul. ibi vereor ne hactenus filio suo profuerit. l. si in iudicio. ibi, verendum ne noceat. de excepti. rei iudic. l. 1. in princip. quando appel. sit. ibi, verendum est ne sero sit vt tunc prouocetur. Negatiuè, in l. 1. §. quod ait prætor. ff. de cloacis. ibi verendum tamen esse Pomp. scribit, ne in eo casu damni infecti stipulatio non committatur. l. bonæ fidei. §. an ante. ibi, puto verendum ne non sit bonæ fidei. de acq. rerú dom. l. officiú. §. 1. de re milit. ibi, vereor tamé si quicquam permisero quod in vsum meum aut tuú fiat, ne modus in ea re nó adhibeatur. l. si ego. §. si res. ff. de iure dotiú.

De verbo vereor, quomodo sumatur addita negatione vel non addita.

De verbo dubito negatiue sumpto, & affirmatiue. De verbo dubito negatiue, in l. quisquis. in fin. ibi, non dubito quin Labeonis sententia vera non sit. supra eodem. l. in personam. in prin. de pact. ibi, quin pactio filij nocitura non sit patri agere volenti dubitari non oportet. l. 2. communia præd. ibi, quidam dubitauerunt ne hæ seruitutes non essent. Affirmatiuè, in l. non dubito quin fœderati nobis extranei sint, l. non dubito. ff. de capti. l. Seuerus. in fi. ibi, non est dubitandum quin nauicularij non debeant decuriones creari. ff. de decurio.

In hoc tamen est perpendendum quando Alcia. sententia vera esse potest. Nam dum accuratè inspicitur oratio affirmatiua, interdum affirmat iuncta vni ex his verbis dubito, vereor, &c. si enim dicat Iurisc. dubito ne vera, sit, intelligitur veram esse: si verò dicat ne non vera sit, intelligitur aliquando veram non esse, vt colligi potest ex quibusdam iuribus superius adductis facit l. fin. §. Proculus. ff. quæ in fraud. cred. l. ex, non distinguemus. §. quæsitum. ibi, nam & Iul. ait, impune non pareri ei, si iubeat ad alium arbitrum iri, ne finis non sit. ff. de arbit.

Videre negatiue sumptú. De verbo videamus negatiue, in l. postquam. ff. de petit. hered. ibi, videamus tamen ne non aliter petitor hereditatis legatum restituere debeat, quam vt ei caueatur. l. nos videamus ne non sexaginta præstanda sint. loca. l. fin. ff. de eo quod certo loco. ibi, videamus ne ea pecunia quæ ex sententia iudicis accedere potest, non debeatur, ne sit in obligatione. l. venditor. in medio. de hered. vendit. l. idem Pomponius, ibi, videndum est ne non sit compromissum, ff. de arbit. facit l. fin. ff. de serui. rusti. præd. ibi, id dispiciamus ne nihil vetet à te mihi viam dari.

Permittere. *Permittit*, id est concedit, l. minor autem. §. si autem Princeps sententiam dixit, perrarò solet permittere restitutionem. ff. de minor. l. nequid. §. de his. de incend. Vel pro consentit, vult l. creditor qui permittit rem venire, pignus dimittit. ff. de regulis iuris. iuncta l. si consentit. & l. si cut. §. si voluntate. & §. sed & si. & seq. & l. volútate. ff. quib. mod. pig. vel hypoth. solu. inde permissus, concessio, consensus, *congé*, l. penul. ibi, relegatus sine permissu Principis, eligi non potest. ff. de decurio. l. 1. ne vis fiat ei. & l. 1. §. item Labeo. ibi, nisi permissu meo facere cœperit, quod vi aut clam. l. ad bestias. de pœn. l. is qui. de legatio. l. destitisse. ibi, permissu Imperatoris. ad Turpilian.

Permissus pro concessione.

Legis virtus. Et legis virtus hæc est, imperare, vetare, permittere, & punire. l. legis virtus. ff. de legib. & c. omnis. 3. distint. vbi glo. triplicem permissionem scribit, & docto. in cap. vnic. de æta. & qualit. in 6.

Et non quicquid iudicis potestati permittitur, id subiicitur iuris necessitati, lege, non quicquid. ff. de iudiciis, & sic permittere non importat necessitatem. in qua permittendi materia postquam locus se offert, tres facerem conclusiones, quarum hæc prima est: Omnia censentur permissa quæ nón sunt prohibita, cap. nam concupiscentiam. de constit. Panorm. in cap. 1. col. antepenul. nu. 18. de iura. calumniæ. Vnde omnes possunt testari qui non sunt prohibiti, l. si quæramus ff. de testam. Vnde Persius ait:

De permittendi materia.

Permissum censetur quod non est prohibitum.

Cur mihi non liceat iussit quodcunque voluntas,
Excepto si quid Masuri rubrica vetauit.

Et sic quod vetat Iurisconsultus Masurius Sabinus, non est permissum. nec quod leges vetant.

Prohibitum ad tempus, finito tempore, permissum esse censetur. Secunda, prohibitum ad tempus, finito tempore permissum esse censetur. vnde eum cui aduocationibus quinquennio interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi, ait Iurisc. in l. Imperator ff. de postul. & exul. ad annum, finito anno reuerti potest etiá sine facultate & licentia, teste Francisc. Cremen. singul. 47. quia dies licentiat pro homine: vtor verbis Bal. in proœ. ff. §. hæc autem tria. Areт. & Iason. in l. si ita quis. ff. de vulg. Panorm. & alij in cap. ex literis. de constit. & spoliatus dignitate ad tempus, finito tempore illam recuperat, l. falsi. §. ordine. ff. de fal. l. 1. C. de his qui in exilium dati. li. 10. Dec. in cap. quæstioni. vlt. de appella. scripsi in interpreta. l. quod iussit. nota. 2. in fin. ff. de re iudic. Nec adhibetur distincto quo crimine silentium vel exilium sit irrogatum, ne scilicet pœna tempore determinata contra sententiæ fidem vlterius porrigatur. d. l. Imperator. de postul.

Permissum ratione necessitatis, ea cessante videtur prohibitum. Tertia, permissum ratione necessitatis, ea cessante videtur prohibitum, l. senatusconsulto. ff. de offic. præsid. vt si actio sit temporalis licitum est agere contra Legatum, vt contestetur litem, quia contestatione facta videtur prohibitum amplius durante legatione litem prosequi. l. sed & si restituatur. §. si dies. ff. de iudic. Ancha. in cap. fin. col. 5. nu. duodecimo, de foro compet. Vnde si tempore necessitatis belli vendantur officia, tempore pacis donari debent, & boni & docti viri postulari, & requiri: vt quod belli calamitas introducit, pacis lenitas sopiat, l. vna. in princ. C. de cadu. tollen.

Animaduertere. *Idque etiam Seruius animaduertit.* Animaduertere est perpendere, considerare, intueri, notare, cogitare, & quasi animum illuc vertere, & sensus in id tendere. vt hic, & in l. 1. ff. de his qui sunt sui vel alie. iuris. & in l. non cogendum. in fi. ff. de procurator. ibi, & si satisdederit, non animaduerto, inquit Iulianus, quo casu stipulatio committatur. l. metum. §. animaduertendum autem est. quod met. cauf. l. si duo. de solut. ibi, vt ita possit animaduertere an exceptioni locus sit, necne. l. prima, de appel. recipien. ibi, sed & eum mater filij rem per sententiam euersam animaduerteret, pronunciauerit, pietati operam dando. l. ex his. quæ in fraud. cred. ibi, posse tamen dici illam rem apud arbitrum ex causa animaduertendam. l. 2. ibi, præses animaduertit. ff. de vacat. & excusat. munerum.

Animaduertere in facinorosos. Animaduertere in facinorosos, est eos punire, l. imperium merum est habere gladij potestatem ad animaduertendum in facinorosos homines, quod potestas appellatur. ff. de iurisd. omn. iudic.

Animaduertere & punire quid differant. Valla tamen scribit differre à verbo punio, quia hoc fit siue iure, siue iniuria; animaduertere autem dicitur, quádo ordine,

ordine, iure, rite, & ab eo qui potestatem habet. hæc ille lib. 5. cap. 71. Quod potest probari l. 1. ibi, in quos grauiter animaduerti solet. & l. in eum. in fin. ibi, seuere animaduerteretur. de extraord. crimin. l. fin. de effracto. In effractores variè animaduertitur. l. de militibus, in fin. ibi, is autem qui exercitum acceperit, ius animaduertendi in milites habet. de custo. reor. l. aut damnum. §. 1. ibi, vita adimitur, vtputa si damnatur aliquis vt gladio in eum animaduertatur. sed animaduerti gladio oportet, non securi. ff. de pœn. Iurisc. tamen promiscue his duobus vtuntur, vt l. 1. & fin. de cadauc. punit. iuncta rubr.

Animaduersio. Animaduersio, castigatio, punitio, l. prætor edixit. §. neque enim intenditur, inquit, quod publicam habeat animaduersionem. ff. de iniur. l. aliud est fraus. §. 1. supra eodẽ. Et Vlpian. ait in l. item apud. §. quod ait prætor, si quis aduer. ea fece. prout quæque res erit animaduertam: sic intelligendum est, vt plenior sit prætoris animaduersio, id est vt quodcunque eum mouerit, vel in persona eius qui agit iniuriarum actione, vel eius aduersus quem agitur, vel etiã in re ipsa, id est qualitate iniuriæ, non audiat eum qui agit. ff. de iniur. Et animaduertere prout quæque res erit, vulgò dicimus, *punir selon l'exigence du cas*. Quæ phrasis est pro iusta castigatione Iurisc. peculiaris & frequens.

Animaduersionis iustitia. Animaduersionis iustitiam dicit text. in l. fin. ff. de seruis fugi. ibi, ad fugiendam inquisitionem vel iustitiam animaduersionis in arenam se dare mallet.

Animaduersus, punitus. Punitorũ corpora quatenus concedenda. Animaduersus, punitus, supplicio datus. vnde Iurisconsultus ait, Corpora animaduersorum quibuslibet ad sepulturam petentibus danda esse, l. fin. ff. de cadauer. punito. vbi quod in rubr. dixit punitorum, in l. fin. vocauit animaduersorum. hodie tamen in Regno Franciæ non sic facile solent concedi corpora animaduersorum, vt pœna vnius sit metus multorum: nisi sit causa, vt pro anatomia facienda, aut alia iusta ex causa, vt alibi scripsi.

IDEM LIB. VI. AD LEG. XII. Tabul. Lex ccxxxviij.

Plebs est ceteri ciues sine senatoribus.

Plebis nomine quid contineatur. Plebiscitum. Populus Gallicus ex quibus constet. Hæc lex quatuor partes habet, prout quatuor dicta continet. & primò dicit plebem esse omnes ciues extra senatores. inde plebiscitum, plebis statutum. sciscere enim statuere est, teste Gellio lib. 5. cap. 17. Et sicut populus Romanus olim constabat senatu, equite, ac plebe, vt pulchre hic scribit Alciat. ita populus Galliæ triplici statu, videlicet statu ecclesiastico, nobilium, & plebis. Et quando aliquid agendum tangens populum, conuocantur tres status: & quod ibi disponitur, ratum ab omnibus habetur, vt supra etiam scripsi.

Plebs à populo quid differat. Et plebs à populo differt, sicut genus à specie, d. §. plebiscitum. vbi etiam hoc dixi vobis. videte Dec. cap. 1. de præbend. & dignitatibus, decidentem an appellatione populi veniat clerus. Et quamuis multa effundat, regulam vobis constituite, Quod vniuersi ciues populi appellatione continentur, d. §. plebiscitum. siue sint clerici, siue laici, siue nobiles, siue ignobiles. Nota. per Barba. in rubr. de reb. eccles. non alien. col. 19.

Populi nomine vniuersi ciues contineri. Populi nomine quando clerici contineantur, & quando non. Primò non procedit quando proferretur ab eo qui non haberet potestatem super clericos, vtpote à laico. nam si iudex laicus vel princeps indiceret populo Parisiensi decem milia, non comprehendetur clerus: quia laicus non potest regulariter indicere pecuniam clericis, vel in eos quicquam statuere, cap. ecclesia. de constit. vbi plene docto. si tamen illud statutum tendat in fauorem clericorum etiam clerici isto iuuari poterunt, cap. dilecti. de foro cõpe.

Secundò limitatur quando illa materia laici tantum conueniret, cap. grauem. de sentent. excomm. vel tantum clericis, cap. licet. 8. quæst. 1. quia diuersi sunt laici à clericis, cap. duo sunt. 12. quæst. 1. secus si materia concerneret tam laicos quam clericos, & statueretur ab eo qui clericos etiam ligare potest, cap. si quis viduam. 34. dist.

Tertiò non procedit quando esset maior ratio in vno quam in altero, cap. si sententia. de sentent. excommunicat. in 6. Barba. in procem. elem. §. quoniam. Oldra. consil. 32. quæstio. vbi sacerdotes in vniuersitate continentur, licet sint priuilegiis præditi, tamen hoc non obest: quia senatores & alij illustres habent multa priuilegia, & tamen de vniuersitate vel de populo sunt. sed non ob hoc derogatur priuilegiis eorum.

Cleri nomine non contineri populum. Sic appellatione cleri non venit populus: quia species non continet totum genus. & ideo quando clerus exprimitur, & vult disponens comprehendere populum, necesse est postea populum exprimere, vt in cap. vt nullus. de clero vel populo, de præb. in 6. secus si primo expresserit populum, & sic genus: & ita intelligentur omnia per doctor. super hoc iactata, quæ notetis, quia satis confuse alibi sunt tradita. & idẽ intelligatis de plebe, sicuti dixi de clero, vt plebis nomine non veniat populus, sed econtrario sic.

Ciues qui, & vnde. Ciues hi dicuntur qui vrbem & ciuitatem incolunt, à coeundo dicti, quod iure quodam societatis in vnũ coeãt cœtum, & Imperator sic ait, ciues quidem origo facit, manumissio, allectio vel adoptio: incolas verò domicilium, l. ciues. C. de incol. declarabitur in l. pupillus. infra eodem. videte Hieronym. Caignol. in l. 2. §. exactis. nu. 285. & seq. ff. de orig. iur.

Ciuilis. Ciuile ius. Ciuilis actio. Inde ciuis, quod pertinet ad ciues. Vnde ius Romanum ciuile dictum fuit: ciuilis actio, à iure ciuili inducta, l. creditores. & l. pecuniæ. 2. in fin. supra eod. l. bonorum appellatio aut ciuilis aut naturalis est. supra eodem.

Ciuilia munera. Ciuilia munera, l. munus. 1. sup. cod. vbi elucidaui, & dixi ciuilia munera & publica pro eodem capi, vt docet l. fi. §. penul. ff. de mun. dicam in interpretationib. meis nouis.

Ciuiliter. Ciuiliter, l. probrum, & l. annieulus. supra eod. De ciuitate dixi in l. ciuitatis. supra eodem.

Annona ciuiles & militares. Ciuiles annonæ dicuntur ad differentiam militarium, quæ omnis militiæ expertibus attributæ erant: ciuiles verò ciuibus vel à ciuibus præstabantur, vt in l. 1. C. de anno. ciuil. lib. 11. elucidat Lælius Taurel. in tractat. de milit. ex casu. alia superius de his scripsi in l. frugem.

§. Detestatum est cum testatione denuntiatũ.

Detestatio. Detestari pro abominari. Detestari pro denuntiare. Sicut detestatio est denuntiatio cum testatione, id est testibus facta, l. detestatio. supra eod. ita detestatum est cum testatione, id est coram testibus denuntiatum. Aliquando detestari abominari est, ca. detestanda. de concess. præb. in 6. vbi docto. notandum tamen est detestari multis modis capi: primò pro denuntiare, vt hic, & in l. detestatio, supra eod. alios modos scripsi in lege, verba contraxerunt. supra eodem.

§. Pignus appellatum est à pugno: quia res quæ pignori dantur, manu traduũtur. Vnde etiam videri potest verum esse quod quidam putant, pignus propriè rei mobilis constitui.

Pignus ab hypotheca quid differat. Pignus à pugno dicitur, quia manu traditur: sic propriè in mobilibus consistit. hypotheca verò in immobilibus. Et alibi Iurisc. ait propriè pignus esse quod ad creditorem transit, hyopthecam autem, cum non transit possessio ad creditorem, l. si rem alienam. §. 1. ff. de pig. acti. alibi Iurisc. dicit hæc duo tantum sono nominis differre, l. res. in fin. ff. de pign. & cum hoc dicto consentit Valla lib. 6. cap. 57. quem sequitur Florid. in lib. de interpr. iur. ridens Alciatũ & eius distinctionem, dum dicit Vlpiani sententiam veram ex proprietate sermonis, Martiani ex vsu. Quid est, inquit Florid. quod non possit in concordiam sic redigi? demum concludit, Vlpian. Tribonianique definitionem nullo pacto veram esse. Iacob. tamen Curti. in lib. coniectural. 2. cap. 19. aliter conciliare conatus est: sed parum ad rem facit. Vnde vt ista tandem quiescant, tres faciam casus, quibus visis nulla videbitur antinomia inter hosce Iurisc. sed dicam culpam esse his qui se immiscent rei ad se non pertinenti, & quam non intelligunt, l. culpa. ff. de regul. iuris.

Primus

Pignus propriè de mobilibus. *Pignus non nunquam ad immobilia referri.*

Primus est quod pignus est propriè in mobilibus, vt in iuribus supra allegatis visum extitit, & hic est text. expressus. Tamen accipi pignori etiam res immobilis dicitur, l. sciendum. §. creditor. ff. qui satisd. cogan. Et fundos dari, pignori, seu retineri, l. cum hi. §. idem est & si ager. ff. de transact. & l. si qui. §. 1. de pign. l. si dominium. C. illo tit. & dicitur fundus pignoratus, l. quamuis. ff. de pignor. act. quando est obligatus. Ex quo infertur quod statutum loquens in pignore, habet etiam locum in hypotheca, quantum ad obligationem, vt testatur Feli. in c. cum aliquibus. de re iud. sed contrarium tenet Bar. in d. l. si rem. §. 1. ff. de pignor. act. & de Ripa in rub. ff. de pig.

Sed ego puto inspicienda esse verba statuti aut dispositionis. nam si detur priuilegium Iudæis vt pignora recepta retinere possint, intelligitur de mobilibus, quæ manu propriè recipiuntur. Nam si verba tantum adaptentur ad mobilia, de mobilibus statutum intelligetur: vt si dicatur Gallico sermone, *i'ay baillé gaige*, intelligitur de mobilibus: si verò *de engager* vt *i'ay engagé mes biens*, intelligitur tam de mobilibus quam de immobilibus, teste Hostien. in cap. 1. de feud. & de Ripa in rub. de pig. col. 3.

Si autem verba legis aut dispositionis possunt conuenire tam rebus mobilibus quam immobilibus, & materia etiam conueniat tam pignori quam hypothecæ, si non sit alia ratio in vno quam in altero, intelligetur de vtroque, etiam si loqueretur tantum de pignore vel de hypotheca, per nota. in rub. de pign. per Hostien. in summa: vnde dicit Felin. se consuluisse vna cum excellente doctore, quod priuilegium concessum Iudæis, vt possint mutuare super pignoribus, intelligetur etiam de immobilibus: & ideo poterunt mutuare super domo, vel alia re immobili, per supradicta: nam quando mutuatur pecunia super tali re, illa res dicitur obligata & pignorata. Bar. in l. codicillis. §. instituto. ff. de lega. 2. & in l. fundus. de annuis legatis.

Iudæi an possint sibi rem immobilẽ hypotheca titulo obligare.

Pignus & hypotheca quãdo nominis tantum sono differant. *Actio hypothecaria, quæ.*

Secundus casus est, pignus & hypotheca nominis tantum sono differunt quoad actionem hypothecariam, d. l. res. in fin. nam de qua re inter debitorem conuenerit vt sit pro debito obligata, vtraque hac appellatione continetur: sed in aliis est differentia, §. item Seruiana. de actio. in Instit. hypothecaria enim actio datur creditori pro iure obligationis quod quis in re habet, vt creditor nudam possessionem auocet à detentore. Bar. concludendum alternatiue contra possessorem arbitratur, vel vt debitum soluat, vel vt possessioni cedat, seu possessionem creditori restituat. in l. fin. C. si vnus ex pluribus hered. credito. vel debito. Scripsi in tract. meo actio. & exceptio.

Praxis in actione hypothecaria exercenda.

Sed in hoc Regno solemus concludere, quod domus seu hereditas declaretur affecta & obligata ad solutionem & continuationem debiti prætensi, cum scilicet dubitatur an res obligata sit: quod si vi instrumenti authentici liquidò constet rem talem esse obligatam, concludet creditor ad rei hypothecatæ venditionem, & vt licitetur ad dicti debiti solutionem integram. sed si clementius agere velit secundum text. in l. si fundus. §. in venditionem. ff. de pig. concludet vt possessor id soluat pro quo res est obligata, aut rem restituat, secundum Bart. sententiam.

Quomodo conueniendi possessores rerum hypotheca titulo subiectarum.

Et quilibet possessor in solidum tenetur: & sic reprobata fuit consuetudo diuidens hypothecam, in senatu anno 1385. die 8 Iunij. Et si agatur contra tertium detentorem, in praxi solet interrogari si hereditatem detineat, *il est detenteur de l'heritage, & proprietaire d'iceluy*. Et si declaret se talem, concluditur contra eum actione personali ad præteritos reditus quos suo tempore percepit, *& hypothecairement pour le tout*. Et tenetur declarare: nec dabitur ei dilatio ad defendendum, donec declarauerit se detentorem, vel proprietarium: sed ad hoc bene concedetur ei dilatio. & sic vidi seruari in iudicio forensi.

Hypotheca nomen etiam ad mobilia relatum.

Ex quo infertur, quod hac actione hypothecaria agam contra detentorem rei, siue mobilis, siue immobilis, vt declaretur ius hypothecæ in his rebus: quia text. in d. l. res vtitur verbo res, quod est generale & ad mobiles & immobiles. l. rei. 1. vbi scripsi, supra eodem, text. expressus in l. inficiando. §. 1. ff. de furt. ibi, nec refert an in digito habeat anulum, an datus hypothecæ sit. Ecce hypothecam etiam in rebus mobilibus dici.

Actio hypothecaria in rebus mobilibus à debitore venditis quomodo procedat.

Nec refragatur, Quod mobilium sit adiecta possessio, l. si rem mobilem. ff. de acq. possess. & sic si vendantur res mobiles, non potest is qui eas obligatas habet, illas sequi, & agere hypothecaria contra tertium detentorem, de cõsuetudine: qua dici solet, *meuble n'a point de suitte*. Et hanc generalem attestatur in Regno esse Boer. in §. 2. de consuet. hypothec. in consuetud. Biturig. Respondeo, licet hoc verum sit, tamen si remaneant res mobiles apud obligatum, possunt iure pignoris capi: quia consuetudo tantum sequelam prohibet, sed non obligationem. Vide Masuer. in rub. de execut. in fin.

Pro mobilibus tertium possessorem posse conueniri.

Et ideo quando simpliciter quis obligat omnia bona sua, si vendat mobilia, non poterit creditor post venditionem persequi: secus si bona mobilia expresse fuerunt obligata: quia tunc actio hypothecaria est in rem: & ideo datur contra quemlibet rei possessorem, l. pignoris. & l. si tibi. C. de pig. l. si fundus. §. in vindicatione. & l. pignoris. illo titu. ff. alioqui is qui non haberet nisi bona mobilia, semper posset fraudare creditorem, vendendo res mobiles: quod non est permittendum, l. fin. C. de remiss. pign.

Item possunt persequi hæc mobilia contra tertium qui illa habet iure hereditario, vel successionis, teste Boer. in §. 2. de consuet. hypothec. in consuetud. Biturig. quod etiam intelligerem in quocumque alio qui illam rem titulo lucratiuo haberet ratione fraudis vitandæ, & vt malitiis hominum obuietur, l. in fundo. ff. de rei vindic. Alia scripsi in tract. de liter. oblig. art. 4. glo. 2. nu. 38. & seq. in 1. to. commenta. in constit. Regi. Gallic.

Inter pignus & hypothecã quando constituenda differentia.

Tertius casus est, quod in aliis quam in actione hypothecaria differentia est inter pignus & hypothecam. nam pignoris appellatione eam rem proprie contineri dicimus quæ simul etiam creditori traditur, maximè si mobilis sit: sed eam quæ sine traditione nuda conuentione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus. verba sunt Imperatoris in §. item Seruiana. Instit. de action.

Pigneratitia actio quid differat à quasi Seruiana.

Ex quo infertur quod magna est differentia inter pigneratitiam actionem, & hypothecariam, imò parum conueniunt: quia pigneratitia directa datur debitori soluto debito, vel alias integre satisfacto, ad pignus repetendum, l. si rem. 1. §. omnis. ff. de pign. actio. quod non est commune cum hypothecaria, quæ ad ius pignoris tendit, vt supra dixi. Contraria verò pigneratitia datur creditori contra debitorem, vt impensas necessarias in re pignorata factas habeat, l. si seruus. ff. de pignora. actio. vel si deceptus fuerit in pignore dolo creditoris dando aurichalcum pro auro, l. 1. & l. tutor. §. 1. & d. l. si rem. ff. de pignora. actio.

Idoneè quis cauere dicatur.

Et sic cum hæc parum admodum conueniant, si obligatus fuerit quis idoneè cauere, debet dare pignora vel fideiussores, non verò sufficit hypotheca, l. si mandato. §. fin. ff. manda. Dominic. in cap. fin. col. penult. princip. de vsur. in 6. allegat Ioan. Andr. in additi. ad Speeul. in tit. de pign. in fin. in additione incipien. ad secundam. sed hoc est ex natura illorum verborum, idoneè cauere, non verò ratione hypothecæ. Et ideo non meretur illa differentia assignari. & de hoc plura scripsi in tract. de sentent. executio. art. 1. in 1. tom. comment. in const. Reg.

Imò aliæ differentiæ fere vacuæ remanebunt, quas Bartolus assignat in §. tertij denique anni. in proœmio. ff. vbi in vita, natiuitate, & vtilitate differre dicit inter se. at cum parum commune habeant, differentias non curo assignare & cum aliò tendant actiones hypothecaria & pigneratitia, quamuis valde insudent docto. præcipuè De Rip. in rub. ff. de pign. & D. Caignol. in d. proœmio. ff. d. §. tertij.

Pignus & hypotheca quatenus idẽ sint, & differant.

Et sic ex prædictis ista distinguere oportet. Primo inter pignus & hypothecam nil interest quoad actionem hypothecariam: quia siue res mobilis siue immobilis sit obligata, agam hypothecaria, vt possessor debitum soluat, vel vt rem obligatam restituat, l. si fundus. §. in venditione. ff. de pigno. vel vt supra dixi, tamẽ quoad alia est differẽtia: quia pignus

pignus in rebus mobilibus consistit, à pugno dictum, quia solet tradi, & hypotheca sola conuentione fit, d. §. itē Seruiana. Etiam de actione hypothecaria & pignoratitia Iurisc. non loquuntur, quod non inter se differant, quia parū commune habent, vt suprà dictum fuit. Igitur concludam hoc Iurisc. non inuicem dissidere: sed tantum in actione hypothecaria pignus & hypothecā nil differre, sed quoad alia sic. & hoc est quod Laurent. Vallensem, & eius assecclas perturbauit, non distinguentes, vt decet. de his hactenus. de hypotheca tacita & expressa scripsi in 2 tomo cōstit. Regia. in tract. de constit. redit. ibi etiam dixi in quibus casibus bona sint tacitè obligata, post Negusant. in tract. de pignor. & hypothe. & de effectu hypothecæ.

§. Noxiæ appellatione omne delictum continetur.

Noxia, quid. Noxa, quid. Noxia à noxa quid differat. Noxa caput sequitur.

Noxiæ nomine omne delictum comprehenditur. Et est, noxa vocabulum generalius quam noxia, quia noxa accipitur tam pro delinquente quam pro ipso delicto, §. 1. de noxal. in Insti. Et noxa, id est delictum, caput videlicet delinquentis, id est personā sequitur. §. omnis. de noxal. acti. in Instit. l. 1. §. si apud. ff. depo. l. qui ex pluribus. & l. si. de noxal. l. 1. in fin. de priua. deli. l. si seruus communis. §. 1. & l. quod dicitur. de furt. l. 2. si ex noxal. cau. aga. l. rem mihi. in fin. commod. l. 1. §. & cùm. si quadru. paup. fec. dic. l. sed & si vnius. §. qui enim. de iniur. ibi, quia & noxa caput sequitur. Nec in omnia seruus domino parere debet, etiam potest sic intelligi, vt hæc actio aduersus eum cōpetat in cuius potestate seruus est, qui noxiam commisit. nempè aut sui iuris est is qui furtum fecit, & cum ipso actio est: aut alieni iuris esse cœpit, & actio furti cum eo est cuius potestati subiectus est: & hoc est quod dicitur, noxa caput sequitur. Vlp. in l. si cum quis. §. quamdiu. ff. de furt. videte quod dicitur in l. 2. §. 1. ff. de noxa. vbi noxa non sequitur caput, quando dominus præcepit seruo vt delinqueret, vel quando sciuit delictum ab eo committi, & non prohibuit: tūc si seruus manumissus sit, noxa non sequitur caput, sed dominum tenet, vt l. 1. C. de noxal. ibi, noxa caput sequitur.

Noxalis actio in quem competat.

Noxa nomen vnde.

Vnde à nocendo noxam dictam veteres existimarunt, quod committenti noceat, teste Alciat. lib. 4. de verb. signif. & sic seruus delinquens potest dici noxa, quasi nocens: & hic nocens noxæ dedi potest, id est damno & pœnæ, & pro eo quod nocuit dari. Et ita intelligitur d. §. primus, cōtra Vallam & alios iuris ignaros, non intelligentes vocabula diuersis modis capi posse. nec est puериliter ab Imperatore erratum, vt quidam putant. & quamuis apud grāmaticos non sic accipiatur, tamen sufficit Iurisconsult. sic accipere. nempè quælibet scientia & ars suos habet terminos.

Imò in exemplaribus Græcis Theophili sic habetur, quę volui diligentius videre, & vobis transcribere, vt dignoscatis nullum errorem esse in d. §. 1. Noxa δὲ λέγεται αὐτὸ τὸ σῶμα τὸ βλάψαν, ἐπειδὴ ἔβλαψεν αὐτὸς ὁ οἰκέτης. Noxia δὲ τὸ κακούργημα ὀνομάζεται, οἷον ἡ κλοπὴ, ἡ ζημία, ἡ ἁρπαγὴ, ἡ ὕβρις. id est, Dicitur autem noxa ipsum corpus quod nocuit, quoniam ipse seruus nocuit: noxia verò ipsum maleficium vocatū est, veluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Quemadmodum etiam opera quandoque dicitur persona quæ operatur, vt Cice. ad Quint. frat. lib. 2. ibi. deinde eius operæ repente à Græcostasi & Gradibus satis magnum clamorem sustulerunt. Et pro Quinto Flacco: disceptatorem populum Romanum non modo non recuso, sed etiam deposco. vis absit, ferrum, ac lapides, operæ facessant, seruitia sileant. Et pro ipsa operatione capitur, dum dicitur esse officiū diurnum, in l. 1. & per totum. ff. de oper. liber. & seruo. ff. & C. Sic igitur & noxa potest pro persona quæ nocet accipi, & pro delicto quo nocuit. vnde & noxius, nocens vocatur in l. 1. ff. de custo. reor. ca. 1. de præsumpti. Et Plautus in Amphytruo: scelestam personam scelus vocat. & Terentius in Andria, vbi est scelus qui me perdidit? & alij oratores hoc schemate vtuntur. idem dixi in custodia in l. vinculorum.

Opera pro persona quæ operatur. Opera pro ipsa operatione.

Noxius, pro nocenti. Scelus pro scelesto.

Rebuff. de Verbor.

§. cod. nec igitur hoc in noxa absurdum erit. De qua noxa videte l. aliud est fraus in princ. & l. aliud est promittere, & l. hæc stipulatio, noxis solutum. & l. potestatis. §. eodem.

Virus pro homine malo.

Nunquid etiam communi vocabulo virus hominē malum & pestem quandoque nominamus? sic potuit Imperator non exoticè, vt quidam putant, sed Latinè adscribere. Verumtamen cum ista per hæc satis sint facilia, ad alia pergamus.

De noxalibus actionibus cur introductæ.

Notandum est quod de iure introductæ sint pro delictis seruorum & animalium actiones in dominum, l. 1. ff. de noxal. actio. & l. 1. si quadrup. paupe. fecis. dica. verum quia dominus interdum non potuit noxæ resistere, quia nesciuit delictum aut damnū committi, ideo ius introduxit vt dominus conuentus de serui maleficio, aut damno teneatur tantum ad damni à seruo commissi æstimationē: vel seruum pro noxa dare, vt toto tit. de noxal. acti. ff. & C. & dicit Iurisc. in l. prætor. §. hoc edictum. ff. de damno infe. cum enim animalia quæ noxam commiserunt non vltra nos soleant onerare, quam vt ea noxæ dedamus: multo magis ea quæ anima carent vltra nos non debent onerare.

Praxis pro dicanicis in noxalibus actionibus.

Aduertere tamen dicanici debent, vt à domino damni æstimationem per equum vel aliud animal datum petant, non verò vt pro noxa animal detur: sed ex auctoritate legis permittitur domino serui aut quadrupedis dare eum pro noxa, id est se liberare à condemnatione, æstimatione dāni facta à iudice, l. 1. ff. de noxal. actio. & ad officium iudicis pertinet vt dans noxæ absoluatur, l. illud. in fin. de pet. hered. quod est verum quandiu animal esset viuum: secus si mortuum fuerit, l. 1. §. & cum. ff. si quadrup. paupe. fecis. dicat. sicuti cùm quis debet dare animal, viuum illud tradere debet, teste Alber. Bruno in tract. de forma & solemnitate actus folio 7. col. 2. post Bartol. & alios in l. quod te. in fin. ff. si certum petat.

Noxalis actionis vis atque potestas.

Hinc noxales actiones appellantur, quæ non ex cōtractu, sed ex noxa, atque maleficio seruorum aduersus nos instituuntur: quarum actionum vis atque potestas hæc est, vt si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis quod deliquerit, euitare litis æstimationem, l. 1. ff. de noxal. actio. & noxali iudicio inuitus nemo cogitur alium defendere, sed carere debet eo quem non defendit, si seruus est. Quod si liber est, qui in potestate sit, ipsi sui defensio danda est, l. noxali. ff. de noxal. & in l. 2. ibidem: si aliquem seruus sciente domino occiderit, insolidum dominum obligat: dominus enim videtur occidisse, si autem insciente eo, noxalis est actio. Et in omnibus noxalibus actionibus vbicūque scientia exigitur domini, sic accipiēda est, si eum prohibere posset, & nō prohibuit. aliud est enim auctorē esse seruo delinquenti, aliud pati delinquere, l. 3. ff. de noxal. actio. & in l. sequenti dicitur scientiā eius accipiendam qui prohibere potest. Vnde si dominus fecit depascere frumentum, non liberatur dando animal pro noxa: sed ad veram damni æstimationem tenetur per prædicta iura.

De domino qui quadrupedem noxiam committentē suam esse negat.

Verum quando cōuentus dominus, primò negaret animal esse suum, tunc animal pro noxa dare non poterit ratione mendacij, l. 1. §. interdum. ff. si quadrup. paupe. fecis. dica. facit l. sed hoc ita. in fin. ff. de re iudic. Petrus Iacob. in pract. sua rub. de acti. leg. Aquil. noxa. quo loco non est etiā omittendum singulare Ludoui. Roma. singul. 231. Tu peregrinatis. quod viator ponens animal in prato alterius non tenetur. text. singul. in §. vlt. de pace tenen. & eius viola. quod intelligerem verum esse quando is non inueniret hospitium, vel aliquem qui ei venderet fœnum, paleas vel aliam rem equo conuenientem: alioqui teneretur, & ita vidi obseruari in forensi iudicio.

Noxalis actio aduersus quē competat.

Præterea ista noxalis actio datur domino rei quæ damnum passa est: ita contra dominum serui vel animalis verum vel putatiuum, etiam contra bonæfidei possessorem vel malæfidei, l. si malefide. & l. non solum. ff. de noxal. actio.

V V. Addendum

Noxalis actio personalis cum sit, in rem tamen scripta est. Addendum est etiam quod ista actio est personalis, in rem tamen scripta: quia capita seruorum vel animalium respicit glo. in l. electio, in princip. de noxal. ff. l. 3. §. est autem. ad exhib. ad fastidium vsque.

Delictū quid. Sciendum est praeterea delictum, generale nomen esse comprehendens omne delicti & maleficij genus, l. 1. & per totum. C. si aduer. delict. docet Archid. in cap. vnic. in fin. cleri. coniuga. in 6. siue proueniat ex animo, siue non. Et propriè in omittendo consistit, quasi derelictum. *Peccatū quid.* Peccatū verò in committendo. Archid. in cap. ita nos. 25. quaest. vlt. *Crimen quid.* gl. in cap. si peccatum. de poen. dist. 1. Crimen verò continet ea quae ex animo proueniunt, id est quae dolosè fiunt. gl. in auth. qua in prouincia. C. vbi de crimine agi oporteat. gl. in regul. peccatum & delictum. de regul. iur. in 6. cap. vnum oratium. 25. dist. Bart. in Margarita, in verbo delictū. quaest. 28. *Crimē à carendo deduci.* Et crimen à carendo dicitur, teste Luca de Penna in l. fin. C. de iure fisc. lib. 10. largè pro omni delicto, siue veniale sit siue mortale, vt nemo sine crimine viuit: vt idem Lucas firmat in l. 2. col. 2. Cod. in quib. cau. colo. lib. 11. inde Iurisc. ait in l. aliud est fraus. in fin. criminis siue delicti superius. & declaratur in l. superius. ∫. eod.

Maleficium propriè quid. Sic maleficium propriè dicitur quod facto committitur, quasi malè factum: & tunc non comprehendit malè scriptum, vel malè dictum, l. omne delictum. in princ. ff. de re milit. l. si qua poena. ∫. eod. Alexand. consi. 62. in causa. in 3. *Maleficiū pro sortilegio.* vol. Aliquando accipitur pro sortilegio: vt in tit. de frigi. & malefic. & in rub. C. de frigi. & mathema. Largè verò *Maleficiū largè sūptū quid significet.* capiendo omnia comprehendit crimina, siue re siue verbis fiant, siue scriptis, l. ex maleficiis. ff. de actio. & oblig. & in Instit. de oblig. quae ex delicto nasc. in prin. Bar. in l. aut facta. in princ. ff. de poen.

Noxa pro damno. Noxa etiam capitur pro damno, l. qui aedes. ff. de incend. ibi, aut noxam sarcire iubetur. vbi glo. hoc exponit. sed ego *Noxā sarcire.* dicerem sarcire noxam, id est damni aestimationem soluere, vt in l. 1. § cum arietes. ff. si quadrup. paupe. fec. dica.

Dare noxae. Dedere noxa. Dare noxae, vel dedere noxae, significat tradere seruum nocentem ob noxam, id est delictum, actori, vt litis euitet aestimationem, l. 1. §. & cum. versic. planè. ff. si quadru. pauper. fecis. dica. dixi in l. saepe. ∫. eod.

Noxā nocere. Noxam nocere est delictum committere, l. in delictis, prin. iuncta l. is qui. ff de noxal. actio.

Excessus, pro omni delicto. Excessus verò dicitur omne delictum, vt maleficium, l. si quis in hoc genus. C. de episc. & cleri. vbi Bald. & in tit. de pace tenen. & eius viola. in princ. col. 3. Ioan. Lupus in repet. cap. per vestras. nota. 2. versi. sed est pulchra dubitatio. nu. 3. de donat. inter vir. & vxor. & omne maleficium excessus dici potest, teste Bald. in c. si clerici. col. 3. de iudic. & generaliter omne facinus, erratum, ac omnis legis transgressio, vt asserit Bonif. Vitel. in tract. de malefi. in rub. quid sit maleficium. sic capitur in rub. de exces. prael. & in rubr. de priuil. & excess. priuilegia. Et sic regulariter in iure, & de communi vsu loquendi *excess.* accipitur, vt scripsi in interpret. l. vnic. nō. 5. C. senten. quae pro eo quod interest. istis enim vocabulis promiscuè vtimur: nec has differētias seruamus exactè, vt etiam docet Archid. in c. ita nos. 25. q. vlt. Bald. & Iacob. in l. 1. C. si aduer. delictum.

Excessus, pro superfluo. Excessus pro superfluo exponit glo. in l. iam dubitari. ff. de hered. insti. Alcia. verò pro digressione, vel cum quis altius rem repetit, vel cum capta occasione obiter aliquid extra argumentum dicitur, in lib. 2. parergon. cap. 34.

Excessus pro digressione. Excedere etiam significat exire, egredi, l. & illud. ff. de offic. praesid. vnde relegatus vel deportatus non debet locis *Excedere.* interdictis excedere, l. relegati. de poen. ff. licet gloss. ibi exponat in verbo excesserit, id est accesserit, dum dicit tex. ibi, vt relegatus interdictis locis non excedat. & ibi, in insulā deportato poena capitis irrogatur: & haec ita sine quis in exilium non excesserit intra tempus intra quod debuit, &c. nempè ille tex. est intelligendus quod si quis sit deportatus ad talem locum, & factum ei sit praeceptum vt excedere, id est exire habeat in exilium, & illuc proficisci intra mensem: si non proficiscatur intra mensem in exilium, sed domi remaneat, & non excedat, id est exeat, & egrediatur, poena ei capitis irrogatur. facit l. abesse. ex quib. cau maio. & l. 2. ibi, excessisse oportet septuaginta annos. ff. de excu. *Exul nō gaudet ecclesiae immunitate.* tut. Et menti infigendum est, exulem non gaudere ecclesiae immunitate: sed ab ea extrahendum, tam vt sententia iudicis laici seruetur, quam vt membrum putridum reiiciatur. alioqui nunquam exul egrederetur à loco exilij. Et ita censuit senatus Parisien. anno 1479. Calend. Martij, praecipiens cap. Turonensi ne istos recipiat in ecclesia: alioqui à templo extrahi poterunt.

POMPON. LIBRO SINGVL. Enchiridij. Lex ccxxxix.

Pupillus est qui cum impubes est, desiit in patris potestate esse morte, aut emancipatione.

Haec lex decem complectitur partes, prout decem varia cōplectitur dicta. & prima pars decidit pupillum esse cum qui desiit in patris potestate esse, dum est impubes. sic duo *Pupillus vt quis dicatur, quae requirantur.* requiruntur hic: primò quod sit impubes, ibi, cum impubes est, nec refragatur l. videamus in tutela, i causa quis iurare, & aduersus quem possit. & quidem ipse pupillus, si impubes est, nō potest. ff. de iu. iur. vbi gl. exponit si pro quia: ego exponerem si impubes est, id est quādiu est impubes. Nam id temporis affectionem habere iure probatā non potest, vt ibi dicit text. ergo pupillus pubes dici potest. negatur consequentia: quia nō sequitur, nec valet arg. à contrario contra iura, & ad correctionem illorum, auth. ex testamēto. C. de colla. & ibi Iason, & in l. 1. ff. de off. cius.

Secundò requiritur quod non sit in patris potestate. nā is qui est in patris sui potestate vel aui, pupillus non dicitur, sed filiusfamilias, l. pronuntiatio. §. 1. ∫. eod. l. nā ciuium. ff. de his qui sunt sui vel aliē. iur. quod potest ad multa prodesse, vt inferius dicetur.

Pupillaris. Pupillaris pecunia. Inde dicitur pupillaris, quod pupillo competit, seu ad pupillum pertinet. Vnde pecuniam pupillarem dicit Iurisconsultus in l. si reus paratus. in fin. ff. de procuratoribus, in aedem factam ad praediorum comparationem deponendā. Et ab eo qui exequitur iudicatum capi solere, & in causam iudicati conuerti, l. à diuo Pio. in fin. ff. de re iudic.

Pupillarem quidem obligationem citra domini voluntatem seruus nouare non potest, sed adiicit potius obligationē, quam pristinam nouet, l. seruus. ff. de nouation. quia seruus meliorem conditionem domini facere potest, obligationem autem rectè constitutam nouo pacto reformare non potest, l. seruus. C. de pact. Pupillarem aetatem, in l. diui fratres. ff. de libera. cau. & l. 1. C. de f. lf. mone. durare *Pupillaris aetas.* per hunc text. dicemus vsque ad pubertatem.

Pupillaris substitutio quare & quomodo accipienda. Pupillaris substitutio dicitur non eo quod fit pupillo, sed impuberi, ad pupillum tamē pertinet: ob id Imperator de impuberum & aliis substitutionibus dixit in rubr. habēdo rationem temporis quo fit substitutio à patre impuberi, l. 2. ff. de vulg. §. 1 de pupil. in Instit. sed Iurisc. habuerunt rationem temporis quo pupillo succeditur: ob id pupillarē dixerunt, vt in rubr. de vulg. & pupil. ff. nam quando sortitur effectum dicitur pupillaris: quia pupillo succeditur. & sic ab effectu substitutionem Iurisc. pupillarem vocauerūt, teste Decio & aliis in rubr. C. de impub. pro quibus facit gl. in rubr. de bonor. possess. contra tabul. & in c. 2. in verbo lex ciuilis. de arb. in 6. Sed hoc non videtur verum: quia quandóque succeditur pupillo, quando est in pubertate, c. si pater. de testam. lib. 6. & tunc non vocatur pupillus. ideo ego dicerem non differre: quia pupillare & pupillare est quod ad pupillum spectat, vt dictum extitit. Igitur quādo Iurisc. dixit de pupillari substitutione, de ea intellexit quae cōuenit pupillo. Et quia hunc pupillum opportet impuberē esse, ad hoc vt illi substitutio fieri possit, ideo dicitur substitutio impuberis. nam omnis pupillus impubes est, vt hic: sed non omnis impubes est pupillus, si in patris sit potestate.

Impubes patre etiam mortuo dicitur. Interdum tamen patre mortuo impubes adhuc vocatur in l. mulcs. § quae propter. ff. de adult. ibi, cum possit & illa adultera esse, & impubes defunctum patrem habuisse: vt

vt in l.si mater. in princip. de excepti.rei iudic.

Vnde mirandum est cur docto.in his tempus terãt:quia idem est dicere rem pupilli, & impuberis: & frequentius vno pro altero Iurisc. etiam vtuntur, vt in rub. rem pupil. sal. fore, per totum probatur.

Pupillus etiã de eo qui in patris potestate est.

Imò pupillum enim etiam quandoque Iurisc.dicunt qui in potestate patris est si impubes existat,in l.qui iurasse.ibi, quamuis pupillus non videatur peierare.ff.de iureiur. vbi capitur pro impubere qui fari possit, etiam si in patris sit factis.& in l.quam Tubetonis.§. pupillum autem tã filium quam seruum peculium habere posse Pedius scribit.de pecul.l.fi.§. pupillus.licet ex quo fari cœperit rectè stipulari potest:tamen si in parentis potestate est,nec auctore quidem patre obligatur.de verb.oblig.l. si infanti. C. de iure delib.

Pupilli nomen vnde.

Inde pupillus à pupo deducitur:pupus enim paruulum significat. Et sic pupillus dicetur impubes paruulus, etiam si infans sit l.2.ff. rem pupil.sal.fo.sic dicẽte,si pupillus absens sit,vel fari non possit. l.seruum.& l.miles. §.quæ propter. ibidem.

Fortius est quod Iurisc.vocat pupillum eũ qui in patris potestate est, & habet tutorem, dum super patria litigat potestate. text.sing.in l.3.§.item si is.ff.de liber.exhib.

Impubes quãdo dicatur nõ esse in patris potestate.

Vltimò dũ text.dixit morte aut emancipatione desiit esse in patris potestate:idem si deportatione,aut si pater hæreticus fiat, tunc filius desiit esse in potestate,c.2.in fi.de heret.quia non decet orthodoxum in hæretici esse potestate, ne eum trahat ad hæresim, vt ibi. & in casibus in quibus desiit,vt in l.fin.C.de decuri.lib.10.idem dici ferè potest.

Quando teneatur litigare pupillus.

Et ista sunt vtilia ad sequentia.Primò quod pupillus vel alius minor non tenetur litigare ante viginti annos super causa status:vt si agatur de ipsius illegitimatione,quia spurius dicitur,vt in tit.C.de Carb. edi.declaratur per totum. hodie in Regno Franciæ non tenetur de consuetudine super petitorio procedere ante viginti annos,nec eius tutor vel curator,vt fuit dictum in hoc parlamẽto pro magistro Vriolo Ebroyas milite contra Abbatem S.Dionysij:imo si minor ageret super proprietate, pars posset excipere, nisi veniam ætatis impetrasset à principe,& alias processus esset nullus, verum ego non vidi hoc seruari:sed vidi agere & agi contra minores,dummodo curatores habeant.

Praxis pro cõueniendis minoribus.

Minor an teneatur reassumere processũ inchoatum à patre.

Nec tenetur minor reassumere processum inchoatum cõtra patrem suum, sed dormiet interim,nec patietur eremodicium, per l.properandum.de iud.ideo sine literis Regiis minor illum potest prosequi, dum fuerit effectus maior.si tamen vocaretur eius tutor vel curator,vt reassumeret,nõ posset hoc recusare,vt sæpius vidi in iudiciis seruari.

De minorum quibusdã priuilegiis.

Item quando pupillus potuit transigere, si fuerit condemnatus restituitur. l. si ex causa. §. nunc videndum. de minor.Rom.cons.398. Franciscus Cremon.sing. 28. optimi. & Cepol.cautela. 6. Etiam pupilli priuilegia aliorum minorum habent, quia & ipsi minores sunt.Triginta minorum priuilegia scripsi in art.2.glo.4.tract. de restit. in 2. tõ. commentariorum in constit. Regias. Præterea pupilli miserabilium personarum iuuantur fauore,vt in l.vnic.C. quando Imperat.inter pupillum.Iura hominum miserabilium scripsi in artic.vlt.in fin.tract.de sentent.prouisional, in 1.tom.commentariorum in constit.Reg.

Ὀρφανός.

Secundò quamuis pupillus dicatur vt hic,tamen aliquando pro quolibet infante & puero ponitur,vt l.non est pupillus. sup. eo. & sup. dictum fuit.Græci ὀρφανὸν vocant: quãquam hoc vocabulo propriè notatur qui sine patre & matre est. Pupillus etiam si matrem habet, est tamen sine matre,vt ff.vbi pup.edu.debeat probatur.

Adolescens quis dicatur.

Tertiò adolescens, vt Politiano placuit, vel adultus seu adolescens dicitur pubes à 14 anno vsque ad 20. gl.& docto.in l.hereditatum.ff. ad leg. Falci. & in procemio 6. li. decret. l. 1. §. æque. ff. de minor. ab adoleo siue adolesco, quod crescere significat, quod id temporis quædam & faciendi & loquendi luxuries in eis adolescat & crescat. l. fin. ibi, adoleuerit. ff. si quis cautio. & in tit. ff. rem pupil.sal.fo.pupillus dicitur vsque ad pubertatem adolescens

postea,nisi materia repugnaret,vt in l.3.§.sed & si quidem. ff. iudic. sol.

Impuberes ad honores non admittendi.

Impuberes quamuis necessitas penuriæ hominum cogat ad honores non esse admittendos declaratur in l. 2. ff. de iure immunita. quia nil scire intelliguntur, l. fin.ff. de iur.& fact. ignor.Nam quicquid vident ignorant.l.1.C.de fal. mone.& hi ac alij adolescentes debent Dei timorem habere, parentibus honorem deferre,& senioribus, castitatem tueri, non aspernari humilitatem, diligere clementiam, ac verecundiam,vt enim in senibus grauitas, in iuuenibus alacritas:ita in adolescentibus verecundia, velut quædam dos naturæ commendatur. hæc Ambrosius, in lib. de offic.1. cap.10.

§. Seruorum appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores nostri iubent captiuos vendere : ac per hoc seruare, nec occidere solent.

Serui nomen vnde.

Serui à seruando dicuntur, quod capti in bello seruari, non occidi solebant, & deinde venundari,§.1.& 2.de iure perso.in Inst.& ff.de statu hom. l.4.hodie contrarium seruatur:nec ista materia seruorum visit nostra palatia:ob id illam missam facio.de qua Aristotel.scribit lib.1.politi.Tamen famuli qui hodie seruiunt, possunt dici serui à seruiendo, arg.l.naturalis. in princ. de præscrip.verb.ff.

Captum in bello occidi nõ debere.

Colligit ex hoc text.Alciat. ibi,seruare,quod etiam hodie captus & deductus intra præsidia nõ debet occidi.Nec hominẽ deditum occidere apud Romanos licebat,vt pulchre scribit Alex. in lib. genial.4.cap. 7. circa fin.vbi describit quomodo fiebat illa deditio. vide Cælium lib.17. antiq.lecti.c.47.& seq.

Seruare pro custodire.

Et sic seruare capitur hic pro custodire,conseruare, tenere,adseruare.idem in l.2.ibi,si nil proprij in patria seruatur.ff.de excusa.muner.& in l.libertus.§. præscriptio. ff. ad municip.l.communi diuidundo.ff.commun.diuid. l. 4.§.1. ad leg.Rhod.de iact.& l.nauis.ibid.l.quod seruus.in fi. depo.& l.si in Asia. §. 1. & l.hominem.manda.inde damnati seruari solent,l.qui vltimo.ff.de pœn.

Vnde si testator iusserit propter artis peritiam seruos ab heredibus seruandos vel domum seu aliam rem,non poterit illa domus alienari, l.2.C.de vsuc. pro empt.docto.in l. filiusfamilias.§.diuid.ff.de lega.1.

Seruari quæ dicantur, & quæ non.

Inde dicimus res quæ seruando seruari non possunt, quæ facile corrumpuntur, nec in sua bonitate diu manere possunt.vt sunt fructus, qui vltra annum vix in sua bonitate in quibusdam locis conseruantur, saltem vltra triennium. glo. in l.1.Cod.si aduer.vsucap. sic possumus dicere pecuniam ea vtendo & expendendo non conseruari:sicut econtrario seruantur res immobiles,l.1.ff.de vsufr.ear. rer. gl.in l.1.§.fuit quæsitum.vbi pulchre Ias.ff.ad Trebel.

Seruare pro inspicere, aut obseruare.

Seruare pro inspicere exponit glo.in l.qui ventri. ff. de vent.inspic.ibi, vt qui ventri substiturus est, vel institutus si ventrem seruare velit,audiendus est,id est inspicere.glo. ibi:sed magis proprie pro obseruare exponerem, per text. in l 1.in fin.ibi, & obseruare ventrem & partum & infantem oportet. Gallicè *prendre garde.*

Seruabo pacta, in edicto prætoris quid.

Seruabo, id est faciam seruari,l.iurisgentium. §. prætor ait,pacta seruabo.ff.de pact. vbi glo. sic elucidat. ego alibi tradidi,seruabo,significare quantum ad me attinet curabo, vt seruentur & custodiantur ab aliis. & hoc prætor profitetur.

Seruare pro exigere.

Seruare pro exigere, consequi,l.si quis alicui. §. fin. ff. manda. ibi,sed si cum Titio egeris, ego quidem non liberabor, sed in id duntaxat tibi obligatus ero quod à Titio seruare non poteris. eadem verba sunt in l si mandato. in fin. de fideiusso.& l.si fideiussores. ibidẽ. sic videtur exponere lex,decem.ff.de verbo.oblig.vbi dicit exigi & consequi,& in l.diuortio.de negot.gest.l.2.& l. 4.cum seq. ff. de dolo.vbi in vna dicitur seruari, in alia cõsequi.l. si quis putans.in fin.communi diuid.l.fin.si cert.petat.quia non mihi seruatur quod non possum consequi.

Seruare pro conseruare.

Seruare pro conseruare, salua esse,l.2. §. fin. & l.cum seruatis.iuncta l. cum depressa. ad leg. Rho. de iact. vbi in

vna l.dicitur.seruata,in altera conseruata.l.Labeo.& l.Imperator.ff.ad municip.ibi, ita demum collegæ periculum adscribatur,si neque ab ipso quis gessit, neque ab his qui pro eo interuenerunt,res seruari possit.& idem in l. quid ergo. ibid.& in l.pen.ff.de magistratib. conueniend. dicitur:si res salua sit.& sic si res saluari nõ possit,tenetur collega.nam quod non potest exigi,seruari non potest.l.Proculus.& l.cum alicui,in fi.de neg.gest.l.si in area. in fin.de condict. indeb.l.2.de instito.

Seruile. *Seruile caput.* *Seruilis persona.* Seruile,quod est serui,vel pertinens ad seruũ. inde seruile caput,l.3. de capi. deminut. seruilis persona, lege, in personam seruilem. ff. de regul. iur.De multiplici genere seruorum scripsi in tract.de famul.salar,artic. 1. glo.2.in 2. tomo comment.in constit.Reg.Gallic.Obseruare in l.cum bissextus.§.eod.quid significet scripsi.

§.Incola est qui in aliquam regionem domicilium suum contulit:quem Græci πάροικον appellant.Nec tantum hi qui in oppido morantur, incolæ sunt, sed etiam qui in alicuius oppidi finibus ita agrum habent, vt in eum se quasi in aliquam sedem recipiant.

Incola quis dicatur. Incola igitur est qui in aliqua regione domiciliũ constituit:& non tantum qui in oppido moratur, sed in oppidi finibus.& dicitur incola, quasi incolens locum,incolere enim est habitare. & incolas domicilium facit,ciues vero origo,manumissio vel adoptio.l.ciues.C.de incol.li.10.vbi plus dicitur,eum ibi habere domicilium vbi quis larẽ rerumque ac fortunarum suarum summã constituit,vbi Lucas exponit:scripsi in l.in lege Censoria.§.eod.is tamen nõ dicitur incola qui in agro permanet,& præcipuis illius ciuitatis non vtitur,l.scire.ff.ad municip.nisi illuc se recipiat tanquam in aliquam sedem,& ibi constituat domicilium. ita vult dicere tex.hic in fi.de quo scripsi in d.l.in lege Cẽsoria. §. eod. Vel non est incola vrbis qui in agro residet.

Accola quis, & quid differat ab incola. Accola autem est qui iuxta habitat:incola qui intra ciuitatem,vel Regnum,vel territorium. Nõ autem sola domus possessio incolam facit,sed sedium suarum constitutio,l. libertus. §. sola. ff.ad munic.Bar.in l. de iure.ibidem: facit l. relegatorum.§.mentio.cum §.sequenti.ff.de interd. & releg. videte quæ scribit Pyrrhus in rub. C. de incolis, lib.10. & Alciat. in lib.paradox.2.c.7. quod est vtile ad sequentia.

Incola citari debet vbi habitat. Primò quia incola citari debet vbi habitat, non in domicilio relicto,c.causa.de dolo,clem.causam. de elect.cap. dilecti.& c. postulasti. de foro compe.heres absens.§.proinde.ff.de iud.& l.incola.1.ad munic.

Incolatus iudicis iurisdictio. Secundò iudex incolatus,seu domicilij habebit iurisdictionem tam in ciuilibus quam in criminalibus,non iudex relicti domicilij,l.cum quædam puella.ff.de iurisd.om. iud.c. postulasti.& c.cum contingat.de foro compe. Vnde Iurisconsult.ait:incola & his magistratibus parere debet apud quos incola est, & illis apud quos ciuis est, l. incola. ff. ad municip.Socin.abundè in cap.fin.in 7.princ.quæst,de foro compe. & consil. 129. in 1.vol.

Incola vbi subeat munera. Tertiò munera subire debet in loco in quo habitat & incola est,l.1.& per totũ.C.de incol.lib.10.& Luc.de Penna in l.vna,col.2. C.de muner. eod,li.l.rescripto.in fi.ff.de muner. quod est verum quoad personalia:sed munera patrimoniorũ etiam hi qui neque municipes neque incolæ sunt agnoscere coguntur pro modo patrimoniorum,l.fi.§. patrimoniorum. 2. ff.de muner. & incola iam muneribus publicis destinatus,nisi perfecto munere,incolatui renuntiare non potest,l.incola.ff.ad municip. Bal.in additio. ad Spec.in tit.de cens.& Rom.cons.161.visis.

Incola priuilegiis ciuitatis in qua incola est,gaudet. Quartò quia priuilegiis illius ciuitatis in qua incola est, gaudere debet, nisi fuerint data ciuibus tantum, vt scripsi in l.qui in continentibus,§.eod.per l.scire,ad municip. ibi, qui enim illius ciuitatis præcipuis non vtitur.

Incola an teneatur ad solutionem æris alieni. Quintò si vniuersitas Parisiensis contraxerat aliqua debita,ad solutionem illorum non tenebitur is qui de nouo efficitur incola, l.prouidendum. vbi Bart. & alij, C. de decur. lib.10.l.fi.C.de omni agro deser. lib.11.l.1.Cod. vt nullus ex vica. eod.lib.

Sextò pignorationes,quas represalias vocant Itali, seu *marques* Galli, concessæ contra Parisienses, non comprehendunt eum qui mutauit sedem, & incolam alterius loci se reddidit,quamuis esset Parisiis natus,l. ex facto.§.rerum ff. de hered. instit.& tex. in cap.vno.de iniur.lib. 6. Plenè. Bar. & alij scribunt in tract. de represal.& quando conceduntur contra aliquos non debent capi corpora,sed bona illorum,vt censuit Paris. senatus anno 1387. contra Petrũ Harda.cui erant à senatu concessæ contra Regem Aragoniæ, vt legi in antiquis arestis curiæ. *In incolas pignorationes nõ sunt concessa.* *Arestum.*

Septimò qui incola est in vna parœcia, ibi sumere debet sacramenta,& decimas personales persoluere. cap. fin. vbi docto,de parœc.cap.ad apostolica.de dici.& confiteri, cap. omnis vtriusque sexus.de pœnit. & remissi. clem. 1. de priuil. vbi glo.& sepeliri ibi, cap.1. de sepult. *Incola quid obseruare tenetur in sua parœcia.*

Octauò incola omnes ordines ab episcopo illius loci sine dimissoriis accipere potest,etiam statim mutatione facta,& non ab episcopo domicilij relicti, seu originis. cap. cum nullus. de tẽpor. ordina.in 6.scripsi in praxi benefi.in tit. de litteris dimissor. in prima parte. *Incola ordines accipere potest in sua parœcia sine litteris dimissoriis.*

Nonò ratione præuentionis vtile est incolam esse,cum iudex domicilij possit præuenire alios iudices qui possent cognoscere de illo negotio ratione contractus, delicti vel originis,l.si quis postea.ff.de iudic. cap.proposuisti.de foro compet.cap.cum plures,de offic. deleg.in 6.nec poterit pars in præiudicium iudicis præuenientis mutare domiciliũ,d.c.proposuisti,vbi doct.& Aufrer.in decis.Thol.q.163. *Incolam esse præuentionis ratione vtile.*

Decimò ratione sententiæ quæ poterit ferri in istum incolam, si qualitas causæ patiatur,Soc.in d. c. proposuisti. per l.penul.ff. de iurisd. omn. iudic.

Vndecimò domicilium patris non adstringit filium incolam alterius loci,vt suscipere munera in domicilio patris teneatur,l.libertus.§.patris.ff.ad municip.An possessio patris quoad satisdationem filio prosit, docet Bartolus & Iason in l.sciendum.ff.qui satisd.cogant. *Incola filius non tenetur suscipere munera in domicilio patris.*

Duodecimò non sufficit sola contestatio dicenti se trãstulisse domicilium aliò, vt munera euitet,nisi re & facto transtulerit, l. domicilium. ff. ad municip. declarat Aret. consil.136. clarissimè. *Vt quis sit incola non sufficit sola contestatio.*

Decimotertiò incola ius pascẽdi animalia sua in territorio illo habet,vt pulchrè consuluit Bertran.consil.75. quis dicitur.in 2.vol.ex prima editio. vbi tria requirit, quæ ibi videte, quia præcipuis illius loci vti debet, d.l. scire. ad municip. *Incola ius pascendi habet.*

Decimoquartò actio iniuriarum competit, si domus eius vi introita fuerit,per l.lex Cornelia.ff.de iniur. *Incola actio iniuriarũ competit, si domus eius vi introierit quis.*

Decimoquintò, si testator disposuerit quod si filia remaneat vidua,ei liceat redire domũ testantis, vt ibi alatur, intelligi debet vt in domo in qua testator habitabat alatur,nec poterit sibi eligere habitationem,per legem, quæ, conditio.§.1.ff.de condit. & demonstr.& poterit filia domum propria auctoritate redire,per legem, Titia cum testamento. §. 1. vbi glo. ff. de lega. 2.Bald.consil.86. testator. vol.1.

Decimosextò incolæ tenentur ad refectionem murorũ siue in illa ciuitate habitent, siue extra, per istum tex. ibi, in oppidi finibus, & per text.in l. omnes. Cod. de oper. public.& Petr.Iacob.in practica sua in rub.de fossa & muris.refert Guido Papæ. q.7.suarum decisionum, & singul. 379.& quod habitantis.quia tempore belli vel alterius necessitatis iuuari poterit ciuitate. Alia scripsi huic rei accõmoda in tract. de domicilij electi.in 3.tomo comment. in constit. Reg.Gall. *Incola ad refectionem murorum tenentur.*

Vltimò habens domicilium non iudicatur à latrunculatore, quem præpositum Mareschallorũ vocant, nisi in certis casibus in ordinati. Reg.contentis, vt est in tit. *de la iurisdiction des preuosts des Mareschaux*,in consti. Reg. Gall. vbi scripsi. doctores notant in l.solemus. §. latrunculator. ff.de iudic. *Habens domiciliũ non iudicatur à latrunculatore.*

Quæro

Incola quô do probetur animum habitãdi habere.

Quarto quomodo probetur eum habere animum ibi habitandi, cùm si hodie hic sit, cras poterit discedere? Respondeo, si res suas cum familia detulerit, vt probatur in rub. ff. de migran. & in l. in lege censoria. §. eod. Secundo si ibi remanserit decem annos, l. 2. Cod. de incol. lib. 10. Tertiò si domum ibi emerit: nempè possessio immobilium, cum habitatione facit aliquem incolam, l. 1. cum ibi nota ff. ad municipal. alia scribit gloss. in l. est verum. C. de incol. lib. 10. & Bar. in l. 1. ad municip. vbi quilibet videre poterit. Et possessor rei immobilis in ciuitate, releuatur ab onere satisdandi iudicio sisti, l. sciendum. §. 1. ff. qui satisd. cogant.

Regio.

Regio hic pro patria plaga ponitur, à Rego, vt dicunt grammatici, quod priusquam prouinciæ fierent, regiones sub Regibus erant, atque ab illis regebantur, l. 1. in fin. de offic. præfect. vrban. ff. & l. 1. de diuer. & temporal. præscript.

Regionibus diuidere.

Regionibus diuidere, id est finibus & limitibus & partibus, l. item Labeo. §. 1. ibi, sed & regionibus diuisum fundum ff. fam. ercisc. l. Pomponius. de rei vind. l. si quis duas. §. si quis partem. commun. præd. l. insulam. de acq. rer. dom.

Regiones vrbis.

Regiones vrbis dicuntur quadrantes, seu vt ait Bud. quattarij vrbis. & quatuordecim olim erãt in ciuitate Romana: sed postea septem cohortes constitutæ sunt, vt vnaquæque cohors binas regiones vrbis tueretur, l. 3. ff. de offi. præfe. vigil. & docent Fenestella, Pomponius Lętus, ac Plinius lib. 18. c. 3.

E regione, in conspectu, *vis à vis, par deuant*, l. binas ædes. ff. de seruit. vrban. præd.

§. Munus publicum officium est priuati hominis, ex quo commodum ad singulos vniuersosque ciues, remque eorum imperio magistratus extra ordinem peruenit.

Munus publicum quod.

Quid sit munus publicum pulchrè hic elucidat text. videlicet esse officium priuati hominis, ex quo officio commodum peruenit ad omnes ciues & singulos, & ad rẽ eorum tam publicam quam priuatam imperio magistratus extra ordinem, id est iubente extra ordinem magistratu, vt ille officium subeat.

Homo priuatus. Magistratus excedens fines sua prouincia.

Et homo priuatus dicitur qui publico non fungitur officio, nec honore. si tamen magistratus excesserit fines suæ prouinciæ, dicitur priuatus, & sicut priuatus nihil statuere potest, l. 3. ff. de offi. præsi. quia exercitium contentiosæ iurisdictionis extra prouinciam non habet, sed voluntariæ sic. Et ideo manumitti coram eo potest, l. 2. de offic. proconsul. & iubere & iudicare potest, & sic iurisdictioné mandare, l. fin. ff. de offic. præfe. vrb. glo. cap. nouit. de offic. lega. & hi dicti sunt priuati quasi ab officiis absoluti, teste Luca de Penna in l. prohibitum. col. vlt. de iure fisc. lib. 10. C.

Et cura extruendi vel reficiendi operis in ciuitate munus publicum est, l. cura. ff. de muner. & ab hoc munere publico non excusantur senes, si locupletes sint, & nullo vnquam functi fuerint munere, l. semper. ff. de iure immunita.

Munus publicũ quibus cõferri debeat.

Ex hoc text. infertur, quod munus publicum conferri debet priuatis hominibus, & non habentibus aliud officium, vt hic, & l. fin. ff. de offi. cius. & cap. de multa. de præbend. sicut nec licet plura habere beneficia, ita nec plura offi. l. quisquis. C. de cohorta. lib. 12. quia aliud habens officium non dicitur priuatus homo, sed publicus. eo enim quod quis adeptus est munus publicum, desinit priuatus esse in his quæ officium respiciunt & eius exercitium, glo. in verbo priuatæ personæ. §. 1. de interd. indifferenter non ponendis, in pragma.

Priuati homines qui dicantur.

Priuati hominis. dicit text. quia priuati homines ad ea deliguntur: Principes verò ea subiri mandant, non autem ipsi hæc exequuntur. hæc Alciat. & sic priuati homines dicuntur hic qui nullum habent officium publicum, nec magistratum, l. aut facta. §. in magistratum vel in priuatum. ff. de pœn. & priuatum, id est non illustrem exponit Imperat. in l. præcipimus. in fin. C. de appella.

Aliquando priuati vocantur omnes præter fiscum, l. iustas. Cod. de iure fisc. l. 1. de indict. lib. 10. l. 2. de cano. largi. titu. eo. lib. Et de venditio. rer. fisc. cum priuatis communiũ, eodem lib. & l. consensu. ff. de appel. & ferè in materia loquente de fisco, l. apud Iulianum. ff. de iure fisc. & l. quod placuit. ibidem. l. si qui. C. de diuer. præd. lib. 11. Lucas de Penna in rub. C. de venditio. rer. fisc. lib. 10.

Priuatũ, quod soli cõpetit. Principi. Magistri priuatæ vestis. Priuatæ res Principis. Comes rerum priuatarum.

Priuatum etiam dicitur quod soli competit Principi vt Principi. vnde priuatæ vestis magistri vocantur in l. penul. C. de mutileg. lib. 11. & patrimoniales res Principis priuatę vocantur in tit. C. de fundis rei priua. eod. lib. & in l. 1. & 2. de priuileg. dom. Augustæ, vel rei priuatæ, ibidem.

Et comes priuatarum rerum in prouincia præficiebatur, cuius munus erat bona vacantia fiscóque delata capere, & in fiscum referre, quod vulgus incorporare dicit, teste Pyrrho in tract. de magistra lib. 2. per l. si quando. 2. de bon. vac. lib. 10. & l. 2. de petit. bono. subl. ibidem.

Priuata, non publica popul. Rom.

Priuata quandoque dicuntur quæ non sunt publica populi Romani, l. eum qui vectigal. §. eod. vbi abundè scripsi. facit lex, damnus. C. de fal. l. omnes. de agrico. & censi. lib. 11.

Priuata, non publica ciuitatum.

Priuata etiam vocantur quæ non sunt publica ciuitatum, l. si qui. de diuer. præd. lib. 11. inter §. eod.

Ius priuatum.

Ius priuatum quod ad singulorum commodum spectat, l. 1. in fin. ff. de iust. & iure. & illo tit. in Instit. l. vinculorum. §. eod. l. priuatus contractus. l. 1. ff. de iure fisc.

Priuatũ, quod est singulorũ.

Priuatum quod est singulorum, ad differẽtiam publici, §. fin. de iure natural. in Instit. l. 1. in fin. ff. de iustit. & iure.

Priuatæ actiones.

Vnde priuatæ actiones, cap. licet. de procura. ibi etiam dicitur priuatum damnum, priuatum negotium, l. in priuatis. ff. de indic. & l. non verè dicitur reipublicæ causa abesse, qui sui priuati negotij causa in legatione est. ff. ex quib. cau. maio. l. si vnus. §. pacti. de pact. l. diui. ff. ad leg. Iuliam. pecul. l. inter. §. sacram. de verb. oblig. sic etiam accipitur in l. 2. & per totum. ff. ne quid in loco publ. fiat. fortè sic potest dici vis publica & priuata, vt alibi scripsi.

Vis publica & priuata. Priuatũ commodum.

Priuatum commodum, l. non cogendum. §. 1. ff. de procura. l. in priuatis. de iudic. Priuata l. pro conuentione priuatorum, in l. venditor. ff. comm. prædio.

Priuata lege.

Priuatus ergo dicitur qui non est magistratus, l. 2. in fin. ff. si quis cautio. l. 2. §. 1. ff. de iudic. l. aut facta. §. in magistratu. de pœn. sic intelligitur in tit. de interd. non leuiter ponen. in concord. & in prag. l. cum eo. ff. ad leg. Iul. pecul. Et quasi priuatus quando per iniuriam quicquam facit, l. nec magistratibus. de iniur. ff. & quãdo cognoscit extra locum sui imperij, l. 3. de offic. præsid. l. 1. §. certè. de flumi.

Priuatum delictum.

Priuatum delictum, quando id quod nostra interest persequimur. Azo & alij in summa de priuatis delictis. ff. & sic intelligi debet illa rubr. videre legem & in priuatis. ff. ad Turpilian.

Priuatam noxam & publicam declaraui in l. hæc stipulatio. §. eod.

Publica iudicia.

Publica iudicia sunt quæ ex legibus publicorum iudiciorum veniunt, vt Iulia maiestatis, adulterij, & alia quæ connumerantur in l. 1. de publ. iud. & in §. illo tit. in Inst. alia autem penè extra ista dicuntur priuata.

Publica vis.

Publica vis quæ cùm armis fit, cum quis homines liberos seruósve in armis habuerit, l. 3. & per totum. ff. ad leg. Iul. de vi. publ. Priuata autem vis dicitur quando sine armis fit, etiam hominibus congregatis. l. si quis. & per totum. ff. ad leg. Iuliam de vi priua. §. item lex Iulia de vi. de public. indic. in Institut. Publica, armata dicitur, altera non, vt ibi patet, & in tit. de vi & vi arma. ibi. de vi dicit non armata, & de vi armata.

Priuatũ opus.

Priuatum opus, vocat piscationem & venationem, ad quas milites mitti non debent. l. officium. §. 1. ff. de re milit.

Priuati iuris esse, & publici.

Priuati iuris, l. seruitutes. magna. §. 1. ff. de seruit. ad differentiam publici, lege, testamenti factio non priuati, sed publici iuris est, l. 3. ff. de testa. & creditor priuati, qui fisci non est, l. res quæ. §. sed si ante. de iure fis. ff.

Priuata via. Priuatæ viæ & publicæ quæ sint explicat tex. in l. 2. §. viarum. ff. ne quid in loco publ. fiat. scripsi in l. paties. alias incipit, quantum. C. eod.

Priuatus, qui non est miles, l. 3. §. ceteri autem priuati, quamuis militis cognati sint. ff. de muneribus.

Priuata, ecclesiastica. Priuata alibi dicuntur illa quæ sunt ecclesiastica, c. vno de restit. spol. in 6. Priuata ad differentiam publicorum, l. si legatum. §. si autem. ff. de oper. publ. l. fin. ibidem.

Publica lex. Priuata lex. Lex publica est, quæ à sanctis patribus scriptis est cõfirmata, vt est lex canonum, quæ quidem propter transgressiones est tradita: lex priuata, quæ instinctu sancti spiritus in corde scribitur, cap. fin. 19. quæst. 2. vbi sic dicit: nulla ratio exigit vt l. publica constringatur, qui l. priuata ducitur. Dignior enim est lex priuata quam publica. Spiritus quidẽ Dei lex est: & qui spiritu Dei aguntur, l. Dei ducuntur. Sed quando lex priuata dicitur conuentio priuatorum, vt dictum fuit superius, lex publica dicitur dignior & nobilior hac priuata: quia ex nobiliori oritur, vt scripsi in procemio constit. Regi. in 1. tomo. commenta. Et hæc ad sequentia vtilia sunt.

Opus nouum priuato licet facere. Primò opus nouum priuato etiam sine principis auctoritate facere licet, præterquam si ad alterius æmulationem ciuitatis pertineat, vel materiã seditionis præbeat, vel circum theatrum vel amphitheatrum fit, l. opus. ff. de oper. pub.

Priuatis causa delegari possunt. Secundò priuatis causæ delegari à iudicibus possunt, l. fi. ff. de offic. eius cui manda. est iurisdictio.

Priuatorũ cõsensus iudicẽ non facit. Tertiò priuatorum consensus iudicem non facit eũ qui nulli præest iudicio, nec quod is statuit rei iudicatæ cõtinet auctoritatem, l. priuatorum. C. de iurisd. omn. iudic.

Priuatorum pactis ius publicum non mutatur. Quartò ius publicum pactis priuatorum mutari nõ potest, l. ius publicum. ff. de pact. vide l. inter. ibid. l. 3. de transact. l. neque pignus. §. priuatorum. de regul. iur. cap. si diligenti. de foro compet. l. nec ex prætorio. ff. de regul.

Priuato non licet nouum opus facere sũptu publico. Quintò sumptu publico non licet priuato nouum opus facere sine principis auctoritate, l. opus. ff. de oper. pub.

Priuatorum consensus solemnitatem iuris pub. non mutat. Sextò solemnitatem iuris publici, vel formam, priuatorum consensus tollere vel mutare non potest, l. nec ex prætorio. ff. de regu. iur. & ideo episcopus vel collator insinuationem nominationum non potest tollere, nec remittere, vt conclusi in §. præfatique graduati. in fin. de colla. in concorda.

Fiscus iure priuati vtitur, cũ in ius priuati succedit. Septimò cum fiscus in priuati ius succedit, priuati iure vtitur, l. 1. ff. de iure fis.

Priuatim. Priuatim, id est non publicè, sed seorsum, & vt dicunt, particulariter, l. fi. §. Titius. ff. de condi. indeb.

Priuatus domo. Priuatus domo, id est spoliatus, cui domus adempta est. Et Iurisconsulti frequentius dicunt amittat, vt in l. 1. ff. de nundi. summi autem Pontifices & Imperatores dicũt priuatus sit vel priuetur, c. quisquis. cum multis similibus. de elect. cap. clericis. ne cler. vel mona. cap. licet canon. de electione, lib. 6. Alibi plenius scribam: hæc nunc sufficiant.

Muneris publici definitio. Vltimò hic munus publicum definitur: sed alibi vocatur munus publicum, quod in administranda repub. cum sumptu sine titulo dignitatis subimus, l. honor. §. 1. ff. de mun.

Iudicare, munus publicum. Tutela munus publicum. Et iudicare, dicitur munus publicum, & legationis, l. quippe. & l. quid enim. de iudic. Tutela quoque munus dicitur publicum, vt scripsi, personale tamen, & non patrimoniale, conciliando iura quæ de his loquuntur, in meis nou. interpreta.

Publicum officium habens quid præstare debeat. *Ex quo commodũ ad singulos.* Colligitur ex hoc text. quod habens officium publicum, commodum afferre debet singulis degentibus in loco vbi præest: quia singulis est præpositus, & singulorum pater, rubr. ratioci. ope. pub. & de patrib. ciuit. Vnde condemnando debitorem Titij, affert Titio commodum, & idem in aliis. & sic singulis prodesse dicitur bonus magistratus sua potestate & imperio, vt hic.

Pythagoras dictum de magistratibus. Et de his Pythagoras dicere solebat, principẽ ac magistratum non ideo creatum esse, vt læderet, sed vt iuuaret. & ex Sosipatri episto. habetur: est enim ridiculum de nominibus contendentem, rerum quibus imponuntur nullam rationẽ habere, & falsò appellari honoris studiosum apparere: scilicet ipsum quidem parui admodum facere, subditis verò magni mali quandoque auctorem esse. & postea ait magistratibus: scias igitur te singulis subditorum præstare communi pro omnibus cura, & sollicita gubernatione pro vniuersa republica. Et magistratus vocatur princeps ciuitatis in l. spadonem. §. si ciuitatis princeps, id est magistratus. ff. de excusa. tut. ideo vtilitatem publicam curare debet, non solius principis, sicut quidam ex nostris faciunt, quorũ habitatio nisi resipiscant in inferno sita videtur.

Vniuersos ciues. Et sic habens publicum officium cõmodum debet afferre tum singulis, vt prædictum fuit, tum vniuersis. inde ius publicum in his magistratibus consistit, l. 1. §. publicum. ff. de iust. & iure.

An quilibet de populo possit magistratus creationẽ impedire. Vnde potest quilibet de populo, cum sua intersit, se opponere receptioni magistratus, vt ab ea administratione eidem data remoueatur, vel vt ad administrationem non recipiatur. Panormitanus & alij per illum textum in capitulo, ex parte. de test. vbi etiam concludit, quod quilibet subditus Regni potest opponere & excipere, & defendere ne dux in Regno habeat administrationem. Scribit Ioannes de terra rubea in tract. contra rebelles Reg. artic. 2. tractat. 2. in fin. Quod intelligerem verum quando sua interesset priuatim: alias propter publicum damnum nõ reciperetur: sed tantum procurator Regius in hoc Regno. & hodie muti sunt nostri Regnicolæ, nec fortè audirentur, considerata nostri temporis malitia.

Magistratum stipulari & acquirere posse suis subditis. Ex hoc etiam infertur, quod magistratus potest stipulari & acquirere suis subditis, in his quæ suum concernunt officium, l. 3. vbi Bartol. ff. rem pupilli saluam for. l. stipulatio ista. §. alteri. de verb. obligat. Bart. in l. 1. §. planè. de magistrat. conueni. & quantumcunque stipuletur generaliter his quorum interest, solum suis subditis quorũ sua interest stipulari censetur. Bald. in l. 1. §. huius studij. de iustit. & iure. Quantum enim ad non subditos, non est publica persona, l. fi. ff. de iurisdict. omnium iudicum. d. l. 3. de offi. præsid. & Panorm. in procem. decreta. Quod etiam probatur hic, cum commodum suis ciuibus rebusque eorum afferre debeat: ergo non alienis, quibus non est præfectus.

Hodie verò quidam ex nostris magistratibus non lupis depellendis vacant, sed ouibus depilandis: quinimo velleribus euellendis. Vtor verbis Lucæ de Penna in l. per Illyricum. in fi. C. de cohortalib. lib. 12. Alia etiam dicit in l. 1. col. 1. C. qui æta. excus. l. b. 10.

Ciues qui. Item ciues licet vocentur hi qui in ciuitate nati sunt, C. de municip. & orig. l. ciues: tamen possunt hic accipi pro vniuersis subditis & incolis, vt prodesse debeat magistratus.

Personam publicam stipulari posse vsuras restitui. Item potest publica persona stipulari restitui vsuras, de vsur. in 6. cap. quanquam.

Etiam propter culpam publicæ personæ & non priuatæ potest locus in hoc Franciæ Regno subijci interdicto, in titul. de interd. iudic. non ponend. in pragma. & concord. vbi glo. declarat quæ dicatur priuata persona.

Publica conuentio & priuata. Publica læsio. Publica conuentio & priuata, l. conuentionũ. ff. de pact. Publica læsio, l. iurisgentium. §. si paciscar. ff. de pact. alia in l. inter publica. C. eod.

Remque eorum. Magistratus igitur commodum affert nõ non solum personis ciuium quibus præpositus est, verum etiam rebus eorum: ita quod rem publicam illorum & priuatam pro vtili tueri augeréque debet. quod facit etiã pro episcopis vt hoc debeant facere in episcopatu in quo præpositi sunt, quia munus habent publicum. Quæ benè seruate egregij principes ac præsules. nec transuersum vnguẽ ab his discedite, si cum Christo Deo opt. max. partem habere velitis: quod Deus faxit.

Officiales vnde dicti. Vnde quidam dicunt officiales dictos ab officio officis per antiphrasim, quod nemini officiant, sed omnibus prosint, vt hic patet, & docet Lucas de Pẽna in l. prohibitum. col. vlt. Cod. de iure fis. li. 10. & licet in condemnatione vnius non sit vtile illi, quod condemnatur: tamen vniuersis est vtile, quod ius redditur vnicuique.

Publica vtilitas quot modis consideretur. Notandum est quod vtilitas publica quatuor considerantur modis per doct. primò quãdo in vniuerso & priuatim

affert

affert vtilitatem:& hæc in sacris & magistratibus: nempè sicut templum vnus orandi gratia audiendique verbũ Dei ingredi potest, ita quilibet:& sicut vnus à magistratu defenditur,ita & quilibet cõseruari debet.text.l.1.ff.de iust.& iur.& in ista vtilitate publica quilibet priuatus auditur.sed hodie in Francia solus procurator Regius ista prosequitur, vt dixi,nisi priuati singulariter intersit.

Secundò consideratur vtilitas publica, quæ affert vtilitatem vniuersis,nõ singulis vt singulis,quia communis est vtilitas, l.vtilitas.C.de primipi.li.12.Itaque vtilitas fisci eo dicitur publica, quia vniuersi defenduntur ob pecuniam eius ab hostibus, & ab aliis malis.& vbi plenum est ærariũ nullus grauatur collecta,l.1.§.quibus.ff.quod quisque vniuersi.nomi. sed vbi exhaustum est ærarium, omnes subuenire tenentur, vt hodie cuilibet satis notum est. & hanc etiam promouet procurator Regius.

Tertia est vtilitas publica secundariò, principaliter tamen dicitur priuata: vt dum dicitur reipub.interesse dotes mulieribus conseruari,vt liberis hominibus ciuitas repleatur. l.1.ff. solut. matrim.hoc tamen principaliter mulierũ interesse videmus, secundariò etiam fisci.& istam nõ promouet fiscus, nisi pars conqueratur: sed benè se adiungit procurator Regius pro reip. interesse. Vnde publica nuptiarum vtilitas dicitur in l. in bello. §. medio. ff.de capti. declarat l.2. in fin.ff.ad municip.ibi, reipublicæ autem nihil quod ad rem pecuniariam attinet interest pupillis tutores dari:quia nulla pecunia accedit fisco propterea.

Vtilitas nuptiarum publica.

Quarta est publica vtilitas, quæ principaliter dicitur priuata, secundariò dicitur publica:quia suam affert vtilitatem respectu vniuersi,sed in particulari suam affert vtilitatem cuilibet separatim per se:vt cum dicimus, interest reipub.ne quis re sua malè vtatur,§.pen. de his qui sunt sui vel alien.iur.l.seruum.§.publicè.ff.de procura.§. cogitatio. in auth.vt iudic.sine quoquo suffra.colla.2.plenè docto.in d.l.2.ff.de solut. matr.

Ego super hoc censerem vtilitatem publicam trifariam considerandam:nempè quædam respicit vtilitatẽ vniuersorum,vt in ærario suprà in secundo casu diximus:secunda priuatorum,seu singulorum, vt in dote, & nuptiis, vt in quarto casu supra.& publicè vtile est absentes à quibuscunque defendi,l.seruum.§.publicè.ff.de procura.tertia respicit vtilitatem vniuersorum, & singulorum vt in sacris, & magistratibus,de quibus in hoc text.quæ diuisio omnes potest comprehendere casus.Et prima vtilitas semper præfertur secundæ & tertiæ,& tertia aliis,vt profitendo illam l.1.ff.solu.matr.aliquando docui.

Imperio magistratus. Vult dicere text. secundum Alciat. vt compelli municipes extra ordinem possint ad subeunda munera,non iure actionis, sed officiò iudicis, id est remedio extraordinario.hæc ille,post Accur.Probat l.munus propriè.ff.eod.sic dicens:munus propriè est quod necessario subimus,l.more, imperióve eius qui iubendi habet potestatem.

Ista tamen sententia non videtur conuenire huic text. dicenti munus publicum esse officium priuati hominis,ex quo commodum peruenit ad vniuersos & singulos,& ad res eorum imperio magistratus extra ordinem,vel ex iudiciario. & sic cõmodum peruenit ad singulos imperio magistratus extra ordinem. & non agitur hic quod magistratus extra ordinem compellatur, vel municipes ad subeundum munus, ideo ego intelligerem hunc text.acquiri singulis imperio magistratus extra ordinem, id est præter ordinem & regulas iuris. nempè non est ius constitutum nec ordinatum,quo cautum sit magistratus debere acquirere suis subditis, & quo ordinè: ideo quod ipsi auctoritate magistratus vel iussu subditis commodum inferunt, hoc est præter ordinem aliquem & ius commune.& vt id intelligatur notate sequent.glo.

Sequitur in text.*extra ordinem.* Verbum in iure frequentissimum,sed non minus difficile, quod amplam & obscuram in se materiam continet. ad cuius intellectum, quia bonum in ordine consistit, teste August. in lib. de natura boni, & ordo dat rei perfectionem.cap. nil.7. quæst.1.l.2. §.1. ff.ad Velleia ibi,rectè atque ordine:incipiemus igitur ab ordine,quo facilius demum ad extraordinem elucidandum perueniamus. Primum sciendum est ordinem multis capi modis: primum pro statu & conditione accipitur, l. diuus. §.cum autem ex literis tuis cognouerimus eum tali loco atque ordine esse,vt à suis, vel etiam in propria villa custodiatur. ff. de offic.præsi.vbi sic exponit Budæ.& Zas. in l. 2.de origi. iur.sic dicens: est enim ordo discretio status conditioni accommodatus, vt vulgo solemus dicere, *estat & qualité de la personne*:atque ita eo in loco mihi videtur sumi.

Ordo quot modis sumatur.

Ordo pro statu vel conditione.

Tres siquidem erant præcipui ordines Romæ, primus senatorius, alter equestris, vltimus plebeius:quorum loco nostrates Galli tres habent, quos status vocant patriæ, videlicet ecclesiasticorum, nobilium, & plebis.Tamen Iustin.in §.plebis.de iure natur. gen.& ciuil. in Institutionib. plebis nomine omnes ciues contineri, ait exceptis senatoribus& patriciis.Quare equites plebis nomine continerentur, & equester ordo, si tantum bifariam diuidatur.

Ordines tres Romæ, qui.

Secundò ordò pro decuriis classibusque,numero,collegio,& quasi gradibus dignitatũ, professionisque artificũ, & ciuitatum, decurionum, ciuilium magistratuum & militarium.Et inter milites multi sunt ordines,vt ordo peditum,& ordo equitum,centuriæ,manipuli,cohortes,legiones,prima,secunda,tertia,& quæ deinceps.Centuriæ manipulis constabant, cohortes centuriis, legio cohortibus decem,vt Vegetius docet,& lib. de re militari,qui Ciceronis esse dicitur,& Cic.lib.3.de legib.

Ordo pro numero & collegio.

Ordines militum.

Ordines ducere pro copiis militum præesse,Gallicè dicimus *conduire des bandes*. l. qui cum vno.§.ad tempus.ibi, & in ordinem redire potest, & §. exautoratus.ff. de re militia.

Ordines ducere.

Vnde qui indignus est inferiore ordine, indignior est superiore,l.4.ff. de senat.& Modesti. dato iudice à magistratibus populi Roman. cuiuscunque ordinis,in l.si.quis à quo appellet.& Papin. inquit,l. ordine decurionum ad tẽpus motus,& in ordinem & regressus, ad honores exemplo relegati tanto tempore non admittitur, quanto dignitate caruit.ff.ad municip.Et alibi senator ordine motus ad originalem patriam, nisi specialiter hoc impetrauerit,non restituitur. Sic ordine motum seu remotum,priuatum officio dicimus,l. pen.de vari.& extraor.cognit.

Inde Callistra.ait,quod semel ordo decreuit,non oportere rescindi, diuus Adria. Nicomedensibus rescripsit,nisi ex causa, id est si ad publicam vtilitatem respiciat rescissio prioris decreti, l.quod semel.ff.de decr. ab ordin. faciend. & Vlpian.l.municipali cauetur vt ordo non aliter habeatur, quam duabus partibus adhibitis. ibidem.id est collẽgium habeatur decurionum. Et ordini patriæ suæ legatus probare causam debet,lege,2. ff.de legatio.l.1.de vi priua. erogare ordini,l.si mulier.1.de donat.inter vir.& vxorem.

Tertio ordo est plurium, dispariumque rerum,sua cuique loca tribuens dispositio, teste August. lib. 19.de ciuit. Dei cap. 13. vel est compositio rerum in aptis & accõmodatis locis,vt docet Cicero 1.offic. refert Lucas de Penna in l.his quidem.col.1.& sequen.C.qui milita. non possunt, lib.12. qui ordo maximum memoriæ lumen affert, docet Cice.de orat.sicque frequentius accipitur pro serie, collocatione & dispositione,vt in tit.ff.quis ordo in bon.possess. seruetur.hic siquidem in bonorũ possessione intestati ordo est, vt primò sui,deinde legitimi, demum cognati admittantur, postremò vir & vxor,l.1.ibidem.& Martianus ait his verbis,ordine vnusquisque munere legationis fungi cogitur:& non alias compellendus est munere legationis fungi quàm si priores qui in curiam electi sunt,functi sint, l.sciendum.§.ordine.ff.de lega.l.filius.& l.vicarius.ibid. & Imperatores Antoninus & Verus rescripserũt, appellationes quæ rectò ad principem factæ sunt omissis his ad quos debuerunt fieri, ex imo ordine ad præsides remitti, l. Imperatores.de appella.ff.alij legunt remittendas appellationes

Ordo pro dispositione.

nes interpositas ab imo, id est infimo ordine, videlicet à præposito ad præsidem prouinciæ.tex.verò antiqui habēt, ex vno ordine.quæ lectiones quidē sustineri possunt:prior tamen magis ad veritatem accedere videtur. facit l. quid ergo.ibi,talis ordo dabitur.ff. ad municip.l.1. ibi,quia propriam causam ordinis errore ductus persecurus videtur.de distracti. pig.l.si libertis.de pactis dota. ibi, conuentio secundum ordinem rei gestæ moribus improbanda est. Sicque intelligetur tit. C.vt dignit.ordo serue. lib.12.maximè in l.2.ibid.

Ordo iudiciorum. Et quidem ordo seruatur in instituendis iudiciis,vt primò reus debeat in ius vocari. iudicium enim à citatione incipit,§.fin.de pœna teme.litigan.& demum libellus offerri,auth.offeratur.C.de litiscontesta.& postea lis contestari,vt ibi.Aliáque ordine debent interuenire, quæ docet text. in c.quoniam contra.de proba.& glo. in l. prolatam. C.de senten.& interlocut.omnium iudicum.

Ordo executionum. Alius quoque dicitur ordo in executionibus,secundum §.in venditione.& sequentem,l.à diuo Pio. ff. de re iudica. vt primò mobilia capiantur,deinde immobilia, postremò nomina. qui tamen ordo non seruatur in Francia,sed paulo magis libera datur exequendi facultas,per Regiam legē sitam in tit.de litera.obligati.quam latè inter commentaria mea tractatam inuenietis artic.11.in 1.tomo eorundem commentariorum in constitutio. Regias Galliæ. Inde vocatur extraordinaria executio,in l.3.ff.ne vis fiat ei.in qua scilicet non seruatur ordo prædictus.

Ordo in cōtractibus. Adhæc alius ordo seruatur in contractibus, vt emptor verbi gratia antequam rem emptam habere possit cogatur offerre pretium conuentum,l.Iulianus §. offerri. ff. de acti.empti.& in stipulationib.prior esse debet interrogatio quam responsio, l. 1.ff. de verb.oblig. & §.1. Insti. illo tit. sic adoptans prius interrogari quam adoptatus, l. 2. ff. de adopti.ac sponsus prius quam sponsa.glo.ibi. in testamētis quoque prius debet sibi quis heredem facere quam substituere,l.2.§.prius autem.ff.de vulga.& in libertatibus ordo scripturæ seruatur, l. generaliter. §. quid ergo. ff.de fideicommissa.liber.

Ordo pro solēnitate, ex Accurs. Interdum & quartò pro solemnitate & formula ordo exponitur ab Accur.in §.fi. Inst. de interd.vbi sic scribitur: de ordine & veteri exitu interdictorum superuacuum est hodie dicere. nam quoties extra ordinem ius dicitur,qualia sunt omnia iudicia,non est necesse reddi interdictum, sed perinde iudicatur sine interdictis, ac si vtilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

Ordo & solēnitas quid differant. Ego puto inter ordinem & solemnitatē interesse. Ordo enim est cum quid prius vel posterius fit: & si præcedant quæ præcedere debent,& sequantur quæ sequi debēt,dicitur ordo rectus:sin cōtra,nō rectus,seu peruersus. solemne vero dicitur celebratū,celebre quidpiam statutumque, & quasi quadam ceremonia seruatum & vsitatum,vnde solēnis ordo dici poterit,& solemnitas ordinis, quasi cerimonia quædam, & velut religiosa obseruatio ordinis: & ita passim in iure accipi solet.Certo enim apud veteres ordine quibusdamque formulis tam publica iudicia quam priuata tractabātur,quæ deinde in vsu esse desierūt,l.ordo.de publi.iudi.vnde cœperunt iudicia omnia extraordinē reddi.§.fi.Inst.de interdict.teste Alcia.in l.cum filiusf.ff.si cer. pet.formulis scilicet illis antiquis sublatis vsus extraordinarius magis inualuit,l.1.& per totum, C.de formu. addit Iurisc.in l.actio.ff.de neg.gest. planè in extraordinariis iudiciis vbi conceptio formularum nō obseruatur hæc subtilitas superuacua est,maximè cum vtraque actio eiusdem potestatis sit,eundémque habeat effectum.

Ordinare. Ordinare testamentum. Inde ordinare est disponere,rectè atque ordinatè constituere,quemadmodum dicimus ordinare testamētum, l. inter cætera quę ad ordinanda testamenta desiderantur.ff. de liber.& posthu.l. Caius.de pignora.actio.ibi, cū suprema sua ordinaret.l.videamus.de ædili.edict. ibi, res ita ordinanda sit. Ordinare est etiam ad honores promouere, *Ordinare pro ad honores promouere.* vt docet Bud. in Annota. alias huius verbi significationes scripsi in §. 1. de nomina. Regia in concorda. & in procem. consti.Regia. in glo.3.in 1.tomo comment.

Ordinarium. Hinc etiam ordinarium dicimus,in quo ordo seruatur, & ex ordine proceditur.vnde Vlpian. ait, ordinarium esse ante de iudiciis testātium,sic deinde de successione ab intestato loqui,l.1.in prin.ff.si tab.testa.nullæ exta.l.1.de pecul.ibi,ordinarium prætor arbitratus est prius eos contractus exponere eorum qui alienæ potestati subiecti sunt, qui in solidum tribuunt actionē, sic deinde ad hoc peruenire,vbi de peculio datur actio.& l.1.de possess.heredi. petitio.vbi in vna l.dicitur ordinarium,in altera ex ordine.

Ordinarium ius. Ordinarium quoque ius frequenter apud Iurisc.vocatur. ius commune,regulare,assuetum, certū, & ad hoc expressè statutum,& ius secundum ordinem & regulas compositum,l.in causæ.2.ff.de mino.

Extraordinarium ius. Contrario modo vocatur extraordinarium,vt inferius patebit,videlicet præter regulas & solitum ordinem concinnatū,l.creditores.& l.pecuniæ,2.§.persecutionis.ff.eod. l.3.de crimi.expil.heredi. ibi, diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt,electionem esse vtrum quis velit crimē expilatæ hæreditatis extra ordinem apud præfectum vrbi, vel apud præsides agere,an hereditatem à possessoribus iure ordinario vindicare. Ecce text. ibi declarantem posse agi extra ordinem pro crimine expilatæ hereditatis:siquidem omnia crimina extra ordinē exercentur,l.ordo.ff. de publ. iud. vel si hereditatem velit omisso crimine vindicare à possessore,iure ordinario agere poterit,videlicet petitione hereditatis, quæ est ordinaria & communis.

Ordinarius homo. In ordinem redigere. Ordinarius homo dicitur plebeius ac vulgaris,nō eximius,quod in aliorum multorum ordine sit. In ordinem enim dicimus redigere eū cuius dignitatem volumus imminuere,& in ordinem plebeiorum commmunē reducere.Budæ.in l.diuus.ff.de offi.præsi.tamen inter seruos præstantiores sunt ordinarij vicariis.§.si quis ancillas. Inst. de lega. de quibus docui in l.vrbana familia.ff.eod.

Ordinarius iudex. Ordinarius vero iudex est qui iure suo vel principis beneficio vniuersaliter iurisdictionem exercere potest.Spec. in tit.de offic.ordi.in prin.& interpretes in tit.de offic.ordi.allegantes l.more maiorum.de iurisd.omni.iudi.ego verò dicerem per l.1.ff.de offic. eius cui manda.est iurisd. eū dici ordinarium iudicem qui iure magistratus habet iurisdictionem in omnes, nisi eos qui iure quodam speciali vel priuilegio exempti sunt. Et dicitur ordinarius,id est communis iudex,quod vnicuique eū adire liceat iudicij accipiendi causa,& omnibus pateat. & in Gallia quidam sunt Regij,quidam dominorū locorum: cuiusmodi sunt apud *Iudicū Galliæ genera.* nos præpositi,qui modò iurisdictionē maiorē & ampliorē,modò minorē,prout eis tribuitur, ex consuetudine regionū,& potestate,vel concessione dominorū habent.Lex autem est Regia prohibens iis iudicibus primæ instantiæ cognoscere de interdicto vti possidetis, saisina, spoliatione,& generaliter de casibus Regiis:quippe talia statim ad præsidem prouinciæ deferenda sunt, vt patet in constitutionibus Regiis titul.*des seneschaux*,quos conferre quis fortè posset cum quibusdā ciuitatum defensoribus,vt in tit.de defenso.ciuita.Cod.qui vero dicantur ordinarij collatores scripsi in tit.de collat.in concord.§.præfatique ordinarij.

Ordinata lis. Ordinata lis,l.qui status.ff.de re milit.l.ordinata liberali causa. ff. de libera. cau.vbi glo.exponit pro contestata.alibi dixi.

Ordo legitimus quis sit. Vocabant igitur Iurisco.Ordinem, ius rectè ordinatū, certisque finibus & regulis cōclusum tam in ciuilibus quā in criminalibus.probat l.2.§ 1.ff.ad senatuscon.Velleia.legúmque ordinem vocat Iurisco.in l. bona fides.ff.depo. illud quod in sex iuris partibus statutum erat,§. lex cū seq. Inst. de iure natu. quod verò extra illud in dies pro varietate negotiorum constituebatur, extra ordinem statui dicebatur, quasi iam extra illum ordinem antiquitus præstitutum, vt etiam quæ postea Prætores, Senatores,Iurisconsult.vel suis constitutionibus ipsi Principes sanxerunt, extra ordinem fecisse dicantur. in l.2.ff. ex quib. cau. maio. aut si statuebatur quidpiam extra iuris solemnia. §.fin. Inst.de inter.siue extra iuris regulas,vt dicit tex.in l.si quis sepulchrum.

Extra ordinē statui olim quid diceretur.

sepulchrum.§.non tamen.ff.de religio. vbi non est ciuilis actio ex bono & æquo,cum extraordinem subuenitur. Et ad clariorem huius rei interpretationem non pigebit aliquot exempla è penetralibus Iurisconsultorū subnectere.

Feriæ legitimè indictæ, & extraordinem.

Primò feriæ à iure rectè ordinéque constitutæ sunt vt singulis indicerentur annis, tempore messium & vindemiarum,l.1.& per totum.ff.de feriis.istæ igitur ex ordine iuris sunt:verum quia aliquando ex inopinato statuendæ sunt,vtpote ob res à principe prospere gestas,tunc illæ extraordinem,prout res expostulat,indicentur, l.sed & si.§. si feriæ.ff.ex quib:cau.maio.

Ordinaria bonorum possessio, & extraordinaria.

Sic etiam à prætore fuerunt inductæ bonorum possessiones,quæ vocatæ fuerunt ordinariæ,l.3.§.fi. ff. de Carbon.edi.sed quia suadente æquitate alia postmodum fuit inuenta extra ordinem iamdiu præstitutum, hæc vocata fuit extraordinaria.§.septima.Institu.de bono.possessio.

Actio directa quæ.

Adhæc quia dum antiquitus quidpiam statuebatur, recta via ex illis verbis competebat actio quę vocatur directa, l.si quis.ff.de iurisdict.omn.iudi.vt si quadrupes fecerit pauperiem,id est damnum dederit Titio,illi datur actio directa ex verbis legis. ff. si quadrupes. Cum verò bipes damnū dedisset,nil super hoc antiqua lex statuerat : ideóque vtilitatis gratia legislatores extra ordinem statuerunt dandam actionem,non quidem directam,(nec enim recta via & ordine id cōprehendebatur) sed extra ordinem,quæ scilicet dicitur vtilis actio, siue remedium, l. si longius.in fin.ff. de re iudica.iuncta l. cum filiusfamilias. si cert.pet. vbi in vna lege dicitur vtile remedium, in altera extraordinarium. Verum enimuero quia dubitatum fuit an hæc vtilis actio extra ordinem inducta prosit, hoc declarauit Iurisco.Paul.in l.actio.ff.de neg.gest.sic dicens, nec refert directa quis an vtili actione agat vel conueniatur. plane in extraordinariis iudiciis vbi conceptio formularum non obseruatur, hæc subtilitas superuacua est: maximè cum vtraque actio eiusdem potestatis sit, eundémque habeat effectum.

Actio vtilis quæ.

Actiones vtiles cur introductæ.

At dicet aliquis,quorsum ista fuerunt introducta extra ordinem ? Resp.Pompo.in l.quia.ff.de præscrip.verf. quia actionum non plenus numerus est, ideóque plerúmque actiones in factum desiderantur. sed & eas actiones quæ legibus proditæ sunt, si lex iusta ac necessaria sit, supplet prætor in eo quod legi deest.quod facit in l.Aquil.reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliæ.idque vtilitas eius legis exegit.idem ferè Vlp.in l.quoties.eo.sic dicens:quoties deficit actio, vel exceptio, vtilis actio vel exceptio danda est. Et l. si quis. ex quib. cau.maio. ibi,officium prætoris est introducere vtilem actionem. Igitur vbicunque lex prætorum antiquum illum ordinem suppleri debere prouidet, extra ordinem dicitur prouidere, vocatúrque vtile remedium, quasi ex bono & æquo, & vtilitatis gratia introductum, facit l.in iis quæ extra testamentum incurrerē,possunt res ex bono & æquo interpretationem capere:ea vero quæ ex ipso testamento oriuntur, necesse est secundum scriptam iuris rationem expediri.ff.de condit.& demon.quod adhuc ex sequentibus confirmari potest.

Minori siquidem à iure ordinario non conceditur rerum suarum administratio, l. 1. & per totum.ff.de mino. 25.annis:tamen extraordinem & perraro ex bono & æquo eis conceditur,l.3.ff.eo.vt impetrando veniam ætatis, l.2. & per totum.C.de iis qui veni.ætat.impetra.

Ita filiusfa. omnia acquirit patri, vt nec quidem per se agere possit,l.placet.ff.de acquir.heredi.l. fi.§. necessitate. C.de bonor.quæ lib.tamen ne fame moriatur quandoque in studio degens,si mutauerit viatium suum extra ordinem vtili actione ei agere permittitur, l. si longius. in fi. ff. de iud.l.cum filiusfamilias.si cer.pera.

Mandatū est, & cum salarium accipitur.

Sic quoque mādatum gratuitum est, alias nullum erit, l.1.ff.manda.l.si tibi rem vendendam. ff.de præscrip.verb. si tamen procurator salarium desideret, extra ordinem peti & concedi debet,l.salarium.ff.manda.nam licet gratis concedi concedi & recipi debeat mandatum, non tamen exerceri,& si exerceatur salarium debetur,sicuti tutori,& alij administratori.

Actio extraordinem peti quando dicatur.

Breuiter vbi non est prodita actio, sed à principe impetrari potest,tunc extra ordinem peti dicitur,l. si quis.§. 1.ff. de relig. & impetrat.extra ordinem, in l.ij qui. ff. de vaca.mune.

Inquilino volenti migrare soluta pēsione, si prohibeatur extra ordinem subueniri solet,l.1.de migran.

Extraordinē exactionem fieri.

Alias sumi forte potest extra ordinem, id est extra cognitionem,l.vlt.in fi.ff. quod met.cau. ibi,quod si debitor satisfecit simplici iussione,& non cognitione habita,quāuis non extra ordinem exactionem fieri,sed ciuiliter oportuit.igitur patet ibi extraordinem sumi, pro extra omnem cognitionem,quæ debet in executione interuenire rei iudicatæ,l.à diuo Pio.ff.de re iudic.vel melius fortasse eo in loco quis interpretabitur extraordinem,id est ordine non seruato executionis & exactionis,quia non secundum ius ciuile fuit facta exactio,sed propria auctoritate.

Extraordinē, absque iure scripto.

Plerunque etiam dicitur extraordinem, cùm arbitrio iudicis absque iure scripto quidpiam moderandum relinquitur,vt ipse ex bono & æquo iudicet : sicut plurimum contingit in pœnalibus:olim siquidem exercendorum iudiciorum ordo erat quidam præstitutus, qui pro temporum varietate fuit aboletus in l.ordo.ff.de public.iudic.& §.1.de successi.subla.quæ fiunt per bono.vendit. in Instit. cœperúntque iudices extraordinem cognoscere, l.1.ff.de pœn.vbi qui extraordinem cognoscunt, pœnam extraordinariam imponere debent.§.fin ibid.& l.1.de legat.ac l. 1.§.qui aduersus.ff.de postul. Itaque hodie licet ei qui extraordinem cognoscit quam vult sententiam ferre, vel grauiorem vel leuiorem, dummodo non rationem excedat, l.hodie.ibidem, facit l.4.§.1.ff.ad leg.Iul. pecu. ibi, vt sacrilegi extraordinem digna pœna puniantur.Et in priuatis delictis & in extraordinariis criminibus calumniosi extraordinem pro qualitate admissi puniuntur, l.3. ff. ad Turpill.

Extraordinē coërceri, damnari, vindicari, plecti.

Extraordinem coërcetur, l.non est matrimonium.ff.de rit.nupt. extraordinem damnandum, l.si quis rerum.ff.de custod. reo. extraordinem vindicari, l. in ordinariis.ff.de pœn. extraordinem plectendus, l.ossa. §. si in locum.ff.de religio. sic igitur extraordinem puniri est pœna non à iure ordinata vel statuta affici : nimirum si dicatur arbitraria & extraordinaria, d.l.lex Iulia.§.hodie.ff.ad leg.Iul. repetun.l.1.de vi.priua.

Extraordinaria pœna.

Hinc dicitur extraordinaria pœna, quæ extra regulas iuris imponitur arbitrio iudicis, ordinem à veteribus introductum omittendo:& sic intelligitur.ff.de extraordin. crimin. vbi in publicis criminibus & delictis ordinariis regulariter pœna certa à iure præstituta est : secus in criminibus extraordinariis: ideóque extraordinē in illis cognoscitur,ac reus plectitur arbitrio iudicis,vt superius dixi:quod arbitriū cum facti & admissi qualitas regat,nulla certa pœna ordinari potuit:ideo extraordinem dicitur, id est extra certas regulas,quę constitui non possunt,sed pro modo admissi decernendum est, d.l.1.& toto tit.de extraordin.cognit.Et ordinem hic pro regula certa intelligo.

Sic etiam qui iniuriarum actionem per calumniam instituit extraordinem damnatur,vt exilium aut relegationem,aut ordinis,status,vel officij,seu honoris amotionem patiatur.ff.de iniur. ibi extraordinem intelligite extra iuris ordinarium processum : nam ordo exercendorum publicorum iudiciorum capitalium in vsu esse desiit,l.ordo. ff.de pub.iud. Et hoc maximè iudicium in curiis Franciæ contra delinquentes exerceri solet:hodie delinquentes in lege iulia repetundarum extraordinem puniuntur, id est pœna arbitraria, l.lex Iulia.in fi.ff.ad leg.Iul.repetun.cum antiquitus lex duodecim tabularum pœnam irrogaret capitalem, vt docet Gellius lib.2.cap.1.Hoc igitur modo extraordinem puniri dicuntur,quando pœna non est à iure statuta,vel constituta:interdum lex adijcit pœnam,& tūc ordinaria pœna,id est pœna à lege statuta punitur reus, l. vna.ff.de ambit.vbi certa statuitur pœna.

Extraordinē puniri qui dicantur.

VV 5 Quando

Poena ordinaria, & extraordinaria, quæ. Quandoque lex dicit, pro modo delicti coërceatur, vt in lege finali, de plagia: & tunc extraordinem punitur, l. vlt.in fin.de termi.amo. Alias dicit extraordinem pro modo admissi, l.in dardanarios.ff.de pœn. Sic igitur capiendo putarem ordinariam pœnā esse quæ à iure statuta est: extraordinariam verò, à iure nō constitutam, nec certam, sed arbitrariam, l.penult.vbi glos.ff.de præuaric. Idémque est extraordinem punietur, aut pœna extraordinaria: probar, l.1. iuncta l.2.ff.eod.vbi cum in l.1. dicatur extraordinem solet puniri, dicitur in l.2.pœnam iniungi extraordinariam, facit l.1.& seq.ff.de crimin.stellio.vbi sic habetur: Actio stellionatus neque publicis iudiciis neque priuaris actionibus continetur : stellionatus iudicium famosum quidem est, sed coërcitionem extraordinariam habet.

Fures diurnos iure ordinario puniri. Fures diurni ad ius ordinarium sunt remittendi, vt secundum leges iis furibus statutas puniantur, vt in authen. nouo iure.C.de fur. sed fures nocturni extraordinem audiendi sunt, & causa cognita puniendi, id est extra has leges de furibus diurnis præstitutas: quippe leges furū diurnorum in iis locum non habent.

Qui pro reo criminis satisdedit, quomodo puniatur, nisi eum exhibeat. Adhæc si quis reum criminis, de quo satisdedit, non exhibuerit, pœna pecuniaria plectitur: puto tamen si dolo non exhibeat, etiam extraordinem esse damnandum, id est pœna arbitraria & criminali.§.pœna. Institu.de iniur. l.si quis.ff.de custod.reo. *Actio quæ ex maleficio oritur, quomodo persequenda.* Et si quis actionem quæ ex maleficiis oritur velit exequi, si quidem pecuniariè agere velit, ad ius ordinarium remittendus erit, nec cogendus in crimen subscribere : enimuero si extraordinem pœnam eius rei exercere velit, tunc subscribere eum in crimen oportebit, l.fin.ff.de priua.delí. Et Vlpia.scribit, impunitum seruum esse non oportere, sed extraordinem officio iudicis corrigendum, l.1.§.cum seruus.ff.de his qui deiecerunt.

Extraordinarium iudiciū. Extraordinarium verò iudicium dicitur non commune, in quo non agitur secūdum ordinem præscriptum, sed quadam actione seu remedio extraordinario, non solito, l.actio.ff.de negot. gest. magis autem specialiter extraordinarium dicitur, quod officio iudicis implorato constituitur. Alciat.in l.cum filiusfamil.ff.si cert.peta.per l.si cui legatum.ff.de condit & demonst.l.1.de variis & extraord. & generaliter quoties alicui succurrendum est ex æquitare, quia deest remedium ordinarium, id est commune, l.in causæ.2.ff.de mino. Bar.in l.si maritus. §.si extraneis. de adulter.

Actio extraordinaria quādo, concurrat cum ordinaria. Aliquando tamē extraordinaria competit actio quamuis adsit ordinaria, cum videlicet illa supplet aliquid vel addit ordinariæ, l.3.§.1.versic.miratur.ff.nau.caupo.& l.1. §.1.de migran.quemadmodum licet alias detur actio, tamen agitur de dolo, & compellitur quis extraordinem, l. at si quis.§.si cui.ff.de relig.vbi dicitur, si cui funeris sui curam testator mandauerit, & ille accepta pecunia funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam Mela scribit. Credo tamen & extrordinem eum à prætore compellendum funus ducere, l.si quis reum.ff.de custod.reo.

Nullo modo serui cum dominis suis cōsistere possunt, cum nec quidem iure omnino ciuili neque extraordinem computentur, l.nullo modo.ff.de fal.facit l.quod attinet. ff.de regul.iuris.

Extraordinaria munera. Extraordinarium aliud dicimus in muneribus & oneribus præstandis : nempe extraordinaria vocamus onera quæ præter morem & inopinato indicuntur: quemadmodum econtrario dicuntur ordinaria, id est solita & consueta: verbi gratia, fundus quotannis tantundem præstare debet domino vel principi, vt Cælius docet in lib. antiquarum lectionum.5.c.32.facit l.cui.ibi, cetera omnia quę ad tempus extra ordinem exiguntur.ff.de mune.& hono. l.ij qui muneris publici vacationem habent, ad ea quæ extraordinem imperantur compelli non solent.de vaca.mune. extraordinariúmque lapsu temporis propter continuationem euadit ordinarium, vt patet in indictionibus de nouo inuentis, l.1.C.de indictio.lib.10.Bar.in d.l. si maritus. §.si autem extraneus.ff.de adult.quæ tamen Deo propitio extinguentur cum suo inuentore.

Hic examinarem breuius quam hactenus per doctor. an remedium ordinarium cum extraordinario concurrere possit: de quo Bar.& alij in l.3.ff.de noui oper. nuntia. & Zasius in suis nou. intellect. sed quia prolixior in hoc text.exponendo fui quam putaram, & timeo offendere dignitates vestras ad curiam Regiam breui proficisci cupientes, ideo quando operæpretium fuerit, reliqua vobis explanabo: ista boni interim si lubet consulitote.

§. Aduena est, quem Græci ἄποικον appellant.

Aduena qui. Aduena est viator, hospes & peregrinus, qui nondum sibi constituit domicilium: incola secus. Et aduena ab aduenio, quasi aliundè veniens : vnde Romulus cum vrbis populum in duos ordines diuisisset, patriciis ingenuas artes reliquit, videlicet militiam & magistratus gerere, sacra facere, ius dare, publica vrbanáque negotia administrare: plebeiis autem militiam & agrorum curam, pecorísque depascendi : reliquas verò ingenuas artes demandauit. aduenis verò & qui recentes venerant, mercaturam, sordidas pudendásque artes, & quæ manuales sunt ad vsū mortalitaris delegauit. at Romanos seruile ministerium & laboriosa negotia exercere noluisse, quibus omnem quæstum sordidum interdixit. nam quæstus omnis indecorus patribus visus est. Alexan. ab Alex.lib.genial.5.c.18.

Aduenam conuenturus domicilii eius sequi debet. Quæ aduenæ elucidatio infinitis in iure decisionibus pernecessaria est : veluti cum dicimus quod siquis contraxerit cum aduena, non potest conuenire illum in loco contractus, sed domicilium debet sequi eius, l. heres absens.§.proinde.ff.de iudic.

Aduenarū hospitium & libera res suas administrandi potestas. Item in authen.omnes peregrini.C.communia de successi.sic dicitur, omnes peregrini & aduenæ liberè hospitentur vbi voluerint, & de rebus suis ordinandis liberam habeant facultatem: quorū ordinatio inconcussa seruetur.

Hospites quomodo cogātur aduenas hospitio excipere. Tertiò hospes qui signa habet hospitij , etiam inuitus aduenas recipere cogitur : nam quasi contractus videtur inter eos & hospitem initus, signa hospitij ponendo : & videtur promisisse omnibus velle inseruire, & omnes passim recipere, l.1.§.1. vbi Bar.ff.fur. aduersus nau. excusatus tamen hospes ex causa censetur, scilicet propter multitudinem hospitum, vt ibi dicit Bar. alias compelli potest officio iudicis, ad requisitionem tamen aduenæ, instar notarij de quo consuluit Federi.consil.113.Titius constituit.

Aduentitia cœna. Sed nec illud hac parte omittendum, aduentanti Principi aut amico cœnam apparari solitam : ea inde dicebatur aduentitia, cuius incomparabilem luxum quis non iure miretur ? duo millia lectissimorum piscium , septem auium apposita interdum literis proditum est : huius cœnæ meminit in Symposiacis Plutarc. quem refert Cælius lect.antiq.lib.15.c.3.dicens aduentoriam epistolam vocari, quæ aduentanti amico obuia mittitur: aduentores, eos qui soliti sunt in cauponam cuiuspiam diuertere, vt sæpius in Italia, & patria Lemouicensi ac Petragoricensi fit. *Aduentoria epistola. Aduentores.*

§. Decuriones quidam dictos aiunt ex eo quod in initio coloniæ cum deducerentur, decima pars eorum qui deducerentur, consilij publici gratia conscribi solita sit.

Decuriones qui, & vnde dicti. Decuriones ergo dicti sunt eo quod cum coloniæ à Romanis deducerentur, decimus consilij publici gratia conscribi solitus erat: & generaliter decurio is dici potest, qui curiæ vel decuriæ præest. *Curia quid.* Curia est locus publicus quem domum seu cameram vrbis vocamus, l.2. vbi doctor.ff.de orig.iur. *Decuria.* Decuria dicitur classis & ordo iudicum Romæ: sic primam decuriam senatus magnam cameram vocare possumus, & principes decuriæ præsides ipsi dicuntur: & decuriæ præesse dicimus quando in quocunque ordine gubernando aliquis præest, vt scribarum decuriæ, peditum & aliorum. *Decuria prima senatus. Decuria præesse.* De curia & decuria vide Lazium lib.6.cap.2.pag.745.& 751.& 757. Hodie loco decurionum sunt consules, & scabini ciuitatum, vt scribit patruus meus

meus Iacobus Rebuf. de decurio. lib. 10. in rub. quod intelligit de magnis vrbibus, non de vicis, vt ibi per eum: & quidam dicebant rectè vocari decuriones hosce scabinos, capitularios, iuratos & cōsules, quia supra decem in curiis furantur: & ideo ambiunt illos honores. quod an sit verum, illis relinquo. Et an priuatus decurionatu, & postea à Principe restitutus, ad suum ordinem reuertatur decidit tex. in l. 2. ff. de decu. Augustinus in lib. de emend. iuris hos senatores municipales appellati posse ait in tit. de tuto. & cura. da. c. 21. Inde decuriare, decurias diuidere, vt post festum sancti Martini classes solent constitui in parlamentis.

Decuriare.

Honore vno interdictus, an alium possit petere.

Adhæc potest pœna iudici alicui iniungi ne honores adipiscatur: quæ tamen res non efficit vt decurio esse desinat, cum fieri possit vt quis decurio quidē sit, ad honores autem non admittatur. nam & senator quis esse potest, & tamen honores non debet petere. l. relegatorum. §. pen. & vlt. ff. de interdict. & releg. Potest etiam (vt ibi dicitur) alicui & vno honore interdici: ita tamen vt si cui honore vno interdictum sit, non tantum eum honorem petere non possit, verum nec eos quoque qui eo honore maiores sunt. est enim perquam ridiculum eum qui minorib. prohibitus sit, ad maiores aspirare. maioribus tamen prohibitus, minores petere non prohibetur, d. l. relegatorum. §. vlt. & l. qui indignus. de sena. ff.

Colonia quomodo deducerentur.

Colonia deducerentur. Ciuitates à maioribus ciuitatibus velut populorum examinibus conditæ, coloniæ appellantur, teste Augu. in lib. 10. de ciuita. Dei. cum enim patria à Romanis acquisita esset, vel prouincia, & in vrbe Romana cum ex veteribus nouisque incolis adeo paupertate pressis multi essent qui censui soluendo pares non essent, tunc triumuiri à senatu creabantur, qui locis primū consideratis, in quibus reipublicæ expediret propugnaculum constitui noua edicta proponebant, danda essent ab illis nomina qui in nouam coloniam deduci vellent. sic vrbs pauperibus exonerabatur, & rei familiaris pondere granati ad nouas quibus indigebant diuitias gratis datas cum familia accedebant, accipiebantque duo, quatuor, sex aut septem iugera, & quandoque plus pro meritis capientis, & numero familiæ, & priuilegio: aliis etiam modis fiebant coloniæ, vt per historiographos est videre. Et colonia est ciuitas à matrice ciuitate deducta, id est metropoli: quomodo Ionicæ ciuitates deductæ erant, & propagatæ. vnde est sciendum quasdam esse colonias iuris Italici, vt l. 1. & fi. ff. de censi. De colonia autem vide Lazium lib. 12. c. 2. pag. 1051. & legem de coloniis deducendis vide in Catalogo leg. antiq.

Colonia pro oppido.

Colonia capitur pro oppido, quo quis iure coloni vtitur, l. eius. 2. §. 1. ff. ad municipal. vbi Budæ. contra Accur.

Colonia pro loco qui colitur.

Colonia etiam dicitur locus qui colitur, l. si in lege. §. colonus. ff. loca. ibi, nam & qui expulsus à conditione in aliam se coloniam contulit, non suffecturus duabus, &c.

Colonia coloni habitatio.

Item dicitur domicilium, siue habitatio coloni siue agricolæ, l. quæro. §. fi. ff. loca. ibi, Seruus qui æstimatus coloniæ adscriptus est, ad periculum coloniæ pertinebit. vulgò dicimus *vne ferme ou metairie.*

Colonus quis. Inquilinus.

Colonia à colendo, id est habitando, vel terras aptando: & sic qui colit agrum, colonus vocatur, d. l. si in lege. §. colonus, & per totum. ff. locati. inquilinus, qui ædes conducit, l. res pignoris. ff. de acqui. pos. Coloni etiam dicebantur ciues Romani ad aliquam vrbem colendam & habitandam missi, qui non propriis, sed legibus populi Romani viuebant. Et duplex est colonus: vnus, qui agri curam omnem sub certa annua pensione in se suscipit, colit, & fructus integros percipit, de quo Iuriscon. in l. si apes. ff. de furtis. Alter vocatur colonus partiarius, qui partem fructuum domino rei præstat, vt in l. si merces. §. vis maior. ff. locati. ibi, alioqui partiarius colonus quasi societatis iure & damnū & lucrum cum domino fundi partiatur. Et colonus non debet vltra tertiam pensionis partem in refectionem domus conuertere, l. 3. C. de diuers. prædiis, libr. 11. nec quidem illam sine domini cōsensu relinquere, doctores in cap. propter. de loca. sed poterit expelli si nō soluat pensionem, vel alibi conuentam non seruet, l. æde. C. loca. lege, obsistere. C. de anno. lib. 10. dicitque Bar. colonos potius debere vendere fructus domino æquali pretio quam extraneo, in l. 1. C. de meta. lib. 11. hocque iustum & æquum videtur: est tamen liberum cuique vendere. Octo colonorū genera conscribit gl. & doct. in rub. C. de agric. & censit. lib. 11. & an teneantur coloni soluere tributa & collectas, scribit tex. & doct. in l. 1. & 2. C. de anno. & tribu. lib. 10. & in l. ij penes. de agric. lib. 11.

Colonorum duo genera.

Colonus partiarius.

Colonaria conditio.

Colonaria conditio, quæ ad rem rusticam tractantes pertinet & colonos, capitulo, eos. 87. dist.

Colonarij homines.

Colonarij homines, humilioris & rusticanæ tribus, vt Cælius nobis testis est lib. lecti. antiq. 11. c. 55.

Colonarium vectigal. *Colonarius contractus.*

Colonarium vectigal, quod colonus pro re rustica soluit. & colonarius contractus, quasi emphyteuticarius, vt doctores declarant in l. 1. maxime Iason. C. de iure emphy.

De verbo Colere, cultu, & cultura dixi in l. verbo victus. ꝰ. eod.

Conscribi, id est simul adscribi. adscribebantur enim in vno libro, quem postea vocarunt matriculam Imperatores, in l. petitionem. C. de aduo. diuer. iudi. & l. matriculam de agen. in reb. lib. 12.

Conscripti patres.

Conscripti patres, teste Festo, dicebantur, qui ex equestri ordine patribus adscribebantur, vt numerus senatorum expleretur: Liuius lib. 2. ab vrbe condita: quem exactis Regibus Brutus consul exhaustū bonis viris intuens, primores equestris ordinis adscribi in senatores operam dedit, illósque cōscriptos patres appellauit, vt scribit Pomponius Lætus in tract. de magistratibus Roman. cap. 1. & doct. in l. 2. ff. de origine iuris.

Præscribere legem.

Præscribere legem, statuere formam, & conuentionem dare, & ponere antea, scribere, præstituere, præfinire, not. in tit. ff. de diuer. & tempor. præscript. iubere & mandare, vt docet Franc. Connan. in lib. 3. c. 11. quid vsucapio.

Præscribere pro scribere.

Præscribere, contra veritatem scribere, vel in præiudicium veritatis, lege, qui sub conditione. vbi glo. ff. de condit. & demonstrat. l. cum ea. C. de transact. ego ibi exponerem præscribere pro scribere.

Præscribere pro constituere.

Præscribere, pro constituere, vel præcipere, l. maritus, in fin. C. de procur. Paul. Parisi. in rubr. de except. col. 4. & sequenti, num. 3. in decret.

Præscribere pro præfinire. *Actio præscriptis verbis.*

Præscribere, prædicere, præfinire: inde præscripta verba, prædicta, præstituta, conuenta: & sic capitur in rub. ff. de præscript. verbis: non intelligatis quod verba scripta esse debeant, sed verba conuenta, & inter partes præstituta, & prædicta: & ex illis verbis præstitutis dabitur actio præscriptis verbis, licet glos. aliter declaret in d. rubr. ff. de præscript. verb. facit l. naturalis. §. at cum do. ibi, condici ei potest, vel præscriptis verbis agi: quod iis quæ diximus, conuenit.

Præscribere pro excipere.

Præscribere, excipere: inde præscriptio exceptio, vt in rubr. ff. de except. seu præscript. dixi in tractatu de except. in princip. & in tit. de præscrip. vbi plenius docui.

Rescribere quomodo capiatur dixi in tract. de rescrip. & lite. Reg. in 2. tom. comment. in constit. Regias Gal.

Consilium publicum & priuatum.

Consilij publici, quod sic dicitur quando ad vtilitatem publicam: sicuti priuatum, quod ad singulorum emolumentum datur, l. 1. §. penult. ff. de iustit. & iure, & §. fin. illo titu. in Instit. videte quæ scripsi in §. munus publicum. ꝰ. eod. & notate quod aliqui possunt eligi ad consilium ciuitati dādum, imò & cogi possunt. Sic iudex potest compellere aduocatos, vt eidem consulant in causis singulorum, non iudicis, vt scribit glos. & ibi Rebuff. in l. 2. C. de prox. sacro. scrinio. & sequitur Bald. in margar. in verbo consil. in 6. quæst. videte Panorm. in cap. cum in veteri. col. 5. num. 13. de elect. & si aduocatus recusaret, potest iudex ei interdicere foro, vel aduocationibus, l. moris. §. 1. ff. de pœnis.

Aduocati compelli possunt ad consilium iudici dandum in causis priuatorum.

§. Vrbs ab vrbo appellata est. Vrbare est aratro definire & Varus ait vrbū appellari curuaturam aratri, quod in vrbe cōdendā adhiberi solet. Iuriscon

Vrbis nomen vnde. Iurisconsult. elucidat hic vrbem, vnde dicta sit: & quãuis aliqui dicere velint vrbem ab orbe, id est rotunditate dictam, quia veteres in orbem ciuitatem faciebant: tamen hic videmus dici ab vrbo, curuatura aratri: nam vrbare seu vruare est aratro definire: & quia antiqui solebant locum in quo ciuitatem condere volebant, aratro sulco circuire, ob id vrbs dicta est: quia sit sulco definita, & statuta, teste Luca de Penna in l. si quis. col. 1. C. de fabricensi. lib. 11. Et quemadmodum de iure Romanorum vrbis appellatione in Italia venit Roma, sic in Francia per antonomasiam vrbis, vel ciuitatis appellatione venit Lutetia, quæ hodie omnium ciuitatum mundi Regina vocari potest: de vrbe plura scripsi in lege secunda, supra eodem. Cum tamen quælibet prouincia peculiarem suam habeat vrbem, dum homines illius prouinciæ loquuntur de vrbe, intelligitur de eorum vrbe præcipua: vt cum Pessulani homines, de eorum castro Montepessulano, Tholosates de sua vrbe, videlicet Tholosa. Ciuitatis decus custoditur & conseruatur, cum magistratus colitur, cui reuerentia & honor debet integrè seruari, vt dicit Euseb. reliqua supplebitis ex iis quæ scripsi in l. 2. ʒ. eod.

§. Oppidum ab ope dicitur, quod eius rei causa mœnia sunt constituta.

Oppidi nomen vnde. Oppidum dici ab ope arbitratur hic Iurisconsul. Nempe mœnia ibi construuntur, vt opem ferant oppidanis. Quicunque ergo locus muris cinctus est, in quo non est Episcopus, in eo tamen plures sunt qui inhabitant, dicitur oppidum: vulgo *ville murée*, l. 1. §. si autem, vbi doctor. ff. de noui oper. nuntia. §. incola. & l. vrbana prædia. ʒ. eod. & §. statuimus. 2. de collat. in concord. Etiam si fuerit burgus vel pagus, teste Alciato hic. Sed arbitror oppidum ad habitantes pertinere, quorum causa mœnia constituta sunt: ciuitatem ad leges, quia lex facit ciuitatem ratione Episcopi. *Oppidũ, vrbs & ciuitas quid differãt.* Vrbs verò pertinet ad vtrumque, vt docet Lucas de Penna in l. si quis. C. de fabricensibus, lib. 11. Videte multa quæ scribit Bar. in extrauagant. qui sint rebelles, in glo. Lombardiæ. Ego tradidi in interpretatione legis, diuus. ff. de Senatusconsul. Silaniano, & facit tex. in l. 3. §. non perpetuæ. ff. de sepul. viol. vbi prohibetur ne corpora detineantur aut prohibeantur per territoria oppidorũ transferri, & §. sequenti. ibi, per vicos aut oppida transuexerint. Et qui ob inimicitias vel prædæ causa incenderint intra oppidum capite puniuntur, & plerunque viui exuruntur, l. capitalium. §. incendiarij. ff. de pœn. l. plenum autem vsum § Iubentius etiam. de vsu & habitatione.

Pagus, quid. Pagus seu pagi dicuntur villæ, seu congeries domorum iuxta fontes sitæ, vulgò *village*. Vel vt Festo placet. ἀπὸ τῶ πηγῶν, id est à fontibus, aut lingua Dorica παγᾶν: vel ἀπὸ τῶ πάγε. Πάγος enim Græcè locus scopulis plenus, & montosus dicitur, in quo solent rustici frequenter habitare. *Burgus, quid.* Et differt à burgo, quod burgus habeat domos continuas, & ad modum viæ factas: vnde Gallicè *bourgade*: Pagus verò non habet domos continentes, sed hinc inde dispersas, ad vnum templum & fontem accedentes, l. lege, forma. ibi, in quo pago sit. ff. de censib. De pagis Germaniæ scribit Cæsar in lib. 1. de bello Gal. & Lucas in l. 3. C. de suscepto. lib. 10. & in lege eum qui curiæ. C. de fund. rei priuat. lib. 11. dixi in l. 2. ʒ. eod. vnde Aristot. lib. 1. politic. cap. 1. sic scribit: Quæ ex pluribus domibus constituitur societas prima, vtilitatis gratia non quotidianæ, pagus est: maximè verò secundum naturam videtur pagus propagatio quædam esse domus eorum, quos dicimus coalitos, & natos esse natorum.

Vicus pro via. Vicinus quis. Vicus capitur pro via: inde vicinus, qui habitat in eadem via iuxta nos, l. si vicinis. C. de nupt. & hoc edictum non tantum ad ciuitates & vicos, sed ad vias per quas vulgo iter fit pertinet, l. hoc edictum. ff. de his qui deiece. vel effuder. & vicini facta vicinorum scire præsumuntur. cap. quosdam. de præsump. & quando valeat ratio, Scio quia sum vicinus, tradit Bar. & alij in l. 1. ff. si cert. petat.

Vicinalis via. Vicinalis via, l. 2. §. vicinales viæ sunt quæ in vicis sunt, vel quæ in vicos ducunt. ff. ne quid in loco pub. fiat. Guido Papæ in decis. Delphi. q. 444. vitum possint.

Vicus pro domorum congerie. Vicanei. Vicatim. Vicus etiam dicitur ruti domorum congeries, inter quas fit via: vnde vocatur vicus, & prope accedit ad burgum, & dicitur vulgo *village*, dum non sunt mœnia, facit l. 2. in fin. ff. de excus. muner. vnde in illo vico habitantes vocantur vicanei in l. vnica. C. vt nullus ex vica. lib. 11. facit lex, qui ex vico. ff. ad municipal. Vicatim, per vicos, *par rues, ou par villages*.

Paganus, in pago natus. Inde paganus, in hoc pago natus, siue degens, de quo est text. in l. penult. §. filiusfamil. ff. de castrens. pecul. vbi glos. paganum veteranum militem commorantem in pagis vocat, facit l. pater. 2. de castrens. pecul. & l. pater. 3. §. fi. ibid. l. libertus. §. 1. in fi. ibi, qui antea militasset, ad munic.

Paganus pro eo qui militia cupiens erat. Item paganus etiam vocatur qui militiæ cupiens erat, & illi cingi, seu adscribi volebat: eo enim interuallo quo id quærebat, & ad militiam aspirare tentabat, paganus, mox militiam adeptus miles dicebatur: hæc Adrian. Card. de sermo. Latino, per l. quædam delicta pagano aut nullam aut leuiorem pœnam irrogant: militi verò grauiorem. ff. de pœn. legem, filiusfamil. de lib. & posthu. l. denique, & l. tractabatur. de militar. testa. & l. miles, ad leg. Falc. & hic castrense peculium habere potest, & de illo testari, quamuis filiusfamil. sit: de quo loquitur Iurisconsu. d. l. pen. §. filiusfamil. paganus de castrensi peculio fecit testamentum, &c. ff. de castrens. pecul. l. 2. ff. ad Macedo. vbi in castrensibus loco patrisfamil. habetur. sed si militiæ cingi volebat, & erat proximus, nunquid pro cincto haberi debebat? per legem penult. ff. de milit. testa. & sic nunquid gaudere debebat priuilegiis militum, quæ illis iura denegant? non videbatur ergo paganus restringendus ad illum tantum qui cingi militiæ cupit.

Paganus in genere quis. At generalius Iurisperiti vocant paganos eos qui milites non sunt, vt docet Accur. & alij interpretes in §. 1. de testa. mili. in Insti. & in l. centurio. ff. de vulga. proba. l. si quis ignorans. ff. loca & l. ius nostrum non patitur in paganis eundem & testato & intestato decessisse, ff. de reg. iur. Quia apud veteres duo erant potissimum hominum per Italiam genera, aut qui rem rusticam procurabant, aut qui arma sequebantur: factum est vt quisquis arma non sequeretur, siue is ciuitatem, siue vicum incoleret, pagani nomine veniret, vt docet Ioan. Ferrar. in d. l. ius nostrum. Ego dicerem vbi agitur de pagano & milite, paganorum nomine venire non milites: sicut quando dicimus clericos & laicos, laicos vocamus qui sacris non sunt initiati, & qui clerici non sunt: & sic alibi pagani vocati sunt qui *Pagani, pro ethnicis.* Christiani non essent, sed idolorum cultores, vt in rub. C. de pagan. & templis eor. contra quos non pauca scripserunt Augustinus, Ambrosius & alij sancti viri.

Paganica. Bona paganica. Paganica festa. Pagana lex. Pagatim. Paganica, ad paganos, id est non milites spectantia: vt bona paganica & castrensia: paganica vocat non castrensia, l. fin. C. de inoffic. testa. l. 1. de testa. milit. Paganica festa, dicuntur rusticorum, de pagana lege meminit Plin. lib. 28. cap. 2. in fin. Pagatim imposita est pecunia, per singulos pagos, sicut oppidatim, per singula oppida, vicatim per vicos, l. 3. §. eos milites. ff. de muner. ibi, eos milites, quibus superuenientibus hospitia præberi in ciuitate oportet, pagatim ab omnibus quos id munus contingit suscipi oportet. Et ista habentur in lib. antiq. in nouis autem est, scriptum per vicos.

§. Territorium est vniuersitas agrorum intra fines cuiusque ciuitatis, quod ab eo dictum quidam aiunt, quòd magistratus eius loci intra eos fines terrendi, id est submouendi ius habent.

Territorium quid, & vnde. Hic duo elucidantur: primò quid sit territorium: secundò vnde dicatur, ibi, quod ab eo, vbi potest esse secunda pars: est enim territorium quædam congeries & vniuersitas agrorum intra fines cuiusque ciuitatis existens: ciuitas hic capitur generaliter pro quolibet loco, vt patet in text. ibi,

ibi,eius loci : nam quod dixerat ciuitatem , poſtea vocat locum.vnde Pariſienſe territorium *le terroir* Galli vocant: inde *le terrier* vocant librum domini , in quo ponuntur omnes cenſuales recognoſcẽtes prædia à domino.& dicit Bald. in rubr. quæ ſunt Regalia,quod territorium non eſt aliud quam terræ ſpatium munitum & armatum iuriſdictione.& Iulius Fronti.ait territorium eſſe quicquid hoſtis terrendi cauſa conſtitutum eſt,in rub. de controuer. limitum,plus ſcribens,Quicquid ad coloniæ municipiíve priuilegium pertinet,territorij iuris appellant.

Et dicitur territoriuum quod illius loci magiſtratus intra fines ſuos terrendi,id eſt ſubmouendi ius habent,vel à terrendis hoſtibus exiſtimat Iul. Fronti. ſubmouere enim arcere eſt. Et ideo magiſtratus territorij debent arcere delicta loci tam puniendo , quam etiam expellendo malos. Nempe congruit bono viro præſidi prouinciæ curare, vt pacata atque quieta ſit prouincia quam regit, l. congruit. ff.de offi.præſi.de quo verbo ſcripſi in l.creditor.ſup.quod prodeſt ad ſequentia.

Primò edicto diui Seucti continetur, ne corpora mortuorum vexentur,aut prohibeantur per territoria oppidorum transferri,l. 3.§. non perpetuæ. ff. de ſepul. viol.l.ne corpora,ff.de relig.

Secundò interdici ſolet quibuſdam ne intra patriæ territorium morentur,nec excedant patriam,vel in vicis quibuſdam morentur,lege,relegatorum. §.ſolet.ff. de interd. & relega.

Tertiò quædam ciuitates habent prærogatiuam,vt hi qui in territorio earum poſſident certum quid frumenti pro menſura agri per ſingulos annos præbeant, l.fi.§ præterea.ff.de munerib.& hi frumentum extrahere ante ſolutionem non poſſunt,vt docet Albe.in tract.ſtatu.in 2.parte q.137.ex prædictis.

Tributum vbi colligi debeat. Quartò agri tributum in ea ciuitate leuari debet in cuius territorio poſſidetur.lege,forma.§. ſi vero.ff.de cenſib.Vnde hodie collectæ (quas tallias vulgus vocat) ſolui debent in territorio , in quo prædia ſita ſunt ; ſed ſterilia cum fertilibus compenſari debent,l.omne territorium.C. de cenſi.& cenſit.lib.11.

Propter ſuſpicionem fugæ debitoris bonis interdici poteſt. Quintò propter ſuſpicionem fugæ poteſt interdici bonis debitoris,& alienationi rerum immobilium,& fieri ſequeſtratio rerum mobilium quæ in territorio ſunt. textus ſingul.in l.de pollic.in fi.ff.de pollic, Bal.in l.per diuerſas. C.manda.& Roma.conſi.241.ſpectabilis.nu.9.& Iaſon in l.ſi fideiuſſor.in fi.ff.qui ſatiſd.cogant.

Iuri dicēti extra territoriū non paretur. Sextò extra territorium ius dicenti non paretur impune,lege finali.ff.de iuriſdictione omn. iudi.c.ſi.de conſt.in ſexto. nam præfectus vrbis cum terminos vrbis exierit poteſtatem non habet extra vrbem , l. fi. ff. de offic.præfe.vrb.

Territorij iudicis iuriſdictio. Septimò iudex territorij habet iuriſdictionem non ſolum in homines in ſuo territorio commorantes , verum etiam de rebus eorum cognoſcit,l.1.de offi.præf.vrb. lege vna. C. vbi de poſſeſſ. & l.fin. vbi in rem actio.etiam in criminalibus iudex loci in quo eſt perpetratum delictum cognoſcit , authent. qua in prouincia.C.vbi de crim. agi oportet.

Executio ſuper re à iudice loci territorij fit. Octauò executio ſententiæ ſuper re facienda eſt à iudice loci territorij.cap.poſtulaſti.de foro comp. l.à diuo Pio.ff. de re iudi. ſcripſi in 1. tomo commentar. in tract.de liter. obliga.& in tract.de ſenten.execu.in conſtitu.Regi.

Nonò dixi in §.munus.ſ.iudicem territorij prodeſſe debere omnibus & ſingulis hominibus ſui territorij,& rebus eorum.ibi.alia videre licet.

Differētia inter territoriū, diſtrictū,diœceſim, iuriſdictionem. Et differentiam inter territorium, diſtrictum, diœceſim, iuriſdictionem & alia plura vocabula tradit Felin. in cap.Rodulphus.de reſcrip.ſcripſi in l.2.ſ.eo.& quomodo probetur iuriſdictio vel diſtrictus docet Iaſ.in conſi. 166. punctus.vol.4.& Dec.conſ.483. Car. Rui.conſ.22.viſis. nu.4.& 5.in 1.vol.De verbo diſtricte Iuriſ.in l. ſed hæc.ff. de proc.

Vniuerſitas agrorum eſt fundorum congeries, de vniuerſitate ſtudiorum generalium ſcripſi in §. monemus. in verbo vniuerſitatis.de colla.in concorda.& de vniuerſitate ciuitatis,vel villæ, ſeu caſtri loquitur c. ſtatutum. 1. de reſcrip.in 6.

Magiſtratus quouſque iuriſdictionem habeat. *Intra fines.* Et ſic magiſtratus habet iuriſdictionem intra territorium , non verò extra. dicitur enim tam iudici Eccleſiaſtico quam ſeculari, extra territorium ius dicenti non paretur impune, cap. fin.de conſti. l.fin.de iuriſd, omn.iud.

Archiepiſcopi ſeu Epiſcopi territorium. Et tota ciuitas ſiue epiſcopatus eſt territorium archiepiſcopi vel epiſcopi,c.cum contingat.de foro compet. c.ſi epiſcopus.de offi.ordi.in 6.adeo quod omnes Eccleſiæ in diœceſi conſtructæ ſunt ſub ipſius cura & poteſtate. cap. omnes baſilicæ.16.q.7.licet hodie Regales dicant Epiſcopum non habere territorium,ob id non poſſe ſine licentia extra ſepta & circuitum ſuæ domus epiſcopalis prehendere delinquentes clericos. Aufre. in repet. clement. vt clericorum.de offic.ordin.

Item non ſequeſtrat nec ſaiſit bona immobilia quæ territorium reſpiciunt:& ita vſurparunt Regij iudices Franciæ,vt ſcripſi in gloſ. concord. in tit.de no.Regia. §. 1. in verbo manibus.

Item multi habent iuriſdictionem,qui non habent territorium, vt latrunculator , qui vulgo præpoſitus mareſchallus vocatur, vt aſſerit Boër.in deciſ. Burdegalenſ. q. 227.an venditio. col.2.

Item ſi quis præſcripſerit iuriſdictionem contra certas perſonas,non videtur præſcripſiſſe imperium,doctor.in l. iuriſgentium.de iuriſdict.omn.iud.l.vires.C. de diuer.offi. lib.12.quia tantum præſcriptum quantum poſſeſſum, l.1. ſi quis hoc interdicto.ff.de itiner.actúque priuat. Boër.d. quæſt.227.

Notarius in vna prouincia, non poteſt inſtrumenta conficere in alia. Sic notarius creatus in vna prouincia non poteſt inſtrumenta conficere in alia:quia in alia non eſt notarius, ſed priuatus,inſtar magiſtratus,l.3.ff.de offic.præſid.ibi,& hoc dum in prouincia eſt : nam ſi exceſſerit, priuatus eſt. Lucas in l.duumuirum.C.de decur.lib.10. ſcripſi in tract. de liter.oblig.artic.2.in primo tomo commentar.in conſtitut.Reg.Gall.

Fines pro terminis & limitibus. Fines in plurali dicuntur termini & limites,vt hic,& §. incola.& l.locus.in fi.ſ.eod.& l.inter.ff.de arbi.l. 2.de termi.amo.Et quidam ſunt fines publici,vt ciuitatum diœceſium termini,quos à priuatis detineri non oportet, l.ſi legatum.§.ſi autem.ff.de oper.pub. & hi præſcribi non poſſunt,c.ſuper eo.de parœc. *Fines publici.*

Fines priuati. Alij ſunt priuati,vt fines agri,l.ne quid.ff.de incend.ibi, nam & diuus Adrianus edicto præcepit vt hi qui iuxta littora maris poſſident,ſcirent quãdo nauis infixa vel fracta intra fines agri fuerit. & cum captiui ad fines ſuos rediiſſent,l.poſtliminiū.§.1.ff.de capt.& poſtli.reuer.& muneribus patriæ obtemperare coguntur,quãuis in alienæ ciuitatis finibus conſiſtant, l. libertus.§. poſtliminio. ff.ad muni.

Finalis quæſtio. Inde finalis quæſtio,in qua de limitibus agitur, l.in finalibus.ff.fini.regund.

Finium regūdorum actio. Finium regundorum actio datur vt fines regantur , id eſt ſtatuantur & determinantur:ſic intelligitur tit.ff.fini.regund.licet quidam legãt in illa rubr.de fini.rigore, vt Iuli. Fronti.in tract.de controu.limitum,ſentire videtur, per l. fin. ibid. vbi de rigore controuerſia eſt , quotiens inter duos pluréſve terminos ordinatos,ſiue quæ alia ſigna,ſecundum legem Maniliam intra quinque pedes agitur, alibi dicam. *Finium rigor.*

Fines pro terminis. Item fines etiam dicuntur termini prædicatiuarum partes verbáque,quæ propoſito connectuntur, l. hæc verba, vbi Alciat.ſ.eod.

Finem præſcribere. Finem præſcribere, id eſt ſtatuere finem & modum, l. in commodato.§.ſicut. ff. commod. ibi, eſt autem voluntatis & officij magis quam neceſſitatis commodare : ita modum commodati finémque eius eſt præſcribere qui beneficium tribuit,&c.

Finem adhibere. Finem adhibere,id eſt finire, l.qui mutuum, in fin. ibi,

negotio

negotio finem adhibere.ff.mand.

Finis canonicus.

Ius verò canonicum dicit, causam audiatis,& fine canonico vel debito terminetis.cap.ex conquestione,in fin. vbi glos.vlt.de restit.spol.& alibi sæpe.

Finis etiam dicitur extremitas rei, l.2.§. ait prætor. ibi, viæ autem publicæ solum publicum est,relictum ad directum certis finibus latitudinis ab eo qui ius publicandi habuerit, vt ea publicè iretur, commearetur.ff.ne quid in loco publ.

Nauis expugnari quando dicatur.

Expugnatur nauis cum spoliatur,aut mergitur, aut dissoluitur,aut pertunditur, aut fines,eius perscinduntur , l. expugnatur. ff. de incend. sed in libris nouis est funes, & melius conuenit.l.edicto.in fi.ibi, vsque ad finem litis.de iure fis.l.forma. §. quæ postea. de censi. & mulier familiæ suæ caput & finis est,lege pronuntiatio. in fin.s.eod.vbi declaraui.

Finem dandi facit litis contestatio.

Finem dandi facit litis contestatio,id est cessat facultas dandi post contestationem,l.si Titius.ff.de verb.oblig. vbi Zasius,in fi.dicit esse pulchram phrasim Iurisc. per quam dicere possunt notarij,Talis &c. fecit finem, id est pactum de non petendo. Fines non recipiendi declaro in tract. meo except.& differentiam inter peremptorias exceptiones , & ad fines non recipiendi , quibus vtuntur dicanici Franciæ.

Finire vitam.

Inde finire vitam tædio,id est mori præ tædio,l. fin.de bon.eor.qui sibi mort.consci.ff.

Finita causa.

Finitam causam, perfectam, l.libertus. §.in quæstionibus nominatos capitalium criminum ad nouos honores ante causam finitam admitti non oportet.ff.ad municip.

Finita certa lege.

Certa l.finita,definita,l. controuersia.ff.de transactio.l. transacta,cum seq.s.eod.

Finire opus.

Finire opus,perficere.& vrbis appellatio muris finitur,

Infinitus.

l.2.s.eod.definire,in l.carbonum.s.eod.Infinitam, non finitam,non præscriptam , non certam,l.hæc adiectio,plurisve , non infinitam pecuniam continet , sed modicam duntaxat.s.eod.

Terrere pro submouere.

*Terrendi.*Et sic terrere idem est quod submouere,id est arcere. potest enim magistratus arcere & coercere delinquentes in sua prouincia,l.congruit.ff.de offic.præsid.

Terrere pro metum inferre.

Terrere est etiam terrorem & metum inferre , l. nec quicquam.§.de plano.ff.de offic.proconf. ibi , comminari etiam & terrere filium à patre oblatum,qui non vt oportet conuersari dicatur,poterit de plano proconsul.

§. Verbum SVM ambiguum est,vtrum de toto an de parte significet : & ideo qui iurat suum non esse , adiicere debet neque sibi communem esse.

Suus pronomen quid denotet.

Dictum continet cum illatione,ibi,& ideo. Et hoc dicit, Verbum suum significat totum & partem:& ideo qui iurat non esse suum fundum, vel suam domum , debet vt clarè loquatur,adiicere neque esse communem cum altero:quia verbum suum denotat etiam id quod est commune,vt hic,& l.si quis seruos.ff.de leg.3.l.si quis seruum.§. 1.ibi,nemo suum recipit. de seruo corrupt. & notate hic pulchrum docendi Iurisconsult.modum,vt in princip.dictum & regulam ponat , postea ex ea inferat : & hoc est valde vtile,vt quis facilè materiam intelligat & ex ea lucrum afferat,vt alibi plenè docui.

Meum & tuum etiam in parte locum habent.

Idem in verbo meum & tuum,vt etiam in parte locum habere possint:vnde si quis legauerit sic:seruum Titium, si meus erit cum moriar, do, lego:si communis erit, illa pars legatario debebitur, l.serui electione. §.1. & fin.ff.de leg.1.quia rei appellatione etiam pars continetur,l.rei appellatione.s.eod.vbi docui.

Res tua, mea, aut sua,etiam de parte dimidia dicitur.

Etiam in parte minus dimidia dicitur res tua,vel mea, aut sua:& sic res sua dici poterit , licet minimam partem quis in ea habeat. d.l.rei.

Limitant quidam quando res esset indiuisibilis,& quis non posset suam partem sine altera habere,argu.l.si communem.ff.quemadmod.serui.amitt. tamen dixi in l.rectè dicimus.s.eod.quem posse vocari iudicem talis loci, licet in eo non habeat iurisdictionem totam.

Secundò non procedit si diceretur res Titij, vt dixi in l.litrus.1.§.prædia.s.eod. Et per hoc concludunt doct. in l.1.in fin.maxime Francisc.Curt.ff.si cert.petat. testes non probare si dicant fundum esse Titij, vel suum , cum verbum suum sit ambiguum. Ergo testes non concludunt, quod est necessarium,antequam probent,l.neque natales. C.de probat.cap.in præsentia,illo titu.Et in materia probationum indefinita non æquipollet vniuersali. allegat Innocent. in cap.auditis. de præscript. vbi Felin. pulchrè hoc notat,& Alex.consil.202.super casu.col.2.versic.non obstat etiam quoddam instrumentum , in 2. vol.& Bald. in l.ab hostibus.§.sed quod simpliciter. col.2.ff.ex quib. cau. maior.

Testes nō concludunt, quod est necessariū, antequā probent.

Indefinita non æquipollet vniuersali.

Respondet tamen idem Curtius , illos errare qui istam orationem indefinitam dicunt,vtputa fundum esse tuum vel suum:quia fundus est res particularis, & oratio particularis non dicitur indefinita,vt dicunt dialectici,& Bart. in l.si pluribus.ff.de leg.2.sed ista solutio non diluit contrarium:quia fac vt sit particularis oratio, si per eam deponat testis, & res dubia sit , non concludit eius dictum per prædicta.

Ideo ego dicerem in testibus,cum eorum depositio ad articulos referatur,si in articulis dicebatur quod ille vsus fuit toto illo fundo:& testes interrogati dixerint , vidisse eum vsum fuisse tali fundo,intelligitur de toto : quia responsio debet referri ad interrogationem, l.si defensor.§. 1.ff.de interrogat.actio.c.inter. in fin.de fide instrum. vel si in articulis est quod tota domus est sua,& testes deponunt simpliciter suam esse.

De intentione testium si non appareat,quid obseruandum.

Si verò non appareat de intentione testium per articulos,quia articuli vnius partis dicunt se possedisse domum, articuli rei se possedisse dimidiam,& testes simul audiuntur,& pro actore & pro reo, qui deponunt actorem possedisse fundum vel domum:an sufficiat : & tunc dicerem non sufficere:imò quia ambigua est probatio, reaudiendi erunt testes. c.per tuas.de testi.& sic debet intelligi glos. dicens non esse necessariam illam text. adiectionem , vtputa , nec sibi communem , quando apparebat clarè de mente:alias contra,vt dixi:si tamen testes actoris dicerent actorem possedisse fundum , & testes rei deponerent dimidiam possedisse,eo casu adiudicanda esset dimidia pars vni,& altera alteri:& sic testes concordandi essent, vt in cap.cum tu.de testi.plenè per interpretes:scripsi in tracta. de reprobat.& excusf.testium,in verbo concordia testium.

Suum pronomen quomodo ambiguum.

Item potest esse ambiguum hoc verbum suum:nempe referri potest & ad loquentem & ad eum cum quo loquimur:vt debitor sub pignore heredē creditorem instituit, eúmque rogauit restituere hereditatem filiæ suæ,id est, testatoris,vt exponit Iurisconsult.in l.debitor.ff.ad Trebell. & sic exponitur in dubio de loquente,facit l.fin ff.de obseq.sic dicens,liberta ingrata non est quod arte sua contra voluntatem patronæ vtitur:sua,id est libertæ,facit.l.si seruo. ibi,contubernali sua,id est testatoris,ff.de statulib.l.filius. ibi,seruo communi Titij & sui.ff.de fal.

Suis expensis.

Adhæc facit , quod si lex vel ordinatio dicat suis expensis , *à ses despens* , debet intelligi expensis rogantis & requirentis, per text.iuncta glos.in l.ex facto,in princip. ibi , quicquid ex hereditate sua consecutus est : in verbo sua, id est rogantis.ff.ad Trebell.

Phrases aliquot de pronomine suus.

Præterea si doctor instituat aduocatum heredem , & roget eum vt det libros suos Ecclesiæ, debet intelligi de libris rogantis testatoris, per illum text.in d.l.ex facto, & l.debitor. & ita probat Bar. in l. cum in testamento.ff.de auro & argen.lega.& Ias.in l.si pecuniam,in fi.si cert.pet.

Insuper si maritus reliquerit habitationem domus vxori,donec in viduitate permanserit,& post mortem vxoris velit eam domum peruenire ad heredes suos, debet intelligi de heredibus loquentis & disponentis, & non de heredibus vxoris,vt consuluit Alex.consil.23. consideratis. col.1.in 2.volum.& Hippol.sing.21.alias interrogatus per prædicta iura.

Conuenit

In sua familia. Conuenit si testator disposuerit quod mortuo primo filio bona in sua familia permaneant, intelligitur de familia testatoris, arg.l.cum acutissimi.C.de fideicom.Bar.in l.peto.§.fratre.ff.de legat.2.& in d.l.cum in testamento.

Ad suos consanguineos. Bellissime facit si quis moriens velit bona ad suos consanguineos peruenire, intelligitur de suis, scilicet testatoris, per d.l.debitor: teste Bar. in l.cognatis.ff.de reb.dub. Socin.consil.249. materia.col.7.& seq.versic. prima difficultas.in 2.volu. & consil.252. visis instrumentis. col.10. versic.8.confirmatur ibid.facit l.Saluius.ibi, patrem suumq; ff.de leg.præst.glos.& doctor. & in §. æquè, in verbo altius, de actio.in Instit.

Titius & sua. Primò non procedit quando de mente contraria appareret, vel alias legatum valere non posset: vt si testator diceret, volo bona mea peruenire ad Titium, & suos proximiores, intelligetur de proximioribus Titij.Bar.in d.§.fratre,& d.l.si cognatis.Socin.in l.heredes mei.§.cum ita.ff. ad Trebell.Bald.consil.27.iste, in 4.volu.& Ias.consil.159. in præsenti, in 4.volum.

Caius & sui. Item perdit officium prædicta decisio ex communi loquendi vsu notariorum: nempe solent referre suos ad eos de quibus loquuntur: vt talis instituit Caium & suos, intelligunt suos Caij: sic consuluit Bertrand.consil.138. pro faciliori, in 3.volum.secundum nouam editionem: oporteret tamen probare illum communem vsum, qui melius probari poterit ex verbis præcedentibus & sequentibus, iuxta l.plurium.ff.de leg.1.

Suum mandatum. Inde suum mandatum dicitur mandantis, l.Papinianus. ff.mandat.& si Iurisconsult.loquatur de aliquo & postea dicat ex sua persona, debet intelligi de persona, de qua locutus est, l.si negotia.ff.mandat.

Suus, a, um in iure vt sumatur. Itaque suum variè in iure capitur, & multæ sunt illius apud Iurisconsult. phrases, quas inferius subiiciemus. Primò suum dicitur etiam si commune sit, vt hic.

Actio sua. Actionem suam, id est sibi competentem vocat Iurisconsult.in l.si quis legatum, in fin.ff.de fal. ibi, aut creditori actio sua denegari debet.

Negotium suum. Negotium suum dicitur, id est ad suam tendens vtilitatem, l.si pupilli.§.sed si quis. Negotia mea gessit non mei contemplatione, sed sui lucri causa: Labeo scribit suum eum negotium potius quam meum gessisse.ff.de negot. gest.& sequent.& l.si pro patre.§.fin.de in rem verso.ff.l. bona fide. ad Velleia.

Suæ ætatis. Suæ ætatis, id est legitimæ ætatis, videlicet vigintiquinque annorum, l.ex duobus.ff.de negot.gest. ibi, duobus fratribus vno quidem suæ ætatis, alio vero minore annis.

Sua pecunia. Suam pecuniam, id est propriam, l. si ego.ff.de negot. gest. ibi, pecuniam suam facere, id est acquirere, iuncto verbo proprietas fieret creditoris, &c. l.si verò.§.fi.mand. l.si vir.ad exhib.& in tit.ne quis in sua caus.iudicet.& l.1. §.in propria.ff.quando appel.sit. l. 1.de popul. acti.l. quæuis.ad leg.Aquil.

Suo pudori parcere. Suo pudori parcere, notum est in l. Quintus.ff.mand. ibi, ceterum in posteriore casu non oportet esse noxiæ fideiussori, si ipse pudori suo pepercit.

Suæ mentis non esse. Suæ mentis non est, id est compos mentis, l.sed & si.§. igitur.ff.ad leg.Aquil. ibi, quæ enim in furioso culpa sit, cum suæ mentis non sit.l.cum furiosus.de iudi.

Sua sponte. Sua sponte, id est sua voluntate, videlicet non coactus, l.si ex plagis.§.in anno. ff.ad leg.Aquil. vbi prius dicit sua sponte, postea sua voluntate. Et hac clausula solent vti notarij sic: talis sua sponte, *de sa propre volonté, non contrainct à ce faire*, non vi, non clam, non precario, l. qui ratiario.de pignora.actio.

Suum, pro sibi debitum. Suum, id est sibi debitum exponit glo.in l.quod placuit fisco non pœnam petendam, nisi creditores suum recuperauerint.ff.de iure fisc.& l.cum possessor.de censib.ibi, tametsi fiscus pecuniam suam recuperauerit.& l.nihil dolo creditor facit qui suum recipit.Ɔ.tit. proxi.l.1. de eo quod cer.loco.docto.in l.repetitio.ff.de condict.indeb.

Sua fideiussio. Suam fideiussionem, l.si remunerandi. §. pen.ff.manda. ibi, Marius Paulus quidã fideiusserat pro Daphnide mercedem pactus ob suam fideiussionem, id est eo quod fideiusserat.

Sua culpa. Sua culpa, l. si mandauero.2.in fi. ff. manda. ibi, idque sua, non alterius culpa fecerit, vbi hoc declaratur.

Sui serui. Suos seruos vel ancillas eos accipimus qui sunt pleno iure testantis, inter quos fructuarij non continentur, l.seruus autem.ff.de leg.3.

Sui heredes. Sui heredes dicuntur qui in potestate tempore mortis fuerint primum obtinentes locum, §.sui.de hered.quali.& differen.in Instit.& §. intestatorum. de heredi.quæ ab intest.defer.& superius fusius docui.

Sui clientes. Suis clientibus, id est suis vassallis, alibi declaraui: facit l.si vero.§.1.ff.de his qui deiec.vel effud.& omnes dicuntur sui qui nobis in aliquo actu sunt necessarij.

Sui amici. Suum etiam ad protectionẽ relatum. Inde sui amici, l.si verò.ff.de his qui deiecer.c.ex parte. de appel.Lucas de Penna in l.omnes.1. C. de decurio.lib. 10.plus dicens, suum dici etiam quoad protectionem. l.2. C.de quadrien.præscript. l.2.in quib.cau.colo. inde Princeps dicit subditorum res suas: quia & subditos & res eorum protegere debet, vt docet Bar. in extraua. ad reprimen. in verbo totius orbis. Dixi in §.munus. Ɔ. eod. l. vix suum dicit quis id in quo ius habet.& ibi gloss. ff.de orig. iur.docto.in l.si me, si cert.peta.

Suorũ nomine qui veniant. Suorum nomine veniunt omnes qui in eadem domo habitant. l.penul.in fin.ibi, habitator suam suorumque culpam præstare debet.ff.de his qui deie. vel effud.l.inter.§. non omnia.ff.manda.scripsi in l.liberorum.Ɔ.eod.plenius.

Suo toto iure cedere. Suo toto iure cedere notum est, l.prætor.in princ.ff.de noxal.ibi, si verò rei iudicatæ tempore adhuc in suspenso sit statuta libertas, Sabinus & Cassius liberari heredem putant tradendo seruum: quia toto suo iure cederet, quod & verum est.

Suum ad differentiam alieni dicitur in l.si noxale.ff.de noxal.ibi, qui alienum seruum suum esse in iure responderit.l. 1.§. quod autem. de seruo corrupt.ibi, vel in suo agro, vel in alieno loco ædificiove.l.at si quis.§.sed pone. de religio.

Sua pars. Suus iudex. Et suam partem ait Iuriscon.in l. 1. famil. ercisc. inde suus iudex, sua curia, in l.omnes.1. vbi Lucas. C. de decurio.lib.10.

Sua ciuitas. Sua ciuitas dicitur, in qua quis moratur, in l.hæ operæ. § fi.ff.de oper.lib.ibi, quod si diuersarũ ciuitatum patroni sint, & in sua vnusquisque moretur, &c.

Suo nomine agere. Suo nomine agere dicitur ad differentiam procuratoris & tutoris, qui nomine alieno agunt.l. 3. ff. famil. ercis. ibi, partim suo, partim procuratorio nomine agatur.l.de eo.in fi.ad exhib.l. certum.& l. certi.si cert.peta.l. indebitam.de condict.indeb. l. 1. in fi.de consti. pec. scripsi in l. nominis.Ɔ.eod.

Suum mortuũ inferre. Suum mortuum intulerit, l. 2. §. item is qui pignori.ff. de religio.vbi suum vocat non pignori datum, nec alienum, & ad se non attinentem.

Suo ordine. Sua die. Suo ordine notum est, l.si quis sepulchrum.§.funus.ff. de religios.Sua die, id est statuta die, l. 3. ff. de in litem iur. ibi, nisi forte quis iuret quod sua interfuit nummos sibi sua die redditos esse. Et l.si necessarias.§.si annua.de pign. act.l.hominem.mand.

Et sic ex prædictis patet, quod res dicitur sua vel quoad dominium, vel quoad possessionem, l. 2.ff. de orig.iur.vel quando aliquod ius in re quis habet, vel sua interest, aut aliis modis, vt ex sequentibus etiam apparebit.

Sui nummi. Primò suos nummos dicit Iuriscon.in l.quoniam. ff.de condict.furti. l. si mandauero.§.si mandaueritn. manda. l. qui se dicit.de iudi.

Suis rebus. Suis rebus, l. in rebus suis.ff. commod. l. qui suam rem.depo. & l. bona fides. §.penult.& l. quod Nerua.depo.

Suum dominium. Sua causa. Suum dominium, l.fi.ff.de condict.indeb.Sua causa, pro suo nomine & gratia, l.si vt certo.§.interdum.ff. commod. ibi, vel si sua duntaxat causa commodauit. Vel sua causa seu res propria, in l. 1. §.in propria. cum seq.ff. quando appel.sit

Suus creditor. Suum creditorẽ l.peteret.ff. de pignora. actio.l.si remunerandi.§.apud.ff.manda.Suum debitorem, l.inter.

Sua debitor. Sua rei iudicem fieri. Sua intereſſe. Sua auctoritate. Suum peculium. Sui iuris eſſe.

l.inter.§.abeſſe.ff.mandat. Suæ rei iudicem iniquum eſt quem fieri, l.Iulia.ff.de iudic.l.legis verbis.ſ.eod. Sua intereſſe, l.nummos.ff.de in lit.iur. Sua auctoritate, l.qui ratiatio.ff.de pignor.acti. ibi, ratem in flumine ſua auctoritate detinuit, id eſt ſua voluntate, ſine iudicis vel alterius miniſterio. Suum peculium, l. cui, & l.ſumma.§. 1.ff.de pecul.

Sui iuris ſunt qui non ſunt alieni, rubr. de his qui ſunt ſui vel alie.iur.l.1.ff.& in Inſtitut.per totum, & l.1.quando actio de peculio eſt annal.l.cognoſcere,in fin.& l.pronunciatio. ſ.eod.

Suo periculo. Suis expenſis. Sua natura. Sua mala mente. Suum procuratorem. Sua domus.

Suo periculo, id eſt ſuo damno, l. ſi in Aſia. §. 1.ff. depo.l.ſi remunerandi.§.apud.& § fi.manda. & l. ſi mandauero.2.§.interdum.ibid.Suis expenſis,non alienis,l.ſi in Aſia. §. 1.ff. depoſi.l. ſi quis mihi. manda. Sua natura res interciderit,notum eſt,l.ſi plures.in fi.ff. depoſ. Sua mala mente,l. quid ergo.§.pen. de leg.1. Suum procuratorem, l.ſi remunerandi. §. apud. manda. & l.idemque. §. ſi quis ea. ibid. Sua domo, in l. pronuntiatum. §. fin. ſupra eodem, fuit declaratum. Suas poſſeſſiones, in l. interdum, ſupra eod. Suæ rei,l. verbis legis. ſupra. Suo vſu,in l.in lege Cenſoria. ſupra.eod. Suos fines habet fundus, in l.locus.in fi.ſupra eod. Suo corpore, l.fere. ſupra eod. Videte Bart.in l. Quintus. ff.de auro & argen. lega.& doct.in l. ſerui.de lega. 1.ac Alcid.in lib. 5.parergωn. c. 19.& ſeq. aliasphraſes,quia faciles ſunt,miſſas nunc faciam.

Sua poſſeſſio. Sua res. Suo vſu. Sui fines. Suo corpore.

PAVLVS LIB. VII. SENTENT. IN cognit. prolat. Lex ccxl.

Cum quærebatur an verbum, SOLVTO MATRIMONIO DOTEM REDDI, non tantum diuortium, ſed & mortem contineret, hoc eſt an de hoc quoque caſu contrahentes ſentiāt:& multi putabant de hoc ſenſiſſe,& quibuſdā aliis contra videbatur, ſecundum hoc motus Imperator pronunciauit id actum eo pacto,vt nullo caſu remaneret dos apud maritum.

Ad tit. ſoluto matrimonio.

Quatuor particulas hæc lex habet. in prima ponitur quæſtio.in ſecunda ibi,hoc eſt,elucidat. tertia ibi,& multi putabant, refert opiniones ſuper hoc diuerſas. quarta ibi, ſecundum hoc, docet pronuntiationem Imperatoris. Et hoc continet: Maritus promittens reddere dotem ſoluto matrimonio, tenetur eam reddere, ſiue ſolutum fuerit morte,ſiue diuortio facto,& alio quolibet caſu:& ita pronuntiauit Imperator, vt nullo caſu apud maritum remaneat dos, ſed vxori reſtituatur.Idem dicendum eſt,ſi dos reddi promiſſa ſit,ſi Titia nupta eſſe deſierit: intelligetur etiam ſi vxor capta fuerit ab hoſtibus, ſiue ancilla facta, vel deportata,l.ſi quis ſtipuletur.ff.ſolu. matri. Repetetur etiam dos ſi matrimonium non fuerit ſecutum,quaſi cauſa non ſecuta,l.ſi extraneus.ff.de condict.cau.da.glo.hic & doct.Deci.conſi.35.præſtantiſſime.col.4. Quia iſta verba, ſoluto matrimonio,intelliguntur cum ſolutum fuerit: ſed ſoluitur iure iſto tam morte quam diuortio, per totum titul.ff.de diuortiis.ergo in illis caſibus habebit locum.Quo loco aduertendum eſt quod plus agitur de rerum ſignificatione,quam verborum,& quod partes videantur ſenſiſſe quando promittunt dotem reddi ſoluto matrimonio. Et an ſufficiat ciuiliter euenire ſcribit Petr.de bella pertic. q.422.cum quæritur.& doct.in l. Gallus. §. & quid ſi tantum.ff.de libe.& poſthu.Et ſic regula eſt, quod dos reddi debet ſoluto matrimonio,per totum tit.ff.ſolu. matri.quia ceſſat cauſa,ob quam dos datur,quando matrimonium eſt ſolutum:ergo & effectus, l. pro oneribus, C.de iur. dot.l. quod dictum.ff.de pact.

Dos reddi debet ſoluto matrimonio.

Dos ex conſuetudine Tholoſa, à marito non redditur.

Limitatur ex conſuetudine Tholoſana,qua cautum eſt, quod maritus vxore ſua præcognita per eum carnaliter, vel transducta mortua lucretur dotem:& econuerſo vxor viro ſuo mortuo lucretur donationē propter nuptias,ſeu dotalitium,vt eſt videre in conſuet.Tholoſa.rub.de dotib.

Homines natura faciles ad diſſentiendum.

Colligite ibi, *& quibuſdam aliis contra*, quod homines non ſemper conueniunt ad deciſionem vnius dubij, imò natura ſunt faciles ad diſſentiēdum, l.item ſi vnus.§.principaliter.ff.de arbitr.facit cap.innotuit, illo tit.quia diuerſitatem corporum diuerſitas ſequitur animorum, c. quia, de conceſſi.præben.& quot ſunt capita tot ſunt ſententię, cap. ſicut in ſacramentis. de conſecrat. diſtinct.4. Vnde quando ſunt duæ diuerſæ ſententiæ, quæ à pluribus approbata eſt illa teneri debet, l. in tres. ff. de arbitr. ſed ſi pares ſint,cauſa fauorabilis inſpicitur, l.Pomponius, & l. inter pares.ff.de re iudic. ſed ſi ſint tres ſententiæ diuerſæ,humaniorem in publicis iudiciis dicite inſpiciendam eſſe. Alciat.in lib.9.parergωn,cap.14. in hoc tamen regno lex eſt Regia,qua cauetur quod vbi in iudicandis proceſſibus tres adfuerint opiniones,minor debet ad ſententiam vnam vel alteram ex aliis inclinare:& tunc illa fiet maior pars. Et ita eſt ſtatutum in conſtit.Regi, artic.34 tit. *de la court de Parlement*, quæ licet loquatur in Parlamentis: tamen habebit locum etiam in aliis curiis, cum ſit eadem ratio,vt ibi,ſi operæpretium fuerit,dicam.

In diuerſis ſententiis quid obſeruandum.

Secundò colligitur,quod conſultores conſulere ſolent per verbum videtur, ibi, *aliis contra videbatur*, & ſic ſolent aduocati in hac patria conſilia proferre, *femble,&c.* de quo alibi dixi.

Tertiò nota quod ad Iuriſconſul.pertinet declarare voluntatem cōtrahentium de quo ſenſerint,& illam voluntatem ex facto declarant, ſcilicet ex præcedentibus & ſequentibus, & aliis conſcriptis in l.ſi ſeruus plurium, in l. fin.de leg.1.ſuperius abundantius hoc tractaui.

Imperatoris ſententia ius facit inter omnes.

Quartò ibi, *motus Imperator pronunciauit*, colligi poteſt quod ſententia Imperatoris & pronunciatum facit ius inter omnes. Et hæc ſententia poteſt ad deciſionem cauſarum allegari,vt hic: quod eſt verum quando cum cauſæ cognitione lata eſt,& cum conſilio procerum,l.3.& l.humanum.C.de legi.dixi in conſtit.Regi & in proœm.concord.in verbo ſummas curias,& ſuperius:ideòque non eſt opus hic repetere.

Mortis nomine an deportatio contineatur.

Mortem. An mortis appellatio contineat mortem ciuilem,videlicet deportationē,cum deportatus loco mortui habeatur,tractatur in l.1.in fin.ff.de bonor.poſſeſ.contra tabul.l.Gallus.§.& quid ſi tantum.ff.de libe.& poſthu. vbi concluditur, quod ſic,quando eſt eadem ratio, & in caſibus à iure expreſſis, gloſ.in c. ſi ſcriptum.de reſcript. in 6.ego contrarium ſcripſi in meis nou.interpret.

Sentire.

Sentiant. Sentire eſt ſenſu corporis aliquid accipere, percipere,ſeu guſtare:inde ſenſus corporis, cum aliquid ſentimus, hoc eſt capimus & intelligimus:ideo pro intelligere hic capitur, l.dicere. ibi,& ait de ea ſententia Sabinum non ſenſiſſe.ff.de arbitr. & l.quod tamen. §. arbiter. ibid. & l.1.§.1.de relig.

Sentire lucrū.

Sentire lucrum, pro habere,ſubire, conſequi, l. ſi cum exceptione. ff. quod met. cau. l. ſed ſi lege commiſſoria vendidit idem erit dicendum, lucrum quod ſenſit, l. commiſſoria præſtatutum.ff.de petit.heredit. l.ſi quis putas.§.1.commun.diuid.l. vnde, in fin.commo. l.denique.§. ſed & ſi pecuniam,mandat.Sentire commodum,idem,l.3. ff.de calumnia. ibi,& generaliter idem erit ſi quid omnino compendij ſenſit. Sentire emolumentū,idem, l.idémque.§.ſed & ſi pecuniam.ibi, ne de alieno lucrum ſentiat. ff.mandat.

Sentire commodum. Sentire emolumentum.

Sentire damnum.

Sentire damnum eſt pati damnum, l.ſi quid. ibi, damnum vicinus ſenſiſſet.ff.de ſeruit.vrban.prædior.& l.1.ibi, plus petendo aliquid damni ſentiat. de interrogat. actio. iuncta l.ex mandato.ff.mandat.vbi dicitur pati damnum. Sentire onus, idem, pati videlicet & ſubire.regu.qui ſentit onus,ſentire debet & commodum. de regul.iur. in 6. iuncta regula, ſecundum naturam, illo titu.ff. vbi vtitur verbo ſequi, & l.quod quis ex culpa ſua damnum ſentit, non intelligitur damnum ſentire. ibidem. Sentire æs alienum,idem in l.ideóque etiam dos ſentire hoc æs alienum debet.ff.de religio.

Sentire onus. Sentire æs alienum.

Sentire,

Sentire pro sapere, & resipiscere. Sentire, sapere, resipiscere, sensu saniore esse dicit text. in l. diuus. versic. si verò. ff. de offic. præsid. ibi, si verò (vt plerunque assolet) interuallis quibusdam saniore sensu, nó forte eo momento scelus admiserit, nec morbo eius danda est venia, diligenter explorabis. & si quid tale compereris, consules nos, vt æstimemus an per immanitatem facinoris, si cum possit videri sentire, commiserit, supplicio afficiendus sit.

Sentire pro iudicare. Sentire interdum pro iudicare id quod quis sentit, l. fin. ibi, quod de temporali actione in qua intercessit minor sensisti, puto verius esse. ff. de minoribus. inde sententia, id est iudicatum, in rub. de senten. & re indic. quod quis proferat id quod sentit. vel interdum dicitur iudicium, l. si in tres: & l. qualem. cum l. seq. ff. de arbitr.

Sententia cõstitutionis. Sententia constitutionis est id quod constitutio sentit, non quidem verbis expressis profert, sed ex mente, l. si quis id quod. versi. sæpe. ibi, edicti quidem verba cessabát: Pomponius autem ait, sententiam porrigendam. ff. de iurisd. omn. iudic. l. verum. §. quid si minor. ibi, & magis est vt sententiam constitutionis diui Marci ad Aufidiũ Victorinum hunc minorem non complectatur. ff. de mino. Sé-

Sentire, sensu olfactus percipere. *Sensus corporis.* tire est sensu olfactus maxime percipere. Inde sensus corporis sunt appellati, quibus sentimus. Et sunt quinque, visus nobilior, auditus postea, gustus, tactus, odoratus. glos. in l. quod meo. ff. de acq. possess. & per vnum ex istis sensibus saltem testes reddere rationem sui testimonij debent, l. testium. C. de testibus. & visus generalior est, vt dixi in tract. de reproba. testium, in verbo sensus.

Cõsentire pro concurrere. Consentire, id est concurrere, l. 2. in fin. ff. quib. mod. vsusfr. amitt. ibi, cum singulis vsusfructus alternis annis legatur, si consentiant in eundem annum, impediuntur, quod non id actum videtur vt concurrerent, &c.

Cõsentire pro acquiescere. Consentio pro acquiesco, *consentir* vulgo dicitur. l. si in tres. ibi, licet duo consentiant. ff. de arbi. l. arbiter iudicij. in fin. & l. diem proferre. §. si plures. ac l. item si vnus. §. idem Pomponius. ibidem. l. si tibi. §. vnus. de optio. lega. & alibi

Consensus. communius. inde consensus, communis assensus, l. si in tres fuerit compromissum sufficere quidem duorum consensum. ff. de arbitr. & l. sequen.

Cõsentire pro in vna sententia conuenire. Consentire est in vna sententia conuenire, l. 1. §. conuentionis verbum generale est ad omnia pertinẽs, de quibus negotij contrahendi transigendique causa consentiunt. ff. de pact. ibi, nam sicuti conuenire dicuntur qui ex diuersis locis in vnum colliguntur, & veniũt: ita qui ex diuersis animi motibus in vnum consentiunt, id est in vnam sententiam decurrunt. De consensu docui in l. sæpe. §. fi. s. Et quando quis dicatur alteri consentire, docet Lucas de Penna in l. si quos. col. 2. C. de decurio. lib. 10. Et consentire non videtur, l. si per errorem. ff. de iurisdi. om. iud. l. 2. de iudi.

Dissentire. Dissentire contrarium verbo consentire, quasi sentire diuersum. nam dissentit qui non consentit, l. item si vnus. §. si in duo fuerit compromissum, vt si dissentirent tertiũ assumerent. ff. de arbitr. & ibi, nam in assumendo possunt dissentire. & §. fin. ibidem. est tamen quoddam mediũ inter dissentire & consentire, videlicet tacere, cap. qui tacet. cum sequenti, de reg. iur. in 6.

Casus pro facti specie. Sequitur in text. *nullo casu remaneret dos apud maritum.* Casus pro facti specie, siue hypothesi, seu thesi frequẽtius accipitur, vt l. fundum. in fin. ff. de euictio. l. si quis solutioni. in fi. ff. de vsur. l. si maritus. de fundo dota. l. cum dos. in fin. de pactis dotalibus. l. si mulier. 2. de iure dot. l. si cũ dotem. solut. matr. & C. in quibus casib. tutorem haben. tutor dari potest. l. si duo. depos. & futuros casus euictionis post contractam emptionem ad venditorem pertinere, ait Iurisconsul. in l. Lucius. ff. de euict.

Casus pro euentu, & fortuna. Casus pro euentu improuiso, fato, seu fortuna, infortunio. calamitate, l. si ex plagis. in fi. ad leg. Aquil. ff. ibi, cum casu magis quam culpa videretur factum. l. 1. §. diuus. de sica. ibi, casu magis quam voluntate homicidium admisit. l. communis. 2. commu. diuid. l. generali. in fi. ibi, patris casus non facit vxorem, de ritu nupt. l. si quis. de iurisd. om. iudi. l. 1. §. initium. de postul. l. si cui. ex quib. cau. maio. l. si negotia. de neg. gest. l. posthumus. §. si quis primo. de inoffi. testa. l. arboribus. de vsufr. Interdum tamen ad maiorem expressionem Iurisconf. exprimit casus fortuitos, vt in l. videamus. §. 1. ibi, etiam si casus fortuitus admisit incẽdiũ. & l. qui insulã. in fi. ff. loca. l. 1. §. sæpe. depos. l. 1. in fi. de pollicita. Et casum maiorẽ, pro vi maiore vocant Iurisc. cui infirmitas humana resistere nõ potest: veluti est incendium, ruina & naufragium. Paul. in l. veluti. de eden. ff. & in l. 1. §. is quoque. 1. ff. de actio. & oblig. iuncta. l. si merces. §. vis maior. ff. loca. vbi in vna lege vocatur casus maior, in altera vis maior. l. in rebus. commod. declarat Iustinia. in §. item is cui. quib. mod. re contra. oblig. in Instit. l. ex conducto. §. 1. loca. Alibi Iurisc. vocat chasma in l. vetum. §. si locupleti. ff. de min. Inde casum incendij dicit Iurisc. in l. ex conducto. ff. loca. §. cum quidam. ibi, propter casum incendij repentini non immeritò subueniendum tibi est.

Casu delinquere. Casu delinquunt homines, cum in venando telo misso in feram hominem interficiunt, l. respiciendum. in fi. ff. de pœn. sicut euenit Lamech, vt est in Geneseos. cap. 4.

Casum præstare. Casum præstare, est sarcire damnum casu datum, l. si quis domũ. §. Imperator. ibi, iudicio locati casum præstare non cogeris. ff. loca. docui, l. latæ culpæ. supra eod. in quibus casibus quis teneatur casum præstare, & damnum fatale vocat Iurisconf. damnum casu datum, in l. si vt certo. §. nunc videndum. versic. quod vero. ff. commod. Et casus & fortuna an differant, & quomodo docet Aristote. in lib. 2. physicorum. Et de casu fortuito & improuiso gl. & doct. in l. 1. C. de sicar. & Iason in §. sed istæ. num. 50. de actio. in Instit.

Casus pro casura. Casus pro casura, seu actu cadendi. in l. ex maleficiis. §. is quoque. 2. versi. ideo. ff. de actio. & oblig. ibi. cuius casus periculosus est. l. si verò, §. prætor ait. ff. de his qui deiecer. vel effude. ibi, cuius casus alicui nocere possit.

Casus pro negligentia. Casum pro negligentia exponit Gaius Iurisconf. in l. qui ædes. ff. de incend. & quia ea quæ ceciderunt ruta & cæsa dicuntur, ideo videte. l. sequentem. In rutis, &c.

QVINTVS MVCIVS LIB. SING. ΟΡΩΝ. Lex ccxlij.

In rutis & cæsis ea sunt quæ terra non tenentur, quæque opere structili tectoriove non continentur.

Ruta & cæsa quæ. Illa dicuntur ruta & cæsa, quæ terra non tenentur, à ruendo non à rumpendo dicta: & illa quæ non tenentur opere structili tectorióve. & quia de rutis & cæsis mentio sæpius habetur in iure, ob id Iurisconf. hic enucleat quæ illa dicantur.

Vnde dicit Iurisc. in l. fundi. §. si ruta. ff. de actio. empt. his verbis, si ruta & cæsa non excipiuntur in venditione, ea placuit esse ruta, quæ eruta sunt, vt arena, creta, & similia: cæsa esse, vt arbores cæsas & carbones, & his similia. Gallus autem Aquil. cuius Mela refert opinionẽ, rectè ait frustra in lege venditionis de rutis & cæsis contineri: quia si nõ specialiter venerint, ad exhibendum de his agi posfit. neq; enim magis de materia cæsa, aut de cæmentis, aut de arena cauendum est venditori, quã de ceteris quæ sunt pretiosiora. & Iulia. scribit emptorem qui ruta cæsa nõ restituit, ad exhibendum teneri in quantum in litem iurauerit, l. Celsus. §. idem Iulia. ff. ad exhib. & alibi ait Pompon. ruta cæsaque ædium fundive non esse nisi id scriptum sit. l. in vendendo. in fin. ff. de contrah. empt. & sic qui donauit vel vendidit fundum, aut aliam rem, non censetur ruta neque cæsa vendidisse, nec donasse, etiam si illa non excepe-rit: quia non continentur, neque fundi neque ædiũ sunt, d. §. fin. l. in vendendo. eo quod terra non tenetur, vt hic. Vnde adagio dicitur, Ne in rutis quidẽ & cæsis, id est nulla in parte, quando quis vult omnia complexa esse, & nihil reliqui remansisse, vt explicat Erasmus in chiliad. & Cic. in partit. orat. & in topic. de his rutis & cæsis habẽs mẽtionẽ.

Rutrum. Inde dicitur rutrum, instrumentum quo creta vel alia res eruitur, sicut aratrum, instrumentum quo aratur, teste Festo: & Cato de re rustic. sic ait, ca. 11. oportet habere villicum palas sex, rutra quatuor, rastros quadridētes duos, & c. Rutrum etiā dicitur bacillus, quo in dimetiendo tritico modij æquantur, quod rutellum aliquando vocatur ab eruendo, non à radendo, vt testatur Petr. Crinitus in lib. 23. de honesta disciplina, c. 13. Et rutabellū, instrumentum rusticis propriū in proruendo igne panis coquendi gratia.

Rutellum. Rutabellum.

Ruta herba. Ruta, quam Græci πήγανον vocant, est contra venena herba, dicta à ruendo, id est eruendo, quod vna ex omnibus herbis propter eius multiplices vsus maximè eruatur: de qua Plinius lib. 20. ca. 13. & etiam per Ruellium & Aristotel. in problem.

De verbo tenetur scripsi plene in l. qui neque. §. 1. ſ. eod.

Opere structili. Illa itaq; in rutis & cæsis sunt, quæ non continētur opere structili, sed quæ in opere structili sunt, extra ruta cæsa sunt. at quæ illa sint videamus.

Structile opus. Struere. Structura. Structores. Structile opus est, quod ex lapide quadrato aut laterculis calceque constructū est. Alciat. Struere autem ordinare est, & in ordinem redigere. Inde structa est ipsa ordinatio siue compositio, l. malum. §. pen. ſ. eod. Et structores sunt qui aliquid struunt & ædificāt, l. 1. C. de excusat. artific. lib. 10. vel interdum qui instruendæ mensæ vel ciborū curam habent & cultello in frusta scindunt, vulgo, *escuyers trenchans.* Martialis lib. 10. Epigram.

Et qui non egeant ferro structoris Ofella.

Structilis & structile. Quadratus lapis. Et structilis & structile, quod bene structū est, & structura constans, & lapide quadrato, dicit tex. in l. & si forte. §. modus. ff. si seruit. vind. & debetis intelligere lapidē quadratum sectum & expolitum, non quadrum, sed quod operi quadret & conueniat. hinc quadrare, conuenire dicimus.

Structura quatuor genera. Et quatuor structuræ genera scribit Plin. lib. 36. cap. 22. & Bud. in annota. in Pandec. in d. l. sicut. Et de opere structili est tex. ibidem in §. competit, & l. fi. §. 1. ff. de riuis. Et plene Adria. de sermo Latin.

Bases structiles. Bases structiles ponit text. in l. penult. infra eod. vbi dicetur.

Tectorium. *Tectoriove.* Tectorium à tegendo deducitur: & est quædā incrustatio & tegumentum quod fit calce vel gypso, quo operiuntur parietes: & fit interdum vt parietis claudantur foramina, vel vt illū à pluuia defendat, seu vt in eo picturę

Tectorij opus. apponantur. Hinc tectorium opus: & continet arenatum, quod fit ex calce & arena: & marmoratum, quod fit calce & marmore tuso triplici varietate communi, prout trium coriorum vsus exigebat. etiam continet tollisationē, quæ ex gypso fit ad illiniendum parietem, l. quidam. ff. de seruitu. vrba. præd. l. ex damni. de damno infec. & murus etiam in summitate quandoque tegitur: & vocatur tectorium muri, l. 3. §. si vicinus. ff. vti possi.

Tectorium, a, um. Tectorium adiectiuum dicitur id quod pertinet ad tegendum: vt arena tectoria, vel calx: per translationem dicitur de fœmina ætusata, Gallicè *fardee.* Iuuenalis ait: *Tandem aperit vultum & tectoria prima reponit.* Et tector, qui

Tector. Tegula. opus tectorium facit: & tegula quæ domos tegit. scripsit In l. tugutium. supra Architectus, qui scientiam ædificandi habet, *maistre masson.*

Albarius. Albatio. Albarium siue albatio est quæ fit ex calce sola sine gypso ad parietem dealbandum.

Ruta cæsa quæ. Et intellectus huius text. est quod ea quæ euulsa sunt, & non tenentur ruta dicantur & cæsa. illa igitur quæ cōtinentur in opere iam structo vel tectorio non veniunt in rutis & cæsis, nec dici possunt ruta aut cæsa: ideo dicunt quidā ruta cæsa esse quæ sine vlla demolitione domus auferri possunt, vt lapides, ligna, subsellia, lecticæ, capsæ, ferramenta, picturæ in tabulis, & alia à domo separata: vsus tamen Franciæ Gallicus vix vtitur ista voce.

IABOLEN. LIB. II. EX POSTERIORIBUS Labeonis. Lex ccxlij.

Malum nauis esse partem, artemonem autem non esse Labeo ait. & verius est: quia plerunque naues sine malo inutiles essent: ideoque pars nauis habetur: artemon autem magis additamentum, quam pars nauis est.

Hæc lex quinque habet partes. prout quinque diuersa continet dicta. Et quidā dicunt esse malam, id est difficilem, & certe habet fortes & difficiles §§. & hoc dicit principium: Malus dicitur nauis pars, sine quo multæ naues inutiles essent. Artemon non est nauis pars, sed additamētum. Artemon secundum glo. hic est additamentum quod retro ponitur ad nauem gubernandam. quod non videtur verum. nempe iste text. dicit non esse partem nauis: & tamen si esset nauis gubernaculū, sine quo totum consisterē nequiret, pars nauis esset, & potissima. vnde Iurisconf. in l. scapham. ff. de euictio. sic dicit: Omnia quæ coniuncta naui essent, veluti gubernacula, malus, antennæ, velū, quasi membra nauis esse. Et sic artemon non est gubernaculum: alioqui pars nauis diceretur. Artemō quid.

Etiam malum dicit hic Iurisconf. nauis partē: quia pleræque naues sine malo inutiles essent. sed pleræque sine earum gubernaculo nonne inutiles essent? ergo artemon non est nauis gubernaculum. ideo Valla in Rhaudensem ait, quod artemon est velum nauis breue: quia melius leuari potest, in summo periculo extenditur. Alij dicunt artemonem trochleæ genus tractorium esse, quod Græci ἱμάχυγγα vocant: sed Plutarcho dicitur ἀκάτιον, quo fune ductorio per orbiculos traiecto & acto in gyrū facili ductu importantur onera vel exportātur: vulgus Italicus organū appellat. Alex. ab Alex. in lib. 1. genial. c. 25. Alij arbitrantur, quibus subscribo, quod artemon est arbor addititia, velū continens paruum: vt in actibus Apostolorū dicitur, leuato artemone secundum auræ flatum tendebat ad littus, c. 27. in fi. & dicunt esse medium quendam malum transuersum in puppi collocatum ac prominentem, qui & oneribus subleuandis, & etiam velis quæ in puppi sunt retinendis, ac sursum erigendis seruit, vt in libr. de re nauali per Baysium est videre: & quia interdum deponitur, & interdum pro necessitate erigitur, ideo text. dicit hic nō esse partē nauis, sed additamentum: quia solet addi pro nauis necessitate, vt vidi in quibusdā magnis nauibus. & vulgus vocat *l'artimon.* nam Græci ἀρτάω pro appendo, seu arto dicunt. Et inde ἀρτῶμαι animi pendeo, & spem meam in aliquo collocatam habeo. & de hoc artemone est text. in l. prædijs. §. qui domum, ff. de leg. 3. Ideoque iste text. dicit, quod pleræque naues essent inutiles sine malo, nō tamen omnes. quia tempore procelloso malus deponitur & antennæ, ac omnia prominentia in naue: & tunc naues non sunt inutiles. sic in portu malus nihil facit in naui. ob id in text. quidā legunt plerunque, nō vero plerasque naues. sed plerunque, id est sæpius: de quo verbo scripsi in l. interdū. ſ. eod. sed vtrunque cōuenire potest. Trochlea vero significat totam illam arborem & machinā, quæ continet totulā & asficulam per rotulam traiectam, circa quam rotula versatur: & præterea ductorium funem, qui circa orbiculum æneum currit. Et Gallicè vocamus *vne grue.* Hæc arbor fit regulariter ad subleuanda onera in ædificiis quæ de nouo construuntur: de qua Iurison. meminit in l. sed addes. §. illud. ff. loca. ibi, & trochleas, quibus releuatur prælum. & quia rotula, quam Græci τροχίσκον dicunt, solet trochleæ addi, ideo trochleam poliam vocauere: Castellia. Corta declarat in 2. parte memoralium, in verbo artemon. formam huius trochleæ describit Vitruu. in lib. 10. de architect. Ἀρτῶμαι. Trochlea. Rotula.

Sensus igitur legis est quod malus dicitur nauis pars, ob id data vel vendita naue, & malus datus & venditus censetur: artemon est arbor illa addititia, quæ aliquando solet erigi, aliquando deprimi, & hoc pro necessitate nauis: ergo non dicitur nauis pars, & ideo non venit vendita naue: sicut nec vtensilia vendita domo, l. Iulianus. §. fi. cum l. seq. ff. de act. emp.

Malus nauis. Malus itaq; masculini generis est arbor nauis, vt hic, à Græcis

Grecis ἱστὸς vocatus, quod mali instar sit in summitate: vel quod cingatur quasi quibusdam malis, quorum volubilitate leuantur facilius vela: & interdũ vocant Iurisconf. arborẽ nauis in l. 2. & 5. ff. ad leg. Rhod. de iact. De classibus & rebus nauticis & præfect. vide per Laz. lib. 6. ca. 5. & 6.

Malus arbor. Huius species. Malus serica. Malus aurãtia. Malus armeniaca. Malũ fructus. Malus fœminini generis est arbor ferens mala & poma, Græcis μηλέα, seu μηλία dicitur, vulgo *pomier*. & quædã est malus præcox quæ poma cito affert, vulgus dicit *pomier hastif*: altera serotina prædictæ contraria: alia est malus agrestis, *sauuage*: alia insita, *entee*: alia bifera, quòd bis in vno anno fructũ ferat, quod rarum est, nisi sit ex duobus prædiis insita: & alia est malus serica, seu sirica, vulgus *guindolier* vocat: malus aurentia, *orengier*: malus armeniaca, *abricotier*.

Malum neutri generis est pomum, ex hac arbore malo descendens: & huius multa sunt genera, de quibus Dioscorides scribit lib. 1. cap. 128. & Ruellius in suo libro: & ex adiuncto declaratur, vt malum persicum, *pesche*: malum granatum, *grenade*, & similia.

Malũ herba. Malum neutri etiam herba est, cuius quatuor genera scribit Plinius lib. 25. cap. 8. circa fin.

Malus adiectiuum. Malus adiectiuum contrarium bono: regula, semel malus. de regul. iur. in 6. & in rubr. de dolo malo, ac in l. cum autem. §. malus seruus. de ædil. edict. Multiplicem mali significationem tradit Gratianus in c. quæ habetis. 14. qu. 5. & ibi Archidia. & alij post eum l. aut facta. §. non enim. ff. de pœn. l. qui venenum. infra eodem. inde venit malitia, quam Græci κακίαν vocant.

Mala pro maxilla. Item malam pro maxilla accipit Iurisconf. in l. non solum. in princ. ff. de iniur. l. aut facta. §. non enim. ff. de pœn. in libris nouis: in antiquis autem est pupilla. & Imperator in §. pen. de iniur. in Instit.

Naui donata malus continetur. Ex hoc infertur quod si aliquis pirata vel alius donauerit nauem vel naues, debebitur malus, per istum text. quia totius nomine venit pars, l. si quis eum totum. de except. rei iudi.

Quod verbum intelligerem quando malus esset intra nauem: alioqui si esset galera vel scapha, in quibus regulariter non solet esse malus, diuersum esset, vt in l. scapham. ff. de euict. ibi, omnia quæ coniuncta essent naui quasi membra nauis esse. ergo si non sunt coniuncta, non erunt nauis membra: & sic nauis appellatione non venirent.

Nauigia. Item etiam nauigia capiuntur pro omni nauis genere, l. 2. §. vim fluminis. ibi, nauigium non stetit. ff. si quis caut. auth. nauigia. C. de furt. Quod Græci πλοῖον vocant. Probat lex prima, §. ait prætor, ff. de flumin. vbi sic scribitur: ait prætor, iterque nauigij deterius fiat. hoc pro nauigatione positum est, imò nauigium solemus dicere etiam ipsam nauem. iter ergo nauigio potest & sic accipi: iter naui deterius fiat. Nauigij appellatione etiam rates continentur: quia plerunque ratium vsus necessarius est. Item iter nauigij deterius fieri videtur, si vsus eius corrumpatur, vel difficilior fiat, aut minor, aut rarior, aut si in totum auferatur. ibidem.

Nauta. Nautam accipere debemus eum qui nauem exercet: quamuis nautæ appellentur omnes qui nauis nauigandæ causa in naui sunt, l. 1. §. nautam. ff. nautæ. caup. stabular. l. si. de colleg. illic. & nullam vim nautis fieri debere testatur Iurisc. in l. 1. ff. de vi priuat. & ne nauem vel nautam quis retineat quo annona carior fiat, l. 2. ff. ad leg. Iul. de annona.

Mesonauta. Mesonautam vocat Iurisconf. seruum qui vilia nauis tractat negotia, sicut domi mediastinum: quod in media domo vel naui ad omnium imperia nutusque excubare soleat, vt d. l. 1. nautæ, caupo. & ibi scribit Budæ. & Iurisconf. in l. quemadmodum. §. si nauis. ff. ad leg. Aquil. & de mediastino habet mentionem text. in l. item apud. §. etenim. ff. de iniur.

Nauigatio. Nauigatio est actus nauigandi, in l. 2. §. quod dicimus. ibi, tempestatem intelligere debemus talem quæ impedimento itineri vel nauigationi sit. ff. si quis cau.

Nauigare. Nauigare est naui proficisci, §. si quis tamen. d. l. 2.

Naulum. Naulum est pretium quod pro vectura nauis soluitur, l. sed addes. §. si quis mulierem. ff. loca. l. huius enim. qui potio. in pign. hab. c. si vere. de senten. exc.

Nauticæ vsuræ. Nauticæ vsuræ, quæ fotti in anno æquantur. l. 1. & per totum. C. de nauti. fœno. & in tit. de nauti. vsur. col. 9. &

Nauticus. Nauticus panis. Nautica pecunia. nauticus, qui nauem gubernat: vel nauticus adiectiuum, quod ad naues pertinet: vt nauticus panis, qui biscoctum, Gallicè *biscuit* vocatur. Nautica pecunia, l. 1. §. pen. ff. nautæ, caupo. stab.

Nauarchus. Nauarchus, dux classis dicitur, in l. vnic. ff. de bono. poss. ex testa. milit. l. cum monachorum. C. de nauicul. lib. 11. vulgus patronum nauis vocat.

Nauclerus. Nauclerus, qui nauẽ gubernat, & nautis imperat quæcunq; ad faciendam nauigationem pertinent. etiam dicitur nauicularius, tit. de nauicul. & in tit. de prædi. nauicula. lib. 11. C. Iurisc. in l. 1. quod cuiusq; vniuers. nomi. & l. semper. §. negotiatores. ff. de iure immun. & his qui annonæ vrbis seruiunt datur immunitas à muneribus publicis, propter pericula, sed nõ liberis eorum, l. nauicularij. de mun. & honor. & possunt domini nauium meritorias naues habentes, quos nauiũ patronos vocamus, nauicularij seu naucleri dici: & hi qui nauibus præsunt, teste Budæo in in annot. in Pand. in l. 1. nautæ, caupo. stabul. ff. & hi decur. creari non possunt, l. seuerius. in fin. ff. de decuri. addit Budæ.

Proreta. Proretam eum esse qui in illa parte nauis quæ prora vocatur, præfectus est: quemadmodum gubernatorem, qui puppi. De quibus loquitur Iurisconf. in l. cotẽ ferro. §. dominus. ff. de publica. Græcè dicitur πρωρεύς.

Magister nauis. Magistrũ nauis vocat Vlpia. eum cui totius nauis cura mandata est, l. 1. §. magistrum. ff. de exercit. actio. magistri autem imponuntur vel locandis nauibus vel mercibus vel vectoribus cõducendis, armamentisve emendis. magistrum etiam accipimus non solum quem exercitor præposuit, sed & eum quem magister. ibidem. & exercitorem dicimus eum ad quem obuentiones & reditus nauis omnes perueniunt. §. exercitorem. ibidem.

Exercitor nauis. Naufragium. Naues naufragio expulsa ad littus ad quẽ pertineat. Naufragium, nauis fractio. vnde dicit Imperator, quod si quando naufragio nauis expulsa fuerit ad littus, ad dominos earum pertineat, & fiscus meus non se interponat. quod enim ius fiscus habet in aliena calamitate? l. 1. C. de nauf. libr. 11. & d. auth. nauigia, & in tit. ff. de incend. ruin. naufr. licet hod... fiscus capiat, & male ex vsurpatione bonã naufragorum, id est eorum qui naui fracta bona in mari amiserunt vt testatur Bened. in repeti. ca. Raynut. in verbo, & vxorem, nu. 932. de testa quamuis miserrima sit naufragorum fortuna, vt docet text. in l. 3. in fin. ff. de incend. & ideo consuetudo ista non valet, per d. auth. nauiga. & hoc naufragium inter fortuitos casus connumeratur, l. in rebus. in princ. ff. commod. dixi supra in l. latæ culpæ. & l. proxima.

Naufragus. Naufragus, qui naui fracta periclitatur, vel bona amisit, l. 3. §. item alio senatusconsulto cauetur, eos quorũ fraude aut consilio naufragi suppressi per vim fuissent, &c. ff. de incend.

Nauium genera. Naues in multiplici sunt differentia: quædam marinæ, aliç fluuiales, l. 3. ff. de excusa. mune. Et nauem accipere debemus, siue marinam, siue in aliquo stagno nauiget, siue schedia sit, l. 1. §. nauem. ff. de exerci. actio. Maritima, quæ in mari ducitur, l. semper. §. diuus Adrianus. ff. de iure immun. Rursus marinarum quædã sunt longæ, l. 2. ff. de capt. aliæ verò sunt naues onerariæ, d. l. 2. quæ ad onera vehẽda paratæ sunt. & quædã sunt naues lignariæ, ad ligna deferenda: aliæ fœnariæ, ad fœnum aptæ deferendũ: aliæ frumentariæ, vinariæ, l. vulgaris. §. sed & si de naui. ff. de furt. aliæ carbonariç, & id genus: aliæ piscatoriæ naues sunt, quç piscium capiendorũ causa paratæ sunt, quas nauicellas Iurisc. vocat in l. itẽ pictoris. §. 1. ff. de fundo instruct. has nauium species videtis frequenter in portu huius ciuitatis.

Nauicella. Actuariæ naues. Actuariæ, d. l. 2. quæ remis aguntur, & citò agi possunt. Plura Bayf. in tract. de re nauali: ad eum recurrite, & ad Carol. Stephan. qui in breuem summam redegit, & pleraque vocabula Latina in linguam Gallicam vertit.

Naualia. Naualis, quod ad naues pertinet. Iuriscon. in l. fin. §. hi quoque. ff. de mun. ait curatores præfici ad extruenda vel reficienda ædificia publica, siue palatia, siue naualia.

Inutilis. *Inutiles*. id est sine vtilitate. ita capitur hic, & in l. 1. §. qui præsens. ff. de verb. oblig. l. an inutilis. de accep.

Inutiliter. Inutiliter, item. in l. sicut. ff. de fideiusso.

Interdum inutile, id est contra vtilitatem, exponit gloss. in l. 1. §. 1. in fi. ff. depos. ibi, est enim inutile in causis huiusmodi fidem frangere.

Additamentum. Additamentum fructuum non recipiant, in l. deducta. §. fi. ff. ad Trebel. l. inter. §. cum inter. de pact. dotal. l. prædiis. §. qui domum. de leg. 3.

§. Inter proiectum & immissum hoc interesse Labeo ait, quod proiectum esset id quod ita proueheretur, vt nusquam conquiesceret: qualia meniana & subgrundæ essent: immissum autē, quod ita fieret, vt aliquo loco requiesceret: veluti tigna, trabes, quæ immitterentur.

Proiectum & immissū quid differant. Proijcere. Iuriscon. hic. differentiam scribit inter proiectū & immissum. Proiectum enim dicitur quod vltra parietem extenditur, & in nullo alio loco requiescit, vt meniana & subgrundæ: immissum verò, quod in alio loco requiescit. Proiicere enim est porro iacere. & ideo proiicitur tectum, id est extenditur, protrahitur. l. de pupillo. §. meminisse. ibi, immittere vel proiicere. ff. de noui oper. nuntia. vbi voléti aliquid immittere, proiicere, seu ædificare in meo, licet opus nouum nuntiare. & Proiectū, vulgo *suppendues, galeries, balets*. Inde protecta & proiecta idē sunt, & partes domus prominentes: qualia sunt meniana, & podia pensilia, vnde aspectus nobis est in vicos & plateas. Bud. in annot. in Pandect. in tit. ff. de his qui deiecer. vel effuder.

Proiectū quid.

Protectum quid. Protegere. Protecta autē à protegendo dicta sunt. Protegere enim tectum proiicere est, vt ibi, & procul tegere. hinc protecta vocantur tecta extra muros prominentia, vt stillicidium lōge à parietibus cadat. quod in Mōtepessulano est perfamiliare in singulis domibus: & interdū vocatur protectio, vt in rub. ff. de dam. infect. & subgrund. & protection. sed in libris correctis est protectis. sed protectio scribitur in l. 3. §. item videamus. & §. Labeo. ff. vti possid. & per hoc etiā elucidatur text. in l. si plures. circa fi. ibi, sicuti tignum aut protectum immissum habere. ff. arbor. fur. cæsarum. & si protectum meum quod supra domum tuā nullo iure habebam, recidisses, posse me tecū damni iniuria agere. Debuisti enim mecum ius mihi non esse protectum ita habere agere; nec æquum esse damnū me pati, rescissis à te meis tignis, l. quemadmodum. §. 1. ff. ad leg. Aquil.

Meniana, quæ. Meniana proiecta sunt, à Menio quodam Romano ciue sic dicta, qui id genus ædificij inuenit: nempe cum domum in foro positam vendidisset, retinuit sibi vnam columnam ex qua proiecit tigna, vt ludos ibi cōspiceret: vulgo *podioli* dicuntur, l. meniana. C. de ędifi. priua. non à mœnibus, vt Accurs. arbitratur. & de hoc Menio scribit Horatius in 1. epist.

Menius vt rebus maternis atque paternis
Fortiter absumptis vrbanus cœpit haberi.

De hoc meniano est text. in l. 2. §. cum quidam. ff. ne quid in loco pub. fiat. ibi, cum quidam velum in meniano immissum haberet, quod vicini luminibus officiebat, vtile interdictum competit, ne quid in loco publico immittas, qua ex re luminibus Gaij Seij officias. & de his scribit Cepol. in tract. de seruitu. vrba. præd. c. 61. de menianis.

Subgrundia, orum. Subgrunda, æ. Subgrundia, subgrundiorum, siue subgrūda subgrandę, est illa tecti pars quæ vltra parietem extenditur: quod fit vt stillicidia à parietibus arceantur. rubr. ff. de damno infect. & de subgrund. l. si verò. §. prætor. de his qui deiecer, & alibi sæpius de his subgrundis.

Immissum. *Immissum*. Immissum est quod in alio loco requiescit, quasi in alium locum missum, vt tigna & trabes, quæ non possunt teneri, nisi vtroque capite sustineantur. Vnde seruitus tigni immittendi deducitur, de qua in §. æque. de actio. Insti. & ius cloacæ immittendæ seruitus est, in l. ius. ff. de seruitut.

Immittere est etiam in alio facere, vt docet Iurisc. in l. quemadmodum. §. 1. ff. ad leg. Aquil. vt placet Bart. Alex. & aliis in l. 1. §. nunciatio. ff. de noui oper. nuntia. de bella Petri. q. 3. & qu. 403. Barba. consil. 28. col. 5. in 4. volu. & Deci. cons. 22. nu. 5. Sed in d. l. quemadm. non puto sic immittere accipi, vt in hoc text. sed pro contra mittere, vt probat tex. in §. si nauis. ibi, parui refert nauem immittendo, aut vetriculum ad nauem ducendo, aut tua manu damnum dederis. Vbi verriculum pro reti piscatorio accipitur. *Verriculum.*

Immittere se in proximam tabernam. Immittere se in proximam tabernam, id est intromittere, ingredi, l. 1. ff. si quadru. pauper. fecis. dica. ibi, si quis aliquem euitans magistratum forte, in tabernam proximam se immisisset, l. Sylua. §. integra autem terra est in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit. supra eodem.

Immittere in locum suum. Inde potest quis nuntiare nouum opus, si quis aliquid in suum immittat solum, l. de pupillo. §. sed si in ædes nostras quis immittat, æquum est nos noui operis nuntiatione ius nostrum nobis conseruare. ff. de no. oper. nun. Et idem in §. seq. & §. meminisse. ibidē sic scribitur: Meminisse autem oportebit quoties quis in nostro ædificare, vel in nostrum immittere, vel proiicere vult: melius esse per prętorem, vel per manum, id est lapilli iactum prohibere, quam per operis noui nuntiationem.

Immittere aquā in fundum vicini. Immittere in locū sacrum. Item si ex fonte aquam quis in fundum vicini immittat, non teneri eum aquæ pluuiæ arcendæ scribit Vlpian. in l. 3. ff. de aqua pluu. arcend. Nisi aquam corrumpat, vel spurcā immittat, nam tunc posse impediri plerisq; placuit, vt ibi scribitur. & prætor ait, in loco sacro facere, in eūve immittere quid veto, in l. 1. ne quid in loco sacro. & prætor ait, ne quid in loco publico facias, in eumve immittas, in l. 2. ff. ne qui in loco publ. & quis nō potest immittere in fundum alienū vel viam publicam pontem, sine illius cōsensu, vel Regis, l. supra iter. ff. de aqua plu. arcen. Cepol. in tract. seruit. rub. de ponte in 1. parte, & c. 70. Nec potest per illum text. quis facere pontem super flumen & immittere in alienum territorium, sine voluntate eius qui iurisdictionem in illo habet territorio: quamuis Francis. Marc. dubitet in decis. Delphin. q. 119. in 1. parte.

Immittere fumum. Item fumum inferior in superiora ædificia immittere non potest, sicut superior aquam in inferiora ædificia iure non immittit: quia in suo hactenus facere licet, quatenus in alienum nil immittat, l. sicuti. §. Aristo. ff. si serui. vindi. imò si inferiorum dominus ædium superioris vicini fumigandi causa fumum faceret: aut si superior vicinus in inferiores ædes quid aut proiecerit aut effuderit, iniuriarum agi posse. si iniuriæ faciendæ causa immittitur, vt scribit Iurisconf. in l. pen. ff. de iniur.

Imittere in villā alicuius. Item nobilis qui ob vindictam vel alias immittit armigeros in villam, si damnum datum per immissos fuerit, officio iudicis puniendus erit, l. 2. ff. de vari. cognitio. vbi Bart. pulchre loquitur quando exercitus transit per vnum locum, vt alij auxilium illi præstare debeant. Quod sequitur Bened. in repeti. cap. Raynutius. in verbo testamentū. 1. num. 35. de testa. Et de hoc fuerunt factæ ordinationes super armigeris hoc anno 1545. die 4. Ianuarij quæ optime prouident super his. faxit deus vt obseruentur. Et si indicantur pecuniæ pro expensis soluendis horum armigerorum de consensu ciuium, & vnus appellet ad parlamentum, hoc casu recipiendam appellationem, censuit curia Parisiens. secus si de talliis generalibus agatur. anno 1533. die 7. Augusti pronuntiatum. *Arestum.* *Arestum.*

Intermittere. Intermittere, in l. palam. §. non solum. ff. de ritu nupt. & dixi de verbo mittere & remittere, in l. munus. 1. supra eodem.

Requiesceret in aliquo loco, id est acquiesceret, conquiesceret: *se reposeroit*.

Acquiescere sententiæ quomodo dicatur appellans. Acquiescit appellans sententiæ, quando appellationi renuntiat prosequendæ: quod fit duobus modis, expresse

expresse & tacite,l.etiam.§.1.ff.de minor.& l.sæpe.ff.de re iudi.l.3.§.1.& l.à sententia.cum l.sequ.de appella. ff.l. vna. nil noua.Alex.cons.130.in causa vol.2 Feli. in c. Cum inter.col.1.de re iud.Decius in cap.personas.not. 1.de appel. scripsi abunde in tract. de liter.impetr. ad renuntiandum prouoca.& in tract.de appell.art.15. in 3.tomo commenr. in constit. Regi. Gallic. De renuntiatione beneficiorum tradidi in 3.parte praxi.benefic.

§. Plumbum autem quod pro tegulis poneretur,ædificij esset ait Labeo:sed id quod in ripa hypæthrij tegendia causa poneretur,contra esse.

Expositio textus. Hic § obscurus est,ac duobus legitur modis à doctoribus:ego alio modo, de quo inferius. Et primo secundum communem intellectum docet plumbum ad cooperiendam domum loco tegularum ædificij esse: si verò hypethrij tegendi causa ponatur,diuersum esse.& ideo hoc plũbum quo loco tegularum vtimur domo vendita venit: illud verò quod esset in ripa tegendi causa non venit,& dicitur esse in ripa,non in ripa fluminis,vt quidam intelligebant.est enim ripa id quod flumen continet,naturalẽ cursus sui rigorem tenens, l. 1. §. ripa. ff. de flumini. sed hoc plumbum erat parieti inhærens, erectumque ita subsistebat, ne humi iaceret penitus: & ita dicitur esse in ripa. Vnde tametsi tabulæ plũbeæ quæ in tecto sitæ erant ædificij pars forent, illæ tamen quæ sepositæ muro adhæserant, vt paulo post apponerentur,ædificij partem non esse, licet ad eũ vsum destinatæ, vt pro tegulis tecto inseruirẽt. Vnde legato vel vendito ædificio, istud plumbũ erectum & destinatum ad cooperiendum domum non veniet in venditione domus,vel legato. hæc Alex. in libro genial. 1. cap.25.in fi.& tunc non est in text.hypæthrij, sed id quod in ripa tegendi causa poneretur,contra esse.

Alciati & Budæi opiniones improbatæ. Secundò Budæ. & Alciatus hic legunt in text. *hypæthrij tegendi causa poneretur.* & omittunt verbum ripa, dicentes sic legendum & intelligendum textum. Nempe aud veteres mos fuit media spatia quæ inter porticus sunt adornare, ambulationesque eas pulcherrimis pauimentis sternere:& hypæthria,quod sub aperto ære sint,appellare.Igitur hyemali tempore ne propter gelu vel niues ea pauimenta corrumperentur,plumbo forte vel alia materia tegebãtur, quæ æstate demum tollebatur. Meritò id non esse ædificij constat, cum ad structuram nõ pertineat,& perpetui vsus causa non apponeretur. itaque æstate in hypæthriis solis ardores expansis velis defendebant. Et ea vela Cassius in l. quæsitum. §. de velis.ff.de fundo instru. supellectili adscribit. Sic tamen hunc textum in vtroque intellectu accipiunt vt aliquid ex eo demant:nec tamen melior intellectus resultat, quinimo contra iura, vt inferius patebit. quamobrem alius quærendus est,in quo omnia text.verba adsint,soluanturque contraria.

Hypæthra & Hypæthrium. Itaque aduertendum est,quod ὑπαίθρια sunt deambulationes subdiales, ὑπαίθριον est spatiũ,siue locus sub dio expositus, ab ὑπὸ & αἰθὴρ, quasi sub æthere. inde ὑπαιθριάζω sub dio moror, vel serenum reddo. nam sub dio esse, est sub libero cœlo esse,vt asserit Iuriscon.in l.pen.§.cõstruãt. ff.de via publ.ibi,quæ sub dio sunt cœlo libero.Igitur sensus huius text.erit, quod plumbũ quod ponitur pro tegulis,id est loco tegularum, ædificij est, si impositũ tecto sit, vel ex tempore quo imponitur.illud verò quod non est tecto impositũ,nec imponitur,non est ædificij, quamuis in ripa hypæthrij esset causa tegendi domũ,siue hypæthrium domus. Pro hoc facit l.granaria.in fi. ff. de acti.empt. ibi, tegulæ quæ nondum ædificiis impositæ sunt,quamuis tegendi gratia allatæ sint, in rutis & cæsis habentur. & sic potest intelligi hic tex. Vnde domo vendita id plumbum debetur, quo iam domus cooperta est,vel quando cooperitur, quia ædificij est, & totum ædificium est venditum, & sic illud plumbum. Sed si plumbũ positum fuerit in ripa hypæthrij causa tegendi domum vel hypæthrium, nondum tamen erat impositum, nec imponebatur, non esse ædificij Labeo ait: quia quod est in ripa hypæthrij, non cohæret nec affixum est ædificio:ideo ædificij non est, licet sit ad ædificium destinatum.

Et quamuis ripa dicatur extremitas terræ aquæ vicina: tamen potest etiam aliquando extremitas loci ripa vocari, vt hic. proinde sicut domus via circundata insula vocatur, vt superius diximus & ripa extremitas domus vel loci. nã in ripa hypæthrij plumbum ponebatur, ne deambulationes in hypæthrio impedirentur, & hypæthria inutilia essent.& ideo dicit in ripa:quia sicut in extremitate potticus solemus ligna vel alia locare: ita & in hypæthriis hoc plumbum locabatur, vt ibi custodirentur, donec domus vel hypæthrium cooperiretur.

Nec placet sententia Alciati, videlicet quod hypæthria tegebantur hyeme,& æstate discooperiebãtur.nam & fac esse:tamen illud plumbum sic factum ad cooperiendum hypæthria singulis annis veniret ædificij nomine, habita scilicet ratione hyemis, licet æstate tolleretur, & ædium esset.§.fi.ĩ.eod.vbi sic dicitur,Structuram loci alicuius ex tabulis factam quæ æstate tollerentur,& hyeme ponerentur ædium esse ait Labeo: quoniam perpetuo vsui parata essent:neque ad rem pertinet quod interim tollerentur.

Ecce igitur quod plumbum ad hypæthrium tegendum in hyeme ædium esset, quia perpetui vsus gratia positum esset: quod tamen negabat intellectus Alciati ad istũ textum.& licet §.fi.ĩ.eod.exprimat solum structuram, tamen idem vult in plumbo & aliis per rationem, quia perpetuo vsui parata sunt. & si velles dicere plumbum pluris esse quam tabulas: dico tabulas eburneas vel cupressi, pluris esse.& tamen etiam venirent, si ad vsum perpetuũ domus parata essent.& hoc probat d.l.granaria.in fi.ff.de act.emp. ibi,aliud iuris est in his quæ detractæ sunt, vt reponerentur:ædibus enim accedunt. Quamobrem abiecto intellectu Alcia. & Budæi, hærendum putarem huic postremo. Quemadmodum videmus decisum in putealibus, id est coopertoriis putei, vt ædificij sint:& idem de coopertorio hypæthrij à fortiori dicendũ erit,l.Iulia.§.fi.ff.de act.empt. & l. fundi. §. item. vbi sic dicitur: item quod insulæ causa paratum est,si nondum perfectum est, quamuis positũ in ædificio sit, non tamen videtur ædium esse. ergo si perfectum esset plumbum etiam ad hypæthrium tegendum, & tectum semel fuerit hypæthrium ædium esset & sic veniret domo vendita, vel legata.& hoc etiam probat ibidem §. Labeo, dicens ea quæ perpetui vsus causa in ædificiis sunt,ædificij esse:quæ verò ad præsens, non esse ædificij.

Ex his ergo patet hunc tex.sic intelligendum, vt plumbum quod nunc ponitur pro tegulis, vel iam est impositum,ædium sit, id est pars ædificij:& venit vel donata domo.idem in plumbo quo iam coopertum sit hypæthrium, vt singulis annis in hyeme raponeretur. si tamẽ illud plũbum est in ripa hypæthrij, & non est appositum ædificio,vel hypæthrio, non est ædificij: & sic non veniet domus nomine,nec per donationem domus erit illud plumbum donatum, quod non fuit appositum, nec affixum ædificio,nec perfectum.

Idem dico siue illud plumbum esset appositum in alia parte domus causa tegendi domum, vel hypæthrium, vt non sit ædium,antequã apponatur, & ædificio cohæreat. & ob id dixit in hypæthrio fuisse positũ causa frequentioris vsus. Quia frequentius contigit ea quæ afferuntur ad construendam domum locari in porticibus & hypæthriis, quàm in alio loco: quia hypæthria solent esse vacua:aliæ autem partes domus plerunque occupatæ.Ceterũ habebit locum tex.vbicunq; fuerit appositum plumbum,per auth. cassa. C. de sacrosanct. eccle. glos. in clem.1.de rescrip.& idem si fuerint lapides,postes,fustes,vel lateres,vt ædificij sint,si appositi sint ædificio: alioqui non,per istum tex. & iura superius adducta.quod est vtile, vt dictum fuit.

Plumbum est genus metalli notissimum, de quo scribit Plin.lib.34 c.16.cuius duo sunt genera,vt ibi per eum. *Plumbum.*

Tegulis. Tegulæ sunt quibus domus teguntur, à tegendo dictæ, Gallice vocamus *tuiles*. Vnde Iurisc. ait: si ex ædibus *Tegulæ.*

ædibus promiſſoris vento tegulæ deiectæ damnum vicino dederint, ita eum teneri ſi ædificij vitio id acciderit, non ſi violentia ventorum,&c.l.fluminum.§.Seruius,& l.damni infecti.3.ff.de damno infec. de tegulis loquitur lex, rerum mixtura. §. Labeo. de vſucap. & l. ſi alius. in fin, & l. nam ſi ramos. quod vi aut clam.& l. 5. ibidem, l. 1. de tigno iniuncto. l. ſeruitutes. §. ſi ante. de ſeruit. vrba. prædio.& videte quæ dixi in l. tugurium. & in l.proxima, in verbo tectorio, ſup. eo. & has tegulas primus inuenit Cinyra Agriopæ filius,vt eſt nobis teſtis Plin.lib.7.c.56.

Pro tegulis. Pro tegulis, id eſt loco tegularum. & de hac dictione multa ſcripſi in interpret. l.vnic. C.de ſenten.quæ pro eo quod intereſt,in gloſſ.2.& ſupra.

§. Viduam non ſolum eam quæ aliquando nupta fuiſſet, ſed eam quoque mulierem quæ virum nō habuiſſet,appellari ait Labeo:quia vidua ſic dicta eſt quaſi væcors, væſanus, qui ſine corde aut ſanitate eſſet: ſimiliter viduam eſſe dictam ſine duitate.

Iuriſcō.hic tria dicit:primò viduam dici eam quę quandoque virum habuit,& nunc non habet:& eam quę nunquam virum habuit. Secundo probat quod vidua dicta ſit quaſi væcors & væſanus. Nempe væcors dicitur qui ſine corde eſt:væſanus qui ſine ſanitate eſt,quamuis eam nunquam habuerit. Tertiò etiam viduam dici quaſi ſine duitate,quod non ſit dualis.

Vidua quæ dicatur. Ex præmiſſis conſtat viduam appellari nedum illā cuius maritus mortuus eſt.34.diſt.c. vidua.ſed etiam viduam dici quæ nunquam virum habuit.& dicta eſt quaſi vędua, quod ſine duitate ſit. Duitas ergo dicitur quādo ſunt mas & fœmina, vt in matrimonio eſt. teſte Angel. Politia. in annotar.in Pandect.cap.52.quod in hoc text.probatur.

Viduæ nomen vnde deducatur. Iduare. Vidua etiam dicitur ſecundum quoſdam quaſi valde idua,id eſt valde diuiſa:vel vidua,id eſt à viro diuiſa.Iduare enim Hetruſca lingua diuidere eſt:inde idus diuiſio, vt ſcripſi in l.cum biſſextus.ſupr.eo.iſta eſt ſenten.Hugo.poſita in glo.d.c.vidua. 34. diſtinct. & Macrob. quem refert Catellia. Cotta in 2.parte memoralium in verbo diuitias.

Dualitas. Dualis numerus apud quos in vſu. Inde dualitatem philoſophi noſtri dixerunt, & Græci δυάδα vocant, & dualem numerum habent, cum de duobus tantum loqui volunt: pluralem autem cum de pluribus in omnibus fere nominibus. ſed Hebræi niſi in rebus quæ natura geminæ ſunt, vt ſunt oculi, manus, brachia, pedes,nares, & alia pauca habent dualem:ſed ſingulari & plurali contenti ſunt inſtar Latinorum.

Feriæ vitandæ in nuptiis copulandis. Vnde veteres nuptiis copulandis calendas, nonas, & idus religioſas, id eſt deuitandas cenſuerunt. hi enim dies præter nonas feriati ſunt. feriis autem cuiquam vim fieri piaculare erat. Ideo tunc vitantur nuptiæ, in quibus fieri vis virginibus videtur. ſed Verrium Flaccum iuris Pontificij peritiſſimum dicere ſolutum refert Varro:quia feriis tergere foſſas liceret,nouas facere ius non eſſet. Ideo magis viduis quam virginibus idoneas eſſe ferias ad nubendum tradit Macrobius in lib. ſaturnal.1.ca. 15.& alia pulchra ibi ſcribit.

Alciati opinio improbata. Alciatus præfatam Labeonis ſententiam vix ſcit quantum approbet, dicens eam eſſe elegantiorem & ſubtiliorem quā veriorē:quaſi Iuriſcon. dicta dependerent ab eius approbatione, nec ſufficeret Iuſtiniani Imperatoris approbatio in ti.C.de vete. iure enucle.ait enim: quomodo viduā à væ & duitatę dictā credamus,cum hęc dictio in 1. ſyllaba corripiatur, quæ, ſi Labeonis ſententia vera eſſet, produci deberet? Væcors enim væſanuſque producuntur.

At contra ipſum retorquere poſſum, quod aliàs idem ipſe Alci.præferens auctoritatem Iuriſc. dicit c.4.lib.9.parergon,his verbis:id argumentum haud tam efficax eſt,vt grauiſſimorum Iuriſcon.auctoritas magis me nō moueat. ſic quoque illa ipſa grauiſſimi Iuriſconſ.Labeonis me magis mouet quam Alciat. argumen. quod equidem grammaticorum triuialis ſchola ſolueret,

Nempe quod væcors væſanuſque à vę compoſita producant primam.eſto ſane:nempe multa vocabula, ſimplicia breuiantur: exempli gratia, iugum adducamus.Virgil. in Georg.

Dum iuga montis aper,fluuios dum piſcis amabit,

& tamen in compoſitione prima producitur,vt iugerum, Iuuenalis:

Iugeribus paucis lumbos donare clientis.& Tibullus:

Vt multo innumeram iugere paſcat ouem.

Maxime hoc procedit, quando vocalis in aliam vocalem mutatur, vt hic. Dicimus enim viduam, & non væduam. tunc enim propter diphthongum produceretur vædua.ſed diphthongus mutatur in breue, & dicimus viduam. hoc etiam probari poteſt. nam prima ſyllaba dictionis huius homo corripitur: Horatius ſaty. ſeptima: *aut inſanti homo*, &c. tamen humanus producitur, licet ab homo dictione deducatur.ſecundum quoſdam etiam prima in verbo areo longa eſt.Virgil.in Æneid.

Ac velut immiſſi diuiſis pertibus ignes

Arentem in ſiluam. & tamen prima in dictione ariſta breuis eſt, quamuis ab areo deducatur: Virgil. primo lib, georgicōn.

——*Ne grandis procumbat culmus ariſtis:* & in prima ecloga:

Poſt aliquot mea Regna videns mirabor ariſtas.

Prima in luceo producitur.Ouid. de meridie ait:

Qualia ſublucent fugiente crepuſcula Phœbo,

Aut vbi nox abiit,nec tamen orta dies.

Sed prima in voce lucerna corripitur, licet à luceo deducatur. Iuuenal.

Diſpoſitæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Alia innumera adduci poſſent, ſed hæc ratus ſufficere, alia nunc omittam. Sic argumentatus eſt Alcia. in l. inter illa. §. pueri. & præuaricatores. ſ. eod. Nec mirum igitur eſt, quamuis hoc nomen vidua à væ deducatur,vel iduare, ſi in quantitate mutet naturam ſimplicis. quæ latius grammaticis diſcutienda relinquo.

Minus obſtat quod Iuriſcon. hic ſimilitudinem faciat de vidua ad dictiones væcors & væſanus.Ergo eodē modo produci debet vidua,ſicut væcors & væſanus.Reſpondeo hic Iuriſcon. facere ſimilitudinem, vt ſicut væcors à væ & corde deducitur.ita & vidua à væ & duitate, & ſufficiat ſimile eſſe quoad quid.licet non quoad omnia,l.1.ff. de arbit.glo, in c.nō poteſt.de præben.in 6. Panor.& Dec. in c. cum venerabilis. in glo.1.de except.nec Iuriſconſ.reſpexit ad quantitatem ſyllabarum:de qua diſputent grammatici: ideo quoque hæc Alciati ſententia ſubtilior eſt quam vtilior.

Item rurſus Alciat. quomodo item ab etymologia vocabuli affirmatiuè argumentabimur, vt quia ſine duitate puella ſit vidua dicatur, cum huiuſmodi argumentū non conſiſtere frequentius receptum ſit? Reſpondeo, ab etymologia argumentabimur negatiuè, vt non ſit de meo tuū, ergo non eſt mutuum. non eſt teſtatio mentis, ergo non eſt teſtamentum: non eſt cum duitate, ergo non eſt vidua. vel eſt ſine duitate ergo eſt vidua. quippe illa dictio ſine negationis vim habet. text.in l. 1. iuncta gloſſ.C. de conſort. eiuſd.lit.l.non eſt ſine liberis,l. plebs. ſ. eod.l. 1. in princ. ff.de publ.l. libertate.de ſtatulib. l. puberes.de verb. oblig.l. in concubinatu. de concub. pulchre text. in cap. 1. vt lite non cōteſt.l.pen. ibi,ſine permiſſu principis. ff. de decurio.l.in fideicommiſſariis.de fideic. liber.Itaque licet affirmatiue concepta videatur, tamen argumentatio negationem & priuationem ſapit, vt eſt text. pulcher in l. inter ſtipulantem.in princ.ff.de verb.obli.vbi Iaſ.in 3. nota. inquit, Oratio dicitur negatiua quæ ſenſum habet negatiuum vel priuatiuū, per quæcunq; verba concipiatur, & plura pro hoc adducit. Cū igitur dicimus,eſt ſine duitate,ergo eſt vidua:& negatiue arguimus: ſicut ſi dicatur, eſt ſine meo,ergo nō ſit tuū:eſt ſine teſtatione mentis, ergo non eſt teſtamentū:ac ſi negatiuis argueremus verbis.

Alia Alciati opinio impugnata. *Negatiua oratio dicitur quæ etſi per nō neget, ſenſum tamē habet negatiuū.*

Et hoc eſt omnibus parens,vt ſcripſi in l,ager.ſ. eod.

Item

Argumentum affirmatiuè arguens, valet etiam ab etymologia.

Item etsi affirmatiue argueremus, tamen etiam argumentum valet ab etymologia, quando auctoritas vel definitio non repugnat, vt Bar. & alij scribunt in d. l. 2. §. appellata. sicut in hoc casu dicere possumus. Feli. in procemio decreta. Gregor. orig. Est potius quædam allusio quam etymologia. prima tamen videtur melior.

Conciliatio. §. item lex Iulia. Instit. de publ. iud. cum hac lege.

Adhæc non parum mouet Alci. leg. Iuliæ exemplum, quæ viduam à virgine separat, §. item lex Iulia de adult. in Instit. de publ. iud. vbi stuprum committi dicit, siue quis virginem sine vi, vel viduam honestè viuentem stuprauerit. respondeo, Imperator hoc fecit causa facilioris doctrinæ, vt demonstraret quibus casibus stuprum committatur: & tam in virgine quam in vidua expressit: quia licet virgo dici possit vidua, tamen non omnis vidua virgo est. at illa quæ nupsit, virgo dici non potest. ob id necesse fuit ad declarandum quomodo stuprum committatur, exprimere tam in virgine quam in vidua committi, videlicet quæ aliquando nupta fuit, & nunc virum non habet. & ibi separat nomine, sed non iuris decisione: quia in vtraque punitur stuprum. Et licet dictio quis & aliæ contineant fœmininum, tamen interdum vtrunque exprimitur, vt abunde probaui in l. 1. supr. eod.

Et sic vidua dicitur tam quæ non habuit virum, quam quæ habuit, & nunc non habet. & hoc ex vocabuli proprietate: quia Iurisc. si impropriè hic locutus fuisset, hoc dixisset: ideo propriè hoc dicemus. quamuis ex lata significatione sustineri Iurisc. hic dicat Alcia. & quidam docto. in c. ex tenore. de foro compe. sed repugnat huic textui dicenti appellari, quod proprietatem notat, l. heres. ff. de vsucap. l. quæsitum. de re iudi. l. præuaricatores. & in l. collegarum. supra eod.

Viduæ appellatione quid veniat.

Regula igitur est quod viduæ appellatione venit mulier quæ non habet virum, siue nunquam habuerit, siue habuerit, vt hic.

Viduæ appellatione quando virgines non continentur.

Primò limitatur ex communi vsu loquendi: nempe cõmunis vsus loquendi viduam dicit illam cuius maritus mortuus est, c. vidua. 34. dist. c. significantibus. de offic. deleg. c. ex tenore, & c. ex parte. de foro compet. vbi expresse hoc tradit Panor. sequitur Feli. in procemio decret. col. 2. dicens quod etiam in correctoriis & exorbitantibus verba debent capi secundum communem vsum loquendi. allegatur Mathesilla no. 96. & Bar. in l. 1. in prin. ff. de suis & legi. asserens quod licet de proprietate vocabuli appellatione bestiarum veniant feræ, vt leones, & vrsi, l. 1. §. bestias. ff. de postul. tamen communis vsus loquendi, per quẽ animalia etiam domestica dicuntur bestiæ, præualet. & sic possumus dicere quod quanquam secundum proprietatem vocabuli viduæ appellatione veniat mulier omnis generaliter quæ non habet virum: tamen vsus obtinuit vt illa tantum viduæ appellatione contineatur cuius maritus mortuus est, c. quanquam. 2. q. 7.

Ex quo infertur quod priuilegia quæ competunt viduis. de quibus in tit. C. quando Imper. inter pupill. & vidu. non competunt virginibus quæ nunquam habuerunt maritũ, quæ numero quindecim priuilegia scripsi in tract. de sentent. prouisio. art. vltimo in 1. tomo comment. in constit. Regi. Gallic. vbi inter miserabiles personas continentur. & inde dicitur viduitas, quæ in virginibus imperari non debet. Inde non valet conditio, si talis non nubat: nam in virgine debebitur legatum etiam si nubat: secus in vidua, l. 2. & authen. ibi posita. C. de indict. vidui. tollen. facit l. heres meus. in fin. & l. hoc modo. ff. de conditio. & demonstr. Fœlix quidem est & beatum vtrique contrahenti primum matrimonium, in §. sola. in auth. de nupt. colla. 4. Benedic. in repet. c. Raynutius. in verbo eiudam Petro. de testa.

Priuilegiis viduarũ quæ præter eas gaudeant.

Item licet ex communi vsu loquendi illa quæ inutilem habet maritum, forte deportatum vel alio modo inutilem, non vocetur vidua: tamen gaudere priuilegiis viduarum debet, per glo. in l. si plagij. C. ad leg. Fab. de plagi. & quæ ibi addidi. ideo in arbitrio iudicis versabitur, quando hæc debeat gaudere priuilegiis aliarum viduarum, & quibus. & si iudex videat in illa eandem esse rationem, priuilegia eidem competere declarabit.

Viduo, as, are.

Ab hac dictione vidua tractum est verbum viduo, quod significat priuare. Virgil. 5. Æneid.

tam multis viduasset ciuibus vrbem.

Viduus, a, um.

Et viduus pecudibus ager, id est priuatus. & in l. si qui orthodoxæ. in fin. C. de hæret. ibi, & omni cultu vacare, & omnibus sacris & solitis viduari mysteriis, omni splendore priuari, &c.

Vidua mortuo marito quid retineat.

Præterea vidua mortuo marito retinet dignitatem quæsitam radiis mariti, l. fœminæ. ff. de senat. & illius priuilegia, l. quoties. C. de priuil. schol. lib. 12. vbi Rebuff. & domicilium, in l. fin. §. 1. ff. ad municip. & viri sepulturam, c. is qui. de sepult. in 6. nisi impudicè viueret, l. his solis. C. de reuocan. donat. §. fin. in auth. de resti. & ea quæ parit in vndecimo mense, colla. 4. authent. eisdem. C. de secund. nupt. Tres limit. tradit Felin. in d. c. ex parte. quas habuit à Corset. in tract. de potesta. Reg. qu. 29. sed parum frequentantur, ob id eas missas facio. Vidua non potest tamen deferre arma sui mariti, qui maiestatis crimine vel hæresis est condemnatus: vt vidi in quadam comitissa, cuius maritus fugerat ad Turcam.

Viduam qui desponsat, ad eius debita tenetur.

Adhæc qui desponsat viduam, ad debita ipsius persoluenda de consuetudine huius patriæ tenetur. nam vulgò dicitur, *qui espouse la femme, espouse les debtes*, argum. illius qui aliquem adoptauit, vt ad onera adoptati teneatur, l. Lucius. §. idem respon. ff. ad municip. & ideo Imperator ait, viduas in coniuges non esse eligendas, in rub. de non eligendo secun. nub. colla. 1. multa de his viduis scribit Benedict. in repet. c. Raynutius. in verbo qui cum alia. addi. no. de testa. ad eum nunc vos reiicio.

§. Structuram loci alicuius ex tabulis factam, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse ait Labeo: quoniam perpetui vsus causa paratæ essent: neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

Tria dicit: primò quod structura de tabulis facta, quæ æstate tollitur, & in hyeme reponitur, est ædium. in secunda parte ibi, quoniam perpetui, assignat rationem, quia illa sunt parata ad perpetuum domus vsum. tertia tollit obiectionem, eo quod amouerentur, non videbantur esse ædium: quia non ad rem pertinet. Nihil enim facit, licet tollantur interim, quia ob hoc non desinunt esse ædium, postquam erant ad perpetuum illarum vsum paratæ. vnde si quis vendiderit domum, vel donauerit, ista, postquam sunt ædium, emptori & donatario debebuntur. Et quamuis hæc lex loquatur de structura ex tabulis facta, idem tamen putarem si ex plumbo vel ex alia materia, vt superius scripsi de hypæthrio in §. plumbum. proximo.

Struere. Structura.

Struere ordinare est. Structura, ædificium & compositio, seu ordinatio alicuius rei, vt hic. scripsi in l. in rutis. supra eodem.

Ex quo infert hic Alcia. quod telaria, vel vitraria (quibus in fenestris vtimur, & Gallicè vocantur *chassis*, licet nos soliti simus papyro, aut vitro conficere: & vocare poterimus fenestras papyraceas, aut vitreas) debebuntur vendita domo, licet in hyeme eis tantum vtamur, & in æstate soleant amoueri, per istum text. & in l. fundi. in fin. ff. de actio. empt. vbi ea quoque quæ ex ædificio detracta sunt vt reponantur, ædificij sunt: at quæ solum parata sunt vt imponantur, ædificij non sunt, nisi in perpetuum vsum parata sint. idem in aliis rutis & cæsis, vt in l. in rutis. supra eodem.

Idem putarem si in æstate apponantur, & in hyeme amoueantur: vt vidi interdum in æstate telaria, seu vela ad cooperiendum porticus apponi, ne caloris intemperies noceat domum habitantibus: & ante fenestras vidi etiam tabulas apponi, vt sol repellatur: ea omnia postquam perpetui vsus causa factà sunt, ædium sunt. ideo vendita domo debentur etiam quæ alteri ædificio non facilè conuenirent, nec vsui magno esse possent, vt scripsi in l. in rutis,

supra eodem idem docet Alciat. in specularibus.

Ex tabulis nauis in totũ destructa, alia si conficiatur, an eadem sit nauis.

Intellige quod si nauis in totum destruatur, & ex tabulis alia conficiatur, alia erit nauis. idem in domo dicemus, quando vsque ad aream deposita est, & funditus destructa, tunc noua erit domus, si refecta sit: secus si pars remaneret, text. in l. inter. §. sacram. in fin. ff. de verb. oblig. quicquid dicant ibi doct. & in l. granaria de actio. empt. l. domum de contrah. empti.

Tollere, id est amouere. Tollere impensas. Tollere vsũfr. Tollere viridia. Tollere sterquilinium. Tollere aquã. Tollere, pro diruere. Tollere ædificium. Tollere pro cõsumere.

Tollerentur, id est amouerentur, auferrentur. sic capitur in l. derogatur. & l. hæc verba, ille aut ille. supra cod. l. 3. §. item. de aliena. iudic. ibi, suis impensis id opus tollere deberes. l. quamuis. de arbit. ibi, non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros itur. Tollere impensas, l. vtiles. in fin. ff. de peti. hered. Est enim vsusfructus in corpore, quo sublato & ipsum tolli necesse est, l. 2. ff. de vsufruct. Viridia tollat, l. quotiens. 1. de seruit. Sterquilinium tollere, l. si quando. in fin. ff. si seruit. vind. Aquam tollere per rotam ex flumine, l. 2. comm. præd.

Interdum pro diruere, demolire, destruere, detrahere, vt in l. iurisgentium. §. adeo. ff. de pact. ibi, nam si potest tota res tolli, cur non & reformari? l. si arborem. §. per contrarium. ibi, interdum dici potest eum quoque qui tollit ædificium vel deprimit luminibus officere. de seruit. vrba. prædio. Tollere ædificium, l. sin autem. §. penult. & l. Iulia. 2. de rei vindica. Vsu tolluntur, id est consumuntur, l. 1. iuncta rubr. ff. de vsufr. earum rer. quæ vsu consumuntur.

Tollere pro eleuare.

Tollere interdum pro eleuare. Inde seruitus altius tollendi, l. 1. & l. si domus. ff. de seruit. vrba. præd. & in §. sed istæ. de actio. in Instit. l. in tradendis. commun. prædi.

Vsus quot modis capiatur.

Perpetuo vsu. Perpetuum quot modis accipiatur gloss. docet in l. 1. ff. pro soc. vbi etiam addidi.

SCÆVOLA LIB. XVIII. DIGEST. Lex ccxlij.

Scæuola respondit: semper receptum est, vt libertorum appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento vel posteriore loco manumitterentur: nisi manifeste is à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

Primò ponitur dictum: secundo limitatio. Secunda ibi, nisi manifeste. Et hoc vult dicere hic text. videlicet quod libertorum appellatione continentur non solum illi qui erant in eodem testamento liberti, sed etiam si postea facti fuerint. vnde si pater assignauerit vni ex filiis suos libertos in prima parte testamenti, & postea duos vel tres libertos fecit, illos etiam filio assignasse videtur, siue eis dederit libertatem in eodem testamento, siue in codicillis, per istum text. vrentem verbo, semper receptum vel acceptum est. & verbo posteriore loco, non dicit testamento: quæ omnia possunt referri etiam ad codicillos. Et ita sentit Alcia. hic, & de hac assignatione est titulus. ff. de assignan. libe. de quo plene scripsi in l. assignare. supra cod.

Limitatur si de contraria testatoris mente appareat, per istum text. ibi, *nisi manifeste*, &c. ergo si testator assignauerit libertos primogenito, & postea manumiserit duos quos voluit esse de familia secundo geniti: tunc hi duo in prima assignatione non comprehendentur: quia manifeste apparet de mente disponentis. quam mentem debet probare is qui allegat, vt patet in fin. huius text. ibi, contra defuncti voluntatem doceret: cùm verbis adhærendum sit. l. non aliter. ff. de leg. 3. nisi appareat de contraria mente, de qua docui in l. nominis. 1. §. 1. supr. eod. facit lex, liberorum. supra eod.

Mens testatoris quomodo probetur.

Ita autem mens probari poterit ex altera dispositione, vel ex præcedentibus & sequentibus, & aliis coniecturis descriptis in l. si seruus plurium. §. fin. in glo. ff. de lega. 1.

Absoluitur reus actore nõ manifeste probante.

Item ponderanda est dictio manifeste, vt is qui probat voluntatem defuncti manifestè illam probare debeat, non semiplene: alias succumbet, & absoluetur reus, actore non probante, l. qui accusare. Cod. de eden.

Nec refragatur, quod probari possit per coniecturas. respondeo, id etiam manifeste apparere quando ex coniecturis manifestis probatur, l. dolum iuncta. C. de dolo. l. licet. ibi, euidens voluntas. vbi Ias. de legat. 1. superius dixi de manifesto dolo in l. latæ culpæ.

Manumissio & emancipatio quid differant.

Manumittitur. Collige quod manumissio ad seruos pertinet, non ad filios: emancipatio vero ad solos filios, l. 1. §. alienario. ff. quando actio de pecul. est annal. ibi, alienario autem & manumissio ad seruos pertinet, non ad filios: mors autem tam ad seruos quam ad filios refertur: emancipatio verò ad solum filium.

Interdum tamen verbum manumittere ad filios quoque & nepotes refertur: & quidem proprie, quia ita manumittitur, id est manu mittitur filius, sicut & seruus, per text. in l. liberum. & l. emancipati. ff. de adopti. licet glo. ibi dicat impropriè: tamen text. non vtitur verbis impropriis.

Verum communius refertur ad seruos, vt patet in tit. de manumiss. ff. & C. & in rub. de manumiss. testa. & vindi. & in rub. de manu. quæ seruis ad vniuersi. pertinen. imponun.

Docere proba-re, & erudi-re.

Doceret pro ostenderet, probaret hic accipitur. docere etiam est erudire, instruere, l. liberorum. supra eod. inde doctrina, eruditio, l. impensæ. §. vtiles. supra eodem.

LABEO LIB. IIII. πιθανῶν A PAVLO Epitomat. Lex ccxliiij.

Si qua pœna est, mulcta est: si qua mulcta est, pœna est. Paulus: vtrumque eorum falsum est. namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quod de pœna prouocatio non est: simul atque enim victus quis est, eius maleficij cuius pœna est statuta, statim ea debetur: at mulctæ prouocatio est, nec antè debetur, quàm aut non est prouocatum, aut prouocator victus est: nec aliter quàm si is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ singulorum peccatorum sunt, mulctæ contra: quia eius iudicis potestas est quantam dicat: nisi cum lege est constitutum quantam dicat.

Primò hic reprobatur id quod quidam affirmabant, pœnam esse mulctam, & mulctam esse pœnam. nam hoc falsum esse asserit Paul. quod probat ex dissimilitudinib. & differentiis sequentibus. Etiam quæ nomine differunt & re differre debent, l. à nullo. C. de feriis. sed pœna & mulcta nomine differunt: ergo & re. alias frustra essent duo nomina inuenta, l. si iidem codicilli. C. de codicil. & hoc probatur vt sequitur.

Pœna à mulcta quid differat.

A pœna non est prouocatio.

Namque harum rerum dissimilitudo. Prima dissimilitudo seu differentia inter pœnam & mulctam est, quod à pœna non prouocatur. Ratio est, quia à lege imponitur, vel ordinatione, à qua non potest appellari, quando ab eo est edita à quo appellare non licet: vtpote à principe superiorem non recognoscente, l. si res. vbi Bar. col. 2. ff. de appellat. recipi. text. & ibi doct. in c. quia nos. de appella. Decius in c. consuluit. 3. illo tit. facit text. in l. 2. §. exactis deinde Regibus. ff. de origi. iur. ibi, neque prouocatio ab eis sicut à reliquis magistratibus fieret, vbi à decemuiris, quibus summum ius erat datum ad corrigendum & interpretandum leges, prouocatio sublata erat. Scripsi in rub. de constitu. in concorda. nam grauamen legis non est grauamen, Bal. in c. ad nostram. col. 2. de appella. quia legi omnes obedire debent, text. in §. arripiat. in authen. vt omnes obediant iudicibus prouinciarum. colla. 7. & ab omnibus debent leges custodiri, l. leges. C. de leg. & sic ab eis appellare non licet.

Grauamẽ legis non est grauamen.

Vbi quis maleficij alicu ius victus est, statim pœna debetur.

Simul enim atque victus quis est. Item in pœna proprium est, vt.

est, vt simulatque quis est victus alicuius maleficij, statim pœna debeatur : vt si quis sit falsi conuictus & condemnatus, statim pœna falsi debeatur, & sic bonorum publicatio est, §. item lex. Cornelia. Instit. de publi.iudi. & verbum victus importat sententiam.

Damnatus si intra decem dies ad appellandum constitutos moriatur, quomodo eius heres conueniatur.

Vnde si damnatus intra decem dies ad appellandum moriatur, pœna ad heredes transit, cum statim debeatur, vt hic, & in l. ex iudiciorum. ff. de accusa. secus in condemnato ad mulctam : qui si decederet intra decem dies, mulcta non transibit ad heredem: quia non debetur statim, vt dicit iste text. & Bar. sic elucidat hic. sed Bal. in l. vna. C. ex delict. defunct. col. 3. contrarium tenet, vt in vtroque facta condemnatione heres teneatur, per d. l. ex iudiciorum. sed appellationem prosequi heres potest, in qua si dicatur malè appellatum, & bene iudicatum, ipse soluet dictam mulctam: si autem dicatur malè iudicatum, nil præstabit. & ista sententia Bal. seruatur in forensi iudicio, vt plene etiam explicat Boer. in decis. Burdega. 64. sed quid si condemnatus.

Limitatur iste text. in declaratione pœnæ, à qua pars appellare potest: quia non est sententia legis, sed hominis, à qua prohibitum non est appellare. gloss. singul. in c. cupientes. §. quod si per viginti. in verbo priuatos. de electi. in 6. secundum Roma. singul. 213. à pœna. glo. & doct. in c. quia nos. de appella. Curtius senior consi. 10. sæpenumero. nu. 57. Perusi. in c. sæpe. no. 5. de appella. Feli. in c. Rodulphus. col. penul. de rescrip. & in c. cum non ab homine. col. vlt. de iudi. vbi dicit allegando Bal. in l. vna. C. ex delict. defunct. quod pars non debet dicere Appello ab ista pœna, sed sic, Appello, quia non commisi illud delictum, vel quia non est probatum me incidisse in pœnam.

Appellans quatenus audiendus.

Secundò non procedit de consuetudine Franciæ, per quam omnis condemnatus appellat, nec causam exprimit in appellationis instrumento: quia est sententia diffinitiua, in qua sufficit dicere, Appello, l. 2. ff. de appell. c. 1. illo titul. in 6. sed in processu & grauaminibus dicet perperam se condemnatum. & iudex appellationis hoc iudicabit, vt scripsi in l. aliud est fraus. §. 1. supra eodem. ideo istum text. intelligere possumus quod à pœna à lege imposita non est prouocatio: vt si fur vellet appellare à pœna fustigationis imposita à iure contra furem: vel si falsarius iudicialis vellet appellare ab impositione pœnæ mortis facta à constitutione Regia contra falsarium, non audiretur. sed si condemnetur ad mortem tanquam falsarius, prouocare poterit: quia forte non est fur, aut falsarius: & perperam fuit, & per falsos testes aut per sordes iudicatus talis.

Pœna non potest declarari, nisi parte citata & audita.

Tertiò iudex hanc pœnam declarare non poterit, nisi parte citata & audita. glo. singul. in elemen. præsenti. in verbo constiterit. de pœn. quam ibi no. & Felinus plene in c. Rodulphus. col. 26. nu. 41. de rescript. versi. citatur etiam pars. docto. in c. cum secundum leges. de hæreti. in 6. quia vbi quis lædi potest citandus est, l. de vno. ff. de re iudica. si tamen pars citata non compareret, posset pœna contra contumacem declarari, per c. certum. 11. q. 3. & c. 1. de iudi. sic expresse docet Barba. in consi. 18. clementissimi. col. 18. in vol. 1. alioqui daretur materia calumniandi & non comparendi, & sic impunita essent maleficia, contra iura l. ita vulneratus. ff. ad legem Aquil. c. vt famæ. de senten. excommunic.

A fortuna seu à iudicio fortis non appellatur.

Sic quoque à fortuna, seu à iudicio fortis non appellatur: quia non habet in mundo superiorem. Bal. in l. fin. C. commu. de successi. § penult. & in authen. vt omnes obediant iudi. prouincia. colla. 2.

Diuisio bonorum inter heredes facta, per appellationem retractari nō potest. Minor non restituitur contra fatum.

Quod facit ad diuisiones bonorum, quæ inter fratres fiunt per sortem, vt non possint postea per appellationem retractari, nec haberi recursus ad superiorem, nisi esset enormis læsio: tunc enim posset officium iudicis implorari, & peti in melius reformari, arg. l. maioribus. C. commu. vtriusque iudi. vbi Bal. refert Philipp. Franc. in rub. de appella. colum. 3. nu. 6. facit glo. in clemen. 1. de iure patro. in verbo oneramus. quam ibi ad hoc notant singularem, vt ibi scripsi, imò etiam minor non restituitur, si læsus sit ex diuisione facta iudicio sortis, per text. in l. verum. §. sciendum. & §. si locupleti. ff. de minor. quia ibi ait Iurisconsul. quod fato contingit cuius patrisfam. quamuis diligentissimo posset contingere, & quia euentus damni restitutionem non indulget, sed inconsulta facilitas. neque vtique qui minor est statim & circunscriptum se docuit, l. nam postea. §. si minor. ff. de iureiur. & non videtur esse circunscriptus minor qui vsus sit iure communi, l. fin. de in integ. restit. Cod.

Arestum. De euictione ad inuicem tenentur coheredes post diuisionem.

Et sic fuit reiectus per senatum magister Petrus Quathelines Bituricēsis ab heredibus magistri Dionysij Amorāt, licet diceret se deceptum fuisse in duabus mille libris, & impetrasset literas Regias restitutionis ad hoc. sed eodem aresto fuit dictum, quod alij omnes heredes tenerentur de euictione, si aliquid euincatur à parte alterius coheredis. etiam si fuerit in diuisione dictum *sans garentir.* hoc probatur in l. qui Romæ. §. duo fratres. ff. de verb. obligat.

Minorem restitui diuisione facta, si in eligendo læsus sit.

Restringitur quando minor eligeret vnam partem in qua esset læsus sine iudicio sortis, quia tunc restituetur, per l. ait prætor, §. sed & si hereditatem. ff. de minoribus, quod Perus. vbi supra, dicit esse valde notandum. Et hoc est frequentissimum in ista patria, vbi solet per probos viros fieri partium bonorum coæquatio, & postea sortis iudicio quilibet partem assumit, vt non debeat dari restitutio nisi probetur dolum interuenisse, qui re ipsa aliquando ostenditur, si enormis læsio sit.

Hodie vidi obseruari in praxi, vt læsus in non modica re, etiam iudicio sortis, impetret literas Regias, quibus conceditur, non obstante diuisione dolo facta, si appareat magna læsio, vt alia diuisio fiat, vt scripsi in tract. de resciss. contract. in 2. tomo com. in const. Reg. Gall.

A mulcta appellare.

At mulctæ prouocatio est. A mulcta prouocare & appellare pars cui est imposita potest: quia cum veniat arbitrio iudicis, illud arbitrari malè potuit: ob id licitum est appellare. & an appellatione pendente exigi possit, sequitur in text. sequenti.

Nec ante debetur quam aut non est prouocatum. Et sic pendente appellatione mulcta non potest exigi, donec prima sententia fuerit confirmata, vel transiuerit in rem iudicatam. Et ideo quæstores olim ante quatuor menses in publicas tabulas minime eas referebant, cùm medio tempore contradicere liceret, de eoque consules statuerent, vt docet Alciatus.

Mulctam exigi posse, pendente appellatione.

Sed hodie in hoc Regno per ordinationem Regiam, quæ est in tit. de sentent. execut. art. 13. statutum fuit, vt mulcta imposita à iudicibus Regiis & magistratibus, à quibus immediatè ad curiam supremam appellatur, exigi possit, non obstantibus appellationibus, & sine illarum præiudicio, siue illa mulcta parti applicari debeat, siue fisco: dummodo tamen pars de ea restituenda cautionem præstet, & illa mulcta non excedat 25. libras, vt abunde scripsi in 1. tomo comment. in dictis consti. Reg. Gallic. art. 15. tit. de sentent. executo. poterit tamen post exactionem ab eo factam prosequi appellationem in parlamento, si mulctam perperam sibi impositam probare possit.

Nec aliter quam si is dixerit, cui dicere licet. Vult dicere iste text. quod non debetur aliter mulcta quam si iudex imponat qui eā dicere potest: si verò is qui eā dicere nō potest, imposuerit, nulla est impositio, ideo non debetur, nec est prouocatio. quia ab eo quod est nullum, non debet quis appellare, c. dilecto. de appella. in hoc tamen Regno appellatione opus esset, vt est in art. 4. tit. de sentent. in constit. Regi. vbi scripsi. Et sic habetis hic requisita.

Mulcta vt exigatur, quę requirantur.

Primum quòd mulcta sit imposita: secundum quòd non sit prouocatum: tertium quòd si prouocatum fuerit, prouocator adhuc victus in causa appellationis fuerit: quartò quòd mulcta sit imposita ab eo qui eam dicere poterat. Alias non exigetur, nisi vt supra dixi: videte quæ scripsi in d. artic. 15. titul. de sentent. execution. in constitut. Reg Galli.

Colligite tamen ex hoc text. vim huius clausulæ, *non aliter,*

Non aliter, nec alias, quomodo in iure vsurpentur.

Prohibita alienatione bonorum à testatore non alias quã casu necessitatis, quid obseruandum.

non aliter, vel *nec alias*, vt quicquid factum est in contrarium nullum sit, tanquam deficiente conditione. glo. & ibi Bal. in l. siquidem. C. de excepti. vnde si testator prohibuerit alienationem bonorum suorum fieri, nisi in casu necessitatis, & non aliter, nec alias, non valebit alienatio in alio casu: vt etiam consuluit Soc. consi. 251. quoniam. in præsenti. col. 4. versi. Postremo, in 2. vol. quia paria sunt non fieri, vel sub conditione, l. pecuniam. Si cert. peta.

Alienatio emphyteusis facta sine consensu domini, quomodo valeat.

Item si emphyteuta alienet emphyteusim sine domini consensu, *cum clau.*, saluo domini consensu, & non aliter, non priuabitur re alienata, etiam si dominus non consentiat, sed alienatio erit nulla: quia nil videtur actum: vt concludit Ias. in l. fin. qu. 24. C. de iure emphyteu. Idem in vassallo qui vendidit castrum, vel feudum aliud saluo iure principis & domini, & non aliter, vt non priuetur feudo: quia actus est nullus, & non intendit vassallus alienare, nisi de iure possit. hoc expressim decidit. Bal. in §. denique. in fin. quæ fuit prima causa benefic. amitten. & de Ripa in lib. 1. de legi. respon. 2. num. 22. arg. l. si quis locuples. ff. de manumis. testa.

Resignatio facta in fauorẽ Titij & non alias quomodo valeat.

Item resignatio facta in fauorem Titij, & non aliter, alias, nec alio modo, non potest admitti, etiam à Papa simpliciter, & si fuerit admissa non valet: vt plene consuluit Ias. consi. 86. in causa, in fin. vol. 3. nec censetur resignans amittere beneficiũ: nec alteri acquiritur, l. si me. ff. de acq. possess. glo. in verbo traditam. c. olim. 1. de restitu. spoli. nisi fraus appareret, vt dixi in §. 1. in glo. etiam. in fin. de Regia nomina. nisi papa conferret ei de quo resignans senserit, vt scripsi in praxi benefi. in 3. parte, titul. de resig. condit.

Non alio modo.

Idem in clausula, non alias, vt dixi ibid. idem in clausula, non alio modo. Curt. senior consi. 8. viso instrumento. col. 2. sed hodie in instrumentis solent istæ clausulæ iungi: videlicet non aliter, nec alias, nec alio modo. Et tunc maiorem exprimunt voluntatem, vt verba geminata, l. ballista. ff. ab Treb.

Ex hoc quoque earum rerum dissimulitudo apparere poterit. Est & alia differentia inter pœnam & mulctam: videlicet quòd pœnæ sunt statutæ pro singulis peccatis & maleficiis: ideo certæ sunt, vt in rub. ff. ad leg. Iul. maiesta. de adulteriis, de sicariis, & similibus, & per totum tit. de publ. iud. in Institu. secus in mulcta, vt sequitur.

Mulctam imponere in arbitrio iudicis est.

Quia eius iudicis potestas est quantam dicat. Et sic in arbitrio iudicis est imponere quantam mulctam vult: quia hęc mulcta iudicis ac alius magistratus contemptum fere respicit, l. vna. ff. si quis ius dicenti non obtempera. Vnde quia iudex male potest arbitrari, appellare ab eo licet, alioqui vnus iudex posset suum tanti æstimare contemptum, vt pars soluere iudicatum par non esset: vt forte si ad decem mille aureos condemnaret partem. Et hoc facit ad intellectum ordinationis Regiæ in titul. de literis obliga. art. 10. vbi qui male exequitur contra heredem, condemnari debet ad expensas, damna & interesse, & ad mulctam, non adiungit, quam ideo iudicum arbitrio relinquit, vt ibidem scripsi in 1. tomo commentar. in ordina. Regi.

Primò ista sunt intelligenda, vt iudex habeat potestatem imponendi quantam mulctam vult, dummodo iustè imponat, & ex fide bona agat, vt docet Iuriscon. in l. creditor. §. Lucius. ff. manda. & ibi Bar. c. 1. in glo. vultis. 1. distinct. Bal. in c. cum in iure. num. 9. de offic. deleg. Alex. & Ias. in l. si sic. ff. de lega. 1. vnde non potest collator beneficij in mensibus graduatorum graduatum inhabilem gratificare, vt tradidi in §. statuimus. 1. de collatio. in concord.

Iudex mulctam imponere quomodo debet.

Nisi cum lege constitutum est quantum dicat. Secundò iudex non imponit quantam vult mulctam, quando est à lege vel constitutione taxata, vt hic, & l. eos. C. de modo mulcta. Bal. in l. vna, col. 3. C. ex delict. defũcto, nisi ratione paupertatis remitteretur, vel diminueretur, l. illicitas. §. fin. ff. de offic. præsid. & aliis de causis supra expressis in l. aliud est fraus. Bal. in l. cum certa, in fin. quando prouoca. non est necess. Et sic cum friuole appellans ad senatum per constitutiones Regias condemnetur ad sexaginta libras, artic. de appell. illa mulcta non poterit augeri neque minui, nisi à senatu, vt est in d. tit. de appella. art. 11. & ibi plene scripsi in 3. tomo comment. in constit. Reg. & nisi hoc esset permissum à constitutione, vt etiam taxata mulcta augeatur, vel minuatur, vt in opponente se dolo præconis, vt in tractat. de præcon. art. 5. vbi abunde scripsi in 2. tomo comment. in constit. Reg. & licet illa constitutio liberum relinquat iudicibus arbitrium condemnare ad maiorem summam, & non exprimat quòd minuere eam possint: tamen dicerem iudices hoc posse, si culpa leuior inueniatur, vel penè nulla: tum quòd contrariorum est eadem disciplina, l. 1. ff. de his qui sunt sui vel alie. iur. tum quòd augmentum & diminutio sunt correlatiua: & quod in vno statuitur correlatiuorum, in reliquo locum habet, l. penul. C. de indict. vidui. tollen. & ibi permittitur iudici vt augere possit pro malitia & calumnia partis: sic poterit diminuere pro simplicitate partis. Alioqui ius eidem non redderetur, quod est ars boni & æqui. l. 1. ff. de iusti. & iur. & in d. art. decem requisita notaui, quæ ibi licet videre.

Contrariorũ eadem est disciplina.

Mulcta à pœna differentia.

Ex prædictis colligemus & aliis, differentias inter pœnam & mulctam: prima est quod pœna est generale nomen: est enim omnium delictorum coercitio: mulcta verò specialis delicti, vt supra fuit declaratum in l. aliud. §. inter. in 1. differentia.

Secunda est, quod mulcta est pecuniaria: pœna non tantum pecuniaria, sed & corporalis, vt supra in d. §. inter. scripsi.

Tertia, mulcta arbitrio iudicis imponitur: pœna à lege, ordinatione, vel alio iure specialiter est imposita, versi. & mulcta quidem. d. §. inter.

Quarta, mulcta imponitur, vbi specialis pœna non imposita: pœna verò vbi certa est statuta, d. §. inter. vbi abunde enucleaui.

Quinta est, quòd pœna à quibusuis iudicibus imponi potest quibus illius delicti executio competit: mulctam autem is dicere potest cui adiudicatio data est, d. l. aliud. versi. item mulctam.

Sexta, à pœna prouocatio non est, à mulcta sic, vt hic in princ. huius legis dictum fuit.

Septima, pœna est fere pro singulis statuta maleficiis, nisi quædam quæ iudicis arbitrio relinquuntur l. 1. ff. de effract. Mulcta verò non, vt hic probatur.

Octaua, applicatur regulariter mulcta fisco, l. penul. & fin. C. de modo mulcta: pœna quandoque parti, vt in furto, & similib. §. 1. vi bono. rapt. in Inst.

Nona, pœna infamiam irrogat, mulcta non, l. 1. C. de modo mulct. l. aliud. supra eodem. vbi docui quomodo intelligi debeat.

Decima, mulcta vltra modum taxatum imposita ipso iure est nulla, l. eos. C. de mod. mulct. Secus in pœna. l. certa forma. C. de iure fisc. lib. 10. & l. certa. vbi glo. quando prouo. non est necess. Hosti. in tit. de mulcta. §. 1. Ioan. de platea. colum. 2. in l. 1. de fiscal. vsur. lib. 10. C. in vtraque tamen opus est in Francia appellatione.

Vndecima, ter in anno potest tantum mulcta imponi, d. l. eos. C. de mo. mulcta. Secus in pœna quæ quoties delinquitur imponi potest, l. quandocunque. C. de ser. fugi. fusius tractaui in l. aliud. §. inter. in fin. supra.

Duodecima, pœna ante legem 12. tabu. inuenta est: Mulcta autem à lege ipsa 12. tab. vt d. §. inter. diximus.

Meretrix condemnatum ad mortem an possit requirere.

Decimatertia, mulctam moderare potest iudex, & quandoque ex causa remittere, l. illicitas. §. fin. ff. de offic. præsid. pœnam verò non, quia per illius impositionem functus est officio suo, l. iudex. ff. de re iudi. l. commissum. C. ad leg. Iul. de adult. nisi meretrix condemnatum ad mortem requireret, tunc iudex remittit pœnam, & fauore matrimonij contrahendi cum ea illum liberat. Et hoc de consuetudine Franciæ, teste Masuer. in practi. sua, rub. de pœn. §. itẽ in aliquibus. per c. inter opera charitatis. de sponsal. & quia est augere pœnam potius quàm minuere. Nam pœnam momentaneam in perpetuam, & cruciatum perennem mutat, vt declarat Chassa. in consuetud. Burgund. in rub.

des iustices. in §.quinto,in gloss. *S'il n'a grace*. nu. 96.hoc tamen non vidi seruari. Alioqui tantam potestatem haberet iudex sicut princeps in liberando istum condemnatum:& diues nunquam sic suspenderetur, quia haberet meretricem quæ eum requireret. sed ista forte possent ex iustis causis à senatu exerceri,inspecta qualitate personæ,delicti atrocitate,& causa iusta.

Pœna ab vsura quomodo differat. Quæ autem sit differentia inter pœnam & vsuram tradit Iason.in l.lecta.in 2. nota. ff. si cert.peta. post Bar. in l. qui sine.ff.de negot.gest.& l.cum stipulati.ff.de verb.oblig. Alex.in l.quidam.si cert.peta.& in l.5.in §.vlt.in fin.ff. de verbo. oblig. Reliqua scripta compertetis hanc materiam tangentia in l. aliud est fraus. §. inter. supra eod. vbi abundantius scripsi, quæ hic transcribere nolui.

POMPONIVS LIBRO X. Epistolarum. Lex ccxlv.

Statuæ affixæ basibus structibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem affixæ, aut similiter quæ cohærent tignis,non sunt ædium. Ornatus enim causa parantur,non quò ædes perficiantur.

Ornatus causa quæ in domo ponuntur, ædium non sunt. Duæ hic colliguntur regulæ: quarum prima est, quòd illa quæ in domo ornatus causa ponuntur, ædium non sunt.ideo vendita vel alienata domo,hæc non debentur.

Vnde statuæ ædibus affixæ ædium non sunt,nec tabulæ catenis religatæ, tignis seu lignis cohærentes: quia ornatus magis gratia ponuntur quàm perficiendi domum. itaque cum tabulæ affixæ separari valeant,non censentur venditæ.

Quæ intra parietes includuntur ad perficiendum domum, ædiū sunt. Secunda regula est,illa quæ intra parietes includuntur ædium sunt,quia ad perficiendum domum regulariter adhiberi solent,vt hic,& l.fundi.§. quæ pictæ tabulæ pro tectorio includuntur, item crustæ marmoreæ ædium sunt: reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item cilicia vela ædium non sunt. ff. de actio. empt. l. fundo. ff. de rei vindi. Vnde Fulcinius refert statuas in publico positas bonis distractis eius cuius in honorem positæ sunt, non esse emptoris bonorum eius, sed aut publicas, si ornandi municipij causa positæ sint,aut eius cuius in honorem positæ sunt,& nullo modo eas detrahi posse l.Fulcinius.ff.de priuile.credi.licet in lib.non sit in tit.de reb.autho.iudi. possid.itaque infertur fundi nihil esse nisi quod terra se tenet: ædium autem multa esse quæ ædibus affixa non sunt,quæ ignorari non oportet: vt puta feras,claues,claustra. multa etiam defossa esse, neque tamen fundi aut villæ habentur:vt puta vasa vinaria,torcularia, quoniam hæc instrumenti magis sunt, etiam si ædificio cohæreant. sed & vinum & fructus perceptos villæ non esse constat, l. fundi. ff.de acti.empt.

Nec obstat text.in l.prædiis.§.qui domum.ff.de lega. 3. vbi vendita domo continetur hortus domui cohærens. Respondeo hoc in immobilibus procedere, in mobilibus contra, vt hic, nisi illa mobilia affixa essent de substantia domus,per glo.hic,quam singul. no. Barba.ad hoc in cap. Raynutius.col.7.num.6.de testa.per quam glo.datur tertia regula, vt mobilia affixa quæ de substantia domus sunt, censeantur ædium, & sic emptori debeantur, vt est prothyrum,de quo inferius dicetur.

Nec refragatur l. in argento. vbi potorij appellatione venit etiam præparatum ad bibendum.ff.de aur.& arg.leg. Respondeo,quia ibi præparatum desiuit esse in specie auri,& transiuit in potorium. Ideo venit: secus si mutatum non fuisset, vt in l.malum. §. plumbum. supra eodem. vbi plumbum destinatum ad cooperiendum ædificium, ædiū non est:si tamen esset iam præparatum ad ædificium, & perfectum, putatem ædificij esse,per d. l. in argento. & l. fundi.ff. de actio. empt. ibi, item quod insulæ causa paratum est,si nondum perfectum est,quamuis in ædificio positum sit,non tamen videtur ædium esse.& sic datur tertia regula quòd paratum causa domus, ædium non est, nisi

Paratū causa domus ædium non est.

fuerit mutatum,vt in d.l.in argento.vel perfectum,vt in l. malum.§.plumbum.diximus.

Quarta regula ex hoc text.colligitur, quòd ea quæ posita sunt in domo gratia perficiendi eam, ædium sunt, per istum text. Et ideo donata vel vendita domo, illa accedent. Videte in l.rei.1.in fin.supra eod. *In domo quæ sunt posita,vt ex iis perficiatur, ædium sunt.*

Quinta,ædibus distractis,vel legatis,ea esse ædium solemus dicere quæ quasi pars ædium, vel propter ædes habentur:vt puta puteal,id est quo puteum cooperitur,funes & labra,salientes,fistulæ quoque quæ salientibus iunguntur,quamuis longe excurrant extra ędificium,ædium sunt, item canales,l.Iulia.in fin.cum l.sequ.ff.de actio.empt. *Ædium sunt quæ propter ædes sunt.*

Sexta regula, quæ perpetui vsus causa in ædificiis sunt, ædificij sunt:quæ verò ad præsens tempus ponuntur,non sunt ædificij,vt dictum fuit in l.malum.§. plumbum. supra eod.Iurisconf.in l.fundi.§.Labeo.ff.de actio.empt. l. quæsitum.§.Papin.2.de fundo instru. *Ædificij sunt quæ perpetui vsus causa in eis sunt.*

Septima regula,quæ principaliter gratia voluptatis aut vtilitatis hominum in ædibus vel fundis apponūtur, si nō cohærēt,nō sunt ædificij,vel fundi,vt tapeta l. Titius.cū l. seq.ff. de actio.empt. vnde pisces qui in piscina sunt, non sunt ædium,nec fundi,non magis quàm pulli,capones,aut cætera animalia,quæ in fundo sunt,l.funes.cum l.seq.ff.de actio.empt.l.quæsitum.§.si domus.de fundo instr. *Voluptatis aut vtilitatis hominum in fundis aut ædibus parata, fundorum vel ædium nō sunt.*

None, ea quæ ædificio semel imposita sunt, & demum detracta, vt reponantur, ædificij sunt,tanquam imposita causa perpetui vsus,l.malum. §.structutam.supra eod. vbi fusius tractaui,& l.fundi.in fin.cum l.seq. ff. de acti.empt.

Decima, quæ destinata sunt ædificio,& parata, vt imponantur,antequam sint imposita, non sunt ædificij, d. l. malum.§.plumbum.nisi essent perfecta,vel mutata,vt potorium,de quo supra diximus. Alia poteritis colligere ex his quæ scripsi in l. mobilium. supra eod.& mulcta docet Tiraquel.in tract.de vtroq; retract.in §.1.glo.7.in 1.parte. *Quæ destinata sunt ædificio, antequā sint imposita, non sunt ædificij.*

Vndecima, ea quæ domui affixa sunt gratia perpetui vsus,vel quæ membro domus adhærent, ædium sunt. Sic intelligitur l.librorum.§.penul.ff.de lega. 3. vt in armario docui affixo.Et sic statuæ affixæ domui, quæ non possunt facilè separari sine deterioratione ipsarum, velut domus portiones,ædium sunt.sic intelligi debet l.quæsitum.§.Papinianus.ff.de fundo instru. & §.sequenti:vel quando affixa sunt de substantia domus,vt supra.alias non sunt ædiū, si clauis teneantur,& facile separantur:quia vt facilè amoueantur affixa sunt,vt hic. *Quæ domui affixa sunt perpetui vsus gratia ædium sunt.*

Nec tamen omittendum est in hoc text.varios esse intellectus.Alij enim legunt lignis,alij tignis:vt affixa tignis, vel lignis non dicantur ædium esse. sed Iurisconsul.ligni dictione vti non solent pro materia ex qua ædes fiunt,verum pro his quæ apta & parata sunt ad comburendum, l. Carbonum.supra eod.& l.tigni.ff.de legat.3.Quare inepta videtur interpretatio si hic legeremus, lignis, quasi de his quæ affixa sunt lignis Iurisconf.hic loqueretur,cum tamen agat de his quæ domibus affixa sunt & non de lignis quæ fundi non sunt,l.fundi.§.1.ff.de acti.empt.

Itaque existimarem in hoc text. legendum tignis, cum ex his ædes constent. Quorsum enim ædium essent quæ lignis affixa sunt? sine dubitatione id esset,cum ipsa ligna ædium non sint.Sed tignum domui iunctum ædium est,& portio illarum,l.1. ff. de tigno iniuncto. Igitur videbatur idem de his quæ illis tignis affixa sunt.Sed contrarium Iurisconf.visum est.quia facile separari possunt, ideo ædium non sunt,vt hic,& per iura & rationes prædictas.

Catellia. verò Cotta in 2. parte memoralium in verbo lychnus,in hoc text.lichnis putat legendum.ait enim apud Græcos lychnos omne quod lucet interpretari. Et hinc Lucerna apud nos nomen accepit, de qua meminit Iurisconf.in l.Mænia.ff.de manumis.testa.veteres enim laquearibus lychnos appendebant,sicut & hodie nos candelabra aurichalca,& hæc possunt rectè pensilia appellari.hęc ille. sed & istud non potest ad Iurisconf. sensum accedere, qui nec agit hic de his quæ affixa sunt lychnis & lucernis,seu candelabris quemadmodum de tignis diximus, sed de his *Lychnus quid. Lucerna.*

quæ

quæ domui cohærent, an ædium dicatur. Quomodo enim ædium essent quæ eandelabris affixa sunt? sensus enim iste Iurisc. fine dubitatione esset, siue in text. legatur lyehnis, siue lyehni, vt Aug. in lib. de emendá. iur. putat legendum.

Statua quid & vnde. *Statua quibus erigi debeant.* Sequuntur examinanda verba text. Primum ergo statuæ à statuo verbo dici videntur, quod statuerentur olim aliquibus virtutis gratia, l. fin. de statu. & imagi. Cod. hodie tamen nemini licet sibi erigere statuam, sine imperiali beneficio, vel regali, l. fin. ibid. & iudex qui extra imperiale beneficium acceperit sibi statuas, in quadruplum emolumentorum quæ accepit in administratione positus cum infamia puniatur, l. 1. ibid. ad quas statuas olim confugiebant plurimi serui, tanquam ad asylum, & loco asyli eis erant, l. vna. C. de his qui ad statu. confugi. & hodie seruatur in aliquibus ciuitatibus Germaniæ, teste Spiegel. sed in Gallia abrogatum est. Nec solent hodie erigi statuæ alicui nisi principi, & hoc in suo palatio, sicut videre est liberum in palatio Parisiensi, vbi statuæ omnium regum Franciæ appositæ sunt.

Statuarius. Statuaria ars. Statuarius, qui statuas facit: vt si adiectiuum nomen sit, pro eo sumitur quod ad statuarium pertineat: vt ars statuaria, vt C. de statu. & imagi. in rub. per docto.

Bases structiles. Bases structiles, sunt sedes & pedamenta cuiusque rei sustinendæ, veluti sedimenta columnarum non solido lapide exsa, sed opere cæmentitio, lateritiove coagmentata, quibus columnæ nituntur, ipsæ quidem solido lapide constantes: vnde & hæ bases quandoque ex solido lapide fiebant, quandoque opere structili, id est latereulis calceque, vt docet Alciatus.

Basis pro fundamento. Basis etiam dicitur fundamentum, & sedes alicuius rei & operis, cap. fundamenta. de elect. in 6.

Bases pro orbiculis super mensam collocatis, ne vino mensa polluatur. Basis etiam accipitur pro orbiculis qui super mensam collocantur, ne vino mensa polluatur, vel maculetur, l. heres. §. cui Corinthia vasa. ff. de leg. 3. ibi, cui Corinthia vasa legata essent, & bases hinc quoque eorum vasorum collocandorum causa paratas deberi, Trebatius respondit. & in religionibus ista videmus, ac in cauponis.

Affixus. *Affixa*, id est appositæ, clauis scilicet, aut alio modo cōpactæ ad parietem. alias de affixis loquitur Papinianus in l. quæsitum. §. Papinianus. ff. de fundo instru.

Refixus. Contrario modo refixa dicuntur, euulsa, vel labefactata, l. si vitem fixeris. & ego refixero. ff. quod vi aut clam. l. inter. ibi, tabulæ refixæ sunt. de verbo. oblig. l. qui tabulam æream refixerat. ad leg. Iul. pecul. inde dicit Horatius, *leges fixit atque refixit.*

Religare. *Religata catenis*, ligatæ, aut fortiter ligatæ, seu iterum ligatæ: quia primo oportuit tabulam catenis ligare, & postea eā religare in alio loco, & affigere, vt amoueri possit. & hæ tabulæ non dicuntur ædium sed magis suppellectilis nomine cōtinētur, l. qua ratione. §. sed ex diuerso. ff. de acquir. rer. do. vel religare interdū est soluere q̄ ligatū est.

Catena. *Catenis.* Catena dicta est quòd se capiendo teneat: in ea enim anulus anulum capit. facit l. fallaciter. C. de aboli.

Cohærent. De hoc verbo est text. in l. etiam. 1. §. 1. ibi, Modestinus respondit, si species in qua pupilla in integrum restitui desiderat, cæteris speciebus non cohæreat, nil proponi cur à tota sententia recidi actor postulans audiendus sit. ff. de minor. & in l. in rem. §. item quæcunque. ff. de rei vindica. l. arbor. ff. cōmuni diuidun. l. fundi. §. 1. ff. de actio. empt. ædificia cohærent, l. quia. ff. quod vi aut clam. & alibi sæpius. Sed ista iura nunc sufficient. Et quæ cohærere

Cohærere quæ dicantur. In cohærentibus idem iudicium est. Vnio & incorporatio quid differāt. dicantur docet Bal. in tract. de alluuio. in versi. adiecetir. Et in cohærentibus idem est iudicium. Et ita iudicari debet cohærentia, sicut illa quibus cohæret, l. in rem §. item quęcunque adiuncta, & iura prædicta, & l. si ergo. §. idem ait. de publica. Bar. in l. si conuenerit. §. si nuda. ff. de pignora. acti. & differentiam inter vnionem & incorporationem scribit Angel. cons. 247. vnitorum. De adhærentibus loquitur l. quæ religiosis. ff. de rei vindic. & tradunt do. de rota decis. 215. adhærentes. in nota. Panor. & alij in c. 1. de postula. & Feli. in rub. de treuga & pace in 5. declaratione, ac Ioannes de Platea in l. 2. C. de discusso. lib. 10. & abunde Iacob. de sancto Georgio in tract. de feud. in verbo adhærentibus. alibi tractaui. *De adhærentibus.*

προθυρον quid. §. Item Labeo ait, προθυρον quod in ædibus interdum fieri solet, ædium est.

Hypothyra. Vestibulum. Πρόθυρον est structura lignea ante fores domus cōmpacta, qua obstante, quasi repagulo quodam, apertis ianuis, quæ intus fiunt non apparent: diciturque à πρὸ, quod ante significat, & θύρα, ianua: vnde hypothyra illa valuarū hians cauitas dicta. Alex. in libr. genial. 5. c. 24. in fin. sed Budæ. hic prothyrum vestibulum esse domus ait. Et Vitru. prothyra dicuntur quæ sunt ante in ianuis vestibula. Vnde intellectus ad istum. §. erit, quod vēdita domo censetur prothyrum venditum, cum non ad ornatum sit appositum, sed causa perpetuæ moræ. & si legetur domus instructa, prothyrum si velamen est domus, continebitur instrumento domus, l. Papinianus §. quæsitum. 1. ff. de fundo instr. siue sit intra domum, vt in Francia fieri solet, & intra cubicula maxime: siue extra domum, vt in Italia, & in quibusdam magnis dominus, seu castris Galliæ. Propylæum verò dicunt vestibulum templi, vel Regiæ, seu vrbis. Cicero in 1. offic. & Franc. Crapal. lib. 1. de part. ædium. Et de hoc vestibulo pulchre scribit Ouid. in fast. *Propylæum.*

Hinc quoque vestibulum dici reor, vnde precamur.
Quam famur Vestam, quæ loca prima tenet.

IDEM LIBRO XVI. EPISTOLATUM. Lex ccxlvj.

Apud Labeonem libris πιθανῶν ita scriptum est: Exhibet qui præstat eius de quo agitur præsentiam: nam etiam qui sistit præstat eius de quo agitur præsentiam. Nec tamen exhibet qui mutum aut furiosum aut infantem exhibet. nō enim potest videri eius prestare præsentiam, cum nemo ex eo genere præsens satis apte appellari potest.

Duo hic text. docet, & sic duas habet partes: in prima verbum exhibere elucidat, in secunda verbum restituere, ibi, restituit.

Exhibere quid. Exhibere ergo dicitur ille qui præbet illius de quo agitur præsentiam, quod est intelligendum quando is qui est præsens intelligit: alioqui is qui muti, furiosi, dementis, aut infantis præstat præsentiam, exhibere non videtur. hoc vult iste text. De hoc verbo apud scripsi in l. penes. §. eod.

Πιθανῶν libri. Nota quod ait, πιθανῶν: nempe Antistius Labeo (vt fertur) quadraginta librorum volumina, vel (vt alij dicunt) quadringenta reliquit: inter quos libros octo πιθανῶν scripsit, id est libros verisimilium, persuasibilium & credibilium, teste Ange. Polit. lib. 5. Epist. & Ayma. Rinal. in histo. iuris ciuil. lib. 5. in vita Labeonis. πιθανὸς enim obediens, persuaderi aptus, docilis, & verisimilis dicitur. Quo verbo vsus est Theophilus in §. idemque iuris. quibus ex causis manum. licet. in Instit. inde πιθανὸν λόγον sermonem verisimilem, & persuasiuum Græci vocant: & πείθω persuadeo. Inde πειθὼ dea persuasionis. Hinc apud Græcos iactum est prouerbium οὐκ ἔστι πειθοῦς ἱερὸν ἄλλο πλὴν λόγος, eo fere sensu, præter orationem non esse persuasionis facellum aliud. Apud Sicyonios fuit πειθοῦς facellum, de quo Cælius lib. antiq. lect. 2. c. 48. & Pytho erat ciuitas in Phocide, & in Creta fuit Pythium, teste eodem Cælio lib. 9. c. 19. sed alio sensu. Eadē est Labeonis præfatio in l. si. ff. loca. *πιθανὸς. πιθανὸς λόγος. πείθω. πειθὼ. Pytho, ciuitas. Pythium.*

Exhibere, quid. *Non etiam.* Probat hic Iurisc. quod is qui corporis præsentiam præbet, non videtur interdum exhibere: vt si in iudicio quis sistat, id est præsentat furiosum, licet illius præsentiam faciat, tamen exhibere non videtur, vt in text. sequitur. & sic patet quòd sistere significat præsentare, exhibere, & comparere: & non tantum comparere, sed etiam manere, quod facit ad intellectum tituli. ff. qui satisd. cogan. & seq. ac si quis caution. & alibi sæpius in iure de hoc verbo habetur mētio. Probat l. 2. & 4. maxime. ff. qui satisd. cogan. vbi Iurisc. vtitur verbis in iudicio sistendi causa, vel iudicio sisti, & in l. 4. scribitur: iudicio sistendi causa: & postea, exhibere. sic & hic. Et Oldendorp. ait, sisto plerunque signi- *Sistere iudicio.*

significat stare facio. Itaque cum promittimus aut nos aut alios in iudicio permansuros, dicitur vna appellatione, cautio iudicio sisti: ego autem in praxi vidi seruari, vt si de aliquo reo capto diffidatur, qui interim data cautione sit à carcere extrahendus, fideiussor promittit illum reũ totiens quotiens fuerit requisitus à iudice sistere in iudicio, & exhibere: etiam pœnam stipulabitur: & de hoc facta est constitutio per Iustinia. in l. sancimus. C. de fideiusso.

Cautio iudicio sisti. Praxis.

Nec tamen hic adiicitur limitatio ad primum dictũ, vt quãuis exhibere is illum dicatur, qui præsentiam eius præbet: hoc tamen non procedit, quando ille qui exhibetur, non intelligit quid agatur, quemadmodum mutus, furiosus, & infans, qui æquiparantur quoad hoc, etiã quoad stipulationem & alia quæ isti conficere non possunt, l. 1. ff. de verbor. oblig. licet in aliquibus differant, vt in l. in negotiis. ff. de regul. iur.

Si tamen fuerit mutus ex accidenti, omnes contractus vbi verba ex substantia non sunt necessaria, facere poterit: secus si à natura, l. mutum. & ibi docto. de acq. hered. l. discretis. vbi Iason. C. qui testa. face. poss. Decius & alij in l. in negotiis. ȷ. tit. prox. glo. & docto. in c. tuæ. de sponsal.

Præsentia & corporis est & mentis.

Præsentiam. Præsentia nõ solũ est corporis, sed & mentis, l. corã. ʒ. eo. vbi docui, & in l. absentem, & ideo hæ personæ loco absentis sunt, & quiescentis, l. 2. §. furiosus. ff. de iure codicil. l. 1. §. adipiscimur. ff. de acq. possess. Nam præsentia est corporis & animi, quæ non potest esse in furioso & muto, nec in infante. Nemo enim præsens vocari potest qui actus præsentis facere non potest, vt dictum fuit in d. l. cotam. ʒ. idemque fere in cæteris est qui curatorũ ope iuuantur, l. Fulcinius. §. plane. ff. quib. ex cau. in possess. eat. Et tota ista exhibitio iuris est interpretatio, vt dicetur in sequentibus.

Ad tit. ad exhib. Exhibere quid.

Exhibere est facere in publico Potestatẽ, vt ei qui agit experiundi sit copia, l. 2. ff. ad exhib. vel est materiæ ipsius apprehendendæ copiam facere, l. 3. §. hoc interdictũ. ff. de tabul. exhib. vel est in publicum productum videndi tangendiq; hominis facultatẽ præbere. proprie autem exhibere est extra secretũ habere, l. 3. §. exhibere. ff. de lib. homi. exhi. & quãuis reus nõ teneatur exhibere seu edere regulariter actori ad fundandum intentionẽ, l. t. l. qui accusare. & l. fi. C. de eden. tamen fuit aresto dictum contra viduã Admiralli, quòd ipsa exhiberet instrumenta venditionũ domino de Culã, quæ instrumenta tradiderant tutores vendendo rem domini de Culã, dum ipse ageret ad rescissionem illius venditionis. Non enim super illis fundabatur intentio agentis, vt patet anno 1314. in mense Martio. & de hoc verbo exhibere abunde scripsi in l. plus est in restitutione. ʒ. vbi alia videri possunt.

Arestum.

Apte, opposite, commode, conuenienter, vulgo *proprement.* & contrarium est inepte. Et aptum, commodum, conueniens, l. verbum illud pertinere latissime patet. nam & eis rebus petendis aptum est. ʒ. eod. l. plenum. §. sed si bonum. ibi, &c. ad quæ boues apti sunt. de vsu & habita. Apta valetudini, l. si quis mihi. ff. manda.

Apte. Aptus, a, um.

Aptari, conuenienter adiungi, l. 1. §. illud sciendum est ad fideicõmissa etiam aptari eam debere. ff. vsufr. quemad. caue. Item Iuriscon. ait, aptanda est nobis singulis verbis senatuscon. congrua interpretatio, l. item veniunt. §. aptanda. ff. de peti. heredi. Postquam Iurisc. statuit singulis verbis aptandã esse interpretationem, non omnem interpretationem, sed congruam & conuenientem, ob id quantum pro virili assequi potui, feci. alia bone lector supplere poteris.

Aptari.

§. Restituit non tantum qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem conditionémque reddita causa præstat: & tota restitutio iuris interpretatio est.

Restituere quis dicitur non solum qui restituit corpus, videlicet serui, vel equi, aut aliam rem animatam: sed etiam qui omnem rem, & quamlibet conditionem & ius & qualitatem restituit reddita causa, id est accessione & augmento. Et tota restitutio, videlicet cũ causa & conditione, est iuris interpretatio: id est sic ius interpretatur. vnde si quis restituat equum sonipedem, quem Galli vocant *haquenee*, à grado primæuo omnino deuium, non videtur restituere. Nec enim conditionem equi restituit, licet corpus restituat. Et idem si pictam domum precario concessam habuerit, & is dealbatam calce vel gypso reddiderit, non censetur restituere, nec cõditionẽ rei reddere. & idem si reddat equam, & pullum non restituat: vel vineam, & fructus retineat. nõ igitur restituit, qui rẽ & eius qualitatem cum sua causa, accessione & augmento nõ restituit: & ista tota restitutio sic facienda est ex iuris interpretatione.

Restituere quid proprie sit.

Ita proditor vel homicida qui sui criminis veniam obtinuit à principe, plenéque per literas Regias, quas gratiæ vocamus, restitutus fuit, omnino pristino honori restitutus esse intelligitur. Vnde si quis talem proditorẽ vel homicidam vocet, tenetur iniuriarum, vt asserit Barbã. cõs. 3. clementissimi. col. 2. in 2. volu. per l. imperialis. §. similis. ibi, omnem maculam penitus aboleri oportet. C. de nupt. quia rasus de libro bannitorum non est bannitus, sic nec proditor, qui iam restitutus est, arg. cap. nomen. 2. q. 1. facit quod dicit Bal. cõs. 146. tit. col. 3. in 1. vol. vix tamẽ in Francia audiretur agens iniuriarum, nisi esset insignis persona, quia aliis denegatur audientia super iniuria verbali: nisi fuerint magistratus, vel aliæ graues personæ. vt arresto cautum fuit, quod scripsi in interpretatione authent. habita. C. ne filius pro pat. in scholast. priuileg.

Proditor restitutus per literas gratiæ, pristino honori intelligitur restitutus.

Arestum.

Colligunt quidam ex hoc tex. ibi, *tota restitutio iuris interpretatio est*, quod ad iurisperitos pertinet interpretari totam vim & vtilitatẽ vocabuli. nam si grãmaticus interrogetur vel rhetor quid sit restituere, dicet reddere: sed non sufficit reddere equũ nũc deterioratum, si bonũ acceperit, per l. 3. §. 1. ff. cõmod. sed oportet & ius rei ac conditionem & qualitatẽ cum causa & augmento reddere. Totum hoc restituere est: hæcque interpretatio iuris est nõ grãmatici, qui non ita interpretatur, sed vt simpliciter reddatur res: Iurisconsult. autem vt nedum res, verum deterioratio, qualitas, causa, accessio, & augmentum. Restituere enim ait Iurisc. is intelligitur, qui simul & causã actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicij accepti tẽpore res ei reddita fuisset, id est vsucapionis causam & fructum, l. restituere. t. ʒ. eod. & verbo restitutionis omnis vtilitas actoris continetur, l. cũ prætor. ʒ. eo. in quibus iuribus & in l. plus est. supra cod. alia docuimus: ista nunc sufficiant.

Placuit etiã mihi quàm exactissime, simul quàm apertissime potuerim cuncta distinguere, & huius materiam tituli, quam rerum nobis amplitudo ostendit, atque verborum tradendo angustius ad inopiam non redigere: cum non solum ad oratorem, philosophum, medicum, sed ad eos omnes qui iurisprudentiæ nauare operam velint, alicuique scientiæ præfici cupiunt, pertineat. in quo vtilitatem potius quam verborum fucos perquisiuimus, adiunximusque verborum elucidationibus phrases, vtilitatésque, quas vndique quantum potuimus, excerpsimus. Ista addimus aliis qui ante nos scripserunt, qui partim verborum explanationibus, partim eis omissis in defectibus insistebant. Nos verò quantum valuimus assequi, vtrunque persequi voluimus: in quibus si Socratem insecuti fuissemus, ista non scripsissemus. Socrates enim rogatus cur nil scriptum ederet: respondit, quia video chartam multo pretiosiorem quàm scribenda forent. Et Theocritus quoque quærenti quare non scriberet, dixit quoniã vt lubet non possum: vt verò possum non lubet: at vos mihi hæc dictanda vobis præcepistis: quæ spero lectorem beneuolũ boni consulturum. nos verò Deo opt. maximo, qui nos ista docuit, virginique Mariæ, & omnibus cœlicolis immensas agimus, & perpetuo agemus gratias, Amen.

Peroratio operis.

Ελπὶς ἐμῦ ὁ χρισός.

Spes mea Christus.

INDEX
RERVM ET MATERIARVM
QVAE IN HIS D. PETRI REBVFFI IN TIT. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE
Commentariis continentur.

Præter paginarum numerum, notarum, quas addidimus, hæc significatio est, vt a, priorem: b, posteriorem columnam denotet.

A

Capacitas

Commu

Consilium

Copula

D

Dam

Dotare

Indisse

Intellectus

Iudicio

Legatum

Lignis

Milites

N

O

P

Pars

Πολεις

Præoccu

Priuile

Stallum,

T

Testantis

Versutia

Vſura

FINIS.

